1

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam
yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

1. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

1. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

MÜELLİFİN BİYOGRAFİSİ..... 9
Eserleri:..... 11

BESMELE'NİN TEFSİRİ..... 15
1-Besmelenin Başında Gizli Olan Fiilin Anlamı..... 15
[1-Haber Kipinde Gizlenen Fiil]..... 16
[2-Emir Kipinde Gizlenen Fiil]..... 16
2-Kur'an Okumaya Başlarken Çekilen Besmele Kur'an'dan Mıdır?..... 20
3-Besmele Fatiha Suresi'nin Bir Ayeti Midir, Değil Midir?..... 22
4-Surelerin Başındaki Besmeleler O Surenin Bir Ayeti Midir?..... 22
5-Besmele Tam Bir Ayet Midir, Yoksa Ayetin Bir Kısmı Mıdır?..... 30
6-Besmelenin Namazda Okunmasının Hükmü..... 33
7-Namazda Okunacak Surelerin Başında Besmelenin Tekrarlanması..... 36
8-Namazda Besmelenin Sesli Okunmasının Hükmü..... 39
9-Besmelenin Başında Gizli Olan Fiil ve Bunun İçerdiği Birçok Mana..... 46

1- FATİHA SURESİ..... 47
Namazda Fatiha Okumak..... 48
Fatiha Suresi'ne Kısa Bir Bakış..... 65

2- BAKARA SURESİ..... 69
[Namazın İkame Edilmesi]..... 69
[Allah Yolunda İnfak Etmek]..... 71
[Münafıkların Durumu]..... 74
Yüce Allah'ın, Aklî delilleri Kullanarak Onlarla Doğruya Ulaşmayı Emretmesi..... 94

Allah'tan Başkasına Secde Etmek 98
"Zalimler başka şekle soktular" Ayetindeki Delil Dolayısıyla
Zikirlerin Tevkifî Oluşu ve Değiştirilmesinin Caiz Olmayışı..... 105
[Ayetten Çıkan Manalar] 112
Sihir ve Sihirbazın Hükmü 136
[Sihrin Tanımı, Çeşitleri, Sihirbazların Amaçları ve Hedefleri] 143
Sihirbazın Hükmü Hakkında Fakihlerin İhtilafı ve Selefin
Bu Konuda Söyledikleri 158
Sihir Suçunun Sübutu Ya İz Sürüp Araştırmakla Ya da İhbarla Olur 162
Kur'an'ın Sünnetle Neshedilmesi ve Neshin Çeşitleri 186
Beden ve Elbise Temizliğinin Teşviki 212
[Makam-ı İbrahim] 237
[Musallanın Ne Olduğu] 239
[Tavaf Edenler, Âkifler ile Ruku ve Secde Edenler] 240
[Tavafın Namazdan Önce Yapılması] 244
Tavafın Yapılışı 247
Dedenin Mirastaki Durumu 260
[Haber-i Vahidle Amel Etmenin Hükmü] 278
İcmanın Sahihliği Meselesi..... 281
Kıbleye Yönelme Bahsi 288
Allah'ı Anma Gereği..... 295
[Şehitlerin Diriltilmesi ve Kabir Azabı] 300
İnsan, Tamamen Ruhtur 300
Safa ile Merve Arasında Sa'y Etmek..... 306
Binek Üzerinde Sa'y etmek 317
Sa'ya Önce Safa Tepesinden Başlanılması Hakkında 318
İlmi Gizlemenin Yasak Oluşu 319
Kâfirlere Lânet Okumak 325
Deniz Yolculuğu Yapmanın Mübah Oluşu 336
Leşin Haram Oluşu 339
Çekirge Yemenin Hükmü..... 348

Ceninin Boğazlanması 352
Ölü Hayvan Derisinin Tabaklanması 363
Ölmüş Hayvanın Yağından Yararlanmak Haramdır 372
Farenin Yağ İçinde Ölmesi 373
Necis Yağdan Yeme Hariç Yararlanmak ve Necis Olduğunu Söyleyerek Satmak Caizdir 374
Kuşun Tencereye Düşüp Ölmesi 376
Ölü Hayvandan Elde Edilen Süt ve Peynir Mayası 378
Ölmüş Hayvanın Kıl, Yün ve Kürkü ile Yırtıcı Hayvanların Derisi 381
Kanın Haram Kılınması 387
Domuzun Haram Kılınması 390
Allah'tan Başkası Adına Kesilen Hayvanlar 394
Ölmüş Hayvanı Yemeyi Mübah Kılan Zaruret 397
İçki İçmek Zorunda Kalan Kimsenin Durumu 406
Zaruret Durumunda Kalan Kişi Haram şeyden Ne Kadar Yiyebilir? 408
Malda Zekâttan Başka Verilmesi Vacip Olan Bir Hak Var mıdır? 411
Kısas Bahsi 419
Köle Katili Hür Kimseye Kısas Uygulanması 426
Kölesini Öldüren Efendiye Kısas Uygulanması 432
Erkekler İle Kadınlar Arasında Kısas Uygulaması 438
Mü'minin Gayrı Müslim Sebebiyle Kısasa Tabi Tutulması 442
Evladını Öldüren Babaya Kısas Uygulanır mı? 454
İki Kişinin Bir Adamı Ortaklaşa Öldürmeleri 458
Şer'î İlletler Kendi Doğrultusunda Cari Olmalı, Aksi İstikamete Yönlendirilmemeli 466
Taammüden Öldürülen Şahsın Velisinin Görevi 469
Taammüden Öldürmelerde Diyeti Akile Üstlenir mi? 496
Kısası Uygulama Keyfiyeti 503
Vasiyette Bulunmanın Vacipliği Meselesi 513
Diğer Mirasçıların Uygun Görmeleri Durumunda Bir Mirasçı İçin Vasiyette Bulunmak 527

Orucun Farz Kılınması 543
[Hastanın Orucu] 547
[Seferi (Yolcu) Kimsenin Orucu] 548
Fakihlerin İleri Yaştaki İhtiyar/Pir-i Fâni Hakkında Farklı Görüşleri 559
Hamileler İle Emzikli Kadınlar 565
Ramazan Ayının Bir Kısmını veya Tamamını Cinnet Halinde Geçiren Kimsenin Hükmü 576
Ramazan Ayı İçinde Çocuğun Ergenliğe Ayak Basması, Kâfirin de İslâm'a Girmesi 580
[Orucun Şekli] 591
[Dişlerin Arasında Yemek Kalıntısı Bulunmasının Orucu Bozup Bozmaması] 592
[Orucun Şartları] 606
[Oruçta Niyet Şartı] 609

بسم الله الرحمن الرحيم

MÜELLİFİN BİYOGRAFİSİ[1]

Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs. Yaşadığı çağda Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerindendir. Ebu Sehl ez-Zeccâc, Ebu Hasen el-Kerhi, Ebu Said el-Berdai, Musa b. Nusayr er-Râzî ve Muhammed'den ders aldı. Kendisi de Bağdat'ta uzun süre düzenli olarak dersler verdi. Kendisinden ders almak için uzak diyarlardan yanına gelinirdi. Zühd ve takvada Kerhi'nin yolunu izledi. Ondan istifade etti ve onun ders halkasından mezun oldu.

Yazmış olduğu eserlerden bazıları şunlardır:

Ahkâmu'l Kur'an, Şerhu Muhtasari'l Kerhi, Şerhu Muhtasari't Tahavi, Şerhu'l Câmi' li Muhammed b. Hasen, Usûlu'l-Fıkh, Şerhu'l Esmail Hüsnâ ve Edebu'l Kazâ.

Hicretin 305. yılında Bağdat'ta doğan Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs, hicretin 370. yılı Zilhicce'nin 7. günü vefat etmiştir.

Sem'ani'nin anlattığına göre; câmi kireç işinde çalışmış olmasından dolayı kendisine, Arapça'da "kireççi" anlamına gelen "Cessâs" lakabı takıldığını söylemiştir.

"Tabakatu'l-Kâri" adlı eserde ondan şöyle söz edilmektedir: "Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî. Cessâs lakabıyla tanınan şanı yüce imam." Âlim

1 Yazarın biyografisi, Hindistanlı Abdulhayy el-Leknevi'nin; "el-Fevaidü'l-Behiyye fi Terâccimi'l-Hanefiyye" adlı eserinden alınmıştır.

arkadaşlardan bazısı onu "Râzî", bazısı da "Cessâs" diye anmışlardır. "Râzî ve Cessâs kelimeleri iki ayrı kişinin lakabıdır" diyenlerin aksine bu kelimelerin ikisi de aynı kişinin, lakabıdır. Nitekim "Kamus" adlı eserin müellifi de Hanefî âlimleriyle ilgili olarak yazdığı "Tabakat" adlı kitabında bunu açıkça belirtmektedir.

Müellif Bağdat'ta ikamet etmiş, oradaki fakihler kendisinin yanında okumuşlar ve o çevredeki âlimlerin lideri konumuna yükselmiştir.

Hatip el-Bağdadi onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Cessâs, kendi çağında Hanefî âlimlerinin öncüsü idi. Zahitliğiyle meşhurdu. Kendisine kadılık makamı teklif edildi, ama kabul etmedi. Kendisine yapılan bu teklif yinelendi, ama yine kabule yanaşmadı. Ebu Sehl ez-Zeccâc ile Ebu'l Hasan el-Kerhi'den fıkıh dersleri aldı. Kerhi'den çok istifade etti ve onun ders halkasından mezun oldu.

Cessâs hicri 325 yılında Bağdat'a gitti. Orada bir süre kaldıktan sonra Ahvaz'a geçti. Bir müddet sonra tekrar Bağdat'a döndü, şeyhi Ebu'l Hasan el-Kerhi ile yaptığı istişare sonucunda onun görüşüne uyarak Hâkim en-Nisaburi ile birlikte Bağdat'tan Nisabur'a gitti. Nisabur'dayken şeyhi Kerhi vefat etti. Hicri 344 yılında Bağdat'a döndü. Aralarında Kuduri'nin üstadı Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya el-Cürcani, Ebu'l Hasen Muhammed b. Ahmed ez-Zaferani'nin de bulunduğu bir ulema topluluğu kendisinden dersler aldılar.

Cessâs, Abdulbaki b. Kâni'den hadis rivayet etmiştir. Ondan yapmış olduğu rivayetlere "Ahkâmu'l Kur'an" adlı eserinde çokça yer vermiştir. Kendisinin yazdığı eserlerin bazısı şunlardır:

Muhammed b. Abdulbaki ez-Zürkani, "Şerhu Mevahibi'l-Ledunniye" adlı eserin 2-Faslının 7. Maksadında, müellif hicretin 375. yılında vefat ettiğini anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

"Hanefî ulemasından imam, hafız, Nisabur muhaddisi Ebû Bekir er-Râzî Ahmed b. Ali b. Hüseyin. Ebu Hatim ile Osman ed-Darimi'den hadis dinledi. Ebu Ali ve Ebu Ahmed el-Hâkim de kendisinden hadis dinlediler.

İbn Ukde, onun hadis hafızlarından olduğunu söylemiştir. Cessâs, hicretin 315. yılında vefat etti."

"Keşfu'z-Zunûn" adlı eserin sahibi, "Ahkâmu'l Kur'an"dan bahsederken şöyle der:"Bu kitap, hicri 370 yılında vefat eden ve "Cessâs" lakabıyla tanınan Muhammed b. Ahmed er-Râzî tarafından kaleme alınmıştır."

"Keşfu'z-Zunûn" adlı eserin sahibi, Hassaf'ın"Edebû'l-Kazâ" adlı eserini şerheden âlimlerden bahsederken şöyle der: "Bu eseri şerh edenlerden biri de Hicri 370 yılında vefat eden Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs'tır."

İmam Muhammed'in "el-Câmi'u's-Sağir" adlı eserinin şerhlerinden bahsederken şöyle der:"Hicri 370 yılında vefat eden ve "Cessâs" lakabıyla tanınan İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali de bu eseri şerh etmiştir."

İmam Muhammed'in "el-Câmi'u'l-Kebir" adlı eserinin şerhlerinden bahsederken de yukarıdaki ifadelerin aynısını kullanmıştır.

Muhtasaru Kerhi'yi şerh eden âlimlerden bahsederken de şöyle demiştir:"Hicri 370 yılında vefat eden ve "Cessâs" lakabıyla tanınan Hanefî âlimlerinden İmam Ebû Bekir Muhammed b. Ali de bu eseri şerh edenlerdendir."

Keşfu'z-Zunûn sahibi zat, farklı isimlerle anmış olsa da doğrusu onun adının Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs olduğudur.

Eserleri:

1. Ahkâmü'l-Kur'an. Hanefiler arasında çok rağbet gören ve siz değerli okuyucularımıza tercümesini sunduğumuz bu eser, sahasında yazılan ilk örneklerden biri olup daha sonra kaleme alınan ahkâm tefsirlerine tesir etmiştir. Eserde sureler Kur'an'daki sıralarına göre ele alınmış, ancak bütün bir surenin değil, sadece içinde bulunan Ahkâm ayetlerinin açıklaması yapılmıştır. Ahkâm ayeti bulunmayan surelere ise eserde yer verilmemiştir. Diğer taraftan sureler, ayetlerin ilgili olduğu konu ve muhtevaya göre, fıkıh kitaplarındaki gibi "bab" vb. başlıklar altında işlenmiştir. Müellif ahkâm ayetlerini tefsir ederken usul ve fürü meselelerine, bunlarla ilgili

sahabe ve tabiin görüşlerine mezhep ihtilaflarına, tarafların delillerine geniş ölçüde yer vermekte, sonunda Hanefi mezhebinin görüşlerini nakli ve akli delillerle savunmaktadır. Bu arada Hanefi mezhebinin koyu bir müntesibi olarak dikkati çeken müellifin zaman zaman diğer mezhep âlimlerini sert bir uslupla tenkit ettiği de görülmektedir. Mezhep ihtilaflarına da yer veren eser, bu yönüyle mezhepler arası mukayeseli bir hukuk kitabı mahiyetindedir. Ayetler tefsir edilirken ayrıca nüzul sebepleri açıklanmakta, nasih ve mensuhlar belirtilmektedir. Bunun yanı sıra zaman zaman edebi tahliller yapılmakta, Arap şiirinden deliller getirilmektedir. Bundan dolayı *Ahkâmü'l Kur'an,* sonraki asırların sadece fakih ve müfessirlerinin değil, edebiyatçılarının da müracaat kitabı olmuştur.

Birçok yazma nüshası bulunan Ahkamü'l-Kur'an, ilk olarak bir heyet tarafından üç cilt halinde neşredilmiştir (İstanbul 1335- 1338). Eseri ayrıca Muhammed es-Sadık Kamhavi de beş cilt halinde yayımlamıştır (Kahire, ts.; Beyrut 1405/ 1985).

2. Usulü'l-fıkh: En eski usulü fıkıh kitaplarındandır. Ahkamü'l *Kur' an* 'a mukaddime olarak yazılan eserde usulü fıkıh konularının tamamına yer verilmiştir. Kitap Uceyl Casim en Neşemi tarafından tenkitli olarak neşredilmeye başlanmıştır (I-III, Küveyt 1405-1408/ 1985-1988). [2]

3. *Muhtasaru İhtilafi'l-fukaha'.* Tahavi'nin ihtilafü'*l- fukaha'* adlı eserinin muhtasarıdır.

4. Şerhu Muhtasari't-Tahavi. Tahavi'nin Muhtasar'ının önemli şerhlerinden biridir.

5.Şerhu Edebi'l-Kâdi. Hassaf'ın eserine yapılmış bir şerhtir.

6. Şerhu *Camiil - kebir.* Muhammed b. Hasan eş~Şeybani'nin *el-Camiu'l-kebir'inin* şerhidir.

Gerek yetiştirdiği talebeleri gerekse geride bıraktığı nadide eserleriyle islami ilimlerin gelişmesine büyük katkı sağlayan müellifimiz Ebû Bekir Ahmed b. Ali er Râzî el Cessâs'a Allah rahmet eylesin; onu Firdevs cennetinde ağırlanan bahtiyar kullarının arasına katsın.

2 T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. Ahkâmü'l Kur'an ve Cessâs maddeleri; Muhammed b. Abdülhayy el Leknevi, El Fevaidü'l Behiyye fi Teracimi'l Hanefiyye. S. 27. Dâru'l Ma'rife. Beyrut. H. 1324

بسمِ اللَّهِ الرَّحمنِ الرَّحِيمِ

Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî -Allah kendisinden razı olsun- dedi ki:

Bu kitabın[3] başında bir giriş kısmı yazmıştık. O girişte tevhid ilminin esaslarına ilişkin bilinmesi zorunlu olan cümleler yer almıştı. Girişteki o cümleler, Kur'an ayetlerinin manalarını anlama, delillerini istinbât etmek ve ayetlerdeki lafızları doğru manalandırmak için zemin hazırlayıcı nitelikte cümlelerdi. Yine o cümleler Kur'an ayetlerinde geçen kelimelerle bağlantılı olarak Arapların kullandıkları ilgili kelimelerin sözlük ve terim anlamlarını kavramaya yardımcı olacak ipuçlarını verir nitelikteydi. Zira ilimlerin başında yer almaya en layık olan ilim, Allah'ı birlemeyi esas alan Tevhid ilmidir. Bu ilmi öğrenmek, Allah'ı yaratılmışların ortaya attıkları şüphelerden ve -haşâ- kullarına zulmettiği iddiasından tenzih etmek, en başta bilinmesi gerekli olan bir ilimdir.

Şimdi de sıra Ahkâmu'l Kur'an'dan ve Kur'an'ın delillerinden bahsetmeye geldi. Allah'tan bizi kendisine yakın kılacak ve yüce katında yüksek mertebelere erdirecek güzel ameller işlemeye muvaffak kılmasını diliyoruz. O (c.c.), bunu yapmaya ehil ve muktedirdir.

3 Müellif "Bu kitabın" sözüyle kendisinin yazmış olduğu "el-Fusul fi'l Usul" adlı usulu fıkıh kitabını kasdetmiştir.

BESMELE'NİN TEFSİRİ

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Besmele hakkında şunlar söylenebilir:

1-Besmelenin başında gizli olan fiilin anlamı.

2-Kur'an okumaya başlarken çekilen besmele Kur'an'dan mıdır?

3-Besmele Fatiha Suresi'nin bir ayeti midir, değil midir?

4. Surelerin başındaki besmeleler o surenin bir ayeti midir?

5. Besmele tam bir ayet midir, yoksa ayetin bir kısmı mıdır?

6. Besmelenin namazda okunmasının hükmü.

7. Namazda okunacak surelerin başında besmelenin tekrarlanması.

8. Namazda besmelenin sesli okunmasının hükmü.

9. Besmeleninbaşında gizli olan fiil ve bunun içerdiği birçok mana.

1-Besmelenin Başında Gizli Olan Fiilin Anlamı

Biz deriz ki: Besmelenin başında gizli bir fiil vardır ki, buna değinmeden geçemeyiz. Çünkü besmelenin başındaki (ب) harfi ile diğer harf-i cerlerin gizli veya aşikâr bir fiille ilintili olması gereklidir. Besmelenin başında gizlenmiş olan fiil, haber ya da emir kipinde olmak üzere iki kısma ayrılır.

[1-Haber Kipinde Gizlenen Fiil]

Gizlenen fiil haber kipinde ise besmelenin manası, "Allah'ın adını anarak başlıyorum" şeklinde olur. Ne var ki görünür olmayan "başlıyorum" fiili baş tarafta gizlenmiştir. Çünkü Kur'an okuyan kişi, zaten okuma işine başlamış bulunmaktadır. Onun görünen hali zaten bunu bize anlatmakta olduğundan, ayrıca "okumaya başlıyorum" demeye gerek bırakmamaktadır.

[2-Emir Kipinde Gizlenen Fiil]

Gizlenen fiil emir kipinde ise besmelenin manası, "Allah'ın adını anarak başlayın" şeklinde olur.

Baş tarafta gizlenmiş olan fiilin haber kipinde olma ihtimali ile emir kipinde olma ihtimalinin derecesi birbirine eşittir. Mesela Fatiha Suresi'ndeki (اِيَّاكَ نَعْبُدُ) **"Yalnız sana ibadet ederiz"** ayetinin anlamı, aslında "Deyin ki, yalnız sana ibadet ederiz" şeklindedir. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde açık emir vardır. Mesela Alak Suresi'nin ilk ayetinde (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ) **"Rabbinin adıyla oku"** buyruğu ile, okumaya -istiaze ile başlanması emredildiği gibi- besmele çekerek başlanması emredilmektedir. Gizlenen fiil haber kipinde olduğunda bile emir manasını içerir. Zira bilindiği gibi bu haber, okumaya besmeleyle başlandığına dair Allah katından gelen bir haberdir. Dolayısıyla bu haberde, Kur'an okumaya besmeleyle başlamamız ve okumaya bu şekilde başlayarak bereket elde etmeye çalışmamız gerektiği hususunda bize yöneltilen bir emir vardır. Çünkü besmeleyle başlama haberi, aslında bizim de aynı şeyi yapmamız için bize verilmiş bir emirdir. Besmelenin başında gizlenmiş olan fiilin hem haber hem de emir kipinde olması uzak bir ihtimal değildir. Bu takdirde haber ve emir kipindeki başlama fiili her iki durumda da eş anlam ifade eder. Çünkü lafzın her ikisine de ihtimali vardır.

Bir kişi çıkıp da, "Haber kipindeki bir fiil açıkça söylendiğinde, onunla hem haber hem de emir manasının kastedilmiş olması doğru olmaz. Aynı şekilde o fiil, gizli olarak cümlede takdir edildiğinde de kendisiyle her iki mananın kastedilmiş olması doğru olmaz" diyerek itirazda bulunsa, kendisine verilecek cevap şu olur:

Haber kipindeki bir fiil açıkça söylendiğinde, onunla hem haber hem de emir manasının kastedilmiş olması doğru olmaz. Çünkü bir fiilin tek bir durumda hem haber hem de emir manasını taşıması mümkün değildir. Zira haber kipindeki bir fiil ile emir manası kastedilirse bu mecaz olur. Bu fiil ile haber verme manası kastedilirse o zaman hakikat olur. Aynı kelimenin hem hakikat hem de mecaz anlamında kullanılması ise doğru değildir. Çünkü hakikat, kelimenin, vaz' olunmuş olduğu manada kullanılmasıdır. Mecaz ise, kelimenin vaz' olunmuş olduğu manadan başka bir manada kullanılmasıdır. Bir kelimenin tek bir durumda hem vaz' olunmuş olduğu manada hem de vaz' olunmuş olduğu manadan başka bir manada kullanılması imkânsızdır. İşte bundan dolayı aynı fiil ile hem haber hem de emir manasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Fakat besmelenin başında başlama anlamını taşıyan fiil, gizlidir; açıkça söylenmiş değildir. Artık o, kastedildiği manayla ilintilidir. Onunla hem haber hem de emir manasının kastedilmesi imkânsız bir şey değildir. Çünkü oradaki kelimenin her iki manayı da içermesi muhtemeldir. Bu takdirde besmelenin anlamı şöyle olur:

a-(Haber kipi kastedilerek) "Allah'ın adıyla başlıyorum."

b-(Allah'ın bir emri olarak) "Ey kullarım Bereket elde etme umuduyla siz de benim besmele ile başlatmamı örnek alarak Kur'an okumaya besmele ile başlayın."

Şu da var ki cümle içinde gizlenmiş olan bir fiil ile mutlak olarak haber ya da mutlak olarak emir manasının kastedilmiş olduğunu söyleyebilmek için bir delile dayanmak gerekir. Çünkü gizlenen bu fiil, iktizâ ettiği anlamda kullanılması gereken genellik içeren bir lafız değildir. Bu lafzın gerektirdiği şey, her iki anlamı da taşıması muhtemel olan bir fiilin cümle içerisinde gizlenmesidir. Ancak iki manadan hangisi için kullanıldığını belirleyebilmek için de bir delile ihtiyaç vardır. Şu hadis-i şerif buna örnek gösterilebilir:

(رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ، وَالنِّسْيَانُ، وَمَا اُسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ)

"Yanılarak, unutarak ve ikrâh altında yaptıkları işlerden ötürü ümmetimin üzerinden sorumluluk kaldırılmıştır."[4]

4 Suyuti, Camiü's-Sağir, H.No: (4461)

Cümledeki hüküm, her iki manaya da ihtimali olan gizli bir kelimeyle ilintilendirildiğinde o cümlenin hükmü direkt olarak kaldırılmış olur. Yani yanılma, unutma veya ikrâh altında olma halinde işlenen fiiller yok sayılabileceği gibi, bu filleri işleyen kimsenin günahkâr olacağı manası da kastedilmiş olabilir. Bu haldeyken yukarıdaki fiilleri işleyen kimse günaha girmiş olabileceği gibi günaha girmemiş de olabilir. Çünkü cümlede gizlenmiş olan kelime her iki manayı da kapsayabilecek niteliktedir. Ancak bunun her zaman böyle olacağı da söylenemez. İki manadan hangisinin kastedilmiş olduğunu söyleyebilmek için bir delile ihtiyaç vardır. İki manadan sadece birinin veya her ikisinin kastedilmiş olduğuna dair bir delilin bulunması da imkânsız değildir.

Bazen da öyle olur ki, cümlede gizlenmiş olan kelimenin her iki manaya da ihtimali vardır. Ama bu iki mananın birlikte kastedilmiş olması doğru olmaz. Şu hadis-i şerif buna örnek gösterilebilir: (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ) ***"Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir."***[5]

Bilindiği gibi burada hüküm, cümlenin içinde takdir edilen gizli bir kelimeyle ilintilidir. O da niyetin yapılan amelin geçerliliği ya da faziletiyle alakalı olacağı şeklinde iki manayı ihtimal dâhiline getirmektedir. Amelin geçerliliği kastedilmişse, faziletinin kastedilmiş olması imkânsız hale gelir. Çünkü geçerliliğinin kastedilmesi halinde niyetsiz yapılan amel hükümsüz hale gelir. Faziletinin kastedilmesi halinde ise niyetsiz yapılan amel, fazileti noksan olmakla beraber geçerli olur. Niyetsiz olarak yapılan amelin hem geçersiz hem de faziletinin noksanlığını bir arada kastetmek imkânsız bir durumdur. Bunun mümkün olduğunu ispatlayacak bir delilin bulunduğunu söylemek de doğru değildir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cümle içinde takdir edilen gizli kelimenin emir manasına geldiği sabit olduğunda bu emrin gereği olarak kullardan yapılması istenen şey farz ve nafile olmak üzere iki kısma ayrılır. Farz olan, namaza başlarken iftitah tekbiri ile Allah'ın adını anmaktır.

5 Buhârî, Bedu'l-Vahy, 1

(قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى)

"Arınan ve Rabbinin adını anıp, namaz kılan kimse mutlaka kurtuluşa erer."[6]

Ayette kişinin Rabbinin adını andıktan sonra namaz kılmış olacağı belirtilmiştir. Bu da yukarıdaki ayetle iftitah tekbirinin kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Başka bir ayet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلًا)

"Rabbinin adını an ve bütün benliğinle O'na yönel."[7]

Bu ayet-i kerime ile de iftitah tekbirinin kastedildiği söylenmiştir.

(وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى)

"Onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı."[8]

Zührî'nin, bu ayetteki "takva" kelimesiyle besmelenin kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Hayvan keserken besmele çekmek farzdır. Bu farziyyet, şu ayetlerle pekiştirilmiştir:

(فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ)

"Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın."[9]

---

6 A'lâ, 87/14-15
7 Müddessir, 73/8
8 Fetih, 48/26
9 Hac, 22/36

(وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ)

"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır."[10]

Abdest, gusül, yeme, içme ve diğer işleri yapmaya başlarken besmele çekmek sünnettir. Bir kişi çıkıp "Yukarıda geçen ayetlerdeki kelimelerin zahirî anlamına göre hareket ederek abdest alırken de besmele çekmenin farz olduğunu neden söylemiyorsunuz? O kelimelerin umumî manasını tahsis eden yani özele indirgeyen bir delil de mevcut değildir. Kaldı ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* (لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ) ***"(Abdest alırken abdestinin) üzerine Allah'ın adını anmayan kimsenin abdesti yoktur"***[11] buyurmuştur" diyerek itirazda bulunsa, ona şöyle cevap verilir:

O ayetlerde gizlenen mukadder kelime aşikâr değildir. Dolayısıyla tahsis yapmaksızın umumî manasına itibar edilir. Aksine mananın umumî olduğuna dair delil vardır. Yukarıdaki hadiste geçen, Allah'ın adını anmadan abdest alanın abdestinin olmadığı şeklindeki ifadeye gelince bu, besmelesiz alınan abdestin faziletinin olmayacağı manasına gelmektedir.

2-Kur'an Okumaya Başlarken Çekilen Besmele Kur'an'dan Mıdır?

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Besmelenin Kur'an'dan olduğu konusunda Müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ)

"Mektup, Süleyman'dan gelmiştir. O, 'Bismillâhirrahmânirrahîm' diye başlamaktadır."[12]

10 En'âm, 6/121
11 İbn Mâce, Ebvabu't-Tahare, 41
12 Neml, 27/30

Rivayet olunduğuna göre Cebrail *aleyhisselam*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimize ilk Kur'an ayetini indirdiğinde ona "oku" demiş, Resûlullah "Ben okuma bilmem" deyince Cebrail *aleyhisselam* ona şöyle demişti.

(اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ)

"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"[13]

Ebu Katan, Mesudi'den, o da Haris el-Ukeli'den rivayet etti ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, önceleri mektuplarının baş tarafına (بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ) ***"Allahım! Senin adınla"*** ibaresini yazdırırdı. (بِسْمِ اللهِ مَجْرٖيهَا وَمُرْسٰيهَا) **"Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır"**[14] ayeti nazil olunca artık mektuplarının başına (بِسْمِ اللهِ) ibaresini yazdırmaya başladı. Bir müddet sonra (قُلِ ادْعُوا اللهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ) **"De ki: (Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın"**[15] ayeti inince mektuplarının üst tarafına Rahman kelimesini yazdırdı. Daha sonra Hz. Süleyman kıssası nazil olunca mektuplarının baş tarafına besmelenin tamamını yazdırdı.

Duyduğumuza göre Ebu Davud'un "Sünen" adlı eserinde şöyle bir rivayet varmış: Şabî, Mâlik, Katade ve Sabit dediler ki: ***"Neml Suresi'nin nüzûlünden önce Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***mektuplarının baş kısmına*** (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) ***ibaresini tam olarak yazdırmış değildir."***[16]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz Süheyl b. Amr ile birlikte Hudeybiye'de barış antlaşmasını yazdırırken Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* antlaşma metninin baş tarafına (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) Yazmasını emretmiş, ancak Süheyl buna karşı çıkarak, "Bismikellahümme (بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ) yazılsın, çünkü biz Rahman'ı tanımayız" demişti. Sonunda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*,onun bu itirazı doğrultusunda yazılmasına rıza göstermişti. Bu da gösteriyor ki o zamana kadar besmele Kur'an'da yer almamaktaydı.

13 Alak, 96/1
14 Hud, 11/41
15 İsrâ, 17/110
16 Ebu Davud, Sünen, Salat, 125

Ancak daha sonra Yüce Allah Neml Suresi'nde besmeleyi Kur'an ayeti olarak indirmişti.

3-Besmele Fatiha Suresi'nin Bir Ayeti Midir, Değil Midir?

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Besmelenin Fatiha Suresi'nin bir ayeti olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Kûfe kıraat âlimleri onu Fatiha Suresi'nden bir ayet sayarken, Basra kıraat âlimleri onu Fatiha Suresi'nden bir ayet saymamışlardır. Mezhebimizin (Hanefî) önde gelen âlimlerinden besmeleyi Fatiha Suresi'nden bir ayet saydıklarına dair kesin ifade nakledilmiş değildir. Şu kadar var ki üstadımız Ebu'l Hasan el-Kerhi, mezhebimize göre namazda Fatiha Suresi'ni okurken besmelenin sessizce okunması gerektiğini söylemiştir. Bu da gösteriyor ki, Hanefî mezhebi fukahasına göre besmele, Fatiha Suresi'nden bir ayet değildir. Şayet Fatiha Suresi'nden bir ayet sayılsaydı, Fatiha Suresi'nin ayetleri namazda sesli okunurken besmele de sesli okunurdu.

İmam Şafiî, besmelenin Fatiha Suresi'nden bir ayet olduğunu, Fatiha okunurken besmelenin okunmaması durumunda namazın iade edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu iki görüşten birini tashih etmek, Allah izin verirse ileride açıklanacağı gibi Fatiha Suresi'nin namazda sesli ve sessiz okunmasına bağlıdır.

4-Surelerin Başındaki Besmeleler O Surenin Bir Ayeti Midir?

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Surelerin başındaki besmelelerin o surenin bir ayeti olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Daha önce de anlattığımız gibi bizim Hanefî fukahasına göre surelerin başındaki besmeleler, namazda sesli okunmadıkları için o surelerin bir ayeti değildirler. Ayrıca Fatiha Suresi'nin bir ayeti sayılmadığına göre, bu hüküm diğer surelerdeki besmeleler için de geçerlidir. Çünkü hiç kimse "Besmele Fatiha Suresi'nin bir ayeti olmasa da diğer surelerin bir ayetidir" dememiştir. İmam Şafiî besmelenin, başında bulunduğu her surenin bir ayeti olduğu görüşündedir. Ondan önce bu görüşü ileri süren bir kimseye rastlanmamıştır. Zira selef

uleması arasındaki görüş farklılığı, besmelenin Fatiha Suresi'nden bir ayet olup olmadığı konusundadır. Yoksa bu ulemadan hiçbiri besmeleyi, başında bulunduğu surelerin bir ayeti olarak kabul etmiş değildir. Besmelenin Fatiha Suresi'nin bir ayeti olmadığının delili şu hadis-i şeriftir:

Süfyan b. Uyeyne Alâ'dan, Alâ da babası Abdurrahman'dan, Abdurrahman da Ebu Hureyre'den rivayet etti ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadis-i kudside Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

(قَسَمْتُ الصَّلاَةَ بَيْنِى وَبَيْنَ عَبْدِى ، وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ ، فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) قَالَ اللَّهُ : حَمِدَنِى عَبْدِى. وَإِذَا قَالَ (الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) قَالَ : أَثْنَى عَلَىَّ عَبْدِى. وَإِذَا قَالَ (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) قَالَ : مَجَّدَنِى عَبْدِى أَوْ قَالَ فَوَّضَ إِلَىَّ عَبْدِى. وَإِذَا قَالَ (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) قَالَ : هَذِهِ بَيْنِى وَبَيْنَ عَبْدِى وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ ، فَإِذَا قَالَ (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ) فَهَذَا لِعَبْدِى وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ)

"Namazı kulumla kendi aramda ikiye böldüm. Kulum ne dilerse kendisine verilecektir. Kul,* 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur'** ***dediğinde Allah, 'Kulum bana hamd etti' der. Kul,* 'O Rahman ve Rahimdir'** ***dediğinde Allah, 'Kulum beni övdü' der. Kul,* 'Hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki'** ***dediğinde Allah, 'Kulum bana tazimde bulundu' ya da 'Halini bana arz etti' der. Kul,* 'Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz'** ***dediğinde Allah, 'Bu benimle kulum arasında bir şeydir. Kulum ne dilerse kendisine verilecektir' der. Kul,* 'Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil'** ***dediğinde Allah, 'Bu kuluma ait bir şeydir. Kulum ne dilerse kendisine verilecektir' der."[17]

17 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/38

Şayet besmele, Fatiha Suresi'nin bir ayeti olsaydı; bu hadiste, Fatiha'nın ayetlerinden bahsedildiği gibi besmeleden de bahsedilirdi. Bu da gösteriyor ki besmele, Fatiha Suresi'nin bir ayeti değildir.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu rivayetin başında geçen namaz kelimesiyle, namazda okunan Fatiha Suresi'ni kastetmiş ve bu sureyi de iki bölüme ayırmıştır. Bununla da besmelenin Fatiha Suresi'nden bir ayet olduğu iddiası iki bakımdan çürütülmüş olmaktadır:

1-Rivayette geçen paylaşımda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* besmeleden söz etmemiştir. Paylaşımda geçseydi de iki eşit paya bölünemezdi. Allah'a ait olan pay, kula düşen paydan fazla olacaktı. Çünkü (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) ifadesinin tamamı Allah'a övgüdür. Bu ifadede kula düşen bir pay yoktur. Bir kişi çıkıp "Fatiha Suresi'nin içinde Rahman ve Rahim kelimeleri geçtiği için besmeleden bahsetmeye gerek görülmedi. Dolayısıyla bu da besmelenin Fatiha Suresi'nin bir ayeti olmadığını göstermez" diyerek itirazda bulunsa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Bu iddia iki bakımdan hatalıdır:

a-Besmele, şayet Fatiha'nın içinde geçen Rahman ve Rahim ayetinden ayrı bir ayet olsaydı onu zikretmek gerekirdi. Besmele ayrı bir ayet olduğu halde, Rahman ve Rahim ayetine benzediği için sadece Rahman ve Rahim ayetini zikretmekle yetinilmiş olduğunu söylemek doğru olsaydı, o zaman Kur'an'da birbirine benzer ayet ve surelerden sadece birini zikretmekle yetinilir ve Kur'an kısaltılmış olurdu ki böyle bir şey söz konusu değildir.

b-Besmelede Allah'a övgü vardır. Bununla birlikte bu, Allah'a özgü bir isimdir. Bu isim, başkasına verilemez. Allah'a övgü manasını taşısa da besmele, şayet Fatiha'nın bir ayeti olsaydı, yukarıda geçen hadisteki paylaşımda mutlaka kendisinden de söz edilmesi gerekirdi. Oysa o paylaşımda kendisinden söz edilmemiştir.

Fatiha Suresi'nin paylaşımından bahseden hadisin şöyle bir rivayeti de vardır ki, bunu bize Muhammed b. Bekir nakletmiştir:

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet edildiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben namazı kulumla kendi aramda ikiye böldüm. Yarısı bana, yarısı da kuluma. Kulum ne dilerse kendisine verilecektir. Kul,* 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur' *dediğinde Allah, 'Kulum bana hamd etti' der. Kul, 'O Rahman ve Rahimdir' dediğinde Allah, 'Kulum beni övdü' der. Kul,* 'Hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki' *dediğinde Allah, 'Kulum bana tazimde bulundu. Bu ayet benimle kulum arasındadır' der. Kul,* 'Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz' *dediğinde Allah, 'Bu benimle kulum arasında bir şeydir. Kulum ne dilerse kendisine verilecektir' der."

Bu rivayette geçen ***"Kul,* 'Hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki' *dediğinde Allah, 'Kulum bana tazimde bulundu. Bu ayet benimle kulum arasındadır' der."*** ifadesinde ravinin hatası vardır. Çünkü **'Hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki'** sözü sırf Allah'a yapılan bir övgüdür. Tıpkı ***'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur'*** ifadesinde olduğu gibi, bunda da kulun payına düşen bir şey yoktur. ***'Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz'***ifadesi Allah ile kul arasında yarı yarıya paylaşılmıştır. Çünkü bu ifadenin bir bölümü Allah'a övgüdür. Diğer bölümü de kulun Allah'tan yardım dilemesidir. Görülüyor ki sonra gelen ***'Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil'***ayetleri tamamıyla kulun payına verilmiştir. Çünkü bu ayetlerde Allah'a övgü ifadeleri yoktur. Kulun dilekte bulunması vardır. Başka bir açıdan bakıldığında besmeleyi Fatiha'dan bir ayet sayanlara göre ***'Hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki'*** ayeti ile ***'Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz'***ayeti Allah ile kul arasında paylaşılacak olsa dört pay Allah'a, üç pay da kula düşecektir.[18]

2-Besmelenin, başında bulunduğu surenin bir ayeti olmadığını, sadece bir sureyi diğerinden ayırmak için araya konulduğunu ispatlayan deliller-

18 Çünkü 'O Rahman ve Rahimdir' ayeti besmeleyle yakın anlamlı olduğu için hesaba katılmaz. Böylece Fatiha suresi besmeleyle birlikte yine yedi ayet olarak hesaplanmış olur. Aslında bu hesapta bir yanlışlık vardır. Şöyle ki: Baştaki üç ayet Allah'ın payına Besmeleyle birlikte diğer ayetler de kulun payına düştüğünden burada Allah'a üç, kula dört pay düşmüş olmaktadır.

den biri de Muhammed b. Bekir'in, Abdullah b. Abbas'tan *radıyallahu anh* yapmış olduğu şu rivayettir:

Osman b. Affan'a *radıyallahu anh* dedim ki: "Ayet sayısı yüzün üzerinde olan Berae (Tevbe) suresi ile ayet sayısı bakımından ona göre ikincil durumda olan Enfal Suresi'ne neden yönelip de bu ikisini yedi uzun sürenin arasına kattınız ve de aralarına "BismillahirRahmanirRahim" yazmadınız?"

Osman şöyle cevap verdi: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayetler indiğinde kâtiplerinden birini çağırır ve ona, ***'Bu ayeti, içinde şunların ve şunların anlatıldığı sureye yerleştir'*** derdi. Aynı şekilde kendisine bir ayet, iki ayet indiğinde kâtiplerine benzer şeyleri söylerdi. Enfal suresi Medine'de kendisine ilk inen surelerdendi. Berâe (Tevbe) suresi ise kendisine en son inen Kur'an surelerindendi. Berâe Suresi'nde anlatılanlar Enfal Suresi'nde anlatılanlara çok benziyordu ve bu surenin Enfal Suresi'nin devamı olduğunu zannettim. Bu sebeple her iki sureyi yedi uzun surenin arasına yerleştirdim ve ikisinin arasına besmele yazmadım."[19]

Rivayette görüldüğü gibi Hz. Osman, besmelenin başında bulunduğu surelerin bir ayeti olmadığını, sureleri birbirinden ayırmak için onu sure başlarına yazdığını bildirmiştir. Başta Fatiha olmak üzere başında bulunduğu surelerin bir ayeti olsaydı, bunu herkes bilirdi. Bu da hangi ayetin hangi surenin neresinde olduğunu belirlemede olduğu gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* belirlemesiyle tevkifî olarak bilinirdi. Ulema arasında bu hususta herhangi bir görüş farklılığı yoktur. Şu sebeple ki, ayetlerin surelerdeki yerini bilmenin yolu, ayetlerin kendisini bilmenin yolu gibidir. Kur'an ayetlerini mushafa alırken ahad nakiller değil de birden fazla kişinin nakli esas alındığına göre, ayet ve surelerin tertibinde de aynı yolun izlenmesi gerekir. Bilindiği gibi hiç kimsenin Kur'an'daki ayet ve surelerin tertibini bozması ve bir kısmının yerini değiştirmesi caiz değildir. Bunu yapan, Kur'an'ı ortadan kaldırıp yok etmiş gibi olur. Besmele başında bulunduğu surelerin bir ayeti olsaydı, bunu diğer ayetlerin yerlerini ve Neml Suresi'ndeki besmelenin yerini bildikleri gibi herkes bilirdi. Bu hususta bilgi verici bir rivayetin mütevatir yolla bize ulaştığını görmedi-

19 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/334

ğimize göre Besmele'yi, başında bulunduğu surenin bir ayeti saymamız caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp, "Mushaf'ta yazılı olan şeylerin tümünün Kur'an olduğunu bize bildirdiler. Bu da besmelenin başında bulunduğu her surenin bir ayeti olduğunu ispata yeter" diyecek olursa, ona cevaben şöyle denilir:

Bize gelen rivayetlerde bildirildiğine göre besmele, surelerin başına yazılır; ama bu, her surenin başında yazılı olan besmelenin o surenin bir ayeti olduğu anlamına gelmez. Sizinle bizim aramızdaki tartışma şundan ibarettir: Siz, her surenin başındaki besmelenin o surenin bir ayeti olduğunu söylüyorsunuz. Biz de diyoruz ki besmele, Kur'an'ın bazı yerlerinde ayet olarak vardır. Ama surelerin başındaki besmeleler, o surelerin birer ayeti değildir. Mushaf'ta besmelenin baş tarafta sureye bitişik olarak yazılması ve başında bulunduğu sureyle birlikte okunması, besmelenin o surenin bir ayeti olmasını gerektirmez. Çünkü Kur'an'ın sure ve ayetlerinin tamamı birbirine bitişiktir. Besmeleden önceki kısım da besmeleye bitişiktir. Bu da Kur'an'ın tamamının bir sure olmasını gerektirmez.

Bir kişi çıkıp, "Mushaf bize nakledilmiş ve içinde yazılı olan her şeyin kendi nizam ve tertibi ile birlikte Kur'an olduğu söylenmiştir. Surelerin başında bulunan besmeleler o surelerin birer ayeti olmasaydı, Mushaf'ı nakledenler bunu bize açıklar ve karışıklık olmasın diye bu besmelelerin o surelerin birer ayeti olmadığını söylerlerdi. Oysa bu konuda meşhur rivayetler vardır" diyecek olursa kendisine cevaben şöyle denir:

Bu söz, ancak besmelenin Kur'an ayeti olmadığını söyleyeni ilzam eder. Besmelenin Kur'an ayeti olduğunu söyleyen kimseye bu sual sorulmaz. "Besmele, başında bulunduğu surenin ayetidir diyeni ilzam ettiğinize göre, besmele başında bulunduğu surenin bir ayeti olmasaydı, bunu herkes bilirdi" diyen biri çıkarsa ona şöyle cevap verilebilir: Böyle olması gerekmez. Çünkü konuyla ilgili rivayetleri bize aktaran kimselerin, sureden olmayan bir ayetin sureden olmadığını bize nakletmeleri gerekli değildir. Aynı şekilde Kur'an'dan olmayan bir şeyin Kur'an'dan olmadığını da bize nakletmeleri gerekli değildir. Onlara düşen görev, sureden olan bir ayetin sureden olduğunu bize nakletmeleridir. Aynı şekilde Kur'an'dan olan ayet ve surelerin de Kur'an'dan olduğunu bize nakletmeleri onların görevidir.

Surelerin başında yazılı olan besmelelerin o surelerin birer ayeti olduğu hususunda bize meşhur bir rivayet gelmediğine ve bununla ilgili olarak farklı görüşler de mevcut olduğuna göre, Kur'an'ı tespit eder gibi besmeleleri de o surelerin başında birer ayet olarak tespit etmemiz caiz olmaz

Besmelelerin, başında yazılı oldukları surelerin birer ayeti olmadığını şu rivayet de ispatlamaktadır:

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ سُورَةً فِي الْقُرْآنِ ثَلَاثُونَ آيَةً شَفَعَتْ لِصَاحِبِهَا حَتَّى غُفِرَ لَهُ: تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ)

"Şüphesiz Kur'an'da otuz ayetlik bir sure vardır. Okuyan kimse için, bağışlanıncaya kadar şefaat eder. (O sure) **Tebareke ellezi bi yedihil mülkü'*dür.*"**[20]

Kıraat âlimleri ve diğerleri bu surenin besmele hariç otuz ayet olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Şayet besmele bu surenin bir ayeti olsaydı, o zaman surenin ayet sayısı otuz bir olurdu ki bu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediğine aykırı düşerdi.

Bunu destekleyen başka bir delil de büyük İslam merkezi şehirlerin kıraat âlimleri ile fakihlerinin Kevser Suresi'nin üç, İhlas Suresi'nin dört ayet olduğu hususunda görüş birliği etmiş olmalarıdır. Şayet besmele de bu surelere birer ayet olarak eklenirse, o zaman bu surelerin ayet sayısı, kurrâ ve fakihlerin üzerinde görüş birliğine vardıkları sayıdan daha fazla olacaktır.

Bir kişi çıkıp "Kurra ve fakihler besmeleyi ayrı tutarak surelerin ayetlerini saymışlardır. Çünkü onlara göre besmelenin ayet olduğu hususunda hiçbir tereddüt yoktur" diyecek olursa, ona cevap olarak şu söylenebilir:

20 İbn Mâce, Edeb, 52

Sözü edilen kurrâ ve fakihlerin, besmeleyle birlikte beş ayet olan İhlas Suresi için dört ayet, yine besmeleyle birlikte dört ayet olan Kevser Suresi için üç ayet demiş olmaları doğru olmaz. Zira bu durumda dört ayet, İhlas Suresi'nin tamamı değil bir kısmı, aynı şekilde üç ayet de Kevser Suresi'nin tamamı değil bir kısmı olur. Eğer böyle demiş olsalardı, Fatiha Suresi'nin de altı ayet olduğunu söylemeleri gerekirdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Hureyre *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ سَبْعُ آيَاتٍ إِحْدَاهُنَّ {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ}

"Elhamdu lillahi Rabbi'l âlemin (suresi) yedi ayettir. (Bu ayetlerden) biri BismillahirRahmanirRahim'dir."[21]

Bazıları bu rivayetin senedinde Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* adının var olup olmadığı hususunda şüphe etmişlerdir.

Ebû Bekir el-Hanefî'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*,Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا قَرَأْتُمْ: {الْحَمْدُ لله}، فَاقْرَءُوا: {بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} إِنَّهَا أُمُّ الْقُرْآنِ وَ {بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} إِحْدَى آيَاتِهَا

"Elhamdu lillahi (suresini) okuduğunuzda BismillahirRahmanirRahim'i de okuyun... BismillahirRahmanirRahim, onun (Fatiha'nın) ayetlerinden biridir."[22]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sonra bu rivayetin senedinde adı geçen Nuh'a rastladım. Bana bu hadisin mislini Said el-Makberitarikiyle Ebu Hureyre'den nakletti. Ancak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bağlamadı. Senedinde ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ilintilendirilmesinde

21 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/67
22 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/67

ihtilaf bulunan rivayetler aslında sağlam değildirler. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tevkifî olarak bu hususta bir düzenlemesinin olduğu da tespit edilmiş değildir.

Bununla birlikte besmelenin Fatiha Suresi'nin bir ayeti olduğu ifadesinin Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şahsına ait olması da mümkündür. Zira ravi, karşısında durup kendisini dinleyen kimsenin, neyin hadis neyin ravi sözü olduğunu bildiğini düşünerek, araya herhangi bir fasıla koymaksızın kendi sözünü hadise ekleyebilir ki buna "idrac" denir. Rivayetlerde bunun birçok örneği vardır. Ancak böyle bir ekleme sözün Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylemek caiz değildir. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bunu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda Fatiha okurken besmeleyi de sesli okuduğunu duymuş olması ve bu sebeple de besmelenin Fatiha'nın bir ayeti olduğunu zannetmesi sebebiyle söylediği düşünülebilir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda Fatiha'yı sesli okurken besmeleyi de sesli okuduğunu Ebu Hureyre *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu hadis, senedindeki muzdariplikten, merfuluğu hakkındaki ihtilaftan ve Ebu Hureyre'nin sözü olduğu ihtimalinden arındırıldığı sabit olsa bile bu rivayete dayanarak besmeleyi Fatiha Suresi'nden bir ayet olarak kabul etmemiz caiz olmaz. Çünkü az önce de ifade edildiği gibi ayetin tespiti ümmetten bir topluluğun rivayet etmesi ile olur.

5-Besmele Tam Bir Ayet Midir, Yoksa Ayetin Bir Kısmı Mıdır?

Besmelenin bir ayet olup olmaması meselesine gelince, besmelenin Neml Suresi'nde tam bir ayet değil de ayetin bir bölümü olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Neml Suresi'ndeki söz konusu ayetin başında (اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ) cümlesi vardır. Besmelenin bu surede tam bir ayet olmayışı, başka surelerde tam bir ayet olarak yer almasına engel teşkil etmez. Zira Kur'an'da bunun örneklerini görmekteyiz. Bilindiği gibi Fatiha Suresi'ndeki (الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) ibaresi orada tam bir ayettir. Ama bu ibare, (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ) in içerisinde tam bir ayet değildir. Bütün ulema bu görüşte birleşmişlerdir. Aynı şekilde (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) cümlesi Fatiha Suresi'nde tam bir ayettir. Ama Yunus Suresi'nin 10. ayeti olan (وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)

"Onların dualarının sonu ise, "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" sözleridir" içerisinde ayetin bir bölümüdür.

Durum böyle olunca besmelenin bir sure içinde bir ayetin bir bölümüyken başka bir surede ve başka bir yerde tam bir ayet olması mümkün olmaktadır. Şunu da belirtelim ki besmelenin, Fatiha'nın bir ayeti olmadığını delil ile ispatladık. En doğrusu besmele, Neml suresi dışında Kur'an'ın tam bir ayetidir. Çünkü Neml Suresi'nin 30. ayetindeki besmele ayetin bir bölümü olup tam bir ayet değildir.

Besmelenin tam bir ayet olduğunun delili, İbn Ebi Melike'nin Ümmü Seleme'den *radıyallahu anh* rivayet etmiş olduğu şu hadistir:

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **namazda kıraatte bulundu ve besmeleyi bir ayet saydı."

Bu hadisin başka bir lafızla yapılan rivayeti şöyledir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)'i ayrı bir ayet sayardı."*[23]

Bu hadisi Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* da böyle bir rivayette bulunmuştur.

Ebu Bürde, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Süleyman'dan** aleyhisselam **sonra benden başka hiçbir peygambere inmeyen bir ayet veya sureyi sana bildirmeden mescitten dışarı çıkmayacağım."

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle dedikten sonra yürümeye başladı. Ben de peşinden gittim. Nihayet mescidin kapısına vardı. Bir ayağını eşikten dışarı çıkardı. Diğeri içeride kaldı. Sonra bana dönüp ***"Namaza başladığında kıraate ne ile başlıyorsun?"*** diye sordu. "(بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) "Bismillahirrahmanirrahim ile" dedim. Ben böyle dedikten sonra mescitten çıktı."[24]

---

23 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/13
24 Dârekutni, Sünen: 1/310

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nakletmiş olduğumuz bu rivayetlerle, besmelenin Kur'an'dan bir ayet olduğu ispatlanmış oldu. Çünkü bu rivayetler, besmelenin başında bulunduğu surelerin bir ayeti olduğunu reddeden rivayetlerle çelişmemektedir.

Bir kişi çıkıp, "Besmelenin başında bulunduğu surelerin bir ayeti olduğunu reddederken ortaya koyduğun ilkelere göre ahad haberlere dayanarak besmeleyi ayet saymaman gerekir" diyecek olsa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ayetlerin nerede başlayıp nerede bittiklerini tevkifî olarak ümmete bildirmesi zorunlu değildi. Zaten bunu bilmekle de ibadet etmiş sayılmayız. Şu halde ahad habere dayanarak besmelenin tam bir ayet olduğunu ispatlamak caiz olur. Neml Suresi'nde ve diğer surelerde Besmelenin hangi surenin neresinde olacağını tespit meselesine gelince; bunun yolu, bir ibarenin Kur'an'dan olup olmadığını tespit etmede olduğu gibi mütevatir nakillerdir. Bunu ahad haber, fikrî teemmül ve kıyaslama ile tespit etmek caiz olmaz. Bilindiği gibi, Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh* Hz. Osman'dan rivayet ettiği minval üzere ayetlerin yerleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından tevkifî olarak belirlenmiştir. Nitekim bunu daha önce de ifade etmiştik. Ama ayetlerin başlangıç ve bitiş yerlerinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından tevkifî olarak belirlendiğine dair herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. Böyle olunca da ayetlerin miktarını bilmemizin farz olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Bir ayet olduğu sabit olunca besmele, surelerin baş kısmında yer almasa bile, ya Kur'an'da yazılı olduğu her yerde bir ayettir ya da münferit bir ayettir. Ancak Kur'an'da yazılı olduğu yerlerde -kitapların başına yazıldığı gibi- Allah'ın isminden bereket elde etme maksadıyla tekrar mahiyetinde yer almıştır. Ama uygun olan, yazılı olduğu her yerde bir ayet olarak kabul edilmesidir. Çünkü ümmetin bildirdiğine göre Mushaf'ın içinde yazılı olan her ibare ayettir. Bu ibareleri şu ayettir, şu değildir şeklinde birbirinden ayırmış değillerdir. Kur'an'ın muhtelif yerlerinde mükerrer olarak yazılmış olması, onu Kur'an ayeti olmaktan çıkarmaz.

Bunun örneklerini Kur'an'ın başka ayetlerinde de çokça görmekteyiz. Tekrarlanmış olmaları onları da Kur'an'ın ayeti olmaktan çıkarmaz. Mükerrer de olsa her kelime, Kur'an'da yazılı bulunduğu yerde müstakil bir

ayettir. Mesela Bakara Suresi'ndeki (اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ) **"Hayy'dır, Kayyum'dur"** (Ayet, 255) ibaresi Âl-i İmran Suresi'nin 2. ayetinde de yer almaktadır. Yine Rahman Suresi'nde sıkça tekrarlanan (فَبِاَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ) **"O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?"** ayeti de, orada tekrarlanmış olduğu her yerde mükerrer değil müstakil bir ayettir. Besmele de böyledir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin ***"O bir ayettir"*** ifadesi, besmelenin zikredildiği her yerde müstakil bir ayet olmasını gerektirmektedir.

6-Besmelenin Namazda Okunmasının Hükmü

Besmelenin namazda okunması meselesine gelince Ebu Hanife, İbn Ebi Leyla, Sevri, Hasan b. Salih, Ebu Yusuf, Muhammed (b. Hasen eş-Şeybânî), Züfer ve Şafiî namazda euzûdan sonra ve Fatiha'dan önce besmele okunması gerektiği konusunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak her rekâtta Fatiha Suresi'ni okumaya başlarken tekrarlanıp tekrarlanmaması hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin her rekâtta sadece bir defa Fatiha'ya başlarken besmele okuduğunu, zammı sure için besmeleyi tekrarlamadığını ifade etmiştir. Muhammed ve Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini nakletmişlerdir:

"Bir kimse rekâtın başında besmeleyi okursa, artık o namazda selam verinceye kadar bir daha okuması zorunlu değildir. Ama her surenin başında okuması da güzel olur. Namaz kılmakta olan kişi mesbuk biri ise, imamın selam vermesinden sonra namazın eksik kalan kısmını tamamlarken Fatiha'dan önce besmele çekmekle yükümlü değildir. Çünkü imam, namazın başında besmeleyi okumuştur. İmamın okumuş olması, onun da okuması demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu da İmam Ebu Hanife'nin, "Kur'an okumaya başlarken besmele çekilmesi gerekir" şeklindeki ifadesiyle besmelenin Kur'an'dan bir ayet olduğu, ama hayırlı bir işe başlarken teberrük maksadıyla okunan ve kitapların başına yazılan besmelenin Kur'an'dan oralara nakledilen müstakil bir ayet olmadığı ispatlanmış olmaktadır.

Hişam, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Namazda Fatiha'dan önce besmele çekilmesinin ve zamm-ı sureden önce de tekrarlanmasının

hükmünü Ebu Hanife'ye sordum. Bana, "Namaz kılanın Fatiha'dan önce besmele çekmesi yeterlidir" dedi."

Ebu Yusuf da dedi ki: "Her rekâtta Fatiha'yı okumadan önce besmele çeker. Diğer rekâtta da aynı şekilde Fatiha'yı okumadan önce besmele çeker. Zammı sure okuyacaksa Fatiha'dan sonra da besmele çeker."

İmam Muhammed ise bu hususta şöyle demiştir: "Birden fazla sure okuyacak ve okuması da sessiz olacak olan kimse her sure başında besmele çeker. Okuması sesli olan kimse ise bir sureden diğerine geçerken besmele çekmez. Çünkü sesli okumada iki sureyi, arada susarak birbirinden ayırır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmam Muhammed'in bu sözü, şuna delalet etmektedir: Besmele iki sureyi birbirinden ayırmak ya da okumaya başlamak için çekilir. Besmele, başında bulunduğu surenin bir ayeti değildir. İmam Muhammed, besmeleyi her surenin bir ayeti kabul etmese de Kur'an'ın bir ayeti olarak kabul etmektedir.

İmam Şafiî besmelenin, başında bulunduğu her surenin bir ayeti olduğunu ve her surenin başlangıcında okunması gerektiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdullah b. Abbas ve Mücahid'in her rekâtta besmele çektikleri rivayet edilmiştir. İbrahim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Besmeleyi her rekâtın başında okursan, bu senin için rekâtın kalan kısmında yeterli olur."

Mâlik b. Enes dedi ki: Farz namazlarda besmele, ne gizli ne de aşikâr okunur. Nafile namazlarda ise isteyen okur, istemeyen okumaz. Farz olmayan namazlarda okunabileceğinin delili, Ümmü Seleme *radıyallahu anh* ve Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şu rivayetidir:

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, namazda besmele ve Fatiha okurdu."[25]

25 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/66

Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem, **Ebû Bekir** radıyallahu anh, **Ömer** radıyallahu anh **ve Osman'ın** radıyallahu anh **arkasında namaz kıldım.** (كَانُوا يُسِرُّونَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ) **Onlar besmeleyi namazda gizlice okurlardı."[26]

Enes *radıyallahu anh* bu hadisin bazı rivayetlerinde"*gizlerlerdi, açıkça okumazlardı"* ifadelerini kullanmıştır.

Bilindiği gibi bu durum, farz namazlarda söz konusudur. Çünkü Enes *radıyallahu anh* (ve diğer sahabiler) nafileleri değil, farz namazları Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında kılıyorlardı. Çünkü nafile namazları cemaatle kılmak sünnet değildir. Hz. Aişe, Abdullah b. Mugaffel ve Enes b. Mâlik'ten rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazda kıraate Fatiha ile başlarmış. Bu da namazda Fatiha'dan önce besmelenin tamamen terkedildiğine değil, gizlice okunduğuna delalet eder.

Bir kişi itirazda bulunarak şöyle dese: "Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **namazda ikinci rekâta kalktığında okumaya** (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) **ile başlar ve susmazdı."[27]"

İtiraz eden kişiye şöyle cevap verilebilir: Sizin bu söylediklerinize göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazın ikinci rekâtında besmeleyi okumadığı sabit olsa bile bu sizin için değil, aksine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birinci rekâtta besmeleyi okumakla yetindiğini savunanlar için bir delil olur. Hele namazda besmelenin hiç okunmadığına asla delil teşkil etmez. Namazın evvelinde besmelenin okunduğu Hz. Ali, Hz. Ömer ve Abdullah b. Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilmiş olup buna karşı itirazda bulunan bir sahabiye de rastlanmamıştır.

26 İbn Huzeyme, Sahih: 1/249
27 İbn Huzeyme, Sahih: 3/48

Böylece de hem farz hem de nafile namazlarda besmelenin okunması gerektiği ispatlanmış oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabilerin böyle yaptığı, itirazsız olarak sabit olmuştur. Besmelenin okunup okunmaması meselesinde ve namazın diğer sünnetlerinde farzla nafile namazlar arasında bir fark yoktur.

Ebu Hanife'nin besmeleyi namazın sadece ilk rekâtında ve zammı surenin başında değil de yalnızca Fatiha'nın başında okumakla yetinmiş olması şu sebeptendir: Besmele her ne kadar Neml Suresi'nde bir ayet olsa da, diğer surelerin bir ayeti değildir. Onları birbirinden ayırmak maksadıyla baş taraflarında yazılmış olduğu ispatlandığından, kıraate başlarken teberrüken besmele çekmemiz emredilmiştir.

7-Namazda Okunacak Surelerin Başında Besmelenin Tekrarlanması

Besmelenin namazın evvelinde okunması yukarıdaki satırlarda anlattıklarımızla ispatlanmış oldu. Şunu da ifade edelim ki namazın iftitah tekbiri bir tanedir. Namazın bütün fiilleri de bu tek tekbirin üzerine inşa edilmektedir. Böyle olunca da namazın tamamı tek bir fiil gibi olmaktadır ki bu durumda namazın sadece başlangıcında besmele çekmek yeterli olmakta, namaz uzasa bile besmelenin yeniden okunmasına ihtiyaç kalmamaktadır. Kitapların baş tarafına besmele yazıldıktan sonra kitap ne kadar geniş de olsa diğer kısımlarına da yeniden besmele yazılmadığı, namazın başında besmele okunduktan sonra rükû, secde ve teşehhüt ve diğer rükünlerde yeniden besmele okunmadığı gibi, Fatiha'dan önce okunduktan sonra zammı surenin ve müteakip rekâtların başında besmele çekmeye ihtiyaç yoktur.

Surelerin başındaki besmelelerin iki sureyi birbirinden ayırmak maksadıyla yazılmış olduğunu ispatlayan delillerden biri de şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir, Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Kendisine (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) (ayeti) ininceye kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sureleri birbirinden ayırmayı bilmiyordu."[28]

Bu da besmelenin, başında yazılı bulunduğu surenin bir ayeti olduğunu değil, oraya o sureyi önceki sureden ayırmak için yazıldığını ispatlamaktadır. Böyle bir maksat söz konusu olmasaydı, her surenin başına besmele yazmaya ihtiyaç kalmayacaktı.

Bir kimse çıkıp da "Besmele, iki sureyi birbirinden ayırmak için sure başlarına konulmuş ise, namazda okunan surenin başında yer aldığına göre o sureye başlarken besmelenin de okunması gerekir" diye itirazda bulunursa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Hayır, gerekmez. Sureleri birbirinden ayırmak besmelenin nüzûlü ile bilindi. Okumaya başlarken besmele okunmasına teberrüken ihtiyaç vardır. Namazda Fatiha'ya başlarken zaten besmele okunmaktadır. Namazda Fatiha okunduktan sonra zammı sureye geçerken namaza yeniden durulmuyor ki, yeniden besmele çekmeye de ihtiyaç duyulsun. Bu sebeple namazın başlangıcında Fatiha öncesindeki besmele ile yetinmek caiz olmaktadır.

Besmeleyi her rekâtın başında okuyan kimsenin gerekçesi şu olmalı: Her rekât için yeniden başlanan bir kıraat vardır. Önceki rekâtta yapılmış olan kıraat sonraki rekâtta yapılması gereken kıraatin yerine geçmez. Bu sebeple sonraki rekâtta kıraate yeniden başlanması gerekir. Böyle olunca da sonraki rekât da ilk rekât gibi olur ve ilk rekâtta besmele çekilmesi sünnet olduğuna göre sonraki rekâtta da besmele çekilmesi sünnettir.

Ancak namazda her surenin başında besmele çekmeye de ihtiyaç yoktur. Çünkü namaz bölünmeyen tek bir farizadır. Bir rekâtta okunan zammı sure, aynı rekâtta kendisinden önce okunmuş olan Fatiha Suresi'nin hükmündedir. Çünkü Fatiha ile başlayan kıraat, zammı sure ile yeniden başlamamakta, aksine devam etmektedir. Dolayısıyla zammı surenin başında besmele çekmeye ihtiyaç kalmamaktadır. Devamın hükmü, başlangıcın hükmü gibidir. Tıpkı uzatılsa bile rükû, secde ve namazın diğer rükünlerinde olduğu gibi.

28 Ebu Davud, Sünen, Salât, 127

Bunların hepsi tek bir fiil olarak kabul edilir ki, o da namaz fiilidir. Öyle ki başlangıçta yapılan şey farz ise, ondan sonra yapılanlar da aynı hükme tabi olur.

Namazda okunan her surenin başında besmele çekmeyi gerekli gören kimselere gelince; bunlar, iki gruba ayrılmaktadırlar:

Bir gruba göre besmele, başında yazılı olduğu surenin bir ayeti değildir.

Diğer gruba göre ise başında bulunduğu surenin bir ayetidir.

Besmeleyi başında yazılı olduğu surenin bir ayeti kabul edenler, surenin diğer ayetleri okunduğu gibi besmelenin de okunması gerektiği görüşündedirler.

Besmeleyi başında yazılı olduğu surenin bir ayeti saymayanlarsa her sureyi, yeni başlanan bir namaz gibi kabul ederler. Namaza başlarken olduğu gibi sureyi okumaya başlarken de besmele ile başlarlar. Çünkü Mushaf'ın tertibi de böyledir. Namaz dışındayken bir sure okumaya başlayan kimse, okumaya başlarken nasıl ki besmele çekiyorsa aynı şekilde ondan önce bir sure okuyacağı zaman da besmele çekerek okumaya başlar.

Enes b. Mâlik, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Az önce bana bir sure indirildi." Böyle buyurduktan sonra besmele çekti. Sonra da Kevser Suresi'ni sonuna kadar okuyup tamamladı."[29]

Ebu Bürde, babasından rivayetle dedi ki: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem besmele çektikten sonra*** (الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِيْنٍ) ***(Hicr Suresi'nin ilk) ayetini okudu."***

Bu da gösteriyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz namaz dışında Kur'an'dan bir sure okumaya başlarken besmele çekermiş. Namazda da bunun hükmünün aynı olması gerekir.

29 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/315

Abdullah b. Dinar, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* namazda hem Fatiha'dan hem de zammı sureden önce besmele çektiğini rivayet etmiştir.

Cerir, Muğire'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim bize imam oldu. Akşam namazında Fil Suresi'ni okuyup tamamladı. Ardından KureyşSuresi'ni de ona ekledi. Ama aralarında besmele çekmedi."

8-Namazda Besmelenin Sesli Okunmasının Hükmü

Besmelenin namazda sesli okunması meselesine gelince mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ve Sevri, namaz kılmakta olan kimsenin besmeleyi sessiz okuması gerektiğini söylemişlerdir.

İbn Ebu Leyla, "Dilerse sesli okur, dilerse de sessiz okur" demiştir.

İmam Şafiî, "Sesli okur" demiştir.

Bu ihtilaf, kıraatin sesli yapıldığı bir namazı kıldıran imamla ilgilidir. Sahabilerden bu konuda birçok ihtilaf nakledilmiştir.

Ömer b. Zerr, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* ardında namaz kıldım. Besmeleyi sesli okudu."

Hammad, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ömer *radıyallahu anh* (namaz kıldırırken) besmeleyi sessiz okur, sonra da Fatiha'yı sesli okurdu." Enes *radıyallahu anh* de Hz. Ömer'den böyle bir rivayette bulunmuştur. İbrahim dedi ki: "Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve arkadaşları (namaz kıldırdıklarında) besmeleyi sessiz okurlardı."

Yine Enes *radıyallahu anh*, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in (namaz kıldırdıklarında) besmeleyi sessiz okuduklarını söylemiştir.

Abdullah b. Mugaffel de Enes'ten *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur.

Mugire, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İmamın namaz kıldırırken besmeleyi sesli okuması bidattir."

Cerir, Asım el-Ahvel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İkrime'ye, namazda besmeleyi sesli okumanın hükmü (sünnet olup olmadığı) soruldu. Cevaben "(Eğer sünnet olduğu söyleniyorsa) Öyleyse ben hiçbir şey bilmeyen bir bedeviyim!" dedi.

Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bana ulaşan bir habere göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* "Namazda besmeleyi sesli okumak bedevice bir iştir!" demiştir."

Hammad b. Zeyd, Kesir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Hasan'a, namazda besmeleyi sesli okumanın hükmü soruldu. Cevaben dedi ki: "Bunu, ancak bir bedevi yapar!" Abdullah b. Abbas'tan *radıyallahu anh* bu konuda farklı rivayetler gelmiştir.

Şerik, Asım kanalıyla Said b. Cübeyr'den rivayet etti ki, Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh*, besmeleyi sesli okurdu. Muhtemelen namaz dışındayken böyle yapmıştır.

Abdulmelik b. Ebi Hüseyin, İkrime'den rivayet etti ki, Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir. "Besmeleyi sesli okumak, bedevilerin işidir."

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali, besmeleyi bir ayet saymış ve onun, Fatiha Suresi'nin tamamlayıcı bir ayeti olduğunu kabul etmiştir. Besmeleyi sesli okuduğu asla sabit değildir.

Ebû Bekir b. Ayyaş, Ebu Said kanalıyla Ebu Vâil'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer ile Hz. Ali euzü besmele ve âmin kelimesini sesli okumazlardı."

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın ise namazda besmeleyi sesli okuduğu rivayet edilmiştir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarda da görüldüğü gibi besmelenin namazda sesli okunup okunmaması konusunda sahabiler farklı görüşlere sahiptirler.

Enes ve Abdullah b. Mugaffel'in rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, namazda besmeleyi sessiz okurlarmış. Abdullah b. Mugaffel, bunu İslamiyet için alışılamayan ve yadırganan bir durum olarak nitelemiştir.

Ebu'l Cevzâ, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem namazı iftitah tekbiri alıp Fatiha okuyarak başlatır, selam vererek de sonlandırırdı."***[30]

Ebu'l Hasan Ubeydullah b. Hüseyin el-Kerhi (rahimehullah), Abdullah'tan rivayet etti ki, farz namazlarda ne Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ne Hz. Ebû Bekir ne de Hz. Ömer, besmeleyi sesli okumuşlardır.

Bir kişi çıkıp, "Sana göre besmele Kur'an'daki yerinde (Neml suresi ayet, 30) bir ayet sayıldığına göre, kıraatin sesli yapıldığı namazlarda besmelenin de sesli okunması gerekir. Çünkü aynı rekâtta kıraatin bir kısmının sesli, diğer kısmınınsa sessiz yapılacağına dair bir usûl kaidesi mevcut değildir" diyecek olursa kendisine cevaben şöyle denilebilir:

Yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı gibi besmele, Fatiha'nın bir ayeti olmadığı halde kıraate başlarken teberrüken besmele çekilmektedir. Durum böyle olunca da Fatiha sesli okunsa bile besmelenin sessiz çekilmesi caiz olur. Bilindiği gibi (إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا) **"Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim"**[31] Kur'an'dan bir ayet olduğu halde namaza bu ayeti okuyarak başlayan kişi, diğer ayet ve sureleri sesli okuduğunda dahi bunu sesli okumamaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda besmeleyi sessiz okuduğunun sabit olması, besmelenin Fatiha'nın bir ayeti olmadığını ispatlamaktadır. Eğer Fatiha'nın bir ayeti olsaydı, Fatiha'yı sesli okuduğu gibi besmeleyi de sesli okurdu.

Bir itirazcı çıkıp da şu rivayetleri karşımıza çıkarabilir.

30 Ebu Davud, Salat, 124
31 En'âm, 6/79

1-Nuaym el-Mücmir, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* ardında namaz kılmış, Ebu Hureyre *radıyallahu anh* besmeleyi okumuş, selam verdikten sonra da şöyle demişti:

(إِنِّي لَأَشْبَهُكُمْ صَلَاةً بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم)

"Namaz hususunda içinizde Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem en çok benzeyen benim"[32]

2-İbn Cüreyc, İbn EbiMelike kanalıyla Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem evinde namaz kılar, besmele çeker ve Fatiha okurdu."[33]

3-Cabir el Cu'fî, Ebu Tufeyl kanalıyla Ali ve Ammar'ın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* besmeleyi sesli okurdu."[34]

Yukarıdaki rivayetleri delil olarak getiren itirazcıya cevaben şöyle denilebilir:

1-Nuaym el-Mücmir'in Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* yapmış olduğu rivayet, itirazcının görüşünü desteklememektedir. Çünkü o rivayette Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* besmeleyi okuduğu ifade ediliyor. Sesli okuduğu ifade edilmiyor. Sesli okumamış olabilir. Ebu Hureyre *radıyallahu anh* besmeleyi okumuş ve ravi de onun okuduğunu biliyorsa; bu, ya Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* ona bildirmesiyle olmuştur ya da kendisi onun yakınında namaza durduğu ve Ebu Hureyre *radıyallahu anh* de cehrî sayılmayan fısıltı mahiyetinde düşük bir sesle okuduğu için besmeleyi ondan duymuş olabilir. Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de öğle ve ikindi namazlarını kıldırırken bazen cehrî (sesli) okumadığı halde sesinin cemaat tarafından duyulabildiğine dair rivayet de vardır.[35]

32 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/46
33 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/199
34 Mucemu İbni'l-Arâbi: 1/265
35 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/490

Abdulvahid b. Ziyad, Ammare b. Ka'ka, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ı sallallahu aleyhi ve sellem ikinci rekâta kalktığında kıraate Fatiha ile başlar ve sükût etmezdi."[36]

Bu rivayet de gösteriyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz besmeleyi Fatiha'nın bir ayeti saymamaktaydı. Fatiha'nın bir ayeti saymadığı için de besmeleyi sesli okumamıştır.

2-Ümmü Seleme hadisine gelince; Leys, Abdullah b. Ubeyd b. Ebu Melike'den rivayetle dedi ki: Mualla, Ümmü Seleme'ye Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kıraatini sormuştu. O da Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kıraatini harf harf açıklayarak anlatmıştı.

Bu rivayette Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıraati nitelikleriyle birlikte anlatıldığı halde, kıraatin namazda yapıldığı bildirilmemekte, sesli mi sessiz mi olduğu belirtilmemektedir. Rivayette en fazla "Besmele çeker ve Fatiha okurdu" denilmektedir. Biz de bunu söylüyoruz. Ama sesli (cehrî) olarak okuduğundan söz edilmemektedir. Olabilir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi kıraatinin keyfiyetini Ümmü Seleme validemize anlatmış, o da Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine anlattıklarını bize nakletmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sesli okumadığı halde Ümmü Seleme, yakınında durduğu için okuyuşunu duymuş olması da muhtemeldir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onun evinde namaz kılmış ve kıldığı da farz bir namaz değildi. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* farz namazları yalnız başına değil, cemaatle kılardı. Hanefî mezhebine göre, yalnız başına nafile namaz kılan kimse namazdaki kıraati sessiz yapabileceği gibi sesli de yapabilir.

3-Cabir'in Ebu Tufeyl'den rivayet ettiği hadisin senedindeki Cabir, hakkında anlatılan bazı şeylerden ötürü, rivayetine itibar edilmeyen ve kendisi ile hüccet sabit olmayan bir kimsedir. Anlatıldığına göre rec'at

36 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: I/200

inancına[37] sahip bir kimsedir. Rivayetlerinin çoğunda yalan söylemiştir. Selef imamlarının bir kısmı onun yalancı olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Vâil, Hz. Ali'nin namazda besmeleyi sesli okumadığını bildirmiştir. Eğer Hz. Ali, namazda besmelenin sesli okunabileceği görüşünde olsaydı bu konuda başkalarına muhalefet etmezdi. Namazda besmelenin gizli okunmasıyla açık okunmasının hükmü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nazarında birbirine eşit derecede olsaydı, yine de gizli okunması şu iki sebepten dolayı evlâ olurdu:

1-Aralarında Ebû Bekir, Ömer, Ali ve İbn Mesud, İbn Mugaffel ve Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* de bulunduğu selef-i salihinin uygulaması bu şekilde olmuştur. Ayrıca İbrahim en-Nehâi, namazda besmelenin açıktan okunmasının bidat olduğunu söylemiştir. Zira Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* aynı konuda birbirine zıt iki rivayet geldiğinde ve selef-i salihin bunlardan sadece birisi ile amel ettiği açıkça biliniyorsa, selef-i salihinin kendisi ile amel ettiği açıkça bilinen rivayet uygulamada esas alınır.

2-Namazda besmelenin açıktan okunması sabit olsaydı, diğer kıraatler hakkında olduğu gibi bunun hakkında da meşhur, mütevatir rivayetlerin gelmesi gerekirdi. Böyle bir rivayet gelmediğine göre bunun sabit olmadığını anlamış olduk. Çünkü Fatiha'nın diğer ayetlerini açıktan okumanın sünnet olduğunu bilmeye ne kadar ihtiyaç varsa, besmelenin de açıktan okunmasının sünnet olduğunu bilmeye o kadar ihtiyaç vardır.

Bir kişi çıkıp da aşağıdaki satırlarda yeralan rivayeti bize karşı itirazında bir delil olarak kullanabilir.

"Şöyle ki: Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub el-Asamm, Ubeyd b. Rufaa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Muaviye, Medine'ye geldi. Cemaate namaz kıldırdı. Namazda besmele okumadı. Eğilip doğrulurken tekbir almadı. Selam verdikten sonra

37 Rec'at: Bazı Şiî gruplarına göre imamın ölümden veya gaybete girmesinden sonra yeniden ortaya çıkmasıdır. İsnâaşeriyye Şiasına göre ise kıyametin kopmasından önce imamların ve onlara zulmedenlerin yeniden dünyaya dönmesi demektir. (Bkz. DİA, Rec'at maddesi)

muhacirler ile ensar, "Ey Muaviye! Namazdan çaldın. Hani besmele! Eğilip doğrulurken tekbir nerede?!" diye seslendiler. Bunun üzerine Muaviye onlara başka bir namaz kıldırdı. Eksik bıraktı diye kendisini kınadıkları şeyleri bu namazda okudu.[38] Muhacirler ve ensar, namazda besmelenin açıktan okunması gerektiğini biliyorlardı."

Bu rivayeti bize karşı itirazında delil olarak kullanan kişiye cevaben denilir ki:

Hakikat senin dediğin gibi olsaydı; bunu Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, İbn Mesud, İbn Mugaffel, İbn Abbas ve namazda besmelenin açıktan değil de gizliden okunması gerektiği yönünde kendisinden rivayetlerde bulunduğumuz şahsiyetler mutlaka bilirlerdi. Adı geçen bu zatlar bu konuyu bilmede en önde gelen kimselerdir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(لِيَلِيني مِنْكُمُ أولُو الأحْلَامِ)

"(Namazda) Benim hemen arkama sizden akıl ve dirayet sahipleri dursun."[39]

Yukarıda adı geçen zatlar namazda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* en yakınında dururlardı. Sözünü ettiğin belirsiz kişilerden daha önde (saf tutarlardı.) Kaldı ki naklettiğin bu rivayet, meşhur bir rivayet değildir. Zira Muaviye'ye hitaben söyledikleri sözlerini nakletmiş olduğun muhacir ve ensarın sözlerini ahad bir tarik ile rivayet etmişsin. Bununla birlikte bu ifadelerde, namazda besmelenin açıktan okunması gerektiğine değinilmemekte, sadece okunmadığı belirtilmektedir. Biz de namazda besmele okunmamasını yadırgamaktayız. Bizim söylemek istediğimiz, besmelenin açıktan mı, yoksa gizliden mi okunması evladır? Bunu açıklığa kavuşturmaktır.

Doğrusunu Allah bilir.

---

38 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/72

39 Muslim, Salat, 123

9-Besmelenin Başında Gizli Olan Fiil ve Bunun İçerdiği Birçok Mana

Besmelenin içerdiği hükümlerin bazısı şunlardır:

Bir işe başlarken o işin bereketli olması umuduyla besmele çekilir.

Yüce Allah'a tazimde bulunmak için besmele çekilir.

Hayvan keserken besmele çekilir.

Besmele, dinî bir şiar ve sembol olduğu için çekilir.

Şeytanı kovmak için besmele çekilir. Bununla ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Kul, yemeğinin üzerine Allah'ın adını anar (besmele getirir) ise, şeytan o yemekten yemez. Ama Allah'ın adını anmaz ise şeytan da onunla beraber yer."

Bu anlatılanlarda, işlerine putlarının veya taptıkları diğer yaratıkların adlarını anarak başlayan müşriklere muhalefet açığa vurulmaktadır.

Besmele, korkan kimse için bir sığınaktır.

Besmele okuyan kimsenin kendini Allah yoluna vakfettiği ve O'na iltica ettiği anlaşılır.

Besmele, okunduğunu duyan kimse için ünsiyet verici bir arkadaştır.

Besmele okumak, Allah'ın Rablığını ikrar etmektir.

Besmele okumak, Allah'ın verdiği nimetleri bilip itiraf etmektir.

Besmele okumak, Allah'tan yardım dilemektir. Besmele okumak kötülüklerden kaçıp Allah'a dehalet etmektir.

Besmelede Allah'a özgü olup başkalarına verilemeyen iki isim vardır. O isimler de Allah ve Rahman'dır. (Böylelikle Besmelenin tefsiri bitti.)

1- FATİHA SURESİ

(بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾)

(اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينْ ﴿٢﴾)

(اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾)

(مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾)

(اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾)

(اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمْ ﴿٦﴾)

(صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾)

1-Hamd alemlerin Rabbi'nedir.

2-Rahman ve Rahim'dir.

3-Din gününün malikidir.

4-Biz yalnızca sana ibadet eder ve yalnızca senden yardım dileriz.

5-Bizi doğru yola ilet;

6-Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna

7-Gazaba uğrayanların ve sapmışlarınkine değil.

Namazda Fatiha Okumak

Hanefî fukahasının tamamı -Allah onlara rahmet etsin- dediler ki: Namazların ilk iki rekâtında hem Fatiha hem de (zamm-ı) sure okunur. Bir kişi, Fatiha'yı bırakıp başka bir sure okursa iyi yapmamış olmakla birlikte namazı geçerli olur.

Mâlik b. Enes dedi ki: "Bir kişi ki rekâtta Fatiha okumadığı zaman namazını yeniden kılar."

Şafiî dedi ki: "Namazda kıraatin yeterliliğinin alt sınırı Fatiha Suresi'nin okunmasıdır. Bu sureden bir harfi dahi terk eden bir kimse namazdan çıkacak olursa, namazını yeniden kılar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: A'meş, Abbad b. Rib'î'den rivayetle Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakletmiştir:

(لَا تُجْزِئُ صَلَاةٌ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَآيَتَيْنِ فَصَاعِدًا)

"Fatiha ile birlikte iki ve daha fazla ayetin okunmadığı namaz geçerli olmaz."[40]

İbn Aliyye, İmran b. Husayn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Fatiha ile birlikte iki veya daha fazla ayetin okunmadığı namaz geçerli olmaz."[41]

40 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/317
41 A.g.e.

Mamer, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Abbas'a *radıyallahu anh*, namazın her rekâtında kıraatte bulunulup bulunulmayacağını sordum. Bana dedi ki:

"Az veya çok Kur'an'dan bir şeyler oku. Gerçi Kur'an'dan okunan şey az sayılmaz."

Hasan, İbrahim ve Şa'bi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

"Bir kimse namazda Fatiha okumayı unutup da başka bir sureyi okursa bu ona zarar vermez, namazı da geçerli olur."

Vekî', Velid b. Yahya'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Cabir b. Zeyd bir gün kalkıp namaza durdu. Namazda sadece Rahman Suresi'nin 64. ayeti olan (مُدْهَامَّتَانِ) ***kelimesini okudu, sonra da rükûya eğildi."***[42]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fatiha suresi ile iki veya daha fazla ayet okunmadan namazın geçerli olmayacağını ifade eden Ömer ve İmran b. Husayn rivayeti, namazın tamamen geçerli olmayacağı şeklinde değil de mükemmel manada kılınmış sayılmayacağı manasına yorulmalıdır. Zira sadece Fatiha okumakla da namazın geçerli olacağı hususunda fakihler arasında görüş farklılığı yoktur.

Fatiha okunmadığında her ne kadar kötü bir şey yapılmış olsa da namazın geçerli olacağına şu ayet delalet etmektedir:

﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl."[43]

42 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/318
43 İsrâ, 17/78

Bu ayette geçen ve sabah namazını kılma şeklinde tercüme edilen (قُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ile, sabah namazında Kur'an kıraatinde bulunma manası kastedilmiştir. Çünkü sabah namazı vaktinde Kur'an okumanın farz olmadığı hususunda Müslümanlar görüş birliği içindedirler. Buradaki emir, sabah namazı vaktinde değil de sabah namazında Kur'an kıraatinde bulunmayla ilgilidir. Verilen emir, mendubiyete dair bir delil bulunmadıkça farzlık anlamını ifade eder. Şu halde ayetin zahirine bakıldığında, namaz kılmakta olan kimsenin Kur'an'dan herhangi bir yeri okuması halinde namazının geçerli olacağı anlaşılacaktır. Çünkü bu ayette, özellikle Kur'an'ın şu kısımlarının okunacağına dair belirleyici bir hüküm yoktur. Buna şu ayet-i kerime de delalet etmektedir:

(فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ)

"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."[44]

Bu ayette kastedilen, namazda Kur'an okunmasıdır. Çünkü bu manaya, aynı ayetin baş tarafı delalet etmektedir:

(اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَآئِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ)

"(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah, gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.) Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."[45]

Bu ayette sözü edilen namazın, gece namazı olduğu hususunda ümmetin ihtilafı yoktur. **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"** buyruğu biz

44 Müzzemmil, 73/20
45 Müzzemmil, 73/20

Hanefîlere göre hem geceleyin hem de başka vakitlerde kılınan farz ve nafile namazların tümünü ilgilendiren genel bir hüküm ifade etmektedir. Çünkü bu ayette kullanılan lafız, genellik ifade eden bir lafızdır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bedeviye namazı öğretmesi bağlamında Ebu Hureyre ve Rufaa b. Rafi'nin yapmış oldukları rivayet de delalet etmektedir. Bedevi, namazı düzgün kılamadığında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Sonra Kur'an'dan kolayına geleni oku"*** demişti.[46]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona verdiği bu emir, bize göre Kur'an kaynaklıdır. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'da geçen bir hükme uygun olarak verdiği bir hükmüne rastladığımızda onunla hükmetmemiz gerekir. Çünkü O *sallallahu aleyhi ve sellem*, hırsızın elini kesmesi, zina eden kimseye had uygulaması ve benzeri meselelerde olduğu gibi, bu meselede de Kur'an ile hükmetmiştir. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bedeviye verdiği buyruğunda nafile namazları farz namazlardan ayırmış da değildir. Böyle olunca da **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"** ayetindeki emrin, bütün namazlar için geçerli olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Bu rivayet, Fatiha'dan başka ayetlerin okunmasıyla da namazın geçerli olacağına iki cihetle delalet etmektedir:

1-Bu rivayet, **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"** ayetinin bütün namazlar için genel bir hüküm taşıdığına delalet etmektedir.

2-Bu rivayet, Fatiha'dan başka ayetlerin okunmasıyla da namazın geçerli olacağına müstakil olarak delalet etmektedir. Gece namazı hakkında inen ayeti[47] bedevi ile ilgili hadis desteklemiş olmasaydı bile, Fatiha'nın yerine başka ayetlerin de namazda okunmasının hem farzlarda hem de nafilelerde caiz olacağına ilişkin hüküm iki cihetle engellenemezdi:

a-Bu hüküm gece namazı için sabit olunca, diğer namazlar için de sabit olur. Çünkü diğer namazlar da gece namazı gibidirler. Şundan ki;

46 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/126
47 Müzzemmil, 73/20

kıraat, rükû, secde ve namazın diğer rükünlerinin birer rükün oluşları bakımından farz namazlarla nafile namazlar aynı hükme tabidirler. Nafile namazda caiz olan bir şey, farz namazda da caiz olur.

Bir kimse çıkıp da "Size göre farz namazlarla nafile namazlar birbirinden farklıdırlar. Çünkü farz namazların son iki rekâtında kıraat vacip değildir. Ama nafile namazların son iki rekâtında vaciptir" diyecek olursa, ona cevaben şöyle denilebilir:

Bu, nafile namazlarda kıraatin hükmünün daha müekked olduğuna delalet etmektedir. Fatiha okumadan nafile namaz geçerli olduğuna göre, farz namazın öncelikle geçerli olması gerekir.

b-Farz namazlarla nafile namazları hiç kimse birbirinden ayırmış değildir. Bu namazlardan birinde Fatiha okumayı vacip sayan, diğerinde de okumayı vacip sayar. Birinde okumayı gerekli görmeyen, diğerinde de gerekli görmez. Hanefî mezhebinde ayetin zahirî anlamına göre, Fatiha okumaksızın başka ayetler okuyarak kılınan nafile namaz geçerli oluyorsa, farz namazın da aynı hükme tabi olması gerekir.

Bir kişi, "Fatiha okumaksızın başka ayetler okuyarak kılınan namazın caiz olacağının delili nedir?" diyecek olursa, ona şöyle cevap verilebilir:

"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" ayeti muhataba seçenek sunmaktadır. Bu, "Dilediğin ayet veya sureyi oku" demektir. Bir kimse bir başkasına, "Şu kölemi kolayına gelen fiyata sat" derse; bu demektir ki, satmakla görevlendirilen kişi, o köleyi uygun gördüğü fiyata satabilir. Bahsedilen ayetin muhataba seçenek tanıdığı sabit olduğuna göre, bizim bu seçeneği yok sayıp namazda sadece belirli bir yeri, yani Fatiha'yı okumakla kendimizi sınırlamamız caiz olmaz. Zira böyle yapmakla, ayetin hükmünü nesh etmiş olacağız.

Bir kişi, "(فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"**[48] ayeti, (فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"(Haccı ifa etmekten) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin"**[49] ayeti

48 Müzzemmil, 73/20
49 Bakara, 2/196

gibidir. Bu ayete göre, hacc ihramındayken ihsarlı duruma düşen kimsenin deve, sığır ve koyun ya da keçiden birini kesmesi gerektiği ifade edilmektedir. Oysa ayetin aslında geçen ve kurban şeklinde tercüme edilen hediy kelimesi, hediye edilecek veya sadaka olarak verilebilecek diğer şeyleri de kapsamaktadır. Hediy kelimesinin anlam olarak kapsadığı diğer hediye ve sadakaları göz ardı edip sadece kurbana yönelmekle bu ayetteki seçenekler ortadan kaldırılmış ve dolayısıyla ayet nesh edilmiş olmaz" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Deve, sığır, koyun ya da keçiden birini kurban etmekle ihsarlı kimse, seçeneklerden birini tercih etme hakkını yine saklı tutmaktadır. Burada nesh yoktur, sadece tahsis vardır. Buna benzer bir örnek olarak şayet Fatiha Suresi'nden daha kısa olan bir ayetin okunması gerektiğine dair bir rivayet gelse, bu rivayet Fatiha'nın nesh edilmiş olmasını gerektirmez. Çünkü namaz kılan kişi, Kur'an'dan dilediği herhangi bir yeri okuma seçeneğine sahiptir.

Bir kişi çıkıp (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰن) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"** ayeti, Fatiha suresi dışındaki ayet ve surelerle ilgilidir. Yoksa Fatiha Suresi'nin nesh edildiği ve okunmaması gerektiği anlamına gelmemektedir" diyecek olursa, kendisine cevap olarak şöyle denilebilir: Sizin bu söylediklerinizin birkaç bakımdan doğru değildir:

1-Ayetteki **"Okuyun"** emri, namazdaki okumayla ilgilidir. Buradaki okuma, müstakil bir ibadet olmayıp, namazın geçerliliğinin kendisine bağlı olduğu rükünlerden biridir.

2-Ayetin zahirî anlamı, kişinin namaz kılarken Kur'an'dan dilediği yeri okuma seçeneğine sahip olmasını gerektirmektedir. Bu okuyuşun bazı ayet veya surelerle kayıtlanması caiz olmaz.

3-(فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"** ifadesi bir emirdir. Bu emrin hakikatı ve gereği vücub ifade eder. Okuma emrini vücuptan mendubiyete çevirmek caiz olmaz. Anlattıklarımızın doğruluğuna şu rivayet de delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekr, İmran'dan rivayette bulunarak dedi ki: Bir adam mescide girip namaz kıldı. Namazdan sonra gelip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* selam verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* selamını aldı ve ona, ***"Dön, yeniden namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmadın!"***

Adam dönüp yeniden önceki gibi namaz kıldı. Sonra gelip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* selam verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* selamını aldı. Sonra ona, ***"Dön, yeniden namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmadın!"*** Nihayet bunu üç kez tekrarladı.

Sonra da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(لَا تَتِمُّ صَلَاةُ أَحَدٍ مِنْ النَّاسِ حَتَّى يَتَوَضَّأَ فَيَضَعَ الْوُضُوءَ مَوَاضِعَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرَ فَيَحْمَدَ اللَّهَ وَيُثْنِيَ عَلَيْهِ، وَيَقْرَأَ بِمَا شَاءَ مِنْ الْقُرْآنِ، ثُمَّ يَقُولَ: اللَّهُ أَكْبَرُ، وَيَرْكَعَ)

"Bir kimse yerli yerince tam bir abdest alıp, sonra tekbir alıp, sonra Allah'a hamdu senâdabulunup (sübhaneke okuyup) sonra Kur'an'dan dilediği yeri okuyup sonra tekbir alıp rükûya vararak eklemleri yerli yerine oturmadıkça...namazı tamamlanmış olmaz."[50]

Yine Muhammed b. Bekr, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayette bulunarak dedi ki:

"Bir adam mescide girip namaz kıldı. Sonra gelip selam verdi..." Böyle dedikten sonra yukarıdaki hadisteki ifadelerin benzerini nakletti. Sonunda da Peygamber'in*sallallahu aleyhi ve sellem* o adama şöyle buyurduğunu nakletti:

"Namaza durduğunda tekbir getir. Sonra Kur'an'dan kolayına geleni oku. Sonra rükûya eğil..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki hadislerin ilkinde Kur'an'dan dilediğini okumaktan söz edilirken, ikinci hadiste Kur'an'dan kolayına

50 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/367

geleni okumaktan söz ediliyor. Yani namaz kılan kişiye kıraat konusunda seçme hakkı tanınıyor. Şayet namazda Fatiha okumak farz olsaydı, o adamın namaz ahkâmından habersiz olduğunu da bildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu ona mutlaka öğretirdi. Zira bilmeyen kimseye namazın bazı farzlarını bırakıp diğer bazı farzlarını öğretmekle yetinmek caiz olmaz. Bununla da ispatlanmış oluyor ki namazda Fatiha okumak farz değildir.

Abdulbaki b. Kâni, Ebu Said'den rivayette bulunarak dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"İçinde Fatiha veya Kur'an'ın başka bir yerinin okunmadığı bir kıraat olmadan kılınan namaz geçerli olmaz."

Muhammed b. Bekr, Rüfaa b. Rafi'den bu olayı naklederek dedi ki:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı düzgün kılmayan o adama şöyle buyurdu:

(إِذَا قُمْتَ فَتَوَجَّهْتَ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَبِّرْ ، ثُمَّ اقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَبِمَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَقْرَأَ)

"Kalkıp kıbleye yöneldiğinde tekbir getir. Sonra Fatiha ve Allah'ın okumanı dilediği başka bir yeri oku."[51]

Ravi, bundan sonra hadisin tamamını okumuş ve okuduğu kısımda namazda Fatiha'nın ve diğer ayet veya surelerin okunmasından bahsetmiştir ki, bu da diğer rivayetlere ters düşmemektedir. Çünkü bu rivayetteki ifadeler, namaz kılanın kolayına gelmesi halinde Fatiha'nın okunacağı anlamına yorulmaktadır. Ama bu ifadeleri illa da Fatiha'nın okunmasının farz olduğu anlamında yorumlamak caiz değildir. Aksi halde (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"**[52] ayetinde tanınan seçme hakkı, nesh edilmiş olacaktır. Bilindiği gibi aynı konuda rivayet edilen bu iki hadisten biri diğeriyle nesh edilmiş değildir. Bir kişi çıkıp şöyle bir

51 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/374
52 Müzzemmil, 73/20

itirazda bulunabilir: "Yukarıdaki iki hadisten birinde namazdaki kıraatte sureleri seçme hakkı tanınmamıştır. Diğerinde seçme hakkı tanınmaksızın Fatiha okunması emredilmiştir. Seçme hakkı bunlardan başka bir rivayette ***"Allah'ın okumanı dilediği başka bir yeri oku"*** ifadesiyle Fatiha'dan sonraki kıraat kısmında tanınmıştır. Aslında bu ifadede Fatiha'dan söz edilmemesi, bazı ravilerin dalgınlığından kaynaklanmaktadır. Bizim naklettiğimiz haberde bir ilave vardır ki, o da herhangi bir seçme hakkı tanınmaksızın namazda Fatiha Suresi'nin okunmasının emredilmesi ifadesidir."

Yukarıdaki itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mutlak anlamda seçme hakkına ilişkin ifadeleri içeren haberi, senin iddia ettiğin gibi bu iki haberi tahsis etmeksizin kullanma imkânı var diye, namazda Fatiha okunması emrini içeren haber doğrultusunda yorumlamak caiz olmaz. Aksine şöyle dememiz gerekir: Mutlak haberde sözü edilen seçme hakkının hükmü, Fatiha okunması gereğinden söz eden mukayyed haberde de sabittir. Bu durumda seçme hakkı, Fatiha'nın okunmasıyla diğer surelerin okunması hakkında genel bir niteliğe bürünür. Buna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazı düzgün kılmasını bilmeyen adama sanki şöyle demiş olmaktadır: "Namazda Fatiha'yı oku. Dilersen başka yerleri de okuyabilirsin." Bu ifadede herhangi bir özellemede bulunmaksızın Fatiha'nın ve şu olsun bu olmasın şeklinde bir ayrıma gitmeksizin başka yerlerin okunması hususunda fazlasıyla bir seçme hakkı tanınmaktadır. Nakledeceğimiz şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekr, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şöyle buyurdu:

(اخْرُجْ فَنَادِ فِي الْمَدِينَةِ أَنَّهُ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقُرْآنٍ وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَمَا زَادَ)

"Çık da Medine'de şu duyuruyu yap: Fatiha ve biraz da başka ayetler ile de olsa Kur'an okumadan namaz kılınmış sayılmaz."[53]

"Kur'an okumadan namaz kılınmış sayılmaz" ifadesi, Kur'an'ın herhangi bir yerinin okunması halinde namazın geçerli olacağını göstermektedir. "Fatiha ve biraz da başka ayetler ile de olsa" ifadesi, Fatiha'dan

53 Ebu Davud, Salat, 136

başka bir yerin okunması durumunda namazın yine geçerli olacağına delalet etmektedir. Çünkü namazda kıraat farzı sadece Fatiha okumakla yerine getirilecek olsaydı, "Fatiha ve biraz da başka ayetler ile de olsa" demez, "Fatiha ile" derdi.

Anlatmakta olduğumuz görüşümüzün doğruluğuna şu rivayet de delalet etmektedir:

İbn Uyeyne, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet ettiğine göre, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أَيُّمَا صَلَاةٍ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ)

"İçinde Fatiha okunmayan herhangi bir namaz noksandır."[54]

Bu hadisi başka bir senetle İmam Mâlik de Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. İki senedinin bu şekilde birbirinden farklı oluşu bu hadisi zayıf kılmaz. Çünkü senetlerin ikisinde de adı geçen Alâ, birinde babasından, diğerinde Ebu Sâib'den söz ediyor. Bu demektir ki, her ikisinden de rivayet etmiştir. Hadisin metninde geçen ve "noksandır" şeklinde tercüme ettiğimiz "hıdac" kelimesinden anlaşıldığına göre, içinde Fatiha okunmayan namaz, noksan olmakla birlikte geçerlidir. Şayet bu şekilde kılınan namaz geçerli olmasaydı, "noksandır" denilmezdi. Zira noksan olmakla birlikte namazın var olması, yok olduğu anlamını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü mevcut olmayan bir şeyi, noksan kelimesiyle nitelemek doğru olmaz.

Aslında "hıdac" kelimesi, devenin noksan vücutlu bir yavru doğurması anlamına gelmektedir. Buna göre rahmi boş olup gebe olmayan dişi deve için (أَخْدَجَتْ) "noksan doğurdu" ifadesi kullanılmaz. (أَخْدَجَتْ وَخَدَجَتْ) kelimeleri, devenin noksan vücutlu bir yavru ya da gebelik süresini doldurmadan bir yavru doğurması durumunda kullanılır. Gebe olmayan bir deve içinse bu kelimeler kullanılmaz. Bununla da Fatiha okunmaksızın kılınan namazın geçerli olacağı ispatlanmış olmaktadır. Çünkü bir şeyin noksan olması, o şeyin yok olduğu anlamına gelmez. Aksine bu, noksanlıkla nitelenebilmesi için o şeyin var olmasını gerektirir.

54 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/242

Benzer bir hadisi Abbad b. Abdullah b. Zübeyr, Hz. Aişe'den rivayetle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

(كُلُّ صَلَاةٍ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ)

"İçinde Fatiha okunmayan her namaz noksandır."[55]

Burada da Fatihasız kılınan namazın varlığı noksan olmakla birlikte kabul edilmiştir. Noksan niteliğinin var olması, anlatmış olduğumuz şekilde bu niteliğin bağlı olduğu aslın yani Fatihasız namazın mevcut olmasını gerektirir. Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir:

(إِنَّ الرَّجُلَ لِيُصَلِّي الصلاة يكتب له نصفها خمسها عشرها)

"Adam namaz kılar. Namazının yarısı veya beşte biri ya da onda biri kendisine yazılır."

Fatihasız kılındığı için namazın hiçbir bölümü bu rivayete göre de iptal edilmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu hadisi Muhammed b. Aclan, babasından, o da Hişam b. Zühre'nin azatlısı Ebu Sâib'den, o da Ebu Hureyre'den naklederek Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ صَلَّى صَلَاةً وَلَمْ يَقْرَأْ فِيهَا شَيْأً مِنَ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ فَهِيَ خِدَاجٌ، فَهِيَ خِدَاجٌ غَيْرُ تَمامٍ)

"Bir kimse namaz kılar da namazda Kur'an'dan bir şey okumazsa o namaz noksandır, noksandır, noksandır; tamam değildir."[56]

55 İbn Mâce, Ebvabu İkameti's Salavat, 11
56 Muvatta: 1/94

Bu hadis, namazda başka ayet ve surelerin değil de mutlaka Fatiha okunması gerektiğini vurgulayan Mâlik ile İbn Uyeyne'nin rivayet ettiği hadis ile çatışmaktadır. Bu iki hadis birbiriyle çatışınca da hükümleri sakıt olur ve dolayısıyla da Fatiha okunmaması durumunda namaz noksan olmaz."

Yukarıdaki itirazın sahibine cevaben şöyle denilebilir: Mâlik ile İbn Uyeyne'nin Muhammed b. Aclan'ın rivayetlerinin çatışmış olması mümkün değildir. Aksine Muhammed b. Aclan'ın yanılma ve dalgınlık eseri böyle bir ifade kullanmış olması daha fazla mümkün görünmektedir. Kaldı ki iki rivayet arasında çatışma da yoktur. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki rivayetteki ifadelerini kullanmış olabilir. Bir defasında Fatiha'nın okunmasından söz ederken diğer defa da mutlak olarak Kur'an'dan bir şeyler okunması gerektiğinden söz etmiş olabilir. Kur'an'dan bir şeyler okumanın yeterli olacağına dair kullanılmış olan mutlak ifadenin, Mâlik ile İbn Uyeyne'nin rivayetlerinde kayıtlanmış olabilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki rivayetteki ifadeleri kullanmış olmasının mümkün olduğunu söylediniz. Buna göre Muhammed b. Aclan'ın rivayet ettiği hadis, namazın kıraatsiz de caiz olacağı manasına gelir. Çünkü bu hadis, kıraat olmadan namazın noksan olmakla birlikte (namazı) geçerli saymaktadır."

Bu itirazı yapan kişiye şöyle cevap verilebilir: Biz bu soruyu kabul ediyor ve diyoruz ki: İki rivayetin zahiri, bu dediğiniz manayı gerektiriyor. Ancak hadisin delaleti, kıraatsiz kılınan namazın fasid olmasını gerektirmektedir. Bu durumda biz bu dediğinizi, kıraatsiz kılınan namazın fasid olacağı manası çıkarılan diğer hadisin manasına yorumlamaktayız.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Namazda Fatiha okunmasının gerekliliğini bildiren başka rivayetler vardır. Namazda Fatiha okumanın farz olduğu görüşünde olanlar, bu rivayetleri delil olarak ileri sürmektedirler. Bu rivayetlerden biri şudur:

Alâ b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'den rivayetle dedi ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، فَنِصْفُهَا لِي وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي، يَقُولُ الْعَبْدُ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} يَقُولُ اللَّهُ: حَمِدَنِي عَبْدِي)

"Namazı kuluma aramda ikiye böldüm. Yarısı bana, yarısı da kuluma. Kul,* 'Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur' *dediğinde Allah, 'Kulum beni övdü' der..."[57]

Namazda Fatiha okumanın farz olduğu görüşünde olanlar dediler ki: Fatiha okumanın namaz kelimesiyle ifade edilmiş olması, namazda Fatiha farz olduğuna delalet eder. İsra Suresi'nin 78. ayetinde geçen (قُرْآنَ الْفَجْرِ) **"fecir vakti Kur'an'ı"** "Kur'an" kelimesiyle sabah namazında okunan Kur'an kastedildiği gibi bu hadiste geçen Fatiha ile de namaz kastedilmiştir. Bu da namazda Fatiha okumanın farz olduğuna delalet eder. Bakara Suresi'nin (وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ) **"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin"** 43. ayetindeki "rükû" kelimesiyle de namaz kastedilmiştir. Bu ifade, rükûnun da namazın farzlarından olduğuna delalet eder.

Denildi ki: Yukarıdaki ayetlerde kıraat ve rükû kelimeleriyle namazın kastedilmiş olması, namazda kıraat ve rükûnun farzlığı başka yerlerdeki emirlerle sabit olmasaydı, sırf bu ayetlerdeki ifadelerle farz kılınmış olmayacaktı. (قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي) ***"Namazı kuluma aramda ikiye böldüm"*** hadisi de namazda Fatiha okumayı emreden bir ifade içermemektedir. Ancak bu hadiste en fazla vurgulanan şey, namazın Fatiha okuyarak kılınmasıdır ki bu, Fatiha okumanın farz kılınmasını gerektiren yeterli bir delil değildir. Çünkü namaz kelimesi, hem farzları hem de nafileleri kapsar.

Şu muhakkak ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisle namazda Fatiha okumanın farz olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Çünkü hadisin son kısmında ***"Namazda Fatiha okumayan kimsenin namazı noksandır"*** buyurmuştur. Böyle buyurmakla da Fatiha okumaksızın kılınan namazın noksan olmakla birlikte geçerli olacağını bildirmiş olmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisteki ifadelerinin baş

57 İbn Huzeyme, Sahih: 1/252

kısmının son kısımla nesh edilmiş olduğuna ilişkin herhangi bir nakil de gelmiş değildir. Şu da var ki, Yüce Allah'ın ***"Namazı kulumla aramda ikiye böldüm"*** buyurması ve hadisin devamında Fatiha'dan bahsetmesi, namazda Fatiha okumanın farz olmasını gerektirmez. Bu iddia, şu rivayette anlatılanlara da benzemektedir:

Şube, Muttalip b. Ebi Vedaa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(« الصَّلَاةُ مَثْنَى مَثْنَى، وَتَشَهَّدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَتَبَاءَسُ وَتَمَسْكَنُ وَتُقْنِعُ يَدَيْكَ، وَتَقُولُ: اللهُمَّ اللهُمَّ، فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَهِيَ خِدَاجٌ »)

"Namaz ikişer ikişer rekâttır. İki rekâtta bir teşehhüttür. Namazda fakru meskenet[58] izhar edilir. Ellerini kaldırırsın (iç tarafını yüzüne doğru tutarsın). (Yalvararak) "Allahım!" diyerek dua edersin. Kim bunu yapmazsa namazı noksandır."[59]

"Noksandır" kelimesi, bu hadiste sayılan şeylerin namazın farzları olmasını gerektirmemektedir.

Görüşümüze muhalif olanların ileri sürdükleri delillerden bazıları şunlardır: Ubade b. Samit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ)

"Fatiha okumayanın namazı yoktur."[60]

Muhammed b. Bekr, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

58 [Fakru Meskenet; Allahu Teala'y karşı sevgi ve saygıdan dolayı gönül huzuru, tevazu, yalvarma, acziyet ve zayıflık hissi duymaktır. Musahhih]

59 Tirmizi, Salat, 283; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/318

60 Muslim, Salat, 11

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bana, Fatiha ve biraz da başka ayetler okumaksızın namaz olmayacağını yüksek sesle duyurmamı emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Fatihasız namaz olmaz"*** demesi bu şekilde kılınan namazın geçerli olmayacağı anlamına geleceği gibi, noksan kalıp mükemmel bir şekilde kılınmadığı anlamına da gelebilir. Bu sözle namazın kâmil manada kılınmadığının kastedildiğine dair bir delil bulununcaya kadar, bunun zahirî anlamı, bu şekilde kılınan namazın geçersiz olacağı şeklindedir.

Bilindiği gibi bu sözle her iki anlam birlikte kastedilmiş olamaz. Çünkü bu sözle namazın kılınmış sayılmayacağı kastedilmişse, bu namazdan geriye eser kalmaz. Ama namazın kamil manada kılınmadığı kastedilmişse, şüphesiz noksan da olsa namazın bir kısmı mevcut olarak kalmıştır. Şu halde noksan da olsa bir namazın hem mevcut olması hem de mevcut olmaması imkânsız bir durumdur. Fatiha okunmaksızın kılınan namazın tamamen yok sayılmasının söz konusu olamayacağının bir delili de şudur: Şayet bu namaz yok sayılacak olursa, o zaman (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"**[61] ayetinde tanınan seçme hakkı düşürülmüş olacaktır. Bu hakkın düşürülmesi, ayetin neshi demektir ki, Kur'an ayetinin ahad haberle nesh edilmesi caiz değildir.

Fatiha okunmaksızın kılınan namazın tamamen yok sayılmasının söz konusu olamayacağının bir delili de şu rivayettir:

Ebu Hanife, Said'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(لَا تجزى صَلَاةٌ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِالْحَمْدُ لِلَّهِ وَسُورَةٍ فِي الْفَرِيضَةِ وَغَيْرِهَا)

61 Müzzemmil, 73/20

"Farzlarda ve diğerlerinde her rekâtta "Fatiha" ve bir sure okumayan kimsenin namazı geçerli olmaz."[62]

Ancak Ebu Hanife, rivayetinde (بِالْحَمْدُ للهِ وَسُورَةٍ) "Fatiha ve bir sure" ifadesi yerine (بِالْحَمْدُ للهِ وَمَعَهَا غَيْرَهَا) ***"Fatiha ve onunla birlikte başka bir sure"*** ifadesini kullanmıştır. Muaviye ise (لَا تُجْزِى صَلَاةً) "Namazı geçerli olmaz" ifadesi yerine (لَاصَلَاةَ) ***"Namazı yoktur"*** ifadesini kullanmıştır.

Bilindiği gibi yukarıda geçen hadiste Fatihasız kılınan namazın yok sayılması söz konusu değildir. Hadiste kastedilen, bu şekilde kılınan namazın mükemmel olarak kılınmış olmamasıdır. Çünkü başka bir ayet veya sure okumaksızın sadece Fatiha okuyanın kimsenin namazının geçerli olacağı hususunda bütün fakihler görüş birliği etmişlerdir. Bununla da bahsedilen hadiste, bu namazın kâmil manada kılınmış olmayacağı, noksan kalacağının kastedildiği sabit olmaktadır. Bu namazın hem yok sayılmasının hem de noksan kalmasının aynı ifadelerle kastedilmiş olması, bu iki şeyin birbirine zıt oluşundan dolayı mümkün değildir.

Bir kimse çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yukarıda nakledilen hadis, Ubade *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadisten farklı bir hadistir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir defasında *"Fatihasız kılınan namaz yoktur"* demiş ve böyle demekle de namazda Fatiha okumayı gerekli görüp farz kılmış olabilir. Başka bir defa da Said'in rivayet ettiği Fatiha ve beraberinde başka ayetler okumaktan bahseden hadiste olduğu gibi, Fatiha ile beraber başka ayet veya sure okumayan kimsenin namazının kâmil manada kılınmış olmayacağını söylemiş olabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sözünü ettiğin bu iki hadisin hangi tarihlerde söylendiğini bilmiyorsunuz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu iki hadisi iki ayrı durumda ifade buyurmuştur. Bunlardan her birinin hangi durumda ifade buyrulmuş olduğunu ispatlayabilmek için delile ihtiyaç vardır. Senin görüşüne muhalefet eden kimse sana şöyle diyebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu iki hadisi iki ayrı zamanda söylediği sabit olmadığına ve hadisler bu iki lafızla da sabit olduklarına göre, ben her ikisini tek bir hadis gibi bir araya getirdim. Bazı raviler bu hadisi

62 İbn Hacer el-Askalani, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'l-Hidaye: 1/137

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sadır olan kelimeleriyle olduğu gibi aktarmışlar, bazıları da dalgınlık sonucu zammı sure ile ilgili bazı kelimelerini farklı şekilde aktarmışlardır. Şu halde her iki hadis birbiriyle aynıdır. Böylece de iki rivayetteki hadisler fazla kelimelerle birlikte tek bir hadis olarak sabit olmuş oluyor.

Dolayısıyla senin hasmının söyledikleri senin söylediklerinden daha meziyetli olmaktadır. Şöyle ki: Hangi tarihte söylendiği bilinmeyen hadisi aynı konudaki başka bir hadisle telif etmenin yolu, her ikisinin mevcudiyetini birlikte kabul etmektir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki hadisi zammı sure eklemesiyle aynı vakitte ifade buyurduğu sabit olduğuna göre, zammı sureden bahsetmekle birlikte namazı tamamen yok saydığından söz etmemekte, sadece noksan kalacağını bildirmektedir. Aşağıda yer alan hadis de buna benzemektedir:

(لاَ صَلاَةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلاَّ فِي الْمَسْجِدِمَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ، فَلَا صَلَاةَ لَهُ وَلَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ)

"Mescide komşu olanın mescitten başka yerde kıldığı namaz yoktur. Ezanı duyup da mescide gelmeyenin kıldığı namaz yoktur. Emanet gözetmeyenin imanı yoktur."[63]

Şu ayetler de ifadedeki uslup bakımından bu gruba dâhil edilebilir:

(لَآ اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ)

"Onlar için yemin yoktur. (Yeminlerine riayet etmezler.) Umulur ki, vazgeçerler. Yeminlerini bozan bir kavimle savaşmaz mısınız?"[64]

İlk ayette **"Onlar için yemin yoktur"** ifadesiyle yeminleri yok sayılmış, ikinci ayette ise **"Yeminlerini bozan"** ifadesiyle de yeminlerinin varlığı kabul edilmiştir. Çünkü bu ayetlerde Yüce Allah yeminin tamamen yok sayılmasını değil, yeminlerin gereğinin yerine getirilmemiş olduğunu kastetmiştir.

63 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/81, 248
64 Tevbe, 9/12-13

Bir kimse çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayetleri neden zahirî anlamıyla ele almadınız da (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"**[65] ayetinde tanınan seçme hakkını Fatiha dışındaki ayet ve sureler için tanıdınız?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Söz konusu rivayetler ayetten bağımsız olarak ele alınsaydı; ayette, namazda Fatiha okunmasını farz kılmayı gerektiren bir delil olmazdı. Çünkü ayetten, namazda Fatiha okunmaması durumunda namazın yine de geçerli olacağı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili diğer rivayetler, bu takdirde namazın yok sayılması anlamına gelebileceği gibi namazın geçerli olmakla birlikte noksan kalacağı anlamına da gelebilmektedir. Buna göre söz konusu rivayetler farz kılıcı mahiyette olsalardı, namazda Fatiha okumak farz olurdu. Bu takdirde bunları ileri sürerek ayetin hükmüne itiraz etmek ve Fatiha dışındaki ayet ve sureleri okumayı farzdan nafileye döndürmek, meselenin başında anlattığımız sebeplerden ötürü caiz olmazdı. Oraya bakmanız durumunda yeterli bilgiyi inşallah bulacaksınız.

Fatiha Suresi'ne Kısa Bir Bakış

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Buraya kadar anlattığımız hükümleriyle birlikte Fatiha'nın okunması, Allah'ın emir buyurduğu şekilde kendisine hamd etmemizi gerektirmektedir. Bu aynı zamanda kendisine nasıl hamd edeceğimizi, nasıl senâda bulunacağımızı, O'na nasıl dua edeceğimizi bize öğretmektedir. Duaya başlarken de Allah'a hamd-u senâda bulunduğumuz takdirde duamızın öncelikle müstecap olup kabul edileceğini bize göstermektedir. Çünkü Fatiha suresi de önce Allah'a hamd etmek, sonra da O'na senâda bulunmakla başlamaktadır. Bu keyfiyet (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ) **"Hamd, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur"** ile başlamakta ve (مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ) **"Din gününün sahibidir"** ayetine kadar devam etmektedir. Sonra (إِيَّاكَ نَعْبُدُ) **"Yalnız sana ibadet ederiz..."** ayetiyle kendisine kulluğumuzu itiraf edip ibadetin sadece kendisine yapılacağını arz etmekteyiz. (إِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ) **"...yalnız senden yardım dileriz"** ayetiyle,

65 Müzzemmil, 73/20

dinî ve dünyevî alanda ihtiyaç duyduğumuz diğer işlerde olduğu gibi ibadetleri eda etme konusunda da kendisinden yardım istenmektedir.

(إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)

"Bizi dosdoğru yola ilet" ayetiyle kendisine hamd etmenin vacip oluşu, kendisinin övgü ve ibadeti hak etmesi gibi bizi iletmiş olduğu hidayet yolunda bizleri sabit kılması için dua edilmektedir. Çünkü bu ayet, hidayete ermek ve gelecekte de hidayet yolundan ayrılmamak için yapılan bir dua cümlesidir. Cümlenin geçmiş zamanla ilintilendirilmesi doğru değildir.

Hidayet; Allah'ı tanıma, O'na hamd-u senâda bulunma gibi küfür ehlinin saptığı hususlarda Yüce Allah'ın insanı başarıya erdirmesidir. Küfür ehli, bu hakikatlerden saptıkları için Allah'ın öfke ve azabını hak ettiler.

(الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِين)

"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" ayeti bize hamdi öğretmekle beraber aynı zamanda Allah'a hamd etmemizi de emrettiğine şu ayet delalet etmektedir:

(اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ)

"Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz." Şunu bilmek gerekir ki, Allah'a hamdetmeyle ilgili emir, Fatiha Suresi'nin başında gizlidir.

Buraya kadar anlatılanların yanı sıra Fatiha suresi aynı zamanda şifa için okunabilecek bir dua ve sığınılacak bir suredir.

Bununla ilgili olarak Abdulbaki, Ebu Said'in şöyle dediğini rivayet etti:

"Bir seriyyede görevliydik. Yolda bir Arap kabilesine uğradık. "Kabilemizin reisini akrep soktu. Aranızda ona okuyacak kimse var mı?" diye sordular.

"Ben varım, ama yapmam" dedim.

Nihayet bize bedel olarak bir koyun vereceklerini söylediler. Ben de reislerinin üzerine yedi kez Fatiha okudum. Adam iyileşti. Ben de koyunu aldım. Ben, "Peygamber'in*sallallahu aleyhi ve sellem* yanına varmadan koyunla ilgili bir işlem yapmayalım" dedim. Yanına varıp durumu kendisine anlattık. Bunun üzerine, ***"Bildin. Bu, gerçek manada bir şifa okumasıdır. Beraberinizde bana da koyundan bir hisse verin"*** buyurdu."[66]

Fatiha Suresi'nin birden fazla adı vardır. Bunlardan biri kitabın anası anlamına gelen "Ümmü'l Kitap"tır. Çünkü Kur'an bu sure ile başlamaktadır. Şair bu anlama gelen bir şiirinde şöyle demiştir:

(أَلْآرْضُ مَعْقِلُنَا وَكَانَتْ أُمَّنَا)

"Yeryüzü tutuklu olduğumuz mekândır.

Ama yer, eskiden bizim anamızdı."

Şair bu şiirinde yeri, anamız olarak adlandırmaktadır. Çünkü Allah bizi yerdeki topraktan yaratmıştır. Fatiha, "Ümmü'l Kur'an"dır. "Ümmü'l Kur'an" ile "Ümmü'l Kitap" ibareleri birbirinin yerine kullanılabilen ibarelerdir. Çünkü "Ümmü'l Kitap" denildiğinde bununla, Allah'ın kitabı olan Kur'an'ın kastedildiği bilinir. Bazen "Ümmü'l Kur'an", bazen de "Ümmü'l Kitap" denilir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki lafzı birlikte kullandığı da rivayet edilmiştir. Bu sureye "Fatihatü'l Kitap" da denir.

Surenin bir başka adı da "SEbu'l Mesâni"dir. Said b. Cübeyr dedi ki: "SEbu'l Mesâni'yi Abdullah b. Abbas'a sordum. Bana cevaben dedi ki: Seb' kelimesi, Fatiha'nın yedi ayet olduğunu göstermektedir. Mesani kelimesi ise, bu surenin her rekâtta tekrarlanacağı anlamına gelmektedir. Her rekâtta tekrarlanması, Fatiha'nın sünnetlerindendir. Kur'an'ın diğer kısımları için böyle bir sünnet söz konusu değildir."

66 Ebu Davud, İcare, 2

بسم الله الرحمن الرحيم

2- BAKARA SURESİ

(الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾)

3-"Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."

[Namazın İkame Edilmesi]

Ayet-i kerime namaz kılma ve zekât verme emrini içermektedir. Çünkü Yüce Allah, bu iki ibadeti takva sahibi müminlerin nitelikleri olarak belirlemiş; gayba inanmayı da takva sahibi olmanın şartlarından saymıştır.

Gayba inanmak; Allah'a, ölüm sonrası dirilip mezardan çıkışa ve delillere dayanarak inanılması gereken diğer şeylere inanmaktır. Bu da takvanın bir şartı olarak namaz kılma ve zekât vermenin farz kılınmasını gerektirmektedir.

Ayette geçen ve "dosdoğru kılma" şeklinde tercüme ettiğimiz namazın ikamesinin tam olarak ne anlama geldiği hususu birkaç yönden ele alınmıştır. Şöyle ki:

1-"İkame" kelimesi bir şeyi düzeltmek, dosdoğru hale getirmek ve hakkını verip tam olarak gerçekleştirmek anlamına gelir. Mesela şu ayette olduğu gibi:

(وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ)

"Tartıyı adaletle yapın."[67]

67 Rahman, 55/9

2-"İkame" kelimesi namazı, içindeki kıyam ve diğer farzlarıyla birlikte eda etmek anlamına gelir. Bu ayette namazın kılınması kıyam mastarından türeyen (yukimune) kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü kıyam, namazın farzlarındandır. Gerçi bunun yanı sıra namaz, diğer bazı farzları da içermektedir. Mesela (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"**[68] ayetinde, içinde Kur'an kıraati olan namaz kastedilmiştir. (وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ayetindeki[69] **"Kur'ane'l-fecri"** ifadesiyle de sabah namazındaki kıraat kastedilmiştir. Şu ayetler de aynı grupta örnek olarak yer alabilirler:

(وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ)

"Onlara, "Rükû edin (namaz kılın)" dendiği zaman rükû etmezler." [70]

(ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا)

"Rükû edin, secde edin."[71]

(وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."[72]

Bu ayetlerin her birinde namazın birer rüknünden bahsedilmiştir ki, bu da sözü edilen bu rükünlerin namazın birer farzı olduğuna delalet etmektedir. Bu ayetlerde sayılan farzların yerine getirilmesi gerektiğine göre (يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ) ifadesi, namaz kılarken kıyamda durmayı gerekli kılmakta ve onun namazın farzlarından biri olduğunu bildirmektedir.

3-(يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ) **"namazı dosdoğru kılarlar"** ifadesi, farz namazları vaktinde kılmaya devam ederler anlamına da gelebilir.

---

68 Müzzemmil, 73/20
69 İsrâ, 17/78
70 Mürselat, 77/ 48
71 Hac, 22/77
72 Bakara, 2/43

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

"Namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır." [73]

Yani namazın, kendine mahsus vaktinde kılınması müminlere farz kılınmıştır.

Yine (قَائِمًا بِالْقِسْطِ)

"Adaletle şâhitlik ettiler"[74] ayetinde de adaleti, ayakta tutar, yerine getirir, başka bir şey yapmazlar manası kastedilmiştir.

Arapça'da devamlı ve düzenli olan şeye kâim, bir işi devamlı ve düzenli yapana da mukim denir. Mesela askerlerin erzağını tam ve düzenli olarak veren kimse için Arapça'da (فُلاَنٌ يُقِيمُ أَرْزَاقَ الْجُنْدِ) denir. Pazar esnafı işbaşı yapmaya hazır olduklarında (قَامَتِ السُّوقُ)denir. Bu cümle başka işleri bırakıp Pazar işleriyle meşgul olmaları anlamına gelmektedir. (قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ) "Namazkılınacak duruma geldi" cümlesi kamet ederken bu anlamda okunur.

Birbirinden farklı da olsalar yukarıdaki manaların hepsinin (يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ) ayetinde kastedilmiş olmaları muhtemeldir.

[Allah Yolunda İnfak Etmek]

(وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ) **"Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar"** ayetinden anlaşılan odur ki, burada kastedilen, farz olan infaktır. Farz olan infak da zekât ve sadaka-i fıtır gibi diğer haklardır.

73 Nisa, 4/103
74 Âl-i İmran, 3/18

Konuyla ilgili ayet-i kerimelerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ)

"Herhangi birinize ölüm gelmeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın."[75]

(وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın."[76]

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Onlar ki altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamazlar."[77]

Bu ayet-i kerimelerden anlaşılan manaya göre harcanması emredilen mallar, zekât olarak verilmesi farz olan mallardır. Çünkü (اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ) **"Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar"**[78], ayetinde de görüldüğü gibi infakta bulunma emri, namaz kılmaya, Allah'a ve Kitabına inanmaya bitişik olarak zikredilmiştir. Ayrıca infakta bulunmak, takva sahibi olmanın şartı ve müttakilerin sıfatı olarak belirlenmiştir. Bu da ayette bahsi geçen namaz ve infak ile, farz olan namaz ve farz olan infak, yani zekâtın kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. "Namaz" kelimesi herhangi bir sıfatla nitelenmeksizin veya şarta bağlanmaksızın yalın olarak kullanıldığında, bilinen vakit namazları kastedilmiş olur. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

75 Münafikun, 63/10
76 Bakara, 2/195
77 Tevbe, 9/34
78 Bakara, 2/3

(أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) itibaren namazı kıl."[79]

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى)

"Namazlara ve orta namaza devam edin."[80]

Bu ayetlerde yalın olarak geçen namaz kelimesiyle farz olan vakit namazlarının kastedilmiş olması, yalın olarak zikredilen infak kelimesiyle de farz olan infakın, yani zekâtın kastedilmiş olduğuna delalet eder.

Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği mallardan infakta bulunanların övülmüş olmaları şunu gösteriyor ki; "rızık" kelimesi yalın olarak kullanıldığında, haram değil de mübah olan kazancı kapsar. Kişinin gasp ederek ve başkalarına haksızlık ederek elde ettiği mallar, Allah tarafından kendisine rızık olarak verilmiş bir mal sayılmaz. Şayet kendisi için bir rızık sayılsaydı, onu infak etmesi sadaka şeklinde başkalarına vermesi ve bu mal sayesinde Allah'a yakın olmasını sağlayacak hayırlar yapması caiz olurdu. Oysa gasp edici bir kimsenin, gasp etmiş olduğu mal ile sadaka vermesinin mahzurlu olduğu hususunda Müslümanlar arasında hiçbir ihtilaf yoktur.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا تُقْبَلُ صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ)

"Ganimet malından çalarak verilen sadaka kabul edilmez."[81]

"Rızık" kelimesi Arapça'da pay anlamına gelmektedir.

79 İsrâ, 17/78
80 Bakara, 2/238
81 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 9/27

Nitekim bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ)

"Allah'ın verdiği rızka O'nu yalanlayarak mı şükrediyorsunuz?"[82]

Yani bu işteki payınız Allah'ı yalanlamaktır. Kişinin payı, başkalarına değil sadece kendisine tahsis edilen hissesidir. Burada kastedilen mana, Allah'ın kullarına ihsan ettiği helal, hoş ve mübah olan rızıktır.

"Rızık" kelimesinin başka bir anlamı da Yüce Allah'ın hayvanlar için yaratmış olduğu besin maddeleridir. Bunların da Allah'a izafe edilmesi, yani Allah'ın vermiş olduğu rızık şeklinde nitelendirilmesi caizdir. Çünkü bunları azık ve besin yapan O'dur.

[Münafıkların Durumu]

Yüce Allah aşağıdaki ayetlerde münafıkların durumunu anlatmakta, inanmadıkları halde Müslümanların yanındayken mümin olduklarını söylediklerini, şeytanlardan sayılan kardeşlerinin yanındaysa kâfirliklerini açığa vurduklarını haber vermektedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾,

يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا۟ وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾

اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾

82 Vakıa, 56/82

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوا اَنُؤْمِنُ كَمَا اٰمَنَ السُّفَهَاءُ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٤﴾

8-"İnsanlardan, inanmadıkları halde, «Allah'a ve ahiret gününe inandık» diyenler de vardır."

9-"Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir."

10-"Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.

11-"Bunlara, «Yeryüzünde fesat çıkarmayın» denildiğinde, «Biz ancak ıslah edicileriz!» derler."

12-"İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir."

13-"Onlara, «İnsanların inandıkları gibi siz de inanın» denildiğinde ise, «Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?» derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler."

14-"İman edenlerle karşılaştıkları zaman, «İnandık» derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, «Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz» derler."

Bu ayetlerde, kendisinde küfür emareleri görülen zındık kimsenin "Ben müminim" demesi durumunda tevbe etmesinin istenmesi gerektiğine dair delil vardır. Allah, bu gibi kimselerin öldürülmelerini emretmiş değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunların Allah'a malum olan hallerinin, kalplerinin ve itikatlarının bozukluğunun değil, müminiz demelerinin

kabul edilmesini emretmiştir. Bilindiği gibi bu ayetlerin inişi savaşın farz kılınmasından sonradır. Çünkü bunlar Medine'de inmişlerdir. Şurası muhakkak ki Yüce Allah, müşriklerle savaşmayı hicretten sonra farz kılmıştır. Bu ayetlerin benzerleri, münafıklardan, onları kendileriyle savaşmakla emrolunduğumuz diğer müşriklerin kategorisine katmaksızın zahirî imanlarını kabul etmek gerektiğinden bahsedilirken Tevbe ve Muhammed sureleri ile diğer surelerde de geçmektedir.

Yeri geldiğinde bunlarla ilgili hükümlerden, insanların zındıkla ilgili farklı görüşlerinden, bu konuda yukarıdaki ayetlere dayananların ileri sürdükleri delillerden söz edeceğiz. Zındıkların öldürülmeyip tevbe etmelerinin istenmesi gerektiğine ilişkin hüküm, şu hadis-i şeriften da açıkça anlaşılmaktadır:

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَإِذَا قَالُوهَا، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ)

"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. (Ama samimi değillerse) hesapları Allah'a kalmış olur."[83]

Üsame b. Zeyd *radıyallahu anh*, katılmış olduğu seriyyelerden birinde öldürmek üzere hücum ettiği sırada "Lâ ilahe illallah" diyen bir adamı öldürdüğü için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kınanmıştı. (Adamın korku sebebiyle la ilahe illallah dediğini ileri sürerek kendini savunan) Üsame'ye *radıyallahu anh* ***"Oldu olacak, adamın kalbini yarıp da baksaydın!"*** demişti.[84]

Bu hadis, insanların kalplerindeki inancın değil, zahirî durumlarının esas alınması gerektiğini bildirmektedir. Zaten insanların kalplerindeki inancı bilmemiz de mümkün değildir.

83 Tirmizi, Ebvabu'l-İman, 1
84 Muslim, İman, 41

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ)

"İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır."[85]

Bu ayet, inanmaksızın sadece dil ile "inandım" demenin iman sayılmayacağına delalet etmektedir. Zira Yüce Allah münafıkların "inandık" diyerek iman ikrarında bulunduklarını haber vermiş ama (وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) **"inanamadıkları halde"** cümlesiyle de onlarda iman alameti bulunmadığını bildirmiştir.

Tabiinden Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bakara Suresi'nin başında müminlerin nitelikleriyle ilgili dört ayet, kâfirlerin nitelikleriyle ilgili iki ayet, münafıkların nitelikleriyle ilgili on üç ayet bulunmaktadır. Münafıklık, küfrünü gizlediği halde imanını izhar eden kimsenin alameti kılınan şer'î bir isimdir. Küfrü gizleyip de zahiren iman etmiş gibi görünmenin mana ve hükmüne delalet etmek için nifak ehline -bazıları müşrik de olsalar- münafık kelimesi özel bir isim olmuştur. Çünkü bunlar, kendilerine uygulanacak hükümler bakımından, müşrik olduklarını açıkça söyleyen kimselerden farklıdırlar.

"Nifak" kelimesi sözlükte tarla faresinin kovalandığında kaçıp gizlendiği yeraltı yuvasının Arapça'daki adı olan "nafika" kelimesinden türetilmiştir. Tarla faresinin yer altında gizlendiği birden fazla yuvasıdır. Kendisini yakalamak isteyenlerden kaçarken bir yuvanın deliğinden içeri girer, kovalayanları aldatmak için diğerinden çıkıp kaçarak kurtulur.

85 Bakara, 2/8

(يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا)

"Bunlar, Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar."[86]

Ayette geçen ve aldatma şeklinde tercüme ettiğimiz (يُخَادِعُونَ) kelimesi mecazî anlamda kullanılmıştır. Çünkü sözlükte bu kelimenin mastarı olan (اَلْخَدِيعَةُ) kelimesi Arapça'da bir şeyi gizlemek anlamına gelir. Münafık da sanki Allah'a şirk koşmayı gizlemekte, hile, aldatma ve gizleme yoluyla da mümin olduğunu açıkça ifade etmektedir. Oysa Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. Hakikatte herhangi bir şeyi gizleyerek O'nu aldatmak mümkün değildir. Allah'ın kendilerini münafıklıkla nitelediği bu kimseler için iki durum söz konusudur:

a-Bunlar ya Allah'ı tanıyor ve herhangi bir şeyi gizleyerek O'nu aldatmanın mümkün olmadığını biliyorlar.

b-Ya da O'nu tanımıyorlar ki, bu çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü Allah'ın, kendisini tanımayanları münafıklıkla nitelemesi düşünülemez. Aksine onları, aldatıcı kimsenin amelini işledikleri ve aldatma yoluna başvurdukları için "münafık" kelimesiyle nitelemiştir. Aldatmanın vebali de tabii ki onların üzerinedir. Böyle olunca da Allah'ı aldatmaya çalışırlarken aslında sadece kendilerini aldatmış oluyorlar.

Bu konuda şöyle bir görüş de ileri sürülmüştür: Ayetteki **"Bunlar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar."**sözüyle, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* aldatmaya çalışmaları kastedilmiştir. Ancak ayette "Resûlullah" kelimesi hazf edilmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ) **"Şüphesiz Allah ve Resûlü'nü incitenler"**[87]

Bu ayette incitilenlerin Allah ve Resûlü değil de Allah'ın veli kulları olduğu kastedilmiştir. Yukarıdaki her iki durum da mecazdır, hakikat değildir. Bir kelimenin hakikî manada kullanılmasının mümkün olmayacağına dair bir delil bulunmadıkça mecazî anlamda kullanılması caiz değildir. Münafıklar, müşriklere uygulanan hükümler kendilerine de uygulanmasın

86 Bakara, 2/9
87 Ahzab, 33/57

diye takiyye yaparak Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* aldatmaya çalışmışlardır. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve müminler, müşriklerin öldürülmelerini emretmişlerdi. Münafıklar, müminler kendi aralarında dost oldukları ve birbirleriyle güzel ilişkiler kurdukları gibi kendileriyle de dost olsunlar diye iman etmiş gibi görünmüş olabilirler. Ya da müminler sırlarını kendileriyle paylaşsınlar ve onlar da bu sırları müminlerin düşmanlarına ulaştırsınlar diye iman etmiş gibi görünmüş olabilirler.

(اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ)

"Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır)"[88] ayetindeki alay da mecazî anlamda kullanılmıştır. Bununla ilgili birkaç görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birine göre münafıklar, dostlarıyla yalnız kaldıkları zaman, "müslümanlarla alay ediyoruz" dedikleri için, onların bu konuşmalarına bu ayette her alay etme kastedilmiş olmasa da misliyle mukabelede bulunulmuştur. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)."[89]

Bu ayette geçen "seyyie" kelimesinin ikincisi, aslında seyyie yani kötülük değil, aksine bir iyilik olan cezadır. Ama mukabele (bir nevi simetri) gerçekleşsin diye ikincide ceza yerine seyyie kelimesi kullanılmıştır. Şu ayetteki ifadeler de buna benzemektedir:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[90]

88 Bakara, 2/15
89 Şurâ, 42/40
90 Bakara, 2/194

Bu ayette ikinci sırada yer alan saldırı aslında bir saldırı değil, saldırıya karşılık vermedir.

(وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ)

"Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın."[91]

Ayette birinci sırada yer alan ceza, aslında ceza değil, yapılan işkence ve zulme karşı misillemede bulunmaktır. "İkab" kelimeleri arasında denklik ve mukabele sağlansın diye ayetin her iki yerinde de "ikab" kelimesinin türevleri kullanılmıştır. Çünkü az önce de ifade edildiği gibi birinci sırada yer alan (عَاقَبْتُمْ) fiili cezalandırma anlamında değil de misilleme anlamında kullanılmıştır. Buna şairin şu sözleri örnek gösterilebilir:

أَلاَ لاَيَجْهَلَنَّ أَحَدٌ عَلَيْنَافَنَجْهَلُ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَا

"Dikkat edin, hiç kimse bize karşı bir cahillik etmesin!

Yoksa cahillerin cehaletinin üstünde bir cahillik ederiz."

Bu şiirinde şair kendini övmektedir. Ama bilindiği gibi cehaletle de övünülmez. Lakin Arap âdetine göre söylenen sözlerde sözün iki tarafı arasında mukabele ve denklik aranır.

Bazıları demişler ki: Ayette Allah'ın münafıklarla alay edeceği ifadesi teşbih/benzetme kabilinden söylenmiş bir sözdür. Münafıkların müminlerle yapmış oldukları alayın vebali kendilerine dönüp canlarına yapışacağından dolayı, Allah da o münafıklarla alay etmiş gibi olacaktır.

Bu konuda şöyle diyenler de olmuştur: "Münafıklara dünyada mühlet tanındığı, diğer müşrikler gibi hemen cezalandırılıp öldürülmedikleri ve cezaları ertelendiği için kendilerine tanınan mühletten dolayı aldandılar ve böylece alaya alınmış konumuna düştüler."

91 Nahl, 16/126

Dünyevî Cezalar İşlenen Suçların Miktarına Göre Değil, Yüce Allah'ın Onun hakkında Bildiği Maslahata Göre Takdir Edilmiştir

"Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar", "Biz ancak onlarla alay ediyoruz" ayetlerinde ifade edildiği gibi münafıklar, hem aldatma hem de alay etme suçlarını işledikleri için onların suçları, küfürlerini açığa vuran diğer kâfirlerin suçlarından daha büyüktür. Alay etmekle de küfürde daha fazla ileri gitmişlerdir. Allah Teâlâ da onların (فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ) **"Cehennem ateşinin en aşağı tabakasında"**[92] olacaklarını haber vermiştir. Yüce Allah, münafıkların cezalarını ve ahirette hak edecekleri azabı bildirmekle beraber, mümin olduklarını söylemeleri sebebiyle öldürülmekten kurtulmaları gibi, kendilerine, alenî müşriklik yapanlara uygulanacak hükümlerden farklı dünyevî hükümlerin uygulanmasını irade buyurmuş, miras ve diğer konularda onları Müslümanların statüsüne geçirmiştir. Bu da şunu ispatlıyor ki; dünyevî cezalar işlenen suçların miktarına göre değil, Yüce Allah'ın onun hakkında bildiği maslahata göre takdir edilmiştir. Yüce Allah hükümlerini bu esasa göre icra etmiş, evlenmiş zinakârın recm edilmesini vacip kılmış, tevbe etse bile onun üzerinden recm cezasını kaldırmamıştır. Ama diğer taraftan, recm edilmelerinden sonra Mâiz ve Gamidiyeli hakkında da şöyle buyurmuştur:

(لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ تَابَهَا صَاحِبُ مَكْسٍ لَغُفِرَ لَهُ)

"Öyle bir tevbe etti ki, öşür adı altında insanlardan haraç alan kişi dahi o şekilde tevbe etseydi, mutlaka bağışlanırdı."[93]

Küfür, zinadan daha büyük bir suçtur. Bununla birlikte bir kimse, kâfir olduktan sonra tevbe ederse tevbesi kabul edilir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

92 Nisa, 4/145
93 Muslim, Hudud, 5

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[94]

Başkasına zina iftirasında bulunan kimseye iftira haddi olarak seksen değnek vurulmasına hükmedildiği halde, kâfirlik zinadan daha büyük bir suç olmasına rağmen kâfirlik isnadında bulunan kimseye herhangi bir had öngörülmüş değildir. Şarap içen kimseye had cezası uygulanmasına hükmedildiği halde, kan içen ve leş yiyen kimseye herhangi bir had öngörülmüş değildir. Bununla da dünyevî cezaların işlenen suçun miktarına göre belirlenmiş olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Zina, iftira ve hırsızlık suçunu işleyenlere dünyevî hadlerin uygulanmaması, bunların ahiretteki azaba bırakılmaları, cezalarının farklı olması, bazılarının cezasının diğerininkinden daha ağır olması, aklen mümkün gibi görünüyor.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Hadlerin kıyaslama yoluyla belirlenmesi caiz değildir. Hadler ancak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması veya tevkifî olarak şeriat koyucusu tarafından belirlenir. Allah Teâlâ'nın bu ayette münafıkların durumuna ilişkin anlatmış olduğu hususlar ve onları müşrikler gibi öldürmeksizin bulundukları hal üzere bırakılmalarını emretmesi, cezalarla ilgili anlattığımız hususta bizim için bir ilkedir. Allah'ın uygulanmasını farz kıldığı hadler ve cezalar, devlet başkanı tarafından uygulanır. Şer'î emir ve cezaları uygulayan kimsenin yaptığı uygulamalar, Allah'ın suçlulara ceza şeklinde vermiş olduğu acı ve elemler gibidir. Münafığın dünyada hastalık, sakatlık, fakirlik ve yoksulluk şeklinde acı ve kederlerle cezalandırılmaması, hatta bu şeylerin zıddı ile karşılaşması, kâfirliği ve münafıklığı sebebiyle hak ettiği cezanın ahirete ertelenmesi mümkün olduğuna göre, bizim de onları sevap kazanmak amacıyla öldürmememiz, kâfirlik ve münafıklıklarının cezasını hemen bu dünyada vermememiz caiz olur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bisetten sonra 13 sene Mekke'de kalarak müşrikleri Allah'a inanmaya ve peygamberlerini tasdike davet etmiş, sevap kazanayım diyerek onları öldürmeye yeltenmemiştir. Aksine yumuşak ve latif sözlerle onları

94 Enfal, 8/38

bu hak yola davet etmekle emrolunmuştu. Bu bağlamda Yüce Allah ona şöyle buyurmuştu:

﴿اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ﴾

"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."[95]

﴿وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾

"Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler."[96]

﴿اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَاالَّذي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَميمٌ وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا الَّذينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظيمٍ﴾

"Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna, ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur."[97]

Yukarıda nakledilen ayetlerde ve benzerlerinde insanları İslam'a en güzel bir yöntemle davet etme emri verilmiş, sonra da hicretin akabinde savaş farz kılınmıştı. Yüce Allah her iki durumdan hangisinin maslahata daha yakın olduğunu, hangisiyle kendisine daha çok ibadet edilmiş olacağını biliyordu. Bunun için de münafığın suçu her ne kadar daha büyük olsa bile, küfürlerini gizleyen ve zahiren mümin olduklarını söyleyen münafıkları değil, küfürlerini açığa vuran bazı kâfirlerin öldürülmesini, onlarla savaşılmasını emretmiştir.

95 Nahl, 16/125
96 Furkan, 25/63
97 Fussilet, 41/34-35

﴿اَلَّذي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَّاءَ بِنَاءٌ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَّاءِ مَّاءً فَاَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَاداً وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾

22-"O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın."

Doğrusunu Allah bilir ya, ayette geçen ve "döşek" diye tercüme ettiğimiz "firaş" kelimesiyle, üzerinde karar kılınacak, durulacak yer manası kastedilmiştir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

﴿اَلَّذي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا﴾

"Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri yaptı."[98]

﴿اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا﴾

"Biz, yeryüzünü bir döşek yapmadık mı?"[99]

Bu ayette Cenab-ı Allah, yeryüzünü döşek olarak adlandırmıştır. Ama yalın olarak kullanıldığında döşek kelimesi yeryüzü anlamına gelmez. Ama görüldüğü gibi bu ayette bu kelimeyi kayıtlı olarak kullanmıştır.

﴿وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا﴾

"Dağları da birer kazık yapmadık mı?"[100]

Bu ayette de dağlar için kazık ifadesi kullanılmıştır. Ama bu kelime yalın olarak kullanıldığında dağ anlamına gelmez.

98 Mü'min, 40/64
99 Nebe,78/6
100 Nebe, 78/7

(وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا)

"Allah, güneşi bir kandil yapmıştır?"[101]

Aynı şekilde kandil kelimesi de yalın olarak kullanıldığında güneş anlamına gelmez.

Bu sebeple fakihler dediler ki: Bir kimse (firaş) döşek üzerinde yatmamaya yemin eder de sonra gidip yerde yatarsa, yeminini bozmuş olmaz. Aynı şekilde (Sirac) kandil altında oturmamaya yemin eder de sonra gidip güneşin altında otururşa yine yeminini bozmuş olmaz. Çünkü yeminler, halk tarafından mutad olarak bilinen ve kullanılan kelimelere yorulurlar. Döşek kelimesi yalın olarak kullanıldığında yer anlamına geleceği, kandil kelimesi de aynı şekilde kullanıldığında güneş anlamına geleceği âdete aykırıdır. Tıpkı Cenab-ı Allah'ın, kendisini inkâr edeni"kâfir" olarak adlandırmasında olduğu gibi. Çiftçi ve silah kuşanan kimse için de "kâfir" kelimesi kullanılır. Ama bu kelime yalın olarak kullanıldığında bundan çiftçi veya silah kuşanan kişi değil, sadece Allah'ı inkâr eden kişi anlaşılır. Bunlara benzer yalın ve kayıtlı isimler çoktur.

Dinî hükümlerin birçoğunda bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir. Âdete göre yalın halde kullanılan kelimeler yalın halleri, kayıtlı olarak kullanılanlar da kayıtlı halleri üzerine bırakılmalıdırlar. Hiçbiri kendi yerinin dışına çıkarılmamalıdır.

(اَلَّذي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا)

"Allah ki, yeryüzünü sizin için döşek kıldı" ayetinde Allah'ın birliğine delalet vardır. Kâdir olup hiçbir şeyin kendisini âciz bırakamayacağı ve hiçbir şeyin kendisine benzemediği sâni-i zülcelalin varlığını ispatlayıcı delil vardır. O delil de, ayetin devamında sözü edilen göklerin direksiz olarak yükselişi ve yerinden oynamadan, hiçbir değişikliğe uğramadan çağlar boyunca varlığını bu şekilde devam ettirmesidir.

101 Nuh, 71/16

Bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا﴾

"Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık."[102]

Aynı şekilde yerlerin de herhangi bir şeye dayanmadan durması, Allah'ın birliğine, yerleri yaratanın güç ve kudretine, O'nu hiçbir şeyin âciz bırakamayacağına en büyük delildir.[103] Bu ayette Allah'ın varlığına ve birliğine dair delillerden hareketle gerçeklere ulaşılması teşvik edilmekte ve Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetler hatırlatılmaktadır.

Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

﴿فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ﴾

"Allah, onunla (su ile) size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır."

Aşağıdaki ayetler de bunun benzerleridir:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾

"O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratandır."[104]

﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

"Göklerdeki ve yerdeki şeyleri kendi katından sizin hizmetinize verendir."[105]

---

102 Enbiya, 21/32

103 ["Nehcu'l-Belağa" adlı eserde de belirttiği gibi yerküre hiçbir şeye dayanmadan varlığını hava boşluğunda devam ettirmektedir. Müteahhirinden olan bazılarının yerkürenin kaya kütlesi ve öküzün üzerinde durduğuna dair naklettikleri rivayet sahih değildir. Aksine bunlar İsrailiyat haberlerinden alınmış şeyler olup bunlara meyil ve itimad edilmemesi gerekir. Musahhih]

104 Bakara, 2/29

105 Casiye, 45/13

(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ)

"De ki: Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?"[106]

Bu ayetlerde, aklın sakıncalı saymadığı şeylerin mübah olduğuna ve karşı delil bulunmadıkça hiçbir şeyin haram olmadığına delalet vardır.

(وَاِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾)

23-"Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin)."

Bu ayet, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğini ispata en büyük delildir. Onun peygamberliğini birkaç yönden ispatlamaktadır:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Arapça'yı kendilerinden öğrenmiş olduğu halde inkârcılara meydan okuyarak onlardan kendi dillerinde olan Kur'an'ın bir mislini getirmelerini istemiş, onurlarına düşkün ve hamiyetli kimseler olmalarıyla birlikte onları acizlikle niteleyerek âdeta onları ezmiştir. Ama yine de hiçbir hatip onun karşısına çıkamamış ve hiçbir şair Kur'an'ın benzerini getirmeye çalışamamıştı. İslam'ı zayıf düşürmek ve delillerini çürütmek uğruna mallarını ve canlarını feda etmişler, ama yine başaramamışlardı. Bunu başarabilselerdi, bu başarıları Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davasını iptal etme ve ashabını etrafından dağıtmada son derece etkili olacaktı. Kur'an'a karşı bir benzerini getirmede aciz kaldıkları ortaya çıkınca da, Kur'an'ın Allah katından indirilmiş olduğu, onu hiçbir şeyin aciz bırakamayacağı, benzerini ortaya koymaya kulların gücünün yetmeyeceği ortaya çıktı. Kur'an'ın benzerini getirememeye en

106 Arâf, 7/32

büyük mazeret olarak da, onun sihir ve önceki kavimlerin efsane masallarından oluşunu iddia etmeleriydi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ)

"Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler!"[107]

(فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ)

"Siz de onun gibi uydurma on sûre getirin."[108]

Burada Yüce Allah inkârcılara, manayı göz ardı ederek sadece nazım bakımından bu surette Kur'an'ın benzerini getirmelerini isteyerek onlara meydan okumuş ve acizliklerini ortaya koymuştur. Bu da kıyamet kopuncaya kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için kalıcı bir mucize olmuştur. Bu mucize ile Cenabı Allah, Peygamberi'nin nübüvvetini ve diğer peygamberlere üstünlüğünü açıkça ortaya koymuştur. Çünkü diğer peygamberlerin mucizeleri, onların vefatlarıyla sona ermiştir. Onların mucizelerini, bize intikal eden haberlerden öğrenmekteyiz.

Oysa bu Kur'an mucizesi, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra da devam etmektedir. Ondan sonra bir kimse Kur'an'a karşı nazire getirmeye kalkışacak olursa, onu acizlikle ezip mağlup ederiz. O zaman o kimse anlar ki; Kur'an, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetini ispat eden delillerin mahallidir. Tıpkı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sağlığında, muhaliflere karşı Kur'an'ın hüccet ve delil olarak ileri sürülmesinde olduğu gibi.

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetini ispatlayan delillerden biri de, inananıyla inkâr edeniyle herkes bilir ki; Hz. Peygamber insanların en akıllısı, ahlaken en mükemmeli ve en üstün görüşlüsüdür.

---

107 Tur, 52/34
108 Hud, 11/13

Aklının mükemmelliği, dirayetinin üstünlüğü, kavrayışının sağlıklılığı, görüşünün sağlamlığı konusunda ona kimse dil uzatmış değildir.

Bu kadar üstün niteliklere sahip olan bir kimsenin, Allah tarafından bütün halka gönderilen bir peygamber olduğunu iddia etmesi sonra da peygamberliğinin alameti ve doğruluğunun delili olarak ileri sürdüğü ve onunla muhaliflerini ilzam ettiği kelâmullahın benzerini herkesin getirebileceğini, böylece yalancı olduğunun ve davasının batıl olduğunun ortaya çıkacağını bildiği halde meydan okuması olacak şey midir? Böyle bir şey söz konusu olmadığına göre muhaliflerine meydan okuması, onun getirdiği Kur'an'ın Allah katından indirildiği ve benzerini kulların meydana getiremeyecekleri, deliller ışığında anlaşılmış olmaktadır.

3-Takip eden ayette Yüce Allah (فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا) **"Eğer yapamazsanız, -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız-"**[109] ifadesiyle muhaliflerin Kur'an'ın benzerini ortaya koyamayacaklarını, bunu başarmalarının mümkün olmayacağını bildirmektedir.

Doğrusu bu, gaybdan haber vermektir. Haber verilen şey de gerçekleşmiştir. Bu, nazmın i'cazıyla ilgili şey değildir. Aksine bu, başlı başına Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerçekliğini ispatlayan bir delildir.

Buna şöyle bir örnek verilebilir: Mesela Hz. Peygamber, muhaliflerine şöyle buyurmuştur:

"Benim size söylediklerimin doğruluğunun delili şudur: Vücudunuzun organları sağlam ve sağlıklı olduğu halde hiçbiriniz elini başına götüremeyecek ve yerinden de kalkamayacaktır!"

Böyle dedikten sonra vücutlarının organları sağlam ve sağlıklı olduğu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları acizlikle niteleyip tahkir ettiği ve onlar da kendisini yalanlamaya çok istekli oldukları halde kendilerine söylenen hareketleri yapamazlar. O zaman Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara söylemiş olduğu sözler, kendisinin nübüvvetinin gerçekliğini ispatlamış olur. Çünkü vücutları sağlam ve sağlıklı olan kimselerin bu

109 Bakara, 2/24

hareketleri yapamamaları, ancak sonsuz güç ve hikmetsahibi Allah tarafından sağlanmış olabilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, Kur'an'ın mislini getirmekten aciz olduklarını bildirerek cinlere ve insanlara meydan okumuştur.

(قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا)

"De ki: And olsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."[110]

Kur'an'ın mislini getiremeyecekleri anlaşılınca onlara şöyle buyurdu:

(فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهٖ مُفْتَرَيَاتٍ)

"Siz de onun gibi uydurma on sûre getirin."[111]

Onlar, bunu yapamayınca da şöyle buyurdu:

(فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهٖٓ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ)

"Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler!"[112]

Yüce Allah bu ayetle, Kur'an'ın en kısa suresinin bir benzerini ortaya koymalarını isteyerek onlara meydan okumuştu. Bunu da yapamayacakları anlaşılıp yenik düştüklerinde delillerle tartışma yolunu bırakıp savaşmaya ve karşı tarafı mağlup etmek için girişimde bulunmaya yöneldiler. Bunun üzerine Yüce Allah Peygamberi'ne, onlarla savaşmasını emretti.

110 İsrâ, 17/88
111 Hud, 11/13
112 Tur, 52/34

(وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ)

"Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın"[113] ayetinde geçen şahitlerden kastın onların putları ve Allah'tan başka taptıkları şeyler olduğunu söyleyenler olmuştur. Çünkü müşrikler, putlarının Allah katında kendileri için şefaatçi olacağına inanıyorlardı. Bazıları da dediler ki: Ayette geçen şahitlerden kastedilen, müşriklerin dostları ve onların her söylediklerine uyan kimselerdir. Allah Teâlâ bu ayette müşriklerin, yalnız başlarına da olsalar, dostları ve yardımcılarıyla birlikte de olsalar, hepsinin Kur'an'ın benzerini getirmekten aciz kalacaklarını ifade buyurmaktadır.

Bunu şu ayetle de bildirmektedir:

(لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا)

"And olsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."[114]

Fatiha suresi, başından itibaren Bakara Suresi'nin bu kısmına kadar, hayırlı işlere başlarken besmele çekilmesini emretmekte, Allah'a hamd-u senâda bulunmamız ve O'na dua etmemiz gerektiğini bize öğretmekte, gazaba uğramışlarla kendisini tanıma yolundan sapanların değil; marifetine, cennetine ve rızasına ulaştıracak yola girmemizi, nimetlerine şükretmemizi teşvik etmektedir.

Sonra Bakara Suresi'nde müminlerden ve onların niteliklerinden, ardı sıra kâfirlerden ve onların niteliklerinden, onun peşinden münafıklardan ve onların niteliklerinden bahsedilmiştir.

113 Bakara, 2/23
114 İsrâ, 17/88

Münafıkların durumunu daha iyi kavrayabilmek için de şöyle bir örnek verilmiştir: Bir kimse ateş yakar, ateş çevresini aydınlatmaya başlayınca da Allah ışığını giderir ve etrafını göremeyecek şekilde onu karanlıkların ortasında bırakır.

Bir başka örnek de şudur: Yağmurlu bir havada göklerde şimşek çakar, karanlığı çok kısa bir süre aydınlatır. Ama sonra bu aydınlık, kalıcı ve sabit olmadığı için kaybolup gider.

Münafıkların durumunu anlatmak için bu örnekler verilmiştir. Çünkü onlar da kısa bir süre mümin gibi görünmektedirler. Ama dönüp üzerinde sebat edecekleri asıl nokta ise küfürdür. Küfür, gece karanlığına ve yağmurlu havaya benzer ki, o havada şimşek çakar, ortalığı kısa süre aydınlatır, ama sonra da aydınlık kaybolup gider ve karanlıklarda kalırlar.

Bunları anlattıktan sonra Cenab-ı Allah, kendisinin birliğini ispatlayan ve kimsenin karşı koyma imkânına sahip olmadığı şu delilleri ortaya koyuyor: Allah Teâlâyeryüzünü döşek gibi yaymış, orayı üzerinde durulabilen ve kendisinden yararlanılan bir yer haline getirmiştir. İnsanların geçimliklerini, diğer menfaatlerini ve azıklarını oradan çıkarmıştır. Yeryüzünü, hiçbir şeye dayalı olmaksızın hava boşluğunda tutmuştur.

Yeryüzünün sonradan yaratılmışlığı sabit olduğuna göre, mutlaka günün birinde sonunun da gelmesi gerekir. Aynı şekilde onu tutup yerinde durduran, onu ve sizi yaratan Allah'tır. O, yerden azığınızı ve diğer meyveleri, ürünleri sizin için yaratıp çıkararak size nimetler bahşeden rabbinizdir. Bütün bunlara gücü yeten zâtın, kadir-i mutlak olan Allah'tan başkası olması düşünülemez. Hiçbir varlık O'nu gücünden geri koyamaz. Hiçbir şey O'na benzemez. O, bu delillere dayanarak kendisini bulmaları için insanlara teşvikte bulunmuştur. Onlara nimetlerini hatırlatmıştır.

Sonra da inanmayanların Kur'an'ın bir suresinin mislini getirmekten aciz olduklarını ortaya koyarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetini ispatlayan deliller getirmiştir. Bütün bunların ardından insanları, bize bunca nimetleri bahşeden Allah'a, sadece O'na kulluk etmeye davet etmiş ve şöyle buyurmuştur:

(فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

"Siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın."[115]

Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz (sahte) ilahlarınbu anlatılanları yapmaya güçlerinin yetmeyeceğini, size bu nimetleri bahşedenin ve o (sahte) ilahlarıyaratanın da sadece Allah olduğunu siz de bilmektesiniz.

Bir görüşe göre ayetteki (تَعْلَمُونَ) kelimesinden şu anlam çıkarılabilir: Siz vacip olanla olmayanı birbirinden ayıracak bilgiye sahipsiniz. Yani Yüce Allah, bunu bilmenizi sağlayacak kadar aklı size vermiştir. Şu halde sizin Allah'ı tanımakla yükümlü kılınmanız vacip olmuştur. Zira algı kusurları giderilmiş ve bilip anlama imkânı da sağlanmışken Yüce Allah'ı bilmemek ve tanımamak, aklen mübah sayılamaz. Yüce Allah, bütün bunları delilleriyle birlikte insanlara ispatladıktan sonra -şayet iman etmezlerse- şu tehditte bulunmaktadır:

(فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾)

24-"Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır."

Bu tehdit ayetinin ardından, ahirette müminlere bahşedeceği nimetleri anlatmaya başlamıştır:

115 Bakara, 2/22

Yüce Allah'ın, Aklî delilleri Kullanarak Onlarla Doğruya Ulaşmayı Emretmesi

(وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهاً وَلَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾)

25-"İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, «Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!» diyecekler. Halbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Tevhidin delilleri ve nübüvvetin ispatına dair yaptığımız tembihlerle birlikte bu ayetler, aklî delilleri kullanmayı ve onlarla doğruyu bulmayı emretmektedir. Bu da Allah'ın bildirdiği delilleri kullanmayı kabul etmeyen, O'nu bilip tanımak ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* doğruluğunu anlamak için haberle yetinen ekolün görüşlerini çürütmektedir.

Zira Yüce Allah, kendisinin birliğini ve Resûlü'nün doğruluğunu bilmeleri için insanlara çağrıda bulunurken bu davetin aklen de sahih ve gerçek olduğuna ilişkin delil getirmeksizin sadece haber vermekle yetinmemiştir. **"İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele"** ayeti, müjdenin sevindirici bir haber olduğuna delalet eder. Kuvvetli görüşe göre,"müjde" kelimesi çoklukla yalın olarak kullanıldığında, müjdelenenlerin sevinip mutlu oldukları haber demektir. Ama bazen kayıtlı olarak kullanıldığında bu kelime aksi anlama da gelebilmektedir.

Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Onları, elem dolu bir azap ile müjdele."[116]

"Müjde" kelimesinin anlamıyla ilgili olarak mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Bir kişi, "Hangi köle bana falan çocuğun doğduğunu müjdelerse, o köle artık hürriyetine kavuşur" der de bir değil bir köle topluluğu birer birer ve peş peşe gelip ona falanın doğduğunu müjdelerlerse, hepsi değil ama ilk müjdeyi veren köle hürriyetine kavuşur. Çünkü müjde, sonradan gelenlerin değil, ilk gelenin ifadesi ile gerçekleşmiştir.

Ancak şu gelecek örnek, mezhebimizin (Hanefî) ulemasına göre önceki müjde örneğinden farklıdır. Şöyle ki: Bir kimse, "Hangi köle bana falan çocuğun doğduğunu haber verirse o köle artık hürriyetine kavuşur" der de bir değil bir köle topluluğu birer birer ve peş peşe gelip ona falanın doğduğunu haber verirlerse, hepsi hürriyetlerine kavuşur. Çünkü bu son ifadenin sahibi, yemini mutlak bir haber üzerine bağlamıştır. Dolayısıyla bu yemin, ilk haberciyle birlikte diğer habercileri de kapsamaktadır. Müjde getirecek olanla ilgili ifadeleri kullanan kişi ise, yeminini nitelikli özel bir haber üzerine bağlamıştır. O nitelik de haberi duyan kimsenin sevinip yüzünün sevinçle aydınlanmasıdır. Bu haberin konusunun bizim anlattığımız gibi olduğuna şu ayet-i kerime delalet etmektedir:

(وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ)

"O gün birtakım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar, gülerler, sevinirler."[117]

Bu ayette Yüce Allah, cennetliklerin, kendilerine verilen müjdeler sebebiyle yüzlerinde beliren sevinç ve ferahın belirtilerini haber vermektedir. Bu cümleden olmak üzere Araplar, hayır haber getirmesi umuduyla bazılarına,

116 Âl-i İmrân: 3/21
117 Abese, 80/38-39

müjdeleyici anlamında "beşir" adını vermişlerdir. Müjdeciye de getirdiği sevindirici haber için verdikleri hediyeye de müjdelik anlamında "büşra" demişlerdir. Bu da şunu gösteriyor ki, müjde kelimesi yalın olarak kullanıldığında sevinç ifade eden haber anlamına gelmektedir. Aksine bir delil olmadıkça da başka anlama gelmez. Kötülük ve şer anlamında kullanıldığında ise kendisiyle sadece haber kastedilmiş olur.

(فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Onları elem dolu bir azap ile müjdele."[118]

Bu ayetteki "müjdele" buyruğu ile, "haber ver" anlamı kastedilmiştir.

"Müjde" kelimesinin anlamıyla ilgili olarak anlattıklarımızın doğruluğuna şu husus da delalet etmektedir: Yukarıda verdiğimiz yemin örneğinde de görüldüğü gibi beşir yani müjdeci, sevindirici haberi ilk getiren kişidir. Mesela Arapça'da sevindirici bir şeyle ilgili olarak, (ظَهَرَتْ لَنَا تَبَاشِيرُ هَذَا الأَمْرِ) "Şu işin ucu bize göründü" derler. Ancak kötü ve üzüntü verici işler için bu ifadeyi kullanmazlar. Aksine sevindirici ve ferahlatıcı işler için kullanırlar.

Bazıları dediler ki: Aslında "müjde" kelimesi, hem sevindirici hem de üzüntü verici haberler için kullanılırdı. Çünkü gelen haberin etkisi, önce yüzde sevinç veya keder şeklinde görülür. Ancak sonraki zamanlarda üzüntü verici haberlerden çok, sevinç verici haberler için kullanılır oldu. Böylece de yalın olarak kullanıldığında, şer manasından sarfı nazar edilerek özellikle sevindirici haberler anlamında kullanılır oldu.

(وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُنِي بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾)

31-"Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, «Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin» dedi."

118 Âl-i İmrân: 3/21

Bu ayet gösteriyor ki Cenab-ı Allah, Âdem'e *aleyhisselam* bütün isimleri, yani manalarıyla birlikte bütün cins isimlerini öğretmiştir. Çünkü ayette geçen "isimler", genel anlam ifade etmektedir. (ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ) **"Sonra onları melekleri göstererek"** Cenab-ı Allah'ın Âdem'e *aleyhisselam* öğrettiği isimleri meleklere göstermiş olması, Rebî b. Süleyman b. Enes'in rivayetine göre; Âdem'in *aleyhisselam* zürriyetinin isimlerinin kastedilmiş olduğunu göstermektedir. Şu kadar var ki Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* ile Mücahid'den rivayet olunduğuna göre Cenab-ı Allah, Âdem'e *aleyhisselam* bütün eşyanın isimlerini öğretmiştir. Ayetin zahirî anlamı da bu görüşü desteklemektedir.

Bir kimse, "Ayetteki (عَرَضَهُمْ) **"onları göstererek"** kelimesi, Âdem'e *aleyhisselam* öğretilen ve meleklere de gösterilen isimlerin, akıllı varlıkların isimleri olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu kelimenin sonundaki (هُمْ) **"onlar"**zamiri akılsız varlıklar için değil, akıllı varlıklar için kullanılır" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Bu zamir ile hem akıllı hem de akılsız varlıklar kastedildiğinde, akıllı varlıkların isimlerini diğerlerine tağlib etmek suretiyle esas almak caiz olur. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِنْ مَّآءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى بَطْنِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰٓى اَرْبَعٍ)

"Allah, bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimisi dört ayak üzerinde yürür."[119]

Bu ayette sözü edilen canlılar arasına akıllı varlıklar da dâhil edildiği için hepsi aynı mecraya konulmuştur. Hepsine "dabbe" denilmiştir. Ayet-i kerime, birbirlerinden farklı da olsalar bütün dillerin aslı Allah tarafından manalarıyla birlikte Âdem'e *aleyhisselam* öğretildiği nassla bildirilmiştir. Çünkü manalarını anlamaksızın isimleri bilmenin bir meziyeti yoktur. İsimleri manalarıyla birlikte bilmek, ilmin şeref ve faziletine delalet eder.

119 Nur, 24/45

Çünkü Yüce Allah, meleklere Hz. Âdem'in üstünlüğünü bildirmek istediğinde, isimleri manalarıyla birlikte ona öğretti ve sonra da bunu meleklere haber verdi. Melekler, Hz. Âdem'in bildiği isimleri bilmiyorlardı. Onun bildiğini görünce de üstünlüğünü kabul ettiler.

Bazı kimseler Hz. Âdem ile çocuklarının konuştukları dilin Nuh Tufanı zamanına kadar aynı olduğunu söylemişlerdir. Yüce Allah, tufan sırasında yeryüzü ahalisini suda boğduğunda Hz Nuh'un evladından bir kısmı hayatta kaldı. Daha sonra Hz. Nuh da vefat etti. Kendisinden sonra zürriyeti doğarak çoğaldılar. Şayet bir daha tufan olursa kendilerini korumak için Babil kulesini inşa ettiler. Allah Teâlâ onların konuştukları dillerini birbirine karıştırıp dağıttı. Bu sebeple de her grup önceden konuşmakta olduğu dilini unuttu. Allah Teâlâ onlara, daha sonra zürriyetlerine intikal edecek diller öğretti. Şehirlere dağılıp yeryüzüne yayıldılar.

Bazı kimseler bu görüşü kabul etmemekte ve aklı başında olan bir kimsenin daha dün denebilecek bir zamanda konuşmakta olduğu dili unutmasının mümkün olamayacağını söylemişlerdir.

Hz. Nuh'un evladı çeşitli mıntıkalara dağılıncaya kadar bütün dilleri biliyorlardı. Dağıldıktan sonra ise herkes, bu gün kullanmakta olduğu kendi dilini konuşmakla yetindi. Daha önce bildikleri dilleri terk ettiler. Terk etmiş oldukları dilleri, çocukları da kendilerinden devr almadılar. Bu sebeple de kendilerinden sonra gelen kuşaklar diğer dilleri bilemediler.

Allah'tan Başkasına Secde Etmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾﴾

34-"Hani meleklere, «Adem'e secde edin» demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen secde etmişlerdi, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu."

Şube, Katade'nin bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Melekler Âdem'e*aleyhisselam* secde etmekle aslında Allah'a itaat etmişlerdi. Allah Teâlâ böylece Âdem'e *aleyhisselam* ikramda bulunmuş oldu.

(وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا)

"(Kardeşleri) onun (Yusuf) için secde ederek yere kapandılar."[120]

Ayetinin tefsiri hakkında Muammer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: kardeşlerinin Yusuf'a saygılarını göstermeleri secde etme şeklinde olmuştu. Ama burada sözü edilen meleklerin secdesinin ve Yusuf'un *aleyhisselam* kardeşlerinin secdesinin Allah'a ibadet, aynı zamanda Hz. Âdem ile Hz. Yusuf'a saygı ve ikram maksadıyla yapılmış olmasına engel bir durum yoktur. Çünkü ibadet, Allah'tan başkasına yapılmaz. Ama hak eden herkese de bir nevi tazimde bulunmak için saygı ve ikramda bulunulur.

Bazıları, "Melekler aslında Allah'a secde ettiler. Âdem *aleyhisselam* ise onlar için kıble konumundaydı" dediler ki, bu dikkate alınacak bir görüş değildir. Çünkü böyle bir durumda Hz. Âdem'e üstünlük tanıma ve onurlandırmadan pay verilmiş olmayacaktır. Oysa ayetin bağlamından açıkça anlaşıldığına göre yapılan secde, Hz. Âdem'e onur kazandırmak ve ikramda bulunmak için yapılmıştır. Bu, övgüyü hak eden bir kimse hakkında "hamd" kelimesi kullanıldığında bu kelimenin mecazî değil de zahirî anlamının kastedilmiş olmasına benzer. Nasıl ki bir adam için "Onun ahlakı güzeldir" veya "Ahlakı kötüdür" dediğimizde bununla mecazî değil de zahirî anlamı kastediliyorsa, meleklerin de Âdem'e *aleyhisselam* yaptıkları secde hakikî manada anlaşılmalıdır. Çünkü kullanılan bir kelime, aksine bir delil olmadıkçahakikî manasında anlaşılmalıdır. Meleklerin Âdem'e *aleyhisselam* yaptıkları secdenin de onu üstün kılmak ve ona ikram olsun amacıyla yapılmış olduğuna, iblisin Kur'an'da nakledilen şu sözü delalet etmektedir:

120 Yusuf, 12/100

(ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ)

"Hiç ben, çamur hâlinde yarattığın kimse için saygı ile eğilir miyim?" Yine demişti ki: "Benden üstün tuttuğun kişi bu mu, söyler misin?"[121]

İblis, Hz. Âdem'e ikramda bulunmak ve onun üstün olduğunu göstermek amacıyla secde etmeleri emredildiği için bu secdeyi yapmaya yanaşmadığını anlatmıştır. Ama Hz. Âdem, secde edecekler için bir kıble işareti olarak dikilmiş olsaydı ve o bu pozisyondayken ona secde etmeleri emredilmiş olsaydı, bunda kıble olarak inşa edilen Kâbe'nin kıskanılmayışı gibi, Hz. Âdem'in de kıskanılmasına sebep olacak bir şeref ve itibar payı olmayacaktı.

Hz. Âdem'in şeriatına göre yaratılmışlara secde etmek caizdi. Bu hükmün Hz. Yusuf'un zamanına kadar devam ettiği sanılmaktadır. O zamanlarda saygın bir kimseye tazimde bulunmak için secde edilirdi. Bu, kendi aramızda yapmakta olduğumuz tokalaşma, kucaklaşma ve el öpme gibi bir şeydi. Peygamber'in*sallallahu aleyhi ve sellem* el öpmeyi mübah saydığına dair rivayetler vardır. Ancak bunun mekruh olduğu da rivayet edilmiştir. Şu var ki, Allah'tan başkasına saygı ve tazim için secde etmek, şu rivayetle nesh edilmiştir.

Hz. Âişe, Cabir b. Abdullah ve Enes, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

"Bir insanın bir insana secde etmesi doğru olmaz. Bir insanın bir insana secde etmesi doğru olsaydı; kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Çünkü kocanın kadın üzerindeki hakkı büyüktür."[122] Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, bu hadisi bu lafızlarla nakletmiştir.

(وَاٰمِنُوا بِمَآ اَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهٖ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَناً قَلِيلاً وَاِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾)

121 İsrâ, 17/61-62
122 İbn Hıbban, Sahih: 9/470

41-"Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının."

Bu ayetin sonundaki **"Onu inkâr edenlerin ilki olmayın"** cümlesiyle ilgili olarak denildi ki: İnkâr edenlerin ilki olmak da sonuncusu olmak da her ne kadar çirkin bir şeyse ve inkârdan herkesin uzak durması istenmiş ise de şurası muhakkak ki, inkârda başı çeken kimseye arkadan gelenler de uyarlar. Böyle olunca da onun günahı, sonradan gelenlere göre daha fazla, suçu da daha büyük olur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ)

"And olsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir."[123]

(مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِي اِسْرَاءِيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanlığı öldürmüştür."[124]

Bu konuda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Haksız yere her öldürme olayında katile yazılan günahın bir misli Âdem'in** aleyhisselam **katil olan oğluna da yazılır. Çünkü öldürme işini ilk başlatan odur."[125]

123 Ankebut, 29/13
124 Mâide, 5/32
125 Benzer rivayet için bkz: Muslim, Kasame, 7

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse güzel bir çığır açarsa ondan ötürü kendi sevabını ve kıyamet gününe kadar o çığırdan gidenlerin sevabının bir misli sevabı kazanır."[126]

(وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾)

43-"Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."

Ayette geçen "namaz" ve "zekât" kelimeleri, ya bildiğimiz namaz ve zekât anlamında kullanılmıştır ki, bunların nasıl yerine getirilecekleri tarif edilmiştir. Ya da bu kelimelerle, açıklanmaya muhtaç olan mücmel mahiyette namaz ve zekât kastedilmiştir. Ancak biz biliyoruz ki, bize hitaben gelen bu kelimelerle farz olan namaz ile verilmesi gerekli olan zekât kastedilmiştir. Bunu şuradan anlıyoruz:

Bu ayetteki namaz ve zekât emirleri nazil olduğunda o zaman bu emirlere muhatap olan kimseler bunun böyle olduğunu biliyorlardı. Ya da bu kelimeler mücmel idi de daha sonra bunların açıklaması geldi ve böylece ne anlama geldikleri anlaşılmış oldu.

(وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin" buyruğuna gelince; bu, namaz kılarken rükûya eğilmenin farz olduğunu ispatlamaktadır. Bu konuda şöyle bir görüş de ileri sürülmüştür: Yüce Allah, bu ayette namazdan bahsederken özellikle rükûya vurgu yapmıştır. Çünkü ehl-i kitabın kıldıkları namazda rükû yoktur. Bu sebeple özellikle rükûya vurgu yapmıştır. **"Rükû edin"** sözüyle namazın kendisi de kastedilmiş olabilir. Tıpkı (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"**[127] ayetinde

126 Benzer rivayet için bkz: Muslim, İlim, 6
127 Müzzemmil, 73/20

geçen "Kur'an" kelimesiyle namazdaki kıraatin; (وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا) **"Sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir"**[128] ayetinde geçen Kur'an kelimesiyle de sabah namazının kastedilmiş olması gibi. Bu takdirde (وَارْكَعُوا مَعَ الرّٰاكِعِينَ) **"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin"** ayetinden iki yönden fayda elde etmiş olacağız:

Biri, rükûdan yalnızca namazın bir farzı olarak söz edilmesidir.

Diğeri de namaz kılan kimselerle birlikte namaz kılma emrinin verilmesidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ) **"Namazı kılın"** cümlesinde namaz kelimesi zikredildi. Artık ondan sonra rükû kelimesinin namazın üzerine atfedilerek zikredilmesi caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine cevaben şöyle denilebilir: Ayette geçen namaz kelimesiyle bildiğimiz farz namaz değil de mücmel manadaki namaz kastedilmişse, rükûnun onun üzerine atfedilmesi caiz olur. Bu takdirde (وَارْكَعُوا مَعَ الرّٰاكِعِينَ) **"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin"** buyruğu ehl-i kitabı, rükû ve diğer farzları ile birlikte bildiğimiz namazı kılmaya yöneltmiş olacaktır. Çünkü onların namazında rükû yoktur. Bu ayetin lafzında maksadını bildiğimiz rükûlu namaza yönelik olması muhtemeldir. Bu da kastedilen namazın, ehl-i kitabın ibadetleri arasında yer alan rükûsuz namaz olmadığını açıklamaktadır.

(وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾)

45-"Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir."

Aslında bu ayetteki sabır emri, Allah'ın farz kıldığı farizaları yerine getirme ve O'na karşı isyan anlamına gelen günahlardan sakınma ve farz namazı kılma konusunda gösterilmesi gereken sabra yöneliktir.

128 İsrâ, 17/78

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sabır ve namaz, Allah'a itaatte bulunma yolunda insanın yardımcılarıdır."

Namaz kılmak, Allah'a isyan anlamına gelen günahlardan sakınma ve farzları eda etme hususunda insana bir lütuftur. Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ)

"Doğrusu namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkor."[129]

Önceki ayette geçen sabır ve namaz kelimeleri ile farz olan değil de mendup olan sabır ve namaz kastedilmiş olabilir. Nafile oruç ve nafile namaz gibi. Ancak kuvvetli görüşe göre, ayette geçen bu iki kelime ile farz olan namaz ve sabır kastedilmiştir. Çünkü emir, aksine bir delil bulunmadıkça farziyet ifade eder.

(وَاسْتَعِيْنُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ)

"Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin." ayetinde üzerinde durulan sabır ve namaz iki kelimedir. Ama ayetin devamında namazın insana ağır geleceğini ifade eden (وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ) cümlesindeki (hâ) zamiri tekil olup sadece namazla ilintilidir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَاللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَحَقُّ اَنْ يُّرْضُوْهُ)

"Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir."[130] Bu ayette kendilerinden söz edilen Allah ve Resûlü cümle içinde iki öğedirler. Ama cümlenin sonundaki (hu) zamiri tekildir.

129 Ankebut, 29/45
130 Tevbe, 9/45

(وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا)

"Onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördüklerizaman hemen dağılıp ona koştular."[131]

Bu ayette üzerinde durulan ticaret ile oyun ve eğlence iki öğedir. Ama ayetin devamında gelen ("ileyha"daki) zamir tekildir. Burada örnek olarak verilen ayetlerin yanı sıra şairin şu mısrasını da örnek vermek uygun olacaktır:

فَمَنْ يَكُ أَمْسَى بِالْمَدِينَةِ رَحْلُهُ*فإِنِّي وَقَيَّارٌ بِهَا لَغَرِيبٌ

"Bir kimse ki göçü şehirde akşamlar

İşte ben ve "Kayyar" orada garibiz."

Bu şiirinde şair, kendisinin ve "Kayyar" adlı devesinin şehirdeki garipliğinden bahsediyor. Kendisi ve devesi, iki varlık iken kendilerinin durumunu anlatan garip kelimesi de, tesniye (ikilik) kalıbında olmalıyken tekil kalıbında kullanılmıştır.

"Zalimler başka şekle soktular" Ayetindeki Delil Dolayısıyla Zikirlerin Tevkifî Oluşu ve Değiştirilmesinin Caiz Olmayışı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزاً مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾)

59-"Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle o zalimlere gökten bir azap indirdik."

131 Cuma, 62/11

Bu ayet bize ulaşan zikirlerle kavillerin tevkifî olduğuna, bunlarda değişiklik yapmanın veya bunları başka şeylerle değiştirmenin caiz olmadığına delil teşkil etmektedir. Ancak görüşümüze muhalif olan bir kimse, namazda iftitah tekbirini tazim ve tesbih ifade eden kelimelerle değiştirmeyi, Ebu Hanife'nin görüşüne göre namazda kıraati Farsça yapmayı, nikâhı hibe lafzını kullanarak kıymayı, bey'i/satışı temlik lafzı ile yapmayı ve benzer muamelelerin özel kelimelerinin yerine başka kelimeler kullanmayı caiz görmemizi ileri sürerek bize karşı çıkabilir. Aslında bu durum bizi muhalifimizin karşısında yenik duruma düşürmez. Zira **"Zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular"** ayeti, kendilerine وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ) **"Kapıdan eğilerek tevazu ile girin ve "hıtta! (Ya Rabbi, bizi affet)" deyin"**[132] talimatı verilen kavim hakkındadır.

Hasan ve Katade, Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Allah'tan bağışlanma dilemeleri, o kavme emredilmişti."

Yine Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Bu ilahî emir, hak ve gerçektir" demeleri o kavime emredilmişti.

İkrime *radıyallahu anh* bu konuda şöyle demiştir: "Allah'tan başka ilah yoktur, demeleri kendilerine emredilmişti. Ama onlar, alay edip bilmezden gelerek bunun yerine 'Bu, kırmızı bir buğdaydır' dediler."

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* ile diğer bazı sahabiler ve Hz. Hasan'dan rivayet edildiğine göre onlar, söylemeleri emredilen sözleri tam tersi bir manaya gelecek şekilde değiştirdikleri için kınanmayı hak ettiler. Onlar, tevbe ve istiğfarda bulunmakla emrolunmuşlardı. Bunu yapmayıp alay etmeye ve ısrarla günah işlemeye yöneldiler.

Manayı değiştirmeksizin kelimeleri değiştiren kimselere gelince; onlar, bu ayetin kapsamına girmemektedirler. Çünkü ayet, hem kelimeleri hem de manayı değiştiren ve bu yaptıklarından ötürü kınanan bir kavimin durumunu anlatmaktadır. Onların yaptığını misli misline yapanlar da onlar

132 Bakara, 2/58

kadar bu kınanmaya ortak olurlar. Ancak manayı bozmaksızın kelimeleri değiştirenler, bu ayetteki hükmün kapsamına girmemektedirler.

Müt'a nikâhını caiz görenler de bu kavmin yaptığı tahrifat suçunun benzerini işlemiş sayılırlar.

Zira Yüce Allah

﴿اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾

"...Ancak eşleri yahut sahip oldukları cariyeleri başka"[133] buyurmakla, kadının cinsel organından yararlanmanın sadece bu iki yolla olabileceğini bildirmiştir. Nikâha ve cariyeliğe lafız ve mana bakımından aykırı olmakla birlikte, kadının cinsel organından yararlanmayı müt'a kelimesini kullanarak mübah sayan kimse de bu ayetin hükmünce o kavim gibi kınanmayı hak eder.

﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُٓوا اَتَتَّخِذُنَا هُزُواً قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾﴾

﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾﴾

﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾﴾

﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَاِنَّٓا اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾﴾

133 Me'aric, 70/30

(قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْئٰنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾)

(وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْساً فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾)

(فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾)

67-"Hani Mûsâ kavmine, «Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor» demişti. Onlar da, «Sen bizimle eğleniyor musun?» demişlerdi. Mûsâ, «Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım» demişti."

68-"«Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. » dediler. Mûsâ şöyle dedi: «Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi emrolunduğunuz işi yapın.»"

69-"Onlar, «Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın» dediler. Mûsâ şöyle dedi: «Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır» dedi."

70-"«Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz» dediler."

71-"Mûsâ şöyle dedi: «Rabbim diyor ki, o; çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır». Onlar, «İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin» dediler. Nihayet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı."

72-"Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı."

73-"«Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun» dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşünesiniz diye mucizelerini de size böyle gösterir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetlerde ve maktûlün, sığır kesmenin hikâyesi gibi bu ayetlerin kapsamına giren hususlarda, yüksek manalara delalet eden bir takım hüküm ve deliller vardır.

Bunların ilki şudur: (وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا) **"Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz."**

Bu cümle okuma bakımından her ne kadar gerilerde ise de mana bakımından, sığır kesmeyle ilgili anlatımın baş taraflarında olmalıdır. Zira sığır kesmenin emredilişi, bir kişinin öldürülmesinden dolayı olmuştu. Bunun için şöyle diyenler de vardır: Bu meseleye iki açıdan yaklaşılabilir:

1-Adam öldürmekten bahseden kısım okuma bakımından her ne kadar sonda ise de nüzûl bakımından ön taraflardadır.

2-Ayetler mana bakımından önde olsalar bile, okunuş sırası ve düzeni, iniş sırası ve düzenine göredir. Çünkü adamın öldürülmesinden bahseden (وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا) cümlesinin başındaki (vav) harfi, sıra ve tertibi gerektirmez. Mesela bir kimse, (أُذْكُرْ إِذْ أَعْطَيْتُ أَلْفَ دِرْهَم زَيْداً إِذْ بَنَى دَارِي) "Hatırla o zamanı ki Zeyd'e bin dirhem vermiştim evimi yaptığında" derse, bu anlatımda Zeyd'e para verilmesi her ne kadar evin yapılışından önce yer alıyorsa da, hakikatte evin yapılışı ondan öncedir. Çünkü ev yapılır, sonra da onu yapan ustaya para verilir.

Sığır kesmeyle ilgili emrin önce nazil olduğunun delili şu ayettir:

(فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا)

"(Onlara) "sığırın bir parçası ile öldürülene vurun" dedik."

Bu da gösteriyor ki, sığırdan daha önce bahsedilmiştir. Ama bu husus, cümlede gizlenmiştir. Bunun bir benzeri, Nuh'un *aleyhisselam* kıssasının Tu an sonrasını anlatan kısmında geçmektedir:

(قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيلٌ)

"Nûh'a dedik ki: "Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle." Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti."[134]

Hayvanların ve Nuh ailesinin gemiye binmesi, kavminin helâk edilmesinden önce olmuştu. Bilindiği gibi sözün başa alınması veya sona bırakılması, eğer kelimeler veya cümleler (vav) harfiyle birbirine atfedilmiş ise, mananın illa da kelimelerin veya cümlelerin sıralanışına uygun olması zorunlu olmaz.

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً)

"Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor" buyruğu; bilinmeyen, niteliksiz herhangi bir sığırın kesilebileceğine, kesecek olan kişinin de -çok mükemmel olmasa dahi- sığır denebilecek bir hayvanı kesme muhayyerliğine sahip kılındığına delalet etmektedir.

Ayette genel hüküm bulunduğunu kabul edenler ile etmeyenler, sığır kesmeyle ilgili emrin manası üzerinde anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Her iki taraf da kendi görüşünün doğruluğunu ispatlamak için delil ileri sürmüşlerdir. Ayetin genel hüküm ifade ettiğini kabul edenler, kesilmesi emredilen sığırın mutlak olarak söylendiğini -yani herhangi bir nitelikle kayıtlanmadığını- delil göstermişlerdir. Dolayısıyla da ayetin, kendisine sığır denebilecek herhangi bir hayvanın kesilmesi gerektiğini bildiren bağlayıcı bir emir olduğunu ifade etmişlerdir. Ama İsrailoğullarının defalarca gidip gelerek sığırın niteliklerini sormaları ve Hz. Musa'ya sıkıntı vermeleri üzerine Cenab-ı Allah bu ısrarlı soruları yüzünden (فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ) **"Nihayet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı"** buyurarak onları kınamış ve görevlerini ağırlaştırmıştı.

134 Hûd, 11/40

Hasan *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Muhammed'in canı kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki İsrailoğulları, karşılaştıkları en basit bir sığırı dahi kesecek olsalardı, onlar için yeterli olacaktı. Ama onlar, işi zorlaştırmaya kalktıklarında Allah da işlerini zorlaştırdı."[135]

Abdullah b. Abbas, Ubeyde, Ebu'l Âliye, Hasan ve Mücahid'den de benzer rivayetler gelmiştir.

Ayetin genel hüküm ifade ettiğini kabul etmeyenlerse şu delili ileri sürmüşlerdir:

Cenab-ı Allah ilk etapta onları, Hz. Musa'ya sık sık müracaat ederek sığırın özellikleri hakkında sorular sormaya zorlamış değil ve bu hususta onları sıkıntıya sokmuş değildi. Eğer öyle olsaydı, sizin iddia ettiğiniz gibi sığır kelimesinin genel hüküm ifade etmesi sebebiyle, kendisine sığır denebilecek herhangi bir hayvanı kesmeleri gerekirdi. Ayrıca Hz. Musa'ya sık sık gelip soru sorarak onu sıkıntıya sokmalarından ötürü de kınanırlardı.

Ayetin genel hüküm ifade ettiğini kabul etmeyenlerin bu söyledikleri nazar-ı itibara alınacak şeyler değildir. Çünkü ayet-i kerimede İsrailoğulları iki yönden apaçık kınanmaktadırlar.

a-İsrailoğullarının sınavı ağırlaştırılmıştı. Bu da bir nevi kınamadır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ)

"Yahudilerin yaptıkları zulüm sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış, temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık."[136]

---

135 Said b. Mansur el-Cüzcani, Et-Tefsir min Süneni Said b. Mansur: 2/565
136 Nisâ, 4/160

b-(وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ)

"Neredeyse bunu yapmayacaklardı" cümlesi, sığırı kesme emrini hemen ilk aşamada yerine getirmediklerine, daha sonra bu emri hızlı bir şekilde yerine getirmek durumunda kaldıklarına delalet etmektedir.

[Ayetten Çıkan Manalar]

Üzerinde durmakta olduğumuz bu ayetten birkaç mana çıkmaktadır:

1-Sığır örneğinde olduğu gibi, kullanılmasının mümkün olduğu durumlarda kelimenin genel anlamını esas almak gerekir.

2-Verilen emir, aciliyet ifade eder. Dolayısıyla emrin muhatabı olan kişi, geciktirmenin caiz olduğuna dair bir delil bulunmadığı takdirde, kendisine verilen emri imkânlar ölçüsünde derhal yerine getirmekle yükümlüdür.[137]

3-Niteliği belirsiz bir şeyi emretmek caizdir. Bu durumda emrin muhatabı olan kişi, emredilen şey olarak kabul edilebilen herhangi bir şeyi yapma seçeneğine sahiptir.

4-Emrin yerine getirilmesi vaciptir. Aksi yönde bir delil olmadıkça mendup olduğu söylenemez. Çünkü İsrailoğulları, emri yerine getirmediklerinden dolayı azap tehdidini içermeyen bir ifade ile kınanmışlardı.

5-Verilen emir, yerine getirme imkânı doğduktan ancak henüz yerine getirilmeden önce nesh edilebilir. Zira (اِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً) **"Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor"** buyruğu; sığır kesme imkânları bulunduğu halde İsrailoğullarının diledikleri herhangi bir sığırı kesmelerini gerektirmekteydi. Ama (ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ) **"Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın"**[138] dediklerinde Hz. Musa

137 [Bu görüş, müellifin hocası Ebu'l Hasan el-Kerhi'ye aittir. Hanefilerin cumhur-u fukahası ile kelamcılar bu görüşe muhalif olup, vakit kaydı bulunmayan emirlerin aciliyet arzetmediği görüşündedirler. Musahhih]

138 Bakara, 2/68

onlara şöyle cevap verdi: (إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ) **"O, ne yaşlı ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolunduğunuz işi yapın."**

Bu son cümlelerle, sığır kesmeyle ilgili önceki emirde bu nitelikte veya başka nitelikte bir sığır kesilebileceği şeklinde tanınan muhayyerlik hakkı nesh edilmekte, sadece bu niteliklere sahip olan bir sığırın kesilmesi gerektiği bildirilmekte ve onlara, **"Haydi, emrolunduğunuz işi yapın"** denilmektedir. Böylece Yüce Allah onlara, hangi renkte ve boyunduruğa vurulmuş ya da vurulmamış, hangi halde olursa olsun, bu nitelikteki bir sığırı gecikmeksizin kesmeleri gerektiğini açıklamış olmaktadır.

Ama (ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا)

"Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? Açıklasın"[139] dediklerinde, diledikleri renkte bir sığır kesebileceklerine ilişkin kendilerine daha önce tanınmış olan muhayyerlik hakları nesh edilmiş, geride sadece diğer niteliklerdeki seçim hakları kalmıştı. Tekrar Hz. Musa'ya başvurup sorular sormaları üzerine bu hakları da neshedilmiş ve ayette nitelikleri belirtilen bir sığır kesmeleri emredilmişti. Böylece de sınavın zorlaştırılmasından ve görevin ağırlaştırılmasından sonra bu fariza kesinleşmiş oldu.

Nesh hakkında anlattığımız bu şeyler, hükmünün kesinleşmesinden sonra nassta meydana gelen fazlalık, o nassın neshedilmesini gerektirir. Zira İsrailoğullarının Hz. Musa'ya müracaatta bulunmalarından sonra geldiğini anlattığımız emirlerin tümü, hükmü kesinleşmiş olan nastaki birer ilavedir. Bu ilaveler, nassın neshedilmesini gerektirir.

Bazı kimseler bu kıssayı, vaktinin gelmesinden önce farzın neshedilmesinin caiz oluşuna delil olarak ileri sürmektedirler. Bu görüşte olanlar derler ki:"İsrailoğullarının görevleri, belirli bir sığırı kesmelerinin emredilmesi şeklinde başlamıştı. Ancak kesme vakti gelmeden bu görevleri neshedilmişti."

139 Bakara, 2/69

Bu söylediklerinde bir yanlışlık vardır. Çünkü bu türden her farzın yerine getirilme vakti, konuyla ilgili emrin gelmesinin ardından görevin yapılmasına imkân doğduğu anda başlar. Oysa sığır kesme görevi ve farizası sabit olmuş, kesinleşmiş, ancak kesme işi yapılmadan bu fariza neshedilmişti. Bu meselede farizanın, işlenme vakti gelmeden neshedilmesinin caizliğine dair bir delil yoktur. Biz bunu "Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde açıklamıştık.

(لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ)

6- **"Ne yaşlı ne körpe, ikisi arası bir sığırdır"** ifadesi, ahkâm konusunda ictihadda bulunmanın ve zann-ı galip ile amel etmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü sığırın körpe ile yaşlı arasında olduğunun bilinmesi ancak ictihad ile bilinen bir durumdur.

7-Batın'ında aksi bir şey bulunması mümkün olsa bile ayetteki (مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا) **"kusursuz, alacası olmayan"** ifadesinden hareketle kelamın zahirini esas almak gerekir. Ayetteki bu ifade ile, kesilmesi emredilen sığırın kusursuz olduğu söylenmek isteniyor. Gerçek manada kusursuz olduğunu bilmek mümkün değildir. Sadece dış görünüşüne bakarak bunu göreceli olarak bilebiliriz. Ama diğer taraftan vücudunun iç kısmında hastalık ve kusur olması da mümkündür.

8-İsrailoğulları Hz. Musa'ya son müracaatlarında (وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ لَمُهْتَدُونَ) **"Ama Allah dilerse (istenen nitelikteki sığırı) elbet buluruz"** dediler. Bu cümledeki bulma ifadesini Allah'ın dilemesine bağlamaları ve kesmekle emrolundukları sığırı bulmaları üzerine artık Hz. Musa'ya yeniden başvurmama hususunda muvaffak kılındılar. Bir rivayette anlatıldığına göre,"inşallah" demeselerdi kesmeleri istenen sığırı asla bulamayacaklardı ve aralarındaki şer ve kötülük sürüp gidecekti. (وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ) **"Neredeyse bunu yapmayacaklardı"** cümlesi de bunu göstermektedir.

Yüce Allah bu ayetlerde, gelecekte yapacağımızı söylediğimiz bir iş için "Allah dilerse" anlamında "inşallah" diyerek kendisinden başarı dilememiz gerektiğini bize öğretiyor. Başka bir ayet-i kerimede de bunu emir kipiyle kesinleştirmektedir:

(وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰه)

"Hiçbir şey hakkında sakın "yarın şunu yapacağım" deme! Ancak, "Allah dilerse yapacağım" de."[140]

Bu ayette Allah'tan yardım dilemek, işleri O'na havale etmek, O'nun güç ve kudretini tanıyıp kabullenmek, O'nun iradesinin geçerli olacağını bilmek, O'nun kâinatın sahibi ve müdebbiri olduğunu kabul etmek gerektiği hatırlatılıyor.

9- (اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِاَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ)

"(İsrailoğulları) "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti."[141]

Bu ayette, alay eden kimsenin cahillikle damgalanmayı hak ettiği anlatılmak isteniyor. Çünkü Hz. Musa, kendisinin alaycı olmadığını anlatmak için, cahillik sıfatını reddediyor. Yine bu ayet, dinî konularla alay etmenin büyük günahlardan olduğuna delalet ediyor. Eğer böyle olmasaydı, alay etmenin günahı cahillik seviyesine düşmezdi.

Muhammed b. Mis'ar bu konuyla ilgili olarak yaşadığı şöyle bir olaydan bahseder:

"Çok şakacı biri olan Kadı Ubeydullah b. Hasan el-Anberi'nin makamına gittim. Üzerimde yün dokuması bir cübbe vardı.

Bana, 'Üzerindeki cübbe, koyun yününden mi, yoksa keçi yününden mi?' diye sordu.

Kendisine, 'Cahillik etme. Allah ömrünü uzun etsin' dedim. Bana, 'Şakanın cahillik olduğunu nereden çıkardın?' diye sordu.

---

140 Kehf, 18/23-24
141 Bakara, 2/67

Ben, kendisine (اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِاَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ) **"(İsrailoğulları) "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti."**ayetini okuyunca konuyu değiştirip başka bir meseleden bahsetmeye başladı."

Bu ayet, Hz. Musa'nın küfür kelimelerini kullanan kimseleri öldürerek ibadet etme yolunu seçmediğine, aksine sözlü davet yolunu seçtiğine delalet etmektedir. Zira İsrailoğullarının, Allah'ın peygamberi Musa'ya *aleyhisselam*, "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" demeleri küfürdür. Bu, yine İsrailoğullarının, Musa'ya *aleyhisselam*, (اجْعَلْ لَنَا اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ) **"Onların kendilerine ait ilâhları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana"**[142] demelerine benzemektedir. Yine önceki ayet, "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" diyerek küfre girmiş olmalarının, eşlerinden boşanmış olmalarını gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü böyle dedikleri halde Hz. Musa onlara, ne eşlerinden ayrılmalarını ne de nikâhlarını yerinde sabit bırakmalarını emretmiştir.

(وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ)

"Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı."

Bu ayet-i kerime, kulun devamlı olarak içinde gizlediği iyi-kötü her şeyi Allah'ın açığa çıkaracağına delalet etmektedir. Nitekim bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Bir kul Allah'a yetmiş perde gerisinden taatte bulunursa, Allah onun bu taatini insanların dilinde açığa çıkarır. Günah da böyledir."[143]

Cenab-ı Allah'ın Hz. Musa'ya şöyle vahyettiği rivayet edilmiştir:

"İsrailoğullarına de ki: Amellerini benim için gizli tutsunlar. O amelleri açığa çıkarmak da bana düşer."

142 Arâf, 7/138

143 Aynı anlamdaki benzer rivayet için bkz: Ebu Nuaym, Hilyetu'l- Evliya ve Tabakatu'l-Asfiyâ: 5/36

(وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ)

"Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı."ayet-i kerimesinde genel bir ifade kullanılmıştır. Ama kastedilen, İsrailoğullarının tamamı değil bazısıdır. Çünkü hepsi katili şahsen tanımıyordu. Bu sebeple kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler.

"Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı."Diğer bütün insanlar için de genel hüküm ifade etmiş olması mümkündür. Çünkü bu ayet, başlı başına müstakil bir cümledir. Dolayısıyla hem İsrailoğulları hem de başkaları için genel hüküm ifade eder.

Anlattığımız hükümler dışında bu kıssada katilin, öldürdüğü kimsenin mirasından mahrum bırakılması hükmü de vardır.

Ebu Eyyub, Ubeyde es-Selmani'nin şöyle dediğini rivayet etti:

"İsrailoğullarından bir adamın, mirasçısı olacağı bir yakını vardı. Bırakacağı mirasa erkenden konmak için bu adam gidip o yakınını öldürdü. Sonra gidip cesedini başkalarının kapısına bıraktı." Ravi öldürme olayını anlattıktan sonra, sığır kesme ve sonrasını da anlattı:"Artık o olaydan sonra katiller, öldürdükleri kimselere mirasçı olamadılar."

Katilin mirasçılığı meselesinde fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır:

Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Said b. Müseyyeb'den *radıyallahu anh* rivayet edildiğine göre ister kasten ister kazara öldürmüş olsun katile, öldürdüğü kimsenin mirasından pay verilmez. Katile, onun için ödenecek olan diyetten ve diğer mallarından da pay verilmez.

Ebu Hanife, Sevri, Ebu Yusuf, Muhammed (b. Hasan eş-Şeybânî) ve Züfer bu görüştedirler. Ancak mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Öldüren çocuk veya deli ise, öldürdüğü kişiye mirasçı olur."

Osman el-Betti, "kasten öldüren değil ama kazara öldüren, öldürdüğü kişiye mirasçı olur" demiştir.

İbn Şübrüme, "kazara öldüren de, öldürdüğü kişiye mirasçı olmaz" demiştir.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Kasten öldüren, öldürdüğü kişinin malına ve onun için ödenen diyete mirasçı olamaz. Ancak kazara öldürmüş ise, malına mirasçı olur; ama onun için ödenen diyete mirasçı olamaz."

Hasan, Mücahid ve Zühri'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Bu, aynı zamanda Evzai'nin de görüşüdür.

Müzeni, İmam Şafiî'den naklen şöyle demiştir: "Meşru devlet düzenine isyan eden biri, devletine itaat eden bir kişiyi ya da meşru devlet düzenine bağlı bir kişi, devletine isyan eden birini öldürürse, bunlar birbirlerine mirasçı olamazlar. Çünkü her ikisi de katildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kasten ve haksız yere öldürenin, akıllı ve ergen olması durumunda maktûle mirasçı olamayacağı hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Ancak yukarıda anlattığımız şekillerde kazara öldürenin, maktûle mirasçılığı hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ لِلْقَاتِلِ مِنَ الْمِيرَاثِ شَيْءٌ)

"Katile mirastan bir şey yoktur."[144]

Yine Abdulbaki, Ömer b. Hattab'dan *radıyallahu anh* rivayetle dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

144 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/220

(لَيْسَ لِلْقَاتِلِ شَيْءٌ)

"Katile bir şey verilmez."[145]

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْقَاتِلُ لَا يَرِثُ)

"Katil mirasçı olmaz."[146]

Mekhul, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kasten katil olan kişi, öldürdüğü kardeşine ve akrabasına mirasçı olamaz. Öldürdüğü kardeşine ve akrabasına, kendisinden sonra soy bakımından en yakın olan kimse mirasçı olur."

Hısn b. Meysere, Adiy el-Cüzami'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(يَا رَسُولَ اللهِ كَانَتْ لِيَ امْرَأَتَانِ فَاقْتَتَلَتَا فَرَمَيْتُ إِحْدَاهُمَا فَقَتَلْتُهَا فَقَالَ: اعْقِلْهَا وَلَا تَرِثْهَا)

"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim iki eşim vardı. Birbirleriyle kavga ettiler. Ben de birini atıp öldürdüm." Benim böyle demem üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Onun için diyet öde. Ama ona mirasçı olma."*** buyurdu."[147]

Bu rivayetler katilin, öldürdüğü kimsenin mallarına mirasçı olamayacağını ispatlamaktadır. Mirasçı olamama konusunda kasten öldürenle kazara öldüren arasında bir fark yoktur. Çünkü Peygamber'in *sallallahu*

145 Ebu Davud, Sünen, Diyat, 20
146 İbn Mâce, Diyat, 14
147 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/110

aleyhi ve sellem bu konuda söylediği sözler, genel hüküm ifade etmektedir. Fakihler bu rivayeti kullanmış ve hüsn-ü kabulle karşılamışlardır. Böyle olunca da bu rivayet mütevatir gibi kabul edilmiştir. Tıpkı şu rivayetlerde olduğu gibi:

(لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ)

"Mirasçıya vasiyet yoktur."[148]

(لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا، وَلَا عَلَى خَالَتِهَا)

"Kadın halasının ve teyzesinin üzerine nikâhlanmaz."[149]

(إِذَا اخْتَلَفَ الْبَيِّعَانِ فَالْقَوْلُ مَا قَالَ الْبَائِعُ أَوْ يَتَرَادَّانِ)

"Satıcı ile müşteri anlaşmazlığa düştüklerinde satıcının sözüne itibar edilir ya da yine anlaşamazlarsa müşteri malı, satıcı da aldığı bedeli geri verir."[150]

Bu rivayetler gibi bazı ravilerin teferrüd ettiği, ancak daha sonra tevatür mertebesine yükselen rivayetleri de fakihler kullandıkları için hüsn-ü kabulle karşılamışlardır. Miras ayetlerinin bu tür rivayetlerle tahsis edilmeleri caizdir.

Katilin, öldürdüğü kişinin malına mirasçı olmaktan mahrum bırakılmasında kasten öldüren ile kazara öldürenin aynı hükme tabi tutulması gerektiğine Hz. Ali, Hz. Ömer ve Abdullah b. Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayet delalet etmektedir. Bu zatların emsallerinden hiçbirinden buna muhalif bir rivayet gelmiş değildir. Bu evsafta yaygın ve meşhur olan bir sahabe sözüne tabiin sözü ile itirazda bulunmak caiz olmaz. İmam Mâlik katilin, öldürdüğü kişi için ödenen diyete mirasçı olamayacağı hükmüne

148 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/399
149 İbn Mâce, Nikâh, 31
150 Ebu Said b. Arabi, Mucemu İbni'l-A'rabi: 3/1017

katıldığına göre, onun diğer mallarına da mirasçı olamaması birkaç yönden gerekir:

1-Maktûl için ödenen diyet, onun malı olup ondan miras olarak kalır. Çünkü borçları diyetinden ödenir. Vasiyetleri, diyeti ile yerine getirilir. Mirasçıları diğer mallarına olduğu gibi, diyetine de Allah'ın belirlemiş olduğu hisseleri oranında mirasçı olurlar. Sahabiler katilin, öldürdüğü kimse için ödenen diyete mirasçı olamayacağı hususunda görüş birliği içinde olduklarına göre katilin, maktûlün diğer mallarına da mirasçı olamaması gerekir. Tıpkı bunun gibi bir kimse, ölen yakınının diğer mallarına mirasçı olduğu gibi, öldürülmesi halinde onun için ödenen diyete de mirasçı olur. Öldürülen bir kimsenin mallarını miras olarak hak etmedeki hüküm ne ise, bu hükmün onun için ödenen diyetin de miras olarak hak edilmesinde aynen uygulanmalıdır. Çünkü öldürülen şahsın hem diğer malları hem de onun için ödenen diyet birlikte hisseleri oranında mirasçıların hakkı olur. Miras paylaşımından önce şayet varsa borçları, bu diyetle birlikte diğer mallarından ödenir.

2-Konuyla ilgili rivayetlerin bir gereği olarak katilin, öldürdüğü kişinin diyetine mirasçı olamayacağı sabit olduğuna göre, diğer mallarının da aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü rivayetler, diyeti ile diğer malları arasında hüküm bakımından herhangi bir ayrım yapmamıştır.

Bu hususta İmam Mâlik şöyle demiştir: "Kazara katil olan, öldürdüğü kişinin diyeti dışındaki mallarına mirasçı olur. Çünkü kazara öldüren, öldürdüğü şahsın malına mirasçı olmak maksadıyla onu öldürmüş olmakla suçlanmamaktadır."

Bu illet/gerekçe öldürülenin diyeti için de mevcuttur. Çünkü malına mirasçı olma maksadı olmadığına göre, diyetine de mirasçı olma maksadının olmayacağı çok açıktır. Dolayısıyla kazara öldüren kişi, bu hususta da suçlanmaktan uzak bir konumdadır. Dolayısıyla bu illet de nazar-ı itibara alınarak kazara öldüren, öldürdüğü kişinin diyetine de mirasçı olabilmelidir.

3-Fukaha, kasten öldürenin de kaste benzer öldürenin de maktûlün diyetine mirasçı olamadığı gibi diğer mallarına da mirasçı olamayacağı

hususunda görüş birliği içindedir. Hal böyle olunca, kazara öldüren de bu hususta aynı hükme tabi olmalıdır. Çünkü her ikisi de öldürdükleri kişinin diyetine mirasçı olmaktan mahrum kalmada birbirlerine benzemektedirler.

Aynı şekilde kasten öldüren ile kaste benzer öldüren kişiler maktûlü, mirasına konmak için öldürmekle itham edildikleri için onun mirasından mahrum bırakılmışlardır. Kazara öldürmede de bu anlam vardır. Çünkü kazara öldüren kişi, kısastan kurtulmak ve de mirastan mahrum kalmamak için, görünürde silahıyla başka bir şeye nişan alır gibi yaparak aslında maktûlü öldürmeyi kastetmiş olabilir. Kazara öldürmede bu açıdan bakıldığında bir töhmet mevcut olduğuna göre, bu öldürmenin de kasten öldürme ile kaste benzer öldürme anlamında ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla kazara öldürenin, öldürdüğü şahsın malının bir kısmına mirasçı kılınıp bir kısmından mahrum bırakılması usûle aykırı bir uygulama olur. Çünkü usûl kaidesine göre, terekenin bir kısmına mirasçı olan kimse tümüne de mirasçı olur. Bir kısmından mahrum kalan da tümünden mahrum kalır. Ancak mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Çocuk ve deli, mükellef olmadıkları nazarı itibara alınarak öldürdükleri kimseye mirasçı olmaktan mahrum bırakılmazlar."

Mirastan mahrum bırakılmak, usûl açısından ceza gibidir. Kazara adam öldüren de her ne kadar cezalandırılmayı hak etmese de insan hayatına verilen önemin büyüklüğünden ötürü cezalandırılmış gibi olmaktadır. Kazara öldüren kişi, atışı veya darbesiyle başka bir şeyi hedeflediği sanısını meydana getirerek aslında maktûlü hedeflemiş de olabilir. Bu durumda o, kasten adam öldürdüğü bilinen kimse gibi bir muameleye tabi tutulur. Ama her ne şekilde adam öldürürlerse öldürsünler, çocuk ve deli cezalandırılmayı hak etmezler. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاث عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَنْتَبِهَ وَعَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيقَ وَعَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ)

"Kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı (Bunlar sorumlu tutulmadı): Uyanıncaya kadar uykudaki kimseden, ayılıp kendine gelinceye kadar deliden ve ergenliğe varıncaya kadar çocuktan."[151]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadisin zahirî manası, çocuk ve delinin adam öldürmesini, diğer bakımlardan da tamamen hükümsüz saymayı gerektirmektedir. Eğer bunların öldürdükleri kimse için diyet ödenmesini gerektiren bir delil mevcut olmasaydı, diyet ödemek de gerekmezdi.

Bir kimse, "Yuvarlanarak üzerine düştüğü çocuğun ölümüne sebep olan uykudaki kişi, o çocuğun mirasından mahrum oluyor. Öyleyse deli ve çocuğun da öldürdükleri adamın mirasından mahrum olmaları gerekir" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

O dediğiniz, kazara öldürmeyle ilgili bir misaldir. O kişi gerçekte uyumadığı halde uyuyormuş gibi yaparak adamı öldürmüş olabilir. İmam Şafiî'nin meşru devlet düzenine bağlı âdil bir kimsenin, devlete isyan eden bâğiyi öldürmesi halinde onun mirasından mahrum kalacağına dair görüşü kabul edilemez. Çünkü âdil, onu haklı olarak öldürmüştür. Diğeri de öldürülmeyi hak etmiştir. Âdilin onun mirasından mahrum bırakılması caiz değildir.

Birine kısas uygulaması gereken görevli, yaptığı infazdan ötürü onun mirasından mahrum kalmaz. Bu hususta farklı bir görüşün mevcut olduğunu bilmiyoruz. Meşru devlet düzenine bağlı âdil bir kimsenin devlete isyan eden bâğiyi öldürmesi, kendisini onun mirasından mahrum bırakacak olsa; devlet güçleriyle savaştığı için ceza olarak öldürülmeyi hak eden kimsenin de mirasının İslam toplumuna intikal etmemesi gerekir.

Devlet güçleriyle savaştığı için ölüm cezasına çarptırılan şahsa bu cezayı İslam toplumu adına devlet başkanı uygular. Buna göre devlet başkanı ölüm cezasını infaz ettiğinde sanki o asiyi İslam toplumu öldürmüş olmaktadır. Durum böyleken İslam toplumu onun mirasını hak ediyorsa, haklı sebeple öldürülenin katili öldürdüğü kişinin mirasından mahrum olmaz.

151 Bkz: Ebu Davud, Hudud, 16

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, kuyu kazan ve yol üstüne taş koyan kimseyle ilgili olarak dediler ki: Bir insan o kuyuya düşerek veya o taşa ayağı takılarak düşüp ölürse, kuyuyu kazan veya taşı yolun üzerine koyan kişi gerçek anlamda katil olmadığından dolayı onun mirasından mahrum kalmaz. Çünkü o, öldürme eyleminde bulunmamış ve maktûle bitişen bir ölüm sebebini de meydana getirmemiştir. Bunun delili şudur:

Öldürme; kasten, kazara ve kaste benzer olmak üzere üç şekilde olur. Kuyu kazan ve yol üstüne taş koyan bu üç kısımdan birine girmemektedir.

"Kuyu kazmak ve yol üstüne taş koymak, ölüm sebebini meydana getirdikleri için katil sayılan, yaralayan ve silah sıkan kimse gibi ölüme sebebiyet vermektir" şeklinde bir itirazla karşılaşılırsa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Silah sıkmak ve okun fırlatılması gibi işler, bu işleri yapan şahsın birer eylemidir. Bu eylem sebebiyle de ölüm meydana gelmiştir. Yaralama eylemi de böyledir. Fail bu eylemi sebebiyle karşıdaki adamı öldürmüştür. Çünkü onun bu eylemi, maktûle bitişmiş olan bir eylemdir. Ama yolun üzerine konan taşa birinin ayağının takılması, kazılan kuyuya birisinin düşmesi olaylarında takılma ve düşme eylemleri, taşı koyanın ve kuyuyu kazanın eylemleri değildir. Bu sebeple de taşı koyan ile kuyuyu kazanın katil sayılması doğru değildir.

﴿اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾﴾

75-"Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden birtakımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi."

Bu ayet-i kerime, gerçeği bildiği halde ona karşı inatçı bir tavır içine giren kimsenin, cahil kimseye göre doğru yoldan daha uzak ve düzelme konusunda ümitsizliğe daha yakın olduğunu göstermektedir. **"Şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?"** ifadesi, anlayıp bildikten sonra hakkı kabule tenezzül etmemelerinden ötürü doğru yolu bulmalarına umut kalmadığını anlatmaktadır.

(وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّاماً مَعْدُودَةً قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْداً فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهٗ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾)

80-"Bir Bir de dediler ki: «Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır.» Sen onlara de ki: «Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?»"

Ayette geçen ve **"sayılı"** şeklinde tercüme ettiğimiz (مَعْدُودَةً) kelimesinin, (وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ) **"Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar"**[152] ayetindeki gibi az anlamına geldiğini söyleyenler vardır.

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* ile Katade dediler ki: "Ayette geçen (اَيَّامًا مَعْدُودَةً) **"Sayılı birkaç gün"** sözü ile kastedilen, İsrailoğullarının buzağıya tapma süreleri olan 40 gündür."

Hasan ile Mücahid ise bunun yedi gün anlamında olduğunu söylemişlerdir.

Yüce Allah oruçla ilgili ayette şöyle buyurmuştur:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ)

"Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç, sayılı günlerdedir."[153]

Bu ayette oruç tutma günleri, sayılı günler olarak adlandırılmaktadır. Devamındaki ayetlerde ise Ramazan ayının tamamının oruçlu geçirilmesinden söz edilmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine dayanarak hocalarımız âdet halinin en kısa süresinin 3, en uzun süresinin de 10 gün olduğu sonucuna varmışlardır.

152 Yusuf, 12/20
153 Bakara, 2/183-184

(الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا)

"Âdetli kadın, âdet günlerinde namazı bırakır."[154]

Bu hadis, şu kelimelerle de rivayet edilmiştir:

(دَعِي الصَّلَاةَ أَيَّامَ حَيْضِكِ)

"Âdet günlerinde namazı bırak."[155]

Hocalarımız bu hadiste âdet günlerinin tamamı için (أَيَّامَ) "eyyam" kelimesinin kullanılmış olmasından hareketle, âdetin en az 3, en çok da 10 gün olacağı sonucuna varmışlardır. Çünkü 3'ten az olan süre için 1 ya da 2 gün, 10'dan fazla bir süre içinse 11 gün ifadesi kullanılır. (أَيَّامَ) "Eyyam" kelimesi ise 3 ila 10 gün arası bir süre için kullanılır. Dolayısıyla bu kelime, âdetin en kısa ve en uzun süresini göstermiş olmaktadır.

Bazı kimseler (أَيَّامًا مَعْدُودَات) "sayılı günler" ifadesiyle Ramazan ayının tamamının, (إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً) ifadesiyle de 40 günün kastedildiğini söyleyerek âdetin minimum ve maksimum süreleriyle ilgili olarak yapılan istidlalin yanlış olduğunu söyleyerek itirazda bulunabilir.

Bize göre bu itiraz, söz konusu istidlale doğruluğuna zarar vermez. Zira (أَيَّامًا مَعْدُودَات) ifadesiyle, (دَرَاهِمَ مَعْدُودَة) "Birkaç dirhem" ifadesinde olduğu gibi, az birkaç gün kastedilmiş olabilir. Ama bununla sayı sınırlaması ve miktar belirleme kastı güdülmüş değildir. Kastedilen mana, mükelleflere zor ve ağır gelen orucun farz kılınmamış olmasıdır.

"Eyyam" (أَيَّامَ) kelimesi ile belirsiz bir vaktin kastedilmiş olması da muhtemeldir. "Eyyamü beni Ümeyye" (Emeviler devri) veya "Eyyamü Haccac" (Haccac dönemi) örneklerinde olduğu gibi buralarda geçen "eyyam" kelimesiyle belirli sayıdaki günler değil, Emevilerin hüküm sürdükleri dönem ile Haccac-ı zalimin iktidar dönemi kastedilmiştir.

154 İbn Mâce, Sünen, Taharet, 116
155 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 40/173

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (دَعِي الصَّلَاةَ أَيَّامَ حَيْضِكِ) ***"Âdet günlerinde namazı bırak"*** ifadesine gelince bununla mutlaka gün sayısını belirleme amacı güdülmüştür. Çünkü âdet döneminin aşılmayan ve eksik de kalmayan kendine mahsus bir süresi olmalıdır. Şu halde "eyyam" (أَيَّامَ) kelimesi özel bir sayıya izafe edildiğinde ondan, 3 ila 10 gün arası bir süre anlaşılır.

(بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيْٓـَٔتُهٗ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾)

81-"Evet, kötülük işleyip suçu benliğini kaplamış (ve böylece şirke düşmüş) olan kimseler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır."

Bu ayetten anlaşıldığına göre cehennem azabı, işlenen kötülükten ve o kötülüğün bütün benliği sarıp şirke dönüşmesinden dolayı ebedi surette hak edilmektedir. Görüldüğü gibi bu ceza iki şarta bağlanmıştır: İkisinden sadece birinin gerçekleşmesi durumunda anılan ceza hak edilmez. Bir kimse kölesini hürriyetine kavuşturma veya eşini boşama ya da başka konudaki bir yeminini iki şarta bağlar da, şartlardan sadece birisi gerçekleşirse yemini bozulmuş olmaz.

(وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِٓي اِسْرَٓائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْناً وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلِيلاً مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾)

83-"Hani, biz İsrailoğulları'ndan, «Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekatı vereceksiniz» diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz."

Bu ayet-i kerime ister mümin ister kâfir olsunlar, anne-babanın evlat üzerinde güçlü bir hakkı bulunduğuna, evladın onlara iyilik etmesinin farz

olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu hak, Allah'a ibadet etme farizasıyla bir arada zikredilmiştir.

(وَذِي الْقُرْبٰى)

"Yakınlara iyilik edeceksiniz" ifadesi sıla-i rahmin devam ettirilmesinin, düşkün ve yetimlere iyilikte bulunulmasının farzlığına delalet etmektedir.

(وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا)

"İnsanlara güzel sözler söyleyeceksiniz."

Rivayete göre Ebu Cafer Muhammed b. Ali bu ayete şu manayı vermiştir: "İnsanların hepsine güzel sözler söyleyeceksiniz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet gösteriyor ki İsrailoğulları, mümin olsun kâfir olsun herkese güzel söz söylemeyi ibadet sayıyorlardı. Yukarıdaki ayetin, anlam bakımından şu ayete yakın olduğu söylenmiştir:

(اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."[156]

Ayette geçen iyilik ve ihsandan kastedilen, Allah'ın yoluna davet etmek ve bu amaçla herkese nasihat edip samimi davranmaktır. Ancak İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Katade, bu ayetin savaşmayı emreden ayet (Hac, 22/39) ile nesh edildiğini söylemişlerdir.

Bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ)

156 Nahl, 16/125

"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez."[157]

Cenab-ı Allah kâfirlere lanet okunmasını, onlarla olan ilişkilerin sonlandırılmasını, masiyet ehlinin kınanmasını emretmiştir. Peygamberlerin şeriatlarında bu hususta bir farklılık yoktur. Bu da gösteriyor ki, söylenmesi emredilen güzel söz için iki durum vardır:

a-Güzel söz ya Müslümanlara ve laneti, kınanmayı hak etmeyen kimselere söylenmelidir.

b-Ya da bu ayette güzel sözle kastedilen şey Allah yoluna davet etmek, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmaktır ki, bu herkese yapılmalıdır. Bu anlatılanların hepsi de güzel şeylerdir.

Yüce Allah, anlatılan bu güzel şeyleri yapmaları hususunda İsrailoğullarından söz aldığını bize haber vermektedir. Ayette geçen ve "söz" şeklinde tercüme edilen "misak" kelimesi, pekiştirilmiş akid anlamına gelmektedir. Akid de ya azap tehdidi ile ya da yeminle pekiştirilir. Cenab-ı Allah'ın sahabilere, anlatılan şartları çerçevesinde Hz. Peygamber'e biat etmelerini emir buyurması misaka örnek gösterilebilir. Şu ayetleri de misaka örnek göstermek mümkündür:

(وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾)

84-"Hani, «Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız» diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmiştiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz."

157 Nisâ, 4/148

Bu ayetten iki anlam çıkarılabilir:

a-(وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"...birbirinizi/kendinizi öldürmeyin"**[158] ayetindeki gibi birbirinizi öldürmeyeceksiniz. Birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız. (وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا) **"savaştılar ve öldürüldüler"**[159]ayetinde anlatıldığı gibi birbirinizle savaşıp öldürülmeyeceksiniz.

b-Hiç kimse canına kıyıp da kendini öldürmesin. Bunu da Hintlilerin ve çektiği sıkıntının şiddeti sebebiyle artık kurtuluş ümidi kalmayan kimsenin yaptığı gibi bizzat kendini öldürerek ya da birini öldürmesi sebebiyle kendisi de kısasa tabi tutulup öldürülerek yapmasın. Çünkü bu sonuncusu da intihar etmek gibidir. Ayetin her iki manaya da gelme ihtimalinin mevcut olması, her iki manayı da gerekli kılmaktadır.

Yüce Allah, Yahudilerin Tevrat'tan çıkarıp gizledikleri ve bu yüzden kınanmayı hak ettikleri şer'î hükmü bize haber vermektedir. Gizledikleri bu hükümden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizi de haberdar kılmış ve bunu, onun nübüvvetini inkâr etmelerinde aleyhlerine bir delil ve hüccet kılmıştır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kitap okumuş biri değildi. Allah'ın bildirdikleri dışında, kitaptaki şeyleri bilmiyordu. Bu ayetlerden sonra Allah'ın bildireceği şeylerin tümü Yahudilerin aleyhine delil ve hüccet kılınmıştır.

(وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا)

"Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı."[160]

Tevrat'takiayetleri gizlemelerinden dolayı Cenab-ı Allah Yahudileri yermiş, zulüm ve inkârları ile açıkça çirkin işler yapmaları sebebiyle onları kınamıştır. Bütün bunlar Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğini ispatlayan delillerdir.

158 Nisâ, 4/29
159 Âl-i İmran, 3/195
160 Bakara, 2/89

(ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقاً مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاِنْ يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَآءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰى اَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾)

85-"Ama siz, birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkaran, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Bu ayet, başkalarına esir düşen Yahudileri diğer Yahudilerin fidye ödeyerek kurtarmalarının vacip, bazı Yahudileri de kendi yurtlarından kovmalarının kendilerine haram kılındığını göstermektedir. Düşmanları bazı Yahudileri esir aldığında diğerlerinin fidye vererek onları kurtarmaları üzerlerine vacip kılınmıştı. Onları daha önce yurtlarından kovarken Allah'ın yasakladığı bir fiili işlediklerinden dolayı Kitabın bazı hükümlerini inkâr etmiş; fidye verip esaretten kurtarırken de Allah'ın üzerlerine vacip kıldığı bir görevi yerine getirdiklerinden dolayı Kitabın bazı hükümlerine inanmış oluyorlardı.

Esir düşen müminleri esaretten kurtarmak için fidye vermenin vacipliği, biz Müslümanlar üzerine de sabit olan bir hükümdür. Haccac b. Ertat, Hakem'den, o da dedesinden rivayet etti ki, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, muhacirlerle ensar arasında bir yazı yazarak örfe uygun şekilde karşılıklı diyet ve esirleri için fidye ödemelerini, Müslümanların arasını bulmak için çaba sarfetmelerini hükme bağladı.

Ebu Musa el-Eş'ari *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"(Açlara) yemek yedirin, selamı yaygınlaştırın, hastayı ziyaret edin ve esiri esaretten kurtarın."[161]

Bu iki rivayet, esiri esaretten kurtarmanın gerekliliğine delalet etmektedir. İmran b. Husayn ve Seleme b. Ekva'nın *radıyallahu anh* rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esir aldığı müşrikleri salıvererek Müslüman esirlerin serbest bırakılmasını sağladı. Sevri, Bişr b. Galib'in şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a *radıyallahu anh*, "esiri kurtarmak için düşman tarafına ödenmesi gereken fidyeyi kimin karşılaması gerekir?" diye soruldu. Cevaben dedi ki: ***"Uğruna savaştığı yerin ahalisinin karşılaması gerekir."***

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾﴾

94-"De ki: «Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!»"

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

﴿لَوْ أَنَّ الْيَهُودَ تَمَنَّوْا الْمَوْتَ، لَمَاتُوا، وَرَأَوْا مَقَاعِدَهُمْ مِنَ النَّارِ، وَلَوْ خَرَجَ الَّذِينَ يُبَاهِلُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَرَجَعُوا لَا يَجِدُونَ مَالًا وَلا أَهْلًا﴾

"Yahudiler eğer ölümü temenni etselerdi, muhakkak ölür ve cehennemde oturacakları yeri görürlerdi. Resûlullah ile lanetleşip mübahele

161 Bkz: Buhari, Cihad, 168

yapanlar çıkıp gitseler, mutlaka geri döner ve ne ailelerini ne de mallarını geride bulurlardı."[162]

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Eğer ölümü temenni etselerdi, ölüm mutlakaonlara görünür ve ölürlerdi."

Ölümü temenni etmenin iki şekli olduğu söylenmiştir. Biri, Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği şekildedir ki; Yahudiler karşıtlarına meydan okuyarak, iki taraftan hangisi yalancı ise onun ölmesi için dua edilsin dediler.

Ebu'l Âliye, Katade ve Rebî b. Enes dediler ki: Ehl-i kitap, **"Yahudi ve Hristiyanlardan başkası cennete asla girmez"** ve **"Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız"** dediklerinde, kendilerine "Öyleyse ölümü temenni edin" denilmişti. Çünkü bu nitelikteki kimseler için ölmek, dünyada yaşamaktan daha hayırlıdır. Böyle olunca da bu ayet, iki manayı içermiş olmaktadır:

Biri, yalancı olduklarını ortaya koyarak onları susturmaktır. Diğeri de Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğini ispatlamaktır. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'ın emri üzerine lanetleşme ve mübahele şeklinde Hristiyanlara meydan okuduğu gibi, Yahudilere de meydan okudu. Onlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* doğru, kendilerinin de yalancı olduklarını bilmeselerdi, hemen ölümü temenni ederler, Hıristiyanlar da hemen lanetleşme ve mübahelede bulunurlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudiler ile Hıristiyanlara, bunu yaptıkları takdirde üzerlerine ölüm ve azabın ineceğini önceden haber vermişti. Buna rağmen ölümü temenni etseler ve lanetleşip mübahelede bulunsalar ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ineceğini söylediği ölüm ve azap da üzerlerine inmeseydi yalanlanmış ve delili çürütülmüş olacaktı. Kendilerine meydan okunduğu ve azapla tehdit edildikleri, hem de söylenmesi kolay olduğu halde ölümü temenni etme ile lanetleşme ve mübahele sözlerini söylemekten geri durmaları şunu ispatlıyor:

162 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/24

Onlar kendi kitaplarında okuyup özellik ve niteliklerini bildikleri Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin gerçek olduğunu biliyorlardı.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَداً بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾﴾

95-"Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah o zalimleri hakkıyla bilendir."

Bu ayette Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin gerçekliğini ispatlayan başka bir delil de vardır. O da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*; dilleri sağlam, söylenmesi kolay bir kelime olduğu halde ölümü temenni etmeyeceklerini önceden Yahudilere haber vermiş olmasıdır. Bu da şuna benzer: Hz. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, "Benim peygamberliğimin gerçek olduğunun delili; organları sağlam olduğu halde hiçbirinizin, elini başına süremeyecek olmasıdır. Şayet biriniz elini başına sürecek olursa demek ki ben gerçek peygamber değilim" der. Azaları, organları sağlam olduğu ve hepsi de ona şiddetle düşman olup onu yalancı çıkarmaya çok istekli oldukları halde ellerini başlarına süremezler. Böylece de onun Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğu iki cihetten anlaşılmış olur:

1-Akıllı bir kimse, yapılabileceğini bildiği "bir şeyi yapamazsınız" diyerek düşmanlarına meydan okumaz.

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara söylediği şeyler, gaipten haber vermektir. Çünkü meydan okuyuşundan sonra hiçbiri ölümü temenni etmedi. Gaipten verdiği haber de böylece doğru çıkmıştı. Bu da karşıtlarına Kur'an ile meydan okuyup Kur'an'ın bir Suresi'nin bir mislini getirmelerini istediği zaman, ama bunu asla yapamayacaklarını haber verirken söylediği şu söze benzemektedir: ﴿فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا﴾ **"Eğer yapamazsanız, ki hiçbir zaman yapamayacaksınız."**[163]

163 Bakara, 2/24

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Evet, onlar ölümü temenni etmediler. Şayet temenni etmiş olsalardı da bu, insanların bilgisi dışında kalan gizli bir şey olurdu. Belki de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, *"Siz ölümü temenni etmediniz"* derdi."

Bu itirazın sahibine cevaben şöyle denilebilir: Bu itirazınız iki bakımdan geçersizdir:

1-Temenninin Araplarda belli bir kalıbı vardır. O da temennide bulunan kişinin şöyle demesidir: (لَيْتَ اللهُ غَفَرَ لِي) "Keşke Allah beni bağışlasa." Veya (لَيْتَ زَيْدٌ قَدِمَ) "Keşke Zeyd gelse." Bunlar ve benzer ifadeler temenni cümleleridir. Haber verme, haber alma, nida sözcükleri ve benzeri ifadelerde, konuşanın kalbindeki düşüncesine ve inancına bakılmadığı gibi, temenni ifadeleri kullanan kişinin de kalbine ve inancına bakılmaz. "Yalan söyleyen ölsün mü?" gibi meydan okumalarda da Arapça ibareye bakılır ve kullanılan ifade bir temenni olarak kabul edilir.

2-Peygamberliğinin gerçek olduğunu bildikleri, ancak ona iftira edip kibirlerinden dolayı kendisine inanmayıp yalanladıkları bir zamanda kalben ölüm temennisinde bulunmanın hiç kimse için zor olmadığını herkes bildiği halde, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, karşıtlarından sadece kalben ölüm temennisinde bulunmalarını isteyerek meydan okuması anlamsız olduğundan herhalde mümkün değildir. Dolayısıyla böyle bir meydan okuma da bir söylemin ne doğruluğuna ne de yanlışlığına delalet eder. Kendisine bu şekilde meydan okunan kimsenin de, "Ben kalben ölüm temennisinde bulundum" diyebilir. Hasmı da onun yalan söylediğine dair delil getirme imkânı bulamaz. Ölüm temennisinde bulunmaları için hasımlara meydan okumadan bahseden ayetteki temenni ile eğer dil ile değil de kalben temennide bulunmak kastedilmiş olsaydı hasımlar, "Biz kalben ölüm temennisinde bulunduk" derlerdi. Bunu deyince de Hz. Peygamber ile eşit duruma geleceklerdi. Bu sebeple de bunun, hasımların yalancılığına, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* da peygamberliğinin gerçekliğine dair delil olmaktan çıkardı. Bunu demediklerine göre -şayet deselerdi, Kur'an'a yaptıkları muarazanın bize nakledilmiş olması gibi, bu da bize nakledilirdi- ölüm temennisinin kalben değil sözle istenerek meydan okunduğu anlaşılmış oldu.

Sihir ve Sihirbazın Hükmü

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾)

102-"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Halbuki o iki melek, «Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme» demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Halbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Avam tabakası bir tarafa, mahiyeti ilim ehlinin çoğuna gizli kalan sihirden öncelikle söz etmemiz gerekmektedir. Mahiyetine değindikten sonra yukarıdaki ayetin sihre dair mana ve hükümlerdeki muktezası içinde sihrin hükmünün ne olduğu konusunu ele alacağız.

Biz deriz ki: Dil bilimcilerin anlattıklarına göre sihir kelimesi sözlükte, sebebi elle tutulmayan, gözle görülmeyen ve gizli olan şeye denir. Sin harfinin harekesi üstün olunca da "sehr" kelimesi, "gıda" anlamına gelir. Çünkü gıda, vücuda alındıktan sonra gizlenir ve (ağızdan sonra) takip ettiği yol gözle görülemez, elle tutulamaz. Bu bağlamda şair Lebid şöyle demiştir:

أَرَانَا مَوْضِعَيْنِ لِأَمْرِ غَيْبٍوَنُسْحَرُ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ

Gaipten gelen bir emir üzerine bize iki yeri gösterdi.

Biz ise yiyecek ve içeceklerle besleniyorduk o sırada.

Bu şiirin iki anlama geldiği söylenmiştir. Biri bizim yukarıda tercüme ettiğimiz manasıdır. Diğeri ise; biz kendisine sihir yapılan kimse gibi aldatılır ve oyalanırız, şeklindedir. Hangisi kabul edilirse edilsin, her ikisinde de gizlilik manası vardır. Aynı bağlamda başka bir şair de şöyle demiştir:

فَإِنْ تَسْأَلِينا فِيمَ نَحْن فَإِننا ... عَصَافِيرُ مِن هذا الأنامِ المُسَحَّرِ

Ey sevgili, bizim ne halde olduğumuzu soracak olursan eğer,

Bizler bu mahlûkat içre beslenmekte olan serçeler gibiyiz.

Bu beytin de iki manaya ihtimali vardır. Biri yukarıda tercüme ettiğimiz ve önceki beyitte de öncelenen manadır. Diğeri ise vücudun akciğerle boğaz arasındaki bölgesine verilen addır. Neticede bu da gizli ve saklı anlamına dönmektedir. Sehr kelimesinin Arapça'da akciğerle boğaz arasındaki bölge anlamında kullanıldığına Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şu sözünü örnek gösterebiliriz:

تُوفيَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم بينَ سَحْري ونَحْري

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem,akciğerim ile gerdanım arasında (kucağımda) vefat etti."[164]

164 Buhari, Humus, 4

اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ

"Sen ancak yeyip içenlerdensin."[165]

Bu ayetin aslında geçen "musahhar" kelimesi, yeyip içen mahlûk anlamına gelmektedir. Kelimenin burada bu anlama geldiğine müteakip ayet de delalet etmektedir:

(مَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا)

"Sen de ancak bizim gibi bir beşersin."[166]

Şu ayet de aynı anlama gelmektedir:

(مَا لِهٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِ)

"Dediler ki: Bu, ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır."[167]

"Musahhar" (Şuara, 26/153) kelimesinin akciğer anlamına gelmesi de muhtemeldir. Bu kelime bu gibi yerlerde anlatılır. Çünkü şu bedenlerimiz zayıf, ince ve latiftir. Bununla beraber bu organ, bedenin ayakta durmasını sağlar. Bu nitelikteki bir insan, zayıf ve muhtaçtır. "Sihir" kelimesinin sözlükteki anlamı budur. Ancak daha sonra bu kelime sebebi gizli olan, insanı gerçek dışı hayallere sürükleyen, bir nevi aldatma ve kandırma işleri anlamında kullanılır oldu. "Sihir" kelimesi, herhangi bir kayda bağlı olmaksızın yalın olarak kullanıldığında faili yerilir. Ancak övgüye layık işler bağlamında kullanıldığında kayıtlı olarak kullanılır.

Nitekim bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

(إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا)

"Şüphesiz bazı konuşmalarda sihir vardır."[168]

165 Şuara, 26/153
166 Şuara, 26/154
167 Furkan, 25/7
168 Taberani, Mucemu'l-Kebir: 10/83

Abdulbaki, Muhammed b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Zibrikan b. Bedir, Amr b. Ehtem ve Kays b. Asım, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardılar.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Amr'a, ***"Bana Zibrikan'ı anlat"*** dedi.

Amr şöyle anlattı: "Meclisinde kendisinde itaat edilir. Fikri sağlam, hitabeti güçlüdür. Arkasında durup kendisine tabi olanları korur."

Amr'ın bu anlatımı üzerine Zibrikan, "Allah'a yemin ederim, o da biliyor ki ben kendisinden daha üstünüm" dedi.

Bu defa Amr söze şöyle devam etti: "Zibrikan'ın mürüvveti eksiktir. Cimridir. Babası ahmak, dayısı da bozuk karakterlidir. Ey Allah'ın Resûlü! Her iki deyişimde de doğruyu söyledim. Önce beni razı etti, onun hakkında bildiklerimin en güzelini söyledim. Sonra beni kızdırdı, hakkında bildiklerimin en kötüsünü söyledim."

Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا)

"Şüphesiz bazı konuşmalarda sihir vardır."[169]

İbrahim el-Harrani, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

İki adam geldi. İkisinden biri bir hitapta bulundu. İnsanlar, onun bu hitabını çok beğendiler. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا)

"Şüphesiz bazı konuşmalarda sihir vardır."[170]

169 Hâkim, Müstedrek: 3/710
170 Muvatta: 2/164

Muhammed b. Bekir, Büreyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا وَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلاً وَإِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكَماً وَإِنَّ مِنَ الْقَوْلِ عِيالاً)

"Şüphesiz bazı konuşmalarda sihir vardır. Bazı ilimde cehalet vardır. Bazı şiirlerde hikmet vardır. Bazı sözlerde de zayilik vardır."[171]

Sasaa b. Savhân dedi ki: "Bu hadiste Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ne kadar da yerinde ve doğru söylemiş. ***"Şüphesiz bazı konuşmalarda sihir vardır"*** buyurmuş. Mesela başkasına haksızlık yapmış olan bir adam, güzel bir savunma yaparak kendisini dinleyenleri adeta büyüler ve böylece başkasının hakkını alıp götürür. "Bazı ilimde cehalet vardır" buyurmuş. Bir alanda bilgi sahibi olan bir kimse, bilmediği alanda da konuşmaya kalkarsa o alanda cahil olduğu ortaya çıkar. "Bazı şiirlerde hikmet vardır" buyurmuş. Buna da darb-ı meseller ve insanların öğüt aldığı vaaz ve nasihatler örnek gösterilebilir. "Bazı sözlerde de zayilik vardır" sözüne gelince; bunun için de şu örnek verilebilir: Kelimelerinizi ve sözlerinizi, dinlemek istemeyen ilgisiz bir kimseye anlatmaya kalkarsanız bu durumda o kelimeleriniz ve sözleriniz zayi olmuş olur; boşa konuşmuş olursunuz."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*,bazı konuşmaları sihirle nitelemiştir. Çünkü konuşmayı yapan kişi, ya daha önce gizli kalmış bir gerçeği güzel konuşması ile bildirip net bir şekilde izah edip açıklığa kavuşturuyor, ki bu helal olan bir sihirdir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, Zibrikan b. Bedir hakkında bu türden bir konuşma yapan Amr b. Ehtem'in konuşmasına ses çıkarmamış ve ona kızmamıştır. Rivayet olunduğuna göre bir adam, Ömer b. Abdulaziz'in huzurunda belagatlı bir konuşma yapmış, Ömer de "Allah'a yemin ederim ki, bu helal olan sihirdir" demiştir.

Ya da konuşmasıyla batılı gerçekmiş gibi tasvir eder, dinleyicileri de yaldızlı sözlerle aldatır. Şu halde sihir kelimesi yalın olarak kullanıldığında,

171 Celaleddin es-Suyuti, Camiu'l-Ahadis: 9/297

gerçekliği olmayan ve aldatıcı güzel bir kılıfa sokulan batıl şeyler anlamına gelir.

Nitekim bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(سَحَرُوا اَعْيُنَ النَّاسِ)

"İnsanların gözlerini büyülediler."[172]

Firavun'un sihirbazları, gerçekliği olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi göstererek ortaya attıkları iplerinin ve değneklerinin yılanmış gibi hareket ettiği algısını izleyenlerin zihinlerinde meydana getirdiler. İlgili ayet bu duruma şöyle bir açıklık getirmektedir:

(يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى)

"Onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor."[173]

Yüce Allah izleyicilerin sürünme zannettikleri şeyin aslında bir sürünme olmadığını, aksine bir hayal olduğunu bildirmektedir.

Rivayet olunduğuna göre büyücülerin ortaya attıkları değneklerin içi oyularak cıva ile doldurulmuş, aynı şekilde ipleri de içi cıva ile doldurulmuş deriden imal edilmiş hortumlardan başka bir şey değildi. Ayrıca değnekleriyle iplerini gösteri için bıraktıkları yerin altında da tünel kazarak içini camla kaplamış ve sonra da camdan tünellerde ateşler yakmışlardı. İçinde ateşlerin yanmakta olduğu tünellerin üst tarafına bıraktıkları içi cıva dolu değnekleriyle halat görünümlü deriden hortumların içindeki cıva ısınmaya başlayınca değnekler ve ipler harekete geçmişler, yılan gibi sürünmeye başlamışlardı. Çünkü cıva ısınınca uçan bir madendir. Bunun üzerine Cenab-ı Allah, büyücülerin yaptıklarının gerçek olmayıp bir aldatmacadan ibaret olduğunu bildirdi.

172 A'râf, 7/116
173 Tâ hâ, 20/66

Araplar, altın veya gümüş yaldızla kaplanan bazı takılara büyülenmiş anlamında (مَسْحُور) "meşhur", bu takıyı görene de gözleri büyülenmiş anlamında (مَسْحُورٌ بِهِ عَيْنُهُ) gözleri onunla büyülenmiş derler.

Bir gerçeği anlatıp onu açıklayan konuşma, helal olan sihirden sayılır. Ama göz boyama, aldatma, batılı hak suretinde gösterme amacıyla yapılan konuşma, kınanan sihirden sayılır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sihrin konusu, allayıp pullayarak aldatmak ve gerçeği gizlemek olduğuna göre, gerçeği haber verip açıklığa kavuşturan şeye nasıl sihir denilir? Oysa bunu yapan kimse, gerçeği gizlemeyi amaçlamamakta, aksine gizli kalan bir gerçeği ortaya koymaktadır. Onun ortaya koyduğu da hakikatten başka bir şey değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Gizli kalan gerçeği açığa çıkarmaya da şu bakımdan sihir denilmiştir: Gerçekleri açıklama maksadıyla da olsa açıklayıcı ve hoş olmayan ifadeler kullanılarak bir şeyler anlatmak isteyen kimsenin sözü hüsn-ü kabul görmez ve dinlenmez. Ama çirkin kelimeler içermeyen, bozuk olmayan tatlı ve kabul edilebilir ifadeler kullanarak bir şeyler anlatan kimsenin sözü dinlenir. Onun bu uygun ifadeleri ve güzel açıklaması, zekâ seviyesi düşük olan ve güzel bir beyanda bulunamayan kimsenin sözünden daha çok dinlenir ve hüsn-ü kabul görür. Nasıl ki sihirbaz batılı allayıp pullayarak, olduğundan farklı göstererek kendisini dinleyen veya izleyenlerin gönüllerini kendi tarafına çekebilmekte ise, güzel konuşan kimse de dinleyicilerinin gönüllerini kendi tarafına çekebilmektedir. İşte bu bakımdan beyana ve güzel konuşmaya sihir denilmiştir. Yoksa ey itirazcı, bu senin zannettiğin anlamda bir sihir değildir.

Bu hususta şöyle demek de mümkündür: Beyana ve konuşmaya sihir denilmiştir. Çünkü güzel ve etkili konuşabilen bir kimse, güzel bir şeyi çirkin gösterebileceği gibi, çirkin bir şeyi de güzel gösterebilir. Sihirbazın allayıp pullayarak bir şeyi olduğundan farklı göstermesine sihir denildiği gibi, güzel konuşmaya da bu bakımdan sihir denilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Güzel ve etkili konuşmaya gerçek anlamda değil de mecazî anlamda "sihir" denilmiştir. Gerçek, vasıflarını anlattığımız

şeydir. Bu sebeple sihir kelimesi yalın olarak kullanıldığında; muhatapları veya izleyicileri aldatmak, zihinlerini karıştırmak, gerçekliği ve sabitliği olmayan şeyleri varmış gibi göstermek amacıyla allayıp pullayarak olduğundan farklı bir şekilde gösterilen şeylere denir.

"Sihir" kelimesinin sözlük anlamını, yalın veya kayıtlı olarak kullanılması durumundaki hükmünü açıkladığımıza göre, şimdi de onun anlamını, tanımını, kapsadığı çeşitleri, sihirbazlık yapanların güttükleri amacı ve sihir yaptığını iddia edenlerin ulaşmak istedikleri hedefi anlatmalıyız. Başarıyı Allah'tan dileyerek deriz ki; sihrin muhtelif yönleri vardır:

[Sihrin Tanımı, Çeşitleri, Sihirbazların Amaçları ve Hedefleri]

A-Cenab-ı Allah'ın şu ayette kendilerinden söz ettiği Babil halkının sihri.

(يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوت)

"İnsanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretiyorlardı."[174]

Babil halkı sabii olup yedi gezegene tapıyor, onları ilah olarak adlandırıyor, kâinattaki olayların failinin onlar olduğuna inanıyorlardı. Bunlar muattila yani Allah'ın sıfatlarının varlığını kabul etmeyen kimselerdi. Bunlar evrendeki gezegenleri ve diğer gök cisimlerini yoktan var edip yaratan bir sâni-i hakikinin varlığını kabul etmiyorlardı. Bunlara Yüce Allah Hz. İbrahim'i *aleyhisselam* gönderdi. Hz. İbrahim, onları Allah'a imana davet etti. Onları şaşkına çeviren deliller ileri sürerek kendileriyle tartıştı. Karşı koyamayacakları delillerle karşılarına çıktı. Sonra onu ateşe attılar. Ama Allah Teâlâ o ateşi Hz. İbrahim için serin ve selamet kıldı. Sonra da Şam'a hicret etmesini kendisine emretti.

Babil, Irak, Şam, Mısır ve Bizans halkı, Arapların "Dahhak" diye adlandırdıkları Baevaraspa zamanına kadar hep bunu der ve buna inanırlardı.

174 Bakara, 2/102

İran millî kahramanlarından Denbavendli Feridun, Dahhâk'ın ülkesini karıştırmış, ona itaat edenleri de isyan ettirmiş, ayaklandırmıştı. Bunun uzun bir hikâyesi vardır. Nihayet Feridun onun hâkimiyetine son vermiş, onu esir almıştı. Bu konuda yeterli bilgisi olmayanlar, Feridun'un Baevaraspa'yı Denbavend'in yüksek bir dağında hapsettiğine, onun orada zincirlere bağlı olarak yaşamakta olduğuna, sihirbazların yanına giderek orada kendisinden sihir dersleri aldıklarına, bir zaman sonra oradan çıkıp yeryüzüne egemen olacağına, onun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından bildirilen ve bizi kendisinden sakındırdığı Deccal olduğuna inanırlar. Öyle sanıyorum ki bu inanç, bizdeki bilgisizlere Mecusilerden geçmiştir.

Sonuçta Babil bölgesi Farsların memleketi olmuş, bazı Fars hükümdarları bazı zamanlarda Babil'e gidip orayı kendileri için yurt edinmişlerdir. Ama onlar putperest olmamış, aksine Allah'a iman eden tevhid ehli kimseler olmuşlardır. Ama bununla birlikte onlar, "anasır-ı erbaa"[175] denilen su, ateş, toprak ve havaya da çok saygı gösterirlerdi. Çünkü bunlar yaratılmışlara faydalı şeyler olup hayatın devamı da bunlarla mümkün olmaktadır. Bunların arasında mecusilik ancak Geştasib zamanında meydana gelmiştir. Zerdüşt onu davet edip de o, burada anlatılması uzun zaman alacak olan bir takım şartlarla davete uyup geldiğinde mecusilik yayılmaya başlamıştı.

Bizim burada anlatıp açıklamak istediğimiz husus, Babil sihirbazlarının durumudur. Farslar bu bölgeye hâkim olduklarında sihirbazları öldürüp yok etme politikasını uyguladılar. Aralarında mecusilik meydana gelmezden önce de meydana geldikten sonra da bu politikalarını, hâkimiyetleri sona erinceye kadar sürdürdüler.

Farsların buralarda görünmesinden önce Babil halkının ilmi; hileler, tılsımlar ve yıldızların ahkâmına dair şeylerdi. Kendi elleriyle yaptıkları ve yedi gezegenin adını verdikleri putlara taparlardı. Putlarının her birini içine yerleştirdikleri heykeller yapmışlardı. Kendisinden bir şeyler isteyecekleri gezegene uygun düşen hayırlı veya şerli bir iş için, inançları

175 Anasır-ı erbaa; Eski Yunan, Ortaçağ İslam ve Hristiyan felsefesinde tabii varlıkların ilkesi sayılan dört maddedir. Bkz. DİA, 3/149-151, "Anasır-ı Erbaa" maddesi.

doğrultusunda bazı ritüellerde bulunarak putlarına yakın olmaya çalışıyorlardı. Mesela bir kimse kendi inancına göre hayırlı ve faydalı bir şey istediğinde, müşteri gezegenine uygun olarak duman tüttürür, muska hazırlar, düğüm atar ve attığı düğümün üzerine üflerdi. Kötülük, savaş, ölüm ve helâk gibi şeyler isteyen kimse ise, kendi inancına göre Zuhal gezegenine uygun ritüellerde bulunurdu. Yıldırım, yangın ve salgın hastalıkgibi şeyler isteyen kimse ise, bazı hayvanları kurban ederek kendi inancına göre Merih gezegenine uygunritüellerde bulunurdu. Bu muska ve tılsımların tümü Nabtî diliyle yazılırdı. Bunları, anılan gezegenleri tazim edici, kutsayıcı ifadeler kapsıyordu. Böylece elde etmek istedikleri iyilik, kötülük, sevgi, muhabbet, kin ve düşmanlık gibi şeyler bu gezegenler tarafından kendine verilir, inancındaydılar. Babilliler, anılan gezegenler için gerekli ritüelleri yaptıktan sonra, el sürmeksizin, dokunmaksızın bile başkalarına diledikleri iyiliği ya da kötülüğü yapabileceklerine inanıyorlardı.

Avamdan bazı kimseler bu yolla insanın eşeğe veya köpeğe dönüştürülebileceğine, sonra tekrar eski haline döndürülebileceğine, bulut, süpürge ve su kabı gibi şeylerin üzerinde uçulabileceğine, böylece Irak'tan Hindistan'a veya arzulanan herhangi bir ülkeye gidilebileceğine, sonra da aynı gecede ilk hareket noktasına dönülebileceğineinanıyorlardı. Babillilerin geneli bu inanıştaydılar. Çünkü onlar, gezegenlere tapıyor ve gezegenlere saygı ve tazim anlamına gelecek şeylerin yapılması gerektiğine inanıyorlardı.

Bu arada sihirbazlar da halka bazı aldatmalar ve allayıp pullamalarla bir takım hileler yapıyorlardı. Amaçları da şuydu: Sözlerinin doğruluğu halk tarafından kabul edilip tasdik edilmedikçe gezegenlerden hiç kimsenin yararlanamayacağına, elde etmek istediği şeye kavuşamayacağına inanılsın. Sihirbazların bu yaptıklarına hükümdarları da karşı çıkmıyor, itiraz etmiyordu. Aksine sihirbazlar, hükümdarlar nezdinde yüksek bir mevki ve itibara sahip idiler. Çünkü halkın gönlünde de kıymetli, saygın ve itibarlı idiler. Kaldı ki o zamanların hükümdarları da, sihirbazların gezegenlerle ilgili olarak ortaya attıkları iddialara inanıyorlardı.

Bu inanış, o hükümdarların hâkimiyetleri sona erinceye kadar devam etti. Bilindiği gibi Firavun zamanında insanlar ilim, sihir, hile ve olağanüstü şeylerle birbirleri ile yarışıyorlardı. Bu sebeple Musa *aleyhisselam* asâsı

ve diğer bazı mucizelerle birlikte onlara peygamber olarak gönderildi. Sihirbazlar, bu mucizelerin sihirle alakasının olmadığını, bunları yapmaya Allah'tan başkasının güç yetiremeyeceğini biliyorlardı. Bu hükümdarların hâkimiyetleri sona erip de kendilerinden sonra Allah'ın birliğine inanan hükümdarlar başa geçince, sihirbazları yakalayıp öldürmeye başladılar. Böylece Allah'ın rızasını kazanıp O'na yakın olmaya gayret ettiler.

Zamanımızdaki sihirbazların da yaptığı gibi o zamanın Babil sihirbazları avam tabakasından insanları, cahilleri, kadınlarla, tecrübesiz gençlerle ve insana güven vermeyen bilgisiz kimselerle bir araya toplayarak onlardan, söyledikleri sözleri doğru kabul edip tasdik etmelerini istiyorlardı. Aslında onları doğrulayanlar birkaç yönden küfre girmiş oluyorlardı:

1-Gezegenlere tazimde bulunmanın ve onları "ilah" diye adlandırmanın gerekliliği iddiası doğru kabul edilmiş oluyordu.

2-Gezegenlerin insana fayda ve zarar verme gücüne sahip olduklarıiddiası doğru kabul edilmiş oluyordu.

3-Sihirbazların peygamberler gibi mucizeler getirebileceklerine inanılmış oluyordu.

Yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı Allah Teâlâ, onlara iki melek gönderdi. Bu melekler insanlara, sihirbazların iddialarının iç yüzünü, söylediklerinin asılsız şeyler olduğunu anlatıyorlardı. Allayıp pullayarak olduğundan farklı gösterdikleri şeylerin hakikatini ortaya çıkarıyorlardı. Tılsım ve muskalarının anlamını açıklıyor, bunların şirk ve küfür olduğunu bildiriyorlardı. Eşyayı olduğundan farklı göstermelerinin hileli yollarını haber veriyor, bu gibi şeyleri kabul etmemelerini ve bunlarla amel etmemelerini halka tembihliyor ve şöyle diyorlardı:

(اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ)

"Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme."[176]

176 Bakara, 2/102

Babil sihrinin aslı işte budur. Bunun yanı sıra onlar,-ileride anlatacağımız- sihrin ve hilelerin diğer çeşitlerini kullanıyor, bu yolla da bazı şeyleri halka olduğundan farklı gösteriyorlardı. Bu yaptıklarını da kendilerinin değil, gezegenlerin yaptıklarını söylüyorlardı ki, halk bunları araştırmasın ve kendilerine teslim olsunlar.

Sihir çeşitlerinin çoğu tahayyüllerden ibaret olup eşyanın aslından farklı bir şekilde görünmesini sağlamaktadır.

B-Bu sihir çeşitlerinden biri, halkın bildiği ve âdetin kendisiyle cari olup gittiği ve görülebilir nitelikte olan sihirlerdir.

C-Elle tutulup gözle görülmeyen, gizli kalan, hakkında bilgi sahibi olanlar dışında kalan kimselerin hakikî manasını ve iç yüzünü bilemediği bir sihir çeşidi de vardır. Zira her ilmin gizli aşikâr, açık ve kapalı tarafları vardır. Açık ve aşikâr olan tarafı gören ve işiten her akıllı kimse bilir. Gizli ve kapalı olan tarafı ise hakkında araştırma yapmış, bilgi sahibi olmuş, uygulamasını yapmış ehli kimselerden başkası bilemez. Buna şöyle bir örnek verilebilir: Nehirde gemi yolculuğu yapan bir kimse, üzerindeki hurma ağaçları ve binalarla birlikte kıyının da kendisiyle birlikte hareket etmekte olduğunu zanneder. Geceleyin kuzeyden rüzgâr estiğinde gökyüzünü seyretmekte olan bir kimse, ayın bulutlarla birlikte güneye doğru kaymakta olduğunu zanneder. Üzerinde renkli bir işaret bulunan bir topaç hızla döndürüldüğünde, nokta veya ben şeklindeki o işaret topacın çevresini kuşatan bir çember gibi görünür. Hızla dönmekte olan değirmen taşında da benzer şeyler görülebilir. Ucunda ateş közü bulunan bir tahta çubuk havada hızla döndürüldüğünde tahta çubukta havada bir ateş çemberi görüntüsü meydana gelir. İçi su dolu bir cam bardağa atılan bir üzüm tanesi, erik veya şeftali büyüklüğünde görülür. Ufak tefek bir adam, suyun gerisinde durduğunda iri cüsseli görülür. Yerden yükselen buharlar, sabahleyin doğmakta olan güneş kurşunu çok büyük gösterir. Ama buharlardan ayrılıp yükseldiğinde göze küçük görünür. Suya düşen bir çubuk, kırık veya eğri görünür. Yüzüğü gözünüze yanaştırdığınızda halkası bilezik büyüklüğündeymiş gibi görünür. Eşyanın olduğundan farklı görünmesiyle ilgili olarak bunlara benzer daha birçok örnek verilebilir ki, halkın çoğu bunları bilir.

D-Elle tutulup gözle görülemeyen, ancak hakkında bilgisi ve düşüncesi olan erbabınca bilinen sihir çeşide de vardır. Sihirbazın ipi buna örnek gösterilebilir. Bu ip bazen kırmızı, bazen sarı, bazen de siyah renkte ortaya çıkar. Bunun en güzel şekillerinden biri de gözbağcılarının yaptığı gibi eşyayı olduğundan farklı gösteren hareketlerde bulunmak ve insanı çeşitli hayallere sürüklemektir. Mesela elinde tuttuğu bir serçeyi gözlerinizin önünde keser. Sonra de kesip başını gövdesinden ayırdığı serçenin uçtuğunu size gösterir. Bunu el çabukluğu ile becerir. Aslında kesilip başı koparılan serçe ile uçan serçe aynı değildir. Doğrusuna bakılırsa o sihirbaz, yanında iki serçe bulunduruyordu. Birini keserken diğerini saklayıp gizlemişti. Daha sonra diğerini uçururken de önce kesmiş olduğunu saklayıp gizlemişti. Sihirbaz, bir adamı kestiğini, yanındaki kılıcı yuttuğunu gösterir. Ama gerçek, hiç de onun bize gösterdiği gibi değildir.

Sihirbazların yaptıklarına gösterilebilecek örneklerden biri de şudur: Tunç veya diğer madenlerden imal edilen ve birbiriyle çarpışmakta olan, sonra biri bu iş için hazırlanmış olan hileleri kullanarak diğerini öldüren iki süvari.

Bir örnek de şu: At üzerinde ve elinde bir borazan bulunan tunçtan yapılmış bir süvari heykeli. Hiç kimse kendisine yaklaşmadığı ve eliyle dokunmadığı halde bu süvari heykeli, her saat başı o borazanı çalar.

Şu anlatacağımız olay da örnekler arasında yer alabilir: Kelbî anlatıyor: Ordudaki askerlerden biri, avlanmak üzere çıkıp Şam taraflarına gitmişti. Yanında hizmetçisi ve bir de köpeği vardı. Bir tilki gördü. Yakalaması için köpeğini üzerine saldı. Tilki, oralardaki bir tepenin alt tarafında bulunan bir deliğe girdi. Köpek de arkasından aynı deliğe girdi. Ancak aradan epey zaman geçmesine rağmen köpek delikten dışarı çıkmadı. Bunun üzerine hizmetçiye oraya girmesini emretti. Hizmetçi delikten içeri girdi. Efendisi olan asker onun çıkmasını bekledi. Ama o da çıkmadı. Kendisi de tam içeri girmeye hazırlanıyorken bir adam oraya geldi. Asker, tilki, köpek ve kölenin içeri girdiklerini ancak aradan epey zaman geçmesine rağmen geri dönmediklerini, kendisinin de içeri girmeye hazırlandığını ona anlattı. Adam elinden tuttu ve ikisi birlikte içeri girdiler. Gizli bir geçitte yürüyüp ilerlediler. Derken bir delikten ışık alan bir eve vardılar. Eve iki basamaklık bir merdivenden iniliyordu. Adam, askeri birinci basamağın başında

durdurdu. Nihayet ev bir süre aydınlandı. Sonra ona, "Bak bakalım" dedi. Baktı. Bir de ne görsün?!Köpek, tilki ve hizmetçinin ölüleri orada. Evin başında da demir zırhlı ve elinde kılıç bulunan bir adam. Adam, askere dedi ki:

- Bak bakalım. Bu adam buradayken bin kişi dahi buraya gelse bu hepsini öldürür değil mi?

- Nasıl olur?!.

- Bu öyle bir şekilde kurulup dizayn edilmiş ki; bu evden içeri giren bir kimse ayağını merdivenin ikinci basamağına koyduğunda, baş tarafta duran şu adam gelip elindeki kılıçla onu öldürür. Sakın ikinci basamağa basmayasın!

- Peki, bundan kurtuluşun çaresi nedir?

- Adamın arka tarafından kendisine gelebilecek bir tünel kazman gerekir. Tüneli kazıp arka taraftan kendisine ulaştığında o hareket edemeyecektir.

Adamın bu tavsiyesi üzerine asker, işçi ve zanaatkârlar kiraladı. Kiraladığı adamlar tepenin arka tarafından kazmaya başlayarak tünel açtılar. İçeri girip demir zırhlı ve eli kılıçlı adama arka taraftan gelip yaklaştılar. Adam hiç kımıldayamadı. Ama orada başka bir sürprizle karşılaştılar. Tunçtan veya başka madenden yapılı silahlı bir adam heykeli gördüler. Bu adamın kendisine verdiği kılıçla demir zırhlı heykeli yerinden söküp attı. O evde başka bir kapı gördü. Kapıyı açtı. Orada bazı hükümdarların mezarlarını gördü. Cesetleri peykeler üzerinde uzanmış vaziyetteydi. Bu ve buna benzer örnekler gerçekten çoktur.

E-Rum ve Hint ressamlarının yaptıkları portreler. Bunlar o kadar ustaca yapılmış portrelerdir ki, bakan kimse bunları gerçek insandan ayırt edemez. Bunların portre olduğunu önceden bilmeyen bir kimse ilk gördüğünde canlı bir insan olduğundan asla şüphe etmez. Ressamlar bunların gülenlerini, ağlayanlarını, hatta gülenlerin utanmaktan dolayı mı, yoksa sevinçten dolayı mı ya da başkalarının üzüntülü hallerine oh olsun diyerek mi güldüklerini belli edecek şekilde tasvir ederler.

Bu anlatılanlar, insana hayal kapılarını açmanın en güzel ve de gizli olan örnekleriydiler. Ama daha önce anlattıklarımız, aşikâr sihir çeşidinin örnekleriydiler. Firavunun sihirbazlarının içi cıva dolu sopa ve deriden hortumlarla hile yaparak gösterdikleri sihirler bu çeşit sihre örnek gösterilebilir.

Geçmiş zamanda Babillilerin yaptıkları sihirler ile başvurdukları hilelerin bir kısmını bu alanda bilgisi olan kimselerden duyduk. Bir kısmını da Naptice'den Arapça'ya yeni çevrilmiş kitaplarda gördük. Bu kitaplardan biri Babillilerin sihrini, o sihrin tür ve şekillerini anlatmaktadır. Bunların hepsi de bizim anlattığımız gibi gezegenlere kurban sunma, onlara saygı gösterip tazimde bulunma, bunlarla birlikte anlatmaya değer görülmeyen ve yararı da olmayan hurafeler esasına dayanmaktadır.

F-Sihirbazlar, cinler ve şeytanlarla konuştuklarını, muska ve tılsımlarla onları itaat altına aldıklarını, istediklerini önceden bir şeyler yapma ve bu iş için kendileriyle anlaşma yaparak hazırladıkları cin ve şeytanlar aracılığıyla elde ettiklerini iddia etmektedirler. Cahiliye döneminde Arap kâhinleri işlerini bu şekilde yürütüyorlardı. Hallâc-ı Mansur da gösterdiği harika hallerin çoğunu, anlaşmalı olduğu cin ve şeytanlar aracılığıyla gerçekleştirmişti. Bu kitap bunların hepsini anlatmaya müsait olsaydı, Hallâc'ın ve emsallerinin "harika" diye gösterdiklerinin iç yüzünü açığa çıkaracak şeyleri mutlaka anlatırdım.

Muska ve tılsımlarla uğraşanların insanlara verdikleri zararlar ve başlarına getirdikleri fitneler azımsanacak miktarda değildir. Çünkü onlar, insanların yanına vardıklarında, üzerinde Allah'ın isimlerinin yazılı olduğu muskalarla cinleri kendilerine bağladıklarını iddia etmektedirler. Güya bu yolla diledikleri kimselerin isteklerini yerine getirebilmekte ve cinlerini de diledikleri kimselerin karşısına çıkarabilmektedirler. Halk da bu söylediklerine aldanarak onları tasdik etmektedir. Çünkü üzerinde Allah'ın isimlerinin yazılı olduğu muskalar sayesinde cinlerin, Hz. Davud'un oğlu Süleyman'a *aleyhisselam*itaat ettikleri gibi kendilerine de itaat ettiklerini, kaybolan, saklanan ve çalınan şeylerin yerlerini kendilerine bildirdiklerini iddia etmektedirler.

Abbasi halifelerinden Mutedid Billah, onca azamet ve kahramanlık, çok büyük işleri başarma kabiliyeti, yüksek derecede akıl ve zekâsına rağmen bu sihirbazların sözlerine kanmıştı. Bununla ilgili olarak tarihçiler şöyle bir olaydan bahsetmişlerdir: Mutedid Billah'ın hanımları ve diğer aile bireyleriyle yaşadığı evinde çoğunlukla öğle vaktinde olmak üzere muhtelif zamanlarda eli kılıçlı bir adam görünürmüş. Onu yakalamak istediklerinde yakalayamazlarmış. Hemen kaybolup gidermiş. Bütün aramalara rağmen izine rastlayamazlarmış. Mutedid Billah'ın kendisi de onu defalarca görmüş. Bu durumdan ötürü iyiden iyiye tasalanmış ve hastaların üzerine şifa duaları okuyan kimseleri sarayına davet etmiş. Onlar da bu davet üzerine gelmişler; beraberlerinde birkaç kadın ve erkek de getirmişler. Beraberlerinde getirdiklerinin bir kısmının akıllı, bir kısmının ise akıl sağlığı yerinde olmayan kimseler olduklarını söylemişler. Mutedid Billah, okuyucuların reislerinden birine, oradaki hastalardan birine okumasını emretmiş. O da beraberinde getirdiği ve sağlıklı olduğunu söylediği bir adama okuyunca adam delirmiş ve cin çarpmışa dönmüş. Tabii Mutedid Billah da olup bitenleri seyrediyormuş. Kendisine bu okuyucunun bu işte son derece maharetli biri olduğunu söylemişler. Zira cinler, sağlıklı bir kimseyi delirtmede kendisinin emrine uymuşlar.

Aslında bu olayda delirme ve cin çarpması diye bir şey yoktu. Okuyucu ile o adam daha önceden kendi aralarında anlaşmışlar. Anlaşmaya göre okuyucu, ona her okuduğunda adam cinnet geçiriyormuş gibi hareketlerde bulunacakmış. Mutedid Billah bunun farkına vardı ve okuyucudan hoşlanmayıp rahatsız olmuş. Ama yine de evinde zaman zaman görünen eli kılıçlı adama karşı bir çare bulmalarını istemiş. Onlar da adamın dikkatini çekecek ve gönlünü çelecek bazı allı pullu ve süslü şeylerin duvarlara asılmasını önermişler. Mutedid Billah, onlardan istediğini elde edememiş. Bu yüzden de meclisinden kalkıp gitmelerini ve orada bulunanların her birine beşer dirhem para verilmesini emretmiş. Sonra Mutedid Billah, alınması mümkün olan bütün tedbirleri almış, hiç kimse surun duvarlarına tırmanarak içeri girmesin diye sarayın surlarında güvenlik önlemleri alınmasını emretmiş. Hırsızlar ip ve kemend gibi şeyler atarak surun üzerine çıkıp içeriye sızmasınlar diye de surların üzerine içi su dolu kazanlar yerleştirmiş. Mutedid Billah'ın kendisinin zaman zaman gördüğü o adam artık o

günden sonra Mutedid Billah'ın vefatına kadar görülmemiş ve kendisinden haber de alınamamış.

Mutedid Billah'ın surlar üzerine koydurttuğu su kazanlarından birini, yine onun yaptırmış olduğu Süreyya surunun üzerinde gördüm. Abbasi halifelerinden Muktedir Billah'ın özel kalem müdürlüğünü yapan bir dostuma, Mutedid Billah'ın zamanında görülen adamı ve onun durumunun açıklık kazanıp kazanmadığını sordum. Bana anlattığına göre o adamın durumu ancak halife Muktedir Billah zamanında açıklık kazanmış. Kendisi Yakak adlı, beyaz tenli bir hizmetçiymiş. Harem dairesindeki bazı hizmetçi kadınlara meyli varmış. Değişik renklerde birkaç sakal edinmiş. Onlardan birini taktığında görenler, onun gerçek sakalı olduğundan şüphe etmezlermiş. Dilediği zaman o sakallardan birini takarak elinde kılıcı veya başka bir silahı Mutedid Billah'ın kendisini görebileceği şekilde sarayın belli yerine çıkarmış. Kendisini yakalamak istediklerinde bostana ve bahçeye girerek ağaçların arasında gizlenir ya da geçit ve burgaçlara dalarak izini kaybettirirmiş. Kendisini takip edenlerin gözlerinden kurtulunca da takma sakalını çıkarıp yenine veya kemer kuşağına gizlermiş. Sonra da o şahsı arayan diğer hizmetçilerden biriymiş gibi silahıyla birlikte ortaya çıkarmış. Diğerleri kendisinden hiç şüphelenmezlermiş. Hatta "Bir adam gördük, bu taraflara gelmiş olmalı diye düşünüyoruz. Sen öyle birini gördün mü?" diye sorarlar, o da kimseyi görmediğini söylermiş.

Sarayda böyle bir panik havası esince cariyeler hemen odalarından dışarı çıkar ve adamın bulunduğu yere giderler, o da görmeyi arzu ettiği cariyeyi görür ve onunla dilediği gibi konuşurmuş. Zaten onun maksadı da o cariyeyi görüp onunla sohbet etmekmiş.

Bu hal Muktedir Billah'ın zamanına kadar devam etmişti. Bu adam daha sonra Bağdat'tan çıkıp başka şehirlere uğramış, sonra da Tarsus'a gitmiş. Vefat edinceye kadar da orada yaşamış. Sevdiği cariye bundan sonra onun macerasını ve kurduğu tuzakları anlatmıştı. Görüldüğü gibi bir hizmetçi, başkalarının farkına varamayacağı bu gizli hile ve tuzakları kurabiliyor. Sıkı bir şekilde takip etmesine ve konu üzerinde ilgisini yoğunlaştırmasına rağmen Mutedid Billah, onun bu hile ve tuzaklarının mahiyetini fark edememiş ve kavrayamamıştı. Hileler ve allayıp pullamalar o hizmetçinin sanatı ve mesleği değildi. O bu kadar işi başardığına göre,

bu işi meslek ve geçim vasıtası haline getiren sihirbazlar kim bilir neler yaparlar?

G-İnsanlar arasında laf taşımak, jurnalcilik yapmak, belagatlı ve şatafatlı cümleler kurmak, insanların zihnini ifsad etmek, kafalarını karıştırarak onları sinsice birbirine düşürmek de bir nevi sihirdir. Sihrin bu türü halk arasında fazlasıyla yaygındır. Anlatıldığına göre bir kadın, evli bir çiftin arasını bozmak istemiş. Önce kadına gidip; "Kocan senden yüz çevirmiş. Ona sihir yapmışlar. Sana karşı tutuk hale getirilmiş. Senin için ona ben de bir sihir yaparım. Öyle bir hale gelir ki, senden başkasını istemez ve senden başkasına bakmaz. Ancak bunu yapabilmem için, uyuyacağı zaman onun sakalından ustura ile keseceğin üç tel getirip bana vermelisin. Bunu başarabilirsen bu iş tamamdır" demiş. Kadın, onun bu söylediklerinin doğruluğuna inanıp ona aldanmış.

Fitnekâr kadın bu defa kocanın yanına gidip ona, "Karın, gönlünü başka bir erkeğe kaptırmış. Seni öldürmeye karar vermiş. Onun bu durumundan haberdar oldum. Acıdığım için sana bu öğüdü veriyorum. Uyanık ve tedbirli ol. Ona asla aldanma. O, seni usturayla öldürecek. Zaten bunu onun halinden de anlayacaksın. Bunu yapacağından asla şüphe yok" demiş. Adam evine gitmiş. Uzanıp uyur gibi yapmış. Karısı uyuduğunu zannedince hemen keskin bir usturayı eline almış ve sakalından üç tel kesmek için adamın üzerine eğilmiş. Adam hemen gözlerini açmış. Karısının, elinde usturayla boğazına doğru eğildiğini görmüş. Karısının kendisini öldüreceğinden artık hiç şüphesi kalmamış. Derhal ayağa kalkıp karısını öldürmüş. Karısını öldürdüğü için de kendisi de öldürülmüş. Buna benzer sayılamayacak kadar çok örnek vardır.

H-Eşek beyni gibi zekâ geriliğine sebep olan, akla zarar veren, sarhoş edici ve uyuşturucu maddeleri hile ve aldatma yoluyla yedirip içirmek. Bu da bir nevi sihirdir. Tıp kitaplarında anlatılan bu maddeleri kullananların aklında ve zekâsında gerileme meydana gelir; kavrayışı azalır. Bazı kötü niyetli kimseler bu maddeleri yemeğe katıp insana yedirmekte, böylece de aklının başından gitmesine, zekâsının gerilemesine sebep olmaktadırlar. Bu maddeleri kullananlar, kullanmadan önce zekâları yerindeyken asla kabul etmeyecekleri şeyleri normal karşılar hale gelmektedirler. Böylelerine insanlar büyülenmiş derler. Yeterli bir hikmete sahip iseniz bütün bunların

hile ve aldatmaca olduğunu, bunları yapanların iddialarının asılsız şeyler olduğunu anlarsınız.

Sihirbazlar ve cin çarpmışların üzerine okuyanlar, iddia ettikleri gibi başkalarına zarar veya fayda vermeye muktedir olsalardı, havada uçabilselerdi, gaybı bilselerdi, uzak ülkelerden haberler getirebilselerdi, çalınan veya saklanan şeylerin yerlerini bilselerdi, anlattığımız şekillerden başka bazı yöntemlerle insanlara zarar verebilselerdi, o zaman hükümdarların hâkimiyetine de son verirlerdi. Onları öldürerek ülkelerinin başına geçer, hazinelerine sahip olurlardı. Öyle ki kendilerine asla zarar gelmez, hoşlanmadıkları işler başlarına gelmezdi. Kendilerine suikastta bulunmak isteyenlere karşı savunma ihtiyacını duymazlardı. İnsanların elindeki nimetleri istemeye muhtaç olmazlardı. Böyle bir durum söz konusu olmadığına, bu iddia sahipleri insanlar arasında en perişan halde, en tamahkâr, en hilebaz olduklarına, insanların ellerindeki parayı elde etmek için çeşitli yollara tevessül ettiklerine, fakir ve geçinemez oldukları apaçık olduğuna göre, bunların hiçbir şeye muktedir olmadıklarını anlamış olmaktayız. Halktan cahil ve güven vermeyen insanların elebaşları, sihirbaz ve okuyup üfleyenlerin iddialarını hemen tasdik ederler. Bu iddiaları reddedenlere de şiddetle karşı çıkarlar. Bu konuda gelen yalan ve uydurma rivayetleri de sahih kabul ederler. Mesela rivayet edilir ki, bir kadın Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* gelerek der ki:

- Ben sihirbazım. Tevbe edersem tevbem kabul edilir mi?

- Senin sihrin nedir, nasıldır?

- Sihir ilmini öğrenmek için Babil'de Harut Marut'un bulundukları yere gittim. Yanlarına vardığımda bana dediler ki:

- Ey Allah'ın kadın kulu! Dünya işi sebebiyle ahiret azabını tercih etme. Yani sihir öğrenmekten vazgeç.

Ben inad ettim, vazgeçmedim. Bana dediler ki:

- Git, şu külün üzerine küçük abdestini yap!

Küçük abdestimi yapmak üzere küllerin olduğu yere gittim. Kendi kendime biraz düşününce, 'Hayır ben buraya küçük abdestimi yapmayacağım' dedim ve yanlarına dönüp dedim ki,

- Dediğinizi yaptım.

- Peki, ne gördün?

- Bir şey görmedim.

- Demek ki dediğimizi yapmamışsın. Git, külün üzerine küçük abdestini yap!

Gidip külün üzerine küçük abdestimi yaptım. Cinsel organımdan demir zırhlı bir süvarinin çıktığını ve göğe yükseldiğini gördüm. Sonra Harut ile Marut'un yanlarına dönüp olanları kendilerine anlattım. Bana dediler ki:

- O çıkıp göğe yükselen, senin imanındı. Senden ayrılıp gitti. Artık sihri iyice öğrenmiş oldun.

- Nasıl yani, nasılmış o sihir?

- "Bir şeyin olmasını istedin mi, o şeyi kafanda düşünüp tasarlayınca mutlaka hemen oluverir. Onların böyle demelerinden sonra kendimi bir buğday tanesi olarak düşündüm. Bir de ne göreyim? Buğday tanesi oluvermişim! O taneye, 'Ekil' dedim; ekildi. Hemen o anda bir başak oluverdi. Ona, 'Un haline gel, sonra da ekmek ol' dedim. Ben böyle dedikten sonra ekmek oluverdi. Kısacası ben kendi kafamda neyi düşünüp tasarlarsam o şey hemen oluverir."

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, o kadına tevbesinin kabul edilmeyeceğini söyler.

Kıssacılar ve bazı cahil hadisçiler bu gibi rivayetleri halka anlatırlar. Halk da onların anlattıklarını doğru kabul eder, tekrardan anlatmalarını isterler. Yine kendilerinden İbn Hübeyre'nin sihirbazıyla ilgili rivayeti de anlatmalarını isterler. Onlar da anlatmaya başlarlar: İbn Hübeyre, sihirbaz bir kadını yakaladı. Kadın, sihirbaz olduğunu itiraf etti. İbn Hübeyre fakihleri yanına çağırdı. Bu kadına ne yapması gerektiğini onlara sordu.

Onlar da öldürülmesi gerektiğini söylediler. İbn Hübeyre, 'Ben onu suda boğarak öldüreceğim' dedi. Ayaklarına bir değirmen taşını bağlayarak onu Fırat nehrine attı. Sihirbaz kadın, ayağına değirmen taşı bağlı olduğu halde suların üzerinde dikilip durdu. Suyla birlikte akıp gitmeye başladı. Onu ellerinden kaçırmış olacaklarından korktular. İbn Hübeyre, 'Onu yakalayıp getirene şu kadar ödül vereceğim' dedi. Orada hazır bulunan ve İbn Hübeyre'nin vaad ettiği ödüle rağbet eden sihirbazlardan biri, 'Bana içi su dolu cam bir kâse getirin' dedi. İstediği kâseyi getirdiler. Kâseyi alıp üzerine oturdu ve değirmen taşına doğru gitti. Değirmen taşını kâse ile vurarak param parça etti. Sihirbaz kadın da sulara düşüp boğuldu.

Bu gibi rivayetleri nakleden kıssacı ve bazı cahil hadisçileri dinleyen bilgisiz insanlar onların söylediklerinin doğruluğuna inanmaktadırlar. Onların söylediklerinin doğruluğuna inananlar Peygamberliği bilmemektedirler. Peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin de bu türden şeyler, Peygamberlerin de bu sihirbazlar gibi kimseler olduğuna inanabilirler.

(وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى)

"Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez."[177]

Cahil kimseler, sihirbazların bu anlatılanlardan daha tuhaf ve daha feci şeyleri yapabileceklerine de inanırlar. Şöyle ki: Onlar, Hz. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sihir yapıldığına, sihrin onu çok etkilediğini, hatta "Ben bir şeyi yapmadığım ve söylemediğim halde o şeyi yapmışım veya söylemişim gibi hayal ediyordum" dediğini iddia ederler.

Yahudi bir kadın, hurma çiçeğinin kabuğu, tarak ve bez parçası içine koyduğu sihir malzemesini bir kuyunun dip taşının altına yerleştirmişti. Bu sihir oradan çıkarıldıktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine ârız olan o halden kurtulmuştu. Cenab-ı Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında ortaya attıkları bu iddianın sahipleri olan kâfirleri yalanlama bağlamında şöyle buyurmuştur:

(وَقَالَ الظّٰالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا)

177 Ta-ha, 20/69

"Zalimler, (inananlara): "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler."[178]

Bu gibi rivayetler, aşağılık ve değersiz cahillerle oynamak, onları 'peygamberlerin mucizeleri meğer boş şeylermiş' demeye sürüklemek, o mucizelere dil uzattırmak ve peygamberlerin mucizeleriyle sihirbazların yaptıkları işler arasında bir fark olmadığına, hepsinin aynı türden şeyler olduklarına inandırmak için inançsız kimseler tarafından uydurulmuştur. Tuhaftır ki bazı kimseler, hem peygamberleri tasdik edip onların gösterdikleri mucizelerin gerçek olduğuna inanırlar hem de sihirbazların yaptıkları bu gibi şeylerin doğruluğuna inanırlar. Oysa Yüce Allah (وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتَى) **"Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez"**[179] buyurmuştur. Bu inançta olanlar, Cenab-ı Allah'ın yalanladığı, iddiasının asılsız olduğunu, tuttuğu yolun yol olmadığını bildirdiği kimseleri doğrulamış olmaktadırlar.

Cahilliği sebebiyle Yahudi kadının, yapacağı sihrin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bedenine etki edeceğine inanarak ona sihir yapmış olması mümkündür. Ama Cenab-ı Allah, onun sihri gizlediği yerden Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* haberdar etti. Kadının da yaptığı kötülükten dolayı cehaletini ortaya çıkardı. Kadın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sihrin etkisinden kurtulduğu takdirde nübüvvetini ispatlamış olacağını düşünerek bunu yapmıştı. Yoksa bu sihir, ona zarar versin ve durumunu karmaşık hale getirsin diye yapmış değildi. Diğer taraftan konuyla ilgili hadisi rivayet eden ravilerin tamamı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* durumunun karmaşık hale geldiğini söylemiş değillerdir. Aksine bu ifade, hadise daha sonraları eklenmiş olup hadisin aslında mevcut değildir.

Peygamberlerin mucizeler ile hayallere kaptırmaya ilişkin anlattığımız diğer şeyler arasındaki farkı şöyle açıklayabiliriz: Peygamberlerin mucizeleri kendi hakikatleri üzeredir. İçleri dışları gibidir. Üzerlerinde ince bir tefekküre daldığınızda, sahihliğini ve gerçekliğini daha iyi kavrarsınız. Bütün yaratılmışlar onların emsallerini ve benzerlerini getirmeye çabalasalar bunu başaramazlar. Sihirbazların allayıp pullayarak eşyayı olduğundan farklı

178 Furkan, 25/8
179 Ta-ha, 20/69

göstermeye çalışmaları ve hayal oyunları, gerçekliği olmayan asılsız şeyler göstermek için yapılan bir nevi hile ve ince oyunlardır. Sihirbazların olduğundan farklı gösterdikleri şeyler, derin bir tefekkür ve araştırma neticesinde anlaşılır. Bunu öğrenmek isteyen herkes, çabalama neticesinde herhangi bir sihirbaz kadar öğrenebilir ve onun yaptıklarının benzerini yapabilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sihrin anlamı ve gerçeği üzerine bir şeyler söyledik. Bu söylediklerimiz, ilgilenen kimseyi sihrin genel mahiyeti ve yöntemi hakkında yeterli bilgiye sahip kılar. Hile ve göz boyamaları da içine katarak sihri bütün yönleriyle ele almaya kalkarsak konu uzar ve sırf bu konuda müstakil bir kitap yazma ihtiyacı doğar. Maksadımız burada sadece sihrin mana ve hükmünü açıklamaktır. Şimdi fakihlerin sihrin hükmü hakkında söylediklerini aktarmaya sıra geldi. Burada ayetin bu konuda verdiği hüküm açıklanacaktır. Sihir yaptığını iddia edenlere de işledikleri günahın büyüklüğüne ve çıkardıkları fesadın çokluğuna göre uygulanacak cezalar anlatılacaktır.

Doğrusunu Allah daha iyi bilir.

Sihirbazın Hükmü Hakkında Fakihlerin İhtilafı ve Selefin Bu Konuda Söyledikleri

Abdulbaki, Hübeyre'nin şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah şöyle demiştir:

(مَنْ أَتَى كَاهِنًا، أَوْ عَرَّافًا، أَوْ سَاحِرًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ، فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

"Bir kimse kâhine, müneccime veya sihirbaza gider de onun söylediklerinin doğru olduğunu kabul ederse, Allah Teâlâ'nın Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ***indirdiklerini inkâr etmiş olur."***[180]

Abdullah, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Hafsa'nın *radıyallahu anh* cariyesi, Hafsa'ya *radıyallahu anh* sihir yaptı. Yaptığı

180 Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Hasan b. Mansur et-Taberi er-Râzî, Şerhu Usuli İtikadi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaa: 6/1102

sihri, (gizlediği yerde) buldular. Kendisi de suçunu itiraf etti. Hafsa'nın *radıyallahu anh* emri üzerine Abdurrahman b. Zeyd o cariyeyi öldürdü. Hz. Osman *radıyallahu anh* durumdan haberdar olunca, yapılanlardan hoşlanmadı ve rahatsız oldu. Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* kalkıp yanına gitti ve durumu kendisine açıkladı. Hz. Osman *radıyallahu anh*, kendisinden izin alınmadan sihirbaz öldürüldüğü için durumdan hoşlanmamış ve rahatsız olmuştu.

İbn Uyeyne, Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Becale'nin şöyle dediğini işittim: "Ben, Cüzey b. Muaviye'nin kâtibiydim. Kendisine İmran'dan bir mektup geldi. Mektupta, "Sihir yapan erkek kadın herkesi öldürün!" diye yazıyordu. Bunun üzerine biz de üç sihirbaz öldürdük.

Ebu Asım, Eş'as'tan rivayetle Hasan'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Sihirbaz, tevbe etmesi istenmeden öldürülür."

Müsenna b. Es-Sabah, Amr b. Şuayb rivayet ederek dedi ki: "Hz. Ömer *radıyallahu anh* bir sihirbazı yakaladı. Onu göğsüne kadar yere gömdü ve ölünceye kadar da o vaziyette bıraktı."

Süfyan, Salim b. Ebi Ca'd'ın şöyle dediğini rivayet etti:

"Kays b. Sa'd, Mısır'a vali oldu. Sırları etrafa yayılmaya başladı.

"Kim benim sırrımı ifşa ediyor?" diye sordu.

"Buradaki bir sihirbaz yayıyor" dediler.

Kays, sihirbazı yanına çağırdı. Sihirbaz kendini savunarak şöyle dedi: "Bir yazı yayınladığında o yazının içeriğini biliriz. Ama yazı mühürlü bir zarfın içindeyse, içeriğini bilemeyiz." Kays, ilgililere emir verdi; sihirbaz öldürüldü."

Ebu İshak eş-Şeybânî, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إِنَّ هَؤُلَاءِ الْعَرَّافِينَ كُهَّانُ الْعَجَم، فَمَنْ أَتَى كَاهِنًا يُؤْمِنُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ بَرِئَ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

"Şu arraflar, acemlerin kâhinleridirler. Bir kimse kâhine gider de onun söylediklerinin doğruluğuna inanırsa, Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ***indirilenlerden uzak olur!"***[181]

Mübarek, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cündüb bir sihirbazı öldürdü."[182]

Yunus, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslümanların sihirbazları öldürülür. Ama ehl-i kitabın sihirbazları öldürülmez. Çünkü Lebid b. A'sem adında Yahudi bir erkek, Hayber Yahudilerinden de Zeynep adında bir kadın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sihir yapmışlardı; ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları öldürmemişti."

Ömer b. Abdulaziz'in, "Sihirbaz öldürülür" dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması, sihirbazın öldürülmesinin vacip olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. Hatta bazıları, sihirbazın kâfir olduğunu kesin bir dille ifade etmişlerdir. İleride de anlatacağımız gibi İslam âleminin önde gelen büyük şehirlerindeki fakihler, sihirbazın hükmü konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Şücâ', Hasan b. Ziyad'dan rivayetle Ebu Hanife'nin sihirbaz hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Sihirbaz olduğu bilinen bir kimse öldürülür. Öldürülmeden önce kendisinden tevbe etmesi istenmez. 'Ben sihirbazlığı bırakıyor ve tevbe ediyorum' demesine de itibar edilmez. Sihirbazlık yaptığını ikrar ederse, kanı helal olur. İki şahit aleyhine tanıklık ederek sihirbaz olduğunu söyler ve sihirbaz olduğunun anlaşılmasını sağlayacak şekilde onu tavsif ederlerse, öldürülür. Öldürülmeden önce kendisinden tevbe etmesi istenmez. "Ben daha önceleri sihir yapıyordum. Ama epey zaman oldu ki bırakmışım" derse sözü doğru kabul edilir ve öldürülmez. Aynı şekilde "Bir defasında sihir yapmıştı. Ama epey zaman oldu ki sihri bırakmıştır" şeklinde hakkında tanıklıkta bulunulursa öldürülmez. Ancak

181 Musannef İbn Ebi Şeybe: 5/42

182 Rivayette adı geçen Cündüb, Abdullah b. Süfyan el-Beceli'nin oğludur. Hasan, İbn Sirin ve Ebu Miclez kendisinden rivayetlerde bulunmuşlardır. Hicretin 60. yılından sonra vefat etmiştir. "Hülasatu Tehzibi'l Kemal" adlı eserde bu zat hakkındaki bilgiler böyledir.

"O şimdi de sihir yapıyor" diyerek aleyhinde tanıklıkta bulunulur ve kendisi de bu yönde bir ikrarda bulunursa öldürülür.

Aynı şekilde Müslüman köle ile zimmî köle ve hür olan zimmî, sihir yaptıklarını ikrar ederlerse kanları helal olur, öldürülürler, tevbeleri de kabul edilmez. Yine bir köle veya zimmînin sihir yaptığına tanıklık edilir ve sihirbaz olduğunun anlaşılmasını sağlayacak şekilde tavsif edilirse tevbesi kabul edilmez, öldürülür. Köle veya zimmî, önceki zamanlarda sihir yaptığını ikrar eder; ama epey zamandır sihri bıraktığını söylerse, sözü doğru kabul edilir. Aynı şekilde onun geçmişte bir defasında sihir yaptığına tanıklık edilir, ama şimdi sihirbaz olduğuna tanıklık edilmezse, öldürülmez.

Kadına gelince; onun sihirbaz olduğuna tanıklık edilir veya kendisi bu yönde bir ikrarda bulunursa, öldürülmez. Ama sihri terk ettiğine kesin kanaat getirilinceye kadar hapsedilir ve dövülür. Cariye ve zimmî kadının da sihir yaptığına tanıklık edilir veya kendisi bu yönde bir ikrarda bulunursa öldürülmez. Ama bütün bu sihir işlerini terk ettiği anlaşılıncaya kadar hapsedilir." Buraya kadar anlattıklarımız, Ebu Hanife'nin görüşleriydi.

İbn Şücâ' dedi ki: Sihirbaz erkek ile kadına, mürted erkek ile kadının hükmü uygulanır. Ancak sihirbaz, sihir yaptığını ikrar eder ya da sihir yaptığına dair aleyhinde tanıklık edilirse, o zaman mürtedlikte sebat etme konumuna gelmiş olur.

Muhammed b. Şücâ', Ebu Ali er-Râzî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Ebu Yusuf'a, Ebu Hanife'nin, sihirbazın öldürülmesi ve öldürülmeden önce kendisinden tevbe etmesinin istenmemesine dair görüşünü ve sihirbazın neden mürted gibi muameleye tabi tutulmadığını sordum. Ebu Yusuf şöyle cevap verdi: "Sihirbaz küfrünün yanı sıra yeryüzünde fesat çıkarmaktadır. Fesat çıkaran kişi, birini öldürdüğünde kendisi de öldürülür."

Sihir Suçunun Sübutu Ya İz Sürüp Araştırmakla Ya da İhbarla Olur

Ebu Yusuf'a sihirbazın kim olduğunu sordum. Şöyle cevap verdi: "Yaptığı işten dolayı kendisine kısas uygulanan kimsedir. Yahudilerin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıklarında ve konuyla ilgili olarak gelen haberlerde anlatıldığına göre sihir neticesinde bir kimse ölmüşse, sihirbaz da öldürülür. Ama sihirden dolayı kimse ölmemişse, sihirbaz öldürülmez. Nitekim Lebid b. A'sem, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sihir yapmıştı. Ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sebeple hayatını kaybetmediği için Lebid'i öldürmemişti.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlatılanlarda, failinin ölüm cezasını hak ettiği sihrin açıklaması yapılmamıştır. Kendisine sihir yapılan kişiye ne el sürerek ne herhangi bir ilaç içirerek zarar verilebileceğine inanan cahiller gibi, Ebu Yusuf'un sihrin böyle bir etkisinin olacağına inandığını zannetmek doğru olmaz. Yahudilerin içine sihirlj bir şeyler katarak yedirdikleri yemekle Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* öldürmeyi amaçlamış olmaları mümkündür. Ama Yüce Allah, onu Yahudilerin kötü niyetlerinden haberdar kılmıştı. Nitekim Zeynep adında Yahudi bir kadın, zehirli bir koyunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ikram etmişti. Koyun, zehirli olduğunu ona haber vermişti. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Şu koyun zehirli olduğunu bana haber veriyor!"*** demişti.[183]

Ebu Musab, İmam Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Müslüman kişi sihir yaparsa öldürülür. Öldürülmezden önce tevbe etmesi de istenmez. Çünkü Müslüman kişi gizlice dinden çıkarsa, Müslüman olduğunu diliyle söylediğinde gerçek anlamda tevbe ettiği bilinemez."

İsmail b. İshak dedi ki: "Ehl-i kitaptan olan sihirbaz, İmam Mâlik'e göre öldürülmez. Ancak yaptığı sihir sebebiyle Müslümanlara zarar vermişse, ahdini bozduğu için öldürülür."

İmam Şafiî dedi ki: "Sihirbaz, "Ben adam öldürmek için bir iş yapıyorum. Ama bazen hata ediyorum bazen de isabet ediyorum. Bu adam

183 Darimi, Sünen: 1/28

benim yaptığım işten dolayı öldü" derse, ölen adam için diyet ödenmesi gerekir. Ama "Yaptığım iş sebebiyle adam ölür ve ben bu adamı öldürmeyi de kastetmiştim" derse, bu sihirbaz kısas gereği öldürülür. Lâkin "Adam, benim yaptığım iş sebebiyle hastalandı, ölmedi" der de ölenin velileri, sihirbazın eylemi sebebiyle öldüğünü söylerlerse, ölen adam için diyet ödenmesi gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmam Şafiî sihirbazı, yaptığı sihir sebebiyle kâfir saymadı; sadece diğer caniler gibi cani saydı. Selef ulemasının önceki sayfalarda naklettiğimiz görüşlerine göre sihirbazın, büyücülük damgasının vurulması nedeniyle öldürülmeyi hak etmesi gerekir. Bundan da anlaşılıyor ki selef uleması, sihirbazı kâfir saymışlardır. İmam Şafiî'nin bu konudaki görüşü onların tümünün görüşlerinin dışında kalmaktadır. Çünkü onlardan hiçbiri, yaptığı sihrin etkisiyle başkasının ölümünü, sihirbazın öldürülmesine gerekçe saymamışlardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki sayfalarda sihrin manasını ve çeşitlerini açıklamıştık. Kadim zamanlarda Babillilerin yaptığı sihrin ilk çeşidinden ve Sabiilerin de sihirle ilgili görüşlerinden de bahsetmiştik. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de buna şöyle değinilmektedir: **"İki meleğe ilham edilen (sihir)"**[184] Doğrusunu Allah daha iyi bilir, ama sihrin ilk çeşidi bu olsa gerek. Bu sihri söyleyen, yapan ve doğru olduğunu söyleyen kâfirdir. Mezhebimiz (Hanefî) âlimlerinin, "Tevbe etmesi istenmeden öldürülür!" dedikleri bu tür sihirle uğraşanlar olsa gerek. Ayette kastedilen sihir çeşidinin bu olduğunu şu rivayet ispatlamaktadır:

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ اقْتَبَسَ عِلْمًا مِنْ النُّجُومِ، اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنْ السِّحْرِ)

"(Yıldızlara bakarak gelecekten haber verme ilmi denilen) İlm-i nücumdan bir şeyler iktibas eden, sihirden bir bölüm iktibas etmiş olur."[185]

184 Bakara, 2/102
185 İbn Mâce: 4/670

Bu hadis, iki manaya delalet etmektedir:

1-Ayette kastedilen sihir, sihirbazların yıldızlara nispet ettikleri sihirdir. Zaten Babillilerin ve Sabiilerin yaptıkları da bu türden bir sihirdi. Çünkü anlattığımız diğer sihir türlerinin sihirbazlara göre yıldızlarla ilgisi yoktur.

2-Kötülenen ve yerilen "sihir" kelimesi yalın olarak kullanıldığında sihrin bu türü akla gelir. Bu da şunu ispatlıyor: Selef ulemasının bildiği ve tanıdığı, faillerinin de yıldızlarla bağlantılı kılmasalar bile mucize diye nitelediği sihir, başka değil bu tür bir sihirdir. Failinin öldürülmesinin istendiği sihir de budur. Selef uleması ilaç, koğuculuk, jurnalcilik, gözbağcılığı ve diğer şekillerde yapılan sihirler arasında hüküm bakımından herhangi bir ayrıma gitmemişlerdir. Herkesçe bilindiği gibi bu tür sihirleri yapan, yaptığı sihrin kullar tarafından gösterilmesi mümkün olmayan bir mucize olduğunu iddia etmediği takdirde öldürülmeyi hak etmez. Bu da şunu ispatlıyor: Selef uleması, yaptığı sihri mucize olarak nitelemeyen sihirbazın öldürülmesini gerekli görmemişlerdir. Zira mucizeyi sadece peygamberler, kendi nübüvvetlerinin gerçekliğini ispatlamak için gösterirler.

Bu bakımdan sihir, iki anlama gelmektedir:

Biri, önce anlatmış olduğumuz Babillilerin sihri, diğeri de okuyucu ve tılsımcıların güya şeytanları kendi hizmetlerinde kullanmaları şeklinde icra edilen sihirdir. Bunların her ikisini de yapan kâfirdir.

a-Bu sihirde gezegenlere tazim vardır ve gezegenlerin ilah olduklarına inanılmaktadır.

b-Bu sihri yapanlar her ne kadar Allah ve Resûlü'nun varlığını kabul etmekteyseler de cinlerin kendilerine gaybdan haber verdiklerini, canlıların şekillerini değiştirebildiklerini, havada uçabildiklerini, su üstünde yürüyebildiklerini ve benzer şeyler yapabildiklerini iddia etmekte, peygamberlerin yaptıklarıyla yalancı ve uydurukçu sihirbazların gösterdikleri fevkalade hallerin benzer şeyler olduklarını ileri sürmektedirler. Böyle olunca da, sihirbazlarla aynı kategoride sayılan peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin yalan ve uyduruk şeyler olması ihtimal dâhiline girer ki,

bu kabul edilir bir şey değildir. Bu gruptaki sihirbazların da bu bakımdan kâfir sayılmaları gerekir. Çünkü bunlar, Peygamberlerin sıdk/doğruluk sıfatını bilmemektedirler.

Sahabilerin ne durumda olduklarını ve sihirlerinin ne anlama geldiğini araştırmaksızın öldürülmelerini gerekli gördükleri sihirbazlar, şu ayette sözü edilen sihirbazlardır:

(يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ)

"(Şeytanlar,) insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretiyorlardı."[186]

Burada sözü edilen sihir, sihir çeşitlerini anlatırken değindiğimiz kadim zamanlarda Babillilerin yaptığı sihirdir. Bunun, o zaman en çok kullanılan ve en yaygın olan sihir çeşidi olması mümkündür. O zamanlarda sihrin anlatmış olduğumuz diğer çeşitlerini yapanların da mevcut olması uzak bir ihtimal değildir. O sihirbazlar gaybdan haber verdiklerini, Babil sihirbazlarının yöntemini kullanarak hayvanların şekillerini değiştirdiklerini iddia ediyorlardı. Arap kâhinleri de bu kategoriye dâhil edilebilir. Bunların hepsi "kâfir" kelimesinin kapsamına girerler. Çünkü hepsi bu iddiada bulunmaktadırlar. Yaptıkları sihirlerin, peygamberlerin mucizelerine benzediğini söyleyebilmektedirler.

Selef ulemasına göre "sihir" kelimesi, hangi manaya gelirse gelsin, onlardan hiçbirinin sihir yoluyla insanların ölümüne sebebiyet verdikleri için sihirbazların öldürülmesi görüşünde olduğu nakledilmiş değildir. Aksine sihir işinin gerçekliğine inandığından dolayı öldürülmesi gerektiğine hükmetmişlerdir.

Gözbağcılarının el çabukluğuyla, iş yapanların akıl ve zekâyı geriletici ilaçlar ile öldürücü zehir içirenlerin, koğuculuk ve jurnalcilik yapanların, fesat çıkaran ve insanları birbirlerine düşürenlerin yaptıklarına gelince; bu işleri yapanlar, bu yaptıklarının hile ve aldatmaca olduğunu itiraf ederlerse, sihirbazlar dışında bu işleri yapan diğer insanlara uygulanan muamele,

186 Bakara, 2/102

kendilerine de uygulanır. Kâfir sayılmazlar. Tedip edilmeleri ve bu işlerden vazgeçirilmeleri gerekir.

Yukarıdaki ayette zikredilen sihirbazın kâfir ismini hak ettiğine şu ayet delalet etmektedir:

(وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ)

"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) verdikleri haberlerin ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi."

Süleyman Peygamber'in *aleyhisselam* hükümranlığı zamanında uydurdukları haberlere uydular. Müfessirlerin böyle dediği rivayet edilmiştir.

(وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا)

"Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar küfre girdiler."

Bu ayet şunu ispatlıyor ki; şeytanların ve şeytan tıynetli insanların uydurdukları haberler ve Süleyman'ın *aleyhisselam* sihir yaptığına dair iddiaları küfürdü. Allah Teâlâ onun aleyhine ortaya atılan iddiaları reddetti. Bu haberleri uydurup aralarında teâti eden şeytanların kâfir olduklarına hükmetti. Bundan sonra da şöyle buyurdu:

(يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ ۚ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ)

"(Şeytanlar,) İnsanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı."[187]

187 Bakara, 2/102

Ayet-i kerime o iki meleğin, sihir öğrettikleri kimselere 'sihrin caiz olduğuna inanarak onunla amel edip de küfre girme' demedikçe sihri öğretmediklerini haber vermektedir. Bu da, caizliğine inanılıp kendisiyle amel edilmesi durumunda sihrin insanı küfre götüreceğini gösteriyor.

(وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ)

"And olsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı." [188]

Doğrusunu Allah daha iyi bilir ya, bir kimse Allah'ın dinini bırakıp sihre bağlanırsa, ahirette onun nasibi kalmaz.

(وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ وَمَا هُمْ بِضَآرِّينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾)

(وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾)

102-"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil2deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Halbuki o iki melek, «Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme» demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı.

188 Bakara, 2/102

Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Halbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi."

103-"Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi!"

Yüce Allah bu ayette, sihir yapmanın imanın zıddı bir iş olduğunu göstermektedir. Çünkü iman, sihir yapmanın mukabili olarak gösterilmiştir. Bu da sihirbazın kâfir olduğuna delalet etmektedir. Kâfirliği sabit olunca da şayet daha önce Müslüman idiyse veya bir zamanlar Müslümanlık alameti kendisinde görülmüş ise, sihir yapmış olması sebebiyle küfre girmiş olur ve öldürülmeyi hak eder. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ) ***"Dinini değiştireni öldürün!"***[189] buyurmuştur. Ebu Hanife böyle demiştir.

Hasan'ın kendisinden nakline göre o, sihirbazın tevbe etmesi beklenmeden öldürüleceğini söylemiştir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerinden bu hususta ona muhalefet eden olduğunu da bilmiyoruz. Ancak Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin mürted ile sihirbazı birbirinden ayırdığını söylemiştir. Çünkü sihirbaz, sihir yapmakla küfre girmiş olmanın yanı sıra yeryüzünde fesat çıkarma suçunu da işlemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İnsanları boğarak öldüren ve meşru devlet düzenine karşı savaşan kimseleri, (hiç)kimseyi öldürmedikleri sürece öldürmüyorsunuz. Neden sihirbazı da aynı hükme tabi tutmuyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunların arasında fark vardır. İnsanları boğarak öldüren ve meşru devlet düzenine karşı savaşan kimseler, başkalarını öldürmeden önce de öldürdükten sonra da küfre

189 Buhari, İstitabetü'l Mürteddin, 2

girmiş olmadıkları için kendileri de öldürülmeyi hak etmezler. Çünkü ölüm cezasını hak edecek herhangi bir sebep onlardan meydana gelmiş değildir. Sihirbaza gelince o, başkalarını öldürse de öldürmese de yaptığı sihir sebebiyle küfre girer ve dolayısıyla öldürülmeyi hak eder. Sonra onun, küfre girmenin yanı sıra yeryüzünde fesat çıkarması da hadden öldürülmesini gerektirir. Bu cezası, tevbe ile de düşmez. Tıpkı meşru devlet düzenine karşı savaştığı için ölüm cezasını hak eden bir kimsenin ölüm cezasının tevbe ile düşmemesinde olduğu gibi. Sihirbaz da bu bakımdan meşru devlet düzenine karşı savaşan kimse gibi kabul edilmektedir. Çünkü onun ölüm cezası hadden verilen bir cezadır ve tevbe ile de düşmemektedir.

Yalnız sihirbaz, şu bakımdan mürtedden ayrılmaktadır. Mürted, küfürde sebat etme durumunda öldürülmeyi hak eder. Ama İslam'a dönünce küfrü üzerinden kalktığı gibi ölüm cezası da düşer. Anlattığımız bu konuda ulema, meşru devlet düzenine karşı savaşan kimsenin Müslüman veya zimmî olmasına bakmadıkları gibi, sihirbazın Müslümanı ile zimmîsi arasında da uygulanacak ceza bakımından bir ayrım yapmamışlardır. Bu sebepledir ki, kadın sihirbaz öldürülmez. Çünkü mezhebimiz (Hanefî) ulemasına göre meşru devlet düzenine karşı savaşan kadın hadden öldürülmez. Ama savaş sırasında bir kişiyi öldürmüşse kısas gereği öldürülür.

Sihirbazın tevbe etmesi istenmeden öldürülmesine ilişkin Ebu Hanife'nin görüşü başka bir kanaldan da gelmektedir:

Tahavi, Süleyman b. Şuayb'ın babasının, "Emali" adlı eserinde Ebu Yusuf'tan naklettiği nadiratta Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Gizli zındığı öldürün. Çünkü onun tevbe ettiği bilinemez." Ebu Yusuf, bu görüşe aykırı bir ifade nakletmiş değildir. Sihirbazın meselesini de bu hükme tabi kılmak sahih olur. Çünkü sihirbaz da gizlice küfre girer. Dolayısıyla o da zındık konumundadır. Tevbesinin kabul edilmemesi gerekir.

Şayet birileri, "Şu halde zimmî sihirbazın da öldürülmemesi gerekir. Çünkü onun kâfir olduğu apaçık bilinmektedir. Kâfirliği sebebiyle öldürülmemesi gerekir" diyecek olursa, ona cevaben şöyle denilebilir:

Onun üzerine yerleştirdiğimiz küfür, kendisinin bize izhar ettiği küfürdür. Ama sihri sebebiyle içine girmiş olduğu küfür, üzerine sabit bir şekilde yerleşmiş olan küfür değildir. Dolayısıyla sihri sebebiyle içine girdiği küfürden dolayı ona zimmî statüsünü veremeyiz. Bilindiği gibi sihirbaz, cizye ödeme karşılığında sihirbazlığa devam etmesini isteyecek olursa, bu isteğini kabul etmeyiz. O halde devam etmesini de caiz görmeyiz. Onun ile Müslüman bir sihirbaz arasında fark görmeyiz. Aynı şekilde zimmîbir sihirbaz, kâfirliği sebebiyle öldürülmeyi hak etmese bile, tıpkı meşru devlet düzenine karşı savaşanlarda olduğu gibi, yeryüzünde fesat çıkarma sebebiyle öldürülmeyi hak eder.

Ulemanın, zındığın tevbesinin kabul edilmeyeceğine dair söylemiş oldukları sözler, diğer zındıklar gibi küfür inancına sahip oldukları bilinen İsmailîler ile sair mülhitlerden tevbe etmelerinin istenmemesini ve tevbe etseler bile öldürülmelerinigerektirmektedir.

Şu hadis, sihirbazın öldürülmesi gerektiğine delalet etmektedir: Hasan b. Cündeb, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(حَدُّ السَّاحِرِ ضَرْبُهُ بِالسَّيْفِ)

"Sihirbazın cezası, kılıçla öldürülmesidir."[190]

Cündeb'in Kûfe'de Velid b. Ukbe'nin yanında bir sihirbazı öldürmesi olayı meşhurdur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Sihirbazın cezası, kılıçla öldürülmesidir"*** sözü iki manaya gelmektedir:

1-Sihirbazın öldürülmesinin vacip olmasıdır.

2-Sihirbaza uygulanan ceza bir haddir. Suç sabit olunca bu ceza tevbe ile düşmez. Ayrıca meşru devlet düzenine karşı savaşan âsilere ölüm cezası uygulandığı gibi, sihirbaza da aynı ceza uygulanır.

190 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/136

Hasan b. Ziyad'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir kimse "Ben önceleri sihirbazdım. Ama artık tevbe ettim" derse öldürülmez. Nitekim meşru devlet düzenine karşı savaşan âsi bir kimse de yakalanmadan tevbe edip geldiğinde öldürülmez."

Zira bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."[191]

Ayet-i kerime, isyan suçunu işlediği halde yakalanmadan tevbe edip gelenleri, ölüm cezasına çarptırılanlardan ayrı tutmaktadır. Şu ayet, meşru devlet düzenine karşı savaşan âsilere ölüm cezası verilmesi gerektiğine açıkça delalet etmektedir:

﴿اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürgün edilmelidir. Bu cezalar, onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."[192]

Bu ayet, sihirbazın da hadden öldürülmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü sihirbaz, sihir yapmakla yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışmakta, insanları bu fesada katılmaya çağırmakta, onları ifsad etmekte ve de küfre girmektedir.

191 Mâide, 5/34
192 Mâide, 5/33

Mâlik b. Enes ise sihirbazı zındık kategorisine koymuştur. Zındığın tevbesinin kabul edilmeyişi gibi sihirbazın da tevbesinin kabul edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Yine ona göre zimmî sihirbaz da öldürülmez. Çünkü o, daha önce kabullenmiş olduğumuz kâfirliği sebebiyle öldürülmeyi hak etmez. Müslümanlara zarar vermedikçe öldürülmez. Zarar verdiği takdirde ahdi bozduğu için harbîler gibi öldürülür. Zimmî sihirbazın zındıkla aynı kategoride sayıldığını daha önce ifade etmiştik. Gizli tuttuğu kâfirliğine cizye veya başka bir şey ödemesi karşılığında razı olup onu o halde bırakmamız caiz olmaz. Dolayısıyla zimmî sihirbaz ile İslam dinini benimseyen sihirbaz arasında herhangi bir fark yoktur. Diğer taraftan sihirbaz, meşru devlet düzenine karşı başkaldırıp savaşan kimse gibidir. Dolayısıyla zimmî halktan olanla zimmîliği benimseyen kimse arasında bir fark yoktur.

Şafiî mezhebine gelince; bu mezhebin, selef ulemasından farklı düşündüğünü önceki sayfalarda açıklamıştık. Çünkü Şafiîlerden hiçbir âlim, sihirbazın öldürülmesini yaptığı sihirden dolayı vacip görmemiştir. Aksine onun mutlak anlamda sihirbaz adını almış olmasından dolayı öldürülmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Bununla beraber sihirbazın başkasını öldürmesi sebebiyle kendisinin de öldürülmesi hususunda şu iki durumdan biri söz konusu olmaktadır:

1-Ya sihirbazın bir başkasını dolaylı ve öldürme sebebine tevessül etmeksizin öldürmesi (durumunda sihirbazın öldürülmesi) caiz görülür. Sihirbazların yaptıklarını iddia ettikleri bu öldürme şekli çok feci ve çirkin bir şeydir. Allah ve Resûlü'nübilen ilim ehli kimseler, sihirbazların bu yaptıklarını asla caiz görmezler. Çünkü böyle yaptıklarını iddia etmekle sihirbazlar, kendilerini Peygamberlere benzetmiş olmaktadırlar.

2-Ya da sihirbazın bir başkasını ilaç içirme ve benzeri bir işlem yaparak öldürmesi (durumunda sihirbazın öldürülmesi) caiz görülür. Böyle bir durumda sihirbaz, bir başkasına ilaç içirmek için hile ve desise yapar da adam o ilacı içer ve ölürse, sihirbazın diyet ödemesi gerekmez. Çünkü ölen adamın kendisi ilacı içmiş, kendi kendini öldürmüştür. Tıpkı bir adama bir kılıç verip de adamın o kılıçla kendini öldürmesi olayında olduğu gibi. Ama adam istemediği halde sihirbaz ona öldürücü bir ilaç içirirse -ki bu

ancak zorlama veya uyku halinde olur- burada sihirbaz veya başka bir katil aynı hükme tabi olur.

"Sihirbazın, "Sihrimde bazen hata eder, bazen de isabet ederim. Bu adam benim sihrim sebebiyle öldü" derse, bundan dolayı ölen adam için diyet ödemek gerekir" sözü anlamlı değildir. Çünkü bir adam bir başkasını bir demir çubukla yaralar ve bu şekildeki bir yaralama neticesinde vurulan kimseler bazen ölüyor bazen de hayatta kalabiliyorsa, vurulan ölse de ölmese de vurana kısas gerekir. Vurulanların bazen ölmesi bazen de hayatta kalması, kısasın uygulanmaması için bir gerekçe teşkil etmez. Çünkü kısasın sebebi, yaralama aleti olan demir çubukta gizlidir. Aynı şekilde sihirbaz da, sihir yaptığı adamın kendisinin sihri sebebiyle öldüğünü itiraf ettikten sonra kısasa tabi tutulur.

Buna şöyle bir itiraz gelebilir: "Demir çubukla vurma olayı, bazen öldüren bazen de hayatta bırakan sopa veya tokatla vurmadaki kasta benzer öldürme gibidir."

Bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Sopayla vurarak veya tokatlayarak öldürmek neden demir çubukla vurarak öldürmeye benzetiliyor? Sopa ve tokat silah değildir, demir çubuk ise silahtır diyerek aralarında bir fark gözetilecek olursa, silah sayılmayan herhangi bir araçla vurup öldürmelerden dolayı kısas uygulanmaması kısas uygulayabilmek içinse yaralama ve öldürmelerde mutlaka silah kullanılmış olması gerekir.

İmam Şafiî, "yaralayan kimse yaraladığı adamın hastalandığını ama ölmediğini söyler, fakat daha sonra ölmesi durumunda velilerine"adamımız, bu yaralamadan dolayı ölmedi" diye yemin ettirilirler. Bu şekilde velileri yemin ederlerse, yaralayana kısas uygulanmaz" demiştir.

Bu görüş, cinayetlerin ahkâmı konusunda mantığa ters düşmektedir. Zira bir kimse bir başkasını yaralar da adam yatağa düşer ve bir süre sonra ölürse, yaraladığı an itibariyle öldürme cinayetini işlemiş kabul edilir ve ona göre mahkûm olur. Ölenin velilerinin, adamlarının bu yaralamadan öldüğüne dair yemin etmelerine gerek kalmaz. Aynı şekilde sihirbaz da kendisine sihir yaptığı şahsın, sihir dolayısıyla hastalandığını itiraf ederse, aynı hükme tabi tutulur.

Bir kişi şöyle bir itirazda bulunabilir: "Aynı şeyi yaralanmadan ötürü hastalanan ve yatağa düşüp ölünceye kadar yataktan kalkamayan kimse için de söyleyebiliriz. Onu yaralayan kişiye uygulanacak hüküm konusunda ihtilafa düşüldüğünde, yaralananın velileri yemin ederek adamlarının o yaralanmadan dolayı öldüğünü söylemedikçe yaralayana ölüm cezası verilmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aynı şeyi şu adam hakkında da söylemelisin: "Bir adam elindeki kılıçla bir başkasına peş peşe darbelerle indirir ve adamcağızı hemen o anda öldürür, sonra da "Benim ikinci darbeyi indirmemden önce kendisinde var olan bir hastalıktan dolayı öldü" ya da "Benim darbelerimden dolayı ölmedi. Aksine Allah onu öldürüp yok etti" derse, öldürülenin velileri, onun darbeleri neticesinde öldüğüne dair yemin etmedikçe katile kısas uygulanmasın."

Böyle bir şeyi herhalde hiç kimse söylemez. Bizim de anlatmak istediğimiz budur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sihrin manasını, sihirbaza uygulanacak hüküm hakkında fakihlerin farklı görüşlerini yeterince anlattık. Şimdi de sihirle ilgili ayetin manalarını ve gerektirdiği hükümleri anlatmaya çalışacağız.

(وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ)

"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) verdikleri haberlerin ardına düştüler."[193]

Abdullah b. Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayette şöyle denilmektedir: "Bu ayette kendilerinden bahsedilen şeytan tıynetli kimselerden kasıt, Hz. Davud'un *aleyhisselam* oğlu Hz. Süleyman *aleyhisselam* ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin zamanında yaşamış olan Yahudilerdir." İbn Cüreyc ile İbn İshak'tan da benzer bir rivayet gelmiştir.

Rebi b. Enes ile Süddi dediler ki: "Ayette kendilerinden bahsedilenler, Hz. Süleyman'ın *aleyhisselam* zamanında yaşamış olan Yahudilerdir."

193 Bakara, 2/102

Diğer bazı âlimler de dediler ki: Her ikisi de yani Hz. Süleyman *aleyhisselam* ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin zamanında yaşamış olan Yahudilerdir. Zira sihrin peşinden giden Yahudiler, Hz. Süleyman'ın *aleyhisselam* zamanından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin zamanına kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yüce Allah, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* inkâr etmenin yanı sıra Kur'an'ı kabul etmeyip arkalarına atan Yahudileri, Hz. Süleyman'ın *aleyhisselam* hükümranlığı zamanında şeytanların uydurdukları yalan haberlerin peşine düşmüş olmakla nitelemiştir. Aslında "şeytanlar" derken Yüce Rabbimiz, insi ve cinni şeytanları kastetmiştir.

Ayette geçen (تَتْلُو) "tilavet eder" fiili, haber vermek ve okumak anlamlarına gelmektedir. Tâbi olmak anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Çünkü tilavet eden tâbi olur.

Ayette geçen (عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ) ifadesi bazılarına göre Süleyman'ın *aleyhisselam* hükümranlığı, bazılarına göre de onun mülkü anlamına gelmektedir. Ona karşı yalan haber uydurma anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Çünkü haber yalan ise (عَلَيْهِ تَلَا), doğru ise (عَنْهُ تَلَا) denir. Yalan veya doğru olduğu bilinmiyorsa her iki ifade de kullanılabilir.

(اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ)

"Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" [194]

Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr ve Katade'nin anlattıklarına göre Yahudiler Hz. Süleyman'ın *aleyhisselam* sihir yaptığını, hükümranlığını sihirle elde ettiğini ve bu sayede devam ettirdiğini iddia ediyorlardı. Yüce Allah onun sihirle ilgisi olmadığını bildirdi.

Muhammed b. İshak, Yahudi bilginlerinden birinin şöyle dediğini nakletti: "Muhammed'in dediklerine şaşmıyor musunuz? Süleyman'ın peygamber olduğunu söylüyor. Allah'a yemin ederim ki o sadece bir sihirbazdı." Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

194 Bakara, 2/80

(وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ)

"Süleyman sihir yaparak küfre girmedi."[195]"

Rivayet olunur ki Yahudiler, insanların kendilerine inanmasını sağlamak ve kendileri de yaptıkları takdirde bunu normal karşılasınlar diye Süleyman Peygamber'in *aleyhisselam* sihir yaptığını ileri sürdüler. Ama bu konuda yalan söylediler ve Hz. Süleyman'a iftira ettiler.

Anlatıldığına göre insanlar sihir yapmasınlar diye Süleyman *aleyhisselam* sihir kitaplarını toplayıp kürsüsünün altına ve hazinesinde bir yere gizlemiş, vefat edince de bu kitaplar ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine şeytanlar, "Süleyman bu sayede hükümranlığını sürdürmüş" dediler. Yahudiler etrafa yayılan bu haberi doğru kabul ettiler ve Süleyman'ın *aleyhisselam* sihirbaz olduğunu söylediler. Ayette geçen 'şeytanlar' ile insi şeytanlar kastedilmiş olabilir. Muhtemeldir ki Süleyman'ın *aleyhisselam* sağlığında kendisinin haberi olmadan şeytanlar, sihir kitaplarını onun kürsüsünün altına gizlemişlerdir. Vefat edince de bu kitapların ona ait olduğunu söylemişlerdir. Sihir kitaplarını Süleyman'ın *aleyhisselam* kürsüsünün altına insi şeytanların gizlemiş olması da mümkündür. Onun vefatından sonra da bu kitapları oradan çıkarmışlar ki insanlar, sihir kitaplarının ona ait olduğunu zannetsinler ve böylece kendileri de sihir yaparak insanları aldatabilsinler.

(وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ)

"Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i..."

Ayette geçen (الْمَلَكَيْنِ) kelimesindeki (lam) harfi mansub olarak (الْمَلَكَيْنِ) "melekeyni" şeklinde okunduğu gibi, mecrur olarak (الْمَلِكَيْنِ) "melikeyni" şeklinde de okunmuştur. "Melikeyni" şeklinde mecrur olarak okuyan, Harut ile Marut'u melekler dışında varlıklar olarak kabul etmiş olur.

Dahhâk'ın, "Harut ile Marut, Babilli, iri yarı iki kaba adamdı" dediği rivayet edilmiştir. Her iki kıraat/okuyuş tarzı da sahih olup birbirine ters

195 Bakara, 2/102

düşmemektedir. Zira "melikeyni" şeklinde okuduğumuzda mana şöyle olur: Bu iki melik/hükümdar sihrin etkisinde kalıp sihre aldandıkları ve toplumdaki diğer insanlar da kendilerinin sözlerine kandığı için bunların zamanında Yüce Allah iki melek indirdi. İndirilen melekler, hem bu iki hükümdara hem de diğer insanlara sihrin anlamını ve sihirbazların aldatmacalarını, onların küfre girdiklerini anlatıp tebliğ etmekle görevlendirilmişlerdi. Durum böyle olunca da iki okuyuş tarzından birine göre "melekeyni" şeklinde okumamız ve ayeti, **"iki meleğe ilham edilen sihir"** şeklinde anlamamız caiz olur.

Diğer okuyuşa göre de "melikeyni" şeklinde okumamız ve ayeti, **"İki hükümdara ilham edilen sihir"** şeklinde anlamamız caiz olur. Çünkü her iki hükümdar da kendilerine gelen ilahî emri insanlara tebliğ ve tanıtma ile görevlendirilmişlerdi. Nitekim Yüce Allah, Resûlü'ne *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyuruyor:

(وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ)

"Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama olarak indirdik."[196]

(قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا)

"Deyin ki: Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a) iman ettik."[197]

Cenab-ı Allah bu iki ayetin ilkinde indirmeyi Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* izafe etmiş, ikincisindeyse Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine gönderildiği ümmete izafe etmiştir.

Her ne kadar topluma sihiri tanıtıp öğretmekle görevli idiyseler de ayette özellikle iki meleğin, Harut ile Marut'un adı geçmektedir. Çünkü toplum, o iki meleğe tâbiydi. Sihrin manasını öğretmede ve asılsız bir şey olduğunu anlatmada en etkili yöntem, toplum kendilerine tâbi olsun diye,

196 Nahl, 16/89
197 Bakara, 2/136

bu iş için iki meleğin görevlendirilmesiydi. Benzer olan şu durumda olduğu gibi: Cenab-ı Allah, Musa ile Harun'a şöyle buyurmuştu:

﴿اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى﴾

"Firavun'a gidin, çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."[198]

Musa *aleyhisselam* ile Harun *aleyhisselam*, hem Firavun'a hem de onun tebaasına elçi olarak gönderilmişlerdi. Ama özel olarak Firavun'u muhatap almaları emredilmişti. Çünkü bu yöntem, onu ve tebaasını Allah'ın dinine davet etmede daha etkili ve yararlı olacaktı. Aynı şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Kisra ile Kayser'e İslam'a davet mektubu yazmıştı. Her ne kadar bütün insanlığa gönderilen bir peygamber idiyse de, mektubunda halklarını değil özellikle kendilerinin adlarını anmıştı. Çünkü önce de ifade ettiğimiz gibi yönetilenler, yönetenlere tâbidirler.

Bu minvalden olmak üzere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, İran Kisra'sına yazdığı mektubunda şu ifadeleri kullanmıştı: ***"İmdi Müslüman ol, selamet bul. Yoksa Mecusilerin vebali senin üzerine olur."***

Bizans Kayser'ine yazdığı mektubunda da şöyle demişti: ***"İmdi Müslüman ol, selamet bul. Yoksa erisilerin vebali senin üzerine olur."***

Yani sen iman edersen halkın da sana uyar. Ama sen imana gelmezsen, senden korktukları için halkın da imana gelmez. Onlar Müslümanlıkta da kâfirlikte de sana tâbidirler.

Allah bilir ya kanaatimce bu sebeptendir ki Babillilerden iki hükümdarı özel olarak seçip iki meleği onlara göndermiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuş:

198 Tâ hâ, 20/43-44

﴿اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ﴾

"Allah, meleklerden de Resûller seçer, insanlardan da."[199]

"Melekler halka veya hükümdarlara nasıl elçi olarak indirilip gönderilir?" denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Bu mümkün olup yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Zira Yüce Allah melekleri birbirlerine gönderdiği gibi peygamberlere de göndermiştir. Hatta peygamberlere gönderirken görenler onlardan kaçmasınlar diye cisimlerin kesif hale getirerek insan suretine büründürmüştür. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا﴾

"Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık, yine onu bir adam (suretinde) yapardık."[200]

﴿يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ﴾

"İnsanlara sihri ve özellikle de iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretiyorlardı."

Doğrusunu Allah daha iyi bilir ya, bu ayetin manası kanaatimce şöyledir: Allah Teâlâ insanlara sihrin manasını açıklasınlar ve uzak dursunlar diye sihrin küfür, yalan, aldatmaca ve asılsız bir şey olduğunu öğretsinler diye iki melek gönderdi. Nitekim Cenab-ı Allah, peygamberlerinin dili ile diğer yasak, sakıncalı ve haram şeyleri açıkladı ki insanlar o şeylerden uzak dursunlar ve o kötülükleri işlemesinler.

Sihir küfrü, eşyayı olduğundan farklı gösterme ve aldatmaca olduğundan, o zamanın insanları sihre aldanıp sihirbazların kendi şahısları için iddia ettikleri şeyleri tasdik ettiklerinden dolayı; insanların üzerindeki cehalet perdesini kaldırsınlar ve onları sihre aldanmaktan alıkoysunlar

199 Hac, 22/75
200 En'âm, 6/9

diye Yüce Allah iki melek gönderdi. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ)

"Biz ona iki apaçık yolu göstermedik mi?"[201]

Doğrusunu Allah daha iyi bilir ya kanaatimce bu ayet şu manaya gelmektedir: Biz insanoğluna hayır ve şerrin yollarını açıkladık ki, hayrı işlesin, şerden de uzak dursun. Nitekim Hz. Ömer'e *radıyallahu anh*, "Falan adam şer nedir bilmez!" demişler. Hz. Ömer *radıyallahu anh* de, "Öyleyse o, şerri bilenlere nispetle daha fazla şerre düşer" diye karşılık vermiş.

Sihrin manasını açıklamak ve insanları ondan men etmekle diğer küfür çeşitlerini, anneler ve kız kardeşlerle evlenmenin, zina, riba, içki içme ve benzeri kötülüklerin haramlığını anlatmak arasında fark yoktur. Zira yasaklanan ve haram kılınan şeylerden uzak durmak gerektiğini açıklarken güttüğümüz amaçla, hayırlı şeyleri yapmanın gerekliliğini açıklarken güttüğümüz amaç aynıdır. Zira bu amaca ulaşabilmek, ancak bu şeyler hakkında bilgi sahibi olduktan sonra mümkün olur. Aynı şekilde taatleri ve vecibeleri yerine getirmek de bunlar hakkında bilgi sahibi olduktan sonra mümkün olur. Bunları yapabilmek için bilgi sahibi olmak gerektiğine göre, şerden uzak kalabilmek için şerrin insanlara açıklanması gerekir. Bunun sağlanabilmesi de ancak bunlar hakkında bilgi sahibi olmakla mümkün olur.

Bazı kimseler, (وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ) **"iki meleğe ilham edilen (sihr) i"**ayetinin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: Şeytanlar, Süleyman'ı *aleyhisselam* yalanladıkları gibi, iki meleğe indirilenleri de yalanladılar. İki meleğin okuyup haber verdikleri sihrin kendilerine Allah tarafından indirilmiş olmadığını iddia ettiler.(فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا) cümlesinin "İnsanlar, onlardan sihir ve küfür öğreniyorlardı" anlamına geldiğini ileri sürdüler. Çünkü (وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا) **"Fakat şeytanlar küfre girdiler"** cümlesi, küfür manasını içermektedir. Buradaki zamir de o iki meleğe dönmektedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

201 Beled, 90/10

(سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰى وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَى)

"Allah'a karşı derin saygı duyarak O'ndan korkan öğüt alacaktır. En bedbaht kimse (kâfir) ise, öğüt almaktan kaçınır."[202]

(وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ)

"Kimseye (sihir) öğretmiyorlardı."

İki melek kimseye öğretmiyorlardı. Yani sihirden şiddetle sakındırmadan

(اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ)

"Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Bu görüşte olan kişiyi böyle bir yorumda bulunmaya zorlayan etken, herhalde Cenab-ı Allah'ın sihri ve sihirbazları yermesine rağmen iki meleğe sihir indirmesini kabullenemeyişidir. Aslında bu fikri onun böyle bir yorumda bulunmasını gerektirmemektedir. Çünkü yerilip kınanan iş, sihri insanlara açıklayıp onları sihirden men etmek değil, sihir yapmaktır. Hatta sihrin manasını bilen herkesin, sihirden uzak durmaları için bilmeyenlere anlatıp onları bundan sakındırması gerekir. Sihre aldanıp düzeni ve dengesi bozulan birini gördüğümüzde bunu yapmamızı Allah bize farz kılmıştır.

(اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ)

"Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme"

Ayette "fitne" olarak geçen ve "imtihan" şeklinde tercüme ettiğimiz kelime, bir şeyin iyilikte ve kötülükte ortaya çıkan durumu demektir. Mesela Araplar sağlam mı, hileli mi olduğunu anlamak istedikleri altını ateşe tuttuklarında 'altını imtihan ettim' anlamında (فَتَنْتُ الذَّهَبَ) derler. İmtihan

202 A'lâ, 87/10-11

da böyle bir şeydir. Çünkü imtihandaki kişinin durumu anlaşılır ve kendi durumunu kendisi söylemiş gibi olur. "Fitne" kelimesi buradan başka yerlerde azap manasına gelir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ)

"Azabınızı tadın!"[203]

Melekler, Babil halkına sihrin anlamını ve iç yüzünü anlattıkları için **"Biz ancak imtihan için gönderilmişiz"** demişlerdi. Katade, bu ayetteki "fitne" kelimesinin imtihan anlamına geldiğini söylemiştir. Doğrudur, çünkü Allah'ın nebi ve Resûlleri, gönderildikleri kavimler için birer imtihan idiler. Onlardan kimin güzel ameller işlediğini ortaya çıkarmak için gönderilmişlerdi. Ayette geçen "fitne" kelimesinin bildiğimiz fitne anlamına gelmesi de muhtemeldir. Zira o iki melekten sihir öğrenmiş olan kimselerin, bu öğrendiklerini kötü amaçla kullanmaları ve kötülüğe bulaşmaları da uzak bir ihtimal değildi. Bunu yapmaları halinde de mihnete düşmüş olacaklardı. Tıpkı diğer ibadetlerde olduğu gibi.

Melekler sihir öğrettikleri kimselere, "(Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" diyorlardı. Bu da sihir yapmanın kâfirlik olduğuna delalet etmektedir. Çünkü onlar, sihir yapmasınlar ve sihirle amel etmesinler diye Babil halkına sihir öğretiyorlardı. Onlara sihrin mahiyetini, ondan uzak durmanın çaresini öğretiyorlardı ki, insanlar sihri peygamberler tarafından gösterilen mucizelerle karıştırmasınlar ve böylece sihirle istidlalin geçersiz olduğunu anlasınlar.

(فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ)

"Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı."[204]

---

203 Zâriyât, 51/14
204 Bakara, 2/102

Ayette bahsi geçen eşlerin birbirinden ayrılması muhtemelen iki şekilde olur:

1-Sihri işiten kişi onunla amel ederek küfre girer; karısı Müslüman ise irtidat sebebiyle birbirlerinden ayrılmış olurlar.

2-Sihir yapan kişi karı koca arasında koğuculuk, jurnalcilik yaparak laf taşır, yaldızlı kelimeler kullanarak onları aldatıp ifsad eder, asılsız şeyleri allayıp pullayarak gerçekmiş gibi gösterir, böylece adamı eşinden ayırır.

(وَمَا هُمْ بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ)

"Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi."[205]

Ayette geçen "izin" kelimesi bilgi anlamında kullanılmıştır. "İzin" kelimesi harekesiz olduğunda isimdir. Harekeli olduğunda ise mastardır. فَهُوَ حَذِرٌحَذِرَ الرَّجُلُ حَذَرًا) denildiğinde burada geçen (حَذِرٌ) kelimesi isimdir. (حَذَرٌ) kelimesi ise mastardır. "İzin"kelimesi, iki şekilde de okunabilen kelimelerdendir. Mesela (شِبْه وَشَبَهمِثْل وَمَثَل) kelimelerinde olduğu gibi. Ayette geçen Allah'ın izninden kastın, Allah'ın onları kendi hallerine bırakmasıdır, diyenler de vardır. Hasan dedi ki: "Allah Teâlâ dilediğini korur; sihir ona zarar vermez. Dilediğini de sihirbazla başbaşa bırakır ve sihirbaz da ona zarar verir."

(وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ)

"And olsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı." [206]

Ayetin şu anlama geldiğini söyleyenler de vardır: Allah'ın dinini sihirle değiştirenlerin ahirette payları yoktur. Ahiretteki paydan kasıt ise, hayırdan alınacak olan paydır.

205 Bakara, 2/102
206 Bakara, 2/102

Hasan dedi ki: "Sihir yapanın ve sihrin doğruluğuna inananın dini yoktur."

Bu da sihir yapmanın ve sihrin doğruluğunu kabul etmenin küfür olduğuna delalet etmektedir.

(وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ)

"Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür!"

Ayette geçen (شَرَوْا) fiilinin satma anlamına geldiğine şairin şu sözü de bir örnektir:

(شَرَيْتُ بُرْداً لَيْتَنِيمِنْ بَعْدِ بُرْدٍ كُنْتُ هَامَه)

"Bürd'ü[207] sattım. Ondan sonra

Keşke ölüp gitseydim ben."

Yukarıdaki ayet-i kerime, sihri doğru saymanın ve onunla amel etmenin küfür olduğuna delalet etmektedir.

(وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا)

"Eğer onlar, iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı."

Bu ayetten de, sihre inanan ve sihirle amel edenler imandan ve takvadan uzaklaşmışlardır.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا)

"Ey iman edenler! "Râ'inâ (bizi gözet)" demeyin."[208]

207 Bürd, şairin kölesinin adı.
208 Bakara, 2/103

Kutrub dedi ki: "Râ'inâ (bizi gözet)" kelimesi Hicazlıların alayvâri kullandıkları bir kelimedir. Yahudilerin de bu kelimeyi aynı amaçla kullandıklarını söyleyenler olmuştur. Nitekim başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ)

"Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "İşittik, karşı geldik", "İşit, işitmez olası!" "Râ'inâ"(bizi gözet) derler."[209]

Yahudiler önceden kendi aralarında anlaşmış olarak bu kelimeyi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile alay etmek maksadıyla söylerlerdi. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا جَاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ)

"Sana geldiklerinde Allah'ın seni selâmlamadığı selâmla selamlıyorlar." [210]

Yahudiler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiklerinde güya selam veriyorlarmış gibi yaparak "Ölüm senin üzerine olsun" anlamında (Es-Sâmü aleyke) diyorlardı. Cenab-ı Allah bu durumdan Peygamberi'ni haberdar etti ve Müslümanların böyle bir ifadeyi kullanmalarını yasakladı. "Râ'inâ"kelimesinin her ne kadar gözetme ve kollama anlamına gelme ihtimali varsa da, Yahudilerin kullandığı şekilde alay manasına da gelme ihtimali vardır. Alay manası kastedilmiş olabilir düşüncesinden hareketle Müslümanların bu kelimeyi kullanmaları yasaklanmıştır. Bu kelime yalın olarak kullanıldığında her ne kadar gözetme anlamına gelmesi muhtemel ise de, alay manası da kastedilmiş olabilir. Lügatte bunun örnekleri vardır. Mesela "Va'd" kelimesi, hayra da şerre de ihtimali olan bir kelimedir. Buna şu ayetler örnek olarak gösterilebilir:

209 Nisâ, 4/46
210 Mücadele, 58/8

﴿اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

"Ateş.. Allah, onu kâfirlere vaad etti."[211]

﴿ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ﴾

"İşte bu, yalanlanamayacak bir tehdittir."[212]

"Vaad" kelimesi yalın olarak kullanıldığında şer değil, hayır manası anlaşılır. Aynı şekilde "Râ'inâ"kelimesi de iki manaya ihtimali olmakla birlikte yalın olarak kullanıldığında, gözetme ve kollama manasından çok alay manası akla gelir. Bu da hem iyiliğe hem de kötülüğe ihtimali bulunan kelimeleri, iyilik olarak anlaşılmasını sağlayacak bir kayıt koymadan yalın olarak kullanmanın caiz olmadığına, alay etmenin dinen sakıncalı olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde alay etmeye ve başka manaya gelebilecek olan kelimeleri kullanmak da dinen yasaklanmıştır. Kitabının manasını en iyi bilen, Allah'tır.

Kur'an'ın Sünnetle Neshedilmesi ve Neshin Çeşitleri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ اَوْ مِثْلِهَآ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾﴾

106-"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"

Söz sahipleri dediler ki: Nesh, gidermek demektir. Başkaları, "bir şeyi başka bir şeyle değiştirmektir" dediler.

211 Hac, 22/72
212 Hûd, 11/65

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ﴾

"Allah, şeytanın vesvesesini giderir."[213]

Allah, şeytanın peygamberlerin kalbine bıraktığı vesveseyi iptal edip giderir ve yerine muhkem ayetleri yerleştirir. Neshin, nakletmek manasına geldiğini söyleyenler de vardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"Biz yapmakta olduklarınızı (amel defterlerinize) naklediyorduk." [214]

Burada nakledilen farklı görüşler, neshin sözlük anlamıyla ilgilidir. Sözlükte ne anlama gelirse gelsin, dinî bir terim olarak yalın şekilde kullanıldığında, "nesh" kelimesi, ayetlerin hüküm ve okunma müddetlerini beyan eder. Bazen ayetin hükmü baki kalmakla birlikte okunuşu neshedilir. Bazen de okunuşu baki kalmakla birlikte hükmü neshedilir. Zaten neshin başka çeşidi de olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fıkıh ehlinden olmayan bazı müteahhirin âlimler Peygamberimiz Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında nesh olmadığını, şeriatta sözü edilen nesihten kastın önceki peygamberlerin şeriatlarında yapılan nesihler olduğunu söylemişlerdir. Mesela cumartesi tatili, namazın doğuya ve batıya yönelerek kılınması gibi neshler buna örnek gösterilebilir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, son peygamberdir. Onun şeriatı da kıyamet kopuncaya kadar hiçbir değişime uğramadan varlığını koruyacaktır.

Yukarıdaki görüşü dile getiren kimse belagattan ve lügat ilminden epey nasiplenmiş, ama fıkıhtan ve fıkıh usûlünden nasiplenememiştir. Hakkında herhangi bir kötü zan beslenmesine meydan vermeyecek kadar

213 Hac, 22/52
214 Câsiye, 45/29

da inancı sağlamdır. İnancının bozukluğuna dair herhangi bir işaret de görülmemektedir. Ama böyle bir söylemde bulunduğu için de muvaffakiyetten uzak kalmıştır. Çünkü kendisinden önce hiç kimse böyle bir şey demiş değildir. Aksine öncekiler ve sonrakilerle birlikte İslam ümmeti, Allah'ın dininde ve şeriatında birçok hükmün neshedildiğini anlamış bulunmaktadır. Bu konuda bize doğruluğundan hiç şüphe etmedikleri ve te'vil edilmesini doğru bulmadıkları bazı nakillerde bulunmuşlardır. Ayrıca Kur'an'da âmm, hass, muhkem, müteşabih ayetler bulunduğunuda akıllarıyla idrâk etmişlerdir. Kur'an ve Sünnette hangi saikle hass, âmm, muhkem ve müteşabih varsa, aynı saikle nasih ve mensuh da vardır. Çünkü bunların tümü aynı vecihle varid olmuş ve bize nakledilmiştir.

Kur'an'da neshin olmadığı görüşünü dillendiren adam, nasih ve mensuh ayetlerle bunların hükmü konusunda manayı zorlayarak ümmetin genel söyleminin dışına çıkarak hatalar işlemiştir. Onu buna zorlayan saikin ne olduğunu bilmiyorum. Onun hakkında en fazla zannettiğim şudur: Bu konuda nakilde bulunanların nakli hakkında bilgisi az olduğu, selef ulemasının söylediklerini ve ümmetin naklettiklerini bilmediği halde kendi re'yini kullanmıştır. Bu konuda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayetlerden biri şudur:

(مَنْ قَالَ فِي القُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ)

"Bir kimse Kur'an (tefsiri konusun)da kendi re'yi ile konuşursa, isabet etse bile hata etmiştir."[215]

Allah bizi de, Kur'an'da neshin olmadığı görüşünü dillendiren adamı da affetsin. "Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde neshin çeşitlerini, caiz olanını, caiz olmayanını yeterince anlatmış bulunmaktayız.

Nesihle ilgili ayette geçen (اَوْ نُنْسِهَا) kelimesine gelince, bunun unutma manasına gelen "nisyan" kökünden gelmesi muhtemel olduğu gibi, geciktirme ve erteleme manasına gelen (نَنْسَأْهَا)'den gelmesi de muhtemeldir. Mesela Arapça'da "Bir şeyi erteledim" cümlesinin karşılığı, (نَسَأْتُ الشَّيْءَ)

215 Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 1

ibaresidir. "Nesie" de, ertelenen vadeli borç demektir. Örnekler arasına şu ayet de katılabilir:

(اِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ)

"Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir."[216]

Ayette geçen "nesî'" kelimesi erteleme şeklinde tercüme edilmiştir.

Nesihle ilgili ayette geçen (اَوْ نُنْسِهَا) kelimesiyle unutma manası kastedilmişse bu demektir ki, Yüce Allah neshedilen ayetin okunuşunu insanlara unutturmuş, böylece onlar da o ayeti okumaz hale gelmişlerdir. Bu da iki şekilde olur:

1-İnsanlar neshedilen ayeti okumayı terk etmekle emrolunurlar. Günler geçince de onu unuturlar.

2-Ya da neshedilen ayetin okunuşu insanlara bir defada unutturulur ve o ayet hafızalarından silinir. Bu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir mucize olur.

Nesihle ilgili ayetin (نَنْسَأْهَاأَوْ)şeklinde okunmasına gelince şu mana ortaya çıkar: Cenab-ı Allah bir ayeti indirmeyi erteleyip indirmez. Maslahat bakımından onun yerine geçecek ya da kullar için daha yararlı olacak bir ayeti indirir. Ya da indireceği ayeti ileriki bir zamana erteler. O zaman geldiğinde indirir. Böylece de bu ayet önceki zamanda indirildiği varsayılan ayetin yerine geçmiş olur. Maslahat bakımından da onun yerine kaim olur.

(نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا)

"Yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Abdullah b. Abbas ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Sizi rahatlatma ve işinizi kolaylaştırma hususunda öncekinden daha hayırlı olan bir ayet getiririz. Mesela

216 Tevbe, 9/37

savaşta bir kişinin on düşman askeriyle savaşma yükümlülüğünün hafifletilmesinde olduğu gibi: (اَلْئَنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ) **"Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti."**[217]Savaşta bir kişinin on düşman askeriyle savaşma yükümlülüğü hafifletilmesi örneğinde daha sonra inen ayet öncekinden daha hayırlı idi.

Ayetin misliyle nesh edilmesine ise şu örnek gösterilebilir: Önceleri namaz kılarken Mescid-i Aksa'ya yönelme yükümlülüğü vardı. Ama daha sonra Kâbe'ye yönelme emri verilerek önceki hüküm, misli ile neshedilmiş oldu. Hasan'dan gelen bir rivayete göre ayetin daha hayırlısıyla neshedilmesinden kasıt, vakit ve maslahat açısından daha hayırlı ve yararlı olması ya da misliyle neshedilmesidir. Ulemanın tamamının ittifakına göre bu konuda varılan sonuç şudur: Sonra gelen neshedici ayet, yükünüzü hafifletme ve sizin için daha faydalı olması açısından önceki ayetten daha hayırlıdır. Yoksa okunuş bakımından sonraki ayetin neshedilen ayetten daha hayırlı olduğunu âlimlerin hiçbiri söylemiş değildir. Zira nazım ve okunuş bakımından Kur'an'ın bir kısmının diğer bir kısmından daha hayırlı olduğunu söylemek caiz değildir. Çünkü Kur'an'ın tamamı, Allah'ın mu'ciz kelamıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimseler, Kur'an'ın sünnetle neshedilmesinin mümkün olmadığına dair delil ileri sürerek karşı çıktılar. Çünkü her hâlükârda sünnet, Kur'an'dan daha üstün olamaz. Bu görüşün sahipleri birkaç yönden hatadadırlar:

1-Hadisin okunuş ve nazım bakımından Kur'an'dan üstün olduğunun kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü neshedenle neshedilenin nazım i'câzı bakımından eşit seviyede olmaları gerekir.

2-Selef uleması hadisin nazım bakımından Kur'an'dan üstün olamayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Nesheden hadisin neshedilen Kur'an'dan okunuş ve nazım bakımından üstün olması mümkün olmadığına göre, **"Yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz"** ayeti, nesheden hadisin neshettiği ayetten, hükümleri hafifletme veya maslahatı gözetme bakımından daha hayırlı olduğu anlamına gelmektedir.

217 Enfal, 8/66

Şu halde bir ayetin neshedilmesi, başka bir ayetle olabileceği gibi sünnetle de olabilir. Ulemadan hiçbiri, nesheden hadisin neshedilen ayetten okunuş bakımından daha üstün olduğunu söylememiştir. Bu ayet, Kur'an'ın sünnetle neshedilmesinin caiz olmadığından çok caiz olduğuna delalet etmektedir. Anlatmakta olduğumuz bu hakikat, neshedilen ayetin sadece okunuşunun neshedilmiş olmasını gerektirmektedir. Çünkü neshten bahseden ayette, neshedilen ayetin hükmünün neshedilmiş olduğuna değinilmemektedir. Zira neshle ilgili ilahî buyrukta (مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ) geçen "ayet" kelimesi, okunan şey anlamına gelmektedir. Okunan şeyin neshedilmesi durumunda o şeyin hükmünün de neshedilmiş olmasını gerektiren bir etmen yoktur. Hal böyle olunca nesh ayetine şöyle mana vermek daha uygun olacaktır: **"Biz bir ayetin okunuşunu neshettiğimizde veya onu unutturduğumuzda sizin için daha hayırlı muhkem bir ayeti sünnet yoluyla veya başka bir yoldan getiririz."**

"Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde bu konuda detaylı ve yeterli açıklamalarda bulunduk. Dileyenler inşallah oraya bakabilirler.

(وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾)

109-"Kitap ehlinden bir çoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir."

Mamer, Bu ayetle ilgili olarak Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yukarıdaki ayeti şu ayet neshetmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[218]"

Ebu Muhammed Cafer b. Muhammed el-Vasıti... Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh*; (لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ) **"Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin"**[219], (وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ) **"Sen, onlara karşı bir zorba değilsin"**[220], (فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ) **"Sen onları affet ve onlara aldırış etme"**[221], (قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللهِ) **"İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar"**[222] ayetlerinin tümünün şu ayetlerle neshedildiğini söylediğini rivayet etmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[223], (قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ) **"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle savaşın."**[224]

Şu ayetler ise çatışmasızlık ortamı sağlansın diye inmiş ayetlerdir:

(فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا)

"Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'an'dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir."[225]

(اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ)

"Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir."[226]

---

218 Tevbe, 9/5
219 Ğaşiye, 88/22
220 Kaf, 50/45
221 Mâide, 5/13
222 Câsiye, 45/14
223 Tevbe, 9/5
224 Tevbe, 9/29
225 Necm, 53/29
226 Fussilet, 41/34

(وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا)

"Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler."[227]

Doğrusunu Allah bilir ya bu mütareke ayetleri, hicretten ve savaşın farz kılınmasından önce nazil olmuşlardır. Müşriklerle çatışmasızlık tavsiye eden ayetlerin indirilmesinden maksat şuydu: Deliller ileri sürerek, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gösterdiği mucizelere ve ortaya koyduğu harika hallere bakıp düşünmelerini sağlayarak, bu gibi olağanüstü haller peygamberlerden başkasında görülmez dedirterek insanların dine davet edilmesi amaçlanmıştı. Bu mevzuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(قُلْ اِنَّمَا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ)

"(Ey Muhammed!) De ki: Ben size ancak bir tek şeyi, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütlüyorum. Arkadaşınız Muhammed'de cinnetten eser yoktur."[228]

(قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَاءَكُمْ)

"(Gönderilen uyarıcı,) "Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?" dedi."[229]

(اَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْاُولٰى)

"Önceki kitaplarda olanların apaçık delili (olan Kur'an) onlara gelmedi mi?"[230]

(فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ)

"O hâlde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?"[231]

227 Furkan, 25/63
228 Sebe', 34/46
229 Zuhruf, 43/24
230 Ta-ha, 20/133
231 Fatır, 35/3

(أَفَلاَ تَعْقِلُونَ)

"Akletmiyor musunuz?"[232]

(فَأَنَّى تُصْرَفُونَ)

"O hâlde, nasıl oluyor da (Hak'tan) döndürülüyorsunuz?"[233]

Bunlarda ve benzer ayetlerde inanmayanların, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* durumuna bakmaları, doğruluğuna ve peygamberliğine delalet eden mucizelerine dikkatle bakıp düşünmeleri tavsiye edilmektedir. Ancak Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicret ettikten sonra Cenab-ı Allah, müşriklerle savaşmasını emretti. Çünkü artık müşriklerin ileri sürecekleri karşı bir delilleri kalmamıştı. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberlik alametleri ve mucizeleri köylü, şehirli, uzak, yakın herkes tarafından, yalanlanamayacak yaygın haberlerle duyulmuş veya bizzat müşahede edilmiş, böylece peygamberliği inkâr edilemeyecek şekilde kesinleşmişti. İslam düşmanlarıyla savaşmayı farz kılan ayetleri ele aldığımızda inşallah savaş farizasından bahsedeceğiz.

(وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِي خَرَابِهَا اُولٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾)

114-"Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir. Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır."

232 Bkz. Bakara, 2/44, 76; Ali İmran, 3/65; En'am, 6/32; A'raf, 7/169; Yunus, 10/16; Hud, 11/51; Yusuf, 12/109; Enbiya, 21/10, 67; Kasas, 28/60; Saffat, 37/138.

233 Yunus, 10/32

Mamer, Katade'nin bu ayetin tefsirini yaparken şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayette Allah'ın mescidini yıkandan kastedilen kişi Buhtunnasr'dır. O, Mescid-i Aksa'yı tahrip etmişti. Bu işte Hristiyanlar da kendisine yardım etmişlerdi.

(اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَآ اِلَّا خَآئِفِينَ)

"Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler."

Bu ayette sözü edilenler, Hıristiyanlardır. Onlar Mescid-i Aksa'ya ancak gizlice sıvışarak girerlerdi.

Yakalandıklarında da işkence cezasına çarptırılırlardı. Dünyada onlar için rüsvaylık vardır. Yüce Allah onlar hakkında (حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ) **"Küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın"**[234] buyruğunu vermiştir.

İbn Nüceyh, Mücahid'in bu ayeti tefsir ederken şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayette kendilerinden söz edilenler Hıristiyanlardır. Çünkü onlar Mescid-i Aksa'yı tahrip etmişlerdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Katade'den gelen (rivayette) sanki bir ravi hatası vardır. Çünkü tarihçiler, Buhtunnasr'ın Hz. İsa'nın doğumundan çok uzun bir zaman önce yaşamış olduğunda görüş birliği etmişlerdir. Hıristiyanlar da Hz. İsa'dan sonra var olup onun dinine intisap etmişlerdir. Durum böyleyken nasıl olur da Mescid-i Aksa'yıtahrip ederken Buhtunnasr'ın yanında yer almış olurlar. Hıristiyanlık dini ancak İmparator Konstantin zamanında Şam'da ve Bizans'ta yayılmıştır. Bu da İslam'ın doğuşundan 200 küsur sene önceki bir zamana rastlar. Önceleri Hıristiyanlar yıldızlara ve putlara taparlardı. Onlardan gerçek Hıristiyanlığa geçenlerse dinlerini kendi aralarında gizliyor, başkalarından saklı tutuyorlardı. Bununla beraber Hıristiyanlar da Yahudiler gibi Mescid-i Aksa'ya saygı gösteriyorlardı. Mescid-i Aksa hakkında böyle bir inanışa sahip iken nasıl olur da orayı tahrip etmede başkalarına yardımcı olurlar?!.

234 Tevbe, 9/29

Bazı kimseler bu ayetin müşrikler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Çünkü onlar, Müslümanları Mescid-i Haram'dan alıkoymuşlardı. Mescidin harap olmasına çalışmaları ise, müşriklerin, Müslümanları Mescid-i Haram'a girip orayı şenlendirmelerine engel olmaları demektir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, zimmîlerin mescide girmelerinin men edilmesine iki cihetten delalet etmektedir:

1-﴿وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ﴾

"Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak edenden kim daha zalimdir." Allah'ın adının mescitlerde anılmasını yasaklamak iki şekilde olur:

a-Güç kullanarak zorla yasaklamak.

b-İnanç, din ve hâkimiyet yoluyla yasaklamak. Zira bir kimse dinî açıdan mescitlerde Allah'ın adının anılmasının yasaklanması gerektiğine inanırsa, o kimse için "Mescitte Allah'ın adının anılmasını yasakladı" demek doğru olur. Buradaki yasaklamadan kasıt, sakıncalı olduğunu söylemektir. Bir örnek olarak, "Allah kâfirleri küfürden, asileri de günah işlemekten men etti" dediğimizde buradaki men etmeden kasıt, "küfrün ve günahım haram olduğunu, yapmaları halinde azaba maruz kalacaklarını bildirdi" anlamıdır. Ayetteki men ve yasaklama her iki manaya da müsait olduğuna göre, men etme fiilini iki anlamda da kullanmak caiz olur.

﴿اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَآئِفِينَ﴾

"Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girmeleri gerekir."

Bu ayet, İslam düşmanlarının mescide girmeleri durumunda Müslümanların onları oradan çıkarmakla yükümlü olduklarına delalet etmektedir.

2-(وَسَعٰى فِي خَرَابِهَا)

"Mescidlerin yıkılması için çalışan..."

Mescidi yıkmak iki şekilde olur:

a-Kişinin bizzat kendi eliyle yıkması.

b-Yıkılması gerektiğine inanması. Çünkü İslam düşmanlarının inancı, mescitlerin yıkılmasını gerektiriyordu. Mescitlerin yıkılmasıyla ilgili ibarenin ardından şu ibare gelmektedir:

(اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَآئِفِينَ)

"Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler."

Bu ibare, önce de açıkladığımız gibi İslam düşmanlarının mescide girmelerine engel olmamız gerektiğine delalet etmektedir. Şu ayet de aynı yükümlülüğe delalet etmektedir:

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ)

"Allah'a ortak koşanların, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez."[235]

Mescitlerin imarı iki şekilde olur:

1-Mescitlerin inşâ edilmesi ve bakımının yapılması.

2-Mescitlere gitmeye devam etmek. Mesela "Falan adam falan mescidi imar ediyor" dediğimizde o adamın o mescide devamlı gittiği anlaşılır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz de bu hususta şöyle buyurmuştur:

235 Tevbe, 9/17

(إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالإِيمَانِ)

"Bir adamın mescide gitmeyi alışkanlık haline getirdiğini gördüğünüzde onun mümin olduğuna şahitlik edin."[236]

Bu hadis, aslında şu ayete dayanmaktadır:

(اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a inanankimseler imar eder."[237]

Bu ayet-i kerime, mescide devam etmenin mescidi imar etmek anlamına geldiğini bildirmektedir.

Hanefî uleması, gayr-ı Müslimlerin mescide girmelerini caiz görmektedirler. Yeri geldiğinde bunu inşallah açıklayacağız. Gayr-ı Müslimlerin mescide girme yasağının sadece Mescid-i Aksa ve Mescid-i Haram ile sınırlı olmayıp bütün mescitleri kapsadığına ayette geçen "mesacid" kelimesinin umum ifade eden bir kelime oluşu delalet etmektedir. Umum ifade eden kelimelerse bir delil olmaksızın tahsis edilemezler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Meclisin her yerine meclis denildiği gibi, mescidin de her yerine mescit denilmesi mümkündür. Dolayısıyla mescit adı bazen mescidin tamamı için kullanılabildiği gibi, bazen de orada secde edilen her bir yer için kullanılabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Dil bilimcilerin üzerinde ittifak ettikleri bir kurala göre bir ev için evler ifadesi kullanılamayacağı gibi, bir mescit için de mescitler veya iki mescit ifadesi kullanılamaz. Dolayısıyla yalın olarak kullanıldığında "mescit" kelimesi bütün mescitleri kapsamaz. Her ne kadar secde edilen yere mescit dense de bu kelime, o kapsama girmez. Bu yalın olarak değil de kayıtlı olarak kullanıldığında

236 Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 10
237 Tevbe, 9/18

"mescit" adıyla anılabilir. Yalın olarak kullanılan kelimenin hükmü, önceki kısımlarda anlatmış olduğumuz gibidir.

Ey itirazcı! Aslında sen de yalın olarak kullanılan "mescit" kelimesinin bütün mescitleri kapsadığını kabul etmektesin. Ancak bazı mescitleri tahsis ederek hüküm bakımından diğerlerinden ayırmak istemektesin. İşte bu, delil olmadan kabul edilebilecek bir şey değildir.

﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾﴾

115-"Doğu da, batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

Ebu Eş'as es-Semman, Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Karanlık bir gecede Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikteydik. Kıblenin ne tarafta olduğunu bilemedik. Her birimiz kendi bulunduğumuz tarafa yönelerek namaz kıldık. Sabah olunca da durumu Peygamber'e sallallahu aleyhi ve sellem anlattık. Bunun üzerine Allah Teâlâ* (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** *ayetini indirdi."*

Eyyub b. Utbe, Kays b. Talk'ın babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir grup sahabi yolculuğa çıkmışlardı. Yolda mola verip namaz kılmışlardı. Ancak kıblenin ne tarafta olduğunu bilemeyip şaşırmışlardı. Namazlarını kıldıktan sonra kıbleden başka bir tarafa yöneldiklerini anlamışlardı. Durumu kendisine anlattıklarında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Namazınız tamam olmuştur"*** buyurmuştu."

İbn Lühey'a, Bekir b. Sevade'den rivayetle dedi ki: "Bir adam, Abdullah b. Ömer'e *radıyallahu anh* , yolculukta hata ederek namazını kıbleden başka tarafa kılan bir kimsenin durumunu sordu. Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ona, ***"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"*** şeklinde cevap verdi."

Ebu Ali Hüseyin b. Ali el-Hafız, Muhammed b. Süleyman el-Vasıti'den rivayet etti ki, Ahmed b. Abdullah b. Hasan el-Anberi şöyle demiştir: Ebu Ubeydullah b. Hasan'ın, mektubunda şunu gördüm: Abdulmelik b. Ebi Süleyman el-Arzemi, Atâ b. Ebi Rebah'tan rivayet etti ki, Cabir b. Abdullah şöyle demiştir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir müfreze göndermişti. O müfrezede ben de vardım. Yoldayken karanlık bastırdı. Kıblenin ne tarafta olduğunu bilemedik. Kimimiz, 'kıbleyi tespit ettik' diyerek kuzeye doğru namaz kıldı ve kıldıkları tarafı belirlemek için de çizgi çektiler. Diğer arkadaşlarımızsa 'kıble şu taraftadır' diyerek güneye yöneldiler ve o tarafa çizgi çektiler. Sabah olup güneş doğduğunda, bütün çizgilerin kıbleden başka tarafa doğru çizilmiş olduğu görüldü. Yolculuğumuzdan döndüğümüzde durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduk. Sustu (bir şey demedi). Bunun üzerine Allah Teâlâ (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** ayetini indirdi.[238] Yani hangi tarafa yönelirseniz, Allah'ın rızası oradadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu iki rivayette kıble ayetinin nüzûl sebebi olarak, sefere çıkan sahabilerin kıble tespiti için ictihadda bulunarak namazı kıbleden başka tarafa kılmış olmaları gösterilmektedir.

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayette şöyle denilmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'den Medine tarafına yönelerek bineği üzerinde namaza duruyordu. Binek farklı taraflara da yöneliyordu. Bunun üzerine (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** ayeti indirildi. Mamer, Katade'nin bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet ilk kıble Mescid-i Aksa hakkında idi. Daha sonra Mescid-i Haram'a yönelme emrini içeren ayet bunu neshetti. Kıble değiştirilince Yahudiler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* daha önce Mescid-i Aksa'ya yönelirken sonra Mescid-i Haram'a yönelerek namaz kılmasını hoş karşılamadılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** ayetini indirdi."

238 Darekutni, Sünen: 1/271

Bazıları dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* önceleri namaz kılarken dilediği tarafa yönelmekte serbestti. Ancak zorunlu olmamakla birlikte Mescid-i Aksa'ya yönelirdi. Kâbe'ye yönelmesi emredilinceye kadar bu hal üzere devam etti. (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** ayeti, Kâbe'ye yönelme emrinin gelmesinden önceki serbestlik zamanıyla ilgilidir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yolculuk halinde kıble tespiti için içtihatta bulunduktan sonra kıble olduğu zannıyla bir tarafa yönelip namaz kılan ama daha sonra kıbleden başka tarafa namaz kıldığı anlaşılan kimsenin, namazının sahih olup olmayacağı hususunda ilim ehli ihtilaf etmiştir.

Mezhebimiz (Hanefî) müctehitlerinin tamamı ve Sevri dediler ki: "Eğer bu yolcu sorduğu takdirde kıble yönünü kendisine tarif edecek birini bulur da ona sormazsa, namazı geçerli olmaz. Ama böyle birini bulamaz ve kendisi kıble tespiti için içtihatta bulunduktan sonra kıble olduğuna kanaat getirdiği tarafa yönelerek namaz kılarsa, namazı geçerli olur. Bu durumda kıbleye sırtını dönmüş, doğuya veya batıya yönelmiş de olsa namazı geçerli olur."

Mücahid, Said b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehâi, Atâ ve Şabi'nin de bu görüşümüzde oldukları rivayet edilmiştir. Hasan, Zühri, Rebia ve İbn Ebu Seleme, "kıbleden başka tarafa kılındığı anlaşılan namazın vakit içindeyken iade edilmesi gerekir, ama vakit çıkmışsa yeniden kılınması gerekmez" demişlerdir.

İbn Vehb'in rivayetine göre İmam Mâlik de bu görüştedir.

Ebu Mus'ab'ın rivayetine göre İmam Malik bu konuda şöyle demiştir: "Kıbleye arkasını dönerek, doğuya veya batıya yönelerek namaz kılan kişi, vakit içindeyken namazı iade eder. Kıbleden azıcık sağa ya da sola dönerek kılmış ise iade etmesine gerek yoktur."

İmam Şafiî dedi ki: "Kıble tespiti için içtihatta bulunduktan sonra kıble zannederek doğuya doğru namaz kılan, ama sonra kıblenin batı tarafta olduğunu öğrenen kimse namazı yeniden kılar. Ama doğuya doğru namaza durmuş olan kimse, kıbleden azıcık sapmış olduğunu görürse, doğu sınırları

içinde kalmış olduğundan yön değiştirmiş sayılmaz. Sapmayı düzelterek namazına devam etmesi gerekir. Namaza yeniden başlaması gerekmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ)

"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır" ayetinin zahirine bakıldığında namazın herhangi bir tarafta kılınması halinde caiz olacağı anlaşılmaktadır. (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ) cümlesinde geçen ve "yüz" diye tercüme ettiğimiz "vech" Allah'ın rızasıdır. Yönelmekle emrolunduğunuz taraf, Allah'ın rızasıdır. Şu ayetlerde geçen "vech" kelimeleri de Allah'ın rızası anlamına gelmektedir: (اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ) **"Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz."**[239], (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ) **"O'nun rızasına ve iradesine uygun olanlardan başka her şey yok olacaktır."**[240] Önceki sayfalarda naklettiğimiz Âmir b. Rebia ile Cabir b. Abdullah'ın rivayetlerinde de anlatıldığı gibi, kıbleyle ilgili olarak inen ayette geçen "vech" kelimesi de Allah'ın rızasının her yönde olduğunu bildirmek maksadıyla indirilmiştir.

(فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** ayetinin binek üzerinde kılınan nafile namazlar ve kıblenin açıklanması hakkında indirildiği söylenecek olursa, biz de şöyle deriz:

Bütün bunların aynı zamana denk gelmesi imkânsız bir şey değildir. Kıble meselesi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soruluyor. Allah da bununla ilgili ayeti indiriyor. Bu ayetle de hepsinin hükmünü açıklamayı amaçlıyor. Sizin de bildiğiniz gibi her bir mesele için ayrı bir nass indirilseydi, nasslarda şöyle denilecekti: Kıblenin hangi tarafta olduğunu bilip de oraya yönelme imkânınız olduğunda bilesiniz ki Allah'ın yüzü (rızası) oradadır. Oraya yönelerek namazınızı kılın. Korku halinde veya seferde iseniz, yönelebileceğiniz tarafta Allah'ın yüzü (rızası) vardır. Yönleri karıştırıp da kıblenin hangi tarafta olduğunu bilemediğinizde herhangi bir tarafa yönelerek namaz kılarsanız, Allah'ın yüzü (rızası) o taraftadır.

239 İnsan, 76/9
240 Kasas, 28/88

Kıbleyle ilgili olarak bu söylenenlerin tümünün kastedilmiş olması bir çelişki meydana getirmiyorsa, kıble ayetinin bu manalara yorumlanması gerekir. O zaman bizim anlattığımız gibi, bu manaların tümünü Allah Teâlâ murad etmiş olur. Özellikle Cabir b. Abdullah ile Âmir b. Rebia'nın rivayet ettikleri hadis, (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** ayetinin kıble tespiti için içtihat eden ama içtihadında yanılan kimse hakkında nazil olduğunu açıkça belirtmektedir. İçtihadında yanılan ve bu sebeple de arkasını kıbleye dönerek, kıbleden sağa veya sola dönerek namaz kılan kimselerin hükmünün aynı olduğu anılan rivayette bildirilmektedir. Çünkü bu rivayette sahabilerin bir kısmının kuzeye, diğerlerinin de güneye yönelerek namaz kıldıkları ifade edilmektedir. Bu iki yön birbirine zıt olduğu halde namazlarının geçerli olduğu kendilerine bildirilmişti.

Bu durumda kılınan namazın geçerli olduğuna, bir grubun Haşimoğullarının azatlısı Ebu Said vasıtasıyla Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* yapmış olduğu şu rivayet de delalet etmektedir. Bu rivayette ifade edildiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ)

"Doğu ile batının arası hep kıbledir."[241]

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* "*doğu ile batı*" sözü, bütün yönler anlamında söylenmiş ise bu hadis, bütün yönlerin kıble olarak kabul edilmesini gerektirir.

Sizin de takdir edeceğiniz gibi (رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ) **"O, doğunun da batının da Rabbidir"**[242] ayetinde geçen doğu ve batı ile bütün dünya kastedilmiştir. Aynı şekilde insanlar birbirleriyle konuşurken "mağripten maşrıka kadar..." yani "batıdan doğuya kadar..." dediklerinde bununla bütün dünyayı kastettikleri akla gelir.

241 İbn Mâce, İkametu's-Salat, 56
242 Müzzemmil, 73/9

Yine selef ulemasının bu konuda söyledikleri de hiçbir kimsenin itirazıyla karşılaşmaksızın, mütevatiren bize kadar ulaşmış olduğundan bu hususta bir delil teşkil etmektedir. Mekke'den uzaktaki bir kimsenin namazını Kâbe'ye doğru kılmış sayılması, ancak içtihatla kabul edilmektedir. Çünkü hiç kimse Mekke'den uzaktayken kıldığı namazı, hiç sapmadan tam olarak Kâbe'nin hizasında kıldığını kesin olarak bilemez. Ama bununla birlikte herkesin bu şekilde kıldığı namaz da geçerlidir. Bu durumda namaz kılan kişi başka bir şeyle yükümlü değildir. Aynı şekilde seferdeyken kıble tespiti için içtihatta bulunan, ama buna rağmen bilmeden yanlış tarafa yönelerek namaz kılan kişi de farzını eda etmiş olur. Başka bir şey yapmakla da yükümlü olmaz. Bu kişinin namazını iade etmesini gerekli görenler, onu başka bir farzla da yükümlü kılmış olurlar ki, bir delil olmaksızın bunu yapmak caiz değildir.

"Bizi, bir elbiseyi giyip onunla namaz kılmaya ya da bir su ile abdest alıp onunla namaz kılmaya mecbur etseler, sonra da o elbisenin ya da o suyun necis olduğu anlaşılırsa, kılınan namazların iadesi gerekmez mi?" denilecek olursa şöyle cevap verebiliriz:

Farzlarını eda etmiş olma bakımından bunların arasında fark yoktur. Ancak necis elbise giyerek veya necis su ile abdest alarak namaz kılan kişinin, bu durumu öğrendikten sonra namazını iade etmesini zorunlu görürüz. Çünkü onun aleyhine bir delil bulunmuştur. Ama kıble tespiti için içtihatta bulunduğu halde yanılarak kıbleden başka tarafa namaz kılan kişiyi namazını iade etmeye zorlamamızı gerektiren bir delil mevcut değildir. Zira binek üzerinde nafile namaz kılmakta olduğu gibi, herhangi bir zaruret olmaksızın kıbleye yönelmeden namaz kılmak caizdir. Bilindiği gibi bu durumda kıbleye yönelmek zarurî değildir. Çünkü nafile namaz kılmak, bir yükümlülük değildir. Nafile namazı herhangi bir zaruret olmaksızın kıbleden başka bir tarafa kılmak caiz olduğuna göre, kıble tespiti için içtihatta bulunduğu halde yanılarakfarz namazı kıbleden başka tarafa kılan, fakat daha sonra yanlış tarafa kıldığı anlaşılan kimsenin namazı iade etmesi gerekmez. Zaruret olmadan necis elbiseyle namaz kılmak ve yine zaruret olmadan necis su ile alınan abdest ile namaz kılmak hiçbir surette caiz olmadığı için, bu her iki durumda da kılınan namazın iadesi gerekir.

Meseleye başka bir açıdan bakılacak olursa şöyle denilebilir: Kıble tespiti için içtihatta bulunduğu halde yanılarak başka tarafa namaz kılan kişi, su bulamadığında teyemmüm ederek namaz kılan kişi gibidir. Dolayısıyla kıbleden başka tarafa namaz kılmış olsa bile, kıldığı namazı iade etmesi gerekmez. Çünkü teyemmüm edenin teyemmümü nasıl ki abdest yerine geçiyorsa, namaz kılarken yöneldiği taraf da kıble yerine geçer. Ama necis elbise giyerek veya necis su ile abdest alarak namaz kılan kişi için, temiz elbise ve temiz su yerine geçecek alternatif bir şey bulunmadığından o, abdestsiz veya teyemmümsüz namaz kılmış gibi olur. Bu görüşümüzün doğruluğunu destekleyen bir delil, meselemize dayanak teşkil eden salatu'l havfa, yanidüşman karşısında, korku halindeyken kılınan namazın kıbleden başka tarafa kılınmasıdır. Meselemiz iki bakımdan salatu'l havfa dayandırılabilir:

1-Cephede düşman karşısında duran kişi, yönelebildiğinden başka tarafa yönelmekle yükümlü değildir.

2-O yön kendisi için kıble yerine geçer. Tıpkı teyemmümle namaz kılan kimse gibi namazını iade etmesi gerekmez. (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü işte oradadır"** ayetinden kastedilen de, namazın kıbleden başka tarafa kılınmasıdır. Bu da bizim için ayrı bir delil teşkil etmektedir. Bilindiği gibi Kâbe'nin alanı, uzaklarda namaz kılan kimselerin tümünü kapsamaya yetecek genişlikte değildir ki, herkes tam olarak oraya yönelerek namaz kılabilsin. Siz de takdir edersiniz ki büyük bir caminin alanı Kâbe'nin alanından kat kat fazla olabilmektedir. Böyle bir camide namaz kılan herkesin tam olarak Kâbe'ye yönelmiş olmaları mümkün değildir. Ama bununla beraber hepsinin de kıldığı namaz geçerlidir. Bununla da insanların, Kâbe'nin kendisine değil de kendi zanlarına göre onun tarafına yönelmekle yükümlü kılındıkları ispatlanmış olmaktadır. Bu da mazeret halinde her yönün Kâbe yönü yerine geçerli olacağına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp da bu konuda şöyle bir itirazda bulunabilir: "Temel mesele olarak anlattığınız salatu'l havfta herkesin namazının geçerli olduğunu söylüyorsunuz. Çünkü o namazı kılanların her birinin Kâbe'ye yönelmiş olmaları mümkündür. Ama uzaktakilerin tam olarak Kâbe'ye yönelmeleri mümkün değildir. İkinci meselede yani Mekke'den uzaklarda kıbleye yönelip namaz

kılanların Kâbe'ye yönelmedikleri, apaçık görülmediği için namazları geçerli olur. Dolayısıyla bizim meselemize benzemediği için, meselemizi buna kıyaslayamayız. Çünkü kıble tespiti için içtihatta bulunan kişinin namazı, kıbleden başka tarafa kıldığı sonradan anlaşılmıştı."

Bu itirazı yapan kişiye şöyle cevap verilebilir: İleri sürdüğünüz bu bakış tarzı, ikisi arasında ayrım yapmayı meşru kılsaydı; o zaman hiçbirinin namazının geçerli olmaması gerekirdi. Çünkü Kâbe'nin hizası 20 zira olduğuna göre, ona yönelenler de ancak 20 ziralık bir genişlikte Kâbe'nin semtine yönelmiş olurlar. Kâbe'ye tam olarak yönelenlerin sayısının tüm topluma nispetle az olduğunu bildiğimiz halde, doğu ve batı halkının tümünün kıldıkları namazın geçerli olduğunu düşünüyoruz. Aralarında Kâbe'yi terk edip uzaklara gitmediği zamanda bile, Kâbe'ye tam olarak yönelmemiş olanlar da bulunabilir. Sonra hepsinin namazı yine de geçerli olur.

Usûlde genele ve çoğunluğa bakıldığı halde, bu meselede genelin ve çoğunluğun hükmüne bakılmaz. Siz de bilirsiniz ki daru'l İslam ile daru'l harpteki kimselerin hükmü, oradaki halkın çoğunluğuna göre verilir. Az sayıdaki azınlığa göre verilmez. Öyle ki aralarında öldürülmeyi hak eden harbî, mürted ve mülhid gibi kimseler bulunduğu bilindiği halde, daru'l İslam ahalisinin öldürülmesi yasaklanmıştır. Aralarında Müslüman tacir veya esir bulunduğu halde daru'l harp ahalisinin öldürülmesi ise mübah görülmüştür. Diğer meseleler de bu yönteme göre hükme bağlanır. Buna göre kıbleden başka tarafa namaz kılanların Kâbe'ye tam olarak yönelmedikleri bilindiği halde, çoğunluğun durumuna bakılarak namazlarının geçersizliğine hükmedilemez. Şu halde vakti geldiğinde kılınmakla mükellef olunan namazı kılacak olanların her biri, içtihat yapılması uygun olan durumda içtihadıyla belirlediği tarafa yönelerek namazını kılar. Gerçekte Kâbe'ye yönelmiş olmasa bile namazını iade etmesine gerek kalmaz.

"Kıblenin hangi tarafta olduğunu sorma imkânı varken sormayıp kendi içtihadıyla kıble olduğuna karar verdiği bir tarafa yönelerek namaz kılan kişinin yanlış tarafa yöneldiği anlaşılırsa, namazını iade etmesi gerektiğini söylemektesiniz. Bu nasıl olur?" diye itirazda bulunulursa ne cevap verirsiniz?

Böyle bir itiraza karşı şöyle cevap verilebilir: Kıblenin hangi tarafta olduğunu soracak biri varken tespit için içtihat yapılması yersizdir. Biz yerinde içtihad yaptığı halde yanılarak kıbleden başka tarafa yönelen kişinin, namazını geçerli olduğunu söyledik. Kâbe'nin ne tarafta olduğunu soracak birini bulan kimse, kendi içtihadıyla kıble tespiti yaparak namaz kılmakla yükümlü değildir. Aksine o kişiye Kâbe'nin hangi tarafta olduğunu sorup o tarafa yönelerek namaz kılmakla yükümlüdür. Bu anlattıklarımızın doğruluğunu ispatlayan delillerden biri de şudur:

Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gıyabında olan kimseler, farzlarını kendi içtihatlarıyla eda ediyorlardı ve o farzların nesh edilmiş olma ihtimalleri de vardı. Tarih olarak sabittir ki Kuba halkı, namazlarını Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya yönelerek kılıyorlardı. Bir adam gelip kıblenin değiştiğini kendilerine haber verince, namazdayken Kâbe'ye yöneldiler. Oysa daha önce Kâbe'ye arkalarını dönerek namaz kılıyorlardı. Çünkü Medine'de bulunan bir kimse, Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya yönelecek olursa Kâbe'ye arkasını dönmüş olur. Mescid-i Aksa'ya yönelme emri neshedildiği ve Kuba halkı namazlarının bir kısmını oraya doğru kıldıkları halde iade etmekle emrolunmadılar. Kuvvetle muhtemeldir ki onlar, Mescid-i Aksa'ya yönelme emri neshedildikten sonra namaza durmuşlardı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'deyken Kâbe'ye yönelme emri kendisine nazil olmuştu. Nazil olduktan sonra haberci arada bir fersahlık mesafe bulunan Kuba'ya gidip oradaki Müslümanlara, kıblenin değiştiği haberini ulaştırmıştı. Bu da Kuba halkının, Mescid-i Aksa'ya yönelme emri neshedildikten sonra namaza durmuş olduklarını ispatlamaktadır. Çünkü Kuba halkının, habercinin Medine'den Kuba'ya kadar bir fersahlık yolu kat etmesine yetecek kadar uzun bir süre namazda beklemeleri mümkün değildi. Mescid-i Aksa'ya yönelme emri neshedilmezden önce namaza durmuş olsalardı, zaten namazı iade etmelerinin gerekmediğine ilişkin delil ortada duruyordu. Çünkü bu durumda onlar, Mescid-i Aksa'ya yönelme emri neshedildikten sonra namazlarının sadece bir bölümünü Mescid-i Aksa'ya taraf kılmışlardı.

Şayet "Mescid-i Aksa'ya yönelme emri neshedilmezden önce namaza durmuş oldukları için, namazları geçerli kabul edildi. Zaten öyle yapmaları

da farzdı. Başka bir farizaları da yoktu" denilecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir:

Kıble tespiti için içtihatta bulunan kişinin görevi, tespitinin doğrultusunda hareket etmesidir. Onun bundan başka yerine getirmesi gereken bir görevi yoktur.

Şayet "Kıble tespiti için içtihatta bulunan, ama yanılarak Kâbe'den başka tarafa yöneldiği anlaşılan kimse de, yeni karşılaşılan bir mesele hakkında içtihatta bulunan, ama daha sonra o mesele hakkında kendisinin içtihadını iptal edici bir nass bulunan kimse konumundadır" denilecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir:

Burada durum, sizin zannettiğiniz gibi değildir. Çünkü namaz kılarken Kâbe'ye yönelmeyi emreden nass, Kâbe'yi görme veya yerini bulma durumunda söz konusu olan bir nasstır. Namaz kılmak için tek bir yön yoktur ki, namaz kılacak olan kişi oraya yönelsin. Aksine içinde bulundukları duruma göre namaz kılanlar, diğer taraflara da yönelebilirler. Mesela Kâbe'yi gören veya uzaklarda olduğu halde yerini bilen kimseye farz olan, yapabildiği kadarıyla Kâbe cihetine yönelmektir. Kâbe'nin kendisine doğru yönelmesi farz değildir. Kâbe'nin hangi tarafta olduğunu bilemeyen kimseye farz olan, içtihadı doğrultusunda bir tarafa yönelmesidir. Sizin "içtihattan nassa dönüldü" demeniz hatalı bir ifadedir. Çünkü kıble tespiti için içtihat yapma durumunda Kâbe tarafına yönelmek farz değildir. Nassa uyma, ancak Kâbe'ye yönelme imkânının olması ve konumunun bilinmesi durumunda söz konusu olur. Kâbe'nin bilinmesi, ancak hangi yönde olduğunun bilinememesi durumunda da namaz kılacak olan kişi kıble tespiti için içtihatta bulunabilir. Eğer sizin dediğiniz gibi mesele hakkında Allah'ın indirdiği bir nass bulunsaydı, içtihatta bulunmak caiz olmazdı. Nitekim karşılaşılan bir meselenin hükmü hakkında Allah'ın bir nass indirdiği bilinirse içtihatta bulunmak caiz olmaz.

(وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾)

116-"«Allah, çocuk edindi» dediler. O, bundan uzaktır. Hayır! Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, kişinin mülkünün, evladı üzerinde kalıp devam etmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü Allah, **"Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır"** ifadesiyle göklerin ve yerin mülkiyeti ile hükümranlığının kendisine ait olduğunu bildirmiş ve çocuk sahibi olmayı reddetmiştir. Yani göklerdeki ve yerdeki her şey onun mülküdür, hiç kimse onun çocuğu değildir. Şu ayet de anlam bakımından bir öncekine benzemektedir:

(وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا)

"Rahmân'a bir çocuk edinmek yakışmaz. Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahman'a kul olarak gelecektir."[243]

Bu ayet, köle olarak kişinin mülkiyetine geçmesi durumunda evladını azat etmesini gerekli kılmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de babanın, mülkiyetine köle olarak geçen evladını azat etmesine hükmetmiş ve şöyle buyurmuştur:

(لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulsun ve onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun."[244]

Bu hadisten önceki ayet, babanın, mülkiyetine köle olarak geçen evladını azat etmesini gerekli kılmaktadır. Bu hadis ise, evladın, köle olarak mülkiyetine geçen babasını azat etmesini gerekli kılmaktadır.

243 Meryem, 19/92-93
244 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/487

Konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan bazı kimseler dediler ki: "Baba köle olarak evladının mülkiyetine geçerse, evlat onu azat etmedikçe baba kendiliğinden hürriyetine kavuşamaz. Çünkü hadiste, "onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun" ifadesi geçmektedir. Bu da köle olan babayı satın aldıktan sonra evladın onu azat etmesini gerektirmektedir."

Bunu söyleyenler, kelimenin hem sözlük anlamını hem de örfteki anlamını bilmemektedirler. Oysa hadisten anlaşılan, evladın, babasını satın almak suretiyle hürriyetine kavuşturmasıdır. Salt satın alması, babasının hürriyete kavuşmasını gerektirmektedir. Tıpkı şu hadiste olduğu gibi:

(فَبَائِعٌ نَفْسَهُ فَمُوبِقُها وَمُشْتَرٍ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهاالنَّاسُ غَادِيَانِ)

"Sabah erkenden işlerine giden iki grup insan vardır. Bir grup kendini (şeytana) satarak mahveder. Diğer grup ise kendini (şeytandan) satın alarak (cehennemden) kurtarır"[245]

Burada kastedilen, satın almakla hürriyetin ve esaretten kurtuluşun kendiliğinden geleceğidir.

(وَاِذِ ابْتَلٰى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَاماً قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾)

124-"Bir zaman Rabbi İbrahim'i bir takım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: «Ben seni insanlara önder yapacağım.» İbrahim de, «Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)» demişti. Bunun üzerine Rabbi, «Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz» demişti."

Müfessirler bu ayetin açıklamasında farklı beyanlarda bulunmuşlardır.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Rabbi, İbrahim'i *aleyhisselam* hacc menasiki ile sınadı" dedi.

245 Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman: 12/25

Hasan, "Rabbi, İbrahim'i *aleyhisselam* oğlunu öldürmekle ve yıldızlarla sınadı" dedi.

Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "Allah, İbrahim'i *aleyhisselam* temizlikle sınadı. Temizliğin beşi başta, diğer beşi de bedendedir. Baştaki beş temizlik; bıyığı kısaltmak, ağza su vermek, buruna su vermek, misvak kullanmak ve saçı iki tarafa ayırmaktır. Bedendeki beş temizlik ise tırnakları kesmek, etek tıraşı olmak, sünnet olmak, koltuk altlarını yolmak/temizlemek, büyük ve küçük tuvaletten sonra suyla temizlenmektir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"On şey fıtrattandır"***[246] dediği rivayet edilmiştir.

Zikredilen hadiste yukarıdaki temizliklerden "saçı iki tarafa ayırmak" yerine sakal bırakma ifadesi kullanılmıştır. Orada ayetin te'vili yapılmamıştır. Söz konusu hadisi Ammar, Hz. Aişe ve Ebu Hureyre, noksanlık ve fazlalık gibi değişikliklerle rivayet etmişlerdir. Burada hadisin senedini ve kelimelerinin akışını anlatarak sözü uzatmayı uygun bulmadım. Zaten bu meşhur bir hadis olup insanlar tarafından sözlü ve uygulamalı olarak nakledilmiştir. İnsanlar bunu Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinden öğrenmişlerdir. Bu hadiste anlatılanlar İbrahim Peygamber'in sınanmasıyla ilgili ayette sıralanan şeylerin te'vilidir. Selef ulemasının bu konuda farklı nakilleri vardır.

Cenab-ı Allah'ın bu farklı nakillerde anlatılanların hepsiyle de İbrahim Peygamber'i sınamış olması mümkündür. Ayette kastedilen de bunların tamamı olabilir. İbrahim Peygamber de sınandığı bu şeylerin tamamını noksansız bir şekilde yerine getirmiştir. Tamamlamanın zıddı, noksan bırakmaktır. Ayet-i kerimede Cenab-ı Allah, İbrahim Peygamber'in sınandığı şeylerin tamamını, yerine getirdiğini haber vermektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, başta ve bedende on temizliğin fıtrattan olduğunu bildirdiği rivayet edilmiştir. Bunu söylerken de aşağıdaki ayet-i kerimelere uyarak, İbrahim Peygamber'in sünnetine tabi olmuş olması mümkündür:

246 Muslim, Taharet, 16. "Fıtrat" kelimesiyle peygamberlerin, uymamız gereken sünneti kastedilmiştir.

(ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا)

"Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy diye vahyettik."[247]

(اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِه)

"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy."[248]

Beden ve Elbise Temizliğinin Teşviki

Temizlikle ilgili olarak geçen bölümde anılan hususlar, İbrahim *aleyhis-selam* ile Peygamberimiz Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinde sabit olan hususlardır. Bu sünnet beden ve elbisedeki kirlerle pisliklerin giderilerek temizlik yapılmasını öngörmektedir. Bilindiği gibi Yüce Allah, hacc veya umre için ihramdayken saç, tüy ve kirlerin bedenden giderilmesini yasaklamıştır. Ama ihramlılık hali sona erdiğinde de (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) **"Sonra kirlerini gidersinler"**[249] buyurarak tıraş olup kirlerin giderilerek temizlik yapılmasını emretmiştir.

Bir rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Cuma günü gusledilmesini, misvak kullanılmasını ve evdeki güzel kokulardan sürünülmesini tavsiye etmiş olması bu bağlamdaki emirlerden biridir. Temizlikle ilgili anlatılan bu hususlar aklen güzel, âdeten ve ahlaken övgüyle karşılanan müstehap şeylerdir. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları yapmış ve tavsiye etmiş olması da güzel ve övgüye değer şeyler olduklarını daha da pekiştirmektedir.

Abdulbaki, Süleyman Ferruh Ebu Vasıl'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Eyyub'un yanına gittim. Kendisiyle tokalaştım. Tırnaklarımın

247 Nahl, 16/123
248 En'âm, 6/90
249 Hac, 22/29

uzamış olduğunu görünce şöyle dedi: Bir adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelip göklerden haber gelip gelmediğini sordu.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(يَجِئُ أَحَدُكُمْ يَسْأَلُ عَنْ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأَظْفَارُهُ كَأَظْفَارِ الطَّيْرِ، يَجْتَمِعُ فِيهَا الْخبائثُ وَالتَّفَث)

"Biriniz tırnakları kuş tırnağı gibi (uzun), altında da kir ve pislik birikmiş olduğu halde gelip göğün haberlerini soruyor."[250]

Abdulbaki, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Bazen namazda hata yapıyorsun" dedik.

Şöyle buyurdu: ***"Birilerinizin parmak uçlarıyla tırnakları arasında kir ve pislik varken ben nasıl hata yapmayayım!"***[251]

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Cuma günü namaza gitmeden tırnaklarını keser ve bıyıklarını kısaltırdı.

Muhammed b. Bekir el-Basri, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize geldi. Saçı başı dağınık bir adam gördü. ***"Şu adam saçını yatıştırıp düzeltecek bir şey bulamadı mı?"*** dedi. Kirli elbise giymiş bir adam gördü. Onun için de ***"Bu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamadı mı?"*** dedi.

Abdulbaki, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(خَمْسٌ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ- صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -يَدَعُهُنَّ فِى سَفَرٍ وَلَا حَضَرٍ اَلْمِرْآةُ وَالْمِكْحَلَةُ وَالْمِشْطُ وَالْمِدْرَى وَالسِّوَاكُ)

250 Bkz: Ebû Bekir b. Süleyman el-Heysemi, el-Maksadu'l Ulâ fi Zevaidi Müsnedi Ebu Yalâ: 2/2055

251 Taberani, Mucemu'l-Kebir: 10/185

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, hem seferde hem de ikamet halinde yanından asla ayırmadığı beş şeyi vardı: Ayna, sürmedanlık, tarak, (saçı düzeltmede ve başı kaşımada kullanılan) mil, bir de misvak."[252]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* anılan temizliklerin azami kırk günde bir yapılması gerektiğini bildirmiştir.

Abdulbaki, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'a** sallallahu aleyhi ve sellem **etek traşı, bıyık kısaltma ve koltuk altını yolma/traş etmede bize azami kırk günlük bir süre belirledi."[253]

Peygamber'in** sallallahu aleyhi ve sellem **hamam otuyla temizlendiği rivayet edilmiştir.[254]

Abdulbaki, Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **temizlenmek için hamam otu süründüğünde koltuk altı ve eteğinin temizliğini kendi eliyle yapardı."

Abdulbaki, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* temizlenmek için hamam otu kullandı. Otu, onun vücuduna bir adam sürdü. Ama kendisi avret yerlerini elleriyle kapattı. Adam, vücudunun diğer taraflarına sürdü. Adam işini tamamlayınca Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"yanımdan çıkabilirsin"*** dedi. Adam çıktıktan sonra avret yerlerine otu kendi eliyle sürdü."

Habib b. Ebi Sabit, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَتَنَوَّرُ فَإِذَا كَثُرَ شَعْرُهُ حَلَقَهُ)

252 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis:40/86
253 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/233
254 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/235

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem hamam otu kullanmazdı. Saçı uzadığında tıraş olurdu."[255]

Enes *radıyallahu anh* bu rivayette, muhtemelen Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* genellikle tıraş olmayı âdet haline getirdiğini söylemek istemiştir. Böyle bir te'vil yapmakla da hamam otu kullandığını ifade eden rivayetle bu rivayeti uzlaştırmış oluyoruz. Önceki sayfalarda sayılan temizlikler için kırk günlük süre belirlenmesine gelince; bu, azami süre olarak düşünülmelidir. Anılan temizlikleri bu süreden sonraya bırakan, özellikle bıyık kısaltma ve tırnak kesmeyi geciktirenler, sünnete de aykırı davranmış olacaklarından ayıplanmayı hak ederler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Cafer et-Tahavi'nin anlattığına göre Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed, saç ve bıyığı kazıtmanın, tıraş etmekten daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Bunu yaparken saçın bir kısmı tıraş edilse bile böyle yapmak daha iyidir.

İbn Heysem, İmam Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bıyığı kazıtmak, bana göre ceza ve işkence gibi bir şeydir." Yine İmam Mâlik dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bıyığı kazıtmayla ilgili hadisinde söylenmek istenen, dudak kenarlarını açığa çıkaracak şekilde alt kısmın tıraş edilmesidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bıyığın üst tarafının alınmasını hoş karşılamazdı. Sadece alt tarafının genişçe alınmasını tavsiye ederdi."

Eşheb der ki: İmam Mâlik'e, bıyığını kazıtan kimsenin hükmünü sordum. Şöyle cevap verdi: "Kanaatimce canı acıtılacak derecede dövülmelidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bıyıktan bahseden hadisi, kazıtmak gerektiğini söylemiyor. Sadece dudak uçlarını açığa çıkaracak şekilde alt tarafının tıraş edilmesini tavsiye ediyor. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bıyığını tıraş etmedi. Bıyık tıraş etmek, insanlar arasında ortaya çıkan bir bidattir. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bir işten dolayı sıkıntıya düştüğünde oflayıp puflar ve bıyığını kıvırırdı."

255 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/236

Evzai'ye saçlarını kazıtan adam hakkındaki fikrini sorduklarında şöyle cevap verdi: "İkamet halindeki kimselerin bunu yapmaları, örfe göre sadece Kurban bayramında normal karşılanır."

Abde b. Ebi Lübabe, saçları kazıtmada büyük bir fazilet olduğunu söylemiştir.

Leys dedi ki: "Bir kimsenin, bıyığını alttaki derisi görünecek şekilde tıraş etmesini hiç hoş karşılamam. Ancak üst dudağın görülmesini sağlayacak şekilde kısaltılması gerekir. Bıyıkların uzatılmasını da mekruh görüyorum."

İshak b. Ebi İsrail dedi ki: Abdulmecid b. Abdulaziz b. Ebi Davud'a saçın dipten tıraş edilmesinin hükmünü sordum. Şöyle cevap verdi: "Mekke'de yapılırsa, sakıncası yoktur. Çünkü orası, saçı dipten tıraş etme beldesidir. Ama diğer beldelerde yapılmamalıdır."

Ebu Cafer dedi ki: "İmam Şafiî'den bu konuda gelen kesin bir ifade görmüş değiliz. Ancak onun yakınındaki âlimlerden olan Müzeni ile Rebî'nin bıyıklarını kazıdıklarını görüyorduk. Bu da onların bu âdeti İmam Şafiî'den aldıklarını göstermektedir. Hz. Aişe ile Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"On şey fıtrattandır"***[256] dediğini rivayet etmişlerdir. Bu on şeyden biri de bıyıkların kısaltılmasıdır."

Muğire b. Şube *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kendisinin bıyığının misvak üzerine konularak uzayan kısımlarının bıçakla kesildiğini söylemiştir.[257]

Bıyığı her ne kadar başka yöntemle kısaltmak daha faziletli ise de böyle yapmak da caiz ve mübahtır. Belki de o sırada başka bir alet bulunamadığı için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* o yöntemle kısaltmıştır.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi bıyığını kısalttığını ifade etmiştir. Kazımış olması da muhtemeldir.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

256 Muslim, Taharet, 16
257 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 20/435

(أَحْفُوا الشَّارِبَ، وَأَعْفُوا اللِّحَى)

"Bıyığı kazıyın, sakalı koyuverin."[258]

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(جُزُّوا الشَّوَارِبَ، وَأَرْخُوا اللِّحَى)

"Bıyıkları kırkın, sakalları koyuverin."[259]

Bu rivayetten bıyığın kazıtılması manası da anlaşılabilir. Zira Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle bir rivayeti de vardır:

(أَحْفُوا الشَّارِبَ، وَأَعْفُوا اللِّحَى)

"Bıyığı kazıyın, sakalı koyuverin."[260]

Bu rivayet, öncekinde de bıyığın kazıtılmasının kastedildiğine delalet etmektedir. Kazıtma diye tercüme ettiğimiz (إِحْفَا) kelimesi, bıyığın altındaki deri görünecek şekilde tüylerin giderilmesi anlamına gelmektedir. Mesela yalınayak dolaşmakta olan adama (رَجُلٌ حَافٍ) denir. Yine yalınayak oluşundan dolayı ayaklarında güçsüzlük meydana gelenlere de (حَفِيَتْ رِجْلُهُوَحَفِيَت الدَّابَّةُ) denir.

Ebu Said el-Hudri, Ebu Üseyd, Rafi b. Hadic, Sehl b. Sa'd, Abdullah b. Ömer, Cabir b. Abdullah ve Ebu Hureyre'nin bıyıklarını kazıdıkları rivayet edilmiştir.

İbrahim b. Muhammed b. Hattab dedi ki: "Abdullah b. Ömer'in bıyığını yolarcasına dipten tıraş ettiğini gördüm." Hatta bazılarının ifadesine göre, bıyığının altındaki derinin beyazlığı görülürmüş.

---

258 Nesai, es-Sünenu'l-Kübra: 8/311
259 Muslim, Taharet, 16
260 Taberani, el-Mucemu's-Sağir: 2/75

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bütün ulemaya göre bıyığın kısaltılması sünnet olduğuna göre, dipten tıraş edilmesi daha faziletli olur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* saçlarını tıraş edenlere üç kere rahmet duasında bulunurken kısaltanlar için bir kez rahmet duası etmiştir.[261] Böylece saçı dipten tıraş etmenin kısaltmaktan daha faziletli olduğunu bildirmiştir. Hz. Ömer'in kızdığında bıyıklarını kıvırmasını, İmam Mâlik kendi görüşüne delil olarak ileri sürmektedir. Olabilir ki Hz. Ömer *radıyallahu anh*, kıvıracak kadar bıyığını uzatmış ama daha sonra da tıraş etmiştir. Nitekim insanların çoğunun böyle yaptığı görülmektedir.

(إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ)

"Ben seni insanlara imam yapacağım."[262]

"İmam", peygamberlik yolunda, dinî konularda kendisine uyulan kimse demektir. Diğer Peygamberler de öyledirler. Çünkü Cenab-ı Allah, insanları onlara tabi olmak ve dinî konularda onlara uymakla yükümlü kılmıştır. Halifeler de imamdırlar. Çünkü onlar, insanların kendilerine uymalarının gerekli olduğu, söylediklerini ve verdikleri hükümleri kabul etmekle yükümlü oldukları bir makama seçilmişlerdir. Kadılarla fakihler de imamdırlar. Bu anlamda, insanlara namaz kıldıran kişi de imamdır. Çünkü onun arkasında namaza duran kimsenin, ona tabi olması ve namaz hareketlerinde ona uyması gerekir.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا)

"Kendisine uyulsun diye imam öne geçirilmiştir. O, rükûya vardığında siz de rükûya varın; secdeye vardığında siz de secdeye varın."[263]

Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"İmamınıza muhalefet etmeyiniz"*** demiştir. Böylece imam ünvanını hak eden kişinin, dini işlerde ve konularda kendisine uyulması gereken kişi olduğu ispatlanmış oldu.

261 Bkz: Muslim, Hac, 55
262 Bakara, 2/124
263 Taberani, el-Mucemu'l Evsat: 4/70

Bazen batıl yolda kendilerine uyulan kimselere de "imam" denildiği vakidir. Ancak "imam" kelimesi yalın olarak kullanıldığında batıl yolun önderlerini kapsamaz.

Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ)

"Biz onları, ateşe çağıran imamlar/öncüler kıldık."[264]

Bu ayette, insanları cehennem ateşine çağıranlara da "imam" denilmiştir. Her ne kadar kendilerine uyulması gereken önderler olmasalar da, dinî konularda kendilerine uyulan imamlar konumuna konuldukları için onlara imam denilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ)

"Taptıkları ilâhları kendilerine fayda sağlamadı."[265]

(وَانْظُرْ اِلٰى اِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا)

"Şu ibadet edip durduğun ilâhına bak!"[266] Kendi inancına ve düşüncene göre ilah zannettiğin şeye bak!

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*şöyle buyurdu:

(مِنْ أَخْوَفِ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي أَئِمَّةٌ مُضِلُّونَ)

"Ümmetim için korktuklarımın en korkunç olanı, saptıran imamlar/önderlerdir."[267]

---

264 Kasas, 28/41
265 Hûd, 11/101
266 Ta-ha, 20/97
267 Dâni, es-Sünenu'l Varidetü fi'l Ffiten: 1/271

"İmam" kelimesi yalın olarak kullanıldığında Allah'ın dini, hak ve hidayet yolunda kendisine tabi olunması gereken kişi akla gelir. Görüldüğü gibi (اِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ) **"Ben seni insanlara imam yapacağım"** ayeti, hiçbir kayıt olmadan bu manayı ifade etmektedir. Ama kötülük imamları/öncülerinden bahseden (وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ) **"Biz onları, ateşe çağıran imamlar/öncüler kıldık"** ayetinde **"ateşe çağıran imamlar"** kaydı konulmuştur.

"İmamlık" kelimesi anlattığımız manayı kapsadığına göre, imamlığın en üst mertebesinde peygamberler (aleyhimusselam) bulunmaktadır. Onlardan sonra raşit halifeler, sonra âlimler, sonra adaletli kadılar ve kendilerine uyulmasını Allah'ın zorunlu kıldığı kimseler, sonra da namaz imamları ve benzeri kimseler gelmektedir. Cenab-ı Allah, İbrahim Peygamber'i imam/önder kıldığını bu ayette bildirmektedir.

İbrahim Peygamber, evlatlarının da önderler kılınmasını Allah'tan dilemiş ve (وَمِنْ ذُرِّيَّتِي) **"Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)"** demişti. Buradaki "ve min zürriyeti" kelimesi (جاعِلُكَ) kelimesindeki (kâf) harfine atfedilmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Ya Rabbi evlatlarımdan bazılarını da imam/önder kıl. (وَمِنْ ذُرِّيَّتِي) **"ve min zürriyeti"** kelimesini söylemekle İbrahim'in *aleyhisselam*, "evlatlarımdan da imam/önder olacaklar var mı?"diye sormuş olması da muhtemeldir.

Yüce Allah da ona cevaben şöyle buyurmuştu:

(لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ)

"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz."

Bu ifade iki mana içermektedir: Allah Teâlâ, İbrahim'in *aleyhisselam* soyundan bazılarını imam/önder kılacağını bildirdi. Ya İbrahim'in "kimler imam/önder olacak?"sorusuna cevap olarak zalim olmayan soyunun imam/önder olacağını bildirmişti. Ya da "soyumdan da imam/önder kılar mısın?" dileğine cevaben zalim olanları imam/önder kılmayacağını bildirmişti. Cenab-ı Allah'ın her iki şekli de murad etmiş olması mümkündür.

İbrahim *aleyhisselam*, kendi soyundan bazılarını imam /önderler kılmasını ve imam/önder kılacaklarını kendisine bildirmesini Allah'tan dilemişti. Allah da **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** cümlesiyle onun bu dileğini kabul ettiğini kendisine bildirmişti. Şayet dileğini kabul etmeseydi ona, "Senin soyunda imam/önder kılacağım kimse yoktur" ya da "Benim ahdim (verdiğim söz) senin soyundan hiç kimseyi kapsamaz" şeklinde cevap verirdi. Ama **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** demesi, İbrahim'e *aleyhisselam*, soyundan bazı kimseleri imam/önder kılacağı şeklinde olumlu cevap verdiğine delalet etmektedir. Sonra **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** demekle de, İbrahim'in *aleyhisselam* soyundan gelecek zâlimlerin, imam/önder ve toplumun uyacağı kimseler kılınmayacaklarını bildirmiş oldu.

(لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ)

"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz."

Süddi, bu ayette geçen imamlık ahdi ile peygamberlik makamının kastedildiğini söylemiştir.

Mücahid ise şöyle demiştir: "Zâlimlerin imam/önder olamayacakları bu ayetle anlatılmak istenmiştir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Ayette anlatılmak istenen şudur: Zalimle yapılan anlaşmaya uymak gerekmez. Zalim biri, zulüm üzerine seninle bir akit yaparsa, akdi boz."

Hasan dedi ki: "Zalimlere Allah katında verilmiş bir söz yoktur ki ahirette Allah kendilerine hayır ve mükâfat versin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bahsedilen ayetin, rivayet edilen bu manaların hepsini içermesi mümkündür. Cenab-ı Allah'ın bu manaların tümünü murad etmiş olması da mümkündür. Bize göre ayeti böyle yorumlamak mümkündür. Dolayısıyla zalimin peygamber, peygamber halifesi, kadı, müfti, şahit, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis rivayet eden ravi gibi dinî konularda insanların sözünü kabul etmekle yükümlü kılındıkları biri olması caiz değildir. Ayet-i kerime, dinî konularda önder ve örnek

olan kimselerin adaletli ve salih olmalarını şart koşmaktadır. Bu da namaz kıldıracak imamların salih kimseler olmaları, fasık ve zalim olmamaları gerektiğine de delalet etmektedir. Çünkü ayet, dinî konularda imamlık/önderlik makamına atanan kimselerin adaletli olmalarını şart koşmaktadır. Zira Allah'ın ahdi, O'nun emirleridir. Bu emirlerin zalim kimselerden alınmasını istemiş değildir. Bu ilahî emirler, Allah tarafından imamlara/önderlere emanet edilmiş, onların bu emirlerle ilgili olarak söyledikleri sözler geçerli kılınmış ve insanlardan da onların söylediklerini kabul etmelerini ve onlara uymalarını istemiştir.

Mesela bu konuda şu ayetler çok dikkat çekicidir:

﴿اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾

"Ey Âdemoğulları! Ben size, "şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır" diye emretmedim mi?"[268]

﴿اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا﴾

"Onlar, "Allah, bize emretti" dediler."[269]

Bu ayetlerde geçen "ahit" kelimesi, emir anlamına gelmektedir.

Halifelerin valilerine ve kadılarına gönderdikleri ahitnameler de, halkı o çerçevede yönetsinler ve gereğince hükmetsinler diye gönderilen yazılı emirlerdir. Allah'ın ahdi, Allah'ın emirleri olduğuna göre, (لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ) **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** ayetine göre, zalimler ya bu ilahî emirlere muhatap değildirler ya da Allah'ın emirleri ve ahkâmı kendilerinden dinlenilip kabul edilecek kimselerin makamında (zalimlerin) oturmaları caiz olmaz ve kendilerine bu konuda güvenilmez. Zâlimlerinilahî emirlere muhatap olmamaları asla söz konusu değildir. Müslümanların tamamı, başkalarının ilahî emirlerle yükümlü olmaları gibi, zâlimlerin de yükümlü oldukları hususunda görüş birliği etmişlerdir. Allah'ın emirlerini terk edip yerine getirmediklerinden dolayı

268 Yasin, 36/60
269 Âl-i İmrân, 3/183

zalimlik damgasını da yediler. İlahî emirlere muhatap olmamaları söz konusu olmadığına göre geride diğer seçenek kaldı ki, bu da zalimlere ilahî emirlerin emanet edilemeyeceğidir.

Öyleyse zalimler, dinî konularda kendisine uyulan imamlar ve önderler olamazlar. Şu halde fasığın imamlığının geçerli olmayacağı, halife olamayacağı, halifelik makamına kendini nispet etse bile halkın kendisine uyup itaat etmekle yükümlü olmayacağı bu ayetle ispatlanmış oldu.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

(لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ)

"Yaratana isyan durumunda yaratılana itaat edilmez."[270]

Bu hadis, fasığın hâkim olamayacağına, hâkimliğe atansa bile hükmünün geçerli olmayacağına, şahitliğinin kabul edilmeyeceğine, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis rivayet etmesi durumunda rivayetine, müfti ise fetvasına inanılmaması, namaz kıldırmak için öne geçirilmemesi gerektiğine delalet etmektedir. Şayet arkasında namaz kılan olursa, kılanın namazı geçerli olur. (لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ) **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** ayeti, burada anlatılan manaların tamamını içermektedir.

Bazı kimseler Ebu Hanife'nin, fasıkların devlet başkanı ve halife olmalarını caiz gördüğünü, bunlarla hâkimi birbirinden ayırdığını, fasık hâkimin hükmünü geçersiz saydığını ileri sürmektedirler. Bunu ileri sürenin de kelamcılardan Zürkan adında biri olduğu anlatılır. Zürkan bu iddiada bulunurken yalan ve asılsız bir şey söylemiştir. Zaten o, rivayeti kabul edilenlerden değildir.

Ebu Hanife'ye göre, adalet sıfatını taşımalarının şart oluşu bakımından halife ile kadı arasında fark yoktur. Fasık kimse, ne halife ne de hâkim olabilir. Şahitliği kabul edilmediği gibi, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadis rivayet edecek olsa rivayeti de kabul edilmez.

270 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 18/170

Rivayeti kabul edilmez ve hükmü geçerli sayılmazken böyle biri nasıl halife olabilir? Bu kişi Ebu Hanife hakkında nasıl böyle bir iddiada bulunabilir?

Oysa Emeviler zamanında İbn Hübeyre, kadılığı kabul etmesi için onu zorlamıştı. O bu görevi kabule yanaşmayınca, İbn Hübeyre onu zorlamaya ısrarla devam etmiş, hatta her gün onu kırbaçlamaya başlamıştı. Durumundan korkulunca da âlimler kendisine, "Şu dayaktan kurtulmak için onun vereceği başka bazı görevleri kabul et" demişlerdi. O da depoya giren saman yüklerini sayma görevini üstlendi. Bunun üzerine İbn Hübeyre onu hapisten salıverdi. Daha sonra halife Mansur da onu kadılık görevini kabule davet etti. Kabule yanaşmayınca da onu hapse attı. Nihayet Mansur'un emri üzerine, Bağdat şehri için inşa edilecek surlarda kullanılacak olan kerpiçlerin sayısını kontrol görevini kabul etti.

Ebu Hanife'nin zalimlerle ve zorba hükümdarlarla savaşma yolunu tuttuğu herkesçe bilinmektedir. Bu bağlamda Evzai şöyle demiştir: "Ebu Hanife'ye her şeyi yükledik. Nihayet bize kılıç getirdi, yani zalimlerle savaştı. Ama biz bu yükü taşımayı üstlenemedik."

"Sözlü olarak iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmak farzdır. Eğer söylediklerinizi dinlenmezse, o zaman bu görevi kılıçla yerine getirmek gerekir" sözü ona aittir.

Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle buyurduğu rivayet edilmiştir. Horasan'ın fakih, ravi ve âbitlerinden İbrahim es-Sâiğ ona, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmanın hükmünü sormuş, o da farz olduğunu söylemiş ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmişti: ***"Şehitlerin en üstünü Abdulmuttalip oğlu Hamza'dır. Bir de zalim devlet başkanının karşısına dikilip ona karşı iyiliği tavsiye ve kötülükten sakındırma görevini yerine getiren, bu sebeple de öldürülen kimsedir."***[271]

İbrahim es-Sâiğ, Ebu Hanife'den bu cevabı aldıktan sonra Merv şehrine döndü. Vali Ebu Müslim'in karşısına dikilip iyiliği tavsiye ve kötü-

271 Bkz: Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 5/381

lükten sakındırma görevini yerine getirdi. Zalimliğini ve haksız yere kan dökmesini protesto etti. Ebu Müslim birkaç kez ona tahammül etti, ama sonra onu öldürttü.

Ebu Hanife'nin Zeyd b. Ali meselesindeki tavrı, ona mali destek sağladığı, ona yardım etmenin ve onunla birlikte savaşmanın vacip olduğu konusunda gizlice insanlara fetva verdiği herkesçe bilinmektedir. Abdullah b. Hasan'ın oğulları Muhammed ve İbrahim'e karşı olumlu tavrı da herkesçe bilinen bir husustur.

Ebu İshak el Fezari kendisine, "Neden kardeşime İbrahim ile birlikte yönetime başkaldırması için tavsiyede bulundun?! Senin tavsiyene uyduğu için de öldürüldü!" dediğinde Ebu Hanife'nin cevabı şu olmuştu: "Kardeşinin çıkışı, senin tuttuğun yoldan daha çok hoşuma gidiyor." Ebu İshak, Basra'ya çıkıp gitmişti. Bütün bunların sebebi şuydu: Hadisçilerden ilmî tecrübe ve donanımı olmayan bazı kimseler, Ebu Hanife'ye karşı tavır almış, iyiliği tavsiye ve kötülükten sakındırma görevini ihmal etmişler, derken zalimler İslam ümmetini yönetme makamına geçmişlerdi.

İyiliği tavsiye ve kötülükten sakındırma konusunda tavrı böyle olan Ebu Hanife, nasıl olur da fasığın devlet başkanı olmasını caiz görür? Bunu iddia edenler, ya Ebu Hanife'nin ve onun gibi düşünen Irak ulemasının görüşlerini naklederken yalan söylemişlerdir ya da nakilde hata etmişlerdir. Çünkü Ebu Hanife ve diğer Irak uleması, zalim devlet başkanı tarafından atanmış olsa bile kendisi adaletli ise, böyle bir kadı'nın verdiği hükümler geçerli ve yargılaması da sahihtir. Zalim ve fasık da olsalar arkalarında kılınan namaz da geçerlidir. Bu, sahih bir görüştür.

Bu anlatılanlarda, fasığın devlet başkanı olmasını Ebu Hanife'nin caiz gördüğüne ispat eden bir delil yoktur. Çünkü kadı adaletli olursa, verdiği hükmü uygulama imkânına sahip olan gerçek anlamda bir kadı olur. Hükmünü kabul etmeyeni, kabule zorlayacak güce sahip olur. Bu durumda kendisini atayanın nasıl biri olduğuna bakılmaz. Çünkü onu atayan, hükümlerini infaz etmede kendisine destek olan diğer yardımcıları gibi kabul edilir. Kadı yardımcılarının ise adaletli olmaları şart değildir. Bakınız mesela bir ülkenin devlet başkanı bulunmadığını varsayalım. Bu ülkenin halkı, aralarından adil bir kişiyi kadılığa atama hususunda bir araya gelip

anlaşırlarsa, atadıkları kadının verdiği hükümleri kabul etmeyene karşı kadıya yardımcı olurlarsa, kendisini atayan bir devlet başkanı bulunmadığı halde bu kadının verdiği hükümler geçerli olur. İşte bu noktadan hareketle Kadı Şüreyh ile tabiin devri kadıları, kadılık makamına Emeviler tarafından atanmışlardı. Şüreyh, Haccac-ı zalimin zamanına kadar Kûfe kadılığı görevine devam etti.

Araplarda ve Mervanî hanedanında Abdulmelik'ten daha zalim, daha kâfir ve daha facir bir kimse yoktu. Onun atadığı valiler arasında da Haccac'dan daha kâfir, daha zalim ve daha facir bir kimse yoktu. İyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma konusunda insanları ilk susturan, Abdulmelik idi. Bir defasında minbere çıkıp şöyle konuşmuştu: "Allah'a yemim ederim ki ben Hz. Osman gibi zayıf ve güçsüz, Muaviye gibi başkasına yaltaklanan, hilekâr bir halife değilim. Bize bazı şeyleri tavsiye ediyorsunuz, ama kendiniz o şeyleri nefsinize uygulamayı unutuyorsunuz. Allah'a yemin ederim ki şimdiden sonra bir kimse bana takvalı olmamı tavsiye ederse, kesinlikle boynunu vururum!"

Halk, erzakını Emevilerin beytulmalından alıyordu. Yalancı Muhtar; İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Muhammed b. Hanefiye ve İbn Ömer'e *radıyallahu anh* mali destek sağlıyordu. Onlar da kendilerine sağlanan bu desteği kabul ediyorlardı.

Muhammed b. Aclan, Ka'ka'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdulaziz b. Mervan, Abdullah b. Ömer'e *radıyallahu anh* mektup yazarak ihtiyaçlarını kendisine bildirmesini istedi. Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* cevabî mektubunda ona şunları yazdı:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: (اَلْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى) ***"Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır."***[272] Öyle sanıyorum ki üstteki el, verenin elidir. Alttaki el ise alanın elidir. Ben, Allah'ın senin aracılığınla bana nasip edeceği bir rızkı senden istemeyeceğim gibi, vermen durumunda da sana geri çevirmeyeceğim. Haydi selamette kal."

272 Buhari, Zekât, 18

Hasan, Said b. Cübeyr, Şabi ve diğer tabiiler erzaklarını o zâlimlerin elinden alıyorlardı. Onların Halife ve önder olduklarını kabul ettiklerinden değil, facirlerin elinde bulunan kendi hakları diye bu erzakları onlardan alıyorlardı. Onların halifeliklerini nasıl kabul edeceklerdi ki? Haccac'ın yüzüne kılıçla vurmuşlardı. Tabiilerin seçkinlerinden 4000 kadar kurrâ ve fakih ona karşı harekete geçmiş, önceleri Ahvaz, sonra Basra, sonra da Kûfe yakınlarında Fırat kenarındaki Deyrül Cemacim'de Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın safında yer alarak savaşmışlardı. Abdulmelik b. Mervan'ı hal'etmiş, ona lanet okumuş ve ondan beri olduklarını ilan etmişlerdi. Bunlardan önceki âlimler de, Hz. Ali'nin şehadetinden sonra Muaviye zorla hilafet makamına geçince Muaviye'ye karşı benzer tavırlar sergilemişlerdi. Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin ve o asırda yaşayan diğer sahabiler de, baştakilerin hilafetini kabul etmedikleri halde onların beytulmalından ödenek alıyorlardı. Aksine Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* vefat edip Allah'ın rızasına ve cennetine kavuştuğu âna kadar yaptığı gibi, o zalimlerden berî olduklarını söylüyorlardı. Dolayısıyla önceki âlimlerin zalim hükümdarlar tarafından verilen kadılık görevini kabul etmeleri, onların beytulmalından ödenek almaları, onların halifeliklerini kabul ettiklerini ve imametlerinin geçerli olduğuna inandıklarını göstermez.

Rafızilerden idraki kıt bazı kimseler, (لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ) **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** ayetini, cahiliye dönemindeki müşrikliklerinden dolayı zalim sayarak Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in halifeliklerinin reddine delil olarak ileri sürmektedirler. Doğrusu bu, ileri derecede bir cehalettir. Çünkü zalimlik, zulümde devam eden kimselere verilen bir sıfattır. Ama tevbe eden kimsenin üzerindeki bu sıfat kalkar. Dolayısıyla tevbesinden önceki zulüm sebebiyle kendisine zalimlik hükmü uygulanamaz. Çünkü bir sıfattan dolayı bir kimseye verilen hüküm, o sıfat ortadan kalkınca ona bağlı olarak verilmiş olan hüküm de ortadan kalkar. Zulüm de bir yergi sıfatıdır. Kişi zulüm yapmaya devam ettiği sürece kendisine zalimlik sıfatı takılır. Ama zulme son verince üzerindeki zalimlik sıfatı da kalkar. Bu sıfatı kalkınca da **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** ayetinde sözü edilen Allah'ın ahdinin kapsamına girmeme hükmü de ortadan kalkar. Görüldüğü gibi (وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ

ظَلَمُوا) **"Zulmedenlere meyletmeyin"**[273] ayetinde de zulme devam ettikleri sürece zalimlere meyletmek yasaklanmıştır.

(مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ)

"İyiliktebulunankimselerin(kınanması)içindebirsebepyoktur."[274] İyilikte bulunmaya devam edenlerin de kınanmasına sebep yoktur.

Şu halde (لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ) **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"** ayeti, işlemiş olduğu zulme son verip tevbe eden kimseleri Allah'ın ahdinin kapsamasına engel teşkil etmemektedir. Kâfirlikten tevbe edip hidayete gelen kimseye artık kâfir denemeyeceği ve fasıklıktan tevbe edene fasık denemeyeceği gibi, işlediği zulme son verip tevbe eden kimseye de zalim denmez. Cenab-ı Allah yukarıdaki ayette, "önceleri zulüm yapmış olanları benim ahdim" kapsamaz dememiştir. Aksine "zalim"adı, kendisinin ayrılmaz bir parçasıymışçasına üzerinde sürekli duran ve zalimlikle nitelenen kimseleri ahdinin kapsamayacağını bildirmiştir.

(وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْناً وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَآ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾)

(وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَداً اٰمِناً وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلاً ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾)

125-"Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: «Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rukû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun.»"

273 Hud, 11/113
274 Tevbe, 9/91

126-"Hani İbrahim, «Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır» demişti. Allah da, «İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!» demişti."

Ayette geçen "beyt" kelimesiyle saygın ve dokunulmaz olan Beytullah kastedilmektedir. Burada "beyt" kelimesi, üzerine belirleme edatı olan lâm-ı tarif eklendiği için herhangi bir isim tamlaması yapılmaksızın yalın olarak zikredilmekle yetinilmiştir. Çünkü lâm-ı tarif, zihinde bilinen bir kelimenin başına ya da cins isminin başına konulur. Ayetin muhatapları buradaki "beyt" kelimesiyle cins ismi, yani "evler" manasının kastedilmediğini bilirler. O zaman geride, zihinlerde bilinen bir ev kaldı ki o da Kâbe'dir.

Ayetteki (مَثَابَةً لِلنَّاسِ) ifadesine gelince, Hasan'dan rivayet edildiğine göre bunun manası, "İnsanlar her sene oraya yönelip gelirler" şeklindedir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Mücahid'den gelen rivayete göre mana şöyledir: "Oradaki görevini tamamladığına kanaat getiren kimseler, mutlaka bir daha oraya gelmek arzusuyla oradan ayrılırlar." Başka bir görüşe göre ise mana şöyledir: "İnsanlar oraya yönelip gelir, orada hacc ibadetini eda eder ve sevap kazanırlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Dil bilimcileri dediler ki: (ثَابَ يَثُوبُ مَثَابَةً وَثَوَاباً) fiili dönüş anlamında kullanılır. Bazıları dediler ki: Ayetteki (مَثَابَةً) kelimesinin aslında sondaki (te) harfi yoktu. Ama manayı güçlendirmek için tıpkı (نَسَّابَةعَلاَّمَةسَيَّارَة) kelimelerinde olduğu gibi sonuna (te) harfi eklendi.

Ünlü dil bilimci Ferrâ dedi ki: Makam ve makame kelimelerinde olduğu gibi aslı mesab olan kelimenin sonuna (te) harfi eklenerek ayetteki gibi mesabe şeklini almıştır. Ayetteki "mesabe" kelimesi; selef ulemasının te'vil ettikleri gibi insanların her sene Kâbe'ye yönelmesi veya ibadetlerini tamamlayıp oradan ayrılırken bile tekrar oraya dönme arzusuyla ayrıldıkları ya da oraya yönelip gelerek haccetmekle sevap kazanacakları manalarına gelebilir. Böyle olunca da ayette bu manalarının tümünün kastedilmiş olması mümkündür. İnsanların oradan ayrıldıktan sonra tekrar oraya dönmeyi

arzuladıklarını şu ayet de doğrulamaktadır: (فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي اِلَيْهِمْ) **"Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir."**[275]

Önceki ayette geçen "mesabe" kelimesi Kâbe'nin tavaf edilmesi gerektiğini kesin bir dille ifade etmektedir. Çünkü Kâbe'ye tavaf için gidilmekte ve orada toplanılmaktadır. Ancak ayette bunun vacipliğine dair bir delalet bulunmamaktadır. Ancak tavaf edenlerin sevap kazanacaklarına delalet vardır.

Umrenin farz olduğunu söyleyenler çoğunlukla bu ayeti delil olarak ileri sürerek şöyle demişlerdir: "Cenab-ı Allah Kâbe'yi insanlar için toplanma yeri yaptığına ve defalarca orayı ziyaret etmeleri gerektiğine göre, haccdan sonra umre için de oraya dönüp gelmeleri gerekir."

Bu, kabul edilebilir bir görüş değildir. Çünkü ayette umrenin farzlığına delalet eden bir kelime yoktur. Ancak ayetten anlaşıldığına göre hacıların ibadetlerini eda ettikten sonra umre için tekrar Kâbe'ye dönüp orayı ziyaret etmeleri halinde kendilerine sevap verileceği vaad edilmektedir. Bu da umrenin farz olmasını değil, mendup olmasını gerektirmektedir. Mesela bir kimse size "Umre yapabilirsin" veya "Namaz kılabilirsin" derse bu ifadelerden umre yapmanızın veya namaz kılmanızın zorunlu olduğu anlaşılmaz. Şu da var ki, Kâbe'ye tekrar dönüp gitmek, haccdan ayrı olarak sadece umreye özgü kılınmış değildir. Bununla beraber hacc ibadetinde kudüm tavafı, ziyaret tavafı ve veda tavafı vardır. Bu tavafları yapmak için de dönüp dönüp Kâbe'ye uğramak gerekir. Kişi bu tavaflar için Kâbe'ye müteaddit defalar uğramakla ayetteki "mesabe" kelimesinin gereğini yerine getirmiş olur. Şu halde bu ayette umrenin farz olduğuna dair bir delil mevcut değildir.

Ayetteki (وَاَمْنًا) **"Güven yeri"** kelimesiyle Kâbe, güvenli bir yer olarak nitelendirilmiştir. Aslında bu ayette Mekke Haremi'nin tamamının güvenli yer olduğu ifade edilmek istenmiştir.

275 İbrahim, 14/37

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ)

"Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere bir kurbanlık hayvan..."[276]

Bu ayette geçen Kâbe ile Kâbe'nin kendisi değil, Mekke Haremi'nin tamamı kastedilmiştir. Çünkü kurbanlıklar ne Kâbe'de ne de Mescid-i Haram'da kesilir. Şu ayette de benzer bir durum söz konusudur:

(وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ)

"İçinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram..."[277]

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Bu böyledir. Çünkü Mekke Haremi'nin tamamı mescittir."

Şu ayet de konunun örnekleri arasında yer almaktadır:

(إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا)

"Allah'a ortak koşanlar, ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."[278]

Doğrusunu Allah bilir ya, Allah'a ortak koşanların Mescid-i Haram'a yaklaşmamalarından maksat, haccetmekten ve hacc menasikinin eda edildiği yerlere girmekten menedilmeleridir. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali ile ültimatomgönderirken, yukarıdaki ayetin mesajını da iletmek gayesiyle, ***"Allah'a ortak koşanların hiçbiri bu seneden sonra haccetmesin!"*** demişti.

276 Mâide, 5/95
277 Haz, 22/25
278 Tevbe, 9/28

Konuyla ilgili başka bir ayet de şudur:

﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا﴾

"Bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenlikli bir yer kıldığımızı görmediler mi?"[279]

Yüce Allah, İbrahim'in *aleyhisselam* Mekke için şöyle dua ettiğini bildirmiştir:

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا﴾

"Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl."[280]

Cenab-ı Allah'ın Beyt'i güvenli yer olarak nitelemesi, Mekke Haremi'nin tamamının güvenli olmakla nitelenmesini gerektirir. Haremin saygınlığı Beyt'e bağlı olduğundan, oranın Beyt adıyla anılması caiz olur. Çünkü orada güvenlik vardır. Savaşmak ve adam öldürmek yasaklanmıştır. Haram ayların hürmeti de Beyt'e bağlıdır. Çünkü insanların o aylarda güvende oluşları hacc maksadına bağlıdır ki hacc da Beytle ilintilidir.

﴿وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا﴾

"Hani, biz Beyt'i insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık" ayeti aslında bir ihbarî cümle değil, aksine hüküm cümlesidir.

Şu ayetlerde de aynı durum söz konusudur:

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا﴾

"Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl."[281]

279 Ankebut, 29/67
280 Bakara, 2/126
281 Bakara, 2/126

(وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا)

"Oraya kim girerse, güven içinde olur."[282]

Bütün bu ayetlerde ihbar değil, hüküm manası vardır. Buna göre yukarıdaki ayetlerin manası şöyle olur: Yani Mekke Haremi'ne ve Mescid-i Haram'a girene herhangi bir kötülük ve zarar gelmesin. Şayet haber cümlesi olsaydı, haber verilen güvenliğin, haber verildiği şekilde orada mutlaka mevcut olması gerekirdi. Zira Allah'ın haber verdiği şeyin, mutlaka haber verildiği şekilde mevcut olması gerekir (ve Mekke Haremi'nde hiç kimseye hiçbir kötülüğün dokunmaması gerekir)di.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ)

"Mescid-i Haram'ın yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa, (siz de onlarla savaşın) onları öldürün."[283]

Bu ayet, Mescid-i Haram'ın yanında adam öldürme olayının meydana geldiğini haber vermektedir. Bu da bahsedilen emrin orada güvenliğin sağlanması için Allah'ın bir hükmü türündendir. Bu hüküm uyarınca da oraya sığınan kimsenin öldürülmemesi gerekir. İbrahim Peygamber'in zamanından bu yana Mekke Haremi'nin statüsü böyledir.

Cahiliye döneminde Araplar İbrahim Peygamber'in şeriatından ellerinde kalan kısmına göre, haremin bu saygınlığına inanır ve orada adam öldürmeyi büyük günah sayarlardı. Muhammed b. Bekir, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yüce Allah Mekke'nin fethini Resûlü'ne kolaylaştırdığında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kalkıp Allah'a hamdu senâda bulunduktan sonra şöyle dedi:

282 Âl-i İmrân, 3/97
283 Bakara, 2/191

(إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ وَسَلَّطَ عَلَيْهَا رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّمَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ، ثُمَّ هِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ: لَا يُعْضَدُ شَجَرُهَا، وَلَا يُنَفَّرُ صَيْدُهَا، وَلَا تَحِلُّ لُقْطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ)

"Allah, fili Mekke'ye girmekten alıkoydu. Resûlü'nü ve müminleri Mekke'ye hâkim kıldı. Mekke bana gündüzün bir ânı için helal kılındı. Sonra o kıyamete kadar haramdır. Ağacı koparılmaz, av hayvanı ürkütülmez. (Sahibini bulmak amacıyla) duyurup tanıtandan başkasına buluntusu da (hiç kimseye) helal olmaz."

Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Keşke boya otunu ayrı tutsan. Çünkü o mezarlarımızda da, evlerimizde de var" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Boya otu hariç"*** dedi.[284]

Muhammed b. Bekir, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu olayla ilgili hadiste *"Mekke Haremi'nin otu da koparılmaz"* ifadesinin de bulunduğunu söylediğini rivayet etmiştir.

Yine bu rivayete göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ،لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَمْ تَحْلِلْ لِي إِلَّا سَاعَةً مِنَ الدَّهْرِ)

"Allah, gökleri ve yeri yarattığı günde Mekke'yi saygın ve dokunulmaz kılmıştır. Benden önce hiç kimseye (orada savaşmak) helal kılınmamıştır. Bana da gündüzün sadece bir deminde helal kılındı."[285]

284 Ebu Davud, Sünen, Menasik, 90
285 Buhari, Megazi, 50

Ebu Şüreyh el-Kâ'bi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَسْفِكَنَّ فِيهَا دَمًا فَإِنَّ اللَّهَ أَحَلَّهَا لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ)

"Mekke'yi Allah saygın ve dokunulmaz kıldı. İnsanlar değil. Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse orada asla kan akıtmasın. Allah gündüzün sadece bir deminde (orada savaşmayı) bana helal kıldı."[286]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cenab-ı Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günde Mekke'yi saygın ve dokunulmaz kıldığını, orada kan akıtmayı haram kıldığını, bu saygınlığın kıyamete kadar süreceğini, orada hayvan avlamanın, ağaçları ve otları kesmenin de bu haramlığa dâhil olduğunu bildirmiştir.

Bir kimse çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* daha önce haremdeki bütün otların koparılmasını yasaklamışken, Hz. Abbas'ın isteği üzerine boya otunu kapsam dışına çıkarması hangi kurala uymaktadır? Oysa bir fiili yapma imkânı meydana gelmeden o fiilin neshedilmesinin caiz olmayacağı bilinmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Boya otunun koparılmasının mübahlığı veya haramlığı hususunda Hz. Abbas'ın mübahlığını istediği anda Cenab-ı Allah'ın, Peygamberi'ni *sallallahu aleyhi ve sellem* tercihte bulunma hakkına sahip kılmış olması mümkündür.

Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ)

"İşlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver."[287]

---

286 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 12/279

287 Nur, 24/62

İzin almadan çekip gitmenin Yüce Allah tarafından nass ile yasaklandığı bir durumda, isteyene izin verme hususunda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayetle yetki verilmişti.

Hiç kimsenin ilişemediği av hayvanlarının, özel olarak Mekke Haremi'nde güven içinde olmalarının müşahede edilmesi, Mekke'ye saygı gösterilmesini gerekli kılmakta ve Allah'ın birliğine de delil teşkil eden bir alamet olarak görülmektedir. Şöyle ki: Harem bölgesinin yeryüzündeki diğer yerlerden coğrafi olarak pek farkı bulunmamakta, orada geyiklerle av köpekleri bir arada dolaşabilmekte, köpekler geyiklere saldırmamakta, onlar da köpeklerden korkup kaçmamaktadır. Ama harem dışına çıkıldığında bir de görüyorsunuz ki o köpekler geyiklere saldırmakta, geyikler de kendilerini onlardan kurtarmak için olanca güçleriyle kaçmaktalar. Bu da eksikliklerden uzak olan Yüce Allah'ın birliğine, İsmail Peygamberi üstün kıldığına, onun şanını yücelttiğine delalet eden alametlerdendir. Bir grup sahabiden, haremde avlanmanın ve oranın ağaçlarını kesmenin yasak olduğuna ve bu yasağı işleyenlere ceza terettüp edeceğine dair rivayetler gelmiştir.

(وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى)

"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin."[288]

Bu ayet, tavaftan sonra iki rekât namaz kılmanın gerekli olduğuna delalet etmektedir. Zira (مَثَابَةً لِلنَّاسِ) **"toplanma yeri"** ifadesi Kâbe'yi tavaf etmeyi gerektirmektedir. Sonra **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"** buyruğu da bu ifadeye atfedilince vaciplik hükmü ortaya çıkmaktadır. Bu da tavafın, namaz kılmayı da gerektirdiğine delalet etmektedir. Yani "namaz" derken tavaf namazının kılınması gerektiğini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirmiştir.

Şöyle ki: Cabir *radıyallahu anh* Hz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccını anlatırken şöyle demiştir: "...Haceru'l Esved'i istilam etti. (Tavafın ilk) üç şavtında remel yaptı. Dört şavtında ise normal yürüdü. (Tavafı tamamladıktan) sonra Makam-ı İbrahim'e doğru ilerledi. (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ

288 Bakara, 2/125

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"** ayetini okudu. Makamı kendisiyle Beyt'in (Kabe'nin) arasına aldı. İki rekât namaz kıldı."

Makamın gerisinde namaz kılmak istediğinde (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"**ayetini okuması, bu ayetin maksadının tavaftan sonra namaz kılmak olduğuna delalet etmektedir. Bu, açık bir emir olup tavaf namazının vacip olduğunu göstermektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı Beyt'in yanında kıldığına dair rivayet de vardır.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'den rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Es-Sâib, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* elinden tutup ona tavaf ettirirken, Hatim'den sonraki köşeyi geçip arkadaki kapının bitişiğinde bulunan üçüncü taşın yanına vardıklarında dururlardı. İbn Abbas *radıyallahu anh* "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* burada namaz kıldığı sabittir" der, kendisi de orada namaz kılardı. Şu halde (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"**ayeti, tavaf namazı kılmanın vacipliğine delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen Makam-ı İbrahim'in yanında, bazen de başka yerde kılmış olması, bu namazın Makam-ı İbrahim'in yanında kılınmasının vacip olmadığını göstermektedir. Abdurrahman el-Kari, Hz. Ömer'in sabah namazından sonra tavaf ettiğini, sonra bineğine binip Zi Tuva'ya gittiğini, orada inip iki rekât tavaf namazını kıldığını rivayet etmiştir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* tavaf namazını Hatim'de kıldığı rivayet edilmiştir. Hasan ile Atâ'dan rivayet olunduğuna göre, tavaftan sonra Makam'ın geri kısmına ulaşamayıp başka yerde kılan kimsenin tavaf namazı geçerli olur.

[Makam-ı İbrahim]

Selef uleması, Makam-ı İbrahim'den kastın ne olduğu hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır:

İbn Abbas *radıyallahu anh*, hacc ibadetinin ifa edildiği her yerin Makam-ı İbrahim olduğunu söylemiştir. Atâ, Makam-ı İbrahim'in Arafat, Müzdelife

ve Cemarat bölgesi olduğunu söylemiştir. Mücahid, Harem'in tamamının Makam-ı İbrahim olduğunu söylemiştir.

Süddi dedi ki: "Makam-ı İbrahim, İsmail'in *aleyhisselam* eşinin, başını yıkadığında İbrahim'in *aleyhisselam* ayağının altına koyduğu taştır. İbrahim *aleyhisselam* binekteyken ayağının birini bu taşın üzerine koymuş, gelini onun başının bir tarafını yıkamıştı. Sonra taşı ayağının altından çıkarırken ayağıtaşa gömülmüştü. Sonra taşı diğer ayağının altına koydu. Bu defa da başının diğer tarafını yıkadı. Diğer ayağı da taşa gömülmüştü. Böylece Allah bu taşı onun için bir şiar ve alamet kıldı." Bunları anlattıktan sonra Süddi, (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"**ayetini okudu.

Hasan, Katade ve Rebi b. Enes'ten de buna benzer bir rivayet gelmiştir.

Kuvvetli görüşe göre Makam-ı İbrahim, tavaf alanında bu taşın bulunduğu yerdir. Zira yalın olarak kullanıldığında hareme Makam-ı İbrahim denilmez. Başkalarının te'vil ettikleri şekilde diğer yerlere de denilmez. Makam-ı İbrahim'in, İbrahim'in *aleyhisselam* ayaklarını üzerine koymuş olduğu taşın bulunduğu yer olduğuna Enes'in *radıyallahu anh*şu rivayeti delalet etmektedir:

Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Makam-ı İbrahim'den kendine bir namaz yeri edinsen" dedim. Bunun üzerine Allah (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"**ayetini indirdi. Ayet inince de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* orada namaz kıldı.[289]

Bu da ayette geçen "makam" kelimesiyle Cenab-ı Allah'ın, İbrahim'in *aleyhisselam* ayağını üzerine bastığı taşı kastetmiş olduğuna delalet etmektedir. Yine Cenab-ı Allah'ın orada namaz kılmamızı emretmiş olması da buna delalet etmektedir. Tavaf namazının haremle veya bazı te'vil gibi diğer yerlerle ilintisi yoktur.

Makam-ı İbrahim, Allah'ın birliğini ve İbrahim'in *aleyhisselam* peygamberliğini ispatlayan delillerden biridir. Çünkü taş, çamur gibi yumuşatılmış

289 Buhari, Tefsir, Bakara, 2

ve İbrahim *aleyhisselam* üzerine basınca da ayakları içine gömülmüştü. Buna Allah'tan başkası güç yetiremez. Bununla beraber bu taş, İbrahim *aleyhisselam* için de bir mucizedir. Onun peygamberliğinin gerçek olduğuna delalet etmektedir.

[Musallanın Ne Olduğu]

Ayette geçen (مُصَلًّى) "musalla"kelimesinin ne anlama geldiği hususunda müfessirlerfarklı görüş ortaya koymuşlardır:

Mücahid, bu kelimenin dua anlamına gelen (صَلاَة)kelimesinden türemiş olup dua yeri anlamına geldiğini söylemiştir.

Zira Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ)

"Ey iman edenler! Siz de ona dua edin."[290]

Hasan, (مُصَلًّى)kelimesiyle kıble kastedildiğini söylemiştir.

Katade ve Süddi dediler ki: "(وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَام اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"**ayetiyle insanlar, Makam-ı İbrahim'in yanında namaz kılmakla emrolundular."

Ayetin açık anlamı da bunu gerektirmektedir. Zira "salat" kelimesi yalın olarak kullanıldığında, hemen rükûlu ve secdeli olarak kıldığımız namaz akla gelir. Bilindiği gibi "Şehrin musallası" dendiğinde, bayram namazının kılındığı yer akla gelir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Üsame b. Zeyd'e (اَلْمُصَلَّى أَمَامَكَ) dediğinde "Namazgâh senin önünde"-yani biraz ileridedir- demek istemişti. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَام اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى) **"Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin"**ayetini okuduktan sonra namaz kılmış olması, (مُصَلًّى)kelimesiyle namazgâhın kastedilmiş olduğuna

290 Ahzab, 33/56

delalet etmektedir. Ama bu kelimenin kıble anlamına geldiğini söyleyenler, bunu namazgâh değil de namaz anlamında kabul etmişlerdir. O takdirde namaz kılacak olan kişi, Makam-ı İbrahim'i kendisiyle Kâbe arasına alarak onu kendine kıble edinmiş olur. (صَلاَة)"Salat" kelimesi dua anlamına da gelmekle birlikte namaz manasında anlaşılması evlâdır. Çünkü başkalarının te'vil ettikleri diğer manalar da namazın içinde mevcuttur.

[Tavaf Edenler, Âkifler ile Ruku ve Secde Edenler]

(وَعَهِدْنَآ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ)

"İbrahim ve İsmail'e: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun"diye emretmiştik."[291]

Katade, Ubeyd b. Umeyr, Mücahid ve Said b. Cübeyr, ayetin şu manaya geldiğini söylediler: Kâbe'yi, İbrahim'den *aleyhisselam* sonra müşriklerin yaptıkları şirkten ve puta tapmaktan temizleyip arındırın. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mekke fethinde Mescid-i Haram'a girmiş, müşriklerin putları Kâbe'ye dayadıklarını görünce, putların kırılmasını emretmiş ve elindeki bir çubukla da putları itmişti. Bunu yaparken de şu ayeti okuyormuş: (جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا) **"Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur."**[292]

Bu ayete şöyle mana verenler de olmuştur: "Beyti'mi kandan ve hayvan pisliklerden temizleyin."

Müşrikler kestikleri hayvanların kan ve pisliklerini attıkları için bu şekilde mana verenler olmuştur.

Süddi dedi ki: (طَهِّرَا بَيْتِيَ) cümlesinin manası şöyledir: "Beytimi temizlik üzerine kurun."

---

291 Bakara, 2/125
292 İsrâ, 17/81

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهٖ فِي نَارِ جَهَنَّمَ﴾

"Binasını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi?"[293]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin kelimelerinin, burada nakledilen manaların hepsine de ihtimali vardır. Buna göre mana şöyle olur: "Beytimi (Kâbe'yi) Allah'a karşı takvalı olma esası üzerine kurun; onu kandan, pisliklerden ve putlardan temizleyip arındırın ki içine bunlar konulmasın veya yaklaştırılmasın."

Ayette geçen (لِلطَّائِفِينَ) "li'ttaifin" kelimesiyle ne kastedildiği hususunda müfessirlerfarklı görüş ortaya koymuşlardır:

Cüveybir, Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: (لِلطَّائِفِينَ) kelimesiyle, haccetmek maksadıyla gelip tavaf edenler, (وَالْعَاكِفِينَ) "ve'l akifin" kelimesi ile de Kâbe'de kalıp kendini ibadete veren Mekkeliler kastedilmiştir.

Abdulmelik, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَالْعَاكِفِينَ) kelimesi ile başka şehirlerden birbiri ardınca Kâbe'ye gelen ve Mekke'de mücavir olarak yaşayanlar kastedilmiştir.

Ebû Bekir el-Hüzeli'den gelen bir rivayette ise şöyle denmektedir: Kâbe'yi tavaf eden kimseler için "Tâifîn", orada oturup ibadet eden kimseler için "Âkifîn", orada namaz kılanlar içinse (الرُّكَّعِ السُّجُودِ) denilir.

İbn Fudayl, (طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ) **"Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun"** ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle

293 Tevbe, 9/109

dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayette kastedilen, namazdan önce tavaf edilmesidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Dahhâk'ın "(لِلطَّائِفِينَ) kelimesiyle, haccetmek maksadıyla gelip tavaf edenler kastedilmiştir" sözü, yine Beyti tavaf etme manasına dönmektedir. Çünkü Beyt'e yönelen kimse onu tavaf etmek için yönelir. Yalnız o, ayetteki "Tâifîn" kelimesiyle özellikle Mekke dışından haccetmeye gelenlerin kastedildiğini söylemektedir. Ancak ayette, bu hükmün Mekke dışından gelenlere mahsus kılındığına dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü tavaf yapmada Mekkelilerle Mekke dışından gelenler aynıdırlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Dahhâk te'vil yaparak ayetteki "tâifîn" kelimesinin Mekke dışından gelip tavaf edenler anlamına geldiğini söylemiştir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِنْ رَبِّكَ)

"Onlar uykudayken Rabbinden bir afet onları sardı."[294]

(إِذَا مَسَّهُمْ طَآئِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ)

"Onlara şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman..."[295]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen "tâifîn" kelimesiyle her ne kadar Mekke'ye dışarıdan hacc için gelenler kastedilmiş olsa bile, bundan asıl maksat tavaftır. Bunun başka türlü izahı yoktur. Çünkü dışarıdan hacc için gelenin de maksadı Beyti tavaf etmektir. Dahhâk'ın bu hükmü Mekkeli olup haccedenlere değil de haccetmek üzere dışarıdan Mekke'ye gelenlere tahsis etmesi, herhangi bir delile dayanmamaktadır. Şu halde yapılması gereken, bunu tavaf anlamında kabul etmektir. "âkifîn" kelimesi de Kâbe'de kalıp kendilerini ibadete veren kimseler demektir. Kişinin orada kalıp kendini ibadete vermesi de iki şekilde olur:

294 Kalem, 68/19
295 A'râf, 7/201

1-(وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ) **"Siz mescitlerde itikâftayken..."**[296] ayetinde anlatılan itikâf. Ancak önceki ayette özel olarak Kâbe'de itikâfa girenler kastedilmişti.

2-"İtikâf" kelimesi, eğer beklemek anlamında kullanılıyorsa, Mekke'ye sığınıp orada ikamet edenler.

"Âkifîn" kelimesiyle Mekke'de mücavir olanlar kastedildiğini söyleyenler olduğu gibi, Mekke halkının kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Bu yorumların hepsi, bir yerde durup ikamet etmek manasının etrafında toplanmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen "tâifîn" kelimesiyle, haccetmek üzere dışarıdan Mekke'ye gelen kimseler kastedilmiştir, te'viline göre "afaki"ler için tavaf etmek, namaz kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü bu te'vile göre tavaf, afakiler içindir. Bunun başka bir izahı yoktur. Çünkü onlar, Mekke'ye tavaf için yönelmektedirler. Ayetteki "ve'l Âkifîn" kelimesi, Kâbe'de itikâfa girmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Tabii ki bu kelimeyle, orada namaz kılmak manası da kastedilmiştir. Ama özellikle afakilerin orada tavaf etmeleri daha faziletli görülmüştür. Bu da şunu ispatlıyor: Afakilerin tavaf etmeleri, Kâbe'de namaz kılmalarından ve tavaf etmeksizin beklemek şeklinde itikâfa girmelerinden daha faziletlidir. İbn Abbas, Mücahid ve Atâ'dan rivayet olunduğuna göre afakiler için tavaf etmek, Mekke halkı içinse namaz kılmak daha faziletlidir. Bahsedilen ayet birkaç mana içermektedir:

a. Bunlardan biri tavaf etmektir. Bunu yapmak insanı Allah'a yakın kılar. Yapan kişi sevap kazanır. Tavaf etmek, afakiler için namaz kılmaktan daha faziletlidir.

b. Kâbe'de itikâfa girmek. Çünkü ayette "ve'l âkifîn" kelimesi geçiyor.

c. Bu ayet, Kâbe'de farz veya nafile namaz kılmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke fethinde Kâbe'de namaz kıldığı rivayet edilmiştir. Kılmış olduğu bu namaz, mu-

296 Bakara, 2/187

hakkak ki nafile bir namazdı. Çünkü o namazı kuşluk vaktinde kılmıştı. Kuşluk vakti ise farz namaz vakitlerinden değildir.

d. Açıklamaya çalıştığımız ayet, Mekke'de mücavir olarak ikamet etmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Zira "ve'l âkifîn" kelimesi bekleme anlamında kabul edildiğinde bu manaya ihtimali olur. Bunun bir mecaz olması da mümkündür. Çünkü Atâ ve diğerleri bunu Mekke'de mücavir olarak kalanlar anlamında kabul etmişlerdir.

e. Önce de ifade ettiğimiz gibi İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* te'viline göre bu kelime, tavaftan önce namaz kılmak anlamına da gelebilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayet-i kerimede tavafın namazdan önce yapılmasını gerektiren herhangi bir delil yoktur. Çünkü ayette geçen "ve'l Âkifîn" kelimesinin başındaki "vav" harfi böyle bir tertip ve sıralamayı gerektirmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzı, hem tavafın yapılmasını hem de namazın kılınmasını gerektirmektedir. Tavafın namazla birlikte yerine getirilmesi gerektiği sabit olunca tavafın mutlaka namazdan öne alınması iki bakımdan gerekli olur:

[Tavafın Namazdan Önce Yapılması]

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin uygulaması böyledir.

2-İlim ehli kimseler, tavafın namazdan önce yapılması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Kâbe'nin içinde namaz kılmanın caiz olduğuna ayet-i kerimenin delalet ettiğine dair anlatmış olduklarımıza birileri itiraz ederek şöyle diyebilir: "Ayette, Kâbe'nin içinde namaz kılmanın caiz olduğuna delalet eden bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ayette geçen (وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ) **"rükû ve secde edenler"** ifadesinin sonunda "Kâbe'de" anlamına gelecek olan (فِي الْبَيْتِ) kelimesi yoktur. Bu ayet, Kâbe'nin içinde değil de sadece dışarısında tavaf etmenin caizliğine delalet ettiği gibi, aynı şekilde Kâbe'ye yönelerek namaz kılmanın caizliğine de delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ)

"Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."ayet-i kerimesinin zahirî, tavafın ve namazın Kâbe içinde yapılmasının caiz olmasını gerektirmekte, aynı şekilde itikâfın da Kâbe içinde yapılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.. Ancak Kâbe'nin dışında yapıldığı ve öteden beri uygulama da böyle olduğu için tavaf bu kapsamın dışına çıkarılmıştır. Ayrıca Kâbe'yi tavaf etmek, dışarıda etrafını dolanmak olduğuna göre, içerisini dolanan kimse tavaf etmiş sayılmaz. Noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah aşağıdaki ayet-i kerimede, Kâbe'yi içinden değil, etrafından dolanarak tavaf etmemizi emretmiştir.

(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[297]

Bir kimse Kâbe'nin içinde namaz kılarsa, her halde o adam için "Namaz kıldı" ifadesi kullanılır. Ayetteki maksat, içerisinde değil de sadece Kâbe'ye yönelerek dışarıda namaz kılmak olsaydı, Kâbe'nin rükû edenler ve secde edenler için temizlenmesinin emredilmesi pek anlamlı olmayacaktı. Çünkü yakınında olanlar da uzağında olanlar da Kâbe'ye yönelerek namaz kılmaktadırlar. Yönelme bakımından yakındaki ile uzaktaki aynı durumdadır. Bilindiği gibi Kâbe'nin temizlenmesi orada hazır bulunan kimseler için emredilmiştir. Bu da gösteriyor ki Kâbe'nin temizlenmesi, içinde namaz kılanlar için değil de dışarıdan ona yönelerek namaz kılanlar için emredilmiş değildir. Bilindiği gibi Cenab-ı Allah, Kâbe'nin rükû edenlerle secde edenler için temizlenmesini emretmiştir. Eğer bunu dışarıda namaz kılanlar için verilmiş bir emir olduğu şeklinde yorumlarsanız, Kâbe'nin etrafının temizlenmesi gerekir. Ayetin lafzı, hem içerisinin hem de dışarısının temizlenmesi şeklinde manalandırmaya müsait ise, o zaman her iki manaya göre hareket etmek, yani hem içinin hem de dışarısının

297 Hac, 22/29

temizlenmesi gerekir. O zaman da hem içinde hem de dışarısında namaz kılmak caiz olur.

Birileri şöyle bir itirazda bulunabilir: "Allah Teâlâ (وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"** buyuruyor. Ama başka bir yerde de şöyle buyuruyor: (فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ) **"(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin."**[298] Bu ayet-i kerime, namazın Kâbe'nin dışarısında kılınmasını gerektirmektedir. Çünkü dışarıda kılındığında ancak Kâbe tarafına yönelmek mümkün olur."

Bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzını sözlük anlamında ele aldığımız takdirde senin iddiana göre Mescid-i Haram'da namaz kılmak caiz olmaz. Çünkü Yüce Allah, **"yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"** buyuruyor. Namaz kılmak için Mescid-i Haram'da duran bir kimse senin iddiana göre Mescid-i Haram'a yönelmiş olamaz.

İtirazın sahibi, ayetteki Mescid-i Haram'dan kasıt Kâbe'nin kendisidir. Zira bütün ulemanın ittifakına göre Mescid-i Haram'a yönelmek, Kâbe'nin kendisine yönelmedikçe kılınan namazın geçerli olmasını sağlamaz.

Bu itiraza da şöyle cevap verilebilir: Kâbe'nin içerisindeki kimse de Kâbe'nin bir tarafına yönelmiş olur. Dışarısındaki bir kimse ona yöneldiğinde, tamamına değil, sadece bir tarafına yönelmiş olur. Aynı şekilde içerisindeki bir kimse onun yönüne yönelmiş olur. Bu kişinin yaptığı, (طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ) **"Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun"**, (فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"** ayetlerinin zahirî anlamına mutabık olmaktadır. Çünkü Kâbe'nin içerisindeki bir kimse, hem Kâbe'ye hem de Mescid-i Haram'a yönelmiş olmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen "tavaf" kelimesi farz, vacip ve mendup olan bütün tavafları kapsamaktadır. Çünkü bize göre tavaf, bu üç çeşitten ibarettir. Farz tavaf, (وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"** ayetiyle farz kılınan tavaftır.

298 Bakara, 2/144

Vacip tavaf, veda tavafı olup delili sünnetten şu hadis-i şeriftir: (مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ فَلْيَكُنْ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ الطَّوافُ) ***"Bir kimse haccederse Beyt (Kâbe) ile son buluşması tavaf olsun."***[299]

Vacip olmayan, sünnet ve mendup olan tavaf ise hacc için yapılan kudüm tavafıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hacc için Mekke'ye vardığında kudüm tavafı yapmıştır. Ziyaret tavafı yapılmadığı takdirde başka hiçbir şeyle telafi edilemez. Hacc ihramındaki kişi, bu tavafı yapıncaya kadar ihramlılık hali devam eder ve kadınlarla birleşipilişkide bulunamaz. Veda tavafına gelince, hacı bu tavafı yapmadan memleketine dönerse bir dem, yani bir koyun veya keçi kesmesi gerekir. Kudum tavafının yapılmaması durumunda ise herhangi bir şey gerekmez.

Doğrusunu Allah bilir.

Tavafın Yapılışı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peşinden sa'y yapılacak olan her tavafın ilk üç şavtında remel yapılır. Peşinden Safa ile Merve arasında sa'y yapılmayacak olan tavaflarda ise remel yapılmaz. Öncekine örnek olarak, şayet peşinden sa'y yapılacaksa kudüm tavafını gösterebiliriz. Mekke'ye ilk varıldığında kudum tavafının ardından sa'y yapılmamışsa, farz olan ziyaret tavafı yapılırken ilk üç şavtta remel yapılır. Ama Mekke'ye ilk varıldığında kudüm tavafının ardından haccın sa'yı yapılmış ise, ziyaret tavfının ilk üç şavtında remel yapılmaz. Umre tavafında remel yapılır. Çünkü bu tavafın ardından Safa ile Mervearasında umre sa'yı yapılır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hacc ibadetini ifa etmek için Mekke'ye varıp kudüm tavafını yaparken remel yapmıştır. Cabir b. Abdullah ile Atâ'nın nakline göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, böyle bir rivayette bulunmuşlardır. İbn Ömer'in *radıyallahu anh* benzer bir rivayetine göre de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Haceru'l Esved'den Haceru'l Esved'e kadar olmak üzere üç şavtta remel yapmıştır. Hz. Ömer, İbn Mesud ve İbn Ömer'den de benzer rivayetler gelmiştir. Ebu Tufeyl, İbn Abbas'tan şöyle bir rivayette bulunmuştur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Rükn-ü Yemani'den başlayarak remel yaptı. Sonra Haceru'l Esved'e kadar yürüdü. Enes b. Mâlik

299 İbn Hibban, Sahih: 9/210

de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur. Tavafın remelsiz dört şavtında nasıl ki Kâbe'nin dört bir yanında normal bir seyirle yürümek gerekiyorsa, remelli üç şavtında da Kâbe'nin dört bir yanında çalımlı yürünmelidir. Önceki ulema bu hususta görüş birliği etmişlerdir. İnsanın mantığı da bunun böyle yapılmasının doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü remel denilen çalımlı yürümede de normal yürümede de Kâbe'nin her tarafı aynı hükme tabidir. Usûle göre bu hususta aralarında farklı hüküm olmamalıdır.

Selef uleması remel sünnetinin devam edip etmediği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Bazıları dediler ki: Remel yapmak, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında sünnet idi. Müşrikler "Yesrip/Medine sıtması Müslümanları güçsüz düşürmüş" demişlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, müşrikler karşısında kendileri güçlü ve kuvvetli göstersinler diye sahabilere remel yapmalarını emretti ki müşrikler onlara saldırmaya tamahlanmasınlar. Zeyd'in babası Eslem, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şimdi niye remel yapıyoruz? Omuzları açık tutarak niye ıztıba yapıyoruz? Oysa Allah, İslam'ı güçlendirdi; küfrü ve kâfirleri uzaklaştırdı. Ama olsun. Biz Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yaptığımız şeyleri terk etmeyiz."

Ebu Tufeyl dedi ki: İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, "Senin kavmin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kâbe'yi tavaf ederken remel yaptığını söylüyorlar" dedim. İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Hem yalan hem de doğru söylemişler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* remel yaptı, ancak remel yapmak sünnet değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin (Hanefî) ulemasına göre remel yapmak, sabit bir sünnettir. Terkedilmesi uygun değildir. Her ne kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* güçlü ve kuvvetli olduklarını müşriklere göstermeleri amacıyla remel yapmalarını sahabilere emretmiş idiyse de bu, kalıcı bir sünnettir. Zira rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çevrelerinde müşrikler bulunmadığı halde veda haccında da remel yapmıştı. Ebû Bekir, Ömer, İbn Mesud, İbn Ömer ve diğer sahabiler de remel yapmışlardır. Böylece remelin hükmünün devam ettiği sübuta ermiş oldu. Remelin hükmü, müşriklere güçlü görünme sebebine

bağlı olmaksızın devam etmektedir. Dolayısıyla Mekke'de ve Mescid-i Haram'da müşriklerin olmadığı zamanda da remel yapmak sünnettir.

Bilindiği gibi konuyla ilgili bir rivayette anlatıldığına göre, lanetli İblis Cemerat Mevkii'nde Hz. İbrahim'in karşısına çıktığında Hz. İbrahim onu taşlamıştı. Ama Cemerat Mevkii'nde hacıların taş atma sünneti, şeytan orada hacılara görünmediği halde devam etmektedir.

Safa ile Merve arasında sa'y etmenin sebebi, bir rivayette şöyle anlatılır: İsmail'in *aleyhisselam* annesi Hacer, su aramak üzere Safa tepesine çıkmıştı. Sonra oradan inerek vadinin ortalarında çocuğu gözünden kaybolunca hızla yürümeye başlamıştı. Vadinin ortasından Merve tepesine doğru tırmanırken çocuğunu görünce normal yürümeye başlamıştı. Merve tepesine çıkınca orada su aramaya başlamış ve bunu yedi kez tekrarlamıştı. Böylece bu iki tepe arasında sa'y etmek, sünnet haline gelmişti. İki tepe arasındaki vadide süratle yürümek, sebebi ortadan kalkmış olduğu halde yine de sünnettir. Tavafta remel yapma sünneti de işte böyledir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Kâbe'nin rükünlerinden sadece Rükn-ü Yemani ile Haceru'l Esved istilam edilir. Bu hüküm, İbn Ömer *radıyallahu anh* kanalıyla Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* kanalıyla da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh*, "Hatim'in bir kısmı Kâbe'dendir" dediği kendisine iletildiğinde İbn Ömer *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Öyle zannediyorum ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Rükn-ü Yemani ile Haceru'l Esved'i istilam etmeyi terk etmemiştir. Ancak bu iki taş, Kâbe'nin temelleri üzerinde değildir. İnsanların tavafı hatimin dışından yapmaları da sırf bu sebeptendir.

Ya'lâ b. Ümeyye dedi ki: Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ile birlikte tavaf yaptım. Hatim'den sonraki rüknü istilam etmeye başladım. Ömer *radıyallahu anh*, "Sen Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte tavaf yapmadın mı?" diye sordu. Ben yaptığımı söyleyince bana şu ayeti okudu:

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)

"And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır." [300]

(وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ)

"Hani İbrahim, "Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır" demişti. Allah da, "İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!" demişti."[301]

Bu ayetin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-Mekke şehrinin güvenli bir şehir olmasıdır. Mesela (في عيشةٍ رَاضِيَةٍ) **"Hoşnut olunacak bir hayat içinde…"**[302] ayetinde olduğu gibi.

2-Bu ayette güven içinde olması istenilen Mekke şehri değil de şehir halkıdır.(وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ) **"Şehre sor."**[303] Ayette şehre değil de şehrin halkına sormak kastedilmiştir. **"Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl."**, **"Şehre sor"** derken mecaz sanatı kullanılmıştır. Çünkü korku ve güvenlik şehrin kendisini değil, şehirdeki insanları ilgilendirir. **"Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl"** ayetinde Allah'tan istenilen güvenliğin nasıl bir güvenlik olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları dediler ki: İbrahim *aleyhisselam* kıtlıktan ve kuraklıktan yana güvende olmayı istemişti. Çünkü o, ailesini ekinlerin ve davarların olmadığı bir vadiye bırakmıştı. Yere batmaktan ve iffetin tehlikeye maruz kalmasından yana güvende olmayı dilememişti. Çünkü Mekke vadisi, öteden beri bu bakımdan güvenli bir yerdi. Bazıları

300 Ahzab, 33/21
301 Bakara, 2/126
302 Karia, 101/7
303 Yusuf, 12/82

da İbrahim'in *aleyhisselam* her iki bakımdan da güvende olmayı dilediğini söylemişlerdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mekke vadisinin güvenli bir yer olduğu şu ayetlerde de vurgulanmaktadır:

﴿مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا﴾

"İnsanlara toplantı ve güven yeri..."[304]

﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا﴾

"Oraya kim girerse, güven içinde olur."[305]

﴿وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا﴾

"Hani İbrahim, "Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl" demişti."[306]

Doğrusunu Allah bilir, ama her halde İbrahim *aleyhisselam* Mekke halkının öldürülmekten yana güvende olmalarını Allah'tan dilemişti. Şundan ki: İbrahim *aleyhisselam*, her türlü üründen kendilerini rızıklandırmasını Allah'tan dilemenin yanı sıra öldürülmekten yana da güvende olmalarını dilemişti.

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾

"Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkını her türlü ürünle rızıklandır."

Güvenlik dileğinin peşinden şu duayı da yapmıştı:

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ﴾

304 Bakara, 2/125
305 Âl-i İmran, 3/97
306 Bakara, 2/126

"Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."[307]

Böyle dedikten sonra da kıssanın akışı içinde şöyle demişti:

(رَبَّنَا اِنِّي اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوي اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ)

"Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır."[308]

İbrahim *aleyhisselam* güvenlik dileğinde bulunmanın yanı sıra Mekke halkını çeşitli ürünlerden de rızıklandırmasını Allah'tan dilemişti. Bu durumda güvenlik dileğinde bulunmasını kıssada anlatılandan ve rızık konusunda söylenen kesin ifadeden başka yeni bir manaya yormak daha uygun olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mekke'nin güvenli bir şehir kılınması, İbrahim'in *aleyhisselam* dilemesinden önce Allah tarafından hükme bağlanmıştı.

Zira bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır:

(إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ،لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَمْ تَحْلِلْ لِي إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهارِ)

"Allah gökleri ve yeri yarattığı günde Mekke'yi saygın ve dokunulmaz kılmıştır. Benden önce hiç kimseye (orada savaşmak) helal kılınmamıştır. Bana da gündüzün sadece bir deminde (orada savaşmak) helal kılındı."[309]"

307 İbrahim, 14/35
308 İbrahim, 14/37
309 Buhari, Megazi, 50

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadiste ifade edilenler, İbrahim'in *aleyhisselam* Mekke halkı için güvenlik dileğinde bulunmasına engel teşkil etmez. Zira orada adam öldürme ve savaşmanın haramlığı neshedilmiş olabilirdi. Bu sebeple de İbrahim *aleyhisselam*, kendisinden sonra bu haramlığın, Allah'ın Resûl ve nebilerinin diliyle devam etmesini dilemişti.

Bazı kimseler Mekke şehrinin İbrahim'in *aleyhisselam* dilemesinden önce harem ve güvenli bölge olmadığını söylemiş ve delil olarak da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu sözünü ileri sürmüşlerdir:

(إِنَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ الْمَدِينَةَ)

"İbrahim** aleyhisselam**, Mekke'yi haram (saygın ve dokunulmaz) kıldı. Ben de Medine'yi haram (saygın ve dokunulmaz) kıldım."[310]

Ancak şunu da söylemeliyiz ki; Allah'ın gökleri ve yarattığı günde Mekke'yi haram (saygın ve dokunulmaz) kıldığı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizden önce kimseye helal kılınmadığı, ondan sonra da kimseye helal kılınmayacağı mealindeki rivayetler bu habere nispetle daha kuvvetli ve sahihtirler. Bununla beraber bu rivayet, Mekke şehrinin İbrahim'den *aleyhisselam* önce haram (saygın ve dokunulmaz) olmadığına delalet etmemektedir. Çünkü İbrahim *aleyhisselam*, Allah'ın daha önce haram kılmasına dayanarak Mekke'yi haram bir şehir kılmış ve Allah'ın bu hususta ki emrine uymuş olabilir.

Yine bu rivayette İbrahim'in *aleyhisselam* duasından sonra haram kılınışından farklı bir şekilde daha önceleri de Mekke'nin haram kılınmış olmadığını gösteren bir delil de bulunmamaktadır. Mekke şehrinin, göklerin ve yerin yaratıldığı günde, Allah tarafından haram (saygın ve dokunulmaz) kılınması; oradaki halkın helâk olup kökünün kazınmasına, yere batmasına, başka halklara isabet eden zina iftiralarına maruz kalmalarına, gönüllerde Mekke'nin azamet ve heybetini sarsacak durumların meydana gelmesine mani olur. Mekke'nin Peygamberlerin diliyle haram (saygın ve dokunulmaz) kılınmasına gelince; Allah Teâlâ, İbrahim'in *aleyhisselam* bu isteğini kabul buyurmuştu.

---

310 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/322

(وَمَنْ كَفَرَ)

"İnkâr edeni bile..."

Ayette Cenab-ı Allah'ın, İbrahim'in *aleyhisselam* duasına icabet ettiği, inkârcıları bile bu geçici hayatta, az bir süre rızıklandıracağı haber verilmektedir.

İbrahim'in *aleyhisselam* duası, Allah'a ve ahiret gününe inananlar içindi. (وَمَنْ كَفَرَ) kelimesinin başındaki "vav" harfi, İbrahim'in *aleyhisselam* duasının kabul edildiğine ve gelecek zamanla ilgili bir haber kipi kullanılarak da inkâr edenlerin bile bu dünya hayatında kısa bir süre rızıklandırılacaklarına delalet etmektedir. Eğer "vav" harfi olmasaydı, (وَمَنْ كَفَرَ) fiiliyle başlayan cümle, önceki cümlelerden kopmuş olacak ve İbrahim'in *aleyhisselam* duasının kabul edildiğine delalet etmeyecekti.

(أُمَتِّعُه) kelimesinin anlamı hakkında şöyle denilmiştir: "İnkârcıyı, vefatına kadar takdir etmiş olduğum rızıkla rızıklandırırım" ya da "Dünyada kaldığı sürece onu rızıklandırırım."

Hasan dedi ki: "Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak ortaya çıkışına kadar onu rızıklandırır ve güvende kılarım. Şayet kâfirlikte devam ederse, o zaman Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* onu öldürür ya da Mekke'den uzaklaştırır."

Bu ayet, Mekke'ye sığınan kimsenin öldürülmesinin haram olduğu anlamını iki bakımdan içermektedir.

Biri şu ayet-i kerimedir:

(رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا) **"Rabbim! Bu şehri güvenli kıl."** Cenab-ı Allah, İbrahim'in *aleyhisselam* bu duasını kabul buyurmuştu.

İkincisi de şu ayet-i kerimedir:

(وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا) **"İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırırım."** Bu ayette Cenab-ı Allah, inkârcıları dahi vefat vaktine kadar öldürülmekten koruyacağını bildirmiştir.

(وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾)

127-"Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, «Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin» diyorlardı."

Ayette geçen "kaideler" kelimesi ile Kâbe'nin temelleri kastedilmiştir. İbrahim'in *aleyhisselam* Kâbe'yi eski temelleri üzerine mi, yoksa yeniden mi inşâ ettiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Mamer'in rivayetine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, (الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ) ifadesiyle Kâbe'nin önceden mevcut olan temellerinin kastedildiğini söylemiştir. Atâ'dan da benzer bir rivayet gelmiştir.

Mansur, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah Teâlâ Kâbe'yi yeryüzünden 2000 yıl önce yarattı. Yeryüzü daha sonraları onun altına serildi."

Enes *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Şüphesiz melekler Âdem'den önce Beyt'i (Kâbe'yi) haccediyorlardı. Sonra Âdem aleyhisselam orayı haccetti."***

Mücahid ve Amr b. Dinar'dan rivayet edildiğine göre, Âdem *aleyhisselam* Allah'ın emriyle Kâbe'yi inşâ etmiştir. Hasan, Kâbe'yi ilk haccedenin Âdem *aleyhisselam* olduğunu söylemiştir.

İbrahim ve İsmail peygamberlerden Kâbe'yi hangisinin inşâ ettiği hususunda farklı görüş ortaya konulmuştur.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "İbrahim *aleyhisselam* inşâ ediyordu. İsmail *aleyhisselam* da ona taşları uzatıp veriyordu."

Her ne kadar inşâ eden birisi ise de bu durum, inşâ işini ikisi de yaptı demeyi caiz kılmaktadır. Bu sebeple biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Âişe'ye, ***"Benden önce ölürsen, seni yıkar ve defnederim"***[311] demesini, "seni yıkamalarına yardım ederim" şeklinde anladığımızı söylemekteyiz.

Süddi ile Ubeyd b. Umeyr, Kâbe'yi ikisinin birlikte inşâ ettiklerini söylemişlerdir.

Şaz bir rivayette anlatıldığına göre İbrahim *aleyhisselam*, Kâbe'nin duvarlarını yalnız başına yapıp yükseltmiştir. İsmail o zamanlar küçük yaştaydı.

Bu görüş, doğru değildir. Zira Yüce Allah, Kâbe'yi inşâ etme fiilini ikisine izafe etmiştir. İkisi birlikte de inşa etmiş olsalar veya biri inşa edip diğeri taşları uzatıp ona vermiş de olsa, "Her ikisi inşâ etti" denilebilir. Zaten bunun üçüncü bir şekli de olamaz.

Cenab-ı Allah,

(طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ)

"Evimi (Kâbe'yi) tavaf edenler için tertemiz yapın."[312]

(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"[313] buyurmuştur.

Bu ayetler, Kâbe'nin çevresini tam dolanarak tavaf etmeyi gerektirmektedir.

Hişam, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

311 İbn Mâce, Cenaiz, 9
312 Bakara, 2/125
313 Hac, 22/29

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (bana) dedi ki: ***"Cahiliye dönemi insanları Kâbe'yi tam olarak inşâ edemediler. Onun için sen Hatim'e gir ve orada namaz kıl."***

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kâbe'nin çevresini tam olarak dolanarak tavaf ettiklerine kesin kanaate ulaşsınlar diye tavafı Hatim'in dışından yaparlardı. Yine bu sebepten olmalı ki, yangından sonra yeniden inşâ ederken Abdullah b. Zübeyr *radıyallahu anh*, Hatim'i Kâbe'ye dâhil etmişti. Daha sonra Haccac-ı Zalim geldiğinde Hatim'i Kâbe'nin dışına çıkardı.

(رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا)

"Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur!"

İbrahim ile İsmail böyle diyorlardı. İfadelerin akışından bu ikisi anlaşıldığı için, adları cümle içinde anılmamıştır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوا اَيْدِيهِمْ اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın!"**[314] Yani melekler onlara böyle diyecekler.

Ayette geçen (تَقَبَّلْ) kelimesinin mastarı olan "tekabbül", yapılan işe karşı sevap ve mükâfat verilmesinin gerekliliği anlamına gelir. Sevaplı ve hayırlı bir amel olması sebebiyle mescit yapımı da bu kapsama girer. İbrahim ve İsmail Peygamberler de Kâbe'yi Allah rızası için inşâ etmişlerdi. Bu sebeple de yaptıkları işin karşılığı olarak sevabı hak ettikleri kendilerine haber verildi.

Mesela bir hadis-i şerifte de sevgili Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ بَنَى مَسْجِدًا وَلَوْ مِفْحَصَ قَطَاةٍ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ)

"Bir kimse bağırtlak kuşunun yumurtladığı yer küçüklüğünde de olsa mescit yaparsa, Allah da cennette onun için bir ev yapar."[315]

314 En'âm, 6/93
315 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/275

(وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا) **"Bize menasikimizi göster."** Ayette geçen "menasik" kelimesi mensekin çoğulu olup nüsk kökünden türemiştir. Nüsk ise, sözlükte yıkama anlamına gelir. Mesela bir kişi elbisesini yıkadığında onun için (نَسَكَ ثَوْبَهُ) derler. Şu beyitte de "ne-se-ke" kelimesi yıkama anlamında kullanılmıştır:

(وَلاَيُنْبِتُ الْمَرْعَى سِباخُ عَراعِر

وَلَوْ نَسَكْتَ بِالْماءِ سِتَّةَ أَشْهُرٍ)

"Dağbaşındaki tuzlu arazide ot bitmez.

Altı ay boyunca suyla yıkasan bile."

Dinî bir terim olarak "mensek" veya "menasik" kelimesi ibadet anlamına gelmektedir. Mesela (رَجُلٌ ناسِكٌ) ifadesi, ibadet eden adam anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda Berâ b. Âzib *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kurban bayramında (evinden veya mescitten) çıkıp şöyle dedi:

(إِنَّ أَوَّلَ نُسُكِنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ الصَّلَاةُ، ثُمَّ الذَّبْحُ)

"Bugün ilk nusukumuz namaz, sonra da kurban kesmektir."[316]

Bu hadiste namaz, "nusuk" olarak adlandırılmıştır. Kurban kesmek de insanı Allah'a yakın kılan bir ibadet olması bakımından nusuk olarak adlandırılır.

Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

316 Bkz: Nasbu'r-Râye: 4/212

"...fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da bir nusuk yapması gerekir."[317]

Bu ayette geçen "nusuk" kelimesiyle kurban kesmek kastedilmiştir. Haccmenasiki, yapılmaması durumunda ceza olarak kurban kesmeyi gerektiren fiillerle diğer görevlerdir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, haccetmek üzere Mekke'ye girdiğinde, (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ) ***"Hacc menâsikinizi benden alınız (öğreniniz)"*** buyurmuştur.[318]

Tercih edilen kuvvetli görüşe göre (وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا) cümlesinin manası, haccın sair amelleridir. Zira Yüce Allah, İbrahim ve İsmail Peygamberlere, hacc ibadetinin ifa edilmesi için Kâbe'yi inşâ etmelerini emretmişti.

İbn Ebi Leyla'nın Abdullah b. Ömer'den *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Cebrail** aleyhisselam **İbrahim Peygamber'in yanına vardı. Onu Mekke'ye, sonra da Minâ'ya götürdü..."*** Böyle dedikten sonra kendi haccında yaptığı amelleri Cebrail'in *aleyhisselam* İbrahim Peygamber'e gösterip tarif ettiğini anlattı. Sonra Cenab-ı Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle vahyetti: (أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا) **"Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy"** diye vahyettik.[319]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Arafat'ta vakfedeyken arkasında vakfeye duran bir kavime peygamber olarak gönderilmişti. Orada onlara şöyle seslendi: ***"Meşairiniz üzere olun. (Dini sembollerinize bağlı kalın.) Zira siz, İbrahim'in** aleyhisselam **mirasından kalan bir pay üzerindesiniz."***

(وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرٰهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾)

317 Bakara, 2/196
318 Muslim, Hac, 310; 1/893.
319 Nahl, 16/123

130-"Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir? Andolsun, biz İbrahim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir."

Bu ayet, İbrahim *aleyhisselam* şeriatının neshedilmeyen kısmına uyulması gerektiğine delalet etmektedir. Diğer taraftan bu ayet, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği dinden yüzçeviren kimsenin, İbrahim'in *aleyhisselam* getirmiş olduğu dinden de yüzçevirmiş sayılacağını ifade etmektedir. Çünkü Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği din, İbrahim'in *aleyhisselam* getirmiş olduğu dinle aynı çizgide olmanın yanı sıra fazlalıklar da içermektedir.

Dedenin Mirastaki Durumu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِيۜ قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَائِكَ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهاً وَاحِداً وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾﴾

133-"Yoksa siz Yakub'un, ölüm döşeğinde iken çocuklarına, «Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?» dediği, onların da, «Senin ilahına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler ona boyun eğmiş müslümanlarız.» dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?"

Bu ayette dede ve amcanın her ikisinden de baba diye söz edilmektedir.

Cenab-ı Allah, Yusuf'un *aleyhisselam* şöyle dediğini nakletmiştir:

﴿وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَاءِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ﴾

"Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum."[320]

320 Yusuf, 12/38

İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu ayetlere dayanarak ölen kimsenin dedesi varken kardeşlerinin kendisine mirasçı olamayacaklarını söylemiştir.

Haccac, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dileyen kimse ile bu konuda Haceru'l Esved'in yanında mülaane yaparım ve derim ki dede, babadır. Allah'a yemin ederim ki, Allah dede ve nineden bahsettiği her yerde onları anne baba konumunda anmıştır."

(وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ)

"Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum."

Dede varken İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* ölenin kardeşlerini mirasçı kılmaması, baba yoksa dedeyi mirasta baba yerine koyması, şu ayetin zahirini delil olarak kabul etmeyi caiz kılmaktadır: (وَوَرِثَهٗ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ) **"(yalnız) anne babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."**[321] Bu ayetin zahirine göre, anne mirastan üçte bir pay alınca babaya da üçte iki pay kalmaktadır. Kardeşlere pay düşmemektedir. Baba hayattaysa, ölenin kardeşleri değil de babası mirasta hak sahibi olur. Bu ayet gösteriyor ki, "baba" kelimesi yalın olarak kullanıldığında dedeyi de kapsamına almaktadır. Bu da baba yoksa dedenin mirasta babanın haklarının aynısına sahip olmasını gerektirmektedir. Bu, diğer sahabiler arasında Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* bu hususstaki görüşüdür.

Hz. Osman *radıyallahu anh* dedi ki: "Ebû Bekir, dedenin baba konumunda olduğuna hükmetti. Dede için de babalık ünvanını kullandı." Bu, aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşüdür.

Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik ve Şafiî, dedenin mirastaki durumu hakkında Zeyd b. Sabit'in *radıyallahu anh* görüşünü benimsediler. Bu görüşe göre dede, ölenin kardeşleri gibidir. Böyle olunca da dede, kardeşlerle birlikte mirasçı olduğunda 1/3 ile kardeş payından hangisi daha fazla ise onu alır. Bu durumda üçte birden az hisse almaz.

321 Nisâ, 4/11

İbn Ebi Leyla, dedenin mirastaki durumu hakkında Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* görüşünü benimsemiştir. Buna göre dede, kardeşlerden biri gibidir. Kardeşlerle birlikte mirasçı olduğunda 1/6 ile kardeş payından hangisi daha fazla ise onu alır. Bu durumda altıda birden az hisse almaz.

"Şerhu Muhtasari't-Tahavi" adlı eserimizde sahabilerin bu konudaki farklı görüşlerini naklettik ki ihtilafa düşen grupların birbirinden farkı ortaya çıksın. Ancak bahsedilen ayet, iki bakımdan delil olarak ileri sürülebilir:

1-Cenab-ı Allah ayette dedeyi açıkça baba olarak adlandırmıştır.

2-İbn Abbas ve Ebû Bekir bu ayete dayanarak dedenin mutlak olarak baba olduğunu söylemişlerdir ki, bu iki zât, dil konusunda bilgi sahibi kimselerdir. İsimlerin dilbilim açısından hükmünü bilmeyen kimseler değildirler. Şer'î ıstılah açısından da dedeyi mutlak anlamda baba konumuna koymuşlarsa, bunun da delili vardır. Zira şer'î isimlerin bilinmesi tevkifî yolla olmaktadır. Ayetin zahirinden çıkarılan bu çıkarsamaya karşı çıkanlar şöyle demektedirler: "İsmail *aleyhisselam*, Yakub'un *aleyhisselam* amcası olduğu halde Allah Teâlâ ayette onu da Yakub'un *aleyhisselam* babası olarak adlandırmıştır. Ne var ki amca, mirasta baba konumunda değildir. Oysa Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da, amcası Abbas'ı *radıyallahu anh* kastederek, "Babamı bana geri verin" demişti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu görüşe karşı şöyle bir itirazda bulunabilir: Dedeye baba denmesi mecazîdir. Çünkü dede için, "O baba değildir" demek caizdir. Mesela siz, dede için "O baba değildir" derseniz, babalığı ondan reddetmeniz geçerli bir red olur. Oysa mecaz olmayan gerçek isimler, sahiplerinin üzerinden asla kaldırılamaz. Diğer taraftan dede, kayıtlı olarak "baba" diye adlandırılmıştır. Yalın olarak kullanılması bu kapsama girmez. Yani "dede" kelimesi yalın olarak kullanıldığında, baba anlamına gelmez. Diğer taraftan (وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ) **"Yalnız anne babası ona varis oluyorsa..."**[322] ayetindeki baba, dede değil gerçek anlamdaki babadır. Bunun dede anlamına geldiğini söylemek doğru olmaz. Başka ayetlerde babanın dede anlamında kullanılış olması mecazîdir, hakikî

322 Nisâ, 4/11

manada değildir. Dolayısıyla bir kelime yalın olarak kullanıldığında, onunla hemhakikî hem de mecazî mananın kastedilmesi mümkün olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Genel anlamını esas alarak "baba" kelimesini dede yerine koymayı kabul etmeyenler derler ki: Hiçbir surette baba yerine geçmediği konusunda herkesin ittifak ettiği amcaya da bazen baba denmektedir. Dolayısıyla dede de baba yerine geçmez. Aslında bu nazar-ı itibara alınacak bir görüş değildir. Zira "baba" kelimesi yalın olarak kullanıldığında hem sözlükte hem de şer'î ıstılahta dede ve amcayı da kapsadığına göre, yalın olarak kullanıldığında baba, dede ve amcayı kapsaması caiz olur. "Baba" kelimesi bir hüküm konusunda dededen ayrı olarak sadece amca anlamında kullanılırsa, yine de diğer durumlarda genel olarak dedeyi de kapsamasına engel bir şey yoktur.

"Baba" ve "dede" kelimeleri mana bakımından bazen birbirlerinden ayrılırlar. Şöyle ki: Çocuğun doğumuna vesile olan kişiye baba adı verilir. Çünkü çocuk, doğum bakımından onunla ilintilidir. Gerçi bu anlam bir bakıma dededе de vardır. Ancak çocukla dede arasında aracı durumda olan baba vardır. Ama doğan çocuk ile baba ve amca arasında herhangi bir aracı yoktur. Dolayısıyla amca, baba yerine geçemez. Çünkü doğum bakımından çocuk ile amcası arasında bir bağlantı söz konusu değildir.

Bilindiği gibi mana bakımından her ne kadar uzakta olsa bile dede, ad ve hüküm bakımından kendisinden daha önde bir kimse bulunmaması halinde ölenin en yakınıdır. Dede böyle bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla "baba" kelimesi yalın olarak kullanıldığında bununla dedenin kastedilmiş olması mümkündür.

Oysa amca için böyle bir ayırıcı özellik söz konusu değildir. Dolayısıyla amcaya mutlak anlamda baba denilmez. "Baba" kelimesi yalın olarak kullanıldığında bundan amca manası anlaşılmaz. Ancak amca manasının kastedildiğine dair bir kayıt eklenirse, "baba" kelimesinden amca manası anlaşılabilir.

Çocuğun doğmasına vesile olmak bakımından dede, babayla eşit konumdadır. Dolayısıyla "baba" kelimesinin dedeyi de kapsaması, babanın

yokluğunda dedenin "baba" hükmünde olması caizdir. Buna karşı çıkanlar şöyle demektedirler:

"Dedenin "baba" kelimesiyle adlandırılması mecazdır. Miras ayetinde geçen "baba" kelimesiyle gerçek baba kastedilmiştir. Onunla dedenin kastedildiğini söylemek doğru değildir. Çünkü bir kelime ile hem mecaz hem de hakikat manasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çocuğun doğumuna sebep olduğu için gerçek babaya baba denilmesinin caizliğine bakarak, o da dolaylı bir biçimde doğuma sebep oluyor diyerek dedeye de baba demek gerekmez."

Bu durumda her ikisine ad olarak verilen "baba" kelimesi, mana bakımından farklılık arzetmediği için baba adını her ikisi için de kullanmak caizdir. Her ne kadar bu isim, dedeye göre gerçek babaya daha özgü ise de bu böyledir. Kardeşlerde olduğu gibi. Çünkü "kardeş" kelimesi, ister öz olsunlar ister sadece baba tarafından olsunlar, hepsini kapsar. Her ne kadar hepsi gerçek anlamda kardeş iseler de öz olanlar, miras konusunda ve kardeşlikle ilgili diğer hükümlerde baba tarafından kardeşlere göre daha önceliklidirler.

Bir isim yalın olarak kullanıldığında iki şeyden sadece birini kapsıyor olsa bile, o ismin gerçekte iki manaya gelmesi imkânsız bir şey değildir. Mesela "necm (yıldız)" kelimesi her ne kadar gerçek olarak gökteki yıldızların her biri için kullanılan bir isim ise de, yalın olarak kullanıldığında Araplar bundan sadece Süreyya yıldızını anlarlar. Mesela bir kimse (فَعَلْتُ كَذا وَكَذا وَ النَّجْمُ عَلَى قِمَّةِ رَأْسِي) "Ben şöyle ve şöyle yaparken yıldız, tepemin üst tarafındaydı" dediğinde bu cümledeki "yıldız" kelimesiyle Süreyya yıldızının kastedildiği anlaşılır. "Necm (yıldız)" kelimesini her ne kadar gerçek olarak gökteki yıldızların her biri için isim olarak kullanmakta iseler de, yalın olarak (طَلَعَ النَّجْم) "Yıldız doğdu" denildiğinde Araplar bundan sadece Süreyya yıldızının doğmuş olduğunu anlarlar. Aynı şekilde dedenin de baba anlamına geldiğini ileri süren kimseye göre her ne kadar "baba" kelimesi bazı durumlarda gerçek baba için daha özel olmaktaysa da, hakikî anlamda, hem babayı hem de dedeyi kapsamına alabilir. Buna engel bir durum yoktur. Şu halde "baba" kelimesinin baba ile birlikte dede anlamında da kullanılması, bir kelimenin hem hakikî hem de mecazî anlamda kullanılmış olmasını gerektirmemektedir.

Bir kimse çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "«Baba» kelimesi, doğuma sebebiyet verdiği için babaya isim olarak verilmiş ise, doğum olayı kendisinin bedeninde meydana geldiği için anneye de baba adının verilmesi gerekirdi. Doğum olayı hakikaten kendisinin bedeninde meydana geldiği için, baba adının baba ve dedeye göre anneye öncelikle verilmesi gerekirdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Baba" kelimesinin anneye de isim olarak verilmesi gerekmez. Çünkü her ne kadar doğan çocuk her ikisine ait ise de anne ile babayı birbirinden ayırt etmek için insanlar, doğuran kadına anne, doğuma sebep olan erkeğe de baba adını vermişlerdir. Cenab-ı Allah, baba ile birlikte andığında anneye de baba adını vermiştir:

(وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ)

"Ebeveyninin her birinin altıda bir hissesi vardır."[323]

"Ebeveyn" kelimesi Arapça'da iki baba demektir. Bu ayette geçen iki babadan biri, annedir.

Dedenin mirastaki payı konusunda Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh* ile onun görüşünde olanların dayandıkları delillerden biri şudur: Dede, mirasta hem normal hisse sahibi hem de asebe olarak pay alır. Mesela vefat eden bir kimse geride bir kız ve dede bırakırsa; kızı mirasın yarısını alır. Dede ise normal hisse olarak 1/6'yı ve asebe olarak da artan kısmı alır. Böylece o da mirasın diğer yarısını almış olur. Bu, şu meseleye de benzer: Ölenin geride bir kız ve baba bırakması durumunda kızı, mirasın yarısını alır. Babası da normal hisse olarak 1/6'yı ve asebe olarak da artan kısmı alır. Böylece o da mirasın diğer yarısını almış olur. Şu halde dedenin, erkek ve kız kardeşleri mirastan mahrum bırakarak baba konumuna geçmesi gerekmektedir.

Dedenin mirastaki payıyla ilgili başka bir durum da şöyledir: Dede ölen torununun doğumuna sebep teşkil ettiği için asebe olarak onun mirasında pay sahibi olmayı hak eder. Dolayısıyla ölenin kardeşlerini mirastan mahrum bırakmak için baba konumunda olması gerekir. Zira kardeşler,

323 Nisâ, 4/11

doğum sebebi olmadıklarından sadece asebe olarak ölen kardeşlerine mirasçı olurlar.

Dedenin mirastaki payını ölenin kardeşleriyle bölüşmemesiyle ilgili şöyle bir durum da vardır: Ölenin oğluyla birlikte mirasçı olan dede, tıpkı baba gibi 1/6 hisse alır. Doğum sebebi teşkil etmemeleri sebebiyle kardeşler baba ile birlikte bulunduklarında nasıl ki mirasçı olmuyorlarsa, dede ile birlikte bulunduklarında da mirasçı olamazlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölenin oğluyla birlikte mirasçı olan anne 1/6 hisse alır. Kendisiyle birlikte bulunan kardeşlerin mirastan mahrum kalmalarına da sebep olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Siz mirastaki payı 1/6'dan aşağı düşmeyecek şekilde dede ile kardeşlerin mirası eşit olarak paylaşmalarını (mukasseme) önlemek için böyle bir gerekçe ileri sürüyorsunuz. Dede ile ölenin kardeşleri arasında mukasseme ortadan kalkınca kardeşler mirastan pay alamazlar. Çünkü dedeyle birlikte mirasçı olan her kardeş, kendilerinden başka mirasçı bulunmaması durumunda 1/3 veya 1/6 şeklinde eşit paylaşım yani mukasemeyi zorunlu kılacaktır.

Ölenin annesine gelince onunla kardeşler arasında hiçbir şekilde mukasseme olmayacaktır. Onlar arasında mukasemenin kabul edilmemesi onları mirastan mahrum kılmaz. Ama dedeyle birlikte bulunan kardeşlerin dedeyle mukaseme yapmalarını kabul etmemek, onun varlığında kardeşlerin, mirastan mahrum kalmaları sonucunu doğurur. Çünkü onları dedeyle birlikte mirasçı kabul eden fakihler, mukasseme yoluyla mirasçı olabileceklerini kabul etmişlerdir.

Anlattığımız gibi mukaseme usûlü ortadan kalkınca mirasçılıkları da ortadan kalkar. Çünkü dedeyle birlikte bulunan kardeşlerin mirasçı olup olmamaları konusunda sadece iki görüş vardır: Bir görüşe göre dede ile birlikte bulunan kardeşler, kendiliğinden mirastan düşerler. Diğer görüşe göre ise mukasseme usûlü ile mirasçı olurlar. Mukaseme de anlattığımız gibi ortadan kalkınca kardeşlerin mirasçılığı da ortadan kalkar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Dede, oğlu yani ölenin babası aracılığıyla ölüyle bağlantılıdır. Kardeş ise babası aracılığıyla ölüyle bağlantılıdır. Ölen bir kişinin geride babasıyla oğlunu bırakması durumunda nasıl ki bunlar mirasa ortak oluyorlarsa, aynı şekilde geride dede ve kardeş bırakmasında da kardeşle dedenin mirasa ortak olmaları gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu iddianız iki bakımdan yanlıştır:

1-Bu iddianızdoğru olsaydı, dedeyle kardeş arasında mukasseme yapmak gerekmezdi. Ölenin geride babasının ve oğlunun kalması durumunda nasıl ki babası 1/6 alıp artanı oğlu alıyorsa, aynı şekilde dede de 1/6 hisse alır, artanı da kardeşe kalırdı.

2-Yine iddianızdoğru olsaydı ölenin geride babasının dedesi ile amcasını bırakması durumunda da amcasının, babasının dedesiyle mukasseme yapması gerekirdi. Çünkü babanın dedesi ölenin dedesi aracılığıyla ölü ile bağlantılıdır. Amcası da ölenin dedesi aracılığıyla ölü ile bağlantılıdır. Çünkü ölenin amcası, ölenin dedesinin oğludur. İleri sürdüğünüz gerekçe mevcut olduğu halde babanın dedesiyle birlikteyken amcanın mirastan mahrum kalması konusunda fakihlerin tümü ittifak ettiklerine göre gerekçeniz yersiz ve geçersizdir. Bu gerekçeye bakılırsa erkek kardeşin oğlunun da mirasta dedeye ortak olması gerekecektir. Çünkü o "Ben, babanın oğlunun oğluyum" demektedir. Dede ise babanın babasıdır. Ölen kişi geride baba ve oğlun oğlunu bıraksaydı, baba 1/6 hisse alacak, artanı da oğlun oğluna kalacaktı.

﴿تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾﴾

134-"Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz."

Bu ayet, üç manaya delalet etmektedir:

1-Çocuklar babalarının işledikleri taat ve ibadetler sebebiyle sevap kazanmazlar. Onların işledikleri günahlar sebebiyle de azap çekmezler. Böylece müşriklerin çocuklarının, babalarının günahları sebebiyle azap çekeceklerini caiz görenlerin görüşü çürütülmüş olmaktadır. Yine babalarının salih insanlar olmaları sebebiyle Allah'ın kendilerini de bağışlayacağını iddia eden bazı Yahudilerin de görüşleri böylece çürütülmüş olmaktadır.

Bu ayetin benzeri diğer ayetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى)

"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez."[324]

(فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ)

"Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir."[325]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Remse'yi *radıyallahu anh* oğluyla birlikte görüp ona "Bu senin oğlun mu?" diye sorunca Ebu Remse *radıyallahu anh* "Evet" diye cevap vermişti. Bu cevabı alan Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şunu söylemişti: (أَمَا إِنَّهُ لَا يَجْنِي عَلَيْكَ وَلَا تَجْنِي عَلَيْهِ) ***"Sen onun işleyeceği günahtan sorumlu olmazsın. O da senin işleyeceğin günahtan sorumlu olmaz."***[326]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Haşimoğullarına şöyle bir uyarıda bulunmuştu:

(يا بني هاشم لا تأتيني الناس بأعمالهم وتأتوني بأنسابكم)

324 En'âm, 6/164
325 Nur, 24/54
326 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/122

"Ey Haşimoğulları! (Kıyamet gününde) İnsanlar benim yanıma amelleriyle gelirlerken siz soyunuzu ileri sürerek yanıma gelmeyin! Ben, Allah'a karşı size bir yarar sağlayamam!"[327]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(مَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ، لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ)

"Ameli (eksik olduğu için) kendisini geciktirip geride bırakanı soyu (salih ameli çok olanların mertebesine ulaşmada) hızlandırmaz."[328]

(فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾)

137-"Eğer onlar böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar; yüz çevirirlerse onlar elbette derin bir ayrılığa düşmüş olurlar. Allah onlara karşı seni koruyacaktır. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Cenab-ı Allah bu ayette, düşmanlarına karşı Peygamberi'ne yeteceğini haber vermektedir. Nitekim düşmanlarının sayısı çok olduğu ve kendisini mağlup etmeye çok da tutkun oldukları halde Peygamberi'ne yetmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, Rabbinin vermiş olduğu haberin gerçekleştiğini görmüştür. (وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) **"Allah, seni insanlardan korur."**[329] Nitekim Allah onu onların kötülük ve tuzaklarından koruyup muhafaza etti. Bu da onun peygamberliğinin gerçekliğinin ispatıdır. Çünkü kendisine gelen haberler şayet görünen, görünmeyen âlemleri bilen Allah katından gelmiş olmasalardı her hâlükârda doğru çıkmazdı. Yalancıların ve tahmincilerin uydurdukları haberlerin tümünün doğru çıkması mümkün değildir. Aksine haberlerinin çoğu yalan ve uydurmadır. Asılsız

327 Zeylai, Tahricü'l-Ahadisi ve'l-Âsâri'l-Vakıa fi Tefsiri'l-keşşaf li'z-Zemahşeri: 1/91
328 Ebu Davud, İlim, 2
329 Mâide, 5/67

oldukları da işitenler tarafından görülür. Ancak nadir olarak bazı haberleri doğru çıkar.

(سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾)

142-"Bir takım kendini bilmez insanlar, «Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?» diyecekler. De ki: «Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir.»"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'deyken ve hicretten sonra da bir müddet Medine'de namazlarını Mescid-i Aksa'ya yönelerek kıldığı hususunda Müslümanlar görüş birliği içindedirler.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Berâ b. Âzib *radıyallahu anh* dediler ki: Kıblenin Kâbe'ye çevirilmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicretinden 17 ay sonra olmuştu. Katade, 16 ay sonra olduğunu söylemiştir. Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* ise, hicretten 9 veya 10 ay sonra olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. Daha sonra Cenab-ı Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* Kâbe'ye yönelmesini emretti ve şu ayetlerde de namazların önceleri Kâbe'den başka tarafa yönelerek kılındığını, bilahare insanların Kâbe'ye döndürüldüklerini kesin ve açık olarak bildirdi:

(سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا)

"Birtakım kendini bilmez insanlar, "Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?" diyecekler."[330]

(وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيداً وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ

330 Bakara, 2/142

الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾)

143-"Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırd edelim diye kıble yaptık. Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz, Allah insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir."

Bu ayetlerin tümü, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* önceleri namazı Kâbe'den başka tarafa yönelerek kıldığına, ancak daha sonraları Kâbe'ye döndürüldüğüne delalet etmektedir. Bu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizin şeriatında nasih mensuh yoktur diyenlerin iddialarını geçersiz kılmaktadır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kılarken oraya yönelmesinin -başka tarafa yönelmesi caiz olmayacak şekilde bir- farz mı yoksa -başka bir tarafa yönelmesini de caiz kılacak şekilde- ihtiyarî bir şey mi olduğu konusunda ulema farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Rebi b. Enes, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda serbest bırakılmış olduğunu söylemiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Herhangi bir seçim hakkı tanınmaksızın Mescid-i Aksa'ya yönelmesi farz kılınmıştı."

Bu iki seçenekten hangisi geçerli olursa olsun, namaz kılacak olan bir kimsenin mutlaka bir yöne yönelmesi farz idi. Çünkü yönelinecek tarafları tercih etme hakkına sahip kılınmak, mutlaka bir tarafa yönelmenin farz olmasını ortadan kaldırmaz. Tıpkı yemin bozmada, kefaret şıklarından herhangi birini yerine getirmede tercih hakkının tanınmasında olduğu gibi. Namazı da vaktin evvelinde, ortasında veya sonunda kılma serbestliğinin tanınmasında olduğu gibi.

Cafer b. Muhammed b. Yeman, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kur'an'ın ilk neshedilen kısmı, kıble ile ilgili olan kısmıdır. Şöyle ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicret ettiğinde Cenab-ı Allah ona, namaza duracağı vakitte Mescid-i Aksa'ya yönelmesini emretti. Yahudiler buna sevindiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da 10 küsür ay süreyle oraya yönelerek namaz kıldı. Ancak o, atası İbrahim'in *aleyhisselam* kıblesi Kâbe'yeyönelmeyi arzuluyordu. Bunun için de Allah'a dua ediyor ve semaya bakıyordu. Derken Cenab-ı Allah şu ayeti indirdi:

(قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا)

"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz."[331]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, önceleri herhangi bir seçim hakkı tanınmaksızın Mescid-i Aksa'ya yönelmeyi farz kılındığını ve o farzın bu ayetle neshedildiğini söylemiştir. Bu rivayet, herhangi bir seçim hakkı tanınmaksızın Mescid-i Aksa'ya yönelmek farz idi diyenleri destekleyen bir delil içermemektedir. Zira önceleri seçim hakkıyla birlikte Mescid-i Aksa'ya yönelmek farz kılınmıştı. Ancak daha sonra bu seçim hakkını nesheden bir ayet inince de insanlar sadece Kâbe'ye yönelmekle yükümlü kılınmışlardı demek mümkündür.

Rivayet olunduğuna göre hicret öncesinde biat için Medine'den Mekke'ye gelen heyette Berâ b. Marur *radıyallahu anh* da vardı. Yolda gelirlerken Berâ, namazını Kâbe'ye yönelerek kılmıştı. Arkadaşları, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılıyor, diyerek ona karşı çıkmışlardı. Mekke'ye varıp durumu kendisine anlattıklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berâ'ya, ***"Senin bir kıblen vardı. Onda sebat etseydin, senin için yeterli olurdu"***[332] demiş ve namazını yeniden kılmasını emretmemişti. Bu da Müslümanların Mescid-i Aksa ile

331 Bakara, 2/144
332 Bkz. İbn Huzeyme, Sahih I, 223

Kâbe'den herhangi birine yönelmekte serbest olduklarını göstermektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise o sıralarda Mescid-i Aksa'ya yönelmeyi tercih etmişti.

1-"İbn Abbas *radıyallahu anh*, Kur'an'ın ilk neshedilen kısmının kıbleyle ilgili olduğunu söylemiştir" diyen birine şöyle cevap verilebilir: Kur'an'ın neshedilen o kısmının okunuş bakımından mensuh olduğunu söylemek mümkündür. Şu ayetin nesh öncesi inmiş olduğunu söyleyebiliriz:

(سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا)

"Birtakım kendini bilmez insanlar, "Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?" diyecekler."[333]

Bu ayette Müslümanların önceleri Kâbe'den başka bir kıbleye yöneldikleri bildirilmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın o kıbleyle ilgili hükmünün ilk neshedilen hüküm olduğu kastedilmiş olabilir. Bununla da söylenmek istenen, neshedilen değil de nesheden ayettir.

İbn Cüreyc, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*,"Kur'an'ın ilk neshedilen kısmı, kıbleyle ilgili kısmıdır" dediğini rivayet etmiştir.

(وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ)

"Doğu da, batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (rızası) işte oradadır."[334]

Bundan sonra Cenab-ı Allah şu ayetleri indirmiştir:

(سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ
الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ
أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا

333 Bakara, 2/142
334 Bakara, 2/115

جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌقَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

“Birtakım kendini bilmez insanlar, “Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?” diyecekler. De ki: “Doğu da, batı da Allah’ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir.” Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırt edelim diye kıble yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. (Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.”[335]

İbn Cüreyc’in İbn Abbas’tan *radıyallahu anh* yapmış olduğu rivayet iki manaya delalet etmektedir:

1-Müslümanlar namazda diledikleri tarafa yönelmekte serbest idiler.

2-Kur’an’ın neshedilen kısmı, şu ayetlerde sözü edilen istenilen tarafa yönelebilme serbestliğiyle ilgili kısımdır:

(فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

“(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.”

(سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا)

335 Bakara, 2/142-144

"Birtakım kendini bilmez insanlar, "Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?" diyecekler."

Bu ayette geçen "kendini bilmezler" ifadesiyle Yahudilerin kastedildiği söylenmiştir. Çünkü onlar kıblenin değiştirilmesinden memnun olmadıklarını dile getirmişlerdi. Bu, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Berâ b. Âzib'den *radıyallahu anh* rivayet edilmiştir. Kıblenin değiştirilmesini kınamakla Yahudiler, Kur'an'daki neshi inkâr etmek istemişlerdi. Çünkü bazı Yahudiler neshin olamayacağı görüşündedirler.

Anlatıldığına göre Yahudiler, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle demişlerdi: "Ey Muhammed! Seni eskiden yöneldiğin kıblenden çeviren sebep nedir? Tekrar eski kıblene dön. Eğer dönersen sana tabi olur ve sana iman ederiz." Bunu söylemekle Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* fitneye sürüklemek ve tuzağa düşürmek istemişlerdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye yönelmesini Yahudilerin kınamaları yukarıda geçen iki şekilden biriyle olmuştu.

Hasan dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye döndürüldüğünde Arap müşrikleri, "Ey Muhammed! Atalarının dininden yüzçevirmiştin. Az önce de geri döndün. Vallahi sen atalarının dinine geri döneceksin" demişlerdi.

Cenab-ı Allah kıbleyi Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye çevirmesinin sebebini şu ayet-i kerimede açıklamıştı:

(وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ)

"Biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırt edelim diye kıble yaptık."

Anlatıldığına göre Müslümanlar Mekke'deyken yanlarında durup Kâbe'ye yönelen müşriklerden ayırt edilmek için Mescid-i Aksa'ya yönelmekle emrolundular. Medine'ye hicret ettiklerindeyse Mescid-i Aksa'ya yönelen Yahudilerden ayırt edilmek için Kâbe'ye yönelmekle emrolundular.

Farklı kıblelere yönelerek Mekke'deki müşriklerden ve Medine'deki Yahudilerden ayırt edilmiş oldular.

Cenab-ı Allah, kıble ayetinin neshine karşı çıkan Yahudileri susturması için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ayeti indirdi:

(قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

"De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir."

Bu ayet, şu bakımdan konuya delil teşkil etmektedir: Doğu da batı da Allah'ın olduğuna ve her ikisine yönelmek de eşit hüküm ifade ettiğine göre, demek ki ikisi arasında aklen bir fark yoktur. Ama Allah Teâlâ dinde ve doğru yolu bulmadaki maslahat açısından bu yönlerden birine özel bir değer atfedebilir. Diğer taraftan Yahudiler, peygamberlerin vatanı olduğu ve Allah tarafından şereflendirilip yüceltilen bir yer olduğu gerekçesiyle Kudüs'ün kıble edinilmede öncelikli olduğunu ve orayı bırakıp başka yeri kıble edinmenin anlamlı olmadığını ileri sürdüler. Cenab-ı Allah doğudaki batıdaki her yerin kendisine ait olduğunu, kendisince malum olan kullarının maslahatına göre bu yerlerden dilediğine her zaman özel bir değer atfedebileceğini bildirerek Yahudilerin ileri sürdükleri iddiayı geçersiz kılmıştı. Çünkü yeryüzündeki mekânlar kendiliklerinden değer kazanmazlar. Ancak Allah Teâlâ'nın, oralarda işlenen amellerin diğer yerlerde işlenenlerden daha faziletli olacağını bildirerek oraları yüceltmesiyle değer kazanırlar.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, sünnetin Kur'an'la neshedilebileceği görüşünde olan kimseleri teyit eden bir delildir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* önceleri Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılıyordu. Ama Kur'an'da bunu emreden bir ayet yoktu. Ancak daha sonra bu ayet inince, Mescid-i Aksa'ya yönelişi neshedildi. Bu görüşü kabul etmeyenler derler ki:"İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayetin, sünneti değil de (فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü (rızası) işte oradadır"** ayetini neshettiğini söylemiştir. Bu ayet namaz kılarken dileyenin dilediği

tarafa yönelebileceği anlamını içeriyordu. Daha sonra Kâbe'ye yönelmeyi emreden ayetin indirilmesiyle neshedildi."

Ebû Bekir el-Cessâs dediki: Bize göre (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü (rızası) işte oradadır"** ayeti neshedilmiş değildir. Aksine kıble tespiti için içtihad eden, ama yanılarak Kâbe'den başka tarafa namaz kılan, cephede düşman karşısında namaz kılan, binek üzerinde namaz kılan kimseler hakkında hükmü hala geçerli olan bir ayettir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Amir b. Rebia bu ayetin, kıble tespiti için içtihad ederek namaz kılan, ama daha sonra namazda yanlışlıkla Kâbe'den başka tarafa durduğu anlaşılan kimse hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. İbn Ömer *radıyallahu anh* de bu ayetin binek üzerinde namaz kılan kimse hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Neshedilmesini gerektiren bir sebep olmaksızın ayeti değerlendirmemiz mümkün olduğunda, neshedilmiş olduğuna hükmetmemiz caiz olmaz. "Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde bu meseleyi yeterli ve doyurucu bir şekilde açıkladık.

Bu ayette başka bir hüküm daha vardır ki; o da Hammad b. Seleme'nin Enes b. Mâlik'ten *radıyallahu anh* yapmış olduğu şu rivayettir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılıyordu. (فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"** ayeti inince Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* adına duyuru yapan tellal, ***"Yüzünüzü Mescid-i Haram'a çevirmekle emrolundunuz!"*** diye yüksek sesle duyuruda bulundu. Bunun üzerine Seleme oğulları kabilesindekiler rükû halindeyken Mescid-i Haram'a yöneldiler.

Abdulaziz b. Müslim, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Bir defasında insanlar Kubâ'da sabah namazını kılmaktalarken bir adam gelip onlara şöyle dedi: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'dan ayet inerek bundan böyle namazda Kâbe'ye yönelmesi emredildi. Artık siz de Kâbe'ye yönelin." Adamın böyle demesi üzerine Mescid-i Aksa'ya yönelik vaziyette olan cemaat, namazda olduğu yerde Kâbe'ye yöneldi.

İsrail, Berâ'nın şöyle dediğini rivayet etti: "(قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ) **"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz"** ayetinin indirilmesinin peşisıra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda Kâbe'ye yöneldiği zaman, o esnada arkasında namaz kılmış olan bir adam, Mescid-i Aksa'ya yönelmiş vaziyette namaz kılmakta olan bir ensar cemaatine uğradı. Onlara "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Kâbe'ye yönelerek namaz kıldı" deyince onlar da namazda henüz rükûya varmadan yön değiştirip Kâbe'ye yöneldiler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, ilim ehli arasında dolaşan ve onlar tarafından benimsenen sahih ve meşhur bir rivayet olup bilgi kaynağı sayılmış ve mütevatir derecesine yükselmiştir. Kıble tespiti için içtihatta bulunduktan sonra namaza duran ancak namazdayken yanlış tarafa yöneldiği anlaşılan bir kimse için bu rivayet bir dayanaktır. Bu kişi bu rivayete dayanarak, namazda kıble olduğunu anladığı tarafa yönelerek namazına devam eder. Namazı bırakıp yeniden başlaması gerekmez. Aynı şekilde bir cariye de başıaçık vaziyette namaz kılmaktayken azad edilince örtüsünü alıp başını kapatır ve namazını kılmaya devam eder.

[Haber-i Vahidle Amel Etmenin Hükmü]

Bu rivayet, dinî konularda haber-i vahidle amel edilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü ensar cemaati, kıblenin değiştirildiğine dair gelen haber-i vahidi kabul edip, "Kıble değiştirildi!" nidâsı üzerine Kâbe'ye yönelmişlerdi. Diğer taraftan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kıblenin değiştirildiğinin yüksek sesle etrafa duyurulmasını da emretmişti. Ensar cemaati ve diğerleri haber-i vahidi kabul etmekle yükümlü olmasalardı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* duyuru yaptırmasının bir anlamı ve yararı olmayacaktı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kesin bilgi gerektiren bir yolla sabit olan bir şeyi ortadan kaldırmak için haber-i vahidi kabul etmek caiz olmaz, şeklinde bir kuralınız vardır. Ensar cemaati de bizzat Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine göstermiş olduğu bir şekilde Mescid-i Aksa'ya yönelmiş halde namaz kılmaktayken haber-i

vahide dayanarak kesin bilgiye dayanan önceki uygulamadan vazgeçip Kâbe'ye yöneldiler. Bu nasıl olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ensar cemaati Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılma konusundakiönceki hükmün, Peygamber'in yanından ayrılmış olmalarından sonra da devam edip etmediği hususunda kesin bilgiye sahip değillerdi. O hükmün, bu arada neshedilmiş olabileceğini düşünmüşler ve bu sebeple de önceki hükmün devamı hususunda kuvvetli zanları vardı. Ancak kesin bilgileri yoktu. Bu sebeple de önceki hükmün kaldırılmasında kendilerine gelen haber-i vahidi kabul etmişlerdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Ensar cemaatinin yönlerini Kâbe'ye çevirdikten sonra namazlarına kaldıkları yerden devam etmelerini caiz gördünüz. Peki teyemmümle namaz kılmakta olan bir kişinin namazdayken suyu bulması durumunda namaza kaldığı yerden devam etmesini neden caiz görmediniz?

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yapmış olduğunuz bu kıyaslama, yerinde bir kıyaslama değildir. Sizin anlattığınız şekilde teyemmümle namaz kılarken suyu bulan kimsenin namazını kılmaya devam etmesini caiz görmek, onun abdest almasını gerekli görmemek ve su bulunduğu halde teyemmümlü olarak namazını tamamlamasını caiz görmek demektir. Kıblenin değiştirildiği haberi kendilerine ulaştığında ensar cemaati, namaza başlarken yöneldikleri Mescid-i Aksa yönünde durmayıp Kâbe'ye yönelmişlerdi. Teyemmümle namaz kılmakta olan kişiyi kıble değiştirildiği sırada namazdaki cemaatin durumuna kıyaslıyorsanız şöyle yapmanız gerekir: Teyemmümle namaz kılmaktayken suyu bulan kişi abdest almalı ve sonra da namaza kaldığı yerden devam etmelidir. Teyemmümle namaz kılmakta olan bir kimse suyu bulup da abdest alması gerekince, abdest almadan namaza devam edemez. Bu hususta mezhebimiz (Hanefî) uleması arasında ihtilaf yoktur. Diğer taraftan teyemmümlü kimse için farz olan asıl temizlik suyla yapılır. Toprak ise suyun yokluğunda alternatif bir maddedir. Su bulununca alternatif madde olan toprak bırakılıp asıl temizlik maddesi olan suya dönülür. Mestlerde de benzer bir durum söz konusudur. Mestlerin üzerine yapılan meshin süresi dolduğunda üzerlerine yeniden mesh yapılamaz. Ayakların çıkarılıp mutlaka suyla

yıkanması gerekir. Teyemmümlü kimse için de aynı durum söz konusudur. Suyu bulduğunda ibadetini teyemmümle yapmaya devam edemez. Mutlaka abdest alması gerekir. Aynı şekilde ensar cemaati de namaza dururken yönelmeleri farz olan Kâbe değil, Mescid-i Aksa idi. Kâbe'ye yönelmeleri namazdayken kendilerine farz kılındı. Aynı şekilde başı açık olarak namaza durup da namazdayken azad edilen cariye de namaza başlarken başını örtmekle yükümlü değildi. Namazdayken azad edilip hür bir kadın haline geldiğinden başını örtmesi farz oldu. Bu bakımdan cariye, namazdayken kıblenin değiştirildiğini öğrenen ensar cemaatine benzemektedir.

Kıble tespiti için içtihatta bulunan kimsenin de, kıble olduğuna kanaat getirdiği yönden başka bir tarafa yönelmesi (فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ) **"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (rızası) işte oradadır"** ayeti gereğince farz değildir. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre namazdayken kıblenin değiştirildiği haberini alan ensar cemaati, Kâbe'ye dönmekle farzın bedelinden aslına değil, aksine bir farzdan başka bir farza intikal etmişti.

(فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"** ayetinde başka bir hüküm de var ki o da şudur: Kıblenin değiştirildiği haberini alan ensar cemaatinin namazdayken Kâbe'ye yönelmesi, şöyle bir kural ortaya koymuş olmaktadır:

"Emirler ile yasakların hükmü, öğrenildikten sonra kişiyi ilgilendirir."

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri şöyle demişlerdir: Dâru'l harpteyken Müslüman olan ancak namaz kılmakla yükümlü olduğunu bilmeyen bir kimse, çıkıp dâru'l İslam'a gelse, dâru'l harpteyken kılmadığı namazları kaza etmekle yükümlü olmaz. Çünkü namazla yükümlü olması için namaz kılmanın farz olduğunu duymuş olması şarttır. Bilmediği bir şeyin hükmü kendisini ilgilendirmez. Ensar cemaati de kıblenin değiştirildiği haberi kendilerine ulaşmadan önce Kâbe'ye yönelmekte değillerdi. Bu kural vekâletlerde, mudarebelerde/mal ortaklıklarında ve benzeri kulların işleriyle ilgili diğer muamelelerde geçerlidir. Buna göre bu tür muamelelerde akdi feshetme yetkisine sahip olan bir kimse, akdi feshettiğinde yapmış olduğu değişiklik, karşı taraf haberdar olmadan yürürlüğe girmez. Aynı şekilde verilen bir emir de ilgiliye tebliğ edilmeden

hüküm ifade etmez. Bu sebeple, "Kendisine vekâlet verildiğini öğrenmesinden önce vekilin yapmış olduğu tasarruflar geçerli olmaz" demişlerdir.

Doğrusunu Allah bilir.

İcmanın Sahihliği Meselesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ﴾

"Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi vasat bir ümmet yaptık."[336]

Dil bilimciler ayette geçen "vasat" kelimesinin dengeli, adaletli, ifrat ve tefritten, aşırılıklardan uzak kimse anlamına geldiğini söylemişlerdir. Hayırlı kimse anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Hemen hemen hepsi de aynı anlama gelmektedir. Çünkü dengeli ve adaletli kimse, aynı zamanda hayırlı bir kimsedir. Şair Züheyr şöyle demiş:

﴿هُمْ وَسَطٌ يَرْضَى الْأَنَامُ بِحُكْمِهِمْإِذا طَرَقَتْ إِحْدَى اللَّيالِي بِمُعْظَمِ﴾

Onlar adaletlidirler; hükümlerine halk razıdır.

Gecelerden biri bir musibet getirdiğinde size.

Şiirdeki "vasat" kelimesi adaletli kimse anlamında kullanılmıştır.

﴿لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاس﴾

"Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız..."

336 Bakara, 2/143

Hakka aykırı işler yapan insanların aleyhine, dünyada ve ahirette şahitlik yapasınız diye sizi vasat/dengeli ve adaletli bir ümmet yaptık. Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ) **"Peygamberler ve şahitler getirilir."**[337]

Rivayet olunur ki Muhammed ümmeti, kendilerini yalanlayan ümmetlerine karşı, peygamberlerin onlara gerekli dinî tebligatı yaptıklarına dair şahitlikte bulunacaktır. Çünkü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, önceki peygamberlerin gerekli tebligatı ümmetlerine yaptıklarını ve ümmetlerinin onları yalanladığını kendi ümmetine haber vermiştir. Başka bir görüşe göre ise ayette geçen şahitlerden kasıt, Muhammed ümmetinin gördüğü şeyler hakkında şahitlik yapacak bir hüccet ve delil olmalarıdır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz de başkalarından ayrı olarak gördüklerine şahitlik yapacak ve hüccet olacaktır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının bu manaların tümünü taşımaya ihtimali vardır. Dolayısıyla Cenab-ı Allah bu manaların hepsini de murad etmiş olabilir. Buna göre Muhammed ümmeti insanların yaptıkları ameller hususunda dünya ve ahirette onlara şahitlik yapacaklardır. Ayrıca ümmetlerinin kendilerini yalanladığı hususunda Peygamberler lehine de şahitlik yapacaklardır. Çünkü Cenab-ı Allah onları bu hususlardan haberdar etmiştir. Bunun yanısıra Muhammed ümmeti,İslam dininin ahkâmını ve Yüce Allah'ın koymuş olduğu hükümlerden inanıp uyguladıklarınısonraki kuşaklara aktarma konusunda da dayanak ve hüccettirler.

Bu ayet, Muhammed ümmetinin icmasının sahihliğine iki yönden delalet etmektedir:

1-Cenab-ı Allah bu ümmeti adaletli, hayırlı ve seçkin olmakla nitelemiştir. Bu niteliği de ümmetin doğrulanmasını, söylediğinin sahihliğine hükmedilmesini gerektirmekte, sapıklık ve dalalette birleşmelerini imkânsız kılmaktadır.

2-(لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ) **"Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız..."** Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da insanlara

337 Zümer, 39/69

karşı bir örnek olduğu için şahitlikle nitelendirilmiştir. Cenab-ı Allah bu ümmeti başkalarına şahit kıldığı için bunların adil ve sözü kabul edilir olduklarına hükmetti. Çünkü Allah'ın şahit gösterdiği kimseler, kâfir ve sapık olamazlar. Ayet-i kerime bunların kendilerinden öncekilerin amellerine değil de her asırda gördükleri kimselerin yaptıkları amellerine, ahirette şahitlik etmelerini gerektirmektedir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kendi asrında yaşayan kimselere şahit kılınmıştı. Buradaki şahitlikten kasıt, eğer insanların dünyada işledikleri amelleri hakkında ahirette şahitlik yapmaksa, bu ümmet kendi zamanında gördüklerine şahitlik yapacaktır. Ama şahitlikten kasıt, hüccet olmaksa; bu ümmet, asr-ı saadette gördüklerine, ikinci ve daha sonraki asırlarda, kıyamete kadar görecekle-rine hüccet ve insanlara örnek olacaklardır. Tıpkı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ümmetin evveline ve sonuna hüccet ve örnek oluşu gibi. Zira Allah'ın hücceti bir vakit sabit olunca, artık varlığı ebediyete kadar devam eder. Başkalarının işledikleri amellere tanıklık etmek anlamındaki şahitlik ile, hüccet olmak anlamındaki şahitlik arasındaki farkı şu ayet apaçık ortaya koymaktadır:

(فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا)

"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığınız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!"[338]

İşlenen amellere şahitlik denildiğinde şahidin çağında gördüğü şahıs ve olaylar kastedilmiş olur. Nitekim Cenab-ı Allah, Hz. İsa'nın kendisine şöyle dediğini bizlere haber vermektedir:

(وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ)

338 Nisa, 4/41

"Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit (ve örnek) idim. Ama beni içlerinden aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun."[339]

Ayetten açıkça anlaşıldığına göre işlenen amellere yapılan şahitlik, şahidin görmesi durumuna mahsus bir şeydir.

Hüccet olma anlamındaki şahitliğe gelince bu, ümmetin evveli için de sonu için de söz konusudur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de evveline de sonuna da şahitti. Aynı şekilde her asırdaki şahit de hüccet olma yoluyla Allah tarafından şahit kılındıklarına göre, kendileriyle birlikte icmalarına dâhil olan muasırlarına ve kendilerinden sonraki asırlarda yaşayanlara hüccet olmalıdırlar. Bu da, bir asrın uleması bir konuda icma ettikten sonrabu icmanın dışına çıkacak olanların haksız olacaklarına delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*icmayı gerçekleştirmiş olan o grubun sözünün sahih olduğuna tanıklık etmiş, onları hüccet ve delil kılmıştır. Şu halde icma ettikten sonra o icmanın dışına çıkan bir kimse, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* delil ve hüccet kıldığı kimselerin verdiği hükmü tanımamış, terk etmiş olacaktır. Çünkü Allah'ın (veya O'nun adına Resûlü'nün ortaya koymuş olduğu) bir delilin medlulsüz kalması imkânsızdır.[340]

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra bazı dinî hükümlerin, nesh edilip geçersiz hale getirilmesi mümkün değildir. Bu da onur ve üstünlük sahibi Allah tarafından ortaya konulmuş bir hüccet olan ümmetin icmasının dışına çıkılmasının veya terkedilmesinin hiçbir durumda caiz olmayacağına delalet etmektedir.

Ayet-i kerime ilk kuşak Müslümanlarının icmasının sahihliğine delalet ettiği gibi, sonraki asırlarda yaşayan Müslümanların da icmalarının sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü bu hususta herhangi bir ayrıma gidilmiş değildir. Ayetin hükmü gereği sonraki kuşakların icması ile değil de sadece ilk kuşak Müslümanlarının icması ile yetinmek caiz olsaydı, bu sebeple

339 Mâide, 5/117

340 Madem o icma etmiş olanlar delildirler; şu halde onların medlulü olan icmalarının da her Müslüman tarafından kabul edilmesi gerekir.

denilecekti ki; ilk kuşak Müslümanlarının icması ile değil de sadece sonraki kuşakların icması ile yetinmek caiz olur.

Bir kişi çıkıp (وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا) **"Böylece sizi vasat bir ümmet yaptık"** ayetini ileri sürerek şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, indiği zamanda mevcut olan Müslümanlara hitap ediyordu. Dolayısıyla o zamandan sonra gelen kuşaklar, icma yapacak adaletli ümmet kapsamına bir delil olmadan giremezler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Zira (وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا) **"Böylece sizi vasat bir ümmet yaptık."**ayeti ümmetin evveline, sonuna, indirildiği zamanda mevcut olanlar ile kıyamet gününe kadar onlardan sonra dünyaya gelecek olanlara hitap etmektedir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."[341]

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ)

"Size kısas farz kılındı."[342]

Bunlarda ve benzer ayetlerde ümmetin tamamına hitap edilmektedir. Tıpkı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* herkese peygamber olarak gönderilmiş olması gibi. O, kendi zamanında yaşamakta olanlara gönderildiği gibi, kendisinden sonra gelecek olan kuşaklara da peygamber olarak gönderilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُنِيرًا)

341 Bakara, 2/183
342 Bakara, 2/178

"Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik."[343]

(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)

"(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." [344]

Hiçbir Müslümanın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evveli ve sonuyla birlikte ümmetin tamamına peygamber ve rahmet olarak gönderilmediği, ümmete hüccet ve şahit olmadığı söylemini normal karşılayacağını sanmıyorum.

Bir kişi çıkıp (وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا) **"Böylece sizi vasat bir ümmet yaptık"** ayetini ileri sürerek şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette geçen "ümmet" kelimesi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında mevcut olan Müslümanları ve onlardan sonra kıyamete dek dünyaya gelecek olanları kapsar. Asr-ı saadetteki müslüman cemaatin adil ve şahitliğinin kabul edilir olduğuna hükmedildi. Ancak bununla asrın insanlarının tümünün adil ve şahitliklerinin kabul edilir olduğuna hükmedilmiş değildir. Siz neye dayanarak her asrın bütün Müslümanlarının adil ve şahitliklerinin kabul edilir olduğuna hükmediyorsunuz ve onları kendilerinden sonra gelecek olan kuşaklara hüccet yapıyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Adil olduğuna hükmedilen kimse, Allah'ın koyduğu hükümlerle ilgili olarak inandığı şeyler ve aktardığı haberler hakkında hüccet kılınmıştır. Bilindiği gibi o, bu niteliği dünyada elde etmiştir. Yüce Allah da bu nitelikte olan kimselerin, insanlara şahit olduklarını bizlere haber vermiştir. Ümmetin evveli ile sonu insanlara hüccet olarak kabul edilirse, bundan her asrın insanlarının hüccet kılınmış olduğunu anlarız. Zira her asırdaki insanların ümmet olarak adlandırılması mümkündür. Çünkü ümmet, aynı yöne giden her cemaatin adıdır. Her asrın insanları da birlikte kendi yönlerine ve aynı hedefe doğru gittiklerinden bu

343 Ahzab, 33/45-46
344 Enbiya, 21/107

kelime onları da kapsar. Onlara da ümmet denilmesini engelleyen bir şey yoktur. İfade edilmek istenen, her asrın insanlarının bir ümmet oluşudur. Bilindiği gibi siz de "Allah'ın anneler ve kız kardeşlerle evlenmeyi haram kıldığı hususunda ümmet icma etti", "Ümmet, Kur'an'ı asr-ı saadetten günümüze aktardı" gibi ifadeler kullanmaktasınız. Böyle bir ifadenin kullanılması da yerinde ve geçerlidir.

Yüce Allah'ın "ümmet" kelimesiyle her asırdaki insanları kastetmiş olduğu böylece ispatlanmış oldu. Yüce Allah (جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا) **"Sizi vasat bir ümmet yaptık"** buyurup ümmeti "vasat" olarak nitelerken ayetin aslındaki(أُمَّةً) kelimesini nekre olarak kullanmış ve ümmeti insanlara hüccet kılmıştır. Bu ifade de her asırdaki Müslümanların hüccet olmalarını gerektirir. Zira (جَعَلْنَاكُمْ) **"yaptık"** fiili herkese hitap etmektedir. Hüccet olma niteliği de ayete muhatap olan bütün ümmetlere ait olur. Buna şu ayeti de örnek olarak gösterebiliriz: (وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ) **"Mûsâ'nın kavminden (insanları) hak ile doğru yola ileten bir ümmet de vardı."**[345] Aslında Musa'nın *aleyhisselam* kavminin tamamı kendisinin ümmeti idi. Ancak taşıdıkları adalet ve hakkaniyet sıfatı nedeniyle bir gruba ümmet denildi. Böylece her asrın insanlarına ümmet demenin uygun olacağı ispatlanmış oldu. Zaten ümmetin evveli için de sonu için de "ümmet" kelimesi bir ad olarak kullanılmaktadır.

(وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا) **"Böylece sizi vasat bir ümmet yaptık"** ayeti, kâfirliği ortaya çıkan müşebbihe mezhebi mensupları ile cebriye mezhebinden olduğunu açıkça söyleyen ve bu halleri anlaşılan kimselerin icmada bulunmalarına itibar edilmez. Harici ve Rafızi gibi fasıklıkları apaçık ortada olan kimselerin deicmada bulunmalarına itibar edilmez. Bunların fasıklıkları inançta da olsa fiiliyatta da olsa farketmeyip aynı hükme tabidirler. Çünkü Cenab-ı Allah, ancak adalet ve hayırlılık niteliklerine sahip olan kimseleri başkalarına şahit kılmıştır. Bu nitelikler de fasıklarda ve kâfirlerde bulunmaz. Te'vile giderek kâfir olan ile nassları reddederek kâfir olanlar, aynı hükme tabidirler. Çünkü bunların hepsi, yergi sıfatının kapsamına girmektedirler. Asla adalet sıfatına sahip değildirler.

Doğrusunu Allah bilir.

345 Arâf, 7/159

Kıbleye Yönelme Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾)

144-**"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) hep o yöne dönün. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir."**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yüzünü göğe doğru çevirip duruyordu. Çünkü namaz kılacağı zaman Kâbe'ye döndürüleceği kendisine vaad edilmişti. Bu konuda vahiy gelmesini beklemekteydi. Allah'tan bunu diliyordu. Allah da bunu dilemesine izin verdi. Çünkü peygamberler bir dilekte bulunmadan önce o dilekte bulunmak için Allah'tan izin isterler. Zira onlar diledikleri şeyin faydasız bir şey olduğunu bilemez ve bu hususta emin olamazlardı. Faydasız olunca da Allah dileklerini yerine getirmez ve bu da Peygamber'in kavminde bir fitne meydana gelmesine yolaçardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yüzünü göğe doğru çevirip durmasının sebebi işte buydu.

Bu konudaki rivayetlerden biri şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yahudilerden ayırt edilmek ve onlara muhalefet etmiş olmak için, Cenab-ı Allah'ın kendisini Kâbe'ye döndürmesini arzuluyordu.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kâbe'ye yönelmek istiyordu. Çünkü Kâbe, İbrahim'in *aleyhisselam* kıblesiydi."

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*Arapları bu sayede imana davet etmek için Kâbe'ye yönelmek istiyordu. (فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا) **"Seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz"** ayeti işte bunu anlatmaktadır.

(فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

"(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram şatrına çevir"

Dil bilimciler ayette geçen "şatr" kelimesinin müşterek bir isim olduğunu ve iki anlama geldiğini söylemişlerdir:

1-Şatr, bir şeyin yarısı demektir. Mesela Arapça'da (شَطَرْتُ الشَّيْءَ) "Bir şeyi ikiye böldüm" demektir.

Bir darb-ı meselde de şöyle denmektedir: (أَحْلِبْ حَلْباً لَكَ سَطرُهُ) "Bir süt sağıver, yarısı senin olsun."

2-Şatr, taraf ve yön demektir. Yukarıdaki ayette geçen "şatr" kelimesinin yön ve taraf anlamına geldiği hususunda farklı görüş ileri sürenler yoktur. İbn Abbas, Ebu'l-Âliye, Mücahid ve Rebî b. Enes böyle demişlerdir.

Bu ayetteki "şatr" kelimesiyle yarım manasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü hiç kimse, "Namaza dururken Mescid-i Haram'ın yarısına yönelmek gerekir" dememiştir. Kâbe'nin herhangi bir yanına yönelerek namaz kılan kimsenin namazının geçerli olacağı hususunda Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Bu ifadeye göre bir kişi Kâbe'nin bir köşesine gelip namaz için oraya yönelmesi durumunda namazının geçerli olacağına delalet etmektedir. Çünkü bu kişi Kâbe yönüne ve tarafına yönelmiştir. Cenab-ı Allah da namaz için Mescid-i Haram tarafına yönelmeyi emretmiştir. Burada Mescid-i Haram'dan kastedilen Kâbe'dir. Çünkü Mekke'de olup da Kâbe'ye değil, ama Mescid-i Haram tarafına yönelen kimsenin kıldığı namaz geçerli olmaz. Bu hususta farklı görüş ortaya koyan olmamıştır.

(وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعاً إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾)

(وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾)

(وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾)

148-"Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz, Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."

149- "(Ey Muhammed!) Nereden yola çıkarsan çık, (namazda) Mescid-i Haram'a doğru dön. Bu elbette Rabbinden gelen gerçek bir emirdir. Allah, sizin işlediklerinizden asla habersiz değildir."

150-"(Ey Muhammed!) Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. (Ey mü'minler!) Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Haram'a doğru çevirin ki, zalimlerin dışındaki insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın. Zalimlerden korkmayın, benden korkun. Böylece size nimetlerimi tamamlayayım ve doğru yolu bulasınız."

Bu ayet, Kâbe'yi görmekte olan kimselerle uzaklarda olduğu için göremeyen kimselere hitap etmektedir. Yani Kâbe'nin yanında olan kimsenin tam olarak ona yönelmesi, uzaklarda olup da göremeyen kimsenin de tıpkı yanındaymışçasına, ağırlıklı kanaatine göre onun tarafına yönelmesi gerekir. Ağırlıklı kanaatine göre diyoruz. Çünkü onu göremeyen uzaklardaki kimsenin tam tamına ona yönelme yükümlülüğü yoktur. Zaten buna

imkân da yoktur. Nitekim Yüce Allah (لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) **"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar"**[346] buyurmuştur. Kâbe'nin tam karşısına yönelme imkânı bulamayan kimse, namazda onun tam olarak hizasında durma yükümlülüğü yoktur. Bu durumdaki bir kimse, Kâbe'nin yönü olduğuna ağırlıklı bir şekilde kanaat getirdiği tarafa yönelmekle yükümlüdür. Bu yöntem, Yüce Allah'ın nezdindeki mugayyebatı bilmek için değil, Kâbe'nin yönünü belirlemek için uygulanır.

Bu yöntem, karşılaşılan hadiselerin hükmünü ortaya koymak için içtihatta bulunmanın caiz kılındığını gösteren delillerden biridir. Müctehitlerden her biri, içtihadına göre ortaya koyduğu ve doğruluğu yönünde ağırlıklı kanaatinin oluştuğu hükme göre amel etmekle yükümlüdür. Yine bu yöntem, kıblenin belirlenmesi konusunda içtihad ve araştırma ile elde edilmesi istenen bir gerçeğin mevcut oluşu gibi, karşılaşılan ve hükmü bilinmeyen benzer hadiselerde de aynı şekilde içtihad ve araştırma ile elde edilmesi istenen bir gerçeğin mevcut oluşuna delalet etmektedir. Kıblenin bilinmesi gereken bir hakikati olduğuna göre, onu belirlemek için içtihatta bulunmakla yükümlü olduğumuz gibi, karşılaşılan ve bir hakikati bulunan hadiselerin hükmünü bulup ortaya koymak için de içtihatta bulunmakla yükümlüyüz. Kıblenin bir hakikati olmasaydı, onu arayıp bulmakla yükümlü kılınmamız doğru olmazdı.

(وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا)

"Herkesin yöneldiği bir yön vardır."[347]

Ayette geçen ve "yön" şeklinde tercüme ettiğimiz (وِجْهَةٌ) kelimesinin kıble anlamına geldiğini söyleyenler olmuştur. Bu görüş, Mücahid'den nakledilmiştir.

Hasan dedi ki: "(وِجْهَةٌ) kelimesi yol anlamına gelmektedir ve bu yol da Yüce Allah'ın çizdiği İslam yoludur."

346 Bakara, 2/286
347 Bakara, 2/148

İbn Abbas, Mücahit ve Süddi dediler ki: "Yahudi ve Hıristiyanlardan her milletin yöneldiği bir yön vardır."

Hasan, "her peygamberin yöneldiği bir yön vardır" dedi.

Aslında ahkâm farklı da olsa yön tektir. O da İslam'dır. Nitekim Yüce Allah, (لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا) **"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk."**[348]

Katade dedi ki: "Bu ayette kastedilen, insanların bir kısmının Mescid-i Aksa'ya doğru, diğer bir kısmının da Kâbe'ye doğru namaz kılmasıdır."

Bu ayetle ilgili şöyle bir açıklama getirenler de olmuştur: "Farklı ülkelerde ve şehirlerde bulunan Müslümanların kimine göre Kâbe ön, kimine göre arka, kimine göre de sağ veya sol tarafta bulunduğu için kıbleleri değişik olmaktadır. Dolayısıyla bunlardan birinin kıblesinin diğerininkinden daha üstün olduğu söylenemez."

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Ömer, Kâbe'deki altınoluğun karşısında oturup (فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا) **"(Ey Muhammed! Merak etme) Elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz"** ayetini okumuş ve *"Kıble işte budur"* demişti. Böyle demesi üzerine bazı kimseler, kıblenin altınoluk olduğunu zannetmişlerdi. Oysa hakikat öyle değildir. Abdullah böyle demekle Kâbe'ye işaret etmişti. "Kâbe'nin diğer tarafları değil, sadece altınoluk tarafı kıbledir" demek istememişti. Şu kadar ayet varken bunu nasıl söyleyebilirdi ki:

(وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى)

"Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin."[349]

(فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

"(Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram şatrına çevir"

348 Mâide, 5/48
349 Bakara, 2/125

Şunu da söylemek gerekir ki, Kâbe'nin diğer tarafları da oraya yönelen kimseler için kıbledir. (وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا) **"Herkesin yöneldiği bir yön vardır"** ayeti, Kâbe'nin yanında olmayıp uzaklarda bulunan kimsenin yükümlülüğü, hiç sapma olmaksızın tam olarak Kâbe'ye yönelmek değil, kendi ağırlıklı kanaatine göre onun hizasına yönelmektir. Çünkü uzaklardakinin tam olarak Kâbe'ye yönelmesi mümkün değildir. Yine uzaklardaki herkesin Kâbe'nin tam olarak hizasında durmaları imkânsız bir şeydir.

(فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ)

"Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın!"[350]

Doğrusunu Allah bilir ya burada kastedilen, hayır, taat ve ibadetlere koşup başkalarıyla yarışmaktır. Bu ayet, geciktirmenin faziletine dair bir delil bulunmadıkça hayırların, taat ve ibadetlerin bir an evvel ifa edilmesinin daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Mesela imkân bulununca ve mükellefiyet sebebi de gerçekleşince namazı ilk vaktinde kılmak, zekâtı bir an evvel ödemek, haccı ve diğer farzları geciktirmeksizin hemen eda etmek, ertelemekten daha faziletlidir.

Yine bu ayet verilen emrin derhal yerine getirilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Geciktirilmesinin caiz olabilmesi için mutlaka bir delile ihtiyaç vardır. Şunu da belirtmeliyiz ki, emir eğer süreli değilse gereğinin hemen yapılması, **"Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın!"**[351] ayetindeki hayırlı işler kapsamına girer. Hayırlı işlerin de acelece yapılması gerekir. Zaten ayetteki **"koşun, yarışın"** emirleri de bunu gerektirmektedir.

(لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُم)

"Zâlimlerin dışındaki insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın." [352]

350 Bakara, 2 /148
351 Bakara, 2 /148
352 Bakara, 2 /150

Bu ayetteki istisna, bir şeyin kendi cinsinden olmayan şeylerden istisna edilmiş olmasıdır. Dil bilimciler bunun manası üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunun istisnayı munkatı olduğunu söylemişlerdir ki bu takdirde ayetin anlamı şöyle olur: İnsanların zalim olanları bir şüpheye takılarak tıpkı şu ayette olduğu gibi onu hüccet ve delil yerine koyarlar:

(مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ)

"O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar."[353]

Şair Nabiğa şöyle demiş:

ولا عيبَ فيهم غيرَ أنَّ سيوفَهم ... بهنَّ فلولٌ من قراعِ الكتائبِ

Onlarda kusur yok. Düşman birliklerini vurmaktan ötürü

Sadece kılıçlarında bazı kırık ve göçükler vardır.

Yani şair demek istiyor ki; onların kılıçlarında biraz kırık ve göçükler vardır. Bu da onlar için bir ayıp ve kusur sayılmaz.

Bazıları (لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُم) **"Zâlimlerin dışındaki insanların elinde (size karşı) bir koz olmasın"** ayetindeki**"hüccet"**kelimesiyle tartışma ve mücadele manasının kastedildiğini söylemişlerdir. Buna göre ayetin meali şöyle olur: Zalimler dışındaki kimselerin size karşı ellerinde bir tartışma ve mücadele fırsatı olmasın. Çünkü onlar, asılsız ve batıl şeyler ileri sürerek sizinle tartışıp mücadele ederler.

Ebu Ubeyde, ayetteki (اِلَّا) edatının atıf harfi olan (vav) anlamında olduğunu söylemiştir. Böyle demekle de ayetin mealinin şöyle olması gerekir demiş gibi oluyor: "İnsanların ve de zâlimlerinelinde (size karşı) bir koz olmasın"

353 Nisa, 4/157

Ancak Ferra ve birçok dil bilimci bu görüşü reddetmişlerdir. Ferra bu konuda şöyle demiştir: Önden bir istisna cümlesi geçmedikçe (اِلَّا) edatı atıf harfi olan (vav) anlamında kullanılamaz. Mesela şairin şu beytini buna örnek gösterebiliriz:

ما بالمدينة دارٌ غير واحدة ... دار الخليفة إلا دار مروانا

Medine'de ev yok sadece biri hariç,

Halifenin ve bir de Mervan'ın evi.

Şair, Medine'de halifenin evi ile Mervan'ın evinden başka güzel bir ev bulunmadığını şiirinde dile getirmek istemiştir.

Kutrup[354], ayetin şu anlama geldiğini söylemiştir: "İnsanların sizden sadece zalim olanlara karşı ellerinde bir hücceti olmasın." Ancak bazı nahiv bilginleri bu mealin yanlış olduğunu söylemişlerdir.

Allah'ı Anma Gereği

(فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾)

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾)

152-"Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin."

354 [Asıl adı Ebu Ali Kutrub Muhammed b. el-Müstenir b. Ahmed'dir. Ö. 206 ya da 210 (M. 821 ya da 825). Basra'da doğup Bağdat'ta vefat etmiş, devrinin önde gelen lugat, nahiv ve edebiyat alimidir. Hocası Sibeveyhi'nin, her sabah seher vaktinde kapısını açınca karşısında kendisini görmesi üzerine, (ماأنت إلا قطرب ليل) "Sen bir gece böceğisin" demesi sebebiye Kutrub lakabını almıştır. Bkz. DİA, 26/318, Kutrub maddesi. Musahhih]

153-"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir."

Yüce Allah, (فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ) **"Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım"**[355] buyuruyor.

Bu ayet Allah'ı anma emrini içeriyor. O'nu anmak çeşitli şekillerde olur. Bu konuda selef ulemasından değişik görüşler nakledilmiştir. Ayetin anlamının aşağıdaki şekillerde olabileceği söylenmiştir:

- "Bana itaat ederek beni anın ki, ben de sizi rahmetimle anayım."
- "Nimetlerimi överek beni anın ki, ben de sizin taatlerinizi överek sizi anayım"
- "Şükrederek beni anın ki, ben de sevap ve mükâfatlar vererek sizi anayım."
- "Dua ederek beni anın ki, ben de dualarınızı kabul ederek sizi anayım."

Ayetin kelimelerinin bu manalara ihtimali vardır. Kelimeleri bu manaları kapsayıp taşıdığı için Allah Teâlâ, bu manaların hepsini murad etmiş olabilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir lafızla bu manaların tümünü Allah kastetmiş olması iddiası doğru değildir. O zaman ayetin lafzı değişik anlamlara gelen müşterek bir kelime haline gelir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Gerçek, sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. Çünkü yukarıda sıralanan muhtelif zikir çeşitleri neticede aynı manaya dönmektedir.

Örneğin "insan" kelimesini ele alalım. Bu kelime, kadını da erkeği de kapsamına alır.

355 Bakara, 2/152

"Kardeş" kelimesini de ele alacak olursak, bu kelime anne-baba bir, anne bir, baba bir kardeşleri kapsamına alır.

Üçüncü bir örnek olarak "şirket" kelimesini ele aldığımızda bu kelime; mudarebe, mufavada, inan, ebdan, vücuh şirketlerini kapsamına alır. Bunların her biri diğerinden farklı olsa da, neticede aynı mana etrafında toplanırlar.

Yüce Allah'ı zikretmek de böyledir. Zikrin esas anlamı Allah'a taattir. Taat ise bazen dil ile zikir yapmakla, bazen organlarımızla salih bir amelde bulnmakla, bazen kalbî bir inanışla, bazen Allah'ın varlığına delalet eden ayet ve deliller üzerinde tefekkür etmekle, bazen O'nun azameti üzerinde düşünmekle, bazen de O'na dua edip bir dilekte bulunmakla olur. Cenab-ı Allah'ın bu manaların hepsini aynı kelimeyle murad etmiş olması mümkündür.

Mesela "taat" kelimesini ele alalım. Bu kelime (اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ) **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin"**[356] ayetinde olduğu gibi yalın olarak kullanıldığında bundan taatin değişik çeşitlerini anlamak mümkündür.

Günah ve isyan anlamına gelen "masiyet" kelimesi de yalın olarak kullanıldığında, günahın ve isyanın her çeşidini kapsar.

(فَاذْكُرُونِي) **"Beni anın"** emri de zikrin çeşitli şekillerini kapsamaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Allah'a taat ve ibadette bulunmanın her çeşidi. Bu, zikrin en kapsamlısıdır.
- Allah'a dil ile tazim ve övgüde bulunarak yapılan zikir.
- Allah'ın bize nimetler bahşetmiş olduğunu söyleyip O'na şükretmek.

356 Nisa, 4/59

- İnsanları Allah'a davet etmek, O'nun varlığına, birliğine ve hikmet sahibi olduğuna delalet eden ayet ve delillere insanların dikkatini çekmek.

- Allah'ın kudret ve azametini gösteren ayet ve deliller üzerinde tefekkür etmek.

Bu, zikrin en üstünü olup diğer zikir çeşitleri, bunun üzerine kurulu olup buna tabidirler. Zikir, anlamını tam olarak ancak bunda bulur. Çünkü şüphelerden arınmış yakinî bir iman, ancak bu sayede elde edilebilir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ)

"Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."[357]

Doğrusunu Allah bilir ya, burada üzerinde durulan, kalbin zikridir. Kalbin zikri, Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden ayet ve hüccetler üzerinde tefekkür etmektir. Kişi bunlar üzerinde tefekkür ettikçe kalbi de o derece şüphelerden arınır, rahata ve sükûna kavuşur ki, bu da zikrin en üstünüdür. Çünkü diğer zikirler, rahat ve sükûnun sağlanmasıyla anlam kazanır ve sahih olur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Zikrin en hayırlısı gizlice yapılanıdır"*** dediği rivayet edilmiştir.

Sa'd b. Mâlik *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي)

"Zikrin hayırlısı gizli olanı, rızkın da hayırlısı yeterli olanıdır."[358]

357 Ra'd, 13/28
358 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 2/81

Yüce Allah da(فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ) **"Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım"** ayetinin ardından şöyle buyurmuştur: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ) **"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin."**[359]

Bu ayet-i kerimeler, sabretmenin ve namaz kılmanın, Allah'ı anmanın gerekliliğine dair akıldaki düşünceye müminin sarılmasına yardım ederler. Allah'ı anmak ki, O'nun varlığı ve birliği ile kudret ve azameti üzerinde düşünmektir. Şu ayet de konumuza ışık tutacak örneklerdendir:

(اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ)

"Namaz, insanı hâyâsızlıktan ve kötülükten alıkor."[360]

Bu ayetin devamında da şöyle buyurmuş Yüce Mevla:

(وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ)

"Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir."

Doğrusunu Allah bilir ya, Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden kalbî zikir, nafile namaz kılmaktan daha faziletlidir. Nafile namaz, ancak bu zikre sarılıp devam etmede insana destek verip yardım eder.

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَآءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾)

154-"Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz."

359 Bakara, 2/153
360 Ankebut, 29/45

[Şehitlerin Diriltilmesi ve Kabir Azabı]

Bu ayette şehitlerin, ölümlerinden sonra diriltilecekleri haber verilmektedir. Ayette, onların kıyamet gününde diriltileceklerinin kastedilmiş olduğunu iddia etmek doğru değildir. Eğer böyle bir şey kastedilmiş olsaydı, Cenab-ı Allah (وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ) **"Ancak siz bunu bilemezsiniz"** demezdi. Çünkü bu ifade, onların ölümlerinden sonra diriltileceklerine dair bilgimiz olmadığını haber vermektedir. **"Onlar diridirler"** ifadesiyle, kıyamet günü diriltilecek olmaları kastedilmiş olsaydı, müminler bunu daha önceden farkedip anlarlardı. Şu halde şehitlerin kıyametten önce diriltilecekleri gerçeği sabit olmuştur. Müminlerin kıyamet gününden önce diriltilip nimet içinde olmaları mümkün olduğuna göre, kâfirlerin de kabirlerinde diriltilip azap çekmeleri mümkündür. Bu da kabir azabını inkâr edenlerin görüşlerini çürütmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müminlerin hepsi ölüm sonrasında nimet içinde olacaklarına göre, Allah yolunda öldürülen şehitler neden özel olarak adlandırıldı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Öteki âlemdeki hayatlarının daha güzel olacağına dair müjdeler vermek suretiyle şehitleri onurlandırmak için özel olarak kendilerinden bahsedilmesi normaldir. Sonra başka bir ayette de Cenab-ı Allah, öteki âlemde özel olarak onlara tanınacak olan imkân ve nimetlerden bahsetmektedir:

(اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ)

"Rableri katında yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar."[361]

İnsan, Tamamen Ruhtur

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölümlerinin üzerinden uzun zamanlar geçtikten sonra mezarlarında çürümüş halde kemikler olarak gördüğümüz şehitler nasıl diri olabilirler?"

361 Âl-i İmrân, 3/169

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İnsanlar bu konuda iki görüşün etrafında toplanmaktadırlar:

1-İnsan tamamen ruhtan ibarettir. Ruh da elle tutulmayan, gözle görülmeyen bir cism-i latiftir. Nimet de azap da bedene değil, sadece ruha yöneliktir.

2-İnsan, gözle görülen ve hacmi olan bir cisimdir. Bu görüşte olanlar şöyle derler: Yüce Allah, insanın hayatını devam ettirebilmesi için, bedeninin bir kısmını kendi lütfuyla latif hale getirir ve nimetleri, güzellikleri oraya ulaştırır. Latif hale gelen kısım, hak ettiği kadar bir süre azap görür veya nimete mazhar olur. Sonra da Yüce Allah diğer yaratılmışlara yaptığı gibi, kıyamet gününden önce onun hayatına son verir. Sonra da haşir için onu diriltir.

Kâ'b b. Mâlik *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* insan ruhuyla ilgili olarak şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا نَسَمَةُ الْمُسْلِمِ طَيْرٌ تَعْلُقُ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّى يُرْجِعَهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى جَسَدِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"(Ölen) Müslümanın ruhu cennet ağacına asılı bir kuştur. Kıyamet gününde onur ve üstünlük sahibi Allah, onu cesedine döndürünceye kadar (orada bekler)."[362]

(وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾)

(الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾)

(أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾)

362 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 25/55

155-"And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele."

156-"Onlar; başlarına bir musibet gelince, «Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz» derler."

157-"İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır."

Atâ, Rebî ve Enes b. Mâlik'in bu ayetle ilgili olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu ayetlerdeki hitap, hicret sonrasında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına yapılmıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Doğrusunu Allah bilir ya, malumu ilam kabilinde olarak sahabilere, Allah yolunda karşılaşacakları bela ve zorluklar, bu ayetlerle önceden kendilerine bildirilmiştir. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Bela ve zorluklarla karşılaşacak olurlarsa, sabretmek için kendilerini önceden ruhen buna hazırlasınlar. Ruhen hazır olurlarsa bela ve zorluklarla karşılaştıklarında paniklemez, sızlanmaz ve sıkıntıyı kolay atlatırlar.

2-Kendilerini ruhen hazırlayıp metanetli olmanın sevabı, bu ayetlerle önceden müjdelenmiş olmaktadır.

(وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ)

"(Bela ve zorluklara karşı) Sabredenleri müjdele."

(اَلَّذِينَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)

"Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler."

Yani bela ve zorluklar karşısında sabreden o sahabiler, musibet anında da kulluklarını, Allah'ın mülkü olduklarını, Allah'ın dilediği şekilde onları sınayabileceğini ikrar ederler. Sabırlarının mükâfatını kazanmak, Allah'ın

kendileri için yararlı olduğunu bildiği şeyleri karşılarına çıkarması dileğiyle böyle derler. Çünkü Cenab-ı Allah, kulları için hayırlı ve yararlı bildiği ama zahiren hoş görülmeyebilen şeyleri yaratmaktan dolayı itham edilemez. Zira O'nun bütün yaptıkları hikmetlidir. Bela ve zorluklara maruz kalan sahabilerin kulluklarını ikrar etmelerinde, durumlarını O'nun takdirine havale etme ve sınandıkları belalarda O'nun hükmüne razı olma manası vardır. Çünkü O, sadece hak ile hükmeder.

(وَاللّٰهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ)

"Allah, hak ve adâletle hükmeder. Allah'tan başka taptıkları ise hiçbir hükümde bulunamazlar."[363]

Kadere rıza konusunda Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle demiştir: ***"Gökten düşmem, Allah'ın takdir ettiği bir şey hakkında 'Keşke olmasaydı' dememden daha hoşuma gider."***

(اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ)

"Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" sözü, ölüm sonrası dirilişi ve haşri ikrar etmektir. Sabredenleri de hak ettikleri oranda Allah'ın mükâfatlandıracağını itiraf etmektir. İyilik ve ihsan sahiplerinin amellerinin karşılığı Allah katında zayi olmaz. Bundan sonra da Yüce Allah, kendisine itaat yolunda karşılaştıkları bela ve zorluklara sabretmeleri durumunda, onlar için kendi katında hazırlamış olduğu mükâfatları haber vermektedir:

(اُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ)

"İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır."

Yani güzel övgü, rahmet ve bereket onlaradır. Bu söylenenler o kadar büyük bir nimettir ki, miktarını Allah'tan başkası bilemez. Tıpkı şu ayette değinildiği gibi:

363 Mü'min, 40/20

(اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)

"Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir."[364]

Ayette anılan musibet ve zorlukların bir kısmı müşrikler bir kısmı da Allah tarafındanMüslümanların başına getiriliyordu.

Müşriklerinki şöyle oluyordu: Medine'deki ensar ve muhacirler dışında bütün Araplar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmanlıkta birleşmişlerdi. Müslümanlar bu düşmanların çokluğundan kendilerinin azlığından korkmaktaydılar.

Açlık musibetine gelince; Müslümanlar, zenginleri az olduğu için başlarına gelen fakirlik musibetinden korkmaktaydılar. Fakirlik musibeti bazen mallarının telef olması şeklinde Allah tarafından başlarına geliyordu. Bazen de yenilgiye uğramaları sonucunda mallarını telef eden düşmanları tarafından başlarına getiriliyordu.

Mal, can ve ürünlerinin eksilmesi musibeti ise her iki şekilde de başlarına geliyordu. Mallarının ve de ürünlerinin eksilmesi düşman sebebiyle olabiliyordu. Zira düşmanla savaşmakla meşgul oldukları için, arazilerinin bakımıyla ilgilenemiyorlardı. Mal ve ürünlere gelen afetler sebebiyle mal ve ürün eksilmesi musibeti, Allah tarafından da gelebiliyordu.

Can kaybına gelince; bununla, savaşta öldürülen Müslümanlar kastedilmiş olabileceği gibi, Allah tarafından gelen normal bir ölümle vefat eden Müslümanlar da kastedilmiş olabilir.

Sabır meselesine gelince; Allah tarafından gelen bela ve musibetlere sabretmek, O'nun yaptıklarına razı ve teslim olmakla olur. Kulları için yararlı, hayırlı ve güzel olandan başka bir şey yapmayacağını bilmekle olur. Bir şeyi onlara vermiyorsa, daha sonra vermek üzere vermediğini, aslında bir şeyi onlara vermemesinin de onu vermesi olduğunu anlamakla olur.

364 Zümer, 39/10

Düşmanların fiilleri neticesinde başa gelen bela ve musibetlere sabretmekten kasıt, onlarla cihad etmeye dayanmak, Allah'ın dini üzerinde sebat etmek, savaştan çekinmemek, başlarına gelen musibetler sebebiyle Allah'a itaatten vazgeçmemekle olur.

Ayette geçen "deneme" kelimesi ile müminlerin, müşriklerin yaptıklarını yapmakla denenmeleri kastedilmiş olması doğru değildir. Zira Cenab-ı Allah hiç kimseyi zulüm ve küfürle denemez. Böyle bir şeyi istemediği gibi, Müslümanların buna razı olmasını da vacip kılmaz. Şayet insanları zulüm ve küfürle deneseydi, bu deneye Müslümanların razı olması vacip olurdu. İnanmayan bazı kimseler zulüm ve küfre saptıklarında bunun kendileri hakkında Allah'ın bir denemesi olduğunu iddia etmişlerdi. Haşâ, Allah böyle bir şeyi yapmaktan münezzehtir.

Ayet-i kerime, dünyanın yukarıda anlatılan şekillerdeki musibet ve zorluklarına sabredenlere övgüyü içermekte; onlara dünya ve ahirette sevap, mükâfat, hüsn-ü yâd, büyük faydalar verileceğini vaad etmektedir. Dünyada kazanacağı yararlar, güzel bir övgü ve Allah'ın emirlerine uyduğu için de müminlerin gönüllerinde sahip olacağı yüksek bir makamdır. İşte bela ve musibetlere maruz kalan bir mümin, bu yararları düşününce kederlere karşı teselli bulur; canına zarar vermesine ya da intihar etmesine yol açacak olan sabırsızlık ve paniklemelerden kurtulur. Bu sıkıntıların ardından dünyada güzel ve övgüye layık bir sonla, ahirette de miktarını ancak Allah'ın bildiği bol mükâfatlarla karşılaşır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, biri farz, diğeri nafile olmak üzere iki hüküm içermektedir.

Farz olan, Allah'ın emrine teslim olup hükmüne razı olmak, dünyevî musibet ve zorlukların kendisini caydırmasına fırsat vermeyecek şekilde farzları eda etmede sabır göstermektir.

Nafile olansa musibet ve zorluk anında (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ) **"Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz"**sözünü açıktan söylemektir. Çünkü bunu açıktan söylemenin birçok faydası vardır. Bu faydaları şöyle sıralayabiliriz:

- Söylenmesini Yüce Allah'ın istediği ve söyleyene sevap vaad ettiği bir söz söylenmiş olmaktadır.

- Söyleyeni duyan başka musibetzedeler de, onu örnek alarak bu sözü söyleyeceklerdir.

- Bu sözü söyleyene kâfirler öfke duyacaklar; onun ciddiyetini, Allah'ın dini uğruna gayret gösterdiğini, Allah'a itaatte sebat ettiğini, O'nun düşmanlarıyla cihada devam edeceğini anlarlar. Dünyaya iltifat etmeme hususunda Davud et-Tâî'nin şöyle dediği anlatılır: "Dünyaya önem vermeyen zahid kimse, orada kalmayı pek de arzulamaz. Amellerin en faziletlisi Allah(ın verdiği musibetler)den hoşnut olmaktır. Müslümanın musibet karşısında hüzünlenmemesi gerekir. Zira o, her musibetin karşılığında sevap kazanacağını bilir."

Doğrusunu Allah bilir.

Safa ile Merve Arasında Sa'y Etmek

﴿اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾﴾

158-"Şüphesiz, Safa ile Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz, Allah onu bilir, karşılığını verir."

İbn Uyeyne, Urve'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben (اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ) **"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir"** ayetini Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* yanında okudum ve "Şu halde ben sa'y yapmazsam umurumda bile olmaz" dedim. Bunun üzerine Hz. Aişe *radıyallahu anh* bana şöyle karşılık verdi: ***"Ne kötü söyledin yeğenim! Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***sa'y etti. Müslümanlar da sa'y ettiler. Böylece sa'y etmek sünnet oldu. Ancak azgın Menat putu için ihrama girenler Safa ile Merve arasında sa'y etmezler! İslamiyet gelince***

onlar sa'y etmeyi hoş karşılamadılar. Nihayet şu ayet indi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***sa'y etti. Böylece Safa ile Merve arasında sa'y etmek sünnet oldu."***[365]

Urve *radıyallahu anh* sözüne devamla diyor ki: Ben bunu Ebû Bekir b. Abdurrahman'a da anlattım. Bana dedi ki: "Bu, bir ilim meselesidir. İlim ehlinden bazı kimseler dediler ki: Safa ile Merve arasında sa'y edenlerden bazıları bunun hükmünü sordular. Öyle sanıyorum ki iki grup kimse hakkında inmiştir."

İkrime, İbn Abbas'ın (اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللهِ) **"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir"** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Safa tepesinde putlar ve heykeller vardı. Bu sebeple Müslümanlar orada sa'y yapmıyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Allah, (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا) **"onları da tavaf (sa'y) ederse bunda günah yoktur"** ayetini indirdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Aişe'ye göre bu ayetin iniş sebebi, cahiliye döneminde Menat putu için ihrama giren kimselerin Safa ile Merve arasında sa'y etmemeleriydi. İbn Abbas ile Ebû Bekir b. Abdurrahman'a göre ise iniş sebebi şuydu: Safa ile Merve tepelerinin üzerinde cahiliye döneminden kalma putlar vardı. İslamiyet geldikten sonra Müslümanlar bu tepeler arasında sa'y etmekten uzak durdular. Burada sa'y etmenin hükmünü sordular. Bu ayet, her iki grubun sorması üzerine de inmiş olabilir.

Sa'y yapmanın hükmü konusunda farklı görüş ortaya konulmuştur.

Urve ile İbn Ebi Melike, Hz. Aişe'nin bu konuda şöyle dediğini rivayet ettiler: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Safa ile Merve arasında sa'y yapmayan kimsenin ne haccını ne de umresini tamam saymıştır."

Ebu Tufeyl, İbn Abbas'ın "Safa ile Merve arasında sa'y yapmak sünnettir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* desa'y yaptı" dediğini rivayet etti.

365 Buhari, Hac, 78

Asım el-Ahvel, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "Sa'y ile ilgili ayet ininceye kadar biz, Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı mekruh sayıyorduk. Artık sa'y yapmak gönüllü olarak yapılan bir sünnettir."

Atâ, İbn Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İstemeyen, Safa ile Merve arasında sa'y yapmayabilir."

Atâ ile Mücahid'in, "Sa'y yapmayan kimseye herhangi bir ceza gerekmez" dedikleri rivayet edilmiştir. İslam'ın merkezi şehirlerinin fakihleri bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleriyle Sevri ve Mâlik, hacc ve umrede sa'y yapmanın vacip olduğunu, yapılmaması durumunda meydana gelen eksikliğin bir kurban keserek telafi edilebileceğini söylemişlerdir. Şafiî ise bunun kurban kesmekle telafi edilemeyeceğini, dönüp mutlaka sa'yın yapılması gerektiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerine göre sa'y etmek, haccın aslî rükünlerine bağlı menasiktendir. Yapmadan memleketine dönen kimsenin sa'y yerine kurban kesmesi yeterli olur. Bu tıpkı Müzdelife vakfesi, cemeratta taşlama ve veda tavafı gibidir. Sa'yın haccın farzlarından olmamasının delili şu rivayettir:

Mudarris et-Tâi *radıyallahu anh* anlatıyor: Müzdelife'de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Ona, "Tay dağından geliyorum. Yolumun üzerindeki her dağda vakfe yaptım. Ben hacc yapmış oldum mu?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(مَنْ صَلَّى مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ فِي هَذَا الْمَكَانِ وَوَقَفَ مَعَنَا هَذَاالْمَوْقِفَ حَتَّى يُفِيضَ أَفَاضَ قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ عَرَفَاتٍ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ)

"Bizimle birlikte şu mekânda (Müzdelife'de) şu (sabah) namazını kılan ve şu vakfe yerinde vakfe yapıp imam ayrılıncaya kadar bekleyen, daha önce de Arafat'ta gece veya gündüz hazır bulunmuş olan kimse haccını tamamlamış olur ve (ihramdan çıkarak) kirlerini giderir."[366]

366 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 30/235

Bu hadis, Safa ile Merve arasında sa'y yapmanın haccın farzı olmasını iki bakımdan reddetmiş olmaktadır:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* soruyu soran adama, Safa ile Merve arasında sa'y yapmaktan söz etmeksizin haccının tamamlandığını bildirmiştir.

2-Sa'y yapmak haccın farzlarından olsaydı, hacc ahkâmı konusunda cahil olduğunu bildiği soru sahibine bunu mutlaka açıklardı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ziyaret tavafı, haccın farzlarından olduğu halde, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* soruyu soran adama onu da yapması gerektiğini söylememiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hadisteki ifadelerin zahirî bunu gerektirmektedir. Biz ziyaret tavafının farzlığını başka delillerin delaletiyle ispatlamış durumdayız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Enes ve İbn Zübeyr'in rivayetlerinde anlatıldığı gibi (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا) **"onları da tavaf (sa'y) ederse bunda günah yoktur"** ayeti gereğince sa'yın vacip ve sünnet değil, gönüllülük esasına göre yapılan ve yapılması durumunda da sevap kazandıran bir amel olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahirî bu dediğinizi gerektirse de, biz bunu haccın farzlarına bağlı bir amel olarak, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığını tespit etmiş durumdayız. Ayrıca Allah'ın kitabında haccın farzları mücmel olarak zikredildiği için, bu da sa'yın vacip olduğunu gösteren bir delil olarak kabul edilebilir.

"Hac" kelimesi sözlükte kastetmek ve yönelmek anlamına gelir.

Şair der ki:

(يَحُجُّ مَأْمُومَةً فِي قَعْرِها لَجَفٌ)

"Dibinde çukur bulunan bir hedefe yöneliyor."

Bu şiirdeki (يَحُجُّ) kelimesi, kastetmek ve yönelmek anlamında kullanılmıştır. Bu kelime sonraları sözlük anlamından çıkarılarak şer'î ıstılahta kendisine başka anlamlar yüklenmiştir. Mücmel olan bu kelimenin açıklanmaya ihtiyacı vardır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hacc uygulaması, bu kelimeye açıklık getirmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey açıklık getirmek maksadıyla yapmış olduğu uygulama vacip olarak kabul edilir. Mademki kendisi Safa ile Merve arasında sa'y yapmıştır, mendup olduğuna dair bir delil bulunmadıkça bu uygulaması, sa'yın vacipliğine delalet eder.

Diğer taraftan (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ) ***"Hacc menâsikinizi benden alınız (öğreniniz)"*** buyurmuştur.[367] Bu emir, haccın diğer menasikinde Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* uymayı gerektirdiği gibi sa'y konusunda da ona uymayı gerektirmektedir.

Tarık b. Şihab, Ebu Musa'nın bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Bathâ'dayken yanına vardım. Bana hangi niyetle ihrama girdiğimi sordu. Ben de "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* niyeti gibi bir niyetle ihrama girdim" dedim. Bana ***"İyi yapmışsın. Beyt'i ve Safa ile Merve'yi tavaf et. Sonra da ihramdan çık"*** dedi."[368]

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Musa'ya say etmesini emretmiştir. Bu emir de sa'yın vacip olmasını gerektirmektedir. Bu konuda hem metninde hem de senedinde izdırab bulunan ve ravisi bilinmeyen bir hadis nakledilmiştir:

Safiyye b. Şeybe, bir kadının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Safa ile Merve arasında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini işittim:

"Sa'y yapmanız farz kılındı. Öyleyse sa'y yapın."[369]

Bu rivayetin senedinde "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini işittim" diyen kadının adı verilmemiştir.

367 Muslim, Hac, 310; 1/893.
368 Muslim, Hac, 22
369 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/437

Safiye b. Ebi Şeybe, Habibe b. Ebi Teczie'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yanımda Kureyşli birkaç kadınla birlikte Ebu Hüseyin'in evine girdim. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de o sırada Beyt'i tavaf ediyordu. (Hızlı yürümediği için) elbisesi ayaklarına dolanıyordu. (O vaziyetteyken) ashabına şöyle diyordu: ***"Sa'y yapın. Allah, sa'y yapmanızı size farz kıldı."***[370]

Bu hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tavaftayken ashabına böyle dediği ifade ediliyor. İfadelerden açıkça anlaşıldığına göre "sa'y yapın" demekle, tavafı ve tavafta hızlı yürüme dediğimiz remeli kastetmiştir. Çünkü Arapça'da yürümeye de sa'y denir. Şu ayet buna örnek gösterilebilir: (فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ) **"Allah'ın zikrine gidin."**[371] Ayette geçen (فَاسْعَوْا) kelimesiyle koşmak veya hızlı yürümek değil, namaz kılınacak yere varmak kastedilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Safa ile Merve arasında sa'y ederken ***"Sa'y yapmanız farz kılındı. Öyleyse sa'y yapın"*** demesi, sa'y yapmanın farz olduğuna delalet etmez. Çünkü bu ifadesiyle Kâbe'yi tavaf etmeyi ve tavafta remel yapmayı kastetmiş olması mümkündür. Çünkü remel, hızlı yürüyerek yapılır. Yine anılan ifadelerin zahirinden anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "sa'y" kelimesiyle herhangi bir hızlı yürümeyi kastetmiş olabilir ki, o da tavafta yapılan remel yaparken hızla yürümüş olmasıdır.

Sa'yın tekraren yapılması gereği illa da farz olmasına delalet etmez. Önce nakletmiş olduğumuz rivayetler, sa'yın terkedilmesi uygun olmayan bir sünnet olduğuna delalet etmektedir. Bu rivayetler, sa'y yapmayanın onun yerine bir kurban kesmekle görevi tamamlamış sayılmayacağına delalet etmemektedir. Sa'y yapmadan memleketine dönen kimse, kurban kestiği takdirde bu kurbanın sa'y yerine geçeceğinin delili, tam tahallül gerçekleştikten sonra da sa'y yapılabileceği hususunda selef ulemasının ittifak etmiş olmasıdır. Tam tahallülden sonra cemerat taşlanabildiği ve veda tavafı yapılabildiği gibi sa'y de yapılabilir. Cemerat taşlanmadığı, veda tavafı yapılmadığı takdirde kurban kesmek bunların yerine geçerli olduğuna göre, yapılmayan sa'yın yerine de kurbanın geçerli olması gerekir.

370 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/421
371 Cum'a, 62/9

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ziyaret tavafı tam tahallülden sonra yapılabilir. Ama yapılmaması durumunda kurban kesmek onun yerine geçmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat öyle değildir. Ziyaret tavafı yapılmadığı sürece kişinin kadınlara karşı ihramlılık hali devam eder. Bu tavafı yaptıktan sonra -kadınlar dâhil- her şey kendisine helal olur. Bu hususta fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Ama sa'y yapmamış olan kimsenin, cemeratı taşlamamış ve veda tavafını yapmamış olan kimse gibi ihramlılık hali devam etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şafiî'ye göre bir kimse Safa ile Merve arasında sa'y etmedikçe, ihramlılık hali devam ettiğinden kadınlarla ilişkide bulunmak kendisine helal olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tabiinden ilk kuşak ulema ile onlardan sonra gelen selef uleması, hacc ihramında bulunan kimsenin, ziyaret tavafını yapmakla tam tahallülü gerçekleştirmiş olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Ancak tıraştan sonraki durumla ilgili olarak üç görüş ortaya konulmuştur:

1-Bazı âlimlere göre; tıraş olan kimse için elbise giyme, avlanma ve güzel koku sürünme yasağı, ziyaret tavafını yapıncaya kadar devam eder.

2-Hz. Ömer'e göre bu durumdaki kimse için, kadınlarla ilişkide bulunma ve güzel koku sürünme yasağı, ziyaret tavafını yapıncaya kadar devam eder.

3-İbn Ömer ve diğerlerine göre; kadınlarla ilişkide bulunma yasağı, ziyaret tavafını yapıncaya kadar devam eder.

Görüldüğü gibi selef uleması, Safa ile Merve arasında sa'y yapmadan ziyaret tavafı yapılınca, kadınlarla ilişki dâhil ihram yasaklarının tamamıyla sona erdiği görüşünde birleşmişlerdir. Yine Safa ile Merve arasında sa'y, ancak tavafa bağlı olarak yapılır. Bilindiği gibi tavaf yapması gerekmeyen kimsenin sa'y yapması da gerekmemektedir. Nasılki nafile olarak cemeratı taşlamak gerekmiyorsa, aynı şekilde nafile olarak sa'y yapmak

da gerekmemektedir. Bu da sa'yın, hacc ve umrenin ana rükünlerindan tavafa bağlı bir ibadet olduğunu ispatlamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Arafat vakfesi ancak ihrama girdikten sonra yapılır. Ziyaret tavafı da ancak Arafat vakfesinden sonra yapılır. Oysa bunların ikisi de haccın farzlarındandır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bir şeyin diğerinden sonra yapılır olması, sonra yapılanın öncekine bağlı olduğu anlamına gelmez. Biz böyle bir şey demedik; demiş olsaydık, söylediklerin bizi haksız duruma düşürürdü. Bizim söylediğimiz yalnızca şuydu: Önceki yapılmadan kendisi yapılamayan bir amel, öncekine bağlı bir amel olur ve bu durumda sonraki amel farz olmaz. Mesela Arafat vakfesi, kendisinden önceki bir amel olan ihrama girilmeden yapılamayacak bir amel değildir ki, ihrama bağlı bir amel sayılsın. Aksine ihrama girilmeden de Arafat vakfesi yapılabilir. Ancak bu vakfenin iki şartı vardır:

a-İhrama girmiş olmak.

b-Belirli vakitte vakfeye durmuş olmak.

Şartı, ihram veya vakit olan bir amelin başka bir amele bağlı olduğunu gösteren bir delil yoktur. Aynı şekilde belirli vakitte yapılmaması durumunda geçerli olmayan bir amelin de, başka bir farz amele bağlı olduğunu gösteren bir delil yoktur. Ziyaret tavafının yapılmasının caizliği, Arafat vakfesinin yapılmış olmasına ve belirli vakitte ifa edilmesine bağlıdır. Ama geçerli olması, ihramdan başka bir şeyin yapılmış olmasına bağlı değildir. Şu halde bu tavaf da başka bir amele bağlı amellerden değildir.

Safa ile Merve arasında sa'y yapmaya gelince bu, vakti gelmiş olsa bile geçerliliği başka bir amelin -ki o da tavaftır- yapılmış olmasına bağlıdır. Bu da sa'yın, hacc ve umrenin farzlarından değil, farzlarına bağlı amellerinden olduğunu ispatlamaktadır. Bu yönüyle veda tavafına benzemektedir. Çünkü geçerli olması, ziyaret tavafının yapılmış olmasına bağlıdır. Bu durumda sa'y haccın farzlarına bağlı amellerden olduğu içinyapılmaması durumunda kurban kesmekle telafi edilebilir.

(اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللهِ) **"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir"** ayeti, Safa ile Merve arasında sa'y etmenin

insanı, Allah'a yakın kılan bir ibadet olduğuna delalet etmektedir. Çünkü şeâir veya nişâne, taat ve ibadetlerin işaretleridir. "Şeâir" kelimesi şiâr kökünden türetilmiş olup bildirme anlamına gelir. Mesela Arapça'da bir şeyi bilmek anlamında, (شَعَرْتُ بِكَذا وَكَذا) ifadesi kullanılır. Büyükbaş hayvan kurban edilecekse işaretlendiğinde onun için (إشْعار البَدَنَة) ifadesi kullanılır. Savaş parolası anlamında (شِعارُ الحَرْب) ifadesi kullanılır. Bu parolayla askerler birbirlerini tanırlar. Şeâir de insanı Allah'a yakın kılan ibadetlerin işaretleridir.

Bu bağlamda bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ)

"Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasındandır."[372]

Haccın şiârları, hacc amellerinin işaretleridir. Örneğin Müzdelife vakfesinin yapılmasının müstehap olduğu mekân olan Meş'ar-i Haram gibi. Önce (مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ) **"Allah'ın nişanelerindendir"** demekle, sonra da (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا) **"Onları da tavaf (sa'y) ederse bunda günah yoktur"** ifadesiyle Safa ile Merve arasında sa'y etmenin, kişiyi Allah'a yaklaştıran bir ibadet olduğuna, ayet-i kerimede öz olarak işaret edilmiş olmaktadır.

Hz. Aişe *radıyallahu anh* ve diğerleri, **"Onları da tavaf (sa'y) ederse bunda günah yoktur"** ayetinin, Safa ile Merve arasında sa'y etmenin hükmünü soranlara cevap olarak indiğini haber vermişlerdir. Aslında bu ayetin zahirî anlamı, her ne kadar sa'yın vacip olduğuna delalet etmese bile vacip olduğunu reddetmemektedir. Bu ayetin dışında başka deliller sa'yın vacip olduğuna delalet etmektedir. O delilleri önceki sayfalarda nakletmiştik.

Safa ile Merve arasında sa'y ederken ikisi arasındaki (yeşil ışıkla belirlenen) vadide koşmanın (hervele yapmanın) hükmü konusunda âlimler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizden

372 Hac, 22/32

bu konuda farklı rivayetler gelmiştir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerine göre tavaftaki remel gibi, sa'ydeki hervele de terkedilmesi uygun olmayan bir sünnettir.

Cafer b. Muhammed, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: ***"Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem ayakları vadiye indiğinde oradan çıkıncaya kadar koşardı."***[373]

Süfyan b. Uyeyne, Sadaka b. Yesar'dan rivayet ederek şöyle dedi: İbn Ömer'e *radıyallahu anh* "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Safa ile Merve arasında remel (hervele) yaptığını gördün mü?" diye sordular. Şöyle cevap verdi:

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bir grup insanın arasındaydı. Gruptakiler remel (hervele) yaptılar. Öyle sanıyorum ki Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem yaptığı için onlar da yaptılar."[374]

Nafi dedi ki: "İbn Ömer *radıyallahu anh*,Safa ile Merve arasındaki vadide koşar (hervele yapar)dı."

Mesruk dedi ki: "Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*,Safa ile Merve arasındaki vadide koşar (hervele yapar)dı."

Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dileyen Mekke'nin sel yatağında koşar (hervele yapar),dilemeyen koşmaz."

Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İbn Ömer'in Safa ile Merve arasında (sa'y yaparken normal bir şekilde) yürüdüğünü gördüm. Bana şöyle dedi: ***'Yürüyorsam Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem yürüdüğünü gördüğüm için yürüyorum. Koşuyorsam Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem koştuğunu gördüğüm için koşuyorum'."***[375]

Amr'ın bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, müşriklere***

373 İbn Hibban, Sahih: 9/251
374 Nesai, Sünen, Menasikü'l-Hac, 175
375 Nesai, Sünen, Menasikü'l-Hac, 175

güçlü olduğunu göstermek için Safa ile Merve tepeleri arasında sa'y yaparken koştu (hervele yaptı)."[376]

Atâ dedi ki: "Ben İbn Abbas'ın yanına gittim. Bana, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vadinin içinde koştu (hervele yaptı)" dedi ve koşmasının sebebinin de müşriklere güçlü olduğunu göstermek olduğunu ifade etti."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hervele yapmasını bu sebebe bağlamak, tavafta yapılan remelin sebebinde de anlattığımız gibi, bu sebep ortadan kalkmış olsa bile herveleyi sünnet olmaktan çıkarmaz. Önceki kısımlarda da anlattığımız gibi, cemerata taş atmanın sebebi İbrahim'in *aleyhisselam*, Mina'da karşısına çıkan şeytanı taşlamasıydı. Ondan sonra cemerata taş atmak sünnet oldu. Safa ile Merve tepeleri arasındaki vadide hervele yapmanın sebebi de şuydu:

İbrahim Peygamber'in eşi Hacer, oğlu İsmail için su aramak üzere Safa ile Merve tepeleri arasında gidip gelirken vadiye indiğinde çocuğu gözüne görünmeyince yürüyüşünü hızlandırmıştı. İşte bu sebeple orada hervele yapmak sünnet oldu.

Ebu Tufeyl, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: İbrahim *aleyhisselam* hacc menasikini öğrendiğinde Safa ile Merve arasında şeytan karşısına çıktı. İbrahim *aleyhisselam* onu geçti. Onu geçmesinin sebebi de hızlı yürümesiydi. Vadide hızlı yürümek, tavaftaki remel gibi o zamandan sonra sünnet oldu.

Vadide hervele yapmanın sünnet olduğunu İslam ümmeti sözlü ve uygulamalı olarak bize kadar aktarmıştır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hervele yaptığı konusunda ihtilaf yoktur. Ancak kendisinden sonra bu sünnetin devam etmediği hususunda ihtilaf edilmiştir. Lâkin bu sünnetin uygulamalı olarak bize kadar gelmiş olması, sünnet olma hükmünün devam ettiğine dair bir delildir.

Doğrusunu Allah bilir.

376 Buhari, Hac, 79

Binek Üzerinde Sa'y etmek

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Safa ile Merve arasında binek üzerinde sa'y etmenin hükmüyle ilgili olarak farklı görüş ortaya konulmuştur. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, mazeretsiz olarak binek üzerinde sa'y etmeyi mekruh görmüşlerdir.

Ebu Tufeyl'in anlattığına göre kendisi, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle demiş: "Senin kavmin, binek üzerinde sa'y etmenin sünnet olduğunu ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* da binek üzerinde sa'y etmiş olduğunu iddia etmektedirler."

Onun böyle demesi üzerine İbn Abbas *radıyallahu anh* şu karşılığı vermiş: ***"Onlar, hem doğru hem de yalan söylüyorlar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem öyle yaptı. Çünkü kendisini izdihamdan koruyan bir kimse yoktu. Yoksa binek üzerinde sa'y etmek sünnet değildir."***

Urve b. Zübeyr'in *radıyallahu anh* rivayetine göre Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, rahatsız olduğunu dile getirdiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, "Binek üzerinde ve insanların gerisinden gelerek tavafını yap"[377] demişti.

Urve *radıyallahu anh* insanların binek üzerinde tavaf yapmakta olduklarını gördüğünde onları böyle yapmaktan menederdi. Onlar da hastalıklarını gerekçe gösterdiklerinde, "Bunlar kaybettiler, ziyana uğradılar" derdi.

İbn Ebi Melike, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Beni hacc ve umre yapmaktan alıkoyan, Safa ile Merve arasındaki sa'ydir. Sa'yı binek üzerinde yapmayı da hoş karşılamıyorum."

Yezid b. Ebi Ziyad, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geldi. Biraz rahatsızdı. Deveye binmiş vaziyette tavaf yaptı. Elinde ucu eğri bir değneği vardı. Haceru'l Esved'in hizasına her geldiğinde değneğiyle uzaktan onu istilam ediyordu. Tavafını tamamlayınca devesini çöktürdü ve iki rekât tavaf namazı kıldı.

377 Buhari, Ebvabu'l-Mesacid, 45

Sa'yın sünnetlerinden birinin de, iki tepe arasındaki vadide hervele yapmak olduğuna göre, binek üzerinde sa'y yapan kimse hervele yapamamaktadır. Mazeretsiz olarak herveleyi terk etmesi ise sünnete aykırıdır. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabilerden rivayet olunduğuna göre mazeret durumunda sa'yın binek üzerinde yapılması caizdir.

Sa'ya Önce Safa Tepesinden Başlanılması Hakkında

Cafer b. Muhammed, babasından rivayet ederek şöyle dedi: Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccını anlattı. Beytullah'ı tavaf edişini de anlatırken söz, Haceru'l Esved'i istilam etmesine gelmişken şöyle dedi:

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki rekât tavaf namazından sonra Haceru'l Esved'i istilam etti. Sonra Safa tepesine yöneldi. Orada Kâbe'yi görecek kadar yükseğe çıktı ve ***"Allah'ın başladığından başlıyoruz"*** dedi."[378]

Şunu söylemek gerekir ki, ayetin lafzı sa'ye önce Safa tepesinden başlamayı gerektirmemektedir. Şayet ayetten böyle bir mana anlaşılsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "Allah'ın başladığından başlıyoruz" deme ihtiyacını duymazdı. O böyle buyurduğu için sa'ya önce Safa tepesinden başlanmaktadır. Biz de öyle yapmaktayız. Kaldı ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir buyruğu da vardır: (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ) ***"Hacc menâsikinizi benden alınız (öğreniniz)."***[379]

İlim ehlinin ittifakına göre sa'yın tertip üzere yapılması, yani sa'ye Merve tepesinden önce Safa tepesinden başlanması sünnettir. Şayet Safa'dan önce Merve'den başlanacak olursa, mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerinden nakledilen meşhur rivayete göre sa'yın o şavtı geçerli sayılmaz.

Ebu Hanife'den gelen bir rivayete göre o şavtın usûlünce yeniden yapılması gerekir. Yeniden yapılmaması durumunda herhangi bir ceza gerek-

378 Sa'y ile ilgili (Bakara, 2/158) ayette Cenab-ı Allah önce Safa tepesini ondan sonra Merve tepesini anmaktadır.

379 Muslim, Hac, 310; 1/893.

mez. Abdest alırken abdest organları arasındaki sıralamaya uyulmamasında olduğu gibi, mekruh bir iş yapılmış olur.

Sa'y ile ilgili ayetin sonunda şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا)

"Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse..."

Sa'yın gönüllü olarak yapılan nafile bir ibadet olduğu görüşünde olanlar, bu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler. Bilindiği gibi bu ifade, ayette geçen Safa ile Merve tepeleri arasında yapılan sa'y ile ilgilidir. Yine bilinmektedir ki hacc ve umrede yapılmasının vacip olduğu görüşünde olanlara göre sa'y, nafile olarak yapılmaz. Sa'yın hacc ve umre dışında yapılmasını gerekli görmeyenlere göre (وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا) **"Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse..."** sözü,"hacc ve umrede sa'y yapan kimse onu gönüllü olarak yapmıştır" anlamına gelir. Çünkü hacc ve umre dışında sa'yın ne vacip ne de nafile olarak yapılmasının yeri vardır. Şu halde bu ayette sa'yın nafile olarak yapılacağı görüşünde olanları destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Şu halde (وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا) **"Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse..."** sözüyle, "Her kim de gönlünden koparak hacc veya umre yaparsa..." manası kastedilmiş olabilir. Çünkü buna işaret kabilinden daha önce (فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ) **"Her kim hacc ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse..."**

İlmi Gizlemenin Yasak Oluşu

(اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾)

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَاُولٰٓئِكَ اَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾)

159-"İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder."

160-"Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lanetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul edenim, çok merhamet edenim."

(اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيلًا)

"Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedel ile değişenler (var ya)"[380]

(وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ)

"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı."[381]

Bu ayetler dinî ilimleri ortaya koyup açıklamayı gerekli kılmakta, gizlenmesini ise yasaklamaktadır.

(يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى)

"İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti gizleyenler" ayeti gereğince, Allah'ın indirdiği kitabın kesin ifadelerinin açıklanması gerektiği gibi, kitaptaki ayetlerin delalet ettikleri manaların da açıklanması ve bunların asla gizlenmemesi gerekir. Bu ayet, gerek nass ile gerekse içtihad ile bilinen dinî hükümleri kapsamaktadır. Zira ayette geçen hidayet kelimesi bunların hepsini şümulüne almaktadır.

(يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ)

380 Bakara, 2/174
381 Âl-i İmrân, 3/187

"Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyenler..." ifadesi, dinî hükümlerin nass yoluyla bilinenleri ile, delalet yoluyla bilinenleri arasında bir fark bulunmadığını göstermektedir. Çünkü Kitap'ta Allah'ın ahkâmına delalet eden ayetler olduğu gibi, bu hükümleri nassen bildiren ayetler de vardır.

(لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ)

"Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz"

Bu ifade, dinî hükümlerin tamamını kapsamaktadır. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* haber vermesi yoluyla öğrenilen dinî hükümler de bu ayetin kapsamına girmektedir. Çünkü Kitap'ta, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ahad yolla gelen haberlerin de kabul edilmesi gerektiğini gösteren deliller vardır. Bu ayet, Kitab'ın nass veya delalet yoluyla hükmünü vacip kıldığı her şeyi kapsamaktadır. Bu sebeple Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, *"Onur ve üstünlük sahibi Allah'ın kitabındaki bir ayet olmasaydı ben size hadis rivayet etmezdim"* demiş, sonra da şu ayeti okumuştur. (اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى) **"İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti gizleyenler var ya..."** Bu ayeti okuduktan sonra da, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis rivayet etmenin, Allah'ın indirdiği delil ve hidayet olduğunu bildirmişti.

Şube, (وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ)) **"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden sağlam söz almıştı"** ayetiyle ilgili olarak Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayette Cenab-ı Allah'ın ilim ehlinden şöyle bir söz aldığı bildirilmektedir: İlimden bir şeyler bilen kimse, bildiğini başkalarına öğretecektir. İlmi gizlemekten sakının. Onu gizlemek insanı helâka sürükler. Ayette, ilmi gizleyenler her ne kadar azapla tehdit edilmemekteyse de, ilmi açıklayanlara yaptıkları hayrın karşılığı elbette verilecektir."

İlmi başkalarına aktarmanın ihmal edilmemesi gerektiğini bildiren bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ)

"Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."[382]

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَتَمَ عِلْمًا يَعْلَمُهُ، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مُلَجَّمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ)

"Bildiği bir ilmi gizleyen kimse, kıyamet gününde (ağzına) ateşten bir gem vurulmuş olarak (hesap yerine) gelir!"[383]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre, (وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) **"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden sağlam söz almıştı"** ayeti, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi kitaplarında yer alan evsafını gizledikleri zaman Yahudiler hakkında indirilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin bir sebebe bağlı olarak inmiş olması, onun hükmünü benzer konulara uygulamaya engel teşkil etmez. Çünkü bize göre hüküm sebebe değil, o hükmü ifade eden kelimelere bağlıdır. Ancak bir hükmün kelimelerine değil de sebebine bağlı olduğuna dair bir delil varsa, o zaman durum bunun aksine olur. Dinî konularda bilmeyi vacip kılacak mertebeye yükselemeyen haber-i mukassirenin, dinleyen tarafından kabul edilmesi gerektiğini savunanlar bu ayeti delil olarak ileri sürerler. Çünkü (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللهُ مِنَ الْكِتَابِ) **"Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyenler..."** ve (وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) **"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden sağlam söz almıştı"**[384] ayetleri ilmi

382 Tevbe, 9/122
383 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 16/293
384 Al-i İmran, 3/187

gizlemeyi yasaklamış, insanın sahip olduğu bilgiyi ortaya koyup başkalarına açıklamayı gerekli kılmıştır. Açıklayan, dinleyenleri hükmü kabule mecbur bırakacak şekilde bir açıklama yapmamışsa, Yüce Allah'ın hükmünü onlara açıklamış sayılmaz. Çünkü hüküm ifade etmeyen bir açıklama, açıklama sayılmaz. İlmi gizlemekten yasaklanmış olanlar, gizlediklerini açıklayıp insanlara gerekli haberi verdiklerinde, dinleyenlerin o haber gereğince amel etmeleri icab eder.

İlmi gizleyenleri kınayan (Bakara, 2/159) ayetin peşinden gelen ayet de buna delalet etmektedir:

﴿اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا﴾

"Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lânetlenmekten) kurtulmuşlardır."[385]

Bunların bildikleri ilmi ortaya koyup açıklamalarının, başkaları için bir bilgi sebebi olduğuna hükmedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İlmi gizlemiş olanların daha sonra açıkladıklarıyla amel edilmesini gerektiren bir delil bu ayette yoktur. Çünkü onların her birinin, haber verenlerin çoğalması ve haberlerin tevatür derecesine yükselmesi amacıyla ilmi gizlemekten men edilmiş ve bildiklerini başkalarına açıklamakla emrolunmuş olmaları muhtemeldir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz doğru değildir. Çünkü onlar, ilmi gizleme konusunda bir araya gelip anlaşmaları mümkün olan kimseler oldukları için, ilmi gizlemeleri yasaklanmıştı. İlmi gizleme konusunda bir araya gelip anlaşmaları mümkün olan kimselerin, ilim adına yalan şeyler uydurma konusunda da bir araya gelip anlaşmaları mümkündür. Dolayısıyla bu gibi kimselerin verdikleri haberler, dinleyici açısından sağlıklı bir bilgi olmasını gerektirmez. Duyanın bilgi sahibi olmasını gerektiren bir mertebeye yükselemeyen haber-i mukassirenin kabul edilmesi gerektiğine rivayetler delalet etmektedir. Ama sizin bu konudaki iddianızı destekleyecek bir delil bulunmamaktadır. Ayetlerin zahirî manası,

385 Bakara, 2/160

bu haberler yoluyla gelen emirlerin kabul edilmesini gerektirmektedir. Çünkü bu haberlerde Yüce Allah'ın hükümleri açıklanmaktadır.

Allah'ın indirdiklerini gizleyenleri kınayan ayette başka bir hüküm de vardır. Şöyle ki: Ayet-i kerime, ilmi ortaya koyup açıklama ve gizlememe gereğine delalet ettiği gibi, ilmi ortaya koyup açıklama karşılığında ücret almanın caiz olmadığına da delalet etmektedir. Çünkü kişinin ödevini yapma karşılığında ücret alması caiz değildir. Mesela gayrı müslim birinin İslam'a girme karşılığında ücret istemeye hakkı yoktur.

Rivayet olunduğuna göre bir adam, "İslam'a girmeleri karşılığında kavmime yüz koyun verdim" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu karşılığı vermişti:

"Yüz koyun sana geri verilecek. Şayet onlar, Müslümanlığı bırakırlarsa kendileriyle savaşırız."

(إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا)

"Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir semen (bedel) ile değişenler (var ya)" ayeti de başka bir yönden bu manaya delalet etmektedir. Bu ayetin zahirî anlamı, ilmi açıklama karşılığında da gizleme karşılığında da ücret almayı yasaklamaktadır. Zira (وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا) **"Onu az bir semen (bedel) ile değişenler (var ya)"** ifadesi, her ne şekilde olursa olsun Allah'ın indirdiği hükümler karşılığında ücret almayı yasaklamaktadır. Çünkü ayette geçen "semen" kelimesi, sözlükte bedel anlamına gelmektedir. Şair Ömer b. Ebi Rebia, bir şiirinde şöyle demiş:

إِنْ كُنْتَ حَاوَلْتَ دُنْيَا أَو رَضِيتَ بِهَا ** فما أخذتَ بتركِ الحجِّ منَ ثمن

Sen dünya için çabaladın veya ondan hoşnut olduysan

Haccı terk etme karşılığında bir bedel elde edemedin.

Ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre Kur'ân-ı Kerim'i ve dinî ilimleri öğretme karşılığında ücret almanın caiz olmadığı sabit olmuştur.

﴿اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا﴾

"Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lânetlenmekten) kurtulmuşlardır."

Bu ayet, ilmi gizleme günahından ancak o ilmi ortaya koyup açıklamakla kurtulup tevbe edilebileceğine delalet etmektedir: Geçmişteki gizleme günahından kurtulup yapılan tevbenin sahih olması için, gelecekte o ilmi açıklamaksızın sadece pişman olmak yeterli olmayacaktır.

Kâfirlere Lânet Okumak

﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾﴾

161-"Fakat âyetlerimizi inkar etmiş ve kafir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir."

Bu ayet-i kerime, kâfir olarak ölen kimseye Müslümanların lanet okumaları gerektiğine, ölüm sebebiyle mükellefiyetinin ortadan kalkmasının ona lanet okuma gereğini ortadan kaldırmadığına ve kendisine lânet okunmasından beraat etmediğine delalet etmektedir. Ayetin sonundaki (وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ) **"Bütün insanların lâneti"** ifadesi, kâfir olarak ölenlere lanet okumamızı gerektirmektedir. Bu da delirmesi durumunda cinnet sebebiyle mükellefiyetinin kalkması, kâfirin lanetten kurtulup beraat etmesi gerektiğine delalet etmez. Aynı şekilde mümin ve salih olma gibi övgü ve dostluk sebebi sayılan niteliklere sahip bir kimsenin de delirmesi veya ölmesi, ona daha önce gösterilen övgüyü ve dostane duyguları devam ettirmeye engel teşkil etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu'l Âliye'den rivayet olunduğuna göre, kâfir olarak ölenlere lanet okumayı öngören ayet, (ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا) **"Sonra kıyamet gününde kiminiz**

kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lânet edecektir"[386] ayetinde anlatıldığı gibi, müminlerin kıyamet gününde kâfirlere lanet okuyacakları anlamını taşımaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kâfir olarak ölenlere lanet okumayı sadece ahirete tahsis etmeniz, herhangi bir delile dayanmamaktadır. Onların dünyada Allah Teâlâ'dan, meleklerden ve de insanlardan laneti hak etmiş oldukları ayetle sabittir. Bunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak bazıları onlara lanet okuma ayetini, insanların onlara lanet okuduklarını Allah'ın haber vermesi şeklinde anladıklarından meselenin hükmünü tam anlayamamışlardır. Hayır, gerçek öyle değildir. Aksine bu ayet, onların insanlar tarafından lanetlenmeyi hak ettiklerini bildirmektedir. İnsanlar ister lanet okusunlar ister okumasınlar, ayetin hükmü böyledir.

(وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ﴿١٦٣﴾)

163-"Sizin ilahınız bir tek ilahtır. Ondan başka ilah yoktur. O Rahmân'dır, Rahîm'dir."

Cenab-ı Allah bu ayetten kastedilen manaların tümü bu ifadenin kapsamına girsin diye, kendini bir tek ilah olarak nitelemektedir. Ayette şu manalar kastedilmiş olabilir:

- Kâinatta var olan şeyler arasında O'nun dengi, benzeri misli ve dengi olan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple diğer (sahte) ilahlardan ayrı olarak bir tek ilah olarak nitelenmeyi hak etmiştir.

- O, yaratılmışların kendisine kulluk ve ibadet etmelerini hak etme bakımından bir tek ilahtır. Hakikî manada ilah olma vasfında kendisinden başkası O'na ortak olamaz.

- O, bir tektir; parçaları yoktur. Bölünüp parçalanması mümkün değildir. Çünkü parçaları olan ve bölünüp parçalanması mümkün olan bir şey, gerçekte bir ve tek değildir.

386 Ankebut, 29/25

- O, varlıkta kadimdir. Kendisinden başka kadim olan bir varlık yoktur. Yaratılanların yaratılmasından önce kendisiyle birlikte var olan bir şey yoktu. Bir tek ilah olma vasfı, şu manaların tamamını O'nun varlığında toplamaktadır.

﴿اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾﴾

164-"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır."

Bu ayet-i kerime Allah'ın birliğine, benzerinin ve denginin bulunmadığına delalet eden çeşitli deliller sıralamakta ve son cümlede de bu delilleri kullanarak gerçeğe ulaşmamızı emretmektedir. Doğrusunu Yüce Allah bilir ya, ayette sıralanan zikredilen deliller, O'nu tanıyıp birlemeye ulaşmak, benzeri ve emsali bulunmadığını anlamak gayesiyle istidlalde bulunmamız için ortaya konmuştur. "Allah'ın varlığı ancak başkasının haber vermesiyle bilinebilir. O'nu bilip tanıma makamına ulaşmada aklın payı yoktur" diyenlerin iddiaları bu ayetle çürütülmüş olmaktadır.

Gökler ile yer, Allah'ın varlığına nasıl delalet ederler? Şöyle delalet ederler: Gök, herhangi bir direk olmaksızın üzerimizde durmakta, onca büyüklüğüne rağmen sâkin bir şekilde durmakta ve kayıp gitmemektedir. Aynı şekilde yer de onca büyüklüğüne rağmen altımızda durmaktadır. Bundan da anlıyoruz ki, aynı vakitte meydana gelmiş olan göklerle yerin bir nihayeti vardır. Artmaya eksilmeye ihtimalleri vardır. Yine biliyoruz ki, bir taşı herhangi bir askı ve direk olmadan havada tutmak için bütün halk bir araya gelse, bunu başaramazlar. Bütün bunlardan anlıyoruz ki, gökleri

herhangi bir direk olmaksızın üstümüzde tutan, yeri de herhangi bir şeye dayamaksızın altımızda tutan biri vardır. Bu da Yüce Yaratanın varlığına delalet eder.

O yaratanın hiçbir cisme benzemediğine, O'nun sonsuz güce sahip olduğuna, hiçbir şeyin O'nu âciz bırakamayacağına delalet eder. Çünkü cisimler, bu anlattığımız şeyleri yapmaya güç yetiremezler. Bu söylenenlerin doğruluğu sabit olunca Cenab-ı Allah'ın cisimleri yoktan var etmeye kadir olduğu da ispatlanmış oldu. Çünkü yerdeki ve gökteki cisimlerin yoktan var edilmesi, akla ve fikre göre onları onca büyüklük ve yoğunluklarıyla birlikte direksiz olarak üstümüzde ve hiçbir şeye dayamaksızın altımızda tutmasından daha zor değildir.

Bu cisimlerin birbirine zıt arazlardan soyut olmasının imkânsızlığı, bunların sonradan yaratılmış olduğuna delalet etmektedir. Bilindiği gibi bu arazlar da sonradan yaratılmışlardır. Çünkü bunlar daha önce yoktu; sonradan meydana geldiler. Meydana getirenden önce var olmayan şey, daha sonra meydana gelmiş demektir. Böylece bu cisimlerin sonradan meydana gelmiş olmaları doğrudur. Nasıl ki bir bina o binayı yapan bir ustanın, bir yazı da o yazıyı yazan bir kâtibin, bir etki de o etkiyi meydana getiren bir etkenin varlığını gerektiriyorsa, aynı şekilde yaratılan bir şey de o şeyi yaratan bir yaratıcının varlığını gerektirir. Böylece göklerle yerin ve ikisi arasında bulunan varlıkların, Allah'ın varlığına delalet eden delillerden oldukları sabit oldu.

Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişi de Allah'ın varlığına delalet etmektedir. Bunların her birinin diğerinden sonra meydana gelmesi, meydana getiren birinin olmasını gerektirir. Bu önerme de bunları yaratanın varlığına delalet eder. Yaratan kendilerine benzemez. Çünkü fail, yaptığı işe benzemez. Takdir edersiniz ki usta, yaptığı binaya, kâtip de yazdığı yazıya benzemez. Şayet benzerse, hudus/yaratılmış olma delili kendisi hakkında da cari olur. Kendisi meydana getirdiği eserinden daha sonra meydana gelmiş olamaz. Cisimlerin, gecenin ve gündüzün yaratıcısının kadim olduğu sahih olduğuna göre, onları yaratanın onlara benzemeyişi de sahih olur.

Bu cisimler, kendilerini yaratanın kudret sahibi olduğuna delalet ederler. Çünkü kudret sahibi olmayan bir varlığın bu gibi fiilleri işlemesi mümkün değildir.

Bu cisimler, kendilerini yaratanın hayatta olduğuna delalet ederler. Çünkü hayatta ve kudret sahibi olmayan bir varlığın bu gibi fiilleri işlemesi mümkün değildir.

Bu cisimler, kendilerini yaratanın her şeyi bilen biri olduğuna delalet ederler. Çünkü sağlam ve düzgün bir şeyik ancak o şeyi meydana getirmezden önce de çok iyi bilen bilgi sahibi olmayan birinin yaratması mümkün değildir.

Dünyanın her tarafında mevsimlere göre şaşmadan önceden bilinen düzeni içinde uzayıp kısalarak gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesi de, bunları yaratanın her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten biri olduğuna delalet eder. Eğer her şeye gücü yeten biri olmasaydı, bunu yapamazdı. Her şeyi bilen biri olmasaydı, bunları sağlam bir düzen içinde devam ettiremezdi.

Denizde seyreden gemilerin Allah'ın birliğine delalet etmesine gelince bu hususta şöyle denilebilir: Herkesçe bilinmektedir ki; gemileri üzerinde taşıyan su gibi akıcı, berrak ve ince bir maddeyi yaratmak, gemileri de su üzerinde yüzdüren rüzgârları estirmek içinbütün varlıklar bir araya gelseler bunu başaramazlar. Rüzgâr esintisi durduğunda gemiler su üzerinde kalakalır ve hiç kimse onları yerinden kaldırıp yüzdüremez.

Nitekim başka bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ﴾

"O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar." [387]

387 Şurâ, 42/33

Gemileri üzerinde taşıması için Cenab-ı Allah'ın suyu, gemileri seyrettirmek için de rüzgârı hizmetimize vermesinde Allah'ın birliğini ispatlayan en büyük deliller vardır.

Allah ki kendisinden önce hiçbir varlık yoktu. O, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilendir. Benzeri ve dengi yoktur. Çünkü yukarıda sayılan işleri diğer varlıklar yapmaya güç yetiremezler. Yüce Allah kullarının faydasına suyu hizmete sundu ki, gemiler üzerinde seyredebilsinler; rüzgârı hizmete sundu ki, gemileri suyun üzerinde yüzdürsün. Kendisini birlemeleri konusunda kullarını uyardı, nimetinin büyüklüğünü onlara hatırlattı. Onlardan bu nimetlere ibret nazarıyla bakmalarını istedi ki, bu nimetleri yaratıcılarının kendilerine bahşettiğini bilip anlasınlar ve karşılığında kendisine şükretsinler de bu sayede cennette mükâfatı hak etsinler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah'ın suyu gökten indirmesinin, kendisinin birliğine delalet etmesi konusunda şöyle denilebilir: Yukarıdan aşağıya doğru inip akmanın suyun özelliği olduğunu aklı başında olan herkes bilir. Aksi istikamete akıp yukarıya doğru çıkmasını sağlayan bir faktör olmadan suyun yukarı çıkıp yükselemeyeceğini de herkes bilir. Aynı şekilde bulutlardaki su için de iki şey söylenebilir: Buluttaki suyu bir yaratıcı, ya orada yoktan var edip meydana getirmiştir ya da yerde ve denizlerdeki kaynağından alıp yukarıya doğru bulutlara yükseltmiştir. Bu iki seçenekten hangisi olursa olsun, suyun bulutta oluşu, kendisini hiçbir şeyin âciz bırakamayacağı bir ve ezeli olan Allah'ın varlığına delalet eder. Sonra o bulutları, sularını içinde tutarak emrindeki rüzgârlar vasıtasıyla dilediği yere nakletmesi de, O'nun birliğini ve sonsuz gücünü ispatlayan en büyük bir delildir. Bir yerden başka bir yere nakletmek gayesiyle bulutu su için, rüzgârı da bulut için binek yaptı ki yaratılmışlara genel bir yarar sağlasın. Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ)

"Görmediler mi ki, biz yağmuru kupkuru yere gönderip onunla hayvanlarının ve kendilerinin yiyeceği ekinler çıkarırız."[388]

Cenab-ı Allah bulutlardaki suyu daha sonra damla damla yere yağdırır. Yağarken rüzgârın savurmasına rağmen gökte hiçbir damla diğeriyle buluşmaz. Öyle ki her damla, kendi istikametinde inişine devam eder ve düşmesi gereken yere düşer. Her şeyi bilen, hikmet sahibi ve sonsuz gücü elinde bulunduran bir müdebbir, bu yağmurları bu şekilde düzenlemeseydi, bulutlardaki o çok sular büyük seller gibi akabilecek iken nasıl böyle tertip ve düzen içinde yere yağardı? Yağmur damlaları gökte bir araya gelip toplansalar, yere indiklerinde büyük sel oluştururlar ve ekinlerle canların helâkine yol açarlar. Yeryüzündeki ağaç, hayvan ve bitki ne varsa hepsini kökünden kazıyıp yok ederler. Cenab-ı Allah'ın şu ayette tasvir ettiği gibi, gökten inen sulardan bir tufan meydana gelir:

(فَفَتَحْنَآ اَبْوَابَ السَّمَآءِ بِمَآءٍ مُنْهَمِرٍ)

"Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağan bir yağmurla açtık." [389]

Denilir ki: Tufanda sular gökten yere boşalırcasına iniyor ve yeryüzünde akan seller gibi yağmur yağıyordu.

Cenab-ı Allah'ın gökte bulutları meydana getirmesinde ve o bulutlarda su yaratmasında, bulutları bir yerden başka bir yere göndermesinde, O'nun birliğine, kudretinin sonsuzluğuna, kendisinin bir cisim olmadığına ve cisimlere benzemediğine delalet eden en büyük deliller vardır. Cisimlerin bu saydığımız şeyleri yapmalarına imkân yoktur. Yapmaları bir yana bunları yapmaya niyetlenmelerine ve yönelmelerine de imkân yoktur.

Ölmüş toprağı diriltmesinin, Allah'ın birliğine delalet etmesi konusunda şunlar söylenebilir: Ölmüş toprağın bir kısmını diriltme amacıyla bütün yaratılmışlar bir araya gelseler, yine de buna güç yetiremezler. Herhangi bir bitkiyi bitirme imkânını elde edemezler. Yüce Allah'ın, toprağı

388 Secde, 32/27
389 Kamer, 54/11

suyla diriltmesi ve onda çeşitli bitkiler bitirmesi, hiçbir şeyin kendiliğinden olmadığını gözlem neticesinde, kesin bilgi şeklinde bize öğretmiştir. Sonra şu bitkilerin nasıl yetiştiğine bakıp düşündüğünüzde bunların, sanatını hikmetle icra eden, her şeye kadir ve her şeyi bilen bir sanatkârın eseri olduğuna delalet eden en büyük delil olduklarını görürsün. Bu sanatkâr, yarattığı bitkilerin parçalarını düzenleyip muhkem bir şekle sokma bilgi ve gücüne sahiptir. Bu da anılaneserlerin tümünün yaratıcısının bir ve tek, kadir ve âlim Allah olduğunu aşikâr bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu eserler, Allah'ın ayetlerini ve mucizelerini inkâr eden maddeci dinsizlerin iddia ettikleri gibi tabiat tarafından yaratılmış değildirler. Çünkü gökten inen bütün suların tabiatı aynıdır. Aynı şekilde toprağın ve havanın da her tarafı aynı tabiata sahiptir. Ama toprak; su ve havanın birleşmesi sonucunda çeşitli bitki, çiçek, meyveli ağaç, tad, renk ve şekilleri farklı meyveler elde edilmektedir. Eğer bunların yaratıcısı tabiat olsaydı, hepsinin her bakımdan aynı nitelikte olması gerekirdi. Çünkü aynı kaynağın ürünlerinin farklı olmaması gerekir. Bu da yukarıda sayılan birbirinden farklı tabiat ürünlerini yaratanın, hikmet sahibi bir sanatkâr olduğuna delalet etmektedir. O sanatkâr, çeşit, renk ve tadları değişik olan bu ürünleri yaratıp kullarına rızık olarak takdir etmiş, kendisinin sanat ve nimet sahibi olduğuna delil kılmıştır.

Cenab-ı Allah'ın yeryüzüne her çeşit canlıyı yayması, kendisinin birliğine delalet eder. Zira canlıların kendi kendilerini yaratmaları mümkün değildir. Bunun mümkün olduğunu bir an için varsayalım. Buna göre bir canlı kendini yaratırken kendisi, ya vardır ya da yoktur. Eğer varsa, var olan bir şeyi yeniden yaratmasına ihtiyaç yoktur. Eğer yoksa, yok olan bir şeyin başka bir şeyi yaratması imkânsızdır. Şunu da biliyoruz ki bir canlı var olduktan sonra gökteki veya yerdeki başka bir cismi yaratma gücüne sahip değildir. Kendisi var iken bunu yapamayacağına göre yok iken haydi haydi yapamaz.

Yine şunu da biliyoruz ki, bir canlı kendi bedenine ekleme yapacak güce sahip değildir. Ekleme yapamayacağına göre bedeninin tümünü yaratmaya haydi haydi gücü yetmez. Böylece onu yoktan var edenin, her şeye gücü yeten ve hiçbir şeyin kendisine benzemediği hikmet sahibi bir yaratıcı olduğu ispatlanmış olmaktadır. Bu canlıları yaratan, bir bakımdan

kendilerine benzer bir varlık olsaydı, cisimleri yaratma imkânından yoksun oluş bakımından, o da onlarla aynı hükme tabi olurdu.

Rüzgârların evrilip çevrilmesi de Allah'ın birliğine delalet eder. Rüzgârları evirip çevirmek için bütün yaratılmışlar bir araya gelseler yine de buna güç yetiremezler. Bilindiği gibi rüzgârlar; bazen güneyden, bazen kuzeyden, bazen doğudan saba rüzgârı, bazen de batıdan "debur" denilen azap rüzgârı şeklinde evrilip çevrilerek estirilir. Bu rüzgârlar ve estirilmeleri muhdestir, yani başkası tarafından yaratılmaktadır. Bunları evirip çevirerek yaratan, benzersiz ve mutlak gücün sahibi Allah'tır. Yaratılmışların bu şekilde rüzgârlara hükmetmesine imkân yoktur.

Anlatmış olduğumuz bu delillere Cenab-ı Allah, akıl sahiplerinin dikkatlerini çekmekte, bu delillere dayanarak Allah'ın birliği gerçeğine ulaşmalarını emretmektedir. Yüce Allah su ve ziraat olmadan dabitkileri yaratmaya, çiftleşme ve doğum olmaksızın da canlıları yaratmaya kadirdir. Ancak kudretine insanların dikkatlerini çekmek, azameti üzerinde düşünmelerini sağlamak, gafil oldukları şeylere karşı uyarmak, ihmal ettikleri şeyler üzerinde düşünsünler diye zihinlerini zorlamak için, canlılardan her birini yaratırken yaratmayla ilgili âdetini icra eder.

Yüce Allah göklerle yeri sabit ve daimi bir hal üzere yarattı. Bunlar yok olup gitmez ve ilk yaratıldıkları zamandaki hallerini korur, asla değişikliğe uğramazlar. Bu hallerini kıyamet zamanı yok oluncaya kadar devam ettirirler.

Göklerle yerden sonra insanları ve diğer canlıları yarattı. Sonra da hayatta kalabilsinler diye bu canlılar için rızık ve azık yarattı. Artık hiçbir şeye muhtaç olmayacakları duygusuna kapılmasınlar diye rızıklarını bir defada toplu olarak kendilerine vermedi. Şımarmasınlar ve her hâlükârda Rablerine muhtaç oldukları duygusunu hep yaşasınlar diye kendilerine yetecek miktarda belli ölçüde rızıklarını ömürlük olarak değil de senelik olarak kendilerine verdi. Rızıklarına ulaşmalarını sağlayacak ekincilik ve tarım gibi bazı sebepleri onlara gönderdi. Yapılan işlerin iyi ve kötü sonuçları olduğunu kendilerine bildirmek için böyle yaptı. Bu da insanları iyi işler yapıp semeresini elde etmeye, kötü işlerden de uzak durup fena sonucundan emin olmaya davet eden bir şeydir. Sonra Cenab-ı Allah, insanların güç ve takatini aşan gökten su indirme olayını, kendisi üstlenerek

yağmur vasıtasıyla gerçekleştirdi. Bu amaçla gökte bulutlar meydana getirdi. O bulutlarda su yarattı. Yarattığı sudan da ihtiyaç duyulduğu kadarını yeryüzüne indirdi. İndirdiği suyla kullarının erzakını ve (pamuk gibi) giysilerini toprakta bitirdi. Sonra yeryüzüne indirdiği suyun yararını yere iniş zamanıyla sınırlamadı. Uzun bir zamana yaydı. Öyleki o suların birikmesi için yeryüzünde kaynaklar ve mahzenler yarattı. Buralarda biriken sular, ihtiyaç miktarınca peyder pey akıp giderler. Şu ayet bu gerçeğe dikkat çekmektedir:

(اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْاَرْضِ)

"Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı."[390]

Sular, ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere kaynaklarda ve mahzenlerde tutulmasaydı, gökten yağar yağmaz akıp giderdi. Bu da ihtiyaç duyduğunda su bulamayan yeryüzündeki canlıların telef olmasına yol açardı. Âlemlerin Rabbi ne mübarektir!

O Rab ki yeryüzünü insanların barındığı bir ev, semayı da o evin tavanı yerine koymuştur. Yağmur, bitki ve hayvanları ise, insanın kendi yararı için evine taşıdığı şeyler yerine koymuştur. Sonra üzerinde yürümek ve yollarına koyulmak için şu yeryüzünü emrimize vermiş ve boyun büktürmüştür. Yağmur, soğuk, sıcak ve düşmandan korunmak için ev ve binalar yaparak yeryüzünden yararlanmamıza imkân tanımıştır. Bizi başka bir yere göndermemiştir. Nerede ev yapmak istersek orada mevcut olan taş, kireç ve çamurdan; ağaç ve tahta gibi yerden çıkan diğer şeylerden yararlanma imkânını bulmaktayız. Menfaatlerimizin bağlandığı altın, gümüş, demir, kurşun, bakır ve diğer madenlerden yararlanmamızı kolaylaştırmıştır. Yüce Mevla bu hususta şöyle buyurmuştur:

(وَقَدَّرَ فِيهَا اَقْوَاتَهَا)

390 Zümer, 39/21

"Orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti."[391]

Bütün bunlar ve bilgimizin dışında kalan sayılamayacak derecede çok nimetler vardır ki bunların hepsi, yeryüzünün bizlere sunduğu bereket ve menfaatlerdir. Sonra biz insanların ve diğer canlıların ömür süresi bir gün mutlaka sona ermek durumunda olduğuna göre bu nimetler hayattayken bize yeterli olduğu gibi ölümden sonra da yeterli olacaktır. Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًاۙ اَحْيَاۤءً وَّاَمْوَاتًاۙ﴾

"Biz, yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?"[392]

﴿اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِيْنَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيْهَا صَعِيْدًا جُرُزًا﴾

"İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye, şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık. Biz, elbette (zamanı gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz."[393]

Yüce Allahyarattığı bitki ve hayvanlarda acı verenleri değil de sadece lezzet verenleri, zehirleyici olanları değil de besleyici olanları, acı olanları değil de tatlı olanları yaratmakla yetinmemiş, aksine bunların tümünü bir arada yaratmıştır. Böyle yapmakla da bizden sadece şu lezzetli şeylere yönelmemizi ve gönlümüzün bunlarla sükun bulmasını istemediğini bize hissettirmek istemiştir. Zira sadece lezzetli şeylere yönelip gönlümüz onlarla sükûn bulursa, Allah'ın bizler için yaratmış olduğu ahireti hatırlamaz hâle geliriz. Dinîaçıdan bizim için yararlı olan şeyler, sevindiren lezzetli şeylerde olduğu kadar, acı veren elemli şeylerde de vardır. Allah,

391 Fussilet, 41/11
392 Mürselat, 77/25-26
393 Kehf, 18/7-8

sevindiren lezzetli şeylerin yanı sıra acı veren elemli şeylere de yönelmemizi istemekle, dünyada acı ve elemlerin ne şekilde olduğunu anlamamızı istemiştir. Böylece ahiret azabıyla yapılan tehdidin doğruluğu anlaşılsın. İnsanlar da dünyadayken kabahat işlemekten uzak dursunlar ve kedersiz, tasasız bir nimeti cennette hak etsinler.

Akıllı bir kimse, Yüce Allah'ın sadece bu tek bir ayette anlatmış olduğu tevhid delillerine bakacak olursa bu deliller, tevhidi ispatlamasına yeterli olur. Yine bu deliller tabiatperest, senevîye[394] ve müşebbihe[395] gibi dinsizlerin iddialarını çürütmeye de yeterli olur. Bu ayetin anlamı ve içerdiği diğer deliller burada açıklanacak olsaydı, söz çoğalıp uzayacaktı. Bizim burada anlattıklarımız yeterlidir. Çünkü buradaki anlatımdan maksat, fazla derine inmeden ayetin delaletinin gerektirdiği manaya kısaca dikkat çekmekti. Yüce Allah'tan bize sunduğu deliller ile istidlalde bulunma ve bize gösterdiği hidayet yoluna koyulma hususunda bizi güzelce başarılı kılmasını diliyoruz. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.

Deniz Yolculuğu Yapmanın Mübah Oluşu

(وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ)

"İnsanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde..." ayeti; gerek savaşmak, gerek ticaret yapmak, gerekse diğer menfaatleri elde etmek amacıyla deniz yolculuğu yapmanın mübahlığına delalet etmektedir. Çünkü ayette bu faydalı şeylerden biri için mübahtır da, diğerleri için mübah değildir şeklinde bir ayrıma gidilmiş değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ)

"O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır."[396]

394 Seneviyye: Âlemi nur ve zulmet olmak üzere iki aslın yarattığına inanan mezhep.
395 Müşebbihe: Allah'ı yarattıklarına benzeten mezhep.
396 Yunus, 10/22

(رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه)

"Rabbiniz, lütfundan nasip arayasınız diye sizin için denizde gemiler yürütendir."[397]

(لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه)

"Lütfundan nasip arayasınız diye..." ifadesi ticareti ve diğer fayda getirici yolları kapsamına almaktadır.

Konuyla ilgili diğer ayetler şöyledir:

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰه)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."[398]

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hacc mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur."[399]

Denizde ticaret yapmanın mübah olduğu bir grup sahabiden rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Müslümanların tehlikeye maruz kalmalarından çekindiği için deniz savaşını yasaklamıştır.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Gazaya, hacca veya umreye gideceklerden başkası deniz yolculuğu yapmasın" dediği rivayet edilmiştir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bunu, deniz yolculuğu yapanların tehlikeye maruz kalmalarından çekindiği için, meşveret olarak söylemiş olması mümkündür.

397 İsra, 17/66
398 Cum'a, 62/10
399 Bakara, 2/198

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ifadeleri şu hadiste geçmektedir: Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَرْكَبُ الْبَحْرَ إِلَّا حَاجٌّ، أَوْ مُعْتَمِرٌ، أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَإِنَّ تَحْتَ الْبَحْرِ نَارًا، وَتَحْتَ النَّارِ بَحْرًا)

"Hacc veya umre yapacak ya da Allah yolunda savaşacak olan kimseden başkası deniz yolculuğu yapmasın. Çünkü denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır."[400]

Bu hadisteki yasaklık, insanın dünyalık peşinde koşarak kendi nefsi tarafından aldanmasını önlemek amacına yöneliktir. Bu yasağa uymak ise müstehaptır. Ancak nefsin aldatmasına mahal olmadığı için Allah yolunda savaşmak, hacc veya umre yapmak üzere deniz yolculuğu caiz görülmüştür. Çünkü bu amaçla denizde yolculuk yapmaktayken boğulan kimse şehid olur.

Muhammed b. Bekir, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ümmü Süleym'in *radıyallahu anh* kız kardeşi Ümmü Haram bintiMilhan *radıyallahu anh* bana anlattığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onların yanında kaylule (öğle istirahati) yapmış, gülerek uykusundan uyanmıştı. Ümmü Haram binti Milhan *radıyallahu anh* sözünü sürdürerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! Seni güldüren neydi?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi: ***"Hükümdarların tahtlara oturuşu gibi bir topluluğun şu denizin üstünde yolculuk yapmakta olduklarını gördüm."***

Ben, "Ey Allah'ın Resûlü! Beni de o yolculardan biri kılması için Allah'a dua et" dedim.

"Sen onlardansın" buyurdu. Sonra tekrar uyudu. Bir süre sonra yine gülerek uyandı.

400 Süneni Said b. Mansur: 2/186. Bu hadis, "Yerkürenin merkezinde ateş vardır. Yerkürenin her yönden yüzeyinin büyük bir kısmı denizlerle örtülüdür" diyenlerin görüşünü açıkça destekleyen bir delildir.

"Ey Allah'ın Resûlü! Seni güldüren neydi?" diye sordum. Önceki cevabının aynısını verdi. Ben, "Ey Allah'ın Resûlü! Beni de o yolculardan biri kılması için Allah'a dua et" dedim.

"Sen onların ilklerindensin" diye cevap verdi.

Daha sonra Ubade b. Samit *radıyallahu anh*, Ümmü Haram b. Milhan *radıyallahu anh* ile evlendi. Ubade *radıyallahu anh* gaza için deniz yolculuğuna çıktı. Eşi Ümmü Haram b. Milhan'ı *radıyallahu anh* da yanına aldı. Dönüş yolunda kocası, binmesi için onun yanına bir katır yanaştırdı. Binerken katır onu düşürdü. Ümmü Haram b. Milhan'ın *radıyallahu anh* boynu kırıldı ve vefat etti.[401]

Muhammed b. Bekir, Ümmü Haram b. Milhan *radıyallahu anh* kanalıyla Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(المائدُ في البحر الذي يصيبُه القيء له أجرُ شهيدٍ، والغَرِقُ له أجرُ شهيدَين)

"Denizde başı dönüp kusan kimse bir şehit sevabı kazanır. Boğulup ölen ise iki şehit sevabı kazanır."[402]

Doğrusunu Allah bilir.

Leşin Haram Oluşu

(اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾)

173-**"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."**

401 Buhari, no: 2646, 2737.
402 Ebu Davud, Sünen, Cihad, 9

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki ayette geçen ve "ölmüş hayvan" diye tercüme ettiğimiz (الْمَيْتَة) kelimesi, şer'î ıstılahta normal şekilde kesilmeden ölen hayvan demektir. Hayvan, insanın bir müdahalesi olmaksızın kendiliğinden ölmüş olabilir. Etini helal kılan normal kesim şeklinde olmasa da insan müdahalesi sonucunda ölmüş olabilir. Yeri geldiğinde inşallah normal kesimin şartlarını açıklayacağız. Hayvanın ölümü her ne kadar fiilen Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirilmekteyse de yenilmesi haram kılınmıştır. Oysa biliyoruz ki haramlık ve helallik, yasaklık ve mübahlık başkalarının değil, bizim fiillerimizle bağlantılıdırlar. Çünkü kişinin başkasının işleyeceği bir fiilden menedilmesi ya da başkasının yapmadığını yapmakla emrolunması söz konusu olamaz. Bunun anlamı muhataplar tarafından anlaşılınca, hakikaten olmasa bile bu fiiller için haram ve helal kılma ifadesini kullanmak mümkün olur. Bu da haramlık hükmünü destekleyen bir delil olur. Bu haramlık hükmü, diğer bazı menfaatleri de kapsamına alır. Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ölü hayvandan herhangi bir şekilde yararlanmayı, onu köpeklere ve yırtıcı hayvanlara yedirmeyi caiz görmemişlerdir. Çünkü onu hayvanlara yedirmek de bir nevi yararlanmadır. Çünkü Yüce Allah ölü hayvanı haram li zatihi olarak kesin ve mutlak bir şekilde haram kılmıştır. Onun hiçbir şeyinden yararlanılamaz. Ancak özel olarak bir tarafından yararlanılması, uyulması gereken bir delil ile caiz kılınmışsa, o kısmından yararlanmak caiz olur. Mesela Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* balık ve çekirge ölüsünü özel olarak helal sayması buna örnek gösterilebilir.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ فَأَمَّا الميْتَتَانِ: فَالحُوْتُ وَالجَرَادُ، وَأَمَّا الدَّمَانِ: فَالْكَبَدُ وَالطِّحَالُ)

"İki hayvan ölüsü ve iki kan bize helal kılındı. İki hayvan ölüsü, balık ve çekirgedir. İki kan ise ciğer ve dalaktır."[403]

403 Muvatta, Dahaya, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 10/16

Amr b. Dinar, Cabir'in *radıyallahu anh* ceyşü'l habet[404] ile ilgili olarak kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Deniz kıyısına vardıklarında deniz, kıyıya büyük bir balık ölüsü atmıştı. 15 gün boyunca o balığı yiyerek kendilerini hayatta tutmuşlardı. Medine'ye döndüklerinde bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatmışlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Yanınızda o balıktan bana da yedirecek bir şey kaldı mı?"* diye sormuştu. Sırt üstü vaziyette su üzerinde durmayan balığın ve çekirgenin yenmesinin helal olduğu hususunda Müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur.

Bazı kimseler leşin yenmesini haram kılan ayetin genel hükmünü aşağıdaki ayet ile hadisin tahsis ettiğini ileri sürmüşlerdir:

(اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُم)

"Sizin için bir geçimlik olmak üzere deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helâl kılındı."[405]

Safvan b. Süleym ez- Züraki, Said b. Seleme'den, o da Muğire b. Ebi Bürde'den, o da Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet etti ki:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temiz, ölüsü helaldir."[406]

Bu hadisin senedinde adı geçen Said b. Seleme, adil olduğu bilinmeyen bir kimsedir. Yahya b. Said el-Ensari de bu senede aykırı olarak bu hadisi Muğire b. Abdullah b. Ebi Bürde'den, o da babasından, babası da Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Hadisin senedindeki

404 Ceyşü'l habet: Ağaç yaprağı yiyen askerler anlamında bir isim tamlaması. Asr-ı saadette bir gazaya giden sahabe grubu yolda azıkları tükenince ağaç yaprakları yemeye başlamışlardı. Bu sebeple kendilerine ceyşü'l habet denmişti.

405 Mâide, 5/96

406 Tirmizî, Taharet, 52

bu gibi ihtilaflar, hadisi muzdarip hale getirir ve böyle bir hadisle de muhkem bir ayetin hükmünü tahsis etmek caiz olmaz.

İbn Ziyad b. Abdullah el Bekkâî, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* naklen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* denizle ilgili olarak şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صَيْدُهُ ذَكِيٌّ طَهُورٌ ماؤُهُ)

"Denizin avı normal şekilde kesilmiş gibi helaldir. Suyu da temizleyicidir."

Hadisçilere göre bu rivayet, öncekinden daha zayıftır.

Bu konuda Yahya b. Eyyub'un el-Firasi'den rivayet ettiği başka bir hadis de vardır. Bu rivayete göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helaldir."

Ravileri meçhul olduklarından bu hadis de hüccet sayılamaz ve Kur'an'ın zahir olan hükmü bununla tahsis edilemez.

Abdulbaki, Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* denizi sordular. Şöyle cevap verdi:

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helaldir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Denizde kendiliğinden ölen balığın yenmesinin helal olup olmadığı hususunda ulema farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ile Hasan b. Hayy böyle bir balığın yenmesini mekruh görmüşlerdir.

İmam Mâlik ile İmam Şafiî yenmesinde bir sakınca olmadığını söylemişlerdir.

Onlardan önceki selef uleması da bu hususta ihtilaf etmişlerdir.

Atâ b. Saib, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, "Denizde ölüp su üzerinde sırtüstü dönen balığı yeme" dediği rivayet edilmiştir.

Amr b. Dinar, Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* ile Abdullah b. Ebi Hüzeyl *radıyallahu anh* ve İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ölüp su üzerinde sırtüstü dönen balığı yemeyi mekruh saydıklarını rivayet etmiştir.

Evet, bu üç sahabinin böyle bir balığı yemeyi mekruh gördükleri rivayet edilmiştir.

Cabir b. Zeyd, Ata, Said b. Müseyyeb, Hasan, İbn Sirin ve İbrahim en-Nehâi'nin böyle bir balığı yemeyi mekruh gördükleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ile Ebu Eyyub'un *radıyallahu anh* böyle bir balığı yemeyi mübahgördükleri rivayet edilmiştir.

Böyle bir balığı yemenin memnu olduğuna şu ayetin zahirî manası delalet etmektedir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ)

"Ölmüş hayvan size haram kılındı."

Denizde ölen ama sırtüstü dönmeyen balıkların hükmünün, bu ayetin genel hükmünden ayrı tutulup tahsis edilmesi hususunda Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Biz de böyle bir balığın yenmesini mübah görmekteyiz. Ancak ölüp sırtüstü dönen balığın yenmesi hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Böyle bir balık hakkında haram kılan ayetin genel hükmünün uygulanması, (yani yenmemesi) gerekir.

Muhammed b. Bekir, Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* kanalıyla Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَا أَلْقَى الْبَحْرُ، أَوْ جَزَرَ عَنْهُ، فَكُلُوهُ، وَمَا مَاتَ فِيهِ فَطَفَا، فَلَا تَأْكُلُوهُ)

"Denizin kıyıya attığı veya sular çekilince karaya vuran hayvanları yeyin. Ama denizde ölüp de sırtüstü dönen hayvanı yemeyin."[407]

İsmail b. İyaş, Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* kanalıyla Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Deniz suları çekilince karaya vuran hayvanı yeme. Denizin kıyıya attığı hayvanı ye. Denizde ölüp de sırtüstü dönmüş halde bulduğun hayvanı yeme."

İbn Ebu Zib de Cabir b. Abdullah'tan *radıyallahu anh* bunun gibi bir rivayette bulunmuştur.

Abdulbaki b. Kani, Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* kanalıyla Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Balığı canlı bulduğunuzda yiyebilirsiniz. Kıyıya vurduktan sonra ölen balığı da yiyebilirsiniz. Ölmüş ve sırtüstü dönmüş olarak bulduğunuzu yemeyin."

İbn Kani, Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* kanalıyla Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Siz avlarken canlı olan, ama sonra ölen balığı yiyebilirsiniz. Denizin kıyıya attığı ve sırtüstü dönmüş olan balığı yemeyin."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu hadisi Süfyan es-Sevri ile Eyyub ve Hammad, Ebu Zübeyr kanalıyla Cabir'den *radıyallahu anh* mevkuf olarak rivayet etmişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin iddianız doğru olsa bile bu, hadisi delil olmaktan çıkarmaz. Çünkü Cabir *radıyallahu anh* bu hadisi bazen Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olabilir. Daha sonra da bu hadisi mürsel olarak Cabir'den *radıyallahu anh*başkaları mürsel olarak rivayet etmiş ve buna dayanarak fetva vermiş olabilirler. Cabir'in *radıyallahu anh* adını anmaksızın başkasının bu hadisi mürsel olarak Peygamber'den

407 İbn Mâce, Sünen, Sayd, 17

sallallahu aleyhi ve sellem rivayet edip fetva vermesi, bu hadisi delil olmaktan çıkarmaz; aksine güçlendirir.

Şu da var ki, İsmail b. Ümeyye bu hadisi Ebu Zübeyr'den rivayet ederken senedin başında Cabir'in *radıyallahu anh* adı vardır. Aynı şekilde İbn Ebi Zib de bu hadisi rivayet ederken senedin başında Cabir'in *radıyallahu anh* adı vardır. Bunların merfu olarak rivayet ettikleri bu hadisin senedindeki fazlalık bunların rivayetini makbul hale getirir.

"Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* (أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ اَلسَّمَكُ وَالْجَرَادُ) ***"İki ölü ve iki kan bize helal kılındı: Balık ve çekirge..."*** hadisi rivayet edilmiştir. Bu da balığın her çeşidi ve durumu için genel bir helallik hükmü ifade eder" denilecek olursa, buna şu karşılığı verebiliriz:

Denizde ölüp sırtüstü dönen balıkla ilgili olarak anlattığımız şeyler bu genel hükmü tahsis eder/özeller. Muhaliflerimizi de şu delile göre ilzam eder: Rivayetleri sıralamada genel hüküm, özel hüküm üzerine kurulur ve özel hükmü kullanılır. Özel hüküm genel hüküm sebebiyle yürürlükten kalkmaz.

Diğer taraftan bu rivayetin merfuluğunda da ihtilaf vardır. Merhum Attar bu hadisi Abdullah b. Ömer'e *radıyallahu anh* dayandırarak mevkuf olarak ondan rivayet etmiştir. Yahya el-Hamani de bu hadisi Abdurrahman b. Zeyd'den merfu olarak rivayet etmiştir. Şu halde denizde ölüp sırtüstü dönen balığın yenemeyeceğiyle ilgili rivayet üzerine bize yönelttiğiniz eleştirinin aynısına siz de hedef olmaktasınız.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen *"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helaldir"* hadisinde, denizde ölüp sırtüstü dönen balığın yenmeyeceğine dair özel bir kayıt bulunmadığı şeklinde bir itiraz gerçek olursa, şöyle cevap verilebilir: Her iki rivayeti birlikte gelmiş gibi kabul ederiz ve her ikisinin gereğini yaparız. Şöyle ki: Denizde ölüp sırtüstü dönen balığın yenmemesiyle ilgili rivayete dayanarak böyle bir balığı yemenin caiz olmadığını söyleriz. Diğer rivayeti de ölüp sırtüstü dönen balık dışındaki diğer balıklar için mübah kılan genel hüküm olarak kabul ederiz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Hanife'nin âmm ve hass ile ilgili usûlüne göre fakihler iki haberden birini kullanma hususunda ittifak eder de diğerini kullanma hususunda ihtilaf ederlerse, kullanılması hususunda ittifak ettikleri haber, diğerini hükümsüz kılar. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Denizin ölüsü helaldir"*** ile ***"İki ölü bize helal kılındı"*** rivayetlerinin kullanılır olduğu hususunda ittifak edilmiştir. Ama denizde ölüp sırtüstü dönen balığın yenilip yenilemeyeceğiyle ilgili rivayetin üzerinde ihtilaf edilmiştir. Buna göre önceki iki rivayetin, bunu hükümsüz bırakması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebu Hanife'nin usûlünde bu dediğiniz vardır. Ancak o bunu, Kitap'tan bir nassın desteklemediği rivayetler için söylemiştir. Kitabın geneli kullanımında ihtilaf edilen bir rivayeti desteklemekteyse, Ebu Hanife'nin bu kuralı desteklenen o rivayet için geçerli olmaz. Kitab'ın genelince desteklenmesinden sonra bir rivayetinkullanımında ihtilaf edilmiş olmasına itibar edilmez de diyebiliriz. Bu takdirde böyle bir rivayet, kullanımında ittifak edilen ve genel hüküm ifade eden rivayetle birlikte kullanılabilir. Bu, o genel hükümden ayrı özel bir hüküm olur.

Önceki sayfalarda geçen ceyşü'l habet (açlıktan ötürü ağaç yaprağı yemek mecburiyetinde kalan askerler) olayıyla ilgili hadisi ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* deniz kıyısına vuran iri bir balığı sahabilerin yemesini mübah görmesini delil olarak ileri sürüp itirazda bulunanlar olabilir. Bizim kanaatimize göre kıyıya vuran o iri balık, denizde ölüp sırtüstü dönmüş bir balık değildi. Denizde ölen derken herhangi bir harici sebep olmaksızın kendiliğinden ölen ve sırtüstü dönen hayvanı kastetmekteyiz.

Bazı kimseler denizde kendiliğinden ölüp sırtüstü dönen balığın yenmesinin mekruh oluşunu, öldükten sonra sırtüstü dönünceye kadar suda beklemiş olmasına bağlamaktadırlar. Hatta normal bir şekilde kesildikten sonra suya bırakılan ve sırtüstü dönünceye kadar orada bekletilen hayvanın da yenmesinin mekruhluğunu ileri sürerek bizi bu konuda mağlup etmeye çalışmaktadırlar. Bu, onların söylenenleri anlamadıklarını ve nerede ihtilaf edildiğini bilmediklerini göstermektedir. Çünkü sudaki balık öldürülür de sonrasırtüstü dönerse yenilebilir. Ama sırtüstü dönmüş olmasa bile kendiliğinden suda ölürse yenilemez. Yani demek istediğimiz,

herhangi bir sebep olmaksızın kendiliğinden suda ölen balığın yenmesinin caiz olmayışıdır.

Abdulbaki, münker olduğunu söylediği bir hadisi Ebban b. İyaş tarikiyle Enes b. Mâlik'ten *radıyallahu anh* rivayet ederek Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu ifade etmiştir:

(كُلْ ما طَفا عَلى البَحْرِ)

"Deniz üzerinde sırtüstü dönük olan her balığı yiyebilirsin."

Bu hadisin senedinde adı geçenEbban b. İyaş, rivayetlerinde adaleti sabit olmuş biri değildir. Şube, Ebban b. İyaş'tan rivayette bulunmaktansa yetmiş kez zina yapmak daha hoşuma gider, demiştir.

Bir kişi çıkıp şu ayeti ileri sürerek (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ) **"Deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helâl kılındı."**[408] "ayetin denizdeki canlı balıkları da ölmüş olup sırtüstü dönenleri de kapsamaktadır" diyecek olursa, kendisine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Ölü hayvanın yenilemeyeceğine dair nakletmiş olduğumuz ayet-i kerime ile denizde ölmüş ve sırtüstü dönük vaziyette olan balıkları yemeyi yasaklayan rivayetler, yukarıdaki itirazın sahibine bir cevaptır.

2-Yukarıdaki ayette geçen (وَطَعَامُهُ) kelimesi, deniz kıyıya attıktan sonra ölen hayvan şeklinde tefsir edilmiştir. Yani ayete göre böyle bir hayvan yenilebilir. Yineayette geçen (صَيْدُ) kelimesi, canlıyken insanlar tarafından avlanan balıklarşeklinde tefsir edilmiştir. Görüldüğü gibi yenmesi helal olan bu nesneler arasında, denizde ölüp sırtüstü dönen balıklardan söz edilmemektedir. Çünkü ölüp sırtüstü dönük hale gelen balık, denizin kıyıya attığı bir nesne olmadığı gibi, canlıyken avlanmış da değildir. Çünkü balıkçı "Ölü balık avladı" veya "Ölüyü avladı" demek doğru değildir. Ayet-i kerime, denizde ölüp sırtüstü dönen balığı, yenmesi helal olan balıklar kapsamına almamıştır.

Doğrusunu Allah bilir.

408 Mâide, 5/96

Çekirge Yemenin Hükmü

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ile İmam Şafiî -Allah kendilerinden razı olsun- ister canlı yakalansın isterse ölü olarak bulunsun her durumdaki çekirgeyi yemekte sakınca olmadığını söylemişlerdir.

İbn Vehb'in İmam Mâlik'ten rivayet ettiği görüşe göre canlı olarak yakalanıp başı kesildikten sonra pişirilen çekirge yenilebilir. Ancak canlı olarak yakalandıktan sonra bir kenara bırakılıp unutulan ve ölen yenilemez. Çünkü bu, avlanmazdan önce ölü olarak bulunan gibidir ve yenilmesi caiz değildir. Zühri ile Rebia da bu görüştedirler. İmam Mâlik, mecusinin öldürdüğü çekirgenin de yenilemeyeceğini söylemiştir.

Leys b. Sa'd, "Ölü çekirge yemeyi mekruh görürüm. Ama canlı olarak yakaladığımı yemekte sakınca görmem" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği (أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ اَلسَّمَكُ وَالجَرَادُ) ***"İki ölü ve iki kan bize helal kılındı: Balık ve çekirge…"*** hadisi, gerek ölü olarak bulunan gerekse canlı olarak yakalandıktan sonra öldürülen her çekirgenin yenmesini mübah kılmaktadır. Herkes bu rivayeti, çekirge yemenin mübahlığı konusunda dayanak olarak kullanmıştır. Şu halde yakalayanın öldürmüş olması gibi bir şart ileri sürmeksizin bu rivayeti genel anlamında kullanmak gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir şart ileri sürmemiştir.

Abdulbaki'nin Selman'dan *radıyallahu anh* rivayet ettiğine göre, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* çekirge yemenin hükmü sorulduğu zaman şöyle cevap vermişti:

(أَكْثَرُ جُنُودِ اللهِ، لَا آكُلُهُ، وَلَا أُحَرِّمُهُ) ***"Allah'ın askerlerinin çoğu (çekirgeler) dır. Çekirgeyi ne yerim ne de haram kılarım."***[409]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kılmadığı şey mübahtır. Çekirgeyi yememiş olması, onun haram kılınmasını gerektirmez. Çünkü mübah olan bir şeyi yememek caizdir. Ama haram olan bir şeyin haram

409 İbn Mâce, Sünen, Sayd, 9

olmadığını söylemek caiz değildir. Bu hadiste kendiliğinden ölen çekirge ile avcı tarafından yakalandıktan sonra öldürülen çekirge arasında bir ayrım yapılmış değildir.

Ata, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَصَبْنَا جَرَادًا، فَأَكَلْنَاهُ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ile birlikte gazaya gittik. O sırada çekirge sürüsüne rastladık ve çekirge yedik."[410]

Abdullah b. Ebi Evfa *radıyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yedi gazaya katıldım. Çekirge yer, başka bir şey yemezdik."[411]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, çekirgenin ölüsüyle canlısı arasında bir ayrım yapmamıştır. Abdulbaki, Esved'den rivayet ederek Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* çekirge yediğini ve ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **da çekirge yerdi"*** dediğini ifade etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Çekirge hakkında nakledilen bu rivayetlerde yenmesinin helalliği hususunda ölen çekirgeyle öldürülen çekirge arasında bir fark gözetilmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) **"Ölmüş hayvan size haram kılındı"** ayeti ölmüş veya öldürülmüş bütün çekirgelerin yenmesini haram kılmaktadır. Ancak fukahanın helalliği konusunda icmâ ettikleri hariç. O da avlayan tarafından öldürülen çekirgeyi yemenin helal oluşudur. Onun dışında kalanların, ayetin zahir hükmü gereğince haram kılınması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Avlayan tarafından öldürülen çekirgeyi yemenin mübahlığını, bu konuda nakledilen rivayetler ayetin

410 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 23/16
411 Bkz. Tirmizi, Ebvabu'l Et'ime, 22

genel haramlık hükmünden ayırıp tahsis etmektedir. Fukahanın tamamına göre tahsis edici rivayet, ayetin genel haramlık hükmünü tahsis etmede kullanılmaktadır. Çekirge yemeyle ilgili rivayetler, ölmüşü ile öldürülmüşü arasında bir ayrım yapmamıştır. Dolayısıyla bu rivayetlerin bir kısmını tahsis etmek caiz olmaz. Ayeti ileri sürerek buna itiraz da edilemez. Çünkü fukahanın tamamı, avcı tarafından yakalandıktan sonra öldürülen çekirgeyi yemeyi mübah kılan rivayetin, ayetin genel haramlık hükmünü tahsis edip geri plana ittiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bize göre çekirge, diğerlerini değil de suda ölüp sırtüstü yatan balığı yemeyi haram kılma bakımından balık gibi değildir. Çünkü ölü hayvanı yemeyi haram kılan ayetin hükmünden balıkları ayırıp tahsis eden rivayetler mevcut olmakla birlikte, bunların karşısında başka rivayetler de mevcuttur. Ve bu rivayetler, suda ölüp sırtüstü dönen balıkları yemeyi men etmektedir. Biz bu rivayetlerin tamamını kullanarak ayetin haram kılan rivayetleri desteklemesiyle birlikte, genel haramlık hükmünü taşıyan rivayetlerden mübah kılan tahsis edici rivayetlere yöneldik.

Canlı olarak yakalandıktan sonra öldürülen çekirgeyi yemeyi mübah saymada İmam Mâlik ile ona tabi olanların bize muvafakat etmeleri, kendiliğinden ölenle öldürülen çekirge arasında bir fark olmadığına delalet etmektedir. Çünkü çekirgeyi öldürmek, normal kesim değildir. Aslında akıcı kanı olan hayvanlar için normal kesim iki şekilde olur:

1-İmkân bulunması halinde hayvanın boğazını ve atar damarlarını kesmek şeklinde olur.

2-Birinci maddedeki kesimi uygulama imkânının bulunmaması halinde hayvanın bir şekilde kanını akıtarak öldürülmesi.

Bilindiği gibi avlanan hayvan isabet alsa bile, yaralanıp kanı akmadıkça normal bir şekilde kesilmiş sayılmaz. Çekirgenin akıcı kanı olmadığına göre, öldürülmesiyle kendiliğinden ölmesi aynı hükme tabidir. Aynı şekilde akıcı kanı olan bir hayvanın da kendiliğinden ölmesiyle kanı akıtılmadan öldürülmesi arasında bir fark yoktur. Her iki durumda da şer'î kesimle kesilmiş olmamaktadır. Buna göre canlı olarak yakalandıktan sonra öldürülen çekirge ile kendiliğinden ölen çekirgenin yenme

bakımından aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü çekirge, akıcı kanı olan hayvanlardan değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz suda kendiliğinden ölüp de sırt-üstü dönen balık ile canlı olarak yakalandıktan sonra öldürülen veya harici bir sebepten dolayı ölen balık arasında ayrım yaptınız. Kendiliğinden ölen çekirge ile yakalandıktan sonra öldürülen çekirgeyi hüküm bakımından birbirinden ayrı tutmamızı da inkâr etmediniz."

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Bu kıyas balıklar için söz konusudur. Çünkü balıkların şer'î kesimle kesilmiş sayılması için kanının akıtılması gerekmemektedir. Ancak naklet-miş olduğumuz rivayetlerden ötürü biz bu kıyası terk ettik. Kıyası sünnetle tahsis etmek, bizim fıkıh usûlümüzün esaslarındandır. Ancak bazı çekir-geleri yemenin mübah olduğuna diğerlerini yemenin mübah olmadığına ilişkin yanınızda sünnetten bir delil bulunmamaktadır. Şu halde yemeyi mübah kılan rivayetleri bütün çekirgeler için geçerli saymak gerekir.

2-Balığın akıcı kanı vardır. Öldürüldüğünde normal kesimle kesilmiş sayılır. Bu kesimin gerçekleşmesi için kanını akıtmaya ihtiyaç yoktur. Çünkü kanı temizdir. Kanlı olarak yenmesi de caizdir. Bu sebeple akıcı kanı olan hayvanlar gibi normal şekilde kesilmiş sayılması için balığın ölümünün, kendiliğinden değil harici bir sebeple gerçekleşmiş olması ge-rekir. Çekirgede ise böyle bir özellik yoktur. Bu sebeple de kendiliğinden ölen çekirgenin yenip yenmemesi hususunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, "Çekirgelerin hepsi normal olarak kesil-miş sayılır" dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer, Suheyb ve Mikdad'ın (Allah hepsinden razı olsun), ken-diliğinden ölenle öldürülen arasında fark gözetmeksizin çekirge yemenin mübah olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Doğrusunu Allah bilir.

Ceninin Boğazlanması

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Deve, sığır ve diğer hayvanlar boğazlandıktan sonra ölü olarak ortaya çıkan ceninleriyle ilgili olarak ulema farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, canlı olarak ortaya çıkıp normal şekilde kesilmeyen ceninin yenilemeyeceğini söylemiştir. Bu, Hammad'ın da görüşüdür.

Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî, "cenin, tüylenmiş olsa da olmasa da yenilebilir" demişlerdir. Bu, Sevri'nin de görüşüdür.

Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, (ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ) *"Annesi boğazlanınca cenin de boğazlanmış sayılır"* dedikleri rivayet edilmiştir.[412]

İmam Mâlik, ceninin yaratılışı tamamlanmış ve üzerinde tüy bitmişse yenilebileceğini, aksi halde yenilemeyeceğini söylemiştir. Bu, Said b. Müseyyeb'in de görüşüdür.

Evzai dedi ki: "Ceninin yaratılışı tamamlanmış ise, anasının boğazlanması kendisinin de boğazlanması yerine geçer."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ)

"Ölmüş hayvan size haram kılındı"

Bu ayetin son kısmında da (إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ) **"Kestikleriniz hariç"** buyurdu. Bu ayette Cenab-ı Allah ölmüş hayvanı mutlak surette haram kılmış, ancak normal şekilde kesilenleri bundan ayrı tutarak helal kılmıştır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de zapt edilebilen hayvanlardan devenin göğüsten nahr şeklinde diğerlerinin de boğazdan kesim biçimini beyan ederken kanlarının da akıtılması gerektiğini bildirmiştir:

412 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 4/162. Ebu Eyyub *radıyallahu anh* bu ifadenin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylemiştir.

(أَنْهَرِ الدَّمَ بِمَا شِئْتَ)

"Dilediğin araçla kanı akıt."[413]

Genelde delici özellikte olmayan enli bir araçla vurulan bir hayvanın hükmü sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir:

(إِنْ خَزَقَ فَكُلْ، وَإِذا لم يَخْزِقْ فَلَا تَأْكُلْ)

"Av silahı hayvanın gövdesini deldiğinde yiyebilirsin. Delmediği zaman yeme."[414]

Hayvan kesimi yukarıda anlatılan iki şekilde olduğuna, Cenab-ı Allah'ın ölmüş hayvanın haramlığına genel olarak hükmettiğine, anlattığımız biçimde boğazlananları Peygamberi'nin *sallallahu aleyhi ve sellem* diliyle bu haramlıktan ayrı tuttuğuna, ceninde de bu nitelik bulunmadığına ve ayetin zahirî anlamına göre ceninin yenmesi haram kılınmıştır.

Cenini yemeyi mübah görenler, şu sahabilerin rivayetini delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Ebu Derdâ *radıyallahu anh*, Ebu Ümame *radıyallahu anh*, Kâ'b b. Mâlik *radıyallahu anh*, İbn Ömer *radıyallahu anh*, Ebu Eyyub *radıyallahu anh* ve Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ)

"Annesi boğazlanınca cenin de boğazlanmış sayılır."

Nakil ehline göre bu rivayetlerin senedi zayıftır. Burada bu senedleri, bunların zayıf ve muzdarip olduklarını anlatarak sözü uzatmaktan hoşlan-

413 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/183
414 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 30/204

mıyorum. Çünkü bunlarda ihtilafı çözmeye yarayacak bir delil bulunmamaktadır.

Ayrıca (ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ) ifadesi, "Annesi boğazlanınca cenin de boğazlanmış sayılır" anlamına gelebileceği gibi, "Annesi boğazlandığı gibi ceninin de boğazlanması gerekir" anlamına da gelebilir ve cenin, boğazlanmadan da yenilemez.

Ceninin boğazlanmasıyla ilgili bu hadisteki teşbih, şu ayetteki teşbihe benzemektedir:

(وَسَارِعُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ)

"Rabbinizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun."[415]

Ayette cennetin genişliğinin göklerle yerin genişliği gibi olduğu ifade edilmek istenmiştir.

Yine bir kişi, bir başkasına "Sözüm sözündür, mezhebim mezhebindir" dediğinde; sözüm senin sözün gibidir, mezhebim de senin mezhebin gibidir demek istemiş olur. Şair de bu bağlamda şöyle demiştir:

فَعَيْناكِ عَيْناها وجِيدُكِ جِيدُها سِوَى أَنَّ عَظْمَ السّاقِ مِنْكِ دَقِيقٌ

Gözlerin gözleridir. Boynun boynudur.

Yalnız senin bacak kemiğin biraz incedir.

Yani senin gözlerin onun gözleri, boynun da onun boynu gibidir. Ceninin boğazlanmasıyla ilgili (ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ) hadisi, "Annesi boğazlanınca cenin de boğazlanmış sayılır" anlamına gelebileceği gibi, "Annesi boğazlandığı gibi ceninin de boğazlanması gerekir" anlamına da gelmesi muhtemeldir. Bu iki mana birbirine aykırı olduğu için her ikisinin de birlikte kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü iki manadan birine

415 Âl-i İmran, 3/133

göre ceninin boğazlanması gerekmektedir. Boğazlanmayan ceninin yenmesi helal değildir. Diğer manaya göre ise anası boğazlanınca ceninin de yenmesi mübah olur. Ayrıca onun da boğazlanması gerekmez. Şu halde ölmüş hayvanı yemeyi meneden ayetin genel haramlık hükmünü bununla tahsis etmemiz caiz olmaz. O zaman ceninin boğazlanmasından söz eden hadisi ayete uygun olarak yorumlamamız gerekir. Çünkü ayeti, kendisinin anlamına uygun olması muhtemel olan zayıf senedli haber-i vahidle tahsis etmek caiz değildir. Fukahanın tamamının ittifakına göre, anasının boğazlanması gibi ceninin de boğazlanması gerekir. Bu ittifak da ayetin anılan haber-i vahidle tahsis edilmemesi gerektiğine delalet etmektedir. Fukahanın ittifakına göre cenin canlı olarak ortaya çıkarsa, tıpkı anası gibi kendisinin de boğazlanması gerekir. Sadece anasını boğazlamakla yetinmek caiz olmaz. Ceninin boğazlanmasından söz eden hadisten kastedilen mana da budur. Bununla birlikte "Annesinin boğazlanması kendisinin de boğazlanması yerine geçer" manasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü bu iki mana birbirine aykırı olup biri diğerini reddetmektedir. Mananın birine göre ceninin de boğazlanması gerekirken diğerine göre anasının boğazlanması kendisi için de yeterli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenin canlı olarak ortaya çıktığında boğazlanması gerekir. Ölü olarak ortaya çıkması halinde ise anasını boğazlamakla yetinilebilir. Halbuki bu iki durum için hadisin iki manayı kastettiğini söylememize karşı çıkmadınız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ceninin ölü veya canlı olarak ortaya çıkması şeklindeki iki durumu (ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ) ***"Annesi boğazlanınca cenin de boğazlanmış sayılır"*** hadisinde anlatılmamaktadır. Bu hadisin iki lafzı değil, sadece bir lafzı vardır. Dolayısıyla bir lafızla iki manayı kastetmemiz mümkün değildir. Çünkü iki manadan birini kastetmede ibareye benzetme edatı olan bir (kâf) harfinin ilavesi gerekir. Diğerini kastetmede ise ibareye benzetme edatı olan (kâf) harfinin ilavesi gerekmez. Aynı hadisin (kâf) harfi ilavelisi ile (kâf) harfi ilavesizinin olması doğru olmaz. Bu sebeple aynı hadisle iki mananın birlikte kastedilmiş olduğu iddiası çürütülmüş olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ceninin boğazlanmasıyla ilgili hadisin iki manasından birini kastetmek, bir (kâf) harfi ilavesini

gerektirdiğine, diğer manasını kastetmede ise (kâf) harfi ilavesi gerekmediğine göre; hadisi (kâf) harfi ilavesini gerektirmeyen manaya yormak öncelikli olur. Çünkü teşbih edatı olan (kâf) harfinin hadiste hazfedilmesi, hadisin lafzının mecaz olmasını gerektirir. Hazf edilmemesi durumunda ise hadisin lafzı hakikat olur. Lafzı, hakikî manasında ele almak, mecaz manasında ele almaktan önceliklidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anılan hadiste (kâf) harfinin hazfedilmiş veya hazfedilmemiş olması o hadisin her iki manaya da ihtimalinin olmasını ortadan kaldırmaz. Çünkü hadis, mecaz da olsa ihtimali olan bu manalar onun lafzından anlaşılmaktadır. Lafızdan anlaşılması mümkün olan manalarda hakikat ile mecaz arasında fark olmaz. İşte bu sebeple (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) **"Ölmüş hayvan size haranı kılındı"** ayetinin genel haramlık hükmünü (ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ) ***"Annesinin boğazlanması kendisinin de boğazlanması yerine geçer"*** hadisinin tahsis etmesi mümkün değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hadisin lafzında anasının boğazlanmasıyla ceninin de boğazlanmış sayılmayacağı manasının anlaşılmasını gerektiren bir ifade yoktur. Çünkü yavruya, ancak anasının karnındayken cenin denir. Boğazlanan anasının karnından çıkarılan ve ondan ayrılan yavruya cenin denmez. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, anasının karnındayken anası boğazlanan ceninin de boğazlanmış sayılacağına hükmetmiştir. Bu hüküm, anasının karnındayken anası boğazlanan ceninin de boğazlanmış sayılmasını gerektirir."

Bu itirazın sahibine şu iki şekilde cevap verilebilir:

1-Boğazlanan anasının bedeninden ayrılmasından sonra da yavruya cenin denilebilir. Çünkü ana karnındaki ceninlik dönemi yeni sona ermiştir. Boğazlanan anasının karnından canlı olarak çıkan yavrunun da anası gibi boğazlanması gerektiğini, anasının bedeninden ayrılmasından ve boğazlanmasından sonra da kendisine cenin denileceğini herkes kabul eder.

Haml b. Mâlik *radıyallahu anh*, bu bağlamda şöyle bir olaydan bahseder:

"İki cariyenin arasında duruyordum. Biri diğerine çadır direğiyle vurdu. Vurulan cariye ölü bir cenin düşürdü. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ceza olarak katil kadının akilesinin bir köle veya cariye azad etmesine hükmetti."[416]

Bu rivayette görüldüğü gibi, ölü olarak düşüp anasının bedeninden ayrılan yavruya cenin denmiştir. Böyle olunca da ceninin boğazlanmasıyla ilgili hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu manayı kastetmiş olabilir: Annesi boğazlandığında canlı olarak ortaya çıkan cenin de anası gibi boğazlanmalıdır.

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* anılan hadiste anası boğazlanınca cenin de boğazlanmış sayılır manasını kastetmiş ise, canlı olarak ortaya çıksa bile ceninin de anasının boğazlanmasıyla boğazlanmış sayılması gerekirdi. Annesinin bedeninden ayrıldıktan sonra ölmesi de onu leş hükmüne tabi kılmaz. Bu durumda da ana karnındayken ölmüş gibi kabul edilir. Canlı olarak ortaya çıkan ceninin anasının boğazlanması kendisinin de boğazlanmış sayılmasına yetmeyecektir. Fukaha bu hüküm üzerinde görüş birliği etmiştir. Bu böyle olduğuna göre ana karnındayken anası boğazlanan ceninin de boğazlanmış sayılmayacağı kesinlik kazanmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ceninin boğazlanmasıyla ilgili hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ölü olarak ortaya çıkan ceninin anasının boğazlanmasıyla kendisinin de boğazlanmış sayılacağı hükmünü ortaya koymak istemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu sizin iddianızdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir şey söylemiş değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* söylemiş olmasa da ceninin yenmesinin helal olması için ana karnındayken ölmüş olmasını şart koşmak caiz olsaydı, cenin ister canlı ister ölü olarak ortaya çıktığında bizim de onun boğazlanmasını şart koşmamız caiz olurdu. Buna göre boğazlanmayan ceninin yenmesi caiz olmazdı. Annesinin boğazlanmasını kendisinin etinin helal olması için yeterli görmeyip ceninin de boğazlanmasını şart koştuğumuzda, (ذَكَاةُ الْجَنِينِ ذَكَاةُ أُمِّهِ) ***"Annesi boğazlanınca cenin de***

416 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 30/68

boğazlanmış sayılır" hadisini tahsis yapmaksızın kendi genel hükmü üzerine kullanmış oluruz. Etinin helal olmasını cenin iken de anasının bedeninden ayrıldıktan sonra da boğazlanması şartına bağlamış oluruz. Yukarıdaki hadisi bu anlamda ele almak, sizin anlattığınız şekilde anlamaktan önceliklidir. Bu hadisi başka manada anlamaya sebep olacak mukadder bir kelimenin bulunduğuna ibarede bir işaret bulunmadığı gibi buna delalet eden bir şey de yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bahsedilen hadisi, ceninin anasının bedeninden ayrılması durumunda boğazlamak gerektiği şeklinde anlamak pek anlamlı gelmemektedir. Çünkü bu husus, anılan rivayetin gelmesinden önce de bilinmekteydi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat, şu bakımdan sizin dediğiniz gibi değildir. Anılan hadisin ifade ettiği mana şudur: Cenin canlı olarak ortaya çıktıktan sonra boğazlanması gerekir. Ortaya çıkmasından sonra boğazlanmasına imkân bulunmadan ölmesiyle bekletilmesi sebebiyle ölmesi bu hükmü değiştirmez. Hâl böyle olunca da, "boğazlanmasına yetecek kadar bir zaman geçmeden ölecek olursa, anasının boğazlanması ceninin de boğazlanmış sayılmasına yeter. Diğer taraftan boğazlanması vacip olduğuna göre, ölü olarak ortaya çıkan cenin, boğazlanmadığı için yenilmesi caiz olmaz. Cenin canlı olarak ortaya çıkarsa boğazlanması gerekir. Ölü olarak ortaya çıkan ceninin yenilmesinin caiz olmayacağı zaten az önce ifade edilmişti. Bununla da, "Cenin ölü olarak ortaya çıkarsa boğazlanmasına gerek kalmaz" diyenlerin görüşü çürütülmüş oldu.

Zekeriya b. Yahya es Sâci'nin Ebu Said el-Hudri'den *radıyallahu anh* yapmış olduğu şu rivayeti karşı delil olarak ileri sürenler olabilir: Ölü olarak ortaya çıkan ceninin hükmü kendisine sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

(إِنْ شِئْتُمْ فَكُلُوهُ، فَإِنَّ ذَكَاتَهُ ذَكَاةُ أُمِّهِ)

"Dilerseniz yiyebilirsiniz. Çünkü anasının boğazlanması onun boğazlanmasıdır." [417]

417 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 18/69

Bu hadisi karşı delil olarak ileri süren kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi sika ravilerden oluşan bir topluluk Yahya b. Said'den rivayet etmiştir. Aslında bu hadisin rivayetinde, ceninin ölü olarak doğmasından söz etmemişlerdir. Aynı hadisi aralarında Heşim, Ebu Üsame ve İsa b. Yunus'un da bulunduğu başka bir ravi topluluğu da Mücalid'den rivayet etmiştir. Bunlar da bu hadisin rivayetinde, ceninin ölü olarak doğmasından söz etmemiş, sadece şunu söylemişlerdir:

Deve, inek veya koyunun karnındaki ceninin sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Onu yiyebilirsiniz. Çünkü anasının boğazlanması, onun boğazlanmasıdır."*** Aynı hadisi İbn Ebi Leyla da Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* kanalıyla Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir.

Bu hadisi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edenlerin tamamı bizim bu söylediklerimizi söylemişlerdir. Bunların hiçbiri, ceninin ölü olarak ortaya çıkmasından bahsetmemiştir. (مَيِّتاً) kelimesi sadece Zekeriya b. Yahya es-Sâci'nin rivayetinde geçmektedir. Bu kelime muhtemelen onun bir ilavesidir. Çünkü o, güvenilir bir ravi değildir.

(اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ)

"Hayvanlar size helâl kılındı."[418]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayette geçen (بَهِيمَةُ الْاَنْعَام) kelimesinin ceninler anlamına geldiğini söylediğini karşı delil olarak ileri sürenlere cevaben şöyle denilebilir:

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* ayette geçen (بَهِيمَةُ الْاَنْعَام) kelimesiyle bütün hayvanların kastedildiğini ve ayetin sonlarındaki (اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka"** ifadesiyle de domuzun kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Hasan'ın, (بَهِيمَةُ الْاَنْعَام) kelimesiyle koyun, deve ve sığırların kastedildiğini söylediği rivâyet edilmiştir. Tercih edilen görüşe göre bu kelimeyle bütün

418 Mâide, 5/1

hayvanların kastedilmiş olmasıdır. Sadece ceninin kastedildiğini söylemek doğru olmasa gerektir. Çünkü bunu söylemek, ayetin genel hükmünü bir delile dayanmadan tahsis etmek olur. (بَهِيمَةُ الْأَنْعَام) kelimesiyle ceninler kastedilmiş olsa bile, boğazlanmaları şartıyla ceninlerin helal olacağı anlamı kastedilmiştir. Tıpkı canlı olarak ortaya çıkan ceninin boğazlanması şartıyla yenmesinin helal oluşu gibi.

(أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ)

"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar size helâl kılındı" ayetiyle, hâl-i hazırda haram olan hayvanlardan gelecekte size bildirilecek olan bazıları helal kılınmıştır manası kastedilmişse, o zaman bu ayet mücmel olur ve delil olarak ileri sürülmesi doğru olmaz. Bu takdirde anılan ayet, herhangi bir açıklama yapmaksızın hayvanların bazısının helal bazısının da haram olduğunu söyleyen kimsenin ifadesi gibi bir şey olur ki, ondan genel bir hüküm çıkarmak doğru olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nasıl ki bir kişi bir kadının karnına vurup ölmesine ve karnından da ölü bir cenin düşürmesine sebep olursa, cenin için değil de sadece kadın için diyet ödemesi, ama cenin canlı olarak düştükten bir süre sonra ölürse onun için de gurre ödemesi gerekiyorsa, aynı şekilde gebe bir hayvan boğazlandığı için karnındaki cenini de ölürse ayrıca ona da boğazlama işleminin yapılması gerekmez; anasının boğazlanmasıyla o da boğazlanmış sayılır. Ama anası boğazlanan cenin canlı olarak ortaya çıkarsa, yenilmesinin helal olması için kendisinin de boğazlanması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin bu yaptığınız fasid bir kıyastır. Çünkü bir hükmü başka bir hükme kıyaslamaktasınız. Sahih olan kıyas ise, bir meseleyi diğerine kıyaslamayı gerektiren bir illet sebebiyle iki meseleyi aynı hükümde birleştirmektir. Bir meseleyi iki ayrı hükümde başka bir meseleye kıyaslamak, sahih kıyas değildir. Örnek gösterdiğiniz meselenin hükmünün, kadına vurulan darbe sonucunda canlı olarak düşüp daha sonra ölen cenin için tazminat ödenmesi olduğunu biliyoruz. Bizim meselemiz ise gebe hayvanın boğazlanması sonucu ortaya çıkan cenin için bir durumda anasının boğazlanmasının kendisinin yenmesi için yeterli oluşu,

başka bir durumda ise yeterli olmayışıdır. Bu meseleyi diğerine kıyaslamak nasıl sahih olur? Bununla beraber bir kimse gebe bir koyunun veya başka bir hayvanın karnına vurarak cenininin ölü olarak düşmesine sebep olursa, cenin için diyet veya ceninin kıymetini ödemesi gerekmez. Ancak ana hayvanda bu sebeple bir değer eksikliği meydana gelmiş ise, onu telafi etmesi gerekir. Hayvanların ceninlerinin, anaları canlıyken onların bedeninden ayrılmaları hükümsüz olduğuna, kadının düşürülen cenini için gurre ödenmesi gerektiğine göre ve sizin anlattığınız örnekte de olduğu gibi hükümleri farklı olduğu halde, hayvan ceninini insan ceninine kıyaslamak nasıl caiz olur?

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Karındaki cenin, anasının bir organı hükmündedir. Boğazlanan hayvanın vücudunun organlarının yenmesi helal olduğuna göre, onun bir organı hükmünde olan cenin de ayrıca boğazlanmadan yenilebilmelidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ceninin anasının bir organı olarak kabul edilmesi doğru değildir. Çünkü anası canlıyken bazen de anası öldükten sonra canlı olarak onun bedeninden ayrılabilmektedir. Oysa hayvanın bir organı, ana gövdeden ayrıldıktan sonra canlılığını sürdüremez. Böylece ceninin, hayattayken de öldükten sonra da anasına tabi olmadığı ispatlanmış oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Azad etme, ümmü veled ve mükâtep kılma ile benzer bazı konularda çocuk anasına tabi olduğu gibi, boğazlanma konusunda da cenin anasına tabi olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de ifade etmiş olduğumuz bir hükmün başka bir hükme kıyaslanmasının imkânsız oluşu bakımından bu kıyaslamanız yanlıştır. Diğer taraftan çocuğu kölelikte bırakarak azad edilen cariye olan annesinden ayırmak caiz değildir. Sizin de ifade ettiğiniz hususlarda çocuk annesine tabidir. Annesi azad edilince o da azad edilmiş olur. Sonra gebe hayvan boğazlanıp cenini canlı olarak ortaya çıkarsa, anasının boğazlanmasıyla kendisi de boğazlanmış sayılmaz. Böylece boğazlama konusunda ceninin anasına tabi olmadığını öğrenmiş olduk. Tabi olsaydı, anası boğazlandıktan sonra kendisinin de boğazlanması caiz olmazdı.

İmam Mâlik'e gelince o, şu rivayette anlatılan hükmü benimsemiştir: Süleyman Ebu İmrân, İbnu'l Berâ'dan, o da babasından rivayet etti ki; Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hayvanların ceninlerinin tüylenmiş olmaları durumunda, analarının boğazlanmasının kendilerinin de boğazlanmış sayılması için yeterli olacağına hükmetti.

Zühri, Kâb b. Mâlik'in *radıyallahu anh* oğlunun şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, "Cenin tüylendiğinde anasının boğazlanması, kendisinin boğazlanmasıdır" diyorlardı. Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* aynı şeyi söyledikleri rivayet edilmiştir.

Bu görüşte olana denilir ki: Bu rivayette ceninin tüylenmiş olmasından bahsediliyor. Ama bundan daha sahih olan bir rivayette ceninin tüylenmesinden bahsedilmemiştir. O rivayet de Cabir, Ebu Said, Ebu Derdâ ve Ebu Ümame'nin -Allah hepsinden razı olsun- rivayetidir. Bu rivayette tüylenme şartı koşulmamıştır. Böyle olunca da iki rivayeti neden aynı seviyeye getirip telif etmedin? Çünkü bu rivayetler, ceninin tüylenmesinden bahseden rivayetin gereğini reddetmemektedirler. Zira rivayetlerin ikisi de bir hükmü gerektirmektedir. Yalnız birinde diğerini reddetmeksizin bu hüküm tahsis edilmiştir. Diğerindeyse bu hususta bahsedilmeksizin genel bir ifade kullanılmıştır. Ceninin tüylenmiş olmaması durumunda anasının boğazlanmasıyla kendisinin de boğazlanmış sayılmayacağı hususunda ittifak ettiğimize göre kendisinin ayrıca boğazlanması gerekir. Tüysüz iken anasının bir organı gibi olmaya daha yakın bir hâlde olduğu ve bu hâliyle onun bedeninden ayrılınca da boğazlanması mantıken gerekmemekle birlikte yine de boğazlanması gerekir dediğimize göre, tüylüyken ortaya çıkması durumunda kendisinin de boğazlanması gerekir. Bu takdirde (ذَكاتُهُ ذَكاةُ أُمِّه) ***"Annesinin boğazlanması, kendisinin boğazlanmasıdır"*** hadisinin manası şöyle olur: "Annesinin boğazlanışı gibi kendisi de boğazlanır."

İmam Şafiî'nin ashabına denilir ki: "(ذَكاتُهُ ذَكاةُ أُمِّه إذا أُشْعِرَ) ***"Tüylendiğinde anasının boğazlanması, kendisinin boğazlanmasıdır"*** hadisi, tüylenmemişse anasının boğazlanmasının kendisi için yeterli olmayacağı manasını akla getirmektedir. Siz bu rivayet ile tüylenmeden bahsetmeyen rivayetleri tahsis etseydiniz ya. Çünkü size göre böyle bir delil ile genel

hüküm ifade eden rivayetler tahsis edilebilir. Hatta böyle yapmanız evlâ olmaktadır."

Şafiîlere karşı ileri sürülebilecek bir delil de şu hadis-i şeriftir:

(أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ)

"İki hayvan ölüsü ve iki kan bize helal kılındı."

Bu hadis, çekirge ve balık ölüsü dışındaki diğer hayvan ölülerini yemeyi haram saymayı gerektirmektedir.

Bu hadis, "Ceninin boğazlanması anasının boğazlanmasıdır" ifadesini yukarıdaki hadisin delalet ettiği manaya göre yorumlamayı, yani etinin helal olması için ceninin de anası gibi boğazlanmasını gerektirmektedir.

Ölü Hayvan Derisinin Tabaklanması

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ)

"Ölmüş hayvan ve kan size haram kılındı."[419]

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحا)

"De ki: Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum." [420]

Bu ayet-i kerimeler, bütün parçalarıyla ölmüş hayvanın haram kılınmasını gerektirmektedir. Derisi de hayvanın bir parçasıdır. Çünkü hayvan ölünce derideki canlılık da ölüm hadisesiyle sona ermiş olmaktadır. Ancak

419 Mâide, 5/3
420 En'âm, 6/145

(عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ) **"Bir kimsenin yiyecekleri arasında"** ifadesi, haramlığın yenilen şeylerle sınırlı olmasını gerektirmektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ölmüş hayvanın derisinin tabaklanmasından sonra bunu şöyle açıklamıştır:

(إِنَّما حُرِّمَ أَكْلُها و إِنَّمَا حُرِّمَ لَحْمُها)

"Sadece yenmesi haram kılındı ve sadece eti haram kılındı."[421]

Ölmüş hayvanın tabaklanmış derisinin hükmü konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile onun ashabı, Hasan b. Salih, Süfyanes-Sevri, Abdullah b. Hasan el-Anberi, Evzai ve Şafiî, ölmüş hayvan derisinin tabaklandıktan sonra satılmasının ve ondan yararlanmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Yalnız İmam Şafiî, köpek ve domuz derisini ayrı tutarak bunların tabaklanmış olsalar bile satılmasını ve bunlardan yararlanılmasını caiz görmemiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri köpek derisini diğerlerinden ayrı tutmamışlar, tabaklanmayla bu derinin temizlenmiş olacağını söylemişlerdir. Sadece domuz derisinin hiçbir surette temizlenemeyeceğini ifade etmişlerdir.

İmam Mâlik, üzerinde oturarak veya kalbur yapımında kullanılarak ölmüş hayvan derisinden yararlanılabileceğini, ama bu derilerin satılamayacağını ve üzerinde namaz kılınamayacağını söylemiştir.

Leys b. Sa'd, ölmüş hayvan derisinin, müşteriye ölü hayvan derisi olduğu açıklanmak şartıyla tabaklanmadan da satılabileceğini söylemiştir.

Ölmüş hayvan derisinin temiz ve normal biçimde kesilmiş hayvanın derisi gibi kabul edenlerin delili, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* değişik tariklerle ve değişik lafızlarla gelen mütevatir rivayetlerdir Bütün

421 Bkz: Muslim, Hayz, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/365

bu rivayetler, ölmüş hayvanın derisinin temizliğine hükmedilmesini ve normal biçimde kesilmiş hayvanın derisi gibi kabul edilmesini gerektirmektedir.

Bunlardan biri İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen şu hadistir:

(أيُّما إهابٍ دُبِغَ فقد طَهُرَ)

"Herhangi bir deri tabaklanırsa temizlenmiş olur."[422]

Hasan, Seleme b. Muhabbik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Tebuk savaşında bir eve geldi. Evin avlusunda su kırbası asılıydı. O kırbadan su içti. Kendisine, o kırbanın ölü hayvan derisinden yapılmış olduğunu söylemeleri üzerine şöyle buyurdu:

(ذَكَاةُ الْأَدِيمِ دِبَاغُهُ)

"Derinin temizlenmesi, tabaklanmasıdır."[423]

Said b. Müseyyeb'in bildirdiğine göre Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(دِبَاغُ جُلُودِ الْمَيْتَةِ طَهُورُهَا)

"Ölü hayvan derisinin temizlenmesi, tabaklamayla olur."[424]

Simâk, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zevcesi Sevde b. Zem'a *radıyallahu anh* validemizin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

422 İbn Mâce. Libas 25
423 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/476
424 İbn Hibban, Sahih: 4/105

"Bir koyunumuz vardı, öldü. Onu çöpe attık. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geldi, ***"Koyununuza ne oldu?"*** diye sordu. "Onu attık" dedik. Böyle dememiz üzerine

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًامَسْفُوحا)

"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum»" ayetini okudu ve (أَفَلَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِإِهَابِهَا؟) ***"Derisinden yararlansaydınız ya"*** dedi.[425] Böyle buyurması üzerine birini gönderip koyunu getirttik. Derisini yüzüp tabakladık ve ondan bir kırba yaptık. Eskiyip tamamen yıpranıncaya kadar ondan su içtik."

Ümmü Seleme *radıyallahu anh* validemiz dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*Meymune'nin *radıyallahu anh* (ölüp çöpe atılan) koyununun yanından geçti. (Geçerken) (مَا عَلَى أَهْلِ هَذِهِ لَو انْتَفَعُوا بِإِهَابِهَا) ***"Şunun sahiplerine ne olurdu? Keşke derisinden yararlansalardı"***[426] dedi."

Zühri, Meymune *radıyallahu anh* validemizin şöyle dediğini rivayet etti: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ölü(p çöpe atılan) bir koyunumuzun yanından geçti ve "Şunun derisini tabaklayarak yararlansalardı ya!" dedi. "Ey Allah'ın Resûlü! O leştir" demeleri üzerine şöyle buyurdu:

(إِنَّمَا حُرِّمَ مِنَ الْمَيْتَةِ أَكْلُهَا)

"Ölmüş hayvanın sadece yenmesi haram kılındı."[427]

Bunlardan başka rivayetler de vardır ki bunların hepsi, ölmüş hayvanın derisinin tabaklandıktan sonra temiz olmasına hükmedilmesini gerektirmektedir. Bu rivayetlerin tamamını burada zikrederek sözü uzatmayı

425 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 24/36
426 Taberani, Müsnedu'ş-Şâmiyyin: 3/284
427 Darekutni, Sünen: 1/58

uygun görmedim. Bunların tamamı mütevatir olup sahih bilgi sağlamakta ve gereğince amel edilmesini icap ettirmektedir.

Yine bu rivayetler, (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ) **"Ölmüş hayvan ve kan size haram kılındı"** ve (قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُوْنَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum»"** ayetlerinin hükmünü uygulamadan çekip konuya iki yönden açıklık getirmektedirler:

1-Bu rivayetler yanılma ve yanlış nakletme hususunda bir araya gelip anlaşma yapmalarına imkân bulunmayan muhtelif raviler aracılığıyla bize intikal etmiştir.

2-Fakihler bu rivayetleri kabul edip delil olarak kullanmışlardır. Böylece bunların ölü hayvanı haram kılan ayetle birlikte delil olarak kullanıldıkları ve ayetin, ölmüş hayvanın derisini tabaklanmış olmaması durumunda haram kıldığı ispatlanmış oldu. Önceki satırlarda nakletmiş olduğumuz (عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ) ***"Bir kimsenin yiyecekleri arasında"*** ifadesi, ölü hayvanın yenilebilecek yerlerinin haram kılındığına delalet etmektedir. Ölmüş hayvanın derisi, tabaklandıktan sonra yenilecek şeyler arasından çıktığına göre haramlık kapsamından da çıkmış olmaktadır. Bununla beraber bu rivayetlerin hepsi, ölmüş hayvanın haram kılınmasından sonraki dönemle ilgilidir. Eğer böyle olmasaydı, Hz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşleri, ölen koyunu çöpe atmazlar ve onun leş olduğunu söylemezler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ölen hayvanın sadece yenilmesinin haram kılındığını onlara bildirmezdi. Bu da ölmüş hayvanın haram kılınmasının, bu rivayetlerin anlattığı hadiselerin meydana gelmesinden önce olduğuna delalet etmektedir. Yine bu rivayetler, tabaklanan derinin ayette kastedilmiş olmadığını göstermektedir.

Tabaklanan deriden yararlanmanın caiz oluşu hususunda İmam Mâlik'e muvafakat ettiğimize göre o, tabaklanan derinin temiz olduğunu ifade eden rivayetleri kullanmıştır. Tabaklanarak temizlenen derinin üzerinde oturmakla namaz kılmak ve bu deriyi başkalarına satmak arasında herhangi bir fark yoktur. Hatta başka rivayetlerde derinin temizlenmesinin tabaklamayla olacağı ve tabaklamanın deriyi normal biçimde kesilen

hayvanın parçası gibi temiz kılacağı ifade edilmektedir. Deri temizlenmiş olunca da normal biçimde kesilen hayvanların derisi gibi, üzerinde namaz kılmakla satılması, yaygı olarak kullanılmasıyla üzerinde oturulmasının hükmü aynı olur. Bilindiği gibi tabaklanmadan önce derinin haramlık hükmü devam etmektedir. O haldeyken etinden yararlanmanın caiz olmayışı gibi başka bir şekilde de ondan yararlanmak caiz olmaz. Anlattığımız gibi tabaklandıktan sonra derinin leş olmaktan çıktığı hususunda ittifak ettiğimize göre, ölmüş hayvanın tabaklanan derisinin, normal biçimde kesilen hayvanın derisi gibi temiz olduğu da ispatlanmış oldu. Ayetin haram kılma hükmünün ölmüş hayvanı yemeyle ilgili oluşu da buna delalet etmektedir. Ölmüş hayvanın tabaklanan derisi yenecek şeyler kapsamından çıktığında artık kumaş, tahta ve benzeri bir şey konumuna gelir. Ölmüş hayvanın, yenilmesi mümkün olmadığı için yünü, yapağısı ve kılından yararlanmanın caiz oluşu hususunda İmam Mâlik'in bizim görüşümüze katılması da buna delalet etmektedir. Ölmüş hayvanın derisi, tabaklandıktan sonra yenilecek şeyler arasından çıktığı için ondan herhangi bir şekilde yararlanmak caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölmüş hayvanın yün, yapağı ve kılından yararlanmak caiz olur. Çünkü hayvan hayattayken de bunlar onun vücudundan kesilip alınabilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bizim anlattığımızın da sizin anlattığınızın da bu şeylerden yararlanmanın mübahlığına illet olmasına engel bir şey yoktur. Bu durumda buradaki mübahlığın iki illeti olmaktadır. Biri, bu şeylerin yenilir nesneler olmamalarıdır. Diğeri de bu şeylerin hayvan hayattayken de kesilerek onun üzerinden alınabilir nesneler olmalarıdır. Bunlardan yararlanmak caizdir. Çünkü her iki illetin gerektirdiği hüküm birdir ve aynıdır. Bu mübahlığı bizim anlattığımız illetle illetlendirdiğimizde deriyi de yün, yapağı ve kıla kıyaslamak gerekir ve ondan da yararlanmak mübah olur. Ama sizin anlattığınız illetle illetlendirdiğimizde hüküm, malul olan şeyle yani yün, yapağı ve kıllarla sınırlı olur. (Bu sebeple deriyi onlarla kıyaslayamayız ve ondan yararlanmamız mübah olmaz.)

Hakem, Abdullah b. Akîm'in şöyle dediğini rivayet etti:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَنْ لا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهابٍ وَلاعَصَبٍ) ***"Ölmüş hayvanın derisinden ve sinirlerinden yararlanmayın"***[428] şeklindeki mektubu bize okundu. Ölmüş hayvanın tabaklanmış derisinden yararlanmayı caiz görmeyenler bu rivayete dayandılar. Ölmüş hayvanın tabaklanmış derisinden yararlanmayı mübah kılan rivayetlere bu rivayetle karşı çıkmak birkaç yönden caiz olmaz.

1-Önce anlatmış olduğumuz rivayetler mütevatir haberler kapsamında olup sahih bilgi sağlamaktadırlar.

Abdullah b. Akîm'in bu rivayeti ise ahad yolla gelmiştir. Âsım b. Ali, Abdullah b. Akîm'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* (أَنْ لا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهابٍ وَلاعَصَبٍ) ***"Ölmüş hayvanın derisinden ve sinirlerinden yararlanmayın"*** diye bize mektup yazdı." RaviAbdullah b. Akîm bu rivayetinde Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* kendilerine mektup yazdığını ifade etmektedir. Bununla önceki benzer rivayetine muaraza yapmak caiz olmaz.

2-İki rivayet nakil hususunda aynı olsalar bile, mübah kılana öncelik vermek gerekir. Çünkü insanlar mübah kılanı kabul etmiş olup onu kullanmaktadırlar.

3-Abdullah b. Akîm'in bu rivayeti önce nakletmiş olduğumuz rivayetlere karşı koymasa bile tabaklanan deriden yararlanmayı haram kılan bir ifade içermemektedir. Çünkü rivayetinde (أَنْ لا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهابٍ وَلاعَصَبٍ) ölmüş hayvanın ihabından yararlanmamaktan söz edilmektedir. "İhab", tabaklanmamış deriye denir. Tabaklanan deriye ihab değil, "edîm" denir. Şu halde bu rivayette, ölmüş hayvanın tabaklanan derisini kullanmayı haram kılan bir ifade yer almamaktadır.

Ölmüş hayvan derisinin tabaklanmadan önce satılmasının caiz olduğunu söyleyen Leys b. Sa'd'ın bu görüşü, fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri görüşün tamamen dışındadır. Hiçbir fakih onun bu görüşüne katılmamıştır.

428 Ebu Davud, Sünen, Libas, 42

Ayrıca bu görüş, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَنْ لا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ وَلاعَصَبٍ) ***"Ölmüş hayvanın ihabından ve sinirlerinden yararlanmayın"*** hadîsine de ters düşmektedir. Önceki satırlarda da ifade ettiğimiz gibi hayvan derisinin tabaklanmadan önceki adı "İhab"dır. Satış da bir yararlanmadır. Bu hadisin hükmüne göre ölmüş hayvan derisinin tabaklanmadan önce satılmasının mahzurlu olması gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bir kişi çıkıp "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا حُرِّمَ مِنَ الْمَيْتَةِ أَكْلُهَا) ***"Ölmüş hayvanın sadece yenmesi haram kılındı"*** hadisi, ölmüş hayvanın satışını değil sadece yenmesini haram kılmaktadır" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Sizin görüşünüze göre bu hadis, ölmüş hayvanın sadece yenmesini haram kıldığına göre etinin satılması caiz görülebilir. Ama başka bir hadisle satış yoluyla ölmüş hayvandan yararlanmak yasaklandığına göre, derisi de eti hükmünde olduğu için, tabaklanmadan önce derinin de satılması caiz olmaz.

Bir kişi "(إِنَّمَا حُرِّمَ مِنَ الْمَيْتَةِ أَكْلُهَا) ***"Ölmüş hayvanın sadece yenmesi haram kılındı"*** hadisi sebebiyle ölmüş hayvanın sadece etini yemek haram kılınmıştır" derse, kendisine şöyle cevap verilebilir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) **"Ölmüş hayvan size haram kılındı"** ayeti sebebiyle derisini satmayı da men etmek gerekir. Çünkü ölmüş hayvanın eti ile derisinin hükmü birbirinden ayrılmış değildir. Derinin sadece tabaklanmış olanı, genel haramlık hükmünden ayrı tutularak tahsis edilmiştir.

Ayrıca Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir:

(لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ، حُرِّمَتْ عَلَيْهِمِ الشُّحُومُ، فَبَاعُوهَاوَأَكَلُوا أَثْمَانَهَا)

"Allah Yahudilere lânet etsin. İç yağı yemek kendilerine haram kılındı, ama onu satıp parasını yediler."[429]

429 Ahmed b. Hanbel. Müsned: 3/22

Ölmüş hayvanın tabaklanmadan önce derisini yemek, etini yemek gibi haramdır. Buna göre eti gibi derisini de satmak caiz değildir. Haram li aynihi olan şarap, kan v.b şeyleri satmak nasıl caiz değilse, aynı şekilde ölmüş hayvanın derisini de tabaklamadan satmak caiz değildir.

Ölmüş köpek derisi de tabaklama ile temizlenir. Bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أيُّما إهابٍ دُبِغَ فقد طَهُرَ)

"Herhangi bir deri tabaklanırsa temizlenmiş olur."[430]

(ذَكَاةُ الْأَدِيمِ دِبَاغُهُ)

"Derinin temizlenmesi, tabaklanmasıdır."[431]

Bu hadislerde köpekle diğer hayvanlar arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Mezhebimize göre normal kesimin hükmü deriye de sirayet eder. Normal şekilde kesilen hayvanın derisi de temizdir. "Köpek hayattayken necis olduğuna göre, öldükten sonra derisi tabaklama ile nasıl temizlenir?" diyen bir kimseye şöyle cevap verilebilir: Ölmüş herhangi bir hayvanın derisi necis iken tabaklamakla nasıl temizleniyorsa köpeğinki de aynı şekilde temizlenir. Çünkü derinin tabaklanması, hayvanın normal kesimi gibi olup deriyi temizler.

Domuza gelince o, normal kesimle kesilse bile derisi temiz hale gelmez. Çünkü o, şarap ve kan gibi li aynihi necis olan şeylerdendir. Normal kesim onun derisini temiz hale getirmez. Bilindiği gibi hayattayken de ondan yararlanmak caiz değildir. Ama hayattayken köpekten yararlanmak caizdir. O, li aynihi haram olan şeylerden değildir.

Doğrusunu Allah bilir.

---

430 İbn Mâce. Libas 25

431 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/476

Ölmüş Hayvanın Yağından Yararlanmak Haramdır

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ)

"Ölmüş hayvan, kan ve domuz eti size haram kılındı."[432]

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحا)

"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"[433]

Bu iki ayet, ölmüş hayvanın etini ve diğer parçalarını yemeyi haram kıldıkları gibi yağını da yemeyi haram kılmaktadırlar.

Muhammed b. İshak, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye geldiğinde ölmüş hayvanların kemiklerinden ilik çıkaranlar yanına geldiler ve şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz ölmüş hayvanların ve diğerlerinin kemiklerini toplayarak bu kemiklerden deriler ve gemiler için kullanılmak üzere ilik yağı çıkarıyoruz."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara,

(قَاتَلَاللّٰهُ الْيَهُودَ حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ فَبَاعُوهَا وَأَكَلُوا أَثْمَانَهَا)

"Allah Yahudileri kahretsin! İç yağı yemek kendilerine haram kılındı, ama onu satıp parasını yediler" diyerek onları bu işi yapmaktan menetti.[434]

---

432 Mâide, 5/3
433 En'âm, 6/145
434 Ebu Ya'lâ el Musıli, Müsned: 4/146

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yüce Allah'ın, ölmüş hayvanın yağını yemeyi haram kıldığı gibi satışını da mutlak surette haram kıldığını bildirmişti.

İbn Cüreyc'in rivayetine göre Atâ, ölmüş hayvanların yağıyla gemilerin dış kısmını yağlar imiş. Bu, şaz bir görüştür. Çünkü bu yağı kullanmanın haramlığı hadisle bildirilmiştir. Ayetin zahirî anlamı da bu yağı kullanmayı yasaklamaktadır.

Farenin Yağ İçinde Ölmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ)

"Ölmüş hayvan size haram kılındı"

Bu ayet, ölen hayvanın kendisinin haram olmasını gerektirmekte, ama öldüğü yeri haram kılmasını gerektirmemektedir. Ölen hayvanın bulunduğu ortama ölü veya leş denmez. Ayetteki haramlık kelimesi hayvanın öldüğü ortam hakkında bir hüküm getirmemektedir. Ancak ölen hayvanın yenmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti ile haram kılınmıştır.

Mesela Zühri, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bu hususta şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yağ içine düşen fare hakkında ne yapılması gerektiği kendisine sorulduğunda, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

(إِنْ كَانَجَامِدًا فَأَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَإِنْ كَانَ مَائِعًا فَلا تَقْرَبُوهُ)

"Yağ katı ise fareyi ve çevresindeki yağı atın. Yağ sıvı ise ona yaklaşmayın."[435]

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

435 Ahmed. b. Hanbel, Müsned: 7/364

Zühri, Meymune *radıyallahu anh* validemizden şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Bir fare yağın içine düşüp öldü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onu ve çevresindeki yağı atın. Sonra kalanı yeyin"***[436] buyurdu.

Necis Yağdan Yeme Hariç Yararlanmak ve Necis Olduğunu Söyleyerek Satmak Caizdir

Abdulcebbar b. Ömer, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* kendisine şunu anlattığını rivayet etti:

Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanındayken bir adam geldi. Yağın içine düşen bir fare hakkında soru sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Yağ katı mıydı?"*** diye sordu. Adam "Evet" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Fareyi ve çevresindeki yağı atın. Kalan yağınızı yeyin."*** Sonra "Ey Allah'ın Resûlü! Yağ sıvı idi" demeleri üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ondan yararlanın, ama yemeyin."***[437]

Görüldüğü gibi Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yeme dışında necis yağdan her türlü yararlanılabileceğini ifade etmiştir. Bu da onu satmanın caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü satmak da ondan bir çeşit yararlanmadır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yeme dışındaki yararlanma çeşitleri arasında herhangi bir ayrım yapmamıştır.

Abdullah b. Ömer, Ebu Said el-Hudri ve Ebu Musa el-Eş'ari'nin -Allah hepsinden razı olsun- ve selef ulemasının son kuşağında yeralan Hasan'ın (rahimehullah), yeme dışında necis yağdan yararlanmayı caiz gördükleri rivayet edilmiştir.

Ebu Musa *radıyallahu anh*, "Necis yağı satın, ama yemeyin" demiştir. Kandilde yakarak aydınlanma, deri tabaklama ve benzeri işlerde necis yağdan yararlanmayı caiz görmeyen bir fakihin bulunduğunu bilmiyoruz.

---

436 Ebu Davud, Sünen, Et'ime, 47

437 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/594

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerine göre, necis olduğunu müşteriye söyleyerek necis yağı satmak caizdir.

Anlatıldığına göre İmam Şafiî, necis yağın satılmasını değil, ama kandilde yakarak aydınlanma şeklinde ondan yararlanmayı caiz görmüştür.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği bir hadiste, herhangi bir kısıtlamaya gitmeksizin necis yağdan her türlü yararlanılabileceği belirtilmiştir. Bu da yeme dışında necis yağdan yararlanmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Merkep ve katır gibi kendisinden yararlanmanın caiz olduğu şeylerin satışının caiz oluşu gibi, necis yağın da satışı caizdir. Zira bu şeylerin satışına mani bir hak mevcut değildir. Çünkü bunlar, kendisinden yararlanılması caiz olan şeylerdir. Kaldı ki necis olan yağ, li aynihi haram olan şeylerden de değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ümmü veled veya müdebber olan cariyeden yararlanmak caiz ise de bunları satmak caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anlattıklarımıza bakılırsa itirazınızda haklı olmadığınız anlaşılacaktır. Çünkü biz, kendisinden yararlanılması caiz olan şeyleri satmaya mani bir hak bulunmadığını söylemiştik. Necis yağın yenmesinin haram kılınması, yeme dışında kendisinden yararlanılan bir şey olması cihetiyle onun satışının caiz olmasına engel teşkil etmez. Dolayısıyla satılmasına mani bir hak mevcut değildir. Müdebber ile ümmü veled cariyeye gelince, bunların azad edilme hakları doğmuştur. Satılmalarını caiz görme durumunda bu hakları iptal edilmiş olacaktır. Bundan dolayı kendilerinden her türlü yararlanma caiz olmakla birlikte satılmaları mutlak olarak yasaklanmıştır. Fukahaya göre bu, ölmüş hayvan kemiğinden elde edilen ilik yağının konumunda değildir. Çünkü o, ölmüş hayvanın eti gibi li aynihi haram olan bir şeydir. Ondan yararlanmanın her türlüsü yasaklanmıştır. İçine fare düşen sıvı şeyler, li aynihi haramlardan değildir. Ölü hayvanla bir arada bulunduğu için sadece yenmesi haram kılınmıştır. Yeme dışında kendisinden her türlü yararlanılabilir. Dolayısıyla satılması; merkep, katır, köpek ve benzeri kendisinden yararlanılması caiz olan şeylerin satışı gibi caizdir. Ancak yenilmesi caiz değildir. Aynı şekilde kölelerin de kendilerinden yararlanmak caiz olduğu gibi, onların satılmaları da caizdir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, katı yağın içine düşen farenin ve çevresindeki yağın atılmasını emretmesi iki manaya delalet etmektedir. Bunlardan biri şudur: Kendisi necis olan bir şey kendisine bitişen şeyleri de necis hale getirir. Mesela fare, içine düştüğü katı yağın kendisine bitişen kısmını necis hale getirir. Ama kendisi aslî necis olmadığı halde aslî necis olan bir şeye bitişik olan bir şeye bitişen başka nesneler necis hale gelmezler. Mesela fareye temas eden katı yağın bitişiğindeki diğer yağlar necis hale gelmezler. Şayet gelselerdi, o zaman farenin içine düştüğü katı yağ küpündeki yağların tamamı necis hale gelirdi. Bu, sünnetle sabit olan bir kuraldır. Bütün bunlar, necasetin muğallaza ve muhaffefe gibi mertebeleri değişik mertebeleri bulunduğuna ve bu mertebelerin aynı seviyede olmadığına delalet etmektedir. İşte bu sebeple muğallaza dediğimiz ağır necasetlerde bir dirhemden fazlası, muhaffefe dediğimiz necasetlerde ise bundan daha fazlası muafiyet kapsamı dışına çıkmaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Kuşun Tencereye Düşüp Ölmesi

Ebu Cafer et-Tahavi, Ali b. Mushir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ben Ebu Hanife'nin (rahimehullah) yanındayken İbn Mübarek, Horasan'dan bir heyetle birlikte oraya geldi.

Ebu Hanife'ye şöyle bir soru sordu: "Bir adam tenceresini ocağa koymuş. Tencerede etli bir çorba pişiriyormuş. O esnada uçmakta olan bir kuş tencerenin içine düşüp ölmüş. Bu mesele hakkında ne dersiniz?"

Ebu Hanife yanındaki fakih arkadaşlarına, "Bu mesele hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

Onlar da İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konudaki bir rivayetine dayanarak tenceredeki etin yıkandıktan sonra yenilebileceğini, çorbanınsa dökülmesi gerektiğini söylediler.

Bunun üzerine Ebu Hanife, İbn Mübarek'e şöyle dedi: "Ben de aynı şeyi söylüyorum. Yalnız şunu da söylemeliyim ki, şayet kuş çorbanın

kaynamadığı ve sâkinleştiği anda tencereye düşmüşse dediğimiz gibi içindeki et yıkanarak yenilebilir. Ama çorbanın dökülmesi gerekir. Lâkin çorba kaynamaktayken kuş içine düşmüş ise o zaman ne et ne de çorba yenilir."

İbn Mübarek, "Neden?" diye sorunca Ebu Hanife şöyle bir açıklamada bulundu: "Çorba kaynamaktayken kuş tencereye düşüp ölürse, leşi çorbanın etine nüfuz eder. Ama kaynamadığı ve sâkinleştiği sırada tencereye düşüp ölürse çorbanın etini kirletmiş olur."

Bu cevabı alan İbn Mübarek, başparmağıyla işaret parmağının uçlarını birleştirerek Farsça "Haza zerrin", yani "Altınlanmış bir cevap" dedi.

İbn Mübarek, Hasan'ın da aynı mesele hakkında böyle bir cevap verdiğini rivayet etmiştir. Yalnız Ebu Hanife çorbanın kaynamasıyla sakinleştiği anları birbirinden ayırarak farklı bir cevap vermiştir. Bu da Hasan ile kendisinin cevapları arasında apaçık bir fark bulunduğunu göstermektedir.

İçinde et pişirilmekte olan bir tencereye düşüp ölen tavuğun hükmü konusunda İbn Vehb, İmam Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "O tenceredeki yemeyi uygun görmem. Çünkü tavuğun leşi tenceredeki yemeğe karışmıştır.

Evzai, o tenceredeki etin yıkanıp yenilebileceğini söylemiştir.

Leys b. Sa'd, "tenceredeki et, defalarca yıkanıp üzerindeki pislik tamamen giderilinceye kadar ateşte kaynatılmadıkça yenilemez" demiştir.

İçinde et çorbası pişirilmekte olan tencereye uçan bir kuşun düşüp ölmesi meselesiyle ilgili olarak İbn Mübarek, Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tenceredeki çorba dökülür. Etler de yenir." İbn Mübarek bu rivayette tencerenin kaynama veya sükûnet halinde olmasından sözetmemiştir.

Muhammed b. Sevban, Saib b. Hibban'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Tencerede et pişiriyordum. Bir tavuk gelip tencerenin içine düştü. Etle birlikte kendisi de pişti. Durumu İbn Abbas'a *radıyallahu anh* anlattım. Bana

şöyle cevap verdi: "Tavuğu at. Çorbayı dök. Eti de ye. Eğer yemekten tiksinirsen bir iki parçasını bana gönder."

Bu rivayette çorbanın kaynama halinden bahsedilmemektedir. Zira olabilir ki tavuk, kaynama sona erdikten sonra ve henüz çorba sıcak iken tencerenin içine düşüp pişmiştir.

Doğrusunu Allah bilir.

Ölü Hayvandan Elde Edilen Süt ve Peynir Mayası

Ebu Hanife dedi ki: "Ölü hayvandan elde edilen süt ve peynir mayası temizdir. Bunlar necis değildirler."

Ebu Yusuf, Muhammed ve Sevri dediler ki: "Ölü hayvandan elde edilen sütün içilmesi mekruhtur. Çünkü bu süt, necis bir mahalden çıkmaktadır. Eğer sıvı ise peynir mayası da necistir. Ama katı ise kullanılmasında bir sakınca yoktur."

Ölü tavuktan elde edilen yumurtanın yenilmesinde bir sakınca olmadığını bütün fakihler söylemişlerdir.

Mâlik, Abdullah b. Hasan ve Şafiî, ölü hayvanın memesindeki sütün helal olmadığını söylemişlerdir.

Leys b. Sa'd, "ölü tavuktan çıkan yumurta yenilmez" demiştir.

Abdullah b. Hasan, "bunun yenmesine ruhsat vermek hoşuma gitmez" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ölen hayvanın sütüne ölüm hükmünün sirayet etmesi mümkün değildir. Çünkü onda hayat yoktur. Hayvan canlıyken kendisinden alınan sütün içilmesinin helal olması da buna delalet etmektedir. Eğer süte hayvanın ölümünün hükmü sirayet etseydi, hayvan boğazlanmadan diğer organlarını yemek helal olmadığı gibi sütünü içmek de helal olmazdı.

(نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ)

"Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz."[438]

Bu ayet bütün sütler için genel bir hüküm ifade etmektedir. Bu da iki şeyi gerekli kılmaktadır:

1-Süt ölmez ve koyunun ölümü onu haram kılmaz.

2-Koyunun ölümü sebebiyle süt, necis hale gelmez ve bu süt, ölü bir kaba konulan süte benzemez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölmüş hayvanın sütü ile canlı koyundan sağılan sonra da necis bir kaba konulan süt ve ölü hayvanın memesinde duran süt arasında ne fark vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

Aralarındaki fark şudur: Hayvanın üreme organı, doğum sırasında içinden geçen yavruyu necis kılmaz. Bunun delili de Müslümanların, içindeki damar ve kanla birlikte eti yıkayıp temizlemeden yemeyi caiz görme hususunda ittifak etmiş olmalarıdır. Bu da üreme organının, doğum sırasında içinden geçen yavruyu necis kılmadığına delalet etmektedir.

İtirazın sahibine karşı ileri sürülecek başka bir delil de şudur:

(مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ)

"Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt..."

438 Nahl, 16/66

Bu ayet, iki yönlü bir delalette bulunmaktadır:

1-Birincisini bu meselenin başında, canlı hayvanın sütü ile ölü hayvanın sütünden bahsederken anlatmıştık.

2-İkincisi ise, ayet-i kerime sütün hayvanın bedenindeki kanla fışkı arasından çıktığını haber vermektedir. Bilindiği gibi bu iki nesne de necistir. Ama aralarından akıp gelen süt temizdir. Hayvandaki üreme mekanizmasından, kan ile fışkı arasıından süzülüp gelmesi onu necis hale getirmemektedir. Ölü hayvanın memesinde durması da sütü necis hale getirmez." Buna Şüreyk'in İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* yapmış olduğu şu rivayet delalet etmektedir:

Taif gazvesinde Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* biraz peynir getirildi. Peynir o kadar sertti ki ona sopayla vurup parçalıyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o peynirin nerede yapıldığını sordu. Fars diyarında yapıldığını söylediler. ***"Üzerine besmele çekip yeyin"*** buyurdu.[439]

Bilindiği gibi o zamanlar Fars diyarında Mecusiler yaşamaktaydı. Mecusilerin kestikleri hayvanlar leştir. O peynir de bu leşlerden elde edilen peynir mayasıyla yapılmıştı. Bu rivayet, ölmüş hayvandan elde edilen mayanın temiz olduğunu ispatlamaktadır.

Kasım b. Hakîm, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zevcesi Meymune'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* peyniri sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(ضَعِي السِّكِّينَ وَاذْكُرِي اللَّهَ وَكُلِيهِ)

"Üzerine bıçağı koy. Besmele çek ve ye."[440]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste her türlü peyniri yemeyi mübah kılmış, ölü hayvandan elde edilen maya ile başka mayalardan yapılan peynir arasında bir ayrım yapmamıştır.

439 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/303

440 Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Bezzaz, Kitabu'l-Fevaid el-Ğeylaniyat, s. 580

Allah Teâlâ hepsinden razı olsun Ali, Ömer, Selman, Aişe, İbn Ömer, Talha b. Ubeydullah, Ümmü Seleme ve Hasan b. Ali'nin, ölü hayvandan elde edilen maya ile yapılan peyniri yemenin mübah olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir. Bu rivayet, ölü hayvandan elde edilmiş olsa bile peynir mayasının temiz olduğuna delalet etmektedir.

Buraya kadar anlattıklarımızla ölmüş hayvandan da elde edilmiş olsa peynir mayasının temiz olduğu ispatlandığına göre ölmüş hayvanın sütü ve mayasının temizliği de ispatlanmış oldu. Ölü tavuktan çıkan yumurtanın da aynı hükme tabi olması gerekir. Canlı tavuktan elde edilen yumurta temiz olup yenilmesi caiz olduğuna göre öldükten sonra da ondan elde edilen yumurtanın temiz ve yenmesi caiz olmalıdır. Yumurta eğer tavuğun kesilmesine bağlı olarak yenmesi helal olan bir şey olsaydı, tavuk kesilmeden yumurtası diğer organları gibi yenilemezdi. Yenmesi mübah olması için tavuğun kesilmesi şart olan kısımlar, tavuk kesilmeden yenilemez. (Ama yumurta böyle olmayıp, tavuk canlıyken de elde edildiğinde yenilmesi helal olmaktadır.)

Ölmüş Hayvanın Kıl, Yün ve Kürkü ile Yırtıcı Hayvanların Derisi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Muhammed b. Salih ve Ubeydullah b. Hasan dediler ki: "Ölmüş hayvanın kemiklerinden yararlanmak caizdir. Ölmüş hayvanın kılından ve yününden yararlanmakta sakınca yoktur. Hayvan ölünce kılı ve yünü ölmüş sayılmaz. Çünkü o hayattayken de bunlar kırkılarak üzerinden alınabilmektedir."

Leys dedi ki: "Ölmüş hayvanın sinirlerinden yararlanmak caiz değildir. Ama boynuzundan ve toynuğundan yararlanmakta sakınca görmem. Ölmüş hayvanın kemiklerinden, kılından ve yününden yararlanmakta bir sakınca yoktur."

Abdulbaki b. Kani, Ümmü Seleme *radıyallahu anh* validemizin şöyle dediğini rivayet etti: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(لا بأس بمسك الميتة إذا دبغ، ولا بأس بصوفها وشعرها وقرنها إذا غسل بالماء)

"Ölmüş hayvanın tabaklanan derisinden yararlanmakta sakınca yoktur. Suyla yıkandığı takdirde yününden, kılından ve boynuzundan da yararlanmakta sakınca yoktur."

Abdulbaki b. Kani, Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın şöyle dediğini rivayet etti: Babamın bana anlattığına göre kendisi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanındayken bir adam, hayvan derisinden yapılan kürk ve uzun yenli kürkler giyerek namaz kılmanın caiz olup olmadığını sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona şöyle cevap vermişti:

(وقى الدباغ عنكم)

"Tabaklama sizi derinin necisliğinden korudu."

Yahya el Hammani, Selman-ı Farisi'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini etti: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ölmüş hayvandan elde edilen kürk, peynir ve yağın hükmü soruldu. Şöyle cevap verdi:

(الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ، فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ)

"Helal, Yüce Allah'ın Kur'an'da helal kıldığı şeylerdir. Haram da Yüce Allah'ın Kur'an'da haram kıldığı şeylerdir. Susup hakkında bir şey söylemedikleri ise muaftır."[441]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerde ölü hayvanın kıl, yün ve peynirinin mübah olduğuna iki yönden delalet vardır:

441 İbn Mâce, Et'ime, 60

1-Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği ve ölü hayvanın kılı ile yününün mübah olduğunu açıkça ifade eden hadis.İbn Ebi Leyla'nın rivayet ettiği ve ölü hayvanların derisinden yapılan kürklerle uzun yenli kürklerin mübah olduğunu ifade eden hadis.

2-Selman-ı Farisi'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği ve ölü hayvandan elde edilen yağ, peynir ve derisinden yapılan kürkün helal olduğunu bildiren hadis. Bu hadiste de anılan şeylerin mübahlığına iki yönden delalet vardır:

a-Anılan şeyler haram olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların hükmünü soran kimseye bunların haram olduğunu söylerdi.

b-Helal veya haram olduğu söylenmeyen şeyler mübahtır. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, ***"Yüce Allah'ın susup hakkında bir şey söylemedikleri ise muaftır"*** buyurmuştur.

Ölü hayvanın kılı ile yününün haram olduğuna dair Kur'an-ı Kerim'de bir ayet yoktur. Aksine bunların mübah olmasını gerektiren şu ayetler vardır:

(وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ)

"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır."[442]

Ayette geçen (دِفْءٌ) kelimesi, kendisiyle ısınılan hayvanın kıl, yün ve yapağısı demektir. Bu da hem canlı hem de ölü hayvandan alınan bu şeylerin mübah olmasını gerektirir.

Başka bir ayet-i kerimede de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ)

"Hayvanların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi."[443]

442 Nahl, 16/5
443 Nahl, 16/80

Bu ayette yün, yapağı ve kıllarından yararlanılacak hayvanların normal şekilde boğazlanmışı ile kendiliğinden ölüp leş haline geleni arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiştir.

Ölmüş hayvandan alınan kıl, yün ve yapağıyı haram sayanlar, **"Ölmüş hayvan size haram kılındı"**[444] ayetine dayanarak şöyle bir itirazda bulunmaktadırlar: "Ayetteki haramlık hükmü, ölmüş hayvanın bütün parçalarını kapsar. Yün, kıl, kemik ve benzeri şeyler hayvanın parçaları olduğuna göre, ayetin bunların tamamını haram kılması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin haramlığını kastettiği şeyler, yenilebilir olan nesnelerdir. Bunun delili de şu ayet-i kerimedir:

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ)

"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"[445]

Bu ayette haramlık hükmünün, yenilebilir şeylerle sınırlı olduğu haber verilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (إِنَّمَا حُرِّمَ لَحْمُها) ***"Sadece eti haram kılındı"***[446] buyurmuş, başka bir hadiste de (إِنَّما حُرِّمَ أَكْلُها) ***"Sadece yenmesi haram kılındı"***[447] buyurmuştur.

Bu hadislerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah'ın ölmüş hayvanı haram kılmadaki maksadını açıklamış olmaktadır. Kıl, yün, kemik ve benzeri anlatmış olduğumuz şeyler, yenilir nesnelerden olmadığına göre, ayetteki haramlık hükmü bunları kapsamaz.

Ölmüş hayvanın tabaklanan derisini konuyla ilgili rivayetlere dayanarak genel haramlık hükmünden ayırarak tahsis edip mübah saydığımıza göre, bu durumdaki hayvanın kıl, yün ve yenilmeyen kısımlarını da önceki

444 Mâide, 5/3
445 En'âm, 6/145
446 Bkz: Muslim, Hayz, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/365
447 Bkz: Muslim, Hayz, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/365

sayfalarda naklettiğimiz rivayetler dolayısıyla genel haramlık hükmünden ayırarak tahsis etmemiz gerekir. Ölmüş hayvanın kıl ve yününün mübahlığına delalet eden delillerden biri şudur: Ölmüş hayvanın derisi tabaklama ile yenilir şeyler kapsamından çıkıp mübah olduğuna göre, kıl, yün ve benzeri yenilmeyen şeylerin de aynı şekilde mübah olması gerekir.

Ölmüş hayvanın kıl ve yününün mübahlığına delalet eden başka bir delil de şudur: Ölmüş hayvanın derisinden yararlanmanın mübah olduğunu bildiren rivayetlerde, üzerindeki kıl veya yünlerin tıraş edilmesinden sonra bu derilerden yararlanılabileceği söylenmemektedir. Aksine herhangi bir kayıt konulmaksızın bu derilerden yararlanılabileceği ifade edilmektedir. Bu da ölmüş hayvanın derisi üzerindeki kıl ve yünden yararlanmanın mübah olmasını gerektirir. Yünde ve kılda haramlık sabit olsaydı, deride hayvanın cansız parçalarının mutlaka bulunduğunu ve hayvanın ölüm hükmünün bu parçalara sirayet etmeyeceğini bildiği için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu mutlaka açıklardı. Kırkıldığında hayvanın acı hisstmemesi, kılda hayat bulunmadığını göstermektedir. Şayet hayat bulunsaydı, diğer organları kesildiğinde acı hissettiği gibi, kılı kırkıldığında da acı hissederdi. Bu da kıl, yün, kemik, boynuz, toynuk, tırnak ve tüyde hayat bulunmadığına delalet etmektedir. Hayvanın ölmesinin hükmü bu nesnelere ve de kıl ile yüne sirayet etmez. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir: ***"Canlıyken hayvandan kesilip koparılan şey leştir."***[448]

Kıl ve yün kırkılarak hayvandan ayrıldığında ölüm hükmü kendilerine sirayet etmemekte ve dolayısıyla leş sayılmamaktadır. Şayet ölüm hükmü bunlara sirayet etseydi, diğer organlarının helal olması için hayvanın normal biçimde boğazlanması gerektiği gibi bunların da helal olması için hayvanın normal biçimde boğazlanması gerekecekti. Bu da kıla ve yüne ölüm hükmünün sirayet etmediğini ve helal olmaları için hayvanın boğazlanmasına ihtiyaç olmadığını göstermektedir.

Ölmüş hayvanın kılı ile yününün mübah olduğu Hasan, Muhammed b. Sirin, Said b. Müseyyeb ve İbrahim en-Nehâi'den rivayet edilmiştir.

448 Ebu Davud, Sünen, Sayd, 3

Ölmüş hayvanın kılı ile yününün ve fil kemiklerinin kullanılmasının mekruh olduğu Atâ b. Ebi Rebah'tan rivayet edilmiştir. Tavus b. Keysan'ın, fil kemiklerinin kullanılmasını mekruh gördüğü rivayet edilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radıyallahu anh* bir adamın üzerinde kürk görünce, "Şu kürkün elde edildiği hayvanın normal biçimde boğazlanmış olduğunu bilseydim, benim de böyle bir kürküm olsun isterdim" demiştir.

Enes'in *radıyallahu anh* rivayetine göre Hz. Ömer *radıyallahu anh* bir adamın üzerinde tilki derisinden üretilmiş bir bornoz görünce onu üzerinden çekip almış ve "Ne biliyorsun, bu derinin kendisinden alındığı hayvan belki de normal biçimde boğazlanmış değildir?" demiştir.

Yırtıcı hayvanların derisinin hükmü hakkında farklı görüş ortaya konulmuştur. Fakihlerin bir kısmı bunu mekruh görmüşlerdir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ile adı geçen sahabe ve tabiin mübah görmüşlerdir.

Yırtıcı hayvanların derisinden yararlanmanın mübah olduğu görüşünü Atâ, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*; Ebu Zübeyr, Cabir'den *radıyallahu anh*; Mutarrif de Ammar'dan rivayet etmiştir.

Ali b. Hüseyin, Hasan, İbrahim, Dahhâk ve İbn Sirin, yırtıcı hayvanların derilerinden yararlanmada sakınca olmadığını söylemişlerdir. Yırtıcı hayvanın derisinin tabaklanmasının, onu normal biçimde boğazlanan hayvanın derisi gibi temiz hale getirdiğini Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* söylediği Atâ tarafından rivayet edilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Katade'nin Ebu Melih'ten yaptığı rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yırtıcı hayvanların derilerinin kullanılmasını yasaklamıştır."

Yine Katade'nin Ebu Şeyh el-Henai'den yaptığı rivayete göre Muaviye, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bir gruba şöyle demiştir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kaplan derisinden yapılan eğerler üzerine binilmesini yasakladığını biliyorsunuz değil mi?" Onun bu sorusuna sahabiler, "Evet" cevabını vermişlerdi.[449]

449 Ahmed, Müsned: 4/95

İlim ehli kimseler bu iki hadisin manası üzerinde tartışmışlardır. Bazıları bunun haram kılma anlamında bir yasaklama olduğunu söylemişlerdir. Diğerleri ise bunun mekruh kılma ve acemlerin kılığına bürünme anlamında bir yasaklama olduğunu söylemişlerdir.

Ebu İshak'ın Hz. Ali'den *radıyallahu anh* yaptığı şu rivayette olduğu gibi: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, altın yüzük kullanmayı, ipek çizgili keten elbise ve kırmızı renkli elbise giymeyi yasakladı."***[450]

Yırtıcı hayvanların derilerinden yapılan giysileri giymenin ve onlardan yararlanmanın mübah olduğuna dair sahabeden gelen rivayetler, bu konudaki yasaklamanın (haramlık anlamında değil de) mekruhluk ve Acemlerin kılığına bürünme anlamındaki bir yasaklama olduğuna delalet etmektedir. Yırtıcı hayvanların derisinden yapılan kürkü giymenin ve bu derilerden yararlanmanın mübah olduğuna dair Selman *radıyallahu anh* ile diğerlerinin rivayeti önceki sayfalarda geçmişti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (أيّما إهاب دُبِغَ فقد طَهُرَ) ***"Herhangi bir deri tabaklanırsa temizlenmiş olur"***[451] ve (ذَكَاةُ الأَدِيمِ دِبَاغُهُ) ***"Derinin temizlenmesi, tabaklanmasıdır"***[452] hadisleri, yırtıcı hayvanların ve diğerlerinin derisi hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Bu da yırtıcı hayvanların derisini kullanmanın bunların necis oluşlarından değil, mekruhluk ve Acemlerin kılığına bürünmenin hoş karşılanmaması dolayısıyla yasaklandığına delalet etmektedir.

Kanın Haram Kılınması

(إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ)

"Allah, size ancak leşi ve kanı haram kıldı."[453]

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ)

"Ölmüş hayvan, kan, size haram kılındı."[454]

450 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/311
451 İbn Mâce. Libas 25
452 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/476
453 Bakara, 2/173
454 Mâide, 5/3

Kanın haram kılınışı hakkında bu iki ayetten başka bir şey gelmiş olmasaydı bile, bunların sadece ikisi, her çeşit kanın azının ve çoğunun haram kılınmasını gerektirmeye yeterdi.

Konuyla ilgili başka bir ayet de şudur:

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا)

"De ki: Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum." [455]

Bu ayet, kanın hepsi değil de akar durumda olanının haram olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayetteki (اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ifadesi, haramlık hükmünün akar haldeki kana mahsustur. Ama konunun başında geçen diğer iki ayetteki ifadeler, genel olarak her türlü kanı haram kılmaktadır. Böyle olunca genel haramlık hükmünü icra ederek kanın her türlüsünün haram sayılması gerekmektedir. Çünkü o iki ayette kanın bir çeşidini haramlıkta diğerlerinden ayırmayı gerektiren bir tahsis ifadesi bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ifadesi, akan kan dışındaki kanların haram olmadığını bildirmek için gelmiştir. Zira

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا)

455 En'âm, 6/145

"De ki: Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum."

Durum bu anlattığımız gibi olduğuna göre; (اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ) **"Allah, size ancak leşi ve kanı haram kıldı"**[456] ayeti, ya (اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ifadesinden sonra ya da onunla beraber inmiş olabilir. Her iki ayetin iniş tarihini bilmediğimize göre, ikisinin birlikte indiğine hükmetmemiz gerekir. Bu takdirde kanın, ancak akar nitelikte olanının haramlığı sabit olmaktadır.

Ebu'l Kasım Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi, İkrime'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"(اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ayeti inmiş olmasaydı, Müslümanlarda Yahudilerin yaptığı gibi damarlardaki kanın peşine düşerlerdi."

Abdullah b. Muhammed dedi ki: Hasan, (اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ayetiyle ilgili olarak Katade'nin şöyle dediğini bize nakletti:

"Kanın ancak akar halde olanı haram kılındı. Kendisine kan bulaşmış olan ete gelince, onu yemekte sakınca yoktur."

Kasım b. Muhammed, hayvanın kesilen boğazında ve etindeki kan bulaşığının hükmü sorulduğunda Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle cevap verdiğini rivayet etmiştir: *"Allah, sadece akan kanı tüketmeyi yasaklamıştır."*

Damarlarında kan kalıntısı bulunan eti yemenin helalliği hususunda fakihler arasında görüş farklılığı bulunmamaktadır. Çünkü bu, akan kan değildir. Bilindiği gibi üzerine su döküldüğünde bu kan kalıntıları ortaya çıkar. Akıcı olmadıklarından dolayı bu kalıntılar haram değildir.

Bu anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre bit, pire ve karasineğin kanı da necis değildir. Balığın kanının da necis olmadığını, çünkü onun kanıyla birlikte yenilebildiğini söylemişlerdir.

456 En'âm, 6/145

Mâlik, "Fazla miktarda olması durumunda pirenin (elbiseye veya bedene bulaşan) kanının yıkanması gerekir. Karasineğin ve balığın kanının yıkanması gerekir" demiştir.

Şafiî, "Abdest alınacak su, içine kan, sidik ve benzeri bir necaset düşmedikçe necis hale gelmez" demiştir. Şafiî, burada kan derken bütün kanları kastetmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ) **"Ölmüş hayvan, kan, size haram kılındı"** ve (اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ayetleri, akan bir kan olduğu için balığın kanının da haram sayılmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Balığın kanı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi ile tahsis edilerek haramlık hükmünden ayrılmıştır:

(أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ اَلسَّمَكُ وَالْجَرَادُ) ***"İki ölü ve iki kan bize helal kılındı: Balık ve çekirge."***

Kanını akıtmadan balığı yemenin mübah oluşu hususunda Müslümanlar bu rivayeti hüsn-ü kabul ile karşılamışlardır. Şu halde kanın haram olduğunu bildiren ayetin haramlık hükmünden balığın kanını bu hadise dayanarak tahsis edip haramlığın dışında tutmak gerekmektedir. Şayet (balığın) kanı, dinen mahzurlu olsaydı, vücutlarında kan bulunan koyun ve diğer hayvanlar gibi normal şekilde boğazlanmadan balığın yenmesi helal olmazdı.

Doğrusunu Allah bilir.

Domuzun Haram Kılınması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ)

"Allah, size ancak leş, kan ve domuz etini haram kıldı."[457]

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ)

457 Bakara, 2/173

"Ölmüş hayvan, kan ve domuz eti size haram kılındı."[458]

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ)

"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan ve domuz etinden başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"[459]

Bu ayetlerde domuzun eti, açık ve net bir şekilde haram kılınmıştır. Ümmet, bu ayetlerin indirilişini nasıl bilip anlamış ise, manasını ve te'vilini de öyle anlamıştır. Ayetlerde her ne kadar özel olarak etinden sözedilmiş ise de aslında domuzun bütün kısımları kastedilmiştir. Özel olarak etinden söz edilmiştir. Çünkü en fazla yararlanılacak olan yeri etidir. Ondan en çok elde edilmek istenen şey de etidir. Mesela hacc veya umre ihramındaki kimsenin av hayvanını öldürmesi haram kılınmıştır.[460] Ama avla ilgili fillerin tamamını yapmaması kastedilmiştir. Ayette "öldürme" kelimesi kullanılmıştır. Çünkü avlanmanın nihai amacı yakalanan hayvanı öldürmektir.

Örnek olarak vereceğimiz başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ)

"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[461]

Cuma saatinde özel olarak alışverişin bırakılması emredilmiştir. Çünkü insanlar, en çok alışverişten elde edecekleri menfaatleri elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Ayette kastedilen mana, insanı Cuma namazından alıkoyan her türlü işin bırakılması olduğu halde, namazdan alıkoyacak işlerle

458 Mâide,5/3
459 En'âm, 6/145
460 Mâide, 5/95
461 Cum'a, 62/9

meşgul olma yasağını vurgulamak için özel alışverişin bırakılması emredilmiştir. Aynı şekilde domuzun her tarafının haram kılındığına vurgu yapmak için, özel olarak etinin haram olduğu bildirilmiştir ki, insanlar onun diğer kısımlarını da tüketmekten uzak dursunlar. Bu da her ne kadar nass onun etinin haram olduğunu bildirmekteyse de, her tarafının haram kılınmış olduğuna delalet etmektedir.

Fakihler, domuzun kılından yararlanmanın caiz olup olmadığı konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Muhammed, deri dikiminde domuz kılından yararlanmanın caiz olduğunu söylediler.

Ebu Yusuf, "Onunla deri dikmeyi mekruh görüyorum" dedi. Ama Ebu Yusuf'un bunu mübah gördüğü de rivayet edilmiştir.

Evzai, "Domuz kılıyla dikiş yapılmasında sakınca yoktur. Saracın domuz kılını satın alması caiz, ama satması caiz değildir''dedi.

Şafiî, "Domuzun kılından yararlanmak caiz değildir" dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Açıkladığımız gibi, Kur'an-ı Kerim'de domuzun eti açık ve net olarak kılınmakla tümünün haramlığına vurgu yapmak amaçlanmıştır. Buna göre diyebiliriz ki, haramlık onun kılını ve her tarafını kapsamaktadır.

Bunun yanında şunu da diyebiliriz: Haramlık, onun bedeninden koparıldığında acı duymayacağı (kıl ve benzeri şeylerde değil) hayat bulunan parçalarındadır. Kılında hayat bulunmadığına göre kıl, onun vücudunun bir parçası sayılmaz. Ölmüş hayvanın kılından bahsederken anlattığımız gibi, haramlık hükmü domuzun kılına sirayet etmez. Kıl konusunda ölmüş hayvanla normal şekilde boğazlanmış hayvan aynı hükme tabidir. Şu kadar var ki mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinden domuz kılından yararlanmayı mübah görenler, bunu istihsan kuralı uyarınca caiz gördüklerini söylemişlerdir. Bu da o fakihlere göre, üzerindeki kılları da dâhil olmak üzere haramlığın, domuzun tamamını kapsadığına delalet etmektedir. Bu fakihler, domuz kılının alım satımına cevaz vermeyip sadece deri dikiminde ondan yararlanılmasına istihsanen cevaz vermişlerdir. Çünkü bunlar, Müslüman-

ların ve ilim ehlinin, ayakkabı imalatçılarının domuz kılını deri dikiminde kullanmalarına itiraz etmediklerini ve ses çıkarmadıklarını görmüşlerdir. Bu da bu fakihler nezdinde domuz kılından yararlanmanın caizliği konusunda selefin bir icması haline gelmiştir.

Halkın yaptığı bir işe selefin itiraz etmeyip ses çıkarmaması, bu fakihlere göre o işin mübah sayılmasını gerektirmektedir. Buna örnek olarak selef uleması belli bir ücret vermek, belli miktarda su kullanmak, belli bir süre içeride kalmak gibi şartlar ileri sürmeksizin hamama girip yıkanmanın mübah olduğunu söylemişlerdir. Bu uygulama, selef uleması zamanında yaygın idi ve bu uygulamayı yapanlar hiç de yadırganmıyordu. Böylece bu, onların yaptığı bir icma haline gelmişti. Aynı şekilde istisna dediğimiz sipariş verme akdini de insanlar yaptıkları için caiz görmüşlerdir. Selef ulemasının tamamı buna ses çıkarmamış ve itiraz etmemişti. Bu da istisna-akdinin caizliğine bir delil olmuştu. Bu konuda verilecek çok örnek vardır.

Deniz domuzunun hükmü hakkında fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri deniz domuzunun yenilmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir.

Mâlik, İbn Ebi Leyla, Şafiî ve Evzai, denizde yaşayan her çeşit hayvanı yemekte sakınca olmadığını söylemişlerdir. Şafiî, deniz domuzunun yenilmesinde bir sakınca olmadığını söylemiştir. Bazıları buna deniz eşeği de derler.

Leys b. Sa'd, deniz insanının ve deniz domuzunun yenilmesinin caiz olmadığını söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki (وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ) **"Domuz eti"** ifadesinin zahirî manası, karada ve denizde yaşayan bütün domuzların haram kılınmasını gerektirmektedir. Çünkü "domuz" adı bunların tümünü kapsamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: ""Domuz" denilince bundan sadece karada yaşayan domuz anlaşılır. Çünkü mutlak olarak bu adla anılan, karadaki domuzdur. Deniz domuzuna ise mutlak olarak değil de

mukayyed olarak domuz denmektedir. Çünkü âdete göre ona deniz eşeği denmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Deniz domuzu, ya kara domuzunun yaratılışında ve evsafında olur ya da başka bir yaratılışta ve evsafta olur. Eğer kara domuzunun yaratılışında ve evsafında olursa, kendisine de karadaki gibi "domuz" denmesi bakımından aralarında hiçbir fark olmaz. Çünkü suda yaşaması, diğeriyle aynı anlamda ve yaratılışta olduktan sonra onun hükmünü değiştirmez. Ancak kendisinin hükmünü özel kılacak bir delil bulunursa, o zaman adı ve hükmü değişir. Deniz domuzu kara domuzundan farklı bir yaratılış ve evsafta olursa -ki bu yüzden ona deniz eşeği denilmektedir-ona deniz domuzu diyenler, domuz olmayan bir hayvana domuz adını vermiş gibi olurlar. Ama şu da bilinmektedir ki, ona deniz domuzu adını verenleri hiç kimse hatalı saymamıştır. Bu da onun gerçekten domuz olduğuna, "domuz" adının onu mutlak surette kapsadığına delalet etmektedir. Deniz eşeği demeleri, domuz adını onun üzerinden çekip almaz. Onu kara domuzundan ayırt etmek için deniz eşeği olarak adlandırmış olmaları da mümkündür. Köpekbalığı ile kara köpeği de böyledir. Bu ikisi arasında da herhangi bir fark yoktur. "Köpek" kelimesi -her ne kadar bazı vasıfları farklı da olsa -her ikisini de kapsamaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Allah'tan Başkası Adına Kesilen Hayvanlar

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ)

"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı."[462]

Bu ayette haram olduğu bildirilen hayvanın, boğazlanması sırasında üzerine Allah'tan başkasının adının anıldığı hayvan olduğu hususunda Müslümanlar hem fikirdir. Bazı kimseler bununla, (وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ) **"Di-**

462 Bakara, 2/173

kili taşlar[463] **üzerinde boğazlanan hayvanlar"**[464] ayetinde değinilenkendi putları için kurban kesen putperestlerin kestikleri hayvanların kastedilmiş olduğu görüşündedirler. Bu görüşte olanlar, hıristiyanların kesim sırasında üzerine Mesih'in adını anarak kestikleri hayvanların etinin yenmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Atâ, Mekhul, Hasan, Şa'bî ve Said b. Müseyyeb bu görüştedirler. Bunlar, "Kestikleri hayvanın üzerine Mesih'in adını andıklarını bildiği halde Cenab-ı Allah, hıristiyanların kestikleri hayvanların yenilmesini mübah kılmıştır" dediler. Evzai ile Leys b. Sa'd da bu görüştedirler.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik ve Şafiî, üzerine Mesih'in adını anarak hıristiyanların kestikleri hayvanların yenilmesinin mübah olmadığını söylemişlerdir.

(وَمَآ اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِ)

"Allah'tan başkası adına kesilen" ifadesinin zahir manası, üzerine Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvanın haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü Allah'tan başkasının adının anılması, O'ndan başkasının adını izhar edip ön plâna çıkarmaktır. Ayet-i kerime, Allah'tan başkasının adının anılması durumunda anılan isim Mesih'in de olsa başkasının da olsa haramlık hükmünün değişmeyeceğini bildirmektedir.

Aynı bağlamdaki başka bir ayette de (وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ) **"Dikili taşlarüzerinde boğazlanan hayvanlar"** ifadesi geçmektedir. Arapların putlar için kestikleri hayvanlarla ilgili âdetleri, üzerine Allah'tan başkasının adının anıldığı hayvanları yemenin haramlığıyla ilgili ayetin hükmüne engel değildir.

Atâ b. Sâib, Zadân ve Meysere'den rivayetle Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir:

---

463 Cahiliye Arapları Kâ'be'nin etrafına tazim amacı ile diktikleri taşlar üzerinde kurban keserlerdi. Kesilen kurbanların kanları bu taşlar üzerine serpilir, etleri bunlar üzerine konurdu.

464 Mâide, 5/73.

"Yahudi ve Hıristiyanların hayvan keserken Allah'tan başkasının adını andıklarını işitirseniz, o hayvanları yemeyin. Böyle bir şey işitmezseniz, yiyebilirsiniz. Şüphesiz Allah, ne söylediklerini bildiği halde, onların kestikleri hayvanları yemeyi helal kılmıştır." Ehl-i kitabın ne dediklerini bildiği halde Cenab-ı Allah'ın onların yiyeceklerini mübah kılmasını ileri sürerek üzerine Mesih'in adı anılarak kesilen hayvanın da yenmesini mübah görenlere gelince, bu ayette onların görüşlerini destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü onların yiyeceklerinin bize mübah olması, onların üzerine Allah'tan başkasının adını anmamış olmaları şartına bağlıdır. Bizim her iki ayeti birlikte değerlendirmemiz gerekmektedir. Buna göre Cenab-ı Allah ilgili ayette sanki şöyle buyurmuş olmaktadır: Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri, üzerine Allah'tan başkasının adını anmadıkları sürece size helaldir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hıristiyan, hayvan keserken Allah adını ansa bile bu kelime ile Mesih'i *aleyhisselam* kasteder. Kastının böyle olması, kestiği hayvanın yenmesini haram hale getirmemektedir. Ama bununla birlikte o, hakikatte Allah'tan başkasının adını anmış olmaktadır. Görünürde Allah'ın adını anıp da içinden Mesih'in adını kastettiğinde kestiği hayvan helal oluyorsa, aynı şekilde içinde gizlediği Mesih adını açıkça andığında da kestiği hayvanın helal olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, böyle olması gerekmez. Çünkü Cenab-ı Allah bizi, zahire göre hükmetmekle yükümlü kılmıştır. Zira ayette geçen ve anmak diye tercüme ettiğimiz "ihlâl" kelimesi, sözü izhar edip ortaya koymaktır. Bir kişi hayvan kesimi sırasında Allah'tan başkasının adını izhar edip ortaya koyarsa, (وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ) **"Allah'tan başkası adına kesilen"** ayeti gereğince, kestiği hayvanın yenmesi helal olmaz. Bir hıristiyan, hayvan keserken Allah adını açıktan anarsa, bu ad ile Mesih'i kastettiğini söylememiz doğru olmaz. Çünkü adların hükmü, kendi hakikatlerine hamledilmelidir. O ad ile onu hak etmeyenlerin kastedilmiş olduğunu söylemek caiz olmaz. Bununla beraber takva sahibi bir Müslüman olmamız, kalbindeki niyetine bakmaksızın ehl-i kitabın kesim esnasında Allah adını anmasını geçerli saymamıza engel teşkil etmez. Bilindiği gibi, bir kimse tevhide zıt bir inanç olan müşebbihe akidesine gizlice inandığı halde açıktan tevhide inandığını ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* risaletini tasdik ettiğini söylerse, Müslüman hükmünde olur (Müslüman muamelesi görür).

Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أُمِرتُ أن أُقاتِلَ النَّاسَ حتى يقولوا لا إلهَ إلا اللهُ، فإذا قالوها عَصَمُوا مِنّي دماءَهُم وأموالَهُم، إلا بحقِّها وحسابُهُم على اللهِ)

"Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu dediklerinde, (Dinin gerektirdiği) haklı bir sebep olmadıkça canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. (Kalplerinde gizledikleri kötü niyetten dolayı) hesaplarını görmek Allah'a kalmıştır."[465]

Cenab-ı Allah, çevresindeki insanlar arasında, ortaya koyduklarından başka bir inanca sahip olan münafıkların bulunduğunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirmişti. Buna rağmen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara müşrik muamelesi yapmamıştı. Aksine kalplerinde gizledikleri dinsizliğe itibar etmeksizin Müslüman gibi davranmalarına bakarak dünyevî konularda onlara Müslüman muamelesinde bulunmuştu. Aynı şekilde hıristiyanın kestiğini meşru saymak, kesim sırasında Allah'ın adını anmasına bağlıdır. Keserken Mesih'in adını anarsa kestiği, putlarının adını anan diğer müşriklerinki gibi meşru olmaz.

Doğrusunu Allah bilir.

Ölmüş Hayvanı Yemeyi Mübah Kılan Zaruret

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ)

"Kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur."[466]

(وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ)

465 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/229
466 Bakara, 2/173

"Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamıştır."[467]

(فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[468]

Cenab-ı Allah bu ayetlerde zaruretten bahsetmiştir. **"Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamıştır"** ayetinde olduğu gibi bazısında da zaruret mevcut olması durumunda, herhangi bir şart ve sıfat ileri sürmeksizin mutlak mübahlık hükmünü ortaya koymuştur. Bu da zaruretin mevcut olması şartıyla her durumda haram yemenin ve haram işlemenin mübah olmasını gerektirmektedir.

(فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ)

"Kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur" ayetinin manası üzerinde ilim ehli kimseler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas, Hasan ve Mesruk (بَاغٍ) **"istismar etmeksizin"** kelimesinin ölmüş hayvan eti yemeyle, (وَلَا عَادٍ) **"zaruret ölçüsünü aşmaksızın"** kelimesinin de diğer yiyeceklerle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Bu, mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ile Mâlik b. Enes'in de görüşüdür. Müslümanlara başkaldıran asilerin zaruret durumunda ölmüş hayvan eti yemelerini mübah görmüşlerdir. Bu caizlik, meşru devlet düzenine itaat eden kimseler için de geçerlidir.

Mücahid ile Said b. Cübeyr dediler ki: "Müslümanların imamına başkaldırmaksızın yola çıkan ve yolculuğu günah amaçlı olmayan kimse, zaruret halinde ölmüş hayvan eti yiyebilir. Ama yolculuğu günah amaçlı olan

467 En'âm, 6/119
468 Mâide, 5/3

veya Müslümanların imamına başkaldıran kimsenin yemesi caiz değildir." İmam Şafiî de bu görüştedir.

(اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ) **"yemek zorunda kaldıklarınız dışında"** ifadesi, (zaruret durumunda kalan) itaatkâr, âsi herkesin ölmüş hayvan eti yemesini mübah kılmaktadır. Başka ayetlerdeki (غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ) **"İstismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın"**ve (غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ) **"Günaha meyletmeksizin"** ifadeleri, yemede aşırı gitme ve haddi aşma anlamına geldiği gibi, Müslümanların imamına karşı başkaldırıp haddi aşma anlamına da gelebilir. Bu gibi ihtimallere dayanarak ayetin ölmüş hayvan eti yemeyle ilgili genel haramlık hükmünü tahsis etmemiz caiz olmaz. Aksine bunu tahsis etmeksizin ayetin genel haramlık manasına uygun şekilde yorumlamamız gerekir.

Fakihler günah amaçlı olmayan bir yolculukta mesela hac, gaza veya ticaret yolculuğundaki bir kimse, yolculuktayken bir adamın malını gaspederek hukuksuzluk yapar veya namaz kılmayarak ya da zekât vermeyerek haddi aşarsa, bu hukuksuzluğu ve haddi aşması, zaruret durumunda onun ölmüş hayvan eti yeme mübahlığından yararlanmasına engel teşkil etmez. Böylece (غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ) **"İstismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın"** ayeti ile, meşru düzene ve imama başkaldırma dışındaki diğer taşkınlık ve haddi aşmaların, söz konusumübahlıktan yararlanmaya engel olacağının kastedilmediği ortaya çıkmış oldu. Ayette hususiyle buna değinen bir ibare bulunmamaktadır. Bu da ayetin açıklanmaya muhtaç, mücmel bir ayet olmasını gerektirmektedir. İlk ayetin bu mücmel ayetle tahsis edilmesi caiz olmaz. Çünkü bu mücmel ayeti zahirine göre hakikat şeklinde manalandırmak imkânsızdır. Buradaki taşkınlık ve haddi aşmayı yemek yeme anlamında ele alırsak, ayetin lafzını genel manasına ve kendisiyle kastedilen hakikî anlamında kullanmış oluruz. Ayeti bu şekilde manalandırmak iki bakımdan daha uygun olur:

1-Ayet, (herhangi bir tahsis yapmaya gitmeksizin) genel ifadesine uygun olarak manalandırılmış olur.

2-Bununla da (اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ) **"yemek zorunda kaldıklarınız dışında"** ifadesini tahsis etmeyi gerekli kılmıyoruz.

(غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ) **"Günaha meyletmeksizin"** ifadesiyle, ya meşru düzene ve imama başkaldırı dışındaki günahlardan uzak durmak kastedilmiştir. Öyle ki, zaruret durumunda kalan kimsenin haram etten yemesinin mübah olması, hem yeme hususunda hem de diğer hususlarda günahlara meyletmemesi şartına bağlanmıştır. Mesela bir kimseden haksız yere aldığı az bir parayı dahi geri vermemekte, namaz kılmamakta ve oruç tutmamakta ısrar eder de bundan ötürü tevbe etmezse, zaruret durumunda haram etten yemesi caiz olmaz. Ya da yolculuğu günah amaçlı olmayan ve Müslümanların imamına başkaldırmayan kimse, başka herhangi bir günahı işlemeye devam etse bile, zaruret durumunda haram etten yeme mübahlığından yararlanabilir. Zaten fukahanın tamamına göre bazı günahları işlemeye devam eden kimsenin bu hali, zaruret durumunda ölmüş hayvan etini yeme mübahlığından yararlanmasına engel teşkil etmez. Böyle olunca da "Günaha meyletmeksizin" ifadesiyle, bu mananın kastedilmediği ortaya çıkmış oldu. Şimdi de ölmüş hayvan etinden yararlanmaya engel olan günahın nasıl bir günah olduğunu, başka ayetlerin delaletiyle bulup ortaya koymaya ihtiyaç doğdu. Bu da ayetin lafzının açıklanmaya muhtaç ve mücmel olmasını gerektirmektedir. Bu sonuç da, ayetin hükmünü başka bir ayetin açıklamasına bağlı hale getirmektedir. Ayetin hükmünü uygulama safhasına koyma imkânını bulduğumuzda onu şu şekilde kullanabiliriz: Ayetteki haddi aşma ve ileri gitme ifadeleri, başka alanda değil de yeme hususunda anlaşılmalıdır. Yani zaruret durumundaki kimse ölmüş hayvan etinden ancak helâk olmaktan kurtulacak derecede açlığını giderebilecek ve ölüm korkusunu atlatacak ölçüde yemelidir. Ayrıca Yüce Allah, (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi helâk etmeyin"**[469] buyuruyor.

Bir kimse mübah olan bir yiyeceği yemeye yanaşmayıp ölürse, ilim ehlinin tamamına göre kendini öldürüp telef etmiş olur. Bu hususta âsi ile itaatkâr aynı hükme tabidir. Hatta bu durumda yemeye yanaşmaması, onun isyan günahını daha da artırır. Bu da zaruret hâlinde haram etten yeme hususunda âsi ile itaatkârı aynı hükme tabi kılmaktadır. Bilindiği gibi bir kimse, Müslümanların imamına başkaldırır ve günah işleme amaçlı bir sefere çıksa bile, yanındaki mübah bir yiyeceği yemeyip açlıktan ölürse,

469 Nisâ, 4/29

Yüce Allah'a âsi olarak ölmüş olur. Ölmüş hayvan zaruret durumunda, normal zamanda boğazlanmış hayvan hükmünde olur.

"Âsi kimse, tevbe etmekle ölmüş hayvan etini yeme mübahlığından yararlanma imkânına kavuşabilir. Tevbe etmeyecek olursa kendini öldürmüş olur" diyen kimseye şöyle cevap verilebilir:

Evet, dediğiniz doğrudur. Ancak yemekten uzak durarak kendini öldürmesi tevbe etmese bile mübah değildir. Zira tevbe etmemesi, kendini öldürmesini mübah kılmaz. Bu âsi, zaruret durumunda yemeye yanaşmayıp ölürse iki günah işlemiş olur. Biri günah amaçlı bir sefere çıkması, diğeri de yemeyip aç kalarak kendini öldürmesidir. Şunu da ifade edelim ki, helal veya haram yiyecekleri yeme konusunda âsi ile itaatkâr kimse aynı hükme tabidir. Bilindiği gibi itaatkârlara mübah olan diğer yiyecekler, mübah olan diğer yiyecek ve içecekler gibi âsilere de mübahtırlar. Aynı şekilde haram olan yiyecek ve içecekler, hem itaatkârlar hem de âsiler için haramdır. Ölmüş hayvan eti zaruret durumunda itaatkârlar mübah olduğuna göre, mübah olan diğer yiyecekler gibi âsilere de aynı şekilde mübah olmalıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölmüş hayvan etini yemek, zaruret hâlindeki kimse için bir ruhsattır. Âsi kimse içinse ruhsat yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınız iki bakımdan hatalıdır:

1-"Ölmüş hayvan etini yemek, zaruret hâlindeki kimse için bir ruhsattır" dediniz. Bu, hatalı bir ifadedir. Çünkü zaruret durumundaki kimsenin ölmüş hayvan etini yemesi farzdır. Zaruret, mahzuru ortadan kaldırır. Zaruret durumundaki kimse ölmüş hayvan etini yemekten uzak durarak açlıktan ölürse, imkân ve bolluk zamanında ekmek yememiş ve su içmemiş kimse gibi kendini öldürmüş ve Allah'a karşı isyan etmiş olur. Bu anlatılanların, meşru düzene başkaldırmaksızın zaruret durumuna düşen kimsenin ölmüş hayvan etini yemesiyle ilgili bir hüküm olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Bir kimsenin "Ölmüş hayvan etini yemek, zaruret durumundaki kişi için bir ruhsattır" demesi, "Ekmek yemek ve su içmek, zaruret durumunda olmayan kişi için bir ruhsattır" demek gibidir. Aklı başında olan bir kimse böyle bir şey söylemez. Çünkü zaruret durumundaki kimsenin ölmüş hayvan etini yemesinin farz olduğunu herkes söylemektedir. Bu hükümde âsi ile itaatkâr arasında bir fark yoktur. Ekmek yeme ve su içme hususunda âsi ile itaatkâr arasında bir fark bulunmadığı gibi, zaruret hâlinde ölmüş hayvan etini yeme hususunda da bir fark yoktur.

2-İtirazınızdaki ikinci hata, "Âsi için ölmüş hayvan etini yeme ruhsatı yoktur" demenizdir. Bunun fasit bir hüküm olduğu hususunda Müslümanların icması vardır. Çünkü Müslümanlar, âsi olan mukim kimsenin hastalanma durumunda Ramazan'da orucunu bozmasına ruhsat tanımışlardır. Aynı şekilde yolculukta su bulamaması durumunda teyemmüm etmesine deruhsat tanımışlardır. Âsi olan mukimin bir gün ve bir gece süreyle mestleri üzerine meshetmesine de ruhsat tanımaktadırlar.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mukimin bir gün ve bir gece, seferininse üç gün ve üç gece süreyle mest üzerine meshetmesine ruhsat verdiği rivayet edilmiştir. Bu hususta Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* âsi ile itaatkâr arasında bir fark gözetmemiştir. Bu anlattıklarımızdan, sizin söyleminizin fasit olduğu anlaşılmış oldu.

(فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ)

"Kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur."[470]

(فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيم)

"Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."[471]

470 Bakara, 2/173
471 Mâide, 5/3

Bu ayetlerin her ikisinde, üzerinde durulmadan geçilemeyecek mukadder kelimeler vardır. Şöyle ki: Zaruretin meydana gelmesi, zaruret hâlindeki kişinin kendi fiilinin bir sonucu değildir.

(فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ)

"Ona günah yoktur."

(فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيم)

"Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir" ifadeleri, bu ayetlerdeki mukadder kelimenin haberidir.

(فَمَنِ اضْطُرَّ) **"Kim mecbur kalır da..."** ifadesinin tamamlanması ve bir cümle meydana gelmesi için bir haber gereklidir. Çünkü bu ayetlerdeki hüküm, zaruretin kendisiyle ilintili değildir. Dolayısıyla cümlenin tamamlanabilmesi için gerekli olan haber, ayette mukadder olan (أكل) kelimesidir. Mukadder kelimeyi eklediğimizde cümle şöyle olur: (فَمَنِ اضْطُرَّ فَأَكَلَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ) **"Kim mecbur kalır da (ölmüş hayvan eti) yerse ona günah yoktur."**

(غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ) ifadesindeki (بَاغٍ) **"istismar etmeksizin"** kelimelerinin ölmüş hayvan eti yemeyle, (وَلَا عَادٍ) **"zaruret ölçüsünü aşmaksızın"** kelimelerinin de diğer yiyeceklerle ilgili olduğu görüşüne göre istismar ve zaruret ölçüsünü aşma, yeme fiili ile ilgili bir hâldir. Bazılarına göre bu ayetin takdiri şöyle olur: Zaruret durumundaki bir kimse, Müslümanlara karşı zulüm ve tecavüzde bulunmaksızın ölmüş hayvan etini yerse günahkâr olmaz. Buradaki zulüm ve tecavüz, yemenin sıfatı değil, yemekten önce o kişinin zaruret karşısındaki halidir. Önceki bazı âlimlere göre bunlar, yeme fiilinin sıfatıdır. Burada (أكل) kelimesinin hazfedilmesi, (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) ayetinde (فَأَفْطَرَ) kelimesinin hazfedilmesi gibidir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: **"Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar"**[472]

472 Bakara, 2/184

Önceki ayette (أكل) kelimesinin hazfedilmesi, şu ayetteki (فَحَلَقَ) kelimesinin hazfedilmesi gibidir.

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak oruç tutması gerekir."[473]

Meâlde de görüldüğü gibi ayetin zahirinde tıraştan bahsedilmemekte, ancak mukadder olan tıraş ifadesi parantez içinde verilmiştir. Bu ayetlerde ölmüş hayvan eti yeme, oruç tutmama ve tıraş olma ifadeleri, muhataplar bunları bildiği için gizli tutulmuştur. Gizli tutulmuş oldukları, zaten ayetlerin hitabından da anlaşılmamaktadır. Netice olarak (فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ) **"Kim mecbur kalır da (ölmüş hayvan eti) yerse ona günah yoktur"** ayetindeki tecavüz ve haddi aşma ifadelerini, Müslümanlara karşı taşkınlık ve haddi aşma olarak değil, zaruret durumunda kalan kişinin haram yiyeceği istismar cihetine gtmeksizin aşırı miktarda yememesi anlamında değerlendirmek daha uygun olacaktır. Çünkü ayette (أكل) kelimesinin takdir edilişi gibi, Müslümanlardan ne zahiren ne de takdiren söz edilmiştir. Şu halde ayetteki tecavüz ve haddi aşma ifadelerini haram eti yemekle ilgili hâl ve sıfat olarak kabul etmek, kendilerinden ne zahiren ne de takdiren söz edilen Müslümanlara karşı tecavüz ve haddi aşma olarak anlamaktan daha doğru olacaktır.

(اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ) **"Yemek zorunda kaldıklarınız dışında"** ifadesine gelince, burada hazfedilen veya takdir edilen herhangi bir kelime yoktur. Bu, başka kelimelerin eklenmesine ihtiyaç duyulmadan kendiliğinden anlaşılabilen bir ifadedir. Zira bu, manası anlaşılan bir haram kılma cümlesinden istisna edilmiştir. O cümle de şudur:

(وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ)

473 Bakara, 2/196

"Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamıştır."[474]

Demek ki haram olan bir yiyecek, zaruret durumunda kalan kimseye mübahtır. Bu ifadelerin anlaşılması için ayette kelime takdirine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Yukarıdaki ayette geçen zaruret, kişinin haram yiyeceği yememesi durumunda ölmekten veya vücudunun bazı organlarının zarar görmesinden korkması demektir. Bu zaruretin geçerli olması iki şarta bağlıdır:

1-Zaruret durumunda kalan kişi, ölmüş hayvan etinden başka bir yiyeceğin bulunmadığı bir yerde olmalıdır.

2-Ölmüş hayvan etinden başka bir yiyecek bulunsa da o mübah yiyeceği bırakıp ölmüş hayvan etini yemeye zorlanması. Bunu yapmaması durumunda ölümle veya vücudunun organlarından birinin telef edilmesiyle tehdit edilmesi.

Bize göre ayette her iki mana da kastedilmiştir. Çünkü ayetin her iki manaya da ihtimali vardır. Mücahid'in bu ayeti, ölmüş hayvan etini yemeye başkalarının zorlaması şeklinde te'vil ettiği rivayet edilmiştir. Ölmüş hayvan etini yememe durumunda kişinin ölmekten korkma zarureti, başkalarının ölümle tehdit etmesi zaruretiyle aynı anlamda olduğuna göre her iki zaruretin de aynı hükme tabi olması gerekir.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri şöyle demişlerdir: "Bir kimse ölmüş hayvan etini yemeye başkaları tarafından zorlanır da yemeyip öldürülürse, başka bir yiyecek bulunmadığı için ölmüş hayvan eti yemek mecburiyetinde kalan, ama yemediği için açlıktan ölen kimse gibi Allah'a âsi olarak ölmüş olur. Bu ikisi, yiyecek ve içecek bir şeyler bulduğu halde yemeyip içmeyip açlıktan ve susuzluktan ölen kimse gibi Allah'a isyan hâlinde ölmüş olurlar. Çünkü zaruret halinde ölmüş hayvan etini yemek, zaruret hali dışında diğer helal yiyecekleri yemek gibi mübahtır."

Doğruyu en iyi bilen, Allah'tır.

474 En'âm, 6/119

İçki İçmek Zorunda Kalan Kimsenin Durumu

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İçki içmek zorunda kalan kimsenin durumu hakkında fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Said b. Cübeyr, "İçki içmek zorunda kalan itaatkâr kimse içki içebilir" dedi. Bu, mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerinin tamamının görüşüdür. Yalnız susuzluğunu giderecek miktardan fazla içmemesi de şarttır.

Haris el-Ukli ile Mekhul, "İçemez. Çünkü içki, açlık ve susuzluğunu daha da artırır" dediler.

Şafiî, "İçemez. Çünkü içki, aklı giderir" dedi.

Mâlik, "Ölmüş hayvan eti yemek için zaruretten söz edilmiştir. Ama içki içmek için zaruretten söz edilmemiştir" dedi.

Ebû Bekir, "İçki, açlık ve susuzluk zaruretini gidermez" diyenlerin görüşüyle ilgili olarak şöyle dedi: Bu söz, iki bakımdan anlamsız görünmektedir:

1-İçkinin zaruret halinde insanı hayatta tutup susuzluğunu giderdiği bilinmektedir. Duyduğumuza göre bazı zimmîler, içkiyle yetinerek uzun süre su içmezlermiş. İçki içenlerin durumunda da görüldüğü gibi, "İçki, açlık ve susuzluk zaruretini gidermez" diyenlerin görüşü makul değildir.

2-Eğer "İçki, açlık ve susuzluk zaruretini gidermez" diyenlerin görüşü doğru ise, o zaman "Zaruret halinde kalan kimse içki içebilir mi?" sorusunu değiştirmemiz ve "İnsan, içki içmek zarureti ile karşılaşmaz" dememiz gerekecektir:

Şafiî'nin, "İçki aklı giderir" sözünün meselemizle ilgisi yoktur. Çünkü sorulan soru, zaruret durumunda aklı gidermeyecek kadar az miktarda içmekle ilgilidir.

Mâlik'in "Ölmüş hayvan eti yemek için zaruretten söz edilmiştir. Ama içki içmek için zaruretten söz edilmemiştir" sözüne gelince zaruretin bir

kısmı ölmüş hayvan eti ve ayette onunla birlikte anılan diğer haram yiyeceklerle ilgilidir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ)

"Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamıştır."[475]

Cenab-ı Allah, içkinin haramlığını Kur'an-ı Kerim'in birkaç yerinde bize bildirmiştir. Şöyleki:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ)

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: «Onlarda büyük günah vardır.»"[476]

(قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ)

"De ki: «Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı haram kılmıştır.»"[477]

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ)

"(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları; ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının."[478]

Bu ayetler, içkinin haram olmasını gerektirmektedirler. **"Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek**

475 En'âm, 6/119
476 Bakara, 2/219
477 Arâf, 7/33
478 Mâide, 5/90

açıklamıştır"[479] ayetinde değinilen zaruret, ölmüş hayvan dışındaki diğer haram yiyecekleri de kapsamaktadır.

"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı"[480] ayetinde ölmüş hayvanın ve onun yanı sıra zikredilen kan ve domuz etinin haram kılındığı bildirilmiştir. Ayette sadece bunların haram kılındığının bildirilmiş olması, zaruret halinde diğer haram yiyeceklerin yenilmesine engel teşkil etmez. Çünkü ayetin hükmünün genel olduğunu gözönünde bulundurmak gerekmektedir.

Diğer taraftan ölmüş hayvanın etinin mübah kılınmasıyla zaruret durumundaki kişi, onu yeyince hayatta kalabiliyor; yememesi hâlinde ölmekten korkuyorsa bu özellik, diğer haram yiyecek ve içeceklerde de mevcuttur. Bu takdirde zaruretin söz konusu olduğu hallerde diğer haram şeylerin yenmesi de, ölmüş hayvan etini yeme hükmünde olması gerekir.

Doğrusunu Allah bilir.

Zaruret Durumunda Kalan Kişi Haram şeyden Ne Kadar Yiyebilir?

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Müzeni'nin rivayetine göre Şafiî, "Zaruret durumunda kalan kişi, ölmüş hayvan etinden ancak kendisini hayatta tutabilecek kadarını yiyebilir" dediler.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti: "Doyuncaya kadar yer ve ondan azıklanır. İhtiyacı kalmayınca da çöpe atar."

Abdullah b. Hasan el-Anberi, "Açlığını giderecek kadar yer" dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ)

479 En'âm, 6/119
480 Bakara, 2/173

"yemek zorunda kaldıklarınız dışında"[481]

(فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ)

"Kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur."[482]

Görüldüğü gibi ölmüş hayvanın etini yemenin mübah olması, zaruret şartına bağlanmıştır.

Zaruret, yememesi durumunda kişinin ölmesi veya organlarından birinin telef olması şeklinde zarara uğramaktan korkmasıdır. Zarara uğrama korkusunu giderecek miktarda haram şeyden yemekle zaruret ortadan kalkmış olur. Bunda ölçü, açlığı giderecek kadar yemek değil, korkuyu giderecek miktarda yemektir. Çünkü başlangıçta açlık, yenmemesi durumunda zarar görme korkusu yok ise ölü hayvan etini yemeyi mübah kılmaz.

Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

"Kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur."

Ayette, zaruret durumunda kalan kişinin, ölmüş hayvan etini yemede aşırıya gitmemesi gerektiğinin kastedildiğini önceki kısımlarda açıklamıştık. Bilindiği gibi ayette tokluğun üzerinde yemek de kastedilmemiştir. Çünkü doyduktan sonra yemeye devam etmek, hem ölmüş hayvan etinde hem de mübah olan yiyeceklerde sakıncalıdır. Şu halde ayette kastedilen mana, ölmüş hayvan etinden doyasıya yiyerek haddi aşmanın caiz olmayışıdır. Öyleyse, ölmüş hayvan etini zaruret durumunda kalınsa bile ölçüyü kaçırıp doyasıya yemek caiz değildir. Zaruret durumunda ölmüş hayvan etini yemenin mübahlığını bu şarta bağlamakta şöyle bir yarar vardır: Zaruret durumunda kalan kişi, ölmüş hayvan etinden ancak zaruret korkusunu giderecek kadar yiyebilir. Kişinin yanında, yediği takdirde kendisini

481 En'âm, 6/119
482 Bakara, 2/173

hayatta bırakacak miktarda helal yiyecek varken ölmüş hayvan etini yemesinin caiz olmayışı da buna delalet etmektedir. Bu kişi yanındaki helal yiyeceği yeyip canının veya organlarından birinin telef olma korkusunu geride bıraktıktan sonra ölmüş hayvan etini yemesi caiz olmaz. Aynı şekilde ölmüş hayvan etinden zaruret korkusunu giderecek kadar yedikten sonra yemeyi sürdürmesi de caiz olmaz. Zira aslen mübah olan bir yiyeceği fazladan yemek caiz olmadığına göre, ölmüş hayvan etini zarureti giderecek kadar yedikten sonra yemeyi sürdürmek haydi haydi caiz olmaz.

Evzai, Hassan b. Atiyye el-Leysi'nin şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir soru sordu: "Bize kıtlık isabet eden bir yerde yaşıyoruz. Ölmüş hayvan etini yemek ne zaman bize helal olur?"

Bu soruya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

"Sabah ve akşam içecek süt ya da bakla bulamadığınızda yiyebilirsiniz." [483]

Çünkü hadiste anılan bu şeyleri bulan kimse, zaruret hâlinde değildir.

Hadiste anlatılanlar, iki manaya delalet etmektedir:

1-Ölmüş hayvan etini yemeyi mübah kılan şey, zaruret hâlidir. Yoksa zaruret hâlindeki kişinin itaatkâr veya âsi olması değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, soruyu soran adama itaatkâr ile âsinin durumlarını birbirinden farklı kılarak ayrım yapmamış, aksine ikisini birbirine eşit kılmıştır.

2-Ölmüş hayvan etini yemenin mübah olması, sadece zarara uğrama korkusuna bağlı kılınmıştır.

Doğrusunu Allah bilir.

483 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/356

Malda Zekâttan Başka Verilmesi Vacip Olan Bir Hak Var mıdır?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ اُولٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾)

177-"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir."

Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak denildi ki: Cenab-ı Allah bu ayette Yahudi ve hıristiyanları kastetmiştir. Çünkü kıble, Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a çevrildiğinde Yahudiler bunu hoş karşılamamışlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Allah, iyiliğin Allah'ın emrine uyup O'na itaat etmekte olduğunu, O'nun emrine uymadıktan sonra doğuya ve batıya yönelmekte olmadığını bildirdi. Şimdi Allah'a itaat, Kâbe'ye yönelmektedir. Çünkü namazda başka tarafa yönelmek artık neshedilmiştir.

(وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe iman edenlerin tutum ve davranışlarıdır."

Bu ayette hazif olduğu, yani bir kelimenin gizlendiği söylenmiştir. Buna göre ayetin anlamı şöyle olur: "Asıl iyilik, Allah'a iman edenin iyiliğidir." Ayeti şöyle manalandıranlar da vardır: "Asıl iyilik sahibi, Allah'a iman eden kimsedir." Tıpkı şair Hansa'nın dediği gibi:

تَرْتَعُ ما رَتَعَتْ ، حتى إذا ادّكرَتْ ** فانَّما هيَ اقبالٌ وَادبارُ

Yayıldığı sürece sen de yayılırsın. O, hatırlayıncaya kadar.

O, yalnızca ilerleme ve gerilemeden başka bir şey değildir.

Şiirin son satırında gitme ve gelme kelimeleri takdir edilmiştir. Buna göre manası şöyle olur: "O, yalnızca ileri gitmekte, bazen de geri gelmektedir."

(وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ)

"Mala olan sevgilerine rağmen, onu verenlerin"

Yani asıl iyilik sahibi, sevdiği halde malını Allah yolunda verendir. Şu ayette de benzer bir durum vardır:

(لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ)

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz."[484]

484 Âl-i İmran, 3/92

(وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ) ayetinin manasının şöyle olduğunu söyleyenler de vardır: Allah yolunda vermeyi severek malını verenler, verirken asla kızıp öfkelenmeyenler asıl iyilik sahipleridir. Ayetin, "Allah sevgisiyle dopdolu olarak mallarını Allah yolunda verenler, asıl iyilik sahipleridir" anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.

Şu ayette de benzer bir durum vardır:

(قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي) **"De ki: «Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun.»"**[485]

Buraya kadar nakledilen manaların hepsi de ayette kastedilmiş olabilir.

Ayette sözü edilen sevginin mala olan sevgi olduğunu teyit eden bir rivayette Ebu Hureyre *radıyallahu anh* şöyle demektedir: Bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Sadakanın hangisi daha faziletlidir?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*ona şöyle cevap verdi:

(أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ، تَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمُلُ الْغِنَى، وَلَا تُمْهِلَ حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ الْحُلْقُومَ قُلْتَ: لِفُلَانٍ كَذَا، وَلِفُلَانٍ كَذَا، أَلَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ)

"Sen sağlıklı, mala tutkun, fakir düşmekten korkar, zenginliği umar iken verdiğin sadakadır. Can boğaza gelip de falana şu kadar, filana şu kadar, falancaya da şu kadar diyeceğin zamana ertelemeden verdiğin sadaka, en faziletli sadakadır."[486]

Ebu'l Kasım Abdullah b. İshak el-Mervezi, (وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ) ayetinin manasını verirken Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sen sağlıklı olup uzun süre yaşamayı umarken ve de fakir düşmekten korkarken malını verirsen gerçek manada iyiliğe erersin."

485 Âl-i İmran, 3/31
486 Muslim, Zekât, 31

(وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى)

"(İyilik,) mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara verenlerin (tutum ve davranışlarıdır.)"[487]

Burada verilmesi farz olan zekât kastedilmiş olabileceği gibi, gönüllü olarak verilen nafile sadakalar da kastedilmiş olabilir. Ayette, verilmesi farz olan zekâtın kastedildiğini gösteren bir delil bulunmamaktadır. Sadece sadaka vermeye teşvik edilmekte, sadaka verenlere sevap vaad edilmektedir. Zira ayette en fazla (بر) iyilikten bahsedilmektedir. İyiliğin de farz olanı olduğu gibi nafile olanı da vardır. Ancak ayetin akışında ve okunuş düzeninde, verilmesi farz olan zekâtın kastedilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü ayetin sonlarında şöyle bir ifade yer almaktadır:

(وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ)

"Namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren"

Zekât verme fiili olan (وَاٰتَى) kelimesi, malı infak etmekle ilgili olan önceki (وَاٰتَى) fiiline atfedilmesi, önceki mal vermenin zekât anlamında olmadığını göstermektedir.

Bazı kimseler dediler ki: Ayette geçen malı Allah yolunda harcamaktan kasıt, zekât dışında yerine getirilmesi farz olan, mesela akrabadan fakr-u zaruret içinde olanlara mali yardımda bulunmak gibi yükümlülüklerdir. Veya akrabadan olmasa bile açlıktan ölüm kertesine gelmiş olup ölmesinden korkulan kimsenin karnını doyurmak gibi.

Şerik, Fatıma binti Kays'tan rivayetle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ)

"Malda zekâttan ayrı bir hak daha vardır."

487 Bakara, 2/177

Böyle buyurduktan sonra:

(لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe iman edenlerin tutum ve davranışlarıdır" ayet-i kerimesini okudu."[488]

Süfyan, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*deveden bahsetti ve onda (sahibinden) başka kimselerin hakkı bulunduğunu söyledi. Bunun nasıl olduğu sorulunca da şöyle buyurdu:

"Çiftleşmesi için damızlık erkek deveyi başkasına ödünç olarak vermek. Sulamada kuyudan su çekmek için kullanılan kovasını ihtiyaç sahibine ödünç vermek. Dişi deveyi, sütünden yararlanması için ihtiyaç sahiplerine ödünç olarak vermek. (Başkalarının devedeki hakları bunlardır.)"[489]

Yukarıda geçen iki hadiste, mal sahibinin malında zekâttan ayrı olarak başkalarının hakkı bulunduğu belirtilmiştir.

Birinci hadisin, (لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ) ayetinin te'vili olduğu beyan edilmiştir. (فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ) ***"Malda zekâttan ayrı bir hak daha vardır"*** hadisi ile fakir akrabaya bulunmak gibi yerine getirilmesi gereken sıla-i rahim görevi kastedilmiş olabilir ki, muhtaç ve çalışamaz durumda olan durumda olan ebeveyn ile yakın akrabaya ne kadar nafaka verileceğine hâkim hükmeder. Bahsedilen hadis ile zaruret derecesinde aç olan kimseyi doyurmak da kastedilmiş olabilir. Bütün bunların yanında farz olmayan mendup bir hakkın da bu hadisle kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü (فِي الْمَالِ حَقٌّ) *"Malda hak vardır"* sözü ile, illa da farz olan

488 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 3/191
489 Muslim, Zekât, 6

haklar kastedilmiş olmayabilir. Zira haklardan farz olan da, mendup olan da vardır.

Abdulbaki b. Kani, Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayetle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletmiştir: (نَسَخَتِ الزَّكَاةُ كُلَّ صَدَقَةٍ) ***"Zekât, bütün sadakaları neshetti."***[490]

Bu hadis, başka bir senedle de Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* sözü olarak rivayet edilmiştir.

Bu hadis şayet sahih olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiş ise, vacip olan bütün sadakalar, zekâtla neshedilmiş olmaktadır. Ravisinin bilinmemesi sebebiyle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* merfu olarak ulaşmamaktaysa, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* hadisinin senedi hasendir. Bu durumda o da diğer vacip sadakaların zekâtla neshedilmesini gerekli kılar. Bu gibi konular, sadece tevkifi olarak bilinen şeylerdir. Böylece anlamış oluyoruz ki Hz. Ali *radıyallahu anh* bu sözü, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduğu bir hadise dayanarak söylemiştir. Buna göre önceleri bazı sebeplerle yükümlülerinin vermeleri vacip olan sadakalar zekâtın farz kılınması ile neshedilmiş oldular.

Mesela şu ayetler de bazılarına göre neshedilmişlerdir:

(وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ)

"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin."[491]

(وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"Hasat günü hakkını verin."[492]

490 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 3/186
491 Nisâ, 4/8
492 En'âm, 6/141

Bazılarına göre bu ayet, öşür (onda bir) (sulama ile elde edilen ürünlerdeyse) yirmide bir verme hükmüyle neshedilmiştir. Zaruret hali olmadan da verilmesi vacip olan bu gibi haklar, zekât ile neshedilmişlerdir. Çalışamaz durumda olan fakir akrabaya mali yardımda bulunmak, zaruret halinde kalan aç kimseyi doyurmak gibi anlattığımız haklara gelince; bunlar, zekât ile neshedilmeyen, yerine getirilmesi zorunlu ve sabit farizalardır.

Kullardan kaynaklanan bir sebebe dayanmaksızın doğrudan Allah tarafından vacip kılınmış olmakla birlikte, fıtır sadakası fukahaya göre vacip olup, zekât ile neshedilmemiştir.

Bu anlatılanlar, zekâtın fıtır sadakasını neshetmediğine delalet etmektedir.

Vakıdi, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Zekâtın farz kılınmasından önce Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **fıtır sadakasının verilmesini emretti. Zekât farz kılınınca, (Müslümanların) fıtır sadakasını vermelerini ne emretti ne de yasakladı. Ama onlar, yine de bu sadakayı veriyorlardı."***

Eğer bu rivayet sahih ise, fıtır sadakasının neshedildiğine delalet etmez. Çünkü zekâtın farz oluşu, fıtır sadakasının vacip olarak kalmasına engel değildir. Tercih edilen görüşe göre zekâtın farz kılınması, fıtır sadakasının vacip kılınmasından öncedir. Zira Fussilet Suresi'nin Mekki surelerden ve Kur'an'ın da ilk nazil olan kısımlarından olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Bu surede, zekât vermeyenler için tehdit ifadeleri vardır: (وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ) **"Allah'a ortak koşanların vay hâline! Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr ederler."**[493] Fıtır sadakasının verilmesi Medine'de emredilmiştir. Bu da zekâtın farz kılınmasının fıtır sadakasından önce olduğuna delalet etmektedir.

İbn Ömer ile Mücahid'in, (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ) **"Hasat günü hakkını verin"** ayetinin muhkem olduğunu, bir sahabe topluluğuna göre bu ayet-

493 Fussilet, 41/6-7

teki "hakkın" zekâttan başka vacip bir hak olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

Kefaret ve adaklar gibi kullardan kaynaklanan sebeplere istinaden vacip olan haklara gelince, zekâtın bunları neshetmediği hususunda ittifak vardır.

Ayette sözü edilen yetimlerden kasıt, babaları vefat etmiş küçük yaştaki fakir çocuklardır. Miskinlerin tanımında ise fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. İnşaallah bunu Berae (Tevbe) Suresi'nde açıklayacağız.

İbnüssebile gelince, Mücahid bunun seferi kimse olduğunu söylemiştir. Katade ise konuk olduğunu söylemiştir. Mücahid'in tanımı daha doğru olsa gerek. İbnüssebil yani yoloğlu. Yolda olduğu için kendisine bu ad verilmiştir. Mesela suya girdiği ve sudan çıkmak istemediği için kaza da su oğlu anlamında "ibnül mâ" denmiştir.

Bir başka örnek de, şair Zu Rümme'nin şu şiiridir.

(وردتُ اعتسافاً والثريا كأنها ... على قمّةِ الرأسِ ابنُ ماء محلّق)

Yoldan saparak geldiğimde Süreyya yıldızı

Uçan bir kaz gibi tam tepemin üzerindeydi.

Bu şiirde geçen "kaz" kelimesinin Arapça karşılığı su oğlu anlamında "İbnül mâ"dır.

(والسّائِلِينَ) kelimesi ile zekât ve sadaka isteyenler kastedilmiştir. İçinde bu kelimenin geçtiği bir ayet şudur:

(فِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌلِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır."[494]

494 Mearic, 70/24-25

Abdulbaki b. Kani, Hz. Hüseyin'in *radıyallahu anh* kızı Fatıma'dan rivayetle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletti:

(لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ)

"Ata binmiş olarak gelse bile dilenenin hakkı vardır."[495]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Ata binmiş olarak gelse bile dilenene (bir şeyler) verin."***

Kısas Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَىٰ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾)

178-"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır."

Bu cümle, kendisinden sonra gelecek olan ifadelere ihtiyaç olmaksızın manası yalnız başına anlaşılır olan bir cümledir. Görüldüğü gibi başka bir kelime eklenmeden de manası anlaşılmakta ve zahirî, bütün öldürmelerde müminlere kısas uygulamanın farz olduğunu gerekli kılmaktadır.

495 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/37

Kısas, faile yaptığı fiilin mislinin uygulanması demektir. Mesela Arapça'da (إقْتَصَّ أثَرَ فُلانٍ) "Falanın izine kısas yaptı" denildiğinde, onun izinden gittiği kastedilmiş olur. Mesela şu ayetlerde de bu mana kastedilmiştir:

(فَارْتَدَّا عَلٰى اٰثَارِهِمَا قَصَصًا)

"Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisingeri döndüler." [496]

(وَقَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصِّيْهِ)

"Annesi, Mûsâ'nın kız kardeşine, "Onu takip et" dedi."[497]

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ) ifadesi, (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"Oruç size farz kılındı"**[498] ve (كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرَاْ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ) **"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anneye, babaya vasiyette bulunması size farz kılındı"**[499] ayetlerinde olduğu gibi, "Size farz kılındı" anlamına gelmektedir. Bazı durumlarda vasiyette bulunmak farzdır. Bu cümleden olmak üzere farz namazlara, salavat-ı mektube denmektedir.

Konumuzun başındaki ayet-i kerime, öldürdükleri kimseler için müminlere kısas uygulamanın farzlığı hükmünü düzenlemektedir. Öldürülenlerle ilgili hüküm genel olup öldürülen herkes için katile kısas uygulanır. Diğer taraftan ayetin kısas uygulama emri, bütün müminler için olmayıp özel olarak katiller içindir. Yani katil olmadıkça mümin kimseye kısas uygulanmaz. Dolayısıyla demirden bir aletle taammüden bir kişiyi öldüren her katile kısas uygulamak farzdır. Öldürülenin köle veya zimmî, erkek

496 Kehf, 18/64

497 Kasas, 28/11. Annesi Hz. Musa'yı Nil nehrine bıraktıktan sonra onun kız kardeşine, kendisini kıyıdan izlemesini ve peşinden gitmesini tenbihlemişti. Görüldüğü gibi bu ayetlerde kısas kelimesi ve türevleri, bir başkasını izlemek ve onun yaptıklarının aynısını yapmak anlamında kullanılmıştır.

498 Bakara, 2/183

499 Bakara, 2/180

veya kadın olması bu hükmü değiştirmez. Çünkü ayette geçen (الْقَتْلٰى) **"Öldürülenler"** kelimesi, kim olursa olsun, öldürülen herkesi kapsamaktadır. Kısas ayetinin müminlere hitap etmesi, tahsiste bulunan bir delil bulunmadıkça, kısasın uygulanması için öldürülenin de mümin olmasının şart olduğu anlamına gelmez. Çünkü ayette bazı kimseler "öldürülünce katile kısas uygulanır, ama diğer bazı kimseler öldürülünce katile kısas uygulanmaz" şeklinde bir ayrıma gidilmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kısas ayetinde bazı maktûller için katile kısas uygulanması gerektiğine delalet eden iki husus vardır:

1-Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır: (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ) **"Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek gerekir."** Kâfirin, müminin kardeşi olması düşünülemeyeceğine göre ayet, öldürülenin mümin olması durumunda katile kısas uygulanması gerektiğine delalet etmektedir.

2-(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى) **"Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir."**[500]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınız iki bakımdan yanlıştır:

a-Hitabın baş tarafı geneli kapsıyorsa daha sonra özel hüküm taşıyan ifadelerin oraya atfedilmesi, baştaki genel hükmü tahsis etmeyi gerektirmez. Bu kurala şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[501]

500 Bakara, 2/178
501 Bakara, 2/228

Bu genel hüküm, üç talakla boşanan kadınları da daha az sayıda talakla boşanan kadınları da kapsamaktadır. Genel hüküm bildiren bu ayete daha sonra şu ayetler atfedilmiştir:

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın."[502]

(وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِك)

"Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."[503]

Bu, üçten az sayıda talakla boşanan kadın için söz konusu olan özel bir hükümdür. Yoksa bu, üç hayız hali görerek iddet bekleme gerektiren genel hükmü tahsis etmemektedir. Kur'an-ı Kerim'de buna benzer daha birçok örnek vardır.

b-Ayet-i kerimede maktûlün kardeşi ifadesiyle din kardeşi değil de nesep kardeşi (veya velisi) kastedilmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًا)

"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik." [504]

(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ)

"Hüre karşı hür, köleye karşı köle…"

502 Bakara, 2/231
503 Bakara, 2/228
504 Hûd, 7/65

Bu ifade (اَلْقَتْلٰى) **"Öldürülenler"** kelimesindeki genel hükmü tahsis etmez. Çünkü bu, kısasla ilgili ilahî hitabın başında yer alan ve başka bir kelime eklenmesine ihtiyaç duyulmadan manası yalnız başına anlaşılabilen bir ifadedir. Dolayısıyla manasını, sonradan gelen ilavelerle sınırlamamız doğru olmaz.

(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ) **"Hüre karşı hür"** ifadesi, konunun başında anlatılanları desteklemek ve ayetin nüzûl sebebine işaret etmek için yapılan bir açıklamadır.

Şa'bi ve Katade'nin anlattıklarına göre iki Arap kabilesi arasında savaş olmuştu. Kabilelerden biri diğerinden daha güçlü olduğu için diğerine fazla baskı yapıyor ve kendilerinden öldürülen bir köleye karşılık karşı taraftan hür bir kimseyi, kendilerinden öldürülen bir kadına karşılık karşı taraftan bir erkeği öldürmeden savaşı sona erdirmeyeceklerini söylüyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Allah (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle kısas edilir"** ayetini indirdi. O güçlü kabilenin şartlarının geçersiz olduğunu bildirmek, başkalarının değil sadece katilin kısasa tabi tutulmasının farz olduğunu desteklemek için bu ayeti indirdi. Çünkü o güçlü kabile, katilden başkasını öldürüyordu. Allah, onları böyle yapmaktan menetti. Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ قَتَلَ فِي حَرَمِ اللَّهِ أَوْ قَتَلَ غَيْرَ قَاتِلِهِ أَوْ قَتَلَ بِذُحُولِ الْجَاهِلِيَّةِ)

"Onur ve üstünlük sahibi Allah'a en âsi ve en zorba kişi, Allah'ın hareminde (Mekke'de) adam öldüren veya yakınının katilinden başkasını öldüren ya da cahiliyet intikamıyla adam öldüren kişidir."[505]

(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ)

505 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 11/370

"Hüre karşı hür, köleye karşı köle..." ifadesi kısas ayetinin genel hükmünü tahsis etmemekte, sadece ayetin bazı kelimelerine açıklama getirmektedir.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde, (اَلْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ، مِثْلٌ بِمِثْلٍ) ***"Buğday buğday ile misli misline satılabilir"*** buyurduktan sonra arpa, hurma, tuz, altın ve gümüşü de katarak altı çeşit ribevi malı saymış, ribanın sadece buğdaya münhasır olmadığını, diğer maddelerin de riba ile alakasız olmadıklarını bildirmişti.[506]

(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ) **"Hür'e karşı hür"** ifadesi (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı"** cümlesindeki genel hükmü ortadan kaldırmamaktadır. Yine aynı ifade, kısasın genel hükmünü tahsis etmemekte ve ayette sayılanlardan başkalarına kısas uygulanmayacağı anlamını vermemektedir. Çünkü fukahanın tamamı, hür bir kişiyi öldüren köleye, erkeği öldüren kadına kısas uygulanacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ayette "Hür'e karşı hür" ifadesinin kullanılmış olmasının, bütün öldürülenler için kısas uygulanması gereğini ortadan kaldırmadığı böylece ispatlanmış oldu.

"Kısas farz olduğu halde maktûlün velisi nasıl olur da kısas uygulama ve affetme seçeneklerinden birini kullanır?"

İtirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kısasın uygulanması, maktûlün velisine farz kılınmamıştır. Kısasın ancak velinin bir hakkı olarak (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı"** ayeti gereğince katile uygulanması farz kılınmıştır. Kısası uygulamak velinin görevi değil, hakkıdır. Her ne kadar kısas kendisine bir hak olarak tanınmış olan veli, kısası uygulatıp uygulatmamada serbest ise de bu, kısasın katile uygulanış farzını ortadan kaldırmaz. Bu ayet, bir köle öldüren hür kişiye, bir zimmî öldüren Müslümana ve bir kadın öldüren erkeğe kısas uygulanması gerektiğine delalet etmektedir. Zira önce de açıkladığımız gibi, kısasla ilgili ilahî hitabın başında, öldürülen kim olursa olsun katile kısas uygulanması genel bir hüküm olarak gereklidir.

506 Zeylai, Nasbu'r-Raye: 4/35

İlahî hitabın başındaki genel hükmü gözönünde bulundurmayıp **"Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir"** cümlesini ön plâna çıkarıp kısas alanını daraltmayı ve tahsis cihetine gitmeyi gerektirmez. Çünkü benzer başka ayetlerde kısasın uygulanmasının genel bir hüküm olduğu bildirilmektedir:

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir." [507]

Bu ayet, haksız yere öldürülen bütün maktûlleri kapsamakta ve onların velilerine yetki verildiğini bildirmektedir. Bu yetkinin de kısas uygulatma hakkı olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Yani hür bir Müslüman, hür bir Müslümanı öldürürse kısasa tabi tutulur. Ayette sözü edilen yetkinin kısas olduğu hususunda fakihlerin görüş birliği etmeleri, nass gibi kabul edilmektedir.

"Yetki" kelimesi her ne kadar mücmel ise de fukahanın görüş birliği etmeleri sayesinde manası anlaşılır hale gelmiştir.

"Kim haksız yere öldürülürse" ifadesi genel manada olup zahirine ve lafzının icabına göre manalandırılmalıdır.

Buna benzer bir ayet şudur:

(وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ)

"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can kısas edilir." [508]

Ayette, her öldürülen kimse için kısasla ilgili bu genel hükmün İsrailoğullarına yazıldığı bildirilmektedir.

507 İsrâ, 17/33
508 Mâide, 5/45

Ebu Yusuf bu ayete dayanarak, köle katili hür kimseye kısas uygulanması gerektiğini söylemiştir. Bu da Ebu Yusuf'un şer'ü men kablena'yı delil saydığını bize göstermektedir. Yani İslamiyet'ten önceki peygamberlerin şeriatları, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından neshedildiği sabit olmadıkça bizim için de geçerlidir. Biz bu hükmün neshedildiğine dair Kur'an'da ve sünnette herhangi bir ifadeye rastlamış değiliz. Dolayısıyla bu hüküm bizim için de geçerlidir. Buna göre **"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can kısas edilir"** ayetinin zahirî ile amel edip öldürülen herkes için kısas uygulanması gerekmektedir.

Benzer bir ayet de şudur:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[509]

Yakını öldürülen kimsenin kendisi de saldırıya uğramış sayılır. Bu hüküm, öldürülen herkesve onun velisi için geçerlidir.

Şu ayet de yakın anlamdadır:

(وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهٖ)

"Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın."[510]

Bu ayetin genel hükmü; hür, köle, kadın, erkek, Müslüman ve zimmî katil olan herkese kısas uygulamanın vacip olduğu şeklindedir.

Köle Katili Hür Kimseye Kısas Uygulanması

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hürlerle köleler arasında kısas uygulanıp uygulanmaması konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

509 Bakara, 2/194
510 Nahl, 16/126

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer (Allah hepsinden razı olsun) dediler ki: "Öldürme dışında hürlerle köleler arasında kısas uygulanmaz. Öldürme olaylarında ise aralarında kısas cereyan eder. Köle katili hür, hür katili köle kısasa tabi tutulur."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Kısasın uygulanabileceği bütün yaralamalarda köle ile hür arasında kısas uygulanması farzdır."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti: "Yaralama hadiselerinde hür ile köle arasında kısas uygulanmaz. Hür katili köle öldürülür, ama köle katili hür öldürülmez."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Cinayeti işleyen köle ise kendisine kısas uygulanır. Ama köleye karşı cinayeti işleyen hür ise kendisine kısas uygulanmaz. Köle hür bir kimseyi öldürürse, maktûlün velisi katil köleyi kendine köle edinebilir. Köle, hür bir kimseyi yaralarsa yaralanan kişi dilerse kısas uygulatabilir."

Şafiî dedi ki: "Öldürmeden dolayı kendisine kısas uygulanabilir olan kimse, başkasını yaralama durumunda da kendisine kısas uygulanır. Köle katili hür kimseye kısas uygulanmaz. Köleyi yaralayan hür kimseye de kısas uygulanmaz."

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı" ayeti, öldürme olaylarında kölelerle hürler arasında kısas uygulanması gerektiğine şöyle delalet etmektedir:

Ayetin hükmü, öldürme hadiseleriyle ilgilidir. Ayette yaralamalardan söz edilmemektedir. Cinayetlerden, saldırılardan ve cezalardan bahseden ayetlerin genel anlamı, köle katili hür kimseye kısas uygulanmasını gerektirmektedir. Fukahanın tamamının ittifakına göre, hür kimseyi öldüren köleye kısas uygulanması gerekmektedir. Mademki katil köleye kısas uygulanıyor. Öyleyse köle katili hür kimseye de kısas uygulanması gerekir. Kısas konusunda ayette kölenin kastedildiği anlaşılmıştır. Ayetin gerektirdiği anlam, öldürülen köle ile katil köle arasında bir ayrım yapmamıştır.

Her ikisi için de genel hüküm ifade etmektedir. Katil olunca kısasa tabi tutulduğuna göre, maktûl olduğunda da katilinin kısasa tabi tutulması gerekir.

Bunun böyle olduğuna şu ayet de delalet etmektedir:

(وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ)

"Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır."[511]

Cenab-ı Allah kısası farz kıldığını bu ayetle haber vermektedir. Çünkü kısasta hayat vardır. Bu ilahî hitap, hem hürleri hem de köleleri kapsamaktadır.

"Ey akıl sahipleri!" hitabı köleyi de hürü de kapsamına almaktadır. Kısas hükmünün illeti hepsinde mevcut olduğuna göre, kısas hükmünü bu illetin kendisinde bulunduğu kimselerin bir kısmına uygulayıp diğer kısmına uygulamamak doğru olmaz.

Kısas hükmünün genel olduğuna sünnetten delil, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir: (الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ) ***"Müslümanların kanı birbirine denktir."***[512]

Bu ifade, hem köleler hem de hürler için genel niteliktedir. Bir delil olmadan bu tahsis edilemez.

Kölelere kısas uygulandığı gibi onlar için de hürlere kısas uygulanmasının farz olduğunun bir delili de şudur: Katil olan köleye kısas uygulanması gerektiği ayette kastedildiği gibi, hür bir kimse tarafından öldürülen köle için de katile kısas uygulanması kastedilmiştir. Ayetin maksadının bu olduğunda fakihler ittifak etmişlerdir. Çünkü ayette kölenin katil olması ile maktûl olması arasında hüküm bakımından herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Hadisin devamında (يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ) ***"Onların en düşük mertebede olanı bile onlar adına düşman askerine eman verebilir"*** den-

511 Bakara, 2/179
512 İbn Mâce, Sünen, Ebvabu'd-Diyat, 31

mektedir. Buradaki en düşük mertebeli de köledir. Bu hadis, kısasla ilgili ilahî hitabın başında hür müminlerin beraberinde köle müminlerin kastedilmiş olmadığına delalet etmektedir, diye itirazda bulunan kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz doğru değildir. Zira köle katil olduğunda kendisine kısas uygulanması gerektiği zaten ayette kastedilmiştir. (يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ) ***"Onların en düşük mertebede olanı bile onlar adına düşman askerine eman verebilir"*** hadisi, ayette bu mananın kastedilmiş olmasına engel değildir. Maktûl olduğunda da katiline kısas uygulanması gerektiğinin kastedilmesine engel olmaz.

Şu da var ki (يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ) ***"Onların en düşük mertebede olanı bile onlar adına düşman askerine eman verebilir"*** hadisinde köleyi hürlerden ayıran bir tahsis ifadesi yer almamaktadır. Hadisteki "edna"dan kasıt, sayıca az olanlardan biridir. Kısas ayetinin başındaki ilahî hitabın, köleden ayrı olarak sadece hürlere uygulanması gereğinin bununla bir alakası yoktur. Hadiste (وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ عَبْدُهُمْ) denilmiş olsaydı bile bu da kölenin kanını hür kimsenin kanına denk olmaktan çıkarmazdı. Çünkü bu, yeni ele alınan başka bir hükümdür. Bu ifadede özellikle köle kelimesi yer almıştır. Çünkü köleden başkası yani hür Müslüman, İslam toplumu adına düşman askerine eman vermede daha fazla yetkilidir. Eman verme hükmünde özel olarak köleden söz edilmesi, onun hür kimselerden ayrı tutulmasını gerektirmez. Kısas hükmünde de hür kimselerden ayrı tutulmasını haydi haydi gerektirmez.

Bir kimse çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ) ***"Müslümanların kanı birbirine denktir"*** hadisi, her insanın canının aynı değerde olmasını gerektirir. Oysa köle, hür kimse ile aynı değerde değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kölenin kanını hür kimsenin kanına denk kılmıştır. Köle ile hürün kanının denkliğini de Müslüman olmaları şartına bağlamıştır. Kölenin kanının hürünkine denk olmadığını söyleyen, Peygamber'in *sallallahu aleyhi*

ve sellem koyduğu hükmün dışına çıkmış ve delilsiz olarak ona muhalefet etmiş olur.

Kölenin kanının hürünkine denk olduğuna delalet eden bir delil de şu rivayettir:

Abdulbaki b. Kani, Abdullah b. Mesud'dan *radıyallahu anh* rivayetle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu söylemiştir:

(لا يحِلُّ دمُ رجلُ مُسلم يشهد أن لا إله إلا الله وأنّي رسُولُ الله، إلا بإحدى ثلاث: الثَّيِّبُ الزَّاني، والنَّفسُ بالنَّفسِ والتَارِكُ لدينه المفَارِقُ لِلجَماعَةِ)

"Allah'tan başka ilah bulunmadığına, benim de Allah'ın elçisi olduğuma tanıklık eden Müslüman bir adamın kanı ancak üç sebepten biri ile helal olur: Yaşlı zinakâr, cana can kısas ve dinini bırakıp cemaatten ayrılan kimse."[513]

Bu hadiste köle-hür ayrımı yapılmamış, cana can kısas farz kılınmıştır. Bu da Cenab-ı Allah'ın İsrailoğullarına kısası farz kıldığına dair Mâide Suresi'nde(Ayet No: 45) anlattıklarına uygun düşmektedir. Onlara kısasın farz kılındığının bize bildirilmesinin iki maksadı vardır:

1-İsrailoğullarına farz kılınan kısasın hükmü bizim için de geçerlidir.

2-Onlara kısasın farz kılındığını bildiren ayet, kısasın herkes için farz olduğunu bildirmede başka bir açıklamaya gerek kalmaksızın kendi başına anlaşılır niteliktedir.

Kısasta köle-hür ayrımı yapılmayacağına delalet eden bir delil de şu rivayettir:

Abdulbaki b. Kani, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayetle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

513 Ebu Davud, Sünen, Hudud, 1

(الْعَمْدُ قَوَدٌ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ وَلِيُّ الْمَقْتُولِ)

"Taammüden öldürme kısas gerektirir. Maktûlün velisi affederse gerekmez."[514]

Bu rivayet iki manaya delalet etmektedir:

1-Taammüden gerçekleştirilen her öldürmeden dolayı kısas uygulanması gerekmektedir. Bu kısasın köle katiline de uygulanması gerekir.

2-Taammüden öldürenin mali cezası yoktur. Şayet kısasın yanı sıra seçmeli olarak mali ceza da konulmuş olsaydı, hadiste mali cezadan söz etmeksizin sadece kısastan bahsedilmezdi.

Kısasta köle-hür ayrımı yapılmayacağına delalet eden şöyle bir aklî delil vardır: Kölenin canı, hukukî koruma altındadır. Bu koruma, zamanın geçmesiyle ortadan kalkmaz. Öldürülen köle, katilin oğlu veya malı değildir ki, katiline kısas uygulanmasın. Bu durumda maktûl köle, katilin yabancısı hür bir kimse gibidir. Dolayısıyla hür kimseyi taammüden öldüren köleye kısas uygulanması gerektiği gibi, bir köleyi taammüden öldüren hür kişiye de kısas uygulanması gerekir.

Köle katili hür kimseye kısas uygulanmasına karşı çıkan fakihler, hür kimseye nispetle kölenin değerinin eksik oluşunu ileri sürmektedirler.

Kısasın uygulanması için katil ile maktûlün aynı değerde olmaları şart değildir. Ancak yaralamalarda yaralayana kısas uygulanabilmesi için, yaraladığı kişinin kendisiyle aynı değerde olması şarttır. Bunun delili şudur: Mesela on kişi bir adamı öldürürse, on kişinin tamamı kısas gereği öldürülür. Maktûl olan bir kişinin, katil olan on kişiye eşit olmaması kısasın uygulanmasına engel teşkil etmez. Aynı şekilde bedeni sağlıklı, organları sağlam olan bir kimse felçli, ölümcül hasta ve organlarından bazısı kesik birini öldürse, katile yine de kısas uygulanır. Kadının aklı ve dini noksan, diyeti de erkeğinkinden eksik olmasına rağmen bir erkek, öldürdüğü kadın sebebiyle kısasa tabi olur. Böylece cana can kısasında

514 Darekutni, Sünen: 4/82

maktûlün katile denk olmasına itibar edilmeyeceği, üstün konumda da olsa katile kısas uygulanmasının farz olduğu ispatlanmış oldu. Ancak bu hüküm, organlara karşı işlenen cinayetlerde uygulanmaz. Mesela sağlam bir el, kestiği felçli bir el sebebiyle kısas gereği kesilmez. Ama sağlıklı bir katil, hastalıklı maktûl sebebiyle kısas gereği öldürülür. Fakihler bu hususta ihtilaf etmiş değildirler.

Leys b. Sa'd, Hakem'den rivayetle Hz. Ali ve İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediklerini nakletmiştir: "Bir kimse kasten bir köle öldürürse, kendisine kısas uygulanır."

Kölesini Öldüren Efendiye Kısas Uygulanması

Kölesini öldüren efendiye kısas uygulanıp uygulanmayacağı konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Şaz görüş sahibi bazı fıkıhçılar bu durumda efendiye kısas uygulanması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak fakihlerin büyük çoğunluğu kölesini öldüren efendiye kısas uygulanmayacağını söylemişlerdir.

Öldürülmesi gerektiğini söyleyenler, hür kimsenin hür bir kimseyi öldürmesi durumunda, (النَّفس بالنَّفس) **"Cana can kısas edilir"**[515] ve (فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ) **"O hâlde kim size saldırırsa siz de ona saldırın)"**[516] ayetleri ile (الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ) ***"Müslümanların kanı birbirine denktir"*** hadisine dayandığımız gibi, onlar (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür kısas edilir"** ayetine dayanmaktadırlar.

Semüre b. Cündeb *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ، وَمَنْ جَدَعَهُ جَدَعْنَاهُ)

515 Mâide, 5/45
516 Bakara, 2/194

"Kölesini öldüreni öldürürüz. Kölesinin burnunu veya başka bir organını kesenin burnunu veya kestiği organını keseriz."[517]

Konuyla ilgili olarak yukarıda geçen ayetlerin zahirine bakıldığında, kölesini öldüren efendiye kısas uygulanması gerektiği görüşünde olanları destekleyecek bir delil görünmemektedir. Zira Cenab-ı Allah (وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا) **"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"**[518] buyurmakla kısas uygulatma yetkisini maktûlün velisine tanımıştır. Kölenin sağlığında da vefatından sonra da velisi, efendisidir. Çünkü köle, hiçbir şeye mâlik değildir. Miras olarak kendisine kalan mallar dışında eline geçen her şey efendisinin malı olur. Efendisi onun velisi olduğuna göre, onun kendine kısas uygulatması düşünülemez. Bu durumdaki efendi, murisini öldüren mirasçı konumunda değildir. Zira murisini öldüren mirasçıya kısas uygulanması gerektiği gibi onun mirasından da yararlanamaz. Çünkü mirasçıya düşen pay, kendisine murisin mülkünden intikal etmektedir. Murisini öldüren kimse, murisine mirasçı olamaz. Ayrıca öldürdüğü kimse için kendisine kısas uygulanması da gerekir. Köleye gelince o, o hiçbir şeye mâlik olamaz. Kazandıkları, efendisinin malı olur. Bilindiği gibi kölenin oğlu öldürülecek olursa, katile kısas uygulatma yetkisi yoktur. Çünkü o, hiçbir şeye malik olamamaktadır. Dolayısıyla başkasına kısas uygulatma hakkına da malik olamamaktadır. Köleyi öldüren katile kısas uygulanması gerektiğinde bunu ancak kölenin efendisi uygulatma hakkına sahip olur. Kölenin kendisinin böyle bir hakkı yoktur. İşte bu sebeple kölesini öldüren efendiye kısas uygulanması caiz olmamaktadır. Kölenin böyle bir hakka sahip olmadığına şu ayet delalet etmektedir:

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."[519]

517 İbn Mâce, Sünen, Ebvabu'd-Diyat, 23
518 İsrâ, 17/33
519 Nahl, 16/75

Ayet-i kerime, kölenin hiçbir şeye malik olamayacağını bildirmektedir. Böyle olunca da kısas da dâhil olmak üzere başkası üzerinde herhangi bir hakkını icra etme yetkisine de sahip olamaz. Kendisi başkasının mülkiyetinde olduğu için haklarını başkası üzerinde icra edemediğine göre, efendisi onu öldürdüğü takdirde kısasa tabi tutulamaz. Bu açıdan bakıldığında köle, hür kimse gibi değildir. Çünkü hür kimsenin başkasına kısas uygulatma yetkisi vardır. Öldürülen hür kimse için kısası uygulatma yetkisi mirasçılarına intikal eder. Bu sebeple mirasçıları, mirastaki hisseleri oranında bu yetkiye de sahip olurlar. Onu öldüren mirasçısı malından hisse alamayacağı gibi bu yetkideki payından da mahrum kalır. Kısas uygulatma yetkisini diğer mirasçıları kullanabilirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kısas konusunda kölenin kanı, malı gibi değildir. Çünkü efendisi onu öldürme yetkisine sahip olmadığı gibi öldürme konusunda onun aleyhinde ikrarda da bulunamaz. Bu hususta o, kölenin yabancısı gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Efendi, kölesini öldürme ve onun başkasını öldürmüş olduğuna dair aleyhinde ikrarda bulunma yetkisine sahip olmasa bile, yine de onun velisidir. Onu öldüren yabancı bir kimseye kısas uygulatma yetkisine sahiptir. Çünkü onun mirasçısı olma cihetiyle değil de kendisine mâlik olma cihetiyle bu yetkiye sahiptir. Bilindiği gibi köleyi öldüren katile kısas uygulatmada yetki, kölenin akrabalarında değil efendisindedir. Bu da efendinin onun mülkiyetine sahip olduğu gibi, onun için kısas uygulatma yetkisine de sahip olduğuna delalet etmektedir. Ama efendinin kendisi köleyi öldürdüğü takdirde, başkalarının ona kısas uygulatma yetkisine sahip olması caiz olmaz. Böyle olunca da onun kendine kısas uygulatması imkânsız hale gelmiş olur.

Diğer taraftan (فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ) **"O hâlde kim size saldırırsa siz de ona saldırın"** ayetine baktığımızda bu ayetin, kölesini öldürerek aslında kendine karşı bir tecavüzde bulunmuş olan efendiye hitap ettiği söylenemez. Her ne kadar kölesini öldürerek kendine karşı bir tecavüzde bulunmuş ve kendi mülkünü telef etmiş ise de kendisine kısas uygulatması için bu ayetin efendiye hitap ettiğini söylemek doğru olmaz. Ona kısas uygulatmaları için bu ayetin başkalarına hitap ettiği de söylenemez. Çünkü

efendi, onlara saldırmış ve tecavüzde bulunmuş değildir. Kısas uygulatma hakkını Yüce Allah, başkalarına değil, saldırıya uğrayana tanımıştır.

"Devlet başkanı, mirasçısı olmayan bir kimseyi öldüren katile kısas uyguladığı gibi, kölesini öldüren efendiye de uygular" denilecek olursa, şöyle deriz:

Mirasçısı olmayan adamın mirasçısı bütün Müslümanlardır. Böyle biri öldürüldüğünde, bütün Müslümanlar adına devlet başkanı katile kısas uygular. Öldürülen köleye ise mirasçı olunmaz. Onun katiline kısas uygulatma hakkı devlet başkanının değil, bütün Müslümanlarındır. Mesela bir köle kazara öldürüldüğünde onun katili tarafından ödenmesi gereken kıymetini Müslümanlar ve devlet başkanı değil, sadece efendisi almayı hak eder. Ama mirasçısı olmayan hür bir kimse kazara öldürüldüğünde onun diyeti beytulmala verilir. Kısasta da uygulama bu tertibe göre olur. Efendisi köleyi öldürdüğünde devlet başkanı ona kısas uygulama yetkisine sahip olmaz. Kısası uygulatma yetkisi, efendinindir. Onun da kendine kısas uygulatması mümkün olmayacağına göre, kısas iptal edilmiş olur. Önceki sayfalarda geçen (مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ، وَمَنْ جَدَعَهُ جَدَعْنَاهُ) ***"Kölesini öldüreni öldürürüz. Kölesinin burnunu veya başka bir organını kesenin burnunu veya kestiği organını keseriz"***[520] hadise gelince, bunun zıddı bir rivayet de vardır.

Şöyle ki: Abdulbaki b. Kani, Merv b. Şuayb'dan rivayet ederek dedi ki: Bir adam, kölesini taammüden öldürdü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu değnekle dövdü, bir yıl süreyle sürgüne gönderdi ve Müslümanların ganimetlerden aldığı paydan onu yoksun bıraktı. Ama cinayeti sebebiyle ona kısas uygulamadı.[521]

Bu hadis, köle katili efendiye kısas uygulanması gerektiği görüşünde olanların dayandığı Semüre b. Cündeb'in rivayet ettiği hadisin zahir manasını reddetmektedir. Ayrıca bu hadis, Cenab-ı Allah'ın öldürülen köle için kısas uygulatma yetkisini efendiye tanıması, köle katili efendiye kısas

520 İbn Mâce, Sünen, Ebvabu'd-Diyat, 23
521 Darekutni, Sünen: 4/172

uygulanmayacağını bildirmesi gibi manaları taşıyan ayetlerin zahirine de muvafıktır. (لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ) **"Hiçbir şeye gücü yetmeyen"** ayetiyle de bu hüküm teyit edilmiş olmaktadır.

Nakletmiş olduğumuz bu hadis olmasaydı, bu konuda sadece Semüre b. Cündeb'in rivayet ettiği (مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ، وَمَنْ جَدَعَهُ جَدَعْنَاهُ) ***"Kölesini öldüreni öldürürüz. Kölesinin burnunu veya başka bir organını kesenin burnunu veya kestiği organını keseriz"*** hadisi mevcut olsaydı, yinede köle katili efendiye kısas uygulanması gerektiğini söyleyemezdik. Çünkü o hadisin zahirinden anlaşılandan başka bir manaya da gelme ihtimali vardır. Olabilir ki bir kişi kölesini azad etmiş, sonra da onu öldürmüş veya organlarından birini kesmiştir. Ya da böyle bir şey yapmamış, ama böyle yapacağını söyleyerek onu tehdit etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu duyunca ***"Kölesini (yani azad etmiş olduğu kölesini) öldüreni öldürürüz"*** demiştir. Kişinin, azad ettiği eski kölesinden hâlâ kölesi diye söz edilmesi, Arap dilinde ve örfünde yaygındır.

Bilal *radıyallahu anh* bir defasında henüz fecir doğmadan sabah ezanını okuyunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Haberiniz olsun! Köle (Bilal) uyumuştur"*** demişti. Oysa köle diye kendisinden söz ettiği Bilal *radıyallahu anh* o zaman hür bir kimseydi.

Biri ölenin aynı zamanda anne bir kardeşi olan iki amcaoğlunun miras meselesinde, "Miras, ölenin aynı zamanda anne bir kardeşi de olan amcaoğlunundur" diye hükmeden Kadı Şüreyh'i kastederek, Hz. Ali, "Bana şu üst dudağı uzun olan köleyi çağırın!" demişti. Şüreyh, cahiliye döneminde bir süre köle olarak yaşadığı için Hz. Ali ondan "köle" diye söz etmişti.

Cenab-ı Allah, bir ayet-i kerimede (وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimlere mallarını verin"**[522] buyurmuştur. Ayetteki yetimlerden maksat, daha önce yetim olup şimdi reşit hale gelmiş olanlardır.

522 Nisa, 4/2

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(تُسْتَأْمَرُ الْيَتِيمَةُ فِي نَفْسِهَا)

"(Evlendirilecek olan) Yetim kıza fikri sorulur."[523]

Hadisteki yetim kızdan maksat, daha önce yetim olup nikâlanacağı zaman reşit hale gelmiş olan kızdır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ) ***"Kölesini öldüreni öldürürüz"*** buyururken, eskiden kölesi olan ama daha sonra azad edilen kimseyi öldüreni öldürürüz, demek istemiş olabilir. Bunu kastetmiş olmasına herhangi bir engel de yoktur. Böylece evlat katili babaya kısas uygulanmadığı gibi köle katili efendiye de kısas uygulanmayacağı konusunda vehmi ve yanlış düşüncesi olan kimsenin vehmi ve yanlış düşüncesi kafasından silinmiş oldu. Bazı kimseler de efendinin öldürdüğü kölesi sebebiyle kısasa tabi tutulmayacağını daha önceden de anlamş olabilirler. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, efendinin köle üzerindeki hakkının, babanın evlat üzerindeki hakkı gibi olduğunu bildirmiştir. Bunun delili de şu hadis-i şeriftir:

(لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulsun ve onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun."[524]

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* babanın evlat üzerindeki hakkının, ona yapmış olduğu iyiliklerin ve ona bahşettiği nimetlerin karşılığının, onu köle olarak bulup satın alması ve hürriyetine kavuşturması olduğunu bildirmiştir.

Doğrusunu Allah bilir.

---

523 Ebu Davud, Sünen, Nikâh, 24
524 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/487

Erkekler İle Kadınlar Arasında Kısas Uygulaması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[525]

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, bizonun velisine yetki vermişizdir"[526]

Öldürmelerde köle ile hür arasında kısası gerekli kılan ayetlerin zahirî anlamı, erkekle kadın arasında da kısası gerekli kılmaktadır. Ancak fakihler bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve İbn Şübrüme, "Öldürme hadisesi dışında erkekle kadın arasında kısas cereyan etmez" dediler. İbn Şübrüme'den gelen başka bir rivayete göre o, yaralama hadisesinde de erkekle kadın arasında kısas cereyan edeceğini söylemiştir.

İbn Ebi Leyla, Mâlik, Sevri, Leys b. Sa'd, Evzai ve Şafiî, "Hem öldürme hem de yaralama hadiselerinde erkekle kadın arasında kısas cereyan eder" dediler. Şu kadar var ki Leys b. Sa'd, "Erkek, karısına karşı cinayet işlerse diyet öder. Kendisine kısas uygulanmaz" demiştir.

Osman el-Betti dedi ki: "Bir kadın bir erkeği öldürürse, kadın kısasa tabi tutulur. Ayrıca malından da yarı diyet alınır. Kadının erkeği yaralaması durumunda da aynı hüküm uygulanır. Bir erkek bir kadını öldürür veya yaralarsa, erkeğe kısas uygulanır. Onun malından diyet falan alınmaz."

Selef fukahasından bu konuda farklı görüşler rivayet edilmiştir. Katade, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "San'a şehrinde bir kadın öldüren birkaç kişiyi Hz. Ömer kısas gereği öldürdü."

525 Bakara, 2/178
526 İsrâ, 17/33

Atâ, Şa'bi ve Muhammed b. Sirin'in, "Kadın öldüren erkeğe kısas uygulanması gerekir" dedikleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ali'den bu konuda farklı rivayetler gelmiştir: Leys b. Sa'd, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Erkek, kasten bir kadın öldürürse, kendisine kısas uygulanır."

Atâ, Şa'bi ve Hasan el-Basri, Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Erkek, kasten bir kadın öldürürse, dilerlerse erkeğe kısas uygularlar ve katil erkeğin mirasçılarına yarım diyet verirler. Ya da kısas uygulamayıp katil erkekten ve akilesinden yarım diyet alırlar."

Eş'as, bir erkeği taammüden öldüren kadın hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Katil kadına kısas uygulanır ve öldürdüğü erkeğin mirasçılarına da yarım diyet verilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ali'den yukarıda nakledilen iki rivayet mürseldir. Çünkü ravilerden biri, Hz. Ali'den bir şey dinlemiş değildir. İki rivayet şayet sabit olsaydı, birbirleriyle çeliştikleri için ikisi de hükümsüz olurdu. Şunu da ifade edelim ki, herhangi bir mal ödemeksizin katile sadece kısas uygulanması gerektiğine hükmeden rivayet, (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı"** ayetinin ve içinde diyet kelimesi geçmeyen kısasla ilgili diğer ayetlerin zahirine muvafık olduğu için kabule şayan görülmektedir. Zira kısas ayetinde diyet geçmediği halde diyet hükmünü vermek nassa ekleme yapmaktır. Oysa başka bir nassla olmadıkça nassa ekleme yapmak caiz olmaz. Oysa nassta ekleme yapmak, nesih gerektirir.

Abdulbaki b. Kani, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Rübeyyi binti Nadir, bir cariyeyi tokatlayarak ön dişini kırdı. Bunun için diyet ödemeleri kendilerine önerildiğinde bunu kabul etmediler. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardılar. O da kendilerine kısas emri verdi. Bunun üzerine Rübeyyi'nin kardeşi Enes b. Nadir gelip şöyle dedi:

"Ey Allah'ın Resûlü! (Kısas için kız kardeşim) Rübeyyi'nin dişini mi kıracaksın? Hayır, seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki bu olmaz."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, ***"Ey Enes! Allah'ın Kitabı kısas emrediyor!"*** buyurdu.

Bunun üzerine cariyenin tarafı da Rübeyyi'yi affetti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurdu:

(إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأَبَرَّهُ)

"Allah'ın öyle kulları var ki, Allah adına yemin ettiğinde Allah onun yemininin gereğini yapar."[527]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın kitabındaki hükmün mal vermek olmayıp kısas uygulamak olduğunu haber vermektedir. Kısasla birlikte mali ceza ödemek caiz değildir. Başka bir deyişle öldürme dolayısıyla kısas gerekmezse, mali ceza ödemekle beraber gerekmesi doğru olmaz. Çünkü bu durumda ödenen mal, öldürülen canın bedeli olacaktır. Yani para veya mal karşılığında adam öldürmek caiz değildir. Mesela bir kimsenin, mirasçılarına bir miktar para veya mal verilmesi şartıyla öldürülmeye razı olması sahih olmaz. Mal karşılığında can elde etmek caiz olmadığı için böyle bir muamele geçerli olmaz. Şu halde kısasın para veya mal ödeme şartına bağlanması batıldır.

Hasan ile Osman el-Betti'nin, "Bir kadın bir erkeği öldürdüğünde kadın kısas gereği öldürülür ve ayrıca malından da yarım diyet alınıp maktûlün mirasçılarına verilir" demeleri, kısasla ilgili ayetlerin açıkça reddettiği bir görüştür. Bu sözleri, kısasla ilgili ayetlerde olmayan bir hükmü onlara eklemek demektir.

527 Muslim, Kasame, 5

Katade, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: ***"Bir Yahudi, üzerinde gümüş takılar bulunan bir kadını öldürdü. Katili yakalayıp getirdiler. Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***de ona kısas uyguladı."***[528]

Zührî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan rivayetle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletti:

(إِنَّ الرَّجُلَ يُقْتَلُ بِالْمَرْأَةِ)

"Erkek, öldürdüğü kadın sebebiyle (kısasen) öldürülür."[529]

Bir kadın öldürdükleri için bir grup erkeği Hz. Ömer'in kısas gereği öldürdüğü sabittir. Bu hususta emsallerinden herhangi bir farklı görüş ortaya atan da olmamıştır. Bu rivayet, yaygın ve meşhur olup icma seviyesine çıkmıştır.

Kısas konusunda sağlıklı bedenle hastalıklı beden birbirine denk sayılır. Bedenler arasında eşitlik nazar-ı itibara alınmaz. Akıllı katil, öldürdüğü akıl hastası maktûl sebebiyle kısasa tabi tutulur. Aynı şekilde bir erkek de öldürdüğü çocuk sebebiyle kısasa tabi tutulur. Bütün bunlar, kadın öldüren bir erkeğin kısasa tabi tutulması durumunda maktûl kadının mirasçılarından yarım diyet alınmasının gerekli olmadığına, öldürme hadiselerinde kısasın uygulanabilmesi için, katil ile maktûlün bedenlerinin birbirine denk olmasının şart olmadığına delalet etmektedir. Ama yaralama hadiselerinde kısas uygulanabilmesi için, yaralayanla yaralanan kimsenin vücut organları arasında denklik olması şarttır. Mesela kesilen çolak bir el sebebiyle kesen caninin sağlam elinin kısasa tabi tutulamayacağı hususunda fukahanın görüş birliği etmesi buna bir delildir. Aynı şekilde mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, yaralama hadiselerinde kadınla erkek, köle ile hür arasında kısası gerekli görmemişlerdir. Çünkü erkekle kadının vücut organları birbirine denk değildir.

528 Muslim, Kasame, 3
529 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/52

Bir kimse "sağlam el karşılığında çolak el, erkeğin eli karşılığında kadının ve kölenin eli neden kesilmez ki?"diye soracak olsa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Hükümleri farklı olduğu için bunlar arasında kısas cereyan etmez. Hüküm farklılığı, eksiklik bakımından değildir. Bu, sağ el karşılığında sol elin kısas gereği kesilmemesi gibidir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, vücut organları birbirine denk durumda olduğu için yaralama hadiselerinde kadınlar arasında kısas uygulanmasının gerekli olduğu görüşündedirler. Çünkü yaralayan kadın ile yaralanan kadın hüküm bakımından birbirinden farklı değildir. Ama yaralama hadiselerinde köleler arasında kısas uygulanmasının gerekli olmadığı görüşündedirler. Çünkü yaralayan köle ile yaralanan kölenin denklikleri ancak kendilerine değer biçilmesi ve bu hususta ağırlıklı bir kanaatin oluşmasıyla bilinebilir. Mesela el, bilekle dirsek arasındaki orta yerden kesilemez. Çünkü orta yerin belirlenmesi ancak araştırma sonucunda bilinebilir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerine göre kölenin vücut organları her bakımdan mal gibidir. Onun organlarına karşı işlenen cinayetlerde, yaralayanın akilesi bir şey ödemekle yükümlü olmaz. Yaralayanın kendisinin malından ödeme yapılması gerekir. Fakat öldürme hadiselerinde hüküm farklı olur. Kazara öldüren kimsenin akilesi diyeti öder; katil de kefaretle yükümlü olur. Bu mala (ve mal sayılan kölenin vücut organlarına) karşı işlenen cinayetlerden hüküm bakımından ayrılmaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Mü'minin Gayrı Müslim Sebebiyle Kısasa Tabi Tutulması

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, İbn Ebu Leyla ve Osman el-Betti, "Zimmîyi öldüren Müslüman, kısas gereği öldürülür" dediler.

İbn Şübrüme, Sevri, Evzai ve Şafiî, "Öldürülmez" dediler. Mâlik ve Leys b. Sa'd, "Tuzak kurarak öldürürse kendisi de kısas gereği öldürülür. Aksi halde öldürülmez" dediler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kısasla ilgili olarak nakletmiş olduğumuz ayetlerin zahirî, zimmîyi öldüren Müslümanın kısas gereği öldürülmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü bu ayetlerde Müslüman ilezimmî arasında fark gözetilmemiştir.

Nakledeceğimiz şu ayet de kısas konusunda herkes için genel hüküm ifade etmektedir:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَىٰ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثَى بِالْاُنْثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek gerekir."[530]

Ayetin başında geçen (الْقَتْلَى) **"Öldürülenler"** kelimesiyle aralarında nesep kardeşliği bulunması ihtimali dolayısıyla gayrı müslimlerden değil de sadece müslümanlardan öldürülenlerin kastedildiğine ilişkin bir delil bulunmamaktadır. (الْقَتْلَى) **"Öldürülenler"** kelimesiyle hem Müslümanlardan hem de gayrı Müslimlerden öldürülenler kastedilmiştir. Bu kelimeye daha sonra köle ve kadınların atfedilmesi, ayetin genel hükmünü tahsis etmez. Nitekim bu ayetin önceki sayfalarda açıklarken bu meseleye de değinmiştik.

Aynı şekilde (وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ) **"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can kısas edilir"**[531] ayetinin genellik ifade eden hükmü, Müslüman katilin, gayrı müslim maktûl sebebiyle kısas gereği öldürülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü önceki peygamberlerin şeriatlarından olup, Cenab-ı Allah'ın neshettiğini Peygamberi'nin lisanı ile bildirmediği hükümler bizim için de sabit olur ve Peygamberimizin şeriatı haline gelir. Yüce Allah bunu bize emretmiştir: (اُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللهُ

530 Bakara, 2/178
531 Mâide, 5/45

فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy."**[532]

İsrailoğullarıyla ilgili olarak nakletmiş olduğumuz Mâide Suresi'nin 45. ayetindeki (اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ) **"cana can kısas edilir"** ifadesi ve devamı bildirilen kısas hükümleri, Peygamberimizin de şeriatıdır. Buna daha önce nakletmiş olduğumuz Rübeyyi ile ilgili hadis delalet etmektedir. Rübeyyi'nin kardeşi Enes, yemin ederek kardeşinin dişinin kırılmayacağını söylediğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah'ın Kitabı kısas emrediyor!"*** demişti. Allah'ın Kitabı'nda dişe dişe kısası da sadece bu ayette emredilmektedir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu hadisiyle, ayetteki hükmün gereğini bize açıklamış oluyordu. Önceki peygamberlerin şeriatlarınınKur'an'da nakledilmesi bizi bağlamasaydı bile, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah'ın Kitabı kısas emrediyor!"*** demesi, bu ayetteki hükmün gereğini bize açıklamada yeterli olurdu. Bu hadis, ayetin hükmünün İsrailoğullarını bağladığı gibi bizi de bağladığını göstermektedir.

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisi iki manaya delalet etmektedir:

1-Ayetin hükmü bizim için de sabit ve bağlayıcıdır.

2-Ayetin zahirî, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah'ın Kitabı kısas emrediyor!"*** demesinden önce de bu hükmün bizi de bağladığını göstermektedir. Yine bu hadis, Yüce Allah'ın Kur'an'da önceki peygamberlere ait olduğunu bildirdiği şeriatların, neshedilmedikçe hükmünün baki olduğuna delalet etmektedir. Bu anlattıklarımızın doğruluğu sabit olduğuna ve ayette Müslüman ile gayrı müslim arasında bir ayrıma gidilmediğine göre, her ikisi arasında kısas hükmünün uygulanması gerekir.

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

532 En'âm, 6/90

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"[533] ayeti de buna delalet etmektedir. Bu ayetteki yetkinin kısası uygulatma yetkisi olduğu hususunda fakihler görüş birliği içindedirler. Burada Müslüman gayrı müslim ayrımına da gidilmemiştir. Dolayısıyla ikisi arasında kısas hükmü uygulanır.

Kısas konusunda Müslüman ile gayrı müslim arasında fark gözetilmemesi gerektiğine ilişkin sünnetten delil olarak şu rivayetleri gösterebiliriz:

Evzai, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'nin fethedildiği günde irad ettiği hutbesinde şöyle dedi:

"Bir kimse bir başkasını öldürürse, öldürülenin velisi iki görüşten (kendisi için) en hayırlı olanı seçer. Ya kısas uygulatır ya da diyet alır."

Ebu Said el-Makberi de Ebu Şüreyh el-Kâbi'den naklen Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer bir rivayette bulunmuştur.

Hz. Osman, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve Hz. Aişe, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(لا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلا مِنْ إِحْدَى ثَلاثٍ: كُفْرٍ بَعْدَ إِيمَانٍ، أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ، أَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslümanın kanı, ancak şu üç şeyden biri ile helal olur: İmamdan sonra tekrar küfre dönmek, evlendikten sonra zina etmek ve haksız yere bir insanı öldürmek."[534]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْعَمْدُ قَوَدٌ)

533 İsrâ, 17/33
534 Muhammed b. İdris eş-Şafiî, Müsned: 3/290

"Taammüden öldürme kısas gerektirir."[535]

Bu rivayetlerden çıkarılan genel hüküm, zimmîyi öldüren Müslümana kısas uygulanması gerektiğidir.

Rebia b. Ebi Abdirrahman, Abdurrahman b. Selmani'den rivayetle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir zimmîyi öldüren Müslümana kısas uyguladığını ve

(أَنَا أَحَقُّ مَنْ وَفَى بِذِمَّتِهِ)

"Zimmîye verdiği ahde en fazla riayet edecek olan benim"[536] dediğini nakletmiştir.

Tahavi de Muhammed b. Münkedir aracılığıyla Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer bir rivayette bulunmuştur. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, zimmî öldüren Müslümana kısas uygulanması gerektiği görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani, Ebu Cenub el-Esedi'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Hire halkından (zimmî) bir adam Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* yanına gelip, "Ey müminlerin emiri! Oğlum öldürüldü. Şahidim de var" dedi. Şahitler huzura geldiler. Hz. Ali onlara, adamın iddiasının doğru olup olmadığını sordu. Onlar da onun söylediklerini doğruladılar. Bunun üzerine Hz. Ali, adamın oğlunu öldüren Müslümanı önünde oturtmalarını emretti. Hireliye (Maktûlün babasına) bir kılıç verdi. Sonra da "Bunu katille birlikte Cebane mezarlığına götürün ki, katili orada kendisi öldürsün. Eline kılıç vererek kendisine bu imkânı tanıdık" dedi. Hireli öldürmeye hemen girişmedi. İşi ağırdan alınca katilin ailesi, "Sana diyet versek kabul eder misin? Diyet sayesinde rahat yaşar, hem de bize iyilikte bulunmuş olursun" dediler. Adam, "Olur" deyip kılıcı kınına soktu ve Hz. Ali'nin yanına döndü. Hz. Ali ona, "Muhtemelen sana sövdüler ve seni tehdit ettiler" dedi. Adam, "Allah'a yemin ederim ki, hayır. Lâkin

535 Darekutni, Sünen: 4/82
536 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/56

ben diyet almayı tercih ettim" dedi. Hz. Ali, "Sen bilirsin" dedi. Sonra da katilin ailesine dönerek şöyle dedi: "Onlara verdiğimiz ahdi, kanımız onların kanına, diyetimiz de onların diyetine denk olsun diye verdik."

Abdulbaki b. Kani, Nezzal b. Sebüre'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Müslümanlardan bir adam, İbadilerden[537] bir adamı öldürdü. Maktûlün kardeşi Hz. Ömer'in makamına gelip şikâyetçi oldu. Hz. Ömer de daha sonra ona mektup yazarak katile kısas uygulanmasına hükmettiğini bildirdi. Maktûlün kardeşinin çevresindekiler ona, "Hadi öldür ey Cübeyr!" dediler. O da "Ben iyice öfkeleninceye kadar bekleyeceğim" dedi. Bunu duyan Hz. Ömer, "Katil öldürülmeyip maktûlün ailesine diyet ödensin" diye mektup yazdı. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Ömer'in mektubu, katile kısas uygulandıktan sonra ilgililere ulaşmıştı. Katilin Müslüman savaşçılardan olduğu kendisine anlatılınca Hz. Ömer'in bu mektubu onlara gönderdiği ve diyet üzerine anlaşıp kısastan vazgeçmelerini amaçladığı anlatılır.

Ebû Bekir b. Ebu Şeybe, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, "Yahudi veya hıristiyan birini öldüren Müslümana kısas uygulanır" dediklerini rivayet etmiştir.

Humeyd et-Tavil, Mehran'dan rivayet ederek dedi ki: Ömer b. Abdulaziz, bir yahudiyi öldüren Müslümana kısas uygulanmasını emretti. Bunun üzerine Müslüman katil, kısas gereği öldürüldü.

Görüldüğü gibi sahabilerin önde gelen üç meşhur şahsiyeti olan Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, onlara tabi olan ve onlardan rivayette bulunan Ömer b. Abdulaziz, zimmî öldüren Müslümana kısas uygulanması gerektiği görüşündedirler. Bunların dengi ve benzeri kimselerden aksine bir beyan da gelmiş değildir.

Zimmî öldüren Müslümana kısas uygulanmayacağı görüşünde olan fakihler şu hadise dayanmaktadırlar: (لَا يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ) ***"Kâfiri öldürmesi sebebiyle Müslüman öldürülmez. Antlaşmalı olan da***

537 İbadiler, Hire'de yaşayan bir hristiyan grubu idi.

antlaşma süresi içinde (bir kâfiri öldürmesi sebebiyle öldürülmez)."[538] Bu hadisi Kays b. Abbad, Harise b. Kudame ve Ebu Cuheyfe rivayet etmiştir.

Hz. Ali'ye *radıyallahu anh*, "Yanınızda Kur'an'dan başka Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* kalma bir ahid var mıdır?" diye sorduklarında şöyle cevap vermişti: "Kılıcımın kınındaki bir kâğıda yazılı olandan başka yanımda bir ahid yoktur. O kâğıtta da şunlar yazılıdır:

"Müslümanların kanları birbirine denktir. Başkalarına karşı tek bir eldirler. Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez. Antlaşmalı olan da antlaşma süresi içinde (bir kâfiri öldürmesi sebebiyle öldürülmez)."[539]

Amr b. Şuayb, Mekke fethi gününde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez. Antlaşmalı olan da antlaşma süresi içinde (bir kâfiri öldürmesi sebebiyle öldürülmez)."*** Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* de bu hadisi rivayet etmiştir.

Bu hadisin birkaç te'vili vardır. Bu te'villerin hepsi de önce nakletmiş olduğumuz ayet ve hadislere muvafıktır.

Bu te'villerden biri şöyledir: Bu rivayetteki ifadeler, Mekke fethi gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından söylenmiştir. Huzaa kabilesinden bir adam, cahiliyetten gelen düşmanlık ve intikam duygusuyla Hüzeyl kabilesinden bir adamı öldürmüştü.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bilesiniz ki, cahiliyetten kalma her kan davası şu iki ayağımın altındadır. Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez. Antlaşmalı olan da antlaşma süresi içinde (bir kâfiri öldürmesi sebebiyle öldürülmez)."***

Doğrusunu Allah bilir ya, bu rivayette geçen ***"öldürdüğü kâfir"*** sözüyle, cahiliye döneminde öldürülen kâfir kastedilmiştir. Bu, aynı zamanda ***"cahiliyetten kalma her kan davası şu iki ayağımın altındadır"*** sözüne

538 Darekutni, Sünen: 4/89
539 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/53

de açıklık getirmektedir. Çünkü bunların hepsi aynı hitapta ve hadiste yer almaktadır.

Megazi yazarları, zimmîlik sözleşmelerinin Mekke fethinden sonra yapıldığını naklederler. Fetihten önce ise, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasında süreli bazı sözleşmeler vardı. Yalnız bu sözleşmelerle onlar, zimmîler gibi İslam devletinin hâkimiyetine ve himayesine girmiş olmuyorlardı. Mekke fethi gününde söylediği ***"Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez"*** sözünden, fetih öncesinde kendileriyle sözleşme yapılan gayrı müslimler anlaşılmalıdır. Çünkü o zaman zimmîler yoktu ki, bu sözünden zimmîler anlaşılsın. Zaten ***"Antlaşmalı olan da antlaşma süresi içinde (bir kâfiri öldürmesi sebebiyle öldürülmez)"*** sözü de buna delalet etmektedir.

Nitekim önceki sözleşmelerle ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ)

"Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın."[540]

(فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ)

"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın."[541]

Mekke fethedildiğinde iki çeşit müşrik vardı.

1-Harbî olup Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında antlaşma bulunmayanlar.

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında süreli antlaşma yapılmış olanlar.

---

540 Tevbe, 9/4
541 Tevbe, 9/2

Mekke fethi sırasında zimmî statüsünde olan gayrı müslimler yoktu. Böyle olunca da ***"Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez"*** hadisinde geçen "kâfir" kelimesinden, yukarıda geçen iki çeşit müşrik anlaşılmaktadır. Bunların dışında kalan müşrikler bu kapsama girmemektedirler. Nakledilen hadisten anlaşılan o dur ki, zimmî statüsünde olmayan antlaşmalı müşriki öldüren Müslüman kısasa tabi tutulmayacaktır. Şundan ki, ***"Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez"*** cümlesine, ***"Antlaşmalı olan da antlaşma süresi içinde (bir kâfiri öldürmesi sebebiyle öldürülmez)"*** cümlesi atfedilmiştir. Bilindiği gibi, önceki cümle olmadan ona atfedilen "Antlaşmalı olan da antlaşma süresi içinde" ifadesi yalnız başına bir mana ifade etmemektedir. Şu halde bu cümlede gizli bir kelimenin takdir edilmesine ihtiyaç vardır. Takdir edilen kelime de önceki satırlarda geçmişti ki, o da cahiliye döneminde öldürülmüş olan gayr-ı müslimdi. Bilindiği gibi antlaşmalı olup eman almış olan gayr-ı müslimin öldürmesi sebebiyle kısasa tabi tutulmasını gerektirmeyen gayr-ı müslim, harbî olan gayr-ı müslimdir. Böylece hadiste kastedilen mananın, harbî olan gayr-ı Müslimlerle sınırlı olduğu anlaşılmış olmaktadır. Yoksa hadis, "Antlaşmalı olan gayr-ı müslim antlaşma süresi içinde öldürülemez" anlamına gelmemektedir. Bunun da iki gerekçesi vardır.

1-Hadisin başında geçen öldürme ile kısas gereği öldürme kastedilmektedir. Kısas gereği öldürmenin, hadisin ikinci bölümü olan ***"Antlaşmalı olan gayr-ı müslim antlaşma süresi içinde"*** cümlesinde de yer alması gerekir. (Zaten hadisi terceme ederken bunu parantez içinde vermiş bulunmaktayız.) hadiste geçen öldürme kelimesiyle kısas değil de mutlak öldürme manasının kastedilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü hadiste bu anlamda mutlak bir öldürmeden bahsedilmiş değildir. Kastedilen, kısas gereği öldürmedir. Buna göre (وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ) ifadesiyle reddedilen de kısas gereği öldürmedir.

Bu takdirde hadisin doğru manası şöyle olur: "Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez. Antlaşmalı olan gayr-ı müslim de antlaşma süresi içinde (bir kâfiri öldürmesi sebebiyle öldürülmez)."

Hadiste kısas gereği öldürmeyi değil de mutlak anlamdaki bir öldürmeyi takdir edersek, hadisin hitabıyla bağlantısı olmayan bir takdirde

bulunmuş oluruz ki bu doğru değildir. Antlaşmalı olan gayr-ı müslimin öldürmesi sebebiyle kısasa tabi tutulmasını gerektirmeyen kâfirin harbî kâfir olduğu ispatlandığına göre, ***"Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez"*** cümlesiyle sanki "Mümin, öldürdüğü harbî kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez" denmiş gibi olmaktadır. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Mümin, öldürdüğü zimmî sebebiyle kısas gereği öldürülmez" dediği sabit değildir.

2-Bilindiği gibi antlaşmadan söz edilmiş olması, antlaşmalı kimsenin antlaşma süresi içinde öldürülmesini mahzurlu hale getirmektedir. Hadisteki (وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ) ifadesini ***"Antlaşmalı olan gayr-ı müslim, antlaşma süresi içinde öldürülmez"*** şeklinde tercüme edersek, cümleyi faydasız hale getirmiş ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kelamındaki hükmü de amaçladığı faydadan uzaklaştırmış oluruz. Oysa O'nun sözünü geçersiz kılmak ve hükmünü lağvetmek caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ali'nin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği ***"Mümin, öldürdüğü kâfir sebebiyle (kısasen) öldürülmez"*** mealindeki hadiste antlaşmadan söz edilmemektedir. Dolayısıyla bu hadis, Müslümanın öldürdüğü kâfir hangi statüde olursa olsun, kısasa tabi tutulmamasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, Ebu Cuhayfe'nin, Hz. Ali'nin kılıcının kınındaki kâğıtta yazılı olduğunu söylediği ettiği tek hadistir. Kays b. Abbad da böyle demiştir. Ancak bazı raviler bu hadisteki ahid (antlaşma) kelimesini hazfetmişlerdir. Ama hadisin aslı birdir. Rivayette bunun bir hadis olduğuna dair bir delil bulunmazsa o zaman her iki hadisi, birlikte söylenmiş kabul etmek gerekecektir. Bunun böyle olması gerektiğini söylüyoruz. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisi bir defasında ahid (antlaşma) kelimesini kullanmaksızın, bir defasında da bu kelimeyi kullanarak iki ayrı zamanda söylediği sabit değildir.

Bir zimmî başka bir zimmîyi öldürdükten sonra Müslüman olursa kendisine kısas uygulanmasından kurtulamaz. Bu hususta Şafiî de bize katılmıştır. Katilin baştan beri Müslüman oluşu kendisine kısas uygulanmasına engel olsaydı, cinayeti işledikten sonra ama kısas uygulanmadan önce Müslüman olan katile de kısas uygulanmaması gerekirdi. Bilindiği gibi

evladını öldüren babaya kısas uygulamak gerekmemektedir. Aynı şekilde baba bir kimseyi öldürür de katil babanın oğlu, maktûlün velisi olarak kısas uygulatma yetkisini miras olarak hak ettiğinde, bu kısas uygulatma hakkını kendi babasına karşı uygulatamaz. Kısasın uygulanmasına engel olan şeyin sonradan ortaya çıkması, başlangıçta kısasın uygulanmasına engel olan şey gibidir. Müslüman bir kimse bir mürtedi öldürürse, öldürene kısas gerekmez. Müslüman bir kimse, başka bir Müslümanı yaralar ancak yaralanan kişi daha sonra irtidat eder ve sonra da o yaralanmadan ötürü ölürse, yaralayana yine kısas gerekmez. Bu olayda başlangıçtakiirtidat ile sonradan meydana gelip devam eden irtidadın hükmü eşit olmaktadır. Bşlangıçta kısas gerekmediği takdirde, öldürme fiilini işledikten sonra Müslüman olunca da kısas gerekmez. Cenab-ı Allah **"Kısasta sizin için hayat vardır"** buyurmakla kısasın amacının insanları hayatta bırakmak olduğunu bildirdiğine göre bu amaç zimmîde de mevcuttur. Çünkü Cenab-ı Allah zimmet akdi ile onun kanını akıtılmaktan korumuştur. Böyle olunca da zimmîler birbirini öldürdüklerinde aralarında kısas cereyan ettiği gibi gerektiğinde zimmîlerle Müslümanlar arasında da kısas cereyan eder.

Buna göre bir Müslüman, eman alarak İslam ülkesine giren bir harbîyi öldürürse öldüren Müslümana kısas uygulamanız gerekir. Çünkü eman aldığı için artık o harbînin kanını akıtmak haram hale gelmiştir, denilecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Hayır, bu dediğiniz doğru değildir. Onun kanı, ertelemeli mübahtır. Bilindiği gibi onu kalıcı olarak İslam diyarında bırakmayız. Aksine onu güven duyacağı yere ulaştırırız. Borcun vadeli olması, borçluyu borç yükünden kurtarmayacağı gibi, eman alan harbînin kanının mübahlığının ertelemeli oluşu, mübahlık hükmünü nihai olarak ortadan kaldırmaz.

Gayr-ı müslimi öldüren Müslümana kısas uygulanamayacağı görüşünde olanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, (الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ) ***"Müslümanların kanı birbirine denktir"***[542] hadisine dayanmakta ve "bu hadis, gayr-ı müslimin kanının Müslümanınkine denk olmasına engeldir" demektedirler.

542 İbn Mâce, Sünen, Ebvabu'd-Diyat, 31

Aslında bu hadis onların görüşlerinin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü ***"Müslümanların kanı birbirine denktir"*** ifadesi, gayr-ı Müslimlerin kanının Müslümanların kanına denk olmasına engel değildir. Bunun böyle olmasının faydası apaçıktır. Bu fayda da köle ile hür, şerefli ile itibarsız, sağlıklı ile hastalıklı kimselerin kısas konusunda birbirlerine denk sayılmalarını gerektirmektedir. Bütün bu anlattıklarımız, bu rivayetin faydaları ve hükümleridir. Bu rivayetin faydalarından biri de kadın erkek arasında kısas uygulamanın gerekli kılınması, kanlarının birbirine denk sayılması, kadın katili erkeğe kısas uygulanması durumunda kadının terekesinden yarım diyet alınıp maktûl erkeğin mirasçılarına verilmesinin ya da erkek katili kadına kısas uygulanması durumunda maktûl erkeğin mirasçılarına verilmek üzere kadınınterekesinden yarım diyet alınmasının reddedilmesidir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Müslümanların kanı birbirine denktir"*** hadisi bu manaları ifade ettiğine göre bu, anılan şeylerle sınırlı bir hükümdür. Bu takdirde bahsedilen hadiste, Müslümanlarla zimmîlerin kanlarının birbirine denk olmasını reddeden bir delil bulunmamaktadır. Zimmî statüsündeki gayr-ı müslimler birbirlerini öldürdüklerinde aralarında kısas uygulanması, onların da kanlarının birbirine denk oluşuna bir engel bulunmadığına delalet etmektedir. Aynı şekilde Müslümanlarla zimmîlerin de kanlarının birbirine denk olmasına engel bulunmamaktadır.

Zimmînin malını çalan Müslümanın elinin kesilmesi gerektiği hususunda fukahanın tamamının ittifak etmesi, zimmîyi öldüren Müslümana kısas uygulanması gerektiğini gösteren bir delildir. Malını çalınca eli kesildiğine göre canını alınca kendisine kısas uygulanması evleviyetle gerekli olur. Çünkü canının dokunulmazlığı, malının dokunulmazlığından çok daha önemlidir. Bilindiği gibi efendisinin malını çalan kölenin eli kesilmez. Ama efendisini öldüren köleye kısas uygulanır.

Şafiî, eman alarak İslam ülkesine giren harbîyi öldüren Müslümana kısas uygulanmayışı hususunda icma bulunduğunu delil göstererek zimmîyi öldüren Müslümana da kısas uygulanmaması gerektiğini söylemiştir. Çünkü her ikisinin öldürülmesi eşit derecede haramdır.

Biz, bu ikisi arasında hangi yönlerden fark bulunduğunu açıklamıştık. Şafiî'nin sözünü ettiği icma, onun zannettiği gibi değildir. Zira Bişr b. Velid'in Ebu Yusuf'tan yaptığı rivayete göre, eman alarak İslam ülkesine giren harbîyi öldüren Müslümana kısas uygulanması gerekir.

Mâlik ile Leys b. Sa'd, tuzak kurarak gayr-ı müslimi öldüren Müslümanın da öldürülmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak onlar bu meseledeki Müslümanın kısas gereği değil de had gereği öldürülmesi gerektiği görüşündedirler. Çünkü öldürme konusunun işlendiği ayetlerde ve konuyla ilgili olarak nakletmiş olduğumuz hadislerde, tuzak kurarak öldürmeler ile diğer öldürmeler şeklinde bir ayrıma gidilmemiştir. Bu ayet ve hadislerin genel ifadesi, katilin hadden değil de kısas olarak öldürülmesini gerektirmektedir. Herhangi bir delil olmadan bu hükmün dışına çıkan kimse, yenik duruma düşer.

Doğrusunu Allah bilir.

Evladını Öldüren Babaya Kısas Uygulanır mı?

Evladını öldüren babaya kısas uygulanıp uygulanmayacağı konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Fakihlerin geneli, "Evladını öldüren babaya kısas uygulanmaz. Ancak kendi malından diyet ödemesi gerekir" demişlerdir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, Evzai ve Şafiî bu görüştedirler. Bunlar, baba ile dedenin bu hükümde eşit olduklarını söylemişlerdir.

Hasan b. Salih b. Hayy, "Oğlunun oğlunu öldüren dedeye kısas uygulanır" demiştir. Bu zat, dedenin oğlunun oğlu için şahitlik yapmasını caiz görmüş, ama babanın kendi oğlu için şahitlik yapmasını caiz görmemiştir.

Osman el-Betti, "Oğlunu taammüden öldüren babaya kısas uygulanır" demiştir. Mâlik, "Oğlunu öldüren babaya kısas uygulanır" demiştir. Kendisinden nakledildiğine göre Mâlik, "Oğlunu boğazlarsa babaya kısas uygulanır. Ama kılıçla vurarak öldürürse kısas uygulanmaz" demiştir.

Evladını öldüren babaya kısas uygulanmasını uygun görmeyen fakihlerin delili, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şu rivayetidir: "Resûlullah'ın *sallal-*

lahu aleyhi ve sellem (لا يُقتَلُ والدٌ بولده) ***"Baba, evladı sebebiyle öldürülmez"***[543] buyurduğunu işittim."

Bu, meşhur bir hadistir. Hz. Ömer, sahabilerin huzurunda bu hadisle hükmetmiş ve buna muhalif bir görüş beyan eden de olmamıştır. Böylece bu hadis, (لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ) ***"Mirasçı lehine vasiyet yoktur"***[544] hadisi ve benzerleri gibi meşhur ve mütevatir derecesine yükselmiştir.

Abdulbaki b. Kani, Hz.Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(لَا يُقَادُ الْأَبُ مِنَ ابْنِهِ) ***"Babaya oğlu sebebiyle kısas uygulanmaz."***[545]

Abdulbaki b. Kani, Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Babaya oğlu sebebiyle kısas uygulanmaz"***[546] buyurdu.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adama (أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ) ***"Sen ve malın babana aitsiniz"***[547] dediği rivayet edilmiştir.

Böyle buyurmakla malını babasına ait kıldığı gibi adamın kendisini de babasına ait kılmıştı. Bu aidiyetin mutlak olarak ifade edilmesi, kölesini öldüren efendiye kısas uygulanmayışı gibi, evladını öldüren babaya da kısas uygulanmamasını gerektirmektedir. Bu aidiyet, zahirde mülkiyet gerektirir. Baba her ne kadar gerçekte evladın mâliki değilse de bizim istidlalimizi geçersiz kılmaz. Çünkü hadiste evladın ve malının babaya ait oluşu mutlak olarak ifade edilmiştir. Zira kısas, şüphe mevcut olduğunda uygulanamaz. Bu aidiyetin sahihliği de kısasın düşmesini gerektiren bir şüphedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisleri de buna delalet etmektedir:

---

543 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/423
544 İbn Mâce, Sünen, Ebvabu'l Vasayâ, 6
545 Darekutni, Sünen: 4/167
546 el-Müstedreku'l Hindiyye: 4/369
547 İbn Mâce, Sünen, Ticarat, 64

(إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ)

"Adamın yediği en hoş ve helal olan şey, kazancıdır. Şüphesiz oğlu da onun kazancındandır."[548]

Benzer bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Evladınız, kazandıklarınızdandır. Öyleyse evladınızın kazancından yiyebilirsiniz."[549]

Efendimiz, kişinin kölesi nasıl ki kazandıklarından ise, aynı şekilde evladının da kazandıklarından olduğunu bildirmiştir. Babanın, kendi malı ve kazancı olan evladını öldürmesi sebebiyle kendisine kısas uygulanmaması hususunda bu, bir şüphe teşkil eder. Bir köle, oğlunu öldürse kısasa tabi tutulmaz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* evladı, babanın kazancı olarak adlandırmıştır. Köle kendini öldürmesi durumunda da hüküm aynıdır.

Konuyla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana: «Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin» diye emrettik."[550]

548 İbn Mâce, Sünen, Ticarat, 1
549 Bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/261
550 Lokman, 31/14-15

Ayet-i kerimede Cenab-ı Allah, kâfir olan anne babayla iyi geçinmeyi, onlara şükretmeyi emretmektedir.

"Bana ve anne babana şükret" ifadesinde de Allah'a şükür ile anne babaya şükür birlikte zikredilmektedir. Bu da babanın, evladını veya onun velayeti altındaki birini öldürmesi durumunda kısasa tabi tutulmasına engel teşkil etmektedir. Aynı şekilde oğlu öldürülen baba, onun için kısas uygulatma hakkına sahip olduğu gibi, oğlunun velayeti altındaki birinin öldürülmesi durumunda da onun için kısas uygulatma hakkına sahip olur. Öldürülen evlat, babasına kısas uygulatma hakkına sahip olmadığı gibi evladın velayeti altındaki birini öldürmesi durumunda da evladın babasına kısas uygulatma hakkı olmaz.

Konuyla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا)

"Eğer onlardan (anne-babandan) biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" (bile) deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve «Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı» de."[551]

Herhangi bir durumda hükmün farklı olacağı söylenmeksizin genel ve mutlak bir hüküm olarak evladın anne-babasına kısas uygulatma hakkının olmayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla her ne şekilde ve durumda olursa olsun, evladını öldüren anne-babaya kısas uygulanamaz. Çünkü anne-babasına kısas uygulatması, Allah'ın anne-babaya yapılmasını emrettiği iyi muameleye ters düşer. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, Hanzale b. Rahib'i *radıyallahu anh*, babasını öldürmekten menetmişti. Oysa babası müşrik olup Allah ve Resûlü'ne karşı savaşan biriydi. Uhud savaşında

551 İsrâ, 17/23-24

Kureyşli müşriklerle birlikte Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı savaşıyordu.

Evladın babasını şayet bir durumda öldürmesi caiz olsaydı, öldürmesi en fazla uygun olan durum herhalde bu olurdu. Çünkü o, müşrik olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı savaş durumundaydı. Yerilmeyi, cezalandırılmayı ve öldürülmeyi bu durumda bulunandan daha fazla kim hak edebilir? Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hanzele'yi *radıyallahu anh* bu durumdaki babasını öldürmekten menettiğine göre, evladın hiçbir durumda babasını öldürmeye hakkının olmayacağını anlamış oluyoruz.

Bu cümleden olmak üzere mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Baba, evladına zina iftirasında bulunacak olsa kendisine had tatbik edilmez. Evladının elini kesecek olsa kendisine kısas uygulanmaz. Evladına borçlu olsa ve imkânı olduğu halde borcunu ödemezse, bu yüzden hapsedilmez. Çünkü bu durumlarda cezalandırılması, zikretmiş olduğumuz ayetin hükmüne ters düşmektedir."

Fakihlerin bazısı, kölenin malının efendisine ait oluşu gibi evladın da malının gerçek anlamda babasına ait olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre baba, evladının malını alacak olsa, geri vermesine hükmedilmez. Başka hiçbir gerekçe olmasa bile fakihlerin evladın malının hükmünde yapmış oldukları bu ihtilaf bile, evlat katili babaya kısas uygulanmaması için yeterli bir şüphe ve gerekçe olur.

Buraya kadar anlatmış olduğumuz delillerin hepsi kısas ayetini ilgilendirmekte olup bunlarla babanın kastedilmiş olmadığını göstermektedir.

Doğrusunu Allah bilir.

İki Kişinin Bir Adamı Ortaklaşa Öldürmeleri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا)

"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir."[552]

552 Nisa, 4/93

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[553]

İlk ayetteki tehdidin, öldürme fiilinde başkasına ortak olan kimse için de geçerli olduğu hususunda farklı görüş beyan eden yoktur. On kişi bir adamı taammüden öldürürlerse, her biri bu tehdidin kapsamına girer ve öldürdükleri mümin kişinin katili olurlar. Aynı şekilde on kişi bir adamı yanlışlıkla öldürürlerse, her birinin bir can aldığına hükmedilir ve yalnız başına bir adamı yanlışlıkla öldürmüş gibi kefaretle yükümlü olur. -Bilindiği gibi yaralama hadisesinde kefaret vermek gerekmemektedir.- Öldürme olayına karışanların her biri tek başına bir adamı öldürmüş gibi kabul edilir.

Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِي إِسْرَاءِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."[554]

Bir topluluk birlikte (kasten) bir adamı öldürürlerse, her biri katil hükmünde olur ve dolayısıyla hepsi kısas gereği öldürülür. Hüküm böyle olduğuna göre biri kasten diğeriyse yanlışlıkla veya biri akıl hastası diğeri akıllı olmak üzere iki kişi bir adamı öldürürlerse, hepsi yanlışlıkla öldürmüş gibi kabul edilir. Bilindiği gibi yanlışlıkla öldüren de maktûlün canını tam olarak almış kimse hükmündedir. Bu durumda suç ortaklarının üzerinden taammüden öldürme hükmü kalkmış olur. Çünkü hepsinin, hem yanlışlıkla hem de taammüden öldürmüş olmalarına hükmetmek caiz

553 Nisa, 4/92
554 Mâide, 5/32

olmaz. Akıl hastasıyla akıllı, çocuk ile ergen kimsenin ortaklaşa öldürmelerinde hüküm böyledir. Bilindiği gibi suç ortaklarının, yanlışlıkla öldürmüş olduklarına hükmedilmesi durumunda tam diyet ödenmesi gerekir. Taammüden öldürmüş olduklarına hükmedilmesi durumunda ise kısas gerekir. Öldürülen bir kimse için hem kısas uygulanmasının hem de diyet ödenmesinin söz konusu olmadığı hususunda fakihler hemfikirdirler. Böylece birden fazla kişi tarafından öldürülen kimse için diyet ödenmesine hükmedilmişse, artık kısasa gerek kalmadığı ispatlanmış olmaktadır. Zira kısas hükmünün sabit olması, suç ortaklarının taammüden öldürdüklerini ortaya koyar. Taammüden öldürme hükmünün sabit oluşu da diyet ödeme gereğini ortadan kaldırır.

Çocuk ile ergenin, akıl hastası ile akıllının, kasten vuran ile yanlışlıkla vuranın bir adamı öldürmeleri durumunda nasıl bir hüküm verileceği hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve Muhammed, bu durumda katillerin hiçbirine kısas uygulanamayacağını söylemişlerdir. Aynı şekilde katillerden biri maktûlün babası ise, babanın ve akıllının malından yarım diyet, yanlışlıkla vuranın, akıl hastasının ve çocuğun akilesi tarafından da yarım diyet ödenir. Bu, Hasan b. Salih'in görüşüdür.

Mâlik dedi ki: "Biri çocuk diğeri ergen iki kişi ortaklaşa bir adam öldürürlerse, ergen kısas gereği öldürülür. Çocuğun akilesinin ise yarım diyet ödemesi gerekir."

Evzai dedi ki: "Bu durumda (ergen kısas gereği öldürülmez. Ancak) her ikisinin akilesi diyet öder."

Şafiî dedi ki: "Bir adam ve bir çocuk, birlikte başka bir adamı öldürürlerse taammüden öldüren çocuğun malından yarım diyet ödenir. Hür bir kimse ile bir köle birlikte başka bir köle öldürürlerse, Müslüman bir kimse ile bir hıristiyan, birlikte başka bir hıristiyanı öldürürlerse yine aynı hüküm uygulanır. Bir kişi bir başkasını taammüden öldürürken bir başkası yanlışlıkla onun bu fiiline iştirâk ederse, taammüden öldürenin malından yarım diyet, yanlışlıkla öldürenin ise akilesi tarafından yarım diyet ödenmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerinin bu konuda dayandıkları delil şudur: İki kişi ortaklaşa bir adamı öldürdüklerinde öldürenlerden birine kısas uygulanması gerekmiyorsa, diğerine de uygulanmaz.

Nakletmiş olduğumuz ayetlerdeki deliller, bu durumda taammüden öldürene kısas uygulanmasına engel teşkil ederken diğer öldürenin diyet ödemesini gerekli kılmaktadır. Çünkü o, yanlışlıkla öldürmüştür. Tek bir durumda ve bir kişinin öldürülmesinde kasten vurma ile yanlışlıkla vurma bir arada cereyan ettiği için, hem kısas uygulanması hem de diyet ödenmesi caiz olmaz. Çünkü öldürülen bir kişidir. Yarısı için kısas, diğer yarısı için de diyet dediğimizde onu ikiye ayırmış oluruz ki, bir can ikiye bölünemez. Bilindiği gibi bir insanın tek bir durumda hem canlı hem de ölü olması düşünülemez. Böyle bir tasavvur, bir kişinin tek bir durumda hem canlı hem de ölü olmasını gerektirir. Bu imkânsız olduğuna göre, iki katilden her biri adamı tek başına öldürmüş gibi kabul edilir. Böyle olunca da yanlışlıkla vurduğu için kendisine kısas uygulanması gerekmeyen kişinin ödemesi gereken diyetin yarısını kasten vuranın ödemesi gerekir. Böyle olunca da her ikisi de yanlışlıkla öldürmüş gibi hüküm giyerler ve kasten vurmuş olana artık kasten vurma hükmü uygulanmaz. Böyle bir hüküm vermek caiz olsaydı, her ikisinin de tam birer diyet ödemesi gerekirdi.

Bu mesele, bir bakıma şu örneklerde anlatılan meselelere de benzemektedir: Mesela bir kişi bir başkasıyla ortaklaşa mâlik olduğu cariye ile cinsel ilişkide bulunursa, kendisine zina haddi uygulanmaz. Çünkü kendi payına düşen kısma uyguladığı cinsel ilişki fiili, ortağının payında da cari olur ve bu fiili onun payına düşen kısımdan ayırmak mümkün olmaz. Kendi payına düşen kısımda icra ettiği fiilden dolayı kendisine had uygulanamaması, ortağının payına düşen kısımda icra ettiği fiilden ötürü kendisine had uygulanmasına engel teşkil eder. Bu meselenin hükmüne dayanan mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: İki kişi, ikisinden birinin oğlunun malını çaldıklarında ikisinin de eli kesilmez. Çünkü elinin kesilmesini hak etmeyen (baba), malın muhafaza edildiği yerin mahremiyetini hiçe saymada diğerine ortak olmuştur. Onun eli kesilmeyeceğine göre diğer hırsızın da eli kesilmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Kasten vurma hükmünün kasten vurana, sağlıklı ve ergen olana bağlanması, okumuş olduğun ayetlerden çıkardığın delillere göre onlara kısas uygulanmasını gerektirmektedir. Çünkü bunlar, suçu tek başına işlemiş olmasalar da neticede adamı öldürmüş ve hayatını tamamıyla sona erdirmişlerdir. Dolayısıyla cinayeti yalnız başlarına da ortaklaşa da işlemiş olsalar, ayette katillere yapılan azap tehdidini hak etmektedirler. Aynı şekilde bir topluluk da bir adamı kasten ortaklaşa öldürdüğünde, her biri yalnız başına öldürmüş gibi kısasa tabi tutulur. Bu da biri akıl hastası diğeri akıllı ya da biri çocuk diğeri ergen iki kişinin birlikte bir adamı öldürmeleri durumunda akıllı olan katile ya da diğer örnekteki ergen kişiye kısas uygulanmasını gerektirir. Kendisine kısas uygulanamayan birinin bunların suç ortağı olması, bunları kısa tabi tutulmaktan kurtarmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Verilecek olan hükmün sizin dediğiniz şekilde olması gerekmez. Kısasa tabi tutulamayan birinin suça ortak olması, onun diyetten kendi payına düşeni ödemesi gerektiği hususunda ihtilaf yoktur. Onun kısmen diyet ödemesi bu cinayet için kısas uygulanması gereğini ortadan kaldırır. Zira önce de anlattığımız gibi, öldürülen kimsenin cesedini ikiye ayırıp yarısı için diyet ödenmesine, diğer yarısı için de kısas ödenmesine hükmetmek mümkün değildir. Bu durumda cinayet, kısas gerektirmeyecek şekilde yanlışlıkla işlenmiş gibi kabul edilir. Bilindiği gibi kendisine kısas uygulanmasını hak etmeyen suç ortağının diyetin tamamını değil de kendi payına düşen kısmını ödemesi gerekmektedir. Bununla da öldürme hadisesinin tamamıyla yanlışlıkla işlenmiş hükmünde olduğu ispatlanmış olmaktadır. Eğer böyle olmasaydı, diyetin tamamını ödemek gerekirdi. Bilindiği gibi suç ortaklarının hepsi, kendilerine kısas uygulanması gereken kimselerden olsalardı, hepsine kısas uygulayacaktık. Onlardan her biri yalnız başına cinayet işlemiş kişi hükmünde olacaktı. Kendisine kısas uygulanamayan suç ortağının, diyetten kendi payına düşeni ödemesi gerektiğine göre; bu gereklilik, kısasın düştüğüne ve maktûlün de yanlışlıkla öldürülmüş kimse hükmünde olduğuna delalet eder. Bu sebeple maktûlün diyeti, suç ortaklarının sayısına bölünür (ve her biri kendi payına düşeni öder).

Biri kasten diğeri de yanlışlıkla olmak üzere iki kişi ortaklaşa bir adamı öldürdüklerinde, taammüden öldürene kısas uygulanmaz. Bu hususta Şafiî de bize katılmıştır. Bunda bize katıldığına göre, biri akıllı diğeri akıl hastası veya biri çocuk diğeri ergen olmak üzere iki kişi birlikte bir adamı öldürdüklerinde akıllıya ve ergene de kısas uygulanmaması gerektiği hususunda Şafiî'nin bize katılması gerekir. Çünkü bunlar da adam öldürmede kendisine kısas uygulanamayan akıl hastasına ve çocuğa suç ortağı olmuşlardır. Ayrıca öldürülen bir kişi için hem diyet ödenmesinin hem de kısas uygulanmasının mümkün olmayacağını usûlu'l-fıkıhta görmüşüzdür. Bilindiği gibi bir kişi diyet ödemeyi gerektirecek şekilde bir başkasını öldürürse kendisine kısas uygulanmaz. Aynı şekilde bize göre bir erkek, mehir vermesini gerektirecek şekilde bir kadınla cinsel ilişkide bulunursa, kendisine had uygulanmaz. Ya da tazminat ödemeyi gerektirecek şekilde hırsızlık yaparsa eli kesilmez. Çünkü bu durumlarda kısası veya düşürecek bir sebep bulunmadıkça mehir veya tazminat ödemek gerekmez. Bu meselede fukahanın ittifakına göre mal ödemek gerektiğine göre, kısasın gerekliliği ortadan kalkar. Anlattığımız meselede kısasın düşmesinin uygulanmasından daha iyi olduğuna delalet eden delillerden biri şudur: Kısas hükmü, bazen sabit olduktan sonra mali cezaya dönüşür. Ama mali ceza, hiçbir şekilde kısasa dönüşmez. Buna göre bozulup başka şeye dönüşmeyen bir şeyin (mali cezanın) sabit olması, sabit olduktan sonra başka şeye dönüşen şeyin (kısasın) sabit olmasından yeğdir. Suç ortaklarından birine kısas uygulanmaması diğerini de kısastan kurtarır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz, "İki kişi kasten bir adamı öldürür de maktûlün velisi katillerden birini affederse, diğeri kısas gereği öldürülür" diyorsunuz. Yukarıda anlatılan meselelerde de kasten vuranın, akıllının ve ergenin kısas olarak öldürülmeleri gerektiğini söylemelisiniz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Şafiî'nin usûlüne göre bu soru geçersizdir. Çünkü Şafiî'ye göre cinayet ortaklığı, cinayeti yalnız başına işlediğinde kendisine kısas uygulanması gereken faili kısastan kurtaramayacak nitelikte ise, biri kasten diğeri yanlışlıkla iki kişi bir başkasını öldürdüklerinde kasten vurana kısas gerekir. İki kişi kasten bir adamı öldürdüklerinde, maktûlün velisi katillerden birini affetse bile diğeri kısas

gereği öldürülür. Kasten vuranla yanlışlıkla vuran örneğinde kasten vurana kısas uygulamak gerekmediğine göre, çocukla ergen, akıllı ile akıl hastası örneklerinde de ergene ve akıllıya kısas uygulamak gerekmez.

Bu soru, şu bakımdan başkalarına göre de geçersizdir. Bu soruda söylenenler, kısasın uygulanmasıyla ilgilidir. Uygulamanın ortaklaşa olması gerekmez. Çünkü maktûlün velisi, suç ortağı iki caniden birine diğerinden önce kısas uygulayabilir. İkisinden hangisini önce bulursa, kısası ona uygular. Şu da var ki bizim meselemiz, öldürme hadisesinin ortaklaşa meydana getirilmesinde kısasın baştan itibaren vacip olmasıyla ilgilidir. Bu takdirde suç ortaklarından her birinin diğerinden ayrı olarak tek başına maktûlü öldürmüş olması mümkün değildir. Her biri öldürmeyi tekbaşına gerçekleştiremediğine göre hükmün de sadece birine verilmesi mümkün değildir. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında kısasın vacip olmasının uygulanmasından ayrı bir şey olduğu görülür. Dolayısıyla veliyi uygulama ile yükümlü kılmak doğru olmaz. Zira uygulama halini, vacip olma hali gibi düşünmek doğru değildir. Mesela cani, kendisine kısas uygulanacağı zamanda tevbe etmiş Allah dostu bir kul olabilir. Ama kısası gerektiren öldürme fiilini işlerken Allah dostu bir kul olması düşünülemez. Zina yapan bir kimse daha sonra tevbe edebilir. Ama kendisine zina haddini uygulama hakkı baki kalır. Allah dostu bir kimsenin zina yaparak kendisine haddi hak etmesi zaten mümkün değildir. Cezanın hak edilmesi halini, cezanın uygulanması hali gibi düşünen kimse, üzerine vacip olan şeyden habersiz demektir.

Maktûlün velisi, cinayeti işleyen iki katilden birini affettiğinde, affettiği şahıs kısas hükmünden kurtulur. Bu takdirde diğeri yalnız başına (maktûlü) öldürmüş gibi olur ve kendisine kısas uygulanması gerekir. Diğeri kısastan kurtuldu diye, kendisi de kısastan kurtulamaz.

Akıl hastasına ve kendisine kısas uygulanması vacip olmayan kimseye gelince, onun işlediği öldürme fiili yanlışlıkla işlenmiş gibi sabit olur. Bu da kendisinin suç ortağına kısas uygulanmasına engel teşkil eder. Öldürme fiilinde kendisine katıldığı için, onun öldürmesi de diğerinin hükmüne tabi olur ve yanlışlıkla yapılmış sayılır.

Taammüden öldürme fiilinde bir katile, kendisine kısas uygulanması vacip olmayan biri ortak olduğu zaman katile de kısas uygulanmaz. Bu hüküm, buraya kadar anlattığımız kitabi ve aklî delillerle sabit olduğuna göre, kısastan bahseden şu ayetlerdeki genel hükmün tahsis edilmesi gerekmektedir:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[555]

(اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ)

"Hüre karşı hür kısas edilir."

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا)

"Kim haksız yere öldürülürse"

Bu ayetlerin ve bu ayetlerle paralel anlamda olup kısastan bahseden hadislerin genel hükümlerinin tahsis edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu ayet ve hadislerin tamamı, kendisiyle husus/özel hüküm kastedilen genel ifadeler taşımaktadırlar. Bu hususta fakihler görüş birliği etmişlerdir. Bu nitelikteki ayet ve hadislerin hükmünü aklî delillerle tahsis etmek de caizdir.

Doğrusunu Allah bilir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Adam öldürme fiilinde kasten vurana çocuğun veya akıl hastası birinin ortak olması durumunda, İmam Muhammed'in kasten vurana kısas uygulanmaması gerektiği şeklindeki görüşüne İmam Şafiî'nin karşı çıktığı, Müzenî tarafından nakledilmiştir. Karşı çıkarken Şafiî, Muhammed'e şöyle demiştir: "Kalem kendilerine günah yazmadığı ve kasten işledikleri cinayetin bile yanlışlıkla işlenmiş sayıldığı için çocuğun ve akıl hastasının kısasa tabi tutulması gerektiği söylüyorsun. Peki,

555 Bakara, 2/178

bir evladı babasıyla birlik olup öldüren yabancı bir şahsa neden kısas uygulatmıyorsun? Çünkü ilahî kalem, babanın işlediği günahı yazmamazlık etmez."

Şafiî böyle demekle kendi usûlünün dışına çıkmış olmaktadır. Müzeni dedi ki: "Şafiî, bu meselede karşı çıktığı hususta aslında Muhammed'in görüşüne katılmış olmaktadır. Çünkü akıl hastasının ve çocuğun kısastan muaf tutulması ile taammüden öldürme fiilinde onlara ortak olan kişinin hükmü aynıdır."

Şer'î İlletler Kendi Doğrultusunda Cari Olmalı, Aksi İstikamete Yönlendirilmemeli

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Müzeni'nin Şafiî'den naklettiği bu itiraz, yerinde değildir. Kastedilen mananın aksi istikamette bir itirazdır. Bu kurala göre aslında uyulması gereken hüküm şöyle olmalıdır: (Çocuk veya akıl hastası gibi) kasten işlediği öldürme fiili yanlışlıkla işlenmiş sayılan kimselere öldürme fiilinde kasten de olsa ortak olan kimselere kısas uygulanmaz. Ama kasten işlediği cinayet yanlışlıkla işlenmiş sayılmayan kimselere cinayette ortak olanların hükümlerinin farklı olması gerekmez. Aksine verilecek hüküm, olayla ilgili delillere dayalı olarak verilir. Çünkü kasten işlediği cinayet yanlışlıkla işlenmiş sayılmayan kimsenin meselesindeki illet, kasten işlediği fiili yanlışlıkla işlenmiş sayılan kimsenin meselesindeki illetin aksinedir. Şeriatta bir illetle muallel olan bir meselede o illet kalktığında önceki hükmün aksine hüküm vermek gerekli olmayabilir. Mesela "garar/belirsizlik olduğunda alışveriş akdi caiz olmaz" denilmektedir. Bu kurala dayanarak, garar kalktığında alışveriş akdi geçerli olur, dememiz gerekmeyebilir. Çünkü garar ortadan kalkmış olsa bile başka bir sebepten dolayı alışveriş akdi yine geçerli olmayabilir. Örneğin malı satan kişi, onu kabzetmeden başkasına satmış olabilir. Satarken akdin gereklerinden olmayan bir şart koşmuş olabilir. Satılan malın bedeli belirsiz olabilir. Buna benzer alışveriş akdini fasid kılan başka sebepler olabilir. Akdi geçerli kılan veya fasid hale getiren delillerin mevcut olmasına göre garar unsuru ortadan kalktığında alışveriş akdinin geçerli olması mümkündür. Alışveriş akdi meselelerinde

bunun benzeri birçok örnekler vardır. Asgari bir fıkıh nazariyesi olan kimse bunları rahatlıkla görebilir.

Bu konuda İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış olduğu şu rivayet, ileri sürülebilecek delillerden biridir:

(أَلَا إِنَّ فِي قَتِيلِ الْخَطَأِ شِبْهِ الْعَمْدِ قَتِيلِ السَّوْطِ وَالْعَصَا الدِّيَةَ مُغَلَّظَةً، مِنْهَا أَرْبَعُونَ فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

"Bilesiniz ki kırbaç ve değnekle öldürülen taammüde benzer öldürülmüştür. Bu öldürmeden dolayı ağırlaştırılmış diyet ödenmesi gerekir. (Diyet olarak ödenecek develerden) kırkının gebe olması gerekir."[556]

Çocuk ile ergenin, akıl hastası ile akıllının, kasten vuran ile yanlışlıkla vuranın ortaklaşa öldürdükleri kimse, şu iki bakımdan taammüde benzer şekilde öldürülmüş sayılır:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kırbaç veya değnekle öldürülen kimsenin taammüdebenzer öldürülmüş sayılacağını bildirmiştir. Akıl hastası biri değnekle, akıllı bir kimse de kılıçla bir adamı ortaklaşa öldürürlerse, adam taammüde benzer şekilde öldürülmüş sayılır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu meselede böyle hükmetmiştir. Bu olaydan ötürü kısas uygulanmaz.

2-Çocuğun ve akıl hastasının taammüden öldürmeleri, yanlışlıkla öldürme sayılır. Çünkü öldürme üç şekilden biri ile olur:

a-Yanlışlıkla öldürme.

b-Taammüden öldürme.

c-Taammüde benzer öldürme.

Çocuğun ve akıl hastasının öldürmesi kasten sayılmayacağına göre diğer iki şekilden biriyle, yani ya yanlışlıkla öldürme ya da taammüde benzer

556 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/80

öldürme şeklinde olur. Bu ikisinden hangisi olursa olsun, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinin zahirinden çıkarılan hükme göre bunların katıldıkları öldürme olaylarında kısas uygulanmayacaktır. Çünkü bunların katıldıkları cinayet sonucunda öldürülen kimse, ya yanlışlıkla ya da taammüde benzer şekilde öldürülmüş sayılır. Bu şekilde öldürülen kimse için de ağırlaştırılmış diyet ödenir. Tam diyet ödenmesi gerekince de kısas artık uygulanmaz.

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Taammüde benzer şekilde öldürülen"*** sözü ile, tek bir kişi tarafından kırbaç veya değnekle öldürülen maktûlü kastetmiştir" denilecek olursa, cevaben şöyle deriz: Bu şekilde öldüren kişiye bir başkasının da elindeki kılıçla iştirak edip ikisinin birlikte öldürmesi, maktûlü kırbaç ve değnekle ve bir de yanlışlıkla öldürülmüş olma durumundan çıkarmaz. Bu iki caniden her biri öldürme fiilini işlediği için, maktûlün her biri tarafından öldürülmüş olduğunu kabul etmemizi gerektirir. Dolayısıyla Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tanımı her iki manayı da kapsamış olmaktadır.Buna göre her iki durumda da kısas uygulanmaması gerekir.

Şu anlatacaklarımız da söylediklerimizin doğruluğuna delalet etmektedir. Cinayet işlerken akıl hastasının akıllıya, yanlışlıkla vuranın kasten vurana ortak olması durumunda öldürülen kimse için nasıl ki kısas uygulanmıyorsa, vereceğimiz şu örneklerde de uygulanmaması gerekir. Akıl hastasıyken bir adam bir başkasını yaralar da ayılıp kendine geldikten sonra tekrar o adamı yaralar ve bu yaralamalar neticesinde adam ölürse, faile kısas uygulanmaz. Aynı şekilde bir adam yanlışlıkla bir başkasını yaralar, daha sonra aynı şahsı kasten yaralar ve şahıs bu yaralamalar neticesinde ölürse, faile kısas uygulanmaz. Yine bir kişi mürted iken bir başkasını yaralar, daha sonra Müslüman olur ve aynı şahsı tekrar yaralar ve şahıs bu yaralamalar neticesinde ölürse, faile kısas uygulanmaz. Bu iki manaya delalet etmektedir:

1-Yukarıda anlatılan örneklerde öldürülen kişi, iki yaralamadan ötürü hayatını kaybetmiştir. Yaralamaların biri kısası gerektirmezken diğeri gerektirmektedir. Böyle bir durum ise kısasın tamamen düşürülmesini gerektirmektedir. Burada kısası düşürmeye sebep olan şüpheyi içermeyen yaralama hadisesinin, şüphe içeren hadiseden ayrı olarak işlenmiş

olması, kısas uygulamak için bir hüküm ifade etmez. Aksine hüküm, kısası gerektirmeyen hadiseye göre verilir. Buna göre bir şahıs, biri tek başına yaraladığında kısas gereken, diğeri de tek başına yaraladığında kısas gerekmeyen iki kişinin yaralaması neticesinde ölürse, kısasın uygulanmaması uygulanmasından evlâ olur. Çünkü ölüm hadisesi, ikisinin fiili sonucunda meydana gelmiştir. Kısas gerektirmeyen yaralamanın hükmünü uygulamak, kısas gerektiren yaralamanın hükmünü uygulamaktan yeğdir. Bu iki yaralamadaki hükmün illeti, şahsın iki yaralama neticesinde ölmüş olmasıdır. Yaralamalardan biri kısas gerektirirken diğeri gerektirmemektedir.

2-Konuya başlarken de anlattığımız gibi cinayeti birlikte işledikleri nde yanlışlıkla vuran ile kasten vuran, akıl hastası ile akıllı arasında hüküm bakımından bir fark bulunmamaktadır. Aynı şekilde akıl hastasının hastayken cinayet işlemesiyle iyileşince tekrar cinayet işlemesi ve bu iki yaralama neticesinde ölüm hadisesi meydana gelmesi durumunda iki yaralamanın hükmü farklı olmayacağı için kısas uygulanmayacağını söylemiştik. Aynı şekilde caninin önce yanlışlıkla yaralaması daha sonra kasten yaralaması ve bu iki yaralaması neticesindeölüm hadisesi meydana gelmesi durumunda iki yaralamanın hükmü farklı olmayacağı için kısas uygulanmayacağını da söylemiştik. Yani her iki durumda da kısasın düşeceğini ifade etmiştik. Akıl hastasıyla akıllı kimsenin, yanlışlıkla vuranla kasten vuranın ortaklaşa cinayet işlemelerinde de aynı hüküm uygulanır.

Doğrusunu Allah bilir.

Taammüden Öldürülen Şahsın Velisinin Görevi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[557]

557 Bakara, 2/178

(وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ)

"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can kısas edilir."[558]

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir." [559]

Bu ayette geçen ve yetki şeklinde tercüme ettiğimiz (سُلْطَانًا) kelimesiyle kısasın kastedildiği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir.

(وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ)

"Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın."[560]

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[561]

Taammüden öldürmenin ne gibi bir ceza gerektirdiği hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile yakınındaki fakih arkadaşları, Mâlik b. Enes, Sevri, İbn Şübrüme ve Hasan b. Salih dediler ki: "Maktûlün velisi, sadece kısas uygulatır. Katilin rızası olmadan diyet alamaz."

558 Mâide, 5/45
559 İsrâ, 17/33
560 Nahl, 16/126
561 Bakara, 2/194

Evzai, Leys b. Sa'd ve Şafiî dediler ki: "Maktûlün velisi iki şıktan birini seçme hakkına sahiptir: Dilerse kısas uygulatır, dilerse -katil razı olmasa bile- diyet alır."

Şafiî dedi ki: "İflas etmiş olan kişi kısası affederse, affı geçerli olur. Maktûl tarafından lehlerine vasiyette bulunulmuş olan kimselerle alacaklılar, onun affına mani olamazlar. Çünkü kasten işlenen cinayetler sebebiyle ödenecek diyete, cinayete maruz kalan hayatta ise kendisinin, ölmüş ise mirasçılarının dilemesiyle mâlik olunabilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Konunun başında geçen ayetlerin zahirî ve bu ayetlerde kastedilen manayı içeren açıklamalar, herhangi bir müşterek anlamlı lafız kullanılmaksızın diyet almayı değil, kısas uygulamayı gerektirmektedir. Söz konusu ayetleri neshetmesi caiz olan başka bir ayet veya hadis olmadan maktûlün velisine, kısas uygulatma veya diyet alma seçeneğinin tanınması caiz değildir. Aksi halde Kur'an'a ilave yapılmış olur. Kur'an'a ilave yapmaksa, onu neshetmeyi gerektirir. Kendisine kısas uygulanması gereken katile kısas uygulatmayıp onu rızası olmadan diyet almanın caiz olmadığına şu ayet de delalet etmektedir:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[562]

Ticaret ve benzeri bir yolla rızası alınmadan Müslümanlardan herhangi birinin malının elinden alınması bu ayet-i kerime ile yasaklanmıştır.

Bununla yakın anlamlı bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلّ مَالُ اِمْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسه)

562 Nisa, 4/29

"Gönül rızasıyla olmadan Müslümanın malı (başkasına) helal olmaz."[563]

Yukarıdaki ayet ve hadise bakıldığında denilebilir ki, katil diyet ödemeye gönül hoşluğuyla razı olmadıkça onun malını diyet olarak elinden almak herkese haramdır.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْعَمْدُ قَوَدٌ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ وَلِيُّ الْمَقْتُولِ)

"Taammüden öldürme kısas gerektirir. Maktûlün velisi affederse gerekmez."[564]

Süleyman b. Kesir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ قُتِلَ فِي عِمِّيَّا أَوْ رِمِّيَّا تَكُونُ بَيْنَهُمْ بِحَجَرٍ أَوْ سَوْطٍ فَعَلَيْهِ عَقْلُ خَطَأٍ وَمَنْ قَتَلَ عَمْدًا فَقَوَدُ يَدِهِ وَمَنْ حَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ)

"Katili bilinmeyen veya karşılıklı atışanlar arasında kalıp taşla veya kırbaç darbeleri neticesinde ölen kimse için yanlışlıkla öldürme diyeti ödenir. Taammüden öldüren kimse, kendi elinin işlediği cinayet sebebiyle kısasa tabi tutulur. Ona kısas uygulanmasına engel olanın üzerine Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti olsun."[565]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, taammüden öldürmede gerekli olan şeyin sadece kısas olduğunubu iki hadiste haber vermiştir. Maktûlün velisinin diyet alma seçeneği olsaydı, diyeti anmaksızın sadece kısas gerektiğini söylemezdi. Çünkü bir meselede iki şeyden birini yapma seçene-

563 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanid:34/153
564 Darekutni, Sünen: 4/82
565 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/46

ği tanınır da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlardan sadece birini söylemesi düşünülemez. O zaman seçim hakkı tanınmamış demektir. Daha sonra seçim hakkı tanınırsa; bu, önceki hükmü neshetmek olur.

İbn Uyeyne son hadisi, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bahsetmeksizin Tavus'tan mevkuf olarak rivayet ettiği ve bunun senedini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırmadığı söylenecek olursa, buna verecek cevabımız şöyle olur:

İbn Uyeyne bu hadisi bir defasında senedini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırmaksızın rivayet etmiştir. Başka bir defa da Süleyman b. Kesir'in rivayet ettiği şekilde (senedini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırarak) rivayet etmiştir. İbn Uyeyne, hafızası bozuk ve çok hata yapan bir kimseydi. Bununla beraber bu hadisi bir defasında İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* naklen Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olabilir. Başka bir defada da bu hadise göre fetva vermiş ve bu konuda kendi inandığı şeyi söylemiş olabilir. Şu halde bu hadisi zayıf konuma düşürecek bir durum söz konusu değildir.

İlim ehli kimseler, (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ) **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir"**[566] ayetinin anlamı üzerine tartışmışlardır. Bazıları, ayette geçen "af" kelimesinin kolay ve mümkün olan şey anlamına geldiğini söylemişlerdir. Nitekim Yüce Allah'ın (خُذِ الْعَفْوَ) **"Sen af yolunu tut"**[567] kavli, yani Allah bilir ya"Ey Muhammed! Sen, kolay olan ahlakı ve muamele tarzını seç" demektir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(أَوَّلُ الْوَقْتِ رِضْوَانُ اللهِ، وَآخِرُ الْوَقْتِ عَفْوُ اللهِ)

566 Bakara, 2/178
567 Arâf, 7/199

"Vaktin evveli Allah'ın rızası, vaktin sonu da Allah'ın affıdır."[568]

Bu hadisteki "af" kelimesiyle de Allah'ın, kullarına işi kolaylaştırması kastedilmiştir.

(فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ)

"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."

Öldüren kimse, öldürülenin velisine bir miktar mal verirse; o bunu kabul etsin, aklın ve dinin gereklerine uygun bir yol izlesin. Öldüren de bu malı/diyeti ona güzellikle versin. Cenab-ı Allah, katilin güzellikle vermesi durumunda maktûlün velisine diyeti kabul etmesi tavsiyesinde bulunmakta ve bahsedilen ayetin devamında bunun bir hafifletme ve rahmet olduğunu haber vermektedir. Nitekim Mâide Suresi'nde kısastan bahsettikten sonra şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ)

"Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur."[569]

Bu ayetle de maktûlün velisini, katili bağışlayıp diyeti de sadakasına saymaya davet etmektedir. Caninin ödemesi durumunda maktûlün velisinin diyeti kabul etmesini de tavsiye etmektedir. Zira Yüce Allah, diyet vermesi durumunda önce caniyi affetmesi için maktûlün velisine tavsiyede bulunmuş, diyeti aldıktan sonra da aklın ve dinin gereklerine uygun bir yol izlemeye onu davet etmiştir. Caniye de, diyeti güzellikle ödemesini emretmiştir.

Bazıları dediler ki: Kısasla ilgili ayetin manası, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen şu rivayette açıklanmaktadır:

568 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/46
569 Mâide, 5/45

Abdulbaki b. Kani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İsrailoğullarında kısas vardı. Ama diyet yoktu. Cenab-ı Allah bu ümmet için şöyle buyurdu:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ)

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."[570]"

İbn Abbas *radıyallahu anh* ayette geçen "af" kelimesi, maktûlün velisinin, taammüden öldürmede diyeti kabul etmesidir.

(فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ)

"Aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir."

İslam öncesi ümmetlere yazılanlarda, Müslümanlar için bir hafifletme ve rahmettir.

(فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ)

"Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır."

Yani diyeti aldıktan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İsrailoğullarının diyet kabul etme yasağını neshetmek için bu ayetin indirildiğini söylemiştir. Bu ayet, katilin ödemesi

570 Bakara, 2/178

durumunda maktûlün velisinin diyeti kabul etmesini mübah kılmıştır. Bu da Allah tarafından bizim için bir hafifletme ve rahmettir.

Muhaliflerimizin iddia ettikleri gibi maktûlün velisine kısas ve diyetten birini seçme hakkı tanınmış olsaydı, İbn Abbas *radıyallahu anh* "Ayette geçen "af" kelimesi, maktûlün velisinin, aammüden öldürmede diyeti kabul etmesidir" demezdi. Zira kabul, başkasının verdiğini almak demektir. Eğer bu manayı kastetmeseydi, "Maktûlün velisi, diyet almayı tercih ettiğinde" derdi. O zaman da ayetin manası, "taraflar diyet alma konusunda anlaştıklarında diyet verilir" şeklinde olurdu.

Katade'den gelen bir rivayette, İsrailoğullarındaki diyet kabul etme yasağının, diyeti aldıktan sonra karşı tarafı öldüren kimse hakkında sabit olduğuna delalet eden delil vardır.

Şöyle ki: Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi, (فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ) **"Bundan sonra tecavüzde bulunana"** ayetini açıklama bağlamında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Maktûlün velisi, diyet aldıktan sonra karşı taraftan birini öldürürse, kendisinin öldürdüğü kimsenin velisine diyet vermesi kabul edilmez."

(فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ) **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."** ayetinin başka bir manaya geldiği hakkında şöyle bir rivayet vardır:

Süfyan b. Hüseyin, Şabî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İki Arap kabilesi arasında savaş meydana geldi. Her iki taraftan da adamlar öldürüldü. Kabilelerden biri diğerine, "Bizden öldürülen bir kadına karşılık sizden bir erkek, bizden öldürülen bir erkeğe karşılık sizden iki erkek öldürmedikçe barışa yanaşmayız!" dedi. Davalarını halletmesi içine huzuruna vardıklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (اَلْقَتْلُ بَوَاءٌ) ***"Öldürme eşittir"*** buyurdu."[571]

571 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 9/434

Bunun üzerine diyet ödemek üzere barış anlaşması yaptılar. Kabilelerden birinin ölü sayısının diğerininkinden fazla olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine şu ayet-i kerime nazil oldu:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ)

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."[572]

Süfyan (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ) **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."** ayetinin manası aslında şöyle olmalıdır dedi:

"Bir tarafın ölüsü diğerininkinden fazla olursa, karşı taraf ona diyeti aklın ve dinin gereklerine uygun olarak ödesin."

Şabî, bu ayetin indiriliş sebebini anlattı. Süfyan ise (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ) ayetinde geçen affın fazlalık anlamına geldiğini söylemiştir. Aslında "af" lafzının bu manayı taşıması da muhtemeldir. Mesela bir ayette Cenab-ı Allah (حَتّٰى عَفَوْا) **"Nihayet çoğaldılar."**[573] Görüldüğü gibi bu ayette geçen "af" kelimesi çoğalıp fazlalaşma anlamına gelmektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şu hadiste "af" kelimesini çoğalıp fazlalaşma anlamında kullanmıştır: (أَعْفُوا اللِّحَى) ***"Sakalları koyverin."***[574]

Kısasla ilgili ayetin takdiri buna göre şöyle olmalıdır: Her kimin kardeşi üzerinde alacağı diyet fazla olarak bulunursa, üzerinde anlaştıkları miktarı iyilik ve güzellikle ödesin, diğeri de diyeti aldıktan sonra aklın ve dinin gereklerine göre davransın.

572 Bakara, 2/178
573 Arâf, 7/95
574 Nesai, Zinet, 2

Bu ayeti başka şekilde manalandıranlar da olmuştur. Şöyle ki: Kan davasında maktûlün mirasçıları birden fazla olup da bazıları katili affedip kısas uygulanma talebinde bulunmazsa, affedenin katil üzerindeki hakkı mala dönüşür.

Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, kısas ayetinin te'vilinin böyle olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Aslında ayetin lafzından çıkarılacak uygun te'vil, budur. Zira Yüce Allah, **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."** buyurmuştur. Bu ifade, kısas hakkının tamamı olmasa bile, bir kısmının da affedilebileceği manasını ayetten anlamamızı gerektirmektedir. Hak sahiplerinden bir kısmı katili affedip kısas uygulanmasını talep etmedikleri-nde, diğerlerinin de kısastaki hakları mala dönüşür. Bu durumda katilin diyeti onlara iyilik ve güzellikle ödemesi, onların da diyeti aldıktan sonra aklın ve dinin gereklerine uygun davranmaları gerekir.

Bazı kimseler de kısasla ilgili ayeti, "Maktûlün velisi, katilin rızası hilafına kısastan vazgeçip diyet alabilir" şeklinde te'vil etmişlerdir. Bu, ayetin zahirinin reddettiği bir te'vildir. Çünkü affetmek, diyet almakla birlikte olmaz.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (الْعَمْدُ قَوَدٌ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ وَلِيُّ الْمَقْتُولِ) ***"Taammüden öldürme kısas gerektirir. Maktûlün velisi affederse gerekmez"***[575] buyurmuştur. Böyle buyurmakla maktûlün velisine iki hak tanımıştır: Biri kısas uygulamak, diğeri de affetmek. Bu ikisinin dışında üçüncü olarak mal/diyet alma hakkı tanımamıştır.

"Maktûlün velisi mal/diyet almak için katili affedip kısas uygulatma talebinde bulunmazsa, onu yine affetmiş sayılır ve ayetin lafzı, bu durumu da kapsamaktadır" denilecek olursa, buna şöyle cevap verebiliriz:

Yapılması gereken eğer iki şeyden biri ise, diyet almaktan ve kısas uygulatmaktan vazgeçerse o zaman katili affetmiş olur. Bu dediğinize göre maktûlün velisi mutlaka ya kısas uygulatmaktan ya da diyet almaktan vaz-

575 Darekutni, Sünen: 4/82

geçecektir. Buysa af sayılmaz ve dediğiniz de fasit bir şey olur. Hiç kimse böyle bir şey söylemez.

Diğer taraftan ayetin zahirî de bunu reddetmektedir. Şöyle ki: Maktûlün velisi kısas uygulatmayıp diyet alarak katili affederse buna (عَفَا لَهُ)"Ona malının fazlasını verdi" denmez. Ancak (عَفَا عَنْهُ) "Onu affetti" denir. (عَفَا) fiilinin sonundaki (عن) edatının yerine (له) yu koymak zorlama olur. Ya da ayeti, "Maktûlün velisi, katili kısas uygulamadan affeder" şeklinde manalandırmış ve burada ayetin zahirinde zikredilmeyen gizli bir kelime takdir etmiş oluruz. Ayetin zahiriyle yetinip gizli kelime takdir etmeye ihtiyaç duymadığımızda, gizli bir kelime takdir etmemiz caiz olmaz. Kaldı ki bizim ayeti te'vilimiz daha kolay ve rahattır. Şöyle ki, herhangi bir gizli kelime takdir etmeksizin ayetin zahirine göre manalandırmada bulunuyoruz. Yani katil, öldürülenin velisine diyet vererek kısas hükmünü hafifletip kolaylaştırmaktadır.

Diğer taraftan önceki te'vil, ayetin zahirine de ters düşmektedir. Zira (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ) **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."** ayetindeki (مِنْ) edatı bir bütünün bir kısmı anlamına gelir. Çünkü bu mana, bu edatın faslında ve hakikatında vardır. Ancak başka manayı taşıdığına dair bir delil mevcut olursa, o zaman manası değişir. Normalde bu edat bulunduğu için ayetin manası şöyle olur: "Katil, öldürülenin velilerinin bazısı tarafından affedilirse kısastan kurtulur."

Görüşümüze muhalif olanlara göre ise ayetin manası şöyle olur: Katil, öldürülenin velilerinin bazısı tarafından affedilirse kısastan tamamen kurtulur ve diyet ödemesi gerekir. Bu durumda ayetteki (مِنْ) edatı hükümsüz hale getirilmiş olur.

Diğer taraftan ayetteki (شَيْءٌ) "şeyun" kelimesi, katilin suçunun tamamının değil, bir kısmının affedildiği anlamına gelmektedir. Ayeti, suçunun tamamının affedildiği şeklinde yorumlayan, kelamın gereğini ve karşılığını tam olarak yerine getirmiş olmaz. Zira bu şekilde yorumlamak, ayeti "Katil, maktûlün velileri tarafından tamamen affedilip kendisinden diyet istenirse"

şeklinde manalandırmış ve (مِنْ) edatı ile (شَيْءٌ) kelimesini hükümsüz hale getirmiş olur. Hakikî anlamında kullanma imkânı olduğu halde, bazı lafızlarını hükümsüz hale getirerek ayeti te'vil etmek hiç kimse için caiz değildir. Ayette sözü edilen (مِنْ) edatı ile (شَيْءٌ) kelimesini hükümsüz hale getirmeksizin hakikî manasında kullandığımızda bu, ayetin zahirine de uygun düşer. Birbiriyle savaşan iki kabileden birinin alacağı diyet diğerininkinden fazla olduğu için kısas ayetinin nüzûl sebebi olarak Şabî'nin anlattıkları ve yaptığı te'vil, ayetin lafzına da uygun düşmektedir. Zira (عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ) ibaresi, karşılıklı ödeşmede hasımlardan birinin diğerinden alacağı malın miktarının fazla olması anlamına gelmektedir. Bu da bütünün bir parçası veya çok miktardaki şeyin az bir kısmı anlamında olup ayetteki lafzın hakikati de bu anlamdadır.

Katilin biraz mal vererek suçunun cezasını hafifletmesi şeklinde bir te'vile gidilmesi de mümkündür. Katilin vereceği malı kabul etmesi için maktûlün velisine çağrıda bulunulmakta ve kısas uygulatmayıp diyeti kabul etmesi durumunda da kendisine sevap verileceği vaad edilmektedir. Bu da bütünün bir kısmı anlamını kapsamakta, yani"katil, diyetin bir kısmını öder "anlamına gelmektedir. Diyetin bir kısmı, öldürdüğü kişinin bir kısmının karşılığı demektir.

Kısas ayetinin te'vili eğer İsrailoğullarının kısas uygulama mecburiyetini ve diyet alma yasağını haber vermek ise, bizim te'vilimiz yine ayetin manasına tam olarak uygun düşmektedir. Zira biz diyoruz ki: Ayet, tarafların az veya çok bir miktar mal üzerinde barışıp anlaşmalarını gerekli kılmaktadır. Az deyince parçanın bir bölümü söyleniyor, ama bununla tamamı kastediliyor. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا)

"Sakın onlara "öf!" (bile) deme; onları azarlama."[576]

Kur'an'daki benzer ayetlerde olduğu gibi burada da "öf!" demek yasaklanmış, ama bununla birlikte anne-babayı üzücü diğer söz ve davranışların da yasaklandığı ifade edilmek istenmiştir.

576 İsrâ, 17/23

Ayetin te'vili, maktûlün velilerinden bazısının kendi payına düşen kısımda katili affetmesi şeklinde olursa, bu da ayetin zahirine uygun düşer. Zira bu durumda velilerin tamamı değil, bazısı affetmiştir.

Hangi şekilde olursa olsun, buraya kadar nakletmiş olduğumuz te'villerin biri dışında diğerleri, ayetin zahirine uygun düşmektedir. Uygun düşmeyen, velinin mirasçıların tümü adına katili kısastan affedip diyet alması şeklinde yapılan te'vildir. Buraya kadar nakletmiş olduğumuz te'vil yapanların verdikleri manaların hepsi de ayette kastedilmiş olabilir. Buraya kadar üzerinde durduğumuz kısas ayetinin nüzûl sebebi de, İsrailoğullarının uygulama mecburiyetinde oldukları kısası affedip diyet almanın yasaklığı hükmünün neshedilmesidir. Bu ayet ile katilden az veya çok miktarda mal almak bize mübah kılınmıştır. Katilin kolaylık göstererek diyeti iyilik ve güzellikle vermesi durumunda da maktûlün velisine, bu diyeti kabul etmesi çağrısında bulunulmuş ve kabul etmesi hâlinde sevap kazanacağı kendisine vaad edilmiştir. Birbiriyle savaşan iki kabileden birinin alacağı diyet miktarının diğerininkinden fazla olması sebebiyle bu kısas ayeti nazil olmuştur. Onun için hasım taraflar bu ayetle, aklın ve dinin gereklerine uygun davranmakla emrolunmuşlardır. Katilin de diyeti karşı tarafa iyilik ve güzellikle ödemesi emredilmiştir. Ancak maktûlün velilerinin bazısının katili kısastan affetmeleri durumunda nasıl bir hüküm uygulanacağı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Mana bakımından birbirlerinden farklı olsalar da buraya kadar nakletmiş olduğumuz te'villerin hepsi de ayetin lafızlarından herhangi birini ihmal edip kenara bırakmaksızın ayette kastedilmiş olabilirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Katilin rızası alınmadan maktûlün velisinin tek taraflı iradesiyle kısası affedip diyet alabileceği şeklinde muhaliflerin yapmış oldukları te'vil de, ayetin lafzına ters düşmemektedir. Dolayısıyla bu mana da ayette kastedilmiş olabilir. Çünkü bu te'vil ile başkalarının te'vili reddedilmiş olmamaktadır. Ayetteki (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ) ibaresi de, kısasın katile bırakılması (ve kendisinden diyet alınması) anlamına gelmektedir. Mesela Arapça'da evler yıkılmaya terkedildiğinde (عَفَتِ الْمَنازِل) denir. Günahkârın cezalandırılmamasına da (اَلْعَفْوُ عَنِ الذُّنُوبِ)

denir. Şu halde ayetteki (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ) ibaresi, "kısası bırakıp diyete yönelmek" anlamına gelmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Eğer durum bu dediğiniz gibi ise, maktûlün velisi diyetten vazgeçip kısası uygulatınca da katili affetmiş sayılacaktır. Çünkü böyle yapmakla diyet almaktan vazgeçmiştir. Bilindiği gibi mal terk edip ondaki haktan feragat etmek de af olarak adlandırılmaktadır. Bu hususta bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ)

"Tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka."[577]

Görüldüğü gibi bu ayette geçen "af" kelimesi, maldan vazgeçme anlamında kullanılmıştır. Herkes tarafından bilindiği gibi, diyet almaktan vazgeçip kısas uygulatmayı tercih eden kimse için "affetti" denilmez. Aynı şekilde kısas uygulatmaktan vazgeçip diyet almaya yönelen kimse de "affedici" unvanını almayı hak etmez. Çünkü o, iki şeyden herhangi birini seçme hakkına sahip olup onlardan birini seçmiştir. İki şeyden birini seçme hakkına sahip olup onlardan birini seçen kimsenin seçtiği şey, kendi vacip olan hakkıdır. Onu yaptığında sanki başka bir görevi yokmuş gibi o işi yapması kendisi üzerinde taayyün eder. Mesela yemin kefaretinde bir kimse köle azad ederek kefaret vermeyi tercih ederse, onun kefareti, başka bir kefaret şıkkı yokmuş gibi bu olur. Diğer kefaret şıkları onun üzerinden kalkar. Aynı şekilde maktûlün velisi de kısas ve diyet alma şıklarından birini seçmede serbest olduğunda bunlardan birini seçerse, diğer şıkkı tercih etmediği için "affedici" adını almayı hak etmez. "Af" kelimesinin buraya kadar anlattığımız durumlarla ilgisi olmadığına göre, kısas ayetini affetme üzerine te'vil etmek doğru olmaz. Sözünü ettiğimiz manalara uygun olarak bu ayeti te'vil etmek daha uygun olur.

577 Bakara, 2/237

Şunu da ifade edelim ki, öldürme sebebiyle maktûlün velisinin görevi, kısas uygulatma ile diyet alma işini birlikte yapması olmadığı gibi, diyet almaksızın sadece kısas almak da değildir. Ya da ikisinden dilediği birini tercih etmek hiç değildir. Her iki şıkkı uygulamak onun hakkıdır diyemeyeceğimiz gibi, yemin kefareti ve benzeri meselelerde olduğu gibi arzu ettiği şıklardan birini tercih edebilir de diyemeyiz. Zira Cenab-ı Allah'ın Kur'an'da farz kıldığı şeyin kısas olduğunu daha önce açıklamıştık. Maktûlün velisine kısasla başka şeyler arasında seçme hakkını tanımak, nassa ekleme yapmak ve kısasın farzlığını ortadan kaldırmak olur. Bize göre böyle bir şey yapmak, neshi gerektirir. Şu halde yapılması gereken, kısastan başka bir şey değildir. Katilin rızası olmadan kısastan vazgeçerek ondan diyet almak caiz olmaz. Çünkü başkasında tahsili mümkün bir hakkı bulunan bir kimse, karşı tarafın rızası olmadan bu hakkı başka bir şeyle değiştirerek tahsil edemez. Şunu da belirtelim ki, "Farz olan, maktûlün velisinin kısas uygulatmasıdır. Ama dilerse kısas yerine diyet de alabilir" diyen kimse, bu ifadesinde hata yapmaktadır. Zira bunu söyleyen kimse, maktûlün velisini, bu konuda seçme hakkına sahip olmaktan çıkarmış olmamaktadır. Çünkü bunu demekle onu, dilerse kısas uygulatma, dilerse de diyet ödeme hakkına sahip kılmış olmaktadır. Yine bir kimse, "Farz olan, maktûlün velisinin diyet almasıdır. Ama dilerse diyet alma hakkını kısas uygulatma şekline aktarabilir" diyen kimse de önceki sözü söyleyen kimsenin durumuna düşmüş olacaktır.

"Farz olan, maktûlün velisinin diyet almasıdır. Ama dilerse diyet alma hakkını kısas uygulatma şekline aktarabilir" diyen kimse, aynı öldürme olayında maktûlün velisine seçme hakkı tanıdığı için sözü fasid olduğuna göre, "Farz olan, maktûlün velisinin kısas uygulatmasıdır. Ama dilerse kısas yerine diyet de alabilir" diyen kimsenin de sözü fasittir. Çünkü aynı öldürme olayında her iki ifadeyle de maktûlün velisine seçme hakkı tanınmış olmaktadır. Oysa Yüce Allah, (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı"** buyurarak katile kısas uygulanmasını farz kılmıştır. "Öldürülenler hakkında size diyet farz kılındı" buyurmamıştır. Ya da "Öldürülenler hakkında size kısas veya diyet farz kılındı" da buyurmamıştır.

"Farz olan, maktûlün velisinin kısas uygulatmasıdır. Ama dilerse kısas yerine diyet de alabilir" diyen kimse, maktûlün velisine başka bir ad altında seçme hakkı tanımış ve bunu ifade ederken de hata yapmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Farz olan, kısas uygulamaktır. Maktûlün velisi ile katil anlaşırlarsa, kısasın yerine diyet uygulamasına geçilebilir. Bunların karşılıklı rıza sonucu anlaşıp diyet uygulamasına geçmelerinde, ayetinin hükmünün gereği olan kısas düşürülmüş olmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Konunun başında da açıkladığımız gibi kısas uygulatmak, maktûlün velisinin katil üzerindeki hakkıdır. Ama maktûlün velisine bunun yerine başka bir tercihte bulunma (örneğin katilin rızası olmadan diyet alma) hakkı tanınmamıştır. Maktûlün velisiyle katilin, kısastan vazgeçip diyet ödeme üzerinde anlaşmaları, kısası farz olan yegâne hak olmaktan çıkarmaz. Çünkü hükmü ikisinin anlaşmalarına dayalı olan bir şey (diyet), seçeneksiz farz olan aslî unsuru (kısası) etkilemez. Mesela bir kölesi ve bir evi olan bir kişiden bir başkası rızası ile bunları ondan satın alabilir. Bunları ondan satın almasının caiz oluşu, bunların ilk sahiplerinin kendisinden satın alınan kişi olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bunlar üzerindeki mülkiyetinin de muhayyerlik hakkına dayalı olmasını gerekli kılmaz. Aynı şekilde bir kişi, karısını boşama hakkına mâliktir. Karısını hul'etmesi ve boşaması karşılığında verilen bedeli alıp mülkiyetine geçirebilir. Ama nikâh akdinin yapıldığı andan itibaren boşama hakkına sahip olması, karısının rızası olmaksızın bu hakkını, hul'etme ve boşama karşılığında alacağı bedelle değiştirme yetkisine sahip olması anlamına gelmez. Öyle olsaydı, başlangıçtan itibaren boşama ve bedelden birine sahip olması gerekirdi. Oysaki öyle bir şey söz konusu değildir.

Öldürme hadisesinde verilmesi farz olanın cezanın kısastan başka bir şey olmadığına, Enes'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis delalet etmektedir. Bu hadisin senedini Rübeyyi binti Nadir'in bir cariyenin dişini kırması olayını anlatırken nakletmiştik. O olayla ilgili olarak Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, *"Allah'ın kitabı kısası emrediyor"* buyurmuştu. Böyle buyurmakla Kur'an'ın öngördüğü cezanın kısastan başka bir şey

olmadığını bildirmişti. Artık bundan sonra hiç kimsenin kısasla birlikte başka bir ceza vermeye veya kısas yerine başka bir ceza uygulamaya yetkisi olmaz. Ancak kısas emreden Kur'an ayetini neshetmesi caiz olan (başka bir ayet veya hadis) bulunursa, o zaman bu cezayı değiştirmek veya buna başka bir ceza eklemek caiz olur. Katilin rızası olmadan ayeti onların iddia ettikleri gibi diyet almaya cevaz verecek şekilde te'vil etmenin mümkün olduğunu (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ) **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."** ifadesine dayanarak -zikretmiş olduğumuz diğer te'villere de ihtimali olmakla birlikte- kabul etsek bile ayetteki bu lafız en fazla birkaç manaya ihtimali olan müşterek bir lafız olur. Bu da kısas ayetinin müteşabih bir ayet olmasını gerektirir. Bilindiği gibi (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَىٰ) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı"** ayeti muhkem, manası zahir, maksadı açık, lafzında müştereklik ve te'vilinde de ihtimal bulunmayan bir ayettir. Müteşabih ayetin hükmü, muhkem ayetin manasına göre yorumlanmasını gerektirir. Zira Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌفَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِه)

"O'nun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir.[578] Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler."[579]

578 Müteşabih âyetler, manasını ve hakikatini sadece Allah'ın bildiği âyetlerdir. Bunların insan zihni tarafından tümüyle kavranmasına imkân yoktur. Allah'ın sıfatları, kıyametin ahvali, cennet, cehennem gibi hususlarla ilgili âyetler ile, sûrelerin başında yer alan "hurûf-u mukatta'a" bunlardandır. İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın, bu âyetleri bütün yönleriyle anlaması mümkün değildir. Müteşabih âyetler dışındaki âyetler de muhkem âyetlerdir.

579 Âl-i İmrân, 3/7

Bu ayette Cenab-ı Allah müteşabih ayeti manalandırırken muhkem ayete göre manalandırmayı emretmektedir. Zira muhkem ayeti Kitab'ın anası olarak nitelemesi, diğer ayetlerin ona göre manalandırılmasını ve ona atfedilmesini gerektirir. Zira bir şeyin anası, o şeyin başlangıcı ve sonuçta da ona geri döneceği mercii demektir. Ayetin sonlarına doğru da Cenab-ı Allah, muhkem olanları bırakıp lafzın muhtemel te'viline dayanarak müteşabih ayetlere tabi olanları yermekte, "Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler" buyurmakla da, böyle yapanların kalplerinde eğrilik olduğuna hükmetmektedir.

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı" ayetinin muhkem, (فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ) **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."** ayetinin ise müteşabih olduğu sabit olduğuna göre; müteşabih olanı muhkem olana aykırı olmayacak ve onun hükmünden hiçbir şeyi ortadan kaldırmayarak onun manasına göre yorumlamak gerekir. Bu yorumlama da, önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz ve ayetin lafzının gereği olan kısas uygulamasına aykırı olmayan, kısasa ekleme yapmayacak veya kısası bırakıp diyet gibi bir alternatife yönelmeyecek şekilde bir yorumlama olmalıdır. Nitekim aynı bağlamdaki bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[580]

Öldürülen kişinin canının misli, velisinin uygulatma hakkına sahip olduğu kısastır. Evet, onun misli kısas, yani katilin canının telef edilmesi olduğuna göre maktûlün velisi, misli bulunan bir malı telef edilen kimse gibi olur. Kendisi malını telef edenden, malının mislini talep etme hakkına

580 Bakara, 2/194

sahip olur. Karşılıklı rıza olmadan başka bir şey talep edemez. Zira Yüce Allah **"Size saldırdığı gibi siz de ona saldırın"** buyuruyor. Zaten usûlu'l-fıkıh kuralları da bunu öngörmektedir.

"Katilin rızasını almadan da maktûlün velisi kısastan vazgeçip diyet almaya yönelebilir" diyenler, delil olarak şu rivayetlere dayanmaktadırlar:

Yahya b. Kesir, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mekke fethi gününde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(مَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ: إِمَّا أَنْ يَقْتُلَ وَإِمَّا أَنْ يُفْدَى)

"Yakını öldürülen kimse iki görüşten birine göre hareket eder. Ya kısas uygulatır ya da kendisine diyet ödenir."[581]

Yahya b. Said, Ebu Şüreyh el-Kâbi'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Mekke fethi gününde irad ettiği hutbesinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَلَا إِنَّكُمْ مَعْشَرَ خُزَاعَةَ قَتَلْتُمْ هَذَا الْقَتِيلَ مِنْ هُذَيْلٍ، وَإِنِّي عَاقِلُهُ، فَمَنْ قُتِلَ لَهُ بَعْدَ مَقَالَتِي هَذِهِ قَتِيلٌ فَأَهْلُهُ بَيْنَ خِيَرَتَيْنِ: بَيْنَ أَنْ يَأْخُذُوا الْعَقْلَ، وَبَيْنَ أَنْ يَقْتُلُوا)

"Bilesiniz ki ey Huzaa topluluğu! Siz, Hüzeyl kabilesinden şu adamı öldürdünüz. Onun diyetini ben ödeyeceğim. Bu konuşmamdan sonra bir kimsenin yakını öldürülürse, öldürülenin ailesi kısas uygulatma ve diyet almadan birini seçme hakkına sahip olur."[582]

Muhammed b. İshak da Ebu Şüreyh el-Huzai'den *radıyallahu anh* naklen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

581 İbn Mâce, Sünen, Ebvâbu'd-Diyât, 3
582 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/102

(مَنْ أُصِيبَ بِدَمٍ أَوْ بِخَبْلٍ يَعْنِي بِالْخَبْلِ الْجِرَاحَ فَوَلِيُّهُ بِالْخِيَارِ بَيْنَ إِحْدَى ثَلَاثٍ بَيْنَ أَنْ يَعْفُوَ أَوْ يَقْتَصَّ أَوْ يَأْخُذَ الدِّيَةَ)

"Bir kimse öldürülür veya yaralanırsa velisi üç seçenekten birini tercih etme hakkına sahip olur. Ya affeder ya kısas uygulatır ya da diyet alır."[583]

Bu rivayetler, (katilin rızası olmadan da diyet alınabileceğine dair) anlatılanların doğruluğunu gerektirmemektedir. Ancak muhtemelen katilin rızası üzerine diyet alınabileceği manasını taşımaktadırlar, diyebiliriz. Örnek olarak benzer manadaki bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً)

"Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin."[584]

Yani esirin rızası ile fidye karşılığı salıverin. Bu ayette esirin rızası açıkça söylenmemiştir. Çünkü fidye kelimesi zikredilince muhataplar bunun şart olduğunu bilirler. Esirin rızası olmadan kendisinden fidye alınması caiz değildir. Aynı şekilde katilin rızası alınmadan kendisinden diyet alınması da caiz değildir. Birisinden alacaklı olan kimseye borçlunun, "Alacağını istersen dirhem olarak, istersen dinar olarak alabilirsin" demesi de böyledir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine hurma getiren Bilal'e *radıyallahu anh*, ***"Hayber'in bütün hurmaları böyle mi?"*** diye sormuş, Bilal *radıyallahu anh* de şöyle demişti: "Hayır. (Kalitesiz hurmadan) iki ölçek vererek (kaliteli bu) hurmadan bir ölçek veya (kalitesiz hurmadan) üç ölçek vererek (kaliteli bu) hurmadan iki ölçek alıyoruz." Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

583 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/174
584 Muhammed, 47/4

"Böyle yapmayın. (Kalitesiz hurmanızı) mal karşılığında satın. Sonra da o mal karşılığında bu (kaliteli) hurmayı satın alın."[585]

Bilindiği gibi bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, karşı tarafın rızası olmadan hurmanın mal karşılığı satın alınmasını kastetmiş değildir. Önceki hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diyetten bahsetmekle, katilin rızası olsa da olmasa da İsrailoğullarının diyet alma yasağının neshedildiğini açıklamış olmaktadır. Bu da Müslümanlar için bir hafifletmedir. Cenab-ı Allah bu ümmet için bir hafifletmede bulunmuştur.

Buraya kadar anlattıklarımızda maksadın, katilin rızası ile diyet almak olduğuna şu rivayet delalet etmektedir:

Evzai'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ، إِمَّا أَنْ يُقَادَ وَإِمَّا أَنْ يُفَادَى)

"Bir kimsenin yakını öldürülürse, iki seçenekten birini tercih etme hakkına sahip olur: Ya (katile) kısas uygulanır ya da (onunla karşılıklı anlaşmaya varılarak) diyet alınır."[586]

Hadiste geçen (يُفَادَى) fiilinin mastarı olan (المفاداة), mukatele, mudarebe ve müşateme ve benzeri mastarlarda olduğu gibi, iki kişi arasında cereyan eden bir eylemdir. Bu, diğer rivayetlerde de kastedilen mananın, ancak katilin rızası olunca diyet alınabileceği şeklinde olduğuna delalet etmektedir.

Bu rivayetler, "Katile uygulanması farz olan ceza, kısastır. Ama veli bunu diyete çevirebilir. Çünkü bunların hepsinde öldürme hadisesi dolayısıyla maktûlün velisine kısas uygulatma ve diyet alma seçeneklerinden birini tercih etme hakkı tanınmaktadır. Katile uygulanması farz olan ceza, sadece kısas olsa bile maktûlün velisi bu cezayı sübutundan sonra diyete çevirme hakkına sahiptir. Tıpkı alacaklının alacağı parayı eşyaya veya alacağı eşyayı paraya çevirme hakkına sahip oluşu gibi" diyenlerin

585 Muvatta: 1/291

586 Nesai, es-Sünenu'l-Kübrâ, Kasame, 28

söylediklerini geçersiz kılmaktadır. Çünkü burada öldürme hadisesi sebebiyle maktûlün velisine iki seçenekten birini tercih etme hakkı tanınmamaktadır. Aksine bu durumda katile uygulanması farz olan bir ceza vardır ki o da kısastır. "Katile uygulanması farz olan ceza, sadece kısas olsa bile maktûlün velisi bu cezayı diyete çevirme hakkına sahiptir" diyen kişi, bu rivayetlere aykırı konuşmuş olmaktadır.

Ensari'nin Rübeyyi olayıyla ilgili olarak Enes b. Mâlik'ten *radıyallahu anh* rivayet ettiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah'ın Kitabı, kısas uygulanmasını emrediyor"*** buyurmuştur. Bu ifade, Kitap'ta kısas veya diyetin kastedilmiş olmasına engeldir.

Alkame b. Vâil, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bir adam başka bir adamı öldürdü. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* katili maktûlün velisine teslim etti. Sonra da ona sordu:

-Affeder misin?

-Hayır!

-Diyet alır mısın?

-Hayır!

-Ama onu öldürürsen sen de onun gibi olursun.

Bunun üzerine maktûlün velisi oradan çekip gitti. Bazıları peşinden gidip ona ulaştılar ve "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onu öldürürsen senin de onun gibi olacağını söyledi" dediler. Bunun üzerine adam, katili affetti."[587]

Maktûlün velisinin kısas uygulatma ve diyet alma seçeneklerinden birini tercih etme hakkına sahip olduğunu söyleyenler bu hadise dayanmaktadırlar. Oysa bunda görüşlerini teyit eden bir delil bulunmamaktadır. Zira

587 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/55

muhtemeldir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katilin rızasını aldıktan sonra ona ***"Diyet alır mısın?"*** diye sormuştur.

Nitekim kocasını kendisine şikâyete gelen Sabit b. Kays'ın karısına Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ) ***"(Mehir olarak almış olduğun) bahçesini (seni boşamasını sağlamak için) ona geri verir misin?"*** diye sormuş, o da "evet" cevabını vermişti.[588]

Bilindiği gibi rivayette açıktan zikredilmiş olmasa bile Sabit'in, bahçeyi geri alma karşılığında boşamaya razı olması şart idi. (Bu, bilinen bir şey olduğu için rivayette açıkça zikredilmemiştir.) Sabit'in rızası alınmadan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu bahçesini ona geri vermez ve onu boşamaya zorlamazdı.

Bu rivayetleri göz önünde bulundurduğumuzda diyebiliriz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katilin rızasına bağlı olarak bir mal üzerine akid yapmayı veya akdi feshetmeyi kastetmiştir. Hayber'de ölü olarak bulunan ve katili bilinmeyen Abdullah b. Sehl için Yahudilerin yerine kendisi diyet ödemeyi üstlendiği gibi, belki de Mekke'de öldürülen Huzaalı adam için de kendisi diyet ödemek istemiştir.

Maktûlün velisine, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ama onu öldürürsen, sen de onun gibi olursun"*** demesi iki manaya gelebilir:

a-"Onu öldürürsen, sen de onun gibi katil olursun" Bunu demekle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Sen de onun gibi günahkâr olursun" demeyi kastetmiş değildi. Çünkü maktûlün velisine, ondaki hakkı olan kısası uygulama imkânı verilmişti. Dolayısıyla artık onu kınamaya hakkı kalmamıştı. Bundan sonra onu öldürmeye kalkması hâlinde, hakkı olmayan bir işi yapmış ve dolayısıyla günaha girmiş olacaktı.

b-Onu öldürürsen, ondaki hakkını almış olursun. Artık senin ona karşı bir üstünlüğün kalmaz. Oysa Cenab-ı Allah (فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ) **"Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa; o, kendisi için keffaret**

588 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/511

olur"[589] buyurmakla, maktûlün velisini, katili affedip lütufta bulunarak ona karşı üstünlük sağlamaya davet etmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kendini hayatta tutması katilin görevi olduğuna göre, maktûlün velisi diyet almayı tercih ettiğinde, katilin diyet ödemesine kadının hükmetmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Telef olma korkusu söz konusu olduğunda herkesin başkasını hayatta tutmaya çalışması bir görevdir. Mesela bir kişi bir başkasının bir adamı öldürmeye kastettiğini veya bir şahsın boğulmak üzere olduğunu gördüğünde bunları kurtarma imkânı varsa kurtarması gerekir. Veya bir insanın açlıktan ölmek üzere olduğunu görür de yanında çok pahalı da olsa ona yedirecek bir şeyler varsa, bunu ona yedirip ölmekten kurtarması gerekir. Katilin de hayatta kalabilmek için diyet vermesi gerekiyorsa, imkânı olması hâlinde maktûlün velisinin de onu hayatta bırakmaya çalışması gerekir. Bu önermeye göre katilin ödemeye yanaşması durumunda, maktûlün velisini diyet almayı kabule zorlamak gerekir. Bu ise kısasın tamamen ortadan kalkmasına yol açar. Zira katili hayatta bırakmak herkesin görevi olursa, o zaman katil ile maktûlün velisinin diyet üzerinde anlaşmaları ve kısası düşürmeleri zorunlu olacaktır. Maktûlün velisi, katilden evini veya kölesini ya da birkaç diyet ödemesini isteyecek olursa katilin de bunları ona vermesi gerekli olacaktır. Çünkü hayatta kalabilme görevini yerine getirmek için vereceği malın az veya çok olması hüküm bakımından fark etmez. Bu görüşün sahiplerine göre katilin birden fazla diyet ödemesi gerekmediğine göre, katili hayatta tutmak için ileri sürdükleri gerekçelendirme fasit ve bozuk olmaktadır.

Müzeni, bu meselede Şafiî lehine şöyle bir delil ileri sürmüştür: Kazf haddi uygulanmasın veya şahsa kefalet anlaşması iptal edilsin diye taraflar üzerinde bir miktar mal ödenmesi üzerine sulh yapılırsa had uygulanmaz, kefalet de ortadan kalkar ve karşı taraf da üzerinde anlaşmaya varılan malı almayı hak etmez. Ama kasten adam öldürmede kısas uygulanmasın diye diyet ödeme üzerinde anlaşmaya varılırsa, bütün fakihlerin ittifakına göre bu anlaşma geçerli kabul edilir. Bu da taammüden öldürmenin cezasının

589 Mâide, 5/45

aslında mali bedel ödemek olduğuna delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı, kazf haddi ve kefalet için yapılan anlaşma sahih olmadığı gibi, taammüden öldürme cezası olarak diyet üzerinde yapılan anlaşma da sahih olmazdı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu savunma, hata ve çelişki içermektedir. Hatası şudur: Haddin tarafların sulh olmasıyla iptal olmayacağı, ama mali bedelin iptal olabileceği usûl gereğidir. Şahsa kefaletin iptali konusunda ise iki rivayet vardır. Birine göre iptal olmazken diğerine göre iptal olur.

Çelişkiye gelince; fukahanın tamamı, boşama karşılığında erkeğin kadından mali bedel almasının caiz olduğu görüşündedir. Boşamanın aslında bir mal olmadığı herkesçe kabul edilen bir husustur. Erkek, rızası olmadan boşama karşılığında karısını, kendisine mali bedel ödemeye zorlama hakkına sahip değildir.

Şunu da belirtelim ki, Müzeni'nin anlattığına göre Şafiî şöyle demiştir: "Kısıtlılık altındaki maktûl velisi, katili kısastan affedebilir. Lehlerine vasiyette bulunulmuş olan kimselerle terekeden alacaklı olanlar onu, bu hakkını kullanmaktan menedemezler. Zira taammüden öldürmede ödenecek diyet, cinayete maruz kalanın ihtiyarı ve tercihi olmadan lehdarın mülkiyetine geçmez. Taammüden öldürmenin cezası aslında mal/diyet olsaydı, terekeden alacağı bulunanlarla lehlerine vasiyette bulunulmuş olanların hakkı onda sabit olurdu. Bu da taammüden öldürmede gereken cezanın, Şafiî'ye göre de kısasdan başka bir şey olmadığına ve maktûlün velisine kısas uygulatma ile diyet alma seçeneklerinden birini tercih etme hakkı tanınmadığına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:

"(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا) **"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"**[590] ayeti maktûlün velisine, kısas uygulatma ve diyet alma seçeneklerinden birini tercih etme yetkisi tanınmasını gerektirmektedir. (سُلْطَانًا) "Yetki" kelimesi, bunların ikisi için de geçerlidir. Bunun delili de şudur: Taammüde benzer öldürülenle babası tarafından

590 İsrâ, 17/33

öldürülen gibi haksız yere öldürülen bazı kimseler için diyet ödenmesi gerekmektedir. Haksız yere öldürülen diğer bazı kimseler içinse katile kısas uygulanması gerekmektedir. Bu da ayette bunların tümünün kastedilmiş olduğunu icap ettirmektedir. Zira ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır.

Dahhâk b. Müzahim, bahsedilen ayeti bu şekilde te'vil ederek **"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"** sözünün aslında şu anlama geleceğini söylemiştir:

"Maktûlün velisi dilerse, katile kısas uygulatır dilerse onu affeder, dilerse de ondan diyet alır."

(سُلْطَانًا) "Yetki" kelimesinin, anlattığımız manaya da gelmesi muhtemel olduğuna göre, maktûlün velisi kısas uygulatma yetkisine sahip olduğu gibi, diyet alma yetkisine de sahip olmalıdır. Çünkü bu kelimenin anlamı her ikisi için de geçerlidir. Hem kısası hem de diyeti Cenab-ı Allah'ın murad ettiği, fakihlerin tamamının ittifakı ile sabit olduğu için ayetin takdiri manası: "Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine kısas ve diyet konusunda yetki vermişizdir." olmalıdır.

Kısas ile diyetin birlikte uygulanmayacağı konusunda görüş birliği olduğuna göre, maktûlün velisinin bunların ikisinden birini seçip uygulama hakkı vardır.

Haksız yere öldürülenin velisine (فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا) ifadesiyle yetki verilerek kısas uygulamanın farz olduğunu, çünkü ayette kısasın kastedildiği hususunda fukahanın tamamının ittifakı bulunduğunu, böylece bunun bir nass gibi olduğunu ve bu sebeple kısas uygulama farziyetinin genel bir hüküm gibi olduğunu söylediniz. Bunu söylediğiniz gibi haksız yere öldürülenler için velilerinin diyet alma yetkisine de sahip olduğunu söylemeniz gerekir." (İddiacının itirazı burada bitti.)

Bu iddianın sahiplerine şöyle cevap verilebilir: Ayette maktûlün velisine verilen yetkiyi kısas gereği anlamak, diyet olarak anlamaktan yeğdir.

Çünkü yetki olarak tercüme ettiğimiz (سُلْطَانًا) kelimesi, birden fazla manaya ihtimali bulunan müşterek bir lafız olduğu için müteşabihtir. Dolayısıyla bunu muhkem bir ayete arz edip onun manasına göre manalandırmamız gerekmektedir. O muhkem ayet de, kısası farz kılan şu ayettir: (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."** Muhkem olan bu ayete atfedilen "yetki" ile kısas uygulamanın farz oluşunun kastedildiği sabit oldu. Oysa taammüden öldüren katilin diyet ödemesini farz kılan muhkem bir ayet bulunmamaktadır. Öyleyse müteşabih olan "yetki" kelimesi muhkem olan kısas ayetine göre manalandırıldığında, diyet dışında kısas üzerinde durulup onunla yetinmek gerekmektedir. Bu manalandırma, müşterek manalı lafızlar içermeyen ve muhkem olan kısas ayetine de muvafıktır. "Yetki" kelimesini diyet alma veya kısas uygulatma seçeneklerinden birini tercih etme şeklinde anlayan kimse, muhkem bir ayete dayanmış olmamaktadır. Lafzın o manaya gelme ihtimali bulunmakla birlikte, maktûlün velisine, kısas uygulatma ve diyet alma seçeneklerinden birini tercih etme hakkı tanımak sahih değildir. Ayetin özünde, maksadın kısas dışında başka bir şey olmadığına delil vardır. Zira ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir."[591]

Doğrusunu Allah bilir ya, ayette kastedilen mana şu olabilir:

Maktûlün velisi, katilden başkasını öldürerek veya maktûlü öldürdüğünden farklı bir şekilde işkenceyle öldürerek kısasta ileri gitmesin. Bu da "yetki" kelimesiyle, kısasın kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Ayette kastedilenin kısas olduğu ispatlandığına göre, diyetin kastedilmiş olma-

591 İsrâ, 17/33

sı ihtimali ortadan kalkmış olmaktadır. Şayet kısasla birlikte diyet almak da kastedilmiş olsaydı, tercihli olarak ikisinden biri değil de her ikisinin birlikte uygulanması farz olurdu. Çünkü ayette seçeneklerden birini tercih etme hakkından söz edilmemektedir. Her ikisinin birlikte kastedilmiş olması imkânsız olduğuna göre, -ki kesinlikle mümkün değildir- Cenab-ı Allah'ın ayette diyet alınmasını kastetmiş olmadığını anlamış olduk. Haksız yere öldürülen bazı kimseler için diyet ödenmesine hükmetmemiz, bu ayete dayanmamaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Taammüden Öldürmelerde Diyeti Akile Üstlenir mi?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ)

"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir."[592]

Önceki sayfalarda bu ayetin te'villeri arasında şöyle bir te'vil de nakletmiştik: Maktûlün velilerinden bazısı katili affedip kısas uygulanmasını talep etmediklerinde diğer velilerin hakları oranında kendilerine diyet ödenmesi gerekir. Ayetin lafzının da bu te'vile ihtimali vardır. Bu te'vil, affedilmeyen katilin malından diyet ödenmesi gerektiğine delalet etmektedir. Aynı şekilde taammüden öldürmelerde de katile kısas uygulanmaması durumunda diyet, (akilesi tarafından değil) onun malından ödenir. Mesela evladını öldüren babaya kısas uygulanmaz. Ama diyet onun malından ödenir. Yaralamalarda, elle dirsek arası tam orta yerden kesmek gibi kısasın uygulanamayacağı durumlarda, başta ve karın bölgesinde derinlemesine yara açma, kemiği yerinden oynatacak şekilde kırmada suçlunun malından bedel ödenir. Kasten vuranla yanlışlıkla vuran ikisi

592 Bakara, 2/178

birlikte bir adamı öldürürlerse, diyetin yarısı kasten vuranın kendi malından alınır. Diğer yarısı ise yanlışlıkla vuranın akilesi tarafından ödenir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, Osman el-Betti, Sevri ve Şafiî bu görüştedirler. İbn Vehb ile İbn Kasım, Mâlik'in "Bu diyeti akile öder" dediğini rivayet etmişlerdir. Mâlik'in bu konuda en son söylediği budur.

İbn Kasım dedi ki: "Sağ eli olmayan bir kişi bir başkasının sağ elini keserse, kestiği elin diyeti kendisinin malından ödenir. Bunu akilesi üstlenmez."

Evzai dedi ki: "Kesilen bu elin diyeti, kesenin malından ödenir. Malı eğer bunu karşılamaya yetmezse, kalan kısmını akilesi öder. Aynı şekilde bir kadın, çocuklarının babası olan kocasını taammüden öldürürse, diyet özellikle kendisinin malından ödenir. Malı eğer bunu karşılamaya yetmezse, kalan kısmını akilesi öder."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Taammüden öldürme hadisesinde maktûlün velilerinden bazısının katili affetmeleri ve kısasın düşürülmesi üzerinde sulh anlaşması yapıldığında, diyetin caninin malından ödenmesi gerektiğine ayetin zahirî delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ شَيْءٌ) **"Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."**

Yani maktûlün velilerinden bazıları katili affederlerse (فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ) **"aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek"** artık katile karşı aklın ve dinin gereklerine göre davransınlar. (وَاَدَاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ) **"Ve güzellikle diyet ödemek gerekir."**Katil de diyeti onlara iyilik ve güzellikle ödesin. Katil ödesin, denildiğine göre bu, diyetin katilin malından ödenmesi gerektiğine delalet etmektedir. Tarafların sulh yapıp mali bedel ödemek üzerine karşılıklı anlaşma yapmaları şeklinde te'vil yapanların te'vilinde de, mali bedelin başkaları tarafından değil, katilin malından ödenmesi gerektiğine delalet vardır. Çünkü ayette akileden söz edilmemekte, sadece veliden ve katilden bahsedilmektedir.

İbn Ebi'z-Zinad, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَا تَعْقِلُ الْعَاقِلَةُ عَمْدًا وَلَا عَبْدًا وَلَا صُلْحًا وَلَا اعْتِرَافًا)

"Taammüden öldürmede diyeti katilin akilesi ödemez. Kölenin işlediği cinayette diyeti, efendisinin akilesi ödemez. Taammüden öldüren katil ile karşı taraf sulh olduklarında veya katil suçunu itiraf ettiğinde diyeti akilesi ödemez."[593]

Abdulbaki b. Kani, Cabir b. Amir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslümanlar taammüden öldürmede diyeti katilin akilesinin ödememesi, kölenin işlediği cinayette diyeti, efendisinin akilesinin ödememesi, taammüden öldüren katil ile karşı taraf sulh olduklarında veya katil suçunu itiraf ettiğinde diyeti akilesinin ödememesi hususunda anlaştılar."

Amr b. Şuayb, kendi oğlunu öldüren Katade b. Abdullah el-Müdlici olayı ile ilgili yapmış olduğu rivayette Hz. Ömer'in onun yüz deve vermesine hükmettiğini ifade etmektedir. Bu develeri Katade'nin kardeşleri (maktûlün babası Katade dışındaki mirasçılarına) vermişlerdi. Hz. Ömer, Katade'yi bu develerden mirasçı olarak yararlandırmamıştı. Aslında olay kasten işlendiği için, bu diyetin Katade'nin malından ödenmesine hükmetmişti. (Muhtemelen onun buna gücü yetmediği için kardeşleri bu diyeti ödemişlerdi). Adam öldürmede bu hüküm sabit olduğuna, diğer sahabiler bu hususta Hz. Ömer'e muhalefet etmediklerine göre, kısas uygulanamayan yaralamalarda da mali bedelin, suçlunun kendi malından ödenmesi gerekir.

Hişam b. Urve, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tammüden işlenen cinayetlerde suçlunun akilesi bir şey ödemekle yükümlü değildir. Ancak yanlışlıkla işlenen cinayetlerde akile mali bedeli öder." Yine Urve dedi ki: "Kısas uygulanmaması üzerine taraflar sulh yapıp anlaştıklarında akile, diyet ödemez. Ancak dilerse, ödeyebilir."

Katade dedi ki: "Kısas uygulanmayan cinayetlerde mali bedelin, caninin kendi malından ödenmesi gerekir."

593 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/181

Ebu Hanife, Hammad b. Seleme ve İbrahim en-Nehâi'nin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Tarafların sulh yaptıkları, caninin kasten işlediği, suçlunun itirafta bulunduğu cinayetlerde mali bedeli akile ödemez."

(وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾)

179-"Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz."

Bu ayette kısasın farz kılınmasında insanlar için hayat olduğu, hayatı devam ettirebilmenin sebebi bulunduğu haber verilmektedir. Çünkü bir insanı öldürmeye kasteden kişi, onu öldürdüğü takdirde kendisinin de öldürüleceğini bildiği, öldürmekten vazgeçecektir. Kısas ayeti hür ile köle, kadın ile erkek, Müslüman ile zimmî arasında kısasın genel bir hüküm olarak cereyan edeceğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, bu insanların tümünün hayatta kalmasını dilemiştir. İki hür Müslüman arasında kısası gerekli kılan illet, diğer insanlar arasında da mevcuttur. O zaman kısas hükmünün herkes için geçerli olması gerekir. **"Kısasta hayat vardır"** sözüyle akıl sahiplerine hitap edilmesi, kısas hükmünde başkalarının onlara eşit konumda olmasına engel teşkil etmez. Zira akıl sahipleri için kısasa hükmetmeyi gerektiren mana, başkalarında da mevcuttur. Bahsedilen ayetle onlara hitap edildi. Çünkü akıl sahipleri, kendilerine yapılan hitaptan yararlanır, yapmamaları emredilen şeye yanaşmaz, menedildikleri şeyden uzak dururlar.

Mesela şu ayetlerde Cenab-ı Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle hitap etmiştir:

(اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا)

"Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın."[594]

(اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ)

"O, şiddetli bir azaptan önce sizin için ancak bir uyarıcıdır."[595]

594 Naziat, 79/45
595 Sebe', 34/46

(هُدًى لِلْمُتَّقِينَ)

"(Kur'an-ı Kerim,) Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir."

Kur'an-ı Kerim, aslında herkes için bir hidayet rehberidir. Ayette özellikle Allah'a karşı gelmekten sakınanlardan söz edilmesi, Kur'an-ı Kerim'den onların yararlanmış olmalarından dolayıdır.

Mesela aynı bağlamda başka bir ayetlerde de şöyle buyrulmuştur:

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ)

"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."[596]

Bu ayette ise Kur'an-ı Kerim'in herkes için bir hidayet rehberi olduğu bildirilmiştir.

(قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا)

"Meryem, "Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)" dedi."[597]

Çünkü Allah'tan çekinen kimse, Allah'a sığınana zarar veremez.

Bazı bilge kişilerin şöyle dedikleri nakledilmiştir: "Bazı kimseleri (canileri) öldürmek, toplumu yaşatmaktır."

Başkaları da şöyle demişlerdir: "Öldürmek [kısas] öldürmeyi (cinayetleri) azaltır." "Öldürmeyi [kısası] çoğaltın ki, öldürme (cinayet)ler azalsın."

596 Bakara, 2/185
597 Meryem, 19/18

Bunlar akıl ve marifet sahibi kimselerin dilinde dolaşan sözlerdir. Aslında onlar bunu söylerken, (وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) **"Kısasta sizin için hayat vardır"** ayetindeki manayı kastetmişlerdir. Bilgelerin bu sözleri ile bahsedilen ayeti karşılaştırdığınızda belagat ve mananın sahihliği bakımından aralarında çok büyük farklılıklar görürsünüz. Bu da üzerinde inceden inceye düşündüğünüzde birkaç madde halinde ortaya çıkar.

1-(فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) **"Kısasta hayat vardır"** ayeti, bilgelerin "Bazı kimseleri (canileri) öldürmek, toplumu yaşatmaktır" ve "Öldürmek [kısas] öldürmeyi (cinayetleri) azaltır" sözlerinin karşılığıdır. (فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) **"Kısasta hayat vardır"** ayeti, bilgelerin bu sözlerine göre harf sayısı bakımından daha az olmakla birlikte, onların sözlerinde bulunmayan ve mutlaka ifade edilmesine ihtiyaç duyulan manayı tam olarak ifade etmektedir. Çünkü bu ayet, kısastan bahsetmekle adalet cihetiyle öldürmeden bahsetmiş ve bununla beraber kısasın farz kılınış amacının insanların hayatını korumak olduğunu beyan etmiştir. Bilgelerin "Bazı kimseleri öldürmek, toplumu yaşatmaktır", "Öldürmek, öldürmeyi azaltır" şeklindeki sözlerini mecaz değil de hakikat olarak ele alırsanız, bundan doğru bir mana çıkaramazsınız. Çünkü her öldürme, adaleti gerçekleştirme amacıyla uygulanan kısas öldürmesi değildir. Aksine haksız yere ve fesat çıkarmak için gerçekleştirilen öldürmeler de vardır. Bu tür öldürmeler, adaleti gerçekleştirmeyeceği gibi cinayetleri de önleyemez. Dolayısıyla bilgelerin bu sözlerini hakikat olarak ele alamazsınız. Mecaz manasını anlayabilmek, hangi öldürmenin toplum hayatını korumak amacıyla yapıldığını fark edebilmek için de önceki satırlarda aralarına koyduğumuz parantez ifadeleri gibi bazı karine ve açıklamalara ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bilgelerin bu ifadeleri, eksik beyanlı ve bozuk manalı sözlerdir. Bunların ifade etmek istedikleri hüküm, herhangi bir açıklama olmadan sadece bu sözlerden anlaşılamaz. Cenab-ı Allah'ın (وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) **"Kısasta sizin için hayat vardır"** ayetinin zahirî, bilgelerin sözünden daha az harfli olmakla birlikte hükmünü herhangi bir mecaz kullanmadan ve bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadan ifade etmektedir. Bilindiği gibi (فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) **"Kısasta hayat vardır"** ayeti, "Bazı kimseleri öldürmek, toplumu yaşatmaktır", "Öldürmek, öldürmeyi azaltır" ve "Öldürmek, öldürmeyi önler" cümlelerine göre harf sayısı daha az olan bir cümledir.

2-(فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) **"Kısasta hayat vardır"** ayetinin, "Bazı kimseleri öldürmek, toplumu yaşatmaktır", "Öldürmek, öldürmeyi azaltır" ve "Öldürmek, öldürmeyi önler" cümlelerine göre beyan üstünlüğü vardır. Çünkü bu cümlelerde kelime tekrarı vardır. Mananın başka kelimelerle tekrar edilmesi, belagat açısından çok daha güzeldir. Bilindiği gibi bir hitapta tek mananın iki ayrı kelime ile tekrarlanması sahihtir. Ama aynı mananın aynı kelime ile tekrarlanması sahih değildir.

Buna örnek olarak şu ayeti gösterebiliriz:

(وَغَرَابِيبُ سُودٌ)

"Simsiyah taşlar da var."[598]

Şairin şu şiiri de buna örnek olarak gösterilebilir:

(وأَلْفى قَولَهَا كَذِبًا وَمَيْنًا)

Kadının sözlerini yalan ve uyduruk buldu.

Şiirde geçen (كَذِبًا وَمَيْنًا) kelimelerinin ikisi de yalan anlamındadır. Şair bu şiirinde aynı manayı iki ayrı kelime ile tekrarlamış olmaktadır. Bu normaldir. Ama aynı mananın aynı kelime ile tekrarlanması doğru olmaz. (وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) **"Kısasta sizin için hayat vardır"** ayetinde hem katilin öldürmesi ve öldürülmesinden dolayı öldürme manası tekrarlanmış olmakla birlikte cümle içinde ölüm kelimesi tekrarlanmış değildir. Zira kısas kelimesi bu manayı ifade etmektedir. Bilindiği gibi kısasa tabi tutulan katilin önceden bir öldürme fiili olmasa kendisine kısas uygulanmaz. Ama bilgelerin önceki satırlarda nakletmiş olduğumuz ifadelerinde öldürme kelimesi tekrarlanmaktadır. Bu da belagat açısından bir eksikliktir. Kısas ayeti ve benzeri ayetler, düşünenlerin de müşahede edecekleri gibi, Kur'an-ı Kerim'i i'câz ve belagat açısından beşer kelamından ayırmak-

598 Fatır, 35/27

tadır. Allah Teâlâ'nın kelamında olduğu kadar çok sayıdaki manaları az sayıdaki kelimelerle ifade etmeyi fesahat sahipleri başaramazlar.

Kısası Uygulama Keyfiyeti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى)

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[599]

(وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ)

"Yaralar da kısasa tabidir."[600]

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[601]

(وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهٖ)

"Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın."[602]

Yüce Allah bu ayetlerle, cezalandırmanın misliyle yapılmasını vacip kılmıştır. Kısası uygulamakla görevli olanın veya maktûlün velisinin cani-ye, yaptığından fazla acı çektirme yetkisi tanımamıştır.

Kısası uygulamanın keyfiyeti konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

---

599 Bakara, 2/178
600 Mâide, 3/45
601 Bakara, 2/194
602 Nahl, 16/126

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Katil ne şekilde öldürmüş olursa olsun, kendisine sadece kılıçla kısas uygulanır."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Katil, kurbanını değnekle, taşla, ateşte yakma veya suda boğma yöntemi ile öldürmüşse, misilleme yapılarak kendisi de aynı şekilde öldürülür. Misilleme yapılarak aynı şekilde ölmezse, cinayeti işlerken yaptığı fiil ölmesine kadar kendisine tekrarlanır. Bu tekrarlar, katilin cinayette işlediği fiil sayısından fazla da olsa, ölmesine kadar tekrarlanır."

İbn Şübrüme dedi ki: "Kısas uygularken katile kendi darbesinin mislince vururuz. Daha fazla vurmayız."

Bunlar katile işkence yapılmasını hoş karşılamamışlar ve kısas uygulamak için, bütün bunların yerine kılıç yeter demişlerdir. Yine İbn Şübrüme dedi ki: "Katil, eğer suya batırarak kurbanını öldürmüşse, bende onu ölmesine kadar suya batırırım."

Şafiî dedi ki: "Katil, eğer taşla vurarak maktûlü öldürmüş ise, kendisi de ölünceye kadar taşlanır. Maktûlü aç ve susuz bırakarak ölünceye kadar hapsetmişse, kendisi de onun hapsettiği süre kadar aç ve susuz hapsedilir. Eğer bu süre içinde ölmezse, kılıçla öldürülür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."

(وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ)

"Yaralar da kısasa tabidir" ayetlerinin manasında ziyadesiz misilleme emri bulunduğuna göre, kısas uygulamasında caninin yaptığından fazlasını yapmak caiz olmaz. Ateşle yakarak, suda boğarak, taşla vurup ezerek, aç ve susuz halde hapsederek öldüren katile misilleme suretinde kısas uygulandığında bu misilleme ile ölmemesi durumunda katilin kılıç-

la öldürülmesi gerektiğini söyleyenlerin bu yöntemi, Allah'ın yasaklamış olduğu haddi aşmadır:

(فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ)

"Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır."[603]

Bu ayette sözü edilen tecavüz, kısasta haddi aşmaktır. Kısas ise, imkân bulunması hâlinde katile yaptığının aynısını yapmaktır. İmkân bulunmaması hâlinde ise onu en seri şekilde öldürmektir. Bu durumda kısası uygulayan kişi, katilin maktûlü öldürdüğü şeklin dışına çıkmamış ve haddi aşmamış olarak kısası uygulamış sayılır.

Mâlik'in, "Cinayeti işlerken yaptığı fiil ölmesine kadar kendisine tekrarlanır" sözünde, katilin cinayet işlerken yaptığından fazlası kısas esnasında yapılmış olacaktır ki bu, kısasın anlamının dışına çıkmaktır.

Şafiî'nin, "Katile, yaptığının aynısı yapılır. Sonra da öldürülür" sözü ayetin hükmüne ters düşmektedir. Çünkü kısas, eğer katilin yaptığının aynısını kendisine yapmaksa, bu zaten yapılmıştır. Bundan sonra onun öldürülmesi tecavüz olup kısas sınırını aşmaktır.

Nitekim Yüce Allah, (وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ) **"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur"**[604] buyurmuştur. Kısasın manası, öldürülen bir cana karşı öldürenin canını onun fiilini aşmaksızın öldürmekse, bunu biz de söylüyoruz. Muhaliflerimizin öngördüğü biçimde kısas uygulamaya gelince bu, kısasın ölçüsünü aştığı için ayetin hükmüne ters düşmektedir. Bu, Cenab-ı Allah'ın yapanları azapla tehdit ettiği tecavüzün kapsamına girmektedir.

603 Bakara, 2/178
604 Talak, 65/1

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[605]

(وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ)

"Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın."[606]

Bu ayetler, kendisine kısas uygulanan caninin bedenine, mağdurun bedeninde açtığından daha büyük bir yara açılmasına veya işlediği fiilden kendisine daha fazlasının tatbik edilesine engel teşkil etmektedir. Bir adam bir başkasının bileğiyle dirseği arasında orta yerden elini keserse kendisine kısas uygulanmaz. Çünkü caninin bileğiyle dirseği arası, tam orta yeri belirleme hususunda içtihat neticesinde her ne kadar ağırlıklı kanaat oluşsa da bıçağın mağdurun elinin neresine isabet ettiği hususunda kesin kanaat oluşmadığı için caninin eli kesilemez. Fakihler bu görüş üzerinde birleştiklerinden diğer yaralama ve öldürme hadiselerinde caniye, yaptığının aynısını yaparak, haddi aşmaksızın kısas uygulamak gerekir. Hâl böyleyken kısasta caniden maktûlün hakkı alındıktan sonra ona fazla acı çektirmek nasıl caiz olur?

Maktûlün velisinin katili öldürmesinin caiz olduğu, ama onu yakmasının ve suda boğmasının caiz olmadığı hususunda fakihlerin görüş birliği vardır. Bu da, ayette kastedilenin bu uygulama olduğuna delalet etmektedir. Ayette kastedilen, katilin kılıçla öldürülmesi ise, bu demektir ki onu en kolay ölümle öldürmek gerekmektedir. Ayette bunun kastedildiği ispatlanınca da, yakarak, suda boğarak, taşlayarak ve benzer şekillerde öldürmek reddedilmiş olmaktadır. Çünkü kısasın sadece kılıçla uygulanmasının farz oluşu, bu görevin başka yöntemlerle yerine getirilmesinin caiz olmadığını göstermektedir.

605 Bakara, 2/194
606 Nahl, 16/126

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Misil kelimesi, kısasın kılıçla uygulanması ve caniye yaptığı fiilin aynısının yapılması demektir. Yaptığı fiilin aynısı kendisine yapıldığı halde ölmezse, maktûlün velisi onu kılıçla öldürebilir. Ya da işin başındayken başka hiçbir şey yapmaksızın onu kılıçla öldürebilir. Bu durumda bazı haklarından feragat etmiş olur ki, bunu yapmaya da hakkı vardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Maktûlün velisi, kılıçla öldürmenin yanı sıra katili ayrıca yakma ve taşlama hakkına sahip değildir. Çünkü bu; kısas kavramına, misil kelimesinin anlamına, Cenab-ı Allah'ın kısastan başka bir şeyi emretmeyişine aykırı bir durumdur. Kısasa, ayette ifade edilen mana ve hükümden başka manalar yüklemek caiz değildir. Şunu da belirtelim ki, taşla vurup ezmek, yakmak, suda boğmak ve uçurumdan aşağı atmakla kısas yerine getirilmiş olmaz. Kısas, katile misillemede bulunarak yerine getirileceğine göre, taşla vurup ezmenin belli bir sınırı yoktur ki, katili taşlayıp ezmede onun maktûle yaptığı kadar mı yoksa daha fazlasının mı yapıldığı bilinemez. Uçurumdan aşağı yuvarlamanın ve ateşte yakmanın da kısas kelimesiyle kastedilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Dolayısıyla katile en seri öldürme yöntemiyle kısas uygulamak gerekmektedir. Mağdurun bedeninde açılan yara ölçüsünde caninin bedeninde kısas gereği yara açmada ölçüyü tam olarak tutturmak mümkün değildir. İşte bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, başta ve karın bölgesinde derinlemesine açılan yaralarla, kemikleri yerinden oynatacak derecede kırmalarda kısas uygulanmasını reddetti (bu yaralar için mali bedel ödenmesine hükmetti). Aynı şekilde uçurumdan yuvarlayarak ve taşla vurup ezerek kısas uygulamada, maktûle verdiği acının aynısını vermek veya telef ettiği organlarının aynısını telef etmek mümkün olmamaktadır. İşte bu rivayet, uçurumdan yuvarlayarak veya yakarak yahut taşla vurup ezerek öldüren caniye misilleme yapılmaksızın kılıç kullanarak kısas uygulamak gerektiğine delalet etmektedir.

Birileri çıkıp şöyle diyebilir: "Misilleme ve kısas, iki mana içermektedir. Biri, katilin maktûlü öldürdüğü şekilde öldürülmesidir. Bir canı diğer bir can karşılığında yok etme bakımdan kısas ile misilleme aynı anlama gelmektedir. Diğeri de caniye, mağdura yaptığının aynısının yapılmasıdır. Bunu söylemekle kısas kelimesinin hükmünü her iki durumda da kullanmış

olduk. Çünkü bu kelimenin genel anlamı her iki durumu da gerektirmektedir. Böyle olunca da deriz ki: Yaptığının aynısını katile de yaparız. Ölürse ne alâ. Aksi halde kendisini öldürerek kısası tamamlarız."

Böyle diyenlere karşı cevabımız şöyle olur: "Misilleme" ve "kısas" kelimeleriyle her iki durumun kastedilmesi, yani önce katile işlediği fiilin aynısının yapılması, sonra da öldürülmesi caiz değildir. Misilleme ile kısasın birlikte değil de ayrı ayrı uygulanmasının kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü bu kelimeler bu manaları kapsamakta ve bu durum da ayetin hükmüne ters düşmemektedir. Ama ikisinin birlikte aynı şahsa uygulanmasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Zira böyle yapmak, uygulamayı kısasın ve misillemenin tanımı ve sınırı dışına çıkarmış, ona ilave yapmış olur. Ayeti, hükmünü reddedecek ve anlamına ters düşecek şekilde te'vil etmek caiz değildir. İşte bu sebeple katili taşla vurup ezdikten veya suda boğduktan ya da hapsettikten veyahut aç bıraktıktan sonra kılıçla vurup öldürmek caiz olmamaktadır.

Süfyan es-Sevri'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا قَوَدَ إِلَّا بِالسَّيْفِ)

"Kısas, sadece kılıçla olur."[607]

Bu rivayet iki mana içermektedir. Biri, kısastan ve misillemeden bahsederken ayetin maksadının açıklanmasıdır. Diğeri de bu konuda dayanak teşkil edecek genel bir hüküm ortaya konulmaktadır ki, o da kısasın kılıçtan başka bir şeyle uygulanamacağıdır. Bu konudaki görüşümüzü destekleyen başka bir delil şu rivayettir:

Yahya b. Enise'nin bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

607 İbn Mâce, Sünen, Diyat, 25

(لَا يُسْتَقَادُ مِنْ الْجُرْحِ حَتَّى يَبْرَأَ)

"İyileşinceye kadar yaradan dolayı kısas yapılmaz."[608]

Bu rivayet, muhaliflerimizin görüşünü reddetmektedir. Şöyle ki: Caniye, yaptığının aynısını yapmak farz olsaydı, bu hadiste "İyileşinceye kadar" kaydının konulmasının bir dayanağı olmazdı. Bu kaydın konulması, yaranın iyileştikten sonraki durumu gözönüne alınarak hüküm verilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

"Yahya b. Enise'nin rivayet ettiği hadis delil sayılamaz" denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Bu, cerh ve tadil konusunda söylediklerine aldırış edilmeyen cahillerin sözüdür. Rivayetleri kabul etmede fakihlerin yöntemi bu değildir.

Kaldı ki Ali b. el-Medini, Yahya b. Said'i anlatırken şöyle demiştir: "Yahya b. Ebi Enise'yi, Zühri'nin hadisinde, Muhammed b. İshak'ın hadisinden daha çok beğenirim."

Bu konudaki görüşümüzün isabetli olduğuna şu rivayet de delalet etmektedir:

Halid el-Hazzâ'nın bildirdiğine göre Şeddad b. Evs *radıyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَ)

"Allah her şeyde iyiliği emretmiştir. Öyleyse öldürdüğünüzde öldürmeyi iyi yapın. Hayvanı boğazlarken de boğazlamayı iyi yapın."[609]

Hadisin genel ifadesi şunu öngörüyor: Başkasını öldürme yetkisine sahip olan kişi, onu öldürmenin en iyi, en hızlı ve kolay şekli ile öldürsün.

608 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/608
609 Muslim, Sayd, 11

Bu da öldüreceği kişiye azap ve işkence çektirmesini yasaklamaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, atıcılıkta hayvanların hedef alınmasını yasakladığına ilişkin rivayet de buna delalet etmektedir. Şu halde katilin hedefe konulup oklanarak öldürülmesi de bu rivayete göre yasaklanmış olmaktadır.

Anlatıldığına göre Kasm b. Maan, Şerik b. Abdullah ile birlikte bir hükümdarın meclisinde bulunmuş. Hükümdar, Şerik'e sormuş:

- Bir adamı okla vurup öldüren kişiye sence ne yapılması gerekir?

- O da oklanarak öldürülür.

- Birinci vuruşla ölmezse ne yapılır?

- İkinci kez vurulur.

Şerikin bu cevabı üzerine Kasm araya girerek Şerik'e, "Sen adamı okların hedefi haline mi getireceksin? Oysa Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, canlı varlıkların hedef haline getirilmesini yasakladı" dedi. Şerik, "Ahmaklık edilmesin!" deyince, Kasm "Ey Ebu Abdullah, şu bir meydandır. Kötü söz söyleme konusunda seninle yarışa girersek, sen bizi geride bırakırsın!" dedi ve meclisten kalkıp gitti.

Görüşümüzün doğruluğunu destekleyen delillerden biri de şudur: İmran b. Husayn *radıyallahu anh* ve başkaları, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* işkenceyi yasakladığını rivayet ettiler.

Semüre b. Cündeb *radıyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize her hitapta bulunduğunda mutlaka sadaka vermemizi emreder ve işkence yapmaktan da bizi menederdi."[610]

Bu, sabit olan bir rivayettir. Fakihler tarafından hüsn-ü kabulle karşılanmış ve delil olarak kullanılmıştır. Bu, katile işkence yapılmasını yasaklamaktadır. Oysa muhaliflerimizin beyanlarında işkence vardır. Bu da kısasın farzlığı ve misillemenin yapılmasıyla ilgili ayetin maksadı dışına

610 Ebu Davud, Cihad, 120. Bir benzerini İmran b. Husayn'dan da rivayet edilmiştir.

çıkmak demektir. Şu halde kısasın, katile işkence çektirmeyecek şekilde uygulanması ve ayetin, işkenceyi yasaklayan hadis ışığında manalandırılıp tatbik edilmesi gerekmektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*Urenilere işkence yaptırmış, ellerini ve ayaklarını kestirmiş, gözlerine mil çektirmiş ve onları ölünceye kadar kara taşlı bölgede kendi hallerine terk etmişti. Nihayet o halde orada ölmüşlerdi. Ancak daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* işkenceyi yasaklayarak göze mil çekme uygulamasını neshetmiştir. Buna göre kısas ayetinin manası, işkence içermeyen kısas uygulaması şeklinde anlaşılmalıdır.

Muhaliflerimiz Hemmam hadisini kendi görüşlerinin doğruluğuna delil olarak ileri sürmektedirler.

Hemmam'ın bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yahudinin biri bir çocuğu, başını iki taş arasında ezerek öldürdü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katil yahudinin de başının iki taş arasında ezilerek öldürülmesini emretti."

Bu hadis sabit olsa bile, işkenceyi nesheden hadisle neshedilmiştir. Zira işkenceyi yasaklayan hadis, bütün fakihler tarafından delil olarak kullanılmaktadır. Kısasın işkenceyle birlikte uygulanması ise ihtilaflıdır. Ne zaman Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* iki haber rivayet edilir de insanlar, bunlardan birini delil olarak kullanma hususunda ittifak ederler, ama diğerinin delil olarak kullanılması hususunda ihtilaf ederlerse; üzerinde ittifak edilen rivayet, -ister genel ister özel hüküm ifade etsin- diğerini hükümsüz hale getirir. Bununla beraber yahudinin had cihetiyle öldürülmüş olması da mümkündür.

Nitekim Şube, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bir Yahudi bir kız çocuğuna saldırdı. Üzerindeki takıları aldı ve başına da taşla vurdu. Ailesi o çocuğu Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirdiler. Kız çocuğu artık ölmek üzereydi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Seni kim vurdu, falan mı?"*** diye sordu. Çocuk, adı

söylenenin cani olmadığı anlamında başıyla "Hayır!" işareti yaptı. Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Seni kim vurdu, Yahudi mi?"*** diye sordu. Çocuk "Evet" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti. Yahudinin başı iki taş arasında ezildi."

Kız çocuğunun takılarını da almış olduğu için yahudinin had suretinde öldürülmüş olması mümkündür. Onun bu şekilde işkenceyle öldürülmesi caizdi. Nitekim Urenilerin de gözlerine mil çekilmişti. Ancak daha sonraları işkence yapılması yasaklanmıştır.

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Ebu Kilabe, Enes'in *radıyallahu anh*- şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bir Yahudi erkeği, üzerindeki takıları almak için bir kız çocuğunu -başını taşla ezerek -öldürdü. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yahudinin ölünceye kadar taşlanmasını emretti."

Bu hadiste taşlamadan söz edilmektedir. Oysa fakihlerin tümüne göre taşlama kısas değildir. Belki de o Yahudi diğer Yahudilerin cezalandırılıp sürgün edilmeleri vakti yaklaştığı için anlaşmayı bozup Medine'den kaçmış ve daru'l harbe geçmişti. Daha sonra da yakalanmış ve çocuk öldürme zanlısı, anlaşmayı bozmuş bir harbî olarak öldürülmüştü. Bir kişinin bir çocuğun ima ve işareti üzerine öldürülmesi caiz değildir. Fakihlerin tümüne göre çocuğun işareti, katil zanlısı davalının öldürülmesini gerektirmez. Şu halde katil zanlısı yahudinin, öldürülmeyi hak etmesini gerektiren ancak ravi tarafından bize nakledilmeyen başka bir sebep mutlaka vardır.

Kısastan maksadın, katili en seri şekilde -yani kılıçla - öldürmek olduğuna dair anlattıklarımızın doğruluğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Fakihlerin tümü, katile ölünceye kadar içki içirip sonra da onu kılıçla öldürmenin caiz olmadığı hükmünde ittifak etmişlerdir. Bu örneğe, içki içirmenin haram olduğunu söyleyerek itiraz edenlere, katile işkence çektirmenin de haram olduğunu söyleyerek cevap verebiliriz.

Doğrusunu Allah bilir.

Vasiyette Bulunmanın Vacipliği Meselesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۨ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾﴾

180-"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anneye, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kendilerinden rivayette bulunulan selef uleması, ayette geçen (خَيْرًا) **"Hayır"** kelimesiyle mal kastedilmiş olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak vasiyet farz iken hakkında vasiyette bulunulmasını Cenab-ı Allah'ın vacip kıldığı malın miktarı hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Çünkü ayetin başındaki (كُتِبَ عَلَيْكُمْ) **"üzerinize yazıldı"** ifadesi, "farz kılındı" anlamına gelmektedir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi: (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"oruç size farz kılındı."**[611], (اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا) **"Namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."**[612]

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radıyallahu anh* hasta haldeki azadlı kölesini ziyarete gider. Adamın yedi yüz ya da altı yüz dirhemi vardır. "Vasiyette bulunayım mı?" diye sorar. Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle cevap verir: "Yüce Allah, 'Eğer geride bir hayır bırakmışsa' buyuruyor. Oysa senin çok malın yok."

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, "Dört bin dirhem ve daha azı nafakadır" dediği rivayet edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Sekiz yüz dirheme kadar olan mal için vasiyet edilmez" dedi. Vasiyette bulunmak isteyen, ancak 'Çocuğu var, malı da az' denilerek ailesi tarafından vasiyette bulunmasına engel olunan bir kadın için Hz. Aişe *radıyallahu anh*, "Kaç çocuğu var?"

611 Bakara, 2/183
612 Nisa, 4/103

diye sormuş. Ailesi "Dört çocuğu var" diye cevap vermiş. Ne kadar malı olduğunu sorunca da üç bin dirhem parası olduğunu söylemişlerdi. Bu cevap üzerine kadının ailesini haklı bulmuş olmalı ki, Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle demişti: "Bu mal fazla sayılmaz."

İbrahim en-Nehâi dedi ki: "Bin dirhemden beş yüz dirheme kadar olan mal için vasiyet gerekir."

Hemmam, Katade'nin (إِنْ تَرَكَ خَيْرًا) **"Eğer geride bir hayır bırakmışsa"** ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etti: "Hayır sayılabilecek mal, bin dirhem ve daha fazlasıdır."

Zühri dedi ki: "Az olsun çok olsun, kendisine mal denilebilecek her şey "hayır" sayılır."

Yukarıda naklettiğimiz sözleri söyleyenler, mal için verdikleri miktarları vacip olarak değil de müstehaplık cihetiyle bu miktarlardaki mallar için vasiyette bulunulması gerektiği te'vilinde bulunmuşlardır. Bu miktarlara ulaşan malların vasiyete konu olacağı içtihadında bulunmuşlardır. Bilindiği gibi bir kimse öldükten sonra geride bir dirhem bırakmışsa, âdete göre "Bu kişi geride hayır bıraktı" denmez. Ne miktardaki mala hayır deneceği âdete bağlı, bunu takdir etmek de içtihada ve ağırlıklı kanaate göre olduğundan az miktardaki mala hayır denmez. Çok miktardakine ise hayır denir. Azını çoğundan ayırmanın yolu içtihat ve ağırlıklı kanaattir. Bunun yanı sıra az veya çok malın miktarı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinden de öğrenilebilmektedir.

Malını sadaka olarak dağıtmak isteyen Sa'd b. Vakkas'a *radıyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şu tavsiyede bulunmuştu:

(الثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ)

"Üçte birini dağıt! Hatta o bile çok. Mirasçılarını zengin bırakman, onları muhtaç bırakıp da halka avuç açtırmaktan hayırlıdır."[613]

613 Muslim, Vasiyet, 1

Konu başında naklettiğimiz ayette geçen vasiyetin vacip olup olmadığı hususunda insanlar farklı görüş ortaya koymuşlardır. Bazıları bunun vacip olmayıp, mendup ve irşad kabilinden olduğunu söylemişlerdir. Diğerleri ise bunun daha önce farz olduğunu, ancak daha sonra neshedilmiş olduğunu söylediler. Ancak neyle neshedildiği hususunda da farklı görüş ortaya koydular. Vacip olmadığını söyleyenler, ayetin özünde ve devamında vasiyetin vacip olmadığına dair delil bulunduğunu ve bu delilin de şu ibare olduğunu ileri sürmüşlerdir:

(اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ)

"Anneye, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunmak Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak size farz kılındı."

Ayette **"meşru bir tarzda"** ifadesinin kullanılması ve bunun **"Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak"** olduğunun bildirilmesi, vasiyetin vacip olmadığına üç yönden delalet etmektedir:

1-Ayette geçen (بِالْمَعْرُوفِ) **"meşru bir tarzda"** ifadesi vaciplik gerektirmez.

2-Yine ayette geçen (عَلَى الْمُتَّقِينَ) **"Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde"** ifadesi de vasiyetin vacip olmasını gerektirmez. Çünkü herkesin Allah'a karşı gelmekten sakınan, yani müttaki olduğuna hükmedilemez.

3-Vasiyetin müttakilere özgü kılınması, vasiyetin vacip olmasını gerektirmez. Çünkü vecibeler, müttakilerle müttaki olmayanlara göre değişmez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunu söyleyenin ifadelerinde, vasiyetin vacip olmadığını gösteren bir delil bulunmamaktadır. Zira vasiyetin meşru bir tarzda vacip kılınması, onu vacip olmaktan çıkarmaz. Çünkü meşru tarzda yapılması, haksızlık ve taksirden uzak olarak adaletle yapılması anlamına gelir. Nitekim bu kelimeyi içeren ayet-i kerimelerde şöyle buyrulmaktadır:

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, meşru ölçüde babaya aittir."[614]

Çocuğu emzirmekte olan (boşanmış) kadına çocuğun babasının bu yiyecek ve giyecekleri vermesinin vacip olduğu hususunda farklı düşünenler yoktur.

(وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onlarla iyi geçinin."[615]

Burada geçen "iyi" kelimesiyle vacip olan iyi geçinme kastedilmiştir.

(وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ)

"İyiliği emret. Kötülükten alıkoy."[616]

(يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ)

"İyiliği emrederler."[617]

Vasiyetle ilgili ayette (بِالْمَعْرُوفِ) **"meşru bir tarzda"** ifadesinin geçmesi, onu vacip olmaktan çıkarmaz. Aksine vacipliğini pekiştirir. Çünkü Cenab-ı Allah'ın bütün emirleri iyi ve güzeldir; kötü ve çirkin değildir. Bilindiği gibi iyinin zıddı, kötüdür. İyi olmayan, kötüdür. Kötü ise yerilmiş ve ondan uzak durulması istenmiştir. Şu halde iyi olan şeyin yapılması vaciptir.

614 Bakara, 2/233
615 Nisa, 4/19
616 Lokman, 31/17
617 Tevbe, 9/71

(حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ) **"Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak"** ifadesi de vasiyetin vacipliğini pekiştirmektedir. Çünkü Allah'a karşı gelmekten sakınmak, yani müttaki olmak da insanlar üzerinde bir vecibedir.

Yüce Allah, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ) **"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının"**[618] buyurmuştur. Allah'a karşı gelmekten sakınmanın, yani takvalı olmanın farz olduğu hususunda Müslümanlar arasında farklı düşünenler yoktur. Bu vasiyetin yerine getirilmesi takva şartlarından sayıldığına göre demek ki bu, vasiyetin vacip olmasından ayrı bir mesele haline gelmiştir. Vasiyette bulunmanın, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olması, vasiyetin vacip olmadığına delalet etmez. Zira bu ifadede en azından vasiyetin Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerine vacip olduğu manası vardır. Ama bu, vasiyetin Allah'a karşı gelmekten sakınmayanlara vacip olmadığı anlamına gelmez. Mesela (هُدًى لِلْمُتَّقِينَ) **"Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir"** ifadesi ile, Kur'an-ı Kerim'in takva sahipleri için bir hidayet rehberi olduğu bildirilmektedir. Bu, Kur'an-ı Kerim'in takva sahibi olmayanlar için bir hidayet rehberi olmayacağı anlamına gelmez.

Ayetin hükmünce vasiyet, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vacip olduğuna göre, başkalarının da vasiyette bulunması vaciptir. Vasiyetin yapılmasını emreden ayette Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselerin özellikle zikredilmiş olması şunu belirtmek içindir: Vasiyette bulunmak, Allah'a karşı gelmekten sakınmanın, yani takvalı olmanın bir alametidir. Aslında bütün insanların, Allah'a karşı gelmekten sakınmaları gerekir. Böyle olunca da hepsinin vasiyette bulunmaları icab eder.

Ayet-i kerimenin zahirî, vasiyetin vacip olduğuna delalet etmekte ve farzlığını pekiştirmektedir. Zira (كُتِبَ عَلَيْكُمْ) **"üzerinize yazıldı"** ifadesi, -önce de belirttiğimiz gibi- "Size farz kılındı" anlamına gelmektedir. Sonra da Cenab-ı Allah, bu farziyeti (بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ) **"Meşru bir tarz-**

618 Âl-i İmrân, 3/102

da vasiyette bulunmak Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak" ifadesiyle daha da pekiştirmiştir. Vücup ifade eden sözler arasında, "Bu, senin üzerinde bir haktır" ifadesinden daha güçlü bir ifade yoktur. Vasiyet ayetinde özellikle **"Allah'a karşı gelmekten sakınanlar"** dan söz edilmesi, önce de açıkladığımız gibi vasiyetin vacipliğine daha fazla vurgu yapmak içindir. Ayrıca selef-i salihin kuşağındaki müfessirler, vasiyetin bu ayetle vacip kılındığı hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Vasiyette bulunmanın vacip olduğu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayetlerden de anlaşılmaktadır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Bir Müslümanın, vasiyeti yanında olmaksızın üç gece geçirmesi helal olmaz."[619]

Yine aynı ravi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Vasiyette bulunmasını gerektiren bir malı olup da vasiyeti yanında yazılı olmadan bir Müslümanın iki gece geçirmeye hakkı yoktur."[620]

Hişam b. el-Gazi'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَنْبَغِي لِمُسْلِمٍ أَنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ، إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ)

"Vasiyeti yazılı olarak yanında olmadan bir Müslümanın iki gece geçirmesi uygun olmaz."[621]

Bu rivayetler, vasiyetin vacip olduğuna delalet etmektedir.

619 Bkz: Muvatta: 4/1103
620 Bkz: Muvatta: 4/1103
621 Müstahrecu Ebu Avane: 3/472

Önceleri vasiyetin vacip olduğu görüşünde olanlar, daha sonra kendi aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Bunlardan bir grup, "vasiyet ayetinde vacip olduğu bildirilen vasiyetlerin tamamı neshedilmiştir" demişlerdir. Bu görüşte olanlardan biri İbn Abbas'tır *radıyallahu anh.*

Ebu'l Fadl Cafer b. Muhammed b. el-Yeman el-Müeddeb'in bildirdiğine göre İbn Cüreyc ile Osman b. Atâ el-Horasani'nin şöyle dediklerini rivayet etmiştir:

İbn Abbas *radıyallahu anh,* (اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ) **"Eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anneye, babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunması (size farz kılındı)"** ayetinden söz ederken, bunu şu ayetin neshettiğini söyledi:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا)

"Anne, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Anne, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."[622]

İbn Cüreyc, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"(اِنْ تَرَكَ خَيْرًا) **"eğer geride bir hayır bırakmışsa"** ayetinde kendilerinden söz edilen kimselerden mirasçı olanlar için vasiyette bulunma emri neshedilmiştir. Ama mirasçı olmayanlar için vasiyette bulunma emri neshedilmemiştir."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bu konuda farklı rivayetler gelmiştir. Rivayetlerden birinde, anılan ayette kendilerinden söz edilenlerin hepsi hakkında vasiyette bulunma emrinin neshedildiği belirtilmiştir. Diğerinde ise kendilerinden söz edilen kimselerden mirasçı olmayanlar için değil, mirasçı olanlar için vasiyette bulunma emrinin neshedildiği belirtilmiştir.

622 Nisa, 4/7

Ebu Muhammed Cafer b. Muhammed, İkrime'nin *radıyallahu anh*, (اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ) **"Eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anneye, babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunması (size farz kılındı)"**[623] ayetinin (Nisâ Suresi'nde) feraiz ahkâmını bildiren ayetlerle neshedildiğini söylediğini rivayet etmiştir.

İbn Cüreyc, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Miras, çocuğa kalır. Anne-babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunma emri neshedilmiştir."

Önceleri vasiyetin vacip olduğu görüşünde olup da daha sonra kendi aralarında ihtilafa düşenlerden başka bir grup şöyle demiştir: "Anne-babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunmak, önceleri vacip idi. Bunlardan mirasçı olanlar için vasiyette bulunma emri neshedildi. Mirasçı olmayan anne-babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunmak vacip oldu." Yunus ve Eş'as, Hasan'ın böyle dediğini rivayet ettiler.

Hasan, Cabir b. Zeyd ve Abdulmelik b. Yalâ'nın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bir adamın kendisine mirasçı olmayan akrabası varken başkaları için vasiyette bulunursa, terekesinin üçte birinin 2/3'ü akrabasına, artanı da kendisi için vasiyette bulunduğu kimseye verilir."

Tavus ise "Terekesinin üçte birinin tamamı akrabasına verilir" dedi.

Dahhâk dedi ki: "Yakın akraba olmayana vasiyet yapılmaz. Ancak kişinin yakın akrabası yoksa başkası için vasiyette bulunabilir."

Önceleri vasiyetin vacip olduğu görüşünde olup da daha sonra kendi aralarında ihtilafa düşen gruplardan biri de şöyle demiştir: "Önceleri akrabaların tümü için vasiyette bulunmak vacip idi. Ama vasiyette bulunacak kişinin bunların hepsi için değil de yakın olanları için vasiyette bulunma hakkı vardı. Uzak akrabalar için vasiyette bulunma mecburiyeti yoktu. Daha sonra yakın akrabalar için vasiyette bulunma emri neshedildi. Uzak akrabalar vasiyet kapsamında kalmaya devam ettiler. Bunlar içinse vasiyette bulunulabileceği gibi, bulunulmayabilir de. Her ikisi de caizdir."

623 Bakara, 2/180

Vasiyette bulunma vecibesinin neshedildiği görüşünde olanlar, sonraları vasiyet ayetinin ne ile neshedildiği konusunda kendi aralarında ihtilafa düştüler. Önceki satırlarda da naklettiğimiz gibi İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İkrime *radıyallahu anh*, bu ayeti miras ayetlerinin neshettiğini söylemişlerdir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, nesheden ayetlerden birinin, (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) **"Anne, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır"** ayeti olduğunu söylemiştir. Başkaları vasiyet ayetinin, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiği sabit olan şu hadisle neshedildiğini söylemişlerdir.

(لَا وَصِيَّةَ لِوَارِث)

"Mirasçıya vasiyet yoktur."[624]

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَجُوزُ لِوَارِثٍ وَصِيَّةٌ)

"Mirasçı için vasiyette bulunmak caiz olmaz."[625]

Şurahbil b. Müslim'in bildirdiğine göre Ebu Ümame *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* veda hutbesinde şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَلَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِوَارِث)

"Haberiniz olsun! Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Şu halde mirasçıya vasiyet yoktur."[626]

624 Tirmizî, Vasayâ, 5
625 İbn Mâce, Vasaya, 6
626 Tirmizî, Vasayâ, 5

Haccac b. Cüreyc'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَجُوزُ لِوَارِثٍ وَصِيَّةٌ إِلَّا أَنْ يُجِيزَهَا الْوَرَثَةُ)

"Diğer mirasçılar uygun görmediği takdirde bir mirasçıya vasiyette bulunmak caiz olmaz."[627]

Bu hadis, bir sahabi cemaatinden rivayet edilmiştir.

Haccac b. Cüreyc, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ)

"Mirasçıya vasiyet yoktur."

Abdullah b. Bedir, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَا يَجُوزُ لِوَارِثٍ وَصِيَّةٌ)

"Mirasçı için vasiyette bulunmak caiz olmaz."

Mirasçıya vasiyetin caiz olmayacağına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* çeşitli tariklerle gelen bu rivayet, ümmet arasında meşhur ve yaygın olduğu, fakihler tarafından hüsn-ü kabul ile karşılanıp delil olarak kullanıldığı için bize göre mütevatir mertebesine yükselmiştir. Kanaatimizce bu gibi rivayetlerle Kur'an'ın neshedilmesi caizdir. Çünkü bu tür rivayetler, ayet gibi bilgi kaynağı olup kendisiyle amel edilmesini gerektirir.

Cenab-ı Allah'ın mirasçılara mirastan pay verilmesini vacip kılması, vasiyetin neshini gerektirmez. Zira mirasla vasiyet hükümlerinin bir arada yürümesi mümkündür. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*,

627 İbn Hacer el-Askalani, Telhisu'l-Habîr: 3/204

diğer mirasçıların uygun görmeleri durumunda bir mirasçı için vasiyette bulunulmasını caiz kılmıştır. Şu halde sadece miras ayetinin varlığı, aynı kişinin hem mirasçı hem de lehinde vasiyette bulunulan biri olmasını imkânsız kılmaz. Kaldı ki Yüce Allah miras hükümlerini bildiren ayetleri, vasiyet ayetinden sonra indirmiştir. Vasiyetteki payı kendisine verilen bir kişiye, daha sonra mirastaki payının verilmesine engel olacak ne vardır?

"Er-Risale" adlı kitapta Şafiî der ki: "Miras ayetlerinin vasiyet ayetini neshetmiş olması da, bunların onunla birlikte sabit olması da muhtemeldir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا وصية لوارث) ***"Mirasçıya vasiyet yoktur"*** buyurduğuna dair Mücahid tarikiyle gelen rivayetin senedinde inkıta olmakla birlikte miras ayetlerinin, anne-baba ve yakın akraba için vasiyette bulunmayı neshettiği çıkarımında bulunduk."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafiî, miras ayetlerinin vasiyet ayetiyle birlikte sabit olmalarının muhtemel olduğunu söyledi. Şu halde miras ayetlerinin nüzûlünde, mirasçıya yapılan vasiyeti nesheden bir hüküm yok demektir. Buna göre vasiyet ayeti, miras ayetiyle neshedilmiş olmamaktadır. Çünkü her iki ayetin birlikte sabit olmaları da muhtemeldir. Çünkü mirasçı lehine vasiyette bulunmanın caiz olmadığını bildiren hadis, senedinde inkıta olarak gelmiştir. Şafiî de böyle bir mürsel hadisi delil olarak kabul etmez. Bahsedilen hadis, senedi muttasıl ve mütevatir olarak gelmiş olsaydı bile, vasiyet ayetinin hükmünü ortadan kaldıramayacaktı. Çünkü Şafiî'ye göre Kur'an'ın sünnetle neshedilmesi caiz değildir. Şu halde ebeveyn ve yakın akraba için vasiyette bulunmanın hükmü sabit olup neshedilmiş değildir. Zira bunun neshini gerektiren bir delil gelmiş değildir.

Şafiî dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendilerinden başka bir malı bulunmayan ve sadece altı kölesi bulunmasına rağmen bu kölelerinin azad edilmesini vasiyet eden bir adamın bu köleleri hakkında şöyle hüküm verdi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bunları üçe ayırdı. İkisini hürriyetlerine kavuşturdu. Dördünü ise kölelikte bıraktı. Bu köleleri azad eden efendileri Arap'tı. Arap bir kimse ise, ancak kendisine akraba olmayan başka ırktan bir köleye sahip olabilirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*,efendilerine yabancı olan iki köle için yapılan vasiyeti uygun görüp geçerli kıldı. Taraflar arasında akrabalık bağının bulunmayışının, vasiyetin iptaline gerekçe teşkil etmeyeceğine bu rivayet delalet etmektedir. Eğer

teşkil etseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki kölenin azad edilmesiyle ilgili vasiyeti iptal ederdi. Çünkü onlar, ölen efendilerinin akrabası değillerdi. Buna göre ebeveyn için yapılan vasiyetlerin de geçersiz olacağı anlaşılmaktadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Açıkça görüldüğü gibi bu, tutarsız ve aynı zamanda kendisinin usûl kaideleriyle de çelişen bir ifadedir. Mesela "Arap bir kimse, ancak kendisine akraba olmayan başka ırktan bir köleye sahip olabilir" ifadesi doğru değildir. Şöyle ki: Arap olan efendinin annesi Arap ırkından olmayabilir. Bu durumda azad ettiği kölesi ile aralarında anne tarafından bir akrabalık bulunabilir. Kendisi ölümcül hastayken bu kölesinin azad edilmesini vasiyet ederse, kendi akrabası için vasiyette bulunmuş olur. Diğer taraftan miras ayetlerinin anne-baba ve yakın akraba için vasiyette bulunmayı neshettiği sabit olsa bile bu nesih, bunlar arasında mirasçı olanlar hakkında geçerlidir. Bunların mirasçı olamayanları için vasiyette bulunmanın neshedildiğini gösteren bir delil yoktur.

Şafiî'nin sözlerinin kendisinin de usûl kaideleriyle çeliştiğini söylemiştik. Hasta yatağında yatmakta olan efendinin kölelerinin azad edilmesini vasiyet ettiğine dair İmran b. Husayn'ın *radıyallahu anh* yapmış olduğu rivayete dayanan Şafiî, yakın akraba için vasiyette bulunmayı emreden ayeti bu rivayetle neshetmiştir. Oysa kendisinin usûl kaidelerine göre Kur'an, sünnet ile neshedilemez.

Bir sahabe ve tabiin cemaatinden rivayet olunduğuna göre kişinin kendisine akraba olmayanlar için vasiyette bulunması caizdir. Yaptığı vasiyet, kendisinin öngördüğü şekilde yerine getirilir. Mesela Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, ümmü veled cariyelerinden her biri için dört bin dirhem verilmesini vasiyet ettiği rivayet edilmiştir.

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, İbrahim en-Nehâi, Said b. Müseyyeb, Salim b. Abdullah, Amr b. Dinar ve Zührî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Vasiyet sahibinin vasiyeti, öngördüğü şekilde yerine getirilir."

Hem akrabalar hem de yabancılar için vasiyette bulunmanın caiz olduğu hususunda, tabiin asrından sonra gelen fakihler arasında görüş birliği sağlanmıştır.

Bize göre anne-babaya ve yakın akrabaya vasiyetin neshedilmesini gerektiren, miras ayetlerinin devamında gelen şu ayettir:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."[628]

Bu ayette vasiyette bulunmak, başkalarını dışlayıp sadece anne-babaya mahsus kılınmaksızın mutlak bir şekilde caiz kılınmıştır. Bu, onlara ve yakın akrabaya vasiyette bulunmanın neshedilmesini gerektirmektedir. Çünkü önceleri onlar için vasiyette bulunmak farz idi. Bu ayette ise onlara ve başkalarına vasiyette bulunmamanın caiz olduğu belirtilmekte, terekenin kalan kısmınınsa hisseleri oranında mirasçılara bırakılacağı belirtilmektedir. Vasiyetle ilgili ayet neshedilmeden böyle bir uygulamaya gidilmesi ise caiz değildir.

Miras ayetlerinde sözü edilen ve yerine getirilmesinin ardından mirasın paylaşılması söz konusu olan vasiyetle, anne-baba ve yakın akraba için yapılan vacip vasiyetin kastedilmiş olması ve dolayısıyla o vasiyetin hükmünün sabit olması muhtemeldir denilecek olursa, biz de şöyle deriz: Söylenen bu söz yanlıştır. Bu ayette geçen "vasiyet", kelimesi nekire olarak ve de hiçbir kayda tabi tutulmaksızın zikredilmiştir. Bu şekilde zikredilmesi de, bütün vasiyetleri kapsamasını gerektirir. Oysa vasiyet ayetinde anne-baba ve yakın akrabayla ilgili olarak geçen "vasiyet" kelimesi marife olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla miras ayetindeki vasiyet ile vasiyet ayetindeki vasiyeti aynı anlamda kabul etmek doğru olmaz. Şayet miras ayetindeki vasiyet ile vasiyet ayetindeki vasiyet kastedilmiş olsaydı, onun da başında kendisini marife kılacak bir lam-ı tarif bulunur ve (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ) yerine (مِنْ بَعْدِ الْوَصِيَّةِ) ifadesi kullanılırdı. Marife ve nekrelerle ilgili olarak şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

628 Nisâ, 4/11

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[629]

Bu ayette bahsi geçen dört şahidi kastettiği başka bir ayette Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ)

"Mademki şahit getirmediler"[630]

Bu ayette, önceki ayette kastedilen şahitlerden söz edildiği için (بِالشُّهَدَاءِ) kelimesinin başına lam-ı tarif konulmuştur. Çünkü bu ayette sözü edilen şahitlerle, önceki ayette geçen şahitler kastedilmiştir. İşte aynı şekilde miras ayetlerinde geçen vasiyet kelimesi lam-ı tarifsiz ve nekire halde zikredilmiş olduğundan, bununla anne-baba ve yakın akraba için yapılan vasiyetin kastedilmediği ispatlanmış olmaktadır. Miras ayetindeki vasiyet mutlak olarak zikredildiğinden böyle bir vasiyet herkes için caizdir. Ancak mirasçı, katil ve benzeri kimseler için özel olarak sünnet ve icma ile yapılması caiz görülmeyen vasiyet, bu hükmün dışında olup caiz değildir. Bu delillerden anlaşıldığına göre anne-baba ve yakın akraba için vasiyette bulunma emrinin neshedildiği sabit olmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Hasan (rahimehullah), anne-babanın akrabadan sayılmadığını (اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ) ayetine dayanarak söyledi. Zira anne-baba, evlada başkası vasıtasıyla bağlı değildirler. Kendileri bizzat ona bağlıdırlar. Ama anne-baba dışındaki akrabalar kişiye başka biri aracılığıyla bağlanırlar. Akraba, kişiye başkası aracılığıyla yakın olan kişiye denir. Kişinin öz oğlu da akrabadan değildir. Çünkü o da

629 Nur. 24/4
630 Nur. 24/13

başkası aracılığıyla değil, bizzat kendi varlığıyla anne-babasına bağlanır. Anne-baba evladın akrabası olmadıklarına ve evlat da anne-babanın kendisine yakınlıklarına nispetle kendisi anne-babasından daha yakın olduğuna göre, onun da anne-babanın akrabası sayılmaması haydi haydi gerekir. Bu sebepledir ki bir kimse hakkında, "O, falan kabilenin bireyleri için vasiyette bulunmuştur" denildiğinde, anne-babası ile evladı, o vasiyetin kapsamına girmez; ama torunu, dedesi, kardeşleri ve onların mertebesinde olanlar girerler. Çünkü anne-baba ile evlat dışında bu sayılanların her biri bizzat değil, ancak bir aracı marifetiyle kişiye bağlanırlar. Aslında akrabanın anlamı üzerinde farklı görüşler vardır.

Doğrusunu Allah bilir.

Diğer Mirasçıların Uygun Görmeleri Durumunda Bir Mirasçı İçin Vasiyette Bulunmak

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki bölümde mirasçı için vasiyette bulunmanın, naklettiğimiz rivayetler sebebiyle neshedilmiş olduğunu açıklamıştık. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا تَجُوزُ لِوَارِثٍ وَصِيَّةٌ إِلَّا أَنْ يُجِيزَهَا الْوَرَثَةُ) ***"Diğer mirasçılar uygun görmediği takdirde bir mirasçıya vasiyette bulunmak caiz olmaz"***[631] buyurduğu rivayet edilmiştir. Bu rivayetle şöyle bir açıklama da yapılmış olmaktadır: Diğer mirasçıların uygun görmeleri kaydını koymaksızın mirasçı için yapılan vasiyetin geçerli olmayacağını bildiren rivayetler, diğer mirasçıların uygun görmemesi halinde bu gibi vasiyetlerin geçerli olmayacağı şeklinde anlaşılmalıdır.

"Diğer mirasçıların uygun görmeleri" kaydının konulması da onların uygun görmelerinin, miras bırakanın ölümünden sonra muteber olacağına delalet etmektedir. Çünkü onlar, miras bırakan kişi hayattayken mirasçı değildirler. Onlar mirasçı olma vasfını, miras bırakanın ölümünden sonra kazanırlar. Mirasçı olmadan uygun görmeleri geçersizdir. Çünkü (لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ) ***"Mirasçıya vasiyet yoktur"*** hadisi genel hüküm ifade etmekte, diğer mirasçıların vasiyeti uygun görmeleri durumunda bunun kendileri tarafından yeni yapılan bir hibe olmadığına delalet etmektedir. Bu yeni bir hibe

631 İbn Hacer el-Askalani, Telhisu'l-Habîr: 3/204

olmadığı için de kabz ve teslimin gerçekleşmesi, taksim edilir mallarda hibe edilen kısmın hisse-i şayia olmaması gibi şartlar, hibeden rücu etme gibi hibe ahkâmı bunda aranmaz. Aksine bu, hibeden ayrı olarak diğer mirasçılar tarafından uygun görülen geçerli vasiyet hükümlerine tabi olur. Bu, geçerliliği başkasının onayına bağlı akidlerin de yapılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ölen kişi, vasiyette bulunurken aslında mirasçıya ait olan bir mal üzerine vasiyet akdini yapmıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu vasiyeti diğer mirasçıların uygun görmeleri kaydıyla geçerli saymıştır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle hüküm vermesi, başkasının malı üzerinde satış, azad etme, hibe, rehin veya icar akdi yapan kimsenin bu akdinin, mal sahibinin onaylamasına bağlı olarak geçerli olması için bir dayanak teşkil etmektedir. Çünkü bu akid, akid yapma yetkisine sahip olan ve mülkiyeti baştan itibaren elinde bulunduran bir kişinin malı üzerinde yapılmıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Diğer mirasçılar uygun görmediği takdirde bir mirasçıya vasiyette bulunmak caiz olmaz"*** hadisi, miras bırakanın terekenin üçte birinden fazlası için yaptığı vasiyetin de, ancak mirasçıların uygun görmeleri durumunda geçerli olacağına delalet etmektedir. Mirasçıya yapılan vasiyeti diğer mirasçıların uygun görmeleri şartına bağladığı gibi, bunu da onların uygun görmeleri şartına bağlamıştır. Bu manaların tümü, "Diğer mirasçılar uygun görmediği takdirde bir mirasçıya vasiyette bulunmak caiz olmaz" hadisinin özünde vardır.

Bir kişi malının üçte birinden fazlasını vasiyet eder de mirasçıları henüz kendisi hayattayken bu vasiyeti uygun görürlerse bunun geçerli olup olmayacağı konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Salih ve Ubeydullah b. Hasan dediler ki: "Miras bırakan hayattayken mirasçıların uygun görmeleri vasiyeti geçerli kılmaz. Ancak miras bırakanın ölümünden sonra uygun görmeleri, o vasiyeti geçerli hale getirir." Abdullah b. Mesud, Şüreyh ve İbrahim en-Nehâi'nin de -Allah kendilerinden razı olsun- bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Leyla ile Osman el-Betti dediler ki: "Diğer mirasçılar, miras bırakan hayattayken uygun gördükleri takdirde, onun ölümünden sonra artık bu kararlarından geri dönemezler. Bu vasiyet, artık onlara rağmen yürürlüğe girer."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti: "Miras bırakan kişi, malının üçte birinden fazlasını vasiyet ederken kendisinden ayrılmış olan oğlu gibi ayrı yaşayan kardeşi, amcası oğlu ve benzeri ailesi içinde yer almayan mirasçılarından izin alırsa, bunları daha sonra bu izinlerini iptal edemezler. Vasiyet geçerli olur. Ama eşi ve kendisinden ayrılmamış olan kızları gibi kendilerini geçindirmekte olduğu aile fertleri -bunlar ergen olsalar bile-izinlerini iptal edip kararlarından geri dönebilirler. Aynı şekilde amcası ve amcasıoğlu gibi vasiyeti uygun görmemeleri halinde muhtaçlıklarından dolayı kendilerine verdiği nafakayı kesmesi sebebiyle zarara uğramalarından korkulan kimseler de, önce verdikleri izni geri alarak kararlarından geri dönebilirler."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti: "Hasta yatağında yatmakta olan kişi, mirasçılarından biri için vasiyette bulunurken diğer mirasçılarından izin ister ve onlar da kendisine bu hususta izin verirlerse, bu izinlerini artık geri alamazlar. Ama sağlıklıyken kendilerinden bunun için izin almışsa, dilerlerse daha sonra bu izinlerini geri alabilirler. Hastalığı zamanında kendisine izin vermeleri caizdir. Çünkü o durumdayken kendisi onları malından kısmen mahrum bırakmaktadır. Bu hususta onların izin vermeleri caizdir." Bu meselede Leys de Mâlik ile aynı görüştedir.

Miras bırakanın malının üçte birinden fazlasını kapsayacak şekilde yapmış olduğu vasiyeti, onun ölümünden sonra mirasçıları uygun görürlerse, artık bu kararlarından geri dönemezler. Bu hususta fakihler arasında farklı görüşte olan yoktur.

Tavus ile Atâ'dan rivayet edilen görüşe göre mirasçılar, miras bırakanın sağlığında bu vasiyeti uygun görmüşlerse vasiyet, artık istemeseler de onlara rağmen yürürlüğe girer.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Diğer mirasçılar uygun görmediği takdirde bir mirasçıya vasiyette bulunmak***

caiz olmaz" hadisinin genel ifadesi, mirasçıya yapılan vasiyeti her hâlükârda geçersiz kılmaktadır. Bu vasiyet, diğer mirasçıların uygun görmeleri şartına bağlanmıştır. Mirasçılar da miras bırakanın ölümünden önce değil de ancak ölümünden sonra gerçek anlamda mirasçı olurlar. Şu halde hadisin genel ifadesinden çıkarılacak anlam, miras bırakanın ölümünden sonra mirasçıların bir mirasçı lehine yapılmış olan vasiyeti uygun görmeleridir. Bunun dışında kalan hususlar, vasiyetin genel hükümleri çerçevesinde ele alınır. Aklî delil de bunun böyle olmasını gerektirmektedir. Çünkü miras bırakan kişi, hayattayken mirasçıları onun malının mâliki değildirler. Dolayısıyla onun malını vasiyet etmesinde onların verecekleri iznin işlerliği yoktur. Onun malını satmaları veya hibe etmeleri nasıl geçerli değilse, vasiyeti için verdikleri izin de geçerli değildir. İzin vermelerinden sonra miras bırakan ölürse, vermiş oldukları izin geçerli olmaktan haydi haydi uzak olur.

Kendisi lehine vasiyette bulunulan kişi için yapılan vasiyet, miras bırakanın ölümünden sonra yürürlüğe girdiğine göre, bu vasiyet için mirasçıların izninin demiras bırakanın ölümünden sonra verilmesi, ölümünden önce verilen iznin geçerli olmaması gerekir. Diğer taraftan Vasiyette bulunan kişinin, malın mâliki olduğu halde hayattayken vasiyetini iptal etmesi caiz olduğuna göre, mirasçıların verdikleri izni geri almaları haydi haydi caiz olur. Verdikleri izni geri almaları caiz olduğuna göre, miras bırakanın sağlığında verdikleri iznin sahih olmadığı da anlaşılmıştır.

"Miras bırakanın hastalanması sebebiyle mirasçıların onun malında hakları sabit olur. Bu sebeple de ölüm sonrası için malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesi menedildiği gibi, hastalığı hâlinde de malının üçte birinden fazlası üzerinde tasarrufta bulunması menedilmiştir. Şu hâlde hastalığı hâlinde mirasçıları malının üçte birinden fazlasındaki vasiyeti için izin vermişlerse, tıpkı ölümünden sonra izin vermiş gibi izinlerinin geçerli olması gerekir" denilecek olursa, buna verecek cevabımız şöyle olur:

Kişinin hastalığı sırasında hibede bulunma, sadaka verme, azad etme ve diğer mali tasarruflarda bulunması bize göre geçerlidir. Sadece ölümünden sonra yerine getirilmek üzere malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmiş ise, vasiyetinin malının üçte birini aşan kısmı neshedilir. Çünkü onun ölümünden hemen sonra üçte birinden fazlasında mirasçıların hakkı sabit olur. Ancak ölümünden önce yaptığı tasarruflara mirasçıların müdahale yetkisi

yoktur. Mesela mirasçı, miras bırakanın ölmeden önce yapmış olduğu akitleri feshetme yetkisine sahip değildir. Ancak ölüm sonrası geçerli olacak şekilde yapmış olduğu akitleri, onun malında hakkı sabit olduğu, yani mirasçı olduğu zaman feshedebilir. Mirasçının, miras bırakanın ölümünden önce verdiği izin de izin sayılmaz. Aynı şekilde onun sağlığında yapmış olduğu akitleri de feshetmesi geçerli olmaz. İzin vermemesi durumunda miras bırakanın kendisine zarar vermesinden korkulan mirasçı ile, zarar vermesinden korkulmayan mirasçı şeklinde Mâlik'in yapmış olduğu ayrımın bir anlamı yoktur. Zira miras bırakanın zarar vermesinden korkulması, onun yaptığı akdin ve söylediği sözlerin geçerliliğine engel olmaz. Çünkü bu durum onu mükreh/zorlanıp tehdit edilen kimse hükmüne koymaz. Mesela bir kişi, kendisinin geçimini sağlamakta olan ve malını kendisine satmasını isteyen bir şahsa malını sattıktan sonra, "Bana verdiği nafakayı ve yapmakta olduğu iyilikleri kesmesinden korktuğum için malımı kendisine sattım" derse, böyle demesi yapılan satışın iptali için bir mazeret sayılmaz. Aynı şekilde hasta bir kimse, kendisine bir şeyi hibe etmesini ister de sahibi o şeyi hasta kimseye hibe ettikten sonra, "Hibe etmeseydim bana şöyle ve şöyle zarar vereceğinden korktum" derse, bir şeylerden korkmuş olması, yaptığı hibenin geçerliliğine zarar vermez. Bu, kendisinden taraf bir zarar gelmesinden korkulan kimse konumunda olur. Şu halde onun vereceği nafakayı ve yapacağı iyilikleri kesmesinden korkmanın, azad etmenin gerekliliğine etkisi olmayacaktır. Azad edeceği kimsenin kendi ailesinden olmasıyla olmaması arasında bir fark yoktur. İnsanı lütuf ve keremiyle başarıya ulaştıran Yüce Allah'tır.

Vasiyetin Değiştirilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾﴾

181-"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

(فَمَنْ بَدَّلَهُ) fiilinin sonundaki zamir ile vasiyetin kastedildiği söylenmiştir. "Beddele" fiilinin sonundaki (hu) zamiri müzekker, onun raci olduğu vasiyet kelimesi müennes olsa da müennes olan "vasiyet" ile müzekker bir kelime olan "Îysâ" aynı şeylerdir. (اِثْمُهُ) kelimesinin sonundaki (hu) zamiri ile de "tebdil" kelimesi kastedilmiştir ki buna (فَمَنْ بَدَّلَهُ) fiili delalet etmektedir.

(فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ) **"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse"** ifadesiyle, vasiyete şahit olan kimsenin kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu ifadeyle şahit, vasiyeti değiştirmekten menedilmiş olmaktadır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا)

"Bu (usul), şahitliği lâyıkıyla yerine getirmeleri için en uygun çaredir."[632]

"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse" ifadesiyle vasi de kastedilmiş olabilir. Çünkü vasiyeti yürürlüğe koyup uygulama yetkisi ona aittir. Bu sebeple de onun vasiyeti değiştirme imkân ve gücü vardır. Yoksa bu ifadeyle diğer insanların kastedilmiş olması çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü onların vasiyete müdahale etme ve onun üzerinde tasarrufta bulunma imkân ve yetkileri yoktur.

(فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ) **"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse"** ifadesi bize göre biri şahitle diğeri de vasi ile ilgili olmak üzere iki manaya gelmektedir. Çünkü ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır. Kendisine ihtiyaç duyulduğunda şahit, işittiklerini hiç değiştirmeden olduğu gibi yetkililere aktarmakla görevlidir. Vasi de, işittiklerine göre vasiyeti caiz olacak şekilde uygulamakla görevlidir.

Atâ ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ayetteki değiştirme kelimesiyle vasinin veya şahidin vasiyetin değiştirmesi kastedilmiştir."

632 Mâide, 5/108

Hasan dedi ki: "Ayetteki değiştirme kelimesiyle vasiyetin değiştirilmesi kastedilmiştir. Vasiyeti işittikten sonra değiştiren olursa, bunun vebali onu değiştirenin üzerine olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki değiştirme kelimesiyle hâkimin kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü o, kendisine arzedildiğinde vasiyet üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Kendisine arzedilen vasiyet caiz bir vasiyet ise onu uygular. Vasiyet üzerinde herhangi bir değişiklik yapması yasaklanmıştır. Hak ve doğruluk üzere onu uygulaması icap eder.

(فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ) **"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse"** ifadesi, şahitler olsa da olmasa da vasinin, vasiyet sahibinden işittiği vasiyeti yerine getirmesinin caizliğini gerektirmektedir. Kur'an'ın bu ifadesi bu konuda aslî bir dayanak teşkil etmektedir. Buna göre bir vasiyeti işiten herkes, hâkimin hükmü ve şahitlerin tanıklığı olmadan da imkân bulunca o vasiyetin gereğini yapabilir. Bu delil bize şunu da gösteriyor: Bir kimse ölmeden önce vasinin yanında falan kişiye borçlu olduğunu ikrar ederse, vasinin diğer mirasçıların, hâkimin ne de başkalarının bilgisi olmadan bu borcu ödemesi caizdir. Çünkü bunu vasiyet sahibinden işittikten sonra ödememesi, onun vasiyetini değiştirmesi anlamına gelir.

(فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ) **"Günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır"** ifadesi birkaç mana içermektedir.

1-Bilindiği gibi bu ayette değiştirilmesinden söz edilen vasiyet ile, anne-baba ve yakın akrabaya yapılması farz olan vasiyet üzerine atıf yapılmaktadır. Sözünü ettiğimiz bu mana, bu ayette mutlaka gizlidir. Eğer böyle olmasa, ayetin manası doğru bir şekilde ortaya çıkmaz. Çünkü (فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ) **"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır"** ifadesi kinaye ve takdir edilmiş gizli kelimeler içerdiğinden bunların manasını açığa vuracak bir atfın yapılması gerekir. Aksi halde ayet, tek başına anlaşılır bir mana vermemektedir. Bu atfın yapılacağı yer de kendisinden önce geçen ayettir. Ayetten anlaşıldığına göre vasiyet sahibi vasiyetini yaptıktan sonra üzerindeki farz kalkmış olmaktadır. Kendisinin vefatından sonra vasiyetinin değiştirilmesi durumunda da, bunun günahı kendisine yazılmayacaktır.

Bu, babaların günahı sebebiyle çocukların azap göreceğini söyleyenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir.

Buna karşılık bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَاۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى)

"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez."[633]

2-Borçlu bir kişi borcunun ödenmesini vasiyet ederse, borcun mirasçılar tarafından ödenmemesi durumunda kendisi ahirette sorumlu olmaz. Vefatından sonra mirasçıları onun borcunu ödemezlerse, kendisi bundan sorumlu olmadığı için günaha girmez. Vasiyette bulunan değil, vasiyeti değiştiren günaha girer.

3-Zekât borcu olan bir kimse bu borcunu ödemeden ve ödenmesini de vasiyet etmeden ölürse, haddi aşmış ve zekât vermeyenler hükmüne tabi olmayı hak etmiş olur. Zekât borcu, ölenin kişilere olan borçları gibi terekesinden ödenmesi gereken bir borç haline dönüşseydi ve ödemeden öldüğünde mirasçıları zekât borcunu terekesinden ödemeselerdi, onlar günaha girerlerdi. Ödemeden ölen kişi, kişilere olan borcunu ödemeleri için mirasçılarına vasiyette bulunan biri gibi olur ve günaha girmekten de kurtulurdu. Bu takdirde vasiyetini değiştiren -yani zekât borcunu onun terekesinden ödemeyen- mirasçıları günaha girerlerdi.

Cenab-ı Allah sağlığında zekâtını ödememiş ve ölmek üzere olan kişinin, kendisine şöyle bir dilekte bulunacağını şu ayet-i kerimede bildirmektedir:

(وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ اَخَّرْتَنِي اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ)

633 Enâm, 6/164

"Herhangi birinize ölüm gelip de, «Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!» demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın."[634]

Yüce Allah, üzerinde zekât borcu olduğu halde ölen kimsenin ihmalkârlık yaptığını ve artık ödeme zamanının geçtiğini bu ayette haber vermektedir. Şayet ödeme yükümlülüğü mirasçının veya vasinin üzerinde kalmaya devam etseydi, zekâtın ödenmemesinden dolayı kınanıp azarlanmayı onlar hak ederlerdi. Ödemeden ölen asıl borçlu ise ihmalkârlık hükmünün dışında kalırdı. Bu da, vasiyetinin olmaması hâlinde zekât borcunun terekesinden ödenmesinin mirasçılar için bir yükümlülük olmadığına dair anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

"Vasiyette bulunan kişinin vasiyeti yerine getirilir veya değiştirilirse, kendisinin her iki durumda da kazanacağı sevap birbirine eşit olur mu?" diye sorulsa, buna şöyle cevap verilebilir:

Vasiyet sahibinin vasiyeti iki şey içerir:

Biri, vasiyeti sebebiyle Allah tarafından kendisine sevap ve mükâfat verilmesini hak etmesidir.

Diğeri ise vasiyet ettiği malın lehinde vasiyette bulunduğu kimseye ulaşması durumunda onun tarafından kendisine teşekkür ve dua edilmesini hak etmesidir. Vasiyet sahibine dua edilmesi sevap değildir. Ama vasiyet sahibi bu dua sayesinde sevaba nâil olur. Kendisi için vasiyette bulunulmuş olan kişinin bu sebeple Allah'a şükretmesi, Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetin karşılığında yapılmıştır. Ancak vasiyeti yerine getirildiği takdirde vasiyet sahibi bundan iki şekilde yararlanır. Vasiyeti yerine getirilmezse, sadece vasiyette bulunmuş olmanın sevabını hak eder.

"Borçlu kişi, borcunun ödenmesini vasiyet etmediği halde ölümünden sonra mirasçıları onun borcunu öderlerse, sorumluluktan kurtulur mu?" diye sorulacak olursa bu soruya şöyle cevap verilebilir:

Borcunu ödemekten imtina etmesi, biri Allah'ın hakkı, diğeri de kul hakkı olmak üzere iki şey içerir. Kul, alacağını tahsil edince, borçlu olarak ölen kişi kul hakkının sorumluluğundan kurtulmuş olur. Ancak ödemenin

634 Münafikun, 63/10

gecikmesi sebebiyle alacaklı zulüm ve zarara maruz kaldığı için, yine de borçlu ölenin üzerinde kul hakkı kalır. Bundan ötürü tevbe etmeden ölürse, ahirette sorgulanır. Bu defa hayattayken yapmış olduğu zulümden dolayı üzerinde Allah hakkı kalır. Bundan dolayı tevbe etmeden öldüğü için ahirette hesaba çekilir. Bu, Allah ile kendisi arasındaki bir meseledir. Mesela bir kişi bir başkasının malını gasp eder ve adamın malını geri vermemekte ısrar ederse, iki bakımdan günaha girer. Biri, Allah'ın yasakladığı gasp suçunu işlediği için Allah hakkına girmesidir. Diğeri de malını gasp ettiği adama zulmedip zarar verdiği için kul hakkına girmesidir. Gasp edenin iradesi dışında mal sahibi malını geri alırsa, gasp eden yine de kul hakkından kurtulmuş olur. Ama Allah'ın hakkı onun üzerinde kalır. Bundan kurtulmak için de bu suçtan tevbe etmeye ihtiyaç vardır. Tevbe etmeden ölürse, vebali üzerinde kalmakta devam eder ve bunun sorumluluğu boynuna dolanır.

(فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ) **"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır"**[635] ayeti sahih, caiz ve adaletli bir şekilde yapılan vasiyeti değiştirenler hakkındadır. Ama zulüm içeren bir vasiyet olursa, onu değiştirip adaletli bir şekle sokmak gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ)

"(Bu paylaştırma, varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir."[636]

Vasiyet, haksızlıktan uzak ve adilâne yapıldığında yerine getirilir. Cenab-ı Allah bunu müteakip ayette açıklamıştır.

Şahit İle Vasi, Vasiyette Haksızlık Olduğunu Anlarlarsa Ne Yaparlar?

635 Bakara, 2/181
636 Nisâ, 4/12

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفاً اَوْ اِثْماً فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾)

182-**"Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse, (tarafların) aralarını düzeltirse ona hiçbir günah yoktur. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."**

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdullah b. Muhammed b. İshak, (فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا) **"Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse"** ayetinden bahsederken Katade'nin şöyle dediğini rivayet etti:

"Bir adam ki vasiyette bulunur. Vasiyetinde hataya ve haksızlığa meyleder. Veli de onu, hak ve adalet üzere yeniden düzenler."

Ebu Cafer er-Râzî, Rebî b. Enes'in şöyle dediğini rivayet etti: "Ayette geçen (جَنَفًا) kelimesi, hata ve kasten işlenen günah anlamına gelir."

İbn Ebi Necih, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etti: "(فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا) ayetindeki musi/vasiyet eden, mal kendi oğlunda kalsın diye oğlunun oğlu için vasiyette bulunan kimsedir."

Mutemir b. Süleyman, yakınlarını bırakıp uzaktaki kimseler için vasiyette bulunan kimse hakkında şöyle dedi: "Malının üçte biri vasiyeti için ayrılır. Bu üçte bir de üçe bölünür. Bunun üçte ikisi akrabalarına, kalan üçte biri ise kendisine uzak olan kimselere verilir."

Akrabasını bırakıp başkaları için vasiyette bulunan kimse hakkında Tavus b. Keysan şöyle dedi: "Yabancılara vasiyet yoluyla verilen mal onlardan alınıp akrabaya verilir. Eğer o yabancılar arsında fakir varsa ona verilmiş olan, kendisinden geri alınmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (جَنَفًا) kelimesi, haktan ve doğruluktan sapmaktır.

Rebî b. Enes'in, (جَنَفًا) kelimesinin hata anlamına geldiğini söylediğini nakletmiştik. Hata ifadesini kullanmakla yanılarak haktan ve doğruluktan sapmayı kastetmiş olabileceğini de söyleyebiliriz. (إِثْمًا) yani günah kelimesi ise kasten haktan ve doğruluktan sapmaktır. Bu, düzgün bir te'vildir.

Hasan ise (جَنَفًا) kelimesini, akrabası varken kişinin yabancılar için vasiyette bulunması şeklinde te'vil etmiştir. Çünkü böyle yapmak, haktan ve doğruluktan başka tarafa meyledip sapmaktır. Hasan'a göre vasiyet, mirasçı olamayan akrabalar için yapılmalıdır.

Tavus b. Keysan (جَنَفًا) kelimesini iki manada te'vil etmiştir. Biri, akraba olmayan kimseler için vasiyette bulunmaktır. Bu durumda vasiyet gereği olarak onlara verilen mal, geri alınıp akrabaya verilir. Diğeri ise kişinin kendi kızını yararlanmasını amaçlayarak kızının kızı için vasiyette bulunmasıdır.

Anne-babaya vasiyette bulunma hükmü neshedilmiştir.

(فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا) **"Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse"** ifadesi, daha önce(ki ayette) zikredilen vasiyetle sınırlı olmasını gerektirmez. Çünkü önceki ayet, kendi başına anlaşılabilen bağımsız bir kelamdır. Öncesi ile bağlantılı olmaksızın hitabın kendisiyle başlatılması durumunda manası anlaşılabilir. Dolayısıyla **"Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse"** ifadesi, adaletten zulme meyletmeyi içeren bütün vasiyetler için geçerli olan genel bir hükümdür. Vacipliğinin devam ettiği durumda anne-baba ve akrabalar için yapılması vacip olan vasiyet için bir nizam koymakta ve diğer vasiyetleri de kapsamına almaktadır.

Vasiyet edenin hak ve adaleti bırakıp zulme yönelmesinden korkan herhangi bir kimsenin ona doğru yolu göstermesi gerekir. Bu, sadece vasi, şahit ve hâkimin görevi değildir. Çünkü bu, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma kapsamında bir görevdir.

Bir kişi çıkıp (فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ) **"Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse, (tarafların) aralarını düzeltirse ona hiçbir günah yoktur"** ayetinin manasını sorarken, ayette geçen korkunun manasını irdeler ve

"Korku, gelecekte meydana gelmesi mümkün olan şeylerle ilgilidir. Geçmişte olup biten şeyler için korku duyulmaz" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilebilir:

Bu korkuyu duyan kişi, vasiyet edenin bazı durumlarının farkına varır da bu sebeple onun, vasiyetinde mirasçıya haksızlık edip mirası başkalarına aktarma niyetinde olduğu hususunda kendisinde ağırlıklı bir kanaat oluşursa, onu adalete yönlendirmelidir. Zulmün akıbetinin hiç de iyi olmayacağını söyleyerek onu korkutmalıdır. Ya da onunla mirasçılarının arasını düzeltmelidir.

Ayetin başında geçen (فَمَنْ خَافَ) kelimesinin şu manaya geleceği de söylenmiştir: Bir kimse vasiyette haksızlık bulunduğunu anlarsa onu adaletli bir şekle dönüştürmelidir.

Vasiyetçi ile mirasçıların arasına girip aralarını düzelten kimse için Cenab-ı Allah, (فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ) **"Ona hiçbir günah yoktur"** buyurmuş, "vasiyeti düzeltip adaletli bir hale getirmelidir" dememiştir. Aralarını düzelten kimsenin sevap kazanacağından bahsedilmemiştir. Çünkü hasımları barıştırmak için aralarına giren kimseler, genellikle tarafların her birinden bazı haklarından feragat etmesini isterler. Arabulucu önceleri böyle yapmanın doğru olmadığını zannetmekle beraber çoğu kez hakikati bırakıp kendi ağırlıklı kanaatine göre hareket eder. İnsanların arasını düzeltmek için böyle yapmasına Cenab-ı Allah ruhsat vermiş, bunun caiz olmadığını zannedenlerin zannını gidermiş ve bu bağlamda şöyle buyurmuştur:

(لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا)

"Bir sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz."[637]

637 Nisâ, 4/114

Vasiyette haktan ve adaletten ayrılıp haksızlığa meyletmenin büyük günah olduğu hususunda Abdulbaki b. Kani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti:

(الْإِضْرَارُ فِي الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ) **"Vasiyette başkalarına zarar vermek, büyük günahlardandır."**[638] Böyle dedikten sonra da şu ayeti okudu: (تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا) **"Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın."**[639]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(الْإِضْرَارُ فِي الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ)

"Vasiyette başkalarına zarar vermek, büyük günahlardandır."[640]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ سَبْعِينَ سَنَةً، فَإِذَا أَوْصَى حَافَ فِي وَصِيَّتِهِ، فَيُخْتَمُ لَهُ بِشَرِّ عَمَلِهِ، فَيَدْخُلُ النَّارَ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ سَبْعِينَ سَنَةً، فَيَعْدِلُ فِي وَصِيَّتِهِ، فَيُخْتَمُ لَهُ بِخَيْرِ عَمَلِهِ، فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ)

"Adam yetmiş sene müddetle cennetliklerin amelini işler. Vasiyet ettiğinde (mirasçılara) haksızlık eder. Bu yüzden en son yaptığı ameli, en kötü ameli olur. Bu sebeple de cehenneme girer. Bir adam da yetmiş sene müddetle cehennemliklerin amelini işler. Vasiyetinde adaletli davranır. Bu yüzden en son yaptığı ameli, en hayırlı ameli olur. Bu sebeple de cennete girer."[641]

638 Nesai, es-Sünenu'l-Kübra: 10/60
639 Bakara, 2/229
640 Darekutni, Sünen: 5/266
641 Bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 13/167

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre*radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(« إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ، أَوِ الْمَرْأَةُ، بِطَاعَةِ اللهِ سِتِّينَ سَنَةً، ثُمَّ يَحْضُرُهُمَا الْمَوْتُ فَيُضَارَّانِ فِي الْوَصِيَّةِ فَتَجِبُ لَهُمَا النَّارُ » وَقَالَ: ثُمَّ قَرَأَ عَلَيَّ أَبُو هُرَيْرَةَ مِنْ هَا هُنَا {مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ} حَتَّى بَلَغَ {وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ})

"Bir erkek veya bir kadın altmış sene müddetle Allah'a itaat üzere amel ederler. Ölüm gelip çattığında vasiyette bulunurken (mirasçılarına) zarar verirler. Cehenneme girmeleri vacip olur."

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* bu hadisi naklettikten sonra şu ayetleri okudu: "(Bu paylaştırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte bu, büyük başarıdır."[642]

Konuyla ilgili olarak anlattıklarımız ve bu rivayetler, vasiyette vasiyet edenin bir haksızlığı olduğunu bilen kimsenin eğer imkânı varsa, bu haksızlığı gidererek vasiyeti adaletli bir şekle sokmasını vacip gerektirmektedir.

Bakara Suresi'nin vasiyetle ilgili 182. ayetinde geçen (بَيْنَهُمْ) **"aralarına"** kelimesindeki zamir ile kimlerin kastedildiğini soran biri çıkabilir. Ona şöyle cevap verilebilir: Cenab-ı Allah söz konusu ayette, vasiyet eden kişiden söz ettiğine göre aralarını düzeltmekle ilgili hitabın özünden de anlaşılacağı gibi, demek ki onunla birlikte, kendisi için vasiyet edilen ve onlarla çekişme hâlinde olan mirasçılar da vardır. Şu halde (بَيْنَهُمْ) kelimesindeki zamirle onlar kastedilmiştir.

642 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/444; Nisâ, 4/12-13

Şair Ferra da buna örnek gösterilebilecek bir şiirinde şöyle demiştir:

وما أَدْري إِذا يَمَّمْتُ أَرْضاً ... أُريدُ الخَيْرَ أَيُّهُما يَلِيني

أَأَلْخَيْرُ الذي أَنَا أَبْتَغِيه ... أَم الشَّرُّ الذي هو يَبْتَغِيني

Hayır elde etmek amacıyla yöneldiğimde bir yere

Hayır mı gelecek (yoksa şer mi) bana, bilemem ben

Arayıp istediğim hayır mı gelecek bana

Yoksa beni isteyip arayan şer mi gelecek?

Şiirin tercümesinin ikinci satırında parantez de verilen (yoksa şer mi) ifadesi şiirin aslında yoktur. Ama bu, şiirin manasının özünde mevcut olan bir ifadedir. Zira "Hayır mı gelecek" ifadesinden sonra (yoksa şer mi) ifadesi şiiri okuyanlar tarafından zaten beklenir.

(بَيْنَهُمْ) kelimesindeki zamirle, vasiyet ayetinin başında geçen anne-baba ve yakın akrabanın kastedildiği de söylenmiştir. Bu ayet-i kerime, vasiyette bilerek veya yanılarak bir haksızlık yapıldığını görmeleri durumunda vasi, hâkim ve mirasçının bu haksızlığı giderip vasiyeti adaletli bir şekilde düzeltmekle yükümlü olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca (فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَا اِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ) **"Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır"** ayetinin de adaletli bir şekilde düzenlenmiş olan vasiyeti değiştirenlerle ilgili olduğuna delalet etmektedir.

(فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ)

"Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse, (tarafların) aralarını düzeltirse ona hiçbir günah yoktur" ayeti de içtihatta bulunmanın ve ağırlıklı kanaat dediğimiz zann-ı galip ile amel etmenin caiz olacağına da delalet etmektedir. Zira vasiyet edenin hataya ve günaha meyletmesinden korkma olayı, korkan kişinin

zann-ı galibine göre belirlenebilen bir şeydir. Yine bu ayette vasiyete taraf olanların arasını bulmak için karşılıklı rızayla olması kaydıyla biri tarafının hakkında artırma veya eksiltme yaparak olaya müdahalede bulunma ruhsatı da tanınmaktadır. Başarıyı ihsan eden Allah'tır.

Orucun Farz Kılınması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾﴾

﴿أَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ ﴾

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ ﴾

183-"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."

184-"Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."

185-"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur2an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir."

Yüce Allah bu ayet ile orucu bize farz kıldı. Zira (كُتِبَ عَلَيْكُمُ) **"üzerinize yazıldı"** ibaresi, **"Farz kılındı"** anlamına gelmektedir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ)

"Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı."[643]

(اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

"Namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."[644]

"Oruç" kelimesinin Arapça'daki karşılığı olan "siyam", sözlükte tutmak anlamına gelmektedir. Mesela bu kelimenin Kur'an-ı Kerim'de de bu anlamda kullanıldığına örnek olarak şu ayeti gösterebiliriz:

(اِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا)

"Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım"[645]

Bu ayette "susma" olarak tercüme edilen "savm" kelimesi, görüldüğü gibi konuşmaktan geri durma ve susma anlamında kullanılmıştır. Yemden uzak duran atlar için de Arapça'da (خَيْلٌ صِيَامٌ) "Oruçlu atlar" ifadesi kulla-

643 Bakara, 2/216
644 Nisa, 4/103
645 Meryem, 19/26

nılır. Gün ortasında güneş göğün tam ortasında tepe noktasında durup hareket etmediğinde de buna Arapça'da "Güneş oruç tuttu" anlamında (صامَتِ الشَّمْسُ) denir. Savm kelimesinin Arap dilindeki sözlük anlamı buydu.

Şer'î ıstılahtaki anlamına gelince; oruç, nafile veya farz niyetiyle oruç tutulduğu günlerde gündüzleyin yemekten, içmekten, yeme içme anlamına gelecek şeylerden ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır. "Oruç" kelimesi ibadet anlamında ilk kullanıldığında, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir kelimeydi. Çünkü bu şer'î kelime, sözlük anlamı itibariyle birkaç manayı ifade etmek için vaz'edilmiştir. İbadet olarak ne anlama geldiği ilk zamanda bilinemezdi. Ancak farzlığı sabit olup bu konuda şeriatın emri kesinleşince ve de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmete, oruca ilişkin verdiği talimatlarıyla manası anlaşıldı.

(كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Sizden öncekilere farz kılındığı gibi"** ibaresi üç anlama gelmektedir. Bunların hepsi de selef ulemasından rivayet edilmiştir.

Hasan, Şabi ve Katade dediler ki: "Bizden öncekilere -yani hıristiyanlara-Ramazan ayı veya onun günleri sayısınca sair zamanlarda bir süre oruç tutmak farz kılındı. Ama onlar, bunu değiştirip ilaveler yaptılar."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Rebi b. Enes ve Süddi dediler ki: "(İslam'dan önceki zamanlarda) oruç, yatsıdan yatsıya kadar tutulurdu. Uyuduktan sonra yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmak helal olmazdı. Ancak daha sonra bu neshedildi."

Diğerleri dediler ki: "Bizden öncekilere birkaç gün oruç tutmak farz kılındığı gibi, bizim de birkaç gün oruç tutmamız farz kılındı." Bu ifadede bizden öncekilerin oruç tuttukları günlerin sayısı ile bizim oruç tuttuğumuz günlerin sayısının eşit olduğuna delalet eden bir kelime yoktur. Aksine bu günlerin sayısında fazlalık veya eksiklik olabilir.

Mücahid ile Katade'nin, "ayette geçen **"Sizden öncekiler"** sözü ile ehl-i kitap kastedilmiştir" dedikleri rivayet edildi.

Abdurrahman b. Ebi Leyla, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti:

"Oruç üç aşamadan geçti. Birinci aşamada, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye ilk geldiğinde her ay üç gün oruç tutulmasını emretti. İkinci aşamada, aşure günü oruç tutulmasını emretti. Üçüncü aşamada da Yüce Allah (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"Oruç, size farz kılındı"** buyurarak Ramazan orucunu farz kıldı." Böyle dedikten sonra da, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* daha önce nakletmiş olduğumuz sözlerinin benzerini söyledi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Sizden önce-kilere farz kılındığı gibi"** ibaresinde kaç gün, ne şekilde ve ne zaman oruç tutulacağına ilişkin bir delil bulunmadığı için bu ibare mücmeldir. Bizden önceki ümmetlerin orucunun vaktini ve tutulacak gün sayısını bilebilsek, yukarıdaki ibare ile onların oruçlarının niteliğinin ve uyumasından sonra oruçluya yasak olan şeylerin kastedildiğini söylemek mümkün olur. Yoksa yukarıdaki ibarenin zahirine göre hareket ederek bizden önceki ümmetlerin oruçlarına her bakımdan uymamız mümkün değildir. Çünkü orucun farz kılındığını bildiren ayetin peşinden Yüce Allah (أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ) **"Oruç, sayılı günlerdedir"** buyurmuştur. Bu sözden de oruç tutulacak günlerin sayısının az veya çok olduğunu anlamak mümkündür. Ancak bundan sonra gelen ayette (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"**[646] buyurmakla Yüce Allah, oruç tutulacak günlerin sayısınıve oruç tutulacak vakti açıklamış ve oruç tutulmasını emretmiştir.

İbn Ebi Leyla'nın da ayeti bu şekilde manalandırdığı rivayet edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Atâ'dan rivayet olunan görüşe göre (أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ) **"Oruç, sayılı günlerdedir"** sözüyle, Ramazan orucunun farz kılındığını bildiren ayetin inmesinden önce her ay tutulan üç günlük oruç kastedilmiştir. Ancak daha sonra Ramazan orucu farz kılınınca bu üç günlük oruç tutma emri neshedilmiştir.

646 Bakara, 2/184

[Hastanın Orucu]

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kendisine hasta denilen kimsenin, oruç kendisine zarar verse de vermese de oruç tutmamasını veya tuttuğu orucunu bozmasını ayetin zahirî anlamı gerekli kılmaktadır. Ancak biz, orucun kendisine zarar vermediği hastaya oruç tutmama ve tuttuğu orucunu bozma ruhsatının tanınmadığını biliyoruz. Bu hususta farklı görüşte olan bir fakihin mevcut olduğunu da bilmiyoruz.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Göz ağrısının, sıtmasının veya ateşinin artmasından korktuğu zaman hasta kimse oruç tutmayabilir ve tuttuğu orucunu bozabilir."

"Muvatta" adlı eserinde Mâlik dedi ki: "Orucun bitkin düşürdüğü kimse oruç tutmayabilir ve tuttuğu orucunu bozabilir. (Tutamadığı veya bozduğu bu orucunu daha sonra) kaza eder. Kefaret gerekmez."

Benim duyduğuma göre hastalanan bir kimse oruçtan dolayı daha da zorlanır ve halsiz düşerse, oruç tutmayabilir ve tuttuğu orucunu bozabilir; daha sonra bu orucunu kaza eder.

Mâlik dedi ki: "İlim ehli kimseler, hamile kadının oruçtan dolayı çok fazla zorlanması durumunda oruç tutmayabileceği veya tuttuğu orucunu bozup daha sonra bunu kaza edebileceği görüşündedirler. Çünkü onlar, hamileliği bir tür hastalık saymaktadırlar."

Evzai dedi ki: "Kişinin hastalığı ne olursa olsun, hastalandığında oruç tutmayabilir. Oruçluysa ve orucu tamamlamaya gücü yetmiyorsa, orucunu bozabilir. Ama zorlanarak da olsa tutabiliyorsa, bozması caiz olmaz."

Şafiî dedi ki: "Oruç tuttuğundan dolayı hastanın hastalığı açıkça görülür şekilde şiddetlenip artıyorsa, orucunu bozabilir. Ama tahammül edilebilecek derecede artıyorsa, bozması caiz olmaz."

Fakihlerin ittifakıyla sabit olduğuna göre hasta kimsenin oruç tutmama ve tutulan orucu bozma ruhsatı, oruç tutma sebebiyle hastalığının artmasına bağlıdır. Ama oruç tutma sebebiyle zarar görmesinden korkulmuyorsa, oruç tutması gerekir.

Hasta kimsenin oruç tutmama ve tuttuğu orucu bozma ruhsatının, zarar görme korkusuyla bağlantılı olduğuna Enes b. Mâlik el-Kuşeyri'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış olduğu şu rivayet delalet etmektedir:

(إِنَّ اللهَ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ شَطْرَ الصَّلَاةِ، وَعَنِ الْمُسَافِرِ وَالْحَامِلِ وَالْمُرْضِعِ الصَّوْمَ)

"Şüphesiz Cenab-ı Allah seferi kimseden namazın yarısını kaldırdı. Seferi, hamile ve çocuk emziren kadından da orucu kaldırdı."[647]

Bilindiği gibi hamile ve emzikli kadınlar, oruç tuttukları takdirde kendilerine veya çocuklarına zarar gelmesinden korktukları takdirde bu ruhsattan yararlanabilirler. Bu da gösteriyor ki bunların emsali durumunda olanların, oruç tutmamaları veya tuttukları orucu bozmaları, zarar görme korkusuna bağlı olarak caizdir. Zira hamile ve emzikli kadınlar sağlıklı olup hasta değildirler. Sadece zarar görmeleri sebebiyle oruç tutmamaları veya tuttukları orucu bozmaları mübah görülmüştür.

[Seferi (Yolcu) Kimsenin Orucu]

Cenab-ı Allah, seferi kimsenin oruç tutmamasını mübah kılmıştır. Sözlükte sefer mesafesi için belli bir sınırlama getirilmiş değildir. Gidildiğinde seferi sayılmayı gerektirmeyen mesafe ile seferi sayılmayı gerektiren asgari mesafe ne kadardır?

Sözlükte bu mesafeler belirlenmiş değildir. Fakihler oruç tutmamayı mübah kılan sefer için belli bir mesafe olması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak bu mesafenin belirlenmesi hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, bu mesa-

647 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/389

fenin üç gün ve üç gecelik bir yürüme mesafesi olduğunu söylemişlerdir. Diğerleri, iki günlük yürüme mesafesi olduğunu söylediler. Bir günlük yürüme mesafesi olduğunu söyleyenler de vardır.

Sefer mesafesini belirlemede lügatin bir payı yoktur. Çünkü lügatte, daha kısasına gidildiğinde seferi olunmaz denilebilecek belirli bir mesafeden söz edilmemektedir. Seferilik, âdetten alınmış olan bir isimdir. Âdetten alınmış olan isimlerin asgarisini belirlemek mümkün değildir.

"Sefer" kelimesinin, açmak anlamına gelen (سَفْرٌ) "sefr" mastarından türediği söylenmiştir. Mesela kadın yüzünü açtığında (سَفَرَتِ الْمَرْأَةُ عَنْ وَجْهِها) denir. Sabahleyin ortalık aydınlandığında (أَسْفَرَ الصُّبْحُ) denir. Rüzgârlar bulutları giderip gökyüzü açıldığında (سَفَرَتِ الرِيحُ السَحابَ) denir. Toprağı süpürüp zemini açığa çıkardığı için süpürgeye (أَلْمِسْفَرَةُ) denir. Bir kimsenin yüzü açılıp aydınlandığında (أَسْفَرَ وَجْهُهُ) denir.

Benzer manadaki bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ)

"O gün birtakım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar."[648]

Uzak mesafelere gitmeye sefer denmiştir. Çünkü bu sefer halinde yolcunun nasıl bir ahlaka sahip olduğu ve ne gibi tavırlar sergilediği açığa çıkar. Seferin manasının bu anlattığımız gibi olduğu bilindiğine göre, yolcunun ahlakı, hal ve hareketleri bir iki gün gibi kısa bir zamanda iyice anlaşılamaz. Zira kişi bu kısa zaman içinde yapmacık hal ve hareketlerle ahlakını karşı taraftan gizleyebilir. Âdet esas alınırsa, yakın mesafeye gitmenin sefer sayılamayacağını anlarız. Ancak uzak mesafeye gitmeye sefer denir. Şunu da belirtelim ki fakihler, seferle ilgili şer'î hükümlerin devreye girebilmesi bakımından, üç günlük mesafeye gitmenin sahih bir sefer sayılacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bundan kısa bir mesafeye gitmek, yolculuk sayılmadığı, hakkında dinîkesin bir hüküm ve mesafesinin sınırlandırılmasıyla ilgili olarak fakihlerin ittifakı bulunmadığı için sefer olarak kabul edilmez.

---

648 Abese, 80/38

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen bazı hadisler, şer'î hükümlere göre sefer mesafesinin üç günlük yürüme mesafesi olması gerektiğine delalet etmektedirler. Bunlardan biri, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şu rivayetidir:

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, yanında mahremi olmadan bir kadının üç günlük yolculuğa çıkmasını yasakladı."[649]

Raviler, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh*Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda rivayet ettiği hadis üzerinde ihtilafa düşmüşler; kimi sefer mesafesinin üç günlük yürüme mesafe olduğunu söylerken kimi de bu mesafeyi iki günlük yürüme mesafesi olarak ifade etmişlerdir. Raviler, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* de bu konudaki rivayeti üzerinde ihtilaf etmişlerdir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Yanında mahremi olmadan bir kadın üç günden fazla sürecek olan bir yolculuğa çıkmasın."

Kesir b. Zeyd'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Ey mümin kadınlar! Yanında mahremi olmadan bir kadın, bir gecelik mesafedeki yolculuğa çıkmasın."

Bu rivayetlerin tamamı, Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radıyallahu anh* kanalıyla gelen rivayetler olup hepsi aynı haberdir. Ama lafızları farklıdır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları değişik durumlarda ayrı ayrı söylemiş olması sabit değildir. Şu halde uzun süreyi, yani üç günü esas alan rivayeti esas almak gerekmektedir. Çünkü bu rivayetin fakihler tarafından kullanılması hususunda ittifak vardır. Daha az sürelerden bahseden rivayetler ise ihtilaflı olup sabit değildir. Çünkü raviler bu rivayetlerde ihtilafa düşmüşlerdir. İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayetinde ise ihtilaf olmadığı için o sabittir. Onda üç günlük yürüme mesafesinden söz edilmektedir. Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayetlerini birbirlerinden farklı da

649 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/197

olsalar sabit saymamız durumunda, en fazla bunlar birbirleriyle çelişmiş olacak ve hükümlerini yitireceklerdir. Sanki hiç rivayet edilmemiş gibi olacaklardır. O zaman da üç günlük yürüme mesafesini esas alan İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayeti muarızı olmaksızın sabit olacaktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayetlerini birbirleriyle çelişmemektedir. Çünkü biz o rivayetlerdeki zamanlamaların tamamını tespit ederek şöyle diyoruz: Yanında mahremi olmadan bir kadın ne bir gün ne iki gün ne de üç gün yolculuk yapabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üç günden aşağı süreyi esas alan rivayeti kullandığın zaman, üç günlük süreyi esas alan rivayeti geçersiz kılmış olursun. Onun rivayet edilmiş olmasıy ile rivayet edilmemiş olmasını eşit hâle getirmiş olursun. Daha az süreyi esas alan rivayeti kullandığında, üç günlük süreyi esas alan rivayeti kullanmış olamazsın. Bu rivayetlerin hepsini kullanmak mümkün olmayıp sadece birini kullanabileceğimize göre, üç günlük süreyi esas alan rivayeti kullanmamız daha uygun olur. Çünkü onda uzun olan süreden ve mesafeden bahsedilmektedir. Bir günden ve iki günden bahseden rivayetler anlaşılır olmakla birlikte üç günlük süreden bahseden rivayeti kullanmak daha bir imkân dâhilinde görülmektedir. Şöyle ki: Kadın, üç günlük mesafedeki yolculuğa çıkmak istediğinde, yanında mahremi olmaksızın bu yolculuğun bir günlük bölümünü de, iki günlük bölümünü de yapamayacaktır. Ama bazı kimseler, hadiste üç günlük süre belirlendiği için bu yolculuğun bir günlük veya iki günlük bölümünün mahremsiz olarak yapılabileceğini zannedebilirler. Kadın üç günlük yolculuğa çıkmaya niyetlendiğinde, bu yolculuğun bir veya iki günlük bölümünü de mahremsiz olarak gerçekleştirmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklamıştır.

Kadının mahremsiz olarak çıkmasının yasaklandığı yolculuğun, üç günlük yürüme mesafesindeki yolculuk olduğu sabit olduğuna göre bu mesafe, Ramazan'da bu mesafeye kadar yolculuk yapanların oruç tutmamalarını iki bakımdan mübah kılar:

1-Kadının mahremsiz olarak yapmasının haram olduğu yolculuğu üç günlük yürüme mesafesiyle takdir edenler, bu mesafedeki yolculuğu oruç tutmamanın mübahlığı için de esas alırlar. Kadının mahremsiz

olarak yapmasının haram olduğu yolculuğu bir veya iki günlük yürüme mesafesiyle takdir edenler, bu mesafedeki yolculuğu oruç tutmamanın mübahlığı için de esas alırlar.

2-Sefer hükümlerinin devreye girebilmesi için yolculuğun üç günlük yürüme mesafesinde olması şarttır. Bundan daha kısa mesafedeki yolculukta sefer hükümleri devreye girmez. Yolculukta oruç tutmamanın mübah olması için de bu üç günlük yürüme mesafesinin esas alınması gerekir. Zira oruç tutmama mübahlığı hükmü, belirlenen üç günlük yürüme mesafesindeki süreye bağlanmıştır. Üç günlük yürüme mesafesinden kısa olan yolculukta, gündüzün bir saatinde yapılan bir yolculuk gibi olup, oruç tutmama mübahlığı hükmünü devreye sokmaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mestler üzerine meshetmede mukim olanlara bir gün ve bir gecelik, seferi kimseler içinse üç gün ve üç gecelik süre tanıyıp ruhsat vermiştir. Bilindiği gibi bu rivayet, seferi olan herkes için bir hükmü açıklama bağlamında gelmiş bir rivayettir. Açıklama bağlamında gelen rivayetin, açıklamanın gerektirdiği bütün mukadder soruları cevaplayacak şekilde kapsamlı olması gerekir. Şu halde yolculuğu üç günlük yürüme mesafesi kadar olan her seferi kişi bu rivayette açıklanan hükmün kapsamına girer. Ve mestlerine üç gün üç gece süreyle meshedebilir. Ama yolculuğu üç günlük yürüme mesafesinden kısa olan kimse, şer'î hükmü açıklanmayan bir seferi kişidir. Rivayetin lafzı, açıklanması gereken her hususu kapsamadığı için de sefer mesafesi kısa olan kimse, bu rivayetteki açıklamanın kapsamı dışında kalmış olmaktadır.

Diğer taraftan "el-müsafir" -yani yolcu-, başına elif-lâm dâhil olduğu için bir cins ismidir. Dolayısıyla kendisine "müsafir" denilen herkes, bu rivayette anlatılan hükmün kapsamına girer. Bu kapsamın dışında kalan kimsenin ise müsafir -yani yolcu- olmadığı ve yolculuk hükümlerine tabi olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Bu da, seferilik hükümlerini devreye sokan yolculuğun üç günlük yürüme mesafesindeki yolculuk olduğuna en açık bir şekilde delalet etmektedir. Bundan daha kısa mesafedeki yolculuk, oruç tutmamanın mübahlığı ve namazları kasretmenin gerekliliği hükümlerini devreye sokmaz.

Seferilikteki bu tür (zaman ve mesafe) ölçüleri, kıyaslama yoluyla belirlenemez. Bunları belirlemenin yolu, fakihlerin bu konuda görüş birliği etmeleri veya nassla tespit edilmesidir. Üç günlük yürüme mesafesinden kısa mesafedeki yolculukların da dinen yolculuk sayılabileceğine dair bir ittifak veya nass bulamadığımıza göre, üç günlük yürüme mesafesindeki yolculuğu esas almamız gerekmektedir. Çünkü bu yolculukta oruç tutmamanın mübahlığı üzerinde ittifak vardır. Ayrıca oruç farizasının yerine getirilmesi asıldır. Oruç tutmamanın mübah olduğu seferin süresinde de fakihler ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf durumunda farzın terkedilmesi de caiz değildir. Farz, ancak terkedilebileceğine dair bir icma mevcut olduğunda terkedilebilir. Üzerinde icma edilen yolculuk da üç günlük yürüme mesafesindeki yolculuk olduğuna göre, ancak böyle bir yolculuktayken Ramazan orucu tutulmayabilir. Çünkü farzları yerine getirmemek için değil, yerine getirmek için ihtiyatlı olmak gerekir. Abdullah b. Mesud, Ammar ve İbn Ömer'den rivayet edilen görüşe göre, üç günlük yürüme mesafesinden kısa olan yolculukta oruç tutmamak mübah olmaz.

(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ)

"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir."[650]

Selef fukahası bu ayeti farklı şekillerde te'vil etmişlerdir. Mesudi, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Oruç üç aşamadan geçti. Sonra Cenab-ı Allah şu ayetleri indirdi:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ)..... (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ)

"Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir."

650 Bakara, 2/184

Bu ayetler indikten sonra dileyen oruç tutuyordu. Dileyen tutmayıp bir yoksul doyumu fidye veriyordu. Yüce Allah daha sonra şu ayeti indirdi:

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin."[651]

Bu ayeti indirmekle Yüce Allah, sağlıklı ve mukim olan kimsenin Ramazan ayında oruç tutmasını sabit bir hüküm haline getirdi. Hasta ve yolcu olanlarınsa tutmamalarına ruhsat verdi. Oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlıların ise (tutamadıkları her gün için) bir yoksul doyumu fidye vermelerine hükmetti.

(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"**ayetiyle ilgili olarak Abdullah b. Mesud, İbn Ömer, İbn Abbas, Seleme b. Ekva, Alkame, Zührі ve İkrime'nin şöyle dedikleri rivayet edildi:

"Dileyen oruç tutar, dileyen tutmaz ve tutmadığı her gün için bir yoksuşu duyurur."

Ama daha sonra şu ayet nazil oldu:

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin."

(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) ayetini şöyle manalandıranlar da olmuştur:

- Abdullah b. Musa, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bu ayete şöyle mana verdiğini rivayet etti: Ramazan ayı girdiğinde hasta veya seferi

651 Bakara, 2/185

olan kimse oruç tutmasın. Tutmadığı her gün için yoksula bir ölçek (belirlenen bir gıda maddesi) versin. (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) ayetinin manası işte budur.

- Mansur, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayeti (وَعَلَى الَّذِينَ يَطَّوَّقُونَهُ) şeklinde[652] okuduktan sonra şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Genç iken oruç tutmaya gücü yeten ancak yaşlandığında bedeni zayıfladığı için yemeksiz duramayan ihtiyar kişi oruç tutmaz; tutamadığı her gün için yoksula yarım ölçek (belirlenen bir gıda maddesi) verir." Said b. Müseyyeb de böyle demiştir.

- Hz. Aişe *radıyallahu anh* bu ayeti (وَعَلَى الَّذِينَ يَطَّوَّقُونَهُ) şeklinde okurmuş.[653]

- Halid el-Hazzâ, İkrime'nin *radıyallahu anh* bu ayeti okuduğunu ve 'Neshedilmiş değildir' dediğini rivayet etti.

- Haccac, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* (وَعَلَى الَّذِينَ يَطَّوَّقُونَهُ) ayetindeki **"Oruca gücü yetmeyenler"** ifadesiyle "yaşlı erkek ve yaşlı kadınlar kastedilmiştir" dediğini rivayet etti.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

Sahabe ve tabiilerin ilk fırkası -ki bunlar sayıca diğerlerinden daha çokturlar- dediler ki: "Oruç, tutacak güçte olanlar için ilk önce seçmeli olarak farz kılındı. Dileyen oruç tutuyordu, dileyen de tutmayıp orucun yerine fidye ödüyordu. Ancak gücü yetenler için bu hüküm daha sonra (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti ile neshedildi."

İkinci fırkadakilerse şöyle dediler: "Bu ayet, neshedilmiş değildir. Aksine hasta ve seferi kimseler hakkında ayetin hükmü devam etmektedir. Bunlar oruç tutmazlar. Tutmadıkları günün yerine kaza eder ve de fidye öderler."

652 Burada (يُطِيقُونَهُ) yerine (يَطَّوَّقُونَهُ) şeklindeki kıraat farklılığı vardır.
653 Burada da aynı kıraat farklılığı vardır.

İbn Abbas, Hz. Aişe, İkrime ve Said b. Müseyyeb (Allah hepsinden razı olsun) bu ayeti (وَعَلَى الَّذِينَ يَطَّوَّقُونَهُ) şeklinde okurlardı. Ayetteki (يَطَّوَّقُونَهُ) lafzının birkaç manaya gelme ihtimali vardır. Biri, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* önceki satırlarda naklettiğimiz manalandırmasıdır. Şöyle ki, gençken oruç tutmaya gücü yeten, ancak yaşlanınca gücü yetmeyen kimsenin yükümlülüğü, yoksula fidye vermesidir. Diğer mana ise meşakkatli de olsa oruç tutmakla yükümlüdürler. Ancak zorluğundan dolayı tutamadıkları için yoksula oruç yerine fidye vermeleri gerekir.

Başka bir mana ise şöyledir: Yaşlılar her ne kadar oruç tutmaya güçleri yetmese de oruç tutmakla mükelleftirler. Ancak fidye ödemeleri, oruç tutma yükümlülüklerinin yerine bedel olarak kabul edilir. Mesela su ile abdest veya gusül alma yükümlülüğü, bunu yapamadığı zaman teyemmüm eden kimse üzerinde devam etmektedir. Ama su ile abdest veya gusül alınamadığında toprak, suyun yerine geçmektedir. Eğer böyle olmasaydı teyemmüm, abdest ve guslün yerine geçmezdi. Aynı şekilde namaz kılma yükümlülüğü de uyuya kalan ve unutan kimse üzerinde devam eder. Dolayısıyla bunlar uyandıklarında veya hatırladıklarında namazlarını kaza ederler. Namazı terk ettikleri için değil de uyuya kaldıkları veya unuttukları için kaza ederler. Cenab-ı Allah, orucu kaza edemeyen ve edebileceğine ümidi kalmayan kimsenin fidye vermesini vacip kıldığı için **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** buyurarak oruç tutma yükümlülüğünü mutlak olarak zikretmiş olmaktadır. Çünkü fidye orucun yerine bedel kılınmamış, aksine kendisi oruç tutamayan kimseler için bağımsız bir yükümlülük olarak mükelleflerin omuzuna yüklenmiştir. Bu bakımdan (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) ile (وَعَلَى الَّذِينَ يَطَّوَّقُونَهُ) şeklindeki her iki kıraat de kullanılmıştır. Ama (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) şeklindeki ilk kıraatin kesinlikle neshedildiği bilinmelidir. Zira kendilerinden rivayette bulunduğumuz sahabiler ve onların, orucun ilk farz kılındığı zamandaki keyfiyeti, oruç tutmaya gücü yetenlerin orucu tutmakla fidye verme arasında muhayyer kılındıklarına dair rivayetleri, fikir ve düşünce ürünü şeyler olmayıp, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* görüp duydukları talimatlarla uygulamaların anlatımıdır. Seleften bu anlamda rivayetler bize ulaşmış olmasa bile, İlahî hitabın muhtevasında da buna dair apaçık bir delalet vardır. İlahî hitap bunu yeterince açıklamaktadır. Şöyle ki:

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."[654]

Bu ayette Cenab-ı Allah, hastaların ve seferi kimselerin oruçla ilgili hükümlerini açıklamaya başlamış, oruç tutmadıkları takdirde bunların kaza etmelerini vacip kılmıştır. (Bunların hükmünü açıkladıktan) sonra şöyle buyurmuştur:

(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ)

"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir."

Bu ayette geçen **"Gücü yetmeyenler"** ile hastaların ve seferi kimselerin kastedilmiş olması doğru değildir. Çünkü ayetteki bu ifadeden önceki cümlede hastaların ve seferi kimselerin adları zikredilerek oruçla ilgili hükümleri ve yerine getirmeleri gereken farzları açıklanmıştı. Adları zikredilerek kendilerinden açıkça ve belli bir şekilde söz edildikten sonra ayetin müteakip cümlesinde üstü ifadelerle kendilerine atıf yapılması, gramer kuralları açısından doğru olmaz. Bilindiği gibi atıf yapılan şey, üzerine atıfta bulunulan şeyden ayrı bir şeydir. Bir şey de kendine atfedilemez. Şu halde "Gücü yetmeyenler" ifadesi ile, mukim olup da oruç tutmaya gücü yetmeyen kimseler kastedilmiştir.

Önceki cümlede geçen "hasta", orucun vereceği zarardan korkan kimsedir. Onun hakkında, "Oruca gücü yetmeyenler" ifadesini kullanmak ne derece doğru olur? Hasta kimseye, korkunç bir zarar isabet edeceği ve bu sebeple gücünü yitireceği için oruç tutmama ruhsatı tanınmıştır. Ayetin devamındaki ifadeler de buna delalet etmektedir. Şöyle ki: (وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."** Canına zarar gelmesinden korkan hastanın oruç tutması kendisi için daha hayırlı olamaz. Aksine bu haldeyken oruç tutması yasaklanmıştır. Bu da gösteriyor ki oruç tutmama durumunda fidye ödenmesi emri, hastaları ve seferi kimseleri ilgilendirmemektedir. Bunlar fidye vermekle yükümlü değildirler. Burada fidye, bir şeyin (orucun) yerine geçmez. Çünkü Cenab-ı Allah hastanın ve seferi kimsenin, tutamadığı günlerin oruçlarını kaza etmelerini açık ve kesin ola-

654 Bakara, 2/185

rak emretmiştir. Bunların kaza etmeleri, Ramazan'da tutamadıkları orucun yerine bedel olarak geçmektedir. Bu durumda bunların yoksula doyumluk yiyecek vermeleri fidye olmaz. Bu da (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yet eyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** ayetinde fidye vermeleri gereken kimseler ifadesiyle hastaların ve seferi kimselerin kastedilmediğine delalet eder. Zaten önce vermiş olduğumuz (وَعَلَى الَّذِينَ يَطَّوَّقُونَهُ) şeklindeki kıraat, bu ayeti neshetmiştir. Bu ayet, aslî farzın oruç tutmak olduğunu göstermektedir. Ancak (gücü yetmeyen kimseler için) bunun bedeli olarak fidye vermeye yönelinmiştir. Çünkü fidye vermek, oruç tutmanın yerine geçmez. (Yani fidye veren, oruç tutmuş gibi olmaz). Eğer yoksula doyumluk yiyecek vermek seçmeli bir şekilde oruç gibi aslî farz olsaydı, orucun bedeli olmazdı. Tıpkı şu örnekte olduğu gibi: Yeminini bozan kişinin (on yoksulu doyurmak veya giydirmek veya köle azad etmek gibi) üç şıktan birini yapması durumunda, yaptığı bu şey diğerlerinin yerine geçmez ve onların bedeli de sayılmaz.

Ayetin maksadının ileri derecede yaşlılar olduğu şeklinde bir manalandırmada bulunursak, o zaman bu ayet neshedilmiş olmaz. Ancak o zaman da şöyle bir takdirde bulunmak gerekecektir: *Daha önce oruç tutmaya gücü yettiği halde oruç tutmayan daha sonra yaşlanıp acizliğinden dolayı kaza etmekten ümidi kesilen kimselerin fidye vermesi gerekir.*

Kitap'tan veya sünnetten bir delil ya da icma olmadan böyle bir takdir yapmak ise caiz değildir. Bununla beraber bu takdirde bulunmakla, bir delile dayanmaksızın kelime, hakikî ve zahirî manasından uzaklaştırılmış olmaktadır. Kaldı ki ayet bu şekilde manalandırılınca (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) **"Oruca gücü yetmeyenler"** ibaresinin faydası da yok edilmiş olacaktır. Zira böyle olması durumunda, kendilerine farz olduktan sonra oruç tutmaya gücü yetenler ile yaşlılıkta oruç tutmaktan aciz iken kendilerine farz olanlar aynı hükme tabi tutulmuş olacaklar ve ayete de şu şekilde mana verilmiş olacaktır: *Oruç tutacak güçte olmayan ve tutamadığı orucu kaza etmekten de ümidi kesilen ileri derecedeki yaşlı kimsenin fidye vermesi gerekir.*

Böyle bir mana verilmesi durumunda ise, (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) **"Oruca gücü yet eyenler"** ibaresinin faydası da yok edilmiş olacaktır. Çünkü

bu takdirde bu ibaredeki (يُطِيقُونَهُ) **"gücü yetmeyenler"** fiili anlamsız ve hükümsüz kalacaktır.

Ayetin (يَطَّوَّقُونَهُ) şeklindeki okunuşunun, tutamadığı orucu kaza etmekten ümidi kesilen ileri derecedeki yaşlı kimsenin fidye vermesi gerektiği manasına gelme ihtimali vardır. Çünkü (يَطَّوَّقُونَهُ) fiili, kendilerine çok ağır ve meşakkatli de olsa, ileri derecedeki yaşlıların oruç tutmakla yükümlü olmalarını gerekli kılmakta, ama fidye vermelerinin oruç yerine geçebileceğini de bildirmektedir. Ayeti (يَطَّوَّقُونَهُ) şeklinde okumanın manası bizim anlattığımız gibi ise, o zaman bu ayet neshedilmiş değildir. Aksine hükmü sabit olan bir ayettir. Çünkü bununla, ileri derecede yaşlı olduğu için tutamadığı orucu, daha sonra kaza etmekten ümidi kesilen kimse kastedilmektedir. Bizleri lütuf ve keremiyle başarıya ulaştıran Allah'tır.

Fakihlerin İleri Yaştaki İhtiyar/Pir-i Fâni Hakkında Farklı Görüşleri

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Pir-i fâni, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlı kimsedir. Bu durumdaki kimseler, oruç tutmazlar. Tutmadıkları her günün orucu için yarım ölçek buğday verirler. Bunların başka bir yükümlülükleri yoktur."

Sevri de "Bu durumdaki kimselerin yoksula yiyecek vermeleri gerekir" demiş, ama verilecek miktarı belirtmemiştir.

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Tutulmayan her bir günün orucu için bir müd (yaklaşık 600 gram) buğday verilmesi gerekir."

Rebia ile Mâlik dediler ki: "Bence bu durumdaki kimse yiyecek vermekle yükümlü değildir. Ama verirse iyi ve güzel bir iş yapmış olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayeti (وَعَلَى الَّذِينَ يَطَّوَّقُونَهُ) şeklinde okumasıyla ilgili olarak te'vilde bulunurken ayetin kastettiği kişinin pir-i fâni olduğunu söylemiştik. Ayetin bu manaya gelme ihtimali olmasaydı, İbn Abbas *radıyallahu anh* böyle bir te'vilde bulunmazdı. Bunu ondan nakledenlerin de pir-i fâni için fidye gerektiği hükmünü uygulaması gerekir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* de (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) **"Oruca**

gücü yetmeyenler" ifadesinin pir-i fani hakkında olduğu şeklinde te'vil ettiği rivayet edilmiştir.

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(من مَاتَ وَعَلِيهِ صَوْم فليطعمعَنهُ مَكَان كل يَوْم مِسْكين)

"Üzerinde oruç borcu varken ölen kimse adına her günün yerine bir yoksul doyurulur."[655]

Oruç borçlusu olarak ölen kimse hakkında böyle bir hüküm sabit olduğuna göre, pir-i fâni için böyle bir hükmün uygulanması öncelikle gerekir. Çünkü her ikisi de artık oruç tutma gücünden yoksundurlar.

"Pir-i fâni de Ramazan'da oruç tutmayan ve iyileşmeden ölen, kaza etmesi de gerekmeyen hasta kimse gibi kabul edilse olmaz mıydı?" denilecek olursa, şöyle cevap verilebilir:

Hasta kimse, tutamadığı orucu başka günlerde kaza eder.

Yüce Allah (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّام اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca"** buyurduğundan, oruç tutmanın farzlığı, kaza ettiği günlerde kendisiyle bağlantılı hâle gelir. Hasta kimse ise, oruç tutamadığı sayıdaki günlere ulaşamadığı için, hiç Ramazan ayına ulaşmamış kimse gibi kendisine herhangi bir şey gerekmez. İleri derecedeki yaşlı pir-i fâninin ise tutamadığı Ramazan orucunu başka günlerde kaza etmesi ümit edilmez. Onun bağlı olduğu farz hüküm, (oruç tutması değil) hemen fidye vermesidir. Bu hususta herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Dolayısıyla bu hüküm, aksine bir görüş ortaya konulduğu duyulmamış olup üzerinde icma oluşmuştur.

Yaşlı kimsenin fidye olarak yarım ölçek buğday vermesinin vacip oluşuna gelince, bu hususta Abdulbaki b. Kani, İbn Ömer'den *radıyallahu anh* naklen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

655 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri, el-Bedru'l-Münir fi Tahrici'l- Ahadisi ve'l-Asâri'l-Vakıati fi'ş-Şerhi'l-Kebir: 5/730

(مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ رَمَضَانُ لَمْ يَقْضِهِ , فَلْيُطْعَمْ عَنْهُ لِكُلِّ يَوْمٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ)

"Bir kimse, kaza etmediği Ramazan orucu borcu üzerinde varken ölürse, tutmadığı her bir gün için onun adına yarım ölçek buğday versin."[656]

Ramazan'da oruç bozan, oruç tutmayan ve bu oruçlarını kaza etmeden ölen kimse için böyle bir hüküm sabit olduğuna göre bu hüküm, birkaç sebepten ötürü ileri derecedeki yaşlı kimse için de sabit olur. Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1-Bu hüküm hem ileri derecedeki yaşlı kimse hem de başkaları için geçerli olan genel bir hükümdür. Zira ileri derecedeki yaşlı kimse, önce anlatmış olduğumuz şekilde dinen yükümlüdür. Ölümünden sonra onun hakkında, "Üzerinde Ramazan orucu borcu olduğu halde öldü" denilebilir. Dolayısıyla genellik ifade eden bu hüküm onun hakkında da geçerlidir.

2-Ayette bahsi geçen fidye ile yarım ölçek buğday verilmesi kastedildiği ve de bunun ileri derecede yaşlı tarafından verilmesi gerektiği sabit olduğuna göre ileri derecedeki yaşlının vecibesi, vacip olan bu miktardaki buğdayı (her bir gün için yoksula) vermesidir.

3-Bu hüküm, üzerinde Ramazan orucunun kazası olduğu halde ölen kimse için sabit olduğuna göre, ileri derecedeki yaşlının da oruç fidyesi olarak bu miktarda buğdayı yoksula vermesi gerekir. Zira ileri derecedeki yaşlının bu fidyeyi vermesini vacip gören fakihlerden hiçbiri onunla Ramazan orucu kazası üzerinde varken ölen kimse arasında hiçbir fark gözetmemişlerdir.

İbn Abbas, cahiliye döneminde Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem*ile ortaklık yapan Kays b. Sâib, Hz. Aişe, Ebu Hureyre ve Said b. Müseyyeb'in (Allah hepsinden razı olsun), ileri derecedeki yaşlının her gün için yarım ölçek buğday vermesi gerektiği görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

656 Sahih-i İbn Huzeyme: 3/273

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, Kâ'b b. Ucre'nin *radıyallahu anh* altı yoksula (fidye olarak) yarımşar ölçek buğday vermesini vacip kılmıştır. Bu da tutulamayan bir günlük orucun fidyesinin yarım ölçek buğday olmasının, bir müd (yaklaşık 600 gram) buğday olmasından evlâ olduğuna delalet etmektedir. Çünkü aslında yarım ölçekle bir müd arasında değil, oruçla fidyeden birini tercih etmek vardı.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile tabiinden bir grubun, fidye olarak bir müd buğday verilmesi görüşünde oldukları rivayet edilmiştir. Ama kabule şayan olan, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nakletmiş olduğumuz hadisi dolayısıyla, yarım ölçek buğday verilmesidir. Kaldı ki yarım ölçek olarak verilmesi gerektiği hükmünü daha fazla sayıda sahabi ve tabiin desteklemişlerdir. Aklî delil de bunu teyit etmektedir.

(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) Buradaki "yutîkûnehu" fiilinin sonundaki zamirin nereye döndüğü hususunda farklı görüş ortaya konulmuştur. Bazıları bu zamirin oruca, diğer bazıları ise fidyeye döndüğünü söylemişlerdir. Ama oruca döndüğünü söyleyenlerin görüşü daha isabetlidir. Çünkü bu zamirin oruca döndüğü, kendisinden önceki ayetlerde zikredilen "savm" oruç kelimesi irtibatlandırıldığında açıkça görülmüştür. Ama fidyeye döndüğü hususunda herhangi bir açıklama geçmedi. Zamir kendisinden önce geçen isme döner. Diğer taraftan (فِدْيَةٌ) kelimesi müennes, sözünü ettiğimiz zamir ise müzekker bir isimle ilgilidir. Bu ayet aynı zamanda, "Allah, kullarını güçlerinin yetmediği şeyleri yapmakla yükümlü kılıyor. Oysa kullar, bir fiili, meydana gelmesinden önce işlemeye güç yetiremezler. Ama Allah, o fiili işlemeden önce onu işlemeye güç yetirebileceklerini kesin ve açık bir şekilde bildirmiştir" diyen Cebriyecilerin iddialarının geçersizliğine de delalet etmektedir. Cebriyeciler böyle derken, (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** ayetini delil olarak ileri sürmektedirler. Cenab-ı Allah bu ayette, ileri derecedeki yaşlıyı oruç tutmayıp fidye ödemeye yönelmekle beraber yine de onu oruç tutmaya muktedir olarak nitelemiştir. (يُطِيقُونَهُ) fiilinin sonundaki zamir fidyeye dönerse ayetin lafzı bu manaya gelebilir. O zaman mana şöyle olur: "Fidye ödemeye gücü yettiği halde ödemezse, oruca yönelir."

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ)

"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır"[657] ayet-i kerimesi de, "Allah kâfirlere hidayet yolunu göstermemiştir" diyen Cebriyecilerin mezhebinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Görüldüğü gibi bu ayette Cenab-ı Allah, Kur'an'ın bütün mükellefler için bir hidayet rehberi olduğunu haber vermektedir. Aynı bağlamda diğer ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ)

"Semûd kavmine gelince, biz onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih etmişlerdi."[658]

(فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ)

"Gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır."[659]

Bu cümleyi içinde bulunduğu ayetin önceki cümlelerinden bağımsız bir cümle olarak ele almak mümkündür. O zaman bu cümle, insanları nafile taat ve ibadetlere teşvik bağlamında söylenmiş bir cümle olur. Ayetin önceki cümleleriyle bağlantılı bir cümle olarak söylenmiş de olabilir. O zaman bu cümle, fidyeyi gönüllü olarak istenenden daha fazla miktarda vermek anlamına gelir. Mesela fidye vermekle yükümlü olan kişi, farz olan yarım ölçek yerine gönüllü olarak bir veya iki ölçek verirse, bu kendisi için daha hayırlı olur.

Mesela yaşlanıp oruç tutamaz hale geldiğinde Kays b. Sâib'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

657 Bakara, 2/185
658 Fussilet, 41/17
659 Bakara, 2/184

"Başkaları adına bir gün için iki müd buğday verilir. Siz benim adıma üç müd verin."

(فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ)

"Gönülden kim bir iyilik yaparsa kendisi için daha hayırlıdır" ayeti ile, insanların ikisinden birini seçme hakkına sahip kılındığı oruç tutma ve fidye vermekten herhangi birinin kastedilmiş olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü yükümlü kişi, bu ikisinden birini diğerinden ayrı olarak yaptığında, o yaptığı şey zaten kendisinin farzı olur. Onda nafile ve gönüllülük söz konusu olmaz. Ayetin bu ikisinden birini kastetmiş olduğunu söylemek doğru olmaz. Ama oruç tutmakla fidye vermenin birlikte kastedilmiş olduğunu söylemek doğrudur. O zaman ikisinden biri farz, diğeri de gönüllü olarak yapılmış bir ibadet olur.

(وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır" cümlesi, ayetin baş tarafının hastalarla seferi kimseler, hamileler ile emzikli kadınlar değil, oruç tutmaya gücü yeten sağlıklı mukim kimseler hakkında olduğuna delalet etmektedir. Çünkü oruç tutmaması mübah olan hasta, orucun vereceği zarardan korkan hastadır. Bu durumdaki bir hastanın oruç tutması, kendisi için hayırlı olmaz. Çünkü böyle bir kimsenin, oruç tutarak kendini telef olmaya maruz bırakması yasaklanmıştır.

Hamile kadın ile ve emzikli kadınlar oruç tuttukları takdirde oruçları mutlaka ya kendilerine ya da çocuklarına zarar verir. Hangisine olursa olsun, oruç tutmamaları kendileri için hayırlı, tutmaları ise sakıncalıdır. Tuttukları oruç kendilerine de çocuklarına da zarar vermeyecekse, oruç tutmaları gerekir. Tutmamaları caiz olmaz. Böylece hamileler ile emzikli kadınların (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) ayetinin kapsamına girmediklerini öğrenmiş olduk.[660]

660 [Yani hamile ve emzikli kadının oruç tutup tutmaması, bu kimselerin güçlerinin yetip yetmemesiyle değil, orucun kendilerine ve çocuklarına zararlı olup olmamasıyla alakalıdır. İşte bu sebeple bu ayet, hamile ve emzikli kadını kapsamamaktadır. Musahhih]

(وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır" cümlesi, ayetin başında geçen kimselerle ilgilidir. Bu ayet, oruç tutma ve fidye verme seçeneklerinden birini tercih etme hakkına sahip olan mukim kimselerle ilgili olmanın yanı sıra seferi kimselerle de ilgilidir. Bu takdirde oruç tutmak, bunların tümü için daha hayırlı olacaktır. Zira genelde yolculuk meşakkatli de olsa, normalde seferi kimselerin çoğu, herhangi bir zarar görmeksizin oruç tutabilmektedirler. Bu ayet, seferde oruç tutmanın tutmamaktan daha hayırlı olduğuna apaçık bir şekilde delalet etmektedir. Yine bu ayette, gönüllü olarak bir gün nafile oruç tutmanın, yoksula yarım ölçek buğday vermekten daha faziletli olduğuna da delalet etmektedir. Çünkü farz orucun karşılığında fidye olarak yoksula yarım ölçek buğday verilmektedir. Bilindiği gibi farz oruçta, oruç tutmak ile yarım ölçek buğday verme arasında seçim hakkı bulunmaktadır. Ancak oruç tutmak daha faziletli kılınmıştır. Nafile oruçta da aynı hükmün geçerli olması gerekir. Başarıyı ihsan eden Allah'tır.

Hamileler İle Emzikli Kadınlar

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri ve Hasan b. Hay dediler ki: "Hamileler ile emzikli kadınlar, oruç tutmaktan dolayı çocuklarına veya kendilerine zarar gelmesinden korktuklarında oruç tutmazlar. Tutmadıkları orucu, daha sonra kaza ederler. Kefaretle yükümlü olmazlar."

Mâlik dedi ki: "Emzikli kadın oruç tuttuğu takdirde çocuğuna (mesela sütün eksilmesi şeklinde) zarar gelmesinden korkar ve çocuğu da başka kadından süt emmez ise oruç tutmaz. Tutmadığı günleri daha sonra kaza eder. Ayrıca her gün için de yoksula bir müd (yaklaşık 600 gram) buğday verir. Hamile kadın oruç tutmadığında fidye vermesi gerekmez." Bu, aynı zamanda Leys b. Sa'd'ın da görüşüdür.

Yine Mâlik dedi ki: "Hamile kadın ile emzikli kadın oruç tuttukları takdirde bedenlerine bir zarar gelmesinden korkarlarsa, hasta kimse hükmünde olurlar."

Şafiî dedi ki: "Hamile kadın ileemzikli kadın oruç tuttukları takdirde çocuklarına zarar gelmesinden korkarlarsa, tutmadıkları oruçları kaza ederler ve de fidye vermeleri gerekir." Büveyti'de Şafiî'den gelen bir rivayete görehamile kadın oruç tutmadığında fidye vermesi gerekmez.

Hamile kadın ileemzikli kadın hakkında selef-i salihin, birbirinden farklı üç görüş ortaya koymuşlardır:

1-Hz. Ali *radıyallahu anh* dedi ki: "Hamile kadın ileemzikli kadın oruç tutmadıkları takdirde, tutmadıkları oruçları kaza ederler. Ayrıca fidye vermeleri gerekmez." İbrahim en-Nehâi, Hasan ve Atâ b. Ebi Rebah bu görüştedirler.

2-İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Bu durumdaki kadınlar fidye verirler. Oruçlarını kaza etmeleri gerekmez."

3-İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Mücahid ise, hem fidye vermeleri hem de oruçlarını kaza etmeleri gerektiğini söylemişlerdir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerinin bu konudaki delili şudur:

Cafer b. Muhammed b. Ahmed el-Vasıti, Eyyub'un şöyle dediğini nakletti: Ebu Kilabe bana bir hadis rivayet etti. Sonra da bana, "Bu hadisi bana kimin naklettiğini görmek ister misin?" dedi. Sonra da bana o adamı tarif etti. Aradım, adamı buldum.[661]Bana şöyle dedi: Enes b. Mâlik adında bir yakınım bana bir rivayette bulunarak şöyle dedi:

661 [Burada rivayetin senedinde, Eyyub'den sonra Ebu Kilabe Abdullah b. Zeyd vardır, sonrasında "bir adam" denilerek başka bir raviden bahsedilmektedir. Sonrasında rivayet Enes b. Malik'e dayandırılmaktadır. Oysaki rivayetin metnen ve seneden bu şekli sadece İbn Huzeyme'nin Sahih'inde yer almaktadır. Orada ise hükmünün "isnadı muttasıl, ricali ise sikadır" diye merfu' olduğu belirtilmektedir.

Oysaki sahabeden rivayet eden kimsenin kim olduğunun bilinmeksizin bu rivayete merfu' rivayet, ricaline ise sika demek ne denli isabetli olur? Şayet metin doğru tercüme edilmiş ise bu şekilde isnadında ızdırabın olduğu bu rivayete dayanarak bir hüküm bina etmek isabetli olur mu?

Şu kadarı da var ki, fakihler; metin ve sened olarak farklı, ancak manen aynı olan Enes b. Malik'ten nakledin şu sahih rivayete dayanarak hüküm istinbat etmişlerdir: *"Şüphesiz ki Allah azze ve celle, yolcudan orucu ve namazın yarısını, hâmile ve emzikli kadından da orucu kaldırdı."* (Ebu Davud, Sünen, Savm, 44, (2408); Tirmizî, Sünen, Savm, 21; İbn Mâce, Sünen, Sıyam, 12; eş-Şevkânî, Neylu'l-Evtâr: 4/230)

Bir komşumun başkaları tarafından yakalanan bir devesi için Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. O sırada yemek yiyordu. Beni de yemeğe davet etti. Oruçlu olduğumu söyleyince bana şöyle buyurdu:

"Öyleyse sana oruçtan haber vereyim. Şüphesiz Allah, seferi kimseden namazın yarısını ve orucu, hamile kadın ile emzikli kadından da orucu kaldırdı."

Hadisi rivayet eden adam, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni yemeğe davet ettiğinde mutlaka onun yemeğinden yemeliydim" diye hayıflanıyordu.[662]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Namazın yarısının kaldırılması, seferi kimseye özgü bir hükümdür. Zira hamileliğin ve emzikli olmanın, namazı kısaltmayı mübah kılmadığı hükmü üzerinde ihtilaf eden kimse yoktur. Bu hadis, anlatmakta olduğumuz görüşümüze şu bakımdan delil olmaktadır: Oruç, seferi kimsenin üzerinden kaldırıldığı gibi, hamile kadın ile emzikli kadının üzerinden de kaldırılmıştır. Görüldüğü gibi seferiliğin gereği olarak orucun seferi kimsenin üzerinden kaldırılması hükmü, çocuk emzirmenin ve hamile olmanın da gereği olan bir hükümdür. Çünkü rivayet edilen bu hadiste hamile kadın ile emzikli kadın, arada başka bir şeyden söz edilmeksizin seferi kimseye atfedilmiştir. Böylece hamile kadın ile emzikli kadının üzerinden orucun kaldırılmasının hükmünün, aralarında hiçbir fark olmaksızın seferi kimsenin üzerinden kaldırılan orucun hükmü gibi olduğu ispatlanmış olmaktadır. Bilindiği gibi seferi kimsenin üzerinden orucun kaldırılması, oruç tutmaması hâlinde fidye vermeksizin sadece kaza etmesinin vacip olması şeklindedir. Bu hükmün hamile kadın ile emzikli kadın için de geçerli olması gerekir. Yine bu hadisin delaletine göre hamile kadın ile emzikli kadın, oruç tutmaları halinde kendilerine zarar gelmesinden korkmaları ile çocuklarına zarar gelmesinden korkmaları arasında hüküm itibariyle bir fark olmaması gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki durum arasına bir fark koymamıştır. Hamileler

Bu meselede de sened olarak sahih olanı delil göstermek daha doğru bir yol olacaktır. Musahhih]

662 Sahih-i İbn Huzeyme: 3/267

ile emzikli kadınların kendi canlarına veya çocuklarına zarar gelmesinden korktukları için oruç tutmamaları, daha sonra kaza etmeleri mümkün olmakla beraber mübah kılındığına göre oruç tutmama konusunda seferi kimseler ile hasta kimseler gibi olmaları gerekir. Bunların, hem kaza hem de fidye ile yükümlü olmaları gerektiği görüşünde olanların (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"**ayetini delil olarak ileri sürmeleri doğru olmaz. Zira adlarını anarak kendilerinden rivayette bulunduğumuz bir sahabe grubuna göre sağlıklı ve mukim olan kimsenin farizası, oruç tutma ve fidye verme şıklarından birini yerine getirmesidir. Yine önce de açıklamış olduğumuz gibi böyle bir şey, nass olmadan kişilerin kendi reylerinin mahsulü olarak söylenemez. Kendilerinden bu konuda rivayette bulunduğumuz sahabilerin nakillerinde hamileler ile emzikli kadınların bahsi geçmemektedir. O zaman hamileler ile emzikli kadınların, hasta kimseler ile seferi kimseler hükmünde olduklarına ilişkin te'vil, rey mahsulü bir hüküm olmayıp tevkifi, yani bir nassa bağlı bir hüküm olmalıdır. Şu halde sağlıklı ve mukim olan kimselerin Ramazan'da oruç tutma ve fidye verme şıklarından birini yerine getirebilecekleri hükmünün,(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti ile neshedildiği ispatlanmış olmaktadır.

Sağlıklı ve mukim kimselerin Ramazan'da oruç tutma ve fidye verme şıklarından birini yerine getirebilecekleri görüşünde olanların (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** ayetini delil olarak ileri sürmeleri daha sonra gelen (وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır"** cümlesinden dolayı da doğru olmaz. Bilindiği gibi bu cümle, ayetin başında geçenlere hitap etmektedir. Hamileler ile emzikli kadınlara hitap etmemektedir. Çünkü bunlar, oruç tutmaktan ötürü zarar görmekten korktuklarında, oruç tutmak kendileri için hayırlı olmaz. Aksine tutmaları kendileri için sakıncalı olur. Ama kendilerine veya çocuklarına zarar gelmesinden korkmazlarsa, oruç tutmamaları caiz olmaz. Bu da hamileler ile emzikli kadınların ayette kastedilmediklerine açıkça delalet etmektedir. Hamileler ile emzikli kadınların hem kaza hem de fidye ile yükümlü oldukları şeklinde ayeti te'vil edenlerin te'vilinin geçerli olmadığına şu

da bir delildir: Yoksula verilen doyumluk yiyeceği Cenab-ı Allah fidye olarak adlandırmıştır. Fidye, bir şeyin yerine geçen, verildiği takdirde o şey yapılmış gibi kabul edilen bir bedeldir. Şu halde oruç tutamayan bir kişinin, hem kaza hem de fidye ile yükümlü olması caiz olmaz. Çünkü oruç kaza edildiğinde, tutulmayan orucun yerine geçer. O zaman yoksula yiyecek vermek, tutulmayan orucun fidyesi sayılmaz. Eğer fidye vermek doğru ise o zaman da orucu kaza etmeye gerek kalmaz. Çünkü verilen fidye, tutulmayan orucun yerine geçmiş idi.

"Kaza ve fidyenin ikisi birlikte tutulmayan orucun yerine geçmesine engel olan nedir?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Hem kaza hem de fidye ikisi birlikte, tutulmayan orucun yerine bedel olarak onun yerine geçse o zaman verilen fidye, tutulmayan orucun tam fidyesi değil, fidyesinin bir kısmı olurdu. Oysa Cenab-ı Allah onu tam fidye olarak adlandırmıştır. Sizin yaptığınız te'vil, bu sebeple ayetin gereğine aykırı bir te'vil olur. Hamileler ile emzikli kadınların oruç tutmamalarını mübah, fidye vermelerini de vacip kılan delil (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** ayetidir. Sözlerini daha önce naklettiğimiz selef uleması da bunların farizalarının kaza ve fidyeden biri olduğunu, ikisinin birlikte olmadığını söylemişlerdir. Şu halde hamileler ile emzikli kadınların hem kaza hem de fidye ile yükümlü olduklarına bu ayet nasıl delil gösterilebilir?

Bu görüşün isabetli olmadığının başka bir delili de şudur: (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** ayetinde, oruç bozma ve oruç tutmama anlamına gelen "iftar" kelimesi hazfedilmiştir.

Böyle olunca da ayet şu manaya gelmiş olur: "Oruca gücü yettiği halde tutmayanların bir yoksul doyumu fidye vermeleri gerekir."

Bu ayette Cenab-ı Allah sadece fidye ödenmesini vacip kılmakla yetindiğine göre, fidyenin yanı sıra başka bir şeyi vacip kılmak caiz olmaz. Çünkü o zaman nassa ilave yapılmış olur. Nassın emrettiği şeye ilave yapmaksa, başka bir nassla yapılmadıkça caiz değildir. Zira hamileler ile emzikli kadınlar, oruç tutması ümit edilmeyen ileri derecedeki yaşlı kimse

gibi değildirler. İleri derecedeki yaşlının oruç tutması ümit edilmez. Dolayısıyla tutamadığı orucu kaza etmekle yükümlü değildir. Yoksula vermesi gereken yiyecek ise onun fidyesidir. Bu fidye de tutamadığı orucun yerine geçer. Hamileler ile emzikli kadınlar, tutamadıkları oruçları kaza edebilirler. Bu hususta onlardan ümit kesilmemiştir. Dolayısıyla onlar, hastalarla seferi kimseler hükmündedirler. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yaptığı gibi (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** ayetinin zahirini delil göstererek kaza etmeksizin sadece fidye ödenmesini vacip kılmak caizdir. Bununla beraber hamileler ile emzikli kadınlar, oruç tutmaktan dolayı kendilerine değil de sadece çocuklarına zarar gelmesinden korktuklarında oruç tutmaya güçleri yettiği için ayetin zahirî manasının kapsamına girerler. İbn Abbas *radıyallahu anh* da böyle demiştir.

Muhammed b. Bekir, İkrime'den yaptığı bir rivayette İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, bu ayetteki fidye ödeme emrinin hamileler ile emzikli kadınlar için de geçerli saydığını söylemiştir.

Yine Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, ileri derecedeki yaşlı erkek ve kadınlar için bir ruhsattır. Bunlar oruca güçleri yettiği halde tutmayabilirler. Tutmadıkları her gün için de bir yoksula fidye verirler. Hamileler ile emzikli kadınlar, oruç tutmaktan dolayı çocuklarına zarar gelmesinden korktuklarında oruç tutmazlar. Tutmadıkları her gün için de bir yoksula fidye verirler."

Görüldüğü gibi İbn Abbas *radıyallahu anh* ayetin zahirinden delil çıkararak, hamileler ile emzikli kadınların oruç tutmaktan dolayı çocuklarına zarar gelmesinden korkmaları durumunda fidye vermelerinin vacip olduğunu söylemiştir. Onlar oruç tutmaya güçleri olduğundan bu ayetin hükmü kendilerini de kapsamına almıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu görüşü kabul etmeyen fakihler, şu gerekçeleri ileri sürmüşlerdir: İbn Abbas *radıyallahu anh* ve diğerleri bu hükmün, oruca gücü yeten ve oruç tutmakla fidye vermekten birini tercih etme hakkına sahip kılınan herkes için geçerli olduğunu söylediler. Fidyenin, oruca gücü yeten sağlıklı kimse için geçerli olduğu muhakkaktır. Bunun,

hamileler ile emzikli kadınları kapsaması caiz değildir. Çünkü onlara seçme hakkı tanınmamıştır. Oruç tutmaktan dolayı zarar görmekten korkarlarsa, oruç tutmazlar. Korkmazlarsa, oruç tutarlar. Başka bir seçenekleri yoktur. Zahirî manası fidye verilmesini vacip kılan, ama maksadı da iki gruptan birinin fidye verme ve oruç tutma şıklarından birini tercih etme hakkına sahip kılınması diğer grubunsa seçmesiz olarak duruma göre, ya oruç tutması ya da fidye vermesi şeklinde olan bir ayetin aynı hükümle iki grubu kapsamına alması doğru olamaz. Ayetin lafzı bunların tümünü bir şekilde kapsar. Bununla da ispatlanmış oluyor ki söz konusu ayet hamileler ile emzikli kadınları kapsamına almamaktadır. Bu görüşümüzü teyit eden delillerden biri de, ayetin devamındaki, (وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır"** cümlesidir. Bu hüküm, oruç tuttukları takdirde çocuklarına zarar gelmesinden korkan hamileler ile emzikli kadınları ilgilendirmemektedir. Çünkü bu durumda onların oruç tutmaları, onlar için hayırlı olmaz. Önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz ve Enes b. Mâlik el-Kuşeyri *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadis de bu görüşümüzü teyit etmektedir. O hadisteki ifadelere göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, orucun hükmünde hastalar ile seferileri, hamileler ile emzikli kadınlara eşit kılmıştır.

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ)

"(O sayılı günler), insanlar için Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki sayfalarda bazılarının şöyle dediklerini nakletmiştik: İslam'ın ilk zamanlarında (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"Oruç size farz kılındı"** ve (اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ) **"Oruç, sayılı günlerdedir"** ayetleri ile, orucun her aydan üç gün olarak tutulması farz kılınmıştı. Ancak bu üç günlük oruç, (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ) **"(O sayılı günler), insanlar için Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır"** ayetiyle neshedildi.

Bazıları, ayette geçen Ramazan ayının, (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı"** ayetiyle farz kılınan orucun zamanını belirttiğini; (اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ) **"Oruç,**

sayılı günlerdedir" ayetinin de ne kadar süreyle oruç tutulması gerektiğini açıklığa kavuşturmaktadır, demişlerdir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: "Oruç sayılı günlerde tutulur. O sayılı günleri Ramazan ayıdır."

Orucun sayılı günlerde tutulması hükmü (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"**[663] ayeti ile neshedilmiş ise, bu ayet iki hükmü neshetmiş olmaktadır. Biri, orucun sayılı günlerde yani her aydan üç gün oruç tutma hükmüdür. Diğeri de: (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** ayeti ile tanınan oruç tutma ve fidye verme seçeneklerinden birini tercih etme hükmüdür. Bu iki hüküm böylece neshedilmiş olmaktadır.

(شَهْرُ رَمَضَانَ) **"Ramazan ayı"** ayeti (أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ) **"Oruç sayılı günlerdedir"** ayetine açıklık getirmektedir. Ramazan orucunun farz kılınışından sonraki ilk zamanlarda, oruç tutmakla fidye verme seçeneklerinden birini tercih etme hükmü vardı. Bu hüküm, o zamanlarda sabit ve yerleşik bir şekilde mevcuttu. Ancak daha sonra (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti ile neshedildi. Çünkü bir fiilin işlenme imkânı bulunmadan ve işlenme vakti gelmeden neshedilmesi olacak şey değildir. Doğru olan, ikinci görüştür. Çünkü seleften gelen meşhur ve yaygın rivayetlere göre, oruç tutmakla fidye verme seçeneklerinden birini tercih etmek, Ramazan orucu için vardı. Ama daha sonra bu hüküm, (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti ile neshedildi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin özünde, **"Oruç sayılı günlerdedir"** sözü ile (İslam'ın ilk zamanlarında) Ramazan ayından başka diğer aylarda tutulan üç günlük orucun kastedildiğine ilişkin bir delalet vardır. Çünkü bu ifade, oruç tutmakla fidye verme seçeneklerinden birini tercih etme hükmüyle bir arada zikredilmiştir. **"Oruç sayılı günlerdedir"** sözü, hükmü açıklamaya dayalı mücmel bir farz olsaydı, farzın

663 Bakara, 2/185

sabit oluşundan önce oruç ve fidyeden birini seçme hakkından söz etmenin bir anlamı olmazdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Manası anlaşılır bir hüküm içeren, ama açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir farzın varid olması olmayacak şey değildir. Mücmel farzdan neyin kastedildiğine dair açıklama geldiğinde, onun içerdiği hüküm de onunla birlikte sabit hale gelir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Oruç sayılı günlerdedir. Orucun zamanı ve kaç gün tutulacağı açıklandığında bu ilahî emre muhatap olanlar, oruç tutma ve fidye verme seçeneklerinden birini tercih ederler. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ)

"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al."[664]

Ayette geçen ve mallar anlamına gelen "emval" kelimesi genel anlamlıdır. Dolayısıyla mal sayılan her şeyin zekâta tabi olması gerekir. Oysa bu, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir ifadedir. Zekâtla ilgili bir açıklama geldiğinde, mal isminin kapsamına giren her şeyin zakâta tabi olduğunu söylemek caiz olur. (Oysa hakikat öyle değildir). Bunun örnekleri çoğaltılabilir.

(وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) ifadesi okunuşta ve mushaftaki sıraya göre daha önde olsa da, nüzûl sırası bakımından sonda olabilir. O zaman ayetlerin takdiri ve manalarının sıralaması şöyle olur: *Oruç sayılı günlerdedir. O günler de Ramazan ayıdır. Sizden her kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir.*

İslam'ın ilk döneminde bu, bir zaman işleyen sabit ve yerleşik bir hüküm olarak kaldı. Daha sonra (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti nazil oldu. Bu ayet, oruç tutma ve fidye verme seçeneklerinden birini tercih etme hükmünü nesh etti. Bunun benzeri bir durumu (وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً) **"Hani**

664 Tevbe, 9/103

Mûsâ kavmine, "Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti"[665] ayetinde de anlatmıştık. Bu da lafız itibariyle (konuyla ilgili diğer ayetlerden) daha sonra gelmekte ise de, onlardan önce nazil olmuştur. Bunun böyle olmasının iki anlamı vardır: Biri, bu ayet okunuşta sonda olsa da diğerlerinden önce nazil olmasıdır. Diğeri ise bu ayet öncekine "vav" harf-i atfı ile atfedilmiştir. "Vav" harfi de atfedilenle kendisine atfedilen arasında bir tertip olmasını gerektirmediği için hepsi birlikte zikredilmiş gibi olurlar. Aynı şekilde (أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ) **"Oruç, sayılı günlerdedir"**den (شَهْرُ رَمَضَانَ) **"Ramazan ayı"** ayetine kadar arada geçen cümleler de Bakara Suresi'nden örnek olarak verdiğimiz ayetle ondan önceki ayetler arasındaki atıf olayının benzeri bu ayetler arasında da söz konusudur.

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin" ayetinde birkaç hüküm vardır:

1-Ramazan ayına ulaşmayanın değil, ulaşan kimsenin oruç tutması farz kılınmıştır. Cenab-ı Allah bu ayeti indirmeyip (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"Oruç size farz kılındı"** ayetinden (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ) **"Ramazan ayı ki onda Kur'an indirildi"** ayetine kadar olan kısmı indirmekle yetinseydi, dinî hükümleri yerine getirmekle yükümlü olan herkesin oruç tutması gerekecekti. Ama bu ayetlerin ardından (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayetini indirmekle, Ramazan ayını oruçlu geçirmenin herkese değil, bazı kimselere farz olduğunu açıklamış oldu. Yani Ramazan ayına ulaşmayanların değil, ulaşanların o ayı oruçlu geçirmekle yükümlü olduklarını bildirmiş oldu.

2-Ayette geçen "şehide" fiili, Ramazan'a mukim olarak ulaşma manasına gelmektedir. Mesela seferi olmayan mukim kimseye şahid denmektedir. Mukime şahid dendiği gibi, seferi kimseye de gaip denmektedir. Demek ki bu ayete göre oruç tutma yükümlülüğü seferilere değil, mukimlere yöneliktir. Ayette sadece mukimlerden söz edilseydi, seferiler değil, sadece onlar oruç tutmakla yükümlü olacaklardı. Çünkü ayetin buraya kadarki

665 Bakara, 2/67

kısmında seferilerden söz edilmediğine göre onlar seferdeyken ne oruç tutacaklar ne de tutmamış oldukları oruçları sefer halleri sona erdikten sonra kaza edeceklerdi. Ama Cenab-ı Allah, ayetin devamında (وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** buyurmakla hastalarla seferi kimselerin, oruç tutmadıkları takdirde bu oruçlarını daha sonra kaza etmeleri gerektiği hükmünü açıklamıştır. (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) ayetinin "İçinizden kim mukim olarak bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin" şeklinde te'vil edilmesi hâlinde bizim söyleyeceklerimiz buydu.

3-(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"**ayetinin, "İçinizden kim bu aya şahid olur, yani Ramazan ayının girdiğini bilirse oruç tutsun" şeklinde manalandırılması muhtemeldir.

4. Bu ayetin, "İçinizden kim mükellef olarak bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin" şeklinde manalandırılması muhtemeldir. Zira akıl hastası ve dinî hükümlerle mükellef olmayan diğer kimseler, farzlarla yükümlü olma konusunda yok hükmündedirler. "Kim bu aya şahid olursa" ifadesi ile dinî hükümlerle mükellef olan kimseler kastedilmiştir.

Cenab-ı Allah münafıklardan bahsederken, (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ) **"Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler"**[666] buyurmaktadır. Duydukları hakkın sesinden yararlanmadıkları için Cenab-ı Allah onları sağır, dilsiz ve kör olarak nitelemiştir.

(اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ) **"Şüphesiz bunda, aklı olan kimseler için bir öğüt vardır"**[667] ayeti de önceki örnek gibidir. Aklından yararlanmayan kimse kalpsiz kimse gibidir. Çünkü akıl, kalp sayesinde vardır. Ramazan ayına ulaşan kimseler ifadesiyle mükellef kimselerin kastedilmiş olması doğrudur. Çünkü mükellef olmayanlar, orucun hükmü üzerlerinden kalktığı için yok gibidirler.

5. (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti, Ramazan orucunun kime farz olduğunu belirlemektedir. Çünkü Ramazan ayına ulaşan ifadesiyle, mükellef olarak Rama-

666 Bakara, 2/18
667 Kaf, 50/37

zan ayına ulaşan kimseler kastedilmektedir. Akıl hastası ve dinî hükümlerle mükellef olmayan kimse, Ramazan orucunu tutmakla yükümlü değildir.

Doğrusunu Allah bilir.

Ramazan Ayının Bir Kısmını veya Tamamını Cinnet Halinde Geçiren Kimsenin Hükmü

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Sevri dediler ki: "Ramazan ayının tamamını cinnet halinde geçiren kimsenin tutamadığı oruçları ayılıp kendine geldikten sonra kaza etmesi gerekmez. Ama Ramazan ayı içinde ayılıp kendine gelirse, tutamadığı oruçları kaza etmesi gerekir."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Akıl hastasıyken ergenlik çağına giren ve bu hali senelerce devam ettikten sonra iyileşip kendine gelen kimse, hastayken tutamadığı oruçların tamamını kaza eder, ama kılamadığı namazları kaza etmez."

Ubeydullah b. Hasan, bunaklıktan kurtulup iyileşen kimsenin, bunaklık döneminde kılmadığı namazları ve tutmadığı oruçları kaza etmesinin gerekmediğini söyledi. Ama aralıklı olarak cinnet geçirip sonra ayılan veya uzun süreli cinnet geçirip sonra iyileşen kimsenin kaza etmesi gerektiğini söyledi.

el-Büveyti'de Şafiî dedi ki: "Ramazan'da cinnet geçiren kimsenin tutamadığı oruçları kaza etmesi gerekmez. Ramazan'da bir gün güneşin batmasından önce ayılıp kendine gelirse, yine kaza etmesi gerekmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti, Ramazan ayında hiç ayılıp kendine gelmeyen akıl hastasının tutamadığı oruçları kaza etmesinin farzlığına engeldir. Çünkü bu durumdaki bir kimse, Ramazan ayına ulaşmış sayılmaz. Bu aya ulaşmış sayılmak için mükellef olmak şarttır. Oysa akıl hastası, şu hadis-i şerifte de belirtildiği gibi mükellef değildir:

(رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ)

"Kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı (bunlar sorumlu tutulmadı): Uyanıncaya kadar uykudaki kimseden, ergenliğe varıncaya kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar deliden."[668]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti, sizin iddia ettiğiniz gibi Ramazan ayına mükellef olarak ulaşmak anlamına değil, seferi olmayıp mukim olarak ulaşmak anlamına gelme ihtimali vardır. Sizi böyle bir iddiada bulunmaya iten sebep nedir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının her iki manaya da gelme ihtimali bulunduğuna ve bu iki mana birbirine aykırı olmadığına göre, her ikisinin kastedilmiş ve oruç tutmanın farz olması için her ikisinin de şart olması doğrudur. Hâl böyle olunca da ayeti, her iki manada yorumlamak gerekir. Biz de bu görüşteyiz. Kişi, dinî hükümlerle yükümlü olanlardan mukim biri olduğu takdirde oruç tutmakla mükellef olur ve bu kişinin oruç tutmamasına da ruhsat yoktur. Kişiye yapıla ilahî hitabın geçerli olması için kendisinin mükellef olmasının şart olduğu hususunda farklı görüş beyanında bulunan bir kimse yoktur. Bu hüküm sabit olduğuna ve akıl hastası da Ramazan ayında mükellef olmadığına göre, oruç tutma emri kendisine yönelmez. Tutmadığı oruçları kaza etmesi de gerekmez. Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisinin zahirî anlamı da delalet etmektedir:

"Kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı (bunlar sorumlu tutulmadı): Uyanıncaya kadar uykudaki kimseden, ergenliğe varıncaya kadar çocuktan ve akıllanıncaya kadar deliden."[669]

Akıl hastasının dinî hükümlerle yükümlü olmadığına şu da bir delildir: Akıl hastasının hastalığı devam ettiği sürece çocuk gibi başkasının velayeti altında olması gerekir. Ramazan boyunca hastalığı devam ettiği takdirde çocuk gibi onun da üzerinden orucun farzlığı kalkar. Ancak velayet konusunda baygın kişiden farklı bir konumdadır. Çünkü baygın kimsenin baygınlığı uzun sürse bile başkasının velayeti altına girmez. Şu halde çocuk ile

668 Ebu Davud, Hudud, 16
669 Ebu Davud, Hudud, 16

akıl hastası velayet konusunda baygın kişiden ayrılmaktadırlar. Başkasının velayeti altına girmeme konusunda baygınlık uyku hâline benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Akıl hastası dinî hükümlere muhatap olmadığı gibi, baygın kimsenin de muhatap olmaması gerekir. Çünkü her ikisi de mükellef değildirler. Dolayısıyla bayılmış olan kişinin, baygınken tutamadığı oruçları kaza etmemesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Baygınlık her ne kadar oruç tutma emrine muhatap olmaya engel ise de, baygın iken tutulmayan oruçların daha sonra kaza edilmesini gerektiren başka bir delil vardır. O da şu ayet-i kerimedir: (وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."**[670]

Baygın kimse için hasta kelimesini kullanmak, normal ve caizdir. Baygın hâldeyken her ne kadar oruç tutma emrine muhatap olmasa da, kendisi hakkında kullanılabilen "hasta" kelimesinin genel manası, baygın iken tutamadığı oruçları kaza etmesini gerektirir.

Akıl hastasına gelince bunun hakkında, bedeni rahatsızlıklar anlamındaki "hasta" kelimesi kullanılamayacağı için, bu haldeyken tutamadığı oruçları kaza etmesi gereken kimseler kategorisine girmez. Ama Ramazan ayı içinde ayılıp kendine gelirse, tutamamış olduğu oruçları, (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti gereğince kaza etmesi gerekir. Bu kişi de dinî hükümlerle mükellef bir kimse olarak bu ayın bir kısmına ulaşıp şahit olmuştur. (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa"** ayetiyle kastedilen, ya bu ayın tamamına ya da bir kısmına ulaşmaktır. Ayın tamamına ulaşmanın, orucun farz olmasının şartı sayılması iki sebepten dolayı doğru değildir.

a) Ayetin lafzı bu anlamla çelişmektedir. Çünkü Ramazan ayının tamamına şahit olmak ve ulaşmak, ancak bu ayın sona erip çıkmasından sonra mümkün olur. Oruç tutmanın farz olması için de bu ayın tamamının geçmiş olmasını şart koşmak imkânsız olan bir şeydir. Çünkü orucun

670 Bakara, 2/185

geçmiş zaman içinde tutulmasına imkân yoktur. Böylece anlamış oluyoruz ki kastedilen, Ramazan ayının tamamına şahid olup ulaşmak değildir.

b) Bir kimse mükellefken Ramazan ayı girerse, Ramazan'ın bir bölümüne ulaştığı ve şahit olduğu için hemen ilk günde oruca başlaması gerekir. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, oruç tutmakla yükümlü olmanın şartı, Ramazan'ın bir kısmında da olsa kişinin dinî hükümlerle yükümlü olmasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Orucun farz olması için sizin de anlattığınız gibi Ramazan ayının bir kısmına ulaşmak şart ise, bu ayın bir kısmına ulaşan kimsenin ulaştığı kısımda oruç tutması gerekir. Diğer kısmında tutması gerekmediği için o kısmın tutamadığı orucunu kaza etmesi gerekmez. Oruç tutmanın farz olması için Ramazan ayının bir kısmına ulaşmak şart koşulmuş ise ayetin takdiri şöyle olur: *Ramazan ayının bir kısmına ulaşan kimse, ayın o kısmını oruçlu geçirsin.*"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat, zannettiğiniz gibi değildir. Şundan ki: Oruç tutmanın farz olması için Ramazan ayının bir kısmına ulaşmanın şart olduğuna dair delil mevcut olmasaydı, ayetin zahirî manası, orucun farz olması için Ramazan ayının tamamına ulaşmanın şart olduğunu gerekli kılacaktı. Ama tamamına değil de bir kısmına ulaşmanın şart olduğuna dair delil mevcut olduğu için, ayeti o şekilde manalandırdık ve Ramazan ayının bir kısmına ulaşan kimsenin tamamının orucunu tutmakla yükümlü olduğunu, tutamadığı kısmın oruçlarını kaza etmesi gerektiğini söyledik. Çünkü "ay" kelimesi, Ramazan'ın tamamının ismidir. Böyle olunca da ayetin takdiri şöyle olur: "*Sizden her kim Ramazan ayının bir kısmına ulaşırsa, tamamını oruçla geçirsin.*"

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Akıl hastası bir kimse, Ramazan ayında iyileşir ve geride bu ayın birkaç günü kalırsa; onu, geçmiş günlerin orucunu kaza etmekle yükümlü kılmamanız gerekir. Çünkü onu geçmiş günlerin orucundan sorumlu tutmanız mümkün değildir. Sadece ayın geri kalan günlerinde oruç tutması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Geçmiş günlerde oruç tutması değil, o günlerin orucunu daha sonra kaza etmesi gerekir. Kaza etmekle emrolunduğu orucu zamanında tutma emrine muhatap olmamakla birlikte, o günlerin orucunu daha sonra kaza etmekle yükümlü kılınması caizdir. Bilindiği gibi unutan, bayılan ve uyuya kalan kimselerin, bu

hâllerindeyken oruç tutma emrine muhatap olmaları imkânsızdır. Ama bu hâllerindeyken mükellef kılınmalarının mümkün olmayışı, oruçlarını daha sonra kaza etmekle yükümlü olmalarına engel değildir. Unuttuğu veya uyuya kaldığı için namazını vaktinde kılamayan kimse de bu hükme tabidir. Mükellef olarak Ramazan ayının bir kısmına ulaşan kimse, oruç tutma emrine iki cihetle muhatap olur. Biri, mükellef olduğu zaman oruçlarını tutmasıdır. Diğeri de baygınlık ve unutma hâlleri gibi mükellef olmadığı zamanda her ne kadar orucu tutma emrine muhatap olmasa da o zamanın orucunu daha sonra kaza etmesi gereğidir.

Doğrusunu Allah bilir.

Ramazan Ayı İçinde Çocuğun Ergenliğe Ayak Basması, Kâfirin de İslâm'a Girmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin."

Ramazan ayına ulaşmaktan kastın, bu ayın bir kısmına ulaşmak olduğunu önceki sayfalarda açıklamıştık. Çocuğun Ramazan ayı içinde ergenliğe ayak basması veya kâfirin İslam'a girmesinin hükmüyle ilgili olarak fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, "el-Muvatta" adlı eserinde Mâlik, Ubeydullah b. Hasan, Leys ve Şafiî dediler ki: "Bu ikisi, Ramazan'ın geri kalan günlerinde oruç tutarlar. Geçmiş günlerin oruçlarını kaza etmezler. Çocuğun, ergenliğe ayak bastığı günün, kâfir de İslam'a girdiği günün orucunu daha sonra kaza etmeleri gerekmez."

İbn Vehb, Mâlik'in "Kaza etmeleri hoşuma gider" dediğini rivayet etmiştir.

Evzai dedi ki: "Çocuk, Ramazan ayının ortasında ergenliğe ayak basarsa, geçen günlerin orucunu kaza eder. Çünkü onun oruç tutmaya gücü yeter. Ama İslam'a giren kâfirin, geçen günlerin orucunu kaza etmesi gerekmez."

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Çocuğun ergenliğe ayak bastığı, kâfirin de İslam'a girdiği günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmaları müstehaptır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** buyurdu. Bu ayetin manasını daha önce açıklamıştık. Oruç tutmanın farz olmasının şartlarından birinin de kişinin mükellef olarak Ramazan ayına ulaşmış olması olduğunu da beyan etmiştik. Çocuk ise ergenlikten önce mükellef değildir. Öyleyse ergen kimse gibi onu oruç tutmakla yükümlü kılmak caiz değildir. Ayrıca yaş küçüklüğü, tutulan orucun geçerliliğine engeldir. Küçük çocuğun tuttuğu oruç, sahih olmaz. Ancak oruca karşı idmanlı olsun, ona alışsın diye öğretme kabilinden oruç tutması kendisine emredilir. Bilindiği gibi çocuk ergenliğe ayak bastığında, ergenlik öncesi namazları ve oruçları kaza etmekle yükümlü olmaz. Bunun caiz olmadığına, küçük yaşta tutmadığı oruçları kaza etmekle yükümlü kılınamaması da delalet etmektedir. Eğer ayın geçen günlerinin orucunu kaza etmekle yükümlü kılmak caiz olsaydı, o zaman şayet tutmaya gücü yetiyor idiyse geçen yılın orucunu da kaza etmekle yükümlü kılmak gerekirdi. Ramazan ayı içinde ergenliğe ayak basan çocuğun, geçen senenin orucunu tutmaya gücü yettiği halde tutmadığı için kaza etmekle yükümlü olamayacağı hususunda Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Buna göre, Ramazan ayının geçen günlerinin de orucunu kaza etmemesi gerekir.

İslam'a giren kâfir ise bu bakımdan çocuk hükmündedir. Bilindiği gibi tutulan orucun geçerli olması için küfrün reddedilip imanın gerçekleşmesi şarttır. Bu şart gerçekleşmeden kâfire oruç farizasını yüklemek mümkün olmaz. Bu bakımdam İslam'ayeni giren kâfir kişi, çocuk hükmündedir. Ramazan ayı içinde yeni Müslüman olan bir kimse ile ergenliğe ayak basan çocuk, ayın geçen günlerinin orucunu kaza etmekle yükümlü olan yeni iyileşmiş akıl hastası gibi değildirler. Zira akıl hastalığı orucun geçerliliğine engel değildir. Bunun delili de, oruçluyken cinnet geçiren kimsenin orucunun bozulmamasıdır. Bu da akıl hastalığının, orucun geçerliliğine engel teşkil etmediğine delalet etmektedir. Küfür hali ise geçerliliğine engel teşkil eder. Her ne kadar kâfirin azabı hak etmesi, çocuğun hak etmemesi açısından durumları birbirinden farklı da olsa, geçen günlerin orucunun kaza edilmemesi bakımından kâfir, çocuğa benzemektedir.

Ramazan ayı içinde İslam'a giren kişinin, ayın geçen günlerinin orucunu kaza etmesinin gerekli olmadığına şu ayet ve hadis delalet etmektedir:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[671]

(الإسلامُ يَجُبُّ ماقَبْلَهُ)

"İslam, kendisinden önce işlenen günahları siler."[672]

İslam, kendisinden önceki bütün kötülükleri yıkar.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Ramazam ayı içinde İslam'a giren kişi ile ergenliğe ayak basan kişinin, günün geri kalan kısmında yemekten ve içmekten uzak durarak oruçlu gibi davranması gerekir."

Böyle demelerinin sebebi şudur: Bu ikisi oruçlu değilken yepyeni bir durumla karşılaştılar. Biri İslam'a girdi. Diğeri de ergenliğe adım attı. Eğer bu imsakten önce bu durumla karşılaşsalardı, o gün oruç tutmaları gerekecekti. İmsakten sonra bu durumla karşılaştıkları için, günün geri kalan kısmını oruçlu gibi geçirmeleri gerekir. Bunun delili de şu rivayettir:

Aşure gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'nin Avali semtine şu haberi gönderdi: ***"Bir şeyler yemiş olan, günün geri kalan kısmında yemesin. Yememiş olan ise oruç tutsun."***[673]

Bir şeyler yemiş olanların ise o günün orucunu kaza etmelerini, oruçlu olmadıkları halde günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmalarını emir buyurduğu rivayet edilmiştir. Çünkü bir şey yemiş içmiş olmasalardı, oruç tutmalarını emredecekti.

Bu olayı esas alarak diyoruz ki: Ramazan'da oruçlu olmayan bir kimse gün içinde oruçla ilgili bir durumla karşılaşırsa, bakılır: Bu durum imsakten önce mevcut olsaydı, oruçla ilgili olarak ne yapılması gerekiyorduysa,

671 Enfal, 8/38
672 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/123
673 Bkz: Muslim, Siyam, 21

günün geri kalan kısmında da o şeyin yapılması gerekir. Gün içinde karşılaşılan durum, eğer oruç tutmayı gerektiriyorsa; günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmak gerekir. Ama oruç tutmayı gerektirmiyorsa, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmaya gerek yoktur. Bu sebeple âdetli kadın gün içinde temizlendiğinde, oruçlu olmayan seferi kişi gün içinde seferden döndüğünde günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmak mecburiyetindedir, denilmiştir. Çünkü âdetli kadın, imsakten önce temizlenmiş olsaydı; seferi kişi de aynı şekilde imsakten önce seferden dönseydi, o gün oruç tutmaları gerekecekti. Oruçlu bir kadın Ramazan ayında gün içinde âdet görmeye başlarsa, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması emredilmez. Çünkü imsakten önce âdet görmeye başlamış olsaydı, o gün oruç tutması emredilmezdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mukim olan oruçlu bir kimse Ramazan ayında gün içinde sefere çıkacak olduğunda orucunu bozmasını niçin mübah kılmıyorsunuz? Oysa sefer hâli imsakten önce mevcut olsaydı ve adam ondan sefere çıksaydı, oruç tutmaması mübah olacaktı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anlatmış olduğumuz şeyleri oruç bozmak ve oruç tutmak için illet kılmadık. Biz onu, oruçsuzun oruçlu gibi davranması için illet kılmıştık. Oruç bozmanın ve oruç tutmamanın mübah kılınmasının veya yasaklanmasının şartları, anlattıklarımızdan farklı şeylerdir.

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti, buraya kadar anlattıklarımızdan başka hükümler de içermektedir. Bu hükümleri şöyle sıralayabiliriz:

1-Bir kimse sabaha vardıktan sonra o günün Ramazan'dan olduğunu anlarsa, hemen oruca başlaması gerekir. Çünkü ayet-i kerime, Ramazan'ın başladığını geceden bilme ile gün içinde bilme arasında bir fark gözetmemiştir. Ayet-i kerime her iki durum için de geçerli olan genel bir hüküm ifade etmektedir. Bu da oruca niyetin geceleyin yapılmamasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde baygın ve akıl hastası kimse de gün içinde iyileşip kendilerine geldiklerinde oruca geceleyin niyet etmemişlerse bile, hemen o andan itibaren oruca başlamaları gerekir. Çünkü o anda Ramazan ayına ulaşmışlardır. Cenab-ı Allah bu aya ulaşmayı, oruç tutmanın farz olması için şart kılmıştır.

2-Bir kimse Ramazan ayında nafile oruca veya farz olan başka bir oruca niyet ederse tuttuğu oruç, Ramazan orucu yerine geçer. Çünkü Ramazan ayında oruç tutma emri, hiçbir vasıfla kayıtlanmaksızın "Ramazan'ın farz orucunu tutmaya niyet ettim" deme şartı koşulmaksızın mutlak olarak emredilmiştir. Dolayısıyla Ramazan'da hangi niyetle olursa olsun, oruç tutulduğunda ayetin emri yerine getirilmiş olur. Oruç tutanın başka bir şey yapmasına gerek kalmaz.

3-Başkaları görmediği halde kendisi yalnız başına Ramazan hilalini gören kimsenin Ramazan'ın ilk gününden itibaren oruca başlaması gerekir. Halkın nazarında hala Şaban ayının devamı da olsa kendisinin o günde oruç tutmaması caiz olmaz.

Ravh b. Ubade'nin bildirdiğine göre Hişam ile Eş'as, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Ramazan hilalini yalnız kendisi gören kimse, Müslümanların lideri de tutmadan kendisi oruç tutamaz."

İbn Mübarek, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam Ramazan hilalini herkesten bir gece önce görürse, onlardan önce oruç tutamaz ve onlardan önce bayrama başlayamaz. Korkarım ki o, hilal diye başka bir şey görmüştür."

Hasan da böyle bir adam "Oruç tutamaz" diyerek mutlak bir cevap vermiştir. Bu da bu durumdaki kişinin, hilali şüpheden uzak ve kesin bir şekilde görmüş olsa bile Ramazan orucuna başlayamayacağına delalet etmektedir.

Atâ, bu kişinin hilali görmede şüphelenmiş, hilali gerçekten görmemiş, başka şeyleri hilal zannetmiş olabileceğini hesaba katarak oruca başlamamasını mübah görmüştür. Ayetin zahirî manası ise hilali gören kimsenin oruca başlamasını gerekli kılmaktadır. Çünkü ayette hilali bir kişinin yalnız başına görmesi ile herkesle birlikte görmesi arasında bir fark gözetilmemiştir.

4-Bazıları derler ki: Bir kimse Ramazan ayının girmiş olduğunu bilmiyorsa tuttuğu oruç geçerli olmaz. Bu görüşte olanlar (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayetini delil olarak ileri sürerler. Çünkü oruç tutmak, Ramazan ayının girdiğini bilen kimseye farz olur. Çünkü (فَمَنْ شَهِدَ) **"kim ulaşırsa"** ifadesi, Ramazan ayının girdiğini müşahede eden ve bilen kimse anlamına gelmektedir. Ramazan ayının girdiğini bilmeyen kimse orucun farziyetini yerine getirmiş olmaz.

Buna benzer bir örnek de şöyledir: Bir kimse Ramazan'ın başladığını kesin olarak bilmeksizin şüphe üzere bir ay müddetle oruç tutar, sonra da bu ayın Ramazan olduğu kesin olarak anlaşılırsa, tuttuğu oruç Ramazan orucu yerine geçmez. Yine daru'l harpte esir olan bir Müslüman, bir ay müddetle oruç tutar da oruç tuttuğu ayın Ramazan ayı olduğu daha sonra anlaşılırsa, fakihler bu orucun Ramazan orucu yerine geçmeyeceğini söylemişlerdir. Bu görüş, seleften bir ulema topluluğundan nakledilmiştir.

Mâlik ile Şafiî'den bu mesele hakkında iki görüş nakledilmiştir. Birine göre bu oruç, Ramazan orucu yerine geçerli olur. Diğerine göre Ramazan orucu yerine geçmez.

Evzai, daru'l harpteki esirin oruç tuttuğu ayın Ramazan ayı olduğunun anlaşılması durumunda, tutulan orucun Ramazan orucu yerine geçerli olacağını söylemiştir. "Ondan bir ay sonrasına isabet etmesi durumunda da geçerli olur" demiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, Ramazan olduğu zannedilerek tutulan oruç ayının Ramazan'ın kendisine veya bir sonraki aya isabet durumunda, tutulan orucun Ramazan orucu yerine geçeceğini söylemişlerdir.

Fakihler şu mesele üzerinde de görüş birliği etmişlerdir: Bir kimse yaptığı araştırma sonucunda Ramazan ayı olduğuna ağırlıklı olarak kanaat getirdiği bir ayda oruç tutar da sonra o ayın şüpheden uzak ve kesin olarak Ramazan ayı olduğu anlaşılırsa, tutmuş olduğu oruç, Ramazan orucu olarak geçerli olur. Aynı şekilde bulutlu bir günde, bir kimse bir namaz vaktini araştırır ve o namazın vakti içinde olduğuna ağırlıklı kanaati oluşup namazını kılar, sonra namazı vakti içinde kılmış olduğu kesin olarak anlaşılırsa, kıldığı namaz geçerli olur.

Ramazan orucunu tutmanın farz olması ve geciktirilmesinin caiz olmaması için bu ayın girdiğini bilmek şarttır. Her ne kadar böyle bir şart varsa da, bu ayın başladığına dair bilgisi ihtimalli olan kimsenin tuttuğu orucun Ramazan orucu olarak geçerli olmasına (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti engel teşkil etmez. Bu durumda tutulan orucun Ramazan orucu olarak kabul edilmeyeceğine dair bir delil mevcut değildir.

Tutulan bu orucun, Ramazan orucu olarak kabul edilmeyeceğini söyleyenlerin görüşü isabetli olsaydı, darul harpte olup da ayları karıştırdığı

için Ramazan'ın başladığından haberi olmayan kimsenin Ramazan orucunu kaza etmekle yükümlü olmaması gerekirdi. Çünkü o, Ramazan'ı müşahede etmemiş ve bu ayın girip girmediğinden de haberdar olamamıştır. Ramazan ayının başladığını bilmeyen kimsenin bu ayın orucunu kaza etmesi gerektiği hususunda Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Bu da Ramazan orucunun geçerli olması için, bu ayın başladığını bilmenin şart olmadığına delalet etmektedir. Bu, Ramazan orucunu kaza etmekle yükümlü olmanın da şartı değildir. Durumunu anlattığımız ve Ramazan'ın başladığından haberi olmayan kimse, bu ayın orucunu tutmadığı takdirde kaza ile yükümlü olma bakımından Ramazan'a ulaşmış ve onu müşahede etmiş sayılır. Aynı şekilde oruç tutar da oruçları Ramazan'a denk gelirse, orucunun geçerli olması bakımından da Ramazan'a ulaşmış ve onu müşahede etmiş sayılır.

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayeti ile önce de açıkladığımız gibi kişinin dinî hükümlerle yükümlü biri olarak Ramazan ayına ulaşması kastedilmişse, her ne hâlde olursa olsun, Ramazan ayına ulaşan kimsenin tuttuğu orucun geçerli olması gerekir. Bu kişi de mükellef biri olarak Ramazan ayına ulaşmıştır. Bu ayın başladığından haberi olmasa bile tuttuğu oruç, ayetin zahirî manasına göre geçerli olur.

Ramazan ayının başladığından haberdar olmayan kimsenin tuttuğu orucun, Ramazan orucu yerine geçerli olmayacağı görüşünde olanlar, şu hadis-i şerifi delil olarak ileri sürmüşlerdir:

(صُومُولِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوالِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُواعِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ)

"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın."[674]

Fakihler dediler ki: Kişi, eğer daha önce hilali görmüş olması sebebiyle oruç tutmakla emrolunmuş biri ise, başkaları Ramazan hilaini görmediğinde kendisinin önce gördüğünün Şaban hilali olduğuna (yetkili otorite tarafından) hükmedilince artık oruç tutması bu hüküm sebebiyle caiz olmaz. Çünkü Şaban ayında tutulan oruç, Ramazan orucu yerine geçmez.

674 Buhârî, Savm, 5; Nesaî, Sıyam, 13

Fakat kendisinin önce gördüğünün Ramazan hilali olduğu anlaşılırsa, tutmuş olduğu orucun Ramazan orucu olarak geçerli olmasına engel bir şey yoktur. Önce gördüğü Ramazan hilalinden sonra oruç tutmamış ve bunun Ramazan hilali olduğunu daha sonra öğrenmiş ise, önceki günün orucunu kaza etmesi de farz olur. Bu ay hakkında kesin bilgi olmadığı ve Şaban ayının devamı olduğuna hükmedildiği için o günde oruç tutulmamıştı. Ancak Ramazan hilali olduğuna daha sonra hükmedilince artık kendi rüyetinden sonraki günün Ramazan ayından olduğu anlaşılır ve bizim daha önce o günün Şaban ayının devamı olduğu şeklinde verdiğimiz hüküm bozulmuş olur. Daha doğrusu vermiş olduğumuz hüküm ve de o şahsın tuttuğu orucun hükmü beklemeye alınır. Eğer o günün Ramazan'dan olduğu anlaşılırsa, orucu Ramazan'dan sayılır. Aksi halde nafile olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şüpheli o günde/yevm-i şekte oruç tutulmamışsa, o orucun kaza edilmesinin gerekli görülmesi, o günde tutulan oruç tutmanın caizliğine delalet etmez. Çünkü kadın da âdetli olduğu günlerde tutamadığı orucu daha sonra kaza etmekle yükümlüdür. Ama bu, âdetli olduğu günlerde oruç tutmasının caizliğine delalet etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ramazan'dan olup olmadığı şüpheli olan günde/yevm-i şekte oruç tutmaya engel olan şey, o günün Ramazan'dan olduğuna dair bir bilginin bulunmayışı olduğunu söylüyorsunuz. Eğer hakikat böyle ise, o günde oruç tutulmaması halinde daha sonra o orucun kaza edilmesine de tıpkı akıl hastası ve çocuğun durumunda olduğu gibi aynı sebebin engel olması gerekir. Çünkü sizin iddianıza göre o günde oruç tutmanın caiz olmamasının sebebi, kişinin Ramazan ayına ulaşmış sayılmaması ve Ramazan'ın başladığına dair bilgisinin mevcut olmamasıdır. Ramazan orucunu kaza etme hükmü, sadece Ramazan'a ulaşmış olanlarla sınırlı ise, ulaşmamış olanlar o günün orucunu kaza etmekle yükümlü olmaz. Bu tanıma göre o günde oruç tutmanın caizliğiyle tutmama durumunda kaza etme hükmü arasında bir fark olmaması gerekmektedir.

Âdetli kadına gelince o, Ramazan ayına ulaşmış ve Ramazan'ın başladığına dair bilgisi olsa bile oruç tutmakla yükümlü olmaz. Çünkü o, Ramazan'ın başladığını bilse bile tuttuğu oruç geçerli olmaz. Kaza etmekle yükümlü olması ise, Ramazan'da oruç tutmamış olmasından dolayı değildir. Çünkü o, kendi iradesiyle oruca başlamamış değildir. (Özel halinden dolayı kaza ile yükümlü kılınmıştır.) Şayet Ramazan'da âdetliyken

tutmuş olsaydı, o hâldeyken tuttuğu oruç geçerli olmayacağından dolayı kaza etme yükümlülüğü üzerinden kalkmaz.

5-Bazı kimseler derler ki: Kişi mukim iken Ramazan ayı başlar da sonra yolculuğa çıkarsa tuttuğu orucu bozması ve oruç tutmaması caiz olmaz. Hz. Ali, Ubeyde ve Ebu Miclez'in bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, Said b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehâi ve Şa'bi, "Yolculuğa çıkan kişi dilerse orucunu bozabilir ve oruç tutmayabilir" demişlerdir. Büyük İslam merkezlerindeki fakihler de bu görüştedirler.

Birinci gruptaki fakihler (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayetini delil olarak ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu durumdaki bir kişi Ramazan ayına ulaşmıştır. Dolayısıyla başladığı orucunu, ayetin zahirîmanası gereğince tamamlaması gerekir.

Diğer gruptaki fakihlere göre ise bu durumdaki bir kişi mukim iken oruç tutmakla yükümlüdür. Ama ayetin devamında seferi kimsenin hükmü açıklanmış ve (وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** buyrulmuştur. Bu ayette Ramazan ayı başında mukim olup sonra sefere çıkanla, Ramazan ayı başında seferi olan kimse arasında fark gözetilmemiştir. Bu da (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayetinin hükmünün, daha sonra sefere çıkılması hâlini ilgilendirmediğine, sadece mukim olma hâliyle sınırlı olduğuna delalet etmektedir. Eğer ilk gruptaki fakihlerin dedikleri isabetli olsaydı, Ramazan ayı başında seferde olup daha sonra mukim olan kimsenin, (وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** ayeti uyarınca (daha sonra kaza etmek kaydıyla) oruç tutmaması caiz olurdu. Çünkü bu kişi, Ramazan ayı başında seferi idi. Aynı şekilde Ramazan ayı başında hasta olup ay içinde daha sonra iyileşen kişinin de, apaçık bir mantıksal önerme gereğince (ve yine daha sonra kaza etmek kaydıyla) oruç tutmamasının caiz olması gerekir. Çünkü bu iki kişiden birincisine seferi, diğerine de hasta denmektedir.

"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun" ayeti, bunların Ramazan ayı içinde sonraki günlerde mukim olmaları ve iyileşmeleri durumunda oruca başlamalarının farz olmasına engel değildir. Oruç tutmama hükmünün devam etmesi, sefer ve hastalık hâlinin devam etmesiyle sınırlıdır. Aynı şekilde **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayetinin hükmü de ikamet hâlinin devam etmesiyle sınırlıdır. Siyer âlimleriyle diğerleri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke fethi senesinin Ramazan ayında oruçluyken sefere çıktığını, yola çıktıktan sonra orucunu açtığını, beraberindekilere de oruçlarını açmalarını emrettiğini meşhur ve yaygın rivayetlerde naklet-mişlerdir ki, bu rivayetlerin senetlerini burada zikretmeye ihtiyaç yoktur. Bu da "İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin" ayetindeki oruç tutma ve oruç bozmaktan uzak durma hükmünün ikamet hâliyle sınırlı olduğuna delalet etmektedir.

(فَلْيَصُمْهُ)

"(Ramazan ayını) oruçla geçirsin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa"** ayetinin içerdiği hükümleri ve manaları aklımıza geldiği kadarıyla anlattıktan sonra şimdi de Allah'ın yardımı ve dilemesi ile, (فَلْيَصُمْهُ) **"(Ramazan ayını) oruçla geçirsin"** ilahî buyruğunun içerdiği hükümler ve muhtevasında sıralanan manalar üzerinde konuşacağız.

Biz deriz ki: Sözlük anlamında ve terminolojik anlamda olmak üzere iki çeşit "savm" (oruç) vardır:

Sözlük anlamdaki "savm", geri durmak ve yapmamak anlamına gelir. Bu, sadece yemek ve içmekten geri durmak anlamına gelmemektedir. Aksine "savm" yani oruç, sözlükte her şeyden uzak durmak anlamına gelir. Mesela şu ayette "savm" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır:

(إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا)

"Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım."[675]

Ayette geçen savm kelimesinin susma anlamında olduğuna, devamındaki şu ifade de delalet etmektedir:

(فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا)

"Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım."

"Savm" kelimesi bazı şiirlerde de susma ve sessiz kalma anlamında kullanılmıştır:

(وَخَيْلٌ صَيَامٌ يَلُكْنَ اللُّجُمْ)

Kişnemeyen atlar. Gemleri çiğnerler.

Şiirin aslında geçen ve şer'î ıstılahta oruçlular anlamına gelen "siyam" kelimesi, şiirde sözlük anlamı esas alınarak kişneme manasında kullanılmıştır.

Şair Nabiğa da bir şiirinde şöyle der:

(خيلٌ صيامٌ ، وخيلٌ غيرُ صائمَةٍ ، ** تحتَ العجاج ، وأُخرى تعلُكُ اللُّجُما)

Bir tarafta kişneyen atlar, diğer tarafta kişnemeyen atlar.

Bazısı toz bulutları altında, bazısı da gemlerini çiğnerler.

Bu şiirin de aslında geçen ve şer'î ıstılahta oruçlular anlamına gelen "siyam" ve "saime" kelimeleri, şiirde sözlük anlamı esas alınarak kişneme manasında kullanılmıştır.

Gün ortasında güneş tam tepe noktasına gelip hareketsiz gibi göründüğünde Araplar o an için (صَامَ النَّهَارُ, صَامَ الشَّمْسُ) deyimini kullanırlar.

Şair İmrau'l Kays da bir şiirinde (صَامَ) kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

675 Meryem, 19/26

(فدَعْ ذا وَسَلِّ الهمّ عنكَ بجَسْرَةٍ ** ذَمُولٍ إذا صَامَ النَّهارُ وَهَجّرَا)

"O kadını bırak. Gün ortasında hava ısınıp güneş durduğunda,

Rahat giden bir deveye binerek git ve kederleri üzerinden at."

"Savm" oruç kelimesinin sözlükte anlamı buydu.

Şer'î ıstılahta ise "savm" (oruç) kelimesi, sözlükte verilen manaların dışında belli şartlarda bazı şeylerden uzak durmak ve onları yapmamak anlamına gelir. Bilindiği gibi terim anlamında orucun her şeyden uzak durmak ve hiçbir şey yapmamak anlamına geldiğini söylemek doğru olmaz. Çünkü insanın böyle bir şey yapmasına imkân yoktur. Bunun mümkün olması demek, insanın zıtlıklardan uzak durması anlamına gelir. Buna göre insanın aynı anda hem durması hem hareket etmesi, hem bir şeyler yemesi hem de yememesi, hem ayakta durması hem oturması ve hem de yan gelip uzanması gerekecektir. Böyle bir şey mümkün olmadığı gibi ibadetlerin bu şekilde emredilmiş olması da doğru değildir. Şu halde terim anlamı itibariyle orucun, her şeyden değil de bazı şeylerden uzak durmak anlamına geldiğini öğrenmiş olduk.

[Orucun Şekli]

Müslümanların üzerinde görüş birliğine vardıkları oruç şekli; yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma şeklindeki oruçtur.

Büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin hemen hemen hepsi bunun yanı sıra burun, makat ve üreme organlarından içeriye bir şeyler girmesinin, müdahale sonucu ağız dolusu kusmanın da orucu bozacağını söylemişlerdir. Bazı kimseler burun, makat ve üreme organlarından içeriye bir şeyler girmesinin orucu bozmayacağını ve dolayısıyla kaza da gerekmeyeceğini söylemişlerdir. Ancak bu, cumhur-u fukahanın görüşüne aykırı olan şaz bir görüştür. Müdahale sonucu ağız dolusu kusmak da aynı hükme tabidir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Vücuda giren şeylerden dolayı oruç bozulur. Ama vücuttan çıkan şeylerden dolayı oruç bozulmaz" dediği rivayet edilmiştir. Tavus b. Keysan ile İkrime de bu görüştedirler.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu görüşe muhaliftirler. Çünkü onlar, müdahale sonucu ağız dolusu kusan kişinin orucunu kaza etmesi gerektiği görüşündedirler. Ancak bu fakihler, karında ve baştaki yaradan içeri girip karın boşluğuna ulaşan şeylerden ötürü orucun bozulup bozulmayacağı hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve Şafiî dediler ki: "Karında ve baştaki yaradan içeri girip karın boşluğuna ulaşan şeylerden ötürü kaza gerekir."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Kaza gerekmez." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Hacamat yaptırmaktan uzak durmanın orucun bir gereği olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre hacamat yaptırmak, orucu bozmaz. Evzai ise bozacağını söyledi.

Çakıl taşı yutmanın orucu bozup bozmayacağı hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, Mâlik ve Şafiî, çakıl taşı yutmanın orucu bozacağını, Hasan b. Salih ise bozmayacağını söylediler.

[Dişlerin Arasında Yemek Kalıntısı Bulunmasının Orucu Bozup Bozmaması]

Dişlerinin arasında yemek kalıntısı bulunan bir kişinin bu kalıntıları yemesinin orucunu bozup bozmayacağı hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, Mâlik ve Şafiî, dişlerinin arasında yemek kalıntısı bulunan bir kişinin bu kalıntıları yemesinin orucunu kaza etmesinin gerekmediğini söylediler.

Hasan b. Ziyad, Züfer'in şöyle dediğini rivayet etti: "Kişinin dişleri arasında eti kavut veya ekmek kalıntısı olur da bunlar dilinin üzerine geldiğini oruçlu olduğunu hatırladığı halde yutarsa, hem kaza hem de kefaret gerekir." Ebu Yusuf, "Kaza gerekir. Ama kefaret gerekmez" dedi. Sevri, "Kaza etmesinin müstahap olduğunu görüşündeyim" dedi.

Hasan b. Salih dedi ki: "Oruçlunun karnına karasinek girerse, orucunu kaza etmesi gerekir." Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ve Mâlik, "Kaza etmesi gerekmez" dediler.

Âdet hâlindeyken tutulan orucun geçerli olmayacağı hususunda Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Ancak cünüp iken tutulan orucun geçerli olup olmayacağı hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Büyük İslam merkezlerindeki fakihlerin büyük çoğunluğu, cünüp kişinin tuttuğu orucun geçerli ve tam olduğunu, kaza etmesinin gerekmediğini söylemişlerdir. Hasan b. Hay dedi ki: "O günün orucunu kaza etmesi müstahaptır. Cünüp olarak sabahlasa bile başka bir gün nafile oruç tutar. Âdetli kadın Ramazan'da geceleyin temizlenir de gusletmeden sabahlarsa, o günün orucunu kaza etmesi gerekir."

Buraya kadar sayıp anlattığımız hususların bazısından uzak durmanın, orucun gereği olduğu üzerinde fakihler görüş birliği etmişlerdir. Diğer bazılarından uzak durmanın ise önce de beyan ettiğimiz gibi, orucun gereği olup olmadığı üzerinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden uzak durmanın orucun gereği olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bunun delili de şu ayet-i kerimedir:

(اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı, gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."[676]

676 Bakara, 2/187

Cenab-ı Allah bu ayet-i kerimede, oruç gecelerinde gecenin başından fecrin doğuşuna kadar yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunmayı mübah kılmış, sonra da orucu geceye kadar devam ettirip tamamlamayı emretmiştir. Bu ayetin özünde ve ifade ettiği manada, geceleyin mübah kılınan yeme, içme ve cinsel ilişkinin oruçluluk halinde yasaklandığı anlamı vardır. Bu üç şeyden uzak durmanın şer'î orucun gereği olduğu bu ayetle ispatlanmış olmaktadır. Ama bu, başka bazı şeylerden de uzak durmanın şer'î orucun gereği olmadığına delalet etmez. Aksine onlar, kendi dayandıkları delillere bağlıdırlar. Bu üç şeyin dışındaki bazı şeylerden de uzak durmanın şer'î orucun gereği olduğu sünnet ve ümmetin ulemasının ittifakıyla sabit olmuştur. İnşallah bunu ileride açıklayacağız.

İmsak ve geri durup yapmamak değilse de, Müslüman ve ergen olmak, orucun farz olmasının şartlarındandır. Ergen olmayan küçük çocuğun dünyevî hükümler bakımından oruç tutma emrine muhatap olmadığı hususunda fakihler arasında farklı görüşte olan biri yoktur. Gayr-ı müslim de her ne kadar oruç tutma emrine muhatap olup tutmadığı için azap görecek olsa da dünyevî hükümler bakımından oruç emrine muhatap olmayan kimse hükmündedir. Dolayısıyla İslam'a girmezden önce tutmadığı oruçları, İslam'a girdikten sonra kaza etmesi gerekmez.

Kadının âdet hâlinin sona erip temizlenmiş olması, Ramazan orucu tutmakla yükümlü olmasının şartlarındandır. Akıllı, mukim ve sağlıklı olmak da bu oruçla yükümlü olmanın şartlarındandır. Mukimlik şartını taşımayan seferi kişi, her ne kadar tutmadığı oruçları daha sonra kaza etmekle mükellef olsa da, mukimlik, Ramazan orucunun farz olmasının şartlarındandır. Akıllı olma konusunda ise önceki sayfalarda Ramazan'da cinnet geçiren kimsenin durumundan bahsederken, farklı görüşleri nakletmiştik.

Niyet, orucun sair çeşitleri için geçerlilik şartıdır. Oruçlar, üç çeşittir.

1-Kendisi hak edilen (farz-ı ayn) oruç. Ramazan orucu ve "Falan günde oruç tutmayı adadım" şeklinde adanan adak orucu.

2-Nafile oruç.

3-Zimmetteki oruç.

Kendisi hak edilen farz- ayn oruç ile nafile oruçta, zevalden önce yapıldığı takdirde niyet geceleyin yapılmayabilir. Ama zimmetteki oruçta

(mesela Ramazan orucunun kazasında) niyetin mutlaka geceleyin yapılması gerekir.

Züfer, Ramazan orucunun niyet etmeden de tutulabileceğini söyledi. Mâlik, Ramazan ayı orucunun tümü için bir defa niyet etmenin yeterli olacağını söyledi.

Normalde ilaç ve gıda maddesi gibi yenilir şeylerden olmasalar da, çakıl taşı ve benzeri şeyleri yutmanın orucu bozacağını söylemiştik. Çünkü Cenab-ı Allah (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** buyurmuştur. Yeme eylemi de bu ifadenin manasına aykırı düşmektedir.

"Yemek" kelimesi genel anlamlı olup yenilebilen her şeyi kapsamına alır. Orucu bozup bozmadığı hususunda fakihler her ne kadar ihtilaf etmiş olsalar da oruçlunun çakıl taşı yutması caiz değildir. Kaldı ki fakihler, oruçlunun çakıl taşı yutmasının yasaklanmasının bahsedilen ayetten çıkarımda bulunularak ortaya konulduğu hususunda da görüş birliği etmişlerdir. Bu da çakıl taşı yutma yasağının bahsedilen ayetin murad ettiği hususlardan biri olmasını gerektirmektedir. Yiyecek ve içeceklerden uzak durarak orucu akşama kadar tam tutma emrinin mutlak olarak verilmiş olmasının kapsamına, diğer yiyecekler gibi çakıl tanesi de girmektedir. Ayet-i kerime, diğer yiyeceklerin yenilmesi hâlinde orucu kaza etmenin gerekliliğine delalet ettiği gibi, çakıl tanesini yutma durumunda da kaza etmenin gerekliliğine delalet eder. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(مَنْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ فِي رَمَضَانَ نَاسِيًا فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ وَلَا قَضَاءَ عَلَيْهِ)

"Ramazan'da unutarak yiyen veya içen kimse orucunu tamamlasın. Orucunu kaza etmesi gerekmez."[677]

Bu da oruçlunun çakıl taşı ve onun dışında yiyecek maddelerini bilerek yeyip yutan kişinin orucunun bozulacağına delalet etmektedir.

Burundan, karında veya baştaki yaradan bir şeylerin vücudun iç tarafına ulaşması durumunda orucun bozulacağının delili, Lakit b. Sabure'nin

677 Darekutni, Sünen: 3/143

radıyallahu anh Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir:

(بالغْ في الاسْتِنْشَاق، إلا أن تكون صَائِماً)

"Burnuna su verirken biraz fazla verip ileri götür. Ancak oruçluyken bu kadar ileri götürme."[678]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Lakit b. Sabure'ye *radıyallahu anh* abdestin nasıl alınacağını anlatırken burnuna fazla miktarda su verip suyu ileri götürmesini tavsiye etmiş, ancak oruçluyken bunu fazla ileri götürmekten de onu sakındırmıştı. Bu da burun yoluyla boğaza veya beyine ulaşan şeylerin orucu bozacağına delalet etmektedir. Eğer böyle olmasaydı, daha önce burnuna bol su vermesini emrettiği halde oruçtan dolayı bu suyu kısmasını emretmesinin bir anlamı olmazdı.

Ebu Hanife'ye göre bu, kendisinden sakınılması mümkün olan bir şeyin vücuda girmesi durumunda orucun bozulacağının delili olmuştur. Bunun yeme içme yolundan vücuda girmesinin hükmüyle vücudun herhangi bir tabii menfezinden içeriye girmesinin hükmü arasında fark yoktur. Çünkü bunların tümünde kastedilen, kendilerinden sakınılması mümkün olduğu halde, bunların vücudun içine girip yerleşmesidir. Buna göre sinek, duman ve toz boğaza girip aşağı inse de oruç bozulmaz. Çünkü bunlardan sakınmak, normalde mümkün değildir. Ağzı kapalı tutarak bunlara karşı kendimizi korumamıza imkân bulunmamaktadır.

Ebu Hanife'nin, penis deliğinden vücuda bir şey girmesi durumunda orucun bozulmayacağı görüşünde olduğu söylenecek olursa buna cevaben şöyle diyebiliriz: Evet, Ebu Hanife bu görüşteydi. Ancak ona göre, penis deliğinden içeriye damlatılan şeyler mesaneye ulaşmıyordu. Onun, kesinlikle bu kanaatte olduğu rivayet edilmiştir. Bu demektir ki eğer o, penis deliğine damlatılan şeyin mesaneye ulaştığını bilseydi, bunun orucu bozacağını söylerdi.

Ebu Yusuf ile Muhammed, vücudun tabii menfezlerinden içeriye giren şeylerin orucu bozacağını söylemişlerdir.

678 Ebu Davud, Savm, 28

Tabii olarak değil de kişinin bilerek kendi müdahalesi sonucunda kusması durumunda orucunu kaza etmesi gerekir. Ama kıyasa göre bu durumda orucun bozulmaması gerekir. Çünkü Kitap ve Sünnete göre oruç ancak yeme, (içme) ve o anlama gelen cinsel ilişkiden dolayı bozulur. Nitekim İbn Abbas *radıyallahu anh* da, kişinin bilerek kendi müdahalesi sonucunda kusması durumunda orucunun bozulmayacağını söylemiştir. Çünkü ona göre oruç, vücuda giren şeylerden dolayı bozulur. Vücuttan çıkan şeylerden dolayı bozulmaz.

Abdest (bozucu şeyler), vücuda giren şeylerden değil, vücuttan çıkan şeylerdendir. Vücuttan dışarı çıkan diğer şeyler nasıl orucu bozmuyorsa, abdest de vücuttan dışarı çıktığı için orucu bozmaz. Bu hüküm üzerinde fakihler görüş birliği etmişlerdir. Her ne kadar kişinin kendi müdahalesi sonucunda olsa da kusmuğun dışarı çıkması orucu bozmaz. Ancak bu hususta sabit bir hadis mevcut olduğu için fakihler kıyası terk etmiş (ve kişinin kendi müdahalesi sonucu kusmasının orucunu bozacağını söylemiş) lerdir. Sünnetten bir delilin bulunduğu yerde rey ve mantığa yer yoktur. Bu konuda sabit olan rivayet şudur:

İsa b. Yunus, Hişam b. Hassan'dan, o da Muhammed b. Sirin'den, o da Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet etti ki; Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ ذَرَعَهُ القَيْءُ، فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَمَنْ اسْتَقَاءَ عَمْدًا فَلْيَقْضِ)

"Kendiliğinden kusan kimsenin orucunu kaza etmesi gerekmez. Ama bilerek kendi müdahalesi sonucu kusan kimse orucunu kaza etsin."[679]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hişam b. Hassan'ın bu konuda İbn Sirin'den yapmış olduğu rivayet mahfuz değildir. Aslında bu kanaldan sahih olarak gelen rivayet, oruçluyken unutarak bir şeyler yiyen kimse hakkındaki rivayettir."

Bu itirazda bulunan kimseye şöyle cevap verilebilir: İsa b. Yunus bu iki haberi birlikte Hişam b. Hassan'dan rivayet etmiştir. İsa b. Yunus'un ise sika, güvenilir ve zaptı sağlam bir kimse olduğu hususunda ittifak vardır.

679 Tirmizi, Ebvabu's-Savm, 25

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Madan b. Ebu Talha, Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***kustu. Orucu bozuldu."***[680]

Madan der ki: "Daha sonra ben Sevban'a rastladım. Ebu Derda'nın bana naklettiklerini kendisine anlattım. Ebu Derda'nın doğru söylediğini ifade etti. Ben de abdest almasına yardımcı olmak için eline su döktüm."

Vehb b. Cerir, Fudale b. Ubeyd'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında idim. Su içti. Kendisine "Ey Allah'ın Resûlü! Oruçlu değilmiydin?" diye sordum.

(بَلَى وَلَكِنِّي قِئْتُ فَأَفْطَرْتُ)

"Öyleydim. Ama kustum, orucum bozuldu"[681] diye cevap verdi.

Kişinin bilerek kendi müdahalesi sonucu kusması durumunda, kıyasa göre orucunun bozulmaması gerekir. Ancak fakihler, bu hadis sebebiyle kıyası terkederek bu durumdaki kişinin orucunun bozulacağına hükmetmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kusmak orucu bozmaz. Bunun delili de şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir, Zeyd b. Eslem'in sahabeden bir arkadaşının kendisine şöyle dediğini rivayet etti: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (لَا يُفْطِرُ مَنْ قَاءَ، وَلَا مَنِ احْتَلَمَ، وَلَا مَنِ احْتَجَمَ) ***"Kusan, ihtilam olan ve hacamat yaptıran kimsenin orucu bozulmaz"***[682] buyurdu."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi Muhammed b. Ebban, Zeyd b. Eslem tarikiyle Ebu Ubeydullah es-Sanabici'den rivayet etti. Ubeydullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu bildirdi:

680 Ebu Davud, Savm, 32
681 Bezzar, el-Bahru'z-Zehhar: 10/118
682 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/310

"Bir kimse oruçlu olarak sabahlar da elinde olmadan kusarsa orucu bozulmaz. İhtilam olursa orucu bozulmaz. Hacamat yaptırsa orucu bozulmaz."[683]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste, orucu bozmayan kusmayı açıklamıştır. Kusmaya bu şekilde açıklık getirmiş olmasaydı, önceki hadisi kendi ifade ettiği manasıyla kabul etmek gerekecekti. (Yani her ne şekilde olursa olsun kusmak, orucu bozmaz diyecektik.)Ve iki hadisten birinin hükmü, diğeri sebebiyle düşmeyecekti. Bunu şu kurala dayanarak söylüyoruz: Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirine zıt iki haber rivayet edilir de her ikisini de olduğu gibi kullanmak mümkün olursa, ikisini de kullanırız. Biri, diğerini hükümsüz kılmaz. Fakihler, kişinin kendi müdahalesi sonucu ama ağız dolusu olmaksızın kusması durumunda orucunun bozulmayacağını söylemişlerdir. Çünkü az miktarda kusmuk çıkmasına "kusmak" denilmez. Mesela geğirme sonucu bir kimsenin dilinin üzerine bir şeyler geldiğinde buna kusma denmez. Ama çok miktarda bir şeylerin çıkması durumuna kusma denir.

Ebu'l Hasan el-Kerhi (rahimehullah) derdi ki: "Ağız dolusu kusmanın ölçüsü, çokluğundan ötürü ağızda tutulamayan kusmuktur. Böyle bir olaya "kusmak" denir."

Hacamat yöntemiyle kan vermeye gelince, fakihler bunun orucu bozmayacağını söylemişlerdir. Çünkü idrar, dışkı, ter ve süt gibi vücuttan çıkan şeyler orucu bozmadıkları gibi, vücuttan çıkan kan da orucu bozmaz. Bu sebeple bir kişi yaralandığı veya neşter vurulduğu için vücudundan kan akınca orucu bozulmaz. Hacamat da buna kıyaslandığından orucu bozmaz. Hiçbir şey yapmayıp her şeyden geri durmanın şer'î orucun gereği olmadığı ispatlandığına göre, hakkında nass veya icma bulunmayan bir şeyi orucun gerekleri arasına katmamız caiz olmaz. Oruçlunun hacamat yöntemiyle kan vermenin mübah olduğuna dair hadisler rivayet edilmiştir: Bunlardan biri şu hadistir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثَلَاثٌ لَا يُفَطِّرْنَ الصَّائِمَ: الْقَيْءُ، وَالِاحْتِلَامُ،وَالْحِجَامَةُ)

683 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l Evsat: 2/158

"Üç şey, oruçlunun orucunu bozmaz: Kusmak, ihtilam olmak ve hacamat yaptırmak."[684]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oruçluyken, ihramlıyken hacamat yaptırdı."

Abdulbaki b. Kani, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan ayının on sekizinci günü sabahında hacamat yaptırmakta olan bir adamın yanından geçerken (أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ) ***"Hacamat yapanın da yaptıranın da orucu bozulmuştur"***[685] buyurdu. Daha sonra başka bir adam yanına gelip Ramazan ayında (oruçluyken) hacamat yaptırmanın hükmünü sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Birinizin kanı fazlalaşıp basınç yapınca hacamat yöntemiyle kan versin."***

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***oruçluyken hacamat yöntemiyle kan verdiği için bayıldı. Bu sebeple oruçluyken hacamat yöntemiyle kan vermeyi hoş karşılamayıp mekruh gördü."***

Muhammed b. Bekir, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "Oruçlunun bitkin düşmesini istemediğimiz için, hacamat yaptırmaması gerektiğini söyledik."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mekhul, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu Sevban'dan *radıyallahu anh* rivayet etti: (أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ) ***"Hacamat yapanın da yaptıranın da orucu bozulmuştur"*** buyurdu. Ebu Kilabe, Şeddad b. Evs'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: Ramazan ayının on dokuzunda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* elimden tutmuş vaziyette Bakî'de hacamat yaptıran bir adamın yanına vardı ve ***"Hacamat yapanın da yaptıranın da orucu bozulmuştur"*** buyurdu."

---

684 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/372
685 Buhari, Savm, 32

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayetin sahihliği konusunda farklı şeyler söylenmiştir. Rivayet ilminin ehline göre bu rivayet sahih değildir. Çünkü bazıları bunu Ebu Kilabetarikiyle Ebu Esmâ ve Sevban'dan *radıyallahu anh* rivayet etmişlerdir.

Bazıları da Ebu Kilabetarikiyle Şeddad b. Evs'ten *radıyallahu anh* rivayet etmişlerdir. Senedinde böyle bir muzdaripliğin bulunması, rivayeti zayıf hâle getirir.

Mekhul'ün naklettiğini ise kabileden adı belirsiz bir yaşlı adam Sevban'dan *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Kaldı ki ***"Hacamat yapanın da yaptıranın da orucu bozulmuştur"*** sözünde, orucun hacamat sebebiyle bozulduğuna dair bir işarette bulunulmuş değildir. Bu ***"hacamat yapan"*** ve ***"hacamat yaptıran"*** ifadeleri, orucu bozulan şahısları tanımlamak için kullanılmıştır. Tıpkı "ayakta duran şahsın...", "oturmakta olan şahsın..." ve "Zeyd'in orucu bozuldu" ifadelerinde olduğu gibi. Burada "orucu bozuldu" ifadesini kullanırken ayakta duran, oturmakta olan şahıslara işaret edildiğinde onların ayakta durdukları veya oturmakta oldukları yahut sonuncu örnekteki kişi de Zeyd adını taşıdığı için oruçlarının bozulduğuna herhangi bir delalet bulunmamaktadır. ***"Hacamat yapanın da yaptıranın da orucu bozulmuştur"*** sözünü de böyle anlamak gerekir. Bu söz söylenirken iki kişinin şahıslarına işaret edildiği için oruçlarının hacamat sebebiyle bozulduğuna ilişkin herhangi bir delil mevcut değildir. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hacamat yapan ile yaptıranı, yemek yeme ve benzeri oruç bozucu bir iş yaparken de görmüş ancak bozulmanın illetinden söz etmeksizin oruçlarının bozulduğunu söylemiş olabilir. Ya da ikisini insanların gıybetini yaparken görmüş ve "oruçlarını bozdular" demiş olabilir.

Nitekim Yezid b. Ebban'ın bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْغِيبَةُ تُفْطِرُ الصَّائِمَ)

"Gıybet etmek, oruçlunun orucunu bozar"[686]

Fakihler bu hadis ile orucun tümden bozulmasının değil, sevabının yok olmasının kastedildiğini söylemişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hacamat yapanın da yaptıranın da orucunun bozulduğunu söylerken

686 Müsnedu'r-Rebî: 1/58

belki de bu manayı kastederek söylemiştir. Şu da var ki, rivayet ettiğimiz haberler, hacamat yasağından sonra hacamata ruhsat verildiği tarihlerde söylenmiş olabilir. Ya da hacamat yöntemiyle kan vermek, oruçluyu bitkin hâle getirmesinden korkulduğu için oruçluyken hacamat yaptırmak yasaklanmış olabilir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adamın (yolculuğun zahmet ve meşakkatinden ötürü bitkin düşüp yerde yatarken) üzerine gölgelik kurulduğunu ve etrafında kalabalık biriktiğini görünce, yolculuktayken oruç tutulmasını yasaklamıştı.

Dişlerinin arasındaki yemek kalıntılarını yutan kişinin orucunun bozulmayacağı görüşüne gelince; bu, abdest alırken ve guslederken ağıza verilen su gibidir. Bu sebeple ağıza verilen su, dışarı atıldıktan sonra da geride mutlaka az bir kısmı kalır ve bilindiği gibi bu da boğazdan aşağı inse hükümsüz olup orucu bozmaz. Aynı şekilde ağızdaki yemek kalıntıları da hükümsüz olup orucu bozmaz. Mesela geceleyin kavut yemeği yiyen bir kişi sabahladığında dişlerinin arasında mutlaka biraz kalıntı olur. Ama hiçbir fakih bu durumdaki bir kişinin kürdanla ya da ağzını suyla çalkalayarak bu kalıntıları tamamen dışarı atıp ağzını temizlemesi gerektiğin söylemiş değildir. Bu da ağızdaki bu gibi yemek kalıntılarının hükümsüz olduğunu göstermektedir.

Kişinin iradesi dışında ağzından girip boğazından aşağı inen sinek, normalde bundan sakınma imkânı olmadığı için orucu bozmaz. Ağzına sinek girer korkusuyla kişi, ağzını kapatıp hiç konuşmamakla emrolunmuş değildir. Bu bakımdan sinek, istem dışı boğazdan aşağı inen ve orucu bozmayan toz ve dumana benzer. Fakat sinek, ağzına zorla su dökülen ve orucu bozulan kişinin ağzına dökülen suya benzemez. Çünkü normalde bu su dökme işinin âdete pek etkisi olmaz. (Yani bu, âdete göre pek alışılmış bir durum değildir.) Biz, ancak burada âdete göre de bilindiği üzere konuşurken ağzı açılan kişinin boğazına kaçan ve karnına inen sineğin hükmünü açıkladık. Sakınılması zor ve âdete dayalı olan şeylerde Cenab-ı Allah, kulların yükünü hafifletmiştir.

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

"O, (Allah) dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."[687]

687 Hac, 22/78

Cünüplüğe gelince o, orucun geçerliliğine engel değildir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَالْئَنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."[688]

Bu ayette, gecenin başından sonuna kadar oruçlular için cinsel ilişkide bulunmak serbest kılınmıştır. Bilindiği gibi gecenin sonunda ilişkide bulunan kişinin ilişkisini tamamlaması, fecrin doğuşuna denk gelirse cünüp olarak sabaha girmiş olur. Bu durumdaki bir kişinin orucunun geçerli olacağına Cenab-ı Allah ayetteki şu ifade ile hükmetmiştir:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."

Hz. Aişe ile Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ihtilam olma dışında bazen (cinsel ilişki sebebiyle) cünüp olarak sabaha girdiğini ve o günü oruçlu olarak tamamladığını bildirmişlerdir.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثَلَاثٌ لَا يُفَطِّرْنَ الصَّائِمَ: اَلْقَيْءُ،وَالِاحْتِلَامُ،وَالْحِجَامَةُ)

"Üç şey, oruçlunun orucunu bozmaz: Kusmak, ihtilam olmak ve hacamat yaptırmak."[689]

İhtilam olan kişi cünüp olur. Buna rağmen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumdaki bir kişinin orucunun geçerli olacağına hükmetmiştir.

688 Bakara, 2/187
689 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/372

Bu da cünüplük hâlinin orucun geçerliliğine zıt bir şey olmadığına delalet etmektedir.

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir rivayette bulunmuştur:

(مَنْ أَصْبَحَ جُنُبًا، فَلَا يَصُومَنَّ يَوْمَئِذٍ)

"Cünüp olarak sabahlayan kimse, o gün oruç tutmasın."[690]

Ancak Hz. Aişe ile Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* cünüp olarak sabahladığı günde de oruç tuttuğuna dair yapmış oldukları rivayet kendisine bildirildiğinde Ebu Hureyre *radıyallahu anh* (kendi rivayetini kastederek) "Benim buna dair bildiğim bir şey yoktur. Ancak bunu Fadl b. Abbas bana nakletmişti" demiştir. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* böyle demesi, yapmış olduğu rivayetin zayıf olduğunu gösterir. Çünkü önceleri (kendi rivayetini kastederek) 'Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, "Cünüp olarak sabahlayanın orucu bozulmuştur" sözünü ben söylemedim. Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, bunu Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* söyledi!' demişti. Bu meseleyi kendisine soran kişiye de, orucunun bozulmuş olduğuna dair fetva vermişti. Ama Hz. Aişe ile Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* rivayeti kendisine bildirilince sorumluluğu üzerinden atmış ve (kendi rivayetini kastederek) "Benim buna dair bildiğim bir şey yoktur. Ancak bunu Fadl b. Abbas bana nakletmişti" demiştir. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bu meselede verdiği fetvadan rücu ettiği rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, "Cünüp olarak sabahlayan kişi, o gün oruç tutmasın" şeklinde verdiği fetvadan rücu etmiştir."

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği haber sabit olsa bu rivayet, Hz. Aişe ile Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* rivayet ettikleri haberle çatışmayabilir.

Mesela Ebu Hureyre *radıyallahu anh* şunu demek istemiş olabilir: "Bir kimse Ramazan'da cünüplüğe yol açacak bir davranışta bulunarak, örneğin eşi ile sarmaş dolaş vaziyette sabahlarsa o gün oruç tutmasın." İki rivayeti

690 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 18/293

sahih sayıp ikisini birlikte kullanma imkânını bulduğumuzda, ikisini birbiriyle çatıştırmadan mümkün mertebe ikisini de kullanırız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Aişe ile Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* rivayet ettikleri haber, ümmetine değil de Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özel bir hüküm olarak varid olmuş olabilir. Çünkü Hz. Aişe ile Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığını söylemişlerdir. (Başkalarına da böyle yapmaları gerektiği şeklinde bir talimat verdiğinden bahsetmemişlerdir). Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği haber ise, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dışındaki insanlarla ilgili bir hüküm olarak rivayet edilmiş olabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebu Hureyre *radıyallahu anh* bu rivayeti yaparken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hüküm bakımından diğer insanlarla eşit konumda olduğunu anlıyor ve biliyordu. Çünkü Hz. Aişe ile Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* rivayetini duyduğunda (kendi rivayetini kastederek) "Benim buna dair bildiğim bir şey yoktur. Ancak bunu Fadl b. Abbas bana nakletmişti" demiştir. "Bu iki kadının rivayeti benim rivayetimle çatışmıyor. Çünkü onların rivayeti sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* durumunu ilgilendiriyor. Benim rivayetim ise onun dışındaki insanlarla ilgilidir" dememiştir. Bu da sizin te'vilinizi geçersiz kılmaktadır. Şu da var ki Cenab-ı Allah'ın ona mahsus olarak vazettiği ve kendisini başkalarından ayrı tuttuğu hükümler dışında kalan diğer hükümlerde, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetinin sair ferdleriyle eşit konumdadır. Kendisine mahsus olarak konulan hükümler ona tabi olmamızı, onu örnek almamızı gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاتَّبِعُوهُ)

"Artık ona uyun."[691]

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)

691 Enâm, 6/153

"And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır." [692]

Buraya kadar anlattığımız ve Ramazan günlerinde kendilerinden uzak durup yapmayarak ibadet etmiş olduğumuz şeyler, tutmakla emrolunduğumuz orucun gereklerindendir. Oruç tutmakla emrolunduğumuzu şu ayetlerden anlıyoruz:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"

Bazı şeylerden uzak durup onları yapmamak, hem sözlük hem de şer'î anlamdaki orucun gereklerindendir. Anlattıklarımız arasında kendisinden geri durulup yapılmaması gerekmeyen şeylere gelince; bunlar, orucun şartlarıdır. Bu şartlar yerine getirilmeden bazı şeylerden uzak durup onları yapmamak şer'î anlamdaki oruç sayılmaz.

[Orucun Şartları]

Şer'î orucun şartları şunlardır:

1-Müslüman olmak.

2-Ergen olmak.

3-Niyet etmek.

4-Kadının âdet hâlinde olmaması.

692 Ahzab,33/21

Bu şartlardan biri yerine getirilmediği takdirde, tutulan oruç şer'î oruç olmaktan çıkar. Mukim ve sağlıklı olmaya gelince bunlar, orucun farz olmasının şartlarıdır. Kişinin hasta veya seferi olması, tuttuğu orucun geçerli olmasına engel değildir. Bu şartlar orucun farz olmasına engeldirler. Ama hasta ve seferi kimseler oruç tutarlarsa tuttukları oruç geçerli olur.

Ergen olmanın, orucun farz olmasının şartlarından olduğunu söylemiştik. Bununla ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاث عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَنْتَبِهَ وَعَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيقَ وَعَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ)

"Kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı (Bunlar sorumlu tutulmadı): Uyanıncaya kadar uykudaki kimseden, ayılıp kendine gelinceye kadar deliden, ergenliğe varıncaya kadar çocuktan."[693]

Diğer ibadetler çocuğa farz olmadığı gibi oruç da farz değildir. Ancak ergenlik çağına yaklaşan çocuğa alışması ve oruca karşı idmanlı olması için eğitim amaçlı olarak oruç tutması tavsiye edilir. Zira Yüce Allah (قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا) **"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun"**[694] buyuruyor. Bu ayetin tefsirinde, "aile fertlerinizi eğitip öğretin" manasının kastedildiği söylenmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurmuştur:

(مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ لِسَبْعٍ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا لِعَشْرٍ)

"Çocuklarınıza yedi yaşındayken namaz kılmalarını emredin. On yaşında (kılmazlarsa) onları dövün."[695]

693 Bkz: Ebu Davud, Hudud, 16
694 Tahrim, 66/6
695 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/324

Çocuklar bu yaşlarda namazla yükümlü oldukları için değil, eğitilip öğretilmeleri için namaz kılmaları kendilerine emredilecektir.

Müslüman olma şartına gelince; bu, kılınan namazın geçerli olması için konulan bir şarttır. Bununla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ)

"Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar."[696]

Şu halde mümin olmayanın yaptığı ibadet geçerli olmaz.

Akıllı olma şartına gelince; oruç tutan kişide aklın yanı sıra niyet ve irade de yoksa, tuttuğu oruç geçerli olmaz. Çünkü bu kişi, oruca niyet edemez. Ama bir kimse akıl sağlığı yerindeyken geceleyin oruca niyet ettikten sonra aklını yitirirse bu durum, onun orucunun geçerliliğine engel olmaz. Biz, orucun geçerli olması için niyetin şart olduğunu söylemiştik. Çünkü niyetsiz tutulan oruç, şer'î anlamda bir oruç sayılmaz. Tutulan orucun şer'î anlamda oruç sayılması için tutan kişinin onunla Allah'a yakın olmayı amaçlaması gerekir. Allah'a yakın olma amacıyla yapılan ibadetler de ancak niyet ve kasıt ile olur. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ)

"Onların (kestiğiniz kurbanların) etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır."[697]

Onur ve üstünlük sahibi Allah, yapılan ibadetlerin kendisinin emrine uygun olarak yapılıp yapılmadığının araştırılmasını takvanın şartı olarak belirlediğini haber vermektedir. Kişinin takvalı olmasının şartlarından birinin de farz olan orucu tutmak olduğuna göre tutulan bu orucun geçerli olabilmesi için niyet edilerek tutulması gerekir. Çünkü takva hâli, yapılan

696 Zümer, 39/65
697 Hac, 22/37

ibadetin Allah'ın emrine uygun olarak yapılıp yapılmadığını araştırmak ve niyet ile elde edilebilir.

Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)

"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti."[698]

Dini Allah'a has kılmak, sadece O'na yönelmek ve ondan başkasına iltifat etmemekle olur.

Bu anlattıklarımız, yerine getirilen farizaların geçerliliğinin niyete bağlı olduğunu belirten esaslardır.

[Oruçta Niyet Şartı]

Namaz, zekât, hacc ve kefaretlerin geçerli olması için, bu ibadetlerin niyetle yapılmasının şart olduğu hususunda Müslümanlar arasında farklı görüşte olanlar yoktur. Çünkü bunlar araç değil, bizzat kendilerinin yerine getirilmesi amaç olan ibadetlerdir. Bu sebepten ötürü oruç da bunlarla aynı hükme tabidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Oruçta ve diğer farizalarda niyetin şart olduğuna dair yapmış olduğunuz istidlallerin tümü, niyetin abdest için de şart olduğunu kabul etmenizi gerektirmektedir. Çünkü o da bir farizadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Durum sizin zannettiğiniz gibi değildir. Çünkü abdest, kendisi amaç olan bir fariza değildir. Burada amaç, başka bir şeydir. Abdestli olmak, amaç olan o şey için bir şarttır. Mesela bize "Avret yerlerinizi örtmeden namaz kılmayın", "Necasetten temizlenmeden namaz kılmayın" denildiği gibi, "Abdestli olmadan namaz kılmayın" denilir. Bu söylenenlerin hiçbiri, bizzat kendisi amaç olan farizalar değildir. Dolayısıyla bunlar için niyet getirmek gerekmez. Görüldüğü gibi

698 Beyyine, 98/5

abdestin kendisi başka bir şey için şart olduğundan ve kendisi müstakil bir farz olmadığından niyet getirmeden alınan abdest geçerli olmaktadır.

Bu anlattıklarımız sebebiyle, kendisi amaç olan farizaların hükmü ile amaç olan farizalar için şart koşulan farizaların hükmü birbirinden ayrılmış olmaktadır. Su ile abdest almak başka bir şey için şart olduğuna ve başka bir farizanın bedeli de sayılmadığına göre, abdest alırken niyet getirmek gerekmemektedir.

Kendisi asıl amaç olmadığı için teyemmüm yaparken niyet getirmek gerekmez. Ama başka şeyin (abdestin) bedeli olduğu için teyemmüm yaparken niyet getirilmezse bu, teyemmüm taharet sayılmaz. Çünkü teyemmümün kendisi bir temizlik değildir. Aksine o, başka bir şeyin (abdestin) bedelidir.

Niyetin, kişinin zimmetinde vacip olan oruçların geçerlilik şartı olduğu hususunda ümmetin ihtilafı yoktur. Ramazan orucunun da bu hükme tabi olması gerekir. Ancak Züfer, Ramazan orucunu niyetin farz olmadığı abdeste benzeterek bu oruç için de niyetin gerekmeyeceğini söylemiştir. Bu zât, Ramazan orucunu şu bakımdan abdeste benzetmiştir: Abdest alırken taharet/temizlik, belli organlar üzerinde gerçekleştirilmektedir. Aynı şekilde Ramazan orucu da belli bir zaman diliminde tutulmaktadır. Şu halde belli organlar üzerinde icra edilen abdestte niyet şart olmadığı gibi, belli bir zaman diliminde tutulan Ramazan orucu için de niyet şart değildir. Ne var ki diğer fakihler böyle düşünmemektedirler. Zira Züfer'in abdest için zikretmiş olduğu illet, oruçta mevcut değildir. Çünkü o, abdestin belli organlar üzerinde icra edilmesini bir illet olarak öne sürmüştür. Bu illet, oruçta mevcut değildir. Çünkü oruç belli bir yerde değil, belli bir zamanda tutulmak üzere farz kılınmıştır. Buna göre Züfer'in öne sürdüğü illet, tavafla bozulmuş olacaktır. Çünkü tavaf, belli bir yerde yapılmak üzere farz kılınmıştır. Buna göre bir kişi, Kurban bayramının birinci gününde Kâbe'nin etrafında borçlusunun arkasında koşarsa ziyaret tavafı yapmış sayılmaz. Aynı şekilde Kâbe'nin etrafında dolanarak ve Safa ile Merve arasında gidip gelerek insanlara sikaye/su ikram etme hizmetinde bulunursa tavaf ve sa'y görevini yerine getirmiş sayılmaz. Züfer'in, abdestin belli organlar üzerinde icra edilmesinden dolayı niyet getirmenin gerekmediğine dair ileri sürdüğü illet, belli yerde yapılması gereken tavaf ve sa'y için bir hüküm ifade etmediğine göre, bu illetin Ramazan orucu gibi belli yerde

yapılması farz olmayan bir ibadette asla bir hüküm ifade etmeyeceği anlaşılmış oldu. Kaldı ki abdest, oruçtan farklı bir şeydir. Önce de açıkladığımız gibi abdestin kendisi amaç olan bir farizadeğildir. O, teyemmüm gibi bir bedel olmaksızın başka bir şey için şart olan bir farizadır. Dolayısıyla abdest alırken niyet getirmek şart değildir. Bu takdirde mükellefe sanki "Hades hâlinden ve necasetlerden temizlenmeden namaz kılma", "Avret yerlerini örtmeden namaz kılma" denilmiş olmaktadır. Oysa niyet getirmek, necasetleri yıkayıp temizlemenin ve avret yerlerini örtmenin, aynı şekilde abdest almanın da şartı değildir.

Oruca gelince o, önce açıklamış olduğumuz diğer bazı farizalar gibi kendisi amaç olan bir farizadır. Öyleyse onun geçerli olabilmesi için niyet etmek şarttır. Diğer taraftan orucun, sözlük anlamda oruç ve şer'î anlamda oruç olmak üzere iki kısma ayrıldığını bilmekteyiz. Bunlardan biri diğerinden ancak -önce nakletmiş olduğumuz şartları çerçevesinde -niyet ile ayrılır. Niyet edilmeden tutulan oruç, sözlük anlamında bir oruç olur. Bunda şer'î anlamdaki orucun bir payı olmaz. Bu sebeple Ramazan orucunun geçerli olması için niyetin esas alınması gerekir. Bilindiği gibi bir kimse Ramazan dışındaki günlerden birinde niyetsiz olarak oruçlunun geri durduğu şeylerden geri durup onları yapmazsa, bu yaptığı şer'î oruç olmaz. Niyetin illa da geceden yapılmayabilir oluşu bakımından nafile oruç da Ramazan orucuna benzemektedir. Niyetsiz olarak oruçlunun geri durduğu şeylerden geri durup onları yapmayan kimse, nafile oruç tutmuş sayılmadığına göre, bu şekilde niyetsiz olarak tutulan Ramazan orucunun da geçerli olmaması gerekir. Ramazan orucunda niyetin şart olmadığını söyleyen Züfer'e göre, Ramazan da bir şey yemeden içmeden günlerce baygın kalan bir kimsenin de imsak şartını yerine getirmiş olmasından dolayı oruçlu sayılması gerekir. Bu görüşü benimsediğini söyleyen bir kimse, çok çirkin bir şey söylemiş olur.

Ramazan orucunun niyetsiz olarak tutulması durumunda geçerli olmayacağını açıklamış olduğumuz için, oruca her gün ya geceden ya da zeval öncesine kadar niyet etmek gerektiğini söylemiştik. Ayın başında niyet gerektiği gibi ikinci günde de aynı şekilde niyet gerekir. Çünkü birinci gün akşam olup geceye girilince artık oruçluluk hâlinden çıkılmış olmaktadır. Oruçtan çıkıldığına göre ikinci günün orucuna girebilmek için yeniden niyete ihtiyaç vardır.

Mâlik dedi ki: "Vacipliği belli günlerle sınırlı olmayan (mesela gün belirlemeksizin üç gün oruç tutmayı adayan kimsenin adadığı) oruç, geceden niyet etmeden tutulursa geçerli olmaz. Ama vacipliği belli günlerle sınırlı olan oruca gelince kişi o günlerde oruçlu olacağını bildiği için oruca niyet etmesine gerek yoktur. Mesela bir kimse "Bir ay peşpeşe oruç tutmayı adadım" diyen bir kimse, o ayın ilk gününde niyet ederek oruca başlarsa diğer günlerde niyet etmeden oruç tutarsa tuttuğu oruçlar geçerli olur. Leys b. Sa'd da bu görüştedir.

Sevri, nafile oruçlar için "Günün sonunda bile niyet edilmesi yeterli olur" demiştir.

İbrahim en-Nehâi, "Böyle yapılması durumunda gelecek günün orucunun sevabı kendisine yazılır" demiştir. Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Sevri dedi ki: "Ramazan orucunu tutarken geceden niyet etmeye ihtiyaç vardır."

Evzai dedi ki: "Ramazan orucu için gün ortasından sonra da niyet etmek yeterli olur."

Şafiî dedi ki: "Ramazan orucu olsun başka oruçlar olsun, vacip oruçlarda geceleyin niyet edilmemesi durumunda tutulan oruç geçerli olmaz. Ama nafile oruçlar için zevalden önce niyet edilmesi yeterli olur."

Ramazan ayı orucu için aybaşında yapılan bir niyetin ayın tamamı için yeterli olduğunu söyleyenlerin görüşü isabetli değildir. Çünkü önce de açıkladığımız gibi, birinci günün orucunu akşamleyin tamamladıktan sonra ertesi günün orucuna da başlamaya ihtiyaç vardır. Ertesi günün orucuna başlamak ise niyet getirilmeden sahih olmaz. Şu halde ilk günün orucunda olduğu gibi, ikinci günün de orucuna başlayabilmek için niyetin şart olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Aybaşında yapılan niyetle yetinilebilir. Namaza niyet ederek başlandığında bu niyet, o namazın başından sonuna kadar tamamı için yeterli olduğu, her rekâtı için yeniden niyet getirmeye gerek görülmediği gibi, aynı şekilde aybaşında getirilen niyet de, ay boyunca tutulacak her günün orucu için yeterli olur. Namazla

oruç arasında şöyle bir ortak nokta daha vardır: Namazın rekâtları arasına başka bir şey girmediği gibi, Ramazan günleri arasına da başka bir oruç girmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bir ayın orucu için ay-başında yapılan bir niyet yeterli olsaydı, bir niyetin ömür boyu tutulacak oruçların tamamı için de yeterli olması caiz olurdu. Bu görüş batıl olduğuna ve her günün orucuna yeniden niyet getirmeye ihtiyaç olduğuna göre, baştaki bir niyet ayın tamamının oruçları için yeterli olmaz. Aynı şekilde bir niyet, ömür boyu tutulacak olan oruçlar için de yeterli olmaz.

Orucun bu hususta namaza benzetilmesine gelince; bu benzetmenin bir anlamı yoktur. Namazın tamamına bir niyet yeterli olur. Çünkü namazın tamamı bir iftitah tekbiri ile kılınır. Bilindiği gibi namazın bir kısmı sahih olur da diğeri sahih olmaz şeklinde bir hüküm verilemez. Namazın bütün rekâtları başta alınan iftitah tekbirinin üzerine kurulur. Mesela bir rekâtı kılmayıp namazdan çıkan kişinin namazı tümden bozulur. Ama Ramazan'da bir gün oruç tutmayan kimsenin bu ayın diğer günlerinde tuttuğu oruçlar bu sebeple bozulmaz. Diğer taraftan bir kimse namazın ilk rekâtını kıldıktan sonra namazdan çıkmış olmaz. Dolayısıyla ikinci rekâta başlarken niyetini yenilemesine gerek kalmaz. Çünkü niyete, namaza başlamak için ihtiyaç duyulur. Oruca gelince, gece başladığında o günün orucu tamamlanmış ve oruçluluk hâlinden çıkılmış olur.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَهُنَا، وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ)

"Gece şu taraftan (doğudan) gelip gündüz de şu taraftan (batıdan) gittiğinde, güneş de battığında, oruçlu orucunu açmış olur."[699]

Orucunu açıp birinci günün oruçluluk hâlinden çıkınca ikinci günün orucuna başlaması ancak yeni bir niyetle sahih olur.

699 Beyhaki, es-Sünenu's-Sağir: 2/93

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri Ramazan orucu, belirli günlerde tutulması adanan adak orucu ve mutlak anlamda nafile oruçlar için geceleyin niyet etmeme durumunda niyetin zeval öncesine kadar da olsa gündüzleyin yapılması şartıyla tutulan orucun geçerli olacağını söylemişlerdir. Zira Yüce Allah, Ramazan ayına ulaşan kimsenin o ayı oruçla geçirmesini emretmiştir. (Bakara, 2/185) Niyetini gündüzleyin de olsa yapmış olan kişi bu aya ulaşmıştır. Ulaştığı için de bu ayı oruçlu geçirmekle emrolunmuş olması gerekir. Emrolunduğu şeyi yerine getirmesi durumunda o şeyin (orucunun) geçerli olması gerekir. Bu görüşümüzü teyit eden sünnetten şu rivayeti delil gösterebiliriz:

Aşure gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'nin Avali semtine şu haberi gönderdi: ***"Bir şeyler yemiş olan, günün geri kalan kısmında yemesin. Yememiş olan ise oruç tutsun."***[700]

Bir şeyler yemiş olanların ise o günün orucunu kaza etmelerini, oruçlu olmadıkları halde günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmalarını emir buyurduğu rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani, Abdurrahman b. Seleme'nin amcasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Aşure günü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. ***"Bu gün oruç tuttunuz mu?"*** diye sordu. Yanında bulunanların "Hayır" cevabını vermeleri üzerine şöyle buyurdu:

"Bu gününüzü oruçlu gibi davranarak tamamlayın. Sonra da bu günün orucunu kaza edin."[701]

Bu rivayet, iki manaya delalet etmektedir:

1-O zamanlar aşure orucunu tutmak farzdı. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o gün oruç tutmamış olanların oruçlarını kaza etmelerini emretmişti.

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Aşure gününde bir şeyler yemiş olanlarla olmayanların hükümlerini birbirinden ayırmış; yemiş olanların o günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmalarını ve daha sonra o

700 Bkz: Muslim, Siyam, 21
701 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/373

günün orucunu kaza etmelerini, bir şeyler yememiş olanlarınsa o gün niyet edip oruç tutmalarını emretmişti. Bu da belli bir zamanda tutulması farz olan oruç için niyetin mutlaka geceleyin yapılmasının zorunlu olmadığına delalet etmektedir. Çünkü geceleyin niyet etmek farz orucun geçerlilik şartı olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o zamanlar farz olan aşure orucu için geceden niyet getirmemiş olanlara, bu orucu tutmaları için gündüzleyin emir vermezdi. Çünkü o emrin muhatapları geceleyin niyet etmedikleri için sanki gündüz vakti bir şeyler yemiş kimseler hükmünde idiler ve bu takdirde tutacakları oruç geçerli olmayacak, o günün orucunu kaza etmeleri gerekecekti. Ama olay öyle değil de bizim anlattığımız şekilde gelişince anlaşıldı ki; belli zamanda tutulması emredilen oruçlar için geceden niyet etmek, orucun geçerlilik şartı değildir ve şayet o ana kadar oruca aykırı bir davranışta bulunulmamış ise, bu oruçlar için gündüzün bir vaktinde de niyet edilebilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu emri verdiği günden önce aşure orucu farz kılınmış değildi. O günün gündüzünün bir vaktinde farz kılındığı için geceden niyet etmemiş olanların tuttukları oruç geçerli sayıldı. Ama oruç farizasının sabit olmasından sonraki zamanlarda geceleyin niyet edilmemesi hâlinde tutulan oruç geçerli olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Niyetin geceleyin yapılması orucun geçerlilik şartı olsaydı, tıpkı bir şeyler yememenin orucun geçerlilik şartı oluşu ve yiyenlerin oruçlarının geçerli olmayacağı gibi, geceleyin niyet etme şartını gerçekleştirmeyenlerin de oruçlarının geçerli olmaması gerekecekti. Bu bakımdan gündüzün bir vaktinde ilk defa farz kılınan bir oruçla geçmişte farz kılınan orucun hükmü arasında bir fark olmaması gerekirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emri verdiği âna kadar bir şeyler yemiş olanların o günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmalarını, ayrıca daha sonra o günün orucunu kaza etmelerini emretmişti. Çünkü bir şeyler yememek, orucun geçerlilik şartıdır. Ama aşure orucu için geceden niyet etmemiş olanlara, o vakte kadar bir şey yemedikleri için, o günün orucunu kaza etmelerini emretmemiş, gündüzün bir vaktinde de olsa niyet edip oruca başlamaları durumunda oruçlarının geçerli olacağına hükmetmişti. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, belli vakitte tutulan oruç için geceleyin niyet etmek, orucun geçerlilik şartı değildir. Bu,

belli vakitte tutulması adanan oruçlar için de temel bir kural olmuştur. Bu gibi oruçlar için de niyetin geceleyin yapılması şart değildir. Zeval öncesine kadar da niyet edilmesi hâlinde tutulan oruç geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Aşure orucunun farzlığı, Ramazan orucu ile neshedilmiştir. Hükmü neshedilen bir oruca dayanılarak, hükmü sabit olan farz bir oruca karşı nasıl delil getirilebilir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aşure orucunun farzlığı neshedilmiş olsa bile benzeri oruçlara olan delaleti neshedilmiş değildir. Bilindiği gibi namaz kılarken Mescid-i Aksa'ya yönelmenin farzlığı neshedilmişse de bu sebeple namazın diğer hükümleri neshedilmiş değildir. Aynı şekilde gece namazı kılmanın farzlığı da neshedilmiş, ama bu sebeple namazın diğer hükümleri neshedilmiş değildir. Gece namazının farzlığı neshedilmiş ise de bu namazla ilgili olarak nazil olan (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"**[702] ayetinin, namazda kıraat rüknünü yerine getirirken Kur'an'dan istenilen ayetleri seçip okuma serbestliğine dair delaleti neshedilmiş değildir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, farz oruç için zeval öncesi yapılan niyetin yeterli olacağını, zevalden sonra yapılan niyetinse yeterli olmayacağını söylemişlerdir.

Bununla ilgili bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (aşure gününde Medine'nin) Avali semtine haber salarak şöyle buyurmuştur:

"Kahvaltı yapmış olanınız, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davransın. Kahvaltı yapmamış olanlarsa oruç tutsunlar."

Kahvaltı zevalden önce yapılır. Bu rivayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kahvaltıdan söz etmesi iki sebebe dayanmaktadır. Ya bu ifadeyi kahvaltı yapılacak zamanda kullanmıştır. Ya da oruca niyetin zevalden öncesine kadar geçerli olacağını açıklamış olmak için bu ifadeyi kullanmıştır. Niyetin zeval öncesinde yapılmasıyla zevalden sonra yapılması arasında

702 Müzzemmil, 73/20

bir fark olmasaydı, kahvaltıdan söz etmeksizin sadece yemek yeme ifadesini kullanırdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu kelimeyi boşuna kullanmış olmadığını düşünerek "kahvaltı" kelimesini asıl manasında anlamak gerekir. Buna göre oruca niyetin zeval öncesinde yapılmasıyla zeval sonrasında yapılması arasında hüküm bakımından bir farklılık olması gerekir.

Fakihler nafile oruçlarda geceleyin niyet edilmemesini şu rivayete dayanarak caiz görmüşlerdir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Yakub b. Atâ'nın babası, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen geceleyin oruca niyet etmediği halde sabahlardı. Sonra fikir değiştirir, oruç tutardı. Bu konuda Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanımıza gelir ve ***"Yanınızda yiyecek bir şeyler var mı?"*** diye sorardı. Varsa yerdi, yoksa ***"Öyleyse ben de oruç tutarım"*** derdi.[703]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişi geceleyin oruca niyet etmeksizin sabahlarsa, gündüzün bir kısmında oruçsuz bulunmuş ve bir şeyler yemiş biri gibi olur. Dolayısıyla o gün oruç tutması sahih olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gündüzün bir kısmı geçtikten sonra nafile oruca başladığı sabittir. Fakihler de bunun sahihliği üzerinde görüş birliği etmişler ve gündüzün niyetsiz geçen kısmını orucun geçerliliğine engel saymamışlardır. Gündüzün niyetsiz geçen kısmı, nafile orucun geçerliliğine engel olan yemek yeme gibi değildir. Belli zaman diliminde tutulması gereken oruca da geceden niyet edilmemiş olması, günün geri kalan kısmında niyet edip tutulan orucun geçerliliğine engel olmaz. O âna kadar niyet edilmemiş olması, tıpkı nafile oruçta olduğu gibi, bir şeyler yemiş olma anlamına gelmez. Aynı şekilde bir kimse geceleyin oruca niyet eder de sonra bu niyeti zihninden kaybolup uzaklaşırsa, niyetinin zihninden silinip uzaklaşması orucunun geçerliliğine engel teşkil etmez. Oruçluluk halinin devam etmesi için, niyetini sürekli hatırında tutması şart değildir.

703 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/204

Bu sebeple bazı oruçlarda gündüzün evvelinde oruca niyet edilmemiş olmaması, nakledilen delillerden dolayı caiz görülmüş ve orucun geçerliliğine engel sayılmamıştır. Bir kimse gündüzün ilk saatlerinde bir şey yemez de son saatlerinde yerse orucu bozulur. Sonradan bir şeyler yemesi, oruç niyetinin gündüzün son saatlerinde zihninden silinmesine benzemez. Gündüzün ilk saatlerinde bir şeyler yemek, nasıl orucu bozuyorsa son saatlerinde yemek de aynı şekilde bozar. Niyette hüküm farklıdır. Bu sebeple bir şeyler yemekle niyetin zihinden silinmesi birbirinden farklı şeyler olmaktadır. Bir kimse gündüzün başlangıcında oruca niyet etmeyip gündüzün sonraki bölümünde niyet ederse, niyetsiz geçen önceki kısım oruçlu olarak geçirilmiş gibi olur. Tıpkı başta niyet edilip de daha sonra bu niyetin zihinden silinip gitmesinde olduğu gibi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namaza baştarafına bitişik olarak niyet edilmeden başlanamayacağına göre oruca da gündüzün evveline bitişik olarak niyet edilmeden başlanamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Çünkü geceleyin (imsakten önce) oruca niyet edip uyuyan ve uykudayken sabaha giren kimsenin, niyetini gündüzün başlangıcına bitişik olarak yapmamasına rağmen orucunun geçerli olduğu hususunda Müslümanlar arasında farklı düşünen yoktur. Bir kişi namaza niyet eder, biraz başka şeylerle oyalanır ve sonra namaza başlarsa namazı sahih olmaz. Sahih olması için namaza başlayacağı anda niyet etmesi gerekir. Oruca başlamanın sahih olması için niyetin imsak vaktine bitiştirilmesi, fakihlerin hiçbirine göre şart değildir. Öte yandan namaza başlarken niyetin, namazın başına bitiştirilmesi şarttır. Namazdaki bu şartın, oruçta aranması ve namazın hükmünün oruca uygulanması caiz olmaz. Niyet konusunda orucu namaz gibi değerlendirmek doğru olmaz. Ayrıca Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nafile oruca gündüzün bir kısmı geçtikten sonra başladığı sabittir. Fakihler bu haberi hüsn-ü kabulle karşılayıp bu konuda delil olarak kullanma hususunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca niyeti baştarafa bitiştirmeden nafile namaza başlamanın sahih olmadığı hususunda da ittifak etmişlerdir. Bu anlattıklarımız dolayısıyla oruç niyetinin namaz niyetine benzetilmesinin isabetli olmayacağını öğrenmiş olduk.

Kişinin zimmetinde vacip olarak duran ve belli bir zamanda tutulması farz olmayan oruçlara gelince, bunlar için geceleyin niyet edilmemesi caiz olmaz.

Bunun delili şu rivayettir:

Hz. Hafsa *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Geceleyin oruca niyet etmeyen kimsenin orucu (geçerli) olmaz."***[704]

Bu hadisin ifade ettiği genel mana, her çeşit oruç için geceleyin niyet etmenin şart olmasını gerektirmektedir. Ancak belli zaman diliminde tutulması gereken oruçlar ile nafile oruçlar için niyet vaktinin farklı olabileceğine dair delil mevcuttur. Bu delile dayanarak bu oruçları, diğerlerinden ayırdık ve geceleyin niyet etmeyi gerekli kılan hadisin hükmü, diğer oruçlar için bağlayıcı olarak kaldı. Buna göre kefaret için peşpeşe tutulan iki aylık oruç ile Ramazan orucunun kazası arasında fark görülmemektedir. Çünkü iki aylık kefaret orucunun belli bir zaman diliminde tutulması zorunlu değildir. Ne zaman tutulmaya başlanırsa, tutulmasının farz olduğu vakit o zamandır. Böylece kefaret orucu da zimmette vacip olan diğer oruçlar gibi olmaktadır.

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"[705] ayetinden çıkarılacak bazı hükümler vardır:

1-Ramazan ayına ulaşan kimse o ayı oruçla geçirmekle yükümlüdür. Ayette geçen (فَمَنْ شَهِدَ) ifadesi, üç manaya gelmektedir:

a-Ramazan ayının girdiğini bilmek manasına gelir.

b-Ramazan ayına mukim olarak girmek manasına gelir.

704 Tirmizi, Ebvabu's-Savm, 33
705 Bakara, 2/185

c-Ramazan ayına mükellef olarak girmek manasına gelir.

2-**"Oruç sayılı günlerdedir"** ayetindeki sayılı günlerin, Ramazan'dan başka günler olduğunu söyleyenlere göre bu ayet, Ramazan dışında sayılı günlerde tutulması farz olan oruçların farzlığını neshetmiştir.

3-Bu ayet, sağlıklı ve mukim kimselerin oruç tutma ve fidye verme seçeneklerinden birini tercih edebilecekleri uygulamasına son vermiştir.

4-Ramazan hilalini yalnız kendisi gören kimse, oruca başlamakla yükümlüdür.

5-Ramazan ayının girdiğini sabahleyin öğrenen veya hasta olup da Ramazan'ın birinci gününün sabahında iyileşen veya seferi olup da ilk günün sabahında seferden dönen ve henüz bir şey yemeyip içmemiş olan kimselerin hemen oruca başlamaları gerekir. Çünkü bunlar, Ramazan ayına ulaşmış ve onu müşahede etmişlerdir.

6-Oruç tutmak, Ramazan ayına ulaşmayanlara değil de ulaşanlara farz kılınmıştır. Mükellef olmayan, mukim olmayan, Ramazan ayının girdiğini bilmeyen kimse, oruç tutmakla yükümlü değildir.

7-Farz oruç, Ramazan ayında tutulur. Bu aya ulaşanların bu orucu öne almaları veya sonraya bırakmaları caiz değildir.

8-Kişiye orucun farz olması için ayın tamamına değil, bir kısmına ulaşması dahi yeterlidir. Ramazan ayı içinde bir gayrı müslim İslam'a girer veya bir çocuk ergen olursa, ayın kalan kısmında oruç tutmaları gerekir.

9-Bir kimse Ramazan ayında nafile niyetiyle oruç tutarsa, orucu Ramazan orucu olarak geçerli olur. Çünkü Ramazan ayında oruç tutma emri hiçbir şarta bağlanmaksızın ve hiçbir sıfatla özellenmeksizin mutlak olarak Allah katından gelmiştir. Dolayısıyla bu ay içinde hangi niyetle olursa olsun tutulan oruç, Ramazan orucu yerine geçer.

İşte buna dayanarak bazı kimseler derler ki:"Bir kimse Ramazan ayında olduğunu bilmeksizin oruç tutarsa bu orucu Ramazan orucu olarak geçerli olmaz."

Yine bu delile dayanarak bazıları da şöyle derler: "Bir kimse mukim iken Ramazan ayı başlar da sonra sefere çıkarsa orucunu bozamaz ve oruç tutmamazlık edemez. Çünkü Yüce Allah, (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** buyurmuştur."

Bu ayetle ilgili aklımıza gelen bazı faideler bunlardı. Bunun dışında bizim bilemediğimiz başka bazı faideleri de olabilir. Belki daha sonra biz de o faideleri fark edebiliriz. Ya da başkaları bulup ortaya çıkarabilirler.

(فَلْيَصُمْهُ) **"onu oruçla geçirsin"** buyruğunun içerdiği hükümlere gelince bunları, oruçluyken kendilerinden uzak durulması gereken şeyler olarak önceki sayfalarda anlatmıştık. Bunların bazısı üzerinde fakihler ittifak ederlerken bazısı üzerinde de ihtilaf etmişlerdir. Yine bu ayetin içerdiği hükümler arasında anlatmış olduğumuz oruçla ilgili ama orucun rüknü olmayan bazı şartlar da vardı. Hastalar ile seferi kimselerin hükmünü de Allah'ın inayeti ve keremi sayesinde anlatmıştık.

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefi mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefi 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefi âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakihtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakihlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezilîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefi mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

BenliKitap.com
THG 0041347 LZY
0041347LZY
9 786059 612326

2

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

2. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

2. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

-2- BAKARA SURESİ DEVAMI-

Hilali Görme ve Müşahede Etmenin Keyfiyeti 7

Ramazan Orucunun Kazası 26

Ramazan Orucunun Kazasını Ertelemenin Caiz Olması 31

Yolculukta Oruç Tuttuktan Sonra Orucunu Bozan Kimsenin Hükmü 50

Ramazan'da Başka Bir Farz Oruç Tutan Yolcunun Hükmü 54

Ramazan Orucunun Kaç Gün Kaza Edilmesi Gerekir? 63

[Tekbirin Manası] 78

Oruç Gecesinde Yemek, İçmek ve Cinsel İlişkide Bulunmak 81

[Bakara 187. Ayetinden Çıkan Hükümler] 99

Başlanan Nafile Orucun Tamamlanması Gerekir 105

İtikâf Bahsi 129

Oruçsuz Olarak İtikâfa Girmek Caiz midir? 138

İtikâftaki Kişinin Yapması Caiz Olan Şeyler 141

Hâkimin Hükmü İle Helal Olan ve Olmayan Şeyler 151

Cihad Farizası 169

[İlk Savaş Ayeti] 173

Umre Farz mı, Yoksa Sünnet mi? 195

["Hayır İşleyin" Ayetinin Umrenin Farz Olmasına Delil Olmayışının Sebepleri] 206

[Muhsar Kişinin Hükmü] 210

Hac ve Umrede İhsar 218

Muhsar Kişi Hedyini Nerede Keser? 222

İhsar Hedyini Kesme Vakti 228

Muhsarın Hediy Kestirerek İhramdan Çıktıktan Sonra Yapması Gerekenler 237

Muhsar Kimsenin Kesecek Hediy Bulamaması 245

Mekkelilerin İhsarı 246
İhramlı Kimsenin Başının Rahatsızlanması veya Hastalanması 247
Temettü Haccı 254
Ailesi Mescid-i Haram Civarında Olanlar Hakkında Ulemanın Farklı Görüşleri ..271
Temettü Orucu 283
Hediy Temin Edemeyen Mütemettinin Bayramdan
Önce Oruç Tutmamış Olması 289
Temettü Orucuna Başlandıktan Sonra Hediy/Kurbanlık Temin Edilmesi 294
Hacc Aylarından Önce hacc İhramına Girmek 304
[Haccın Farzları] 306
Haccda Ticaret Yapmak 332
Arafat Vakfesi 334
Müzdelife Vakfesi 343
Minâ Günleri ve Oradan Ayrılış (Nefr) 353
Öncelikle Geçimlerini Sağlamakla Yükümlü Olduğumuz Kimseler 369
İçkinin Haram Kılınması 379
Kumarın Haram Kılınması 398
Yetimin Malın Üzerinde Tasarrufta Bulunmak 401
[Yetim Mallarından Zekat Vermek Yerine Malı Ticarette Kullanmak] 404
Müşrik Kadınlarla Evlenmek 410
Hayız/Âdet Bahsi 424
Hayzın Anlamı ve Miktarı 431
[Hayzın Asgari ve Azami Süresi Hakkındak Görüşümüzün Neticesi] 444
Temizlik Döneminin Asgari Süresi Konusundaki İhtilaf 449
Hayız/Âdet Döneminde Görülen Geçici Temizlikle İlgili Farklı Görüşler 452
[Cinsel İlişkiyle İlgili Hükümler] 469
Îlâ Bahsi 483
Fasıl 507
Kur'ler Bahsi 507
Kocanın Karısı Üzerinde ve Kadının Da Kocası Üzerindeki Hakkı 541
Talak/Boşama Sayısı 558

Boşama/Talak Sayısı Erkeğe Göre Mi, Kadına Göre Midir? 578
Bir Defada Üç Talakla Boşama Tartışması 582
Hul' Bahsi 597
[Allah'ın Belirlediği Ölçüleri Koruyamama] 599
Selef Uleması ile Diğer İslam Merkezlerinin Fakihlerinin
Hul' Bedeli Hakkındaki İhtilafları 603
Ric'at Yapmada Kadına Zarar Vermek 619
Velisiz Nikâh Kıymak 626

بسم الله الرحمن الرحيم

-2- BAKARA SURESİ DEVAMI-

Hilali Görme ve Müşahede Etmenin Keyfiyeti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"[1]

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir."[2]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ, فَلَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ، وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ)

---

1 Bakara, 2/185

2 Bakara, 2/189. Hz.Peygamber'e, "Hilâl niçin önce iplik gibi incecik görünüyor, sonra kalınlaşıp nihayet daire şeklini alıyor?" diye soru yöneltilmişti. Âyetin bu kısmında söz konusu soruya, ayın hareketlerinin zaman tayininde, özellikle hac, oruç ve zekât gibi ibadetlerin vakitlerinin belirlenmesinde kıstas olduğu ifade edilerek cevap verilmektedir.

"Ay ancak yirmi dokuz (gün)dür. Onu görmeden oruca başlamayın. Onu görmeden orucu sonlandır(ıp bayrama gir)meyin. Eğer buluttan dolayı size görünmezse (hesap yaparak) takdirde bulunun."[3]

Hadisin ravisi der ki: "İbn Ömer *radıyallahu anh*, Şaban ayının yirmi dokuzu olduğunda duruma bakardı. Eğer Ramazan hilali görülmüşse ne alâ. (Oruca başlardı.) Eğer görmeye engel bulut veya duman olmadığı halde görülmemişse, oruç tutmaksızın sabahlardı. Ama görmeye engel bulut veya duman olduğu için görülmemişse, oruçlu olarak sabahlardı. İbn Ömer halkla beraber orucunu açar ve bu hesabı esas almazdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hilali görünce oruca başlayın"*** buyruğu, (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ) **"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir"** ayetine de muvafıktır. Bu ayet ile hadisin, Ramazan'a orucuna başlamada hilalin görülmesinin esas alınmasını öngördüğü hususunda Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Bu da hilali görmenin, (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"**ayetindeki Ramazan ayına ulaşmak olduğuna delalet etmektedir.

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ) **"Sana hilalleri soruyorlar"** ayeti, hilalin görüldüğü gecenin geçen aya değil, gelecek aya ait olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ) ***"Eğer buluttan dolayı size görünmezse takdirde bulunun"*** ifadesinin manası üzerinde fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları dediler ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle, ayın menzillerinin esas alınması gerektiğini kastetmiştir. Eğer ay, bulut ve duman olmasaydı görülebilecek bir menzilde ise oruca başlama ve bayrama girmede görüldüğüne hükmedilir. Ama öyle bir menzilde değilse görüldüğüne hükmedilmez."

Diğer bazıları dediler ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle, "Bu durumda Şaban ayını otuza tamamlayın" demeyi kastetmiştir."

3 Darimi, Savm, 7; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/345

Birinci te'vil kesinlikle geçersizdir. Çünkü müneccimlerin ve ayın menzilleriyle burçlarına dair bilgi alışverişinde bulunanların söylediklerine müracaat etmeyi öngörmektedir. Bu da Cenab-ı Allah'ın (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ) **"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar için vakit ölçüleridir"** buyruğuna ters düşmektedir. Bu ilahî buyrukta oruca başlama hükmü, hilali görme şartına bağlanmıştır. Oruç, bütün Müslümanların yerine getirmekle yükümlü oldukları bir ibadet olduğuna göre, bu ibadetin hükmünün, söylediklerileyle pek de tatmin olunmayan az sayıdaki kimselerin bildiği şeylere bağlanması doğru olmaz.

Doğru olan ikinci te'vildir. Bu hadisi rivayet eden İbn Ömer *radıyallahu anh* ile fakihlerin geneli bu görüştedirler. Zaten rivayetin sonunda İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hesabı esas almadığı ifade edilmişti.

Başka bir hadiste (فَاقْدُرُوا لَهُ) ***"Takdirde bulunun"*** sözü, te'vil götürmeyecek şekilde kesin olarak açıklanmıştır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Nâfi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında Ramazan ayından söz edildi. Bunun üzerine kendisi şöyle buyurdu:

"Hilali görmeden oruç tutmayın. Eğer hava bulutlu olduğu için size görünmezse otuz gün sayarak takdirde bulunun"[4]

Bu rivayet, (فَاقْدُرُوا لَهُ) ***"Takdirde bulunun"*** sözünün manasını, te'vilcilerin te'villerini boşa çıkaracak şekilde açıklığa kavuşturmuştur.

Te'vilcilerin te'villerini boşa çıkaracak delillerden biri de şudur:

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ حَالَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ مَنْظَرِهِ سَحَابٌ أَوْ قَتَرَةٌ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ)

4 Zeyneddin el-Iraki, Takribu'l-Esanid ve Tertibu'l-Mesanid: 1/74

"Hilali görünce oruca başlayın. Hilali görünce orucu açı(p bayrama giri)n. Bulut veya duman sizinle hilalin arasına girip onu görmenize engel olursa, ayın günlerinin sayısını otuza tamamlayın."[5]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadislerinde, şayet bizimle hilalin arasına bulut veya duman girmeseydi, hilalin görülebilir bir konumda olmasıyla birlikte yine de ayın günlerini otuza kadar saymamızı emretmiştir. Şayet araya bulut veya duman girmeseydi ayın görülebileceğini söyleyen müneccimlerin sözlerine müracaat etmemizi emretmemiştir.

Bu konuda bundan daha açık ve net ifadeler içeren bir rivayet vardır:

Abdullah b. Cafer b. Ahmed b. Faris'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صُومُوا رَمَضَانَ لِرُؤْيَتِهِ، وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ غَمَامَةٌ أَوْ ضَبَابَةٌ فَأَكْمِلُوا شَهْرَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ، وَلَا تَسْتَقْبِلُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ مِنْ شَعْبَانَ)

"Hilali görünce Ramazan orucuna başlayın. (Şevval) Hilali(ni) görünce oruca son veri(p bayrama giri)n. Hilalle aranıza bulut veya sis girer de onu görmenize engel olursa, Şaban ayını otuz güne tamamlayın. Şaban ayından bir gün oruç tutarak Ramazan ayını karşılamayın."[6]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hilali görmemize engel olan bulut ve benzeri bir şeyin araya girmesi durumunda Şaban ayını otuz güne tamamlamamızı emretmektedir. Ayın menzillerini ve müneccimlerin hesaplarını esas almak gerektiğini söyleyenler, şeriatın hükmü dışındadırlar. Bu görüş, içtihada konu olacak bir şey değildir. Çünkü Kitab'ın delaleti ve sünnetten nasslar fakihlerin icması bunun aksinedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hilali görünce oruca başlayın. Hilali görünce orucu açı(p bayrama giri)n. Bulut onu görmenize engel olursa, ayı otuza***

5 İbn Huzeyme, Sahih: 3/204

6 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/350

tamamlayın" buyruğu, hilalin görülememesi durumunda ayın günlerinin sayısını otuza tamamlamak gerektiğinin delilidir. Ama otuz günü tamamlamadan hilal görülecek olursa o zaman otuza tamamlamadan oruca başlamak gerekir. Hilali görülmeyen her ayı otuza tamamlamamız gerekir. Tabii bu takdiri, oruç ve bayram gibi dinî hükümleri ilgilendiren aylarda yapmamız gerekmektedir. Ama hilal görülürse, bu şekilde bir takdire gidilmez. Çünkü hilal, otuz gönden önce de görülebilmektedir. Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Bir kimse ay içindeyken evini 10 aylığına birine kiraya verirse bu kira süresi dokuz ayın hilali görülerek, başlangıçtaki ayın eksik kalan günlerini ise dokuz hilali gördükten sonra otuza tamamlayarak hesaplanır. Çünkü ilk aya hilali görmeksizin başlanmıştı. O ayın günleri en sonda otuza tamamlanır. Diğer aylarsa başka hesaplama yöntemlerine bakılmaksızın hilali görerek hesaplanır. Ama evini aybaşında kiraya veren kişi bütün ayları hilali görerek hesaplar.

Hilali görmeyle ilgili şahitlik konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin (Hanefî) fakihlerinin tamamı, Ramazan hilalini görme konusunda hilalin görülmesine engel olan (bulut, sis ve duman gibi) şeyler varsa, adil bir erkeğin şahitliğinin yeterli olacağını söylemişlerdir. Ama havada bu gibi engeller yoksa, verdikleri haberin bilgi sayılabileceği büyük bir topluluğun hilali gördüklerine şahitlik etmeleri şarttır. İmam Ebu Yusuf'un büyük topluluğu en azından 50 erkek olması gerektiğini söylemiştir. Şevval ve Zilhicce hilalleri için de hüküm böyledir. Ancak semada görüşü engelleyen şeyler varsa, o zaman hukuk önünde şahitliği kabul edilenlerden asgari iki adil erkeğin şahitlik etmesi gerekir.

Mâlik, Sevri, Evzai, Leys, Hasan b. Hay ve Ubeydullah dediler ki: "Ramazan ve Şevval hilallerini görmede ancak iki adil erkeğin şahitliği kabul edilir."

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Adil bir kişi Ramazan hilalini gördüğüne şahitlik ederse, her ne kadar kıyas ve ihtiyat gereği iki kişiden az olan şahitlikleri kabul etmemek gerekiyorsa da bu konuda hadis mevcut olduğu için kabul etmek gerektiği görüşündeyim. Ama Şevval hilalini görmede iki adil kişiden az olan şahitlikleri kabul etmem."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri havada görüşü engelleyen bir şey olmadığında haberleri bilgi olarak kabul edilen büyük sayıda bir topluluğun hilali görmesini esas olarak kabul etmişlerdir. Çünkü hilali gözetlemek, toplumun da ihtiyaç duyduğu bir farizadır. İnsanlar hilali gözetlemekle emrolunmuşlardır. Havada görüşü engelleyen bir şey olmadığı ve çok sayıda insan da hilali görmeyi çok istediği halde onlardan sadece az sayıda insanın hilali görmesi, gözleri sağlıklı olmakla ve havada görüşe engel şeyler bulunmamakla birlikte diğerlerinin görememesi mümkün değildir. Böyle bir durumda toplumun çoğunluğu görmediği halde çok az sayıdaki kişinin hilali gördüklerini söylemeleri durumunda biliriz ki, onlar yanılmışlar ve isabet etmemişlerdir. Onlar, ya hayal ürünü bir şey görmüşler ve gördüklerini hilal zannetmişlerdir ya da bilerek yalan söylemişlerdir. Çünkü o şartlarda hilali görmeleri mümkün değildir. Bu söylediğimiz, doğruluğuna akılların da hükmettiği sağlam bir delildir ve şeriatın hükmü de bu delilin üzerine kurulur. Hilali gözetlemede hatâ etmek büyük zararlara yol açar. Dinsizler de bu yolla cahil ve kafasızlarla inancı zayıf kimseleri şüpheye düşürürler.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: İnsanların bilip öğrenmeye ihtiyaç duydukları şer'î hükümleri tespit etmenin yolu, bilgi gerektiren haber ile yaygın ve meşhur olan rivayettir. Bu ve buna benzer şer'î hükümleri mesela penisi ellemekten veya kadının tenine dokunmaktan, ateşte pişen şeyleri yemekten ve bu yiyeceği besmele çekmeksizin yemekten dolayı abdestin bozulması hükmünü ahad haberle tespit etmek caiz değildir. İnsanların geneli bu gibi şeyleri yaptıkları ve bu konuda umumî belva meydana geldiği (yani bunlardan sakınmak çok zor olduğu) için bununla ilgili olarak nass şeklinde ilahî bir hüküm mevcut olup bu hüküm Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaşmış olacak ve onun çevresindekiler de bundan haberdar olacaklar. Buna rağmen bu ilahî hükmü ve benzerlerini kendileri başkalarına nakletmeyecekler de bir iki kişinin naklettiğini yeterli görecekler. Bu olacak şey midir? Hayır, böyle yapmaları caiz değildir. Çünkü o sahabiler, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduklarını başkalarına nakletmekle yükümlü idiler. Çünkü onlar, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine aktarılan dinî hükümleri başkalarına aktarma konusunda hüccettirler. Bunları aktarmayıp zayi etmeleri caiz değildir. Böylece anlamış oluyoruz ki, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konularda nassa dayalı

kesin bir hüküm ortaya koymuş değildir. Ama bu konularda birkaç manaya gelebilecek bir şeyler söylemiş ve bunu kendisindendinleyip başkalarına nakledenler de, duyduklarını başka şekilde değil de kendi zanlarına göre manalandırmış olabilirler. Mesela penisin ellenmesi durumunda abdest alınmasını emreden hadiste geçen "vudû" kelimesi el yıkama anlamına gelebilir.

Tıpkı şu hadiste emredildiği gibi:

(إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهَا فِى وَضُوئِهِ ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لاَ يَدْرِى أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ)

"Biriniz uykusundan uyandığında elini abdest suyuna daldırmadan yıkasın. Çünkü o biriniz elinin geceyi nerede geçirmiş olduğunu (elinin nerelere temas ettiğini) bilemez."[7]

"Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* alınan haberlerin gizlenmemesi ve ümmete aktarılması gerektiği ilkesine değinmiş, gerekli açıklamaları yapmıştık. Bu ilke ortadan kaybolunca bazı kimseler, kendilerine gelen rivayetlerin doğru olup olmadığı konusunda şüphelenir oldular.

Mesela bir rivayette şunlar anlatılıyordu: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adama yazılı bir belge vermiş. Bu belgede onu ümmetin halifesi tayin ettiğini bildirmiş. Ne varki ümmet bu belgeyi ortadan kaldırıp gizlemiş, kendileri sapmış ve başkalarını da saptırmışlar."

Şeriatın birçok hükmünü reddetmişler. Bazı şeylerin şeriattan olduğunu iddia etmişler. Oysa aslı ve hakikati olmayan bu şeyler, ne toplum tarafından ne de tekil şahıslar tarafından rivayet edilmişlerdir. Böylece dinsizlerin şeriattan olmayan şeyleri şeriattanmış gibi göstermelerine ortam hazırlamışlardır. İsmailî mezhebi mensuplarının ve zındıkların, itikadı zayıf ve cahil kimseleri gizli bir şeye (imametin gizli tutulduğuna inanmaya) davet etmeleri yolunu açmış ve işlerini kolaylaştırmışlardır. Bunlar, davetlerine icabet edip saflarına katılan ve imametin gizli tutulduğu iddiasına inanan kimselere, imametin gönüllerdeki yerinin büyük ve önemli olmakla

7 Beyhaki, Sünenu'l-Kübra, Taharet, 42

birlikte gizli kalmasının mümkün olduğunu anlatıyorlardı. Bu anlatılanları kabul edenlere de bazı şeyleri de, gizli kalmış dinî hükümler olarak anlatıyorlardı. Bazı te'villerde bulunarak bu te'vilin de imama ait olduğunu söylüyorlardı. Böylece müntesiplerini dinden çıkarıp uzaklaştırıyor, onları bazen hürremiye bazen de sâbiiye mezhebine dâhil ediyorlardı. Bu, artık müntesiplerinin durumuna ve kabullerine göre değişebiliyordu.

Şunu kesin olarak biliyoruz ki, bazı dinî hükümlerin gizli kalmış olabileceğine inanan kimsenin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve diğer peygamberlerin *aleyhisselam* nübüvvetini ispat etmesi ve mucizelerinin doğruluğunu kabul ettirmesi mümkün değildir. Çünkü sayılarının çok, maksat ve hedeflerinin farklı, memleketlerinin birbirinden uzak olmasıyla birlikte imameti gizlemeleri mümkün olan kimselerin yalan üzerinde ittifak etmeleri de mümkündür. Çünkü imameti gizleme hususunda anlaşıp ittifak etmeleri mümkün olan kimselerin, asılsız haber ve rivayet uydurma hususunda da anlaşıp ittifak etmeleri mümkün olur. Şu halde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mucizelerini bize haber verenlerin imametle ilgili yazıyı gizleme hususunda anlaştıkları gibi, bu mucizelerle ilgili haberleri verirken de yalan üzerinde anlaşıp ittifak etmediklerinden emin olamayız.

Diğer taraftan Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mucizelerine dair haberleri nakleden raviler, İsmailî fırkasına göre onun imamete ilişkin emrini vefatından sonra gizlediklerinden dolayı kâfir olup dinden çıkmışlardır. (Yine İsmailiyye fırkasına göre) bunlardan ancak beş altı kadar kişi dinden çıkmamıştır. Bu kadar az sayıdaki kimsenin verdiği haber ise bilgi meydana getirmediği gibi, bu haberlerle mucize de sabit olmaz. İmamet haberini gizleyenlere göre çok sayıda kişilerden oluşan büyük bir kitlenin verdiği haber, -yalanda anlaşıp ittifak etmeleri mümkün olduğundan dolayı-makbul değildir. Şu halde rivayeti sahih olabilecek kişilerin sayısı (beş altı kişi denecek kadar) çok azalmıştır. Bunların da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mucizelerine ve nübüvvetini ispata ilişkin verdikleri haberlerin geri çevrilmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ezan, kâmet, rükû tekbirini ve bayram namazlarındaki zevaid tekbirlerini alırken ellerin kaldırılması ve teşrik günleri tekbirleri gibi herkesin yapması gereken meselelerde de ihtilaf edilmiştir. Bu konularda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*

bir şeyler rivayet eden herkes, bunları ancak ahad yolla rivayet etmişlerdir. Öyle olunca burada, mutlaka şu iki durumdan biri söz konusu olacaktır:

1-Genel bir ihtiyaç olduğu halde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu meseleler hakkında bir nass gelmemiştir. Böyle olması sizin, "İnsanların genelinin ihtiyaç duyduğu konularda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mutlaka bir nass gelmiş olması gerekir" şeklinde ortaya koymuş olduğunuz ilke geçersiz hale gelmiş olacaktır.

2-Ya da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda özel olarak bir nass gelmiştir. Ama bu nass, ahad yolla geldiği için sen bunu bize nakletmemişsindir. Böyle olunca da sizin ortaya koymuş olduğunuz ilke geçersiz hale gelmiş olacaktır. Çünkü siz, vazgeçilmez ve uzak durulması mümkün olmayan konularda toplumun naklini muteber saymaktasınız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu mesee hakkında söylediklerimize temel teşkil eden ilkeyi aklında tutamayan bir kimse, ancak böyle bir soru sorabilir. Biz şöyle demiştik: İnsanların yerine getirdikleri takdirde ibadet etmiş olacakları, terk etmelerinin ve muhalefet etmelerinin caiz olmadığı, imamlık ve herkesin yerine getirmekle yükümlü olduğu farizalar gibi konularda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bize bir nass gelmiş olması gerekir. Ama farz olmayan şeyleri insanlar yerine getirip getirmemekte serbesttirler. Ancak fakihler, bunların hangisinin diğerlerinden daha faziletli olduğu hususunda kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de, onların yapıp yapmamakta serbest oldukları bu şeylerden hangisinin diğerlerinden daha faziletli olduğu hususunda nass şeklinde bir açıklamada bulunması gibi bir yükümlülüğü yoktur. Ezan, kâmet, bayram namazı tekbirleri, teşrik günleri tekbirleri ve benzeri yapıp yapmamakta serbest olduğumuz hususlarla ilgili olarak söyleyeceklerimiz bunlardır. Ancak fakihler bunlardan hangisinin diğerlerinden daha faziletli olacağı hususunda kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple bunlar hakkında bazı ahad haberlerin gelmiş olması normaldir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bunları yapıp yapmamakta serbest olduklarını insanlara öğretmek için de tevkifî emirler vermiş olmayabilir. Ama bunlar, hakkında tevkifî emirler bulunan, yapılmamaları haram olan,

umumî belva haline gelmiş olsa bile yapılmayıp yerine başka şeylerin yapılması caiz olmayan hükümler gibi değildirler.

Havada görüşe engel bir şeyin olmaması durumunda hilalin görülmesine ilişkin naklettiğimiz rivayet, önce de anlatmış olduğumuz şu hükme dayanak teşkil etmektedir: Toplumun genelini ilgilendiren meselelerde hüküm koymak için, bilgiyi gerektiren mütevatir habere dayanmak icap eder. Ama havada bulut olması örneğinde olduğu gibi toplumun büyük çoğunluğunun hilali görmesine imkân olmadığından ancak bir iki kişi hilali bulutların arasından görebilir. Bunlar da gördüklerini başkaları görünceye kadar gizlemezler (ve gördüklerini ilgili makama bildirirler). Bu sebeple bu gibi durumlarda bir iki kişinin haberine itimat edilir ve (mütevatir gibi) bilgi gerektiren haberin gelmesi şart koşulmaz.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, Ramazan hilalinin görülmüş kabul edilmesi için haber-i vahidi şu rivayet sebebiyle kabul etmişlerdir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir defasında Ramazan hilalinin görülüp görülmediği hususunda şüpheye düştük. Sahabiler, teravihe ve oruca başlamamaya karar verdiler. Derken Harre (Medine şehrinde karataşların çok olduğu) mıntıkasından bir Arabî geldi. Hilali gördüğüne şehadet etti. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna çıkarıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine, ***"Allah'tan başka ilah bulunmadığına, benim de Allah Resûlü olduğuma şehadet eder misin?"*** diye sordu. Adam, "Evet" deyip hilali gördüğüne şehadet etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, Bilal'e *radıyallahu anh* halka duyuru yapması emrini verdi. O da, teravih kılsınlar ve oruç tutsunlar diye halka duyuruda bulundu."

Ebu Davud, bu rivayetteki teravih kılma ifadesini Hammad b. Seleme'den başkasının söylemediğini bildirmiştir.[8]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nâfi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"İnsanlar hilali gözetliyorlardı. Ben gördüğümü gidip Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem arzettim. Bunun***

8 Ebu Davud, Savm,14

üzerine kendisi oruca başladı ve oruca başlamaları için insanlara emir verdi."[9]

Ramazan orucu dinî yolla farz kılınmıştır. Bu oruca başlamak için hilalin görüldüğünü yaygın haberlerle tespit etmek mümkün olmadığında, hakkında meşhur ve yaygın/müstefiz haberler bulunması şart olmayan şer'î hükümlerde olduğu gibi ahad haberleri kabul etmek gerekir. Bu sebeple fakihler, adil olması şartıyla kadın'ın, kölenin, kendisine kazf haddi uygulanmış olan kimsenin verdikleri haberi kabul etmişlerdir. Nitekim bunların aynı konuda başka rivayetlerin ve kıyasın destekleyip teyit ettiği hadis rivayetleri de kabul edilmiştir.

Şevval ve Zilhicce hilallerinin tespitine gelince fakihler, hukuk önünde şehadeti kabul edilen kimselerden en az iki adil erkeğin şahitliğini kabul etmişlerdir.

Bununla ilgili olarak Muhammed b. Bekir, Cediletü Kays kabilesinden Hüseyin b. Hars el-Cedeli'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Mekke emiri bize hitap ettikten sonra şunları söyledi: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem hilali görünce nusuka/ibadete başlamamızı bize emretti. Hilali göremezsek, iki adil kişi gördüklerine dair şehadette bulununca da onların şahitliklerine dayanarak nusuka/ibadete başlarız."***

Ravi diyor ki: Ben daha sonra Hüseyin b. Hars el-Cedeli'ye, kendilerine bunu söyleyen Mekke emirinin adını sordum; bilmediğini söyledi. Ancak daha sonra benimle karşılaştığında, Muhammed b. Hatıb'ın kardeşi Hars b. Hatıb olduğunu söyledi. Hüseyin b. Hars el-Cedeli der ki: Mekke emiri sözlerine devamla bize şunları da söyledi: "Aranızda Allah ve Resûlü'nü benden daha iyi bilenleriniz vardır. Şu zât Allah Resûlü'nü görüp ondan bazı şeyler dinlemiştir."

"Şu zât" derken emir, bir adama işaret etti. Yanımda duran yaşlı bir adama, "emirin işaret ettiği şu adam kimdir?"diye sordum. Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* olduğunu söyledi. Emir, doğru konuşmuştu. Gerçekten de Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Allah ve Resûlü'nü ondan daha iyi

9 Ebu Davud, Savm,14

biliyordu. Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmamızı bize emretti."

Bu rivayette geçen "nusuk" kelimesi, bayram namazı ve kurban bayramında kurban kesme anlamına gelir. Ramazan orucu anlamına gelmez. "Nusuk" kelimesi, orucu kesinlikle kapsamına almaz; namaz ve kurban kesmeyi kapsamına alır.

Mesela bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[10]

Görüldüğü gibi bu ayette geçen "nusuk" kelimesi oruçtan başka bir şey olarak kurban kesme manasında tercüme edilmiştir.

"Nusuk" kelimesinin bayram namazı anlamına geldiğinin delili şu rivayettir:

Berâ b. Âzib *radıyallahu anh*, kurban bayramı gününde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Bu günümüzde ilk nusukumuz/ibadetimiz namaz, sonra kurban kesmektir."***[11]

Bu rivayette namaza "nusuk" denilmiştir. Cenab-ı Allah, kurban kesmeyi şu ayetlerde nusuk olarak adlandırmıştır.

(اِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ)

"Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de Allah içindir."[12]

(اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

10 Bakara, 2/196
11 Bkz: Buhari, Ebvabu'l-Îdeyn, 17
12 Enâm, 6/162

"Sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."

Bu ayetler, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hilali görünce nusuka/ibadete başlamamızı bize emretti. Hilali göremezsek, iki adil kişi gördüklerine dair şehadette bulununca da onların şahitliklerine dayanarak nusuka/ibadete başlarız" rivayetinde geçen "nusuk" kelimesinin Ramazan bayramında bayram namazı, kurban bayramında da kurban kesme anlamına geldiğini ispatlamış olmaktadır. Dolayısıyla Ramazan bayramı için Şevval hilalinin, kurban bayramı için de Zilhicce hilalinin en azından iki şahidin şehadetiyle görüldüğünün tespit edilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan farzı yerine getirerek ihtiyatlı olmak, farzı terkederek ihtiyatlı olmaktan daha iyidir. Bu sebeple Ramazan bayramına girmedeiki erkeğin şahitliğine dayanmakla fakihler ihtiyatlı davranmışlardır. Çünkü oruç tutulması gerekmeyen günde oruç tutarak ihtiyatlı olmak, oruç gününde yemeye içmeye devam etmekten daha hayırlıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu dediğinizde aslında ihtiyat terkedilmiş olmaktadır. Çünkü o günün Ramazan bayramı günü olması mümkündür. Zira bir kişi Şevval hilalini gördüğüne şahitlik etmişti. Onun şahitliği kabul edilmeyip ihtiyat adına iki kişinin şahitlik etmesi istendiğinde, bayramın birinci gününde oruç tutmuş olabiliriz. Bunda da haramın işlenmesi ve ihtiyatın terkedilmesi söz konusudur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bayram olduğunu bildiğimiz takdirde bayram gününde oruç tutmamız yasaklanmıştır. Bayram olduğunu tespit edememiş isek O günde oruç tutmamız yasaklanmış değildir. Bayram olduğunu tespit edememiş ve oruç tutmakla tutmamak arasında tereddütte kalmış isek o zaman oruç tutmamız, açıkladığımız sebepten dolayı ihtiyat açısından daha uygun olur. O günün bayram olduğu, şahitliği hukuk önünde kabul edilen kimselerin şehadetiyle sabit oluncaya kadar oruçlu olmamız daha uygun olacaktır.

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin" ayet-i kerimesi yevm-i şekte (Ramazan ayından mı yoksa Şaban ayından mı olduğu ke-

sin olarak bilinemeyen şüpheli günde) oruç tutulmasını yasaklamaktadır. Çünkü şüphe içinde olan kimse, Ramazan ayına ulaşmış sayılmaz. Zira o günün Ramazan ayından olup olmadığını bilmemektedir. Dolayısıyla Ramazan orucu niyetiyle o gün oruç tutması caiz değildir. Bunun caiz olmadığına şu hadis-i şerif de delalet etmektedir:

(صُومُولِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوالِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُواعِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ)

"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın."[13]

Hadis-i şerifte bulutlardan ötürü hilali göremediğimiz günün Şaban ayından sayılmasına hükmedilmiştir. Şaban ayında Ramazan orucunu önceden tutmak ise caiz değildir. Buna şu rivayet de delalet etmektedir:

Abdulbaki b. Kani, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de'dee/koşuşturma gününde oruç tutulmasını yasakladı."

"De'dee"/koşuşturma günü, insanların Şaban ayından mı yoksa Ramazan ayından mı olduğunu bilemedikleri ve hakkında şüpheye düştükleri gündür.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu İshak, Sile'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yevm-i şekte Ammar'ın yanında idik. Pişirilmiş bir koyun getirildi. Bazıları onu yemeye yanaşmayıp kenara çekildiler. Bunun üzerine Ammar şöyle dedi: "Bu gün oruç tutan kimse, Ebu'l-Kasım'a*sallallahu aleyhi ve sellem* âsi olmuş olur!"

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Ramazan hilali(ni) görünce oruca başlayın. (Şevval) hilali(ni) görünce de oruca son verin. Ramazan ayından bir iki gün önce oruç

13 Buhâri, Savm, 5; Nesaî, Sıyam, 13

tut(arak Ramazan için karşılama yap)mayın. Ancak birinizin önceden tutagelmekte olan orucu varsa o bunun dışında olup tutabilir."[14]

Bu rivayetlerin manası, (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) **"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin"** ayet-i kerimesinin delalet ettiği hükme muvafıktır.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri yevm-i şekde nafile niyetiyle oruç tutmakta sakınca görmemişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o günün Şaban ayından olduğuna hükmettiğine göre o günde nafile oruç tutulmasını mübah görmüş demektir.

Gündüzleyin görülen hilalin hükmünde fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Muhammed, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Gündüzleyin görülen hilal, gelecek geceye aittir." Bunlara göre gündüzleyin görülen hilalin zevalden önce görülmesi ile zevalden sonra görülmesi arasında fark yoktur. Hz. Ali, İbn Ömer, Abdullah b. Mesud, Hz. Osman, Enes b. Mâlik, Ebu Vâil, Said b. Müseyyeb, Atâ ve Cabir b. Zeyd'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer'den bu konuda iki rivayet gelmiştir:

a) Hilal zevalden önce görülürse geçen geceye aittir.

b) Hilal zevalden sonra görülürse gelecek geceye aittir.

Ebu Yusuf ile Sevri de bu görüşü benimsemişlerdir.

Rekin b. Rebî, babasının kendisine şunları söylediğini Süfyan es-Sevri'ye nakletmiştir: Belencer şehrinde Süleyman b. Rebia ile birlikteydim. Kuşluk vakti Şevval hilalini gördüm. Gidip kendisine bunu haber verdim. Gelip bir ağacın altında durdu. Gökyüzüne baktı. Hilali görünce, oruçlarını açmalarını insanlara emretti.

14 Tirmizi, Ebvabu's-Savm, 2

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."[15]

Ramazan ayının son gününde gündüzleyin hilali gören bu adamın, yukarıdaki ayet-i kerime gereğince orucunu açmayıp akşama kadar tamamlaması icap ederdi. Zira onun (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** emrinin kapsamında olması gerekir. Çünkü Cenab-ı Allah, hilalin zevalden önce görülmesiyle zevalden sonra görülmesi arasında bir fark gözetmemiştir.

Fakihlerin tamamı, zevalden sonra hilali gören kimsenin orucu akşama kadar devam ettirerek tamamlama yükümlülüğünden kurtulamayacağı hükmü üzerinde ittifak etmişlerdir. Zevalden önce görmek de ayetin lafzının genel anlamına dâhil olduğundan aynı hükme tabidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın"*** buyruğu da buna delalet etmektedir. Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisteki kastı, hilalin görülmesinin ertesi gününde oruç tutulmasıdır. Hadisteki kasd-ı nebevinin bu olduğuna iki cihetten delil vardır.

a-Hilalin görüldüğünün ertesi gününde oruç tutulması gerekir. Çünkü görülmesinden önceki günde tutulmasına imkân yoktur.

b-Şaban ayının son gecesinde hilalin görülmesi durumunda ertesi gün oruç tutulması gerektiği hususunda Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Bu da "Hilali görünce oruca başlayın" buyruğunun, hilalin görülmesinden

15 Bakara, 2/187

sonraki gün için geçerli olduğunu ispatlamaktadır. Şaban ayının son gününde zevalden önce hilali gören kimsenin geçen günde değil, ertesi günde oruçlu olması gerekir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* maksadı, hilalin görülmesinden sonraki güne mahsus ve yöneliktir.

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

(صُومُولِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوالِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُواعِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ)

"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın."[16]

Bu ifadeleriyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hilali görülemeyen ayların otuz güne tamamlanmasını vacip kılmıştır. Gündüzleyin görülen hilalin hem geçen geceye hem de gelecek geceye ait olması muhtemel olsa bu ihtimal, görülen o hilali görülmemiş hükmüne sokar. O zaman da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bahsedilen hadisi gereğince Şaban ayını otuz güne tamamlamak gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hilali görünce orucu açın"*** buyruğunun açık anlamı, hilalin görülmesi anında orucu açmayı gerekli kılmaktadır. Fakihlerin tamamı, hilalin zevalden sonra görülmesi durumunda orucu açmanın caiz olmadığı hususunda görüş birliği ettiklerine göre biz bu hükmü, hadisin genel manasından ayırıp tahsis ederiz. O zaman hadisin genel manası, hilalin zevalden önce görülmesi üzerinde kalmakta devam eder. Yani bu durumda orucun açılması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hilali görünce orucu açın"*** buyruğu ile geceleyin görülen hilali kastetmiştir. Çünkü zevalden sonra görülen hilal, orucu açmayı gerektirmez. Zira bu durumdaki kişi onu gündüzleyin görmüştür. Gündüzün sınırları içinde olduğundan dolayı zevalden önce görmek de orucu açmayı gerektirmez.

16 Buhâri, Savm, 5; Nesaî, Sıyam, 13

"Hilali görünce orucu açın" hadisi zahirî anlamda ele alınacak olsa, Ramazan'ın son gününde gündüzleyin görüldüğünde o günün hilalin görülmesinden sonraki kısmının Şevval, hilalin görülmesinden önceki kısmının ise Ramazan ayından olması gerekir. Zira şunu kesin olarak biliyoruz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, orucu açmak için önce hilalin görülmesini kastetmiştir. Yoksa daha sonra hilal görülecek diye önceden orucun açılmasını kastetmiş değildir. Zaten böyle bir emri vermiş olması mümkün değildir. Bu da hilalin görüldüğü günün, (hilali) görüşten önceki kısmının Ramazan ayından, (hilali) görüşten sonraki kısmının ise Şevval ayından olmasını gerektirmektedir. Bu takdirde ay, 29 tam gün ile bir günün bir kısmı olur. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ay için iki rakam vererek ayın 30 veya 29 gün olacağını bildirmiştir. Bir defasında (الشَّهْرُ تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَ) ***"Ay, yirmi dokuzdur"***[17], başka bir defada da (الشَّهْرُ ثَلَاثُونَ) ***"Ay, otuzdur"***[18] buyurmuştur.

İslam ümmeti bu rivayetlerdeki mananın kabul edilmesi gerektiğine inanmış ve kameri ayların ya 29 ya da 30 gün olacağı hususunda ittifak etmiştir. (Bayram, oruç ve hacc gibi dinî) hükümlerin ilgili olduğu ayların 29 ya da 30 gün olacağı, ayın 29 tam gün ve bir günün bir kısmı olmasının mümkün olmayacağı hususunda görüş birliği vardır. Fazlalık, noksanlık ve küsurat gayr-ı İslamî aylarda söz konusudur. Mesela rumî aylardan Şubat 28 ve 1/4 gündür. Ancak kebise senesinde yani dört yılda bir 29 gün olur. Rumî ayların bazısı 30 bazısı da 31 gün olur. İslamî(hicrî) aylar böyle değildir.

Kamerî ayın, ya 29 ya da 30 gün olacağı, bundan başka bir rakam imkânsız olduğuna göre, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ramazan hilalini görünce oruca başlayın. Şevval hilalini görünce de orucu açın"*** buyruğundan şunu anlamamız gerekiyor. Şevval hilalini geceleyin görmeden bayrama girmeyin. Çünkü gündüzleyin görülen hilale itibar edilmez. İtibar edilecek olsa, görüldüğü günün bir kısmının içinde bulunulan aydan, diğer kısmının da müteakip aydan sayılması gerekecektir.

17 Muvatta, Sıyam, 1
18 İbn Hıbban, Sahih: 8/234

"Ramazan hilalini görünce oruca başlayın. Şevval hilalini görünce de orucu açın" buyuran Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, aynı zamanda ***"Hava bulutlu olur da hilali göremezseniz günleri otuza tamamlayın"*** buyruğunu da vermiştir. Hilalin gündüzleyin görülmesi, bulut sebebiyle görülememesi gibidir. Çünkü gündüzleyin görününce geçen geceye mi yoksa gelecek geceye mi ait olduğu bilinemeyecek ve bir karara varılamayacaktır. Bu durumda da ayın günlerini otuza tamamlamak gerekecektir.

Nitekim İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ حَالَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ مَنْظَرِهِ سَحَابٌ أَوْ قَتَرَةٌ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ)

"Hilali görünce oruca başlayın. Hilali görünce orucu açı(p bayrama giri)n. Bulut veya duman sizinle hilalin arasına girip onu görmenize engel olursa, ayın günlerinin sayısını otuza tamamlayın."[19]

Bu rivayetin senedini önceki sayfalarda nakletmiştik. Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, görülmesine bulut ve benzeri bir şeyin engel olduğu hilali, bulut olmasaydı dahi görülmemiş hükmünde saymıştır. Bulut olmasaydı görülebileceğini bildiği halde böyle bir hüküm vermiştir. Eğer böyle olmasaydı, ***"Bulut veya duman sizinle hilalin arasına girip onu görmenize engel olursa, ayın günlerinin sayısını otuza tamamlayın"*** demesinin bir anlamı olmayacaktı. Zira arada bulut engeli olması sebebiyle hilalin doğduğunu bilmemiz imkânsız olsaydı, ***"Bulut veya duman sizinle hilalin arasına girip onu görmenize engel olursa, ayın günlerinin sayısını otuza tamamlayın"*** demez; bulut engeli sebebiyle hilalin varlığını bilmemizden ümit kesildiği hâlde, ayın günlerini otuza tamamlamamız için bu engelin varlığını şart koşmazdı.

Durum böyle olunca, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu buyruğu şöyle bir yol izlememizi gerekli kılmaktadır: Şayet arada olmasaydı, hilali görebileceğimiz bir bulut engeli hilal ile aramıza girdiğinde o gün

19 İbn Huzeyme, Sahih: 3/204

hilali görmemiş sayılırız. (Oruca başlama veya bayrama girme gibi) bir hükme esas teşkil etmemesi bakımından hilalin geceleyin görülmemesi, gündüzleyin görülmesinden evladır. Dolayısıyla gündüzleyin görülen hilalin, geceleyin görülmediği için gelecek geceye ve aya değil de geçen geceye ve aya ait olması gerekir. Hatta gündüzleyin görülen hilalin hükmü, aradaki bulut engeli sebebiyle görülemeyen hilalin hükmünden daha zayıftır. Çünkü bulut sebebiyle görülemeyen hilal hakkında bilgimiz vardır. Ama gündüzleyin görülen hakkında bilgimiz yoktur. Dolayısıyla onun geçen geceye ait olduğunu bilemeyiz. Aksine arada bulut veya başka bir engel olmadığı hâlde geçen gece onu görmediğimizi bilmekteyiz. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan Allah'tır.

Ramazan Orucunun Kazası

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ)

"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız içindir."[20]

Şeyh Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Okuduğumuz şu ayet-i kerime, Ramazan orucunu müteferrik surette kaza etmenin caiz olduğuna üç cihetten delalet etmektedir.

1-(فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."** Büradaki **"başka günler"** belirli olmayan herhangi bazı günler anlamına gelir ki, bu da dileyen peşpeşe, dileyen de müteferrik günlerde Ramazan orucunu kaza eder, demektir. Zamanında tutulmayan Ramazan orucunun daha sonra peşpeşe kaza edilmesini şart koşan kimse, ayetin açık anlamına iki bakımdan muhalefet etmiş olur.

20 Bakara, 2/185

a-Ayetin lafzında olmayan bir sıfatı ayete eklemiş olur. Nassa kendi misli bir nass olmadan ekleme yapmak caiz olmaz. Mesela şükür kurbanı yerine haccda tutulması gereken üç günlük oruç ile memlekete döndükten sonra tutulması gereken yedi günlük orucun peşpeşe tutulması gerekli değildir. Çünkü ayette böyle bir şarttan söz edilmemektedir.

b-Ayette, Ramazan orucunun belirli olmayan günlerde yapılması emredilmektedir. Bir delil olmadan bu genel hükmü belirli günlere tahsis etmek caiz olmaz.

2-Ayet-i kerimede (يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) **"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez"** buyrulmaktadır. Bir işin bir kimseye kolaylaştırıldığı şeklindeki bir ifadenin zahirî manası, o kişinin o fiili yapmasının caiz olması demektir. Ayette kolaylaştırma ifadesi kullanıldığı halde Ramazan orucunun kazasının peşpeşe tutulmasını zorunlu kılmak, kolaylığı ortadan kaldırmak ve zorluğu ortaya koymak demektir.

3-Ayet-i kerimede (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** buyrulmaktadır. Doğrusunu Allah bilir; ama bu, Ramazan'da oruç tutmadığınız günler sayısınca diğer günlerde kaza etmek gerektiği anlamına gelmektedir. Dahhâk ve Abdullah b. Zeyd b. Eslem'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Bu ayette Cenab-ı Allah, bizden istediği şeyin, Ramazan'da oruç tutulmayan günler sayısınca diğer günlerde bu oruçları kaza etmek olduğunu bildirmektedir. Ayetin bu manasında mevcut olmayan bir şeyi şart koşmak hiç kimse için caiz değildir. Zira ayetin manasında olmayan bir şartı koşmak, ayetin hükmüne ekleme yapmaktır ki, bunun batıl bir şey olduğunu daha önce birkaç yerde açıklamıştık.

Selef uleması bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas, Muaz b. Cebel, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre, Mücahid, Tavus, Said b. Cübeyr ve Atâ'nın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ramazan orucunun kazasını dilersen müteferrik günlerde, dilersen peşpeşe tutabilirsin."

Şerîk'in bildirdiğine göre Haris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ramazan orucunu peşpeşe kaza et. Ama müteferrik günlerde kaza edersen bu da senin için yeterli olur."

Haccac'ın bildirdiğine göre Haris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* Ramazan orucunun kazası hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ramazan orucunun kazası (peşpeşe tutulur) müteferrik günlerde tutulmaz." Hz.Ali *radıyallahu anh* bunu, peşpeşe tutulmasının müstehap olduğunu bildirmek için söylemiş olabilir. Müteferrik günlerde tutulması hâlinde de geçerli olur. Nitekim Şerîk de böyle bir rivayette bulunmuştu.

Ramazan orucunun kazasıyla ilgili olarak İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ne şekilde bozduysan o şekilde kaza edersin."

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ramazan orucunun kazasının peşpeşe olması gerektiğini söylüyorlardı."

Mâlik, Humeyd b. Kays el-Mekki'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mücahid ile birlikte tavaf yapıyordum. Bir adam, Ramazan'da orucunu bozan kimsenin bu oruçlarını kaza ederken peşpeşe tutmasının şart olup olmadığını ona sordu. Ben, şart olmadığını söyleyince Mücahid göğsüme vurup şöyle dedi: "Übeyy'in kıraatine göre kaza etmeyi emreden ayette peşpeşe tutulması gerektiği anlamına gelen "mütetabiât" kelimesi vardır."

Urve b. Zübeyr dedi ki: "Kaza oruçları peşpeşe tutulur."

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Ramazan orucunu kaza eden kişi bu oruçları dilerse peşpeşe, dilerse müteferrik günlerde tutar."

Mâlik, Sevri ve Hasan b. Salih dedi ki:"Ramazan orucunu kaza eden kişi bu oruçları peşpeşe tutması daha çok hoşumuza gider. Müteferrik günlerde tutması da yeterli olur. Büyük İslam merkezlerindeki fakihlerin icmasına göre kaza oruçlarının müteferrik günlerde tutulması caizdir. Ayetin de buna delalet ettiğini daha önce söylemiştik.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göreSimâk b. Harb, Ümmü Hâni'nin oğlu veya kızının oğlu Harun'un şöyle dediğini rivayet etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, içtiğinin artığını Ümmü Hâni'ye verdi. O da içti. Sonra, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben oruçluydum. Ama artığınızı da geri çevirmek hoşuma gitmedi" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle karşılık verdi:

(إِنْ كَانَ قَضَاءً مِنْ رَمَضَانَ فَصُومِي يَوْمًا مَكَانَهُ وَإِنْ كَانَ تَطَوُّعًا فَإِنْ شِئْتِ فَاقْضِيهِ وَإِنْ شِئْتِ فَلَا تَقْضِيهِ)

"Orucun Ramazan orucunun kazası idiyse yerine bir gün tut. Eğer nafile idiyse dilersen kaza edersin; dilemez isen kaza etmezsin."[21]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona bozduğu oruç kaza orucu ise yerine bir gün tutmasını emretti. Kaza oruçlarına yeniden başlamasını emretmedi. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

a-Ramazan orucunun kazasını peşpeşe tutmak vacip değildir.

b-Peşpeşe tutulması, müteferrik günlerde tutulmasından daha faziletli değildir. Eğer öyle olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ümmü Hâni'yi peşpeşe tutmaya yönlendirir ve bunu ona açıklardı.

Ramazan orucunun kazasını peşpeşe tutmanın zorunlu olmadığına delalet eden şöyle bir mantıkî delil vardır:

Ramazan orucunun kendisi peşpeşe günlerde değil, ancak birbirine komşu ve yakın günlerde eda edilmektedir. Peşpeşe olması, bu orucun geçerlilik şartlarından değildir. Şöyle ki: Bir kişi Ramazan'da bir gün orucunu bozarsa, oruca baştan başlaması gerekmez. O güne kadar tutmuş olduğu oruçlar -araya fasıla girdiği için peşpeşe olmasalar da-geçerli olurlar. Ramazan orucunun aslı peşpeşe olmadığına göre, kazası haydi haydi peşpeşe değildir. Eğer Ramazan orucunun aslı peşpeşe olsaydı, Ramazan'da bir gün orucunu bozan kimsenin kazayı peşpeşe yapması gerekirdi. Oysa

21 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/462

kefaret için tutulan peşpeşe iki aylık oruçlarda bir gün, oruca verilecek olursa oruca yeniden başlamak gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah kefaret orucunu peşpeşelik şartına bağlamaksızın mutlak olarak emretmiştir. Bu şartı siz ortaya koyarak Kitabın nassına ekleme yaptınız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* kıraatine göre iki aylık kefaretten bahseden ayette peşpeşelik anlamına gelen "mütetabiât" kelimesi vardır.

Yezid b. Harun, İbn Avn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yemin kefareti için tutulan orucu İbrahim'e sordum. Bana şöyle cevap verdi: Yemin kefaretiyle ilgili ayette bizim kıraatimize göre şöyle buyrulmaktadır: **'Üç gün peşpeşe oruç...'**

Ebu Cafer er-Râzî'nin bildirdiğine göre Rebi b. Enes, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Babam Mâide Suresi'nin yemin kefaretiyle ilgili 89. ayetinin (فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّام) sonuna peşpeşelik anlamına gelen **"mütetabiât"** kelimesini ekleyerek okurdu.

Biz bu meseleyi "Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde uzun uzadıya anlatıp yeterince açıklığa kavuşturmuş bulunmaktayız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah Ramazan orucunun kazasıyla ilgili ayette (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّام اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** buyurmuştur. Bize göre bütün emirlerin gereğinin derhal yapılması icap eder. Öyleyse orucun kazasına ilişkin emrin de gereğinin imkân bulunan ilk vakitte geciktirilmeksizin yapılması icap eder. Bu da kaza oruçlarının derhal günler arasına fasıla konulmaksızın tutulmasını icap ettirir. Ara vermeksizin tutmak, peşpeşeliği gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Emrin gereğinin derhal yapılması kazaların peşpeşe tutulmasını gerektirmez. Bilindiği gibi bu aciliyet, imkânlara göredir. Mesela bir kişi, imkân bulduğu ilk zamanda Ramazan'ın birinci günü oruç tutar da sonra hastalanıp müteakip günde

tutmazsa, tutmadığı günleri kaza edeceği zaman, tutmuş olduğu ilk günün orucunu da kaza etmesi gerekmez. Eğer peşpeşelik şart olsaydıü, o günün de orucunu kaza etmesi gerekecekti. Bu da gösteriyor ki peşpeşeliğin gerekli olması, emrin gereğinin derhal yerine getirilmesi icabıyla bağlantılı değildir. Peşpeşe tutmak, başka oruçla (kefaret orucuyla) alakalıdır.

Doğrusunu Allah bilir.

Ramazan Orucunun Kazasını Ertelemenin Caiz Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar."[22]

Bu ayette Cenab-ı Allah, Ramazan orucunun kazasının belirli olmayan herhangi bir günde tutulmasının vacip olduğunu bildirmiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Ramazan orucu tutmamış olan kimse, bu orucu dilediği zaman kaza edebilir."

Ancak bu kazaları bir sonraki Ramazan'a kadar ertelemenin caiz olduğuna dair bir şey söyledikleri hafızalarımızda yer almamaktadır. Bana göre bu kazaların bir sonraki Ramazan'a kadar ertelenmesi caiz değildir. Bence mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri de bu görüştedirler. Çünkü bu fakihlerimize göre bir vakitle sınırlanmayan emrin gereğinin derhal yerine getirilmesi gerekir. Bunu "Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde açıklamıştık. Böyle olunca da Ramazan orucunun kazası sene ile, yani bir sonraki Ramazan'a kadar sınırlanmamış olsaydı, Ramazan bayramının ikinci gününden sonraya ertelenmesi caiz olmazdı. Üzerindeki farizayı en son ne zamana kadar ifa etmesi gerektiğini bilmeyen bir kimseyi, "Sen ihmalkâr davranarak farizanı geç ifa ettin" diye kusurlu bulmak doğru olmaz. Aynı şekilde bir kişiyi haberi olmadan ve kendisine herhangi bir açıklama yapmadan bir

22 Bakara, 2/184

ibadetle yükümlü kılmak, sonra da o ibadeti ifa etmedi diye kınayıp azarlamak da doğru değildir. Mezhebimizin (Hanefî) fakihlerine göre Ramazan orucunun kazasını imkân bulunan ilk vakitten sonraya ertelemenin caiz olduğunu bildiğimize göre, bu ertelemenin en fazla bir sonraki Ramazan'a kadar uzayabileceği sabit olmuştur. Bu, tıpkı öğle namazının vaktine benzer. Bu namazın vaktinin evveli ile sonu belli olduğuna göre bu namazı, vaktinin evvelinden sonuna kadar geçen zaman dilimi içinde kılmak caiz olur. Bu namazı, kılınmaması halinde kazaya kalacağı zamana kadar erteleyip o vakitte kılmak da caizdir. Çünküerteleme sebebiyle yükümlünün kusurlu görüleceği en son vakit bellidir.

Ramazan orucunun kazasını bir sonraki Ramazan ayı gelmeden sene içinde sonraki zamanlara ertelemenin caiz olduğu görüşü, selef ulemasından oluşan bir cemaatten nakledilmiştir.

Yahya b. Said'in bildirdiğine göre Ebu Seleme b. Abdurrahman, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إِنْ كَانَ لَيَكُونُ عَلَيَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ، فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقْضِيَهُ حَتَّى يَأْتِيَ شَعْبَانُ)

"Ramazan orucundan (bazı günlerin) üzerimde kazaya kalmasına sebep olan durumlar meydana gelirdi. Ben, Şaban ayı gelinceye kadar o oruçları kaza edemezdim."[23]

Hz. Ömer, Ebu Hureyre ve Said b. Cübeyr'in, "Ramazan orucunun kazasını Zilhicce ayının ilk on gününde tutmakta sakınca yoktur" dedikleri rivayet edilmiştir.

Atâ, Tavus ve Mücahid, "Ramazan orucunu dilediğin zaman kaza et" dediler.

Görüldüğü gibi selef uleması, Ramazan orucunun kazasının imkân bulunan ilk vakitten sonraya ertelenmesinin caiz olacağı görüşü üzerinde

23 Ebu Davud, Siyam, 41

ittifak etmişlerdir. Ancak fakihler, kaza oruçlarını bir sonraki Ramazan'a varıncaya kadar erteleyen kimsenin durumu hakkında farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihlerinin tamamı dediler ki: "İkinci Ramazan'ın orucunu tutar. Sonra da önceki Ramazan'ın orucunu kaza eder. Fidye vermesi de gerekmez."

Mâlik, Sevri, Şafiî ve Hasan b. Salih dediler ki: "Önceki Ramazan'ın orucunu kaza etmemesinde kusuru varsa, kaza etmekle beraber her gün için bir yoksulu doyurur."

Sevri ve Hasan b. Hayy dediler ki: "Her gün için (kaza etmenin yanısıra) yoksula yarım ölçek buğday vermesi gerekir."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Her gün için (kaza etmenin yanısıra) yoksula bir müd (yaklaşık 600 gram) buğday verir. Ama kusuru olmaksızın, hastalanma veya seferde olması gibi sebeplerle kazalarını bir sonraki Ramazan'a kadar tutmamış ise (kaza etmenin yanısıra) yoksula bir şey vermesi gerekmez."

Evzai dedi ki: "Birinci Ramazan'ın orucunu kaza etmede kusurlu davranıp tutmayan, ikinci Ramazan'da da hastalandığı için oruç tutmayan ve sonra da vefat eden bir kimse (nin malından onun velisi) birinci Ramazan'ın her bir günü için iki müd buğday verir. Bir müd tutamadığı orucun fidyesi, bir müd de kazayı ihmal ettiği içindir. İkinci Ramazan'ın orucu için de her güne karşılık bir müd buğdayı fidye olarak verir."

Evzai'nin bu sözlerinden önce görüşlerini naklettiğimiz Mâlik ve Şafiî'nin, Ramazan'da hastalanıp sonra da iyileşmeden vefat eden kimse adına yoksula bir şey vermek gerekmeyeceği şeklinde özetleyebileceğimiz görüşlerine katılıyorum.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Esved b. Kays'ın babası Kays, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan orucunun Zilhicce ayında kaza edilmesinde sakınca görmezdi."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Haris b. Yezid, Ebu Temim el-Ceyşani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Trablus'ta bir mecliste bulunduk. Beraberimizde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından Hübeyb b. Makil el-Gifari ve Amr b. Âs da vardı. Amr, "Ben Ramazan orucunun kazasını müteferrik günlerde tutarım" dedi. Hübeyb el-Gifari, "Ramazan orucunun kazasını peşpeşe tutarız" dedi. Amr tekrar söz alarak şöyle dedi: "Ramazan'ın kazasını müteferrik günlerde tutarız. Zira Yüce Allah (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** buyurmuştur. Bundan başka da bir şet emretmiş değildir.

Abdullah b. Abdurabbih el-Bağlani, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, "Ya Resûlallah! Üzerimde Ramazan orucunun kazası var. Bu kaza oruçlarını müteferrik günlerde tutabilir miyim?" diye sordu.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Evet. Mesela birisine borçlu olsan, bu borcunu ona parçalar halinde ödesen, borcunu ödemiş olmaz mısın?"***

Adam, "Evet" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu karşılığı verdi: *"Şüphesiz Allah, bağışlayıp affetmede herkesten daha öndedir."*

Bu rivayetlerin tamamı, Ramazan orucunun kazasını imkân bulunan ilk vakitte tutmayıp sonraki bir zamana ertelemenin caiz olduğunu bildirmektedirler. Aralarında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* da bulunduğu bir grup sahabinin, Ramazan orucunun kazasını ertesi senenin Ramazan ayına kadar geciktiren kimsenin, (kaza etmenin yanısıra) fidye vermesi gerektiği görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Yezid b. Harun, Meymun b. Mehran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yanına gelip şöyle dedi:

- İki Ramazan'da hastalandım.

- Hastalığın iki Ramazan boyunca devam etti mi? Yoksa ikisinin arasında iyileştin mi?

- İkisi arasında iyileştim.

- Bu dediklerin gerçekten oldu mu?

- Hayır.

- Şu halde bırak bunu. Olunca gel, sor.

Bu konuşmadan sonra adam kalkıp arkadaşlarının yanına gitti. Anlattıklarının gerçekten olmuş bir şey olduğunu söyledi. Arkadaşları da "öyleyse dön ve İbn Abbas'a *radıyallahu anh*anlattıklarının gerçekten olmuş şeyler olduğunu söyle" dediler. Adamın kendisi veya bir başkası İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yanına varıp aynı şeyi sordu. İbn Abbas *radıyallahu anh* şu soruyu tekrarladı:

- Bu dediklerin gerçekten oldu mu?

- Evet.

- İki Ramazan orucunu kaza et ve otuz yoksulu doyur.

Ravh b. Ubade'nin bildirdiğine göre Nâfi, Ramazan orucunun kazasını bir sonraki Ramazan'a kadar ihmal edip tutmayan kimse hakkında İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yeni başlayan Ramazan ayının orucunu tutar. Önceki Ramazan'ın her bir günlük orucu karşılığında bir müd buğday verir. Kaza etmesi de gerekmez."

Bu, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* "Hamile kadın tutamadığı oruçları kaza etmez, ama fidye vermesi gerekir" şeklinde ifade edebileceğimiz görüşüne benzemektedir.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* görüşü gibi bir görüş beyan ettiği rivayet edilmiştir.

Bu konuda İbn Ömer'den *radıyallahu anh* başka görüş rivayet edilmiştir:

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Eyyub ve Humeyd, Ebu Yezid el-Medini'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Bir adam sekeratta can çekişiyordu. Kardeşine dedi ki: "Ben hem Allah'a hem de insanlara borçluyum. Önce Allah'a olan borcumu, sonra da insanlara olan borcumu öde. Tutmamış olduğum iki Ramazan ayı oruç borcum vardır." Adam vefat edince kardeşi gidip İbn Ömer'e *radıyallahu anh* sordu. İbn Ömer *radıyallahu anh*, "Boynuna kurbanlık işareti takılmış iki büyükbaş hayvanın kurban edilmesi gerekir" dedi. Ölenin kardeşi bu defa da İbn Abbas'a *radıyallahu anh* gitti. Kardeşi için ne yapması gerektiğini sordu. Ayrıca İbn Ömer'in *radıyallahu anh* söylediklerini de onunla paylaştı. Bunun üzerine İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Allah, Ebu Abdurrahman'a rahmet etsin. Büyükbaş hayvanın oruçla ne ilgisi var? Kardeşin için altmış düşkünü doyur." Bu rivayetin senedinde adı geçen Eyyub dedi ki: "Ölen adamın iki Ramazan arasında geçici olarak da olsa sağlığına kavuştuğunu düşünmüş oldukları için böyle demişlerdir."

Tahavi'nin anlattığına göre İbn Ebu İmran şöyle demiştir: Yahya b. Eksem'in şöyle dediğini işittim: "Tutulamayan oruç için yoksulun doyurulması gerektiğine dair altı sahabiden rivayetler geldiğini gördüm. Hiçbir sahabinin bu görüşe muhalif olduğunu görmedim." Bu, herhalde kaza etme imkânı bulmadan ölen kimse hakkındaki bir görüş olmalıdır.

(فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** ayeti, Ramazan orucunun kazasının müteferrik günlerde tutulabileceğine, bu kazaların geciktirilebileceğine ve ayrıca fidye ödenmesinin gerekmediğine delalet etmektedir. Çünkü kaza etmenin yanı sıra fidye verilmesini gerekli görmek, nassa ilave yapmak demektir. Nassa ilave yapmaksa, kendisinin misli bir nass ile olmadıkça caiz değildir. Fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre, kazanın senenin sonuna kadar ertelenmesi durumunda fidye vermek gerekmemektedir. Ayet-i kerime tutulmayan günler sayısınca orucun kaza edilmesini vacip kılmış, bunun dışında fidye verilmesinin de gerekli olduğunu bildirmemiştir.

Bilindiği gibi Ramazan'da tutulmayan günler sayısınca oruçların Ramazan'dan sonra kaza edilmesi ayet ile vacip kılınmıştır. Ayetin ele aldığı oruç bozmaların tümü, aynı şekilde ayetin kapsamına girdikleri halde bazısından ötürü fidyesiz olarak kaza, diğer bazısından ötürü ise hem kaza hem de fidye vermenin kastedilmiş olmasımümkün değildir. Mesela hırsızlığın cezasını bildiren ayetle, bazı hırsızların ellerinin kesilmesinin yanı sıra kendilerine bir de mali ceza verilmesinin kastedilmiş olduğunu söylemek caiz değildir. Yine bazı hırsızların çaldıkları eşyanın değeri on dirhemi bulmadıkça ellerinin kesilemeyeceğini, bazı hırsızlarınsa çaldıkları malın değerinin on dirhemden aşağı da olsa ellerinin kesilmesi gerektiğini söylemek caiz değildir. Aynı şekilde (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّام اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** ayetiyle, oruç bozmaların bazısından ötürü fidyesiz olarak kaza, diğer bazısından ötürü ise hem kaza hem de fidye vermenin kastedilmiş olduğunu söylemekcaiz değildir.

Diğer taraftan kefaret hükmü ancak nass veya icmâ ile konulabilir. Bu anlattığımızda ise ne nass ne de icmâ vardır. Öyleyse kıyasa dayanarak fidye hükmü konulamaz. Ayrıca fidye, başka bir yükümlülüğün bedeli ve onun yerine geçen bir şey değildir. Aksine fidyenin, tutamadığı orucunu kaza etmekle yükümlü olmayan ileri derecedeki yaşlı kimse ile ihmalkârlık yaptığı için orucunu kaza etmeden ölen kimse için verilmesi vaciptir. Önce de açıkladığımız gibi hamileler ile emzikli kadınların tutamadıkları oruçları kaza etmek ve de fidye vermekle yükümlü kılınmaları olacak şey değildir. Bu durumdaki kadınların sadece fidye vermeleri gerektiğini söyleyen İbn Ömer'in *radıyallahu anh* görüşü, bunların hem kaza hem de fidye ile yükümlü olduklarını söyleyenlerin görüşünden ve Ebu Hureyre'nin önce naklettiğimiz hadisinden daha kuvvetlidir.

Ramazan orucunun kazasını geciktirmek iki bakımdan fidye gerektirmez:

1-Ramazan orucunun kazasını müteferrik günlerde tutulabileceğinden bahsedilirken, bu şekildeki bir kazadan ötürü fidye gerektiğinden söz edilmedi. Eğer Ramazan orucunun kazasının geciktirilmesinden dolayı fidye gerekseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu açıklardı.

2-Tutulmayan Ramazan orucu borca benzer. Bilindiği gibi borcun ödenmesi geciktiğinde borçluya, borcunu ödemekten başka bir yük yüklenmez. Tutulmayan Ramazan orucunda da gününe gün kaza etmekten başka bir yükümlülük yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ramazan orucunun kazasının bir sonraki yıla ertelenmesi yasaklandığına göre, erteleyen kişinin ihmalkâr ve kusurlu sayılması, bu sebeple de fidye ödemekle yükümlü kılınması gerekir. Nitekim orucunu kaza etmeden ölen kişinin de ihmalkârlık ve kusurundan dolayı malından fidye ödemek gerekir."

Bu itiraza şöyle cevap verilebilir: İhmalkâr davranması, fidye ödemesini gerektirmez. Ancak imkân bulunduktan sonra kaza edilmez de ölüm sebebiyle bu imkân da elden giderse o zaman fidye gerekir. Bunun delili de şudur: Bir kimse Ramazan'da orucunu kasten bozarsa kusur işlemiş olur. Ama bozduğu orucunu aynı sene içinde kaza ederse, fakihlerin tamamına göre fidye ödemesi gerekmez. Bu da gösteriyor ki kusurlu olması, fidye ödemesine illet teşkil etmemektedir.

Ali b. Musa el-Kummi, Davud el-Isfahani'nin şöyle dediğini naklet-miştir:

"Mazeret sebebiyle Ramazan'da bir gün orucunu bozan kişinin bu orucunu Şevval ayının ikinci gününde kaza etmesi gerekir. Eğer o günde kaza etmezse kusur işlemiş ve ihmalkârlık etmiş olduğundan dolayı günaha girer. Böylece selef ve halef ulemasının ittifakı dışına çıkmış olur. (فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun"** ve (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ayetlerine ve bu konuda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığımız rivayetlere muhalefet etmiş olur."

Ali b. Musa dedi ki: Bir gün ben, bu söylediklerini kastederek Davud el-Isfahani'ye sordum.

- Niçin böyle dediniz?

-Ramazan bir gün orucunu bozan kişi bu orucunu Şevval ayının ikinci gününde kaza etmez de ölürse, ilim ehlinin tamamı onun kusurlu olduğunu ve bu sebeple günaha girdiğini söylemektedirler. Bu da kazaya kalan orucunu Şevval ayının ikinci gününde tutması gerektiğine delalet etmektedir. Kaza etme yükümlülüğü eğer geniş zamanlı olsaydı, Şevval'in ikinci gününde kaza etmediği ve o günün akşamında öldüğü takdirde kusurlu sayılmazdı.

- Kefaret için bir köle azad etmesi gereken kişinin, uygun fiyata satılmakta olan bir köle görmesi durumunda onu bırakıp gitmesi ve başka bir köle satın alması caiz olur mu?

- Olmaz.

- Neden?

- Çünkü onun farzı, bulduğu ilk köleyi satın almasıydı. Satılık bir köleye rastladığında onu satın alması farzdır. Farzının ifası, rastladığı satılık ilk kölede olduğuna ve onu da bulduğuna göre artık başkasını bulup satın alması ve azad etmesi yeterli olmaz.

- Bir kölesi olan ve bir köle de azad etmesi gereken kişinin kendi kölesini azad etmeyip başka bir köle satın alıp azad etmesi yeterli olur mu?

- Hayır.

- Azad etme olgusu başka köle üzerinde değil de yanındaki köle üzerinde olduğu için mi böyle diyorsunuz?

- Evet.

- Belirli bir köleyi azad etme adağında bulunan kişi, o kölenin ölmesi durumunda adağı iptal olduğu gibi, bu kişinin de yanındaki kölesi ölse, kendisinin köle azad etme yükümlülüğü ortadan kalkar mı?

- Hayır. Başka bir köle satın alıp azad etmesi gerekir. Çünkü bu konuda icmâ vardır.

- Bir köle azad etmesi gereken kişinin rastladığı satılık ilk köleyi değil de başka bir köleyi azad edebileceğine dair icmâ vardır.

- Sen bu icmâyı kimden naklediyorsun?

- Sen o ilk icmâyı kimden naklediyorsun?

- İcmâ nakledilmez.

- (Benim sözünü ettiğim) ikinci icmâ da nakledilmez.

Ben böyle dedikten sonra aramızdaki konuşma sona erdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Davud el-Isfahani'nin, Ramazan orucunun kazasına Şevval ayının ikinci gününde başlanmasının farz olduğuna, köle azad etmesi gereken kişinin rastladığı satılık ilk köleyi bırakıp başka bir köleyi azad etmesinin caiz olmadığına dair söylediklerinin tamamı, bütün Müslümanların icmâsına aykırı şeylerdir. Ramazan orucunu Şevval'in ikinci gününde kaza etmeyip ölen kimseyi ilim ehlinin kusurlu saydıklarını iddia etmesi de doğru değildir. Çünkü sene sonuna kadar kazayı erteleme hakkına sahip kılınan kimsenin, Şevval'in ikinci gününde kaza etmeyip ölmesi halinde kusurlu sayılması mümkün değildir. İkinci Ramazan gelinceye kadar içinde bulunduğu senenin tamamı, orucun kazasını ertelemesi konusunda kendisi için tıpkı namaz vakti gibi genişletilmiş bir vakittir. Namaz, vaktinin başından sonuna kadar kılınabilir. Namazını bu vaktin evvelinde kılmayıp sona bırakan kimse bu arada ölürse kusurlu sayılmaz. Ramazan orucunun kazasını bir dahaki Ramazan'a ulaşıncaya kadar gecikmeli tutan kimse de kusurlu olmaz.

Eğer "kusurlu olmasaydı, orucunu kaza etmeden sene içinde ölmesi durumunda malından fidye ödenmesi gerekmezdi" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Fidye ödemenin gerekli oluşu, ölenin kusurlu olduğunu göstermez. Çünkü kusurlu olmadığı hâlde oruç tutamayan ileri derecedeki yaşlı kimse de fidye ödemekle yükümlüdür.

Davud el-Isfahani'nin "İcmâ nakledilmez" sözü hatalıdır. Nasslar ve ihtilaflar nakledildiği gibi icmâ da nakledilir. Eğer bununla, icma eden fukahanın görüşleri etrafa yayıldıktan ve kendileri de orada hazır olup duyduklarına muhalefet etmez iken icmâ edenlerin her biri kendi kavlinin nakledilmesine ihtiyaç duymaz, demek istemişse bu dediği doğru olabilir. Ama bununla beraber mutlak anlamda "icmâ nakledilmez" demesi doğru değildir. Zira bazı icmalar vardır ki, o icmaya katılanların bütün kavilleri nakledilir. Onların icmasından yapılan nakiller de sahih olur. Bazı icmâlar da vardır ki o icmaya katılanların kavilleri yaygın bir şekilde nakledilir. Diğer katılımcılar da bunu duyarlar ve muhalefetlerini ortaya koymazlar. Bu icmâ da nakledilir. Çünkü icmaya katılanların muhalefetlerini ortaya koymamaları, alınan karara muvafakat etmeleri anlamına gelir. Havassın ve fukahanın yaptıkları bu iki çeşit icmâ, nakledilir. Başka bir icmâ çeşidi de vardır ki, ona hem havass hem de avam katılır. Mesela zinanın ve faizin haramlığı, cünüplükten dolayı gusletmenin ve beş vakit namaz kılmanın farzlığı ve benzeri konularda icmâ edilmesi gibi. Her ne kadar her birinin görüş ve uygulaması anlatılıp nakledilmemişse de bu meselelerin hükmü üzerinde bütün Müslümanlar görüş birliği etmişlerdir. Davud el-Isfahani "İcmâ nakledilmez" derken eğer bu tür icmayı kastetmişse bu dediği doğru olabilir. Bu tür icmâ nakledilir demek de doğru olabilir. Çünkü namaz kılan kimselerin, namazın farzlığına inandıklarını ve uygulamalarını da buna göre ayarladıklarını bilmekteyiz. Şu halde bu kimselerin namazın farzlığına inandıklarını ve uygulamalarını bu inançları doğrultusunda düzenlediklerini, bu hüküm üzerinde icmâ ettiklerini söyleyip bunu başkalarına nakledebiliriz. Tıpkı şu meselede olduğu gibi: Bir adamın Müslüman olduğu anlaşılır ve o adam da Müslüman olduğunu izhar edip iman getirdiğini söylerse onun Müslüman olduğu başkalarına da anlatılıp nakledilebilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ)

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin."[24]

24 Mümtehine, 60/10

Yolculukta Oruç Tutmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[25]

Bu ayet-i kerime, yolculukta oruç tutmamanın, kolaylık olsun diye Allah tarafından bize tanınan bir ruhsat olduğuna açıkça delalet etmektedir. Yolculukta oruç tutmamak bağlayıcı bir farz olsaydı, (يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ) **"Allah, size kolaylık diler"** ifadesinin anlamı olmazdı. Şu hâlde bu ayet, yolcunun oruç tutup tutmamakta serbest olduğuna delalet etmektedir.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ)

"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."[26]

(فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Artık size kolay gelen kurbanı gönderin."[27]

Kur'an-ı Kerim'de kolaylık anlamına gelen "el-yüsr" kelimesinin geçtiği her yerde, muhataba seçim hakkının tanınmış olduğuna delalet vardır.

Abdurrahim el-Cezeri'nin bildirdiğine göre Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yolculukta oruç tutanı da tutmayanı

25 Bakara, 2/185
26 Müzzemmil, 73/20
27 Bakara, 2/196

da ayıplamayız. Çünkü Yüce Allah (يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) **"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez"**buyurmuştur."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Bu ayette geçen ve kolaylık anlamına gelen "el-yüsr" kelimesiyle yolcunun oruç tutup tutmamakta serbest olduğu manası kastedilmiştir."

Bu ayetin lafzının, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu te'viline ihtimali olmasa bile şu ayetler onu desteklemektedir:

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin."

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."

Bu ayetler, yolcunun ne oruç tutmasını ne de tutmamasını gerektirmektedir. Yolcu, Ramazan ayına iki bakımdan ulaşmış sayılır:

1-Ramazan ayının girdiğini bilmektedir.

2-Kendisi dinî hükümlerle yükümlüdür.

Bu anlatılanlar, yolcunun oruç tutmayla ilgili ilahî emre muhatap olduğuna delalet etmektedir. Ama bununla beraber o, oruç tutmama ruhsatına sahiptir. Buna göre, (وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) ayetinin manası şöyle olur: "Kim de hasta veya yolcu olursa, (oruç tutamadığı takdirde) tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ)

"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak oruç tutması gerekir."[28]

Bundan önceki ayetin mealine parantez içinde eklediğimiz (oruç tutamadığı takdirde) ifadesinin ayette gizli olduğuna, Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri şu hüküm delalet etmektedir: *Hasta kimse oruç tuttuğu takdirde orucu geçerli olur. Kaza etmesi de gerekmez. Ama tutmayacak olursa kaza etmesi gerekir.*

Bu da gösteriyor ki mealde parantez içinde verdiğimiz (oruç tutamadığı takdirde) ifadesi, ayetin aslında gizlidir. Şu halde hasta ile ilgili olarak ayetin aslında gizli olan bu şart, yolcu için de aynı şekilde söz konusudur. Çünkü hasta ile yolcu her ikisi ayette birbirlerine atfedilerek birlikte zikredilmişlerdir. Gününe gün kaza etmek için Ramazan'da oruç tutmamış olmak şart olduğuna göre, oruç tuttuğu takdirde yolcunun o günlerin orucunu tekrar kaza etmesi gerektiğini kim söyleyebilir? Bunu söyleyen, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur.

Sahabilerle onlardan sonra gelen tabiiler ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri, yolcunun tuttuğu orucun geçerli olacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Sadece Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bu ittifaka aykırı olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yolculukta oruç tutan kimse, orucunu kaza etmekle yükümlüdür." Yukarıda nakledilen ittifaka karşı muhalif sayılamayacak bazı şaz kimseler Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bu görüşüne katılmışlardır. Oysa Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yolculukta oruç tuttuğu, insanlarda bilgiyi gerektiren meşhur rivayetlerle sabittir. Yolculukta oruç tutmayı mübah gördüğünü bildiren rivayetler de vardır.

Mesela Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* rivayetine göre Hamza b. Amr el-Eslemi, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, (إِنْ شِئْتَ فَصُمْ، وَإِنْ شِئْتَ فَأَفْطِرْ) "Yolculukta oruç tutayım mı?" diye sormuş; Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da ona şöyle cevap vermiştir: ***"Dilersen oruç tut, dilersen tutma."***[29]

28 Bakara, 2/196
29 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/409

İbn Abbas, Ebu Said el-Hudri, Enes b. Mâlik, Cabir b. Abdullah, Ebu Derdâ ve Seleme b. Muhbik (Allah hepsinden razı olsun), Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yolculukta oruç tuttuğunu rivayet etmişlerdir.

Yolcunun oruç tutmasını caiz görmeyen ve daha sonra kaza etmesini gerekli görenler şu ayetin zahirî anlamına dayanmaktadırlar:

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."

Bu görüşün sahipleri dediler ki: "Ramazan ayında yolculukta olan kişi oruç tutsa da tutmasa da yolculukta geçen günler sayısınca kaza orucu tutmakla yükümlüdür. Çünkü ayette yolculukta oruç tutan ile tutmayan arasında ayrıma gidilmemiştir."

Bu görüşte olanlar, şu rivayetleri kendi görüşlerine dayanak olarak göstermektedirler:

Kâb b. Asım el-Eş'ari, Cabir b. Abdullah ve Ebu Hureyre (Allah hepsinden razı olsun), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ)

"Yolculukta oruç tutmak, iyilikten değildir."[30]

Abdulbaki b. Kâni'nin bildirdiğine göre Ebu Seleme'nin babası Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الصَّائِمُ فِي السَّفَرِ كَالْمُفْطِرِ فِي الْحَضَرِ)

"Yolculukta oruç tutan, mukimlikte oruç tutmayan gibidir."[31]

30 Darimi, Sünen, Savın, 15
31 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/411

Enes b. Mâlik el-Kuşeyri *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ اللهَ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ شَطْرَ الصَّلَاةِ، وَعَنِ الْمُسَافِرِ وَالْحَامِلِ وَالْمُرْضِعِ الصَّوْمَ)

"Şüphesiz Yüce Allah seferi kimseden namazın yarısını kaldırdı. Seferi, hamile ve çocuk emziren kadından da orucu kaldırdı."[32]

Ayet-i kerimede bu görüşü destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Aksine ayet, açıklamış olduğumuz sebeplerden ötürü, yolcunun oruç tutmasının caiz olduğuna ve tuttuğu orucun geçerli olacağına delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ) ***"Yolculukta oruç tutmak, iyilikten değildir"*** hadisi özel bir durumda söylenmiş ve hükmü de o özel durumla sınırlı olan bir sözdür.

O özel durum da şu rivayette açıklanmaktadır:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Amr b. Hasan, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*bir adamın (yolculuğun zahmet ve meşakkatinden ötürü bitkin düşüp yerde yatarken) üzerine gölgelik kurulduğunu ve etrafında bir kalabalık biriktiğini görünce, ***"Yolculuktayken oruç tutmak iyilikten değildir"*** buyurdu.

Bu olayın anlatıldığı rivayeti nakledenlerin hepsi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu olayda buyurduğu ***"Yolculuktayken oruç tutmak iyilikten değildir"*** sözünü nakletmektedirler. Ancak bazısı bu sözün söyleniş sebebini anlatırken bazısı bundan hiç söz etmemekte ve sadece Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediklerini nakletmektedir.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* Mekke fethi sırasında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Ramazan orucu tuttuklarını anlattıktan sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine şöyle buyurduğunu

32 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/389

rivayet etmiştir: ***"Siz düşmanınıza yaklaştınız. Orucunuzu açmanız size güç verir. Öyleyse orucunuzu açın."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu buyruğu onların oruçlarını açmaları için bir azimet idi. Ama ben bu olaydan önce de bu olaydan sonra da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte (yolculukta) oruç tuttuğumu biliyorum.

Muhammed b. Bekir, Kazaa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Said el-Hudri'ye, yolculukta Ramazan orucu tutmanın hükmünü sordum. Bana bu hadisi nakletti. Ayrıca Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke fethi sırasında oruç açma illetini de düşman karşısında güçlü olmak gerektiği şeklinde açıkladı. Çünkü cihad etmeleri farzdı. Yolculukta oruç tutmaksa farz değildi. Oruç tutup fazilet elde etmek uğruna, farz olan cihadı terk etmeleri caiz olmayacaktı.

Ebu Seleme'nin, babası Abdurrahman b. Avf'tan rivayet ettiği hadise gelince, Ebu Seleme babasından hadis dinlemiş değildir. Yolculukta oruç tutmanın caiz olduğuna ve tutulan oruçların da geçerli olduğuna dair mütevatir haberleri, birçok kimse nezdinde sabit olmayan (senedinde inkıta bulunan) maktu bir hadise dayanarak nasıl terkedebiliriz? Bununla beraber Ebu Seleme'nin rivayet ettiği (الصَّائِمُ فِي السَّفَرِ كَالْمُفْطِرِ فِي الْحَضَرِ) ***"Yolculukta oruç tutan, mukimlikte oruç tutmayan gibidir"*** hadisi, özel bir durumda söylenmiş de olabilir. O özel durum, savaşma gereğidir. Çünkü insanlar oruçluyken savaşacak gücü bulamayabilirler. Çünkü oruçlarını açmasalardı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emrine muhalefet etmiş olacaklar ve cihad vazifesini yerine getirememe gibi bir sonuçla karşılaşabileceklerdi.

(إِنَّ اللهَ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ شَطْرَ الصَّلَاةِ، وَعَنِ الْمُسَافِرِ وَالْحَامِلِ وَالْمُرْضِعِ الصَّوْمَ)

"Şüphesiz Yüce Allah seferi kimseden namazın yarısını kaldırdı. Seferi, hamile ve çocuk emziren kadından da orucu kaldırdı" hadisine gelince; bu hadis, Ramazan orucunu tutma farziyetinin ay içinde yolcu kimse

üzerinde taayyün etmediğine delalet etmektedir. Yolcu, dilerse oruç tutar, dilerse tutmaz. Bu hadis, hamileler ile emzikli kadınların oruç tutmalarının caiz olmadığına, tutmaları hâlinde oruçlarının geçerli olmayacağına delalet etmediği gibi, yolcunun da oruç tutmasının caiz olmadığına ve tutması hâlinde orucunun geçerli olmayacağına delalet etmemektedir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Yolculukta oruç tutmak, tutmamaktan daha faziletlidir."

Mâlik ve Sevri dediler ki: "Oruca gücü yetenlerin yolculukta oruç tutması daha hoşumuza gider."

Şafiî dedi ki: "Yolculukta oruç tutan kişinin orucu geçerli olur."

Yolculukta oruç tutmanın daha faziletli olduğunu gösteren delillerden biri şu ayetlerdir:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."[33]

Burada oruç tutmanın daha hayırlı olacağına dair ifade, ayette sözü geçen kimselerle ilgilidir. Çünkü cümleler, hastalar ve yolcular, bunlar birbirlerine atıf harfi ile atfedilip bağlanmışlardır. Bunlardan birinin hükmü-

33 Bakara, 2/183-184

nü bir delil olmadan diğerlerinden ayırmak doğru olmaz. Şu halde yolcunun oruç tutması daha hayırlı olacaktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Oruç tutmanın daha hayırlı olacağına dair ifade, önce geçen mukimlere ve yolculara değil, bitişiğindeki cümleye döner ki o da: (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) **"Oruca gücü yet eyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir"** cümlesidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"Oruç size farz kılındı"** cümlesiyle, yolcularla mukimlerin hepsine hitap edildiğine göre, **"Oruç tut anız sizin için daha hayırlıdır"** cümlesiyle de, ayetin başındaki cümleyle kendilerine hitap edilen kimselere hita pedilmiş olması gerekir. Bazı kimseleri bu ayetlere muhatap sayıp bazılarını saymamak doğru olmaz. Ayrıca yolcunun Ramazan'da tuttuğu orucun farz oruç olarak geçerli olduğu önce nakletmiş olduğumuz delillerle sabit olmuştur. Fedakârlık edip yolculukta oruç tutmak, hayırdandır.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ)

"Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın!"[34]

Bir kavmi överken de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ)

"Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışırlar."[35]

Hayırlı işlerde acele davranıp bir an önce yapmak, ertelemekten daha iyi ve faziletlidir. Farzları da belirlenen vaktinde yapmak, başka bir vakte ertelemekten daha iyi ve faziletlidir.

Mesela bir hadis-i şeriflerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

34 Bakara, 2/148
35 Enbiya, 21/90

(مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيُعَجِّلْ)

"Haccetmek isteyen kimse acele etsin."[36]

Görüldüğü gibi peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, farz olan hacc için acele edilmesini emretmiştir. Aynı şekilde farzların da vaktinde ifa edilmeleri, gecikmeli olarak yapılmalarından daha faziletlidir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Seleme b. Muhbik el-Huzeli, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَتْ لَهُ حَمُوْلَةٌ يَأْوِي إِلَى شَبَعٍ، فَلْيَصُمْ رَمَضَانَ حيث أدركه)

"Kendisini tokluğa ve rahatlığa ulaştıracak bir bineği bulunan kimse, Ramazan'a ulaştığı yerde oruç tutsun."[37]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Seleme b. Muhbik, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yolculukta Ramazan'a ulaşan kimse oruç tutsun."***

Bu hadis, yolculukta oruç tutmanın farz değil de daha faziletli olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü yolculukta oruç tutmanın farz olmadığı hususunda farklı düşünen bir fakih yoktur. Osman b. Ebi'l Âs es-Sekafi ile Enes b. Mâlik'in, yolculukta oruç tutmanın tutmamaktan daha faziletli olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Doğrusunu Allah bilir.

Yolculukta Oruç Tuttuktan Sonra Orucunu Bozan Kimsenin Hükmü

Yolculukta oruç tuttuktan sonra mazeretsiz olarak orucunu bozan kimsenin hükmüyle ilgili olarak farklı görüş ortaya konulmuştur. Mezhebi-

36 İbn Mâce, Sünen, Menasik, 1
37 Mişkâtu'l-Mesabih: 7/37

mizin (Hanefî) müctehitleri, böyle yapan kimsenin bozduğu orucu kaza etmesi gerektiğini, kefaretle yükümlü olmadığını söylemişlerdir. Aynı şekilde bir kişi oruçlu olarak sabahladıktan sonra yolculuğa çıkar ve orucunu bozarsa ya da yolculuktayken oruç tutar da oruçlu olarak memleketine döndükten sonra orucunu bozarsa, bozduğu orucunu kaza etmesi gerekir. Ama kefaretle yükümlü olmaz.

İbn Vehb'in anlattığına göre Mâlik, yolculukta oruç tutan sonra da orucunu bozan kimsenin hem kaza hem de kefaretle yükümlü olduğunu söylemiştir. Başka bir defa ise kefaretle yükümlü olmadığını söylemiştir.

İbn Kasım'ın rivayetine göre Mâlik, bu durumdaki kimsenin kefaretle yükümlü olduğunu söylemiştir. Yine Mâlik, memleketinde mukim iken oruçlu olarak sabahlayan, sonra yolculuğa çıkıp orucunu bozan kimsenin sadece kaza ile yükümlü olduğunu söylemiştir.

Evzai dedi ki: "Yolculukta orucunu bozan kimse, kefaretle yükümlü değildir."

Leys ise kefaretle yükümlü olduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu meselede kural şudur: Ramazan orucunun bozulması sebebiyle gereken kefaret, şüphe ile ortadan kalkar. Bu bakımdan kefaret, hadlere benzemektedir. Bunun delili de şudur: Kefaret, (mazeretsiz olarak) işlenen (oruç bozma) günah(ı) sebebiyle hak edilir. Tıpkı hadler gibi. Onlar da işlenen bazı günahlar sebebiyle hak edilir. Hadler şüphe sebebiyle ortadan kalktığına göre Ramazan orucunun kefareti de aynı şekilde şüphe sebebiyle ortadan kalkar. Bu kural sabit olunca deriz ki: Bir kimsenin yolculukta Ramazan orucunu bozması, kendisine kefaret gerekmesine engel teşkil eder. Zira yolculuk, oruç bozmayı mübah kılar. Yolculuk hâli bu bakımdan nikâh akdine ve cariye mülkiyetine benzer. Bunlar da -her ne kadar âdetli kadınla ilişkide bulunmak mübah olmasa da- aslında haram olan cinsel ilişkiyi mübah hâle getirirler. Şu var ki fakihler, asıl olarak cinsel ilişkiyi mübah kılan sebebin mevcut oluşu, haddin uygulanma gereğini ortadan kaldırır hükmü üzerinde ittifak etmişlerdir. Her ne kadar âdetli kadınla ilişkinin kendisi mübah olmasa da bu sebebin mevcud oluşu, haddi ortadan kaldırır. Yolculukta başlanan orucu bozmak

her ne kadar mübah olmasa da, bozulan oruçtan dolayı kefaretin gerekmesine engel olur. Çünkü prensipte yolculuk, oruç bozmayı mübah hale getiren bir sebep kılınmıştır. Bu sebeple biz, "Yolculukta orucunu bozan kimseye kefaret gerekmez" diyoruz.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* ve diğerlerinin rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yolculukta tutmaya başladığı orucu daha sonra bozmuştur. Bunu da, yolculukta oruç bozmanın caiz olduğunu insanlara öğretmek maksadıyla yapmıştır. Yolculukta bozulması caiz olan bir orucu bozan kimsenin kefaretle yükümlü olduğuna hükmetmek caiz değildir.

Meseleye şu açıdan da bakılabilir: Yolculukta oruç tutmakla yükümlü olmayan bir kimse, Ramazan orucunun kazasını, adak veya kefaret orucunu tutmakta olan kimseye benzer. Bunlar oruçlarını bozduklarında kendilerine kefaret gerekmemektedir. Aynı şekilde yolculukta orucunu bozan kimseye de kefaret gerekmez. Çünkü Ramazan'da yolculuk yapmakta olan kimse daha başta iken oruç tutmama ruhsatına sahiptir. Kaza veya kefaret orucuna başlayan kimsenin başladığı orucu tamamlamasının gerekli oluşu, bu orucu bozması hâlinde kefaretle yükümlü olmasını gerektirmez. Aynı şekilde yolcu da orucunu bozduğu takdirde kefaretle yükümlü olmaz. Ama bir kimse mukim iken oruçlu olarak sabahlar, sonra da yolculuğa çıkar ve orucunu bozarsa, anlattığımız gibi oruç bozmayı mübah kılan bir sebebin mevcudiyetinden dolayı kefaretle yükümlü olmaz. Orucunu bozmasını mübah kılan sebep, yolculuk hâlidir. Nikâh akdi ile cariyelik mülkiyetinde olduğu gibi. Bunlar her ne kadar âdetli kadınla ilişkiyi mübah hale getirmeseler de bu ilişkiden dolayı kişiye had uygulanmasına engel teşkil ederler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mukim iken oruçlu olarak sabahlayıp sonra yolculuğa çıktığında orucunu bozan kişi, sabahleyin mukim iken orucunu bozma ruhsatına sahip değildi. Yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozan kişinin kefaretle yükümlü olması gerekir. Çünkü o, gündüzün başında oruç tutmakla yükümlüydü."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu kişinin kefaretle yükümlü olmaması gerekir. Çünkü kefarete engel olan ani bir durumla

karşılaşmıştır. O durum da anlatmış olduğumuz yolculuğa çıkma durumudur. Yolculukta oruca başlayıp memleketine dönüp mukim olduktan sonra orucunu bozan kimseye de kefaret gerekmez. Çünkü o, oruca başladığı vakitte oruç tutmakla yükümlü değildi. Bu bakımdan o, Ramazan orucunun kazasını, yemin kefareti orucunu ve benzeri oruçları tutmakta olan kimseye benzer.

Yolcu iken oruç tutmayan ve o günde memleketine dönüp mukim olan kimse ile, gün içinde âdet hâli sona erip temizlenen kadının hükmü hakkında fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ile Hasan b. Salih ve Evzai dediler ki: "Bunlar, o günün orucunu kaza ederler. O gün iftar vaktine kadar da oruçlu gibi davranırlar." Ubeydullah b. Hasan da bu görüştedir.

İbn Şübrüme dedi ki: "Oruç tutmamış ama bir şey de yememiş olan yolcu memleketine döndüğünde o gün iftar vaktine kadar da oruçlu gibi davranır. Ayrıca o günün orucunu kaza eder. Ramazan'da gün içinde âdet hâli sona erip temizlenen kadın arzu ettiği şeyleri yer ve o gün oruçlu gibi davranmaz."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ramazan'da gün içinde âdet hâli sona erip temizlenen kadın ile yolcu iken oruç tutmayan ve o günde memleketine dönüp mukim olan kimse, arzu ettiği şeyleri yer ve o gün oruçlu gibi davranmaz." Şafiî de bu görüştedir. Cabir b. Zeyd'in de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Süfyan es-Sevri, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yolculukta oruç tutmayıp gündüzün başında bir şeyler yedikten sonra memleketine dönüp mukim olan kimse, gündüzün sonunda da yiyebilir. (O günün sonuna kadar oruçlu gibi davranması gerekmez)." Süfyan'ın kendisi de şahsi görüşünün bunun aksine olduğunu söylemiş değildir.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ramazan ayında olduğunu bilmediği için oruca niyet etmeden sabahlayan kimse, akşama kadar oruçlu gibi davranır. Sonra da o günün orucunu kaza eder. O günün

Ramazan olduğunu öğrendikten sonra bir şeyler yeyip içse bile kefaretle yükümlü olmaz. Ancak anlattığımız şekilde kasten ve cüret göstererek yerse kefaretle yükümlü olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bulutlu havada Ramazan hilalini görmediği için bir şeyler yiyen sonra da Ramazan ayının girdiğini öğrenen kimsenin, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması gerektiği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Âdet hali Ramazan'da gün içinde sona erip temizlenen kadın ile yolculuktan dönen kimse de bu hükme tabidir. Bunlarla Ramazan ayının girdiğini gündüzleyin sonradan öğrenen kimse arasındaki ortak nokta şudur: Bunların bir şeyler yedikten sonra karşılaştıkları ani durum imsak vaktinde mevcut olsaydı, oruç tutmaları gerekecekti. Bir şeyler yedikten sonra o durumla karşılaştıkları takdirde de aynı şekilde akşama kadar oruçlu gibi davranmaları gerekir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* aşure gününde bir şeyler yemiş olanlara -(o zamanlar farz olduğu için) o günün orucunu kaza etmeleri gerektiği hâlde-akşama kadar oruçlu gibi davranmalarını emretmiş olması, bu hükmün doğruluğuna delalet etmektedir. Böylece bu emir, anlatmış olduğumuz benzeri oruçlar için de uyulması gerekli bir kural haline gelmiştir. Mâlik'in bu durumdaki kimselerin kasten ve cüret göstererek bir şey yemeleri hâlinde kefaretle yükümlü olacaklarını söylemesi anlamlı değildir. Çünkü kefaret, belli şekilde orucunu bozan kimseye gerekir. Oysa sözü edilen kimseler, oruç bozmuş olmadıkları için kefaretle yükümlü olmazlar.

Doğrusunu Allah bilir.

Ramazan'da Başka Bir Farz Oruç Tutan Yolcunun Hükmü

Ramazan'da başka bir farz oruç tutan yolcunun hükmü üzerinde fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Ramazan orucundan başka bir farz oruca niyet ederek tuttuğu oruç, yapılan niyet doğrultusunda geçerli olur." Ama yolcu kişi Ramazan'da nafile niyetiyle oruç tutarsa, Ebu Hanife'den bu konuda iki rivayet gelmiştir: Bir rivayete göre bu, Ramazan orucu yerine geçer. Diğer rivayete göre ise nafile olarak geçerli olur.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Her iki durumda da, tutulan oruç, Ramazan orucu yerine geçer."

Mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin tamamı dediler ki: "Mukim kimse Ramazan'da başka bir farza veya vacibe ya da nafileye niyet ederek oruç tutarsa bu, Ramazan orucu yerine geçer."

Sevri ve Evzai, (Ramazan ayında olduğunu bilmeksizin) bir kadın, nafile niyetiyle oruç tutar da sonra Ramazan'da olduğunu anlarsa, "bu orucu Ramazan orucu yerine geçer" dediler. Yine bu iki fakih dediler ki: "Ramazan ayında olduğunu bilmeden düşman diyarındaki bir kimse nafile oruç tutarsa, bu orucu Ramazan orucu yerine geçer."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Bir kimse Ramazan ayında olduğunu bilmeden Ramazan'ın ilk gününde oruç tutarsa bu, Ramazan orucu yerine geçerli olmaz."

Şafiî dedi ki: "Bir kimsenin Ramazan ayında başka bir oruç borcunu veya kazasını tutması caiz değildir. Böyle yapması halinde tuttuğu oruç, ne Ramazan orucu ne de başka oruç yerine geçer."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ramazan ayında nafile oruç tutan mukim kimse hakkında Yüce Allah'ın yardımıyla söze başlıyoruz. Mezhebimizin (Hanefî) fakihlerinin (bu ayda başka niyetle tutulan oruçların Ramazan orucu yerine geçeceğine dair) söyledikleri sözün apaçık doğru olduğuna birkaç yönden delalet vardır. Bu delilleri şöyle sıralayabiliriz:

1- (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka

günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."[38]

Bu ayetlerde Yüce Allah herhangi bir oruç belirlemesine gitmeksizin mutlak olarak oruçtan bahsettiği için, Ramazan orucundan başka tutulan farz veya nafile diğer oruçların da Ramazan ayında tutulması hâlinde Ramazan orucu yerine geçeceği anlaşılmaktadır. Çünkü Ramazan orucundan başka farz, vacip veya nafile bir oruç tutan kimsenin tuttuğu bu oruç ya Ramazan orucundan başka niyetle tuttuğu orucun yerine geçecektir, ya mülga bir oruç olur ki hiç oruç tutulmamış gibi olacaktır ya da Ramazan orucu yerine geçecektir. Ramazan orucundan başka niyetle tuttuğu orucun yapılan niyete göre geçerli olması veya mülga olup hiç oruç tutulmamış gibi olması, oruç tutan şahıs için daha hayırlı olmayacaktır. Şu hâlde Ramazan orucu yerine geçmesi kendisi için daha hayırlı olacağına göre, Ramazan ayında tutulan orucun mülga ya da Ramazan orucu dışında yapılan niyete göre geçerli olmaması gerekir.

2-Yüce Allah buyuruyor:

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin."

Bu cümlenin devamında da şöyle buyruluyor:

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."

Büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin tamamına göre bu son cümlede "orucunu bozar veya tutmazsa" ifadesi gizlidir. Yani bir kimse hasta

38 Bakara, 2/183-184

veya yolcu olur da orucunu bozar veya tutmazsa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun, denilmek istenmektedir. Yolcunun ve hastanın oruç tutmaması durumunda tutamadığı günler sayısında orucu kaza etmesi farz kılındığına göre, mukim olup da orucunu tutan kimse kaza etmekle yükümlü olmayacaktır. Çünkü ayet-i kerime, bütün muhataplarının oruç tutmaları hükmünü içermektedir. Bundan sadece hastalarla yolcular ayrı tutulmuşlardır.

Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu buyruğu da delalet etmektedir:

(صُومُولِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوالِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُواعِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ)

"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın."[39]

Bu hadisin zahirî anlamı, Ramazan ayı içindenafile veya başka herhangi bir niyetle tutulan orucun Ramazan orucu yerine geçeceğine delalet etmektedir.

3-Mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin bu konuda söylediklerini teyit eden mantıkî bir delil şudur: Ramazan orucunun Ramazan ayında tutulması gerektiğine göre bu bakımdan bu oruç, ziyaret tavafına benzemektedir. Bu tavafın kurban kesim günlerinde yapılması gerekir. Bu süre içinde başka niyetle yapılan tavaflar ziyaret tavafı yerine geçer. Tavaf için yapılan başka niyetler hükümsüz olur. Ramazan'da başka niyetlerle tutulan oruçlar eğer farz olan Ramazan orucu yerine geçmeseydi, tıpkı Ramazan ayı dışında diğer günlerde tutulan oruçlar gibi, niyette belirtilen orucun yerine geçerli olurdu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Öğle namazı, belirlenen kendi vakti içinde kılınması gereken bir namazdır. Bunun böyle olması, vaktinin sonunda sadece öğle namazını kılmaya yetecek kadar bir zaman kalır ve henüz öğle namazı da kılınmamışsa, o zaman dilimi içinde kılı-

39 Buhâri, Savm, 5; Nesaî, Sıyam, 13

nan nafile bir namazın öğle namazı yerine geçerli olmasını gerektirmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Öğle namazının vakti içinde başka bir namaz kılınamaz diye bir hüküm yoktur. Çünkü bu vakit, hem öğle namazı hem de başka namazlar için elverişli olan bir vakittir. Vaktinin evveli ile sonu arasında bir fark yoktur. Öğle vaktinin evvelinde kılınan nafile bir namaz nasıl ki öğle namazının yerine geçmiyorsa, aynı şekilde bu vaktin sonunda kılınan nafile bir namaz da öğle namazının yerine geçmez. Yine bu cümleden olmak üzere bir kimse, öğle namazı vaktinin sonunda (henüz öğle namazını kılmamış ise) nafile veya başka bir farza niyet ederek namaz kılarsa, bu namazı öğle namazı yerine geçmez. Ramazan ayında tutulan orucun başka bir orucun yerine geçmeyeceği hususunda ittifak etmiş olmamız, bu ayda sadece Ramazan orucu tutulabileceğine delalet etmektedir. Çünkü bu ayda başka niyetle tutulan oruç, niyet edilen orucun yerine geçmez. Çünkü Ramazan ayının tamamı, sadece Ramazan orucunu kapsar. Farz olan Ramazan orucunun bu aydan önce veya sonra tutulması caiz değildir. Öğle namazı için de bir vakit vardır. Ama ertelenirse, kılındığı vakitte yine geçerli olur.

"(إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)

"Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur."[40]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisi, Ramazan ayında nafile niyetiyle tutulan orucun Ramazan orucu yerine geçmesine engeldir" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Zikredilen hadis, bu konuda delil olarak ileri sürülemez. Çünkü o hadiste, bu şekilde yapılan amelin caiz, efdal gibi manalara ihtimali olan mukadder kelimeler vardır ki, bu kelimeler hadiste açıkça zikredilmemiştir. Bu konuda tartışmaya girecek olursak bu mukadder kelimelerin ispatı için delile ihtiyaç duyulacak ve bu sebeple de bahsedilen hadis, delil olmaktan çıkacaktır.

40 Buhâri, Bed'ul-Vahy, 1

Hadisteki ***"Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur"*** ifadesine gelince; hasmımız da bu meselede bize katılmış olmaktadır. Yani Ramazan orucundan başka farz veya nafile niyetiyle tuttuğu orucu kendisi için geçerli olmayacaktır. Zira biz diyoruz ki: Ramazan ayında Ramazan orucundan başka farz veya nafile bir oruç tutulmaz. Hasmımız ise, tutulan bu orucun ne Ramazan ne de başka oruçlar için geçerli olacağını söylemektedir. Şu halde herkesin üzerinde ittifak ettiği sonuca göre ***"Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur"*** ifadesi, bu meselede zahirî manasında kullanılmamaktadır. Yine herkese göre bu söz, hakikî manasında kullanılmamaktadır. Çünkü bu ifadenin zahirî manasına bakılırsa, oruca niyet eden (ama yeyip içmeye devam eden) kimsenin oruç tutmuş, namaza niyet eden (ama kalkıp da kılmayan) kimsenin de namaz kılmış sayılması gerekir. Oysa sadece niyet etmekle namaz kılınmış, aynı şekilde sadece niyet etmekle de oruç tutulmuş olmayacağı bilinmektedir. Diğer farizalarla taat ve ibadetler için de aynı hüküm söz konusudur. Böylece hadisteki bu lafzın, bir karine olmadan kendi başına hükmünü ortaya koymada yeterli olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Dolayısıyla görüşümüze muhalif olanın bunu delil oarak ileri sürmesi, iki bakımdan geçersiz olmaktadır.

a-Hüküm, delil olarak ileri sürülen bu hadisteki mukadder bir manaya dayandırılmaktadır. Bu mukadder manayı ispat etmek için bir delile ihtiyaç vardır. Bu nitelikteki bir hadisin zahirî manasına dayanarak delil ileri sürmek muteber sayılmaz.

b-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur"*** ifadesi, Ramazan ayında nafile niyetiyle oruç tutan kişinin orucunun geçerli olduğuna delalet etmektedir. Geçerli olunca da tabii ki Ramazan orucu yerine geçerli olacaktır. Çünkü hasmımızla üzerinde görüş birliğine vardığımız hükme göre, Ramazan'da nafile niyetiyle tutulan oruç Ramazan orucu yerine geçmezse, niyetine göre nafile olarak da geçerli olmayacaktır. ***"Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur"*** ifadesi gereğince de niyet ettiği şeyi elde etmesi icab edecektir. Ancak biz bu lafzın hükmünü daha başta iken lağvetmiştik. Bilindiği gibi bu sözün özünde kişinin, niyetinin gereği olan farzın sevap veya faziletini ve benzeri şeyleri hak etmesi gerekir.

Zira Ramazan'da Ramazan orucundan başka niyetle oruç tutan kişinin maksadının oruç tutma fiilini yerine getirmek olması mümkün değildir. Çünkü işlenen fiil, niyetle birlikte bir anlam ifade eder. Niyet yoksa anlamsız olur. Niyet sayesinde işlenen fiilden farz sevabı veya fazilet veya övgü ya da yergi kazanılır. Durum böyle olunca da hadisteki ***"Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur"*** ifadesi mutlaka iki manadan birine uygun düşecektir. Bu sözün hükmü, Ramazan'da Ramazan orucundan başka niyetle tutulan orucun geçerliliği veya iptali hususunda ya delil sayılmayacaktır. O zaman da buna başka bir delil aranacaktır. Ya da ifade ettiği mana doğrultusunda hükmü geçerli olup kişi, işlediği amele göre sevap, övgü veya yergiyi hak edecektir. Hadisteki ifadeyi bu şekilde kullanmak gerekirse ve kişinin niyeti de kendisini Allah'a yakın kılacak bir taat ve ibadete yönelmişse, bunun karşılığı olan sevabı elde etmesi gerekir. Bu da olmasa, farza niyet eden kişininkinden daha az bir sevap kazanması gerekir. Bunu yapanın sevabının az olması, Ramazan'da nafile niyetiyle tuttuğu orucun, farz olan oruç yerine geçmesine engel değildir. Bunun delili de şu hadis-i şeriftir:

(إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي الصلاة يكتب له نصفها ربعها خمسها عشرها)

"Adam namaz kılar. Namazının yarısı (veya) dörtte biri (veya) beşte biri (ya da) onda biri kendisine yazılır."

Görüldüğü gibi bu hadiste, namaz geçerli olmakla birlikte duruma göre sevabı az olabilmektedir.

Önceki hadiste geçen ***"Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur"*** ifadesinin sevap, ceza, övgü veya yergi ile ilintili olduğuna söz konusu hadisin devamı da delalet etmektedir:

(وإِنَّمَا لِكُلِّ امرئٍ مَا نَوَى ، فمنْ كانَتْ هجْرَتُهُ إِلَى الله ورَسُولِهِ فهجرتُه إلى الله ورسُولِهِ ، ومنْ كانَت هجْرَتُه لدُنْيَا يُصيبُها ، أَو امرَأَةٍ يَنْكحُها فهْجْرَتُهُ إلى ما هَاجَر إليْهِ)

"Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur. Kimin niyeti Allah'a ve Resûlü'ne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah'a ve Resûlü'ne hicret sevabıdır. Kim de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak içinyola çıkmışsa, onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlenir."

Şafiî, farz haccı eda etmemiş olan bir kimsenin nafile hacc niyetiyle ihrama girmesi durumunda yapacağı haccın farz hacc yerine geçeceğini söyleyerek nafile niyeti geçersiz saymış, yapılan haccı farz hacc olarak kabul etmiştir. Kaldı ki Şafiî, haccın geniş zamanlı bir farz olduğu ve kişiye farz olduktan hemen sonra yapılmasının zorunlu olmadığı görüşündedir. Haccmeselesi, mutlaka Ramazan ayında tutulması gereken ve geniş zamanlı olmayan Ramazan orucundan bu bakımdan çok farklıdır. Hacciçin böyle dediğine göre Şafiî'nin Ramazan'da tutulan nafile orucun da Ramazan orucu yerine geçerli olacağını kabul etmesi muhakkaktır. Çünkü Ramazan orucunun mutlaka Ramazan ayında tutulması gerekir. Öne alınması veya sonraya bırakılması caiz değildir. Şafiî, "Ameller niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur" ifadesini zahirinden anlaşıldığı manaya göre kabul etmiş, kendi görüşünü destekleyecek sahih bir mantıkî delile başvurmamıştır. Şafiî'nin usûlü, ileri sürdüğü görüşü bu hadisin zahirî manasına dayandırmayı gerektirmektedir. Bizim usûlümüze gelince biz zaten bu hadisin zahirî manasını delil saymanın geçerli olmayacağını söylemiş, manasını ve gerektirdiği hükmü açıklamıştık. Bu ilkeden hareketle Ramazan ayında başka niyetle tutulan orucun Ramazan orucu yerine geçerli olacağını söylemiştik. Bahsedilen hadisin zahirî manasından ve mantıkî yollardan yaptığımız çıkarsamanın sağlıklı olduğu anlaşılmıştır. Bu çıkarsama, bahsedilen hadisle de çatışmamaktadır.

Ramazan ayında yolculuk hâlinde olan bir kimsenin, zimmetindeki vacip bir orucu tutması durumunda Ebu Hanife, bu orucun şahsın niyetine göre geçerli olacağını söylemiştir. Çünkü Ramazan'da yolculuk hâlinde olan kişi, Ramazan orucunu tutma mecburiyetinde değildir. Oruçtan zarar görmeden de tutup tutmama serbestliğine sahiptir. Dolayısıyla Ramazan ayı, yolcu açısından diğer zamanlardan farksızdır. Diğer zamanlardan tuttuğu oruç, niyeti doğrultusunda geçerli olduğuna göre, yolcunun Ramazan'da tuttuğu oruç da niyeti doğrultusunda geçerli olur. Şu hâlde

yolcu kişi Ramazan ayında nafile niyetiyle oruç tutarsa, bu orucunun - geçen rivayete göre - nafile olarak geçerli olması gerekecektir. Bu meseleye en uygun olan da söz konusu iki rivayetten ikincisidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yolcu hakkında anlattığınız illetten hareketle denebilir ki; oruç tutmaması caiz olan hasta kimsenin de Ramazan'da nafile niyetiyle tuttuğu orucun Ramazan orucu yerine geçmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yolcuda bulunduğunu söylediğimiz illet hasta kimsede bulunmadığından, hasta kimsenin Ramazan ayında tuttuğu nafile orucun Ramazan orucu yerine geçmesi gerekmez. Zira oruçtan zarar görmeden de oruç tutup tutmama serbestliğine sahip olan ve bu yüzden Ramazanla diğer günlerin kendisine göre farkı bulunmayan yolcu hakkında anlattığımız sebep hasta kimsede mevcut değildir. Çünkü hasta kimse hastalığının artmasından ve oruçtan dolayı kendisine zarar isabet etmesinden korkmadığı takdirde oruç tutmamazlık edemez. Hasta için şu iki durumdan biri söz konusudur:

1-Ya tutacağı oruçtan zarar görmeyecektir. Bu takdirde oruç tutması gerekecektir.

2-Ya da tutacağı oruçtan zarar görecektir. Bu takdirde oruç tutması caiz olmayacaktır.

Böyle olunca da hasta kimse tercihte bulunma hakkına sahip olmaksızın kendi durumuna göre ya oruç tutmak ya da tutmamak mecburiyetinde olacaktır. Ramazan ayında oruç tuttuğu takdirde orucu, Ramazan orucu yerine geçerli olur. Çünkü Ramazan'da oruç tutmamasının mübahlığı, oruçtan zarar görme şartına bağlıdır. Oruç tutabildiğine göre demek ki zarar görmesi söz konusu değildir. Kendisi de sağlıklı kimse gibidir. Dolayısıyla hangi niyetle olursa olsun Ramazan ayında tuttuğu oruç, Ramazan orucu yerine geçer.

Doğrusunu Allah bilir.

Ramazan Orucunun Kaç Gün Kaza Edilmesi Gerekir?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar."[41]

Mezhebimizin (Hanefî) fakihlerinden hiçbirinin muhalif görüşü olmaksızın Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un; Hişam da Muhammed'in şöyle dediklerini rivayet ettiler:

"Bir belde halkı hilali görerek 29 gün Ramazan orucu tutarlar ve aynı belde de oruç tutamayan hasta bir adam varsa, o adamın 29 gün kaza etmesi gerekir.

Bir belde halkı hilali görerek 30 gün Ramazan orucu tutarlar, diğer taraftan başka bir belde halkı da hilali görerek 29 gün Ramazan orucu tutarlar ve hilali görerek 30 gün Ramazan orucu tutan belde halkından haberdar olurlarsa, kendilerinin bir günün orucunu kaza etmeleri gerekir. Oruç tutamamış olan hasta adamın da 30 günlük orucu kaza etmesi gerekir."

Mâlik b. Enes'in yakınındaki fakihlerden bazısının rivayetine göre o, Ramazan orucunun hilale göre kaza edilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Eşheb'in rivayetine göre Mâlik'e, hastalığı iki yıl süren ve orucunu kaza etmeden ölen kimsenin durumu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "O kişi için altmış yoksula birer müd (yaklaşık 600 gram) buğday verilmesi gerekir."

29 gün çeken bir Ramazan ayı boyunca hastalığı devam eden bir kimse hakkında Sevri şöyle dedi: "Zimmetinde kaç günün orucu kaldıysa o kadar günün orucunu kaza eder."

41 Bakara, 2/184

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir adam Ramazan'da hastalanır ve ayın başından sonuna kadar oruç tutamazsa daha sonra bir aylık orucu kaza eder. Kaza etmeye ayın birinde başlayıp sonuna kadar devam eder ve o ay 29 gün çekse, oruç tutamadığı Ramazan ayı 30 gün çekmiş olsa bile kaza borcunu tamamlamış olur. Çünkü bir ayın karşılığı -gün sayısına bakılmaksızın- bir aydır. Ama kaza etmeye ayın birinden başlamazsa oruç tutamadığı Ramazan ayı 29 gün çekmiş olsa bile o zaman otuz gün kaza orucu tutması gerekir. Çünkü ay, birinden itibaren başlanmadığı takdirde 29 gün olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kazaya başlanan ay 29 veya 30 gün de olsa hasta kimse, oruç tutamadığı Ramazan ayının gün sayısını esas alır. O ay kaç günse o kadar sayıda günün orucunu kaza eder. Kazaya ayın ilk gününden veya ay içinden herhangi bir günde başlamış olması bu hükmü değiştirmez.

Zira bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar."

Bu, kaç gün tutmamışsa, o kadar günün orucunu kaza eder, demektir. Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu buyruğu da delalet etmektedir:

(فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ، فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ)

"Hava bulutlu olursa ayı otuza tamamlayın."

Bu hadiste de görüldüğü gibi sayının tamamlanması esas alınmıştır. Noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah oruç tutmamış olan kimseye gün sayısınca kaza etmesini farz kıldığına göre, kaza edilen ay tam da olsa noksan da olsa bu gün sayısına ilavede bulunmak veya eksiltmek caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin oruç tutmadığı süre bir ay ise ve Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da (اَلشَّهْرُ تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَالشَّهْرُ ثَلَاثُونَ) ***"Ay yirmi dokuzdur. Ay otuzdur"***[42] buyurduğuna göre (ayın başından sonuna kadar tuttuktan sonra) hangi ayda olursa olsun, kaza borcunu ödemiş olur. Çünkü bir ayın karşılığı, -gün sayısına bakılmaksızın- bir aydır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cenab-ı Allah "Diğer günlerden bir ay kaza orucu tutar" buyurmamış; aksine ***"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar"*** buyurmuştur. Oruç tutulmayan günler sayısında kaza orucu tutulmasını farz kılmıştır. Şu hâlde ayetin zahirî manasına uymak gerekir. Bunu bırakıp ayette zikredilmeyen başka manalara yönelmek caiz olmaz. Oruç tutulmayan günler sayısında kaza orucu tutulması gerektiğine, (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ayeti de delalet etmektedir. Kişinin mazeret sebebiyle oruç tutmadığı Ramazan ayı 30 gün ise, bu kadar günün orucunu diğer aylarda kaza etmesi gerekir. 29 gün çeken bir ayın başından sonuna kadar kaza orucu tutsa bile oruç borcunu tam ödemiş ve sayıyı tamamlamış olmaz. Böylece "Bir ayın karşılığı, -gün sayısına bakılmaksızın- bir aydır" diyerek gün sayısına itibar etmeyenlerin sözünün geçersiz olduğu ispatlanmış olmaktadır. Bir kimse mazerete binaen Ramazan ayının bir kısmında oruç tutmazsa tutamadığı günler sayısınca kaza orucu tutması gerektiğine dair fakihlerinin tümünün görüş birliği etmiş olmaları da bu görüşümüzün doğruluğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde bir kimse Ramazan orucunun tamamını mazerete binaen tutamazsa, Ramazan ayının günleri sayısınca diğer aylarda kaza orucu tutmakla yükümlüdür. Bir şehir halkı hilali görerek Ramazan ayı 29 gün olarak oruç tutar, başka bir şehir halkı da hilali görerek Ramazan ayı 30 gün olarak oruç tutarsa, mezhebimizin (Hanefî) fakihleri 29 gün oruç tutmuş olanların bir gün kaza orucu tutmalarını (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ayetine dayanarak gerekli görmüşlerdir. Çünkü bu ayet, bu gibi durumlarda ayın gün sayısını otuza tamamlamayı gerekli kılmaktadır. Zaten yukarıdaki örnekte de anlatıldığı gibi bir şehir halkının hilali görmesiyle ayın gün sayısı otuz olarak tespit edilmişti. O

42 Muvatta, Sıyam, 1

sebeple de 29 gün oruç tutmuş olanların bir gün de kaza orucu tutmaları gerekli olmuştu. Çünkü Cenab-ı Allah, gün sayısını otuza tamamlamayı sadece bazı kimselere emretmiş değildir. Bu emir, ayetin bütün muhatapları için geçerlidir. Bunun delili de şu ayet-i kerimedir:

(فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ)

"İçinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin."

Ayette geçen ve "ulaşmak" şeklinde tercüme ettiğimiz "şehide" fiili, Ramazan ayının başladığının bilinmesidir. Çünkü bu ayın başladığını bilmeyen kimse oruç tutmakla yükümlü olmaz. Hilali gören belde halkının görgüsüne dayanarak Ramazan ayının otuz gün olduğunu bilen kimsenin o ayda oruç tutması farz olur.

"Oruç tutmak, Ramazan ayının başladığını ayın başında öğrenen kimse için farzdır" denilecek olursa, cevabımız şöyle olur:

Ramazan orucunu tutmak, ayın başladığını aybaşında bilene de ayın bitiminden sonra bilene de farzdır. Bilindiği gibi daru'l harpte olup Ramazan ayının başladığını bilemeyen, ancak daha sonra bundan haberdar olan bir kimse bu ayın orucunu kaza etmekle yükümlüdür. Bu da oruç tutma ve oruç günlerinin sayısını tamamlama emrinin herkesi kapsadığına delalet etmektedir. Şu hadis-i şerif de buna delalet eder:

(صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ، فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ)

"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa ayı otuza tamamlayın."

Ramazan ayını 29 gün sayarak oruç tutmuş olanlar, 30 gün olarak tutmuş olanların gördükleri hilali aradaki bulut sebebiyle görmemiş gibi olurlar. Dolayısıyla Ramazan ayının gün sayısını otuza tamamlamaları gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"(صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ) ***"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın"*** hadisi,

herkesin başka beldelerde görünene değil de kendi beldelerinde gördükleri hilale itibar etmelerini gerektirmektedir. Herkesin kendi gördükleri hilale göre oruca başlamaları ve oruca son vermeleri farzdır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın"*** buyurmuştur. Her belde halkının kendi gördükleri hilale göre oruca başlayıp oruca son vermeleri, diğer bölge halklarının hilali görmelerini beklememeleri gerektiği hususunda bütün fakihlerin görüş birliği etmiş olmaları da buna delalet etmektedir. Bununla da her belde halkının başkalarının gördüklerine değil, kendi beldelerinde gördükleri hilale itibar etmekle yükümlü oldukları ispatlanmış olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın"*** buyruğu genel nitelikte olup sadece bir bölge halkına değil, bütün bölgelerin halklarına hitap etmektedir. Böyle olunca da bir belde halkının hilali gördüğü için oruç tutması veya bayram etmesi gerektiğinde, diğer beldelerin halklarının da onların gördüğü hilale itibar etmesi gerekir. Bir şehir halkı hilali görerek Ramazan ayı 29 gün olarak oruç tutar, başka bir şehir halkı da hilali görerek Ramazan ayı 30 gün olarak oruç tutarsa, 29 gün oruç tutmuş olanların bir gün kaza orucu tutmaları gerekir. Çünkü diğerleri hilali görmelerine göre Ramazan ayı otuz çekmiştir.

Başkalarının hilali görmelerini beklemeyip her belde halkının kendi gördüğü hilale itibar etmeleri gerektiği hususunda fakihlerin görüş birliği ettiklerini ileri sürenlere gelince, bize göre de bu geçerli bir görüştür. Ancak başkalarının gördüğü hilal, ayın gün sayısı bakımından bizim gördüğümüz hilale aykırı olmaması şarttır. Bu takdirde imkânlar dâhilinde itibar edilmesi gereken rüyet-i hilale derhal itibar edilir. Ama o vakitte bilinmesine imkân olmayan şeylere itibar edilmesi söz konusu değildir. Gün sayısı bakımından kendilerininkinden fazla bir hilalin başka bir beldede görülmesi durumunda, onunla amel ederler. Bu durumda da aradaki bulut, sis ve benzeri bir engel dolayısıyla kendileri hilali görmemiş, ancak başkaları gördüklerine şahitlik etmiş gibi olurlar. Kendileri de hilali görmedikleri hükmüyle değil, onların şehadeti doğrultusunda amel etmekle yükümlü olurlar. Bu konuda görüşümüze muhalif olanların delil olarak kullandıkları şöyle bir hadis rivayet edilmiştir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Harmele, Küreyb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Haris'in kızı Ümmü Fadl beni (bir işi için) Şam'a, Muaviye'ye gönderdi. Şam'a gittim. İşini gördüm. Ben Şam'dayken Ramazan ayı başladı. Cuma gecesi Ramazan hilalini orada gördük. Sonra ay sonunda Medine'ye döndüm. İbn Abbas *radıyallahu anh* beni sordu. Sonra hilalden bahsetti ve şöyle dedi:

-Ramazan hilalini ne zaman gördünüz?

- Cuma gecesi.

- Sen kendin gördün mü?

- Evet, ben de gördüm, oradaki insanlar da gördüler. Onlar oruç tuttular. Muaviye de tuttu.

- Lâkin biz Ramazan hilalini cumartesi gecesi gördük. Otuz günü tamamlayıncaya ya da Şevval hilalini görünceye kadar oruca devam edeceğiz.

- Muaviye'nin hilali görmesi ve oruç tutmasıyla yetinmiyor musun?

- Hayır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmamızı emretti.

Böyle demesi, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* söylediğinin isabetli olduğuna delalet etmez. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda vermiş olduğu cevabı nakletmedi. Oysa böyle bir soru karşısında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vermiş olduğu bir cevap vardı. Sadece "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmamızı emretti" demekle yetindi. Belki de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın" buyruğunu muhaliflerimizin görüşü doğrultusunda te'vil ederek böyle demişti. Muhaliflerimizle anlaşmazlığa düştüğümüz konuda bu hadisin delil olarak ileri sürülmesi doğru değildir.

Hasan el-Basri'nin bildirdiğine göre Eş'as, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir şehirde bir adam pazartesi günü oruç tutar, diğer taraftan iki adam da pazar gecesi hilali gördüklerine şahitlik ederlerse o adamın ve o şehir halkının, pazar gününün orucunu kaza etmeleri

gerekmez. Ancak başka bir şehir halkının pazar günü oruç tutmuş olduklarını öğrenirlerse o zaman o adam ve o adamın bulunduğu şehir halkının Pazar gününün orucunu kaza etmeleri gerekir."

Ancak bu haberde, pazar günü oruç tutan şehir halkının hilali gördükleri veya başka bir sebepten dolayı oruç tutmuş olduklarına dair bir şey söylenmemektedir. Bizim üzerinde durduğumuz meselemiz ise iki belde halkının her birinin diğerinden bağımsız olarak kendi beldelerinde hilali görerek oruca başlamış olmaları meselesidir.

Bu meselede görüşümüze muhalif olanlar, delil olarak şu rivayeti kullanmaktadırlar:

Muhammed b. Münkedir, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet ettiği bir haberde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bahsettikten sonra onun şöyle buyurduğunu söylemiştir:

(فِطْرُكُمْ يَوْمَ تُفْطِرُونَ , وَأَضْحَاكُمْ يَوْمَ تُضَحُّونَ , كُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ , وَكُلُّ جَمْعٍ مَوْقِفٌ , وَكُلُّ مِنًى مَنْحَرٌ , وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ مَنْحَرٌ)

"Orucu açtığınız günde bayrama girersiniz. Kurban kestiğiniz günde bayrama girersiniz. Arafat'ın her tarafında vakfe yapılabilir. Müzdelife'nin de her tarafında vakfe yapılabilir. Mina'nın her tarafında kurban kesilebilir. Mekke'nin bütün sokaklarında kurban kesilebilir."[43]

Ebu Hayseme'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الصَّوْمُ يَوْمَ تَصُومُونَ، وَالفِطْرُ يَوْمَ تُفْطِرُونَ، وَالأَضْحَى يَوْمَ تُضَحُّونَ.)

"(Ramazan) orucu, (toplumla birlikte) oruç tuttuğunuz gündedir. Bayram, (toplumla birlikte) oruca son verdiğiniz gündedir. Kurban bayramı, (toplumla birlikte) kurban kestiğiniz gündedir."[44]

43 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/286
44 Tirmizi, Ebvabu's-Savm, 11

Dediler ki: Bu hadis, her toplumun Ramazan başlangıcının, oruç tuttukları günde; bayramlarının da oruca son verdikleri günde olmasını gerektirmektedir. Bu, hilalin başka bir yerde görülmemesi durumunda uygulanabilir bir kuraldır. Bununla beraber bu hadiste, başkalarından ayrı tutularak sadece bir belde halkına özel olarak hitap edilmiş değildir. Hilali görerek 29 gün oruç tutanların orucuna itibar edilmesi gerektiğine göre hilali görerek 30 gün oruç tutanların orucuna da itibar edilmesi gerekir. Bu takdirde herkesin otuz gün tutması gerekir. 29 gün tutmuş olanların da bir gün kaza etmesi gerekir.

Bununla beraber nakil cihetinden bu rivayetin sahihliğinde ihtilaf edilmiştir. Bazıları bu rivayetin sabit olduğunu söylerken diğer bazıları da sabit olmadığını söylemişlerdir. Bu hadisin manası üzerinde de konuşulmuştur:

Bazıları hadisin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: Toplum, bir günün Ramazan olduğu hususunda görüş birliği ederse o gün, onların oruç günüdür. Ama ihtilaf ederlerse Ramazan'ı tespit etmek için başka bir delile ihtiyaç duyarlar. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, "(Ramazan) orucu, bazınızın oruç tuttuğu gündedir" demiş, aksine ***"(Ramazan) orucu, (toplumla birlikte) oruç tuttuğunuz gündedir"*** demiştir. Bu da toplumun tuttuğu oruca itibar edilmesini gerektirir.

Diğerleri ise hadisin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: Bu hadis, herkese hitap edip şu haberi vermektedir: Kişi, başkasının yanında olana değil, kendi bulduğu delillere dayanarak ibadet eder. Mesela bir kimse Ramazan ayından olduğuna inanarak oruç tutarsa, tutmakla mükellef olduğu Ramazan orucunu tutmuş olur. Başkasının yanındaki delilleri aramasına gerek yoktur. Çünkü Cenab-ı Allah onu, kendi yanındaki delillere göre hareket etmekle yükümlü kılmıştır. Başkasının yanındaki delillere ve de Allah katındaki gaybî bilgilere göre hareket etmekle yükümlü kılmamıştır.

(يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh*, Katade, Mücahid ve Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre ayette geçen "kolaylık"tan maksat, yolculukta oruç tutulmamasıdır. "Zorlık"tan maksat iseyolculukta ve hastalıkta oruç tutulmasıdır. Bu ayetin, yolculukta oruç tutup da zorlanan ve zarar gören kimsenin orucunu bozabileceği manasına gelme ihtimali de vardır. Nitekim rivayet olunur ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yolculukta bir adamın bitkin düşmesi sebebiyle üzerine gölgelik kurulduğunu görünce, (لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ) **"Yolculukta oruç tutmak, iyilikten değildir"** buyurmuştur. Ayetin ifade ettiği mana şudur: Allah size zor ve zahmetli gelen orucu değil, kolayınıza gelen orucu tutmanızı ister. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yolculukta oruç tutmuş ve oruçtan zarar görmeyecek olanların da yolculukta oruç tutmalarını mübah görmüştür. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın emrine uyar ve onun iradesine uygun amel ederdi. Bu da **"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez"** ayetinin, yolculukta oruç tutmanın geçerliliğine engel olmadığına delalet etmektedir. Yolcunun tuttuğu oruç kendisine zarar veriyorsa, noksanlıklardan münezzeh olan Allah'ın bu orucu tutmasını kendisinden istemediğine ve bu orucun mekruh olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca yolculukta tutulan orucun geçerli olacağına, oruç tutan yolcunun yolculukta tuttuğu orucu kaza etmesinin gerekmediğine delalet etmektedir. Çünkü kaza gerekmesinde zorluk vardır. Zira "kolaylık" kelimesi, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* da rivayet olunduğu gibi, iki seçenekten birini tercih etme hakkına sahip olmayı gerektirir. Yolcu kişi oruç tutmakla tutmamak arasında tercihte bulunma hakkına sahip kılınınca, yolculukta tuttuğu orucu daha sonra kaza etmesi gerekmez. Bu ayet hasta, hamile, emzikli kadın ve oruçtan kendi şahsına ya da çocuğuna zarar gelmesinden korkan herkesin oruç tutmayabileceğine delalet etmektedir. Çünkü orucun zarar ve meşakkatine katlanmak da bir çeşit zorluktur. Oysa Yüce Allah bizim için zorluk dilemediğini bildirmiştir.

Bu ayet, mana bakımından şu rivayete benzemektedir:

(مَا خُيِّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا مَا لَمْ يَأْثَمْ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **iki şeyden birini seçme hakkına sahip kılındığında, günah olmadığı takdirde mutlaka kolay olanı tercih ederdi."[45]

Üzerinde durmakta olduğumuz bu ayet, insanın kendisine zarar veren, onu yorup bitkin düşüren, hastalanmasına veya hastalığının artmasına sebep olan ibadetleri yapmakla yükümlü olmadığına delalet eden bir delildir. Çünkü bu gibi ibadetleri yapmak, ayette geçen "kolaylık" ilkesine aykırıdır. Mesela yürüyerek hacca gidecek güce sahip olan ama azık ve bineği olmayan bir kimsenin, "kolaylık" ilkesine aykırı olacağı için bu şekilde hacca gitmekle yükümlü olmadığına bahsedilen ayet delalet etmektedir.

Bu ayet, ihmalkârlık edip Ramazan orucunun kazasını ertesi seneye bırakan kimsenin fidye ödemesine gerek olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bunda zorluk olup kolaylık giderilmiş olmaktadır.

Bu ayet, diğer farz ve nafilelerin, zorluğu ve şiddetli meşakkati gidermе şartıyla emredilebileceğine veya mübah kılınabileceğine delalet etmektedir.

Bu ayet, Ramazan'da oruç tutamamış olan kişinin bu orucu müteferrik günlerde kaza edebileceğine delalet etmektedir. Çünkü Allah'ın kolaylık dileyip zorluk dilemediğine dair ayeti, (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّام اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar"** ifadesinden sonra gelmektedir. Ayetin, kaza orucunun müteferrik günlerde tutulabileceğine delaleti iki şekilde olmaktadır:

1-(يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) **"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez"** ayeti hasta veya yolcu kimsenin oruç tutmak ve kaza etme şıklarından birini tercih etme hakkına sahip olmasını gerektirmektedir.

2-Kazaların müteferrik günlerde tutulması, kolay ve de zorluktan uzak olacağı sebebiyle evlâdır. Bu da kazaların peşpeşe günlerde tutulmasına aykırıdır. Çünkü peşpeşe tutmak zorluğa yol açacaktır.

45 Buhari, Hudud, 11

Bu ayet, kazaların peşpeşe tutulmasının vacip olduğunu, ertelemenin caiz olmadığını söyleyenlerin görüşünün geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu görüş, kolaylığı yok etmekte, zorluğu getirmektedir.

Bu ayet, Yüce Allah'ın kullarını güçlerinin yetmeyeceği şeylerle yükümlü kıldığını söyleyen Cebriyecilerin söylediklerinin asılsız olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kulu, altından kalkamayacağı ve gücünün yetmeyeceği şeyle yükümlü kılmak, zorlukların en zorudur. Oysa Yüce Allah, kulları için zorluk dilemeyeceğini beyan etmiştir.

Bu ayet, Cebriyecilerin görüşlerinin isabetli olmadığına başka bir açıdan da delalet etmektedir. Şöyle ki: Bir kimse oruç tutarak kendine büyük bir zarar gelmesine sebep olacak aşırı bir zorluğa maruz bırakacak olursa, Allah'ın kendisinden istemediği bir işi yapmış olduğuna delalet etmektedir. Oysa Cebriyeciler, kulun işlediği masiyet ve küfür işlerini de Allah'ın kendisinden istediğini iddia ederler. Hâlbuki Cenab-ı Allah, onların kendisine nispet ettikleri masiyet işlenmesini istemediğini beyan buyurmuştur.

Bu ayet, Cebriyecilerin görüşlerinin isabetli olmadığına şu bakımdan da delalet etmektedir:

Onlar derler ki: Cenab-ı Allah kendisine hamdedip şükretsinler diye kullarına kolaylık dilediğini, azabını hak etmesinler diye küfre girmelerini dilemediğini bu ayette bildirmektedir. Çünkü insanların azabı hak etmelerini isteyen, onlara kolaylık dilemiş değil, zorluk dilemiş olur. Bundan ötürü de şükür ve hamdi hak etmez.

Bu ayet, Cebriyecilerin görüşlerinin isabetli olmadığına işte bu bakımlardan delalet etmektedir. Onlar Cenab-ı Allah'ı, yapmayacağını bildirdiği ve kendisine layık olmayan şeylerle nitelemişlerdir.

(وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ)

"Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz içindir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّة) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ifadesi birkaç manaya delalet etmektedir:

1-Havanın bulutlu olması sebebiyle Ramazan hilalini göremediğimiz zaman, hangi ay olursa olsun, ayı otuz güne tamamlamamız gerekir. İfade ettiğimiz gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu doğrultuda şöyle bir beyanı vardır:

(صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ، وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ، فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ)

"Hilali görerek oruca başlayın. Hilali görerek oruca son verin. Havanın bulutlu olması sebebiyle hilali göremezseniz, ayı otuz güne tamamlayın."[46]

Hadiste de görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, havanın bulutlu olması sebebiyle hilalin görülemediği zamanlarda otuz günün esas alınmasını emretmiştir.

2-(وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّة) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ifadesi, Ramazan'ın orucunun kazasının peşpeşe tutulabileceği gibi müteferrik günlerde de tutulabileceğine delalet etmektedir. Çünkü ayette, farzın gün sayısını tamamlamak olduğu bildirilmiştir. Bu da, hem peşpeşe günlerde hem de müteferrik günlerde gerçekleştirilebilir.

3-(وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّة) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ifadesi, Ramazan'ın orucunun kazasının bayramın birinci gününden hemen sonra tutulmaya başlanmasının zorunlu olmadığına delalet etmektedir. Çünkü maksat, her güne karşılık bir gün tutarak sayıyı tamamlamak olduğuna göre bu maksat, ne şekilde tutulursa tutulsun, gün sayısı tamamlandıktan sonra ister hemen tutulmuş olsun, ister gecikmeli olarak tutulmuş olsun gerçekleşir.

4. (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّة) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ifadesi, Ramazan orucunun kazasını geciktiren kimsenin fidye ile yükümlü olmadığına

46 Nesai, Siyam, 12

ve kazayı geciktiren kişinin, kazadan başka bir şeyle yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, bu ayette bizden istediğinin gün sayısını tamamlamamız olduğunu haber vermektedir. Kazadan ayrı olarak fidye ödenmesini gerekli görmek, nassa ilave yapmak olur. İstenmeyen ve kastedilmeyen bir şeyi ortaya koymak olur.

5. (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ifadesi, otuz gün çeken Ramazan ayında hiç oruç tutmayan bir kimsenin, bu ayın orucunu, hilale başlayarak oruca başladığı 29 gün çeken bir ayın başından sonuna kadar kaza orucu tutmakla borçtan kurtulamayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** buyurmuştur. Bu da kazaların, oruç tutulmayan gün sayısına eşitlenmesini gerektirmektedir. Hilali görerek ayın başından itibaren kaza orucuna başlandığına göre ay 29 gün çekse de ay boyunca tutulan kaza oruçlarının yeterli olacağını söyleyen kimse, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur.

6. (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) **"Bu da sayıyı tamamlamanız içindir"** ifadesi, bir şehir halkı hilali görerek Ramazan ayının orucunu 29 gün olarak tutar, öte yandan başka bir şehir halkı da hilali görerek Ramazan ayının orucunu 30 gün olarak tutarsa, 29 gün tutmuş olanların bir günün orucunu kaza etmeleri gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, "Bu da sayıyı tamamlamanız içindir" buyurmuştur. Çünkü hilali görerek 30 gün oruç tutmuş olan şehir halkı için Ramazan ayı 30 gün olarak sabit olmuştur. Bu durumda diğer şehir halkının da bunlar gibi Ramazan orucunu 30 güne tamamlamaları gerekir. Çünkü bu hususta Yüce Allah bir kısım insanları kamudan ayırıp onlar için özel bir hüküm koymuş değildir.

(وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيكُمْ)

"Bu da hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz içindir" ifadesine gelince; İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Şevval hilaline baktıklarında Müslümanların bayram namazından çıkıncaya kadar tekbir getirmeleri gerekir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ)

"Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz içindir."

Zühri'nin rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan bayramında namazgâha gitmek üzere yola çıktığında tekbir almaya başlardı. Bayram namazını kıldıktan sonra da tekbire son verirdi.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali, Ebu Katade, İbn Ömer, Said b. Müseyyeb, Urve, Kasım, Harice b. Zeyd, Nâfi b. Cübeyr b. Mut'im ve diğerleri bayram günü musallaya gitmek üzere yola çıktıklarında tekbir getirirlerdi.

Ceyş b. Mutemir'in rivayetine göre Kurban bayramı gününde Hz. Ali *radıyallahu anh*, katırına binerek mezarlığa varıncaya kadar sürekli tekbir getirmiştir.

İbn Ebu Zîb, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* azatlısı Şube'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'ı *radıyallahu anh* elinden tutup namazgâha götürüyordum. İnsanların tekbir seslerini duydu. Bana, "Şu insanlara ne oluyor? Yoksa imam mı tekbir aldı?" diye sordu. Ben "Hayır" deyince de "Yoksa insanlar delirdiler mi?" şeklinde karşılık verdi. Bu rivayette görüldüğü gibi İbn Abbas *radıyallahu anh*, bayramda namazgâha giderken tekbir yolda alınmasını hoş karşılamamıştır. Bu da gösteriyor ki, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* göre ayette geçen tekbirden kasıt, imamın hutbe okurken almış olduğu ve cemaatin de onunla birlikte aldığı tekbirdir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen "Şevval hilaline baktıklarında Müslümanların bayram namazından çıkıncaya kadar tekbir getirmeleri gerekir" ifadesinde geçen tekbirden kasıt, sesli olarak değil sessiz olarak alınan tekbirler olmalıdır.

Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radıyallahu anh*,Ramazan ve kurban bayramlarında bayram namazı için evinden çıktıktan sonra namazgâha varıncaya kadar yüksek sesle tekbir getirirmiş. Zeyd b. Eslem, İbn Ömer'in

radıyallahu anh sadece Ramazan bayramında böyle yaptığı şeklinde bir te'vilde bulunmuştur.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Mualla'nın bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kurban bayramında bayram namazına giden kişi, yüksek sesle tekbir getirir. Ama Ramazan bayramında tekbir getirmez."

Ebu Yusuf dedi ki: Hem kurban hem de Ramazan bayramında tekbir getirilir. Bu konuda kısıtlayıcı bir hüküm yoktur. Zira Yüce Allah, (وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ) **"Bu da hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz içindir"** buyurmaktadır.

Amr dedi ki: "Muhammed'e, bayramlarda tekbir getirmenin hükmünü sordum. 'Evet, getirilir' dedi. Bu, aynı zaman da bizim de görüşümüzdür."

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Bayramlarda yolda ve namazgâhta tekbir getirmek vacip değildir. Vacip olan, bayram namazındaki tekbirlerdir."

İbn Ebu İmrân kanalıyla Tahavi, mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin tümünün Ramazan bayramında namazgâha varıncaya kadar yolda tekbir getirmeyi sünnet olarak kabul ettiklerini nakletmiştir. Kurban bayramında yüksek sesle tekbir getirileceğine, Ramazan bayramında ise tekbir getirilmeyeceğine dair Mualla'nın Ebu Yusuf kanalıyla Ebu Hanife'den yaptığı rivayeti nakleden birini bilmemekteyiz.

Evzai ve Mâlik dediler ki: "Her iki bayramda da namazgâha gitmek üzere yola koyulan kimse tekbir getirir." Ayrıca Mâlik şunu da söylemiştir: "Namazgâhta da imam çıkıp gelinceye kadar tekbir getirilir. İmam çıkıp gelince de tekbire son verilir. Namazgâhtan dönüşte tekbir getirilmez."

Şafiî dedi ki: "Ramazan bayramı gecesinde ve kurban bayramı gecesinde ve bayram sabahlarında namazgâha gidildiğinde, imam çıkıp gelinceye kadar sesli olarak tekbir alınmasını güzel buluyorum." Şafiî, başka

bir yerde de şöyle demiştir: "İmam namaza başlayıncaya kadar sesli olarak tekbir alınmasını güzel buluyorum."

[Tekbirin Manası]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Tekbir, Allah'ı tazim edip ululamak demektir. Bunun da üç manası vardır: Kalbî, kavlî ve amelî olarak Allah'ı tazim edip ululamak.

[Kalbî Olarak Allah'ı Tazim Edip Ululamak]

Kalbî olarak Allah'ı tazim edip ululamak; O'nun birliğine, adaletine inanmak, O'nu doğru olarak tanıyıp bilmek, O'nun varlığıyla ilgili şüpheleri zihinden silip atmakla olur.

[Kavlî Olarak Allah'ı Tazim Edip Ululamak]

Kavlî olarak Allah'ı tazim edip ululamak; O'nun yüksek sıfatlarını, güzel isimlerini ve kendini övdüğü diğer üstünlüklerini kabul etmekle olur.

[Amelî Olarak Allah'ı Tazim Edip Ululamak]

Amelî olarak Allah'ı tazim edip ululamak ise namaz ve diğer farzlar gibi bedeni organlarla yerine getirilen ibadetlerle O'na kulluk etmekle olur.

Bütün bunlar, anlattığımız şekil ve ölçüde Allah'a kalben inanma ön şartı gerçekleşmeden kabul edilmezler. Ayrıca bunların, Allah'ın emrine uygun olarak yapılmaları da şarttır. Nitekim onur ve üstünlük sahibi Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا)

"Kim de mü'min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir."[47]

47 İsrâ, 17/19

Görüldüğü gibi ahireti istemekten bahsedilerek Allah'ın emrine uymak, ön şart olarak ortaya konulmuştur. Bununla da yetinilmeyip Allah için amelden söz edilmiştir ki, o da ayette sa'yetmek -yani çalışmak- şeklinde ifade edilmiştir. **"Mü'min olarak"** kaydı kullanılmakla da bütün bunlar, imanlı olma şartına bağlanmıştır. Bunlardan sonra da bu amelleri işleyenler için vaatte bulunulmuştur. Yüce Allah'tan bizleri bu ayetin ehli olan kulları arasına katmasını ve hoşnutluğuna erdirecek işleri yapmaya muvaffak kılmasını dileriz.

Allah'ı tazim edip ululamak olan tekbir, anlatmış olduğumuz bu manalara bölündüğüne, tevhid inancının, Allah'a ve peygamberlerine inanmanın herhangi bir ayrıma gitmeksizin diğer bütün ibadet ve farzların kabulü için şart olduğunu bildiğimize, diğer farzlarla yükümlü olmanın Ramazan orucuyla alakası olmadığına göre, bu ayette sözü edilen tazim ve ululamanın, Ramazan ayının gün sayısını tamamlamakla ilgili olması gerekmektedir. Bunun için de en uygun olan, tekbirin sesli olarak alınmasıdır.

Sonra ayette sözü edilen tekbir, Şevval hilalini görürken alınan tekbir olabilir. Selef ulemasının çoğunun yorumuna göre, bayram namazı için namazgâha giderken alınan tekbir olabilir. Bayram namazında alınan zevaid tekbirleri de olabilir. Ayetin lafzının bütün bu manalara ihtimali vardır. Ayette maksat, şu tekbir değil de diğer tekbirdir diye bir kısıtlama bulunmamaktadır. Hangi tekbir alınırsa alınsın, ayetin istediği tekbir alınmış ve gereği yerine getirilmiş olur.

Ayetin lafzında tekbir almanın vacip olduğuna ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Zira (وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ) **"Bu da Allah'ı yüceltmeniz içindir"** ifadesi, tekbir almanın vacip olmasını gerektirmemektedir. Bu, tekbir almanın nafile olduğu anlamına da gelebilir. Bilindiği gibi, nafile olarak seslice tekbir getirerek Allah'ı tazim edip ululamaktayız. Sesli tekbir getirmenin vacip olmadığı hususunda farklı düşünen bir fakih yoktur. Ama sesli olarak tekbir alan da, bunu müstehap gördüğü için yapar. Bununla birlikte bir kimse, tekbir denebilecek en az bir şey söylemekle deayetin gereğini yerine getirmiş olur. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ilk kuşak selef ulemasının, tabiinin Ramazan bayramı sabahında namazgâha giderken tekbir almış olduklarına ilişkin gelen rivayetler, ayetin maksadının da bu

olduğuna delalet etmektedir. Bundan daha kuvvetli görüşe göre Ramazan bayramında tekbir almak müstehap olup tavsiye edilen bir şeydir. Zorunlu ve vacip değildir. Ramazan bayramı sabahında namazgâha giderken tekbir almanın sünnet olduğu şeklinde İbn Ebu İmrân'ın yapmış olduğu rivayet, Ebu Hanife ile mezhebimizin (Hanefî) diğer fakihlerinin görüşüne daha uygundur. Çünkü bu rivayet, mürsel de olsa Zühri kanalıyla seleften ve Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelmektedir. Kaldı ki bu, ayetin zahirine de muvafıktır. Çünkü bu rivayet, Ramazan ayının günlerinin sayısı tamamlandığında tekbir getirme sınırına girilmesini gerektirmektedir. Böyle olunca da tekbir getirme konusunda kurban bayramına göre Ramazan bayramının daha öncelikli olması gerekir.

Ebu Hanife'ye göre kurban bayramında tekbir getirmek sünnet olduğuna göre, Ramazan bayramında da sünnet olması gerekir. Çünkü kılınırken tekbir alınması, kılındıktan sonra hutbe okunması ve diğer sünnetleri bakımından her iki bayram namazı aynı hükme tabidir. Her ikisine giderken yolda tekbir getirilmesi de aynı hükme tabi olmalıdır.

(وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)

"Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir."

Bu ayet, Cebriyecilerinin görüşünün doğru olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu ayette Yüce Allah, mükelleflerden Ramazan ayının günlerinin sayısını tamamlamalarını istemekte ve kendisi de onlar için kolaylık dilemektedir. Tekbir getirmelerini, kendilerine bahşettiği nimetlere ve bolca sevap kazanmalarına vesile olan ibadetlerle taat yoluna kendilerini iletmesine karşılık hamdedip şükretmelerini istemektedir. Aralarında kendisine âsi olup şükretmeyenler bulunsa bile herkesten bu taat ve ibadetleri yapmalarını ve şükretmelerini istemektedir.

Bu ayetin delaletiyle ispatlanmış oluyor ki Yüce Allah, hiç kimseden kendisine âsi olmasını, farzları ve ilahî emirleri terk etmesini istememektedir. Aksine herkesten kendisine itaat edip şükretmelerini istemektedir. Diğer taraftan akıllar da şu gerçeğe delalet etmektedir: Kendisinden istenileni

yapan kimse, isteyene itaat etmiş ve onun emrine uymuş olur. Şayet Yüce Allah günah ve masiyet işlenmesini isteseydi, âsiler ve günah işleyenler O'na itaat etmiş olurlardı. Görüldüğü gibi akılların delaleti, ayetin delaletine muvafık olmaktadır. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah'tır.

Oruç Gecesinde Yemek, İçmek ve Cinsel İlişkide Bulunmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."[48]

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edildiğine göre o bu konuda şöyle demiştir: "(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı"** ayetiyle oruç ilk farz kılındığı zaman, her aydan üç gün oruç tutulurdu. Oruç tutacak olan kimsenin, yatsı namazını kıldıktan sonra ertesi günün akşamı iftar yapıncaya kadar yemesi, içmesi ve cinsel ilişkide bulunması haram olurdu."

48 Bakara, 2/187

Bunu İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* Atiyye rivayet etmiştir. İkrime de İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bunun gibi bir rivayette bulunmuş, ancak bu hükmün ilk zamanların orucu hakkında olduğunu söylememiştir.

Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Oruç tutacak olan kimse yatsı namazını kılıp yatağına yattıktan sonra artık yemesi, içmesi ve cinsel ilişkide bulunması haram olur."

Dahhâk, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Oruç tutacak olan kimselere, yatsı namazını kılmalarından sonra yeme, içme ve cinsel ilişki haram olur."

Muâz, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* geceleyin uyuduktan sonra bu gibi şeylerin oruç tutacak olan kimseye haram olduğunu söylediğini rivayet etmiştir.

İbn Ebi Leyla, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabının şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Ensardan bir adam akşamleyin bir şey yemeden içmeden uyuyup oruçlu olarak sabahlamış ve oruçtan dolayı bitkin düşmüştü. O esnada Hz. Ömer *radıyallahu anh* de oruç gecesinde eşiyle cinsel ilişkide bulunmuş ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelmiş, durumu ona arzetmişti. Bunun üzerine Cenab-ı Allah, (أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ) **"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı"** ayetini indirdi. Ve bu ayetle, oruç gecesinde uyuduktan sonra yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunmanın haramlığını neshetti. Bu ayetin aslında geçen ve cinsel ilişki şeklinde tercüme ettiğimiz "refes" kelimesinin cinsel ilişki anlamında kullanıldığını bütün ehl-i ilim ittifakla kabul etmektedirler. Bu kelime, cinsel ilişki ve hayâsızca söylenen çirkin söz anlamına gelmektedir. Ancak bununla, üstü kapalı bir şekilde cinsel ilişki kastedilir. İbn Abbas *radıyallahu anh*, (فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ) **"Artık ona haccda cinsel ilişki, günaha sapmak yoktur"**[49] ayetinde geçen "refes" kelimesinin kadınlarla konuşurken cinsel ilişkiden bahsetmek anlamında kullanıldığını söylemiştir.

(عن اللغا ورفث التكلم)

49 Bakara, 2/197

"Boş ve hayâsızca söylenen çirkin sözlerden..."

Yukarıdaki ayete verilecek en uygun manâ, vermiş olduğumuz cinsel ilişki manasıdır. Çünkü hayâsızca çirkin sözler söylemek mübah değildir. Kadınlarla konuşurken cinsel ilişkiden bahsetmenin oruçla ilgili bir hükmü yoktur. İlgili ayetin siyakına ve sibakına baktığımızda bunun oruçla ilgisinin olmadığı görülecektir. Bundan da anlaşılıyor ki, (Bakara, 197.) ayette geçen "refes" kelimesiyle kastedilen şey, cinsel ilişkidir. Bu ilişki (Bakara, 187.) ayetiyle oruç gecelerinde mübah kılınmış ve önceki yasaklık hükmü de neshedilmiştir.

(هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ) **"Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz"** ayeti, eşlerin birbirleriyle sevişip sarılmalarının mübah oluşu bakımından birbirlerinin bedenini örten elbise ve örtü gibi oldukları manasına gelmektedir.

Şair Nabiğa el-Ca'di, bu anlama gelen bir şiirinde şöyle demiştir:

(إِذَا مَا الضَّجِيعُ ثَنَى عِطْفَهُ ... تَثَنَّتْ عَلَيْهِ فَكَانَتْ لِبَاسَا)

Aynı yatakta yatan iki kişiden biri diğerinin üzerine yumulunca,

Onu örten bir örtü gibi olur.

Cenab-ı Allah, geceyi örtü olarakadlandırmıştır. Çünkü gece, karanlığı ile her şeyi örter. Eğer ayette geçen "libas" kelimesi bu anlamda kullanılmış ise bu demektir ki, eşlerden her biri diğerini rezil edecek fuhşiyatı işlemekten koruyacaktır. Kendisi de onun sayesinde kendi iffetini koruyacaktır. Haramlara karşı onu kendine bir kalkan yapacaktır.

(عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُم)

"Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi."

Burada, oruç gecelerinde yeme, içme ve cinsel ilişkiyi mübah kılan ayetin iniş sebebi bildirilmekte; oruç gecelerinde yasaklanan bu şeylerin mübah hale getirilmesiyle yükümüzün hafifletildiği nimeti bize hatırlatılmakta, bundan dolayı da şükretmemiz istenmektedir. (تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُم)'ün manası; oruç gecelerinde uyuduktan sonra cinsel ilişkide bulunarak, yeyip içerek eşler olarak birbirinizi sakıncalı hâle düşürürsünüz şeklinde olabilir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ) **"Birbirinizi öldürüyorsunuz"**[50]

(تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُم)'ün manası; herkesin oruç gecelerinde bu yasakları işleyerek kendine zulmetmesi şeklinde de olabilir. Kendine zulmetmiştir. Çünkü yaptığı bu sakıncalı hareketlerin zararı kendisine dönecektir. Bu sakıncalı işleri kendi nefsinin arzularını tercih ederek işlediği anlamı da bu ayetten çıkarılabilir. Buna göre oruç gecelerinde bu işleri yapan kişi, kendi nefsine zulmetmiş ve hâinlik etmiş olur. Hıyanet, karşı tarafın hakkını örtbas ederek eksiltmektir.

(فَتَابَ عَلَيْكُمْ)

"(Allah) tevbenizi kabul etti."

Bu da iki manaya gelmektedir:

Biri, "Kendilerine yaptıkları zulüm ve hıyanetten ötürü tevbe edişlerini Allah kabul etti" şeklindedir.

Diğeri ise "Oruç gecelerinde yapılması sakıncalı olan işleri yapmayı mübah kılıp bu hususta size ruhsat vererek yükünüzü hafifletti" şeklindedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ)

"Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı."[51]

50 Bakara, 2/85
51 Müzzemmil, 73/20

Doğrusunu Allah bilir, ama buradaki bağışlama ile yükün hafifletilmesi kastedilmiş olabilir.

Yine bu cümleden olarak, kazara adam öldürmenin hükmünden bahseden ayetin sonunda şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللهِ)

"Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından yükünün hafifletilmesi için iki ay ard arda oruç tutması gerekir."[52]

Ayette geçen "tevbeten" kelimesi yükün hafifletilmesi anlamındadır. Yoksa bildiğimiz anlamda tevbe anlamına değildir. Kazara adam öldüren kişi günah işlememiştir ki, kendisi için tevbe etmek söz konusu olsun.

(وَعَفَا عَنْكُمْ)

"Sizi affetti."

Bu, kendi nefislerine hıyanet ve zulmederek işledikleri günahın affedilmesi manasına gelebilir. Bu günahı işleyenler tevbe edince de hıyanet suçları affedildi. Oruç gecelerinde işlenmesi sakıncalı olan şeyler mübah kılınmakla oruç tutacaklar için genişletme ve kolaylaştırma manasına da gelebilir. Çünkü af kelimesi sözlükte kolaylaştırma anlamına gelmektedir. Nitekim bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz şöyle buyurmuştur:

(أَوَّلُ الْوَقْتِ رِضْوَانُ اللهِ، وَآخِرُ الْوَقْتِ عَفْوُ اللهِ)

"(Namaz) Vaktin(in) evveli, Allah'ın hoşnutluğudur. Sonu da Allah'ın affı (yani genişletmesi ve kolaylaştırması)dır."[53]

(فَالْئَنَ بَاشِرُوهُنَّ)

52 Nisâ, 4/92

53 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/640

"Artık eşlerinize yaklaşın."

Daha önceleri oruç gecelerinde haram olan cinsel ilişki, bu ayetle mübah kılınmıştır. Ayetin aslında geçen mübaşeret, iki insanın tenlerinin birbirine bitiştirilip yapıştırılmasıdır. Ama burada bu kelimeyle, üstü kapalı bir şekilde cinsel ilişki ifade edilmek istenmiştir.

Zeyd b. Eslem, mübaşeretin cinsel ilişkide bulunmak anlamına geldiğini söylemiştir. Başka bir defasında da iki insanın tenlerinin birbirine bitiştirilip yapıştırılması anlamına geldiğini söylemiştir.

Hasan, bu kelimenin nikâh, yani cinsel ilişkide bulunmak anlamına geldiğini söylemiştir.

Mücahid de bu anlama geldiğini söylemiştir.

Nitekim "mübaşeret" kelimesi, şu ayette de cinsel ilişki anlamında kullanılmıştır:

(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Bununla birlikte siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın." [54]

(وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ)

"Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın."

Abdulvehhab'ın bildirdiğine göre babası, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen, Allah'ın takdir ettiğinden maksat evlattır."

Mücahid, Hasan, Dahhâk ve Hakem de böyle demişlerdir. Muaz b. Hişam'ın bildirdiğine göre Ebu Cevzâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle

54 Bakara, 2/187

dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen, Allah'ın takdir ettiğinden maksat, Kadir gecesidir."

Katade, bahsedilen ayetin şu anlama geldiğini söylemiştir: "Ayette geçen, Allah'ın takdir ettiğinden maksat, Allah'ın sizin için yazdığı ruhsattır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَالْئَنَ بَاشِرُوهُنَّ) **"Artık eşlerinize yaklaşın"**ibaresinde geçen mübaşeretle cinsel ilişki kastedilmişse, (وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ) **"Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın"** ibaresi ile aranması emredilen şeyin cinsel ilişki olmaması gerekir. Aksi hâlde aynı ilahî hitapta bir mana iki defa tekrarlanmış olacaktır. Her kelimeyi yenilenen bir fayda ve manada kullanma imkânı varken, birden fazla kelimeyi aynı manada kullanıp kelimelerin manasını sınırlamak doğru olmaz.

(فَالْئَنَ بَاشِرُوهُنَّ)

"Artık eşlerinize yaklaşın" ibaresi, oruç gecelerinde cinsel ilişkinin mübah kılındığı manasına gelmektedir. Şu hâlde (وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ) **"Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın"** ibaresi ile aranması emredilen şeyin cinsel ilişki olmaması gerekir. Bu ayette aranması emredilen şeyin, Ebu Cevzâ'nın İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* yaptığı rivayete göre Kadir gecesi veya yine İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* ve adları daha önce verilen başkalarından yapılan rivayete göre evlat ya da Katade'den yapılan rivayete göre ruhsat olması muhtemeldir. Çünkü ayetin lafzının bu manalara gelme ihtimali vardır. Şayet ihtimali olmasaydı selef uleması, ayeti bu şekilde te'vil etmezdi. Şu hâlde ayetin bütün bu manaları taşıması ve bu manaların tümünü Yüce Allah'ın kastetmiş olması muhtemeldir. Dolayısıyla ayetin lafzı, Ramazan ayında kadir gecesini aramayı, Yüce Allah'ın bahşettiği ruhsatlara uymayı ve evlat istemeyi emretmektedir. Bu sebeple de kul, bunları talep etmekle sevap kazanır. Ayetteki evlat isteme emri, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadisle aynı anlamdadır:

(تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"Çok seven ve doğurgan olan kadınla evlenin. Şu muhakkak ki ben, kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim." [55]

Nitekim Hz. Zekeriya *aleyhisselam* da kendisine bir evlat nasip etmesini Rabbinden dilemişti:

(فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ)

"Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla."[56]

(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا)

"Yeyin, için."

Bu ibareyle yasakların kalktığı bildirilmektedir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَوٰةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."[57]

(وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."[58]

55 Beyhaki, es-Sünenu's-Sağir: 3/10
56 Meryem, 19/5-6.
57 Cum'a, 62/10
58 Mâide, 5/2

Buna benzer olarak haram olan bazı şeylerden sonra gelen mübah kılıcı ayetlerin lafzının hükmü vacip veya mendup kılmaya değil, mübahlığa yöneliktir.

(حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ)

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, fecir doğup siyah iplik beyaz iplikten ayırt edilinceye kadar yeme, içme ve cinsel ilişkinin mübah olmasını gerektirmektedir. Rivayet olunduğuna göre bazı kimseler, ayette geçen siyah iplikle beyaz ipliği gerçek manasında anlayarak ayeti, fecirden sonra siyah iplikle beyaz iplik birbirinden ayırt edilinceye kadar yemeye, içmeye ve cinsel ilişkiye devam edilebileceği şeklinde yorumlamışlardır. Bunlardan biri de Adiy b. Hatim'dir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Şabi, Adiy b. Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"(حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için"** ayeti nazil olduğunda bir siyah bir de beyaz iplik alıp yastığımın altına koydum. Fecir doğduğunda baktım. Ama ikisini birbirinden ayıramadım. Bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattım. Güldü ve (إِنَّ وِسَادَكَ إِذًا لَعَرِيضٌ طَوِيلٌ إِنَّمَا هَذَا اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ) ***"(Gece ile gündüzü yastığının altına koyabildiğine göre) Demek ki senin yastığın geniş ve uzundur. Aslında ayette kastedilen, (siyah iplik ile beyaz iplik değil) sadece gece ile gündüzdür"*** buyurdu."[59]

Osman *radıyallahu anh* dedi ki: Ayette geçen siyah ve beyaz ipliklerle, gecenin karanlığıyla gündüzün aydınlığı kastedilmiştir. Ebu Muhammed Cafer b. Muhammed el-Vasıti, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini bize nakletti:

"(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ)

59 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/79

"Beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyin, için" ayeti, (مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın doğması"** kaydı olmaksızın nazil olduğunda bazı kimseler oruç tutmak istediklerinde ayaklarından birine beyaz iplik, diğerine de siyah iplik bağlıyor, sabaha doğru bunları birbirinden ayırt edinceye kadar yemeye içmeye devam ediyorlardı. Bundan sonra Yüce Allah (مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın doğması"** kelimesini indirdi. Böylece ayette geçen siyah ve beyaz ipliklerle gece ile gündüzün kastedilmiş olduğunu anladılar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın doğması"** ifadesi bunu açıklığa kavuşturunca artık ayette geçen siyah ve beyaz iplikler ifadesiyle gerçek anlamda ipliğin kastedilmediği ve bununla gece ile gündüzün kastedilmiş olduğu anlaşıldı. Adiy b. Hatim *radıyallahu anh* ve diğer bazı kimseler, ayetin manasını, (مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın doğması"** ifadesi nazil olmazdan önce yanlış anlamış ve ayette geçen iplik kelimesini gerçek anlamda iplik olarak düşünmüş olabilirler. Ayeti yanlış anlamanın sebebi şu olabilir: Ayette geçen "iplik" kelimesi, gerçek anlamda bildiğimiz iplik manasında anlaşılabilse de aslında ayetteki siyah iplik gecenin karanlığı, beyaz iplik ise gündüzün aydınlığı anlamında mecaz ve istiare olarak kullanılmıştır. Ayetin inişi sırasında iplik kelimesinin bu şekilde kullanılması Kureyş dilinde ve ayetin hitap ettiği Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* çevresindeki kimseler arasında yaygın olabilirdi. Adiy b. Hatim *radıyallahu anh* ve onun gibi ayetteki iplik kelimelerini gerçek anlamda anlayan diğer bazı kimseler, bu kelimenin gece ve gündüzün karanlığıyla aydınlığı anlamında kullanılmakta olduğunu bilmeyebilirlerdi. Çünkü her Arap, Arap dilinin diğer lügatlerini bilmeyebilir. Ayette geçen siyah iplikle beyaz ipliğin gerçek anlamıyla birlikte gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığı şeklindeki mecazî anlamını da belki biliyorlardı. Ama bununla birlikte gerçek anlamda kullanıldığını düşünerek yastıklarının altına iplik koymuş, ayaklarına iplik bağlamışlardı. Bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduklarında o, Cenab-ı Allah'ın ayette kastetmiş olduğu manayı kendilerine anlatmıştı. Bundan sonra da (مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın doğması"** ifadesi nazil olmuş, ayetin değişik manalarda anlaşılma ihtimali ortadan kalkmıştı. Artık siyah iplik ile gecenin karanlığı, beyaz iplik ile de gündüzün aydınlığı manası anlaşılır oldu. Siyah ipliğin gecenin karanlığı, beyaz ipliğin

de gündüzün aydınlığı anlamında kullanılması, İslam'dan önce cahiliye döneminde yaygın idi.

Mesela şair Ebu Davud el-İyadi, bir şiirinde şöyle demiştir:

(وَلَمَّا أَضَاءَتْ لَنَا ظُلْمَةٌ ... وَلَاحَ مِنْ الصُّبْحِ خَيْطٌ أَنَارَا)

Karanlık bizim için aydınlandığında,

Sabah vakti de de iplik parıldadığında...

Bir başka şair de siyah ipliği gece karanlığı anlamında kullanmıştır:

(قَدْ كَادَ يَبْدُو أَوْ بَدَتْ تُبَاشِرُهُ ... وَسِدْفُ الْخَيْطِ الْبَهِيمِ سَاتِرُهُ)

Ona sarılmakta olduğu görülür gibi oldu veya görüldü

Ama gecenin zifiri karanlığı onu hep örtüyordu.

Kur'an'ın bu ayeti nazil olmazdan önce Arap dilinde siyah iplik gece karanlığı, beyaz iplik de gündüzün aydınlığı anlamında yaygın olarak kullanılmaktaydı.

Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna dedi ki: "Beyaz iplik sabah, siyah iplik de gece anlamına gelir. İplik kelimesi ise, renk demektir."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Gece, bütün dünyayı kapladığı halde nasıl olur da ipliğe benzetilir? Gündüzün başlangıcı ufuktaki dikey veya yatay bir ışık çizgisi şeklinde olduğu için, gündüzün ipliğe benzetilmesini anlıyoruz. Ama gece ile iplik arasında şekil bakımından hiçbir benzerlik yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Siyah iplik, beyaz ipliğin görüneceği yerde görünmesinden önceki karanlıktır. O yerdeki siyah iplik, kendisinden sonra görünecek olan beyaz ipliğe eşit durumda olmaktadır. Bu sebeple geceye,"siyah iplik" denilmiştir.

Oruç tutacak olan kimsenin yeme ve içme yasağının başladığı vaktin belirlenmesi hakkında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisler rivayet edilmiştir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Semüre b. Cündeb *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَمْنَعَنَّ مِنْ سُحُورِكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ وَلَا بَيَاضُ الْأُفُقِ الَّذِي هَكَذَا حَتَّى يَسْتَطِيرَ)

"Bilal'in ezanı ve ufukta şu şekilde dikey olan beyazlık yayılmadıkça, sahur yemenize engel olmasın."[60]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Kays'ın babası Talk *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُوا واشْرَبُوا، ولا يَهِيدَنَكُمُ السَّاطِعُ المُصْعِدُ، فَكُلوا واشْرَبُوا حتى يعترِضَ لكُمُ الأحْمَرُ)

"Yeyiniz, içiniz. Ufuktaki dikey aydınlık sizi tedirgin etmesin. Kızıllık görününceye kadar yemeye içmeye devam edin."[61]

Bu rivayette, ufukta görülen kızıllıktan bahsedilmektedir. Oysa kızıllıktan önce ufukta beyaz şafak aydınlığının görülmesiyle, oruç tutacak olanlara yeme ve içmenin yasak vaktinin başladığı hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Adiy b. Hatim'e *radıyallahu anh*, siyah ipliğin gecenin karanlığı, beyaz ipliğin de gündüzün aydınlığı anlamına geldiğini bildirmiş, ama kızıllıktan söz etmemiştir.

60 Darekutni, Sünen, Siyam, 1
61 Ebu Davud, Savm, 17

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir rivayette Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* "Ortalık tamamen aydınlanmış iken Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte sahur yedik. Ancak henüz güneş doğmamıştı" dediği anlatılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* böyle dediği sabit değildir. Bununla birlikte bu, ahad haberlerdendir. Kur'an'ın hükmüne ahad haberle itiraz edilemez. Çünkü Yüce Allah, (حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ) **"Beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar"** buyurmakla, şafağın aydınlığı ortaya çıkınca oruç tutacak olan kimsenin yemeye ve içmeye son vermesini vacip kılmıştır. Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* hadisi hakikî manasında kabul edilecek olursa, ayetin yasakladığını mübah hâle getirilmiş olacaktır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Adiy b. Hatim'e *radıyallahu anh* beyaz ipliğin gündüzün aydınlığı, siyah ipliğin de gecenin karanlığı olduğunu söylediği hâlde, oruç tutacak olan kişinin Ramazan'da güneşin doğmasına az bir süre kala gündüz vaktinde bir şeyler yemesi nasıl caiz olur? Oysa bu, Kur'an'da ve sünnette haram kılınmıştır. Huzeyfe hadisi nakil yönünden sabit olsa bile, o vakitte bir şeyler yemenin caiz olmasını gerektirmez. Çünkü sahur yemeyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* nispet etmemiş o vakitte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* değil, kendisinin yediğini haber vermiştir. Sahur yeme vaktinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte olması, onun yediğinden Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haberinin olduğuna ve sahur yemesini tasvip ettiğine delalet etmez. Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* o vakitte sahur yediğinden Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haberinin olduğu ve böyle yapmasını tasvip ettiği sabit olsa bile muhtemeldir ki Huzeyfe *radıyallahu anh* sahuru, gecenin sonunda fecrin doğuşuna yakın bir zamanda yemiştir. Bu yüzden de sahur yediği vakte, "gündüz vakti" demiştir.

Nitekim Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göreEbu Rühm, İrbâd b. Sâriye'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Ramazan'da, ***'Mübarek kahvaltıya gel'*** buyurarak beni sahura davet etti."

Kahvaltı vaktine yakın bir zamanda yenildiği için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahura kahvaltı demiştir. Aynı şekilde Huzeyfe *radıyallahu anh* de, gündüze yakın bir vakitte sahur yediği için o vakte gündüz adını vermiş olabilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Allah'ın kitabında okuduğumuz ayetten ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kesin ifadelerinden açıkça anlaşıldığına göre oruca başlama vakti, aydınlığı ufukta yayılan şafak vaktidir. Göğün ortasına doğru uzanan dikey şafak aydınlığı ise geceden sayılır. Araplar bu dikey şafağa,"kurt kuyruğu" derler.

İlim ehli kimseler fecrin/şafağın doğup doğmadığı hususunda şüpheye düşen kimsenin hükmü hakkında farklı görüş ortaya koymuşlardır. "İmlâ" adlı eserde Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin bu konuda şöyle dediğini naklet-miştir: "Kişi, fecrin doğup doğmadığı hususunda şüpheye düşerse sahur yemeyi bırakır. Ama yerse de orucu tamdır. ("Asıl" adlı eserde bu hepsinin görüşü olarak geçmektedir). Sahuru fecirden şüphe ettiği zamanda yerse, orucunu kaza etmesi gerekmez."

İbn Semmaa'nın bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse fecrin doğuşundan şüphelendiğinde bir şeyler yerse, o günün yerine bir gün kaza orucu tutması gerekir." Ebu Yusuf, "Fecirden şüphelenme durumunda kaza gerekmez" demiştir.

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Oruç tutacak olan kimse, fecrin doğuşunu rahatlıkla görebileceği bir yerde olup doğuş yerini de görüyorsa, havada görüşe engel bir şey de yoksa fecrin doğduğunu görmedikçe yemeye içmeye devam etsin.

Nitekim Yüce Allah da böyle yapılmasını emretmiştir:

(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ)

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için."

Oruç tutacak olan kişi fecrin doğuşunu göremeyeceği bir yerdeyse veya görebileceği bir yerde olduğu hâlde ay ışığı sebebiyle fecrin doğuşunu göremeyecekse ve fecrin doğup doğmadığından şüphe etmekteyse sahur yemesin. Yerse, iyi yapmamış olur. Sahur yerken fecrin doğduğu hususunda ağırlıklı bir kanaati oluşursa, o günün orucunu kaza etmesi gerekir. Ağırlıklı kanaati oluşmazsa, kaza etmesi gerekmez. Seferi veya mukim olması farketmez. Bu, Züfer ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Bu görüşü biz de benimsemekteyiz. Akşamleyin oruçlu kimsenin, güneşin batıp batmadığından şüphelenmesi durumunda da aynı hükmün geçerli olacağını bu fakihlerin söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin (Hanefî) imamlarının fecrin doğup doğmadığından şüphelenen kimsenin sahur yemesini mekruh gördüklerine dair "Asıl" ve "İmlâ" adlı eserlerde geçen rivayetlerin, Hasan b. Ziyad'ın rivayeti doğrultusunda değerlendirilmesi uygun olur. Çünkü Hasan, o iki rivayette fakihlerimizin mücmel bıraktıklarını açıklamıştır. Onun yaptığı açıklama, ayetin açık anlamıyla da örtüşmektedir.

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, kendisi için fecrin doğuşunda gözlem yapmak üzere iki kişiyi gözlem yerine göndermişti. Gözlem yapanlardan biri fecrin doğduğunu söylerken diğeri doğmadığını söylemişti. Bunun üzerine İbn Abbas *radıyallahu anh*, "İhtilaf ettiniz" diyerek sahuru yemişti. İbn Ömer *radıyallahu anh* hakkında da böyle bir rivayette bulunulmuştur.

Tabii ki böyle yapmak, fecrin doğduğunu çıplak gözle müşahede etme imkânının bulunması durumunda söz konusu olur. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ)

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar."

Fecrin doğduğu tam anlaşılıncaya kadar yemeye içmeye devam etmek, bu ayetle mübah kılınmıştır. Fecrin doğuşunun tam anlaşılması, gerçek bilgi sayesinde olur. Bilindiği gibi oruç tutacak olan kimseler, gerçek

bilgiyle kesin olarak anlama imkânı bulunması hâlinde, fecrin doğduğunu anlayıncaya kadar yemeye ve içmeye devam etmekle emrolunmuşlardır. Ama bulut veya ay ışığı sebebiyle fecrin doğuşunun görülemeyeceği bir yerde bulunan kimselerin oruç tutarken ihtiyatlı olmaları gerekir. Çünkü havanın bulutlu veya mehtaplı olması durumunda fecrin doğuşunu anlamayı sağlayacak gerçek bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu durumda oruç tutacak olan kişinin ibadetini sağlam tutabilmek için yemeye ve içmeye son vermesi gerekir.

Zira Şube'nin bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Meryem es-Seluli, Ebu Cevzâ es-Sadi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hasan b. Ali'ye *radıyallahu anh*, "Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* hatırında kalan bir şey var mı?" diye sordum. Cevaben dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle derdi:

(دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ , فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ , وَإِنَّ الْكَذِبَ رِيبَةٌ)

"Sana şüphe veren şeyi terk et. Emin olduğun şeye ulaşıncaya kadar git. Zira sıdk (doğruluk), kalbin itminanı; yalan ise şüphedir."[62]

Muhammed b. Bekir, Şabi'nin şöyle dediğini rivayet etti: Numan b. Beşir'den hadis dinledim. Ondan sonra kimseden dinlemedim. Şöyle dedi: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*şöyle buyurduğunu işittim:

(إِنَّ الْحَلَالَ بَيِّنٌ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ وَسَأَضْرِبُ لَكُمْ
فِي ذَلِكَ مَثَلاً إِنَّ اللَّهَ حَمَى حِمًى وَإِنَّ حِمَى اللَّهِ مَا حَرَّمَ وَإِنَّهُ مَنْ يَرْعَ
حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكْ أَنْ يُخَالِطَهُ وَإِنَّهُ مَنْ يُخَالِطِ الرِّيبَةَ يُوشِكْ أَنْ يَجْسُرَ)

"Şüphesiz helal bellidir. Haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır. Size bununla ilgili bir örnek vereceğim. Allah (kendine mahsus) bir koruluk belirlemiştir. Allah'ın koruluğu, haram kıldığı şeylerdir. (Hayvanını) koruluğun etrafında otlatan, yakında o koruluğun

62 Tirmizi, Kıyamet, 61

içine girer. Şüpheli şeylere karışan da yakın zaman içinde o şüpheli şeyleri yapmaya cüret eder."[63]

Muhammed b. Bekir, Âmir kanalıyla da Numan b. Beşir'den bu hadisi rivayet etmiştir. Ancak o rivayette şöyle denmektedir:"Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanların çoğu bunu bilmez. Bu durumda kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur."

Bu rivayetler, mübah mı yoksa mahzurlu mu olduğu bilinmeyen şüpheli şeylere yönelmekten bizleri men etmektedir. Şu halde şüpheli şeylerden uzak durmayı tavsiye eden bu rivayetlerin ikisini de bu konuda delil olarak kullanmak gerekmektedir.

Şüpheye düşen kimse, ilk doğduğu vakitte fecrin doğduğunu tespit edemez ki, dinini ve koruması gereken değerlerini koruyabilsin. Bu kimse şüpheden uzak kalamaz. Allah'ın belirlediği koruluğa girmekten kendini kurtaramaz. İşte bundan dolayıdır ki, ilk vaktinde fecrin doğduğunu bilme imkânına sahip olan kimse hakkında, (حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar"** hükmünü uyguladık. Mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin görüşü ve delilleri, işte bu anlattıklarımızdı.

Mâlik b. Enes dedi ki: "Oruç tutacak olup da fecrin doğup doğmadığından şüphesi olan kimsenin sahur yemesini mekruh görüyorum. Bir şeyler yerse o günün orucunu kaza etmesi gerekir."

Sevri dedi ki: "Fecrin doğup doğmadığından şüphe eden kimse, fecrin doğduğunu görünceye kadar sahur yemeye devam edebilir."

Ubeydullah b. Hasan ve Şafiî dediler ki: "Fecrin doğup doğmadığından şüphe eden kimse, bir şeyler yerse kendisine (kaza ve kefaret gibi) bir şey gerekmez."

"Fecrin doğuşu sırasında doğuşunu tespit etme imkânına sahip olma veya doğuşunu bazı engeller sebebiyle tespit edememe durumuna bakıl-

63 Ebu Davud, Büyu, 3

maksızın, fecrin doğup doğmadığından şüphe eden kimse sahur yiyebilir" diyen kimse, böyle bir şeyi dalgınlıkla söylemiş olmalıdır. Çünkü a'mâ bir kimse, yanında fecrin doğduğunu kendisine bildirecek bir kimsenin bulunmadığı bir yerde şüpheli hâldeyken sahur yiyemez. Zira o, sabaha girdiğinden emin değildir. Aynı şekilde karanlık bir evde olup fecrin doğup doğmadığından emin olmayan bir kimsenin şüpheli hâldeyken sahur yemesi caiz olmaz. Bunu caiz görüp şüphe hâlini geçersiz sayarsa, her yerde şüpheyi geçersiz sayması, cinsel ilişki ve benzeri sakıncalı olmadığından emin olmadığı şeyleri yapması gerekir. Böyle yapması durumunda da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şüpheli şeylerden uzak durma ve şüpheyi bırakıp kesin bilgiye yönelme emrine muhalefet etmiş ve Müslümanların icmasına aykırı davranmış olur. Çünkü Müslümanlar, kişinin tanımadığı ama kendisinin eşi olduğundan şüphe ettiği bir kadınla cinsel ilişkide bulunmasının caiz olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Aynı şekilde bir kişi eşlerinden birinin adını verip belirleyerek boşar da sonra hangisini boşadığını unutursa onlardan hiçbiriyle ilişkide bulunması caiz olmaz. Fakihler bu hüküm üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Ancak boşadığı eşin hangisi olduğunu hatırladıktan sonra diğerleriyle ilişkide bulunabilir.

"Fecrin doğup doğmadığından şüphe eden kimse sahur yerse, o günün orucunu kaza etmesi gerekir" sözüne gelince; biz deriz ki:

Şüpheli işi yapmak caiz olmadığı gibi, fecrin doğup doğmadığından şüphe eden kimsenin sahur yemesinden ötürü kaza gerektiğini söylemek de doğru olmaz. Farzda beraet-i zimmet asıl olduğuna göre, bu durumdaki bir kişiyi kaza ile yükümlü kılmak caiz olmaz.

(اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ)

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı... Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için" ayeti, oruç gecelerinde yatsıdan veya uyuduktan sonra yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunma yasağını neshetmiştir.

[Bakara 187. Ayetinden Çıkan Hükümler]

Bu ayet, şu hükümlere delalet etmektedir:

1-Sünnet, Kur'an ile neshedilebilir. Çünkü önceki yasak Kur'an ile değil, sünnet ile sabit olmuş bir yasaktı. Sonra Kur'an'da zikredilen mübahlık ile neshedildi.

2-Geceden kalma cünüplük, orucun geçerliliğine engel teşkil etmez. Çünkü ayette, gecenin evvelinden sonuna kadar cinsel ilişkide bulunmanın mübah olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte şu da bilinmektedir ki bir kişi, gecenin sonunda cinsel ilişkide bulunur da bu ilişkisini fecrin doğuşu esnasında tamamlarsa, cünüp olarak oruca başlamış olur. Bununla birlikte orucunun geçerli olacağına hükmedilmiştir. Zira Yüce Allah, (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** buyurmuştur.

3-Ayette, çocuk sahibi olmak için gayret göstermeye teşvik edilmiştir: (وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللهُ لَكُمْ) **"Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın."**

Bazıları ayeti bu şekilde te'vil etmişlerdir. Ayetin lafzı, bu te'vile müsaittir.

4-Ayette, Kadir gecesinin Ramazan ayında olduğuna delalet edilmektedir. Çünkü İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayeti bu şekilde te'vil etmiştir. Ayetin lafzının bu te'vile ihtimali olmasaydı, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* böyle bir te'vilde bulunması caiz olmazdı.

5-Önceki kısımlarda açıkladığımız şekilde te'vilde bulunanların te'viline dayanarak, bu ayette Allah'ın tanıdığı ruhsatlardan yararlanmaya davet vardır.

6-(اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلَى نِسَائِكُمْ) **"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı"**ayetinin başından, (حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ) **"ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar"** kısmına değin buyurmakla bu ayet, gecenin fecr-i saniye, yani gerçek şafağa kadar devam ettiğine delalet var-

dır. Böylece gecenin fecre kadar devam ettiği, fecrin doğmasından sonra ise gündüzün başladığı ispatlanmış olmaktadır.

7-Ayet, oruç tutacak olan kişinin, fecrin doğduğunu kesin olarak tespit etmesine kadar yemesinin, içmesinin ve cinsel ilişkide bulunmasının mübah olduğuna delalet etmektedir. Fecrin doğup doğmadığından şüphede olması durumunda ise bunları yapması sakıncalı değildir. Çünkü şüphe varken, fecrin doğuşunun kesin olarak tespitinden söz edilemez. Bu hüküm, fecrin doğuşu esnasında onu doğduğunu tespit edebilen kimse hakkındadır. Havada görüşe engel olan bulut ve benzeri bir şeyin olması, gözlem yapan kişinin gözünün zayıflığı ve sair sebeplerden dolayı fecrin doğuşunu vaktinde tespit edemeyen kimse, önceki fasıllarda açıkladığımız sebeplerden ötürü bu ilahî hitabın kapsamına girmez.

Yasaktan sonra mübah kılma ifadelerinin gelmesi, emir kipinde kullanılan ifadelerin vaciplik anlamına gelmediğini gösterir. Çünkü kayıtsız olarak kullanılan mutlak lafzın hükmü böyledir. Buna örnek olarak şu ayetler gösterilebilir:

(وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."[64]

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın."[65]

Bununla birlikte bu, bazı şeyleri yeyip içmenin mendup olmasına engel değildir. Bu, gecenin sonunda sahur olarak yenilip içilen şeylerdir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تَسَحَّرُوا, فَإِنَّ فِي السُّحُورِ بَرَكَةً)

64 Mâide, 5/2
65 Cum'a, 62/10

"Sahura kalkın. Şüphesiz sahurda bereket vardır."[66]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Âs'ın azatlısı Ebu Kays, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ فَصْلَ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكْلَةُ السُّحُورِ)

"Bizim orucunuzla ehl-i kitabın orucu arasındaki fark, sahur yemektir."[67]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(نعم غداء المؤمن السحور إن الله وملائكته يصلون على المتسحرين)

"Sahur, müminin ne güzel bir kahvaltısıdır. Şüphesiz Allah ve melekleri, sahura kalkanlara rahmet edip istiğfarda bulunurlar."[68]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahura kalkmaya teşvikte bulunmuştur.

(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ)

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için" ayetinde sözü edilen yeme ve içme ile sahurun kastedilmiş olmasına engel bir şey yoktur. Şu halde sahur yemeye ayetle de davet edilmiş olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yukarıdaki ayet, oruç gecelerinde bir şeyler yeme ruhsatını içermektedir. O da gecenin evvelinde yenen yemek anlamınadır. Yoksa sahur yemek anlamında değildir. Aynı ayetin lafzının, hem menduplığu hem de ruhsatı içermesi nasıl mümkün olur?"

66 Buhari, Savın, 20
67 Nesai, Sünen, Siyam, 27
68 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 22/270

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğimiz, ayetin zahirî ile sabit olmuş bir şey değildir. Biz, sünnetin zahirine dayanarak böyle bir çıkarsamada bulunduk. Ayetin zahirî, açıkladığımız gibi (oruç gecesinde yeyip içmenin mendup olduğu değil), mübah olduğu manasına gelmektedir.

8-Ayette, sınırın (fecrin doğuş anının), (حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ) **"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için"** ayeti ile takdir edilen yeme-içme hükmüne (yani gayenin mugayyaya) dâhil olmayacağına delalet vardır. Yani fecir doğunca yeme-içme serbestliği sona erer.

Cenab-ı Allah, ayetin devamında şöyle buyuruyor:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."

Bu ibarede gece, oruç için bir sınır olarak belirlenmiştir ve bu sınır, orucun süresine dâhil değildir. Ancak gaye, bazı yerlerde mugayyaya dâhil olmuştur. Buna şu örnekleri gösterebiliriz:

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"-Yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[69]

Burada gaye, gusülden sonra namaz kılmanın mübah oluşudur.

(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."

69 Nisâ, 4/43

(وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın."[70]

Bu ibarelerde gaye/sınır olan dirseklerle topuklar, mugayya ve murad olan yıkama sınırının içine girmiştir. (Yani abdest alırken buraların da yıkanması gerekmektedir.) Bu esastan hareketle denilebilir ki gaye, bazen mugayyaya dâhil olur, bazen de olmaz. Dâhil olması için de olmaması için de delile ihtiyaç vardır.

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun" buyruğunun geceleyin mübah kılınan yeme, içme ve cinsel ilişkiye atfedilmesi, tutulması emredilen orucun bunlardan uzak durmak olduğuna delalet etmektedir. Şer'î orucun mana ve gerekleri anlatılırken bu husus da açıklanmıştı. Bilindiği gibi şer'î orucun gereklerinden bazısı şart bazısı da bir takım şeylerden uzak durmaktır.

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun" buyruğu, Ramazan'da orucunu mazeretsiz olarak bozan kimsenin, bozduktan sonra yemeye ve içmeye devam etmesinin caiz olmadığına, akşama kadar oruçlu gibi davranması gerektiğine delalet vardır. Zira bu şekilde oruçlu gibi davranmak da bir nevi oruçtur. Rivayet olunduğuna göre aşure gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'nin Avali semtine haber salarak, ***"Bir şeyler yemiş olan, günün geri kalan kısmında oruç tutsun (oruçlu gibi davransın). Bir şeyler yememiş olan da orucunu tamamlasın"*** buyurmuştu. Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*bir şeyler yemiş olanın da günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmasını oruç olarak adlandırmıştır.

70 Mâide, 5/6

Eğer denilse ki:"Günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmak şer'î oruç olmasaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu oruç olarak adlandırmazdı. Zira (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** buyruğu ile kastedilen; sözlük anlamdaki oruç değil, şer'î oruçtur."

Buna karşı şöyle denilebilir: Bu, kaza gerektirmekle birlikte bize göre de şer'î bir oruçtur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu emretmiştir. Kaza gerektirmesi, onu sevap kazandıran mendup bir oruç olmaktan çıkarmaz. Aşure orucuyla ilgili bu hadis, Ramazan'da oruca niyet etmeksizin sabahlayan bir kimsenin o gün akşama kadar oruçlu gibi davranması gerektiğine, yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunmak gibi oruca aykırı bir şey yapmamış ise orucunun geçerli olacağına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bahsedilen hadisteki emrin zahirî manası, orucu tamamlamayı gerektirmektedir. Tamamlama ifadesi ise, sahih olarak başlanan bir şey için kullanılır. Oysa niyet etmeksizin sabahlayan bir kimse oruca sahih bir şekilde başlamış değildir ki, orucu tamamlama emrine muhatap olsun."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Oruçlunun uzak durması gereken şeylerden uzak durmuş olarak sabahladığına göre bu kişi, oruca sahih bir şekilde başlamış olur. Önce de açıkladığımız gibi oruçlunun uzak durması gereken şeylerden uzak durmakla her ne kadar bazen farz veya nafile oruç tutulmuş sayılmasa da yapılan bu uzak durma işine şer'î oruç denilebilmektedir. Bunun doğruluğuna şu hüküm de delalet etmektedir: Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, Ramazan ayı dışında oruca niyet etmeksizin sabahlayan ve oruçlunun uzak durması gereken şeylerden de uzak duran bir kimsenin nafile niyetiyle oruca başlamasının caiz olduğu ve bu şekilde tuttuğu orucun geçerli olacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Niyet etmesinden önce geçen sürede şer'î kurallara uygun olarak oruçlu sayılmasaydı, niyet etmesinden sonra da kendisini oruçlu saymak caiz olmazdı. Sizin de kabul edeceğiniz gibi, bu kişi imsaktan sonra bir şeyler yemiş, içmiş olsa ve sonra da nafile oruca niyet etse, orucu geçerli olmaz. Bu anlattıklarımıza göre (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** buyruğunun, daha önce bir şey yememiş ve iç-

memiş olmak kaydıyla Ramazan'da gündüzden bir süre geçtikten sonra oruca niyet etmenin caiz olduğuna delaleti sahih olmaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Başlanan Nafile Orucun Tamamlanması Gerekir

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."

Bu ayet, nafile oruca başlayan kimsenin başladığı bu orucu tamamlaması gerektiğine delalet etmektedir. Zira yüce Allah (اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ) **"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı"** buyurmuştur. Bu hüküm, insanların sabahında oruç tutacakları diğer geceleri de kapsayan genel nitelikte bir hükümdür. Bunu, başka geceleri dışlayıp sadece Ramazan geceleriyle sınırlı kılmak doğru olmaz. Böyle yaptığımız takdirde, genel nitelikteki bir nassı herhangi bir delil olmaksızın tahsis etmiş oluruz. Ayetin lafzının hükmü, nafile oruç tutulacak günlerin gecesinde yeme ve içmenin mübahlığı manasında kullanılırsa, bu lafızla bu mananın kastedildiği sabit olur. Böyle olur da sonra (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** ibaresi ona atfedilirse o zaman bu, farz veya nafile olarak sahih şekilde başlanan orucun tamamlanmasını gerekli kılar. (Bu ayetteki orucu tam tutma emri ve diğer) ilahî emirler, vaciplik ifade ederler. Şu hâlde nafile veya farz bir oruca başlamış olan bir kimsenin mazeretsiz olarak bu orucunu bozması caiz olmaz. Ayetin açık hükmüne istinaden bu oruca devam edip tamamlaması gerektiğine göre, başlanan nafile oruç artık kendisine vacip hâle gelir. Bozduğu takdirde, diğer vacipler gibi kaza etmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayetin farz oruç hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Hükmünün de farz oruçla sınırlı olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin bir sebepten dolayı inmiş olması, bize göre hükmünün genel olmasına engel değildir. Zira bizim usûlümüze göre; hüküm lafza göredir, sebebe göre değildir. Eğer hüküm sebeple sınırlı olsaydı, o zaman bu ayetin hükmünün, asr-ı saadette Ramazan gecelerinde eşleriyle cinsel ilişkiye girerek kendi nefislerine zulmetmiş olan sahabilerle sınırlı olması gerekirdi. Fakihlerin tamamı bu ayetin lafzının, hem o sahabiler hem de onların durumunda olan diğer kimseler hakkında genel hüküm ifade ettiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu da ayetin hükmünün sadece o sahabilerle sınırlı olmadığına, onlardan başka diğer insanlarla ve Ramazan dışındaki diğer oruç geceleriyle de ilgili olduğuna delalet etmektedir. Bu anlattıklarımıza bakıldığında, (ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** ayetinden, başlanan orucu tamamlamanın vacip olduğuna dair yaptığımız çıkarsamanın sahih olduğu görülecektir. Ancak fakihler, bu mesele hakkında farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Nafile oruca veya nafile namaza başlayan bir kimse, bu orucunu veya namazını bozar ya da bozulmasına sebep olan bir arıza kendisinde meydana gelirse, bozduğu veya bozulan orucunu ya da namazını kaza etmesi gerekir." Kendisinin bozması durumunda kaza etmesi gerektiği görüşüne Evzai de katılmıştır.

Hasan b. Salih dedi ki: "Nafile namaza başlayan kimsenin en azından iki rekât kılması gerekir."

Mâlik dedi ki: "Başladığı nafile orucu veya namazı kendisi bozarsa kaza etmesi gerekir. Ama bu orucunun veya namazının bozulmasına sebep olan bir arıza kendisinde meydana gelirse, kaza etmesi gerekmez."

Şafiî (rahimehullah) dedi ki: "Nafile olarak başladığı orucu veya namazı bozarsa kaza etmesine gerek yoktur."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bu meselede bizim söylediklerimizi söyledikleri rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Osman el-Betti, Enes b. Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir gün oruç tuttum. Ama bende

hâlsizlik meydana geldi. Orucumu bozdum. Ne yapmam gerektiğini İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'e *radıyallahu anh* sordum. Her ikisi de bozduğum orucun yerine bir gün oruç tutmam gerektiğini söylediler."

Talha b. Yahya, nafile oruçla ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nafile oruç, kişinin kendi malından çıkarıp verdiği sadaka gibidir. Dilerse verir, dilerse vermez."

Nafile olarak başladığı hacc ve umreyi bozan kişinin bunları kaza etmesi gerektiği hususunda fakihler arasında farklı görüş ortaya koyan yoktur. Ama nafile olarak hacc veya umre ihramına giren bir kimse daha sonra ihsarlı duruma düşerse, bu kimsenin ne yapması gerektiği hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ve onlara tabi olanlar dediler ki: "İhsarlı duruma düşen kimsenin, yapamadığı haccını ve umresini kaza etmesi gerekir."

Mâlik ve Şafiî, kaza etmesinin gerekmediğini söylemişlerdir.

Önceki sayfalarda anlattığımız (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** ayetinin delaleti, nafile olarak başlanan orucun ister mazerete binaen ister mazeretsiz olarak bozulması durumunda kaza edilmesini gerektirmektedir. Çünkü bu ayet, başlandıktan sonra nafile orucun vacip hale gelmesini gerekli kılmaktadır. Vacip olunca da ister mazerete binaen ister mazeretsiz olarak bozulsun, Allah'ın vacip kıldığı oruç, namaz ve diğer vacibattan olan adaklar gibi kaza edilmesi gerekir.

Başlanan nafile ibadetin vacip hale gelmesini gerektiren bu ayetin bir benzeri şu ayettir:

(وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا)

"Kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk. (Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığagelince; biz onu

onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uyınadılar."[71]

Farz veya vacip olmayan bir şeyi kişinin kendi isteğiyle icat etmesi, bazen fiille bazen de sözle olabilir. Cenab-ı Allah, ruhbanlığı icat ettikten sonra gereğini yapmayıp onu terkedenleri yermiştir. Bu da gösteriyor ki bir kimse, yapmakla yükümlü olmadığı bir ibadeti yapmaya başlar veya onu kendine vacip kılacak bir şey söyler (adakta bulunur) ise, artık o ibadeti tamamlamakla yükümlü olur. Tamamlamadan yarıda keserse, onun gereğini tam olarak yerine getirmiş olmaz. Yergi ise ancak vacipleri terk etmekle hak edilir. Bu da gösteriyor ki, başlanan nafile ibadetin vacip hâle gelmesi, adak ve kişinin bir şeyi yapmayı sözlü olarak kendine vacip kılması gibidir. Bu hususta şu ayet delil olarak ileri sürülmektedir:

(وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا)

"İpliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın."[72]

Cenab-ı Allah bu ayeti, Allah'a söz veren veya Allah adına yemin edip de yemininin ve sözünün gereğini yapmayan kimseler hakkında misal vermiştir. Bu ayet, nafile bir ibadete başlayan herkes hakkında genel bir hüküm niteliğindedir. Buna göre nafile ibadete başlandıktan sonra yarıda kesilmesi yasaklanmış olmaktadır. Çünkü başladığı ibadeti yarıda kesen kimse, kestiği yere kadar sahih olarak yaptığı kısmı bozmuş ve ipliğini iyice eğirip büktükten sonra tekrar çözüp bozan kadın konumuna düşmüş olur. Bu da nafile olarak bir ibadete başlayan kimsenin, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra tekrar çözüp bozan kadın konumuna düşmemek için bu ibadetini tamamlamasını gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, pekiştirdikten sonra ahdini ve yeminini bozan kimse hakkında nazil olmuştur. Çünkü Yüce Allah, önce (وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ) **"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin"** buyurmuş, sonra da (وَلَا

71 Hadid, 57/27
72 Nahl, 16/92

(تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا) **"İpliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın"** cümlesini önceki buyruğa atfetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetin bir sebebe dayalı olarak nazil olması, lafzının genel hüküm ifade etmesine engel değildir. Bu kuralı daha önce birkaç yerde açıklamıştık.

Nafile olarak başlanan ibadeti yarıda kesme durumunda kaza edilmesi gerektiğine şu ayet de delalet etmektedir: (وَلَا تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ) **"Amellerinizi boşa çıkarmayın."**[73]

Şunu biliyoruz ki oruç tutmada farzın yerini bulması için en azından bir tam gün tutulması, namazda da farzın yerini bulması için en azından iki rekât kılınması gerekmektedir. Nafile de olsa yapılan ibadetin sahih olması ve insanı Allah'a yakın kılan bir amel olabilmesi için, kendi içindeki farzların yerine getirilmesi gerekir. Bu ibadetin geçerli olması için şartlarının yerine getirilmesine ihtiyaç vardır. Bilindiği gibi nafile oruç da cinsel ilişkiden, yemekten ve içmekten uzak durmak bakımından aynen farz oruç gibidir. Aynı şekilde nafile namazda da, farz namazda ihtiyaç duyulan kıraat, taharet ve setr-i avret gibi farzların yerine getirilmesine ihtiyaç vardır. Farz namazın bir rekât olarak kılınması, (Ramazan) orucunun günün bir kısmında tutulması sahih olmadığı gibi, bu hükmün nafilelerde de aynen geçerlidir. Şu hâlde nafile bir ibadete başlayan bir kimse bu ibadeti tamamlamadan bozarsa, ibadeti iptal etmiş ve bozduğu ana kadar yaptığının sevabını da boşa çıkarmış olur. Yüce Allah'ın (وَلَا تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ) **"Amellerinizi boşa çıkarmayın"** buyruğu, başlanan nafile ibadetin tamamlanmadan yarıda bırakılmasına manidir. Çünkü Yüce Allah, başlanan nafile ibadetin iptal edilmesini yasaklamıştır. Tamamlanması gerektiğine göre, mazerete binaen veya mazeretsiz olarak yarıda kesilmesi durumunda da kaza edilmesi gerekir.

Başlanan nafile ibadetin tamamlanması ve yarıda bırakılmaması gerektiğine sünnetten delilimiz şu rivayetlerdir: Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vitrin bir rekât olarak kılınmasını ya-

73 Muhammed, 47/33

saklamıştır. Bu da vitrin tam olarak kılınmasını gerektirmektedir. Tam kılınmadığı ve yarıda bırakıldığı takdirde kaza edilmesi gerekir. Yine kişi kendisi bozar veya iradesi dışında bozulmasına sebep olan bir arıza kendisinde meydana gelirse, diğer vaciplerde olduğu gibi bu namazı kaza etmesi gerekir.

Başlanan nafile ibadetin tamamlanması ve yarıda bırakılmaması gerektiğine şu rivayet de delalet etmektedir:

Haccac b. Amr el-Ensari, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كُسِرَ أَوْ مَرِضَ أَوْ عَرَجَ، فَقَدْ حَلَّ، وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ)

"Bir yeri kırılan veya hastalanan ya da topal olan kimsenin ihramdan çıkması caiz olur. Ertesi sene haccetmesi gerekir."[74]

İkrime dedi ki: Ben bu hadisi, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh* sordum. "Doğru söylemiş" dediler.

Böylece bu hadisin ravilerinin sayısı üçe çıkmış oldu.

Bu hadis iki manaya delalet etmektedir:

1-Hacca başladıktan sonra artık sonuna kadar devam edilip tamamlanması gerekir. Çünkü hadiste farz hacc ile nafile hacc ayrımı yapılmamıştır.

2-Elinde olmayan sebeplerle de olsa hacc ihramından çıkan kişinin, tamamlayamadığı haccı kaza etmesi gerekir.

Başlanan nafile ibadetin tamamlanması ve yarıda bırakılmaması gerektiğine delalet eden rivayetlerden biri de şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

74 İbn Mâce, Menasik, 85

"Bana ve Hafsa'ya yemek hediye edilmişti. İkimiz de oruçluyduk. O yemeği yiyerek orucumuzu bozduk. Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geldi. Kendisine, "Ey Allah'ın Resûlü! Bize yemek hediye edildi. İştahımız çekti. Orucumuzu bozduk" dedik.

Şöyle buyurdu:

(لَا عَلَيْكُمَا صُومَا مَكَانَهُ يَوْمًا آخَرَ)

"Size vebal yok. Bozduğunuz orucun yerine başka bir gün oruç tutun."[75]

Bu rivayet, bozulan nafile orucun kaza edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe ile Hz. Hafsa'ya oruçlarının çeşidini sormadan bu cevabı vermişti.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben ve Hafsa, nafile oruca niyetlenmiş olarak sabahladık. Bize yemek hediye edildi. (O yemeği yiyerek) orucumuzu bozduk. Hafsa, bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu. O da bozduğumuz orucu kastederek, (اقْضِيَا يَوْمًا مَكَانَهُ) ***"Yerine bir gün kaza edin"***[76] buyurdu.

Abdulbaki b. Kani, başka bir senetle de buna benzer bir hadisi Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Abdulbaki b. Kani, Zühri kanalıyla da aynı hadisi rivayet etmiştir.

Hadis âlimleri bu hadisin senedi hakkında ta'n edici bazı ifadeler kullanmışlardır.

Abdulbaki b. Kani bu hadisin senedi hakkında şöyle dedi: Bişr b. Musa'nın bildirdiğine göre Humeydi şöyle demiştir: "Bu hadisi Süfyan, Zühri'den naklettiğini söyledi. Sonra Zühri'ye, "bu hadisi Urve b. Zübeyr

75 Ebu Davud, Siyam, 73
76 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/464

mi Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* nakletti?" diye soruldu. Zühri, "Bunu Urve rivayet etmiş değildir" diye cevap verdi."

Humeydi dedi ki: Birden fazla kişi, Muammer'in şöyle dediğini bana haber verdi: "Eğer bu hadis, Zühri tarafından rivayet edilmiş olsaydı, ben bunu unutmazdım."

Bunların böyle demiş olmaları bu rivayeti bizim nezdimizde geçersiz hâle getirmez. Çünkü Zühri böyle demekle bu hadisi Urve'den dinlemediğini, ondan başkasından dinlediğini kastetmiş olabilir. Bu durumda bu hadis, en fazla Urve kanalıyla gelen mürsel bir hadis olabilir. Ondan mürsel olarak gelmesi de bu hadisi bize göre geçersiz hâle getirmez.

Muammer'in "Eğer bu hadis Zühri tarafından rivayet edilmiş olsaydı, ben bunu unutmazdım" demesi, pek önemli değildir. Çünkü başkasından gelen hadisleri unutması mümkün olduğu gibi, Zühri'den gelen hadisleri de unutması mümkündür. En fazla, Muammer bunu Zühri'den dinlememiştir. Ama başkası bu hadisi Zühri'den dinlemiştir. Muammer de aynı hadisi, Zühri'den dinlemiş olan başka bir şahıstan dinleyip rivayet etmiştir. Bu da hadisi bize göre geçersiz hâle getirmez. Urve'nin azatlısı Zemil de bu hadisi Urve'den rivayet etmiştir.

Bu hadisin senedini ta'n edenler, İbn Cüreyc'in Zühri'ye söylediklerini ele alırlar. İbn Cüreyc, Zühri'ye "Sen bu hadisi Urve'nin kendisinden mi dinledin?" diye sormuş, o da, "Abdulmelik'in kapısında duran bir adam bana bu hadisi nakletti" demiştir. Başka bir rivayette de kapıda duran adamın Süleyman b. Erkam olduğu ifade edilmiştir. Her ne hâlde olursa olsun, fakihlerin mezhebine göre bu rivayette, hadisi geçersiz kılan bir unsur mevcut değildir. Hadis âlimlerinin bu gibi itirazları hadisi geçersiz kılmaz. Onlara göre de bu, anılan hadis için bir eleştiri ve ta'n sebebi değildir.

Hasif'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Hafsa ve Hz. Aişe (nafile) oruçlu olarak sabahladılar. Kendilerine bir yemek hediye edildi. O yemeği yiyerek oruçlarını bozdular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o günün yerine bir gün kaza orucu tutmalarını emretti."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hasan, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Aişe ile Hz. Hafsa oruçlu olarak sabahladılar. Kendilerine bir yemek hediye edildi. O yemeği yerlerken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanlarına geldi. ***"Siz bu gün oruçlu değil miydiniz?"*** diye sordu. "Evet, oruçluyduk" demeleri üzerine, ***"Bu günün yerine bir gün kaza edin. Bir daha da böyle yapmayın"*** buyurdu.

Bu hadis başka bir tarikten de rivayet edilmiştir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben ve Hafsa, nafile oruca niyetlenerek sabahladık. Bize bir yemek hediye edildi. Yemek hoşumuza gitti. Orucumuzu bozduk. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiğinde Hafsa acele ederek -o, babasının kızı idi- benden önce Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu. O da, ***"Bozduğunuz orucun yerine bir gün kaza edin"*** buyurdu.

Haccac b. Ertat, Zühri tarikiyle Urve'den naklen Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* aynı hadisi rivayet ettiğini söylemiştir. Ubeydullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Nâfi, Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* bu olayı anlattığını söylemiş, ancak bu rivayette Hz. Aişe ile Hz. Hafsa'nın bozdukları orucun nafile olduğundan söz edilmemiştir.

Bu meşhur ve müstefiz rivayetler birkaç tarikten nakledilmiştir. Bazısında Hz. Aişe ile Hz. Hafsa'nın nafile oruca niyet etmiş olarak sabahladıkları ifade edilirken bazısında ise "nafile" kelimesi geçmemektedir. Ancak hepsinde de bozulan orucun kaza edilmesi emri vardır.

Başlanan nafile orucun bozulması durumunda kaza edilmesi gerektiğine delalet eden rivayetlerden biri de şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ ذَرَعَهُ القَيْءُ، فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَمَنْ اسْتَقَاءَ عَمْدًا فَلْيَقْضِ)

"Kendiliğinden kusan kimsenin orucunu kaza etmesi gerekmez. Ama bilerek kendi müdahalesi sonucu kusan kimse orucunu kaza etsin."[77]

Bu hadis, nafile oruç tutan kimsenin bilerek kendi müdahalesi sonucu kusması durumunda orucunu kaza etmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* burada nafile orucu tutan ve farz orucu tutan şeklinde bir ayrım yapmamıştır.

Başlanan nafile orucun bozulması durumunda kaza edilmesi gerektiğine delalet eden mantıkî bir delil şudur:

Fakihlerin tamamının ittifakına göre bir kimse nafile olarak bir sadaka verir de fakir kişi o sadakayı teslim aldıktan sonra veren kişi artık o sadakayı fakirden geri alamaz. Zira geri alması durumunda, sevap kazanmasına vesile olan hayrı iptal etmiş olur. Aynı şekilde nafile olarak namaza duran veya oruca başlayan bir kimsenin de, başlamış olduğu bu ibadetleri tamamlamadan yarıda kesmesi caiz olmaz. Aksi hâlde fakirin teslim almış olduğu sadaka konumunda olan bu ibadetlerin o ana kadar yapmış olduğu kısmından hâsıl olan sevabı iptal etmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yarıda kesilen bu nafile namazla oruç, fakirin henüz teslim almadığı bir sadaka konumundadır. Çünkü yarıda kesen kişi, namazın ve orucun geride kalan kısımlarını yerine getirmekten imtina etmiştir. Dolayısıyla kendisi, nafile sadakayı fakire teslim etmeye yanaşmayan kimse konumundadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Durum sadece bu anlattığınızdan ibaret olsa, söylediklerinizi doğru olur. Lâkin nafile ibadeti tamamlamadan yarıda bırakma durumunda o ana kadar yapılan kısım iptal edilmiş olur. Böyle bir şeyin yapılması da doğru değildir. Bu durumda o kişinin bu ibadeti kaza etmesi gerekir. Bilindiği gibi gündüzün sadece bir bölümünde oruç tutup diğer bölümünde tutmamak sahih olmaz. Gündüzün ilk saatlerinde bir şeyler yemiş olan kimsenin, gündüzün sonraki saatlerinde oruç tutması sahih olmaz. Aynı şekilde gündüzün ilk saatlerinde oruçlu olup sonraki saatlerinde orucunu açması durumunda o gün oruçlu

77 Tirmizi, Ebvabu's-Savm, 25

olmaktan çıkmış ve o ana kadar tuttuğu orucu hükümsüz hâle getirmiş, fakir tarafından teslim alınan sadakasını geri almış gibi olur ki, bu sadakayı tekrar fakire iade etmesi gerekir. Nafile olarak hacc veya umre ihramına giren ancak bu ibadetlerini ifsad eden bir kimsenin haccını veya umresini kaza etmesi gerektiği hususunda fakihlerin tamamı ittifak etmiştir. İşte bu ittifak da, başlanan nafile orucun bozulması durumunda kaza edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü nafile oruca başlamak, (adaklarda olduğu gibi) o ibadeti kişinin sözlü olarak kendine vacip kılması gibidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nafile hacc veya umre ihramına giren kimsenin bu ibadetleri ifsad etmesi durumunda kaza etmesi gerekir. Çünkü bunların fasid hale gelmesi, kişiyi bu ibadetlerin dışına çıkarmış olmaz. Haccve umre, namaz ve oruç gibi diğer ibadetlere benzemez. Namaz kılmakta veya oruç tutmakta olan bir kişi, bu ibadetleri fasid olunca bunların dışına çıkmış olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aradaki bu fark, başlanmakla vacip hale gelmesi hususunda bu ibadetlerin birbirlerine eşit olmalarına engel teşkil etmez. Nafile olarak hacc veya umre ihramına girmiş olan kimse, bu ihrama girmesi sebebiyle ibadetini tamamlaması ya gerekir ya da gerekmez gibi iki şıktan biri söz konusu olur. Tamamlaması gerekiyorsa, ister ihsarlı duruma düşsün ister kendi fiiliye haccı veya umresi fasid olsun, bozulan bu ibadetini kaza etmesi gerekir. Zira adak veya farz hacc gibi yapılması vacip veya farz olan şeyler fasid olduğunda kaza edilmesi gerekir. Bunların fasid olması, kişinin kendi fiiliyle de olsa kendi fiili dışında bir âmilden de kaynaklansa farketmez. Nafile olarak başlanan hacc veya umre ibadetinin, kişinin kendi fiiliyle ifsad edildiğinde kaza edilmesi gerektiği hususunda görüş birliği ettiğimize göre, ihsarlı duruma düşüldüğünde ve kişinin kendisinden kaynaklanmayan sebeplerle ibadetin devamına imkân kalmadığında da diğer vacipler gibi bu ibadetlerin de kaza edilmesi gerekir. Kaldı ki hasmımızın görüşü sünnetçe de geçersiz kılınmıştır. Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ كُسِرَ أَوْ مَرِضَ أَوْ عَرَجَ، فَقَدْ حَلَّ، وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ)

"Bir yeri kırılan veya hastalanan ya da topal olan kimse ihramdan çıkmış olur. Ertesi sene haccetmesi gerekir."[78]

İbadete devam etme engeli kişinin kendisinden kaynaklanmadığı halde yine de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, devam edilemeyecek olan hacc ve umrenin ertesi yılda kaza edilmesini gerekli görmüştür. Haccve umrede bu hüküm sabit olduğuna göre, bölümlerinden birinin geçerliliği diğer bölümünün yapılmasına bağlı olan ve sahih olması için de tamamlanması şart koşulan namaz ve oruç gibi ibadetlerde de bu hükmün sabit olması gerekir. Diğer farizalarda olduğu gibi kişi kendi fiiliyle veya başkasının fiili sonucunda bu ibadetleri yarıda keserse, daha sonra bunları kaza etmesi gerekir.

Bu görüşümüze muhalefet edenler, Ümmü Hâni'nin *radıyallahu anh* şu rivayetini delil olarak ileri sürmektedirler: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, içtiğinin artığını Ümmü Hâni'ye verdi. O da içti. Sonra, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben oruçluydum. Ama artığınızı da geri çevirmek hoşuma gitmedi" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle karşılık verdi:

(إِنْ كَانَ قَضَاءً مِنْ رَمَضَانَ فَصُومِي يَوْمًا مَكَانَهُ وَإِنْ كَانَ تَطَوُّعًا فَإِنْ شِئْتِ فَاقْضِيهِ وَإِنْ شِئْتِ فَلَا تَقْضِيهِ)

"Orucun Ramazan orucunun kazası idiyse yerine bir gün tut. Eğer nafile idiyse dilersen kaza edersin, dilemez isen kaza etmezsin."[79]

Bu hadisin hem senedinde hem de metninde ızdırap vardır. Senedindeki ızdırap şudur: Simâk b. Harb bu hadisi bazen Ümmü Hâni'den dinleyen birinden, bazen Ümmü Hâni'nin oğlu Harun'dan veya Ümmü Hâni'nin kızının oğlu Harun'dan, bazen Ümmü Hâni'nin iki oğlundan, bazen de Ümmü Hâni'nin oğlundan ibaresini kullanarak rivayette bulunmuştur.

78 İbn Mâce, Menasik, 85
79 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/462

Hatta bazen, "Ailemiz bana anlattı ki..." gibi bir ifade kullanmıştır. Rivayetin senedindeki böyle bir ızdırap, o rivayeti nakledenlerin zaptının zayıflığına delalet eder.

Hadisin metnindeki ızdıraba gelince, bu hususta nakledeceklerimiz şunlardır:

- Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Haris, Ümmü Hâni'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Fetih gününde, yani Mekke'nin fethedildiği günde Fatıma *radıyallahu anh* gelip Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* soluna, Ümmü Hâni de sağına oturdu. Hizmetçi kız biraz içecek getirdi. Ümmü Hâni onu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sundu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan biraz içti. Artanını Ümmü Hâni'ye verdi. O da biraz içti. Sonra, "Ey Allah'ın Resûlü! Orucumu bozdum. Ben oruçluydum" dedi.

- Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Sen kaza orucu mu tutuyordun?"*** diye sordu. "Hayır" demesi üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

"Tuttuğun oruç, nafile ise sana zarar vermez."

- Bu hadiste ***"Sana zarar vermez"*** ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade, bozulan nafile orucun kaza edilmesinin vacip olmasına engel değildir. Biz de "orucunu bozmuş olması, Ümmü Hâni'ye zarar vermez" diyoruz. Çünkü o, orucunu bozmasının caiz olmadığını bilmiyordu. Veya biliyordu da o içeceği içerek Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* uymanın oruca devam etmekten daha iyi olduğunu düşünerek orucunu bozmuştu.

- Abdullah b. Cafer b. Ahmed b. Faris, Şube'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ümmü Hâni'nin oğlu Ca'de'ye rastladım. Bana Ümmü Hâni'den bahsederek dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yanına vardı. O da Resûlullah'a*sallallahu aleyhi ve sellem* içecek sundu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* biraz içtikten sonra kalanı ona verdi. O da alıp içti. Sonra da "Ey Allah'ın Resûlü!

Ben oruçluydum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(الصَّائِمُ الْمُتَطَوِّعُ أَمِينُ أَوْ أَمِيرُ نَفْسِهِ إِنْ شَاءَ صَامَ وَإِنْ شَاءَ أَفْطَرَ)

"Nafile oruç tutan kendi şahsının yetkilisi veya emiridir. Dilerse orucunu tamamlar, dilerse bozar."[80]

- Ben, Ca'de'ye "Sen bu hadisi Ümmü Hâni'nin kendisinden mi dinledin?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Ailem ve Ümmü Hâni'nin azadlısı bu hadisi Ümmü Hâni'den dinlediklerini bana söylediler."

- Simâk, bu hadisi Ümmü Hâni'den dinleyen bir kişiden rivayet etti ve rivayetinde, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu ifade etti: ***"Nafile oruç tutan kişi serbesttir. Dilerse orucunu tamamlar, dilerse bozar."***

- Simâk'ın bildirdiğine göre Ümmü Hâni'nin oğlu Harun, annesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (Ben orucumu bozduktan sonra) Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Orucun Ramazan orucunun kazası idiyse yerine bir gün tut. Eğer nafile idiyse dilersen yerine bir gün tut, dilersen tutma."***

- Bu rivayetlerin hiçbirinde bozulan nafile orucun kaza edilmeyeceğine dair bir kayıt yoktur. Söylenen tek şey, nafile oruç tutan kişinin serbest olması ve kendi şahsının yetkilisi veya emiri olduğudur. Hiçbirinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ümmü Hâni'ye "Kaza etmekle yükümlü değilsin" dememiştir. Metindeki bu farklılık, bu hadisin mazbut olmadığına delalet etmektedir. Rivayetlerdeki bu lafızlar sabit olsa bile, nafile orucun kaza edilmesinin vacipliğine engel olmazlar. Bunlar en fazla nafile orucu bozmanın mübah olacağı anlamına gelirler. Bozmanın mübah olması, kaza gerekmediğine delalet etmez.

80 Darekutni, Sünen, Siyam, 3

"Oruçlu kişi kendi şahsının yetkilisidir", "Oruçlu kişi serbesttir" ifadeleriyle şu kastedilmiş olabilir: Oruçlunun uzak durması gereken şeylerden uzak durmuş, ancak henüz oruca niyet etmemiş olarak sabahlayan kimse dilerse nafile oruca niyet edebilir, dilerse oruç tutmayabilir. Oruçlunun uzak durması gereken şeylerden uzak duran kimse de oruçlu olarak adlandırılır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aşure gününde, ***"Bir şeyler yemiş olan, günün geri kalan kısmında yemesin (oruçlu gibi davransın)"*** buyurmuştur. Bunu söylemekle de oruçlunun uzak durduğu şeylerden uzak durmaları gerektiğini kastetmişti. ***"Oruçlu kişi serbesttir", "Oruçlu kişi kendi şahsının yetkilisidir"*** sözleri de bu manaya gelmektedir. Bu hadisin bazı lafızlarında, ***"Dilersen kaza et, dilersen kaza etme"*** gibi ifadelere rastlanacak olursa, bu ravinin yorumudur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ümmü Hâni'ye, ***"Orucunu bozman sana zarar vermez", "istersen oruç tutma, oruçlu serbesttir"*** gibi ifadeler kullandığı için ravi bunlara dayanarak böyle bir yorum yapmış olabilir. Hâl böyle olunca da bu anlattıklarınız, kaza etme gereğini ortadan kaldırmaz.

Bozulan nafile orucun kaza edilmesinin gerekli olmadığına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yoruma kapalı, senedi sahih ve metni de tutarlı bir hadis geldiği sabit olsa bile, kaza etmenin vacip olduğunu öngören rivayetler yine de birkaç bakımdan öncelikli kabulümüz olur.

1-Aynı konuda biri mübah kılan, diğeri ise haram kılan iki rivayet geldiğinde, haram kılan rivayetin esas alınması evlâ olur. Bizim itibar ettiğimiz rivayet, bozulan nafile orucun kaza edilmemesini haram sayan bir rivayettir. Muhaliflerimizin itibar ettiği rivayet ise bunu mübah sayan bir rivayettir. Bu bakımdan bizim esas aldığımız rivayete itibar edilmesi evla olmaktadır.

2-Bozulan nafile orucu kaza etmeyi reddeden hadis önce irad edilmiş bir haberdir. Kaza etmeyi öngören haber ise ondan nakil yapan bir rivayettir. Nakleden haber kabule diğerinden daha layıktır. Mana bakımından öncekinden daha sonra varid olmuştur. Böyle olunca da vürud tarihi bilinmiş gibi olmaktadır.

3-Bozulan nafile orucun kaza edilmesinin vacip olduğunu söyledik. Vacibin terkedilmesi azabı hak ettirir. Mübahın yapılmasıyla azap hak

edilmez. Böyle olunca da bozulan nafile orucun kaza edilmesini vacip sayan rivayetin esas alınması, kaza edilmesini gerekli saymayan rivayetin esas alınmasından evlâ olmaktadır.

Ümmü Hâni'nin *radıyallahu anh* nafile orucu bozmanın mübah oluşunu bildiren rivayetine şu rivayetler ters düşmektedir:

1-Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا دُعي أحدُكم، فليجِبْ، فإن كان مُفْطِراً فليَطْعَمْ، وإن كان صائماً، فليُصَلِّ)

"Biriniz (yemeğe) davet edildiğinde eğer oruçlu değilse yesin. Oruçlu ise namaz kılsın."[81] Ebu Davud, bu hadisi Hafs b. Gıyas'ın da rivayet ettiğini söyledi.

2-Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(قَالَ إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَام وَهُوَ صَائِمٌ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ) ***"Biriniz oruçluyken yemeğe davet edildiğinde, 'Ben oruçluyum' desin."***[82]

Bu iki rivayet, oruçlu kimsenin mazeret olmaksızın orucunu bozmasını yasaklamaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, oruçlunun orucunun farz veya nafile olması arasında bir ayrım yapmamıştır. Görüldüğü gibi birinci rivayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Oruçlu ise (yemek sahibine) dua etsin"*** buyurmuştur. Dua ise oruçlu olmama hâline ters düşmektedir. Yine bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* oruçlu ile oruçsuz kimseyi birbirinden ayırmıştır. Oruçlunun orucunu bozması caiz olsaydı, "Davet edildiğinde yemek yesin" derdi.

---

81 Ebu Davud, Savm, 76. Bu hadisteki (فليُصَلِّ) kelimesini yemek sahibine dua etmek şeklinde manalandıranlar da vardır.

82 Ebu Davud, Savm, 76

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hadisteki (فليُصَلّ) kelimesiyle dua kastedilmiştir. Dua etmek ise yemek yemeye engel değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (فليُصَلّ) kelimesi yalın olarak kullanıldığında bildiğimiz rükûlu ve secdeli namaz manasına gelir. Bu kelimeyi herhangi bir delil olmadan bu hadiste dua manasında yorumlamak caiz olmaz. Eğer dua manasında kullanılmış olsaydı, oruçlu ile oruçsuzu birbirinden ayırdığı zaman bu anlattıklarımızdan dolayı oruçlunun orucunu bozmasının caiz olmayacağına delil olurdu.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"«Ben oruçluyum» desin"*** buyruğu, yemeğe davet edilen oruçlu kişinin yemek yemesine orucunun engel olduğuna delalet etmektedir. Biliyoruz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* davete icabet etmeyi selam, hasta ziyareti ve cenazeye katılmak gibi Müslümanın haklarından saymıştır. Bu hadiste davete icabeti men etmesi ve ***"«Ben oruçluyum» desin"*** buyurması, mazeret olmaksızın hiçbir orucu bozmanın caiz olmadığına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Derdâ *radıyallahu anh* ile Cabir'in *radıyallahu anh* nafile orucu bozmakta sakınca görmedikleri rivayet edilmiştir. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* mescide girip bir rekât namaz kıldıktan sonra çıkıp gittiğinde bir adam onun peşine takılarak kendisine "Ey müminlerin emiri! Bir rekât kıldınız!" demiş, Hz. Ömer *radıyallahu anh* de ona "O, nafile bir namazdı. Dileyen fazla, dileyen az kılar" cevabını vermişti."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, nafile orucu bozan kimsenin bu orucunu kaza etmesi gerektiği görüşünde olduklarını rivayet etmiştik. Ebu Derdâ *radıyallahu anh* ile Cabir'den *radıyallahu anh* gelen rivayette, bozulan nafile orucun kaza edilmesinin gerekmediğine dair bir ifade yoktur. O rivayette sadece, orucu bozmanın mübahlığı ifade edilmiştir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* hadisinde şu mana kastedilmiş olabilir: Bir kimse kendisine farz olduğunu zannederek bir namaza başlar da namazdayken o namazın kendisine farz olmadığını anlarsa, bu namaz kendisi için nafile olur ve onu tamamlamayıp bırakması caiz olur. Daha sonra onu kaza etmesi de

gerekmez. Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, bir rekât olarak kılınan namazı asla geçerli saymamıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."**[83] Bu ayet, bir rekât olarak kılınan namazın geçerli olduğuna delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, namazın rekât sayısında değil de kıraatte muhayyerliğe delalet etmektedir. Kıraatte muhayyer olmak, namazın diğer rükünlerinde muhayyer ve serbest olmayı gerektirmez. Bunda rekâtların hükmüne ilişkin bir delalet yoktur.

Şafiî dedi ki: "Temin ettiği kurbanlık hayvanı helâk eden kimse, o kurbanlığın bedelini vermekle yükümlü olur. Bu hüküm diğer ibadetlerde de geçerlidir. (Dolayısıyla orucunu bozan kimsenin, o orucun bedeli olan bir günlük orucu kaza etmesi gerekir.)"

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun" ayetinin delalet ettiği hükümlerden biri şudur: Bir kimse memleketinde mukim iken oruçlu olarak sabahlar, daha sonra gün içinde yolculuğa çıkarsa, orucunu bozması bu ayetin açık anlamının delaletine göre caiz olmaz. Bu ayette oruca başladıktan sonra yolculuğa çıkan kimse ile mukim kimse arasında bir ayrım yapılmamıştır. Yine bu ayette şu hükme de delalet edilmektedir: Fecrin doğmasından sonra gecenin devam etmekte olduğunu zannederek bir şeyler yiyen veya (hava bulutlu olduğu için) güneş görünmez olduğunda battı zannederek bir şeyler yiyen ve sonra da (hava açıldığı için) güneşi gören bir kimsenin o günün orucunu kaza etmesi gerekir. Çünkü yüce Allah, **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** buyurmuştur. Bu durumdaki kişi ise orucunu tam tutmamıştır. Çünkü oruç, yeme-içme ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır. Bu kişi, bunlardan uzak durmadığına göre oruçlu sayılmaz.

Selef uleması bu mesleyle ilgili olarak farklı görüş ortaya koymuşlardır.

83 Müzzemmil, 73/20

Mücahid, Cabir b. Zeyd ve Hakem dediler ki: "Fecir doğduğu halde gecenin devam ettiğini zannederek bir şeyler yiyen kimsenin orucu tamdır, kaza etmesi gerekmez."

Mücahid dedi ki: "Bir kişi güneşin battığını zannederek orucunu açar sonra da güneşin batmadığını anlarsa, o günün orucunu kaza etmesi gerekir."

Mücahid, fecir doğduğu halde gecenin devam ettiğini zannederek bir şeyler yiyen kimse ile güneşin battığını zannederek orucunu açan sonra da güneşin batmadığını anlayan kimseyi, orucu kaza etme hükmünde birbirinden ayırmıştır. Zira yüce Allah (وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için"** buyurmuştur. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilmedikçe oruç tutacak olan kişinin sahur yemeye devam etmesi mübahtır. O günün orucunu kaza etmesine gerek yoktur. Ama güneş batmadığı halde battı zannederek orucunu açan kimsenin, orucunun varlığı kesin iken güneşin battığı kesin olarak bilinmeden orucunu açması caiz olmaz.

Muhammed b. Sirin, Said b. Cübeyr, mezhebimizin (Hanefî) bütün fakihleri, Mâlik, Sevri ve Şafiî dediler ki: "Fecir doğduğu halde gecenin devam ettiğini zannederek bir şeyler yiyen kimse ile güneş batmadığı halde battı zannederek orucunu açan kimsenin oruçlarını kaza etmeleri gerekir."

Yalnız Mâlik dedi ki: "Nafile orucunda böyle bir durum meydana gelirse oruca devam edilir. Farz oruçta ise o günün orucu kaza edilir."

A'meş, Zeyd b. Vehb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bulutlu bir günde Hz. Ömer *radıyallahu anh* ve halk (güneşin battığını zannederek) oruçlarını açtılar. Bir süre sonra güneş tekrar göründü. Bunun üzerine Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Biz günaha meyletmedik. Vallahi bu günün orucunu kaza etmeyiz."

Onun şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Mesele basittir. Bir gün kaza ederiz."

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun" ayetinin açık anlamı, bu durumda orucun geçerli olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu oruç, akşama kadar tam tutulmuş değildir. Ayet-i kerime, vakti bilenle bilmeyen arasında bir ayrım yapmamıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ) **"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için"** buyurmuştur. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilmedikçe oruç tutacak olan kişinin sahur yemeye devam etmesi mübahtır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fecir doğduğu halde sahur yemeye devam eden kişi için şu iki durumdan biri söz konusudur.

1-Bu kişi fecrin doğduğunu, fecrin aydınlığını gecenin karanlığından ayırt ederek kesin şekilde bilen ve gözlem yapmasına bulut ve benzeri engeller bulunmayan bir kimse ise, buna rağmen fecrin doğduğunu tam olarak tespit edememişse, bu kendisinin düşüncesizliğinin ve umursamazlığının bir sonucudur. Bu durumdaki bir kimsenin yemeye devam etmesi caiz olmaz. Devam ettiği takdirde hakkı olmayan bir şey yapmış olur. Çünkü fecrin doğduğunu ve fecrin aydınlığının gecenin karanlığından ayrıldığını kesin bir şekilde tespit etme imkân ve gücüne sahip olduğu hâlde bu imkân ve gücünü kullanmamış, ihmalkârlık etmiştir. İhmalkârlık etmesi ise, orucun farzlığını düşürmez.

2-Sahurda yemeğe devam eden kişi fecrin doğuşunu bütün nitelikleriyle birlikte bilmeyen, gözlem yapmasına ay ışığı, bulut ve benzeri bir engel bulunan, gözlerindeki görme gücü azalan biri ise bunun da zanla hareket etmemesi gerekir. Aksine kesin bilgiye ulaşmaya çalışması, şüphe hâlindeyken yememesi icab eder. Bu anlattığımız durumda olan bir kişi, ihtiyatlı davranmadığından dolayı o günün orucunu kaza etmekle yükümlü olur. Bulutlu bir günde güneş batmadığı hâlde battı zannederek orucunu

açan kimse de, (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** ayetinin açık anlamı gereğince aynı hükme tabi olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Oruç tutacak olan kişi, Allah katında geçerli olacak şekilde fecrin doğduğunu tam olarak tespit etmekle yükümlü değildir. Aksine o, kendine göre bir tespitte bulunmakla yükümlüdür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Allah katında geçerli olacak şekilde fecrin doğduğunu tam olarak tespit edebiliyorsa bunu esas alarak tespitte bulunması gerekir. Görüşü engelleyici bir şey varsa fecrin doğduğunu bilmesine imkân kalmaz. Böyle bir durumda fecrin doğduğundan haberi olmazsa bu hâldeyken sahur yemeye devam edebilir. Ancak bu hâldeyken sahur yemesinin mübahlığı, onu o günün orucunu hasta ve yolcu kimse gibi kaza etmekten muaf kılmaz. Hasta ve yolcu, bu konuda asıl örnektirler. Çünkü onlar, mazeret sahibi kimselerdir. Fecrin doğup doğmadığından şüphede olan veya doğduğunu kesin olarak bilmeyip sadece zanneden kimse, sahur yeme konusunda mazeret sahibidir. Mazeret ise, anlattığımız delillerden dolayı kaza etme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Fakihlerin şu ittifakı da buna delalet etmektedir: Ramazan ayının ilk gecesinde havanın bulutlu olması sebebiyle hilali göremedikleri için oruca başlamayan kimselerin, daha sonra o günün Ramazan'dan olduğunu anlamaları durumunda bir günlük orucu kaza etmeleri gerekir. Fecrin doğduğunu tespit edemeyen, daru'l harpte esir olup Ramazan ayının girdiğini bilemeyen ancak daha sonra Ramazan ayı geçtikten sonra durumun farkına varan kimselerin de tutamadıkları oruçları kaza etmeleri gerekir. Çünkü bu kişiler oruç tutmadıkları zamanda oruçla yükümlü değillerdi. Oruç vaktinin girdiğini bilmekle yükümlü idiler. Onu da bilemediler. Ancak oruç vaktinin girdiğini bilememeleri, tutamadıkları orucu kaza etmekten onları muaf kılmaz. Fecrin doğduğunu ve güneşin battığını tespit edemeyen kimseler de bu hükme tabidirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bunlar, kaza etmekten muaf olma konusunda unutarak orucunu bozan kimse gibi olmalı değiller miydi? Çünkü yemek yeme esnasında oruçla yükümlü olduklarını bilmemekteydiler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, geçersiz bir illetlendirmedir. Çünkü bu illet, havanın bulutlu olması sebebiyle hilali göremediği için oruca başlamayan, ancak daha sonra o günün Ramazan'dan olduğunu anlayan ve tutmadığı orucu kaza etmekle yükümlü olan kimsede de mevcuttur. Daru'l harpte esir olan ve Ramazan'ın girdiğinden haberi olmayan, ancak ay sona erdikten sonra Ramazan'dan haberi olan kimsede aynı illet mevcut olup o da tutamadığı oruçları kaza etmekle yükümlüdür.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, oruçluyken unutarak bir şeyler yiyen kimsenin kıyas gereği olarak orucunu kaza etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak bu konuda hadis olduğu için kıyası terkederek bu durumdaki kişinin orucunun (istihsan gereği) bozulmayacağını söylemişlerdir. Gerçi (ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** ayetinin açık anlamı, unutarak bir şeyler yiyen kimsenin orucunun bozulmasını gerektirmektedir. Çünkü bu kişi, orucunu akşama kadar tamamlamamıştır. Zira oruç, imsak dediğimiz yeme-içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir. Bu kişide ise imsak yoktur. (Ancak istihsan gereği orucu bozulmamıştır ve kaza etmesi de gerekmemektedir.) Mesela bir kişi Ramazan'da olduğunu unutarak oruca niyet etmezse, bütün fakihlerin ittifakına göre o günün orucunu kaza etmesi gerekir. Unutmuş olması, onu o günün orucunu kaza etmekten muaf kılmaz.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Fatıma binti Münzir, Esmâ binti Ebibekir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bulutlu bir günde (güneşin battığını zannederek) orucumuzu açtık." Ebu Üsame dedi ki: "Ben Hişam'a 'O günün orucunu kaza etmekle emrolundular mı?' diye sordum. O da 'Kaza etmeleri zaten gerekliydi' şeklinde cevap verdi."

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ) **"Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"** ayeti, başkası tarafında zorla yemek yedirilen kimsenin, aynı şekilde cinnet geçiren ve cinnet halindeyken bir şeyler yiyen kimsenin orucunun bozulmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü önce de anlattığımız gibi bunlar, oruçlarını akşama kadar tamamlamamışlardır. Oysa Cenab-ı Allah, orucunu akşama kadar tamamlayan kimsenin orucunun geçerli olacağına

hükmetmiştir. Oruca aykırı bir şey yapan kimse, orucunu akşama kadar tamamlamadığı için kaza etmekle yükümlü olur.

Orucu açmanın gerektiği bitiş vaktine gelince bununla ilgili şu rivayetler bize ulaşmıştır:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا جَاءَ اللَّيْلُ مِنْ هَا هُنَا، وَذَهَبَ النَّهَارُ مِنْ هَا هُنَا وَغَابَتِالشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ)

"Gece şu taraftan (doğudan) geldiğinde, gündüz de şu taraftan (batıdan) gittiğinde ve güneş de batıp kaybolduğunda oruçlu orucunu açmış olur."[84]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Evfâ *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ قَدْ أَقْبَلَ مِنْ هَا هُنَا، فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ)

"Gece şu taraftan geldiğinde oruçlu orucunu açmış olur."[85]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyururken eliyle doğu tarafına işaret etmişti.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Güneş kursu (batı ufkunun altına) düştüğünde oruçlu orucunu açmış olur."***

Güneşin batmasıyla oruç vaktinin sona erdiği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Güneş batınca oruçlunun artık bir şeyler yemesi, içme-

84 Ebu Davud, Savm, 19
85 Ebu Davud, Savm, 19

si, cinsel ilişkide bulunması ve orucun yasakladığı diğer şeyleri yapması caiz olur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Güneş battığında oruçlu orucunu açmış olur"*** ifadesi, güneş battıktan sonra bir şeyler yese de yemese de, salt güneşin batması sebebiyle oruçlunun orucunu açmış sayılmasını gerektirir. Çünkü gece vakti oruç tutulmaz. Bu sebeple Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* visal orucunu yasaklamıştır. Çünkü visal orucu tutan kişi, oruçlu sayılmadığı zamanda (geceleyin) da yemekten ve içmekten uzak durmaktadır. Visal orucu tutan kişi, iki veya üç gün bir şey yemeden, içmeden beklemektedir. Bu süre içinde herhangi bir vakitte az bir şey yese veya içse, visal orucunu bozmuş olur.

İbnu'l-Hâd'ın bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* visal orucunu yasakladığını söylemiştir. Sahabilerin, "Ey Allah'ın Resûlü! Sen de visal orucu tutuyorsun" demeleri üzerine de şöyle buyurmuştur:

(لَسْتُمْ كَهَيْئَتِي إِنِّي أَبِيتُ لِيَ مُطْعِمٌ يُطْعِمُنِي وَسَاقٍ يَسْقِيَنِي فَأَيُّكُمْ وَاصَلَ فَمِنْ سَحَرٍ إلى سحر)

"Siz benim durumumda değilsiniz. Ben geceleyin yatarım. Bana yedirenim ve içirenim vardır. Hanginiz visal orucu tutacaksa, seherden sehere tutsun."[86]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde, seher vakti bir şeyler yeyip içen kimsenin tuttuğu orucun, visal orucu olmadığını bildirmiştir. Kendisinin tuttuğu orucun visal olmadığını, zira Cenab-ı Allah'ın kendisine yedirip içirdiğini haber vermiştir. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği bir hadiste bildirildiğine göre sahabiler, "Ey Allah'ın Resûlü! Sen de visal orucu tutuyorsun" dediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şu karşılığı vermiştir: ***"Ben geceleyin yatıyorum. Rabbim bana yedirip içiriyor."***

86 İbn Hıbban, Sahih: 8/343

Bazı kimseler derler ki: "Ümmetine değil de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şahsına özgü olarak visal orucu tutmak mübah kılınmıştır. Kendisi de Cenab-ı Allah'ın kendisine yedirip içirdiğini bildirmiştir. Bu durumdaki bir kimsenin tuttuğu oruca da visal orucu denmez."

Doğrusunu Allah bilir.

İtikâf Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın."[87]

İtikâf, sözlükte beklemek anlamına gelir. Mesela şu ayetlerde, bekleyip durmak anlamında kullanılmıştır:

(مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ)

"Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?"[88]

(فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ)

"Onlara tapınıp durmakta devam edeceğiz."[89]

Şair Tirimmah da bir şiirinde şöyle der:

(فَبَاتَتْ بَنَاتُ اللَّيْلِ حَوْلِيَ عُكَّفاً ** عكوفَ البواكي بينهُنَّ صريعُ)

Gecenin kızları etrafımda durup bekleyerek gecelediler.

Aralarında düşüp bayılan da olduğu halde ağlayanlar gibi.

87 Bakara, 2/187
88 Enbiya, 21/52
89 Şuarâ, 26/71

Görüldüğü gibi bu ayetlerde ve şiirde geçen "âkif", "ukûf" ve "ükkef" kelimeleri bekleyip durmak anlamında kullanılmışlardır. Ancak daha sonra bu kelimeler şer'î ıstılahta, durup beklemenin yanı sıra oruç tutmak, cinsel ilişkiden uzak durmak, onur ve üstünlük sahibi Allah'a ibadet yoluyla yakın olmaya niyet etmek gibi başka manalarda da kullanılır olmuşlardır. Bu mana ve maksatlar gerçekleşmeden kişi itikâfa girmiş sayılmaz. Oruçla ilgili olarak da benzer bir durumdan söz etmiştik. Sözlük anlamı itibariyle orucun, kişinin kendini tutup bazı şeylerden uzak durması anlamına geldiğini söylemiştik. Daha sonra oruca başka bazı manalar da yüklendi. Öyle ki, bu mana ve maksatlar gerçekleşmeden kişinin kendini bazı şeylerden tutup uzak durmasıyla şer'î oruç gerçekleşmiş olmaz.

İtikâf için kişinin mescitte bekleme şartı kadınlara değil, erkeklere mahsus bir şarttır. İtikâfa mescitte girme şartının dayanağı şu ayet-i kerimedir:

(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın."

İtikâfın mescitte yapılması, bu ayet sebebiyle itikâfın şartlarından biri oldu.

Selef uleması hangi mescitte itikâfın caiz olacağı meselesinde farklı görüş ortaya koymuşlardır. Rivayete göre Huzeyfe *radıyallahu anh*, Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh*, "Senin evinle Eş'ari'nin evinin arasında bazı kimselerin itikâfa girdiklerini gördüm. Sen de onların yanlış yaptıklarını kendilerine söylemiyorsun! Oysa biliyorsun ki üç mescitten başka yerlerde itikâfa girilmez."

Huzeyfe *radıyallahu anh* belki de üç mescit demeyip sadece Mescid-i Haram'da itikâfa girilebileceğini söylemiştir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, onun bu eleştirisine karşı şöyle demişti: "Belki onlar doğru olanı yapmışlar, sen yanılıyorsundur veya onlar (Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* itikâfla ilgili söz ve uygulamalarını) hafızalarında tutmuşlar, sen unutmuşsundur."

İbrahim en-Nehai, Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve Mescid-i Nebi, bu üç mescitten başka mescitlerde itikâfa girilmez."

Rivayete göre Katade, Said b. Müseyyeb'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir: "Mescid-i Nebi dışında başka bir mescitte itikâfa girilmez."

Bu rivayet, Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* mezhebine uygundur. Çünkü her üç mescidi de peygamberler yapmışlardır.

İsrail'in bildirdiğine göre Haris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mescid-i Haram'dan ve Mescid-i Nebi'den başka yerde itikâfa girilmez."

Abdullah b. Mesud, Aişe, İbrahim, Said b. Cübeyr, Ebu Cafer ve Urve b. Zübeyr (Allah hepsinden razı olsun), cemaatle namaz kılınan mescitten başka yerde itikâfa girilemeyeceğini söylemişlerdir.

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre selef ulemasının tamamı, itikâfın mescitte yapılmasının şart olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Yalnız açıkladığımız gibi; hangi mescitte yapılabileceği, hangisinde yapılamayacağı noktasında ihtilaf etmişlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, cemaatle namaz kılınan her camide itikâfa girilebileceği konusunda görüş birliği etmişlerdir.

Yalnız İbn Abdulhakim'in bildirdiğine göre Mâlik şöyle demiştir: "İtikâfa ancak büyük câmide ve caminin namaz kılmanın caiz olduğu müştemilatında girilebilir."

(وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Sizler mescitlerde itikâftayken..." ibaresinin açık anlamı, her mescitte itikâfa girmeyi mübah kılmaktadır. Çünkü bu ayetin lafzı genel anlamlıdır. İtikâfın bazı mescitlerde yapılabileceğini söyleyenlerin buna dair bir delil göstermeleri gerekir. İtikâfa sadece peygamberlerin yaptıkları mescitlerde girilebileceğini söyleyenlerin delili olmadığı gibi, sadece cemaatle namaz kılınan mescitlerde girilebileceğini söyleyenlerin de delili

yoktur. Şu halde itikâfa sadece bazı mescitlerde girilebileceği görüşüne itibar edilmemesi gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِي هَذَا، وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ) ***"Benim şu mecidim (Mescid-i Nebi), Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksa'dan başka hiçbir mescid için (namaz kılmak, ibadet etmek maksadıyla) yolculuk yapmak uygun olmaz."***[90]

Bu hadis, itikâfın sadece bu mescitlerde yapılabileceğine delalet etmektedir. Şu hadis de (صلاةٌ فى مسجدى هذا تَعْدِلُ اَلْفَ صلاةٍ فيما سواهُ مِنَ المساجدِ الا المَسجِدَ الحرامَ) ***"Benim şu mescidimde kılınan bir vakit namaz, Mescid-i Haram dışındaki diğer mescitlerde kılınacak bin vakit namaza denktir"***[91] bu iki mescidin fazilet bakımından diğer mescitlerden önde olduklarına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayatıma yemin ederim ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir defasında üç mescidi, başka bir defasında da iki mescidi özel olarak zikretmiş olması, bu mescitlerin diğer mescitlerden daha faziletli ve üstün olduğuna delalet eder. Biz de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gibi diyoruz. Ancak bu, başka mescitlerde cemaatle kılınan namazların ve Cuma namazlarının geçerli olmayacağına delalet etmediği gibi, o mescitlerde itikâfa girmenin caiz olmadığı anlamına da gelmez. Ayetin genel hükmünü bir delile dayanmadan tahsis etmek caiz değildir. Malik'in Cuma mescitlerini cemmatle namaz kılınan diğer cemaat mescitlerinden ayırıp özel bir hükme tabi kılması anlamlı değildir. Diğer mescitlerde Cuma namazının kılınmasına engel bulunmadığı gibi, oralarda itikâfa girmeye de engel yoktur. İtikâfa cemaatle namaz kılınan mescitlerde değil de sadece Cuma mescitlerinde girilebileceğini söylemek nasıl doğru olur?

Kadınların nerede itikâfa girebilecekleri meselesinde fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

---

90 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/172

91 Nesâî, Mesâcid, 4; 2/33

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Kadın, ancak evinde mescid olarak tahsis ettiği yerde itikâfa girer. Cemaatle namaz kılınan mescitte itikâfa giremez."

Mâlik dedi ki: "Kadın, cemaatle namaz kılınan mescitte itikâfa girebilir. Kendi evinde mescit olarak belirlenen yerde itikâfa girmek onun hoşuna gitmez."

Şafiî dedi ki: "Köle, kadın ve yolcu, diledikleri yerde itikâfa girebilirler. Çünkü bunlar, Cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ، وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ)

"Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescitlerine girmekten men etmeyin. (Ancak) evleri onlar için daha hayırlıdır."[92]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadınların evlerinde oturmalarının kendileri için başka yerlerden daha hayırlı olduğunu bildirmiştir. Bunu söylerken de kadının itikâfta olmasıyla namazda olması arasında bir ayrım yapmamıştır. Kadının itikâfa girmesi bütün fakihlerin ittifakıyla caiz olduğuna göre bunu kendi evinde yapması gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evleri onlar için daha hayırlıdır"*** demiştir. Kadının mescitte itikâfa girmesi mübah olsaydı, elbette ki orada itikâfa girmesi daha faziletli olurdu. O zaman evi, kendisi için daha hayırlı olmazdı. Çünkü mescitte itikâfa girmesi mübah olan kimsenin, itikâfını orada yapması şarttır. Buna şu hadis de delalet etmektedir: ***"Kadının kendi binasında kıldığı namaz, mescidinde kıldığı namazdan daha faziletlidir. Evinde kıldığı namaz, binasında kıldığı namazdan daha faziletlidir. Odasında kıldığı namaz, evinde kıldığı namazdan daha faziletlidir."***

92 İbnu'l-Mukri, el-Mucem, s. 4

Evinde kıldığı namaz, mescitte kıldığı namazdan daha faziletli olduğuna göre, evinde girdiği itikâfın da mescitte girdiği namazdan daha faziletli olmasını gerektirir.

Kadının mescitlerde itikâfa girmesinin mekruh olduğuna şu rivayet delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amre, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem* itikâfa girmek istediğinde sabah namazını kılar, sonra itikâf yerine girerdi. Bir defasında son on gününde itikâfa girmek istedi. Emir verdi, kendisi için (mescitte) bir itikâf çadırı kurdular. Onun çadırını görünce benim için de bir çadır kurulmasını söyledim. Benim için de kurdular. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer eşleri de kendileri için çadır kurulmasını istediler. Onlar için de çadırlar kuruldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazını kıldıktan sonra çadırlara baktı ve ***'Bunlar da ne? Siz sevap mı kazanmak istiyorsunuz? (Bu yaptığınız iyi bir şey değil!)'*** dedi. Sonra da kendi çadırını sökmelerini emretti, söktüler. Eşleri de çadırlarını sökmelerini emrettiler, söktüler. Sonra da Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem* itikâfını ilk on güne, yani Şevval ayının ilk on gününe erteledi."[93]

Bu rivayetteki ***"Siz sevap mı kazanmak istiyorsunuz? (Bu yaptığınız iyi bir şey değil!)"*** ifadesi, kadınların mescitte itikâfa girmelerinin mekruh olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* itikâfı Şevval ayına ertelemesi, çadırını söktürmesi ve ona bakarak eşlerinin de çadırlarını söktürmeleri, kadınların mescitte itikâfa girmelerinin mekruhluğuna delalet etmektedir. Eşlerinin kendisinin yanında mescitte itikâfa girmeleri caiz olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* karar verdikten sonra itikâfa girmekten vazgeçmezdi. Eşlerinin, insanı Allah'a yakın kılan itikâfa girmekten vazgeçmelerini uygun görmezdi. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadınların mescitlerde itikâfa girmelerini mekruh gördüğüne delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Süfyan b. Uyeyne, bu hadisi Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. O rivayette Hz. Aişe

93 Ebu Davud, Savm, 78

radıyallahu anh şöyle demektedir: "İtikâfa girmek için Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* izin istedim. Bana izin verdi. Sonra Zeynep için izin istedim. Ona da izin verdi. Sabah namazını kıldığında mescitte dört çadır gördü. "Bunlar da ne?" diye sordu. Çadırların Zeynep, Hafsa ve Aişe'ye ait olduğunu kendisine söylediler. ***"Siz sevap mı kazanmak istiyorsunuz? (Bu yaptığınız iyi bir şey değil!)" dedi ve itikâfa girmedi."*** Bu rivayette Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* mescitte itikâfa girmelerine izin verdiğini söylemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayette Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşlerine mescitte itikâfa girmeleri için izin verdiği belirtilmemektedir. ***"İzin verdi"*** ifadesi, muhtemelen "evlerinde itikâfa girmelerine izin verdi" şeklinde anlaşılabilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mescitte eşlerinin itikâf çadırlarını görünce itikâfa girmekten vazgeçmesi, bu sebeple eşlerinin de vazgeçmeleri, kadınların mescitte itikâfa girmelerinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu da gösteriyor ki başta verilen izin, mescitte itikâfa girmeleri için verilmiş değildir. Başta verilen izin, mescitte itikâfa girmeleri için verilmiş olsa bile, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* daha sonra bunu hoş karşılamaması, önce verdiği izni neshettiği anlamına gelir. Son emir, öncekinden evlâdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin bu yaptıklarını hoş karşılamaması, verdiği izni neshetmesi anlamına gelmez. Çünkü size göre, ilgili kişi neshedilecek ameli yapma imkânını bulmazdan önce o amelin neshedilmesi caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşleri çok az da olsa mescitte itikâfa girme imkânını bulmuşlardı. Çünkü o günde fecrin doğuşundan sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazını kılmasına kadar devam eden süre içinde itikâfa girme imkânını elde etmişlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların itikâfta oldukları görünce bundan hoşlanmadı. Demek ki eşleri, neshedilen fiili neshedilmeden önce kısa bir süreliğine de olsa yapma imkânını bulmuşlardı. Bu sebeple o imkândan sonra kadınların mescitte itikâfa girmeleri hükmünün neshedilmesi caiz olmuştur.

Şafiî'nin Cuma namazı kılmakla yükümlü olmayan kimsenin dilediği yerde itikâfa girebileceğine dair söyledikleri pek anlamlı değildir. Çünkü itikâfın, Cuma namazıyla ilintisi yoktur. Cuma namazı kılmakla yükümlü olanların da olmayanların da her mescitte itikâfa girebileceği hususunda Şafiî'nin görüşüne katılırız. Bunlar, itikâfa girecekleri yer açısından birbirlerinden farklı durumda değildirler. Ancak kadının mescitte itikâfa girmesi mekruhtur. Zira orada girmesi durumunda erkeklerle bir arada kalacaktır ki, itikâfta olsa da olmasa da bu kendisi için mekruhtur. Kadının dışındakilere gelince bunların hükmü birbirinden farklı değildir. Çünkü yüce Allah, (وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ) **"Sizler mescitlerde itikâftayken..."** buyurmuş ve Cuma namazıyla yükümlü olanları diğerlerinden ayırmamıştır. Şu hâlde Cuma namazıyla yükümlü olanlarla olmayanlar, itikâf bakımından birbirlerinden farklı değildirler. Çünkü itikâf, nafile bir ibadettir; kimseye farz değildir.

İtikâfın süresi konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Şafiî dediler ki: "İtikâfa giren kişi, bir gün de kalabilir, dilediği kadar da kalabilir." Ancak kendine vacip kılacak bir ifade kullanmaksızın itikâfa giren kişi hakkında mezhebimizin (Hanefî) fakihlerinden iki farklı rivayet gelmiştir. Bir rivayete göre mescitte bulunduğu sürece itikâftadır. İçeride bulunduğu süre zarfında oruçlu olduğu takdirde dilediği zaman çıkabilir. Diğer rivayete göre ise -ki bu, asıl kitaplarında yer almamaktadır -itikâfa giren kişinin mescitte bir gününü tamamlaması gerekir.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İtikâfta on günden az duran birini duymadım. Ama on günden az duran kimse için de bir şey gerekmez diye düşünüyorum."

İbn Kasım, Mâlik'in, önceleri itikâfın bir gün bir gece olması gerektiği görüşünde olduğunu, ancak daha sonra bu görüşünden vazgeçtiğini ve "on günden az olmaz" dediğini nakletmiştir.

Ubeydullah b. Hasan dedi ki: "İtikâfın on günden az olmasını hoş karşılamam."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nass veya icmâ olmadan itikâf için süre koymak sahih olmaz. Bu konuda nass ve icmâ yoktur. Buna rağmen süre koyan, zorbalık yapmış ve delilsiz konuşmuş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İtikâf için on günlük süre konulması, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ramazan ayının son on gününde itikâfa girdiğine dair gelen rivayete dayanmaktadır. Bazı senelerde Şevval ayının son on gününde itikâfa girdiği de rivayet edilmiştir. Ancak on günden daha kısa süreli itikâfa girdiğine dair bir rivayet gelmiş değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* girdiği itikâfın vacip olmadığı ve itikâfa girmeyi hiç kimseye vacip kılmadığı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* girdiği itikâf vacip olmadığına göre, sürenin on gün olarak sınırlandırılmasının onun uygulamasıyla sabit olmaması akla daha yakın gelmektedir. Bununla birlikte on günden az bir süreyle itikâfa girilmesine karşı çıkmış da değildir.

Biz diyoruz ki: İtikâfa on gün süreyle girmek caizdir. Daha az süreyle girilmesine karşı çıkabilmek için delile ihtiyaç vardır. Çünkü Yüce Allah, itikâftan bahsederken mutlak bir ifade kullanmıştır:

(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın."

Görüldüğü gibi yüce Allah, bu ayette itikâf için bir vakit sınırlaması getirmemiştir. Mutlak bir ifade kullanıldığı için de bir delil olmaksızın herhangi bir tahsis yapmak caiz olmaz.

Doğrusunu Allah bilir.

Oruçsuz Olarak İtikâfa Girmek Caiz midir?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın."

İtikâfın dinî bir kavram olduğunu önceki sayfalarda açıklamıştık. Bu gibi kavramlar, açıklanmaya ihtiyacı olan kavramlardır. Selef uleması bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Atâ'nın rivayetine göre İbn Ömer, İbn Abbas ve Aişe (Allah hepsinden razı olsun), "İtikâftaki kişinin oruçlu olması gerekir" demişlerdir.

Said b. Müseyyeb, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh*, "İtikâftaki kişinin oruçlu olması sünnettir" dediğini rivayet etmiştir.

Hatim b. İsmail'in bildirdiğine göre Cafer b. Muhammed, babasının Hz. Ail *radıyallahu anh* den naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Oruçsuz itikâf olmaz." Şabi, İbrahim ve Mücahid de böyle demişlerdir. Diğerleri, oruçlu olmadan da itikâfa girilebileceğini söylemişlerdir.

Hakem, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*; Katade, Hasan'ın; Said ile Ebu Maşer, İbrahim'in "İtikâftaki kişi dilerse oruç tutar, dilerse tutmaz" dediklerini rivayet etmişlerdir.

Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* aynı şeyleri söylediğini rivayet etmiştir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri ve Hasan b. Salih, "Oruçlu olmadan itikâfa girilmez" dediler.

Leys b. Sa'd dedi ki: "İtikâfa Ramazan ayında girilir. Ramazan dışında mescide kapanıp ibadet etmeye ise "civar" denir. Civar yapana da "mücavir" denir. İtikâfa giren kişinin oruç tutması ve diğer bazı hususlara riayet etmesi gerektiği gibi mücavirin de aynı şeyleri yapması gerekir."

Şafiî, oruç tutmadan da itikâfa girmenin caiz olduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de ifade ettiğimiz gibi itikâf kavramı açıklanmaya ihtiyacı olan bir kavramdır. Açıklanması gerekir. Dolayısıyla Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi itikâftayken yaptıkları, bu konuda birer açıklama mahiyetindedir. İtikâftayken onun yaptıklarını, aksine bir delil bulunmadıkça itikâfa giren herkesin yapması vacip olur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* oruçsuz itikâfa girmediği sabit olduğuna göre oruçlu olmanın, itikâfın geçerlilik şartlarından biri olması icap eder. Namazın rekât sayısını, kıyamını, rükûnun u, secdesini kendi uygulamasıyla belirlediği sabit olduğuna ve bu belirlemesi de namazın farzı olduğuna göre, aynı şekilde oruçlu olmaksızın itikâfa girmemiş olması da, oruçlu olmanın itikâfın geçerlilik şartı olduğunu ispatlar.

İtikâfta oruçlu olmanın şart olduğunu ispatlayan sünnet delili şu rivayetlerdir:

Muhammed b. Bekir, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer *radıyallahu anh*, cahiliye dönemindeyken bir gün bir gece Kâbe'nin yanında itikâfa girme adağında bulunmuştu. (Müslüman olduktan sonra bunu) Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(اعْتَكِفْ وصُمْ)

"Oruçlu olarak itikâfa gir."[94]

Muhammed b. Bekir bu hadisi, Abdullah b. Bedil kanalıyla da rivayet etmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* verdiği bu emir, vaciplik ifade eder. Böylece oruçlu olmanın, itikâfın şartlarından biri olduğu ispatlanmış oldu.

İtikâfta oruçlu olmanın gerekliliğine Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şu sözü de delalet etmektedir: "İtikâfa girenin yapması sünnet olan şeylerden biri de oruçlu olmasıdır."

94 Ebu Davud, Savm, 80

İtikâfta oruçlu olmanın gerekliliğine mantıkî açıdan fakihlerimizin şu ittifakı delalet etmektedir:

İtikâfa girme adağında bulunan kimsenin bu itikâfta oruçlu olması şarttır. Oruçlu olmak, eğer itikâfın içeriğinde bulunmasaydı, itikâfa girme adağında bulunulduğunda oruçlu olmak vacip olmazdı. Nitekim ibadetler arasında yer almayan bir şeyi kişi, ibadet niyetiyle yapsa da ibadet etmiş sayılmaz.

İtikâfta oruçlu olmanın gerekliliğini ispatlayan delillerden biri de şudur:

İtikâf bir yerde beklemek olması bakımından Arafat'ta durmaya ve Mina'da bulunmaya benzer. Bu yerlerde sadece durmak ve bulunmak, bir ibadet sayılmaz. İbadet sayılması için buna başka bir mananın eklenmesi gerekir. Mesela Arafat'ta vakfe için ihramlı olmak, Mina'da bulunmak için de cemeratı taşlamak gerekir. (Aynı şekilde mescitte beklemenin de ibadet olması için, kişinin oruçlu olarak itikâfta olması gerekir.)

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Oruçlu olmak itikâfın şartı olsaydı, geceleyin itikâfta bulunmak sahih olmazdı. Çünkü itikâftaki kişi, geceleyin oruçlu değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mescitte beklemenin itikâfın şartı olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. İnsanın tabii ihtiyaçlarını karşılaması ve Cuma namazı kılmak için itikâf yerinin dışına çıkması onun itikâfını sonlandırmaz. Bu, mescitte beklemenin itikâfın şartı olmasını ortadan kaldırmaz. Mescitte beklemek gibi oruçlu olmak da itikâfın şartlarındandır. Kişinin geceleyin oruçlu olmaması, itikâfının gece süresince geçerli olmasına mani olmadığı gibi, oruçlu olmanın itikâfın şartı olmasına da engel değildir. Aynı şekilde cemeratı taşlamak için Mina'da kalmak da ibadettir. Sonra ertesi gün cemeratı taşlamak amacıyla geceleyin Mina'da kalmak da ibadettir. Aynı şekilde sabahında oruç tutulacak bir gecede itikâfta olmak da sahihtir.

Doğrusunu Allah bilir.

İtikâftaki Kişinin Yapması Caiz Olan Şeyler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın."

Bu ayette "yaklaşmayın" diye tercüme edilen "mübaşeret" kelimesiyle kadın ve erkeğin bedenlerinin herhangi bir yerinde tenlerinin birbirine değmesi kastedilmiş olduğu gibi, örtülü bir şekilde cinsel ilişki de kastedilmiş olabilir. Tıpkı dokunma kelimesinin elleme ve dokunma olarak hakikî manasında kullanılmasının yanı sıra üstü kapalı olarak cinsel ilişki manasında da kullanılmasında olduğu gibi. Mesela bir ayet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadır:

(فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ)

"Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın."[95]

Görüldüğü gibi bu ayetteki "mübaşeret" kelimesi, cinsel ilişki manasında kullanılmıştır. Bu ayetin, itikâftaki kimsenin cinsel ilişkide bulunmasını haram kıldığı hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine, ayette geçen "mübaşeret" kelimesi de cinsel ilişki manasında kullanıldığına göre, ayetteki "mübaşeret" kelimesinin hakikî manası olan tenlerin birbirine değmesi ve dokunma manasında kullanılmış olmaması gerekir. Çünkü aynı kelimenin bir yerde hem hakikî hem de mecaz manada kullanılması mümkün değildir.

İtikâftaki kişinin eşinin tenine dokunması konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: "İtikâftaki kişinin kendinden emin olması kaydıyla ve şehvetsiz olarak eşinin tenine dokunmasında

95 Bakara, 2/187

sakınca yoktur. Fakat şehvetli olarak gece veya gündüz dokunması caiz değildir. Şayet dokunur da menisi akarsa itikâfı bozulur. Akmazsa bozulmaz. Ama kötü bir şey yapmış olur."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "İtikâftaki kişi, eşini öperse itikâfı bozulur."

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletti: "İtikâftaki kişi, eşinin tenine dokunursa itikâfı bozulur." Şafiî başka bir yerde de şöyle demiştir: "Had gerektirmeyen cinsel ilişki, itikâfı bozmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen "mübaşeret" kelimesiyle, elle dokunma veya öpme değil, cinsel ilişki kastedilmiştir.

Ebu Yusuf da bu ayetteki mübaşeret kelimesinin cinsel ilişki manasında kullanıldığını söylemiştir.

Hasan el-Basri, ayetteki "mübaşeret" kelimesinin nikâh-yani cinsel ilişki- manasında kullanıldığını söylemiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "İtikâftaki kişi, cinsel ilişkide bulunursa itikâfı bozulur."

Dahhâk dedi ki: İlk zamanlarda itikâftaki kimseler eşleriyle cinsel ilişkide bulunuyorlardı. Nihayet şu ayet-i kerime nazil oldu: (وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ) **"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın."**

Katade dedi ki: "İnsanlar itikâfa girdiklerinde onlardan biri çıkıp evine gider, eşiyle ilişkide bulunur, sonra da mescide dönerdi. Cenab-ı Allah şu ayeti indirerek onları böyle yapmaktan menetti: (وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ) **"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın."** Bu söylediklerinden anlaşıldığına göre fakihler, ayetteki "mübaşeret" kelimesini tenlerin birbirine değmesi ve elle dokunma olarak değil, cinsel ilişki olarak anlamışlardır.

Eşlerin tenlerinin şehvetsiz olarak birbirine temas etmesinin itikâftaki kimselere mübah olduğu şu hadis delalet etmektedir:

Zührî'nin bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* naklen şöyle demiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***itikâftayken Hz. Aişe*** *radıyallahu anh* ***onun saçını tarardı. Tararken de eli Resûlullah'ın*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bedenine mutlaka değiyordu."***

Bu da şehvetsiz olarak tenlerin birbirine değmesinin itikâftaki kimse için mahzurlu olmadığına delalet etmektedir.

Cinsel ilişkinin yasak oluşu bakımından itikâfın da oruç gibi olduğu ispatlandığına, kişinin kendinden emin olması kaydıyla ve şehvetsiz olarak eşiyle tenlerin birbirine değmesi veya öpmesi orucu bozmadığına göre -ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle yaptığı meşhur rivayetlerde anlatılmıştır -şehvetsiz öpmelerin itikâfı da bozmaması gerekir. Şehvetli olarak tenlerin birbirine değmesi ve öpme oruçlu için sakıncalı olduğu gibi, bunların itikâfta da sakıncalı olması gerekir. Oruçlu kimsenin karşı cinsten birinin teniyle birbirine değmesi durumunda meni akarsa oruç bozulduğuna göre, böyle bir durumda itikâfın da bozulması gerekir. Çünkü oruç ve itikâf, cinsel ilişkiye yolaçan güzel koku ve çıplaklık dışında, cinsel ilişkinin kendisinin yasaklığı bakımından aynı çizgide birleşirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hacc veya umre ihramındaki bir kimse birini şehvetle öperse, menisi akmasa bile kendisine dem (kurban kesmek) gerekir. İtikâftaki kişinin de aynı şeyi yapması durumunda itikâfının bozulması gerekmez mi?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İhram, itikâf için emsal teşkil etmez. Mesela ihramlı kişiye cinsel ilişki, bu ilişkinin öncüleri olan güzel koku sürünme yasaktır. Yine ihramlının elbise giymesi, avlanması, vücudundaki tüyleri, kılları kesip koparması da yasaktır. Ama bunlar, itikâftaki kişiye yasak değildirler. Böylece ihramın itikâf için emsal teşkil etmediği, kendisiyle ilgili hükümler bakımından ihramın yasaklarının daha fazla olduğu ispatlanmış oldu. İhramlı kişinin sevişmesi (istimda') yasaktır. Ama menisi akmasa bile karşı cinsten birinin teni ile kendisinin teni birbirine temas ederse, sevişmiş sayılacağından dolayı kendisine dem (kurban kesmek) gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tenlerin birbirine değmesi durumunda meni aksa bile ihram fasid olmadığı gibi itikâfın da fasid olmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattıklarımızı itikâfın fasid olmasına illet saymadık ki bundan dolayı ilzam edilelim. Biz itikâftaki kişinin teninin karşı cinsten birinin tenine değmesi durumunda menisinin akması sebebiyle orucu bozulduğu gibi, itikâfının da fasid olacağını söyledik. İhrama gelince bu, ancak kadının üreme organıyla cinsel ilişkiye girilmesi durumunda fasid olur. İhramlıya yasak olan diğer şeylerin yapılması durumunda (her ne kadar bir takım cezalar gerekse bile) ihram fasid olmaz. Bilindiği gibi elbise giyme, güzel koku sürünme ve avlanma, bütün bunlar ihramlıya yasak olan şeylerdir. Yasakları daha fazla olmakla birlikte ihramın devamlılık hâli, itikâf ve oruca göre daha büyüktür. Mesela yemek ve içmek gibi oruçluya yasak olan bazı şeyler yapıldığında oruç bozulur. Ona bağlı olarak itikâf da bozulur. (Çünkü itikâftaki kişinin oruçlu olması şarttır. Orucu bozulunca hâliyle itikâfı da bozulur.) Bu sebeple biz diyoruz ki: İtikâftaki kişinin teniyle karşı cinsten birinin teni birbirine temas eder de bu sebeple menisi akarsa orucu gibi itikâfı da bozulur. Ama menisi akmazsa bu durum, orucunun bozulmasına etki yapmadığı gibi itikâfının da bozulmasına etki yapmaz.

İtikâftaki kişinin yapıp yapamayacağı işler konusunda büyük İslam merkezlerindeki fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Vacip itikâfta bulunan kişi, gece veya gündüz mescidin dışına çıkamaz. Ancak büyük ve küçük abdesti bozmak, Cuma namazına gitmek için çıkabilir. Fakat hasta ziyareti ve cenazeye katılmak için çıkamaz. Mescitte alışveriş yapmasında, konuşmasında, günah olmayan bazı işlerle meşgul olmasında, evlenme akdi yapmasında sakınca yoktur. İtikâfta susma mecburiyeti yoktur." Şafiî de bu görüştedir.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İtikâftaki kişi ticarete veya başka işlere girişmemeli, aksine kendi itikâfıyla meşgul olmalıdır. Kendi sanatı, ailesinin idaresi, malının satılması veya kendisini

itikâftan alıkoymayacak basit bir şeyle ilgili emir verip tavsiyelerde bulunmasında sakınca yoktur."

Yine Mâlik dedi ki: "İtikâftaki kişinin uzak durması gereken şeylerden uzak durmadıkça kişi itikâfta sayılmaz. Cinsel ilşkiye girilmemesi kaydıyla itikâftaki kişinin birisiyle nikâhlanmasında sakınca yoktur."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İtikâftaki kişi, musibete uğrayan birine teselli vermek üzere yerini terk edip gidemez. Mescitte az ötesinde kıyılan bir nikâh akdine gidip şahitlik edemez. Ancak mescitte oturduğu yere gelinip nikâh kıyılacak olursa o nikâha şahitlik yapmasında sakınca görmem. Nikâhı kıyılan damadı kalkıp tebrik edemez. İlim meclisine katılıp orada vakit geçiremez. İlim meclisinde ilmî yazı yazamaz. Ben, bunu (yapmasını) mekruh görürüm. (Büyük çapta olmayan) basit alışverişler yapabilir."

Süfyan es-Sevri dedi ki: "İtikâftaki kişi, hasta ziyaret edebilir. Cuma namazına gidebilir. Mescitte yapması hoş olmayan işi, eve gidip eşiyle yapabilir. Kapalı mekânlara giremez. Ancak yolunda üstü kapalı olan geçitlerin altından geçebilir. Ailesinin yanında oturamaz. İhtiyaçlarını ayakta veya yürürken onlara söyler. Alışveriş yapamaz. Kapalı bir mekâna girdiğinde itikâfı bozulur."

Hasan b. Salih dedi ki: "İtikâftaki kişi, içinde yolu olmayan bir eve veya camie girerse itikâfı bozulur. Cenazeye katılabilir. Hasta ziyaret edebilir. Cuma namazına gidebilir. Abdest almak için mescidin dışına çıkabilir. (Ziyaretine gittiği) hastanın evine girebilir. Alışveriş yapması mekruhtur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zührî'nin bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İtikâftaki kişinin tabii ihtiyaçlar dışında mescitten dışarı çıkmaması, cenaze teşyiine gitmemesi, hasta ziyaret etmemesi, kadına elini sürmemesi, tenini onun tenine dokundurmaması sünnettir."

Said b. Müseyyeb ile Mücahid dediler ki: "İtikâftaki kişi hasta ziyaret edemez. Davete icabet edemez. Cenazeye katılamaz."

Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İtikâftaki kişi, hasta ziyaret etmek ve cenazeye katılmakla yükümlü değildir."

Sahabe ve tabiinden olan selef ulemasının itikâftaki kişi hakkında kendilerinden rivayet edilen sözleri, bu naklettiğimiz sözlerdi. Onlardan başkalarından ise farklı görüşler nakledilmiştir.

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Asım b. Damure, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İtikâftaki kişi; Cuma namazına gidebilir, hastayı ziyaret edebilir ve cenazeye katılabilir." Aynı ifadeler Hasan, Amir ve Said b. Cübeyr'den de rivayet edilmiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Ammar'ın babası Abdullah b. Yesar şöyle demiştir: "Hz. Ali *radıyallahu anh*, itikâftaki kişinin mescitten çıkıp alışveriş yapmasında sakınca görmezdi."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdurrahman kızı Amre, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **itikâfa girdiğinde (mescidin penceresinden) başını bana uzatır, ben de saçlarını tarardım. İnsanî ihtiyaçları karşılamak için hariç, başka bir amaçla eve gelmezdi."***

Bu hadis, itikâftaki kişinin insanî ihtiyaçlar dışında başka bir amaçla mescitten çıkmasının mahzurlu olmasını gerektirmektedir. Önce de anlattığımız gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* itikâftaki uygulaması, kendisinin bu konudaki beyanı yerine geçer. Beyan makamındaki fiili ise vücup ifade eder. Bu da tabii ihtiyaç dediğimiz büyük ve küçük abdest bozma dışında mescidin dışına çıkmaması, başkalarının da itikâftayken bu amaç dışında dışarı çıkmasının mahzurlu olmasını gerektirir.

(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ)

"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın" ayetinden de anlaşılacağı üzere mescitte kalmak itikâfın şartlarından olduğuna göre, tabii ihtiyaçların giderilmesi ve Cuma namazına gidilmesi dışında başka bir amaçla mescidin dışına çıkmamak gerekir. Takdir edilir ki bir kişi nafile

bir ibadet olan itikâfa girmeye karar verirken, kendisine farz olan Cuma namazına gitmeme kastını gütmez. Şu hâlde Cuma namazına gitmek, itikâfın istisnası olup itikâfı bozmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ) **"Siz mescitlerde itikâftayken eşlerinize yaklaşmayın"** ayetinde, mescitte kalmaya devam etmenin itikâfın şartı olduğuna delil yok mudur? Çünkü bu ayette itikâftaki kimselerin içinde bulundukları durum anlatılmaktadır. Bu durumdayken de cinsel ilişkide bulunma yasağı itikâfın şartlarına eklenmektedir. Ama itikâftayken mescidin dışına çıkmanın yasaklığından söz edilmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan hatalıdır.

1-İtikâftaki kişinin cinsel ilişkide bulunmasının yasaklanmış olması, onun mescitte bulunmasıyla alakalı değildir. Zira bir kimsenin kendi evinde itikâfa giren karısıyla cinsel ilişkide bulunmasının caiz olmayacağı hususunda ilim ehli görüş birliği etmişlerdir. Önce de anlattığımız gibi itikâftaki kişinin cinsel ilişkide bulunmasını yasaklayan ayet, ilk zamanlarda bazı kimselerin itikâfta oldukları hâlde mescitten çıkıp evlerine giderek eşleriyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra tekrar mescide dönmeleri üzerine nazil olmuştur. Durum böyle olunca da itikâftaki kişinin cinsel ilişkide bulunmasının yasaklanması, kendisinin mescitte olmasıyla değil, itikâfta olmasıyla bağlantılıdır. Yani bu yasağa uyması, itikâfın şartıdır. Uymaması durumunda itikâfı sahih olmaz.

2-"İtikâf" kelimesinin sözlük anlamı beklemek olduğuna ve sonra da Cenab-ı Allah ilgili ayette itikâfı anlattığına göre, her ne kadar itikâfın sözlük anlamına dâhil olmayan başka bazı mana ve maksatlar da buna eklenmiş olsa demek ki, itikâftayken mutlaka bir yerde kalıp beklemek gerekmektedir. Tıpkı oruçta olduğu gibi. Orucun sözlük anlamı kişinin kendini tutup bir şeylerden uzak durması olduğu hâlde, daha sonra oruca bazı şer'î mana ve maksatlar eklenmiş olsa da imsâk dediğimiz bazı şeylerden uzak durmak, orucun geçerlilik şartı olmaktan çıkmaz. Böylece itikâfın mescitte kalıp beklemek olduğu ispatlanmış oldu. Buna göre itikâftaki kişinin tabii ihtiyaçlarını gidermek veya Cuma gitmek dışında başka bir amaçla

mescidin dışına çıkmaması vacip olmaktadır. Çünkü cumaya gitmek farzdır. Önce nakletmiş olduğumuz sünnet delili de bu anlattıklarımızın doğruluğunu teyit etmektedir. Cenazeye katılmak, hasta ziyaretine gitmek sadece itikâftaki kişinin yerine getirmesi gereken farizalar olmadığı (bunları başkalarının da yapabileceği) içini bu maksatla mescidin dışına çıkması caiz olmaz.

Abdurrahman b. Kasım'ın bildirdiğine göre babası, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem*itikâftayken hastaya uğrar, ama eğilip onunla ilgilenmeden geçip giderdi."[96]

Zühri'nin bildirdiğine göre Amret, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* de böyle yaptığını rivayet etmiştir. Sözlerini naklettiğimiz fakihlerin tamamı, itikâftaki kişinin mescitten çıkıp insanların ihtiyaçlarını karşılamak, kendi ailesinin işleri peşinde koşturmak gibi hayır ve iyiliklerde bulunmasının caiz olmadığı hususunda görüş birliği ettiklerine göre, hasta ziyaretine gitmesinin de caiz olmaması gerekir. Onun davetine icabet edemediği gibi ziyaretine de gidemez. Çünkü insanların birbiri üzerindeki hakları arasında bu ikisi birbirine eşit ağırlıktaki haklardır. Kitap, sünnet ve aklî deliller, bizim söylediklerimizin doğruluğuna delalet etmektedirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Heyyac el-Horasani'nin bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*: ***"İtikâftaki kişi cenazenin teşyiine katılabilir. Hasta ziyaretine gidebilir. (Ancak bu amaçlarla) mescitten çıktığında, dönünceye kadar başını önüne eğmiş vaziyette yürür"buyurduğunu rivayet etmiştir."***

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, senedi meçhul olan bir hadistir. Bununla, Zühri'nin Amret kanalıyla Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadise muaraza edilemez.

"İtikâftaki kişi mescitten çıktıktan sonra gidip üstü kapalı bir mekâna girerse itikâfı bozulur" diyen kimsenin üstü kapalı yerleri diğer yerlerden ayırmasının bir delili yoktur. Oysaki bu meselede üstü kapalı mekânla açık

96 Askalani, Et-Telhisu'l-Habir: 2/478

alan arasında herhangi bir fark yoktur. Açık alana ve sahraya çıkmak itikâfı bozmadığı gibi, üstü kapalı mekâna girmek de bozmaz. İtikâftaki kişinin eşya ve terazi getirmeksizin alışveriş yapmasında onlara göre sakınca yoktur. Alışveriş derken, eşya ve parayı hazır etmeksizin sözlü olarak alışverişi kastetmişlerdir. Bu, diğer mübah işlerdeki konuşmalar gibi mübah bir iş olduğundan dolayı itikâftaki kişinin bunu yapması caizdir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, gündüz boyunca akşama kadar susmayı yasakladığı rivayet edilmiştir. Susmak mahzurlu olduğuna göre itikâftaki kişinin mübah olan şeyleri mutlaka konuşması ve susmaya aykırı diğer şeyleri yapması emredilmiş olmaktadır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ali b. Hüseyin, Safiye'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem* itikâftaydı. Geceleyin kendisini ziyarete gittim. Kendisiyle konuştum. Sonra kalkıp dışarı yöneldim. (Evime kadar) bana refakat etmek için kendisi de kalktı. (Safiye'nin *radıyallahu anh* konutu, Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* binasındaydı). (İkimiz yolda giderken) ensardan iki adam da yoldan geçiyorlardı. Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* görünce yürüyüşlerini hızlandırdılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, ***"Yavaş olun. Bu, (eşim) Safiye binti Huyey'dir"*** dedi. Onlar da "Subhanallah! Ya Resûlallah!" dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle dedi: ***"Şeytan, insanın damarlarına kadar girer. Kalbinize bir şey (veya kötülük) bırakmasından endişe ettim."***[97]

Bu rivayetten anlaşıldığı gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* itikâftayken Safiyye *radıyallahu anh* validemizle konuşmakla meşgul olmuş ve mescidin kapısına kadar ona refakat etmiştir. Bu rivayet, 'İtikâftaki kişi konuşmakla meşgul olmaz. Alışveriş için kalkıp mescitteki malların yanına gitmez' diyenlerin görüşünü geçersiz kılmaktadır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve'nin babası Zübeyr *radıyallahu anh*, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* mescitte itikâftayken başını hücreden bana uzatırdı. Ben de âdetli olduğum hâlde başını yıkar ve saçını tarardım."[98]

97 Muslim, Selam, 9

98 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 30/13

Bu rivayet, bazı hükümler içermektedir:

1-Kişi, mescitteyken başını yıkayabilir.

2-İtikâftaki kişi, şehvetsiz olarak karşı cinsin bedenine elini sürebilir, tenini onun tenine değdirebilir.

3-İtikâftaki kişi başını yıkayabilir. Başı yıkamak, vücudun bakımı için yapılır. Bu da gösteriyor ki, itikâftaki kişi vücut bakımını yapabilir. Vücut bakımını yapmakla meşgul olması mübah olduğu gibi, malının yararına olacak işlerle meşgul olması da mübahtır. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Müminle savaşmak, küfürdür. Ona sövmek fasıklıktır. Malının dokunulmazlığı, canının dokunulmazlığı gibidir."***[99]

4-İtikâftaki kişi süslenebilir. Çünkü saç taramak da süslenmektir.

5-Mescitteyken başını dışarı uzatıp yıkayan kimse, başını mescitte yıkamış sayılır. Bu hüküm şuna da delalet etmektedir: Bir kimse falan adam mescitteyken onun başını yıkamayacağına yemin eder de falan adam başını mescidin dışına uzatıp o kişi dışarıdayken öylece onun başını yıkarsa, yeminini bozmuş olur. Çünkü yıkayanın yeri değil, başı yıkanan kimsenin bulunduğu yere itibar edilir. Zira yıkayan kişi, yıkanana bitişik olmadıkça yıkama fiili gerçekleşmez. Bu sebeple fakihler dediler ki: Falan adamı mescitte vurmamaya yemin eden bir kimse, kendisi mescidin dışından içeriye silah sıkarak falanı öldürürse yeminini bozmuş olur. Çünkü bu yeminde vuranın değil, vurulanın mescitte olmasına bakılır.

6-Âdetli kadının eli ve artığı temizdir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* ***"Hayızlı olman elinde değildir"***[100] demiştir.

Doğrusunu Allah bilir.

---

99 Bkz: İbn Mâce, İftitah, 7

100 İbn Mâce, Taharet, 120

Hâkimin Hükmü İle Helal Olan ve Olmayan Şeyler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقاً مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾)

188-"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere (rüşvet olarak) vermeyin."

Bu ayette **"mallarınızı haksız yere yemeyin"** derken, "birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin" denmek istenmiştir. Yine de doğrusunu Allah bilir. Tıpkı (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi öldürmeyin"**[101] derken, "Birbirinizi öldürmeyin"; (وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın"**[102] derken "Birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın" manasının kastedilmesinde olduğu gibi. Ve tıpkı şu hadiste de olduğu gibi: (فَإِنَّ أموالَكُمْ وأعراضَكُمْ ودِمائَكم عليكم حرام) **"Mallarınız, ırzlarınız ve canlarınız size haramdır"** derken, "Birbirinizin malları, ırzları ve canları size haramdır"[103] manasının kastedilmiş olması gibi.

Başkalarının mallarını haksız yere yemek iki şekilde olur:

1-Zulmederek, çalarak, hıyanet ederek, gaspederek ve benzeri şekillerde başkalarının malını yemek.

2-Kumarda kazanarak, müzisyenlik yaparak, şarkıcılık-türkücülük yaparak, oyun oynayarak, ağıt yakarak, içki, domuz ve hür bir insanı, temlik edinilmesi caiz olmayan bir şeyi sahibinin rızasıyla da olsa temlik edinip satarak başkalarının malını yemek ve haksız kazanç sağlamak.

Yukarıdaki ayet-i kerime bu saydığımız yollarla başkalarının malını yemeyi haram kılmıştır.

---

101 Nisa, 4/29
102 Hucurat, 49/12
103 Heytemi, Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, Hac, 42

(وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ)

"Onları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin."

Mali davalarda lehine hüküm verilen kimse, o malı hak etmediğini bildiği halde hâkim kendisinin lehine hüküm versin de görünürde kendisine helalmiş gibi olsun diye hâkime o mallardan rüşvet vermesin. Bu ayette Cenab-ı Allah, hâkimin bu şekilde hüküm vermesiyle o malın kendisine helal olmayacağını açıklamakta ve birbirimizin mallarını haksız yol ve yöntemlerle yemekten bizleri men etmektedir. Sonra hâkim, kendisinin lehine hüküm verse bile bu malın o şahıs için batıl yolla elde edilmiş bir mal olduğunu, onu almasının haram olduğunu haber vermekte ve başka bir ayette de şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[104]

Başkasının malını haram olan değil de helal olan karşılıklı bir ticaret yoluyla elde etmek, batıl yolla mal elde etme yasağından istisna edilmiştir.

Okumuş olduğumuz ayetler, kişinin hak etmediği bir malın, hâkimin kendisi lehinde hükmetmesiyle mübah hâle gelmeyeceğine dair delildir. Bu doğrultuda haberler ve hadisler de rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Rafi, Ümmü Seleme *radıyallahu anh* validemizin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanındayken iki adam geldi. Bunlar, kendilerine miras kalan miras kalan bazı mal ve eski eşyaları paylaşmada anlaşamıyorlardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle dedi:

104 Nisa, 4/29

(إِنِّي إِنَّمَا أَقْضِي بَيْنَكُمَا بِرَأْيِي فِيمَا لَمْ يَنْزِلْ عَلَيَّ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ لِقَضِيَّةٍ أَرَاهَا فَقَطَعَ بِهَا قِطْعَةً ظُلْمًا فَإِنَّمَا يَقْطَعُ بِهَا قِطْعَةً مِنْ نَارٍ , اسْطَامًا يَأْتِي بِهَا فِي عُنُقِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» , قَالَ: فَبَكَى الرَّجُلَانِ وَقَالَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا: حَقِّي هَذَا الَّذِي أَطْلُبُ لِصَاحِبِي , قَالَ: «لَا وَلَكِنِ اذْهَبَا فَتَوَخَّيَا ثُمَّ اسْتَهِمَا ثُمَّ لِيُحْلِلْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْكُمَا صَاحِبَهُ»)

"Hakkında vahiy gelmeyen konularda ben aranızda ancak kendi görüşümle hükmederim. Bir meselede kendi görüşüme göre lehinde hüküm verdiğim kimse, eğer o hükme dayanarak başkasının hakkını zulüm ile alırsa, kendisi için ateşten bir parça ile hükmetmiş olurum. O kişi kıyamet gününde, ateşi harlamak için kullanılan demir parçası boynunda asılı vaziyette (hesap yerine) gelir!"

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demesi üzerine adamların her ikisi de ağladı ve her biri, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben hakkımı ona veriyorum" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hayır. Gidin; her biriniz hak olanı arayın ve bulmak için gayret gösterin. Sonra da kur'a çekerek alın ve birbirinizle de helalleşin"*** buyurdu.[105]

Bu hadisin manası, kişinin hak etmediği malı hâkimin hükmünün mübah hâle getirmeyeceğini bildiren ayetin manasıyla örtüşmektedir.

[Bu Hadisten Çıkan Hükümler]

Bu rivayet, başka bazı manalar da içermektedir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hakkında vahiy gelmeyen konularda ben aranızda ancak kendi görüşümle hükmederim"*** buyurmakla, hakkında vahiy gelmeyen meselelerde kendi re'yi ile hükmettiğini bildirmiştir.

105 Darekutni, Sünen: 5/428

2-Hâkim, meselenin görünürde olan kısmına göre hüküm vermekle yükümlüdür. Allah katında bilinen ama kendisince bilinmeyen gaybî kısmı hakkında hüküm vermekle yükümlü değildir.

3-İctihad edilmesi caiz olan bir alanda her müctehid, yaptığı içtihadında isabet etmiş kabul edilir. Çünkü o, içtihadının kendisini ulaştıracağı sonuçtan başka bir yere gitmekle yükümlü değildir. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinin zahire göre verdiği hükmünde -bu hükmü kendisince gizli olan Allah katındaki gaybî hükme aykırı olsa bile-isabet etmiş sayılacağını bildirmiştir. Bununla birlikte lehinde hüküm verilen kimsenin bu hükme dayanarak başkasının malını haksız yere alması mübah değildir.

4-Hâkim, bir insana hak etmediği bir malın verilmesine hükmetmiş olabilir. Lehinde hüküm verilen de, hak etmediğini bildiğinde bunu almamalıdır.

5-Herhangi bir ikrarda bulunulmasa bile taraflar sulh yapabilirler. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurundaki hasımlardan hiçbiri ikrarda bulunmamış, ama hakkını arkadaşına bağışlamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de sulh yapmalarını ve miras kalan malı paylaşmalarını emretmişti.

6-Miras kalan akarları ve diğer malları taraflardan biri paylaşmayı talep ederse, paylaşmak vaciptir.

7-Hâkim, bir malın ortaklarına paylaşımda bulunmalarını emredebilir.

8-Mahiyeti ve miktarı bilinmeyen mallarda ortaklar birbirlerini ibrâ edebilirler. Çünkü bahsedilen rivayette eskimiş miras mallarının miktar ve mahiyeti belli olmadığı bildirilmekte sonra da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hasımlara helalleşmelerini emrettiği haber verilmektedir. Şu da var ki, miras mallarının eskiyip yıprandıkları söylenmiş olmasaydı bile, ***"birbirinizle de helalleşin"*** demiş olması, miktar ve mahiyeti belli olmayan şeylerde de ibrâ etmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü miras kalan malların belli olanıyla olmayanı arasında ayrım yapmaksızın

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vermiş olduğu ***"birbirinizle de helalleşin"*** buyruğu genel mana ifade eden bir ibaredir.

9-Hâkimin hükmü olmadan da ortaklar karşılıklı rıza ile mallarını paylaşabilirler.

10-Başkasında hakkı bulunan bir kimse, hakkını ona hibe eder, ancak o bunu kabul etmezse, yapılan hibe sahih olmaz ve malın mülkiyeti, onu hibe eden sahibine geri döner. Çünkü ikisinden her biri, diğerinin kendisine yaptığı hibeyi reddetmiş ve kendi hakkını arkadaşına bırakmıştır. Bu meselede eşyalarla borçlar arasında bir ayrım yapılmadığından, ibrâ ve hibenin reddedilmesi durumunda bu işlemlerin ikisi de batıl olur.

11-Bir kimse, "Malımdan bin dirhem falan adama olsun" derse bu, ikrar değil, hibe olur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurundaki hasımlardan her birinin diğeri için "Benim hakkım ona olsun" demesini ikrar değil, hibe saymıştır. Eğer ikrar saysaydı, bunu söyleyenin hakkı diğerinin mülkiyetine geçerdi. Bundan sonra sulh yapmaya, helalleşmeye ve mal paylaşımına ihtiyaç duymazlardı.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, "Malımdan bin dirhem falan adama olsun" diyen kimsenin bu sözünü ikrar değil, hibe saymışlardır.

12-Hakkı bulmak için, kesin sonuca varılamasa bile araştırıp içtihad etmek caizdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Her biriniz hak olanı arayın ve bulmak için gayret gösterin"*** buyurmuştur.

13-Hâkimin, yararlı görmesi hâlinde hasımları sulh yapmaya yönlendirmesi ve onları hükmün acılığına mecbur etmemesi caizdir. Bu sebeple Hz. Ömer *radıyallahu anh*, "Hasımları barışsınlar diye sulha yönlendirin" demiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre, Ümmü Seleme *radıyallahu anh* validemiz Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فَأَقْضِيَ لَهُ عَلَى نَحْوٍ مِمَّا أَسْمَعُ مِنْهُ، فَمَنْ قَطَعْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا، فَلَا يَأْخُذْهُ، فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ بِهِ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ)

"Davalaşmak için bana geliyorsunuz. Biriniz delilini hasmından daha iyi açıklayıp anlatabiliyor. Ben de ondan dinlediklerime göre hüküm veriyorum. Bir kimseye kardeşinin hakkından bir şeyler verilmesine hükmedecek olursam, (lehinde hüküm verdiğim kişi) onu almasın. Çünkü (bu durumda) ben ona, ateşten bir parça verilmesine hükmetmiş olmaktayım."[106]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* azatlısı Abdullah b. Rafi, Ümmü Seleme *radıyallahu anh* validemizin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Miras paylaşımında anlaşamayan ve delilleri de olmayan ancak birbirleriyle davalaşan iki adam Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yukarıdaki rivayetlerde geçen uyarıcı sözleri onlara söyledi. Adamlar ağladılar ve her biri diğerine, "Hakkımı sana veriyorum" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onlara şöyle buyurdu:

(أَمَّا إِذْ فَعَلْتُمَا مَا فَعَلْتُمَا فَاقْتَسِمَا، وَتَوَخَّيَا الْحَقَّ، ثُمَّ اسْتَهِمَا، ثُمَّ تَحَالَّا)

"Madem böyle yaptınız, öyleyse hakkı arayıp bulmaya çalışarak malı ikiye bölün ve kura çekerek hisselerinizi alın. Sonra da helalleşin."[107]

Bu iki hadis, lehinde hüküm verilen kişinin, alacağı malı hak etmediğini bilmesi durumunda almasının haram olduğunu bildiren hadisle aynı anlamdadırlar. Bunların ifade ettikleri başka bazı faideler de vardır:

a-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben dinlediklerime göre hüküm veriyorum"*** ifadesi, kişinin kendi aleyhinde yaptığı ikrarın geçerli olduğuna ve ikrarına göre muamele göreceğine delalet etmektedir. Çünkü

106 Muslim, Akdıye, 3
107 Ebu Davud, Akdıye, 7

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hasımlardan dinlediklerine göre hüküm verdiğini söylemiştir. Aynı şekilde şahitlerin ifadelerine de itibar edilmesi ve ona göre hüküm verilmesi gerektiğine de bu hadis delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Rafi'nin rivayetinde geçen ***"Öyleyse hakkı arayıp bulmaya çalışarak malı ikiye bölün ve kur'a çekerek hisselerinizi alın"*** ifadesi, paylaşım anında kur'â çekmenin caiz olduğuna delalet etmektedir.

Konunun başında nakledilen ayetler, lehinde hüküm verilen kişinin, alacağı malı hak etmediğini bilmesi durumunda almasının haram olduğunu bildirmektedir. Bir adam başkasının elinde bulunan, fakat hakikatte kendisinin olmayan bir malın kendisine ait olduğunu iddia ederek beyyine getirir ve hâkim de buna istinaden onun lehinde hüküm verirse, bu malı o kişiden alması caiz olmaz. Çünkü daha önce kendisine haram olan bu malı hâkimin hükmünün mübah kılmayacağı hususunda icma-ı ümmet vardır. Şahitlerin şehadetine dayanarak hâkim bir akdin inşasına veya feshine hükmeder ve lehinde hüküm verilen kimse de şahitlerin yalan beyanda bulunduklarını biliyorsa, bu hükmün geçerli olup olmayacağı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife dedi ki: "Hâkim, şahitlerin şehadetine dayanarak, bidayeten yapılması sahih olan bir akdin inşasına veya feshine hükmederse bu, tarafların kendi aralarında akdettikleri bir akit gibi geçerli olur. Şahitlerin yalan beyanda bulunmuş olmaları sonucu değiştirmez."

Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Hâkimin zahire göre verdiği hüküm, batına göre verdiği hüküm gibi geçerlidir."

Ebu Yusuf dedi ki: "Hâkim, eşlerin birbirlerinden ayrılmalarına hükmederse, kadının başka biriyle evlenmesi, kocasının da kendisine yaklaşması caiz olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Hanife'nin söylediklerinin benzeri Hz. Ali, İbn Ömer ve Şabi'den de rivayet edilmiştir.

Ebu Yusuf, Amr'ın babası Mikdam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Kabilemizden bir adam bir kadınla evlenmeye talip oldu. Ancak soy bakımından kadının biraz aşağısında olduğunda kadın onunla evlenmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine adam, Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* giderek o kadınla evli olduğunu iddia etti ve iki şahit de gösterdi. Kadın, her ne kadar "Ben onunla evli değilim" dediyse de Hz. Ali *radıyallahu anh*, "İki şahit senin bununla evli olduğunu söylüyorlar" dedi ve birbirleriyle nikâhlı olduklarına hükmetti."

Ebu Yusuf dedi ki: Şube b. Haccac bana bir mektup yazdı. Mektubunda Zeyd'den rivayette bulunarak şunu yazmıştı:

"İki kişi, bir adamın karısını boşadığına yalan yere şahitlik yaptılar. Kadı da buna dayanarak eşleri birbirinden ayırdı. Sonra da o yalancı şahitlerden biri boşanan kadınla evlendi. Şabi, yalancı şahidin yapmış olduğu evliliğin geçerli olduğunu söyledi."

İbn Ömer *radıyallahu anh*, kusursuz diyerek bir köle satmıştı. Ancak kusurlu çıktığı için müşteri, Hz. Osman'a *radıyallahu anh* gidip şikâyette bulundu. Hz. Osman *radıyallahu anh*, İbn Ömer'e *radıyallahu anh*, "Gizlediğin bir kusuru olmaksızın onu sattığına dair Allah adına yemin eder misin?" diye sordu. Yemine yanaşmayınca Hz. Osman *radıyallahu anh* köleyi ona iade etti. O da kendisine geri verilen köleyi daha yüksek bir fiyata başkasına sattı. Kuşkusuz İbn Ömer *radıyallahu anh* bu hükmün batınının zahirine muhalif olduğunu bilerek köleyi satmayı caiz görmüştü. Hz. Osman *radıyallahu anh* onun bu bildiğini bilseydi, köleyi ona iade etmezdi. Böylece anlaşılmış oluyor ki Hz. Osman *radıyallahu anh*, hâkimin akdi feshetmesinin, malın mülkiyetini satıcıya iade ettiği görüşünde idi. Verilen hükmün batını bunun hilafına olsa bile sonuç değişmez.

Ebu Hanife'nin bu konuda söylediklerinin doğruluğuna İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Hilal b. Ümeyye ile ilgili olarak yapmış olduğu şu rivayet delalet etmektedir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hilal ile karısı arasında liân yaptırmış, sonra da şöyle buyurmuştu: ***"Doğacak çocuk eğer şu ve şu***

vasıfta olursa, Hilal b. Ümeyye'nindir. Ama başka bir vasıfta olursa (Hilal'in karısıyla zina ettiğine dair) kendisine isnatta bulunulan Şerik b. Semhâ'nındır." Çocuk, istenilmeyen vasıfta doğdu (ve Şerik'in çocuğu olduğu anlaşıldı). Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Eğer kadın lian yeminleri yapmış olmasaydı, kendisiyle hesaplaşır (ona gereken cezayı verir) idim."***

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu olayda kadının yalan söylediğini, kocası Hilal'in doğru söylediğini bildiği hâlde, liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmış olmaları iptal edilmedi. Bu rivayet, davalaşmalarda hâkimin inşasına veya feshine hükmettiği akidlerin, bidayette akdedilen veya feshedilen hükümler gibi olduğu hususunda bir delildir.

Bu rivayet, görünürde âdil olan şahitlerin şehadette bulunmalarından sonra hâkimin mesele hakkında hüküm vermekle yükümlü olduğuna delalet etmektedir. Şahitlerin şehadeti doğrultusunda akdi, inşa veya feshetme şeklinde hüküm vermeye yanaşmazsa günaha girer; Yüce Allah'ın hükmünü terk etmiş olur. Çünkü o zahire göre hüküm vermekle yükümlü kılınmıştır. Kendisince bilinmeyen ve gayb sayılan Allah katındaki hükme göre hüküm vermekle yükümlü değildir. Hükmünü verince de bu, tarafların kendi aralarında yapmış oldukları yeni bir akit gibi olur. Akdin feshedilmesine hükmedince bu da aynı şekilde tarafların kendi aralarında akdi feshetmeleri gibi olur. Akid ve fesih, ancak tarafların onur ve üstünlük sahibi Allah'ın ve hâkimin hükmüne razı olmaları durumunda geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kölelerin şahitliğine dayanarak da olsa hüküm vermekle yükümlü olan hâkimin hükmü, bunların şehadetine dayanarak hüküm verdiği anlaşılırsa nafiz/geçerli olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evet, bu durumda hâkimin verdiği hüküm nafiz/geçerli olmaz. Çünkü kölelik, sübutu yargı yoluyla gerçekleşen bir manâdır. Şirk ve kazf haddi de böyledir. Dolayısıyla kölenin şehadetine dayanarak hüküm veren hâkimin hükmünün feshedilmesi caizdir. Bilindiği gibi hâkimin huzurunda kölenin şahitliği ile beyyine getirilebilir ve davalaşmada bulunulabilir. Bu sebeple köle, müşrik ve başkasına zina iftirasında bulunmasından dolayı kendisine had tatbik edilmiş olan kimselerin -kendilerinde yargılama yoluyla tespit edilen manalardan

ötürü- şehadetlerine dayanarak hüküm veren hâkimin hükmü geçerli/nafiz olmayabilir. Yalan yere şehadette bulunduğundan dolayı fasıklık ve yalancı şahitlikle nitelenen kimsedeki bu nitelik, hüküm yoluyla tespit edilen bir mana değildir. Bu gibi kimselerin şahitliğine dayanılarak hâkim huzurunda davalaşma yapılamaz ve bu konuda hâkimin verdiği hüküm de feshedilemez. Başkasından alacaklı olmadığı hâlde alacaklı olduğu iddiasıyla hâkim huzuruna çıkan kimsenin karşı taraftaki alacağının kendisinin mutlak mülkü olduğuna dair verilen hükmü feshetmesi için hâkimi yükümlü kılmaya gerek yoktur. Çünkü bize göre hâkim, o alacağın davacıya teslim edilmesine hükmetmiştir. Mülkiyetine geçirilmesine hükmetmiş değildir. Şayet mülkiyetine geçirilmesine hükmetmiş olsa, şahitlerin ifadesinde mülkiyet cihetinin de geçmesine ihtiyaç vardır. Mülkiyet cihetinden söz etmeseler de şahitlerin şehadetinin kabul edilmesi gerektiği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki hâkim, davacının alacaklı olduğu şeyin kendisine teslim edilmesine hükmetmiştir. Bir şeyin karşı tarafa teslim edilmesi için verilen hüküm, o şeyin mülkiyetin ona intikal etmesine sebep teşkil etmez. Bu sebeple de o şey, mâlikinin mülkiyetinde kalmaya devam eder.

(لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

"İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için..."

Bu ayet, başkasının malını haksız yere almakta olduğunu bilen kimsenin vebal altında olduğunu bildirmektedir. Ama haksız yere almakta olduğunu bilmeyen kimsenin, beyyine göstermesi şartıyla, hâkimin hükmüne dayanarak o malı alması caizdir. Bu da gösteriyor ki, bir kimsenin ölmüş babasının falan adamda bin dirhemi bulunduğuna veya kendisine falan evin miras kaldığına ilişkin beyyine varsa, mirasçı olan bu kimsenin - bunun doğru olduğunu bilmese bile - bu hakkı elde etmek iddiasıyla hâkime başvurması ve hâkimin hükmüne dayanarak bunları alması caiz olur. Çünkü kendisi bu durumda haksız olduğunu bilmemektedir. Zira yüce Allah, bile bile başkasının malını haksız yere elinden alan kimseyi şu ayette kınamıştır:

(لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

"İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için..."

Anlattığımız şekilde akidler inşa etme, akidler feshetme konusunda hâkimin verdiği hükmün geçerli/nafiz olacağına fakihlerin tamamının şu ittifakı delalet etmektedir: Fakihler bir konuda ihtilaf etmişlerse hâkim, ortaya çıkan farklı görüşlerden birini esas alıp ona göre hüküm verirse, hükmü geçerli/nafiz olur. Verdiği hüküm, başkasının aksi yöndeki içtihadın önünü keser. Lehine hüküm verilen kişi de kendisinin olduğuna hükmedilen malı alır. Aleyhine hüküm verilen kişi, bu malı ona vermemezlik edemez. Her ne kadar taraflar hükmün aksi istikametinde bir inanışta olsalar da bu hükme uymak mecburiyetindedirler. Komşuların şuf'a hakkı, velisiz kıyılan nikâh akdi ve benzeri fakihlerce üzerinde ihtilaf edilen konularda olduğu gibi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾)

189-"Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: «Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışıdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.»"

Gökteki ayın göze görünmez hâle geldikten sonra görünmeye yakın olduğu anda ve ilk görüldüğü andaki şekline hilal denmiştir. Çünkü o anlarda hilal zuhur etmekte, ortaya çıkmaktadır. Hacciçin telbiye izhar etmeye "ihlal" denmiştir. Yeni doğan çocuğun ses vermesine ve hareket etmesine de "istihlal" denmiştir. Böylece kendisinde hayat alametleri zuhur etmektedir. Bazı kimseler ihlalin, sesi yükseltmek olduğunu söylemişlerdir. Hilalin görünmesine de "ihlal-i hilal" denmiştir. Çünkü onu görenler, gördüklerini çevreye duyurmak için seslerini yükseltirler. Birinci mana daha açık ve aşikârdır. Mesela bir kimsenin yüzünde sevinç ve kıvanç emareleri belirdiğinde, Arapça'da bunun için (تَهَلَّلَ وَجْهُهُ) tabirini kullanırlar. Burada ses yükseltmek söz konusu değildir.

Bu bağlamda şair Tebbete Şerren şöyle demiştir:

وَإِذَا نَظَرْتَ إِلى أَسِرَّةِ وَجْهِهِ ... بَرَقَتْ كَبَرْقِ الْعَارِضِ الْمُتَهِلِّلِ

Yüzünün çizgilerine baktığın zaman,

Göğün kenarında beliren şimşek gibi parlar.

Dil bilginleri, gökteki ata ne zaman hilal deneceği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Bazısı ayın ilk iki gecesinde görünen aya "hilal" demiştir. Bazısı ilk üç gecesinde görünene hilal demiştir. Bundan sonrakine ise "kamer" demişlerdir.

Esmai dedi ki: "Etrafında inceden çizilmiş bir çizgi gibi hâle meydana gelinceye kadar "hilal" denir."

Bazısı, "gecenin karanlığı ışığını giderinceye kadar aya "hilal" denir" demiştir. Kendisinin ışığı gecenin karanlığını bastırınca da "kamer" denir. Bunun da ancak ayın yedinci gecesinde olabileceğini söylemişlerdir.

Zeccâc dedi ki: "Çoğunluk dil bilginleri, ayın ilk iki gecesinde görünene "hilal" demişlerdir."

Denildi ki: Hilalin önce iplik gibi incecik olmasının, sonra kalınlaşmasının, ardından yine incelmesinin sebeb-i hikmetini soranlara Yüce Allah

Kur'an ile şöyle cevap vermişti: "Aylar, insanların oruçlarında, haclarında, kadınlarının iddetlerinde, borçlarının vadesini belirlemede ve diğer bazı işlerinde ihtiyaç duydukları zamanın başlangıç ve bitimini tespit etmede kullandıkları bir araçtır. Bu saydıklarımız, insanların tümü için genel menfaatlerdir. Gökteki hilal sayesinde aylarını, senelerini ve Allah'tan başkasının sayamayacağı birçok menfaat ve maslahatlarını bilirler."

Bu ayet, senenin diğer aylarında da hacc ihramına girilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin lafzı genel olup, hacc için diğer ayları da kapsamına almaktadır. Ancak "diğer aylarda hacc amelleri yapılabilir" denmemiştir. Şu halde ayette kastedilen mananın, hacc ihramına girmek şeklinde olması gerekir.

(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ)

"Hac, bilinen aylardadır"[108] ayeti, söylediklerimize aykırı değildir. Çünkü bu ayette değinilmeden geçilemeyecek mukadder bir kelime vardır. Bu da hacc amellerinin birkaç ay sürmesinin imkânsız oluşudur. Çünkü hac, hacının yaptığı bir iştir. Hacının fiili ise aylarca sürmez. Zira ayette geçen ve aylar diye tercüme ettiğimiz "eşhür" kelimesi, birçok vaktin geçmesi demektir. Birçok vaktin geçmesi ise, Allah'ın yaptığı bir iştir. Hacının yaptığı iş değildir. Hacının fiili, haccetmektir. Böylece bahsedilenayette, değinilmeden geçilemeyecek mukadder bir kelime bulunduğu ispatlanmış oldu. Sonra ayetteki mukadder kelimenin, ya hacc fiili ya da hacc için ihrama girmek olması söz konusudur. Hiç kimse elinde bir delil olmadan o mukadder kelimeyi bu iki manadan sadece biri için kullanamaz. Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali bulunduğuna göre (قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ) **"Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir"** ayetini bu iki manadan sadece biri için tahsis etmek caiz olmaz. İhtimallere dayanarak genel bir hükmü tahsis edip özele indirgememiz caiz değildir.

"Hac, bilinen aylardadır" ayetinde kastedilen hacc ihramına girmekse bu, diğer aylarda hacc ihramına girmenin sahih olmayacağı anlamına

108 Bakara, 2/197

gelmez. Bu, bilinen aylarda hacc ihramına girildiğini ifade eden bir ayet olur.

Yine biz deriz ki:

(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ)

"Hac, bilinen aylardadır" ayetine göre hacc aylarında ihrama girmek caizdir.

(قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir" ayetine göre diğer aylarda da hacc ihramına girmek caizdir. Çünkü bu iki ayetin birinde diğerinin hükmünü tahsis edecek bir kayıt bulunmamaktadır. Ayetin zahirî, kastedilenin hacc ihramına girmek değil de hacc amellerini yapmak olduğunu gerektirmektedir. Ancak ayette zaman zarfıyla ilgili mukadder bir harf bulunmaktadır ki o da (في) harfidir. Bu takdirde ayetin manası, "Hac, bilinen aylardır" şeklinde değil de "Hac, bilinen aylardadır" şeklinde olur ki, bu da hacc amellerinin belli aylarda yapılacağı manasına gelir. Buna göre hacc fiilleri başka aylara değil, sadece bu aylara tahsis edilmiş olmaktadır. Bu noktadan hareketle mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Haccaylarından önce hacc ihramına girip hacc için tavaf eden, SafaMerve arasında hacc aylarından önce sa'y eden kimsenin bu sa'yı geçerli olmaz. (Zamanı gelince) yeniden sa'y etmesi gerekir. Çünkü hacc aylarından önce yapılan hacc fiilleri geçerli olmaz. Buna göre (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) ayetinin manası şöyle olur: "Hacc fiilleri, hacc aylarında yapıldığı bilinmektedir."

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir" ayeti ise vacip olan hacc fiillerini yapma hakkında değil de hacc ihramına girme hakkında genel hüküm ifade etmektedir.

(قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir" ayetinde kastedilenin, hacc aylarına mahsus hilaller olması doğru değildir. Aynı şekilde bu hilallerin, insanların vakitli ve vadeli işleriyle, borçlarının vadesi, oruçlarının ve bayramlarının zamanını belirleme konusunda diğer aylardan ayrı olarak sadece hacc aylarına mahsus kılınması da doğru değildir. Ayetin içerdiği vakit belirleme maksadının, diğer ayları da kapsayacak şekilde genel olduğu ispatlandığına göre bu hükmün diğer aylar gibi hacc aylarını da kapsaması gerekir. Çünkü insanların çeşitli işleri için vakit belirlemede ölçü olan diğer ayların hacc için belirlenen aylardan bir farkı yoktur. Hepsi aynı hükme tabidir.

Şunu da ifade edelim ki, (قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ) **"Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir"** ayetindeki hilalleri sadece hacc fiilleri için zaman belirleme ölçüsü anlamında kabul eder ve manasını da (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hac, bilinen aylardadır"** ayetinde anlatılan hacc mevsimine tahsis edersek bu, önceki ayeti faydasız hâle getirmek olur. Yine o ayetin hükmünü yok etmek, herhangi bir delil olmadan lafzını hacc mevsimiyle sınırlandırmak olur. Ayetteki her lafzın hüküm ve fayda bakımından hakkını vermek gerektiğine göre, manasının diğer hilallere de teşmil edilmesi, onlarda da hacc ihramına girilebilmesi gerekmektedir. İnşallah yeri geldiğinde bu meseleyi yeterince açıklayacağız.

(قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir" ayeti şu mesele için de bir delildir: Bir kocanın boşadığı iki kadının iddet beklemesi gerektiğinde bir iddet süresi geçtiğinde kadınların ikisi de iddet sürelerini doldurmuş olurlar. Yoksa birinin iddet süresi dolduktan sonra ay veya adet sayısına göre diğerinin iddeti yeni başlar diye bir kural yoktur. Çünkü Cenab-ı Allah hilalleri insanların tümü için vakit ölçüleri olarak belirlerken birilerini diğerlerinden ayırmadığı gibi, bu iki kadından birini de diğerinden ayırmamıştır. Bir iddet süresinin dolması, her ikisi için de geçerlidir. Zira

yüce Allah şu ayette iddet kadının beklemesinin, kocanın hakkı olduğunu beyan etmiştir.

(ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا)

"Sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur."[109]

Sonra iddet beklerken bayağı uzunca bir vakit geçtiğine ve Cenab-ı Allah da hilalleri tüm insanlar için vakit ölçüsü kıldığına göre, her iki kadının iddeti için, bir iddet süresi beklenmesi yeterli olur. Bilindiği gibi (قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ) **"Onlar, insanlar için vakit ölçüleridir"** ayetinin hitabından anlaşıldığına göre hilaller, herkes için kira sürelerini ve borçların vadesini belirleme ölçüsüdür. Bir kimsenin bazı hilalleri kendi şahsı için vakit ölçüsü olarak almaya ihtiyacı olmasa bile bu aylar, insanlığın geneli için vakit ölçüleridir. Kira ve borçlar için böyle olduğu gibi, iddet konusunda da aylar vakit ölçüsüdür. Mesela boşanan bir kadınla başka bir erkeğin evlenebilmesi ve kendisini boşayan erkeğin de baldızıyla evlenebilmesi için, boşanan kadının bir iddet süresi beklemesi her iki erkek için de yeterli olur.

(قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ)

"Onlar, insanlar için vakit ölçüleridir" ayeti, şu mesele için de delil teşkil etmektedir: Boşanan bir kadın âdetten kesilmişse iddeti aylar hesabıyla olur. Bu kadın eğer kameri ayın başında iddet beklemeye başlamış ise, üç kameri ay boyunca iddet bekler. Kocası ölmüş ise dört ay on gün bekler. Bunda ayların 29 veya 30 gün çekmesine bakılmaz. Günlere itibar edilmez. Aynı şekilde oruç için de Ramazan ayının başında ve sonunda hilal görülmüş ise, ayın 29 veya 30 gün çektiğine bakılmaksızın ay boyunca oruç tutulur. Günlerin sayısına itibar edilmez. Ancak hilalin görülememesi durumunda günlerin sayısına bakılır.

109 Ahzab, 33/49

Yukarıdaki ayet şu mesele için de delil teşkil etmektedir: Bir adam ayın ilk gününde karısında îlâ yaparsa (onunla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ederse) hilallere göre dört ay bekler. Ayın 30 çekip çekmediğine bakmaz. Dört ay geçince de (eğer bu arada onunla cinsel ilişkiye girmemişse) karısı boşanmış olur. Kiralamalarda, yeminlerde ve borçların vadesinde de aynı yöntem uygulanır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*de böyle hükmetmiştir:

(صُومُولِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوالِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ، فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ)

"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa ayı otuza tamamlayın."

Bu hadiste de görüldüğü gibi, hilalin görülmemesi durumunda gün sayısına başvurulması emredilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا)

"İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir."[110]

Bu ayetin iniş sebebi hakkında şunlar anlatılmıştır:

Abdullah b. İshak el-Mervezi, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ensardan bazı kimseler umre için ihrama girdiklerinde kendileriyle sema arasına bir engelin girmemesi gerektiği için çok sıkıntı yaşıyorlardı. Mesela bir adam umre için ihrama girdikten sonra evine gitme ihtiyacı doğduğunda evine dönerdi. Ama odasının kapısının üst tarafı kendisiyle semanın arasına girmesin diye evin arka tarafında avlu duvarında bir gedik açardı. Odasına doğru gidip orada durur içeriye seslenir, ihtiyacını söyler, sonra da evinden çıkıp giderdi.

Bize gelen bir haberde anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye'de umre ihramına girdi. Ardından hücresine girdi.

110 Bakara, 2/189

Seleme oğulları kabilesinden ensarlı bir adam da peşinden gelip onun hücresine girdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ona ***"Ahmesim"*** dedi. Zühri'nin anlattığına göre ahmesler, umrede iken üstü kapalı mekâna girme yasağını tanımazlarmış. Ensarlı adam, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben de ahmesim. Ben senin yolundayım" dedi. Bunun üzerine Yüce Allah (وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا) **"İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir"** ayetini indirdi.

İbn Abbas, Berâ, Katade ve Atâ'dan rivayet olunduğuna göre cahiliye döneminde insanlar ihrama girdiklerinde evlerinin arka tarafındaki duvarda bir gedik açar, evlerine oradan girip çıkarlardı. Bu ayetle böyle yapmaları yasaklandı, evlere kapıdan girmeleri emredildi.

Denilir ki: Bu ayette Yüce Allah, hayır ve iyiliklerin uygun şekilde yapılması gerektiğini bir örnekle anlatmıştır. Hayır ve iyiliği yapmanın uygun şekli de Yüce Allah'ın emrettiği şekildir. Bu ayette bu manaların tümünün Allah'ın muradı olmasına bir engel yoktur. Bu ayette, evlere arkadan girmenin, insanı Allah'a yakın kılan bir ibadet şekli olmadığı, şeriatın bunu emretmediği ve insanları bunu yapmaya davet etmediği beyan edilmektedir. Bununla birlikte bu ayet, bizim için uyulması gereken bir misal olmuştur. Bu misal, işlerin Allah'ın emir ve tavsiye ettiği şekilde yerine getirilmesi konusunda bize yol göstermektedir. Yine bu misal, Allah'ın emir ve tavsiye etmediği söz ve fiillerin ibadet sayılmayacağı, dinden olduğuna inanarak bunları yapmakla kişinin Allah'a yakınlaşmış olmayacağı açıklanmaktadır. Bu örnek ayetin sünnetten benzerleri şu rivayetlerdir:

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, gün boyu akşama kadar susup konuşmamayı yasakladı."[111]

Bir adamın güneşte beklemekte olduğunu gördü. ***"Bunun nesi var?"*** diye sordu. "Güneşte bekleyeceğim" diye adakta bulunmuş, dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, gölgeye gelmesini emretti.[112]

111 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/319
112 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/397

Visal orucu tutmayı yasakladı. Çünkü geceleyin oruç tutmak olmaz. Kişinin geceleyin de oruç tutulabileceğine inanarak yemeyi içmeyi bırakması ve visal oruç tutmasını yasakladı.[113]

Bu anlatılanlar şuna delalet etmektedir: İbadet olmayan bir şeyi adayan kimse, adakta bulunmakla o şeyi ibadete dönüştüremez. Hasta ziyaret etmek, davete icabet etmek, mescide yürüyerek gitmek, mescitte oturmak gibi farzlar arasında benzeri olmayan bir kurbet ve ibadeti adamakla o şeyin yerine getirilmesi farz olmaz.

Doğrusunu Allah bilir.

Cihad Farizası

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾﴾

﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾﴾

﴿فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾﴾

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾﴾

113 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/319; Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/397

(اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾)

190-"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez."

191-"Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir."

192-"Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

193-"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır."

194-"Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Savaşın hicretten önce yasak olduğu hususunda ümmetin arasında farklı görüşte olan kimse yoktur. Bu husus, şu ayetlerden de anlaşılmaktadır:

(اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌوَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ)

"Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur."[114]

(فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ)

"Sen onları affet ve onlara aldırış etme."[115]

(وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"Onlarla en güzel şekilde mücadele et."[116]

(فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ)

"Senin görevin sadece tebliğ etmektir. Hesap görmek ise bize aittir."[117]

(وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا)

"Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler."[118]

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (Medine'ye hicret eden) Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* ile bir arkadaşının Mekke'de malları kalmıştı. Dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizler müşrik iken güçlüydük. Ne zaman ki iman ettik; boynu bükük olduk."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle karşılık verdi: *"Ben affetmekle emrolundum. Müşriklerle savaşmayın."* Ancak Medine'ye hicret

114 Fussilet, 41/34-35
115 Mâide, 5/13
116 Nahl, 16/125
117 Ra'd, 13/40
118 Furkan, 25/63

etmelerinden sonra savaşmakla emrolundular. Bu defa da kendileri savaştan geri durdular. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ)

"Daha önce kendilerine, "(savaşmaktan) ellerinizi çekin, namazı kılın, zekâtı verin" denilenleri görmedin mi? Üzerlerine savaş yazılınca, hemen içlerinden bir kısmı; insanlardan korkarlar."[119]

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Şu ayetlerin tamamı neshedilmiştir" dediğini rivayet etmiştir:

(لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ)

"Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin."[120]

(وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ)

"Sen, onlara karşı bir zorba değilsin."[121]

(فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ)

"Sen onları affet ve onlara aldırış etme."[122]

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[123]

119 Nisâ, 4/77
120 Ğaşiye, 88/22
121 Kaf, 50/45
122 Mâide, 5/13
123 Tevbe, 9/5

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[124]

[İlk Savaş Ayeti]

Selef uleması, savaşla ilgili olarak inen ilk ayetin hangisi olduğu konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Rebi b. Enes ile diğerlerinden rivayet olunduğuna göre, savaşla ilgili olarak inen ilk ayet şudur:

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ)

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın."[125]

Aralarında Ebû Bekir es-Sıddik *radıyallahu anh*, Zührі ve Said b. Cübeyr'in de bulunduğu başka bir gruba göre, savaşla ilgili olarak inen ilk ayet şudur:

(أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا)

"Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi."[126]

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ)

124 Tevbe, 9/29
125 Bakara, 2/190
126 Hac, 22/39

"Allah yolunda savaşın" ayetinin, Müslümanlarla savaşanlara karşı savaşı mübah kılan ilk ayet olarak inmiş olması mümkündür. Ancak ikinci ayet, Müslümanlarla savaşanlara ve savaşmayanlara karşı savaşmaya genel izin veren bir ayet olarak inmiştir.

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ)

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın" ayetinin manasıyla ilgili olarak farklı görüş ortaya konulmuştur. Rebi b. Enes dedi ki: "Bu, Medine'de savaşla ilgili olarak inen ilk ayettir. Bu ayetin inişinden sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine karşı savaş açan müşriklerle savaşmaya başladı. Ama tümüyle savaşma emri gelinceye kadar da, kendisine ilişmeyenlerle savaşmıyordu."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Müşriklerin tümüyle savaşma emri, şu ayetteki emir gibidir:

(فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın."[127]

Muhammed b. Cafer b. Zübeyr dedi ki: Ebû Bekir *radıyallahu anh*, kilisenin hizmetine ve orada ibadete kendini vakfeden ancak rahiplerden daha aşağı mertebede olan din adamlarıyla da savaşılmasını emretti. Çünkü onlar da savaşa katılıyorlardı. Fakat onların görüşüne göre rahiplerin savaşa katılmamaları gerekiyordu. Bunun için de savaşa katılmayan rahiplerin öldürülmemesini emretti. Çünkü Yüce Allah, (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ) **"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın"** buyurmuştur.

Ayet bu şekilde manalandırıldığında hükmü sabittir, neshedilmiş değildir.

Rebi b. Enes'in ifadesinden anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanlar, bu ayetin inmesinden sonra, kendilerine

127 Bakara, 2/194

savaşan açanlara karşı savaşmakla emrolunmuşlardı. Ama kendilerine karşı savaş açmayan kimseler savaşçı olsalar da olmasalar da onlarla savaşılmayacaktı.

Rivayet olunduğuna göre Ömer b. Abdulaziz, (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ) **"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın"** ayetinin kadınlar, çocuklar ve savaşa katılmayan gayr-ı müslimlerle ilgili olduğunu söylemiştir. Ona göre bu ayet, genellikle zayıf ve güçsüz olduğu için savaşa katılmayan kimselere savaşta ilişilmemesini gerektirmektedir. Zaten kadınlar ile çocuklar, genellikle bu hâldedirler.

Yaygın olarak gelen rivayetlerde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.[128]

Yine Davud b. Husayn'ın İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* yapmış olduğu rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, manastırlarda kendini ibadete veren kimselerin de öldürülmesini yasaklamıştır.[129]

Ayetin manası Rebi b. Enes'in dediği gibi ise yani Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisiyle savaşanlarla savaşması, savaşmayanlarla savaşmaması emredilmişse o zaman, (قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ) **"Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın"**[130] ayeti, fiilen savaş hâlinde olsalar da olmasalar da yakındaki müşriklerle savaşma emrini vermiş olmaktadır.

Önceki ayette geçen "Müslümanlara ilişmeyen müşriklerle savaşılmaması" emrini de neshetmiş olmaktadır. Daha sonra (وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ) **"Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır. YalnızMescid-i Haram'ın yanında, onlar sizinle**

128 Rebi b. Habib, Müsnedu'r-Rebi: 1/300
129 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/218
130 Tevbe, 9/123

savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın"[131] ayeti indirildi. Bu, yakınımızda olmayan müşriklerle değil de yakınımızdaki müşriklerle savaşmamızı emreden önceki ayetten daha genel bir hüküm içermekteydi. Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileri savaşmadıkça onlarla savaşmayı yasaklayarak bir nevi özellemede bulunulmuştu. Sonra da **"Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün"** buyruğu verilmişti. Bunun ardından müşriklerle topyekûn savaşmaya dair kesin emir gelmişti:

(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً)

"Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın."[132]

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ)

"Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı."[133]

(فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[134]

Bazı kimseler, (وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın"** ifadesinin, (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ifadesiyle neshedildiğini söylemektedirler. Bazıları da bu hükmün sabit olduğunu, Harem'de savaşılamayacağını, ancak savaş açan müşriklere karşı savaşılabileceğini söylemektedirler. Bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke fethi gününde söylediği şu söz de teyit etmektedir:

(إِنَّ مَكَّةَ حَرَامٌ حَرَّمَهَا اللَّهُ يَوْمَ خلق السَّماوَات وَالأَرْضَ)

131 Bakara, 2/191
132 Tevbe, 9/36
133 Bakara, 2/216
134 Tevbe, 9/5

"Mekke, saygın ve dokunulmazdır. Allah, gökleri ve yeri yarattığı günde onu saygın ve dokunulmaz kılmıştır."[135]

Ruhsatların peşinde koşan bir kimse, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de fetih günü savaştığını ileri sürerek orada savaşmanın caiz olduğu ruhsatını çıkarmaya çalışırsa bilsin ki, Mekke'de gündüzün sadece bir deminde savaşması Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* helal kılınmış, sonra tekrar haram, yani saygın ve dokunulmazlığına dönmüştür. Bu da bahsedilen ayetin neshedilmediğine ve hükmünün bâki olduğuna, bizimle savaşmayanlara karşı orada bizim savaşı başlatmamızın helal olmadığına delalet etmektedir.

Haram aylarda savaşmak, (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ) "Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş, büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymaktır»"[136] ayetiyle haram kılınmıştı. Bu ayetin hükmü daha sonra inen şu ayetle neshedildi:

(فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."

Bazı kimseler, bahsedilen ayetin neshedilmediğini, yasağın devam ettiğini söylemektedirler.

(وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ)

"Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın" ayetine gelince; burada, ele geçirdiğimizde müşrikleri öldürmemiz emredilmektedir. Bu, bizimle savaş hâlinde olsalar da olmasalar da, muharip grubunda olduktan sonra bütün müşrikler hakkında geçerli olan genel bir hükümdür. Çünkü savaş hâlinde kadınları ve çocukları öldürmenin yasak olduğu hususunda farklı görüşte

135 Bezzar, el-Bahru'z-Zehhar: 11/184
136 Bakara, 2/217

olan bir kimse yoktur. Bunları ve manastırlarda kendilerini ibadete vakfeden kimseleri öldürmeyi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklamıştır.

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ)

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın" ayetiyle, bize ilişmeyenleri değil de bizimle savaşan muharipleri öldürmemiz emredilmekte ise ve (وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) **"Aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez"** ayetiyle de bize savaş açmayanlarla savaşmamız yasaklandığına göre bunun (وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ) **"Onları nerede yakalarsanız öldürün"** emriyle mutlaka neshedilmiş olması gerekir. Çünkü bu ayet, (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا) **"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin"** ayetiyle öldürülmeleri yasaklanan kimseleri öldürmeyi emretmektedir. Zira Müslümanlarla savaşmayanları öldürmek, aşırı gitmektir.

(وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ)

"Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın" ayeti, doğrusunu Allah bilir ya, imkân bulursanız o müşrikleri Mekke'den çıkarın manasına gelmektedir. Çünkü önceleri onlar Mekke'de Müslümanlara eziyet etmişler, nihayet onları Mekke'den çıkıp hicret etmek mecburiyetinde bırakmışlardı. Müslümanları oradan çıkaran onlar olmuşlardı.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ)

"Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı."[137]

Yüce Allah savaşı farz kıldığında Müslümanlara, imkân bulmaları durumunda müşrikleri Mekke'den çıkarmalarını emretmişti. Çünkü

137 Enfal, 8/30

Müslümanlar, kendilerine karşı savaş açılmadıkça Mekke içerisinde savaşmaktan men olunmuşlardı. Şu hâlde (وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ) **"Onları nerede yakalarsanız öldürün"** emri, Mekke dışındaki müşrikler hakkında verilmiş olmaktadır. Çünkü Mekke'deki müşriklerin sürgün edilmeleri emredilmişti. Ancak onlardan savaş açan olursa onların da öldürülmeleri emredilmişti.

Bunun delili de ayetin devamındaki şu ifadedir:

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ)

"Mescid-i Haram'ın yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın."

Böylece (وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ) **"Onları nerede yakalarsanız öldürün"** emrinin Mekke dışındaki müşrikler hakkında verildiği ispatlanmış oldu.

(وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ)

"Fitne, adam öldürmekten daha ağırdır."[138]

Bazı selef uleması, bu ayette geçen "fitne" kelimesinin küfür manasına geldiğini söylemişlerdir.

Denilir ki: Müşrikler eza ve cefa vererek, işkence ederek müminleri ağır bir imtihandan geçiriyor ve onları küfre dönmeye zorluyorlardı. Sonra da ashaptan Vakid b. Abdullah'ın haram ayda müşriklerden Amr b. el-Hadrami'yi öldürdüğünü ileri sürerek müminleri kınıyor ve "Muhammed haram ayda adam öldürmeyi ve savaşmayı helal kıldı" diyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah (وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ) **"Fitne, adam öldürmekten daha ağırdır"** ayetini indirdi. Yani müşriklerin kâfirliği, mukaddes belde olan Mekke'de ve haram ayda müminlere işkence etmeleri, haram ayda bir müşrikin öldürülmesinden daha büyük bir günahtır.

138 Bakara, 2/191

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ)

"Mescid-i Haram'ın yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın" ayeti, onlar bazınızı öldürünceye kadar onlarla savaşmayın demektir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ)

"Kendinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın"[139]

Bu ayetteki **"kendinizi"** kelimesiyle "birbirinizi" manası kastedilmiştir. Çünkü müşriklerin Müslümanların tamamını öldürmelerinden sonra Müslümanlara, onları öldürmelerini emretmenin imkânsız bir şey olduğu bilinmektedir. Bu ayet, kimseyi öldürmeyen bir müşrikin Mekke'de öldürülmesini yasaklamaktadır. Ayrıca daru'l harpten gelen bir müşrikin kimseyi öldürmeden Mekke Haremi'ne sığınması durumunda öldürülemeyeceğine delalet etmektedir. Ayetin ifade ettiği genel mana, bir Müslümanı öldürdükten sonra hareme sığınan harbî müşrikin de öldürülemeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü ayet, Müslümanları öldürenle öldürmeyen arasında bir ayrım yapmaksızın Mekke'deki bütün müşriklerin dokunulmaz olduğunu bildirmekte ve öldürülmelerini yasaklamaktadır. Ayetten anladığımıza göre, katil olsa da olmasa da Mekke Haremi'nde karşılaştığımız müşrikleri öldürmemiz yasaklanmıştır. Ancak harem dâhilinde bir Müslümanı öldürürse, (فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ) **"Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün"**[140] ayeti gereğince kendisi de öldürülür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müşriklerin Mekke Haremi'nde öldürülmelerini yasaklayan hüküm, (وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ

139 Hucurat, 49/12
140 Bakara, 2/191

(فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ) **"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın"**[141] ayetiyle neshedilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Her iki ayetin hükmünü uygulamak mümkün olduğunda ve de insanlar neshedilip edilmediği hususunda ihtilaf ettiklerinde ayetin nesh edilmediği sabit olur. Bu takdirde (وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ) **"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya kadar onlarla savaşın"** emri, Mekke Haremi'nin dışı için geçerli olur. Bunun benzeri olan (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) **"Oraya giren güvende olur"**[142] ayetine göre de, câni de olsa hareme girip sığınan kimsenin öldürülmesi haramdır. Bu ayet, öldürülme korkusuna karşı oraya sığınan kimsenin güvende olacağı manasını içermektedir. Kısacası ayet, öldürülmeyi hak etmiş olsa da oraya girmekle kişinin güvende olacağına delalet etmektedir. Aynı şekilde (وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا) **"Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık"**[143] ayeti de dâhil olmak üzere bütün bu ayetler, öldürülmeyi hak ettiği hâldehareme sığınan kimsenin güvende olacağına ve oraya girmekle üzerindeki ölüm cezasının kalkacağına delalet etmektedirler. Bununla beraber (وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ) **"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın"** ayeti, ilk hitapla birlikte (وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın"** ayetinin beraberinde inmiş ise, onu neshetmiş olması mümkün değildir. Çünkü nesh, önceki emri yapma imkânının doğmasından sonra yapılır. Dolayısıyla nesh eden ayetle neshedilen ayetin aynı ilahî hitapta birlikte inmiş olmaları mümkün değildir. Bu ayetlerin ikisi, hem mushaftaki okunuş sırasının hem de nüzûl sırasının gereğine göre aynı ilahî hitapta bir arada zikredildiklerine göre bir kimsenin bu ayetlerin nüzûl tarihlerini ve birinin diğerinden sonra indiğini sahih bir nakil olmadan ispatlaması mümkün değildir. Kaldı ki bir kimsenin bu konuda sahih bir nakil bulunduğunu iddia etmesi de mümkün değildir.

Ancak Rebi b. Enes'in bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

141 Bakara, 2/193
142 Âl-i İmrân, 3/97
143 Bakara, 2/125

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın"** ayeti, (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ) **"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya kadar onlarla savaşın"** ayetiyle neshedilmiştir."

Katade dedi ki:"(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın"** ayeti, (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayetiyle neshedimiştir."

Bu, Katade'nin kendi görüşü ve te'vili olabilir. Çünkü Tevbe Suresi'ndeki (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayeti, Bakara Suresi'nden sonra inmiştir. Nakil ehli arasında bundan farklı bir görüşe sahip olan yoktur. Bununla birlikte bu ayette neshe delalet eden bir unsur bulunmamaktadır. Çünkü her iki ayetin hükmünü uygulama imkânı vardır.

Şöyle ki: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** ayetinden sonra (وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın"** ayeti okunduğunda şu mana ortaya çıkar: "Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün. Ancak Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın. Lakin orada da onlar size savaş açarlarsa siz de onları öldürün."

İbn Abbas, Ebu Şüreyh el-Huzai ve Ebu Hureyre'nin şu rivayetleri de buna delalet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke fethi gününde bir hutbe irad etti. Hutbesinde şöyle dedi: ***"İnsanlar! Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri yarattığı günde Mekke'yi haram/saygın ve dokunulmaz kıldı. Burası benden önce kimseye helal kılınmadığı gibi benden sonra da kimseye helal kılınmayacaktır. Bana da gündüzün sadece bir deminde helal kılındı. Sonra tekrar eski haramlığına/saygınlık ve dokunulmazlığına dönecek ve bu, kıyamet gününe kadar böyle devam edecektir."***

Bazı rivayetlerde şu ibare de yer almaktadır: ***"Bir kimse Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***Mekke fethinde savaştı diye bundan bir ruhsat***

elde etmeye kalkarsa bilsin ki, Mekke Haremi gündüzün sadece bir deminde bana helal kılındı."

Bununla ispatlanmış oluyor ki, Müslümanlar Mekke Haremi'nde kendilerine savaş açılmadıkça başkalarıyla savaşmaktan menolunmuşlardır.

Abdullah b. İdris'in bildirdiğine göre Said b. Ebi Said el-Makberi de bu hadisi Ebu Şüreyh el-Huzai'den rivayet etmiştir. Bu rivayette şöyle bir ifade yer almaktadır: ***"Mekke Haremi'nde savaşmak, gündüzün sadece bir deminde bana helal kılındı."***

Şu rivayet de bunu destekleyen delillerdendir: Huzaa kabilesinden bir adam, Hüzeyl kabilesinden bir adamı öldürdüğü günde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hutbe irad etmiş, hutbesinde şunları söylemişti:

(إِنَّ أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ قَتَلَ فِي حَرَمِ اللَّهِ أَوْ قَتَلَ غَيْرَ قَاتِلِهِ أَوْ قَتَلَ بِذُحُولِ الْجَاهِلِيَّةِ)

"Şüphesiz Allah'a karşı en âsi olan kimse (şu üç kişiden biridir). Allah'ın hareminde adam öldüren, (yakınının intikamını almak için) katilden başkasını öldüren ve cahiliyeden kalma intikam duygusuyla adam öldüren."[144]

Bu da, haremde cinayet işlememiş olan kimsenin öldürülmesinin haram kılındığına iki yönden delalet etmektedir.

1-Haremde adam öldüren kimse, genel bir ifadeyle kınanmaktadır.

2-Böyle bir kimse kınanmakla birlikte, öldürülmeyi hak etmeyen birinin öldürülmesi de kınanmaktadır. Bu da haremin, kendisine sığınan kimsenin öldürülmesine mani olduğunu bildirmektedir.

Okuduğumuz ve Mekke Haremi'ne sığınan kimseyi öldürmeyi meneden bu ayetlerin delaleti, sadece öldürmekle sınırlıdır. Bunlar, yaralamanın hükmüne değinmemektedirler. Çünkü (وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

144 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 11/370

"Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşmayın" ayeti, öldürme eylemiyle sınırlıdır. Aynı şekilde (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) **"Oraya giren güvende olur"** ve şekilde (مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا) **"İnsanlara toplantı ve güven yeri"** ayetlerinden açıkça anlaşılan, Mekke Haremi'ne giren kimselerin öldürülmekten yana güvende olacaklarıdır. Ancak delalet yoluyla başkaları da bu kapsama girerler. Çünkü ayette geçen (وَمَنْ دَخَلَهُ) **"Oraya giren"** sözü ile hareme giren insan kastedilmektedir. Ayetin devamında gelen (كَانَ اٰمِنًا) **"Güvende olur"** ifadesi de oraya giren insanla ilgilidir. Bu ayetin gereğince oraya giren kimsenin öldürülmekten yana güvende olması gerekir. Ama vücudunun organlarına karşı işlenecek cinayetlerden yana emin olması gerektiği bu ayetten anlaşılmamaktadır. Bununla beraber ayetin lafzı oraya giren insanın, hem hayatının hem de vücut organlarının güvende olacağı anlamına gelse bile biz, ayetin manasındaki güvenliği bazı delaletlere dayanarak insanın hayatı ile sınırlayıp tahsis ettik. Ayetin lafzından anlaşılan güvenliğin hükmü, oraya giren insanın hayatına yönelik olarak devam etmektedir.

Borçlu kimsenin hareme sığınması durumunda hapsedileceği hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Hareme girmesi onu borcunu ödememesi sebebiyle hapsedilmekten kurtarmaz. Ölüm cezasından aşağı cezalar da borç sebebiyle hapsedilmesine kıyasla kendisine uygulanır. Hareme girmiş ve oraya sığınmış olması, kendisine bu cezaların uygulanmasından onu kurtarmaz.

(فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[145]

145 Bakara, 2/192

(فَإِنِ انْتَهَوْا)

"Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse" ifadesi bir şarttır, cevap ister. Bu da, kasten adam öldüren katilin tevbe etmesi durumunda tevbesinin kabul edilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü küfür hâli, adam öldürmekten daha büyük bir günahtır. Yüce Allah, bunların tevbe etmeleri durumunda tevbelerini kabul buyuracağını ve günahlarını bağışlayacağını haber vermiştir.

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ)

"Hiçbir fitne kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın" ayeti, küfürden vazgeçmelerine kadar kâfirlerle savaşmayı farz kılmaktadır.

İbn Abbas, Katade, Mücahid ve Rebi b. Enes dediler ki: "Bu ayette geçen "fitne" kelimesi ile şirk kastedilmiştir."

Denildi ki: Küfür hâline "fitne" denmiştir. Çünkü fitnenin insanı helâka sürükleyişi gibi, küfür hâli de insanı helâka sürükler.

Şöyle diyenler de olmuştur: Fitne, denemek ve sınamaktır. Deneme ve sınama bakımından küfür hâli, insanın içindeki fesat ve kötülüğü açığa vurmasıdır.

"Din" kelimesine gelince; bu, taat ve ibadette bulunarak insanın Allah'a boyun eğmesidir. Bu kelime sözlükte iki anlama gelir.

Mesela Şair Aşâ şöyle demiş:

هو دان الرباب إذ كرهوا الدين ... دراكا بغزوة وصيال

ثم دانَتْ بعد الرِباب وكانتْ ... كعذاب عقوبة الأقوالِ

O, âdetinden hoşlanmayan reisleri hep dize getirdi.

Kâh savaşarak kâh saldırarak itaat ettirdi kendine.

Sonra reislerin ardından yine dize getirdi

Kabile başlarının azap vermesi gibi cezalandırdı.

Din kelimesinin diğer anlamı da âdettir. Bu bağlamda şair şöyle demiş:

(تقول إذا درأت لها وضيني ... أهذا دينه أبدا ودِيني)

Diyorsun ki, devemin yükünü onun için yere serdiğimde

Onunla benim ikimizin âdeti hep böyle mi sürüp gidecek?

Terim olarak din, sürekli bir âdet hâline getirerek onur ve üstünlük sahibi Allah'a boyun eğip teslim olmaktır. Bu ayet, ehl-i kitaptan ayrı olarak özellikle müşrikler hakkında nazil olmuştur. Çünkü ilahî hitabın başında onlardan söz edilmektedir:

(وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ)

"Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın."

Burada anlatılanlar, Mekke müşriklerine uymaktadır. Çünkü onlar, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabını Mekke'den çıkarmışlardı. Ehl-i kitap bu hükmün kapsamına girmemektedir. Bu da (وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ) **"Hiçbir fitne (küfür) kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın"** ayetinden ötürü Arap müşrikleri iki yoldan birine gireceklerdir. Bu iki yolun dışında başka bir yola girmeleri kabul edilmeyecektir. O iki yoldan biri İslam'a girmeleri, diğeri de kılıçtan geçirilmeleridir. Ayette geçen Allah'ın dininden maksat da İslam'dır. Allah'ın dininin İslam olduğu şu ayette açıkça bildirilmektedir: (اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ) **"Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır."**[146]

146 Âl-i İmrân, 3/19

(فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ)

"Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır."[147]

Zalimlerden başkası öldürülmez. Doğrusunu Allah bilir ya, buradaki öldürme ile kastedilen, (وَقَاتِلُوهُمْ) **"Onlarla (müşriklerle) savaşın"** ifadesinin başında geçen öldürmedir. Onların kâfirlikleri (ve Allah'a ortak koşmaları sebebiyle) hak ettikleri öldürülme, bu ayette "düşmanlık" olarak adlandırılmıştır. Çünkü bu, onların kâfirliklerinin cezasıdır. Öldürülmelerine bu sebeple "düşmanlık" adı verilmiştir.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَجَزَاؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür."[148]

(فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın."[149]

Her ne kadar müşriklere verilen ceza, bir kötülük ve tecavüz değilse de ayette onlara verilen cezası bu şekilde adlandırılmıştır.

(اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ)

"Haram ay, haram aya karşılıktır.[150] **Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir."**

147 Bakara, 2/193
148 Şûrâ, 42/40
149 Bakara, 2/194
150 Haram ay, saygı duyulması gereken bir zaman dilimi olduğu için savaşın yasak olduğu ay demektir. Haram aylar, Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep olmak üzere dörttür. İslâm'da haram ay uygulaması kaldırılmıştır.

Hasan'dan rivayet olunduğuna göreArap müşrikleri Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Haram aylarda bizimle savaşman yasaklandı mı?" diye sormuşlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de *"Evet"* diye cevap vermişti. Bu cevabı alınca da haram aylarda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* aniden saldırıp onunla savaşmak istediler. Bunun üzerine Yüce Allah **"Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir"** ayetini indirdi.

Yani müşrikler, haram ayları hiçe sayıp size saldırıya geçerlerse siz de onlara misillemede bulunun.

İbn Abbas, Rebi b. Enes, Katade ve Dahhâk rivayet ettiler ki: Kureyşliler haram aylardan Zilkade ayında Hudeybiye'de Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* ihramlı iken Kutsal Belde'ye girmekten menedip geri çevirdiler. Onlar böyle yapınca Allah da ertesi sene yine Zilkade ayında onun Mekke'ye girmesini müyesser kıldı ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de geçen yıl yapamadığı umresini kaza etti. Yüce Allah, geçen yıl Hudeybiye'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yapılan engellemenin bir nevi kısasını Kureyşlilere uygulamış oldu. (وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ) ifadesiyle bu ayette her iki şeyin, yani haram ayın haram aya karşılık olması ile haram aylarda yapılan kural ihlallerinin birlikte kastedilmiş olması mümkün değildir. Bu durumda müşriklerin haram bir ayda Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye girmekten men etmelerine karşılık ertesi yıl yine aynı ayda Yüce Allah'ın Mekke'ye girip umresini kaza etme imkânını bahşetmesi bir emir değil, bir haber vermedir. Bununla birlikte müşriklerin haram aylarda savaş açması durumunda Müslümanların onlarla savaşmalarının mübah kılınması da bu ayetin lafzından anlaşılmaktadır. Bir lafzın, hem haber hem de emir kipinde olması mümkün değildir. İki manadan biri hâsıl olunca diğeri ortadan kalkar. Ancak müşriklerin geçen yıl haram ayda Kâbe'ye varmasına izin vermeyip geri çevirmeleri sebebiyle yapamadığı umresini ertesi sene aynı ayda yapma imkânını bahşetmesi bu ayette haber olarak bildirilmiş olabilir. Böylece bir sonraki yılın haram ayının saygınlığı, önceki yılın haram ayının saygınlığı gibi olur.

İşte bu sebeple Yüce Allah (وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ) **"Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir"** buyurmuştur. Bunun ardından şu cümle gelmektedir:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın."

Burada ifade edilmek istenen şudur: Müslümanların haram aylarda savaşı başlatmaları her ne kadar caiz değilse de, müşrikler tarafından kendilerine karşı savaş açılması durumunda bu savaşa karşılık vermeleri gerekir. Ayette Müslümanların müşriklere verecekleri cezaya "saldırı" denmiştir. Çünkü cins bakımından bu, müşriklerin Müslümanlara karşı yaptığının mislidir ve saldırıları gereğince hak ettikleri miktarda bir cezadır. Bu sebeple de Müslümanların onlara karşılık vermelerine mecaz anlamında "saldırı ve tecavüz" denmiştir. Zira hakikatte saldırgan olan kişi, zalimdir.

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın" ayeti genel bir hüküm ifade etmektedir. Şöyle ki: Bir kimse bir başkasının malını telef ederse, sahibine o malın mislini vermesi gerekir. Bu misillik de iki yönden olur:

1-Cins bakımından misil olması gerekir. Bu da ölçülen, tartılan ve sayılan mallarda olur. Kaç ölçek, kaç kilo veya kaç adet mal telef edilmişse, o kadar ölçekte, o kadar kiloda veya o kadar sayıda malın, telef edilen malın sahibine verilmesi gerekir.

2-Kıymet bakımından misil olması gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki kişinin eşit miktarda ortak oldukları bir köleyi sahiplerinden varlıklı olan birinin azad etmesi üzerine, azad edenin diğer ortağa kölenin yarı kıymetini ödemesine hükmetmişti. Diğerinin köle üzerindeki mülkiyet hukukuna tecavüzde bulunduğu için azad eden ortağın, kölenin yarısının mislini kıymet olarak ödemesini emretmişti. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hükmü, bu konuda mislin kıymet olarak ödenebileceğine

ve mislin kıymete isim olabileceğine dair bir delil oldu. Bu hüküm şuna da delalet etmektedir: Hak edilen karşılığın miktarı bakımından aynı ağırlıkta ve nitelikte olduktan sonra misil kelimesi, bazen telef edilen malın cinsinden olmayan bir şeyin de ismi olabilir. Mesela bir kimse bir başkasına zina iftirasında bulunarak hukukuna tecavüz ederse, bu iftiracının hak ettiği mislî ceza, kendisine aynı şekilde zina iftirasında bulunmak değildir. Aksine hak ettiği ceza, kendisine seksen sopa vurulmasıdır. Ya da zina iftirasından daha küçük bir suç işlerse, mesela bir başkasına söverse, (ceza olarak kendisine de mislince sövülmez. Aksine) kendisine tazir cezası uygulanır. İşlediği suçun misli olan ceza işte budur. Ceza sebebiyle ödenmesi gereken şeyin miktarınca aynı ağırlıkta ve nitelikte olduktan sonra "misil" kelimesinin, kendi cinsinden olmayan şeylerin de ismi olabileceği böylece ispatlanmış oldu. Bu delile dayanılarak şöyle denilebilir: Bir kimse bir başkasının malı olan sacdan bir tabakayı alıp kendi binasının inşaatında kullanırsa, o sacın kıymetini sahibine ödemesi gerekir. Çünkü kıymet, misil ismini de kapsamına almaktadır. Çünkü sacı gasbeden kişi onu almakla sahibinin mülkiyet hakkına tecavüzde bulunmuştur. Kamu hakkı gereği, sahibine onun mislini ödemesi gerekir. "Binasını yıkıp sacı ayniyle geri alsak, onun yapmış olduğu tecavüz gibi biz de onun hukukuna tecavüz etmiş oluruz" denilecek olursa, biz deriz ki: Sac tabakasını ayniyle kendisinden geri almak, o gasbedicinin hukukuna tecavüz olmaz. Nitekim bir kimse başkasının yanında emanet olarak bulunan eşyasını ondan aldığında onun hukukuna tecavüz etmiş olmaz. Tecavüz, mağdurun mülkiyetinden giderdiğinin mislini onun mülkünden gidermektir. Ya da mağdurun elinden aldığının mislini onun elinden almaktır. Ama gasbedilen malın kendisini geri almak, kimsenin hukukuna tecavüz değildir. Bu durumda malın misli değil, kendisi geri alınmış olmaktadır.

Bu hüküm şu mesele için de delil teşkil etmektedir: Cezada suça eşitlik ve denkliğin sağlanmasının mümkün olması durumunda kısas uygulamak farzdır. Ama bu eşitlik ve denkliğin sağlanıp sağlanamadığının bilinememesi durumunda kısas uygulanmaz. Mesela bir kimsenin elini bilekle dirsek arası orta yerinden kesen, karın bölgesinde derinlemesine yaralayan, başında yara açan şahsa kısas uygulanamaz. Çünkü karşı tarafın vücudunda açtığı yaranın mislini tam olarak onun vücudunda açmak mümkün değildir. Oysa Yüce Allah, kısasta tam bir misillemede bulunmamızı bize emretmiştir. Buna dayanarak Ebu Hanife şöyle demiştir: Bir kimse

bir başkasının elini kestikten sonra onu öldürürse, maktûlün velisi de onun elini kestikten sonra öldürme hakkına sahip olur.

Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın."

Maktûlün velisi bu ayet uyarınca katile, yaptıklarının aynısını tatbik etme hakkına sahiptir."

(وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾)

195-"(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet hakkında şunlar söylenmiştir.

1-Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Habib, Eslem Ebu İmran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kostantiniyye'ye/İstanbul'a gazaya gittik. Topluluğumuzun başında Abdurrahman b. Velid vardı. Rumlar sırtlarını şehrin surlarına dayamışlardı. Bizden biri düşmanın üzerine bir hamle yaptı. Arkadaşlarımız "Vazgeç, vazgeç! Lailahe illallah. Kendi kendini tehlikeye atıyor!" dediler.

Ebu Eyyub dedi ki: "Bu ayet biz ensar topluluğu hakkında nazil oldu. Yüce Allah Peygamberi'ne yardım edip dini İslam'ı güçlendirdiğinde, 'Gelin mallarımızın başına gidip onların idaresiyle meşgul olalım' dedik. Bunun üzerine Yüce Allah (وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ) **"(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın"** ayetini indirdi. Kendi kendimizi tehlikeye atmamız, mallarımızın başına geçip onların idaresiyle meşgul olmak ve cihadı terk etmekti."

Ebu İmrân dedi ki: "Ebu Eyyub, Allah yolunda cihada devam etti. Nihayet Kostantiniyye'ye/İstanbul'a defnedildi."

Ebu Eyyub, kişinin kendi kendini tehlikeye atmasının cihadı terk etmesi anlamına geldiğini ve ayetin de bu sebeple nazil olduğunu haber vermiştir.

İbn Abbas, Huzeyfe, Hasan, Katade, Mücahid ve Dahhâk'ın da benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

2-Berâ b. Âzib ile Ubeyde es-Selmani, kişinin kendi kendini tehlikeye atmasının, günah işlediğinden dolayı bağışlanmaktan ümidini kesmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir.

3-Kişinin kendi kendini tehlikeye atmasının, yiyecek içecek bir şey bulamayacak derecede malını telef etmesi ve harcamada israfa gitmesi anlamına geldiği söylenmiştir.

4-Kişinin kendi kendini tehlikeye atmasının, düşmanı yenmeksizin savaşa girişmek anlamına geldiği söylenmiştir. Ebu Eyyub'un *radıyallahu anh* kınadığı ensar topluluğu da ayeti bu şekilde te'vil etmişlerdi. Ancak Ebu Eyyub *radıyallahu anh*, ensar topluluğunun bu şekilde bir te'vilde bulunmasının sebebini de açıklamıştı. (O sebep şöyle açıklanmıştı: Yüce Allah, Peygamberi'ne yardım edip dini İslam'ı güçlendirdiğinde, 'Gelin mallarımızın başına gidip onların idaresiyle meşgul olalım' dedik.)

Bu manaların hepsinin ayette kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü ayetin lafzının bunların tümüne ihtimali vardır. Aralarında çelişki ve aykırılık bulunmadığı için bu manaların hepsinin bir arada bulunması mümkündür.

Bahsedilen ayette geçen kendi kendini tehlikeye atma ifadesini, bir kişinin düşman topluluğu üzerine hamle yapması şeklinde yorumlamaya gelince; Muhammed b. Hasan, "es-Siyeru'l- Kebir" adlı eserde bu mesele hakkında şöyle demiştir: "Bir kişi kurtulacağını veya onları bozguna uğratacağını umarak yalnız başına bin kişilik bir düşman topluluğu üzerine hamle yaparsa bunda bir sakınca yoktur. Ama kurtulacağını veya düşmanı bozguna uğratacağını ümid etmiyorsa, böyle yapmasını mekruh

görüyorum. Çünkü Müslümanların yararına olmaksızın kendi canını tehlikeye maruz bırakmıştır. Kendini kurtaracağını veya Müslümanlara yarar sağlayacağını umduğu bir zamanda kişinin bu hamleyi yapması gerekir. Kurtulacağını veya Müslümanlara yarar sağlayacağını ummuyor, ancak kendisinin yaptığını yaparak düşmanı bozguna uğratıp öldürmeleri için Müslümanlara cesaret vermek için böyle yapıyorsa, inşallah bunda da bir sakınca yoktur. Çünkü düşmanı bozguna uğratacağını umar da kendisi kurtulacağını ummadığı halde yalnız başına düşman topluluğu üzerine hamle yapmasında sakınca görmemekteyim. Aynı şekilde kendisine bakıp cesaretlenen başka askerlerin düşmanı bozguna uğratması için de kendisinin yalnız başına hamle yapmasında sakınca yoktur. Belki bu sebeple sevap kazanacağını dâhi umarım. Fakat hamlesinde hiçbir şekilde yarar söz konusu değilse, hamle yapması mekruh olur. Kurtulmayı ve düşmanı bozguna uğratmayı ummuyor, amahamlesiyle düşmanı ürkütecekse, hamle yapmasında sakınca yoktur. Çünkü düşmanın ürkmesi, bozguna uğramasından daha iyidir ve bunda Müslümanların yararı vardır."

Muhammed b. Hasan'ın bahsedilen ayetteki **"Kendi kendinizi tehlikeye atmayın"** ifadesiyle ilgili yapmış olduğu bu yorumların hepsi de doğrudur. Başka türlü yorumlar doğru değildir. Ebu Eyyub'un *radıyallahu anh* hadisinde anlatılan ve düşman topluluğuna yalnız başına hamle yaparak kendi kendini tehlikeye atan kişinin te'vili de caiz değildi. Çünkü onun yaptığı hamlenin, beraberindeki Müslüman savaşçılara bir yararı yoktu. Böyle olunca da dine ve Müslümanlara bir yarar sağlamaksızın kendini telef etmesi doğru değildi. Ama kendini telef etmesinde dinin yararı varsa, elbette ki bu şerefli bir makamdır.

Cenab-ı Allah bu makamda bulunan Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabını şu ayetlerde övmüştür:

(إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ)

"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık onlar, Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler."[151]

151 Tevbe, 9/111

(وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ)

"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar."[152]

(وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ)

"İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder."[153]

Benzer ayetlerde de Yüce Allah, kendini Allah yolunda feda eden kullarını övmektedir.

Emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker (iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmanın) hükmü de buna kıyaslanmalıdır. Bir kimse bu görevi dine faydası olacağına inanarak yapar ve bu yüzden de öldürülürse, şehitliğin en yüksek mertebesine çıkar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ)

"İyiliği emret, kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir."[154]

İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Şehitlerin en üstünü Abdulmuttalip oğlu Hamza'dır. Bir de zalim sultanın yanında hak söz söylediği için öldürülen adamdır."***

152 Âl-i İmrân, 3/196
153 Bakara, 2/207
154 Lokman, 31/17

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ)

"Cihadın en faziletlisi, zalim sultanın yanında doğru söz söylemektir." [155]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُحٌّ هَالِعٌ وَجُبْنٌ خَالِعٌ)

"Adamdaki en kötü şey, sıkıp tedirgin edici derecede bir cimrilik ve yüreği hoplayacak derecede bir korkaklıktır."[156]

Korkaklığın yerilmesi, kendisi öleceğini bilse de dine yararlı olacak yerde cesaret gösteren yiğidin övülmesini gerektirmektedir.

Doğrusunu Allah bilir.

Umre Farz mı, Yoksa Sünnet mi?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهٗ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ

155 İbn Mâce, Fiten, 20

156 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/87

اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

196-"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin."

Bu ayetin te'vilinde selef uleması farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali, Hz. Ömer, Said b. Cübeyr ve Tavus'un şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Haccın ve umrenin tamamlanması, kendi ailenizin evlerinin bulunduğu yerde ihrama girmenizdir."

Mücahid dedi ki: "Haccın ve umrenin tamamlanması, başlandıktan sonra sonlarına kadar devam edilmesidir."

Said b. Cübeyr ve Atâ dediler ki: "Haccın ve umrenin tamamlanması, bu iki ibadetin menasikini sonuna kadar yerine getirmektir. Çünkü bu ibadetlerin ikisi de farzdır." Bu iki zât ayetteki **"tamamlayın"** emrine dayanarak böyle bir te'vilde bulunmuşlardır. **"Tamamlayın"** yerine sanki "Haccedin ve umre yapın" şeklinde emir verildiğini anlamışlardır.

İbn Ömer ile Tavus'un şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Haccın ve umrenin tamamlanması, her birinin ayrı ihramla yapılmasıdır."

Katade dedi ki: "Umrenin tamamlanması, hacc ayları dışında umre yapmaktır."

Alkame'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: (العمرة لله) ifadesiyle kastedilen mana şudur: "Umre yapmadan Kâbe'den geçip gitme."

Selef fukahası, umrenin farz olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir: Abdullah b. Mesud, İbrahim en-Nehâi ve Şabi, umrenin sünnet olduğunu söylediler.

Mücahid, (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ayeti hakkında konuşurken şöyle demiştir: "Hacc ve umrede yapmakla emrolunduğumuz şeyleri tam olarak yapmamız gerekmektedir."

Hz. Aişe, İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan ve İbn Sirin, umrenin farz olduğunu söylediler. Mücahid'in de benzer bir ifade kullandığı rivayet edilmiştir.

Tavus, babası Keysan'ın, "Umre farzdır" dediğini rivayet etmiştir.

Umrenin farz olduğunu söyleyenler, (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ayetinin zahirini delil olarak ileri sürmüş ve şöyle demişlerdir: Ayetin lafzı, başlandıktan sonra hacc ve umrenin tamamlanması manasına gelebileceği gibi, her ikisinin ifasına başlanması manasına da gelebilir. Ayetin her iki manaya gelmesi, umumî bir ifadenin kapsamında olan şeyleri kapsaması gibidir. Kapsamındaki şeylerden biri, delil olmadan kapsam dışına çıkarılamaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette umrenin farz olduğuna delalet eden bir delil bulunmamaktadır. Zira orada en fazla söylenen, başlanan hacc ve umrenin tamamlanması gereğidir. Bu da başlanan hacc ve umrenin eksik bırakılmamasını gerektirir. Zira tamamın zıddı butlan değil noksanlıktır. Bilindiği gibi eksik olan bir şeye, "tam değil" denir. Bir şeyin bir parçası eksik olduğunda onun için, "tam" denmez. Böylece anlamış oluyoruz ki, **"tamamlayın"** emri, başlanan haccı ve umreyi eksik bırakmamaktır.

Bu sebeple Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Haccın ve umrenin tamamlanması, bu ibadetler için ailenizin evlerinin bulunduğu yerde ihrama girmenizdir."

Yani bu ibadetlerin mükemmel ve eksiksiz olarak yapılabilmesi için, ailenizin evlerinin bulunduğu mahalde ihrama girmeniz gerekir. Bu anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre bahsedilen ayetin manası şöyle olur: Haccın ve umrenin tamamlanması, başlanan haccın ve umrenin eksik bırakılmaması demektir. Eksik bırakılmamalarının gerekli oluşu, bunların farz olduğuna delalet etmez. Çünkü böyle bir ifadenin nafile ibadetler hakkında da kullanılması caizdir. Mesela "Nafile haccı, nafile umreyi yaparken eksik bırakma. Nafile namazı kılarken de bu namazı eksik bırakma" diyebilmektesiniz. **"Tamamlayın"** emri söz konusu olan şeyi eksik bırakmamayı gerektirdiğine göre; bu emir, o şeyin farz olduğuna delalet etmez.

Bu söylediklerimizin doğruluğuna şu husus delalet etmektedir: Eksik bırakılmalarının yasaklanması bakımından nafile umre ve nafile hacc, bu ayette kastedilmektedirler. Ayetteki **"tamamlayın"** emri, bu iki ibadetin esasta farz olduğuna delalet etmemektedir. **"Tamamlayın"** emrinden açıkça anlaşılan mana, başlandıktan sonra bu ibadetlerin tamamlanmasıdır.

Nitekim bir ayette yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."[157]

Bu ayette de başlanan orucu akşama kadar devam ettirme emri verilirken "tam tutun" ifadesi kullanılmıştır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا)

157 Bakara, 2/187

"(Cemaate yetiştiğinizde) yetiştiğiniz kısmı (cemaatle birlikte) kılın. Yetişemediğiniz kısmı (imamın selamından sonra kendi başınıza) tamamlayın."[158]

Bu hadiste, ibadete başlandıktan sonra tamamlanması emredilmektedir. Başlandıktan sonra hacc ve umrenin tamamlanması gerektiğine şu hüküm de delalet etmektedir: Başlanan nafile hacc ve umrenin tamamlanması ayetle bildirilmektedir. Bu da, "İhramlarına girdikten sonra haccı ve umreyi tamamlayın" demek gibidir. Ayette geçen **"tamamlayın"** emri ile kastedilen mananın, başlandıktan sonra hacc ve umrenin tamamlanması olduğu ispatlandığına göre bunu, hacc ve umre yapmanın farz olduğu şeklinde yorumlamak doğru olmaz. Çünkü başlananı tamamlamanın farz olması ile başlamanın farz olması birbirine iki zıt manadır. Takdir edilir ki ayetteki "tamamlayın" emri ile, başlanan ibadeti tamamlamak kastedildiğine göre, artık hacc ve umre yapmaya başlamanın farz olduğunu mümkün olmaz. Bilindiği gibi haccetü'l İslam dediğimiz farz olan ilk hac, başlandıktan sonra farz olur, demek doğru değildir. Aynı şekilde öğle namazının da kılınmaya başlandıktan sonra farz hâle geldiğini söylemek doğru olmaz. Bu da başlandıktan sonra değil de başlanmadan önce hacc ve umrenin farz olduğunu söylemenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu anlattıklarımızla umrenin başlanmazdan önce farz olmasıbahsedilen ayette bir delil bulunmadığı ispatlanmış oluyor.

Umrenin farz olmadığını ispatlayan delillerden biri şu rivayettir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ الْعُمْرَةَ هِيَ الْحَجُّ الْأَصْغَرُ)

"Şüphesiz umre, küçük hacdır."[159]

Abdullah b. Sedad ile Mücahid'in de aynı ifadeyi kullandıkları rivayet edilmiştir.

158 Buhari, Ezan,20

159 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Asâr: 7/55

"Hacc" kelimesinin umreyi de kapsadığı ispatlanmıştır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Sinan ed-Düeli, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Akra b. Habis *radıyallahu anh*, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ey Allah'ın Resûlü! Hacc her sene mi, yoksa (ömürde) bir defa mı?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, ***"Hayır, sadece bir defa yapılır. Fazlası nafiledir"*** diye cevap verdi.[160]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yukarıda geçen birinci rivayette umreyi hacc olarak adlandırdığına ve Akra'ya da haccın bir defa yapılacağını, fazlasının nafile olacağını söylediğine göre umrenin farz olma ihtimali ortadan kalkmış oldu. Çünkü umre, hacc olarak adlandırılmıştır.

Umrenin farz olmadığını ispatlayan delillerden biri de şu rivayettir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Namaz ve hacc farz mı?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Evet"*** diye cevap verdi. Adam, "Umre farz mı?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hayır. Ama umre yapman, senin için hayırlı olur"*** diye cevap verdi.[161]

Abbad b. Kesir de Muhammed b. Münkedir'den bunun misli bir rivayette bulunmuştur.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْحَجُّ جِهَادٌ وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ)

"Hacc cihaddır. Umre nafiledir."[162]

160 İbn Mâce, Menasik, 3
161 Darekutni, Sünen: 3/348
162 İbn Mâce, Menasik, 44

Şu rivayet de umrenin farz olmadığına delalet etmektedir:

(دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)

"Umre, kıyamet gününe kadar hacca dâhil oldu."[163]

Yani hac, umre yerine de geçer. Çünkü hacc fiilleri içinde umre fiilleri fazlasıyla mevcuttur. Yoksa bu hadis, "umre de hacc gibi farzdır" anlamına gelmemektedir. Çünkü her ikisi de farz olarak kabul edildiği takdirde umrenin hacca dâhil olması, haccın umreye dâhil olmasından evla olmaz. Aynı şekilde namazın da hacca dâhil olduğu söylenemez. Çünkü namaz da hacc gibi farzdır.

Cabir'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği şu hadis de umrenin farz olmadığına delalet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hacc ihramına girdikleri zaman ashabına, umre yaparak ihramdan çıkmalarını emretti. Süraka b. Mâlik *radıyallahu anh*, "Şu umremiz bu seneye mi mahsus olacak, yoksa ebediyete kadar mı böyle olacak?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bilakis ebediyete kadar böyle olacak"*** diye cevap verdi.[164]

Bilindiği gibi bu, haccın fevt olması durumunda yapılarak ihramdan çıkmayı sağlayan umre gibi, hacc ihramından tahallül edip çıkmayı sağlayan bir umre amelidir. Umrenin farz olduğu görüşünde olanlara göre bu, farz olan umrenin yerine geçmez. Bu da umrenin farz olmadığına delalet etmektedir. Şayet farz olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "Şu umreniz ebediyete kadar devam edecek" demezdi. Aslında böyle demekle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onlara bundan başka bir umre yapmakla yükümlü olmadıklarını haber vermişti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına umre yaparak hacc ihramından çıkmalarını emretmesi üzerine ashabın yaptığı fiilin umre olmadığını ispatlayan delillerden biri de şudur: Mesela bir kimse ihramda kaldığı takdirde Arafat'a çıkma imkânı bulamadığı için hacc yapamayacaksa,

163 Ebu Davud, Menasik, 23

164 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/534

haram aylarda umre yaparak hacc ihramından çıktığında ve müteakip hacc mevsiminde haccederse temettü değil, ifrad yapmış sayılacaktır.

Şu aklî delil, umrenin farz olmadığını ispatlamaktadır: Namaz, oruç, zekât ve hacc gibi farzlar belli vakitlerle sınırlıdır. Şayet umre farz olsaydı, onun da belli bir vakitte yapılması gerekirdi. Belli bir vakitle sınırlanmadığına göre kişi, dilediği vakitte umre yapmak serbestiyetine sahiptir. Bu bakımdan umre, nafile namaz ve oruca benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nafile haccın da belli bir vakitte yapılması gerekmektedir. O zaman bu da haccın farz olduğuna delalet etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, böyle olması gerekmez. Çünkü biz şöyle demiştik: Herkesin yapması gereken farzların şartlarından biri de o şartın belli bir vakitte yapılmasıdır. Belli bir vakitle sınırlandırılmayan ibadet, farz değildir. Ama bazı nafilelerin belli bir vakitle sınırlandırılmasına, bazısının da her zaman yapılabilir olmasına engel de yoktur. Belli bir vakitle sınırlandırılmayan her ibadet nafiledir. Ama belli bir vakitle sınırlandırılan ibadetler de farz ve nafile olmak üzere iki kısma ayrılır.

Umrenin farz olmadığına şu rivayetler de delalet etmektedir: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Talha b. Abdullah *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْحَجُّ جِهَادٌ وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ)

"Hacc cihaddır. Umre nafiledir."[165]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* da aynı hadisi rivayet etmiştir.

Umrenin farz olduğu görüşünde olanlar, şu rivayetleri delil olarak ileri sürmektedirler:

165 İbn Mâce, Menasik, 44

İbn Lehia'nın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ فَرِيضَتَانِ وَاجِبَتَانِ)

"Hacc ve umre, ifa edilmeleri gerekli olan iki farzdır."[166]

Hasan'ın bildirdiğine göre Semüre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَقِيمُوا الصَلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَحُجُّوا واعْتَمِرُوا واسْتَقِيمُوا يُسْتَقَمْ لَكُمْ)

"Namazı kılın, zekâtı verin, hacc edin, umre yapın, dosdoğru olun; işleriniz yolunda gider."[167]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri vücup ifade eder.

Bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* İslam'ın ne olduğu sorulduğunda namazdan ve diğer farizalardan bahsetmişti. Sonra da ***"Hacc etmen ve umre yapmandır"*** demişti.

Subeyy b. Mabed dedi ki: (وَجَدْتُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ مَكْتُوبَيْنِ عَلَيَّ) "Hacc ve umrenin bana farz olduğunu gördüm."[168] Subeyy, bunu söylediğinde Hz. Ömer *radıyallahu anh* onun bu söylediğine itiraz etmemiş ve "İkisini birlikte yap" demişti.

Âmir oğulları kabilesinden bir adam, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ey Allah'ın Resûlü! Babam çok yaşlıdır. Haccve umre yapmaya, yolculuğa dayanamıyor" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da ona şöyle buyurdu:

(احْجُجْ عَنْ أَبِيكَ وَاعْتَمِرْ)

"Babanın yerine hacc ve umre yap."[169]

166 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/572
167 Taberani, El Mucemu's-Sağir: 1/99
168 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/577
169 Ebu Davud, Menasik, 25

İbn Lehia tarikiyle rivayet edilen ve umrenin farz olduğunu bildiren Cabir hadisini ele alacak olursak deriz ki: İbn Lehia, zayıf ve çok hata yapan bir ravidir. Anlatıldığına göre kitapları yandığı için sadece hafızasına dayanmıştı. Hafızası da iyi değildi. Umrenin farz olmadığına dair önceki sayfalarda nakledilen Cabir hadisinin senedi, İbn Lehia'nın rivayet ettiği bu hadisin senedinden daha iyidir. Aynı seviyede olsalar bile en fazla birbirilerine muarız olurlar. O zaman her ikisi de delil olmaktan çıkarlar. Bu durumda umrenin farz olmadığına dair elimizde Talha ve İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* hadisi muarızsız bir delil olarak kalmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Umrenin farz olmadığına dair Haccac b. Ertat'ın Muhammed b. Münkedir tarikiyle Cabir'den rivayet edilen hadis, umrenin farz olduğuna dair İbn Lehia'nın Atâ tarikiyle Cabir'den rivayet ettiği hadise muarız değildir. Çünkü Haccac b. Ertat'ın rivayet ettiği hadis, aslî kaynakta yer almaktadır. İbn Lehia ise hadisini oradan nakletmektedir. Biri olumsuzlayan diğeri de ispatlayan iki rivayet birlikte geldiğinde ispatlayan rivayet kabul edilir. Aynı şekilde biri farz kılan diğeri de farz kılmayan iki rivayet birlikte geldiğinde farz kılan rivayet kabul edilir. Çünkü farz kılan rivayet, farz kıldığı şeyin yapılmamasını haram kılar. Ama farz kılmayan rivayet, farz kılmadığı şeyin yapılmamasını haram kılmaz. Haram kılan rivayet, mübah kılana göre öncelikle kabul edilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğinizin olması şu sebepten dolayı gerekmez: Umrenin farz olduğunu bildiren İbn Lehia hadisi sabit olsaydı, herkesin ona ihtiyaç duymasından dolayı meşhur ve müstefiz olarak nakledilmiş olurdu. Haccın farz olduğunu bilen herkesin o rivayeti de bilmesi gerekirdi. Çünkü o takdirde umrenin farzlığı haccın farzlığı gibi olurdu. Haccetme emrine muhatap olan kimseler, umre yapma emrine de muhatap olurlardı. Senedinde zaaf bulunması ve kendisine başka bir rivayetin de muarız olmasının yanı sıra bu nitelikteki bir rivayetin ahâd yoldan gelmiş olması mümkün değildir. Bilindiği gibi her iki rivayet de aynı şahıstan gelmektedir.

Umrenin farz olduğunu ifade eden rivayetin vürud tarihi, farz olmadığını ifade eden rivayetin tarihinden sonra olsaydı, Cabir *radıyallahu anh* bunu hadisinde açıklar ve şöyle derdi: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sel-***

lem, umrenin nafile olduğunu söyledi. Ancak daha sonraları farz olduğunu söyledi."

Bir kimsenin yanında, tarihlerini bildiği iki rivayet olur da bunlardan bazen umreyi farz kılan rivayeti bazen de farz olmadığını ifade eden rivayeti tarih belirtmeksizin kullanması caiz olmaz. Bu da bu iki rivayetin birbirine muarız olarak geldiklerine delalet etmektedir. Bu rivayetler, biri umreyi farz kılan ifadeleri içererek diğeri de farz olmadığını bildiren ifadeleri içererek iki ayrı kanaldan geldiğinde birbirlerine muarız oldukları için her ikisi de delil olmaktan çıkarlar.

Semüre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği ***"Umre yapın"*** hadisindeki emir, önce nakletmiş olduğumuz deliller dolayısıyla mendubiyet ifade etmektedir.

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* İslam'ın ne olduğu sorulduğunda onun, namaz kılmaktan ve diğer farizalardan bahsettikten sonra ***"Hacc ve umre yapmandır"*** demiş olmasına gelince, şüphesiz nafile ibadetler de İslam'dandır. İnsanı Allah'a yakın kılan diğer taât ve ibadetler de İslamdandır. Çünkü bunlar da İslam ahkâmındandır.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"İslam, yetmiş küsur bölümdür. Eziyet verici şeyleri yoldan alıp bir kenara bırakmak da bunlardan biridir."[170]

Subeyy b. Mabed'in Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* "Hacc ve umrenin bana farz olduğunu gördüm" demesine ve Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* susup ona itiraz etmemesini anlatan rivayete gelince; Subeyy, "Hacc ve umrenin herkese farz olduğunu gördüm" dememiş, sadece "Bana farz olduğunu gördüm" demiştir. Bu ifadenin zahirine bakıldığında, kendisinin adakta bulunması sebebiyle hacc ve umreyi kendine vacip/farz kıldığı anlaşılmaktadır. Kendisi böyle derken ayeti te'vil ederek böyle demiştir. Ayet de bu şekilde te'vile müsait olduğu için Hz. Ömer *radıyallahu anh*, onun böyle demesine itiraz etmemiştir. Böyle demesi, umrenin farz olduğu görüşünde olanla-

170 Muslim, İman, 12

rın söyledikleri gibi bir şeydir. Onlar bu söylediklerinden ötürü kınanmayı hak etmezler. Çünkü bu meselede ictihad etme imkânı vardır.

Yaşlı babasının yerine hacc yapıp yapamayacağını soran adama Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Babanın yerine hacc ve umre yap"*** demesine gelince, bunda da umrenin farz olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü, umreyi farz kılma makamında söylemiş değildir. Bu hususta fakihlerden farklı görüşte olan biri yoktur. Zira adamın, babasının yerine hacc ve umre yapma yükümlülüğü yoktur.

["Hayır İşleyin" Ayetinin Umrenin Farz Olmasına Delil Olmayışının Sebepleri]

Bazı kimseler (وَافْعَلُوا الْخَيْرَ) **"Hayır işleyin"**[171] ayetini delil göstererek umre yapmanın farz olduğunu söylemektedirler. Çünkü umre de bir hayırdır. Ayetin açık anlamı bütün hayırların farz olmasını gerektirmektedir. Bu ayet, birkaç sebepten dolayı be umrenin farzlığına delil olamaz:

1-Farz olduğuna inanarak umre yapmanın hayır olduğunu ispat etmeye ihtiyaç vardır. Çünkü umrenin farz olduğunu kabul etmeyenlerin, onu farz olarak yapmaları caiz olmaz. Şayet böyle inanarak yaparsa, tıpkı farz olduğuna inanarak nafile namaz kılan kimse gibi, hayır yapmış sayılmaz.

2-(وَافْعَلُوا الْخَيْرَ) **"Hayır işleyin"** ayeti mücmel bir lafızdır. Çünkü "hayır" kelimesi kullanıldığında hangi mananın kastedildiği bilinmeyen ve açıklanmaya ihtiyacı olan şeyleri kapsamaktadır. Bilindiği gibi bu kelimenin kapsamına namaz, zekât ve oruç da girmektedir. Bunların hepsi, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel farzlardır. Bir kelime mücmel şeyleri içerdiğinde kendisi de mücmel olur. Hükmünün ispat edilebilmesi için kendisi dışında başka bir delile ihtiyaç duyulur.

3-Ayette geçen "hayır" kelimesinin başında sayılamayacak kadar çok cinsleri içeren istiğrakiyye elif lâmı vardır. (شَرِبْتُ الْمَاءَ) "Su içtim" diyen bir

171 Hac, 22/77

kimse çok az miktarda su içtiğinde; (تَزَوَّجْتُ النِّسَاءَ) "Kadınlarla evlendim" diyen kimse de bir kadınla evlendiğinde nasıl ki bu ifadelerinin gereğini yerine getirmiş oluyorsa, aynı şekilde (وَافْعَلُوا الْخَيْرَ) "Hayır işleyin" ayetine muhatap olan bir kimse de en ufak bir hayır işlediğinde bu ayetin gereğini yapmış sayılır.

4. Hayrın her çeşidini işlemenin imkânsız olduğunu bildiğimize göre ayetteki (وَافْعَلُوا الْخَيْرَ) **"Hayır işleyin"** emri, bazı hayırları işleyin anlamına gelmektedir. Bu emirle "mutlaka umre yapın" manasının kastedildiğini söyleyebilmek için delile ihtiyaç vardır.

Umrenin farz olduğunu söyleyenler, şu iddiayı ileri sürmektedirler: "Nafilelerden her birinin mutlaka farzlar arasında bir aslının bulunduğunu gördük. Umre nafile olarak yapılsa bile farzlarda onun aslı vardır."

Bu iddianın sahibine şöyle karşılık verilebilir: Umre; tavaf ve sa'yden ibarettir. Bunun da farzlar arasında aslı vardır.

Umre dışında farz olarak tekbaşına tavaf ve sa'y bulunmamaktadır. "Bu, ancak farza bağlı olarak (umrede) görülmektedir" denilecek olursa şöyle cevap verilebilir:

Farzlar arasında tek başına yapılması söz konusu olmasa bile nafile olarak tavaf yapılabilmektedir. Aynı şekilde farzlar arasında aslı olmasa bile tavaf ve sa'yden ibaret olan umre de nafile olarak yapılabilir.

Şafiî, umrenin hacla birlikte yapılmasının caiz oluşuna dayanarak umrenin farz olduğunu söylemiştir. Ona göre; umre şayet nafile olsaydı, hacc ameliyle birlikte yapılması caiz olmazdı. Nitekim nafile namazla farz namazın da cem edilerek birlikte kılınması caiz olmaz. Ancak farz olan namazın dört rekâtı birlikte kılınabilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, fasid bir önermedir. Buna dayanarak umrenin farz olduğunu söylemek geçersizdir. Bu önermenin sahibine denilir ki: Hacla umreyi cem edip birlikte ifa etmek caiz olsa da iki farz namazı cemedip birlikte kılmak caiz olmaz. Bu da umrenin farz olmadığına delalet eder. Namazın dört rekâtını cem edip birlikte kılınmasına gelince, bu dört

rekâtın dördü de bir namazdır. Tıpkı bir hacc ibadetinin kendi içindeki rükünleri gibi kapsaması ve bir tavafın yedi şavtı kapsaması gibi. Haccrükünlerinin tamamı bir hacdır. Yedi şavtın tamamı da bir tavaftır. Bununla birlikte Şafiî, kendi fıkıh usûlü ile de çelişkiye düşmektedir. Şöyle ki: Bir kimse umre yaptıktan sonra farz olan haccını eda eder ve bu hacca bir umre ekleyerek kıran hacc yaparsa, bu umresi nafile, haccı ise farzdır. Bu durumda farz hacc ile nafile umre cemedilerek birlikte yapılmış olur. Bu takdirde farz olduğu için umrenin hacla cemedilerek birlikte yapılmasının caiz olduğu çıkarsamasında bulunan kimsenin istidlali bozulmuş olur.

Şafiî, hacc mikatı gibi umre için de mikat belirlenmesini de umrenin farz olduğuna delil saymıştır. Bunun için de kendisine şöyle denilebilir: Bir kimse farz umreyi yaptıktan sonra memleketine, ailesine döner de sonra yeniden umre yapmak ister ve yola çıkarsa, bu ikinci umre nafile olduğu hâlde hacc mikatı gibi mikatı olur. Şu hâldehacc mikatı gibi mikatının olması, umrenin farzlığına delalet etmez. Aynı şekilde nafile haccın mikatı da farz haccın mikatı gibidir.

Şafiî, kıran haccı yapana dem gerekmesini de umrenin farz olduğuna delil saymış, ancak burada demin hangi yönden delalet ettiğini açıklamamıştır. Böyle bir iddiada bulunmuş, ancak iddiası delilsiz klamıştır. Bununla birlikte o, kendi fıkıh usûlü ile çelişkiye düşmüştür. Çünkü farz hac ile nafile umre cem edilerek yapıldığında dem gerekirken, nafile hacc ve nafile umre de cem edilerek yapıldıklarında da dem gerekmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Eğer engellenmiş olursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin." [172]

Kisai, Ebu Ubeyde ve çoğu dil bilginleri dediler ki: Haccveya umreden engellenme/ihsar, hastalanma veya yol nafakasının elden gitmesiyle

172 Bakara, 2/196

olur. "Hasr", düşman kuşatması demektir. Mesela Arapça'da (أَحْصَرَهُ الْمَرَضُ) "Hastalık onu engelledi", (حَصَرَهُ الْعَدُوُّ) "Düşman onu kuşattı" denir.

Ferrâ'dan nakledildiğine göre o, bu iki kelimeden her birinin diğerinin yerine kullanılabileceğini söylemiştir. Ancak Ebu'l Abbas el-Müberred ile Zeccâc bu görüşe karşı çıkmış ve bunların manalarının farklı olduğunu söylemişlerdir. Mesela hastalığın engellemesinden bahsedilirken (حَصَرَهُ) denmeyeceği gibi, düşman kuşatmasından bahsedilirken de (أَحْصَرَهُ) denmez.

Bu iki bilgin, sözlerine devamla şöyle dediler: "Bu, aynen şu misallere benzer: Mesela bir kimse bir başkasını hapsettiğinde "habesehu", onu hapsedilmeye maruz bıraktığında "ahbesehu" denir. Bir kimse bir başkasını öldürdüğünde "katelehu", onu öldürülmeye maruz bıraktığında "aktelehu" denir. Bir kimse bir ölüyü mezara gömdüğünde "defenehu", gömülmeye maruz bıraktığında "edfenehu" denir. Aynı şekilde bir kişi bir başkasını alıkoyup kuşattığında "haserehu", alıkonup kuşatılmaya maruz bıraktığında ise "ahserehu" denir."

İbn Ebu Nüceyh'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hacc ve umreden engellenme, sadece düşman engellemesiyle olur. Ama kişinin yola gitmesine engel olacak şekilde bir yerinin kırılması veya hastalanması sebebiyle Allah tarafından gelen bir engelleme, ihsar sayılmaz."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bildirdiğine göre "ihsar", sadece düşman engellemesi durumunda söz konusu olur. Hastalanmaya ihsar denmez. Bu görüş, "hasr" ve "ihsar" kelimelerinin manası hakkında dil bilginlerinin söylediklerine de uymaktadır. Bazı kimseler bunun, hacc ve umre ihramına girdikten sonra hastalanan kimsenin muhsar sayılmadığı için ihramdan çıkamayacağı anlamına geldiğini zannetmektedirler. Oysa bunda onların zannettiklerinin doğru olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü burada yalnızca ihsar ve hasrın manası açıklanmıştır. Bu duruma düşen kimsenin ne yapacağından söz edilmemiştir. Şunu bilmelisin ki ihsar, hastalığa; hasr ise düşman engeline mahsustur.

[Muhsar Kişinin Hükmü]

Selef uleması, muhsar kişinin hükmü hakkında üç farklı görüş ortaya koymuştur.

1-İbn Mesud *radıyallahu anh* ile İbn Abbas *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Düşman engellemesiyle hastalık engeli aynıdır. Bu durumdaki ihramlı kişi kurbanlık bir hayvanı Mekke'ye gönderir. Bu hayvan haremde kesildiğinde kendisi de ihramdan çıkar." Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Sevri de bu görüştedir.

2-İbn Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Hastalanan kimse ihramdan çıkamaz. Düşman engellemesi olmadan muhsar olunmaz." Mâlik, Leys ve Şafiî de bu görüştedir.

3-İbn Zübeyr *radıyallahu anh* ile Urve b. Zübeyr *radıyallahu anh* dediler ki: "Hastalık engeliyle düşman engellemesi aynıdır. İhramlı kişi böyle bir duruma maruz kaldığında, sadece tavaf ederek ihramdan çıkabilir." Büyük İslam merkezlerindeki fakihlerden bu görüşe katılan bir kimsenin olduğunu bilmiyoruz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İhsar kavramının sadece hastalık engeline mahsus olduğu, dilbilginlerinin nakletmiş olduğumuz sözleriyle ispatlandığına ve Yüce Allah da (فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"Eğer engellenmiş olursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin"** buyurduğuna göre ihsar kavramının, hakikî manası olan hastalık anlamında kullanılması gerekir. Mana itibariyle düşman engellemesi de bu kapsama girer.

Ferra'nın, "ihsar" kelimesinin hem hastalık engeli hem de düşman engellemesi anlamına geldiği görüşünde olduğu söylenecek olursa, buna karşı şöyle cevap verilebilir:

Bu, doğru olsa bile ihsarın hastalık engeli anlamına geldiği ayette zaten ispatlanmıştır. Çünkü ayet, ihsarın hastalık engeli anlamına geldiğini reddetmemektedir. Ancak Ferra, ihsarın düşman engellemesi anlamına da gelebileceğini söylemiştir. "İhsar" kavramı, hem hastalık engeli hem de düşman engellemesi anlamında kabul edilirse, bu kavram her iki durumu

da kapsayacak genellikte olur. Hastalananların da düşman tarafından engellenenlerin de mahsur sayılmalarını gerekli kılar.

"İhsar ayetinin Hudeybiye'deki ihsar olayı hakkında nazil olduğu hususunda raviler arasında ihtilaf yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı, umre yapmaktan düşman tarafından engellenmişlerdi. Yüce Allah bu ayeti indirerek ihramdan çıkmalarını emretti. Bu da ayette, düşman engellemesiyle ihsarın vukubulacağının kastedildiğine delalet etmektedir" denilecek olsa, buna karşı şöyle cevap verilebilir:

Bu ayetin nüzûl sebebi, düşman engellemesiydi. Ancak ayette önce düşman engellemesi olan hasrdan söz edildikten sonra hastalık engeli olan ihsar bahsine geçilmiştir. Bu da gösteriyor ki ayetin lafzı, zahirî anlamında kullanılsın diye, ihramlının hastalanmasının hükmü de açıklanmıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hudeybiye'de ashabına ihramdan çıkmalarını emredip kendisi de ihramdan çıkması, ayetin lafzının değil de manasının düşman engellemesini de ihsardan saydığına delalet etmektedir. Bu ayetin nüzûlü, hem hastalık hem de düşman engelinin ihsar sayılması hükmünü ifade etmektedir. Şayet Cenab-ı Allah'ın muradı hastalık engeli değil de sadece düşman engeli olsaydı, bunu ayette açıkça bildirirdi. Bununla birlikte ihsar kelimesi hastalık ve düşman engelinin her ikisinin ismi olduğuna göre, ayetin düşman engeli sebebiyle inmiş olması sadece düşman engeli anlamına gelmesini gerekli kılmaz. Aksine gereken, ayetin iniş sebebinin değil, kelimelerinin ifade ettiği genel mananın esas alınmasıdır.

Düşman engellemesinin yanı sıra hastalanmanın da ihsar sebebi sayılması gerektiğine sünnetten delilimiz şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Haccac b. Amr el-Ensari, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كُسِرَ أَوْ مَرِضَ أَوْ عَرَجَ فَقَدْ حَلَّ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ)

"Bir yeri kırılan veya hastalanan ya da topal olan kimse ihramdan çıkması caiz olur. Ertesi sene haccetmesi gerekir."[173]

Bu hadisin rivayet senedinde adı geçen İkrime dedi ki: "Ben bu hadisi İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh* sordum. Her ikisi de ravinin doğru söylediğini ifade ettiler."

Hadiste geçen (فَقَدْ حَلَّ) ifadesi, ihramdan çıkması caiz olur, anlamına gelmektedir. Tıpkı (حَلَّتِ الْمَرْأَةُ لِلزَّوْجِ) ifadesinin, "kadının evlenmesi caiz olur" anlamına gelişi gibi.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir:

Hammad ve İbn Zeyd'in bildirdiklerine göre Eyyub, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "İhsarlı kişi Mekke'ye hediy gönderir. Hediy yerine ulaşınca ihramdan çıkar ve ertesi sene haccını kaza eder. Noksanlıklardan münezzeh olan Allah, aralarındaki düşmanlığa son vermek için kulları arasında kısas yapılmasına razı olmuştur. İhsarda da yapılamayan hacca karşılık olmak üzere sonraki yılda haccedilir. İptal edilen ihrama karşılık sonraki yılda ihrama girilir."

Bu sözü nakleden kişi, şöyle bir iddiada bulunmuştur:"İkrime'nin yanında böyle bir hadis olsaydı o "İhsarlı kişi, Mekke'ye hediy gönderir" demez, gelen rivayette anlatıldığı gibi "ihramdan çıkar" derdi."

Bu iddianın sahibi ihsar meydana gelince ihramdan çıkışın da kendiliğinden gerçekleşeceğini zannetmiş olmakla yanılmaktadır. Oysa gerçek, onun zannettiği gibi değildir. Gerçek hüküm, ihsar meydana gelince ihramdan çıkması caiz olur, şeklindedir. Tıpkı (حَلَّتِ الْمَرْأَةُ لِلزَّوْجِ) ifadesinin, kadının evlenmesi caiz olur, anlamına gelişi gibi.

Düşman engellemesinin yanı sıra hastalanmanın da ihsar sebebi sayılması gerektiğine ilişkin aklî bir delil şudur: Düşman tarafından engel-

173 İbn Mâce, Menasik, 85

lenen kimse Kâbe'ye ulaşamadığı için ihramdan çıkması caiz olduğuna göre hastalanan kimsede de aynı şekilde Kâbe'ye ulaşamadığı için onun da ihramdan çıkmasının caiz olması gerekir. Bilindiği gibi düşman tarafından kuşatılan bir kimse bir yolunu bulup Kâbe'ye ulaşabilecekse, ihramdan çıkması caiz olmaz. Bu da ihramdan çıkma mazeretinin Kâbe'ye ulaşamamak olduğunu ispatlamaktadır. İhrama girdikten sonra kocası tarafından engellenen kadının ihramdan çıkmasının caiz olduğu şeklindeki görüşümüze muhaliflerimizin de katılması, düşman engellemesinin yanı sıra hastalanmanın da ihsar sebebi sayılması gerektiğine delalet etmektedir. Kocası tarafından engellenen kadın, ortada düşman bulunmadığı halde muhsar konumundadır. Borç veya başka bir sebepten dolayı hapsedilen ya da hastalanan ve Kâbe'ye ulaşma imkânı bulamayan kimse de muhsar hükmündedir.

Düşman engellemesinin yanı sıra hastalanmanın da ihsar sebebi sayılması gerektiğine delalet eden delillerden biri de şudur: Düşman engellemesi veya hastalık engeli yüzünden diğer farizaları yapamamak da aynı hükme tabidir. Mesela düşmanın kendisini görmesinden korkan bir kimse ayakta kılma imkânına sahip değilse namazını îmâ ile veya otururak kılar. Hasta kimseler için de aynı uygulama söz konusudur. Aynı şekilde ihramlılık halini de devam ettirmek gerekir. Ancak hastalık veya düşman engeliyle karşılaşılıp da Kâbe'ye ulaşma imkânı bulunamadığında ihramdan çıkmak caiz olur. Düşman korkusu veya hastalık sebebiyle kıbleye yönelemeyen kimse de namazını, yönelebildiği tarafa doğru kılar. Yine su bulamayan, hasta olan, cihada gitmek için binek bulamayan kimseler de mazeret sahibi oldukları için, yapmakla yükümlü oldukları bazı farzlar üzerlerinden kalkar. Bu gibi mazeretleri olanların ihramlılık hâlini devam ettirme mecburiyetleri de ortadan kalkar ve ihramdan çıkmaları caiz olur. Bütün bunlarda ortak sebep, yapılması istenen farzın yerine getirilmesine imkân bulunamamasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah, (فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"Eğer engellenmiş olursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin"** buyurmuştur. Bunun ardından da (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ) **"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da ıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak**

ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir"[174] buyruğunu vermiştir. Bu hastalanan kimsenin ihsar kapsamına girmeyeceğine iki yönden delalet etmektedir.

1-Hastalanan kimse eğer ihsar kapsamına girseydi, ilk ilahî hitabın içinde olmakla birlikte ikinci buyrukta kendisinden ayrıca bahsedilmezdi.

2-Eğer ihsar kapsamına hastalananların da girdiği kastedilmiş olsaydı, ihramlıyken hastalanan kimse ihsar kurbanı kesilince ihramdan çıkmış olurdu. Ayette sözü edilen fidye vermeye ihtiyacı kalmazdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah (وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ) **"Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin"** buyurmakla, ihsarlı kişinin gönderdiği kurban Mekke Haremi'nde kesilmeden ihramdan çıkmasını menetmiştir. Bu arada hastalanan kimsenin hükmünü açıklamış ve kurbanın haremde kesilmesinden önce de ihramdan çıkmasını mübah kılmıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki her hastalık, kişinin Kâbe'ye ulaşmasına engel değildir. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kâb b. Ucre'ye *radıyallahu anh* *"Başındaki haşereler seni rahatsız ediyor mu?"* diye sormuş, o da "Evet"deyince Cenab-ı Allah bu ayeti indirmişti.[175]

Başındaki haşereler, Kâb'ın Kâbe'ye ulaşmasına engel değildi. Ama Yüce Allah, başını tıraş etmesine ruhsat verdi ve fidye vermesini emretti. Ayette zikredilen hastalığın, beraberinde ihsar bulunmayan bir hastalık olması mümkündür. Ama noksanlıklardan münezzeh olan Allah, Kâbe'ye ulaşmaya engel olacak boyuttaki hastalığı ihsardan saymıştır. Fidye ödemeyi gerektiren hastalığın hükmünü açıklamasında, ileri derecedeki ağır bir hastalığın ihsar sebebi sayılmasına engel bir durum bulunmamaktadır.

Şunu da ifade edelim ki, (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا) **"İçinizden her kim hastalanırsa..."** ibaresinin, ihsar hükmü gibi hitabın evveli olan (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ibaresine râci' olması mümkündür. Sonra bu hitaba (فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ) "Engellenmiş olursanız"

174 Bakara, 2/196

175 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/241

ibaresi atfedilmiştir. Bu ibarede ve devamında, ihramlı kimselerin engellenmeleri hâlinde ne yapmaları gerektiği açıklanmıştır. Sonra da ayetin şu kısmı gelmektedir:

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا)

"(Yani ey hacc ve umre ihramında bulunanlar!) İçinizden her kim hastalanırsa..."

İhramlı kimselerin ihsar zamanında yapmaları gerekenler açıklandığı gibi, bu ibarede ve devamında da ihsardan önce hastalanmaları durumunda yapmaları gerekenler açıklanmaktadır. Şu hâlde (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا) **"İçinizden her kim hastalanırsa..."** ibaresi, hastalık hâlinin ihsardan sayılmayacağına delalet etmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin devamında (فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ) **"Güvende olduğunuz zaman hacca kadar ümreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser"** ibaresinin gelmesi, düşman kelimesiyle korku verici düşmanın kastedildiğine delalet etmektedir. Yani korku veren düşmandan kurtulan kimse kendini güvende hisseder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen "güven" kelimesiyle, korku verici hastalıktan kurtulup güvende olmak kastedilmiş olamaz mı? Buna ne engel var? Neden bu güveni hastalığa değil de sadece düşmana mahsus kıldınız? Oysa güven ve korku, hem hastalıktan hem düşmandan dolayı duyulan şeylerdir.

(فَإِذَا أَمِنْتُمْ) **"Güvende olduğunuz zaman..."** ifadesi hakkında Urve b. Zübeyr'in *radıyallahu anh* şu açıklamayı yaptığı rivayet edilmiştir: "Kırıklarınla ağrılarından güvende olduğun zaman, Kâbe'ye gitmen gerekir."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Düşman engeliyle hastalık engeli arasında fark vardır. Şöyle ki: Düşman engeliyle karşılaşan ihramlı kimse ilerleme imkânı bulamasa da geri dönme imkânına sahiptir.

Ama hastalık engeliyle karşılaşan ihramlı kimse, hem ilerleme hem de geri dönme imkânından yoksundur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hastalık engeliyle karşılaşan ihramlı kimsenin bu durumda öncelikle ihsarlı sayılması gerekir. Çünkü o, hem ilerleme hem de geri dönme imkânından yoksundur. Onun mazereti, düşman korkusundan dolayı ilerleme imkânından yoksun olan, ama geri dönme imkânına sahip olan kimsenin mazeretinden daha büyüktür.

Şöyle bir soru ile karşılaşılabilir: "Düşmanlar tarafından çepeçevre kuşatılan, ne geri dönme ne de ilerleme imkânına sahip olan ihramlı kimse hakkında ne dersiniz? Bunun ihramdan çıkmasının caiz olduğu hususunda fakihler ittifak etmiş değil midir?"

Buna göredüşman engeli ile hastalık engeli arasında fark olması gerektiğine ilişkin illetiniz bozulmuş olmaktadır. Bununla beraber Şafiî, ihramlı kadın (ile hapiste olan kimse) hakkında şöyle demiştir: "Kocası tarafından haccını veya umresini yapmaktan engellenen kadın ile hapsedilen kimse muhsardırlar. İhramdan çıkmaları caizdir. İlerleme ve geri dönme bunlar için aynıdır. Çünkü ikisini de yapmaktan menedilmişlerdir.

Şafiî, hasta kimse ile düşmandan korkan kimse arasındaki farkın şu olduğunu söylemiştir: "Savaşta düşmandan korkan kimsenin başka bir birliğe katılarak korkudan kurtulup güvene kavuşmasını Yüce Allah mübah kılmıştır."

Buna karşı Şafiî'ye şöyle denilebilir:

Yüce Allah, hasta kimsenin başından itibaren savaşa katılmamasını şu ayetle mübah kılmıştır:

(لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ)

"Güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur."[176]

176 Tevbe, 9/91

Görüldüğü gibi hastanın ruhsatı, düşmandan korkan kimsenin ruhsatından daha geniştir. Çünkü düşmandan korkan kimse, savaşa katılmama ruhsatına sahip değildir. Ama hasta kimse, katılmama ruhsatına sahiptir. Düşmandan korkan kimse, bu mazereti sebebiyle başka bir birliğe katılarak korkudan kurtulup güven ortamına geçebilir. Ama başından itibaren savaşa katılmamazlık edemez. Buna göre hasta kimse, düşman engeliyle karşılaşan kimseye nispetle ihramdan çıkma konusunda daha önceliklidir.

Şafiî dedi ki: "Yüce Allah (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** buyurduktan ve düşmandan korkan ihsarlı kimse hakkında söyleyeceklerini söyledikten sonra, haccı ve umreyi tamamlama farzının, düşmandan korkan kimseden başkasının üzerinden kalkmaması gerekir."

Bu söylediklerine karşılık olarak Şafiî'ye şöyle denilebilir: (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** buyruğunu veren zât ile (فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ) **"Engellenmiş olursanız"** ifadesini kullanan zât aynıdır. Burada sözü edilen engellenme genel bir ifade olup, düşmandan korkan kimseyi de, hastalanan kimseyi de kapsamına almaktadır. Bir delil olmadan bu ikisinden biri bu kapsamın dışına çıkarılamaz. Engellenmeyi sadece düşmandan korkan kimseye tahsis etmenin delili nedir? Oysa siz, düşman korkusu olmadan kocası tarafından engellenen kadının ve yine hiçbir korkusu olmadan hapiste olan kimsenin ihramdan çıkabileceğini söylemekle siz bu kuralı bozdunuz.

Müzeni dedi ki: "Düşmandan korkan kimsenin ihramdan çıkmasına ruhsat tanınmıştır. Başkasının durumu onunkine benzemez. Mesela mestler üzerine mesh yapılması caizdir. Ama eldeki eldiveni meste benzeterek onun üzerine mesh edilemez."

Müzeni'nin bu söylediklerine cevaben şöyle denilebilir: Düşman korkusundan dolayı ihramdan çıkmak eğer bir ruhsatsa, ruhsatlardan birine kıyas yapmamak gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* taşla istinca yapmaya ruhsat vermiş ise başka temizlik maddelerini buna kıyaslayarak tahta parçası veya bir bezle temizlik yapmayı caiz görmemek gerekir. Baştaki rahatsızlıktan dolayı saçı tıraş etmek ruhsat ise, bedendeki rahatsız-

lıktan dolayı bazı yerlerin tüylerini tıraş etmeyi ve fidye vermeyi buna benzeterek mübah kılmanın caiz olmaması gerekir. Hapiste olan kimseyi ve kocası tarafından engellenen kadını da düşmandan korkan kimseye benzeterek ihramdan çıkmalarını caiz görmemek gerekir. Eğer böyle olursa bütün bu anlattıklarımız, Şafiî'nin ve Müzeni'nin hasta kimseyi düşman engeliyle karşılaşan ihramlıya benzetmeme gerekçesi bozulmuş olur.

Hac ve Umrede İhsar

Ebû Bekir el-Cessâs (Allah ondan razı olsun) dedi ki:

Haccda ihsar ile umrede ihsarın hükmü aynıdır. Muhammed b. Sirin'in bu konuda şöyle dediği nakledilmiştir: "İhsar haccda olabilir. Ama umrede olmaz."

Bunu derken umrede vakit sınırlaması olmadığını ve umrede fevat (Arafat'a ulaşamama) durumunun söz konusu olmayacağını düşünmüş olmalıdır.

Mütevatir olarak gelen rivayetlerde bildirildiğine göre Hudeybiye senesinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihramlı idi. Tavaf yapmaksızın umre ihramından çıktı. Bu umresini ertesi sene Zilkade ayında kaza etti. Buna da kaza umresi dendi. Yüce Allah (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** buyurdu. Sonra da (فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"Eğer engellenmiş olursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin"** buyurdu. Bu ayetteki ihsar, kurbanı kesme hükmü, düşman engeliyle karşılaşanları da hastalık engeliyle karşılaşanları da ilgilendirmektedir. Bu hükmün bu ikisinden sadece biriyle ilgili olduğunu söylemek doğru olmaz. Aksi halde bu genel hüküm, herhangi bir delil olmaksızın tahsis edilmiş olacaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Size kolay gelen kurbanı gönderin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef fakihleri bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hz. Aişe *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "İhsar için deve ve sığırdan başka bir hayvan kurban edilemez."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, bunun için "Bir koyun kurban edilir" demiştir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı şeyler söylemişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "İhsar kurbanı üç çeşit hayvandan; deve, sığır ve koyundan olur."

İbn Şübrüme de bu görüştedir. İbn Şübrüme, "Bedene, özellikle deveden olur" demiştir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ve Şafiî, "Bedene, deveden ve sığırdan olur" demiştir.

Kurban edilecek hayvanın/hediyin yaşı konusunda da fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ve Şafiî dediler ki: "Kurban edilecek deve, sığır ve koyunun/hediyin ön dişlerini değiştirmiş (kapak atmış) ve daha büyük yaşta olması gerekir. Yalnız koyun, altı ayını doldurup da gösterişli ise o da kurban edilebilir."

Mâlik dedi ki: "Kurban edilecek hayvanın/hediyin ön dişlerini değiştirmiş (kapak atmış) ve daha büyük yaşta olması gerekir."

Evzai dedi ki: "Develerin erkek olanları kurban edilir. Deve ve sığırın yaşı dolmamış olanları, eğer iri ve gösterişli iseler hediy/kurban edilebilirler. Bunların her biri yedi kişi adına kurban edilebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hediy, sevap kazanmak, Allah'a yakın olmak amacıyla Kâbe'ye hediye edilen hayvanın adıdır. Kâbe'ye hediye edilmese bile sadaka maksadı ile kesilen kurbana da hediy denilebilir.

Nitekim bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Cuma namazına erkenden giden bir deve, hediy/kurban etmiş gibi olur. Ondan sonra giden bir sığır, hediy/kurban etmiş gibi olur. Ondan sonra giden bir koyun, hediy/kurban etmiş gibi olur. Ondan sonra giden bir tavuk hediy etmiş gibi olur. Ondan sonra giden bir yumurta, hediy etmiş gibi olur."***[177]

Görüldüğü gibi her ne kadar Kâbe'ye hediye edilmese ve sevap kazanmak için sadaka olarak verilse bile tavuğa ve yumurtaya da hediy denilmiştir. Bu nedenle mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Bir kimse şu elbisemi veya şu evimi Allah rızası için hediye etmek adağım olsun" derse, o elbisesini veya evini sadaka olarak vermesi gerekir.

Fakihler üç çeşit hayvandan deve, sığır ve koyundan başkasının (فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"Size kolay gelen kurbanı gönderin"** ayetiyle kastedilen hediy olamayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu hayvanların evsafı hakkında anlattığımız gibi farklı şeyler söylemişlerdir. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre koyun da bu kurbanlık hayvanlar kapsamına girmektedir. Çünkü hediy/kurbanlık adı koyunu da ihtiva etmektedir.

Fakihler, (هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ) **"Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere bir kurbanlık hayvan"**[178] ibaresinin anlamına koyunun da dâhil olduğu ve koyunun ihramlıyken avlanma yasağını ihlal eden kimse tarafından ceza hediyi olabileceği hususunda ihtilaf etmemişlerdir.

İbrahim en-Nehâi'nin bildirdiğine göre Esved, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir defasında bir koyunu hediy olarak kesti."

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Süfyan, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **hediy olarak kestikleri arasında işaretli bir koyun da vardı."***

177 Nesai, Cum'a, 12
178 Mâide, 5/95

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Koyunun hediy olarak kesildiğine dair Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* gelen rivayet sahih değildir. Çünkü Kasım'ın rivayetine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh* koyunu, ayette sözü edilen **"kolayınıza gelen kurban"**dan saymamaktaydı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunun manası, koyun hediyini kurban edip boynuna kurbanlık işareti takmakla ihrama girilmez, demektir. Ama kişi deve veya sığır hediyini kurban etmeye niyet edip boyunlarına kurbanlık işareti takmakla ihrama girmiş olur.

Hediy olacak hayvanın ön dişlerini değiştirmiş (kapak atmış) olmasının şart kılınmasına gelince, bununla ilgili olarak şu rivayete bakmamız gerekmektedir.

Rivayete göre Ebu Bürde b. Niyar, kurbanını bayram namazından önce kesince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir kurban kesmesini emretti. Ebu Bürde, "Yaşını doldurmamış bir keçim var, ama etlik iki koyundan daha iyidir. (onu kessem olur mu?)" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Senin için olur. Ama senden sonra hiç kimse için (yaşını doldurmamış hayvanı kurban etmek) yeterli olmaz"*** buyurdu.[179] Böyle buyurmakla, yaşını doldurmamış hayvanın kurban edilmesini menetti. Hediy de bu bakımdan kurban gibidir. (Onun da yaşını doldurmuş olması şarttır.) Çünkü hiçbir kimse hediyi kurbandan farklı görmüş değildir. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, yaşını doldurmadığı hâlde gösterişli olan koyunun kurban edilmesini emrettiğine dair gelen rivayete dayanan fakihler, altı ayını doldurmuş olan gösterişli bir koyunun kurban edilmesini caiz görmüşlerdir. Bunu Şerhu'l-Muhtasar'da açıklamıştık.

Vacip hediylerde ortaklığın caiz olup olmadığı konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ve Şafiî dediler ki: "Büyük baş hayvan yedi kişi adına hediy edilebilir."

Mâlik, bunun nafile hediylerde caiz olduğunu, ancak vaciplerde caiz olmadığını söylemiştir.

179 Nesai, Dahaya, 17

Cabir'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye gününde bir devenin yedi kişi adına, bir sığırın da yedi kişi adına hediy edilebileceğini söylemiştir. Orada kesilen hediyler de vacip hediylerdi. Çünkü onlar, ihsar sebebiyle kesilmişlerdi. Fakihler, nafile hediylerde büyükbaş hayvanın yedi kişi adına hediy edilmesinin caizliğinde ittifak ettiklerine göre, vacip hediyler de nafileler gibidir. Cevaz bakımından diğer hükümlerde de onlardan farklı olmamaları gerekir.

(فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Size kolay gelen hediyi gönderin" ayeti de buna delalet etmektedir.

Muhsar Kişi Hediyini Nerede Keser?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ)

"Hedy (kurban), yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin." [180]

Selef uleması, muhsar kişinin ihsar hediyini nerede keseceği konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Abdullah b. Mesud, İbn Abbas, Atâ, Tavus, Mücahid, Hasan ve İbn Sirin, ihsar hediyinin kesim yerinin Mekke Harem'i olduğunu söylediler. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ile Sevri de bu görüştedirler.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Kişi, muhsar duruma düştüğü yerde hediyini kesip ihramdan çıkar."

Birinci görüşün sahih olduğunun delili şudur:

180 Bakara, 2/196

"Mahill" kelimesi iki şeyin ismidir. Bu kelimeyle vakit manası kastedilebileceği gibi, mekân manası da kastedilebilir. Mesela "mahillü'd deyn" denildiğinde bununla, alacaklının borcun ödenmesini isteyeceği vakit kastedilmiş olur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Dubaa binti Zübeyr'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştu: ***"Haccederken şart koş ve*** (اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي) ***"Allahım, ihramdan çıkış yerim, beni alıkoyduğun yerdir" de."***[181]

Bu hadiste geçen "mahill" kelimesi mekân ismi anlamında kullanılmıştır. "Mahill" kelimesinin hem zaman hem de mekân anlamında kullanılma ihtimali bulunduğuna ve umrede ihsar hedyinin kesimi de bütün fakihlerce zamanla sınırlı olmadığına, ayette de bu mana kastedildiği muhakkak olduğuna göre, "mahill" kelimesiyle mekân manasının kastedilmiş olması gerekir. Bu da ihsar hedyi, ihsar yerinden başka bir mekâna ulaşmadan muhsar kişinin ihramdan çıkamamasını gerektirir. Çünkü hedyin varacağı mekân, ihsarın vukubulduğu yer olsaydı, ihsarın meydana gelmesiyle hediy de yerine ulaşmış olacak ve ayette "hatta" kelimesiyle ifade edilen gaye geçersiz ve de anlamsız olacaktı. Bu da "mahill" kelimesiyle Mekke Haremi'nin kastedildiğine delalet etmektedir. Zira hedyin varacağı yerin ihsar yeri olduğunu kabul etmeyen her fakih, varacağı yerin harem olduğu görüşündedir. Hedyin varacağı yerin ihsar yeri olduğunu söyleyenler, ayetin ifadesini geçersiz ve ayeti anlamsız hâle getirmiş olurlar. Diğer taraftan şu ayetler de "mahill" kelimesi hakkında söylediklerimizin doğruluğuna delalet etmektedir:

(وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

181 Darekutni, Sünen: 3/220

"Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helâl kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının. Allah'a yönelen, O'na ortak koşmayan kimseler (olun). Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir. Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır. Sizin için onlarda belli bir zamana kadar birtakım yararlar vardır. Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."[182]

Bu ayetler, "mahill" kelimesi hakkında söylediklerimizin doğruluğuna iki yönden delalet etmektedir. Biri bu ayetlerin, diğer hedyler için de genel bir hüküm niteliğinde oluşudur. Diğeri ise, (وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ) **"Hedy (kurban), yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin"**ayetindeki **"yerine varıncaya"** ifadesine açıklık getirmiş olmasıdır. Yüce Allah Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) hedyin varacağı yer olarak belirledikten sonra artık başkasının bu yeri değiştirmeye kalkması caiz olmaz.

Hedyin haremde kesilmesi gerektiğine, ihramlıyken avlanmanın cezasından bahseden ayetteki şu ibare de delalet etmektedir:

(هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ)

"Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere bir hediy…"[183]

Görüldüğü gibi Kâbe'ye ulaştırılmak, bu ayette hedyin niteliği olarak belirlenmiştir. Kendisinde bu niteliğin bulunmadığı bir hayvan hediy olarak var olamaz. Mesela zıhar kefaretinden bahseden ayette, (فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ) **"Ard arda iki ay oruç tutmalıdır."**[184] Bu orucun ard arda tutulması kaydı konulmuştur. Bu kayda uyulmazsa, kefaret orucu tutulmuş olmaz.

Cinayet kefareti olarak da mümin bir kölenin azad edilmesi gerekir:

182 Hac, 22/30-33
183 Mâide, 5/95
184 Mücadele, 58/4

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[185]

Azad edilen köle mümin değilse, kefaret ödenmiş sayılmaz. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, kesilecek hediylerin harem dışında kesilmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir.

Hediylerin haremde kesilmesine ihsardan bahsedildikten sonra ayetin devamındaki şu ifadeler de delalet etmektedir:

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."

Bu ilahî hitap, muhsar kimsenin hediy kesmesini gerektirmekte, hedyi kesilmeden de tıraş olmasını yasaklamaktadır. Hill bölgesinde (harem dışında) kesmesi caiz olsaydı, hastalanan veya başından rahatsız olan kimse, ihsar hedyini kesip ihramdan çıkar ve rahatsızlık fidyesi vermek mecburiyetinde kalmazdı. Bu da hillin, hedyin kesim yeri olmadığına delalet etmektedir.

Bu hükmün, ihsarda ihramdan çıkmak için kesecek hediy bulamayan kimseyle ilgili olduğu söylenecek olursa, cevaben şöyle deriz: Bu hitabın, kesecek hediy bulamayan kimseyle ilgili olması mümkün değildir. Çünkü yüce Allah onu oruç tutma, sadaka verme ve kurban kesme şıklarından birini tercih etme hakkına sahip kılmıştır. Bu üç şeyi bulamayan kimsenin bunlardan birini tercih etmesi söz konusu olamaz. Çünkü mevcut şeylerle mevcut olmayan şeyler arasında tercihte bulunmak mümkün değildir.

185 Nisâ, 4/92

Böylece hedyin kesim yerinin ihsarın meydana geldiği yer olmadığı, Mekke Haremi' olduğu ispatlanmış oldu.

Hedyin haremde kesilmesi gerektiğine delalet eden aklî bir delil şudur: Fakihler ceza hedyinin haremde kesilmesi gerektiği, harem dışında kesilmesi durumunda geçerli olmayacağı hususunda görüş birliği ettiklerine göre, kesilmesinin gerekli oluşu ihramla ilintili olan diğer bütün hediylerin de aynı hükme tabi olması gerekir. Aralarındaki ortak nokta, kesilmeleri gereğinin ihramla ilintili olmasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyuruyor:

(هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ)

"Onlar, inkâr edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır." [186]

Bu ayet, Hudeybiye hakkındadır. Burada, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabının hediylerini harem dışında kestiklerine delalet vardır. Eğer böyle olmasaydı, kurbanlıklar yerlerine-yani hareme- ulaşacaktı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hedyin kesim yerinin harem olduğuna en fazla bu ayet delalet etmektedir. Zira ihsar yeri olan Hill bölgesi hedyin kesim yeri olsaydı, müşriklerden bahsedilirken "**Kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır"** denilmezdi. Müşriklerin kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan menettikleri söylendiğine göre; demek ki hedyin/kurbanlıkların kesim yeri, Hill bölgesi değildir. Bu anlatılanların, bu meselede bir delil başlangıcı olması uygundur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabı hedylerini Hill bölgesinde kesmemişlerse, ayette **"Kur-**

186 Fetih, 48/25

banlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır" denilmiş olmasının ne anlamı vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müşriklerin Müslümanlara en küçük bir engellemede bulunmalarından dolayı da, "Müslümanları engellediler" demek doğru olur. Bu ifadenin kullanılmış olması, onları daimi surette ebediyete kadar engellemiş olmalarını gerektirmez. Mesela bir kişi bir başkasının hakkını vermezse, "Onun hakkını vermedi" demek yanlış olmaz. Aynı şekilde müebbed olmaksızın kısa bir süreliğine hapsetse, "onu hapsetti" demek doğru olur. Müşrikler de hediylerin hareme ulaşmasını menettiklerine göre, daha sonraları bırakmış olsalar bile onlar hakkında, "Hedyin yerine ulaşmasına engel oldular" demek yanlış olmaz. Görüldüğü gibi ayet-i kerimede müşrikler -ertesi sene bırakmış olsalar bile- Müslümanları Mescid-i Haram'a girmekten menedici kimseler olmakla vasıflandırılmışlardır.

Mesela başka bir ayet-i kerimede de Yusuf'un *aleyhisselam* kardeşlerinden bahsedilirken şöyle denmektedir:

(قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ)

"Ey babamız! Bize artık tahıl verilmeyecek, dediler."[187]

Mısırlılar Yusuf'un *aleyhisselam* kardeşlerine bir zaman tahıl vermediler. Ama daha sonra verdiler. Aynı şekilde Mekke müşrikleri de hediylerin hareme ulaşmasına önce engel oldular. Ama daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında barış antlaşması yapılınca serbest bıraktılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve sahabiler hediylerini haremde kestiler. Anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kâbe'yi tavaf ettikten sonra kesmek üzere develeri sevketmişti. Müşrikler hareme ulaşmalarına engel olunca da Cenab-ı Allah (وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ) **"Onlar, hediyleri yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır"** ayetini indirdi. Hediyler kesilmeleri istenen zamanda Kâbe'ye ulaşamadığı için, bu ayet indirilmişti. Ya da kesilmeleri müstehap olan yere, yani Merve tepesinin

187 Yusuf, 12/63

yanına veya Minâ'ya ulaşmasına engel oldukları için bu ayet indirilmişti. İşte buna engel oldukları için haklarında, **"Onlar, hediyleri yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır"** nitelemesinde bulunuldu.

Misver b. Mahreme ile Mervan b. Hakem'in anlattıklarına göre Hudeybiye'nin bir kısmı hill, bir kısmı da harem bölgesine dâhildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* konakladığı yer Hill tarafında, namazgâhı ise harem tarafındaydı. Namazını harem tarafında kılma imkânını bulduğuna göre, mutlaka hediylerini orada kesme imkânını bulmuştur. Naciye b. Cündeb el-Eslemi'nin *radıyallahu anh* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Hediylerini bana teslim et. Ben onları alıp geçitlerden ve derelerden geçirerek Mekke'ye götürür, orada keserim" dediği ve öyle de yaptığı rivayet edilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hediylerin bir kısmını onunla göndermiş, bir kısmını da kendisinin haremde kesmiş olması mümkündür.

Doğrusunu Allah bilir.

İhsar Hediyini Kesme Vakti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Size kolay gelen hediyi gönderin."

Hediy keserek ihramdan çıkmayı mübah gören ilim ehli arasında, umre hedyini kesmenin zamanla sınırlı olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Yükümlü kişi bu hedyi dilediği zaman kesip ihramdan çıkabilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabı umre ihramında iken Hudeybiye'de muhsar duruma düştüler. Hediylerini kestikten sonra ihramdan çıktılar. Bu olay, Zilkade ayında olmuştu. Ancak ilim ehli kimseler, hacc ihramındayken meydana gelen ihsardan dolayı kesilmesi gereken hedyin kesim vakti hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Mâlik ve Şafiî, "Dilediği zaman keser. Kurban bayramından önce de ihramdan çıkar" dediler.

Ebu Yusuf, Sevri ve Muhammed, "Kurban bayramından önce kesemez" dediler.

Hâlbuki (فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"Size kolay gelen hedyi gönderin"** ayetinin zahirî, bu hedyin vakitle sınırlı olmaksızın kesilebilmesini gerektirmektedir. Vakitle sınırlandırılması, ayetin lafzını tahsis etmektir. Bir delil olmadan bu tahsisi yapmaksa caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ) **"Hedy (kurban), mahilline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin"** buyurmaktadır. Ayette geçen "mahill" kelimesi vakte bağlamak anlamına gelmektedir. Şu hâlde hedyin belli vakitte kesilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Mahill" kelimesi her ne kadar bazen vakte bağlama anlamına gelse de, önce de açıkladığımız gibi burada mekân anlamında kullanılmıştır. Fakihlerin tamamı ayetteki "mahill" kelimesinin mekân anlamında kullanıldığı görüşünde birleşmişlerdir. Hediy hareme ulaşır da orada kesilirse geçerli olur. Bu takdirde kesim için vakit şartını koymak, fazladan bir ekleme olur. Çünkü burada en fazla söylenecek şey şudur: Bir kelime, iki anlamı içerdiğinde bunlardan biri gerçekleşince maksadın hâsıl olmuş olması gerekir. Zira hedyin "mahille" ulaşması, ihramlılık hâlinin bitiş noktasıdır. Hediy haremde kesilince de bu noktaya ulaşılmış olmaktadır. Cenab-ı Allah (وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ) **"Onlar hediyleri yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır"** buyurmuştur. Burada geçen "mahill" ise haremdir. Sonra yine bu olayla ilgili olarak (حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ) **"hediy, mahilline varıncaya kadar..."** buyurduğuna göre, buradaki "mahill" ile önceki ayetteki "mahill" kelimesinin aynı olması gerekir ki, o da Mekke Haremi'dir.

İhsar hedyini kesmenin vakitle sınırlı olmadığını gösteren delillerden biri (فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"Eğer engellenmiş olursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin"** ayetidir. Burada sözü edilen hediy, (وَاَتِمُّوا

(وَالْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ayetinde bahsi geçen hacc ve umreyle ilgilidir. Hacciçin zikredilen hediy, umre için de zikredilen hediydir. Fakihlerin tamamı, umre ihsarından dolayı gereken hedyin kesiminin belli vakitle sınırlandırılmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Aynı şekilde hacc ihsarından dolayı gereken hediy için de bu hüküm geçerlidir. Çünkü ayetin lafzı, mutlak olup ikisini birbirinden ayırmış değildir.

Umrede karşılaşılan ihsar durumundan dolayı kesilmesi gereken hedyin kesiminin belli vakitle sınırlı olmadığının bir delili de (حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ) **"Hediy, mahilline varıncaya kadar..."** ayetidir. Burada geçen "mahill" kelimesiyle vakit sınırlaması olmaksızın umre hedyinin varacağı yer kastedilmiştir ki, o da haremdir. Bu, âdeta açıkça telaffuz edilmiş gibidir. Bu da hangi vakitte olursa olsun, umre ihsarı için hedyin haremde kesilmesini gerektirmektedir. Haccihsarında kesilmesi gereken hedyin de aynı hükme tabi olması gerekir. Ayetin lafzı umre hakkında mutlak olunca hacc hakkında mukayyed olması ileri sürülemez. Çünkü ayet, aynı lafızla ve aynı şekilde her ikisini de kapsamına almaktadır. Dolayısıyla ayetin içeriğinin bir kısmında (Hacc ihsarı hedyinde) vakit sınırlamasının, diğer kısmında (umre ihsarı hedyinde) ise mekân sınırlamasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Tıpkı (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının..."**[188] ayetinde bazı hırsızlar on dirhem çaldığında bazıları da çeyrek dinar çaldığında ellerinin kesilmesine hükmedilmesi şeklinde bir ayrıma gidilmesinin caiz olmayışı gibi.

Umrede ihsar durumunda ihramdan çıkmanın vakitle sınırlı olmadığına sünnetten bir delil, şu hadistir:

Haccac b. Amr el-Ensari, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كُسِرَ أَوْ مَرِضَ أَوْ عَرَجَ، فَقَدْ حَلَّ، وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ)

188 Mâide, 5/38

"Bir yeri kırılan veya hastalanan ya da topal olan kimse ihramdan çıkar. Ertesi sene haccetmesi gerekir."[189]

İhramdan çıkar derken, ihramdan çıkması caiz olur, denmek istenmiştir. Çünkü ihramlı bir yerinin kırılması veya topallamasıyla ihramdan çıkmış olmaz. Bu hususta farklı düşünen bir fakih yoktur.

Umrede ihsar durumunda ihramdan çıkmanın vakitle sınırlı olmadığına sünnetten bir delil de, şu hadistir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Dubaa binti Zübeyr'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştu:

"Haccederken şart koş ve (اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي) ***«Allahım, ihramdan çıkış yerim, beni alıkoyduğun yerdir» de."***[190]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Dubaa'ya *radıyallahu anh*, (hastalık veya başka bir sebeple) alıkonduğu yerde ihramdan çıkabileceğini bildirmiştir. Ancak Kitap ve sünnetteki delillerin delaletiyle anlaşıldığına göre ihramın gereği olan hacc ve umre, ihramlının şart koşmasıyla ortadan kalkmaz. (Daha sonra kaza edilmeleri gerekir.) Bunu söylerken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Dubaa'ya *radıyallahu anh* böyle bir durumla karşılaştığında ihramdan çıkışını belli bir vakitle sınırlamamıştır.

Umrede ihsar durumunda ihramdan çıkmanın vakitle sınırlı olmadığının aklî delili şudur: Haccın fevatı durumunda ihramdan çıkmak için yapılması gereken umrenin belli vakitle sınırlı olmadığı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. İhsar durumunda kesilmesi gereken hedyin de aynı şekilde belli vakitle sınırlı olmaması gerekir. Çünkü bu, hediy ile fevat umresinde olduğu gibi, ihramı feshetme şeklinde bir tahallül meydana gelmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ)

189 İbn Mâce, Menasik, 85
190 Darekutni, Sünen: 3/220

"Başlarınızı tıraş etmeyin."

Hacc veya umre ihramında bulunan kimselerin başlarını tıraş etmeleri yasaklanmıştır. Bu buyruk, (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** emrine atfedilmiştir. Ayetteki tıraş yasağı, ihramlıların hem kendi başlarını hem de birbirlerinin başlarını tıraş etmelerinin yasak olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi öldürmeyin"**[191] derken, "Birbirinizi öldürmeyin" manası da kastedilmiş olabilir. Dolayısıyla bu ayet, hem kendimizi öldürmemizi hem de birbirimizi öldürmemizi yasaklamaktadır. Tıraşı yasaklayan ayet, ihramlı kimsenin başkasının başını tıraş etmesini de yasaklamaktadır. Tıraş etmesi durumunda ceza ödemesi gerekir. Aynı ayet, kıran ve temettü haclarında hedy/kurban kesiminin tıraştan önce olması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü bahsedilen ayet, aynı vakitte hem tıraş hem de hediy ile yükümlü olan kimseler hakkında genel hüküm ifade etmektedir. Yine bu ayetten anlaşıldığına göre hediy kesmeden tıraş olan kimsenin, tıraşı hediyden öne almakla kurala uymadığı için ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir.

Muhsarın tıraş olmasının gerekip gerekmediği hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve Muhammed, tıraş olmasının gerekmediğini söylediler.

Ebu Yusuf, kendisinden gelen iki rivayetten birinde dedi ki: "Tıraş olur. Ama olmasa da bir şey gerekmez."

Diğer rivayette ise, "Mutlaka tıraş olması gerekir" dedi.

Kocasından izin almadan nafile hacc veya umre ihramına giren kadını kocasının, efendisinden izin almadan nafile hacc veya umre ihramına giren köleyi efendisinin saçı tıraş etmeden veya kısaltmadan ihramdan çıkarabilecekleri konusunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. İhramdan çıkarmaları ise, güzel koku sürme veya elbise giydirme gibi basit bir ihram yasağını işletmeleri şeklinde olur. Bu damuhsar kimsenin tıraş olmasının vacip

191 Nisa, 4/29

olmadığına delalet etmektedir. Çünkü kocasından izin almayan kadın ile efendisinden izin almayan köle muhsar kimse konumundadır. Bunları ihramdan çıkarma yetkisine sahip olan koca ile efendinin tıraş ettirmeksizin bunları ihramdan çıkarması caizdir. İmkân varken tıraş olmak vacip olsaydı, kocanın ihramdan çıkarırken kadının saçını kısaltması, efendinin de ihramdan çıkarırken kölenin başını tıraş etmesi gerekirdi. Tıraş olmak, hacc ve umre menasikinin tamamının yapılmasının ardından yapılması gereken bir nusuk olarak sabit olmuştur. Bunun dışında farklı bir şekilde sabit olmuş değildir. Bir delil olmadan tıraşı nusuk olarak ispat etmek mümkün değildir. Çünkü aslında tıraşın bir nusuk olmadığı ispatlanmıştır. Efendinin ve kocanın köle ile kadını hacc ve umrenin öndeki menasikini yapmamış olmaları hâlinde saç tıraşı veya kısaltması olmaksızın ihramdan çıkarmaları caizdir. Bu illete kıyas yapılarak diğer muhsar kimselerin de tıraş olmadan ihram çıkmalarının caiz olması gerekir.

Umre menasikini tamamlamadan umresini iptal etmesini Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* emrederken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ)

"Başını (örgülerini) çöz. Saçını tara. (guslet) hacc ihramına gir. Umreyi terk et."[192]

Görüldüğü gibi umre menasikinin tamamını yapmadığı zaman Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* saçını tıraş etmesini veya kısaltmasını emretmemiştir. Bu da menasiki tamamlamadan ihramdan çıkması caiz olan kimsenin, ihramdan çıkmak için tıraş olmakla yükümlü olmadığına delalet etmektedir.

İhsar ayetinde tıraşın, sıra itibariyle diğer menasikten sonra geldiğine delalet vardır. Menasikin kendi arasında bir sıralaması olduğu gibi, tıraş ile menasik arasında da bir sıra ve tertip vardır. (Menasik tamamlanmadan tıraş olunamaz.) İmam Muhammed, bu delile dayanarak "ihsar sebebiyle diğer menasiki yapma yükümlülüğü kalkan kimsenin tıraş olma yükümlü-

192 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/566

lüğü de kalkar" demiştir. İmam Muhammed'in bu sözü iki şekilde yorumlanabilir:

1-İmam Muhammed böyle derken tıraşın -yukarıda bizim de açıkladığımız gibi- diğer menasikin yapılmasına bağlı olduğunu, sıra itibariyle onlardan sonra geldiğini, diğer menasiki yapma yükümlülüğü ihsar sebebiyle ortadan kalktığına göre tıraş olma yükümlülüğünün de kalkması gerektiğini kastetmiştir.

2-Ya da böyle derken şunu kastetmiştir: Tıraş olmak, ihramdan çıkmak için vacip olduğuna göre menasikten biri olur. Muhsar kimsenin diğer menasiki yapma yükümlülüğü düştüğüne göre tıraş olma yükümlülüğünün de düşmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Muhsar kişi, diğer menasiki yapma imkânına sahip olamadığı için onları yapma yükümlülüğü düşer. Ama tıraş olması imkânsız olmadığından bu görevi yerine getirmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, yanlış bir sözdür. Zira muhsar kimse Müzdelife'de vakfe yapma ve cemerata taş atma imkânına sahip olsa bile, Kâbe'ye ulaşma ve Arafat'ta vakfe yapma imkânını bulamazsa, yapma imkânına sahip olduğu Müzdelife'de vakfe yapması ve cemerata taş atması gerekmez. Çünkü bu iki yerdeki görev, önceki nusukların yerine getirilmesine bağlı olup sıra itibariyle onlardan sonra gelmektedir. Aynı şekilde tıraş olmak da önceki fiillerin yapılmış olmasına bağlı olduğu ve sıra itibariyle onlardan sonra geldiği için, onlardan önce yapılması hâlinde hacc ve umrenin bir nusuku olmaz. (Öylesine tıraş olunmuş olur).

Şu hâlde itiraz sahibinin itirazı düşmüş olmaktadır. Çünkü kişinin yapma imkânına sahip olduğu bazı menasiki ihsar durumunda yapmasının gerekmediğini görmüş olduk.

Bir kişi çıkıp da (وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ) **"Hedy (kurban), mahilline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin"** ayetini Ebu Yusuf'un yorumladığı gibi yorumlayarak bundan onun lehine bir delil çıkarmaya çalışabilir. İhsar hedyinin hareme ulaşmasını ihram yasaklarının

sona ermesi için bir sınır sayabilir. Bu sınıra ulaşılınca artık ihramda yasak olan şeylerin yapılabileceğini ve ayetin şu manaya geldiğini söyleyebilir: *Hedy (kurban), mahilline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Varınca da başlarınızı tıraş edin.*

Ayetin manası böyle olunca da tıraş olmayı vacip hâle getirir.

Ayeti bu şekilde yorumlayan kişiye şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz, isabetli değildir. Çünkü mübah kılmak, yasaklamanın zıddıdır. Aynı şekilde vacip kılmak da yasaklamanın zıddıdır. Hediy mahilline varınca tıraş olma yasağı ortadan kalkar. Ancak bu durumda tıraş olmak vacip mi yoksa mübah mı olur? Yasak ortadan kalkınca yasaklanmış olan şeyin yapılmasını mübah kılmayıp vacip kılmak hiç de evlâ değildir. Yasağın ortadan kalkması, yasaklanan şeyin önceki hâline dönmesini gerekli kılar. Bu durumda tıraşın hükmü, ihramdan önce ne ise yine öyle olur. Yani ihsar hâli sona eren kişi dilerse tıraş olur, dilerse olmaz. Mesela alışveriş yasağı, Cuma namazı kılındıktan sonra sona erer. Kişi namazdan sonra dilerse alışveriş yapar, dilerse yapmaz. Aynı şekilde avlanma yasağı da ihramdan çıkınca sona erer. Kişi dilerse avlanır, dilerse avlanmaz. Yasağın sona ermesi, yasaklanmış şeylerin yapılmasının vacipliğini değil, sadece mübahlığını gerektirir.

Hudeybiye umresi muhsar duruma düştükleri sırada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, saçlarını tıraş edenler için üç kez ***"Allah başlarını tıraş edenlere rahmet etsin"*** demesi, dördüncüde ise saçlarını kısaltmış olanlar için de rahmet duasında bulunması,[193] tıraş olmanın vacip olduğunu söyleyen Ebu Yusuf'un lehinde delil olarak ileri sürülebilir. Bunu delil olarak ileri süren kimse der ki: "Bu hadis, tıraş olmanın nusuk olduğuna delalet etmektedir. Nusuk olunca da yapılması vacip olur. Muhsar olmayan kimsenin menasiki tamamladıktan sonra tıraş olması vacip olduğu gibi, muhsar kimse de hedyi hareme ulaşınca tıraş olması vacip olur."

Bu hadisi muhsarın hedyi hareme ulaştığında tıraş olmasının vacip olduğuna delil sayan kimseye şöyle cevap verilebilir:

193 Buhari, Hac, 126

Kâbe'yi tavaf etmeden tıraş olup ihramdan çıkmak, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabının zoruna gitmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihramdan çıkmalarını emredince, Kâbe'ye ulaşabilecekleri umuduyla biraz durakladılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emrini tekrarladı. Sonra kendisi işe başlayarak kurbanını kesip saçını dipten tıraş etti. Onun tıraş olduğunu görenlerin bir kısmı saçlarını dipten tıraş etti, bir kısmı da kısalttı. Kendisine tam olarak uydukları ve emrine icabet etmekte acele davrandıkları için saçlarını dipten tıraş edenlere dua etti. Kendisine "Ey Allah'ın Resûlü! Saçlarını tıraş edenlere üç kez, kısaltanlara ise bir kez dua ettiniz" dediklerinde, ***"Onlar şüphe etmediler"*** karşılığını verdi.

Yani onlar, tıraş olmanın kısaltmaktan daha faziletli olduğu hususunda şüpheye düşmediler ve bunu bildikleri için de başkalarının hak etmedikleri sevabı hak ettiler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Verilen emir, nasıl cari olduysa oldu. Ama şu muhakkak ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, tıraş olmalarını ashabına emretti. Onun emri de vücup ifade eder. Saçlarını dipten tıraş edenlere de kısaltanlara da dua etmesi, tıraş olmanın nusuk olduğunun delilidir. Sahabilerin Kâbe'ye varmadan tıraş olmaktan dolayı rahatsızlık duymaları, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de tıraş olmalarını emretmesi, tıraşın nusuk olduğuna bu rivayetin delil oluşuna engel değildir."

Denilir ki: Misver b. Mahreme ile Mervan b. Hakem, Hudeybiye kıssasını anlatırken şöyle dediler: Peygamber*sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabilere ***"İhramdan çıkın ve kurban kesin"*** buyurdu. Bazı rivayetlerde tıraş olmalarını emrettiği ifade edilmektedir. Biz her iki lafzı da kullanıyor ve diyoruz ki: İhramdan bir şeyle çıkıldıktan sonra, kişi artık ihram yasaklarından kurtulur. Çünkü bir rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İhramdan çıkın"***, diğer bir rivayete göre ise ***"Tıraş olun"*** buyurmuştur. Bunu söylerken de maksadı, ihramdan çıkmaları idi. Yoksa başka bir şeyle değil de sadece tıraş olarak ihramdan çıkabileceklerini belirlemek değildi. Sahabiler, tıraş olarak ihramdan çıkmak ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emrine uymakla sevap kazanmışlardı. Onun emrine uymak için gösterdikleri gayretten dolayı saçlarını dipten tıraş etmeleri, kısaltmalarından daha faziletli olmuştu.

Doğrusunu Allah bilir.

Muhsarın Hediy Kestirerek İhramdan Çıktıktan Sonra Yapması Gerekenler

Yüce Allah, muhsarın durumunu açıkladıktan sonra şöyle buyurdu:

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser."[194]

Selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri, haccda muhsar olan kişinin hediy kestirerek ihramdan çıkması durumuyla ilgili olarak farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*; Mücahid de Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet ettiler: "Bu durumdaki kişinindaha sonra hacc ve umre yapması gerekir. Haccmevsiminde temettü şeklinde ikisini birlikte yaparsa bir kurban kesmesi gerekir. Haccmevsiminde ikisini birlikte yapmazsa, kurban kesmesi gerekmez. Alkame, Hasan, İbrahim en-Nehâi, Salim, Kasım ve Muhammed b. Sirin de böyle dediler. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri de bu görüştedirler.

Eyyub'un bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah Teâlâ aranızdaki düşmanlığa son vermek için kısası emretti. Hacca karşılık hac, umreye karşılık da umre gerekir."[195]

Şabi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu durumdaki kişinin bir hacc yapması gerekir." Ancak Ebu Hanife'ye göre, muhsar kişi hediy keserek ihramdan çıkar ve aynı senede haccetmezse, hem hacc hem de umre yapmakla yükümlü olur. Kurban bayramından önce ihramdan çıkar, sonra ihsar sona erer de hacc ihramına girerek aynı senede haccederse, umre yapması gerekmez. Çünkü bu umre, fevat durumunda yapılma-

194 Bakara, 2/196
195 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/162

sı gereken bir umredir. Haccı fevt olan kişinin umre yaparak ihramdan çıkması gerekir. Haccı fevt olan kimsenin fevattan dolayı umre yapması gerekir. İhsarda kesilmesi gereken hediy, ihramdan çıkabilmek içindir. Bu hediy, haccın fevatı durumunda yapılması gereken umre yerine geçmez. Çünkü aslî kaynaklarda hedyin umre yerine geçtiğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Mesela bir kimse, umre yapmayı adar da umre yapmayıp yerine bir kurban kesmek isterse, mazereti olsa da olmasa da bu kurban umre yerine geçmez. Umrenin farz olduğunu kabul edenler de hiçbir hâlde umre yerine kurban kesemezler. Haccı fevt olan kimsenin umre fiillerini yapması gerektiğine göre, bunları yapmayıp kurban kesmesi yeterli olmaz. Böylece muhsar kişinin kestiği hedyin sadece ihramdan çıkışı sağlamak için kesildiği ispatlanmış oldu. Bunu ispatlayan delillerden biri de şudur: Fevat dolayısıyla yapılması gereken umrenin fevattan önce yapılması caiz değildir. Çünkü bunun vakti henüz gelmemiştir. Ayrıca yapılmasını gerektiren sebep de henüz meydana gelmiş değildir. Ama ihsar hedyinin fevattan önce kesilmesi ve ona dayanarak da ihramdan çıkılması caizdir. Bu görüşümüze muhaliflerimiz de katılmaktadırlar. Bu da ihsar hedyinin umre yerine geçtiğine değil, ihramdan çıkmayı sağlamak için kesildiğine delalet etmektedir.

Mâlik ve Şafiî'nin ihsar hedyini fevat dolayısıyla yapılması gereken umrenin yerine geçerli saymaları doğru değildir. Çünkü onlar, "Haccı fevt olan kimsenin fevat umresiyle birlikte kurban kesmesi de gerekir" demişlerdir. Onlara göre ihsar hedyi, fevat dolayısıyla kesilmesi gereken kurbanın tâ kendisidir ve umre yerine geçmez. Fevattan sonra da umre yerine geçmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz temettü hedyi kesilemediği için haccda tutulması gereken üç günlük orucun, umre ihramından çıktıktan sonra ve kurban bayramından önce tutulmasını caiz görüyorsunuz. Oysa bu oruç, temettü hedyinin bedelidir. Bu hedyin de kurban bayramından önce kesilmesi caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Temettünün sebebi olan umre mevcut olduğu için, tutulması gereken (on günlük) orucun bir kısmının hedyi kesme vaktinden önce tutulması caizdir. Ama muhsar kimsenin umre yapmasını gerektiren bir sebep mevcut değildir. Çünkü onun

umre yapmasını gerektiren sebep, Arafat'ta vakfe yapmadan kurban bayramının birinci günü sabahında fecrin doğmasıdır. Bu sebeple kurban kesmek, fevat dolayısıyla yapılması gereken umrenin yerine geçmez. Kurban kesmenin, fevat dolayısıyla yapılması gereken umrenin yerine geçmediğine, bu kurbanın fevattan korkmayan umreciye gerekmesi de delalet etmektedir. Bu umre, belli vakitle sınırlı değildir. Bu da söz konusu kurbanın fevatla alakalı olmadığına, sadece ihramdan çıkmayı çabuklaştırmak için kesilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü bu umrenin fevtinden korkulsa da korkulmasa da kurban kesmek gerekir.

Haccac b. Amr el-Ensari, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كُسِرَ أَوْ مَرِضَ أَوْ عَرَجَ، فَقَدْ حَلَّ، وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ)

"Bir yeri kırılan veya hastalanan ya da topal olan kimse ihramdan çıkması caiz olur. Ertesi sene haccetmesi gerekir."[196]

Görüldüğü gibi bu hadiste ihsar durumunda ihramdan çıkmak için umre yapmanın gerekli olduğu söylenmemiştir. Eğer hediy kesmenin yanı sıra umre yapmak da gerekli olsaydı, ertesi yıl haccın kaza edilmesinin gerekli olduğu söylendiği gibi o da söylenirdi.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bahsedilen hadiste hediy/kurban kesmekten de söz edilmemiştir. Oysa kurban kesmeden muhsar kimsenin ihramdan çıkması caiz olmaz. Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hastalık sebebiyle meydana gelen ihsarı anlatmış, ihsar sebebiyle tamamlanamayan hacc ve umrenin daha sonra kaza edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Said b. Cübeyr'in rivayetine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayette ihsardan bahsedildikten sonra gelen(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ) **"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse..."** ibaresinde kastedilen, fevat durumunda hacc ihramından çıkmak

196 İbn Mâce, Menasik, 85

için yapılması gereken umredir. Bu umreyi, kaza etmesi gereken hacc ile hacc aylarında birlikte yapan kimsenin temettü kurbanı kesmesi gerekir.

Muhsar kimse hakkında İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* başka bir görüş rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Atâ ve Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

"Hapis (ihsar), düşmanın alıkoymasıyla olur. Düşman tarafından alıkonan (muhsar) kimse, beraberinde hediy yoksa hemen oracıkta ihramdan çıkar. Beraberinde hediy varsa yine orada ihramdan çıkar. Ancak hedyi kesmeden ihramdan çıkamaz. Daha sonra hacc ve umre yapması da gerekmez."

Fakat Muhammed b. Bekir, Atâ'nın bu haberi inkâr ettiğini rivayet etmiştir. Bununla ilgili olarak Muhammed b. Bekir şöyle demiştir: İbn Cüreyc'in bize bildirdiğine göre Amr b. Dinar, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Düşman tarafından muhsar duruma düşürülen kimsenin hediy kesmesi gerekmez."

Amr, "zannedersem İbn Abbas *radıyallahu anh* şunu da söyledi" demiştir:

"Hacc ve umreyi kaza etmesi de gerekmez."

İbn Cüreyc der ki: "Ben bunu Atâ'ya anlattım. "İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* "Düşman tarafından muhsar duruma düşürülen kimsenin hediy kesmesi gerekmez. İhsar sebebiyle tamamlayamadığı hacc ve umreyi kaza etmesi de gerekmez" dediğini işittiniz mi?"diye sordum. "Hayır" diyerek inkâr etti."

Ömrüme yemin ederim ki bu, münker bir rivayettir. Kur'an'ın nassına ve Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir olarak gelen haberlere aykırıdır.

Bu meseleyle ilgili ayette Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾

"Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."[197]

"Size kolay gelen kurbanı gönderin" ibaresinden iki mana anlaşılmaktadır:

Biri, "Muhsar kimse, kolayına gelen hedyi/kurbanı kesmekle yükümlüdür."

Diğeri, "Kolayına gelen bir hedyi/kurbanı Kâbe'ye hediye etsin."

Bu ifadelerin ikisi de, ihramdan çıkmak istediği zaman muhsar kimsenin hediy kesmesinin vacip olmasını gerektirmektedir. Bu ifadenin ardından Cenab-ı Allah şu uyarıda bulunmuştur: **"Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."**

Vacip kılan bir nass bulunduğu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye'de muhsar duruma düşmesi anlatıldığı ve onun sahabilere hediy keserek ihramdan çıkmalarını emrettiği nakledildiği hâlde, muhsar kimsenin hediy kesmeden ihramdan çıkmasının caiz olduğu nasıl söylenebilir?

Muhsar kimse haccı fevt oluncaya kadar ihramdan çıkmaz, haccı fevt olduktan sonra da Kâbe'ye ulaşırsa ne yapmalıdır? Fakihler bu hususta farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ve Şafiî dediler ki: "Umre yaparak ihramdan çıkması gerekir. Haccfiillerini ilk ihramıyla yapması sahih olmaz."

Mâlik dedi ki: "İkinci senede hacc yapıncaya kadar ihramlı olarak beklemesi caizdir. Ama dilerse umre amelini işleyerek ihramdan çıkabilir."

Haccı fevt olduktan sonra ilk ihramıyla haccetmesinin caiz olmadığının delili, umre amelini işleyerek ihramdan çıkabileceği hususunda fakih-

197 Bakara, 2/196

lerin tümünün ittifak etmiş olmasıdır. İlk ihramı hacc yapmaya elverişsiz hâle gelmiş olmasaydı, tahallül ederek ondan çıkması caiz olmazdı. Bilindiği gibi birinci senede hacc yapma imkânı varsa, ihramdan çıkması caiz olmaz. Bu da, ihramının artık hacc yapmaya elverişsiz hâle geldiğine delalet etmektedir. Şunu da ifade etmeliyiz ki haccı feshetmek, (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ayeti ile neshedilmiştir. Böylece ihsarlı kimsenin ihramdan çıkması caiz olduğu zaman yapması gerekenin hacc ameli değil, umre ameli olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Zira hacc ihramındaki bir kimse, hacc yapma imkânı varken umre yaparak ihramdan çıkarsa, yapma imkânı bulduğu hâlde haccını feshetmiş olur. Bu uygulama ise sadece Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği senede olmuş, sonra neshedilmiştir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* bu anlamda şöyle demiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında yürürlükte olan iki müt'ayı ben yasaklıyorum. Bunları yapanlara dayak atarım. Biri kadınlarla müt'a nikâhı yapmak. Diğeri ise hacc müt'asıdır."

Hacc müt'ası demekle, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccında ashabına emrettiği şekilde haccı feshedip umre yapmayı, ardından yeni bir ihramla hacc yapmayı kastetmiştir.

Nafile hacc veya nafile umre ihramında iken muhsar duruma düşen kimsenin durumu hakkında da fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "İhsar düşman sebebiyle de olsa hastalanma sebebiyle de olsa, hediy keserek ihramdan çıkarsa, tamamlayamadığı haccını veya umresini kaza etmesi gerekir." Mâlik ile Şafiî, hastalığın ihsar sebebi olmayacağı görüşünde oldukları için dediler ki: "Düşman engellemesi sebebiyle muhsar duruma düşen kimse ihramdan çıkınca, tamamlayamadığı haccını veya umresini kaza etmesi gerekmez."

İhsar sebebiyle tamamlanamayan haccın ve umrenin kaza edilmesi gerektiğinin delili şu ayettir:

(وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ)

"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın."

Bu ayet, ihrama girildikten sonra nafile haccın ve nafile umrenin tamamlanmasının vacip hâle geldiğine delalet etmektedir. İhrama girildikten sonra vacip hâle geldiğine göre nafile hac, haccetül İslam dediğimiz farz hac, nafile umre de nezredilmiş umre gibi olur. İster mazeretten dolayı ister mazeretsiz olarak tamamlanmadan ihramdan çıkınca da bunların kaza edilmeleri gerekir. Çünkü vacip ve farz olan şeyleri yapma yükümlülüğü, mazeret sebebiyle ortadan kalkmaz. Haccı ve umreyi ifsad etme durumunda bunların kaza edilmesi gerektiği hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre, ihsar durumunda da aynı hükmün geçerli olması gerekir.

İhsar sebebiyle tamamlanamayan haccın ve umrenin kaza edilmesi gerektiğinin sünnetten delili şu hadistir:

Haccac b. Amr el-Ensari, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كُسِرَ أَوْ مَرِضَ أَوْ عَرَجَ، فَقَدْ حَلَّ، وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ)

"Bir yeri kırılan veya hastalanan ya da topal olan kimse ihramdan çıkması caiz olur. Ertesi sene haccetmesi gerekir."

Görüldüğü gibi bu hadiste farz hacc ile nafile hacc ayrımı yapılmamıştır.

İhram yasaklarını ihlal eden kimse bunu ister mazerete binaen ister mazeretsiz yapmış olsun, gerekli cezayı çeker. Bunun delili de şudur:

Yüce Allah, farz veya nafile hacc ihramında olan ve başındaki rahatsızlıktan dolayı tıraş olan kimsenin mazeretli olduğunu kabul etmiş, ama yine de fidye ödemesinin gerekli olduğunu bildirmiştir. Aynı şekilde farz veya nafile hacc ihramındayken muhsar olup ihramdan çıkan kimsenin de bu haccını daha sonra kaza etmesi gerekir. Şunu da söylemeliyiz ki cinsel ilişkide bulunarak haccını ifsad eden kimse ile muhsar olup ihramdan çıkan kimsenin, haccı kaza etmede aynı hükme tabi olmaları gerekir. İhram

yasaklarını mazerete binaen veya mazeretsiz olarak ihlal eden kimseler gerekli kefaretleri öder ve cezalarını çekerler.

Mazereti olsa bile muhsar kimsenin tamamlayamadığı haccı veya umreyi kaza etmesi gerektiğine delalet eden delillerden biri de şudur: Mazeretli de olsa haccı fevt olan hasta kimsenin, tamamlayamadığı haccını kaza etmesi gerektiği hükmü üzerinde bütün fakihler görüş birliği etmişlerdir. Mazereti olmaksızın kasten haccının fevt olmasına kendisi de yol açtığında haccını daha sonra kaza etmesi (haydi haydi) gerekir. Mazereti olanla mazeretsiz olanın bu meselede aynı hükme tabi tutulmasının sebebi, ihrama girdikten sonra haccın tamamlanmasının zorunlu olmasıdır. Bu sebep, muhsar kimsede de mevcuttur. Dolayısıyla onun da tamamlayamadığı haccı kaza etmesi gerekir.

İhsar sebebiyle tamamlanamayan haccın ve umrenin kaza edilmesi gerektiğinin bir delili de Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* başından geçen şu olaydır. Veda haccında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberinde bulunan Hz. Aişe *radıyallahu anh*, umre için ihramlı iken âdet görmeye başlamıştı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştu:

(انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ)

"Başını (örgülerini) çöz. Saçını tara. (guslet) hacc ihramına gir. Umreyi terk et."[198]

Hz. Aişe *radıyallahu anh* haccını tamamladıktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman'a emrederek Hz. Aişe'ye Tenim'de niyet ettirip umre yaptırdı. Ona, "İşte burası senin umre mekânındır" dedi. (Hacc öncesinde âdet) mazeretinden ötürü iptal ettirdiği umresini kaza ettirdi. Bu da mazerete binaen ihramdan çıkan kimsenin, haccını ve umresini kaza etme yükümlülüğünden kurtulamayacağına delalet etmektedir.

198 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/566

İhsar sebebiyle tamamlanamayan haccın ve umrenin kaza edilmesi gerektiğinin bir delili de şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı, umre için ihramlı iken Hudeybiye'de muhsar duruma düştüklerinde yapamadıkları umrelerini ertesi senede kaza etmişler ve buna kaza umresi denmişti. Eğer umre, ihrama girdikten sonra tamamlanması gerekli olmasaydı ve tamamlanmadığı takdirde daha sonra kaza edilmesi vacip olmasaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabının ertesi senede yaptıklarına kaza umresi denmez, o yaptıkları yeni bir umre olurdu. Bu da başlandıktan sonra tamamlanamadan bırakılıp ihramdan çıkma durumunda (haccın ve) umrenin kaza edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Başarıyı ihsan eden Allah'tır.

Muhsar Kimsenin Kesecek Hediy Bulamaması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız, artık size kolay gelen kurbanı gönderin."

İlim ehli kimseler, kesecek hediy bulamayan kimsenin ne yapması gerektiği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Hediy bulup kestirinceye kadar ihramdan çıkamaz."

Atâ dedi ki: "Kesecek hediy bulamayan muhsar kişi, temettü haccı yapıp da kesecek kurban bulamayan kimse gibi on gün oruç tutar. Sonra da ihramdan çıkar."

Şafiî'nin bu konuda iki kavli vardır:

1-Hediy kesmedikçe ebediyyen ihramdan çıkamaz.

2-Hediy kesecek imkâna sahip değilse ihramdan çıkar. Ancak daha sonra imkân bulunca da kesmesi gerekir.

Bir görüşe göre denildi ki: Hediy kesme imkânına sahip olmayan kimse, ihramdan çıkar. Ya fakirlere yiyecek verir ya da oruç tutar.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmam Muhammed mezhebimizin (Hanefî) "Hediy bulup kestirinceye kadar ihramdan çıkamaz" görüşünü destekleme babında şöyle bir delil ortaya koymuştur: Temettü haccı yapan kimsenin hediy kesmesi gerektiği hakkında nass vardır. Bu hedyi bulamayan kimsenin hediy kesme yerine (on gün) oruç tutması gerektiği hakkında da nass vardır. Hakkında nass bulunan şeylerden biri diğerine kıyas edilemez.

Bu mesele hakkında şunu da söylemeliyiz ki; kıyas yoluyla kefaret vaz etmek caiz değildir. Muhsar kimsenin hediy/kurban kesmesi gerektiği ayette zikredildiğine göre, başka şeylere kıyas yaparak hedyin yerine başka bir şey koymamız caiz olmaz. Çünkü bu, kefaret şeklinde bir cinayet hedyidir. Kefaretleri de kıyas yoluyla vaz etmek mümkün değildir. Kaldı ki böyle yapmakla, hakkında nass bulunan bir şey terkedilmiş olmaktadır. Zira bu mesele hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ﴾

"Hedy/kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."

Muhsar kimsenin, hedyin yerine varmasından önce başını tıraş etmesini mübah gören kimse, nassa muhalefet etmiş olur. Kıyasa dayanarak nassı terk etmek ise caiz değildir.

Doğrusunu Allah bilir.

Mekkelilerin İhsarı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Urve b. Zübeyr ile Zührî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Mekkeliler için ihsar söz konusu değildir. Onlar için ihsar, Kâbe'yi tavaf etmekten engellenmeleridir." Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri de böyle demişlerdir. Kâbe'ye ulaşma imkânını buldukları hâlde tavaftan menedilirlerse, ya hacc ya da umre ihramındadırlar. Eğer umre ihramında iseler, umre tavaf ve sa'yden ibaret olduğu için (nasıl olsa bir süre sonra bunu yapma imkânını bulacakları için) muhsar

sayılmazlar. Şayet hacc ihramında iseler, muhsar olmamış gibi Arafat'a çıkmayı son vaktine kadar ertelerler. Arafat vakfesini yapamazlarsa hacları fevt olur. Umre yaparak ihramdan çıkarlar. Umre yapan kimse gibi olurlar. Muhsar olmazlar.

Doğrusunu Allah bilir.

İhramlı Kimsenin Başının Rahatsızlanması veya Hastalanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[199]

Allah bilir ya ayetin manası şöyle olsa gerek: Muhsar olsun olmasın sizden her kim ihramlı iken hastalanır veya başından rahatsızlanır da tıraş olursa oruç tutarak veya sadaka vererek ya da kurban keserek fidye vermesi gerekir. Bu da muhsar kişinin, hediy yerine varmadan tıraş olmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Hastalanır veya başından rahatsızlanır da tıraş olursa fidye vermesi gerekir. Muhsar değilse de hedyi mahilline varmayan muhsar hükmündedir. Bu da muhsar olanlarla muhsar olmayanların ancak bahsedilen şart çerçevesinde tıraş olabileceklerine delalet etmektedir.

"İçinizden her kim hastalanırsa" ifadesi ile, elbise giymeye veya ihramlıya yasak olan şeylerden birini yapmaya muhtaç bırakan hastalık kastedilmektedir. Bu durumda rahatsızlığı gidermek için yasak ihlal edilirse fidye vermek gerekir.

199 Bakara, 2/196

"Veya başından rahatsız olursa" ifadesi ile, başı tıraş etme veya örtme gibi ihramlıya yasak olan şeyleri yapmaya muhtaç bırakan rahatsızlık kastedilmektedir. Ama tıraş olmaya ve ihramlıya yasak olan diğer şeyleri yapmaya ihtiyaç duymayacak derecede hastalanan veya başından rahatsız olan kimse, ihram yasakları açısından sağlıklı kimse konumundadır.

Birbirini teyit eden rivayetlerde anlatıldığına göre, Hudeybiye senesinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kâb b. Ucre'ye *radıyallahu anh* uğramıştı. O sırada Kâb'ın başındaki bitler âdeta yüzüne dökülüyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Başındaki haşereler seni rahatsız ediyor mu?"*** diye sormuş, Kâb da "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (tıraş olmasını ve) fidye ödemesini emretmişti.

Bitlerin çokluğu, insana rahatsızlık verici şeylerdendir. Başında çıban ve sivilce olsaydı ve bunları örtüp kapatmaya ihtiyaç duysaydı, bu da fidye vermeyi caiz kılan rahatsızlıklardan olurdu. İnsana isabet eden ve elbise giyme mecburiyetinde bırakan diğer hastalıklar da elbise giymeyi ve dolayısıyla fidye vermeyi mübah kılar. Çünkü Yüce Allah, bu hastalık ve rahatsızlık verici şeyler arasında herhangi bir ayrım yapmamıştır. Dolayısıyla ayet, bunların tümü için genel bir hüküm ifade etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ) **"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olursa fidye gerekir"** ayetinin manası şöyledir: Hastalık veya rahatsızlıktan dolayı tıraş olursa oruç tutarak fidye vermesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tıraş olmak, her ne kadar kastedilmekte ise de ayette açıkça zikredilmemektedir. Aynı şekilde elbise giymek ve başı örtmek de her nekadar kastedilmekte ise de bunların hiçbiri ayette açıkça zikredilmemektedir. Çünkü bu ayette kastedilen, ihramın yasakladığı şeylerin mazeret sebebiyle mübah olacağını bildirmektir. Yine bir kimse hasta olmadığı halde bedeninde hissettiği bir rahatsızlıktan ötürü rahatsızlık hissettiği bölgedeki tüyleri tıraş ederse bu, baştaki rahatsızlıktan dolayı tıraş olan kimse gibi fidye öder. Çünkü bunların tümünde güdülen maksadın ne olduğu anlaşılmaktadır. O maksat da, ihramlıya yasak olan şeylerin mazeret hâlinde mübah olmasıdır.

Bahsedilen ayetteki (فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ) **"Fidye olarak oruç tutması..."** ifadesine gelince; Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kâb b. Ucre'ye üç gün oruç tutmasını emrettiği sabit olmuştur.[200] Seleften bir ulema topluluğu ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri de böyle demişlerdir. Yalnız Hasan ile İkrime'nin, temettü haccında kurban kesemeyenler gibi bu durumdaki kimselerin de on gün oruç tutmaları gerekir dedikleri rivayet edilmiştir.

Sadaka vermeye gelince bunun miktarı hususunda Kâb b. Ucre *radıyallahu anh* tarikiyle Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* zahirî birbirinden farklı rivayetler gelmiştir. Bunlardan biri şu rivayettir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mugaffel, Kâb b. Ucre'nin kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: Kâb, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte ihramlı olarak yola çıkmıştı. Saçı ve sakalı bitlenmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu durumundan haberdar oldu. Berberi çağırtıp saçını tıraş ettirdi. Ona ***"(Kesecek) bir kurban bulabilir misin?"*** diye sordu. "Buna gücüm yetmez" dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, üç gün oruç tutmasını veya her birine yarım ölçek miktarı yiyecek vererek altı yoksulu doyurmasını emretti. İşte bu olaydan sonra Cenab-ı Allah, bütün Müslümanlar için genel bir hüküm olarak (فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ) **"Fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir"** ayetini indirdi.

Salih b. Ebu Meryem de Mücahid kanalı ile Kâb b. Ucre'den bunun benzeri bir rivayette bulunmuştur.

Davud b. Ebu Hind'in Âmir kanalıyla Kâb b. Ucre'den yaptığı rivayete göre Kâ'b *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurduğunu ifade etmiştir:

"Her iki yoksula bir ölçek olmak üzere üç ölçek hurmayı sadaka olarak ver."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebi Leyla, Kâb b. Ucre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

200 Ahmed b. Hanbel: 4/241

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurmuştur:

"Bir kurban kes veya üç gün oruç tut ya da altı yoksula üç ölçek yiyecek ver."

Birinci rivayette üç ölçek hurmanın altı yoksula sadaka olarak verilmesi emredilmiş, başka bir rivayette ise altı ölçek yiyeceğin sadaka olarak verilmesi emredilmiştir. Bu, daha kabule şayan bir rivayettir. Çünkü bu rivayette, verilmesi emredilen sadaka miktarı daha fazladır.

"Üç ölçek yiyeceğin altı yoksula verilmesi" ifadesine gelince, buradaki "yiyecek" kelimesiyle buğdayın kastedilmiş olması gerekir. Çünkü bu kelimeden anlaşılan, bilinen ve mutâd olan ana yiyecek maddesi buğdaydır. Bundan çıkan sonuç şudur: Hurma olarak verildiğinde altı, buğday olarak verildiğinde ise üç ölçek verilmelidir. Kendilerine yiyecek verilecek olan yoksulların sayısı ise ihtilafsız olarak altıdır.

Kurban kesmeye gelince, Kâb b. Ucre *radıyallahu anh* den gelen rivayetlerde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona bir kurban kesmesini, bazı varyantlarda ise koyun kesmesini emretmiştir. Kurbanın en düşüğünün bir koyun olduğu hususunda fakihler arasında farklı görüş beyan eden yoktur. Ama yükümlü kişi, dilerse deve veya sığır da kesebilir. Aynı şekilde kurban kesme, sadaka verme ve oruç tutma seçeneklerinden dilediğini tercih etme hakkına sahip olduğu hususunda da farklı görüş beyan eden bir fakih yoktur. Bu üçünden dilediğini öne alarak yerine getirebilir. Nitekim ayette de bu ifade edilmektedir:

(وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."

Ayetteki oruç, sadaka ve kurban kelimelerini birbirine bağlayan (أَوْ) "veya" bağlacı, aksine bir delil olmadıkça seçme serbestiyeti manasına gelir. Bunu birkaç yerde açıklamışızdır.

Fidye olarak tutulacak olan orucun belli bir mekânla sınırlı olmadığı, istenilen yerde tutulabileceği hususunda fakihler görüş birliği ederlerken; kurban ve sadaka fidyelerinin nerede verileceği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Kurban Mekke'de kesilir. Oruç ve sadaka ise istenilen herhangi bir yerde olabilir."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Kurban, sadaka ve oruç istenilen herhangi bir yerde olabilir."

Şafiî dedi ki: "Sadaka ve kurban Mekke'de; oruç ise istenilen herhangi bir yerde olabilir."

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir" ayetinin zahirî anlamı, fidye verecek olan kişinin bu üç şeyi dilediği herhangi bir yerde yapabilmesini gerektirmektedir. Ancak başka ayetlerde bunların Mekke Haremi'nde yapılması kaydı konulmaktadır.

(لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Sizin için onlarda (kurbanlık hayvanlarda) belli bir zamana kadar birtakım yararlar vardır. Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."[201]

Bu ayet, Kâbe'ye hediye edilen diğer kurbanlık hayvanlar için de genel bir hüküm niteliğindedir. Ayetin ifade ettiği genel hüküm gereğince,

201 Hac, 22/33

sevap kazanmak maksadıyla Kâbe'ye hediye edilen kurbanlıklar mutlaka haremde kesilmelidir. Başka yerde kesilmesi hâlinde geçerli olmaz. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ)

"Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere bir kurbanlık hayvan..."[202]

Bu ayetteki hediyden maksat, avlanma cezası olarak kesilen hediydir. Kâbe'ye ulaşması, hedyin sıfatı olmuştur. Oradan başka yerde kesilen hediy geçerli olmaz. Fidye hedyi, ihramla ilintili bir kesim olduğu için, avlanma cezası hedyi ile temettü hedyi gibi Mekke Haremi'nde kesilmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kâb b. Ucre'ye *radıyallahu anh* *"Veya bir koyun kes"* dediğine ve kesim yerini şart koşmadığına göre, fidyenin belli bir yerle sınırlı olmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kâb b. Ucre *radıyallahu anh*, fidye gerektiren saç traşını Hudeybiye'de olmuştu. Hudeybiye'nin bir kısmı hill, diğer kısmı ise harem'e dâhildi. İhram yasaklarının ihlali sebebiyle kesilmesi gereken kurbanın harem'de kesilmesi gerektiğini Kâb'ın bildiğini düşünerek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, fidye kurbanını nerede keseceğini ona söylememiş olabilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, hediylerin haremde kesilmesi gerektiğini önceden bilmekteydiler. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kesilmek üzere büyükbaş hayvanları hareme gönderdiğini görüyorlardı.

Fidye orucu ve sadakasına gelince yükümlü kişi bunları dilediği yerde eda edip verebilir. Çünkü Yüce Allah, ayette mekân kaydı koymaksızın bunları mutlak olarak zikretmiştir. Bizim bunların haremde yerine getirilmesi kaydını koymamız caiz olmaz. Çünkü bir şey için herhangi bir kayıtlamada bulunulmamışsa, artık o şey kayıtlanamaz. Kayıtlanmış bir şeyin üzerindeki kayıt da kaldırılamaz.

202 Mâide, 5/95

Fidye olarak verilmesi gereken sadakanın mutlaka belli bir yerde verilmesi gerektiğine, o yerden başka taraflarda verilmesi hâlinde geçerli olmayacağına dair bir kayıt, aslî kaynaklarda yer almamaktadır. Bu da, fidye olarak verilecek olan sadakanın belli bir mekânla kayıtlı olmadığına delalet etmektedir. Bu, bir sadaka olduğuna göre, başka yerde verildiği takdirde geçerli olmayacak şekilde belli bir mekânla kayıtlı olmaması gerekir. Böyle bir kayıtlamada bulunmak usûle aykırıdır, usûl dışıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sadakanın da haremde verilmesi gerekir. Çünkü haremdeki yoksulların orada kesilen hediylerde/kurbanlarda hakkı bulunduğu gibi, bu sadakalarda da hakkı vardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hedyin/kurbanın geçerli olması için haremde kesilmesinin şart kılınması, oradaki yoksulların hediyede hakkı bulunduğundan dolayı değildir. Çünkü haremde kesildikten sonra eti oradan çıkarılıp başka yerde sadaka olarak verilirse yine de geçerli olur. Bununla beraber sadaka, sadece harem yoksullarına mahsus değildir. Zira onların hakkı olsaydı, onu vermesi gereken kimseden talep etme hakkına sahip olurlardı. Talepte bulunma hakkına sahip olmadıklarına göre demek ki onların hakkı değildir, Allah'ın hakkıdır. Zekât ve ödenmesi herhangi bir yerle sınırlı olmayan diğer sadakalar gibi bir ibadet şeklinde onu yoksullara vermeyi Yüce Allah emretmiştir. Şunu da ifade etmeliyiz ki sevap, kurbanın kanını haremde akıtmak olmadığına göre, hedyin kesiminin hareme mahsus olmaması gerekir. Selef uleması da bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hasan, Atâ b. Ebi Rebah ve İbrahim en-Nehâi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hediy/kurban şeklindeki fidye Mekke'de, oruç veya sadaka şeklindeki fidyeler ise istenilen herhangi bir yerde ifa edilebilir."

Mücahid b. Cebr'in, "Fidyeyi dilediğin yerde ifa edebilirsin" dediği rivayet edilmiştir.

Tavus b. Keysan dedi ki: "Hediy/kurban ve sadakayı Mekke'de, orucu ise dilediğin herhangi bir yerde ifa et."

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, oğlu Hüseyin adına bir deve kesmişti. Hz. Hüseyin ihramdayken hastalanmış, Hz. Ali de tıraş olmasını emretmişti. Sonra da onun adına zemzem kuyusunun yanında bir deve kesmiş ve etleri orada görevli zemzem dağıtıcılarına taksim etmişti.

Bu rivayette Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, Mekke Haremi dışında hediy kesmenin caizliği görüşünde olduğuna dair bir delil yoktur. Çünkü etleri su dağıtıcılarına sadaka olarak vermiş olabilir ki, bize göre bu caizdir.

Doğrusunu Allah bilir.[203]

Temettü Haccı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser."[204]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu çeşit temettü, iki manaya gelmektedir:

Bu manalardan biri umre yaptıktan sonra hacc ihramına girinceye kadar ihramsız olarak normal günlük hayata devam etmek ve kadınlardan yararlanmaktır.

Diğeri ise hacc aylarında tek seferde umre ile haccı birlikte yapmak ve her biri için ayrı ayrı sefer düzenleme zahmetinden kurtulmaktır.

Cahiliye döneminde Araplar, hacc aylarında umre yapmayı meşru bilmez ve bunu şiddetle reddederlerdi.

---

203 Bu rivayette devenin zaten haremde kesildiği açıkça ifade edilmektedir. Bunun, ihsar kurbanının harem dışında kesilebileceğine dair bir delil olması zaten mümkün değildir. Ayrıca etlerin zemzem görevlilerine dağıtılması da yapılması gereken bir iştir. Bu da etlerin harem dışındaki fakirlere sadaka olarak gönderilebileceğine delil gösterilmesi pek anlamlı görünmemektedir. Mütercim

204 Bakara, 2/196

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Tavus b. Keysan'dan rivayet olunduğuna göre temettü yapmak, cahiliyyet devri Araplarına göre en büyük günahlardandı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccında ashabına umre yaparak ihramdan çıkmalarını emrettmekle bu konuda eski âdetlerine dönmüş oldu.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliye dönemiArapları, hacc aylarında umre yapmayı yeryüzünde işlenen en büyük günahlardan sayarlardı. Muharrem ayını, Safer ayı ile değiştirir ve şöyle derlerdi: Hacc yolculuğundan dönenlerin develerinin sırtındaki yara kapanıp da yerinde tüyler bittiğinde ve Safer ayı da sona erdiğinde, yapmak isteyenlerin umre yapması helal olur."[205]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hacc ihramına girişinin dördüncü gününün sabahında geldiğinde sahabilere, umre yaparak ihramdan çıkmalarını emretti. Bu, sahabilerin çok zoruna gitti ve 'Ey Allah'ın Resûlü! Bununla bize ne helal oluyor?' diye sordular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de *"Her şey helal oluyor"* diye cevap verdi.[206]

Haccın temettüsü şu iki manayı içermektedir:

1-İhramdan çıkarak kadınlardan yararlanmanın mübah hâle gelmesi.

2-Haccaylarında tek seferde umre ile haccı birlikte yapmak.

Cahiliye döneminde böyle yapmayı helal görmeyen Araplar, hacc ve umrenin her biri için ayrı bir sefer düzenlerlerdi. Temettü, hacc aylarında hacc ve umreyi birlikte yapıp ikisinden de sevap kazanarak yararlanmak anlamına gelmesi de muhtemeldir. Bu da bu uygulamayı yapan kimsenin daha fazla fayda ve fazilet elde edeceğine delalet etmektedir.

Haccda müt'a veya temettü dört şekilde olur:

205 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/39
206 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/563

1-Kıran şeklinde, yani hacc ve umrenin aynı ihramla birlikte yapılmasıdır.

2-Tek sefer düzenleyerek aynı senede umre yaptıktan sonra hacc yapılmasıdır. Ancak Mescid-i Haram bölgesinde oturanlar bunu yapamazlar.

3-Muhsar kimsenin ihramdan çıkmasını caiz olmadığını, Kâbe'ye ulaşıncaya kadar ihramda beklemesini, haccı fevt olduktan sonra umre fillerini işleyerek hacc ihramından çıkması gerektiği görüşünde olanlara göre muhsar kişinin bu uygulaması bir temettüdür.

4-Haccihramındaki kimsenin umre yaparak haccı feshedip ihramdan çıkmasıdır.

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser" ayeti farklı şekillerde te'vil edilmiştir.

İbn Mesud *radıyallahu anh* ve Alkame dediler ki: "Bu cümle, (فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ) **"(Haccı ifa etmekten) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin"** cümlesine atfedilmiştir. Yani haccetmek isteyen ihramlı kişi, muhsar duruma düşer de hediy/kurban keserek ihramdan çıkar, bir hacc ve umre kaza etmesi gerekir. Bu ikisini kaza ederken temettü şeklinde hacc ayları içinde birlikte kaza ederse, temettü için de ayrı bir hediy/kurban kesmesi gerekir. Ama hacc ayları içinde umre yaptıktan sonra memleketine ailesinin yanına döner, aynı yıl içinde sonra dönüp haccederse, temettü hedyi kesmesi gerekmez."

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "İki sefer olursa bir hediy; bir sefer olursa iki hediy kesilmesi gerekir."

"İki sefer olursa bir hediy kesilmesi gerekir" sözünün anlamı şudur: Muhsar kişi, hacc ihramından çıktıktan sonra hacc aylarında umre yapıp memleketine ailesinin yanına döner ve sonra aynı sene içinde dönüp haccederse, bir hediy kesmesi gerekir ki o da ihsar hedyidir. Çünkü umre ile haccı iki ayrı sefer düzenleyerek yapmıştır.

"Bir sefer olursa iki hediy kesilmesi gerekir" sözünün anlamı ise şudur: Hacc ayları içinde umre yaptıktan sonra memleketine ailesinin yanına dönmezse, bir de temettü için hediy kesmesi gerekir. İlk hediy, ihsar içindi. İşte bir sefer olursa iki hediy, bu demektir.

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ) **"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse"** ayeti, yolu açılanla muhsar kişiyi birlikte zikretmiştir."

Atâ dedi ki: "Temettü haccına temettü denmesinin sebebi, bu şekilde hacc yapacak olan kimsenin kadınlardan yararlanmak için ihramdan çıkması değildir. Haccayları içinde umre yapıp ardından vakti gelince de hacc yapması sebebiyle bu uygulamaya temettü denilmiştir."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* görüşüne göre bu ayet, her iki şekli de kapsamaktadır. Yani muhsar kimseler, yapamadıkları haclarını fevat sebebiyle yapılması gereken umre ile birlikte kaza ederler. Muhsar olmayanlar da hacc ayları içinde umre yaptıktan sonra bekleyip vakti gelince de hacc ederler.

Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* göre (فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ) **"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse"** cümlesi ihsarlı kimselere atfedildiğine göre buradaki hükümle onlar kastedilmişlerdir. Bu da haccın fevatı sebebiyle umre yapmalarını gerekli kılmaktadır. Bu umreyi kaza edecekleri hacla birlikte bir seferde ve hacc ayları içinde kaza ederlerse hediy/kurban kesmeleri gerekir. Ama bunları iki ayrı seferde kaza ederlerse hediy/kurban kesmeleri gerekmez. İbn Mesud'un *radıyallahu anh* bu meseledeki görüşü, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* görüşüne aykırı değildir. Ancak İbn Abbas *radıyallahu anh* demiştir ki: "Bu ayet muhsar olanlarla olmayanlar hakkında genel bir hüküm ifade eder." Oysa İbn Mesud'un *radıyallahu anh* anlattıklarına bakılırsa bu ayet muhsar kimseler hakkında kayıtlıdır. Temettü şeklinde hacc yapmaları caiz olduğu için muhsar olmayan kimseler hakkında da kayıtlıdır. Muhsar olmayanlar, temettü haccı yaptıklarında ne yapmaları gerektiği de bu ayette açıklanmaktadır.

İbn Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Bu ayet, özü itibariyle muhsar kimseler hakkındadır. Muhsar olmayanlar, temettü haccı yaptıklarında bu bakımdan onların konumunda olurlar."

Kıran haccı yapanlar, hacc aylarında umre yaptıktan sonra ihramdan çıkan ancak memleketlerine dönmeden Mekke'de kalıp aynı senede hacc ibadetini de yapanlar, iki bakıma mütemetti (faydalanmış) sayılırlar.

1-Haccve umreyi Mekke'ye tek sefer düzenleyerek birlikte yapmış olurlar.

2-İkisini birlikte yapmanın sevap ve faziletini elde etmiş olurlar.

Bu da bu uygulamanın ifrattan, yani hacc ve umrenin her birini ayrı bir seferde yapmaktan ya da umreyi hacc ayları dışında yapmaktan daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Temettü hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazı rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerin zahirî anlamı, temettünün mübahlığında ihtilaf olmasını gerektirmektedir. Böyle bir şey meydana gelince de o zaman ihtilaf, temettünün diğer hacc çeşitlerine göre daha faziletli olup olmadığı hususunda olur. Yoksa caiz mi değil mi konusunda olmaz.

Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebu Zerr el-Gifari ve Dahhâk b. Kays'ın temettüyü caiz görmedikleri rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre İbn Şihab, Muhammed b. Abdullah b. Haris b. Nevfel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muaviye'nin haccettiği senede Sa'd b. Ebi Vakkas ile Dahhâk b. Kays'ın temettü haccı konusunu aralarında müzakere ettiklerini işittim. Dahhâk dedi ki: "Allah'ın emrini bilmeyenlerden başkası temettü haccı yapmaz." Sa'd ona, "Ne kötü söyledin yeğenim!" deyince Dahhâk şöyle karşılık verdi: "Ömer b. el-Hattab bunu yasakladı." Bunun üzerine Sa'd dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* temettü haccı yaptı. Biz de onunla beraber temettü yaptık."

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Katade, Cürey b. Küleyb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Osman'ın *radıyallahu anh* temettüyü yasakladığını, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*se tavsiye ettiğini gör-

düm. Hz. Ali'ye varıp, "İkinizin arasında şer var! Sen temettüyü tavsiye ediyorsun. Osman ise yasaklıyor" dedim. Hz. Ali *radıyallahu anh*, "İkimizin arasında hayırdan başka bir şey yoktur. Lâkin en hayırlımız, şu dine en fazla uyandır" dedi.

Hz. Osman'ın temettüyü yasaklamadığı, ancak tercihinin temettüden yana olmadığı da gelen rivayetler arasında yer almaktadır.

Tercihinin bu yönde olmasının sebepleri de şunlar olabilir:

1-Haccın bilinen aylarda yapılması, umrenin ise bu ayların dışındaki zamanlarda yapılması ona göre daha faziletlidir.

2-Bu uygulama sayesinde hacc ayları dışında umre için gelip Kâbe'yi ziyaret edenlerin sayısı fazla olacak ve Kâbe'nin çevresi şenlenecektir. Hz. Osman'ın istediği buydu.

3-Senenin her ayında Kâbe'yi ziyarete gelenlerin harem halkına faydası olacaktır.

Hz. Osman'ın *radıyallahu anh* bu maksadını açıklayıcı mahiyette başka rivayetler de gelmiştir:

Cafer b. Muhammed el-Müeddeb'in bildirdiğine göre İbn Ömer, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hacc ve umreyi birbirinden ayırsanız da umreyi hacc ayları dışındaki zamanlarda yapsanız, hem sizlerden biri haccını mükemmel bir şekilde yapar hem de biz umremizi mükemmel bir şekilde yaparız."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer, babası Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"**, (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır."** Allah böyle buyurduğuna göre hacc aylarını hacca mahsus kılın. Umreyi de diğer aylarda yapın. Çünkü hacc aylarında umre yapanın umresi, hediy kesmeden tamamlanmış olmaz. Ama hacc ayları dışında ya-

pılan umre, hediy kesmeden de tamamlanmış olur. Ancak vacip olmaksızın gönüllü olarak kesilen hediy bunun dışındadır."

Bu ifadesiyle Hz. Ömer *radıyallahu anh*, tercihinin hacc ile umreyi ayrı zamanlarda yapmaktan yana olduğunu açıklamış olmaktadır.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Urve, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Kâbe'nin hacc ayları dışında ziyaretçisiz kalmaması için, umrenin hacc ayları dışındaki zamanlarda yapılmasından yana olduğunu ifade etmiştir."

Bu rivayette, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* bu şekilde bir tercihte bulunmasının bir başka sebebinden de bahsedilmiştir. Onu da Ebu Ubeyd şöyle açıklamıştır:

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Bişr, Yusuf b. Mâhik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yılda hem hacc mevsimi olsun hem de umre mevsimi olsun ve bu iki mevsimde, ziyaretçiler Mekke'ye gelsin de şehir halkı bundan yararlansın diye, Hz. Ömer *radıyallahu anh* temettüyü yasakladı."

Bu rivayette de görüldüğü gibi Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Mekke halkının yararına temettüyü yasaklamıştır. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* temettüyü diğer hacc çeşitlerine tercih ettiği de rivayetler arasında yer almıştır.

Cafer b. Muhammed b. el-Yeman'ın bildirdiğine göre Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini duydum: "Umre yapsaydım, sonra umre yapsaydım, sonra yine umre yapsaydım, sonra da haccetseydim; mutlaka temettü yapardım."

Bu rivayette Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* temettüyü tercih ettiği bildirilmektedir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* umreye karşı çıkışı gerçekten yasaklama değildi. Bazen Mekke halkının gelen ziyaretçilerden ticari yönden yararlanmasını bazen de Kâbe'nin ziyaretçisiz kalmamasını sağlamak için temettüye karşı çıktığı böylece ispatlanmış oldu. Haccve umrenin ayrı ayrı

yapılması mı, kıran veya temettü şeklinde yapılması mı daha faziletlidir? Fakihler bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri fazilet sırasına göre önce kıran, sonra temettü, en sonda da ifrad haccının geldiğini söylemişlerdir.

Şafiî dedi ki: "İfrad haccı, diğerlerinden daha faziletlidir. Kıran ve temettü da güzeldir."

Ubeydullah'ın bildirdiğine göre Nâfi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şevval veya Zilkade ya da Zilhicce gibi hediy kesmeyi gerektiren bir ayda umre yapmam, hediy kesmemi gerektirmeyen başka aylarda umre yapmaktan daha çok hoşuma gider."

Kays b. Müslim, Tarık b. Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Haccile umreyi birlikte yapmak isteyen bir kadının durumunu İbn Mesud'a *radıyallahu anh* sordum. Bana şöyle dedi: "Allah'ı dinle, bak ne buyuruyor?! (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır."** Bence bu, ancak hacc aylarında yapılabilir."

Bu rivayetteki ifadelerine göre İbn Mesud'un *radıyallahu anh* ifrad haccını, temettü ve kıran haccından daha faziletli gördüğüne dair bir delil bulunmamaktadır. İbn Mesud *radıyallahu anh* böyle demekle, belki de temettü şeklinde hacc ve umrenin birlikte yapılabileceği ayların hangileri olduğunu açıklamak istemiştir.

Hz. Ali *radıyallahu anh* dedi ki: "Tam bir umre, ailenizin evlerinin bulunduğu yerde ihrama girip başlattığınız ve öylece yaptığınız umredir."

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* böyle demesi şuna delalet etmektedir: Bu sözüyle o, temettü ve kıran yapmayı kastetmiştir. Bunun için de ailesinin evlerinin bulunduğu yerde ihrama girerek önce umre yapar, memleketine ailesine dönmeden haccını yapar.

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bu sözünü şöyle yorumlamıştır: "Kişi, işin içine haccı karıştırmaksızın kendi evinde umreye niyet ederek yola çıkar."

Kişinin kendi ailesinin evinin bulunduğu yerde umre için ihrama girmesi sünnete aykırıdır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihrama nerelerde girilebileceğini (mikat mahallerini) bildirmiştir. Dolayısıyla bu, geçersiz bir te'vildir. Zira Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, "Tam bir umre, ailenizin evlerinin bulunduğu yerde ihrama girip başlattığınız ve öylece yaptığınız umredir" dediği rivayet edilmiştir. Yani evinin bulunduğu yerde, hem hacc hem de umre için ihrama girebileceği kesin olarak Hz. Ali *radıyallahu anh* tarafından ifade edilmiştir. Ancak Kasım b. Sellam'ın Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bu sözü üzerine yaptığı te'vil, onun zannettiği gibi olmayıp sünnete aykırıdır. Çünkü sünnet, ihramsız olarak Mekke civarına yaklaşmayı yasaklamıştır. Ama mikat mahalline varmadan ihrama girilebileceği hususunda fakihler arasında farklı görüşte olan yoktur.

Esved b. Yezid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Umre yapmak üzere yola çıktık. Umreyi tamamladıktan sonra dönerken Ebu Zerr'e *radıyallahu anh* uğradık. Bize "Saçınızı tıraş edip vücudunuzdaki kirleri giderdiniz mi? Umre için evinizden çıkarken niyet etmeliydiniz" dedi.

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam onun bu sözünü, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* sözünü te'vil ettiği gibi te'vil etti. Aslında Ebu Zerr *radıyallahu anh* böyle demekle 'Efdal olan, umre için ailenizin bulunduğu yerden itibaren niyet edip başlamanızdır' demek istemişti. Tıpkı Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* "Hacc ve umrenin tam olarak yapılması, bunlar için ailenizin evinin bulunduğu yerde ihrama girmenizdir" demesi gibi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hacc ile umreyi birleştirip kıran yaptığı mütevatir haberlerle bize nakledilmiştir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre A'meş, Ebu Vail'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Subeyy b. Mabed, hıristiyandı. Müslüman oldu. Cihad etmek istedi. Kendisine "Haccederek işe başla" denildi. Ebu Musa el-Eş'ari'nin yanına gitti. Ebu Musa *radıyallahu anh*, hacc ve umre için birlikte ihrama girmesini tavsiye etti. Öyle yaptı. Bir ara hacc ve umre için telbiye getirirken Zeyd b. Savhân ile Selman b. Rebia onun yanından geçtiler. Biri diğerine, "Bu adam kendi devesinden daha şaşkın!" dedi. Subeyy onların dediklerini duydu. Bu söz, çok zoruna gitti. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* yanına vardığında durumu ona anlattı. Hz. Ömer *radıyallahu*

anh, "Onların söyledikleri boş şeyler. Sen Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetine uydun" dedi.

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam'ın bildirdiğine göre İbn Abbas, Ebu Talha'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, hacc ve umreyi birlikte yaptı."*

Yine aynı zatın bildirdiğine göre Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şehîr, İmran b. Husayn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, hacc ve umreyi birlikte yaptı. Sonra vefat edinceye kadar da bunu yasaklamadı. Bunun haram olduğuna dair Kur'an ayeti de inmedi."***

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam'ın bildirdiğine göre Bekir b. Abdullah, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **hacc ve umre için telbiye getirdiğini işittim."***

Bekir dedi ki: "Ben bunu İbn Ömer'e *radıyallahu anh* anlattım. Bana ***'Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **sadece hacc için telbiye getirdi'*** dedi. Daha sonra Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* ile karşılaştım. İbn Ömer'in *radıyallahu anh* söylediklerini kendisine aktardım. ***"Bizi çocuktan sayıyorlar herhâlde. Ben, Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem* (لَبَّيْكَ حَجًّا وَعُمْرَة) ***hacc ve umre için telbiye getirdiğini işittim"*** dedi."[207]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Ömer'in *radıyallahu anh*,Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* sadece hacc için telbiye getirirken duymuş; Enes *radıyallahu anh* de hem hacc hem de umre için telbiye getirirken duymuş olabilir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yapmıştı. Kıran haccı yapanın da bazen umre ve hac, bazen sadece hac, bazen de sadece umre için telbiye getirmesi caizdir. Dolayısıyla İbn Ömer'in *radıyallahu anh* söylediklerinde, Enes'in *radıyallahu anh*ifadelerine aykırı bir husus yoktur.

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dört umre yaptığını, bunlardan birinin veda haccı ile birlikte yapıldığını söyledi.

---

207 İbn Kayyım el-Cevziyye, Tehzibu Sünen-i Ebi Davud ve İzahu Müşkilatih: 1/209

Yahya b. Ebi Kesir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Akik vadisinde şöyle dediğini işittim: "Bu gece Rabbimin katından biri bana gelerek, "Şu mübarek vadide namaz kıl ve'hacc ve umre için' de" dedi."[208]

Amre'nin rivayetine göre ise "Sadece hacc için" ifadesi kullanılmaktadır.

Cabir *radıyallahu anh* ile başka bazılarının rivayet ettikleri bir hadiste anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hacc ihramındaki sahabilerine umre yaparak ihramdan çıkmalarını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Şimdiki düşündüklerimi önceden düşünmüş olsaydım hedyi/kurbanlıkları sevketmez ve ihramımla umre yapardım."***[209]

Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* de, ***"Neye niyet ettin?"*** diye sormuş, oda "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gibi niyet ettim" demişti. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu: ***"Ben hediyleri sevkettim. Kurban bayramı gününe kadar ihramdan çıkmayacağım."***

Sevkettiği hediyler, temettü veya kıran hedyi olmasaydı, ihramdan çıkmasına engel olmazdı. Çünkü nafile hediy için belirlenmiş bir kesim vakti yoktur. Kesmek isteyen kimse onu dilediği zaman kesebilir. Bu da sevkettiği hediylerin, kıran hedyi olduğuna delalet etmektedir. Bu sebeple hediyleri ihramdan çıkmasına engel olmuştu. Zira bu hediylerin kurban bayramından önce kesilmeleri caiz değildir.

Bu rivayetler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığını ispatlamaktadır. İfrad haccı yaptığını söyleyenlerin rivayeti, kıran yaptığını bildiren rivayetlere birkaç bakımdan aykırı olmayabilir:

1-İfrad haccı yaptığına dair ifadeler içeren rivayet, kıran haccı yaptığına dair ifadeler içeren rivayetlerle meşhur/müstefiz olma bakımından aynı ağırlıkta değildir.

---

208 Buhari, Hac, 15

209 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/153

2-İfrad haccı yaptığına dair ifadeler içeren rivayetin ravisi en fazla, ***"Peygamber'in** sallallahu aleyhi ve sellem **hacc için telbiye getirdiğini işittim"*** demektedir. Bu ifade, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yapmış olmasına engel değildir. Çünkü kıran haccı yapan kimse bazen sadece hac, bazen sadece umre, bazen de hem hacc hem de umre için telbiye getirebilir.

3-Bu rivayetler, nakil ve ihtimal bakımından birbirlerine eşit olsalar bile, fazlalık içeren rivayet, kabulde öncelikli olur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığı bu anlattıklarımızla sabit olduğuna ve kendisi de (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ) ***"Haccın menâsikini benden alınız"***[210] buyurduğuna göre en faziletli ve evla olan iş, yaptığı işlerde Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* uymaktır.

Çünkü Yüce Allah, (فَاتَّبِعُوهُ) **"Ona tabi olun"**[211] ve (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) **"And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır"**[212] buyurmuştur.

Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* amellerin en faziletlisini yapmayı tercih ederdi. Bu da kıran ve temettü haccının ifrad haccından daha faziletli olduğuna delalet eder. Kıran haccının diğer hacc çeşitlerinden daha faziletli olduğunu ispatlayan delillerden biri de, onda fazla bir ibadetin mevcut oluşudur. Bu fazla ibadet de demdir/kurbandır. Çünkü Hanefî mezhebine göre kıran kurbanı, sevap kazanmak maksadıyla kesilen bir nusuk kurbanıdır. Tıpkı udhiye kurbanı gibi onun da etinden yenilir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

210 Muslim, Hac, 310; 1/893.
211 En'am, 6/153, 155.
212 Ahzab, 33/21

"Onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[213]

Kıran ve temettü kurbanları dışındaki kurbanlardan hiçbirinin ardından bu ayette sayılan ameller yapılmaz.

Şu ayet de kıran haccının diğerlerinden daha faziletli olduğuna delalet etmektedir:

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse..."

Önce de açıkladığımız gibi temettünün/faydalanmanın hacc için bir isim olması caizdir. Çünkü bu şekilde hacc yapan -yani umre ilke haccı birleştirerek yapan- kimse, bunların her biri için ayrı bir sefer düzenleme zahmetinden kurtularak faydalanmakta, ikisini de yaptığı için sevap ve fazileti hak etmektedir. Temettünün, ikinci bir sefer düzenlemeksizin hacla umreyi birleştirmenin adı olması da mümkündür. Bu durumda "temettü" kelimesi, hem kıran hem de temettü haccına isim olmaktadır. Bahsedilenayette her iki mananın birlikte kastedilmiş olması mümkündür. Dolayısıyla bu ayet, hem kıran hem de temettü haccını iki bakımdan konu edinmektedir:

1-Haccve umrenin birlikte yapılması sebebiyle fazilet elde edilecektir.

2-Haccve umrenin her biri için ayrı bir sefer düzenleme zahmetine girilmeyecektir.

Temettü/müt'a, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayan kimselere mahsustur. Zira Yüce Allah böyle buyurmuştur:

(ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

213 Hac, 22/28-29

"Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir."[214]

İkamet etmekte olduğu evi Mikat ile Mekke arasında olan kimseler temettü veya kıran yapamazlar. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri bu görüştedirler. Yaparlarsa, hatâ yapmış olurlar. Ceza kurbanı kesmeleri gerekir. Bu kurbanın etinden yiyemezler. Çünkü bu şükür hedyi değil, ceza hedyi/kurbanıdır. Zira mikat ile Mekke arasındaki yerlerde oturanlar, (ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir"** ayetinden ötürü temettü veya kıran yapamazlar.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Temettü (ve kıran), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar için sadece bir ruhsattır."

Bazıları, **"Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir"** ayetinin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Mikat ile Mekke arasında bir yerde oturmakta olduğu hâlde temettü veya kıran haccı yapan kimselerin kurban kesmesi gerekmez. Bununla birlikte onlar, kurban kesmeksizin temettü (veya kıran) haccı yapabilirler."

Bahsedilen ayetin zahirî manası, bunların söylediklerinin aksini gerekli kılmaktadır. Çünkü Yüce Allah **"Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir"** buyurmuştur. Ayette kastedilen müt'a, yani temettü (veya kıran) yapmaktır. Şayet kastedilen kurban olsaydı, (ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) yerine (ذٰلِكَعَلَى مَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامَ) denilir ve ayetin manası da şöyle olurdu: "Temettü veya kıran haccında, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanların üzerinde kurban kesme yükümlülüğü vardır."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bahsedilen ayetin manasının "Temettü veya kıran haccında, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanların üzerinde kurban kesme yükümlülüğü vardır" şeklinde olması doğru olabilir. Çünkü "lam" harfi bazen "alâ" harfi yerine kullanılabil-

214 Bakara, 2/196

mektedir. Mesela bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: (لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ) **"Lânet onlara, yurdun kötüsü (cehennem) de onlaradır."**[215]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Delil olmaksızın bir kelimeyi hakikî manasından koparıp mecazî manada kullanmak caiz olmaz. "Lam" ve "alâ" edatlarından herbirinin kendisi için konulmuş olan hakikî bir manası vardır. "Alâ" edatının hakikî manası ile "lam" edatının hakikî manası birbirinden farklıdır. Delil olmadan bunlardan birini diğerinin manasında kullanmak doğru olmaz.

Şunu da ifade etmeliyiz ki temettü (ve kıran) haccı, harem ve Hill bölgesi dışında oturan afakiler içindir. Bu, Yüce Allah tarafından onlar için bir hafifletmedir. Haccve umrenin her biri için ayrı ayrı sefer düzenleme zahmet ve meşakkatini üzerlerinden kaldırıp gidermek içindir. Tek seferle yetinerek ikisini birlikte yapmalarını Cenab-ı Allah mübah kılmıştır. Şayet bunu yapmaktan menedilselerdi, zarar ve meşakkate maruz kalırlardı. Oysa umreyi hacc ayları dışında yapmakta Mekkeliler için bir zarar ve meşakkat söz konusu değildir.

"Temettü" kelimesinin te'viline dair önce yapmış olduğumuz nakillerde de ifade edildiği gibi bu kelime, her biri için ayrı bir sefer düzenleme zahmetini ortadan kaldırma ve hacc ile umreyi birlikte yaparak kolaylığa erişmeyi gerekli kılmaktadır. (Tabii bu kolaylığın bedeli olarak da kurban kesmek gerekmektedir). Bu, Kâbe'ye yürüyerek gitmeyi (adak şeklinde) kendine vacip kılan, binek üzerinde gittiği takdirde kurban kesmesi gereken kimsenin durumuna benzemektedir. Çünkü binek üzerinde gitmekle kolaylık ve rahatlık elde etmiş olmaktadır. Ancak bu kişi, kestiği kurbanın etinden yiyemez. Ama temettü (ve kıran) için kesilen kurbanın etinden sahibi yiyebilir. Bu bakımdan ikisinin birbirinden farklı olması, kurban kesmenin vacipliğinde birbirleriyle aynı konumda olmalarına engel teşkil etmez.

Tavus b. Keysan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mekke halkı, temettü (ve kıran) yapmakla yükümlü değildir. Bu şekilde haccederlerse, başkalarıyla aynı yükümlülüklere tabi olurlar."

215 Ra'd, 13/25

Tavus bu sözüyle, Mekkelilerin temettü (veya kıran) yapmaları durumunda hediy/kurban kesmeleri gerektiğini kastetmiş olabilir. O zaman bu nusuk kurbanı değil, ceza kurbanı olur.

Bir kişi, ancak hacc aylarında umre yaptıktan sonra aynı senede haccederse temettü yapmış olur. Bu hususta selef ve halef uleması görüş birliği etmişlerdir. Ama bu senede umre yapar da haccetmez, fakat gelecek sene haccederse, temettü yapmış sayılmaz; şükür hedyi/kurbanı kesmesi de gerekmez.

Bir kişi, hacc aylarında umre yaptıktan sonra memleketine ailesinin yanına döner, sonra aynı senede dönüp haccederse, işte bunun hükmü üzerine ilim ehli kimseler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Çoğu âlimler bu kişinin temettü yapmış sayılmayacağını söylemişlerdir. Mesela Said b. Müseyyeb, Atâ b. Ebi Rebah, Tavus b. Keysan, Mücahid b. Cebr, İbrahim en-Nehâi, iki rivayetten birine göre Hasan bu görüştedirler. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri ile fakihlerin geneli böyle demişlerdir.

Eş'as, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse hacc aylarında umre yapar, sonra aynı sene içinde haccederse, (umre ile hacc arasında) memleketine ailesinin yanına dönmüş olsada olmasa da temettü yapmış olur."

Birinci görüşün sahihliği şu delille ispatlanmaktadır: Cenab-ı Allah, temettü ve kıran yapma imkânından özel olarak Mekke halkını ayrı tutmuş, bu imkânı afakilere (mikat ötesinde yaşamakta olanlara) tanımıştır. Bundaki gerekçe şudur: Mekkeliler umre yaptıktan sonra ihramdan çıkmaları caiz olduğundan kısa bir süre için ailelerinin yanına dönebilmektedirler. Afakiler de umre yaptıktan sonra ihramdan çıkıp kısa bir süre için memleketlerine ailelerinin yanına dönünce (ve aynı sene içinde dönüp haccederlerse) Mekkeliler gibi olurlar. (Yani her ikisi de temettü değil, ifrad haccı yapmış olurlar). Ayrıca Yüce Allah, temettü (veya kıran) haccı yapan kimsenin (normalde hacc ve umreden her biri için ayrı bir sefer düzenlemesi gerektiği halde bunların ikisini tek seferde birlikte yaptığından dolayı) yapmadığı o bir seferin yerine bir kurban kesmesini vacip kılmıştır. Bunları ayrı ayrı seferlerde yapması durumunda kurban, karşılıksız kalacağı için kesilmesine gerek kalmaz.

Hacc aylarında umre yaptıktan sonra memleketine ailesinin yanına dönmeyen ancak Mekke'den çıkıp mikat sınırını geçen ve dönüp aynı senede hacceden kimsenin hükmünde fakihler farklı görüşler beyan etmişlerdir.

Ebu Hanife dedi ki: "Bu kişi Mekke'ye dönüp aynı senede haccederse, temettü yapmış sayılır. Çünkü umreden sonra memleketine ailesinin yanına dönmemiştir. Bu, Mekke'de kalmış gibidir."

Ebu Yusuf'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu kişi, temettü yapmış sayılmaz. Çünkü onun şimdiki hacc mikatı, kendi memleketinin halkının mikatıdır. Bu mikatı da kendisiyle Mekke halkı arasına girmiştir. Mikat sınırını aşmakla memleketine ailesinin yanına dönmüş gibi olur."

Doğru olan, açıkladığımız sebepten dolayı birinci görüştür.

Umre ihramına Ramazan ayında giren ve Mekke'ye Şevval ayında yahut Şevval ayından önce giren kimsenin hükmünde de fakihler farklıgörüşler beyan etmişlerdir:

Katade, Ebu İyâz'ın bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu kişinin umresi, ihrama girdiği ayda yapılmış sayılır."

Hasan ve Hakem dediler ki: "Umresi, tamamlayıp ihramdan çıktığı ayda yapılmış sayılır." İbrahim En-Nehâi'nin de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Atâ b. Ebi Rebah ile Tavus b. Keysan dediler ki: "Umresi, hareme girdiği ayda yapılmış sayılır."

Kendilerinden nakledilen başka bir rivayete göre Hasan ile İbrahim en-Nehâi şöyle demişlerdir: "Umresi, Kâbe'yi tavaf ettiği ayda yapılmış sayılır." Mücahid de böyle demiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri de bu görüşte olup tavafın yapıldığı ayı esas almışlardır. Buna göre umre tavafının şavtlarının çoğunu Ramazan ayında yapmış ve aynı senede haccı da ifa etmişse, temettü yapmış sayılmaz. Ama tavafın şavtlarının çoğunu Şevval ayında yapmışsa temettü yapmış sayılır. Çünkü bu fakihlerin usûlüne göre bir şeyin fasid olmaması için çoğunun yapılması, tamamının yapılması hükmündedir.

Umresi Ramazan ayında tamamlanınca demek ki umre ile haccı hacc ayları içinde birleştirmiş değildir. İhramlılık hâlinin Şevval'e sarkması bir hüküm ifade etmez. Mesela bir kimse umre ihramına girdikten sonra umresini ifsad eder ve ardından ihramdan çıkar, sonra aynı sene içinde haccederse, temettü yapmış sayılmaz. Çünkü umre ile haccın ihramları hacc ayları içinde içtima etmiş olsa bile umre, hacc ayları içinde tamamlanmış değildir. Aynı şekilde bir kimse kıran haccına niyet ettikten sonra umre için tavaf etmeden Arafat'ta vakfe yaparsa müt'a/temettü yapmış olmaz. Şu halde hacc ve umre ihramlarının hacc ayları içinde bir araya getirilmiş olmasının bir hükmü yoktur. Burada umre ile haccın hacc aylarında yapılıp yapılmamış olması önem arzetmektedir. "Umre, ihrama girilen ayda yapılmış sayılır" diyenlerin sözü, bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü umrenin ihramı değil, fiilleri nazar-ı itibara alınmaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Ailesi Mescid-i Haram Civarında Olanlar Hakkında Ulemanın Farklı Görüşleri

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İnsanlar bu konuda dört farklı görüş beyan ederek ihtilaf etmişlerdir.

Atâ ile Mekhul dediler ki: "Ailesi Mescid-i Haram civarında olanlar, mikkat ile Mekke arası yerlerde ikamet edenlerdir." Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri de bu görüştedirler. Ancak bunlar, "Mikat mahallinde ikamet edenler de bu kapsama dâhildirler" derler.

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Ailesi Mescid-i Haram civarında olanlar, harem halkıdır."

Hasan, Tavus, Nâfi ve Abdurrahman el-A'rec dediler ki: "Bunlar, Mekke halkıdır." Mâlik b. Enes de böyle demiştir.

Şafiî dedi ki: "Bunlar, ailesi Mekke'ye iki gecelik yoldan daha az bir mesafede olan kimselerdir."

Bu durumdakilerin mesafesi, Mekke'ye en yakın mikat olmaktadır. Bunun ötesinde olanlar, temettü yaparlar.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mikat mahallindekilerle mikat ile Mekke arası yerlerde ikamet edenler, ihramsız olarak Mekke'ye girebildiklerine göre Mekkeliler konumunda olmaları gerekir. Mesela bir kimse Mekke'den çıkıp gittikten sonra mikatı aşmadıkça geri dönüp ihramsız olarak Mekke'ye girebilir. Mekkelilerin mikat mahallinde ve berisinde bir takım işler yapmaları, Mekke'de yaptıkları bir takım işler yapmaları gibidir. Şu hâlde bunların da temettü hususunda Mekke halkı gibi olmaları gerekir.

Haremde ve yakınlarında ikamet edenlerin Mescid-i Haram'ın sâkinleri sayılmaları gerektiğine şu ayet delalet etmektedir:

(كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِۦٓ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

"Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır."[216]

Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yapılanlar, Mekke halkı değildi. Çünkü onlar, Mekke fethedildiğinde Müslüman olmuşlardı. Bu ayet ise fetihten sonra Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği senede nazil olmuştur. Kendileriyle antlaşma yapılan müşriklerse Benu Müdlic ve Benu Düel kabilelerinin insanlarıydı. Bunların evleri de Mekke dışında Harem'de ve Harem'e yakın yerlerde idi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zülhuleyfe halkı ile Mescid-i Haram arasında on gecelik yürüme mesafesi olduğu hâlde, nasıl olur da onları Mescid-i Haram civarında oturan kimselerden sayarsınız?"

216 Tevbe, 9/7

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onlar, Mescid-i Haram civarında ikamet etmeseler de, Mekke'ye ihramsız girme ve ihrama girmek istediklerinde de Mekkeliler gibi kendi evlerinde ihrama girip yola çıkma bakımından Mescid-i Haram civarda oturan kimseler hükmündedirler. Bu da bahsedilen ayette, Mescid-i Haram civarında oturanlar ile onların hükmünde olan kimselerin kastedildiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah kurbanlıklar hakkında (ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir"**[217] buyurdu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kurban kesim yeri hakkında şöyle buyurdu:

(كُلُّ مِنًى مَنْحَرٌ , وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ)

"Mina'nın her tarafı kesim yeridir. Mekke'nin yolları da hem yol hem de kesim yeridir."[218]

Cenab-ı Allah ayet-i kerimede Beyt-i Atik'ten bahsetmekle, şehrin dışında kalsalar bile Mekke'ye yakın yerleri de kastetmiştir. Nitekim bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ)

"İçinde, yerli-misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram..."[219]

Bu ayette Mescid-i Haramile, Mekke ve yakınları kastedilmiştir.

Buraya kadar iki müt'anın, kıran ile temettünün hükmünü açıklamış olduk.

---

217 Hac, 22/33
218 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/199
219 Hac, 22/25

Üçüncü müt'aya gelince, Abdullah b. Zübeyr ile Urve b. Zübeyr'in anlatımlarına göre bu şöyle olur:

"İfrad haccı için ihrama girmiş olan bir kimse hastalık veya başka bir engel sebebiyle muhsar duruma düşer. Gelip umre yaparak ihramdan çıkar. Ertesi seneye kadar normal yaşantısını sürdürdükten sonra Mekke'ye varıp haccederse, bu kişi hacca kadar umreyle yararlanmış olur."

Bu görüşe göre muhsar kişi ihramdan çıkmaz. Kurban bayramında kendisi adına kurban kesilinceye, tıraş oluncaya kadar ihramlılık hâli devam eder. Mekke'ye gelip umre amellerini yaparak haccdan tehallül edinceye kadar ihramlılık hâli devam eder. Bu görüş, şu ayete aykırıdır:

(وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin."

Bu ibarenin ardından şu uyarı gelmektedir:

(وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ)

"Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."

Görüldüğü gibi tıraş olarak ihramdan çıkmanın mübah oluşu hususunda hacc ile umre birbirinden ayrılmış değildir. Ayette sözü edilen tıraşın umre ihramından çıkış tıraşı olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu, aynı zamanda hacc için de böyledir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı Hudeybiye'de muhsar kaldıklarında kendisi tıraş olup ihramdan çıkmış; ashabına da aynı şekilde ihramdan çıkmalarını emretmişti. Bununla beraber haccın fevatı dolayısıyla yapılan umre ameli, umre değildir. Bu, sadecehacc ihramından çıkmak için yapılan umre amelidir. Noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse..."

Demek ki haccı fevt olan kişi, umre amaelini işlemekle umre yapmış sayılmamaktadır. Bahsedilen ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser."

Temettü yapanın, Kurban bayramının ilk gününde tıraş olabilmesi için kurban kesmesi vacip kılınmıştır. Umreden hemen sonra haccedip etmemesi bu hükmü değiştirmez. Mesela on sene bekledikten sonra haccetse yine kurban kesmesi gerekir. Bu da ayette bahsi geçen temettünün, İbn Zübeyr'in anlattığı temettü olmadığına delalet etmektedir. Zira ayette sözü edilen temettünün kurban kesimini gerektirmesi, umre amelini işlemek ve sonraki yılda da haccetmekten dolayıdır. İhsar sebebiyle kesilmesi gereken kurban, umreden sonra haccın da yapılmış olmasından dolayıdır. Bu müt'a/temettü, ihramdan çıkıp karı-koca ilişkisini sürdürme anlamındaki temettüdür. Yoksa önce anlatmış olduğumuz şekilde hacc aylarında hacc ve umreyi birlikte yapmak değildir.

Dördüncü çeşit müt'a/temettüye gelince; bu, kurban bayramından önce tavaf ettikten sonra haccın feshedilmesidir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* başka bir sahabinin böyle söylediğini bilmiyoruz.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kâbe'yi tavaf eden kimse mutlaka ihramdan çıkmış olur."

İbn Cüreyc, Atâ'ya "Bilinen şekilde bayrama girildikten sonra ziyaret tavafı yapılırsa ancak hacc ihramından çıkılır" dediğini, Atâ'nın da kendisine, "İbn Abbas'a göre bayramdan önce de olsa, sonra da olsa tavaftan sonra ihramdan çıkılır" dediğini nakletmiştir.

Yine İbn Cüreyc, Atâ'ya "İbn Abbas bu hükmü nereden almış?" diye sorduğunu, onun da cevaben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* veda

haccında sahabilere ihramdan çıkmaları için verdiği emirden ve (ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir"**[220] ayetinden aldığını söylediğini nakletmiştir.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Katade, Ebu İhsan el-Arec'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, "(Bayramdan önce de olsa sonra da olsa) tavaf eden kimsenin ihramdan çıkmış olduğu şeklinde fetva vererek insanları birbirinden ayırıp kopardın. Bu fetva nereden çıktı?" diye sordu. İbn Abbas *radıyallahu anh* da ona şu karşılığı verdi: "Hoşunuza gitmese de bu, Peygamber'inizin*sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccında, beraberlerinde hediy/kurbanlıkları bulunmayan ashabına haccı feshetmelerini emrettiğine dair mütevatir haberler gelmiştir. Kendisi feshetmeyip ihramda kalmaya devam etmiş ve "Ben hediyleri/kurbanlıkları (Mina'ya) sevkettim. Kurban bayramına kadar ihramdan çıkmayacağım" buyurmuştu. Sonra da terviye gününde Minâ'ya gitmek istediklerinde hacc ihramına girmelerini emretmişti. Bu, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, ***"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **zamanında iki müt'a vardı. Ben ikisini de yasaklıyorum. Yapanları döverim. Biri hacc müt'ası (temettü haccı) diğeri de kadınlarla müt'a nikâhı yapmaktır"*** ifadesinde geçen iki müt'adan biridir.

Tarık b. Şihab, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* hacc müt'asını/temettüyü yasaklamasıyla ilgili olarak Ebu Musa'nın Hz. Ömer'e şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey müminlerin emiri! (Haccdamüt'a yani temettü haccıyla) kadınlarla müt'a yapma hakkında çıkardığın şu yasak da neyin nesi?" Hz. Ömer *radıyallahu anh* de ona şu cevabı vermişti: "Allah'ın Kitabı'yla amel etmemiz gerekiyor. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **'Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın.'** Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetiyle amel etmemiz gerekiyor. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kurban kesmeden ihramdan çıkmış değildir."

220 Hac, 22/33

Hz. Ömer *radıyallahu anh* **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ayetiyle haccda müt'a/temettünün neshedildiğini haber vermiştir. Onun bu ifadesi, sünnetin Kur'an ile neshedilmesinin mümkün olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, haccı feshedip umreye dönüştürmelerine dair verdiği emrin sadece veda haccında beraberindeki sahabilere mahsus olduğu da rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Haris, babası Bilal b. Haris el-Müzeni'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Haccı feshed(ip umreye dönüştür)mek sadece bize mi mahsustur, yoksa bizden sonrakiler için de geçerli midir?" diye sordum. "Hayır, sadece bize mahsustur" buyurdu.[221]

Ebu Zerr el-Gifari *radıyallahu anh* dedi ki: "Haccın feshedilip umreye dönüştürülmesi, sadece Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına mahsustu."

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonraki zamanlarda haccı feshedip umreye dönüştürmeyi Hz. Ali ve Hz. Osman ile bir sahabi topluluğunun hoş karşılamadığı rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında iki müt'a vardı. Ben ikisini de yasaklıyorum" demesinden ve sahabilerin bunu Hz. Ömer gibi böyle bilmesinden anlaşılması gereken, bu iki müt'anın neshedilmiş olmasıdır. Eğer öyle olmasaydı, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*,Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetine aykırı gibi görünen bu yasağı kabul etmezlerdi. Sahabiler bu iki müt'anın varlığını biliyorlardı, ancak neshedildiği onların yanında sabit değildi.

Cabir'den sahih yollarla gelen bir rivayette anlatıldığına göre Süraka b. Mâlik *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Şu umremiz bu senemize mi mahsus, yoksa bu ebediyete kadar hep böyle mi olacak?"

221 Darimi, Sünen, Menasik, 37

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) ***"Bu ebedlerin ebedine kadar böyle devam edecektir. Umre, kıyamet gününe kadar hacca dâhil olmuştur."***[222]

Bu hadiste bildirildiğine göre sahabilerin veda haccında hacc ihramını feshederek umreye dönüştürmeleri, o seneye ve o duruma mahsus idi. Daha sonraki yıllarda böyle bir uygulamanın yapılamayacağı hükme bağlanmıştı.

Umrenin hacca dâhil olduğu ifadesine gelince Cafer b. Muhammed b. el-Yeman'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh* de bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir.

Ebu Ubeyd dedi ki: ***"Umre, kıyamet gününe kadar hacca dâhil olmuştur"*** sözü iki şekilde açıklanabilir:

1-Umrenin hacca dâhil olması. Bu haccın umre yapılarak feshedilmesidir. Bu uygulama şöyle olur: Kişi hacca niyet ederek ihrama girer, sonra Kâbe'yi tavaf edince de umre yaparak hacc ihramından çıkar.

2-Umrenin hacca dâhil olması, müt'anın/temettünün kendisidir. Bu uygulama da şöyle olur: Kişi hacc aylarında müstakil bir ihramla umre yapar, ihramdan çıkar ve aynı senede hacceder.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu iki maddedeki açıklama karışık olup, umrenin hacca dâhil olduğunu ifade eden hadisin lafzına uygun değildir. Hadisin zahirî anlamı haccın umre yerine de geçerli olmasını ve umrenin haccın içine dâhil olmasını gerektirmektedir. Bir kimse haccederse, bu kendisi için umre yerine de geçerli olur. "Bir, on'a dâhildir" örneğinde olduğu gibi. Yani on elde edilince bire ihtiyaç kalmaz. Çünkü on, bire duyulan ihtiyacı da karşılar. Ayrıca bir'in hükmünü yeniden söyleyip anlatmaya ihtiyaç kalmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına ihramdan çıkmalarını emredişinde başka bir mana daha mevcut olduğu söylenmiştir. O da

222 Darekutni, Sünen, Hac, 1

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı ihramdan çıkarması olayı ile ilgili şu rivayette anlatılmaktadır. Ömer b. Zerr, bu olayla ilgili rivayetin sonunda şöyle demiştir: Mücahid'e dedim ki: "Sahabiler hacca karar verdikleri hâlde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* umreye niyet etmelerini mi istedi, yoksa kendilerine bu hususta verilecek emri mi beklediler?" Bana şöyle cevap verdi: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gibi niyet ettiler ve kendilerine verilecek emri beklediler."

Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Ebu Musa *radıyallahu anh* da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gibi niyet getirdiler. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi de başta hacc ihramına niyet etmişti. Onun şu sözü de buna delalet etmektedir: ***"Şimdiki düşündüklerimi önceden düşünmüş olsaydım, hedyi/kurbanlıkları sevketmez ve ihramımla umre yapardım."***[223]

Bundan da anlaşılıyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hacc yolculuğuna çıkarken niyet konusunda kendisine gelecek ilahî emri bekliyordu. Sonra da gelen emri ashabına iletti. Buna şu hadis-i şerif de delalet etmektedir: ***"Bu gece Rabbimin katından biri bana gelerek, "Şu mübarek vadide namaz kıl ve'hacc ve umre için' de" dedi."***[224]

Bu da yola çıkarken kendisine gelecek ilahî emri beklediğine delalet etmektedir. Akik vadisine vardığında da umre üzerine haccetmekle emrolundu. Sonra sahabiler hacca niyet ettiler ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de hacca niyet ettiklerini zannettiler. Bu sebeple de böyle yapmaları caiz oldu. Ama bazı sahabiler, önceden hacc ihramına niyet ettiklerinde niyetleri sahih olmamıştı. Çünkü onların niyetleri askıdaydı (mevkuf idi). Mesela Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* niyetleri bu şekilde olmuştu. Vahiy geldi; temettü yapmakla, Kâbe'yi tavaf edip umre amelini işleyerek ihramdan çıkmakla ve daha sonra da hacc ihramına girmekle emrolundular. Tıpkı neye ettiğini söylemeksizin ihrama giren kimse gibi. Bu kimse umre yaparak ihramdan çıkabilir. Sahabiler de ihrama girerken hacca niyet ettiklerini söylemedikleri hâlde, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususstaki talimatını beklemekle emrolundukları için, umre yaparak ihramdan çıkabilmişlerdi. Bu sahabile-

223 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/153

224 Buhari, Hac, 15

rin özel durumu şuydu: Onlar, sahih bir şekilde belirlemede bulunmaksızın hacc ihramına girmişler ve net bir şekilde belirleme yapmaksızın ihrama giren kimse konumunda olmuşlardı. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* konuyla ilgili talimatının gelmesini beklemekle emrolunmuşlardı. Bu, o sahabilere özgü bir durumdu. Ama diğer insanlar niyetini hacc veya umre şeklinde kesin olarak belirleyerek ihrama girerse, neye niyet etmişse o ibadeti yapması gerekir. Başka bir ibadete yönelmesi caiz olmaz.

Bazı kimseler Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccı feshetmekle emrolunmasının hiçbir hâlde vaki olmadığını söyleyerek buna karşı çıkmışlar ve şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Zeyd b. Harun'un bildirdiğine göre Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ile birlikte, farklı niyetlerle yola çıktık. Kimimiz ifrad haccına, kimimiz umreye, kimimiz de kırana niyet etmiştik. İfrad haccına niyet edenler, hacc menasikini tamamlamadan ihramdan çıkmadı. Umreye niyet edenler Kâbe'yi tavaf edip Safa ile Merve arasında sa'y ettikten sonra haremde ihramdan çıktı. Hacca başlayıncaya kadar ihramsız kaldı."***[225]

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ile birlikte hacc yolculuğuna çıktık. Kimimiz hacca, kimimiz hacc ve umreye, kimimiz de umreye niyet etmiştik. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ise hacca niyet etmişti. Umreye niyet etmiş olan, Kâbe'yi tavaf edip sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıktı. Hacca veya hacc ile birlikte umreye niyet etmiş olanlar ise Kurban bayramına girmeden ihramdan çıkmadılar."***

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu'l Esved, Süleyman b. Yesar'ın da benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir. Ancak o, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* neye niyet ettiğini söylememiştir. Ancak Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* bunun aksi yönde ifadeler nakledilmiştir: ***"Zilkade ayının bitimine beş gün kala Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ile***

225 Bkz: Buhari, Hac, 33

birlikte yola çıktık. Haccetmekten başka bir niyetimiz yoktu. Harem'e yaklaştığımızda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***beraberinde hediy/kurbanlık getirmiş olmayanların, niyetlerini umreye dönüştürerek umre yapıp ihramdan çıkmalarını emretti. Kurbanlıklarını beraberlerinde getirmiş olanlar dışında herkes ihramdan çıktı."***

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle bir rivayette bulunmuş ve o rivayette öncekine göre şu ilaveler vardır: Yahya b. Said dedi ki: Ben bunu Kasım b. Muhammed'e anlattım. O da, "Bu hadis, sana aslî şekliyle gelmiştir. Sahih olan rivayet budur. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, haccı feshetmelerini ashabına emrettiğine dair rivayetler mütevatir olarak gelmiştir" dedi.

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* sahabiler huzurunda, "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanındaki iki müt'ayı yasaklıyorum. Bunları yapanı döverim. Bunlardan biri, kadınlarla müt'a nikâhı yapmak; diğeri ise hacc müt'ası/temettü yapmaktır."

Hz. Ömer *radıyallahu anh* bunları söylerken sahabilerden hiç kimse ona muhalefet edip karşı çıkmamıştı.

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* haberleri birbirleriyle çelişecek olursa, bundan çıkış yolu, bu haberleri hiç rivayet edilmemiş gibi sayıp görmezden gelmektir. O zaman geride Hz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabilere haccı feshedip umreye çevirmelerine dair verdiği emre ilişkin rivayetler kalmaktadır ki, bunlara aykırı rivayetler yoktur. Ancak bunlar da **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ayetiyle neshedilmişlerdir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* böyle dediği rivayet edilmiştir.

(فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Size kolay gelen hedyi/kurbanı gönderin."[226]

226 Bakara, 2/196

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette geçen hediy/kurbanlık ihsar için kesilmesi gereken hediy gibi olup, ancak kurban bayramında kesilmesi hâlinde geçerli olur. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[227]

İhramlının kirlerini gidermesi ve ziyaret tavafını yapması kurban bayramının birinci gününden önce mümkün olmaz. Bu fiillerin yapılması, sıra itibariyle kurbanlıkların kesilmesinden sonraya bırakılması, burada sözü edilen kurbanların kıran ve temettü kurbanı olduğuna delalet etmektedir. Zira fakihler, diğer kurbanların kesiminin bu fiillerin yapılmasından sonraya bırakılmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Şu halde diğer hediyleri/kurbanları kesmekle yükümlü olanlar, onları diledikleri zamanda kesebilirler. Böylece temettü hedyinin/kurbanının kurban bayramından önce kesilmesi hâlinde geçerli olmayacağı ispatlanmış oldu. Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de delalet etmektedir:

"Şimdiki düşündüklerimi önceden düşünmüş olsaydım, hedyi/kurbanlıkları sevketmez ve ihramımla umre yapardım."[228]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yapmıştı. Kurbanlıklarını da önceden Minâ'ya sevketmişti. O zaman düşündüklerini daha önceden düşünmüş olsaydı, kurbanlıkları sevketmiş olmayacağını bildirmişti. Haccda müt'a/temettü (veya kıran) hedyini kurban bayramından önce kesmek caiz olsaydı hemen keser ve ashabına emrettiği gibi kendisi de ihramdan çıkardı. Önceden kaçırdığı fırsatı telafi etmeye çalışmaz ve "Ben de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* niyeti gibi niyet ettim" diyen Hz. Ali'ye, "Ben kurbanlıkları sevkettim. Kurban bayramına kadar ihramdan çıkmayacağım" demezdi.

---

227 Hac, 22/28-29

228 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/153

(خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ)

"Hacc menâsikinizi benden alınız (öğreniniz)"[229] buyurmuş olması da buna delalet etmektedir. Kendisi, kurban bayramında büyükbaş hayvan kurban etmişti. Bu hususta ona uymak gerekir. Dolayısıyla temettü veya kıran kurbanını vaktinden, (kurban bayramından) önce kesmek caiz olmaz.

Doğrusunu eksikliklerden münezzeh olan Yüce Allah bilir.

Temettü Orucu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ)

"Kurban bulamayan kimse üçü haccda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar."[230]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ) **"Haccda üç gün oruç tutar"** cümlesinin ne manaya geldiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, "Bu oruç terviye gününden bir gün önce, terviye günü ve bir de Arefe günü olmak üzere üç gün şeklinde tutulur" dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Aişe *radıyallahu anh* ile İbn Ömer *radıyallahu anh*, "Bu üç günlük oruç, hacc ihramına girdikten sonra arefe gününe kadar tutulur" dediler. Ancak İbn Ömer *radıyallahu anh*, hacc ihramına girilmeden bu oruca başlanamayacağını söylemiştir.

Atâ, "Bu üç günlük oruç istenirse ihramsız olarak Zilhicce'nin ilk on günü içinde tutulur" dedi. Tavus da bu görüştedir. Bu ikisi, umre yapmadan bu orucun tutulamayacağını söylemişlerdir. Atâ dedi ki: "Bu oruç, Zilhicce

229 Muslim, Hac, 310;1/893.
230 Bakara, 2/196

ayının ilk on gününe ertelenir. Çünkü kurban kesmekle yükümlü olan ama kesemeyen kişi, belki o zamana kadar kurban temin edebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu erteleme, Tavus ile Atâ'ya göre vacip değil de müstehaptır. Bu, su bulamayan kimsenin su bulma ümidiyle teyemmümü namaz vaktinin sonuna ertelemesini müstehap saymamıza benzemektedir.

Hz. Ali *radıyallahu anh*, Atâ ve Tavus'un sözleri; bu üç günlük orucun, Zilhicce ayının ilk on günü içinde ihramlı veya ihramsız olarak tutulabileceğine delalet etmektedir. Çünkü bunlar, ihramlı veya ihramsız tutulması gerektiği şeklinde bir ayrımda bulunmamışlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, bu üç günlük orucun umre ihramına girdikten sonra tutulduğu takdirde geçerli olacağı, daha önce tutulması hâlindeyse geçerli olmayacağı görüşündedirler. Çünkü umre ihramına girmek, temettünün sebebidir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse..."

Sebep var olduğunda üç günlük orucun, vacip olma vaktinden önce tutulması caiz olur. Mesela nisaba mâlik olduktan sonra yılın geçmesini beklemeden zekâtı önceden vermenin, yaralama meydana geldikten sonra adam öldürme kefaretinin önceden yerine getirilmesinin caiz olması gibi.

Sebebi olan umre ihramının var oluşundan dolayı bu üç günlük orucun vücup vaktinden önce tutulmasının caiz olduğuna şu husus da delalet etmektedir: Biliyoruz ki temettü veya kıran kurbanını kesmek, haccın tamamlanmasıyla vacip olmaktadır. Bu da Arafat vakfesiyle olur. Çünkü bu vakfeden önce haccın fasid olma ihtimali vardır. Dolayısıyla hedyin/kurbanın kesilmesi, Arafat vakfesinden önce vacip olmaz. Hâl böyleyken ve fukahanın tamamına göre üç günlük orucun hacc ihramına girdikten sonra -her ne kadar bu orucun tutulmasının vacip oluşu bu ihram sebebiyle değil-

se de, çünkü bu orucun vücubu hacc ve umrenin tamamlanması sebebiyledir- tutulması caiz olduğuna göre, sebebi (umre) meydana geldikten sonra tutulmasının caizliği de ispatlanmış oldu. Bu oruç, hacc ihramına girdikten sonra tutulduğu takdirde, artık hacc ihramıyla umre ihramı arasında fark kalmaz. Çünkü bu oruç, sebebi (umre) var olduğu için tutulmaktadır. Bu sebep de umre ihramına girildikten sonra meydana gelmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sebebi mevcut olduğu için üç günlük orucun umre ihramına girildikten sonra tutulmasını caiz gördüğünüz gibi, yedi günlük orucun da umre ihramına girildikten sonra tutulmasını caiz görmeniz gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üç günlük orucu umre ihramına girdikten sonra tutmayı caiz gördüğümüz gibi, kalan yedi günlük orucu da caiz görmemiz gerektiğini söylüyorsunuz. Buna göre sizin de üç günlük orucu hacc ihramına girdikten sonra tutmayı caiz gördüğünüz gibi, kalan yedi günlük orucu da tutmayı hacc ihramına girdikten sonra caiz görmeniz gerekir. Çünkü siz, üç günlük orucu tutmayı ancak hacc ihramına girdikten sonra caiz görüyorsunuz. Ancak yedi günlük orucu hacc ihramına girdikten sonra tutmayı caiz görmüyorsunuz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Oruç, temettü veya kıran kurbanının bedeli olduğuna ve kurbanın bayramdan önce kesilmesi caiz olmadığına göre; orucun kurban bayramından önce tutulması nasıl caiz olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kurbanın bedeli olan orucun bayramdan önce tutulmasının caiz olduğu hususunda aykırı görüşte olan bir fakih yoktur. Temettü veya kıran hedyi/kurbanının bayramdan önce kesilmesinin caiz olmadığı sünnetle sabittir. Oruç ve kurban ikilisinden, orucun üç günlük kısmının bayramdan önce tutulması gerektiği hususunda ittifak vardır. Bu hususta Yüce Allah da (فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيّام فِي الْحَجّ) üç günlük orucun haccda-yani bayramdan önce- tutulması gerektiğini bildirmiştir. Oruç ve kurban ikilisinden, kurbanın bayramdan önce kesilmesinin caiz olmadığı sünnetle sabittir. Bu iki naklî delile, aklî delil ile karşı çıkmak hükümsüzdür.

Diğer taraftan bu oruçla iki hedef gözetilmektedir: Bu hedeflerden biri, haccın ve umrenin tamamlanmasıdır. Diğeri kurbanlık temin edilemediğinde ihramdan çıkmayı sağlamaktır. Bu iki sebep mevcut olunca temettü ve kıran haclarında oruç tutmak sahih olur. Bunlardan biri mevcut olmayınca oruç, temettü ve kıran için değil, nafile olarak tutulmuş olur.

Temettü veya kıran hedyine gelince; bu hediy kesilince ardından tıraş olmak, vücuttaki kirleri gidermek ve ziyaret tavafı gibi yapılması gereken bir takım görevler vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّام فِي الْحَجِّ) **"Kurban bulamayan kimse haccda üçgün oruç tutar"** buyurmuştur. Dolayısıyla bu orucun hacc öncesinde tutulması caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İtirazınızda zikrettiğiniz ayet, mutlaka şu manalardan birini taşımaktadır:

Bu ayetle, ya haccın farzları ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hacc olarak adlandırdığı Arafat vakfesi kastedilmiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ) ***"Hacc Arafat'tır"***[231] buyurmuştur.

Bahsedilen ayetle hacc ihramı veya hacc ayları da kastedilmiş olabilir. Çünkü Cenab-ı Allah (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc, bilinen aylardadır"** buyurmuştur. Ayette onlarsız haccın sahih olamayacağı fiillerin kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü o fiil, arefe günü zeval vaktinden sonra yapılan Arafat vakfesidir. Üç günlük orucun, o bir günde tutulması imkânsız bir şeydir. Bununla beraber bu orucun arefe gününden önce tutulmanın caizliği hususunda ihtilaf yoktur. Böylece bu orucun arefe gününde tutulma ihtimali ortadan kalktı. Geride hacc ihramında veya hacc aylarında tutulma ihtimalleri kaldı. Ayetin zahirî manası, bu ikisinden herhangi birinde tutulmasının caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ikisi de ayetin lafzına mutabıktır.

(فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ)

231 Tirmizi, Hac, 57; 3/236.

"Haccda üçgün oruç tutar."

Bilindiği gibi bu orucun caizliği, vacipliğinin değil de sebebinin var olmasına bağlıdır. Bu mana, yani sebebi umre ihramına girdiğinde var olduğuna göre, artık o ihrama girdikten sonra tutulmasının caiz olması gerekir. Bu, bahsedilen ayete aykırı da olmaz. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[232]

Mesela bu ayette bir kimse, yanlışlıkla ağır şekilde yaraladığı adamın ölmesinden önce ölüm için kefaret verebilir. Çünkü ölümün sebebi olan ağır yaralama mevcuttur. Nisap miktarına ulaşan, ancak yılını doldurmayan malın zekâtı da önceden verilebilir. Çünkü zekâtın sebebi olan nisap mevcuttur. Aynı şekilde (فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ) **"Haccda üçgün oruç tutar"** ayetinde sözü edilen orucun da, haccdan önce umre ihramına girdikten sonra tutulması caiz olur. Çünkü bu orucun sebebi olan umreye artık başlanmıştır. Haccda tutulması caiz olan orucun umrede de tutulması caizdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Biz bir bedelin, kendisine bedel olduğu şeyin vaktinden önce yapılmasının caiz olduğunu hiç görmüş değiliz. Oruç, hedyin/kurbanın bedeli olduğuna göre, onun kesim vaktinden önce tutulması caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, ayete yapılan bir itirazdır. Çünkü Kur'an'ın nassı, üç günlük orucun haccda kurban bayramından önce tutulmasını caiz kılmaktadır. Ayrıca biz buraya kadar anlattıklarımızda, bedelin tümünün, kendisine bedel kılındığı şeyin vaktinden önce yapıldığını görmemekteyiz. İşte görüldüğü gibi on günlük orucun sadece üç günlük kısmının hediy kesme vaktinden önce tutulması caiz görülmüştür. Kalan yedi günlük orucunsa öne alınması caiz değildir. Zira Yüce Allah, (وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ) **"Yedisi de döndüğünüz zaman..."** buyurmaktadır.

232 Nisâ, 4/92

Kesecek hediy temin edilememesi durumunda, on günlük oruçtan sadece bayramda ihramdan çıkmaya yetecek kadar olan üç günlük kısmın tutulması caiz görülmüştür.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, oruç hedyin bedelidir. Umrenin hedyi de umre ihramına girdikten sonra vacip olur. Bu durumda bu hediy, temettü hükümleriyle bağlantılı hâle gelir. Hediy kesilmeden hacc ihramından çıkılamaz. Temettü için kesilmesi gereken bu hedyin bedeli olarak oruç tutmak sahih olur. Şu mesele de bu hükmün doğruluğuna delalet etmektedir:

Bir kimse temettü hedyini Minâ'ya doğru sevkettikten sonra ihram niyetiyle yola çıkarsa, hediy yerine varmazdan önce bu kişi ihrama girmiş olur. Bu da temettü hedyinin, sırf sevkedilmekle sahih olacağına delalet etmektedir. Temettü için kesecek veya sevkedecek hediy bulunamaması durumunda, onun yerine bedel olarak oruç tutmak sahih olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişi, umre ihramına girmeden sevketmekle hedyi sahih olmaktadır. Ama umre ihramına girmeden hediy bedeli olarak oruç tutması sahih olmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Temettü haccı yapmak isteyen bir kimse, umre ihramına girmeden temettü hükümlerine tabi olmaz. Bunun delili de şudur: Çünkü ihrama girmeyen kimseye ihram hükümlerinin tesiri olmaz. Bu kimse için ihramın varlığıyla yokluğu aynıdır. Dolayısıyla umre ihramına girmeden temettü için oruç tutmak sahih olmaz. Umre ihramına girdiğinde artık bayramda hacc ihramından çıkabilmek için hediy kesme yükümlülüğü devreye girer. Bu sebeple bu durumdaki kimsenin temettü hedyini/kurbanını kesmesi caiz olduğu gibi, bunu temin edemeyenin de oruç tutması sahih olur. Orucun, hacc ihramına girmeden tutulmasının caizliğine şu husus delalet etmektedir: Temettü haccı yapacak olan kimsenin terviye gününde hacc ihramına girmesi sünnettir. Veda haccında umre yaparak ihramdan çıkan ashabına Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmalarını emretmişti. Bu da orucun terviye gününden önce tutulmuş olduğunu göstermektedir.

Hediy Temin Edemeyen Mütemettinin Bayramdan Önce Oruç Tutmamış Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ)

"Kurban bulamayan kimse haccda üçgün oruç tutar."

Hediy/kurbanlık temin edemeyen ve kurban bayramından önce üç gün oruç tutmayan kimsenin hükmü hakkında selef fukahası farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ömer b. Hattab, İbn Abbas, Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehâi ve Tavus b. Keysan dediler ki: "Bu kimsenin hacc ihramından çıkabilmesi için mutlaka hediy/kurban kesmesi gerekir." Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed de bu görüştedirler.

İbn Ömer ve Hz. Aişe dediler ki: "Bu kişi Minâ günlerinde oruç tutar." Mâlik de bu görüştedir.

Ali b. Ebu Talib dedi ki: "Bu kişi teşrik günlerinden sonra oruç tutar." Şafiî de bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ramazan bayramının ilk günü ile nahr günü (Kurban bayramının ilk günü) ve teşrik (kurban bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü) günlerinde oruç tutmayı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasakladığı, meşhur ve mütevatir rivayetlerle sabittir. Bu rivayetleri delil olarak kullanma konusunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Bu günlerde temettü orucundan başka farz veya nafile oruç tutmak hiç kimseye caiz değildir. Yasak genel olduğu için, temettü orucu tutmak da caiz olmaz. Hakkında yasaklama bulunduğu için hacc günlerinden olan kurban bayramının ilk gününde oruç tutmanın caiz olmadığı hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre, aynı şekilde Mina günlerinde de oruç tutmak caiz olmaz. Bir kimse tutmadığı Ramazan orucunu (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Tutamadığı günler**

sayısınca başka günlerde oruç tutar"[233] ayeti gereğince kaza etmekle yükümlüdür. Ama kaza orucunu bu günlerde tutamaz. Ayette her ne kadar oruç tutulması caiz olmayan günlerden söz edilmemekteyse de, bazı günlerde oruç tutmanın caiz olmadığını bildiren bahsedilen rivayetlerdeki yasaklama, ayetteki mutlaklığı tahsis edip, kaza orucunun bu günlerin dışında tutulmasını gerektirmektedir. Aynı şekilde temettü orucunun yani (فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ) ayetiyle tutulması emredilen üç günlük orucun bayram dışındaki günlerde tutulması gerekmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bahsedilen ayette bu üç günlük orucun haccda tutulması emredildiğine ve bu oruç kurban bayramına kadar da tutulmadığına göre, artık hacc zamanı geride kaldığından dolayı bu orucun tutulması caiz ve geçerli olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ) **"Haccda üçgün oruç tutar"** denildiğine ve Kurban bayramı günleri de hacc günlerinden sayıldığına göre bu orucun o günlerde tutulmasının caiz olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin dediğiniz gibi olması şu sebeplerden dolayı olamaz:

1-Bu günlerde oruç tutulmasını Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklaması, (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar"**ayetinde olduğu gibi bu ayetteki mutlaklığı da ortadan kaldırıp tahsis etmektedir. Böylece bu günlerde o üç günlük orucun tutulması yasaklanmış olmaktadır.

2-Haccgünleri oldukları için Kurban bayramı günlerinde oruç tutmak caiz olsaydı, birinci gününde tutulmasının daha çok caiz olması gerekirdi. Çünkü hacc fiillerinin işlenmesine en mahsus olan gün bayramın ilk günüdür.

3-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*(اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ) **"Hacc Arafat'tır"** buyurmakla arefe gününü hacca tahsis etmiştir. Bu da (فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ)

233 Bakara, 2/184

"Haccda üç gün oruç tutar" ayetiyle tutulması emredilen üç günlük orucun son gününün arefe gününe denk gelmesini gerektirmektedir.

4. Hacc-ı ekber gününün arefe günü olduğu rivayet edildiği gibi, Kurban bayramının ilk gününün hacc-ı ekber olduğu da rivayet edilmiştir. Haccgünlerinden olduğu hâlde kurban bayramının ilk gününde oruç tutmanın caiz olmadığı hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre, hacc günleri olarak adlandırılmayan ve oruç tutmanın yasaklandığı bayramın 2, 3 ve 4. günlerinde oruç tutmak öncelikle caiz olmaz. Şunu da belirtmeliyiz ki, bayramın ilk gününden sonraki menasik, haccın aslî görevleri olmayıp talî görevleri arasında yer almaktadır. Bu da o günlerde cemerata taş atma görevidir. O günlerde bu görev yapılıyor diye o günleri hacc günleri olarak adlandırmak gerekmez. Dolayısıyla o günlerde tutulan oruç, hacc günlerinde tutulmuş sayılmaz.

Üç günlük temettü orucunun Mina günlerinden sonra tutulmasına gelince, mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri (فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ) **"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse haccda üçü gün oruç tutar"** ayetinden dolayı bunu caiz görmemişlerdir. Ayette hediy kesmek aslî farz kılınmıştır. Ancak bu farz yerine getirilemediğinde yerine hacc günlerinde üç gün oruç tutulabileceği bildirilmiştir. Kurban bayramına kadar tutulmaması durumunda hacc günleri geride kaldığı için, tekrar aslî farza dönülüp hediy kesilmesi gerekir. Tıpkı (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir"**[234] ayetiyle mümin köle azad etmesi gereken kimsenin buna imkân bulamaması durumunda, (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ) **"İmkân bulamayanın, iki ay ard arda oruç tutması gerekir"**[235] ayetinde belirtildiği üzere, köle azad etme yerine iki ay peşpeşe oruç tutması gerekmesinde olduğu gibi. Bu iki aylık oruç, peşpeşe tutulmazsa tekrar eski hâle dönülerek mümin bir kölenin azad edilmesi gerekir.

234 Nisâ, 4/92
235 Nisâ, 4/92

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Vaktinde yapılması gereken bir şeyin, vakti geçince en fazla söylenebilecek olan, o şeyin sakıt olmadığıdır. Mesela Yüce Allah şu ayetlerde şöyle buyuruyor:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl"[236]

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى)

"Namazlara ve orta namaza devam edin."[237]

Bu ayetlerde anlatılanlarla bunlar gibi vakitlere bağlı diğer farzlar, kendileri için belirlenen vakitte yapılmamaları durumunda sakıt olmazlar."

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Belli bir vakte bağlı farzlar, o vaktin geçmesi durumunda sakıt olurlar. Onun yerine başka bir farzın yapılabilmesi için başka bir delile ihtiyaç vardır. Çünkü ikinci vakitte farz kılınan şey, birinci vakitteki farzdan ayrı bir şeydir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا) ***"Bir kimse uyuyakaldığı veya unuttuğu için namazını (vaktinde) kılamazsa, hatırladığında kılsın"***[238] buyurmuş olmasaydı, vaktinde kılınmayan namazın kaza edilmesi gerekmezdi. (فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) **"Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar"** ayeti olmasaydı, vaktinde tutulmayan Ramazan orucunun da kaza edilmesi gerekmezdi. Üç günlük temettü orucu da hacc günlerinde tutulması gibi, belli bir vakte ve niteliğe bağlı olduğuna göre, şart koşulan belli vasıfta ve belirlenen vakitte yerine

236 İsrâ, 17/78

237 Bakara, 2/238. Âyette geçen "orta namaz"ın sabah, öğle ve ikindi namazı olduğu şeklinde çeşitli görüşler vardır. Ancak kuvvetli görüş, bu namazın ikindi namazı olduğu görüşüdür.

238 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/182

getirilmediğinde, nass olmaksızın kaza edilmesi veya başka bir şeyin bedel kılınması caiz olmaz.

2-Üç günlük oruç, hediy temin edilememesi durumunda -hacc günlerinde tutulması şartıyla- onun yerine bedel kılınmıştır. Ancak hacc günlerinde tutulması şartıyla orucu hediyin yerine bedel kılmak caiz olur. Mesela toprakla teyemmüm etmek, suyun yerine bedel kılınmıştır. Toprağın bulunamaması durumunda onun yerine un ve çöven gibi bir şeyi bedel kılmamız caiz olmaz. Aynı şekilde hacc günlerinde tutulan üç günlük oruç da hedyin yerine bedel kılındığına göre, başka günlerde ve başka şekilde tutulan orucu bunun yerine bedel yapmamız caiz olmaz.

Kazaya kalan namazların hükmüne gelince bu farklı bir şeydir. Çünkü biz kaza namazını, vaktinde kılınamayan namazın bedeli saymıyoruz. Kaza olarak kılınan namaz, namazın vaktinde kılınamaması durumunda teşri kılınan başka bir farzdır. Yoksa kılınamayan namazın bedeli değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah zıhar[239] kefareti orucunu cinsel ilişkiden önce tutmayı şart koşmuştur. Zıharda bulunan kimse kefaret orucunu tutmadan eşiyle cinsel ilişkide bulunursa bu oruç, köle azad etmeye dönüşmez. Aynı şekilde hacc günlerinde tutulması şart koşulan üç günlük oruç, o günlerde tutulmazsa bu oruç, hediy kesmeye dönüşmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zıhar kefareti orucunun cinsel ilişkiden önce tutulması şart koşulduğuna ve cinsel ilişkide bulunma yasağı önce de sonra da mevcut olduğuna göre, köle azad etmenin bedeli kılınan arda arda iki aylık oruç tutma emrinin ilintili olduğu zıhar olayı mevcut olduğu için, cinsel ilişkide bulunmak caiz olur. Temettü hedyinin bedeli kılınan üç günlük oruç tutulmadığı ve hacc günleri de geride kaldığı için artık bu oruç tutulamaz. Şunu da söylemeliyiz ki zıhar kefaretini emreden ayetin zahirî, oruçtan önce cinsel ilişkide bulunulması durumunda, zıharın mevcut olmasından dolayı artık orucun sakıt olmasını gerektirmektedir. Eğer zıhar kefaretini anlatan ayetin dışında bu orucun -cinsel

239 Zıhâr, erkeğin eşine, onu kendisine haram kılmak maksadıyla "sen bana anamın sırtı gibisin" demesidir.

ilişkide bulunulmuş olsa bile yine de -tutulması gerektiğine dair delilimiz olmasaydı, bu orucun tutulmasını caiz görmezdik.

Bazı kimseler, cinsel ilişkide bulunduktan sonra zıhar için kefarete gerek kalmayacağını söylemişlerdir. Zannedersem bu, Tavus b. Keysan'ın görüşüdür. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, zıharda bulunan kişinin cinsel ilişkide bulunsa bile kefaret vermeden tekrar ilişkiye girmesini yasakladığı sabittir.

Doğrusunu Allah bilir.

Temettü Orucuna Başlandıktan Sonra Hediy/Kurbanlık Temin Edilmesi

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehidleri dediler ki:"Daha önce hediy/kurbanlık temin edemediği için oruca başladıktan veya üç günlük orucu tamamladıktan sonra ama hacc ihramından çıkmadan öncehediy/kurbanlık temin eden kimsenin hediy kesmesi gerekir. İhramdan çıkması için bunun dışında başka bir şey kendisi için yeterli olmaz." Bu, İbrahim en-Nehâi'nin de görüşüdür.

Mâlik ve Şafiî dediler ki: Oruca başladıktan sonra hediy temin eden kimsenin, ihramdan çıkması için oruç tutması yeterli olur. Hediy kesmesi gerekmez." Hasan ve Şabi'den de böyle bir görüş rivayet edilmiştir.

Atâ dedi ki: "Bir gün oruç tuttuktan sonra hediy temin edecek imkâna kavuşursa hediy kesmesi gerekir. Üç gün oruç tuttuktan sonra hediy temin edecek imkâna kavuşursa hediy kesmesi gerekmez. Kalan yedi günlük orucu da tutması gerekir."

Birinci görüşün sahihliğinin delili, şu ayet-i kerimedir:

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse haccda üçü gün oruç tutar."[240]

Bu kişi ihramdan çıkıncaya veya kurban kesim günleri geçinceye kadar, hediy kesme farizasıyla yükümlüdür. Kurban kesme günleri ki, ihramdan çıkıp tıraş olmanın sünnet olduğu günlerdir. İmkân elde ettiğinde hedyi kesmesi gerekir ve orucu da artık geçersiz hâle gelir. Bilindiği gibi ihramdan çıkabilmek için hediy kesmek şarttır.

(وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ)

"Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin" ayetinden dolayı, tıraş olmadan ihramdan çıkmak caiz değildir. Hediy temin ettiğinde henüz ihramdan çıkmamışsa, hedyi kesmesi gerekir. Zira Yüce Allah, hediy kesmenin vacipliği hususunda oruca başlamış olmakla orucu tamamlamış olma arasında ayrım yapmamıştır. İhramdan çıkmak için hediy kesmenin şart olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ)

"Onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler."[241]

Hediy kestikten sonra kirlerini gidermelerini Cenab-ı Allah emretmiştir. Bu emrin gereği yapıldıktan sonra tehallülün/ihramdan çıkışın gerçekleşmesi gerekir. Bir kişi üç günlük orucu tamamladıktan sonra hediy temin ederse, orucu bozulmaz ve hediy kesmesi de gerekmez. Çünkü hediy kesmenin şart kılınmasının amacı gerçekleşmiştir. Ancak hediy temin edilemediği için onun bedeli olan oruca yönelinmiştir. Bu teyemmümle namaz kıldıktan sonra suyu bulan, giysisi olmaksızın namaz kıldıktan sonra giysi bulan, zıhar kefareti olarak oruç tuttuktan sonra köle bulan kimsenin durumuna benzer. Bunlar üzerlerindeki farizayı yerine getirmiş oldukları için, o vakte kadar yaptıklarının hükmü

240 Bakara, 2/196
241 Hac, 22/28-29

bozulmaz (geçerli olur). Bu şeyler tamamlanmadan asıl şey bulunursa onun hükmü geçerli olur ve yapılmakta olan geçersiz hâle gelir. Ama yapılmakta olan sona erip tamamlandıktan sonra asıl olan şey bulunsa bile farizanın aslı yerine gelmiş olur. Evet, yapılmakta olan bedel tamamlanmadan asıl bulunursa yapılmakta olanın hükmü bozulur ve asıl olana dönülür. Mesela namaza duran kimsenin namazının sonu beklenir ve son kısmına bakılır. Çünkü sonunu bozan şey baş kısmını da bozar. Aynı şekilde teyemmümlü kimse de namaza durduğunda namazının sonu beklenir ve son kısmı gözönünde bulundurulur. Aynı şekilde zıhar kefaretinin orucuna da başlandığında sonuna kadar beklenir ve son kısmı göz önünde bulundurulur. Mesela bir günü bozulacak olsa iki aylık orucun tamamı bozulmuş olur ve farzın aslına dönülür. Teyemmüm aldıktan sonra namaza durmadan suyu gören kimse gibi olur. Bu kişinin teyemmümü bozulur. Çünkü suyu görmeden o namazını sonuna kadar tamamlaması gerekir.

Görüşümüze muhalif olan bazı kimseler şöyle bir iddiada bulunmaktadırlar: "Bir kişi, zıhar kefareti orucuna başladığında artık köle azad etme yükümlülüğü üzerinden kalkar. Çünkü orucunu tutmaya başladığı kısım sahihtir. Aynı şekilde teyemmüm ederek namaza duran kimsenin de o namaz için suyla abdest alma yükümlülüğü üzerinden kalkar. Yine bir kimse, temettü hedyi bulamadığı için üç günlük oruca başladığında artık imkân bulsa bile hediy kesme yükümlülüğü üzerinden kalkar. Çünkü tutmaya başladığı orucun o ana kadar olan kısmı sahihtir. Sahih olduğuna hükmedilince de asıl olan farz (yani hediy kesme yükümlülüğü) üzerinden kalkar."

Muhalifimiz dedi ki: "Teyemmüm eden kimse namaza durmazdan önce suyu görürse bu hükme dâhil olmaz. Teyemmümü bozulur. Çünkü teyemmüm, amaç olan bir farz değildir. Aksine o, namaz için bir araç olarak farz kılınmıştır. Dolayısıyla bunda işin sonuna bakılır. Namaza başlamadan su bulunursa teyemmüm bozulur. Namaza başladıktan sonra teyemmümün hükmü, başlandıktan sonra orucun hükmü gibidir."

Muhalifimizin bu söyledikleri son derece karışık ve apaçık fasid bir görüştür. Çünkü temettü orucunu, zıhar kefareti orucunu tutmaya başladıktan ve teyemmümle namaza durulduktan sonra yükümlünün üzerindeki

farz hemen kalkmaz. Aksine ibadetin sonu gözönünde bulundurulur. Bunun delili de şudur:

Namazın sonu bozulunca baş tarafı da bozulmuş olur. Aynı şekilde zıhar kefareti orucunun sonraki günlerinde oruç bozulacak olursa, başta tutmuş olduğu günlerin de orucu bozulur. Temettü orucuna başladıktan sonra hemen ilk günde oruç bozulursa ve hediy bulursa, artık oruç tutmasının geçerli olmayacağı hususunda görüş birliği vardır. Hedyin bedeli olarak başladığı orucun o ana kadar tuttuğu kısmın sahih olması dolayısıyla aslî farz olan hediy kesme yükümlülüğünün o şahsın üzerinden kalktığını söylemek hatâdır. Çünkü orucun (ve namazın) baş tarafının sahih olması, aslî farzın kalkması için yeterli olmayıp sonuna kadar sahih olması gereklidir. Başlanan oruç, hediy temin etme imkânı elde edilmeden ve namaz da su bulunmadan tamamlanırsa geçerli olur ve aslî farz olan hediy kesme yükümlülüğü ile namaz için suyla abdest alma yükümlülüğü ortadan kalkar. Ama başlanan ibadet tamamlanmadan aslî farz olan hediy veya su bulunursa batıl olur; hedyin kesilmesi ve su ile de abdest alınması gerekir.

Teyemmüm eden kimsenin namaza duruncaya kadar suyu bulamaması şart olduğu gibi, namazı tamamlayıncaya kadar da suyu bulamamış olması şarttır. Çünkü kılmaya başladığı namazın sahihliğine hükmedebilmek için namazın sonuna kadar beklemek gerekmektedir. Bu sebeple de namazın sahihliği, namaz öncesinde de namaz boyunca da suyun bulunamaması hükmüne bağlıdır. Temettü ve zıhar oruçlarında da sahihlik hükmü buna göre verilir. (Temettü orucuna başlanmadan hedyin temin edilememesi şart olduğu gibi, üç günlük oruç boyunca da temin edilememesi şarttır. Zıhar orucunda da oruca başlanmadan köle azad etme gücüne sahip olamamak şart olduğu gibi bu orucun sonuna kadar bu güce sahip olamamak şarttır).

Fakihlerin tamamı dediler ki: "Küçük yaştaki evli kızı, kocası boşadığında bu kız, iddetini ay hesabına göre bekler. Boşanmazdan önce âdet görmemesi ile boşandıktan sonra âdet görmemesi önemli olmayıp, ay hesabına göre iddet beklemekteyken âdet görmeye başlarsa, iddeti âdet hesabına intikal eder."

Fakihler dediler ki: "Mest üzerine meshederek abdest almış olan bir kimsenin meshinin süresi sona ererse namaza durmadan abdesti bozul-

duğu gibi, namazdayken de meshinin süresi sona ererse meshi bozulur. Namazdan önce süresi dolduğunda namaza duramayacağı gibi, namazdayken süresi dolduğunda da namaza devam edemez. Ayaklarını yıkaması gerekir."

İstihazeli kadın hakkında Şafiî de aynı şeyleri söylemiştir. Şöyle ki: Kadın, namaza durmadan istihaze hâli sona ererse veya namazdayken sona ererse, abdestini yenilemeden namaza duramaz veya namazda ise namaza devam edemez.

Mâlik'in ashabından bazıları dediler ki: "Bir kadını kocası ric'î talakla boşadıktan sonra kocası ölürse kadının vefat iddeti beklemesi gerekir. Çünkü bu kadın, kocasının vefatı anında onun nikâhındaki kadınlardan biri hükmündedir. Bir adamın mülkiyetinde bir cariyesi olur da onu boşarsa, bunun cariye iddeti beklemesi gerekir. İddet beklemekteyken efendisi onu azad ederse kocası onu geri alma hakkına sahip olmakla birlikte iddeti, hür kadının iddetine dönüşmez. Çünkü önceki meselede kocanın ölümü sebebiyle değişik bir iddet beklemeyi gerektiren yeni bir durum meydana gelmiş değildir. Buna göre boşanan ve ay hesabına göre iddet beklemesi gereken küçük kızın, âdet görmeye başlayınca iddetinin âdet hesabına dönüşmemesi gerekir. Nitekim boşanan cariyenin de, azad edildiğinde iddeti hür kadının iddetine dönüşmez."

(وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ)

"Yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) ..."

Bu oruç hakkında Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu orucu tutması gereken kimse dilerse bunu Mekke'de, dilerse memleketine ailesinin yanına döndüğünde tutar."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Dilerse dönüş yolunda, dilerse ailesinin yanına döndüğünde tutar." Mücahid ile Said b. Cübeyr de böyle demişlerdir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Şabi dediler ki: "Yedi günlük orucu, memleketine ailesinin yanına döndüğünde tutar."

(إِذَا رَجَعْتُمْ)

"Döndüğünüzde" kelimesi, memlekete ailenin yanına dönme anlamına geldiği gibi, Mina dönüşü anlamına da gelebilir. Bu dönüş, ikisinden ilki olan Minâ dönüşü üzerinde kalmaktadır. Bunun delili de şudur: Yüce Allah, teşrik günlerinde oruç tutmayı yasaklamış, döndükten sonra yedi günlük orucu tutmayı mübah kılmıştır. Ama evlâ olan, oruç tutmayı yasakladıktan sonra mübah kıldığı vakti, yani teşrik günlerinin sona erme vaktini kastetmiş olmasıdır.

(تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ)

"İşte bu, tam on gündür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet hakkında birkaç mülahazada bulunulmuştur:

- On günlük orucun tamamı, kesildiği takdirde elde edilecek sevap bakımından tam olarak hedyin yerine geçmektedir. Çünkü yedi günlük oruçtan önce tutulan baştaki üç günlük oruç, kurban bayramında ihramdan çıkabilme hususunda hedyin yerine geçmektedir. Bu durumda birileri, hediy kesme durumunda elde edilecek sevabı kazanma hususunda üç günlük orucun tam olarak hediy yerine geçebileceğini zannedebilirler. Bu sebepten dolayı Yüce Allah, on günlük orucun tamamının sevap kazanma bakımından hediy yerine geçeceğini bize bildirmiştir. Başta tutulan üç günlük oruç, sadece ihramdan çıkmayı sağlamaktadır. Bu da kalan yedi günlük orucu memlekete döner dönmez aceleyle tutmaya teşvik etmektedir ki bu sayede hediy kesme sevabı kadar sevap elde dilebilsin.

(تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ)

- **"İşte bu tam on gündür"** ifadesi kullanılmakla, isteyen haccda üç gün oruç tutar, isteyen de onun yerine memleketine ailesinin yanına döndüğünde yedi gün oruç tutar şeklinde bir ihtimali ve yanlış

anlamayı ortadan kaldırmıştır. Çünkü (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْ) **"Kurban bulamayan kimse üçü haccda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar"** ayetinde geçen (فِي الْحَجِّ) kelimesi ile (سَبْعَةٍ) kelimesi arasındaki (و) harfinin bazı yerlerde "ve" anlamında değil de "veya" anlamında kullanıldığı bilinmektedir.[242] İşte (تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ) **"İşte bu tam on gündür"** ifadesi kullanılmakla bu ihtimal ortadan kalkmış olmaktadır.

- Bazıları da (تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ) ifadesinin, muhatabın kalbinde orucun tam on gün olarak tutulması hükmünün kesin olduğunu pekiştirmek ve üç ile yedi günlük oruçların aralarına fasıla konulması gerektiğini bildirmek için kullanıldığını söylemişlerdir.

Mesela şair (Ferezdak) bir şiirinde şöyle demiştir:

(ثَلَاثٌ وَاثْنَتَيْنِ فَهُنَّ خَمْسٌ وَسَادِسَةٌ تَمِيلُ إِلَى شَمَامِ)

Üç kız, iki kız, bunların hepsi beş eder.

Altıncı biri var ki yükseklere meyleder.

Şafiî, bu ayetteki ifadeleri beyanın kısımlarından saymıştır. Fakat ilim ehlinden hiç kimse bunu beyanın kısımlarından saymamıştır. Çünkü "üç" ve "yedi" nin açıklanmasına ihtiyaç yoktur. Bunları anlamakta herhangi bir kimsenin problemi de yoktur. Bunları beyanın kısımlarından sayanlar, ne dediklerini bilememektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

242 Eğer "veya" anlamında kullanılmış olsaydı, dileyen haccda üç gün oruç tutar, memlekete döndükten sonra yedi gün oruç tutmazdı. Dileyen de hacc da üç gün oruç tutmaz, memlekete döndükten sonra yedi gün oruç tutardı.

﴿اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾﴾

197-"Hacc (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) dır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef fukahası, hacc ayları konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbn Ömer *radıyallahu anh*, Hasan, Atâ ve Mücahid'in, şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hacc ayları Şevval ve Zilkade aylarının tamamı ile Zilhicce'nin ilk on günüdür."

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, "Hacc ayları Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarının tamamıdır" dediği rivayet edilmiştir. Başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbn Ömer *radıyallahu anh* de böyle demişlerdir. Atâ ve Mücahid'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Bazıları dediler ki: Bu ifadeler, gerçek manada bir ihtilaf sayılmaz. Zira Zilhicce ayının da hacc aylarından olduğunu söyleyen kimse bu ifadesiyle, bu ayın bir kısmını kastetmiş olabilir. Çünkü hacc ibadeti, bu ayın tamamında değil de bir kısmında yapılmaktadır. Minâ günlerinden sonra geride yapılmadık bir hacc menasiki kalmadığı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Bazı fakihler dediler ki: Zilhicce ayının tamamının hacc aylarına dâhil olduğunu söyleyen kimse muhtemelen şöyle bir te'vilde bulunarak böyle demiştir: "Bu üç ay, hacc ayları olduklarına göre, umrenin diğer aylarda yapılması gerekir." Nitekim Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile bazı sahabilerden rivayet olunduğuna göre onlar, umrenin hacc ayları dışındaki aylarda yapılmasını müstehap görmüşlerdir. Nitekim bunu daha önce de söylemiştik.

Hasan b. Ebu Mâlik, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayından da ilk on gece, hacc mevsimidir. Zira kurban bayramının birinci günü fecre kadar Arafat vakfesine yetişemeyen kimsenin haccı fevt olur."

(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ)

"Hacc (ayları), bilinen aylardır"

Bilinen aylar ifadesiyle iki ayın tamamı ile üçüncü ayın bir kısmının kastedilmiş olabileceği hususunda dil bilimciler arasında ihtilaf yoktur. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

"Minâ günleri üçtür. İki gün ve üçüncü günün bir kısmı."

Mesela "Ben falan sene haccettim" denildiğinde, o senenin tamamında değil de bir kısmında haccedildiği kastedilmiş olur. "Falan sene falan adamla karşılaştım" denildiğinde de o senenin bir kısmında o adamla karşılaştığı kastedilmiş olur. "Cuma günü" denildiğinde de o günün tamamı değil, bir kısmı kastedilmiş olur. Yapılan hitaptan anlaşılan da budur. Yapıldığı söylenen işin o vaktin tamamını kapsaması imkânsız olduğunda, söylenen vaktin tamamı değil de bir kısmı kastedilmiş olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dediki: Haccaylarının Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarının tamamı olduğunu söyleyenlerin ifadelerinin doğru ve yaygın olan başka bir yönü de vardır. Bu söylem, **"bilinen aylar"**ın manasıyla ilgili birbirinden farklı iki görüşü ortaya koymaktadır:

1-Cahiliye dönemi insanları, ayları "nesi" uygulamasıyla erteleyerek yerlerini değiştirirlerdi. Mesela Safer ayını Muharrem yapar, Muharrem'i de başka bir ayın yerine koyarlardı. Bunu, haram aylarda savaşmak istediklerinde ve başka sebeplerle kendi keyiflerince yaparlardı. Cenab-ı Allah "nesi" uygulamasını geçersiz saydı ve hacc aylarını, gökleri yarattığı günde ne zaman başlatmış ise, yine eski zamanına yerleştirdi.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, veda haccında şöyle buyurmuştur:

(الزَّمَانُ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ)

"Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki gibi dönmektedir. Sene, on iki aydır. Bunların dördü haram aylardır. Bu dördün üçü ard ardadır: Zilkade, Zilhicce ve Muharrem. Bir de Mudarlıların Receb ayı ki, Cemaziyelahir ile Şaban ayı arasındadır."[243]

Yüce Allah (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** buyurmuştur. Yani haccetmenin vakti, bu ayların içinde sabit olmuştur; cahiliye dönemi insanların yerlerini değiştirdikleri aylarda değildir. Onlar, haccın zamanını bazen öne alıyor, bazen de gerilere atıyorlardı. Onların zamanında haccın vakti, hacc aylarının yerlerinin değiştirilip değiştirilmemesine göre değişiyordu. Güvende oldukları bu üç ayda diledikleri yerlere gidip geliyorlardı. Yüce Allah, bu ayları zikretti ve hacc vaktinin bunların içerisinde sabit olduğunu bize haber verdi. Artık bunların başka aylarla değiştirilmesini de yasakladı.

2-Yüce Allah, umre yaparak hacca kadar yararlanmayı (temettü yapmayı) önce zikrettiği, hacc aylarında umre yapılmasına ruhsat verdiği ve Arapların "Hacc aylarında umre yapılamaz" şeklindeki inanışlarını geçersiz saydığı için **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** buyurdu. Bu ayetle de, umre yaparak hacca kadar temettü yapmanın bu aylarda sahih olduğunu, başka aylarda umre yapılır da sene içinde hacc da yapılırsa temettünün gerçekleşmeyeceğini ifade etmiş oldu.

Doğrusunu Allah bilir.

---

243 Buhari, Bed'ul-Halk, 2. [Müellif, Muharrem ayı yerine sehven Şevval demiştir. Doğrusu, bizim naklettiğimiz şekildedir. Mütercim]

Hacc Aylarından Önce hacc İhramına Girmek

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hacc aylarından önce hacc ihramına girmenin hükmü hakkında selef fukahası farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Miksem ed-Dabbi, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Haccın sünnetlerinden biri de hacc aylarından önce hacc ihramına girmemektir."

Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi, hacc aylarından önce hacc ihramına giremez." Tavus, Atâ, Mücahid, Amr b. Meymun ve İkrime'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Atâ dedi ki: "Hacc aylarından önce hacc ihramına giren kimse, bunu umreye dönüştürsün."

Hz. Ali *radıyallahu anh*, (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın"** ayetini açıklarken, "Haccın ve umrenin tamamlanması, bunlar için kendi ailenizin evlerinin bulunduğu yerde ihrama girmenizdir" demiş ve ailesinin evlerinin bulunduğu yerle Mekke arasındaki mesafenin uzak veya yakın olması gibi bir detaydan bahsetmemiştir. Bu da Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, hacc aylarından önce hacc ihramına girilebileceği görüşünde olduğuna delalet etmektedir.

Miksem'in İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet ettiği "Haccın sünnetlerinden biri de hacc aylarından önce hacc ihramına girmemektir" sözünün zahirî, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bununla kesinlik ifade eden bir vacibi kastetmediğine delalet etmektedir.

İbrahim en-Nehâi ile Ebu Nuaym'in, hacc aylarından önce hacc ihramına girmeyi caiz gördükleri rivayet edilmiştir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerinin tamamı, Mâlik, Sevri ve Leys b. Sa'd bu görüştedirler.

Hasan b. Salih b. Hayy dedi ki: "Bir kimse hacc aylarından önce hacc ihramına girerse, bunu umreye dönüştürür. Ancak umreye dönüştürmeden hacc ayları girerse, haccına devam eder ve haccı da geçerli olur.

Evzai, "Umreye dönüştürür" dedi.

Şafiî, "Bu, bir umre olur" dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki sayfalarda da anlattığımız gibi hacc aylarından önce hacc ihramına girmek caizdir. Buna şu ayet delalet etmektedir:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir."[244]

Bu ayet, senenin her ayında hacc ihramına girilebileceğine delalet etmektedir. Haccayları dışındaki ayların hacc fiilleri için vakit ölçüsü olmadığı bilindiğine göre, ayetin lafzının hükmü hacc ihramına girmek için kullanılacaktır. Bu da diğer aylarda da hacc ihramına girmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Haccihramına bazı aylarda girilebilir deyip, bazılarında girilemez diyerek bir sınırlandırmaya gitmek caiz değildir. İnsanlar ve hacc için vakit ölçüsü derken Cenab-ı Allah'ın bütün ayları kastettiği ve bunda ayları birbirinden ayırmadığı hususunda herkes görüş birliği etmiştir. Bütün ayları herkes için vakit ölçüsü kılarken bu hükmün hacc için de geçerli olması ve bütün aylarda hacc ihramına girilebilmesi gerekmektedir. Çünkü bu iki hüküm, aynı lafzın içinde yer almaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hilaller /aylar hacc için vakit ölçüsü kılındıklarına, hakikatte"hacc"kelimesi de hacc fiilleri manasına geldiğine, ihrama girmek hacc sayılmadığına göre, ayları hakikî manasında anlamak gerekir. Bu durumda Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları hacc için zaman ölçüsü olurlar. Çünkü hacc fiilleri, bu aylarda yapıldıkları takdirde sahih olurlar. Mesela hacc aylarından önce hacc için tavaf ve sa'y yapılırsa bunlar, fakihlerin hiçbirine göre sahih olmazlar. Buna göre ayette geçen"hacc"kelimesi, kendi hakikî manasında kullanılmış olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz isabetli değildir. Çünkü bunda"hacc"kelimesinin hükmü, baştan itibaren düşürülmüş olmaktadır. Zira : (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ) **"Sana, hilâlleri**

244 Bakara, 2/189

soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir" ayeti, hilallerin/ayların hacc için vakit ölçüsü olmalarını gerektirmektedir.

[Haccın Farzları]

Haccın farzları üç tanedir:

1-İhram,

2-Arafat vakfesi,

3-Ziyaret tavafı.

Bilindiği gibi hilaller, vakfe ve ziyaret tavafı için zaman ölçüsü değildirler. Çünkü bunlar, hilal vaktinde yapılmamaktadırlar. Bu durumda hilaller, haccın diğer farzları için değil, sadece ihram için vakit ölçüsü olarak kalmaktadırlar. Meseleyi sizin dediğiniz şekilde anlayacak olursak, bu farzlardan hiçbiri hilallerle bağlantılı olmaz. Hilaller de bu farzlar için vakit ölçüsü olmazlar. Bu da hilallerin ayette zikredilmelerini anlamsız ve faidesiz hâle getirir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Arafat vakfesinin vakti, hilalle bağlantılı olduğuna göre, 'hilal bu vakfe için bir vakit ölçüsüdür' demek doğru olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat, sizin zannettiğiniz gibi değildir. Çünkü önce de belirttiğimiz gibi hilalin belli bir vakti vardır. O vakit geçtikten sonra gökteki aya "hilal" denmez. Mesela Arafat vakfesinin gecesinde gökteki aya hilal denmez. Yüce Allah, hilalin kendisini hacc için vakit ölçüsü kılmıştır. Sense hilalden başkasını hacc için vakit ölçüsü kılmaktasın. Böyle olunca da ayetin lafzı ve delaleti iptal edilmiş olmaktadır. Mesela bir borcun ödenme vakti "Falan ayın hilali" diye belirlense alacaklı kişi, daha sonraki günlerde değil de o ayın hilali görüldüğünde alacağının ödenmesini talep etme hakkına sahip olur. Kira akitleri de hilallere göre yapıldığında, hilalin görülme zamanı esas alınır. Bu da ayetin lafzından açıkça anlaşılmaktadır. İdrâki normal bir kimse bu hususta sıkıntı çekmez.

"Hac, ihrama girme sebebiyle yapılması gereken fiillerin adıdır. İhrama hacc denmez" ifadesine gelince; ihram, bu fiillerin sebebi olduğuna ve ihram olmadan da bunların yapılması sahih olmadığına göre, ihramın 'hac' olarak adlandırılması sahih olur. Çünkü kitabın başında anlattığımız gibi bir şey, sebebi veya mücaviri olduğu şeyin adıyla adlandırılabilir. Buna göre ihrama 'hac' demek mümkün olmaktadır. Diğer taraftan 'ihram' kelimesini bahsedilen ayette takdir edilmiş saymak da mümkündür. Buna göre ayetin manası şöyle olur: *"De ki: Hilaller, insanlar ve hacc ihramı için vakit ölçülerdir."*

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ)

"Şehre sor"[245]

Yani, şehir halkına sor.

(وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى)

"Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) kimsedir."[246]

Yani iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) kimsenin davranışıdır. Evet, bu ayetlerde birer kelime takdir edildiği gibi hilallerle ilgili bahsedilenayette de 'ihram' kelimesini takdir etmek gerekir ki, hilallerin hacc için de vakit ölçüsü oldukları manası düzgün bir şekilde yerine otursun.

Her ne kadar kendisine"hacc"adı verilebilen başka bazı fiillerle ilintili de olsa hacc kelimesi sözlükte kastetme ve yönelme manasına geldiğine göre, ihrama da hacc adı verilmesine engel bir durum yoktur. Çünkü hüküm ifade eden ilk hedef ve maksat, ihrama girmektir. Bundan dola-

245 Yusuf, 12/82
246 Bakara, 2/189

yı ihrama"hacc"denilmesi caizdir. Şu hâlde (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ) **"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir"** ayetinin zahirî manası, ihramla birlikte diğer hacc fiillerini ve menasikini de ihtiva etmektedir. Haccfiilleri, sınırlı vakitler içinde yapılmaları gerektiğinden biz onları, bahsedilen ayetin kapsamından çıkardık. Geride ihram kaldı ki, ayetin hükmü onunla ilintili olmakta devam etmektedir. "Hacc" kelimesinin sözlükte kastetmek ve yönelmek manasına geldiğine şairin şu şiiri de delalet etmektedir:

(يَحُجُّ مَأْمُومَةً فِي قَعْرِها لَجَفٌ)

"Dibinde çukur bulunan bir hedefe yöneliyor."

Yani derinliğinin miktarını anlamak için o çukura doğru yöneliyor.

Doğrudan hedefte ve maksatta olmasalar da onlar yapılmadan haccın tamamlanmış olmayacağı diğer bazı menasik ve fiillere de hacc adı verilmesine engel bir durum yoktur. Mesela "savm (oruç)" kelimesi sözlükte kişinin bazı şeylerden uzak durup kendini tutması/imsâk anlamına gelmektedir.

Şer'î ıstılahta ise bunun yanı sıra başka bazı manalar da orucun tanımına eklenmiştir. Ama bununla birlikte orucun sahih olması için imsâkın gözardı edilmemesi gerekmemektedir. Keza "itikâf" da sözlükte bir yerde durup beklemek anlamına gelmektedir.

Şer'î ıstılahta ise bir yerde durup beklemenin yanı sıra başka bazı manalar da itikâfın tanımına eklenmiştir. Bununla birlikte her ne kadar başka bazı manalar eklenmiş de olsa bir yerde durup bekleme kaydı, itikâfın tanımında asıl yerini korumaya devam etmektedir. Durup bekleme olmadan yapılan itikâfa dinen geçerli bir itikâf denemez. Aynı şekilde"hacc"kelimesi de sözlükte bir yere veya bir şeye kastedip yönelmek manasına geldiğine, daha sonra bu kast ve yönelmenin hükmü ihram ile ilintili kılındığına, ihram öncesi ise hükümsüz sayıldığına göre ihramın hacc olarak adlandırılması caiz olur. Nitekim tavaf, Arafat vakfesi ve diğer menasik de hacc olarak adlandırılmaktadır. Şu hâlde ayetteki "hilaller" kelimesinin ifade

ettiği genel hüküm gözönüne alındığında bütün hilallerin/ayların ihram için vakit ölçüsü olmaları gerekmektedir. Aslında belli bir vakitle sınırlandırılmış olmasalardı, haccın diğer fiilleri de başka zamanlarda ve aylarda yapılabilirdi. Ama bu fiillerin belli bir zamanda yerine getirilmeleri gerektiği, delille sabittir.

Hacc ihramına herhangi bir ayda girilebileceğinin başka bir delili de şudur: (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır."**

Hacc ayları hakkında selef fukahasının görüşlerini önceki sayfalarda nakletmiştik. Bazıları bunların Şevval, Zilkade ve Zilhicce'nin ilk on günü olduğunu, diğer bazılarıysa Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarının tamamı olduğunu söylemişlerdir. Buna göre kurban bayramının ilk günü olan Zilhicce'nin onuncu gününün hacc aylarına dâhil olduğu hususunda bütün fakihlerin görüş birliği ettikleri görülmektedir. **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** ayetindeki genel ifade uyarınca, bayramın ilk gününde hacc ihramına girmenin caiz olması gerekmektedir. Bayramın ilk gününde hacc ihramına girmek caiz olunca, senenin diğer günlerinde de girmek caiz olur. Çünkü hacc ihramına girmenin caizliği konusunda hiç kimse, bayramın ilk günü ile senenin diğer günlerini birbirinden ayırmış değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Hacc aylarından bahsederken "Zilhiccenin ilk on'u" diyen kimse, bu sözüyle geceleri kastetmiştir. Dolayısıyla bayramın ilk gününü hacc aylarından saymamıştır. Çünkü o gün fecrin doğmasıyla hacc zamanı artık geride kalmış olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Zilhiccenin ilk on'u" diyen kimse, bu sözüyle geceleri kastetmiş olsa bile geceden bahsedildiğinde onun hizasındaki gündüz de kastedilmiş olur. Mesela (اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا) **"İşaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır"**[247] ayetinde geçen (لَيَالٍ) kelimesiyle gecelerin yanı sıra gündüzler de kastedilmiştir. Zekeriya *aleyhisselam* ile ilgili bu kıssadan bahseden başka bir ayette de Yüce Allah, Zekeriya *aleyhisselam* a şöyle

247 Meryem, 19/10

buyurmuştur: (اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا) **"Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir."**[248]

Kocası vefat eden kadının beklemesi gereken iddet süresini bildiren ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."[249]

Görüldüğü gibi ayette geçen (عَشْرًا) kelimesi yalın olarak kullanıldığı hâlde gün anlamına gelmektedir.

Ali b. Ebu Talib, Abdullah b. Şeddad ve Abdullah b. Ebi Evfa'nın, hacc-ı ekber gününün kurban bayramının ilk günü olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. Bayramın ilk günü, haccı ekber günü olduğu hâlde bu günün hacc aylarına dâhil olmaması mümkün değildir. Bununla beraber (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** ayetinin zahirî anlamı, her üç ayın hacc ayları kapsamına girmesini gerektirmektedir. Bir delil olmadan bu aylardan herhangi bir eksiltmeye gidilemez. Böylece kurban bayramının ilk gününün hacc aylarına dâhil olduğu ispatlanmış oldu. O günde hacc ihramına girmeyi Cenab-ı Allah (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"**ayetiyle mübah kılmıştır. Buna göre Kurban bayramının ilk gününde hacc ihramına girmek sahih olur. Bu günde sahih olduğuna göre senenin diğer günlerinde de sahih olur. Bu hususta görüş birliği vardır. Haccayları başlamadan hacc ihramına girmenin caiz olduğuna bu ayetin devamında başka bir açıdan da delalet vardır:

248 Âl-i İmrân, 3/41
249 Bakara, 2/234

(فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ)

"Kim o aylarda haccı farzederse"

Bu ayetteki "farzederse" kelimesi, ihrama girerek hacca başlamak anlamındadır. Çünkü haccın diğer fiilleri, ihrama girdikten yapılmaları gerekli hâle gelir. Ayette ihrama girerek hacca başlamak için belli bir vakit tayin edilmiş değildir. Haccfiilleri için belli vakit tayin edilmiştir. Çünkü ayette sözü edilen farz kılma, yani ihrama girmek haccın kendisi değildir. Durum böyle olunca da hacc fiilleri ve menasikinin yapılması için belli vakit tayin edilmiş olmaktadır. Hacca başlamak, vakitle sınırlandırılmayan ihrama girmekle olduğuna göre, menasikin yapılmasını gerektiren hacc aylarından önce de ihrama girmenin sahih olması gerekmektedir.

Bu söylediklerimizin doğruluğunu sana ispatlayacak bir delil de şudur: Bir kimsenin adakta bulunarak hacc aylarından önce ihrama girerek haccı başlatması sahihtir. Her ne kadar bu haccı, daha önceden kendine vacip kılmışsa da, hacc menasikini ancak belirlenen zamanda yapması gerekir. Bir kimse "Allah rızası için yarın oruç tutmayı adadım" diyerek adakta bulunursa, bu sözü söylediği vakitte -oruca başlamış değilse de - yarının orucunu tutmayı kendine vacip kılmış olur. Aynı şekilde hacc aylarından önce hacc ihramına giren kimse hakkında, "O, haccetmeyi hacc aylarında kendine vacip kıldı" demek caizdir. Bu kişi, her ne kadar hacc ayları dışında ihrama girip hacca başlamış olsa da, hakkında böyle demek caizdir.

(فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ)

"Kim o aylarda hacca başlarsa" ayetinin zahirî anlamı, hacc aylarından önce veya hacc aylarında ihrama girmekle hacc fiillerinin yapılmasını gerektirmektedir. Çünkü lafzın zahirî manası, ihrama her iki vakitte yani hacc aylarında da hacc aylarından önce de girilebileceğini göstermektedir.

Hacc ihramına hacc aylarından önce de girilebileceğine sünnetten bir delil, şu rivayettir:

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ اَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ)

"Hacc yapmak isteyen kimse acele etsin."[250]

Yani ihrama girmekte ve hacc fiillerini yapmakta acele etsin. Bundan da anlaşılıyorki, hacc ayları başlamadan da hacc ihramına girilebilir. Meğerki girilemeyeceğine dair bir delil bulunsun.

Mikatlarla ilgili hadis de, hacc ayları dışında hacc ihramına girilebileceğine delalet etmektedir:

(هُنَّ لَهُنَّ وَمَنْ اَتَي عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ اَهْلِهِنَّ مِمَّنْ اَرَدْ نَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ)

"Bu yerler, buralarda yaşayanlar ile buraların yerlisi olmayıp da hacc veya umre yapmak için gelmiş olanların mîkatıdır."[251]

Bu ifadeler genel nitelikte olup senenin herhangi bir vaktinde buralardan geçenlerin hacc ihramına girmelerinin caiz olduğuna delalet etmektedir.

Hacc ayları dışında hacc ihramına girmenin caiz olduğuna aklî yönden delalet eden bir delil şudur: Bütün fakihler, hacc ihramının Kurban bayramının ilk gününde fecir doğduktan sonra şeytan taşlama vaktine kadar eksiksiz devam ettiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Eğer hacc aylarından önce hacc ihramına girmek caiz olmasaydı, ihrama girmenin sahih olmadığı bir vakitte, ihramlılık hâlinin eksiksiz bir şekilde devam etmemesi gerekirdi. Kurban bayramının ilk günü şeytan taşlayıncaya kadar ihramlılık hâlinin devam etmesi, o vakitte hacc ihramına girmenin caiz olduğuna delalet eder. Çünkü hacc menasiki vakitle sınırlıdır. Bu menasikin, kendisi için belirlenmiş olan vakitten öne alınması caiz değildir. Kurban bayramının ilk günü ihrama girmek için vakit olmasaydı, ihramlılık

250 İbn Mâce, Menâsik, 1

251 Buhârî, Hac, 7; 2/142.

hâlinin o günde devam etmesi de caiz olmazdı. Mesela Cuma namazı için bir vakit belirlenmiştir. Bu namazın o vakitten önce kılınması caiz olmaz. Cuma namazına başlandıktan sonra bu namazın, kılınması sahih olmayan bir vakte kadar devam ettirilmesi caiz olmaz. Diyelim ki cemaat, geç vakitte Cuma namazına durduktan sonra bu namaz henüz tamamlanmadan ikindi vakti girerse namaz bozulur. Vakit çıktıktan sonra da artık hükmü kalmaz. İkindi vaktinde Cuma namazı kılmak sahih olmadığı gibi, öğlenin geç bir zamanında başlandıktan sonra ikindi vaktine sarkması durumunda da sahih olmaz. Aynı şekilde hacc ihramı hacc aylarıyla sınırlandırılmış olsaydı, bu aylar sona erdikten sonra kurban bayramının ilk gününde şeytan taşlayıncaya kadar ihramlılık hâlinin devam etmesi sahih olmazdı. Görüşümüze muhalif olanlara göre, o günde hacc ihramına girmek sahih değildir. Oysaki o günde ihramlılık hâlinin devam etmesi sahih olduğuna göre, o günde hacc ihramına girmek de sahih olur.

Hacc fiillerini yapmanın sahih olmadığı ve daha sonraya bırakılması gereken bir vakitte hacc ihramına girmenin caiz olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmeleri, hacc aylarında ihrama girmek sahih olduğu gibi, bu aylardan önce de ihrama girmenin sahih olduğuna delalet eder. Zira hacc ayları dışında hacc fiillerinin yapılması sahih olmayıp daha sonraya ertelenmesi gerekmektedir. Ancak bu aylarda ihrama girilebilir.

Hacc ihramı eğer vakitle sınırlandırılmış olsaydı, bu ihramın gereği olan hacc fiillerinin de ihramın hemen peşinden yapılması gerekirdi. Namazın ihramı (iftitah tekbiri) vakitle sınırlı olduğu için, onun gereği olan namazın diğer farzlarının da bu ihramın (iftitah tekbirinin) hemen peşinden yapılması gerekmektedir. Bunların, sonraya bırakılması caiz olmaz.

Bu konudaki delillerden biri de şudur: Temettü haccı yapanın, ailesi Mescid-i Haram civarında olmadığı hâlde tek bir seferde hacc ve umre fiillerini birlikte yapan şahıs olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Kişinin temettü yapmış sayılması için umre ihramına hacc aylarında girmiş olmasıyla bu aylardan önce girmiş olması arasında bir fark yoktur. Aynı şekilde hacc ihramına da hacc aylarında girmiş olmasıyla bu aylardan önce girmiş olması arasında bir fark yoktur. Temettü haccındahacc ile umre arasındaki ortak nokta, bu ihramlardan her birinin gereği olan fiillerin/nusukların hacc ayları içerisinde yapılmış olmasıdır. Şu hâlde

anlattığımız şekilde hacc ve umre ihramlarının hükmünün aynı olması gerekmektedir. Nitekim bu ihramların gereği olan fiillerin de sahih olması için bu fiillerin hacc aylarında yapılmış olması gerekmektedir.

Hacc aylarından önce hacc ihramına girmenin caizliğini kabul etmeyenler, (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** ayetinin zahirî anlamını delil olarak kullanmaktadırlar. Oysa biz bu ayetin, hacc aylarından önce hacc ihramına girmenin caizliğine delalet ettiğini önce açıklamıştık. Bununla birlikte bu ayetin hükmü, değinmeden geçemeyeceğimiz takdir edilmiş, gizli bir kelimeyle ilintilidir.

Bilindiği gibi ayette herhangi bir takdir yapılmazsa mana şöyle olur: **"Hac, bilinen aylardır"** Haccın, aylar olması söz konusu olamaz. Çünkü hac, kulun yaptığı bir fiildir. Aylar ise Allah'ın fiili (yarattığı şeyler)dir. Allah'ın fiilinin, kulun fiili olması caiz ve mümkün değildir. Şu halde bu ayette takdir edilmiş gizli bir kelime olduğu ispatlanmış oldu. O gizli kelimeye göre ayetin meâli şöyle olur: "Hacc fiilleri/menasiki bilinen aylarda yerine getirilir." Bu meâlde, hacc aylarından önce hacc ihramına girmenin caizliğini reddeden bir kelime yoktur. Bu meâl, hacc fiillerinin hacc aylarında yapılacağını ve ihrama da girileceğini ifade etmektedir. Ancak bu aylarda ihrama girmenin caiz olması, başka aylarda ihrama girmenin caiz olmadığını göstermez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu emir, hacc ihramının veya fiillerinin hacc aylarında yapılması anlamına gelmektedir. Bunların hacc ayları dışında yapılması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz, isabetli değildir. Bahsedilen ayetin lafzında emre delalet eden bir kelime yoktur. Ayette, hacc aylarında hacc ihramına girmenin ve hacc fiillerini yapmanın ancak caizliğine delalet vardır. Ayette vücup manasına gelecek bir lafız bulunmamaktadır. Durum bu olunca da ayette en fazla, hacc aylarında hacc ihramına girmenin ve hacc fiillerini yapmanın caizliği ifade edilmiş olmaktadır. Haccihramına başka aylarda girilemeyeceğine dair bir ifade yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Senenin herhangi bir gününde ihrama girmek caiz olduğuna göre hacc için bilinen ayları vakit olarak belirlemenin anlamı kalmaz. Bu görüş, o ayları hacc için tahsis etmenin faydasını da yok eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat, sizin anlattığınız gibi değildir. Aksine bunda birkaç fayda vardır. Mesela ayetin ifadesinden anlaşıldığına göre hacc fiillerinin bu aylarda yapılması gerekmektedir. Bilindiği gibi bir kimse hacc aylarından önce hacc için tavaf ve sa'y yaparsa, bu tavafı ile sa'yının geçerli olmadığını, bunları yeniden yapması gerektiğini söylüyoruz.

Hacc fiillerinin hacc aylarında yapılması gereğinin bir faydası da şudur: Temettü haccı yapabilmek için, umre ile haccın hacc aylarında yapılması gerekir. Mesela bir kimse umre tavafını hacc aylarından önce yapar ve aynı sene hacc da yaparsa, temettü yapmış sayılmaz.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: "Bir kimse kıran haccına niyet ederek hacc aylarından önce Mekke'ye girip umre tavafını ve sa'yını yapar ve kıran'ını devam ettirirse hacc müt'ası yapmış sayılmayacağından kıran kurbanı kesmesi gerekmez."

Buna göre ayetin ifade ettiği hüküm şudur: Haccayları, temettü ve kıran hükmünün ilintili olduğu aylardır. Haccaylarında umre ile hacc birlikte yapılırsa temettü yapılmış olur. Bununla beraber (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** ayeti, haccın başka aylarda değil; sadece bu aylarla sınırlandırılmasını gerektirecek olsa, bu sınırlamayı hacc ihramıyla değil, hacc fiilleriyle ilgili saymamız gerekir. Böyle yaptığımız takdirde (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ) **"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir"**[252] ayetini doğru anlamış oluruz. Haccayları dışında hacc ihramına girilebileceği de hükme bağlanmış olur. Ama **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** ayeti gereğince hacc ayları dışında hacc ihramına girilemeyeceğini söylersek, o zaman **"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir"** ayetinin faydasını yok etmiş oluruz. **"Hacc**

252 Bakara, 2/189

(ayları), bilinen aylardır" ayeti gereğince hacc ihramına sadece hacc aylarında girilebileceğini söylediğimiz takdirde, hilallerin insanlar ve hacc için vakit ölçüleri olduğunu bildiren ayeti delil olarak kullanmamış oluruz. Oysa Cenab-ı Allah, hilalleri hacc için vakit ölçüsü kılmıştır. Biz hilalleri sadece hacc aylarıyla sınırlandırırsak, haccın hükmünü hilallerle bağlantılı olmaktan çıkarmış, başka vakitlerle, mesela vakfe için arefe gününe, tavaf ve şeytan taşlama için bayramın ilk gününe ve benzer diğer vakitlere bağlamış oluruz.

(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ)

"Hacc (ayları), bilinen aylardır" ayeti ile hem ihramın hem de hacc fiillerinin kastedilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Haccfiilleri kastedildiğinde, ihram devre dışında kalır. Çünkü her ikisini ayette aynı lafızla kastetmek mümkün değildir. Çünkü bunlardan birinin yapılması esas amaçtır. O da hacc menasikidir. Diğeri (ihram) ise onun sebebidir. Ona da hacc denmesi, mecazîdir. Şu hâlde ayettekihacc kelimesiyle hem hacc fiillerinin hem de hacc ihramının kastedilmiş olması mümkün değildir. Mesela hacc ihramına giren, ancak vakfe yapmayan kimse için "Hacc yapmadı" demek caizdir. Ama vakfe yaptığı zaman kendisine "hacı" denir.

Yüce Allah (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) "Hacc **(ayları), bilinen aylardır"** buyurduğuna, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de (اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ) ***"Hacc Arafat'tır"*** buyurduğuna göre, bunun ayette zikredilen haccın tanımı olması gerekir. (اَلْحَجُّ) kelimesinin başındaki lâm-ı tarif, zihnimizde bildiğimiz haccın tarifi için hacc kelimesinin başına konulmuştur. Buna göre "Hacc Arafat'tır" hadisiyle birlikte ayetin takdiri manası şöyle olur: "Arafat vakfesi demek olan hac, bilinen aylarda yapılır."

(اَشْهُرٌ) "aylar" kelimesinin ayette yer almasının faydası da önceki sayfalarda anlatılmıştı.

Bahsedilen ayette ihrama girmek için vakit belirlemesinin kastedildiği doğru olsa, yani ihrama hacc aylarında girilmesi kastedilmiş olsa, bu mendubiyet anlamına gelir. Hilallerin insanlar ve hacc için vakit ölçüleri olduğunu bildiren ayet de, diğer aylarda hacc ihramına girmenin caiz olduğu

şeklinde anlaşılmalıdır. Böyle manalandırıldıkları takdirde her iki ayetin lafızları, faydadan ve hükümden paylarına düşeni almış olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** ayetinde geçen "hac" kelimesiyle ihram kastedilmiş ise vaktinden yani bu aylardan önceihrama girmek caiz olmaz. Bu takdirde bahsedilen ayet, (اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) **"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) itibaren namazı kıl"**[253] ve (اَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ) **"(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl"**[254] ayetleri gibi ibadetleri belli vakitlere bağlayan ayetler gibi olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hacc (ayları), bilinen aylardır"** ayetinde vücuba delalet olmadığını açıklamıştık. Çünkü ayet, emir kipinde değildir. Onda takdir edilen gizli bir kelime vardır. Bunun da ispat edilebilmesi için ayetin kendisinden başka bir delile ihtiyaç vardır. Bu ayette kastedilen mana, hacc ihramının bu aylarda caiz olması ya da bu aylarda hacc ihramına girmenin daha faziletli olacağı şeklinde olabilir. Ayetin lafzının zahirinde, bahsedilen vakit belirlemesinin niçin yapıldığına dair bir delil mevcut değildir. Bu sebeple hacc ihramına ancak hacc aylarında girilebileceği şeklinde bir çıkarsamada bulunmak sağlıklı olmaz. Namazla ilgili olarak naklettiğimiz ayete gelince; Yüce Allah o ayette, namazların belirlenen vakitte kılınması gerektiğini açıkça bildirmiştir. Bildirirken kullandığı ifade, başka bir mananın anlaşılmasına ihtimal vermeyecek şekilde farziyyeti gerektirmektedir.

Muhaliflerimizin itirazlarının yersiz olduğu şu açılardan da ispatlanabilir:

- Hacc ihramına ancak hacc aylarında girilebileceğini bir an için kabul ettiğimizi varsayalım. Namazla ilgili ayette, namazların ancak belirlenen vakitlerde kılınabileceği bildirilmektedir. İftitah tekbiri, namaz vaktinin girmesinden önce alınacak olursa geçerli olmaz.

253 İsra, 17/78
254 Hûd, 11/114

Çünkü bu tekbirin hemen ardından sırasıyla namazın diğer farzlarının ve rükünlerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. İftitah tekbirini aldıktan sonra araya bir fasıla koyup bu farzları ve rükünleri sonraki bir zamanda yerine getirmek caiz olmaz. Oysa hacc ihramına girdikten sonra haccın menasikini daha sonra yerine getirmek mümkündür. Bu bakımdan namaz ile hacc birbirinden farklı olup birbirlerine kıyaslanamazlar.

- Yasaklanmış bir şekilde de olsa hacc ihramına girme durumunda, ihrama girilmiş olunur. Ama yasaklanmış şekilde iftitah tekbirini almakla namaza girilmiş olunmaz. Bunun delili şudur: Bilerekabdestsiz hâlde veya kıbleye yönelmeksizin ya da elbisesi varken de çıplak vaziyette iftitah tekbiri alıp namaza duran kimse, namaza girmiş sayılmaz. Ama hanımıyla ilişkide veya dikişli elbise giyinik iken hacc ihramına niyet eden kimse, ihrama girmiş sayılır. Haccı fasit kılan ilişki hâlinde olmakla birlikte ihram ahkâmına tabi olur. Haccihramının ahkâmını namazla mukayese etmek doğru olmaz.

- Bazı farzlarını terk etmek, namazı bozar. Mesela abdestin bozulması, konuşmak, yürümek ve benzeri şeyleri yapmak namazı bozar. İhramın bazı farzlarını terk etmek, ihramı bozmaz. Mesela ihramlı kişi esans sürünür veya elbise giyer ya da kara hayvanlarını avlarsa, bunları yapmamak her ne kadar farz ise de ihramı bozmaz.

- Haccın bazı farzları hacc aylarından sonra da yapılsa, hacc aylarında yapılmış gibi kabul edilir. Bu farz, ziyaret tavafıdır. Ama namazın farzlarından birinin, namazdan çıktıktan sonra yapılabildiğini bilmiyoruz. Ancak kaza etme durumu bunun dışındadır. Şu hâlde namazın, ihram için esas alınması doğru değildir. Ama bu anlattığımız şeyin, işlemekte olduğumuz meselenin aslına delil olması mümkündür. Buna göre şöyle denilebilir: Haccın bazı farzları hacc aylarından sonra yapılabildiğine ve yapıldığı vakit kendisi için vakit kabul edildiğine göre, hacc aylarından önce de hacc ihramına girmek caiz olur. Girildiği vakit, ihramın vakti olur. Zira ihrama girmek hacc aylarından önce caiz olmazsa, haccın farzlarından bazısının hacc aylarından sonraya bırakılması da -namazda olduğu gibi- caiz olmaz.

- Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haccı fevt olan kimsenin, ertesi sene bu haccını kaza edinceye kadar ihramda beklemesi caiz olmaz. Aksine umre fiillerini yaparak ihramdan çıkması gerekir. Fakihlerin bu hususta görüş birliği etmiş olmaları, hacc ayları dışında hacc ihramına girmenin, bu ihramla umre yapmayı gerektirdiğine ve bununla hacc yapmanın caiz olmadığına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Haccyapmakta olan kimsenin ihramının hacc ayları sona erdikten sonra da, kurban bayramının ilk gününde şeytan taşlama öncesine kadar eksiksiz olarak devam etmesi mümkündür. Hatta Şafiî, "bayramın ilk gününde şeytan taşlamadan önce cinsel ilişkide bulunan kimsenin haccı fasid olur" demiştir. Şafiî'nin bu görüşünden, önceki sayfalarda hacc aylarından önce hacc ihramına girmenin caizliğine ne yönden delil çıkarılacağını açıklamıştık. Çünkü ona göre kurban bayramının ilk günü, hacc aylarına dâhil değildir. Ama o günde hacc ihramının eksiksiz olarak devam etmesi de mümkündür. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

1-Bize itiraz eden kişinin itirazı düşmüş ve sorusu da hükümsüz kalmıştır. Çünkü hacc aylarından önce hacc ihramının sahih bir şekilde mevcudiyeti mümkün olmaktadır.

2-Bu, hacc aylarından önce hacc ihramına girmenin sahih olduğuna delalet etmektedir. Zira önce de açıkladığımız gibihacc ayları dışında hacc ihramında kalmaya devam etmek de caizdir.

Şafiî'nin "Hacc aylarından önce hacc ihramına giren bir kimse, aslında umre ihramına girmiş olur" sözü, yanlışlığı apaçık ortada olan bir sözdür. Çünkü bu kişi için mutlaka şu iki durumdan biri söz konusudur:

1-Ne şekilde niyet etmişse niyet ettiği şekle göre hacc ihramı artık kendisi için bağlayıcı olur. Gereğini yapması zorunlu olur.

2-Haccihramı kendisi için bağlayıcı olmaz. Bağlayıcı olmayınca da hiç ihrama girmemiş gibi olur. Bu kişi, vakti girmeden öğle namazı için iftitah tekbiri alarak namaza duran kimse gibidir. Kendisine bir şey gerekmez. Ne öğle namazına ne de başka bir namaza girmiş olur.

"Hacc aylarından önce hacc ihramına giren bir kimsenin haccetmesi gerekiyorsa, hacc aylarından önce ihrama girmek caiz olur. İhramı sahih olup hacc menasikini yapmaya devam etme imkânı bulursa, umre yaparak bu ihramdan çıkması caiz olmaz. Bu kişi, haccı fevt olan kimse durumundadır. Umre yaparak ihramdan çıkması gerekir" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Bu yapılacak olan, umre değildir. Bu, ancak ihramdan çıkmayı sağlayan umre amelidir. Bilindiği gibi Mekke'de iken haccı fevt olan kişi, ihramdan çıkmasını sağlayacak olan umre amelini yapmak için Hill bölgesine çıkmakla emrolunmuş değildir. Oysa tam bir umre yapması gereken kimsenin, Mekke'nin haremi dışına, Hill bölgesine çıkması gerekir. Bu da gösteriyor ki fevattan sonra yaptığı şey, umre olmayıp umre amelidir. Onu yapmakla ihramdan çıkar. Fevat durumunda hacc ihramı varlığını devam ettirir. Haccı fevt olan kimsenin, hacc ihramının gereğini yapması zorunludur. Ancak umre ameli yaparak tehallüle, yani ihramdan çıkmaya ihtiyacı vardır.

Şafiî, "Hacc aylarından önce hacc ihramına giren kimse hacc yapmakla yükümlü olur. Ancak umre ameli yaparak ihramdan çıkar ve ertesi sene o haccı kaza etmesi gerekir" der mi? Bu kişi Şafiî'ye göre eğer hacc ihramına girmiş sayılmıyorsa, bu durumda kendisine iki şey gerekir:

1-Bu kişi, niyet etmediği ve ihramına girmediği bir umre yapmak mecburiyetinde kalacaktır.

2-Bu kişi, ihrama girdikten sonra haccı fevt olan kimse durumuna düşecektir. Oysa bu kişi, hacc ihramına girmemiş ve sebepsiz yere umre yapmak mecburiyetinde bırakılacaktır. Hâlbuki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكَلِ امْرِئٍ مَانَوَى)

"Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur."[255]

255 Buhârî, Bedu'l-Vahy, 1

Bir kimse ihrama girerek hacca niyet ederse, yukarıdaki hadis gereğince niyetine göre amel etmesi icap eder.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ)

"Kim o aylarda hacca başlarsa..."[256]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması, bu ayetin te'vilinde ihtilaf etmişlerdir.

Bir rivayete göre İbn Abbas, Hasan ve Katade, ayette geçen (فَرَضَ) kelimesinin hacc ihramına girmek manasına geldiğini söylemişlerdir.

Şüreyk'in bildirdiğine göre Ebu İshak, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet-i kerime, hacc için telbiye getirmek manasınadır." Abdullah b. Mesud, İbn Ömer, İbrahim en-Nehâi, Tavus, Mücahid ve Atâ'nın da böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Amre, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Niyet ve telbiye getirmeyen kimse, ihrama girmiş sayılmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ) **"Kim o aylarda hacca başlarsa"** ayetini ihrama girmek şeklinde te'vil eden kimsenin sözü, o kişinin telbiye getirmeksizin ihrama girmiş olabileceğine delalet etmez. Çünkü bu te'vilde bulunan kimsenin, "Kim ihrama girerse, bilsin ki ihramın şartı telbiye getirmektir" demiş olabilir.

Selef ulemasından hiç kimsenin telbiye getirmeden veya kurbanlığın boynuna işaret takmak yahut kurbanlığı Mina'ya sevketmek gibi telbiye yerine geçecek bir şeyi yapmadan ihrama girilebileceğini söylediği sabit değildir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, telbiye getirmeden veya kurbanlığın boynuna işaret takmadan yahut kurbanlığı Mina'ya sevketme-

256 Bakara, 2/197

den ihrama girmenin geçerli olmayacağını söylemişlerdir. Bunun delili de Fürad b. Ebi Nuh'un rivayet ettiği şu hadistir:

Nâfi'nin bildirdiğine göre İbn Ebi Melike, Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* şu rivayette bulunmuştur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* yanına varmıştı. Hz. Aişe, biraz üzgün gibiydi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Neyin var?"*** diye sordu. Hz. Aişe anlattı: "Umremi yapamadım. Ben âdetliyken hacc da gelip çattı!" Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

"Bu, Allah'ın Âdem'in** aleyhisselam **kızlarına yazdığı bir durumdur. Haccını yap ve Müslümanların haccederken söylediklerini sen de söyle."

Bu hadis, telbiye getirmenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Müslümanlar ihrama girerken telbiye getirirler. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri, vaciplik ifade eder.

İhrama girerken telbiye getirmenin vacipliğine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de delalet etmektedir: ***"Cebrail bana geldi ve 'Ümmetine emret de telbiye getirirken seslerini yükseltsinler. Çünkü telbiye, haccın şiarlarındandır' dedi."***

Bu hadis iki manaya gelmektedir? Biri telbiye getirmek, diğeri de telbiye getirirken sesi yükseltmek. Fakihler telbiye getirirken sesi yükseltmenin vacip olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Şu hâlde vaciplik, telbiye getirme üzerinde kaldı.

İhrama girerken telbiye getirmenin vacipliğini gösteren delillerden biri de şudur: Bir ihramın altında birbirinden farklı fiilleri içeren hacc ve umre, bir iftitah tekbirinin altında birbirinden farklı filler içeren namaza benzemektedir. Namaza girmek için zikir ("Allahu ekber" demek) şart olduğu gibi, hacc ve umre ihramına girerken de zikir (telbiye getirmek) veya onun yerine geçecek bir şeyi yapmak (kurbanlığın boynuna işaret takmak ya da kurbanlığı sevketmek) şarttır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Bir kimse ihrama girmek maksadıyla hedyin/kurbanlığın boynuna işaret takar veya kurbanlığını sevkederse, ihrama girmiş olur."

Cabir'in iki oğlunun bildirdiklerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ قَلَّدَ بَدَنَةً فَقَدْ أَحْرَمَ)

"Büyükbaş hedyin boynuna işaret takan kimse, ihrama girmiş olur."[257]

Selef fukahası bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Bir kimse büyükbaş hedyinin/kurbanlığının boynuna işaret takarsa, ihrama girmiş olur." Hz. Ali, Kays b. Sa'd, İbn Mesud, İbn Abbas, Tavus, Atâ, Mücahid, Şabi, Muhammed b. Sirin, Cabir b. Zeyd, Said b. Cübeyr ve İbrahim en-Nehâi'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Tabii bunu yapan kimse ihrama girme niyetiyle yaparsa ihrama girmiş olur. Çünkü bunu yapan kişi ihram niyeti taşımaksızın böyle yaparsa, böyle yapmakla ihrama girmiş olmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bununla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Ben, hedyin boynuna işaret taktım. Kurban kesme (Bayramın ilk) gününe kadar ihramdan çıkmayacağım."

Böyle buyurmakla da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hedyin boynuna işaret takmanın ve onu sevketmenin, ihramdan çıkmaya engel olduğunu bildirmişti. Bu hadis, bu uygulamanın ihramdan çıkmaya engel olduğu gibi, ihrama girmeye de etkili olduğuna ve telbiye yerine geçtiğine delalet etmektedir.

Hedyin/kurbanlığın boynuna işaret takmanın yalnız başına ihrama girmede etkili olmayacağına şu rivayet delalet etmektedir: Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hedyini gönderdiğini kendisinin ikamet ettiğini ve ihram yasaklarının kendisi için başlamadığını rivayet

257 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/97

etmiştir. Hz. Aişe *radıyallahu anh* dedi ki: "İhrama niyet edip telbiye getirmeyen kimse ihrama girmiş sayılmaz." Hz. Aişe böyle demekle, hedyini/kurbanlığını sevketmeyen ve kendisi de onunla birlikte hacc yolculuğuna çıkmayan kimsenin ihrama girmiş sayılmayacağını söylemek istemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ)

"Haccda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur."[258]

Bu ayette geçen "refes" kelimesinin manası üzerinde selef uleması farklı görüş ortaya koymuşlardır. İbn Ömer *radıyallahu anh* bu kelimenin cinsel ilişki anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* da böyle dediği rivayet edilmiştir. Onun, "Bu kelime, kadınlara imalı sözler söylemek anlamına gelir" dediği de rivayet edilmiştir. İbn Zübeyr'in *radıyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir. İhrama girerken İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle bir şiir okuduğu rivayet edilmiştir:

هُنَّ يَمْشِينَ بِنَا هَمِيسًا إِنْ يَصْدُقِ الطَّيْرُ نَنِكْ لَمِيسًا

Onlar bizi sessizce üzerlerinde taşıyıp götürürken,

Kuşlar doğru söylüyorsa, yumuşak sırta bineriz.[259]

Atâ, "refes" in cinsel ilişki ve hayâsızca sözler söylemek olduğunu söylemiştir. Amr b. Dinar da bu kelimenin cinsel ilişki ve kadınlarla ilgili cinsellik manası içeren sözler söylemek olduğunu ifade etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Refes" kelimesinin sözlükte; konuşma bağlamında kullanıldığında çirkin şeyler söylemek, üreme organıyla ilgili olarak kullanıldığında cinsel ilişkide bulunmak, ellemekle birlikte

258 Bakara, 2/197

259 İbn Abbas bu şiirde develere binmekten bahsetmektedir. Ebu'l Âliye, onun bu sözle kadınlarla ilişkiyi kasdettiğini zannederek kendisini "ihramlıyken böyle şeyler söylenmez" diyerek eleştirmiş, İbn Abbas ise maksadının bu olmadığını açıklamıştı.

kullanıldığında bir kişinin bir başkasıyla cinsel ilişkide bulunmak için onu eli ile yoklaması anlamlarına geldiği söylenmiştir. Böyle olunca da haccda "refes"in yasaklanması, bu anlamlarının tümünü içermektedir. Bahsedilen ayeti te'vil edenlerin tümü, ayetteki "refes" kelimesiyle bu manaların tümünün kastedilmiş olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir.

"Refes" kelimesinin çirkin şeyler söylemek anlamına geldiğine şu hadis-i şerif delalet etmektedir:

(إِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَجْهَلْ، فإِنْ جَهِلَ عَلَيْهِ أَحَدٌ فَلْيَقُلْ: إِنِّي امْرُؤٌ صَائِمٌ)

"Biriniz oruçlu olduğu günde başkasına kötü söz söylemesin ve sövmesin. Kendisine kötü söz söylenir ve sövülürse (karşılık vermesin ve) 'Ben oruçlu bir adamım' desin."[260]

Bu hadiste geçen (فَلَا يَرْفُثْ) kelimesi, kötü söz söylemek anlamındadır.

Ayette geçen "Refes" kelimesiyle, ihramlıyken cinsellik açısından kadınlardan bahsetmenin yasak olduğu kastedilmişse, ihramlıyken onları elleyip okşamanın ve onlarla cinsel ilişkide bulunmanın öncelikle yasaklanmış olması gerekir. Mesela (فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا) **"Sakın onlara (anne-babana) "öf!" bile deme; onları azarlama"**[261] ayetinde anne-babaya "öf!" bile demek yasaklanmışken, onlara sövüp onları dövmenin öncelikle yasaklanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Cenab-ı Allah "refes" kelimesini oruç bağlamında zikrederken şöyle buyurmuştur:

(اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَائِكُمْ)

260 İbn Mâce, Siyam, 22
261 İsrâ, 17/23

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı."[262]

Bu ayetteki (الرَّفَثُ) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedilmiş olduğu hususunda fakihler aykırı görüş ileri süren olmamıştır. Bundan da anlaşılıyor ki, cinsel ilişkiye varmayan sevişmeler de oruç gecesinde mübah kılınmıştır. Haccda ihramlıyken cinsellik içeren şeyler söylemek ve karşı cinsi elleyip okşamak yasaklandığına göre bunun daha ötesi olan cinsel ilişkinin de yasaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü az olanın yasaklanması, aynı cinsten çok olan şeyin de yasaklandığına delalet eder. Yine çok olanın mübah kılınması, aynı cinsten az olanın da mübah kılındığına delalet eder.

Muhammed b. Raşid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hacca gitmek üzere yola çıktık. Rüveyse denilen yere vardığımızda orada Ebu Herem adında yaşlı bir adam gördük. Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* işittiğini söylediği şu sözü bize nakletti: "İhramlı kişi, cinsel ilişki dışında eşinden her türlü yararlanabilir." Yaşlı adamdan bunu duyan arkadaşlarımızdan biri hemen eğilip kendi hanımını öptü. Nihayet Mekke'ye vardık. Yaşlı adamın bu söylediklerini Atâ b. Ebi Rebah'a aktardık. Atâ, "Allah kahretsin! Müslümanların yoluna oturmuş. Onları sapıklığa sürükleyip fitneye düşürüyor!" dedi. Sonra da hanımını öpen adama (ceza olarak) "Bir kurban kes" dedi.

Bu sözü söylemiş olan yaşlı adamın adı kayıtlarda geçmediği için kim olduğu bilinmemektedir. Bütün ümmet, onun söylediklerinin aksi görüştedir. Yine ümmetin icmasına göre, ihramlıyken eşini şehvetle öpen kimsenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir. Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Atâ, İkrime, İbrahim en-Nehâi, Said b. Müseyyeb ve Said b. Cübeyr'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Büyük İslam merkezlerindeki fakihler de bu görüştedirler.

Bu anlattıklarımızla, ihramdayken kadınlarla cinsellikten bahsetmenin, cinsel ilişkiyi çağrıştıracak şeyler söylemenin, onları elleyip okşamanın haram olduğu ispatlanmıştır. Bu da ihramlının cinsel ilişkide bulunmasının ve bu ilişkiye götürecek hareketler yapmasının, şehevî sözler sarfetmesinin haramlığına delalet etmektedir. Bu anlatılanlar,

262 Bakara, 2/187

cinsel ilişkiye götürme ihtimali bulunduğundan dolayı ihramlının güzel kokular sürünmesinin yasak olduğuna delalet etmektedir. İhramlının güzel kokular sürünmesi, sünnetçe de yasaklanmıştır.

(فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ)

"Haccda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur" ayetindeki (فُسُوقَ) "füsuk" kelimesine gelince İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, "Füsuk, sövmektir" dediği rivayet edilmiştir.

Ayette geçen (جِدَالَ) "Cidal" kelimesine gelince bu, münakaşa etmek anlamına gelir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Cidal, kendisini öfkelendirinceye kadar bir kimseyle münakaşa etmendir. Füsuk ise, günahlardır."

Mücahid'in (وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ) **"Haccda kavga etmek yoktur"** ayeti hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yüce Allah hacc aylarının hangileri olduğunu bildirmiştir. Bunda şüphe ve ihtilaf yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bahsedilen ayet hakkında geçmiş ulemadan nakledilen bu manaların tümünü, Yüce Allah'ın kastetmiş olması mümkündür. Buna göre ihramlı kişi hacc aylarında da hacc ayları dışında da başkalarına sövmekten, onlarla münakaşa etmekten, günah işlemekten ve sair masiyetleri irtikâb etmekten menedilmiştir. Bu ayet, dili ve üreme organını mahzurlu şeylere karşı koruma emrini içermekte, günah ve masiyet işlemekten uzak durmayı emretmektedir. Günah ve masiyetten uzak durmak, ihram öncesinde de yasaktır. Ama ihramın saygınlığından ve kadrinin yüceliğinden dolayı, ihramlıyken bunları yapmamayı kesin bir ifadeyle ve açıkça yasaklamıştır. Çünkü ihramlıyken günah ve masiyet işlemenin cezası, sair zamanlarda işlenenlere göre daha şiddetli olacaktır. Oruçluyken günah ve masiyet işlemenin cezası da sair zamanlarda işlenenlere göre daha şiddetli olacaktır.

Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi bu hususta şöyle uyarmıştır:

(إِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَجْهَلْ، فَإِنْ جَهِلَ عَلَيْهِ أَحَدٌ فَلْيَقُلْ: إِنِّي امْرُؤٌ صَائِمٌ)

"Biriniz oruçlu olduğu günde başkasına kötü söz söylemesin ve sövmesin. Kendisine kötü söz söylenir ve sövülürse (karşılık vermesin ve) 'Ben oruçlu bir adamım' desin."

Rivayet olunduğuna göre Fadl b. Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bineğinin terkisine binmiş vaziyette Müzdelife'den Minâ'ya doğru gitmekteydiler. Fadl, göz ucuyla kadınlara bakıyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de elini arka tarafına uzatarak onun başını diğer tarafa çeviriyor ve şöyle buyuruyordu:

"Bu, gözüne ve kulağına sahip olan kimsenin günahlarının bağışlanacağı bir gündür."[263]

Bilindiği gibi namahreme bakmak, diğer günlerde de haramdır. Ama hürmet ve azametinden dolayı arefe gününde bu haramlık daha da şiddetlidir. Günah işlemek, masiyet irtikâb etmek, başkalarıyla münakaşaya girmek, ayıp ve çirkin sözler sarfetmek, bunlar ihram yasakları kapsamında olsalar da olmasalar da, ayetin genel ifadesiyle yasaklanmışlardır. Ancakazamet ve saygınlığından ötürü bunların ihramlıyken yapılmasının cezası daha da şiddetli olmaktadır.

Mesud'un bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ)

"Bir kimse Allah için hacceder de (Hacc sırasında) kötü şeyler konuşmaz ve günah işlemezse, anasından doğduğu günkü gibi (günahsız olarak evine) döner."[264]

263 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/329
264 Buhari, Hac, 4

Bu hadiste anlatılan, ayetin delalet ettiği mana ile örtüşmektedir. Yüce Allah haccda günah ve masiyet işlemeyi yasakladığına göre bu emir, -şayet işlenmiş iseler-günah ve masiyetlerden ötürü tevbe etme gereğini içermektedir. Çünkü bu emre aykırı gitmeye devam etmek de günah ve masiyettir. Yüce Allah, hadis-i şerifte de ifade edildiği üzere hacının annesinden doğduğu günkü gibi günahsız olarak evine dönebilmesi için, işlemiş olduğu günah ve masiyetlerden ötürü tevbe etmesini dilemiştir.

(وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ)

"Haccda kavga etmek yoktur" ayeti, hacca giden kişinin hacc sırasında dostlarıyla ve yol arkadaşlarıyla münakaşa etmesini, onları öfkelendirmesini yasaklamaktadır. Cahiliye döneminde yapıldığı gibi hacc vaktini tespit konusunda başkalarıyla kavga etmeyi de haram kılmakta, o dönem insanlarının haram ayları erteleme uygulamasını ("nesi") haram kılmıştır. Bu manada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(الزَّمَانُ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ)

"Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki gibi bi dönmektedir."[265]

Yani haccın vakti, Allah'ın belirlediği asıl vaktine dönmüştür. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccında gerçekleşmişti.

(فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ)

"Haccda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur" ayeti her ne kadar zahiren haber kalıbında ise de aslında bu fiillerin işlenmesini yasaklamaktadır. Ayette bu fiiller, olumsuzluk edatı olan nefy lamı ile ifade edilmişlerdir. Çünkü yasaklanan şeyden kurtuluşun yolu, onu yapmamaktır.

265 Buhari, Bed'ul-Halk, 2

Mesela emzirmeyle ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ)

"Anneler, çocuklarını emzirirler."[266]

Burada **"emzirirler"** fiili, her ne kadar haber kalıbında ise de bununla, "emzirsinler" manası kastedilmiştir.

Kocası vefat eden kadınların iddet beklemeleriyle ilgili bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"Kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."[267]

Burada **"beklerler"** fiili, her ne kadar haber kalıbında ise de bununla, "beklesinler" manası kastedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى)

"Azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır."[268]

Mücahid ile Şabî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bazı Yemenliler hacca gelirken beraberlerinde azıklarını getirmezlerdi. Derken bu ayet nazil oldu."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Azık, çörek ve zeytinyağıdır."

266 Bakara, 2/233
267 Bakara, 2/234
268 Bakara, 2/197

Bazıları bu ayetin nüzûl sebebi hakkında şöyle demişlerdir: Bir grup insan hacca geldiklerinde azıklarını atıyorlar ve kendilerini mütevekkil olarak adlandırıyorlardı. İşte bunun üzerine bu ayet onlara "Azık edinin. İnsanlara yük olmayın" demiş oldu.

Bazı kimseler de ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: Salih ameller işleyerek kendiniz için ahiret azığı toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayet-i kerimenin, hem gıda hem de takva azığı edinme emrine ihtimali olduğuna ve bu ikisinden sadece birinin edinilmesi gerektiğine dair tahsis edici bir delil bulunmadığına göre, her ikisini de edinmek gerekmektedir. Haccda salih ameller işleyerek ahiret azığı edinme emri verilmiştir. Orada sevaplar kat kat yazılacağı için salih amellerin, hayır ve hasenatın orada yapılması başka yerlere göre daha önceliklidir. Başka yerlerde de günah ve masiyetten uzak durmak gerekli olmakla birlikte haccda bunlardan uzak durmak daha bir önem kazanmaktadır. Çünkü ihramın azamet ve saygınlığı vardır. Ayrıca ihramlıyken işlenen günahların cezasının daha ağır olacağı da haber verilmiştir. İşte bu sebeple ayette hem gıda hem de takva azığının edinilmesi emredilmiştir. Bu emrin ardından, faydası kalıcı ve sevabı daimi olacağından takva azığının gıda azığından daha hayırlı olacağı bildirilmiştir.

Bu ayet, geçimlerini sağlamak için çalışmayı terk edip azık edinmeyen ve kendilerini mütevekkil olarak adlandıran mutasavvıfların tuttuğu yolun yanlışlığına delalet etmektedir.

Yine bu ayet, hacc yoluna güç yetirmenin (istitaatın) şartlarından birinin de azık ve binek edinmek olduğuna delalet etmektedir. Çünkü haccetme emrine muhatap olan kimseler, azık ve binek edinme emrine de muhataptırlar. Bu bağlamda hacc yoluna güç yetirmenin (istitaatın) ne olduğu kendisine sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, azık ve binek edinmek olduğunu söylemiştir. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, Allah'tır.

Haccda Ticaret Yapmak

Yüce Allah haccetme ve azık edinme emrinin ardından şöyle buyurmuştur:

﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾﴾

198-"(Hacc mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz."

Bu ayette, hacc için azık edinmekle emrolunanlara hitap edilmekte, bunların hacc sırasında ticaret yapmalarının mübah olduğu bildirilmektedir.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Alâ b. Saib, Ebu Ümame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'e *radıyallahu anh*, "Ben, develeriyle Mekke'ye kadar taşımacılık yapan bir adamım. Oraya gidip gelmekle hacı olur muyum?" diye sordum. Bana, "Sen telbiye getirmiyor musun, Arafat'ta vakfe yapmıyor musun? Cemerata taş atmıyor musun?"diye sordu. Ben de, "Bu dediklerini yapıyorum" deyince şu karşılığı verdi: Bir adam, senin bana sorduğun bu soruyu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona cevap vermedi. Derken Cenab-ı Allah, **"(Hacc mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur"** ayetini indirdi. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, soruyu soran kişiye, *"Siz hacısınız"* diye cevap verdi.

Amr b. Dinar, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletti: "Zülmecaz ve Ukaz, cahiliye döneminde insanların ticaret yaptıkları panayırlardı. İslamiyet gelince insanlar oraları terk ettiler. Nihayet **"(Hacc**

mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur" ayeti nazil oldu.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam bana gelip 'Ben hacca gidecek birkaç kişiye ücret karşılığında hizmet edeceğim. Onlarla beraber hacca gidince ben de hacı olur muyum?' diye sordu. İşte bu adam, Yüce Allah'ın haklarında (اُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا) **"İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır"**[269] buyurduğu kimselerdendir.

Aralarında Hasan, Atâ, Mücahid ve Katade'nin de bulunduğu bir grup tabiinin de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Buna aykırı görüş beyan eden bir fakih bulunduğunu bilmiyoruz.

Yalnız Süfyan es-Sevri'nin bildirdiğine göre Abdulkerim, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: ["Bir bedevi bana 'Ücret karşılığında Mekke'ye develerimle taşımacılık yapıyorum. Oraya giderken hacc yapmak niyetindeyim. Bu şekilde hacc yaparsam kabul olur mu?' diye sordu. Ben de "Kabul olmaz. Bunun hiçbir kıymeti yok" dedim.]

Bu, cumhur-u fukahanın görüşüne aykırı, şaz bir görüştür. Ayrıca Kitab'ın şu ayetinin (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ) **"(Hacc mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur"** açık anlamına da ters düşmektedir. Bu hüküm, hacılar hakkındadır. Çünkü ayetin başındaki ilk hitap onlara yöneliktir. Haccda ticaret yapmayı mübah kılan diğer ayetlerin zahirî anlamı da, bu ayetin delalet ettiği şeye delalet ederler.

Örnek olarak şu ayetleri gösterebiliriz:

(وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ)

"Bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını bilmektedir."[270]

269 Bakara, 2/202
270 Müzzemmil, 73/20

(وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ)

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar."[271]

Ayet-i kerimede şu menfaat, bu menfaat diye bir ayrıma gidilmemiş, hem dünya hem de ahiret menfaatlerini kapsayacak genel bir ifade kullanılmıştır.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا)

"Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır."[272]

Bu ayetin hükmünün sadece haccetmekte olanlara mahsus olduğu bildirilmemiştir. Bütün bu ayetler, haccın ticaret yapmaya engel olmadığına delalet etmektedirler. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanından günümüze kadar insanların, gerek Minâ gerekse Mekke'de kaldıkları haccetme günlerinde, ticaretle ilgili durumları hep böyle devam edegelmiştir.

Doğrusunu Allah bilir.

Arafat Vakfesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ)

"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."[273]

---

271 Hac, 22/27-28

272 Bakara, 2/275

273 Bakara, 2/198. Meş'ar-i Haram, Müzdelife'de bir yerdir. Müzdelife vakfesinin burada yapılması sünnettir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, Arafat vakfesinin hacc menasikinden olduğuna delalet etmektedir. Ancak ayetin zahirinde bu vakfenin haccın farzlarından olduğuna delalet eden bir delil yoktur. Ancak ayetin devamında Cenab-ı Allah, (ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ) **"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin"**[274] buyurmakla, Arafat vakfesi yapmanın farzlığını ve lüzumunu açıklamıştır. Çünkü **"akın edin"** emri, farzlığı gerektirir. Arafat'ta olmayan kimsenin akın etmesi farzolmaz. Akın etmenin farz olması için, kişinin Arafat'ta olması gerekir. Çünkü kişi daha önce Arafat'ta olmalı ki, oradan başka yere (Müzdelife'ye) akın edebilsin.

(ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ)

"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin" ayeti farklı şekillerde te'vil edilmiştir. Hz. Aişe, İbn Abbas, Atâ, Hasan, Mücahid, Katade ve Süddi'ye göre burada kastedilenin, Arafat'tan akın etmek olduğu rivayet edilmiştir. Bunlar bu konuda şöyle demişlerdir: Kureyşliler ile onların yolundan gidenler -ki bunlara Hıms denilmekteydi- Müzdelife'de vakfe yaparlardı. Diğer Araplarsa Arafat'ta vakfe yaparlardı. İslamiyet gelince Yüce Allah, Peygamberi'ne *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ayeti indirdi: (ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ) **"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin."** Bu ayet inince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kureyşlilere ve onlara tabi olanlara Arafat'a gelip orada diğer insanlarla birlikte vakfe yapmalarını ve insanların akın ettikleri yerden kendilerinin de akın etmesini emretti.

Dahhâk'ın bu ayetle, Müzdelife vakfesinin ve Hz. İbrahim'in *aleyhisselam* akın ettiği yerden akın edilmesinin kastedildiğini söylediği nakledilmiştir. Ayette **"İnsanların akın ettiği yerden"** denilirken aslında 'insanlar' kelimesiyle sadece İbrahim'in *aleyhisselam* kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Buna şu ayet de örnek gösterilmiştir:

(اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ)

"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, "İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun" dediklerinde..."[275]

274 Bakara, 2/199
275 Âl-i İmran, 3/173

Bu ayette geçen (النَّاسُ) "Halk" kelimesi ile sadece bir kişi kastedilmiştir. İbrahim *aleyhisselam*, kendisine uyulan bir önder olduğu için Yüce Allah onu "ümmet" olarak adlandırmıştır. O, sünnetine uyulan bir peygamber olduğu için bir ümmet mesabesindeydi. Bu sebeple kendisinden bahsedilirken (النَّاسُ) ifadesinin kullanılması, isabetli olmuştur. Aslında kastedilen, sadece kendisidir.

Aslına bakılacak olursa doğru olan, birinci te'vildir. Çünkü selef uleması, ayeti bu şekilde te'vil etme üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Dahhâk'ın bu te'viline itibar etmemişlerdir. Bu, şaz bir görüştür. Ayette (النَّاسُ) "insanlar" kelimesi geçmekte ve Kureyşlilere, insanların akın ettiği yerden akın etmeleri emredilmektedir. Çünkü Kureyşlilerin dışındakiler, büyük bir insan kitlesi oluşturmaktaydılar. Kureyşlilerle onlara tabi olanlar, diğer kitleye göre azınlıktaydılar. Bu sebeple Yüce Allah (اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ) **"İnsanların akın ettiği yerden siz de akın edin"** buyurdu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah (فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ) **"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde"** ayetinden sonra (ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ) **"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin"** buyurmuştur. Bilindiği gibi ikinci ayetteki (ثُمَّ) edatı tertip/sıra manasını gerektirmektedir. Bundan da anlıyoruz ki ikinci ayetteki "akın etme", Arafat'tan yapılan akından sonradır. Arafat'tan yapılan akından sonra ise sadece Müzdelife (Meş'ar-i Haram) den yapılan akındır. Şu hâlde ikinci ayetteki "akın etme"yi Arafat'tan yapılan akından çok Müzdelife'den yapılan akın olarak anlamak daha isabetli olacaktır. Çünkü Arafat'tan yapılan akından daha önce söz edilmişti. Ondan tekrar söz etmek anlamlı olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ) **"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin"** buyruğu kelamın evveline aittir.

Orada haccdan bahsedilmiş, hacc fiilleri ve menasikinin ne şekilde yapılacağı anlatılmış, sanki şöyle buyrulmuştu: "Ey Kureyşlilerden haccetmekle emrolunanlar! Bu anlattıklarımızdan sonra artık siz, insanların akın ettiği yerden akın edin."

Bu cümle, haccetmekle emrolunanlara yapılan hitaba dönmektedir ve onunla ilintili hâle gelmektedir. Bu bakımdan şu ayet de buna benzemektedir:

(ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي اَحْسَنَ)

"Sonra iyilik yapanlara nimeti tamamlamak için Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik."[276]

Yani size bunları anlattıktan sonra, iyilik yapanlara nimeti tamamlamak için Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdiğimizi bildirdik.

İkinci ayetteki (ثُمَّ) edatı "sonra" anlamında değil de "ve" anlamında kullanılmış olabilir. Buna göre bahsedilen ayetin meali şöyle olur: **"Ve insanların akın ettiği yerden siz de akın edin."** Mesela şu ayetlerde de (ثُمَّ) edatı "sonra" anlamında değil, "ve" anlamında kullanılmıştır:

(ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا)

"Ve iman edenlerden olup..."[277]

(ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ)

"Ve Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir."[278]

(ثُمَّ) edatının "sonra" anlamında değil, "ve" anlamında kullanılması dilbilimi açısından mümkün olduğuna ve selef ulemasından da bahsedilen ayeti bu şekilde manalandıranlar olduğuna göre, artık bu ayeti başka şekilde manalandırmak caiz olmaz.

(فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ) **"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde"** ayetinde Arafat'tan Müzdelife'ye akın etmekten söz edildiğine göre bu ayetin ardından (ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ) **"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin"** buyruğuyla tekrar Arafat'tan akın etmenin kastedilmiş olması anlamlı değildir, diyorsunuz. Hakikat sizin de-

276 En'âm, 6/154
277 Beled, 90/17
278 Yunus, 10/46

diğiniz gibi değildir. Çünkü (فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ) **"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde"** ayetinde, Arafat'ta vakfe yapmanın farzlığına delalet eden bir delil yoktur.

(ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ)

"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin" buyruğu, Arafat'ta vakfe yapmayan Kureyşlilere yönelik bir emirdir. Burada, (فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ) **"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde"** ayetinin içermediği Arafat'ta vakfe yapmanın farz olduğu ifade edilmektedir. Çünkü (فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ) ayetinde, Arafat vakfesinin farzlığına delalet edilmemektedir. Bununla beraber (فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ) ayetiyle yetinilmiş olsaydı, bazı kimseler bununla Arafat'ta vakfe yapmayı gerekli görmeyenlere değil de, orada vakfe yapanlara hitap edildiğini zannedeceklerdi. Orada vakfe yapmayanlar, eski uygulamalarına göre sadece Müzdelife'de vakfe yapacaklardıdı. İşte böyle zannedenlerin yanlış düşündükleri, (ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ) **"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin"** buyruğu ile ortaya konulmuştu.

Bununla beraber ümmetin uleması, Arafat vakfesi yapmayanların haccının geçersiz olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu konuda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sözlü ve uygulamalı nakillerde bulunmuşlardır.

Bükeyr b. Atâ, Abdurrahman b. Yamer ed-Dili'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Haccın nasıl yapılacağı Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* soruldu. Şöyle cevap verdi:

(الحجُّ يَومُ عرفةَ، مَنْ جاء قبلَ صلاةِ الصُبحِ مِن ليلةِ جَمْع فتمَّ حَجُّه)

"Hac, arefe günündedir. Bir kimse Müzdelife gecesinde sabah namazından (fecirden) önce (Arafat'a) gelirse haccı tamam olur."[279]

279 Ebu Davud, Menasik, 68

Şabî'nin bildirdiğine göre Urve b. Mudarris et-Tâî *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Müzdelife'de şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ صَلَّى مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ ثُمَّ وَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نُفِيضَ وَقَدْ أَفَاضَ قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ عَرَفَاتٍ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ)

"Bir kimse bizimle birlikte (Müzdelife'de) şu namazı (sabah namazını) kılar, sonra bizimle birlikte vakfe yapar, biz buradan (Mina'ya) akın edinceye kadar vakfede kalırsa ve daha önce de gece ya da gündüzleyin Arafat'tan buraya akıp gelmiş ise haccı tamam olur, kirlerini giderir (tıraş olup ihramdan çıkar)."[280]

İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Zübeyr ve Cabir'in (Allah hepsinden razı olsun) şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bir kimse fecirden önce Arafat'ta vakfe yaparsa haccı tamam olur." Fakihler bu görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Arafat'ta geceye kadar kalmayan kimsenin durumu hakkında fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Fakihlerin çoğu, gündüzleyin (zeval vaktinden itibaren) Arafat'ta vakfe yapan kimsenin haccının tamam olacağını söylemişlerdir. Ancak güneşin batışına kadar orada beklemeden ayrılan ve imamın ayrılmasından önce araya dönmeyen kişinin, mezhebimiz (Hanefî) fukahasına göre bir dem/kurban kesmesi gerekir.

Mâlik b. Enes dedi ki: "Bayram gecesi fecrin doğuşuna kadar dönmezse haccı batıl olur."

Mâlik'in ashabı derler ki: "Mezhebine göre Arafat vakfesi gündüz değil de gece yapılması farz olduğu için Mâlik böyle demiştir. Gündüz vakfe yapmaksa sünnettir."

İbn Zübeyr'in *radıyallahu anh*, "Güneşin batmasından önce Arafat'tan ayrılan kimsenin haccı fasid olur" dediği rivayet edilmiştir.

280 Dârekutni, Mevakit, 1

Birinci görüşün sahih olduğunun delili, Urve b. Mudarris'in rivayet ettiği şu hadistir:

(وَقَدْ أَفَاضَ قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ عَرَفَاتٍ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ)

"Bir kimse gece ya da gündüzleyin Arafat'tan buraya akıp gelmiş ise haccı tamam olur, kirlerini giderir (tıraş olup ihramdan çıkar)."

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, gece veya gündüz vakti Arafat'ta vakfe yapan kimsenin haccının sahih ve tamam olacağına hükmetmiştir.

Birinci görüşün sahih olduğuna şu ayet de delalet etmektedir:

(ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ)

"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin."

Ayette geçen (حَيْثُ) kelimesi mekân anlamına gelmektedir. O mekân da Arafat'tır. Böyle olunca da ayette "Sonra insanların akın ettiği Arafat'tan siz de akın edin" denilmiş gibi olmakta, Arafat vakfesi için gece veya gündüz belirlemesi yapılmamaktadır. Vakitten söz edilmemiştir. Bu da vakfenin (gece veya gündüz) herhangi bir vakitte yapılmasının caiz olmasını gerekli kılmaktadır.

Birinci görüşün sahih olduğuna şu aklî delil de delalet etmektedir: Haccın diğer menasikinin başlama vaktinin gündüz olduğunu gördük. Ancak gündüze bağlı olarak gece de bu vakte dâhil olmaktadır. Bunlardan herhangi birinin özel olarak geceleyin yapılması gerektiğini, geceden başka vakitte yapılması hâlinde geçerli olmayacağını görmedik. Arafat vakfesinin geceleyin yapılmasının farz olduğunu söyleyen kimse, usûl dışına çıkmış olur. Bilindiği gibi ziyaret tavafı, Müzdelife vakfesi, cemeratın taşlanması, kurban kesimi ve tıraş olmak gibi hacc fiilleri hep gündüz yapılan işlerdir. Bunlar geceleyin de yapılabilirler. Ancak o zaman geciktirilmiş olurlar ve gündüze tâbi olarak geceleyin yapılmaları caiz olur. Arafat vakfesi de bu hükme tâbidir.

Ümmetin uleması, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gündüz vakti Arafat vakfesi yaptığını, güneş batınca da oradan ayrıldığını rivayet etmişlerdir. Bu rivayetler, günümüze kadar ulaşmıştır. Bu da Arafat'ta vakfe vaktinin gündüz olduğuna, güneşin batmasının da oradan ayrılış vakti olduğuna delalet etmektedir. Oradan ayrılış vaktinin farz olan vakfe vakti olması mümkün değildir. Vakfe vakti, farz için vakit olmaz.

Vakfenin yapıldığı güne arefe günü denilmesine gelince, o güne bu adı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiğine dair birçok rivayet vardır. Bu rivayetlerden birinde şöyle denmektedir: ***"Yüce Allah, arefe gününde meleklerine karşı övünür."***

Başka bir rivayette şu ifadeler vardır: ***"Arefe gününün orucu, bir senenin orucuna denktir."***

Bu sebeple Müslümanlar, bu gün için "arefe" adını kullanmışlardır. Bu da vakfe yapmanın farz olan vakti, gündüzdür. Gündüz vakfe yapmayan gece vakti yapabilir. Mesela "Cuma günü" dediğimizde Cuma namazının o günün gündüzünde kılındığı, kurban bayramı günü denildiğinde o günün gündüzünde kurbanın kesildiği, "fıtır (Ramazan) bayramı" denildiğinde o günün gündüzünde oruç tutulmadığı anlaşılır. Bu da vakfenin arefe günü gündüzleyin yapılmasının farz olduğuna, geceleyin yapılması durumunda bu vakfenin kaza olarak yapıldığına delalet eder. Tıpkı cemerata gündüz vakti taş atamayan kimsenin, bu taşları geceleyin kaza olarak oraya atmasında olduğu gibi. Tavaf, tıraş ve kurban kesmede de durum böyledir.

Vakfenin yeri konusunda da farklı görüş ortaya konulmuştur.

Cübeyr b. Mutim *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ عَرَفَاتٍ مَوْقِفٌ وَارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَنَةَ وَكُلُّ مُزْدَلِفَةَ مَوْقِفٌ، وَارْفَعُوا عَنْ مُحَسِّرٍ)

"Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Yalnız Urene Vadisi'nin üst tarafında durun. Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir. Yalnız Muhassir Vadisi'nin üst tarafında durun."[281]

281 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/82

Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Arafat'ın tamamı vakfe yeridir."***

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Vakfe yaparken Urene vadisinin üst tarafında, dere yatağının uzağında durun. Bunların ötesindeki her yer vakfe mekânıdır."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, güneş battıktan sonra Arafat'tan ayrıldığı hususunda raviler arasında farklı bir şey söyleyen yoktur.

Rivayet olunduğuna göre cahiliye dönemi insanları, güneş dağların tepesine adamın başına konan sarık gibi indiğinde (güneşin batmasına yakın bir vakitte) Arafat'tan ayrılır (ve Müzdelife'ye giderlerdi.) Güneş doğduktan sonra da Müzdelife'den ayrılırlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara muhalefet ederek güneş battıktan sonra Arafat'tan ayrıldı. Güneş doğmadan da Müzdelife'den ayrıldı.

Seleme b. Küheyl'in bildirdiğine göre Hasan el-Ureni, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* arefe günü hutbe irad etti. Hutbede şöyle buyurdu:

"İnsanlar! İyilik, atları ve develeri koşturmakta değildir. Aksine iyilik, hoş ve güzel bir seyirdedir. Zayıfı ezmeyin, Müslümana eziyet etmeyin."[282]

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası Urve, Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Arafat'tan (Müzdelife'ye doğru) akın ederken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte seyir hâlindeydik. Hızlı bir şekilde ilerliyordu. Arada boşluk bulunca da süratini artırıyordu."[283]

Doğrusunu Allah bilir.

---

282 Ebu Yusuf, el-Asâr: 1/93

283 Muslim, Hac, 47

Müzdelife Vakfesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ)

"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."[284]

Ayette geçen Meş'ar-i Haram'ın Müzdelife olduğu hususunda ilim ehli arasında aykırı görüş beyan eden olmamıştır. Bazı kimseler Meş'ar-i Haram'daki zikirden kastın, Müzdelife'de birleştirilerek kılınan akşam ve yatsı namazları olduğunu söylemişlerdir. Ayetin devamındaki (وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ) **"Onu (Allah'ı), size gösterdiği gibi zikredin"** cümlesinde geçen "zikir" ile kastın ise sabahleyin yapılan vakfe esnasındaki zikir olduğunu söylemişlerdir. Şu hâlde ayette geçen birinci zikir, ikinci zikirden ayrı bir şeydir. Namaza da "zikir" denir. Nitekim bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(«مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا» ، ثُمَّ تَلَا: {أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي})

"Uyuya kaldığı veya unuttuğu için namazını vaktinde kılamayan kimse, hatırladığında kılsın." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra **"Beni zikretmek için namaz kıl"**[285] ayetini okudu.[286]

Görüldüğü gibi bu ayette namaza "zikir" denmiştir. Bu ayet, Müzdelife'de yatsı namazıyla birlikte kılınsın diye akşam namazının ertelenmesini gerekli kılmaktadır.

Rivayet olunduğuna göre Üsame b. Zeyd *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bineğinin terkisine binmiş, Arafat'tan Müzdelife'ye

284 Bakara, 2/198
285 Tâ hâ, 20/14
286 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/182

doğru giderken akşam namazını hatırlatmıştı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Namaz senin önünde (az sonra)"*** demişti. Müzdelife'ye vardığında akşam namazını yatsıyla birlikte kılmıştı.[287]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* akşam namazını Müzdelife'de yatsıyla birlikte kıldığı mütevatir rivayetlerle bildirilmiştir.

Akşam namazını Müzdelife'ye varmadan kılan kimsenin durumu hakkında farklı görüş ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife ve Muhammed, "Bu kişinin akşam namazı geçerli olmaz" dedi.

Ebu Yusuf, "Geçerli olur" dedi.

(فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) **"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin"** ayetindeki "zikir" kelimesiyle namaz kastedilmiş ise, Müzdelife'ye varmadan kılınan akşam namazı geçerli olmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Üsame'ye *radıyallahu anh* **"Namaz senin önünde (az sonra)"** demesi ve bunun akşam namazı şeklinde anlaşılması, vakfedeki zikir şeklinde anlaşılmasından evladır. Zira (وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ) **"Onu (Allah'ı), size gösterdiği gibi zikredin"** cümlesinde geçen zikirle vakfede yapılan zikir kastedilmiştir. Şu hâlde bu ayette geçen birinci "zikir" kelimesiyle akşam namazının kastedildiğini anlamamız gerekmektedir. Böyle anlarsak o zaman ayette geçen iki "zikir" kelimesinden her birinin ifadedeki hakkını vermiş oluruz. Yoksa aynı ayette "zikir" kelimesi gereksiz olarak tekrarlanmış değildir. (فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) **"Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin"** ifadesi bir emir olup vücup gerektirmektedir. Müzdelife'de vakfe yaparken zikretmek vacip değildir. Fakihler, bu konuda görüş birliğietmişlerdir. Ama ayetteki zikir kelimesinden vakfede yapılan zikir değil de akşam namazı anlaşılırsa, işte o zaman ifade ettiği vücup manasına sevkedilmiş olur. Demek ki "zikir" kelimesini akşam namazı manasına sevketmek gerekmektedir.

287 Muslim, Hac, 47

Müzdelife vakfesinin hükmü hakkında ilim ehli kimseler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Bu vakfe haccın farzlarından mıdır, değil midir? Bazıları, Müzdelife vakfesinin haccın farzlarından olduğunu, bu vakfeyi kaçıranların, tıpkı Arafat vakfesini kaçıran kimse gibi haccetmiş olmayacağını söylemişlerdir. Cumhur-u ulema ise bu durumdaki kişinin haccının tam olduğunu, Müzdelife vakfesini yapmamış olmasının haccını bozmayacağını söylemişlerdir.

Müzdelife vakfesinin haccın farzlarından olmadığı görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Abdurrahman b. Yamer ed-Dilî *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Hac, Arafat'tır. (Kurban bayramının ilk günü) fecir doğmadan vakfe yapan kimsenin haccı tamam olur."[288]

Bazı haberlerde şöyle denmiştir: ***"Arafat vakfesine yetişen, hacca yetişmiş olur. Arafat vakfesini kaçıran da haccı kaçırmış olur."***

Bu rivayette görüldüğü gibi Arafat vakfesine yetişmekle haccın sahih olmasına hükmedilmiştir. Haccın sahih olması için bu vakfenin yanı sıra Müzdelife vakfesinin de yapılması şart koşulmamıştır. Müzdelife vakfesinin haccın farzı olmadığına şu rivayet de delalet etmektedir:

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayetlerinden ve bazı insanların nakillerinden anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müzdelife'de aile fertlerinden güçsüz olanları (bazı rivayetlerde ise bir kısım güçsüz kimseleri sabahleyin vakfe yapmayı beklemeden) geceleyin Minâ'ya göndermişti. Onlara "Güneş doğmadan Akabe cemresini taşlamayın" demişti. Müzdelife'de vakfe yapmak eğer farz olsaydı, güçsüzlükleri sebebiyle bu vakfeyi yapmadan gitmelerine ruhsat vermezdi. Güçsüzlük sebebiyle Arafat vakfesinin yapılmamasına ruhsat verilmediği gibi, şayet farz olsaydı; aynı sebepten Müzdelife vakfesinin de yapılmamasına ruhsat verilmezdi.

288 İbn Mâce, Menasik, 57

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Güçsüz kimseler, geceleyin vakfe yapmışlardı. Zaten Müzdelife'de vakfe yapmanın vakti gecedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* güçsüzleri Müzdelife'den geceden gönderdiği hadisini rivayet eden kişilerden biri olan Salim b. Ömer *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ailesinden güçsüz kimseleri Müzdelife'den geceden gönderirdi. Onlar da Meş'ar-ı Haram'a varıp geceleyin orada vakfe yapıp uygun gördükleri şekilde zikreder, sonra da oradan ayrılıp giderlerdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müzdelife'de vakfe yapmanın vakti, fecrin doğmasından sonradır. İnsanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fecir doğduktan sonra Müzdelife'de vakfe yaptığını naklet-mişlerdir. Ailesinden güçsüz kimseleri geceleyin erkenden Müzdelife'den gönderdiğinde vakfe yapmalarını emretmemişti. Vakfe eğer geceleyin yapılabilseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vakfe yapmalarını emrederdi. Mazeretsiz olarak yapma imkânları olduğu hâlde yapmamalarına ruhsat vermezdi. Aile efradına geceleyin Müzdelife vakfesi yaptırmakla ilgili olarak Salim b. Ömer'den *radıyallahu anh* gelen rivayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir uygulaması değil, Salim'in yaptığı bir ameldir. Kaldı ki Salim *radıyallahu anh*, vakfenin vaktinin gece olduğunu söylemiş değildir. O, Minâ'ya dönmeden Meş'ar-ı Haram'da zikretmeyi müstehap sayarak ailesine böyle yaptırmıştır. Müzdelife vakfesi vaktinin fecirden sonra olduğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Haccın diğer menasikinin vaktinin hep gündüz olduğunu gördük. Bu menasikin geceleyin yapılabilmesi, ancak gündüze tabi olarak mümkün olmaktadır. Nitekim bunu daha önce de açıklamıştık.

Müzdelife vakfesinin farz olduğu görüşünde olanlar, (فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) **"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin"** ayetinin zahirî manasına dayanmışlardır. Bu ayetin zahirî manası, bahsedilen vakfenin farz olmasını gerektirmektedir. Bu görüşte olanlar, şu rivayeti de delil olarak kullanmaktadırlar:

Mutarrif b. Tarif'in bildirdiğine göre Urve b. Mudarris, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَدْرَكَ جَمْعًا وَالْإِمَامُ وَاقِفٌ، فَوَقَفَ مَعَ الْإِمَامِ، ثُمَّ أَفَاضَ مَعَ النَّاسِ، فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ، وَمَنْ لَمْ يُدْرِكْ، فَلَا حَجَّ لَهُ)

"İmam vakfedeyken Müzdelife'ye yetişen, imamla birlikte vakfe yapan, sonra da insanlarla birlikte Müzdelife'den akın eden kimse hacca hacca yetişmiş olur. Müzdelife vakfesine yetişmeyen kimsenin haccı yoktur."[289]

Müzdelife vakfesinin farz olduğu görüşünde olanlar, şu rivayeti de delil olarak kullanmaktadırlar:

Yalâ b. Ubeyd'in bildirdiğine göre Bükeyr b. Atâ, Abdurrahman b. Yamer ed-Dilî'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* Arafat'ta vakfe yaparken gördüm. Necid halkından bazı kimseler kendisine yönelip hacc hakkında bir şeyler sordular. Şöyle buyurdu:

(الْحَجُّ يَوْمُ عَرَفَةَ وَمَنْ أَدْرَكَ جَمْعًا قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ)

"Hac, arefe günüdür. Sabahtan önce Müzdelife'ye yetişen, hacca yetişmiş olur."[290]

(فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ)

"Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin" ayetinde Müzdelife vakfesinin farz olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü bu ayette zikretme emri verilmektedir. İlim ehlinin tamamı, burada sözü edilen zikrin farz olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu zikrin yapılmaması, haccda noksanlığa sebep olmaz. Ayette vakfeden söz edilmemektedir.

289 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 12/109
290 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/209

Dolayısıyla bu ayet, Müzdelife vakfesinin farzlığını ispatlamak için delil olarak ileri sürülemez. Bununla beraber biz ayette geçen "zikir" kelimesiyle, akşam namazının Müzdelife'de kılınmasının kastedilmiş olduğunu açıklamıştık.

Mutarrif b. Tarif'in Şabî'den rivayet ettiği hadise gelince bunu Mutarrif'ten başka aralarında Zekeriya b. Ebi Zaide, Abdullah b. Ebi Sifr, Seyyar ve diğerlerinin de bulunduğu beş kişi rivayet etmiştir. Bunların Şabî tarikiyle Urve'den yaptıkları rivayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ صَلَّى مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ فِي هَذَا الْمَكَانِ وَوَقَفَ مَعَنَا هَذَاالْمَوْقِفَ حَتَّى يُفِيضَ أَفَاضَ قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ عَرَفَاتٍ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ)

"Bizimle birlikte şu mekânda (Müzdelife'de) şu (sabah) namazını kılan ve şu vakfe yerinde vakfe yapıp imam ayrılıncaya kadar bekleyen, daha önce de Arafat'ta gece veya gündüz hazır bulunmuş olan kimse haccını tamamlamış olur ve (ihramdan çıkarak) kirlerini giderir."[291]

Ravilerden hiçbiri bu hadiste Müzdelife vakfesi yapmayan kimsenin haccının geçerli olmayacağına dair bir ifadenin bulunduğunu söylemiş değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*akşam namazının Müzdelife'de kılınmasını emrettiği hâlde akşam namazının Müzdelife'de kılınmamasının haccı fasit kılmayacağı hükmü üzerinde âlimler görüş birliği etmişlerdir. Müzdelife vakfesi de bu hükme tabidir.

Urve b. Mudarris'in rivayet ettiği, (مَنْ أَدْرَكَ جَمْعًا وَالْإِمَامُ وَاقِفٌ، فَوَقَفَ مَعَ الْإِمَامِ، ثُمَّ أَفَاضَ مَعَ النَّاسِ، فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ، وَمَنْ لَمْ يُدْرِكْ، فَلَا حَجَّ لَهُ) ***"İmam vakfede iken Müzdelife'ye yetişen, imamla birlikte vakfe yapan, sonra da insanlarla birlikte Müzdelife'den akın eden kimse, hacca yetişmiş olur. Müzdelife vakfesine yetişmeyen kimsenin haccı yoktur"***[292] hadisindeki (فَلَا حَجَّ

291 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 30/235

292 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 12/109

لَهُ) ***"haccı yoktur"*** ifadesi, haccın geçersiz olacağı anlamına değil de fazileti-nin eksileceği anlamına gelmesi muhtemeldir. Tıpkı ***"Besmele çekmeyenin abdesti yoktur"*** hadisinde ve Hz. Ömer'in *radıyallahu anh "Nafilesini önce yapanın haccı yoktur"* ifadesinde olduğu gibi.

Yamer ed-Dilî'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği hadisteki, ***"Fecir doğmadan vakfe yapan kimsenin haccı tamamlanmış olur"*** ifadesine gelince; biz buradaki vakfe ile hacca yetişmiş sayılmak için şart koşulan Arafat vakfesinin kastedilmiş olduğunu biliyoruz. Sabahleyin fecir doğmadan Müzdelife'ye yetişen kimsenin hacca yetişmiş sayılacağı şeklinde rivayette bulunanların rivayeti vehim ve yanılmadır. Bu nasıl vehim olmaz ki? Ümmet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fecir doğduktan sonra Müzdelife'de vakfe yaptığını nakletmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hiçbir kimseye, Müzdelife vakfesini gece vakti yapmasını emrettiği rivayet edilmiş değildir.

Bununla birlikte Abdurrahman b. Yamer'in rivayet ettiği şu hadise (مَنْ صَلَّى مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ فِي هَذَا الْمَكَانِ وَوَقَفَ مَعَنَا هَذَاالْمَوْقِفَ) ***"Bizimle birlikte şu mekânda (Müzdelife'de) şu (sabah) namazını kılan ve şu vakfe yerinde vakfe yapan..."*** ve Abdurrahman'ın diğer rivayetleriyle sahih hadisler çatışmaktadır. Bu sahih hadislerden biri şudur:

"Arafat'a yetişen hacca yetişmiş ve haccı tamamlanmış olur. Arafat'ı kaçıran, haccı kaçırmış olur."

Bu da Arafat vakfesiyle birlikte Müzdelife vakfesini de haccın tamamlanması için şart koşanların rivayetlerini hükümsüz kılmaktadır. Asamm ile İbn Âliye'nin bu görüşte olduklarını zannediyorum.

Müzdelife vakfesinin farz olduğu görüşünde olanlar, bu görüşlerini teyit etmek için şu aklî delile başvurdular: "Haccda iki vakfe olduğuna ve bunlardan arefe vakfesinin farzlığı hususunda ittifak ettiğimize göre diğerinin de farz olması gerekir. Zira Yüce Allah bu vakfelerin ikisini de Kur'an-ı Kerim'de zikretmiştir. Nasıl ki rükû ve secdeyi Kur'an-ı Kerim'de zikrettiği için namazda bunlar farz olmuşlarsa aynı şekilde haccda her iki vakfenin de farz olması gerekir."

Bu iddianın sahibine şöyle cevap verilebilir: Vakfelerin ikisi Kur'an'da zikredildiği için ikisinin de farz olması gerekir şeklindeki ifadeniz son derece yanlıştır. Eğer doğru olsaydı, Kur'an'da zikredilen her şeyin farz olması gerekirdi ki, bu isabetli olmazdı. Kaldı ki Yüce Allah, Kur'an'da Müzdelife vakfesini zikretmiş de değildir. Sadece (فَاذْكُرُوا اللهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) **"Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin"** buyurmuştur. Meş'ar-i Haram'da zikretmenin farz olmadığı hususunda ulema görüş birliği etmiştir. Bu durumda Müzdelife vakfesi nasıl farz olur? Şu hâlde bu vakfenin farz olduğuna bu şekilde bir istidlalde bulunmak geçerli olmaz.

Eğer Arafat vakfesine kıyas edilerek Müzdelife vakfesinin de farz olduğu söyleniyorsa, o zaman bu kıyası gerektiren illetin sahih olduğuna dair bir delil gösterilmesi istenir ki, böyle bir delil de mevcut değildir. Bu kıyası yapana şöyle bir soru yöneltilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccı için Mekke'ye geldiğinde tavaf ve say yaptıktan sonra Kurban bayramının ilk gününde de tavaf yaptı. Mekke'den ayrılırken de veda tavafı yaptı. Bütün bu yaptıklarını sahabilerinin de yapmalarını emretti. Bu tavafların hepsinin de farz olmaları gerekir mi? Bu tavaflardan bazısının farz, bazısının mendup olması mümkün olduğuna göre, aynı şekilde vakfelerin de birinin farz, diğerinin mendup olması mümkün olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾)

200-"Hacc ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan, «Ey Rabbimiz! Bize (vereceğini) bu dünyada ver» diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur."

Bu ayette geçen "kaza" kelimesi hacc menasikini tamamlamak anlamına kullanılmıştır. Bu kelime şu ayetlerde de benzer manada kullanılmıştır:

(فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا)

"Namazı kaza ettiniz (kıldınız) mı, gerek ayakta, gerek otururken hep Allah'ı anın."[293]

(فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ)

"Namaz kaza edilince (kılınınca) artık yeryüzüne dağılın."[294]

Şu hadiste de "kaza" kelimesi aynı anlamda kullanılmıştır:

(فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاقْضُوا)

"Cemaate kavuştuğunuz kısmı (imamla birlikte kılın) kaza edin, kaçırdığınız kısmı ise (imamın selam vermesindensonra) tamamlayın."[295]

(فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ)

"Atalarınızı andığınız gibi Allah'ı anın."

Bu ayetin iki cihete baktığı söylenmiştir. Biri, (ziyaret tavafından önceki) hacc menasiki sırasında yapılan zikirlerdir.

(اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ)

"Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın."[296]

Burada iddeti dikkate almak, boşamadan önce yapılması gereken bir şeydir. Bu tıpkı "Haccettiğinde Kâbe'yi tavaf et. İhrama girdiğinde guslet. Namaz kıldığında abdest al" cümlelerine ve (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"**[297] ayetine

293 Nisâ, 4/103
294 Cum'a, 62/10
295 İbn Huzeyme, Sahih: 1/528
296 Talak, 65/1
297 Mâide, 5/6

benzemektedir. Kâbe'nin tavaf edilmesi haccdan, gusletmek de ihrama girmezden, abdest almak ise namazdan önce yapılması gereken şeylerdir. Son ayetteki "yüz yıkama" da namazdan önce yapılması gereken bir iştir.

(فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ)

"Hacc ibadetinizi tamamladığınızda, artıkAllah'ı anın" emri ile Arafat, Müzdelife, Cemerat ve tavafta yapılması sünnet olan zikirler de kastedilmiş olabilir. Anlatıldığına göre cahiliye döneminde insanlar hacc menasikini tamamladıklarında durup kendi eserlerini, atalarının övünç vesilesi olacak taraflarını anlatırlardı. İşte bu sebepten Cenab-ı Allah bunun yerine kendisini zikretmelerini, nimelerine şükretmelerini, kendisini övmelerini emretti.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*Arafat'taki veda hutbesinde şöyle buyurmuştu:

"Allah sizden cahiliyet kibrini, atalarla övünüp büyüklük taslamayı giderdi. İnsanlar Âdem'dendir. Âdem ise topraktandır. Arabın Arap olmayana, üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir." Böyle buyurduktan sonra şu ayeti okumuştu:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا)

"Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık."[298]

Cahiliye dönemi insanları atalarıyla övünüp başkalarına karşı büyüklük tasladıkları için bu konu üzerinde durulmuştur.

Doğrusunu Allah bilir.

298 Hucurat, 49/13

Minâ Günleri ve Oradan Ayrılış (Nefr)

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ ﴿٢٠٣﴾

203-"Sayılı günlerde Allah'ı anın (telbiye ve tekbir getirin). Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve onun huzurunda toplanacağınızı bilin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Süfyan ve Şube'nin bildirdiklerine göre Abdurrahman b. Yalâ ed-Dilî *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişti açıkladığır:

(أيامُ مِنَى ثلثةٌ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ومَن تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ)

"Minâ günleri üçtür. Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur."[299]

Bu hadisin, ayetteki (أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ) **"Sayılı günler"**i açıkladığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. "Sayılı günler"in teşrik günleri olduğu hususunda ihtilaf yoktur.

Bu görüş; Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer ve diğerlerinden rivayet edilmiştir. Yalnız İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Zer, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

299 Abdullah b. Zübeyr Ebû Bekir el-Humeydî, Müsned: 2/399

"Sayılı günler, kurban kesme günü (bayramın ilk günü) ile ondan sonraki iki gündür. Bu günler içinde dilediğin herhangi bir zamanda kurban kesebilirsin." Ancak bu rivayetin asılsız olduğu söylenmiştir.

Hz. Ali'den *radıyallahu anh* gelen sahih rivayete göre o, bu sözü bilinen günler hakkında söylemiştir. Ayetin zahirî de bunu reddetmektedir. Çünkü ayette (فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ) **"Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur"** denilmektedir ki, bunun kurban kesme ile alakası yoktur. Bu, ancak teşrik günlerinde cemeratın taşlanması ile alakalıdır.

Bilinen günlere gelince Hz. Ali *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, "Bilinen günler, kurban kesme (bayramın ilk) günü ile ondan sonraki iki gündür. Bu günlerde dilediğin zaman kurbanını kesebilirsin" dedikleri rivayet edilmiştir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ayrıca "Sayılı günler, teşrik günleridir" demiştir.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bilinen günler, Zilhicce ayının ilk on günü, sayılı günlerse teşrik günleridir."

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bilinen günler, kurban kesme (bayramın ilk) günü ile ondan sonraki üç günlük teşrik günleridir. Sayılı günler, kurban kesme (bayramın ilk) günü ile ondan sonraki üç günlük teşrik günleridir."

Abdullah b. Musa'nın bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sayılı günler, Zilhicce ayının ilk on günü, bilinen günlerse, kurban kesme (bayramın ilk) günüdür."

"Sayılı günler, Zilhicce ayının ilk on günüdür" sözünün yanlış olduğunda şüphe yoktur. Bunu söyleyen kimse olmamıştır. Bu, Kitab'a da aykırıdır. Yüce Allah, (فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ) **"Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur"** buyurmuştur. On günde, üç değil de iki günle ilintili bir hüküm yoktur.

Sahih senedle gelen bir rivayette anlatıldığına göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Bilinen günler, Zilhicce ayının ilk on günü; sayılı günlerse teşrik günleridir." Bu, aralarında Hasan, Mücahid, Atâ, Dahhâk ve İbrahim en-Nehâi'nin de bulunduğu bir tabii uleması tarafından benimsenen bir görüştür.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'den rivayet olunan görüşe göre bilinen günler, Zilhicce ayının ilk öngünüdür. Sayılı günlerse teşrik günleridir.

Tahavi'nin bildirdiğine göre şeyhi Ahmed b. Ebi İmran, Beşir b. Velid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu'l-Abbas et-Tusî, Ebu Yusuf'a bir mektup yazarak "bilinen günler"in hangileri olduğunu sordu. Ebu Yusuf, onun mektubuna verdiği cevabı bana yazdırdı.

Yazdırdığı cevap şöyleydi: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Hz. Ali ile İbn Ömer'in, "Bilinen günler, kurban kesme günleridir" dedikleri rivayet edilmiştir. Ben de bu görüşe katılıyorum. Zira Yüce Allah (عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَام) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine..."**[300] buyurmuştur."

Şeyhimiz Ebu'l-Hasan el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Muhammed, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bilinen günler, Zilhicce ayının ilk on günüdür."

Muhammed'in ise, "Bilinen günler, üç günlük kurban kesme günleridir. Kurban bayramının ilk günü ile ondan sonraki iki gündür" dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ahmed el-Kari'nin Muhammed'den; Bişr b. Velid'in de Ebu Yusuf'tan yaptığı rivayetlerden elde edilen sonuç şudur: Bilinen günler, Kurban bayramının birinci, ikinci ve üçüncü günleridir.

300 Hac, 22/28

Ebu Hanife'den gelen tek rivayete göre ise bilinen günler, Zilhicce ayının ilk on günüdür. Sayılı günlerse teşrik günleridir. Bu, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* meşhur görüşüdür. (عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine..."** ayetinde kastedilen mananın kurban kesme günleri olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Allah'ın rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar ifadesi ve (وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ) **"Hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz içindir"** ayetiyle, Zilhicce ayının ilk on gününün kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü o günlerin içinde kurban kesme(nin ilk) günü vardır. O günde kurban kesilmektedir. Senelerin tekerrür etmesiyle de kurban kesmenin o bir günü üst üste eklenir ve "günler" olur. Dil bilimcilerin anlattıklarına göre kelimenin delaleti ile (معدودات) yani "sayılı" kelimesi ile (معلومات) "bilinen" kelimesi sayı bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Zira az olduğu dile getirilmek istenen bir şey sayı ile nitelendirilir. Çünkü azlık, çokluğun zıddıdır. Bir şeyin miktarını belirtirken "az" deriz, "çok" deriz. Az sayıdaki günler için (أيّاما مَعْدُودَاتٍ) "Sayılı günler", çok sayıdaki günler içinse (أياما معلومات) "Bilinen günler" denir. Zilhiccenin ilk on günleri, bilinir oldukları için bu günlere (أياما معلومات) "Bilinen günler" denir.

İlim ehli kimseler, Minâ günlerinin kurban kesme (bayramın ilk) gününden sonra üç gün olduğu, hacının dilerse Minâ günlerinin ikincisinde (bayramın üçüncü gününde) cemeratı taşladıktan sonra acele edip Minâ'dan Mekke'ye dönebileceği, dilerse de orada kalıp Minâ günlerinin üçüncüsüne (bayramın dördüncü gününe) kadar kalıp cemeratı taşladıktan sonra Mekke'ye dönebileceği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Minâ günlerinin ikinci (bayramın üçüncü) gününde güneş batıncaya kadar Minâ'dan ayrılmayan kimsenin durumu hakkında ilim ehlifarklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hz. Ömer, oğlu Abdullah, Cabir b. Zeyd, Hasan ve İbrahim en-Nehâi'nin, "Minâ günlerinin ikinci (bayramın üçüncü) günü güneş batıncaya kadar Minâ'dan ayrılmayan kimse artık ertesi günün de taşlarını atmadan Minâ'dan ayrılamaz" görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Hasan el-Basri'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Minâ günlerinin ikinci (bayramın üçüncü) günü öğle vakti cemeratın tamamını taşlayan kimse, o günde ikindiden önce Minâ'dan ayrılabilir. Ama oradayken ikindi vakti girerse artık ertesi günün de taşlarını atmadan Minâ'dan ayrılamaz."

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Minâ günlerinin ikinci (bayramın üçüncü) günü güneş batıncaya kadar Minâ'dan ayrılmayan kimse, artık ertesi günün de taşlarını atmadan Minâ'dan ayrılması caiz olmaz."

Minâ günlerinin üçüncü (bayramın dördüncü) gününe kadar Minâ'da kalan kimsenin o günde cemeratı taşlamadan oradan ayrılmasının caiz olmayacağı hükmüne aykırı görüşte olan bir fakih yoktur. Ancak fakihler şunu da söylemişlerdir: "Minâ günlerinin ikinci (bayramın da üçüncü) günü akşamına kadar Minâ'da kalmış olan kimsenin son günün taşlarını atması vacip olmaz. Şundan ki: Bayramın üçüncü gününü dördüncü gününe bağlayan gece, üçüncü güne tabi olup onun hükmüyle aynı hükmü taşır. Sonraki günün hükmüne tabi olmaz. Bilindiği gibi ilk günün taşını atmayan bir kimse, taşları birinci günü ikinci güne bağlayan gecede atar. Bu durumda taşları vaktinin dışına ertelemiş de sayılmaz. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çobanların taşları gece vakti cemerata atmalarına ruhsat vermiştir. Gecenin hükmü, kendisinden önceki gündüzün hükmü gibidir. Kendisinden sonra gelecek olan gündüzün hükmü gibi değildir. Bu sebeple fakihler dediler ki: "Bir kimse bayramın üçüncü günü akşama kadar Minâ'da kalırsa sanki orada gündüzleyin kalmış gibi olur. Bayramın dördüncü günü sabahına kadar orada kalırsa o günün de taşlarını cemerata atması gerekir." Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu da Ebu Hanife'nin, son günün taşlarının zevalden önce cemerata atılmasını caiz gördüğüne ilişkin görüşünün sahihliğine delalet etmektedir. Son günün zeval öncesi, taşları atmanın başlangıç vaktidir. Ancak zevalden önce atılması zorunlu değildir. Daha sonra güneş batıncaya kadar atılması da sahihtir.

(فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقٰى)

"Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur. Bu,

Allah'a karşı gelmekten sakınanlar içindir"[301] ayetine gelince, bu ayet iki şekilde yorumlanmıştır.

1-Ayette belirtilen şekilde bir uygulama yapan kimseye günah yoktur. Çünkü günah ve kötülükleri, yapmış olduğu mebrur hacc sebebiyle affedilmiştir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* da böyle dediği rivayet edilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta benzer bir ifade kullanarak şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ)

"Bir kimse Allah için hacceder de (Hacc sırasında) kötü şeyler konuşmaz ve günah işlemezse, anasından doğduğu günkü gibi (günahsız olarak evine) döner."[302]

2-Acele edip son güne kadar beklemeden bir gün önce Minâ'dan ayrılan kimseye günah yoktur. Hasan ve diğerleri de böyle dedikten sonra ayetin (مَنْ تَأَخَّرَ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ) son kısmını okumuşlardır. Bundan anlaşıldığına göre Minâ'da bayramın son gününe kadar kalmak mübahtır. Ayetin sonundaki (لِمَنِ اتَّقٰى) gelince; bununla, ihramlıyken Allah'ın yasakladığı şeylerden sakınan kimse kastedilmiş olabilir.

İhramlı kimse, şu ayette belirtilen şeylerden sakınmakla emrolunmuştur:

(فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ)

"Haccda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur." Bunlardan sakınmaması durumunda kendisi için vaad edilen bir sevap yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

301 Bakara, 2/203
302 Buhari, Hac, 4

(وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهٖ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾)

204-"İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o düşmanlıkta en amansız olandır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette, söylenen sözlerin zahirine, konuşma uslubunda gösterilen tatlılığa, söylenenlerin doğruluğuna inandırmak için yapılan tekide ve gösterilen çabaya aldanmaktan sakındırılmaktadır.

Yüce Allah bazı kimselerin, dilleriyle hoşunuza gidecek bazı şeyler söyleyeceklerini haber vermekte ve onların, (وَيُشْهِدُاللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهٖ) sözlerinin özlerine uygun olduğunu söyleyecekleri hususunda uyarıda bulunmaktadır. Bu, münafıkların vasıflarındandır. Müminler, şu ayetlerle de münafıklar hakkında uyarılmışlardır:

(قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهٗ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ)

"Onlar "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder."[303]

(اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً)

"Yeminlerini kalkan yaptılar."[304]

(وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ)

303 Münafikun, 63/1
304 Münafikun, 63/2

"Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin."[305]

Yüce Allah, Peygamberi'ne *sallallahu aleyhi ve sellem* münafıkların kalplerindeki nifakı bildirdi ki, onların sözlerinin zahirine aldanmasın. Onlarla ilgili örnekler verdi ki ibret alalım; insanların dünyevî işlerinin zahirine ve dışa vurdukları şahsî hâllerine aldanmayalım. Münafıkların emsallerinin dinî ve dünyevî işleriyle ilgili hususularda ihtiyatlı olmamız bu ayetle emredilmektedir. Bu emrin gereği olarak da dinî ve dünyevî konularda herhangi bir araştırma yapmaksızın insanların sadece dış görünüşlerine bakarak onlara güvenmemeliyiz.

Bu ayetler, yetkililerin şöyle bir mükellefiyetle yükümlü olduklarına delalet etmektedirler: Kadılık yapması, şahitlikte bulunması, fetva vermesi, devletin başına imam olması ve benzeri görevlere atanması istenen kimselerin dış görünüşlerinin yeterli sayılmaması, haklarında araştırma ve soruşturma da yapılması gerekir. Çünkü Yüce Allah, münafıkları ve emsallerini Müslümanlarla ilgili kamu görevlerinin başına tayin etmekten bizi sakındırmıştır. Görüldüğü gibi yukarıda değindiğimiz Bakara 204. ayetin ardından şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ)

"O, (senin yanımdan) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır."[306]

Münafıkların yanımızdan ayrılıp gittiklerinde bozgunculuk yapacakları bildirilmiştir ki, durumlarını iyice araştırıp kendilerinden emin olmadıkça dış görüntülerine aldanmayalım.

(وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ)

"Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır."[307]

305 Münafikun, 63/4
306 Bakara, 2/205
307 Bakara, 2/204

Bu ayette münafıklar, karşı tarafın hakkını alıp ele geçirmek için husumet yapmada ve adam öldürmede amansız kimseler olarak nitelendirilmektedirler. (اَلَدُّ الْخِصَام) tamlamasındaki (اَلَدُّ) ism-i tafdili, (ledde) fiilinden türemiş olup hapsetme anlamına gelmektedir.

Bu anlamdaki bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فَأَقْضِيَ لَهُ عَلَى نَحْوٍ مِمَّا أَسْمَعُ مِنْهُ، فَمَنْ قَطَعْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا، فَلَا يَأْخُذْهُ، فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ بِهِ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ)

"Davalaşmak için bana geliyorsunuz. Biriniz delilini hasmından daha iyi açıklayıp anlatabiliyor. Ben de ondan dinlediklerime göre hüküm veriyorum. Bir kimseye kardeşinin hakkından bir şeyler verilmesine hükmedecek olursam, (lehinde hüküm verdiğim kişi) onu almasın. Çünkü (bu durumda) ben ona ateşten bir parça verilmesine hükmetmiş olmaktayım."[308]

Şu hâlde (وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَام) husumeti ve düşmanlığı en şiddetli olan kimse anlamına gelmektedir.

(وَإِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾)

205-"O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez."

Bu ifade, Cebriye mezhebini temelden yıkmaktadır. Çünkü Allah, sevmediği şeyi murad etmez. Murad etmediği şeyi de sevmez. Bu ayette Yüce Allah, bozgunculuğu sevmediğini haber vermektedir. Bu da O'nun

308 Muslim, Akdıye, 3

bozgunculuk yapmamasını gerektirir. Zira yaparsa onu murad etmiş ve sevmiş olur. Bu ayet, şu ayet gibidir:

(وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ)

"Allah, kullarına asla zulmetmek istemez."[309]

Yüce Allah, kendisinin zulum yapmayacağını bu ayetle bildirmiştir. Şayet zulüm yapsaydı, zulmü murad etmiş olurdu. Çünkü O'nun murad etmediği şeyi yapması imkânsızdır. Bir iş meydana gelmişse Allah onun meydana gelmesini murad etmiş demektir. Bu da o işi sevdiğine delalet eder. Olmasını murad etmediği, hatta hoş karşılamadığı bir şeyi sevmesi mümkün değildir. Aksi hâlde bu bir çelişki olur. Mesela "Hoşuna gitmediği hâlde bir işin olmasını istiyor" demek çelişkili, tutarsız ve bozuk bir ifade olur. Bu gerçeğe şu ayet delalet etmektedir:

(اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ)

"İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için elem dolu bir azap vardır."[310]

Ayette geçen (يُحِبُّونَ) fiili, arzu etmek ve istemek manasına gelmektedir. Bu da sevmenin, istemek ve murad etmek anlamına geldiğine delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu bağlamda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah, sizin için üç şeyi sevdi; üç şeyden de hoşlanmadı. Kendisine ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, başınıza amir olarak görevlendirdiklerine samimi davranmanızı sevdi. Dedikodu yapmanız, çok soru sormanız ve malı zayi etmenizden de hoşlanmadı."

309 Mü'min, 40/31
310 Nur, 24/19

Görüldüğü gibi bu hadiste hoşlanmama, sevmenin karşıtı olarak kullanılmıştır. Bu da Allah'ın murad ettiği şeyin, sevdiği şey olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde hoşlanmadığı şeyin de murad etmediği şey olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hoşlanmamak, sevmenin karşıtı olduğu gibi murad etmenin de karşıtıdır. Hoşlanmamak, murad etme ile sevmenin karşıtı olduğuna göre; demek ki sevmek ve murad etmek, anlam bakımından birbirlerine eşit durumdadırlar.

(فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾)

209-"Size apaçık deliller geldikten sonra, eğer yine de yan çizerseniz, bilin ki Allah, gerçekten mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ayette geçen (عَزِيزٌ) kelimesi kuvvetli, dayanıklı, engellemeye muktedir, engellenemeyen gibi anlamlara gelir. Çünkü "izzet"in asıl anlamı dayanıklılık, engelenememe ve korunmuşluktur. Mesela (أَرْضٌ عَزَازٌ) denildiğinde, sarp ve aşılmaz bir yer akla gelir.

(حَكِيمٌ) kelimesi Allah'ın bir sıfatı olarak kullanıldığında iki manaya gelir: Biri, bilen zât demektir. "Hakîm" kelimesiyle bu mana kastedildiğinde, "Allah ezelden beri hakîmdir" demek caiz olur. Bu kelimenin diğer manası ise bir işi sağlam ve muhkem yapmaktır. "Hakîm" kelimesiyle bu mana kastedildiğinde, "Allah ezelden beri hakîmdir" demek caiz olmaz. Tıpkı "Allah ezelden beri faildir" demenin caiz olmayışı gibi. Yüce Allah'ın kendini "Hakîm" olarak nitelemesi, kendisinin zulüm, cahillik, hak tanımazlık ve kabahat işlemediğine ve bunların işlenmesini murad etmediğine delalet eder. Çünkü bunları yapan bir zât, akıl sahiplerinin tamamına göre hakîm sayılmaz. Bu, Cebriyecilerin söylediklerinin geçersizliğine delalet eder.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٢١٠﴾﴾

210-"Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Halbuki bütün işler Allah'a döndürülür."

Bu, müteşabih ayetlerdendir. Yüce Allah bunları muhkem olanlara arzetmemizi şöyle emretmiştir:

﴿هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾

"O, sana Kitab'ı indirendir. O'nun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, müteşabih âyetlerinin ardına düşerler."[311]

Önceki ayette geçen **"Allah'ın gelmesi"** ifadesi müteşabihtir. Çünkü bu ifade ile hakikî mananın, yani Allah'ın gelmesinin kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, Allah'ın emrinin ve mucizelerinin gelmesi de kastedilmiş olabilir. Bunun benzeri başka bir ayet de En'am Suresi'ndedir:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ﴾

311 Âl-i İmran, 3/7. Müteşabih âyetler, manasını ve hakikatini sadece Allah'ın bildiği âyetlerdir. Bunların insan zihni tarafından tümüyle kavranmasına imkân yoktur. Allah'ın sıfatları, kıyametin ahvali, cennet, cehennem gibi hususlarla ilgili âyetler ile, sûrelerin başında yer alan "hurûf-u mukatta'a" bunlardandır. İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın, bu âyetleri bütün yönleriyle anlaması mümkün değildir. Müteşabih âyetler dışındaki âyetler de muhkem âyetlerdir.

"(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar?"[312]

Bu müteşabih ayetlerin tümü, Allah'ın kendisinin değil de emrinin ve mucizelerinin gelmesi şeklinde yorumlanır. Çünkü Yüce Allah'ın zatının gelmesi imkânsızdır. Çünkü gelmek, intikal etmek, yok olmak, cisimlerin sıfatlarındandır ve sonradan meydana gelmişliğin delilleridir.

Yüce Allah muhkem bir ayette kendinden bahsederken şöyle buyurmuştur:

(لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ)

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."[313]

Hz. İbrahim *aleyhisselam* yıldızların hareketlerini, intikallerini ve batıp gözden kaybolmalarını müşahede ettiğinde bunu, onların sonradan yaratılmış varlıklar olduklarına delil saydı. Bu delile dayanarak kendi kavmi ile tartıştı. Bu hususta güç ve hikmet sahib Allah şöyle buyurmuştur:

(وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنَاهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهِ)

"İşte kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimiz."[314]

Yıldızların ve diğer gök cisimlerinin sonradan yaratılmış şeyler oldukları hususunda İbrahim'e (a.s.) Allah tarafından bahşedilen delillerdi bunlar. Cenab-ı Allah, Müşebbihe fırkasının kendisine isnad ettiği şeylerden çok yüce ve münezzehtir.

"Mektubu veya elçisi geldi ya da buna benzer bir mana kastedilerek "Allah geldi" demek caiz olur mu?" diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir:

312 En'am, 6/158
313 Şûrâ, 42/11
314 En'am, 6/83

Böyle bir ifadenin kullanılması mecazdır. Mecaz ise ancak hakkında delil bulunan bir yerde kullanılabilir. Mesela şu ayetlerde mecaz vardır:

(وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا)

"Bulunduğumuz şehre sor."[315]

Bu ayette **"şehre sor"** derken"şehir halkına sor" manası kastedilmiştir.

(اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Şüphesiz Allah ve Resûlü'nü incitenlere..."[316]

Bu ayette **"Allah ve Resûlü'nü incitenler"** derken "Allah'ın veli kullarını incitenler" kastedilmiştir. Mecaz, ancak bu sanatın kullanıldığını gösteren bir delilin bulunduğu ve dinleyicinin zihninde anlam karmaşası meydana getirmeyecek ifadelerde kullanılabilir.

(وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ)

"Bütün işler Allah'a döndürülür."[317]

Bu ayet, iki şekilde yorumlanmıştır:

1-Kullara bazısını temlik etmesinden önce her şey hususiyle Allah'a ait idi. Sonra birçok şeyi onların hükümranlığına ve mülkiyetine verdi. Sonra bütün bunlar ahirette tekrar kendisine dönecektir. Eğer bu mana kastedilirse "Her şey Allah'a döndürülecektir" demek doğru olur.

2-(وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ) **"Bütün işler Allah'a döndürülür"** ifadesi, (اَلَا اِلَى اللّٰهِ تَصِيرُ الْاُمُورُ) **"İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner"**[318] ayeti gibi manalandırılır. Yani bütün işler ve mevcudat, başkasının mülkiyetin-

315 Yusuf, 12 7 82
316 Ahzab, 33/57
317 Bakara, 2/210
318 Şûrâ, 42/53

deyken Allah'ın mülkiyetine geçecektir şeklinde değil, bunlar zaten Allah'ındır. Başkasının mülkiyetine geçmiş değildir. Bunlara O'ndan başkası mâlik olamaz. Nitekim şair Lebid de bu manada şöyle demiştir:

وَمَا الْمَرْءُ إِلاَّ كالشِّهابِ وضَوْئِه

يحورُ رَماداً بَعْدَ إِذْ هُوَ ساطِع

İnsan, bir alev ve saçtığı ışık gibidir.

Işıklı şekilde görünür, sonra küle döner.

Burada kastedilen mana, "İnsan kül idi de sonra tekrar eski hâline döndü" değildir. Kastedilen mana, "Işıklı bir alev iken kül hâline geldi" dir.

(سَلْ بَنِي اِسْرَائِيلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾)

213-"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi. Kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra o konuda ancak; kitap verilenler, aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allah dilediğini doğru yola iletir."

Denildi ki: İnsanlar, önceleri farklı mezheplerden de olsalar hepsi küfür üzere idiler. Aralarında Müslümanların da olması mümkündü. Ancak Müslümanlar az sayıda idiler. Böyle olunca da ayette geçen "ümmet" kelimesinin topluluk ve cemaat anlamında kullanılması caiz olur. O zaman bu kelime, sayısı daha fazla ve genel olan topluluk manasına gelir.

Katade ve Dahhâk dediler ki: "İnsanlar, önceleri hak üzere olan tek bir ümmet idiler. Ancak daha sonra birbirleriyle ihtilafa düşüp ayrıştılar."

(فَهَدَى اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ)

"Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri hakikate iletti."

Abdullah b. Tavus'un bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ بَيْدَ أَنَّ كُلَّ أُمَّةٍ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا وَأُوتِينَاهُ مِنْ بَعْدِهِمْ، فَهَذَا الْيَوْمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ فَهَدَانَا اللهُ لَهُ، فَغَدًا لِلْيَهُودِ وَبَعْدَ غَدٍ لِلنَّصَارَى)

"Biz (dünyaya geliş itibariyle en son ümmetiz. (Ahirette hesabın görülmesi bakımından da) herkesten önde olacağız. Yalnız her ümmete bizden önce kitap verildi. Bize de onlardan sonra verildi. Şu günlerini (Cuma'yı) tespitte ihtilafa düştüler. Bu hususta Allah bize doğruyu gösterdi. (Cuma bizim günümüzdür). Yarın (cumartesi) Yahudilerin, yarından sonraki gün de hıristiyanların günüdür."[319]

A'meş'in de bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur. Ancak onun rivayetinde şu ifadeler yer almaktadır:

"Allah, bize o günü Cuma olarak gösterdi. Yahudilere yarını, hıristiyanlara da yarından sonraki günü gösterdi."

(فَهَدَى اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ)

"Bunun üzerine Allah iman edenleri, hakkında ayrılığa düştükleri hakikate iletti" ayetindeki hakikat, bu hadisle Cuma günü olarak onlara gösterilmiş oldu. Ayetin genel nitelikteki lafzı, Allah tarafından müminlerin iletildikleri diğer hakikatleri de kapsamaktadır. Cuma günü

319 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/268

de o hakikatlerden biridir. Doğruyu noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah bilir.

Öncelikle Geçimlerini Sağlamakla Yükümlü Olduğumuz Kimseler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾)

215-"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: «Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.»"

Ayette, harcanacak şeyin miktarı sorulmaktadır. Cevap ise az-çok yapılan harcamaları içermekte ve harcamanın kime yapılacağı beyan edilmektedir. Yüce Allah **"De ki: Hayır olarak ne harcarsanız..."** buyuruyor ki, bu ifade, harcamanın azını da çoğunu da kapsamaktadır. Çünkü "hayır" kelimesi, Allah rızası için yapılan bütün harcamaları kapsamaktadır.

"Anne-baba ve akrabalar içindir" buyurmakla da, harcamanın kimlere yapılacağı açıklanmaktadır. Kendilerine harcama yapılacak kimseler ayette sıralanmıştır. Bunlar, harcamayı yapacak olanın evinde oturmayan diğer akraba ve fakirlerden daha önceliklidirler. Başka bir ayette de neyin harcanması gerektiği beyan edilmektedir:

(وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ)

"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan arta kalanı."[320]

320 Bakara, 2/219

Bu ayeti açıklarken İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Ailenizin ihtiyacından fazlasını Allah yolunda harcayın" dediği rivayet edilmiştir.

Katade, bu ayeti tefsir ederken şöyle demiştir: "Ayette geçen (الْعَفْو) kelimesi, artan fazlalık demektir."

Burada Cenab-ı Allah, kişinin kendisi, eşi ve diğer aile fertlerinin ihtiyacından artanı Allah yolunda harcaması gerektiğini bildirmiştir. Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى)

"Sadakanın en hayırlısı, zenginlikten artakalanın verilenidir."[321]

Başka bir rivayette ise şöyle buyrulmaktadır:

(خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا أَبْقَتْ غِنًى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ)

"Sadakanın en hayırlısı, verildikten sonra da vereni zengin bırakan sadakadır. Veren el, alan elden üstündür. Sen öncegeçimlerinden sorumlu olduğun kimselere nafaka vererek işe başla."[322]

Bu hadis, anlam bakımından(وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ) **"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan arta kalanı"** ayeti ile de örtüşmektedir.

Nafaka vermeye önce en yakın akrabadan başlanması, sonra da yakınlık sırasına göre diğerlerine verilmesi gerektiğine dair hadisler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir:

İbn Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

321 Buhari, Nafakat, 2

322 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 9/184

(الْيَدُ الْعُلْيَا أَفْضَلُ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، أُمَّكَ وَأَبَاكَ، وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ، وَأَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ)

"Veren el, alan elden üstündür. Öncelikle geçimlerinden sorumlu olduğun kimselere nafaka ver. Bunlar; annen, baban, kız kardeşin, erkek kardeşin ve bunlardan sonra sana en yakın olanlardır."[323]

Salebe b. Zehdem ve Tarık *radıyallahu anh* da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna benzer bir rivayette bulunmuşlardır.

Bu hadis, şu ayetin manasını anlamamıza da yardımcı olmaktadır:

(قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ)

"De ki: «Hayır olarak ne harcarsanız o, anne-baba ve akrabalar içindir.»"

Burada söylenmek istenen, nafaka vermede, yakınlık derecesinin gözönünde bulundurulması gereğidir.

Hasan el-Basri, bu ayetin hem zekât hem de gönüllü olarak verilen sadakalarla ilgili olduğunu, hükmü sabit olup neshedilmediğini söylemiştir.

Süddi, "Zekâtın farz kılınmasıyla bu ayet neshedildi" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin hükmü, hem farz (zekât) hem de tatavvu (gönüllü olarak verilen) sadakalar hakkında geçerlidir. Ancak haklarında delil bulunduğu için zekât, anne, baba, çocuklar ve ne kadar ileriye doğru gitseler de torunlara verilemez. Tatavvu (gönüllü olarak verilen) sadakalar ise bunların hepsine verilebilir. Bu iki ayeti zekâtın farzlığı ile birlikte delil olarak kullandığımızda, sondaki ayetin neshedildiğine hükmetmek doğru olmaz. Diğer ayetleri de neshedildiğine hükmetmeksizin hüküm bakımından birbirleriyle telif etme imkânı bulunduğunda,

323 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 10/186

neshedilmiş olduklarını söylememiz doğru olmaz. Bu ayetle anne baba, şayet muhtaç ve oğulları da zengin ise onlara vermesi gereken nafaka kastedilmiş olabilir. Zira (قُلِ الْعَفْوَ) **"De ki: İhtiyaçtan arta kalanı"** buyruğu, kişinin ihtiyacından fazlasını vermesini gerekli kılmaktadır. Ama kendisi ve çoluk çocuğu muhtaç iseler, kendilerinden bir şey artmıyorsa, annebabasına nafaka verme yükümlülüğü yoktur.

Bu ayet-i kerime birkaç manaya delalet etmektedir:

- Az veya çok infakta bulunmak, eğer Allah rızası amaçlanmış ise infakta bulunana sevap kazandırır. Bu, hem zekâtı hem de gönüllü olarak verilen sadakaları kapsar.

- **"Hayır olarak ne harcarsanız o, anne-baba ve akrabalar içindir"** ayeti gereğince en yakındaki akraba, sonra onun peşinden gelen akraba, sonra yakınlık sıralarına göre akrabalar bu sadakalarla gözetilir. Bununla birlikte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Cenab-ı Allah'ın bu ayetteki maksadını şöyle açıklamıştır:

"Öncelikle geçimlerinden sorumlu olduğun kimselere nafaka ver. Bunlar; annen, baban, kız kardeşin, erkek kardeşin ve bunlardan sonra sana en yakın olanlardır."

Bu hadis, anne-baba ve yakın akrabanın geçimlerini temin etmenin vacip olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yoksulların, yolda kalmışların veayette bahsi geçen diğer kimselerin de geçimlerini temin etmek gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahirî manası bu dediğinizi gerektiriyor. Ancak bu dediğiniz kimseler, kendilerine zekât ve sadaka verilenler grubunda yer aldıkları için onları, kendilerine nafaka verilecek akrabalar zümresinden ayırdık.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Mücahid, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(دِينَارٌ أَعْطَيْتَهُ مِسْكِينًا وَدِينَارٌ أَعْطَيْتَهُ فِي رَقَبَةٍ وَدِينَارٌ أَعْطَيْتَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ قَالَ: الدِّينَارُ الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ أَعْظَمُ أَجْرًا)

"Yoksula verdiğin bir dinar, bir köleyi esaretten kurtarmak için verdiğin bir dinar, Allah yolunda verdiğin bir dinar, ailene harcadığın bir dinar. Sevabı en büyük olan, ailene harcadığın bir dinardır."[324]

Bu rivayet, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* kadar ulaştırılarak merfu şekilde de nakledilmiştir. Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* aynı şeyleri ifade buyurduğunu rivayet etmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا أَنْفَقَ نَفَقَةً عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً)

"Şüphesiz Müslüman bir kimse, sevabını Allah'tan bekleyerek ailesinin nafakasını verdiğinde bu onun için verilmiş bir sadaka olur."[325]

Bu rivayetler, (وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ) **"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan arta kalanı"** ayeti ile örtüşmektedirler. Ancak bu ayetteki murad-ı ilahinin ne olduğu hususunda farklı görüş ortaya konulmuştur.

İbn Abbas ile Katade dediler ki: "İhtiyaçtan arta kalanın verilmesi gerekir."

Hasan ile Atâ dediler ki: "İsrafa kaçmadan orta ölçekte vermek gerekir."

Mücahid dedi ki: "Bununla, zekâtın verilmesi gerektiği kastedilmiştir."

---

324 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/770

325 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/178

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (الْعَفْو) kelimesi, artan fazlalık demek olduğuna göre bununla, farz olan zekâtın kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü zekâtın, temel ihtiyaçlardan artan ve kendisiyle şer'î zenginlik hâsıl olan maldan verilmesi gerekir. Verilmesi vacip olan diğer sadakaların da aynı şekilde bu kelimeyle kastedilmiş olması mümkündür. Gönüllü olarak verilen sadakaların kastedilmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Şu hâlde bu ilahî emir, kişinin kendi şahsının, ailesinin ve yakınlık derecelerine göre evvela ön sıradaki akrabalarının geçimlerini temin etmesi gereğini içermektedir. Bundan sonra arta kalanı da yabancısı olan ihtiyaç sahiplerine sarftemesi gereğini içermektedir. Bu ayete dayanılarak fakir kimselerin vacip olan fıtır sadakasını ve gönüllü olarak verilen diğer sadakaları vermekle yükümlü olmadıkları hükmü çıkarılabilir. Çünkü Yüce Allah, ihtiyaçtan arta kalan ve şer'î zenginlik ölçüsünü aşan maldan infakta bulunmamızı emretmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰى اَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾)

216-"Savaş, hoşunuza gitmediği halde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Bu ayetteki (كُتِبَ عَلَيْكُمُ) ifadesi, (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) **"Oruç size farz kılındı"** ayetinde olduğu gibi farz kılınma manasına gelmektedir.

Bu ayetteki savaş, ya muhatapların bildiği bir savaşla ilgilidir ya da onların bilmedikleri ve zihinlerinde olmayan herhangi bir savaşla ilgilidir. Çünkü ayette savaş diye tercüme ettiğimiz "kıtal" kelimesinin başındaki "el" takısı, hem cins isimlerinin hem de zihinde yeri bulunan bir ismin başında yer alır. Bu takı, eğer ayetin muhataplarının bildikleri bir savaş "kıtal" kelimesinin başında yer alıyorsa, kelam o savaşa rücu eder. Şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً)

"Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın."[326]

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ)

"Yalnız Mescid-i Haram'ın yanında, onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün."[327]

Eğer böyle olursa bu, şarta bağlı olarak verilen bir savaş emridir. Yani müşrikler bize savaş açarlarsa onlarla savaşacağız. O zaman bu ayetteki savaş emri, zihinde var olup hükmü bilinen ve tekit için kendisinden mükerrer olarak söz edilen bir savaş hakkındaki emir olur. Ama bu ayetteki savaş, muhatabın zihninde mevcut olmayan bir savaş ise o takdirde bu ayet, açıklanmaya ihtiyacı olanmücmel bir ayet olur. Âlimlerin cihad farizası hakkındaki farklı görüşlerini (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[328] ayetini açıklarken inşallah sizlerle paylaşacağız.

(وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ)

"Savaş hoşunuza gitmediği hâlde…"

Buradaki (كُرْهٌ) mastarı, (مكروه) manasında kullanılmıştır. Tıpkı şu örnekte olduğu gibi: (فُلانٌ رِضًى) "Falan adam rızadır" derken (فُلانٌ راضٍ) "Falan adam razıdır" manası kastedilmiştir.

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا

326 Tevbe, 9/36
327 Bakara, 2/191
328 Tevbe, 9/5

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾)

217-"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkar etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür.» Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır."

Bu ayet-i kerime, haram aylarda savaşmanın haram olduğu hükmünü içermektedir. Şu ayetler de benzer manaya delalet etmektedirler:

(اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ)

"Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir."[329]

(اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ)

"Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin."[330]

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah***

329 Bakara, 2/194
330 Tevbe, 9/36

sallallahu aleyhi ve sellem ***haram ayda kendisine karşı savaş açılmadıkça başkalarıyla savaşmazdı. Kendisi savaşmaya niyetliyken haram ayı girdiğinde, ayın sona ermesini beklerdi."***

Yukarıdaki ayetin neshedilip edilmediği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir grup ulema, neshedilmediğini ve hükmünün baki olduğunu söylemişlerdir. Böyle diyenlerden biri de Atâ b. Ebi Rebah'tır.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Haccac, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Atâ'ya şöyle dedim: "İnsanların haram aylarda başkalarıyla savaşmaları niye helal değil? Sonra bu aylarda savaşmışlar da!" Atâ yemin ederek bana şu karşılığı verdi: "Kendilerine karşı savaş açılmadıkça insanların Mekke Haremi'nde ve haram aylarda savaşmaları helal değildir. Bu hüküm, neshedilmiş de değildir."

Süleyman b. Yesar ile Said b. Müseyyeb'den gelen bir rivayette bildirildiğine göre haram aylarda savaşmak caizdir. Büyük İslam merkezlerindeki fakihler de bu görüştedirler. Önceki ayet, şu ayetlerle neshedilmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerle savaşın."[331]

Bu ayet, haram aylarda savaşmanın haram kılınmasından sonra inmiştir.

Haram aylarda savaşmanın hükmünü, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* kimin sorduğu hususunda farklı görüş ortaya konulmuştur.

Hasan ve diğerleri dediler ki: "Bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* kâfirler sordular. Sormalarının amacı da, haram aylarda savaşmayı helal saydıkları için Müslümanları kınamaktı."

331 Tevbe, 9/29

Başkaları dediler ki: "Haram aylarda savaşmanın dinî hükmünü öğrenmek amacıyla bu soruyu Müslümanlar sordular."

Şöyle diyenler de olmuştur: Vakid b. Abdullah adındaki bir sahabi, Amr b. el-Hadremi adlı müşriki öldürünce müşrikler, 'Muhammed, haram aylarda savaşmayı helal hâle getirdi!' dediler. Bunun üzerine bahsedilen ayet nazil oldu. Cahiliye dönemi insanları haram aylarda savaşmanın haram olduğuna inanırlardı. Cenab-ı Allah bu ayeti indirmekle bahse konu aylarda savaşma haramlığının hâlen devam ettiğini onlara bildirdi. Ayrıca bu aylarda savaşmanın ve adam öldürmenin büyük günah olduğunu kabul etmekle birlikte, kâfirlik daha büyük bir günah olduğu hâlde kâfirlikte inat etmelerinin bir çelişki olduğunu onlara gösterdi. Kâfirlere göre Mescid-i Haram'da bulunmak hakkına daha fazla sahip olan müminleri oradan çıkarıp kovmalarının da daha büyük bir cürüm olduğunu onlara gösterdi. Mescid-i Haram üzerinde onlardan daha çok müminlerin hakkı vardı. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştu:

﴿اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾

"Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan kimseler imar eder."[332]

Cenabı Allah onlara, kendisini ve Mescid-i Haram'ı inkâr ettiklerini bildirdi. Şöyle ki: Cenab-ı Allah, mescidi müminlere ve onların ibadetlerine tahsis etmiştir. Fakat müşrikler, kendi putlarını oraya yerleştirdiler ve Müslümanları oraya girmekten engellediler. İşte bu yaptıkları, Mescid-i Haramı inkâr etmekti. Ehlini, yani müminleri oradan çıkardılar. Oysa kendilerinden çok, müminlerin orada hakları vardı. İşte bu sebeple Yüce Allah, haram aylarda bir müşrikin öldürülmesine göre kendilerinin işledikleri bu cürümlerin, kınanmayı ve ayıplanmayı daha çok hak ettiğini onlara bildirdi.

332 Tevbe, 9/18

İçkinin Haram Kılınması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾)

219-"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: «Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.» Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: «İhtiyaçtan arta kalanı.» Allah size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz."

Bu ayet, içkinin haramlığını gerektirmektedir. İçkiyi haram kılma konusunda başka ayet inmiş olmasaydı, bu bile haram kılmada tek başına yeterli olacak ve başka bir delile ihtiyaç bırakmayacaktı. Çünkü ayette (قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ) **"Onlarda büyük günah vardır"** ifadesi yer almaktadır. (اِثْمٌ) "Günah"ın her çeşidi, şu ayetle haram kılınmıştır:

(قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ)

"De ki: Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri ve günahı haram kılmıştır."[333]

Bu ayette Yüce Allah, "günah"ın haram olduğunu bildirmiş, bununla da yetinmemiş, haramlığını pekiştirmek için, içki içmeyi büyük günah olarak nitelemiştir.

333 Arâf, 7/33

(وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ)

"Onda insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır" ifadesi, içkinin mübahlığına delalet etmez. Çünkü bu yararlardan kasıt, dünyevî yararlardır. Haram olan diğer şeyleri yapanlar da dünyevî bakımdan bazı yararlar elde edebilirler. Ancak bu yararlar, o haramlar sebebiyle hak edilecek azap zararını ortadan kaldırmayacaktır. Ayette bu dünyevî yararlardan söz edilmesi, içkinin mübahlığına delalet etmez. Bu yararlardan söz edilirken, ayetin devamındaki (وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا) **"Ama günahları, yararlarından büyüktür"** cümle ile haramlıkları daha da pekiştirilmiştir. Yani içki ve kumar sebebiyle hak edilen azap, dünyevî açıdan bu hayatta sağlanan yararlardan daha büyüktür.

İçki hakkında inen ayetlerden biri şudur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."[334]

Bu ayette, sarhoş edici olmayan nesnelerin haram olduğunu gösteren bir delil yoktur; (bilakis) sarhoş edici olan nesnelerin haram olduğunu gösteren delil vardır. Namaz, vaktinde kılmakla emrolunduğumuz bir farz olduğuna göre, onu kılmamıza engel olan her şey haramdır. Sarhoş iken namaz kılmak yasaklandığına ve içki içmek de namazı terk etmeye yol açtığına göre, içki içmek haramdır. Zira farza engel olan şey haramdır.

İçki hakkında inen ve yoruma kapı aralamayacak şekilde içkiyi haram kılan ayetlerden biri şudur:

334 Nisâ, 4/43

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ)

"(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları; ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"[335]

Bu ayetler, içkinin haramlığına birkaç yönden delalet etmektedirler. Bu delalet yönlerinden biri şudur: (رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **"Şeytan işi bir pislik"** olması. Bu ifade ancak mahzurlu ve haram şeyler hakkında kullanılır. Bu ifadenin ardından manayı pekiştirici şu emir gelmektedir: (فَاجْتَنِبُوهُ) **"Ondan kaçının."** Bu da içkiden uzak durmayı açıkça emreden bir ifadedir. Bunun da ardından Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) **"Artık vazgeçiyor musunuz?"** Yani artık bundan vazgeçin!

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ) **"Onlarda büyük günah vardır"** ifadesi, az miktarda içilen içkinin haramlığına delalet etmez. Çünkü ayette sarhoş olma, sarhoşluk sebebiyle namazı kılmama, başkalarına sataşma ve onlarla kavga etme, hatta cinayet işlemekten dolayı günaha girmek kastedilmiştir. Bu fiiller sebebiyle günaha girildiğinde, ayetin zahirinin gereği olan haramlık tam yerini bulmuş olmaktadır. Bu ayette, az miktarda içilen içkinin haram olmadığına delalet eden bir delil bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ) **"Onlarda büyük günah vardır"** ifadesinde gizli bir "içme" kelimesi takdir edilmiştir. Buna göre ayetin takdiri manası şöyle olur: İçkiyi içmekte büyük günah vardır. Çünkü içkinin kendisi, Allah'ın yarattığı bir şeydir. Onun yaratılmış

335 Mâide, 5/90-91

olmasına günah denemez. Günah, bizim fiilimiz olan içmektedir. "İçme" kelimesi ayette takdir edilmiş olduğuna göre, içki içmek, kumar oynamak büyük günah olur. Buna göre azını da çoğunu da içmek günah kapsamına girer. İçki haram kılındığına göre, onu içmenin ve ondan yararlanmanın haram kılınmış olduğu akla gelir. Bu ise, azının da çoğunun da içilmesinin haram olmasını gerektirir.

Bununla ilgili olarak Cafer b. Muhammed el-Vasıti, (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ) **"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen (الْمَيْسِر) "el-meysir" kelimesi kumar demektir. Cahiliye döneminde erkekler, malları ve karıları üzerine kumar oynarlardı."

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın" ayetine gelince, İslam'ın ilk zamanlarında içki henüz kesin olarak haram kılınmamış iken bazı Müslümanlar, namaz vakitlerinde içki içmezlerdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra içerlerdi. Bir ara bazı müslümanlar içki içmişler, birbirleriyle kavga etmişler, onur ve üstünlük sahibi Allah'ın razı olmayacağı bazı sözler sarfetmişler, bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirmişti:

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ)

"(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları; ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının."

(الْمَيْسِرُ) "el-meysir" kumar, (الْاَنْصَابُ) "el-ensab" dikili taşlar ile putlar, (الْاَزْلَامُ) "el-ezlam" ise cahiliye dönemi insanlarının fal ve kısmet çekimi için kullandıkları oklardır."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Meysere, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, "Allahım! İçki hakkında bize açıklayıcı bir ayet gönder" dediğini ve sonra da şu ayetlerin indiğini rivayet etmiştir:

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ)

"(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları; ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"

Bu ayetler indikten sonra Hz. Ömer *radıyallahu anh*, "İçkiden vazgeçtik. Kuşkusuz o, hem malı hem de aklı gideriyor" dedi.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Muğire, Ebu Rezin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bakara Suresi'ndeki (219.) ve Nisa Suresi'ndeki (43.) ayetlerin nazil olmasından sonra da içki içiliyordu. İnsanlar namaz vakti gelinceye kadar içiyorlardı. Namaz vakti girince içmeyi bırakıyorlardı. Daha sonra Mâide Suresi'nin (90 ve 91.) ayetleri (فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) **"Artık vazgeçiyor musunuz?"** kısmına kadar inerek içki haram kılındı. Bundan sonra Müslümanlar artık içkiyi bıraktılar ve bir daha da içmediler.

Bazı kimseler, (قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) **"Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır"** ifadesinin içki içmenin haramlığına delalet etmediğini zannetmekte ve şöyle demektedirler: "Şayet haramlığına delalet etseydi, sahabiler içmezlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların içmesini kabullenmezdi. Hz. Ömer *radıyallahu anh* de içkinin hükmünün tam olarak açıklığa kavuşturulmasını Allah'tan dilemezdi."

Hayır, bu zanna sahip olanların bu söyledikleri doğru değildir. Çünkü içkiyi içen Müslümanlar, (وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) **"İnsanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır"** ifadesini, içkinin zahirîyararlarını mübah sayma ve içki içmenin bazı durumlarda günah olabileceği şeklinde te'vil etmiş olabilirler. Tabii ki yaptıkları bu te'vil sebebiyle de ayetin hükmü dışına çıkmışlardır.

"Şayet haram olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların içmesini kabullenmezdi" iddiasına gelince Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabilerin içki içtiklerinden haberi olduğuna, haberi olduğu hâlde içmelerini kabullendiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا)

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır. Ama günahları, yararlarından büyüktür" ayetinin inmesinden sonra Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* açıklayıcı vahiy gelmesini Allah'tan dilemesi ise bu ayetin çeşitli şekillerde yorumlanmasına mahal kalmamasını arzu etmesinden dolayıydı. Gerçi kendisi içkinin haram olduğunu biliyordu. Ama başkalarının bu ayeti diledikleri gibi yorumlamaları ihtimalini ortadan kaldıracak açıklayıcı vahiy gelmesini dilemişti. Bunun üzerine Yüce Allah, (اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ) şeklinde başlayan ve içkiyi açıkça haram kılan ayeti indirdi.

Ravilerin ittifakla bildirdiklerine göre İslam'ın ilk zamanlarında içki içmek mübahtı. Medine'de Müslümanlar içki içiyor ve içki alışverişi yapıyorlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de bundan haberi vardı. Bu yapılanlara ses çıkarmıyordu. Bu hâl, Yüce Allah'ın içkiyi haram kılmasına kadar devam etti.

Bazı kimseler derler ki: "İçkinin kesin bir şekilde haram kılınması şu ayetle olmuştur: (اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) **"(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları; ancak şeytan işi birer pisliktir. On-**

lardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?" Bu ayetlerin inmesinden önce ise içkinin bazı vakitlerde içilmesi haramdı. O vakitler de namaz vakitleriydi. İlgili ayet şuydu:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى)

"Sarhoşken namaza yaklaşmayın."

(قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ)

"Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır" ifadesi sebebiyle de bazı menfaatleri mübah, bazılarıysa mahzurlu idi. Nihayet (فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) **"Artık vazgeçiyor musunuz?"** ve (فَاجْتَنِبُوهُ) **"Ondan uzak durun"** emri ile haram kılınma süreci tamamlanmış oldu."

Bu ayetlerden her birinin zahirî hükmünün, gereği olarak içkinin haram olduğunu daha önce açıklamıştık.

Ayet-i kerimelerin mealine "içki" olarak aktardığımız "hamr" kelimesinin hangi içkileri kapsadığı hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Fakihlerin büyük çoğunluğu "hamr" kelimesinin, içeni sarhoş edecek derecede keskinleşen/köpük atan üzüm şırası anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Bazı Medine fakihleri ile Mâlik ve Şafiî, çoğu sarhoş eden içeceklerin tümünün "hamr" olduğunu söylemişlerdir. "Hamr" kelimesinin, sarhoş edecek derecede keskinleşen/köpük atan üzüm şırasının adı olduğunun, başka içeceklere "hamr" adı verilse bile bunun gerçek "hamr"a bir benzetme olduğu ve bu ismin ona mecazen verildiğinin delili, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şu rivayetidir:

Sarhoş bir adamı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirdiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona sordu: ***"Hamr mı içtin?"***

Adam, "Allah ve Resûlü'nün haram kılmasından bu yana asla hamr içmedim" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Şu hâlde ne içtin?"*** diye sordu. Adam, "Halitayn içtim" dedi.[336] Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, halitayn içkisini haram kıldı.

Sarhoş kişi halitayn'ın "hamr" olmadığını söylediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu cevabını reddetmedi. Eğer halitayn içkisi, Arap dili veya şeriat dili açısından hamr olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu cevabını reddederdi. Çünkü halitayn için "bu hamr değildir" derken halitayn'ın hamr'ın hükmüne tabi olmayacağını da söylemiş oluyordu. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir kimsenin mübah bir şeyi haram kılmasını veya haram bir şeyi mübah kılmasını asla kabullenmezdi. Şu hâlde bu olayda, keskinleşip köpük atan üzüm şırası dışındaki içeceklere hamr denilemeyeceğine delalet vardır. Sarhoş edici etkisi olduğu hâlde halitayn'a hamr denilemeyeceğine göre hamr'ın sadece sarhoş edici üzüm şırasının adı olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Bu söylediğimizi teyit eden delillerden biri de şu rivayettir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Haris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Veda haccı senesinde Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* içeceklerin hükmünü sordum: ***"Hamrın kendisi ve sarhoş edici her içecek haramdır"*** dedi.[337]

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Hanefiye de Hz. Ali'den *radıyallahu anh* benzer bir hadis rivayet etmiştir.

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Hamrın kendisi ve sarhoş edici her içecek haramdır."***

Abdullah b. Şeddad'dan bunun gibi bir rivayette bulunmuştur. Yine aynı zattan bu hadis, merfu olarak rivayet edilmiş ve senedi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* dayandırılmıştır.

---

336 Halitayn, iki şeyin karışımı demektir. Hurma şırasıyla kuru üzüm şırasının kaynatılarak keskinleşmesi ve alkol oranının yükselmesi sebebiyle sarhoş eden bir içki.

337 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 30/405

Bu rivayet birkaç mana içermektedir. Bu manalardan biri şudur: Hamr adı, üzüm şırasından yapılan keskinleşip köpük atan içeceğe (şaraba) verilen özel bir addır. Başka içecekler bununla adlandırılamazlar. Çünkü hadiste hamr ile sarhoş edici diğer içkiler ayrı ayrı zikredilmişlerdir. Yine bu rivayet, sarhoş edici diğer içeceklerin de haram olduklarına delalet etmektedir. Eğer böyle olmasaydı, hamr'dan ayrı olarak diğer içeceklerden ***"sarhoş edici olanlar"*** kaydını kullanmazdı.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haramlık açısından hamr ile diğer içecekleri birbirinden ayırmış olması, haramlık hükmünün sadece hamr ile sınırlı olduğuna delalet etmektedir. Bu hüküm sarhoş etmeyen başka içeceklere sirayet etmez. Bu hususta kıyaslama yapılamaz ve istidlalde bulunulamaz. Çünkü haramlık hükmü, hamrın kendisine bağlanmış olup başka içeceklerdeki bir sebebe bağlanmış değildir. Bu da başka içecekleri haram kılma konusunda hamr'a kıyaslamaya engel teşkil eder. Zira kendisine kıyas yapılabilen asıl/makisün aleyh olan şeyin hakkında nass ile verilmiş olan hüküm, o aslın sadece kendisiyle bağlantılı ve sınırlı olmaz. Aksine o hüküm, kendisinde ve fürularında mevcut olan bazı vasıfların üzerine kurulmuş olur. Bu durumda hüküm, kendisiyle aynı illeti paylaşan diğer meselelerde de cari olan vasfına bağlı olur.

Sarhoş edici diğer içeceklere hamr adı verilemeyeceğine delalet eden delillerden biri, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olduğu şu hadistir:

(الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ النَّخْلَةِ وَالْعِنَبَةِ)

"Hamr, şu iki ağaçtan, yani hurma ve üzümdendir."[338]

Hadisteki (الْخَمْرُ) kelimesi, başındaki lâm-ı tarif dolayısıyla cins ismidir. Bu kelime "hamr" adını taşıyan bütün içecekleri kapsamına almaktadır. Hurma ve üzüm ağacı dışındaki kaynaklardan elde edilen içecekler hamr adıyla adlandırılamazlar. Bir de hamr dışında bu iki ağaçtan elde edilen diğer içeceklere bakalım. Bu iki ağaçtan elde edilen bütün içeceklere

338 Muslim, Eşribe, 4

hamr adı verilebilir mi, verilemez mi? Bütün fakihler bu iki ağaçtan elde edilen içeceklerin tümüne hamr denemeyeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Çünkü bu iki ağaçtan elde edilen şıra, pekmez, sirke ve benzeri içilebilir sıvılara;"hamr" adı verilemeyeceğine göre, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu iki ağaçtan elde edilen sıvılardan bazısını kastetmiş olduğunu anlamış bulunuyoruz. Ancak bu sıvılardan kastedilen bazısının hangisi veya hangileri olduğunu belirleyebilmek ve ona hamr adını verebilmek için de istidlalde bulunmaya ihtiyaç vardır. Şu hâlde bu iki ağaçtan elde edilen bütün sıvıların haram kılınıp hepsinin hamr olarak adlandırılması için ileri sürülen deliller geçersiz olmuştur. Bununla birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "iki ağaç" derken, hamrın bunlardan sadece birinden elde edilebileceğini kastetmiş olma ihtimali de vardır. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ)

"O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar."[339]

(يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ)

"(O gün Allah, şöyle diyecektir:) Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?"[340]

Birinci ayette iki deniz derken biri, ikinci ayette de "peygamberler" derken sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmiştir. Aynı şekilde hadiste de iki ağaç derken bir ağaç kastedilmiş olması mümkündür. Aynı şekilde (الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ) ifadesinde de iki ağaçtan biri kastedilmiş olabilir. Eğer ikisi de kastedilmiş ise hadisin zahirî manası, hamr kelimesiyle adlandırılan şeyin, bu iki ağaçtan elde edilen ilk içecek olduğuna delalet eder. Bilindiği gibi (مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ) ifadesi ile bu ağaçların her birinin bir kısmının hamr olarak adlandırılması kastedilmemiştir. Çünkü ağaçların bir kısmının hamr olması mümkün değildir. Şu hâlde hadisten

339 Rahman, 55/22
340 En'âm, 6/130

kastedilen mana, bu iki ağaçtan elde edilen ilk içeceğin hamr olmasıdır. Çünkü (مِنْ) edatı bir bütünün parçalarını ifade etmekte ve "Kûfe'den yola çıktım" yahut "Bu mektup falan kişiden gelmektedir" cümlelerinde olduğu gibi bir hareketin başlangıç noktasını bildirmede ve benzer anlamları dile getirmede kullanılır. Bu hadisteki (مِنْ) edatı da, hamrın bu iki ağaçtan çıkışının başlangıcını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu da keskinleşen/köpük atan üzüm şırasını ve hurma ağacından süzülüp akan, sonra da keskinleşen/köpük atan pekmezi kapsar.

Bu bağlamda mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri şöyle demişlerdir: "Bir kimse şu hurma ağacından bir şey yememeye yemin ederse, bu yemini o ağacın taze ve kuru hurması ile pekmezini kapsar."

Böyle derken müctehitlerimiz, "ağacından" kelimesinin sonundaki "dan" takısını, hurma ve pekmezin oluşumunun başlangıç yerini ve kaynağını belirtme anlamında kullanmışlardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Hamr" kelimesinin, belirttiklerimiz dışındaki diğer içecekler için isim olarak kullanılamayacağına delalet eden delillerden biri, İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen şu rivayettir:

"Hamrın haram kılındığı günde artık Medine'de hamr diye bir şey yoktu."

İbn Ömer *radıyallahu anh* Arap dilbilgisine vakıf olan bir kimseydi. Bilindiği gibi o zamanlar Medine'de sarhoş edici içecekler, hurma şırasından elde edilen içecekler vardı. O zaman halk bunları içerdi. Bu sebeple Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, şöyle demiştir:

"Hamrı haram kılan ayet indiğinde insanlar o zamanlar büsr[341] ve hurma şırasından başka bir şey içmiyorlardı."

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* dedi ki: "Hamrı haram kılan ayet indiğinde ben ensardan olan amcalarımın sakiliğini yapıyordum. O gün onlar,

341 Büsr: Hurma koruğundan ve koruktan elde edilen bir içki.

üzümden yapılan içkiyi (fadih) içiyorlardı. Haram kılındığını duyunca bütün içkilerini döktüler."[342]

İbn Ömer *radıyallahu anh* şarap dışında, Mdine'deki diğer içkilere hamr adını vermediğine göre bu, ona göre hamrın üzüm şarabından elde edilen keskinleşip köpük atmış ve sarhoş edici olan içki olduğuna delalet eder. Onun dışındaki içkilere hamr adı verilemez. Sadece üzüm şırasından elde edilen içkiye "hamr" denildiğine delalet eden hususulardan biri de şudur: Araplar hamra "sebie" adını da verirlerdi. Hurma şırasından elde edilen diğer içeceklere "sebie" demezlerdi. Çünkü hamr veya diğer adıyla sebie, onlara kendi ülkeleri dışından gelirdi.

Bu bağlamda şair A'şâ şöyle demiştir:

(وسَبِيئةٍ مِمَّا تُعَتَّقُ بَابِلُ ... كَدَمِ الذَّبيحِ سَلَبْتُهَا جِرْيَالَهَا)

Yıllanmış Babil şarabı ki, kesilen hayvanın kanı gibi kırmızıdır.

O şarabı içince ben de onun rengini alıp kıp kırmızı oluyorum.

"Sebie" kelimesi (سَبَأَ) (se-be-e) kökünden türemiştir. Şarap/hamr satın aldığınızda (سَبَأْتُ الْخَمْرَ) dersiniz. Ancak daha sonraları bu keime satın alınan şey anlamında da kullanılır olmuştur. Dışarıdan Araplara gelen hamra "sebie" denmesi, aslında biraz da kelime haznesini genişletmek amacıyla olmuştur.

Lügat âlimlerinden olup bu alanda söyledikleri hüccet sayılan Ebu'l Esved ed-Düeli konuyla ilgili bir şiirinde, hizmetçisini hamr/şarap içmekten vazgeçirmek için şöyle demiştir:

(دَعِ الْخَمْرَ تَشْرَبْهَا الغُوَاةُ فَإِنَّنِي ... رَأَيْتُ أَخَاهَا مُغْنِياً عَنْ مَكَانِهَا)

(فَإِلاَّ يَكُنْهَا أَوْ تَكُنْهُ فإنّهُ ... أَخُوهاَ غَذَتْهُ أُمّهُ بِلِبَانِهَا)

342 Ebu Ya'lâ el-Musıli, Müsned: 6/178

Bırak, şarabı azmışlar içsin. Gördüm ki,

Kardeşi yerini tutar, ona ihtiyaç kalmaz.

Olsa da olmasa da o, onun kardeşidir.

Annesi onu kendi sütüyle beslemiştir.

Şair, hamrın/şarabın dışındaki diğer içecekleri, "Gördüm ki, kardeşi yerini tutar" cümlesiyle hamra/şaraba kardeş yapmıştır. Bilindiği gibi diğer içeceklere "hamr" denseydi, şair onlara hamrın kardeşi demezdi. Sonra da "Olsa da olmasa da o, onun kardeşidir" diyerek aralarındaki bu kardeşliği pekiştirmiştir. Bu ifadeleriyle de diğer içeceklerin hamr olmadığını haber vermiş olmaktadır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabe ve lügat âlimlerinden naklettmiş olduğumuz bu haberlerle ispatlanmış oluyor ki "hamr" kelimesi, üzüm şırasından elde edilen şarabın özel adıdır. Bu kelime, başka içkilere isim olamaz. Hamr kelimesinin üzüm şırasından elde edilen şarabın özel adı olduğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Medine halkı, hamr/şaraptan çok hurmadan ve hurma koruğundan elde edilen içkiye düşkün idiler. Yanlarında az bulunduğu için hamr tüketimi az miktarda idi. Sahabiler üzüm şırasından elde edilen keskinleşip köpük atmış, alkol oranı yükselmiş hamrın haram kılındığını bildiklerine göre, onun dışındaki hurma şırasından elde edilen içeceklerin hükmü üzerinde ihtilaf ettiler. Hz. Ömer, Abdullah b Mesud, Ebu Zerr ve diğer büyük sahabilerin, keza tabiilerin, onlardan sonra gelen halefleri Iraklı fakihlerin keskinleşip köpük atmış hurma nebizini içtikleri rivayet edilmiştir. Bu içecekleri haram saymaz, bunlara hamr demez, hatta denmesini de reddederlerdi. Bu da iki manaya delalet eder:

1-Bunlar hamr adını alamayacakları gibi hamrın kapsamına da girmezler. Çünkü fukahanın tamamı, hamr içen kimseyi yerme ve hamrın her türlüsünün haram olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir.

2-Nebiz[343] haram değildir. Şayet haram olsaydı, hamrın haramlığını bildikleri gibi bunun da haram olduğunu bilirlerdi. Zira nebiz içmek, Medine halkı arasında umumî belva haline geldiğinden, onun haramlığını

343 Nebiz: Üzüm, hurma v.b. suyunun köpük atmasıyla meydana gelen bir nevi içecek.

bilmeye olan ihtiyaçları, hamrın haramlığını bilmeye olan ihtiyaçlarından daha fazla idi. Umumî belva hâline gelen şeyler hakkında verilen hükümler tevatür yoluyla gelip hem bilgiyi hem de ameli gerekli kılarlar. Bu da hamrın haram kılınmasıyla diğer içeceklerin de haram kılındığı manasının anlaşılmaması gerektiğine, hamr adının diğer içeceklere de verilemeyeceğine delalet eder.

Çoğunu içmekle sarhoş olunan diğer içeceklerin de hamr olduğunu iddia edenler, şu rivayetleri delil olarak ileri sürmüşlerdir:

"İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ مُسْكِرٍخَمْرٌوَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ)

"Sarhoş edici her şey hamrdır ve sarhoş edici her şey haramdır."[344]

Şabi'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْخَمْرُ مِنْ خَمْسَةٍ مِنْ التَّمْرِ وَالْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالْعَسَلِ وَالْعِنَبِ)

"Hamr, beş şeyden elde edilir: Hurma, buğday, arpa, bal ve üzüm."[345]

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir. Yine Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(الخمرُ ما خامَرَ العقلَ)

"Hamr, aklı örten şeydir."[346]

Tavus'un bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

344 Muslim, Eşribe, 7
345 Nesai, Eşribe, 20
346 Buhari, Eşribe, 2

(كل مُخَمَّرٍ خمرٌ، وكلُّ مُسكرٍ حرامٌ)

"Aklı örten her şey hamrdır ve sarhoş edici her şey haramdır."[347]

Enes *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Hamr haram kılındığında ben Ebu Talha'nın evinde insanlara sakilik yapıyordum. O günkü hamrımız, hurma koruğunun şırasından yapılmış fadih içkisi idi. Millet hamrın haram kılındığını duyunca, kaplarındaki içkileri yere döktüler. Kapları da kırdılar. Ve "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu içecekleri hamr olarak adlandırdı" dediler."[348]

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Enes *radıyallahu anh* ve ensar, hamrın haram kılınmasıyla fadihin de haram kılındığını da anlamışlardı. "Fadih", hurma koruğundan yapılan bir şerbettir. Bu sebeple onu dökmüş, kaplarını da kırmışlardı. "Hamr" kelimesi, ya Arap dili bakımından ya da şer'î ıstılah bakımından bu içeceklere isim olarak verilir. Hangi bakımdan verilirse verilsin, bunun hücceti sabittir. Adlandırma da doğrudur. Böylece ispatlanmış oluyor ki, çoğunun içilmesiyle sarhoş olunan içecekler, hamrdır ve Allah'ın lafzen haram kılmasıyla da haram kılınmıştır."

Bu iddiaya şöyle cevap verilebilir:

Başarıyı Allah'tan dileyerek söze başlıyorum.

İsimler iki çeşittir:

Biri, eşyaya kendi hakikatından dolayı verilen gerçek isim olup onun manasını ifade eder. Diğeri ise bir şeye mecazen verilen isimdir.

Birinci çeşit isim, bulunduğu yerde kullanılması gereken isimdir.

İkincisi ise hakkında delil bulunduğu zaman kullanılması gereken isimdir.

Birincinin, yani lafzın hakikî manasında kullanıldığının örneği şu ayettir:

347 Ebu Davud, Eşribe, 5

348 Bkz: Buhari, Mezalim, 22

(يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا)

"Allah, size (hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, hakkıyla bilendir; hüküm ve hikmet sahibidir. Allah, sizin tevbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar."[349]

Bu ayetlerdeki "istiyor" diye meâllendirdiğimiz (يُرِيدُ) fiili, hakikî manasında kullanılmıştır.

Lafzın mecaz anlamında kullanılmasının örneği ise şu ayettir:

(فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ)

"Orada yıkılmak isteyen bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu."[350]

Bu ayette geçen ve "yıkılmak isteyen" şeklinde meâllendirdiğimiz (يُرِيدُ) kelimesi hakikî anlamında değil, mecaz anlamında kullanılmıştır. Çünkü duvarın istemesi söz konusu olamaz. Özel olarak "hamr" kelimesinin hakikî anlamında kullanıldığına şu ayeti örnek gösterebiliriz:

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ)

"Hamr (şarap) ve kumar…"

Bu ayette "hamr" kelimesi, hakikî anlamında kullanılmıştır. Şu ayette ise aynı kelime mecaz anlamında kullanılmıştır:

349 Nisâ, 4/26-27
350 Kehf, 18/77

(اِنِّي اَرٰينِي اَعْصِرُ خَمْرًا)

"Ben rüyamda hamr (şarap) sıktığımı gördüm."[351]

Hamr (şarap) sıkılmaz. Hamr (şarap) yapılmak üzere üzüm sıkılır. Görüldüğü gibi burada hamr (şarap) sıkma sözü, mecazen kullanılmıştır. Kelimenin hakikî anlamında kullanıldığına dair bir örnek daha:

(رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا)

"Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu memleketten çıkar."[352]

Bu ayette "memleket" diye tercüme edilen "karye" kelimesi hakikî anlamda, şehir ve şehrin binaları anlamında kullanılmıştır. Aynı kelime şu ayette ise mecazî anlamda kullanılmıştır:

(وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا)

"Bulunduğumuz şehir halkına sor."[353]

Bu ayette "karye" kelimesi, hakikî anlamı olan "şehir"anlamında değil, mecaz olarak şehrin halkı anlamında kullanılmıştır.

Hakikatın mecazdan ayırt edilmesinin formülü şudur: *İsim, müsemması olan şeyden hiçbir durumda ayrılmıyorsa, o isim hakikî anlamda kullanılmış olmaktadır. Ama bir isim, müsemması olan şeyden bazı durumlarda ayrılabiliyorsa o zaman o isim mecaz anlamında kullanılmış olmaktadır.*

Mesela "Duvarın istemesi söz konusu olamaz" dediğinizde doğru söylemiş olursunuz. Ama "Allah bir şey istemez veya akıllı bir insanın istemesi/iradesi yoktur" derseniz yanlış konuşmuş olursunuz. Aynı şekilde "üzüm şırası hamr/şarap değildir" demeniz doğrudur. Ama keskinleşip

351 Yusuf, 12/36
352 Nisâ, 4/75
353 Yusuf, 12/82

köpük atmış olan üzüm şırası hamr/şarap değildir" demeniz doğru değildir. Arap lügatinde ve şer'î ıstılahlarda bunun çok örnekleri vardır. Şer'î isimler, mecazî isimler gibi konuldukları yerden başka yerde kullanılamaz. "Hamr" kelimesinin, keskinleşip köpük atan şıradan başka içecekler için isim olamayacağını gördüğümüzde, hakikatte o şıranın da hamr olmadığını anlamış oluruz. "Hamr"kelimesinin anlattığımız içeceğe isim olamayacağına Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şu rivayeti delalet etmektedir:

Sarhoş bir adamı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirdiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona sordu: ***"Hamr mı içtin?"*** Adam, "Allah ve Resûlü'nün haram kılmasından bu yana asla hamr içmedim" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Şu hâlde ne içtin?"*** diye sordu. Adam, "Halitayn içtim" dedi.[354] Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, halitayn içkisini haram kıldı.

Sarhoş kişi halitayn'ın hamr olmadığını söylediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu cevabını reddetmedi. Bu da onun hamr olmadığına delalet etmektedir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Hamr haram kılındığında, o gün Medine'de "hamr" diye bir şey yoktu." Bu ifadesiyle o zaman Medine'de mevcut olan hurma şırasından mamul içkileri hamr saymamış oluyordu. Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de delalet etmektedir: (الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ) ***"Hamr, şu iki ağaçtandır."***[355] Bu hadisin senedi, şu hadisin senedinden daha sahihtir: (الْخَمْرُ مِنْ خَمْسَةٍ مِنَ التَّمْرِ وَالْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالْعَسَلِ وَالْعِنَبِ) ***"Hamr, beş şeyden elde edilir: Hurma, buğday, arpa, bal ve üzüm."***[356]

Önceki hadis, hamr içmeyi helal sayan kimsenin dinden çıkacağına delalet etmektedir. Bu hususta ihtilaf yoktur. Ama diğer içecekleri helal sayanlara fasık bile denemeyeceğine de delalet etmektedir. Bunları helal sayanlara fasık bile denemezken, nasıl olur da kâfir denebilir? Bu, diğer

354 Halitayn, iki şeyin karışımı demektir. Hurma şırasıyla kuru üzüm şırasının kaynatılarak keskinleşmesi ve alkol oranının yükselmesi sebebiyle sarhoş eden bir içki.

355 Muslim, Eşribe, 4

356 Nesai, Eşribe, 20

içeceklerin hamr olmadıklarına da delalet etmektedir. Bu içeceklerin sirkesine de hamr sirkesi denmez. Çünkü hamr sirkesi, keskinleşip köpük atan üzüm suyundan dönüşmüş olan sirkedir. Bu anlattıklarımızla bu içeceklerin "hamr" adını taşıyamayacakları sabit olduğuna göre, bunlara "hamr" dense bile hakikatte bunlar hamr değildirler. İçilmeleri sebebiyle sarhoşluk meydana geldiği takdirde bunlara benzetme yoluyla "hamr" denir. Yoksa mutlak olarak bu içeceklere her zaman "hamr" denmesi doğru olmaz. Mecaz anlamda kullanılan kelimeler, eşyaya hakikî isim olarak kullanılamazlar. Buna göre hamrın beş şeyden elde edildiğini bildiren hadisindeki beş şeyden elde edilen içeceklerin sarhoş etmeleri durumunda mecazen hamr adını alacakları şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü bu içecekler, içen kimseyi sarhoş ettikleri ve onun da içki içme haddini hak etmesi durumunda hamr etkisi meydana getirdikleri için kendilerine hamr denilmektedir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, "İçki, aklı örten şeydir" demiştir. Nebizin azı aklı örtmez. Zira aklı örten şey, aklı tamamen perdeleyen şeydir. Bu özellik ise, çoğu sarhoş eden bu içeceklerde mevcut değildir. Bu içecekler için "hamr" adının kullanılmasının mecazî olduğu bu anlattıklarımız sayesinde sabit olduğuna göre, "hamr" adı bir delil bulunmayan yerde bu içecekler için kullanılamaz. Dolayısıyla bu içecekler, hamr gibi mutlak şekilde haram olmazlar. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aciliyet arzeden panikli bir ortamda Medine'de Ebu Talha'nın *radıyallahu anh*atına binerek sıkıntılı durumdan kurtulmuş ve "Atı deniz gibi bulduk" diyerek o ata,"deniz" adını vermişti. Çünkü at, adımlarını deniz gibi geniş olarak atan rahvan bir attı. Bu olayın arka planını bilmeyen kimse "deniz" denildiğinde bu kelimeyle at kastedildiğini anlayamaz.

Şair Nabiğa, Numan b. Münzir adındaki hükümdar hakkında şöyle demişti:

وَإِنَّكَ شَمسٌ وَالمُلوكُ كَواكِبٌ ... إِذا طَلَعَت لَم يَبدُ مِنهُنَّ كَوكَبُ

Sen güneşsin, diğer hükümdarlar ise yıldızdır.

Sen doğunca o yıldızlardan hiçbiri görünmez.

Hükümdar Numan b. Münzir'in adı "Güneş", diğer hükümdarlarınki ise "Yıldız" değildi. Bu anlatılanlardan anlaşılıyor ki hamr adı diğer içeceklerin adı olarak kullanılamaz. Bu kelime, sadece keskinleşip köpük atan üzüm şırasına vediğer içeceklere isim olarak kullanılır. Diğer içecekler için kullanıldığında mecazen kullanılmış olur.

Doğrusunu Allah bilir.

Kumarın Haram Kılınması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ)

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda büyük günah vardır."[357]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, önceki sayfalarda anlatıldığı şekilde hamrın haramlığına delalet ettiği gibi, kumarın da haramlığına delalet etmektedir. Yukarıdaki ayette geçen ve kumar şeklinde tercüme edilen (الْمَيْسِرِ) "el-meysir" kelimesinin sözlükte bölme ve parçalara ayırma anlamına geldiği söylenmiştir. Mesela aynı kökten gelen (يَسَرْتَهُ) dediğinizde, muhatabınıza "Sen o şeyi bölüp parçalara ayırdın" demiş olursunuz. Deveyi kesip parçalara ayıran kimseye de "yasir" denir. Kesilip parçalara ayrılmış deveye ise "meysir" denir. Eski zamanlarda Araplar develeri kesip parçalara ayırır ve bu parçalar üzerine kendi âdetlerine göre okları koyarak kumar oynarlardı. Kimin nasibine hangi ok çıkarsa onun üzerindeki simgeye bakar, o simgeye göre o kişi hakkında karar verilirdi. Diğer kumar çeşitleri de buna benzetilerek onlara da kumar dendi.

İbn Abbas, Katade, Muaviye b. Salih, Atâ, Tavus ve Mücahid, (الْمَيْسِرِ) "meysir"in kumar olduğunu söylemişlerdir. Atâ, Tavus ve Mücahid, çocukların zar ve cevizlerle oynadıklarına da kumar demişlerdir.

357 Bakara, 2/219

Ali b. Zeyd'in bildirdiğine göre Ebu Musa *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِيَّاكُمْ وَهَذِهِ الْكِعَابَ الْمَوْسُومَةَ الَّتِي تُزْجَرُ زَجْرًا، فَإِنَّهَا مِنَ الْمَيْسِرِ)

"Şu işaretli zarlardan uzak durun. Bunlardan şiddetle menedilir. Çünkü bunlarla oynamak kumardır."[358]

Ebu Said'in bildirdiğine göre Ebu Musa *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدِ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ)

"Tavla oynayan Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmiş olur."[359]

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Katade, Hellas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam bir başkasına "Şu kadar yumurta yersen sana şu kadar mal veririm" dedi. Aralarında ihtilaf çıkınca Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* başvurdular. Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Bu kumardır" dedi ve yaptıkları bu işi caiz görmedi.

Kumarın haramlığı ve karşılıklı bahsin de kumardan sayıldığı konusunda ilim ehli arasında ihtilaf yoktur. İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Karşılıklı bahis, kumardır" dedi. Cahiliye dönemi insanları malları ve eşleri üzerine karşılıklı bahse girerlerdi. İslam tarafından haram kılınıncaya kadar bu mübahtı. Rum Suresi'nin şu ayetleri nazil olduğunda Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* müşriklerle karşılıklı bahse girdi.

(الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بِضْعِ سِنِينَ)

358 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 8/461
359 Ebu Davud, Edeb, 64

"Elif Lâm Mîm. Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir."[360]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Bahis için ortaya koyduğun malın miktarını arttır, süreyi de uzat"*** dedi.

Ancak karşılıklı bahse girmenin mübahlığı daha sonra kumar ayetiyle neshedildi ve karşılıklı bahse girmek yasaklandı. Bunun haramlığı konusunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Ancak deve ve diğer hayvan yarışlarında atıcılık müsabakalarında ortaya tek taraflı bir ödül konulmasına ruhsat verilmiştir. Fakat iki taraftan hangisi kazanırsa ödülü o alır şeklinde bir şart koşulması durumunda bu bahis batıl olup caiz değildir. Yalnız iki taraf, kendileri dışında üçüncü bir şahsı yarışa katarak eğer yarışı kazanırsa kendisine ödül vereceklerini, kazanamazsa bir şey vermeyeceklerini söylerlerse bu, caiz olur. Araya giren bu üçüncü kişiye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, helal kılan anlamında "muhallil" adını vermiştir.

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ سَبْقَ إِلاَّ فِى خُفٍّ أَوْ فِى حَافِرٍ أَوْ نَصْلٍ)

"Deve veya at ya da ok-mızrak atıcılığı dışında yarışma yapılamaz."[361]

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* at yarışı düzenlediğini rivayet etmiştir.[362]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hızlı koşmaya idmanlı hâle getirmek ve düşmanlara güç gösterisinde bulunmak için, özellikle at yarışları düzenlemiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ)

360 Rum, 30/1-4
361 Ebu Davud, Cihad, 67
362 Buhari, Mesacid, 9

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet (silah kullanma eğitimi yapın) ve savaş atları hazırlayın."[363]

"Savaş atları hazırlayın" buyruğu, düşmana karşı güç kazandıracağı için yarış düzenlenmesini gerektirmektedir. Silah kullanma eğitimi vermek de bu hükme tabidir.

Yüce Allah'ın meysiri/kumarı haram kılması, ölüm hastalığındaki efendinin, aralarında kur'a çektirerek kölelerinden bazısını azad edip sonra da ölmesi hâlinde yapılan bu uygulamayı da haram hâle getirmektedir. Çünkü bunda bir nevi kumar vardır. Bazıları amaçlarına kavuşurken bazıları da haktan mahrum kalmaktadır. Ama ortakların mal paylaşımında kura çekmeleri kumar sayılmaz. Çünkü bu kurada kimse haksızlığa uğratılmamaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Yetimin Malın Üzerinde Tasarrufta Bulunmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾)

220-"Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: «Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah dileseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.»"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yetim, ebeveyninden birini kaybeden çocuğa denir. Bazen babası hayatta olsa bile annesini kaybeden çocuğa

363 Enfal, 8/60

yetim; bazen de annesi hayatta kalsa bile babasını kaybeden çocuğa yetim denir. Ancak kuvvetli olan görüşe göre yetim kelimesi yalın olarak kullanıldığında, annesi hayatta olsa bile, babasını kaybeden çocuk akla gelir. Cenab-ı Allah'ın yetimler hakkında koymuş olduğu hükümlerden bahsedilirken, küçük yaşta babalarını kaybeden çocuklar kastedilir. Ergen olduktan sonra babalarını kaybedenlere yetim denmez. Ancak yetimlik çağına yakın olmaları sebebiyle mecazen kendilerine yetim denir. Sözlükte yetim kelimesi, yalnız kalan kimseye denir. Mesela yaşı küçük de olsa büyük de olsa kocasını kaybeden veya evlenemeyen kadına da yetim denir.

"Yetim" kelimesini bu anlamda kullanan şair, bir şiirinde şöyle demiştir:

(إن القبور تنكح الأيامي ... والنسوة الأرامل اليتامى)

Mezarlar dulları evlendirir.

Kocasız kalan yetimleri de evlendirir.

Bu şiirde geçen ve yetim kelimesinin çoğulu olan "yetama" kocasız kalan kadın anlamında kullanılmıştır.

Tepelere de yetim denir. Çünkü etraflarına göre biraz daha yüksek oldukları için yalnız kalmış gibi görünürler. Şair, devesini vasfederken şöyle demiş:

قوداءُ تملكُ رحلَها ... مثل اليتيمِ من الأرانبِ

Devem kavda, yükünü hörgücünün üstünde taşımaktadır.

Hörgüçteki o yük, yüksek tepeler gibi yalnız ve yetimdir.

Eşsiz ve nefis inciye de Arapça'da yetim inci anlamında "Dürrü yetim" denir. İbn Mukaffa'nın, Abbasi halifesi Ebu'l Abbas es-Seffah'a övgüler içeren ve haricilerle diğer mezheplerin ihtilaflarını anlatan kitabının ismi "Yetime"dir. Şair Ebu Temmam, bu eserden bahseden bir şiirinde şöyle der:

(وكثيرَ عَزَّةَ يومَ بَيْنٍ يَنْسُبُ ** وابْنَ المُقَفَّعِ في اليَتِيمةِ يُسْهِبُ)

Kesir Azze,[364] ayrılış gününde birine yamanıyor.

İbn Mukaffa'da Yetime kitabında lafı çok uzatıyor.

"Yetim" kelimesi, yalnız kalma anlamına geldiğine göre, yaşı ister küçük, ister büyük olsun, anne babasından birini kaybeden çocuğu kapsamına almaktadır. Ancak bu kelime yalın olarak kullanıldığında, önce de ifade ettiğimiz gibi, küçük yaşta babasını kaybeden çocuk anlamına gelir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ) **"Sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır"** ayet-i kerimesi hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yüce Allah, (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir"**[365] ayeti indiğinde Müslümanlar, yetimleri himayelerine almaktan çekindiler. Onlara karışıp onlarla birlikte yaşama konusunda sıkıntıya düştüler. Nasıl bir yol izleyeceklerini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordular. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ)

"Sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileseydi sizi zora sokardı."[366]

364 Kesir Azze. Ebu Temmam'ın zamanında yaşamış bir şair.

365 Nisâ, 4/10

366 Bakara, 2/220

Allah dileseydi size güçlük çıkarır ve sizi dara sokardı. Ama O sizi genişliğe çıkardı, kolaylık ihsan etti ve şöyle buyurdu:

(وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeye) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin."[367]"

[Yetim Mallarından Zekat Vermek Yerine Malı Ticarette Kullanmak]

Yetim mallarıyla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(ابْتَغُوا بِأَمْوَالِ الْيَتَامَى لاَ تَأْكُلُهَا الصَّدَقَةُ)

"Zekât tüketmesin diye yetim mallarını ticaretle nemalandırın."

Bu hadis, Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* mevkuf olarak da rivayet edilmiştir.[368]

Hz. Ömer, hz. Aişe, İbn Ömer, Şüreyh ve bir tabii grubu, yetimin malını ticaret ve mudarebe yoluyla nemalandırdıktan sonra kendilerine verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Bu ayet konuyla ilgili birkaç hüküm içermektedir:

- (قُلْ إِصْلاَحٌ لَهُمْ خَيْرٌ)

"De ki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır."

Bu emir, yetimin malını işleten kişinin onun malını kendi malına katmasının, yetimin yararına olacak şekilde alıp satarak o malda tasarrufta

367 Nisâ, 4/6

368 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/2

bulunmasının, mudarebe olarak başkasına teslim etmesinin, velinin kendisinin de mudarebe yapmasının caiz olduğuna, delalet etmektedir.

- Ayet-i kerime, karşılaşılan hadiselerin hükmünü verebilmek için içtihatta bulunmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü yetimlerin yararına olacak şeylerin hangisi olduğunu tespit etmeyi Yüce Allah emretmektedir. Bu tespit de ancak içtihat zann-ı galip dediğimiz ağırlıklı kanaatin oluşmasıyla yapılabilir.

- Eğer yararına olacaksa, yetimin malını velinin kendisi de satın alabilir. Bu da piyasa değerinden daha yüksek bir fiyata satın almakla olur. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Aynı şekilde kendi malını da yetime satabilir. Çünkü böyle yapmakla onun durumu düzeltilmektedir.

- Velisi, eğer yararına olacaksa yetimi evlendirebilir. Bize göre bunu, yetimle arasında nesep bağı bulunan veli yapabilir. Ama yetimle arasında nesep bağı bulunmayan vasi bu yetkiye sahip değildir. Çünkü vesayet, evlendirme yetkisi vermez. Lâkin ayetin zahirî, yararına olmak kaydıyla yetimi evlendirme ve malı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisinin kadıda olmasını gerekli kılmaktadır.

- Veli, din ve edep konularında yararına olacak şeyleri yetime öğretme yetkisine sahiptir. Bunun için kendisine ücretli bir öğretici görevlendirebilir. Ona sanat ve ticareti öğretecek birini de ücret karşılığında tutabilir. Çünkü bütün bunlar, yetime yararlı olacak şeylerdir.

Bu sebeple mezhebimiz (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Yetimi himayesinde bulunduran mahrem akrabası, ona sanat öğretecek birini ücret karşılığında tutabilir."

İmam Muhammed dedi ki: "Bu durumda öğreticiye yetimin malından ücret ödeyebilir."

Fakihler dediler ki: Yetime bir mal hibe edildiğinde, onu himayesinde bulunduran kişi bu hibeyi onun adına teslim alabilir. Çünkü bunda yetimin yararı vardır. Evet, ayetin zahirî anlamı bütün bunları gerektirmektedir.

(وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ)

"Sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır."

Bu ayette takdir edilmiş iki gizli mana vardır:

(وَيَسْئَلُونَكَ) Bu kelimede gizlenen takdirî mana şudur:

Yetimleri himayelerine alan, onların işlerini yürüten mahrem akrabalarıdır. Bunlar himayeleri altına aldıkları yetimi yanlarında tutup koruma altına alır ve gereken bakımlarını yaparlar. (قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ) **"De ki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır"** cümlesinde gizlenen takdirî mana da şudur: Yukarıda anlatıldığı gibi yetimi terbiye etme, evlendirme ve malını da kendisine yararlı olacak şekilde işletip nemalandırmaktır.

Ayet-i kerimede geçen (خَيْرٌ) "hayr" kelimesi birkaç manaya delalet etmektedir:

- Yukarıda anlatılan şartlar çerçevesinde yetimin malı üzerinde tasarrufta bulunmak mübahtır.

- Yetimin yararına olacak tasarruflarda bulunmak, kişiye sevap kazandırır. Çünkü Yüce Allah bunu "hayır" olarak adlandırmıştır. "Hayır" yapmaksa kişiye sevap kazandırır.

- Yetimin malında tasarrufta bulunmak vacip kılınmamıştır. Ancak onun yararına olacak şekilde tasarrufta bulunan kimseye sevap vaad edilmiştir. Bu da ticaret yaparak onun malında tasarrufta bulunmanın vacip olmadığına delalet etmektedir. Yetimi himayesinde bulunduran kişi, onu evlendirmek mecburiyetinde de değildir. Çünkü ayetin zahirî, bunları yapmanın mendup ve tavsiye türünden olduğunu göstermektedir.

(وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir."

Ayet-i kerimede yetimin veli veya vasisinin, onun yararına olmak kaydıyla malını kendi malına katarak ticaret yapmasının ve tasarrufta bulunmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Evlenme ve hısımlık yoluyla aralarında bağ kurup birlikte yaşamalarının da caiz olduğuna delalet vardır. Buna göre yetimi himayesinde bulunduran kişi, onu kendi çocuklarıyla evlendirebilir. Böylece yetimi kendi ailesine katmış olur.(وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ) **"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız"** ifadesi, yetimin malını kendi malına katmasının, onun malında tasarrufta bulunmasının, onu kendi çocuklarıyla ya da velayeti altında bulunan diğer kimselerle evlendirmesinin mübah olduğu hükmünü düzenlemektedir. Bu durumda veli, canla ve bedenle de himayesindeki yetimlerin arasına karışmış olur. Muhalata/karışma kelimesinin bütün bu saydığımız manaları ifade ettiğinin delili, Arapça'daki şu sözdür: Bir kişi bir başkasıyla ortaklık yapar ya da ortaklık yapmaksızın alışveriş yapar ve borçlanma muamelesine girerse, (فُلانٌ خَلِيطُ فُلانٍ) "Falan adam, falanca adama karışmıştır" derler. Bir kimse bir başkasıyla hısım olduğunda (قَدِ إخْتَلَطَ فُلانٌ بِفُلانٍ) "Falan ile falanca birbirine karışmıştır" derler. Bütün bu ifadeler, birbirinden ayırdedilemeyecek şekilde haklarda birbirine ortak olma anlamına gelen (الخِلْطَة) "el-hilta" kökünden alınmıştır. Burada sözü edilen muhalata/karışma, ancak yetimin yararına olmak şartıyla olursa caizdir. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Yetimlerin durumunun sorulması üzerine verilen cevapta"Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır" denilmesidir.

2-Ayet-i kerimede muhalata/karışmadan söz edildikten sonra şu uyarının yapılmış olmasıdır: (وَاللهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ)**"Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır."**

Ayet-i kerime, yetimin malından onun tüketeceği miktarda olduğuna ağırlıklı kanaati oluşan velinin kendi malına katmasını caiz kılmıştır. İbn Abbas'tam *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayet, münahedenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Münahede şu demektir: Birkaç kişi birlikte sefere çıktıklarında her biri yolda harcanmak üzere her biri, eşit olarak

belirlenen bir miktar parayı harcamalardan sorumlu kişiye teslim ederdi, o da kendisinde toplanan parayı ihtiyaca göre harcardı. Eşit miktarda para verdikleri hâlde biri diğerinden fazla yemek yiyebilirdi. Yüce Allah, kendilerinin tüketmeleri için yetimlerin mallarının velilerininkine katılmasını mübah kıldığına göre akıllı ve ergen kimselerin kendi rızalarıyla mallarını birbirine katmaları öncelikle caiz olmalıdır. Caiz görülen münahedenin bir benzeri de ashab-ı kehfle ilgili şu ayette anlatılmaktadır:

(فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَامًا)

"Şimdi siz birinizi şu gümüş paranız ile şehre gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin."[369]

Ayette "paranız" denmesinden anlaşıldığına göre gümüş para ashab-ı kehfin hepsine ait idi. (بِوَرِقِكُمْ) denildiği için para, ashab-ı kehf topluluğunun tümüne izafe edilmiştir. Şehre gönderilen kişi, hepsinin yemesi için o parayla yiyecek satın alacaktı.

(وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir."

Bu ayet, önce de anlattığımız gibi yararlarına olması şartıyla yetimlerle ortaklık etme, mallarını velilerin kendi mallarına katması, onlarla hısım olma ve birlikte yaşamalarının caiz olduğuna delalet etmektedir. Bunu yapan veli ve vasiler, yetimin yararını arayıp bulma gayreti içinde olduklarından dolayı da sevabı hak ederler. Zira **"(Onlar da) sizin kardeşlerinizdir"** cümlesi buna delalet etmektedir. Çünkü kişi, kendi kardeşine yardım etmeye, onun yararını araştırıp bulmaya davet edilmektedir.

369 Kehf, 18/19

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ)

"Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin."[370]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا دَامَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ)

"Kul, kardeşine yardımcı olduğu müddetçe Allah da ona yardım eder."[371]

(فَاِخْوَانُكُمْ)

"(Onlar da) sizin kardeşlerinizdir" cümlesi, kişinin himayesi altındaki yetime bu iyilikleri yapmasının mendup olduğunu tavsiye türünden bildirmekte ve bunun karşılığında sevap kazanılacağını haber vermektedir.

(وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ)

"Allah, dileseydi sizi zora sokardı."

Bu yükümlülükte size güçlük çıkarırdı. Sizi dara sokardı. Yetimlerin arasına karışmanızı, malları üzerinde tasarrufta bulunmanızı engellerdi. Mallarınızı onların mallarından ayrı tutmanızı emrederdi. Ya da malları üzerinde tasarrufta bulunmanızı bir vacip bir görev olarak size emreder, ticaret yoluyla onlar için kazanç sağlamanızı talep ederdi. Ama Allah bu işi geniş tutup kolaylaştırdı. Durumlarını düzeltecek şekilde malları üzerinde tasarrufta bulunmanızı size mübah kıldı. Bu yaptığınız fedakârlıklarınız karşılığında size sevap vaad etti. Bunu size vacip kılmadı ve böylece sizi

370 Hucurat, 49/10
371 Ebu Davud, Büyu, 28

sıkıntıya sokmadı. Nimetlerini hatırlattı. İşi kolaylaştırdığını ve kullarının yararının bunda olduğunu bildirdi.

(فَاِخْوَانُكُمْ)

"(Onlar da) sizin kardeşlerinizdir" cümlesi, müminlerin çocuklarının da dinî hükümler bakımından mümin olduklarına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, onları bizim kardeşlerimiz olarak adlandırmıştır. Nitekim bir ayette (اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) **"Mü'minler ancak kardeştirler"** buyurmuştur.

Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Müşrik Kadınlarla Evlenmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُواۜ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ اُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِۚ وَاللّٰهُ يَدْعُوا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖۚ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾)

221-"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler."

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Ebu Talha, yukarıdaki ayetle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet

etmiştir. **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin."**

Daha sonra kitap ehli kimseler bu kapsamın dışına çıkarıldılar.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ
اُجُورَهُنَّمُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي اَخْدَانٍ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir."[372]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayetinin, hüküm itibariyle önceki ayetin peşinden geldiğini söylemiştir. Kitap ehli kadınlar, kendileriyle evlenilmesi yasaklanan müşrik kadınlardan ayrı tutulmuş olup onlarla evlenmek caizdir.

Evlenme yasağının, hem müşrikler hem de kitap ehli kadınlar hakkında genel olduğunu İbn Ömer'in *radıyallahu anh* söylediği rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Yahya b. Said, Ubeydullah b. Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer, kitap ehli kimselerinin yemeklerini yemekte sakınca görmezdi. Ancak kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh görürdü."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Leys, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yahudi ve hıristiyan kadınlarla evlenmenin hükmü kendisine sorulduğunda İbn Ömer *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Şüphesiz Allah, müşrik kadınlarla evlenmeyi Müslümanlara haram kılmıştır. "İnsanın rabbi İsa'dır" veya "Allah'ın kullarından biridir" demekten daha büyük bir şirk bulunduğunu bilmiyorum!"

Birinci hadiste, kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh gördüğünü söylemiş ve haramlıktan söz etmemiştir.

372 Mâide, 5/5

İkinci hadiste ise ayet okumuş ve kesin bir hüküm ifade etmemiş, ancak hıristiyanları gittiği yolun şirk olduğunu bildirmiştir.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu'l Melih, Meymun b. Mehran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer'e *radıyallahu anh*, 'Biz, kitap ehli kimselerin aramıza karıştığı bir diyarda yaşamaktayız. Onların kadınlarıyla evleniyor, yemeklerini yiyoruz' dedim. Bana onlarla evlenmeyi helal kılan ayet (Mâide, 5) ile haram kılan ayeti (Bakara, 2/221) okudu. Kendisine 'Senin okuduğun ayetleri ben de okuyorum. Ama onların kadınlarıyla evleniyor, yemeklerini yiyoruz' dedim. Helal kılan ayet ile haram kılan ayetleri tekrar bana okudu."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* mübah veya haram şeklinde cevap vermeyip ayetleri okumakla yetinmesi, bu konuda hüküm verebilmek için kesin bir karara varamadığına delalet etmeltedir. Mekruh gördüğüne dair gelen rivayet ise, haram saymadığını, ama hoş karşılamadığını göstermektedir. Tıpkı ehl-i kitapharbî kadınlarla evlenmenin mekruh oluşu gibi. Bu kadınlarla evlenmek haram değil, ama mekruhtur.

Sahabe ve tabiinden bir cemaatin, kitap ehli kadınlarla evlenmenin mübah olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Afre'nin azatlısı Ömer, Abdullah b. Ali b. Saib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Osman *radıyallahu anh*, hıristiyan bir kadın olan Naile binti Ferafise el-Kelbiyye ile evlendi ve onu karılarına kuma yaptı." Arada sadece Nafi'nin adı olmaksızın aynı senedle gelen bir rivayette anlatıldığına göre Talha b. Ubeydullah, Şamlı bir Yahudi kadınla evlenmiştir. Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* de Yahudi bir kadınla evlendiği rivayet edilmiştir. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona mektup yazarak kadını boşamasını istedi. Huzeyfe *radıyallahu anh* de cevabi yazısında "Onunla evlenmem haram mı?" diye sordu. Hz. Ömer *radıyallahu anh* tekrar bir mektup yazarak, "Hayır. Ama iffetsiz kadınlarla aynı yatakta yatmanızdan korkarım" dedi.[373]

373 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/280

Aralarında Hasan, İbrahim en-Nehâi ve Şabî'nin de bulunduğu bir tabii cemaatinin, kitap ehli kadınlarla evlenmenin mübah olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir. Bu kadınlarla evlenmenin haram olduğunu söyleyen bir sahabi veya tabii bulunduğunu bilmiyoruz. İbn Ömer'den *radıyallahu anh* bu konuda gelen rivayet, onun bu kadınlarla evlenmeyi haram saydığına delalet etmemektedir. Bu rivayetten, onun bunlarla evlenmeyi mekruh gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Ömer'in de, Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* kitap ehli bir kadına evlenmesini haram saymadığı, ama mekruh gördüğü rivayet edilmiştir. Hz. Osman, Talha *radıyallahu anh* ve Huzeyfe *radıyallahu anh* kitap ehli kadınlarla evlenmişlerdir. Bu kadınlarla evlenmek sahabilere göre haram olsaydı, bu zatların evliliklerine karşı çıkıp itiraz ederlerdi. Karşı çıkıp itiraz eden birilerinin olmaması, bu kadınlarla evlenmenin caizliği konusunda sahabilerin görüş birliği içinde olduklarına delalet etmektedir.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ)

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" ayeti, kitap ehli kadınlarla evlenmenin haram olmasını şu iki sebepten dolayı gerektirmez.

1-"Müşrik" kelimesi yalın olarak kullanıldığında puta tapanlar akla gelir. Herhangi bir delil olmadığı takdirde kitap ehli kimseler bu kapsama girmez. Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ)

"Ne kitap ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler."[374]

374 Bakara, 2/105

(لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ)

"Kitap ehlinden inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar, (küfürden) ayrılacak değillerdi."[375]

Görüldüğü gibi her iki ayette müşriklerle kitap ehli kimseler ayrı ayrı kelimelerle anılmışlardır. Yine her iki ayette "müşrik" kelimesi ehl-i kitaba atfedilmiştir. Hepsinin aynı kapsama girdiğine dair bir delil bulunmadıkça atfedilen ile üzerine atfedilen şeyler birbirinden ayrı ve farklı şeyler olurlar. Aynı grupta yer alan şeyler bazen tazim veya tekit için birbirinden ayrı zikredilebilirlerse de burada müşrikler ile kitap ehli kimselerin birbirlerinden ayrı zikredilmelerinde böyle bir durum söz konusu değildir. Aynı grupta yer aldıkları hâlde bazı şeylerin ayrı ayrı zikredilmelerine şu ayet örnek gösterilebilir:

(مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ)

"Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mîkâil'e düşman olursa..."[376]

Burada zikredilenlerin hepsi melek grubunda yer aldıkları hâlde, şanlarını yüceltmek için her biri ayrı ayrı zikredilmiştir. Ancak kuvvetli olan görüşe göre, aynı cinsten olduklarına dair bir delil bulunmadıkça atfedilen şey, üzerine atfedildiği şeyden ayrı ve farklı bir şeydir. Yukarıdaki ayetlerde "müşrik" kelimesinin kitap ehline atfedilmesi, müşrikler ile kitap ehli kimselerin birbirlerinden ayrı olmalarını ve ikisinin aynı kapsama girmeyeceğini, evlenme yasağının sadece puta tapan müşriklere yönelik olmasını gerekli kılmaktadır.

2-Evlenme yasağı, müşrik kadınlarla birlikte kitap ehli kadınları da kapsayacak şekilde genel nitelikte ise yasaklayıcı ayetin (Bakara, 221), **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost**

375 Beyyine, 98/1
376 Bakara, 2/98

tutmamak üzere size helâldir"[377] ayetinden sonra gelmesi ve ikisini birlikte kullanma imkânı bulunduğu takdirde birinin diğeriyle neshedilmiş olmaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُم) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar size helâldir"** ayeti ile kitap ehli kadınlardan Müslüman olanlar kastedilmiştir. Tıpkı şu ayetlerde anlatılanlarda olduğu gibi:

(وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ)

"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a ve size indirilene inanırlar." [378]

(مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ)

"Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır."[379]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, iki sebepten dolayı yanlış bir sözdür ve söyleyenin, delil olarak ileri sürenin geri zekâlı olduğunu gösterir. O iki sebep de şunlardır:

1-"Kitap ehli" ifadesi yalın olarak kullanıldığında, şu ayetlerde de ifade edildiği gibi, onların kâfir olanları akla gelir:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

377 Mâide, 5/5
378 Âl-i İmran, 3/199
379 Âl-i İmran, 3/113

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[380]

(وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ)

"Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder."[381] Ve daha başka örnekler.

Görüldüğü gibi "kitap ehli" ifadesi kullanıldığında Yahudi ve hıristiyanlar gelmektedir. İman ettiklerine dair bir kayıt konulmadan bu ifadeden, onların iman etmiş olanları anlaşılmaz. Bilindiği gibi Yüce Allah kitap ehlinden Müslüman olanları zikrederken onların Müslüman olduklarına dair bir kayıt koymaktadır:

(لَيْسُوا سَوَآءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ)

"Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır."[382]

(وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ)

"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a ve size indirilene inanırlar." [383]

2-Ayette mümin kadınlardan söz edilmektedir. Ayet, kitap ehli olup da iman ederek Müslüman olan kadınlarla aslen mümin olan kadınları kapsamaktadır. Şöyle ki:

380 Tevbe, 9/29
381 Âl-i İmran, 3/75
382 Âl-i İmran, 3/113
383 Âl-i İmran, 3/199

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."[384]

Ayetin başında geçen iffetli kadınlar ifadesiyle, kitap ehlinden olan iffetli kadınların kastedilmiş olması doğru değildir. Bu görüşte olan bazı kimseler, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

Ali b. Ebi Talha dedi ki: Kâ'b b. Mâlik *radıyallahu anh*, kitap ehlinden bir kadınla evlenmek istedi. Bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onu bu evlilikten menetti ve ***"O, seni muhsan kılmaz (senin iffetini koruyamaz)"*** dedi.[385]

Bu yasağın zahirî anlamı, böyle bir evliliğin fasid olmasını gerektirir. Ancak bu hadisin senedinin munkatı olduğu ve bu gibi hadislerle Kur'an'ın zahir hükmüne itiraz edilemeyeceği, Kur'an ayetinin bununla neshedilemeyeceği, genel hükmünün özele indirgenemeyeceği söylenmektedir. Munkatı olmayıp sabit olsa bile bu hadisin, kitap ehli kadınlarla evlenmeyi haram değil de mekruh kıldığı söylenebilir.

Nitekim Hz. Ömer *radıyallahu anh* de, Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* Yahudi bir kadınla evlenmesini mekruh görmüştü. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kâb'a *radıyallahu anh*, ***"O kadın, seni muhsan kılmaz (senin iffetini koruyamaz)"*** demesi, nikâhlarının fasid olmasını gerektirmez. Çünkü kendisiyle evlenilen küçük kız ve cariye de kocalarını muhsan kılamaz ve onun iffetini koruyamazlar. Ama buna rağmen nikâhları geçerlidir.

Harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmenin hükmü üzerinde fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

---

384 Mâide, 5/5

385 İbn Hacer, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'l-Hidaye: 2/99

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmek helal olmaz." Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[386]

Bu rivayeti nakledenlerden Hakem der ki: "Ben bunu İbrahim en-Nehâi'ye anlattım. Hoşuna gitti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* böyle demesi, harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh saydığı anlamına gelebilir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri de bu kadınlarla evlenmeyi haram görmeyip mekruh saymışlardır. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* de harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh gördüğü rivayet edilmiştir.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُم)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."

Bu ayette harbî kadın-zimmî kadın ayrımı yapılmamıştır. Bir delil olmaksızın bunların hükmünü birbirinden ayırmak caiz değildir.

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerle savaşın."

386 Tevbe, 9/29

Bu ayetin kitap ehli kadınlarla evlenenlerin nikâhlarının geçerli veya fasid oluşuyla bir ilgisi yoktur. Kitap ehliyle savaşmanın vacip olması, onların kadınlarıyla yapılan nikâhın fasitliğine gerekçe olsaydı, haricilerle İslam devletine başkaldıranların kadınlarıyla da evlenmenin caiz olmaması, şu ayetten dolayı gerekirdi:

(فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ اِلٰى اَمْرِ اللّٰهِ)

"Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."[387]

Bu anlattıklarımızdan açıkça anlaşılıyor ki, bazı kimselerle savaşmanın vacip oluşu, onlarla yapılan nikâhın fasid olmasına etkili olmaz. Mezhebimiz (Hanefî) müctehitlerinin harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh görmeleri şu ayetten dolayıdır:

(لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَو كَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْ اَبْنَاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy-sopları olsalar bile, Allah'a ve Resûlü'ne düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin."[388]

Nikâh, şu ayette de belirtildiği gibi, eşler arasında sevgi meydana getirir.

(وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً)

"Aranızda bir sevgi ve merhamet var etti."[389]

Yüce Allah, nikâhın eşler arasında sevgi ve merhameti meydana getirdiğini bildirdiği, harbîlerle dost olmamızı yasakladığı için mezhebimiz

387 Hucurat, 49/9
388 Mücadele, 58/22
389 Rum, 30/21

(Hanefî) müctehitleri, harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh görmüşlerdir.

(يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Allah'a ve Resûlü'ne düşman olan kimselere sevgi beslediğini (göremezsin)" yasağı zimmîler hakkında değil, harbîler hakkındadır. Ayette geçen (حَادَّ) kelimesi, bizim bir sınırda (had), onların da başka bir sınırda olmalarından türemiştir. Bizim bir şık/tarafta olmamız, onların da başka bir şık/tarafta olmalarından türeyen (مُشاقَّة) kelimesi de kelimesi gibidir. Yani onlarla biz, ayrı diyarlarda yaşamaktayız. Bu, zimmîlerin değil harbîlerin niteliğidir. Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh görmüşlerdir.

Harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmenin mekruh olmasının sebeplerinden biri de Müslüman kocanın o kadından doğan çocuğu, darulharpte harbîlerin ahlakı üzere yetiştirilecektir ki bu da dinen yasaklanmıştır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(أَنَا بَرِئٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ مُقِيمٌ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ)

"Ben, müşriklerin arasında ikamet eden her Müslümandan beriyim." [390]

(أَلاَ إِنِّي بَرِئ مِنْ كُلِّ مُسلِمٍ مَع مُشْرِكٍ)

"Bilesiniz ki, müşrikle beraber olan her Müslümandan beriyim."[391]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sen, (لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ) **"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, Allah'a ve Resûlü'ne düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin"**[392] ayetinin (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُم)

390 Ebu Said b. A'rabi, Mucemu İbnu'l A'rabi: 2/439
391 Müsnedu'ş-Şafiî: 2/102
392 Mücadele, 58/22

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir" ayetinin hükmünü harbîler için değil de zimmî kadınlar için özellediğini reddetmedin. Buna ne dersin?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayet-i kerime Müslümanın harbî kimseleri sevip dost edinmesini yasaklamaktadır. Her ne kadar sevme ve dost olmaya vesile olsa da nikâh akdi bu kapsama girmez. Çünkü nikâh akdinin kendisi, iki taraf arasında karşılıklı sevgi ve dostluk değildir. Ancak ileride karşılıklı sevgi ve dostluğun meydana gelmesine vesile olacağı için, harbî olmayan kadınlarla evlenmek güzel görülüp tavsiye edilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayetin devamında (أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ) **"Onlar ateşe çağırırlar"** cümlesi, yer almaktadır. Bu da, bu illetten dolayı kendileriyle evlenmenin haram kılınmış olduğuna delalet etmektedir. Bu illet, kitap ehlinden zimmîlerle harbîlerde mevcuttur. Bu illetten dolayı müşrik kadınlarla evlenmek haram olduğu gibi, zimmî ve harbî kadınlarla da evlenmenin haram olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi müşrik kadınların "ateşe çağırmaları" onlarla evlenmenin haram kılınmasını gerektiren illet değildir. Eğer öyle olsaydı, onları nikâhlamak hiçbir hâlde mübah olmazdı. Kendilerinde bu nitelik yani Müslümanları ateşe çağırma niteliği mevcut olmasına rağmen İslam'ın ilk zamanlarında müşrik kadınlarla evlenmenin mübah olduğunu biliyoruz. Bu hâl, onlarla evlenmeyi haram kılan ayetin inmesine kadar devam etti. Bu da sözü edilen niteliğin, onlarla evlenmeyi haram kılmayı gerektiren illet olmadığına delalet etmektedir. Hz. Nuh ile Hz. Lut'un eşleri kâfir oldukları hâlde iki peygamberle evliydiler.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ)

"Allah, inkâr edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı. Derken onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah'ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara, "Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!" denildi."[393]

İkisi de kâfir oldukları hâlde, kocaları Hz. Nuh ve Hz. Lut ile olan nikâhlarının sahih olduğu bu ayette haber verilmektedir. Böylece kâfirliğin müşrik kadınlarla evlenmenin haram olmasını gerektiren illet olmadığı ispatlanmış oldu. Müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayetin devamında Yüce Allah'ın (اُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ) **"Onlar ateşe çağırırlar"** buyurması, bu evliliğin geçerli olmadığının işareti olmuştur. Şer'î illetler gibi görülen ve onların yerine geçen bazı manalarda hükmün dayandırıldığı ismin ne olduğu hususunda kesin bir şey söylenemez. Böyle olunca da onu isim gibi tahsis etmek caiz olur.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُم)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir" ayetiyle, müşrik kadınlarla evlenme yasağına illet gibi görünen "ateşe çağırma"yı zimmî kadınlar dışında harbî kadınlara tahsis etmek doğru olur. Buna benzer bir örnek de şu ayettir:

(اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ)

"Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan alıkoymak ister."[394]

393 Tahrim, 66/10
394 Mâide, 5/91

Ayette, içki içme sonucunda meydana gelen bazı mahzurlu durumlardan söz edilmekte ve bunlar, içkinin haram kılınmasının illeti yerine kaim kılınmaktadır. İllet gibi görünen bu şeylerin sebep olabileceği diğer olaylara uygulamak gerekli değildir. Şayet gerekli olsaydı, diğer alışveriş, evlenme, borçlanma gibi akitlerin de haram olması gerekirdi. Çünkü şeytan, sözü edilen diğer akitler ve münasebetlerle de aramıza düşmanlık ve kin sokmaya, Allah'ı anmaktan bizi alıkoymaya çalışır. Bir hükümde illet yerine geçen mananın diğer meselelerde uygulanmaması, sadece kendisinin esas alındığı yerle sınırlı olması gerektiğine göre, hakkında nass bulunan diğer şer'î illetlerin de hükmünün böyle olması gerekir. İşte bu, şer'î illetlerin belli bir meseleye tahsis edilmesi gerektiğinin delilidir. Bu anlattıklarımız sebebiyle evlenme haramlığının, gayrı müslim kadınlardan sadece müşrik olanlarla ilgili olması gerekmektedir. Ayette müşrik kadınların bizi ateşe çağırmalarından söz edilmesi, onlarla evlenme yasağını pekiştirmek içindir. Bu gerekçe, onların dışındaki kadınlara sirayet etmez. Çünkü müşriklik ve ateşe çağırma, onlarla evlenmenin haramlığının işaretleridir. Bu işaretler, diğer ehl-i kitap kadınlarda mevcut değildir.

Denildi ki: Evlenme yasağı Allah ve Resûlü ile müminlere karşı savaş açan Arap müşrikleri hakkındadır. Müslümanlar ile müşrikler arasında sevgi ve dostluk oluşmasın ve onlara karşı savaşmada taksir gösterilmesin diye onların kadınlarıyla evlenmek, Müslümanlara haram kılındı. Yoksa aramızda sevgi ve dostluk bağları kurulabilen, kendileriyle savaşmaktan men olunduğumuz zimmî kadınlarla Müslümanların evlenmeleri haram kılınmış değildir. Olsa olsa harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenmemiz yasaklanmış olabilir. Çünkü onlarda da "ateşe çağırma" niteliği mevcuttur. "Ateşe çağırma" illetinin yasaklanmasına sebep olduğu şeyin hükmünü, yeniden anlatmaya gerek görmüyoruz. Çünkü bunu daha önce anlatmıştık.

(وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ)

"Mü'min bir cariye, Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır." [395]

395 Bakara, 2/221

Bu ayet, hür kadınla evlenme imkânı olan kimsenin cariye nikâhlamasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, hoşlarına gidip beğenseler bile hür ve müşrik bir kadın yerine mümin bir cariye ile evlenmelerini müminlere emretmiştir. Hür ve müşrik bir kadınla evlenme imkânına sahip olan bir kimse, hür ve Müslüman bir kadınla de evlenme imkânına sahip demektir. Çünkü mehir ve âdetler bakımından aralarında fark yoktur. Yüce Allah da (وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ)**"Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır"** buyurmuştur. Buna göre, hür ve mümin bir kadınla evlenme imkânı olan bir kimsenin hür ve müşrik bir kadını bırakıp mümin bir cariye ile evlenmeye teşvik edilmesi doğru olmaz. Ancak bu ayet, hür ve Müslüman bir kadınla evlenme imkânı varken, mümin bir cariyeyi nikâlamanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu ayet, mümin cariyeyi nikâhlamaya başka bir yönden de delalet etmektedir. Şöyle ki: Evlenmek için maddi imkânı olsun veya olmasın, zengin olsun, fakir olsun Müslüman bir erkeğin müşrik bir kadınla evlenmesi haramdır. Bu genel bir hükümdür.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayetinin devamında (وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ) **"Mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır"** buyrulmaktadır. Bu da müşrik bir kadınla evlenmesi haram olan bir Müslüman erkeğin, mümin bir cariyeyi kendine nikâhlamasını mübah kılmaktadır. Bu da zengin-fakir her iki gruptaki erkeklerin cariye nikâhlamalarının caiz olmasını gerektirmektedir.

Hayız/Âdet Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾)

222-"Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: «O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.»"

Ayette geçen (مَحِيض) "mahid" kelimesi hayzın/ay hâlinin ismi olabileceği gibi hayzın yeri anlamına da gelebilir. Tıpkı kaylule, yani öğle istirahatinin yapıldığı yere (مَقِيل), gecenin geçirildiği yere de (مَبِيت) denmesi gibi. Fakat ayetin özünden anlaşıldığına göre burada (مَحِيض) kelimesiyle hayz/ay hâli kastedilmiştir. Çünkü ayetteki soruya verilen cevapta mahîd'ın ezâ olduğu söylenmektedir. Ezâ ise hayzın yerinin değil, kendisinin niteliğidir. Bazı kimseler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hayzın ne olduğunu, kadının hayız görmesi durumunda ne yapılması gerektiğini sormuşlardı. Bu soru da şundan dolayı sorulmuştu: Medine'de bir kısım Yahudiler, Müslümanlara komşu olarak yaşamaktaydılar. Kadınlar ay hâline girdiklerinde erkekler onlarla birlikte yemek yemekten, bir şeyler içmekten ve onlarla bir arada oturmaktan uzak dururlardı. Bunun İslam'daki hükmünü öğrenmek istediler. Yüce Allah da **"O, bir ezadır"**, yani necaset ve pisliktir cevabını verdi. Cenab-ı Allah'ın hayzı bu şekilde nitelemesi, ondan uzak durulması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü daha önce de onlar, necasetten uzak durulması gerektiğini biliyorlardı. Cevapta, onların hayızdan uzak durulması gerektiği emrini anlayacakları şekilde mutlak bir lafız kullanıldı.

"Ezâ" kelimesinin necaset anlamında kullanıldığına şu hadis-i şerif delalet etmektedir:

"Birinizin ayakkabısına pislik bulaştığında onu yere sürsün ve o ayakkabısıyla namaz kılsın. Yer, ayakkabısını temizler."

Bu hadiste "ezâ" kelimesi necaset/pislik anlamında kullanılmıştır.

Ayette (قُلْ هُوَ اَذًى) **"De ki: O bir ezadır"** buyurulmakla, insanın hayızdan ötürü sadece eziyet duyduğu haberi verilmemektedir. Çünkü sadece böyle bir haberi vermekte bir yarar yoktur. Şu hâlde Yüce Allah, hayzın

necis olduğunu haber vermekle ondan uzak durulması gerektiğini de bildirmiştir. Yoksa her eziyet veren şey necis değildir. Bunu teyit eden bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ)

"Yağmurdan zahmet çekerseniz ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur."[396]

Bilindiği gibi yağmur, zahmet ve eziyet verse de necis değildir. Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا اَذًى كَثِيرًا)

"Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz."[397]

Burada da "eza" kelimesi, üzücü söz anlamında kullanılmıştır. Hayızla ilgili ayetteki "ezâ" kelimesi necaset anlamındadır. O kan da necis bir nesne olduğu için bu hâle "ezâ" denmesi, anlaşılır ve fayda vericidir. İlahî hitabın delaletinden anlaşıldığı gibi erkeklerin o hâldeki kadından cinsellik bakımından uzak durmaları gerekir. Hayzın hükmünü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soranların sorusuna uygun olan cevap da budur.

Fakihler, hayızlı kadından hangi bakımlardan uzak durulması gerektiği hususunda ihtilaf ettiler. Ancak peştemal veya benzeri bir çamaşır üzerinden kocasının onunla sevişebileceği hususunda görüş birliği ettiler. Bununla ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* nass da nakledilmiştir.

Hz. Aişe ile Hz. Meymune, hayızlı oldukları zamanlarda eşleri ile Hz. Peygamber'in arada bir izar olduğu halde sarmaş dolaş olduklarını

396 Nisâ, 4/102
397 Âl-i İmran, 3/186

söylemişlerdir. Kocanın bu dönemde karısının üreme organından uzak durması gerektiği hususunda da fakihler görüş birliği ettiler. Ancak üreme organından uzak durmak kaydıyla izarın altından sevişme hususunda farklı görüş ortaya koydular.

Hz. Aişe ile Ümmü Seleme validelerimizden rivayet olunduğuna göre erkek, üreme organı dışında karısının bedenine penisini sürerek onunla sevişebilir. Sevri ile Muhammed b. Hasan da böyle demişlerdir. Bu iki zât da üreme organından uzak durulması gerektiğini söylediler. Hasan, Şabi, Said b. Müseyyeb ve Dahhâk'tan da böyle bir görüş rivayet edilmiştir.

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Erkek, ay hâlindeki eşinden izar üstünden sevişerek yararlanabilir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Evzai, Mâlik ve Şafiî de bu görüştedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ)

"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın"[398] ayeti, izar altından sevişmenin caiz olmadığına iki yönden delalet etmektedir.

1- (فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ)

"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun."

Ayetin zahirî anlamı, ay hâlindeki kadınla ne izar altından ne de izar üstünden sevişilebileceği hususunda kesin hüküm ifade etmektedir. Ancak fakihler, izar üstünden sevişmenin mübahlığı hususunda görüş birliği ettiklerine ve bunu da bir delile dayandırdıklarına göre, biz bu yasağın izar altı sevişmeyle ilgili olduğunu kabul ediyoruz. İzar üstü sevişmeyi yasaklayan bir delil de bulunmamaktadır.

398 Bakara, 2/222

2- (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ)

"Onlara yaklaşmayın."

Bu yasaklama, ayetin başında geçen (فَاعْتَزِلُوا) **"uzak durun"** buyruğu ile aynı hükmü ifade etmektedir. İhtilaf hâlinde bir delil olmadıkça bunlardan birinin hükmünü diğerinin hükmünden ayırmak doğru olmaz.

Ay hâlindeki kadınla kocasının izar üstünden sevişebileceklerine sünnetten şu rivayet delalet etmektedir.

Yezid b. Ebi Enise'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* azatlısı Umeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Iraklı birkaç kişi Hz. Ömer'e, erkeğin ay hâlindeki karısından yararlanması helal olan şeylerin neler olduğunu ve başka bazı şeyleri sordular. Hz. Ömer *radıyallahu anh* onlara şöyle cevap verdi: Ben de bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(لَكَ مَا فَوْقَ الإِزَارِ وَلَيْسَ لَكَ مَا تَحْتَهُ)

"İzarın üstünden hakkındır. Ama izarın altından hakkın değildir."[399]

Ay hâlindeki kadınla kocasının izar üstünden sevişebileceklerine Şeybani'nin hadisi de delalet etmektedir.

Abdurrahman b. Esved'in bildirdiğine göre babası, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا أَمَرَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَأْتَزِرَ فِي فَوْرِ حَيْضَتِها، ثُمَّ يُبَاشِرُهَاوَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْلِكُ إِرْبَهُ)

399 Abdulvahid el-Makdisi, el-Ahadisu'l-Muhtare: 1/375

"(Eşleri olarak) Birimiz ay hâli olduğunda ve bu hâlde kanama çoğaldığında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bir izara bürünmemizi emrederdi. Sonra da ona sarılırdı. Ama Resûlullah'ın*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***penisine hâkim olabildiği kadar, hanginiz penisine hâkim olabilir?"***[400]

Şeybani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Şeddad da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Meymune'den *radıyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur.

İzarın altından da ay hâlindeki kadınla kocasının sevişebileceği görüşünde olanlar, şu hadisi delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Sabit, Enes'in *radıyallahu anh*- şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yahudiler ay hâlindeki kadınlarını evden çıkarır, onunla birlikte yemek yemez ve onunla birlikte aynı evde durmazlardı. Bu durum Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorulunca Yüce Allah, (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ) **"Sana kadınların ay hâlini sorarlar..."** ayetini indirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da şöyle buyurdu:

(جَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ وَاصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ غَيْرَ النِّكَاحِ)

"Onlarla aynı evde bir arada bulunun. Cinsel ilişki dışında her şeyi yapabilirsiniz."[401]

Bu konudaki delillerden biri de Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* gelen şu rivayettir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe'ye ***"Seccadeyi bana ver"*** dediğinde o, "Ben hayızlıyım" demiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Hayzın elinde değildir"***[402] cevabını vermişti.

Fakihler dediler ki: Bu hadis, ay hâlindeki kadının kanamayla ilgili olmayan organı dışındaki organlarının hükmünün, o organın bu hâlin

400 Muslim, Hayz, 1
401 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/467
402 Muslim, Hayz, 3

başlamasından önceki hükmü gibi olduğuna delalet etmektedir. Yani ay hâlinden önce o organı nasıl temiz olup ondan yararlanılabiliyorsa, bu hâlin devamı sırasında diğer organları da temiz olup onlardan yararlanılabilir.

Yukarıda anlatılanlara izar altından sevişmeyi caiz görmeyenlerin verecekleri cevap şöyle olabilir: Enes'in *radıyallahu anh*rivayet ettiği hadiste ay hâliyle ilgili ayetin nüzûl sebebi ve Yahudilerin bu hâldeki kadınlarına yaptıkları muamele anlatılmaktadır. Ayrıca bizim bu hâldeki kadınlarımızı evden çıkarmamızın ve onlarla ayrı yerlerde oturmamızın gerekmediği bildirilmektedir.

(وَاصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ غَيْرَ النِّكَاحِ)

"Ay hâlindeki kadınlarla nikâh dışında her şeyi yapabilirsiniz" cümlesindeki "nikâh" kelimesi ile, cinsel ilişki değil de kadının üreme organı dışındaki başka yerlerinden yararlanma kastedilmiş olabilir. Çünkü penisin başka yerlere sürülmesi de bir nevi cinsel ilişki gibi değerlendirilebilir.

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği: (لَكَ مَا فَوْقَ الإِزَارِ وَلَيْسَ لَكَ مَا تَحْتَهُ) ***"İzarın üstünden hakkındır. Ama izarın altından hakkın değildir"*** şeklindeki hadis, izar altından sevişmeye izin veren hadisten sonra varid olduğu için onun hükmünü ortadan kaldırmış olmaktadır. Bunun delili de şudur: Enes'in *radıyallahu anh*rivayet ettiği hadiste ay hâli ile ilgili ayetin iniş sebebi bildirilmektedir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis ise bundan sonra varid olmuştur. Çünkü o, bahsedilen ayetin iniş sebebini anlatmamaktadır. Bu rivayette anlatıldığına göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, ay hâlindeki kadınla ne şekilde sevişmenin helal olacağını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştur. Şüphesiz bu da Enes'in *radıyallahu anh*rivayet ettiği hadisin vürudundan sonra olmuştur. Bunun da iki delili vardır:

1-Ay hâlindeki kadınla ne şekilde sevişmenin helal olacağı, ancak onunla cinsel ilişkide bulunmanın ve çıplak vaziyette sevişmenin haram kılınmasından sonra Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorulmuş olabilir.

2-Eğer bu soru ay hâliyle ilgili ayetin inişinden hemen sonra Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorulmuş olsaydı, Enes'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* nakletmiş olduğu ***"Cinsel ilişki dışında her şeyi yapabilirsiniz"*** cümlesiyle yetinilirdi. Bu da Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, Enes'in *radıyallahu anh* bahsedilen rivayetindeki hadisten sonra bu soruyu sorduğuna delalet etmektedir. Diğer taraftan Hz. Ömer'in hadisiyle Enes'in hadisi birbiriyle çatışacak olsa, öncelikle Hz. Ömer'in hadisini delil olarak kullanmak gerekir. Çünkü bu hadiste, ay hâlindeki kadının cinsel organı dışındaki taraflarına penisi sürmek haram kılınmaktadır. Enes'in hadisinin zahirinde ise bu mübah görülmektedir. Haramlıkla mübahlık bir araya geldiğinde haramlığı bildiren rivayet esas alınır.

Başka bir açıdan bakıldığında Hz. Ömer'in rivayet ettiği hadisi Kur'an'ın şu ayetinin zahirî de desteklemektedir:

(فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ)

"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."

Enes'in *radıyallahu anh*rivayeti ise ayetteki **"yaklaşmayın"** hükmünü tahsis etmekte, özelleyip sınırını daraltmaktadır. Kur'an'a muvafık olan rivayetler, onun hükmünü özelleyip sınırını daraltan rivayetlere göre öncelikle kabul edilirler. Şunu da belirtmeliyiz ki, Enes'in *radıyallahu anh*rivayet ettiği hadis, mücmel ve genel ifadeli olup onda, ay hâlindeki kadının neresinden yararlanılabileceği açıklanmamaktadır. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste ise izar altı ve izar üstü ifadeleri kullanılarak her iki yer açıklanmıştır.

Doğrusunu Allah bilir.

Hayzın Anlamı ve Miktarı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hayz, bir miktar kana verilen isimdir. Bu kan meydana gelince kendisine bağlı olarak bazı hükümler de mey-

dana gelir. Mesela bu kan görüldüğünde namaz kılmak, oruç tutmak ve cinsel ilişkide bulunmak haram olur. Bununla iddet tamamlanır. Mescide girilmez, mushafa el sürülmez, Kur'an okunmaz. Bu kanı gören kız çocuğu büluğa erer. Hayza bağlı olarak bu hükümler meydana geldiğine göre, görülen kana hayız denmesi için belli bir miktarda olması gerekir. Eğer bu hükümlerin meydana gelmesine sebep olmazsa, akan kana "hayız" denmez. Bilindiği gibi ay hâlindeki kadın, âdet günlerinde kanama görür. Âdet günlerinden sonra da aynı şekilde kendinde kanama görebilir. Âdet günlerinde gördüğüne "hayız" denir. Çünkü o kanama sebebiyle yukarıda sıralanan hükümler meydana gelir. Âdet günleri dışında gördüğü kanama ise hayız değildir. Çünkü o kanama sebebiyle yukarıdaki hükümler meydana gelmez.

Hamile kadında ay hâli olmaz. Kanama gördüğü hâlde o kan, yukarıdaki hükümlerin meydana gelmesine sebebiyet vermediği için, hayızlı sayılmaz.

İstihazeli kadın, hayız zamanında görülen kana benzer şekilde uzun bir zaman boyunca kanama gördüğü hâlde hayızlı/âdetli sayılmaz. Şu hâlde hayız, yukarıda sayılan hükümlerin meydana gelmesine sebep olacak şekilde görülen belli miktardaki kandır.

Hayız ve nifas (âdet ve lohusalık) namaz kılmanın, oruç tutmanın ve cinsel ilişkide bulunmanın haram kılınması, ay hâlindeki kadının uzak durması gereken şeylerden uzak durulması bakımından aynı hükme tabidirler. Ancak iki bakımdan birbirlerinden ayrılırlar:

1-Hayzın müddeti ile nifasın müddeti aynı değildir.

2-İddetin tamamlanmasında ve kız çocuğunun büluğa ermesinde nifasın bir etkisi yoktur.

Ebu'l Hasan (el-Kerhi), hayzı şöyle tarif etmiştir: "Hayız, ilk defa görüldüğünde küçük kızın büluğa ermesini sağlayan ve rahimden gelen bir kandır."

Kadınlar, bu kanı mutad aralıklarla kendilerinde görürler. Daha önce yaşını doldurma, düş görme, cinsel ilişki sırasında meni gelmesi şeklinde

büluğa ermemişse, bu kanı ilk defa gören kız çocuğu bununla büluğa erer. Ama daha önce anlattığımız şekilde büluğa ermiş, sonra kanama görmüş ve bu da belli bir miktara ulaşmış ise bu, hayızdır. Daha önce gördüğü kanamayla büluğa ermiş olmasa bile bu hüküm değişmez.

Hayzın/ay hâlinin süresi konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz (Hanefî) müctehitleri, hayzın asgari süresinin üç, azami süresinin ise on gün olduğu görüşündedirler. Süfyan es-Sevri de bu görüştedir. Mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin tamamından nakledilen meşhur görüş budur.

Ebu Yusuf ile Muhammed'den rivayet edilen bir görüşe göre kanama, eğer iki gün tam ve üçüncü günün de yarıdan fazlası bir süre devam ederse hayızdır. Kendisinden gelen meşhur rivayete göre İmam Muhammed bu konuda Ebu Hanife ile aynı görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Hayzın azı ve çoğu için belirlenmiş bir vakit yoktur." Abdurrahman b. Mehdi'nin anlattığına göre Mâlik, hayzın en uzun süresinin on beş gün olduğu görüşündedir. Abdullah b. Cafer b. Faris'in bildirdiğine göre Harun b. Süleyman el-Cezzar, Abdurrahman b. Mehdi'nin böyle dediğini nakletmiştir.

Şafiî dedi ki: "Hayzın/ay hâlinin asgari süresi bir gün bir gece, azami süresi ise on beş gündür."

Abdurrahman b. Mehdi'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Zeyd, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hayzın/ay hâli on üç güne kadar devam edebilir. Daha fazla devam ederse istihazedir."

Atâ dedi ki: "Kanama on beş günden fazla devam ederse istihazedir." İlk zamanlarda Ebu Hanife de Atâ ile aynı görüşte olup hayzın asgari süresinin bir gün bir gece, azami süresinin ise on beş gün olduğunu söylüyordu. Ancak daha sonra bu görüşten vazgeçip yukarıda nakletmiş olduğumuz görüşünü ortaya koydu.

Hayzın/ay hâlinin asgari süresinin üç, azami süresinin on gün olduğu görüşünde olanların dayandıkları delillerden biri şu hadistir:

Kasım'ın bildirdiğine göre Ebu Ümame *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَقَلُّ الْحَيْضِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَأَكْثَرُهُ عَشَرَةُ أَيَّامٍ)

"Hayzın en azı üç gün, en çoğu ise on gündür."[403]

Eğer bu hadis, sahih ise bir kimsenin bunu bırakıp başka görüşe yönelmesi doğru olmaz. Bunu Osman b. Ebu'l Âs es-Sakafi *radıyallahu anh* ile Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* hadisleri de doğrulamaktadır. Bu iki zât dediler ki: "Hayız üç gün, dört gün, on güne kadardır. Daha fazla olursa istihazedir."

Bu rivayet, görüşümüzün doğruluğuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Bir sözü bir sahabi topluluğu söyler ve bu meşhur olarak yayılır, buna muhalefet eden bir kimse de çıkmazsa bu, sonra gelen nesiller için bir icma ve hüccet olur. Yukarıda adı geçen iki sahabinin naklettiğimiz görüşlerini emsalleri de dillendirmiş olup buna muhalefet eden bir kimse de çıkmamış olduğundan bu, artık bir hüccet hâline gelmiştir.

2-Bu gibi miktar ve ölçüler, yüce Allah'ın hukukunu ve salt ibadetleri ilgilendirdiğinden bunlar, ancak nass veya icma ile tespit edilebilirler. Mesela farz namazların rekât sayısı, Ramazan orucu, hadlerin miktarı, zekâtta deve nisabı bu miktar ve ölçülere örnek gösterilebilir. Hayzın ve temizliğin süresi, nikâh akdinde şart koşulan mehrin miktarı, namazın sonunda teşehhüt miktarınca oturmak da böyledir. Bir sahabiden bu konularda bir ölçü ve miktar belirlemeye dair bir rivayet gelirse bu bizim için nass niteliğinde olur ve kabul ederiz. Çünkü bu konularda ölçü ve miktar belirlemek, kıyas yoluyla yapılamaz.

403 Darekutni, Hayz, 2

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hayız/ay hâli süresinin kadınların âdetlerine göre belirlenmesine engel bir durum yoktur. Şu hâlde onların âdetlerini esas almak gerekir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hamne binti Cahş'a *radıyallahu anh* söylediği şu söz de bu görüşümüzün doğruluğuna delalet etmektedir: ***"Allah'ın bilgisi çerçevesinde diğer kadınlar gibi her ay altı veya yedi gün âdet görürsün."***[404]

Böyle buyurmakla Hamne'yi *radıyallahu anh*, kadınların âdetine göre hareket etmeye yönlendirmiş, ay hâlini altı veya yedi gün olarak belirlemişti. Buna göre 'hayzın en çoğu on, en azı da üç gündür' diyenler, kadınların geneldeki âdetini gözönünde bulundurarak böyle söylemiş olabilirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muhaliflerimizle anlaşamadığımız nokta, hayzın daha aşağısı düşünülemeyecek olan asgari süresi ile daha fazlası düşünülemeyecek olan azami süresidir. Hamne binti Cahş *radıyallahu anh* ile ilgili hadiste sözü edilen altı-yedi günlük sürenin genelde ortalama bir hayız süresi olduğu hususunda fakihlerin hepsi görüş birliği etmişlerdir. Ancak bu sürenin hayız hâlinin asgari ve azami süresiyle alakası olmadığı için bunun ihtilaflı olan bu konuda delil olması mümkün değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hamne'ye *radıyallahu anh* ***"Allah'ın bilgisi çerçevesinde diğer kadınlar gibi her ay altı veya yedi gün âdet görürsün"*** demiş olması, bizim söylediklerimizin doğruluğuna şu bakımdan delalet etmektedir. Kadınların her ay altı-yedi gün âdet görmesi sözü, bütün kadın cinsini kapsayacak olursa o zaman her kadının ay hâlinin altı-yedi günden aşağı olmaması gerekirdi. Hayzın asgarisinin üç gün olacağına dair icma mevcut olmasaydı, bir kimsenin hayzı altı-yedi günden az sayması caiz olmazdı. Üç gün süreli kanamayı, hayız sayma konusunda ittifak meydana geldiğine göre; biz bu üç günlük süreyi, yukarıdaki rivayetin genel ifadesinden tahsis edip özellemiş olduk. Üç günden aşağısının ise hayız olamayacağı bahsedilen rivayet gereğince hükme bağlanmış oldu. Hayzın azami süresi hakkında bu delile dayanılabilir. Bu görüşün isabetli olduğuna şu rivayet de delalet etmektedir:

404 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/500

(مَا رَأَيْتُ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِأُوْلِى الرَّأْيِ مِنْكُنَّ)

"Aklınız ve dininiz noksan olduğu hâlde, akıl ve fikir sahibi erkeklerin aklını sizin kadar başlarından alıp götüren birilerini görmedim."

"Kadınların aklının ve dininin noksanlığı nedendir?"diye sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermişti:

"Onlardan biri (ay hâli sebebiyle) (فَتَمْكُثُ أَيَّامًا) ***günlerce gecelerce namaz kılmadan bekleyip durur."***[405]

Bu hadis hayzın asgari süresinin, "günler ve geceler" denebilecek bir süre olmasını gerektiğine delalet etmektedir ki, bu sürenin de asgarisi üç, azamisi on gündür. Hadisin aslında geçen ve günlerce namazsız oruçsuz bekleme anlamına gelen (فَتَمْكُثُ أَيَّامًا) cümlesindeki "eyyam" kelimesinin asgarisinin üç, azamisinin on gün olduğuna şu rivayetler de delalet etmektedir:

A'meş'in bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Fatıma binti Ebu Hubeyş'e *radıyallahu anh* şu emri vermişti:

(اجْتَنِبِي الصَّلَاةَ أَيَّامَ مَحِيضِكِ، ثُمَّ اغْتَسِلِي، وَتَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاة)

"Ay hâli günlerinde namazdan uzak dur. Ay hâlinden sonra (özür kanaması devam etse bile) guslet ve her namaz için abdest al."[406]

Hakem'in bildirdiğine göre Ebu Cafer, Sevde *radıyallahu anh* validemizin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben istihaze/özür kanaması görmekteyim" dediğini ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona ay hâli günlerinde namaz kılmamasını, ay hâli geçtikten sonra her namaz için abdest almasını emrettiğini, onun da bu emre göre hareket ederek her vakit abdest alıp namaz kıldığını rivayet etmiştir.

---

405 Bkz: Busıri, İthafu'l-Hıyereti'l-Mehere: 3/44

406 İbn Mâce, Taharet, 115

Fatıma binti Ebu Hubeyş *radıyallahu anh* ile ilgili hadisin bazı varyantlarında ***"Hayız gördüğün günler adedince namazı bırak. Hayız sona erince de guslet"*** ifadesi yer almaktadır.

Ümmü Seleme *radıyallahu anh* validemizin rivayetinde anlatıldığına göre bir kadın, kendisinde meydana gelen kanamanın hükmünü sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu mealde cevap vermiştir: "Kadın, ay içinde hayız gördüğü geceler ve günler adedince namaz kılmaksızın bekleyecek, hayız sona erince de gusledip namaza başlayacak."

Şerik'in bildirdiğine göre Adiyy b. Sabit, babasından naklen dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

(الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ حَيْضِهَا ; ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ)

"Özür kanaması gören kadın, hayızlı günlerinde namazı bırakır. (Hayzı sona erince) gusleder. (Özür kanaması devam ettiği için de) her namaz vakti için abdest alır."[407]

Bu hadisin bazı varyantlarında(الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا) denilerek "hayız" kelimesinin yerine aynı anlama gelen kur' kelimesinin çoğulu olan "akraiha" kelimesi kullanılmıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Fatıma binti Ebu Hubeyş *radıyallahu anh* ile Ümmü Seleme *radıyallahu anh* validemizin kendisinden bahsettiği kadından hayız süresini sormadan hayızlı günlerinde namazı bırakmalarını emretmesi şunu gerekli kılmaktadır: Hayız süresi, Arapça'daki (eyyam) yani günler denebilecek süre miktarınca olmalıdır ki, bu da Arap dilbilim kurallarına göre üç ila on gün arası bir süredir. Hayzın süresi üç günden az olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bahsedilen kadınlara,günler ve geceler anlamına gelen "eyyam ve leyali" kelimeleriyle cevap vermezdi.

Adiyy b. Sabit'in rivayet ettiği hadiste de (الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ حَيْضِهَا) ***"Özür kanaması gören kadın, hayızlı günlerinde namazı bırakır"*** buyrulmuştur. Bu, bütün kadınları ilgilendiren genel bir ifadedir. Bu hadiste

407 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Asâr: 1/102

geçen ve günler diye tercüme ettiğimiz, (أَيَّامَ) "eyyam" kelimesi sınırlı bir sayı için kullanıldığında asgarisi üç, azamisi de on olur. Şu hâlde (أَيَّامَ) "eyyam" kelimesinin, günleri sınırlı olan bir şeye izafe edilmesi gerekir. Burada günleri sınırlı olan hayza izafe edildiği için, hayız süresinin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zikrettiği gibi asgarisi üç, azamisi de on gün olmalıdır.

(أَيَّامَ) "Eyyam" kelimesinin, günleri sınırlı olan bir şeye izafe edilmesi durumunda asgarisinin üç, azamisinin de on gün olduğuna şu kural da delalet etmektedir: Bu kelimenin izafe edildiği vakit daha önceden bilinen bir vakit ise, sayısı sınırlı olan şeyleri kapsamaz. Mesela bir kimse (أَيَّامُ السَّنَةِ) "senenin günleri" dediğinde bu ifade, üç güne de on güne de mahsus olmaz. (أَيَّاماً مَعْدُودات) ifadesi de üç ila on gün arası bir süreye mahsus olmaz. Çünkü Yüce Allah (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) **"Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı"**[408] buyurmuştur. Cenab-ı Allah bu ayette (أَيَّامَ) "eyyam" kelimesini, muhataplarca daha önce bilinen bir şeye (Ramazan ayı orucuna) izafe ettiği için bu kelime, üç ila on gün arası bir süreye mahsus olmaz. (تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ حَيْضِهَا) ve (تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا) ***"Hayızlı günlerinde namazı bırakır"*** sözündeki hayızlı günlerin miktarını muhataplar daha önce bilmedikleri için bu durumda günler anlamındaki (أَيَّامَ) "eyyam" kelimesi, belli bir sayı akla gelmeksizin üç ila on arasındaki sayıya döner. Bunun böyle olduğunu söyledik. Çünkü (أَيَّامَ) "eyyam" kelimesi sayıdan yalın olarak kullanıldığında kendisiyle belirsiz bir vakit kastedilmiş olur. Aynı şekilde geceler anlamındaki "leyal" kelimesi de sayıdan yalın olarak kullanıldığında kendisiyle gecenin karanlığı değil de belirsiz bir vakit kastedilmiş olur. (أَيَّامَ) "Eyyam" kelimesinin izafe edildiği vakit önceden biliniyorsa, oradaki "eyyam" kelimesiyle sayısı kastedilmeyen belirsiz bir vakit ifade edilmek istenmiş olur.

Nitekim şair şöyle demiş:

(لياليَ تَصطادُ الرجالَ بفاحمٍ

408 Bakara, 2/183-184

Geceler... Karanlığıyla adamları avlar.

Burada gündüzün aydınlığından ayrı olarak gecenin karanlığı kastedilmiş değildir.

Başka bir şair de şöyle der:

وَأَذْكُرُ أَيَّامَ الحُمَّى ثُمَّ أَنْثَنِيعَلَى كَبَدِي مِنْ خَشْيَةِ أَنْ تَصْدَعا

وَلَيْسَتْ عَشَيَاتُ الْحُمَّى بِرَواجِعٍإِلَيْكَ وَلَكِنْ خَلِّ عَيْنَيْكَ تَدْمَعا

Sıtma günlerini hatırlarım. Sonra da eğilirim

Ciğerimin üstüne, parçalanmasından korkarım.

Sıtma akşamları sana geri dönecek değildir.

Lâkin serbest bırak gözlerini, yaşarsınlar.

Şair sıtma günleri derken o günlerin gündüzlerinin aydınlığını kastetmediği gibi, sıtma akşamları derken de günün son demlerini kastetmiş değildir. Şair bunu demekle, muhatabın bildiği bir vakti kastetmiş olmaktadır.

(فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ)

"Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu."[409]

Ayette geçen ve "olmuştu" şeklinde meallendirdiğimiz (فَأَصْبَحَ) kelimesiyle sabaha erme manası kastedilmiş değildir. Bu bağlam da şair de şöyle demiş:

(أَصْبَحَتْ عاذِلَتِي مُعْتَلَّةً)

409 Mâide, 5/31

Beni kınayan illetli oldu.

Şiirde geçen ve "oldu" şeklinde tercüme ettiğimiz (أَصْبَحَتْ)kelimesiyle akşama erme dışında sabaha erme manası kastedilmiş değildir.

Şair Lebid dedi ki:

وَأَمْسَى كَأَحْلامِ النِّيامِ نَعِيمُهُمْوَأَيُّ نَعِيمٍ خِلْتَهُ لايُزايِلُ

Sahip oldukları nimetler rüya gibi oldu.

Sona ermeyecek nimet var mı sanırsın?

Şiirin başında yer alan ve "oldu" diye tercüme ettiğimiz (أَمْسَى) kelimesiyle sabahtan ayrı olarak akşam kastedilmiş değildir. Bununla belirsiz bir vakit kastedilmiştir. Arapça'da bu daha fazla örnek göstermeye ihtiyaç bırakmayacak kadar meşhur olan bir kuraldır.

(أَيَّامَ) "Eyyam" kelimesi bu iki manaya bölündüğüne göre biz deriz ki: Bu kelime daha önce bilinen bir vakte izafe edildiğinde vakit manasını ifade eder. Daha önce bilinmeyen yeni bir şeye izafe edilerek kullanıldığında bu şey günlü bir şey ise, üç ila on gün arasında olacak bir şey anlamına gelir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak deriz ki: (أَيَّامَ) "Eyyam" kelimesi sayıya izafe edildiğinde sadece üç ila on gün arası bir süre anlamına gelir. Bu sayı, (أَيَّامَ) "eyyam" kelimesinden hiçbir zaman ayrılmaz. Ama üç ila on arası bir sayıyı değil de mesela on bir sayısını bu kelimeye bağlarsanız o zaman (أَيَّامَ) "eyyam" değil, "yevm" demeniz gerekir. Bu durumda (أَحَدَ عَشَرَ يَوْماً) dersiniz. Aynı şekilde bir ayın günlerinden bahsedecek olduğunuzda (ثَلاثِينَ أَيّاماً) demeniz doğru olmaz. Aksine (ثَلاثِينَ يَوْماً) demeniz gerekir.

(أَيَّامَ) "Eyyam" kelimesi daha önce vakti ve sayısı bilinmeyen bir şeye izafe edildiğinde, üç ila on arası bir sayıyı ifade eder. Bu kelimenin bu anlamı ifade etmesi bir hakikattir. Bir delil olmadan bunu başka manaya yorumlamak doğru olmaz. Aksi hâlde bu, bir mecaz olur. Ama bir delil olduğunda bu kelimeden üç ila on sayısı manası çıkarılır ve o zaman "ey-

yam" kelimesi mecazen kullanılmış olur. Sayısı belirli günler için de bazen "eyyam" kelimesi kullanılır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(دَعِي الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِكِ) *"Hayız günlerinde namazı bırak"* cümlesinde hayız için "eyyam" kelimesi kullanılmıştır. Bunun da en azı üç gündür. "Eyyam" kelimesi cem-i killet denilen bir çoğuldur ki, ifade ettiği en az sayı, üçtür. Şu hâlde üç günün her birinin hayzı ayrı bir hayız sayılmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: *"Hayız günlerinde"* sözü ile tek bir hayız kastedilmiştir. Şöyle ki: Bu söz ile âdeti üç ila on gün arasında belli olan bir kadın kastedilmiştir. Bundan başka bir şey kastedilmiş olamaz. Zira bilindiği gibi *"hayız günlerinde"* sözü ile bu durumdaki kadınlar için her günün hayzı ayrı bir hayız değil, âdet günlerinin toplamı bir hayız sayılmaktadır. Âdet günlerinin sayısı belli olmayan kadın da bu hükme tabidir. Bunun delili de şudur:

(ثُمَّ اغْتَسِلِي وَتَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاة)

"Ay hâlinden sonra (özür kanaması devam etse bile) guslet ve her namaz için abdest al."

Bilindiği gibi burada kastedilen, hayız günlerinin tümünün sonunda gusletme emri verilmiştir. Demek ki her günün kanaması yalnız başına bir hayız değil, toplamı bir hayız sayılmaktadır.

A'meş'in rivayet ettiği hadiste (أَيَّامَ مَحِيضِك), diğer rivayetlerde ise (أَيَّامَ حَيْضِك) denmektedir. Sonra da (فَلْتَدَعِ الصَّلَاةَ الأَيَّامَ وَاللَّيَالِيَ الَّتِي كَانَتْ تَقْعُدُ) ***"Ay hâlinde oturduğu günlerde ve gecelerde namazı bırakın"***, başka bir rivayette ise şöyle geçmektedir: (نُقْصانُ دِينِهِنَّ تَمْكُثُ إِحْداهُنَّ الأَيَّامَ وَاللَّيَالِيَ لاتُصَلِّي) ***"Dinlerinin noksanlığı da şöyledir: Ay hâlindeki kadınlar, günler ve gecelerce namaz kılmadan beklerler."***

Bu rivayetlerde "hayız" ve "mahîz" kelimeleri kullanılmış, ama aynı anlama gelen ve kur' kelimesinin çoğulu olan akrâ' kelimesi kullanılmamıştır. Hayzın süresinin de "eyyam", yani üç ila on gün arasında olması

gerekmektedir. "Eyyam" denemeyecek bir süre görülen kanamaya ise hayız denemez. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hayız konusunda bütün kadınları ilgilendiren hükmü açıklamak istemiştir.

Muhammed b. Şüca'nın bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Melike, Fatıma binti Ebu Hubeyş'in *radıyallahu anh* kendisiyle ilgili hadisi anlattığını rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* buyurdu ki:

(مُرِي فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ فَلْتُمْسِكْ كُلَّ شَهْرٍ عَدَدَ أَيَّامِ أَقْرَائِهَا، ثُمَّ تَغْتَسِلُ)

"Fatıma'ya söyle. Her ay âdet günleri sayısınca namazdan uzak dursun. Sonra gusletsin..."[410]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu hadiste "akrâ" kelimesini kullanmakla bu kelimenin her ay görülen kanamanın toplamının bir hayız manasına geldiğini bildirmek istemiştir. ***"Her ay âdet günleri sayısınca namazdan uzak dursun"*** ifadesiyle, bunu demek istemiştir. Başka bir hadiste kadınların her ay gördükleri kanamalı günlerin toplamının bir hayız sayıldığını bildirmiştir. Şöyle ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hamne'ye *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur: ***"Allah'ın bilgisi çerçevesinde diğer kadınlar gibi her ay altı veya yedi gün âdet görürsün."***

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kur' kelimesinin çoğulu olan akra' kelimesi, bir tek hayzın adı olması ne derece doğrudur? Oysa bir hayız, bir kur'dur. Buna göre akra' kelimesinin birkaç hayzın adı olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Kur" kelimesi, hayız kanının adı olduğuna göre, bir hayız kanının cüzleri esas alınarak "akra" kelimesiyle adlandırılması caiz olur. Mesela yıpranmış ve paralanmış elbisenin her bir parçası kastedilerek o elbiseye çoğul bir kelime olan (أَخْلاق) kelimesini sıfat yaparak (ثَوْبٌ أَخْلاقٌ) demek, nahiv açısından doğrudur.

410 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/464

جاء الشتاء وقميصي أخلاقْ ... شراذمٌ يضحكُ منه التواقْ

Kış geldi. Gömleğim eski ve paramparça.

Oğlum Tevvak ise ona bakıp gülüyor.

Bu şiirde sözü edilen gömlek bir tanedir. Ama yırtılan parçaları göz önüne alınarak çoğul bir kelime olan (أَخْلاق) kelimesiyle nitelendirilmiştir. Aynı şekilde bir hayzın, akan kanın cüzleri esas alınarak çoğul bir kelime olan akrâ' kelimesiyle adlandırılması caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(أَيَّامَ) "Eyyam" yani günler kelimesi iki gün anlamına da gelebilir. Buna göre hayzın asgari süresinin iki gün olması gerekir. Çünkü iki güne de "eyyam" denmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İki güne "eyyam" denmesi mecazîdir. Hakikatte üç gün ve daha fazlasına "eyyam" denmektedir. Bir kelime hakikî manasında kullanılır. Ancak mecazî anlamda kullanılmasının caiz olduğuna dair bir delil mevcut olduğunda mecazî anlamda kullanılabilir.

Başka bir delil de şudur: Hayzın asgari ve azami süresini kıyas yoluyla belirleme imkânımız olmadığına göre, bunu belirlemenin yolu nass veya icmadır. Nitekim bununla ilgili açıklama, bu konunun başında verilmişti. Sonra fakihler üç günlük kanamanın, aynı şekilde on günlük kanamanın hayız olduğu hükmünde birleşmişlerdir. Ancak üç günden az süren kanama ile on günden fazla süren kanamanın hayız olup olmadığı hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Böyle olunca da nass veya icma mevcut olmadığı için, fakihlerin ihtilaf ettikleri süreyi değil de üzerinde ittifak ettikleri üç ila on günlük süreyi asgari ve azami süreler için esas aldık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Fakihlerin tümü, ilk defa hayız görmeye başlayan kadının kanaması sadece bir gün bir gece de sürse, kanamayı ilk gördüğünde namazı bırakması hükmünde ittifak etmişlerdir. Bu da bir gün bir gece süren kanamanın hayız olduğuna delalet eder. Bunun hayız olmadığını iddia eden kimsenin delil göstermesi gerekir. Çünkü

bunun hayız kanaması olduğuna başta hükmedilmişti. Bozmayı gerektiren bir delil getirilmeden bu hüküm bozulamaz. Bu da bir gün bir gece devam eden kanamanın hayız sayılmasını gerekli kılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fakihlerin tümü, ilk defa hayız görmeye başlayan kadının kanaması sadece bir namaz vakti boyunca devam ettiğinde namazı bırakması gerektiği hükmü üzerinde birleşmişlerdir. Öyle ise bu da hayız süresinin sadece bir namaz vakti kadar olması gerektiğine delalet eder. Bir namaz vakti boyunca kanamanın devam etmesi durumunda namazı bırakmasını söylememiz, hayız süresinin asgarisinin bir namaz vakti olduğuna delil sayılmadığına göre; bu kanama, hayız müddetinin bununla başlangıcını gösterir. Hayız süresinin azamisi hesaplanırken de bu vakit gözönünde bulundurulur. Kanamanın bir gün bir gece sürmesinde de bu hüküm geçerlidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللهُ فِي اَرْحَامِهِنَّ) **"Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz"**[411] buyurmakla, bu hususta kadınların ifadesine başvurmamızı vacip kılmıştır. Çünkü ayette kadınlara, rahimlerinde meydana gelen şeyleri gizlememeleri öğütlenmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediklerinizin bizim meselemizle alakası yoktur. Bu ayet, Cenabı Allah'ın kendilerinin rahimlerinde bir cenin yarattığını kadınların haber vermeleri durumunda sözlerini kabul etmemiz gerektiğini bildirmektedir. Ama rahminden gelen kanın hayız olup olmadığı hususunda hüküm verme yetkisi kadının elinde değildir. Bunun hayız olup olmadığını söylemek, bir hükümdür. Hüküm de onun rahminde yaratılmış bir şey değildir ki bu hususta hüküm verirken kadının ifadesine başvuralım.

[Hayzın Asgari ve Azami Süresi Hakkındak Görüşümüzün Neticesi]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Buraya kadar anlattıklarımız, hayzın asgari süresinin bir gün bir gece olduğunu, hayzın asgari ve azami süresinin

411 Bakara, 2/228

olmadığını, hayzın asgari ve azami süresini belirlemede kendi kadınlarının âdetinin esas alınacağını söyleyenlerin iddialarının geçersiz olduğunu ispatlayan delilleri içermektedir. Hayzın asgari ve azamisi için sürenin esas alınmasının gerekmediğini söyleyenlerin de iddiası geçersizdir. Süre esas alınmayacak olursa hayzın, kadında mevcut olan kanın kendisi olması gerekir. Her kadında kan mevcut olduğu ve her kan da hayız sayılacağı için, dünyada istihazeli bir kadın bulunmaması gerekir. Bu iddianın geçersiz olduğunu sünnet ve icma-ı ümmet sayesinde öğrenmiş bulunmaktayız. Şöyle ki: Fatıma binti Ebu Hubeyş *radıyallahu anh*, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben istihaze kanaması görmekteyim. Asla temizlenemiyorum. (İbadetlerimi yapamadığım için) korkarım ki İslam'da payım olmayacak" demişti. Hamne *radıyallahu anh* de yedi yıl boyunca istihaze kanaması görmüştü. Ama şeriat koyucusu bu iki kadına, uzun süren istihaze kanamasının tamamının hayız/âdet kanaması olduğunu söylememişti. Aksine bu kanamanın bir kısmının hayız, bir kısmının da istihaze olduğunu onlara bildirmişti. Bir kısmı hayız olduğuna göre bu hayzın da belirli bir süresinin olması gerekir. Bu süreyi de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "eyyam" kelimesiyle belirlemişti. (Bilindiği gibi "eyyam" kelimesi de asgari üç, azami on gün manasına gelmektedir). Hayzın asgari ve azamisinin için belli bir süresi olmadığını söyleyenlerin, ilk defa hayız/âdet gören bir genç kızın kanaması bir yıl sürse bile, bunun belli bir âdeti olmadığı ve rahminde de kan mevcut olduğu için, bu kanamanın tamamını hayız sayması gerekir ki bu, geçersizliği üzerinde ittifak edilen yanlış bir sözdür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbadet edememe ve cinsel ilişkide bulunamama gibi hükümler bakımından nifas/lohusalık kanı da hayız/âdet kanı gibidir. Nifasın asgari süresi olmadığı gibi, hayzın da asgari süresinin olmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz nifas için asgari bir süre olmadığını icma yolu ile tespit ettik. Hayzı buna kıyaslayamayız. Çünkü bunu tespit etmenin yolu kıyas değildir.

Az veya çok görülen kanamanın hayız olduğunu söyleyenler ile bir gün bir gece süren kanamanın hayız olduğunu söyleyenler, bu grupların ikisi de şu ayeti ve akabindeki hadisi delil göstermektedirler:

(فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ)

"Hayız hâlinde kadınlardan uzak durun."

(إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ)

"Hayız kanı geldiğinde namazı bırak."[412]

Burada delil olarak nakledilen ayet ile hadisin zahirî manası, hayzın azını da çoğunu da kapsamaktadır. Çünkü bu ayet ile hadiste süre ifade eden bir kelime bulunmamaktadır. Kadın bir gün bir gece süreyle kanama görse, bu ayet ile hadisin zahirine göre hayız görmüş sayılır.

Bunları delil olarak ileri sürenlere şöyle denir: Bu kanın hayız olduğunun ispatlanması gerekir ki kocası, bu hâldeki karısıyla ilişkiye girmesin ve ondan uzak dursun. Çünkü bahsedilen ayet ile hadiste hayzın keyfiyeti, mana ve sıfatı hakkında bir açıklama mevcut değildir. Hayız olduğu ispatlandığında, kendisinde bu kanamanın meydana geldiği kadın hakkında ayetin ve hadisin hükmü cari olur. Ama bu kanamanın hayız olup olmadığı hususunda ihtilaf ederlerse, bu ayette o kanın hayız olduğuna dair bir delil yoktur. Hasmın iddiası, bizim meselemiz için delil olamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şeriat koyucusu ***"Hayız kanı, siyaha yakın koyu kırmızı renkte bir kandır"*** diyerek hayız kanını, miktar ve kanama süresini bilmeye ihtiyaç bırakmayacak şekilde alamet ve niteliğini belirterek tanımlamıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Âdet günlerinde görülen veya büluğa yeni giren genç kızın gördüğü kan, bu nitelikte olmasa bile hayız kanı olabilir. Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu nitelikteki kan âdet günlerinde görülebildiği gibi, âdet günlerinden sonra da görülebilir. Âdet günlerinde görülen hayızdır. Âdet günlerinden sonra görülen ise istihaze/özür kanıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu niteliğin varlığını hayız kanına alamet ve delil yaptığı hâlde, bu niteliğin hayız olmayan kanda

412 Buhâri, Hayz, 19

bulunması veya hayız kanında bu niteliğin bulunmaması imkânsız olan bir şeydir. Şu hâlde bu durumu şöyle açıklamak mümkün olur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hayız kanı, siyaha yakın koyu kırmızı renkte bir kandır"*** derken, bir kadının ay hâlinde sürekli bu nitelikte bir kan görmüş olmasından hareketle, başka kadınların değil sadece o kadının durumuyla ilgili olarak böyle demiş olabilir. Şu hâlde bu sözü diğer kadınlar için ölçü kabul etmek doğru olmaz.

Yine yukarıda anılan iki fırka, yani hayzın asgari süresinin bir gün ve bir gece olduğunu söyleyenler ile asgari ve azami süresinin olmadığını söyleyenler (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى) **"Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: O bir ezadır (rahatsızlıktır)"** ayetini delil olarak ileri sürmektedirler. Hayzın süresi olmadığı görüşünde olanlar derler ki: "Ayet-i kerimede hayız eza olarak nitelendirilmiştir. Görülen kanama eğer eziyet veriyorsa, nassı göz önünde bulundurmaksızın bu kan hayızdır. Çünkü ayette hayzın miktar ve süresinden söz edilmemektedir."

Hayzın asgari süresinin bir gün bir gece olduğu görüşünde olanlar derler ki: "Bahsedilen ayetin zahirî manası, kanamanın verdiği ezâ, bir gün bir gece de sürse, bir gün bir geceden az da sürse âdet görmekte olan kadında mevcuttur. Ancak bir delile dayanarak bir gün bir geceden kısa süren kanamanın hayız olmadığına hükmederek ayetin hükmünü tahsis etmiş olduk. Böylece bir gün bir gece süren kanamanın hayız olduğuna dair hüküm sabit kaldı."

Bunların bu söylediklerine karşı şöyle denilebilir: Bu niteliğin ispatlanabilmesi için önce hayzın ne olduğunun ispatlanması gerekir. Çünkü Yüce Allah, hayzın eza/rahatsızlık olduğunu bildirmiştir. Ama ezanın hayız olduğunu ifade etmemiştir. Bundan da anlıyoruz ki, her hayız eza olsa da her eza hayız değildir. Tıpkı her hayzın necaset oluşu ama her necasetin hayız olmayışı gibi. Dolayısıyla görülen kanamanın hayız olduğu ispatlanmalı ki, eza olsun. Bilindiği gibi Cenab-ı Allah'ın kastı, hayzı eza olarak adlandırmak olsaydı, bununla her eza ve rahatsızlığın hayız olduğunu kastetmiş olmazdı. Çünkü diğer eza ve rahatsızlıklar hayız değildir. Şu hâlde ayette bilinmeyen bir eza kastedilmiş olmaktadır. Bilinmeyen dedik. Çünkü bu ezayı bilmek için başka bir delile ihtiyaç vardır. Delil sayesinde

bildiğimiz takdirde o ezanın/kanın hayız olduğuna hükmederiz. Şunu da ifade etmek gerekir ki eza kelimesi, manaları farklı olan şeyler için kullanılan ortak bir isimdir. Bu nitelikteki isimlerin genel hüküm ifade etmeleri doğru olmaz.

Hayzın azami süresinin on beş gün olduğunu söyleyenler, şu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler:

"(مَا رَأَيْتُ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِأُوْلِى الرَّأْيِ مِنْكُنَّ)

"Aklınız ve dininiz noksan olduğu hâlde, akıl ve fikir sahibi erkeklerin aklını sizin kadar başlarından alıp götüren birilerini görmedim."

"Kadınların aklının ve dininin noksanlığı nedendir?"diye sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermişti:

(تَمْكُثُ إِحْدَاهُنَّ نِصْفَ عُمْرِهَا لَا تُصَلِّي)

"Onlardan biri (ay hâli sebebiyle) ömrünün yarısı kadar bir süre namaz kılmadan bekleyip durur."

Bu hadis, hayzın azami süresinin on beş gün, temizlik süresinin de on beş gün olduğuna delalet etmektedir. Çünkü on beş gün, temizlik döneminin en az süresidir. Bu takdirde bir kadının hayatı boyunca gördüğü hayız sürelerinin toplamı, ömrünün yarısı kadar olmaktadır."

Bu iddiaya karşı şöyle denilebilir: Hiç kimse yukarıdaki hadiste (نِصْفَ عُمْرِهَا) ***"ömrünün yarısı"*** ifadesini rivayet etmiş değildir. Bu hadis iki şekilde rivayet edilmiştir. Birinde (شَطْرَ عُمْرِهَا), diğerinde ise (تَمْكُثُ إِحْدَاهُنَّ الْأَيَّامَ وَاللَّيَالِيَ لَا تُصَلِّي) ibaresi vardır. (نِصْفَ عُمْرِهَا) ***"ömrünün yarısı"*** ifadesi hiçbir rivayette yer almamaktadır. (شَطْرَ عُمْرِهَا) ifadesiyle ömrün yarısının kastedilmiş olsuğuna ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Çünkü (شَطْر) kelimesi, "bir kısım" ve "bazı" gibi anlamlara gelmektedir. Nitekim bir ayet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir."** Görüldüğü gibi bu ayette (شَطْر) kelimesiyle "yarı" manası değil, "yön" ve "taraf" kastedilmiştir. Hayızla

ilgili hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu (شَطْر) kelimesinin miktarını şöyle açıklamıştır:

(تَمْكُثُ إِحْدَاهُنَّ الْأَيَّامَ وَاللَّيَالِيَ لَا تُصَلِّي)

"Onlardan biri (ay hâli sebebiyle) günlerce gecelerce namaz kılmadan bekleyip durur."

Şu hâlde hadisteki (شَطْر) kelimesiyle ömrün yarısı değil, bir kısmı kastedilmiş olmaktadır. Bununla birlikte dünyada ömrünün yarısını hayızlı geçiren bir kadın da bulunmamaktadır. Çünkü kadının ergenlik öncesinde geçen ömrü, hayızsız ve temiz geçmiştir. Ergenlikten sonra ömrünün sonuna kadar her ay gördüğü hayız hâli on beş gün olsa bile ki bu durumda temizlik süresi de her ayda on beş gündür. Ergenlik öncesi geçen temiz ve hayızsız seneleri de dikkate alındığında ömrünün yarısı hayızlı geçmiş olmamaktadır. Böylece kadının hayız hâlinin ömrünün yarısı kadar sürdüğünü söyleyenlerin iddiasının asılsız olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Temizlik Döneminin Asgari Süresi Konusundaki İhtilaf

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevrî, Hasan b. Salih ve Şafiî, "Temizlik döneminin asgari süresi on beş gündür" dediler. Atâ b. Ebi Rebah da bu görüştedir.

Kendisinden gelen rivayetlerden birine göre Mâlik, temizlik dönemi için bir süre belirlenemeyeceğini söylemiştir. Abdulmelik b. Habib'in, kendisinden yaptığı rivayete göre Mâlik, "Temizlik dönemi on beş günden az olmaz" demiştir.

Evzai, temizlik döneminin on beş günden az olabileceğini, bunu belirlemede kadının önceki temizlik dönemlerinin sürelerinin esas alınması gerektiğini söylemiştir.

Şafiî'den nakledildiğine göre kendisi şöyle demiştir: "Kadının temizlik döneminin on beş günden az olduğu bilinirse, kendisinin bu konudaki sözüne itibar edilir."

Tahavi'nin bildirdiğine göre Ebu İmran, Yahya b. Eksem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Temizlik döneminin asgari süresi on dokuz gündür. Çünkü Yüce Allah, her bir hayız ve temizlik dönemini bir aya sığdırmıştır. Normalde bir hayız hâli, temizlik döneminden az olur. Dolayısıyla hayız hâlinin on beş gün olması mümkün değildir. On gün olması gerekir. Ayın kalan kısmının ise -ki bu da on dokuz gündür - temizlik dönemi olması icap eder. Zira bir ay, yirmi dokuz gündür."

Said b. Cübeyr'in, "Temizlik dönemi on üç gündür" dediğini naklettiştik.

Temizlik döneminin asgari süresinin on beş gün olduğunun delili şudur: Hayız hâlinin azami süresi on gündür. Yüce Allah bir hayız dönemi ile bir temizlik dönemini bir aya sığdırmıştır. Böyle olunca da temizlik döneminin hayız döneminden daha uzun süreli olması gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hamne'ye *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur: ***"Allah'ın bilgisi çerçevesinde diğer kadınlar gibi her ay altı veya yedi gün âdet görürsün."***[413]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hayzın süresini altı-yedi gün olarak belirlemiş, temizlik dönemini de aynı aya yerleştirmiştir. On beş, on, on üç gün hakkında bir delil bulunmadıkça bu hükmün bütün kadınlar için geçerli olması gerekir. Çünkü on beş günden az olan kanama kesintileri sahih bir temizlik sayılmaz.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, hayızdan temizlenme durumunda namaza başlamak gerektiğine göre temizlik dönemi tıpkı mukimlik hâline benzemektedir. Mezhebimize göre mukimliğin asgari süresi on beş gün olduğuna, üst sınırı da olmadığına göre hayızdan temizliğin de aynı şekilde olması gerekir. Ayrıca temizlik döneminin süresini belirlemenin yolu nass veya icmadır. On beş günlük bir sürenin sahih bir temizlik dönemi olacağı hususunda selef fukahası görüş birliği etmişlerdir. Ancak on beş günden az bir sürenin sahih bir temizlik dönemi sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Biz ittifak edilen yerde durduk ve on beş günlük süreyi

413 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/500

esas aldık. Bundan az bir süreyi, hakkında nass veya icma bulunmadığı için temizlik dönemi olarak kabul etmedik.

Yahya b. Eksem'in temizlik dönemini on dokuz gün olarak kabul etmesine gelince bu görüş, birkaç bakımdan fasittir:

1-Kendisinden önce selef fukahası, temizlik döneminin on beş gün olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. "On dokuz gündür" diyerek onlara muhalefet etmesi doğru olmaz. Zira kendisinden öncekiler üç sayı üzerinde ihtilaf etmişlerdir.

Atâ b. Ebi Rebah on beş, Said b. Cübeyr on üç, Mâlik bir rivayete göre on beş, başka bir rivayete göre on gün demiştir. Bunların hiçbiri, temizlik döneminin on dokuz gün olduğunu söylemiş değildir.

2-Temizlik dönemi için nassa veya icmaya dayanmaksızın on dokuz günlük bir süre belirlemiştir. Böyle bir konuda bu şekilde hüküm vermesi caiz değildir. Yukarıda geçen ve delil diye ileri sürdüğü şeyler, bir mana ifade etmemekte ve zikrettiğimiz şeyleri gerektirmemektedir. Bilindiği gibi Yüce Allah'ın bir hayız ve bir de temizlik dönemini bir aya yerleştirmiş olması gerçeği, bir hayız ve bir temizlik döneminin bir aydan daha kısa bir zaman içinde gerçekleşmesine engel değildir. Çünkü bir kadının hayız süresi üç gün olsa, bir hayız dönemi ile bir temizlik dönemi bir aydan daha az bir zaman içinde gerçekleşmiş olur. Cenab-ı Allah'ın bir hayız ve bir temizlik dönemini bir aya yerleştirmiş olması, bir hayız dönemi ile bir temizlik döneminin bir aydan daha az bir zamanda gerçekleşmesine engel değildir. Hayzın da on günden az olması caizdir. Buna göre hayız görerek iddet bekleyen bir kadın, iddetini üç aydan daha kısa bir sürede tamamlamış olur. Ama ay hesabıyla iddet bekleyecek olan kadının iddetini üç aydan önce tamamlaması mümkün değildir. Âdet gören kadın hayzını on güne tamamladıktan sonra da temizlik döneminin on dokuz günden az olmasına engel bir durum yoktur. Bu anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre Yahya b. Eksem'in, temizlik döneminin on dokuz günden az olamayacağına dair görüşüne bağlı kalmanın vacip olmadığı, bu dönemin daha da kısa olabileceği apaçık ortaya çıkmıştır. Söylediklerinde, bu dönemin on dokuz günden az olamayacağına dair bir delil bulunmamaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Hayız/Âdet Döneminde Görülen Geçici Temizlikle İlgili Farklı Görüşler

Mezhebimiz (Hanefî) müçtehidlerinin tamamı dediler ki: "Bir kadın, bir gün kanama bir gün de kesinti görürse bunların tamamı kesintisiz devam eden kanama gibidir."

Ebu Yusuf dedi ki: "İki kanama arasındaki kesinti on beş günden kısa süreli ise bunların tamamı kesintisiz devam eden kanama gibidir."

İmam Muhammed dedi ki: "İki kanama arasındaki kesinti üç günden kısa süreli ise bunların tamamı kesintisiz devam eden kanama gibidir. Üç gün veya üç günden fazla ama on günden kısa sürmüşse o zaman iki kanamanın ve aradaki kesintinin her birinin süresine bakılır. Aradaki kesintinin süresi iki kanamanın toplam süresinden fazla ise, iki kanamayı birbirinden ayırmış olur. Her biri ayrı ayrı değerlendirilir. Ama aradaki kesintinin süresi iki kanamanın toplamına eşit veya daha az ise, o zaman bunların tamamı kesintisiz devam eden bir kanama gibi olur. Aaradaki kesintinin süresi iki kanamanın toplamından fazla olursa önceki ve sonraki kanamaların her biri ayrı ayrı değerlendirilir. Önceki üç gün sürmüş ise o hayızdır. Önceki üç gün değil de sonraki üç gün sürmüş ise sonraki hayızdır. Bunların her biri üç gün sürmemiş ise ikisi de hayız değildir."

Mâlik dedi ki: "Bir kadın bir gün kanama görür bir veya iki gün de kesinti görür, sonra yine kanama görürse, kesinti günleri geçersiz sayılır ve kanama günleri birbirine eklenir. Bu hâl devam ederse hayız günlerine ihtiyaten üç gün daha ekler. İhtiyat günlerinde de kesinti olursa onu geçersiz sayar ki üç günlük ihtiyat süresini tamamlamış olsun. Aradaki kesinti/geçici temizlik günlerinde namaz kılar, oruç tutar, kocası kendisiyle ilişkiye girebilir. Birbirine eklediği kanama günlerinin toplamı bir hayız sayılır. Aradaki bu kesinti günleri, boşanma iddetini beklemede nazar-ı itibara alınmaz. Hayız günlerinden sonra beklediği üç günlük ihtiyat günlerinde kanama kesildiğinde her gün gusleder ve her namaz için abdest alır. Çünkü bu arada kanamanın yeniden başlamayacağından emin değildir." Rebî, Şafiî'nin de böyle dediğini nakletmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bilindiği gibi hayız hâlindeki kadın sürekli kanama görecek değildir. İstihaze hâlindeki kadın da böyledir. Bunlarda bazen kanama, bazen de kesinti olur. Kanamasının bir müddet kesilmesi, o süre içinde kendisini hayız hükmünden çıkarmaz. Bunda ihtilaf yoktur. Akıntı ve kesinti zamanları bir olup hepsinde kanama devam ediyor sayılır. Çünkü iki kanama arasındaki kesinti, sahih bir temizlik sayılmaz. Fakihlerin hepsi bu görüştedirler. Bir iki günlük kesintinin sahih bir temizlik dönemi olduğunu hiçbir fakih söylemiş değildir. Önceki sayfalarda da açıkladığımız gibi iki hayız/âdet arasındaki temizliğin on günden aşağı olduğunu söyleyen de yoktur. İki kanama arasındaki bir iki günlük kesinti, namaz kılmayı ve oruç tutmayı gerektiren bir temizlik olsa, önceki ve sonraki iki kanamanın her birinin kendi başına tam bir hayız olması gerekir. Fukahanın tamamı, bir iki günlük kesintinin iki kanamayı birbirinden ayıracak ve her birinin kendi başına bir hayız sayılmasını gerektirecek bir temizlik sayılmayacağı hükmünde ittifak ettiklerine göre, bu kesintinin hükümsüz sayılması ve öncesindeki ile sonrasındaki kanamanın tek bir hayız sayılması icab eder.

Hayız/âdet döneminde görülen sarımtırak renkteki kan ile boz bulanık renkteki kanın hükmü hakkında fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ümmü Atiyye el-Ensari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz hayız hâli sona erip de guslettikten sonra gördüğümüz sarımtırak renkteki kan ile ve boz bulanık renkteki kana aldırış etmezdik."

Aralarında Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Leys, Abdullah b. Hasan ve Şafiî'nin de bulunduğu büyük İslam merkezlerinin fakihleri, hayız/âdet döneminde görülen sarımtırak kanların hayız olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Ancak boz ve bulanık renkteki kanın hükmü hakkında farklı görüş ortaya koymuşlardır. Yukarıda adı geçen fakihlerin tamamı, hayız/âdet döneminde asıl kanamadan önce de olsa görülen boz ve bulanık renkteki kanın hayız olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Yusuf ise hayız kanaması başladıktan sonra görülürse bu kanın da hayız kanı sayılacağını söylemiştir.

Hz. Aişe ve Esma binti Ebibekir *radıyallahu anh* in, "Hayızlı kadın, kanamanın geldiği yere tıkadığı bezin beyaz ve lekesiz kaldığını görünceye kadar namaz kılmaz" dedikleri rivayet edilmiştir.[414]

Asıl hayız kanaması başladıktan sonra görülen boz ve bulanık renkteki kanın hayız kanı olduğu hususunda fakihlerden aykırı görüş beyanında bulunan olmamıştır. Asıl hayız kanamasından sonra görülmesi, bulanıklığın kanın eczasının birbirine karışmasından kaynaklandığına delalet eder. Bu takdirde bunun da hayız döneminde görülmesi şartıyla kendisinden önce hayız kanaması görülmüş olmasa bile hayız kanı hükmünde olması gerekir. Hayız/âdet döneminde görülmesi de, hayız kanının eczasının beyaz bir şeyle karıştığını gösterir. Hayız/âdet döneminin bunda tesiri bulunduğunun delili şudur: Kadın, hayız döneminde de hayız dönemi dışında da kanama görebilir. Hayız döneminde gördüğü hayız kanıdır. Ama hayız dönemi dışında gördüğü hayz kanı değildir. Şu hâlde vakit, bu kanın hayız olduğuna alamet ve delil olmaktadır. Aynı şekilde vakit, boz bulanık renkteki kanın da hayız kanının bir cüzü olduğuna ve dolayısıyla hayız olduğuna delalet eder.

Hayız/âdet görmeye yeni başlayan kadında kanama başladıktan sonra devam ederse bu kadın durumu hakkında farklı görüş ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz (Hanefî) müctehitlerinin tamamı dediler ki: "Bu kanamanın ilk on günlük kısmı hayızdır. Fazlası ise ay sonuna kadar istihaze/özür kanıdır. Bu durumda hayzı on, temizlik dönemi ise yirmi gün olur." Asıl kitaplarda buna aykırı görüş bulunmamaktadır.

Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un bu konuda şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu durumdaki kadın, kanamanın başlamasından üç günden sonra namaza başlar; on günden sonra da kocasıyla ilişkiye girebilir. Kanamanın başlamasından on gün sonra oruç tutmasına hükmedilir. Ramazan'da on gün oruç tutar. Bunun yedi gününü sonra kaza eder."

İbrahim en-Nehâi dedi ki: "Bu durumdaki kadın, normal adet gören kadınlar gibi namaz kılmadan bekler."

414 Bkz: Buhari, Hayz, 19

Mâlik dedi ki: "Kendisinin durumunda olan kadınlar gibi namaz kılmadan bekler. Kendisinin durumundaki kadınlar kadar hayız/âdet dönemi bekledikten sonra artık istihazeli/özür kanaması görüyor sayılır."

Şafiî dedi ki: "Bu durumdaki kadının hayzı, hayzın asgari süresi olan bir gün ve bir gecedir."

Birinci görüşün sahihliğinin delili şudur: Bu durumdaki kadın, hayzın azami süresi olan on güne kadar namaz kılmadan bekler. Bu hükümde ittifak edilmiştir. Ancak hayzın azami süresi konusunda farklı görüşler vardır. Bu on günlük sürede hayızlı olduğuna hükmedilir. Hayız/âdet görmeye başlayan genç bir kızın kanaması devam ediyorsa, ilk on günlük kısmın hayız olması mümkündür. Hayzın azami süresinin on gün olduğuna hükmedildiğine ve bu genç kızın da önceden hayızla ilgili belli bir âdeti olmadığına göre, ilk on günlük kanama devresinin hayız kabul edilmesi gerekir. Bilindiği gibi bütün fakihler, kanamanın on günde kesilmesi durumunda on günlük sürenin tamamına hayız demektedirler. Böylece on günlük sürenin hayız süresi olduğuna hükmedilmiş olmaktadır. Bir delil olmadan bu hükmü bozmak caiz değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, hayzın asgari süresinden sonra da kanamanın devam etmesi durumunda uzayan bu sürenin hayız sayılması şüpheliyken, hayzın azami süresinden sonra devam eden kanama dolayısıyla hayız süresi uzayacak olursa o zaman evlâ olan, hayzın on gün olduğuna dair verdiğimiz hükmün bir şüphe sebebiyle bozulmaması gerekir. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, son günde hilalin bulut, sis ve benzeri bir engel sebebyle görülememesi durumunda ayın otuz gün kabul edilmesine hükmetmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Bulut veya duman sizinle hilalin arasına girip onu görmenize engel olursa, ayın günlerinin sayısını otuza tamamlayın."[415]

Ayın başlangıcı kesin olarak biliniyorsa, şüpheye dayanarak bitimine hükmedilemez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kadının hayızla ilgili öteden beri kanama günlerinin sayısı on günün altında ise ve bir

415 İbn Huzeyme, Sahih: 3/204

ara kanaması bu günlerden fazla olarak uzarsa, eski hayız/âdet günlerine itibar edilir. Uzayan kısma hayız diyemeyiz. Çünkü önceki âdeti buna engeldir. Aynı şekilde ilk hayız görmeye başlayan bir kadının kanama süresince namazı bırakması gerekir. Kanaması üç gün sürmeden kesilirse, gördüğü kanın hayız olmadığına hükmederiz. Kanama üç gün sürerse hayız olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önceden belli bir hayız/âdet süresi olan kadın, hayız görürken kanaması on günü geçmeyecek şekilde eski âdetinden fazla sürerse, eski âdetine göre hareket eder. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"özür kanaması gören kadın, hayızlı günlerinde namazı bırakır"*** buyurmuştur. Bu hadis, daha önce belli bir hayız süresi/âdeti olan kadının, normalden fazla ama on günden aşağı olan kanamasına değil, eski âdetine itibar etmesini gerekli kılmaktadır. Ama ilk defa hayız görmeye başlayan kadının önceden bilinen ve itibar etmesi gereken bir hayız süresi/âdeti olmadığı için on gün süreyle kanama görmesi durumunda âdeti on gün olarak sabit olur. Bu, onun hayız süresi ve zamanı/âdeti olur. Böyle olunca hayız görmeye yeni başlayan/mübtedie kadının on gün süreyle gördüğü kanamanın hayız olup olmadığına ihtiyatla bakılmaması, aksine bunun hayız olduğuna hükmedilmesi gerekir. Çünkü bu durumdaki kadınların on gün süreyle gördükleri kan, hayız kanıdır.

İlk defa kanama gören bir genç kızın, namazı ve orucu bırakmasını emretme bağlamında bu durumunun hayız olduğuna hükmederiz. Ama kanaması üç günden önce kesilirse bu durumu hayız olmaktan çıkar. Çünkü bu kanama başlangıçta hayız olduğu kesin olarak bilinmediği için ihtiyatla karşılanmıştı ve sonra da hayız olmadığı anlaşılmıştı. Zira hayzın asgari bir süresi bulunduğunu bilmekteyiz. Bu sürenin sonuna kadar devam etmeyen kanama hayız sayılmaz. Bu sebeple bu kanın, hakkında kesin hüküm verilmeden ihtiyatla karşılanması gerekir. İlk defa hayız gören/mübtedie bir kadının, kanamasının üç günden sonraki kısmını ihtiyatla karşılamasını gerektiren bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla kanaması on gün sürse bile bu on günün tamamının hayız sayılması gerekir. Çünkü üç günle yetinmesini, üç günden fazlasını özür saymasını gerektiren bir delil bulunmamaktadır.

Ebu Yusuf'a gelince o, bu durumdaki kadını, hayzı/âdeti beş veya altı gün olan, altıncı günde de şüphesi olan bir kadın gibi kabul etmektedir. Fakihlerin tamamı bu durumdaki bir kadının namazı bırakma, miras ve ric'at konusunda âdet günlerinin azını esas alması, karı kocalık ilişkisinde ise âdet günlerinin ihtiyaten azamisini esas alması gerektiğini söylemişlerdir. Âdet/hayız görmeye yeni başlayan mübtedie kadın da bu hükme tabidir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlatılanlar, bizim meselemizin karşılığı değildir. Şundan ki: Bu durumdaki kadının hayız/âdet günlerinin sayısı önceden belliydi. Bunun beş gün olduğunu kesin olarak biliyor, altıncı günün de buna dâhil olup olmadığında ise şüphe ediyorduk. Namazı ve orucu bırakması, karı kocalık ilişkisinde bulunmaması bakımından altıncı günü de ihtiyaten bu süreye dâhil ettik. Şüpheye dayanarak altıncı günde bu sayılan şeyleri yapmasını mübah görmedik. Hayız/âdet görmeye yeni başlayan kadın ise önceden bilinen bir hayız/âdet süresi yoktur ki onu esas alsın. Hayız sayılabilecek bir kanama gördüğünde bu kanaması hayızdır. Bunun gördüğü kanamayı hayzın asgari süresine indirgemenin anlamı yoktur. Çünkü böyle yapmamızı gerektiren bir delil bulunmamaktadır. Bu yaklaşım, şu açıdan da fasittir: Hayzın asgari süresi, hayız/âdet görmeye yeni başlayan kadın için âdet değildir. Hayzın asgari süresinden fazla bir müddetle kanama olması durumunda bu fazlalığı asgari süreye indirgemenin doğru olmaması bakımından, bu kadın için hayız süresinin asgarisi ile asgarisinden fazlası arasında bir fark yoktur. Bu durumda hayzın azami süresini esas almak gerekir. Çünkü azami süreye kadar görülen kanamaya da hayız adı verilmektedir. Bu hükmün bozulmasını gerektiren bir delil de bulunmamaktadır.

Ebu Hanife'nin söylediğinin sahihliğini gösteren bir delil de şudur: Yüce Allah hayızdan kesilen kadınla hayız görmeye başlamamış küçük yaştaki kadının iddetini, hayız yerine üç ay olarak belirlemiştir. Her bir hayız ve temizliğin karşılığına bir ay koymuştur. Bu da şuna delalet etmektedir: Kadının kanaması devam eder ve önceden bilinen belli bir âdeti de yoksa, bir ay içinde hem hayzının hem de temizlik döneminin tamamlanması gerekir. Bilindiği gibi temizlik döneminin üst sınırı yoktur. Ama hayız/âdet döneminin üst sınırı için belli bir süre vardır. Buna göre hayzının azami süresini tamamlaması, ayın geri kalan kısmının da temizlik dönemi

olarak kabul edilmesi gerekir. Çünkü ayın geri kalan kısmının temizlik döneminin bir kısmına mahal olması uygun değildir. Öyleyse hayzın azami süresinden sonra ayın geri kalan kısmının, temizlik döneminin tamamına mahal olması daha uygun olur. Mesela hayzın süresini on günden daha az tutacak olursan, on günden çıkardığın günleri temizlik dönemine eklemen gerekecektir. Temizlik dönemine yedi gün eklemiş olmanla beş veya altı gün eklemiş olman arasında ne fark vardır? Şu hâlde hayız için azami süreyi esas almak ve ayın geri kalan kısmını da temizlik dönemi saymak gerekmektedir.

Hayız/âdet görmeye yeni başlayan, ancak kanaması devam eden kadın için hayız dönemi ile temizlik dönemini bir aya sığdırmak gerektiğine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hamne binti Cahş'a *radıyallahu anh* söylediği şu söz de delalet etmektedir: ***"Allah'ın bilgisi çerçevesinde diğer kadınlar gibi her ay altı veya yedi gün âdet görürsün."***[416]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisi ile, her ayda bir hayız ve bir de temizlik dönemi geçirmenin, kadınların âdeti olduğunu haber vermektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İlk defa hayız/âdet görmeye başlayan kadın için de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurduğu gibi siz de altı-yedi günü esas alsaydınız ya."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz böyle demiyoruz. Bunun da şu sebepleri vardır:

1-İlim ehli kimselerden herhangi birinin ilk defa hayız/âdet görmeye başlayan (müptedie) kadın için böyle dediğini bilmiyoruz.

2-Altı yedi gün hayız görme durumu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisine muhatap olan Hamne *radıyallahu anh* adındaki kadın sahabi için geçerlidir. Başka kadınlar için esas alınamaz. Bizim anlatmış olduğumuz hükme bu hadisten delil çıkarmamız sahihtir. Çünkü biz, bilinen standart şekliyle bir hayız/âdet ile bir temizlik dönemini bir aya sığdırmayı amaçlamıştık. İlk defa hayız/âdet görmeye başlayan (mübtedie)

416 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/500

kadının kanaması on güne kadar devam ederse, hayız/âdet süresi belli olan diğer kadınlar gibi namaz ve oruçtan uzak durarak beklemesi gerektiğini söylemek pek anlamlı değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* istihazeli olan Hamne'yi *radıyallahu anh*, diğer kadınların âdetlerine göre hareket etmeye yönlendirmedi. Aksine onu kendi âdetine göre hareket etmeye, altı-yedi günden sonra gusledip ibadetlerini yapmaya yönlendirdi. Mesela bir başka kadını Fatıma binti Ebu Hubeyş'in *radıyallahu anh* hayızlı günlerinde namaz kılmadan beklemesini, bir başka kadına da her namaz için gusletmesini emretmişti. Bunlardan hiçbirine "Emsallerin olan diğer kadınlar gibi oturup bekle" dememişti. Şunu da belirtelim ki emsali durumundaki kadınlarla yabancı kadınlar, kendisinden yaşça küçük olan kadınlarla yaşça büyük olan kadınlar bu bakımdan aynı olup aralarında bir fark yoktur. Bunlar yaşça aynı oldukları hâlde hayız görme âdeti bakımından farklı olabilirler. Şu hâlde emsal kadınların bu bakımdan farklı bir özellikleri yoktur.

İlim ehli kimseler şu ayet hakkında tartışıp farklı görüş ortaya koymuşlardır:

(وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ)

"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, onlara yaklaşın."[417]

Bazı kimseler "Kanamanın kesilmesinin, kadınla kocasının ilişkiye girmesinin mübah olmasını gerektirir" demektedirler. Bunlar, hayzın asgari süre kadar devam etmiş olmasıyla azami süre kadar devam etmiş olması arasında bu bakımdan fark gözetmemektedirler. Diğer bazıları ise hayzın asgari süre kadar devam etmiş olması durumunda da azami süre kadar devam etmiş olması durumunda da kadın gusletmeden kendisiyle cinsel ilişkiye girmenin caiz olmayacağını söylemişlerdir. Şafiî bu görüştedir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Kadının kanaması on güne varmadan kesilirse, su temin etmiş ise gusledinceye veya üzerinden bir namaz vakti geçinceye kadar hayızlı/âdetli hükmündedir. Bu

417 Bakara, 2/222

ikisinden biri olunca hayız hâlinden çıkmış sayılacağından kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunması helal olur. İddet beklemekte ise ve bu da son hayzı/âdeti ise, iddeti de sona ermiş olur. Eğer âdeti on gün ise, on günün geçmesi ile hayız hâli sona ermiş olur. Bu durumda kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunması, iddetinin tamamlanması ve diğer hükümler bakımından cünüp kadın konumunda olur.

Kanamasının kesilmesi ve hayız günlerinin geçmesi durumunda gusletmesinden önce de kadınla cinsel ilişkiye girmenin mübah olduğu görüşünde olanlar şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

(وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ)

"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."

Bu ayette geçen (حَتّٰى) "kadar" edatı bir sınır ifade eder. Sınırdan sonraki hükmün, sınıra kadar olan hükmün tersine olmasını gerektirir. Bu da kanamanın kesilmesinden sonra kadınla kocasının cinsel ilişkide bulunabileceklerine dair genel bir hükümdür. (حَتّٰى) edatı şu ayetlerde de bir gaye ve sınır manasında kullanılmıştır.

(حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ)

"Tan yerinin ağarmasına kadar…"[418]

(فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ اِلٰى اَمْرِ اللّٰهِ)

"Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."[419]

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

418 Kadr, 97/5
419 Hucurat, 49/9

"Bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[420]

Bu ayetlerde geçen ve "kadar" olarak meallendirilen (حَتّٰى) edatı takdir edilen sınırın sonuna gelindiğini ifade etmektedir. Kendisinden sonraki hüküm, önceki hükme muhaliftir. (حَتّٰى يَطْهُرْنَ) **"Temizleninceye kadar"** ifadesi de şeddesiz olarak okunduğunda, kanamanın kesilmesi şeklinde anlaşılır. Bazıları bu ifadedeki fiilin şeddeli olarak okunduğunu da söylemişlerdir. Bu şekilde okunduğunda da muhtemelen aynı manaya, yani kanamanın kesilmesi manasına gelir. Mesela hayız görmekte olan kadının kanaması kesildiğinde (طَهُرَتِ الْمَرْأَةُ) denildiği gibi (تَطَهَّرَتِ الْمَرْاَةُ) de denilebilir. İpin kopması durumunda (تَقَطَّعَ الْحَبْلُ); testinin kırılmasında (تَكَسَّرَ الْكُوزُ) denilmesi gibi. Bu fiillerin şeddeli olarak kullanılması, bu fiilleri meydana işleyen bir failin olmasını gerektirmez. Hayzın sona ermesi, testinin kırılması ve ipin kopması gibi kendiliğinden meydana gelen olaylarda da şeddeli fiilin kullanılması mümkündür.

Hayzı/âdeti sona eren kadın gusletmeden kendisiyle cinsel ilişkiye girilmesinin haram olduğu görüşünde olanlar şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

(فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰه)

"Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."[421]

Kocanın karısıyla cinsel ilişkiye girmesinin mübah olması için iki şart vardır. Biri, kanamanın kesilmesidir. Diğeri, gusletmiş olmasıdır. Zira (فَاِذَاتَطَهَّرْنَ) "Temizlendikleri vakit" ifadesi, gusülden başka bir manaya gelmez. Bu, bir kişinin bir başkasına şöyle bir talimat vermesine benzer: "Eve girinceye kadar Zeyd'e bir şey verme. Eve girip içeride oturduğunda ona bir dinar ver."

420 Nisâ, 4/43
421 Bakara, 2/222

Bu talimattan anlaşılan şudur: Dinarı hak etmek, eve girip içeride oturma şartına bağlanmıştır. Şu ayet de buna örnek gösterilebilir:

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."[422]

Görüldüğü gibi bu ayette üç talakla boşanan kadının ilk kocasına dönebilmesi iki şarta bağlanmıştır. Bunlardan sadece birinin gerçekleşmesiyle dönüş helal olmaz. Aynı şekilde (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ) ***"Temizlendikleri vakit, onlara yaklaşın"*** ifadesinden da anlaşılacağı gibi, kişinin karısıyla cinsel ilişkide bulunmasının mübah olması iki şarta bağlanmıştır. Bu şartlardan biri, kanamanın kesilmesiyle meydana gelen temizlik hâli, diğeri de kadının gusletmiş olmasıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (حَتَّى يَطْهُرْنَ) ifadesi şeddesiz olarak okunduğunda, kanamanın kesilmesi şeklinde anlaşılır; gusletme anlamına gelmez. Çünkü kadın hayızlı/âdetliyken gusledecek olsa temizlenmiş olmaz. Şu hâlde (حَتَّى يَطْهُرْنَ) ifadesinin bir tek manası vardır. O da hayız döneminin sona ermesini sağlayan kanamanın kesilmesidir. Bu cümledeki fiil şeddeli olarak okunduğunda, az önce anlattığımız şekilde muhtemelen kanamanın kesilmesi ya da gusletme manasına gelir. Şu hâlde şeddesiz olarak okunması muhkem, şeddeli olarak okunması ise müteşabih olmaktadır. Müteşabihin ise muhkem olanı esas alarak ona göre manalandırılması gerekir. Bu durumda bahsedilen fiili her iki şekilde okumanın manası bir noktada birleşmiş olmaktadır. Her iki okuyuşun da zahirî manası, hayız döneminin sona ermesini sağlayan kanamanın kesilmesiyle kadın ile kocasının cinsel ilişkiye girmelerinin mübah olmasını gerektirmektedir.

422 Bakara, 2/230

(فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) fiiline gelince muhtemelen bu, (حَتَّى يَطْهُرْنَ) ibaresindeki fiilin şeddeli olarak okunması durumunda taşıdığı iki ihtimal manadan birini ifade etmekte ve bununla sanki şu ayetteki mana kastedilmiş olmaktadır:

(وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ)

"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, onlara yaklaşın."

O zaman bu, anlaşılır ve düzgün bir cümle olur. Tıpkı bir kimseye şöyle bir talimat vermeniz örneğin'de olduğu gibi: "Eve girinceye kadar falan adama bir şey verme. Eve girdiğinde ver." Burada (حَتَّى) edatı, her ne kadar kendisinden önceki cümlenin hükmüne aykırı bir mana da ifade etse, belirlenen sınırın hükmünü desteklemektedir. (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) ibaresinde önce anlatmış olduğumuz ihtimali mana olduğundan dolayı bu fiili hakikî manasında anlamamız gerekir. Bu fiilin zahirî, kadının hayız döneminden çıkmasını sağlayan kanamanın kesilmesiyle kendisi ve kocasının cinsel ilişkiye girmelerinin mübah oluşunu ifade etmektedir.

Diğer taraftan (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) ibaresinin şu manaya gelmesi de muhtemeldir: Kadın'ın hayız dönemi sona erip de suyla veya teyemmümle temizlenmesi helal olduğunda kendisiyle kocasının cinsel ilişkiye girmeleri mübah olur. Mesela(إِذَاغَابَتِ الشَّمْسُفَقَدْ أَفْطَرَالصَّائِمُ) ***"Güneş batıp kaybolduğunda oruçlu orucunu açmış olur"***[423] hadisinde "açmış olur" derken orucunu açması helal olur" manası; (مَنْ كُسِرَ أَوْ مَرِضَ أَوْ عَرَجَ فَقَدْ حَلَّ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ) ***"Bir yeri kırılan veya hastalanan ya da topal olan kimsenin ihramdan çıkmış olur. Ertesi sene haccetmesi gerekir"***[424] derken "ihramdan çıkması caiz olur" manası; boşanan kadın için ***"iddetini tamamladığında kocalara helal olur"*** derken de "evlenmesi helal olur" manası kastedilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Fatıma binti Kays'a *radıyallahu anh* bu manaya gelecek şekilde şöyle buyurmuştur:

423 Ebu Davud, Savm, 19
424 İbn Mâce, Menasik, 85

(إِذَا حَلَلْتِ فَآذِنِينِي)

"(İddetini tamamlayarak evlenmen) helal olduğunda bana bildir."[425]

(فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) ibaresinin "kadının hayız dönemi sona erip de suyla veya teyemmümle temizlenmesi helal olur" şeklinde manalandırılması muhtemel olduğuna göre, kanamanın kesilmesinden sonra da gusletmeden veya bir namaz vakti geçmeden cinsel ilişkiye girmek haram olmakta devam etmektedir. Yani (حَتّٰى) edatı hakikî manasında kullanılmış olmaktadır.

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz" ayetine gelince, burada (حَتّٰى) edatı hakikî manasında kullanılmış olmaktadır. İkinci kocanın nikâhlaması, onunla cinsel ilişkiye girmesi anlamındadır. Bu ilişkide bulunduktan sonra kadın, kendisini üç talakla boşamış olan ilk kocasına helal hâle gelir. İkinci kocanın kendisiyle ilişkide bulunması bunun için şarttır. Önceki kocaya haram oluşu, ikinci kocanın ilişkide bulunmasıyla ve hatta kendisinin de boşamasından önce ortadan kalkmıştır. Kadının, kendisini üç talakla boşamış olan önceki kocaya helal olması için, ikinci kocanın boşaması şart değildir. Şu hâlde (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ) **"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, onlara yaklaşın"** ayetinde, asgari sürede de azami sürede de hayız kanaması kesilen kadının, gusletmeden kocasıyla cinsel ilişkiye girmesinin caiz olmadığını söyleyen Şafiî'nin görüşünün sahihliğine, ona muhalif olanların görüşlerinin de sahih olmadığına dair bir delil bulunmamaktadır.

Mezhebimizin (Hanefî) görüşüne göre ise yukarıda geçen ayet, her iki ihtimali manada da hakikî manasında kullanılmıştır. Buna göre biz deriz ki: (يَطْهُرْنَ) fiili şeddesiz olarak okunduğunda, hayız süresi/âdeti on gün olan kadınla ilgili olarak hakikî manasında kullanılmıştır. Buna göre on

425 İbn Mâce, Nikâh, 11

günün geçmesi ile kadınla kocasının cinsel ilişkide bulunmaları mübah olur. Ama şeddeli olarak okunduğunda bu fiil ve (فَاِذَا تَطَهَّرْنَ) ibaresi, hayız süresi/âdeti on günden az olan kadınla ilgili olarak kullanıldığında, kanamanın kesilmesinden sonra bir namaz vakti de geçmemiş ise, gusül manasında kullanılmış olurlar. Zira daha sonra da açıklayacağımız gibi, kanamanın kesilmesinden sonra bir namaz vaktinin geçmesi, bu durumdaki kadınla kocasının cinsel ilişkide bulunmasını mübahhâle getirdiğine dair delil vardır. Bahsedilen ayetteki iki fiilden hiçbiri mecaz anlamında kullanılmamış, aksine her ikisi de hakikî anlamda kullanılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(يَطْهُرْنَ) fiilini şeddesiz ve bir de şeddeli okumanız durumunda bunu aynı mesele hakkında kullanılan iki ayrı ayet konumuna getirmiş olmuyor musunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu iki okuyuş şeklini iki ayet gibi saysak yine bizim söylediğimizin kabul edilmesi gerekir. Şundan ki: Şayet ortada iki ayet olsaydı da biri kanamanın kesilmesini, cinsel ilişkinin mübahlığının başlangıcına sınır yapsaydı; diğeri de gusletmeyi sınır yapsaydı, ikisini iki durumda kullanmak gerekirdi. Her biri gerekli kıldığı sınırın hükmünde hakikî manasını ifade ederdi. Bu da ancak ikisini iki durumda kullanmakla mümkün olur. Muhalifimizin dediği gibi kullanmış olsaydık, iki sınırdan birini hükümsüz hâle getirmiş olacaktık. Çünkü muhalifimiz, kadının kanaması kesilse de gusletmedikçe kendisiyle cinsel ilişkiye girmenin helal olmayacağını söylemektedir. Bu sözü ilk defa hayız/âdet görmeye başlayan bir kadın için delil yapsak, yerinde ve ikna edici bir delil olur. Ancak mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri, hayız/âdet süresi on günden aşağı olan ve kanaması kesilen kadının kanamasının tekrar başlayabileceği ve gördüğü kanın da hayız olacağı değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Çünkü kadının gördüğü her kesinti, sahih bir temizlik değildir. Hayız dönemindeki kadın, bazen kendinde kanama görürken bazen kesinti görebilir. Hayızlı olabileceği bir zamanda kanamanın kesildiğini görmesiyle, hayız hâlinin ortadan kalktığına hükmedilemez. Dolayısıyla mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Durumunu anlattığımız kadının kanamasının kesilmesi, iki şeyden biriyle muteber, yani âdeti sona ermiş olur:

1-Gusledip namaz kılmayı kendine mübah hâle getirir. Bu durumda hayzın hükmünün ortadan kalkacağı hususunda görüş birliği vardır. Çünkü namaz kılmak, hayzın hükmüne aykırıdır.

2-Kanama kesildikten sonra bir namaz vaktinin geçmesi. Bir namaz vakti geçince namazın farzını kılmakla yükümlü olur. Namazın farzını kılmakla yükümlü olmaksa, hayzın hükmünün devamına engeldir. Çünkü hayızlı kadının, namazın farzını kılmakla yükümlü olması mümkün değildir. Bu durumda hayzın hükmü ortadan kalktığına ve temizliğin hükmü sabit olduğuna ve de kadının gusülden başka yapması gereken bir şey kalmadığına göre artık o, cünüp bir kadın konumunda olur. Kocasının onunla cinsel ilişkide bulunması caiz olur. Bizim bu görüşümüzü teyit edici mahiyette olmak üzere, iddetin tamamlanmasında bu guslün esas alınması gerektiğine dair sahabeden gelen rivayetler vardır.

İsa el-Hayyat'ın bildirdiğine göre Şabî, aralarında Ebû Bekir, Ömer, İbn Mesud ve İbn Abbas'ın da bulunduğu (Allah hepsinden razı olsun) on üç sahabinin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: *"İddet bekleyen kadın üçüncü hayzını da tamamladıktan sonra gusletmedikçe kocası ona geri dönmede, başkalarından daha fazla hak sahibidir."*

Hz. Ali, Ubade b. Samit *radıyallahu anh* ve Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* da böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Ama kadının hayız/âdet süresi on gün ise, on günü tamamladıktan sonra artık hayızlı olduğunu söylemek, bize göre caiz değildir. Hayzının sona erdiğini söylemek gerekir. Çünkü hayzın hükmünün bundan sonraya kalması mümkün değildir.

Yüce Allah, hayızlı olan ve hayızlı olması muhtemel olan kadınla cinsel ilişkide bulunmayı yasaklamıştır. Ama hayız hükmü ortadan kalkıp gittikten sonra kadının kocasıyla cinsel ilişkide bulunması yasak değildir. Zira Yüce Allah, (فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ) **"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizlenınceye kadar onlara yaklaşmayın"** buyurmuştur. Bu kadın ise kesinlikle temizlenmiştir. Bilindiği gibi eğer iddet bekleyen biri ise bu durumda iddeti tamamlanmış olmakta ve temiz durumdaki diğer kadınlarla aynı hükme tabi olmaktadır. Önce de açıkladığımız gibi gusletmesinin gerekli oluşu, kendisiyle cinsel ilişkide bulunmayı yasak hâle getirmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kadının kanaması on günden önce kesilirse gusletmesi gerekir. Guslün gerekmesi, hayzın hükmünün devam etmesine aykırıdır. Çünkü sizin de namazın farzının kılınmasının gerekli oluşunda söylediğiniz gibi hayız hâlindeki kadının gusletmesi caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Gusül, hayzın gereklerinden olduğuna göre onun gerekli oluşu, hayzın hükmüne ve hayzın devam edişine aykırı değildir. Mesela selam vermek, namazın iftitah tekbirinin gereklerinden olduğuna göre, namazın sonuna varıldığında selam vermenin gerekmesi, namazın hükmünün devam etmesine aykırı değildir. Tıraş olmak da hacc veya umre ihramının gereklerinden olduğuna göre tıraş olmanın gerekmesi, tıraş olmadıkça ihramın hükmünün devam etmesine aykırı değildir. İşte aynı şekilde gusletmek de hayzın gereklerinden olduğuna göre guslün gerekli oluşu, hayzın hükmünün devam etmesine aykırı değildir. Namaza gelince o, hayzın gereklerinden değildir. O, başka bir hüküm ifade eder. Onun gerekliliği, hayızlı olanlara değil temiz olan kadınlara mahsustur. Onun gerekli oluşu, hayzın hükmüne aykırıdır. (حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ) ayetinin gusül manasına gelme ihtimali bulunduğuna göre, tıpkı şu ayet gibi olması gerekir: (وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."**[426] Bu ayet, hayız hâli sona erdikten sonra kadının gusletmesi gerektiğine delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduğu rivayet edilmiş ve ümmet de bu hüküm üzerinde icmâ etmiştir.

(فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ) "

Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."[427]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetteki "yaklaşın" emri bağlayıcı olmayıp, yasaktan sonraki bir serbestlik anlamına gelmektedir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

426 Mâide, 5/6
427 Bakara, 2/222

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın."[428]

(وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda avlanın."[429]

Bu ayetlerdeki "dağılın" ve "avlanın" emirleri bağlayıcı olmayıp, yasaktan sonra serbestlik anlamına gelmektedirler.

(مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ)

"Allah'ın size emrettiği yerden" ifadesi ile ilgili olarak İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Rebî b. Enes, kadının üreme organının kastedildiğini söylemişlerdir.

Hayızla ilgili (فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ) **"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun"** ayetinin başında uzak durulması gerektiği bildirilen yerdir bu üreme organı.

Süddi ve Dahhâk dediler ki: "(Allah'ın) **"Allah'ın size emrettiği yerden"** buyruğu ile hayız hâli dışında temizlik dönemi kastedilmiştir. Yani temizlik döneminde kadınlarınıza yaklaşabilirsiniz."

İbnu'l-Hanefiyye dedi ki: "(Allah'ın) **"Allah'ın size emrettiği yerden"** buyruğu ile zina olarak değil de nikâh kıyarak kadınlarınıza yaklaşın denmek istenmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda adı geçen zâtların söylediklerinin tamamı, Allah'ın murad ettiği manadır. Çünko O, bunların hepsini emretmiştir. Dolayısıyla bahsedilen ayet-i kerime bu manaların tümünü içermektedir.

---

428 Cum'a, 62/10
429 Mâide, 5/2

(اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ)

"Şüphesiz Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever."[430]

Atâ, bu ayetteki "temizlenenleri" kelimesi ile, suyla temizlenenlerin kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Mücahid ise bu kelimeyle, günahlardan temizlenenlerin kastedildiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Suyla temizlenenlerin kastedilmiş olması doğruya daha çok benzemektedir. Çünkü bahsedilen ayette daha önce de temizlikten bahsedilmiştir. Demek ki (فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ) ibaresindeki temizlikten maksat, namaz için suyla temizlenmektir. Zahire en muvafık olan manalandırma, (وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) ibaresi ile namaz için suyla temizlenenlerin methedilmiş olmalarıdır. Başka bir ayette yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُواَ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ)

"Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever."[431]

Rivayete göre Cenabı Allah, suyla istinca ettikleri için onları methetmiştir.

[Cinsel İlişkiyle İlgili Hükümler]

(نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾)

430 Bakara, 2/222
431 Tevbe, 9/108

223-"Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olarak) güzel davranışlar takdim edin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve her hâlde onun huzuruna varacağınızı bilin. (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele."

Ayette geçen (الحَرْثُ) kelimesi ekinlik manasına gelmektedir. Burada üstü kapalı bir şekilde cinsel ilişkiden söz edilmiştir. Kadınlar da ekinlik olarak adlandırılmıştır. Çünkü çocuklar onların bedenine ekilmektedir. (فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ) **"Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın"** ifadesi, kadının sadece üreme organıyla cinsel ilişkide bulunmanın mübah olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ekinin ekileceği yer orasıdır.

Kadınlarla anüsten cinsel ilişki kurmanın hükmüyle ilgili olarak farklı görüş ortaya konulmuştur.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri bunu haram sayıyor ve şiddetle menediyorlardı. Sevri ve Müzeni'nin anlattığına göre Şafiî de bu görüştedir.

Tahavi dedi ki: Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakim, Şafiî'nin şöyle dediğini işittiğini bize nakletti: "Bunun haram veya helal olduğuna dair Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen sahih bir rivayet yoktur. Kıyasa göre bu helaldir."

Esbağ b. Ferec'in bildirdiğine göre İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dinî konularda kendisine uyduğum kimselerden hiçbirinin bunun, yani kadının anüsünden cinsel ilişkiye girmenin helal olduğundan şüphe ettiğini görmedim." Mâlik böyle dedikten sonra (نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ) **"Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın"** ayetini okudu ve şöyle dedi: "Bundan daha açık bir şey olabilir mi? Benim bu konuda şüphem yoktur."

İbn Kasım dedi ki: Mâlik b. Enes'e şöyle dedim: Mısır'da yanımızda Leys b. Sa'd var. Onun anlattığına göre Said b. Yesar, cariyelerle anüsten ilişki kurmanın hükmünü İbn Ömer'e *radıyallahu anh* sormuş. İbn Ömer *radıyallahu anh* de, "Müslüman bir kimse böyle yapar mı?" diye karşılık vermiş. Benim böyle dememe karşılık olarak Mâlik şöyle dedi: "Rebia b.

Ebi Abdirrahman'ı şahit gösteriyorum. Onun bana anlattığına göre Ebu'l-Habbab Said b. Yesar, bu meseleyi İbn Ömer'e *radıyallahu anh* sormuş. İbn Ömer *radıyallahu anh* de, "Bunun bir sakıncası yok" demiştir."

İbn Kasım sözüne devamla der ki: O mecliste bulunanlardan biri, Mâlik'e 'Ey Abdullah'ın babası! Sen bize Salim'in şöyle dediğini naklettiştin: İbn Ömer'den rivayette bulunan Nafi hakkında Salim'in "İkrime'nin İbn Abbas'a iftira ettiği gibi bu köle (ya da kaba adam) babama iftira ediyor." Adamın böyle bir itirazda bulunması üzerine Mâlik şöyle karşılık verdi: "Yezid b. Roman'ı şahit gösteriyorum. Onun bana anlattığına göre Salim, babası İbn Ömer'in böyle yaptığını kendisine haber vermiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Süleyman b. Bilal'in bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam karısıyla anüsten cinsel ilişkide bulundu. Ben o adama karşı içimde kızgınlık duymaya başladım. Ama daha sonra şu ayet nazil oldu:

(نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ)

"Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın."

Ancak Zeyd b. Eslem'in İbn Ömer'den *radıyallahu anh* hadis dinlediği bilinmemektedir.

Fadl b. Fudale'nin bildirdiğine göre Ebu Nadr, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* azatlısı Nafi'ye şöyle demiş: "Kadınlarla anüsten cinsel ilişki kurmaya İbn Ömer'in fetva verdiğini söylediğin için birçok kimse senin aleyhinde konuşuyor." Ebu Nadr'ın böyle demesi üzerine Nafi ona şu cevabı vermiş: Yalan konuşuyorlar. İbn Ömer *radıyallahu anh* bir gün mushafı açıp okumaya başladı. (نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ) ayetine vardığında bana, "Ey Nafi! Sen bu ayetin arka planını biliyor musun?" diye sordu. Ben bilmediğimi söyleyince şöyle dedi: "Biz Kureyşliler, kadınları yüz üstü domaltarak kendileriyle cinsel ilişkide bulunurduk. Ensar kadınları da Yahudilerden öğrenmiş

oldukları yan yatma usûlüyle kocalarıyla cinsel ilişkide bulunuyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Allah bu ayeti indirdi."

Bu rivayet, bahsedilen ayetin iniş sebebinin Zeyd b. Eslem'in İbn Ömer'den yaptığı rivayette anlattığı sebep olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu son rivayette Nafi, başka bir sebepten bahsetmektedir. Meymun b. Mehran da, Nafi'nin kadınlarla anüsten cinsel ilişkide bulunmanın helal oluşunu yaşlanıp bunadıktan sonra söylediğini ifade etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kendisinden gelen meşhur rivayete göre Mâlik, kadınlarla anüsten cinsel ilişkide bulunmayı mübah görmüştür. Ancak mezhebinin müctehitleri onun bu görüşünü, anılan fiilin çirkinlik ve şenaatinden ötürü inkâr etmişlerdir. Ancak onun bu görüşü, inkâr etmekle gizlenemeyecek kadar meşhurdur.

Muhammed b. Said, Ebu Süleyman el-Cüzcani'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Mâlik b. Enes'in yanında oturuyordum. Kendisine, kadınlarla anüsten cinsel ilişkide bulunmanın hükmünü sordular. Eliyle başına vurarak, "Daha şimdi böyle bir ilişkide bulunduğum için guslettim" diyerek cevap verdi. İbn Kasım da Mâlik'ten böyle bir rivayette bulunmuştur. Bu, şer'î kitaplarda geçmektedir.

Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi'nin de böyle bir ilişkide sakınca görmediği ve şu ayetin bunu doğrulayacak şekilde yorumlanabileceğini söylediği rivayet edilmiştir:

(اَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ)

"Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz?"[432]

"Bu ayette anlatıldığı gibi eğer arzu ediyorsanız, kadınlarınızla bu şekilde-yani anüsten- cinsel ilişkide bulunabilirsiniz."

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

432 Şuara, 26/165-166

(مَحَاشُّ النِّسَاءِ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ)

"Kadınların anüsünden cinsel ilişkide bulunmak size haramdır."[433]

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, bunun küçük livata olduğunu söylemiştir. Bu konuda Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* farklı şeyler söylediği de rivayet edilmiştir. Kendisinden gelen rivayetler çelişkili olduğu için, bu konuda ondan hiçbir rivayet gelmemiş gibi saymalıyız. Konuyla ilgili bahsedilen ayetten açıkça anlaşılan odur ki, cinsel ilişkinin mübahlığı, kadının sadece üreme organıyla sınırlıdır ki, orası da çocuk ekim yeridir. Çocuk oraya ekildiği gibi oradan da doğar. Anüsten cinsel ilişkide bulunmanın haramlığına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* çok sayıda hadis rivayet edilmiştir.

Huzeyme b. Sabit, Ebu Hureyre ve Ali b. Talk (Allah hepsinden razı olsun), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(لَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَدْبَارِهِنَّ)

"Kadınlarla anüslerinden cinsel ilişkide bulunmayın."[434]

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(هِيَ اللُّوطِيَّةُ الصُّغْرَى)

"O (kadınlarla anüsten cinsel ilişkide bulunmak) küçük livatadır."[435]

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

433 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/252
434 İbn Mâce, Nikâh, 29
435 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 7/278

(مَنْ أَتَى حَائِضًا، أَوِ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا، أَوْ كَاهِنًا، فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ، فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ)

"Hayız/âdet hâlindeki kadınla cinsel ilişkide bulunan veya kadınla anüsten ilişkide bulunan veya kâhine gidip onun söylediklerini doğrulayan kimse, Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur."[436]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yahudiler Müslümanlara, 'Arka tarafından gelerek karısının vajinasıyla cinsel ilişkide bulunan kimsenin çocuğu şaşı doğar' dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Allah şu ayeti indirdi:

(نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ)

"Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: ***"İster önden ister arkadan olsun. İlişki, vajinadan yapılır."***

Hafsa binti Abdurrahman'ın bildirdiğine göre Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي صِمَامٍ وَاحِدٍ)

"(İster önden ister arkadan olsun, cinsel ilişki) tek delikten (vajinadan) yapılır."[437]

436 İbn Mâce, Taharet, 122

437 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/83

Mücahid, bahsedilen ayeti te'vil ederken İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* da benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir. Yani çocuk, doğan yerden olduktan sonra dilediğin şekilde cinsel ilişkide bulunabilirsin.

İkrime, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* naklederek Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا)

"Karısıyla anüsten cinsel ilişkide bulunan kimseye Allah (rahmet nazar ile) bakmaz."[438]

İbn Tavus, babasının şöyle dediğini nakletmiştir: Karısıyla anüsten cinsel ilişkide bulunan kimsenin durumu kendisine sorulan İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Şu adam bana kâfirliği soruyor."

(نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ)

"Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir" ayetiyle ilgili olarak İbn Ömer'in *radıyallahu anh* (إِنْ شِئْتَ عَزْلًا وَإِنْ شِئْتَ غَيْرَ عَزْلٍ) ***"Dilediğin gibi ister azil yaparak (meniyi dışarıya akıtarak) ister azil yapmaksızın karınla cinsel ilişkide bulunabilirsin"*** dediği rivayet edilmiştir.[439] Ebu Hanife bunu Kesir er-Riyahü'l Esamm'dan rivayet etmiştir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* da buna benzer bir şey söylediği rivayet edilmiştir.

Mezhebimize göre cinsel ilişki sırasında azil yapmak-yani meniyi dışarıya akıtmak-, cariye ile ilişkide bulunurken kendisinden izin almaksızın, ama hür kadınla ilişkide bulunurken ondan izin alarak yapılabilir. Ashaptan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Mesud *radıyallahu anh*, İbn Abbas *radıyallahu anh* ve diğer bazı kimselerin de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

438 İbn Hıbban, Sahih: 9/517
439 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/518

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:

"(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır."[440]

Bu ayet, eşler ve cariyelerle anüsten cinsel ilişkide bulunmanın mübah olmasını gerektirmektedir. Çünkü burada mübahlıktan kayıtsız olarak söz edilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah (فَاْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللهُ) **"Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın"** buyurdu. Bunun ardından da (فَاْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ) **"Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın"** buyurmakla cinsel ilişkinin hangi organ üzerinde yapılacağını açıkladı ki, o organ da ekimin yapılacağı vajinadır. Hayızlıyken yasaklanan cinsel ilişki temizlik dönemine girildiğinde serbest bırakılınca sadece kadının üreme organı üzerinden yapılabilir. Başka yerinden yapılamaz. Bu da, (اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ) **"Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır"** ayetindeki mutlaklığı kayıtlamaktadır. Tıpkı hayız hâlindeki kadınla cinsel ilişkide bulunma yasağının (اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ) **"Ancak eşleri bunun dışındadır"** ifadesindeki mutlaklığı kayıtlamasında olduğu gibi. Bu ayet, hayızlı kadınla ilgili hükmü düzenleyen ayetten sonra inmiştir.

Kadının anüsünden cinsel ilişkide bulunmayı haram sayanların bir kısmı, (قُلْ هُوَ اَذًى) **"De ki: O bir ezadır (rahatsızlıktır)"** ayetini delil olarak ileri sürmektedirler. Bunlar hayız hâlinde cinsel ilişkide bulunmayı, o dönemde kadındaki pislik ve necasetten dolayı haram saymaktadırlar. Bu pislik ve necaset, vajina dışındaki organda/anüste de her zaman vardır. Bu gerekçe, kadınlarla sadece vajinadan cinsel ilişkide bulunulmasını gerektirmektedir. Anüstenkadınla cinsel ilişkide bulunmayı mübah sayanlar buna karşı şöyle demektedirler: İstihazeli yani özür kanaması olan kadında hayız kanı gibi pislik ve necaset olan istihaze kanı mevcut olduğu hâlde

440 Müminun, 23/5-6

kendisiyle cinsel ilişkide bulunmanın mübah olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Kadınla sadece vajinadan cinsel ilişkide bulunulabileceği hükmüne karşı da şöyle demektedirler: Penisi kadının vajinası dışındaki yerlerine de sürerek tatmin yoluna gidilmesinin, -buralar çocuk ekim yeri olmasa da- mübah olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Bu da cinsel ilişkide bulunma mübahlığının, kadının bedenindeki çocuk ekim yeri olan vajinayla sınırlı olmadığına delalet etmektedir.

Bunlara cevaben şöyle denilebilir: Ayetin zahirî, cinsel ilişkide bulunma mübahlığının sadece vajinayla sınırlı olmasını gerekli kılmaktadır. Cenab-ı Allah (فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ) **"Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın"** ifadesiyle de vajinayı kastetmiştir. Çünkü bu ifade oraya atfedilmiştir. Vajina dışında kadının vücudunun başka yerlerine penisi sürerek tatmin yoluna gitmenin caizliği hakkında icma olmasaydı, o yerlere penisi sürerek tatmin olmak caiz olmazdı. İcma delili bulunduğu için bunu kabul ettik. Ancak caizliği hakkında delil bulunmayan anüsten cinsel ilişkide bulunmanın haramlığı, mevcudiyetini devam ettirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَجْعَلُوا اللهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾)

224-"İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Bu ayet-i kerime iki şekilde manalandırılmıştır:

1-Yemini iyilik yapmaya, takvalı olmaya, insanların arasını düzeltmeye engel kılmaktır. Mesela bir kimseden bu saydığımız şeyleri yapması talep edildiğinde, "Ben bu işi yapmamaya yeminliyim" diyerek yeminini, kendisinden istenilen ya da görevi olan o iyiliği, takvalı olmaya veya insanların arasını düzeltmeye engel olarak gösterir. Bir kimse bu gibi şeyleri yapmamaya yemin ederse, yeminini bozsun ve o işi yapsın. Mücahid, Said

b. Cübeyr, İbrahim en-Nehâi, Hasan ve Tavus b. Keysan'ın bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Bunun benzeri bir ayet-i kerime de şudur:

(وَلَا يَأْتَلِ أُوْلُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا أُوْلِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler."[441]

Eş'as, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, himayesinde olup da Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* iftira olayı ile ilgili dedikodulara dalan iki yetime -ki bunlardan biri Bedir savaşına katılanlardan Mistah idi-mali yardımda bulunmamaya ve onlarla asla ilgilenmemeye yemin etti. Onun bu yemini üzerine yukarıdaki ayet (Nur, 22) nazil oldu. Ayet nazil olunca da Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* birine elbise aldı, diğerine de bir binek verdi.

Yemini iyiliklere engel kılmama gerektiği konusunda hadis de vardır. Enes b. Mâlik, Adiyy b. Hatim ve Ebu Hureyre (Allah hepsinden razı olsun), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiği şeyden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."[442]

441 Nur, 24/22
442 Muslim, Eyman, 3

(وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ)

"Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın" ayetinin manası, bizim yaptığımız yoruma göre böyledir. Buna göre kişi, yapmış olduğu yemini yapacağı hayra ve iyiliğe engel kılmamalı, hayır ve iyiliği yapmalı, yeminini de bozup kefaret vermelidir.

2-(عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ) **"Yeminlerinize siper"** ifadesi, çokça yemin etmekten sakınılması gerektiği manasına gelmektedir. Çünkü çokça yemin etmek, Yüce Allah'a karşı bir nevi cüret göstermektir. Yeminin gereğini yapmak ve günaha girmekten sakınmak için, haklı haksız her konuda yemin etmekle O'nun adındaki mehabet eksiltilmiş olmaktadır. Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* de benzer anlamda bir şeyler söylediği rivayet edilmiştir. Bir şeyi çokça söyleyen, onun değerini azaltır ve onun hakkında ileri geri konuşulmasına sebep olur.

Şair demiş ki:

(لاتَجْعَلِيني عُرْضَةً اللَّوائِمِ)

Beni kınayanların hedefi hâline getirme.

Yüce Allah çok yemin edenleri yermiştir:

(وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ)

"Yemin edip duran, aşağılık kimseye sakın boyun eğme."[443]

Yani yemin ettiğinizde gereğini yapmak ve günahtan sakınmak için Allah'ın adını siper yapmayın ve olur olmaz her şeyde harcamayın. Az yemin etmekle günahtan da sakınmış olursunuz. Çünkü çok yemin etmek, insanı iyilikten ve takvadan uzaklaştırır; günaha girmeye ve Allah'a karşı cüretkâr olmaya yaklaştırır. Buna göre bahsedilen ayetin manası

443 Kalem, 68/10

sanki şöyle olmaktadır: Allah sizi çok yemin etmekten ve kendisine karşı cüretkâr davranmaktan menediyor. Bundan sakınmanızda iyilik, takva ve insanların arasını düzeltme vardır. Çok yemin etmekten ve Allah'a karşı cüretkâr davranmaktan sakındığınız takdirde iyi ve takvalı insanlar olursunuz. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ)

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."[444]

(وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ)

"Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın" ayetinin her iki manaya gelme ihtimali bulunduğuna ve bu manalar birbirine zıt olmadıklarına göre, ayeti her ikisine göre yorumlamak gerekir. O zaman ayet bize şunu ifade eder: Allah'ın adını çok yemin ederek mehabetini azaltmayın. Haklı haksız her şeye yemin ederek O'nun adını hedef hâline getirmeyin. Bunun yanı sıra çok yemin etmeseniz bile ettiğiniz yeminlerinizi iyilik yapmaya, takvalı olmaya ve insanların arasını düzeltmeye engel kılmayın. Zaten çok yemin etmemeniz de gerekir. Bir kimse yemin ettiğinde bu yemini iyilik etmenin, takvalı olmanın ve insanların arasını düzeltmenin aksi istikametinde ise yemini bozup iyi ve hayırlı işi yapmalıdır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."[445]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ)

444 Âl-i İmran, 3/110
445 Muslim, Eyman, 3

"Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz."[446]

Ebû Bekir (rahimehullah) dedi ki: Yüce Allah bu ayette geçen "lağv" kelimesini ve türevlerini Kur'an-ı Kerim'in birkaç yerinde kullanmıştır. Duruma ve bağlama göre bu kelime farklı manalar ifade etmektedir. Mesela (لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً) **"Orada boş bir laf işitmezler"**[447] ayetindeki "lağiye" kelimesi çirkin ve kabih/kaba söz; (لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا) **"Orada ne günah ne de batıl bir söz işitirler"**[448] ayetindeki "lağv" kelimesi aynı manaya; (وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ) **"Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler"**[449] ayetindeki "lağv" kelimesi küfür ve çirkin söz manasına; (وَالْغَوْا فِيهِ) **"onlara gürültü yapın"**[450] ayetindeki "velğav" kelimesi, dinleyenleri asıl dinlemeleri gerekeni duymasınlar diye söylenen, ama hiçbir şey ifade etmeyen boş söz manasına; (وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا) **"boş sözlerle karşılaştıkları zaman vakar ile (oradan) geçip giderler"**[451] ayetindeki "lağv" kelimesi, batıl söz manasına gelmektedir. Mesela "Falan kişi konuşmasında lağvetti" denildiğinde bununla, o kişinin faydasız şeyler söylediği kastedilmiş olur.

Lağv yemininin manası hakkında selef ulemasının farklı şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir:

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu yemini tarif ederken şöyle demiştir: "Kişi doğruluğunu zannettiği bir şeye yemin eder, ama durum kendisinin zannettiği gibi değilse bu yemini lağv olur." Mücahid ve İbrahim en-Nehâi'nin de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Mücahid, (وَلَٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ) **"Ancak bağlandığınız yeminler sebebiyle sorumlu tutar"**[452] ayetini açıklarken "Allah, bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar" şeklinde manalandırmıştır.

446 Bakara, 2/225
447 Ğaşiye, 88/11
448 Vakıa, 56/25
449 Kasas, 28/55
450 Fussilet, 41/26
451 Furkan, 25/72
452 Maide, 5/89

Şu ayet de mana bakımından bununla aynıdır:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ)

"Allah, sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar."[453]

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, lağv yeminini tarif ederken "Kişinin konuşurken "yok vallah", "evet vallah" demesidir" demiştir. Bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediğini bildirdiği de gelen rivayetler arasındadır.

Bize göre bu, geçmiş zamanla ilgili yemin etme yasağıyla ilgilidir. Atâ, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh*, geçmiş zamanla ilgili olarak edilen yeminle ilgili yasak hakkında şöyle konuştuğunu rivayet etmiştir: "Adam:"Vallahi şöyle yaptık, Vallahi böyle bir şey yaptık" der." Hasan ve Şa'bî de böyle bir rivayette bulunmuşlardır.

Said b. Cübeyr dedi ki: "Lağv yemini, kişinin haram bir iş yapmaya yemin etmesidir. Sonra da o yeminin gereği olan o işi yapmadığı takdirde yeminini bozdu diye Allah onu hesaba çekmez." Bu te'vil, (وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ) **"Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın"** ayetini yaptığı yemin dolayısıyla mübah bir işi yapmaktan imtina etme veya haram bir işi yapmaya girişme şeklinde te'vil edenlerin te'viline uymaktadır.

Lağv yemininin bu manalara gelmesi muhtemel olduğuna ve bu yeminden bahseden ibareye ayetin şu bölümü de: (وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ) **"Allah, sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar"** atfedildiğine göre; bu yemin, kişinin bilerek yalan yere yemin etmesidir. Ayette sözü edilen sorumlu tutulma ile kastedilen, yemini bozma durumunda verilmesi gereken kefaret değil, ahiret azabıdır. Zira kefaret, bile bile bozulan yeminle ilgili değildir. Çünkü kasıtlı olarak yemini bozan kişi, hayrı da şerri de amaçlamış olsa, yeminini kasten de sehven de bozmuş olsaaynı hükme tabidir. Bundan da anlaşılıyor ki yeminini bozan kişinin hak ettiği ahiret azabı, gamus yemini dolayısıyladır. Gamus

453 Bakara, 2/225

yemini ise, geçmiş zamanla ilgili ve gerçeğe aykırı olarak edilen yemindir. Şu hâlde lağv yemini, geçmiş zamanla ilgili ama yalan kastedilmeksizin ve doğruluğuna inanılarak edilen yemin olmalıdır. Buna "lağv yemini" denmiştir. Çünkü bunun bozulması sebebiyle kefaret gerekmediği gibi, bozan kişi azabı da hak etmez.

Manası Hz. Aişe ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen yemin de budur. Onlar bunu şu şekilde tanımlamışlardı: "Kişi konuşurken doğruluğunu zannederek "yok vallah", "evet vallah" diyerek yemin eder. Bu, faydasız ve hükümsüz, boş bir sözdür."

Bu tanımla Said b. Cübeyr'in söylediği şu söz de kastedilmiş olabilir: "Lağv yemini, kişinin haram bir iş yapmaya yemin etmesidir. Sonra da o yeminin gereği olan o işi yapmadığı takdirde yeminini bozdu diye her ne kadar kefaret vermesi gerekse de Allah onu hesaba çekmez."

Mesruk dedi ki: "Gereği yerine getirilmeyen her yemin lağvdır. Gereği yerine getirilmediği için de kefaret vermek gerekmez." Bu tanım, Said b. Cübeyr'in tanımına uymaktadır. Ama evla olan tanım, başa aldığımız tanımdır. Ancak Said b. Cübeyr, bozulan bu yeminden dolayı kefaret verilmesi gerektiğni söylerken Mesruk, kefaret verilmesini gerekli görmemektedir.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayette ise şöyle denmektedir: "Lağv yemini, bozulması durumunda kefaret gerektiren bir yemindir." Dahhâk'ın da böyle dediği rivayet edilmiştir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Lağv yemini, unutularak bozulan yemindir" dediği de rivayet edilmiştir.

Îlâ Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾

226-"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Îlâ" kelimesi sözlükte yemin etmek anlamına gelir. Arapça'da bu anlamda (آلَى , يُولِي , إيلاءً , وَأَلِيَّةً) kalıpları kullanılır. Şair Kesir bir şiirinde şöyle der:

(قليلُ الألايا حافظٌ ليمينِهِ ** فإن سَبَقَتْ مِنْهُ الأَلِيَّةُ بَرَّتِ)

Az yemin eder, edince de yeminini korur.

Ağzından bir yemin çıksa, gereğini yapar.

"Îlâ" kelimesinin sözlük anlamı buydu.

Şer'î ıstılahta ise kişinin karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmesi ve belirlenen sürenin geçmesiyle de talaka/boşamaya dönüşen bir yemindir. Mesela "falan kişi kimse karısına îlâ etti" dendiğinde bu mana anlaşılır.

Hangi durumlarda îlâ meydana geleceği hususunda farklı görüş ortaya konulmuştur. Bunu maddeler şeklinde sıralamak mümkündür:

1-Hasan ve Atâ'nın rivayetine göre Hz. Ali ile İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demişlerdir: "Bir kişi çocuğunu emzirebilmesi için karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ederse, îlâ yapmış olmaz. Ancak öfkelendiği veya zarar vermek istemesi sebebiyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ederse, îlâ yapmış olur."

2-İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayette anlatıldığına göre kocanın karısıyla cinsel ilişkide bulunmasına engel olan her yemin, îlâdır. Bu yeminin hoşnutluk ya da kızgınlık hâlinde edilmiş olması bu hükmü değiştirmez." İbrahim en-Nehâi, İbn Sirin ve Şa'bî de bu görüştedirler.

3-Said b. Müseyyeb'dengelen bir rivayette anlatıldığına göre kocanın karısıyla cinsel ilişkide bulunmasına ve diğer bazı şeyleri yapmasına mesela onunla konuşmasına engel olacak şekilde yemin etmesi îlâdır.

Cafer b. Bürkan, Yezid el-Asamm'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kadınla evlendim. Bir süre sonra İbn Abbas ile karşılaştım. Bana,

'Duyduğuma göre o kadının boğazında bir şeyler var' dedi. Ben de 'Dışarı çıkmış olmalı ki, başkaları onun boğazını görmüşler. Allah'a yemin ederim ki, onunla konuşmayacağım!' dedim. Bunun üzerine İbn Abbas, 'Dört aya kadar onu yanında tutmalısın' dedi.

Bu rivayet Said b. Müseyyeb ile İbn Ömer'in söylediklerine muvafık olup kocanın karısından ayrı durmasının îlâ olduğuna delalet etmektedir.

4-İbn Ömer'in *radıyallahu anh* görüşüne göre bir adam karısını terkederse bu îlâ olur. Bu rivayette yeminden bahsedilmemektedir.

Kadına zarar vermek maksadıyla cinsel ilişkide bulunmamak için edilen yeminle, zarar verme kastı olmaksızın cinsel ilişkide bulunmamak için edilen yemin arasında ayrım yapanlar, cinsel ilişkinin kadının hakkı olduğunu, kadının bunu kocasından talep etme hakkına sahip olduğunu, kocanın onu bu haktan mahrum bırakamayacağını söylemişlerdir. Buna göre koca, kadının hakkı olan cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ederse îlâ etmiş olur. Ancak ondan ayrılmakla bu hakkına kavuşabilir. Çünkü kocası onu, ya meşru bir şekilde evli olarak onu yanında tutacak ya da iyilikle salıverecektir. Ama iyi niyetle yemin ederse mesela karısı emzikli ise ve çocuğun zarar görmemesi için onunla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ederse, karısının cinsel ilişki hakkını engellemeyi kastetmemiştir. Koca, onu meşru bir şekilde evli olarak yanında tutmaktadır. Dolayısıyla onu iyilikle salıvermesine de gerek kalmamaktadır. Bu yemini, ayrılmalarını gerektirmemektedir.

(فَإِنْ فَآؤُ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[454]

Bu ibare ile, karısına zarar vermek maksadıyla onunla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eden kimsenin kastedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu, îlâ yapanın günahkâr olduğunu göstermekte ve geri dönüşü sebebiyle de bağışlanmasının gerektiğine delalet etmektedir. Bize göre bu ayet, îlânın

454 Bakara, 2/226

iyi niyetli ve kötü niyetli şeklinde tahsis edilmesine delalet etmemektedir. Çünkü ayet-i kerime hepsini kapsamaktadır. Karısına zarar verme kastını güden kimse de, ayetin genel hükmünün kapsamına giren kimselerden biridir. Îlânın hükmü başkalarına değil, ona dönmektedir. Yemininde itaatkâr ile asinin, yemini bozmada ikisinin de kefaretle yükümlü olmada birbirine eşit olmaları, îlada dört aylık sürenin dolmasından sonra talakın meydana gelmesinde de iyi niyetli olanın da kötü niyetli olanın da hükmünün aynı olmasını gerektirmektedir. Diğer yeminlerde de itaatkâr ile asi, yemini bozma sebebiyle kefaretle yükümlü olmada birbirlerine eşit olup aynı hükme tabidirler. Talakın hükmü de böyledir. Çünkü talak da îlâ da yeminle ilgilidirler. Aynı şekilde karısına zarar verme maksadıyla boşamış olan kimsenin karısına ric'at etmesi ve îlâdan dönmesi de aynı hükme tabidir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu görüşe muhaliftirler. Çünkü ayet-i kerime, itaatkâr ile asi arasında bir ayrım yapmamıştır. Ayetin hükmü, genel olup hepsini kapsamaktadır.

Karısına zarar vermek kastıyla onunla konuşmamaya veya benzeri bir işi yapmamaya yemin eden kimsenin bu yemini, îlâ bakımından bir anlam ifade etmez. Çünkü (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için"** ayetinde, kişinin karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etme manasının gizli olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Fukahanın tamamı, karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eden kişinin îlâ etmiş olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Şu hâlde cinsel ilişkide bulunmama manası, fukahanın tamamına göre ayette gizlidir. Biz bunu bu şekilde tespit etmiş olduk. Cinsel ilişki dışında konuşmama ve benzeri işleri yapmamaya yemin etme manasının ayette gizli olduğuna dair bir delil mevcut değildir. Bahsedilen ayet böyle bir manayı içinde gizlememektedir. Bu açıklamamızın doğruluğuna şu ayet delalet etmektedir:

(فَإِنْ فَآؤُ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Fakihlerin tümünün de bildiği gibi bu ayetteki dönüş ile cinsel ilişki kastedilmektedir. Selef uleması arasında bu hususta farklı görüş beyan eden yoktur. Bu, (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için"** ayetinde de gizlenen mananın sadece cinsel ilişki olduğuna delalet etmektedir. "Kadının terkedilmesi talakın meydana gelmesini gerektirir" şeklinde İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet edilen görüş, şaz bir görüştür. Belki de böyle demekle, "Bir kimse karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ettikten sonra îlâ süresi boyunca onu terkederse bu, talakın meydana gelmesini gerektirir" manası kastedilmiştir. Gerçi böyle yapmak da Allah'ın Kitabı'na aykırıdır. Yüce Allah (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için"** buyurmuştur. Bu ayette geçen "yü'lune" muzari fiilinin mastarı olan "Eliyye", önce de açıkladığımız gibi yemindir. Kadını terk etmekse yemin değildir. Ondan dolayı yemin kefareti gerekmez.

Eşas'ın Hasan'dan rivayet ettiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, kötü ahlâklı bir kadınla evliydi. Enes *radıyallahu anh* bazen beş, bazen de altı ay süreyle onu terkeder, sonra tekrar ona dönerdi. Bu yaptığını da îlâ saymazdı.

Selef fukahası ile onlardan sonra büyük İslam merkezlerinin fakihleri, kocanın îlâ etmiş sayılması için karısıyla ne kadar bir süre için cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmiş olması gerektiği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Atâ b. Ebi Rebah dediler ki: "Bir kimse dört aydan az bir süre için karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eder ve sonra onu dört ay süreyle cinsel ilişkide bulunmaksızın terkederse, îlâ yapmış olmaz."

Mezhebimiz (Hanefî) müctehitleri, Mâlik, Şafiî ve Evzai de bu görüştedirler.

Abdullah b. Mesud, İbrahim en-Nehâi, Hakem, Katade ve Hammad'dan rivayet edilen görüşe göre bir kimse, karısını dört ay süreyle terkederse îlâ yapmış ve bu sebeple karısı bir bâin talakla boşanmış olur. İbn Şübrüme ile Hasan b. Salih de bu görüştedirler.

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kimse karısıyla şu evde cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ederse, bu da îlâ olur. Dört ay süreyle onu terkederse, karısı bu îlâ sebebiyle bâin olarak boşanmış olur. Ama bu sürenin dolmasından önce başka bir evde karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, îlâ düşmüş olur. Yine bir kimse, içinde karısının bulunduğu bir eve sırf karısı yüzünden girmemeye yemin ederse, îlâ yapmış olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ﴾

"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır."[455]

Îlâ, yemin demektir. Yemin etmeksizin karısıyla cinsel ilişkiyi terkeden kimsenin îlâ yapmış sayılmayacağı, önceki anlattıklarımızla ispatlanmış idi. Bir kimse dört aydan kısa bir süreliğine karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eder, yemin süresi geçtiği hâlde dört ayı doldurunca ya kadar da cinsel ilişkide bulunmazsa, yeminsiz ve ilişkisiz şekilde dört ayı doldurması, bu karı-kocanın boşanmış olmalarını gerektirmez. Dört aydan kısa bir süre ilişkide bulunmamaya yemin etmiş olması, bu sürenin sonunda eşlerin birbirlerinden ayrılmaları hükmünü meydana getirmez. Çünkü Cenab-ı Allah kocaya dört ay bekleme süresi tanımıştır. Bu durumda eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını gerektirecek bir sebep yoktur. Koca, sanki yemin etmeksizin cinsel ilişkide bulunmayı terk etmiştir. Bu da îlâ hükmünü doğurmaz.

Hasan b. Salih'in, "Şu evde karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eden kişi, îlâ yapmış olur" sözüne gelince. Bunun bir anlamı yoktur. Çünkü îlâ, kişinin karısıyla dört ay süreyle cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmesidir. Şu evde ilişkide bulunmamaya yemin eden kişi, ilişkide bulunduğu takdirde, açıklamış olduğumuz gibi yeminini bozmuş olmaz. Bu yemini, karısıyla ilişkide bulunmasına engel teşkil etmez. Çünkü yeminini bozmaksızın başka bir evde karısıyla cinsel ilişkide bulunması mümkündür.

455 Bakara, 2/226

Tam dört ay süreyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eden kimsenin durumu hakkında da ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed ve Sevri dediler ki: "Bu kişi îlâ yapmıştır. Bu süre geçinceye kadar cinsel ilişkide bulunmazsa, karısı bâin olarak boşanmış olur."

Atâ b. Ebi Rebah, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliye dönemi insanları, bir iki yıl süreyle îlâ yaparlardı. Yüce Allah, onlar için dört aylık bir süre belirledi. Bundan daha kısa bir süre cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eden kişi, dört aydan daha uzun bir süre için yemin etmedikçe îlâ yapmış olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ) **"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır"** ayetinin zahirinin reddettiği bir görüştür. Dört ay, îlâ'dan dönüş için beklenebilen bir süre olarak belirlenmiştir. Bundan daha fazla beklenemez. Bu süre zarfında karısıyla cinsel ilişkiye yanaşmayan kimsenin bu îlâsı talak hükmü ile sonuçlanır. Dört ay süreyle ilişkide bulunmamaya yemin etmekle, dört aydan fazla bir süreyle ilişkide bulunmamaya yemin etmek arasında bir fark yoktur. Çünkü bu yemini eden kimsenin, ilişkisiz olarak dört aydan fazla bir süre beklemeye hakkı yoktur. Bununla beraber ayetin zahirî dört aya, dört aydan daha kısa bir süreye veya dört aydan daha fazla bir süreye yemin eden kimsenin îlâ yapmış sayılmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette yemin süresinden bahsedilmemektedir. Biz bir delile dayanarak dört aydan eksik süre için edilen yeminin îlâ sayılmayacağını söyleyerek ayetin hükmünü tahsis etmiş olduk. Sonuçta dört ay ve daha fazla bir süre için karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eden kimsenin îlâ yapmış olduğu hükmü, ayetin lafzına göre mevcudiyetini korumuş oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi tam dört ay süreyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin ederse, bu yeminin boşanma sonucunu doğurması sahih olmaz. Çünkü size göre boşanma, dört aylık sürenin geçmesiyle meydana gelir. Oysa burada îlâ diye bir şey yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tam dört ay süreyle ilişkide bulunmamaya yemin etmenin îlâ sayılmasına engel bir durum yoktur. Zira dört ayın geçmesi talakın meydana gelmesine sebep olduğuna göre, talakın meydana gelmesi anında yeminin varlığının devam etmesini esas almak gerekmez. Bilindiği gibi zekâtın farz olması için malın üzerinden bir yıllık bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Ama malın zekâtının farz olması hâlinde o bir yıl mevcut değildir. Yıl sona ermiş ve geçip gitmiştir. Bir kimse karısına, "Falan kimseyle konuşursan boşsun" derse bu, yemin-i münakide olur. Karısı, o kimseyle konuşursa derhal boş olur ve o konuda ettiği yemin de çözülüp iptal edilmiş olur. Îlâ süresinin geçmiş olması da boşanmanın meydana gelmesine sebep olduğuna göre, yemin mevcut değilken boşanmanın meydana gelmesine engel bir durum yoktur.

(فَإِنْ فَآؤُ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (فَآؤُ) kelimesinin mastarı olan "fey'",geri dönüş anlamına gelmektedir. Bu mastarın türevi olan (تَفِيءَ) kelimesi şu ayette geçmektedir:

(فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللّٰهِ فَإِنْ فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ)

"Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin."[456]

Haddi aşan taraf, taşkınlıktan vazgeçip Allah'ın emri olan adalete dönünceye kadar onunla savaşın. "Fey'" kelimesi geri dönüş anlamına geldiğine göre ayetin zahirî şunu gerektirmektedir: Bir kişi zarar vermek maksadıyla karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin eder, sonra da ona

456 Hucurat, 49/9

"Sana geri döndüm. Yemin ederek yatağını terk etmeye dair vermiş olduğum karardan vazgeçtim" derse, ona dönmüş olur. Cinsel ilişkiye muktedir olup olmaması bu hükmü değiştirmez. Ayetin lafzının zahirî manası bunu gerektirmektedir. Ancak ilim ehli kimseler, cinsel gücü yerinde olan erkeğin karısına geri dönüşünün sadece cinsel ilişkide bulunmakla mümkün olacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Bir kimse hastayken veya karısıyla kendisinin arasında dört aylık yürüme mesafesi varken veya karısının cinsel organı, ilişkiye engel olacak şekilde tıkalıyken ya da kendisi penisi kesik iken îlâ yapmış ise, bu kişinin karısına geri dönüşü hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Karısına sözlü olarak dönüş yapar ve mazeret mevcut iken dört aylık süre geçerse, bu sahih bir dönüş olur. Sürenin geçmesiyle boşanma meydana gelmez. Adam hacc ihramında ise, kendisiyle hacc arasında dört aylık bir süre varsa karısına dönüşü, ancak cinsel ilişkide bulunmakla mümkün olur."

Züfer, dönüşün sözlü olmasının da mümkün olacağını söylemiştir.

İbnu'l-Kasım dedi ki: "Karısı, emsalleriyle cinsel ilişkide bulunulamayacak derecede küçük yaşta olan kişinin, cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmesiyle îlâ meydana gelmez. Ancak karısı cinsel ilişkiye müsait duruma geldikten sonra dört ay geçtikten sonra durdurulur. Kadı, bu işe el koyar." Bu, İbnu'l-Kasım b. Amr'ın kendi görüşüdür. Mâlik'ten rivayet etmiş değildir.

İbn Vehb, Mâlik'in bu mesele hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Îla yapan kişi dört ayın bitiminde durur sonra karsına dönüş yapar, ancak iddeti tamamlanıncaya kadar cinsel ilişkide bulunamazsa, artık karısıyla arasındaki nikâh bağları tamamen kopmuş olur. Onunla evlilik hayatını devam ettiremez. Ancak hastalık, hapiste olma ve benzeri bir mazereti varsa karısına geri dönme hakkı mahfuzdur. İddeti bittikten sonra karısıyla yeniden nikâh kıyarak bir araya gelir ve dört ay geçinceye kadar yine cinsel ilişkide bulunamazsa yine durdurulur. Bu işe kadı el koyar."

İsmail b. İshak, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Îla yapan kişinin hasta veya hapiste iken üzerinden dört ay geçse, iyileştikten sonra cinsel ilişkide bulunması için beklemeye alınır. Çünkü kişi, gücünün yetmediği şeyle yükümlü kılınamaz."

Mâlik dedi ki: "Îla yapan kişi gaipte iken dört ay geçerse, dilerse yemini için kefaret verir ve böylece îlâsının hükmü düşer." İsmail b. İshak dedi ki: "Mâlik bu mesele hakkında böyle dedi. Çünkü ona göre her ne kadar yemini bozmadan kefaret vermek müstehap değilse de, yemini bozmazdan önce kefaret vermek de caizdir."

Eşcaî, Sevrî'nin şöyle dediğini nakletti: "Îlâ yapan kişinin hastalık, yaşlılık veya hapiste olmak gibi bir mazereti varsa ya da karısı âdetli veya lohusa ise karısına "sana döndüm" diyerek sözlü dönüş yapsın. Böyle demesi onun için yeterli olur." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Bir adam karısına îlâ yaptıktan sonra hastalanır veya sefere giderse, hasta veya seferi olduğu için cinsel ilişkiye gücü yetmediğinden ilişkisiz olarak sözlü biçimde karısına dönüş yaptığına başkalarını şahit tutarsa dönüş yapmış olur. Yemini için de kefaret versin. Karısı da kendisinin nikâhında kalmakta devam eder. Dört aylık süre içinde karısı doğum yapar veya âdet görür veya kendisi devlet tarafından uzak bir yere sürülürse, karısına dönüş yaptığına başkalarını şahit tutar ve artık îlâ da hükmünü yitirir."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Bir kimse îlâ yaptıktan sonra hastalanır ve ardından dört aylık süre de geçerse bu kişi, sağlıklı kimse gibi durdurulur; işe kadı el koyar, ya karısına dönüş yapar ya da boşar. İyileşinceye kadar durdurulmaz."

Şafiî'den naklen Müzeni dedi ki: "Îla yapan penisi kesik kişinin karısına dönüşü sözlü olur."

"el-İmlâ" adlı eserde Şafiî şöyle demiştir: "Penisi kesik kişinin dönüş yapması gerekmez. Îlâ yapan kişinin karısı çocuk yaştaysa, kadın cinsel ilişkiye müsait duruma geldikten sonra dört aylık süre işlemeye başlar. Hapisteki kimse, karısına sözlü olarak dönüş yapar. Haccveya umre ihramına

giren kimsenin dönüşü, ancak cinsel ilişki ile olur. Bir kimse karısı bâkire iken îla yapar, ancak karısının bekâretini gideremeyeceğini söylerse, iktidarsız erkeğe tanınan süre kadar kendisine süre tanınır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Îlâ yapan erkeğin belirlenen sürede karısıyla cinsel ilişkide bulunmaya gücü yetmezse, dönüşünün sözlü olabileceğinin delili şu ayettir:

(فَإِنْ فَآؤُ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Cinsel ilişkide bulunmaya gücü yetmeyen bu kişi, sözlü olarak döndüğünü ifade ederse, karısına geri dönüş yapmış olur. Îla yapan kişi bir söz söyleyerek (yemin ederek) kendini karısıyla cinsel ilişkiden alıkoymuştu. Karısına "Sana dönüş yaptım" diyerek sözlü dönüş yaptığında, daha önce sözlü olarak kendini menettiği ilişkiye, sözlü olarak kavuşma imkânı bulmuş olmaktadır. Cinsel ilişki gücünü kendinde bulamazsa, onun yerine sözlü beyan da dönüş için ilişkinin yerine geçer ve boşanma önlenmiş olur.

İhram ve âdet sebebiyle cinsel ilişkinin haram oluşu mazeret değildir. İhrammazeret değildir. Çünkü ihramın gereği yapılır ve cinsel ilişkide bulunma hakkı da ihramdan sonra elinden alınmaz. Âdet ve lohusalığa gelince Yüce Allah, îla yapan kimsenin karısının âdet göreceğini bildiği hâlde dört ay süreyle beklemesini emretmiştir. Selef fukahası, cinsel ilişkide bulunma gücüne sahip olan kimsenin îlâdan dönüşünün sadece cinsel ilişkide bulunmakla mümkün olabileceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bunu yapma gücüne sahip olma durumunda bunu yapmayıp başka bir şeyle dönüşü gerçekleştirmek caiz olmaz. Cinsel ilişkinin bazı sebeplerle haram kılınması onu yapma gücünden yoksun olma anlamına gelmez. Bu durumda îlâ, ihrama girme ve zıhar yapma gibi şeyler konumuna girmiş olur. Çünkü bunları yapan kişi, cinsel ilişkide bulunmayı kendisi şahsı için haram veya imkânsız hâle getirmiştir. Durum böyle de olsa cinsel ilişkide bulunma hakkı bakidir.

Cinsel ilişkide bulunma hakkının baki kaldığına delalet eden delillerden biri şudur: Bir kişi îlâ yapmış olduğu karısını hulu' yaparak bain talakla kendinden ayırıp meydana getirdiği bu mahremiyet, karısına dönüş yapmasına engel olmaz. Yani bu hâldeyken karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, îlâsı iptal edilmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sözlü olarak dönüş yapmak, îla yeminini ortadan kaldırmadığına göre, bu yeminin hükmünün devam etmesi gerekir. Çünkü sözlü dönüşün îlâ yeminini ortadan kaldırmaya etkisi yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu durumda yeminin hükmünün devam etmesi gerekmez. Çünkü boşanma sonucunu meydana getirmemesi bakımından îlâ iptal edildiği hâlde yeminin hükmünün devam etmesi mümkündür. Mesela bir kişi îlâ yaptıktan sonra karısını üç talakla boşar. Karısı başka bir erkekle evlenip ondan ayrıldıktan sonra tekrar eski kocasıyla evlenir. Îlâ yapmış olan eski kocası kendisiyle cinsel ilişkide bulunduğunda yeminini bozmuş olur ve cinsel ilişkide bulunmasa bile boşanma meydana gelmez. Aynı şekilde kendisine yabancı olan bir kadına cinsel ilişkide bulunmama anlamında "Vallahi sana yaklaşmayacağım" derse bu, bir îlâ olmaz. Ama bu kadınla evlenirse yeminin hükmü devam eder. Onunla cinsel ilişkide bulunduğu takdirde yemin kefareti vermesi gerekir. Talak hükmü bakımından ise îlâ yapmış sayılmaz. Şu hâlde yeminin hükmünün devam etmesi, boşanmanın meydana gelmesine sebep olmaz. Bu sebeple de karısına sözlü olarak dönüş yapması caiz olur. Bu durumda bu yeminde talakın hükmü düşer. Ancak cinsel ilişkide bulunma sebebiyle yemin bozmanın hükmü baki kalır. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri sözlü dönüşün sahih olması için îlâ müddeti boyunca cinsel ilişkide bulunamama mazeretinin mevcut olmasını şart koşmuşlardır. Bu süre içinde cinsel ilişkide bulunma gücünü elde eden erkeğin dönüşü, ancak cinsel ilişki ile mümkün olur. Şundan ki: Sözlü dönüş, yapılamaması durumunda cinsel ilişkiyle dönüşün yerine geçerli olur ki, sürenin geçmesiyle boşanma meydana gelmesin. Dört aylık süre içinde cinsel ilişkide bulunma gücüne sahip olursa, kocanın daha önce yaptığı sözlü dönüş geçersiz hâle gelir. Tıpkı teyemmüm meselesinde olduğu gibi. Teyemmüm eden kimsenin teyemmümü, namaz kılabilmek için suyla abdest almanın

yerine geçmektedir. Teyemmüm ederek namaza duran kişi, namazı tamamlamadan suyu görürse teyemmümü bozulur ve asıl farza -yani suyla abdest almaya- döner. Suyu namazın baş kısmında görmesiyle sonunda görmesi arasında bir fark yoktur. Aynı şekilde îlâ süresi içinde cinsel ilişkide bulunma gücünü elde eden kimsenin de sözlü olarak dönüş yapma hükmü bozulur.

Muhammed dedi ki: "Bir kimse mazeret dolayısıyla süre içinde karısına sözlü dönüş yapar. Mazeret devam ederken süre sona erse îlâ'nın hükmü bozulur. Bu durumda koca, kendisine yabancı olan bir kadınla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin edip sonra da o kadınla evlenen kimse gibi olur. Yemininin hükmü devam eder. O kadınla cinsel ilişkide bulunursa yeminini bozmuş olur. Dört ay süreyle onunla cinsel ilişkide bulunmaz ise de boşanma meydana gelmez."

(وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾)

227-"Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Îlâ yapan kimse karısına dönüş yapmazsa boşamaya karar vermeyle ilgili olarak selef fukahası üç farklı görüş ortaya koymuşlardır.

[Birinci Görüş:] İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Boşama kararı, dört aylık süre dolunca kendiliğinden verilmiş gibi olur." İbn Mesud, Zeyd b. Sabit ve Osman b. Affan bu görüştedirler. Bunlar, bu durumda kadının bir bain talakla boşanmış olacağını söylediler.

[İkinci Görüş:] Hz. Ali, İbn Ömer ve Ebu Derdâ öncekilerin görüşünde oldukları rivayet edilmişse de bunların farklı olan şu görüşü ortaya koydukları rivayet edilmiştir: Dört aylık süre dolduğunda durdurulur, kadı işe el koyar; adam, ya karısına döner ya da boşar. Hz. Aişe ve Ebu Derdâ *radıyallahu anh* bu görüştedirler.

Üçüncü görüş ise Said b. Müseyyeb, Salim b. Abdullah, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Zührî, Atâ ve Tavus'un görüşüdür. Bunlar dediler ki: "Dört aylık süre geçince bir ric'î talak meydana gelir.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* ve ona tabi olanların görüşünü benimseyip şöyle demişlerdir: "Koca dönüş yapmadan dört aylık süre geçerse kadın bir bain talakla boşanmış olur." Sevrî ile Hasan b. Salih de bu görüştedirler.

Mâlik, Leys ve Şafiî; Ebu Derdâ *radıyallahu anh* ile Hz. Aişe'den rivayet edilen görüşü benimseyerek şöyle demişlerdir: "Dört aylık süre geçtikten sonra durdurulur, kadı işe el koyar; adam, ya dönüş yapar ya da boşar. Bu boşama da bir ric'î boşama olur."

Mâlik dedi ki: "İddet süresi içinde karısıyla cinsel ilişkide bulunmadıkça ric'at edemez."

Şafiî dedi ki: "Kadın, bu süre içinde kocasını kendisiyle cinsel ilişkide bulunma yükümlülüğünden affederse, bunu kocasından daha sonra isteme hakkına sahip olur. Cinsel ilişkide bir günden fazla erteleme olmaz."

Evzai, Said b. Müseyyeb ile Salim ve onlara tabi olanların görüşüne uyarak, dört aylık sürenin geçmesi durumunda kadının birric'î talakla boşanmış olacağını söyledi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) **"Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir"** ayetinin, selef uleması-nın ortaya koydukları farklı görüşlere ihtimali olmasaydı, onlar bu ayeti farklı şekillerde te'vil etmezlerdi. Çünkü ayetin lafzını, ihtimali olmayan manalara te'vil etmek caiz değildir. Muhakkak ki selef uleması, lügat ehli idiler. Ayetlerin lafızlarının manalardan hangilerine ihtimali bulunduğunu, hangilerine bulunmadığını pekâlâ biliyorlardı. Bu ayeti yukarıda geçen farklı şekillerde te'vil ettiklerine göre, demek ki ayetin lafzının o manalara ihtimali vardır. Diğer taraftan bu farklı te'viller selef uleması arasında

meşhur olup yaygın bir şekilde dolaşmakta ve hiçbiri tarafından reddedilmiyordu. Böylece bahsedilen ayetin bu farklı te'villere müsait olduğu hususunda icma meydana gelmişti. Bu ayetle ilgili farklı te'villerin yapıldığı tespit edildiğine göre, bunlardan hangisinin evla ve gerçeğe daha yakın olduğuna bakmamız bizim için bir ihtiyaç hâline geldi. Mesela İbn Abbas *radıyallahu anh* bu bağlamda şöyle demiştir: "Îlâ yapan kimse karısına dönüş yapmadan dört aylık süre geçince, onu boşamaya karar vermiş olur."

Dönüş yapılmadan dört aylık sürenin dolmasını İbn Abbas *radıyallahu anh* boşama kararı olarak adlandırmıştır. Buna göre sürenin geçmesine boşama kararı adı verilmesi vacip olmuştur. Çünkü İbn Abbas *radıyallahu anh* bunu, ya şer'î bakımdan ya da lügat bakımından söylemiştir. Hangi bakımdan söylemiş olursa olsun bu söz, bir hüccet olarak sabittir. Şer'î isimler ancak bir nassa dayanarak alındığına göre, bunun genel bir hüküm olarak kabul edilmesi gerekir. Yüce Allah'ın îlâ yapan kimse hakkında iki şıklı bir hüküm verdiğini biliyoruz. Bu kişi, ya dört aylık süre dolmadan karısına dönüş yapmalı ya da dönüş yapmayıp boşamalıdır. Dönüşün dört aylık süre ile sınırlandırılması vaciptir. Bu süre geçtikten sonra dönüş yapılamaz ve kadın boşanmış olur. Eğer dönüş hakkı dört aylık süreden sonra da devam etseydi, bu sürenin geçmesiyle kadın boşanmış olmazdı.

Meseleye başka bir açıdan bakıldığında herkesçe bilinmektedir ki karar vermek (azimet), hakikatte kalbî bir şeye bağlamaktır. Mesela 'Şu işe karar verdim/azmettim' dediğinizde, 'Kalbimi o işe bağladım' demek istemiş oluyorsunuz. Durum böyle olunca da dört aylık sürenin geçmesini boşama kararı verme manasında anlamak, bu işe kadı tarafından el konulmasından evlâ olur. Çünkü kadı tarafından bu işe el konulması, boşamanın sözlü olarak yapılmasını gerektirir. Ya koca boşar ya da bu işe kadının el koymasını benimseyenlere göre, kocaya rağmen kadı boşar. Böyle olunca koca dönüş yapmadan dört aylık sürenin geçmesiyle boşamanın meydana gelmesi, ayetin manasına daha yakın olmaktadır. Çünkü Cenab-ı Allah bu ayette, kadı tarafından işe el konularak yeni bir boşama sürecinin başlatılmasından bahsetmemektedir. Sürenin dolmasıyla boşama kararından bahsetmektedir. Ayette olmayan bir şeyi ayete eklemek caiz değildir.

Diğer taraftan Cenab-ı Allah, ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır:

﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاؤُ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[457]

Bu iki şey gerektirmektedir. Ya îlâdan dönüş yapılacak ya da boşama gerçekleştirilecektir. Bunların üçüncüsü yoktur. Kocanın karısına dönüş yapması, sadece dört aylık süre içinde istenmektedir. Dönüş bu süreyle sınırlandırılmıştır. Bunun delili de şu (فَإِنْ فَاؤُ) şart ifadesidir. Bu ifadenin başındaki "fe" harfi takibiyedir ki bu da, dönüşün îlâ yemininden sonra olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple dönüş, yeminden sonra yapılır. Yine dönüş yapma hakkı, dört ay bekleme hakkına sahip kılınan erkeğe tanınmıştır. Dönüş yapabilmek dört ayla sınırlandırıldığına ve bu sürenin geçmesiyle dönüş yapma fırsatı yitirildiğine göre artık boşanmanın meydana gelmesi gerekir. Çünkü kocanın, hem dönüş yapmaması hem de boşamaması caiz değildir. Dört aylık süre içinde yapılan dönüşün sahih olmasında fukahanın tamamının görüş birliği etmesi, bu süre zarfında dönüş yapmanın ayet-i kerime ile istendiğine delalet etmektedir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: (فَإِنْ فَاؤُ فِيهَا) **"Eğer bu süre içinde dönerlerse..."** Nitekim Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* kıraati de bu şekildedir. Buna göre dönüş yapmak, sadece dört aylık süre ile sınırlandırılmış olmaktadır. Bu süre geçtikten sonra artık dönüş yapılamaz. Dönüş yapma fırsatı kaçınca boşanma meydana gelir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاؤُ) **"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse"**

457 Bakara, 2/226-227

buyururken (فَاِنْ فَآؤُ) şart ifadesini "fe" harfiyle (تَرَبُّصُ) "bekleme" kelimesine atfetmiştir. Bu da îlâ yapan erkeğin karısına dönüşünün beklemeden yani dört aylık sürenin geçmesinden sonra olacağına delalet etmektedir. Bu müddet geçtikten sonra dilediği bir zamanda dönüş yapabilir. Ama dört aylık süre dolmadan dönüş yaparsa, borcunu vadesinden önce ödeyen kimse gibi, acele davranarak bu hakkını erkenden kullanmış olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cenab-ı Allah'ın ayetteki kastı erkeğin dönüş yapması olmasaydı, dönüşün bu dört aylık süre içinde olması sahih olmazdı. Bu süre içindeki dönüşe ek olarak sürenin geçmesinden sonra da bir dönüşün yapılmasına ihtiyaç duyulurdu. Ama bu süre içinde yapılan dönüş sahih olduğuna göre bu, Yüce Allah'ın ayetteki muradının dönüş olduğuna delalet etmektedir. Bu sebeple de süre içinde dönüş yapılınca artık boşanma durumu iptal edilmiş olacaktır. Sonra sizin dönüşten kastedilenin dört aylık süreden sonra yapılan dönüş olduğunu söylemenizle birlikte, süre içinde yapılan dönüşün de süre geçtikten sonra yapılan dönüş gibi sahih olup boşama kararını geçersiz hâle getirir demeniz bir çelişkidir.

Bu tıpkı şöyle demenize benzer: "Îlâ yapan erkeğin dört aylık süre içinde dönüş yapması ayette kastedilmiştir. Dört aylık süre içinde dönüş yapması kastedilmiş değildir."

Yine bu şöyle demenize benzer: "Peşin ödenen, vadeli borç gibidir."

Dönüşün ve ödemenin zamanından önce yapılması sizin bu çelişkili ifadenizi ortadan kaldırmaz. Çünkü borcun vadeye bağlanması, onu ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Şayet böyle olmasaydı, vadeli mal satın almak sahih olmazdı. Zira ileriki bir vakitte satıcının mülkiyetine geçecek bir para üzerine alışveriş akdi yapmak sahih olmazdı. Mesela bir kişi müşterisine "Şu malı, bedeli dört ay sonra ödemekle yükümlü olacağın şekilde bin liraya sana sattım" derse bu satış akdi batıl olur. Konulan vade de bin liranın satıcının mülkiyetine geçmesine engel olmaz. Müşteri vadeyi iptal edip bedeli peşin öderse, akdin gereğini yapmış olur. Ancak bu, uygulama îlâdan dönüş yapmaya uymaz. Çünkü dönüş yapmanın vakti geçerse boşanma meydana gelir. Belirlenen dört aylık süre içinde dönüş

yapmak ayette murad edildiğine göre, dönüş yapmadan bu sürenin geçmesi durumunda, önce de açıklamış olduğumuz gibi boşanmanın meydana gelmesi gerekir.

(فَإِنْ فَاؤُ) **"Dönerlerse..."** ifadesinin faili gizli olup îlâ yapan kişidir. Kendisine dört ay bekleme süresi tanınmıştır. Ayetin zahirinden anlaşılan odur ki bu dönüşün yeminden sonra yapılması gerektiğidir. Dönüş yapılmadan dört aylık süre geçtiğinde boşanma meydana geldiğinin başka bir delili de ayetteki (تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ) **"dört ay bekleme süresi vardır"** ifadesidir. Bu tıpkı şu ayetteki ifadeye benzemektedir:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[458]

Bu ayette ifade edildiği gibi kadın üç ay hâli geçirdikten sonra kendisiyle eşi arasında beynunet/kesin ayrılık meydana geldiğine göre aynı şekilde îlâ yapan kişinin de dönüş yapmadan dört aylık süreyi doldurmasından sonra boşanmanın meydana gelmesi birkaç bakımdan meydana gelmektedir:

1-Dört aylık süre dolduğunda dönüş yapılmamışsa boşanmanın kendiliğinden meydana gelmediğini söyleyip kadı tarafından işe el konulmasını gerekli gördüğümüzde, bekleme süresini dört aydan fazla yapmış oluruz. Bu da Kur'an'ın hükmüne aykırıdır. Îlâ yaptıktan sonra kişi karısından uzaklaşıp kayıplara karışır; bu durum bir iki sene sürer ve bu arada karısı da durumu kadıya arzetmez, hakkını talep etmezse, bekleme süresi sınırsız hâle gelmiş olacaktır ki bu da Kur'an'ın hükmüne aykırıdır.

2-Boşanmış kadın üç ay hâli bekledikten sonra kocasıyla kendisi arasında kesin ayrılık/beynunet meydana geldiğine göre, îlâda da dönüş yapılmadan dört aylık süre beklendikten sonra boşanmanın meydana gelmesi gerekir. Bu ikisi arasındaki ortak nokta, her biri için beklenmesi gereken belli bir sürenin ayette zikredilmiş olmasıdır.

458 Bakara, 2/228

3-Bu sürelerin her ikisi de kocanın sarfetmiş olduğu bir ifadeden dolayı beklenmesi gerektiğinden dolayı karı koca arasında ayrılık hükmünü meydana getirmektedir. Bunlardan birinin sona ermesi durumunda boşanma meydana geldiğine göre, diğerinde de sürenin sona ermesi durumunda boşanma meydana gelmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İktidarsız kocaya bir yıl süre tanınır. Fakihler bu hüküm üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Bu süre içinde cinsel ilişkide bulunamazsa bir yılın bitiminden sonra karısına seçim hakkı tanınır. Bu uygulama, bir yıllık süreye ekleme yapmayı gerektirmez. Îlâda da dönüş yapmadan dört aylık sürenin bitiminden sonra kadı tarafından duruma el konulması îlâ süresine ekleme yapmayı gerektirmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İktidarsız kocaya tanınan sürenin bir yıl olarak belirlendiğine dair Kitap'ta ve sünnette bir kayıt bulunmamaktadır. Bir yıllık süreyi selef uleması belirlemiştir. İktidarsız kocaya bir yıl süre tanınması gerektiğini söyleyenler, kocanın cinsel ilişkide bulunamadan bu sürenin geçmesi hâlinde karısına seçim hakkı tanımışlardır. Bir yıllık süre geçmeden boşanma meydana geleceğini söylememişlerdir. Îlâda bekleme süresi, kadına seçim hakkı tanınmaksızın Kitap'ta belirlenmiştir. Bu süreye ekleme yapmak, Kitab'ın hükmüne aykırıdır.

Şunu da belirtmeliyiz ki iktidarsız kocaya tanınan süre, cinsel ilişkide bulunamadan dolduğunda karı kocanın her ikisi de evliliği devam ettirip ettirmeme konusunda serbest hâle gelirler. Îlâ yapan kimsenin bekleme süresi ise kocanın dönüş yapmasını gerektirir. Koca "Dönüş yapıyorum" derse, eşler birbirinden ayrılmazlar. Ama îktidarsız kişiye tanınan bir yıllık süre dolduğu hâlde, "Bundan sonra eşimle cinsel ilişkide bulunacağım" derse, sözüne itibar edilmez; karısının tercihi üzerine hâkim, onları birbirinden ayırır.

"Îlâ", ne sarih ne de kinayeli talaktır. Dolayısıyla boşanma meydana gelmemesi gerekir, denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Liân da ne sarih ne de kinayeli talaktır. Muhalifimizin görüşüne göre liân sebebiyle kendilerini hâkim ayırmadıkça karı kocanın birbirlerinden ayrılmamaları gerekir. Bu söylediğiniz, mezhebimizin (Hanefî) usûlüne göre bizi bağlamaz. Çünkü îlânın ayrılma manasında kinayeli bir kelime olması

mümkündür. Zira bir kimsenin, karısına hitaben "Sana yaklaşmayacağım" demesi, kinayeli bir kelime kullanarak boşamaya benzemektedir. Ancak mana bakımından diğer kinayeli kelimelerden daha zayıf olduğu için, kendisine başka bir unsur eklenmedikçe boşanma meydana gelmez. Burada eklenecek olan unsur ise, anlatılan şekilde dört aylık sürenin geçmesidir. Çünkü bazı kinayeli kelimeler vardır ki, kocanın onları sarfetmesiyle boşanma meydana gelmez. Ancak başka bir unsur eklenince boşanma meydana gelir. Mesela bir kişi karısına (قَدْ خَيَّرْتُكِ) "Seni tercihinle başbaşa bıraktım" veya(أَمْرُكِ بِيَدِكِ) "Yetki senin elindedir" derse, kadın ayrılmayı tercih etmediği takdirde sırf bu sözlerden dolayı boşanma meydana gelmez. Îlâ'nın da kinayeli bir kelime olduğunu söylemeye engel yoktur. Ancak îlâ, diğer kinayeli kelimelere göre daha zayıf bir durumdadır. Başka bir unsur eklemeksizin sadece onu telaffuz etmekle boşanma meydana gelmez. Liâna gelince onda kinaye manasının bulunduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü kişinin kendi karısına zina isnadında bulunması ve ikisinin liân yapması, yani karşılıklı olarak lânetleşmeleri asla birbirlerinden ayrılmaları (beynunet) anlamına gelmez.

Liân şu bakımdan da îlâdan ayrılmaktadır. Liân ancak hâkimin yanında yapılırsa bir hüküm ifade etmez. Îlâ'nın kendisi ve ona bağlı olarak boşanma hükmü ise hâkimin huzurunda yapılmasa da sabittir. Bu bakımdan îlâ, iktidarsız kocanın durumundan da ayrılmaktadır. Çünkü iktidarsız kocaya bir yıllık süreyi hâkim vermektedir. Îlâ'nın kendisi ve ona bağlı olarak boşanmanın hükmü ise hâkim devrede olmasa da kendiliğinden sabit olmaktadır.

Îlâdan dönüş yapılmaksızın dört aylık sürenin bitiminde kadı tarafından duruma el konulması gerektiğini savunanlar, şu ayeti delil olarak göstermektedirler:

"(وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ

"Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Bu ayette **"hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir"** ifadesi kullanıldığına göre demek ki ortada işitilen bir söz vardır; o da talak/boşamadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Böyle bir şeyi, sadece cahiller söyler. Zira ayette "işitendir" kelimesinin geçmesi, işiten birinin ve işitilen bir sözün olmasını gerektirmez. Çünkü Yüce Allah, ortada işitilen bir söz olmasa da ezelden beri işitendir. Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)

"Allah yolunda savaşın ve bilin ki, şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir."[459]

Burada da söylenmiş ve işitilmiş bir söz mevcut olmadığı hâlde, Allah hakkında "işitendir" ifadesi kullanılmıştır. Zira bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا الْعَافِيَةَ فَإِنْ لَقِيتُمُوهُمْ فَاثْبُتُوا وَأَكْثِرُوا ذَكَرَ اللَّهِ فَإِنْ أَجْلَبُوا وَصَيَّحُوا فَعَلَيْكُمْ بِالصَّمْتِ)

"Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan afiyet dileyin. Onlarla karşılaşırsanız sebat edin ve Allah'ı çokça anın. Yığılıp üzerinize geldiklerinde ve narâ attıklarında siz susmaya devam edin."[460]

Ayetteki **"Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir"** ifadesinin ayetin başındaki **"Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler"** ifadesiyle bağlantılı olması da mümkündür. Yüce Allah, eşlerine yaklaşmamaya yemin edenlerin söylediklerini işittiğini ve kalplerinde kararlaştırıp gizlediklerini bildiğini haber vermektedir.

Îlâda dönüş yapılmadan dört aylık sürenin geçmesiyle boşanmanın meydana geldiğine delalet eden delillerden biri de şudur: Dönüş yapılmadan sürenin bitiminde kadı tarafından duruma el konulması gerektiği görüşünde

459 Bakara, 2/244

460 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/153

olanlar, ayette geçmeyen başka bazı manalar da ortaya koymaktadırlar. Çünkü ayet, dönüş yapma ve boşamadan birini gerekli kılmaktadır. Ayette kadının cinsel ilişkide bulunma talebinde bulunmasından veya kadı tarafından kocanın dönüş yapmaya ya da boşamaya zorlanmasından bahsedilmemektedir. Ayette olmayan bir şeyi ayete eklememiz ve de ayette olmayan bir şeyi ziyadeleştirmemiz caiz değildir. Oysa muhaliflerimizin söylediği, buna yol açmakta ve ayetin ifade ettiği hükümle yetinmemeyi gerektirmektedir. Ama bizim görüşümüz, herhangi bir ekleme yapmaksızın ayetin çizdiği sınırda durmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla bizim görüşümüz kabule daha layıktır. Bilindiği gibi Yüce Allah îlâda kadının, kocasıyla cinsel ilişkide bulunma hakkına kavuşması veya boşanmasının sağlanması için bu şekilde hüküm vermiştir. Bu hüküm, şu ayette de ifade edilmektedir:

(فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ)

"Ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[461]

Dönüş yapılmadan sürenin bitiminde kadı tarafından duruma el konulması gerektiği görüşünde olanlar derler ki: Îlâ yapan kişi dönüş yapmazsa, karısını boşamasını kadı ona emreder. Boşayınca da ya bâin ya da ric'î olarak boşar. Boşamasını bâin kılarsa, sarih ifadeyle yapılan boşama ise bizim dışımızdaki üç mezhep hariç, hiç kimseye göre bâin olmaz. Boşamasını ric'î kılarsa, kadının bunda bir yararı olmaz. Çünkü ric'î boşamada koca, (iddet süresi içinde) dilediği zaman karısına dönüş yapabilir ve kadın tekrar eskiden olduğu gibi karısı olmakta devam eder. Kadının kendi cinsel organına sahip olmasını ve hakkı olan cinsel ilişkiye kavuşmasını sağlamayan bir boşamayı gerçekleştirmek için kocaya zorlamanın ne anlamı vardır?

Mâlik'in "İddet süresi içinde karısıyla cinsel ilişkide bulunmadıkça kocanın karısına dönüş yapması sahih olmaz" sözü, birkaç bakımdan son derece tutarsız bir sözdür.

461 Bakara, 2/229

1-Mâlik, ric'î şekilde boşamaktan bahsediyor. Ric'î boşamalarda kocanın karısına dönüş yapması, başka bir şey yapmaya (cinsel ilişkide bulunmaya) bağlı değildir.

2-Cinsel ilişkide bulunmadan dönüş yapmak imkânsız hâle getirildiğinden, yapılmış olan boşama ric'î olmaktan çıkar. Yani cinsel ilişkide bulunmadan kişi kendi karısına "Sana dönüş yaptım" demekle, Mâlik'e göre bu bir dönüş sayılmaz.

3-Mâlik'e göre bir kişinin ric'î şekilde de olsa boşadığı karısıyla cinsel ilişkide bulunması haramdır ve bu ilişkiyle dönüş de yapılamaz. Şu hâlde bu durumdaki karı kocanın cinsel ilişkide bulunmaları nasıl mübah olur?

"Îlâda dört aylık sürenin geçmesiyle bir ric'î talak meydana gelir" ifadesi de birkaç bakımdan son derece bozuktur:

1-Bunu önceki fasılda açıklamıştık.

2-Asıl kaynaklarda anlatılan karı koca arasındaki ayrılmalardan hakkında herhangi bir açıklama yapılmaksızın meydana gelen ayrılmalar, bain talak sayılır. Mesela kocanın iktidarsızlığı, cariyenin kendisiyle ilişkide bulunan efendisinden ayrılmayı tercih etmesi, kocanın dinden çıkması ve küçük yaşta velileri tarafından nikâhları kıyılan eşlerin büluğa erdiklerinde ayrılmayı tercih etmeleri durumunda meydana gelen ayrılma bain talaktır. Bu, ayrılmaların bain veya ric'î oluşuna ilişkin bir açıklayıcı kayıt olmadığından dolayı bu ayrılmaların bain talak olması gerekir.

Zimmî kimsenin yaptığı îlânın hükmü hakkında farklı görüş ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz (Hanefî) müctehitlerinin tamamı dediler ki: Bir kimse karısıyla cinsel ilişkide bulunursa kölesinin azad olacağını veya karısının boş olacağını söyleyerek yemin ederse îlâ yapmış olur. Ama ilişkide bulunursa sadaka vereceğini veya haccedeceğini söylerse îlâ yapmış olmaz. Allah adına yemin ederse, Ebu Hanife'ye göre îlâ yapmış olur. Ama imameyne göre îlâ yapmış olmaz.

Mâlik, "bu sözlerin hiçbirinden dolayı îla yapmış olmaz" demiştir.

Evzai, "Zımmînin îlâsı sahih olur" demiş ancak bu hususta herhangi bir detaya girmemiştir.

Şafiî, "Yaptığı îlânın doğuracağı sonuçlar bakımından zımmî de Müslüman gibidir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Îlâdaki yemini bozma durumunda yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin sabit olması bakımından zımmînin köle azad etme ve boşama üzerine yaptığı îlâ sahihtir. Çünkü yeminini bozması durumunda bunları, Müslüman bir kimse gibi yerine getirmesi gerekir. Ama sadaka verme, haccetme üzerine îlâ yapmış ise, yeminini bozması durumunda sadaka vermesi veya haccetmesi gerekmez. Bunları yapmayı kendi kendine vacip kılsa da bunları yapması gerekmez. Kendisi ibadet ehli olmadığından, yapsa bile bu ibadetleri geçerli olmaz. Dünyevî hükümler bakımından Müslümanlara farz olan zekât ve vacip sadakaları zımmîlerin kendi mallarından vermeleri gerekmez. Bu sebeple zımmî bir kimse haccetme, umre yapma, sadaka verme veya oruç tutmaya yemin etmekle îlâ yapmış olmaz. Zira yeminini bozarak karısıyla cinsel ilişkide bulunduğu takdirde zikredilen bu ibadetleri yapması gerekmez ve sanki hiç yemin etmemiş gibi olur.

(لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ)

"Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler" ayeti, Müslümanların ve kâfirlerin genelini ilgilendirmektedir. Ama bu anlattıklarımızla kâfirleri devreden çıkararak bu ayetin hükmünü tahsis etmiş/özellemiş olduk. Zımmî bir kimse karısıyla cinsel ilişkide bulunmamaya Allah adına yemin ederse, her ne kadar dünyevî hükümler bakımdan kefaretle yükümlü olmasa da Ebu Hanife'ye göre îlâ yapmış olur. Çünkü Müslüman gibi kâfirin de Allah'ın adını anmasının hükmü vardır. Bunun delili de şudur: Kâfir bir kimse hayvan keserken Allah'ın adını anarsa -yani besmele çekerse-, tıpkı Müslüman kimse gibi kestiği hayvanın etini yemek mübah olur. Kâfir kestiği hayvanın üzerine Mesih'in adını anarsa, o hayvanın eti yenmez. Demek ki Müslüman gibi onun da Allah'ın adını anması bir hüküm ifade etmektedir. İşte îlâ da böyledir. Çünkü o da iki hüküm doğurmaktadır.

Bunlardan biri kefaret, diğeri talaktır. Şu hâlde talak babında da zımmînin Allah'ın adı anmasının hükmü, kendisinin aleyhine sabit olmuştur.

Bazı kimseler güç ve yücelik sahibi Allah adına yemin etmeden îlâ yapılamayacağını; köle azad etme, kadını boşama, sadaka verme ve benzeri şeyler üzerine edilen yeminle îlâ yapılmış olmayacağını iddia etmektedirler. Bu, doğru değildir. Çünkü îlâ, yeminin tâ kendisidir. Bu sayılan şeyler üzerine edilen yemin ile de "îlâ" yapılmış olmaktadır. Bu şekilde yemin eden kimse kölesini azad etmeden veya karısını boşamadan ya da sadaka vermeden karısıyla cinsel ilişkide bulunma imkânını elde edemeyeceğine göre, tıpkı Allah adına yemin etmiş gibi îlâ etmiş olur. Çünkü lafzın genelliği bunların tamamını kapsamaktadır. Bu sayılan şeylerden biri ile yemin eden kimse, îlâ etmiş olur.

Fasıl

Bu ayetin ortaya koyduğu hükümlerden yola çıkan Muhammed b. Hasan, yeminin bozulmasından önce kefaret vermenin caiz olamayacağı sonucuna varmış ve şöyle demiştir: Yüce Allah'ın, îlâ yapan kimsenin iki şeyden birini yapmasına; ya karısına dönüş yapmasına ya da onu boşamasına hükmettiğini bilmekteyiz. Yemini bozmazdan önce kefaret vermek caiz olsaydı, dönüş yapmadan veya boşamaya karar vermeden îlâ düşerdi. Çünkü îlâ yapmış olan kişi yemini bozduğunda herhangi bir şey yapması gerekmemektedir. Bir şey gerekmeyince de îlâ etmiş sayılmaz. Kefareti önceden vermeyi caiz görmekle de, Allah'ın zikrettiğinden başka bir şekilde îlânın hükmü düşürülmüş olmaktadır ki bu da Kur'an'ın hükmüne aykırıdır. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan Allah'tır.

Kur'ler Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ

بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوا اِصْلَاحاً وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾)

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾)

(فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾)

228-"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

229-"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir."

230-"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikahlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir."

Selef uleması bu ayette geçen "Kur'" kelimesinin manasıyla ilgili olarak farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Ebu Musa *radıyallahu anh* dediler ki: "Kur', hayız/âdet hâli demektir. İddet beklemekte olan kadın üçüncü hayız sona erip te gusletmediği sürece boşayan kocası onunla evlilik hayatını sürdürmede başkalarına göre daha fazla hak sahibidir."

Veki'nin bildirdiğine göre Şa'bî, aralarında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* da bulunduğu on üç sahabinin birbirlerinden aktararak şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "İddet beklemekte olan kadın üçüncü hayız sona erip de gusletmediği sürece boşayan kocası onunla evlilik hayatını sürdürmede başkalarına göre daha fazla hak sahibidir."

Said b. Cübeyr ile Said b. Müseyyeb de bu görüştedirler.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* ve Hz. Aişe dediler ki: "İddet beklemekte olan kadın üçüncü hayız hâline girdikten sonra kendisini boşayan kocası, artık ona geri dönemez."

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, akrâ'ın (kur' kelimesinin çoğulu) temizlik dönemi olduğunu söylemiştir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre "İddet beklemekte olan kadın üçüncü hayız hâline girdikten sonra kendisini boşayan kocası artık ona geri dönemez. Bu kadın, üçüncü hayız hâli de sona erip gusledinceye kadar başka bir erkekle evlenemez."

Mezhebimiz (Hanefî) müctehitlerinin tamamı, akrâ'ın hayız hâli olduğunu söylemişlerdir. Sevrî, Evzai ve Hasan b. Salih de bu görüştedirler. Ancak mezhebimiz (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Kadının âdet süresi

on günün altındaysa, üçüncü hayız hâli de sona erip gusledinceye veya üçüncü hayız hâli de sona erdikten sonra üzerinden bir namaz vakti geçinceye kadar iddeti tamamlanmış olmaz."

Hasan b. Salih de bu görüştedir. Ancak o, şunu da söylemiştir: "Bu hükümde yahudi ve hıristiyan kadınlar da Müslüman kadınlar gibidirler." Akrâ'ı hayız hâli sayanlar arasında Hasan b. Salih'ten başka böyle diyen biri yoktur.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Zımmî kadının iddeti üçüncü hayız hâli de sona erince tamamlanır. Gusletmesi gerekmez. O, gusletmiş kabul edilir. Kanaması durduktan sonra başka bir şey yapması gerekmez."

İbn Şübrüme dedi ki: "Üçüncü hayız hâlinin sonunda kanama durduktan sonra artık kocanın ric'at etme imkânı kalmaz ve gusle de gerek kalmaz."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Akrâ', temizlik dönemleri demektir. İddet beklemekte olan kadın, üçüncü hayız dönemine girince kocasından kesin olarak ayrılmış olur ve artık ric'ate de imkân kalmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Akrâ' isminin hayız ve temizlik dönemi gibi iki manaya geldiği hususunda selef uleması iki bakımdan görüş birliği etmişlerdir:

1-Kur' veya çoğulu olan akrâ'ın iki manaya da ihtimali olmasaydı, selef uleması bu kelimeyi iki şekilde manalandırmazdı. Onlar lügat âlimleriydiler. İsimlerin manalarını, hangi ibarelerin hangi manalara geldiğini bilirlerdi. Selefin bir kısmı bu kelimeyi hayız manasına, diğer bir kısmı da temizlik hâli manasına yorumladıklarına göre, bunun hem hayız hem de temizlik manasına geldiğini öğrenmiş olduk.

2-Bu kelimenin manası hakkındaki ihtilaf, selef uleması arasında yaygın vaziyetteydi. Onlardan hiçbirini bu konuda kendisinden farklı düşünen kimseleri kınamıyor ve reddetmiyor, aksine haklı olabileceğini söylüyordu. Bu da bu kelimenin her iki manaya ihtimali bulunduğuna ve bu konuda içtihatta bulunmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Şu da var ki kur'

kelimesi, hem hayız hem de temizlik için hakikî bir isim olabileceği gibi, her ikisi için de mecazî bir isim olabilir. Ya da biri için hakikî, diğeri için mecazî bir isim olabilir. Bunun başka da bir ihtimali yoktur.

Arap dil bilimcilerinin kur' kelimesinin manasıyla ilgili farklı görüş ortaya koyduklarını görmekteyiz. Bazıları bu kelimenin vakit manasına geldiğini söylemişlerdir.

Saleb'in kölesi Ebu Amr dedi ki: "Kur' kelimesinin manası Saleb'e sorulduğunda, soranlara;"Kur', vakit demektir" sözünden başka bir cevap vermezdi." Böyle dedikten sonra şairin şu şiirini buna delil gösterdi:

يَا رُبَّ مَوْلًى حَاسِدٍ مُبَاغِضٍ ... عَلَيَّ ذِي ضِغْنٍ وَضَبٍّ فَارِضِ

لَهُ قُرُوءٌ كَقُرُوءِ الْحَائِضِ

Kıskanç ve öfkeli nice efendiler var ki

Bana karşı kin ve öfke doludurlar hep

Âdetli kadın gibi kin ve öfke nöbetleri var.

Yani o efendilerin düşmanlık duygularının kabardığı bazı vakitler vardır.

Şair Aşâ'nın şu şiiri de bu manada yorumlanmıştır:

وفي كل عام أنت جاشم غزوة ... تشد لأقصاها عزيم عزائكا

مورثة مالاً، وفي الحي رفعة ... لما ضاع فيها من قروء نسائكا

Her sene sen bir gazaya gidersin.

Hem de sonuna kadar hızla koşarak

Malını geridekilere miras bırakırsın.

Kabilene de şeref kazandırırsın

Bu savaşlara gidişinden ötürü sen

Kadınlarınla buluşmayı kaçırmazsın.

Şiirin son satırındaki (قروء) kelimesi, kocaların karılarıyla ilişkide bulundukları vakit anlamına gelmektedir. Bazıları da bu kelimenin kadınların temiz olmaları anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Bir başka şair de şöyle der:

كرهت العقر عقر بني شليل ... إذا هبّتْ لقارئها الرياَح

Şelil oğulları mahallesinden hoşlanmadım

Kış mevsiminde rüzgârlar estiği vakitte.

Bazıları da "kur'" kelimesinin içerme manasına geldiğini söylemişlerdir:

تُريكَ إذا دخلتَ على خَلاءٍ ... وقد أَمِنَتْ عيونَ الكاشِحينا

ذِراعيْ عَيْطَل أَدماءَ بِكْرٍ ... هِجانِ اللون لم تَقرأْ جَنينا

Düşman gözünden emin olup

Helaya girdiğinde seni görür

Deve gibi uzun kolları olan

Boz renkli, kaba kadın

Karnında yavru da taşımıyor.

Arapça'da (قَرَيْت الْمَاءَ فِي الْحَوْضِ) dendiğinde havuzda su topladığınız kastedilmiş olur. (قَرَوْت الأَرْضَ) dendiğinde bir şeye bir şeye ekleme, yürüyüşe

yürüyüş katma manası kastedilmiş olur. (مَا قَرَأَتْ النَّاقَةُ سَلًى قَطُّ) dendiğinde, devenin rahminde yavru bulundurmadığı manası kastedilmiş olur. (أَقْرَأَتْ النُّجُومُ) dendiğinde, yıldızlar ufukta yığıldı manası kastedilmiş olur. (أَقْرَأَتْ الْمَرْأَةُ) dendiğinde, kadın hayız gördü manası kastedilmiş olur. Asmaî, Kisaî ve Ferrâ böyle demişlerdir. Başka bazı dil bilimcilerden nakledildiğine göre "Kur'" kelimesi bir şeyden çıkıp başka bir şeye girme anlamına gelmektedir. Ancak bu kelimenin bu manaya geldiğine dair lügatte bir şahit ve delil bulunmamaktadır. Güvenilir lügat âlimlerinden bu görüşte olduğu bilinen bir kimse de yoktur. Bahsedilen kelimenin bu manaya geldiğine dair uygun bir şahit bulunamadığı için bu iddia düşmüş ve reddedilmiş olmaktadır. Bu görüşü dillendiren zat, sonra şöyle demektedir: "Kur'" kelimesinin hakikî manası vakit olsa bile bu kelimenin hayız manasını ifade etmesi daha uygundur. Çünkü vakit, kendisinde meydana gelen şeyin vaktidir. Meydana gelen şey ise hayızdır. Temizlik dönemi için en fazla söylenebilecek olan şey, onda hayız hâlinin meydana gelmemesidir. Demek ki kadının temizlik dönemi bir hadise değildir. Dolayısıyla kur' kelimesinin hayız hâline isim olması, temizlik dönemine isim olmasından daha uygundur.

Kur' kelimesi toplayıp birleştirme manasına gelmekteyse yine bu kelimenin temizlik döneminden çok hayız hâline isim olması daha uygundur. Çünkü âdet döneminde hayız kanı, bedenin birçok yerinden süzülüp rahimde toplanmaktadır.

"Hayız kanı, vücudun bazı yerlerinden gelip rahimde birleşir ve sonra da âdet günlerinde dışarıya akar" denilecek olsa, böyle diyen kimseye şöyle karşılık verilir:

Güzel söylediniz. Durum sizin anlattığınız gibidir. Bu bizim anlattığımızın doğruluğuna delalet eder. Zira bu durumda kur' kelimesi kanın ismi olmuş oluyor. Yalnız siz kadının temizlik döneminde bu kelimenin kanın ismi olduğunu söylemiş oluyorsunuz. Biz se âdet döneminde kanın ismi olduğunu söylüyoruz. Şu hâlde kanın kur' kelimesiyle adlandırılmasında temizliğin bir etkisi bulunmamaktadır. Zira temizlik, kanın kendisi değildir. Sizin kurallarınıza göre kanama olmadığı zamanda temizlik olduğu gibi, kanama olduğu zamanda da temizlik olabiliyor. Demek ki kur' kelimesi; temizliğin değil, kanın adı olmuş oluyor. Yalnız kan ortaya çıkmadıkça bu

adı almamaktadır. Zira ortaya çıkmadıkça kendisiyle ilgili namaz kılamama, oruç tutamama ve iddet tamamlama gibi hükümler devreye girmemektedir. Bununla birlikte temizlik döneminde kanın rahimde olduğunu kesin olarak bilmek mümkün değildir. Öyleyse temizlik döneminde kana kur' adını vermemiz doğru olmaz. Çünkü kur', kendisiyle ilgili bazı hükümler bulunan bir addır. Vücudun dışına akmadan ve mevcudiyetini bilmeden de kanın bir hükmü olmaz. Temizlik döneminde kanın rahimde toplanıp durduğunu, âdet dönemine girilince de dışarıya aktığını siz nereden biliyorsunuz?

Bu, dayandığı hiçbir delili olmayan, Kur'an'ın zahirînce de reddedilen bir sözdür. Yüce Allah (وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ) **"rahimlerdekini bilir."**[462] Bu ayette de bildirildiği gibi rahimlerde nelerin olduğu bilgisini Allah sadece kendine ayırmış ve kullarını bu bilgilerden haberdar kılmamıştır. Hâl böyleyken kanın temizlik döneminde rahimde toplandığına, âdet dönemine girildiğinde dışarıya aktığına nasıl hükmedebiliyorsunuz? Görüşlerine karşı çıktığınız bazı kimseler temizlik döneminde değil de âdet dönemine girildiğinde, kanın vücudun diğer yerlerinden gelip rahimde toplandığını ve oradan da dışarıya aktığını söylemektedirler. Bu görüş, doğruya sizinkinden daha yakın görünmektedir. Zira biz hayız kanının âdet döneminde rahimde mevcut olduğunu kesin olarak biliyoruz. Ama bu dönemden önce orada bulunduğunu bilmiyoruz. Dolayısıyla hayız kanının temizlik döneminde rahimde mevcut olduğuna hükmedilemez.

Önceki sayfalarda kur' kelimesinin hem hayız hem de temizlik dönemine isim olarak kullanıldığını, bu kelimenin lügate göre isim olduğu şeylerin hakikatini açıklamıştık ki, hakikatte bu kelimenin temizlik döneminin değil de hayzın adı olduğu anlaşılsın. Temizlik dönmine ad olarak kullanılmasının ise mecaz ve istiare nevinden olduğu bilinsin. Lügatten göstermiş olduğumuz örnekler ve kur' kelimesinin hakikatte ihtimali bulunduğu manalar, bu kelimenin temizlik döneminin değil de hayız hâlinin adı olduğuna yeterince delalet etmektedir.

462 Lokman, 31/34

Bu sebeple diyoruz ki:

Hakikî isimler hiçbir zaman müsemmalarından, yani ismi oldukları şeylerden ayrılmazlar. Ama mecazî isimler müsemmalarından bazen ayrılabilir bazen de müsemmalarıyla birlikte olabilirler.

Bu ilkeden hareketle baktığımızda kur' kelimesinin hayız hâlinden hiçbir zaman ayrılmadığını görmekteyiz. Ama temizlik döneminden bazen ayrıldığını da görmekteyiz. Çünkü temizlik hâli, menapoz dönemindeki kadınla henüz hayız görmeye başlamamış olan büluğa ermemiş kızlarda da görülmektedir. Bilindiği gibi bunlarda kur' diye bir şey yoktur. Bundan da anlıyoruz ki kur' kelimesi iki âdet/hayız dönemi arasındaki temizlik dönemine mecazen isim olmuştur. Bu, o temizlik döneminin hakikî adı değildir. Hayza bitişik/mücavir olduğu için temizlik dönemine de kur' adı verilmiştir. Nitekim bir şey, bitişiğinde bulunduğu şeyin adıyla adlandırılabilmektedir. Bu bitişiklikten/mücaveretten dolayı da onun bir parçası gibi görülebilmektedir. Bilindiği gibi temizlik hayza mücavir olduğunda kur' adıyla adlandırılmakta ama mücavir olmadığında bu kelimeyle adlandırılmamaktadır. Bu da kur' kelimesinin temizlik dönemine mecazen, hayız hâline ise hakikaten isim olduğuna delalet etmektedir.

Kur' kelimesiyle temizlik döneminin değil de hayzın kastedildiğini ispatlayan delillerden biri şudur: Bu kelimenin her iki manaya da ihtimali bulunduğuna ve ümmetin uleması bu kelimeyle iki manadan birinin kastedildiği hususunda ittifak ettiklerine göre, iki mananın her ikisine eşit derecede ihtimali bulunsa bile, bizce evlâ olan, hayız manasına gelmesidir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu kelimeyi temizlik manasında değil, hayız manasında kullanmıştır:

(الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا)

"Hayızlı/âdetli kadın, hayız/âdet günlerinde namazı bırakır."[463]

463 İbn Mâce, Sünen, Taharet, 116

Fatıma binti Ebu Hubeyş'e *radıyallahu anh* de şöyle buyurmuştur:

(إِذَا أَتَاكِ قُرْؤُكِ فَلَا تُصلِّى، فَإِذَا مَرَّ قُرْؤُكِ فَتَطَهَّرِي، ثُمَّ صَلِّي مَا بَيْنَ الْقُرْءِ إِلَى الْقُرْءِ)

"Kur'un geldiğinde namaz kılma. Kur'un geçip gittiğinde temizlen. Sonra da bir kur'dan diğer kur'a kadar namaz kıl."[464]

Bu hadiste de görüldüğü gibi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* lügatine göre kur' kelimesi hayız manasına gelmektedir. Hayızla ilgili ayetin de buna göre manalandırılması gerekir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* konuştuğu Arap lügatine uygun olarak inmiştir. Güç ve yücelik sahibi Allah katından gelen ve birden fazla manaya ihtimali olan lafızlarda hangi mananın kastedildiğini bize açıklayan odur. Onun konuştuğu dilde kur' kelimesi temizlik manasına gelmemektedir. Böyle olunca da bu kelimeyi temizlik döneminden çok hayız manasında anlamak uygun olacaktır.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekr el-Basri'nin bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(طلاقُ الأمَةِ تطليقَتانِ، وقُرْؤُهَا حيضتان)

"Cariyenin boşanması iki talakladır. Kur'u da iki hayızdır."[465]

Bu hadisin senedinde adı geçen ravilerden Ebu Asım der ki: Müzahir'in bildirdiğine göre Kasım b. Muhammed, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh*Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* naklen benzer bir hadis rivayet ettiğini söylemiştir. Ancak o hadiste şu farklı ibare vardır: ***"Cariyenin iddeti iki hayızdır."***

464 Nesai, Hayz, 4
465 Ebu Davud, Talak, 6

Bahsedilen hadisin başka bir varyantı da şöyledir: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(طَلَاقُ الْأَمَةِ اثْنَتَانِ، وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ)

"Cariyenin talakı ikidir. İddeti de iki hayızdır."[466]

Bu hadiste cariyenin iddetinin iki hayız olduğu açıkça ifade edilmiştir ki bu da muhaliflerimizin söylediklerinin aksinedir. Çünkü onlar, cariyenin iddetinin iki temizlik dönemi görmekle tamamlanacağını söylemekte ve iddetine iki hayız dönemini sığdırmamaktadırlar. Cariyenin iddetinin iki hayız olduğu ispatlandığına göre hür kadının iddeti de üç hayız olur. Bu iki hadisin gelişi her ne kadar ahad yolla olmuş ise de ilim ehli kimseler bunları, cariyenin iddetinin hür kadının iddetinin yarısı olduğunun delili olarak kullanma hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu da anılan hükmün sahihliğini gerektirir. Cariyenin iddeti konusunda delil teşkil eden rivayetlerden biri de şudur:

Ebu Said el-Hudri'den*radıyallahu anh* rivayete göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Evtas muharebesinde esir alınan cariyeler hakkında şöyle buyurmuştur:

(لَا تُوطَأْ حَامِلٌ حَتَّى تَضَعَ وَلَا غَيْرُ ذَاتِ حَمْلٍ حَتَّى تَحِيضَ حَيْضَةً)

"Doğum yapıncaya kadar hamile olan cariyeyle cinsel ilişkide bulunulmasın. Hamile olmayan da bir hayız görerek rahmini temizleyinceye kadar kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmasın."[467]

Bilindiği gibi iddet beklemek, rahmin temizlenmesi için emredilmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cariyenin rahminin temizlenmesi için temizlik dönemi değil de hayız hâli görmesini emrettiğine göre; iddet beklemenin temizlik dönemi değil, hayız/âdet görmekle olması gerekir.

466 İbn Mâce, Talak, 30

467 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/538

Çünkü hayız hâli de temizlik dönemi de rahmin istibrası veya rahimde çocuk bulunmadığını bilmek için beklenip görülmeleri emredilmiş şeylerdir. Her ne kadar menapoz dönemine girmiş kadınların ve âdet görmeye başlamamış küçük yaştaki kadınların da iddet beklemeleri emredilmişse de, aslında rahmin temizlendiğini bilmek için iddet beklemek emredilmiştir. Ancak bu iki gruptaki kadınların iddet beklemeleri gereği daha sonra bu hükme eklenmiştir ki büluğ çağına yaklaşmış olan kadın ve menapoz dönemine girmiş de olsa tekrar hayız görmesi muhtemel olan kadın, kendilerinde kanama meydana geldiği hâlde iddet beklemezlik etmesinler. Rahmin istibrası bakımından ihtiyatlı olmak adına hepsinin iddet beklemesi emredilmiştir. Bunun delili de şudur:

(وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."[468]

Hayız görülmemesi durumunda iddetin ay hesabıyla görülmesi vacip kılınmış ve hayzın yerine ay geçirilmiştir. Bu da aslolanın hayız görmek olduğuna delalet etmektedir.

Bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا)

"Su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."[469]

Burada da aslolanın su olduğunu, o bulunamayınca onun yerine teyemmüm etmek üzere temiz toprağa yönelmek gerektiğini öğrenmiş olmaktayız.

468 Talak, 65/4
469 Mâide, 5/6

İddette de aslolanın temizlik dönemi değil, hayız hâli olduğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: İddet için beklenmesi gereken kur'unsayı ile sınırlandırılması, bu sayıdaki kur'un tam olarak beklenmesini gerektirmektedir.

(ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ)

"Üç kur"

Buradaki kur' kelimesini temizlik dönemi manasında kabul edersek, sünnete uygun olarak boşanmış olan bir kadın iddet beklerken tam üç temizlik dönemi göremez. Çünkü sünnet, eğer illa da boşayacaksa erkeğin, karısını kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadığı bir temizlik döneminde boşamasını öngörmektedir. Buna göre boşama, bir kısmı geçmiş olan bir temizlik dönemine denk gelecektir. İddetini bu temizlik döneminden sonra iki temizlik dönemi daha geçirerek tamamlayacaktır. Yani ikinci ve üçüncü temizlik dönemleri ile birinci temizlik döneminin bir kısmı beklenmiş olacaktır. Sünnete uygun boşamada iddet için tam üç temizlik dönemi geçirilemeyeceği imkânsız olduğuna göre, kur' kelimesiyle hayız hâlinin kastedilmiş olduğunu anlamış olmaktayız. Boşanan kadın iddetini hayız hâline göre bekleyecek olursa, o zaman iddet beklerken tam üç hayız hâli görmüş olacaktır. Ancak (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hac, bilinen aylardadır"**[470] ayeti buna benzemez. Bu ayette kastedilen hacc ayları, iki ay ile üçüncü ayın bir kısmıdır. Bu ayette Yüce Allah, hacc ayları sayı ile sınırlandırmamış, sadece ayları çoğul kalıbıyla zikretmiştir. Ama (ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ) **"Üç kur"** ayetindeki kur'lar sayı ile sınırlandırılmıştır. Kur'ların sayısının bundan az olmasına ihtimal yoktur. Mesela iki adamı gördüğünüzü söylemek istediğinizde, "Ben üç adam gördüm" demeniz doğru olmaz. Ama iki adamı gördüğünüzü söylemek istediğinizde "Ben adamlar gördüm" demeniz doğrudur. Aynı şekilde (اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ) **"Hac, bilinen aylardadır"** ifadesi,"hacc amelleri bilinen aylarda yapılır" manasına gelmektedir. Bundan maksat da, söz konusu amellerin bu ayların bir kısmında yapılmasıdır. Çünkü hacc amelleri, bu ayların tamamını kapsamamaktadır. Sadece bu ayların bazı

470 Bakara, 2/197

vakitlerinde yapılmaktadır. Bu, bu amellerin bu ayların tamamında yapıldığına dair bir delil teşkil etmemektedir. İlgili ayette sözü edilen kur'ların üçünün iddet beklerken tam olarak görülmesi gerekmektedir. Kur' kelimesiyle temizlik dönemi kastedilecek olsa üç tam temizlik döneminin iddet için beklenmesi gerekir. Bundan daha kısa bir süre beklemekle iddet tamamlanmış olmayacağına göre, kur' kelimesiyle hayız hâlinin kastedilmiş olması gerekir. Bu takdirde sünnete uygun boşamada tam üç hayız hâli görerek iddet bekleme imkânı bulunmuş olacaktır. Menapoz dönemine girmiş kadınla henüz hayız görmeye başlamamış kadının iddetinde iki ay ve bir ayın da bir kısmı ile yetinmek (فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ) **"Onların iddet süresi üç aydır"** ayeti gereğince caiz değildir. Aynı şekilde boşanan kadının iddetinin üç kur' olduğu ayette zikredildiğine göre, bu iddet için iki kur' ile bir kur'un bir kısmını beklemek yeterli olmaz.

"Bir kişi karısını temizlik döneminde boşarsa, o dönemin kalan kısmı tam bir kur' sayılır" denecek olsa, buna karşı şöyle denilebilir:

Temizlik döneminin bir kısmı tam bir dönem sayılıyorsa o zaman bu kadının iddeti, üçüncü temizlik döneminin az bir kısmı geçince tamamlanmış olmalıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kur' kelimesi, hayız hâlinden temizlik dönemine veya temizlik döneminden hayız hâline geçiş manasına gelmektedir. Ancak fakihler şu hüküm üzerinde ittifak ettiler ki; hayız hâlindeyken boşanan bir kadın, hayız hâlinden temizlik dönemine geçmekle bir kur' geçirmiş olmaz. Hayız hâlinden temizlik dönemine geçmesi kastedilmediğine göre, iddetin diğer şekli kalmış oluyor ki o da, temizlik döneminden hayız hâline geçmesidir. Bu şekilde iddet beklerse ve de hayız hâlindeyken boşanmış ise, üç kur'u tamamlaması mümkün olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Kur' kelimesi, temizlik döneminden hayız hâline veya hayız hâlinden temizlik dönemine geçmek manasına gelir" diyenlerin söyledikleri, birkaç bakımdan fasid olan bir sözdür. Şöyle ki:

1-Selef uleması (يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Kendi kendilerine üç kur' beklerler"** ayetinin manası üzerine farklı görüş ortaya koymuşlardır:

Bazıları bu ayetteki kur' kelimesinin hayız olduğunu, diğer bazılarıysa temizlik dönemi olduğunu söylemişlerdir. Ama hiçbiri bunun hayız hâlinden temizlik dönemine veya temizlik döneminden hayız hâline geçiş olduğunu söylemiş değildir. Nakletmiş olduğumuz bu söz, selef ulemasının icması dışında kalmış bir sözdür. Bunun aksine icma edilmiştir. Dolayısıyla bu, dikkate alınacak bir söz olmaktan çıkmıştır.

2-Lügat âlimleri, kur' kelimesinin manası üzerinde farklı şeyler söylemişlerdir. Onların bu konuda söylediklerini önceki sayfalarda nakletmiştik. Onlardan hiçbiri bu kelimenin hakikî manada hayız hâlinden temizlik dönemine veya temizlik döneminden hayız hâline geçiş manasına geldiğini ihtimalen dahi söylemiş değildir. Dolayısıyla bu kelimeyi bu şekilde manalandırmak yanlıştır.

3-Bir kelimenin lügat bakımından bir manaya geldiğini iddia eden kimsenin lügatten bir örnek veya lügat ehlinden gelen bir rivayet göstermesi gerekir. Bu iddia lügat delilinden veya bunu destekleyen bir rivayetten yoksun olduğuna göre nazar-ı itibara alınmaz.

4-Kur' kelimesi, anlatılan şekilde bir geçişin adı olsaydı, daha önce bu kelimenin başka bir şeyin hakikî adı olması, sonra mecazî olarak temizlik döneminden hayız hâline geçişin adı olması gerekirdi. Bilindiği gibi bu kelime, lügatte asıl olarak geçişe ad olarak konulmuş değildir. Aksine bu mana, başka bir yerden bu kelimeye nakil yoluyla yüklenmiştir. Zira kur' kelimesinin lügatte aslen hayızdan temizliğe veya temizlikten hayza geçiş için bir ad olarak konulmadığı, aslen başka bir şeyin adı olduktan sonra bu geçişe ad olarak intikal ettiği, yani bu geçiş için mecazî bir ad olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu geçişler, aslen bu kur' kelimesiyle adlandırılmış olmadıklarına göre, kur' kelimesinin bunların hakikî adı olmadığını öğrenmiş olduk. Kur'un bu geçişlerin adı olduğunu varsayacak olsak, kadının temizlikten hayza geçişi bir kur', hayızdan temizliğe geçişi ikinci kur', ikinci temizlik döneminden hayza geçişi ise üçüncü kur' olur. Bu durumda kadının iddeti, ikinci hayzın başlamasıyla tamamlanmış olur. Çünkü sizin usûlünüze göre temizlikten hayza değil de hayızdan temizliğe geçişteki hayza kur' ismi verilmemektedir.

"Zahire göre hayızdan temizliğe geçişe de kur adı verilmesi gerekir. Ancak icma delili buna engel teşkil etmektedir" denilecek olursa, buna karşılık şöyle denilebilir:

Kur' kelimesiyle kastedilen mananın, hayızdan temizliğe geçiş olduğunu söyleyen kimseye itiraz etmediniz. Bunu diyen kişi sonra şunu da sözlerine eklemişti: Kişi karısını hayız hâlindeyken boşadığında, hayızdan temizliğe geçmekle iddet beklemiş olmaz. Buna dair icma delili vardır. Şu hâlde kur' kelimesinin hayızdan temizliğe taraf diğer geçişlerde hükmü devam eder. Kur' kelimesinin bizim anlattığımız manadan ayrılması mümkün olmadığına göre ve sizin ona yüklediğiniz mana da bununla çatışıyorsa o zaman her ikisi de hükmünü yitirir ve delil olmaktan çıkar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İddet beklemekte olan kadının temizlikten hayza geçişini bir kur' olarak kabul etmek, hayızdan temizliğe geçişini kur' olarak kabul etmekten evladır. Çünkü temizlikten hayza geçişi, rahminin boş olduğuna, hamile olmadığına delalet eder. Ama hayızdan temizliğe geçişi buna delalet etmez. Zira hayzının son demlerinde de hamile kalması mümkündür. Nitekim (تَأَبَّطَ شَرّاً) Tebbete Şerren adlı şahsın şu şiiri de bu manaya delalet eder:

وَمُبَرَّأٌ مِنْ كُلِّ غُبَّرِ حَيْضَةٍ ... وَفَسَادِ مُرْضِعَةٍ وَدَاءِ مُغِيلِ

Hayzın son deminde ana rahmine düşmekten müberradır.

Hamile iken de annesi onu emzirmiş ve hasta etmiş değildir.

Şair bu şiirinde demek istiyor ki annesi, hayız hâlinin son demlerinde kendisine hamile kalmış değildir. Böyle diyen kimseye, "Kadının hayız hâlinin son demlerinde hamile olması mümkündür" demeniz yanlıştır. Çünkü hamilelik ile hayız bir arada olamazlar.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا تُوطَأُ حَامِلٌ حَتَّى تَضَعَ وَلَا غَيْرُ ذَاتِ حَمْلٍ حَتَّى تَحِيضَ حَيْضَةً) ***"Doğum yapıncaya kadar hamile olan cariyeyle cinsel ilişkide bulunulmasın. Hamile olmayan da bir hayız görerek rahmini***

temizleyinceye kadar kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmasın"[471] buyurmakla hayız hâlinin, kadının rahminde çocuk bulunmadığının işareti olduğunu bildirmiştir. Böylece hamile kadının hayız kanaması görmeyeceği ispatlanmış oldu. Kadın hayız hâlindeyken hamile kalırsa, hayzı sona erer. Hamileyken gördüğü kanama, hayız değildir. Bu kanama, istihaze/özür kanamasıdır. Böyle olunca da "Kadının hayız hâlinden temizlik dönemine geçmesi, rahminin boş olduğuna delalet etmez" demeniz hatalı bir sözdür. Böyle diyen kişinin, kendi görüşünün isabetliolduğuna (تَأَبَّطَ شَرّاً) Tebbete Şerren adlı şahsın şiirini delil göstermesi de tuhaftır. Cahiliyye devri şairi bunu nereden bilebilir?

Oysa Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ)

"Rahimlerdekini bilir."[472]

(عالِمُ الْغَيْبِ)

"(Allah) Gaybı bilendir."[473]

Yüce Allah gaybî bilgileri yarattıklarına bildirmemiş, kendi katında alıkoymuştur. Allah'ın kendilerine bildirdikleri dışında yaratılmışlar, gaybî bilgileri bilemezler.

Hayız kanamasıyla hamileliğin bir arada olamayacağına dair delillerden biri de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* önce nakletmiş olduğumuz hadisidir. Aslında bunu diyenlerin bu sözü, bizim görüşümüzün doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü iddet beklemenin hayız görmekle olması, rahmin istibrası -yani hamile olmadığının belirlenmesi- içindir. Temizlik döneminde rahmin boş ve temiz olduğu bilinemez. Çünkü hamilelik(te kanama görülmeyeceği için, hamilelik de bir bakıma) temizlik sayılır. Dolayısıyla iddet

471 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/538
472 Lokman, 31/34
473 En'âm, 6/73

beklerken, rahimde çocuk bulunmayışının işareti olan hayzın esas alınması gerekir. Zira temizlik dönemi, rahimde çocuk bulunmadığına delalet etmez.

Hayız görerek iddet beklemenin rahmin istibrası olduğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: İddet beklemeye başlayan bir kadın, kanama gördükten sonra hamile olduğu meydana çıkarsa iddeti, hamile kadının iddetine dönüşür (ve iddeti doğumla sona erer). Bu da hayız gören kadınların iddet beklemelerinin, rahimlerinin temizliğinin -yani hamile olmadıklarının- tespit edilmesi maksadına yönelik olduğuna delalet etmektedir. Rahmin temizlenmesi ise temizlik dönemi ile değil, hayız görmekle mümkün olur. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Hayız görmeye başlamamış küçük yaştaki kadın ile menapoz devresine girmiş kadının ay hesabıyla iddet beklemesi sahih bir temizlik dönemindedir. Ancak bunların iddet beklemesi, rahmin istibrası için değildir.

2-Temizlik dönemi hamileliğe yakın mana taşır. (Çünkü her ikisinde de kanama görülmez). Bu da rahmin istibrasının, kendisine yakın manada olan temizlik dönemiyle sağlanamayacağına delalet eder. İstibra, sadece hamileliğe uzak manada olan hayız görmekle sağlanabilir. Öyleyse iddetin temizlik dönemleriyle değil, hayız dönemleriyle beklenmesi gerekir.

İddet beklemede temizlik dönemlerinin esas alınması gerektiğini savunanlar, (فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ) **"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın"**[474] ayetini ve şu hadisi delil göstermektedirler: Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* oğlu, karısını hayız hâlindeyken boşamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ömer'e, ***"Oğluna emret de karısına dönüş yapsın. Sonra onu temizlik dönemine girinceye kadar kendi hâline bıraksın. Şayet boşamak istiyorsa temizlik dönemindeyken boşasın. Bu, Yüce Allah'ın kadınları boşarken gözönünde bulundurulmasını emrettiği iddettir."***[475]

Bu hadis, iddet beklemede temizlik dönemlerinin iki sebepten dolayı esas alınması gerektiğine delalet etmektedir. Bu sebepler şunlardır:

474 Talak, 65/1
475 Nesai, Talak, 1

1-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, temizlik döneminde boşamayı emrettikten sonra ***"Bu, Yüce Allah'ın kadınları boşarken gözönünde bulundurulmasını emrettiği iddettir"*** demesi, iddet beklemede hayzın değil de temizlik döneminin esas alınması gerektiğine bir işarettir.

2- (وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ)

"İddeti sayın."[476]

Bu ibare, ayette temizlik dönemindeki boşamadan bahseden ibareden sonra gelmektedir. Şu hâlde sayılması gereken, boşamanın gerçekleştiği temizlik döneminin kalan kısmının iddetten sayılması gerekir."

Bu iddianın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطْلَقَ لَهَا النِّسَاءُ)

"Bu, Yüce Allah'ın kadınları boşarken gözönünde bulundurulmasını emrettiği iddettir" ifadesinde geçen (لَهَا) nın başındaki (lam) harfi, bazen geçmiş zamanla bazen de gelecek zamanla ilgili hâllerin başında yer alabilmektedir. Mesela (صُومُولِرُؤْيَتِه) ***"(Hilali) görünce oruca başlayın"*** hadisindeki (لِرُؤْيَتِه) kelimesinin başında yer alan (lam) harfi, gelecek zamanla değil de geçmiş zamanla, yani görülecek olanla değil de görülmüş olan hilalle ilgilidir. Şu ayetteki (لَهَا) edatındaki (lam) harfi ise gelecek zamanla ilgilidir:

(وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا)

"Kim de ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa"[477]

Mesela Arapça'da "Kış için hazırlık yaptı" anlamındaki (تَأَهَّبَ لِلشِّتَاءِ) cümlesinde geçen (lam) harfi, hazırlığın yapıldığı vakitten sonra gelecek olan kış mevsimiyle yani gelecek zamanla ilgilidir. İddetle ilgili olarak

476 Talak, 65/1
477 İsra, 17/19

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* buyurduğu hadisteki (لَهَا) nın başında bulunan (lam) harfi bazen geçmiş bazen de gelecek zamanla ilgili olabildiğine göre, gelecek zamanla ilgili olduğunda gereği olan şeyin fasılasız bir şekilde hemen kendisinden sonra olması icab etmez. Bu böyle olduğuna göre, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* İbn Ömer hakkında söylediklerinde geçmişteki bir hayız ile -her ne kadar söylenmiş olmasa da- gelecekteki bir hayız vardır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ömer'e oğlu hakkında şöyle demişti:

(مُرْهُ فلْيُراجِعْها، ثم يُمْسِكْها حتى تَطْهُرَ، ثم تَحِيضَ ثم تطهر، ثم إن شاءَ طَلَّقَها، وإن شاءَ أَمْسَكَها، فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطْلَقَ لَهَا النِّسَاءُ)

"Oğluna emret de karısına dönsün. Sonra temizleninceye, ondan sonra hayız görünceye, ondan sonra da temizleninceye kadar onu yanında tutsun. Daha sonra isterse boşar, isterse nikâhında tutar. Bu, Yüce Allah'ın kadınları boşarken gözönünde bulundurulmasını emrettiği iddettir."[478]

Bunun geçmişteki hayza işaret olması muhtemeldir. Bu da iddetin hayız görerek bekleneceğine delalet eder. Bununla gelecekteki hayzın kastedilmiş olması da mümkündür. Çünkü âdetin akışına göre bu böyle bilinmektedir. Bu durumda iddet beklemede ölçü olarak temizlikten çok hayzın kabul edilmesi uygundur. Zira anılan hadiste her ne kadar söylenmiş olmasa da hayız kelimesiyle gelecekte görülecek olan hayız kastedilmiştir. Zira bu, bilinen bir durumdur. Nitekim talak/boşama kelimesinden sonra temizlikten de bahsetmemiştir. Ama öncesinde temizlik/tuhr kelimesini zikretmiştir. Lakin adete uygun olarak temizlik dönemi içerisinde kadın boşandığında, boşanmadan sonra temizliğin mevcut olacağı bilinmektedir. Bu takdirde size göre iddet beklemenin temizlik görerek gerçekleşmesi mümkün olur. Bununla birlikte boşamanın hemen ardından fasılasız olarak hayız kanamasının başlaması da mümkündür. Şu hâlde hadisin lafzında, iddet beklemede hayız hâlinin değil de temizlik döneminin esas alınması gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

478 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/12

Bununla birlikte bahsedilen hadis, şuna delalet etmektedir: Bir kimse karısını temizlik döneminin sonunda boşar ve karısı da boşanmanın hemen ardından fasılasız olarak hayız hâline girerse, hadisin lafzı gereğince iddetinin temizlik dönemiyle değil, hayız hâli ile hesaplanması icab eder. Zira hadisin lafzında, boşamadan sonra temizlik veya hayız kelimelerinden biri geçmemektedir. Boşandıktan hemen sonra hayız görmeye başlarsa bu, onun iddeti olur. Sonra hiç kimse iddet beklemede hayzın esas alınması gerektiği hususunda, hayzın boşamanın hemen ardından başlamasıyla daha sonra başlaması arasında bir fark gözetmemiştir. Bu da iddet beklemede temizlik döneminin değil, hayzın esas alınmasını gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bahsedilen hadiste, geçmişteki hayzın iddetten sayılmasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü boşama öncesindeki hayız, iddetten sayılmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Boşamadan sonra esas alınıyorsa ona iddet demek caiz olur. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[479]

Bu ayette görüldüğü gibi kadının evleneceği erkeğe, nikâh kıyılmasından önce "koca" denmiştir. (Öyleyse boşamadan önceki hayzın da iddetten sayılması gerekir.) Bizi burada bağlayan hüküm, muhalifimizi de bağlamaktadır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*bahsedilen hadiste temizlikten söz etmiş ve İbn Ömer'in *radıyallahu anh* karısını temizlik döneminde boşaması gerektiğini bildirmiş ve boşamadan sonraki temizlikten söz etmemiştir. Boşamadan önceki temizliği iddetten saymıştır. Çünkü size göre o temizlik ile iddet beklenmektedir. Şu hâlde boşamadan önceki hayzın iddet olarak adlandırılmasına karşı çıkmış olmadınız. Çünkü onunla iddet beklenmektedir.

479 Bakara, 2/230

(وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ)

"İddeti sayın"[480] ayetine gelince saymak, hayızdan ayrı olarak sadece temizliğe mahsus değildir. Çünkü sayılabilir olan her şey sayılır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Boşamayı takip eden şey, temizlik olduğuna ve biz de saymakla emrolunduğumuza göre, sayma emrinin temizliğe yönelik olması gerekir. Çünkü emrin hemen yerine getirilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz doğru değildir. Çünkü saymak, sayılabilir olan şeylere mahsustur. Ama başka bir şey kendisine eklenmeden tek bir şeyin sayılmasına itibar edilmez. Şu hâlde boşama vaktinden sonra gelecekte meydana gelecek olan kur'ların sayılması gerekmektedir. Sonra sayma hususunda temizlik, hayızdan daha öncelikli değildir. Çünkü sayılabilirlik özelliği her ikisinde de vardır. Bu hüküm ikisini de aynı şekilde ilgilendirmektedir. Buna göre sizin şöyle demeniz gerekmektedir: Kadın boşandıktan hemen sonra hayız görmeye başlarsa, iddetini hayız görerek beklemesi gerekir. Çünkü ayetin hükmü gereğince boşamanın hemen ardından saymaya başlamak gerekmektedir. Bu durumda boşamanın hemen ardından gelen şey ise hayızdır. Dolayısıyla hayzının iddet olması gerekir.

Ahkâmü'l-Kur'an ilgili eserler yazan bazı muhalifler dediler ki:

(فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ) **"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın"** ayetinin manası, "Kadınları iddetlerini bekleme süresi içinde boşayın" şeklinde olmalıdır. Ayetteki (لِعِدَّتِهِنَّ) kelimesinin başındaki (lam) harfi zarfiyet, yani "de" ve "da" manasını ifade eder. Mesela Arapça'da (كَتَبَ لِغُرَّةِ الشَّهْرِ)dendiğinde, (لِغُرَّةِ) kelimesindeki "lam" harfi burada zarfiyet ifade etmektedir. Buna göre az önce geçen cümlenin manası şöyle olmalıdır: "Mektubu aybaşında yazdı."

480 Talak, 65/1

Ayetteki "lam" harfini ve dolayısıyla ayeti bu şekilde manalandırmak yanlıştır. Çünkü zarfiyet manasını ifade eden edat (في) dir. "Lam" harfi her ne kadar birkaç manaya gelmekteyse de ifade ettiği ve taşıdığı manalar arasında zarfiyet bulunmamaktadır. İzafet "lam"ı beş manaya gelmektedir:

1-Mülkiyet manasına gelen "lam": Mesela (لَهُ مَالٌ) "Onun malı vardır." Fiil manasına gelen "lam". Mesela (لَهُ كَلَامٌ وَلَهُ حَرَكَةٌ) "Onun kelamı ve hareketi vardır."

2-İllet/sebep ifade eden "lam": Mesela (قام لأن زبدا جَاءَهُ) "Ayağa kalktı. Çünkü Zeyd ona geldi.", (وَأَعْطَاهُ لِأَنَّهُ سَأَلَهُ) "Ona bir şeyler verdi. Çünkü kendisinden istemişti."

3-Nispet ve ihtisas manası ifade eden "lam": Mesela (لَهُ أَبٌ وَلَهُ أَخٌ) "Onun babası vardır ve onun kardeşi vardır. (لَهُ عِلْمٌ وَلَهُ إِرَادَةٌ) "Onun ilmi vardır ve iradesi vardır."

4. Yardım dileme/istiğase manası ifade eden "lam": Mesela (يَا لَبَكْرٍ وَيَا لَدَارِمٍ) "Yetişin ey Bekiroğulları! Yetişin ey Darimliler!"

5. Key (diye) manasını ve akıbet manasını ifade eden "lam": Mesela (وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا) **"Onlardan hoşlansınlar ve işleyecekleri günahları işlesinler diye"**[481], (لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا) **"Kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan..."**[482]

Görüldüğü gibi bu "lam"ın ifade ettiği manalar arasında muhalifimizin iddia ettiği zarfiyet manası bulunmamaktadır. Bununla beraber bu iddianın fasid olduğu apaçıktır. Zira (فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ) **"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın"**ayetinin manası, "Kadınları iddetlerini bekleme süresi içinde boşayın" şeklinde olsa, kadının boşanması anına kadar iddetin mevcut olması gerekir. Tıpkı şu örnekte olduğu gibi: Bir kişi bir başkasına "Şu kadını Recep ayında boşa" derse, recep ayı başlamadan o kadını boşaması caiz olmaz. Böylece muhalifimizin söylediğinin çelişkili ve fasit olduğu apaçık ortaya çıkmış oldu.

481 En'âm, 6/113
482 Kasas, 28/8

İçerisindeyken boşamanın sünnete uygun olacağı temizlik döneminin iddetten sayılmayacağına delalet eden delillerden biri şu ayettir: (وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ) **"İddeti sayın."** Ayetin buna delaleti şöyledir: Bir kişi karısını, temizlik dönemindeyken kendisiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşarsa sünnete muhalefet etmiş olur. Ama iddet beklemede esas alınacak olan şey, her iki tarafa göre de değişmez. Yani hayız ve temizlik dönemleri geçirilerek iddet beklenir. Bu da gösteriyor ki temizlik döneminde sünnete uygun şekilde boşamanın, temizliği iddetten saymayla alakası yoktur.

Temizliğin iddetten sayılmayacağına delalet eden hususlardan biri de şudur: Bir kimse hayız hâlindeki karısını boşarsa, boşamanın hemen arkasından karısı iddet beklemeye başlar. O andan itibaren hayız hâlini iddetten saymakla yükümlü oluruz. Bu da sünnete uygun boşamanın vaktidir diye sadece temizlik dönemini iddetten sayma gerektiğine delalet etmez.

İtirazını bu faslın önceki sayfalarında nakletmiş olduğumuz kişi der ki: "Sizler, ey Iraklılar! İddetin tamamlanmış sayılması için hayız kanamasının sona ermesine ek olarak gusletme veya bir namaz vaktinin geçmesini de şart koştunuz. Oysa Yüce Allah, üç kur' sayarak iddet beklemeyi vacip kılmıştır. Gusletmek veya bir namaz vaktinin geçmesinin bu hükümde yeri yoktur."

Bu iddianın sahibine şöyle cevap verilebilir: İddet beklemede bize göre ölçü olan hayızdan başka bir şeye itibar etmedik. Lâkin hayız hâlinin kesin olarak sona erdiğine hükmedebilmek için, âdet süresi on günün altında olan kadınlarda iki şeyden birinin olmasına gerek duyulmaktadır. Bunlardan biri kadının gusletmesi, diğeri de kanamanın sona ermesinden sonra bir namaz vaktinin geçmesidir. Bu olduğu takdirde kadının temizlik dönemine girdiği ittifakla kabul edilmiştir.

Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile selef büyüklerinden rivayet edilen görüşe göre ric'î talakla boşanmış olan kadın üç hayız/âdet görmüş olsa da henüz gusletmeden veya üzerinden bir namaz vakti geçmeden kocası kendisine dönüş yapabilir. Guslettikten veya üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra namaz kılması da gerekir. Namaz kılmasının gerekmesi ise hâyız hâline aykırı bir şeydir. Demek ki bu durumda hayzı sona ermiş olmaktadır.

Bu söylediğimiz, üçüncü hayız hâlinin sona erip temizlik dönemine girilmesi durumunda söz konusu olan şeylerdir. Yoksa bunun asıl mesele içinde bir önemi yoktur. Bilindiği gibi kadının âdet süresi on gün ise ve bu on günlük süre de geçince artık gusletse de gusletmese de iddetinin sona ermiş olduğunu söylemekteyiz. Çünkü bu durumda hayız hâlinin sona erdiği kesin olarak anlaşılmış olmaktadır. Zira bize göre hayız hâli on günden fazla sürmez. Kanamanın durmasından sonra gusledinceye veya bir namaz vakti geçinceye kadar kadını hayızlı saydığımızı ileri sürerek bizi ilzam etmeye kalkan kimse, böyle yapmakla akıllıca bir ilzamda bulunmamış ve kur' kelimesini de yerinde kullanmamış olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yalnızca bu konu hakkında bir kitap yazdık. Orada bu konuyu detaylı bir şekilde ele alıp açıkladık. Burada da bu konuyu yeterince açıklamış olduk.[483]

Yüce Allah iddetin üç kur' olduğunu bildirmiştir. Tabii bunu bildirirken de cariyelerin değil, sadece hür kadınların iddetini kastetmiştir. Zira cariyenin iddetinin hür kadının iddetinin yarısı kadar olduğu hususunda selef uleması arasında ihtilaf yoktur.

Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Ömer *radıyallahu anh*, Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* ve diğerlerinin, cariyenin iddetinin hür kadının iddetinin yarısı kadar olduğu görüşüne sahip olduklarını rivayet etmiştik. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de(طَلَاقُ الْأَمَةِ اثْنَتَانِ، وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ) ***"Cariyenin talakı ikidir. İddeti de iki hayızdır"***[484] buyurduğunu rivayet etmiştik. İddet beklemeyle ilgili (ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Üç kur"** ayetinde Yüce Allah'ın cariyeleri değil, hür kadınları kastetmiş olduğuna sünnet ve icma delilleri delalet etmektedir.

Yüce Allah (وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْ اَرْحَامِهِنَّ) **"Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz"**[485] buyurmuştur.

483 [Kaynaklarda müellifin günümüze kadar oluşan üçü te'lif dokuzu şerh olmak üzere on iki kitabından bahsedilmekte, bu on iki kitabından beşinin ise günümüze kadar ulaşmadığı bildirilmektedir. Müellifin bahsettiği eserin hangisi olduğu hususunda herhangi bir bilgi edinemedik. Musahhih]

484 İbn Mâce, Talak, 30

485 Bakara, 2/228

A'meş'in bildirdiğine göre Mesruk, Übeyy b. Kâ'b'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadının, üreme organında olan şeyleri gerektiğinde bildirmesi, gizlememesi emanet gereğidir."

Yukarıdaki ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Nafi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadının hayız hâli ve gebeliği hakkındaki bilgileri gerektiğinde gizlememesi gerekir."

İkrime, "Hayız durumuyla ilgili bilgileri gerektiğinde gizlememesi gerekir" dermiştir.

Mücahid ile İbrahim en-Nehâi'den biri, hayzı, diğeri de gebeliği açıklanmasına ihtiyaç duyulduğunda gizlememesi gerektiğini söylemişlerdir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bir defasında bir kadına, "Hayzımı henüz tamamlamadım" diyerek yemin ettirdiği rivayet edilmiştir. Hz. Osman *radıyallahu anh* da bu şekilde hüküm vermiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cenab-ı Allah bahsedilen ayette, rahmindekini gizlememesi yönünde kadına öğüt verdiğine göre, demek ki hayız hâlinin ve gebeliğin mevcut olup olmadığı hususunda kadının söylediklerine itibar etmek gerekecektir. Çünkü Yüce Allah bu iki olayı da onun rahminde meydana getirmektedir. Bu iki konuda kadının söyleyeceklerine itibar edilmeyecek olmasaydı, Yüce Allah, rahmindekini gizlememesi yönünde kadına öğüt vermezdi. Şu hâlde kadının bunları gizlemeye hakkı yoktur. Böylece şu hüküm sabit oluyor: Kadın "Hayızlıyım" derse kocasının onunla cinsel ilişkiye girmesi helal olmaz. "Temizlendim" dediğinde kocasının onunla cinsel ilişkiye girmesi helal olur.

Aynı şekilde mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: Bir erkek karısına "Hayız hâlin başlarsa sen boşsun" der ve kadın "Ben hayız kanaması görmeye başladım" dediğinde boşanmış olur. Onun bu hususta ki sözü, beyyine gibidir. Ancak mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri bu meseleyi, boşama şartının bağlandığı diğer meselelerden ayırmışlardır. Mesela bir adam karısına, "Eve girersen veya Zeyd ile konuşursan boşsun" der ve karısı da bu söylenenleri yaptığını beyan ederse, kocası onu doğrulamadığı takdirde beyanı kabul edilmez. Ancak beyyine getirirse beyanı

kabul edilir. Hayız ve temizlikle ilgili beyanları doğru kabul edilir. Zira Yüce Allah, hayız, gebelik ve iddetin tamamlanması hakkındaki beyanını kabul etmemizi vacip kılmıştır. Çünkü bu durumları, sadece kendisi bilir. Başkaları onun bu gibi özel durumlarından haberdar olamazlar. Bu sebeple bu konulardaki sözü beyyine gibidir. Hayızla ilgili diğer hükümlerde de kadının sözü doğru kabul edilir.

Fakihlerimiz dediler ki: Bir kimse karısına, "Hayız görmeye başladığın zaman kölem hür olsun" der ve kadın da "Hayız kanamam başladı" derse sözüne itibar edilmez. Çünkü bu, kendisinden başkalarını, kölenin azad edilmesini ilgilendiren bir hükümdür. Oysa Yüce Allah, iddetinin tamamlanması, kocasıyla cinsel ilişkide bulunmasının helal veya haram olması gibi kendisiyle ilgili konularda hayız hakkında yapacağı beyanın beyyine gibi olduğunu bildirmiştir. Ama kendisini ilgilendirmeyen konularda hayızla bağlantılı olarak yapacağı açıklama, diğer şartlarla ilgili olarak yapacağı açıklama gibi olup söyledikleri tasdik edilmez. Emanetçinin kendisine emanet edilen şey hakkındaki açıklamasının tasdik edilmesi gerektiğini bildiren bahsedilen ayetin bir benzeri de şu ayettir:

(وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."[486]

Yüce Allah'ın borçluya, borcunu eksiksiz olarak tam yazdırmayı öğütlemesi, bu hususta onun sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Eğer sözü makbul olmasaydı, borcu eksik yazdırmaması kendisine öğütlenmezdi. Şayet eksik yazdıracak olsa, sözü doğru kabul edilmez.

Başka bir ayet-i kerimede de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ)

486 Bakara, 2/282

"Şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."[487]

Şahit, gördüklerini gizlese de açıklasa da kendisinin söyleyeceklerine bakılır. Ayet-i kerime, gördüklerini gizlememesini öğütlemektedir. Bu da onun tanıklık yaparken söylediklerinin kabul edilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Bütün bu anlatılanlardan şu kural ortaya çıkmaktadır: *Kendisine bir şey emanet edilen kişinin o şey hakkında söyleyeceklerine itibar edilir ve sözü doğru kabul edilir.*

Mesela emanetçi, kendisine emanet olarak bırakılan şeyin kaybolduğunu veya sahibine iade ettiğini söylerse sözü doğru kabul edilir. Mudarebe ortaklığındaki mudarip, bir malı kiralayan müstecir ve bazı hakların ve malların kendisine emanet edildiği kimsenin, kendi uhdesindeki o şeyler hakkında yapacağı beyana itibar edilir ve o konuda söyleyecekleri doğru kabul edilir. Bu sebeple biz, müdayene/borçlanma ayetinden sonra gelen (فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ) **"Alınmış rehinler yeterlidir"** ayetini ve ona atfedilen devamını burada zikrediyoruz:

(فَإِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ)

"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın."[488]

Bu ayette, rehin bırakılan şeyin emanet olmadığına delalet vardır. Eğer emanet olsaydı, ayetin devamındaki emanet onun üzerine atfedilmezdi. Çünkü bir şey kendi üzerine atfedilmez. Ancak başkasının üzerine atfedilir. (Burada emanet, rehne atfedildiğine göre demek ki, emanet ile rehin ayrı şeylerdir.)

487 Bakara, 2/283
488 Bakara, 2/283

Bazı kimseler (وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيٓ اَرْحَامِهِنَّ) **"Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olınaz"**[489] ayetinin hayzı değil, sadece gebeliği gizlemeyle ilgili olduğunu söylerler. Çünkü kan, dışa aktığı zaman hayız olur. Rahimdeyken ona hayız denmez. Çünkü hayz, rahmin dışına akan kanla ilgili bir hükümdür. Rahimde durduğu sürece hükümsüzdür. Onu ordayken nazar-ı itibara almanın bir anlamı yoktur. Kadını da rahimde duran o kanla ilgili bir emanetçi gibi değerlendirmek pek bir anlam ifade etmez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu söz, doğrudur. Çünkü kan, rahimden dışa akmadıkça hayız adını almaz. Ancak ayet, bizim anlattıklarımızın doğruluğuna delil olmakta devam etmektedir. Şöyle ki: Hayız vaktinin bilinmesinde kadının ifadesine başvurulur. Zira rahmin dışına akan her kan hayız değildir. Ancak vakit, âdet ve rahimde hamilelik bulunmaması gibi başka bazı sebepler mevcut ise dışa akan kan hayız olur. Durum böyle olduğuna ve bu sebepleri de ancak kadının kendisi bilebildiğine göre o, "Ben üç hayız gördüm" dediğinde ayetin gereğince sözüne itibar edilir ve iddetinin tamamlandığına hükmedilir. "Ben kan görmedim. İddetim tamamlanmadı" dediğinde de sözüne itibar edilir. "Ben, insan şeklini almış bir düşük yaptım ve iddetim tamamlandı" dediğinde de sözüne itibar edilir. Buradaki tasdik ve doğrulama, görülen bir hayızla ve rahmin dışına akan bir kanla ilgilidir.

Bahsedilen ayet, akan kanın hayız olduğuna hükmetmede renginin ölçü alınmayacağına delalet etmektedir. Şayet rengi ölçü olarak alınsaydı, bunu belirlemede erkekler dışarıda tutularak sadece kadınların sözüne itibar edilmezdi. Çünkü renkleri birbirinden ayırt etmede kadınlarla erkekler birbirlerine eşittirler. Bu da hayız kanının renk bakımından istihaze/özür kanından ayırt edilemeyeceğine, her ikisinin aynı nitelikte olduklarına, hayzın kanın rengiyle belirlenebileceğini söyleyenlerin iddialarının geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Belirlemede anlattığımız sebeplerden dolayı renk ölçü alınamayacağına göre, bu kanın hayız olup olmadığını sadece kadının kendisi bilebilir. Hayzın ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceğini, âdetini, miktarını, temizlik döneminin başlangıç

489 Bakara, 2/228

ve bitiş vakitlerini sadece kadının kendisi bilebilir. Çünkü rahmin dışına akan her kan hayız değildir. Görülen kanı hayız olmaktan çıkaran hamileliğin mevcut olduğunu, düşük olayının meydana geldiğini tespit etmede başvurulacak merci, yine kadının kendisidir. Çünkü bütün bunları biz, kadın bildirmedikçe bilemeyiz ve bunlardan haberdâr olamayız. Bu sebeple bu durumlar hakkında kadının sözüne itibar edilir.

Hişam, Muhammed'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Hayzın mevcudiyeti konusunda kadının sözü doğru kabul edilir. Hayız görebilecek yaşa vardığında, hayız görüp büluğa erdiğini söylerse baliğa olduğuna hükmedilir. Bunu (وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي اَرْحَامِهِنَّ) **"Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz"** ayetinin delaletine dayanarak söylüyoruz."

Muhammed dedi ki: "Ergenlik çağına yaklaşmış bir erkek çocuk ihtilam olduğunu söylerse, onun gerçekten ihtilam olduğu bilinmeden veya büluğa erecek yaşa varmadan sözü doğru kabul edilmez."

Görüldüğü gibi Muhammed, hayız ile ihtilam arasında ayrım yapmıştır. Aralarındaki fark şudur: Hayız, kadının kendisi tarafından bilinir. Çünkü bu kan vakitle, âdetle ve ancak kadının kendisinin bilebileceği başka bazı faktörlerle ilgilidir. Ayrıca ayet-i kerime de bu hususta kadının sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

İhtilam ise böyle değildir. Çünkü ihtilam olmak için meninin basınç ve şehvetle dışarı çıkmasından başka bazı sebeplerin gerçekleşmesine gerek yoktur. Baliğ olmak için meninin belli bir vakitte ve belli bir âdet üzere akması da şart değildir. Böyle olunca da ihtilam olduğunu söyleyen erkek çocuğun söylediklerinin doğru olduğunu bilmeden baliğ olduğuna hükmedilemeyeceğini söylemek kabul edilemez.

Diğer taraftan hayız ve istihaze kanları aynı nitelikte olduklarına göre, kendinde kanama gören kadının hemen hayızlı olduğuna hükmetmek doğru olmaz. Onun bu hususta ifadesine başvurmak gerekir. Çünkü bu; bizden çok, onun bileceği bir husustur. İhtilama gelince kendinden meni aktığını gören bir kimse, hiç karıştırmaksızın ve de şüphe etmeksizin bunun

kendinden aktığını anlayıp bilir. Bu sebeple de onun bu hususta ki ifadesine başvurmamıza gerek kalmaz.

(اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa"

Kadınların rahimlerindeki şeyleri gizlemeleri yasaklanırken bu ayet, bir şart olarak zikredilmiş değildir. Bu sadece tekit mahiyetinde söylenmiştir. Bu, aynı zamanda imanın bir şartı olarak söylenmiştir. Kadının, rahmindeki hayız ve gebelik gibi şeyleri gizlememesi gerekir. İman eden etmeyen bütün kadınlar, bu yasağa muhatap olma bakımından eşit durumdadırlar. Şu ayetler de buna örnek gösterilebilir:

(وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın."[490]

(اِنِّي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا)

"Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)"[491]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوا اِصْلَاحًا)

"Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler."[492]

490 Nur, 24/2
491 Meryem, 19/18
492 Bakara, 2/228

Bu ayet, birkaç hüküm içermektedir:

Bunlardan biri, üçten az sayıda talakla boşanma durumunda kadınla kocası arsındaki nikâh bağı devam eder; evlilik sona ermediği için kocanın karısına dönüş yapma hakkı da devam eder. Çünkü ayette, boşamadan sonra dahi erkeğe koca denmektedir. Kadın iddet bekleme sürecindeyken karşılıklı miras hukuku ve diğer karı-kocalık hukuku devam eder. Kadın iddet beklemekteyken kocası ona dönüş yapabilir. Çünkü ayette geçen (فِي ذٰلِكَ) ifadesi, üç hayız görerek beklenen iddet süresi içindeyken bu dönüşün yapılabileceği bildirilmektedir. Bu dönüş, kadına zarar vermek maksadıyla değil de, barışıp aralarını düzeltmek istemeleri şartına bağlı olarak mübah kılınmıştır. Bu maksat, şu ayette de ifade edilmiştir:

(وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا)

"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."[493]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Aralarındaki evlilik bağı devam ettiğine göre **"Kocaları, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler"** demek ne anlama geliyor? Hâlbuki "geri alma" ifadesi, ancak kişinin mülkiyetinden çıkmış olan bir şey hakkında kullanılır. Kişinin mülkiyetinde bulunan bir şey için geri alma ifadesinin kullanılması doğru değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İddetin bitimi esnasında nikâh bağını ortadan kaldıran bir sebep mevcut olduğuna göre burada "geri alma" ifadesinin kullanılması yerindedir. O zaman bu geri alma, iddetin sona ermesiyle evlilik bağının ortadan kalkmasını engellemek manasına gelir. Çünkü mülkiyetin ortadan kalkması sonucunu doğuracak olan sebebin hükmü ortadan kaldırılmış olmaktadır. Şu ayette de benzer bir mana vardır:

493 Bakara, 2/231

(فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Kadınlar bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın."[494]

Bu durumda adam eşini tutınuş olmaktadır. Çünkü o, kendisinin nikâhlı eşidir. Buradaki dönüşten kastedilen, ricattir.

Ricat, hayzın sona ermesinden sonra yapılan ve nikâhın bekasını gerektiren bir dönüştür. Bu hayzın sona ermesi, şayet ricat yapılmasaydı nikâh bağını ortadan kaldıracaktı. Bu ricatın mübahlığı her ne kadar barışıp aralarını düzeltme şartına bağlanmış ise de iddet süresini uzatarak kadına zarar vermek maksadıyla ricat yapan kişinin de ricatinin sahih olacağı hususunda ilim ehli arasında ihtilaf yoktur. Şu ayet-i kerime bu ricatin sahih olduğuna delalet etmektedir:

(فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."[495]

Ayetin devamında şu ifadeyi görüyoruz:

(وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ)

"Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur."

Kadına zarar vermek maksadıyla da olsa yapılan ricat sahih olmasaydı, bunu yapan kişi kendine zulmetmiş olmazdı.

494 Bakara, 2/231
495 Bakara, 2/231

Bu ayet genel mana ifade eden bazı lafızların bir takım müsemmalar için kullanıldıktan sonra o genel ifadenin kapsamındaki bazı özel hükümlerin o genel ifadeye atfedilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Baştaki genel ifadeli lafzın, kendisine atfedilen özel hükümden başka yerlerde de esas alınmasına engel bir durum yoktur. Zira (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler"**[496]ayeti, üç talakla boşanan kadınlarla üçten az sayıda boşanan kadınlar hakkında genel hüküm ifade etmektedir. Bu hususta ihtilaf yoktur. Ayetin devamındagelen (وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ) **"Kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler"** ifadesi, üçten az sayıda talakla boşanmış olan kadınlara mahsus özel bir hükümdür. Bu, üçten az sayıda talakla boşanan kadınların, (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur' beklerler"** hükmü ile sınırlandırılmalarını gerektirmemektedir. Kitap'ta ve sünnette bunun çok sayıda örneği vardır: Mesela (وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا) **"Biz, insana, anne-babasına iyilik etmesini emrettik"**[497] ayeti, Müslüman olsun kâfir olsun, bütün anne babalara iyilik etmeye dair genel bir emirdir. Ardısıra gelen şu ifade, bu genel emrin üzerine atfedilmiştir:

(وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا)

"Şâyet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, bu takdirde onlara itaat etme."

Ayetin bu kısmı ise müşrik anne babalara mahsus bir emirdir. Ayetin hususi emir içeren bu kısmı, Müslüman ve kâfir anne babalara iyi davranmaya dair baş taraftaki hitabın genel mahiyette oluşuna engel değildir.

Doğrusunu Allah bilir.

496 Bakara, 2/228
497 Ankebut, 29/8

Kocanın Karısı Üzerinde ve Kadının Da Kocası Üzerindeki Hakkı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ)

"Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır."[498]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, eşlerden her birinin diğeri üzerinde bazı hakları olduğunu, kocanın karısı üzerinde fazladan bir hakkı da olduğunu bu ayette bildirmiştir. Bunu da (وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ) **"Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır"** ifadesiyle belirtmiştir. Ancak bu ayette eşlerin birbiri üzerindeki haklarının neler olduğunu açıklamamıştır. Bunları başka ayetlerde ve Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* lisanıyla bize açıklamıştır. Mesela şu ayetlerde kadının kocası üzerindeki hakları açıklanmıştır:

(وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onlarla iyi geçinin."[499]

(فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ)

"Ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[500]

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."[501]

---

498 Bakara, 2/228
499 Nisâ, 4/19
500 Bakara, 2/229
501 Bakara, 2/233

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar."[502]

Bu nafakanın kendisi için temin edilmesi, kadının kocası üzerindeki haklarındandır.

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin." [503]

Mehrinin kendisine tam olarak ödenmesi, kadının kocası üzerindeki haklarından sayılmıştır.

(وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا)

"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, diğerine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."[504]

Geçimsizliğin kaynağı koca ise ve başka bir kadınla evlenmek istemesi sebebiyle karısından ayrılacağı zaman, ona daha önce vermiş olduğu mehir ve diğer şeyleri geri almaması, karısının hakkıdır.

502 Nisâ, 4/34
503 Nisâ, 4/4
504 Nisâ, 4/20

(وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ)

"Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocası, hem var hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın."[505]

Kocanın, başka karısına meylettiğini kendisine göstermemesi, karısının haklarından sayılmıştır. Kocanın başka karısı varsa karılarının yanında gecelemeyi sıraya bağlaması kadının hakkıdır. Ayet-i kerime, kadının bu hakka sahip olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca kocanın, kendisiyle cinsel ilişkide bulunması da kadının kocası üzerindeki haklarındandır. **"Kadını (kocası, hem var hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın"** ifadesi, kadının bu hakka sahip olduğuna delalet etmektedir. Yani ne boşuyor ki kadıncağız gidip başka bir erkekle evlenebilsin ne de onunla cinsel ilişkide bulunuyor ki, kadıncağız kendini evli sansın. Kendini bir nevi askıdaymış gibi hissetmesin. Kadını, zarar vermek için yanında tutması da doğru değildir. Bununla ilgili açıklama önceki sayfalarda geçmişti.

(فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın."[506]

Bu ayet, kocaya hitap etmektedir. Koca, karısına yönelmiyorsa onu boşamamakta inad etmesin. Boşasın ki kadıncağız gidip başka biriyle evlenebilsin. Bu, kadının kocası üzerindeki haklarındandır. Bu ayet, bu hakkı kadına tanımıştır.

Yüce Allah, kocanın karısı üzerindeki haklarını ise şu ayetlerde açıklamıştır:

505 Nisâ, 4/129
506 Bakara, 2/232

(فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ)

"İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da "gayb"ı korurlar."[507]

İyi kadın, rahminde kocasına ait suyu korur veya düşük yapmak için çeşitli yollara başvurmaz veya iffetini muhafaza eder ya da kocasına ve kendisine ait evdeki eşyaları korur. Yahut bunların hepsini korur. Ayetin lafzının bu manaların tümünü içerme ihtimali vardır.

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar."

Bu ayet, kadının kocasına itaat etmesini gerekli kılmaktadır. Zira Yüce Allah'ın erkeği koruyucu ve kollayıcı olarak nitelemesi bunu gerektirmektedir.

(وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا)

"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın."[508]

Ayet-i kerime, kadının kocasına itaatle yükümlü olduğuna, ona karşı başkaldırmaması gerektiğine delalet etmektedir.

Kocanın karısı üzerinde, kadının da kocası üzerinde bir takım hakları bulunduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisler rivayet edilmiştir. Bunların bir kısmı ayetlerin delalet ettikleri manalarla örtüş-

507 Nisâ, 4/34
508 Nisâ, 4/34

mekte, bir kısmı da ayetlerde anlatılandan fazlasını ortaya koymaktadır. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

Muhammed b. Bekr el-Basri'nin bildirdiğine göre Cafer b. Muhammed'in babası, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Arafat'ta bir hutbe irad etti. Hutbede şöyle dedi:

(فَاتَّقُوا اللهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ ، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ، فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Allah adını güvence vererek onların iffetlerini kendinize helal ettiniz. Sevmediğiniz kimseleri yatağınıza almamaları, sizin onlar üzerindeki hakkınızdır. Bunu yaparlarsa şiddetli olmayacak şekilde onları dövün. Onların yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak sizin tarafınızdan temin edilecektir."[509]

Leys'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kadın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o konuda bir şeyler söyledi. Söyledikleri arasında şu da vardı: ***"Kocasının izni olmadan onun evinden bir sadaka vermeyecek. Aksi hâlde kocası sevap kazanır, kendisi de günaha girer."***

Kadın yine sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

509 Muslim, Hac, 19

"Kocasının izni olmadan onun evinden dışarı çıkmayacak. Onun izni olmadan bir gün dahi (nafile) oruç tutmayacak."[510]

Mis'ar'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خَيْرُ النِّسَاءِ الَّتِي إِذَا نَظَرْتَ إِلَيْهَا سَرَّتْكَ، وَإِذَا أَمَرْتَهَا أَطَاعَتْكَ، وَإِذَا غِبْتَ عَنْهَا حَفِظَتْكَ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهَا» قَالَ: وَتَلَا هَذِهِ الْآيَةَ {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ})

"Kadınların en hayırlısı; yüzüne baktığında seni sevindirir, bir şey emrettiğinde itaat eder, yanında bulunmadığın zamanlarda da kendini ve senin malını korur."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu: "Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar." [511]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kocanın karısına nafaka temin etmekte güçlük çekmesi durumunda onları birbirinden ayırmak gerektiğine bazı kimseler bu ayeti delil göstermişlerdir. Bu görüşte olanlar derler ki: "Kocanın kadın üzerinde hakkı olduğu kadar, Cenab-ı Allah kadına da kocası üzerinde hak tanımıştır. Karşılıklı haklar konusunda ikisini birbirine eşit kılmıştır. Kocanın kendisine nafaka vermemesi durumunda kadının kendi üreme organından onu karşılıksız yararlandırması caiz olmaz."

Nafakasızlık sebebiyle eşlerin birbirinden ayrılması gerektiği görüşünde olanların bu söyledikleri birkaç bakımdan yanlıştır:

1-Kocası tarafından kadına verilen nafaka onun tenasül organının karşılığı değildir ki, nafaka verilmemesi durumunda ayrılmaları gereksin. Koca, verdiği nafaka karşılığında o organdan yararlanıyor değildir. O organa nikâh akdi ile mâlik olmaktadır. Onun bedeli de mehirdir.

510 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/303

511 Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned: 4/87

2-Nafaka eğer tenasül organının bedeli olsaydı, nafaka verememe sebebiyle bahsedilen ayet hükmünce yine de ayrılmamaları gerekirdi. Çünkü ayetin devamında (وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ) **"Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır"** denilmektedir. Bu da aralarındaki nikâh hukukunda erkeğin kadından bir derece daha önde olmasını, nafakasını veremese dahi onun tenasül organından yararlanabilmesini gerekli kılmaktadır. Bedenini kocasına onun evinde teslim etmesi sebebiyle ondan nafaka alma hakkına sahip olduğuna göre kadın, kocasının kendisinden şehevî bakımından yararlanmakta, bunun karşılığında kendisi de kocası gibi bazı haklara sahip olmaktadır. Bu hak da nafaka alma hakkıdır. Nafaka, kocanın zimmetindedir. Böylece ikisi de karşılıklı olarak birbirleri üzerinde hak ve yükümlülüklere sahip olmaktadırlar.

(وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır."

Bu ayetin delalet yoluyla içerdiği hükümlerden biri, nikâh sırasında miktarı belirlenmemiş ise kadına mehr-i misil verilmesi gereğidir. Çünkü koca, nikâh akdi ile kadının tenasül organına sahip olmakta, bu sebeple de onun bedeninin kendisine teslim edilmesi hakkını elde etmektedir. Koca da kadının tenasül organının mislini -yani kıymetini-, ona vermekle yükümlüdür. Bu kıymet de mehr-i misildir. Misliyetten bahseden bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığının mislince siz de ona saldırın." [512]

Bu ayetlerden misilden ve misliyetten söz edildiğine göre anlaşılan odur ki, bir kimse mülkiyetine geçirdiği bir şeyin mislini karşı bedel olarak vermelidir. Misli yoksa kıymetini vermelidir. Aynı şekilde tenasül organının

512 Bakara, 2/194

mislini kadına vermek mümkün olmadığına göre kıymetini vermek gerekir ki, o da mehr-i misildir.

Kadınların kocaları üzerindeki haklarından bahseden ayette "maruf" yani meşru haklara sahip oldukları bildirilmektedir. Yani zulüm ve taksir cihetine meyletmeksizin hakları tam olarak verilmelidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, evlenirken karısına vereceği mehrin miktarını belirlemeyen ve gerdeğe girmeden ölen bir adamın karısı hakkında şöyle buyurmuştur:

(لَهَا صَدَاقُ نِسَائِهَا لَا وَكْسَ وَلَا شَطَطَ)

"O kadına, eksiltme ve haksızlık yapılmaksızın emsali kadınların mehri kadar mehir verilmesi gerekir."[513]

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır:

(أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهَا, فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ, فَإِنْ دَخَلَ بِهَا فَلَهَا مَهْرُ نِسَائِهَا لَا وَكْسَ وَلَا شَطَطَ)

"Herhangi bir kadın, velisinin izni olmadan evlenirse nikâhı geçersizdir. Kendisiyle gerdeğe girilirse ona, eksiltme ve haksızlık yapılmaksızın emsali kadınların mehri kadar mehir verilmesi gerekir."

Ayetten anlaşılan mana budur.

Bu ayetin delalet ettiği hükümlerden biri de şudur: Bir kimse mehir vermemek şartıyla bir kadınla evlenirse, yine de kadına mehir vermesi gerekir. Zira hadiste mehir vermemeyi şart koşanla koşmayan arasında bir ayrım yapılmamış ve ikisinin de mehir vermesi gerektiği bildirilmiştir.

(وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ)

"Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır" ifadesiyle ilgili olarak Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

513 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/399

Buradaki bir derece farkı, Cenab-ı Allah'ın erkeği kadına göre üstün kıldığı bazı yönleridir ki, o yönler şu ayette açıklanmaktadır:

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır."[514]

Kadının koruyucusu ve kollayıcısı olduğu için, erkeğin kadın üstün kılındığı bu ayette haber verilmektedir.

(وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِم)

"Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar."

Bu da erkeğin, kadını tarafından kendisine itaat edilmesini gerektiren üstünlüklerindendir.

(فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا)

"Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın."

Kocanın karısına karşı üstünlüklerinden biri de, kadının isyankârlık etmesi durumunda dövülmesi veyatağının terkedilmesidir. Boşayarak ondan ayrılma yetkisine sahip olması da erkeğin karısına karşı üstün olduğu özelliklerindendir. Oysa kadın böyle bir yetkiye sahip değildir. Koca, ondan başka üç kadınla daha evlenebilir. Ama kadın, onun nikâhında bulunduğu sürece veya onun boşamasından dolayı iddet beklemekteyken başka bir erkekle evlenemez. Erkeğin mirastaki hissesi, kadınınkinden fazladır. Kadın, kocasının istediği yere taşınmak mecburiyetindedir. Ama erkek, taşınma ve yerleşmede karısına uymak mecburiyetinde değildir. Kadın, kocasının izni olmadan nafile oruç tutamaz.

514 Nisa, 4/34

Erkeğin kadına göre üstün olan bu özelliklerinden başka bazı özellikleri daha vardır ki onları da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen şu rivayetlerde görmekteyiz:

İsmail b. Abdulmelik'in bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَصْلُحُ لِبَشَرٍ أَنْ يَسْجُدَ لِبَشَرٍ، وَلَوْ صَلَحَ لِبَشَرٍ أَنْ يَسْجُدَ لِبَشَرٍ، لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا، مِنْ عِظَمِ حَقِّهِ عَلَيْهَا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ كَانَ مِنْ قَدَمِهِ إِلَى مَفْرِقِ رَأْسِهِ قُرْحَةٌ تَنْجِسُ بِالْقَيْحِ وَالصَّدِيدِ، ثُمَّ اسْتَقْبَلَتْهُ تَلْحَسُهُ مَا أَدَّتْ حَقَّهُ)

"Bir insanın bir insana secde etmesi uygun olmaz. Bir insanın bir insana secde etmesi uygun olsaydı, üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı kadının kocasına secde etmesini emrederdim. Beni yaşatmakta olan Allah'a yemin ederim ki, erkeğin tepesinden tırnağına kadar her tarafı irin ve cerahat fışkıran çıban olsa, sonra karısı onun karşısına geçip yalasa, yine de hakkını ödemiş olmaz."[515]

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ)

"Adam karısını yatağına davet ettiğinde kadın yatağa yanaşmaz ve adam da öfkeli olarak sabahlarsa, sabaha kadar melekler o kadına lânet okurlar."[516]

515 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/158

516 Buhari, Bed'ul-Halk, 7

(عَنْ حُصَيْنِ بْنِ مِحْصَنٍ، أَنَّ عَمَّةً لَهُ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَاجَةٍ، فَفَرَغَتْ مِنْ حَاجَتِهَا، فَقَالَ لَهَا: « أَذَاتُ زَوْجٍ أَنْتِ؟ »، قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: « فَأَيْنَ أَنْتِ مِنْهُ؟ » - قَالَ يَعْلَى: « فَكَيْفَ أَنْتِ لَهُ؟ » - قَالَتْ: مَا آلُوهُ إِلَّا مَا عَجَزْتُ عَنْهُ، قَالَ: « انْظُرِي أَيْنَ أَنْتِ مِنْهُ فَإِنَّهُ جَنَّتُكِ وَنَارُكِ »)

"Husayn b. Mihsan'ın anlattığına göre halâsı bir iş için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varır. İşini gördükten sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona sorar:

-Evli misin?

- Evet.

-Kocana karşı davranışın nasıl?

- Aciz ve hâlsiz olmadığım zaman onun yatağa davetinden geri durmam.

-Kocana karşı davranışına dikkat et. O, senin cennetin ya da cehennemindir."[517]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا تصومُ المَرأةُ يوما مِنْ غيرِ شهرِ رمضانَ و زوجُها شاهِدٌ إلا بإذنه)

"Kocası yanındayken ondan izin almadan bir kadın, Ramazan dışında bir gün dahi oruç tutmasın."[518]

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Salih, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

517 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/419
518 İbn Huzeyme, Sahih: 3/319

(نَهَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - النِّسَاءَ أَنْ يَصُمْنَ إِلَّا بِإِذْنِ أَزْوَاجِهِنَّ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, kocalarının izni olmadan kadınların(nafile) oruç tutmalarını yasakladı."[519]

Kur'an'ın içerdiği delaletlerle birlikte bu rivayetler, nikâh akdinin gerektirdiği haklarda erkeğin kadına bazı yönlerden üstün olmasını icab ettirmektedir.

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[520]

Bu ayet-i kerimenin bazı yerlerinin neshedildiği söylenmiştir. Bunlardan biri şudur:

Mutarrıf'ın bildirdiğine göre Ebu Osman en-Nehdi, Übeyy b. Kâb'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Boşanan kadınlar ile kocası ölen kadınların beklemeleri gereken iddet süresiyle ilgili ayetler nazil olduktan sonra dedik ki: 'Ya Resûlallah! İddetleri hakkında henüz ayet nazil olmayan bazı kadınlar; küçük yaştakiler, yaşlılar ve hamileler kaldı.' Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

(وَالّٰئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَالّٰئِي لَمْ يَحِضْنَ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

519 İbn Mâce, Siyam, 54
520 Bakara, 2/228

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer."[521]

Abdulvehhab'ın bildirdiğine göre Said, Katade'nin(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler"**[522] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Boşanan kadının iddeti üç hayız görme şeklinde belirlendi. Sonra kendisiyle gerdeğe girilmemiş olan kadın iddet beklemesi neshedildi. Üç hayız görerek iddet bekleme hükmü iki kadın hakkında neshedildi. Bunlardan biri (وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ) **"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar hususunda tereddüt ederseniz"**[523] ibaresiyle değinilen menapoz devresine girmiş yaşlı kadındır. Diğeri de (وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَ) **"Henüz adet görmeyenler de böyledir"**[524] ibaresiyle değinilen henüz âdet görmeye başlamamış küçük yaştaki kadındır. Bu iki kadının boşanmaları durumunda iddetleri hayız görme şeklinde değil, üç ay beklemekledir. Hamile kadının iddetinin üç hayız görmek şeklinde değil doğumla sonuçlanacağı (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer"** (ayetiyle) bildirildi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Übeyy b. Kâb'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste, (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler"** ayetinin kısmen de olsa neshedildiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Bununla ilgili olarak en fazla söylenebilecek olan şudur: Sahabiler henüz âdet görmeye başlamamış olan küçük yaştaki kız ile menapoza girmiş yaşlı kadın ve bir de hamile olan kadınların iddetinin ne şekilde olacağını sormuşlardı. Bu rivayetten anlaşıldığına göre sahabiler bahsedilen ayetin özel hüküm ifade ettiğini, her ne kadar kastedilmiş olmaları mümkün olsa da

521 Talak, 65/4
522 Bakara, 2/228
523 Talak, 65/4
524 Talak, 65/4

hamile kadının ve henüz âdet görmeye başlamamış küçük yaştaki kızın ayetin kapsamına girmediğini biliyorlardı. Küçük yaştaki kadın boşandığında, büluğa erdikten sonra üç hayız görerek iddet beklesin denilebilirdi. Menapoza girmiş kadına gelince, onun bahsedilen ayette kastedilmediği açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü menapoza girmiş kadının, artık hayız kanaması görmesin düşünülemez. Dolayısıyla anılan ayetin kapsamına girmesi hiçbir şekilde mümkün değildir.

Katade'nin rivayet ettiği hadise gelince o, gerdeğe girmiş olsun olmasın boşanan her kadının iddetinin, üç hayız görme şeklinde olacağının ayette genel bir şekilde hükme bağlandığını, ancak gerdeğe girmeden boşanan kadınla ilgili hükmün neshedildiğini söylemiştir. Onun ifade ettiği gibi böyle bir şeyin olması mümkündür.

"Üç hayız görerek iddet bekleme hükmü iki kadın hakkında neshedildi. Bunlardan biri menapoz devresine girmiş yaşlı kadındır. Diğeri de henüz âdet görmeye başlamamış küçük yaştaki kadındır" ifadesine gelince, burada "nesh" ifadesini kullanmıştır. Ama bu kelimeyle tahsis yani özellemeyi kastetmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile diğer bazı müfessirler, çoğu kez nesh kelimesini kullandıklarında onunla tahsisi/özellemeyi kastetmişlerdir.

Katade de menapoza girmiş kadının iddetiyle ilgili olarak nesh kelimesini kullanmış, ama bununla tahsisi/özellemeyi kastetmiştir. Gerçek manada neshi kastetmiş değildir. Zira nesh, hükmü yerleşip sabit olan şeylerde olur. Menapoza girmiş kadının hayız görmesi imkânsız olduğu hâlde hayız görerek iddet beklemesinin kastedilmiş olması mümkün değildir. Bu da gösteriyor ki bahsedilen ayet hakkında meydana gelen nesh değil, hükmünün tahsis edilmesi, yani özellenmesidir.

Bize göre kabul edilebilir nitelikte olmayan bir ihtimale göre Katade şu görüştedir: Genç yaşta hayızdan kesilen kadına da âyise/hayız görmekten ümidi kesilen menapoza girmiş kadın denilebilir. Bununla beraber bu genç kadın da her ne kadar uzun sürse bile iddetini üç hayız görerek tamamlamak durumundadır. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Genç yaşta hayızdan kesilmiş olan

kadının iddeti, menapoz dönemindeki kadının iddeti gibidir." Mâlik de bu görüştedir. Katade eğer genç yaşta hayızdan kesilen kadına bu manada âyise ismini kullanmış ve bunun iddetinin üç hayız görme şeklinde olacağını söylemişse bu mümkün olan bir şeydir. Çünkü bu durumdaki kadının tekrar hayız görmeye başlaması mümkündür.

Katade'nin, "Hamile kadının üç hayız görerek iddet bekleme hükmü neshedildi" ifadesine gelince, her ne kadar hamilelik süresince hayız kanaması görmemekteyse de, doğum yaptıktan sonra üç hayız görerek iddetini bekler, demeyi kastetmiş olabilir. Ancak bu da hamilelik sebebiyle neshedilmiştir. Ancak Übeyy b. Kâb *radıyallahu anh*, hamilenin üç hayız görerek iddet beklemesinin kastedilmiş olmadığını, bu durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduklarını, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de üç hayız görerek beklemeyi emreden ayetin hamile, menapozdaki kadın ve henüz âdet görmemiş küçük yaştaki kadın hakkında nazil olmadığını bildirdiğini söylemiştir. Bundan sonra dabunların, üç hayız görerek iddet bekleme hükmünden ayrı tutulduklarını bildiren ayet nazil olmuştur. Dolayısıyla gerçek manada "nesh" kelimesi, hükmü sabit olan ve neshedici nass da daha sonra gelen şeyler hakkında kullanılabilir. Ama "nesh" kelimesini tahsis manasında bir nevi mecaz olarak kullanmak caiz olur. Bunda bir sıkıntı olmaz. Bizim için de uygun olan, buradaki nesh kelimesini tahsis manasında değerlendirmek olacaktır. Buna göre (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler"** ayetiyle yalnızca hayız gören ve kendisiyle gerdeğe girilmiş olan boşanmış kadınlar kastedilmiş olmaktadır. Menapoz dönemine girmiş yaşlı kadınlarla hiç âdet görmemiş küçük yaştaki kadınlar ve hamileler bu ayette kastedilmiş değildirler. Çünkü bu hükümlerin hangisinin ne zaman konulduğuna ve yerleşip sabit olduğuna, daha sonra hangisinin neshedildiğine dair bir bilgi bizde mevcut değildir. Şu hâlde bu ayetlerin hepsinin birlikte nazil olduklarını ve hükümlerinin sabit olduğunu kabullenmek durumundayız. Bunlardan genel mana ifade edenler, özel hüküm ifade edenlerin üzerine bina edilir.

Bu ayetle ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* başka bir nesh şekli rivayet edilmiştir.

Hüseyin b. Hasan b. Atiyye, (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ) **"Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde onları geri almaya daha çok hak sahibidirler"**[525] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bu ayette belirtildiğine göre önceleri bir adam, üç talakla da olsa karısını boşadığında iddet süresi içinde onu geri almayabaşkalarından daha çok hak sahibi idi. Ancak daha sonra inen şu ayet bu hükmü neshetti:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara müt'a[526] verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."[527]

Dahhâk b. Müzahim(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler"** ayeti hakkında şöyle dedi: Boşanan kadınların iddeti üç aydı. Ancak ayet neshedilerek ondan şu ayetle istisna yapıldı. (اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا) **"Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur."**[528]

---

525 Bakara, 2/228

526 Müt'a, koca tarafından, boşadığı eşine verilen para veya maldır. Konu ile ilgili olarak ayrıca Ahzab Sûresi'nin 28. âyetine bakınız.

527 Ahzab, 33/49

528 Ahzab, 33/49

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler"

Bu ayet hakkında Mâlik, Hişam'ın babası Urve'nin şöyle bir açıklamada bulunduğunu rivayet etmiştir: "Adam karısını boşadığında, iddeti sona ermeden ona dönüş yapabiliyordu. Bin kere de boşasa her defasında bu şekilde dönüş yapma hakkı vardı. Bir adam karısını boşadı. İddeti bitmek üzereyken karısına dönüş yaptı. Sonra yine boşadı. Sonra da karısına 'Vallahi sonsuza dek gerçek manada sana dönmeyeceğim ve sen de benim nikâhımdan kurtulamayacaksın!' dedi. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) **"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."**[529] O günden itibaren insanlar talak/boşama konusunu yeniden gözden geçirdi. Kimi karısını boşadı, kimi boşamadı."

Şeyban, (وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ) **"Kocaları bu süre içinde onları geri almaya daha çok hak sahibidirler"** ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etti:

"Koca, boşadığı karısını üç hayızlık bekleme süresi içinde geri almaya daha çok hak sahibidir. (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır."** Her boşama için bir hayız beklenir. Bu ayet, öncekini neshetmiştir. Cenab-ı Allah boşamayı üç defayla sınırlandırmıştır. Üçten az sayıda boşayan kişi, karısını geri almaya daha çok hak sahibidir."

529 Bakara, 2/229

Talak/Boşama Sayısı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ)

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[530]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin üç manaya geldiği söylenmiştir:

1-Erkeğin boşadığı karısına dönüş yapabileceği talak/boşama açıklanmaktadır. Urve b. Zübeyr ile Katade'nin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

2-Tavsiye edilen sünnete uygun boşama şekli açıklanmaktadır. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Mücahid'in bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

3-Karısını boşamak isteyen erkeğin boşamaları, ayrı ayrı zamanlarda yapması emredilmektedir. İki defa boşadıktan sonra üçüncü defa boşaması emredilmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Ayette erkeğin karısına dönüş yapabileceği boşama açıklanmaktadır" diyenin sözüne gelince bu, her ne kadar boşamadan sonra kadına dönüş yapmaktan bahsetmekte ise de böyle bir boşamanın mübah, başka türlüsünün mahzurlu olduğunu kastetmektedir. Ard ından dönüş ele alınmakla da, bu şekil boşamanın doğuracağı sonuç da açıklanmış olmaktadır.

Ayetin maksadı; boşamanın ayrı ayrı zamanlarda yapılmasını emretmek ve üçten az sayıda boşama durumunda dönüş yapmanın hükmünü açıklamaktır. Bunun delili de (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** ifadesidir. Bu da boşamayı bir defada değil, ayrı ayrı zamanlarda yapmayı gerektirmektedir. Bir kişi karısını iki talakla boşadığında, onun hakkında "karısını iki defa boşadı" demek doğru olmaz. Aynı şekilde bir kişi bir

530 Bakara, 2/229

başkasına iki dirhem verdiğinde, "falan kişi, falancaya iki defa dirhem verdi" demek doğru olmaz. Ancak ayrı ayrı zamanlarda birer dirhem verecek olursa, "İki defa birer dirhem verdi" denilebilir. Bu böyle olduğuna göre, eğer ayetin lafzı ile bir defada iki talakla boşamada da dönüş hakkının baki kaldığı kastedilmiş olsa, "iki defadır" ifadesinin kullanılmasına gerek kalmazdı. Şayet bir defada iki talakla boşama durumunda dönüş yapma hakkı sabit olsaydı, ayetteki "iki defadır" ifadesi, sadece boşamanın ayrı ayrı zamanlarda yapılması gerektiğini bildiren bir emir ve birlikte yapılmaması gerektiğini bildiren yasaklayıcı bir ifade olmaktan öteye gitmezdi. Diğer taraftan ayetin lafzının her iki manaya gelmesi muhtemel olsa, ayeti her ikisini de içerecek şekilde bir hüküm vermeye uygun olarak yorumlamak gerekir. Yani bir kişi karısını iki talakla boşamak istediğinde ona, boşamayı iki ayrı zamanda yapmasını emretmek, boşaması durumunda da karısına dönüş yapabileceğini açıklamak gerekir. Bu durumda ayetin lafzı, her iki manayı da kapsamış olacaktır.

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ)

"Boşama iki defadır" ifadesi her ne kadar görünürde bir haber kipinde ise de, emir manasındadır. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler."

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ)

"Anneler, çocuklarını emzirirler."[531]

Bu ayetlerdeki "beklerler" ve "emzirirler" fiilleri her ne kadar haber kipinde iseler de bunlarla, "beklesinler" ve "emzirsinler" emri kastedilmiştir. Bunlara benzer haber kipinde olduğu hâlde emir manasına gelen başka ayetler de vardır.

531 Bakara, 2/233

"Boşama iki defadır" ayetinin haber değil de emir manasında olduğunun delili şudur:

Bu eğer haber olsaydı, bütün boşamaların iki ayrı defada yapıldığı görülecekti. Çünkü Allah'ın haber verdiği şeyler, O'nun haber verdiği şeklin dışında olamazlar. İnsanların da boşama esnasında bir talakı da üç talakı da tek lafızla söylediklerini görmezdik.

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** ifadesi bir haber olsaydı, bütün boşamalar bu şekilde olurdu. Ancak bazı kimselerin karılarını boşarken bu şekilde boşamadıklarını gördüğümüze göre, bu ifadeyle haber manasının kastedilmediğini, iki manayı içerdiğini anlamış oluyoruz: Ya boşamak istediğimizde boşamayı ayrı ayrı zamanlarda yapmamız emredilmektedir. Ya da boşamanın sünnete uygun şekli haber verilmektedir. Ama en iyisi, ayeti emir manasında anlamaktır. Çünkü ayetle gerçek haber manasının kastedilmediği ispatlanmış olmaktadır. Emir manasında anlaşıldığı zaman mana şöyle olur: *Boşamak istediğinizde iki ayrı zamanda boşayın.* Bu da boşamanın bu şekilde olmasını vacip hâle getirir. Ancak bir delil bulunursa o zaman vaciplikten mendupluğa döner. Mesela bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الصَّلاةُ مَثْنَى مَثْنَى، تَشَهَّدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَتَضَرَّعُ وَتَخَشَّعُ وَتَمَسْكَنُ)

"Namaz iki iki kılınır. İki rekâtta bir teşehhüde oturulur. (Allah'a) yakarır, derin saygı içinde olursun ve de fakir olduğunu arzedersin."[532]

Burada **"iki iki kılınır"** ifadesi haber kipinde olmakla birlikte bununla "iki iki kılın" emri kastedilmiştir.

"Boşama iki defadır" ifadesiyle sünnete uygun boşama şeklinin kastedildiği söylenecek olsa bile bunun, bir defada iki veya üç talakla boşamanın yasaklığına delalet eden bir delil olma vasfı devam etmektedir. Zira (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"**ifadesi sünnete uygun olan bütün boşamaları içermektedir. Sünnete uygun ne kadar boşama şekli varsa, hepsi

532 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/211

bu ifadenin kapsamına girmektedir. Bu kapsamın dışına çıkan bir boşama şekli, sünnete aykırıdır. Böylece bir defada iki veya üç talakla boşayan kimsenin boşamasının sünnete aykırı olduğu ispatlanmış oldu.

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** ayeti şu manaları içermektedir:

- Sünnete uygun boşama, karısını üç talakla boşamak isteyen kimsenin boşamaları üç ayrı zamanda yapmasıdır.
- Karısını boşamak isteyen kimse birer kez olmak üzere iki ayrı zamanda iki talakla boşayabilir.
- Üçten az sayıda boşamalarda kocanın dönüş yapma hakkı vardır.
- Karısı hayız hâlindeyken erkeğin iki defa boşaması geçerli olur. Çünkü Yüce Allah bu durumda yapılan boşamanın geçerli olacağına hükmetmiştir.
- Bu ayet, üçten fazla sayıdaki boşamaları neshetmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ve başkalarından rivayet edildiğine göre ilk zamanlarda insanlar karılarını diledikleri sayıda boşar, sonra da dönüş yaparlardı. Ancak bilahare üç boşamayla sınırlandırıldılar ve üçten fazla boşamalar neshedildi.

Bu ayette, sünnete uygun olan boşama sayısının hükmüne delalet vardır. Ancak boşamanın sünnet olduğu vakitten bahsedilmemektedir. Yüce Allah onu da şu ayette açıklamıştır:

(فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Onları (kadınları) iddetlerini dikkate alarak boşayın."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de iddeti dikkate alarak yapılacak olan boşamayı açıklamıştır. Hayızlıyken karısını boşayan İbn Ömer'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur:

"Allah sana böyle yapmanı emretmedi. İddete uygun boşama, cinsel ilişkide bulunmadığın bir temizlik döneminde veya rahmindeki yavrusu insan şekline bürünmüş bir hamileyken karını boşamandır."

İşte bu, boşamalarda göz önünde bulundurulmasını Allah'ın emrettiği iddettir.

Şu hâlde sünnete uygun boşama, iki niteliğe bağlanmış olmaktadır: Biri boşama sayısı, diğeri de boşama vaktidir. Boşama sayısı, bir temizlik döneminde boşamanın bir talaktan fazla olmaması demektir. Boşama vakti ise, kadının kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmadığı bir temizlik döneminde veya rahmindeki yavrusunun insan şekline büründüğü hamilelik döneminde boşanmasıdır.

İlim ehli kimseler, hayız gören kadınların sünnete uygun boşanma şekli konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Sünnete uygun boşamanın en güzel şekli; kadını, kendisiyle cinsel ilişkiye girilmediği bir temizlik döneminde boşamak ve sonra da iddetini tamamlayıncaya kadar kendisiyle cinsel ilişkide bulunmamaktır. Üç talakla boşamak istenildiğinde her temizlik döneminde onu bir talakla boşamak uygun olur." Sevri de bu görüştedir.

Ebu Hanife dedi ki: "İbrahim en-Nehâi'nin bize naklettiğine göre Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, iddet tamamlanıncaya kadar bir talaktan fazla boşamamayı müstehap görmüşlerdir. Onlara göre bu şekilde boşama, her temizlik döneminde bir talakla boşamaktan daha iyidir."

Mâlik, Abdulaziz b. Ebi Seleme el-Macişun, Leys b. Sa'd, Hasan b. Salih ve Evzai dediler ki: "Sünnete uygun olan boşama, kadın ile cinsel ilişkide bulunmadan temizlik dönemindeyken onu bir talakla boşamaktır."

Bunlar her birinde birer talakla olmak üzere üç temizlik döneminde kadını üç talakla boşamayı mekruh görmüşlerdir. Lâkin koca dönüş yapmak istemiyorsa, o bir talaktan dolayı iddetini tamamlamasına kadar kadına dönüş yapmaz.

Müzeni'nin kendisinden naklettiğine göre Şafiî, bu mesele hakkında şöyle demiştir: "Kocanın, karısını üç talakla boşaması kendisine haram olmaz. Mesela temizlik döneminde bulunan ve kendisiyle cinsel ilişkiye girmediği karısına "Sen sünnete uygun olarak üç talakla boşsun" derse, karısı üç talakla boşanmış olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafiî'nin söylediklerini ele alarak söze başlamak istiyor ve diyorum ki: Okuduğumuz **"Boşama iki defadır"** ayeti, böyle bir sözün geçersizliğine açıkça delalet etmektedir. Çünkü ayet, boşamayı her defasında birer talak olmak üzere iki defada gerçekleştirme emrini içermektedir. Bir defada iki talakla boşayan kimse, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ)

"Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin."[533]

Bu ayetin zahirî, üç talakla boşamanın haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü üç talakla boşamak, Allah'ın bize helal kıldığı iyi ve temiz nimet olan kadını bize haram hâle getirmektedir. Kadınların da iyi ve temiz nimetler kapsamında olduklarının delili şu ayettir:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın."[534]

Bu ayetin genel hükmüne göre, kadını kocasına haram kılacak olan boşamanın yasak olması gerekmektedir. Sünnete uygun bir vakitte üç talakla boşamanın ve kendisiyle henüz gerdeğe girilmemiş olan kadını bir talakla boşamanın mübah olduğuna dair bir delil bulunmasaydı, bu ayet boşamayı haram kılmış olacaktı.

533 Mâide, 5/87
534 Nisâ, 4/3

Diğer taraftan bakıldığında ayetlerin delaletinden anlaşıldığına göre Yüce Allah, iddet beklemesi gereken kadını boşamayı, dönüş yapmaktan söz etmeden mübah kılmış değildir. Nitekim konuyla ilgili bazı ayetlerde şöyle buyurmuştur:

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ)

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[535]

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli beklerler."[536]

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın."[537]

Görüldüğü gibi âdet gören kadınları boşamak, dönüş yapmaktan söz edilmeden mübah kılınmamıştır. Boşamayla ilgili hükümler bu ayetlerden alınmıştır. Bu ayetler olmasaydı boşama/talak, şer'î hükümlerden sayılmayacaktı. Ancak bu ayetlerde belirtilen şartlara ve niteliklere uygun olan boşama, sünnete uygun caiz bir boşama olur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ، فَهُوَ رَدٌّ) **"Dinden olmayan bir şeyi dinimizde icat eden kimsenin yaptığı iş reddedilir"**[538] buyurmuştur.

535 Bakara, 2/229
536 Bakara, 2/228
537 Bakara, 2/231
538 Buhari, Sulh, 5

Boşama hakkında en azından söylenebilecek olan şudur: Yukarıda nakledilen ayetlerin içeriğine aykırı bir şekilde yapılan boşama yasaklanmıştır. Ancak dönüşe müsait olacak şekildeki boşama caiz görülmüştür. Bu tür boşamanın caiz görüldüğüne sünnetten delilimiz ise şu rivayetlerdir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mâlik, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken İbn Ömer *radıyallahu anh*, karısını âdet hâlindeyken boşamıştı. Babası Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* bu durumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuş, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da şöyle demişti:

(مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا , ثُمَّ لْيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ , ثُمَّ تَحِيضَ , ثُمَّ تَطْهُرَ , ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدُ , وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ , فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ تبارك وتعالى أَنْ يُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ.)

"Oğluna emret de karısına dönsün. Sonra temizleninceye, ondan sonra hayız görünceye, ondan sonra da temizleninceye kadar onu yanında tutsun. Daha sonra isterse nikâhında tutar. İsterse kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan onu boşar. Bu, Yüce Allah'ın kadınları boşarken gözönünde bulundurulmasını emrettiği iddettir."[539]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Şihab, Salim b. Abdullah'ın, babasının boşama hadisesinden bahsederken şöyle dediğini rivayet etmiştir: Karısını hayızlıyken boşadı. Hz. Ömer, bu durumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu duruma öfkelendi. Sonra şöyle buyurdu:

(مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ، ثُمَّ تَحِيضَ فَتَطْهُرَ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقَهَا طَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ، فَذَلِكَ الطَّلَاقُ، لِلْعِدَّةِ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ)

"Oğluna emret de karısına dönsün. Sonra temizleninceye, ondan sonra hayız görünceye, ondan sonra da temizleninceye kadar onu yanında

539 Muvatta, Talak, 20

tutsun. Sonra isterse onu temizlik döneminde ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan boşasın. Bu, güç ve yücelik sahibi Allah'ın kadınları boşarken gözönünde bulundurulmasını emrettiği iddettir."[540]

Zührî'nin kendisinden yapmış olduğu rivayette Salim'in ve İbn Ömer'den *radıyallahu anh* yapmış olduğu rivayette de Nafi'nin şu bilgileri verdiklerini görmekteyiz: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İbn Ömer'e, karısına dönüş yapmasını, sonra temizleninceye kadar ona ilişmemesini, sonra hayız görünceye, ardından temizleninceye kadar yanında tutmasını, sonra dilerse onu boşamasını veya nikâhında tutmasını emretti.

Atâ el-Horasani'nin bildirdiğine göre Hasan, İbn Ömer'den *radıyallahu anh* bunun gibi bir rivayette bulunmuştur. Yunus, Enes b. Sirin, Said b. Cübeyr ve Zeyd b. Eslem, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* kendilerine şu bilgiyi verdiğini rivayet ettiler: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İbn Ömer'e karısına dönüş yapmasını, temizlenmesine kadar onu yanında tutmasını, sonra dilerse boşamasını, dilerse de nikâhında tutmasını emretmiştir."

Bu rivayetlerden ilk önce naklettiklerimizde hayız ve temizlik sayısı daha fazla olduğu için, makbuliyette öncelik sırası onlarındır. Bilindiği gibi bu rivayetlerin hepsi, bir olay hakkında varid olmuştur. Bunlardan bazısında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sözleri olduğu gibi nakledilmiştir. Bazılarında ise dalgınlık veya unutma sebebiyle bazı kelimeler zikredilmemiştir. Böyle olunca da hayız sayısının daha fazla söylendiği rivayeti delil olarak kullanmak gerekmektedir. Çünkü şeriat koyucusu olan Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinde fazlalıkları söylemeden sadece bir hayızdan sonra İbn Ömer'in karısına dönmesini söylediği sabit değildir. Eğer o şekilde söylediği iddia ediliyorsa demek ki bu konuda iki ayrı durumda konuşmuştur. Bu da bizim bilmediğimiz bir hususturu. Böyle bir şeyin olduğunu ispatlamak mümkün değildir. Şeriat koyucusu olan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda iki ayrı durumda bu sözleri söylemiş ise o zaman ya fazla sayıda hayızdan söz edilen hadisi önce, sadece bir hayızdan sonra dönüş yapmayı emrettiği hadisi de sonra söylemiş, sonraki hadisi öncekini neshetmiştir. Ya da ziyadesiz sadece bir hayızdan söz edilen hadisini önce söylemiş, fazla sayıda hayızdan söz edilen hadisi

540 Ebu Davud, Talak, 5

de sonra söylemiş ve bu da öncekini neshetmiştir. Şimdi biz bu iki rivayetin tarihini yani hangisinin önce, hangisinin sonra söylendiğini bilmiyoruz. Özellikle de ravilerin hepsi, bu rivayetlerin tümünün sadece bir olay hakkında varid olduklarını söylemektedirler. Bunların tarihlerini bilmediğimize göre, fazla sayıda hayızdan bahseden rivayeti iki sebepten dolayı esas almamız gerekmektedir:

1-Meydana gelen iki şeyden hangisinin önce hangisinin sonra meydana geldiği bilinemezse, ikisinin aynı anda meydana geldiğine hükmetmek gerekir. Birinin diğerinden önce meydana geldiğine hükmedilemez. Mesela birkaç kişi beraberce suda boğulduklarında veya birkaç kişinin üzerine bina çökerse, onlardan hangisinin daha önce boğulduğunu veya göçük altına kalanların hangisinin daha önce öldüğünü söylemek mümkün olmaz. Hangisinin daha önce boğulduğuna veya hangisinin daha önce öldüğüne hükmedilemez. Veya bir adam iki satış akdi yapmışsa bu akitlerin yapıldığı beyyine ile ispatlanmış, ancak hangisinin daha önce hangisinin sonra yapıldığı bilinemiyorsa, her iki akdin aynı anda yapılmış olduğuna hükmedilir. İbn Ömer *radıyallahu anh* ile ilgili bu iki rivayet için de aynı şey söylenebilir. İkisinin birlikte varid olduğuna hükmetmek gerekir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hangisini daha önce, hangisini daha sonra söylediği bilinmemektedir. Böyle olunca da hayız sayısının fazla olarak söylendiği rivayeti esas alıp ona göre hüküm vermek gerekir.

2-Şeriat koyucusu Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* fazla sayıda hayızdan bahsedip onu tespit edip ***"(Ya Ömer!) Oğluna emret de karısını temizlik dönemine girinceye sonra hayız görünceye, sonra yine temizlik dönemine girinceye kadar onu kendi hâline bıraksın (cinsel ilişkiye girmesin), sonra dilerse onu boşasın"*** buyurarak onun esas alınmasını emrettiğine göre fazla sayıda hayızdan bahseden rivayetin esas alınması gerekmektedir. Çünkü bu rivayet, sahih yollardan gelerek bize ulaşmıştır.

Bu hadis, bir vakitte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından söylenip sabit olmuş ise ve sadece bir hayız görmekten bahseden hadis ile muhtemelen neshedilmiş ise -kaldı ki neshedilmiş olmaması da muhtemeldir -ihtimallere dayanarak neshedilmiş olduğunu söylememiz doğru olmaz. Bu takdirde fazla sayıda hayızdan bahseden hadisin hükmünün yürürlükte kalması gerekir. Bu sabit olduğuna ve şeriat koyucusu olan

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de hayız sırasında yapılan boşama ile bu hayzın peşinden gelen temizlikte değil de bu temizliğin peşinden gelen hayız döneminde ikinci boşamanın yapılmasını emrettiğine göre, iki talakın arasına bir hayız döneminin fasıla olarak konması gerektiği sabit oldu. İki talakın aynı temizlik döneminde gerçekleştirilmesinin caiz olmadığı da ispatlanmış oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu meselede hayzın ardından gelen temizlik döneminde boşamayı mübah kılmamıştır. Bu mesele dışında ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* boşamanın temizlik döneminde yapılmasını, hayız döneminde boşamanın yapılmamasını emretmiştir. Ayrıca boşama hayız döneminde yapılmış ise, o hayzın peşinden gelen temizlik döneminde de boşamanın yapılmamasını emretmiştir. Bu durumda ikisi arasında fark görülmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Hanife'den rivayet edilen bir görüşe göre; bir kimse karısını temizlik döneminde boşar, sonra aynı temizlik döneminde ona dönüş yaparsa, bu temizlik döneminde karısını ikinci bir talakla boşaması da caiz olur. Ebu Hanife, kendisinden rivayet edilen bu görüşünde, sizin özellikle üzerinde durduğunuz ve fazla sayıda hayızdan bahseden hadise muhalefet etmiş olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz, bu meseleyi "Usûlu'l-Fıkh" adlı kitabımızda anlattık. Birinci boşamadan sonra karısına dönüş yapmış olsa bile aynı temzlik döneminde -araya bir hayız dönemi fasılası koymadan - ikinci kez boşamaktan menedilmesi gerektiğini de aynı kitabımızda açıkladık. Sahih olan görüş budur. Diğer rivayetle amel edilmemektedir.

Bir defada üç talakla boşamanın te'vil götürmeyecek şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*tarafından yasaklandığı rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, karısını hayızlıyken boşadığını, sonra müteakip iki hayız döneminde iki talakla daha boşamak istediğini, bu durumdan Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* haberdar olduğunu ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurduğunu bize anlattı:

(يَا ابْنَ عُمَرَ مَا هَكَذَا أَمَرَكَ اللهُ إِنَّكَ قَدْ أَخْطَأْتَ السُّنَّةَ وَالسُّنَّةُ أَنْ تَسْتَقْبِلَ الطُّهْرَ فَتُطَلِّقَ لِكُلِّ قُرْءٍ)

"Ey Ömer'in oğlu! Allah, böyle yapmanı sana emretmedi. Sen sünnete aykırı davrandın. Sünnete uygun olan şudur: Kadının temizlik dönemine girmesini bekleyecek ve her dönemde birer talakla boşayacaksın."

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emri üzerine karıma döndüm. Sonra şöyle buyurdu: ***"Karın temizlik dönemine girdiğinde o zaman boşa veya nikâhında tut."*** Kendisine 'Ya Resûlallah! Üç talakla boşamış olsaydım, karıma dönüş yapabilir miydim?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: ***"Hayır, o zaman bâin olarak (dönüş yapmaya imkân kalmayacak şekilde) boşanmış olurdu ki, böyle yapmak günahtır."***[541]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste, üç talakla boşamanın günah olacağını kesin bir ifadeyle bildirmiş olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Ömer ile ilgili diğer rivayetlerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, temizlik döneminin sünnete uygun boşama vakti olduğunu bildirirken, ***"Sonra isterse boşasın"*** buyurmuştur. Bu ifadesinde özellikle üç talakla boşamaktan bahsetmemiştir. Buna göre bir temizlik döneminde kadını iki veya üç talakla da boşamak caiz olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önceki sayfalarda nakledilen rivayetlerde, iki boşama arasına bir hayız dönemi girmesi gerektiği hükmü sabit olmuştu. Sonra da o hükmün üzerine ***"Dilerse boşar"*** emri atfedilmişti. Bundan anlaşılıyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, her temizlik döneminde fazla değil, sadece bir talakla boşamayı kastetmiştir. Kendisinin önce vacip kıldığı hükmü neshetmesi mümkün değildir. Çünkü iki talak arasına fasıla konulmasını, bunun gereği olarak da bir defada iki talakla boşamayı yasaklamış olmasını neshetmesi düşünülemez. Zira aynı hitapta nasih ile mensuhun bir arada olması mümkün değildir.

541 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/540

Şundan ki: Nesh, hükmün yerleşmesi ve gereğini yapma imkânının elde edilmesinden sonra yapılabilir. Mesela Yüce Allah'ın aynı hitapta "Sivri dişli hayvanların etini yemenizi mübah kıldım. Oysa daha önce bunu size haram kılmıştım" demesi düşünülemez. Çünkü böyle demek, boş ve anlamsızdır. Allah Teâlâ ise bu gibi şeylerle meşgul olmaktan münezzehtir. Bu kural sabit olduğuna göre anılan hadisteki ***"Sonra dilerse boşasın"*** ifadesinin, hadisin başında geçen hitabın üzerine kurulduğunu anlamış olmaktayız. Baş taraftaki hitap da şuydu: Aynı temizlik döneminde iki talakla boşama yapılmayacaktır. Hadisin lafzı bir temizlik döneminde iki talakla boşamayı yasaklayıcı unsurları içermese bile, birden fazla boşamaya dair bir ifadeyi içermediği için, bunun mübahlığına da delalet etmez. Çünkü ***"Sonra dilerse boşasın"*** ifadesi, birden fazla talakla boşamayı gerekli kılmamaktadır. Bunun benzeri emirlerde de muhataptan yapması istenen şeyin tanımına uygun en az şeyin yapılması istenmiş olur. Ama o şey fazla miktarda yapılacaksa, bunun bir delile dayanması gerekir. Mesela bir adam bir başkasına, "karımı boşa" dediğinde vekil kılınan kişinin bu emre dayanarak müvekkilinin karısını sadece bir talakla boşayabilir.

Aynı şekilde mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri şöyle bir örnekten de bahsetmişlerdir: Bir kimse kölesine, "Evlen" derse o kölenin sadece bir kadınla evlenmeye hakkı olur. İki kadınla evlenecek olursa, ikisinden birinin nikâhı geçerli olmaz. Meğerki efendisi, "Ben, iki kadınla evlenmesini istemiştim" desin. O zaman her iki kadının nikâhı geçerli olur. "Dilerse boşasın" emri de böyledir. Bu emre muhatap olan kimse, karısını sadece bir talakla boşar. Birden fazla talakla boşayabilmesi için bir delilin mevcut olması gerekir.

Bir defada iki veya üç talakla boşamanın caiz olmadığına dair Kitap ve sünnetten getirmiş olduğumuz bu deliller doğrultusunda selef ulemasının icması vardır.

Mesela A'meş'in bildirdiğine göre Ebu'l Ahves, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sünnete uygun boşama; kadını, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmadığı bir temizlik döneminde boşamaktır. Bundan sonra âdet dönemine ve ardından temizlik dönemine girdiğinde ikinci bir talakla boşamaktır." İbrahin en-Nehâi de böyle demiştir.

Züheyr'in bildirdiğine göre Ebu'l Ahves, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İddete uygun olarak karısını boşamak isteyen kimse, cinsel ilişkide bulunmadığı her temizlik döneminde boşasın. Dönüş yapmakta yarar görürse dönüş yapar ve buna iki erkeği de şahit tutar. Başka bir defa ikinci talakla boşayacak olursa yine böyle yapar. Boşama işte böyledir. Çünkü Yüce Allah, (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** buyurmuştur."

İbn Sirin, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanlar, boşamanın sınırına riayet etselerdi, hiç kimse cinsel ilişkide bulunmadığı bir temizlik döneminde veya hamileliği belirli hâle geldiği bir dönemde karısını boşadığına pişman olmazdı. Çünkü bu şekilde boşadığında dönüş yapmayı yararlı görürse dönüş yapabilir. Yolundan çıkıp serbest bırakmak isterse serbest bırakabilir."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Kesir, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yanındayken bir adam geldi. Ona, karısını üç talakla boşadığını söyledi. İbn Abbas sustu. Öyle ki onu karısına geri döndüreceğini zannettim.

Sonra şöyle dedi: "Biriniz gidip bir ahmaklık yapar, sonra da 'Ey İbn Abbas, ey İbn Abbas!' (وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا) **"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar"**[542] der. Sen Allah'a karşı gelmekten sakınmadın. Bu sebeple de senin için bir çıkış yolu bulamadım. Rabbine âsi oldun. Karın da senden bain olarak boşanmış oldu. Şüphesiz Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ) **"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."**[543]"[544]

İmran b. Husayn'dan rivayet olunduğuna göre bir adam ona, karısını üç talakla boşadığını söylemiş, İmran da ona şöyle cevap vermiştir: "Rabbin katında günaha girdin ve karın da sana haram oldu."

542 Talak, 65/2
543 Talak, 65/1
544 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/542

Ebu Kilabe dedi ki: Gerdeğe girmeden karısını üç talakla boşayan bir adamın durumunu soran kimseye İbn Ömer *radıyallahu anh* şöyle cevap vermiştir: "Bunu yapan mutlaka haram bir iş yapmıştır, derim."

İbnu'l-Avn, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Öncekiler, karısını bir yerde üç talakla boşayan kimseye caydırıcı ceza verirlerdi."

Rivayete göre karısını bir yerde üç talakla boşadığı için huzuruna getirdikleri bir adamı, İbn Ömer *radıyallahu anh*, canını acıtacak şekilde dövmüş ve karısıyla onu birbirinden ayırmıştır.

Bu sahabilerin bir defada üç talakla boşamayı haram saydıkları sabit olduğuna ve diğer sahabilerin bu görüşe muhalefet ettikleri rivayet edilmediğine göre, bu hususta bir icma meydana gelmiş olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayete göre Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* hastalığı sırasında karısını üç talakla boşamıştı. Bu yüzden hiç de kınanmamıştı. Üç talakla boşamak haram olsaydı, o bunu yapmazdı. Sahabilerin bu sebeple onu kınamayışları da, üç talakla boşamayı caiz görmelerinden dolayıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ne sizin zikrettiğiniz hadiste ne de başka hadislerde, Abdurrahman b. Avf'ın *radıyallahu anh* karısını bir defada üç talakla boşadığına dair bir ifade vardır. Aslında burada söylenmek istenen; onun, caiz görülen şekilde karısını üç talakla boşadığıdır. Bu husus, birden fazla ravinin Zühri aracılığıyla Talha b. Abdullah b. Avf'tan rivayet ettikleri hadislerde açıklanmaktadır: Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, karısı Temader'i iki talakla boşamış, hastalandığında da ona, "Temizlik dönemine girdiğinde bana haber ver. Seni o zaman boşayacağım" demişti. Bu rivayetten anlaşıldığına göre Abdurrahman *radıyallahu anh* karısını bir defada üç talakla boşamış değildir.

Fatıma binti Kays ile ilgili rivayet de buna benzemektedir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Yahya b. Kesir, Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Fatıma binti Kays, kocası Ebu Hafs b. Mugire'nin kendisini boşadığını bana anlattı. Boşanmasından sonra Halid b. Velid ile Mahzumoğulları kabilesinden birkaç kişi

birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varıp, 'Ey Allah'ın Peygamberi! Ebu Hafs b. Muğire, karısını üç talakla boşadı ve ona çok az miktarda nafaka bıraktı' dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Ona nafaka yok!"* dedi ve hadisin devamını söyledi.[545]

Bir defada üç talakla boşamayı mübah görenler, bu rivayeti delil olarak ileri sürüp şöyle derler: "Halid b. Velid *radıyallahu anh*ve beraberindeki heyet, 'Ebu Hafs, karısını üç talakla boşadı' dediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu boşama şekline karşı çıkmamıştı."

Nakledilen bu rivayet öyle bir rivayettir ki, bunda mücmel bırakılan bazı ifadeler başka rivayetlerde açıklığa kavuşturulmuştur. Bu rivayeti açıklayıcı mahiyetteki rivayetler şunlardır:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Fatıma binti Kays'ın kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Fatıma, Ebu Hafs b. Mugire tarafından birinci ve ikinci talakla boşandıktan sonra onun evinde iddet beklemekteydi. Ebu Hafs da onu son olarak üçüncü talakla boşadı. Bunun üzerine Fatıma, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varıp durumunu ona arz etti. Fatıma bundan sonra hadisin devamını anlatmıştır.

Ebu Davud dedi ki: Salih b. Keysan, İbn Cüreyc ve Şuayb b. Ebi Hamza da Zühri'den böyle bir rivayette bulunmuşlardır. Önceki hadiste mücmel bırakılan bazı hususlar bu hadiste açıklığa kavuşturulmuştur. Burada "onu son olarak üçüncü talakla boşadı" ifadesi yer almaktadır.

Bu rivayet, makbuliyet bakımından öncekinden evladır. Çünkü burada işin iç yüzü ortaya konulmaktadır. Birinci rivayette üç talakla boşamaktan söz edilmiştir. Ama üç talakın ne şekilde gerçekleştirildiği anlatılmamıştır. Bu hadiste her talakın ayrı ayrı gerçekleştirildiği haber verildiğine göre öncekini de buna göre manalandırmamız gerekir. Sonuç olarak bir defada üç talakla boşamanın haram olduğu, nakletmiş olduğumuz Kitap, sünnet ve icma delilleriyle ispatlanmış olmaktadır.

545 Ebu Davud, Talak, 39.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir defada iki talakla boşamanın caiz olmadığına dair önceki sayfalarda delil olarak ileri sürdüğünüz (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** ayeti, aynı temizlik dönemi içerisinde ayrı ayrı olmak üzere iki talakla boşamanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ayette iki talakla boşamanın, iki ayrı temizlik döneminde gerçekleştirilmesi gerektiğine dair bir ifade yoktur. Ayette, iki talakın iki defada gerçekleştirilmesinin mübah olduğu bildirilmektedir. Bu da iki talakın iki defada, ama aynı temizlik döneminde gerçekleştirilmesinin mübah olmasını gerektirmektedir. Bir temizlik döneminde iki talakla boşamak caiz olduğuna göre, bir defada da iki talakla boşamak caiz olmalıdır. Çünkü bir temizlik döneminde olmasıyla bir defada olması arasında hiç kimse bir fark görmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söz, isabetli değildir. Şundan ki:

Bu ifade, ayetin lafzını hükümsüz kılmakta, yok saymakta ve ifade ettiği manayı izale etmektedir. Ayetin lafzının hükmünü ortadan kaldıran her söz geçersizdir. İtirazcının bu sözü, ayetinin lafzının ifade ettiği manayı düşürmekte ve hükmünü izale etmektedir. Önceki sayfalarda açıklamasını yaparken de söylediğimiz gibi, (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** ayeti, iki talakın ayrı ayrı zamanlarda gerçekleştirilmesini gerektirmekte ve ikisinin bir defada kullanılmasını haram kılmaktadır.

Ey itirazcı! İki talakı ayrı ayrı zamanlarda ama aynı temizlik döneminde gerçekleştirmeyi mübah sayman, iki talakı bir defada aynı cümleyle gerçekleştirmeye yol açacaktır. Böyle olunca da ayetin lafzının ifade ettiği hüküm, yok edilmiş olacaktır. İki talakın ayrı ayrı zamanlarda ama aynı temizlik döneminde gerçekleştirilmesini yasaklayıp bunları iki temizlik döneminde gerçekleştirmenin mübah olduğunu söylersek bunda ayetin lafzının ifade ettiği hükmü ortadan kaldırmış olmayız. Aksine her yerde değil de özellikle bazı yerlerde bu hükmü kullanmış oluruz. İki talakın iki temizlik döneminde gerçekleştirilmesi gerekir dememiz, ayetin hükmünü ortadan kaldırmaya yol açmaz. Sadece genel hükmünün tahsisini/özellenmesini gerektirir. Çünkü ayetin lafzı, iki talakı birbirinden ayırmayı gerektirmektedir. Ayet, iki talakı birbirinden ayırmayı

gerektirdiği için fakihlerin tamamı, bu talakları iki temizlik döneminde gerçekleştirecek şekilde birbirinden ayırmışlardır. Biz de ayetin lafzının ifade ettiği hükmü ve icma delilini kullanarak, ayrı ayrı zamanlarda ama tek temizlik döneminde iki talakı gerçekleştirmeyi devre dışı ettik. Bu ikisini iki temizlik döneminde gerçekleştirmeyi tercih ettik. İki talakı, ayrı ayrı zamanlarda ama aynı temizlik döneminde gerçekleştirmeyi mübah sayarsak bu, ayetin lafzının ifade ettiği hükmü direkt olarak ortadan kaldırmaya yol açar. Öyle ki, ayetin iki defa boşamadan söz etmesiyle etmemesi arasında bir fark kalmaz. Dolayısıyla böyle bir söz hükümsüzdür, reddedilir.

İki talakı ayrı ayrı zamanlarda ama aynı temizlik döneminde gerçekleştirmenin mübah olduğunu söyleyenler, Uveymir el-Aclani ile ilgili rivayeti delil göstermektedirler. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Uveymir ile karısı arasında liân[546] yaptırdı. Liândan sonra Uveymir, "Ben karım hakkında yalan söyledim. Onu nikâhımda tutmam gerekecek olsa, o şimdiden üç talakla benden boştur" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, liân sebebiyle onları birbirinden ayırmadan Uveymir'in kendisi karısından ayrılmış oldu. Şeriat koyucusu olan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Uveymir'in bir defada üç talakla boşamasını reddetmemesi, bu şekilde boşamanın mübahlığına delalet eder.

Şafiî'nin bu rivayeti delil olarak kullanması doğru olmaz. Çünkü onun mezhebine göre kadının liân yapmasından önce kocanın liân yapmasıyla eşler arasında ayrılık meydana gelmiştir. Kadın, artık bain olarak ondan boşanmıştır. Bain talakla boşanan kadını yeniden boşamak hükümsüzdür. Hükümsüz olan bir boşamayı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* geçersiz saymasına zaten gerek kalmamıştır.

"Uveymir'in bu olayı hakkında sizin mezhebinizin görüşü nasıldır?" diye sorulacak olursa, cevaben şöyle deriz:

---

546 Liân: Karısının zina ettiğini veya çocuğunun kendîne ait olmadığını iddia eden ve bu iddiasını gerektiği şekilde ispat edemeyen koca ile karısının, mahkeme huzurunda özel bir şekilde yemin ve lânetleşmeleri üzerine hâkim tarafından evliliklerine son verilmesi demektir. (D.İ.B. Dini Kavramlar Sözlüğü)

Bu olayın, kadını iddete uygun şekilde sünni talakla boşamaya hükmedilmesinden ve boşamaların ayrı ayrı zamanlarda olsalar bile aynı temizlik döneminde birbirine eklenmesi yasaklanmadan önce meydana gelmiş olması mümkündür. Bu sebeple şeriat koyucusu Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bir defada üç talakla boşamasını reddetmemiştir. Liân sebebiyle zaten ayrılmaları gerekli hâle geldiği için, boşama yoluyla birbirlerinden ayrılmalarına Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı çıkmamış olabilir. Sünnete uygun olan boşama gereğince sadece bir talakla boşamak gerekir diyenlere gelince; biz bu görüşü Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Hasan b. Hayy ve Evzai'den naklettik. Ayrı ayrı temizlik dönemlerinde üç talakla boşamanın mübahlığının delili, Yüce Allah'ın şu buyruğudur:

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ)

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[547]

Bu ayette iki talakla boşamanın mübahlığı bildirilmektedir. Bu iki talakı bir temizlik döneminde gerçekleştirmenin caiz olmadığı hükmü üzerinde anlaştığımıza göre bunları, iki temizlik döneminde gerçekleştirmek gerekli olmaktadır. Ayetteki **"ya da güzellikle bırakmaktır"** ifadesinin üçüncü talakla boşama hakkında olduğu rivayet edilmiştir. Bu durumda erkek, karısına dönüş yapmadan üçüncü talakı da gerçekleştirme hakkına sahip kılınmıştır. Buna şu ayet delalet etmektedir:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."[548]

Bu ayet, iddeti dikkate alarak kadını üç talakla boşama hükmünü düzenlemektedir. Bilindiği gibi ayette kastedilen, iddetin vakitlerini boşamada göz önünde bulundurulmasıdır. Nitekim şeriat koyucusu olan

547 Bakara, 2/229

548 Talak, 65/1; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/542

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu, İbn Ömer *radıyallahu anh* ile ilgili şu hadisinde açıklamıştır: ***"Oğluna emret de karısına dönüş yapsın. Sonra onu temizlik dönemine girinceye kadar kendi hâline bıraksın. Şayet boşamak istiyorsa temizlik dönemindeyken boşasın. Bu, Yüce Allah'ın kadınları boşarken gözönünde bulundurulmasını emrettiği iddettir."***[549]

Ayette kastedilen eğer temizlik vakitleri ise yine üç talakı kapsamaktadır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından itibaren) namaz kıl."[550]

Ayetten anlaşıldığına göre diğer günlerde de güneşin zevalinden itibaren tekraren namaz kılmak gerekmektedir.

(فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Onları (kadınları) iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın" ayeti de boşamanın, tekrarlanan temizlik dönemlerinde yapılmasını gerektirmektedir. Kocanın cinsel ilişkide bulunmadığı ilk temizlik döneminde kadını boşaması caiz olduğu hâlde boşamamışsa, aynı illetten dolayı ikinci temizlik döneminde boşaması caiz olur. Boşadığı karısına dönüş yaparsa fukahanın ittifakına göre ikinci temizlik döneminde de boşaması caiz olduğuna göre, dönüş yapmamış olsa da boşamasının caiz olması gerekir. Zira birinci temizlik döneminde boşamasını caiz kılan sebep, ikinci temizlik döneminde de mevcuttur. Çünkü boşamanın mübah veya mahzurlu olmasında dönüşün/ricatin bir payı yoktur. Bilindiği gibi koca dönüş yapar, sonra da bu temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunursa artık bu dönemde karısını boşaması caiz olmaz. Dönüş yapmış olmasının, boşamayı mübah hâle getirmede bir payı yoktur. Bu

549 Nesai, Talak, 1
550 İsrâ, 17/78

durumda ancak ikinci temizlik döneminde dönüş yapmazdan önce boşaması caiz olur. Dönüş yapmış olmasa da boşaması caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İkinci ve üçüncü talakla boşamak anlamsızdır. Çünkü karısından ayrılmak isteyen kişi, bir talakla boşayarak da bu amacına ulaşabilir. Boşadıktan sonra iddetini tamamlayıncaya kadar ona dönüş yapmaz. Yüce Allah, (وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللهِ هُزُوًا) **"Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın"**[551] buyurmuştur. Kadına dönüş yapsa da yapmasa da ikinci ve üçüncü talakla boşamanın mübah olması ile dönüş yaptığı takdirde bu ikisini gerçekleştirmenin mübah olması ve dönüş yapmaması durumunda bu ikisini gerçekleştirmenin haram olması arasındaki fark işte budur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkinci ve üçüncü talakla boşamanın acelece gerçekleştirilmesi durumunda (erkek açısından) bazı faydalar vardır. Şayet ikinci ve üçüncü talakla boşama olmazsa bu faydalar sağlanamaz. Şöyle ki: Kadın üçüncü talakla boşanırsa, iddetini tamamlamadan kocasından bain olarak ayrılmış olur. Bu arada koca ölürse kadın onun mirasından yararlanamaz. (Ölmez de hayatta kalırsa) boşadığı kadının kız kardeşiyle evlenebilir. Dört kadınla evlenme imkânına kavuşur. Kadın, iddet beklerken bunu yapmayı caiz görenler vardır. İkinci ve üçüncü talakla boşama durumunda kocanın elde edeceği bazı yararlar vardır. Bu, ortaya atılmış boş bir söz değildir. Bundan dolayı geride kalan talakları sünnete uygun şekilde gerçekleştirmek caiz olmaktadır. Kadına dönüş yaptıktan sonra da bu boşamaları gerçekleştirmek caizdir. Doğruyu bulmada başarıya ulaştıran, Allah'tır.

Boşama/Talak Sayısı Erkeğe Göre Mi, Kadına Göre Midir?

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef fukahası ile onlardan sonra gelen büyük İslam merkezlerinin fakihleri, biri köle diğeri de cariye olan eşlerin, (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) **"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır"**

551 Bakara, 2/231

ayetinin kapsamı dışında kaldıkları hususunda görüş birliği ettiler. Kölelik ve cariyeliğin talak sayısının noksan olmasını gerektirdiği hususunda da görüş birliği ettiler.

Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle dediler: "Talak sayısı, kadının statüsüyle bağlantılıdır. Yani kadın hür ise talak sayısı üçtür. Kocasının hür veya köle olması bu hükmü etkilemez. Kadın cariye ise talak sayısı ikidir. Kocasının hür veya köle olması bu hükmü etkilemez." Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Sevri ve Hasan b. Salih bu görüştedirler.

Hz. Osman, Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* ve İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle dediler: "Talak sayısı, erkeğin statüsüyle bağlantılıdır. Yani koca köle ise talak sayısı ikidir. Karısının hür veya cariye olması bu hükmü etkilemez. Koca hür ise talak sayısı üçtür. Karısının hür veya cariye olması bu hükmü etkilemez." Mâlik ve Şafiî de bu görüştedirler.

İbn Ömer *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Eşlerden biri köle veya cariye ise, onun sebebiyle talak sayısı azalır." Osman el-Betti de bu görüştedir.

Hüşeym'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Evli kölenin boşamasıyla ilgili yetki, efendisine aittir. Köle bu hususta ona izin vermiş olsa da olmasa da yetki efendisindedir." İbn Abbas *radıyallahu anh* böyle dedikten sonra şu ayeti okudu: (ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ) **"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."**[552]

Hişam'ın bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* azadlı kölesi Ebu Mabed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas'ın bir kölesi, karısını iki talakla boşadı. İbn Abbas ona, 'Karına dönüş yap, anasız kalası! Boşama konusunda senin bir yetkin yoktur' dedi. Köle dönüş yapmaya yanaşmayınca İbn Abbas, 'O, senindir. Onu al' dedi."[553]

552 Nahl, 16/75
553 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Asâr: 7/461

Bu rivayet, kölenin boşamasını İbn Abbas'ın geçerli saydığına delalet etmektedir. Öyle olmasaydı ona, "karına dönüş yap" demezdi. 'O, senindir' demesi de, karısının cariye olduğuna delalet etmektedir. Kölenin azatlı olması da mümkündür. Çünkü karı kocadan birinin köle, diğerinin cariye olması, talak sayısını azaltır. Bu hususta ihtilaf yoktur. İbn Abbas *radıyallahu anh*, kölenin boşamasını geçerli saymamasını Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği bir hadise dayandırmıştır.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ömer b. Muaytib, Beni Nevfel'in azatlısı Ebu Hasan'ın kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Ebu Hasan, İbn Abbas'a sormuş: "Cariye ile evli olan köle, karısını iki talakla boşadıktan sonra karı-koca ikisi de efendileri tarafından azad edilmişler. Bunların tekrar birbirleriyle evlenmeleri caiz olur mu?" İbn Abbas *radıyallahu anh*, Ebu Hasan'ın bu sorusuna şöyle cevap vermiş: "Evet, olur. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da böyle hüküm verdi."[554]

Ebu Davud'un rivayetine göre yukarıda rivayetle ilgili olarak Abdullah b. Mübarek, Ömer b. Muaytib'e sormuş: "Kim bu Ebu Hasan? Doğrusu o, bu hadisi rivayet etmekle büyük bir kaya kütlesini yüklenmiştir!" Ebu Davud dedi ki: "Bu Ebu Hasan, fukahadan olup Zühri, kendisinden rivayette bulunmuştur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İcma, bu rivayeti reddetmektedir. Çünkü köle ile cariye evli olduklarında bunlar iki talakla boşandıkları takdirde artık birbirlerine haram olurlar. Boşanan bu cariyenin koşulsuz olarak başkasıyla evlenip ondan ayrılma durumu olmadıkça kendisini boşamış olan önceki köle kocasına helal olması mümkün değildir. Bu hususta ilk kuşak ve onlardan sonra gelen fakihler arasında bir ihtilaf yoktur.

Talak sayısının kadının statüsüyle bağlantılı olduğunun delili, Hz. Aişe ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh*,Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri şu hadistir:

(طَلَاقُ الْأَمَةِ اثْنَتَانِ، وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ)

554 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/67

"Cariyenin talakı iki, iddeti de iki âdet hâlidir."[555]

Kölelerle cariyelerin talak sayısının üçten eksik olması konusunda ümmet bu iki hadisi - her ne kadar ahad yolla gelmiş olsalar da - delil olarak kullanmıştır. Bu hadisler artık tevatür konumuna geçmişlerdir. Çünkü insanların hüsnü kabulle karşıladıkları ahad rivayetler, bize göre mütevatir derecesindedir. Bunu daha önce birkaç yerde açıklamıştık.

"İddeti de iki âdet hâlidir" derken şeriat koyucusu, cariyenin kocasının köle veya hür olması arasında bir ayrım yapmamıştır. Böylece talak sayısının kocanın değil, kadının statüsüyle bağlantılı olduğu ispatlanmış oldu.

Talak sayısının kadının statüsüyle bağlantılı olduğunun başka bir delili de şudur: Ulemanın tamamı kölelik ve cariyeliğin haddin miktarını azalttığı gibi talakın da sayısını azalttığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Haddin miktarı, haddi uygulayanın değil de kendisine had uygulanan kimsenin statüsüyle bağlantılıdır. Aynı şekilde talakın sayısı da boşayanın değil de boşanan kadının statüsüyle bağlantılı olmalıdır. Bu hükme delalet eden delillerden biri de şudur: Cariye olan karısını boşayan hür koca, üç temizlik döneminde üç talakla boşama imkânına sahip değildir. Bilindiği gibi birbirinden ayrı temizlik dönemlerinde üç talakla boşamak isterse, üçüncü talakla boşama imkânını bulamayacaktır. Eğer koca üç talak yetkisine sahip olsaydı, karısı hürmüş gibi sünnete uygun şekilde birerden üç temizlik döneminde üç talakla boşama imkânına sahip olurdu. Bu da şayet karısı cariye ise, kocanın üç talaka mâlik olmadığına delalet etmektedir.

Doğrusunu Allah bilir.

555 İbn Mâce, Talak, 30

Bir Defada Üç Talakla Boşama Tartışması

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ)

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır" ayeti, yasaklanmış olmakla birlikte bir defada üç talakla boşamanın geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette geçen "boşama iki defadır" ifadesi, bir adamın aynı temizlik dömeninde karısına 'Sen boşsun, sen boşsun' diyerek iki talakla boşamasının hükmünü açıklamaktadır. Biz bu şekildeki boşamanın sünnete aykırı olduğunu söylemiştik. Ayetin içeriğinde bu şekilde iki talakla boşamanın mümkün olacağına dair bir ifade varsa bu, bu şekilde boşama durumunda iki talakın gerçekleşmiş olacağına delalet eder. Çünkü hiç kimse bu ikisini birbirinden ayırmış değildir.

Bir defada üç talakla boşamanın geçerli olduğunu gösteren delillerden biri şu ayet-i kerimedir:

(فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[556]

Koca, iki talakla boşadıktan sonra üçüncü talakla da boşayınca artık karısının kendisine haram olacağına hükmedildi. Önceki iki talakın aynı temizlik döneminde veya ayrı temizlik dönemlerinde gerçekleştirilmiş olması arasında sonuç bakımından bir fark görülmemiştir. Bu sebeple de her ne şekilde olursa olsun; ister sünnete uygun, ister sünnete aykırı, ister haram, isterse mübah şekilde gerçekleştirilmiş olsun, üç talakın da gerçekleştiğine hükmedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Daha önce ayetin manasıyla ilgili olarak yaptığınız açıklamada, emredilen boşama şeklinin ayette

556 Bakara, 2/230

beyan edildiğini söylemiştiniz. Bir defada üç talakla boşamak size göre sünnete aykırı olduğu hâlde bahsedilen ayeti, nasıl olur da mübah olmayan şekilde boşamada talakın gerçekleşeceğine delil sayarsınız. Oysa ayet, böyle bir hükmü içermemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bahsedilen ayet, bu manaların tümüne delalet etmektedir. Yani sünnete aykırı olarak iki talakla veya üç talakla boşama durumunda talak gerçekleşir. Ama sünnete uygun olan ve tavsiye edilen boşama şekli, her temizlik döneminde bir talakla boşamaktır. Ama ayette bunların tümünün kastedilmiş olmasına engel yoktur. Mesela "Her bir temizlik döneminde bir talakla boşayın. Ama bir defada üç talakla boşarsanız boşamanız yine de geçerli olur" denilse bu, manası doğru bir söz olur. İki mana birbirine ters değilse ve ayetin her ikisine de ihtimali varsa, ayeti her ikisine göre yorumlamak gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bahsedilen ayetin manası, **"onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın"** ayetinde açıklanan ayete göre anlaşılmalıdır. Şeriat koyucu, boşamanın iddete göre ayarlanması gerektiğini açıklamıştır. Yani boşayacak olan kişi, üç talakla boşamak istediğinde üç temizlik döneminde birer talak şeklinde boşamalıdır. Buna aykırı şekilde boşayacak olursa, boşaması geçerli olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İki ayeti, gerektirdikleri hükümleri doğrultusunda delil olarak kullanır ve deriz ki:

Yapılması istenilen ve emredilen boşama, son ayette de açıklandığı gibi iddeti dikkate alarak yapılan boşamadır. Ama iddeti dikkate almaksızın bir defada üç talakla boşama durumunda, talakların üçü de gerçekleşir. Çünkü şu ayetler bu hükmü icab ettirmektedir:

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ)

"Boşama iki defadır."

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın ona helâl olmaz."

Talak Suresi'nin ilk ayetindeki **"boşayın"** emrinde diğer ayetin hükmüne aykırı bir husus bulunmamaktadır. Kaldı ki iddeti dikkate olarak boşamayı tavsiye eden ayetin özünde, iddeti dikkate almadan yapılan boşamanın da geçerli olacağı manası vardır.

Nitekim o ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ)

"Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur."[557]

Eğer bir kimse iddeti dikkate almaksızın karısını boşadığında talak/boşama gerçekleşmeseydi, kendine zulmetmiş olmazdı. Demek ki bu şekilde boşayacak olursa kendine zulmetmiş sayılmayacaktır. Ama bu ayette, iddeti dikkate almaksızın yapılan boşamada talakın gerçekleşeceğine delalet vardır. Müteakip ayet de buna delil teşkil etmektedir:

(وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا)

"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar."[558]

Doğrusunu Allah bilir ya, bununla şu mana kastedilmektedir: Bir kimse Allah'ın emrettiği şekilde karısını boşayacak olursa, kendisine pişmanlık verecek durumlardan bir çıkış yolu bulunur. Bu çıkış yolu da ricat/

557 Talak, 65/1
558 Talak, 65/2

karısına dönüş yapmasıdır. İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayeti bu şekilde te'vil etmiştir. Şöyle ki: Karısını bir defada üç talakla boşayıp da kendisine bir çıkış yolu bulmasını isteyen adama şöyle cevap vermişti: Yüce Allah "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar" buyurmuştur. Sen Allah'a karşı gelmekten sakınmadın. Bu sebeple de senin için bir çıkış yolu bulamadım. Rabbine âsi oldun. Karın da senden bain olarak boşanmış oldu.

Bu sebeple Ali b. Ebu Talib (Allah yüzünü ak etsin) dedi ki: "İnsanlar boşamanın sınırına riayet etselerdi, hiç kimse karısını boşadığına pişman olmazdı."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir defada üç talakla boşayan kimse âsi olduğuna göre boşaması da geçerli olmaz. Çünkü bu, kendisine emredilen boşama şekli değildir. Tıpkı şu örnekte olduğu gibi: Bir kişi, karısını boşaması için bir başkasını vekil tayin etse ve ona, her birinde bir talakla olmak üzere karısını üç temizlik döneminde üç talakla boşama talimatı verse, vekil de bu talimata uymayıp müvekkilinin karısını bir defada üç talakla boşarsa, boşaması geçerli olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Boşamada âsi olması, önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz delillerden dolayı, boşamasının geçerliliğine engel değildir. Bununla beraber mesela Yüce Allah zıharı çirkin ve yalan bir söz saymış, ama bununla birlikte zıharı geçerli kabul etmiştir. Zıhar yapan kimsenin âsi olması, yaptığı zıharın bir sonuç doğurmasına engel teşkil etmez. İnsan dinden çıkarken Allah'a âsi olur. Ama âsiliği, mürtedliğinin bir sonuç doğurmasına ve karısının kendisinden boşanmış sayılmasına engel teşkil etmez. Adamın, boşadığı karısına zarar vermek maksadıyla ona dönüş yapmasını Yüce Allah menetmiştir.

(وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا)

"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."[559]

559 Bakara, 2/231

Ama yine de bu maksatla dönüş yaparsa dönüşü geçerli ve hükmü de sabit olur.

Ama bununla vekil arasında şöyle bir fark vardır: Vekil, boşama ifadesini kendi adına değil de başkası adına ve başkası için kullanır. Gerçekleştirdiği talakın mâliki değildir. Bilindiği gibi gerçekleştireceği talakın hukukunun ve ahkâmının kendisiyle ilgili bir yönü yoktur. Gerçekleştireceği talaka mâlik olmadığına, bu talakı kendisine verilen emir üzerine başkası için gerçekleştireceğine, bu talakın ahkâmı kendisiyle değil de emirle ilgili olduğuna göre, kendisine verilen emre aykırı davranması durumunda boşaması geçerli olmaz. Kocaya gelince o, talaka mâliktir. Talak ahkâmı kendisiyle ilgilidir. Talakı başkası adına gerçekleştirmemektedir. Talaka mâlik olduğuna göre bir defada üç talakla boşaması durumunda boşamasının geçerli olması gerekir. Bu şekilde boşayarak yasağı çiğnemiş olması, zıhar, ricat ve dinden çıkma gibi kişinin âsi sayıldığı durumlarda da anlattığımız gibi, boşamasının geçerli olmasına engel teşkil etmez. Kişinin yasağı çiğnemesi aleyhine bir boşama gerçekleşmesine engel teşkil etmez. Mesela şüphe ile kayınvalidesiyle cinsel ilişkide bulunursa karısı kendisinden boş olur.

Kocanın üç talaka mâlik olduğuna dair çeşitli yönlerden ele aldığımız bu hüküm, bir defada üç talakın kullanılması durumunda kadının üç talakla boşanmış olacağına delalet eder. Çünkü koca, mâlik olduğu talakı gerçekleştirmiştir. Buna dair sünnetten deliller de şu rivayetlerde yer almaktadır:

Bunlardan biri İbn Ömer *radıyallahu anh* ile ilgili şu hadistir ki senedini önceki sayfalarda nakletmiştik.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, "Eğer karımı üç talakla boşamış olsaydım, ona dönüş yapabilir miydim? Bu hususta ne buyurursunuz?" diye sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Hayır. Senden bain olarak boşanmış olurdu ki bu da bir masiyet olurdu."***[560]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Ali b. Yezid b. Rükâne, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rükâne, sözlerine "Elbette" lafzını ekleyerek karısınıboşadı. Sonra bir çare bulmak için

560 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/540

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"«Elbette» kelimesiyle ne kastettin?"*** diye sordu. O da "Bir talakla boşamayı kastettim" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* *"Vallahi mi?"* diye sordu. O da "Vallahi" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Meselenin hükmü senin dediğin gibidir"*** diye cevap verdi.[561]

Şayet Rükâne'nin maksadı üç talakla boşamak olsaydı, karısı üç talakla boşanmış olacaktı. Eğer böyle olmasaydı, maksadını öğrenmek için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, bir talakla boşamayı kastettiğine dair yemin ettirmezdi. Selef ulemasının bu konudaki görüşleri önceki sayfalarda nakledilmiştir. Bir defada boşamak günah da olsa geçerlidir. Kitap, sünnet ve selef ulemasının icması, her ne kadar masiyet de olsa bir defada üç talakla boşamanın geçerli olmasını gerektirmektedir.

Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Haccac b. Ertat, sert bir adamdı. Üç talaklı boşamanın hükümsüz olduğunu söylerdi."

Muhammed b. İshak, "Bir defada üç talakla boşamak, bir talak sayılır" dedi ve bu görüşüne şu rivayeti delil gösterdi: Davud b. Husayn'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rükâne b. Abdüyezid karısını bir yerde üç talakla boşadı. Karısı için şiddetli bir şekilde hüzünlendi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Karını nasıl boşadın?"*** diye sordu. "Üç talakla boşadım" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu defa ***"Bir yerde mi?"*** diye sordu. Rükâne, "Evet" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Boşaman sadece bir talakla olmuştur. Dilersen karına dönüş yapabilirsin"*** dedi. Rükâne dönüş yaptığını söyledi.[562]

Bir defada üç talakla boşama durumunda sadece bir talakın gerçekleşmiş olduğuna dair ileri sürülen delillerden biri de şudur:

Ebu Asım'ın bildirdiğine göre Ebu Sahbâ, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle bir soru sormuştu: "Ey İbn Abbas! Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir'in zamanlarında ve Ömer'in de halifeliğinin ilk zamanlarında bir defada üç talakla boşamalarda sadece bir talakın geçerli sayıldı-

561 Ebu Davud, Talak, 14

562 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/555

ğını bilmiyor musun?" İbn Abbas *radıyallahu anh*, onun bu sorusuna "Evet, biliyorum" cevabını vermişti.

Bu iki rivayetin münker olduğu söylenmiştir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Karısını üç talakla boşayan kimsenin Rabbine âsi olduğu ve karısının da kendisinden bain olarak boşandığı" görüşünde olduğu; Said b. Cübeyr, Mâlik b. Haris, Muhammed b. İyas ve Numan b. İyaş tarafından rivayet edilmiştir. Ayrıca Ebu Sahbâ hadisi de yukarıda nakledilenden başka şekilde rivayet edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Üç talakla boşama, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekir'in zamanları boyunca ve Ömer'in de halifeliğinin ilk zamanlarında bir talak sayılıyordu. Ömer, 'Artık bir defada üç talakla boşayanların üç talakını da geçerli saysak' dedi."

Hz. Ömer'in bu sözü bize göre şu manaya gelmektedir: O zamanlarda insanlar, karılarını bir defada üç talakla boşuyorlardı. O da bu boşamalarda üç talakı geçerli saymıştı.

İbn Vehb'in bildirdiğine göre İbn Şihab, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Uveymir el-Aclani ile karısı arasında liân yaptırdıktan sonra Uveymir, "Ben karım hakkında yalan söyledim ey Allah'ın Resûlü. Onu nikâhımda tutmam gerekecek olsa, o şimdiden üç talakla benden boştur" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ayrılmalarını emretmezden önce kendisi karısını üç talakla boşadı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da bu boşamasını geçerli saydı.

Önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz Kitap, sünnet ve icma delillerinden anlaşıldığına göre, her ne kadar günah da olsa âdet hâlindeyken yapılan boşama geçerlidir. Ancak muhalefeti önemsenmeyen bazı cahiller, âdet hâlindeyken yapılan boşamanın geçerli olmayacağını iddia etmiş ve şu rivayeti delil göstermişlerdir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Ebu Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Benim de kendilerinin yanında olup konuşmalarını işittiğim bir yerde Urve'nin azatlısı Abdurrahman b. Eymen, İbn Ömer'e şöyle bir soru sordu: "Karısını âdet hâlindeyken boşayan bir adam hakkında ne dersiniz?" O da kendinden bahsederek şöyle cevap

verdi: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken İbn Ömer, âdet döneminde olan karısını boşadı. Babam Ömer de Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip "Oğlum Abdullah, âdet hâlindeki karısını boşadı" diyerek bu durumu ona arz etti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da bu boşamayı geçerli saymayıp geri çevirdi ve ***"Karısı temizlendiğinde isterse boşasın veya nikâhında tutsun"*** buyurdu."

Bu rivayeti delil olarak ileri süren kimseye cevaben şöyle denilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Birden fazla kişinin İbn Ömer'den yaptıkları rivayete göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onun karısını âdet hâlindeyken boşamasını geçerli saymıştır.

Mesela Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Sirin, Yunus b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Ömer'e, karısını âdet hâlindeyken boşayan bir adamın durumunu sordum. Bana "Sen Abdullah b. Ömer'i tanır mısın?" diye sordu. Tanıdığımı söyleyince sözüne devam ederek şöyle dedi: O, karısını âdetliyken boşamıştı. Babası Ömer *radıyallahu anh* bunun hükmünü öğrenmek için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gitti ve sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu: ***"Oğluna emret de karısını, iddetini dikkate alarak boşasın."*** Ben, "Âdet hâlindeyken yapılan boşama geçerli saylırmı?" diye sorunca bana şu karşılığı verdi: "Sus. Aciz kalıp veya ahmakça davranıp karısına dönüş yapmasa bile o talakı geçerli olur."[563]

İbn Ömer'in bu hadisle ilgili olarak söylediklerinden de anlaşıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadın âdet hâlindeyken yapılan boşamanın geçerli olduğuna hükmetmiştir. Bununla beraber İbn Ömer *radıyallahu anh* ile ilgili diğer rivayetlerde anlatıldığına göre şeriat koyucu olan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, karısına dönüş yapmasını emretmiştir. Eğer kadın âdetliyken yapılan boşama geçerli olmasaydı dönüş yapmaya gerek kalmazdı. Gerek kalmadığı gibi dönüş yapması sahih de olmazdı. Çünkü bir adam için, "Karısını boşamış olmadığı hâlde karısına dönüş yaptı" demek doğru olmaz. Çünkü dönüş yapmak, ancak boşamadan sonra söz konusu olur. İbn Ömer'in karısını âdetliyken boşamasını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* geçerli saymadığına dair rivayet şayet

563 Buhari, Talak, 2

sahih ise, bunun manası şöyle olur: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu boşaması sebebiyle karısını bain olarak ondan ayırmadı ve evlilikleri de son bulmadı.

(فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ)

"Ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmaktır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ibarenin başındaki "fa" harfi takibiyye "fa"sı olduğuna ve (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ) **"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmaktır"**[564] buyurduğuna göre bu, ayette sözü edilen iyilikle tutmanın, boşama kelimesinin kullanılmasından sonra olmasını gerektirmektedir. Çünkü nikâhta tutmak, boşamanın zıddıdır. Boşamanın meydana gelmesi, iddet sonunda eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını gerektirir. Yüce Allah kocanın dönüş yapmasını "tutmak" olarak adlandırmıştır. Çünkü üç hayız geçtiğinde yapılan dönüşle nikâhın hükmü varlığını korumakta, iddetin bitimiyle bağlantılı olan beynuneti/eşlerin birbirlerinden kesin olarak ayrılmalarını önlemektedir. Yüce Allah, kocanın dönüş yapmasını belli bir nitelikte olursa mübah kılmaktadır. O nitelik de dönüşün maruf üzere yapılmasıdır. Yani kadını iyilik ve güzellikle yanında tutmasıdır. Şu ayette uyarıldığı gibi ona zarar vermek maksadıyla yanında tutması mübah değildir:

(وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا)

"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."[565]

Bu şarta uyması hâlinde karısına dönüş yapması mübah kılınmıştır. Dönüşü maruf üzere yapmazsa âsi olur. Ama şu ayetin delaletiyle dönüşü yine de sahih olur.

(وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ)

564 Bakara, 2/229
565 Bakara, 2/231

"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur."[566]

Kötü niyetle de olsa dönüş yapması sahih olmasaydı, bu dönüşten dolayı kendine zulmetmiş olmazdı.

(فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ)

"Ya iyilikle tutmak" ifadesi, dönüşün cinsel ilişkiyle olabileceğini bildirmektedir. Çünkü nikâh üzere kadını yanında tutmak, cinsel ilişki ve ona bağlı elleme, öpme ve okşama gibi hareketler anlamına gelmektedir. Bunun delili de şudur:

Bir kimsenin, kendisiyle cinsel ilişkide bulunması ebedi surette haram olan birini nikâhlaması sahih olmaz. Bu da bir erkeğin bir kadını nikâh üzere yanında tutması, onunla cinsel ilişkide bulunmasına mahsus bir durumdur. O kadını, ancak kendisiyle cinsel ilişkide bulunarak yanında tutabilir. Şehvetle ellemek, öpmek ve üreme organına bakmak da bu bakımdan cinsel ilişkide bulunmak gibidir. Çünkü nikâh akdinin sahihliği bu gibi şeylerin mübahlığını sağlamaya mahsustur. Bunlardan birini yaparsa, (فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ) **"Ya iyilikle tutmak"** genel ifadesi uyarınca karısını nikâh üzere yanında tutmuş olur.

(أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ) **"ya da güzellikle bırakmak"** ifadesine gelince, bunun iki şekilde manalandırılabileceği söylenmiştir:

1-Bununla üçüncü talakla boşama kastedilmiştir. Bu mana doğrultusunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadis rivayet edilmiştir. Ancak bu hadis nakil bakımından sabit değildir. Zahir de bunu reddetmektedir. Rivayet şöyledir:

Abdullah b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre İsmail b. Semî', Ebu Rezin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü! Duyarım ki Allah (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ) **"(Dönüş**

566 Bakara, 2/231

yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır" buyurmaktadır. Boşamanın üçüncüsü hani neredir? Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona, ***"Güzellikle bırakmaktır"*** şeklinde cevap verdi.

2-Aralarında Süddi ve Dahhâk'ın da bulunduğu bir grup selef uleması, üçüncü boşamanın, ikinci talaktan sonra kadını, iddetini tamamlayıncaya kadar kendi hâline bırakmak olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. En doğrusu, ayetin bu şekilde te'vil edilmesidir. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta rivayet edilen haber sabit değildir. Ayetin bu şekilde yorumlanması, şu sebeplerden dolayı daha doğrudur:

a-Kur'an-ı Kerim'in diğer yerlerinde Yüce Allah boşamadan sonra **"güzellikle bırakmak"** derken, iddetini tamamlayıncaya kadar kadını kendi hâline bırakmayı kastetmiştir. Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyuruyor:

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın."[567]

İyilikle bırakmak, kadına dönüş yapmamaktır. Bilindiği gibi Yüce Allah bu ayette "kadınları ya iyilikle tutun ya da iyilikle bir kez daha boşayın" buyurmamaktadır. Bu konudaki başka bir ayet de şudur:

(فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın."[568]

567 Bakara, 2/231
568 Talak, 65/2

Burada yeni yapılacak bir boşamadan söz edilmemektedir. Burada kastedilen mana, iddetini tamamlayıncaya kadar kadını kendi hâline bırakıp onunla cinsel ilişkide bulunmamaktır.

b-"Üçüncü talak nerede?" sorusuna cevap aslında ayet-i kerimede mevcuttur:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[569]

Üçüncü talak bu ayetin başında zikredildiğine göre kadının başka bir kocayla evlenmedikçe ilk kocasına helal olamayacak şekilde mahremiyet gerektiren bir ayrılığı ifade etmektedir. Buna göre (اَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ) **"ya da güzellikle bırakmak"** ifadesini, iki talakla boşadıktan sonra iddet tamamlandığında eşler arasında kesin ayrılığın meydana geleceği şeklinde yorumlamak gerekir.

Bilindiği gibi bundan maksat, eşlerin birbirlerine haram olmalarını gerektiren ve sınırsız sayıda talakın gerçekleşmesi hükmünü nesheden boşama sayısını açıklamaktır.

(اَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ)

"ya da güzellikle bırakmak" ifadesiyle üçüncü talak kastedilmiş olsaydı, üç talaktan sonra kadının kesin olarak kocasına haram kılınmasının maksadı açıklanmış olmazdı. Çünkü (اَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ) **"ya da güzellikle bırakmak"** ifadesiyle yetinilseydi bununla, eşleri birbirlerine haram kılan ayrılığın meydana geldiğine delalet edilmiş olmazdı. Birbirlerine kesin şekilde haram hâle geldikleri, şu ayetle anlaşılmış olmaktadır:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

569 Bakara, 2/230

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[570]

Buna göre (اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) **"ya da güzellikle bırakmak"** ifadesini üçüncü boşama şeklinde anlamamak gerekmektedir.

c-(اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) **"ya da güzellikle bırakmak"**ifadesini üçüncü talak şeklinde manalandırdığımız takdirde onun ardından gelen (فَاِنْ طَلَّقَهَا) ile başlayan ifadenin dördüncü talak olması gerekir. Çünkü bu ifadenin başındaki "fa" harfi takibiye "fa"sı olup önce geçen boşamaya ek olarak yeni bir boşamayı gerekli kılar (ki o da dördüncüsü olur ki, dördüncü talak diye bir şey de yoktur). Böylece (اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) **"ya da güzellikle bırakmak"**ifadesinin, iki talaktan sonra kadını iddetini tamamlayıncaya kadar kendi hâline bırakmak manasına geldiği ispatlanmış oldu.

(فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz" ayet-i kerimesi birkaç mana içermektedir. Bunlardan biri şudur:

1-Üç talakla boşanan kadın, kendisini boşayan erkeğe haram olur. Bu haramlığın ortadan kalkması için başka bir erkekle nikâhlanıp onunla cinsel ilişkide bulunması şarttır. Çünkü "nikâh" kelimesi lügatte cinsel ilişki manasına gelmektedir. Ayette kocadan söz edilmesi ise nikâh akdini ifade eder. Bu, az kelimelerle çok manaları ifade etmek dediğimiz îcâz sanatı ve de açık kelimelerle konuşmaya gerek bırakmayacak şekilde üstü kapalı ama anlaşılabilir kelimelerle konuşma sanatıdır. Üç talakla boşanan kadının, ikinci kocayla cinsel ilişkide bulunmadan öncekine helal olmayacağına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* meşhur hadisler rivayet edilmiştir.

Konuyla ilgili ikinci bir rivayet, Zühri'nin şu rivayetidir: Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Rufaa el-Kurezi,

570 Bakara, 2/230

karısını üç talakla boşadı. Karısı da gidip Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendi. Sonra bu kadın Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varıp şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Ben Rufaa ile evliydim. Beni üç talakın sonunda salıverdi. Ben de ondan sonra Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendim. Ancak ey Allah'ın Resûlü! Abdurrahman'ın şeyi de elbisenin saçağı gibi sarkmış vaziyettedir.' Kadının böyle demesi üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* gülümsedi ve şöyle buyurdu: ***"Herhalde sen Rufaa'ya geri dönmek istiyorsun. Hayır, Abdurrahman'ın balcığını tatmadıkça, o da senin balcığını tatmadıkça (cinsel ilişkide bulunmadan) bu olmaz."***[571]

İbn Ömer *radıyallahuanh* ile Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuşlardır. Ancak bunlar, Rufaa'nın karısının olayından bahsetmemişlerdir. Bu rivayetleri insanlar hüsn-ü kabulle karşılamışlardır. Fakihler de bunları delil olarak kullanma hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu rivayet, bize göre mütevatir konumundadır. Bu hususta fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Sadece Said b. Müseyyeb'ten gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: "Üç talakla boşanan kadın, ikinci bir kocayla nikâhlandıktan sonra onunla cinsel ilişkide bulunmasa bile, ilk kocasına helal olur." Said b. Müseyyeb'in bu görüşüne uyan bir kimsenin bulunduğunu bilmemekteyiz. Bu, şaz bir görüştür.

(حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça..."

Karısını üç talakla boşayan kimsenin boşadığı karısı artık kendisine haram olur. Ancak bu haramlık, kadının ikinci kocasıyla evlenip cinsel ilişkide bulunmasına kadar devam eder. İlişkiden sonra artık bu haramlık ortadan kalkar. Ancak ikinci kocanın nikâhında olması hasebiyle, evli olan başka kadınlar gibi kendisine haramlığı devam eder. İkinci koca onu boşayıp da iddeti sona erdikten sonra kendisine helal olur.

571 Muslim, Nikâh, 17

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا)

"(Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."[572]

İkinci kocadan boşanıp iddetini tamamladıktan sonra önceki kocasına helal olur. İddet beklemesi de şu ayetlerden dolayı gerekmektedir:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[573]

(وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ)

"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın." [574]

Bunlar ve benzer ayetler, iddet beklerken kadının başkalarıyla nikâhlanmasının haram olduğunu bildirmektedirler.

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا)

"(Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."

Bu ayette üç talakla boşanmış kadının kocasına helal olması için sonraki koca tarafından boşanması gerektiği bildirilmektedir. Önceki kocasına mübah olmasının yolu, sadece boşanmayla sınırlı değildir. Bu hususta ihtilaf yoktur. Ayette her ne kadar boşamaktan söz edilmekteyse de ikinci kocanın ölümü, dinden çıkması ve kadını kendine haram kılması da önceki kocasına dönüş yolunu açar.

572 Bakara, 2/230
573 Bakara, 2/228
574 Bakara, 2/235

Bu ayette nikâhın velisiz olarak kıyılmasının caiz olduğuna delalet vardır. **"Birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur"** derken veliden bahsedilmemektedir. Bu ayette başka başka hükümler de vardır. Onları da müteakip bahiste hulu' ahkâmından bahsederken anlatacağız. Biz bir defada üç talakla boşama konusunu önceleyerek burada anlatmış olduk. Çünkü iki talakla boşamaktan da bahsedilmekle mana bakımından aralarında bağlantı vardır. Ayette her ne kadar araya hul' bahsi girmiş olsa da bu bağlantı devam etmektedir. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan Yüce Allah'tır.

Hul' Bahsi[575]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّا اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz."[576]

Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamamaktan endişe etmeleri sebebiyle boşanma esnasında kocanın daha önce verdiğinden fazlasını kadından alması yasaklanmıştır. Ayette her ne kadar verdiğinden fazlasını alması yasaklanmış ise de vermediğini alması öncelikle yasaklanmış olur. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَآ اُفٍّ)

"Sakın onlara "öf!" (bile) deme."[577]

Bu ayette anne babaya "öf" demek yasaklandığına göre, onları dövmek ve onlara sövmek öncelikle yasaklanmış demektir.

---

575 Hul': Sözlükte çekip çıkarmak, soymak, soyunmak gibi anlamlara gelen ***hul'*** ve ***muhâla'a*** kelimesi, İslâm hukukunda, kadının kocasına bedel ödeyerek boşanması demektir.

576 Bakara, 2/229

577 İsrâ, 17/23

(اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında..."

Tavus dedi ki: "Eşlerden her birinin diğeriyle iyi geçinme, ona iyi bir eş olma yükümlülüğünün gereğini yerine getirememekten endişe etmesi dışında boşanmaları caiz değildir." Kasım b. Muhammed de benzer şeyler söylemiştir.

Hasan dedi ki: "Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama ifadesiyle kastedilen, kadının kocasına 'Vallahi senin için cünüplükten ötürü gusletmeyeceğim' demesidir."

Lügat âlimleri dediler ki: (اِلَّا اَنْ يَخَافَا) fiili zannetme manasına gelmektedir.

Ferra'nın da okuduğu bir şiirinde Ebu Mihcen es-Sakafi bu kelimeyi zannetme manasında kullanmıştır:

إِذَا مُتِ فادْفِنِى إلى جَنْبِ كَرْمَةٍ ... تُرَوِّى عظامِى بَعْد مَوتى عُرُوقُها
ولا تَدْفِنَنِّى بالفَلاَةِ فإِنَّنى ... أَخافُ إِذَا ما مِتُّ أَن لا أَذُوقُها

Öldüğümde beni üzüm teveğinin yanına gömün.

Teveğin kökleri kemiklerime üzüm özü içirirler.

Sakın beni tevek bulunmayan bir çöle gömmeyin

Öyle zannederim ki, ölünce onu artık tadamam.

Başka bir şair de şöyle demiştir:

أتاني كلامٌ عن نُصَيْبٍ يقوله وما خِفْتُ يا سَلاَّمُ أنك عائبي

Nusayb'ın söyledikleri bana ulaştı ey Sellam.

Senin beni ayıplayacağını hiç zannetmiyorum.

Birinci şiirde geçen (أَخافُ) fiiliyle, ikinci şiirde geçen (خِفْتُ) fiili zannetme anlamında kullanılmıştır.

[Allah'ın Belirlediği Ölçüleri Koruyamama]

Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama iki şekilde olabilir:

1-Eşlerden biri veya ikisi kötü huylu olur. Bu da evliliğin getirdiği yükümlülüklerle ilgili olarak her birinin, Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamamasına yol açar.

(وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır"[578] ayetinin hükmüne uyamazlar.

2-Ya da eşlerden biri diğerine kin ve öfke duyar. Onunla güzelce geçinmesi ve ona iyi davranması zorlaşır. Bu da eşinin hukukuna riayet etmede kusurlu olmasına yol açar. Koca, karısına meyil göstermeyip onun kumalarına meylederek onu ortada kendine haline bırakmakla da onun hukukuna riayetsizlik eder.

(فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ)

"(Birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocası, hem var hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın."[579]

Bu iki durumdan biri meydana gelir ve eşler, Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamamaktan endişe ederlerse hul' yapmaları helal olur.

Cabir el-Cu'fi'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Yahya, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bazı sözler var ki, kadın onları

578 Bakara, 2/228
579 Nisâ, 4/129

söylerse kocanın ondan fidyealarak onu hul' etmesi helal olur. Mesela kocasına 'Senin emrine itaat etmem', 'Yemin verdirerek yapmamı istediğin bir işi yapmam' veya 'Cünüp kaldığımda senin için gusletmem' derse, kocanın ondan fidye alıp hul' etmesi helal olur.

Mugire, İbrahim en-Nehâi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadın asilik yapmadıkça ve kocasının yemin verdirerek yapmasını istediği bir işi yapmam demedikçe kocanın ondan fidye alması helal olmaz. Kadın böyle asilikler yaparsa kocasının hul' yapmak için ondan fidye alması helal olur. Koca fidyeyi kabule yanaşmaz ve kadın da fidye vermeyi kabul etmezse, biri kadın tarafından diğeri de koca tarafından olmak üzere iki hakem görevlendirirler."

Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadının kötü huylu olup kocasının hakkını hafife alarak, Allah'ın belirlediği ölçüleri korumaması, kocasına 'Vallahi senin yemin verdirerek yapmamı istediğin şeyleri yapmayacağım', 'seninle yatmayacağım' veya 'hiçbir emrine uymayacağım' derse kocasının hul' için ondan fidye alması helal olur. Ama evlenirken vermiş olduğundan fazlasını alamaz. Huysuzluk kadında olsa bile fidyeyi alınca da kadını serbest bırakır."

Ravinin ifadesine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* böyle dedikten sonra şu ayeti okumuştur:

(فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."[580]

Eğer karşı tarafa zarar verilmemiş ve işin içinde aldatma da yok ise o zaman bu fidye, Yüce Allah'ın buyurduğu gibi helal olup afiyetle yenilebilir.

Bu ayetin neshedilip edilmediği hususunda farklı görüş ortaya konulmuştur.

580 Nisâ, 4/4

Haccac, Ukbe b. Ebi Sahbâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Karısının hul' talebinde bulunduğu bir adamın durumunu Bekir b. Abdullah'a sordum. "Karısından bir şey alması helal olmaz" dedi. Kendisine Yüce Allah'ın (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) **"Kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur"**[581] buyurduğunu söyledim. Bana bu ayetin şu ayetle neshedilmiş olduğunu söyledi: (وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, diğerine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."**[582]

Ebu Asım, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Atâ'ya, "Kadın kocasına zulmedip kötü davrandığı için kocası onu hul' yapmaya davet ederse, bu durumda karısından fidye alması helal olur mu?" diye sordum. Atâ şöyle cevap verdi: "Hayır. Ya razı olup nikâhında tutmaya devam eder ya da salıverir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu; Kitap, sünnet ve selef icmasının reddettiği şaz bir görüştür. Bununla beraber (وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, diğerine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın"** ayetinde,

(فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur"[583] ayetini neshedecek bir ifade bulunmamaktadır

Çünkü bu iki ayetten her birinin hükmü, kendi içinde anlatılan bir durumla sınırlıdır. Hul' yapmanın yasaklanması, geçimsizliğin kocadan kaynaklanması, mevcut olan eşinin yerine başka bir eş alması durumuna mahsustur. Ama kadın kocasına öfke duyuyorsa veya kötü huylu ise ya da erkek

581 Bakara, 2/229
582 Nisâ, 4/20
583 Bakara, 2/229

kötü huylu ise, ama bununla birlikte kadına zarar vermek istemiyorsa, ikisi de birbirleriyle iyi geçinme ve evlilikle ilgili olarak Allah'ın kendilerine yüklediği yükümlülüklerin gereğini yapma hususunda Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamamaktan endişe ediyorlarsa hul' yapmak mübah olur. Bu, öncekinden farklı bir durumdur. Bu ayetlerin birinde diğerine ters düşecek bir şey bulunmamaktadır. Dolayısıyla biri, diğerini ne neshetmeyi ne de tahsis etmeyi gerektirmektedir. Çünkü her biri, nazil olduğu konuda bir delil olarak kullanılmaktadır.

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ)

"Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."[584]

Bu ayet, kocalara hitap ettiğine göre, karısına zarar vermek maksadıyla geçimsizlik kocadan kaynaklanmaktaysa, hul' bedeli olarak karısının malından bir şey alması haram kılınmıştır. Ancak karısı açık bir hayâsızlık yapmış ise o zaman bu hüküm değişir.

İbn Sirin ile Ebu Kilabe, açık hayâsızlıktan kastın kadının alenen zina etmesi olduğunu söylemişlerdir.

Atâ, Zühri ve Amr b. Şuayb'dan rivayet edilen görüşe göre hul' yapmak, ancak geçimsiz olan eşten dolayı helal olur.

Bu konuda nakledilen ayetlerden neshedilen yoktur. Hepsi de delil olarak kullanılmaktadırlar.

Doğrusunu Allah bilir.

584 Nisâ, 4/19

Selef Uleması ile Diğer İslam Merkezlerinin Fakihlerinin Hul' Bedeli Hakkındaki İhtilafları

Kocanın evlenirken kadına verdiklerinden fazlasını hul' bedeli olarak karısından almasını Hz. Ali'nin mekruh gördüğü rivayet edilmiştir. Said b. Müseyyeb, Hasan, Tavus b. Keysan ve Said b. Cübeyr de bu görüştedirler.

Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Ömer, İbn Abbas, Mücahid, İbrahim en-Nehâi ve kendisinden gelen başka bir rivayete göre Hasan'ın şu görüşte oldukları rivayet edilmiştir: "Kocanın bir saç tokası fazlalıkla da olsa, kadına evlenirken verdiğinden daha fazla bir bedelle hul' yapması caizdir."

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa kocanın, ilave yapmaksızın vermiş olduğu kadar bir bedelle hul' yapması caiz olur. Geçimsizlik kocadan kaynaklanıyorsa, kadından bir bedel alması helal olmaz. Şayet alırsa, diyaneten değil de kazaen caiz olur."

İbn Şübrüme dedi ki: "Kocanın kadına zarar verme durumu olmaksızın bedelin miktarı üzerinde anlaşma yapmaları caizdir. Ama kocanın kadına zarar vermesi durumunda bu caiz olmaz."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Kendisinden hul' bedeli alan kocanın, kadına zarar verdiği, baskı yaptığı ve zulmettiği bilinirse hâkim, kocaya rağmen kadını boşar. Kadından aldığı bedeli geri alıp kadına iade eder."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Kocanın evlenirken kadına verdiğinden daha fazlasını hul' bedeli olarak alması caiz ve helaldir. Geçimsizlik kocadan kaynaklanıyorsa evlenirken verdiği kadar bir malı hul' bedeli olarak alması caiz olur. Ancak bu durumda kadının buna razı olması ve erkeğin de kadına zarar vermiş olmaması şarttır." Leys b. Sa'd da benzer şeyler söylemiştir.

Sevri dedi ki: "Hul' yapma talebi kadından gelmekte ise, kocanın ondan bedel almasında sakınca yoktur. Ama koca tarafından gelmekte ise, kadından bir bedel alması helal olmaz."

Evzai dedi ki: "Bir adam, karısı geçimsiz ve fakat hasta iken hul' yaparsa, üzerinde anlaştıkları bedelin ancak üçte birini hak eder. Karısı geçimsiz değilse ödediği hul' bedeli kendisine geri verilir. Kocası da kendisine dönüş yapabilir. Henüz gerdeğe girmeden ödediği mehrin tamamı karşılığında hul' yapar ve kadının da geçimsiz olduğu görülmemiş ise, gerdekten önce ikisi bir araya gelip nikâhı feshetmek üzere anlaşırlarsa ben bunda bir sakınca görmemekteyim."

Hasan b. Hayy dedi ki: "Erkek, karısına kötü davranıyorsa az veya çok bir bedel karşılığında hul' yapmaya hakkı olmaz. Ama kadın, kocasına kötü davranıyor ve onun haklarını vermiyorsa anlaşacakları bedel karşılığında kocanın hul' yapma hakkı doğar." Osman el-Betti de bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Kadın, kocasına ait kendisinin üzerindeki hakların gereğini yapmıyor, ona karşı görevlerini yerine getirmiyorsa artık hul' fidyesini almak, kocaya helal olur. Kadının boşanmaksızın mehrinin bir kısmını bağışlaması durumunda kocanın bunu yemesi nasıl helal ise, ayrılabilmek için gönül hoşluğuyla ödeyeceği hul' bedelini de kocanın yemesi helal olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah hul' hakkında bazı ayetler indirmiştir. Bunlardan biri şudur:

(وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا)

"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, diğerine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız?"[585]

Geçimsizliğin kocadan kaynaklanması durumunda bu ayet, kocanın kadından hul' için bedel almasını yasaklamaktadır. Bu sebeple mezhebimiz (Hanefî) fukahası, kocanın bu durumda karısından bir şeyler almasının helal olmayacağını söylemişlerdir.

585 Nisâ, 4/20

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّا اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz."[586]

Bu ayette eşlerin, Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamamaktan endişe duymaları durumunda, kocanın kadından bedel alarak hul' yapmasının mübah olacağı bildirilmektedir. Mesela kadın, kocasına öfke duyan kötü huylu biri olur veya karı koca her ikisi de huysuz ve geçimsiz olursa koca, evlenirken verdiği kadarını bedel olarak alıp hul' yapabilir; ancak daha fazlasını alamaz. Ayetin zahirine göre, verdiğinin tamamını hul' bedeli olarak alması caizdir. Ama daha fazlası sünnete mahsustur.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."[587]

Denildiğine göre bu ayette kocaya hitap edilmekte, açık bir hayâsızlık yapmaları dışında kadınlara verilenin geri alınması yasaklanmaktadır. Kimileri açık hayâsızlığın zina olduğunu söylerken kimileri geçimsizlik olduğunu söylemişlerdir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ)

586 Bakara, 2/229
587 Nisâ, 4/19

"Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا)

"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin."[588]

Bu ayetin hükmünü yeri geldiğinde inşallah açıklayacağız.

Cenab-ı Allah bu ayetten başka bir yerde, hul' yapma durumunda mehri kadından almanın mübah olduğunu bildirmektedir:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيْٓـًٔا مَرِيْٓـًٔا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."[589]

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّآ اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهٖ عُقْدَةُ النِّكَاحِ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka."[590]

588 Nisâ, 4/35
589 Nisâ, 4/4
590 Bakara, 2/237

Bu ayetlerin tümü, kendi hükümlerine göre delil olarak kullanılmaktadırlar. Biz diyoruz ki, geçimsizlik kocadan kaynaklanmaktaysa kadından bir şeyler alması helal olmaz. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا)

"Ondan hiçbir şeyi geri almayın."

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ)

"Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."

Geçimsizlik kadından kaynaklanmaktaysa veya kadının huysuzluğu ya da ikisinin birbirine olan düşmanca duyguları sebebiyle Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamamaktan endişe duyarlarsa, kocanın verdiği kadarını alması caiz olur. Ama daha fazlasını alması helal olmaz. Burada yine şu ayet devreye girmektedir:

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَّأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ)

"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine (kadınlara) verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."

Bazıları kadının geçimsizlik yapmasını, bu hükümden istisna etmiş ve böyle bir durumda kocanın, ona vermiş olduğu mehri geri alabileceğini söylemişlerdir.

(فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin" ayetine gelince; burada hul' durumundan değil de kadının kendi hür iradesiyle mehrinin bir kısmını gönül hoşluğuyla kocasına bağışlamasından söz edilmektedir.

"Hul' durumu dışında kadının malını alması, koca için caiz olduğuna göre hul' durumunda da alması caizdir" demek hatadır. Çünkü Yüce Allah iki yerde kocanın eşinden mal almasına değinmiştir.

Birinde haram olduğunu bildirmiştir:

(وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًا)

"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, diğerine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًا اِلَّا اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz."

Bu konuya değindiği ikinci yerde ise kocanın eşinden mal almasının mübah olduğunu bildirmiştir:

(فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيـًا مَرِيـًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

"Kadının hul' durumu ortada yokken gönül hoşluğuyla vereceği malı kocanın alması caiz olduğuna göre, hul' durumunda da malını alması caiz olur" sözü, Kitab'ın nassına aykırı bir sözdür.

Hul' konusunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen bazı rivayetler şunlardır:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amre binti Abdurrahman b. Sa'd b. Zürare, Habibe binti Sehl el-Ensariyye'nin kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: "Ben Sabit b. Kays b. Şemmas ile evliydim. Bir gün Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazına gitmek üzere evinden çıktı. Karanlıkta beni kapısının önünde gördü. ***'Kim bu hanım?'*** diye sordu. 'Sehl kızı Habibe'yim' dedim. ***'Neyin var, ne durumdasın?'*** diye sordu. 'Ben ve kocam Sabit b. Kays artık bir arada olamayız' dedim. Yapılan çağrı üzerine Sabit b. Kays huzura geldi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Şu Sehl kızı Habibe, Allah'ın anlatmasını dilediği şeyleri bana anlattı"*** dedi. Ben de 'Ey Allah'ın Resûlü! Bana mehir olarak verdiği malın tamamı yanımdadır' dedim. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Sabit'e, ***"Verdiklerini Habibe'den geri al!"*** buyurdu. Sabit verdiğini geri aldı. Ben de ailemin yanında oturmaya başladım."[591]

Bu olayla ilgili farklı lafızlar rivayet edilmiştir. Bazısında ***"Habibe'yi serbest bırak"***, bazısında da ***"Habibe'den ayrıl"*** ifadesi vardır.

Fakihler, kocanın verdiği mehirden fazlasını hul' bedeli olarak almasının caiz olmadığını söylerken şu delillere dayanmışlardır:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda karısından şikâyetçi olup onunla davalaştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adamın karısına ***"Şundan almış olduğun mehri geri verebilir misin?"*** diye sordu. Kadın, 'Hem de fazlasıyla' diye cevap verince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Fazlası olmaz"*** buyurdu.[592]

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri bu rivayete dayanarak kocanın, kadına verdiğinden fazlasını hul' bedeli olarak alamayacağını söylemiş ve ayetin zahirini bu rivayetle tahsis etmişlerdir. Ayetin zahirini haber-i vahid ile tahsis etmek burada caiz olmaktadır. Çünkü (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) **"Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur"** ayetinin birkaç manaya ihtimali vardır. Burada

591 Ebu Davud, Talak, 18

592 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/514

içtihada imkân vardır. Selef ulemasının bu ayetle ilgili birden fazla te'vilde bulundukları rivayet edilmiştir. Nakledeceğimiz şu ayetler de birden fazla manaya ihtimali olan ayetlerdir. Bunların genel hükmünün haber-i vahidle tahsis edilmesi caizdir.

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine (kadınlara) verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."

(اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ)

"Veya kadınlara dokunursanız..."[593]

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ)

"Eğer onları, kendilerine el sürmeden boşarsanız"[594]

Bu ayetlerin birden fazla manaya ihtimalleri bulunduğu için selef ulemâsı bu ayetlerde murad edilenin mananın hangisi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple de murad edilen mananın hangisi olduğunu belirlemede haber-i vahide dayanmak caiz olur.

Mezhebimiz (Hanefî) fakihleri dediler ki: Bir kimse, mehir olarak vermiş olduğundandaha fazla bir bedel karşılığında karısına hul' yaparsa veya geçimsizliğin kaynağı kendisi olduğu hâlde bir bedel karşılığında karısına hul' yaparsa, kadın bu bedeli baskı altında kalmaksızın gönül hoşluğuyla verdiği için bu muamele kazaen geçerlidir. Ama kendisiyle Allah arasında pek de makbul olmayan bir muameledir.

Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ)

593 Mâide, 5/6
594 Bakara, 2/237

"Gönül hoşluğuyla vermedikçe Müslüman bir kimsenin malı başkasına helal olmaz."[595]

Bu şekilde yapılan hul' muamelesindeki yasaklık, hul' akdinin kendisindeki bir sebepten dolayı değil, başka bir sebepten dolayıdır. O sebep de kadının, kocasından aldığı mehirden fazlasını hul' bedeli olarak kocasına vermesidir. Aldığı kadarını vermiş olsaydı, bu mekruh olmazdı. Yasaklık, akdin kendisi dışındaki bir sebepten dolayı olduğu için, bu sebep akdin geçerliliğine engel teşkil etmez. Cuma ezanı okunurken alışveriş yapmak, şehirdeki simsarın malı kırsal kesimdeki üreticiden alıp ihtiyaç sahiplerine pahalıya satması, şehire mal getiren kervanları şehir dışında karşılayarak şehirde satış yapmalarına mani olup mallarını ellerinden ucuza almaları ve ihtiyaç sahiplerine pahalıya satmaları da böyledir. Bu alışverişler her ne kadar kazaen geçerli ise de kişiyle Allah arasında makbul olmayan bir muameledir. Az veya çok bir bedelle köle azad etmek, aynı şekilde az veya çok bir mal vererek kan bedeli üzerinde sulh olmak caiz olduğuna göre aynı şekilde boşama ve nikâh da üreme organının bedeli olan mehr-i misilden fazla bir mehil vererek yapılırsa caiz olur. Aynı şekilde kocasından hul' talebinde bulunan kadının da üreme organına sahip olabilmek için, almış olduğu mehirden fazla bir malı bedel olarak ödemesi caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hul', nikâh akdinin feshi olduğuna göre bunun, nikâhta alınan mehirden fazla bir bedel üzerine yapılması caiz değildir. Nitekim ikalenin de malın bedelinden fazla bir bedel üzerine yapılması caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hul'un nikâh akdinin feshi olduğunu söylemeniz yanlıştır. Aksine hul', yeni yapılan bir boşamadır. Bu boşamada bir bedel ödemek, sanki şart koşulmuş değildir. Bununla beraber hul', ikale mertebesinde değildir. Çünkü bir kimsenin, vermiş olduğu mehirden az bir bedel karşılığında hul' yapması caizdir. Ama ikalenin, malın bedelinden az bir bedel üzerine yapılması caiz değildir. Hatta hul'un bedelsiz olarak yapılmasının caizliği hususunda ihtilaf da yoktur.

595 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/166

Selef uleması, hul'un sultanın huzurunda olmaması durumunda geçerli olup olmayacağı konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Hasan ile İbn Sirin'den rivayet edilen görüşe göre sultanın huzurunda olmadan hul' yapmak geçerli değildir.

Said b. Cübeyr dedi ki: "Koca, karısına öğüt vermeden hul' yapılamaz. Öğüdü tutarsa ne âlâ. Aksi hâlde yatağını ayırır. Bundan öğüt almazsa karısını döver. Bundan öğüt alırsa ne âlâ. Aksi hâlde davalarına bakması için sultanın huzuruna çıkarlar. Sultan kadının ve kocanın tarafından birer hakem görevlendirir. Bu hakemler ikisini dinlerler. Onlardan dinlediklerini sultana arz ederler. Sultan da bundan sonra ayrılmalarını gerekli görürse onları birbirinden ayırır. Evliliklerini devam ettirmelerini uygun görürse onları bir araya getirip anlaştırır."

Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Ömer, Şüreyh, Tavus ve müteahhirinden Zühri'ye göre sultanın huzurunda olmadan da hul' yapmanın caiz olduğu rivayet edilmiştir.

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sultan olmadan hul' yapmayı ilk reddeden kişi Ziyad'dır."

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında, sultan olmadan da hul' yapmanın geçerli olacağı hususunda farklı görüş beyanında bulunan yoktur. Allah'ın kitabı da bunun caiz ve geçerli olmasını gerektirmektedir.

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine (kadınlara) verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."[596]

596 Nisa, 4/19

Devrede sultan bulunmadığı hâlde ve karşılıklı rıza ile hul' için kocanın karısından bedel alması mübah kılınmıştır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kocasından hul' yoluyla ayrılmak isteyen Sabit b. Kays'ın karısına ***"Bahçesini geri verecek misin?"*** diye sormuş, kadın "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Sabit'e ***"Bahçeyi al ve kadından ayrıl"*** emrini vermişti.[597]

Eşlerin Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamayacaklarını sultan anladığı zaman, onlar isteseler de istemeseler de hul' yapma yetkisi kendisinde olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Sabit b. Kays ile eşine sormaz ve Sabit'e karısına hul' yapmasını emretmezdi. Kendisi doğrudan kadını, kocası olan Sabit'ten ayırır ve bahçesini de kendisine geri verirdi. Eşlerin ikisi veya biri anlaşmaya yanaşmazsa lianlaşan çiftlerde olduğu gibi hâkim artık onların fikrini sormadan ikisini birbirinden ayırır. Nitekim Sehl b. Sa'd *radıyallahu anh*, liânlaşan çifti Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirinden ayırdığını rivayet etmiştir. ,

Nitekim başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, karısıyla liân yapan bir erkeğe, (لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا) ***"Karını artık yanında tutamazsın"***[598] buyurmuş ve bu hususta kocanın fikrini sormamıştır. Böylece sultan olmadan da hul' yapmanın caiz ve geçerli olacağı ispatlanmış oldu.

Şu hadis-i şerif de buna delalet etmektedir:

(لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ)

"Gönül hoşluğuyla vermedikçe Müslüman bir kimsenin malı başkasına helal olmaz."[599]

Hul'un talak olup olmadığı konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, Hz. Osman, Hasan, Ebu Seleme, Şüreyh, İbrahim en-Nehâi, Şabî ve Mekhul'un (r.anhum) görüşlerine göre

597 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 24/211
598 Muslim, Talak, 8
599 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/166

hul'un bir bain talak sayıldığı rivayet edilmiştir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler. Bu hususta aralarında ihtilaf yoktur.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre hul', talak değildir. Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şube, Abdulmelik b. Meysere'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Tavus b. Keysan'a Hul'un hükmünü sordu. Tavus, "Hul' bir hüküm ifade etmez" diye cevap verdi. Ben de kendisine "Sürekli bilmediğimiz şeyleri bize rivayet ediyorsun" dedim. Bunun üzerine Tavus bana şöyle dedi: "Vallahi İbn Abbas, karısını iki talakla boşamış ve bir de hul' yapmış olan bir adamla karısını tekrar bir araya getirip evliliklerinin devam edebileceğini söyledi." Ancak 'Bu, Tavus'un yanıldığı meselelerden biridir' denilmiştir. Tavus azametli, faziletli ve salih bir kimse olmakla birlikte kabul edilemez, münker şeyler rivayet etmiştir. Bu rivayetlerinden birinde İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimse karısını üç talakla boşarsa, bir talak sayılır." Oysa birden fazla yolla gelen rivayetlerde ifade edildiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Bir kimse karısını yıldızlar sayısınca boşarsa, karısı üç talakla boşanmış olur."Eyyub, Tavus'un çok hata etmesine hayret ederdi. İbn Ebi Nüceyh, Tavus'un "Hul' yapmak bir hüküm ifade etmez" dediğini, Mekkelilerin ona itiraz ettiklerini, bunun üzerine halktan bazılarını toplayıp onlardan özür dilediğini ve 'İbn Abbas'ın böyle dediğini işittim' dediğini nakletmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Zem'a b. Ebi Abdirrahman, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***hul' yapmayı bir talak saydı."***

Hul'un talak sayıldığına şu hadis de delalet etmektedir: Karısı kendisine âsi olduğunda, mehir olarak kendisine verilmiş olan bahçeyi iade etmesi gerektiğini söyledikten ve karısı da 'Tamam, yaptım' dedikten sonra Sabit b. Kays'a, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kadının yolundan çık"***, bazı rivayetlere göre ise *"Karından ayrıl"* demişti. Bilindiği gibi bir kimse ayrılmak niyetiyle karısına "Senden ayrıldım" veya "Senin yolundan çıktım" derse, bu ifadesi boşama olur. Bu da adamın şeriat koyucuPeygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri üzerine karısına hul' yapmasının talak olduğuna delalet etmektedir.

Aynı şekilde bir kimse karısına "mal karşılığında seni boşadım" veya "medeni halinle ilgili karar verme yetkisini mal karşılığında sana bıraktım" demesi talak olur. Bu hususta ihtilaf yoktur. Ayrılma niyetiyle "Mali bedel olmaksızın seni hul' ettim" demesi de talak olur. Karısını mali bir bedel karşılığında hul' etmesi de böyledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kimse hul' kelimesini kullanarak eşinden ayrılırsa bu, alışverişteki ikale gibi olup yeni bir satış akdi değil, eski akdin feshi olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mali bedel olmaksızın veya kadına verilmiş olan mehirden daha az bir bedelle hul' yapmanın caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. İkale ise alışverişe konu olan malın bedeli üzerinden yapılır. Daha az bir bedelle yapılmaz. Şayet hul', ikale gibi akdin feshi olsaydı, kadına verilmiş olan mehirden daha az bir bedel karşılığında yapılması caiz olmazdı. Mali bedel olmadan veya kadına verilmiş olan mehirden daha az bir bedelle hul' yapmanın caiz olduğu hususunda fakihlerin görüş birliği etmeleri, hul'un nikâh feshi değil, mal karşılığı boşama olduğuna delalet eder. Yine bu görüş birliği, hul' etmekle "Seni mal karşılığında boşadım" demek arasında bir fark olmadığına da delalet eder.

Hul'un talak olmadığını söyleyenlerin delil olarak ileri sürdükleri arasında şu ayetler vardır:

(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ)

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[600]

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا)

"Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz."[601]

600 Bakara, 2/229
601 Bakara, 2/229

Ayetin devamında gelen kısımda da şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[602]

Bu ayetler birlikte değerlendirildiğinde, üçüncü talaka hul'den sonra yer verildiği görülmektedir. Bu da hul'un talak olmadığına delalet etmektedir. Eğer talak olsaydı, bu dördüncü bir talak olacaktı. Çünkü ayetlerde hul', iki talaktan sonra zikredilmekte, sonra da hul'un peşinden üçüncü talaktan bahsedilmektedir.

Böyle bir hesaplama bize göre isabetli değildir. Zira (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır"** ibaresi, hul' şekli dışında gerçekleştirilen iki talakın hükmünü bildirmekte, bu iki boşamayla beraber (فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ) **"Sonrası, ya iyilikle geçinmek"** ifadesiyle kadına dönüş yapma hakkı tanınmaktadır. Sonra da eğer bu iki talak hul' şeklinde gerçekleştirilmişlerse bunların hükmü bildirilmekte, bunlardaki yasak ve mübah durumlar açıklanmakta, mali bedel almanın caiz olduğu hâller ile caiz olmadığı hâller anlatılmakta, sonra da buna şu ayet atfedilmektedir.

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."

Bu ayet, önce geçen ve bazen hul' şeklinde bazen de hul' şekli dışında gerçekleştirilen iki talaka dönmektedir. Şu hâlde burada iki talaktan sonra hul'a, onun da peşinden dördüncü bir talaka dair bir delalet bulunmamaktadır. Bu ayet-i kerime, kendisine hul' yapılan kadını kocası ayrıca boşayacak olursa boşamanın geçerli olacağına da delalet etmektedir. Çünkü büyük İslam merkezlerinin fakihleri, bahsedilen ayetin takdirinin ve hükümlerinin tertibinin bizim anlattığımız şekilde olduğu, hul'dan sonra

602 Bakara, 2/230

üçüncü talakın gerçekleşebileceği ve gerçekleştiğine de Allah'ın hükmettiği ve üçüncü talakla boşanan bu durumdaki kadının eski kocasına helal olabilmek için başka bir erkekle evlenip ondan da boşanması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Buna göre kendisine hul' yapılan kadın, iddet beklemekteyken kocası tarafından ayrıca boşanacak olursa boşama geçerli olur.

Üçüncü talakın hul'dan sonra olacağına bahsedilen ayetin devamındaki şu ayetler delalet etmektedir:

(فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يَتَرَاجَعَآ اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"(İkinci koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerini zannediyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."[603]

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّآ اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz."[604]

Bu ayette eşlerin üçüncü talaktan sonra -kadının başkasıyla evlenip ondan da ayrıldıktan sonra- Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyacaklarını zannetmeleri şartıyla ayrılıktan ötürü pişmanlık duymaları ve ikisinin de bir araya gelmeyi arzulamaları hâlinde birbirlerine dönebilecekleri bildirilmektedir. Bu da üçüncü talakın hul'dan sonra olabileceğine delalet etmektedir.

(اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

603 Bakara, 2/230
604 Bakara, 2/229

"Onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerini zannediyorlarsa..." ibaresi, hadiselerin hükümleri hakkında içtihatta bulunmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü burada eşlerin birbirlerine dönüş yapmalarının mübahlığı zanna bağlanmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ) **"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, ona helâl olmaz"** cümlesi, (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** cümlesine dönmektedir. Yoksa bundan sonra zikredilen fidyeye ve hul'a dönmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا)

"(Evlilikte) tarafların kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz" ayeti, iki talaktan söz edildikten sonra yapılan yeni bir hitaptır ve iki talakla bağlantılı değildir. Çünkü oraya (vav) harfi ile atfedilmiş ve hul' karşılığı fidyeden söz edildikten sonra da şöyle buyrulmuştur:

(فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."

Buna göre üçüncü talakın fidyeden ve hul'dan sonra gelmesi gerekmektedir. Çünkü son olarak zikredilen ayetin başındaki "fa" harfi takibiyye "fa" sıdır. Dolayısıyla bu ayetin, peşinden geldiği fidye ve hul'a değil de müpteda olarak zikredilen iki talaka(اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) **"Boşama iki defadır"** cümlesine atfedilmesi doğru olmaz. Meğerki böyle olmasını gerektiren bir delil bulunsun. Nitekim tahsis lafzıyla yapılan istisnada eğer ortada bir delil yok ise, istisna edilen şeyin kendisinden önce geçene değil de kendisinden sonra gelene döndüğünü söylemekteyiz. Buna şu ayeti örnek gösterebiliriz:

(وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."[605]

Burada mahremiyetin oluşması için zifafa girme şartı, kayınvalidelere değil de üvey kızlara dönmektedir. Çünkü "fa" harfiyle atfedilen (فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) **"eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz"**cümlesi kayın validelerin değil, üvey kızlar anlamındaki (وَرَبَائِبُكُمُ) **"kendileriyle"** kelimesinin yakınındadır. Bununla birlikte bu, sizin (فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ) **"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, ona helâl olmaz..."** cümlesini, kendisinden önce geçen fidye ve hul'a değil de daha önce geçen (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ)**"Boşama iki defadır"** cümlesine atfetmenize göre doğruya daha yakındır. Ayrıca biz bu cümleyi kendisinden önce geçen fidye, hul' ve iki talak cümlelerinin tümüne atfetmekteyiz. Bunun da iki faydası vardır:

1-Kadının, hul' yapıldıktan sonra iki talakla daha boşanması mümkündür.

2-Fidye almadan yapılan boşamadan sonra kadın iki talakla daha boşanabilir.

Doğrusunu Allah bilir.

Ric'at Yapmada Kadına Zarar Vermek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَاراً لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللّٰهِ هُزُواً وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ

605 Nisâ, 4/23

الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

231-"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ) **"bekleme sürelerinin bitimine yaklaştıklarında"** ifadesiyle 'bekleme sürelerinin bitimine yaklaştıklarında' manası kastedilmiştir. Yoksa bu süresinin dolması kastedilmiş değildir. Çünkü sözü edilen süre, iddettir. Ayette geçen (فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ) **"bekleme sürelerinin bitimine yaklaştıklarında"** ifadesindeki sürenin sonuna gelmek, sürenin dolması demektir. Oysa bu iddet süresinin dolmasından sonra erkeğin, boşadığı karısına ricat/dönüş yapması mümkün olmaz. İddet, birkaç yerde "ecel" kelimesiyle ifade edilmiştir. Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın."[606]

(وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer."[607]

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ)

606 Talak, 65/2
607 Talak, 65/4

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman evlenmelerine engel olmayın."[608]

(وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهٗ)

"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın." [609]

Bu ayetlerde geçen bekleme süresi veya bekleme müddeti ile iddet kastedilmektedir. Yüce Allah (فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ) **"iddetlerinin sonuna varınca"** buyururken iddet süresinin tamamlanmasını değil, tamamlanmasına yaklaşılmasını kastetmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve Arap lügatinde bunun örnekleri çoktur.

(اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."[610]

Bu ayetteki (اِذَا طَلَّقْتُمُ) fiilinin manası 'boşadığınızda' şeklindendir. Ama burada 'boşamak istediğinizde' şeklindedir. Boşamak istediğinizde ve boşamak üzere olduğunuzda iddetlerini dikkate alarak boşayın.

(فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ)

"Kur'an okuduğun zaman Allah'a sığın."[611]

Bu ayetteki "okuduğun" kelimesiyle de "okumak istediğin zaman" manası kastedilmiştir.

(وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا)

608 Bakara, 2/232
609 Bakara, 2/235
610 Talak, 65/1
611 Nahl, 16/98. Âyette sözü edilen Allah'a sığınma, "Eûzübillâhiminеşşeytânirracîm" diyerek yapılır.

"Konuştuğunuz zaman âdil olun."[612]

Burada kastedilen mana, konuşmaktan sonra değil de konuşmazdan önce adaletle konuşmaya karar vermektir. Buna göre diğer ayetlerde iddet süresinden bahsedilirken "bekleme süresi bittiğinde" ifadesiyle bu sürenin sona erdiği değil, "bekleme süresinin sonuna yaklaşıldığında" manası kastedilmiştir. Kadını iyilikle yanında tutma emri verildiğinde sürenin sonuna yaklaşıldığı ifade edilmiştir. Bu da o sırada nikâhın devam ettiğini gösterir. İddet tamamlanınca da iyilikle salıvermek emredilmiştir. Bu ikisi, sürenin sonuna gelindiği ve devamı olmayan bir durumda, aynı ayette birlikte emredilmektedir ki bu emir, iki iyiliği, iyilikle tutmayı ve iyilikle salıvermeyi içerebilsin.

(فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوف)

"Onları iyilikle tutun" emri ile, iddet sona ermeden kadına dönüş yapmak kastedilmektedir. İbn Abbas, Hasan, Mücahid ve Katade'nin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

(أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Ya da onları iyilikle bırakın" emri, boşanan kadını, iddeti tamamlanıncaya kadar kendi hâline bırakmak manasındadır. Yüce Allah iddeti sona ermemiş kadını dönüş yaparak iyilikle tutmayı mübah kılmıştır. İyilikle tutmak, önceki sayfalarda açıklanan haklarına riayet ederek onu nikâhta tutmaya devam etmektir. İddetini uzatma şeklinde kendisine zarar vermeksizin şeriata uygun şekilde iyilikle bırakılması da mübah kılınmıştır.

Bundan sonra da Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا)

"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."

612 En'âm, 6/152

Ayrılma esnasında kadına müt'a vermek de iyilikle ayrılmaktan sayılabilir.

Bazı kimseler bu ayet ile (فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ) **"Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır"** ayetini, nafaka vermeye gücü yetmeyen yoksul kimse ile karısını birbirinden ayırmak gerektiğine delil olarak ileri sürmektedirler. Çünkü Yüce Allah, kocayı iki şeyden birini tercih etme hakkına sahip kılmıştır: Ya iyilikle tutmak ya da iyilikle bırakmak. Nafaka vermemek, iyilikten değildir. Nafaka veremeyince kadını bırakmaktan başka seçeneği kalmamaktadır. Bu sebeple hâkim, onları birbirinden ayırır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunu söyleyen, cahilliğinden dolayı söylemiş ve yine cahilliğinden dolayı delil olarak ileri sürmüştür. Çünkü karısına nafaka verme gücüne sahip olmayan bir kimse, yine de onu iyilikle nikâhında tutabilir. Zira yoksul iken kişi, nafaka vermekle yükümlü değildir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا)

"Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın. Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."[613]

Yoksul kimsenin, karısını yanında iyilikle tutmadığını söylemek doğru değildir. Çünkü iyilikle tutmamak, yermedir. Mali gücü olmadığı için nafaka veremeyen kimse yerilmez. Nafaka verme gücüne sahip olmayan kimse, karısını yanında iyilikle tutmuş sayılmasaydı, suffa ashabının ve bırakınız karısına kendi şahsına bile nafaka temin edemeyen diğer fakir sahabilerin de eşlerini iyilikle yanlarında tutmayanlardan sayılmaları gerekirdi. Şunu da biliyoruz ki mali durumu müsait olduğu hâlde nafaka

613 Talak, 65/7

vermeyen kimse, karısını yanında iyilikle tutmuş olmamaktadır. Buna rağmen karısının kendisinden ayrılmasını hak etmemektedir. Hâl böyleyken mali gücü müsait olanın değil de mali gücü müsait olmadığı için nafaka veremeyen kimsenin karısının kendisinden ayrılması gerektiğine bu ayet nasıl delil gösterilebilir? Nafaka vermeye gücü olmayan kimse, karısını yanında iyilikle tutabilir. Ama nafaka vermeye gücü yettiği hâlde karısını yanında iyilikle tutmayanlar da olabilir. Dolayısıyla böyle bir şey söylemek yanlıştır.

(وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا)

"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."

Mesruk, Hasan, Mücahid, Katade ve İbrahim en-Nehâi'den rivayet olunduğuna göre bu durumdaki kadına zarar vermek şöyle olur: İddetin sonuna doğru kocası kendisine dönüş yapar. Sonra yine boşar ki kadın yeniden iddet beklemeye başlasın. İddetin sonuna doğru kadına dönüş yapar. Oysaki Yüce Allah ona, karısını yanında iyilikle tutmasını emretmiş ve iddetini uzatarak kadına zarar vermesini yasaklamıştır.

(وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ)

"Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur."

Bu ayet, bu şekildeki bir dönüşün kadına zarar vermek maksadıyla ve günah da olsa geçerli olacağına delalet etmektedir. Şayet geçerli olmasa, bunu yapan kişi kendine zulmetmiş olmaz. Çünkü öyle bir dönüş hükümsüz ve boş yere yapılmış olur.

(وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا)

"Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın."[614]

614 Bakara, 2/231

Hz. Ömer, Hz. Hasan ve Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet olunmuştur: Önceleri adam karısını boşar, sonra dönüş yapar ve 'oyun olsun diye böyle yaptım' derdi. Bunun üzerine Yüce Allah (وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللهِ هُزُوًا) **"Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın"** ayetini indirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da bu konuda şöyle buyurmuştur: "Bir kimse karısını boşar veya kölesini azad eder veya nikâh akdi yapar da 'Ben oyun olsun diye böyle yaptım' dese de o ciddi bir iş yapmış olur."[615]

Ebu Derdâ *radıyallahu anh*, bu hadisin bahsedilen ayetin bir te'vili olduğunu, zaten ayetin de bu konuda nazil olduğunu söylemiştir. Bu da boşamanın şaka yoluyla da olsa ciddi de olsa geçerli olacağına delalet etmektedir. Boşadıktan sonra iddet süresi içinde dönüş yapmak da böyledir. Çünkü ayette iyilikle tutmak veya iyilikle bırakmaktan hemen sonra dönüş yapmaktan söz edilmiştir. Dolayısıyla dönüş, her ikisine dönmektedir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da bunu açıklarken üzerinde durmuştur.

Abdurrahman b. Habib'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثلاث جدُّهنَّ جَدٌّ وهَزْلُهُنَّ جدٌّ: النكَاحُ، والطَلاقُ، والرَّجْعَة)

"Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir: Nikâh, boşama ve ric'at."[616]

Said b. Müseyyeb, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dört şey var ki, bunları söyleyen kişinin üzerine vacip olurlar: Köle azad etmek, boşamak, nikâh kıymak ve adakta bulunmak."

Cabir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Luhayy, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üç şey var ki, onlarla oynanmaz: Boşama, nikâh ve sadaka."

---

615 Bkz: Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heytemi, Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, Nikâh, 42
616 Ebu Davud, Talak, 9

Kasım b. Abdurrahman, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nikâh kelimesini telaffuz ettiğinde, talakın ciddisinin ve şakasının aynı oluşu gibi, onun da ciddisi ve şakası da aynıdır."

Bu görüş, bir tabiin cemaatinden de rivayet edilmiştir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında bu hususta ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz. Bu da, baskı ve tehdit altında boşamanın geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu kelimeyi ciddi olarak söyleyen ile şaka olarak söyleyen aynı hükme tabidir. Bunların ikisi de boşama kelimesini telaffuz etmeye kastetmekle beraber şu bakımdan birbirlerinden ayrılırlar:

Birisi "boşama" kelimesinin hüküm ifade etmesini ister. Diğeri ise telaffuz ettiği bu kelimenin hüküm ifade etmesini istemez.

Ancak burada niyetin, "boşama" kelimesinin hüküm ifade etmemesine bir tesiri olmaz. Bu sebeple baskı ve tehdit altında kalarak boşama kelimesini kullanan kişinin, bu kelimenin hüküm ifade etmesini istemeyişinin sonuca etkisi olmamaktadır. Bu da boşanmanın meydana gelmesi için niyetsiz de olsa mükellefin boşama kelimesini kullanmasının yeterli olduğuna delalet etmektedir.

Doğrusunu Allah bilir.

Velisiz Nikâh Kıymak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾)

232-"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın. Bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe

iman edenlere öğüt verilmektedir. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

(فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ)

"...bekleme sürelerinin bitimine yaklaştıklarında..."

Ayetteki bu cümle hakikî manasında, yani iddetin sona ermesi manasında kullanılmıştır.

Ayette geçen (تَعْضُلُو) fiilinin mastarı, iki manaya gelir:

Biri engellemek, diğeri ise sıkıştırıp daraltmaktır.

Mesela askerler meydana sığmadığında ve meydan dar geldiğinde (عَضَلَ الْفَضَاءُ بِالْجَيْشِ), yapılması zor ve imkânsız olan bir iş için (الْأَمْرُ الْمُعْضِلُ), tedavisi olmayan çaresiz bir hastalık için (دَاءٌ عُضَالٌ), iş zorlaştığında (عضلت عليهم الأمر), kadının doğum yapması zorlaştığında (عضلت الْمَرْأَةُ بِوَلَدِهَا) denir. Aslında bu kelimenin iki manası da birbirine yakındır. Çünkü çok zor olan bir işin yapılması da çok sıkıntılı olur. Aynı şekilde sıkıntılı işi yapmak da zordur. Rivayet olunduğuna göre Şabi'ye zor bir mesele sorulmuş, o da şöyle demiştir:

زَبَّاءُ ذَاتُ وَبَرٍ لَا تَنْسَابُ وَلَا تَنْقَادُ، وَلَوْ نَزَلَتْ بِأَصْحَابِ مُحَمَّدٍ لَأَعْضَلَتْ بِهِمْ

Püsküllü bir bela.Ne başını alıp gider ne de boyun eğer.

Muhammed'in ashabına gelseydi, üstesinden gelemezlerdi.

(فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ) Eski eşleriyle anlaştıkları takdirde yeniden evlenmelerine **"engel olmayın"**, onları zora koşmayın. Bu ayet, kadının velisi hazır olmadan veya izin vermeden kendi başına şahsı için nikâh akdetmesinin caiz olduğuna birkaç yönden delalet etmektedir:

1-Ayette velinin izni şart koşulmaksızın nikâh akdi kadının kendisine izafe edilmiştir.

2-Eşler anlaştıkları takdirde evlenmelerine engel olunması yasaklanmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Velinin kadını evlenmekten men etme yetkisi olmasaydı, ayette velilere, velayetleri altındaki kadınların evlenmelerine engel olmamaları uyarısı yapılmazdı. Evlenecek kadın üzerinde velayeti olmayanyabancı kimselere "Engel olmayın" demek nasıl gerekmiyorsa, velilere de aynı şekilde "Engel olmayın" demek gerekmezdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Çünkü yasaklama, yasaklanan kişinin yasaklandığı şeyde hakkının olmasına manidir. Ayetteki yasaklamayı velinin, velayeti altındaki kadını evlenmekten men etme hakkına sahip olduğuna nasıl delil gösterebilirsiniz? Veli, velayeti altındaki kadının evden dışarı çıkmasına ve nikâh için başkalarıyla haberleşmesine engel olabilmektedir. Belki de ayetteki "engel olmayın" yasağı bu tür engellemelere yöneliktir. Çünkü kadın çoğunlukla velinin kontrol ve idaresindedir. Bu sebeple de onu bundan menedebilir.

Bahsedilen ayetin anlattığımız manaya şu bakımdan da delalet ettiğini görmekteyiz: Veli, velayeti altındaki kadının evlenmesine engel olmaktan yasaklandığına göre, kadın dengi olan bir erkekle evlendiği takdirde bu evliliğe engel olamaz. Tıpkı yasaklandığı hâlde riba akdi veya diğer fasit akitlerden birini yapması durumunda velinin müdahalede bulunup bu akdi feshetmeye yetkisi bulunmadığı gibi, dengi bir erkekle evlenen kadının evlilik akdine de müdahalede bulunamaz ve bu evlilik akdini feshedemez. Bu meseleden dolayı veli ile velayeti altındaki kadın, mahkemelik olurlar ve hâkim de bu akdi feshederse, yapmaması gereken bir şeyi yaptığı için zalim ve engelleyici olur. Bu durumda hâkimin de feshetme yetkisi geçersiz olur ve evlilik akdi/nikâhın geçerliliği devam eder. Kimsenin bunu feshetmeye hakkı olmaz. Geçerli ve caiz bir akit olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah, eski eşlerin iyilik ve güzellikle anlaşıp evlenmek istemeleri durumunda velinin buna

engel olmasını yasaklamıştır. Veliden başkasının bu nikâhı akdetmesi, tarafların yeniden evlenme konusunda iyilik ve güzellikle anlaşmadıklarına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bildiğimize göre tarafların iyilik ve güzellikle anlaşmaları her ne kadar gerekli ise de bu, nikâhı velinin akdetmesi demek değildir. Çünkü ayetin nassında nikâhı, evlenecek olan kadının kendisinin akdetmesinin caiz olduğu ve velinin de bunu men etmekten yasaklandığı bildirilmektedir. Şu hâlde kadının kendi nikâhını akdetmesinin caiz olmadığı manası bu ayetten çıkarılamaz. Zira bu mana, ayetin hükmüne ters düşmektedir. Böyle bir şeyin olması için ayetin neshedilmiş olması gerekir. Bilindiği gibi nesheden ile neshedilenin aynı ilahî hitap içerisinde bir arada olması mümkün değildir. Çünkü nesh, hükmün yerleşmesinden ve hükmün gereği olan fiilin yapılmasına imkân bulunmasından sonra olabilir. Böylece yeniden evlenmek isteyen eski eşler için şart koşulan aklın ve dinin gereklerine uygun iyilik ve güzellikle anlaşmanın veli olmadığı ispatlanmış oldu.

(اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) ibaresinde geçen "bil maruf" kelimesinin başındaki (b) harfi bedel manası ifade eder. Bu da mehrin miktarı manasına gelmektedir. Şu hâlde kadın eğer eski kocasıyla yeniden evlenecekse noksansız olarak mehr-i misil alması gerekir.

Bu sebeple Ebu Hanife şöyle demiştir: "Kadın eğer mehr-i misilden az bir mehirle evlenirse velileri, onu kocasından ayırma hakkına sahip olurlar."

Kadının velisiz olarak evlenmesinin caiz olduğunu bildiren bu ayetin bir benzeri de şu ayettir:

(فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu

ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."[617]

Bu ayet, anlattığımız şekilde velisiz nikâh akdedilebileceğine iki yönden delalet etmektedir:

1-(حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) **"Kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâlılanmadıkça"** ifadesinde görüldüğü gibi nikâh akdi ayette kadının kendisine izafe edilmiştir.

2-(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا) **"Onlar (kadın ile ilk kocası) tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."** Bu cümlede de görüldüğü gibi birbirlerine dönmeleri, veliden bahsedilmeksizin eşlere nispet edilmiştir.

Kadının velisiz olarak evlenmesinin caiz olduğuna delalet eden Kur'anî delillerden biri de şudur:

(فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur."[618]

Bu ayette veli şartı olmaksızın kadının kendi şahsıyla ilgili işleri yapması caiz görülmüştür. Kadının nikâhının sahih olması için velinin bulunmasını şart koşmak, ayetin gereğine ters düşmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayette kastedilen, kadının evleneceği eşi seçme hakkıdır. Yoksa velinin izni olmadan kadının nikâhlanması caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz söz, iki bakımdan yanlıştır:

617 Bakara, 2/230
618 Bakara, 2/234

1-Ayetin lafzı, genel nitelikte olup kadının hem eş seçmesini hem de diğer işlerini yapmasını kapsamaktadır.

2-Eş seçmekle kadın, kendi şahsı hakkında bir fiil işlemiş olmaz. Fiil, ancak nikâh ahkâmının ilintili olduğu akdi yapmakla işlenmiş olur.

Şunu da belirtelim ki, (اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) ibaresinde, kadının nikâh akdi ile birlikte eş seçmesi de zikredilmektedir.

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezîlîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

BenliKitap.com

9 786059 612326

THG
0045475
LZY

3

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam
yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

3. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

3. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

-2- BAKARA SURESİ DEVAMI-

Kadının Velisiz Olarak Evlenmesi Konusunda Fakihlerin İhtilaf Etmeleri 9

Süt Emzirme Bahsi 17

[Çocuğun Boşanmış Anne Babasının Yanında Kalması Meselesi] 25

Emzirme Zamanı Konusunda Fakihlerin İhtilafı 40

Kocası Vefat Eden Kadının İddeti 53

İddet Beklemekte Olan Kadının Evinden Çıkması Hakkında Farklı Görüşler ... 66

Kocası Ölen Kadının Yas Tutması 71

İddet Beklemekte Olan Kadına Üstü Kapalı İfadelerle Evlenme Teklif Etmek . 78

Boşanan Kadına Müt'a Verilmesi Konusu 97

[Tekidin Şekilleri] 105

[Müt'anın Ödeme Şekli] 106

Ödenmesi Vacip Olan Müt'anın Miktarının Belirlenmesi 117

Halvetten Sonra Boşama Hakkında İlim Ehlinin Ortaya Koydukları Farklı Görüşler 127

Namaz Bahsi ve Özellikle Orta Namaz 145

[Korku Halinde Namaz] 163

Vebadan Kaçmak 168

[Talut'un Kıssası] 176

["Dinde Zorlama Yoktur" Ayetinin Anlamı] 178

Sadakayı Başa Kakmak 190

Kazanç Sağlama Bahsi 194

Müşriklere Sadaka Verilir mi? 208

İnsanın Siması ve Üzerindeki Bazı Alametlerden Yola Çıkarak Durumunu Anlamak 214
[Zenginliğin Ölçüsü] 216
Riba/Faiz Bahsi 221
[Ribanın/Faizin Türleri] 224
Hayvanlar Üzerine Selem Yapmak da Ribadır 225
Borcun Borçla Satışı 228
Ayette Haram Kılınan Bir Riba Çeşidi 229
Alışveriş Bahsi 236
[Faiz Emrine Uymayanlarla Savaş] 243
Borçlanma Akitleri 274
Sefihin/Aklı Ermeyenin Kısıtlılık Altına Alınması 293
[Sefihlik] 295
Büyük İslam Merkezleri Fakihlerinin Sefihin Kısıtlılık Altına Alınması Hakkında İhtilafları 299
[Şahitlik ile Haber Arasındaki Fark] 317
[Çocukların Şahitliği] 318
[A'mânın Şahitliği] 323
[Bedevinin Şehirli Hakkındaki Şahitliği] 328
[Ebu Yusuf'a Göre Şahitteki Adalet Şartı] 340
Eşlerden Birinin Diğeri İçin Şahitlik Etmesi 357
Ücretlinin İşveren İçin Şahitlik Etmesi 359
[El Yazısı Üzerine Şahitlik] 365
Şahit ve Yemin Bahsi 368
Rehin Bahsi 393
Fakihlerin Hisseli Rehin Konusundaki İhtilafları 397
[Alacağın (Temlik Yoluyla) Rehin Verilmesi] 399

[Rehnin Adil Bir Kimseye (Yed-i Emine) Emanet Edilmesi] 400
Rehin Malının Tazmini 402
Rehinden Yararlanma Konusunda Fakihlerin Farklı Görüşleri 420
[Rehin Sözleşmesi Taraflarının Borç Tutarındaki Anlaşmazlıkları] 426
[Şahitliği/Tanıklığı Gizlememek] 430
["Allah, Bir Kimseyi Ancak Gücünün Yettiği Şeyle Yükümlü Kılar" Ayeti] 440
["Ey Rabbimiz! Unutur ya da Yanılırsak Bizi Sorumlu Tutma" Ayeti] 442
["Onun Kazandığı İyilik Kendi Yararına, Kötülük De Kendi Zararınadır" Ayeti] 446
["Ey Rabbimiz! Bize, Bizden Öncekilere Yüklediğin Gibi Ağır Yük Yükleme" Ayeti] 448
["Ey Rabbimiz! Bize Gücümüzün Yetmediği Şeyleri Yükleme!" Ayeti] 450

3- ÂL-İ İMRÂN SURESİ 453
Takiyyenin Manası ve Hükmü 481
["İbrahim Ailesi" ve "İmran Ailesi"] 484
Bir Kimsenin Çocuğunu İbadet Etmeye, Kur'an ve Dinî İlimleri Öğretmeye Adaması 486
Annenin Çocuğunu Tedib Etme ve Eğitip Öğretme Velayetine Sahip Olması ... 487
Mübahele ve Siyer Âlimlerinin Bu Konudaki Rivayetleri 499
Kız Evladın Çocukları Babalarının mı Yoksa Annelerinin mi Nesebine Tabidirler? 502
Kur'an, Hz. İbrahim'den Sonra İndiği Hâlde Ona Nasıl Müslüman Denebilir? 506
Dini, Deliller İleri Sürerek Savunma Gereği 507
Caninin Hareme Sığınması veya Orada Cinayet İşlemesi 523
Harem Dışında Cinayet İşledikten Sonra Hareme Sığınan Caninin Hükmü 525
Hac Farizası 533

İyiliği Tavsiye Edip Kötülükten Sakındırma
(Emr-i Bil Maruf Nehyi Anil Münker) Farizası 551

Gasp edilen Malı Elinden Kurtarmak İçin Gasp Edenin Öldürülmesi 559

Zimmîlerden Yardım Dilemek 575

"Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin" Ayeti ve Özel Olarak
Bir Şeyden Söz edilmiş Olmasının Başka şeyleri Kapsam Dışına
Çıkarmak Anlamına Gelmeyeceği Bahsi 577

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* "Allah'tan Korkan Öfkesini Tatmin Etmez" Sözü .. 579

[Şehitlik] 600

[Şehitlerin Allah Katında Rızıklandırılmaları] 603

[Mü'minin Savaşta Olması Gereken Hali] 603

[Cimrilik] 605

Allah Yolunda Nöbet Tutmanın Fazileti 610

بسم الله الرحمن الرحيم

-2- BAKARA SURESİ DEVAMI-

Kadının Velisiz Olarak Evlenmesi Konusunda Fakihlerin İhtilaf Etmeleri

Kadının velisiz olarak kendi nikâhını akdetmesi konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, dengi ile olduktan ve mehrini tam aldıktan sonra kadının velisiz olarak evlenebileceğini ve velinin bu evliliğe itiraz edemeyeceğini söylemiştir. Züfer de bu görüştedir. Kadının evlendiği eşi kendisinin dengi olmasa bile nikâh akidleri yine geçerlidir. Ancak kadının velileri, onları birbirlerinden ayırma hakkına sahiptirler.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Aişe, Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman'ın kızı Hafsa'yı -Abdurrahman başka bir memlekette iken- Münzir b. Zübeyr ile evlendirmiştir. Bu da onlara göre velisiz nikâhın geçerli olduğuna delalet etmektedir. Muhammed b. Sirin, Şabi, Zühri ve Katade de bu görüştedirler.

Ebu Yusuf, velisiz kıyılan nikâhın geçerli olmayacağını söylemiştir. Ama veli, kadını kocasına teslim ederse nikâh geçerli olur. Koca, kadının dengi olduğu hâlde veli, kadını ona teslim etmezse kadı bu nikâhı geçerli kılabilir. Kadı geçerli kıldığı takdirde bu nikâh, Ebu Yusuf'a göre de geçerli olur. İmam Muhammed de bu görüştedir. Ebu Yusuf'tan bunun aksi bir görüş rivayet edilmişse de meşhur olan görüşü, bizim naklettiğimiz görüşüdür.

Evzai dedi ki: "Bir kadın kendisinin evlenmesi konusunda bir erkeği yetkilendirir ve o erkek de onu dengi olan bir adamla evlendirirse, nikâhı geçerli olur. Kadının velisi, bu çifti birbirinden ayırma yetkisine sahip değildir."

İbn Ebi Leyla, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Velisiz nikâh olmaz."

İbn Şübrüme dedi ki: "Velisiz nikâh geçerli olmaz. Anne, veli değildir. Kadın, Müslümanların kadılarından bir kadı dışında bir erkeği kendisi için veli olarak atayamaz."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Azad edilmiş, yoksul veya toplumda önemli bir yeri olmayan basit bir kadının, kendi evlendirilmesi işinde bir erkeği yetkilendirir ve o erkek de kendisini bir adamla evlendirirse, bu evlilik akdi geçerli olur."

Mâlik bu konuda şunu da söylemiştir: "Servet ve itibar sahibi bir kadını, sadece velileri veya sultan evlendirebilir. Başkalarının evlendirmesi uygun olmaz." Mâlik'e göre kadını, kabilesi içinde kendisine daha yakın bir erkek varken daha uzaktaki bir erkeğin evlendirmesi caizdir.

Leys b. Sa'd dedi ki: "Bir kadın velisiz olarak evlenir de evlendiğinden daha uygun bir adam görürse durumunu sultana arzeder. Kocası kendisinin dengi ise sultan nikâhı geçerli sayar, feshetmez. Bu hüküm, daha önce evlilik geçirmiş olan kadın hakkında geçerlidir. Cariye, evlenirse nikâhı geçerlidir. Velisi hazırda iken başka bir erkek, bâkire kadını evlendirirse bu durumda yetki velidedir. Eğer isterse, sultan onun talebi üzerine bu nikâhı fesheder. Çünkü veli o kadına, nikâhını kıyan adamdan daha yakındır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Buraya kadar naklettiğimiz ve kadının velisiz olarak kendisi hakkında akdettiği nikâhın geçerli olmasını gerektiren Kur'anî deliller, Ebu Hanife'nin bu meseledeki görüşünün sahihliğini gerekli kılmaktadır.

Kadının velisiz olarak kendisi hakkında akdettiği nikâhın geçerli olduğunu ispatlayan sünnetten deliller ise şunlardır:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ لِلْوَلِيِّ مَعَ الثَّيِّبِ أَمْرٌ)

"Velinin dul kadın üzerinde yetkisi yoktur."[1]

Ahmed b. Yunus'un bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الأَيِّمُ أحقُّ بنفسِها مِن وليِها)

"Dul kadın kendisi hakkında karar vermede velisinden daha çok yetkilidir."[2]

Birinci hadis, velinin nikâh akdinde yeri olmadığını göstermektedir. İkinci hadis ise dul kadının evlenirken verdiği karara velinin engel olma hakkına sahip olmadığını göstermektedir.

Şu hadisler de buna örnek gösterilebilir:

(الجَارُ أَحَقُّ بِصَقَبِهِ)

"Komşu, yakınındaki mülk üzerinde başkalarına göre daha fazla hak sahibidir."[3]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* küçük bir çocuğun annesine şöyle buyurmuştu:

(أنتِ أَحَقُّ به ما لم تنكَحي)

1 Ebu Davud, Nikâh, 26
2 Ebu Davud, Nikâh, 25
3 Buhari, Hiyel, 13

"Evlenmediğin sürece bu çocuk üzerinde sen daha fazla hak sahibisin."[4]

Bu delillerin tümü velinin, evlenme konusunda kadının üzerinde hak sahibi olmasını reddetmektedirler.

Şu hadis de buna delalet etmektedir:

Zühri'nin Sehl b. Sa'd'dan rivayet ettiğine göre bir kadın kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Benim kadınlara ihtiyacım yok"***[5] dedi. Bunun üzerine orada hazır bulunan bir adam, o kadınla kendisini evlendirmesini Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* istemişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kadına velisinin olup olmadığını sormamış, nikâhının geçerli olması için velisinin bulunmasını şart koşmamıştı.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ümmü Seleme'ye *radıyallahu anh* evlenme teklifinde bulunduğunda Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, "Velilerimden burada hazır bulunan bir kimse yok" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Gerek hazırda, gerekse uzaklardaki velilerinden benden hoşlanmayan biri yoktur"*** demişti. Sonra da Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* küçük bir çocuk olan oğluna, ***"Kalk bakalım, anneni Allah'ın Resûlü ile evlendir"*** demiş ve Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da velisi bulunmaksızın Ümmü Seleme *radıyallahu anh* ile evlenmişti.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Gerek Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* gerekse kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmiş olan kadının velisi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisiydi. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ)

"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir."[6]"

4 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/255
5 Darimi, Sünen: 2/190
6 Ahzab, 33/6

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kendilerine verdiği emirlere itaat edip uymaları hususunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, müminlere canlarından daha yakındır. Ama canları ve malları üzerinde bir tasarrufta bulunma hususunda böyle bir durum söz konusu değildir. Rivayette de görüldüğü gibi Ümmü Seleme *radıyallahu anh* "Velilerimden burada hazır bulunan bir kimse yok" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona "Velilerini ne yapacaksın? Ben sana onlardan daha yakınım" demeyip, aksine ***"Onlardan benden hoşlanmayan biri yoktur"*** demiştir. Bu da Peygamber'in*sallallahu aleyhi ve sellem* bu iki kadının velisi olmadığına delalet etmektedir.

Kadının velisiz olarak kendisi hakkında akdettiği nikâhın geçerli olduğunu akli yönden ispatlayan delil şudur:

Fakihlerin tamamı, malında tasarrufta bulunması caiz olan erkeğin akdettiği nikâhın geçerli olduğu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Aynı şekilde kadın da kendi malında tasarrufta bulunması caiz olduğuna göre, kendi nikâhını da akdetmesi caiz ve geçerli olmalıdır. Erkeğin kendisi için akdettiği nikâhın geçerli oluşunun illeti şudur: Erkek, kendi malında tasarrufta bulunması caiz olmayan bir deli ise, kendi nikâhını da akdetmesi geçerli olmaz. Bu da bizim anlattığımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

Bu görüşümüze muhalefet edenler, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

Şerik'in bildirdiğine göre Simâk, Makil b. Yesar'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Makil'in kız kardeşi bir adamla evliydi. Kocası onu boşadı. Sonra karısına dönüş yapmak istedi. Ama Makil bunu kabul etmedi. Bunun üzerine şu ayet indi:

(فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ)

"Eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın."[7]

7 Bakara, 2/232

Bu kıssa, Hasan'dan da rivayet edilmiş ve yukarıdaki ayetin onun hakkında indiği söylenmiştir. Bu anlatılanlar arasında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ma'kil'i *radıyallahu anh* huzuruna çağırdığı ve kız kardeşini eski kocasıyla yeniden evlendirmesini emrettiği yer almaktadır. Ancak nakilcilere göre bu rivayet sabit değildir. Çünkü rivayetin senedinde Simâk'ın kendisinden rivayette bulunduğu kişinin adı verilmemektedir. Hasan'ın rivayet ettiği hadis de mürseldir. Bu hadis sabit olsa bile ayeti delil olmaktan çıkarmaz. Çünkü ayet, kadının kendi şahsı için akdettiği nikâhın geçerli olacağına delalet etmektedir. Şöyle ki: Ma'kil *radıyallahu anh*, kardeşinin eski kocasıyla yeniden evlenmesine engel olmuştu. Ama böyle yapması Allah tarafından yasaklanmış ve engelleme hakkının olmadığı bildirilmişti. Ayetin zahirî, hitabın kocalara yönelik olduğu gibidir. Çünkü ayet-i kerime şöyledir:

(وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman evlenmelerine engel olmayın."

"Engel olmayın" hitabı, boşayan kimseye yöneliktir. Böyle olunca da ayetin manası, iddeti uzatarak kocaların kadınlara engel olmamaları şeklinde anlaşılır.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا)

"Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın."[8]

Şu hâlde **"engel olmayın"** hitabının kadının velilerine, kocalara ve diğer insanlara yönelik olması mümkündür. Ayetin genel ifadesi bunu gerektirmektedir.

8 Bakara, 2/231

Velisi hazır olmadan ve izin vermeden kadının nikâhının geçerli olmayacağı görüşünde olanlar şu hadisleri delil olarak ileri sürmektedirler:

(أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ)

"Herhangi bir kadın velisinin izni olmadan evlenirse nikâhı geçersizdir." [9]

(لَانِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ)

"Veli olmadan kıyılan nikâh geçersizdir."[10]

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen şu hadisi de delil olarak ileri sürmektedirler:

(لَا تُزَوِّجُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ و لَا تُزَوِّجْ الْمَرْأَةُ نَفْسَهَا، فَإِنَّ الزَّانِيَةَ هِيَ الَّتِي تُزَوِّجُ نَفْسَهَا)

"Hiçbir kadın başka bir kadını evlendiremez. Kendi kendini de evlendiremez. Asıl zinakâr kadın, kendi kendini evlendiren kadındır."[11]

Yukarıdaki satırlarda nakledilen hadislerin ilki sabit değildir. Bunun gerekçelerini Şerhu't Tahavi'de açıklamıştık. Bunun başka varyantlarında (أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوَالِيهَا، فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ) ***"Herhangi bir kadın efendilerinin izni olmadan evlenirse nikâhı geçersizdir"***[12], "veli" yerine "efendi" kelimesi geçmektedir. Bu da cariyenin, efendisinden izinsiz olarak evlenemeyeceği hükmünü getirmektedir.

---

9 Hâkim, Müstedrek: 2/182

10 İbn Hibban: 1243. [Bu hadis; Ebu Musa el-Eş'ari, İmran b. Husayn, Cabir b. Abdullah, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Aişe, Ali b. Ebu Talib, İbn Ömer, İbn Amr el-As, Enes b. Malik, Ebu Umame ve Semure b. Cundeb tarafından rivayet edilmiş sahih bir hadistir.
Ebu Musa el-Eş'ari'den gelen rivayetin tahrici şöyledir: Ebu Davud, 2085; Tirmizi, 1101; İbn Mace, 1881; Darimi, 2178; Ahmed: 4/413; İbn Hibban: 1243; Darekutni, 3474. Musahhih]

11 Nasbu'r-Râye: 3/188

12 Ebu Davud, Nikâh, 20

(لَانِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ)

"Veli olmadan kıyılan nikâh geçersizdir" hadisi üzerinde ihtilafa gerek yoktur. Çünkü bize göre bu, nikâhın veli ile kıyılmasını gerektirmektedir. Erkek gibi kadın da kendi şahsına velilik edebilir. Çünkü veli, gözetimi altındaki kimse üzerinde velayet hakkına sahip olan kimse demektir. Kadın kendi malında velayet ve tasarruf hakkına sahip olduğu gibi, üreme organı üzerinde de velayet ve tasarruf hakkına sahiptir.

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen (لَا تُزَوِّجُ الْمَرْأَةُ نَفْسَهَا) ***"Kadın kendini de evlendiremez"*** hadisi ise, kadının kendi kendini evlendirmesinin mekruh olacağı şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü nikâh akdinin yapılacağı meclise katılmak durumunda kalacaktır. Zira nikâh kıyılmadan etrafa duyurulacak ve insanlar orada toplanacaklardır. Kadının bu toplantı yerinde bulunması mekruhtur.

"Asıl zinakâr kadın, kendi kendini evlendiren kadındır" ifadesi ise, Ebu Hureyre'nin kendisine ait bir sözdür. Kaldı ki böyle bir ifade isabetli değildir. Zira kadının kendi kendini evlendirmesi hiçbir Müslümana göre zina sayılmaz. Gerçi bu ifadede cinsel ilişkiden bahsedilmemiştir. Ama varsayalım ki kadın velisiz olarak kendi başına nikâhlanır ve kocası da kendisiyle cinsel ilişkide bulunursa, bunun zina sayılmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Çünkü böyle bir evliliği caiz görmeyenler, en fazla bu nikâhı fasit sayarlar. Böyle bir nikâhta kocanın kadına mehir vermesini gerektirir. Cinsel ilişkide bulunulur da çocuk doğarsa, çocuğun nesebi sabit olur. Şerhu't-Tahavi adlı kitapta bu konuyu genişçe anlatmıştık.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ)

"Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir."[13]

13 Bakara, 2/232

Yani eski kocalarıyla anlaşmaları durumunda yeniden evlenmelerine engel olmamanız, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Çünkü engellemeniz, onların nikâhsız olarak haram bir fiil işlemelerine yol açabilir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu bağlamda şöyle buyurmuştur:

(إِذَا أَتَاكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ خُلُقَهُ وَدِينَهُ فَزَوِّجُوهُ، إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ)

"Ahlâkını ve dindarlığını beğendiğiniz bir kimse (kızınızı istemek için) size geldiğinde onu (kızınızla) evlendirin. Aksi hâlde yeryüzünde fitne ve yaygın bir fesat meydana gelir."[14]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Hürmüz, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ، إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ)

"Dindarlığını ve ahlâkını beğendiğiniz bir kimse (kızınızı istemek için) size geldiğinde onu (kızınızla) nikâhlayın. Aksi hâlde yeryüzünde fitne ve yaygın bir fesat meydana gelir."[15]

Süt Emzirme Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ

14 İbn Mâce, Nikâh, 46

15 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/299

تَسْتَرْضِعُوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَّا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233-"-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir süt anneye) emzirtmek isterseniz örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahirî haber kipindedir. Ama hitaptan anlaşıldığına göre bununla haber vermek kastedilmiş değildir. Şayet haber kastedilmiş olsaydı, kendisine haber verilenin de mevcut olması gerekirdi. Annelerden çocuk emzirmeyenler var olduklarına göre, bu ayetle haber vermenin kastedilmediği anlaşılmış olmaktadır. Bu ayetle haber kastedilmediği hususunda ulema arasında ihtilaf da yoktur. Bu ayetle kastedilenin, lafzın hakikî manası olan haber verme olmadığına göre asıl maksat, annenin çocuğu emzirmekle yükümlü olduğu ve çocuğu emzirmenin anneye emredilmesidir. Çünkü emir, bazan haber kipinde de verilebilmektedir.

Mesela bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[16]

16 Bakara, 2/228

Bu ayette geçen **"beklerler"** kelimesi her ne kadar haber kipinde ise de bununla "beklesinler" emri kastedilmiştir. Emzirme ayeti ile, baba kabul etmese bile annenin çocuğu emzirmeye hakkı olduğu veya çocuğu emziren anneye babanın nafaka verme yükümlülüğünün bulunduğu tespit edilmektedir.

Konuyla ilgili başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ اُخْرٰى)

"Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir."[17]

Bu ayette ifade edilmek istenen; 'anne istese de istemese de emzirecektir veya çocuğu emzirip emzirmemekte serbesttir' değildir. Bu mana kastedilmediğine göre geride iki seçenek kalmaktadır. O seçenekler de şunlardır:

1-Annenin çocuğu emzirmesini baba kabul etmiyorsa, bunu kabul etmesi için kendisine gerekli müeyyide uygulanır.

2-Baba, emzirme nafakasını en fazla iki yıl ödemekle yükümlüdür. İki yıldan sonrasının nafakasını ödemeye yanaşmazsa, kendisine herhangi bir müeyyide uygulanmaz.

Şunu da belirtmeliyiz ki (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ) **"Anneler, çocuklarını emzirirler"** ifadesi ya boşanmış olsun olmasın bütün anneleri ilgilendiren genel bir hükümdür. Ya da önce sözü edilen boşanmış annelerle ilgili bir hükümdür. Eğer bu ifadeyle ister evli ister boşanmış bütün anneler kastedilmişse, evli kadına verilmesi gereken nafaka, emzirme nafakası değil de evliliğin gereği olan beslenme ve giyim nafakasıdır. Çünkü kadın, evlilik devam etmekle beraber ayrıca emzirme nafakası almayı hak etmez.

17 Talak, 65/6

Alacak olsa, biri evlilik nafakası, diğeri de emzirme nafakası olmak üzere iki nafaka almış olacaktır. Kadın boşanmış ise emzirme nafakasını ayetin zahirî hükmü gereğince alma hakkına sahip olur. Çocuğu emzirdiği için bu nafakanın ona verilmesini vacip kılmıştır. O, bu durumdayken ne evlidir ne de emzirdiği çocuğun babasının boşamasından dolayı iddet beklemektedir. O, şu ayetin hükmü altına girmektedir:

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın."[18]

Bu durumdaki kadın, doğum yapmakla iddetini tamamlamış olmaktadır. Hak ettiği nafaka da emzirme ücreti olur. Belki çocuğu doğurduktan sonra boşanmış ise o zaman iddetini âdet görerek bekler.

İddet nafakasıyla emzirme nafakasının birlikte alınıp alınamayacağı hususunda mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerinden farklı rivayetler gelmiştir.

İki rivayetten birine göre kadın her ikisini de hak eder.

Diğer rivayete göre ise iddet nafakasının yanı sıra emzirme karşılığında bir şey almayı hak etmez.

Yukarıda geçen emzirmeyle ilgili ayet (Bakara, 2/233), iki mana içermektedir:

1-Anne, ilk iki senede çocuğunu emzirmede başka kadınlara göre öncelik hakkına sahiptir. Anne, çocuğunu emzirmeye razı olduğu takdirde babanın çocuğu başka kadına emzirtmeye hakkı olmaz.

18 Bakara, 2/232

2-Emzirme nafakasında babanın yükümlülüğü iki seneyle sınırlıdır. Bahsedilen ayette emzirme nafakasını karşılamada başkasının babaya katkı sağlamayacağına delalet vardır. Aslında emzirme nafakasını karşılamayı Yüce Allah anneyle babaya yüklemiştir. Çünkü ikisi de çocuğun mirasçısıdırlar. Her ikisi de çocuğun mirasına ortak oldukları hâlde daha sonra Yüce Allah, bu yükümlülükte babayı öne alarak emzirme nafakasını sadece onun karşılamasını vacip kılmıştır. Küçük çocuğun, yaşı büyük de olsa çalışamayacak derecede kronik hasta olan evladın nafakasını karşılamakla başkaları değil, ayetin delaletine göre sadece baba yükümlü kılınmıştır.

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."[19]

Bu cümle, evlilik süresince kadının nafakasının ve giysilerinin koca tarafından karşılanması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin hükmü, nikâhlı ya da boşanmış bütün anneleri kapsamaktadır. (بِالْمَعْرُوفِ) **"örfe uygun"** kaydı, fakirlikte ve zenginlikte erkeğin kendi mali durumuna göre kadına nafaka ve giysi temin etmekle yükümlü olduğuna delalet etmektedir. Çünkü fakirin güç ve imkânlarının üstünde, zenginin de az ve değersiz şeylerle yükümlü kılınması örfe uygun olmaz. Kocanın mali durumu göz önüne alınmakla birlikte, kadına verilecek olan nafakanın kâfi miktarda olması gerektiğine bu ayet delalet etmektedir. Bu husus, ayetin devamındaki şu cümleden anlaşılmaktadır:

(لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا)

"Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez."

Kadın ölçüyü kaçırıp örfe ve mut'ada göre emsallerine verilenden fazla bir nafaka isterse, fazlası verilmez. Aynı şekilde koca da kısıntıya gidip örfe ve âdete göre emsallerine verilenden daha az bir nafaka vermeye kal-

19 Bakara, 2/233

karsa, böyle yapması helal olmaz. Emsallerine verilen kadar bir nafakayı kadına vermeye zorlanır.

Bu ayette, yiyecek ve giyeceğini temin etme karşılığında sütanne kiralamanın caiz olduğuna delalet vardır. Çünkü Yüce Allah'ın bu ayette, boşanmış kadına verilmesini vacip kıldığı şey, emzirme ücretidir. Bu hükmü şöyle açıklamıştır:

(فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin."

Bu ayette hadiselerin hükmünü belirlemek için içtihatta bulunmanın caiz olduğuna delalet vardır. Çünkü nafakanın örfe göre miktarını belirlemek, ancak zann-ı galip dediğimiz ağırlıklı kanaate ve imal-i fikre göre olur. Çünkü nafakanın miktarı, kişinin yaşadığı yerin âdetine göre belirlenir. Âdete dayalı şeylerin belirlenmesi ise içtihat ve zann-ı galip ile olur. Çünkü âdet, fazla ve eksik olmaksızın sadece bir kişinin belirlediği miktarla sınırlı değildir. Diğer taraftan nafakanın miktarını belirlemek içtihada dayalıdır. O da kocanın fakirlik ve zenginlikteki durumunu, imkânlarını, ne miktardaki nafakanın yeterli olacağını göz önüne alarak içtihatta bulunup miktar belirlenir. Çünkü (لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا) **"Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez"** Zenginlik de örf ve âdete göre belirlenir.

(لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا)

"Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez" ayeti, Cebriyecilerin, 'Allah, kullarını güçlerinin üstünde olan şeylerle yükümlü kılar' şeklindeki itikatlarını geçersiz kılmaktadır. Bunu Allah'a nispet etmekle yalan söylediklerini ortaya koymaktadır. Allah, onların kendisi hakkında söylediklerinden, kendisine nispet ettikleri ölçüsüzlük ve boş şeylerle meşgul olmaktan yüce ve münezzehtir.

(لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا)

"Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın."

Hasan, Mücahid ve Katade dediler ki: "Ayette sözü edilen 'zarara uğratılmak' emzirme konusunda annenin zarara uğratılmasıdır."

Said b. Cübeyr ile İbrahim en-Nehâi dediler ki: "Bir meselede emzirme söz konusu olursa, anneye tercih hakkı tanınır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin manası şöyledir: Çocuğu emzirmeye razı olduğu takdirde annesine, sütanneye verildiği kadar bir ücret vermemek, anneye zarar vermektir. Oysaki bu kadar bir ücreti hak etmede çocuğun annesi, sütannelere göre daha önceliklidir. Çünkü ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."

Doğumundan sonra iki yaşını doldurıncaya kadar çocuğu emzirmede annesi, başka kadınlara göre öncelik hakkına sahiptir. Sonra Yüce Allah bu hükmü şu ayetle desteklemiştir:

(لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا)

"Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın."

Allah bilir ya, ayetin manasının şöyle olma ihtimali vardır: Kadın, çocuğunu sütannelerin alacağı ücret kadar bir ücretle emzirmeye razı olursa, babanın başkasına emzirterek ona zarar vermeye hakkı olmaz.

Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin."

Çocuğunu emzirmede anneye bu ayette de öncelik tanınmıştır. Bu ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır:

(وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى)

"Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir."[20]

Çocuğunu emzirme hakkı, ancak çocuğun babasıyla ücrette anlaşamaması durumunda annenin elinden alınır. Ayet ile şu mana da kastedilmiş olabilir: Kadın çocuğunu emzirmeyi tercih etmezse, çocuğu elinden elinden alınarak kendisine zarar verilmemelidir. Aksine bu durumda kocaya, sütanneyi kadının ikamet ettiği eve getirip çocuğunu orada sütanneye emzirtmesi emredilir. Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri bu görüştedirler.

Çocuğu elinden alıp bir sütanneye emzirterek annesine zarar verme manasına gelmesi de muhtemel olduğuna göre bu ayeti iki manaya yorumlamak gerekmektedir. Bu durumda anne, çocuğunu ecr-i misil ile emzirmeye razı olursa, kocası çocuğu ondan alıp başka bir kadına emzirtemez. Ecr-i misil ise, örfe uygun miktarda yiyecek ve giyecek teminidir. Anne emzirmezse kocası, sütanneyi onun evine getirmeye mecbur edilir. Sütanne çocuğu onun evinde emzirir ki anne, çocuğu sebebiyle zarara uğramasın. Bu da süt emmeye ihtiyacı kalmasa bile küçük yaşta olduğu ve bakıma ihtiyaç duyduğu müddetçe çocuğu yanında tutma konusunda, annenin öncelik hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü çocuk, süt emme döneminde annesine ihtiyaç duyduğu kadar, sütten kesildikten sonra da ihtiyaç duyar. Emziren başkası olsa bile süt emme döneminde çocuğu yanında tutmada annesi öncelik hakkına sahip olduğuna göre, çocuğun anne evinde kalması annesinin hakkıdır. (Çocuğun) annesinin evinde kalması aynı zamanda çocuğun da hakkıdır. Çünkü anne, çocuğuna karşı daha merhametli ve daha şefkatlidir.

20 Talak, 65/6

[Çocuğun Boşanmış Anne Babasının Yanında Kalması Meselesi]

Çocuğun annesinin yanında kalmasının ne zamana kadar devam edeceği meselesine gelince, bizim mezhebimize göre erkek çocuk yalnız başına yeyip içebilecek ve abdest alabilecek zamana, kız çocuğu ise âdet görünceye kadar annesinin yanında kalabilir. Çünkü erkek çocuk, eğitilip terbiye edilmeye ihtiyaç duyduğu ve eğitimle ilgili hususları anlayacak döneme geldiğinde babasız olarak annesinin yanında kalması, kendisinin zararına olur. Bununla beraber baba, eğitip terbiye etmede daha güçlü ve dirayetlidir. Çünkü çocuğun içinde bulunduğu bu dönem hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مُرُوا أولاكم بالصلاةِ وهم أبناءُ سبعِ سِنينَ، واضرِبوهم عليها وهم أبناءُ عَشرٍ، وفرِّقوا بينهم في المَضاجِعِ)

"Evlatlarınıza yedi yaşındayken namaz kılmalarını emredin. On yaşındayken (kılmazlarsa) onları mükellef tutun ve artık onları ayrı yataklarda yatırın."[21]

Yedi yaşına giren çocuğa eğitim ve tedip şeklinde namaz kılması emredilir. Çünkü o, kendisine anlatılan namazın kılınış şeklini anlayabilir. Edeple ilgili öğrenmeye ihtiyaç duyduğu diğer hususları da kendisine anlatıldığında anlayabilir. Bu yaşa gelen ve durmu bu olan erkek çocuğun yedi yaşından sonra artık annesinin yanında kalması kendisinin zararına olur. Hiç kimse, küçük çocuğa zarar verecek şekilde velilik yapamaz. Kız çocuğuna gelince onun, âdet görünceye kadar annesinin yanında kalması, kendisi için daha yararlıdır. Çünkü onun kadınlarla ilgili adabı öğrenmeye ihtiyacı vardır. Kız çocuğu ergen oluncaya kadar annesinin velayeti altında kalmaya devam eder. Annesi onu doğurduğu için onun üzerinde velayet hakkına sahip olur. Annesinin yanında kalması, kız çocuğunun zararına değildir. Bu sebeple de âdet görünceye kadar annesinin yanında kalması daha iyi olur. Ergen olduktan sonra ise iffetini korumaya ihtiyaç duyar.

21 Ebu Davud, Salat, 26

Baba, bu konuda anneden daha güçlü olduğu için ergen kızın babasının yanında kalması daha uygundur.

Bu anlattığımıza Kur'an-ı Kerim delalet ettiği gibi, buna dair hadis de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Hz. Ali ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Hz. Ali, Zeyd b. Hârise ve Cafer b. Ebu Talib, Hz. Hamza'nın şehid edilmesi üzerine yetim kalan küçük kızına velilik yapma konusunda anlaşmazlığa düştüler. Kızın teyzesi, Cafer *radıyallahu anh* ile evliydi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kızı, teyzesine verin. Şüphesiz teyze annedir"*** buyurdu.[22]

Bu rivayette görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kız çocuğuna velayet konusunda, asebe karşısında teyzeye öncelik tanımıştır. Nitekim ayet-i kerime de, çocuğu yanında tutma konusunda babadan çok anneye hak tanımıştır. Bu da nikâh düşmeyen zevil ehramın,[23] çocuğu yanında tutma konusunda erkek akrabadan, asebeden önde geldiğine delalet eden bir delildir. Bu rivayet, ayrıca bazı manalar da içermektedir. Şöyle ki:

- Asebelerden önce teyze, çocuğu yanına alıp bakımını yapma hakkına sahiptir.
- Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, teyzeye "anne" demiştir.

Bu da gösteriyor ki çocuğun nikâh düşmeyen zevi'l erham yakınları, yakınlık derecelerine göre onu yanlarına alıp bakımını yapma hakkına sahiptirler. Çünkü bu hak, çocuğu doğuran anne ile sınırlı değildir.

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kadın, oğlunu yanına alarak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldi ve şöyle dedi:

22 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/499

23 Zevi'l-erham, mirasta asabe ve belirli hisse sahibi olmadıkları halde, bunlar bulunmadığında mirastan pay alan kimselere verilen addır. Bunlar teyze, hala, kızın oğlu, annenin babası gibi akrabalardır.

(يَا رَسُولَ اللَّهِ بَطْنِي كَانَ لَهُ وِعَاءً , وَثَدْيِي كَانَ لَهُ سِقَاءً , وَحِجْرِي كَانَ لَهُ حِوَاءً , وَإِنَّ أَبَاهُ يُرِيدُ أَنْ يَنْتَزِعَهُ مِنِّي , فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَتَزَوَّجِي»)

"Ey Allah'ın Resûlü! Karnım şuna kap idi. Göğsüm süt kupası idi. Kucağım onu kuşatan bir yer idi. Babası bunu benden alıp götürmek istiyor."

Kadının böyle demesi üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Başkasıyla evlenmediğin sürece sen bunun üzerinde daha fazla hak sahibisin."***[24]

Aralarında Hz. Ali, Ebû Bekir, Abdullah b. Mesud, Mugire b. Şube bir sahabi topluluğuyla tabiinden bir grup da buna benzer bir rivayette bulunmuşlardır.

Şafiî dedi ki: "Erkek çocuk, kendi başına yeyip içebilecek duruma gelmiş ise kendisine seçme hakkı tanınır. Babasını tercih ederse, onu yanına alma hususunda babası öncelik hakkına sahip olur. Aynı şekilde annesini tercih ederse annesi öncelik hakkına sahip olur ve annesinin yanında kalır."

Bu konuda Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet edilen bir hadiste anlatıldığına göre Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bir delikanlıya, anne babasından birini tercih etmesi için seçim hakkı tanımış ve ona (اخْتَرْ أَيَّهُمَا شِئْتَ) ***'Annenden, babandan birini tercih et bakalım'*** demiştir.[25]

Abdurrahman b. Ganem dedi ki: "Ben Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* bir çocuğa, anne babasından birini tercih etmesi için seçim hakkı tanıdığına tanık oldum."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* seçim hakkı tanıdığı delikanlının ergen olması muhtemeldir. Çünkü ergen olduktan sonra da çocuğa (غُلام) delikanlı denilebilmektedir.

24 Darekutni, Sünen: 4/469

25 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/5

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radıyallahu anh* bir delikanlıya, anne babasından birini tercih etmesi için seçim hakkı tanımış ve onun yanıbaşında duran küçük kardeşini göstererek "Şayet bu da ağabeyinin yaşında olsaydı, buna seçim hakkı tanırdım" demiştir.[26]

Bundan da anlaşılıyor ki, kendisine seçim hakkı tanınan çocuğun yaşı büyük idi.

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet edilen bir hadiste anlatıldığına göre bir kadın, kocasını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şikâyet ederek şöyle dedi: "Kocam beni boşadı. Oğlumu benden alıp götürmek istiyor. Oysa oğlum bana faydalıdır. Ebu Anebe kuyusundan su alıp bana getirmektedir."

Kadının böyle demesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadınla kocasına ***"Çocuk için kura çekin"*** buyurdu.

Bunun üzerine kadın, "Oğlum hakkında kim benimle tartışabilir?!" dedi.

Kadının bu çıkışı üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun oğluna şöyle dedi: ***"Ey çocuk. Şu annendir, şu da baban. Dilediğini tercih et."*** Çocuk da annesinin elini tuttu.[27]

Kadının, oğlu için "Ebu Anebe kuyusundan su alıp bana getirmektedir" demesi, oğlunun yetişkin olduğuna delalet etmektedir.

Fakihlerin tamamı küçük yaştaki çocuğun diğer haklarında olduğu gibi anne baba seçimi hakkında da tercih hakkı bulunmadığı konusunda görüş birliği etmişlerdir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Erkek çocuğa tercihte bulunma hakkı tanınmaz. Çünkü o, iki şeyden kötü olanı tercih eder."

---

26 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/6

27 İbn Hacer el-Askalani, Et-Telhisu'l-Habîr fi Tahrici Ahadisi'r-Rafiiyyi'l-Kebir: 4/38

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Erkek çocuk böyledir. Çünkü o, oyun oynamayı, edep öğrenmekten ve hayırdan yüzçevirmeyi tercih eder. Oysa Yüce Allah, (قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا) **"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun"**[28] buyurmuştur. Bilindiği gibi erkek çocuğun eğitim ve öğretimi konusunda baba daha güçlüdür. Annesinin yanında kalması onun zararınadır. Çünkü onun yanında kalınca kadın ahlâkı üzere yetişecektir.

(وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ)

"Hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın."[29]

Bu ibare, tarafların birbirlerine zarar vermelerinin yasaklanmasıyla ilgilidir. Koca, çocuğu sebebiyle kadına zarar vermekten yasaklanmıştır. Kadın da, çocuğu sebebiyle kadına zarar vermekten yasaklanmıştır. Kadının nafaka ve diğer hususlarda kocasına zarar vermesi şöyle olur: Hak ettiğinden fazla miktarda nafaka istemekle kocasına zarar verir. Diğer hususlarda zarar vermesi ise şöyle olur: Kocasının çocuğunu görmesine, onunla buluşmasına engel olur. Çocuğu gurbete götürür. Babasının bulunduğu şehirden başka bir şehire taşınır. Böylece çocuğu sebebiyle adama zarar vermiş olur. Çocuğun babasına itaat etmemesi için çeşitli yollara başvurması da muhtemeldir. Çocuğun babasının yanında kalmasına imkân vermez. İşte bütün bunlar, (وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ) **"Hiçbir baba, çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın"** yasağının kapsamına girmesi muhtemel olan durumlardır. Bahsedilen ayeti bu manalara göre yorumlamak gerekmektedir.

(وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ)

"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur."

Baba ölmüşse onun mirasçısı, çocuğun annesine zarar vermeme hususunda buraya kadar anlatılanlara aynen riayet etmekle yükümlüdür.

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

28 Tahrim, 66/6
29 Bakara, 2/233

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."

Buradaki kelamın tamamı, cem' manasına gelen (vav) harfiyle birbirine atfedilmiştir. Dolayısıyla buradaki sözün tamamı, nafaka ve giysi hakkındadır. Yasaklama da eşlerin birbirlerine herçeşidiyle zarar vermemeleriyle ilgilidir.

İşte bütün bunlardan sonra Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ)

"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur."

Baba ölmüş ise onun mirasçısı, çocuğun annesine nafaka ve giysi temin etmek, ona zarar vermemekle yükümlüdür. Aynı şekilde kadın da mirasçıya zarar vermemekle yükümlüdür. Çünkü zarar vermek, nafaka konusunda olduğu gibi, diğer konularda da olabilir. Yüce Allah bu yükümlülüklere atfen **"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur"** buyurduğuna göre, mirasçı da babanın yükümlü olduğu şeylerle yükümlü olmaktadır.

Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit, Hasan, Kabise b. Züeyb, Atâ ve Katade'nin, **"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur"** ayetiyle nafakanın kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Abbas ile Şabî'nin ise bu ayetle, tarafların birbirlerine zarar vermemeleri manasının kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu iki zâtın, "bu ayetle, tarafların birbirlerine zarar vermemeleri manası kastedilmiştir" demeleri, babanın mirasçısının çocuğun annesine nafaka vermekle yükümlü olmadığı görüşünde olduklarını göstermez. Çünkü zarar vermek, diğer haklarda olduğu gibi nafaka hakkında da söz konusu olabilir. Bahsedilen ayetin zarar verme bağlamında olması, çocuğun annesine nafaka vermeyi gerektirmediği anlamına gelmez. Ölen baba gibi mirasçı da nafakayla yükümlü olmasaydı, kadına zarar vermekten özellikle nehyedilmiş olmasının bir anlamı olmazdı. Çünkü mirasçı bu hususta çocuğun annesine tamamen

yabancı bir kimse gibidir. Ayet-i kerime, maksadın hem nafakada hem de diğer haklarda çocuğun annesine zarar verilmemesi olduğuna delalet etmektedir.

Bunun ardından şöyle buyrulmaktadır:

(وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, size bir günah yoktur."

Bu da zarar vermenin, süt emzirme ve nafaka konusunu içerdiğine delalet etmektedir.

Selef uleması, küçük çocuğun nafakasını kimin temin etmesi gerektiği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* dedi ki: "Babasız kalan küçük çocuğun nafakasını, asebeleri[30] karşılamakla yükümlüdürler."

Bunu derken de şu gerekçeyi ileri sürmüştür: Yüce Allah çocuğun nafakasını anneye değil, babaya yüklemiştir. Çünkü baba, onun asebesidir. Şu hâlde çocuğun nafakasını akilesi durumunda olan asebelerinin karşılaması gerekir.

Zeyd b. Sabit dedi ki: "Çocuğun nafakası, mirastaki payları oranında babasının mirasçısı olan erkek ve kadınlar tarafından karşılanır."

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri de bu görüştedirler.

Babanın mirasçısının, çocuğun annesine zarar vermemesi gerektiği şeklindeki görüşümüzün İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* da görüşü olduğu rivayet edilmiştir. Önce de açıkladığımız gibi bu, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, çocuğun nafakasını babasının mirasçısının karşılaması gerektiği görüşünde olduğuna delalet eder. Çünkü çocuğun annesine zarar vermek, çocuğun nafakasını vermemek durumunda söz konusu olur.

Mâlik dedi ki: "Küçük çocuğun nafakası kimsenin üzerine değil, sadece babasının üzerinedir. Dedenin de üzerine değildir. Ama torun, dedenin

30 Asebe: Baba tarafından gelen erkek akrabalardır.

nafakasını karşılamakla yükümlüdür. Oğul da babasınınnafakasını karşılamakla yükümlüdür."

Şafiî dedi ki: "Küçük çocuğun nafakası akrabalarından sadece babasının, babası yoksa dedesinin üzerinedir. Babanın nafakası oğlunun üzerine, dedeninki de oğlunun, o yoksa torununununüzerinedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ)

"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur" ayetinin zahirî manası ve selef ulemasının icması, babası ölen küçük çocuğun nafakasının, babanın mirasçıları tarafından karşılanması gerektiği yönündedir. Bizim görüşümüz de böyledir. Bu, Mâlik ile Şafiî'nin söylediklerinin fasid olmasını gerektirmektedir. Çünkü (وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ) **"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur"** ayeti, nafaka verme ve çocuğun annesine zarar vermeme konusunda anılan bütün mirasçıları ilgilendirmektedir. Nafaka verme yükümlülüğü konusunda bir delile dayanmaksızın bu mirasçılardan bazısını bu yükümlülüğün dışında tutmak caiz olmaz. Mirasçılardan hangisinin nafaka vermekle yükümlü olduğu hususunda selef ulemasının ihtilafından bahsetmiştik. Onlardan hiçbiri erkek kardeş ile amcanın nafaka vermekle yükümlü olmadıklarını söylemiş değildir. Bu durumda Mâlik ile Şafiî'nin görüşleri, bütün fakihlerin görüşüne ters düşmektedir. Çocuğun nikâh düşmez en yakın akrabası olması hasebiyle babası nafaka vermekle yükümlü olduğuna göre, bu gerekçeden hareketle ondan sonra yakınlık sırasına göre gelen akrabaların çocuğa nafaka temin etmeleri gerekir.

Şu ayet de bunun böyle olması gerektiğine delalet etmektedir:

(وَلَا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗ اَوْ صَدِيقِكُمْ)

"Kendi evlerinizde, babalarınızın evlerinde, annelerinizin evlerinde, erkek kardeşlerinizin evlerinde, kız kardeşlerinizin evlerinde, amcalarınızın evlerinde, halalarınızın evlerinde, dayılarınızın evlerinde, teyzelerinizin evlerinde, anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."[31]

Bu ayette, kendileriyle evlenilmesi haram olan yakın akrabalardan söz edilmekte, onların evlerinde yemek yemenin mübah olduğu bildirilmektedir. Bu akrabaların nafakayı hak ettikleri anlatılmaktadır. Eğer böyle olmasaydı, evlerinde yemek mübah kılınmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette **"anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde veya dostlarınızın evlerinde"** ifadesi de geçmektedir. Oysaki bunlar, nafakayı hak etmemektedirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anılan ayetin bu söylediklerinizle ilgili kısmının neshedildiği hususunda ulemanın ittifakı vardır. Ama kendileriyle evlenilmesi haram olan yakın akrabalarla ilgili kısmı neshedilmiş değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Babaya mirasçı olması durumunda amcaoğlunun da nafaka vermesi gerektiği söylenmiştir. (Oysa ayette amcaoğlundan bahsedilmemektedir)."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahirî sizin dediğiniz gibidir. Ancak biz bir delile istinaden özel olarak onu da nafaka vermekle yükümlü kıldık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ) **"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur"** ayeti, mirasçıların tümünün nafaka vermekle yükümlü olmalarını gerektirmektedir. Buna göre anne babanın da mirastaki payları oranında nafaka vermeleri gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin kastı, baba dışındaki mirasçılardır. Çünkü ilgili ayetin başında nafakanın tamamını annenin

31 Nur, 24/61

değil de sadece babanın vermesi gerektiği anlatılırken zaten babadan söz edilmişti.

Ondan sonra o ibareye şu kısım atfedilmişti:

(وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ)

"(Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur."

Bu sebeple ayetin, diğer mirasçılarla birlikte babayı da kastetmiş olması mümkün değildir. Zira öyle olması, ayetin baş tarafının neshedilmiş olmasını gerektirir. Oysa nesheden ile neshedilenin aynı ilahî hitapta bir arada bulunması mümkün değildir. Çünkü nesh, hükmün yerleşip istikrar bulmasından ve gereğini yapma imkânının doğmasından sonra yapılabilir.

İsmail b. İshak dedi ki: "Birçok doğduğunda babası ölmüş veya ortalarda görünmüyorsa, annesi onu emzirmekle yükümlüdür. Zira Yüce Allah (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ) **"Anneler, çocuklarını emzirirler"** buyurmuştur. Babanın üzerindeki yükümlülüğün kalkması sebebiyle annenin yükümlülüğü kalkmaz. Ancak bir hastalıktan veya başka bir sebepten dolayı sütü kesilirse, annenin yapabileceği bir şey yoktur. Çocuğu emzirme imkânı olduğu hâlde emzirmez ve ölmesinden korkarsa, emzirmesi vacip olur. Bunu da babanın bu konudaki yükümlülüğü dolayısıyla değil, telef olmasından korkulan bir kimseye yardım edilmesi gerektiğinden dolayı yapması icab eder."

İsmail b. İshak'ın yukarıdaki sözlerinde yanlışlıklar vardır. Şöyle ki:

1-(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ) **"Anneler, çocuklarını emzirirler"** ayetine dayanarak annenin çocuğu emzirmekle yükümlü olduğunu söylemiştir. Ama ayetin emzirmeyle ilgili devamı olan (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) **"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir"** kısmını görmezden gelmiştir.

Yüce Allah anneyi, kendisine hak olarak tanınan nafaka ve giysi karşılığında çocuğu emzirmekle yükümlü kılmıştır. Kendisine karşılığını

vermeksizin anneyi emzirme göreviyle yükümlü kılmak nasıl caiz olur? Bilindiği gibi çocuğunun emzirilmesi karşılığında babanın anneye nafaka vermekle yükümlü olması, emzirmenin sağladığı faydaların da babaya ait olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu faydaların bedelini ödemekle yükümlü olan, kendisidir. Annenin çocuğu emzirmekle yükümlü olması mümkün değildir. Bunu, bedeli olan nafaka ve giysiyi vererek sağlamak, babanın yükümlülükleri arasındadır.

2-(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ) **"Anneler, çocuklarını emzirirler"** ifadesinde, annenin çocuğu emzirmekle yükümlü olduğuna dair bir delil yoktur. Aksine bu ayetle emzirmek, anneye bir hak olarak tanınmıştır. Zira emzirmek istememesi ve babanın da hayatta olması durumunda annenin, çocuğu emzirmeye zorlanamayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Yüce Allah bunu şu ayette net ve kesin olarak bildirmiştir:

(وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهٗ اُخْرٰى)

"Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir."[32]

"Anneler, çocuklarını emzirirler" ayeti, baba hayattayken annenin çocuğu emzirmekle yükümlü olmasını gerektirmezken, babanın yokluğunda emzirmekle yükümlü olduğuna delil göstermek doğru olmaz. Ayette kesin olarak bildirilen hüküm budur.

3-Sonra İsmail b. İshak şunu da söylemektedir: "Bir hastalıktan veya başka bir sebepten dolayı sütü kesilirse, annenin yapabileceği bir şey yoktur. Çocuğu emzirme imkânı olduğu hâlde emzirmez ve ölmesinden korkarsa, emzirmesi vacip olur."

Bu da çelişkili bir ifadedir. Şu da var ki babanın yokluğunda çocuğu emzirmekle anne yükümlü olduğuna göre, emzirememesi halinde emzirme nafakasının anne tarafından karşılanması gerekir. Çünkü baba hayatta olsaydı, bu nafakayı onun karşılaması gerekecekti. Emzirmenin

32 Talak, 65/6

menfaatlerini sağlamayacak olsa, onu emzirmeyle yükümlü kılmak caiz olmaz. Kendisinin emzirmesi, emziremeyip ücret ödeyerek sütanneye emzirtmesi arasında ne fark vardır?

4-İsmail b. İshak "Anne, sütten kestikten sonra çocuğunun nafakasını temin etmekle yükümlü değildir" demektedir.

Böyle demekle çocuğun süt emme dönemindeki nafakasıyla bu dönemden sonraki nafakasının hükmünü birbirinden ayırmış olmakta, böylece de çelişkiye düşmektedir. Çünkü bu nafakaların ikisi de küçük çocuğun nafakasıdır ve ikisinin de hükmü aynıdır. Bu fark da nereden çıkıyor? İkisi arasında böyle bir farkın bulunması caiz olsaydı, baba için de aynı durum söz konusu olurdu. Hatta şöyle de denilebilirdi: Sütten kesildikten sonra küçük çocuğun nafakasını vermek, artık babanın yükümlülüğü olmaktan çıkar. Çünkü Yüce Allah, emziren annenin nafakasını ve giyimini babanın karşılamasını, süt emzirmekten dolayı vacip kılmıştır.

İsmail b. İshak "Annesi, çocuğu emzirme imkânı olduğu hâlde emzirmez ve ölmesinden korkarsa, emzirmesi vacip olur" demektedir.

Böyle bir durumda sadece annenin değil, komşu kadınların ve diğer kadınların da çocuğu emzirmeleri vacip olur. Hâl böyleyken nasıl olur da sadece anneyi, çocuğu emzirmekle yükümlü kılar? Bu ifadelerin hepsi yanlıştır. Keyfî bir konuşmadır. Delile hatta şüpheye bile dayanmamaktadır.

Bunun benzeri bir ifadeyi Mâlik'in de kullandığı nakledilmiştir. Ona göre küçük çocuğun nafakasını sadece babası, babanın nafakasını ise oğlu karşılamakla yükümlüdür. Torun, dedenin nafakasını karşılamakla yükümlü değildir. Bu, selef ve onlardan sonra gelen bütün ulemanın görüşüne aykırı bir görüştür. Bu görüşe katılan bir kimse bulunduğunu bilmiyoruz.

Bununla birlikte Kur'an ayetlerinin zahirî de bunu reddetmektedir:

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana "Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin" diye emrettik."[33]

Dede de bu ayetin kapsamına girmektedir. Çünkü o da babadır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ)

"Babanız İbrahim'in dinine uyun."[34]

Kişi, anne babasıyla iyi geçinmekle emrolunmuştur. Bunda ihtilaf yoktur. Doyurmaya gücü olduğu hâlde kişinin anne babasını aç bırakması, iyi geçinmek değildir. Şu ayet buna delalet etmektedir:

(وَلَا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ)

"Kendi evlerinizde veya babalarınızın...evlerinde yemek yemenizde bir sakınca yoktur."[35]

Bu ayette hemen hemen bütün akraba evlerinden söz edildiği hâlde, oğlun evi ile oğlun oğlunun evinden söz edilmemiştir. Çünkü onların evleri, ayette geçen (بُيُوتِكُمْ) **"evlerinizde"** kelimesinin kapsamına girmektedir. Tıpkı şu hadiste olduğu gibi:

(أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ)

"Sen ve malın, babana aitsiniz."[36]

33 Lokman, 31 /14-15
34 Hac, 22/78
35 Nur, 24/61
36 İbn Mâce, Ticarat, 64

Oğlun evi babaya ait kılındığı gibi; malı, mülkü de babaya ait kılınmıştır. Ancak ayette "evleriniz" kelimesini zikretmekle yetinilmiştir. Zaten ona mal, mülk de dâhildir. Ayetteki "evleriniz" kelimesiyle oğlun evi ile oğlun oğlunun da evinin kastedildiğinin delili şudur: Bu ayetin inmesinden önce de bilindiği gibi insana kendi malını yemesi haram değildi. Bir kimsenin bir başkasına, "Kendi malını yemen sana haram değildir" demesinin bir anlamı yoktur. Çünkü bu, zaten bilinen bir şeydi. Bu da (اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ) **"kendi evlerinizde yemeniz"** ifadesiyle oğulların ve oğulların oğullarının evlerinin kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü diğer akrabaların evlerinden bahsedildiği hâlde ayrıca bunların evlerinden bahsedilmeye gerek görülmemiştir.

Mirasçıların mirastaki payları oranında küçük çocuğa nafaka vermeleri gerektiği görüşünde olanlar kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, küçük çocuğun malına mirasçı olan ve kendisine mahrem olan zevi'l erham yakınlarının, mirastaki payları oranında nafaka vermekle oldukları görüşündedirler. Ama mahrem olmayan zevi'l erham yakınları ona mirasçı da olsalar, çocuğa nafaka vermekle yükümlü değildirler. Bu sebeple amcası oğlu ile dayısı bulunan bir çocuğa amcası oğlu mirasçı olsa da nafakayı dayısının vermesi gerekli görülmüştür. Çünkü amcası oğlu, ona mahrem akrabadan değildir. Amcası oğlunun varlığında dayısı her ne kadar mirasçı olamamakta ise de, asebe ve farz hisse sahiplerinin yokluğunda zevilerhamdan olması hasebiyle mirasçı olur. Burada kendisi hayattaykenmirasçı olacakların kastedilmediği bilinmektedir. Çünkü kişi hayattayken hiç kimse kendisine mirasçı olamaz. Öldükten sonra ise kendisine kimin mirasçı olacağını bilemez. Belki de çocuğun kendisi, ona nafaka vermekle yükümlü olan kişiye mirasçı olacaktır. Ya da o kişiyi mirastan mahrum bırakacak başka bir mirasçı ortaya çıkacaktır. Hâl böyle olunca da maksadın mirasın elde edilmesi olmayıp mirasçılardan mahrem olan zevilerhamın nafakayla yükümlü olduğunu öğrenmiş olduk.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Nafaka ister mahrem olsun ister olmasın, mirasçı olan akrabalar tarafından karşılanır." Böyle demekle de İbn Ebi Leyla, dayıyı değil de amcaoğlunu nafaka vermekle yükümlü kılmış olmaktadır.

Söylediğimizin doğruluğunun delili, fakihlerin şu hüküm üzerinde yapmış oldukları görüş birliğidir: Kişi, azad ettiği eski kölesine her ne kadar mirasçı olsa da ona nafaka vermekle yükümlü değildir. Aynı şekil de kadın da küçük yaştaki kocasının mirasçıları arasında yer almakta olsa da ona nafaka vermekle yükümlü değildir. Bu da kişinin nafaka vermekle yükümlü olması için, nafaka vereceği kişinin mahrem akrabası olmasının şart olduğuna delalet etmektedir.

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ)

"-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler."[37]

Ayette iki yıllık süreden bahsedilmesinin maksadı şu ikisinden biridir:

a-Ya süt mahremiyetini oluşturan süreyi bildirmek için iki yıldan söz edilmiştir.

b-Ya da babanın emzirme nafakası vermesi gereken süreyi belirlemek için iki yıldan söz edilmiştir.

Ayet-i kerimede iki yıllık süreden söz edildikten sonra devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا)

"Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur."

İki yıllık süreden söz edildikten sonra böyle buyrulması, maksadın süt mahremiyetini oluşturan emzirmenin süresini belirlemek olmadığına delalet etmektedir. Çünkü (اَدَارَاْ نِاَف) fiilinin başındaki "fa" harfi takibiyye içindir. Buna göre anne babanın istemeleri şartına bağlanan sütten kesmenin iki yıldan sonra olması gerekmektedir. Sütten kesmenin iki yıldan sonra anne babanın birbirlerine danışıp anlaşmaları şartına bağlandığına göre

37 Bakara, 2/233

demek ki, iki yıldan söz edilmesi, süt mahremiyetini oluşturan emzirme süresini belirlemek için değildir. Emzirmenin iki yıldan sonra da devam etmesi caizdir.

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ) **"-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler"** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Anne baba birbirlerine danışıp anlaşarak çocuğu iki yıldan önce veya sonra sütten keserlerse bunda vebal olmaz."

Bunun devamındaki şu ifade de buna delalet etmektedir: (وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ) **"Eğer çocuklarınızı emzirtmek isterseniz size bir günah yoktur."** Ayetin zahirinden açıkça anlaşıldığına göre burada kastedilen mana şudur: Eğer iki yıldan sonra da çocuğu emzirmeye devam etmek isterseniz bunda bir mahzur olmayacaktır. Çünkü bu ifade, önceki cümlede geçen ebeveynin anlaşmasına dayalı sütten kesmeye atfedilmiştir. Anlaşma sonucunda çocuğu sütten kesmeleri mübah kılınmıştı. Sütten kesmeleri mübah olduğu gibi çocuğun yararına olacaksa babanın iki yıldan sonra da emzirilmesini istemesi mübah olur. Bu anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre, ayette iki yıllık emzirme süresinden söz edilmesi, emzirme nafakasıyla ilgili olarak babanın yükümlülük süresini belirlemek içindir. Bu süre içinde baba emzirme nafakasını karşılamazsa, karşılaması için hâkim ona yaptırım uygular.

Doğrusunu Allah bilir.

Emzirme Zamanı Konusunda Fakihlerin İhtilafı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yaşı büyük kimselerin emzirilmesinin hükmüyle ilgili olarak selef uleması arasında ihtilaf meydana gelmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, yaşı büyüklerin de küçüklerin emmesi gibi süt mahremiyeti oluşturacağı görüşünde idi. Bu görüşüne delil olarak da Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim ile ilgili şu hadisi rivayet etmiştir. Salim'in yanlarına rahatça girip çıkabilmesi için, Ebu

Hüzeyfe'nin karısı Sehle binti Süheyl'e Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle emretmişti: ***"Onu beş defa emzir. Sonra yanınıza gelsin."***[38]

Hz. Aişe *radıyallahu anh* de yanına bir adamın gelmesini istediğinde kız kardeşi Ümmü Külsum'a o adamı beş defa emzirmesini söylemişti. Ondan sonra adam yanına gelmişti. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer eşleri bunu genel bir hüküm olarak kabul etmemiş ve "belki de bu, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Salim'e mahsus bir ruhsat olarak verilmiştir" demişlerdir.

Rivayet olunduğuna göre Sehle binti Süheyl, "Ey Allah'ın Resûlü! Salim'in yanıma girip çıkmasından dolayı eşim Ebu Huzeyfe'nin rahatsızlık duyduğunu yüzündeki belirtilerden anlıyorum" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu tavsiyede bulunmuştur: ***"Salim'i emzir. Ebu Huzeyfe'nin yüzündeki rahatsızlık belirtileri gider."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer eşlerinin yorumladıkları gibi muhtemelen bu, Salim'e mahsus bir ruhsattır. Tıpkı yaşını doldurmamış hayvanı kurban etmesi konusunda Ebu Ziyad b. Dinar'a Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* özel izin vermesi olayında olduğu gibi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Ziyad'a ***"Yaşını doldurmamış bir hayvanın kurban edilmesi senden sonra başka bir kimse için yeterli olmaz"*** demişti.

Diğer taraftan Hz. Aişe *radıyallahu anh*, yaşı büyük kimseleri emzirmenin süt mahremiyeti oluşturmayacağına dair hadis de rivayet etmiştir.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Eş'as b. Süleym'in babası, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe *radıyallahu anh*, yanında bir adamın bulunduğu sırada Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* odasına girdi (Resûlullah'ın bundan rahatsız olduğunu görünce) "Ya Resûlallah! Bu benim sütkardeşimdir" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da ona şu karşılığı verdi:

(انْظُرْنَ مَنْ إِخْوَانِكُنَّ، فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ)

38 Bkz: Ebu Davud, Nikâh, 9

"Kardeşlerinize dikkat edin. Sütkardeşliği açlık dönemindeki emzirme ile oluşur."[39]

Bu da süt mahremiyetinin, çocuğun beslenmede ana sütüyle yetinebildiği küçüklük dönemindeki süt emmesiyle oluştuğuna delalet etmektedir.

Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh*, büyük yaştakileri emzirmeyle de süt mahremiyeti oluşacağı görüşünde olduğu rivayet edilmiştir. Ancak bu görüşünden geri döndüğü de rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: Ebu Husayn, Ebu Atiyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam karısıyla birlikte Medine'den geldi. Kadın'ın göğsünde şişkinlik meydana geldi. Adam, karısının göğsündeki sütü emip dışarı atıyordu. Ancak bu arada bir yudum süt, boğazından aşağı indi. Durumunun ne olacağını sorduğunda Ebu Musa el-Eş'ari *radıyallahu anh* ona, "Karın senden boş oldu" dedi.

Bunun üzerine adam kalkıp Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* yanına gitti. Olayı ona detaylıca anlattı.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, yanına gelen bu bedeviyle birlikte kalkıp Ebu Musa el-Eş'ari'ye *radıyallahu anh* gitti ve ona şöyle dedi: "Şu kır saçlı adamı, süt çocuğu olarak mı görüyorsun? Emilen süt, eğer çocukta et ve kemiği geliştirirse mahremiyet oluşturur."

Bunun üzerine Ebu Musa el-Eş'ari *radıyallahu anh*, Abdullah b. Mesud'u *radıyallahu anh* göstererek "Şu büyük âlim aranızda varken bana bir şey sormayın" dedi.

Bu ifadesi, onun ilk görüşünden vazgeçip Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* görüşüne uyduğuna delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı, "Şu büyük âlim aranızda varken bana bir şey sormayın" demez ve aykırı görüşünde ısrar ederdi.

Hak ve doğru olan da Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* görüşüdür.

---

39 Darimi, Sünen, Nikâh, 52

Hz. Ali, İbn Abbas, Abdullah b. Mesud, Ümmü Seleme, Cabir b. Abdullah ve İbn Ömer'den rivayet edilen görüşe göre yaşı büyüklerin emzirilmeleri süt mahremiyeti oluşturmaz.

Fakihlerden hiçbirinin, yaşı büyüklerin emzirilmesiyle süt mahremiyeti oluşacağını söylediklerini bilmiyoruz.

Ebu Salih'in rivayetine göre sadece Leys b. Sa'd, yaşı büyüklerin emzirilmesiyle süt mahremiyeti oluşacağını söylemiştir ki bu da şaz bir görüştür. Çünkü Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre, yaşı büyüklerin emzirilmesiyle süt mahremiyeti oluşmaz.

Haccac'ın Hakem'den naklettiğine göre Ebu Şa'sâ', Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(Çocukta) et ve kan meydana getiren (onu besleyen) emzirme, süt mahremiyeti oluşturur."

Haram b. Osman'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا رَضَاعَ بَعْدَ فِصَالٍ , وَلَا يُتْمَ بَعْدَ حُلُمٍ)

"Sütten kestikten (iki yaşını geçtikten) sonra emzirme (mahremiyeti) olmaz. İhtilam olduktan sonra da yetimlik olmaz."[40]

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği (فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ) ***"Süt mahremiyeti (çocuğun) açlık dönemindeki emzirme ile oluşur"*** hadis ile ***"(Çocukta) et, kan ve kemik meydana getiren (onu besleyen) emzirme, süt mahremiyeti oluşturur"*** hadisi, yaşı büyükleri emzirme ile süt mahremiyeti oluşmayacağını bildirmektedir.

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh*, yaşı büyüklerin emzirilmesiyle ilgili hadisi başka bir şekilde de rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Abdurrahman b. Kasım, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe, kardeşi Abdurrahman'ın kızına küçük çocukları emzirmesini emrederdi ki, büyüyüp erkek olduklarında yanına rahatça girebilsinler.

40 Taberani, el-Mucemu's-Sağir: 2/158

Yaşı büyükleri emzirmekle süt mahremiyeti oluşacağını söyleyenlerin görüşlerinin şaz olduğu sabit olduğuna göre, yaşı büyükleri emzirmekle mahremiyet oluşmayacağı hususunda görüş birliği sağlanmış olmaktadır. Muvaffakiyyet Allah'tandır.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, çocuğu emzirmenin süresi konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Çocuk sütten kesilmiş olsa da olmasa da iki buçuk yaşını tamamlayıncaya kadar emdiği süt sebebiyle mahremiyet oluşur. İki buçuk yaşından sonra sütten kesilmiş olsa da olmasa da emdiği süt sebebiyle mahremiyet oluşmaz."

Züfer b. Hüzeyl dedi ki: "Çocuk sütten kesilmediği ve beslenmede sadece sütle yetindiği sürece, üç yaşına kadar devam etse bile emdiği süt sebebiyle mahremiyet oluşur."

Ebu Yusuf, Muhammed, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "İki yaşını doldurıncaya kadar çocuğun emzirilmesiyle süt mahremiyeti oluşur. Bu süre içinde çocuğun sütten kesilmiş olmasıyla olmamasının bu hükme bir etkisi olmaz. Burada esas olan süredir."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Çocuğu iki yaşını doldurıncaya kadar az veya çok emzirmek, mahremiyet oluşturur. İki yaşından sonraki az veya çok emzirme ise mahremiyet oluşturmaz."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Emzirmenin süresi iki yıl bir veya iki aydır. Annesinin çocuğu emzirmiş olmasına değil de bu süreye bakılır. İki yıldan önce sütten keser ve henüz iki yıl dolmadan yine emzirirse, bu çocuk yine de sütten kesilmiş demektir. Çocuk bundan öncesüte ihtiyaç duymaz hâle gelmiş ise bu emzirme ve bundan sonraki emzirmeler emzirme olmayıp bir hüküm ifade etmez."

Evzai dedi ki: "Anne, çocuğunu bir yıl emzirdikten sonra sütten keser ve bu kesme durumu devam ederse, daha sonraki emzirme bir hüküm ifade etmez. Bir kadın çocuğunu üç sene süreyle emzirir ve sütten kesmezse, iki yıldan sonraki emzirmeler bir hüküm ifade etmez."

Selef ulemasından bu konuda farklı görüşler rivayet edilmiştir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, "Sütten kestikten sonra çocuğu emzirmek bir hüküm ifade etmez" dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, "Emzirme, ancak küçük yaşta olursa hüküm ifade eder" dedikleri rivayet edilmiştir. Bu ifadeler, bu zâtların iki yılı esas almadıklarına delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ali *radıyallahu anh* emzirmenin hükmünü sütten kesmeye bağlamış olup sütten kestikten sonraki emzirmelerin hüküm ifade etmediğini bildirmiştir. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile oğlu emzirmenin hükmünü süre tahdidinde bulunmaksızın yaş küçüklüğüne bağlamışlardır.

Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Çocuk sütten kesilmeden emme döneminde emdiği sütler mahremiyet oluşturur."

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet edilen (لَا يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعِ، إِلَّا مَا فَتَقَ الْأَمْعَاءَ، وَكَانَ فِي الثَّدْيِ قَبْلَ الْفِطَامِ) hadise göre, ancak çocuğun bağırsaklarını açan, onu besleyen ve sütten kesilmeden önce süt emme döneminde emilenden başka süt, mahremiyet oluşturmaz.[41]

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bu hadisi, Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* gelen şu hadise benzemektedir:

(يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا أَنْبَتَ اللَّحْمَ وَالدَّمَ)

"Et ve kan oluşturan emzirme mahremiyet meydana getirir."[42]

Bütün bu rivayetler, adı geçen zâtların süt mahremiyetinin oluşmasında iki yılı esas almadıklarına delalet etmektedir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile Abdullah b. Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Çocuğu iki yaşından sonra emzirmenin hükmü yoktur" dedikleri rivayet edilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Süt mahremiyeti (çocuğun)***

41 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/550

42 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 9/84

açlık dönemindeki emzirme ile oluşur" buyurması da emzirmenin iki yıl ile alakalı olmadığına delalet etmektedir. Şayet iki yıl, emzirme için süre olarak konulmuş olsaydı, emzirme mahremiyetinin çocuğun açlık döneminde oluşacağını söylemez, "Süt mahremiyeti çocuk iki yaşını doldurmuncaya kadar yapılan emzirme ile oluşur" derdi. İki yıldan değil de açlıktan bahsettiğine göre bu demektir ki çocuğun açlığı emdiği süt ile giderilir ve bedeni de bununla güçlenirse emzirme mahremiyeti oluşur. Bu da iki yaşından sonra olur. Bu hadisin zahirî manası, iki yıldan sonraki emzirmenin mahremiyet oluşturduğu görüşünün sahihliğini gerektirmektedir.

Cabir'den *radıyallahu anh*gelen bir rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (لَا رَضَاعَ بَعْدَ فِصَالٍ) ***"Sütten kestikten (iki yaşını geçtikten) sonra emzirme (mahremiyeti) olmaz"*** buyurmuştur. Buna göre iki yaşından sonra çocuk sütten kesilirse, daha sonraki emzirmeler mahremiyet oluşturmaz.

Başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Emzirme, et oluşturan ve kemikleri güçlendiren emzirmedir."[43]

Bu hadis ve önceki rivayetler, emzirmenin iki yılla sınırlandırılmasının doğru olmadığına delalet etmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Emzirmenin iki yılla sınırlandırıldığına dair sahih bir nakil bulunduğuna güvenmiyorum" dediği nakledilmiştir. O, bu konuda şu ayeti esas almıştır:

(وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا)

"Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır."[44]

Kadın altı ayda doğurursa, çocuğunu tam iki yıl süreyle emzirir. Dokuz ayda doğurursa, yirmi bir ay süreyle emzirir. Yedi ayda doğurursa, yirmi üç ay süreyle emzirir. Yani hamilelik süresiyle emzirme süresi toplam otuz

43 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/462

44 Ahkaf, 46/15

aya tamamlanır. Onlardan sonra selef ulemasından herhangi bir kimsenin bu hesabı esas aldığını görmemekteyiz.

Çocukların süte ihtiyaçları farklı miktarda olduğu için bazıları iki yıldan önce süte ihtiyaç duymaz duruma gelirken diğer bazıları da ancak iki yıldan sonra ihtiyaç duymaz duruma gelirler. Seleften naklettiğimiz rivayetlerden de anlaşıldığı gibi fakihlerin tümü, yaşı büyüklerim emzirilmesi ile mahremiyet oluşmayacağı, yaşı küçüklerin emzirilmesiyle mahremiyetin oluşacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bundan da iki yılın, çocuğun küçük yaşta sayılması için bir süre olarak belirlenmediği anlaşılmaktadır. Çünkü bir çocuk iki yaşını doldurmuş da olsa hiç kimse ona "küçük değildir" demez. Bu da iki yılın emzirme müddeti olarak belirlenmediğine delalet etmektedir.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Süt mahremiyeti (çocuğun) açlık dönemindeki emzirme ile oluşur"*** ve ***"Emzirme, et oluşturan ve kemikleri güçlendiren emzirmedir"*** buyurmakla, çocuktan çocuğa değişebilen bir durumu kastetmiştir. Her ne kadar çocukların çoğu iki yaşını doldurduktan sonra süte ihtiyaç duymaz duruma gelmekte iseler de bu, çocuktan çocuğa değişebilen bir durumdur. Bundan dolayı da emzirme için iki yıllık bir sınırlama söz konusu olmamaktadır.

Emzirmenin iki yıldan ne kadar bir süre daha devam edebileceğini belirlemenin yolu içtihattır. Çünkü bu içtihadı yaparken beslenmede çocuğun sütle yetinebileceği süt ile fiziki gelişmesinin sağlanabileceği bir durumdan süte ihtiyaç duymayıp diğer yiyeceklerle yetinebileceği bir duruma geçiş yapıp yapamayacağı belirlenecektir. Bu da ancak içtihatla olabilecek bir şeydir.

Bu süre-yani emzirme süresi-, Ebu Hanife'ye göre iki yıl altı aydır. Bu süreyi belirlemenin yolu içtihattır, demiştik. Böyle bir durumda içtihatta bulunan kimseye "neden böyle bir sonuca vardın?" sorusu sorulmaz. Mesela telef edilen bir mal için değer takdirinde bulunan, hakkında herhangi bir nass bulunmayan cinayetlerin diyetini takdir eden, boşanan kadına verilecek müt'anın miktarını belirleyen ve benzeri şeylerde değer takdirinde bulunan kimseye bunu yaparken hangi delile dayandığı sorulmaz. Bu konuda sahih olan kural budur. Bu tür takdir ve belirlemelerde hep bu kurala

uyulur. Örneğin Ebu Hanife büluğ çağının sınırının on sekiz yaş olduğunu, büluğa eren ama reşit olmayan kimseye malının ancak yirmi beş yaşından sonra teslim edilebileceğini söylemiştir. Bu ve benzeri meselelerde miktar belirlemenin yolu içtihattır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu miktarları belirlemenin yolu içtihad ise, içtihad yapan kişinin belirlediği miktara aklının yatmasını gerektiren bir sebep olmalıdır. Süt emzirmenin süresini Züfer'in dediği gibi iki seneye bir sene daha ekleyerek üç sene olarak belirlemediniz de neden iki seneye altı ekleyerek iki buçuk sene olarak belirlediniz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itiraza karşı söylenebileceklerden biri şudur:

Yüce Allah (وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا) **"Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır"**[45] buyurmuş; sonra da şöyle buyurmuştur:

(وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ)

"Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur."[46]

Bu iki hitaptan anlaşıldığına göre çocuğun ana rahminde kalma süresi asgari altı aydır. Sonra bu sürenin iki yıla kadar uzaması da mümkündür. Çünkü hamileliğin bazen iki yıl kadar sürebileceği hususunda ihtilaf yoktur. Bize göre bu sürenin iki yıldan fazla olması mümkün değildir. Şu hâlde ayette sözü edilen hamileliğin iki yıldan fazla olması mümkün değildir. Aynı şekilde çocuğu sütten kesme de otuz aylık süreyi aşamaz. Çünkü (وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا) **"Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır"** ayeti her ikisini de içermektedir.

Ebu'l-Hasan (el-Kerhi) bu konuda şöyle demiştir: "İki yıl, sütten kesmenin standart vakti olduğuna ve bu süreye ekleme yapmak da anlattığımız

45 Ahkaf, 46/15
46 Lokman, 31/14

sebepten dolayı caiz olduğuna göre, sütle beslenme dönemi olan iki yıldan diğer yiyeceklerle beslenme dönemine geçiş için altı aylık bir ekleme yapılması gerekir. Tıpkı çocuğun ana rahminde beslenme döneminden, dünyaya doğup sütle beslenme dönemine geçmesi için de altı aylık bir süreye ihtiyaç duyulması gibi. Bu altı aylık süre de hamileliğin asgari süresidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:

"(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ)

"-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler."

Bu ayet, emzirme süresinin iki yılın sonunda dolacağını bildiren bir nasstır. Bundan sonra emzirmek caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen "tamamlama" kelimesi, iki yıllık emzirme süresine ekleme yapmaya engel değildir. Bilindiği gibi Yüce Allah, (وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا) **"Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır"** ayeti ile (وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ) **"Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur"** ayetlerinde hamilelik süresini altı ay olarak belirlemiştir. Sonra bu süreye ekleme yapmaya bir engel de bulunmamaktadır. Aynı şekilde iki yılı emzirme süresi için belirlemek de böyledir. Bu süreye ekleme yapmaya da bir engel bulunmamaktadır.

Mesela bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Arafat'a ulaşan kimsenin haccı tamam olmuştur."[47]

Arafat'a yetişmiş olmakla hacc tamamlansa da buna (ziyaret tavafı gibi) başka bir farzın eklenmesine engel yoktur.

47 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/173

Ayette iki yıllık süreden bahsedilmesi, babanın çocuk için emzirme nafakası vermesiyle ilgilidir. Bu süreden daha fazlası için çocuğun annesine emzirme nafakası vermek mecburiyetinde değildir. Çünkü anne ile baba karşılıklı anlaşarak bu süreden önce de çocuğu sütten kesebilirler:

(فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا)

"Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur."

(وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, size bir günah yoktur."

İki yıldan sonra da emzirmenin caizliği sabit olduğuna göre, iki yaşından sonra da çocuğun emmesiyle mahremiyet sabit olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Çocuğun iki yılda süte ihtiyaç duymayıp diğer besinlerle beslenebilir hâle gelmesi sebebiyle sütten kesilmesi durumunda daha sonraki emzirmeleri Mâlik'in görüşü doğrultusunda hükümsüz saysaydınız olmaz mıydı? Bunun delili de şu hadistir:

(لَا رَضَاعَ بَعْدَ فِصَالٍ)

"Sütten kestikten (iki yaşını geçtikten) sonra emzirme (mahremiyeti) olmaz."

Sahabilerden gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre onlar da mahremiyetin oluşmasında emzirme süresi olan iki yılı değil, sütten kesmeyi esas almışlardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anlattığınız gibi olması gerekseydi, o zaman iki yaşını doldurduğunda çocuğun süte ihtiyaç duyup duymadığına bakılması ve bunun ölçü alınması gerekirdi. Çünkü bazı çocuklar iki yaşından sonra da süte ihtiyaç duyabilirler. Fukahanın tamamı iki

yaşından sonra bunun ölçü alınamayacağı hususunda görüş birliği ettiklerine göre, demek ki iki yıl dolmadan da bunun ölçü alınması doğru olmayacaktır. Buna göre süt mahremiyetinin oluşması başka sebeplere değil, sadece vakitle yani iki yıllık süre ile alakalıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cabir'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا رضَاع بعد الْحَوْلَيْنِ) ***"İki seneden sonra emzirme (mahremiyeti) olmaz"*** buyurmuştur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cabir'den *radıyallahu anh* gelen meşhur rivayete göre hadisin aslı şöyledir:

(لَا رَضَاعَ بَعْدَ فِصَالٍ)

"Sütten kestikten sonra emzirme (mahremiyeti) olmaz."

Hadisin aslı, böyle olabilir. İki seneden bahsedenler de muhtemelen aynı manayı kastetmişlerdir. Hadis önceki lafızla sabit olsa bile, onunla şu mana kastedilmiş olabilir: İki yaşından sonraki emzirmelerde baba, emzirme nafakası vermekle yükümlü değildir. Nitekim (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ) **"-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler"** ayetini manalandırırken de böyle bir te'vilde bulunmuştuk.

Şunu da belirtmeliyiz ki iki yıl, emzirmenin süresi olsaydı ve bu süre dolduğunda çocuk sütten kesilmiş olsaydı, Yüce Allah (فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا) **"Eğer (anne ve baba) çocuğu sütten kesmek isterlerse..."** buyurmazdı. Bu ifade, çocuğun iki yaşını doldurmasının çocuğu sütten kesme zamanı olmadığına iki şekilde delalet etmektedir:

1-Ayet-i kerimede sütten kesme manasına gelen (فِصَالًا) kelimesi nekre olarak kullanılmıştır. Eğer iki yaşın doldurulması sütten kesme zamanı olsaydı, o zaman bu kelimenin başında lam-ı tarif takısı bulunurdu. Böyle olunca da "el-fisal" kelimesi iki yıl manasındaki "havleyn" kelimesine dönerdi. Çünkü zihinde mevcut olan ve kendisine işaret edilen kelime,

"fisal"dır. Bu kelime nekre olarak kullanıldığına göre iki yaşın doldurulması, sütten kesme zamanı değildir.

2-Çocuğu sütten kesme, ayette anne babanın istemesi şartına bağlanmıştır. Oysa belli bir vakte bağlanan bir şeyin gerçekleşmesi, başkalarının birbirlerine danışıp anlaşmalarına ve iradelerine bağlı olmaz.

(فَإِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا)

"Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur."

Bu ayet, hadiselerin hükmünü ortaya koymak için içtihatta bulunmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, küçük çocuğun yararına olacak bir sonuca ulaşmak amacıyla anne babasının birbirleriyle istişarede bulunmalarını mübah kılmıştır. Bu da gerçek ve kesin bilgi şeklinde değil de ağırlıklı kanaatleri doğrultusunda karar verebilecekleri anlamına gelmektedir. Yine bu ayette çocuğu emzirme süresi içinde sütten kesmenin, anne babanın karşılıklı rızalarıyla olabileceğine, birisinin rızası olmadan sadece diğerinin kararıyla çocuğu sütten kesmenin caiz olmayacağına delalet vardır. Çünkü Yüce Allah (فَإِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا) **"Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur"** buyurmuştur. Anne babanın ikisinin birbirleriyle istişare edip anlaşmalarıyla iki yıl dolmadan da çocuk sütten kesilebilir. Mücahid'in de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Seleften bazılarının, bu ayetin neshedildiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Şeyban, şu ayet hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ) **"Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirirler."** Bu ayet nazil olduktan sonra ayetin hükmünü hafifletmek için ayetin (لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ) **"Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için..."** kısmı da nazil oldu."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sanki Katade'ye göre önceleri çocuğun iki yıl süreyle emzirilmesi vacipti. Sonra bu hüküm hafifletildi ve emzirmenin iki yıldan az bir sürede tamamlanması, (لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ) **"Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için..."** ayetiyle mübah kılındı.

Ebu Cafer er-Râzî, Rebî b. Enes'in de bu konuda Katade'ninkine benzer ifadeler kullandığını rivayet etmiştir.

Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ) **"-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler"** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Anne baba birbirlerine danışıp anlaşarak iki yaşından önce veya sonra çocuğu sütten kesmek isterlerse, bunda onlar için bir vebal yoktur."

Doğrusunu Allah bilir.

Kocası Vefat Eden Kadının İddeti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجاً يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْراً فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾)

234-"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Ayette geçen (يَتَرَبَّصْنَ) fiilinin masdarı olan (اَلتَّرَبُّص) kelimesi, bir şeyi beklemek ve yolunu gözlemek anlamına gelir. Buna örnek olarak şu ayetler gösterilebilir:

(فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتّٰى حِينٍ)

"Onu bir müddet gözetleyin."[48]

Bu ayetteki (فَتَرَبَّصُوا) **"gözetleyin"** kelimesi gözetlemek anlamında kullanılmıştır.

(وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَآئِرَ)

"Bedevîlerden öyleleri vardır ki, (Allah yolunda) harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve (bundan kurtulmak için) size belâlar gelmesini beklerler."[49]

Bu ayetteki (وَيَتَرَبَّصُ) **"beklerler"** kelimesi de beklerler anlamında kullanılmıştır.

(اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهٖ رَيْبَ الْمَنُونِ)

"Yoksa onlar, «O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz» mu diyorlar?"[50]

Bu ayetteki (نَتَرَبَّصُ) **"bekliyoruz"** kelimesi bekliyoruz anlamında kullanılmıştır.

Yüce Allah, kocası ölen kadına dört ay on gün süreyle iddet beklemesini emretmiştir. Görüldüğü gibi bahsedilen ayetin devamında şu ifadeye yer verilmiştir:

(فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِٓي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur."[51]

48 Mü'minun, 23/25
49 Tevbe, 9/98
50 Tur, 52/30
51 Bakara, 2/234

Önceleri kocası vefat eden kadınlar, şu ayette de belirtildiği gibi bir yıl iddet beklerlerdi:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ)

"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler."[52]

Bu ayet bazı hükümler içermektedir. Şöyle ki:

1-Kocası ölen kadının beklemesi gereken iddetin süresi bir yıldır.

2-Kocası ölen kadının iddet süresince nafaka ve barınma masrafları, ölen kocasının terekesinden karşılanır. Ayette buna şu ifadeyle değinilmektedir: **"Eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler."**

3-Kocası ölen kadın, bir yıllık iddet süresince evden çıkmaktan men olunmuştur.

Bu ayetteki bir yıllık iddet süresinin, dört ay on günden fazla olan kısmı neshedilmiştir. Nafaka ve barınma masraflarının terekeden karşılanması da kendisine mirastan pay verilmesiyle neshedilmiştir. Çünkü ayette nafaka ve barınma masraflarından söz edilmeksizin (يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا) **"Kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler"** denilmektedir. Ancak iddet süresince evden çıkmama hükmünün neshedildiği sabit değildir. Şu hâlde dört ay on günlük iddet süresince evden çıkma yasağı devam etmektedir. Çünkü neshedildiği sabit değildir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, (وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ) **"Eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler"** ayeti hakkında İbn

52 Bakara, 2/240

Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kocası ölen kadına bir yıl boyunca nafaka ve barınma masrafları verilirdi. Ancak miras ayetleri, bu hükmü neshetti. Kadınlara kocalarının mirasından (kocalarının çocuğu yoksa) dörtte bir, (kocalarının çocuğu varsa) sekizde bir verilmesine hükmedildi."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(لاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ إِلاَّ أَنْ يُجِيزَ الْوَرَثَةُ)

"Diğer mirasçılar onaylamadıkça mirasçı lehine vasiyet geçerli değildir."[53]

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Humeyd, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Seleme'nin kızı Zeyneb'in Ümmü Seleme ve Ümmü Habibe annelerimizden işittiğine göre bir kadın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varır. Damadının vefat ettiğini, dul kalan kızının gözlerinden şikâyetçi olduğunu, bu sebeple de gözlerine sürme çekmek istediğini anlatır.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu karşılığı verir: ***"Önceleri sizlerden biri bir yıllık iddetini tamamladığında deve kığı atardı. Bu iddet sadece dört ay on gündür."***[54]

Bu hadisin ravilerinden Humeyd dedi ki: Ben, Zeynep'ten, deve kığı atmayı açıklamasını istedim. O da şöyle açıkladı: "Cahiliye döneminde kocası vefat eden bir kadın, iki evinden en kötü durumda olanına girip orada bir yıl müddetle iddet beklerdi. Yılını doldurduğunda evden çıkar, arka tarafına bir deve kığı atardı."

Bu hadisin ravilerinden Ebu Seleme kızı Zeynep, kocası ölen kadının cahiliye dönemindeki iddet bekleyiş şeklini şöyle açıklamıştır: "Cahiliye döneminde kocası ölen bir kadın en kötü giysilerini giyerek tavanı engin, küçücük ve hakir bir kulübeye girip bir yıl süreyle orada iddet beklerdi.

53 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/264
54 Muslim, Talak, 8

Bu süre içinde orada güzel koku sürünmez (tırnak kesmez, yıkanmaz) ve hiçbir şeye dokunmazdı. Orada bir yılını tamamladığında kendisine bir merkep, koyun veya bir kuş getirirlerdi. O hayvana elini sürerek iddetine son verir ve kulübesinden dışarı çıkardı. Bu durumdaki kadınların iddetlerine son verirken ellerini sürdükleri hayvanlardan çok azı yaşamaya devam edebilmiştir. İddeti sona eren kadın kulübeden çıktığında kendisine bir kığ verilir, o da bunu arka tarafına atardı. Sonra da eskiden olduğu gibi güzel kokular sürünmeye ve diğer şeyleri yapmaya başlardı."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yıl süreli iddetin dört ay on gün süreli iddetle neshedildiğini, iddet beklemekteyken kadının güzel koku sürünme yasağının devam ettiğini haber vermiştir.

Kocası ölen kadının bir yıl süreyle iddet beklemesi gerektiğini bildiren ayet, her ne kadar mushaftaki okuma sırasına göre daha sonra gelmekteyse de iniş bakımından bu iddetin dört ay on gün olarak belirlendiğini bildiren ayetten önce gelmektedir. Dolayısıyla daha sonra inen ve iddeti dört ay on gün olarak belirleyen ayet, iddetin bir yıl olduğunu bildiren ayeti neshetmiştir.

İlim ehli kimseler de bir yıl iddet beklemeyi gerektiren ayetin, dört ay on gün iddet beklemeyi gerektiren ayetle neshedildiği konusunda görüş birliği etmişlerdir. Kadın eğer hamile değilse ölen kocasının onun nafaka ve barınma masraflarının karşılanması için vasiyette bulunması gerektiğini bildiren hükmün de neshedildiği konusunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak kocası ölen hamile kadının nafakası konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Yeri geldiğinde inşallah bu konuyu anlatacağız. Burada ele aldığımız ayetin hamile olmayan kadınla ilgili olduğu hususunda ilim ehli kimseler arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

İlim ehli kimseler, kocası vefat eden hamile kadının iddeti konusunda üç farklı görüş ortaya koymuşlardır:

1-Hz. Ali'ye ve kendisinden gelen iki rivayetten birinde İbn Abbas'a *radıyallahu anh* göre bu durumdaki kadının iddeti, iki süreden hangisi daha uzun ise ona göredir. Yani dört ay on günden önce doğuracaksa iddeti dört

ay on gün olarak bekler. Dört ay on günden sonra doğuracaksa iddeti doğumla sona erer.

2-Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit, İbn Ömer ve Ebu Hureyre dediler ki: "Bu durumdaki kadının iddeti, doğumla sona erer."

3-Hasan'dan gelen rivayete göre ise bu durumdaki kadın doğum yapıp lohusalıktan temizlenince iddeti sona erer. Lohusalık kanaması gördüğü sürece evlenmesi caiz olmaz.

Hz. Ali *radıyallahu anh* yukarıda naklettiğimiz görüşünü ortaya koyarken ayetteki (اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا) **"dört ay on gün"** ifadesinin, iddeti ay hesabıyla beklemeyi gerektirdiğini; (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer"**[55] ayetinin ise iddetin doğumla sona ermesini gerektirdiğini görmüş; bunun üzerine her iki ayetin hükmünü, kocası vefat eden hamile kadına birlikte uygulamıştır. Buna göre bu durumdaki kadının iddetini, dört ay on günlük süre ile doğumdan hangisi daha uzun ise iddetin ona göre beklenmesi gerektiği kararına varmıştır.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "(وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer"** ayetinin (اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا) **"dört ay on gün"** ayetinden sonra indiği hususunda isteyen herkesle mübahele[56] yaparım."

Anlattıklarımızdan çıkan sonuçtan anlaşıldığına göre ulemanın tamamı, (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer"** ayeti her ne kadar talak/boşama ayetinden sonra zikredilmişse de boşanan kadınlarla kocası ölen kadınlar hakkında genel hüküm ifade etmektedir. Çünkü bütün ulema iddetin tamamlanmasında hamileliğin sona ermesini esas almış olup şöyle demişlerdir: "Kadın hamile ise, üzerinden aylar geçse bile doğum yapmadıkça iddeti sona ermez." Şu hâlde (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer"** ayetinin,

55 Talak, 65/4

56 Mübahele: Tartışmalı bir konuda yalan söyleyen tarafa Allah'ın lânet etmesini istemektir.

gerektirdiği hüküm doğrultusunda kullanılması icab etmektedir. Doğumun yanı sıra iddette ayları da hesaba katmak doğru olmaz. Ay hesabıyla iddet beklemenin, kocası ölenden başka kadınlara mahsus olması da buna delalet etmektedir.

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler"[57] ayetinin hamile olmayan boşanmış kadınlar hakkında kullanılması da buna delalet etmektedir.

Ayrıca hamilelikte boşanan kadının iddet için âdet görmesi de şart değildir. Aksine hamile kadın, daha sonra âdet görmeyi eklemeksizin sadece doğum yapmakla iddetini tamamlamış olur. Ayetin nüzûlünden önceki zamanlarda hamile kadının iddetinin hamilelikle birlikte âdet görmesi şeklinde olabiliyordu. Şöyle ki: Üç âdet görmedikçe sadece doğum yapmakla iddeti tamamlanmış olmaz. Ama bu ayetinden nüzûlünden sonra kocası vefat eden hamile kadının iddeti, ayları eklemeksizin doğum yapmakla tamamlanır hâle gelmiştir.

Amr b. Şuayb, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer"** ayeti indiğinde dedim ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu ayet boşanan kadınlar hakkında mı, yoksa kocası ölen kadınlar hakkında mı indi?' Şöyle buyurdu:***"Her ikisi hakkında."***

Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* rivayetine göre Sübey'a binti Haris, kocasının vefatından kırk gece sonra doğum yaptı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, evlenmesini emretti.

Mansur'un bildirdiğine göre Esved, Ebu Senabil b. Ba'kek'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sübey'a binti Haris, kocasının vefatından yirmi küsur gece sonra doğum yaptı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, evlenmesini emretti.

57 Bakara, 2/228

Bu, sahih yollarla gelen bir hadistir. Bunu bırakıp başka bir tarafa yönelmeye hiç kimsenin haklı bir gerekçesi olamaz. Kaldı ki Kur'an ayetinin zahirî de bunu desteklemektedir.

Bu ayet, cariyeler hakkında olmayıp hür kadınlara mahsustur. Zira bildiğimiz kadarıyla kocası ölen cariyenin iddetinin hür kadının iddetinin yarısı olan iki ay beş gün olduğu hususunda, selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur.

Asamm'a göre bu ayet, hür kadınlarla cariyeleri kapsayacak genel bir hüküm ifade etmektedir. Yine bu zâtın, boşanan cariyenin de iddetinin üç âdet görmek şeklinde olacağını söylediği rivayet edilmiştir. Doğrusu bu, selef ve onlardan sonra gelen âlimlerin görüşleri dışında kalan, sünnete aykırı, şaz bir görüştür. Çünkü selef uleması, âdet görme gerekse ay hesabıyla olsun, cariyenin iddetinin hür kadının iddetinin yarısı kadar olacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu hususta şöyle buyurmuştur:

(طَلَاقُ الْأَمَةِ اثْنَتَانِ، وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ)

"Cariyenin talakı ikidir. İddeti de iki hayızdır."[58]

Bu, fakihlerin makbul saydığı ve cariyenin iddetinin hür kadının iddetinin yarısı kadar olması gerektiği konusunda delil olarak kullandıkları bir hadistir. Bize göre bu, bilgi gerektiren mütevatir konumunda bir hadistir.

Kocasının öldüğünü bilmeyen, ancak bunu daha sonra duyan kadının durumu hakkında selef uleması farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Mesud, İbn Abbas, İbn Ömer, Atâ ve Cabir b. Zeyd dediler ki: "Bu kadının iddeti, kocasının ölüm gününden itibaren başlamıştır. Boşanmada da, iddeti boşandığı günden itibaren başlar." Bu, diğerleriyle birlikte Esved b. Zeyd'in de görüşüdür. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler.

58 İbn Mâce, Talak, 30

Hz. Ali, Hasan el-Basri ile Hallas b. Amr dediler ki: "Kocasının ölümünden haberi olmayan, ancak bunu daha sonra duyan kadının iddeti, kocasının öldüğünü duyduğu günden itibaren başlar. Boşanan kadının iddeti ise boşandığı günden itibaren başlar." Rebia da bu görüştedir.

Şabî ve Said b. Müseyyeb dediler ki: "Kocasının öldüğünü bildiğine dair bir beyyine varsa iddeti ölüm gününden itibaren başlar. Beyyine yok ise, ölüm haberinin kendisine ulaştığı günden itibaren başlar."

Hz. Ali'nin de bu görüşte olması mümkündür. Şöyle ki: Kadın, kocasının ölümünden habersiz kalmış olabilir. Haberin kendisine geldiği günde ihtiyatlı olması emredilmiştir. Çünkü Cenab-ı Allah, ölüm ve boşanma sebebiyle iddet beklemeyi vacip kıldığını kesin olarak bildirmiştir:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ)

"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine (iddet) beklerler."

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."

Bu iki ayette Yüce Allah, kocanın ölümü veya boşaması sebebiyle kadının iddet beklemesini vacip kılmıştır. Dolayısıyla iddetin, kocanın öldüğü veya boşadığı günden itibaren başlaması gerekir.

Fakihler, boşanan kadının iddetinin, boşanma haberini aldığı günden değil de boşandığı günden itibaren başlaması gerektiği hususunda görüş birliği ettiklerine göre, vefat iddetinin de böyle olması gerekir. Çünkü boşama da ölüm de iddet bekleme sebebidir. Diğer taraftan iddet, kadının yaptığı bir fiil değildir ki onda bilgisi esas alınsın. İddet, sadece belli bir sürenin geçmesidir. Bu sürenin geçmesinde kadının bilgisinin olup olmaması arasında bir fark yoktur. Ayrıca iddet, miras gibi ölümden dolayı meydana gelen bir durum olduğuna göre mirasta nasıl ki ölümün duyul-

ması değil de ölümün meydana geldiği tarih esas alınıyorsa, iddette de aynı şeyin esas alınması gerekir. Ölümün ilgililerce duyulup duyulmaması mirasta sonucu değiştirmediği gibi, iddette de kadının kocasının ölümünü duyup duymaması sonucu değiştirmez. Şunu da ifade etmeliyiz ki kadın, kocasının ölümünü haber almakla en fazla yapacağı şey, evden çıkmak ve süslenmek gibi iddetteki kadının sakınması gereken şeylerden sakınacaktır. Kocasının ölümünü duymadığı için sakınması gereken şeylerden sakınmaması, iddetinin tamamlanmasına engel teşkil etmez. Çünkü kocasının ölümünü bildiği hâlde evden çıkması ve süslenmesi, iddetinin tamamlanmasına engel teşkil etmez. Bilmeyip de bunları yapması durumunda da bu bir engel teşkil etmez.

(اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"Dört ay on gün (iddet) beklerler."

Süleyman b. Şuayb'ın bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Boşanıp da ay hesabıyla iddet beklemesi gereken kadın, aylar 29 da olsa 30 da olsa 3 ay süreyle iddet bekler. Kocası vefat eden kadın da 4 ay 10 gün süreyle iddet bekler. Ama iddet beklemeyi gerektiren sebep, yani boşanma ay içinde meydana gelmişse o zaman tam 90 gün süreyle iddet bekler. Kocası vefat eden kadın da tam 130 gün süreyle iddet bekler."

Yine Süleyman b. Şuayb'ın bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin yukarıdaki rivayette anlatılanların aksine şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Aybaşından değil de ay içinden itibaren iddet beklemek gerekli olmuşsa kadın, ayın kalan kısmında gün hesabıyla iddet bekler. Müteakip ayın başından sonra ay hesabıyla iddet beklemeye devam eder. Sonra da ilk aydaki gönleri otuza tamamlayacak şekilde gün hesabıyla iddet bekler. İddet beklemek, hilali görmekle beraber gerekli olmuşsa, ay hesabıyla iddet bekler."

Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî de bu görüştedirler.

Kira müddetinin hesaplanmasında Mâlik'in de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

İbn Kasım, yemin ve boşamayla bağlantılı müddet hesaplamasında da Mâlik'in bu görüşte olduğunu söylemiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri de kira müddetinin hesaplanmasında bu görüştedirler.

Amr b. Halid'in rivayetine göre Züfer şöyle demiştir: "Ay içinde îlâ yapılması durumunda kadın, eksik günlü de olsa tam günlü de olsa ay hesabıyla dört ay bekler."

Yine Amr b. Halid, Ebu Yusuf'un bu mesele hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu durumdaki kadın, ayın eksikliğine veya tamlığına bakmaksızın tam yüz yirmi gün bekler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu meselede hüküm, Süleyman b. Şuayb'ın Ebu Yusuf tarikiyle Ebu Hanife'den yaptığı rivayet uyarınca ay hesabına göredir. İddet beklemeyi gerektiren sebep; îlâ, yemin ve kira akdi ay hesabına göre yapılırsa süre hesaplamasında eksik günlü de olsa tam günlü de olsa aylar esas alınır. Ama süre ay içinde başlarsa o zaman az önce zikrettiğimiz ihtilafa göre hesaplama yapılır. İlk ayın kalan günleri ile son ayın kalan günlerini otuza tamamlayan ve diğer ayları da hilallerine göre hesaplayan kimse, (صُومُولِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوالِرُؤْيَتِهِ فَاِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُواعِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ) ***"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın"***[59] hadis-i şerifini esas almış olmaktadır. Bu da iki manaya delalet etmektedir.

1-Başlangıcı ve sonu hilal ile tespit edilen her ay, 29 da çekse 30 da çekse tam bir ay sayılır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Ramazan ve Şaban aylarının orucunda bunu ölçü almayı emretmişitir.

2-Başlangıcı ve sonu hilalle tespit edilemeyen aylar ise 30 gün olarak hesaplanır. Ancak hilal ile tespit edildiğinde 29 gün çekebilir. İlk ayın başlangıcı hilal görerek tespit edilemediğine göre, müddetin sonunda o ayın günlerini otuza tamamlamak gerekir. Bu durumda küsüratlı olan ilk ay,

59 Buhâri, Savm, 5; Nesaî, Sıyam, 13

müteakip ayın içinde tamamlanmış olacaktır. Sonra diğer ayların hükmü de böyle olur.

Dediler ki: "İlk ayın eksik kalan günlerinin, arada tam birkaç ay geçtikten sonra sondaki aydan birkaç günün eklenmesiyle tamamlanması doğru olmaz. Çünkü bir ayın günlerinin peşpeşe ve birbirine bitişik olması gerekir. Buna göre sürenin başlangıcından itibaren ilk ayı otuz güne tamamlamak gerekir. Bu takdirde ikinci ayın başlangıcı birkaç gün geçtikten sonra ay içinde bir yerlerde olacaktır. Böylece aylar ve günleri peşpeşe, birbirine bitişik olacaktır."

Hilalleri ilk ayın kalan günlerini geçirdikten sonra müteakip ayın başından itibaren hesaplamada esas alanlar, önce anlattığımız şeyleri esas almaktadırlar. Yani müteakip ayı hilali görünce başlatır, tekrar hilali görünce de sona erdirir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ)

"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın."[60]

İlim ehlinin konuyla ilgili rivayetlere dayanarak üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre müşriklere tanınan bu dört aylık süre; Zilhicce ayından yirmi gün, Muharrem, safer ve rebiül evvel aylarıyla rebiül ahir ayından da on gün idi. Burada da görüldüğü gibi, içinde bulunulan ayın günleri değil de mütakip ayların hilalleri hesaba esas alınmıştır. İddet, kira ve îlâ gibi benzer konularla bağlantılı süreleri hesaplarken de bu ölçüye uyulur.

(وَعَشْرًا) Ayet-i kerimede geçen "on gün" ifadesinin zahirinden anlaşılan sadece on gecedir. Ama bu ayette gecelerin yanı sıra gündüzler de kastedilmiştir. Ancak geceler gündüzlere baskın geldiği için bir tarihten veya başka bir zamandan bahsederken gecelerle gündüzler bir arada bulunduklarında, geceler gündüzlere baskın gelir ve her ne kadar geceler, karşılarındaki gündüzleri de dolaylı bir şekilde ifade etmiş olsalar da sadece geceler-

60 Tevbe, 9/2

den söz edilir. Gündüzlerden de söz edildiğinde gündüzler, karşılarındaki geceleri dolaylı bir şekilde ifade etmiş olurlar. Bunun delili de şu ayettir:

(اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا)

"Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir." [61]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا)

"İşaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır." [62]

Her iki ayette de aynı kıssadan bahsedilmektedir. Bir yerde geceden bahsetmeyip sadece gündüzden bahsetmekle yetinilmiştir. Diğer yerde de gündüzden bahsetmeyip sadece geceden bahsetmekle yetinilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hadiste (الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ) ***"Ay, yirmi dokuzdur"***[63] ve (الشَّهْرُ تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَ) ***"Ay, yirmi dokuzdur"***[64] buyurmuştur.

Bu gösteriyor ki sayılı gecelerden bahsedildiğinde, karşısında o kadar sayıdaki gündüzler de kastedilmiştir. Sayılı gündüzlerden bahsedildiğinde karşısında o kadar sayıdaki geceler de kastedilmiştir. Ama gecelerle gündüzlerin sayıları farklı olduğunda, aralarına ayırıcı bir lafız konulur. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا)

"Onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün..."[65]

---

61 Âl-i İmrân, 3/41
62 Meryem, 19/10
63 Nesai, Sünen, Sıyam, 14
64 İbn Asakir, Mucem: 1/182
65 Hâkka, 69/7

Ferra dedi ki: "(صُمْنا عَشْرًا مِنْ شَهْرِ رَمَضانَ) **"Ramazan'dan on gece oruç tuttuk"** denildiğinde, bununla gündüzler kastedilmiş olur. Çünkü (عَشْرًا) kelimesi sadece geceler için kullanılır. Mesela (عَشَرَةُ أَيّام) denildiğinde aşere kelimesi mecburen müennes olarak kullanılır."

Nitekim Ferra da bir şiirde (kurt karşısında çaresiz kalan bir sığırdan bahsederken) şöyle demiştir:

أقامت ثلاثا بين يوم وليلة ... وكان النكير أن تضيف وتجأرا

Üç gün üç gece durup kaldı. Karşı koyamadı

Korkudan ötürü bağırıp çağırmaktan başka.

Şair burada (ثَلاثًا)kelimesini kullanmıştır. Bu, gecelerin sayısını bildirmede kullanılır. Kastedilen ise gece ve gündüzlerdir. Bu anlattığımız sabit olduğuna göre (اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا) **"Dört ay on gün (iddet) beklerler"** ayetinin ifade ettiği mananın şu olduğu anlaşılmaktadır: Kocası ölen kadın, dört ay on gün iddet bekler. Her ne kadar sayı bildiren kelime müennes olarak kullanılmışsa da dört aya ek olarak on gün daha iddet beklemesi gerekmektedir.

İddet Beklemekte Olan Kadının Evinden Çıkması Hakkında Farklı Görüşler

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: "Bain talakla boşanan kadın ile kocası ölen kadın, iddet beklemekteyken ikamet ettikleri evden çıkmazlar. Ancak kocası ölen kadın gündüzleyin evden çıkabilir, ama geceyi kendi evinden başka bir yerde geçiremez. Boşanan ve iddet beklemekte olan olan kadın, mazeret olmadan gece veya gündüz evinden dışarı çıkamaz." Hasan da bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Bain talakla, ric'i talakla boşanan, kocası ölen kadınlar iddet süresi boyunca evlerinden başka yere taşınamaz; gündüzleyin dışarı çıkamaz, evlerinden başka bir yerde geceleyemezler."

Şafiî dedi ki: "Kocası ölen kadının yas tutması, evinden dışarı çıkmamasıyla değildir. İyi veya kötü dilediği bir evde ikamet edebilir. Yas tutmak, ancak süslenmemekle olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Boşanan kadının evden çıkmaması şu ayette emredilmiştir:

(لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar."[66]

Boşanıp da iddet beklemekte olan kadınlar apaçık bir hayâsızlık yapmadıkları takdirde evden çıkarılmaları ve kendilerinin de çıkmaları yasaklanmıştır. Hayâsızlık yapmış olmaları bir nevi özürdür. Bir özürden dolayı çıkmalarını, Yüce Allah mübahkılmıştır. Ayette sözü edilen hayâsızlığın ne olduğu hususunda farklı şeyler söylenmiştir. Yeri geldiğinde inşallah buna değineceğiz.

Kocası ölen kadının evden çıkmamasına gelince Cenab-ı Allah, onun iddetiyle ilk ayette şöyle buyurmuştur:

(مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ)

"Evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanması..."

Bu ayetteki bir yıllık sürenin dört ay on günden fazlası neshedilmiş, kadının evden çıkmaması ve çıkarılmamasıyla ilgili hüküm ise yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Çünkü bu hükümlere dair bir nesih gelmemiş; nesih, sadece süreyle ilgili olarak gelmiştir.

İddet beklemekte olan kadının evden çıkarılmaması ve kendisinin de çıkmaması hakkındaki ayetler doğrultusunda hadis de varid olmuştur.

66 Talak, 65/1

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Sa'd b. İshak b. Kâ'b b. Ucre, halâsı Zeynep binti Kâ'b b. Ucre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Said el-Hudri'nin kız kardeşi Furey'a binti Mâlik b. Sinan'ınkocası, kölesi tarafından öldürülmüştü. Furey'a, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip şöyle dedi: "Kocam bana sahibi bulunduğu bir ev bırakmadığı gibi nafaka da bırakmadı. Ailemin yanına dönmek istiyorum." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "*Olur*" dedi. Böyle demesi üzerine huzurundan ayrıldım. Ben daha hücrede ya da mescitte iken beni yanına çağırdı. Bana, "Sen ne demiştin?" diye sordu. Ben de kocam hakkında anlatmış olduğum olayı tekrar anlattım. Bunun üzerine bana şöyle emretti:

(امْكُثِي فِي بَيْتِكِ حتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ)

"İddet sona erinceye kadar evinde bekle."[67]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu emri üzerine evimde dört ay on gün süreyle iddet bekledim. Hz. Osman halife olduğunda bana haber saldı. Bu durumu bana sordu. Ben de kendisine anlattım. O da verdiğim malumata uyarak ona göre hüküm verdi.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* buna aykırı bir rivayette bulunulmuştur.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Âta, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, kadının ailesi yanında iddet beklemesini neshetmiştir. Bunun dışında dilediği yerde iddet bekleyebilir. Bu, (غَيْرَ إِخْرَاجٍ) **"Evden çıkarılmaksızın..."** ayetinin gereğidir.

Âta dedi ki: "Dilerse ailesinin yanında iddet bekler ve kendi evinde ikamet eder. Dilerse de (فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ) **"Onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur"**[68] ayeti uyarınca evden dışarı çıkabilir. Ancak daha sonra miras ayetleri inince kocanın evinde ikamet mecburiyeti neshedildi. Dolayısıyla kadın dilediği yerde iddet bekleyebilir."

67 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 9/301
68 Bakara, 2/240

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Miras ayetlerinin inmesi, kadının koca evinde iddet bekleme mecbyriyetinin neshedilmesini gerektirmez. Miras ayetleriyle bu mecburiyetin bir arada olması mümkündür. Birinin var olması, diğerinin ortadan kaldırılmasını gerektirmez. Bir yıllık beklemenin neshedilmesinden ve mirasın vacip kılınmasından sonra bu, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti ile sabit olmuştur. Zira Fürey'a'nın iddeti dört ay on gündü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o süre içinde kocasının evinden ailesinin yanına taşınmasını yasaklamıştı.

Fürey'a'nın kıssasıyla ilgili olarak yaptığımız rivayet, iki manaya delalet etmektedir:

1-Kadın, kocasının vefat ettiği günde hangi evde ikamet etmekteyse, iddeti orada beklemek mecburiyetindedir. İddet süresinde başka yere taşınamaz.

2-İddet beklemekte olduğu evden ihtiyaç halinde dışarı çıkabilir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir durumda evin dışına çıkılmasına karşı çıkmamıştır. Çıkmak eğer caiz olmasaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklardı.

Aralarında Abdullah b. Mesud, Ömer, Zeyd b. Sabit, Ümmü Seleme ve Osman'ın da bulunduğu bir sahabi topluluğundan gelen benzer bir rivayette de şöyle denmektedir: "Kocası vefat eden kadın, iddet süresi içinde gündüzleyin evden çıkabilir, ama geceyi evinden başka yerde geçiremez."

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre İbn Kesir, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Uhud savaşında birkaç sahabi şehit düştü. Onların kadınları da dul kaldı. Bu kadınlar aynı binada birbirlerine komşu idiler. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varıp "Birbirimizin yanında geceleyelim mi?" diye sordular.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle cevap verdi:

(تَزَاوَرْنَ بِالنَّهَارِ مَا بَدَا لَكُنَّ، وَارْجِعْنَ بِاللَّيْلِ إِلَى بُيُوتِكُنَّ)

"Gündüzleyin dilediğiniz kadar ziyaretleşin. Gece olunca da evlerinize dönün."[69]

Aralarında Hz. Ali, İbn Abbas, Cabir b. Abdullah ve Hz. Aişe'nin de bulunduğu bir sahabi cemaatinden rivayet edilen görüşe göre kocası vefat eden kadın, dilediği yerde iddet bekler. Nakletmiş olduğumuz Kitap ve sünnetten deliller, birinci görüşün sahih olmasını gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah, (وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ) **"Eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur"**[70] buyurmuştur. Bu da iddet beklemekte olan kadının, ikamet etmekte olduğu evden başka bir yere taşınmasının caiz olduğuna delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetin manası şöyledir: İddetlerini tamamladıktan sonra evden çıkmalarında sakınca yoktur.

Nitekim başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur."[71]

Bizim de anlattığımız gibi bu ayet, iddet tamamlanmadan kadının evden çıkıp evlenmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu hususta görüş birliği vardır. Şu hâlde kastedilen mana, iddetin tamamlanmasından sonra evden çıkabileceğidir. Hüküm bizim anlattığımız gibi olduğuna göre, kocası ölen kadının iddet süresi içinde başka yere taşınmasınınyasaklığı devam etmektedir.

---

69 Said b. Mansur, Sünen: 1/358

70 Bakara, 2/241

71 Bakara, 2/234

Dediler ki: Boşanıp iddet beklemekte olan kadın gece veya gündüz evden çıkamaz. Çünkü Yüce Allah (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ) **"Onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar"** buyurmuştur. Bu ayet, iddet beklemekte olan kadınların tümü hakkında genel bir hüküm ifade etmekte ve herhangi bir vakitte evden çıkmalarını yasaklamaktadır. Yalnız kocası vefat ettiği için iddet beklemekte olan kadının hükmü, diğerlerininkinden farklıdır. Şöyle ki: Kocası ölen kadın, iddet nafakasını kendisi karşılar. Boşanan kadının iddet nafakasını ise kocası karşılar. Dolayısıyla onun nafaka temini için evden dışarı çıkmasına ihtiyacı yoktur.

Doğrusunu Allah bilir.

Kocası Ölen Kadının Yas Tutması

Kocası ölen kadının süslenmekten uzak durması gerekir. Bu görüş, aralarında Hz. Aişe, Ümmü Seleme ile İbn Ömer'in de bulunduğu bir sahabi topluluğundan; aralarında Said b. Müseyyeb ve Süleyman b. Yesar'ın da bulunduğu bir tabii topluluğundan rivayet edilmiştir. Bu görüş, Medine fukahasından da nakledilmiştir. Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleriyle büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu manada hadisler rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Humeyd b. Nafi, Ebu Seleme'nin *radıyallahu anh* kızı Zeyneb'in kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: Babası Ebu Süfyan vefat ettiğinde Ümmü Habibe'nin *radıyallahu anh* yanına gittim. Kendisine sarı haluk bitkisinden veya başka şeyden yapılan bir esans getirmelerini istedi. Bir hizmetçi esansı ona sürdü. Sonra şakaklarına da sürdü. Sonra kendisi şöyle dedi: "Vallahi esansa ihtiyacım yoktu. Ancak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(لا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadının kocası dışında bir ölü için üç (gün ve) geceden fazla yas tutması helal olmaz. Kocası içinse dört ay on gün yas tutar."[72]

Bu hadisin ravilerinden Ebu Seleme *radıyallahu anh* kızı Zeynep der ki: Kardeşi vefat ettiği zaman Zeynep binti Cahş'ın yanına gittim. Kendisine esans getirilmesini istedi. Getirilen esanstan biraz süründü. Sonra şöyle dedi: "Vallahi esansa ihtiyacım yoktu. Yalnız Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* minber üzerindeyken şöyle dediğini işittim:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadının kocası dışında bir ölü için üç (gün ve) geceden fazla yas tutması helal olmaz. Kocası içinse dört ay on gün yas tutar."[73]

Bu hadisin ravilerinden Ebu Seleme *radıyallahu anh* kızı Zeynep der ki: Annem Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini işittim: Bir kadın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna geldi. Damadının vefat ettiğini, dul kalan kızının gözlerinden şikâyetçi olduğunu anlattı. "Kızımın gözlerine sürme çekebilir miyiz?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona eya üç defa ***"Hayır"*** cevabını verdi. Sonra da şöyle buyurdu: ***"Kocası ölen kadın, sadece dört ay on gün iddet bekleyecektir. Önceleri cahiliye döneminde sizlerden biri bir yıllık iddetini tamamladığında deve kığı atardı."***[74]

Bu hadisin ravilerinden Humeyd dedi ki: Ben, Zeynep'ten, deve kığı atmayı açıklamasını istedim. O da şöyle açıkladı: "Cahiliye döneminde kocası ölen bir kadın en kötü giysilerini giyerek tavanı engin, küçücük ve hakir bir kulübeye girip bir yıl süreyle orada iddet beklerdi. Bu süre içinde orada güzel koku sürünmez (tırnak kesmez, yıkanmaz) ve hiçbir şeye dokunmazdı. Orada bir yılını tamamladığında kendisine bir merkep, koyun veya bir kuş getirirlerdi. O hayvana elini sürerek iddetine son verir ve kulübesinden dışarı çıkardı. Bu durumdaki kadınların iddetlerine son verirken ellerini sürdükleri hayvanlardan çok azı yaşamaya devam ede-

72 Muvatta, Talak, 34
73 Muvatta, Talak, 34
74 Muslim, Talak, 8

bilmiştir. İddeti sona eren kadın kulübeden çıktığında kendisine bir kığ verilir, o da bunu arka tarafına atardı. Sonra da eskiden olduğu gibi güzel kokular sürünmeye ve diğer şeyleri yapmaya başlardı."

Bu hadiste görüldüğü gibi, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, iddet beklemekte olan kadının gözlerine sürme çekmesini yasaklamıştır. Kadınların bekledikleri ve süresi içinde süslenmekten, güzel kokular sürünmekten uzak durdukları iddetin dört ay on gün süreli olduğunu bildirmiştir. Bu da gösteriyor ki rivayette sözü edilen dul kadının beklediği iddet bir yıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona sürenin dört ay on gün olarak belirlendiğini bildirdi.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre müminlerin annesi Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا لَا تَلْبَسُ الْمُعَصْفَرَ مِنَ الثِّيَابِ، وَلَا الْمُمَشَّقَةَ، وَلَا الْحُلِيَّ، وَلَا تَخْتَضِبُ، وَلَا تَكْتَحِلُ)

"Kocası ölen kadın aspurla, kırmızı çamurla boyanmış elbise giyinemez, takı takamaz, kına yakamaz, sürme çekemez."[75]

Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, ölen kocası için iddet beklerken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَمْتَشِطِي بِالطِّيبِ وَلَا بِالْحِنَّاءِ)

"Saçına güzel koku ve kına sürüp tarama."[76]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ)

75 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/723

76 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Asâr: 3/178

"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, vasiyet etsinler."[77]

Bu ayet, dört hüküm içermektedir:

1-Kocası ölen kadın önceleri bir yıl iddet beklerken daha sonra bu sürenin dört ay on günden fazlası neshedildi.

2-Bu kadının nafakası ve barınma masrafı iddet süresince kocasının terekesinden karşılanırken İbn Abbas'ın ve diğerlerinin rivayetlerine göre daha sonra bu hüküm miras ayetleriyle neshedildi. Çünkü Cenab-ı Allah anne babalarla yakın akrabaya vasiyette bulunulması gibi onun bu masraflarının karşılanması için de kocasının vasiyette bulunmasını vacip kılmıştı. Ancak bu vecibe, daha sonra inen miras ayetleriyle neshedildi. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mirasçıya vasiyette bulunulmasını uygun bulmadığını da bildirdi.

(لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ)

"Mirasçıya vasiyet yoktur."[78]

3-Ayetin delaletinden de anlaşılacağı gibi kocası ölen kadının iddet süresince yas tutması gerekir. Bu hükmün devam ettiği, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinden anlaşılmaktadır.

4-Kocası ölen kadının, iddet süresi içinde kocasının evinden başka bir yere taşınması yasaklanmıştır. Bu yasak da devam etmektedir. Şu hâlde bu ayetin içerdiği dört hükümden ikisi neshedilmiş, ikisi ise devam etmektedir. Bundan başka dört hüküm içerip de hükümlerinden ikisi neshedilen ve ikisi de devam eden başka bir ayet bilmemekteyiz.

İddet beklemeyle ilgili ayetteki (غَيْرَ اِخْرَاجٍ) **"evden çıkarılmaksızın"** kaydının neshedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü bundan kastedilen, kocasının malından karşılanması vacip kılınan barınma masrafıdır. Bu

77 Bakara, 2/240

78 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/399

masrafın kocanın malından karşılanması gerektiğine dair hüküm neshedildi. Dolayısıyla iddet süresi içinde kadını evden çıkarma yasağı da neshedilmiş oldu. Yalnız şunu söylemeliyiz ki; (غَيْرَ اِخْرَاجٍ) **"evden çıkarılmaksızın"** kaydı, iki mana içermektedir:

1-Kocası ölen kadının iddet süresince barınma masrafının kocasının malından karşılanması vaciptir.

2-İddet süresi içinde kadının evden çıkması, çıkarılması yasaklanmıştır. Kocanın velileri, dul kalan karısını iddet süresi içinde evden çıkarmaktan yasaklandıklarına göre, kadının da mutlaka koca evinde iddet beklemesi zorunludur. Barınma masrafının kocanın malından karşılanması hükmü neshedildiğine göre iddeti koca evinde bekleme yükümlülüğü devam etmektedir.

Kocası vefat eden kadının nafakasının nereden karşılanacağı hususunda ilim ehli kimseler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas ile Cabir b. Abdullah dediler ki: "Hamile olsa da olmasa da nafakasını kendisinin karşılaması gerekir." Hasan, Said b. Müseyyeb, Atâ ve Kabise b. Züeyb de bu görüştedirler.

Şabî, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud'un şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Hamile kadın, kocası öldüğünde nafakası kocasının malının tümü üzerinden karşılanır."

Hakem, İbrahim en-Nehâi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Mesud'un ashabı, kocası ölen hamile kadın hakkında şöyle hükmederlerdi: "Kocanın malı çoksa, nafakası oğlunun payından karşılanırdı. Eğer az ise malın tamamından karşılanırdı."

Zührî'nin bildirdiğine göre Salim, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kocası ölen kadının iddet nafakası, kocasının malının tamamından karşılanır."

Mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Kocası ölen kadın, hamile olsa da olmasa da ne nafakası ne de barınma masrafı ölen kocasının malından karşılanır."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Kocası ölen kadın eğer hamile ise iddet nafakası, kocasının başkalarına olan borcu gibi olup onun malından karşılanır."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Kadın eğer hamile ise nafakası kendisinin karşılaması gerekir. Ama içinde oturmakta olduğu ev, kocasına ait ise iddet süresince o evde oturma hakkı vardır. Kocası başkalarına borçlu da olsa iddet süresince o evde oturmada kadın başkalarından daha çok hak sahibidir. Kocasının ölümü sırasında oturmakta oldukları evde kiracı iseler, ev sahipleri kendisini evden çıkarırlarsa, kadının barınma masrafı kocasının malından karşılanmaz." Bu, İbn Vehb'in Mâlik'ten yapmış olduğu rivayettir.

İbn Kasım'ın Mâlik'ten yaptığı rivayete göre iddet beklemekte olan kadının nafakası, ölen kocasının malından karşılanmaz. Ama ev, kocasının mülkiyetinde ise kadın iddet süresince orada barınma hakkına sahiptir. Kocası başkalarına borçlu ise, o evde oturmada kadın başkalarına göre daha fazla hak sahibidir. Ev, kadının iddet süresince içinde oturması şartıyla alacaklılara satılır.

Sevri dedi ki: "Kadın eğer hamile ise doğum yapıncaya kadar nafakası, kocanın malının tamamından karşılanır. Doğum yapınca çocuğun nafakası kendi miras payından karşılanır."

Bu, Eşcai'nin Mâlik'ten yapmış olduğu rivayettir. Muafi'nin Mâlik'ten yaptığı rivayete göre kocası ölen kadının nafakası, kendi miras payından karşılanır.

Evzai dedi ki: "Hamile iken kocası vefat eden kadına nafaka verilmez. Kadın eğer ümmü veled ise doğum yapıncaya kadar nafakası, kocasının malının tamamından karşılanır."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Kocası ölen ümmü veled, hamile ise nafakası ölen kocasının malından karşılanır. Doğum yapınca nafakası, çocuğunun miras payından karşılanır. Doğum yapmazsa, kendisine ödenmiş olan nafaka masrafları, zimmetine geçen ve ödemesi kendisinden istenen bir borç olur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Kocası vefat eden kadının nafakası, kocasının malının tamamından karşılanır."

Şafiî dedi ki: "Kocası vefat eden kadın hakkında iki görüş vardır. Birine göre bu durumdaki kadına nafaka ve barınma masrafları verilir. Diğerine göre ise onun nafaka ve barınma masrafını alma hakkı yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kocası ölen hamile kadının nafakası hakkında şu üç hükümden biri söz konusu olur:

1-Bu nafaka, (وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ) **"Eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler"** ayeti gereğince kadının iddeti bir yıl olduğu zamanlardaki gibi vaciptir.

2-Ya da bain talakla boşanan kadına verilmesi gereken nafaka gibi verilmesi vaciptir.

3-Ya da hamileliği sebebiyle hamile kadına verilmesi gereken nafaka gibi verilmesi vaciptir.

Birinci şıktaki hüküm geçersizdir. Çünkü o şıktaki vaciplik, vasiyete dayalı idi. Mirasçı için vasiyette bulunmak ise neshedilmiştir.

İkinci şıktaki hüküm de geçersizdir. Çünkü koca hayattayken karısına standart bir nafaka vermemektedir. Duruma ve ihtiyaca, kadının kendini koca evinde kocasına teslim etmesine göre nafakası vacip olmaktadır. Kocanın ölümünden sonra nafakasının vacip olması iki sebepten dolayı doğru olmaz. Şöyle ki:

a-Kadına nafaka verilmesi için hâkimin hüküm vermesi gerekir. Hâkimin hüküm vermesi üzerine nafaka, kocanın zimmetinde sabit olur ve nafaka kocanın malından alınır. Koca ise ölmüştür. Ölen kişinin zimmeti olmaz ki nafaka onun zimmetinde sabit olsun. Zimmetinde sabit olmayınca da nafakanın onun malından alınması caiz olmaz.

b-Kocanın malı, ölümü ile mirasçıların mülkiyetine geçmiştir. Ölümü esnasında karısının nafakası kendisinin üzerinde bir borç değildi ki bu

borç, mirasçıların ve kocanın mallarında sabit olsun da kocanın malından tahsil edilsin.

Kocası ölen kadın eğer hamile ise, kocasının malından ona nafaka verilmesi için iki durumdan biri söz konusu olur. Kadın, ya iddet beklediği ya da hamile olduğu için bu nafakanın kendisine verilmesi gerekir. Önce de açıkladığımız gibi nafakanın iddetten dolayı verilmesinin vacip olması doğru değildir. Hamilelikten dolayı vacip olması da doğru değildir. Çünkü hamilelik, kadına kocasının mirasçılarından nafaka alma hakkını kazandırmaz. Çünkü kendisi de mirastan pay almakla onlar gibi varlıklı hâle gelmiştir. Çocuğunu doğurmuş olsaydı, nafakasını mirasçıların karşılaması gerekmeyecekti. Hamileyken karşılamaları neden gereksin? Şu hâlde kendisine onlardan nafaka alma hakkını kazandıran bir gerekçe kalmamaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

İddet Beklemekte Olan Kadına Üstü Kapalı İfadelerle Evlenme Teklif Etmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾﴾

235-"(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikah yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için

Allah'a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halimdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)"

Ayette geçen (خِطْبَة) "hitbe" kelimesinin, nkâh akdi yapılması öncesinde evlenme teklifinde bulunmak ve dua etmek anlamına geldiği söylenmiştir. "Hutbe" kelimesi ise çeşitli kompozisyonlardan oluşan düzenli öğütlerdir. "Hutbe" kelimesinin başı ve sonu olan mektup gibi bir yazı manasına geldiği de söylenmiştir. Celse ve ka'de kalıbındaki "hatbe" kelimesi ise durum manasına gelmektedir.

Ayette geçen (عَرَّضْتُمْ) fiilinin mastarı olan tariz ise bir şeyi üstü kapalı olarak anlatmak manasına gelir, denilmiştir. Mesela bir kişiye zinakâr olduğunu söylemek isteyen kimsenin "Ben zinakâr değilim" demesi gibi.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* böyle bir ifade kullanan kimseyi, karşısındaki şahsa açıkça zinakâr olduğunu söylemiş gibi kabul ederek had uygulanması gerektiği görüşünde idi. Kinaye ise bir şeyin açık ismini söylemeyip ona delalet eden bir kelimeyi kullanmaktır. Mesela (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) **"Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik"**[79] ayetinde geçen ve "onu" diye tercüme ettiğimiz (هُ) zamiri Kur'an'dan kinayedir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak, bir kadınla evlenmek isteyen bir adamın o kadına, 'Ben durumu şöyle ve şöyle olan bir kadınla evlenmek istiyorum' demesiyle olur."

Hasan dedi ki: "Üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak, bir kadınla evlenmek isteyen bir adamın o kadına, 'Ben seni beğeniyorum. Sana rağbet ediyorum. Bizi kendinden mahrum etme' demesiyle olur."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de iddet beklemekte olan Fatıma binti Kays'a ***'Bizi kendinden mahrum etme'*** demişti. İddeti sona erdikten sonra da onu Üsame b. Zeyd ile evlendirmişti.

79 Kadr, 97/1

Abdurrahman b. Kasım, babasının bu konuda şöyle dediğini nakletti: "Üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak, bir kadınla evlenmek isteyen bir adamın iddet beklemekte olan o kadına 'Sen kıymetlisin. Benim sana rağbetim var. Allah sana hayır verecektir' demesi ve benzeri sözleri söylemesiyle olur."

Atâ dedi ki: "Üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak, bir kadınla evlenmek isteyen bir adamın o kadına, "Sen güzelsin. Benim sana rağbetim var. Allah bir şeye hükmedince o şey olur' demesiyle olur."

Şu hâlde tariz, yani üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak açık ifadelerle değil de öz itibariyle evlenme arzusunu içeren kelimelerle teklifte bulunmaktır.

Said b. Cübeyr dedi ki: "(وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا) **"Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin."** Bu ayette sözü edilen meşru söze "Benim sana rağbetim var. Bir araya geleceğimizi umuyorum" cümleleri örnek olarak gösterilebilir."

(اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِي اَنْفُسِكُمْ)

"İsteğinizi içinizde gizlemeniz"

Yani kadının iddetini tamamlamasından sonra onunla evlenmek isteğinizi içinizde gizlemeniz. Yüce Allah, bu durumdaki kadınlara üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmayı veya açığa vurmayıp bu isteği içte gizlemeyi mübah kılmıştır.

İsmail b. İshak bazı kimselerin şöyle bir istidlalde bulunduklarını anlattı: "Üstü kapalı ifadelerle bir kimseye zina isnadında bulunmak, kazf haddi uygulanmasını gerektirmez. Cenab-ı Allah iddet beklemekte olan kadına üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmayı, açıkça teklifte bulunmak gibi saymadığına göre, üstü kapalı ifadelerle bir kimseye zina isnadında bulunmak da açıkça isnatta bulunmak gibi sayılmamıştır. Dolayısıyla üstü kapalı ifadelerle başkasına zina isnadında bulunan kimseye kazf haddi uygulanması gerekmez."

İsmail dedi ki: "Böyle bir istidlalde bulunan kimse, kendi aleyhine olan bir delil ile istidlalde bulunmuş olur. Çünkü nikâh kıyarken üstü kapalı ifade kullanan bir tarafın, bu ifadesiyle ne kastettiği anlaşılır. Aynı şekilde üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunan kimsenin maksadı anlaşılacağına göre, kullanmış olduğu, zina isnadıdır ve ifadenin sahibi de zina isnadında bulunan kimse hükmüne tabi olur. Ancak kendisine kazf haddi uygulanmaz. Çünkü onun, kullandığı üstü kapalı ifadeyle zina isnadında bulunmayı kastettiği kesin olarak bilinemez. Belki de bu ifadesiyle başka bir mana kastetmiştir. Buna göre iddet beklemekte olan kadına üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak mübah olduğu gibi, üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmanın da mübah olması gerekir. Ayette iddet bekleyen kadına evlenme teklifinin açıkça değil, üstü kapalı ifadelerle yapılması tercih edilmiştir. Çünkü nikâh akdi, ancak iki tarafın ifadeleriyle yapılır. Erkeğin açık ifadeyle yaptığı evlenme teklifine kadının bir cevabının olması gerekir. Ama üstü kapalı ifadelerle yapacağı teklife çoğunlukla cevap vermesi gerekmez. Bu nedenle açıkça yapılan teklif ile üstü kapalı ifadelerle yapılan teklif arasında fark vardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İsmail b. İshak'ın, üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunma durumunda had uygulanmamasına dair hasmından naklettiği sözler doğrudur. Ancak o sözleri çürütürken kullandığı ifadeler açıkça bozuk ve tutarsızdır. Üstü kapalı ifadelerle yapılan zina isnadı dolayısıyla kazf haddi uygulanmaması gerektiğine dair yapılan istidlale gelince bu hususta şöyle denebilir: İddet beklemekte olan kadına sarih ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak yasaklandı. Üstü kapalı ifadelerle teklifte bulunmak ise mübah kılındı. İddet beklemekte olan kadına sarih ifadelerle evlenme teklifinde bulunmakla üstü kapalı ifadelerle teklifte bulunmanın hükmü birbirinden farklıdır.

Şunu da belirtmeliyiz ki, üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmanın hükmü, sarih ifadelerle isnatta bulunmanın hükmünden farklıdır. İkisini aynı saymak caiz değildir. Nitekim Cenab-ı Allah da evlenme teklifini sarih ifadelerle yapmakla üstü kapalı ifadelerle yapmayı birbirinden farklı kılmıştır. Çünkü şüphe sebebiyle hadlerin sakıt olduğunu ve uygulanmadığını bilmekteyiz. Üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmak da kazf

haddi uygulanmasına engel olan bir şüphe hükmündedir. Bu, nikâhtan daha müekked bir durumdur.

Evlenme teklifini üstü kapalı ifadelerle yapmak, sarih ifadelerle yapmak gibi olmadığına göre -ve nikâh da sübut bakımından kazf haddinden daha müekked olduğu hâlde-üstü kapalı ifadelerle yapılan zina isnadından dolayı kazf haddinin öncelikle uygulanmaması gerekir. Çünkü iddet tamamlandıktan sonra yapılan üstü kapalı evlenme teklifi ile nikâh akdedilmeyeceğine ve bunun hükmü, sarih ifadeyle yapılan teklifin hükmüne aykırı olduğuna göre, üstü kapalı ifadeyle yapılan zina isnadından dolayı haddin uygulanmaması öncelikle gerekir. Aynı şekilde fakihler, bütün akitlerde üstü kapalı ifadelerle yapılan ikrarların sabit olmayacağı, sarih ifadelerle yapılan ikrarların ise sabit olacağı hususunda aynı görüştedirler. Yüce Allah nikâh bağlamında sarih ifadeyle üstü kapalı ifadeyi birbirinden ayırdığına göre, üstü kapalı ifadeyle haddin sabit olmaması öncelikle gerekir. Bu delil, hükmü ifadeye bağlı olan diğer akitlerde de üstü kapalı ifadeyle sarih ifade arasında fark olması gerektiğine açıkça delalet etmektedir. Bu, bizim anlattıklarımızın doğruluğuna yeterince, hatta fazlasıyla delalet etmektedir. Bu ikisini yani nikâh akdi ile zina isnadını, haklarında kullanılacak ifadeler bakımından birbirine kıyaslamamız da mümkündür. Şöyle ki: Nikâh akdinin hükmü, tıpkı zina isnadında olduğu gibi, ifadeyle bağlantılıdır. Evlenme teklifinin üstü kapalı ifadeyle yapılmasıyla sarih ifadeyle yapılması arasında hüküm farklılığı olduğuna göre yine de üstü kapalı ifadeyle yapılan teklif, bir teklif olarak sabit olur. Ama nikâh akdinin hükmünün sabit olması için, Yüce Allah'ın hükmettiği gibi açık ve sarih ifadeyle yapılması gerekir.

İsmail b. İshak, "Üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmak da sarih ifadeyle yapılan isnat hükmünde olmalıdır. Zira sarih ifadelerle yaptığı isnatta meramı anlaşıldığı gibi, üstü kapalı ifadelerle isnatta bulunurken de meramı anlaşılmaktadır" derken öyle sanıyorum ki, Yüce Allah'ın iddet beklemekte olan kadına üstü kapalı ifadelerle evlenme teklifinde bulunmasıyla sarih ifadelerle teklifte bulunmasının hükmünü birbirinden ayırdığını unutmuştur. Üstü kapalı ifadeyle sarih ifadede konuşanın meramı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aralarında fark vardır. Hüküm meramın anlaşılmasıyla bağlantılı olsaydı bu, evlenme teklifinde aynı ile mevcuttur. Üstü kapalı ifadeyle teklifte bulunmakla sarih ifadeyle teklifte bulunmanın

hükmünün aynı olması gerekirdi. Kur'an nassı, bu iki ifadenin hükmünü birbirinden ayırdığına göre bu gereklilik bozulmuş ve anlattığımız şekilde bu nassa dayanarak iki ifadenin hükmünün birbirinden ayrı olduğunu söylememiz doğru olur."

İsmail b. İshak'ın "Üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunan kimseye had uygulanmaması gerektiğini söyleyen, isnatta bulunanın bu ifadesiyle zinayı kastettiği kesin olarak bilinemediği, bu ifadesinin başka manaya da ihtimalinin olması sebebiyle had uygulanmaması gerektiğini söylemiştir" demesine gelince; bu deyişi, vekâlet almadan hasmı adına konuşması ve bir beyyineye dayanmadan hazırda olmayan bir kimse hakkında hüküm vermektir. Zira hiç kimse, "Kazf haddi zina isnadında bulunan kimsenin ifadesindeki maksadıyla bağlantılıdır" demez. Kazf haddi, İsmail b. İshak'ın muhalifleri nezdinde ancak ifade sahibinin kullanacağı sarih ifadeyle bağlantılıdır. Muhaliflerine nispet ettiği "Üstü kapalı ifadelerle isnatta bulunan kimseye had uygulanmaması gerektiğini söyleyen, isnatta bulunanın ifadesiyle zinayı kastettiği kesin olarak bilinememesi sebebiyle had uygulanmaması gerektiğini söylemiştir" sözlerini, muhalifleri kabul etmemekte ve böyle bir delile dayanmamaktadırlar.

İsmail b. İshak'ın hasmını üstü kapalı ifadelerle evlenmeyi mübah gördüğü gibi yine üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmayı mübah görmekle mağlup etmeye çalışırken söyledikleri, söylediklerini ispatlamayan ve söylediklerinin hangi sonuçları doğuracağına aldırış etmeyen bir kimsenin konuşmasıdır.

Biz deriz ki: Yenik düşürmeye çalıştığı hasmı, onun anlattıklarını mübahlığın gerekçesi ve illeti olarak zikretmemiştir ki, üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmayı mübah kıldığı söylenebilsin ve böylece yenik duruma düşsün. Aksine hasmı, ayete dayanarak üstü kapalı ifadeyle sarih ifade arasında fark olması gerektiğini söylemiştir. Zina isnadında bulunmanın yasaklık ve mübahlığı ise bu ifadelerin başka bir şekildeki delalet-lerine bağlıdır.

"Nikâh için sarih olan değil de üstü kapalı olan ifade caiz görüldü. Çünkü nikâh akdi iki tarafın ifadeleriyle yapılır. Erkeğin evlenme teklifinde bulunması, kadının ona cevap vermesini gerektirir. Üstü kapalı ifadeyle evlenme teklifinde bulunmaksa karşı tarafın cevap vermesini çoğu zaman

gerektirmez" sözü, hiçbir anlam içermeyen boş ve çelişkili bir sözdür. Çünkü nikâh için açık veya kapalı bir ifade kullanmak, karşı tarafın cevap vermesini gerektirmez.

İddetin tamamlanmasından sonra gelecek zaman için evlenme teklifinde bulunmak şu ayetle yasaklanmıştır:

(وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin."

Üstü kapalı ifadeyle yapılan teklif cevap gerektirmediği gibi, burada değinilen meşru sözler de cevap gerektirmez. Ancak iddet beklemekteyken kadına, cevap vermesini gerektirecek sarih ifadeyle bir evlenme teklifinde bulunmak caiz görülmedi ki ikisi arasında fark olduğu söylensin. Böylece kadının yapılan evlenme teklifine cevap vermemesi hususunda iki ifade arasında fark olmadığı açıkça ortaya çıkmış oldu. İki durum arasında ayetin ayrım yaptığı yer, işte burasıdır. Cevap gerektiren akid ise şu ayetle yasaklanmıştır:

(وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ)

"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın." [80]

İddet süresi içinde bu akdi yapmak yasaklandığına göre, sarih bir ifadeyle evlenme teklifinde bulunmak da delalet yoluyla yasaklanmış olmaktadır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ)

80 Bakara, 2/235

"Sakın onlara (anne babana) "öf" (bile) deme."

Ayette anne babaya öf demek yasaklandığına göre onlara sövmek ve onları dövmek de delalet yoluyla yasaklanmış olmaktadır.

İsmail b. İshak'ın sözlerindeki çelişkiye gelince, cevap gerektiren akidlerin üstü kapalı ifadelerle yapılması sahih olmaz. Lehinde bulunan kimsenin cevap vermesini gerektirmeseler de üstü kapalı ifadelerle yapılan ikrarlar da sahih olmazlar. Cevap gerektiren akidle cevap gerektirmeyen akdin hükmü birbirinden farklı olmadığına göre, akidlerin bu bakımdan farklı olmalarının, aralarında hüküm farklılığını gerektirmediği anlaşılmış oldu.

(وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا)

"Sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin."

Bu ayetle kastedilen mana hakkında farklı şeyler söylenmiştir.

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Şabi ve Mücahid dediler ki: "(Ayetteki) **"Onlarla gizliden gizlice buluşma yönünde sözleşmeyin"**den kasıt, bir erkeğin iddet beklemekte olan kadından başkasıyla evlenmemesi kendisini o erkeğe ayırması, onun yolunu beklemesi yönünde söz ve garanti almasıdır."

Hasan, İbrahim en-Nehâi, Ebu Miclez, Muhammed ve Cabir b. Zeyd dediler ki: "(لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا) **"Onlarla gizliden gizlice buluşma yönünde sözleşmeyin"** ayetinden kastedilen mana, zina yapmaktan sakınmaktır."

Zeyd b. Eslem dedi ki: "(لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا) **"Onlarla gizliden gizlice buluşma yönünde sözleşmeyin"** ayetinden kastedilen mana, kadının iddet süresi içinde nikâhlanmasının yasaklanmasıdır. Adam iddet beklemekte olan kadını nikâhlar, sonra da 'Ben bunu gizlerim. Kimseler bunu bilmez' der. Ya da kadınla gerdeğe girer ve "iddeti tamamlanıncaya kadar bunu kimseler bilmez' der. Ayette yasaklanan işte budur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu manaların tümünün kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü ayetin lafzının bu manaların tümüne ihtimali vardır. Zira zinaya Arapça'da bazen (سِرّ) de denmektedir. Nitekim Hatîe bir şiirinde şöyle der:

ويحرمُ سرُّ جارَتِهِمْ عليهم ويأكُلُ جَارُهُمْ أنفَ القصاع

Komşu kadınlarıyla zina etmek haramdır onlara

Komşuları ise tiridi hep çanağın kenarından yer.

Bu şiirde (سِرّ) kelimesi zina anlamında kullanılmıştır.

Şair Rü'be, yaban eşeğinin ve dişisinin gebelikte cinsel ilişkiden uzak duruşlarını tasvir ederken şöyle demiştir:

قد أحضنت مِثْلَ دَعَامِيصِ الرَّنَقْ ... أَجِنَّةٌ فِي مُسْتَكِنَّاتِ الْحَلَقْ

فعف عن أسرارها بعد العسق

Bulanık suyun kurtçukları gibi kuluçkaya oturdu.

Dar yerin gizli lülesindeki yavrular.

Üzerine yumulduktan sonra ilişkiden uzak durdu.

Bu şiirdeki (سِرّ) kelimesi, cinsel ilişki manasında kullanılmıştır. Nikâh akdine de (سِرّ) adı verilmektedir. "Nikâh" kelimesi cinsel ilişki manasına da kullanılır. Bilindiği gibi cinsel ilişki ile evlenme akdine de nikâh denmektedir. Bu sebeple ayeti; cinsel ilişki, evlenme akdi, iddetin tamamlanmasından sonrası için sarih ifadeyle evlenme teklifi anlamında te'vil etmek uygun olur. Diğer manalara da ihtimali olmakla birlikte ayette kastedilen mana, herhalde İbn Abbas ve ona tabi olanlardan rivayet edilen şu mana olmalıdır: Kastedilen mana, kadına açık ifadelerle evlenme teklifinde bulunmak, başkasıyla evlenmemesi ve kendisinin yolunu beklemesi için ondan söz ve garanti almaktır ki, iddeti tamamlanınca onunla evlensin. Mübah olan üstü

kapalı ifadeyle evlenme teklifinde bulunmak, ancak iddetin tamamlanmasından sonra yapılacak olan bir nikâh akdi içindir. Aynı şekilde sarih ifadeyle teklifte bulunmanın da haram olması bu açıdan gerekli olmaktadır. Diğer taraftan biz bu manayı, ancak ayetten elde edebilmekteyiz. Şüphesiz ayette kastedilen mana budur.

İddet beklemekteyken nikâh akdi yapmanın haramlığı ayetin devamında açıkça kendi adı ile bildirilmektedir:

(وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ)

"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın."

Ayetin devamındaki bu cümlede bu husus; üstü kapalı değil de sarih lafızla, kinayeli değil de fasih ifadeyle açıklandığına göre (سِرّ) kelimesinin zina manasına gelmesi çok uzak bir ihtimaldir. Ayeti bu şekilde te'vil edenlerin te'vili de doğruluktan uzaktır. Çünkü iddetteyken de iddet tamamlandıktan sonra da zina yapmak üzere sözleşmek haramdır. Yüce Allah zinayı mutlak olarak, herhangi bir şarta bağlamaksızın ve belli bir vakitle sınırlamaksızın haram kılmıştır. Bu da ayette sözü edilen sözleşmeyi,"iddette zina yapmak üzere sözleşmek" şeklinde özellemenin gereksizliğine yol açmaktadır. Ama ayette bu manaların tümünün kastedilmiş olmasına da bir engel yoktur. Çünkü ayetin lafzının bu manaların tümüne ihtimali vardır. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* zikrettiğimiz te'vilini de bu kapsamın dışına çıkarmamak gerekir.

(عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ)

"Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz."

Yüce Allah sizin iddetteki kadınlara rağbet ettiğinizi, sizden önce başkalarının onlarla evlenmesinden korktuğunuz için evlenme isteğinizi onlara açacağınızı biliyordu. Bu amacınıza ulaşmak için de sarih ifadeyle değil de üstü kapalı ifadeyle onlara evlenme teklifinde bulunmanızı mübah

kıldı. Bu da mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin, başka yönden mahzurlu olan şeylere mübah yollardan ulaşmanın caiz olduğuna dair görüşlerinin isabetli olduğuna delalet etmektedir.

Buna şu rivayeti örnek gösterebiliriz: Bilal *radıyallahu anh*, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir miktar kaliteli hurma getirmişti. ***"Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?"*** diye sordu. Bilal *radıyallahu anh*, "Hayır. Şu hurmanın bir ölçeğini kalitesiz iki ölçek hurma vererek, şunun iki ölçeğini de kalitesiz üç ölçek hurma vererek satın alıyoruz" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Böyle yapmayın. Lâkin (kalitesiz) hurmanızı para karşılığında satın. Sonra da o parayı vererek şu hurmayı satın alın."***[81]

Bu konu inşallah başka yerde anlatılacaktır.

(عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ)

"Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz" ayeti, (عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ) **"Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi"** ayeti gibidir.

Yüce Allah, bu ayet ile Ramazan gecelerinde yemeği ve cinsel ilişkide bulunmayı Müslümanlara mübah kıldı. Biz biliyoruz ki; Allah, bunu mübah kılmasaydı, bazı kimseler yasakları çiğneyeceklerdi. Onlara olan rahmeti sebebiyle yüklerini biraz hafifletti.

(عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ)

"Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz" ayeti de Allah'ın rahmetinin bir eseri olarak bazı yükümlülükleri hafifletmek amacıyla inmiştir.

(وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ)

81 Bkz: Muslim, Müsakat, 18

"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın."

Bu ayetle ilgili olarak denildi ki: Ayette geçen (عُقْدَةَ) kelimesi sözlükte bağlamak ve düğümlemek anlamına gelir. Mesela (عَقَدْتُ الْحَبْلَ) cümlesi ipi bağlamak anlamına gelir. İpi sağlam bir şekilde bağlayıp düğümlemeye benzeterek de akdi sağlamca yapma anlamına gelmek üzere de (عَقَدْتُ الْعَقْدَ) denir. (وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ) cümlesinin manası, "nikâh akdi yapmayın"ve "iddet süresi içinde nikâh yapmaya kalkışmayın" şeklindedir. Yoksa iddet tamamlandıktan sonra nikâh kıymaya niyetlenmemek değildir. Çünkü Yüce Allah, iddetten sonra kıymak üzere nikâha niyetlenmeyi şu ayette mübah kılmıştır:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ)

"(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur."[82]

Ayette geçen (أَكْنَنْتُمْ) fiilinin mastarı olan "iknan" kelimesi, iddetten sonra nikâh kıyma niyetini kalpte gizlemek anlamına gelir. Böylece (وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ) cümlesiyle kastedilen mananın, iddet süresi içinde nikâh kıymanın ve nikâh kıymaya kalkışmanın yasaklandığını anlamış oluyoruz. (حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ) Bu ibareyle kastedilen mana ise, iddetin tamamlanmasıdır. Builahî hitabın anlaşılması için herhangi bir açıklama yapmaya gerek kalmamaktadır.

Bilindiği gibi Fürey'a binti Mâlik, iddet beklemekte olduğu evden ailesinin evine taşınmak için izin istediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti:

"Hayır. Bekleme müddeti bitinceye kadar taşınamazsın."

Fürey'a, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cevabından iddetin tamamlanması gerektiğini anlamış, anlamak için başkasının açıklamasına da

82 Bakara, 2/235

ihtiyaç duymamıştı. Başkasının iddetini beklemekte olan kadınla evlenen kimsenin nikâhının fasid olduğu hususunda fakihler arasında farklı görüş beyanında bulunan yoktur.

Selef uleması ile onlardan sonra gelenler, iddet beklemekte olan kadınla evlenen kimsenin durumu hakkında farklı görüş ortaya koymuşlardır.

İbn Mübarek'in bildirdiğine göre Şabi, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radıyallahu anh*, iddet beklemekte olan Kureyşli bir kadının Sakif kabilesinden bir erkekle evlendiği haberini alınca onları huzuruna çağırdı; ikisini birbirinden ayırıp cezalandırdı. "Artık bu ikisi ebediyyen birbirleriyle evlenemezler" dedi. Kadına verilmiş olan mehri alıp beytulmala irad kaydetti.

Olayın haberi halk arasında yayılınca ve bu haber Hz. Ali'ye de (Allah onun zâtını mükerrem kılsın) ulaşınca Hz. Ali şöyle dedi: "Allah müminlerin emiri Ömer'e rahmet etsin. Mehrin beytulmal ile alakası ne? İddetteki kadın ve onunla evlenen erkek, bu işi bilmezliklerinden dolayı yapmışlardır. İmamın (Ömer'in) bu işi sünnete uygun hâle getirmesi gerekirdi."

Kendisine "Siz bu olay hakkında ne buyuruyorsunuz?" diye sorulduğunda şöyle cevap verdi:

"Kendisinden şehevî bakımdan yararlanılması karşılığında mehir, kadının hakkıdır. İkisini birbirinden ayırmak gerekir. Ama onlara had uygulanmaz. Kadın, önceki iddetini tamamladıktan sonra son evlilikten ayrılması dolayısıyla ikinci bir iddet daha beklemesi gerekir. Sonra bu adam kendisine evlenme teklif edebilir."

Hz. Ali'nin bu fetvasını duyan Hz. Ömer, "Ey ahali! Bilmezlikleri sünnete göre düzeltin" dedi."

İbn Ebu Zaide de Eş'as'tan benzer bir rivayette bulunarak Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin fetvasına uyduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer'in kendi görüşünden vazgeçip Hz. Ali'nin görüşüne uyduğu rivayet edildiğine göre ikisi bir görüş üzerin-

de ittifak etmiş olmaktadırlar. Ancak büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Bu çift, birbirinden ayrılır. Kadına mehr-i misil verilir. Önceki kocasından dolayı beklemesi gereken iddetini tamamladıktan sonra, sonraki kocası dilerse onunla evlenebilir." Sevri ile Şafiî de bu görüştedirler.

Mâlik, Evzai ve Leys b. Sa'd dediler ki: "Bu kadın, o erkeğe artık ebediyyen helal olamaz."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Bu kadın cariye de olsa o erkeğe artık helal olamaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Görüşlerini yukarıda naklettiğimiz fakihler arasında şu meselede ihtilaf yoktur:

Bir adam bir kadınla zina ederse, o kadın kendisine ebediyyen haram olmaz. Yani dilerse o kadınla evlenebilir. Zina etmek, iddet beklemekteyken nikâhlanmaktan daha büyük bir günahtır. Zina o kadını kendisine ebediyyen haram kılmıyorsa, şüphe neticesinde yapılan cinsel ilişkinin haram kılmaması öncelikle gerekir. Aynı şekilde bir kimse hür karısının üzerine bir cariyeyi kuma olarak getirir veya iki kız kardeşi nikâhı altında bir araya getirip ikisiyle de cinsel ilişkide bulunursa karısı kendisine ebediyyen haram olmaz. İddet beklemekteyken kıyılan nikâha dayalı olarak yapılan cinsel ilişki de böyledir. Yani yapılan cinsel ilişki, ya şüpheli bir nikâh akdine dayalı olarak ya da zina şeklinde yapılır. Hangisi olursa olsun, kadın bu durumda ebediyyen haram olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina ve şüphe neticesindeki cinsel ilişki, size göre ebedi haramlık meydana getirmektedir. Mesela bir adam kayınvalidesiyle veya karısının kızıyla cinsel ilişkide bulunursa, karısı kendisine ebediyyen haram olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattığınız bizim konumuzu ilgilendirmemektedir. Anlatmakta olduğumuz şey, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan kadını haram kılan ilişkidir. Başka kadını haram kılan cinsel ilişkiye gelince bu, bize göre zina veya şüphe neticesinde ya da

mübah yolla yapılan her türlü cinsel ilişkidir. Aslî kaynaklarda kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan kadını haram kılan bir cinsel ilişkiden bahsedildiğini göremezsiniz. Dolayısıyla sizin bu söylediğiniz şey, usûlün ve selef ulemasının söylediklerinin dışında kalmaktadır. Çünkü Hz. Ömer *radıyallahu anh* bu meselede kendi görüşünden vazgeçip Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* görüşüne uymuştur. Hz. Ömer'in mehri kadından alıp beytulmala irad kaydetmesine ilişkin rivayete gelince o, bu mehrin haram yolla elde edildiği değerlendirmesinde bulunduğu için bu mehrin sadaka olarak dağıtılmasını uygun görmüş ve beytulmala bırakmıştı. Sonra da bu görüşünden vazgeçip Hz. Ali'nin görüşüne uymuştu. Kadın, mehri haram yoldan elde ettiği için Hz. Ömer mehri beytulmala devretmeyi gerekli görmüştü.

Hz. Ömer'in bu uygulaması, rivayete göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu uygulamasına benzemektedir: Sahibinin izni alınmadan kesilip eti pişirilen ve Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* takdim edilen bir koyundan bir lokma alıp ağzına attığında lokma boğazına takılmış ve ***"Şu koyun, haksız yere alındığını bana haber veriyor"*** dedi. Durumu kendisine açıklamaları üzerine, (أَطْعِمُوهَا الْأُسَارَى) ***"Şunu esirlere yedirin"***[83] buyurdu.

Mezhebimize göre kesilen koyun, kıymetini ödemeleri karşılığında onu kesenlerin olur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* koyunu sadaka olarak dağıtmalarını emretti. Çünkü onu haram yoldan elde etmişlerdi. Kıymetini de sahiplerine ödememişlerdi.

Rivayet olunduğuna göre Süleyman b. Yesar, iddet beklerken evlenen kadının aldığı mehrin beytulmala devredilmesi gerektiğini söylemiştir.

Said b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehâi ve Zühri, Hz. Ali'den gelen rivayete dayanarak mehrin kadının hakkı olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin ittifak ederek "iddetteyken evlenen kadın ile kocasına had uygulanmaz" demeleri, iddetteyken evlenmenin haram olduğunu bilseler bile evlenenlere had uygulanmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ömer'in zamanında yaşanan olayda kadın iddette olduğunu bilerek evlenmişti. Bu yüzden Hz. Ömer onu kırbaçlamış ve aldığı mehri

83 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/208

beytulmala devretmişti. Daha sonra Hz. Ömer'in Hz. Ali ile ittifak ederek ikisinin birlikte ortaya koydukları görüşe sahabilerden hiç kimse muhalefet etmemişti. Bu da haramlığını bilerek veya bilmeyerek fasid bir nikâh akdine dayanıp cinsel ilişkiye girmenin haddi gerektirmeyeceği hususunda bir delil oldu. Bu, nikâh düşmeyen bir yakınıyla evlenip cinsel ilişkiye giren kimseye had uygulanmayacağı görüşünde olan Ebu Hanife'yi destekleyen bir delildir.

İki erkekten dolayı iddet beklemenin gerekmesi durumunda ne yapılacağı hususunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, İbn Kasım'ın kendisinden yaptığı rivayete göre Mâlik, Sevri ve Evzai dediler ki: "Bir kadının iki erkekten dolayı iddet beklemesi gerekirse, her ikisi için bir iddet beklemesi yeterli olur. İddeti hamilelikle de olsa, âdet görerek veya ay sayarak da olsa hüküm aynıdır." İbrahim en-Nehâi de bu görüştedir.

Hasan b. Salih, Leys b. Said ve Şafiî, "Her biri için ayrı bir iddet beklemesi gerekir" dediler.

Birinci görüşün doğruluğuna şu ayet delalet etmektedir:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[84]

Bir kadını kocası boşadığında ve sonra da bir erkek şüphe ile onunla cinsel ilişkide bulunursa, iddetinin üç ay hâli olması gerekir. Çünkü o, boşanmış olup iddet beklemesi vacip olmuştur. Bu durumda üç ay hâlinden fazla iddet beklemesini gerekli görürsek, ayetin hükmüne ayette olmayan bir şeyi ilave etmiş oluruz. Çünkü ayette kendisiyle şüpheye dayalı cinsel ilişkide bulunulan kadının boşanmış olması ile olmaması arasında bir ayrım yapılmamıştır. Bu hükme şu ayet de delalet etmektedir:

84 Bakara, 2/228

(وَالّٰئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَالّٰئِي لَمْ يَحِضْنَ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."[85]

Bu ayette, boşanmış olup da yabancı erkeğin şüpheye dayalı olarak cinsel ilişkide bulunduğu kadın ile cinsel ilişkiye girilmeyen kadın arasında bir ayrıma gidilmemiştir. Bu da her iki durumda kadının iddetinin üç ay olmasını gerektirmektedir.

Yukarıdaki ayetin devamı da buna delalet etmektedir:

(وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

"Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer."

Ayetin bu kısmında bir erkekten dolayı iddet beklemesi gereken kadınla iki erkekten dolayı iddet beklemesi gereken kadın arasında bir ayrım yapılmamıştır. Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ)

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir."[86]

İddet, vakitlerin ve hilallerin geçmesiyle beklenir. Hilalleri Yüce Allah bütün insanlar için vakit ölçüleri olarak belirlemiştir. Şu hâlde ayların ve hilallerin bir erkekten dolayı iddet bekleyen kadınla iki erkekten dolayı iddet bekleyen kadının her biri için vakit ölçüsü olması gerekir. Çünkü ayet, genel hüküm niteliğindedir.

85 Talak, 65/4
86 Bakara, 2/189

Fakihlerin tümünün ittifakı şuna delalet etmektedir ki; iddeti tamamlanmadan kadınla ilk erkeğin onu nikâhlaması caiz değildir. Bundan da anlıyoruz ki kadın, ikinci erkekten dolayı iddet bekleme aşamasındadır. Çünkü ilk kocanın kendisinden dolayı beklenen iddet, onun kendi karısıyla yeniden evlenmesine engel teşkil etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu iddetten dolayı ilk koca da karısıyla evlenemez. Çünkü o iddetin ardından başkasından dolayı beklenmesi gereken bir iddet daha gelecektir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evlenebilir.

Şöyleki: Evlenir, sonra da kadının ikinci erkekten dolayı iddet bekleme aşamasına gelmesinden önce ölürse, kadının artık ikinci erkekten dolayı iddet beklemesine gerek kalmaz. Bu hâldeyken ikinci erkekten dolayı iddet beklemediğine göre kadının nikâhlanması menolunmaz. Çünkü gelecekte beklenmesi gereken bir iddet yapılmış olan bir nikâh akdini ortadan kaldırmaz. Şu durum da buna delalet etmektedir: Âdet görmek, kadının hamile olmadığını gösterir. İlk kocası kendisini boşar da âdet görmeden ikinci bir erkek onunla şüpheye dayalı olarak cinsel ilişkide bulunur ve bundan sonra kadın üç âdet görürse, rahminin istibrası sağlanmış olur. Âdet görerek birinci erkekten dolayı rahminin istibrası gerçekleştiğine göre bununla, ikinci erkekten dolayı da rahminin istibrasının gerçekleşmediğini söylemek mümkün olmaz. Bu durumda kadının her iki erkekten dolayı iddetinin tamamlanmış olması gerekir. Şu durum da bu anlattığımızın doğruluğuna delalet etmektedir. Şöyle ki: Bir kimse karısını bain talakla boşar, iddet süresi içindeyken şüpheye dayalı olarak kadınla cinsel ilişkide bulunursa kadının iki iddet beklemesi gerekir. İddetlerin ilki boşanmadan, ikincisi ise şüpheye dayalı cinsel ilişkiden dolayıdır. İddetin bir erkekten dolayı olmasıyla iki erkekten dolayı olması arasında bir fark bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu son meseledeki iki iddet beklenmesi, bir erkeğin hakkı idi. Önceki meseledeki iki iddet ise iki erkeğin hakkı idi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İki iddetin beklenmesinin bir erkekten veya iki erkekten dolayı olması arasında hüküm bakımından bir farklılık yoktur. Burada beklenmesi gereken iki iddetin bir erkekten dolayı olması ile iki erkekten dolayı olması arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. Çünkü iki iddet bir erkekten dolayı vacip olunca, iki erkekten dolayı beklenmesi gerekiyormuş gibi her ikisinin de beklenip tamamlanması gerekir. Bilindiği gibi borçların vadesi, hacc menasikinin vakitleri, kira müddetleri ve îlâ sürelerinde hak sahibinin bir veya iki kişi olması arasında bir fark yoktur. Vade dolunca hak sahiplerinden her biri kendi hakkını alır. Hak sahiplerinden biri için ölçü olan aylar, diğer hak sahibi için de ölçü olur.

Ebu'z-Zinad, Süleyman b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İddet beklemekteyken başka bir erkekle evlenen bir kadına Hz. Ömer, (ikinci kocasından da ayrılıp) her iki eski kocası için iddet beklemesini emretti. Bu ifadeden açıkça anlaşıldığına göre kadına, iki eski kocası için bir iddet beklemesi emredilmişti.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zühri'nin Süleyman b. Yesar'dan rivayet ettiğine göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, yukarıdaki meselede sözü edilen kadının ilk kocasının iddetinden kalan kısmı bekleyip tamamladıktan sonra ikinci kocası için de iddet beklemesini emretmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayette kadının, ikinci kocası için ayrıca iddet beklemesi gerektiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Buna göre rivayeti, Ebu'z-Zinad'ın hadisine uygun olsun diye, ilk kocasından eksik kalan iddeti tamamlasın şeklinde yorumlamak gerekmektedir.

Doğrusunu Allah bilir.

Boşanan Kadına Müt'a Verilmesi Konusu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعاً بِالْمَعْرُوفِ حَقاً عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾﴾

236-"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur."[87]

Boşanan kadına müt'a vermenin şartı, ona el sürülmemiş ve kendisi için mehir belirlenmemiş olmasıdır. Çünkü buna atfedilen müteakip ayette şöyle buyrulmaktadır:

﴿وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."[88]

İlk ayetin manası, "kadınlar için mehir belirlemiş olsanız da olmasanız da onlara el sürmeden boşarsanız..." şeklinde olsaydı, mehrin belirlenmesinden söz eden bu sonuncu ayet öncekine atfedilmezdi.

---

87 Müt'a, yararlandırmak ve yararlanılan şey demektir. Terim olarak ise mehir belirlenmeksizin kıyılan nikâhtan sonra, cinsel ilişki ve "halvet"te bulunmadan boşanan kadına, boşayan tarafından verilmesi gereken, giyim eşyası, mal ya da bunların karşılığıdır. Müt'anın miktarını, bununla yükümlü kimsenin malî durumu belirler.

88 Bakara, 2/237

Buna göre önceki ayetin manası şöyle olmalıdır: "Kendilerine el sürmeden vede mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) onlara müt'a verin."

Arapça'da çoğunlukla "veya" manasına gelen (اَوْ) edatı bazen (و) "ve" manasına kullanılabilmektedir.

Şu ayetler buna örnek gösterilebilir:

(وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا)

"Onlardan ne bir günahkâra ve ne de bir nanköre itaat et."[89]

Görüldüğü gibi bu ayette (اٰثِمًا) "günahkâr" kelimesiyle (كَفُورً) nankör kelimesi arasında bulunan(اَو) edatı "ve" manasında kullanılmıştır.

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir..."[90]

Bu ayetteki (جَاءَ) fiilinin başında bulunan (اَوْ) edatı "ve" manasında kullanılmıştır.

(وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ)

"Biz onu yüz bin ve daha fazla insana peygamber olarak gönderdik." [91]

Bu ayetteki (يَزِيدُونَ) fiilinin başında yer alan (اَوْ) edatı "ve" manasında kullanılmıştır. Arap dilinde bu edat bazen bu manada kullanılmaktadır.

89 İnsan, 76/24
90 Mâide, 5/6
91 Saffat, 37/147

"Ve" manasından çok olumsuzluk manasına gelmesi daha güçlü bir lügattir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا)

"Onlardan ne bir günahkâra ve ne de bir nanköre itaat et."

(وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ)

"Sığır ve koyunların ise, sırtlarında ve bağırsaklarında bulunanlar ve kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık."[92]

Bu ayetteki (اَوْ) edatları da "ve" manasında kullanılmıştır. Buna göre (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ) ayetinin manası şöyle olmalıdır:

"Kendilerine el sürmeden ve de mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) onlara müt'averin."

Bu ayet, erkeğin gerdeğe girmeden önce karısını âdet hâlindeyken boşayabileceğine ve bu durumdaki kadının, kendisiyle gerdeğe girilmiş kadın hükmünde olmadığına delalet etmektedir. Çünkü ayette kadının âdet hâli ile temizlik hâli arasında bir ayrıma gidilmeksizin mutlak surette boşamanın mübahlığından bahsedilmektedir.

Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri, boşanan kadına müt'a vermenin vacipliği konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, "Boşanan her kadının müt'a alma hakkı vardır" dediği rivayet edilmiştir. Zühri'nin aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

92 En'âm, 6/146

İbn Ömer *radıyallahu anh* ise şöyle demiştir: "Boşanan her kadının müt'a alma hakkı vardır. Ancak mehri belirlenmiş olup da kendisine el sürülmeden boşanan kadına mehrinin yarısı yeter." Kasım b. Muhammed'in de aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

Şureyh, İbrahim En-Nehâi ve Hasan dediler ki: "Kendisine el sürülmeden boşanan ve kendisi için mehir de belirlenmemiş olan kadın, müt'a alma hususunda tercihte bulunma hakkına sahip olur."

Şureyh'emüt'ayı sorduklarında "müt'a vererek muttaki kimseler olmaktan geri durmayız" diye cevap verdi. Soran kimse "Ben muhtacım" deyince de Şureyh şu karşılığı verdi: "Sana da bir şeyler vererek iyilik ve ihsan sahibi kimseler olmaktan geri durmayız."

Hasan ile Ebu'l-Âliye dediler ki: "Boşanan her kadına müt'a verilir."

Said b. Cübeyr'den, "Eşini boşayan her erkeğin müt'a vermesi gerekir mi?" diye sorduklarında, "Hayır, sadece müttaki kimselerin vermesi gerekir" diye cevap verdi.

"Kitabu'l-Bîa" adlı eserde İbn Ebu'z-Zinad, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar, boşanan kadına müt'a verilmesini vacip olarak görmüyorlardı. Lâkin Allah bunu özel bir duruma mahsus kılarak lütufta bulunmuştur."

Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir. "Adam eşi için mehri belirleyip de elini sürmeden onu boşarsa, müt'adan başka bir şey vermesi gerekmez."

Muhammed b. Ali dedi ki: "Müt'a, kendisi için mehir belirlenmemiş olan kadına verilir. Ama kendisi için mehir belirlenmiş olan kadına müt'a verilmez."

Muhammed b. İshak, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mehri belirlenmiş olarak evlenen ve sonrs da kendisine el sürülmeden boşanan kadından başkasına müt'a vermek vacip değildir."

Muammer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İki çeşit müt'a vardır. Biri, verilmesine sultanın hükmettiği müt'adır. Diğeri muttaki kimselerin vermesi gereken müt'adır. Bir kimse mehir belirlemeksizin ve el sürmeden karısını boşarsa, karısı müt'a almayı hak eder. Çünkü bu durumdaki kadının mehir alma hakkı yoktur. Bir kimse gerdeğe girdikten veya mehri belirledikten sonra boşarsa, kadına müt'a vermesi vacip olur." Mücahid'in de aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

Bu anlattıklarımız, selef ulemasının müt'a hakkındaki görüşleriydi.

Büyük İslam merkezlerinin fakihlerine gelince Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Mehri belirlenen, ancak kendisine el sürülmeden boşanan kadına mehir vermek vaciptir. Ama gerdeğe girdikten sonra boşanırsa, kocası mecbur olmaksızın ona müt'a verir." Sevri, Hasan b. Salih ve Evzai de bu görüştedir.

Ancak Evzai, mehir belirlemeden ve gerdeğe girmeden boşanma durumunda eşlerden biri köle ya da cariye ise müt'a vermenin vacip olmadığını söylemiştir.

İbn Ebu Leyla ve Ebu'z-Zinad dediler ki: "Müt'a vermek, vacip değildir. Erkek isterse verir, istemezse vermez; vermeye zorlanamaz. Kadına el sürülmüş olup olmaması, onun için mehir belirlenip belirlenmemesi bu hükmü değiştirmez."

Mâlik ve Leys b. Sa'd dediler ki: "Mehir belirlemiş olsun olmasın, kadına el sürmüş olsun olmasın, hiç kimse müt'a vermeye zorlanamaz. Ancak mecbur olmamakla birlikte müt'a vermesi, uygun olan bir şeydir."

Mâlik dedi ki: "Mülaane yapan kadına hiçbir hâlde müt'a verilmez."

Şafiî dedi ki: "Boşamanın sebebi koca ise veya kocadan dolayı hâkim boşarsa boşanan her kadın müt'a vermek vaciptir. Ancak mehri belirlenmiş ve kendisine el sürülmeden boşanan kadına müt'a vermek vacip değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Söze müt'anın vacip olmasından bahsederek başlayacak, ardından boşanan her kadına müt'a verilmesini vacip kılandan ve vacip oluşunun delilinden bahsedeceğiz.

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ﴾

"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu, iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur."[93]

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara müt'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."[94]

﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾

"Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur."[95]

Bu ayetler, müt'a vermenin vacipliğine birkaç yönden delalet etmektedirler:

93 Bakara, 2/236
94 Ahzab, 33/49
95 Bakara, 2/241

1-İlk iki ayette geçem (فَمَتِّعُوهُنَّ) **"Onlara müt'a verin"** ifadesi, emirdir. Emir ise, ifade ettiği mananın mendupluğuna delalet eden bir delil bulunmadıkça vaciplik gerektirir.

2-(مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ) **"Onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu, iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur."**

Ayetin bu kısmında yer alan (حَقًّا عَلَيه) **"üzerinde bir borçtur"** ifadesinden daha güçlü bir vaciplik manası verecek başka bir kelime bulunmamaktadır.

3-(حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ) **"Bu, iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur"** ifadesi de bu vacipliği desteklemektedir. Çünkü kadına müt'a vermek, kişinin ihsan sahibi olmasının şartı kılınmıştır. Herkesin de ihsan sahibi olması gerekir. Son ayetteki (حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ) **"Bu, iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur"** ifadesi de aynı şekilde müt'a vermenin vacipliğine delalet etmektedir.

(فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

"Bu durumda onlara müt'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."

Bu ifade de emir olması hasebiyle müt'a vermenin vacipliğine delalet etmektedir. Son ayetin şu kısmı da (وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ) **"Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır"** müt'a vermenin vacip olmasını gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah bu ayette müt'ayı boşanan kadınların hakkı kılmıştır. Bir insana hak olarak tanınan şey, o insanın mülkü olur. Onu kendisine vermesi gereken kişiden isteme hakkına sahip olur. Mesela "Şu ev Zeyd'indir" dediğinizde söz konusu evin, Zeyd adlı kişinin mülkü olduğu anlaşılır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müt'anın özel olarak takva sahipleri ile ihsan sahiplerine vacip olduğundan bahsedilmesi, müt'a vermenin vacip olmayıp mendup olduğuna delalet etmektedir. Çünkü vaciplerle yükümlü olma hususunda takva sahipleri ile ihsan sahipleri ve diğerleri arasında bir ayrım yapılmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Takva sahipleri ile ihsan sahiplerinden özellikle bahsedilmesi, müt'a vermenin vacipliğini pekiştirmek içindir. Yoksa onlardan özel olarak bahsedilmesi, müt'anın onlardan başkalarına vacip olmadığını ifade etmek için değildir.

Kur'an-ı Kerim'in bir rehber olduğunu bildiren ayette (هُدًى لِلْمُتَّقِينَ) **"Takva sahipleri için yol göstericidir"**[96] buyrulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, sadece takva sahipleri için söylenmiş olsa da, bütün insanlık için yol göstericidir.

Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ)

"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."[97]

(هُدًى لِلْمُتَّقِينَ) ifadesi, Kur'an'ın takva sahipleri için de bir hidayet rehberi olmamasını gerektirmez. Aynı şekilde (حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ) ve (حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ) ifadeleri de müt'avermenin takva sahipleriyle ihsan sahiplerinden başkalarına da vacip olmamasını gerektirmez. Başkalarına da takva sahipleriyle ihsan sahiplerine de vaciptir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

"Onlara müt'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."

Bu ayetin herkes hakkında bağlayıcı bir hüküm ifade eden genel nitelikte bir emir olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Çünkü büyük İslam merkezlerinin fakihlerinden takva sahipleri ile ihsan sahiplerinin müt'a vermesini vacip görenler, başkalarının da vermesini va-

96 Bakara, 2/2
97 Bakara, 2/185

cip görmüşlerdir. Soru sorarak bu itirazda bulunan kişinin de müt'a vermeyi mendup saymaması gerekirdi. Çünkü mendup olan bir hususta takva sahipleriyle diğerlerinin farklı konumda olmamaları gerekir. Verilmesi tavsiye edilen müt'a konusunda takva sahipleri ile ihsan sahiplerinin özel olarak zikredilmeleri caiz olduğuna göre, diğerlerinin de bu hususta onlarla eşit konumda olmaları gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mehir ve borçlanma akitlerinden doğan diğer borçları ödemeleri gerektiğinde neden takva sahipleri ile ihsan sahiplerinden özel olarak söz edilmemiş demüt'adan bahsedildiğinde kendilerinden özel olarak söz edilmiştir. Bu da müt'a vermenin vacip olmadığına delalet eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Vaciplik lafzı tümünde mevcut olduğuna göre bizim lafzın hükmüne göre amel etmemiz icab eder. Ayette daha sonra takva ve ihsan sahiplerinden özel olarak söz edilmiş olması, hükmü vaciplik hükmünü tekit etmekiçindir.

[Tekidin Şekilleri]

Tekidin çeşitli şekilleri vardır.

a-Takva ve ihsan kaydını zikrederek yapılır.

b-Özel olarak ödeme ve verme kelimesi kullanılır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin."[98]

(فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ)

98 Nisâ, 4/4

"Kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesinve Rabbi Allah'tan sakınsın."[99]

c) Borçlanmalarda şahit tutma ve rehin alma şeklinde tekit yapılması emredilmiştir.

Hâl böyleyken "vacipliği ortadan kaldırmak için tekit yapılmıştır" denilebilir mi?

Diğer taraftan nikâh akdinde mutlaka bir bedel ödenmesinin vacip olduğunu bilmekteyiz. Mehir belirlenmişse belirlenen mehrin, belirlenmemişse mehr-i mislin kadına verilmesi gerekir.

Sonra nikâhın şu özelliği de vardır: Mehir belirlenmişse, kadına el sürülmeden boşanma olsa bile üreme organı, mehir denen bedeli hak eder. Bu bakımdan nikâh, diğer akitlerden ayrılmaktadır. Çünkü diğer alışverişlerde malın satıcının mülkiyetine geri dönmesi durumunda, müşterinin ödemesi gereken bedel hiç ödenmez. Kocanın el sürmeden kadını boşaması sebebiyle üreme organından yararlanması, kadını yine de kısmen bir bedel alma hakkından mahrum etmez. Bu bedel de belirlenmiş olan mehrin yarısıdır. Şayet mehir belirlenmemişse de kadına bir bedel ödemek gerekir. İkisi yani mehrin belirlenmiş olması ile olmaması arasındaki ortak nokta, kadına el sürülmeden boşanmış olmasıdır. Şunu da belirtmeliyiz ki, nikâh akdi ile birlikte kadın mehr-i misli hak eder. Müt'a ise mehr-i mislin yarısıdır. Kadına el sürülmeden boşanma meydana gelmesi durumunda, nasıl ki belirlenmiş olan mehrin yarısının verilmesi gerekiyorsa, mehrin belirlenmemesi durumunda da mehr-i mislin yarısı olan müt'anın verilmesi gerekir.

[Müt'anın Ödeme Şekli]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mehr-i misil, dirhem ve dinarla (para olarak) ödenir. Müt'a ise giysi olarak verilir."

99 Bakara, 2/283

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezhebimize göre, müt'a da dirhem ve dinarla (para olarak) ödenir. Boşayan kişi, müt'ayı para olarak ödeyecek olursa, başka şeylerle ödemeye zorlanamaz.

Müt'anın, mehr-i mislin bir kısmı olduğuna dair bu söylediğimiz, İmam Muhammed'in görüşüne uygun olan bir hükümdür. Çünkü o şöyle der: "Adam, mehr-i misline karşılık olarak kadına bir şeyi rehin olarak verir sonra gerdeğe girmeden kadını boşarsa bu rehin, bu defa müt'asının karşılığında onda rehin olarak beklemeye devam eder. Eğer rehin edilen eşya, kadının yanında telef olursa müt'ası da telef olmuş olur."

Ebu Yusuf ise bu rehni, müt'a karşılığında bırakılmış bir rehin saymaz. Telef olsa bile kadının müt'a alma hakkı, kocanın zimmetinde kalmakta devam eder. Bu da gösteriyor ki Ebu Yusuf, müt'ayı mehr-i mislin bir kısmı olarak görmemektedir. Aksine o, müt'ayı Kur'an'ın zahirî gereğince ve de kadının gerdekten önce boşanması durumunda bile üreme organının bedelsiz kalamayacağına dair delillerden istidlalde bulunarak ödemenin vacip olduğuna, nikâh akdi esnasında mehrin belirlenmesi ile belirlenmemesi arasında bir fark bulunmadığına hükmetmiştir. Çünkü kadının üreme organının, bedelsiz olarak erkeğin mülkiyetine geçmesi caiz değildir. Nikâh esnasında mehrin belirlenmemesi durumunda mehr-i mislin vacip olması, tıpkı mehrin belirlenmiş olması gibidir. Gerdekten önce boşanma durumunda, mehir belirlenmiş olsa da olmasa da kadının üreme organının bedelinin ödenmesi vaciptir. Müt'anın da her ne kadar mehr-i mislin bir kısmı değilse de onun bir kısmı yerine geçmesi gerekir. Tıpkı telef edilen eşyanın ödenen kıymetinin o eşyanın yerine geçmesinde olduğu gibi.

İbrahim en-Nehâi, mehri belirlenmiş olan kadının gerdekten önce boşanması durumunda kendisine verilen yarı mehrin onun müt'ası olduğunu söylemiştir. Buna göre müt'a, gerdek öncesi boşamadan sonra kadının hak ettiği bedelin adı ve üreme organının da bedeli olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müt'a, mehr-i mislin bir kısmının yerine geçtiğine göre mehr-i mislin bir bedeli demektir. Oysa boşanmadan önce mehrin bedeli olmayacağı gibi, boşandıktan sonra da olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz müt'anın, her ne kadar mehr-i mislin yerine geçse de onun bedeli olduğunu söylemedik. Aynı şekilde telef edilen şeylerin ödenen kıymetinin de o şeylerin bedeli olduğunu söylemiyoruz. Ama müt'a mehr-i mislin yerine geçtiğinde sanki oymuş gibi olmaktadır. Mesela satılan veya başka bir şekilde devredilen bir malı müşteri teslim almadan mal sahibinin, o malın bedelini müşteriden teslim alması caiz değildir. Müşterinin teslim almasından önce bir kimse o malı telef ederse, mal sahibi malının kıymetini telef edenden tahsil etme hakkına sahip olur. Çünkü kıymeti, sanki oymuş gibi o malın yerine geçer. Ama bu, o malın bedeli olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde müt'a da kadının üreme organının bedeli olarak mehr-i mislin bir kısmının yerine geçer. Tıpkı nikâhta belirlenen mehrin yarısının gerdek öncesi boşanma durumunda üreme organının bedeli olarak ödenmesinin vacip oluşu gibi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müt'a, üreme organının bedeli olarak mehr-i mislin bir kısmının yerine geçseydi, kadının durumuna göre miktarının belirlenmesi gerekirdi. Tıpkı mehr-i mislin de kocanın durumuna göre değil de kadının durumuna göre belirlenmesinde olduğu gibi.

Yüce Allah, müt'anın miktarını kocanın durumuna göre belirlemeyi emretmiştir:

(وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ)

"Eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlara müt'a verin."[100]

Bu ayet, müt'anın üreme organının bedeli olmadığına delalet etmektedir. Üreme organının bedeli olmadığına göre boşanmanın da bedeli olması mümkün değildir. Çünkü kadın, boşanma sebebiyle üreme organı yeniden onun mülkiyetine geçmiş olmaktadır. Mülkiyetine geri dönen şeyin bedelini karşı taraftan alma hakkına sahip olmaz. Bu da müt'anın herhangi bir şeyin bedeli olmadığına delalet eder. Böyle olunca da müt'a vermenin vacip olmadığını öğrenmiş olduk."

100 Bakara, 2/236

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin müt'a miktarı belirlenirken kadının değil de kocanın durumunun esas alınacağını söylemeniz, bizim görüşümüze aykırıdır.

Mezhebimizin (Hanefî) son dönem fakihleri bu hususta farklı görüş ortaya koymuşlardır:

Hocamız Ebu'l Hasan el-Kerhi, müt'a belirlenirken kadının da durumunun göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemiştir. Bunda ayete aykırı bir durum yoktur. Çünkü biz erkeğin durumunu göz önünde bulundurmakla ayetin hükmünü kullanmış olmaktayız.

Bazıları müt'a belirlenirken kadının değil, sadece kocanın durumunun göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemişlerdir.

Böyle diyenlere, bu itirazıyapanın sorusunu yöneltmek gerekir. Çünkü itiraz sahibi şöyle diyordu: "Kocanın gerdeğe girmesi veya gerdeğe girmesi sayılacak olan ölümü durumunda mehrin tamamını almayı hak eden kadının mehrini mislini belirlerken kadının durumu göz önünde bulundurulur."

Bu durumda mehr-i misil, telef edilen eşyanın kıymeti mertebesinde bir şey olmaktadır. Miktarı belirlenirken de kadının kendisinin durumu göz önünde bulundurulur.

Müt'aya gelince; bize göre onun, ancak gerdekten veya gerdek yerine geçen (ölüm gibi) bir şeyden önce kocanın üreme organı üzerindeki hakkının kendisinden kaynaklanan bir sebeple ortadan kalkması durumunda ödenmesi vacip olur. Müt'anın miktarını belirlerken kadının durumunun göz önünde bulundurulması gerekmez. Çünkü üreme organı gerdek gerçekleşmediği için koca tarafından elde edilmiş olmayıp kocanın yolaçması sebebiyle kadın tarafından elde edilmiş olmaktadır. Bu sebeple müt'anın miktarı belirlenirken kadının değil, erkeğin durumu göz önünde bulundurulur.

Diğer taraftan sizin dediğiniz gibi müt'anın bir şeyin bedeli olmadığını kabul etsek bile bu, müt'anın vacip olmasını engellemez. Çünkü nafaka, bir şeyin bedeli değildir.

Şöyle ki: Üreme organının bedeli, mehirdir. Koca da nikâh akdi ile o organa mâlik olmuştur. Gerdeğe girmek ve kadınla sevişmek, kocanın kendi mülkünde tasarrufta bulunmasıdır. İnsanın kendi mülkünde tasarrufta bulunması ise bedel ödemesini gerektirmez. Ama bu, nafaka vermenin vacip olmasını gerektirmez. Bu sebeple kişinin babasının ve küçük oğlunun nafakasını vermesi, Kitab'ın nassı ile gerekmektedir. Malı infak etmek bir şeyin bedeli değildir. Ama bu, infakın vacip olmasını engellemez. Zekât ile kefaretler vacip oldukları hâlde bir şeyin bedeli değildirler. Bir şeyin bedeli olmamasını vacip olmayışına delil gösteren kişi, bir şeyden anlamıyor demektir. Ayrıca müt'ada erkeğin ve kadının durumunun göz önünde bulundurulmasını söylemek, miktar belirlemeyle ilgili olarak söylenmiş bir sözdür. Miktar belirlemeyle ilgili olarak söylenen sözün o şeyin vacip olması veya olmamasıyla ilgisi yoktur. Kaldı ki vacip olmasa, miktarı kocanın durumuna göre belirlenmezdi.

Yüce Allah'ın (وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ) **"Eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlara müt'a verin"** buyurması, müt'a vermenin vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü vacip olmayan bir şeyin miktarını belirlerken kocanın durumu göz önünde bulundurulmaz. Vacip olmazsa zenginlikte de fakirlikte de dilediği miktarda harcama yapabilir. Miktarı kocanın durumuna göre belirlenmesi, kocanın dilediği gibi hareket etmede serbest bırakılmaması, müt'anın vacipliğine delalet eder. Bu da bu meselede temel bir delil olmaya elverişlidir.

İtirazda bulunan kişi şunu da söylemişti: "Yüce Allah'ın (وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ) **"Eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlaramüt'a verin"** buyurması, eli dar ve bir şeye sahip olmayan kimsenin kadına bir şey vermekle yükümlü olmamasını gerektirmektedir. O yükümlü olmayınca eli geniş olan dayükümlü olmaz. Eli dar ve bir şeye sahip olmayan kimseyi müt'a vermekle yükümlü kılan kimse, Kur'an'ın zahir hükmünün dışına çıkmış olur. Zira malı olmayan kimsenin müt'a vermesini ayet vacip kılmamaktadır. Zira malı yok ki mali durumu göz önünde bulundurulabilsin. Müt'ayı daha sonra vermesi için bu adamın üzerine borç yazmak ve onu müt'a ile muhatap kılmak caiz değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu itirazcının söyledikleri, ayetin manasını anlamadığını göstermektedir. Çünkü Yüce Allah "Eli geniş olan malı miktarınca, eli dar olan da malı miktarınca müt'a versin" buyurmamış, aksine **"Eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlara müt'a verin"** buyurmuştur. Eli dar olanın da kendine göre bir gücü vardır. O da ödemesi gereken müt'anın, kendisinin zimmetinde borç olarak kalmasıdır. Eli genişlediğinde zimmetindeki müt'ayı kadına teslim etmesi gerekir.

Nitekim Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, meşru ölçüde babaya aittir."[101]

Bu ayette çocuğun ve annesinin meşru ölçüde yiyecek ve giyeceğini temin etme görevi, babaya yüklenmiştir. Baba, yoksul ve mali gücü olmayan biri ise nafakayı vermemekle ayetin hükmü dışına çıkmaz. Çünkü meşru ölçüdeki nafaka, onun zimmetinde sabit bir borç olarak kalır. Bulduğunda kadına öder. Yoksul kimsenin müt'a ve zimmette sabit bir borç olarak kalan diğer haklarla ilgili hükmü de böyledir. Zimmet, ayni eşyalar gibi olur. İmkân bulunduğunda ödeme yapılır. Mesela yoksul bir kişi, zimmetindeki bir para karşılığında bir şeyi satın alması caizdir. Bu alışverişte zimmetindeki para, nakit para gibidir. Aldığı malın bedeli, bu zimmetteki parada sabit olur. Aynı şekilde yoksul kocanın da zimmeti, sahih bir zimmet olup nafakalarla diğer borçların sabit oluşu gibi, müt'anın da bu zimmette sabit olması sahihtir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette, mehir belirlemeksizin nikâh akdetmenin caiz olduğuna delalet vardır. Çünkü Yüce Allah bu ayette, mehir belirlemesi olmamakla birlikte yapılan boşamanın geçerliliğine hükmetmiştir. Boşama ise ancak sahih bir nikâhtan sonra olur. Ayetten dolaylı olarak anlaşıldığına göre bir kimse mehir vermemek şartıyla bir kadınla nikâh kıyarsa, bu şart nikâhı fasit kılmaz. Çünkü ayette nikâh sırasında

101 Bakara, 2/233

mehir belirlenmemesi ve bunun sükûtla geçiştirilmesi ile mehir verilmeyeceği şart koşularak nikâh kıyılması arasında bir ayrım yapılmamıştır. Dolaylı da olsa ayette her iki mana da vardır.

Mâlik'in görüşüne göre bir adam mehir vermemek şartıyla bir kadınla nikâh kıyarsa, nikâhı fasit olur. Gerdeğe girerse nikâhı sahihe dönüşür. Kadına da mehr-i misil vermesi gerekir. Mehir vermeme şartıyla kıyılan nikâhın caizliğine ayette hükmedilmiştir. Oysaki bu şart, nikâh sırasında mehir belirlenmeyip bu kısmın sükûtla geçiştirilmesine göre daha ağır bir kusurdur. Mehrin belirlenmemesi, nikâh akdi için bir eksiklik olmadığına göre, kadına mehir vermemeyi şart koşmak da nikâha zarar vermez.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, kendisi ile gerdeğe girilmiş olan kadını boşama durumunda ona mehir vermenin vacip olmadığını söylemişlerdir. Zira önce de açıkladığımız gibi müt'a, kadının üreme organının bedelidir. Boşanan kadının iki bedeli birlikte almaya hak kazanması ise mümkün değildir. Gerdeğe girdikten sonra boşanacak olursa, hem belirlenmiş olan mehri -eğer belirlenmiş değilse mehr-i misli- hem de müt'ayı almaya hak kazanması mümkün değildir. Mehri belirlenmiş olup da gerdeğe girmeden boşanan kadına mehrinin yarısı verilmesi vacip olduğunda, ayrıca kendisine müt'a verilmesini de vacip şekilde hak etmez. Bu hükümle ilgili olarak büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Bu da bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki yönden delalet etmektedir:

1-Boşanan kadın, mehrin bir kısmını kendisine vermek vacip olduğunda müt'ayı hak etmediğine göre mehrin tamamını kendisine vermek vacip olduğunda müt'ayı hak etmemesi öncelikle gerekir.

2-Bu anlatılandan maksat, kadının mehirden bir şey almayı hak etmesidir. Kendisiyle gerdeğe girilen kadın da mehri hak etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Boşanan kadına mehir verilmediğinde müt'a vermek vacip olduğuna göre, mehri hak etmesi durumunda müt'a vermek öncelikle vacip olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğinize bakılırsa mehir verilmezken müt'a vermek vacip olduğuna göre, mehrin yarısını

vermek vacip olduğunda da kadının müt'a almayı hak etmesi gerekir. Diğer taraftan kadın, mehirdeki hakkının bir kısmından mahrum kaldığında boşanma öncesinde ve sonrasında üreme organı bedelsiz kalmasın diye kadın, müt'a almayı hak etmektedir. Mehir vermek vacip olmadığında müt'a vermek vacip olur. Başka bir bedeli hak edince müt'a almayı hak etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ)

"Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur."[102]

Bu ayet, delille istisna edilenler dışında boşanan bütün kadınlar hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Söylediklerinizi doğrudur. Ancak meta' kelimesi, kendisinden yararlanılan herhangi bir şey demektir.

Nitekim şu ayetlerde meta' kelimesi bu anlamda kullanılmıştır:

(وَفَاكِهَةً وَأَبًّا مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُم)

"Sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada meyveler ve otlaklar ortaya çıkardık."[103]

(مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ)

"(Onların bu refahı) az bir yararlanmadır. Sonra onların barınağı cehennemdir."[104]

102 Bakara, 2/241
103 Abese, 80/31-32
104 Âl-i İmrân, 3/197

(إِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ)

"Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır." [105]

Efveh el-Evdi de bir şiirinde şöyle demiştir:

إِنَّما نِعْمَةُ قَوْمٍ مُتْعَةٌ ... وحَياةُ المَرْءِ ثَوْبٌ مُسْتَعار

Kavmin nimeti yararlanmadır.

İnsanın hayatı da iğretidir.

Müt'a ve meta' kelimeleri, kendisinden yararlanılan şeylerin hepsi demektir. Boşanan kadına kendisinden yararlanılan mehir veya nafaka gibi bir şey verdiğimizde, ayetin bize yüklediği sorumluluğun gereğini yerine getirmiş oluruz. Kendisine el sürülmeden boşanan kadının müt'ası, belirlenmiş olan mehrinin yarısıdır. Mehri belirlenmemiş ise, erkeğin ve kadının durumu göz önüne alınarak bir miktar müt'a verilir. Kendisiyle gerdeğe girilmiş olup da boşanan kadına bazen belirli mehri verilir. Bazen de mehir belirlenmemişse mehr-i misil verilir. Bütün bunlar müt'a olup ödenmeleri vacip değildir. Bu müt'a çeşitlerinden birinin kadına verilmesini vacip kılarsak, diğer çeşitlerinin de verilmesini vacip kılmamız gerekecektir. Zira Yüce Allah'ın (وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ) **"Boşanmış kadınların geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır"** buyruğu, meta' denilebilecek en basit şeyin kadına verilmesini gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah'ın (وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ) **"Boşanmış kadınların geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır"** buyruğu, boşama sebebiyle kadına müt'a verilmesini gerektirmektedir. Bu kelimenin, kadının boşanmazdan önce hak ettiği mehirle bir ilgisi yoktur."

105 Mü'min, 40/39

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat, sizin dediğiniz gibi değildir. Zira "Boşanmazdan önce kendilerine verilmesi vacip olan mehrin, boşanan kadınlara verilmesi gerekir" demeniz caiz olur. Mehrin boşamadan sonra zikredilmesi, onun boşamadan önce vacip olmasına engel değildir. Eğer öyle olsaydı, her iki durumda da boşamadan söz edilmekle beraber onun ödenmesinden de bahsedilmesi doğru olmazdı. Boşamadan sonra ödenmesinin vacip olması, boşama ile birlikte kadına faydalanabileceği bir şeyler vermenin vacip olduğunu bize bildirmektir. Çünkü birileri boşamanın vacip olan bir hakkı ortadan kaldırdığını zannedebilir. İşte bahsedilen ayette (Bakara, 241) Yüce Allah, boşama öncesinde verilmesi vacip olduğu gibi boşama sonrasında da verilmesinin vacip olduğunu bildirmiştir. Şunu da belirtelim ki ayette kastedilen eğer kadına boşanması sebebiyle yararlanacağı bir şeyler vermek ise, bu üç şekilde olur:

1-Kendisiyle gerdeğe girilmiş kadın ise iddet nafakası verilir.

2-Müt'a verilir.

3-Kendisiyle gerdeğe girilmemiş ise belirlenmiş olan mehrin yarısı verilir.

Bu metalar -yani yararlanılacak şeyler-, boşanması sebebiyle kadına verilir. Zira önce de açıkladığımız gibi nafakaya da meta denmektedir.

Nitekim şu ayette de nafakaya meta denmiştir:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ)

"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar nafakalarının sağlanmasını vasiyet etsinler."[106]

Kadın için kocası tarafından sağlanması gereken geçim ve barınmaya bu ayette meta denmiştir. Mehirle birlikte müt'a vermenin vacip olmadığına

106 Bakara, 2/240

fakihlerin şu icması delalet etmektedir: Kadın, boşanmazdan önce kocasından müt'a talebinde bulunamaz. Şayet boşandıktan sonra mehirle birlikte müt'a verilmesi de vacip olsaydı, boşanmazdan önce de verilmesi vacip olurdu. Çünkü o zaman bu, boşamanın değil, üreme organının bir bedeli olur ve mehrin hükmüne tabi olurdu. Bu da mehirle birlikte müt'a vermenin de vacip olmasının imkânsızlığına delalet eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz, mehri belirlenmemiş ve kendisine el sürülmeden boşanmış olan kadına müt'a verilmesini vacip kılıyorsunuz. Ama boşanmazdan önce kadına müt'a verilmesini vacip görmüyorsunuz. Boşanmadan önce vacip olmayışı, boşandıktan sonra vacip olmayışına delalet etmez. Kendisiyle gerdeğe girilmiş kadın hakkında da aynı şeyi söyledik."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müt'a, mehr-i mislin bir kısmıdır. Çünkü mehr-i mislin bir kısmının yerine geçmektedir. Boşanmazdan önce kadın onu mehri sebebiyle ödenmesi vacip bir borç gibi talep edebilir. Bu sebepledir ki boşandıktan sonra mehrin bir kısmını talep edebilir. Oysaki sen, müt'ayı mehrin bir kısmı olarak kabul etmiyorsun. Bu durumda müt'a, ya üreme organının ya da boşamanın bir bedeli olacaktır. Eğer mehr-i misille birlikte üreme organının bedeli ise, kadın onu boşanmazdan önce de ödenmesi vacip bir borç gibi kocasından talep edebilir. Eğer üreme organının bedeli değilse, üreme organının kadının mülkiyetine geri dönmesi -yani boşanma sebebiyle talep edilmesi- artık imkânsız hâle gelir.

Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Ödenmesi Vacip Olan Müt'anın Miktarının Belirlenmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ)

"Eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin."[107]

Müt'a miktarı, erkeğin varlıklı veya yoksul olması göz önünde bulundurularak belirlenirken içtihat yapılır ve ağırlıklı kanaate göre bir miktar üzerinde karar verilir. Tabii bu miktar da zamana göre değişir. Çünkü Yüce Allah müt'anın miktarını belirlemede iki şeyin göz önünde bulundurulmasını şart koşmuştur. Bu iki şeyden biri, erkeğin zenginlik ve fakirliğinin göz önünde bulundurulmasıdır. Diğeri de müt'a miktarının meşru ölçüde olmasıdır. Şu hâlde müt'a miktarı belirlenirken bu iki şeyin göz önünde bulundurulması vacip olmuştur. Böyle olunca da kadın ile erkeğin meşru ölçüye riayet etmeleri, insanların âdetlerine uymalarıyla mümkün olacaktır. Âdetler ise zamana göre değişir ve farklılık arzeder. Bu da zamanın âdetlerine göre hareket etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu, karşılaşılan olayların hükmünü belirlemede içtihada başvurmanın caizliği hususunda bir delildir. Çünkü bu müt'a miktarını belirleme işi, fikrimizi harekete geçirip içtihad etmemize yol açan bir şeydir.

Üstadımız Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin, "Müt'a miktarını belirlerken erkeğin yanı sıra kadının da durumunun göz önünde bulundurulması gerekir" dediğini nakletmiştik.

Ali b. Musa el-Kummî de kitabında konuya değinmiştir.

Yüce Allah'ın müt'a miktarının belirlenmesinde verilecek hükmü iki şeye, erkeğin zenginlik ve fakirlik durumuyla birlikte miktarın meşru ölçüde olması şartına bağlamasını delil olarak ileri sürüp (Ali b. Musa el-Kummî) şöyle demiştir: "Müt'a miktarını belirlemede kadının değil de

107 Bakara, 2/236

sadece erkeğin durumunu esas alırsak şöyle bir durumla karşılaşabiliriz: Bir adam biri asaletli diğeri sıradan olan iki kadınla evlenir ve sonra ikisine el sürmeden boşar, onlar için mehir de belirlememiş ise her ikisine eşit miktarda müt'a vermesi gerekir. Yani asaletli kadına verdiği müt'a kadar, sıradan olan kadına da müt'a vermesi gerekir ki bu, meşru olmayan, insanların âdet ve ahlâkına göre hoş karşılanmayan bir uygulama olur."

Müt'a miktarını belirlerken sadece erkeğin durumunu göz önünde bulundurmanın fasid bir görüş olduğu şu bakımdan da anlaşılmaktadır: Varlıklı ve yüksek konumda olan bir adam, mehir miktarı belirlenmemiş ve mehr-i misli bir dinar olan asaletsiz bir kadınla evlenir, gerdeğe girdikten sonra onu boşarsa sadece bir dinar vermesi gerekir. Şayet gerdeğe girmeden boşarsa erkeğin, kendi durumuna göre ona müt'a vermesi gerekir ki bu, kadının mehr-i mislinin kat kat üstünde olur. Gerdeğe girmeden boşanırsa, gerdeğe girdikten sonra boşanması durumunda alacağından daha fazla mal alma hakkına sahip olacaktır. Böyle bir şeyi söylemekse doğru değildir. Çünkü Yüce Allah, gerdeğe girmeden boşanan kadına, gerdeğe girdikten sonra boşanan kadına verilenin yarısı kadar mehir verilmesini vacip kılmıştır. Müt'a miktarını belirlerken kadının değil, sadece erkeğin durumunun göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemek, Kitab'ın mana ve delaletine âdetlerdeki genel kabule muhalefet etmeye açtığına göre bu görüş geçerli olmaz. Müt'a miktarını belirlerken erkeğin durumunun yanı sıra kadının da durumunun göz önünde bulundurulması gerekir.

Müt'a miktarını belirlerken sadece erkeğin durumunu göz önünde bulundurmanın fasid bir görüş olduğu şu bakımdan da anlaşılmaktadır: Varlıklı iki adam, her biri birini alarak iki kız kardeşle evlenirler. Bunlardan biri mehrini belirlemediği karısıyla gerdeğe girdikten sonra karısını boşarsa, ona mehr-i misil olarak bin dirhem verir. Diğeri ise mehrini belirlemediği karısını gerdeğe girmeden boşar ve kendi durumuna göre miktarı belirlenen bir müt'ayı karısına verir. Bu adamın kendi durumu göz önüne alınarak karısına verdiği müt'a, boşanan baldızına verilen mehr-i misilden kat kat fazla olabilir. Kendisiyle gerdeğe girildikten sonra boşanan baldızının aldığı mehr-i misil, kendisinin gerdeğe girmeden boşadığı karısına verdiği müt'adan az olabilir. Oysa birbirine eşit asalette olan iki kız kardeşin üreme organlarının kıymeti aynıdır. Her ikisi de mehir

bakımından birbirine eşittir. Kendisiyle gerdeğe girilmiş olan kız kardeş, gerdeğe girdiği için üreme organının bedelini diğerine göre eksik ve daha az almaktadır. Bu, kabul edilemez ve şer'î olmayan bir durumdur. Anlatılan bu örnekler, müt'a miktarını belirlemede erkeğin durumuyla birlikte kadının da durumunun göz önünde bulundurulmasının gerekli olduğuna delalet etmektedir.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: "Bir adam mehrini belirlemediği karısını gerdeğe girmeden boşarsa, kadına verilecek müt'a, mehr-i mislinin yarısından fazla isemüt'a, mehr-i mislin yarısından fazla olamayacağına göre, mehr-i misil ile müt'adan hangisi daha az ise, kadına az olanı verilir. Çünkü Yüce Allah mehri belirlenen kadının gerdeğe girmeden boşanması durumunda, belirlenmiş olan mehrinin yarısından fazlasını almasını caiz kılmamıştır. Mehri belirlenmemiş ise gerdeğe girmeden boşanması durumunda kendisine verilecek olan müt'anın da mehr-i mislin yarısından fazla olması caiz olmaz. Bununla beraber belirlenmiş olan mehrin miktarı mehr-i misilden fazla ise, gerdeğe girmeden boşanma durumunda kadın, belirlenenin yarısından fazlasını hak etmemektedir. Mehr-i misilde de aynı ölçünün uygulanması öncelikle gerekli olur. (Yani mehir miktarı belirlenmeyen kadın, gerdeğe girmeden boşanırsa, alacağı müt'anın mehr-i mislin yarısından fazla olmaması gerekir)."

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri müt'a için üzerine çıkılmayacak ve aşağısında kalınmayacak standart bir miktar belirlemesi yapmış değildirler. Müt'anın miktarının her zaman örfen kabul edilebilir, mutat bir miktar olacağını söylemişlerdir. Mesela insanların arasına çıkarken giyilecek üst örtüsü ile onun altına giyilen kadın gömleği ve başörtüsü diyerek üç parça giysinin müt'a olabileceğini söylemişlerdir. Müt'anın miktarı hakkında selef ulemasından her birinin ağırlıklı kanaatine göre farklı görüşler nakledilmiştir.

İsmail b. Ümeyye'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müt'anın en üst miktarı, bir hizmetçi, ondan sonra nafaka, ondan sonra da giysidir."

İyas b. Muaviye, Ebu Miclez'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'e *radıyallahu anh*, "Bana müt'a hakkında bilgi ver" dedim. Varlıklı bir

adam olduğumu bilip ona göre durumumu göz önünde bulundurarakşu kadar ve şu kadar giysi vermemi söyledi. Hesapladım ve otuz dirhem kadar olduğunu gördüm.

Amr, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müt'a için belli bir miktardan söz edilemez. Kişinin varlık durumuna göre miktarı belirlenir."

Hammad b. Seleme dedi ki: "Kadına mehr-i mislinin yarısı miktarınca müt'a verilir."

Atâ dedi ki: "Müt'anın en bolu kadın gömleği, başörtüsü ve üst örtüsüdür."

Şa'bi dedi ki: "Kadının evindeki kisvesi gömlek, başörtüsü, üste örtülen şal ve çarşaf gibi bir örtüdür."

Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bazıları müt'a olarak kadına hizmetçi ve nafaka verirdi. Bazıları da müt'a olarak giysi ve nafaka verirdi. Bundan aşağı durumda olanlar gömlek, başörtüsü ve üst örtüsü olmak üzere üç parça giysi verirdi. Bundan da aşağı durumda olanlar bir elbise verirdi."

Amr b. Şuayb, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müt'anın en iyisi başörtüsü, en düşüğü ise bir elbisedir."

Haccac'ın rivayetine göre Ebu İshak, Abdullah b. Mugaffel'e müt'ayı sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Müt'a, kişinin mali durumuna göre vereceği bir şeydir."

Bu miktarların tümü, adı geçen fakihlerin kendi reyleri ile yaptıkları içtihatların ürünüdür. Hiçbiri diğerinin kendi içtihadına muhalif bir görüş sergilemesinden rahatsız olmamış ve diğerinin görüşünü reddetmemiştir. Bu da müt'a hakkında ortaya konulan miktarların, fakihlerin kendi içtihatlarının bir sonucu olduğuna delalet etmektedir. Müt'a ile ilgili olarak ortaya konulan miktarlar, telef edilen malların kıymetini ve naslarla belirlenmemiş olan cinayetlerin diyetlerini takdir etmek gibi bir şeydir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾)

237-"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikah bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

Ayette geçen (فَرَضْتُمْ) fiilinin masdarı olan (فَرْض) kelimesi, sözlükte ölçek üzerinde miktar belirleyici olan kesik çizgiler manasına gelmektedir. (اَلْفُرْضَةُ) kelimesi ise, su taksimatında herkesin hissesini belirlemek için tahta, taş veya kireç üzerine konulan işaret manasına gelmektedir. Gemilerin yanaştığı kıyıya da (فُرْضَةُ) denir. Çünkü oradan gemiye binip inerken kıyıda izler ve işaretler oluşur. Daha sonra farz kelimesi şer'î ıstılahta miktar ve vücubun en üst manasında kullanılır olmuştur.

Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(اِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ)

"Kur'an'ı sana farz kılan Allah..."[108]

Yani **"Kur'an'ı"** sana indiren, onun hükümlerine uymayı ve onu başkalarına tebliğ etmeyi **"sana farz kılan Allah..."**

Miras ayetlerinden bahsederken de şöyle buyrulmuştur:

108 Kasas, 28/85

(فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ)

"Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır."[109]

Bu ifade, mirasçılar için açıklanan hisse miktarlarını vermenin farz olduğu manasını içermektedir.

Boşamayla ilgili ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."

Bu ayette geçen "farz" kelimesi, meâlinde de görüldüğü gibi mehrin miktarını belirleme manasında kullanılmıştır.

(فَرائضُ الإبِلِ) tamlaması develerin yaş ve sayılarının esas alındığı hesaplarda vacip olan miktarlar manasına gelmektedir. Bu hesaplardaki ölçüye, ölçeklerin kenarındaki miktar ölçülerini gösteren kesik çizgilere benzetme nevinden farz denmektedir. Aynı şekilde ölçülü olan diğer şeylerde de bu yöntem uygulanır. Böylece eşyalar birbirlerinden ayırt edilirler.

(وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً) cümlesiyle kastedilen mananın, nikâh akdi sırasında mehir miktarının belirlenmesi olduğunun delili, önceki ayette mehri belirlenmeden boşanmış olan kadından bahsedilmiş olmasıdır.

(لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur."[110]

---

109 Nisâ, 4/11

110 Bakara, 2/236.

Görüldüğü gibi bu ayette mehri belirlenmeden boşanan kadından bahsedilmektedir. Sonraki ayette ise mehri belirlendikten ve kendisiyle gerdeğe girildikten sonra boşanan kadından bahsedilmektedir. Birinci ayette mehrin belirlenmediğinden söz edilmekte, ikincisinde ise mehrin belirlenmesinden söz edilmektedir. Sonra da kendisine el sürülmeden boşanan kadına, kendisi için belirlenmiş olan mehrin yarısının verilmesi gerektiği, Kur'an nassı ile bildirilmektedir.

Nikâh akdi sırasında değil de akitten sonra mehri belirlenen ve kendisiyle gerdeğe girilmeden boşanan kadının durumu hakkında farklı görüş ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, bu durumdaki kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğini söylemiştir. İmam Muhammed de bu görüştedir.

Ebu Yusuf, önceleri bu durumdaki kadına belirlenmiş olan mehrinin yarısının verilmesi gerektiğini söylerken, daha sonra bu görüşünden vazgeçip Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüne dönmüştür.

Mâlik ile Şafiî, bu durumdaki kadına, belirlenmiş olan mehrinin yarısının verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu durumdaki kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğinin delili, bu akdin gereği olarak bu kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğidir. Nikâh akdi sebebiyle mehr-i mislin vacip olması, gerdek öncesi boşama durumunda kadına müt'a vermenin vacip olmasını gerektirmektedir. Erkekle kadının mehir belirlemede karşılıklı rıza ile anlaşmaları, akdin gereği olan müt'ayı vermeye aykırı değildir.

Bunun delili şudur: Mehr-i misil gibi bu müt'a-her ne kadar vacip olsa da- nikâh akdinde belirlenmemişti. Gerdeğe girmeden boşamanın meydana gelmesi, vacip oluşundan sonra, akit sırasında belirlenmeyen mehr-i misli düşürdüğüne göre, nikâh akdinden sonra belirlenen mehri de düşürmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mehr-i mislin verilmesi, nikâh akdi sebebiyle değil, gerdeğe girme sebebiyle vacip olmuştur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Çünkü kadının üreme organını bedel ödemeden mübah edinmek caiz de-

ğildir. Bunun delili de şudur: Mehir vermemek şartıyla nikâh akdedilse bile kadına mehir vermek vacip olur. Mehir, kadının üreme organını mübah edinmenin bedeli olduğuna, verilmemesi şart koşulsa bile ortadan kaldırılması caiz olmadığına göre, kadının üreme organını mübah edindiği için erkeğin mehir vermesi gerekir. Bunun delili de şudur: Nikâh akdi sahih olduktan sonra erkeğin gerdeğe girmesi, kişinin kendi malında tasarrufta bulunmasıdır. Kişinin kendi malında tasarrufta bulunması ise bedel ödemesini gerektirmez. Bilindiği gibi müşterinin satın aldığı eşya üzerinde tasarrufta bulunması, bedel ödemesini gerektirmez. Bu da kadının, mehr-i misli nikâh akdi sebebiyle hak ettiğine delalet eder. Ayrıca mehr-i mislini almadan kadının, kendini kocasına teslim etmeme hakkına sahip olduğu hususunda fakihlerin tümünün ittifak etmesi de buna delalet etmektedir. Şayet nikâh akdi sebebiyle kadın mehri hak etmeseydi, verilmesi vacip olmamış bir mehri almadan kendini kocasına teslime yanaşmaması nasıl caiz olurdu? Kadın, mehri talep etme hakkına sahiptir. Kendisine verilmemesi durumunda kocasını hâkime şikâyet edebilir. Hâkim de kocasının mehri ona teslim etmesine hükmeder. Hâkim, hak edilmemiş alacakların ödenmesinin vacipliğine hükmetmediği gibi, kadının hak etmediği bir mehrin de ödenmesinin vacipliğine hükmetmemektedir. Bütün bu anlatılanlar, mehri belirlenmemiş olan kadının nikâh akdi sebebiyle mehr-i misli hak ettiğine ve nikâhta belirlenmiş mehir gibi kocasından alıp temlik edinebileceğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mehr-i misil, nikâh akdi sebebiyle vacip olsaydı mehr-i müsemma dediğimiz belirlenmiş mehrin gerdek öncesi boşama sebebiyle tamamı düşmediği gibi böyle bir boşama sebebiyle mehr-i mislin de tamamının düşmemesi gerekirdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Gerdek öncesi boşama sebebiyle mehr-i mislin tamamı düşmüş olmamaktadır. Çünkü bu durumda boşanan kadına verilen müt'a, önce de açıkladığımız gibi mehr-i mislin bir kısmıdır. Ve gerdek öncesinde boşanan kadına verilen yarı mehr-i müsemmanın hizasında yani onun gibi bir ödemedir.

İsmail b. İshak dedi ki: "Koca, kadının üreme organını mübah edinse bile mehr-i misil, nikâh akdi sebebiyle vacip olmaz. Çünkü bedelin satılan malın karşısında oluşu gibi, koca da kadının karşısında ve hizasındadır."

Hakikat, eğer İsmail b. İshak'ın dediği gibi ise koca, gerdeğe girme sebebiyle mehir ödemekle yükümlü olmaz. Çünkü kadının, kendini kocasının kollarına bırakması nasıl ki kocasının onun üzerindeki hakkı ise aynı şekilde kendisiyle cinsel ilişkiye girmesi de kadının kocası üzerindeki bir hakkıdır. Çünkü eşlerden her birinin diğerinin cinsel organından yararlanmayı mübah edinmesi, karşılıklıdır. Cinsel bakımdan birbirlerinden karşılıklı yararlandıklarına göre, gerdeğe girince neden özellikle koca mehir ödemekle yükümlü olsun? Kadın eğer mehri nikâh akdi sebebiyle hak etmiyorsa, mehrini almadan kendini kocasına teslim etmeme hakkına sahip olmamalıdır. Ayrıca mehri belirlemenin de sahih olmaması gerekir. Çünkü akdedilen nikâh, kadın açısından da erkek açısından da sahihtir. Bu takdirde kocanın mehir ödemesi gerekmeyeceği gibi, kadının da herhangi bir şey yapması gerekmemektedir. Buna göre kendisiyle gerdeğe girme, şüphe sonucu cinsel ilişkide bulunma gibi durumlarda üreme organına değer takdir edilmemesi gerekir. Ve kadından da herhangi bir bedel alınması sahih olmaz. Çünkü erkeğin onun üreme organındaki hakkı artık düşmüş olur.

Bütün bu anlatılanlardan ümmet şu sonuca varmıştır: Kadının üreme organını mübah edinme karşılığında kocanın mehir ödemesi gerekir. Bu da yukarıda söylenenin hükümsüz olduğuna delalet eder.

Sehl b. Sa'd es-Saidi'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, mehirsiz olarak kendisiyle evlenmek isteyen bir kadını kabul etmeyince başka bir talipliye (قَدْ مُلَّكْتُهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ) ***"Kadına, ezberindeki Kur'an karşılığında sahip kılındın"***[111] demesi, kocanın karısının üreme organına mâlik olduğuna delalet eder. Buna delalet eden delillerden biri de şudur: Nikâh akdi yapıldıktan sonra belirlenen mehri, gerdek öncesi boşama düşürür. Bu durumda akit sonrasında belirlenen mehir, mehr-i misil gibi olmakta ve onun yerine geçmektedir. Çünkü belirlenmiş olan mehrin mehr-i misille birlikte vacip olması mümkün değildir. Mehir akitten sonra belirlenince, gerdek öncesi boşama sebebiyle tıpkı mehr-i mislin düşmesi gibi düşmesi (ve kadına müt'a verilmesi) gerekir. Diğer taraftanakid sonrası belirlenen mehir, akde eklenmiş olmak-

111 Muslim, Nikâh, 13

tadır. Gerdek öncesi boşama sebebiyle akit iptal edilince ona eklenmiş olan şey de iptal edilmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nikâh akdi sırasında belirlenen mehir, akid sebebiyle sabit olur. Ama akdin iptal edilmesiyle iptal edilmiş olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

Ebu'l Hasan el-Kerhi (rahimehullah) şöyle derdi: "Bu durumda mehir de iptal edilmiş olur. Ancak müt'anın vacip oluşuna göre mehrin yarısının verilmesi gerekir."

İbrahim en-Nehâi de böyle der ve (ardından) "Kadının müt'ası işte budur" derdi.

Bazı kimseler, mehrin on dirhemden az olabileceğine şu ayeti delil olarak göstermektedirler:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."

Mesela nikâh akdi sırasında mehir olarak iki dirhem belirlenmiş ise gerdek öncesi boşanmadan sonra kadının bir dirhemden fazlasını hak etmemesi gerekir. Bize göre bu, onların söylediklerinin doğruluğuna delalet etmez. Zira mehri iki dirhem olarak belirlemek, on dirhem olarak belirlemek sayılır. Çünkü talakın bölünmeyişi gibi on rakamı da nikâh akdinde bölünmez. Bir kısmını (ikiyi) söylemek, tamamını söylemek gibidir. Talak da bölünmez, demiştik. Mesela bir kişi karısını yarım talakla boşadığını söylerse, tam bir talakla boşamış olur. Nikâh akdi sırasında mehri on dirhemden az olarak belirleyen kişi, bize göre on dirhem olarak belirlemiş sayılır. Gerdek öncesi boşamadan sonra kadına on dirhemin yarısını vermesi gerekir. Ayetin gereği, belirlenen mehrin yarısının gerdek öncesi boşama-

dan sonra kadına verilmesidir. Biz de belirlenmiş olan mehrin yarısının bu boşamadan sonra beş dirheme tamamlanarak kadına verilmesinin vacip olduğunu başka bir delile dayanarak söylemekteyiz.

Doğrusunu Allah bilir.

Halvetten[112] Sonra Boşama Hakkında İlim Ehlinin Ortaya Koydukları Farklı Görüşler

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlim ehli kimseler, şu ayetin manası üzerinde kendi aralarında tartışmışlardır:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."

Bu ayette geçen (تَمَسُّوهُنَّ) fiilinin mastarı olan (مَسِيس) kelimesiyle kastedilen mananın ne olduğu hususunda ulema farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Ömer ve Zeyd b. Sabit dediler ki: "Nikâhlı eşler girdikleri odanın kapısını kilitleyip perdesini sarkıttıktan sonra boşanırlarsa, kadına mehrin tamamı verilir."

Süfyan-ı Sevri'nin bildirdiğine göre Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu durumda kadına mehrin tamamı verilir." Ali b. Hüseyin ve tabiinden İbrahim de bu görüştedirler.

Firas'ın bildirdiğine göre Şa'bî, İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Koca, karısının bacaklarının arasına oturmuş olsa bile, cinsel ilişki olmamışsa boşanınca mehrin yarısının kadına verilmesi gerekir."

112 Halvet; sahih bir nikâhtan sonra kadın ile erkeğin, üçüncü bir şahsın izinsiz muttali olamayacağından emin bulundukları bir yerde baş başa kalmaları anlamına gelir.

Şa'bî'nin İbn Mesud'dan yaptığı rivayet mürseldir. İbn Mesud'un söylediklerinin benzeri, Şureyh'ten de rivayet edilmiştir.

Süfyan-ı Sevri'nin bildirdiğine göreAtâ, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adam kadına el sürmeden mehri belirler ve sonra da boşarsa, kadına müt'adan başka bir şey verilmez."

Bazı kimseler, İbn Abbas'ın bu meseledeki görüşünün İbn Mesud'un görüşü gibi olduğunu zannetmektedirler. Ama hakikat öyle değildir. Çünkü (فَرَضَ) kelimesi ile mehir belirlememiş olmayı, "el sürmeden" ifadesi ile "halvete girmeden" manasını kastetmiştir. El sürmeyi halvet manasında yorumlamıştır. Dolayısıyla halvete girmeden boşaması durumunda kadına müt'a verilmesinin vacip olduğunu söylemiştir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Sahih halvete girildikten sonra cinsel ilişki olsa da olmasa da boşama olursakadın mehrin tamamını hak eder. Halvetin sahih olması için eşlerden birinin ihramda veya hasta olmaması ya da kadının âdetli veya Ramazan ayında oruçlu yahut cinsel organı tıkalı olmaması gerekir. Bu engellerden biri varken halvet olur ve cinsel ilişkide bulunmaz sonra da boşanırlarsa, kadına mehrin yarısının verilmesi gerekir. Ancak bütün bu durumlarda boşanma meydana gelirse, kadının iddet beklemesi vacip olur."

Süfyan-ı Sevri dedi ki: "Cinsel ilişkide bulunmaksızın halvet olurlar ve kocadan kaynaklanan bir sebeple boşanma olursa, kadına mehrin tamamı verilir. Kadının cinsel organı tıkalı ise mehrin yarısı verilir."

Mâlik dedi ki: "Erkek karısıyla halvet olup onu öper ve bazı yerlerini açarsa, bu eğer yakında olmuşsa, kadına sadece mehrin yarısı verilir. Ama uzun zaman geçmişse mehrin tamamının verilmesi gerekir. Ancak kadın dilerse bir miktar indirim yapabilir."

Evzai dedi ki: "Adam bir kadınla evlenir, ailesinin yanında onunla gerdeğe girip onu öper ve dokunur, cinsel ilişkide bulunmadan onu boşarsa

veya odanın perdesini sarkıtır ya da kapıyı kilitlerse, kadına mehrin tamamının verilmesi gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Adam nikâhladığı karısıyla halvet olur, ama cinsel ilişkide bulunmazsa kadına mehrin yarısını vermesi gerekir. Halvetten sonra kadın cinsel ilişkide bulunduklarını iddia ederse, halvetten sonra kadının söylediklerine itibar edilir."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Adam nikâhladığı karısıyla halvet olup perdeyi sarkıtırsa, tam mehir ödemesi vacip olur."

Şafiî dedi ki: "Adam nikâhladığı karısıyla halvet olur, ama cinsel ilişkide bulunmadan boşarsa mehrin yarısını vermekle yükümlü olur ve kadının iddet beklemesi de gerekmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mehrin kadının hakkı olduğuna Kitap'tan deliller şunlardır:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin."[113]

Bu ayet kadına mehrin tamamının verilmesini vacip kılmaktadır. Bir delil olmadan mehrin bir kısmını düşürmek caiz olmaz. Buna şu ayet delalet etmektedir:

(وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ)

"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, diğerine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri al-

113 Nisâ, 4/4

mayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız? Hem, siz eşlerinizle birleşmiş iken, onu nasıl (geri) alırsınız?"[114]

Burada anlattıklarımızın doğruluğuna iki bakımdan delalet vardır:

Biri, (فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا) **"Ondan hiçbir şeyi geri almayın"** buyruğudur.

İkincisi ise ayetin şu kısmıdır:

(وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ)

"Hem, siz eşlerinizle birleşmiş iken, onu nasıl (geri) alırsınız?"

Ferra dedi ki: "Ayette geçen (اَفْضٰى) fiilinin mastarı olan "ifdâ" kelimesi, cinsel ilişkide bulunulsun veya bulunulmasın, halvet manasına gelir."

Arap lügatinde Ferra bir otoritedir. Onun bildirdiğine göre "ifdâ" kelimesi, halvetin adıdır. Yüce Allah, halvet olduktan sonra kadından bir şey alınmasını yasaklamıştır. Halvetten kasıt, eşlerin şehevî açıdan birbirlerinden yararlanmalarına engel bulunmayan sahih halvettir. Çünkü "ifdâ"kelimesi, yerdeki geniş ve düz alan anlamına gelen fedâ' kökünden alınmıştır. Bu da oradaki şeylere ulaşmaya bina ve sed gibi engellerin bulunmadığı yer manasına gelmektedir. Bununla da kadının halvete girmekle mehri hak ettiği ifade edilmiş olmaktadır. Tabii halvetin de anlatılan vasıfta bir halvet olması gerekir. O halvette kadının kendini kocasının kollarına bırakmasına ve kocasının da şehevi bakımdan ondan yararlanmasına bir engel bulunmamalıdır. Çünkü "ifdâ" kelimesi bunu gerektirmektedir.

Mehrin kadının hakkı olduğuna şu ayetler de delalet etmektedir:

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin." [115]

114 Nisâ, 4/20-21
115 Nisâ, 4/25

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin."[116]

Bu ayetlerin zahirinden anlaşılan odur ki, delil bulunması durumları dışında kadına her durumda mehrini tam olarak vermek gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mehrin kadının hakkı olduğuna sünnetten delile gelince şu rivayetleri delil olarak gösterebiliriz:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَشَفَ خِمَارَ امْرَأَةٍ وَنَظَرَ إِلَيْهَا فَقَدْ وَجَبَ الصَّدَاقُ دَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ)

"Bir kimse (nikâhladığı kadının) başörtüsünü açar ve ona bakarsa, cinsel ilişkide bulunsa da bulunmasa da mehri vermesi vacip olur."[117]

Bize göre selef uleması, bu görüşte birleşmişlerdir.

Firas'ın Şa'bî kanalıyla Abdullah b. Mesud'dan rivayet ettiği hadisi çoğu tespit etmemiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Avf, Zürare b. Evfa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse nikâhladığı kadınla halvet olup kapıyı kilitler ve perdeyi sarkıtırsa, mehri vermesi ve (boşanmaları durumunda) kadının da iddet beklemesi vacip olur. Raşit halifler böyle hükmettiler."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

116 Nisâ, 4/24
117 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/418

(عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ من بَعْدِي وَعَضُّوا عليها بِالنَّوَاجِذِ)

"Benim sünnetime ve benden sonra hidayet rehberleri raşit halifelerin sünnetine uyun ve bunlara sımsıkı tutunun."[118]

Mehrin kadının hakkı olduğunun aklî delili şudur: Nikâh akdine konu olan şey, ya cinsel ilişki ya da kadının kendini kocasının kollarına bırakmasıdır. Cinsel ilişkide bulunamamakla birlikte buruk erkeğin bir kadını nikâhlamasının caizliği hususunda bütün fakihlerin ittifak etmiş olmaları, nikâh akdinin sahihliğinin cinsel ilişkiyle ilgili olmadığına delalet etmektedir. Şayet onunla ilgili olsaydı, cinsel ilişkinin olmaması durumunda nikâlı akdinin sahih olmaması gerekirdi. Nikâh akdinin sahihliği, kadının kendini kocasına teslim etmesinin sahihliğine bağlı olduğuna göre, kendini erkeğe teslim etmesi sahih olmayan mahrem kadınları nikâhlamak sahih olmaz. Nikâh akdinin sahihliği, kadının kendini sahih bir şekilde teslim etmesine bağlı olduğuna göre, kendini sahih bir şekilde kocasına teslim ettikten sonra kadının mehri hak etmesi gerekir. Çünkü bu durumda nikâh akdi de sahih olmaktadır.

Şunu da belirtmeliyiz ki kadının yükümlülüğü, kendini kocasına teslim etmesidir. Kocanın yükümlülüğü ise karısıyla cinsel ilişkide bulunmasıdır. Kocanın, bu yükümlülüğün gereğini yapmaktan aciz olması veya yapmaya yanaşmaması, kadının mehri sahih bir şekilde hak etmesine engel teşkil etmez.

Bu sebeple Hz. Ömer *radıyallahu anh*, kocasının kendisiyle halvet olduğu kadın hakkında şöyle demiştir: "O, mehri tam olarak alma hakkına sahip olur. Ey erkekler! Eğer siz cinsel ilişkide bulunmaktan aciz olursanız bunda onların suçu ne?"

Şunu da söylemeliyiz ki: Bir kimse bir evi kiraladığında ev sahibi, evi onun kullanımına müsait hâle getirirse, evi kiracıya teslim ettiği için kira

118 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-âsâr: 3/223

almayı hak eder. Nikâhlandıktan sonra erkeğin kadınla halvet olması da böyledir.

Ancak fakihler dediler ki: Kadın hacc veya umre ihramında veya âdetli ya da hasta ise kendini kocasına teslim etmekle mehrin tamamını hak etmez. Çünkü bu, sahih bir teslim değildir. Nikâh akdi sebebiyle kocanın hakkı olan sahih teslim gerçekleşmediği için kadın, mehrin tamamını hak etmez.

Bu söylediğimizi kabul etmeyenler, şu ayetlerin zahirini delil olarak ileri sürmektedirler:

"(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."

(اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا)

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur."[119]

Bu ayette Cenab-ı Allah, kadının mehri tam olarak hak etmesini, boşanma durumunda iddet beklemesinin vacipliğini "mesis" -yani cinsel ilişkide bulunma- şartına bağlamıştır. Bilindiği gibi "mesis" kelimesi ile elle dokunma manası kastedilmiş değildir."

Buna şöyle cevap verilebilir: Ayetteki (مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ) **"onlara dokunmadan"** ibaresinin ne manaya geldiği hususunda sahabiler, bizim anlatmış olduğumuz şekilde ihtilaf etmişlerdir.

119 Ahzab, 33/49

Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit ve İbn Ömer, "dokunma"yı halvet olma manasına yorumlamışlardır. Bunlar bunu, ya lügat anlamında ya da şer'î ıstılah açısından yorumlamışlardır. Çünkü bir lafzı, şer'î ıstılahta ve lügatte karşılığı olmayacak şekilde yorumlamak caiz değildir. Yukarıda ismi geçen kişilere göre bu kelimenin halvet olarak yorumlanmasının lügatte karşılığı varsa buna diyecek bir şey kalmaz. Çünkü onlar, lügat alanında da otoritedirler. Onlar, lügati kendilerinden sonra gelenlerden daha iyi bilirler. "Dokunma" kelimesinin şer'î ıstılahta halvet anlamına geldiğini aynı zatlar söylüyorlarsa, şunu bilmeliyiz ki şer'î ıstılahlar naslardan çıkarılırlar.

"Dokunma" kelimesi halvetin karşılığı olarak kullanılmış ise o zaman bahsedilen ayetin manası şöyle olur: "Kendileriyle halvet olmadan kadınları boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."

Şunu da ifade etmeliyiz ki, ayette geçen "dokunma" kelimesiyle elle dokunma manasının kastedilmediği hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre bazıları bu kelimeyi "cinsel ilişki", bazıları ise "halvet" manasına yorumlamışlardır. Bu kelime, cinsel ilişkiye isim olursa kinaye bir isim olur. Hükmünün böyle olması caizdir. Ama bu kelime halvete isim olursa zahirî manası olan elle dokunma gündemden düşer. O zaman da bu kelimeyle başka mananın -yani cinsel ilişkinin- kastedilmiş olduğunu söyleyebilmek için delile ihtiyaç olur. Bizim anlattığımız delil, ayette kastedilen mananın cinsel ilişki değil, halvet olmasını gerektirmektedir. Ayet ve sünnetin zahirinden hareketle ileri sürdüğümüz delil, bu kelimenin en azından cinsel ilişkiye mahsus bir kelime olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan biz "dokunma" kelimesini, sözlük anlamında kabul edersek bir kişi nikâhladığı kadınla halvet olup elini ona değdirirse kadının mehrin tamamını hak etmesi gerekir. Çünkü sözlük anlamında adam, karısına dokunmuştur. Kadınla halvet olmadan elini ona değdirirse, icmaya dayalı özel bir hüküm olarak bundan dolayı mehri haketmeyeceğini söyleriz.

"Dokunma" kelimesiyle cinsel ilişki kastedilmişse cinsel ilişkinin misli olan hareketler ve kadının kendini sahih bir şekilde kocasına teslim etmesi gibi cinsel ilişki hükmünde olan şeylerin de cinsel ilişki yerine geçerli sayılmasına engel bir şey yoktur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا)

"(Bu koca da) onu boşadığı takdirde, tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."[120]

Sonraki kocanın boşaması durumunda kadının tekrar eski kocasıyla evlenebileceği bu ayette ifade edilmektedir. Burada boşamadan söz edilmekteyse de boşama yerine geçen diğer ayrılıklar da boşama hükmünde olup kadın, eski kocasıyla yeniden evlenebilir.

Şafiî'den nakledildiğine göre penisinin bir kısmı kesik olan adam, karısıyla cinsel ilişkide bulunmaya çalışsa ve bunu başaramadan boşayacak olursa, karısına mehri tam olarak vermesi gerekir. Bundan da anlıyoruz ki kadının mehri hak etmesi, cinsel ilişkinin gerçekleşmesine değil; sahih bir şekilde kendini kocasına teslim etmesine bağlıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kadının kendini kocasına teslim etmesi, cinsel ilişki yerine geçiyorsa ilk kocasına dönüş yapabilmesi için nikâhlandığı ikinci erkeğe cinsel ilişki olmaksızın kendini teslim etmesinin yeterli olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Kadının kendini kocasına teslim etmesi, mehrin tamamını hak etmesi için bir gerekçedir. İlk kocasına helal olması için bir gerekçe değildir. Mesela gerdeğe girmeden kocası vefat ederse kadın, yine mehrin tamamını hak eder. Vefat, gerdeğe girmek gibi kabul edilmektedir. Ama kadını ilk kocasına helal etmez.

(إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ)

"Ancak kadının ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka."[121]

120 Bakara, 2/230
121 Bakara, 2/237

İbn Abbas, Mücahid ve bir selef topluluğundan rivayet olunduğuna göre yukarıdaki ayetin manası, meâlde belirtildiği şekildedir. "Kadının payından vazgeçmesi" demek, gerdek öncesi boşanmadan sonra hak ettiği yarı mehirden vazgeçmesidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mehir, affetmenin yani vazgeçmenin sahih olmayacağı ayni bir eşya veya akar olabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen affetmekten maksat, kadının "affettim" demesi demek değildir. Affetmekten kastedilen mana, kadının mehir hususunda kocasına kolaylık göstermesi veya mehirdeki payından tümüyle vazgeçmesidir. Bu, temlik akitlerinde hak sahibinin hakkını karşı tarafa caiz bir şekilde bırakması anlamına gelir. Buna göre ayetin manası, kadının mehirdeki payını bedelsiz olarak kocasına temlik etmesi şeklinde takdir edilebilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, taksim edilebilir şayi hisseli bir malın hibe edilmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, kadının gerdek öncesi boşanmadan sonra belirli mehrinin yarısını kocasına temlik etmesini mübah kılmış; mehrin aynî bir eşya veya borç olması ya da taksim edilebilir olmasıyla olmaması arasında bir ayrım yapmamıştır. Bu ayetin hükmüne göre şayi hisseli birmalı hibe etmenin caiz olması gerekmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Durum sizin zannettiğiniz gibi değildir. Çünkü ayette geçen "afv" kelimesiyle affetme manası kastedilmemiştir. Zira bir adam bir başkasına (قَدْ عَفَوْتُ لَكَ عَنْ دَارِي هَذِهِ) "Senin lehine şu evimden vazgeçtim" veya (قَدْ أَبْرَأْتُكَ مِنْ دَارِي هَذِهِ) "Seni şu evimden ibrâ ettim" derse bu ifadesi, evin o adama temlikini gerektirmez ve bu ifadeyle hibe akdi de sahih olmaz. Durum böyle olduğuna ve ayetin nassındaki "afv" kelimesi de bununla temlik akdinin caiz olmasını gerektirmediğine göre, ayetteki "afv" kelimesi ile ancak caiz olan başka bir yolla hibe ve temlikte bulunmanın mümkün olacağını anlamaktayız. Çünkü kendisi ile temlikin sahih olacağı bir kelime ayette zikredilmemiştir. Şu hâlde ayetteki "afv" kelimesiyle kadının mehri kocasına temlik etmesinin hükmü bir delile bağlı kalmaktadır. usûlde caiz olan akidler, burada da caiz olur.

Usûlde caiz olmayan hibe akitleri burada da caiz olmaz. Bununla beraber bu soruyu soran kişi, Şafiîlerdense onun teslim alınmamış bir nesneyi hibe etmeyi geçerli sayması gerekir. Zira Yüce Allah bahsedilen ayette, teslim alınmış mehirle teslim alınmamış mehir arasında bir ayrım yapmamıştır. Kadın teslim almadığı bir mehri kocasına bağışlarsa, bunu kocasına teslim etmese de hibesinin geçerli olması gerekir. Hibenin genel şartlarına bakarak teslim alınmamış bir nesneyi hibe etmeyi geçerli saymazsa, şayi hisseli bir malı da hibe etmeyi geçerli saymaması gerekir. Soruyu soran kişi Malikilerden olup teslim alınmamış şayi hisseli bir malı hibe etmeyi ayete dayanarak caiz görmekteyse, hüküm bizim anlattığımız gibi olur.

(اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ)

"Ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, payından) vazgeçmesi başka."

Selef uleması, ayetin bu kısmının manası üzerinde ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ali, Cübeyr b. Mut'im, Nafi b. Cübeyr, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, Muhammed b. Kâ'b, Katade ve Nafi, nikâh bağı elinde bulunan kişinin koca olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri, İbn Şübrüme, Evzai ve Şafiî de bu görüştedirler. Bunlar dediler ki: "Kocanın payından vazgeçmesi, gerdekten önce de olsa onu boşaması durumunda mehri tam olarak ona vermesidir. (اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ) ifadesi ise hem bâkireleri hem de bâkire olmayanları kapsamaktadır."

Bununla ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* iki rivayet gelmiştir. Biri, Hammad b. Seleme'nin rivayetidir. Hammad, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah, kadının mehirdeki payından vazgeçmesine razı oldu ve bunu tavsiye etti. Kadın, payından vazgeçerse vazgeçmesi geçerli olur. Vazgeçmeyip cimrilik eder ama velisi vazgeçerse, kendisi kabul etmese bile vazgeçilmiş olur."

Alkame, Hasan, İbrahim en-Nehâi, Atâ, İkrime ve Ebu'z-Zinad dediler ki: "Kadının mehirdeki payından velinin vazgeçme yetkisi vardır."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Bir kimse bâkire olan karısını el sürmeden boşarsa, kadınınalacağı yarı mehri, babasının kocaya bağışlaması caizdir. (اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ) ifadesiyle, kendileriyle gerdeğe girildikten sonra boşanmış olan kadınların mehirlerini almaktan vazgeçmeleri kastedilmiştir. Kadının alacağı mehri babasından başka vasi veya diğerlerinin kocaya bırakmaları caiz olmaz."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Bâkire kadının nikâhı kıyılırken babası mehirden indirim yapabilir. Kızı da bunu kabul etmek mecburiyetindedir. Ama nikâh kıyıldıktan sonra mehirden indirim yapma hakkına sahip değildir. Kızı, el sürülmeden boşandıktan sonra mehrini almayıp kocaya bırakamaz. Kızı istemese de ancak onun yararını düşünerek kızından ayrılması için damadı ile anlaşma yapması caizdir. Nikâh kıyıldıktan sonra babanın mehirden indirim yapması caiz olmadığı gibi, gerdek öncesi boşanmadan sonra kızının hakkı olan yarı mehirden de indirim yapması caiz olmaz."

İbn Vehb'in Mâlik'ten naklettiğine göre kızı istemese bile onun yararını düşünerek babanın, kızından ayrılması için damadı ile anlaşma yapması caizdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ) **"Ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, payından) vazgeçmesi başka"** ayeti, selef ulemasının te'vil ettiği iki manaya da ihtimali olduğu için müteşabihtir. Bu sebeple de bunu muhkem olan şu ayetlere göre manalandırmak gerekir:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيًّا مَرِيًّا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."[122]

122 Nisâ, 4/4

(وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًا)

"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, diğerine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."[123]

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz."[124]

Bu ayetler, muhkemdirler. İcab ettirdikleri manalardan başka manaları taşımalarına ihtimal yoktur. Müteşabih olan (اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ) **"Ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, payından) vazgeçmesi başka"** ayetini bunlara göre manalandırmak gerekir. Çünkü Yüce Allah, müteşabih ayetleri muhkem ayetlere göre manalandırmalarını insanlara emretmiş, muhkemin doğrultusunda manalandırmayıp müteşabihe tabi olanları yermiştir:

(فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ)

"Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler."[125]

Bir ayetin lafzının birden fazlaya ihtimali olduğunda ayeti, usûl-u fıkha uygun olarak manalandırmak gerekir. Babanın, kızının muvafakati olmadan malını ne kocasına ne de başkalarına hibe etmesi caizdir. Mehir de

123 Nisâ, 4/20
124 Bakara, 2/229
125 Âl-i İmrân, 3/7

böyledir. Çünkü mehir, kızının malıdır. Babanın veli sıfatıyla bunu yapabileceğini söylemek de usûl-u fıkhın dışında kalmaktadır. Çünkü hiç kimse, malını hibe etme hususunda başkalarına velilik yapma hakkına sahip değildir. Kızının malını, babanın hibe edebileceği görüşünde olanların söyledikleri usûl-u fıkhın dışında kaldığına göre, ayetin manasını usûl-u fıkha uygun olarak manalandırmak gerekir. Çünkü bu ayet, birden fazla manaya ihtimali bulunduğu için kendi başına bir asıl/delil olamaz. Böyle olunca da bunu, asıl/delil olan başka ayetleri esas alarak manalandırmak gerekir.

(اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ)

"Ya da nikâh bağı elinde bulunanın (payından) vazgeçmesi başka" ayetinde geçen **"nikâh bağı elinde bulunan"** ifadesiyle hem kocanın hem de babanın kastedilmiş olması muhtemel olduğuna ve bu manaların ikisinin de dengi ve benzeri muhkem ayetlerde bulunduğuna göre, ayetin lafzının gereğince "nikâh bağı elinde bulunan" ifadesiyle kocanın kastedilmiş olması babaya nispetle daha kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü bu ifadenin veliyi ne hakikaten ne de mecazen kapsaması mümkündür. Zira (اَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ) **"Ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, payından) vazgeçmesi başka"** ayeti ortada bir nikâh bağının mevcut olmasını icab ettirmektedir. Bu bağ da nikâhı elinde bulunduran kimsede olur ki o da kocadır. Nikâh bağını elinde bulundurmayan başkaları için bu ifadenin kullanılması doğru olmaz. Nikâhtan önce ve sonra velinin elinde nikâh bağı mevcut olmadığına ve bu bağ, boşanmadan önce kocanın elinde bulunduğuna göre ayette geçen **"nikâh bağı elinde bulunan"** ifadesiyle koca kastedilmiş olmaktadır. Ayette kocanın kastedilmiş olması babaya göre daha önceliklidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah boşanmadan sonra mehir payından vazgeçmeden bahsetmektedir. Boşandıktan sonra ise kocanın elinde nikâh bağı bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzı ile "daha önce nikâh bağı elinde bulunan" kimsenin kastedilmiş olması muhtemeldir. Velinin elinde daha önce de nikâh bağı bulunmamaktaydı. Eşlerin boşanma-

larından sonra da onun elinde bu bağ bulunmamaktadır. Şu hâlde ayette babaya göre kocanın kastedilmiş olması öncelik arzetmektedir. Ayetin devamındaki şu ifade de buna delalet etmektedir:

(وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ)

"Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın."

Yüce Allah bu tavsiyesi ile kocayı, karısına iyilik yapmaya davet etmektedir.

(وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى)

"Sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır."

Başkasının malını bir başkasına hibe etmek iyilik sayılmaz. Babası veya velisi kadının mehrini kocaya bırakıp almazsa kadının kendisi iyilik yapmış olmayacaktır. Kadının velisinin mehirdeki paydan vazgeçmesinin caiz olduğunu söylersek, ayette sözü edilen iyilik yapılmış olmayacaktır. Yüce Allah mehirden vazgeçmeyi takvaya daha yakın saymıştır. Baba, (sahibinin rızası olmadan) başkasının (kızının) malını damada hibe etmekle takvaya yakın bir iş yapmış olmayacak ve takva nişanı almaya hak kazanmayacaktır. Yüce Allah erkeği de karısına iyilik yapmaya davet etmektedir. Kadın, yarısını hak etmiş olsa da erkeğin mehri ona tam olarak vermesi caizdir. Ayette koca kastedilmiş olsa gerek. Koca kastedildiğine göre veli devreden çıkmış olmaktadır. Çünkü selef uleması, bahsedilen ayeti iki şekilde te'vil etmişlerdir: Ya koca ya da veli. Biz kocanın kastedildiğini delil ile ispatladığımıza göre, artık ayette velinin kastedilmiş olması imkânsız hâle gelmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bahsedilen ayetin içerdiği hususlardan iyilikte bulunma ve takvaya yaklaştırıcı işlerde bulunmaya dair yapılan çağrı ile başkasının malını bir başkasına hibe edene değil, asıl mal sahibine hitab edilmektedir. Bu çağrı ile asıl mal sahibine hitap edilmekle birlikte, her ne kadar velayeti altındakilerin malını başkasına hibe

etmekteyse de velinin de bu hitabın kapsamına girmesine usûl açısından engel bir durum yoktur. Bunun delili şudur: Veli, velayeti altındaki küçük çocuğun malından onun için sadaka-i fıtır verir, kurban keser ve onu sünnet ettirirse sevap kazanır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Siz yanlış yerde hata arıyor ve eleştiride bulunuyorsunuz. Biz, başkasının malını bir başkasına bağışlayan kimsenin sevap ve fazilet elde edemeyeceğini söylemiştik. Sen ise velayet altındaki kimsenin malından çıkarılıp verilmesi vacip olan bir hakkı velisinin -ki bu meselede veli, babadır-alıp gerekli yere sarfetmesine itiraz ederek bize karşı çıktın. Biz vasinin de vasiden başkalarının da velayet veya vesayet altındaki kimsenin malından bu hakları alıp gerekli yere sarfetmesini caiz görmekteyiz. Ancak bunların mallarını başkalarına bağışlamasını caiz görmemekteyiz. Kurban, sadaka-i fıtır ve ödenmesi vacip haklar, bağış ve ödenmesi gerekmeyen şeylerle nasıl bir tutulabilir?

Mâlik'in görüşünü savunan bazı kimseler derler ki: Bahsedilen ayette eğer koca kastedilmiş olsaydı, ayetin (اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الزَّوجُ) şeklinde olması gerekirdi. Çünkü ayetin başında eşlerden bahsedilmişti. Burada da sözün onlara dönmesi gerekir. Ayetin bu kısmında ise söz, ancak sıfat (nikâh bağı elinde bulunan ifadesi) ile bilinen bir kimseye döndüğüne göre kastedilenin koca olmadığı anlaşılmış olmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, altında hiçbir mana bulunmayan boş bir sözdür. Zira Yüce Allah hükümleri vacip kıldığını bazen nass ile bazen nass olmaksızın kastedilen manaya delalet yolu ile bazen birkaç manaya ihtimali olan bir lafızla (bu lafız, ihtimali olan manaların bir kısmında daha zahir olunca o mana öne alınır), bazen muhtelif manaları kapsayan müşterek bir lafızla (bu lafızla hangi mananın kastedildiği ancak başka ayetlerin delaletiyle anlaşılabilir) bildirir. Bunların hepsi de Kur'an-ı Kerim'de vardır.

Ayet-i kerimede koca kastedilmiş olsaydı, kelamın başkasına değil de kocaya dönmesi için (اَوْ يَعْفُوَا) kelimesinin kullanılması, başka manaya ihtimali olan bir lafza yönelinmemesi gerekirdi, denilmişti. Bu, yanlış ve anlamsız bir sözdür. Böyle diyene şöyle karşılık vermek gerekir: Eğer veli kastedilmiş olsaydı, ayette (اَوْ يَعْفُوَا الوليُّ) denir ve veli ile başkaları anlamı-

na gelebilen müşterek bir kelime kullanılmazdı. Bu itirazın sahibi (العافي) kelimesinin, hakkını almayıp başkasına bırakan kimse anlamına geldiğini söylemektedir. Kadın, kendisine verilmesi gereken yarı mehri almayıp kocasına bırakırsa ona (عافية) denir. Veli de böyledir. Koca, ödemesi vacip olmayan bir şeyi kadına verirse ona, bağışlayan anlamında (عاف) denmez. Ancak hibe eden anlamında (واهِب) denir.

Bu da zayıf bir sözdür. Zira ayette geçen "nikâh bağını elinde bulunduran" ifadesini koca anlamında yorumlayanlar dediler ki:"Kocanın "afv" etmesi, mehri tam olarak kadına vermesidir."

Bunu söyleyenler, sahabe ve tabiilerdir. Bu itirazı yapana nispetle onlar lügatin manalarını daha iyi bilirler. Lügatin muhtemel manalarını da bilirler.

Bu meselede "afv" kelimesi, "affettim" demek değildir. Bunun manası, boşadıktan sonra kocanın mehri kadına tam olarak vermesi ya da kadının yarım mehir hakkından vazgeçip onu kocaya temlik etmesidir. Mesela mehir aynî bir nesne -yani bir köle- olsaydı, bahsedilen ayetin hükmü onun üzerinde de uygulanacaktı. Ayette değinilen iyilikte bulunma çağrısı köle üzerinde de cereyan edecekti. Bu durumda gerdek öncesi boşanan kadının "afv" edişi, kölenin yarısı üzerindeki mülkiyet hakkını almayıp kocasına devretmesidir. Yoksa "affettim" demesi değildir. Onun "afv" edişi, temlik akdi yapmasıdır. Kocanın "afv" edişi de "affettim" demesi değildir. Mehrin tamamını kadına mal edecek şekilde bir temlik akdi yapmasıdır. Aynı şekilde kadın mehri teslim alıp tüketmişse bu durumda kocanın "afv" etmesi, onu üzerine düşeni yapmaktan ibrâ etmesidir. Mehir eğer kocanın zimmetinde bir borç ise, kadının onu "afv" etmesi, kalan borçtan kocayı ibrâ etmesidir. Kadına izafe edilen her "afv" aynı şekilde misliyle kocaya da izafe edilir.

"Velinin afv etmesinin ne şekilde olacağını söyler misiniz?" diye sorulacak olursa, kocanın "afv" edişini ona emsal gösteririz. Bu gibi şeylerle meşgul olmak aslında fayda vermez. Çünkü bu, "afv" kelimesi ve ondan başka manalara yönelme hakkındaki bir konuşmadır. Bununla beraber bunu söyleyen kimse de çelişkiye düşmektedir. Ancak ben, muhaliflerimi-

zin söylediklerinin tutarsızlığını ortaya koymak ve kelamı süslemek için delilsiz konuşmalara daldıklarını ispatlamak için bundan bahsettim.

Bahsedilen ayetin (اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ) kısmı, Mâlik'in "Bâkire kadının, boşandıktan sonra alma hakkına sahip olduğu yarı mehri almayıp kocasına bırakması caiz olmaz" sözünün geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ) ifadesinde bâkire olan ile olmayan arasında bir ayrım yapmamıştır. İlahî hitabın başlangıcı ve bu ifadenin de öncesi olan (وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ) **"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır"** ibaresi, genel nitelikte olup bâkire olanlarla bâkire olmayanları kapsamaktadır. Dolayısıyla ayetin bu baş tarafına atfedilen (اِلَّا اَنْ يَعْفُونَ) ifadesinin de her iki kadın grubunu kapsaması gerekmektedir. Bâkirenin değil de sadece dulun mehirdeki payından vazgeçip kocasına bırakmasının caiz olacağını söylemek, herhangi bir delile dayanmamaktadır.

(فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır" ibaresi şunu gerektirmektedir: Bir kişi bin dirhem mehir üzerine bir kadınla evlenir, mehrin tamamını ona teslim eder, ancak gerdeğe girmeden onu boşarsa; kadın da bin dirhem ile eşya satın almış ve parayı tüketmişse, mehrin yarısını hak eder. Kocasına beş yüz dirhem borçlu olur.

Mâlik dedi ki: "Bu durumda koca, kadının satın aldığı eşyaların yarısını alır."

Yüce Allah gerdek öncesi boşamalarda mehrin yarısını kocaya bırakmış, yarısını da kadının hakkı kılmıştır. Kocanın, kadından o eşyaların yarısını alması nasıl caiz olur? O eşyalar mehir olarak tespit edilmemişti. O eşyalar, mehrin kıymeti de değildir. Bu eşyaların yarısının kadından alınması, usûl-u fıkha aykırıdır. Mesela bir adambin dirheme bir köle satın alsa, satıcı bin dirhemi teslim aldıktan sonra gidip onunla bazı eşyalar satın alsa, sonra müşteri satın aldığı kölenin kusurlu olduğunu görüp onu geri verse, parasının yerine satıcıdaki o eşyaları alma hakkına sahip olamaz.

O eşyaların tamamı, satıcının malıdır. Ancak köleyi geri veren müşteriye, aldığı bin mehrin mislini ödemesi gerekir. Nikâh da böyledir. İkisi arasında bir fark yoktur. Alışveriş akdi o eşyalar karşılığında yapılmadığı gibi, nikâh akdi de o eşyaların karşılığında yapılmış değildir. Aksine bin dirhemin karşılığında yapılmıştır.

Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Namaz Bahsi ve Özellikle Orta Namaz

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾)

238-"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."

Bu ayette, namaz kılmak emredilmektedir. Namaza devam edilmesi gerektiği hatırlatılmakla da farzlığı desteklenmektedir. Bir gün ve bir gecede farz olan namazlar, beş vakitte kılınır. Namazların Arapça karşılığı olan (الصَّلَوَات) "es-salavat" kelimesinin başına lâm-ı tarif konulması da bu namazların bilinen namazlar olduğu hatırlatılmaktadır. Ayetteki "namaza devam edin" ifadesi; namaz kılma, namazın farzlarını yerine getirme, namazın hududuna riayet etme, namazı vaktinde kılma, namazı kusursuz eda etme gibi emirleri içermektedir. Çünkü namaza devam emri, bütün bunların yerine getirilmesini gerektirmektedir.

Yüce Allah bu ayette diğer namazların yanı sıra tek olarak zikretmekle orta namaza vurgu yapmıştır. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

Ya namazların en faziletlisi ve öncelikle devam edilmesi gerekli olduğu için diğerlerinden ayrı ve yalnız olarak zikredilmiştir.

Ya da bu namaza devam etmek diğerlerine göre çok daha önemli olduğu için kendisine özel olarak vurgu yapılmıştır.

Bu konuda muhtelif rivayetler gelmiş olup bazısı birinci yoruma, bazısı da ikinci yoruma delalet etmektedir.

Bunlardan biri Zeyd b. Sabit'ten *radıyallahu anh* gelen şu rivayettir.

Zeyd *radıyallahu anh* dedi ki: "Orta namaz, öğle namazıdır. Zira Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle vakti namaz kılardı. Arkasında sadece bir veya iki saf tutulurdu. O sırada insanlar ya öğle istirahatindeydiler ya da ticaretleriyle meşgul idiler. Bunun üzerine Yüce Allah (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى) **"Namazlara ve orta namaza devam edin"** ayetini indirdi."

Bu hadisin bazı varyantlarında öğle namazından bahsedilirken *"sahabilere en ağır gelen namazdı"* ifadesi geçmektedir. Bunun üzerine Yüce Allah bahsedilen ayeti indirdi.[126]

Zeyd b. Sabit dedi ki: "Bu namaza "orta namaz" dendi. Çünkü kendisinden önce iki, kendisinden sonra da iki namaz vardır."

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre orta namaz, ikindi namazıdır.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayette anlatıldığına göre orta namaz, sabah namazıdır.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Aişe, Hafsa ve Ümmü Külsum'un mushaflarında bahsedilen ayet şöyle yazılmıştır:

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى صَلٰوةِ الْعَصْرِ)

"Namazlara ve orta namaza, ikindi namazına devam edin."

Berâ b. Âzib'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَصَلٰوةِ الْعَصْرِ) ***"Namazlara ve ikindi namazına devam edin"*** ayeti nazil oldu. Ben de bu ayeti Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*

126 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/672

yanında ve bilgisi dâhilinde bu şekilde okudum. Sonra Yüce Allah bu ayeti neshederek şu ayeti indirdi:

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى) **"Namazlara ve orta namaza devam edin."**[127]

Berâ, mushaflarında ikindi namazından da söz edildiğini söyleyenlerin söyledikleri ayetin neshedildiğini bildirmiştir.

Asım'ın bildirdiğine göre Zerr, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hendek savaşında düşman fırkalarıyla savaştık. Bizi ikindi namazını kılmaktan alıkoydular. Güneş batmak üzereyken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle beddua etti:

(اللهُمَّ امْلَأْ قُلُوبَ الَّذِينَ شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى نَارًا)

"Allahım! Bizi orta namazdan alıkoyanların kalplerini ateşle doldur." [128]

Hz. Ali *radıyallahu anh* dedi ki: "Biz orta namazın sabah namazı olduğu görüşündeydik."

İkrime, Said b. Cübeyr ve Miksem'in bildirdiklerine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* da, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun gibi bir rivayette bulunmuştur.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, orta namazın ikindi namazı olduğunu bildirmiştir.

Semüre b. Cündeb *radıyallahu anh* de Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayetle orta namazın ikindi namazı olduğunu bildirmiştir.

Übeyy b. Kâ'b *radıyallahu anh* ve Kabise b. Züeyb'in, orta namazın akşam namazı olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

127 Muslim, Mesacid, 36

128 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/173

İkindi namazına orta namaz denmesinin sebebinin, iki gündüz namazı ile iki gece namazının ortasında bulunmasından dolayı olduğu söylenmiştir. Günlük farz namazların ilkinin sabah, sonuncusunun da yatsı namazı olduğu, ortadaki farz namazın da ikindi namazı olduğu söylenmiştir.

Orta namazın öğle namazı olduğunu söyleyen, şundan dolayı söylemiştir: Bunu söyleyene göre öğle namazı, gündüz namazları olan sabah ile ikindi namazlarının ortasındadır.

Orta namazın sabah namazı olduğunu söyleyenlere gelince, bunlar İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu sözüne dayanmaktadırlar: "Önceleri namaz gecenin karanlığında ve gündüzün beyazlığında kılınırdı." Böylece sabah namazı ikisinin ortasında kalmış olmaktadır.

Bazı kimseler (وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى) **"orta namaz"** ifadesini vitrin vacip olmayışına delil göstermektedirler. Çünkü vitir vacip olsa kılınması farz olan günlük namazların sayısı altıya çıkacaktır. Altının da ortası olmayacağına göre, namazların sayısı altı olmayacak ve dolayısıyla vitir de vacip olmayacaktır.

Vitrin vacip olmayışına bu delili ileri süren kimseye şöyle cevap verilebilir: Orta namaz, eğer ikindi namazı ise kılınması farz olan beş vakit namazın ortasında bulunmasından dolayıdır. Orta namaz, eğer öğle namazı ise gündüz namazları olan sabah ile ikindi namazlarının ortasında bulunmasından dolayıdır. Bu da geceleyin kılınan vitrin vacip olmadığına delalet etmez. Ayrıca ikindi namazı farz namazların tam orta yerinde bulunmaktadır. Vitir her ne kadar kılınması vacip ise de farz namazlardan değildir. Çünkü her vacip farz değildir. Farz, vücubun en üst sırasında yer almaktadır. Vitrin vacip kılınması, beş vakit namazın farz kılınmasından sonra olmuştur.

Bununla ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلاَةً إِلَى صَلاَتِكُمْ ، وَهِيَ الْوِتْرُ)

"Şüphesiz Allah namazınıza namaz artırdı. O da vitirdir."[129]

Vitrin vacip kılınmasından önce ikindi namazına "orta namaz" adı verilmiştir.

(وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ)

"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."

Ayette geçen (قَانِتِينَ) kelimesinin mastarı olan kunut, sözlükte bir şeye devam etmek manasına gelir. Selef ulemasından bu konuda farklı görüşler rivayet edilmiştir.

İbn Abbas, Hasan, Atâ ve Şabî'den rivayet olunan görüşe göre (وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ) cümlesinin manası, "Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun" şeklindedir.

Nafi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir: "Kunut, namazda uzun süre kıyamda durmaktır."

İbn Ömer *radıyallahu anh* böyle dedikten sonra şu ayeti okumuştur:

(اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَاءَ الَّيْلِ)

"(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakitlerinde itaat ve kulluk eden mi?"[130]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Namazın en faziletlisi, kunutu (kıyamı) uzun olanıdır."[131]

Mücahid, "Kunut, susmaktır. Kunut, itaattir" demiştir. Kunutun sözlük anlamı, bir şeye devam etmek olduğuna göre taat ve ibadete devam edene "kanit" denmesi uygun olur. Aynı şekilde namazda kıyam, kıraat ve duayı

129 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 4/504
130 Zümer, 39/8
131 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/476

uzatan, uzun süre derin bir sessizlik ve teslimiyet içinde kalan kimselere de "kunut" yapmış denmesi uygun olur.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Arap kabilelerinden birine bir ay süreyle kunutta bulunup beddua etmiştir. Yani namazda kıyam hâlindeyken onlara uzun uzadıya beddua etmiştir.

Haris b. Şebel, Ebu Amr eş-Şeybânî'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında namazdayken konuşurduk. (وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ) **"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun"** ayeti nazil olunca susmakla emrolunduk. Zira bu ayet, namazda konuşmanın yasaklanmasını gerektiriyordu."

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazdayken yanına vardığımızda selam verirdik. O da selamımızı alırdı. Biz Habeşistan'a hicret edinceye kadar durum böyleydi. Oradan dönüp de (yine namazdayken) yanına vardığımda selam verdim. Selamımı almadı. Sebebini kendisine sorduğumda şöyle buyurdu:

(إِنَّ اللهَ يُحَدِثُ مِنْ أَمْرِهِ مَا شَاءَ، وَإِنَّهُ قَضَى - أَوْ قَالَ: أَحْدَثَ - أَنْ لَا تَكَلَّمُوا فِي الصَّلَاةِ)

"Allah kendi işinde dilediği değişikliği yapabilir. O, namazda konuşmamanıza hükmetti."[132]

Atâ, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, namaz kılmaktayken Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* selam verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun selamını işaret ederek aldı. Namazını tamamlayıp selamını verdikten sonra da şöyle buyurdu:

(كُنَّا نَرُدُّ السَّلَامَ فِي الصَّلَاةِ , فَنُهِينَا عَنْ ذَلِكَ)

132 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 10/110

"Önceleri biz namazdayken de selama karşılık verirdik. Ancak bundan sonra böyle yapmamız yasaklandı."[133]

İbrahim el-Heceri'nin bildirdiğine göre İbn İyaz, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Önceleri insanlar namaz kılarken konuşurlardı. Bu sebeple şu ayet indirildi:

(وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا)

"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun."[134]"

Muaviye b. Hakem es-Sülemi'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ هٰذِهِ الصَّلاةَ لا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلامِ النَّاسِ هٰذَا إِنَّمَا هُوَ الْقُرْآنِ التَّكْبِيرُ وَالتَّسْبِيحُ وَالتَّحْمِيدُ وَقِرَاءَةُ)

"Doğrusu şu namazda insan kelamı konuşmak uygun olmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'ân okumaktır."[135]

Bu rivayetlerde ifade edildiği gibi, namazda iken konuşmak yasaklanmıştır. Yasaklanmazdan önce namazda konuşmanın mübah olduğu hususunda raviler arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Namazda konuşmanın yasak olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ancak Mâlik, namazı düzeltmek için konuşmanın caiz olduğunu söylemiştir.

Şafiî, yanılarak konuşmanın namazı bozmayacağını söylemiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri bu konuda herhangi bir ayrıma gitmemişler ve ister yanılarak ister namazı düzeltmek maksadıyla olsun konuşmanın namazı bozacağını söylemişlerdir. Bunun delili de okumuş olduğumuz şu ayettir:

133 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/454
134 A'râf, 7/204
135 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/447: Neseî, Sehv, 20

(وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ)

"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."

Ravinin rivayetine göre bu ayet, namazda konuşmayı yasaklamak üzere indirilmiştir. Nüzûl sebebine dair rivayetler gelmiş olmasaydı dahi, ayetin bumanaya ihtimali vardır. İster yanılarak ister bilerek olsun, istrer namazı düzeltmek maksadıyla olsun namazdaki konuşma namazı bozar. Namazda konuşmanın yasaklandığına dair Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen diğer rivayetlerde de namazda konuşmanın namazı düzeltmek maksadıyla veya başka maksatla olması ya da yanılarak veya bilerek olması arasında bir ayrım yapılmamıştır. Bu rivayetler her ne şekilde olursa olsun, namazda konuşmanın namazı bozacağı hususunda genel hüküm ifade etmektedirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazda konuşma yasağı, unutarak konuşanla değil, bilerek konuşanla sınırlıdır. Çünkü unutan kişiyi yasaklamak mümkün değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yasaklılık hükmü, suçu bilerek işleyene uygulandığı gibi, bazen unutarak işleyene de uygulanır. Ancak günaha girme ve azabı hak etme bakımından ikisi birbirinden ayrılır. Ama namazın bozulması ve kaza edilmesinin gerekmesi gibi hükümler bakımından ikisi arasında bir fark bulunmamaktadır. Bilindiği gibi namazda unutarak bir şeyler yiyen, abdestini bozan, cinsel ilişkide bulunan kimse, namazının bozulması ve kaza edilmesi gerektiği hükmü bakımından bu fiilleri kasten ve bilerek işlemiş gibi kabul edilmektedir. Ancak bu fiilleri bilerek işleyenle unutarak veya yanılarak işleyen kimseler, günaha girme ve azabı hak etme bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Meselenin hükmü bizim anlattığımız gibi olduğuna göre konuşma yasağının gereği olarak namazı kaza etme hükmü, bilerek konuşana uygulandığı gibi yanılarak veya unutarak konuşana da uygulanır. Her ne kadar günaha girme ve azabı hak etme bakımından aralarında fark varsa da, namazın bozulması ve kaza edilmesi bakımından aralarında fark bulunmamaktadır.

Namaz kılarken namazı düzeltme maksadıyla konuşan ile başka maksatla konuşanı, unutarak konuşanla bilerek konuşanı birbirinden ayırmayanların görüşünün fasit olduğuna yukarıdaki rivayetler delalet etmektedir.

Muaviye b. Hakem'in rivayet ettiği ***"Doğrusu şu namazda insan kelamı konuşmak uygun olmaz"*** hadisi de bu görüşün fasit olduğuna delalet etmektedir. Bu rivayet, hakikatte bir haberdir. Bunu hakikatine göre yorumlamak gerekir. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazda insan kelamı konuşmanın caiz olmayacağı şeklinde haber vermesidir. Namaz kılarken konuşan kişi, şayet hâlâ namaz kılıyor sayılsaydı, namazda konuşmanın namaza zarar vermeyeceğine hükmedilirdi. Böylece insanlar bir şey yaparken konuşuyorlarsa, o şeyin namaz olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Çünkü konuşma, fasit kıldığı namazdan başka diğer fiilleri işlerken yapılabilmektedir. Diğer taraftan bahsedilen hadiste geçen (يَصْلُحُ) fiilinin mastarı olan "salah" kelimesi, bozukluk anlamına gelen "fesat" kelimesinin zıddı olup uygunluk anlamına gelmektedir. Hadisteki "uygun olmaz" ifadesinin zıddı ise "bozulur" kelimesidir. Kılarken konuşulan namaz uygun olmayacağına göre, bozulur. Eğer böyle olmasaydı, namazda konuşmak uygun olacak ve namaz da bozulmayacaktı. Bu da bahsedilen hadisin gereğine aykırıdır.

Görüşlerini naklettiğimiz muhaliflerimizden iki grup, birkaç tarikten rivayet edilen ve Ebu Hureyre *radıyallahu anh* tarafından da rivayet edilen şu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler.

Bu rivayette anlatıldığına göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize zeval ile akşam arası iki namazdan birini, öğle veya ikindi namazını kıldırdı. Sonra mescidin ön tarafında bulunan bir tahtaya yöneldi. Tahtanın üstünde ellerini üst üste koydu. Öfkeli olduğu yüzünden belli oluyordu. İnsanların hızlı ve acelecileri mescitten çıktılar. "Namaz kısaldı mı?" diye sordular. Cemaatin arasında Ebû Bekir ile Ömer de vardı. Onlar Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile bu hususta konuşmaktan çekindiler. Ellerinin uzunluğundan dolayı Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*"Zülyedeyn" diye lakaplandırdığı bir adam, "Ey Allah'ın Resûlü! Sen mi unuttun yoksa namaz mı kısaldı?" diye sordu. Resûlullah

sallallahu aleyhi ve sellem, ***"Unutmadım. Namaz da kısalmadı"*** diye cevap verdi. Zülyedeyn, "Öyleyse unuttun" deyince, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* cemaate dönüp ***"Zülyedeyn doğru mu söylüyor?"*** diye sordu. Cemaat "Evet" deyince, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip bize kalan iki rekâtı kıldırdı ve selam verip sehiv secdesi yaptı."[136]

Bu rivayeti delil olarak ileri süren muhaliflerimiz dediler ki: "Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile cemaat arasında geçen konuşmayı aktardı. Konuşmadan sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazın eksik kalan kısmını tamamlamaktan imtina etmedi."

Bu meseleyle ilgili olarak deriz ki: Ebu Hureyre, saadet asrının son döneminde İslam'a girmiş bir kimsedir.

Yahya b. Said el-Kattan'ın bildirdiğine göre İsmail b. Ebi Halid, Kays b. Ebi Hazim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* yanına gittik. Bize bir şeyler anlat, dedik. Şöyle dedi: "Ben üç yıl süreyle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sohbetinde bulundum" dedi. Kendisinden yapılan bir rivayete göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh* Medine'ye geldiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'deymiş. Ebu Hureyre de onu görmek için Hayber'e gitmiş. Oraya gittiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'i fethetmiş idi."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı sehven eksik kıldırması hadisesi Ebu Hureyre'nin İslam'a girmesinden sonra olmuştur. Bilindiği gibi namazda konuşmanın yasaklanması Mekke'de iken olmuştu. Çünkü Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Habeşistan dönüşü Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* uğradığında namazda konuşmak yasaklanmıştı. Abdullah, namazdayken ona selam vermiş, ancak selamına karşılık vermemişti. Namazı tamamladıktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, namazda konuşmanın yasaklandığını haber vermişti. Böylece Zülyedeyn hadisinde anlatılan olayın, namazda konuşmanın yasaklanmasından sonra meydana geldiği ispatlanmış oldu.

136 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/444

Mâlik'in talebeleri dediler ki: "Zülyedeyn hadisinde anlatılan konuşma, namazın düzgün kılınması maksadıyla yapıldığı için namazı bozmamıştır."

Şafiî dedi ki: "Unutarak konuşulduğu için namaz bozulmamıştır."

Böyle diyen kimselere cevaben şöyle denilebilir: Zülyedeyn hadisinde anlatılan olay, namazda konuşmanın yasaklanmasından sonra meydana gelmiş ise, o yasaklık hükmünü neshedip konuşmayı mübah hâle getirir. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, etrafındakilere o konuşmanın bir durumda caiz başka bir durumda caiz olmadığı gibi bir açıklamada bulunmuş değildir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Sehl b. Sa'd *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Biriniz namazda önemli bir durumla karşılaştığında "subhanallah" desin. El çırpmak kadınlara, "subhanallah" demekse erkeklere mahsustur."***

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ)

"Subhanallah demek erkeklere, el çırpmak ise kadınlara mahsustur." [137]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda önemli bir durumla karşılaşan kimsenin konuşmasını menetmiş, "subhanallah" demesini emretmiştir. Zülyedeyn hadisesinde cemaatin namazda kendisini uyarmak için "subhanallah" dememesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yadırgamamıştır. Bu da bahsedilen olayın, bu gibi durumlarda cemaatin "subhanallah" demeleri gerektiğini kendilerine öğretmesinden önce meydana geldiğine delalet etmektedir. Çünkü kendilerine böyle bir durumda "subhanallah" demeleri gerektiğini öğretmesinden sonra bu durumun meydana gelmesi anında emrine muhalefet edip "subhanallah" dememeleri

137 İbn Mâce, İkametu's-Salat, 65

caiz değildir. Söylemelerini kendilerine emrettiği hâlde o sırada "subhanallah" kelimesini söylemeyip yasaklanmış olan konuşmayı yaptıkları için onları kınardı. Bu da Zülyedeyn hadisesi için iki durumdan birinin söz konusuolduğuna delalet etmektedir. Bu olay, ya namazda konuşmanın yasaklanmasından önce meydana gelmiştir ya da konuşmanın yasaklanmasından sonra meydana gelmiştir. Bu olay, konuşmayı mübah hâle getirmiştir. Sonra da (التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ) ***"Subhanallah demek erkeklere, el çırpmak ise kadınlara mahsustur"*** hadisiyle, namazda konuşmak tekrar yasaklanmıştır.

Namazda konuşma serbestliği, hicretten sonra Medine'de neshedilmiştir. Buna şu rivayet delalet etmektedir. Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle veya ikindi namazını kıldırdı..." Bu hadisin senedinde adı geçen ravilerden Zühri, bu hadisenin Bedir savaşından önce meydana geldiğini, ibadetle ilgili işlerin ondan sonra düzenli hâle geldiğini söylemiştir.

Zeyd b. Erkam *radıyallahu anh* dedi ki: "Önceleri namazda konuşurduk. Derken (وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ) **"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun"** ayeti nazil oldu ve susmakla emrolunduk."[138]

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* dedi ki: Bir adam, namaz kılmaktayken Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* selam verdi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* selamını işaretle aldı ve namazdan sonra şöyle buyurdu:

(كُنَّا نَرُدُّ السَّلَامَ فِي الصَّلَاةِ، فَنُهِينَا عَنْ ذَلِكَ)

"Önceleri namazdayken de selama karşılık verirdik. Ancak daha sonra böyle yapmamız yasaklandı."[139]

138 Muslim, Mesacid, 7

139 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/454

Ebu Said el-Hudri, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabının yaşça küçük olanlarındandı. Onun yaşının küçüklüğüne şu rivayet delalet etmektedir.

Hişam'ın bildirdiğine göre babası Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Said el-Hudri ve Enes b. Mâlik, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisini ne bilsinler! Bunlar, küçücük çocuklardı. Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* Habeşistan dönüşü Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* ziyareti, Medine'de gerçekleşmiştir."

Zühri, Said b. Müseyyeb ile Abdurrahman ve Urve b. Zübeyr'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve beraberindekiler, Habeşistan dönüşlerinde Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'de ziyaret ettiler."

Siyer âlimlerinin rivayetine göre Afrâ'nın iki oğlu Bedir savaşında Ebu Cehil'i ağır şekilde yaralayıp yere yıktıktan sonra Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* gelip onu öldürmüştü. Durum böyle olduğuna göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* Habeşistan dönüşünde, Bedir savaşına çıkmak üzere olan Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* ziyaret etmiş ve namazda konuşmanın yasaklandığını o zaman haber vermiş olmaktadır.

Abdullah b. Vehb'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Nafi'ye Zülyedeyn hadisini anlatmış ve şöyle demiştir: "Ebu Hureyre, Zülyedeyn öldürüldükten sonra Müslüman oldu."

Bununla da ispatlanmış oluyor ki, Ebu Hureyre'nin anlattığı bu olay, onun İslam'a girmesinden önce meydana gelmiştir. Çünkü o, Hayber'in fethi (Hicretin yedinci) senesinde Müslüman oldu. Böylece her ne kadar bu olayı rivayet etse de onun bu olaya şahit olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Nitekim Berâ *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Size rivayet ettiğimiz hadislerin hepsini Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* dinlemiş değiliz. Biz ancak arkadaşlarımızın bize anlattıklarını ve onlardan dinlediklerimizi sizlere nakletmekteyiz."

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Humeyd, Enes'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Vallahi size naklettiğimiz hadislerin tü-

münü Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* işitmiş değiliz. Bunlar, bizlerin birbirimize aktardığımız sözlerdir. Ama bunları bize aktaran kimseyi de yalancılıkla itham etmeyiz."

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Abdulkarrî, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* şu sözleri işittiğini rivayet etmiştir: "Hayır, şu Beytin Rabbine yemin olsun kiben, 'Cünüp olarak sabahlayan kimsenin orucu bozulmuştur' demedim. Şu Beytin Rabbine yemin olsun ki bunu Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi."

Sonra kendisine Hz. Aişe ile Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh*, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihtilamdan başka bir sebeple cünüp olarak sabahladığında o gün orucuna devam ederdi" dediklerini aktardıklarında şu karşılığı vermişti: "Ben bunu bilmiyorum. Bunu bana Fadl b. Abbas söyledi."

Zülyedeyn hadisini anlattığı rivayetinde, kendisinin o olaya şahit olduğuna delalet eden bir ifade bulunmamaktadır.

Bu hadisin bazı varyantlarında Ebu Hureyre'nin "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize kıldırdı" ifadesinin bulunduğu söylenecek olursa biz deriz ki:

O ifadedeki "bize" kelimesiyle Müslümanlar kastedilmiştir. Ebu Hureyre de Müslümanlardandır. Buna benzer başka bir örnek olarak şu rivayeti gösterebiliriz:

Mis'ar b. Kidam'ın bildirdiğine göre Abdulmelik b. Meysere, Nizal b. Sebüre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize dedi ki: "Bana ve size önceleri "Abdumenaf oğulları" denirdi. Ama artık bu gün siz deAbdullah oğullarısınız. Biz de Abdullah oğullarıyız." Bu rivayette adı geçen Nizal'ın "Bize dedi ki..." ifadesi ile Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kavmine yaptığı hitap kastedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazda konuşmanın yasaklanması, Bedir savaşından önce olsaydı Zeyd b. Erkam, Zülyedeyn hadisesine tanık olamazdı. Çünkü Zeyd, o zamanlarküçük bir çocuktu. Abdullah b. Revaha *radıyallahu anh* Mute savaşına giderken Zeyd, onun himayesinde bir

yetimdi. Onun yaşındaki bir çocuk, Bedir savaşı öncesinde meydana gelen Zülyedeyn kıssasına tanık olamazdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zeyd b. Erkam eğer namazda konuşmanın mübahlığını görmüş ise, konuşma yasaklandıktan sonra tekrar mübah kılınmış ve sonra yine yasaklanmış olabilir. Namazda konuşmayla ilgili son hüküm, konuşmanın yasak oluşudur. Ebu Hureyre *radıyallahu anh* de namazda konuşmanın yasaklanmasından sonra mübah kılındığını görmüş, ancak daha sonra konuşma yine yasaklanmış olabilir. Şunu söylemeliyiz ki Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Zülyedeyn kıssasını kesinlikle görüp de rivayet etmiş değildir. Çünkü o, bu olaydan daha sonra Müslüman olmuştur. Zeyd b. Erkam *radıyallahu anh* da, (وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ) **"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun"** ayeti ininceye kadar namazda konuşmayla ilgili olarak Müslümanların durumunu aktarmış olabilir. "Önceleri biz namazda konuşurduk" derken kendisi de onlardan biri olduğu Müslümanların durumunu haber vermiş ve anlatmış olmaktadır. Nitekim Nizal b. Sebüre de "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize dedi ki..." ifadesini kullanırken kendi kavmine yaptığı hitabı kastetmiştir. Hz. Hasan da kendisi Basra'da olmadığı ve daha sonraları oraya gittiği hâlde, "İbn Abbas, Basra'da bize hitap etti" demiştir.

Zülyedeyn hadisesinin namazda konuşmanın mübah olduğu dönemde meydana geldiğinin delili şudur: Bahsedilen rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mescitteki bir ağaç dalına yaslanmış, insanların hızlı ve aceleci olanları mescitten çıkıp "namaz mı kısaldı?" diye sormuşlardı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cemaate dönerek bunu onlara sormuş, onlar da bunu söyleyenin doğru söylediğini ifade etmişlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile cemaat arasındaki bu konuşmanın bir kısmı kasten ve bilerek, bir kısmı da namazı düzeltme amacı dışında yapılmıştı. Bu da bu olayın, namazda konuşmanın mübah olduğu bir dönemde meydana geldiğine delalet etmektedir.

Hülasa bu olay, namazda konuşmanın yasaklanmasından önce meydana gelmiş ise muhalifimiz için bunda bize karşı kullanılabilecek bir delil bulunmamaktadır. Konuşmanın yasaklanmasından sonra meydana gelmiş ise, yasaklandıktan sonra konuşma mübah kılınmış, ondan sonra

tekrar yasaklanmış olabilir. Namazda konuşmayla ilgili son hüküm ise, konuşmanın yasak oluşudur. Dolayısıyla Ebu Hureyre'nin rivayetinde anlattığı şeylerin hükmü neshedilmiş olmaktadır. (التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ) ***"Subhanallah demek erkeklere, el çırpmak ise kadınlara mahsustur"*** hadisinin, Ebu Hureyre hadisinden sonra varid olduğunu açıklamıştık. Çünkü ondan önce varid olmuş olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazda "subhanallah" diyerek kendisini uyarmayanları yadırgardı. Cemaat de namazda konuşmanın yasak olduğunu ve uyarının subhanallah diyerek yapılması gerektiğini bilselerdi, bu hükme aykırı olarak konuşmaz ve subhanallah diyerek Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* uyarırlardı. Bu da subhanallah diyerek uyarma emrinin namazda konuşmanın mübahlığından sonra verildiğine ve o mübahlığı neshettiğine delalet etmektedir. Dolayısıyla Ebu Hureyre'nin hadisindeki hükmü, yani namazda konuşma mübahlığını kullanmanın ihtilaflı hâle gelmesi gerekmektedir. Konuşmayı yasaklayan rivayetlerin bu mübahlığı ortadan kaldırması icab eder. Çünkü bizim usûl kaidelerine göre bir konuda biri hass, diğeri âmm iki rivayet gelir de fukaha âmm olanı kullanmada ittifak eder ve hass olanı kullanmada ihtilaf ederlerse; kullanılmasında ittifak edilen rivayet, kullanılmasında ihtilaf edilen rivayeti hükümsüz kılar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz sehven abdesti bozulan kimse ile kasten ve bilerek abdesti bozulan kimsenin hükmünü farklı kıldınız. Bunların hükmünü farklı kıldınız da namazda sehven konuşan ile bilerek konuşanın hükmünü neden farklı kılmadınız?"

Aslında bu, cevap hak etmeyen boş bir sözdür. Yalnız iki meseleden birinin diğerine delalet şeklinin açıklanması gerekmektedir. Bununla beraber bize göre, kendi fiiliyle olduktan sonra sehven abdesti bozulan ile bilerek bozulan kimsenin namazlarının bozulması bakımından aralarında bir fark bulunmamaktadır. Aralarındaki fark sadece abdestin bozulmasının, kişinin kendi fiili ile olmasıyla kendi insiyatifi dışında olması bakımındandır. Mesela vücudundaki bir çıbanı dalgınlıkla kaşır da kan veya irinçıkarsa, bunu sehven yapmış olsa bile namazı bozulur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazı tamamlamadan dalgınlıkla selam verenle bilerek selam veren kimselerin hükmünü farklı

kıldınız. Oysa selam da konuşmaktır. Diğer konuşmaların hükmüne tabi olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Selam bir çeşit zikirdir. Namaz tamamlandığında selam vererek namazdan çıkmak sünnettir. Namazın sonuna gelmeden kasten selam verilirse namaz bozulur. Sonunda selam verilmiş gibi namazdan çıkılmış olur. Ama namazın sonuna gelmeden dalgınlıkla selam verilirse zikirlerden bir zikir yapılmış olur. Namazdan çıkılmış olmaz. Bu, bir zikir olur. Çünkü bununla meleklere ve namaz kılan diğer kimselere selam verilmiş olur. Namaz kılan kişi (السَّلَامُ عَلَى مَلَائِكَةِ اللهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ أَوْ عَلَى نَبِيِّ اللهِ) "Allah'ın meleklerine, Cebraile ve Mikâil'e veya Allah'ın Peygamberi'ne selam olsun" dese bile namazı bozulmaz.

Selam, bir nevi zikir olduğuna göre onu sehven telaffuz etmekle namazdan çıkılmış olmaz. Kasten söylenmesi durumunda ise namaz bozulur. Bunun delili de şudur: Selamın benzeri ifadeler namazın içindeyken de okunmaktadır. Mesela Tahiyyat duasında (السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ) *"Selam sana ey peygamber! Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bize ve Allah'ın salih kullarına olsun"* ibaresini okumaktayız. Selamın benzeri ifadeler namazda okunması sünnet olan dualarda mevcut olduğuna göre, namazdayken dalgınlıkla selam verilirse namaz bozulmaz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ) ***"Doğrusu şu namazda insan kelamı konuşmak uygun olmaz."***

Namazda konuşulması mübah olan şeyler bu kapsama dâhil değildir. Onları konuşmakla namaz bozulmaz. Onlar, bu rivayetin kapsamına girmezler. Namazın sonuna gelmeden kasten selam vermekle namazın bozulacağını söyledik. Namazın bozulması, selamın insan kelamı olmasından dolayı değil, selam vermekle sünnete uygun biçimde namazdan çıkılmış olacağından dolayıdır. Bilerek selam vermeye yönelen kimse, sünnete uygun biçimde namazdan çıkışa yöneldiği için artık namazına son vermiş olmaktadır. Ayrıca şer'î ölçülere uygun namazın şartlarından biri, namazdayken konuşmamaktır. Bir kimse namazdayken, namazı düzeltme amacı dışında bilerek ve kasten konuşursa namazı, fukahanın tamamına göre namaz değildir. Konuşmasının, o namazı şer'î ölçülere uygun bir namaz

olmaktan çıkarması gerekir. Tıpkı taharet gibi. Taharet namazın geçerlilik şartlarındandır. Tahareti unutarak veya bilerek olmayan bir kimse namazı geçerli olmaz. Kıraat, rükû, secde ve diğer farzların da unutarak veya bilerek terk edilmesi durumunda sonuç değişmez ve namaz bozulur. Çünkü namaz, bir hareketin şer'î bir adıdır. Bu adın o harekete sahih bir şekilde bağlanabilmesi için bazı şartlara uyulması gerekir. Bu şartlar gerçekleşmediğinde o ad ortadan kalkar. O şartlardan biri de namazdayken konuşmamaktır. Namazdayken konuşulacak olursa yapılan hareketin üzerindeki namaz adının yok olup gitmesi gerekir. Kişi namazdayken konuştuğu takdirde namaz kılmış olmaz. Namazının geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Orucu örnek göstererek oruçluyken bir şey yememenin şart olduğunu, ancak bu şarta uyulduğu takdirde yapılan ibadete şer'î bir isim olan oruç isminin takılabileceğini, oruçluyken unutarak yemekle bilerek yemenin hükmünün farklı olduğunu söyleyerek bizi yenik duruma düşürmek isteyenlere şöyle deriz:

Kıyasa göre unutarak da olsa bilerek de olsa yapılan ihlaller açısından namazla orucun hükmünün aynı olması gerekir.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: Eğer hadis olmasaydı, oruçluyken unutarak bir şey yemekle bilerek yemenin hükmünün aynı olması gerekirdi. Kıyasa teslim olunsaydı, unutarak yeme sebebiyle de orucun bozulması gerekecekti.

(فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَاناً فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾)

239-"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Yüce Allah bu ayetin başında namaz kılmayı ve namaza devam etmeyi emretmiştir. Bu da namazın farzlarını yerine getirmenin, hududuna riayet etmenin gerekliliğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin başında

geçen(حَافِظُوا) emri bunu gerektirmektedir. Orta namazı da ayrıca ve yalnız olarak zikretmekle de Cenab-ı Allah, o namazın önemine vurgu yapmıştır. Önceki sayfalarda bu vurgunun faydasından bahsetmiştik.

Sonra da (وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ) **"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun"** cümlesini ayetin baş kısmına atfetmişti. Bu emir de namaz kılarken susmayı, derin bir teslimiyet/huşû içinde olmayı, yürümemeyi ve namaz dışı amellerde bulunmamayı gerektirmektedir. Bu da ancak güven, sükûn ve dinginlik hâlinde olabilir.

[Korku Halinde Namaz]

Sonra korku hâlini anlatan cümle ayete atfedilmiş ve namazın her hâlükârda kılınması emredilmiştir.

Korkudan dolayı kılınmamasına ruhsat tanınmamış ve şöyle buyrulmuştur:

(فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا)

"Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın."

Ayette geçen (فَرِجَالًا) kelimesi (راجِل) kelimesinin çoğulu olup anlamına gelmektedir. (راجِل) ve (رِجال) kelimeleri gibi konuşmalarda aynı kalıptaki şu kelimeleri de kullanmaktayız: (تاجِر) ve (صاحِب), (تِجار) ve (صِحاب), (قائِم)) ve (قِيام) Yüce Allah korkulu hâllerde yaya vaziyette de namaz kılmayı emretmiş ve kılınmaması için mazeret kabul etmemiştir. Nitekim hasta kimselerin de ayakta, oturarak, yan gelip uzanarak yapabildikleri şekilde kılmalarını emretmiştir. Korkulu hâllerde binek üzerinde îmâ ile de namaz kılınmasını emretmiştir. Zira binek üzerindeki kimse, namazı ancak îmâ ile kılabilir. Binek üzerinde ayağa kalkamaz, rükûya ve secdeye eğilemez.

Salatu'l havf (korku namazı) hakkında İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(فَإِنْ كَانَ خَوْفًا أَشَدَّ مِنْ ذَلِكَ صَلُّوا رِجَالًا وَرُكْبَانًا مُسْتَقْبِلِي الْقِبْلَةِ، وَغَيْرَ مُسْتَقْبِلِيهَا)

"Bundan daha şiddetli bir korku durumu olursa yaya olarak veya binek üzerinde, kıbleye yönelerek veya yönelmeyerek namaz kılın."[140]

Nafi dedi ki: "Bence İbn Ömer, bunu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* işitmiştir."

Ayette sözü edilen korkulu durum, savaş dışı korku durumlarıdır. Düşman tarafından kuşatılıp korku içinde olan bir kimsenin de namazını bu şekilde kılması caizdir. Korkudan dolayı namazı binek üzerinde kılması mübah olan kimselerin, kıbleye yönelmeleri ile yönelmemeleri arasında bir fark yoktur. Ayetin delaleti kıbleye yönelmeden de kılmanın caizliğini içermektedir. Çünkü Yüce Allah namazı her türlü durumda kılmayı emretmiş, kıbleye yönelme imkânı bulanla bulmayan arasında bir ayrım yapmamıştır. Bu da kıbleye yönelme imkânı bulamayan kimsenin, namazı yapabildiği şekilde kılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Bunun caiz olduğunu gösteren başka bir delil de şudur:

Kıyam, rükû ve secde; namazın farzlarındandır. Korku hâlindeki kimsenin, binek üzerinde namaz kılarken bu farzları terk etmesi mübah görülmüştür. Bu durumda sözü edilen farzların terkedilmesi mübah olduğuna göre, kıbleye yönelme farzının terkedilmesi öncelikle mübah olur. Zira kıbleye yönelmeye nispetle rükû ve secdenin yapılması daha kuvvetli bir farzdır. Rükû ve secdenin terkedilmesi caiz olduğuna göre, kıbleye yönelmenin terkedilmesi haydi haydi caiz olur.

Anlattığımız gibi korku hâlinde bile namazı bırakmayı Yüce Allah mübah kılmayıp imkânlar doğrultusunda kılınmasını emretmiştir. Hâl böyleyken Hendek savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, gecenin bir kısmı geçinceye kadar dört vakit namazı kazaya bırakmış ve sonra da sırasıyla onları kaza etmiştir. Onun böyle yapmasında, korku hâlinde namazı bırakmanın caizliğine delil bulunduğu söylenecek olursa biz deriz ki:

140 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/14

Önce namazın farzları desteklendikten sonra ayetin baş tarafına bahsedilen ayetin gereği olarak korku hâlinde de namazın kılınmasını emreden cümle atfedilmiştir. Önce (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى) **"Namazlara ve orta namaza devam edin"** buyrulmuştur. Sonra bu hüküm (وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ) **"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun"** cümlesi ile daha da pekiştirilmiş; huşû ve sükûn ile namaza durmak emredilmiş, kılarken rükû ve secde gibi namaz fiilleri dışında herhangi bir harekette bulunulması yasaklanmıştır. Bu kadarıyla yetinilse, herhangi bir kimse namazın bu şekilde kılınması durumunda geçerli olacağını zannedebilir. Bunun önüne geçmek için de Cenab-ı Allah, korku hâlinde de namazın hükmünü açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا)

"Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın."

Korku hâlinde de namazın kılınmasını emretmiş ve mükelleflerden hiçbirinin namazı bırakmasına mazeret tanımamıştır. Ayrıca savaştan bahsetmemiştir. Çünkü korku hâli, sadece savaş durumundan ibaret değildir. Fiilen savaşa başlanmasa bile düşmanın gelmiş olması korkmayı gerektirir. Onun için Yüce Allah, savaş durumundan söz etmeksizin bu gibi durumlarda da namaz kılınmasını emretmiştir. Hendek savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı vakit namazlarını kılmamıştı. Çünkü savaşmakla meşguldü. Savaşla meşgul olmaksa namaza engel olur.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(مَلَأَ اللّٰهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا حَبَسُونَا عَنْ صَلَاةِ الْوُسْطَى)

"Allah evlerini ve mezarlarını ateşle doldursun. (Müşrikler) bizi orta namazdan alıkoydular."[141]

141 Ebu Davud, Salat, 5

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri de, "savaşmakla meşgul olmak, namazı bozar" demişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hendek savaşında henüz korku namazıyla ilgili ayet inmediği için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı vakit namazlarını kazaya bıraktığını siz de inkâr etmiyorsunuz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muhammed b. İshak ile Vakıdi'nin birlikte anlattıklarına göre Zâtü'r-Rika gazvesi Hendek savaşından önce olmuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o gazvedeyken korku namazı kılmıştır. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını kılmayışının savaş sebebiyle olduğuna delalet etmektedir. Çünkü savaş, namazın geçerliliğine engel olup namaza aykırı bir durumdur.

Bir şeyin veya bir kimsenin peşinde olsa bile korkmakta olan kişinin namazını yürüyerek kılmasının caiz olduğunu söyleyenler, bu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

(فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا)

"Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın."

Hakikat, böyle değildir. Çünkü ayette yürümekten bahsedilmemektedir. Bununla beraber bir şeyin veya bir kimsenin peşinde olan bir kişi, korku hâlinde sayılmaz. Çünkü peşinde olduğu şeyi veya kişiyi ele geçirmekten vazgeçip geri dönecek olursa korkusu kalmaz. Eksikliklerden uzak olan Yüce Allah, korku hâlindeki kimsenin yaya veya binek üzerinde namaz kılmasını mübah etmiştir. Bir kişinin yakalanması için peşine düşülmüş ve kendisi de korkmaktaysa, namazını yaya veya binek üzerinde kılması caiz olur.

(فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ)

"Güvenliğe kavuşunca da, Allah'ı, daha önce bilmediğiniz ve onun size öğrettiği şekilde anın (namazı normal vakitlerdeki gibi kılın)."[142]

142 Bakara, 2/239

Yüce Allah korku hâlinde imkânlar çerçevesinde yaya veya binek üzerinde namaz kılmayı emrettikten sonra güvenlik durumunda kendisini nasıl zikredeceğimize dair emrini önceki cümle üzerine atfetmiş ve şöyle buyurmuştur:

(فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ)

"Güvenliğe kavuşunca da, Allah'ı anın."

Burada anmaktan kasıt, önce açıklanan korku hâlinde kılınan namazdır. Yani korku hâlinde namaz kılarken de Allah'ı anın. Buna benzer başka ayetler de vardır:

(فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا)

"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın."[143]

(وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى)

"Rabbinin adını anıp, namaz kılan kimse…"[144]

(وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا)

"Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir."[145]

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى)

"Namazlara ve orta namaza devam edin."

143 Nisâ, 4/103
144 A'lâ, 87/15
145 İsrâ, 17/78

Bu ilahî hitap namaz kılmayı, farzlarını ve şartlarını yerine getirmeyi, hududuna riayet etmeyi gerektirmektedir.

(وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ)

"Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun" cümlesi, namazda kıyamın gerekli olduğu manasını içermektedir. Bu ayette geçen (قَانِتِينَ) kelimesinin mastarı olan "kunut", taat anlamına gelmektedir. Bu sebeple de namazın bütün fiillerinin taat olması, taat dışında başka fiillerin araya girmemesini gerekmektedir.

"Kunut" kelimesi, bir şeye devam etmek demektir. Bu da namazda konuşma, yürüme, yan gelip uzanma, yeme, içme, taat sayılmayan fiilleri işlemenin yasak olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu kelime, namaz fiilleri olan taatlere devam etme, başka işlerle meşgul olarak namazdaki bu devamlılığı kesmenin yasaklığı manasını içermektedir. Aksi hâlde kesintisizlik ve devamlılık manasına gelen "kunut" terkedilmiş olacaktır. Yine bu kelime, namazda huşû ve sükûn hâlini devam ettirme manasını da içermektedir. Çünkü bahsedilen kelime, bunları da kapsamakta ve gerektirmektedir. Harf sayısı az olmakla birlikte bu kelime, farz olsun sünnet olsun namazın bütün fiillerini ve zikirlerini kapsamaktadır. Taat olmayan fiillerin namazda işlenmesinin yasaklığını gerektirmektedir. Yardım eden ve başarıya ulaştıran, Allah'tır.

Vebadan Kaçmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾)

243-"Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah onlara "ölün" dedi, sonra da onları

diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Veba salgınına yakalanmamak için yurtlarını terkedip kaçanlar dört bin kişiydi. Yoldayken öldüler. Yanlarından bir peygamber geçerken onları diriltmesi için Allah'a dua etti. Allah da onları diriltti."

Hasan'dan gelen rivayete göre de onlar, veba salgınından dolayı yurtlarını terkedip kaçmışlardı.

İkrime, savaştan dolayı yurtlarını terk edip kaçtıklarını söylemiştir.

Bu ayet, onların vebadan kaçmalarının Allah tarafından hoş karşılanmadığına delalet etmektedir.

Bu, şu ayetlerde anlatılanlara benzemektedir:

(اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ)

"Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır."[146]

(قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ)

"De ki: Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır."[147]

(قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ)

"De ki: Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir."[148]

146 Nisâ, 4/78
147 Cum'a, 62/8
148 Ahzab, 33/16

(وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ)

"Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler."[149]

Eceller vakitli ve sınırlı olduklarına göre Allah'ın belirlediği vakitten geri kalmayacakları gibi öne de geçmezler. Vebadan kaçmak, bu mananın gereğinden sapmaktır. Kuşların uçuşuna ve ötüşüne göre gelecek hakkında bir şeyler söylemek, uğursuzluğa ve yıldızlara inanmak, bütün bunlar kendisinden hiç kimsenin kaçıp kurtulamayacağı güç ve üstünlük sahibi Allah'ın kaderinden kaçmaya kalkışmaktır.

Amr b. Cabir el-Hadremi'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Vebadan kaçmak, savaştan kaçmak gibidir. Vebanın olduğu yerde kalıp sabretmekse savaş alanında kalıp sabretmek gibidir."[150]

Yahya b. Ebu Kesir'in bildirdiğine göre Sa'd *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا عَدْوَى، وَلَا طِيَرَةَ، وَإِنْ تَكُنِ الطِّيَرَةُ فِي شَيْءٍ فَفِي الْفَرَسِ، وَالْمَرْأَةِ، وَالدَّارِ وَإِذَا سَمِعْتُمْ بِالطَّاعُونِ بِأَرْضٍ فَلا تَهْبِطُوا وَإِذَا كَانَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلا تَفِرُّوا مِنْهُ)

"Hastalığın kendiliğinden yayılmasıve uğursuzluk yoktur. Eğer uğursuzluk olsaydı atta, kadında ve evde olurdu. Henüz gitmediğiniz bir yerde veba olduğunu duyarsanız oraya inmeyin. Bulunduğunuz bir yerde veba meydana gelirse vebadan kaçmayın."[151]

149 A'râf, 7/34

150 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanid: 6/261

151 Ahmeb b. Hanbel, Müsned: 3/128; Ebu Davud, Tıb, 24

Üsame b. Zeyd *radıyallahu anh* de veba hakkında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer bir rivayette bulunmuştur.

Zühri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Haris b. Abdullah b. Nevfel, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Sereğ mıntıkasına vardığında karşılaştığı tüccarlar, kendisine o bölgede hastalık olduğunu söylediler. Ne yapması gerektiği hususunda muhacir ve ensarla istişare etti. Her biri farklı bir şey söyleyince de Medine'ye dönmeye karar verdi.

Ebu Ubeyde *radıyallahu anh* kendisine, "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" deyince Hz. Ömer kızarak ona şu karşılığı verdi: "Ey Ebu Ubeyde! Bunu senden başkası söyleseydi, ben ona yapacağımı bilirdim. Biz, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyoruz. Mesela senin bir deven olsa, bir tarafı otlak diğer tarafı kurak iki yakası olan bir vadiye indiğinde deveni otlak yerde otlatırsan Allah'ın kaderiyle otlatmış olursun. Kurak yerde otlatırsan yine Allah'ın kaderiyle otlatmış olursun."

Hz. Ömer ile Ebu Ubeyde *radıyallahu anh* bu şekilde konuşurlarken yanlarına Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* gelir ve şöyle der: Benim bu konuda Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* işittiğim bir bilgim var. Şöyle buyurmuştu: ***"Bir yerde veba olduğunu duyarsanız oraya gitmeyin. Bulunduğunuz yerde veba meydana gelirse, ondan kaçmak için orayı terk edip başka yerlere gitmeyin."***

Abdurrahman'ın *radıyallahu anh* böyle demesi üzerine Hz. Ömer, Allah'a hamdetti ve oradan ayrılıp yola koyuldu.

Bu rivayetlerde, veba olan yerde vebaya yakalanmamak için orayı terk edip gitmek, veba meydana gelen bir yere de gitmek yasaklanmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ecellerin süresi belirlenmiş ve takdir edilmiş, belirlenen vaktinden geri kalması veya öne geçmesi mümkün olmayacağına göre, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vebalı bir bölgeden çıkmayı yasakladığı hâlde vebalı bir bölgeye girmeyi yasaklamasının izahı nedir? Oraya girmekle orada kalmak arasında bir fark yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* oraya girmeyi şu gerekçeyle yasaklamış olabilir:

Bir kimse vebalı bir bölgeye girdiğinde normalde eceli orada geldiği için ölebilir. Bazıları da "Oraya girmeseydi, ölmezdi" diyebilirler. İşte böyle denmemesi için oraya girmeyi yasaklamıştır. Bu, tıpkı şu ayette anlatılanlara benzemektedir:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ)

"Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, "Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah, bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu."[152]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vebalı bölgeye girmeyi yasakladı. Çünkü oraya giren kimse eceli geldiği için de ölse bazı cahiller, "Oraya girmeseydi, ölmezdi" diyebilirler. Yasaklama sebebi budur.

Bir şair bu anlamda çok isabetli şeyler söylemiştir:

يَقُولُونَ لِي لَوْ كَانَ بِالرَّمْلِ لَمْ تَمُتْ *** بُثَيْنَةُ وَالْأَنْبَاءُ يُكَذِّبُ قِيلُهَا

وَلَوْ أَنَّنِي اسْتَوْدَعْتُهَا الشَّمْسَ لَاهْتَدَتْ ***إِلَيْهَا الْمَنَايَا عَيْنُهَا وَدَلِيلُهَا

Büseyne, Reml'de olsaydı ölmezdi" diyorlar bana

Haberler, bunu diyenin sözünü yalanlamaktadır.

Onu güneşe emanet etmiş olsaydım bile ölüm,

152 Âl-i İmrân, 3/156

Kılavuzuyla birlikte ona giden yolu bulurdu.

Bu anlattıklarımızla aynı manadaki bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır:

(لَا يُورَدَنَّ ذُو عَاهَةٍ عَلَى مُصِحٍّ)

"Hastalıklı hayvan, sağlıklı hayvanın yanına getirilmesin"[153]

Bunun yanı sıra başka bir defasında da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hastalığın kendiliğinden yayılması ve uğursuzluk yoktur"*** buyurmuştur. Hastalıklı hayvan, sağlıklı hayvanın getirildikten sonra sağlıklı olan hastalanırsa, "hastalıklı hayvan yanına getirildiği için hastalandı" denilmesin diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmayı yasaklamıştır. ,

Kendisine "Ey Allah'ın Resûlü! Önce devenin dudağında azıcık bir uyuzluk görülür. Sonra bu uyuzluk bütün develere bulaşır" dediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İlk deveye bunu kim bulaştırmıştı dersiniz?"*** karşılığını vermişti.[154]

Hişam b. Urve, babasından şöyle bir rivayette bulunmuştur: Zübeyr, Mısır'ı fethettiğinde, kendisine orada veba hastalığının olduğunu söylediler. O da "Biz buraya vurmak ve veba ile mücadele için geldik" cevabını vermişti.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ebû Bekir, Şam'a gidecek orduyu hazırladıktan sonra askerleri uğurlamış ve onlar için ***"Allahım! Bunları savaş ve veba ile öldür"*** diye dua etmişti.

Hz. Ebû Bekir'in bu sözlerinin manası üzerinde ilim ehli kimseler farklı şeyler söylemişlerdir.

Bazıları derler ki: "Hz. Ebû Bekir, askerlerin istikamet ve sağlıklı bir görüş üzere olmakla birlikte kâfirlerle cihad etmeye tutkun olduklarını görünce fitneye düşmelerinden korktu. O zamanlarda Şam bölgesi, veba

153 Ebu Davud, Tıp, 24

154 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/440

salgınıyla adını duyurmuştu. Askerlerin dünya ve dünyanın çekiciliği ile fitneye düşmeden, bu samimi duygularıyla orada ölmelerini istemişti."

Başkaları, Hz. Ebû Bekir'in sözlerini şöyle yorumlamışlardır:

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

(فَنَاءُ أُمَّتِي بِالطَّعْنِ وَالطَّاعُونِ)

"Ümmetimin (sahabilerin büyüklerinin) ölümü, savaş ve veba ile olacaktır."[155]

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ülkeleri bu nitelikteki Müslümanların fethedeceklerini haber vermiştir. Bu sebeple Hz. Ebû Bekir bu askerlerin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vasıflarını bildirip durumlarını haber verdiği askerler olmalarını ümid etmişti. Ebu Ubeyde b. Cerrah *radıyallahu anh* da Şam'dan ayrılmayı bu yüzden istememişti. Muaz b. Cebel *radıyallahu anh* de Şam'dayken veba salgını başgösterdiğinde, "Allahım! Bize de bu salgından bir pay nasip et" diye dua etmişti. Avucuna bir darbe isabet edince de yaralanan yeri öpmüş ve yarasına bakarak "Küçük bir şey de olsan biliyorum ki nice küçük şeyleri Allah bereketli ve mübarek kılar" demiş veya buna benzer şeyler söylemişti. Vebaya yakalanmayı dilemişti ki, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evsafını bildirdiği ümmetinden ülkeler fetheden ve İslam'ı güçlü bir şekilde ortaya koyan kimselerden olsun."

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ)

"Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah, onlara "ölün" dedi, sonra da onları diriltti."[156]

155 Taberani, el-Mucemu'l Evsat: 2/105
156 Bakara, 2/243

Bu ayette kabir azabını inkâr eden ve tenasühe/reenkarnasyona inanan kimselerin söylediklerinin geçersizliğine delalet vardır. Çünkü Yüce Allah, ayette kendilerinden söz edilen kimseleri öldürdüğünü, sonra da dirilttiğini haber vermektedir. Aynı şekilde ölen kimseleri de Yüce Allah kabirde diriltecek ve şayet hak etmişlerse azaplandıracaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾)

244-"Allah yolunda savaşın ve bilin ki, şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir."

Bu ayette Allah yolunda savaşmak emredilmektedir. Ayet mücmeldir; çünkü hangi yoldan ve ne şekilde savaşılacağı burada açıklanmamıştır. Bu açıklama başka yerlerde yapılmıştır. Yeri geldiğinde inşallah gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافاً كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾)

245-"Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak ona döndürüleceksiniz."

Bu ayette insanlar, iyilik yapmaya ve hayır yolunda harcama yapmaya latif ve beliğ bir kelamla davet edilmektedir. Bu harcamaları Allah'a verilmiş bir borç olarak adlandırılmaktadır ki bu sebeple sevap kazanılacağına kesin ifadelerle vurgu yapılmaktadır. Çünkü borç verilince karşılığını almak hak edilir. Yahudiler bunu anlamamış veya anlamazlıktan gelmişlerdi. Bu ayet indiğinde "Allah bizden borç istiyor. Biz zenginiz, O ise fakirdir" demişlerdi. Bunun üzerine şu ayet indirilmişti:

(لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَاءُ)

"Allah; «Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz» diyenlerin sözünü elbette duydu."[157]

Bunun üzerine Müslümanlar önceki ayetin manasını kavradılar, Allah'ın vereceği sevaba ve O'nun vaadine güvenerek sadaka vermeye hızla yöneldiler.

Rivayet olunduğuna göre bahsedilen ayet indiğinde Ebu Dahdah *radıyallahu anh*, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle demişti: "Ey Allah'ın Resûlü! Bildiğiniz gibi Allah bize verdiğini bizden borç olarak istiyor. Benim iki arazim var. Biri Medine'nin yukarı tarafında, diğeri de aşağı tarafındadır. Ben bunların en iyisini sadaka olarak verdim."[158]

[Talut'un Kıssası]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكاً قَالُوا اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾﴾

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖ اَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰئِكَةُ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾﴾

247-"Peygamberleri onlara, «Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi» dedi. Onlar, «O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir» dediler. Peygamberleri şöyle dedi: «Şüphesiz Allah onu sizin üze-

157 Âl-i İmrân, 3/181

158 Bezzar, el-Bahru'z-Zehhar: 5/402

rinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.» Allah mülkünü dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

248-"Peygamberleri onlara şöyle dedi: «Onun hükümdarlığının alameti size o sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Mûsâ ailesinin, Hârûn ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır. Onu melekler taşımaktadır. Eğer inanmış kimselerseniz bunda şüphesiz, sizin için kesin bir delil vardır.»"

Bu ayet, devletbaşkanlığının miras yoluyla babadan oğula geçemeyeceğine delalet etmektedir. Ayette kendilerine hitap edilenlerin, nübüvvet ve hükümdarlık ailesinden gelmeyen bir kimsenin başlarına hükümdar kılınmasına karşı çıkmalarını Yüce Allah kınayıp reddetmiştir. Hükümdarlığın soy sopla değil, ilim ve kuvvetle hak edilebileceğini beyan buyurmuştur. Bu ayet, ilim ve kişisel erdemlerin yanında soy sopun öneminin olmayacağına, ilim ve erdemin soy soptan önde geldiğine delalet etmektedir. Zira Yüce Allah ilim ve kuvveti dolayısıyla Talut'u, - onlar kendisinden soy sop itibariyle daha üstün olsalar bile - onlara tercih edip başlarına hükümdar yaptığını bildirmiştir. Ayette Talut'un cüssesinin iriliğinden bahsedilirken onun gücünün fazlalığı kastedilmiştir. Çünkü normalde cüssesi iri olan kimsenin gücü de fazla olur. Yoksa ayette güçsüz iri bir cüsse kastedilmiş değildir. Çünkü güçsüz kimsenin savaşta zaferden yana bir payı olmaz. Aksine erdemsiz ve güçsüz iri bir cüsse, sahibine yük ve vebal olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلاً مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾)

249-"Tâlût ordu ile hareket edince, «Şüphesiz Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu

tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka.» dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) «Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok.» dediler. Allah'a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: «Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah sabredenlerle beraberdir.»"

Ayetteki içme ile eğilip ağzı suya vererek içmek kastedilmiştir. Sözü edilen ırmaktan içmek ve tatmak yasaklanmış, ancak suyu avuçla alıp içmeye müsaade edilmiştir. Bu da, "Fırattan içersem kölem hür olsun" diyen kimsenin ağzını fıratın suyuna vererek içen kimsenin kölesinin hür olacağını, ama avuçlayarak veya bir kapla alıp içerse kölesinin hür olmayacağını söyleyen Ebu Hanife'nin sözünün sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah ırmaktan içmelerini, bunun yanı sıra o ırmağın suyundan tatmalarını yasaklamış, ancak avuçla alıp içmelerine müsaade etmişti. Eğilip ağızlarını suya viçme yasağı ise devam etmişti. Bu da avuçlayarak içmenin, ırmaktan içmek anlamına gelmediğine delalet etmektedir.

["Dinde Zorlama Yoktur" Ayetinin Anlamı]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰىٓ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾﴾

256-"Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Dahhâk, Süddi ve Süleyman b. Musa'dan rivayet olunduğuna göre bu ayet, (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ) **"Ey peygamber! Kâfirlere ve müna-**

fıklara karşı cihad et"[159] ve (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"**[160] ayetleri ile neshedilmiştir.

Hasan ve Katade'den rivayet olunduğuna göre bu ayet, cizye vermeleri şartıyla kendi dinleri üzere kalmalarına müsaade edilen kitap ehli kimseler hakkındadır. Arap müşrikleri hakkında değildir. Çünkü onlar cizye verselerdi de kendi hâlleriyle başbaşa bırakılmayacaklardı. Ya Müslüman olacaklar ya da kılıçtan geçirileceklerdi.

Bir rivayete göre bu ayet, Yahudilikte kalan ve Müslüman olmaları için babaları tarafından zorlanan bazı ensar çocukları hakkında nazil olmuştur. Bu görüş, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Said b. Cübeyr'den *radıyallahu anh* rivayet edilmiştir.

Bu rivayette şöyle denilmiştir: "Savaştan sonra Müslüman olanlara, "baskı altında kaldığı için Müslüman oldu" demeyin. Çünkü İslam'ı beğenip sahih bir şekilde Müslüman olan kimse, baskı ve zorlama altında sayılmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ)

"Dinde zorlama yoktur" ifadesi, haber kipinde bir emirdir. Bu ayet, müşriklerle savaşmanın emredilmesinden önce inmiş olabilir. Bu ayet, müşrikler dışındaki diğer kâfirler hakkında tıpkı şu ayetler gibidir:

(اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ)

"Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir."[161]

(اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ)

159 Tevbe, 9/5
160 Tevbe, 9/5
161 Fussilet, 41/34

"Kötülüğü, en güzel olan şeyle uzaklaştır."[162]

(وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"Onlarla en güzel şekilde mücadele et."[163]

(وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا)

"Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler."[164]

İslam'ın ilk zamanlarında savaşmak yasaktı. Bu yasak, müşriklere karşı Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin gerçek olduğu delillerle ispatlandığı ve hakikat beyan edildiği hâlde inat edip Müslümanlığı kabul etmemelerine kadar devam etti. Bu aşamadan sonra Müslümanlara, onlarla savaşmaları emredildi. **"Dinde zorlama yoktur"** ayeti, (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[165] ayeti vemüşriklerle savaşmayı farz kılan diğer ayetlerin inmesiyle Arapmüşrikleri hakkında neshedildi. Cizye verip Müslümanların hâkimiyeti altına ve zimmetine girmeyi kabul etmeleri şartıyla kitap ehli kimseler hakkında ise bahsedilen ayetin hükmü devam etti. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Arap müşrikleri hakkında Müslüman olmaları ya da kılıçtan geçirilmeleri dışında başka bir uygulamaya razı olmaması da buna delalet etmektedir. Bu ayetin hükmünün şimdi de bütün kâfirler hakkında sabit olması mümkündürÇünkü herhangi bir müşrik, Yahudiliğe veya hıristiyanlığa geçerse, Müslüman olmaya zorlanamaz. Cizye vermesi şartıyla onun yeni dininde durmasını kabul ederiz. Bu hükmün, ehl-i kitabın dinine giren diğer kimseler hakkında da sabit olması, Şafiî'nin şu sözünün geçersizliğine delalet etmektedir:

"Mecusi veya hıristiyan bir kimse Yahudiliğe geçerse, onu eski dinine dönmeye veya Müslüman olmaya zorlarım."

162 Mü'minun, 23/96
163 Nahl, 16/125
164 Furkan, 25/63
165 Tevbe, 9/5

Bahsedilen ayet, bu sözün geçerli olmadığına delalet etmektedir. Çünkü ayette, din konusunda kimseyi zorlamamamız emredilmektedir. Bu da genel bir emir olup, anlattığımız şekilde bütün kâfirler hakkında uygulanabilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendileriyle savaşılmasını emrettiği ve haklarında Müslüman olmalarından ya da kılıçtan geçirilmelerinden başka bir uygulamayı kabul etmediği Arap müşrikleri, din konusunda zorlanmış olmaktadırlar. Bilindiği gibi zorlanma sonucunda dine giren kimse Müslüman sayılmaz. İslam'a girmeleri için onlara uygulanan baskı ve zorlamayı nasıl açıklarsınız?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onlar İslam'a inanmaya değil, Müslüman olduklarını izhar etmeye zorlandılar. Çünkü inanma konusunda zorlamada bulunmak, bize göre doğru değildir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَإِذَا قَالُوهَا عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ)

"Allah'tan başka ilâh yoktur diyene kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onu dediklerinde, cezayı hak etmeleri dışında canlarını ve mallarını benden korurlar. (Kalplerindeki inançlarından dolayı) hesaplarını görmek, güç ve yücelik sahibi Allah'a aittir."[166]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşın, müşriklerin zahiren Müslümanlıklarını ortaya koymalarını sağlamak için olduğunu bildirmiştir. Kalplerdeki inançlara gelince o, Allah'a kalmış bir şeydir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nübüvvetinin gerçekliğine dair delil ve burhanları onlara göstermeksizin sadece savaşmış değildir. Hem kalben inanmalarını hem de Müslümanlıklarını izhar etmelerini sağlamak için, peygamberliğinin gerçekliğine ilişkin delilleri onların gözlerinin önüne koymuştu. Bu deliller, İslam'a inanmalarını ve de Müslümanlıklarını izhar etmelerini gerektiriyordu. Onlarla savaşması, Müslümanlıklarını izhar etmeleri

166 İbn Mâce, Fiten, 1

içindi. Zahiren de olsa Müslüman olduklarını söylemelerinde büyük yararlar vardı. Müşrik bir kimse inanmasa da Müslüman olduğunu zahiren söylediğinde Müslümanların meclisine katılacak, okunan Kur'an-ı Kerim'i dinleyecek, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gösterdiği delilleri müşahede edecek, ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu sürekli İslam'a davet edecek, inancının bozukluğunu ona açıklayacaktı. Diğer taraftan Yüce Allah, onların neslinden tevhide inanan, sağlam imanlı çocukların geleceğini bildiği için bu durumda olan müşriklerin öldürülmeleri caiz olmazdı. Çünkü onların neslinden imanlı kimselerin geleceği biliniyordu.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: İman etmeye zorlanan zimmîler zahiren Müslüman olur. Eski dinine dönmesin diye kendi hâline terkedilmez. Ancak dönerse de öldürülmez. Öldürülmeksizin Müslümanlıkta kalmaya zorlanır. Çünkü Müslümanlığını izhar ettiğinde zorlanmış olması onu, hükmen Müslüman olmaktan çıkarmaz. Ama bu durum, onun İslam'a kalben inanmadığına delalet eder. Zira anlattığımız gibi bazı müşrikler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendileriyle savaşması ve ***"Allah'tan başka ilâh yoktur diyene kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onu dediklerinde, cezayı hak etmeleri dışında canlarını ve mallarını benden korurlar"*** demesi karşısında Müslüman olmuşlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaş ortamında Müslüman olduğunu izhar eden kimseyi hükmen Müslüman saymıştır.

Aynı şekilde zimmîlerden de Müslüman olmaya zorlanan ve Müslüman olduklarını izhar edenlerin hükmen Müslüman sayılması gerekir. Lâkin bunlar, mevcut olan bir şüpheden dolayı öldürülmezler. İhtilafsız olarak bilmekteyiz ki daru'l harpten bir esir, öldürülmek üzere infaz mahalline getirildiğinde Müslüman olduğunu söyleyecek olursa, Müslüman kabul edilir. Bunun korkudan dolayı Müslüman olduğu söylenemez ve Müslüman kimse hükmünde kabul edilir. Zimmî de bunun gibidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(Allah'ın) **"Dinde zorlama yoktur"** ayeti, zimmînin Müslüman olmaya zorlanmasını yasaklamaktadır. Onu zorlamak yasak olduğuna göre, zorlanma sonucunda Müslüman olduğunu söylese de Müslüman hükmünde olmaması ve İslamî hükümlere tabi olmaması gerekir. Bu durumda zimmî, harbî kimse hükmünde olmaz.

Zimmî statüsüne girmeye yanaşmadığı için harbî kimsenin İslam'a girmeye zorlanması caizdir. Ama zimmî statüsüne giren kimsenin İslam'a girmeye zorlanması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zorlanması caiz olan bir kimsenin İslam'a girmesi, zorlanma neticesinde de olsa gönüllü de olsa farketmez. Bu bakımdan İslam'a giriş, köle azadına, kadın boşamaya, ciddisi de ciddi, şakası da ciddi olan diğer muamelelere benzemektedir. Sonra bu zorlama, yapılması emredilen bir zorlama da olsa, mübah da olsa sonuç değişmez. Nitekim köle azad etme ve kadın boşamada da sonuç değişmemektedir. Zira bir adam bir başkasını kölesini azad etmeye veya karısını boşamaya zorlar o da dediğini yaparsa, hüküm sabit olur. Yani kölesi azad olur, karısı da boş olur. Zorlayan zalim de olsa, zorlaması yasak da olsa, mezhebimize göre kölesi azad edilmiş, karısı da boşanmış olur. İslam'a girmeye zorlamanın hükmü de böyledir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي حَاجَّ اِبْرٰهِيمَ فِي رَبِّهٖٓ اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيٖ وَيُمِيتُ قَالَ اَنَا۠ اُحْيٖ وَاُمِيتُ قَالَ اِبْرٰهِيمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾)

258-"Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, «Benim Rabbim diriltir, öldürür.» demiş; o da, «Ben de diriltir, öldürürüm» demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, «Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir» deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah'ın kâfire mülk vermesi; çok mal, bolluk ve rahatlık vermesi itibariyledir. Bu da olabilecek bir şeydir. Allah bu dünyada kâfirlere nimet verebilir. Bu bakımdan kâfir ile müminin hükmü farklı olmaz.

Bu bakımdan şu ayet dikkat çekicidir:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا)

"Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekân yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer."[167]

Bu tür mülkü, Cenab-ı Allah'ın kâfire vermesi mümkündür. Ama emretme ve yasaklama makamında bulunma, insanları idaresini üstlenme manasındaki mülkü-yani hükümdarlığı- Cenab-ı Allah, inkâr ve sapıklık ehline vermez. Çünkü Allah'ın emir ve yasakları, insanların durumunu düzeltmek içindir. Onları doğruluktan ve düzgünlükten uzak, fesat üzerine kurulu bir sistemle idare etmek, durumlarını düzeltmek mümkün değildir. İnkâr ve sapıklık ehline Allah, emir ve yasakları ile dinî hükümler konusunda güvenmez.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ)

"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz."[168]

Kâfir hükümdar Kenan oğlu Nemrut, İbrahim *aleyhisselam* ile tartışmış, onu kendisine tabi olmaya davet etmiş, başkalarına fayda ve zarar verebilecek güce sahip olduğunu söyleyerek (güya) bir delil ileri sürmüştü. İbrahim *aleyhisselam*, **"Rabbim diriltir ve öldürtür. Senin bunu yapmaya gücün yetmez"** deyince Nemrut lafı mecrasından saptırmıştı. İfade bakımından benzer, ama mana bakımından farklı bir delille karşılık vermeye kalkmıştı. İbrahim *aleyhisselam*, Rabbi'nin hayatı ve ölümü yoktan var etme şeklinde yarattığını söylemişti. Nemrut ise işin hakikat yönünü bırakıp

167 İsrâ, 17/18
168 Bakara, 2/124

mecaz tarafına yönelerek huzuruna iki adam getirtmişti. Birini öldürmüş ve "işte öldürdüm" demişti. Diğerini de salıvererek "işte bunu da diriltim" demişti. Aslında kendisi de hayatı ve ölümü yoktan var etme şeklinde yaratamayacağını biliyordu. İbrahim'in *aleyhisselam* delilleri karşısında yenik düşen, İbrahim'e *aleyhisselam* verdiklerinden daha fazla cevap veremez hâle gelen Nemrut, etrafındakilerin zihinlerini karıştırıp şüphelendirmekten ve demagoji yapmaktan başka bir çare bulamadı. Aslında kendisi de İbrahim'e *aleyhisselam* söylediklerinin gerçek anlamda cevap sayılamayacağını biliyordu. Tecrübesiz yandaşlarını kandırmak için demagoji yapmıştı. Nitekim Musa *aleyhisselam*, asasını yere atıp da asası sihirbazlarının atmış oldukları ipleri ve asaları yutarken Firavun da sihirbazlara demagoji yaparak şöyle demişti:

﴿اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا اَهْلَهَا﴾

"Şüphesiz bu halkını oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır."[169]

Yani "Siz, halkı şehirden çıkarmak için böyle bir tuzak kurmak hususunda daha önce Musa ile görüşüp anlaşmışsınız. Burada karşılaştığınızda ona karşı koymada acizliğinizi ve ona iman ettiğinizi gösterdiniz."

Böyle diyerek etrafındakilere karşı demagoji yapmıştı.

İbrahim *aleyhisselam* ile tartışan kâfir Nemrut da aynı yola başvurmuştu. Ne var ki İbrahim *aleyhisselam*, onun hedefine ulaşmasına engel olmuştu. Karşı koyamayacağı bir delil ileri sürerek ona **"Allah, güneşi doğudan getirir. Sen de batıdan getir"** deyince kâfir cevap verememiş, şaşırıp kalmıştı. Karşı koymaya ve çevredekilerin zihinlerini şüphelerle bulandırmaya imkânı kalmamıştı.

İbrahim'in *aleyhisselam* Nemrut ile tartışmasında, manasını bilen kimseler için delillerin en latifi ve burhanların da en açık ve seçik olanı vardır. Şöyle ki: İbrahim'in *aleyhisselam* peygamber olarak kendilerine gönderildiği kavim, yedi gezegenin adını taşıyan putlara tapan sabii bir toplumdu.

169 A'râf, 7/123

Başka bir surede Cenab-ı Allah onların putlara taptıklarını, Allah'a inanmadıklarını, âlemde meydana gelen olayların tümünün yedi gezegenin hareketlerinden kaynaklandığına inandıklarını haber vermektedir. Yine onlar bu gezegenlerin en büyüğünün güneş olduğunu kabul ediyor, onu ve diğer gezegenleri ilah olarak adlandırıyor, güneşin de kendisinden daha büyük bir ilah bulunmayan en büyük ilah olduğuna inanıyorlardı. Güç ve üstünlük sahibi yüce yaratıcıyı tanımıyorlardı.

Nemrut ve taraftarları ile gezegenlerin hareketi hakkında bilgisi olan diğer kimseler şunu biliyorlardı:

Güneşin ve diğer gezegenlerin birbirine zıt iki hareketi vardır:

Biri, batıdan doğuya doğru hareketidir ki bu, onun kendisine mahsus olan hareketidir.

Diğeri ise evrenin doğudan batıya doğru ona yaptırdığı harekettir. İşte bu hareketle güneş, her bir gün ve bir gecede etrafımızda bir devir yapmaktadır. Güneşin hareketlerini bilen kimselere göre bu kesin ve tartışmasız kabul edilen bir husustur.

İbrahim *aleyhisselam* Nemrud'a şöyle dedi: "İlah olarak adlandırdığın ve taptığın güneşin mecburi bir hareketi olduğunu sen de kabul ediyorsun. Bu hareket güneşin kendisinden kaynaklanmıyor. Aksine başkasının onu doğudan batıya doğru hareketlendirmesiyle oluyor. Seni kendisine tapmaya davet ettiğim zât, güneşteki bu hareketi meydana getirendir. Güneşin kendisi eğer ilah olsaydı, başkasının zorlamasıyla bu hareketi yapmak mecburiyetinde kalmazdı."

Nemrut, İbrahim'in *aleyhisselam* bu deliline karşı cevap bulamadı ve insanların zihninde bir şüphe de meydana getiremedi. **"Eğer (bir şey) yapacaksanız, onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin"**[170] demekten başka bir şey yapamadı. Güneşin ve diğer gezegenlerin şu iki zıt hareketi aynı zamanda meydana gelmez. Çünkü aynı cisimde iki zıt hareketin aynı zamanda meydana gelmesi mümkün değildir. Birinin başlaması için diğerinin durması gerekir.

170 Enbiya, 21/68

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İ"brahim'in *aleyhisselam* diriltme ve öldürme konusundaki tartışmayı bırakıp başka konudaki bir tartışmaya geçmesi nasıl caiz olur?" denilecek olursa şu cevabı verebiliriz:

Hayır, önceki konuyu bırakmadı. Aksine onun üzerinde durdu. Ama güneşin hareketi konusundaki tartışmayı ona ekledi. Nitekim Yüce Allah da kendi birliğine dair delilleri birkaç yönden ortaya koyar. Göklerde ve yerdeki her şey, Allah'ın birliğine delalet eder. Her biri yalnız başına yeterli ve ihtiyaca fazlasıyla cevap veren çeşitli mucizelerle Peygamberi'ni *aleyhisselam* destekleyip güçlendirdi.

İbrahim *aleyhisselam* bundan başka delillerle de karşılarına çıkıp onlarla tartışmıştı.

(وَكَذٰلِكَ نُرِيٓ اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَفَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًاۚ قَالَ هٰذَا رَبِّي)

"İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı[171] gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun. Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. "İşte Rabbim!" dedi."[172]

Tefsirlerde rivayet edildiğine göre Allah'ın varlığını ispatlamak için yaptığı istidlalin doğruluğunu, onların söylediklerininse batıllığını kendilerine kabul ettirmek için Hz. İbrahim *aleyhisselam* bu yola başvurmuştu. Yıldız batınca da "Ben batanları sevmem" demişti. Bu olay, kavminin put ve heykellerin yanında toplandıklarında bir bayram gecesinde cereyan etmişti. Yıldızların doğup battıkları, hareket ve intikal ettikleri bir gece vaktinde, kendilerinde hâlden hâle geçişin ve değişimin görüldüğü yıldızların ilah olamayacaklarını kabul ve tasdik ettirmek istemişti. Sonra ay için de aynı şeyleri yapmıştı. Sabah olunca güneş için de benzer yola başvurmuş-

171 Meâldeki "hükümranlık ve nizam" ifadesi, âyetteki "melekût" kelimesinin karşılığıdır. Melekût, Allah'a özgü hükümranlık demektir. "Melekûtu göstermek" de Yüce Allah'ın kâinata koyduğu, hissedilebilen veya hissedilemeyen muazzam nizamı ve tabiat kanunlarını araştırıp anlayabilecek, inceliklerini kavrayabilecek yeteneğin verilmesidir.

172 En'âm, 6/75-76

tu. Nihayet delillerle onları mağlup etti. Sonra putlarını kırdı. Ardından Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de anlattığı diğer şeyler meydana geldi.

Bu ayet-i kerime dinî konularda tartışmanın ve delil ileri sürmenin doğru olduğuna, Allah'ın birliğine ve güzel sıfatlarını ispatlayan delillere dayanmanın caizliğine delalet etmektedir. Tartışma sonunda verecek cevap bulamayıp yenik düşen kimsenin de delillere tabi olması ve delilsiz görüşlerinden vazgeçmesi gerektiğine delalet etmektedir. Dinî meseleleri tartışma konusu yapmanın uygun olmadığını söyleyenlerin sözlerinin de geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Eğer öyle olsaydı, İbrahim *aleyhisselam* Nemrut ile tartışmazdı. Tartışma sonunda yenik düşenin de kendisini yenik düşüren deliller üzerinde düşünmesi, çıkış yolu bulamayınca da o delillere göre hareket etmesi gerekir.

Bahsedilen ayet, bir şeyin hak olduğunu ispatlayan bir delil varsa o şeyin kabul edilmesinin gerekli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hak ile batıl arasında sadece hakkın delilinin zahir, batılın delilininse hükümsüz olması farkı vardır. Hakkı batıldan ayıran delil olmasaydı, o zaman herkes kendi davasının hak olduğunu iddia edecek, hak ile batıl birbirinden ayırt edilemeyecekti.

Bahsedilen ayet Yüce Allah'a hiçbir şeyin benzemediğine, O'nu tanımanın yolunun da birliğini ispatlamaya ilişkin ortaya konulan deliller olduğuna delalet etmektedir. Zira Allah'ın peygamberleri (aleyhimusselam), kâfirlerle bu şekilde tartışmışlar, Allah'ı bir şeye benzetmeyi gerektiren sıfatlarla nitelememiş, aksine O'nu kendi fiilleriyle nitelemişler ve varlığını bu şekilde ispatlamaya çalışmışlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا قَالَ اَنّٰى يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا

ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْماً فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿٢٥٩﴾

259-"Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, «Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?» demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: «Ne kadar (ölü) kaldın?» O, «Bir gün veya bir günden daha az kaldım» diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: «Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?» Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: «Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.»"

Allah kendisini yüz yıl süreyle ölü bıraktığı hâlde bir gün veya bir gündendaha az kaldığını söyleyen kişinin söylediği yalan değildir. Çünkü o, kendi bildiğine göre haber vermektedir. Sanki "Bence bir gün veya bir günden daha az kaldım" demiş gibi olmaktadır.

Bunun bir benzeri de Cenab-ı Allah'ın ashab-ı kehften aktarmış olduğu şu ifadedir:

(قَالَ قَآئِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ)

"İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Bir kısmı) "Bir gün ya da bir günden az" dediler."[173]

Oysaki o mağarada 309 yıl kalmışlardı. Kendi bildiklerine göre haber verdikleri için yalan söylemiş değillerdi. Bu durumda onlar, "Zannımızca biz, bir gün veya bir günden daha az bir süreyle burada kaldık" demiş gibi oluyorlardı.

173 Kehf, 18 7 19

Bunun bir benzeri de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle veya akşam namazını iki rekât olarak kıldırıp da Zülyedeyn lakaplı sahabi kendisine "Namaz mı kısaldı yoksa sen mi unuttun?" diye sorduğunda ***"Unutmadım. Namaz da kısalmadı"*** diye cevap vermişti.[174]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi zannına göre ona açıklamada bulunmuştu. O, namazı tam kıldırdığını zannetmişti. Bu şekilde konuşmak caizdir. Konuşan kimse de işin gerçeğine göre değil de kendi inandığına göre konuştuğu için kınanmaz.

Bu sebeple Yüce Allah lağv yemini eden kimseyi affeder. Lağv yemini şöyle olur: Bir kişi bir başkasına "Şu iş şöyle ve böyle oldu mu?" diye sorduğunda karşısındaki kimse de kendi bildiğine göre "Hayır, vallahi şöyle oldu" veya "Evet, vallahi böyle oldu" şeklinde yemin ederek cevap verir; ama gerçek, kendisinin dediği gibi olmasa bile, kendi kalbindekine ve inandığına göre konuştuğu için sorumlu olmaz. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, Allah Teâlâ'dır.

Sadakayı Başa Kakmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَآ اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾﴾

262-"Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de."

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَآءَ النَّاسِ﴾

174 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/444

"Ey iman edenler! İnsanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın."[175]

(قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى)

"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır."[176]

(وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ)

"İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz; işte bunu yapanlar, sevaplarını kat kat arttıranlardır."[177]

Yüce Allah bu ayetlerde sadakların Allah rızası için verilmemesi, başa kakma ve gönül kırmadan uzak olmaması durumunda sadaka sayılmayacağını haber vermektedir. Çünkü sadakayı boşa çıkarmak, sevabını yok etmek demektir. Böyle bir durumda sadaka verilmemiş gibi olunmaktadır. Yapılan diğer taat ve ibadetlere de gösterişin karıştırılmaması gerekir. Aksi hâlde yapılan taat ve ibadet boşa çıkarılmış olacaktır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ)

"Amellerinizi boşa çıkarmayın."[178]

(وَمَا اُمِرُّوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ)

175 Bakara, 2/264
176 Bakara, 2/263
177 Rum, 30/39
178 Muhammed, 47/33

"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti."[179]

Sırf Allah rızası için yapılmayan taat ve ibadetleri yapan kişi sevap kazanmaz. Benzer bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهٖ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ)

"Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz; fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur."[180]

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: "Haccetmek, namaz kılmak ve Kur'an öğretmek gibi ibadet olarak yapılması şart olan amelleri ücret karşılığında başkalarına yaptırmak caiz değildir. Zira bu ve benzeri ayetlerden de anlaşıldığına göre ücret karşılığında yapılmaları, bu amelleri ibadet olmaktan çıkarır."

(لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى)

"Sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın" ayeti hakkında Amr, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sadaka veren kimse, verdiği sadakayı başa kakar. Allah Teâlâ onu böyle yapmaktan yasakladı. Aslında bu kişi, başkalarına sadaka vermeyi kendisine nasip ettiği için Allah'a hamdetmelidir."

Hasan'ın (وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ) **"Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu..."**[181] ayeti hakkında da şöyle bir açıklamada bulunduğu rivayet edilmiştir: "Yani sadakalarını nereye ve kime verecekleri konusunda tedbirli davranırlar."

179 Beyyine, 98/5
180 Şûrâ, 42/20
181 Bakara, 2/265

Şabî, "Kalben inanıp tasdik ederek sadaka verenlerin durumu..." demiştir.

Katade, "Kalben inanarak Allah rızası için sadaka verenlerin durumu..." demiştir.

Sadakayı başa kakmak, sadaka verenin şöyle demesiyle olur: "Ben falan kişiye iyilikte bulundum. Onu kalkındırdım. Zengin ettim." Bu gibi sözler, kendisine sadaka verilmiş olan kişiyi üzer, sadaka verene karşı kırgın hâle getirir.

Sadaka verenin gönül kırması da şöyle olur: "Sana sadaka vermeseydim ebediyyen fakir kalacaktın. Allah beni seninle imtihan etti. Neyse ki sana sadaka verdim de Allah beni senden kurtardı." Bu ve benzeri sözler, sadaka verilen kimseyi ayıplayıcı mahiyettedir.

Yüce Allah bu hususta bizleri şöyle uyarmaktadır:

(قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى)

"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır."

Allah bilir ya bir şeyler dilenen kimseye güzel bir sözle karşılık vermek, onun için mağfiret dilemek, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Ayette geçen "güzel söz"ün, dilenen fakirin muhtaçlığını ifşa etmemek manasına geldiğini söyleyenler olduğu gibi, kişinin kendisine zulmedeni affetmesi manasına geldiğini söyleyenler de vardır.

Bu "güzel söz", peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Çünkü başa kakma ve gönül kırma, insanın günaha girmesine sebebiyet verir. Dilenciyi, kendisine bir şey vermeden güzel bir sözle geri çevirmek, insanı günaha girmekten korur. Yüce Allah, sadaka vermeyip dilenciyi güzel sözlerlegeri çevirmenin, peşinden başa kakma ve gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlı olacağını haber vermiştir. Bu, şu ayette anlatılanlara benzemektedir:

(وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا)

"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."[182]

Muvaffakiyet bahşeden, Yüce Allah'tır.

Kazanç Sağlama Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾)

267-"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır."

Bu ayette kazanç sağlamanın mübah olduğuna delalet edilmekte ve kazançta helal ve iyi şeylerin de olacağı haber verilmektedir. Kazanç sağlamak iki yolla olur:

1-Malları karşılıklı değiştirerek kazanç sağlanır.

2-Menfaatleri karşılıklı değiştirerek kazanç sağlanır.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde kazanç sağlamanın mübah olduğunu kesin olarak bildirmiştir:

182 İsrâ, 17/28. Yoksul sahabiler Hz. Peygamber'in yardımı ile geçinirlerdi. Resûlullah bazen onlara verecek bir şey bulamadığından çok üzülür, mahcubiyetinden dolayı yüzünü başka tarafa çevirirdi. Bu âyet-i kerimede, Hz. Peygamber'e, onlara bir şeyler verecek durumda olmadığında, hiç olmazsa yumuşak sözlerle gönüllerini alması gerektiği hatırlatılmıştır.

(وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ)

"Allah, alışverişi helal kıldı."[183]

(وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir."[184]

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hacc mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur."[185]

Yani Allah bilir ya Mekke'deyken ticaret yapan, taşımacılık yapan ve bununla birlikte hacc yapan kimse için herhangi bir sakınca yoktur.

Menfaatlerin karşılıklı değiştirilmesi yoluyla kazanç sağlama hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin."[186]

Şuayb *aleyhisselam*, Musa'ya *aleyhisselam* şöyle demişti:

(اِنِّي اُرِيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلٰى اَنْ تَاْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ)

183 Bakara, 2/275
184 Müzzemmil, 73/20
185 Bakara, 2/198
186 Talak, 65/6

"Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum."[187]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(مَنِ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَلْيُعْلِمْهُ أَجْرَهُ)

"Biriniz ücret karşılığı bir işçi tuttuğunda ücretinin miktarını ona bildirsin."[188]

(لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلًا فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعَ وَيَأْكُلَ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ)

"Biriniz ipi alıp sırtında odun taşıması, o odunları satıp parasını yemesi, insanlardan dilenmesinden daha hayırlıdır. Onlar, kendisine ya bir şeyler verirler ya da vermezler."[189]

A'meş'in bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ)

"Adamın yediğinin en temizi ve iyisi kendi kazancıdır. Evladı da onun kazancındandır."[190]

Bir grup selef ulemasından rivayet edilen görüşe göre, (أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ) **"Kazandıklarınızın iyilerinden Allah yolunda harcayın"** ayetindeki kazançtan maksat, ticaret yoluyla elde edilen kazançtır. Bunu söyleyen selef uleması arasında Hasan ile Mücahid de vardır.

187 Kasas, 28/27
188 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/198
189 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/124
190 İbn Mâce, Ticarat, 1

Bu ayetin genel hükmü, kişinin sahip olduğu diğer mallarından da sadaka vermesini gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah'ın (مَا كَسَبْتُمْ) **"kazandıklarınızın"** ifadesi bunu içermektedir. Bu ifadenin kullanılması farz olan miktarın açıklanması hususunda her ne kadar yeterli değilse debütün mallardan sadaka/zekât verilmesi gerektiği genel bir hüküm ifade etmektedir. Verilmesi farz olan miktar açısından mücmel olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Verilmesi farz olan miktar hakkında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklama geldiğine göre bu ayetin genel hükmünü, sadakaya/zekâta tabi olup olmadığı hususunda ihtilaf ettiğimiz her maldan ticaret malları gibi sadaka/zekât verilmesi gerektiği hususunda delil olarak ileri sürmek sahih olur. Evde ve iş yerinde kullanılan eşyanın sadakaya/zekâta tabi olmadığını söyleyen kimse bu ayetin zahirini delil olarak ileri sürmektedir. Atın ve sadakaya/zekâta tabi olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen her malın sadakaya/zekâta tabi olduğunu söyleyen kimse de bu ayeti delil olarak ileri sürmektedir. Çünkü ayetteki (اَنْفِقُوا) **"(Allah yolunda) harcayın"** emri ile sadaka vermek kastedilmiştir.

Bunun delili de şudur:

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."[191]

Selef ulemasıyla onlardan sonraki dönemlerde gelen âlimler, bu ayette sadakanın/zekâtın kastedildiği hususunda ihtilaf etmiş değildirler. İlim ehlinden bazıları bunun nafile sadakalar hakkında olduğunu söylemişlerdir. Çünkü farz olan sadakalarda bayağı mal sadaka olarak verilecek olursa, onunla kaliteli mal arasındaki fark da, sadaka olarak verilinceye kadar yükümlünün zimmetinde borç olarak kalır. Bize göre bu da ayette kastedilen sadakanın farz değil de nafile manasında düşünülmesi birkaç sebepten dolayı gerekmektedir. Bu sebeplerden biri şudur: Ayetteki (اَنْفِقُوا) **"(Allah yolunda) harcayın"** bir emirdir. Bize göre emir, mendupluğuna ilişkin bir delil bulunmadıkça farzlık manasına gelir.

191 Bakara, 2/267

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."

Bu ibarede, sözü edilen sadakanın mendup olduğuna ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Çünkü bayağı şeyi vermenin yasaklanması, farz olan sadakanın (zekâtın) dışında nafile sadece sadakalara mahsus değildir. Bayağı ile iyi arası orta kalitede bir malın sadaka olarak verilmesi gerekir. Çünkü ayette iyi malın verilmesi gerektiğinden söz edilmemektedir. Bu, ancak başka bir delilden anlaşılmaktadır. Bu da ayetin sadaka vermenin vacipliği manasıyla çatışmamaktadır. Bununla beraber ayet, bayağı maldan sadaka verilmişse artık başka bir malın da sadaka olarak verilmesi gerekmeyeceğine delalet etse bile bu, ayetin hükmünü sadaka verme konusundaki hükmünü vaciplikten mendupluğa döndürmez. Zira olabilir ki ayetin başında vaciplikten bahsedilir de sonra ayetin genel manasının gerektirdiği bazı şeyler özel bir hüküm olarak atfedilebilir. Bu da genel hükmü bırakıp özel olarak ayetin başındaki vaciplik hükmü ile sınırlı kalmayı gerektirmez. Bunun benzerleri Kur'an'da çok olup, her birini kendi yerinde açıklamış bulunmaktayız.

(وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ)

"Ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan..."

Bu ayet, genel olarak yerin bitirdiği her çeşit ürünün azından da çoğundan da zekât verilmesi gerektiğini bildirmektedir. Bu ayet, ziraat maksadıyla yerden çıkarılan her çeşit ürünün azından da çoğundan da zekât verilmesi gerektiği görüşünde olan Ebu Hanife lehinde bir delildir.

Ayetin özü itibarıyla farz olan sadakayı/zekâtı kastettiği, devamındaki şu ifadeden anlaşılmaktadır:

(وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ)

"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız..."[192]

Böyle bir durum, ancak borç ödemelerinde söz konusu olabilir. Alacaklı kişi, alacağını tahsil ederken göz yumup borçluya müsamaha göstermedikçe kaliteli mal yerine bayağı şeyleri almaya razı olmaz. Allah bilir ya bu da ayette, farz olan sadakanın/zekâtın kastedildiğine dalalet etmektedir. Çünkü zekât, bir bakıma fakirin alacağıdır. Onun için ayette göz yumma ifadesi kullanılmıştır. Ayette kastedilen şayet nafile sadaka olsaydı, böyle bir ifadenin kullanılmasına gerek kalmazdı. Çünkü nafile sadaka veren kimse, az veya çok verebileceği gibi hiç vermeyebilir de. Bu da ayette kastedilenin farz sadaka/zekât olduğuna delalet etmektedir.

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."

Ayetin bu kısmını açıklayıcı mahiyette şu rivayetleri görmekteyiz:

Zühri'nin bildirdiğine göre Ebu Ümame, babası Sehl b. Hanif'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Cu'rur ve Levnu'l Hubeyk[193] adlı iki çeşit hurmanın zekât olarak verilmesini yasakladı. Bazı kimseler en kötü ve kalitesiz ürünlerini zekât olarak veriyorlardı. Bunun üzerine (وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ) **"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın"** ayeti nazil oldu."

Berâ b. Azib *radıyallahu anh* de benzer bir rivayette bulunmuş ve (وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ) **"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız..."** ayeti hakkında şu açıklamada bulunmuştur: "Sizden biri vermiş olduğu sadakanın misli kendisine hediye edilecek olsa, onu ya utandığı için ya da gözünü yumarak kabul eder."

192 Bakara, 2/267

193 "Cu'rur" ile "levnü'l lubeyk", taneleri çok küçük, gıda değeri olmayan, boz renkli kalitesiz iki çeşit hurmanın adıdır.

Ubeyde dedi ki: "Bu durum ancak zekât olarak verilen ürünlerde söz konusu olur. Kötü kalitedeki bir üründense sahte paralar daha çok hoşuma gider."

Bahsedilen ayet hakkında İbn Ma'kil şöyle dedi: "Onların mallarında kötü ve kalitesiz bir şey yoktur. Lakin geçmeyen sahte paralar vardır. Onu da siz almazsınız. Mesela sizin bir adamda alacağınız olsa ve o da size geçmeyen sahte paralarla ödeme yapmaya kalksa, kabul etmezsiniz. Ürünlerden de ancak kaliteli olanı alırsınız. Size kalitesiz bir ürün verilecek olsa ancak gözünüzü yumarak kabul eder ve malın kusurunu görmezden gelirsiniz."

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* de zekât konusunda şunu yazdırdığı rivayet edilmiştir:

(وَلا تُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَلا ذَاتُ عَوَارٍ)

"Zekâtta çok yaşlı ve ayıplı hayvan alınmaz."[194] Bu hadisi Zühri, Salim'den o da babasından rivayet etmiştir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bahsedilen ayetteki (إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ) ifadesi hakkında "malın bedelinden kesinti yapmadan..." şeklinde bir açıklama yaptığı rivayet edilmiştir.

Hasan ile Katade'den de benzer sözler rivayet edilmiştir.

Berâ b. Âzib *radıyallahu anh* "Kalitesizliğini görmezden gelmeden kabul etmeyeceğiniz..." şeklinde bir açıklama yapmıştır.

"Bedelinde indirim yapmadan kabul etmeyeceğiniz bir malı nasıl zekât olarak verirsiniz?" şeklinde açıklama yapanlar da olmuştur. Bu manalardan birinin ayette kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi Yüce Allah'ın hepsini de kastetmiş olması mümkündür. Çünkü kalitesiz malı sadaka olarak veren kimse, kendisine hediye olarak verilmesi durumunda gözünü yummadan o malı kabul etmez. Müsamaha ve kolaylık göstermeden onu

194 Ahmed b. Hanbel. Müsned: 1/234

kaliteli malın yerine kabul edip almaz. Bunun gibi bir malı dafiyatında indirim yapmadan satamaz.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri farz olmayan sadakalarda ölçülebilen veya tartılabilen mallarda kaliteli mal yerine kalitesiz malı sadaka olarak veren kimsenin, aradaki farkı da sadaka olarak vermesinin gerekip gerekmediği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf, aradaki farkı da sadaka olarak vermesinin gerekmediğini söylemişlerdir. İmam Muhammed ise aradaki farkı da sadaka olarak vermesinin gerektiğini söylemiştir. Ama mezhebimizin (Hanefî) fakihlerinin tamamı bütün sadakalarda ölçülebilir ve tartılabilir olmayan mallarda, koyun, keçi ve sığırda aradaki farkın da sadaka olarak verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İmam Muhammed kendi görüşüne delil olarak şu ayetlere dayanmış olabilir:

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."

(وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ)

"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız..."

Ama alacak vereceklerde hak sahibi, kendisine ödeme yapılırken kalitesiz mal verildiğinde kolaylık göstermek ve göz yummak mecburiyetinde değildir. Hakkının kaliteli mal ile ödenmesini talep edebilir. Bu da aradaki farkı ödemesi gerektiğine delalet eder ki göz yumma durumu meydana gelmesin. Çünkü burada hak, Allah'a aittir. O, sadakada/zekâtta bayağı malı vermeyi yasaklayarak göz yumma olayını ortadan kaldırmış olmaktadır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a gelince bunlar dediler ki: "Aralarında fazla fark bulunmayan nesnelerde kaliteli ile kalitesiz arasında bir fark

bulunmamaktadır. Bir nesnenin kıymeti kendi cinsinden bir şeyle belirlenir. Mesela bir kimse alacağını kaliteli diye bilinen dirhemlerle tahsil eder ve o dirhemleri borçludan teslim aldıktan sonra harcar, sonra da kaliteli olmadıklarını anlarsa, borçluya dönüp ondan bir fark talep edemez."

Ancak Ebu Yusuf dedi ki: "Borçludan aldıklarını geri verip ondaki asıl alacağını kendisinden talep eder. Zekâtta böyle bir uygulamanın yapılması mümkün değildir. Çünkü fakire kalitesiz maldan zekât verilirse, kaliteli maldan zekât vermek için, verileni fakirden geri almak mümkün olmaz. Bu nedenle zekât yükümlüsünün aradaki farkı ona ödemesi de zorunlu olmaz. Ancak Yüce Allah zekât yükümlüsünün kalitesiz malı zekât olarak vermeye yönelmesini yasaklamıştır. Zekâtını kaliteli maldan vermesini farz kılmıştır. Lâkin verdiği, anlattığımız şekilde kaliteli hükmünde olduğuna göre zekât olarak yeterli ve geçerli olur.

Aralarında değer farkı bulunan nesnelere gelince; zekât yükümlüsü, değeri fazla olanı vermekle emrolunmuştur. Çünkü değeri kendi cinsinden olan şeyden daha fazla olabilir. Birbirleriyle satıldıklarında/takas edildiklerinde değerlendirilmeleri farklı miktarda olur."

İmam Muhammed'e göre, zekâtta kaliteli malın yerine kalitesiz malın verilmesi caiz olmaz. Ancak aradaki değer farkı verilirse caiz olur. Kul ile efendisi arasında riba cereyan etmez.

Bu ayetteki (اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ) ifadesinde, alacak vereceklerde kaliteli mal yerine kalitesiz malla ödeme yapılmasının caiz olduğuna delalet vardır. Çünkü ayette kaliteli malla kalitesiz arasında ayrım yapılmamıştır. Bu da birkaç manaya delalet etmektedir:

Bunlardan biri, çoğu gümüş olan ve içinde az bir yabancı madde karışımı bulunan hileli dirhemlerle selem sermayesi ve sarf bedeli ödemesinin yapılabileceğidir. Bu ikisinin yerine başka bir parayla ödeme yapılması mümkün olmamaktadır. Bu da bu meselede kaliteli dirhem ile kalitesiz dirhemin hükmünün aynı olduğuna delalet etmektedir. Bu, kaliteli gümüş ile kalitesiz gümüşün de aynı ağırlıkta olmak şartıyla birbirleriyle satılabileceğine/takas edilebileceğine de delalet etmektedir. Çünkü ödemede

birbirleri yerine kullanılabilen şeylerin, birbirleriyle satılmaları/takas edilmeleri de caiz olur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ مِثْلاً بِمِثْلٍ) ***"Altın altın ile misli misline satılırlar"***[195] hadisinde birbirleriyle satılan altınların nitelikte değil de tartıda birbirlerine eşit olmaları gerektiği kastedilmiştir. Hadisin tamamında sözü edilen diğer maddeler için de nitelikte değil, miktarda birbirlerine eşit olmaları şart koşulmuştur. Borçlunun rızasının olması şartıyla ödemede kalitesiz dirhemin yerine kaliteli dirhemin kullanılmasının caiz olduğu gibi, kaliteli dirhemin yerine kalitesiz dirhemin de kullanılması caizdir. Çünkü nitelikte ikisinin birbirinden farklı olmasının bir hükmü yoktur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إن خيركم أحسنكم قضاء)

"En hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir."[196]

Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana olan borcunu ödedi ve biraz da fazla verdi."[197]

İbn Ömer, Hasan, Said b. Müseyyeb, İbrahim ve Şabi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bir kimse bir başkasına borç olarak siyah dirhem verirse, eğer önceden şart koşmamışsa, ödemenin kendisine beyaz dirhemle yapılmasında bir sakınca olmaz."

Süleyman et-Teymi'nin bildirdiğine göre Ebu Osman en-Nehdi, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, borç olarak dirhem veren kimsenin, alacağını daha iyi dirhemlerle tahsil etmesini mekruh gördüğünü rivayet etmiştir. Fakat bu, borçlunun buna razı olması durumunda da mekruh olacağı anlamına gelmez. Borçlu razı olmazsa, tahsilatı daha kaliteli dirhemlerle yapmak caiz olmaz.

195 Muslim, Müsakat, 23
196 Buhari, İstikraz, 4
197 İbn Mâce, Ticarat, 35

﴿اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلاً وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾﴾

268-"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet vadediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

Bu ayette geçen (الْفَحْشَاء) "fahşa" kelimesinin birkaç manaya geldiği söylenmiştir. Ancak bu kelime ile burada cimrilik manası kastedilmiştir. Araplar cimriye "fahiş", cimriliğe de "fuhş" veya "fahşa" derler.

Şair bu kelimeyi bir şiirinde bu anlamda kullanmıştır

(أرى الموتَ يعتام الكرام ويصطفي ** عقيلة مال الفاحش المتشدِّد)

Görüyorum ki ölüm değerli insanları seçiyor

Cimri ve huysuzun kıymetli malını alıyor.

Bahsedilen ayette cimri ve cimrilik yerilmektedir.

﴿اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّاتِكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾﴾

271-"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu ayetin nafile sadakalarla ilgili olduğunu söylemiştir. Farz sadakalarda ise -vermediğine dair bir ithama maruz kalmaması için- yükümlünün açıktan vermesi daha faziletlidir.

Hasan, Yezid b. Ebi Habib ve Katade, sadakaların tümünde gizlice vermenin daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Oysa Yüce Allah, şu

ayette sadakanın gizliden verilmesini övdüğü gibi, açıktan verilmesini de övmüştür.

(اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ)

"Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır."[198]

(وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ)

"Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre ayetin bu kısmının nafile sadakalarla ilgili olması mümkündür. Devlet yetkilisinin tahsil edecekleri dışında kalan ve mal sahipleri tarafından ödenmesi öngörülen farz ve nafile sadakalarla ilgili olması da mümkündür. Ancak ayetin lafzının genel hükmü, sadakaların tümünü kapsamaktadır. (الصَّدَقَاتِ) "Sadakat" kelimesinin başındaki elif lam, cins için olduğundan dolayı sadakanın farz ve nafile olanını kapsamaktadır. Bu da her çeşit sadakanın fakirlere yönelik olduğuna, sadakanın başka bir sebeple değil de fakirlik sebebiyle hak edildiğine delalet etmektedir.

(إِنَّمَاالصَّدَقَاتُلِلْفُقَرَاءِوَالْمَسَاكِينِوَالْعَامِلِينَعَلَيْهَاوَالْمُؤَلَّفَةِقُلُوبُهُمْوَفِيالرِّقَابِوَالْغَارِمِينَ

وَفِيسَبِيلِاللَّهِوَابْنِالسَّبِيلِفَرِيضَةً مِّنَاللَّهِوَاللَّهُعَلِيمٌحَكِيمٌ)

"Sadakalar (zekâtlar), Allâh'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak

198 Bakara, 2/274

olanlar ile (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allâh yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir."[199]

Yüce Allah'ın bu ayette kendilerine sadaka (zekât) verilecekler olarak sıraladığı sınıflar, zekâtı almaya başka bir sebeple değil, fakirlik sebebiyle hak kazanırlar. Burada zekât alan sınıfların hepsi zikredilmiştir. Bunların tamamı fakirlikleri sebebiyle zekât almaktadırlar. Yalnızzekât toplayan görevliler ile kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar hariç. Bunlar bu yardımı zekât olarak almazlar. Zekâtlar, devlet başkanının elinde (hazinesinde) yoksullar için zekât olarak toplanır. Sonra görevlilere çalışmalarının karşılığı olarak, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere de Müslümanlara yapacakları eziyeti önlemek ya da onları imana meylettirmek için verilir.

Muhaliflerimizden bazıları aşağıda nakledilecek olan ayete dayanarak sadaka/zekâtların tamamının devlet başkanına değil de fakirlere verilmesinin caiz olduğunu söylemektedirler. Hayvanlardan verilmesi gereken zekâtın fakirlere verilmesi durumunda, devlet başkanına verilmesi gereken kısmın da ödenmiş sayılacağını ileri sürmektedirler.

(وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ)

"Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."

Bu ayet, bütün sadakaları kapsamaktadır. Çünkü burada geçen "sadaka" kelimesi, cins ismidir.

Bu ayette muhaliflerimizingörüşlerini destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ayette sadakanın/zekâtın fakire verilmesinin, veren için daha hayırlı olacağından fazla bir şey söylenmemektedir. Bunda devlet başkanına verilmesi gereken hakkın düşeceğine ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Sadakayı fakire vermenin daha hayırlı olması, devlet başkanının alacak hakkının sabit kalmasına aykırı değildir. Çünkü sadaka fakirlere verilince hayır işlenmiş olacaktır. Ama devlet başkanı da sadakadaki hakkını alınca ikinci kez ve kat kat fazla bir hayır işlenmiş olacaktır. Buna engel

199 Tevbe, 9/60

bir durum yoktur. Bunun nafile sadakalarda söz konusu olduğu görüşüne sahip olanların sözlerini önce nakletmiştik.

İlim ehli bazı kimseler zekâtın açıktan verilmesinin daha hayırlı olduğu hususunda icmâ meydana geldiğini söylemişlerdir. Tıpkı farz namazları açıktan kılmada olduğu gibi. Bu sebeple ezan okunup kamet getirildikten sonra cemaat oluşturularak farz namazlar açıktan kılınmaktadır. Diğer farzların da açıktan ifa edilmesi daha hayırlı olacaktır. Evet, zekâtın açıktan verilmesi, namazın da açıktan kılınması daha hayırlıolur ki yükümlü kimse, zekât vermemek ve namaz kılmamakla itham edilmesin.

Yine muhaliflerimiz bu anlatılanların,(وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ) **"Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır"** ayetinin özel olarak nafile sadakalarla ilgili olmasını gerektirdiğini söylemişlerdir. Nafile taat ve ibadetlerin gizliden yapılması, açıktan yapılmasına göre daha faziletlidir. Çünkü gizliden yapılması, yapanı riyadan daha fazla uzakta tutar.

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah, yedi sınıf insanı hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde (arşının) gölgesinde gölgelendirecektir. (Bunlardan biri de) Sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek kadar gizli sadaka veren adamdır."[200]

Bu, farz sadakalarda değil de nafile sadakalarda söz konusu olan bir hükümdür. Bu hadisle nafile sadakanın kastedildiğine şu husus da delalet etmektedir. Bir kişi sahibi bulunuğu hayvanlarının zekâtını vermemiş iken zekât memuru gelip kendisinden bu zekâtı tahsil etmek isterse, zekâtı ilgili memura vermesi farzdır. Bu durumda zekâtı açıktan vermesi farz olmaktadır. Bu da (وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ) **"Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır"** ayeti ile nafile sadakaların kastedildiğine delalet etmektedir.

Doğruyu en iyi bilen Yüce Allah'tır.

---

200 Buhârî, Ezan, 36; 1/161.

Müşriklere Sadaka Verilir mi?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾)

272-"Onları hidayete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir. Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allah'ın rızasını kazanmak için harcarsınız. Hayır olarak her ne harcarsanız -hiç hakkınız yenmeden- karşılığı size tastamam ödenir."

Bu ayette ve devamında gelen ifadeler (لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ) cümlesinin sadaka vermek anlamında olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ayetin öncesindeki ayete (اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ) **"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel!"** ifadesiyle başlanmıştır. Sonra da (لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ) cümlesi ona atfedilmiştir. Bu cümlenin ardından (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ) **"Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir"** cümlesi gelmektedir. Bu ayetlerde sadakayla ilgili olarak önce geçen ve sonra gelen ifadeler, her ne kadar İslam dini üzere olmasalar da müşriklere sadaka vermenin mübahlığına delalet etmektedirler. Seleften bir grup ulemanın bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Cafer b. Ebi Mugire'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

(لَا تَصَدَّقُوا إِلَّا عَلَى أَهْلِ دِينِكُمْ)

"Kendi dininizdeki kimselerden başkasına sadaka vermeyin."

Bundan sonra Yüce Allah (لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ) **"Onları hidayete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah,**

dilediğini hidayete erdirir. Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir" ayetini indirdi. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (تَصَدَّقُوا عَلَى أَهْلِ الْأَدْيَانِ) ***"Diğer dinlerin mensuplarına da sadaka verebilirsiniz"*** buyurdu.[201]

Haccac'ın bildirdiğine göre Salim el-Mekki, İbn Hanefiyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:"İnsanlar, müşriklere sadaka vermek istemediler. Yüce Allah (لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ) ayetini indirince onlara farz olmayan sadakalardan vermeye başladılar."

"Onlara farz olmayan sadakalardan vermeye başladılar" sözünün kime ait olduğunu bilmiyoruz. Bununla yemin kefareti değil de zekât ve hayvanlardan verilmesi gereken zekât dışındaki sadakaların kastedilmiş olması mümkündür. "Onlara farz olmayan sadakalardan vermeye başladılar" sözünün, ayetin hükmünü tahsis etmesi gerekmez. Çünkü insanların böyle yapmış olması vücubu gerektirmez. Bununla beraber insanlar, müşriklere sadaka verip vermemekte serbesttirler.

A'meş'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: bazı Müslümanların Kurayza ve Nadîr Yahudilerinden akrabaları vardı. Onlara sadaka vermekten çekiniyorlardı. Ama onların Müslümanlığa kazandırılmalarını da arzuluyorlardı. Bunun üzerine(لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ) ayeti indirildi.

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, annesi Esma'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kureyş ile yapılan anlaşma (Hudeybiye Anlaşması) zamanında annem muhtaç olarak yanıma geldi. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ona yardım edeyim mi?" diye sordum. *"Evet"* diye cevap verdi.[202]

Bu ayetin delalet ettiği manaya delalet eden benzer ayetler şunlardır:

(وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا)

201 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 2/401
202 Muslim, Zekât, 14

"Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler."[203]

Hasan'ın, bu ayetteki "esir" kelimesiyle müşrik esirlerin kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Said b. Cübeyr ve Ata'nın ise bahsedilen kelimeylemüslüman esirlerle diğer esirlerin birlikte kastedildiklerini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Kuvvetli olan birinci görüştür. Çünkü İslam ülkesinde esir, ancak müşriklerden olur. Bu ayetin bir benzeri de şudur:

(لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ)

"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez."[204]

Müslümanlarla savaşmış değillerse, her ne kadar müşrik de olsalar onlara iyilikte bulunmak mübah kılınmıştır. Sadakalar da iyiliktendir. Dolayısıyla bu ayet, müşriklere sadaka vermenin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu ayetlerin zahirî onlara diğer yardım ve iyiliklerin de yapılmasının caiz olmasını gerektirmektedir. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zekâtın ve hayvanlar için verilmesi gereken zekâtın, ayrıca devlet başkanına verilmesi gereken zakât ve sadakaların bunlara verilmesini şu hadisiyle özel olarak yasaklamış bulunmaktadır:

(أُمِرْت أَنْ آخُذَ الصَّدَقَةَ مِنْ أَغْنِيَائِكُمْ وَأَرُدَّهَا فِي فُقَرَائِكُمْ)

"Sadakayı/zekâtı zenginlerinizden alıp yoksullarınıza vermekle emrolundum."[205]

203 İnsan, 76/8
204 Mümtehine, 60/8
205 İbn Abdulberr, el-İstizkâr: 3/210

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muza b. Cebel'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştu:

(أَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ حَقًّا فِي أَمْوَالِهِمْ يُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَيُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ)

"Allah'ın, onların mallarından bir pay alınmasını farz kıldığını, bu payın zenginlerinden alınıp fakirlerine verileceğini (Yemenlilere) bildir."

Devlet başkanının aldığı sadakalar bundan ayrı olup o, topladığı bu sadakaları uygun gördüğü yerlere sarfeder.

Bu sebeple Ebu Hanife şöyle demiştir: "Devlet başkanı tarafından toplanmayan sadakaların zimmîlere verilmesi caizdir. Ama devlet başkanı tarafından toplanacak olan sadakaların zimmîlere verilmesi caiz değildir."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Paranın zekâtı devlet başkanı tarafından toplanmadığı hâlde bu zekâtın zimmîlere verilmesi caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aslında paraların da zekâtının toplanması, devlet başkanının yetkisindedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, paraların zekâtlarını kendileri toplarlardı. Hz. Osman halife olunca insanlara şöyle demişti: "Bu sizin zekât ayınızdır. Borcu olan önce borcunu ödesin. Sonra artakalan malının zekâtını versin." Bunu demekle Hz. Osman, paralarının zekâtını vermeleri konusunda mal sahiplerini kendine vekil kılmıştı. Bu, paraların zekâtını toplama konusunda devlet başkanının yetkisini iptal etmek değildir.

Ebu Yusuf dedi ki: "Ödenmesi zorunlu olan sadakaların, zekâta kıyasla gayrı Müslimlere ödenmesi caiz değildir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْباً فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافاً وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾﴾

273-"(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir."

Doğrusunu Allah bilir ya, kastedilen mana şu olsa gerek: Allah yolunda yapılan harcamalar, verilen sadakalar, ayette vasıfları belirtilen fakirler içindir.

Mücahid ile Süddi'den rivayet edilen görüşe göre ayette sözü edilen fakirler, muhacirlerin fakir olanlarıdır.

Ayette geçen (أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ) cümlesinin manasına gelince bazıları dediler ki: Bunlar, kâfir düşmanların korkusundan dolayı kendilerini ticari tasarruflarda bulunmaktan alıkoyan fakirlerdir."

Katade'nin bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Çünkü "ihsar"; hastalık, ihtiyaç veya korku sebebiyle kişinin kendini bazı tasarruflardan alıkoyması demektir. Mesela düşman, kişiyi bir işi yapmaktan menederse, "düşmanı onı ihsar etti" denir.

﴿يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ﴾

"İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır."

Onların durumlarını bilmeyen onları zengin sanır. Dış görünüşleri ve elbiseleri ile zenginlere benzerler. Eğer öyle olmasaydı, gerçek durumlarını

bilmeyen kimse onları zengin sanmazdı. Çünkü kişinin fakirliğine iki şey delalet eder. Biri elbisesinin eski püskü olması, görüntüsünün iyi olmaması, diğeri defakir olduğunu söyleyerek dilenmesidir. Üzerlerindeki güzel elbiseleri olmasa, gerçek durumlarını bilmeyen kimse, onları zengin sanmaz.

Bu ayet, pahalı elbiseleri olan kimseye zekât vermeye bu elbiselerinin engel sayılmayacağına delalet etmektedir. Zira Yüce Allah, dış görünüşü itibarıyla zenginlere benzeyen kimselere zekât vermemizi bize emretmektedir. Yine bu ayet, sağlıklı bir bünyeye sahip olan kimseye de zekât verilebileceğine delalet etmektedir. Zira Yüce Allah hasta ve kör olmayıp Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte müşriklere karşı savaşan muhacirlere zekât verilmesini emretmiştir.

(تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ)

"Sen onları simalarından tanırsın."

Sima, alamet demektir.

Mücahid, burada kastedilen mananın, Allah'a karşı derin bir teslimiyet içinde olmak olduğunu söylemiştir.

Süddi ve Rebi b. Enes dediler ki: "Sima kelimesiyle ayette fakirlik alameti kastedilmiştir."

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ)

"Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir."[206]

(تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ)

206 Fetih, 48/29

"Sen onları simalarından tanırsın" ayetindeki alametin, elbiseleri, kılık kıyafetleri güzel de olsa insanın yüzünden anlaşılan zihin bulanıklığı ve perişan hâlin kastedilmiş olması mümkündür. Cenab-ı Allah Peygamberi'ne bu hususta bir bilgi vermiş olabilir. Bu bilgi sayesinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onları görünce fakir olduklarını anlıyordu. Her ne kadar eski püskü elbiseler içinde ve dilendiklerini görmeden biz onların fakirliklerini anlamasak da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın kendisine bildirmesi sebebiyle onların fakir olduklarını biliyordu.

İnsanın Siması ve Üzerindeki Bazı Alametlerden Yola Çıkarak Durumunu Anlamak

Yukarıdaki ayet-i kerime, insanın görünen simasına bakarak durumunu kısmen de olsa anlamanın mümkün olduğuna delalet etmektedir.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, bedendeki zahirî görüntüyü, daha önce kâfir veya Müslüman olduğu bilinmeyip daru'l harp veya daru'l İslam'da ölen bir kimse için ölçü kabul etmişlerdir. Müslümanlığı veya kâfirliği hakkında bilgi bulunmayan bir kimse öldüğünde simasına bakılır. Eğer zünnar bağlamış, sünnet olmamış veya hıristiyan rahiplerinin yaptıkları gibi saçını salıvermişse kâfir olduğuna hükmedilir ve cenaze namazı kılınmaz; Müslüman mezarlığına da defnedilmez. Ama üzerinde ehl-i İslam'ın siması/alameti varsa cenaze namazının kılınması ve defn edilmesi hususunda Müslüman olduğuna hükmedilir. Üzerinde Müslüman veya kâfir olduğuna dair bir alamet görülmezse, Müslümanlara ait bir şehirdeyse Müslümandır. Şayet daru'l harpte ise, kâfirliğine hükmedilir. Fakihler sima ve alametlerini, bulunduğu yere göre hükmünü belirlemede daha öncelikli ölçü olarak kabul etmişlerdir. Şayet sima ve alameti yoksa bulunduğu yere göre hüküm verilir. Buluntu çocuk için de aynı şekilde hüküm verilir.

Benzer manadaki bir ayet-i kerime şöyledir:

(اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَاِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ)

"Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. O (Yûsuf) ise, doğru söyleyenlerdendir."[207]

Yusuf *aleyhisselam* olayında suçluyu belirlemede elbisedeki alamet ölçü alınmıştır. Benzer bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ)

"And olsun, sen onları, konuşma tarzlarından da tanırsın."[208]

Kardeşleri, Yusuf'un *aleyhisselam* gömleğine kan sürdüler ve bunu, doğru söylediklerine alamet yaptılar. Yüce Allah da onların yalan söylediklerini bize bildirdi:

(وَجَاؤُ عَلٰى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ)

"Üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler."[209]

(لَا يَسْئَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا)

"İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler."

Doğrusunu Allah bilir ya, onlar insanlardan arsızca ve sürekli dilenmez, bir şeyler istemezler. Ayette geçen (اِلْحَافًا) kelimesi, ısrarla ve sürekli bir şeyler dilenmektir. Bu da arsızca dilenmenin mekruhluğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (لَا يَسْئَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا) **"İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler"** buyurarak övdüğü fakirlerin dilenmediklerini değil, arsızca dilenmediklerini bildirmiş olmaktadır."

---

207 Yusuf, 12/26-27
208 Muhammed, 47/30
209 Yusuf, 12/18

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ)

"İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır" buyurarakayetin özünde ve ilahî hitabın muhtevasında onların dilenmediklerini baştan beri bildirmiş olmaktadır. Arsızlık yapmadan da açıktan dilenselerdi, kimse onları zengin sanmazdı.

Ayrıca bahsedilen ayette (مِنَ التَّعَفُّفِ) kelimesi geçmektedir. Bu kelime, kanaat edip dilenmemek manasına gelmektedir. Bu kelimenin kullanılmış olması, onların asla dilenmemek gibi bir niteliğe sahip olduklarına delalet etmektedir. (التَّعَفُّف) kelimesinin dilenmemek manasına geldiğine şu hadis delalet etmektedir:

(مَنِ اسْتَغْنَى أَغْنَاهُ اللَّهُ، وَمَنِ اسْتَعَفَّ أَعَفَّهُ اللَّهُ)

"Müstağni davrananı Allah zengin kılar. Yüzsuyu dökmeyip kanaat edeni Allah dilenmeye muhtaç etmez."[210]

Elbise ve kılık kıyafetin iyi görünmesinin, zekât almaya mani olmadığı ayetlerin delaletiyle ispatlandığına göre; mesken, ev eşyası, at/binek ve hizmetçisi olan kimsenin de zekât almasına bu gibi şeylerin engel olmaması gerekir. Çünkü herkesin bunlara ihtiyacı vardır. Bunlar temel ihtiyaçlardan olduğuna göre bunlara sahip olan kimse zengin sayılmaz. Çünkü zenginlik, ihtiyaç fazlası şeylere sahip olmaktır.

[Zenginliğin Ölçüsü]

Fakihler, zenginliğin ölçüsü konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Bir kişi meskeninden, elbisesinden, ev eşyasından, hizmetçisinden ve atından

210 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/16

fazla olarak iki yüz dirheme sahip olursa zekât alması helal olmaz. İki yüz dirhemden az bir parası varsa zekât alması helal olur."

İbn Kasım'ın rivayetine göre Mâlik, kırk dirhemi olan kimseye zekât verilebileceğini söylemiştir. Başkalarının rivayetine göre ise Mâlik, kırk dirhemi olan kimseye zekât verilemeyeceğini söylemiştir.

Sevri ve Hasan b. Salih, "Elli dirhemi olan kimse zekât alamaz" dediler.

Ubeydullah b. Hasan dedi ki: "Kendisine bir sene yetecek kadar azığa sahip olmayan kimseye zekât verilebilir."

Şafiî dedi ki: "Kişiye kendisini yoksulluktan kurtarıp zenginlik sınırına ulaştırıncaya kadar zekât verilir. Zekât verecek veya vermeyecek duruma getirilebilir. Ben bunun için bir sınır çizmiyorum."

Şafiî'nin bu görüşünü Müzeni ile Rebî nakletmişlerdir.

Yine kendisinden nakledildiğine göre Şafiî, "Çalışıp kazanabilecek güce sahip olan kimseye -fakir de olsa-zekât vermek helal olmaz" demiştir.

Temel ihtiyaçlardan fazla olarak iki yüz dirheme sahip olmanın kişiyi zengin kıldığına dair söylediklerimizin doğruluğunun delili şu rivayettir:

Abdulhamid b. Cafer, babasının naklettiğine göre Müzeyneli bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbe irad ederken şöyle buyurduğunu işittim:

(مَنِ اسْتَغْنَى أَغْنَاهُ اللهُ , وَمَنِ اسْتَعَفَّ , أَعَفَّهُ اللهُ , وَمَنْ سَأَلَ النَّاسَ وَلَهُ عِدْلُ خَمْسِ أَوَاقٍ , سَأَلَ إِلْحَافًا)

"Müstağni davrananı Allah zengin kılar. Yüzsuyu dökmeyip kanaat edeni Allah dilenmeye muhtaç etmez. Beş okiyye (iki yüz dirhem) değerinde malı olduğu hâlde insanlardan dilenen kimse, arsızlık yaparak dilenmiş olur."[211]

211 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/372

Hadis-i şerifte bu miktardan söz edilmesi, bu miktar mala sahip olan kimsenin yoksulluktan çıkıp zenginlik sınırına girdiğine delalet eder. Dilenmesinin de haram olmasını gerektirir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisleri de buna delalet etmektedir:

(أُمِرْت أَنْ آخُذَ الصَّدَقَةَ مِنْ أَغْنِيَائِكُمْ وَأَرُدَّهَا فِي فُقَرَائِكُمْ)

"Sadakayı/zekâtı zenginlerinizden alıp yoksullarınıza vermekle emrolundum." [212]

(فِي كُلِّ مِائَتَيْ دِرْهَمٍ خَمْسَةُ دَرَاهِمَ لَيْسَ فِيما دُونَ مِائَتَيْ دِرْهَمٍ شَيْءٌ)

"Her iki yüz dirhemden beş dirhem (zekât olarak) verilir. İki yüz dirhemden az olan paradan bir şey vermek gerekmez."[213]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zenginliğin ölçüsünü iki yüz dirhem olarak belirlemiştir. Şu hâlde zenginlik ölçüsü olarak başka şeylerin değil, bunun esas alınması gerekir. Hadis-i şerif, bu kadar mala sahip olmayan kimseye zekât verilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, insanları zengin ve fakir olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır. Bu kadar mala sahip olan kimseyi zengin saymış ve bu malından zekât alınmasını (zekât görevlilerine) emretmiştir. Bu kadar mala sahip olmayan kimseyi de kendisine zekât verilen fakir kimse olarak belirlemiştir.

Ebu Kebşe es-Seluli, Sehl b. Hanzaliye'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(مَنْ سَأَلَ النَّاسَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى , فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ)

212 İbn Abdulberr, el-İstizkâr: 3/210

213 Abdurrezzak, Musannef: 4/5

"Zengin olduğu hâlde insanlardan dilenen kimse, (kendisi için) ancak cehennem korlarını çoğaltmış olur."

"Zenginliğin ölçüsü nedir ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum.

"Ailesinin sabah akşam yiyeceklerinin bulunduğunu bilmesidir" buyurdu.[214]

Zeyd b. Eslem'in bildirdiğine göre Ata b. Yesar, Benu Esed kabilesinden bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardığımda bir adama şöyle dediğini işittim:

(مَنْ كَانَتْ لَهُ أَوْ عِنْدَهُ أُوقِيَّةٌ أَوْ عَدْلُهَا، ثُمَّ سَأَلَ فَقَدْ سَأَلَهُمْ إِلْحَافًا)

"Yanında bir okıyye veya onun değerince malı olduğu hâlde insanlardan bir şeyler dilenen kişi, arsızlık yaparak onlardan dilenmiş olur."[215]

O gün bir okıyye, kırk dirhemdi.

Muhammed b. Abdurrahman b. Yezid'in, babasından naklen bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

اللهِلَا يَسْأَلُ عَبْدٌ مَسْأَلَةً وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ إِلَّا جَاءَتْ شَيْنًا أَوْ كُدُوحًا أَوْ خُدُوشًا فِي وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قِيلَ: يَا رَسُولَ)

وَمَاذَا غِنَاهُ؟قَالَ خَمْسُونَ دِرْهَمًا وَحِسَابُهَا مِنَ الذَّهَبِ)

"Bir kul ihtiyacını karşılayacak bir şeye sahip olduğu hâlde dilenirse, kıyamet gününde yüzünde leke, ısırık veya tırmalama izi olarak gelir."

214 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/20

215 Mamer b. Raşid, el-Câmi': 11/92

"Ey Allah'ın Resûlü! Zenginliğinin ölçüsü nedir?" diye sorulunca ***"Elli dirhem gümüş veya onun değerinde altındır"*** diye cevap verdi.[216]

Bunlar, dilenmenin mekruh olduğunu bildiren rivayetlerdir. Ama bu durumdaki kimselere sadaka vermenin haram olduğuna dair bir delil bu rivayetlerde bulunmamaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sabah ve akşam yiyeceği mevcut olan bir kimsenin dilenmemesini severdi. Çünkü o zaman Medine'de ne sabah ne de akşam yiyeceği olan yoksul Müslümanlar ve suffa ashabı vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah ve akşam yiyeceği mevcut olan kimsenin o yiyeceği ile kanaat etmesini, dilenmeyip yüzsuyunu muhafaza etmesini, dilenerek haram şekilde elde edeceği yiyeceklerin daha muhtaç olanlara ulaştırılması için kendisinin dilenmemesini tavsiye etmiştir.

Fakihlerin tamamı sadaka kabul etmenin mübahlığının leş yiyecek kadar açlık zaruretinden dolayı olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Çünkü leş yemek ancak açlıktan dolayı ölümle yüzyüze gelme durumunda helal olur. Sadaka kabul etmekse bütün Müslümanların ortak görüşüne göre ölüm korkusu olmaksızın yiyecek maddesinden yoksunluk ve ihtiyaç durumunda helal olur. Şu hâlde sadaka almayı mübah kılan faktör, fakirliktir.

Buraya kadar nakledilen rivayetler, hükümleri ve muhtevaları bakımından farklıdırlar. Fakihlerin tamamı iki yüz dirheme sahip olanın zekât vermesini gerekli gören ve kendisinin zekât almasını haram sayan rivayeti delil olarak kullanma hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeple de bu rivayetin hükmünün sabit olması gerekir. Diğer rivayetlerse ya dilenmeyi mekruh sayma manasında ele alınırlar ya da üzerinde ittifak edilen bu rivayetle neshedilmişlerdir. Eğer muhtaç olmayanın zekât kabul etmesi haramlığı bu rivayetle kastedilmişse, diğerleri neshedilmiş olabilir.

216 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/20

Riba/Faiz Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾﴾

275-"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, «Alışveriş de faiz gibidir» demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Riba" kelimesi sözlükte artma manasına gelir. Etrafındaki yerlere göre yüksekliği biraz daha fazla olduğu için tepeye Arapça'da riba kökünden türeyen "rabiye" denmektedir. Yüksek yerlere de "rebve" denmektedir. Bir kimse bir başkasından fazla söz söyler veya ondan fazla hareket ederse (أَرْبَى فُلانٌ عَلَى فُلانٍ) denir. Riba kelimesi şer'î ıstılahta ise sözlük anlamından ayrı olarak birkaç manaya gelmektedir. Bunun delili olarak mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vâdeyi riba olarak adlandırmıştır.

Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ)

"Riba, sadece nesie (vade)de olur."[217]

217 Muslim, Müsakat, 18

Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* bu bağlamda şöyle buyurmuştur:

(إن من الربا أبوابا لا تخفى وإن منها السلم في السن)

"Ribanın kimseye gizli kalmayan bazı kısımları vardır. Bunlardan biri de hayvanlar üzerine selem (ön alım) yapmaktır."[218]

Yine Hz. Ömer *radıyallahu anh* buyurdu ki:

(إِنَّ آخِرَ مَا نَزَلَتْ آيَةُ الرِّبَا، وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قُبِضَ وَلَمْ يُفَسِّرْهَا لَنَا، فَدَعُوا الرِّبَا وَالرِّيبَةَ)

"Riba ayeti, Kur'an'ın son inen ayetidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu bize açıklamadan vefat etti. Bunun için siz ribayı ve riba şüphesi içeren şeyleri bırakın."[219]

Böylece ribanın şer'î bir ıstılah olduğu ispatlanmış oldu. Çünkü sözlük anlamı üzerinde kalmakta devam etseydi Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* bundan haberi olurdu. O, lügat ehlinden olduğu için lügatlerdeki kelimelerin manalarını bilmekteydi. İslam'dan önce Araplar altının altınla, gümüşün gümüşle vadeli olarak satılmasını riba saymıyorlardı. İslamiyet bunun riba olduğunu bildirdi. Böyle olunca da "riba" kelimesi, açıklanmaya ihtiyacı olan diğer mücmel kelimeler gibi oldu. Sözlükten şer'î ıstılahtaki bazı manalara aktarılan kelimeler gibi bu da açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir kelimedir. "Salat", "savm" ve "zekât" kelimeleri gibi. Akidlerden herhangi birinin haram olduğuna hükmetmek için bunların genel manalarından delil çıkarmak doğru olmaz. Ancak hakkında delil bulunanlar hariç. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı ayetlerde Allah'ın murad ettiği manayı nass olarak kesin ve açık bir şekilde açıklamıştır. Böyle olunca da Yüce Allah'ın ayetlerde kastettiği mananın ne olduğu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklaması veya istidlal yoluyla ilim ehli tarafından anlaşılmaktadır.

218 M. Nasirüddin el-Elbani, İrvau'l-Ğalil Fi Tahrici Ahadisi Menari's Sebil: 5/215
219 İbn Mâce, Ticarat, 58

Cahiliye döneminde Arapların bilip uyguladıkları riba, dirhem ve dinarları vadeli olarak borç vermekti Ancak borç verilen para, ödeme vadesi dolduğunda tarafların üzerinde anlaştıkları bir miktar fazlasıyla geri ödenirdi. Malları para karşılığında satmayı bilmezlerdi. Birbiriyle değiştirilen aynı cins mallardan birinin diğerinden fazla olması, bildikleri meşhur riba şekli idi. Bu sebeple Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا۟ فِيٓ اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ)

"İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz."[220]

Ayette, borç olarak verilen mal karşılığında fazlasıyla ödeme yapmanın şart koşulmasının borç verenin verdiğinde değil de malın kendisinde bir fazlalaşma/riba olduğu haber verilmektedir. Yüce Allah bunu yasaklamıştır:

(لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوٓا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً)

"Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin."[221]

Ayetin inmesine sebep olan kat kat faiz artırma olayından söz edilmektedir bu ayette. Yüce Allah aralarında yaptıkları faiz muamelelerinin ve başka bazı alışverişlerin batıl olduğunu bildirmiş, bunları riba olarak adlandırmıştır.

(وَحَرَّمَ الرِّبٰوا)

"(Allah) faizi haram kılmıştır" cümlesi, şer'î açıdan riba kapsamına giren bütün muameleleri yasaklamıştır. Cahiliye döneminde Arapların riba muameleleri, önce de anlattığımız gibi, fazlasıyla geri almak üzere dirhem ve dinarları vadeli olarak başkasına borç verme şeklinde cereyan etmekteydi.

220 Rum, 30/39
221 Âl-i İmrân, 3/130

[Ribanın/Faizin Türleri]

Riba kelimesi şer'î bakımdan birkaç manaya gelmektedir:

1-Cahiliye döneminde Arapların yaptıkları gibi, fazlasıyla geri almak üzere dirhem ve dinarları vadeli olarak başkasına borç vermek.

2-Aynı cinsten olan ölçülebilen veya tartılabilen malların biri diğerinden fazla olarak birbirleriyle satılmaları. Aynı cins mallar mezhebimize göre ölçülebilme veya tartılabilme ise, Mâlik b. Enes'e göre aynı cinsten olmanın yanı sıra uzun süre saklanabilen gıda maddesi ise, Şafiî'ye göre aynı cinsten olmanın yanı sıra yenilebilir şeylerden ise, birbirleriyle satılırken biri diğerinden fazla olduğu takdirde aralarında riba cereyan eder.

3-Nesie ribası/Vade faizi.

Bunun birkaç çeşidi vardır:

a) Birbirleriyle satılmaları caiz olmayan aynı cinsten şeylerin vadeli olarak birbirleriyle satılmaları/takas edilmeleri. Bunların ölçülebilme veya tartılabilme ya da başka bir sınıftan olmaları sonucu değiştirmez. Bizim mezhebimize göre mesela Merv şehrinde imal edilen kumaşın yine aynı şehirde imal edilen bir kumaşla vadeli olarak birbirleriyle satılmaları caiz değildir. Çünkü aralarında cins birliği vardır.

b) Fazlalık faizinin haram kılınmasının gerekçelerinden olan ölçülebilme ve tartılabilme vasfının dirhem ve dinar dışındaki takas maddelerinde cins birliğiyle beraber mevcut olması. Mesela kireç karşılığında buğdayı vadeli olarak ya da biri diğerinden fazla miktarda olarak satmak caiz olmaz. Çünkü bunlar, ölçülebilen maddelerdendirler. Ya da aynı şekilde tunç karşılığında demir satmak caiz olmaz. Çünkü bunlar, tartılabilen maddelerdendirler. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, Yüce Allah'tır.

Hayvanlar Üzerine Selem Yapmak da Ribadır

Hz. Ömer *radıyallahu anh* dedi ki:

(إن من الربا أبوابا لا تخفى وإن منها السلم في السن)

"Ribanın kimseye gizli kalmayan bazı kısımları vardır. Bunlardan biri de hayvanlar üzerine selem (ön alım) yapmaktır."

Araplar bunun riba olduğunu bilmezlerdi. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* bunu bir nassa dayanarak söylediği anlaşılmış oldu. Ribanın kapsamına giren şeylerin tamamı, fakihler nezdinde kesinleşen şartlar çerçevesinde vade veya miktar fazlalığına dayanmaktadır. Bunun delili de şu hadis-i şeriftir:

(الْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ مِثْلًا بِمِثْلٍ يَدًا بِيَدٍ وَالْفَضْلُ ربا والشعير بالشعير مِثْلًا بِمِثْلٍ يَدًا بِيَدٍ وَالْفَضْلُ رِبًا)

"Buğday, buğday karşılığında misli misline ve peşin satılabilir. Fazlalık olursa ribadır. Arpa, arpa karşılığında misli misline ve peşin satılabilir. Fazlalık olursa ribadır."[222]

Böyle buyurduktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hurma, tuz, altın ve gümüşü de saymıştır. Aynı cins ölçülebilen ve tartılabilen malların birbirleriyle satılmaları durumunda fazlalığın riba olacağını bildirmiştir.

Abdurrahman b. Abbas'ın Üsame b. Zeyd'den *radıyallahu anh* rivayet ettiği bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ) ***"Riba, sadece nesie (vade)de olur"***[223] buyurmuştur.

Bu hadisin başka bir varyantı da şöyledir:

(لَا رِبَا إِلاَّ فِي النَّسِيئَةِ)

222 Tirmizi, Büyu', 23
223 Muslim, Müsakat, 18

"Nesie (vade)den başka bir şeyde riba olmaz."[224]

Böylece şer'î ıstılahta "riba" kelimesinin bazen vade bazen de fazlalık için bir isim olarak kullanıldığı ispatlanmış olmaktadır.

İbn Abbas *radıyallahu anh* önceleri "Nesie (vade)den başka bir şeyde riba olmaz. Altının altın karşılığında, gümüşün de gümüş karşılığında fazlalıkla birlikte satılması caizdir" derdi. Bunu derken de Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği ***"Nesie (vade)den başka bir şeyde riba olmaz"*** hadisine dayanırdı. Ancak daha sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* altı sınıf maddenin birbirleri karşılığında satılmaları hâlinde fazlalık konulmasını haram kıldığına ilişkin rivayetler kendisinin yanında mütevatir derecesine yükselince bu görüşünden vazgeçmiştir.

Cabir b. Zeyd *radıyallahu anh* dedi ki: "İbn Abbas, sarf bahsindeki görüşü ile müt'a bahsindeki görüşünden rücu etmiştir."

Üsame b. Zeyd *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadisteki vade ile aynı cinsyen iki şeyin birbiri karşılığında satılmaları durumundaki vadenin riba olduğu kastedilmiştir.

Nitekim Ubade b. Samit *radıyallahu anh* ile başkalarının Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri hadiste de bu kastedilmiştir:

(الْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ مِثْلًا بِمِثْلٍ يَدًا بِيَدٍ)

"Buğday, buğday karşılığında misli misline ve peşin satılabilir."

Böyle buyurduktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* altı sınıf ribevi malı saymış, ardından da şöyle buyurmuştur:

"Buğdayı arpa karşılığında peşin olmak kaydıyla dilediğiniz gibi satın."

Başka rivayetlerde ise ***"Türler farklı olunca peşin olmak kaydıyla dilediğiniz gibi satın"*** ifadesi vardır. Ölçülebilen ve tartılabilen mallarda

224 Muslim, Müsakat, 18

araya vade konulması yasaklanmış, ama fazlalık mübah kılınmıştır. Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis bu manaya yorumlanmalıdır.

Ayette kastedilen riba çeşitlerinden biri de şudur:

Vadeli olarak satılan bir malı, bedelini tahsil etmeden satıcının peşin olarak daha ucuza satın alması, ribadır. Bunun riba olduğunun delili şu rivayettir:

Yunus b. İshak'ın bildirdiğine göre babası, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* yanındayken bir kadın ona şöyle dedi: "Bir cariyemi Zeyd b. Erkam'a 800 dirheme vadeli olarak sattım. Ancak Zeyd, vadeli olarak satın aldığı o cariyeyi satmak istedi. Ben de o cariyeyi kendisinden peşin olarak 600 dirheme satın aldım."

Hz. Aişe, bunu diyen kadına şöyle dedi: "Ne kötü satmışsın! Ne kötü satın almışsın! Eğer tevbe etmezse Zeyd b. Erkam'a, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yapmış olduğu cihadın sevabının boşa gittiğini bildir!" Kadın, "Ey müminlerin annesi, sadece sermayemi alsam olur mu?" diye sorunca Hz. Aişe şu ayeti okudu:

(فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ)

"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüde uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.)"[225]"

Kadının "sadece sermayemi alsam olur mu?" diye sorması üzerine Hz. Aişe'nin bu ayeti okuması, bu muamelenin ona göre riba olduğuna delalet eder. Buna riba adını vermesi ise, Hz. Aişe'nin mutlaka bir nassa dayandığını göstermektedir.

İbn Mübarek, Hakem b. Zürayk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Said b. Müseyyeb'e, bir adamın bir başkasına vadeli olarak gıda maddesi sattığını, satın alanın bu gıda maddesini kendisine satmış olana peşin olarak

225 Bakara, 2/275

satmak istediğini, bunun caiz olup olmadığını sordum. Said b. Müseyyeb bunu "riba" olarak adlandırdı.

Bilindiği gibi satıcı, o malı sattığından daha ucuza satın alacaktı. Yoksa aynı fiyata veya daha yüksek bir fiyata satın almasında bir sakınca bulunmamaktadır.

İbn Abbas, Kasım b. Muhammed, Mücahid, İbrahim ve Şa'bi'nin bu muameleyi caiz görmedikleri rivayet edilmiştir.

Müteahhirin ulemadan Hasan ile İbn Sirin dediler ki: "Peşin olarak satmış ise satıcının o malı müşteriden satın alması caizdir. Ama vadeli satmış ise vade dolmadan o malı müşteriden daha eksik bir fiyata satın alması caiz olmaz."

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre bir kişi bir başkasına bir malı sattıktan sonra o malı ondan daha ucuza satın alması caizdir. Ancak burada satıcının malın bedelini teslim alıp almadığından söz edilmemiştir. Bedelini teslim aldıktan sonra müşteriden daha ucuza satın almasının kastedilmiş olması mümkündür.

Hz. Aişe ile Said b. Müseyyeb'in bu muameleye riba adını vermeleri, bir nassa dayandıklarını göstermektedir. Çünkü lügatte bu muameleye riba denmez. Onlar buna "riba" derken şer'î bir kavram olarak riba demişlerdir. Şer'î kavramlar ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haber vermesiyle oluşmuşlardır.

Doğrusunu Allah bilir.

Borcun Borçla Satışı

Musa b. Ubeyde'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Dinar, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الْكَالِئِ بِالْكَالِئِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem borcun borçla satışını yasakladı."[226]

Bu hadisin başka varyantlarında (الْكَالِئِ بِالْكَالِئِ) ifadesi yerine aynı manaya gelen (عَنْ بَيْعِ الدَّيْنِ بِالدَّيْنِ) ifadesi kullanılmıştır.

Üsame b. Zeyd'in rivayet ettiği hadiste (إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ) ***"Riba, sadece nesie (vade)de olur"*** denilmiştir. Ancak bu hadis, borcun borçla satılması akdi ile ilgilidir. Ve akdin yapıldığı mecliste taraflar henüz birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muafiyet vardır. Mesela bin lira karşılığında bir ton buğday almak üzere selem akdi yapılırsa, bu akitte bedellerin ikisi de borçtur ve bu akdin yapılması caizdir. Ancak buğdayı verecek olan kişi bin lirayı teslim almadan her iki taraf akid meclisinden kalkıp birbirlerinden ayrılacak olurlarsa akid bozulur. Aynı şekilde dinar karşılığında dirhemlerin -her ikisi de borç olduğu hâlde- satılması caizdir. Ancak bedeller karşılıklı olarak teslim alınmadan taraflar akid meclisinden ayrılacak olurlarsa akid bozulur.

Ayette Haram Kılınan Bir Riba Çeşidi

Bir adam bir başkasına vadeli bin dirhem borçlu olur da kişi peşin ödemek şartıyla alacaklı kişi ile beşyüz dirhem üzerinden anlaşma yaparsa bu caiz olmaz.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Humeyd, Meysere'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'e *radıyallahu anh* "Benim bir adamdan vadeli alacağım var. Ona, 'peşin öde ki sana indirim yapayım' dersem caiz olur mu?" diye sordum. Bana "Bu, ribadır" diye cevap verdi. Zeyd b. Sabit'in *radıyallahu anh* de bunu caiz görmediği rivayet edilmiştir.

Said b. Cübeyr, Şa'bî ve Hakem de bu görüştedirler.

Mezhebimiz (Hanefî) fakihleri ile diğer fakihlerin çoğunluğu da bu görüştedirler.

İbn Abbas ile İbrahim en-Nehai, "Bunda bir sakınca yoktur" dediler.

---

226 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/474

Bu muamelenin batıl olduğuna iki şey delalet etmektedir:

1-İbn Ömer *radıyallahu anh* bu muameleyi "riba" olarak adlandırmıştır. Önce de açıkladığımız gibi şer'î terimler naslara dayanılarak oluşturulurlar.

2-Bilindiği gibi cahiliye dönemi ribası, ilaveli geri ödeme şartıyla borç para verme şeklinde idi. Geri ödemedeki ilave para, vadenin karşılığında idi.

Cenab-ı Allah bunu iptal edip haram kıldı ve şöyle buyurdu:

(وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ)

"Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir."[227]

(وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا)

"Faizden geriye kalanı bırakın."[228]

Vade karşılığında ilave para almayı Yüce Allah yasakladı. Bir kimsenin bir başkasından vadeli bin dirhem alacağı olur da peşin ödemesi şartıyla vade karşılığında ona indirim yaparsa, bu indirimi vade karşılığında yapmış olur ki bu, Yüce Allah'ın kesin olarak haram kıldığı riba anlamına gelmektedir. Yine bir kişi bir başkasına bin dirhem borçlu olur da alacaklıya "vadeyi uzat, sanayüz dirhem fazla ödeyeyim" derse bu da caiz olmaz. Çünkü eklenen yüz dirhem, uzatılan vadenin karşılığındadır. Aynı şekilde indirim yapmak da diğer örnekteki ekleme gibidir. Çünkü o da vadenin karşılığındaydı. İşte bu, vade karşılığında bedel almanın caiz olmamasının delilidir.

Bu sebeple Ebu Hanife dedi ki: "Bir kimse bir terziye bir kumaş verip 'Bunu bu gün dikersen sana bir dirhem, yarın dikersen yarım dirhem veririm' derse ikinci şartı geçersiz olur. Yarın dikmesi durumunda terzi, ecr-i misil almayı hak eder. Çünkü kumaşın sahibi vade karşılığında ücrette indirim yapmıştır. Oysa her iki vakitte de yapılan dikim işi aynıdır."

227 Bakara, 2/279
228 Bakara, 2/278

Dolayısıyla terzinin ücretinden kısıntı yapması caiz olmaz. Bu, öncesinde açıklamış olduğumuz gibi vadenin satılması mertebesinde bir şeydir.

Alacaklının borçluya, 'Borcunu şimdi öde, sana indirim yapayım' demesini selef ulemasından bazıları caiz görmüşlerdir. Alacaklının bunu şart koşmaksızın borçluya söylemesini caiz görmüş olabilirler. Alacaklı taraf herhangi bir şart koşmaksızın borçlu kişi kendiliğinden peşin öderse, indirim yapılabilir.

Öncesinde anlatıldığı gibi ölçülebilen ve tartılabilen mallarda aynı cinsten iki malın biri diğerinden fazla olarak birbirleri karşılığında satılmalarının, ribevi altı nesnede hadis-i şerif gereğince riba olacağını söylemiştik. Birbirleriyle satılan/takas edilen mallardan birinin peşin diğerinin vadeli olması durumunda da nesie ribasının meydana geleceğini söylemiştik.

Nitekim bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ، فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ، إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ)

"Türler farklı olunca, peşin olması şartıyla dilediğiniz gibi satın"[229], ***"Riba, sadece nesie (vade)de olur"***, ***"Türler farklı olunca, peşin olması şartıyla dilediğiniz gibi satın"***, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* hayvanlar üzerine selem yapılmasını riba sayması, vadeli olarak satılan ve henüz bedelini tahsil etmeden satıcının onu peşin paraya ve daha ucuza satın alması; bahsedilen hadisler ışığında değerlendirildiğinde bunların riba olduğu anlaşılır.

Fakihler ribevi altı malın birbirleriyle satılmaları durumunda birinin diğerinden fazla miktarda olmasının riba olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Çünkü bu konuda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* birçok kanaldan hadis rivayet edilmiştir. Ravilerinin çokluğundan dolayı bu hadisler, bize göre mütevatir mertebesine yükselmişlerdir. Bu hadislerin delil olarak kullanılabileceği hususunda fakihler ittifak etmişlerdir. Yine fakihler, bu nassın içeriğinde ribanın haramlık hükmünün bulunduğunu ittifakla söylemişlerdir. Diğerlerinde de bu hususun gözönünde bulundurulması

229 Muslim, Müsakat, 15

gerekir. Riba konusunda cins faktörünü esas almak gerektiği hususunda görüş birliği ettikten sonra fakihler, diğer bazı hususlarda farklı görüşler beyan etmişlerdir.

Birbirleriyle satılan malların birinin diğerinden fazla olmasının haramlık hükmünün, sadece altı çeşit malla sınırlı olmadığını söyleyen fakihler de vardır.

Muhalif dahi sayılamayacak ve şaz kabul edilen bazı kimseler dediler ki: "Malların birbirleriyle satılmalarında birinin diğerinden fazla miktarda olmasının haram oluşu, hakkında nass bulunan altı madde ile sınırlıdır. Bunların dışındaki mallar, biri diğerinden fazla olarak birbirleriyle satıldıklarında haramlık oluşmaz."

Mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin ölçülebilme ve tartılabilme niteliğini esas almalarının aklî ve naklî delilleri vardır. Bunları birkaç yerde açıklamıştık. Ölçülebilme ve tartılabilme niteliğinin esas alınması gerektiğine delalet eden hususlardan biri de şu rivayettir:

(الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ مِثْلًا بِمِثْلٍ وَزْنًا بِوَزْنٍ، وَالْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ مِثْلًا بِمِثْلٍ كَيْلًا بِكَيْلٍ)

"Altın altın ile misli misline ve aynı ağırlıkta; buğday da buğday ile misli misline ve aynı ölçekte."[230]

Bu hadis birbirleriyle satılan malların tartılabilir olanlarında aynı ağırlıkta olmasını, ölçülebilen mallarda ise aynı ölçekte olmasını gerekli kılmaktadır. Bu da haramlıkta cins unsuruna ek olarak tartı ve ölçü unsurunun da esas alınması gerektiğine delalet etmektedir.

Muhaliflerimizin ayeti bize karşı delil olarak kullandığı yönlerden biri de "yeme"nin esas alınmasıdır. Ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ)

230 Bkz: Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 8/53

"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar."

(لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوا)

"Faiz yemeyin."

Bu ayetlerden hareketle muhalifimiz, "riba" kelimesini yenilir şey anlamında kullanmış ve bu ayetler, ribanın yenilir şeylerde cereyan edeceği konusunda genel bir hüküm ifade ettiğini söylemişlerdir. Bize göre bu ayetler birkaç sebepten dolayı bu manaya delalet etmez. Şöyle ki:

1-Önce de ifade ettiğimiz gibi "riba" kelimesi şer'î bakımdan mücmel bir lafız olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Onun genel şekilde ifade ettiği manasını delil olarak ileri sürmek sahih olmaz. Bir şeyin riba olduğunu ispatlayabilmek için başka bir delile de ihtiyaç vardır. Ancak başka bir delil de bulunursa o şeye "riba" denir ve yenilmesi haram olur.

2-Ayetten en fazla çıkarılabilecek hüküm, ribanın bir yiyecek maddesinde mevcut olmasıdır. Ama bu, bütün yiyecek maddelerinde ribanın cereyan edeceği anlamına gelmez. Gerçi biz birçok yiyecek maddesinde ribanın cereyan ettiğini tespit etmiş bulunmaktayız. Ama bütün yiyecek maddelerinde ribanın cereyan ettiğini söyleyecek olursak ayetin delaletini yok etmiş oluruz.

Önce nakletmiş olduğumuz nass ve icma ile bin dirhemin bin yüz dirhemle satılmasının haram olduğu, aynı şekilde bin dirhemin vadeli bin dirhemle satılmasının batıl olduğu, şart koşulan vadenin maldaki noksanlık mertebesinde olduğu ve bunun bin dirhemi bin yüz dirhemle satmak gibi olduğu sabit olduğuna göre, karz akdinde vade şart koşmanın sahih olmaması gerekir. Aynı şekilde bin dirhemin bin yüz dirhem olarak geri ödenmek üzere karz olarak verilmesi de caiz olmaz. Çünkü vade noksanlığı, tartı noksanlığı gibidir. Riba, bazen tartı noksanlığı şeklinde bazen de vade noksanlığı şeklinde cereyan etmektedir. Karz akdinin de böyle olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Karz akdi, bu bakımdan satış akdi gibi değildir. Çünkü karz akdinde bedeli teslim almadan akid meclisinden ayrılmak caizdir. Ama bin dirhemin bin dirhemle satılması akdinde, bedeli teslim almadan akid meclisinden ayrılmak caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Vade eğer şart koşulursa noksan olur. Ama şart koşulmazsa, bedelin teslim alınmaması, birbirleriyle satılan iki maldan birinde noksanlık meydana gelmesini gerektirmez. Ancak satış akdi, iki maldan birindeki noksanlıktan başka bir sebeple batıl olur/bozulur. Bilindiği gibi birbirleriyle satılan malların karşılıklı teslim ve tesellümünün vacip olması bakımından iki malın aynı veya ayrı sınıftan olması arasında bir fark yoktur. Yani altının gümüşle satılması durumunda biliyoruz ki bunların karşılıklı teslim ve tesellümünün gerekliliği, teslim alınmayan malda noksanlığın meydana geleceği sebebiyle değildir. Mesela bir adam bir başkasına bir köleyi bin dirheme satar, ancak aradan seneler geçtiği hâlde parasını teslim almazsa, müşterinin bu köleyi kâr etmek amacıyla peşin bin dirheme satması caiz olur. Ama müşteri bunu bir ay vadeli bin dirheme satın almış, sonra vadesi de dolmuşsa, kâr etmek amacıyla köleyi peşin bin dirheme başkasına satması caiz olmaz. Ancak satın alacak olan adama bu köleyi vadeli bin dirheme satın almış olduğunu bildirirse satabilir. Bu da satış akdinde şart koşulan vadenin bedelde noksanlık gerektirdiğine delalet eder. Bu, hükmen tartıda noksanlık gibidir. Durum böyle olunca karz akdi ile satış akdinin anlattığımız şekilde birbirine benzetilmesi doğrudur. İtirazcının bununla ilgili sorusu da anlamsızdır.

Karz akdinde vade belirlemenin geçersiz olduğuna şu hadis delalet etmektedir:

(إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ)

"Riba, sadece nesie (vade)de olur."

Bu hadiste satış akdi ile karz akdi arasında bir ayrım yapılmadığı için her ikisine de delalet etmektedir. Karz akdi teberru kapsamında olduğundan bedel teslim alınmadıkça akit sahih olmaz ve bu bakımdan hibe akdine

benzer. Hibede vade sahih olmadığı gibi karzda da sahih olmaz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hibede vadeyi şu hadisi ile iptal etmiştir:

(مَنْ أَعْمَرَ عُمْرَى فَهِيَ لَهُ وَلِوَرَثَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ)

"Bir kimse bir başkasına bir şeyi ömür boyu yararlanmak üzere hibe ederse o şey artık kendisine hibe edilenin ve ondan sonra da mirasçılarının olur."[231]

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hibede şart koşulan vadeyi iptal etmiştir. Şunu da ifade etmeliyiz ki dirhemlerin ödünç verilmesi karzdır. Dirhemlerin karz olarak verilmesi de ödünç vermektir. Çünkü karz olarak vermek de ödünç olarak vermek de verilen dirhemin yararını karşı tarafa temlik etmektir. Verilen dirhemin yararı da ancak onu tüketmekle elde edilebilir.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: Bir kimse bir başkasına ödünç olarak dirhem verirse bu bir karzdır. Dolayısıyla dirhemleri kiralamak caiz olmaz. Çünkü dirhemleri kiralayan kişi, sanki daha fazlasını geri ödemek üzere dirhemleri karz/borç olarak almıştır. İğretide vade koymak caiz olmadığına göre, karz akdinde de caiz olmaz.

Dirhemleri karz/borç olarak almanın ödünç akdi olduğuna delalet eden delillerden biri şu rivayettir:

İbrahim el-Heceri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Sadakanın hangisinin daha hayırlı olduğunu biliyor musunuz?"*** diye sordu. Biz, 'Allah ve Resûlü daha iyi bilir' dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

(خَيْرُ الصَّدَقَةِ الْمِنْحَةُ، أَنْ يَمْنَحَ أَخَاهُ الدَّرَاهِمَ، أَوْ ظَهْرَ الدَّابَّةِ، أَوْ لَبَنَ الشَّاةِ)

231 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 11/509

"Sadakanın en hayırlısı bir şeyi ödünç vermektir. Kişi, kardeşine dirhemleri veya bineğin sırtını veya koyunun sütünü ödünç olarak verir."[232]

Hadiste görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dirhemleri, karz/borç olarak vermeyi "iğreti" olarak adlandırmıştır.

Bilindiği gibi başka bir hadiste, (الْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ) ***"İğreti mal geri verilir"***[233] buyurmuştur.

İğreti akdinde vade koymak sahih olmadığı gibi, karz akdinde de sahih olmaz. Şafiî, karz akdinde vade koymayı caiz görmüştür. Yardım ve muvaffakiyyet Allah'tandır.

Alışveriş Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ)

"Allah, alışverişi helal kıldı."[234]

Bu ayet, riba dışındaki diğer alışverişlerin mübah olduğunu genel bir ifadeyle bildirmektedir. Çünkü (بَيْع) kelimesi, bir malı karşılıklı rıza ile icap ve kabulde bulunarak bir başkasına temlik etmektir. (بَيْع) kelimesi telaffuz edildiğinde anlaşılması gereken gerçek mana budur. Şunu da ifade etmeliyiz ki, bey'in caiz olanı, fasid olanı vardır. Ancak bir bey'/alışveriş akdinin fasid veya caiz olduğu hususunda ihtilaf ettiğimizde bu ihtilafımız, bahsedilen ayetin manasını genel bir hüküm olarak kabul etmemize engel teşkil etmez. Ayetin çıkış noktası her ne kadar genel ise de kendisi ile özel hüküm kastedilmiştir. Çünkü fakihler; teslim alınmayan malın satılması, kişinin yanında mevcut olmayan bir malı satması, garar ve belirsizlik içeren alışveriş akdi, haram şeylerin satılması gibi birçok alışverişin yasaklandığı konusunda görüş birliği etmişlerdir.

232 Ebu Said el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc b. Makil eş-Şaşi, el-Müsned: 2/177
233 Ebu Davud, Büyu', 90
234 Bakara, 2/275

Ayetin lafzı her ne kadar bütün alışverişlerin helal olduğunu bildirmekteyse de az önce sıralanan bazı alışverişler bazı deliller ile ayetin genel helallık hükmünden çıkarılıp yasaklanmıştır. Bu alışverişlerin genel hükmün dışına çıkarılıp/tahsis edilip haram kılınması, ayetin lafzının, hakkında haramlık delili bulunmayan diğer alışverişlerin helallığı hakkında genel hüküm ifade etmesine engel teşkil etmez. Ayetin genel nitelikteki helallık lafzına bakarak şarta bağlanmış ve henüz kesinleşmemiş alışveriş akdinin caiz olduğuna hükmedilebilir. Çünkü Yüce Allah (وَاَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ) **"Allah alışverişi helal kıldı"** buyurmuştur. "Bey'" kelimesi icap ve kabulün adıdır. Gerçekte akdi yapanlardan birinin mala diğerinin de malın bedeline mâlik olması değildir. Bilindiği gibi tarafların muhayyer olması şartına bağlanan bey' akdi, bir bey' olduğu hâlde onlardan birinin mala diğerinin de malın bedeline mâlik olmasını gerektirmez. Aynı şekilde tarafların vekilleri bey' akdini yaptuklarında kendileri mala veya malın bedeline mâlik olmamaktadırlar.

(وَحَرَّمَ الرِّبٰوا)

"(Allah) faizi haram kılmıştır."

Ayetin bu kısmının hükmü, önce de belirttiğimiz gibi mücmelliktir. Açıklanmaya ihtiyacı vardır. Ribanın bir kısmı alışveriş şeklindedir. Bir kısmı da alışveriş şeklinde değildir. Bu, cahiliye dönemi ribası olup fazlasıyla geri ödemek şartıyla borç para vermektir. Ayetin devamında riba sayılan alışverişler, (وَاَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ) **"Allah alışverişi helal kıldı"** ayetinin genel hükmünün dışına çıkarılmış ve haram olduğu bildirilmiştir.

Şafiî, "riba" kelimesi mücmel olduğuna göre bunun, "bey" kelimesinin de mücmel olmasını gerektirdiğini zannetmiştir.

Bize göre mesele onun zannettiği gibi değildir. Çünkü "riba" olarak adlandırılmayan alışverişler, ayetin genel helallık hükmüne dâhildirler. Ancak riba olup olmadığından şüphelendiğimiz alışverişlerde temkinli olmamız gerekir. Riba olmadığını kesin olarak anladığımızda, ribayı haram kılan ayet ile ona itiraz etmemiz caiz olmaz."Usûlu'l-Fıkh" adlı eserimizde bunu açıklamıştık.

(ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا)

"Bu, onların, «Alışveriş de faiz gibidir» demelerinden dolayıdır."

Burada faizin alışveriş gibi mübah olduğuna inanan kâfirlerin sözleri nakledilmektedir. Onlar faiz olarak alınan fazlalıkla diğer alışverişlerden elde edilen kâr arasında fark bulunmadığını iddia ettiler. İnsanların dinî ve dünyevî yararları için Yüce Allah'ın koyduğu hükümleri bilemediler. Bu cehaletlerinden dolayı Allah Teâlâ onları yerdi. Kıyamet gününde hâllerinin nice olacağını ve nasıl bir azaba maruz kalacaklarını haber verdi.

(وَاَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ) **"Allah alışverişi helal kıldı"** ayetiyle, müşterinin görmeden mal satın almasının caiz olduğuna, eşit miktarda iki küme buğdayın birbiri karşılığında satılması ve taraflardan birinin buğdayı teslim almadan akit meclisinden ayrılmasıyla alışverişin bozulmayacağına delil getirilmektedir. Teslim alma, tasarrufta bulunma ve temlik edinme gibi alışveriş ahkâmı ve hukuku, bahsedilenayete göre bağlayıcı hâle gelmektedir. Bu da karşılıklı teslim-tesellüm olmasa bile söz konusu hükümlerin yürürlükte kalmasını gerektirir. Bu, tıpkı şu ayet gibidir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ)

"Anneleriniz size haram kılındı."[235]

Yani şehevî açıdan onlardan yararlanmanız size haram kılındı. Şu ayet de buna delil olarak gösterilmektedir:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[236]

235 Nisâ, 4/23
236 Nisâ, 4/29

Bu ayet de meseleye iki bakımdan delalet etmektedir:

1-Taraflar malı ve bedelini teslim almadığı hâlde akid meclisinden ayrılmadan da ayrıldıktan sonra da malı veya bedelini kullanabilir.

2-Malı satın alan kişi, satıcının bedeli teslim almasından önce ve akit meclisinden ayrıldıktan sonra maldan yararlanabilir.

(فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ)

"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüde uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.)"[237]

Yasaklamadan sonra ribadan uzak duran kimse, daha önce riba yoluyla kazanıp elde ettiği kârlar kendisinindir. Ama henüz elde etmediği riba kazancını alamaz. Çünkü ayetin devamında, henüz teslim almadığı riba kazançlarını Yüce Allah şu ayetle artık iptal edip onun malı olmaktan çıkarmıştır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın."[238]

Yüce Allah haramlık ayetinin indirilmesinden önce akdi yapılmış olsa bile henüz teslim alınmamış olan riba kazancını iptal etmiş, ama teslim alınmış olanları da feshetmemişti:

(فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ)

"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüde uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur."

237 Bakara, 2/275
238 Bakara, 2/278

Süddi ve diğer bazı müfessirlerin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Yüce Allah (وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ) **"Eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın"** buyurarak, henüz teslim alınmamış riba kazancını iptal etmiş, teslim alınmış olanları ise iptal etmemiş ve sonrasında şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ)

"Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir."[239]

Bu ayet, henüz teslim alınmamış riba kazancının iptal edildiğini desteklemekte, içinde riba bulunmayan sermayenin ilavesiz olarak geri alınabileceğini bildirmektedir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccı gününde Mekke'de (Cabir ise "Arafat'ta" demiştir) irad ettiği hutbesinde şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

"Cahiliyyet devrindeki bütün ribalar kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk riba da Abbas b. Abdulmuttalib'in ribasıdır."[240]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah'ın henüz teslim alınmamış riba kazancını iptal etmesi ve teslim alınmış olanları ise iptal etmemesiyle ilgili olarak indirdiği ayetin manasına uygun olarak böyle bir hüküm vermişti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hutbesinden birkaç hüküm çıkarılmaktadır:

1-Malın teslim alınmasından önce satış akdini haram kılacak bir sebep meydana gelirse bu sebep satış akdi esnasında da varmış gibi kabul edilir.

2-Malın teslim alınmasından sonra satış akdini haram kılacak bir sebep meydana gelirse bu sebep, akdin feshini gerektirmez.

239 Bakara, 2/279

240 İbn Huzeyme, Sahih: 4/251

Örneğin hıristiyan bir kimse kölesini şarap karşılığında bir başka hıristiyana satarsa bu alışveriş bize göre geçerlidir. Şarabı teslim almadan ikisinden biri Müslüman olursa alışveriş akdi batıl olur/bozulur.

Aynı şekilde Müslüman bir adam bir av satın alır, sonra satıcı veya müşteri hacc ya da umre ihramına girerse alışveriş akdi batıl olur/bozulur. Çünkü satılan malın teslim alınmasından önce alışveriş akdini haram kılan bir sebep meydana gelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ da teslim alınmamış olan riba kazancını iptal etmiştir. Çünkü o kazancı teslim almadan riba akdini haram kılan ayet inmişti. Eğer şarap teslim alındıktan sonra taraflar Müslüman olsalar veya av teslim alındıktan sonra taraflar ihrama girselerdi, alışveriş akdi batıl olmazdı. Nitekim Yüce Allah, ribayı haram kılan ayeti indirdiğinde teslim alınmış olan riba kazancını iptal etmemişti. Bu uygulama benzer meseleler için de geçerlidir. Öldürülmeyi hak eden, ancak henüz teslim alınmamış olan köleyi müşterinin öldürmesi ve alışveriş akdini iptal etmesi gerekmez. Alışveriş akdini haram kılan bir sebep meydana gelmediği için müşterinin caniyi takip etme hakkı vardır. Çünkü alışveriş akdi mevcudiyetini olduğu gibi devam ettirmektedir. Satılan malın yerine onun kıymetini ödemek geçerli olur. Kıymet de satılan malın yerine geçerlidir. Ancak müşteri bu durumda dilediğini yapmakta serbesttir.

Bahsedilen hadis şuna da delalet etmektedir: Satılan malın satıcının elindeyken telef olması ve müşteriye teslim edilememesi, alışveriş akdinin batıl olmasını gerektirir. Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri ile Şafiî bu görüştedirler. Mâlik bu durumda alışveriş akdinin batıl olmayacağını, malı teslim almasına satıcı engel olmamışsa müşterinin de malın bedelini ödemekle yükümlü olduğunu söylemiştir.

Ayet-i kerime, satın alınan malın teslim alınmasıyla alışverişin tamamlanmış olacağına, malı teslim edememenin akdin batıl olmasını gerektireceğine açıkça delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah riba kazancının teslim alınmadığı riba akdini iptal etmiş ve sadece anaparayı almakla yetinilmesini emretmişti. Bu da satın alınan malı teslim almanın alışveriş akdinin sahih olma şartlarından olduğuna delalet etmektedir. Bu şartın yerine getirilmesine engel bir durumun meydana gelmesiyle de alışveriş akdi batıl olur.

Bahsedilen ayet şu hükme de delalet etmektedir: Fasit olarak yapılmış olsalar da daru'l harpte yapılan akitlerden İslam devletinin başkanı haberdar olur da ses çıkarmazsa artık o akdin feshi için itirazda bulunulamaz. Zira bilindiği gibi Hz. Abbas'ın riba akitleri, ribayı haram kılan ayetin inmesi ile Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de veda hutbesini irad ettiği zaman arasında yapılmıştı. İptal ettiği riba ise, Mekke'de fetih öncesinde akdettiği ve henüz teslim almadığı riba kazançları idi. Teslim alınmamış ribaların akidlerinin ayetin nüzûlünden önce veya sonra olması arasında bir ayrım yapmamıştı. Bu da daru'l harpte Müslümanlar ile gayri müslimler arasında yapılan riba akitlerinden İslam devletinin başkanı haberdar olur ve riba kazancı teslim alınmışsa akdin feshedilmeyeceğine delalet etmektedir.

(فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ)

"Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüde uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur" ayeti de buna delalet etmektedir. Çünkü ayette, İslam'dan önce alınmış olan riba kazancının kendisinin olacağı bildirilmiştir. Ayetteki (فَلَهُ مَا سَلَفَ) ibaresinin, geçmişte işlediği riba günahı kendisinindir. Allah o günahını bağışlar, anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Ancak ayeti bu şekilde manalandırmak doğru değildir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ)

"Durumu da Allah'a kalmıştır."

Yani azabı mı yoksa sevabı mı hak etmiştir. Artık bunun takdiri Allah'a kalmıştır. Yüce Allah onun ahiretteki durumu hakkında bize bilgi vermemiştir.

Diğer taraftan ayetteki (فَلَهُ مَا سَلَفَ) ibaresinin, geçmişte işlediği riba günahı kendisinindir. Allah o günahını bağışlar, anlamı kastedilmiş olsa bile bu, bizim söylediklerimizin yanlış olduğu anlamına gelmez. Ayetin her iki manaya gelmesi muhtemeldir. Allah onun günahını bağışlar. Müslüman

olmadan önce almış olduğu riba kazancı da kendisinin olur. Bu da ehl-i harbin yaptıkları alışveriş akitlerinin, karşılıklı teslim ve tesellümden sonra Müslüman olmaları durumunda geçerli olacağına delalet etmektedir. Zira Yüce Allah (فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ) **"Önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.)"**

[Faiz Emrine Uymayanlarla Savaş]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوٓا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾)

(فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾)

278-"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın."

279-"Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Rasûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-Allah'ın emrini kabul etmez ve ona uymazsanız, Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin.

2-Ribanın yasaklanmasından sonra ribadan geriye kalanı bırakmazsanız, -haramlığına inansanız bile- Allah ve Reşûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin.

İbn Abbas, Katade ve Rebi b. Enes'ten rivayet edilen görüşe göre devlet başkanı, riba muamelesi yapan kimseden tevbe etmesini ister. Tevbe ederse ne alâ. Aksi hâlde onu öldürür. Tabii ribayı helal sayarsa kendisine bu muamele uygulanır. Çünkü ilim ehli, haramlığına inandığı hâlde riba muamelesi yapan kimsenin kâfir olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir.

(فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ)

"Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin" ifadesi, riba muamelesi yapanları kâfir saymayı gerektirmez. Çünkü bu ifade, kâfirlikten daha aşağı derecedeki günahları işleyen kimseler için de kullanılımaktadır.

Zeyd b. Eslem'in babasından rivayetle anlattığına göre Hz. Ömer, Muaz b. Cebel'i *radıyallahu anh* ağlarken görmüştü. Ona "Seni ağlatan nedir?" diye sorunca Muaz *radıyallahu anh* şöyle cevap vermişti:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(اَلْيَسِيرُ مِنَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ وَمَنْ عَادَى أَوْلِيَاءَ اللَّهِ فَقَدْ بَارَزَ اللَّهَ بِالْمُحَارَبَةِ)

"Azıcık riya şirktir. Allah'ın dostlarına düşmanlık eden, Allah'a karşı savaş açmış olur."[241]

Bu durumdaki kimseler kâfir olmasalar da Allah'a karşı savaş açmış kimseler olarak yaftalanmış olmaktadırlar.

Süddi'nin bildirdiğine göre Zeyd b. Erkam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ، وَسِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتُمْ)

"Sizin savaştıklarınızla savaşırım. Sizin barıştıklarınızla barışırım." [242]

Bu bağlamda bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا)

241 Hâkim, Müstedrek: 1/44
242 Tirmizi, Menakıb, 61

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası..."[243]

Bu ayetteki hükmün Müslümanlar hakkında da geçerli olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ayette sözü edilen âsiler, yol kesme suçunu işlemeleri sebebiyle *"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açan"* kimseler olarak damgalanmışlardır. Bu ayet, kâfirlikten aşağı derecede de olsa büyük bir günahı açıkça işleyen kimsenin 'Allah'a ve Resûlüne savaş açan' olarak damgalanmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

(فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ)

"Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin" ifadesi, riba muamelesi yapanların günahlarının büyük olduğunu, kâfir olmasalar da devlet başkanına karşı direndikleri takdirde kendileriyle savaşılmayı hak ettiklerini bildirmektedir. Direnmedikleri takdirde tazir cezasına veya caydırıcı başka bir cezaya çarptırılırlar. Cenab-ı Allah'ın hakkında azapla tehditte bulunduğu diğer suç ve masiyetler de ısrarla ve açıktan işlendikleri takdirde aynı hükmün uygulanması gerekir. Devletin caydırmasına rağmen diretirlerse, suçu işlemeye son verinceye kadar asi ve kendisine uyanlara karşı savaş açılır. Gerekirse öldürülürler. Devlet başkanı, eğer kendisine karşı direnmezlerse, onları uygun gördüğü şekilde cezalandırır. İnsanların mallarını zorla ellerinden alan zorba ve zalimlerle vergi alanlar da aynı hükme tabidirler. Devlete karşı direnmeleri durumunda bütün Müslümanların onlarla savaşması ve gerekirse öldürmesi gerekir. Bunlar, riba/faiz yiyenlerden daha büyük suç işlemektedirler. Çünkü hem ilahî yasağın hem de Müslümanların saygınlığını hiçe saymaktadırlar. Faiz yiyen, Allah'ın riba yasağını hiçe saymakta ama kendisine faiz verenin mali dokunulmazlığını hiçe saymamaktadır. Çünkü o kişi gönül rızasıyla kendisine faiz vermektedir.

Keyfi olarak vergi tarhedip insanlardan vergi toplayanlar ise hem Allah'ın koyduğu yasağı hem de Müslümanların dokunulmazlığını hiçe sayan yol kesiciler gibidirler. Çünkü bunlar, herhangi bir te'vilve şüphe olmadan zorlama ve şiddetle insanların mallarını ellerinden almaktadırlar.

243 Mâide, 5/33

İnsanların mallarını vergi adı altında zorla ellerinden almaya devam ettiklerini gören Müslümanların bunları ve bunların yardakçılarını, peşlerinden gidenleri imkân bulduğu şekilde öldürmesi caizdir.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, sahabilerin kendisine muvafakat etmeleri üzerine, zekât vermeyenlerle iki sebepten dolayı savaştı. Biri küfür hâlinde olmaları, diğeri de zekât vermemeleri idi. Onlar zekâtın farz olduğunu kabule ve zekâtı ödemeye yanaşmamışlardı. Böylece kendileriyle savaşılmasına yolaçan iki sebebi üzerlerinde taşımış oluyorlardı. Biri, Allah'ın emrini kabule yanaşmamaktı. Bu, küfürdür. Diğeri de mallarından verilmesi farz olan zekâtı devlet başkanına vermeye yanaşmamaları idi. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* işte bu iki sebepten dolayı onlarla savaştı ve şöyle dedi:

(لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَلَقَاتَلْتُهُمْ عَلَيْه)

"Resûlullah'a** sallallahu aleyhi ve sellem **verdikleri deve bağlama ipini dahi bana vermezlerse onlarla savaşırım."[244]

Bunun başka varyantlarında ip yerine oğlak anlamına gelen "ikal" kelimesi kullanılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* kendileriyle savaştığı kimselerin, zekâtın farzlığını kabul etmeyen kâfirler olduğunu söyledik. Çünkü sahabiler, onları "mürted" olarak adlandırmışlardır. Bu damga bu güne kadar da onların üzerinde durmakta devam etmektedir. Yapılan savaşta sahabiler onların kadınlarını ve çocuklarını esir almışlardı. Şayet mürted olmasalardı, onlara bu hüküm uygulanmazdı. İlk Müslümanlarla onlardan sonra gelenler bu konuda hemfikirdirler. Aralarında ihtilaf yoktur. Yani Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* kendileriyle savaştığı kimseler mürted idiler.

Buna göre faiz yemeye devam eden kimse, eğer faizi helal sayıyorsa kâfirdir. Bunu yasaklayan devlet başkanına karşı kendisini destekleyen bir grupla birlikte direnmekteyse ve bunlar önceleri Müslüman idilerse, devlet başkanı mürtedlere uygulanan hükmü bunlara da uygular. Haram-

244 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 15/82

lığını kabul edip faiz yemeyi helal saymazlarsa ve kendilerini bundan vazgeçirmeye çalışan devlet yetkililerine karşı direnmektelerse, tevbe etmelerine kadar devlet yetkilileri onlarla savaşır. Eğer direnmekte değillerse devlet yetkilileri bu suçu işlemeye son vermelerine kadar onları dayak ve hapisle cezalandırır.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hıristiyan zimmî olan Necranlılara yazdığı mektupta şöyle buyurmuştu: ***"Ya ribayı bırakırsınız ya da Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin!"***

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Humeyd, Ebu Melih el-Huzeli'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah(s.a.s), Necranlılarla sulh anlaşması yaptı. Onlara bir mektup yazdı. Mektubun sonunda şu ifadelere yer verilmişti: ***"Faiz yememeniz şartıyla. Kim faiz yerse benim himayem ondan uzaktır."***

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا)

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve faizden geriye kalanı bırakın" ayetinin devamında (فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللهِ وَرَسُولِه) **"Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin"**

Bu ifadelerin ikisi de işi eski hâline döndüren-yani faizin haramlığını kabul etmeyen kimselerle haramlığını kabul ettiği hâlde faiz yemeye devam eden- kimselerle ilgilidir. Faizin haramlığını kabul etmeyen kimse, mürted kabul edilerek kendisiyle savaşılır. Haramlığını kabul ettiği hâlde faiz yemeye devam eden, eğer yasağa karşı direniyorsa faizi bırakması için kendisiyle savaşılır. Ancak kendisi mürted olmaz. Yasağa karşı direnç göstermiyorsa, devlet başkanının takdirine göre dövülerek ve hapsedilerek tazir cezasına çarptırılır.

(فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه)

"Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin" ifadesi, emrolunduklarını yerine getirmezlerse-yani faizi bırakmazlarsa- Allah ve Resûlü'yle savaş hâlinde olduklarını kendilerine bildirmektedir. Bu ayette faizcilerin

suçlarının büyük olduğu, bu sebeple Allah ve Resûlü'yle savaş hâlinde olma damgasıyla damgalanmayı hak ettikleri haber verilmektedir. Bunun da iki manası vardır:

Biri, eğer faiz yemeyi helal sayıyorlarsa, kâfir olmalarıdır.

Diğeri de haramlığına inanmakla birlikte faiz yemeye devam ediyorlarsa Allah ve Resûlü'yle savaşa girmiş olduklarının kendilerine bildirilmesidir.

Bazı kimseler bu ayeti; Allah'ın, Resûlü'ne ve müminlere faizcilerle savaşmalarını emrettiğini bildirmesi olarak yorumlamaktadırlar. Allah bu ayetle savaşı ilân ediyor ki, haberleri yokken ani bir baskına uğramasınlar. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ)

"(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez."[245]

Savaş ilanıyla ilgili ayet, bu şekilde yorumlanırsa ve faiz muamelesi yapanlar güçlü kimseler iseler ilahî hitap onlara yönelik olur. Önceki şekilde yorumlayacak olursak, faizcilik yapan herkes bu hitabın kapsamına girer ve bahsedilen hüküm kendisini ilgilendirir. Şu hâlde önceki şekilde yorumlanması daha uygun olur.

(وَاِنْ كَانَ ذُوعُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾)

245 Enfal, 8/58

280-"Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilirseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır."

Bu ayet iki şekilde te'vil edilmiştir:

1-Size borçlu olan kimse darlık içindeyse, eli genişleyinceye kadar ona süre tanıyın.

2-Ayetteki "kâne" fiili, kendi ismiyle yetinmiş ve başkaca habere ihtiyaç duymamış olup şu manaya gelmektedir: Darlık içindeki bir kimse düşerse veya darlık içindeki bir kimse bulunursa maddi yönden feraha kavuşuncaya kadar kendisine mühlet verin. Nitekim "kâne" fiilinin bu hâline örnek olan bir şiirde şöyle denmiştir:

فدى لبنى شيبان رحلي ونافتى إذَا كَانَ يَوْمٌ ذُو كَوَاكِبَ أَشْهَبُ

Şeyban oğullarına yüküm de devem de feda olsun

Parlak yıldızlı bir gün meydana geldiğinde.

(وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ)

"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin" ayetinin manası hakkında ulema ihtilaf etmiştir.

Bir rivayete göre İbn Abbas, Kadı Şureyh ve İbrahim en-Nehâi bunun özel olarak faiz borçlusu hakkında olduğunu söylemişlerdir.

Kadı Şureyh, faiz dışındaki diğer borçlulardan ödeme güçlüğü çekenleri hapsederdi.

İbrahim en-Nehâi, Hasan, Rebî b. Haysem ve Dahhâk'tan rivayet olunan görüşe göre bu ayet, faiz dışı borçlular için de geçerlidir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayette buna benzer ifadeler kullanılmıştır.

Başkaları dediler ki: "Ayette kastedilen, darlık içindeki faiz borçlusuna mühlet tanımaktır. Ama faiz dışı diğer borçlular da darlık içinde olduklarında faiz borçlusuna kıyaslanarak aynı hükme tabi olurlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ) **"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin"** ayeti, selef ulemasından bazılarının te'vilineve yaptığımız açıklamaya göre faiz dışı diğer borçluları da muhtemelen kapsamaktadır. Selef ulemasının bu ayeti, ihtimali olmayan bir şekilde te'vil etmiş olması mümkün değildir. Şu hâlde bu ayetin hükmünü darlık içindeki bütün borçlular için genellemek, delile dayanmadan sadece riba borçlularına tahsis etmemek gerekmektedir. Aksi hâlde delilsiz olarak bir ayetin genel hükmünü tahsis etmiş/özellemiş oluruz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ) **"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin"** ayeti, hüküm ifade etme bakımından yalnız başına yeterli olmayıp kendisinden önceki ayeti de içerdiğine göre bunun mühlet tanıma hükmünün faiz borçlularıyla sınırlı olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayet, özü itibariyle kendi başına yeterli bir ayettir. Manasına delalet etmektedir. Ayette mali açıdan darlıktan ve borçluya mühlet tanımaktan söz edildiğine göre bu, borçludan ödemesi talep edilen bir borcun varlığına delalet eder. Mühlet tanımak da, ödenmesinin zorunluluğu sabit olan, vadeli ya da hemen ödenmesinin talep edilmesi sahih olan borçlar için söz konusu olur. Ayetin içeriğinde ödeme güçlüğü çeken borçluya mühlet tanımaya delalet eden bir delil varsa, ifade bakımından ayet kendi başına yeterli olur ve onu genel bir hüküm olarak kabul etmek gerekir. Onu diğer borçlar için değil de sadece faiz borçları için sınırlandırmak gerekmez.

Naklettiğimiz bu görüşü destekleyen bazı kimseler, mühlet tanımanın faiz borçluları için caiz olmayacağını, Cenab-ı Allah'ın faizi iptal ettiğini ve hâl böyleyken faiz borçlusuna mühlet tanımanın nasıl caiz olacağını söylemektedirler. Şu hâlde ayetin hükmünün, sadece diğer borçlar hakkında geçerli olması gerektiğini iddia etmişlerdir.

Böyle bir iddia bizce bir önem taşımamaktadır. Çünkü Yüce Allah faizi iptal etmiştir. Faiz, borç olarak verilen para için ödenmesi şart koşulan fazlalıktır. Yoksa anapara iptal edilmiş değildir. Zira ayette (وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا) **"Faizden geriye kalanı bırakın"** buyrulmaktadır. Faiz, fazlalıktır. Bundan sonra (وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ) **"Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir"** buyrulmuştur. Bunun da sonrasında şöyle buyrulmuştur:

(وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ)

"Eğer borçlu darlık içindeyse..."

Yani bütün borçlar kastedilmiştir. Anapara da ödenmesi gereken bu borçlardan biridir. Faizden kalan kısmın iptal edilmesi, anaparanın da iptal edilmesini gerektirmez. Aksine o, borçlunun üzerinde duran ve ödenmesi gereken bir borçtur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Anaparayı ödemesi için darda kalmış borçluya mühlet tanımak emredildiğine göre, anapara ile diğer borçlar aynı hükme tabidirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz bahsedilen ayetin genel hükmünün kapsamından bahsettik. Eğer ayet sadece faizin anaparasını kapsayacak olursa, nass yolu ile başka borçları kapsamaz. Ama manasının genel nitelikte oluşu yoluyla kapsar. Bu durumda ayetin hükmünü başka borçlar üzerinde de ortak bir noktada sabit kılabilmek için başka bir delile ihtiyaç duyulmaktadır.

Sizinle hasmınız arasındaki konuşma kıyas yönünde değildir. Ancak siz ayetin genel hükmü ile özel hükmü konusunda ihtilafa düştünüz. Kıyas hakkında konuşmak, ayette söylenmeyeni söylenene reddetmek, bir nevi kıyas yapmak ise başka bir meseledir.

(وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْ)

"Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir" ayeti, alacaklının borçludan ödeme talebinde bulunma hakkının sabit olmasını, rızası olmasa bile anaparasını ondan almasının caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah anaparasını talep etmesini veya borçlunun ödememesi durumunda onun malından almasını, borçlunun razı olması şartına bağlamış değildir. Bu da kişinin borçlusundan borcunu ödemesini talep ettikten sonra borçlunun ödemeye yanaşmaması durumunda, borçlu razı olsa da olmasa da alacaklının, hakkını onun malından almasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu manada bir hadis rivayet edilmiştir: Hind, kendisine şöyle demişti: "Ebu Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek kadar nafaka vermiyor." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştu:

(خُذِي أَنْتِ وَبَنُوكِ مَا يَكْفِيكِ بِالْمَعْرُوفِ)

"Sen ve çocukların, sana meşru şekilde yetecek kadarını Ebu Süfyan'ın malından alabilirsiniz."[246]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Süfyan'ın malından almayı hak ettiği nafakayı -Ebu Süfyan razı olsa da olmasa da-almasını Hind'e mübah kılmıştı.

Ayet-i kerimede borçlunun imkânı olduğu hâlde borcunu ödemeye yanaşmaması durumunda zalim bir kimse olacağına delalet vardır. Ayette buna iki şekilde delalet edilmektedir:

1-(وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ) **"Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir"** ayeti, alacaklının borçludan anaparayı ödeme talebinde bulunma hakkı olduğunu bildirmektedir. Bu ayet borçlunun anaparayı ödemesini emretmekte ve ödemezlik yapmaması gerektiğini bildirmektedir. Ödemediği takdirde alacalıya zulmetmiş olacağı ve zalimlik sıfatını hak edeceği anlatılmaktadır. Böyle olunca da hapsedilerek cezalandırılmayı hak edeceği haber verilmektedir.

246 Buhari, Büyu', 95

2-Borçlunun imkânı olduğu hâlde borcunu ödemeye yanaşmaması durumunda zalim bir kimse olacağına ayetin devamındaki şu ifade de delalet etmektedir:

(لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ)

"Böylece siz, ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz ne de başkaları size haksızlık etmiş olur."[247]

Doğrusunu Allah bilir, ayetin manası şöyle olmalıdır: Böylece riba fazlalığı alarak başkalarına haksızlık etmiş olmazsınız. Anaparanızdan kesinti yapılmadığı için siz de haksızlığa uğramış olmazsınız. Bundan da anlaşılıyor ki borçlu, anaparayı ödemeye yanaşmadığı takdirde alacaklıya haksızlık etmiş olacak ve dolayısıylacezalandırılmayı hak edecektir.

Fakihlerin tamamı bunun dayakla cezalandırılmayı hak etmediği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Hapisle cezalandırılması gerekir. Çünkü bütün fakihler, onun hapis dışındaki cezalarının dünyevî bakımdan düşmüş olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Bahsedilen ayetin delaleti doğrultusunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir hadisi rivayet edilmiştir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Şerid'in babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ)

"Ödeme imkânı olanın ödemeyi geciktirmesi, onun aleyhinde konuşulmasını ve cezalandırılmasını helal kılar."[248]

İbn Mübarek, hadiste geçen (يُحِلُّ عِرْضَهُ) ifadesinin ona sert davranılması (وَعُقُوبَتَهُ) kelimesinin ise hapsedilmesi anlamına geldiğini söylemiştir.

247 Bakara, 2/279
248 İbn Mâce, Sadakat, 18

İbn Ömer, Cabir ve Ebu Hureyre (Allah hepsinden razı olsun), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ وإذا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَي مَلِيٍّ فَلْيَتْبَعْ)

"Borcunu ödeyebilecek durumda olan zengin kişinin ödemeyi geciktirmesi zulümdür. Biriniz zengin bir kişiye havale olunursa havaleyi kabul etsin."[249]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zengin kimsenin borcunu ödemeyi geciktirmesini zulüm olarak nitelemiştir. Zalim ise mutlaka cezalandırılmayı hak eder. Cezası da hapistir. Çünkü fakihler onun hakkında hapisten başka bir ceza bildirilmediği konusunda görüş birliği etmişlerdir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre bedevilerden Hirmas b. Habib, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir borçlumu yakalayıp Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* götürdüm. Bana, ***"Onu tut, bırakma"*** dedi. Sonra da ***"Ey Benu Temimli kardeş! Esirine ne yapmak istiyorsun?"*** diye bana sordu.[250]

Bu hadis, alacaklının, borcunu ödemeyen borçlusunu hapsetme hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü esir hapsedilir. Borçluyu "esir" olarak adlandırması, alacaklının onu hapsedebilecğine delalet etmektedir.

(لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ)

"Ödeme imkânı olanın ödemeyi geciktirmesi, onun aleyhinde konuşulmasını ve cezalandırılmasını helal kılar" hadisi de aynı şeye delalet etmektedir. Buradaki cezalandırma, hapistir. Çünkü başkası onu hapsetme hakkına sahip değildir.

Fakihler, hapis gerektiren durumun ne olduğu konusunda farklı görüş ortayakoymuşlardır.

---

249 Buharî, İstikraz, 12; Muslim, Müsakat, 33

250 Ebu Davud, Akdiye, 29

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, her ne şekilde olursa olsun, borcunu ödemediği sabit olan bir kimsenin iki veya üç ay süreyle hapsedilmesi gerektiğini söylediler. İki veya üç aydan sonra kendisine sorulur. Eğer varlıklı ise hapiste tutulmaya devam edilir. Eğer mali sıkıntı içindeyse tahliye edilir.

İbn Rüstem'in bildirdiğine göre Muhammed, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kendisinden ödeme talebinde bulunulan borçlu, "Ben dardayım" deyip bu durumunu beyyine ile ispat eder veya "Durumumu falana sorun" derse, durumu başkasına sorulmaz. İki veya üç ay süreyle hapsedilir. Ondan sonra durumu başkalarına sorulur. Ancak darda olduğu bilinen biri ise hapsedilmez."

Tahavi, Ahmed b. Ebi İmran'ın şöyle dediğini nakleder: "Mezhebimizin (Hanefî) müteahhirin fakihleri -ki Muhammed b. Şüca da onlardan biridir-şöyle dediler: Satın alınan eşyanın bedeli gibi aslı mal olup burçluya teslim edilmiş olan borçtan dolayı alacaklı kişi borçluyu hapsedebilir. Ama mehir, hulu', kefalet ve taammüden öldürmede sulhun bedeli gibi aslı mal olmayan borçlardan ötürü alacaklı kişi, borcun varlığı ve ödemenin geciktirildiği tespit edilmeden borçluyu hapsedemez."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Borcunu ödemeyi geciktiren kişinin, malı olduğu haberi gelirse alacaklı tarafından hapsedilir."

Mâlik dedi ki: "Borç yüzünden ne hür ne de köle hapsedilir. Ama temize de çıkarılmazlar. Mal ve para gizlemekle itham edilirse hapsedilir. Malı olduğu tespit edilmezse hapsedilmez, salıverilir. Mali sıkıntı içindeyse hapsedilmez."

Şafiî dedi ki: "Kişinin borçlu olduğu sabit olur ve görünürde malı varsa, bu malı satılır, borcu ödenir; hapse atılmaz. Görünürde malı yoksa hapsedilir. Ele geçirilen malı satılır. Mali sıkıntı içinde olduğunu söylerse, beyyine göstermesi durumunda söyledikleri doğru kabul edilir. Çünkü Yüce Allah (وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ) **"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin"** buyurmaktadır. Beyyine göstermesinin yanı sıra doğru konuştuğuna dair yemin de ettirilir. Ondan sonra alacaklıların kendisine ilişmelerine engel olunur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, "Kişinin başkasına borçlu olduğu kadı tarafından tespit edilir edilmez hapsedilir" demişlerdir. Çünkü ayet ve hadisler, üzerinde sabit görülen borcunu ödemeye yanaşmamakla alacaklısına haksızlık ettiğine ve dolayısıyla cezalandırılmayı hak ettiğine delalet etmektedirler. Cezanın onun üzerinde kalması gerekir. Ancak mali sıkıntı içinde olduğunu ispatlarsa, üzerindeki ceza kalkar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Borçlu kişi, imkânı olduğu hâlde borcunu ödemeye yanaşmazsa zalim olur. Çünkü Yüce Allah gücünün yetmediği ve imkân bulamaması gibi durumlarda kişiyi, yapamadığı bir işten ötürü yermez. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ) ***"Ödeme imkânı olanın ödemeyi geciktirmesi, onun aleyhinde konuşulmasını ve cezalandırılmasını helal kılar"*** buyurarak, borcunu ödemeyen kişinin cezalandırılmasını, mal sahibi olması şartına bağlamıştır. Cezalandırılmayı hak etmesinin şartı, ödemesine imkân sağlayan bir malın varlığı olduğuna göre, malı olduğu hâlde ödemesi gereken borcunu ödemeye yanaşmadığı tespit edilmeden cezalandırılıp hapsedilmesi caiz olmaz. Borcun onun üzerinde sabit olması, o borcu ödeme imkânının devam ettiği anlamına gelmez. Çünkü üzerinde borç sabit olduktan sonra mali sıkıntıya maruz kalmış olabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Borçlu tarafından bedeli elde edilmiş olan borçları, borçlunun ödeme imkânına sahip olduğunu kesin olarak biliriz. Çünkü onu almakla mali imkâna kavuşmuştur. Onu almakla mali darlığa düşmüş değildir. Mali sıkıntıda olduğu sabit görülmedikçe, onun mali imkâna sahip olmakta devam etmesi gerekir. (Mehir ve kefalet bedeli gibi) bedelini elde etmediği borçlara gelince, bunların sebebi olan akidleri yapmakla bu borçları ödemeyi taahhüt etmiş ve ödemekle yükümlü olduğunu itiraf etmiştir. Bunun hükmü gereğince de bu borçları ödemesi için kendisinden talepte bulunulur. Bu borçlunun mali sıkıntı içinde olduğunu söylemesi, varlıklı kimsenin ödemenin sonraki bir tarihe ertelenmesini talep etmesine benzemektedir. Onun bu bağlamda söyledikleri doğru kabul edilmez.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, bedeli borçlu tarafından elde edilmiş olan (alışveriş borçları gibi) borçlarla bedeli elde edilmemiş (mehir ve kefalet borçları gibi) borçları aynı hükme tabi kılmışlardır. Çünkü bu borcu ödemesini vacip hâle getiren akdi yapması, borcu ödemekle yükümlü olduğunu ve alacaklının da kendisinden ödeme talebinde bulunma hakkına sahip olduğunu itiraf etmesidir. Çünkü taraflar akdi yapınca, akdin gereği olan hakları yerine getirmekle yükümlü olduklarını itiraf etmiş olmaktadırlar.

Akid yapıldıktan sonra taraflardan birinin akdin gereğini yerine getirmekle yükümlü olmadığını söylemesi durumunda sözüne itibar edilmez. Bu sebeple biz şöyle demiştik: Akdi yapmaları akdin sahihliğini itiraf etmeleri demektir. Çünkü akdi yapmak, onun haklarını yerine getirme yükümlülüğünü içerir. Fasidlik iddiasının doğrulanması durumunda, akdin zahirinin gerekleri reddedilmiş olmaktadır.

Akid yapıldıktan sonra taraflardan biri akdin fasid olduğunu, diğeri ise sahih olduğunu iddia ederse, fasid olduğunu söyleyenin iddiası doğru kabul edilmez. Sahih olduğunu söyleyenin sözüne itibar edilir. Bu da bizim şu söylediğimizin doğruluğuna delalet etmektedir: Bir kimse kendi şahsı üzerine yaptığı bir akitten dolayı borçlu olduğunu ikrar ederse, o borcu aldığından dolayı ödeme imkânının mevcut olduğuna hükmedilir ve onu ödemesi gerekir. Ödemesini alacaklının talep etme hakkını düşürecek şekilde mali sıkıntı içinde olmasını söylemesine itibar edilmez. Bu borcun hemen ödenmesi gerektiği kendisinin üzerinde sabit olduktan sonra, ödemenin sonraki bir tarihe ertelenmesini istemesine de itibar edilmez.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki:"Borçlunun borcunu ödemeye yanaşmaması kadıya arz edildiğinde, alacaklı talepte bulunursa borçlu hemen hapsedilir. Mali durumu da araştırılmaz. Çünkü mali durumunun iyi olduğuna hükmedilmiş ve alacaklı tarafından borcunu ödemesi kendisinden talep edilmiştir. Önce kendini temize çıkarması, mali sıkıntı içinde olduğunu ispatlaması gerekir. Zira başkaları farkında olmadan mal gizlemiş olabilir. Kendisinin ifadesine dayanılarak mali sıkıntı içinde olduğuna hükmedilmez. Şayet gizlediği mal varsa, ortaya çıkarması için hapsedilmesi gerekir. Çünkü çoğunlukla malı olup da gizleyen kimseler, hapsedildiklerinde hapishane şartlarından sıkıldıkları için gizledikleri mal-

larını dayanamayıp ortaya çıkarırlar. İki veya üç ay süreyle hapsedildiklerinde genellikle gizli mallarını ortaya çıkarırlar. Bu sürenin sonunda mal falan ortaya konmazsa o zaman mali durumu araştırılır. Çünkü onun gizli zengin olduğunu bilen biri olabilir. Eğer başkaları da mali sıkıntı içinde olduğunu söylerlerse tahliye edilir."

Rivayet olunduğuna göre Kadı Şureyh, faiz dışı borçlulardan mali sıkıntı içinde olanları hapsederdi.

Faiz dışı borçlulardan mali sıkıntı içinde olup hapsedilmesine karar verdiği bir kişi ona şöyle demişti: "Yüce Allah (وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ) **"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin"** buyurmaktadır."

Şureyh de ona şu ayetle karşılık vermişti:

"(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا) **"Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor"**[251] Allah, emretmediği şeyi yapmadık diye bizi azaplandırmaz."

Borçluya mühlet tanımayı emreden ayetin te'vili hakkında Şureyh'in görüşünü daha önce açıklamıştık. Ona göre bu ayetin hükmü, sadece faiz borçlularından darda olan kimselerle sınırlıdır. Borcunu ödemeye yanaşmayan diğer borçluların darda olanıyla eli geniş olan arasında hüküm bakımından bir farklılık bulunmamaktadır. Belki de Şureyh, borçlunun gerçek manada mali sıkıntı içinde olduğunu tespit edemeyeceğimizi düşünerek böyle demiştir. Zira borçlu, gerçekte zengin olduğu hâlde bize mali sıkıntı içinde olduğunu söyleyebilir. Dolayısıyla Kur'an'ın indirdiği hüküm çerçevesinde faiz borçlusunun anaparayı ödemesi istenir ve eğer darda ise kendisine mühlet verilir. Diğer borçlarda ise müdayene ayetinin gereği doğrultusunda borçlunun ödeme yükümlülüğüne riayet etmesi, alacaklının da ondan ödeme talebinde bulunması gerekir.

Ayetin lafzının genel mahiyette oluşunu delil göstererek bütün borçluların bu kapsamda olduğunu söyleyip bu görüşün fasid olduğunu açık-

251 Nisâ, 4/58

lamıştık. Bununla beraber Kur'an'ın nassı diğer borçlar hakkında değil de sadece faiz borçları hakkında olsa bile diğer borçlar da faiz borcuna kıyas edilerek onunla aynı hükme tabi tutulurlar. Çünkü borçlunun mali imkâna sahip olması durumunda faiz borçlarının da diğer borçların da ödenmesinin talep edilmesi ve ödenmesinin vacip oluşu bakımından aralarında hiçbir fark bulunmamaktadır. Ödenmesi durumunda hapis cezasının düşmesi bakımından da aralarında bir farkın olmaması gerekir.

Kadı Şureyh'in (اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَا) **"Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor"** ayetini, talep edildiği hâlde borcunu ödemeyen kimsenin hapsedilmesine delil göstermesine gelince bu ayet, başkasının elinde bulunan emanet nesneler hakkındadır. Tabii ki bu emanet nesnenin sahibine geri verilmesi gerekir. Ödenmesi taahhüt edilen zimmetteki borçlara gelince, borçlunun ödeme imkânı varsa ödemesi talep edilir. Mali sıkıntı içinde olan kimseyi Yüce Allah, ancak imkânı nispetinde yükümlü kılar.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَآ اٰتٰيهَا سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا)

"Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."[252]

Mali sıkıntıda olan kimse borcunu ödemekle yükümlü olmadığına göre, ödemediği için hapsedilmesi caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Borç, emanettir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor:

(فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ)

"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin."[253]

252 Talak, 65/7
253 Bakara, 2/283

Buradaki "emanet" kelimesiyle müdayene ayetindeki borç kastedilmiştir. Müdayene ayeti şudur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوااِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ)

"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın."[254]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen "borç" kelimesi (اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا) **"Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor"** ayetindeki "emanet" kelimesi ile kastedilmekte ise borcun ödenmesi, borçlunun mali imkâna sahip olması şartına bağlıdır. Önce de ifade ettiğimiz gibi Cenab-ı Allah, kişiyi gücünün yetmediği ve yapamayacağı bir şeyle yükümlü kılmaz. Borçlu da mali sıkıntıda olduğundan dolayı borcu ödemeye gücü yetmez. Ne Şureyh ne de seleften herhangi biri, Allah'ın, hiç kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmayacağını bilmiyor değillerdi. Aksine biliyorlardı. Doğrusunu Allah bilir ya bence Şureyh, hapsettiği borçlunun mali sıkıntıda olduğuna inanmamıştı. Belki de o borçlu, borcunu ödemeye gücü yettiği hâlde mali sıkıntı içinde olduğunu söyleyerek borcunu ödememiş ve bu yüzden Şureyh onu hapsetmişti.

Borçlunun mali sıkıntıda olduğu tespit edildikten sonra hâkim borçluyu hapisten salıverirse, alacaklının borçluyu yakalayıp alacağını ondan talep etmesine engel olabilir mi? İlim ehli bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, hak sahibinin alacağını ondan talep edebileceğini söylediler.

İbn Rüstem, Muhammed'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Borcu yüzünden alacaklı tarafından yakalanan borçlunun, yemek ve tuvalet ihtiyacını karşılaması için evine girmesine engel olunmaz. Ama kendisini

254 Bakara, 2/282

yakalamış olan alacaklı, ona yemek veriyor ve tuvalet yeri gösteriyorsa evine girmesine engel olabilir."

Aralarında Mâlik ve Şafiî'nin de bulunduğu diğerleri, hâkimin salıvermesinden sonra alacaklının borçluyu yakalayıp hakkını ondan talep edemeyeceğini söylemişlerdir.

Leys b. Sa'd dedi ki: "Mali sıkıntıdaki hür borçlu, ücretli bir işte çalıştırılır. Hak ettiği ücretle borcu ödenir."

Leys'in bu söylediklerini Zühri'den başka söyleyen olmamıştır.

Leys b. Sa'd, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mali sıkıntıdaki borçlu, üzerindeki borç sebebiyle ücretli bir işte, borcu kapatılıncaya kadar çalıştırılır."

Borçlunun mali sıkıntıda olduğunun görülmesi, alacaklının borçluyu yakalayıp ödeme talebinde bulunma hakkını ve borçlunun da ödeme yükümlülüğünü düşürmez. Bunun delili şu hadis-i şeriftir:

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bedeviden vadeli olarak bir deve satın almıştı. Vade dolduğunda bedevi, alacağını tahsil etmek için geldi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Bize geldin, ancak bizde sana ödeyecek bir şey yok. Sadakalar gelinceye kadar bekle"*** deyince bedevi, "Aldatıldım. Vay benim hâlime!" demeye başladı. Hz. Ömer ona hücum ettiyse de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*,(إِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا) ***"Ona ilişme! Şüphesiz haksahibinin konuşma hakkı vardır"*** buyurdu.[255]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ödeyecek bir şeyi bulunmadığını söylemiş ama bu durum alacaklının ödeme talebinde bulunmasına engel olmamıştı.

"Şüphesiz haksahibinin konuşma hakkı vardır" demesi, borçlunun mali sıkıntıda olmasının alacaklının ödeme talebinde bulunmasına ve

255 Taberani, el-Mucemu's-Sağir: 2/210

borçlunun da ödemekle yükümlü olmasına engel olmayacağına delalet etmektedir.

"Sadakalar gelinceye kadar bekle" demesi de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* o deveyi kendi şahsı için değil, sadaka/zekât fonu için satın almış olduğuna delalet etmektedir. Kendi şahsı için satın almış olsaydı, bedeviye olan borcunu sadaka/zekât devesiyle ödemezdi. Zira zekât alması helal değildi.

Bu hadise başkası adına bir şey satın alan kimsenin o şeyin bedelini ödemekle yükümlü olduğuna, bu alışveriş akdiyle ilgili hakların adına satın alınan şahsı değil de kendisinin şahsını ilgilendirdiğine delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o deveyi fon adına satın almış olduğu hâlde alacaklının kendisinden ödeme talebinde bulunmasına engel olmamıştı.

Ebu Rafi'de de benzer manada bir hadis rivayet etmiştir. Bu rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* borçla bir deve satın almış, vade dolunca da borcu zekât develerinden birini vererek ödemişti. Çünkü o deveyi zekât fonu için satın almıştı.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Haksahibinin eli ve dili vardır."***

Muhammed b. Hasan bu hadisi manalandırırken "el" kelimesinin borçluyu yakalama, "dil" kelimesinin de ona "Hadi borcunu öde bakalım" manasına geldiğini söylemiştir.

Raviliği açısından töhmet altında olmayan birinin bize haber verdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir adam on dinar alacaklı olduğu kişiyi yakalamış, borcunu ödemesini istemişti. Adam, "Vallahi bu gün yanımda sana ödeyecek bir şey yoktur" deyince alacaklı, "Vallahi ben de borcunu ödeyinceye veya senin yerine ödemeyi üstlenecek bir kefil getirinceye kadar seni bırakmayacağım" dedi. Borçlu, "Vallahi, ne ödeyecek malım ne de ödemeyi üstlenecek bir kefilim var" deyip Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardılar.

Borçlu, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu adam beni yakalamış, bırakmıyor. Kendisinden bir aylık süre istedim. Kabul etmedi. Mutlaka ödememi ya da bir kefil getirmemi istedi. Ben de kefil getiremeyeceğimi ve bu gün ödeyecek malınım olmadığını yemin ederek söyledim" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* alacaklıya, ***"Şuna bir aylık süre tanır mısın?"*** diye sordu. Adam "hayır" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Borcunu ödemeye ben kefil oluyorum"*** diyerek adamın borcunu ödemeyi üstlendi. Borçlu gitti ve sözverdiği kadar altını getirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Nerden buldun şu altınları?"*** diye sordu. Madenden bulduğunu söyleyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Götür bunları. Bunlara ihtiyacımız yok. Bunda hayır yoktur"*** buyurdu ve adamın borcunu kendisi ödedi.

Bu rivayette de görüldüğü gibi borçlu, ödeyecek bir şeyi bulunmadığına yemin ettiği hâlde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* alacaklıyı, hakkını istemekten ve borçluyu yakalayıp bırakmamaktan menetmiş değildir.

Raviliği açısından töhmet altında olmayan birinin bize haber verdiğine göre Ebu Salih, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hurma alacaklısı olan bir bedevi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip alacağını ödemesini istedi. İsterken de çok sert konuştu. Hatta 'Hakkımı öde. Yoksa dünyayı sana dar ederim!' dedi. Sahabiler onu azarlayarak 'Yuh sana! Kiminle konuştuğunu biliyor musun sen?' dediler. Bedevi, 'Ben hakkımı istiyorum' dedi.

Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabilere (هَلَّا مَعَ صَاحِبِ الْحَقِّ كُنْتُمْ) ***"Haksahibinin yanında yer almanız gerekmez miydi?"*** buyurdu.

Sonra Havle binti Kays'a *radıyallahu anh* haber salarak, ***"Eğer yanında hurma varsa bize ödünç ver. Bize hurma geldiğinde sana öderiz"*** dedi.

Havle de "Evet vardır. Anam babam sana feda olsun ya Resûlallah" dedi ve borç hurma verdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da Havle'den

borç aldığı hurmalarla bedeviye olan borcunu ödedi ve ona birazını da yedirdi.

Bedevi, 'Hakkımızı tam ödedin. Allah da istediğinizi size tam versin' dedi.

Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أُولَئِكَ خِيَارُ النَّاسِ، إِنَّهُ لَا قُدِّسَتْ أُمَّةٌ لَا يَأْخُذُ الضَّعِيفُ فِيهَا حَقَّهُ غَيْرَ مُتَعْتَعٍ)

"Bunlar, insanların seçkinleridirler. Güçsüzlerin eziyete maruz kalmadan haklarını alamadıkları bir ümmet kutlu olmasın!"[256]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bedeviye ödeyecek bir şey yoktu. Hakkının ödenmesini istemesine karşı çıkmamış, aksine sahabilerin onu azarlamalarını hoş karşılamamış ve ***"Haksahibinin yanında yer almanız gerekmez miydi?"*** diyerek onları yadırgamıştı.

Bu hadis, alacaklının süre tanımaması durumunda mali sıkıntıdaki borçlunun kendiliğinden ek bir mühlete sahip olamayacağını gerektirmektedir.

Şu rivayet de buna delalet eder:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Büreyde, babası Büreyde el-Eslemi'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

"Dardaki borçluya süre tanıyan kimse sadaka sevabı kazanır. Dardaki borçluya süre tanıyan kimse her gün için bir sadaka sevabı kazanır."[257]

Ben dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Önce ***"Dardaki borçluya süre tanıyan kimse sadaka sevabı kazanır"*** dediğinizi, daha sonra ise ***"Darda-***

256 İbn Mâce, Sadakat, 17

257 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ:5/585

ki borçluya süre tanıyan kimse her gün için bir sadaka sevabı kazanır" dediğinizi işittim."

Bana şöyle cevap verdi: ***"Borcunu ödeme vadesi gelmeden dardaki borçluya süre tanıyan kimse sadaka sevabı kazanır. Borcunu ödeme vadesi geldikten sonra dardaki borçluya süre tanıyan kimse her gün için bir sadaka sevabı kazanır."***

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu'l Yeser es-Sülemi *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ وَضَعَ لَهُ أَظَلَّهُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ)

"Dardaki bir borçluya süre tanıyan veya borcundan indirim yapan kimseyi Allah, kendi (arşının) gölgesinden başka bir gölgenin bulunmayacağı kıyamet gününde (arşının) gölgesinde gölgelendirir."[258]

Birinci hadisteki ***"Dardaki borçluya süre tanıyan kimse her gün için bir sadaka sevabı kazanır"*** ifadesi, haksahibinin süre tanımaması hâlinde borçlunun sırf darda olmasıyla ek süre kazanmamasını gerektirmektedir. Çünkü haksahibi süre tanımadan kendiliğinden ek süre kazanacak olsa, "Dardaki borçluya süre tanıyan kimse her gün için bir sadaka sevabı kazanır" demek doğru olmaz. Çünkü haksahibi olan alacaklının sevap kazanması, ancak kendisinin yapacağı bir fiilden dolayı olabilir. Ama onun fiili olmadan borçlu kendiliğinden ek süre kazanacak olsa, bu süreden dolayı alacaklının sevap kazanması mümkün olmaz.

Ebu'l Yeser'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis de iki şekilde buna delalet etmektedir:

1-Hadiste de haber verildiği gibi alacaklı, dardaki borçluya süre tanımakla sevap kazanmayı hak edecektir.

258 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 19/168

2-Süre tanımak, borçtan indirim yapmak gibi kabul edilmiştir. Bilindiği gibi indirim yapmak, ancak alacaklının yapmasıyla olur. Süre tanımak da aynı şekilde onun tanımasıyla olur. Bütün bunlar,(فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ) **"ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin"** buyruğunun iki manaya gelebileceğini göstermektedir:

a-Dardaki borçluya ya süre tanınır. Bu da hapisten salıverilmesi ve cezalandırılmaması demektir. Çünkü o, cezalandırılmayı hak etmemektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* varlıklı kimsenin ödemeyi geciktirmesini zulüm olarak nitelemiştir. Darda olduğu tespit edildiğine göre, ödemeyi yapmadı diye o zalim değildir. Allah kendisine süre tanınmasını ve hapisten salıverilmesini emretmiştir. Ancak bu, kendisine artık hiç ilişilmemesi anlamına gelmez.

b-Ya da bu ayet dardaki borçluya süre tanınması için irşad şeklinde bir çağrıda bulunmakta, ona ilişilmemesini ve ödeme konusunda kendisine baskı yapılmamasını tavsiye etmektedir. Nakletmiş olduğumuz rivayetlerden anlaşıldığı gibi, alacaklı kişi süre tanımadan borçlu kişi sırf darda olduğu için kendiliğinden süre kazanmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Borçlunun yanından ayrılmamak, onu serbest bırakmamak da hapis gibidir. Aralarında bir fark yoktur. Çünkü her iki durumda da borçlu, tasarrufta bulunmaktan menedilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin anlattığınız gibi değildir. Borçlunun yanından ayrılmamak, onu tasarrufta bulunmaktan men etmez. Bu, alacaklının ya da vekilinin borçluyu takip etmesi, kazanıp elde ettiklerini gözetlemesi, kazanıp elde ettiklerinden azığını temin edecek kadarını kendisine bırakıp artanını borcuna mahsuben elinden almasıdır. Bunda onun hapsedilmesini ve cezalandırılmasını gerektiren bir durum yoktur.

Mervan b. Muaviye'nin bildirdiğine göre Huzeyfe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"(Ahirette) Yüce Allah kullarından birine '(dünyada) ne yaptın?' der. O da 'Sana karşı beni umutlandıracak çok namaz kılmadım, çok oruç da tutmadım. Yalnız bana çok miktarda mal vermiştin. Ben de insanların arasına girerek varlıklılara kolaylık sağlıyor, dardakilere ise borçlarını ödeyebilmeleri için süre tanıyordum' der. Bunun üzerine güç ve yücelik sahibi Allah, 'Bunu senden çok, bizim yapmamız gerekir'der ve meleklere 'Kulumdan vazgeçin' der ve onu bağışlar."[259]

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, "biz bunu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle işittik" demiştir.

Önce nakletmiş olduğumuz rivayetler gibi bu hadis de darda olmasının, borçluya kendiliğinden ek süre kazandırmayacağına delalet etmektedir. Çünkü bu hadiste hem dardaki borçluya süre tanımak hem de varlıklı olana kolaylık sağlamak tavsiye edilmiştir. Bütün bunlar, vacip olmayıp mendup olan işlerdir.

Mali sıkıntıda olması sebebiyle borçlunun kendiliğinden ek süre kazandığı ve bu sebeple de alacaklı tarafından yakalanıp gözetim altında tutulmasının doğru olmayacağı görüşünde olanlar, Leys b. Sa'd'ın Bükeyr, İyaz b. Abdullah ve Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* kanalıyla rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedirler:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bir adam, satın aldığı meyveler telef olduğu için musibete uğradı. Borcu çoğaldı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ona sadaka verin"*** dedi. İnsanlar, ona sadaka verdiler. Ama bu sadakalar borcunu kapatmasına yetmedi. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun alacaklılarına, (خُذُوا مَاوَجَدْتُمْ وَلَيْسَ لَكُمْ إِلَّا ذَلِكَ) ***"Bulduğunuzu alın. Bulduğunuzdan başka bir şey alamazsınız"*** buyurdu.[260]

Anlattığımız gibi mali sıkıntıdaki borçlunun alacaklı tarafından yakalanıp gözetim altında tutulmasının doğru olmayacağı görüşünde olanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bulduğunuzdan başka bir şey***

259 Bkz: Buhari, Büyu', 17
260 İbn Hıbban, Sahih: 11/409

alamazsınız" sözünü delil göstermekte ve bu ifadenin, dardaki borçluyu yakalayıp gözetim altında tutmaya engel olduğunu söylemektedirler.

Bu görüşte olanlara şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Bulduğunuzdan başka bir şey alamazsınız" demekle onların alacaklarının temelli düştüğünü kastetmiş değildir. Zira borçlunun eline mal geçtiğinde azığından artan kısmına el koymaya, alacaklılar herkesten daha fazla hak sahibidirler. Bu ifade onların haklarının borçlunun zimmetinde kalmakta devam etmesine engel olmadığına göre, alacaklarını tahsil etmek amacıyla onu yakalayıp yanından ayrılmamaya ve kazancının azığından artan kısmına el koyma haklarının da devam etmesine engel olmaz.

"Lüzum" dediğimiz onu yakalayıp bir yere gitmesine izin vermemenin manası işte budur. Ey muhalifler, onun sonraki tarihte kazanacağı mallarda alacaklıların haklarının sabit olduğu hususunda sizden farklı düşünmemekteyiz. Bu, onu yakalayıp bir yere gitmesine izin vermeme hakkının da sabit olmasını gerektirmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bulduğunuzdan başka bir şey alamazsınız"*** sözü, alacaklıların bu hakkına ve sonraki tarihte kazanacağı mallara el koymalarına engel değildir.

Dardaki borçluya süre tanıma ve alacaklıyı bunu yapmaya teşvik etmeyle ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* önceki rivayetlerde naklettiğimiz sözleri, gasplardan ve satışlardan dolayı ödenmesi gereken vadesi gelmiş borçları ertelemenin caizliğine delalet etmektedir.

Şafiî aslen peşin ödenmesi gerekenlerin ertelenmesinin sahih olmayacağı görüşündedir.

Bu, nakletmiş olduğumuz rivayetlere aykırı bir görüştür. O rivayetler, bunların da ertelenmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Vadesi gelmeden veya vadesi geçtikten sonra borcun ertelenmesiyle ilgili olarak İbn Büreyde'nin rivayet ettiği hadis bunu açıklamaktadır. Bu hadisin rivayet senedi daha önce verilmişti.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Sem'an, Semüre b. Cündeb *radıyallahu anh* in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi*

ve sellem bize hitap etti. ***"Burada falan oğullarından kimse var mı?"*** diye sordu. Kimse cevap vermedi. Sonra yine ***"Burada falan oğullarından kimse var mı?"*** diye sordu. Kimse cevap vermedi. Sonra yine ***'Burada falan oğullarından kimse var mı?"*** diye sordu. Bir adam ayağa kalkıp "Ben varım ey Allah'ın Resûlü" diye cevap verdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"İlk iki seslenişimde neden cevap vermedin? Ben size ancak hayır için seslenirim. Adamınız, borcu sebebiyle esir alınmıştır"*** dedi.

Semüre *radıyallahu anh* dedi ki: "Adamın, sözü edilen borçlunun borçlarını ödediğini gördüm. Öyleki hiç kimsenin ondan alacağı kalmadı ve hiç kimse de ondan bir şey istemedi."[261]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Musa el-Eş'ari *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إنَّ من أعظمِ الذنوبِ عندَ الله أن يَلقاهُ بها عَبدٌ بعدَ الكبائرِ التي نَهى الله عنها: أن يموتَ رجلٌ وعليه دَينٌ لا يَدَعُ له قَضاءً)

"Allah'ın yasakladığı büyük günahlardan sonra Allah katında günahların en büyüklerinden biri de kulun, kendisiyle birlikte huzur-u ilahiye çıkacağı şu günahtır: Kişinin ödenecek bir şey bırakmaksızın borçlu olarak ölmesidir."[262]

Bu iki hadis, alacaklının dardaki borçludan borcunu ödemesini isteme ve onu yakalayıp gözetim altında tutma hakkının düşmeyeceğine delalet etmektedir. Aynı şekilde ödeyecek bir şey bırakmadan ölmesiyle de bu hakkı düşmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu borçlu kişi, iflas etmiş olarak ölürse ölmeden önce borcunu ödememe hususunda ya kendi kusurludur ya da değildir. Kusurluysatevbe etmeden öldüğü diğer günahları gibi bunun hesabı da ahirette Allah tarafından kendisine sorulur. Eğer kusurlu

261 Ebu Davud, Büyu', 9
262 Aynı yer.

değilse Allah onu (bu hususta) ahirette hesaba çekmez. Çünkü Yüce Allah, suçu olmadan kulunu hesaba çekmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Borcunu ödememekte kusurlu davranan ve bu kusurundan ötürü tevbe etmeden müflis olarak ölen kimse, ahirette hesaba çekilir. İnsanlara borçlu olup da dara düşen kimseyle ilgili hüküm budur. Bu kişinin borcunu ödememekteki kusurundan ötürü tevbe edip etmediğini bilemeyiz. Bundan dolayı Allah katında hesaba çekileceği gibi, dünyada da bu borcu ödemesi kendisinden talep edilir.

Bir kişi çıkıp şöyle biri itirazda bulunabilir: "Borcunu ödememekte kusurlu davranan ve bu davranışını sürdürmekte ısrar eden ile asla kusurlu davranmayan veya kusurlu davrandıktan sonra bu davranışından ötürü tevbe eden kimse arasında ayrım yapmanız gerekir. Ama siz ayrım yapmıyor ve kusurlu davranan, hatta bu davranışını sürdürmekte ısrar eden kimseye uyguladığınız "lüzum" (borçluyu yakalayıp kontrol altında tutma) hükmünü, kusurlu davranmayan veya kusurlu davrandıktan sonra bu kusurundan dolayı tevbe eden kimseye de uygulamaktasınız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kusurlu davranmaktan ötürü tevbe ettiğini farkedersek veya borcunu ödememekte kusuru bulunmadığını öğrenirsek buna uygulayacağımız "lüzum" hükmü, kusurlu olduğu ortaya çıkan borçluya uygulayacağımız hükümden farklı olur. Bu ikisinin hükmü, Allah katında da birbirinden farklıdır. Ancak biz bunun gerçekten kusursuz olduğunu bilemeyiz. Çünkü darda olduğu görüntüsü verdiği hâlde bir yerlerde gizli malı olabilir. Aynı şekilde darda olduğu görüntüsü vermekle birlikte kusurundan dolayı tevbe ettiğini izhar eden kimse de borcunu ödeyecek kadar varlıklı biri olabilir. Verdiği görüntü, gerçek olmayabilir. Durum böyle olunca da borcun ödenmesini talep etme ve "lüzum" hükmü, bu borçluya uygulanır. Ölümünden sonra da ahirette bu sebeple Allah katında hesaba çekilir.

Nitekim Ebu Katade *radıyallahu anh* hadisi, buna delalet etmektedir.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, borçlu olarak ölen kimsenin cenaze namazını kılmazdı. Bir

cenaze getirildi. ***"Kimseye borcu var mı?"*** diye sordu. "Evet, iki dinar borcu vardır" dediler. ***"Arkadaşınızın namazını kılın"*** buyurdu. Ebu Katade el-Ensari *radıyallahu anh*, "O iki dinarı ödemeyi ben üstleniyorum ya Resûlallah" deyince o cenazenin namazını kıldırdı. Cenab-ı Allah kendisine (kapıları) açtığında (Cebrail'i gönderdiğinde) şöyle buyurdu: (أنا أوْلَى بكُلِّ مُؤمِنٍ من نفسِه، فمَن تَركَ ديناً فعَلَيَّ قَضاؤُهُ، ومَن ترك مالاً فلِورثته) ***"Ben her mümine kendi canından daha yakınım. (Ölüp) geride borç bırakanın borcunu ben öderim. Geride mal bırakanın malı ise mirasçılarınadır."***[263]

Müflis olarak öldüğünde bile borç kendisinin malından talep edilecek olmasaydı, borçlu kişi müflis olarak öldüğünde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun namazını kılmazlık etmezdi. Namazını kılacak olsaydı, borçsuz olarak ölmüş bir kimse gibi olurdu. Bu dadara düşmenin, alacaklının borçluyu yakalayıp gözetim altında tutmasına ve alacağını ondan talep etmesine engel olmayacağına delalet etmektedir.

İsmail b. İbrahim b. Muhacir, Abdulmelik b. Umeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* huzuruna borçlusuyla birlikte geldiğinde borçlu, "benim senden mal gizlediğime dair beyyine getir bakalım!" demesi durumunda alacaklı, "Öyleyse ben de seni bir yere bırakmayıp kontrol altında tutarım" derse, Hz. Ali *radıyallahu anh* alacaklıya, "Onu tutup bir yere bırakmamana engel bir şey yok" derdi.

Zühri ile Leys b. Sa'd'ın ödeme güçlüğü çekmekte olan borçluyu çalıştırıp alacaklının hakkını onun elde edeceği ücretten tahsil etmeye ilişkin görüşleri ayete ve Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen hadislere aykırıdır.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ)

"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin."[264]

263 Aynı yer.
264 Bakara, 2/280

Görüldüğü gibi bu ayette, borçlunun ücretli bir işte çalıştırılmasından söz edilmemektedir.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen hadislerde de borçlunun ücretli bir işte çalıştırılmasından söz edilmemekte, sadece yakalanıp bir yere gitmesine izin verilmemesinden ya da salıverilmesinden bahsedilmektedir.

Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste de anlatıldığına göre borçlunun mallarından bulabildiklerini alan (ancak haklarını tam olarak alamayan) alacaklılara Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَلَيْسَ لَكُمْ إِلَّا ذَلِكَ) ***"Bulduğunuzdan başka bir şey alamazsınız"*** buyurmuştur.[265]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

"Eğer bilirseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır."[266]

Yani doğrusunu Allah bilir ya, bu ayette kastedilen mana şu olsa gerek: Dara düşen borçluya alacağınızı sadaka olarak bağışlamanız, ona süre tanımanızdan daha hayırlıdır. Bu da sadakanın borç vermekten daha faziletli bir iş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü borç vermek, parayı sonraki bir zamanda geri almak koşuluyla bir başkasına vermektir.

Bu konuda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(قَرْضُ مَرَّتَيْنِ كَصَدَقَةٍ مَرَّةً)

"İki defa borç vermek, bir defa sadaka vermek gibidir."[267]

Alkame'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

265 İbn Hıbban, Sahih: 11/409
266 Bakara, 2/280
267 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 15/146

(إِنَّ السَّلَفَ يَجْرِي مَجْرَى شَطْرِ الصَّدَقَةِ)

"Borç (para) vermek, yarı sadaka yerine geçer."[268]

Abdullah b. Mesud'un bu kavli ile İbn Abbas'ın da benzer şeyi söylediği rivayet edilmiştir. İbrahim ile Katade'nin (وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır"** ayetinde kastedilen şeyin anapara olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

Yüce Allah dardaki kişiyi zimmetindeki borçtan ibra etmeyi "sadaka" olarak adlandırdığına göre ayetin zahirî, ibra edilen borcun zekât yerine de geçmesini gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah zekâtı sadaka olarak adlandırmıştır. Ayeti, zahirî manası ile başbaşa bırakacak olursak başkalarında borç olarak bulunan aynî mallarla alacakların da borçlulara bağışlanması durumunda zekât yerine geçmesi gerekecektir. Ancak mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: Borçluya bağışlanan malın tamamı zekât yerine geçmez. Lâkin ona bağışlanan maldan ödenmesi gereken zekât ödenmiş sayılır. Çünkü borç, ayın olmayıp haktır. Haklar ise zekât yerine geçmezler. Mesela evde oturma, kölenin hizmet etmesi ve benzeri şeyler gibi. Bağışlanan borcun ayette sadaka olarak adlandırılması, her durumda zekât yerine geçmesini gerektirmez. Bilindiği gibi Yüce Allah, caniyi kısastan ibrâ (aff) etmeyi de şu ayette sadaka olarak adlandırmıştır.

(وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ)

"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur."[269]

268 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 7/26
269 Mâide, 5/45

Bu ayette geçen "hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa" ifadesiyle, suçluya kısas uygulamaktan vazgeçip onu affetme manası kastedilmiştir. Kısastan affetmenin kefaret yerine geçmediği hususunda ilim ehli arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz.

Yüce Allah, Yusuf'un *aleyhisselam* kardeşlerinin şöyle dediklerini Kur'an-ı Kerim'de nakletmektedir:

(وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا)

"Değersiz bir sermaye ile geldik. Tahılımızı tam ölç, ayrıca bize sadaka ver."[270]

Kardeşleri, Yusuf'tan *aleyhisselam* malını kendilerine sadaka olarak vermesini istememişlerdi. Ondan kendilerine satış yapmasını, ölçülebilen azıkları satmayı kendilerinden esirgememesini istemişlerdi. Çünkü bu, önceleri kendilerinden esirgenmişti. Kendi paralarıyla satın aldıkları tahıl azığı **"Tahılımızı tam ölç"** diyerek eksik ölçmemesini ondan istemişlerdi. Bunun için **"bize sadaka ver"** ifadesini kullanılmış olması, alacağın sadaka sayılmasının zekât yerine geçmesini gerektirmez. "Borç" yerine sadaka kelimesinin kullanılmış olması, onun zekâta sayılması için bir illet teşkil etmez.

Doğrusunu yüce Allah bilir.

Borçlanma Akitleri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئاً فَاِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهاً اَوْ ضَعِيفاً اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ

270 Yusuf, 12/88

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَيهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَيهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْئَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيراً أَوْ كَبِيراً إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282-"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Bazı kimseler dediler ki: Ayetteki (فَاكْتُبُوهُ) **"bunu yazın"** emrinden (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** emrine kadarki kısım sebebiyle vadeli borçların yazıl-

ması ve şahit bulundurulması önceleri vacip idi. Daha sonra bu vaciplik, (فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ) **"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin"**[271] ayeti ile neshedildi. Bu görüş Ebu Said el-Hudri, Şa'bi ve Hasan'dan rivayet edilmiştir.

Başkaları bu ayetin muhkem olduğunu, hiçbir kısmının neshedilmediğini söylemişlerdir.

Asım el-Ahvel ile Davud b. Ebi Hind'in bildirdiklerine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hayır vallahi, müdayene ayeti muhkemdir. Onda nesh yoktur."

Şube'nin bildirdiğine göre Ebu Bürde, Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üç kişi var ki, bunlar Allah'a dua ederler. Ama Allah bunların duasına icabet etmez. Bir adam ki ahlaksız bir karısı var, ama onu boşamaz. Bir adam var ki malını ahmak ve beyinsiz birine verir. Oysa Yüce Allah **"Mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"**[272] buyurmuştur. Bir adam da var ki bir başkasında alacağı vardır. Bu alacağı için şahit tutmaz." Bu hadis, merfu olarak rivayet edildmiştir.

Cüveybir, Dahhâk'ın bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Alacaklının alacağı batarsa bundan ötürü sevap kazanmaz. Borçluya beddua ederse bedduası kabul edilmez. Çünkü o, Allah'ın hakkını ve (borçlanma akdini yazıp şahit bulundurma) emrini yerine getirmemiştir."

Said b. Cübeyr dedi ki: "(وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."**[273] Yani borçlanma vadeli olsa da olmasa da haklarınızı güvence altına almak için şahit bulundurun. Her hâlükârda hakkınız için şahit bulundurun."

İbn Cüreyc dedi ki: "Ata'ya, "Yarım dirheme bir şey sattığında da adamın şahit bulundurması gerekir mi?" diye soruldu. "Evet, bulundurması gerekir. Bu, **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun"** ayetinin te'vilidir" dedi."

271 Bakara, 2/283
272 Nisâ, 4/5
273 Bakara, 2/282

Mugire, İbrahim en-Nehâi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi bir demet bakla satsa bile, bu alışveriş için şahit bulundurmalıdır" dedi.

Hasan ile Şa'bi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kişi dilerse şahit bulundurur. Dilerse bulundurmaz. Zira Yüce Allah, **"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin"** buyurmaktadır.

Leys, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radıyallahu anh* bir şey sattığında şahit bulundururdu, ama yazmazdı.

Bu da yazmayı onun mendup gördüğüne delalet etmektedir. Yazmak şayet vacip olsaydı, şahit tutmakla birlikte yazmak da vacip olurdu. Çünkü her ikisi de ayette emredilmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki (فَاكْتُبُوهُ) **"bunu yazın"** emrinden (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** emrine kadarki kısım ile (وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun"** emri nazil olduğu zaman; ya vadeli borçların yazılması, şahit bulundurulması vacipti ve bu; yerleşik, sabit bir hükümdü. Ancak (فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ) **"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin"** ayeti ile neshedildi. Ya da bu ayetlerin hepsi birlikte indi. Eğer hepsi birlikte indiyse yazmanın ve şahit bulundurmanın vacip olması mümkün değildir. Zira neshedenle neshedilenin aynı ayetlerde bir arada bulunması mümkün değildir. Ayrıca bir hükmün, yerleşip sabit hâle gelmeden neshedilmesi de mümkün değildir. Her iki hükmün yani (وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun"** emri ile (فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا) **"Eğer birbirinize güvenirseniz"** ayetinin nüzûl tarihini tespit edemediğimize göre, ikisinin birlikte indiğini kabul etmemiz gerekir. Bu takdirde yazma ve şahit bulundurma emri ancak (فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ) **"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin"** ayeti ile birlikte inmiş kabul edilir. Buna göre yazma ve şahit bulundurma emrinin vacip değil, mendup olduğu ispatlanmış olmaktadır.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* müdayene ayetinin muhkem olduğunu ve hiçbir yerinin neshedilmediğini söylemesi, borçlanma akdinde şahit bulundurmayı vacip kabul ettiğine delalet etmez. Zira böyle demekle bahsedilen ayetlerin hep birlikte indiklerini söylemek istemiş olabilir. Ayetlerin devamında, şahit bulundurmanın mendup olmasını gerektiren bir kısım vardır:

(فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا)

"Eğer birbirinize güvenirseniz..."

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* alışveriş akdinde şahit bulundurduğuna, İbrahim ile Atâ'nın da az bir meblağlık alışveriş için bile şahit bulundurduklarına dair rivayetlerin tamamı, bize göre bu zâtların şahit bulundurmayı vacip değil, mendup saydıklarına delalet etmektedir

Üç kişinin duasının kabul edilmeyeceğine, bunlardan birinin borçlanıp borçlandığına dair şahit tutmayan kişi olduğuna dair Ebu Musa el-Eş'ari'den *radıyallahu anh* gelen rivayet, onun şahit bulundurmanın vacip plduğu görüşünde olduğuna delalet etmez. Rivayette görüldüğü gibi, şahit bulundurmanın yanı sıra ahlaksız bir kadınla evli olduğu hâlde o kadını boşamayan adamdan da söz edilmektedir. Böyle bir kadını boşamanın vacip olmadığı hususunda farklı düşünen bir fakih yoktur. Böyle demekle o adamın, Allah'ın kendisi için yarattığı kurtuluş ve sıkıntıdan çıkış yoluna girmeyip ihtiyatı terk ettiği söylenmek istenmiştir. Ayetteki yazma, şahit tutma ve rehin alma emrinin mendupluk, dinî ve dünyevî bakımdan ihtiyatlı olan yolu ve yararımıza olan yöntemi gösterme anlamında olduğu hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında farklı düşünen bir kimse yoktur. Yoksa bunlardan hiçbiri vacip değildir. Eskiden beri Müslüman memleketlerinde borçlanmalar, alımlar ve satımlar şahit bulundurmaksızın yapılmakta ve bu uygulama, haberleri olduğu hâlde fakihlerden herhangi bir itirazla karşılaşmamıştır.

Şahit bulundurmak vacip olsaydı ve uygulamaların şahitsiz yapıldığını bildikleri hâlde fakihler buna tepkisiz kalmazlardı. Bu da şahit bulundurmayı fakihlerin mendup gördüklerine delalet etmektedir. Uygulama, asr-ı

saadetten günümüze kadar bu şekilde intikal edegelmiştir. Sahabe ve tabiiler alım-satımlarında şahit bulundursalardı; bu, bize yaygın ve mütevatir rivayetlerle bildirilirdi. Şahit bulundurmayanlar yadırganırlardı. Sahabe ve tabiilerin alım-satımlarında şahit bulundurdukları yaygın şekilde bize rivayet edilmediğine, şahitsiz alım-satım yapanlar da insanların çoğunluğunca yadırganmadığına göre borçlanmalarda, alım-satımlarda muamelenin yazılmasının ve şahit bulundurulmasının vacip olmadığı ispatlanmış oldu.

Yüce Allah'ın (فَاكْتُبُوهُ) **"yazın"** emri, (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman..."** ayetinin başında kendilerinden söz edilen borçlanma muamelesi yapanlara hitap etmektedir. Görüldüğü gibi yazma emri, borçlanma muamelesi yapanlara yöneliktir.

"Ayette borçlanma anlamına gelen (تَدَايَنْتُمْ) kelimesinin yanı sıra borç anlamındaki (بِدَيْنٍ) kelimesinin kullanılmış olmasının sebebi nedir? Borç olmadan borçlanma olamayacağına göre ayrıca "borç" kelimesinin kullanılmasının sebebi nedir?" diye bir soru sorulacak olursa buna cevaben şöyle denilebilir:

(تَدَايَنْتُمْ) kelimesi müşterek anlamlı bir kelimedir. (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) cümlesindeki ceza anlamına gelen (الدِّين) kelimesinden türemiş olabilir. O takdirde (تَدَايَنْتُمْ) kelimesi "birbirinizi karşılıklı cezalandırdığınızda" anlamına gelir. Bu kelimedeki anlam müşterekliğini kaldırmak için borçlanma ayetinde (بِدَيْنٍ) kelimesi kullanılmıştır. Böyle olunca da borçlanma/müdayene ayetinin manası sadece borçlanma muamelesiyle sınırlandırılmış olmaktadır. Bahsedilen ayetteki (بِدَيْنٍ) kelimesi manayı desteklemek ve manayı insanın zihnine iyice yerleştirmek için de kullanılmış olabilir.

(اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman..." ayeti, vadeye bağlanması sahih olan diğer borçlanma muamelelerini de içermektedir. Ancak burada bütün borçlanma muamelelerini vadeye bağlamanın caiz olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Burada borç, eğer vadeye bağlanmışsa şahit bulundurmak emredilmektedir. Sonra borçta vadeye

bağlamanın caiz olup olmadığını anlamak için başka bir delile ihtiyaç duyulmaktadır. Bilindiği gibi borçlanma ayeti, muamelenin iki tarafının da borçlu olması durumunda vadeye bağlanmasının caiz olmasını gerektirmemektedir. Bu bakımdan bahsedilen ayetle şu hadis aynı yere gelmektedirler:

(مَنْ أَسْلَمَ فَلْيُسْلِمْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ)

"Selem alışverişi yapan kimse belli ölçekte, belli tartıda ve belli vadeye kadar selem yapsın."[274]

Bu hadis, her türlü ölçülebilen ve tartılabilen malda belli bir vadeye kadar selem akdi yapmanın caiz olduğuna delalet etmemektedir. Cinsi, türü ve niteliği belli olan ölçülebilen ve tartılabilen mallarda selem yapmanın caiz olduğunu başka bir delille ispatlamak gerekmektedir. Bir malın selem yapılması caiz mallardan olduğu sabit olduktan sonra selem yapabilmek için vadenin belli olması gerekmektedir. Müdayene ayeti borçlanma akidlerinin yapılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Ancak bu, her ne şekilde olursa olsun bütün borçlanma akidlerinin caizliğine bir delil teşkil etmez. Akdin sahihliği için şartlarına riayet edilmesinin yanı sıra akid sırasında şahit bulundurulması da emredilmektedir. Aynı şekilde bu ayet, diğer borç muamelelerini vadeye bağlama şartının caizliğine delalet etmemektedir. Ayette borç akdi, sahih olup vadeye bağlandığında sadece şahit bulundurulması emredilmektedir.

Bazı kimseler borçlanma ayetini, karz akdini vadeye bağlamanın caizliğine delil göstermektedirler. Çünkü bu ayet, karz akdi ile diğer borçlanma akitlerini birbirinden ayırmamaktadır. Biz de karzın,"müdayene" kelimesinin kapsamına girdiğini bilmekteyiz. Ancak bize göre durum, bu anlatılan şekilde değildir. Çünkü ayette bütün borçların bu kapsama girdiğine, borçların tümünde vadenin caiz olduğuna dair bir delil yoktur. Ayette vadeye bağlanmış olan borçlanma akitleri için şahit bulundurmak emredilmektedir. Zira sabit olmayan borçlar ve vadeler için şahit bulundurmanın kastedilmiş olması mümkün değildir. Şu hâlde ayette kastedilen mana şöyle olmalıdır:

274 Muvatta, Büyu, 10

Vadeli borçlanma akdi yaptığınızda akdi yazın. Bunu, karz akdinde vade belirlemenin caizliğine delil gösteren kimse, istidlalinde aklî melekesini düzgün kullanamamıştır.

Karz akdinin, borçlanma/müdayene ayetinin kapsamına girmediğine delalet eden bir delil de şudur: (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ) **"Birbirinize borçlandığınız zaman..."** ibaresi, borçlanma akdini gerektirmektedir. Karz, borçlanma akdi değildir. Karz alan kişi parayı teslim almadıkça sırf karz akdi sebebiyle karşı tarafa borçlanmış olmaz. Böyle olunca da karz akdinin, borçlanma/müdayene ayetinin kapsamı dışında kalması gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman..." ayeti, bedeli ayn da olsa borç da olsa sabit olup vadeye bağlanan bütün borçları kapsamaktadır. Mesela bir kimse vadeli olarak bin dirheme bir ev veya köle satın alırsa, borçlanma ayeti gereğince bu akdi yazması ve şahit bulundurması gerekir. Ayet-i kerime, akitteki iki bedelin değil de birinin vadeli olması durumunda şahit bulundurmayı gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman..."** ayetinde (بِدَيْنٍ) "borç" kelimesini ikil olarak değil, tekil olarak zikretmiştir. Dolayısıyla bedellerden biri vadeye bağlanmış olabilir. Akitteki her iki bedelin vadeye bağlanması caiz değildir. Aksi hâlde borç, borç karşılığında satılmış olacaktır ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* borcun borçla satılmasını yasaklamıştır. Selem ve sarf akitlerinde bedellerin ikisinin de borç olması caizdir. Ancak bu borcun süresi, akit meclisi ile sınırlıdır. Yani taraflar, akit meclisinden ayrılmadan bedeli ödemek mecburiyetindedirler. Ayette selem akdinin kastedilmiş olmasına bir engel yoktur. Çünkü bedellerden birinin vadeli olduğu akit, selemdir. Yüce Allah, taraflardan birini vadeli bir borç altına koyan borçlanma akdinde şahit bulundurulmasını emretmiştir.

Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Hassan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Vadeli bir alışveriş olan selemin Allah'ın Kitabı'nda yeraldığına şahitlik ederim. Bu akit hakkında Yüce Allah Kitabı'nın en uzun ayetini indirmiştir: (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ

مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ)**"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın..."**

İbn Abbas *radıyallahu anh*, vadeli bir borçlanma akdi olan selemin bu ayetin genel hükmüne dâhil olduğunu bildirmiştir. Buna göre sabit olup vadeye bağlanmış bütün borçlar, bu ayetin kapsamındadırlar. Bu borçlar menfaatlerin bedeli de olsalar, aynî şeylerin bedeli de olsalar, mesela vadeli kira alacağı, mehir borcu, hulu' bedeli, taammüden öldürmede sulh bedeli, mükâtep kölenin efendisine belli bir vadede ödeyeceği mükâteplik[275] bedelide olsa bu ayetin kapsamına girerler. Çünkü bunlar, borçlanma akdi ile sabit olan vadeli borçlardır. Önce de ifade ettiğimiz gibi ayet-i kerime, yazma ve şahit bulundurma hükmünü, akdin bedellerinin ikisinin değil de birinin vadeye bağlanması durumunda gerekli kılmaktadır. Önce de açıkladığımız gibi Çünkü Yüce Allah (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman..."** ayetinde (بِدَيْنٍ) borç kelimesini ikil olarak değil, tekil olarak zikretmiştir. Dolayısıyla bedellerden biri vadeye bağlanmış olabilir. Ayetin kapsadığı her akit, taraflardan birini vadeli borç altına koyan akittir. Bu borcun, eşyanın bedeli olmasıyla menfaatlerin bedeli olması arasında bir fark yoktur. Bu akitlerin tümünde yazma ve şahit bulundurma tavsiyesine uyulması gerekmektedir. Ayette değinilen şahit sayısına ve şahitlerin vasfına, akitlerin tümünde riayet edilmesi gerekir. Çünkü ayetin lafzında şahitlerin sayısının ve vasfının akitlere göre değişeceği söylenmemiştir. Bu da mehrin müeccel olması durumunda nikâhta, hulu' bedelinde, icarede, taammüden öldürmenin sulh bedelinin ve bu nitelikteki diğer borçların akdinde bir erkekle iki kadının şahitlik yapmasını caiz kılmaktadır. Ayetin hükmü genelini kapsadığı için bu hükümleri vadeli borçların bir kısmına uygulayıp bir kısmına uygulamamak caiz olmaz.

(اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى)

275 **Mükâteplik**, kölenin çalışarak belirli bir bedeli ödemesi üzerine azat olması konusunda efendisi ile arasında yapılan akdi ifade eder. Kendisiyle bu konuda anlaşma yapan köleye mükâtep denir.

Burada kastedilen, belli bir vadedir. Selef ulemasından bir cemaatin bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu bağlamda bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَسْلَمَ فَلْيُسْلِمْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ)

"Selem alışverişi yapan kimse belli ölçekte, belli tartıda ve belli vadeye kadar selem yapsın."[276]

(وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ)

"Aranızda bir kâtip adaletle yazsın."[277]

Bu ayetteinsanların aralarında yaptıkları muamelelerin belgelerini yazan kimsenin adaletli ve doğru bir şekilde yazması emredilmektedir. Yazmak her ne kadar zorunlu olmasa bile belgeyi yazarken de amacına uygun olarak adaletli, ihtiyata uygun ve güvenilir biçimde yazmak gerekir. Dinin icaplarına uygun sahih şart üzere yazılması, yazıdaki ifadelerin farklı manalara yorumlanmaya müsait olmaması, müşterek anlamlı kelimeleri kullanmaktan sakınılması, kastedilen mananın açık ve net kelimelerle ifade edilmesi, fakihlerin ihtilaf ettiği hususlardan olabildiğince uzak durulması gerekir. Böylece borçlanma akdini yapan taraflar için ayette emredildiği şekilde güven verici veihtiyata uygun bir belge hazırlanmış olur. Bu sebepledir ki, akdi yazma emrinin peşinden ayetteki şu ifadelere yer verilmiştir:

(وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ)

"Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın."

276 Muvatta, Büyu, 10
277 Bakara, 2/282

Doğrusunu Allah bilir ya, ayetin manası şöyle olsa gerek: Kâtip, akidler ile caiz olan sabit borçlarla ilgili hükümler hakkında Allah'ın kendisine açıkladığı şekilde belgeyi yazmaktan kaçınmasın ki, taraflardan her biri akdin sahih biçimde yapılmasını sağlasın ve bu husus yazıyla güvence altına alınsın. Kâtip akidlerle ilgili hükümleri bilmezse, tarafların yapmak istedikleri akdi fasid ve geçersiz hâle getirmekten emin olamaz. Borçlanma muamelesini yazmak, her ne kadar vacip olmayıp mendup ve ihtiyata uygun bir tavsiye olsa bile, yazılınca da bu şartlara uygun olarak yazılması gerekir.

Mesela bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."[278]

Bu ayet, farz namazlarla nafile namazların hükmünü içermektedir. Bilindiği nafile namazları kılma mecburiyeti yoktur. Ama kılmaya niyet edince de kişi, eğer abdestli değilse namazın abdest şartı ile diğer farzlarını ve rükünlerini yerine getirmesi gerekir.

İkinci bir örnek olarak da şu hadisi gösterebiliriz:

(مَنْ أَسْلَمَ فَلْيُسْلِمْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ)

"Selem alışverişi yapan kimse belli ölçekte, belli tartıda ve belli vadeye kadar selem yapsın."

Selem yapmak vacip değildir. Ama yapmak isteyince de şartlarını yerine getirerek yapmak icab eder.

Aynı şekilde borçlanma muamelesini de yazmak ve şahit bulundurmak vacip değildir. Ama yazılacağı zaman da kâtibin Allah'ın emrettiği

278 Mâide, 5/6

şekilde yazması ve sahih olma şartlarını yerine getirmesi gerekir ki yazılış amacına ulaşılabilsin.

Kâtibin borçlanma muamelesini yazmasının hükmü konusunda selef uleması farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Şa'bi'nin, "Borçlanma muamelesini kâtibin yazması, cihad ve benzeri şeyler gibi farz-ı kifayedir" dediği rivayet edilmiştir.

Süddi dedi ki: "Kâtibin boş zamanında yazması vaciptir."

Atâ ile Mücahid, vacip olduğunu söylemişlerdir.

Dahhâk ise şöyle demiştir: "Borçlanma muamelesini yazma mecburiyetini (وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ) **"Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin"** ayeti neshetmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Aslında borçlanma akdini yazmanın taraflar üzerinde bir vecibe olmadığını önce de açıklamıştık. Bu akitte hiçbir hükmü ve bağlantısı olmayan yabancı bir şahsın (kâtibin) yazması nasıl vacip olur?

Kâtibin yazmasını vacip gören, belki de yazmanın aslen vacip olduğu görüşündedir. Aynı şekilde düzgün yazı yazabilen bir kimsenin, akdi yapan ve yazması gereken kimseler için bunu yazması gerekir. Borçlanma muamelesini yazmak bize göre aslen vacip olmasa bile akdin tarafları muameleyi sağlama almak için yazmak istediklerinde ve kendileri yazmak bilmiyorlarsa, bilen bir kimsenin akdin hukukunu onlara anlatması gerekir, ama kendisi yazmakla yükümlü değildir. Açıklar ki kendileri yazsınlar. Ya da başka biri ücret karşılığında ve karşılıksız olarak onlar için yazsın. Nitekim nafile oruç tutmak veya nafile namaz kılmak isteyen bir kimse nafile oruç ve namazla ilgili hükümleri bilmiyorsa, her ne kadar bu namazla oruç farz olmasalar da sorması hâlinde, bunları bilen bir âlimin ona açıklaması gerekir. Zira kendilerine sorulması durumunda âlimlerin farzları açıklama yükümlülükleri olduğu gibi nafileleri de açıklama yükümlülükleri vardır. Aynı şekilde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de farzları açıklama görevinin yanı sıra nafile ve mendupları

da açıklama görevi vardı. Bu hususta Yüce Allah kendisine şu emirleri vermişti:

(يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ)

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et."[279]

(وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ)

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana bu Kur'an'ı indirdik."[280]

Yüce Allah'ın Peygamberi'ne indirdiği hükümler arasında nafile ibadetlerin de hükümleri vardı. Ümmetine farzları açıklama görevi olduğu gibi nafileleri de açıklama görevi vardı. Ümmet de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* farzların açıklamasını naklettiği gibi, mendupların da açıklamasını nakletmiştir. Durum böyle olunca farz veya nafile hakkında bilgisi olan ve sonra da bunlar hakkında kendisine soru sorulan kimsenin, soru sahibine gerekli açıklamayı yapması gerekir.

Bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ)

"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına attılar."[281]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu konuda şöyle buyurmuştur:

(مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ عَلِمَهُ ثُمَّ كَتَمَهُ أُلْجِمَ يَوْمَ القِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ)

279 Mâide, 5/67
280 Nahl, 16/44
281 Âl-i İmrân, 3/187

"Bir kimseye bildiği bir ilim sorulur da bildiğini (söylemeyip) saklarsa, kıyamet gününde ateşten gem ile gemlenir."[282]

Buna göre akitlerle ilgili şartları ve vesikaları bilen bir kimsenin, kendisine bu konuda soru soran kimseye dinî ve şer'î hükümler gibi açıklama yükümlülüğü vardır. Dinî hükümleri insanlara açıklamak, farz-ı kifayedir. Bazı insanlar, bu görevi yerine getirince diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Bilen kimsenin borçlanma muamelelerini yapanlar için akdi yazmayı onlara öğretmesi gerektiğini söylemiştik. Ama kendisinin yazması gerekir mi?

Doğrusu, gerektiğini söyleyen bir fakih bulunduğunu bilmiyorum. Ancak yazacak bir kimse yoksa o zaman bazıları, yazması gerektiğini söyleyebilirler. Kâtibin yazması farz olsaydı, ücret karşılığında yazması caiz olmazdı. Çünkü farz olan bir işi yapmak için ücretle adam tutmak batıl olup sahih değildir. Borçlanma muamelesinde kâtibin vesikayı yazma karşılığında ücret almasının caizliği konusunda fakihlerin ihtilaf etmemiş olmaları yazmasının ne farz-ı ayn ne de farz-ı kifaye olduğuna delalet eder.

(وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ)

"Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın."

Burada kâtip, borçlanma vesikasını Allah'ın emrettiği adalete aykırı şekilde yazmaktan menolunmuş ve yasaklanmıştır. Kâtibin yazması, şer'î hükümlerin gereğine aykırı olacaksa bu yasaklık vücup ifade eder. Tıpkı bir kimseye "Abdestsiz ve de avret mahallini örtmeden nafile namaz kılma" demek gibi. Bu ifade mutlak şekilde nafile namaz kılma veya kılmama anlamına gelmez. Bu, şartlarına uyulmadan kılınmaması anlamına gelir.

(وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ)

282 Tirmizi, İlim, 3

"Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın" buyruğu da işte böyledir. Burada caiz olmayacak şekilde yazmaktan sakındırılmıştır. Borçlanma muamelesinin yazılması aslında vacip değildir. Mesela bir kimseye, "Taharetli iken ve avret mahallini de örtmüş iken nafile namaz kılmaktan üşenme" derseniz, bu ifadeniz nafile namaz kılmanın vacip olduğu anlamına gelmez. Borçlanma muamelesini yazmayla ilgili anlattıklarımız da bu muameleyi yazmanın vacip olduğu anlamına gelmez.

(وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Burada borçlunun ikrarının sabit, ikrar ettiği şeyin geçerli ve kendisini bağlayıcı olduğu bildirilmektedir. Çünkü ikrarda bulunduğu zaman ikrarı geçerli olmasaydı, borçlunun muameleyi yazması başkalarının yazmasından daha makbul ve öncelikli olmazdı. Bu da üzerinde bir hak bulunduğunu ikrar eden herkesin ikrarının geçerli olduğu hükmünü içermektedir.

(وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Bu ibare, başkasına ait bir hakkın kendisinin üzerinde olduğunu ikrar eden kimsenin sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayette geçen (يَبْخَسْ) fiilinin masdarı olan (بَخْسْ) kelimesi, noksanlık manasına gelmektedir.

Yüce Allah, borçlanma muamelesini yazacak olan borçluya, karşı tarafın hakkını noksan yazmamasını öğütlediğine göre bu demektir ki, alacaklının hakkını noksan yazması durumunda kendisinin sözüne itibar edilecektir. Bu, tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

(وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي اَرْحَامِهِنَّ)

"Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz"[283]

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهٗ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ)

"Şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."[284]

Bu ayet, şahitliği gizlemeleri hâlinde şahitlerin sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Borçlanma ayetinde Yüce Allah'ın akdi yazan borçluya, karşı tarafın hakkını eksik yazmamasını öğütlemesi de, üzerindeki hak konusunda borçlunun sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Bu ayetlerin ifade ettikleri mana doğrultusunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis de rivayet edilmiştir:

(اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ)

"Beyyine getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer."[285]

Bu hadiste de görüldüğü gibi davacının değil de davalının sözüne itibar edilmesi gerekli görülmüştür. Borçlunun sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet eden (وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا) **"borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)"** ayetinin manası da budur.

Bazıları bu ayeti, borcun vadesi hususunda borçlunun sözüne itibar edilmesi gerektiğine dair delil göstermişlerdir. Zira Cenab-ı Allah borç muamelesini yazma işini, ona havale etmiş ve (وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا) **"borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)"** buyurarak alacaklının

283 Bakara, 2/228
284 Bakara, 2/283
285 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/484

hakkını eksik yazmamasını öğütlemiştir. Borcun miktarı hususunda onun sözüne itibar edilmesi gerekir.

Denilir ki: Allah, karşı tarafın hakkını eksik yazmaması konusunda akdi yazan borçluya üğüt vermiştir. Borçlunun ödeme vadesini, olduğundan eksik ve kısa yazması mümkün değildir. Akitte belli bir vade üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra kaydederken eksik ve kısa yazarsa vade bozulur (ve bu, kendisinin aleyhine olur). Tıpkı alacaklıya, alacağını eksik söylememesi için öğüt vermeye gerek olmaması gibi. Çünkü alacaklı alacağını eksik söyler, hatta borçluyu ibra ederse bu ibrası sahih olur (ve artık borçludaki alacağı da silinmiş olur). Durum böyle olunca da bahsedilen ayetteki eksik yazmama öğüdünün vade ile değil, borcun miktarıyla ilgili olduğu anlaşılmış olmaktadır. Şu hâlde ayette, borcun vadesi hakkında borçlunun sözüne itibar edilmesi gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Alacağın vadeye bağlanması, değerini azaltır. Borcun miktarı ve noksanlığı konusunda borçlunun sözüne itibar edildiğine göre, ödeme vadesi konusunda da onun sözüne itibar edilmesi gerekir. Çünkü vadeye bağlamakta da alacağın değerinin eksilmesi söz konusudur. Çünkü ayet, borcun noksanlığı konusunda borçlunun sözüne itibar edilmesi hükmünü içermektedir. Borcun noksanlığı da bazen miktarını eksiltmekle bazen de ikrar edilen şeyin kalitesinin düşüklüğü sebebiyle niteliğindeki eksiltmekle olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah (وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا) **"Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)"** buyurduğuna göre bu ayet, alacağın kendisini eksiltmenin yasaklanmasını gerektirmektedir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: "Borçtan eksiltme yapmasın. Tam yazsın." Vadenin eksikliği konusunda iddiada bulunan kimse, borcun miktarını eksiltmiş olmaz. Zira borcu eksiltmek, miktarını eksiltmektir. Vadenin kendisi borç olmadığı gibi borcun bir kısmı da değildir. Durum böyle olunca ayette, borçlunun vadeyi eksiltmedeki iddiasının doğru kabul edilmesi gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

Vadenin borçtan sayılmadığının delili şudur: Bazen borcun ödeme vakti gelir ve vade bozulur. Bu durumda vadeli borç, peşin borç olur ve ödenir. Bazen de vade düşer ve vadeli borç peşine dönüşür. Durum böyle olduğuna ve Yüce Allah da (وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا) **"borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin"** buyurduğuna göre, ayetteki eksiltme ifadesiyle vadenin kastedilmediği anlaşılmış olmaktadır. Diğer taraftan vadeden önce ve sonra tahsil edilen alacak, aynı nitelikteyse vadenin tahsil edilen şey üzerinde etkisinin olmadığını öğrenmiş olursunuz. Ancak vadenin alacakta hakikaten değil de hükmen ve mecazen bir eksiklik meydana getirdiği söylenebilir. Ayette ise alacakta hakikaten eksiltme yapmaktan söz edilmektedir. Bu eksiklik ise alacağın miktarında, kalitesinde eksiltme yapmakla ve alacaklıyı aldatmakla ya da başka yollarla olur. Mesela ödemenin gümüş dirhem yerine gümüş olmayan siyah metalden yapılan dirhemle veya kaliteli buğday yerine kalitesiz buğdayla yapılması gibi. Bütün bunlar, ayette yapılmaması tavsiye edilen (بَخْسْ) eksiltmenin hakikî şekilleridir. Çünkü alacaklı tarafından tahsil edilmesi gereken ile tahsil edilen arasında farklılık vardır. Ayetteki eksiltmenin, hakikatte borcun bir kısmı olmayan vadeyi kapsadığını söylemek doğru olmaz. Aslında bu, bir mecazdır. Zira bir kelimenin hakikî manası kastedildiğinde onu mecaz manasında yorumlamak doğru olmaz.

Bu ayette vade konusunda alacaklının sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet vardır. Çünkü ayetin başında

(اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَاِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir kâtip adaletle yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın.

Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun" buyrulmaktadır.

Bu ayet, borçlanma muamelesi yapan tarafların ikisine de şahit bulundurma görevini yüklemektedir. Vade konusunda borçlunun sözüne itibar edilmiş olsaydı, alacaklıdan da şahit bulundurmasını istemeye gerek kalmazdı. Vadeli alacağı olan kişiden de akit esnasında şahit bulundurmasının istenmesi, vade konusunda borçlunun değil, onun sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Borçlunun sözüne itibar edilseydi, alacaklıdan da şahit bulundurmasının istenmesi yersiz ve anlamsız olurdu.

"Şahit bulundurma hükmü alacaklıyla değil, borçluyla sınırlıdır" denilecek olursa, cevaben deriz ki:

Bu, ayetin icabına aykırı bir sözdür. Çünkü Yüce Allah (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman..."** buyurmuş; sonra da bu ifadeye (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** emrini atfetmiştir. Bu emirde borçlanma akdini yapan iki tarafa hitap etmiş ve yaptıkları muamele esnasında şahit bulundurmalarını emretmiştir.

Bir kimsenin "Şahit bulundurma yükümlülüğü borçluya mahsustur" demesi caiz olsa, başka bir kimsenin de "Şahit bulundurma yükümlülüğü borçluya değil, alacaklıya mahsustur" demesi caiz olur. Böyle bir şey doğru olmayacağına göre ayetin zahirine göre her ikisinin de şahit bulundurması ve ayetteki şahit bulundurma çağrısının her ikisine de yönelik olması gerekir.

Vadeli alacaklarda hak sahibine karşı şahit bulundurmanın bir gereği olmadığı -çünkü vadeyi reddetmede onun sözü kabul edilmektedir-ispatlandığına göre vade konusunda son söz onun olacaktır. Düzgün yapabilmesi durumunda borç işlemini yazma işini Cenab-ı Allah borçluya havale etmiştir. Çünkü başkası yazar ve borçlu da yazılanı kabul ederse caiz olur. Borçlunun yazması, ikrar bakımından daha sabit ve şahitlerin olayı iyice

hatırlamaları için de daha elverişlidir. Çünkü bir şeyi yazan kimse, o şeyi iyi hatırlar. Borçlanma akdi sırasında iki kadının şahit bulundurulmasının maksadı da, birinin unutması durumunda diğerinin olayı ona hatırlatması içindir.

Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Sefihin/Aklı Ermeyenin Kısıtlılık Altına Alınması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ)

"Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın."

Sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerekli görenler de gerekli görmeyenler de bu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler. Kısıtlılık alınmasını gerekli görenler, **"Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın"** ayetini delil olarak ileri sürmekte ve "Ayet, borçlanma muamelesi yapan sefihin velisinin, işlemi yazdırmasını caiz kılmakta" demektedirler.

Sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerekli görmeyenler, ayetin özünde sefihin borçlanma muamelesi yapmasının caizliğine delalet bulunduğunu söylemektedirler. Çünkü ayette şöyle buyrulmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَاِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا)

"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir kâtip adaletle yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise..."

Görüldüğü gibi ayette sefihin borçlanma muamelesi yapması caiz görülmüş, borçlandığına dair ikrarının sahihliğine hükmedilmiştir. Ancak borçlanma muamelesini yazmada kendisiyle başkası arasında fark vardır. Borçlanma belgesindeki haklarının ve yükümlülüklerinin gereğini yerine getirmede idrâki kısıtlı olduğu için yazma işini başkaları üstlenir.

(فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ) **"...Velisi adaletle yazdırsın."** Bu ayetteki veli ile borcun velisi, yani alacaklının kastedildiğini söylemişlerdir. Bir grup selef ulemasının bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Sefihin velisinin kastedilmiş olması caiz değildir. Buradaki veli ile sefihin velisi kastedilmiş olsa bu veli, borçlanma işlemini sefih adına yazdırırken onu kısıtlılık altına almış olacak ve onun borçlu olduğuna dair ikrarda bulunmuş olacaktır. Oysa hiçbir fakihe göre velinin, sefih adına borç ikrarında bulunmasını caiz görmemiştir. Böylece ayette sözü edilen velinin, borcun velisi olduğu anlaşılmış olmaktadır. Borçlanma işlemini onun yazdırması emredilmiştir ki, borçlu o belgede yazılı olanları kabullenip ikrar etsin.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması, ayette sözü edilen sefihin kim olduğu konusunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Bazıları, sefihin çocuk olduğunu söylemişlerdir. Hasan'ın bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Hasan,(وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ) **"Mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"** ayetini açıklarken aklı ermezin -yani sefihin- çocuk ve kadın olduğunu söylemiştir.

Mücahid, ayette geçen sefihin kadınlar olduğunu söylemiştir.

Şa'bi dedi ki: "Kur'an da okusa Tevrat da okusa malları, kadına teslim edilmez."

Bu söz, mallarını koruyamayan kadın hakkında geçerlidir. Çünkü kendi işlerini düzgün bir şekilde yürüten ve malını koruyabilen ergen ve kocasıyla gerdeğe girmiş kadına mallarının teslim edileceği konusunda fakihler arasında aykırı görüşe sahip bir kimse bulunmamaktadır.

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kadın, kocasının evinde hamile olarak bir yıl geçirmeden veya bir doğum yapmadan kendisine bir şey mülk olarak verilmez." Hasan'ın da benzer bir şey söylediği rivayet edilmiştir.

Ebu Şa'sâ' dedi ki: "Kadın doğum yapmadıkça veya reşit olduğu görülmedikçe kendisine bir malı temlik etmek caiz olmaz."

İbrahim en-Nehâi'nin de benzer bir şey söylediği rivayet edilmiştir.

Bütün bu sözler, reşit olduğu görülmeyen kadın hakkında geçerlidir. Bu anlatılanın, kadının, kendisine mal verilmesini hak etmesi için bir sınır olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Çünkü kadın, kocasının evinde bir yıl süreyle kalır, birden fazla doğurur; ama reşit olduğu, işlerini düzgün yürüttüğü görülmezse malı yine de kendisine teslim edilmez. Böylece fakihlerin, rüşdü görülmeyen kadın için bu kriterleri ortaya koydukları anlaşılmış olmaktadır.

[Sefihlik]

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde sefihlikten söz etmiştir. Bazı yerlerdeki "sefih" kelimesiyle dinde sefihliği kastetmiştirki bu, cehalet yani dini bilmemektir.

Mesela (أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ) **"İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir"**[286] ve (سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ) **"Birtakım kendini bilmez insanlar diyecekler"**[287] ayetleri. Bu ayetlerde geçen sefihlik ile dinde sefihlik, cehalet ve akılsızlık

286 Bakara, 2/13
287 Bakara, 2/142

kastedilmiştir. Yüce Allah, (وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ) **"Mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"** buyuruyor. Bazı kimseler bu ayette geçen mallarınızı kelimesi ile sefihlerin mallarının kastedildiğini söylemişlerdir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi: (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi (birbirinizi) öldürmeyin"**[288] ve (فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi (birbirinizi) öldürün"**[289] ayetleri bu şekilde manalandıran kimse, bir delile dayanmaksızın lafzın hakikatinden ve zahirinden başka tarafa yönelmiş olmaktadır. Zira Yüce Allah'ın, (وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ) **"Mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"** buyruğu, lafızda her biri diğerinden ayrı iki insan grubunu kapsamaktadır. Biri, **"Mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"** buyruğu ile kendilerine hitap edilen insan grubudur. Diğer grup ise, ayette bunlarla beraber kendilerinden söz edilen sefihler/aklı ermezlerdir.

Yüce Allah ayette "mallarınızı" demekle bunun, sefihlerin değil de muhatapların malları şeklinde anlaşılması gerekir. Sefihlerin mallarının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ayetteki hitap sefihlere değil, muhatap alınan akıl sahiplerine yöneliktir. Bu, (فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi (birbirinizi) öldürün"** ve (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi (birbirinizi) öldürmeyin"** ayetleri gibi değildir. Çünkü bu ayetler, öldürenleri de öldürülenleri de içermektedir. İki gruptan birini diğerinden ayırmamaktadır. Bu sebeple de ayette "birbirinizi öldürün" manası kastedilmiş olabilir.

Sefihliğin kökü olan (سَفَه) kelimesinin sözlükte hafiflik anlamına geldiği söylenmiştir. Mesela bu kelime, bir şiirde bu anlamda kullanılmıştır:

مشيَنَ كما اهتزَّتْ رماحٌ تسفَّهتْ ... أعاليَها مرُّ الرِّياحِ النَّواسمِ

Şu kadınlar salınarak hafifçe yürüdüler

Rüzgarın ağaç dallarını sallaması gibi.

Yani rüzgar, ağacın dallarını hafif bulduğu için sallar. "Sefihlik" kelimesini hafiflik anlamında kullanan başka bir şair de şöyle demiştir:

288 Nisâ, 4/29
289 Bakara, 2/54

نخافُ أنْ تسفهَ أحلامنَا ... فنخملَ الدَّهرَ معَ الخاملِ

İdeallerimizin ve düşlerimizin hafiflemesinden korkarım

Düşenle birlikte devranımızın da düşmesinden korkarım.

Aklı noksan ve hafif olduğu için chil kimseye "sefih" denir. "Cahillik" kelimesinin manası, kendisine "sefih" denen herkesi kapsar. Dinî konularda sefih, o konuları bilmeyen kimseye denir. Mali konudaki sefih, malı korumasını ve idare etmesini bilmeyen kimsedir. Cahillikleri ve iyiyi kötüden ayırt etme kabiliyetleri eksik olduğu için kadınlarla çocuklara da sefih denir. İsabetli görüşe sahip olmayan cahile de sefih denir. Ağzı bozuk kimseye de sefih denir. Çünkü o, hep cahil ve hafif akıllı kimselerle bir araya gelir.

"Sefih" kelimesi bu manaların tümünü içerdiğine göre, şu ayetin lafzının gereğine dönmemiz gerekmektedir:

(فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا)

"Eğer borçlu, aklı ermeyen bir kimse ise..."

Akıllı, mümeyyiz, tutumlu ve malını düzgün bir şekilde idare eden biri olsa bile muhtemelen borçlanma muamelesini yazmasını bilmediği için bu ayette "borçluya" sefih denmiştir. Bu durumda hak sahibi olan alacaklının borçlanma muamelesini yazması caiz görülmüştür ki borçlu olan sefih, borcunu ikrar etsin. Ayetin bu şekilde manalandırılması daha uygun olur. Çünkü borçlanma/müdayene ayetinin başında borçludan söz edilmiştir. Eğer kısıtlı olsaydı, borçlanması caiz olmazdı. Diğer taraftan kısıtlının velisinin, kısıtlının borçlu olduğunu ikrar etmesi caiz olmaz.

Sefihin kısıtlılık altına alınmasını caiz görenlerin görüşüne göre kadı, kısıtlının aleyhine olabilecek alım-satım tasarrufunda bulunma yetkisine sahiptir. Ama velisinin böyle bir yetkiye sahip olmasını caiz gören bir fakihin var olduğunu bilmemekteyiz. Veli, kısıtlının aleyhine olacak alım-satım tasarrufunda bulunamaz. Onun borçlu olduğuna dair ikrarda buluna-

maz. Bu da ayette sefihin velisinin değil, borcun velisinin yani alacaklının veya velisinin kastedildiğine delalet etmektedir. Rebî b. Enes'in bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ferrâ da böyle demiştir.

Ayetteki (اَوْ ضَعِيفًا) **"veya borçlu zayıf bir kimse ise"** ifadesine gelince "bu, aklı zayıf bir kimse olabileceği gibi, borçlanma muamelesi yapmasına izin verilen çocukda olabilir" denmiştir. Çünkü ayetin başı, borçlunun, borçlanma muamelesini yapması ve tasarrufta bulunması caiz olan bir kimse olmasını gerektirmektedir. Ayette sözü edilenlerin hepsinin de tasarrufta bulunmaları caiz görülmüştür. Muameleyi yazdırma ve şahit bulundurma durumuna gelindiğinde ise yazı işini mükemmel yapamayan kimseden söz edilmiştir. Akdin hukukî şartlarını bilmediği veya aklî zaafı olduğu -aklî zaafı kısıtlılık altına alınmasını gerektirmese de -veya yaşı küçük olduğu veya bunak olduğu ya da çok ileri derecede yaşlı olduğu için bunlar yazım işini mükemmel yapamayabilirler. (اَوْ ضَعِيفًا) kelimesinin her iki duruma da ihtimali vardır. Ayette sefih ve zayıfın yanı sıra borç işlemini hastalık veya dilin sürçmesine ya da dil tutulmasına yolaçan yaşlılık gibi sebeplerle yazdıramayan kimseden de söz edilmektedir. Bütün bunlar, muhtemel şeylerdir. Ayette bunların hepsinin kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü ayetin lafzının bu manalara gelme ihtimali vardır. Ancak bunların hiçbirinde sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerektiren bir delil bulunmamaktadır. Şunu da ifade edelim ki kendisine sefih denilen bazı kimseler kısıtlılık altına alınmayı hak etseler bile bu ayeti, sefihi kısıtlılık altına almayı gerektiren bir delil olarak ileri sürmek doğru olmaz. Zira "sefeh" kelimesinin müşterek manalı olduğu ve birbirinden farklı birkaç manayı içerdiği ispatlanmıştı. Bu manalardan birinin dinde sefihlik, yani dinî hükümleri bilmemek olduğunu söylemiştik. Bu durumdaki bir kişi, kısıtlılık altına alınmayı hak etmez. Çünkü kâfirler ve münafıklar da bu anlamda birer sefihtirler. Ama bu sebeple mali tasarruflar bakımından kısıtlılık altına alınmayı hak etmezler.

Kişinin ağzının bozuk olması ve çabucak kötü kelimeler sarfetmesi de sefihliktir. Bu türden sefih olan bir kimse kendi malını düzgün bir şekilde kullanabilir, onu ifsad etmez, saçıp savurmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ)

"Kendini bilmeyenden başka İbrahim'in dininden kim yüz çevirir?" [290]

Ebu Ubeyde bu ayeti "Kendini mahvedip helâk edenden başka..." şeklinde manalandırmıştır.

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, "Saçımın yağlanmış, gömleğim yıkanmış, ayakkabımın ipi de yeni olsun isterim. Bu, kibirden sayılır mı ey Allah'ın Resûlü?" diye sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا الْكِبْرُ مَنْ سَفِهَ عَنِ الْحَقِّ وَغَمَصَ النَّاسَ)

"Kibir (sefihlik), ancak hakkı bilmemek ve insanları hor görmektir." [291]

Hakkı bilmemek ve tanımamak sefihliktir. Bilmemek, sefihliktir.

Doğrusunu Allah bilir.

Büyük İslam Merkezleri Fakihlerinin Sefihin Kısıtlılık Altına Alınması Hakkında İhtilafları

Ebu Hanife (Allah kendisinden razı olsun) akıllı, hür ve ergen kimsenin sefihlik, savurganlık, borç ve iflas sebebiyle kısıtlılık altına alınamayacağını söylemiştir. Kadı tarafından kısıtlılık altına alınır da sonra borçlu olduğunu ikrar eder veya satma, hibe etme ya da başka bir şekilde kendi malında tasarrufta bulunursa, tasarrufu geçerli olur. Reşit olduğu görülmezse tasarrufu fasid olur. Mali tasarrufta bulunması önlenir. Bununla beraber malından bir kısmın falan kimseye ait olduğunu ikrar eder veya malını satarsa bu tasarrufları geçerli olur. Ancak yirmi beş yaşına varıncaya kadar malında tasarrufta

290 Bakara, 2/130

291 Bkz: Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail el-Busıri, İthâfu'l-Hıyereti'l-Mehere: 6/82

bulunmasına engel olunur. O yaşa vardığında, reşit olduğu görülmese bile malı kendisine teslim edilir. Sefihin kısıtlılık altına alınamayacağı konusunda Ubeydullah b. Hasan, Ebu Hanife ile aynı görüştedir.

Şube'nin bildirdiğine göre Mugire, İbrahim en-Nehâi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hür kimse, kısıtlılık altına alınmaz."

İbn Avn, Muhammed b. Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hür kimse kısıtlılık altına alınmaz. Ancak köle kısıtlılık altına alınabilir." Hasan el-Basri de aynı şeyleri söylemiştir.

Ebu Yusuf dedi ki: "Hür kimse sefih olursa kısıtlılık altına alırım. İflasına karar verip hapsettiğimde de kısıtlılık altına alırım. Yaptığı alım-satımı ve borç ikrarında bulunmasını geçerli saymam. Ancak bu işleri kısıtlılık altına alınmazdan önce yaptığına dair bir beyyine gösterirse o zaman bu tasarruflarını geçerli sayarım."

Tahavi'nin bildirdiğine göre İbn Semmaa, kısıtlılık konusunda İmam Muhammed'in de Ebu Yusuf ile aynı görüşte olduğunu söylemiştir. Yalnız İmam Muhammed şunu da eklemiştir: Sefih kişi, kısıtlılık altına alınmayı hak edeceği bir durumda olursa, kadı tarafından kısıtlılık altına alınsa da alınmasa da kısıtlı olur. Fakat Ebu Yusuf, "Bu gibi durumlarda kadı tarafından kısıtlılık altına alınmazsa sefih kişi kısıtlı olmaz" demiştir.

İmam Muhammed dedi ki: "Bir kimse ergen olur ve reşit olduğu görülmezse, malı kendisine teslim edilmez. Satışı ve hibesi geçerli sayılmaz. Ergen olmamış gibi kabul edilir. Bir şey satar veya satın alırsa hâkim, onun bu tasarrufunu geçerli saymayı uygun görürse geçerli sayar. Reşit olduğu görülmedikçe bir kişi, ergen olmamış çocuk gibidir. Ancak babanın görevlendirdiği vasinin, ergen olmamış çocuğun malıyla alım-satım yapması caizdir. Ergen olanın malıyla alım-satım yapması ise ancak hâkimin emriyle caiz ve geçerli olur."

İbn Abdulhakîm ile İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini naklettiler: "Bir kimse velayeti altındaki kimseyi kısıtlılık altına almak isterse, bunu sultanın yanında yapsın ki başkaları da bunu görüp duysun ve şahit olsunlar. Kendisi de kısıtlılık altına aldığı şahsın satmış olduğu malları geri alsın. Borçları,

durumu düzeldikten sonra kendisinden istenmesin. Kısıtlılık altındaki sefihin durumu köleninkinden farklıdır. Velayet altındaki kısıtlı ölürse borçları ödenmez. Ölümünde de hayattaymış gibi kabul edilir. Ancak malından ödenmesini vasiyet eder ve borcu da malının üçte birinden fazla değilse ödenir. Çocuk, ergen olunca babasının borcunu babasının malından ödeyebilir. Ancak babasının üzerine veli olmuşsa ya da babası sefih veya aklî melekesi zayıf biri ise bunu yapma yetkisine sahip değildir."

Feryabi, Sevri'nin (وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşit olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin"**[292] ayeti hakkında şöyle dediğini nakletti:

"Bu ayetteki rüşt, kişinin akıllı olması ve malını korumasıdır" demiştir. Yine Sevri, şöyle demiştir: "Bir kimse ergen olduğunda kendisinde iki özellik varsa, reşit olur: Bu özelliklerden biri kendi malını korumasıdır. Diğeri de kimseyi aldatmamasıdır."

"Muhtasar" adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Yüce Allah, iki özelliğe sahip olmaları durumunda yetimlerin mallarının kendilerine teslim edilmesini emretmiştir. Bu iki özellik ise ergen ve reşit olmaktır. Reşit olmak, dinî hayatı düzgün yaşamaktır. Reşit olanın şahitliği de geçerli olur. Reşit olmak için kişinin kendi malını iyi idare edebilmesi şarttır. Reşit olduğu görüldükten sonra, ister evlenmiş olsun ister olmasın kadına malları teslim edilir. Erkek çocuğun da evlenmiş olsa da olmasa da, reşit olduğu görüldükten sonra malları kendisine teslim edilir. Çünkü Cenab-ı Allah erkek ile kadını birbirine eşit tutmuş, evlenip evlenmemelerinden söz etmemiştir.

Sefihliği ve malını ifsad etmesi sebebiyle devlet başkanı bir kimseyi kısıtlılık altına alırsa, bu uygulamaya birilerini şahit tutar. Kısıtlılık altına alındıktan sonra malını satan bir kimse, malını telef etmiş olur. Üzerindeki kısıtlılık kaldırıldıktan sonra kısıtlılık altına alınmayı gerektiren bir duruma düşen kimse yine kısıtlılık altına alınır. Kısıtlılığın kaldırılmasını gerektiren bir duruma gelirse, üzerindeki kısıtlılık kaldırılır.

292 Nisâ, 4/6

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerekli görenler ile görmeyenlerin müdayene ayetinden çıkardıkları delilleri açıkladık. Bu deliller içinde en kuvvetlisinin, sefihin kısıtlılık altına alınmasının uygun olmayacağını, tasarruflarının geçerli olacağını gösteren delil olduğunu da açıklamıştık.

Sefihin kısıtlılık altına alınacağı görüşünü savunanlar, şu rivayeti delil göstermişlerdir:

Hişam b. Urve, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Cafer, Zübeyr'in yanına varıp şöyle dedi: "Ben bir satış yaptım. Sonra (Hz.) Ali beni kısıtlılık altına almak istiyor" demişti. Bunun üzerine Zübeyr, "Satışta ben de senin ortağınım" demişti. Sonra Hz. Ali, Hz. Osman'ın yanına giderek Abdullah b. Cafer'i kısıtlılık altına almasını istedi. Hz. Osman, "Zübeyr'in ortağı olduğu adamı nasıl kısıtlılık altına alabilirim?" dedi.

"Bu rivayet, adı geçen zevatın hepsinin kısıtlılık altına almayı caiz gördüklerine, ancak Zübeyr'in ortak oluşunun bu kısıtlılığa engel olduğuna delalet etmektedir" dediler. Bu olay, sahabilerin huzurunda cereyan etmiş ve hiçbiri bu olayda Hz. Ali ile Hz. Osman'a itiraz etmemiş ve karşı görüş ortaya koymamıştı.

[Sefihin Kısıtlılık Altına Alınacağı Görüşünü Savunanlar]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayette Zübeyr'in kısıtlılık altına almayı uygun gördüğüne dair bir delil yoktur. Ancak o, Hz. Osman'ın kısıtlılık altına almasını caiz görmüştür. Fakat bu, onun görüşüne katıldığına delalet etmez. Çünkü bunun hükmü, ihtilaflı olan diğer ictihadî meselelerin hükmü gibidir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, kısıtlılık altına almak iki şekilde olur:

1-Kişinin mali tasarrufta ve borç ikrarında bulunmasına engel olmak.

2-Kişinin sahibi bulunduğu mallarını eline almasına engel olmak.

Belki de Hz. Osman ile Hz. Ali'nin kısıtlılık altına almak istedikleri Abdullah b. Cafer'i, sahibi bulunduğu mallarını ele almasına engel olmak şeklindeydi. Zira o tarihte Abdullah b. Cafer belki yirmi beş yaşına bile varmamıştı.

Ebu Hanife, reşit olduğu görülmeyen kimsenin, bu yaşa varmadan mallarının kendisine teslim edilmemesi gerektiği görüşündedir. Yukarıdaki rivayette adı geçen Abdullah b. Cafer sahabi idi. Kısıtlılık altına alınmasına karşı çıkmıştı. Kısıtlılık altına alınması konusunda bütün sahabilerin görüş birliği ettikleri nasıl iddia edilebilir?

Kısıtlılık altına almayı caiz görenler şu rivayeti delil olarak kullanmaktadırlar:

Zühri, Urve'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe *radıyallahu anh* bir evini satmıştı. Bunu duyan İbn Zübeyr, "Ya bu işten vazgeçer ya da kendisini kısıtlılık altına alırım" demişti. Onun böyle dediğini duyan Hz. Aişe *radıyallahu anh*, "Allah'a ahdim olsun ki artık ebediyyen onunla konuşmayacağım" dedi.

Kısıtlılık altına almayı caiz görenler dediler ki: "Bu rivayet, Hz. Aişe ile İbn Zübeyr, kısıtlılık altına almanın caizliğini kabul ettiklerine delalet etmektedir. Yoksa Hz. Aişe, kendisinin kısıtlılık alınmasının caiz olmayacağını söyleyerek itirazda bulunurdu."

Sefihin kısıtlılık altına alınamayacağı görüşünde olanların delillerinden biri şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Dinar, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir. Bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* alışverişte aldatıldığını söyledi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu tavsiyede bulundu:

(إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ)

"Alışveriş yaptığın zaman, (kendisiyle alışveriş yaptığın kimseye) 'Aldatma yok!' de. O adam bunda sonra alışveriş yaparken 'aldatma yok' diyordu."[293]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Katade, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bir adam alışveriş yapardı. Ancak alım-satımdan pek anlamıyor ve menfaatini bilemiyordu. Ailesi onu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* getirerek 'Ey Allah'ın peygamberi! Şunu kısıtlılık altına al. Şu adam alışverişten anlamadığı ve menfaatini bilmediği hâlde alışveriş yapıyor' dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adama seslenerek alışveriş yapmamasını söyledi. Adam, 'Ey Allah'ın Peygamberi! Ben alışveriş yapmadan duramam' dedi. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu tavsiyede bulundu:

(إِنْ كُنتَ غَيرَ تارِكٍ البيعَ فَقُلْ: هاءَ وهاءَ ولا خِلابَةَ)

"Eğer alışveriş yapmayı bırakmayacaksan (kendisiyle alışveriş yaptığın kişiye) "Al, al ama aldatma yok" de."[294]

Birinci hadiste sözü edilen kişinin alışverişte aldatıldığı ifade edildiği hâlde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adamı alışverişten men etmemiş ve kısıtlılık altına almamıştı. Kısıtlılık altına alınması gerekli olsaydı, alışverişten menedilmeyi hak ettiği hâlde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu kendi alışverişleriyle başbaşa bırakmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, alışverişte aldatılan adama (إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ) ***"Alışveriş yaptığın zaman, (kendisiyle alışveriş yaptığın kimseye) "Aldatma yok!" de."*** demiş ve sattığı malın bedelini aldatılmaksızın tam almak şartıyla alışveriş yapmasını caiz görmüştü."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kısıtlılık altına almayı gerekli görenler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* alışverişte aldatılan o

293 Muslim, Büyû' 12
294 Ebu Davud, Büyu', 68

sefih kişiye belirlediği şartla alışveriş yapmasına razı olduğu gibi kendileri de razı olsunlar. Kısıtlılık altına almayı gerekli gören fakihlerle gerekli görmeyen fakihlerden hiçbiri, sefihlerin alışverişte böyle bir ifade kullanmalarını şart koşmamışlardır. Çünkü kısıtlılık altına almayı gerekli görenler, 'sefih kişiyi hâkim kısıtlılık altına alır ve onu tasarruftan men eder' demektedirler. Alışveriş esnasında 'Aldatma yok' demeleri şartıyla alışverişte bulunabileceğini söylemezler. Kısıtlılık altına almayı gerekli görmeyenler, sefihin bütün durumlarda tasarrufta bulunmasını geçerli sayarlar. Akıllı olduktan sonra sefihin kısıtlılık altına alınamayacağı, bu rivayetin delaleti ile ispatlanmış oldu. 'Aldatma yok' deme şartını aklında tutabileceğine ve bunu bütün alışverişleri sırasında söyleyebileceğine güvenilen bir kimsenin, aldatılmayacağına, malın bedelini tam ve eksiksiz alabileceğine de güvenilebilir.

Bahsedilen rivayetteki (إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ) ***"Alışveriş yaptığın zaman, (kendisiyle alışveriş yaptığın kimseye) de ki: Aldatma yok!"*** ifadesinin alışverişte kullanılması, İmam Muhammed'in de görüşüne uymaktadır.

Zira İmam Muhammed şöyle demektedir: "Sefih kimse ergen olup durumunu hâkime arz ettiğinde hâkim, onun zararına olmayan ve kendisinin aldatılmadığı akidlerini geçerli sayar." Ama sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerekli gören diğer fakihler böyle demektedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmam Muhammed'in görüşünün hadise aykırı olduğu söylenebilir. Çünkü o, kısıtlılık altındaki kimsenin satışını ancak kadı tarafından onaylanması hâlinde geçerli kabul etmektedir. Mal sahibinin emri olmadan bir başkasının kalkıp onun malını satması gibi bu satışın askıdaki bir satış olduğunu söylemektedir. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine (إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ) ***"Alışveriş yaptığın zaman, (kendisiyle alışveriş yaptığın kimseye) "Aldatma yok!" de"*** diye tavsiyede bulunduğu adamın satışını askıda bırakmamış, aksine satış esnasında bu ifadeyi kullanması durumunda satışını geçerli saymıştı. Sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerekli görenlerin görüşü, bu hadise ters düşmüş olmaktadır.

Enes'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadise gelince onu her iki taraf da delil olarak kullanmaktadır. Kısıtlılık altına almayı gerekli görenler, bu hadisi şu yönden delil olarak kullanmaktadırlar:

Sefih kişiyi ailesi alıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirip 'Ey Allah'ın Peygamberi! Falan adamı kısıtlılık altına al. Çünkü o alışveriş yapıyor. Ama alışverişi ve kendi menfaatlerini bilmiyor' dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların bu sözüne karşı çıkmadı. Aksine o adamı alışverişten menetti. Adam 'Ben alışveriş yapmadan duramam' deyince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ) ***"Alışveriş yaptığın zaman, (kendisiyle alışveriş yaptığın kimseye) "Aldatma yok!" de"*** tavsiyesinde bulundu. Aldatılmamak şartıyla alışveriş yapmasına izin verdi.

Sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerekli görmeyenler, bahsedilen hadisi şu açıdan delil saymaktadırlar: Hadiste sözü edilen sefih adam 'Ben alışveriş yapmadan duramam' deyince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* alışveriş yapmasına izin verdi ve ona (إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ) ***"Alışveriş yaptığın zaman, (kendisiyle alışveriş yaptığın kimseye) "Aldatma yok!" de"*** tavsiyesinde bulundu. Şayet kısıtlılık altına alınması gerekli olsaydı, 'Ben alışveriş yapmadan duramam' demesi, kısıtlılığı üzerinden kaldırmazdı. Çünkü kısıtlılık altına almayı gerekli gören bir kimse, 'Ben alışveriş yapmadan duramam' diyen sefihin üzerindeki kısıtlılık hâlini kaldırmaz. Nitekim kısıtlılık altına alınmayı hak eden çocuk ve deli "Biz alışveriş yapmadan duramayız" derlerse böyle demeleri, kısıtlılık hâllerini ortadan kaldırmaz ve bu durumda kendilerine, ***"Alışveriş yaptığınız zaman, (kendisiyle alışveriş yaptığınız kimseye) "Aldatma yok!" de"*** tavsiyesinde bulunulmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* belirttiği şart çerçevesinde o sefih kişiye tasarruf iznini vermesi, sefihin kısıtlılık altına alınmasının gerekli olmadığına delalet etmektedir. Önce onu alışverişten menetmiş olması ve "aldatma yok" demesini tavsiye etmesi, bir görüş beyanı ve ihtiyatlı olma önerisidir. Mesela ticaretini, deniz yoluyla veya tehlikeli bir yolu kullanarak yapmak isteyen bir kimseye, "Malını tehikeye maruz bırakma. Onu iyi koru" ve benzeri şeyleri söylemeniz nasıl ki kısıtlılık altına alma sayılmayıp,

bir görüş beyanı ve meşveret ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o sefih kişiye böyle demesi de onu kısıtlılık altına almak sayılmayıp bir görüş beyanı ve tavsiyeden ibarettir.

Sefihin kısıtlılık altına alınmasının doğru olmadığını gösteren delillerden biri de şudur: Sefihin had ve kısas gerektiren bir suçu işlediğine dair yaptığı ikrarın geçerli olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Had ve kısas, şüphe ile düşen ve uygulanmayan şeylerdir. Bu şeyler için sefihin yaptığı ikrar geçerli olduğuna göre, insanların şüphe ile düşmeyen hakları konusunda sefihin yaptığı ikrarın öncelikle geçerli olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hasta kimsenin had ve kısas gerektiren bir suçu işlediğine dair ikrarı geçerlidir. Ancak tüm mal varlığını kapsayacak miktarda borçluysa, başkası lehinde mal ikrarında bulunması ve hibede bulunması caiz ve geçerli olmaz. O durumdayken had ve kısas gerektiren bir suçu işlediğine dair ikrarının geçerli olması, başkası lehinde mal ikrarında bulunmasının ve mali tasarrufta bulunmasının geçerliliğine dayanak teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasta kimsenin, bütün bu konulardaki ikrarı bize göre geçerlidir. Ama bu hastalığı, ölümle sonuçlanırsa ikrarı geçersiz hâle gelir. Çünkü hastalık hâlindeki tasarrufu askıya alınarak ölüm durumuna göre değerlendirilir. Ölünce malı, kendisinden daha öncelikli olan mirasçı ve alacaklılarının olur. Hâl-i hazırdaki tasarrufu ise, kendisine ölüm gelmedikçe geçerli olur. Bilindiği gibi kendisi ölmediği takdirde yapmış olduğu hibeyi feshetmeyiz. Kölelerinden azad ettiği biri varsaonu, kendi değerince para ödemesi için çalışmakla yükümlü kılmayız. Hayattayken had ve kısas gerektiren bir suç işlediğini ikrar etmesi ile başkasına borçlu olduğunu ikrar etmesi arasında hüküm bakımından fark yoktur.

Sefihin kısıtlılık altına alınmasını gerekli görenler, şu ayetleri delil olarak göstermektedirler:

"(وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا)

"Saçıp savurma."[295]

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ)

"Eli sıkı olma."[296]

Savurganlık yerilen ve yasaklanan bir şey olduğuna göre devlet başkanının onu men etmesi, yani savurgan kimseyi kısıtlılık altına alması ve malında tasarrufta bulunmaktan men etmesi gerekir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* malın zayi edilmesini yasaklaması da savurgan kişiyi kısıtlılık altına alarak savurganlıktan men etmeyi gerektirmektedir."

Bu anlatılanlar, savurgan kimseyi kısıtlılık altına almak gerektiğine delalet etmez. Biz, savurganlığın haram olduğunu ve savurgan kimsenin savurganlıktan menedilmesi gerektiğini söylüyoruz. Savurganlığı yasaklamakta, savurganı kısıtlılık altına almayı gerektiren bir sebep yoktur. Ancak devlet yetkilisinin onu savurganlıktan men etmesi gerekir. Savurganlığı önlemek için savurgan kişinin mali tasarrufta bulunmasına mani olma, alışverişlerini, ikrarlarını ve diğer tasarruflarını iptal etmeye gelince, işte burada bizimle hasımlarımız arasında ihtilaf başgöstermektedir. Ayette bu tasarrufları men etmek gerektiğine dair bir hüküm yoktur. Çünkü ikrarda bulunmanın kendisi savurganlık değildir. Çünkü ikrarda bulunan kişi savurgan sayılsa, ikrarda bulunan herkesin ikrarına engel olmak gerekir. Müşteriye iltimas yaparak bir malı ucuza satmakta da savurganlık yoktur. Eğer bu şekilde satış savurganlık olsaydı, bunu yapan herkesin yasaklanması gerekirdi. Hibe ve sadaka da böyle olup savurganlık sayılmaz. Ayet, savurganlığı yasaklamayı, savurganı yermeyi gerektirmektedir. Durum böyle olunca da savurganlık içermeyen akidleri yapanları kısıtlılık altına almak gerektiğine dair ayetten nasıl delil çıkarılır? Belki de bu durumda İmam Muhammed'in görüşünü destekleyen bir delil çıkarılabilir. Çünkü o, savurgan kimsenin iltimas ve mal itlafını içermeyen akitlerinin geçerli olacağını söylemiştir. Fakat şunu söylemeliyiz ki, ayette işlenen tema, savurganların yerilmesi ve savurganlığın yasaklanmasıdır. Kısıtlılık altına almayı reddedenler derler ki: Savurganlık kötü bir şeydir. Malı saçıp

295 İsrâ, 17/26
296 İsrâ, 17/29

savurmak yasaklanmıştır. Kısıtlılık altına alma ve mali tasarruftan men etmeye gelince, ayette bunu gerektiren bir hüküm bulunmamaktadır. Bilindiği gibi insan, deniz yolundan veya tehlikeli bir yoldan taşımak suretiyle malını tehlikeye maruz bırakmaktan yasaklanmıştır. Ancak hâkim onu kısıtlılık altına alma şeklinde bundan men etmez. Bir kimse hurmalığını, ağaçlarını ve ekinlerini sulamaksızın kendi hâline terkeder; akarını ve evlerini onarmaksızın öylece bırakırsa, malı telef olmasın diye devlet başkanı onu bu malları için masraf yapmaya zorlayamaz. Aynı şekilde malının telef olmasından korkulan akidleri yapmasın diye de onu kısıtlılık altına alamaz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* malı zayi etmeyi yasaklaması da kısıtlılık altına almak gerektiğine delalet etmez. Nitekim savurganlıktan bahsederken bunu açıklamıştık.

Kısıtlılık altına almanın gerekli olmadığına, kısıtlının tasarrufunun geçerli olduğuna delalet eden delillerden biri şudur:

Akıllı ve ergen bir kimsede sefihlik ve savurganlık hâli belirdiğinde kısıtlılığı gerekli gören ve görüşleri önceki sayfalarda nakledilen fakihler -Muhammed b. Hasan hariç- derler ki: Bu durumdaki bir kişi kadı tarafından kısıtlılık altına alındığında, kısıtlılıktan sonraki akit ve ikrarları geçersiz olur. Bu adamın kadı tarafından kısıtlılık altına alınmasından önceki tasarrufları geçerli olduğuna göre kâdının kısıtlılık altına almasının anlamı; "Ben bu adamın gelecekte yapacağı akitleri ve ikrarları iptal ettim" demektir ki bu, sahih olmaz. Çünkü bu, henüz mevcut olmayan bir akdi feshetmektir ve bu, şuna benzer: Bir kimse bir başkasına, "Bana yapacağın bütün satışları ve benimle yapacağın bütün akitleri feshettim" veya "Muhayyer olma şartıyla yapacağım satışları feshettim" derse veya bir kadın, kocasına "Gelecekte benim hakkımda yapacağın bütün tasarrufları iptal ettim" derse, bütün bu söylenenler geçersizdir. Çünkü gelecekte yapılacak akitleri önceden feshetmenin hükmü yoktur.

Bu meselede Ebu Yusuf ile Muhammed'i zor duruma düşüren hususlardan biri şudur: Bunlar, kişinin kısıtlılık altına alındıktan sonra mehr-i misil ile bir kadınla evlendirilmesini caiz görmektedirler. Oysa böyle yapmakla onun kısıtlılığı iptal edilmiş olmaktadır. Eğer malı telef olmasın diye kısıtlılık altına alınması gerekli olmuşsa, onu evlendirmekle de malı telef edilmiş olacaktır. Şöyle ki: Mehr-i misil vererek bir kadınla evlenir. Sonra

gerdeğe girmeden o kadını boşarsa kadına mehrin yarısını vermesi gerekir. Sonra malı tükeninceye kadar bu şekilde birkaç defa evlenir. Şu hâlde onu bu şekilde kısıtlılık altına almakla malı telef edilmekten korunmuş olmaz.

Sefihe malının teslim edilebilmesi için rüşdünün görülmüş sayılması şarttır. Şafiî bunun yanı sıra şahitliğinin geçerli olmasını da şart koşmaktadır. Daha önce hiçbir fakih bu şartı koşmuş değildir. Buna göre fasık kimselerin alım satım akitlerinin ve hâkim huzurunda kendi aleyhlerine yapacakları şahitliğin geçerli olmaması, şahitlerin de adaleti sabit olmayan kimsenin satış akdine şahitlik etmemeleri gerekir. Kâdının, adaleti sabit olmayan davacının iddiasını, aynı şekilde davalının da adaleti sabit olmadıkça davacıya karşı ileri süreceği iddiayı kabul etmemesi gerekir. Çünkü adil ve şahitliği geçerli sıfatına sahip olmayan kimsenin ikrarı ve akitleri kâdı nezdinde geçerli olmaz. Bu da icmaya aykırı bir durumdur.

Oysa asr-ı saadetten günümüze kadar insanlar hukukî konularda birbirleriyle davalaşmaktadırlar. Ne Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ne de selef ulemasından biri onlara, "Ben adaletli olduğunuzu tespit etmeden davanızı kabul etmem" veya "Adaletli olduğunu tespit etmeden bir kimseye başkasının iddiası hakkında fikrini sormam" demiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda davalaştığı adam için "Bu facir ve günahkâr bir adamdır" diyen Hadramutlu adamın davasını reddetmemiş ve nasıl biri olduğunu başkalarına sorup araştırmamıştı.

Bununla ilgili rivayet şöyledir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Alkame b. Vail el-Hadremi, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Biri Hadramut'tan, diğeri de Kinde'den iki adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna geldiler. Hadramutlu adam, 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu adam, babama ait bir araziyi zorla elimden aldı' dedi. Kindeli adam, 'Arazi benimdir, elimdedir, ekiyorum, onun arazimde hakkı yoktur' dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hadramutluya ***"Beyyinen var mı?"*** diye sordu. 'Hayır' deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Öyleyse senin ona yemin ettirme hakkın vardır"*** buyurdu. Hadramutlu, 'Ey Allah'ın

Resûlü! Bu adam günahkâr biridir. Neye yemin ettiği umrunda olmaz. Hiçbir şeyden çekinmez' deyince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Senin için onun bundan başka yapacağı bir şey yoktur"*** buyurdu."[297]

Günahkârlık eğer kısıtlılık altına almayı gerektirseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kindeli adamın durumunu başkalarına sorup araştırır ya da hasım, karşı tarafın davalaşması geçerli olmayan kısıtlı biri olduğunu ikrar ettiği için davayı iptal ederdi.

Emlâk üzerindeki tasarruf, akit ve ikrarlarının geçerli olması bakımından Müslüman ile kâfir arasında fark olmadığı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Kâfirlik, günahkârlığın en büyüğü olduğu hâlde kısıtlılık altına almayı gerektirmiyorsa, ondan daha aşağı derecedeki fasıklığın kısıtlılık altına almayı gerektirdiğini nasıl söyleyebiliriz? Emlâk üzerindeki tasarruflarla akitlerin geçerliliğiyle ilgili olarak Müslüman ile kâfir arasında bir fark bulunmadığı konusunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin başında (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ) **"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın"** ifadesiyle müminlere hitap edildikten sonra bunun üzerine atıfta bulunularak (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** emri verilmiştir. Bu da iki manaya delalet eder. Biri, şahitlerin sıfatına delalet etmesidir. Çünkü ayetteki hitap, iman sıfatı ile onlara yönelmiştir. Ayetin devamında (مِنْ رِجَالِكُمْ) **"sizin adamlarınızdan"** kaydı geçmektedir. Bu, 'mümin adamlardan' gibi bir ifadedir. Bu da Müslümana karşı şahitlik yapacak olan kimsenin mümin olmasını şart kılmaktadır. Diğer mana ise şahidin hür olmasıdır.

297 Ebu Davud, Akdiye, 27

Zira ayetin özünde iki bakımdan delalet vardır:

Biri, (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir kâtip adaletle yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın"** ibaresidir. Burada anlatılan muameleyi köleler değil, ancak hür kimseler yapabilirler. Bunun delili de şudur: Köle, borçlanma akdini yapma hak ve yetkisine sahip değildir. Bir ikrarda bulunursa, efendisinin izni olmadan ikrarı geçerli olmaz. Ayet, ancak başkalarının iznine bağlı kalmaksızın mutlak olarak bu hak ve yetkiye sahip olan kimselere hitap etmektedir. Bu da hürriyetin bu şahitliğin şartlarından olduğuna delalet etmektedir. Diğer mana ayetteki hitabın delaletinden anlaşılmaktadır. (مِنْ رِجَالِكُمْ) **"sizin adamlarınızdan"** kaydı geçmektedir. Bu ayetin zahirî, sahiplik manası içermektedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ)

"Sizden bekâr olanları evlendirin."[298]

Yani hür olan bekârları evlendirin. Hür kaydını kullandık, çünkü ayetin bu kısmına daha sonra şu ifadeler atfedilmiştir:

(وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ)

"Kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin."

Ayetin önceki kısmında geçen **"sizden"** kelimesinin kapsamına köle ve cariyeler girmemektedir. Bu da şahitlerin, hem hür hem de Müslüman olmalarının şart olduğuna, kölenin şahitliğinin geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah'ın emirleri vaciplik ifade eder. O, hür kim-

298 Nur, 24/32

selerin şahitlik yapmalarını emretmiştir. Bu sebeple başkalarının şahitlik etmesi geçerli olmaz.

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun" ayeti hakkında Mücahid'in, şahitlerin hür olması gerektiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Anlattıklarınız, kölenin bu ayetin kapsamına girmemesini gerektirmektedir. Ancak ayette, onun şahitliğinin geçersiz olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetteki hitabın özünden de anlaşılacağı gibi şahitlerin hür olmasının kastedildiği sabit olmuştur. Dolayısıyla (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** ayeti, vaciplik ifade eden bir emir olmuştur. Buna göre ayeti şöyle manalandırmak uygun olur: Bu işleme şahitliklerine güvendiğiniz iki hür erkeği şahit tutun. Herhangi bir kimsenin şahitlerin hür olma şartını yok sayması caiz değildir. Şayet bu caiz olsaydı, şahit sayısını da düşürmek caiz olurdu. Bu da ayetin, kölenin şahitliğinin geçersizliği hükmünü içerdiğine delalet etmektedir.

Kölenin şahitliği konusunda ilim ehli kimseler farklı görüş ortaya koymuştur.

Katade'nin bildirdiğine göre Hasan, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Çocuğun çocuğa, kölenin de köleye karşı şahitliği geçerlidir."

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Hemmam, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali *radıyallahu anh* olayın aydınlanması için çocukların ifadesine başvururdu." Bu rivayet, önceki hadisi zayıf hâle getirmektedir.[299]

299 Asıl metinde geçen (يَسْتَثْبِتُ) kelimesi şahitlik etmek olmayıp, olayın aydınlanması için kişinin bilgisine başvurmaktır. Müellif bunu şahitlik anlamında değerlendirdiği için, bu

Hafs b. Gıyas'ın bildirdiğine göre Muhtar b. Fülfül, Enes'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kölenin şahitliğini reddeden bir kimsenin bulunduğunu bilmiyorum."

Osman el-Betti dedi ki: "Kölenin, efendisinden başkası lehine şahitlik etmesi geçerlidir." İbn Şübrüme ile Şureyh'in de bunu geçerli saydıkları nakledilmiştir.

İbn Ebi Leyla, kölelerin şahitliğini kabul etmezdi. Hariciler isyan çıkarıp Kûfe'yi ele geçirdiklerinde İbn Ebi Leyla, Kûfe kadısıydı. Kölelerin şahitliğini ve kendisinin görüşüne aykırı diğer bazı hususları kabul etmesini emrettiler. Emre uyacağını söyleyince onu kadılık makamında bıraktılar. Ancak gece olunca bineğine binip yola çıktı ve Mekke'ye gitti. Haşimi devleti başa geçince onu tekrar Kûfe kadılığına tayin ettiler.

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Osman b. Affan *radıyallahu anh*, kölenin azad edildikten sonra şahitliğinin -eğer daha önce reddedilmiş değilse- geçerli olduğuna hükmetti."

Şube, Mugire'nin şöyle dediğini rivayet etti: "İbrahim, basit ve önemsiz şeylerde kölenin şahitliğini geçerli sayardı."

Yine Şube, Yunus tarikiyle Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hasan'dan gelen bir rivayete göre kölenin şahitliği geçerli değildir."

Hafs, Haccac, Atâ tarikiyle gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Kölenin şahitliği geçerli olmaz."

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbn Şübrüme, Mâlik, Hasan b. Salih ve Şafiî, hiçbir şeyde kölelerin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söylediler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette sözü edilen şahitliğin kölelere değil, hürlere mahsus olduğuna dair ayetteki delaleti anlatmıştık. Kölenin şahitliğinin kabul edilmeyeceğine ilişkin ayetten bir delil şudur:

---

rivayetin önceki hadisi zayıf hâle getirdiğini söylemiştir.

(وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوا)

"Şahitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar."

Bazıları bu ayeti manalandırırken "Olayın şahidi şahitlik yapmaya çağırıldığında şahitlik etsin" demişler; bazıları da "Şahit olarak gösterilirse şahitlik etsin" demişlerdir. Üçüncü bir grup da "Her iki durumda da şahitlik etmek vaciptir" demişlerdir.

Köle, şahitlik yapma çağrısına icabet etmekten men olunmuştur. Çünkü efendisinin onun üzerinde hakları vardır. Ona hizmet etmekle yükümlüdür. Onu bırakıp gidemez. Bu da onun şahitlik yapmakla emrolunmadığına delalet etmektedir. Bilindiği gibi köle, efendisine hizmeti bırakıp kitap okuma, yazma ve şahitlik etmekle meşgul olma hakkına sahip değildir. Köle, haccetme ve Cuma namazı kılmayla ilgili ilahî hitabın kapsamına girmemektedir. Şahitlik de böyledir. Kaldı ki olayı görenlerin şahitlik yapması farz-ı ayn değil, farz-ı kifayedir. Cuma namazı kılmak ve haccetmekse, mükellefiyyet şartlarını taşıyan herkese farz-ı ayndır. İmkânı olsa bile efendisinin kendisi üzerindeki hakkından dolayı Cuma namazı kılmak ve haccetmek kendisine farz değilken, yine efendisinin kendisi üzerindeki haklarından dolayı şahitlik yapmaya öncelikle ehil olmaması gerekir. Bu hükmü teyit eden şu ayetler de birer delildir:

(وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ)

"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."[300]

(كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰى اَنْ تَعْدِلُوا)

"Kendiniz, anne babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun.

300 Talak, 65/2

(Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın."[301]

Bu ayette hâkim Allah için şahit olarak nitelendirilmiştir. Nitekim diğer şahitler de (وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لله) **"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın"** ayetinde Allah için şahit olarak nitelendirilmişlerdir. Kölenin hâkim olması caiz olmadığı gibi, şahit olması da caiz değildir. Çünkü hüküm, şahit ve hâkim ile geçerli ve sabit olur.

Kölenin şahitliğinin geçersiz olduğuna delalet eden delillerden biri de şu ayettir:

(ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."[302]

Bilindiği gibi bu ayette kölenin fiziken güçsüzlüğü kastedilmiş değildir. Çünkü kişinin fiziki gücü köleliğine ve hürlüğüne göre değişmez. Şu hâlde burada kastedilen; kölenin sözünün, akidlerinin, tasarruf ve mülkiyetinin hükümsüz olmasıdır. Bilindiği gibi bu ayetteki köle örneğiyle Arapların taptıkları putlar kastedilmiştir. Bu putların kul haklarıyla ilgili olarak sözlerinin hükümsüzlüğü, tasarruf ve mülkiyetlerinin olmayışı mübalağalı bir şekilde tasvir edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayete dayanarak kölenin boşama yetkisine sahip olmadığı hükmünü verdiği rivayet edilmiştir. Ayetin lafzının bu manaya ihtimali olmasaydı, İbn Abbas *radıyallahu anh* bu şekilde bir te'vilde bulunmazdı. Bu da kölenin şahitliğinin, onun akit, ikrar ve diğer sözlü tasarrufları gibi geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Şahitliği sözle yaptığına göre, ayetin zahir manasına göre şahitliğinin de hükümsüz olması gerekir.

301 Nisâ, 4/135
302 Nahl, 16/75

Kölenin şahitliğinin geçersizliğinin delillerinden biri de, şahitliğin cihat gibi farz-ı kifaye olmasıdır. O, cihat emrine muhatap değildir. Hatta düşmanı kuşatma altına alıp savaşsa, ganimetten kendisine pay verilmez. Böyle olunca şahitlik yapma emrine de muhatap olmaması gerekir. Şahitlik yapsa bile şahitliği kabul edilmez. Şahit hükmünde olmaz. Nitekim savaşa katılsa bile ganimetten kendisine pay verilmez. Dolayısıyla savaşa katılmış olmasının bir hükmü de olmaz.

Kölenin şahitliğinin geçersizliğinin delillerinden biri de şudur: Köle şahitlik ehliyetine sahip olsa, şahitliğine dayanılarak hüküm verilir ve sonra kendisi bu şahitliğinden rücu etse, şahitliği dolayısıyla meydana gelen zararı karşılaması gerekir. Çünkü bu, şahitliğin ahkâmındandır. Nitekim hâkimin infaz etmesi hâlinde bu şahitliğe dayalı olarak verilmiş olan hükmün geçerli oluşu da şahitliğin ahkâmındandır. Kölenin yapmış olduğu şahitlikten geri dönmesi hâlinde meydana gelecek zararları karşılama mecburiyeti olmadığına göre bundan anlıyoruz ki köle, şahitlik ehliyetine sahip değildir ve onun şahitliğine dayanarak hüküm vermek de caiz değildir.

Şunu da söylemek gerekir ki kadının mirastaki payı, erkeğinkinin yarısı kadardır. Buna paralel olarak iki kadının şahitliği de bir erkeğin şahitliğine denk düşmektedir. Böyle olunca da kadının şahitliği erkeğinkinin yarısı, mirastaki payı da erkeğinkinin yarısı kadar olmaktadır. Buna göre mirasta hiç payı olmadığı için kölenin şahitlik ehliyetine sahip olmaması gerekir. Çünkü biz miras payındaki eksikliğin, şahitlik derecesinde de eksikliğe sebep olduğunu görmekteyiz. Şu hâlde miras payının olmaması, şahitlik ehliyetinin de olmamasını gerektirir. Kölenin şahitliğinin geçerliliğine dair Hz. Ali b. Ebi Talib'den gelen rivayet, nakil tariki bakımından sahih değildir. Sahih olsa bile, başka bir köleye karşı yapacağı şahitliğe mahsus bir rivayet olmalıdır. Hakkında şahitlik yapılması caiz olan konularda köle ile hür arasında bir fark bulunmadığı hususunda fakihler arasında ihtilaf olduğunu bilmiyoruz.

[Şahitlik ile Haber Arasındaki Fark]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis rivayet ettiğinde kölenin haberi kabul edilmekte ve kö-

leliği, verdiği haberin kabul edilmesine engel teşkil etmemektedir. Köleliği, şahitliğinin de kabul edilmesine engel teşkil etmemesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Haber vermek, şahitlik için bir esas teşkil etmez. Haber vermeyi şahitlikle aynı hükme tabi kılmak doğru olmaz. Mesela ahkâm konusunda haber-i vahid kabul edilmektedir. Ama aynı şey için şehadet-i vahid, yani bir kişinin şahitliği kabul edilmez. Haber vermede yani rivayette, "Falan falandan rivayet etti ki" denildiğinde bu rivayet kabul edilir. Ama şahitlikte ancak şahidin, olaya tanık olduğuna dair şahitlik etmesi gerekir. Mesela rivayette ravi, "Falan adam, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu söyledi" derse, o ravinin rivayeti kabul edilir. Ama şahit, "Olayı gördüğüme ve söylenenleri işittiğime şahitlik ederim ki" demedikçe şahitliği kabul edilmez. Rivayette kadın ile erkek birbirine eşittirler. Ama şahitlikte durum farklıdır. Çünkü iki kadının şahitliği, bir erkeğin şahitliğine denk iken rivayette kadın ile erkek birbirlerine eşit seviyededirler. Kölenin verdiği haberin kabul edilmesine dayanarak onun şahitliğinin geçerli olduğuna hükmetmek doğru olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Hasan şöyle dedi: "Bir hâkim, kölenin şahitliğine dayanarak hüküm verir ve sonra o hüküm, benim önüme getirilirse ben o hükmü iptal ederim. Çünkü bu, batıl ve geçersiz olduğunda fakihlerin icma ettiği hükümlerdendir."

[Çocukların Şahitliği]

Çocuğun şahitliği konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer, çocukların şahitliklerinin hiçbir konuda geçerli olmayacağını söylediler. İbn Şübrüme, Sevri ve Şafiî de bu görüştedirler.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Çocukların birbirlerine karşı şahitlikleri geçerlidir."

Mâlik dedi ki: "Yaralama olaylarında çocukların kendi aralarında şahitlikleri geçerlidir. Ama başkalarına karşı şahitlikleri geçerli değildir. Kendi

aralarında sadece yaralama olaylarında ve olayın cereyan ettiği yerden ayrılmadan, şahitlik yerine gelmeleri ve olayın nasıl cereyan ettiğini bilmeleri şartıyla şahitlikleri geçerli olur. Olayın meydana geldiği yerden ayrılmalarından sonra yapacakları şahitlik kabul edilmez. Ancak ayrılmadan olayı gördüklerine ve söylenenleri işittiklerine dair şahitlik yaparlarsa ve birbirlerini teyit ederlerse şahitlikleri kabul edilir. Çocuklardan da erkek ve hür olanların şahitlikleri kabul edilir. Cariye çocuklar ile hür kız çocuklarının şahitlikleri kabul edilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas, Hz. Osman ve İbn Zübeyr'in (Allah hepsinden razı olsun), çocukların şahitliğinin geçersiz olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir. Atâ b. Ebi Rebah'ın da aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Habib b. Ebi Sabit'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: İyas b. Muaviye'nin çocukların şahitliğinde sakınca görmediğini kendisine söylediklerinde Şa'bi şu karşılığı verdi: Mesruk'un bana anlattığına göre kendisi bir defasında Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* yanındayken beş çocuk Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* gelip 'Biz altı arkadaş suyun içinde tavalet ihtiyacımızı gideriyorduk. Bir arkadaşımız suda boğuldu' dediler. Beş çocuktan üçü, ikisinin o çocuğu boğduğuna şahitlik ettiler. O iki çocuk da kendilerini itham eden üç çocuğun o çocuğu boğduklarına şahitlik ettiler. Bunun üzerine Hz. Ali *radıyallahu anh* diyetin 3/5'ini iki çocuğun, 2/5'ini de üç çocuğun ödemesine hükmetti.

Şunu belirtmeliyiz ki, bu rivayeti aktaran ravi Abdullah b. Habib, ilim ehli nezdinde rivayeti makbul olmayan bir kimsedir. Bununla birlikte hadiste anlatılan şeyin doğru olması da mümkün değildir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* böyle bir hüküm vermiş olması da düşünülemez. Zira boğulan çocuğun velileri iki gruptan birinin katil olduğunu iddia ederse bu grup, diğer grubun boğduğunu şahitlik ettiği için velileri yalanlamış olurlar. Veliler her iki grubun katil olduğunu iddia ederse, birbirleri aleyhinde şahitlik yapan iki grubu toptan yalanlamış olurlar. Netice itibariyle Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* böyle bir hüküm verdiği sabit değildir.

Çocukların şahitliğinin geçersizliğini gösteren delillerden biri de şu ayettir:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ)

"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın."

Bu ayette ergen erkeklere hitap edilmektedir. Çünkü çocuklar, borçlanma akdi yapamazlar. Ayetin devamındaki şu kısım da çocukların şahitliğinin geçersizliğine delalet etmektedir:

(وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ)

"Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın."

Çocuk, bu ayetin kapsamına girmez. Çünkü onun ikrarı geçerli değildir.

Ayetin şu kısmı da aynı şeye delalet etmektedir:

(وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Bu ayetin çocuğa hitap ettiğini söylemek doğru olamaz. Çünkü o, dinî hükümlerle mükellef değildir. Dolayısıyla uhrevî ceza tehdidinin kapsamına girmez.

Şu ayette erkeklerin şahit tutulması gerektiğinden söz ediliyor:

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz erkeklerinizden iki erkeği şahit tutun."

Bilindiği gibi çocuklar, bizim erkeklerden değildir. Ayetin başında ergen olanlardan söz edildiğinden buradaki (مِنْ رِجَالِكُمْ) erkekleriniz ifadesiyle ergen olanların kastedildiği anlaşılmaktadır.

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz..."

Bu ibare de çocuğun şahitliğinin geçerliliğine engel teşkil etmektedir.

(وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوا)

"Şahitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar."

Bu ibare, çocuğun şahitliğini kabul etmeyi yasaklamaktadır. Çocuk şahitlik yapmaya çağrıldığında gelmeyebilir. Davacının onu zorla hâkim huzuruna çıkarma hak ve yetkisi yoktur.

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهٗٓ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ)

"Şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."

Bu ayetin çocuklara hitap etmiş olması mümkün değildir. Çünkü çocuklar, şahitliği gizlemekle günaha girmezler. Şahitlikten rücu etmesi durumunda tazminat ödemesinin gerekmemesi, çocuğun şahitlik ehliyetine sahip olmadığına delalet eder. Çünkü şahitliği sahih olan kimseler şahitliklerinden rücu ettikleri takdirde meydana gelen zararı tazminle yükümlü olurlar.

Özel olarak yaralama olaylarında ve olay yerinden ayrılmadan ve bir yere gidip gelmeden çocukların şahitliğini geçerli saymak, delilsiz bir zorlama, akıl ve rivayet bakımından aralarında fark bulunmayan şeylere farklı hüküm uygulamaktır. Zira usûl kaidesine göre yaralama olayında şahitliği geçerli olan kimselerin diğer olaylarda da şahitlikleri geçerli olur.

Çocukların şahitliklerinin geçerli olması için olay yerinden ayrılmış ve bir yere gidip gelmiş olmamalarını şart koşmaya gelince, bunun pek anlamı yoktur. Zira suçu kendileri işlemiş olabilirler. Onları şahitliğe iten şey, o suçu kendilerinin işlediği farkedilmesin ve sorumlu tutulmasınlar diye kendilerini gizleme ihtiyacını duymalarıdır. Bilindiği gibi suç işlediklerinde yakalanıp cezalandırılmaktan korktukları için, suçu başkalarının üzerine atmak, çocukların âdetindendir.

Şu da var ki yüce Allah, şahitlerin âdil olmalarını şart koşmuş, yalancı şahitleri şiddetli azapla tehdit etmiş, yoldan çıkmışların ve yalan söylemekten çekinmeyenlerin şahitliğini reddetmiştir. Durum böyleyken söylediği yalandan ötürü sorumlu tutulmayan, yalan söylemesine engel bulunmayan, kendisini yalan söylemekten alıkoyacak utanması ve mürüvveti olmayan çocukların şahitliği nasıl geçerli olur?

İnsanlar çocukların yalancılıklarını darb-ı mesel hâline getirerek, "Şu adam çocuktan daha yalancı" demişlerdir. Bu durumdaki birinin şahitliği nasıl kabul edilir? Olay yerinden ayrılmadan ve nasıl ifade vereceklerini birileri kendilerine öğretmeden çocukların şahitliğinin kabul edileceğini söyleyenler, onların kendilerine bir telkinde bulunulmadan bilerek yalan söylemeyeceklerini zannetmektedirler. Oysa hakikat, onların zannettiği gibi değildir. Çünkü çocuklar hiçbir engel olmaksızın bilerek yalan söylerler. Gördüklerini anlatabilecek ve şahitlik edebilecek çağa ve duruma geldiklerinde doğruyu bildikleri gibi yalanı da bilirler. Arızî bazı sebeplerden dolayı bilerek yalan söyleyebilirler. Bu sebeplerden bazıları şunlardır:

İşlenen suçun kendilerine isnad edilmesinden korktukları veya aleyhine şahitlik ettikleri kimseden hoşlanmadıkları ya da durumlarından pek anlaşılamayan başka bazı sebeplerden dolayı bilerek yalan söyleyebilirler. Olay yerinden ayrıldıktan sonra doğru şahitlik edeceklerine hiç kimse hükmedemeyeceği gibi, olay yerinden ayrılmadan önce de doğru şahitlik edeceklerine hiç kimse hükmedemez. Varsayalım ki çocukların yalan söylemeyecekleri ve yalancı şahitliğe yönelmeyecekleri bilinse, o zaman erkeklerin şahitliği kabul edildiği gibi kadınların da şahitliğinin kabul edilmesi, bir grubun şahitliği kabul edildiği bir kişinin de şahitliğinin kabul edilmesi gerekir. Şahitlikte sayı esas olduğuna, yaralama hadiselerinde kadınların değil de erkeklerin şahitliği kabul edildiğine göre,

şahitliğin ergen ve adil olmak gibi diğer şartlarına da uyulması gerekir. Kabul edenler, çocukların birbirlerine karşı şahitliklerini kabul ettiklerine göre, erkeklere karşı da şahitliklerini kabul etmeleri gerekir. Çünkü çocukların erkeklere karşı şahitlikleri, birbirlerine karşı şahitliklerinden daha kuvvetli bir şey değildir. Zira bu görüşte olanlara göre çocuklar, Müslüman hükmündedirler. Muvaffakiyete erdiren yüce Allah'tır.

[A'mânın Şahitliği]

A'mânın şahitliği konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile İmam Muhammed, a'mânın şahitliğinin hiçbir durumda kabul edilmeyeceğini söylemişlerdir. Hz. Ali b. Ebi Talib'in de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Hasan'ın, a'mânın şahitliğinin hiçbir durumda kabul edilmeyeceğini söylediğini Amr b. Ubeyd rivayet etmiştir. Eş'as'ın da aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir. Yalnız o, a'mânın gözlerini kaybetmeden önce gördüğü şey hakkında şahitlik edebileceğini söylemiştir.

İbn Lühey'a'nın bildirdiğine göre Ebu Tu'me, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "A'mânın şahitliği geçerli olmaz."

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Haccac b. Cübeyr b. Hazim, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "A'mâ bir kişi, İyas b. Muaviye'nin yanında başkalarının şahitliği üzerine şahitlik etti. İyas ona, 'Biz senin şahitliğini a'mâ olduğun için reddetmiyoruz. Ancak âdil olmadığın için reddediyoruz. Lâkin sen görmeyen a'mâ birisin' dedi ve şahitliğini kabul etmedi.

Ebu Yusuf, İbn Ebi Leyla ve Şafiî dediler ki: "A'mâ kişi gözlerini kaybetmeden önce bildiği bir meselede şahitlik ederse, şahitliği geçerli olur. Gözlerini kaybettikten sonraki dönemde öğrendiği bir meselede şahitlik ederse, şahitliği geçerli olmaz."

Şureyh ile Şa'bi dediler ki: "A'mânın şahitliği geçerlidir."

Mâlik ile Leys b. Sa'd dediler ki: "A'mâ'nın şahitliği geçerlidir. A'mâ iken öğrendiği bir mesele hakkında şahitlik ettiğinde bu mesele boşama ve ikrar gibi sesli bir mesele ise ve boşayanı ya da ikrarda bulunanı sesinden tanıyorsa, şahitliği geçerli olur. Ama zina ve kazf haddi gibi sesle ilgisi olmayan bir meselede şahitlik ederse, şahitliği kabul edilmez."

A'mânın şahitliğinin geçersizliğinin delili şu rivayettir: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şahitlik hakkında soru soruldu. Soruyu soran adama şöyle buyurdu: ***"Şu güneşi gördüğün gibi gördüğün olay hakkında şahitlik et. Yoksa şahitlik etme."***[303]

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, şahidin hakkında şahitlikte bulunduğu olayı gözleriyle görmüş olmasını şahitliğin geçerlilik şartı kılmıştır. A'mâ kimse ise hakkında şahitlik ettiği olayı gözleriyle göremeyeceği için şahitliği geçerli olmaz.

Diğer taraftan a'mâ, delillerden hareketle sonuca ulaşmaya çalıştığı için şahitliği geçerli olmaz. Bilindiği gibi ses sese benzer. Bazı kimseler, başkalarının ses ve nağmelerini tıpa tıp taklit edebilirler. Bu taklitçilerden birini perde arkasından dinleyen kimse sanki sesin asıl sahibi konuşuyormuş gibi zanneder ve bunda asla şüphesi olmaz. Dolayısıyla a'mânın sese dayanarak şahitlik etmesi geçerli olmaz. Çünkü sese dayanmakla kesin bilgiye değil, sadece ağırlıklı bir kanaate varılır.

Şunu da belirtmeliyiz ki şahit, şahitlikte bulunurken "şehadet ederim ki..." lafzını kullanmakla yükümlüdür. Bunun dışında "bilirim ki..." veya "kesin olarak diyrum ki..." gibi başka kökten bir kelime kullanacak olursa şahitliği kabul edilmez. Şahitliğin "şehadet ederim ki..." kelimesine mahsus olduğu anlaşıldığına ve bu kelime de hakkında şahitlik yapılan olayı görüp müşahede etmeyi gerektirdiğine göre, bu tanımın dışına çıkan görüp müşahede etmeden şahitlikte bulunan kimsenin şahitliği geçerli olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sesini tanıması hâlinde a'mânın, karısının yanına varıp onunla cinsel ilişkide bulunması caiz olur.

303 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/156

Bu durumda karısını kesin olarak tanımış olmaktadır. Çünkü karısı olduğundan şüphesi varsa onunla ilişkiye girmesi caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: A'mâ kişinin kendi ağırlıklı kanaatine dayanarak karısıyla ilişkiye girmesi caizdir. Mesela yeni evlenen a'mâ bir kişi gerdek odasına girdiğinde tanımadığı bir kadını odasına getirip 'Bu senin eşindir' derlerse o kadınla cinsel ilişkiye girmesi helâldir. Aynı şekilde bir elçi aracılığıyla kendisine hediye olarak bir cariye getirilip sunulursa o cariyeyi kabul edip onunla cinsel ilişkiye girmesi caiz olur.

Bir haberci, a'mâ bir kimsenin yanına gelip Zeyd isimli şahsın bir ikrarda bulunduğunu veya satış yaptığını veya başkasına zina iftirasında bulunduğunu haber verirse, bu habercinin haberine dayanarak Zeyd'ın bahsedilen tasarrufu hakkında şahitlikte bulunması caiz olmaz. Çünkü şahitliğin yolu, müşahede ve kesin bilgidir.

Yukarıda zikredilen diğer şeylerde ise zann-ı galib dediğimiz ağırlıklı kanaati kullanmak caiz olur. Bir kişinin sözünü kabul etmek, şahitlik için asıl ve dayanak olamaz. Gözleri görmekteyken bir kimseden gelip olayı görmesi ve müşahede etmesi istenir de sonra gözlerini kaybederse şahitliğini kabul etmeyiz. Çünkü şahitliği üstlendiği vakitteki durumu, şahitliği yerine getirdiği vakitteki durumundan daha zayıftır. Bunun delili şudur: Bir kimse kâfir veya köle ya da çocuk iken şahitliği üstlenir; sonra hür, Müslüman ve ergen iken şahitliği yerine getirirse şahitliği kabul edilir. Ama çocuk, köle veya kâfir iken şahitliği yerine getirirse, şahitliği kabul edilmez. Böylece şahitliği yerine getirme durumunun şahitliği üstlenme durumuna göre kesinlikle daha önemli ve öncelikli olduğu anlaşılmış olmaktadır.

A'mânın şahitliği üstlenmesi sahih olmadığına, a'mâ olmanın şahitliğin sahihliğine engel olduğu bilindiğine göre, a'mâ olmann şahitliğin yerine getirilmesinin de sahihliğine engel olması gerekir. Yine bir kişi, aralarında (mesela duvar gibi) bir engel bulunan bir kimseden olaya şahit olmasını isterse, şahitliği sahih olmaz. Aralarında engel varken de şahitliği yerine getirmesi geçerli olmaz. A'mâ olmak da şahit ile hakkında şahitlikte bulunulan arasında bir engel olduğuna göre, a'mânın şahitliği geçerli olmaz.

Ebu Yusuf ikisi arasında ayrım yaparak şöyle demiştir: "Bir kimse bir başkasının bir işi yaptığını gözleriyle görerek şahitliği üstlenir de işin faili daha sonra kaybolsa veya ölse bile kayboluşu veya ölmesi, diğerinin onun hakkında yapacağı şahitliğin geçerli olmasına engel olmaz. Aynı şekilde bir kimse, bir başkasının bir işi yaptığını gözleriyle görerek şahitliği üstlendikten sonra gözlerini kaybederse, a'mâ olması şahitlik yapmasına engel olmaz. Şahidin gözlerini kaybetmesi, önceki örnekteki hakkında şahitlik yapılan kimsenin kaybolmasına veya ölmesine benzer."

Ebu Yusuf'un bu dediklerine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Şahidin kendisini esas almak gerekir. Eğer şahitlik yapma ehliyetine sahipse, şahitliğini kabul ederiz. Şahitlik yapma ehliyetine sahip değilse şahitliğini kabul etmeyiz.

A'mâ ise gözlerini kaybetmesi sebebiyle şahitlik ehliyetine sahip kimselerin dışına çıkmış olmaktadır. Şahidin dışındakilerin değil, şahidin kendisinin esas alınması gerekir.

Kaybolan veya ölen kimseye gelince şahidin bunlar hakkında şahitlik yapması sahihtir. Çünkü bu durumda şahidi, şahitlik ehliyetine sahip kimselerin dışına çıkaracak bir durum meydana gelmiş değildir. Hakkında şahitlik yapılacak olan kimsenin kaybolması veya ölmesi, şahidin şahitliğini etkilemez. Bu sebeple şahidin kaybolmuş veya ölmüş kimse hakkında şahitlik yapması geçerli olur.

2-Kaybolan veya ölen kimsenin adına davaya katılacak bir hasım olmadan, kayıp veya ölü kimse hakkında yapılacak şahitliği geçerli saymamaktayız. Bu durumda şahitlik, sanki davaya kayıp veya ölü adına katılan hasım hakkında yapılmış gibi olsa da hakikatte kayıp ya da ölü kimse hakkında yapılmış olur. Adına davaya katılacak bir hasım olmadığı takdirde ölü ile a'mâ hemen hemen aynı gibidir. Dolayısıyla a'mânın şahitliği sahih olmaz. Bu söylediklerimize karşı (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَاِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"Belli bir süre için birbirinize borçlan-**

dığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir kâtip adaletle yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) iki erkeği şahit tutun" ayeti ile (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"Rıza göstereceğiniz şahitlerden"** ifadesini delil göstererek "a'mâ da rıza gösterilebilecek şahitlerdendir. O da bizim hür erkeklerimizdendir. Ayetin zahirî onun da şahitliğinin kabul edilmesini gerektirmektedir" denilecek olursa, bunlara karşı şöyle cevap verilebilir:

Ayetin zahirî, a'mânın şahitliğinin makbul olmadığına delalet etmektedir. Çünkü ayette (وَاسْتَشْهِدُوا) **"şahit tutun"** denilmektedir. A'mânın şahit tutulması sahih olmaz. Çünkü 'şahit tutmak', şahitlik yapacak kimseleri olay yerinde hazır bulundurmak ve olanları onların gözleriyle görmelerini sağlamaktır. A'mâ ise kendisini olay yerine götüreni görüp müşahede edemez. A'mâ olması aradaki bir duvar gibi buna engeldir. Şahitlik, hakkı ispat etmek için hakkında şehadette bulunulacak şeyi gözle görüp müşahede etmektir. Bu ise a'mâ kimsede olamaz. Olamadığına göre de şahitliğinin geçerli olmaması gerekir. Bu ayet, a'mânın şahitliğinin geçerli olacağına delil olmaktan ziyade, geçerli olmayacağına delildir.

Züfer dedi ki: "A'mâ kimse, gözlerini kaybetmeden de kaybettikten sonra da şahit olduğu bir olay hakkında şahitlik ederse şehadeti geçerli olmaz. Yalnız nesep meselesi bunun dışındadır. Mesela 'Falan kişi falanın oğludur' diyerek şahitlik edebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kişinin kendisi görüp müşahede etmiş olmasa bile meşhur ve yaygın haberlere dayanarak nesep meselesinde şahitlik yapmasının sahih olacağı görüşüne kail olarak Züfer böyle demiş olabilir. Bu sebeple falan kimsenin falanın oğlu olduğuna dair a'mânın nezdinde mütevatir haberler toplanırsa, hâkimin huzurunda "falan kimse falanın oğludur" diyerek şahitlik etmesi, caiz ve makbul olur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir hadislerini başkalarına nakletmede -nakleden kimseler o hadisin ravilerini görmüş olmasalar da duyduklarını söyleyerek yapmış oldukları- nakilleri sahihtir. Bunda gözleri görenle görmeyenler aynı durumdadırlar. Aynı şekilde tevatür yoluyla bir kimsenin nesebi hakkında bilgi sahibi olursa -haberi verenleri görmese bile- bu mütevatir habere dayanarak o kimsenin nesebi hakkında şahitlikte bulunması caiz ve makbul olur. Çünkü bu tür şahitlikte hakkında şehadet edilecek şeyi gözle görüp müşahede etmek şart değildir.

[Bedevinin Şehirli Hakkındaki Şahitliği]

Bedevinin şehirli hakkında şahitlik yapması konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Bedevi eğer adalet sahibi bir kimse ise şehirli hakkında şahitlik yapması geçerli olur." Zühri'nin de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yaralama olayları dışında bedevinin şehirli hakkında yapacağı şahitlik geçerli olmaz."

İbn Kasım ise, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bedevinin hazarda, yani mukimlikte iken şehirli hakkında şahitlik etmesi geçerli olmaz. Ancak sefer halindeyken şehirlinin bedeviye bir vasiyeti varsa veya konu satış meselesi ise ve bedevi de adaletli biri ise şahitliği geçerli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hür ve ergen kimselerin şahitliklerinin kabul edilmesi gerektiğine dair ayetten zikretmiş olduğumuz delillerin tamamı, şehirli ile bedevinin şahitliğini birbirine eşit derecede kabul etmeyi gerektirmektedir. Çünkü ayetin hitabı iman sıfatları zikredilerek onlara yöneltilmektedir:

"Ey iman edenler! Birbirinize borçlandığınız zaman..."

Bedeviler de iman ehli kimselerdendirler. Ayetin devamında şu emre yer verilmiştir:

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Sizden iki erkeği şahit tutun."

Yani hür ve mümin erkeklerden iki erkeği şahit tutun. Demek ki şahitlerin vasfı, hür ve mümin olmalarıdır. Bu ibareden sonra ayette şu kayda yer verilmiştir:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden"

Eğer âdil iseler bedevilerin şahitliğine rıza gösterilir. Boşanmada ric'at ve ayrılıkla ilgili bir ayette (وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ) "İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun"[304] buyrulmaktadır. Bu sıfat, adil olmaları durumunda bedeviyi de şehirliyi de kapsar. Bedeviyi kapsam dışına iterek bunu, sadece şehirliye mahsus kılmak, bir delil olmadan genel hükmü terk etmektir.

Fakihler, (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"sizden iki erkeği şahit tutun"**ve (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"Rıza göstereceğiniz şahitlerden"** ayetleri ilebedevilerin de kastedilmiş olduğu hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Ancak bedevinin kendisi gibi bir bedeviye şahitlik edebileceğini söylemişlerdir. Ayette kastedilmiş olduklarına dolayısıyla bedeviler birbirlerine ve şehirliler bedevilere şahitlik ettiklerine göre, bedevilerin de şehirlilere şahitlik etmelerinin geçerli olması gerekir.

Bu görüşümüze muhalif olanlar, aşağıdaki rivayeti bize karşı delil olarak ileri sürebilirler:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

304 Talak, 65/2

(لَا تَجُوزُ شَهَادَةُ بَدَوِيٍّ عَلَى صَاحِبِ قَرْيَةٍ)

"Bedevinin şehirliye karşı şahitlik etmesi caiz olmaz."[305]

Böyle bir rivayetle Kur'an'ın zahirine itiraz etmek caiz olmaz. Kaldı ki bunda yaralama hadisesiyle diğer hadiseler arasında, şehirlinin seferi veya mukim olması arasında şahitlik bakımından bir ayrılık gözetilmiş değildir. Bize karşı delil olarak ileri sürülen bu rivayet, ayetin genel hükmüne aykırı düşmektedir.

Simâk b. Harb'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir bedevi Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek Ramazan hilalini gördüğüne şahitlik etti. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Bilal'e *radıyallahu anh*, "Yarın oruç tutsunlar" diye insanlara duyuru yapmasını emretti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bedevinin şahitliğini kabul etmiş ve insanlara, ertesi gün oruç tutmalarını emretmişti.

Başka bir bedevinin değişik bir münasebetle yaptığı şahitliği Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* reddettiğine dair Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği habere gelince, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şahitlik edilen şeyin aksini bildiği için o şahitliği reddetmiş olabilir. Ravi, reddediş sebebini bildirmeksizin o hadisi rivayet etmiştir. Belki de şirk ve nifakın bedevilere hâkim olduğu bir zamanda o bedevinin şahitliğini reddetmiştir.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ)

"Bedevîlerden öyleleri vardır ki, (Allah yolunda) harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve (bundan kurtulmak için) size belâlar gelmesini beklerler."[306]

305 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/422
306 Tevbe, 9/98

Ayet-i kerime, bu nitelikteki bedevilerin şahitliklerinin kabulünü menetmiştir.

Bunlardan başka bir kısım bedeviler de vardır ki, Cenab-ı Allah onları güzel sıfatlarla niteleyip övmüştür:

(وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ)

"Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamber'in dualarını almaya vesile sayarlar."[307]

Bu nitelikteki kimseler Allah katında ve Müslümanlar nezdinde beğenilip kendilerinden razı olunan kimselerdir. Bunların şahitlikleri makbuldür.

Bedevinin şehirliye şahitlik etmesinin kabul edilmemesi, ya dinî inancının zayıflığından ya şahitlikle ilgili hükümleri bilmemesinden, yapılması caiz olan ile caiz olmayanı birbirinden ayırt edememesinden dolayıdır. Dinî inancının zayıflığından dolayı reddedilmişse, bundan dolayı reddedilmesinin gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu bakımdan bedevi ile şehirli arasında bir fark yoktur. Şahitlikle ilgili hükümleri bilmemesinden dolayı reddedilmişse, kendisi gibi bir bedevi hakkında yapacağı şahitliğin kabul edimemesi, yaralama hadiselerinde şahitliğinin kabul edilmemesi, seferi durumda şehirli hakkındaki şahitliğinin kabul edilmemesi vacip olur. Nitekim bu nitelikteki şehirlinin de şahitliği kabul edilmez.

Adil olup şahitlik ahkâmını bilen bedevinin, şahitliğine engel durum ortadan kalktığı için, şehirli ve başkaları hakkında yapacağı şahitliğin kabul edilmesi gerekir. Bedevilik alametinin üzerinde durması ve bedeviliğe nispetinin devam etmesi, şahitliğini reddetme gerekçesi olmamalıdır. Aynı şekilde şahitliğin geçerlilik şartlarından uzak olan şehirli bir kimsenin şehirli olması da şahitliğinin geçerli olması için bir gerekçe olmamalıdır.

307 Tevbe, 9/99

(فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ)

"Eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah önce iki şehidin bulundurulmasını vacip kılmıştır. İki şehîd, iki şahid demektir. "Şehîd" kelimesi ile "şahid" aynı anlama gelmektedir. Nitekim alîm ile âlim, kâdir ile kadîr de aynı anlama gelmektedir.

İki şahit bulundurma emrine daha sonra şu cümle atfedilmiştir:

(فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ) Yani iki şahit erkek olmazsa o zaman (فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ) bir erkek ve iki kadını şahit tutun.

(فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ) İfadesiyle söylenmek istenen ya şudur: İki erkek bulunmazsa o zaman bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا)

"Su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."[308]

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَآسَّا)

"Eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler." [309]

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَآسَّا)

"Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır."[310]

308 Mâide, 5/6
309 Mücadele, 58/3
310 Mücadele, 58/4

(فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا)

"Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır."

Asıl farz olan şeyin bulunamaması durumunda onun yerine başka bazı şeylerin geçerli olacağını bildiren benzer ayetler de vardır.

Ya da (فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ) ifadesiyle şu söylenmek istenmiştir: İki şehîd/şahit erkeklerden olmazsa o zaman iki şahit, bir erkekle iki kadın olacaktır. Yani iki kadın, bir erkek şahidin yerine geçecektir. Bu da diğer hakları ilgilendiren meselelerde aksine bir delil bulunmadıkça, iki kadının bir erkekle beraber şahitlik yapmasının caizliğini ispatlamış olmaktadır. Müslümanlar, iki erkeğin bulunmaması durumunda bir erkekle iki kadının iki erkeğin yerine şahitlik yapabileceği hususunda görüş birliği ettiklerine göre ayetin manasıyla ilgili ikinci şekil sabit olmuştur ki o da şudur: Ayet, bir erkekle iki kadını "şehîdeyn"/iki şahit olarak adlandırmak istemiş, bu da onlar için şer'î bir ad olmuştur. Olmayacağına dair delil bulunan yerler dışında bunun iki şahit bulundurmakla emrolunduğumuz meselelerde gözönünde bulundurulması gerekir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisinden de buna dair genel hüküm ifade eden bir delil çıkarılabilir:

(لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ وشاهِدَيْنِ)

"Veli ve iki şahit olmadan nikâh olmaz."[311]

Bu hadise dayanılarak nikâhın sabit olması için iki erkek şahidin bulunması, iki erkeğin bulunmaması durumunda bir erkekle iki kadının şahitliğinin geçerli olduğuna hükmedilebilir. Çünkü bir erkekle iki kadına "şehîdeyn"/iki şahit denmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, iki şahidin huzurunda kıyılan nikâhı geçerli saymıştır.

311 Taberani, el-Mucemu'l Evsat: 7/85

Mali konular dışında kadınların erkeklerle birlikte şahitlik etmeleri hakkında ilim ehli farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Osman el-Betti dediler ki: "Kadınların erkeklerle birlikte şahitlik etmeleri, ne hadlerde ne de kısasta kabul edilir. Bunun dışındaki hukukta kabul edilir."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Haccac b. Ertat, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radıyallahu anh*, nikâhta bir erkekle iki kadının birlikte şahitliklerini geçerli saydı."

Cerir b. Hazim'in bildirdiğine göre Zübeyr b. Hirrit, Ebu Lebid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radıyallahu anh*, boşanma konusunda kadınların şahitliğini geçerli saydı."

İsrail'in bildirdiğine göre Muhammed b. el-Hanefiyye, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Akitte kadınların şahitlikleri geçerlidir."

Haccac, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer *radıyallahu anh*, nikâhta kadınların erkekle birlikte şahitliklerini geçerli sayıyordu. Atâ'dan rivayet olunduğuna göre kendisi, boşanma meselelerinde kadınların şahitliğini geçerli sayıyordu.

Avn'ın bildirdiğine göre Şa'bi, Şureyh'in köle azadı meselelerinde bir erkek ile iki kadının şahitliğini geçerli saydığını rivayet etmiştir. Boşanma meselelerinde Şa'bi de böyle demiştir.

Hasan ile Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Borç ve çocık meseleleri dışında kadınların şahitliği geçerli olmaz."

Mâlik dedi ki: "Hadler, kısas, boşanma, nikâh, neslin tespiti, azad edilen köleyle eski efendisi arasındaki velâ bağı, evlenme ve muhsan olma meselelerinde kadınların erkeklerle birlikte şahitlik yapmaları geçerli ve caiz olmaz. Vekâlet ve eğer köle azadını ilgilendirmiyorsa vasiyet meselelerinde geçerli ve caiz olur."

Sevri dedi ki: "Hadler dışında her konuda kadınların şahitlikleri geçerlidir." Sevri'nin kısas konusunda da kadınların şahitliklerinin geçerli olmadığını söylediği rivayet edilmiştir.

Hasan b. Hayy dedi ki: "Kadınların hadler konusunda şahitlikleri geçerli olmaz."

Evzai dedi ki: "Nikâhta bir erkek ile iki kadının şahitlikleri geçerli olmaz."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Kadınların vasiyyet ve köle azad etme konusunda şahitlikleri geçerlidir. Ama nikâh, talak, hadler ve kısas gerektiren taammüden öldürmelerde geçerli değildir."

Şafiî dedi ki: "Mali konular dışındaki meselelerde kadınların erkeklerle birlikte şahitliği geçerli değildir. Vasiyette ise sadece erkeğin şahitliği geçerli olur. Ama mali vasiyyetle ilgili olarak kadının şahitliği geçerli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin zahirî, her türlü borçlanma akdinde kadınların erkeklerle birlikte yaptıkları şahitliği geçerli saymayı gerektirmektedir. Borçlanma akdi, borç üzerine yapılan her akittir. Akitteki bedel mal, kadının üreme organı, menfaat veya kasten adam öldürme olabilir. Çünkü bu da borç üzerine yapılan bir akittir. Zira bilindiği gibi (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman"** ayetinde kastedilen mana, üzerine akit yapılan iki bedelin ikisinin de borç olması değildir. Çünkü bedellerin her ikisinin vadeli birer borç olması caiz olamaz. Böyle olunca da bir bedel karşılığında hangi türden olursa olsun bir borcun mevcut olmasının ayette kastedilmiş olduğu ispatlanmış olmaktadır. Bu da mehrin müeccel olması üzerine kıyılan bir nikâhta erkeklerle birlikte kadınların da şahitliğinin geçerli olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu, bir borçlanma akdi olmaktadır. Kasten adam öldürmede mal karşılığında sulh yapıldığında, mal karşılığında hulu' yapıldığında ve icar akitlerinde de aynı şekilde erkeklerle birlikte kadınların da şahitliği geçerli olur. Bir kimse, sayılan bu akitlerden birinin borçlanma ayetinin kapsamı dışında olduğunu iddia ederse, delil göstermediği takdir-

de iddiası kabul edilmez. Çünkü ayetin genel hükmü, bu sayılan akitlerin tümünde kadınların erkeklerle birlikte şahitlik yapmalarının geçerli olmasını gerektirmektedir.

Kadınların mali konular dışında da şahitliklerinin geçerli olduğunu gösteren delillerden biri şu rivayettir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Vâil, Huzeyfe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, ebenin şahitliğini geçerli kabul etti."***

Doğum, mali bir konu değildir. Bununla birlikte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ebenin doğum konusundaki şahitliğini geçerli saymıştır. Bu da kadınların şahitliklerinin sadece mali konulara mahsus olmadığına delalet etmektedir. Kadınların doğum konusunda yapacakların şahitliğin geçerli olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Ancak ihtilaf, şahit sayısı üzerindedir. Borçlanma ayetinde geçen "şehîdeyn" kelimesinin şer'î dilde bir erkek ile iki kadın anlamına geldiği, "beyyine" kelimesinin "şehîdeyn"i de kapsadığı sabit olduğuna göre (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ) ***"Beyyine getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer"***[312] hadisinin genel hükmü gereğince her türlü davada bir erkekle iki kadının şahitliğine dayanarak hüküm vermek vacip olmaktadır. Çünkü "beyyine" kelimesi onları kapsamaktadır. Bilindiği gibi kadın, mali davalarda beyyinedir. Bir kere bu ismi aldıktan sonra genellik hükmü uyarınca artık her davada onu beyyine kabul etmek gerekir. Ancak bazı davalarda beyyine olamayacağına dair bir delil olursa o zaman o davada kadının şahitliği kabul edilmez. Biz de Zühri'nin rivayetine dayanarak hadlerle kısas konusunda kadının beyyine olamayacağına -yani şahitliğinin kabul edilemeyeceğine- özel olarak hükmettik.

Rivayet olunduğuna göre Zühri şöyle demiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ve kendisinden sonraki iki halifenin uygulamaları, hadlerde ve kısasta kadının şahitliğinin geçerli olmadığı şeklinde cari olmuştur."

312 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/484

Şunu da ifade etmeliyiz ki borçlar konusunda kadının, erkekle birlikte yapacağı şahitliğin geçerli olduğu hususunda fakihler ittifak ettiklerine göre, şüphe ile düşmeyen her hakla ilgili şahitliğini de kabul etmek gerekir. Çünkü borç, şüphe ile düşmeyen haklardandır.

Mali konular dışında da kadının şahitliğinin geçerli olduğunu gösteren Kur'anî delillerden biri şudur ki Yüce Allah, vadeli borçlanmalarda kadının şahitliğini geçerli saydığını şu ayette bildirmiştir:

(إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın."

Bunun ardından şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ)

"Eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun."

Ayette de görüldüğü gibi Yüce Allah, mali konularda geçerli saydığı gibi mal olmadığı hâlde vâde konusunda da kadının erkekle birlikte şahitlik yapmasını geçerli saymıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Vâdenin mal olmadığını söylüyorsunuz, ama vâde ancak malda gerekli olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz doğru değildir. Çünkü şahsın kendisine kefil olmada, hür kimselerin mal olmayan menfaatlerinde de vâde gerekli olmaktadır. Mesela katilin adam öldürdüğünü ispatlamak amacıyla karşı tarafın beyyine getirmesi veya cinayetin affedilmesi için hâkim yeterli bir vâde tanıyabilir. Şu hâlde sizin mali konular dışında vadeye gerek olmadığını söylemeniz yanlıştır. Bununla beraber kadının üreme organı, ancak mal karşılığında hak edilip kazanılabilir. Nikâh ancak mal/mehir vererek kıyılabilir. Buna göre, nikâhta kadınların şahitliğinin geçerli olması gerekmektedir.

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İnsanların dindarlıklarını, güvenilirliklerini ve adaletlerini iç yüzlerine değil de görüntülerine bakarak biliriz. Onların kalplerindekini ve gizli hâllerini Allah'tan başkası bilemez. Bundan sonra Yüce Allah, şahitlerle ilgili olarak şu hususu gözönünde bulundurmamızı bize emretmiştir:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."

Bu da şahitlerin adaletli olup olmadığına karar vermenin bizim içtihadımıza ve zann-ı galibimize bırakıldığına delalet etmektedir. Onların adil ve doğru yolda olduklarına kendi ağırlıklı kanaatimize göre karar verebiliriz. Bir şahit bazı kimselerin kriterlerine göre adil ve güvenilir olup şahitliğine rıza gösterilirken başka bazı kimselere göre aynı şahit adil, güvenilir ve rıza gösterilecek biri olmayabilir.

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..." sözündeki rıza, insanın ağırlıklı kanaati ve görüşü üzerine kurulu bir rızadır.

Şahit olacak kimsede aranan üç temel vasıf şunlardır: Adil olmak, adil olsa bile hakkında şahitlik edeceği kimseye iltimasta bulunmakla itham edilmemiş olmak ve uyanık olmakla birlikte hafızası sağlam ve dalgınlığı çok az biri olmak.

Adaletli olmanın aslı; imanlı olmak, büyük günahlardan sakınmak, farzlarla sünnetlerde Allah'ın hukukunu gözetmek, düzgün konuşmak, güvenilir olmak, başkasına zina iftirasında bulunmaktan dolayı had cezasına çarptırılmış olmamaktır.

İtham edilmemiş olmaya gelince şahidin, hakkında şehadette bulunacağı şahıs kendisinin anne babası, evladı ve eşi olmamalıdır. Daha önce de böyle bir şahitlikte bulunduğundan dolayı şahitliği reddedilmiş olmamalıdır.

Çünkü adil ve kendilerine rıza gösterilen adil kimseler olsalar da bunların yukarıda saydığımız yakınları için şahitlik yapmaları kabul edilmez.

Uyanıklık, hafıza sağlamlığı ve dalgınlığın çok az oluşuna gelince şahitlik yapacak kişi dalgın ve tecrübesiz biri olmamalıdır. Zira onun gibiler, her türlü telkine açık olurlar. Yalan şeyler kendisine doğru gibi gösterilir; o da ona göre şahitlik eder.

İbn Rüstem, Muhammed b. Hasan'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Gündüzleri saim, geceleri kaim dedikleri, çok oruç tutan ve çok namaz kılan, ama bön ve acemi bir adam, kendisine telkin edilen her şeyi konuşur. Böyle bir şahitliğinde fasıklık yapan birinden daha kötü ve zararlıdır."

Abdurrahman b. Sima el-Muhabbir'in bildirdiğine göre İbn Hilal, Eş'as el-Haddani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Hasan'a "Ya Eba Said! İyas benim şahitliğimi reddetti" dedi. Hasan kalkıp onunla birlikte İyas'ın yanına gitti ve ona şöyle dedi: "Ey ahmak! Niçin bu adamın şahitliğini reddettin? Sen, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kıblemize yönelen, kestiğimiz hayvanın etinden yiyen kimse, Allah'ın zimmetinde, Allah'ın Resûlü'nün zimmetinde olan Müslümandır"***[313] buyurduğunu işitmedin mi? İyas da Hasan'a şu karşılığı verdi: "Ey şeyh! Sen Allah'ın (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."** sözünü duymadın mı? Senin şu adamının şahitliğine biz rıza göstermedik."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebû Bekir Muhammed b. Abdilvehhab, Sırri b. Asım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hasan'ın adamlarından biri, İyas b. Muaviye'nin yanında şahitlik etti. İyas onun şahitliğini reddetti. Hasan bu durumdan haberdar olunca yanındakilere, "Kalkın İyas'a gidelim" dedi. Yanına varınca İyas'a, "Alçak herif! Müslüman bir adamın şahitliğini reddettin. Öyle mi?" dedi. İyas da, "Reddettim. Çünkü Yüce Allah (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."** buyurmuştur. Bu adam, şahitliğine rıza göstereceğim biri değildir" dedi. Hasan da sustu ve Şeyhin (kendisinin) hasmı (İyas) dedi ki: "Birinin şahitliğine rıza göstermek için şahitlik yapacak olan kimsenin uyanık, işittiğini hıfzeden, eda ettiği şeyi de düzgün bir şekilde eda edebilen biri olması gerekir."

313 Abdurrezzak, el-Musannef: 11/129

[Ebu Yusuf'a Göre Şahitteki Adalet Şartı]

Bişr b. Velid, şahitte aranan adalet sıfatı hakkında Ebu Yusuf'un bazı şeyler söylediğini nakletmiştir. Söylediklerinden biri şudur: "Had gerektiren çirkin fiillerden uzak duran, had gerektiren fiillere benzer günahlardan da sakınan, farzları eda eden, iyilik ahlakı küçük günahlarına ağır basan kimsenin şahitliğini kabul ederiz. Çünkü günahlardan tamamıyla korunabilen, günahsız bir kimse yoktur. Günahları iyilik ahlakına ağır basan kimsenin şahitliğini reddederiz. Bir şey karşılığında satranç oynayanın, kuşlarla oynayıp onları uçuranın şahitliği kabul edilmez. Keza yalan yere çokça yemin edenin de şahitliği geçerli olmaz."

Ebu Yusuf şunları da söylemişti: "Bir kimse beş vakit namazı hafife alarak, şakaya getirerek veya fasıklığından ötürü cemaatle kılmayı terkederse şahitliği geçerli olmaz. Ama bir te'vilde bulunarak cemaate gitmez ve aslında kendisi başka konularda adil ise şahitliği kabul edilir. Sabah namazının (sünnet olan) iki rekâtını kılmamaya devam ederse, şahitliği kabul edilmez. Aşırı derecede yalancılıkla tanınıyorsa, şahitliğini kabul etmem. Fakat bu şekilde tanınmıyor, azıcık yalan söylemeye müptela olmuşsa, iyiliği kötülüğünden fazla ise şahitliği kabul edilir. Çünkü hiç kimse kendini günahlardan tamamıyla koruyamaz."

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İbn Ebi Leyla dediler ki: "Heva ve heves düşkünü insanlar, eğer adil iseler şahitlikleri kabul edilir. Yalnız kendilerine "Hattabiler" denen bir kısım Rafıziler var ki, duyduğumuza göre onlardan biri iddiasını güçlendirmek için yemin ettiğinde diğerleri onu hemen tasik ederler ve birbirleri lehinde şahitlik ederlermiş. Bu sebeple onların şahitliğini geçersiz sayıyoruz."

Ebu Yusuf dedi ki: "Herhangi bir kimse, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına açıktan söverse, ben onun şahitliğini kabul etmem. Çünkü bir adam insanlara ve komşularına çokça söverse ben onun şahitliğini kabul etmem. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı herkesten daha çok hürmete layıktırlar.

Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı birbirleriyle ihtilafa düşmüş ve savaşmışlardır. Bununla birlikte her iki tarafın da

şahitlikleri geçerlidir. Çünkü onlar, bir te'vile dayanarak birbirleriyle savaşmışlardı. Aynı şekilde te'vilde bulunarak kendi heva ve batıl fikirlerinin peşinde koşanların da şahitlikleri geçerlidir. Onlardan birinin durumunu başkalarına sorduğumda, "Biz onu, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına sövmekle itham ediyoruz" dediler. "Biz onun sövdüğünü işittik" demedikçe onların bu söylediklerini kabul etmem. Ama "Biz onu, fasıklık ve günahkârlıkla itham ediyoruz. Onun böyle olduğunu zannediyoruz. Fakat kendisini böyle görmedik" deseler bu dediklerini kabul eder ve o adamın şahitliğini geçerli saymam. İki durum arasındaki fark şudur: "Sövmekle itham ediyoruz" dedikleri şahıs için salah-ı hâl olduğunu tespit ediyorlar, ancak onu sövmekle suçluyorlar. Bu suçlamaları, onun sövdüğünü işitmeden kabul edilemez. "Fasıklık ve günahkârlıkla itham ediyoruz. Onun böyle olduğunu zannediyoruz. Fakat kendisini böyle görmedik" dedikleri adam hakkında söylediklerini kabul ederim ve o adamın şahitliğini geçerli saymam. Çünkü onun adil ve salah-ı hâl üzere olduğunu tespit etmediler."

İbn Rüstem, Muhammed'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Haricilerin şahitliğini kabul etmem. Çünkü onlar, meşru otoriteye itaatten çıkıp Müslümanlarla savaşıyorlar." Kendisine, "Haricilerin şahitliğini neden kabul etmiyorsun? Oysa Harurilerinkini kabul ediyorsun" dediğimde şöyle cevap verdi:

"Çünkü onlar, bizimle savaşmadıkça mallarımızı kendilerine helal saymıyorlar. Ancak savaşınca mallarımızı kendilerine helal sayıyorlar. Dolayısıyla meşru otoriteye itaatten çıkıp bizimle savaşmadıkça onların şahitliklerini geçerli sayarım."

Ebu Mükrim b. Ahmed'in bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hâkimin, cimrinin şahitliğini kabul etmesi gerekmez. Çünkü aşırı derecedeki cimriliği, aldatılma korkusuyla onu hakkından fazlasını almaya sevkeder. Böyle biri de adil olamaz."

Hammad b. Ebi Süleyman'ın bildirdiğine göre İbrahim en-Nehâi, Hz. Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey insanlar! Orta yolu takip edin. Ne cimri olun ne de düşkün. Çünkü cimri ve düşkünler, üzerlerinde bir hak olduğunda o hakkı ödemezler. Ama kendilerinin başkalarında

hakkı olduğunda onu fazlasıyla alırlar. Bu, mümin kimsenin karekteri olamaz. Al-i cenap insan, hakkından fazlasını almaya kalkmaz. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ)

"Peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti." [314]"

Mükrim b. Ahmed'in bildirdiğine göre İbn Mübarek, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kendisinde cimrilik bulunan kimsenin şahitliği geçerli olmaz. Cimrilik, onu hakkı olmayan şeyi almaya sevkeder. Bu tabiatı ileri derecede olursa, aldatılmaktan korkar. Aldatılma korkusu sebebiyle de hakkından fazlasını almaya kalkar. Böyle bir kimse de adil olamaz."

Bu sözün benzeri, İyas b. Muaviye'den rivayet edilmiştir.

İbn Lühey'a, Ebu'l Esved Muhammed b. Abdirrahman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İyas b. Muaviye'ye dedim ki: "Duyduğuma göre sen Irak'taki eşrafın, cimrilerin ve ticaretlerini deniz yoluyla yapan tüccarların şahitliklerini kabul etmiyormuşsun?" Bana şöyle cevap verdi: "Evet, kabul etmiyorum. Hindistan'a giden tüccarlar dinleri sebebiyle aldatılırlar, dünya malına tamahları sebebiyle düşmanları çok olur. Dinleri sebebiyle aldatıldıktan sonra, şahitlikte bulunmaları için bunlardan birine iki dirhem verilse, yalan yere şahitlik etmekten çekinmezler. Fars beldelerinde ticaret yapanlara gelince bunlar bildikleri hâlde kendilerine faiz yedirilir. Faiz yiyenlerin şahitliğini kabul etmek istemedim. Eşrafa gelince Irak'ta bir şerifin başına bir iş gelse, hemen kavminin liderine ve efendisine gider. O da o kimse için hüsn-ü şehadette bulunur ve şefaatçi olur. Bu sebeple Abdula'lâ b. Âmir'e "şahitlik için huzuruma gelmesin" diye haber saldım."

Faillerinin fasıklığına kesin olarak hükmedilemese de ciddiyetsiz ve laübali olduğuna delalet eden bazı işleri yapanların şahitliğini selef

314 Tahrim, 66/3

ulemasının reddettiği rivayet edilmiştir. Buna dair şu rivayetler örnek gösterilebilir:

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Zeyd b. el-Habbab, Davud b. Hatem el-Basri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bilal b. Ebi Bürde, Basra kadısıydı. Çamur yiyen ve sakalını yolan kimselerin şahitliğini geçerli saymazdı."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Yahya b. Süleyman, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke halkından bir adam, Ömer b. Abdulaziz'in huzurunda şahitlik etti. Adam, çene çukurundaki tüyleri, sakalını ve bıyığının uçlarındaki tüyleri yoluyordu. Ömer b. Abdulaziz ona 'Adın ne?' diye sordu. Adam adını söyledi. Ömer b. Abdulaziz, 'Hayır, senin adın yolandır' dedi ve şahitliğini reddetti."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Muhammed, Ca'd b. Zekvan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, kadı Şureyh'in huzurunda Rebia adındaki şahidini, "Ey Rebia!" diye çağırdı. Şahit cevap vermedi. Bunun üzerine adam, "Ey küveyfir (Kâfircik) Rebia!" diye seslendi. Bu defa çağrıya cevap verdi. Bunun üzerine Şureyh, ona "Adınla çağrıldığında cevap vermedin. Ama 'Kâfircik' diye çağrılınca cevap verdin" dedi. Adam da "Allah sizi ıslah etsin. 'Kâfircik' benim lakabımdır" dedi. Şureyh de "kalk git" diyerek onu kovdu ve onu şahit gösteren kişiye, "Başka bir şahit getir" dedi.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir b. Zeyd, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sünnetsizin şahitliği kabul edilmez."

Hammad b. Ebi Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Mihzem, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hayvanları sivri bir sopayla dürterek hızlandırmaya çalışan hayvan satıcılarının şahitliği kabul edilmez."

Kadı Şureyh'in, hamamcının ve hamamda çalışanların şahitliklerini kabul etmediği rivayet edilmiştir.

Mis'ar'ın rivayetine göre kaftanının yeni dar bir adam Kadı Şureyh'in huzurunda şahitlik etmiş; Şureyh, "Bu adam bu dar yeni ile nasıl abdest alabiliyor?" diyerek şahitliğini reddetmişti.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre A'meş, Temim b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam Kadı Şureyh'in huzurunda 'Allah'ın şehadetiyle şahitlik ederim ki...' diyerek şahitlik etti. Şureyh, ona 'Allah'ın şehadetiyle şahitlik ettin. Bu gün artık senin hiçbir şahitliğini geçerli saymam' dedi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şureyh, o adamın kendisine vazife olmayan bir şeyi söylemeyi vazife edindiğini gördüğü için onu şahitliği kabul edilenlerden saymadı.

Zikretmiş olduğumuz bu hadiseler sebebiyle selef uleması, olayın faillerinin şahitliklerini reddetmişlerdir. Her ne kadar bu filleri işleyenlerin fasıklığına ve adalet sıfatının düştüğüne hükmedilemese de olayın görüntüsü, onların vakarını kaybetmiş, hafif meşrepli kimseler olduklarına delalet eder. Çünkü selef uleması kendi içtihatlarına göre, şahitlerin (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."** ayetine uygun olup olmadıklarını araştırmışlardır. İçtihat neticesinde şahidin hafif meşrepli, dinî hükümlere ciddiyetle ele almayan veya dinî hükümleri tahkir eden biri olduğuna hükmettiklerinde onun şahitliğini geçersiz sayıyorlardı.

"Edebu'l Kâdi" adlı kitapta İmam Muhammed şöyle demiştir: "Kendisinde dinî hükümleri ciddiye almazlık görülen kimsenin şahitliğini kabul etmem. Kadınlara benzemeye çalışan, kuşlarla oynayıp onları uçuran kimsenin şahitliği geçerli olmaz."

Süfyan b. Uyeyne'den nakledildiğine göre bir adam İbn Ebi Leyla'nın huzurunda şahitlik etmiş, ancak İbn Ebi Leyla onun şahitliğini reddetmişti. Süfyan ona, "Kendisinin durumu şöyle ve böyle iyi olan, oğlunun da durumu şöyle ve böyle iyi olan bir kimsenin şahitliğini reddettin. Öyle mi?" demişti. Bunun üzerine İbn Ebi Leyla, Süfyan'a şu karşılığı vermişti: "Sen, bunları nereden biliyorsun? O adam fakirdir." Bu ifadeden anlaşıldığına göre İbn Ebi Leyla, fakirliği şahitliğe sanki

engel görmekteydi. Çünkü fakirliğin onu mala rağbet ettirmesinden ve dolayısıyla caiz olmayacak şekilde şahitlik etmesinden emin olunamaz.

Mâlik b. Enes dedi ki: "Dilencilerin, değeri çok olan şey hakkında şahitlikleri geçerli olmaz. Ancak adil iseler, değeri az olan şeyler hakkında şahitlikleri geçerli olur."

Mâlik, şahitliğin reddedilmesi için fakirliğin yanı sıra dilenciliği de şart koşmuştur. Hem fakir hem de dilenci olan kimsenin, değeri çok olan şey hakkında şahitliğini kabul etmemiştir. Çünkü bu şahitlikte onun (menfaat etmekle) itham edilmesi söz konusudur. Ama değeri az olan şey hakkında şahitliğini kabul etmiştir. Çünkü bu şahitlikte onun (menfaat etmekle) itham edilmesi söz konusu değildir.

Müzeni ve Rebî, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmişlerdir: "Kişinin genel görüntüsü, ibadet, taat ve mürüvvet ehli olduğu izlenimini veriyorsa şahitliği kabul edilir. Ama günahkârlık, âsilik ve mürüvvetsizlik izlenimi veriyorsa şahitliği reddedilir."

Muhammed b. Abdillah b. Abdilhakîm, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Genellikle taat ve ibadet hâlinde olup büyük günahlara yönelmeyen kimse adalet sahibidir."

Mürüvvet şartına gelince, Şafiî eğer bununla günahlardan korunma, güzelce susma, saygınlığı koruma, dinî hükümleri ciddiye almamaktan, hafif meşreplilikten sakınma kastetmişse isabet etmiştir. Yok eğer bununla elbise temizliği, binek güzelliği, araç gereç sahibi olma, güzel görünüşlü olmayı kastetmişse, "mürüvvet" kelimesini asıl anlamından çok uzaklaştırmış ve gerçeği söylememiş olur. Çünkü bunlar, hiçbir Müslümana göre şahitliğin şartlarından değildir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şahitlik hakkında selef ulemasının ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin buraya kadar naklettiniş olduğumuz sözleri ve değerlendirmeleri, şahitliği kabul etmede, şahitliğine rıza gösterilecek ve kendisine güvenilecek şahsı belirlemede her birinin kendi içtihadı ve görüşü doğrultusunda karar verdiğine delalet etmektedir.

Yalnız hakkında şüphe duyulmayan şahidin durumunu belirlemek için hâkimin araştırma yapmasının gerekip gerekmediği hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh*, yargı hakkında Ebu Musa el-Eş'ari'ye *radıyallahu anh* yazdığı mektubunda şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Müslümanlar birbirlerine karşı adaletlidirler. Ancak had sebebiyle kırbaçlanmış veya yalancı şahitlik sabıkalısı olmuş ya da azad ettiği kölesi veya kendisini azad eden efendisi yahut akrabası hakkında şahitlik ederken kayırmada bulunacağı zannedilen kimse, şahitlikte lazım olan adalet sıfatını kaybetmiştir."*

Mansur dedi ki: "İbrahim en-Nehâi'ye, 'Müslümanlarda adalet sıfatı bulunup bulunmadığını nasıl anlarız?' diye sordum. 'Kendisinde şüpheli bir durum görülmeyen kimse adalet sıfatına sahiptir' dedi." Hasan el-Basri ile Şa'bi'nin de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Mamer, babasının şöyle dediğini nakletmiştir: "Hasan, kadılığa atandığında, adaletsiz olduğu hasım tarafından iddia edilmedikçe Müslüman olan herkesin şahitliğini geçerli sayıyordu."

Heşim, İbn Şübrüme'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Üç şey var ki, benden önce hiç kimse onlarla amel etmemiştir. Ama benden sonra da hiç kimse onları terk etmeyecektir:

1-Şahitlerin durumunu sorup araştırmak.

2-Hasımların delillerini tespit etmek.

3-Meselede şahitlik yapacak olan şahitlerin şahitlik vasfını taşıyıp taşımadıklarını öğrenmektir."

Ebu Hanife dedi ki: "Aleyhinde şahitlik yapılacak olan hasım tarafından adaletsiz oldukları iddia edilmedikçe şahitlerin durumunu araştırmam. Adaletsiz oldukları iddia edilince de ben gizli açık o şahitlerin durumunu başkalarına sorup araştırırım. Eğer adil iseler onların adil olduklarını aleni olarak ilan ederim. Ancak had ve kısas davalarında şahitlik yapacak olanların durumu bundan farklıdır. Ben onlarındurumunu gizlice başkalarına

sorup araştırırım. Eğer adil iseler onların adil olduklarını aleni olarak ilan ederim."

Muhammed dedi ki: "Adaletsiz oldukları iddia edilmese de şahitlerin durumu araştırılıp sorulur."

Yusuf b. Musa el-Kattan'ın bildirdiğine göre Ali b. Asım, İbn Şübrüme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İlk defa şahitlerin durumunu gizlice sorup araştıran benim. Çünkü şahitlik yapacak adam kavminin yanına gelirdi. Kendisine 'Seni tezkiye edecek (şahitliğe layık olduğunu söyleyecek) birini göster bakalım' denirdi. 'Kavmim beni tezkiye eder' derdi. Kavmi de utandığından onu tezkiye ederdi. Ben bu durumu görünce şahitlerin durumunu gizlice sorup araştırmaya başladım. Şahitliğinin sahih olduğunu tespit ettikten sonra artık açıktan kendisine, 'Seni tezkiye edecek birini getir bakalım' derdim."

Ebu Yusuf ile İmam Muhammed dediler ki: "Hasım tarafından adaletsiz oldukları iddia edilmese bile şahitlerin durumu gizli açık sorulup araştırılır. Eğer adil iseler, adil oldukları aleni olarak ilan edilir."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Durumları gizlice sorulup araştırılmadan ve adil oldukları tespit edilmeden, şahitlerin şehadetine dayanılarak hüküm verilemez."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Ben öyle insanların zamanına yetiştim ki, o zamanlarda şahitlerin tezkiyesi istenmezdi. Ancak vali, hasma: "Eğer bu şahitlerin adaletsiz olduklarına dair delilin varsa getir. Yoksa onların sana karşı yapacakları şahitliği geçerli sayacağız" derdi."

Şafiî dedi ki: "Kadı, şahitlerin durumunu gizlice sorup araştırır. Sorduğu kimse, adil olduğunu söylerse, onun bu ifadesi kadı tarafından aleni olarak alınır ki şahidi tezkiye eden kimse açıktan bilinsin. Bu da onun adının başkalarının adıyla, nesebinin başkalarının nesebiyle karışmaması içindir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Seleften bazı kimseler, "Açıktan Müslüman olduğu bilinen kimse adaletli sayılır" demişlerdir. Bunu toplumun genelinde adalet sıfatının mevcut olduğu, fasıkların sayısının az olduğu bir

zamanda söylemişlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Müslümanların ilk kuşağıyla ikinci ve üçüncü kuşağının hayırlı ve salih kimseler olduklarına şehadette bulunmuştur:

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Abdullah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَجِيءُ أَقْوَامٌ تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَيَمِينُهُ شَهَادَتَهُ)

"İnsanların en hayırlısı benim asrım(daki ashabım)dır. Sonra onlara yakın olan (tabii)lerdir. Sonra onlara yakın olan (etba-ı tabii)lerdir. Sonra bir takım kavimler gelir ki, onlardan birinin şahitliği (ihtirasından dolayı) yemininin, yemini de şahitliğinin önüne geçer."[315]

Bu hadisin rivayet senedinde adı geçen İbrahim dedi ki: "Biz çocuk iken 'şahitlik ederim ki' dediğimizde veya yemin ettiğimizde şahitliğe ve yemine alışmayalım diye bizi döverlerdi."

Selef ulemasının ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri kendi çağlarındaki Müslümanları adaletli olarak niteleyip şahitliklerini geçerli saymışlardır. Çünkü o zamanlarda Müslüman toplumun geneli, adil insanlardan oluşmaktaydı. Bir kişide şüpheli hareketler ve fasıklık görüldüğünde hemen tepkiyle karşılanır ve durumu ortaya çıkardı.

Ebu Hanife, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haklarında hayır ve salah ile şehadette bulunduğu üçüncü kuşak Müslümanların arasındaydı. O, kendi zamanındaki Müslümanların durumuna göre konuşmuştur. Daha sonraki Müslümanların durumlarını görseydi, şahitler meselesi hakkında diğer fakihlerin söylediklerini söylerdi. Sorup araştırmadan hiçbir şahidin adil olduğuna hükmetmezdi.

Rivayete göre, hilali gördüğüne şahitlik eden bedeviye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de Allah'ın***

315 Buhari, Şehadat, 9

Resûlü olduğuma şahitlik eder misin?" diye sormuş. Bedevi, "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onun verdiği habere dayanarak oruç tutmalarını insanlara emretmişti. Bedevinin, Müslüman olduğu anlaşıldıktan sonra onun adaletli olup olmadığını anlattığımız sebepten dolayı sorup araştırmamıştı.

Şahitlerin adaletli olduklarını belirleme, onları tezkiye etme, şahitliklerine rıza gösterilecek kimseler olduklarını tespit etmehâkimin içtihadı ve ağırlıklı kanaatinin oluşmasıyladır. Çünkü insanların gizli hâllerini bilmemiz mümkün değildir. Yüce Allah, insanların dış görünüşüne aldanmaktan ve onların salih ve güvenilir olduklarına dair söylem ve iddialarına kanıp onlara meyletmekten bizleri sakındırmış ve şöyle buyurmuştur:

(وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا)

"İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider."[316]

Bundan sonra onun gizli işleri ve gerçek hâli haber verilmektedir:

(وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا)

"O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışır."[317]

Zahiren söyledikleri sözleri hoşumuza giden kimselerin durumu bize bildirildikten sonra başka bir kavmin nitelikleri hakkında şöyle buyrulmuştur:

(وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ)

"Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider."[318]

Yüce Allah, Peygamberi'ni *sallallahu aleyhi ve sellem* insanların dış görünüşüne aldanmasın diye uyarmış; bize de ona uymamızı emretmiştir:

316 Bakara, 2/204
317 Bakara, 2/205
318 Münafikun, 63/4

(وَاتَّبِعُوهُ)

"Ona tabi olun."[319]

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)

"And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır."[320]

Bu anlatılanlardan anlaşıldığına göre bir insanın durumunu araştırmadan, şahitlik yapıp yapamayacağını tespit etmeden, adil olduğuna zann-ı galip ile kanaat getirmeden sadece dış görünüşüne bakarak hakkında olumlu karar vermek doğru değildir.

Yüce Allah, şahitliği makbul olan kimseleri iki sıfatla nitelemiştir:

1-Şu ayetlerde değinilen adalet sıfatıdır:

(اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ)

"Sizden adaletli iki kişi…"[321]

(وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ)

"İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun."[322]

2-Şu ayetten dolayı şahitliklerine rıza gösterilen kimseler olmalarıdır:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden…"

319 Arâf, 7/158
320 Ahzab, 33/21
321 Mâide, 5/106
322 Talak, 65/2

Şahitliğine rıza gösterilen kimselerin adalet sıfatına sahip olmaları gerekir. Adil bir kişinin şahitliğine rıza gösterilmeyebilir. Mesela bu kişi, bön ve dalgın olup aldatılabilir ve şaşırtılabilir.

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"rıza göstereceğiniz şahitlerden..."** ifadesi, şahidin adil olmanın yanı sıra uyanık, zeki ve hafızası sağlam biri olmasını da gerekli kılmaktadır. Yüce Allah, zina hadisesinde şahitlik yapacak olanların adil olmaları gerektiğinden bahsetmemiş, şahitlerden mutlak olarak söz etmiştir. Oysa adil olmaları ve kendilerine rıza gösterilmesi, şahitlerde birlikte bulunması gereken şartlardandır.

Zira Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا)

"Size bir fasık bir haber getirirse, o haberin doğruluğunu araştırın." [323]

Bu ayet, fasıkların getirdikleri haberin doğruluğunu araştırmayı öngören ve genel hüküm ifade eden bir ayettir. Şahitlik de haber vermek olduğuna göre, şahit eğer fasık ise, adil ve ifadesinin doğru olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. Yüce Allah, fasığın verdiği haberin doğruluğunu araştırmayı kesin olarak bildirmiş ve şahitliğine rıza gösterilen adil kimselerin şahitliğini kabul etmemizi vacip kılmıştır. Bir kimsenin fasık olduğu, kesin olarak bilinebilir. Ama adil olduğu kesin olarak bilinemez. Sadece dış görünüşüne bakarak hakkında bir karar verilebilir. Böyle olunca da adil olduğuna ancak düzgün bir İslamî yaşantısı, doğru konuşması ve güvenilir olmasına bakarak ağırlıklı bir kanaatin oluşmasıyla karar verilebilir. Bu, her ne kadar zann-ı galibe dayalı da olsa yine de bir tür bilgidir.

Nitekim Yüce Allah Medine'ye hicret eden kadınlar hakkında şöyle buyurmuştur:

(فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ)

323 Hucurat, 49/6

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin."[324]

Bu ayetteki anlama ve bilme, o kadınların iç yüzlerine vakıf olmadan dış görünüşlerine bakarak meydana gelen bir anlama ve bilgidir. Aynı şekilde şahidin adil olduğuna hükmetmenin yolu da iç yüzüne bakılarak değil, dış yüzüne bakılarak elde edilen bir bilgiye dayanmaktadır. Çünkü insanın iç yüzünü Allah'tan başka kimse bilemez. Bu da, 'meydana gelen olaylar hakkında hüküm vermede kişinin kendi re'yi ile içtihad etmesi esastır' demenin doğru olduğunu gösteren kuvvetli bir delildir. Çünkü şahitlikler, dinî ve dünyevî işlerin işaret taşları gibidirler. Halkın hak ve mülkiyetlerinin ispatı, neseplerinin, kan davalarının ve şahsi hallerinin tespiti gibi menfaatlerinin belgelendirilmesinde şahitlik, kilit role sahiptir. Bu da zann-ı galibe ve ağırlıklı kanaate dayanmaktadır. Çünkü hiç kimse şahitlerin hükmüne dayanarak, hakkında şehadet edilen şeyin yakinen doğru olduğunu kesin olarak bilemez ve hükmedemez. Bu 'Her zamanda masum bir imam vardır' inancının ve dinî hükümlerin tamamının zann-ı galibe ve ağırlıklı kanaate değil de kesin bilgiye dayalı olması gerektiği görüşünün batıl olduğuna delalet eder. Bu inanca göre, masum bir imamın bulunmadığı zamanda insanların hata yapmalarından emin olunamaz. Çünkü görüş ve içtihada dayanılarak hüküm verildiğinde hata da yapılabilir, isabet de edilebilir. Hakikat eğer bu görüş sahiplerinin dediği gibi olsaydı, masum olmayan ve hata yapmalarından emin olunmayan şahitlerin şahitliğinin kabul edilmemesi gerekirdi. Yalan söylemeleri ve aldatılmaları mümkün olan, iç yüzlerini bilmeden sadece dış görünüşlerine bakılarak şahitliklerine rıza gösterilen kimselerin şahitliklerinin kabul edilmesini Yüce Allah emrettiğine göre, bahsedilen görüş sahiplerinin ayetin nassından çıkardıkları hükmün geçersiz olduğu ispatlanmış olmaktadır.

"İmam kimin doğru, kimin yalancı şahit olduğunu bilir" diyecek olurlarsa, onlara şöyle cevap verilebilir:

Öyleyse şahitlerin ifadesini imamdan başkasının dinlememesi gerekir. Kendisi kadar masum olmayanların ve şahitlik yapacakların içyüzünü bilmeyenlerin, imamın kadısı veya kâtibi olmaması gerekir. İmamın yardım-

324 Mümtehine, 60/10

cılarının da kendilerini ilgilendiren dinî hükümlerde hata ve zellelerden uzak durduğundan emin olunan masum kimseler olmaları gerekir.

İmamın bu niteliklere sahip olmayan hâkim, şahit ve yardımcılarının olması caiz olduğuna göre birçok dinî hükmün, içtihada ve ağırlıklı kanaate dayanması da caiz olur. Allah'a ibadet ederken okuduğumuz ayetlerden biri olan bu ayetten şahitlerin adil ve şahitliğe uygun olduklarına zann-ı galibe dayanarak hüküm verilebileceği anlaşılmaktadır. Bu da hakkında nass ve icma bulunmayan hükümlerde kıyas ve içtihad yapılmasını reddedenlerin görüşlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kan davaları, şahsi hallerle ilgili meseleler, zina, mal ve nesep meseleleri; insanların dinî ve dünyevî maslahatlarını ilgilendiren önemli konulardır. Yüce Allah bu meselelerde içyüzlerini bilmediğimiz şahitlerin şehadetini kabul etmemizi emretmiştir. İçyüzlerini bilmediğimiz şahitlerin ifadelerinin doğruluğuna onların dış görünüşlerine bakıp galip zannımızla hükmederiz. Bununla birlikte onların yalan söylemiş, hata yapmış ve yanılmış olmaları da mümkündür. Böylece hakkında nass ve icma bulunmayan bazı hadiselerin hükmünü ortaya koymak için içtihatta bulunmanın ve ağırlıklı kanaate dayanmanın caiz olduğu ispatlanmış oldu. Bunda bilgi meydana getirmeyen ahbar-ı mukassirenin de kabul edilebileceğine dair bir delalet bulunmaktadır. Haber veren kişi, verdiği haberin Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen dinî bir haber olduğunu söylüyorsa (zorunlu olmamakla birlikte) kabul edilebilir. Çünkü şahitlerin ifadesi, hakkında şehadet edilen şeyin doğruluğu konusunda bilgi meydana getirmez. Hakikatin aksi istikamette olması mümkün olmakla birlikte şahidin ifadesine dayanarak hüküm vermekle emrolunmuşuzdur. Böyle olunca da 'Haberi bilgi gerektirmeyen kimsenin dinî konularda verdiği haberini kabul etmek caiz değildir' diyen kimsenin söylediği söz geçersiz olmuştur.

Fasığın getirdiği haberin doğruluğunun araştırılmasını emreden ayet, ahad haberleri reddetme sonucuna varan kimselerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Bu görüşte olanlar, ahad haberleri reddetmek gerektiğini söylemekte ve şu aklî delili ileri sürmektedirler: "Şayet ahad haberleri kabul edersek, haber veren kişiyi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* daha yüksek bir mertebeye çıkarmış oluruz. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği haberleri ancak doğruluğunu ispatlayan

mucizeleri göstermesinden sonra kabul etmek vacip olmuştur. Yüce Allah, doğru söylediklerine delalet eden mucizeleri olmasa bile görünüşte adil olan şahitlerin şehadetlerini kabul etmemizi emretmiştir."

Şahit adil ise şahitlikte başkalarını kayırmakla itham edilemeyeceğine dair söylediklerimize gelince, fakihler bu söylediklerimizin bir kısmı üzerinde ittifak etmiş, bir kısmı üzerinde de ihtilaf etmişlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin üzerinde ittifak ettikleri husus; kişinin kendi evladı ve ebeveyni lehinde şahitlik etmesinin geçersiz olmasıdır.

Ancak Osman el-Betti'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Adil, terbiyeli ve erdemleriyle tanınmış olmaları durumunda evladın ebeveyni, babanın da oğlu ve kendi karısı için şahitliği geçerli olur. Ancak herkes böyle olamaz."

Böyle demekle Osman el-Betti, evladın babasına yapacağı şahitlikle yabancı biri için yapacağı şahitliğin hükmünü birbirinden ayırmıştır.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, Mâlik, Leys b. Sa'd, Şafiîve Evzai, bu ikisinden birinin diğeri için yapacağı şahitliği geçerli saymamışlardır.

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Şa'bi, Şureyh'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Oğul babası için, baba oğlu için, karı kocası için, koca da karısı için şahitlik edemez."

Babanın kendi oğlu için yaptığı şahitliği İyas b. Muaviye'nin geçerli saydığı rivayet edilmiştir.

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Halid el-Hazzâ da İyas b. Muaviye'den benzer ifadeleri rivayet etmiştir.

Kişinin kendi oğlu için yapacağı şahitlğin geçersiz olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(وَلَا عَلَىٰٓ اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ)

"Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde yemek yemenizde bir sakınca yoktur."[325]

Bu ayette oğulların evlerinden söz edilmemiştir. **"Kendi evlerinizde"** ifadesi oğulların da evlerini içermektedir. Oğulların evleri babalara ait olduğu için, babaların evleri zikredilmekle oğulların da evleri zikredilmiş olmaktadır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ)

"Sen ve malın babana aitsiniz"[326]

(إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ)

"Adamın yediğinin en temizi ve iyisi kendi kazancıdır. Evladı da onun kazancındandır."[327]

Bu hadisin başka varyantlarında (فَكُلُوا مِنْ كَسْبِ أَوْلَادِكُمْ) **"Öyleyse evladınızın kazancından yeyiniz"** ifadesi de vardır. Bu hadiste oğlun mülkü, babanın mülküne izafe edildiğine ve babanın, oğulun malından mülkünden yemesi mübah kılındığına, oğul da babanın kazancı olarak adlandırıldığına göre baba şahitlik yaparak oğlu için bir hak ispatladığında kendi şahsı için ispatlamış gibi olur. Kişinin kendi şahsı için şahitliğinin geçerli olmayacağı bilinmektedir. Buna göre oğlu için yapacağı şahitliğin de geçerli olmaması gerekir. Oğul hakkında böyle bir hüküm sabit olunca, oğlun da babası hakkında yapacağı şahitliğin aynı şekilde geçersiz olması gerekir. Çünkü ikisi arasında ayrım yapılmamıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şahit adil ise bunlar hakkında şahitlik etmesi, yabancı hakkında şahitlik etmiş gibi kabul edilmelidir. İltimasta bulunmakla itham edilmesi sebebiyle bunlar için şahitlik etmesi kabul edilmezse, yabancı bir kimse için de şahitliğinin kabul edilmemesi

325 Nur, 24/61
326 İbn Mâce, Sünen, Ticarat, 64
327 İbn Mâce, Ticarat, 1

gerekir. Çünkü oğlu için şahitlik ederken hak etmediği bir şeyi ona kazandıracak şekilde ifade vermekle itham edilen bir kimsenin, yabancılar için de şahitlik ederken aynı suçu işlemekle itham edilmesi mümkündür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Buradaki töhmet, fasıklık ve yalancılık töhmeti değildir. Buradaki töhmet, babanın oğlu için şahitlik ederken kendi şahsı için bir iddiada bulunuyor sayılmasıdır. Bilindiği gibi bir kimsenin güvenilirliği zahir, adaleti de sahih olsa, kendi şahsı için ileri sürdüğü iddiası doğru kabul edilmez. Bu onu yalan söylediği anlamına gelmez. Aksine bu, şahsı için iddiada bulunan kimsenin davasının sabit olmamasından dolayıdır. Ancak iddiasını doğrulayacak bir beyyine varsa o zaman iddiası doğru kabul edilir. Bu sebepledir ki oğlu için şahitlik eden kimse, açıkladığımız nedenlerden ötürü kendi şahsı için iddiada bulunmuş gibi olur.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri şöyle dediler: Şehadeti ile kendi şahsına bir menfaat sağlayan veya bir zararı kendinden gideren her şahidin şahitliği reddedilir. Çünkü bu durumda o, davacı konumundadır. Davacının da iddia ettiği konuda şahitlik etmesi caiz olmaz. Allah'ın Peygamberi'nden *sallallahu aleyhi ve sellem* daha doğru sözlü bir kimse yoktur. Çünkü mucize alametleri onun haktan başka bir şey söylemediğine, onun yalan söylemesinin mümkün olmadığına delalet etmektedir. Bunun yanı sıra onun iç yüzünden haberdarız. İçinin dışına uygun olduğunu da biliyoruz. Hasmı ondan bir hak talep ettiğinde ve kendisi de şahsı için bir şey iddia ettiğinde kendi iddiasıyla yetinmeyip, başkalarının şahitliğine de müracaat ederdi.

Buna Huzeyme b. Sabit'in *radıyallahu anh* kıssasını örnek gösterebiliriz. Şöyle ki: Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Ammare b. Huzeyme el-Ensari, sahabi olan amcasının kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bedeviden bir at satın almıştı. Bedevi, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*; "Atı sana sattığıma dair şahit getir bakalım" demeye başladı. Huzeyme, bedeviye yönelerek "Atı Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sattığına ben şahitlik ederim" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Huzeyme'ye *radıyallahu anh* dönerek, ***"Ne ile şahitlik ediyorsun?"*** diye sordu. Huzeyme *radıyallahu anh*, "Seni tasdik ederek şahitlik ediyorum ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Huzeyme'nin *radıyallahu anh* şahitliğini iki erkeğin şahitliği gibi saydı ve haktan başka bir şey söylemediği mucizeler ve diğer delillerle sabit olduğu hâlde kendi iddiası ile yetinmedi. Bedevi "hadi şahit göster bakalım" dediğinde, ona karşı şahidi olmadığını söylemedi. Diğer davacıların da iddialarını doğrulamak için beyyine getirmeleri gerekir. O beyyine ile de kendilerine bir menfaat sağlamamaları ve kendilerinden bir zararı gidermeye çalışmamaları gerekir. Baba, çocuğu için şahitlik etmekle menfaatlerin en büyüğünü sağlamaktadır. Bu da kendi şahsı için şahitlik etmesine benzer.

Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Eşlerden Birinin Diğeri İçin Şahitlik Etmesi

Fakihler bu konuda farklı görüş ortaya koymuşlardır:

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Evzai ve Leys b. Sa'd dediler ki: "Eşlerden birinin diğeri için şahitlik etmesi geçerli olmaz."

Sevri dedi ki: "Erkeğin karısı için yapacağı şahitlik geçerlidir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Kadının kocası için yapacağı şahitlik geçerli olmaz."

Şafiî dedi ki: "Eşlerden birinin diğeri için yapacağı şahitlik geçerlidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eşlerden birinin diğeri için şahitlik etmesi, babanın çocuğu için, çocuğun da babası için şahitlik etmesi gibidir. Bu da birkaç bakımdan böyledir:

1-Bilindiği gibi eşlerden her biri âdete göre diğerinin malında dilediği gibi tasarrufta bulunabilmektedir. Bu, birbirlerinden izin istemelerine ihtiyaç bırakmayacak bir mübahlık gibidir. Kocanın şahitlik ederek karısı için tespit edip kazandığı bir hak, kendi şahsı için kazandığı bir hak gibidir. Aynı şekilde kadının da şahitlik ederek kocası için tespit edip kazandığı bir hak, kendi şahsı için kazandığı bir hak gibidir. Bilindiği gibi eşlerin birbirinin malında diledikleri gibi rahatça tasarrufta bulunmaları ile baba-oğlun birbirlerinin malında rahatça tasarrufta bulunmaları arasında normalde bir

fark yok gibidir. Şu hâlde evladın babasına, babanın da evladına şahitlik etmesi geçerli olmadığına göre, aynı şekilde eşlerin de birbirlerine şahitlik etmeleri geçerli olmaz.

Şunu da ifade etmeliyiz ki koca, karısına mal sağlayacak bir şehadette bulunmakla, kendisinin mülkiyetinde bulunan karısının üreme organının değeri artmış olur. Üreme organının değeri artınca kadının mehr-i misli de artar. Böyle olunca bu şahitliği sayesinde koca kendi malını artırmış ve kendi şahsı için şahitlik yapmış olur.

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Amr b. el-Hadremi, kölesinin kendisinin malını çalıp yine kendisinin karısına verdiğini söylediğinde Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ona, "Sizin köleniz sizin malınızı çalmış. Elini kesmeye gerek yok" şeklinde cevap vermişti. Bu cevabı vermekle Hz. Ömer *radıyallahu anh*, eşlerden her birinin malını, aralarındaki karı-kocalık bağı sebebiyle diğerininkine katmış oluyordu. Biri diğeri için mal temin ettiğinde kendi şahsı için temin etmiş gibi olur.

2-Diğer taraftan kocanın malı arttıkça kadının hak ettiği nafaka da artar. Kadın, şahitlikte bulunurken kocasına mal temin ettiğinde kendi şahsı için temin etmiş gibi olur. Çünkü o, kocası zengin de olsa fakir de olsa, zevcelik hakkında dayanarak nafaka alma hakkına sahiptir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Fakir kız kardeş ile kötürüm vaziyetteki erkek kardeş, zengin ise erkek kardeşlerinden nafaka alma hakkına sahiptirler. Bu durum, bunların onun için yapacakları şahitliğin geçerliliğine engel olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kardeşlik, nafaka alma hakkını kazandırmaz. Çünkü zengin kişi kardeşinden nafaka alma hakkına sahip değildir. Arada kardeşlik bağı bulunsa bile fakir kişi, kardeşine nafaka vermekle yükümlü değildir. Oysa koca zengin de olsa fakir de olsa evlilik, kadına nafaka alma hakkını kazandırır. Arada evlilik bağı varken kadın kocasına mal kazandıracak bir şahitlik yaparsa kendi nafakasını artırmış olacaktır. Oysa nesep bağı böyle değildir. Mesela aralarında nesep bağı bulunan iki kardeşten birinin diğerinden nafaka alma hakkı yoktur. Bu sebeple nesep bağı ile evlilik bağının hükümleri birbirinden farklıdır.

Ücretlinin İşveren İçin Şahitlik Etmesi

Tahavi'nin bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adil bir kimse olsa bile ücretlinin işveren için herhangi bir konuda şahitlik etmesi, istihsanen geçerli değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hişam ile İbn Rüstem, İmam Muhammed'in şöyle dediğini naklettiler: "Ecir-i hassın[328] işveren için şahitlik yapması geçerli değildir. Ama ecîr-i müşterekin işveren için şahitlik yapması geçerlidir."

İmam Muhammed böyle derken, bu konuda farklı düşünen bir fakih bulunduğunu söylememiştir. Ubeydullah b. Hasan da bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Ücretli kişinin, işveren için şahitlik etmesi geçerli olmaz. Ancak ücretlinin adaletli biri olduğu açıkça biliniyorsa o zaman şahitliği geçerli olur. Böyle olsa bile eğer işveren tarafından geçimi sağlanan aile efradından biri ise, şahitliği yine geçerli olmaz."

Evzai dedi ki: "Ücretlinin işveren için şahitlik etmesi geçerli değildir."

Sevri dedi ki: "Kendi şahsı için bir menfaat sağlamayacaksa ücretlinin işveren için şahitlik etmesi caiz ve geçerlidir."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, babasından dinlediğine göre dedesininşöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَدَّ شَهَادَةَ الْخَائِنِ، وَالْخَائِنَةِ وَذِي الْغِمْرِ عَلَى أَخِيهِ، وَرَدَّ شَهَادَةَ الْقَانِعِ لِأَهْلِ الْبَيْتِ، وَأَجَازَهَا لِغَيْرِهِمْ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **hain adamın ve hain kadının şahitliğini, kardeşine kin güdenin kardeşine karşı şahitliğini ve bir evden

328 İşverene ücretle iş yapana ücretli anlamında ecîr denir. Ecir; ecîr-i hass ve ecîr-i müşterek olmak üzere iki kısma ayrılır. Ecîr-ı hass; sadece işveren hesabına iş yapan, başkasının işini yapmayan ücretli işçidir. Kişinin özel şöförü ve evinde ya da iş yerinde çalıştırdığı işçisi gibi. Ecîr-i müşterek, ücret karşılığında herkesin işini yapan kendi iş yerinde çalışan terzi, hekim ve avukat gibi meslek erbabıdır.

geçimini sağlayanın o ev halkı için şahitlik yapmasını reddetti. Bunun başkaları için şahitlik yapmasını geçerli saydı."[329]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hadiste geçen *"Bir evden geçimini sağlayan"* ifadesinin kapsamına ecir-i hass da girmektedir. Çünkü bir evden geçimini sağlayan kimse, o eve tabi olur. Ecir-i hass da öyledir. Ecir-ı müştereğe gelice, mali bakımdan işvereni ile diğer insanlar kendisi için aynı kategoridedir. Bu da onun işveren için şahitliğine engel teşkil etmez. Şirket-i inanda da[330] ortaklardan birinin şirket malı dışında diğer ortaklardan biri hakkında şahitlik etmesi geçerlidir.

Mezhebimizin (Hanefî) fakihleri dediler ki: Töhmet sebebiyle reddedilen her şahitlik, artık ebedi olarak kabul edilmez. Tıpkı fasığın fıskı sebebiyle reddedilen şahitliği gibi. Şahitliği reddedilen fasık tevbe edip ıslah-ı hâl etse bile aynı konuda şahitlik ettiğinde, şahitliği yine ebedi olarak kabul edilmez. Eşlerden birinin de diğeri için şahitliği reddedildiğinde, evlilikleri nihayete erdikten sonra şahitlik etse bile şahitliği yine ebedi olarak kabul edilmez.

Dediler ki: Bir köle, kâfir veya çocuk; bir meselede şahitlik eder de şahitliği reddedilir ve daha sonra o köle azad edilir veya o kâfir, Müslüman olur ya da o çocuk büyür ve sonra yine aynı meselede şahitlik ederse şahitliği kabul edilir.

Mâlik dedi ki: "Çocuk veya köle bir şahitlikte bulunur da şahitliği reddedilirse, o çocuk büyüdükten veya o köle azad edildikten sonra aynı meselede şahitlik edecek olsa, şahitliği ebedi olarak kabul edilmez. Ama daha önce reddedilmiş olmasaydı, sonraki şahitliği de geçerli olurdu." Hz. Osman b. Affan'ın *radıyallahu anh* da aynı şeyleri söylediği rivayet edilmiştir.

Mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin "Bir kişinin şahitliği töhmet sebebiyle reddedildikten sonra artık onun şahitliği ebedi olarak kabul edilmez" demeleri şu sebepten ileri gelmektedir:

---

329 Ebu Davud, İcare, 16

330 Şirket-i inan, iki veya daha fazla sayıdaki kişinin, ortak bir sermaye ile ticaret yapmak üzere bir araya gelmeleridir. Halk arasında yaygın bir şirket türü olan şirket-i inanın meşru ve caiz olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir.

O kişinin şahitliğini hâkim geçersiz saymıştır. Hâkimin hükmünün, başka bir hüküm olmadan feshedilmesi caiz değildir. Feshine dair bir hüküm verildiği sabit olmadan feshedilmesi sahih olmaz. Şahitliğin reddine sebep olan töhmet durumunun ortadan kalktığına hükmetmek sahih olmadığına göre, o kişinin şahitliğinin geçersizliğine ilişkin hâkim hükmü yürürlükte kalmaya devam eder; feshi ebediyyen caiz olmaz. Kölelik, kâfirlik ve çocukluğa gelince bunlar şahitliğin reddedilmesine gerekçe teşkil eden sebeplerdir. Hâkim de bu gerekçelere dayanarak şahitliği reddetmişti. Ancak hâkimin bu iptal hükmü, anılan sebeplerin ortadan kalkması durumunda geçersiz hâle gelir. Çünkü hürriyet, Müslümanlık ve ergenlikten her biri hâkimin hükmüne bağlanabilen şeylerdir. Bunların zıddı olan ve şahitliğin reddine gerekçe teşkil eden sebeplerin ortadan kalktığına hâkim, hükmederse o zaman şahitlerin şehadetinin kabul edilmesi gerekir.

Baba; evlat ve eşler arasındaki şahitlikteki gibi töhmetin ortadan kalktığına hâkimin hükmetmesinin sahih olmadığı hâllerde hâkimin şehadetin geçersizliğine ilişkin hükmünün yürürlüğü devam eder. Çünkü bu gibi hâllerdeki töhmetin ortadan kalktığına dair beyyine getirmek ve dolayısıyla da hüküm vermek mümkün değildir.

Hükümle iptal edilen şahitliğin geçerli olması da ancak hükümle olur.

Adaletli olmak, töhmet altında olmamak ve dalgınlığın az olması, şahitliğin geçerlilik şartlarından olup bunları şu ayet içermektedir:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."

Bakınız, harflerinin azlığına rağmen bu kısa ibare ne çok mana, fayda ve ahkâma dair delil içeriyor! Harfleri az olmakla birlikte lafzı beliğ, veciz, muhtasar, faydaları zahir bir ibare. Bu ibarenin manasını verirken selef uleması ile onlardan sonraki dönemde yaşayan âlimlerin konuyla ilgili görüşlerini, bu ibareden delil çıkarmalarını, verdikleri mananın bu ibareye uygunluğunu araştırdıklarını söylemiştik. İbarenin bu manaların hepsine ihtimalinin bulunması, Kutlu ve Yüce Allah'ın katından geldiğini göstermektedir. Çünkü yaratılmışlardan hiçbiri böylesine derin manaları,

delaletleri, fayda ve hükümleri bu kadar az harfli ve kısa bir ibarede ifade edemez. Bu ibarede belki de ilmimizin kuşatamadığı başka bazı manalar da vardır. Şayet onlar da yazılacak olsa konu çok uzar ve sayfa adedi artar.

Yüce Allah'tan bu ibarenin hükümlerini ve kitabının delillerini öğrenmeye bizi muvaffak kılmasını ve bu çalışmamızı da sırf kendi rızası için yapılmış ihlaslı bir çalışma kılmasını diliyoruz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى)

"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."

Bu ayetteki (فَتُذَكِّرَ) kelimesi şeddeli okunmaktadır. Şeddesiz okuyanlar da vardır. Bazıları her iki okuyuşun da aynı anlama geldiğini söylemişlerdir. Şeddeli (ذَكَّرْتُهُ) ile şeddesiz (ذَكَرْتُهُ) nun aynı manayı ifade ettiğini söylemişlerdir. Rebî b. Enes ile Süddi ve Dahhâk'ın bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Asmai, Ebu Amr'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(فَتَذْكُرَ) kelimesini şeddesiz okuyan kimse, iki kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliği mesabesine getirmiş olur. Ama (فَتُذَكِّرَ) şeklinde şeddeli olarak okuyan kimse, kelimeyi hatırlatma manasında kullanmış olur."

Süfyan b. Uyeyne'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelimenin iki kıraate de ihtimali varsa, kıraatlerden her birini yeni bir mana ve yeni bir faideye göre yorumlamak gerekir. Buna göre (فَتَذْكُرَ) şeklinde şeddesiz okunduğunda şehadetin düzgün yapılması, muhafaza edilmesi ve sağlamlaştırılması bakımından iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliği mesabesine getirilir. (فَتُذَكِّرَ) şeklinde şeddeli olarak okunduğunda, şahit kadınlardan birinin diğerine hatırlatmada bulunması kastedilmiş olur. Bu okuyuşlardan herbirini kendi delaletlerinin gereğine

göre kullanmak, sadece birinin delaletinin gereğine bağlı ve onunla sınırlı kalamaktan daha iyidir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذِي لُبٍّ مِنْكُنَّ» قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا نُقْصَانُ الْعَقْلِ وَالدِّينِ؟ قَالَ: « أَمَّا نُقْصَانُ الْعَقْلِ: فَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ تَعْدِلُ شَهَادَةَ رَجُلٍ)

"Aklı ve dini noksan olduğu hâlde sizin kadar akıl sahiplerine galip gelen başkalarını görmedim." Bir kadın, 'Ey Allah'ın Resûlü! Akıl ve din noksanlığı nedir?' diye sordu.

Buyurdu ki: ***"İki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasıdır."***[331]

Bu hadis, (فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى) **"Bu, diğerinin ona hatırlatması içindir"** ayetine de uymaktadır. Ayete göre de şahitliğin düzenlenip muhafaza altına alınması için iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk tutulmuştur. Bu ayette şu hükme delalet edilmektedir: Borçlanma muamelesini yazan kişinin yazısını tanısa bile bir kişinin bu muamele için şahitlik yapması caiz değildir. Ama yazıyı tanımakla birlikte muamelenin yapılmasını da hatırlıyorsa şahitlik etmesi caiz olur. Bilindiği gibi Yüce Allah, muameleyi yazıp şahit bulundurduktan sonra bunu bize hatırlatarak şöyle buyurmuştur:

(اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى)

"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."

Şahitlikten söz etmeksizin sadece yazı ve hatla yetinmememiz gerektiğini bildirmiştir.

331 Muslim, İman, 34

(ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰى اَلَّا تَرْتَابُوا)

"Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir."

Bu ayet, şahitliğin keyfiyetini hatırlamak için muameleyi yazmanın emredildiğine ve olay iyice hıfzedilip yazılanlarda da iyice kavranmadan şahitliğin yapılmasınındoğru olmayacağına delalet etmektedir. Bu ayet, şahitlik yapması istenen kişinin 'Benim bu hak konusunda şahitlik yapmak için hatırladığım ve bildiğim bir şey yok' der ve daha sonra 'Hatırladığım ve bildiğim bir şeyler var' derse, şahitliği kabul edilir. Zira Yüce Allah, (اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى) **"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir"** buyurmuştur. Unutmanın ardından hatırlaması hâlinde şahidin şehadetini geçerli saymıştır.

İbn Rüstem'in İmam Muhammed'den naklettiğine göre, bir konuda şahitlik yapması istenen, ancak konu hakkında bilgisi olduğu hâlde 'şahitlik yapmak için hatırladığım ve bildiğim bir şey yok' diyen, sonra da kadı huzurunda o konuda şahitlik eden kimsenin -eğer adil ise-şahitliği kabul edilir. Çünkü adam, 'Ben meseleyi unuttum. Sonra hatırladım' diyor. Dava konusu olan hak kendisinin değildir. Dolayısıyla o hakla ilgili olarak konuşabilir. Hak, başkasına ait olduğu için kendisinin onunla ilgili olarak şahitlik yapması geçerli olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, davacının, 'Benim o adamda bir hakkım yoktur' dedikten sonra o adamda hakkı olduğunu iddia etmesine benzememektedir. Hakkının olmadığına dair ikrarından sonra o adamda hakkı olduğuna dair ileri sürdüğü iddia kabul edilmez. Çünkü o adamı kendisinin hakkından ibra etmiş ve kendi aleyhinde ikrarda bulunmuştur. Bu sebeple ikrarı geçerlidir. Bundan sonra kendisinin o hakka sahip olduğuna ilişkin iddiası kabul edilmez. Çünkü kendi ikrarı ile o hakkı iptal etmiştir. Şahitlik ise başkalarının hakkıdır. 'Benim şahitlik yapmak için hatırladığım ve bildiğim bir şey yoktur' demekle şahitlik iptal edilmez.

(اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى)

"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir" ayeti de bu görüşün doğruluğuna delalet etmektedir.

[El Yazısı Üzerine Şahitlik]

El yazısı üzerine şahitlik etme konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "Şahit meseleyi hatırlamadıkça başkasının el yazısına bakarak şahitlik edemez." Bu, onların meşhur kavlidir.

Bir rivayette anlatıldığına göre İbn Rüstem, İmam Muhammed'e şöyle demiştir: "Olayın asıl şahidi olan bir kimse dava meclisine gidemeyeceği için bir başkasına el yazısıyla "Benim yerime şöyle ve şöyle şahitlik et" bir talimat yazsa, yazının altını mühürlese ya da mühürlemese, kendisine yazılan (fer') kişi bu yazıyı tanısa, bu yazıya dayanarak şahitlik yapabilir mi?"

İmam Muhammed de ona şöyle cevap vermişti: "Yazıyı tanırsa, altı mühürlenmiş olsa da olmasa da o yazıya dayanarak şahitlik edebilir."

İbn Rüstem, "Asıl şahit, okuma (yazma) bilmeyen ümmi biri olduğu için bu yazıyı başkası onun adına yazmış ise ne dersiniz?" diye sorunca İmam Muhammed şöyle karşılık vermişti: "Asıl şahit, yazdırdıklarını ezberleyip kendisi adına şahitlik yaptıracağı fer'e anlatmazsa, fer'in şahitlik yapması caiz olmaz."

Ebu Hanife dedi ki: "Kadı kendi divanında (mahkemenin kararlarının kayıtlı olduğu ana defter) bulduğu bir yazıyı tanımadan ona göre hükmedemez."

Ebu Yusuf dedi ki: "Yazı, eğer kütüphanesinde ve kendisinin mührü ile mühürlenmişse, o yazıya göre hükmedebilir. Şayet ona göre hükmetmezse, insanlara zarar vermiş olur." Bu, aynı zamanda İmam Muhammed'in de görüşüdür.

Kâdı'nın, kendi mührü ile mühürlenmemiş olan yazıya dayanarak hüküm veremeyeceği hususunda Ebu Yusuf ile İmam Muhammed arasında ihtilaf yoktur. Başka kâdıların divanında bulduğu yazının da kendisinden önceki hâkimin hükmü olduğuna dair şahitlerin şehadeti olmadan, o yazıya

dayanarak hüküm veremez. İbn Ebi Leyla, kâdı'nın kendi divanında bulduğu yazı hakkında Ebu Yusuf'un söylediklerinin aynısını söylemiştir.

Ebu Yusuf da İbn Ebi Leyla'nın şu görüşünü nakletmiştir: Bir kimse kâdı huzurunda hasmının lehinde ikrarda bulunur da kadı onun bu ikrarını kendi divanına kaydetmez ve o doğrultuda hükmetmezse, lehinde ikrarda bulunulan hasım kâdıdan kendi lehinde ve hasmının aleyhinde hüküm vermesini isterse, İbn Ebi Leyla'nın görüşüne göre kâdı o ikrara dayanarak hasmının aleyhinde hüküm veremez.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "Kâdı, eğer hatırlıyorsa o ikrara dayanarak hüküm verir."

Mâlik dedi ki: "Yazısı tanınan bir kimsenin yazısında, kendisinin adına falan şahsın şahitlik etmesi isteniyor, ancak falan şahıs kendisine asıl şahidin bu görevi yüklediğini hatırlamıyorsa, o yazıya dayanarak değil; kendi bildiğine göre şahitlik ederse, hâkim onun bu şahitliğini geçerli sayamaz. Borçlu kişi, falan kişiye şu kadar para borçlu olduğunu yazar, şahitler ölünce de ikrarnameyi kendisinin yazmadığını söyler, ancak iki şahit bu yazının ona ait olduğuna şahitlik ederlerse, ikrarnamede yazılı olan tutarı alacaklıya ödemesine hükmolunur. Bu meselede alacaklının yemin etmesi istenmez."

Bu anlatılan meselede borçlu, ikrarnameyi kendisinin yazmadığını söyler ve yalan söylediğine şahitlik edecek kimse yok ise, Eşheb'in görüşüne göre bu ikrarname, hakkındaki görüşünü bildirmesi için sultana arz edilir.

Sevri dedi ki: "Bir kişi borçlanma muamelesinde hazır bulunduğunu hatırlar, ancak borcun kaç dirhem olduğunu hatırlamazsa şahitlik yapamaz. Borçlanma muamelesini yazan kişi daha sonra bu muameleyi unutup hatırlamaz, ancak yazısını tanırsa, muameleyi ve yazıyı kendi yazdığını da hatırlarsa, kanaatimce o yazıya dayanarak şahitlik edebilir."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Yazının kendi el yazısı olduğunu biliyor ve kendisi de hakkaniyetle şahitlik eden bir kişi olarak tanınıyorsa, şahitlik etsin."

Şafiî dedi ki: "Kadı, ikrarda bulunan kişinin ikrarını hatırlarsa, mahkemenin ana kütüğüne kaydetmiş olsa da olmasa da o ikrara dayanarak ikrar sahibinin aleyhine hükmeder. Çünkü hatırlama olmadan ana kütüğe itibar edilmez." Müzeni'nin kitabında, "Hatırlamadıkça şehadette bulunamaz" denmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى) **"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir"** ayetinin delalet ettiği manayı anlattıktan ve borçlanma muamelesini yazmak gerektiğini hatırlattıktan sonra (ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰى اَلَّا تَرْتَابُوا) **"Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir"** ayetinin de delalet ettiği manaya değindikten sonra şunu belirtmekte yarar vardır:

Şahitliğin geçerli olmasının şartlarından biri de şahidin olayı hatırlaması ve sadece yazı ile yetinmemesidir. Çünkü yazının yazılması, hakkında şahitlik yapılacak olan olayın hatırlanması için emredilmiştir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ)

"Ancak bilerek hakka şâhitlik edenler..."[332]

Şayet hatırlamıyorsa olayı bilmiyor demektir.

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ)

"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"[333] ayeti de buna delalet etmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadis de buna delalet etmektedir: ***"Şu güneşi gördüğün gibi***

332 Zuhruf, 43/86
333 İsra, 17/36

gördüğün olay hakkında şahitlik et, yoksa şahitlik etme."[334] Bu hadisin senedi daha önce verilmişti.

El yazısına gelince yazı taklit edilebilir. Şahit de yazıları birbirine benzetip karıştırabilir. Kendisine ait olmayan bir yazıyı kendi yazdığını zannedebilir. Şahitlik, müşahede etmek ve bir şeyi gerçek olarak öğrenmek olduğuna göre, hakkında şahitlik yapılması söz konusu olan olayı hatırlamayan bir kimse bu niteliğe sahip değildir ve böyle birinin şahitlik etmesi caiz olmaz. Şahitliğe o kadar önem atfedilmiş ve üzerinde o kadar durulmuştur ki, şahitlik yapan kişinin mutlaka "şahitlik ederim ki..." veya "şehadet ederim ki..." gibi açıkça şahitlik manasını ifade eden kelimeleri kullanması gerekir. Bunların yerine geçebilecek başka kelimeleri kullanması kabul edilmez. Hâl böyleyken taklit edilmesi ve değiştirilmesi mümkün olan yazı ile nasıl amel edilebilir?

Ebu Muaviye en-Nehâi ile Şa'bi'den rivayet edilen görüşe göre, belgedeki yazıyı ve mührü tanıyan ancak olayı hatırlamayan kimsenin, olayı hatırlamadıkça o belgeye göre şahitlik etmesi caiz olmaz. (اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا) ayetindeki (تَضِلَّ) fiili de unutmak manasına gelmektedir. Çünkü bu fiilin mastarı olan "dalal" kelimesi de bir şeyden başka tarafa sapmak manasınadır. Unutan kişi de unuttuğu şeyden başka tarafa saptığına göre kendisi hakkında "o şeyden saptı" yani "onu unuttu" ifadesi kullanılabilir. Aynı kişi, hakkında "şahitlik, ondan saptı" ifadesi de kullanılabilir ki, bunların hepsi aynı manaya gelmektedir.

Doğrusunu Yüce Allah daha iyi bilir.

Şahit ve Yemin Bahsi

Talepte bulunanın yemin etmesinin yanı sıra bir şahidin şehadetine dayanarak hüküm verilip verilemeyeceği konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

334 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/156

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve İbn Şübrüme dediler ki: "İki şahit olmadan hüküm verilemez. Hiçbir davada bir şahidin şehadetine ve talepte bulunanın yeminine dayanılarak hüküm verilemez."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Mali davalarda bir şahidin şehadetine ve talepte bulunanın yeminine dayanılarak hüküm verilebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun"** ayeti, bir şahidin şehadetine ve talepte bulunanın yeminine dayanılarak hüküm verilebileceğini söyleyenlerin görüşünün geçersizliğini gerektirmektedir. Zira (وَاسْتَشْهِدُوا) **"şahit tutun"** emri, borçlanma ayetinin başında değinilen borçlanma akitlerinde şahit bulundurmayı, şahitliğin hâkim huzurunda yerine getirilmesini, hâkimin de şahidin ifadesine göre hüküm vermesi gerektiğini içermektedir. Çünkü ayetin lafzının her iki duruma da ihtimali vardır. Borçlanma akdi yapılırken şahit bulundurmanın amacı, borcun inkâr edilmesi durumunda ispat edilebilmesidir. Ayet-i kerime kesin olarak iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının akit esnasında şahit tutulmasını ve bunların şahitliği hâkim huzurunda yerine getirmelerini, hâkimin de bu şahitlerin ifadesine göre hükmetmekle yükümlü olmasını içermektedir. Durum böyle olunca ayetin lafzının zahirî manası, bu sayılan hususların vacip olmasını gerektirmektedir. Çünkü "şahit tutun" ifadesi bir emirdir. Allah'ın emirleri ise vaciplik ifade eder. Şahitlik konusunda Yüce Allah, bahsedilen sayıdaki şahitlerin ifadeleri doğrultusunda hüküm vermesini hâkime emretmiştir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Onlara seksen değnek vurun."[335]

(فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

335 Nur, 24/4

"O ikisinden her birine yüzer değnek vurun."[336]

Suçlulara bu ayette belirtilenden daha az sayıda darbe vurmakla yetinmek caiz olmadığı gibi, şahitlikte de belirtilenden az sayıda şahitle yetinmek caiz olmaz. Zina iftirasında bulunana ayette belirtilen seksen değnek yerine yetmiş değnek veya zina yapana yüz değnek yerine doksan değnek vurulmasının caiz olduğunu söyleyen kimse nasıl ki Kitab'a muhalefet etmiş oluyorsa, şahitlikte de ayette belirtilen az sayıda şahitle yetinilmesinin caiz olduğunu söyleyen kimse de Kitab'a muhalefet etmiş olur.

Ayet-i kerime, şahitlerle ilgili iki hususu içermekteydi. Biri sayı, diğeri ise nitelikti. Sayı ile ilgili hüküm açıklandı. Nitelik ise şahitlerin hür ve şahitliklerine rıza gösterilen kimseler olmalarıdır. Nitekim bu niteliklere şu ayetlerde değinilmiştir:

(مِنْ رِجَالِكُمْ) **"Erkeklerinizden"** bu ifade, şahidin köle olmamasını gerekli kılmaktadır.

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."

Bu ifade de, şahitliğine rıza gösterilen kimselerden olmasını gerekli kılmaktadır. Şart koşulan bu nitelikleri görmezden gelmek caiz olmadığı gibi, şart koşulan şahit sayısını da görmezden gelmek caiz olmaz. Çünkü ayet, şahitliğe dayanılarak hüküm verebilmek için her iki hususa da riayet edilmesini gerekli kılmaktadır. Bilindiği gibi bu hususlar da şahit sayısı ile adalet ve rızadır. Bu şartlardan birini görmezden gelmek caiz değildir. Şahitlerin adalet ve rıza sıfatına nispetle şahitlerin sayısı şartı daha önceliklidir. Çünkü sayının bilinmesi kesindir. Ama adalet sıfatının varlığı, sadece zahire göre bilinir. Şahidin hakikaten adil olduğunu bilmek mümkün değildir. Zahirde varolması şart koşulan adalet sıfatını düşürmek caiz olmadığı gibi, varlığı hakikaten ve yakinen bilinebilen sayı şartını düşürmek de caiz olmaz. Yüce Allah kadınların şahitliğini geçerli saymada ihtiyatlı

336 Nur, 24/2

olunması murad ettiği için, bir erkeğin yerine iki kadının şahitlik etmesini vacip kılmış ve şöyle buyurmuştur:

(اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى)

"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."

(ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰى اَلَّا تَرْتَابُوا)

"Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir."

Cenab-ı Allah, iki erkeğin bulunmaması durumunda bir erkekle beraber iki kadının şahitlik yapabileceğini bildirmekle töhmet, şüphe ve unutma sebeplerini ortadan kaldırmış olmaktadır. Bu, aynı zamanda hak talebinde bulunanın yeminine ve lehinde şehadette bulunan bir şahidin ifadesine dayanarak hâkimin karar vermesini de reddeden bir hüküm içermektedir. Çünkü hâkim, bu yöntemle karar verecek olursa emrolunduğu ihtiyata, gerçeği gün yüzüne çıkarma, şek ve şüpheyi ortadan kaldırma buyruğuna uymamış olur. Hak talebinde bulunanın yeminini kabul etmesinde ise şek, şüphe ve töhmetin en büyüğü vardır. Hâkimin bu yöntemle karar vermesi, ayetin gereğine aykırıdır.

Bir şahidin şehadetine ve hak talebinde bulunan davacının yeminine dayanarak hüküm verme yönteminin geçersizliğine şu ayet delalet etmektedir:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ)

"Rıza göstereceğiniz şahitlerden..."

Yalnızca bir şahidin şehadetinin hükme esas olarak kabul edilmeyeceğini, ayette bunun kastedilmediğini, hak talebinde bulunan davacının yeminine "şahit" adı verilmesinin uygun olmayacağını ve kendi şahsı için iddia ettiği şeye razı olmasının da caiz olmayacağını öğrendik. İşte

bu sebeplerden ötürü bir şahidin şehadetine ve hak talebinde bulunan davacının yeminine dayanılarak hüküm vermek, ayete aykırı düşmektedir. Yüce Allah'ın bu ayette şahitliğin amacı olarak açıkladığı ihtiyat ve güvenceyi ortadan kaldırmaktadır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de bu manaya delalet etmektedir:

(الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ)

"Beyyine getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer."[337]

Görüldüğü gibi bu hadiste yemin ile beyyinenin birbirinden farklı şeyler olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla yeminin beyyine olması mümkün değildir. Şayet yeminin beyyine olması caiz olsaydı, o zaman bu hadis şöyle olabilirdi: "Yemin etmek davacıya, beyyine getirmek de davalıya düşer."

Hadiste geçen (الْبَيِّنَةُ) kelimesi cins ismi olduğundan, altında toplanan bütün tevsik edici şeyleri kapsar. Kendisine beyyine denilen ne kadar şey varsa, onları göstermek davacıya düşer. Şu hâlde davacıyı yemin etmekle yükümlü kılmak caiz olmaz. Şu da var ki "beyyine" kelimesi mücmel bir lafız olduğundan, muhtelif manâlara gelmektedir. Fakihler hadiste geçen "beyyine" kelimesiyle iki erkek şahidin, bir erkek ve iki kadın şahidin kastedildiği hususunda görüş birliği ettiklerine göre hadiste sanki şöyle denilmek istenmiştir: "İki erkek şahit veya bir erkek iki kadın şahit getirmek davacıya düşer." Burada belirtilenden daha az sayıda şahitle yetinmek caiz olmaz. Bu hadis her ne kadar ahad haber olarak gelmiş ise de İslam ümmeti bunu kabul edip delil olarak kullanmış, böylece de mütevatir hadis mertebesine yükselmiştir.

Şu hadis de bunu teyit etmektedir: ***"Sırf iddialarına dayanılarak insanlara (her istedikleri) verilseyd, bazı adamlar halkın malında ve canında hak sahibi olduklarını iddia edeceklerdi."***[338]

337 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/484

338 Beyhaki, es-Sünenu's-Sağir: 4/188

Bu hadisin özü, bir şahidin şehadetine ve hak talebinde bulunan davacının yeminine dayanılarak hüküm verilebileceği şeklindeki görüşün batıl olduğuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Hak talebinde bulunanın yemini, iddiasıdır. Bu durumda yemin eden ile iddiada bulunan, aynı kişi olmaktadır. Yemin ederek bir hak kazanırsa, sırf iddiası ile hak kazanmış olacaktır ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu menetmiştir.

2-İddiası kendisinin sözü ve ifadesi olmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kendi iddası ile bir hak elde etmesini yasakladığına göre bu kişinin de kendi yemini ile bir hak elde etmesi caiz olmaz. Çünkü yemini, kendisinin ifadesi ve iddiasıdır. Bunun caiz olmadığına şu rivayet delalet etmektedir:

Alkame b. Vail b. Hicr, babasının kendisine şöyle bir olaydan bahsettiğini söylemiştir: Hadramutlu bir adam, Kindeli bir adamın elindeki arazinin aslında kendisine ait olduğunu iddia etti. Kindeli, onun bu iddiasının asılsız olduğunu söyledi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hadramutlu adama (شاهداكأويمينه ليس لك إلا ذلك) ***"İki şahidini getir ya da o yemin etsin. Senin için bundan başka yapacak bir şey yok"*** buyurdu.[339]

Böyle buyurmakla da iki şahit olmadan bir hak elde edilemeyeceğini ve davacı için bundan başka yapacak bir şey olmadığını bildirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hadramutlu adama söylediği sözle davacının, davalının ikrarda bulunmasıyla bir hak elde edemeyeceğini, aynı şekilde bir şahit ve yeminle de bir hak elde edemeyeceğini söylemedi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Davalı karşı tarafın iddiasını reddetmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de davalının inkârı durumunda davacının iddiasının doğruluğunu ispatlaması için neler yapması gerektiğini açıklamıştı. Ama davalının karşı tarafın kendisi üzerinde hakkının olduğunu ikrar etmesi durumunda ne yapılması gerektiğinden

339 M. Nasiruddin el-Elbani, İrvau'l-Ğalil fi Tahrici Ahadisi Menari's Sebil: 8/407

söz edilmemiştir. Böyle bir durumla karşılaşılacak olursa, delillere göre hareket edilir. Şu da var ki hadisin zahirî manası, davacının ancak hadiste belirtilen yolla hak elde edebileceğini gerektirmektedir. İkrara gelince karşı tarafın onunla hak kazanacağı, icma ile sabittir. Biz de ikrar olunca, karşı tarafın lehine hükmederiz. Bir şahidin şehadeti ve hak talebinde bulunan davacının yemini ile davacının hak elde etmesine gelince, bu konuda fakihler arasında ihtilaf vardır.

(شاهِداكَ أَوْ يَمِينُهُ لَيْسَ لَكَ إِلَّا ذلِكَ)

"İki şahidini getir ya da o yemin etsin. Senin için bundan başka yapacak bir şey yok" hadisi, bunun batıl olduğuna hükmetmiştir.

Bir şahidin şehadeti ve hak talebinde bulunan davacının yemini ile davacının hak elde edeceği görüşünde olanlar, müphem olarak rivayet edilen bazı haberleri delil göstermişlerdir. Bu rivayetlerde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir şahidin şehadeti ve hak talebinde bulunan davacının yemini ile davacının hak elde etmesine hükmetmiştir. Bu rivayetleri burada zikredecek ve içindekileri açıklayacağım.

Bunlardan biri şu rivayettir:

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Süheyl b. Ebi Salih, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قَضَى بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bir şahitle birlikte yemine dayanarak hüküm verdi."[340]

Osman b. Hakem'in bildirdiğine göre Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer bir rivayette bulunmuştur.

340 İbn Mâce, Ahkâm, 31

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Dinar, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, yemin ve bir şahit ifadesi ile hüküm verdi."***[341]

Bu hadis aynı ifadelerle başka bir tarikten de rivayet edilmiştir.

Seyf b. Süleyman'ın bildirdiğine göre Amr b. Dinar, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, bir şahitle birlikte yemine dayanarak hüküm verdi."*** Amr b. Dinar dedi ki: "Bu, mali davalarda idi."[342]

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Ebu Cafer, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, hukuk davalarında davacının yemini ile birlikte bir erkek şahidin ifadesini geçerli saydığını rivayet etmiştir.

Mâlik ve Süfyan'ın bildirdiklerine göre Cafer b. Muhammed, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, yemin ile birlikte bir erkeğin şehadetine dayanarak hüküm verdi."***

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerin kabul edilmesine, bir şahidin şehadetine ve yemine dayanarak hüküm vermeye birkaç engel vardır. Şöyle ki:

1-Bu rivayetlerin geliş tarikleri fasittir.

2-Bu rivayetlerin kaynağı olduğu söylenen kimseler bunları inkâr etmişlerdir.

3-Kur'an nassı bu rivayetleri reddetmektedir.

4-Bu rivayetler eleştirilmese, ta'n noktası içermese ve fasit olmasa bile yine de muhaliflerin görüşlerinin isabetliliğine delalet etmemektedirler.

5-Bu rivayetlerin Kitaba muvafık olmaları kesin olmayıp ihtimal dâhilindedir.

---

341 Muslim, Akdiye, 2

342 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/281

Nakil tariki bakımından bu rivayetlerin fasit olduğunu söylemiştik. Seyf b. Süleyman'ın rivayet eettiği hadis sabit değildir. Çünkü Seyf b. Süleyman'ın raviliğinde zaaf vardır. Amr b. Dinar'ın İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* hadis dinlemiş olması doğru değildir. Dolayısıyla muhaliflerimizin bu rivayeti delil olarak ileri sürmeleri sahih olmaz.

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre İsmail b. Amr, babası Amr b. Kays b. Sa'd b. Ubade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sa'd b. Ubade'nin yazdığı bir belgede Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yemine ve bir şahit ifadesine dayanarak hüküm verdiği anlatılmaktaydı."

Eğer ravi, Amr b. Dinar'ın İbn Abbas'tan yapmış olduğu rivayetten haberdar olsaydı onu nakleder ve kâğıtta yazılı olanların arkasına sığınmazdı.

Süheyl'in rivayet ettiği hadise gelince, Muhammed b. Bekir şöyle demiştir: Ebu Davud'un bize bildirdiğine göre Süheyl b. Ebi Salih, babasının kendisine ifade ettiğine göre Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, yemine ve bir şahidin şehadetine dayanarak hüküm verdi."***

Ebu Davud dedi ki: Rebî b. Süleyman el-Müezzin bu hadis hakkında bana şu ilave açıklamada bulundu: Şafiî, Abdulaziz'in şöyle dediğini bize nakletti: Ben bu hadisi Süheyl'e hatırlattığımda bana şöyle dedi: "Bana göre sika/güvenilir bir ravi olan Rebia, bunu benim kendisine naklettiğimi söyledi. Ama ben bunu hatırlamıyorum."

Abdulaziz dedi ki: "Süheyl, kısmi hafıza kaybına uğradı. Rivayet ettiği hadislerin bazısını bu sebeple unuttu. Ondan sonra, Rebia'dan ve Rebia'nın babasından şeklinde bir senedle hadis rivayet etmeye başladı."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Süleyman b. Bilal, Ebu Mus'ab'ın isnadı ile Rebî'den şunu rivayet etti: Süleyman dedi ki: "Süheyl ile karşılaştım. Kendisine bu hadisi sordum. 'Bilmiyorum' dedi. Rebia bunu senden bana nakletti, dediğimde 'O zaman, Rebia'nın benden naklettiğini söyleyerek başkalarına naklet' şeklinde karşılık verdi."

Rivayet eden kişinin reddettiği ve bilmediğini söylediği böyle bir hadisle şer'î bir hüküm sabit olmaz. Birileri, "Rivayet ettikten sonra unutmuş olması mümkündür" diyecek olsa, ona şöyle cevap verilebilir: Belki de önce vehme kapılarak başkasından dinlemediği bir şeyi hadis diye rivayet etmiştir. Son hâlinde o hadisi reddettiğini ve bilmediğini söylediğini biliyoruz. Son hâlini esas almak daha doğru olur.

Cafer b. Muhammed'in hadisine gelince bu mürsel bir hadis olup Abdulvehhab es-Sakafi tarafından senedi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bitiştirilmiştir. Bunda da hata ettiği söylenmiştir. Senette Cabir'in adını zikretmiştir. Oysa senet, Ebu Cafer Muhammed b. Ali ani'n-Nebiyyi *sallallahu aleyhi ve sellem* şeklinde olmalıydı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zikretmiş olduğumuz bu hususlar, bu rivayetlerin kabulüne ve bunlara dayanarak ahkâm tespitine engel olan bazı illetlerdi. Anılan rivayetlerin kabulüne şu hususlar da engeldir:

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre İsmail, Süvvar b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Rebia'ya, "bir şahidin şehadetine ve hak sahibinin yeminine dayanarak hüküm verme hakkında ne diyorsunuz?"diye sordum. Bana, "Ben bunu Sa'd'ın yazdığı bir belgede gördüm" diye cevap verdi. Süheyl'in rivayet ettiği hadis, eğer Rebia'ya göre sahih olsaydı, onu bana nakleder ve Sa'd'ın yazısına dayanmazdı."

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre hak sahibinin yeminine ve bir şahidin şehadetine dayanarak hüküm verme konusunda Mamer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu, insanların uydurduğu bir şeydir. Hayır, iki şahit olmadan hüküm verilemez."

Hammad b. Halid el-Hayyat bize şöyle dedi: İbn Ebi Zi'b'e, 'Bir şahit ve yemin ile hüküm verme meselesi hakkında Zühri ne söylüyor?' diye sordum. "Bidat olduğunu söylüyor. Bunu ilk caiz gören de Muaviye'dir" dedi.

Muhammed b. Hasan, İbn Ebi Zi'b'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hak sahibinin yeminine ve bir şahidin şehadetine dayanarak hüküm verme meselesini Zühri'ye sordum. "Ben bunu bilmiyorum. Bu bidattır.

İlk olarak bu şekilde hüküm veren, Muaviye'dir" dedi. Kendi zamanında Zühri, Medine halkının en âlim kişisiydi. Bu rivayet eğer sabit olsaydı, Zühri gibi bir âlim bundan nasıl habersiz kalabilirdi? Kaldı ki bu mesele, ahkâm ile ilgili temel esaslardan birini teşkil etmektedir. Bununla ilk amel edip hüküm verenin Muaviye olduğunu bildiği hâlde yine de bidat olduğunu ifade etmiştir.

Mali davada hak sahibi yemin etmeden Muaviye'nin, bir kadının şehadetine dayanarak hüküm verdiği rivayet edilmiştir.

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Melike, Alkame b. Ebi Vakkas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, Muhammed b. Abdillah b. Züheyr ile kardeşleri için şehadette bulundu. Ve Rebia b. Ebi Ümeyye'nin, kardeşi Züheyr b. Ebi Ümeyye'ye evdeki hissesini verdiğini, ancak verirken kendisinden başkasını buna şahit tutmadığını söyledi. Muaviye, Ümmü Seleme validemizin şahitliğini geçerli saydı. Alkame de orada iken Muaviye, Ümmü Seleme'nin şehadeti doğrultusunda hüküm verdi. Bir şahidin şehadeti ve haksahibinin yeminine dayanarak Muaviye'nin hüküm vermesi caiz ise, haksahibinin yemini olmadan da bir şahidin şehadetine dayanarak hüküm vermesi caiz olmalıdır. O zaman siz de aynı şekilde hüküm verin ve Allah'ın Kitabı ile sünnetin hükmünü iptal edin!

Abdurrahman b. Sima'nın bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İki şahit olmadan borçlarda ve diğer davalarda yapılan şehadet geçerli olmaz."

Atâ'nın bu deyişi, Emevi hükümdarlarından Abdulmelik b. Mervan'ın, bir erkeğin şahitliğine ve haksahibinin yeminine dayanarak hüküm vermesine kadar devam etti.

Yemen kadısı Mutarrif b. Mazin'in bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben, şu şehre yani Mekke'ye vardım. Burada hukuk davalarında iki şahidin şehadeti olmadan hüküm verilmiyordu. Ancak bu uygulama, Abdulmelik b. Mervan'ın bir şahit ve yemine dayanarak hüküm vermesine kadar devam etti."

Leys b. Sa'd, valilerinden biri olan Zürayk b. Hakîm'in, Halife Ömer b. Abdulaziz'e şu mealde bir mektup yazdığını rivayet etmiştir: "Sen Medine'deyken bir şahidin şehadetine ve hak sahibinin yeminine dayanarak hüküm veriyordun."

Zürayk'ın bu mektubuna Ömer b. Abdulaziz şu cevabı yazdı: "Önceleri o şekilde hüküm veriyorduk. Ama insanların farklı görüşte olduklarını gördük. İki erkeğin veya bir erkekle birlikte iki kadının şehadeti olmadan asla hüküm vermeyesin."

Haksahibinin yeminine dayanarak hüküm vermenin, Muaviye ile Abdulmelik'in uygulaması olduğunu, bu selef uleması bize haber vermiştir. Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti değildir. Eğer Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti olsaydı, tabiun uleması bundan habersiz kalmazdı.

Bahsedilen rivayetlerin reddinin iki sebebinden biri senetlerinin fasid ve muzdarip oluşuydu.

Diğeri, ravi Süheyl'in rivayeti inkâr etmesiydi. Asıl önemlisi de budur.

Bir de Rebia, bu rivayetin aslının Sa'd b. Ubade'nin yazdığı belgede bulunmadığını söylemiştir. Tabiun uleması bu rivayeti reddetmiş ve böyle bir uygulamanın bidat olduğunu söylemiştir. İlk defa böyle bir uygulamayı gerçekleştirenler de Muaviye ile Abdulmelik b. Mervan'dır.

Bahsedilen rivayetlerin reddediliş sebeplerinin üçüncüsü şudur: Ahad haberler doğru ve müstakim bir tarikten geldiklerinde selef uleması tarafından reddedilmediğinde kabul edilirler. Şayet ravilerin haberlerinin bidat olduğu söylenirse o rivayetleri ile Kur'an'ın nassına karşı çıkılamaz. Çünkü Kur'an nassının ahad haberlerle neshedilmesi caiz değildir. Kaldı ki neshedildiği söylenen ayetin manası açık ve net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayeti dinleyen bir lügat âlimi hiç şüpheye düşmeden, iki erkek şahitten ve bir erkekle iki kadın şahitten daha az sayıdaki şahidin kabul edilmemesi gerektiğini anlar. Söz konusu rivayet delil olarak kabul edildiği takdirde ayetin gereği yerine getirilmemiş ve bahsedilen sayıdan daha az şahitle yetinilmiş olacaktır. Zira bir şahit ile hak sahibinin yemininin, ayette belirtilen şahit

sayısının içine dürülüp girmesi mümkün değildir. Nitekim (فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً) **"Onlara seksen değnek vurun"**[343] ve (فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) **"O ikisinden her birine yüzer değnek vurun"**[344] ayetlerinde belirtilen sayıdan daha az miktardaki darbe ile de haddin yerine getirilmiş olması mümkün değildir.

Bir kişi, "Zina iftirası haddinin seksen değnekten az, zina haddinin de yüz değnekten az olması caizdir" derse, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur. Aynı şekilde yalnız bir erkeğin şahitliğini yeterli görüp kabul eden kimse de, Yüce Allah'ın iki şahit bulundurma emrine muhalefet etmiş olur. Bu kimse, ayetin mana ve maksadına başka açıdan da muhalefet etmiş olmaktadır. O da Yüce Allah'ın borçlanma işlemini yazma ve şahit bulundurma maksadını açıklamasında bildirilmektedir:

(ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُوا)

"Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir."

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى)

"(Bu işleme) şahitliklerine rıza göstereceğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."

Burada iki şahit bulundurmanın maksadının ihtiyat ve hak sahibinin hakkını güvence altına almak olduğu açıklanmaktadır. Borçlanma akdinin yazı ve şahitlerle güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. **"(Bu işleme) şahitliklerine rıza göstereceğiniz iki erkeği şahit tutun"** emri ile şahitler üzerindeki şek, şüphe ve töhmet kaldırılmış olmaktadır. Ama bir şahidin şehadeti ve hak sahibinin yemini ile yetinip hüküm verme durumunda bütün bu maksatlar ortadan kaldırılmış ve hükümsüz hâle getirilmiş olmaktadır. Bu anlattıklarımızdan anlaşıldığı gibi, bir şahidin şehadeti ve hak sahibinin

343 Nur, 24/4
344 Nur, 24/2

yemini ile yetinip hüküm vermek ayete aykırı bir durumdur. Aykırı olduğu işte bu iki sebeple ortaya çıktı.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, Kur'an'ın iki erkek şahit ve bir erkekle iki kadın şahit hakkındaki hükmü uygulanır ve sabit, bir şahidin şehadeti ve hak sahibinin yemini ile yetinip hüküm vermekse ihtilaflı olduğuna göre, bir şahit ve yeminle yetinmeye dair rivayetin Kur'an ile neshedilmiş olması gerekir. Şayet neshedilmemiş olsaydı, Kur'an'ın hükmünün kullanılmasında ulema ittifak ettiği gibi bu rivayetin de hükmünün kullanılmasında ittifak ederlerdi.

Dördüncü red sebebi şudur: Bir şahit ve yeminle yetinme rivayeti Kur'an'a aykırı düşmeseydi ve doğru bir tarikten nakledilmiş olsaydı bile bir şahidin şehadeti ve haksahibinin yemini ile mali bir hak elde etmek için bir hüccet olmazdı. Bu, en fazla Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir şahidin şehadeti ve haksahibinin yeminine dayanarak bir meselede hüküm verdiğini anlatan ve genel hüküm gerektirmeyen bir rivayet olurdu. Ve bu, benzer davalar için emsal teşkil etmezdi. Kaldı ki bu rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmü veriş keyfiyeti de açıklanmamaktadır.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, yemine ve bir şahidin şehadetine dayanarak hüküm verdi"*** rivayeti ile muhtemelen "bir şahidin mevcut olması, davalıya yemin ettirmeye engel olmaz" manası kastedilmiştir. Bir şahit mevcut olsa bile bu, hâkimin davalıya yemin ettirmesine engel teşkil etmez. Yani bir şahidin var olması ile olmaması arasında bir fark yoktur. Davacının hiç şahidinin olmaması durumunda davalının yemin etmesi gerekeceği zannedilebilir. Ravi, bu hükmü naklet-mekle bu zannı da ortadan kaldırmış olmaktadır.

Şunu da belirtmeliyiz ki "şahit" kelimesi cins ismi olabilir. Ravi belki de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir defasında yemine dayanarak hükmettiğini, başka bir defasında ise beyyineye dayanarak hüküm verdiğini söylemek istemiş olabilir. Bu sebeple rivayette tekil olarak kullanılan, ama cins ismi olan "şahit" kelimesi ile bir şahit kastedilmiş olmaz. Çünkü mahkemede bir tek şahidin hükmü olmaz. Şu ayet de buna benzemektedir:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)

"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[345]

Ayetteki (السَّارِقُ) "Hırsız" kelimesi cins ismi olduğuna göre tekil kalıbında olsa bile bununla sadece bir hırsız kastedilmiş değildir. Aksine bütün hırsızlar kastedilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şahidin şehadetine göre hüküm vermiş olması da mümkündür. O bir şahit de Huzeyme b. Sabit'tir *radıyallahu anh.* Huzeyme ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun şahitliğini iki erkeğin şahitliği gibi kabul etmişti. Bununla beraber hak talebinde bulunandan yemin etmesini istemişti. Çünkü kendisinden hak talep edilen kişi, suçtan ve haksızlıktan beri olduğunu iddia etmişti.

Beşinci red sebebi şudur: Bu rivayette anlatılan bir şahitle yetinmenin mezhebimize uygun olması muhtemeldir. Mesela bir adam bir cariye satın aldıktan sonra onun şer'î bir mazeret olmadan, bakılması caiz olmayan bir yerinde bir kusur bulunduğunu iddia ederse kusurun mevcut olduğunu söyleyen bir şahidin şehadeti kabul edilir. Bununla birlikte müşteri de cariyede kusur bulunduğuna ve bu kusurla beraber onu kabule razı olmadığına yemin eder. Bu durumda bir şahidin şehadetine hak talebinde bulunan müşterinin yeminine dayanılarak cariyenin, satıcıya geri verilmesine hükmedilir. Bir şahidin ifadesi ve haksahibinin yemini bizim örnekte anlattığımız duruma uymaktaysa bunu o manaya yormak gerekir. Yoksa bahsedilen rivayet ile Kur'an nassıyla sabit olan bir hüküm ortadan kaldırılmamalıdır. Zira rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Benden size gelen (hadisler)i Allah'ın kitabına arz edin. Allah'ın kitabına uyan (hadis)ler bendendir. Uymayanlar benden değildir."[346]

Ayrıca bir şahit ve yemin meselesi hakkında gelen rivayette meselenin mali veya başka bir konuda olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Fakihler mali konular dışındaki meselelerde bir şahit ifadesine ve yemine

345 Mâide, 5/38
346 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/316

dayanarak verilen hükmün geçersizliği hususunda ittifak ettiklerine göre mali konularda da geçersiz olur.

"Amr b. Dinar, bunun mali konularda geçerli olacağını söylemiştir" denilecek olursa, buna cevaben şöyle diyebiliriz:

Bu, Amr b. Dinar'ın görüşü ve ifadesidir. Bunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mali davalarda bu şekilde hükmettiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Şu hâlde mali olmayan davalarda bu şekilde hüküm verilmemesi caiz olmaktadır. Rivayette anlatılan meselenin mahiyeti belirsiz olduğuna, mali olduğu veya olmadığı belirtilmediğine göre, keyfiyeti belirtilmediği takdirde, mali davalarda da bir şahit ifadesine ve hak talebinde bulunanın yeminine dayanarak hüküm verilemez. Mali davalarda bu yöntemle hüküm verilemeyeceğine göre diğer davalarda da verilemez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir erkek ile iki kadının şehadetinin kabul edildiği mali davalarda bu yöntemle hüküm verilebilir. Bu durumda hak talebinde bulunanın yemini, diğerinin şehadetiyle birlikte bir şahit yerine geçer."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, delilsiz bir iddiadır. Böyleyken hak talebinde bulunanın yemini nasıl oluyor da bir kadın şahidin değil de bir erkek şahidin yerine geçmektedir? İtirazcıya, 'Hak talebinde bulunan bir kadın olsa, onun yemini bir erkeğin şahitliği yerine geçer mi?' diye sorun. Eğer 'Evet' derse, kendisine şöyle denir: 'Yemin, şahitlikten daha güçlü hâle geldi. Çünkü sen, hukuk davalarında bir kadının şahitliğini kabul etmiyorsun, ama burada onun yeminini kabul ettin ve bir erkeğin şehadeti yerine geçerli kıldın. Yüce Allah sadece şahitliğine rıza göstereceğimiz kimselerin şehadetini kabul etmemizi emretmiştir. Eğer hak talebinde bulunan kadın şahit olur veya yemini bir erkeğin şehadeti yerine geçerse Kur'an'a muhalefet etmiş olursun. Çünkü kendi şahsı için hak talebinde bulunan bir kimsenin şahitliğine rıza gösterilmez. Bu görüşte olanların söylediklerinin çelişkili olduğunu gösteren delillerden biri de şudur: Borçlanma akitlerinde kâfirin, aynı şekilde fasığın Müslümana karşı şahitliğinin kabul edilmeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Sonra davacı, kâfir veya fasık olur ve onunla birlikte bir şahit şehadette bulunursa, kendisinden yemin etmesi istenir. Yemin ettiği takdirde iddia ettiği hakkı

elde eder. Ama o böyle bir davada başkası lehinde şahitlik yaparsa elli defa yemin etse bile şehadeti ve yeminleri kabul edilmez. Kendi şahsı için hak iddiasında bulunur ve yemin ederse, şahitliğine rıza gösterilmediği, şahitliği ve yemini konusunda kendisine güvenilmediği hâlde iddia ettiği hakkı elde edebilmektedir. Bu durum, bu görüşte olanların söylediklerinin batıl ve mezheplerinin çelişkili olduğuna delalet etmektedir.

(وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا)

"Şahitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar."

Said b. Cübeyr, Atâ, Mücahid, Şa'bi ve Tavus'un bu ayeti, "Hâkim huzurunda şahitlik yapmaya çağrıldıklarında..." şeklinde manalandırdıkları rivayet edilmiştir.

Katade ile Rebi b. Enes'in ise "Borçlanma işleminin tutanağını hazırlarken şahitlik etmeye çağrıldıklarında..." şeklinde manalandırdıkları rivayet edilmiştir.

İbn Abbas ile Hasan ise, ayeti her iki şekle göre manalandırmışlardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zahir görüşe göre ayet, her iki manayı da kapsamaktadır. Çünkü ayetin lafzı genel mahiyettedir. Başlangıçta bu, şahitliği yazı ile tespit etmektir. Buna göre ayet, sanki şunu demektedir: "Şahitliklerini yazı ile tespit etmek için çağrıldıklarında..."

Şahitlerin borçlanma akdini yapanların yanına gitmeye mecbur olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur. Aslında akdi yapanların onların yanına gitmeleri gerekir. Şahitlerin yanına gidip şahitliklerini yazı ile tespit etmelerini onlardan istemeleri, ayette (إِذَا مَا دُعُوا) **"çağrıldıklarında"** fiili ile ifade edilmiştir. Şahitliklerini yazı ile tespit ettikten sonra hâkim huzurunda şahitlikte bulunmaya çağrıldıklarında oraya gitmekten kaçınmamaları gerekir. Çünkü şahitlik yapmaları için hâkim onların yanına gitmez. Şahitler hâkimin huzuruna gitmekle yükümlüdürler. Birinci çağrı, şahitliği yazı ile kayıt altına almak, ikincisi ise hâkim huzurunda ifade vermek içindir.

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun" emri de aynı şekilde iki duruma yöneliktir: Biri borçlanma akdini yaparken şahitliği yazı ile kayıt altına almak, ikincisi ise daha sonra hâkim huzurunda bu akitle ilgili şahitlikte bulunmaktır.

(اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى)

"Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."

Ayetin bu kısmı şahitliğin başlangıcının yani yazı ile kayıt altına alınması kısmının kastedildiğine delalet etmemektedir. Çünkü bu, şahitlikle ilgili muhtevanın bir kısmını ifade eder. Bu ibarenin başka bir şeye değil de özellikle buna delalet ettiği söylenemez.

Bir kimse (وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوا) **"Şahitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar"** ayetinden bahisle burada şahit olarak adlandırılan kimseler ile hâkim huzurunda şahitlik edenlerin kastedildiğini, çünkü şahit olacak kimselerin borçlanma akdi sırasında yazı ile kayıt altına alınmadan şahit olarak adlandırılamayacaklarını söylerse kendisine şöyle cevap verilebilir:

Bu dediğiniz doğru değildir. Zira Yüce Allah (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** buyurmakla her ikisini de "şahit" olarak adlandırmış, borçlanma akdi sırasında henüz şahit olarak yazı ile kayıt altına alınmadan da şahit tutulmaları emredilmiştir. Hâkim huzurunda ifade vermeden evvel akdin yapıldığı ilk zamandaki ilk şahit tutulmalarının kastedildiği hususunda ihtilaf yoktur. Bu, tıpkı şu ayette anlatılana benzemektedir:

(فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[347]

347 Bakara, 2/230

Bu ayette, kadının kendisiyle evleneceği erkeğe, daha evlenmeden "koca" denilmiştir.

Şahidin işin başında şahitliğini yazı ile tespit edip kayıt altına alması gerekir. Kendisinden başka şahitlik edecek kimse yoksa bu görevi hâkim huzurunda ifade vererek de yerine getirmesi farz olur. Bu; cihad, cenaze namazı, cenazeyi yıkama ve defnetme gibi farz-ı kifayelerdendir. Bazı kimseler bu görevleri yerine getirirse, diğerleri sorumluluktan kurtulurlar. Üstlenme ve yerine getirme bakımından şahitlik görevi de böyledir. Farz-ı kifaye oluşunun delili, insanların tamamının şahitliği üstlenmekten imtina etmelerinin caiz olmayışıdır. Eğer insanların tamamının şahitliği üstlenmekten imtina etmeleri caiz olsaydı vesikalar iptal, haklar da zayi olurdu. Dolayısıyla borçlanma işlemlerini yazarak ve başkalarını şahit tutarak güvence altına almaya dair emir ve tavsiyesi hükümsüz olurdu. Bu da özetle şahitliği tespit etmenin gerekli ve farz olduğuna delalet etmektedir. Herkesin şahitliği üstlenmekle yükümlü olmadığı hususunda Müslümanların görüş birliği etmeleri, şahitliğin herkes için farz-ı ayn olmadığına delalet eder.

Şu ayet de aynı şeye delalet etmektedir:

(وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ)

"Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin."

Şahitliği üstlenme görevi farz-ı kifaye olarak sabit olduğuna göre, hâkim huzurunda yerine getirilmesi de aynı şekilde farz-ı kifaye olur. Bazıları bu farzı yerine getirirlerse, diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Borçlanma akdinin yazıldığı belgede sadece iki şahidin adı yazılı ise artık bu görev o iki şahıs için farz-ı ayn hâline gelir.

Şahit olarak ifadeye çağrıldıklarında Yüce Allah'ın şu emirleri dolayısıyla hâkimin huzuruna gidip bu görevi, yerine getirmeleri gerekir.

(وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوا)

"Şahitler çağrıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar"

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَوَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهٗ اٰثِمٌ قَلْبُهُ)

"Şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."

(وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ)

"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."[348]

(يا أيها الذين آمنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ)

"Ey iman edenler! Kendi aleyhinize de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun."[349]

Borçlanma işlemi sırasında şahit olarak isimleri yazı ile tespit edilen iki kişi, eğer yerlerine başka iki şahit bulurlarsa anlattığımız sebepten dolayı ikisi de şahitlik görevini yerine getirme sorumluluğundan kurtulurlar.

(وَلَا تَسْئَمُوا اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا اَوْ كَبِيرًا اِلٰى اَجَلِهِ)

"Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın."

Yani doğrusunu Allah bilir, ama ayeti şöyle manalandırabiliriz: Âdete göre borçlanılabilecek az miktardaki borcu da, işlem sırasında yazılması ve şahit bulundurulması tavsiye edilen çok miktardaki borcu da yazma konusunda bıkkınlık göstermeyin ve bundan dolayı da sıkılmayın. Zira bilindiği gibi bu ayette kırat (0,2 gr.) veya danik (1/6 dirhem yani 0,5 gr.) ağırlığında gümüş veya değerince mal borçlanma kastedilmiş değildir. Çünkü âdete göre bu değerde bir şeyin alışverişi borca yapılmaz. Ayet-i kerime, örfe göre alışverişi borca yapılması normal karşılanan az miktardaki borcun, yazı ve şahit bulundurma ile güvence altına alma bakımın-

348 Talak, 65/2
349 Nisâ, 4/135

dan çok miktardaki borçla aynı hükme tabi olduğunu açıklamaktadır. Zira önemsenmeyecek kadar küçük borçların ayette kastedilmediği sabittir. Ama âdete göre az da olsa vadeli olarak borçlanılan şeyin yazı ve şahit bulundurma ile güvenceye bağlanması menduptur. Âdete dayalı şeyleri belirlemenin yolu ise içtihat yapmak ve ağırlıklı kanaatin oluşmasıdır. Bu da hakkında nass ve icma bulunmayan olayların hükmünü belirlemek için içtihatta bulunmanın caiz olduğuna delalet etmektedir.

(إِلَى أَجَلِهِ) **"...süresine kadar..."**

Yani borcu ödeme süresine kadar yazıda bir kayıt bulunsun. Yazıda borcun ne zaman ve hangi tarihte ödeneceği belirtilsin. Bu da şahitlerin yazıda borcun niteliğini, hangi parayla ve ne miktarda ödeneceğini de belirtmeleri gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü süre, borcun niteliklerinden biridir. Diğer nitelikleri de süre gibi yazıda belirtilmelidir.

(ذٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا)

"Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlamdır."

Bu ayette yazma ve şahit bulundurma emrinin, inkâr durumunda aradaki ihtilafı gidermek ve borçlanma işlemini taraflarının haklarını ihtiyat ve güvence altına alma maksadıyla verildiği açıklanmaktadır. Yazmanın Allah katında adalete daha uygun olduğu, taraflar arasında haksızlık meydana gelmemesi için daha elverişli olduğu beyan edilmektedir. Bununla beraber bu, adalet için daha sağlamdır. Doğrusunu Allah bilir. Yani bu işlemi yazmak, adaleti daha sağlama alıp tespit eder. Borçlanma işleminin yazılması, yazılmamasına göre adaleti daha da açık bir şekilde sağlama alır. Ayrıca bu, borçlanma işlemindeki şüpheleri gidermeye daha yakın bir yöntemdir. Şanı Yüce Allah, din ve dünyamızı ihtiyat ve koruma altına almak, aramızda haksızlık yapılmasını önlemek içinborçlanma işlemini yazmamızı ve şahit bulundurmamızı emrettiğini açıklamıştır.

Bunun yanı sıra borçlanma akdini yazmakla, şahitliğin şüphelerden arındırılarak ihtiyat ve koruma altına alınmış olacağı ve Allah katında

bunun adalete daha uygun olacağı haber verilmektedir. Bu sayede şahitler şüpheden kurtulurlar. Aksi halde içlerindeki şüphelerden kurtulamazlar. Şüpheli hâlde şahitlik yaparken haram ve yasakları irtikâb eder ya da şahitliği terkeder. O zaman da talepte bulunan davacının hakkı zayi olur. Bu da şek ve şüpheler giderilmeden şahitlik yapmanın sahih olmayacağına, yazıyı tanısa bile olayı hatırlayamayan şahidin şehadetinin geçerli olmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah şahitlikte şüpheye kapılmasın diye borçlanma işleminin yazıya geçirilmesini emretmiştir. Bu da şüpheliyken şahidin şehadetinin geçerli olmayacağına delalet etmektedir. Şüphe, şehadetin geçerliliğine engel olduğuna göre, olayı bilmemenin ve hatırlamamanın öncelikle engel olması gerekir.

(اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا)

"Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur."

Doğrusunu Allah bilir ya, ayetin manası şöyle olsa gerek: Taraflardan herbirinin diğerine teslim edeceği şey borca olmayıp peşin olursa alışveriş akdinin yazılmaması mübah kılınmıştır. Bu da güç ve yücelik sahibi Allah'ın, kulların rahatlatması içindir. Bu, çoğu kez gereksindikleri zarurî ihtiyaçları olan yiyecek ve içecek maddelerini alıp satarken işleri zorlaşmasın ve sıkıntıya düşmesinler diye Allah'ın kullarına gösterdiği bir rahmettir.

Bunun devamında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ)

"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."

Bu ayetin genel hükmü, bedelinin ödenmesi ister peşin ister vadeli olsun, her türlü alışveriş akdinde şahit bulundurulmasını gerekli kılmaktadır. Peşin alışverişlerde akdin yazı ile kayıt altına alınmayabileceği bildirilerek

bir özellemeye gidilmiştir. Ama şahit bulundurmak, peşin veya vadeli her türlü alışveriş akdi için mendup kılınmıştır. Yalnız ekmek, su ve sebze gibi basit ve ucuz alışverişlerde şahit bulundurarak alışveriş akdini güvenceye bağlamak gerekli görülmemiştir. Bu, âdete göre de böyledir. Yalnız selef ulemasından bazılarının sebze ve benzeri şeylerin alışverişlerinde şahit bulundurmanın mendup olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. Şayet mendup olsaydı bu hüküm, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabe, selef uleması, ilk dönem fakihleri ve bütün ümmet tarafından nakledilirdi. Çünkü bunu bilmeye umumî bir ihtiyaç vardır. Bildiğimiz kadarıyla onlar gıda maddelerini ve insanın gereksindiği temel ihtiyaç maddelerini şahit bulundurmadan alıp satarlardı. Şahit bulundurduklarına dair bir nakil de mevcut değildir. Bu da her ne kadar mendup ve irşad türünden olsa bile şahit bulundurma emrinin, bedeli pahalı ve büyük tutarlara varan, inkâr edilmesinden korkulan alışverişlerle ilgili olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu akitlerde tarafların birbiri üzerinde hakları vardır. Mesela müşteri malda bir kusur görürse malı geri vererek ödediği bedelin tamamını geri alabilir. Ya da kusura ve duruma göre malı almayı kabul eder, ama bedelden biraz kesinti yapar. Bu ayetin içerdiği mendup hüküm; vadeli alışverişte akdi yazı ile kayıt altına almak ve şahit bulundurmak, peşin alışverişte ise yazmaksızın sadece şahit bulundurmaktır.

Leys b. Sa'd, (وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Alışveriş, eğer borca ise yazılır. Peşin ise şahit bulundurulur."

Hasan dedi ki: "Alışveriş, peşin ise şahit bulundurman güvencedir. Ama şahit bulundurmazsan, bunun sakıncası yoktur." Şa'bi'nin de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Bazıları, şahit bulundurma emrinin (فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا) **"Eğer birbirinize güvenirseniz"**[350] ayeti ile neshedildiğini söylediler. Bu konuda bize göre doğru olan görüşü önceki kısımlarda açıklamış bulunmaktayız.

350 Bakara, 2/283

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ)

"Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin."

Yezid b. Ebi Ziyad'ın bildirdiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle bir örnek verilebilir: Adam kâtibe veya şahide gelip 'Ben muhtaç durumdayım' der. (Ve onlardan akde aykırı bir şey yapmalarını ister) Onlar da kendisine 'Sen "zarar verilmesin" buyruğuna uymakla emrolunmuşsun (bunu bizden isteme)' derler."

Tavus b. Keysan ile Mücahid b. Cebr'in de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Hasan ile Katade dediler ki: "(وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ) **"Yazana bir zarar verilmesin"**, emrolunmadığını yazmasın demektir. (وَلَا يُضَارَّ الشَّهِيدُ) **"Şahide bir zarar verilmesin"**, şahitliğine ekleme yapmasın demektir."

Hasan, Katade ve Atâ dediler ki: "(وَلَا يُضَارِّ) kelimesi "ra" harfinin esresi ile okunur."

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve Mücahid, "(وَلَا يُضَارَّ) kelimesi "ra" harfinin fethası ile okunur" demişlerdir.

"Ra" harfinin fethası ile okunması durumunda mana, "Hak sahibi, kâtibe ve şahide zarar vermesin"; "ra" harfinin esresi ile okunması durumunda ise mana, "Kâtip ile şahit, hak sahibine zarar vermesin" şeklinde olur.

Her ikisi de doğru ve kullanılan kıraatlerdir. Hak sahibi, kendiişlerini görmelerine engel olarak ısrarla kendisinin akdini yazmak ve şahitlik etmekle meşgul ederek kâtibe ve şahitlere zarar vermekten yasaklanmıştır. Kâtip, hak sahibinin yazdırmadığını yazarak, şahitler de hak sahibinin söylediğinden ve gördüklerinden başka şekilde şahitlik ederek hak sahibine zarar vermekten yasaklanmışlardır. Alışveriş akdine kendilerinden başka

şahit yok ise, şahitlerin ifade vermek için hâkim huzuruna gitmemeleri de hak sahibine zarar vermektir. Bu durumda şahitlerin yerlerinde oturup mahkemeye gitmeme şeklinde hak sahibine zarar vermemeleri ve gidip ifade vermeleri, üzerlerine farzdır. Akdi yapanların yazacak başka kimse bulamamaları durumunda kâtibin de akdi yazması, üzerine farzdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا) **"Onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur"** ayetinde peşin ticaret ile vadeli yapılan ticaret arasında ayrım yapılmıştır. Bu da alışveriş akdini yapanların vadeli borç işlemlerini yazmak ve bu işleme başkalarını şahit tutmakla yükümlü olduklarına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat öyle değildir. Çünkü vadeli borçlanma akitlerinde şahit bulundurma emri, mendup olarak tavsiye edilmiş olduğuna ve bunu yapmayan da kendi malı için mendup olan ihtiyatı terk ettiğine göre buna şu ayetin atfedilmesi caizdir:

(اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا)

"Yalnız aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur."

Yani şahit bulundurma tavsiyesini yerine getirmediniz, bari borçlanma işlemini yazın ve yazım tavsiyesini terk etmeyin. Vadeli borçlanma işlemlerini yazmadığınız ve şahit bulundurmadığınız takdirde, malınız için ihtiyat tedbiri almış olmazsınız. **"Üzerinize bir günah yoktur"** ifadesi, peşin ticarette yazmayı ihmal etmekle zarara uğramazsınız manası kastedilmiş olabilir. Çünkü taraflardan biri malı teslim alırken diğeri de malın bedelini karşılıklı olarak teslim almaktadırlar.

(وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ)

"Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur."

Bu cümle, kendisinden önce geçen zarar vermeme buyruğuna atfedilmiştir. Hak sahibinin kâtip ile şahitlere, kâtip ile şahitlerin de hak sahibine zarar vermelerinin günahkârca bir davranış olduğuna delalet etmektedir. Zira Yüce Allah'ın yasaklamasından sonra her biri diğerine zarar vermeye kastetmiştir. Zarar vermeye kastetmeleri günahkârca bir davranıştır.

Doğrusunu Allah bilir.

Rehin Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِباً فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾﴾

283-"Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."

Allah bilir ya, ayetin manası şöyle olsa gerek: Yazarak ve şahit tutarak hakkınızı güvence altına alamadığınızda teslim alacağınız rehinler sizin için güvence olur. Güvence olma bakımından rehin, yazı ve şahit bulunamadığında onların yerine geçer. Ayette yolculuktan bahsedildi. Çünkü genelde yolculuk hâlinde yazma ve şahit bulundurma imkânı bulunamaz. Yolculuk hâli dışında güvence olarak bir şeylerin rehin alınmasını, Mücahid'in mekruh gördüğü rivayet edilmiştir. Atâ b. Ebi Rebah ise mukimlikte de rehin almakta sakınca görmezdi. Mücahid bu görüşüne ayeti esas almıştır. Ona göre rehin almanın hükmü, ayetten alınmıştır. Ayet ise sadece sefer hâlinde rehin almayı mübah kılmıştır. Başka durumlarda rehin alınabileceğine dair ayette bir hüküm mevcut değildir. Oysa diğer ilim ehline göre hüküm böyle değildir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri

selef ulemasının geneli, mukimlik hâlinde de rehin almanın caizliği görüşündedirler. Bu hususta aralarında ihtilaf yoktur.

İbrahim en-Nehâi'nin bildirdiğine göre Esved, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(اشْتَرَى مِنْ يَهُودِيٍّ طَعَامًا إِلَى أَجَلٍ، وَرَهَنَهُ دِرْعَهُ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **bir yahudiden borç olarak yiyecek satın aldı ve zırhını ona rehin bıraktı."[351]

Katade, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(رَهَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِرْعًا لَهُ بِالْمَدِينَةِ عِنْدَ يَهُودِيٍّ، وَأَخَذَ مِنْهُ شَعِيرًا لِأَهْلِهِ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, zırhını Medine'de bir yahudiye rehin bıraktı. Ailesi için ondan arpa satın almıştı."[352]

Böylece hazarda da rehin alıp vermenin caiz olduğu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulamasıyla ispatlanmış oldu.

Yüce Allah, (فَاتَّبِعُوهُ) ***"Artık ona uyun"***[353] ve (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) ***"And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır"***[354] buyurmuştur.

Rehin almadan bahseden ayette rehin alıp vermenin yolculuk hâline mahsus kılınması, genelde yolculukesnasında kâtip ve şahit bulunamayacağına delalet etmektedir.

---

351 Buhari, Rehn, 2
352 Buhari, Büyu, 14
353 Enâm, 6/153
354 Ahzab, 33/21

Bu, tıpkı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine benzemektedir: ***"Yirmi beş devede bir bint-i mehâd (zekât olarak) verilir. Otuz altı devede bir bint-i lebun verilir."***

Bu hadiste bint-i mehad, anası doğum sancısı çeken deve yavrusu demektir. Ama kastedilen mana, bir yaşını doldurup iki yaşına giren devedir. Bu durumda yirmi beş devesi olan bir kimsenin, anası doğum sancısı çekmese bile bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş bir deveyi zekât olarak vermesi gerekir. Aynı şekilde bint-i lebun da, anasının memesi sütlü olan deve yavrusu demektir. Ama kastedilen mana, iki yaşını doldurup üç yaşına giren devedir. Bu durumda otuz altı devesi olan bir kimsenin üç yaşına girmiş bir deveyi zekât olarak vermesi gerekir. Yani her bint-i mehâdın anası, doğum sancısı çekmez. Ama genelde çektiği için ona böyle denmiştir. Aynı şekilde her bint-i lebunun da anasının memesi sütlü olmaz. Ama genelde öyle olduğu için böyle denmiştir.

İşte yolculukta da genellikle kâtip ve şahit bulunamayacağından, rehin alıp vermenin özel olarak yolculuk hâlindeyken yapılacağı söylenmiştir.

Şu hadis de yukarıdakine benzer niteliktedir: ***"Hurma, harman yerine konulmadıkça çalınmasından dolayı el kesilmez."***[355]

Burada 'harman yerine konulması' ifadesi ile hurmanın biraz sertleşip kuruması kastedilmiştir. Şu hâlde harman yerine konulmadan da sertleşip kurumuş ise, çalan kişinin eli kesilir. Genelde harman yerine konulduktan sonra sertleşip kuruduğu için hadiste, 'harman yerine konulması' ifadesi kullanılmıştır.

İşte yolculuk durumunda da genelde kâtip ve şahit bulunamadığı için, rehin alıp verme özel olarak yolculuk hâline mahsus kılınmıştır. (Ama hazarda da kâtip ve şahit bulunamadığında rehin alınıp verilebilir).

(فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ)

"Alınmış rehinler yeterlidir."

355 Ebu Davud, Hudud, 12

Ayetin bu kısmı mürtehin tarafından teslim alınmayan rehnin sahih olmayacağına iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Ayetin bu kısmı, ayetin daha önce geçen şu kısmına atfedilmiştir:

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"(Bu işleme) şahitliklerine rıza göstereceğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun."

Şahitler için ayette şart koşulan sıfat ve sayının gereğine uymak vacip olduğuna göre, rehin için şart koşulan sıfatın gereğine uymak (yani mürtehin tarafından teslim alınması) vaciptir. Bahsedilen evsafta olmadıkları takdirde nasıl ki şahitlerin şehadeti kabul edilmiyorsa aynı şekilde rehnin de şartına uyulmazsa rehin sahih ve geçerli olmaz. Çünkü ayetin başındaki hitap, borçlanma akdini yapanlara vaciplik ifade eden emir şeklinde yönelmektedir.

2-Rehnin hükmü ayetten alınmıştır. Ayet de onu bu sıfatla (mürtehin tarafından teslim alınması şeklinde) caiz kılmıştır. Başka sıfatla olması hâlinde rehin caiz olmaz. Çünkü ortada ayetten başka rehni caiz kılan bir delil bulunmamaktadır. Mürtehin tarafından teslim alınmadan rehnin sahih olmayacağını ispatlayan delil şudur: Bilindiği gibi rehin, borcuna karşılık mürtehine güvence olarak verilir. Mürtehin tarafından teslim alınmayacak olursa, güvence olma anlamı kalmaz. Mürtehin için güvence anlamını taşımayan ve borçluya ait diğer mallardan biri gibi olur. Ancak mürtehinin eline geçtiğinde onun için alacağına karşılık bir güvence olur. Rehin bırakanın ölmesi veya iflas etmesi durumunda, diğer alacaklılara göre rehin üzerinde öncelik hakkına sahip olur. Elinde bulunmazsa rehin geçersiz ve anlamsız olur. Kendisiyle diğer alacaklılar o rehin üzerinde eşit hakka sahip olurlar. Mesela satılan bir mal, satıcının elindeyken bedeli ödeninceye kadar bekletilebilir. Ama bedeli ödenmeden satıcı onu müşteriye teslim ederse o mal üzerindeki hakkı düşer. Müşterinin alacaklıları ile kendisi, o mal üzerinde eşit hakka sahip olur.

Rehnin teslim alınmasıyla ilgili olarak akid taraflarının ikrarı konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır:

Mezhebimiz (Hanefî) fakihlerinin tamamı ve Şafiî dediler ki: "Rehin bırakan rehni teslim aldığını ikrar ettiğine dair beyyine varsa, mürtehin de bunu iddia ediyorsa şahitlik geçerli ve rehin de sahih olur."

Mâlik'e göre şahitler, rehnin teslim alındığını gördüklerine şehadet etmedikçe, malı teslim aldığını söyleyen kimsenin ikrarı doğrultusundaki beyyine kabul edilmez. Mâlik'in bu sözüne rehnin de kıyaslanabileceği söylenmiştir. Rehin taraflarının rehnin teslimine ilişkin ikrarlarına dayalı şahitliğin geçerli olacağının delili, fakihlerin şu konudaki icmasıdır: Satış, gasp ve adam öldürmedeki ikrar nasıl geçerli ise, rehnin teslim alınmasıyla ilgili ikrar da aynı şekilde geçerlidir.

Doğrusunu Allah bilir.

Fakihlerin Hisseli Rehin Konusundaki İhtilafları

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer, bölünebilen ve bölünemeyen hisseli malların rehin bırakılmasının caiz olmadığını söylediler.

Mâlik ile Şafiî, bölünebilen ve bölünemeyen hisseli malların rehin bırakılmasının caiz olduğunu söylediler.

İbn Mübarek, Sevri'nin şöyle dediğini nakletti: "Bir adam bir malı birisine rehin bırakırken malın bir kısmıyla ilgili hakların kendisinde kalmasını şart koşarsa, bu mal rehin olmaktan çıkar. Ancak karşı taraf, malın tamamını kendisine rehin bırakması için onu zorlayabilir. Onu tam olarak rehin bırakmadan vefat ederse, mürtehin ile diğer alacaklılar bu mal üzerinde eşit haklara sahip olurlar."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bölünemeyen hisseli malın rehin bırakılması caizdir. Ama bölünebilen hisseli malın rehin bırakılması caiz değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Teslim alınmaması durumunda rehnin sahih olmayacağı, ayetin delaletinden anlaşılmaktadır. Çünkü kişi, borcuna karşılık bir güvence olarak malını, alacaklı olan mürtehine teslim

etmektedir. Alacaklının/mürtehinin teslim almaması durumunda, güvence olan rehnin anlamı kalmaz. Buna göre bölünebilen mallar ile bölünemeyen mallardan hisseli olanların rehin bırakılmasının sahih olmaması gerekir. Mal hisseli olduğu için mâliklerin paylaşmaya kalkması durumunda diğer ortak veya ortaklar rehin bırakılan mala el koyabilirler. Bu rehin aslında kendisini iptal edecek bir unsuru içinde taşıdığı için baştan itibaren geçerli olmaz. Böylece bu rehin, alacaklı için güvence olmaktan çıkar. Teslim alınmamış bir rehin gibi olur. Bu, teslim alınmış olan rehnin ödünç verilmesi değildir ki, rehin bırakan onu mürtehine geri verdiğinde rehin akdi iptal olmasın. Rehin bırakmış olan kişi, onu alan ortaktan geri alıp tekrar mürtehine teslim edebilir. Çünkü ortak, onu haksız yere almıştır. Mürtehin de dilediği zaman rehni ondan alabilir. Çünkü mürtehin rehni başka ortakların o mala el koyma şartı olmaksızın rehin almıştı. Bu, bölünmeyen hisseli malın hibe edilmesine benzemez. Her ne kadar kendisine hibe edilen kimsenin hibeyi teslim alması rehinde olduğu gibi şart ise de, bölünemeyen hisseli malın hibe edilmesi bize göre caizdir. Çünkü hibede malın teslim alınması, hibe edilen malın kendisine hibe edilen şahsın mülkiyetine geçmesi için gerekli görülmüştür. Teslim alınca mülkiyetine geçer. Ama mülkiyetinin kendisine hibe edilen mal üzerinde devam etmesi için, o malın kendisinin elinde durmakta devam etmesi şart değildir. Akit yapıldığında teslim alma gerçekleşince, diğer hisse sahiplerinin onu ellerine almaları ile kendisine hibe edilenin hissesi mülkiyetinden çıkmış olmaz. Ama mürtehinin elindeki rehni diğer hisse sahiplerinin alması, rehni onun için bir güvence olmaktan çıkarır ve güvenceyi iptal eden unsurlarla birlikte rehin akdinin sahih olarak devam etmesi mümkün olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hisseli maldaki hisse sahiplerinden birinin kendi hissesini ortağına rehin bırakmasını neden caiz görmediniz? Caiz olması gerekirdi. Çünkü rehin bırakılan o hisseli malda artık ikinci bir elin hak iddia etmesi söz konusu olmazdı. Rehin çözülünceye kadar da onun yanında kalmakta devam ederdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Caiz olmazdı. Çünkü ortağa rehin bırakılan şey müşterek bir köle olsaydı, hisse sahibi ortak, menfaat paylaşımı dediğimiz muhayaa ve ondaki mülkiyet hakkı sebebiyle köleyi

çalıştırma hakkına sahip olurdu. Bunu yapan da mürtehin sıfatıyla değil, hisse sahibi bir ortak sıfatıyla köleyi çalıştırmış ve ancak ikinci günde o köleyi bir rehin olarak yanında bulundurmuş olacaktı. Bu durumda da rehni teslim alma hakkını doğuran sebebin akde bitişik olarak mevcut olması bakımından ortak ile yabancı şahıs arasında fark kalmamaktadır.

[Alacağın (Temlik Yoluyla) Rehin Verilmesi]

Alacağın (temlik yoluyla) rehin verilmesi konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır. Fakihlerin çoğunluğu, alacağın rehin edilmesinin hiçbir durumda sahih olmayacağını söylemişlerdir.

İbn Kasım, Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir adamın bir başkasından alacağı olur da sen alacaklı olana bir malı borç olarak satarsın ve sattığın malın bedeline karşılık olarak onun başkasındaki alacağını rehin alırsan bu caiz olur. Bu, başkalarının rehnine göre daha güçlü bir rehin olur."

Mâlik'in bu sözüne göre başkasından alacaklı olan bir kimse vadeli bir mal satın aldığında bu malın bedeline karşılık olarak başkasındaki alacağını satın aldığı malın sahibine rehin bırakabilir. Malik'ten başka ilim ehli bir kimse böyle bir şey söylemiş değildir.

(فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ)

"Alınmış rehinler yeterlidir" ayetinden dolayı bu fasittir.

Rehin edilen alacak, bir insanın -bu insan mürtehin de olsa başkası da olsa- zimmetinde borç olduğu sürece teslim alınması sahih olmaz. Çünkü borç bir haktır; teslim alınması/kabzı sahih olmaz. Teslim alma/kabz, ancak aynî şeylerde söz konusudur. Bununla beraber bu borç ya ilk önceki borç sorumluluğunda kalır ya da rehin sorumluluğuna intikal eder. Eğer rehin sorumluluğuna intikal ederse, karşılığında rehin olarak verildiği borç kendisinin miktarından daha az ise aradaki fazlalıktan ibra edilmesi, aradaki farkın hak sahibine geri verilmesi gerekir. Ama ilk sorumlulukta kalmaya devam ederse, eski hâli üzere durduğu için de rehin

sayılmaz. Başkasının zimmetindeki borcun mürtehin tarafından teslim alınması mümkün olmadığından rehin bırakılması asla caiz değildir.

[Rehnin Adil Bir Kimseye (Yed-i Emine) Emanet Edilmesi]

Rehnin adil bir kimsenin yanına bırakılması konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Sevri dediler ki: "Rehin bırakan ile mürtehin, rehin malını adil bir kimsenin yanına bırakırlarsa, rehin akdi geçerli olur. Rehin malı da mürtehinin sorumluluğunda olur."

Hasan, Atâ ve Şa'bi de aynı görüştedirler.

İbn Ebi Leyla, İbn Şübrüme ve Evzai, "Mürtehin tarafından teslim alınmadan rehin akdi geçerli olmaz" dediler.

Mâlik dedi ki: "Adil bir adama teslim etmeleri durumunda şayet zayi olursa, rehin bırakanın hesabına zayi olmuş olur."

Şafiî dedi ki: "Müşterek kılıcın rehin bırakılması halinde teslim alınması/kabzı, rehin edenle mürtehinin onu adil bir adamın veya diğer ortağın yanına bırakmalarıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ) **"Alınmış rehinler yeterlidir"** ayeti, adil kimse tarafından teslim alınması durumunda rehnin geçerli olmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü ayette rehni mürtehinin teslim alması ile yed-i eminin teslim alması arasında hüküm bakımından bir farklılık olacağı bildirilmiş değildir. Ayetin genel ifadesi, ikisinden herhangi birinin teslim alması durumunda rehnin geçerli olmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca yed-i emin, rehni teslim almada mürtehinin vekilidir. Onun teslim alması, hibede ve diğer teslim almaları gerektiren akitlerde teslim alma hakkına sahip olan kimseye vekâlet gibidir.

"Yed-i emin mürtehinin vekili ise, mürtehin rehin bırakılan malı ondan teslim alabilir; yed-i emin de ona engel olamaz" denilecek olsa şöyle cevap verilebilir:

Bu durum yed-i emini, vekil ve rehni teslim alma hakkına sahip olmaktan çıkarmaz. Her ne kadar rehin bırakan kişinin rızası olmadığı için mürtehin, rehin malını yed-i eminden alma hakkına sahip değilse de bu durum, yed-i emini vekil olmaktan çıkarmaz. Rehin bırakan, rehin malının yed-i eminin yanında durmasına razı olmuştur. Mesela mal satın almaya vekil kılınan bir kişi, satın aldığı malı müvekkili adına teslim alır. Bedelini alıncaya kadar da o malı müvekkile teslim etmeyip kendi yanında tutabilir. Yanında tutmadan telef olursa, müvekkilin hesabına telef olmuş olur. Vekilin (yed-i eminin) rehni mürtehin adına yanında tutmasının caiz oluşu, vekâletin ve rehni onun adına teslim almış olmasının ortadan kalktığını göstermez. Bu durum, yed-i eminin elinin mürtehinin eli olduğuna, kendisinin de onun vekili olduğuna delalet eder. Mürtehin dilediği zaman bu rehni feshedip, yed-i emini vekâletten azleder ve rehni sahibine iade edebilir. Ama rehin bırakanın yed-i emini azletme yetkisi yoktur. Bu da yed-i eminin, mürtehinin vekili olduğuna delalet eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Satıcı ile müşteri, satılan malı yed-i eminin yanına bırakırlarsa bu mal, satıcının sorumluluğundan çıkmaz. Malı teslim alma hususunda yed-i emin, müşterinin vekili olamaz. Mürtehin için de aynı hüküm geçerli olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Alım satım ile rehin arasında şöyle bir fark vardır: Alım satımda yedi emin, müşterinin vekili olsaydı malı teslim alınca o mal satıcının sorumluluğundan çıkardı. Sorumluluğundan çıkınca da satıcı, artık o mal üzerinde hak iddia edemezdi. Normalde de satıcı malın müşteri tarafından teslim alınmasına razı olduğunda artık o mal üzerinde hakkı kalmaz. Onu geri alamaz. Çünkü satılan malın müşteri tarafından teslim alınması bir kere olur. Bu gerçekleşince de satıcının sattığı mal üzerinde artık hiçbir hakkı kalmaz. Onu müşteriden geri alamaz. Onu emanet olarak bıraktığında da hüküm böyledir. Bu sebeple yed-i emin, müşterinin vekili olmaz. Şayet vekili olsa, satılan malı onun adına teslim almış olur. Müşterinin kendisi o malı satıcıdan teslim almaktan engellenmediğine göre yed-i eminin onun adına teslim almasının bir anlamı olmaz. Aksine müşterinin kendisi teslim almış gibi olur. Satıcı da buna razı olmamıştır. Böyle bir hükmü sabit kılmak caiz olmaz. Dolayısıyla yed-i eminin müşterinin vekili olması sahih olmaz.

Diğer taraftan yed-i emin, satın alınan malı müşteri adına teslim alsa, o mal üzerindeki alışveriş akdi tamamlanmış olur. Akit tamamlanınca da satıcının o mal üzerinde hakkı kalmaz. Malın artık yed-i eminde beklemesinin anlamı olmaz. Aksine müşterinin onu teslim alması gerekir. Satıcı ise buna razı değildir. Rehin akdinde ise durum böyle değildir. Yed-i eminin mürtehinin vekili olması, rehin bırakanın o mal üzerinde hakkının kalmamasını gerektirmez. Rehin bırakılan mal mürtehin tarafından teslim alındıktan sonra da rehin bırakanın o mal üzerindeki hakkı, mevcut olmakta devam eder. Aynı şekilde yed-i eminin de teslim almasından sonra rehin bırakanın o mal üzerindeki hakkı, mevcut olmakta devam eder. Şu hâlde mürtehinin teslim almasıyla yed-i eminin teslim alması arasında bir fark bulunmamaktadır. Yalnız satın alma işinde yed-i eminin durumu farklı olmaktadır. Çünkü onun müşteri vekili olması caiz değildir. Müşterinin vekili olsa, satın alınan malı müşteri adına teslim alacak olursa, müşterinin kendisi teslim almış gibi olur ve satın alınan mal, satıcının sorumluluğundan çıkmış, müşterinin sorumluluğuna girmiş olur. Bu da alışverişin tamamlanması ve satıcının mal üzerinde hakkının kalmaması demektir. Satıcı buna razı olmaz. Satıcı, malın bedelini teslim almadıkça malı yanında tutma hakkına sahip olduğu için, yed-i eminin onun vekili olması caiz değildir. Onun bu hakkı bakidir, düşürülemez. Ama kendisi malı müşteriye teslim etmeye razı olursa veya malın bedeli kendisine ödenirse o zaman sattığı mal üzerindeki bu hakkı sona erer.

Doğrusunu Allah bilir.

Rehin Malının Tazmini

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ)

"Alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin."

Burada "emanet" kelimesi zikredilerek "rehin" kelimesine atıf yapılmıştır. Bu da rehnin emanet olmadığına delalet eder. Emanet olmayınca

da zayi olması durumunda tazmin edilmesi gerekir. Rehin edilen mal eğer emanet olsaydı, ayette "emanet" kelimesi "rehin" kelimesine atfedilmezdi. Çünkü bir şey kendine atfedilmez. Ancak kendinden başkasına atfedilir.

Rehnin hükmü hakkında fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, İbn Ebi Leyla ve Hasan b. Salih dediler ki: "Rehin malı telef olduğunda, kendisinin kıymeti ile karşılığındaki borcun tutarından hangisi daha az ise o tutar ödenerek tazmin edilir."

Sekafi, Osman el-Betti'nin şöyle dediğini nakletti: "Rehin bırakılan şey, altın, gümüş ya da kumaş olsa, telef olması durumunda tazmin edilir. Telef olan rehin, karşılığındaki borçtan daha az değerde ise rehin bırakanın aradaki farkı karşı tarafa ödemesi gerekir. Rehin bırakılan şey, karşılığındaki borçtan daha fazla değerde ise mürtehinin aradaki farkı karşı tarafa ödemesi gerekir. Rehin bırakılan şey eğer akar veya hayvan ise, telef olması durumunda, rehin bırakanın hesabına zayi olmuş olur. Mürtehin ise borçludaki alacağını isteme hakkına sahip olur. Ancak rehin bırakan, rehnin telef olması hâlinde tazmin edilmesini karşı tarafa şart koşmuş ise bu şart, varlığını korumaya devam eder."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Eğer rehnin gerçekten telef olduğu bilinirse, rehin bırakanın hesabından zayi olur. Mürtehinin hakkından bir eksiltme yapılmaz. Ama gerçekten telef olduğu bilinmezse mürtehinin malından gitmiş olur. Kıymetini onun ödemesi gerekir. Mürtehine, telef olan rehnin evsafını anlatması ve alacağının miktarını belirtmesi söylenir. Eğer evsafını anlatırsa doğru söylediğine de yemin ettirildikten sonra bilirkişiler telef olan rehin malına değer takdir ederler. Değeri kendisinin alacağından fazla ise aradaki farkı rehnin sahibi ondan alır. Bilirkişilerin takdir ettiği değer, rehnin sahibinin iddia ettiği değerden az ise, o zaman iddia ettiği değerin gerçek olduğuna mürtehinin yemin etmesi istenir. Yemin edince aradaki fazlalık farkı iptal edilir. Rehin bırakan yemin etmez ise, rehnin değerini düştükten sonra borcun kalan kısmını mürtehine öder."

İbn Kasım da Mâlik'ten benzer bir rivayette bulunmuş ve bu rivayetinde şöyle demiştir: "Rehnin zayi olduğunu söylemesi durumunda mürte-

hinin sözünün doğru kabul edileceği ve tazminatla yükümlü olmayacağı, rehin akdinde şart koşulsa bile bu şart geçersizdir. Mürtehin tazminat ödemekle yükümlü olur."

Evzai dedi ki: "Rehin bırakılan köle ölürse, mürtehinin alacağı bakidir. Çünkü rehnin gerçekten telef olduğu bilinirse borcu kapatmaz. Telef olduğu bilinmezse, aradaki farkı ödeşirler. Yani rehnin değeri borçtan fazla ise, mürtehin aradaki farkı rehnin sahibine öder. Rehnin değeri, borçtan az ise aradaki farkı rehnin sahibi olan borçlunun mürtehine ödemesi gerekir."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Rehin telef olur da kıymetinin miktarı hakkında taraflar anlaşmazlığa düşerler ve miktarına dair bir beyyine de yok ise, o zaman borcu kapatır. Ama kıymetinin miktarına dair beyyine varsa aradaki farkı ödeşirler."

Şafiî dedi ki: "Rehin, mürtehinin yanında emanettir. Telef olması durumunda mürtehin asla tazminatla yükümlü olmaz. Telefin açıktan veya gizli olması bu hükmü değiştirmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sahabe ve tabiunden olan selef uleması, telef olması durumunda rehnin tazmin edilmesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu hususta aralarında ihtilaf olduğunu bilmiyoruz. Ancak ne şekilde tazmin edileceği hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali'den *radıyallahu anh* bu hususta farklı rivayetler gelmiştir:

İsrail'in bildirdiğine göre Muhammed b. Ali, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Telef olan rehnin değeri, karşılığındaki borçtan fazla ise bu borç, telef olan rehinle kapatılmış olur. Çünkü mürtehin, yanına bırakılan rehnin borçtan fazla olan kısmı üzerinde bir emanetçidir. Telef olan rehnin değeri borçtan az ise aradaki farkı borçlunun mürtehine vermesi gerekir."

Atâ b. Ebi Rebah'ın bildirdiğine göre Ubeyd b. Umeyr, Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur. İbrahim en-Nehâi de bu görüştedir.

Şa'bi'nin bildirdiğine göre Haris, rehin konusunda Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Rehin telef olursa, rehnin kıymeti ile borç arasındaki değer farkını taraflar ödeşirler."

Katade'nin bildirdiğine göre Hilas b. Amr, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Rehin malının değeri borçtan fazla olup bir afet neticesinde telef olmuşsa, borç kapanmış olur. Ama telef olması afet neticesinde değilse ve telefiyet hususunda mürtehin itham altında ise aradaki farkı mürtehinin rehin sahibine ödemesi gerekir."

Bu üç rivayetin üçü de Hz. Ali'den *radıyallahu anh* gelmektedir. Üçünde de rehnin tazmininden söz edilmektedir. Ancak bu rivayetler arasında, anlattığımız gibi rehnin tazmin edilmesinin keyfiyeti hususunda farklılık vardır.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* "Aradaki değer farkını ödeşirler" dediği rivayet edilmiştir.

Şureyh, Hasan, Tavus b. Keysan, Şa'bi ve İbn Şübrüme, "Telef olan rehin, borcu kapatır" dediler.

Şureyh, sözlerine şunu da eklemiştir: "Yüz dirhem borcun karşılığında rehin bırakılan şey, demirden bir yüzük olsa bile telef olduğu takdirde borcu kapatır."

Selef uleması, rehnin tazmin edilmesi gerektiği hususunda ittifak ettiklerine, ancak tazmin ediliş keyfiyeti hususunda ihtilaf ettiklerine göre, "Rehin malı, mürtehinin yanında emanettir. Telef olması durumunda tazmin edilmesi gerekmez" demek, selef ulemasının sözünün dışına çıkmaktır. Onların ihtilafının dışına çıkmak, icmalarına muhalefet etmek demektir. Onların telef olan rehnin tazmin edilmesi gerektiği hususundaki ittifakları, "Telef olan rehni tazmin etmek gerekmez" görüşünün geçersizliği hususunda da ittifak etmeleri demektir. Tazmin edilmesi gerektiği hususunda ittifak ettikten sonra tazmin keyfiyeti hususunda ihtilaf veya ittifak etmeleri pek önem arzetmemektedir. İşte bu ittifak, rehni emanet sayanların görüşünün fasit olduğuna hükmeden bir ittifaktır. Telef olan rehnin tazmin edilmesi gerektiğine ayetin delalet ettiğini daha önce açıklamıştık.

Rehnin tazmin edilmesi gerektiğine delalet eden sünnet deliline gelince buna şu örnekleri verebiliriz:

Abdullah b. Mübarek'in bildirdiğine göre Mus'ab b. Sabit, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam bir atı bir kişiye rehin bıraktı. At, mürtehinin yanındayken öldü. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, mürtehine ***"Hakkın gitti"***[356] dedi.

Başka bir rivayete göre ise ona ***"Senin için başka bir şey yok"*** dedi.

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* mürtehine ***"Hakkın gitti"*** demesi, alacağının kalmadığını haber vermekti. Çünkü mürtehinin hakkı, borçlusundaki alacağı idi.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الرَّهْنُ بِمَا فِيهِ)

"Rehin, karşılığında verildiği borç ile tazmin edilir."[357]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Alkame b. Mersed, Muharib b. Disar'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Rehin, karşılığında verildiği borç ile tazmin edilir"*** şeklinde hükmetti. Nitekim Kadı Şureyh de şöyle demiştir: "Demirden bir yüzük de olsa rehin, telef olduğunda karşılığındaki borç kapanmış sayılarak tazmin edilir."

Muharip b. Disar'ın kavli de böyledir. Borç karşılığında rehin bırakılan bir yüzüğün telef olması olayında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, borcun kapanmış olmasıyla o yüzüğün tazminatının ödenmiş sayılacağına hükmetti. Bu rivayetin zahirî, borç miktarı az da olsa çok da olsa karşılığındaki rehnin telef olması ile borcun da kapanmış sayılmasını gerekli kılmaktadır. Yalnız Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinde kastedilen

356 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/102
357 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 8/232

mana şudur: Borcun miktarı rehin kadar veya daha az olduğunda rehnin telef olmasıyla borç kapanır. Ama borcun miktarı, rehnin değerinden fazla ise o zaman aradaki farkı rehin bırakanın mürtehine ödemesi gerekir.

Rehnin tazmin edilmesinin gerekli olduğunun delillerinden biri de, fakihlerin şu icmasıdır: Rehin bırakanın ölümünden sonra mürtehin, kendisine bırakılan rehin üzerinde ölenin alacaklılarına göre daha fazla hakka sahiptir. Satılıp elde edilen paradan alacağını tahsil edinceye kadar başkalarına göre öncelik hakkı vardır. Bu da mürtehinin, alacağını tahsil etmek için rehni elinde tutmakta olduğuna delalet eder. Şu hâlde rehnin, alacağın tahsili şeklinde tazmin edilmesi gerekir. Çünkü her teslim alınıp elde bulundurulan şeyin bir sebebi vardır. Mesela gasbedilen bir şey telef olursa, gasp cihetiyle tazmin edilmesi gerekir. Fasit veya caiz bir satış neticesinde teslim alınan mal da telef olursa, tazmini alışveriş ahkâmı çerçevesinde olur. Rehin de zikrettiğimiz delillere göre alacağın tahsili için teslim alındığına göre, telef olması durumunda borç kapanmış, böylece rehin malı da tazmin edilmiş olur. Telef olan rehnin değeri, karşılığı olan borcun tutarından az ise, borcun kendisinden daha az bir değerle karşılanması caiz değildir. Telef olan rehnin değeri, karşılığı olan borcun tutarından fazla ise, borcun kendisinden daha fazla bir değerle karşılanması da caiz olmaz. Bu durumda mürtehin, alacağından fazla olan miktar için emin bir kişidir. Bunu rehnin sahibine geri verir.

Rehnin tazmin edilmesinin gerekli olduğunun delillerinden biri de, fakihlerin şu icmasıdır: Emanet, mudarebe ve şirket malı gibi aynî şeyler karşılığında rehin bırakmak geçerli olmaz. Çünkü böyle bir durumda rehin bırakılan şey telef olursa karşılığındaki mal ödenmiş sayılmaz. Rehin, ancak tazmin edilip borçlar karşısında bırakılırsa sahih olur. Bu da telef olan rehnin borç karşılığında tazmin edilmiş olacağına delalet etmektedir. Rehin telef olursa mürtehin onu, kendi alacağını tahsil etmiş sayılarak tazmin etmiş olur. Ayrıca biz tazmin edilmeyen haklar için başkasına ait bir malı haksahibinin kendi yanında alıkoyabileceğini usûlde görmüş değiliz. Mesela satılan mal, müşteriye teslim edilinceye kadar satıcının sorumluluğundadır. Bedelini teslim almadıkça da onu müşteriye teslim etmeyip kendi yanında tutabilir. Kiralanan şey de kiracının yanında tutulurken -kullanılsa da kullanılmasa da- sağlayabileceği menfaati karşılığında kiracının sorumluluğu

altındadır. Onu yanında tuttuğu sürece, sağlayabileceği menfaatlerin bedeli olan kirayı ödemekle sorumludur. Böylece başkasının malını kendi yanında tutan kimsenin mutlaka tazminatla yükümlü olduğu ispatlanmış oldu.

Şafiî, rehnin emanet olduğuna şu rivayeti delil göstermiştir:

İbn Ebi Züeyb'in bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ مِنْ صَاحِبِهِ الَّذِي رَهَنَهُ، لَهُ غُنْمُهُ وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ)

"Rehin, (borcunu ödeyemeyen) sahibine karşı (mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz. Rehnin değeri borcun tutarından fazla ise fazlalığı mürtehinin geri vermesi gerekir. Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder."[358]

Şafiî dedi ki: "Bu hadisi rivayet eden Said b. Müseyyeb, Ebu Hureyre *radıyallahu anh* adını senette zikrederek senedi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hadisin senedini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştıran, Yahya b. Ebi Enise'dir. Hadiste geçen ***"Rehnin değeri borcun tutarından fazla ise fazlalığı mürtehinin geri vermesi gerekir. Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder"*** ifadesi, Said b. Müseyyeb'e aittir.

Ayrıca Mâlik, Yunus ve İbn Ebi Züeyb'in bildirdiklerine göre Said b. Müseyyeb, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ)

"Rehin, (borcunu ödeyemeyen) sahibine karşı (mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz."

358 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/100

Yunus b. Zeyd ile İbn Şihab, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini naklettiler:

"Rehin bırakılan mal, onu rehin bırakana aittir. Rehnin değeri borcun tutarından fazla ise fazlalığı mürtehinin geri vermesi gerekir. Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder."

İbn Şihab, bu sözün Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* değil, Said b. Müseyyeb'e ait olduğunu haber verdi. Said b. Müseyyeb bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olsaydı, İbn Şihab böyle demezdi. İbn Müseyyeb böyle diyor ve bu dediklerinin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylüyordu.

Şafiî, Said b. Müseyyeb'in "Rehnin değeri borcun tutarından fazla ise fazlalığı mürtehinin geri vermesi gerekir. Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder" sözünü, rehin sahibinin rehindeki fazlalığı mürtehinden alma hakkına sahip olduğuna, eksikliği de mürtehine vermekle yükümlü olduğuna ve borcun da olduğu gibi durması gerektiğine delil saymıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) ***"Rehin, (borcunu ödeyemeyen) sahibine karşı (mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz"*** hadisiyle ilgili olarak İbrahim en-Nehâi ve Tavus dediler ki: Önceleri insanlar mallarını mürtehine bırakır ve "Falan vakte kadar borcumu getirip ödersem rehnimi geri alırım. Borcumu getirip ödeyemezsem rehin senindir" diyorlardı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Rehin, (borcunu ödeyemeyen) sahibine karşı (mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz"*** buyurdu.

Mâlik ile Süfyan da (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) ***"Rehin, (borcunu ödeyemeyen) sahibine karşı (mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz"*** hadisini bu şekilde manalandırmışlardır.

Ebu Ubeyd dedi ki: "Rehnin zayi olmasına Arapça'da (قَدْ غَلَقَ الرَّهْنُ) denmez. Mürtehin onu hak edip götürdüğünde bu ifade kullanılır. Bu da cahiliye dönemi insanlarının yaptığı bir uygulamaydı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) ***"Rehin, (borcunu ödeyemeyen) sahibine karşı***

(mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz" buyurarak bunu iptal etti."

Bazı lügat âlimleri, rehnin boşa gitmesi durumunda (غَلَقَ الرَّهْنُ) ifadesinin kullanılacağını söylemişlerdir. Şair Züheyr bir şiirinde şöyle demiştir:

وفارقتكَ برهنٍ لا فكاكَ لهُ ... يومَ الوداعِ فأمسَى رهنُها غلقا

Çözülemeyen bir rehinle veda gününde senden ayrıldım.

Maşuka bırakılan rehin geri alınamadı, kilitli kalıp gitti.

Şair, gönlünün maşukun yanında, ona takılıp kaldığını ifade etmek istemiş.

Şair A'şâ da benzer manada bir şiirinde şöyle demiştir:

فَهَلْ يَمْنَعُنِي ارْتِيَادُ البلا ... دمن حَذَرِ الْمَوْتِ أَنْ يَأْتِينِ

عَلَيَّ رَقِيبٌ لَهُ حَافِظٌ ... فَقَلَّ فِي امْرِئٍ غَلْقُ مُرْتَهَنِ

Beldelerde koşturmak beni ölümün geleceği korkusundan korur mu?

Üzerimde bir gözetici ve kollayıcı varken. Can rehninin bir adamda kalması nadirdir.

Bu şiirinde şair, hiç yerine ölüp gideceğini ve sanki dünyaya hiç gelmediğini ifade etmek istemiştir.

Bütün bu anlatılanlar, (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) ***"Rehin, (borcunu ödeyemeyen) sahibine karşı (mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz"*** hadisinin iki şekilde manalandırılabileceğini göstermektedir:

1-Rehin eğer olduğu gibi durmaktaysa, borcun ödenme vâdesi geçtiğinde borca karşılık olarak mürtehin onu temlik edinme hakkına sahip olmaz.

2-Rehin telef olduğu takdirde karşılıksız olarak zayi olmuş olmaz.

(لَهُ غُنْمُهُ وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) ***"Rehnin değeri borcun tutarından fazla ise fazlalığı mürtehinin geri vermesi gerekir. Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder"*** ifadesine gelince bu, Said b. Müseyyeb'e ait olup bazı raviler tarafından hadise eklenmiştir. Bazı raviler de bunu hadisten ayrı tutarak nakletmiş ve Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* değil, Said b. Müseyyeb'e ait olduğunu söylemişlerdir. Şafiî bunu "Rehnin değeri borcun tutarından fazla ise fazlalığı mürtehinin geri vermesi gerekir. Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder" şeklinde manalandırmıştır. Bu manalandırma, fakihlerin görüşlerinin dışında kalmakta olup lügat bakımından da yanlıştır. Çünkü (غُرْمٌ) kelimesi sürekli ve ayrılmayan gibi anlamlara gelir.

Nitekim bir ayette de bu kelime bu manada kullanılmıştır:

(إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا)

"Doğrusu onun azabı gelip geçici değil, devamlıdır."[359]

Yani cehennem azabı kalıcı olup suçlunun ondan kurtulması zordur. (غَرِيمٌ) kelimesi, yakasını borçtan kurtaramayan kimse demektir. Bu kelime, alacaklı kişi anlamında da kullanılır. Çünkü o da, elini borçlusunun yakasından çekmez. Ondan borcunu ödemesini ister ve peşini bırakmaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* günaha girmekten ve borçlu kalmaktan Allah'a sığınırdı. Kendisine bunun sebebini sorduklarında şöyle cevap vermiştir:

(إن الرجلَ إذا غَرِمَ حدَّثَ فكذبَ، ووعدَ فأخلَفَ)

"Adam borçlu olduğunda konuşur, yalan söyler; söz verir, sözünde durmaz."[360]

359 Furkan, 25/65
360 Ebu Davud, Salat, 152

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste (غُرْمٌ) kelimesini, alacaklının borçludan sürekli ödeme talebinde bulunması ve onun peşini bırakmaması manasında kullanmıştır.

Kubeyse b. Muharik'in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ الْمَسْأَلَةَ لا تَحِلُّ اِلا لِثَلاثَةٍ لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ أَوْ لِذِي غُرْمٍ مُفْظِعٍ أَوْ لِذِي دَمٍ مُوجِعٍ)

"Dilenmek, ancak üç kişiye helal olur: Adamı toprağa süründürecek kadar ileri derecedeki bir fakirlik veya çok ağır bir borç ya da incitici bir kan davası."[361]

Yüce Allah da şöyle buyurmuştur:

(اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ)

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular içindir."[362]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(اِنَّا لَمُغْرَمُونَ)

"Doğrusu borç altına girdik."[363]

Borç altına girdik ve alacaklılar tarafından da sıkıştırılmaktayız.

361 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/126
362 Tevbe, 9/60
363 Vakıa, 56/66

(غُرْمٌ) kelimesinin sözlükteki manası işte buydu. Bu kelimenin manası hakkında Ebu Amr şöyle demiştir: "(غُرْمٌ) kelimesinin, malın telef olması ve eksilmesi manasına geldiğini söyleyen kimse hata etmiştir. Çünkü malı yok olup giden fakire (غَرِيمٌ) denmez. (غَرِيمٌ), alacaklılar tarafından borcunu ödemesi talep edilen kimsedir."

Buna göre (وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) cümlesini "Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder" şeklinde manalandıran kimsenin te'vili hatalıdır.

(لَهُ غُنْمُهُ وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) ***"Rehnin değeri borcun tutarından fazla ise fazlalığı mürtehinin geri vermesi gerekir. Rehnin değeri borcun tutarından az ise, borçlu eksiği mürtehine öder"*** ifadesinin, bahsedilen hadisi rivayet eden Said b. Müseyyeb'e ait olduğunu söylemiştik. O, bu ifadeyi Şafiî'nin dediği şekilde te'vil etmiş değildir. Çünkü onun görüşüne göre rehin, tazmin edilir.

"Kitabu's-Seb'a"da Abdurrahman b. Ebi'z-Zinad babasından, babası da Said b. Müseyyeb, Urve, Kasım b. Muhammed, Ebû Bekir b. Abdirrahman, Harice b. Zeyd, Ubeydullah b. Abdillah ve diğerlerinin şöyle dediklerini rivayet etmişlerdir: "Rehin, karşılığında verildiği borç ile tazmin edilir. Kıymeti göz önünde bulundurulmaz."

Sika raviler bunların bu sözünün merfu bir hadis olduğunu söylemişlerdir.

Said b. Müseyyeb'in, telef olan rehnin tazmin edilmesi gerektiği görüşünde olduğu tespit edilmiştir. Şu hâlde te'vil yapan bir kimsenin (وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) cümlesini, telef olan rehnin tazmin edilmeyeceği şeklinde manalandırması nasıl doğru olabilir?

(وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) cümlesi eğer Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiş ise, bu durumda Şafiî mezhebine göre ravinin, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* muradına uygun te'viline göre hüküm vermek gerekecektir. Çünkü Şafiî'nin görüşüne göre ravi, rivayet ettiği hadisin te'vilini başkalarından daha iyi bilir. Önceki sayfalarda geçen bir rivayette ravi Amr b.

Dinar'ın, "Bir şahidin şehadetine ve hak sahibinin yeminine dayanarak mali davalarda hüküm verilebilir. Diğer davalarda ise bu yöntemle hüküm verilemez" sözünü mali davalar için hüccet saymıştı.

Kulleteyn hadisinde de ravi İbn Cüreyc'in, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* muradına uygun şekildeki te'viline uyarak kastedilen küllenin, Hecer kullesi (testisi) olduğuna hükmetmişti. Alışveriş akdi yapanların akit meclisinden ayrılmadıkça akdi feshedebileceklerine dair İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste, İbn Ömer'in, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* muradına uygun olarak yaptığı te'vili esas almış ve akit meclisinden bedenen ayrılmadıkça akdi feshetme hakkına sahip olduklarına hükmetmiştir.

Şafiî, bu rivayetlerle ilgili olarak ravilerin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* muradına uygun te'villeri doğrultusunda hükmettiğine göre, -ayet söylediği sabit ise- Said b. Müseyyeb'in (وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) cümlesini, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* muradına uygun olarak manalandırması gerekir. (لَهُ غُنْمُهُ) cümlesi, 'rehnin değeri borcun tutarından fazla ise bu fazlalık, rehin sahibinin hakkıdır' anlamına gelmektedir.

(وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) cümlesi ise, 'karşılığında malını rehin bıraktığı borcunu ödemekle yükümlüdür' anlamına gelmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) hadisinin açıklaması işte budur.

Cahiliye dönemi insanları, borç ödenmeyip ödeme zamanı geçince mürtehinin, rehni temlik edinme hakkına sahip olmasını gerekli görüyorlardı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) buyurdu. Yani ödeme zamanının geçmesi sebebiyle mürtehin, rehni temlik etme hakkına sahip olmaz. Böyle buyurduktan sonra hadisi şöyle açıklamıştır: Rehnin değeri borçtan fazla ise, fazlalık rehnin sahibinindir. Böyle buyurmakla da mürtehinin, rehnin fazlalık ve nemasını değil, rehnin sadece kendisini hak edeceğini, alacağının, olduğu gibi rehnin sahibinde baki kaldığını bildirmiş olmaktadır.

(وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ) cümlesinin manası da böyledir. Bu cümle, "Mürtehinin alacağı, rehin sahibinin zimmetindedir" cümlesi gibidir.

Şu hâlde bahsedilen rivayette, rehnin tazmin edilmeyeceğine dair bir delil bulunmamaktadır. Aksine bizim de açıkladığımız gibi bu rivayet, rehnin tazmin edilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) hadisiyle, rehnin çözülmesi durumunda artık mürtehinin yanında tutulamayacağı ve "ödeme vadesi geçtiği hâlde borç ödenmezse rehin malı mürtehinin mülkiyetine geçer" şartının Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından iptali kastedilmişse bu, şu manaları ihtiva eder:

- Fasit şartlar, rehin akdini fasit kılmaz. Ancak fasit olan şart, iptal edilir ve rehin akdi geçerli hâle getirilir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cahiliye döneminde rehin akdiyle ilgili olarak ileri sürülen şartları iptal etmiş ve rehni caiz kılmıştır.

- Hibe ve sadakada olduğu gibi rehin akdinin geçerli olması için mürtehinin rehni teslim alması/kabz şart olduğuna ve fasit şartlar bu akdi fasit kılmadığına göre, hibe ve sadaka gibi kabz olmadan geçerli olmayan akitlerde de aynı hükmün geçerli olması ve fasit şartların onları da fasit kılmaması gerekir. Çünkü bu akitlerin tümü, kabzın geçerlilik şartı olması bakımından aynı noktada birleşmektedirler.

Bu rivayet, temlik akitlerinin riskli durumlara bağlanamayacağına delalet etmektedir. Cahiliye dönemi insanlarının, borç ödenmeyip vadesi geçtiğinde rehnin mürtehinin mülkiyetine geçeceğini şart koşmaları, riske ve gelecek zamana bağlanan bir temlik akdidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, böyle bir şarta bağlanan temlik akdini iptal etmiştir. Bu, diğer temlik ve ibra akitleri için temel bir ilke hâline gelmiştir. Çünkü bu akitlerin risklere bağlanarak yapılması caiz değildir.

Bu sebeple mezhebimizin (Hanefî) müctehitleri dediler ki: "Bir kimse bir başkasına, 'Yarın sabah olduğunda şu köleyi sana hibe ettim' veya '... sattım' derse, bu söz bir hüküm ifade etmez. Bununla o köle, muhatap

şahsın mülkiyetine girmez. Aynı şekilde bir kimse bir başkasına 'Yarın sabah olduğunda sendeki alacağımdan seni ibra ettim' derse, bu söz de bir hüküm ifade etmez."

Ancak mezhebimizin (Hanefî) müctehitlerine göre köle azad etme ve kadını boşama bunlardan farklıdır. Azad etme ve boşamanın riske ve gelecek zamana bağlanması caizdir. Bunların diğer akitlerden farklı olarak bu şekilde geçerli olmasının başka bir delili vardır. O da şudur:

Cenab-ı Allah şu ayette mükâteplik akdini caiz kılmıştır:

(فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا)

"Eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın."[364]

Mükâteplik akdi şöyle yapılır: Bir kişi kölesine, 'Bana bin dirhem ödemen şartıyla seninle mükâtebe yaptım. Eğer bu parayı getirirsen hürsün. Getiremezsen köle kalmakta devam edersin.' Bu, riske ve gelecek zamana bağlı, şartlı bir azad etmedir.

Boşama ile ilgili olarak da bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Onları (kadınları) iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."[365]

Bu ayette boşamanın hemen yapılması ile bir sene sonrasına bağlanarak gerçekleştirilmesi arasında bir ayrım yapılmamıştır. (Yani her iki şekilde de boşama geçerli olur.)

Mal karşılığında azad etme (kitabet) akdi ile kocaya verilecek mal karşılığında hulu' yapma akdinde kölenin kabulünden önce efendinin ve kadının kabulünden önce kocanın geri dönmesi caiz olmadığına göre burada

364 Nur, 24/33
365 Talak, 65/1

yapılan şarta bağlı azad etme, geri dönmeye imkân vermeyen yemin gibidir. Bu da azad etme ve boşamanın şarta ve gelecek zamana bağlanmasının caiz olduğuna delalet eder. Bu demektir ki bu iki akit, gerçekleştirildikten sonra artık feshedilemezler. Ama bunlardan önce sözünü ettiğimiz temlik akitleri, gerçekleştirildikten sonra feshedilebilirler. Bu sebeple de o akitlerin riske (ve gelecek zamana) bağlanması sahih olmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) hadisi, bizim bu anlattıklarımız için bir delil olduğu gibi, şu hadis de delil teşkil etmektedir:

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **münabeze, mülamese ve çakıl taşı atarak yapılan satış şeklini yasakladı."[366]

Bunlar, cahiliye dönemi insanlarının alışverişlerinde uyguladıkları satış şekilleri idi.

Münabeze[367], satıcının sattığı malı müşterinin üzerine fırlatıp atması şeklinde yapılırdı.

Mülamese[368], satın alınacak malı elleme şeklinde yapılırdı.

Çakıl taşı atma ise, müşterinin satıcıya, "Elimdeki çakılları koyunların üzerine atacağım. Çakılların isabet ettiği koyunları şu fiyata senden satın almış olacağım" demesi şeklinde yapılırdı. Bu alışverişlerde mülkiyetin meydana gelmesi, tarafların icap ve kabulü ile olmuyor, aksine taraflardan birinin bir fiili ile gerçekleşiyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu tür alım-satımları iptal etti. Bu da temlik akitlerinin risklere bağlanmasının caiz olmadığına delalet etmektedir.

Mezhebimizin (Hanefî) fukahası, rehnin tazmininin şöyle olacağına hükmetmişlerdir: Rehin telef olup da tazmin edilirken kendisinin değeri

366 Bu üç alışverişin türünün nehyin hadislerde tek başlarına ya da ikili olarak zikredilmiştir. Bkz. Buhari, Buyu, 62, 63; Muslim, Buyu, 1, 2.

367 **Münabeze**; atışma satışıdır. Kişinin elbisesini diğerine atması, o kimsenin de kendi elbisesini ona atması ve bu atışmanın da elbiseye bakıp razı olmadan satış yapılması şeklinde gerçekleşen alışveriş türüdür.

368 **Mülamese** ya da **mülaseme**; dokunma yoluyla gerçekleşen alışveriştir. Kişinin elbiseye, eliyle sadece değmesi, elbiseyi altüst ederek iyice görmemesine karşın bu kadarla satış akdinin tamamlanması şeklinde alışveriş türüdür.

ile karşılığındaki borcun tutarından hangisi daha az ise az olan değerle tazmin edilir. (Diyelim ki rehnin değeri 100 lira, karşılığındaki borç 90 lira ise, rehin telef olup tazmin edileceği zaman mürtehinin rehin sahibine 10 lira fark ödemesi gerekir. Ama borcun tutarı 100 lira, rehnin değeri 90 lira ise, rehin telef olup tazmin edileceği zaman borç kapanmış olur ve tarafların birbirlerine başka bir ödeme yapmaları gerekmez). Çünkü rehin, borcun ödenmesi için mürtehin tarafından teslim alınmıştır. Öyle olunca da rehnin, kendisiyle borcun kapatılması sahih olan bir şey olması gerekir. Yani borçtan ne az ne de fazla değerde olmalıdır. Fazla olursa da mürtehinin bir emanetçi gibi fazlalığı rehnin sahibine iade etmesi gerekir. Eksik olunca da borcu kapatmakla telef olan rehni tazmin etmiş olur. 'Değeri az da olsa çok da olsa telef olması durumunda rehnin tazmin edilmesi, borcun ödenmiş sayılması şeklinde olur' diyenler, rehin malını satıcının elindeyken telef olan satılmış mala benzetmiş olurlar. Satılan mal henüz satıcının elindeyken telef olursa, ödenen bedelin müşteriye geri verilmesi şeklinde tazmin edilmiş olur. Bu arada telef olan malın değerinin müşteri tarafından ödenmiş olan bedelden az veya çok olması bu hükmü değiştirmez.

Satılmış olup da henüz satıcının elinde bulunan mal ile rehindeki mal arasındaki ortak nokta, her ikisinin de borç karşılığında elde tutulmasıdır. Ama hüküm bize göre böyle değildir. Satılan mal, alım-satım akdinde belirlenen bedeli ile tazmin edilir. Bu bedel, onun gerçek değerinden az da olsa çok da olsa böyledir. Çünkü onun telef olması sebebiyle satış akdi bozulmuş ve bedel de düşmüştür. Alım-satım akdi bozulduktan sonra bedelin varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. O da düşer. Rehin akdine gelince, rehnin telef olması sebebiyle akid tamamlanmış olur. Artık bozulmaz. Ancak bu sebeple borç kapanmış olur. Tazmini de anlattığımız şekilde yapılmalıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rehnin borçtan fazla olan kısmının mürtehinin yanında emanet sayılması caiz olduğuna göre, tamamının emanet sayılmasını neden kabul etmiyorsunuz? Borcun ödenmesi maksadıyla mürtehinde tutulması da telef olması hâlinde tazminine gerekçe teşkil etmemelidir. Zira borçtan fazla olan kısmı, tazmini gerekmeyen bir emanet olduğuna göre, tamamının da tazmini gerekmeyen bir emanet olması gerekir. Rehin hayvanın yavrusu da anasıyla birlikte mürtehinin

yanında tutulmaktadır. Telef olursa tazmin edilmeksizin zayi olup gider. Mürtehinin yanında tutulmakta olması, tazmin edilmesi için bir gerekçe teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Rehnin değerini aşacak şekilde borç üzerine yapılan ilave asıl borca, rehindeki hayvanın doğan yavrusu da anasına tabidir. Asıllarına tabi olarak akde dâhil edilmişlerse, bunları asıllarından ayrı olarak farklı bir hükme tabi kılmak mümkün değildir. Böyle olunca da tazmin edilme hükmü bakımından bunları asıllarından ayrı düşünmek caiz olmaz. Zira yavrunun doğmasından önce yapılan akde dayanarak (akid yapılırken yavru doğmamıştı. Dolayısıyla yavrunun mürtehinde kalması gerekmez, diyerek) yavruyu anasından ayrı bir hükme tabi kılmak mümkün değildir. Asıl rehne tabi olarak akde dâhil olan şeyi, yalnız başına akde dâhil olan bir şeyle aynı hükme tabi kılmak mümkün değildir. Mesela ümmü veled cariyenin çocuğu da annesi ile aynı hükme tabidir. Annesine tabi olduğu için o da annesinin ümmü veledlik haklarına sahip olur. Annesine tabi olarak bu haktan ondan ayrı olarak yararlanamaz. Mükâtep cariyenin karnındaki çocuğu da annesi ile aynı hükme tabidir. Bu durumda onu annesi ile yapılan mükâteplik akdinden ayrı tutmak mümkün değildir. Rehin malında meydana gelen fazlalık, rehindeki hayvanın doğurması böyledir. Bunlar asıllarına bağlı olarak rehin akdine dâhil oldukları için, aslın tabi olduğu hükme tabi tutulmaları gerekmez. Rehin akdi yeni yapılıyormuş gibi kendileri de rehin hükmünde olmazlar.

Şu mesele buna delalet eder: Bir adam büyükbaş bir hayvanı kurbanlık olarak satın aldıktan sonra hayvanın bedeninde bir fazlalık meydana gelir veya bir yavru doğurursa, onu bedeninde meydana gelen fazlalıkla veya doğurmuş ise yavrusuyla birlikte kesip kurban etmesi gerekir. Hayvanın bedenindeki fazlalık gider veya yavrusu ölürse, o hayvanı kesip kurban etmekten başka bir şey yapması gerekmez. Aynı şekilde bir kişi orta değerde büyükbaş bir hayvan kurban etmekle yükümlü olmuş, ama kendisi yüksek değerde seçkin bir büyükbaş hayvanı kurban etmek niyetiyle satın alırsa, bu hayvan durdukça onu yüksek vasfı ve değeriyle birlikte kesip kurban etmesi gerekir. Ama kurban etmeden bu hayvan ölürse, zimmetindeki orta değerde büyükbaş bir hayvanı alıp kurban etmesi gerekir. Kurbanlık hayvanın bir yavru doğurması da, bedeninde meydana gelen fazlalık gibidir.

Rehindeki hayvanın bedeninde fazlalık meydana gelmesi veya bir yavru doğurması da böyledir. Bu hayvanlar durdukça fazlalıklar ve yavruları da kendileriyle aynı hükme tabi olurlar. Ama telef olur veya ölürlerse o zaman hükümsüz olurlar.

Doğrusunu Allah bilir.

Rehinden Yararlanma Konusunda Fakihlerin Farklı Görüşleri

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Hasan b. Ziyad ve Züfer dediler ki: "Mürtehinin de rehin bırakanın da rehinden yararlanmaları asla caiz değildir. Mürtehin, rehin bırakandan izin alarak veya rehin bırakan, mürtehinden izin alarak rehindeki malı kiraya verirse, o mal artık rehin olmaktan çıkar ve tekrar rehin konumuna dönmez."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Mürtehin, rehin bırakandan izin alarak rehindeki malı kiraya verirse, o mal rehin konumunda kalmakta devam eder; kira geliri de mürtehinin olur. Bunu alacağından düşer."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Mürtehin, rehin bırakana rehindeki evi kiraya vermesi veya içinde kendisi oturması ya da başkasına ödünç olarak vermesi konusunda imkân tanırsa bu ev, artık rehin sayılmaz. Rehin bırakandan izin alarak mürtehin başkasına kiraya verir yahut ödünç verirse o ev, rehin olmaktan çıkmaz. Mürtehin, kendisine rehin olarak verilen tarlayı rehin bırakanın izniyle başkasına kiraya verirse, kira geliri rehin bırakan tarla sahibinin olur. Bu gelir, alacağına mahsuben mürtehinde kalmaz. Ancak mürtehin bunu daha önce şart koşmuş ise olabilir."

Eğer tarla satılacaksa mürtehinin bu kira gelirini kendi alacağına mahsuben almayı şart koşması Mâlik tarafından mekruh görülmüştür. Mürtehin bunu şart koşmaz da tarlanın satılmasından sonra rehin bırakan kişi bu kira gelirini gönüllü olarak mürtehine verirse bunda bir sakınca olmaz. Satış bu şartla vadeli olarak yapılmış veya mürtehin hakkını alsın diye satıcı rehindeki malı satmayı şart koşarsa, Mâlik'e göre bu satış ev ve araziler için caiz, hayvanlar içinse mekruhtur.

Muafa, Sevri'nin rehindeki şeyden yararlanmayı mekruh gördüğünü nakletmiştir. Hatta ona göre rehin olarak mushaf dahi verilse, o okunamaz.

Evzai dedi ki: "Rehindeki malın geliri, sahibinindir. Rehindeki şeyin masrafı bu gelirden karşılanır. Artanı da sahibine verilir. Eğer geliri yoksa ve mürtehin de rehindeki hayvanı veya köleyi çalıştırıyorsa, hayvanın yemi ve kölenin yiyeceği bu hizmetinin karşılığı olarak mürtehin tarafından sağlanır. Ancak mürtehin hayvanı veya köleyi çalıştırmıyorsa yemin veya yiyeceğin mal sahibi tarafından karşılanması gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Rehindeki şey çalıştırılmaz ve ondan yararlanılmaz. Lâkin rehindeki şey, harap olmasından korkulan bir ev ise, yararlanmak için değil de bakım ve onarımını yapıp korumak maksadıyla mürtehin orada oturabilir."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Mürtehin, rehindeki yüzüğü süslenmek maksadıyla parmağına takarsa tazminatla yükümlü olur. Ama korumak maksadıyla parmağına takarsa bir şey gerekmez."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Rehindeki köleyi, yiyeceği karşılığında çalıştırmak, -verilen yiyecek emeğini karşılayacak miktarda ise- sakıncalı değildir. Ama kölenin emeği, aldığı yiyecek maddesinden fazla ise bu farkı mürtehinden alır."

Müzeni, Şafiî'den Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini rivayet etti:

(الرَّهْنُ مَحْلُوبٌ وَمَرْكُوبٌ)

"Rehin(deki hayvan) sağılır, (sırtına) binilir."[369]

Yani bir kimse binek ve süt hayvanını rehin bırakırsa, rehinde olması, sırtına binilmesine ve sütünün sağılmasına engel olmaz. Kişi rehin bıraktığı köleyi çalıştırabilir. Rehin bıraktığı hayvana binebilir, sütünü sağabilir, yününü kırkabilir. Gece olunca da mürtehine veya yed-i emine teslim eder.

369 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 14/180

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ) **"Alınmış rehinler yeterlidir"** buyurmakla, teslim almayı/kabzı rehnin sıfatlarından biri kıldı. Buna göre başkasının rehni teslim alma hakkını elde etmesi, rehnin iptalini gerektirir. Rehnin taraflarından biri diğerinin izni ile rehni kiraya verirse, artık o mal rehin olmaktan çıkar. Çünkü kiraya verilince kiracı, rehni teslim alma hakkına sahip olur. Çünkü bu durumda kiracı, mürtehinin rehni sahih kılacak teslim alma işini kendisi yapmış olmaktadır. Bize göre kira akdi, âriye/ödünç verme akdi gibi değildir. Çünkü ödünç veren kişi, ödünç verdiği malı ödünç verdiği kişiden dilediği zaman geri alabilir.

Rehindeki malı kiraya vermeyi ve ondan yararlanmayı caiz görenler, şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَبَنُ الدَّرِّ يُحْلَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُونًا وَالظَّهْرُ يُرْكَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُونًا وَعَلَى الَّذِى يَرْكَبُ وَيَحْلِبُ النَّفَقَةُ)

"Rehindeyken memeli hayvan, masrafı karşılığında sütü sağılır. Rehindeyken binek hayvanına masrafı karşılığında binilir. Masraf, binen ve sağan tarafından karşılanır."[370]

Bu hadiste rehindeki hayvanın masrafının karşılanması, sırtına binilmesi ve sütünün içilmesi karşılığında vacip kılınmıştır. Bilindiği gibi rehindeki hayvanın masrafının, aslında binmese ve sütünü içmese de onu rehin bırakan kimse tarafından karşılanması gerekir. Çünkü rehindeki hayvan, binilmeyen ve sütü sağılmayanlardan da olsa masrafının yine onu rehin bırakan sahibi tarafından karşılanması gerekir.

Bu da bahsedilen hadiste şu mananın kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir: Sütünü alma ve sırtıa binme hakkı, masrafını vermesi karşılığında mürtehine aittir.

370 Ebu Davud, İcare, 42

Heşim bunu rivayet ettiği bir hadiste açıklamıştır. Onun bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا كَانَتِ الدَّابَّةُ مَرْهُونَةً فَعَلَى الْمُرْتَهِنِ عَلَفُهَا وَلَبَنُ الدَّرِّ يُشْرَبُ وَعَلَى الَّذِي يَشْرَبُ نَفَقَتُهَا وَيَرْكَبُ)

"Hayvan rehinde olduğu zaman yemi mürtehine aittir. Memesinin sütü içilir. İçen, masrafını karşılar ve hayvana da biner."[371]

Rehindeki hayvanın masrafını mürtehinin kendisinin karşılaması gerektiği beyan edilmektedir. Bunun karşılığında hayvanın sırtına binme ve sütünü içme hakkını elde eder.

Şafiî dedi ki: "Rehindeki hayvanın masrafı, onu rehin bırakana değil de mürtehine aittir." Bu hadis, Şafiî'nin lehine değil, aleyhine bir delildir.

Hasan b. Salih'in bildirdiğine göre İsmail b. Ebi Halid, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Rehinden asla yararlanılamaz." Fakat daha sonra Şa'bi bu görüşü terk etmiştir. Bu, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayettir. Bu da iki manadan birine delalet etmektedir: Ya bu hadis aslında sabit değildir ya da sabit olsa bile Şa'bi'ye göre neshedilmiştir. Bu, bize göre de böyledir. Çünkü böyle bir şey, faizin haram kılınmasından önce caizdi. Faiz haram kılınıp her şey asıl hükmüne dönünce, bu da neshedilmiş oldu. Bilindiği gibi rehindeki hayvan için verilen masraf, az da olsa çok da olsa, sütün karşılığıdır. Bu, sütü sağılmayıp şişkin meme ile satılan hayvan meselesine benzemektedir. Müşteri bu şekilde aldığı hayvanı dilerse bir ölçek hurma ile birlikte sahibine geri verebilir. Sağmış olduğu sütün miktarına bakılmaz. Rehinden yararlanılamayacağına dair bu hadis, bize göre de faizin haram kılınmasıyla birlikte neshedilmiştir.

Rehindeki hayvana binme ve sütünü sağma hakkının onu rehin bırakan sahibine ait olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin geçersiz olduğunu ispatlayan delillerden biri şudur:

371 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/99

Cenab-ı Allah, (اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"Sizden adaletli iki kişi..."**[372] ve (مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz..."** ayetlerinde adaletli olmayı şahitliğin sıfatlarından saydığı gibi teslim almayı/kabzı da rehnin sıfatlarından saymıştır. Bilindiği gibi şahidin adalet sıfatı yok olursa, şahitlik yapması menedilir. Aynı şekilde (فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ) **"Alınmış rehinler yeterlidir"** buyurmakla, teslim almayı/kabzı rehnin sıfatlarından biri kıldı. Buna göre mürtehinden başka biri rehni teslim alma hakkına sahip olursa, rehin akdinin bozulması gerekir. Rehin bırakan eğer rehni kabz/teslim alma hakkına sahip olsa, bunu akdi yaparken şart koşsa veya daha sonra yapsa, akdin geçersiz hâle gelmesi gerekir.

Şunu da belirtelim ki, fakihlerin tamamı, kişinin başkasına rehin bıraktığı cariye ile cinsel ilişkide bulunmasının caiz olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Cinsel ilişkide bulunmak, cariyenin efendisine sağladığı bir menfaattir. Onu rehin bırakan efendinin bu menfaatini elde etmesi caiz olmadığına göre, rehindeyken diğer menfaatlerini de elde etmesi caiz olmamalıdır. Çünkü rehindeyken efendisinin onun üzerinde hakkı kalmamaktadır. Diğer taraftan mürtehin, cariyeyi kendi yanında tutma hakkına sahip olduğuna göre efendinin cinsel ilişkide bulunarak ondan yararlanma hakkı bulunmamaktadır. Aynı şekilde hizmetinde kullanma hakkına da sahip değildir.

Borç ödenmeyip vadesi dolduğunda rehin malının mürtehinin mülkiyetine geçmesini şart koşma hakkında fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Rehin bırakan, mürtehine 'Eğer borcumu bir aya kadar getirip ödersem rehnimi geri alırım. Aksi hâlde bu rehin sana satılmıştır' derse rehin geçerli, ama bu şart geçersizdir."

Mâlik dedi ki: "Bu rehin akdi, fasittir. Borç ödenir. Ödenmez de vade dolarsa, bu şarttan dolayı rehin malı mürtehinin mülkiyetine geçmez. Ancak mürtehin, hakkı yani alacağı sebebiyle onu yanında tutmaya devam edebilir. Çünkü diğer alacaklılara nispetle bu rehin malı üzerinde daha fazla hak

372 Mâide, 5/106

sahibidir. Yanında tutmaktayken bu malda bir değişiklik meydana gelirse, sahibine geri vermez. Ama borcunun kendisine ödenmesi vadesinin dolduğu gündeki kıymetini ona ödemesi gerekir. Eşya ve hayvanlar için hüküm böyledir. Rehin olarak tutulan ev ve arazilere gelince, aradan uzun bir zaman geçse bile bunların rehin bırakana geri verilmesi gerekir. Ancak ev yıkılır veya arsaya bina yapılır yahut tarlaya bir şeyler ekilip dikilirse artık evin, arsanın veya tarlanın geri verilme durumu söz konusu olamaz. Fasid alım-satımda olduğu gibi, mürtehin tarafından sahibine kıymetinin ödemesi gerekir.

Muafa, Sevri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir adam alacaklısına bir eşyayı rehin olarak bırakır ve ona 'Eğer gelip borcumu ödemezsem rehindeki bu eşya senin olsun' der ve zamanında gidip ödeme yapmazsa rehindeki o eşya, alacaklının yani mürtehinin mülkiyetine geçmez."

Hasan b. Salih dedi ki: "Rehin bırakanın mürtehine söylediği bu söz hükümsüzdür."

Rebî, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kişi mürtehine bir eşyayı rehin bırakır ve falan tarihe kadar borcunu ödemezse, rehindeki eşyanın ona satılmış sayılacağını şart koşarsa, bu rehin akdi fasittir ve rehindeki eşya da onu rehin bırakan sahibinindir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Borcun ödeme vadesinin geçmesi sebebiyle mürtehinin rehne mâlik olmayacağı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ancak böyle bir şartla yapılan rehin akdinin geçerli veya fasit olacağı hususunda farklı görüş ortaya koymuşlardır. Önceki sayfalarda da açıkladığımız gibi, (لَا يَغْلَقُ الرَّهْنُ) ***"Rehin, (borcunu zamanında ödeyemeyen) sahibine karşı (mürtehinin yanında artık ona dönmeyecek şekilde) kilitli kalmaz."***

Yani bu durumda mürtehin, daha önce şart koşulmuş olsa bile rehin malını temlik edinemez. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, böyle bir şeyin olmasını reddetmiş ama bu şekilde yapılan rehin akdinin geçerli olmasını kabul etmiştir. Bu da bu şekilde yapılan rehin akdinin geçerli, ama bu şartın geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Böyle bir rehin akdi, umra[373]

373 Umra; bir kişinin bir başkasına, "Sen yaşadığın (ya da ben yaşadığım) sürece bu ev sana hibemdir. Sen (ya da ben) ölünce ev tekrar benimdir" diyerek bir şeyi hibe etmesidir.

akdine kıyas edilerek geçersizliğine hükmedilmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, umra akdindeki ömür boyu kaydını geçersiz, ama hibeyi geçerli saymıştır. Rehin akdi ile umra veya hibe akdi arasındaki ortak özellik, akit konusu olan mal, karşı tarafça teslim alınmadıkça akdin sahih olmamasıdır.

[Rehin Sözleşmesi Taraflarının Borç Tutarındaki Anlaşmazlıkları]

Rehin akdine taraf olanların borcun tutarında anlaşmazlığa düşmeleri durumunda nasıl bir yol izleneceği konusunda fakihler farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Rehindeki mal telef olur ve taraflar borcun miktarında anlaşmazlığa düşerlerse, yemin etmesiyle birlikte rehin bırakanın sözüne itibar edilir." Hasan b. Salih, Şafiî, İbrahim en-Nehâi ve Osman el-Betti de bu görüştedirler.

Tavus b. Keysan dedi ki: "Borcun miktarına ilişkin mürtehinin söylediği tutar, eğer rehin malının değerini aşmıyorsa, yemin etmesi şartıyla sözü doğru kabul edilir." Hasan, Katade ve Hakem de bu görüştedirler.

İyas b. Muaviye ise bu iki görüş arasında bir görüş olarak şunu söylemiştir: "Rehin bırakanın rehni, mürtehine teslim ettiğine dair beyyinesi varsa, rehin bırakanın sözüne itibar edilir. Fakat beyyinesi yok ise mürtehinin sözüne itibar edilir. Çünkü rehin bırakan dilerse onun söylediğini inkâr edebilir. Beyyinesi olmadan bir şeyi ikrar ederse sözüne itibar edilir."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Rehin akdinin tarafları borcun miktarında anlaşmazlığa düştüklerinde rehin mevcut ise ve değeri de mürtehinin alacağı kadarsa, mürtehin buna dair yemin ederek onu alır. Çünkü onun o mala sahip olmada öncelik hakkı vardır. Ancak rehin bırakan kişi dilerse mürtehine olan borcunu öder ve rehni ondan geri alır."

İbn Kasım, Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini nakletti: "Borcun tutarı ile rehindeki malın değeri arasında bir miktarı söyleyecek olursa mürtehinin

sözüne itibar edilir. Ama daha yüksek bir rakam söylerse sözü doğru kabul edilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."[374]

Bu ayet, üzerinde hak olanın, yani borçlunun sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmaması ve tam yazdırması için ona öğüt verilmektedir. Bu da onun sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet eder. Ayrıca Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ) ***"Beyyine getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer"***[375] hadisi de buna delalet etmektedir. Rehin akdinde tarafların borcun tutarında anlaşmazlığa düşmeleri hâlinde mürtehin davacı, rehin bırakan da davalıdır. Bu durumda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bahsedilen hadisi gereğince rehin bırakanın sözüne itibar edilmesi gerekmektedir. Eğer rehin olmasaydı, borcun tutarı konusunda borçlunun sözüne itibar edilmesi gerekirdi. Bu hususta fukaha arasında görüş birliği vardır. Rehin için de aynı hüküm söz konusudur. Çünkü rehin akdi, rehin bırakanı davalı konumunun dışına çıkarmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

Mâlik'in görüşünü destekleyen bazı kimseler dediler ki: "Mâlik'in görüşü, Kur'an'ın zahirine daha uygundur. Çünkü Kur'an'da (فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ) **"Alınmış rehinler yeterlidir"** buyrulmaktadır. Bu ayet ile rehin, şahitlik yerine geçerli kılınmıştır. Üzerinde hak bulunana yani borçluya, itimat edilmediği için güvence olarak kendisinden rehin alınmıştır. Aynı şekilde borcun tutarını doğru olarak söyleyip söylemediği hususunda kendisine

374 Bakara, 2/282

375 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/484

itimat edilmediği için ona karşı şahit bulundurulmuştur. Çünkü şahitler ve yazı, borcun tutarı hakkında bilgi verirler. Rehin bırakanın da sözüne itibar edilmediği için bırakmış olduğu rehin, şahitlerin yerine geçer. Bu, rehin malının değeri borcun tutarı kadar olması durumunda böyledir. Borcun tutarı rehnin değerinden fazla olduğunda ise artık rehin malında borç için güvence kalmaz. Mürtehin o zaman davacı, rehin bırakan da davalı olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, tuhaf bir savunma ve delillendirmedir. Borçluya güvenilmediği için kendisinden rehin alındığı ve rehin alınan malın da şahitlik yerine geçtiği iddia edilmektedir. Bununla beraber bu görüşün, Kur'an'ın zahirine uygun olduğu ileri sürülmektedir. Oysa Yüce Allah, üzerinde hak bulunan borçlunun sözüne itibar edilmesini öngörmüştür:

(وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Yüce Allah borçlanma işlemini yazmayı ve şahit bulundurmayı emrederken de borçlunun sözüne itibar edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Alacaklının ona güvenmemesini, onun sözünün muteber olmasına engel saymamıştır. Hâl böyleyken alacaklının ona güvenmediği için rehinle kendi hakkı için güvence sağlaması, borçlunun sözünün muteber sayılmasına nasıl engel olabilir ve de bu durum, alacaklının iddia ettiği şeyin doğruluğunu onaylamayı nasıl gerekli kılar? Mâlik'in bu görüşünü savunan kimse, Kur'an'ın zahirine muhalefet etmiştir. Mürtehinin borçluya güvenmemekte haklı olduğunu doğrulamak için ortaya koyduğu gerekçe Kur'an'ın nassı ile çürütülmüştür. Sonra iddiasının Kur'an'ın zahirine uygun olduğunu söylemesi kadar tuhaf olan başka bir şey yoktur. Sonra Kur'an, yazma ve şahit bulundurma suretiyle borcu güvence altına almayı emrettiğinde bile borçlunun sözüne itibar edilmesini öngörmekle de bu görüşün geçersizliğine hükmetmiş bulunmaktadır. Bu görüşün sahibi şu iddiada bulunmaktadır: "Alacaklı kişi borçluya güvenmediği için ondan rehin almaktadır. Dolayısıyla alacaklı kişinin sözüne itibar edilmesi gerekir." Böyle

dedikten sonra da bu söylediğinin Kur'an'ın zahirine uygun olduğunu ileri sürmekte ve buna dayalı olarak şu hükmü vermektedir: "Alacaklı kişinin borçluya güveni yoktur. Şahitlerin şehadeti alacağı güvence altına aldığı gibi, rehin de alacağı güvence altına almaktadır. Dolayısıyla rehin malı, şahitliğin yerine geçmiş olmaktadır."

Bu iddianın Kur'an'ın zahirî ile bağdaşır bir yanı bulunmamaktadır. Biz bunun Kur'an'a aykırı olduğunu delillerle ispatlamıştık. Bu, bir kıyastır. Burada rehin meselesi şahitlik meselesine kıyaslanmıştır. İki mesele arasındaki illetin de borçluya güvenmemek olduğu söylenmiştir. Bu, birkaç yönden batıl olan bir kıyastır. Şöyle ki:

1-Kur'an'ın zahirî bu kıyası reddetmektedir. Bunu zaten anlatmıştık.

2-Bu kıyas, fakihlerin şu icması ile bozulmuştur: Bir kimse bir başkasından alacaklı olur da alacağına bir başkasını kefil tuttuktan sonra borçlu şahıs ile borcun miktarı konusunda anlaşmazlığa düşerlerse, ne kadar ödemesi gerektiği hususunda borçlunun sözüne itibar edilir. Kendisine güvenilmediği için ondan kefil istenmiş olması, alacaklının sözüne itibar edilmesini gerektirmez. Borçluya güvenilmeme gerekçesi her ne kadar vardıysa da bu gerekçe, ondan kefil alınmakla yok edilmiş olmaktadır.

3-Aleyhte beyyine getirildiğinde alacaklının söylediklerinin kabul edilmeyiş sebebi, şahitlerin şehadetinin kabul edilmesi ve ifadelerinin doğruluğuna hükmedilmesidir. Şahitler, borçlunun borç miktarının, alacaklının iddia ettiğinden fazla olduğunu ikrar ettiğine tanıklık etmişlerdir. Onun şahitler huzurundaki bu ikrarı, borcun daha fazla olduğuna dair kadı huzurunda ikrarı gibidir. Bu durumda rehindeki malın değeri, borcun ne miktarda olduğuna delalet etmez. Çünkü çok miktardaki borca karşı değeri az bir şeyi rehin etmek caiz olduğu gibi, az miktardaki borca karşı değeri yüksek bir şeyi rehin etmek de caizdir. Rehin edilen şeyin değeri, borcun miktarını göstermez. Borcun ne kadar olduğuna delalet etmez. Şu hâlde nasıl olur da rehin, şahitliğin yerine geçer?

Bu kıyası yapanın, kıyasının fasit olduğuna şu husus da delalet etmektedir: Taraflar, borcun miktarının rehnin değerinden az olduğu hususunda görüş birliği ederlerse bu, rehin akdinin batıl olmasını gerekli kılmaz. Alacaklı

kişi, alacağının şahitlerin belirttikleri miktardan az olduğunu ikrar ederse şahitlerin şehadeti geçersiz hâle gelir. İşte bütün bu sebepler, yukarıdaki görüşü savunan kimsenin anlattıklarının geçersiz olmasını gerektirmektedir.

[Şahitliği/Tanıklığı Gizlememek]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ)

"Şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."[376]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ) **"Şahitliği gizlemeyin"** cümlesi, manası tam olarak anlaşılabilen bir cümledir. Bu cümle, alışveriş esnasında şahit bulundurmayı emreden (وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun"** emrine atfedilmiş ise, şahidin yerine getirmekle yükümlü olduğu bütün şahitlikler için geçerli olur. Bu ayet, ifade ettiği mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ)

"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."[377]

(يا أيها الذين آمنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ)

"Ey iman edenler! Kendi aleyhinize de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun."[378]

Yüce Allah bu ayetlerle, şahidin, gizlenmesi hakların zayi olmasına yol açacak olan şahitliği gizlemesini yasaklamıştır. Önce de açıkladığımız gibi şahitlik, belgeleri yazmak, olayı görüp tespit ettikten sonra gerekli

376 Bakara, 2/283
377 Talak, 65/2
378 Nisâ, 4/135

yerlerde şehadette bulunmak, farz-ı kifayedir. Olaya tanık olan iki şahitten başka şahit yok ise, o zaman bu ikisinin gerekli yerlerde şahitlik etmeleri farz-ı ayn olur. Şahitlik etmedikleri takdirde ayette değinilen tehdide maruz kalırlar. Şahitliğin gizlenmesinin yasaklanması, şahitlikte bulunmanın farz olduğunu göstermektedir.

Yüce Allah bu farzlığı şu cümleyle pekiştirmiştir:

(وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ)

"Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."

Gerçekte günahı işleyen, şahitliği gizleyen şahsın kendisi olduğu hâlde burada günah, kalbe nispet edilmiştir. Çünkü günah oradadır ve kalbin kararı ile işlenmektedir. Şahitliği gizlemek, şahitliği terk etmeye ve ifade vermemeye niyet etmektir. Niyet etmekse kalbî bir fiildir. Bedenî organların onda bir payı yoktur. Şahitliği gizleyen kimse iki şekilde günaha girmektedir:

1-Şahitliği yerine getirmemeye karar vermektedir.

2-İfade vermeyerek şahitliği terk etmektedir.

(آثِمٌ قَلْبُهُ)

"Onun kalbi günahkârdır" ifadesi mecazdır, hakikat değildir. Bu ayette bu cümle, hakikî ifadeden, yani "şahitliği gizleyen günahkârdır" cümlesinden daha güçlü bir vurgu yapmakta ve tehdide daha fazla delalet etmektedir. Bu, eşsiz bir beyan ve maksadı latif bir şekilde açıklama örneklerindendir. Yüce Allah ne güzel bir hikmet sahibidir!

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İçinde değinilen yazma, rıza gösterilen şahitleri bulundurma ve rehin alma gibi ihtiyati tedbirlerle birlikte borçlanma ayeti, dinî ve dünyevî hayatımız yararına olan bir noktaya dikkat çekmektedir.

Dünyevî hayatımızın yararına olan şey, insanların arasının düzgün olması, aralarında çekişme ve ihtilaf olmamasıdır. Çekişme ve ihtilaf olması aralarının bozulmasına, hem din hem de dünyanın gitmesine sebep olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ)

"Birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider."[379]

(Borçlanma ayetindeki tedbirleri almanın, dinî ve dünyevî hayatımız açısından yararlı olacağını söylemiştik.) Şöyle ki: Borçlu kişi zimmetinde bir borç bulunduğunu, borçlandığına dair alacaklıda yazılı belge, şahitler veya rehin gibi alacaklı için güvenceler bulunduğunu bilirse, alacaklısıyla kendisi arasında nadir olarak anlaşmazlık meydana gelir. Zira anlaşmazlık çıkarmasının, alacaklının hakkından kesinti yapmasının kendisine fayda sağlamayacağını, aksine şahitlerin şehadeti ve alacaklıdaki belgeler ve diğer ihtiyati tedbirler sebebiyle yalanının ortaya çıkacağını bilir. (Bu sebeple de bu gibi yollara başvurmaz). Böylece bu, hem din hem de dünyaları için uygun ve yararlı olur. Alacaklının hakkından kesinti yapmamasında borçlunun dinî açıdan yararı vardır. Hakkını tam vermesinin farz olduğunu bildiği hâlde inkâr etmesi veya hakkından kesinti yapması ise, dininin elden gitmesine yol açar. Aynı şekilde alacaklı da hakkını tespit eden beyyinesi ve şahitleri varsa, bu onun hem dini hem de dünyası açıdan yararlı olur. Ama beyyine yoksa ve borçlu da borcu inkâr ederse, bu defa alacaklı, borçluya misillemede bulunmaya ona abartılı derecede hile yapıp tuzak kurmaya, hatta kendi hakkına razı olmayıp kat kat fazlasını borçludan tahsil etmeye kalkar. Çoğu insanın bu durumlara düştükleri bilinmektedir. Bu da Cenab-ı Allah'ın, Peygamber'inin *sallallahu aleyhi ve sellem* lisanı ile haram kıldığı vadesi ve miktarı belirsiz alışverişlere, İslam'dan önce insanların arasında ihtilaf ve anlaşmazlıkların, kin ve düşmanlığın meydana gelmesine yol açan muamelelere benzemektedir. Allah'ın haram kıldığı kumar,

379 Enfal, 8/46

şarap ve sarhoş edici içkiler gibidir. Bütün bunlar insanlar arasında düşmanlık, kin, öfke ve ihtilafa yol açarlar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾

"Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"[380]

Yüce Allah, anlaşmazlık ve düşmanlıkları önlemek için bu gibi şeyleri yasakladığını bu ayette haber vermiştir. Çünkü içki ve kumar, insanı Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyar. Allah'ın emrettiği edeple edeplenen, emirlerini yerine getiren ve yasakladığı şeylerden kendisine yasak eden kimsenin, dinî ve dünyevî hayatı düzelir.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا اَجْرًا عَظِيمًا وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾

"Eğer kendilerine verilen öğütleri tutsalardı, elbette haklarında hem daha hayırlı hem de (imanlarını) daha çok pekiştirici olurdu. O zaman kendilerine elbette katımızdan büyük bir mükâfat verirdik. Onları elbette doğru yola iletirdik."[381]

Yüce Allah'ın borçlanmaları ve akitleri yazıp şahit tutmayı, bazen şahit bulundurarak bazen de rehin alarak ihtiyat tedbirlerini almayı emrettiği bu ayetlerde, malın korunması gerektiğine delalet edilmekte ve malı zayi

380 Mâide, 5/91
381 Nisâ, 4/66-68

etmek de yasaklanmaktadır. Bu ayetler, mana bakımından şu ayetlere benzemektedirler:

(وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا)

"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere (sefihlere) vermeyin."[382]

(وَالَّذِينَ اِذَآ اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا)

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."[383]

(وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا)

"Saçıp savurma."[384]

Bu ayetler, malı korumanın vacip, savurup zayi etmeninse yasak olduğuna delalet etmektedirler. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu anlamda hadisler de rivayet edilmiştir.

Rivayeti konusunda hiç ithama maruz kalmamış olan bir zat bize şöyle bir rivayette bulundu:

Muaz b. Müsenna'nın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Muhakkak ki Allah, malı zayi etmeyi ve dedikoduyu sevmez."***[385]

Rivayeti konusunda hiç ithama maruz kalmamış olan bir zat bize şöyle bir rivayette bulundu:

382 Nisâ, 4/5
383 Furkan, 25/67
384 İsrâ, 17/26
385 Ebu Ya'lâ, Müsned: 11/471

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Muhammed b. Suke, Verrad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir. Muaviye, Muğire b. Şube'ye şu mealde bir mektup yazdı: "Kendisiyle başbaşa olduğunda Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* işittiğin bir hadis (varsa) bana yaz." Muğire de bana şunu yazdırdı:

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*: ***"Muhakkak ki Allah üç şeyi haram kılmış, üç şeyi de yasaklamıştır. Haram kıldığı üç şey; annelere kötü davranmak, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek, verilmesi gerekeni vermemek, hak edilmeyeni istemektir. Yasakladığı üç şey ise; dedikodu yapmak, yüzsüzlük ederek dilenmek ve malı zayi etmektir"*** buyurduğunu işittim."[386]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾﴾

284-"Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, (لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) **"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar"**[387] ayeti ile neshedilmiştir.

Abdullah b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Muammer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ) **"İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker"** ayeti, (لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) **"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar"** ayeti ile neshedilmiştir.

386 Bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/250

387 Bakara, 2/286

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Muammer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radıyallahu anh* (وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ) **"İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de"** ayetini okuyup ağladı ve "İçimizden geçirdiklerimizden ötürü hesaba çekileceğiz" dedi. Sonra yine ağlamaya devam etti. Öyle ki ağlama sesi etraftan duyuldu. Yanında oturmakta olan adamlardan biri kalkıp İbn Abbas'a *radıyallahu anh* gitti ve durumu ona anlattı.

İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Allah, İbn Ömer'e rahmet etsin. Onun bu hissettiklerini başka Müslümanlar da hissetmişlerdi. Nihayet daha sonra (لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) **"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar"** ayeti indi."

Şa'bi'nin bildirdiğine göre Ebu Ubeyde, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ) **"İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de"** ayetini, sonra gelen (لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ) **"Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır."**[388] ayeti neshetmiştir."

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ) **"İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker"** ayeti neshedilmemiştir. Lâkin Yüce Allah kıyamet gününde halkı (haşir meydanında) topladığında onlara, "Meleklerimin fark edemedikleri içinizdeki düşüncelerinizi size haber vereceğim" diyecektir. Mümin olanların içlerindeki düşünceleri kendilerine bildirdikten sonra onları bağışlayacaktır. Bunu ayetin devamındaki şu ifadeden anlamaktayız:

(فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ)

"Dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder."[389]

388 Bakara, 2/286
389 Bakara, 2/284

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ)

"(Allah) sizi kalplerinizin kazandığından (bile bile şek, şüphe ve nifaktan) sorumlu tutar."[390]

Rebî b. Enes'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Amr b. Ubeyd, Hasan'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"(وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ) **"İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker"** muhkem bir ayettir, neshedilmemiştir."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet, kalpteki şüphelerden ve kesin inançtan ötürü insanın sorgulanacağı anlamında kesin hüküm ifade etmektedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin neshedilmiş olması, iki sebepten ötürü mümkün değildir:

1-Allah'ın verdiği haberlerde nesh meydana geldiğini söylemek caiz değildir. Çünkü O'nun verdiği haberlerde nesh meydana gelmesi, bedâ'ya delalet eder. Yüce

Allah, işlerin sonunu ve akıbetini bilir. O'nun hakkında bedâ[391] olduğunu söylemek caiz değildir.

2-İnsanın gücünü aşan şeylerle yükümlü kılınması abes ve aklı ermezliktir. Yüce Allah böyle bir şeyi yapmaktan münezzehtir. Bahsedilen ayetin neshedildiğini söylediği rivayet edilenler böyle bir şey söylemiş değil-

390 Bakara, 2/225

391 Bedâ, Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarında değişme olabileceğini ileri süren Şîa fırkasına ait bir görüşün adıdır. Bu görüşe göre; Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olay daha sonra haber verdiğinden başka bir şekilde vuku bulabilir. Bedâ fikri, Allah'a bilgisizlik ve eksiklik nispet ettiği için ehl-i sünnet tarafından kabul görmemiştir.

dirler. Bu, ravinin kelime hatasıdır. Belki de ravi bu kelimeyi kullanmakla ayetin manasını açıklamak ve yanlış manalandırmadan doğacak vehimleri gidermek istemiştir.

Miksem, bu ayetin şahitliği gizlemek hakkında nazil olduğunu İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* söylediğini rivayet etmiştir. İkrime'den benzer bir ifade rivayet edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İkrime'den başka şahıslardan gelen rivayetlere göre bu ayet, şahitlikten başka kalpte gizlenen şeylerle de ilgilidir. Bu görüş, kabule daha fazla layıktır. Çünkü bu, hem genel hüküm ifade etmekte hem de manası kendi başına bir bütünlük ifade etmektedir. Hem şahitlik hem de kalpte gizlenen başka şeyler hakkında hüküm bildirmektedir. Kalplerdeki kötü niyetlerden ve bu çerçevede işlenen günahlardan insanın sorumlu tutulacağı, benzer ayetlerde bildirilmektedir:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ)

"(Allah) sizi kalplerinizin kazandığından (bile bile işlediğiniz günahlardan) sorumlu tutar."[392]

(اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ)

"İman edeneler arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için elem dolu bir azap vardır."[393]

(فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ)

"Kalplerinde bir hastalık (münafıklıktan kaynaklanan bir şüphe) vardır."[394]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

392 Bakara, 2/225
393 Nûr, 24/19
394 Bakara, 2/10

(إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَفَا لأُمَّتِي عَمَّا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا بِهِ أَوْ يَعْمَلُوا)

"Ümmetimin içinden geçirip de söylemediği ve yapmadığı (kötü düşünceleri) şüphesiz Allah bağışlamıştır."[395]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İçten geçirilen şeyler boşama, köle azad etme, sadaka, zekât ve hibe gibi konularda hüküm ifade etmez. Bu gibi şeyler dil ile telaffuz edilmedikçe salt bir niyetle gerçekleşmezler. Ayette kişinin sorumlu tutulacağı bildirilen şeyler, kul ile Rabbi arasındaki hususlardır.

Hasan b. Atiyye'nin bildirdiğine göre babası Atiyye, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* (وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ) **"İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker"** ayeti hakkında şöyle bir açıklamada bulunduğunu rivayet etmiştir:

"Gizli, açık bütün yaptıklarından ötürü Allah seni hesaba çeker. Mümin bir kul, hayırlı bir iş yapmayı içinden geçirir de o işi yaparsa, ondan ötürü kendisine on sevap yazılır. Yapmaya gücü yetmezse, mümin bir kimse olması hasebiyle kendisine bir sevap yazılır. Allah, müminin gizli, açık her hâlinden razı olmuştur. İçinden geçirdiği kötü bir şeyse, sırların yoklanacağı günde Allah onu kendisine gösterir. Eğer o kötülüğü işlememişse, işlemediği sürece Allah onu ondan ötürü hesaba çekmez. Eğer o kötülüğü yapmışsa, Allah kendisini bağışlar.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اُولٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّاٰتِهِمْ)

"İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar."[396]

395 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/298
396 Ahkaf, 46/16

(إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَفَا لأُمَّتِي عَمَّا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا بِهِ أَوْ يَعْمَلُوا)

"Ümmetimin içinden geçirip de söylemediği ve yapmadığı (kötü düşünceleri) şüphesiz Allah bağışlamıştır" hadisinde söylenmek istenen işte budur."

["Allah, Bir Kimseyi Ancak Gücünün Yettiği Şeyle Yükümlü Kılar" Ayeti]

﴿اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾﴾

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَسِينَآ اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْراً كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾﴾

285-"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: «Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.» Şöyle de dediler: «İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.»"

286-"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): «Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin

gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.»"

(لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا)

"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar" ayeti, Yüce Allah'ın hiç kimseye güç ve takatinin üzerinde bir mükellefiyet yüklemeyeceğine dair bir nasstır. Bir kimseye güç ve kudretinin üzerinde bir mükellefiyet yüklerse, ona kapasitesinden fazla bir yük yüklemiş olur. Mesela bir kimse, "Ben şunu ve şunu yapacak kapasitede değilim" derse, "Ben şu işi yapacak güç ve kudrete sahip değilim" demiş gibi olur. Hatta kapasite (وُسْعٌ), "güç" ve "takat" kelimelerinin bir derece altındadır. Cenab-ı Allah'ın kötürümü yürümekle, körü görmekle, eli kesik kimseyi de bir şeyi tutmakla yükümlü kılmayı caiz görmediği hususunda İslam ümmetinin görüş birliği vardır. Çünkü anılan bu kişiler, sayılan bu işleri yapma güç ve takatine sahip değildirler. Ümmetin arasında bu hususta ihtilaf yoktur. Namazı ayakta kılamayan kimsenin kıyam ile yükümlü olmadığı, oturarak kılamayan kimsenin oturmakla yükümlü olmadığı, aksine yan gelip uzanarak, imâ ile kılabileceği hakkında hadisler vardır. Çünkü bu kişi, namazı ancak bu şekilde kılabilecektir. Kur'an nassı, bir işi yapmaya güç yetiremeyen kimsenin o işi yapma mükellefiyetini, onun üzerinden kaldırmıştır.

Bazı cahiller, Allah'a abes ve aklı ermezlik nispet ederek şöyle demişlerdir: "Mükellefiyet ehli kimselere emredilen işlerin hepsini yapmaya veya yasaklanan işlerin hepsinden uzak durmaya mükellefin gücü ve takati yetmez. (Yapmaya güçlerinin yetmediği işleri yapmakla ve uzak durmaya güçlerinin yetmeyeceği şeylerden uzak durmakla yükümlü kılınmışlardır)."

Oysa kendilerinden önce Yüce Allah (لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) **"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar"**[397] buyurarak onları yalanlamıştır. Bununla birlikte akıl da, insana gücünün üstünde mükellefiyyet yüklemenin kabih/çirkin olduğunu kabul etmektedir. Bir işin,

397 Bakara, 2/286

yapılmasına hiç de ihtiyaç olmayan kabih/çirkin bir iş olduğunu bilen kimse o işi yapmaz.

Bununla ilgili hükümlerden biri şudur: Yapmaya kapasitelerinin yetmediği farzlar, mükelleflerin üzerinden kalkar. Kapasite, güç ve takatin bir derece altındadır. Dolayısıyla mükellefler, yapmakta zorlandıkları farzları yerine getirmek için olanca güç ve takatlerini sarfetmek mecburiyetinde değildirler. Mesela oruç tutmakta çok zorlanan, tuttuğu takdirde her ne kadar ölme tehlikesiyle karşılaşmayacak olsa da bedenine zarar gelecek olan ileri derecede yaşlı bir kimsenin oruç tutması gerekmez. Çünkü Yüce Allah onu ölüm kertesine götürmeyen ve ancak yapabileceği şeyleri yapmakla yükümlü kılmıştır. Tuttuğu takdirde orucun kendisine zarar vermesinden, gusletmek için suyu kullandığı takdirde sudan zarar görmekten korkan hasta kimse de aynı hükme tabidir. Çünkü Cenab-ı Allah, insanı, ancak zora sokmadan yapabileceği şeyleri yapmakla yükümlü kıldığını bildirmiştir. Nitekim (وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَأَعْنَتَكُمْ) **"Allah, dileseydi sizi zora sokardı"**[398] buyurmuş ve Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle nitelemiştir:

(عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ)

"Sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir."[399]

Bu ilke, Allah'ın diğer ve yasakları için de geçerli olan daimi bir hükümdür. Bunlarla ilgili mükellefiyetler, kulun güç ve takati ile orantılıdır.

["Ey Rabbimiz! Unutur ya da Yanılırsak Bizi Sorumlu Tutma" Ayeti]

(رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا)

"Ey Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!"[400]

398 Bakara, 2/220
399 Tevbe, 9/128
400 Bakara, 2/286

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Unutma iki şekilde olur:

1-Unutarak yapılabilen bir işi unutarak yapmaktır. Böyle bir fiil sonucunda suç işleyen kimsenin mazeretini beyan etmesi güzel olur.

2-Yapılması emredilen bir işi her ne kadar sehven ve dalgınlık sonucunda olmasa da, insanın içine düşen bir şüphe veya kendisinin kötü bir te'vilde bulunarak yapması. Bu durumda failin, yaptığı işten ötürü Allah'tan bağışlanma dilemesi güzel olur.

Terk etme anlamındaki unutma, Arap lügatinde meşhurdur. Mesela şu ayette "unutma" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır:

(نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ)

"Onlar, Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu."[401]

Yani Allah'ın emrini unuttular. O'nun vereceği sevap ve mükâfatı hak etmediler. Onların yaptıklarına mukabele, yani karşılık olsun diye bu ayette "unutma" kelimesi Allah hakkında da kullanılmıştır. Tıpkı şu ayetlerdeki karşılıkta olduğu gibi:

(وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)."[402]

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[403]

401 Tevbe, 9 /67
402 Şûrâ, 42/40
403 Bakara, 2/194

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Unutmak, hatırlamanın zıddıdır. Azaba çarptırılmama bakımından unutmanın, Allah ile kul arasını ilgilendiren kısmı hükümsüzdür. Unutma durumunda iken mükellefiyetin hükmü işlemez. O durumdayken işlenen hatadan dolayı ahirette hesaba çekilmek söz konusu değildir. Bu, unutma durumunda yapılamayan ibadetlerin hükümsüz olduğu anlamına gelmez. Aksine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, unutma hâlinde yapılamayan birçok görevin hükmünün bağlayıcı olduğunu kesin bir dille ifade buyurmuşlardır. Ümmet de bunların hükmünün bağlayıcı olduğu, yani daha sonra hatırlandığında yerine getirilmesi gerektiği hususunda ittifak etmiştir. Mesela unutma durumunda yapılamayan ibadetlerle ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuşlardır:

(مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا» ، ثُمَّ تَلَا: {أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي})

"Bir kimse uyuya kalır veya unutur da namazı (vaktinde) kılamazsa, hatırladığında kılsın."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra: **"Beni anmak için namaz kıl!"**[404] ayetini okudu."[405]

Buradaki ayette, unutulan namazın hatırlandığında kılınması gerektiği bildirilmek istenmiştir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ)

"Unuttuğun zaman Rabbini an."[406]

Bu ayet, unutularak yapılmayan ibadetlerin, hatırlandıklarında kaza edilmeleri gerektiği hususunda genel hüküm ifade etmektedir. Unutarak oruç tutmayan, zekât vermeyen ve diğer farzları yerine getirmeyen kimsenin, hatırladığında kaza etmekle yükümlü olma bakımından unutarak

404 Ta-ha, 20/14
405 Taberani, el-Mucemu'l Evsat: 6/182
406 Kehf, 18/24

namazı kılmayan kimse hükmünde olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Aynı şekilde mezhebimizin (Hanefî) fakihleri, namazda olduğunu unutarak konuşan kimsenin bilerek konuşan kimse hükmünde olduğunu söylemişlerdir. Çünkü usûle göre farzlarda unutarak ihlalde bulunan ile kasten ihlalde bulunan aynı hükme tabidirler. Hakkında nass bulunan durumlar dışında unutmanın sonuca etkisi olmaz.

Namazının geçersiz olması bakımından unutarak abdest almayan kimse ile bilerek abdest almayan kimse arasında bir fark bulunmadığı hususunda fakihler aynı görüştedirler. Fakihler Ramazan ayında gündüzleyin unutarak bir şeyler yiyen kimsenin kıyasa göre orucunun bozulması gerektiğini söyledikten sonra, bu durumdaki kimsenin orucunun bozulmayacağını bildiren bir hadisten dolayı kıyası terk etmişlerdir. Bu anlattıklarımızla birlikte unutan kimse, her ne şekilde yapmış olursa olsun, unutma durumunda farzını edâ etmiştir (üzerine düşeni yerine getirmiştir). Çünkü bu durumda Cenab-ı Allah onu başka bir şeyle yükümlü kılmış değildir. Ancak kaza, zikretmiş olduğumuz deliller dolayısıyla mükellefin yapmasını Allah'ın gerekli kıldığı başka bir farzdır. Şu hâlde unutma, mükellefi sadece günahtan korur. Ama farzı yerine getirmekten muaf kılmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ, وَالنِّسْيَانُ) ***"Ümmetimin üzerinden hata ve unutma(nın sorumluluğu) kaldırıldı"***[407] hadisi, unutma ve hata sebebiyle işlenen ihlallerden dolayı kulun günaha girmemesiyle sınırlıdır. Yoksa yapılmayan farzın, hükümsüz hâle geleceği manasına değildir. Bilindiği gibi Yüce Allah, yanılarak öldürmede diyet ve kefaretin vacip olduğunu kesin bir şekilde ifade buyurmuştur. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hata ve yanılmayla birlikte unutmadan da söz etmiştir. Bu hadis, anlam benzerliği itibariyle bu ayet gibidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sizin fıkhî esaslarınıza göre hayvan kesimi sırasında besmele çekmek farzdır. Kesen kişi bilerek besmele çekmezse, kesilen hayvan leş olur. Ama unutarak besmele çekmezse kesilen hayvan helal şekilde kesilmiş olur. Siz bu kesiciyi, unutarak abdest almayıp namazı abdestsiz kılan ve bu namazı yeniden

407 Askalani, Telhisu'l-Habîr: 4/420

kılmakla emrolunan, aynı şekilde namazda olduğunu unutarak konuşan kimse ile aynı hükme tabi kılmadınız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Unutma durumundayken yapmış olduğundan başka bir şeyi yapmakla yükümlü olmadığını açıklamıştık. Hatırladıktan sonra ise yapması gereken, yeni ve başka bir farzdır. Aynı şekilde bu hayvan kesimi meselesinde kesicinin unutma hâlinde besmele çekmekle mükellef olmamasını caiz görmekteyiz. Buna göre unutma hâlinde besmele çekilmeden yapılan kesim sahihtir. Kesimden sonra aynı hayvanı yeniden kesmek mümkün değildir ki kesiciyi, namazı yeniden kılmak ve orucu yeniden tutmak gibi, kesimi yeniden yapmakla mükellef kılalım.[408]

["Onun Kazandığı İyilik Kendi Yararına, Kötülük De Kendi Zararınadır" Ayeti]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ)

"Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır." [409]

Bu ayet, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا)

"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır."[410]

(وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى)

408 [Namaz ve oruç gibi ibadetlerdeki unutmaların telafisi, kaza etmek suretiyle mümkünken; hayvan kesimi gibi durumlardaki unutmaların telafisi, kesilmiş hayvanın yeniden kesilmesi (kazası) mümkün olmadığından yenilenmesi/kazası olmaz. Musahhih]

409 Bakara, 2/286

410 En'âm, 6/164

"İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir."[411]

Bu ayetler, her mükellefin yaptığı işin hükmünün kendisini ilgilendirdiğine, bir kimsenin başkası aleyhinde tasarrufta bulunmasının caiz olmadığına, kişinin başkasının işlediği suçtan sorumlu tutulmayacağına delalet etmektedirler. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Ebu Remse'yi *radıyallahu anh* oğlu ile birlikte gördüğünde ***"Bu senin oğlun mu?"*** diye sormuş, 'Evet' cevabını alınca da şöyle buyurmuştu: ***"Senin işlediğin suçtan o sorumlu tutulmaz. Onun işlediği suçtan da sen sorumlu tutulmazsın."***[412]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةِ أَبِيهِ، وَلَا بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ)

"Adam, babasının işlediği suçtan ve de kardeşinin işlediği suçtan sorumlu tutulmaz."[413]

Akılların başka türlüsünü kabul etmeyeceği adalet, işte budur.

(لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ)

"Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır."

Bu ayet, özel bir delil bulunmadıkça bir kimsenin kısıtlılık altına alınamayacağına, kadı veya başkasının, sahibinin rızası olmadan bir kimsenin malını satarak veya mali tasarruflarda bulunmasına engel olarak aleyhine tasarruflarda bulunamayacağına delil gösterilmektedir.

Yine bu ayet, Mâlik b. Enes'in, "Bir adam borçlunun izni olmadan borcunu alacaklısına öderse, ödemiş olduğu tutarı gidip borçludan talep

411 Necm, 53/39, 40
412 Ebu Davud, Tereccül, 17
413 Ebu Davud, Sünnet, 16

edebilir" görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, kişinin kazandığı iyiliğin kendisinin lehine, kazandığı kötülüğün de kendisinin aleyhine olacağını bildirmiş, başkasının kendisini yükümlülük altına sokmasını menetmiştir.

["Ey Rabbimiz! Bize, Bizden Öncekilere Yüklediğin Gibi Ağır Yük Yükleme" Ayeti]

(رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا)

"Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme."[414]

Ayette geçen (اِصْر) kelimesinin manasının ağırlık olduğu söylenmiştir. Sözlükte meyletmek manasına gelir. Çoğulu (أَواصِر) dir. Akrabalık bağlarına (أَواصِرُ الرَحْم) denir. Çünkü aralarındaki bu bağ sebebiyle kişi, akrabalarına meyleder. Bu kelimenin tekili, (آصِرَة) dir. (اَلْمأْصَرُ) kelimesinin, geçecek olanları durdurmak için yola veya ırmağa gerilen ip manasına geldiği söylenmiştir. Yoldan veya ırmaktan geçecek olanlar bu iple durdurulup geriye doğru meylettirilirler ki ileriye geçemesinler ve kendilerinden vergi ya da haraç alınsın.

(لَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا) ayetinde kastedilen mana, altından kalkılamayacak emirlerin verilmemesidir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid ve Katade'nin aşağıdaki ayetin manası hakkında benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

"(Allah), dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."[415]

Yani sizi sıkıntıya sokmadı.

414 Bakara, 2/286
415 Hac, 22/78

(يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ)

"Allah size kolaylık diler."[416]

(مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez."[417]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de dinde güçlük olmadığını bildirmiştir:

"Size müsamahakâr hanif dini ile geldim."[418]

İsrailoğulları hakkında şöyle buyurmuştur:

"Bir kavim, dini kendilerine zorlaştırmaya çalıştılar. Allah da onlara zorlaştırdı."[419]

(وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا)

"Ey Rabbimiz! Bize ağır emir ve yasaklar yükleme."

(كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا)

"Bizden öncekilere yüklediğin gibi."

Bu, anlam bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ)

416 Bakara, 2/185
417 Mâide, 5/6
418 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/170
419 Ebu Davud, Edeb, 51

"Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır."[420]

Bu ve benzeri ayetler, fakihlerin ihtilaf edip içtihat alanına bıraktıkları dinî konularda zorluk, sıkıntı ve ağır yükler getirmenin doğru olmadığına delalet etmektedirler. Zorluk, sıkıntı ve ağır yük getirenler, bu ayetler karşısında haksız ve yenik duruma düşmektedirler. Mesela abdestte niyet ve tertibi farz sayan ve buna benzer hükümler getirenler, sıkıntı ve zorluk çıkarmayı reddeden ayetler karşısında yenik duruma düşmüşlerdir. Bu durum, zikretmiş olduğumuz ayetlerin zahirine dayanmamızı bizlere caiz kılmaktadır.

["Ey Rabbimiz! Bize Gücümüzün Yetmediği Şeyleri Yükleme!" Ayeti]

(رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ)

"Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!"[421]

Bu cümlenin iki şekilde manalandırılabileceği söylenmiştir:

1-Kendilerini öldürmeleri ya da helâk etmeleri gibi İsrailoğullarının yükümlü kılındıkları şiddetli ve ağır hükümlerle yükümlü kılınmamak, Allah'tan dilenmektedir. "Ağır" derken takat getirilemeyen ve güç yetirilemeyen hükümlerle mükellef kılınmak kastedilmiş olabilir. "Falan ile konuşmaya takat getiremem ve dayanamam" ya da "Onu görmeye takat getiremem ve dayanamam" demek gibi. Bu, falan adamla konuşma veya onu görme gücünden yoksun olma anlamını ifade etmez. Kendisini sevmediğim ve hoşlanmadığım için onunla konuşmak veya onu görmek bana ağır gelir, manasınadır. Bu ifadeler, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا)

"Onu dinleyemezlerdi."[422]

420 Arâf, 7/157
421 Bakara, 2/286
422 Kehf, 18/101

Kulakları sağlam olduğu hâlde onu dinleyemezlerdi. Ona kulak vermek, ağırlarına gittiği için ondan yüz çevirdiler ve işitemeyenler gibi oldular.

2-'Ey Rabbimiz dayanamayacağımız azabı bize yükleme' diye dua edilmektedir.

Bu ayetin her iki manayı taşıması da mümkündür.

Doğrusunu Allah bilir.

Bakara Suresi'nin sonu.

بسم الله الرحمن الرحيم

3- ÂL-İ İMRÂN SURESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾)

7-"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhkem ve müteşabih kavramlarının manasını bu kitabın başında açıklamıştık. Orada bu kavramlardan her birinin iki manaya geldiğini de söylemiştik. Bunlardan biri: Kur'an'ın tamamının bu kavramlarla vasıflandırmanın sahih olduğu, diğeri ise: Kur'an'ın (tamamını değil), bir kısmını vasıflandırmanın sahih olduğudur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ﴾

"Elif, Lâm, Râ. Bu Kur'an; âyetleri muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış bir kitaptır."[423]

﴿الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ﴾

"Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir."[424]

Bu ayetlerde Kur'an'ın tamamı muhkemlikle vasıflandırılmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ﴾

"Allah sözün en güzelini âyetleri (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir."[425]

Bu ayette, Kur'an'ın tamamı müteşabih olarak vasıflandırılmıştır.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

﴿هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾

"O, sana Kitab'ı indirendir. O'nun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır, diğerleri de müteşabihtir."

423 Hûd, 1/11
424 Yunus, 10/1
425 Zümer, 23/39

Bu ayette de Kur'an'ın bir kısmı muhkem, diğer bir kısmı ise müteşabih olarak vasıflandırılmıştır. Doğru olan, Kur'an'ın tamamını kapsayan muhkemliktir.

Ayetlerinin sağlam yapı diyebileceğimiz "itkan" özelliğine sahip olması sayesinde de Kur'an, bütün beşer kelamının fevkine çıkmaktadır.

(مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ)

"Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır."

Bu ayetle de, müşterek anlamlı olmayan Kur'an kelimeleri kastedilmiştir. O kelimeleri okuyan ve ya işiten kimse, onun sadece bir manaya geldiğini bilir. İnsanların bu konuda farklı görüşlere sahip olduklarını söylemiştik. Ancak, başka manaya gelmeme özelliği, muhkem ayetler için söz konusudur ki, bu ayetler müteşabih olanların anasıdır. Çünkü müteşabih ayetleri manalandırırken, muhkem olan ayetler esas alınır ve onlara göre manalandırılırlar.

(كِتَابًا مُتَشَابِهًا)

"...benzeyen kitap" ayetinde geçen ve Kur'an'ın tamamı için kastedilen müteşabih kelimesiyle; ayetlerin birbirine muvafık olması, aralarında ihtilaf ve zıtlığın bulunmaması kast edilir. Kur'an'ın bir kısım ayetleri için söz konusu olan diğer müteşabihliğe gelince, selef ulemasının bu konudaki görüşlerini nakletmiştik.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen "Muhkem, nesheden ayettir. Müteşabih ise neshedilen ayettir" sözü, bize göre muhkem ve müteşabihin kısımlarından biridir. Çünkü İbn Abbas *radıyallahu anh* bunu söylemekle, muhkem ile müteşabihin başka tanımları olabileceğini reddetmiş değildir. Nesheden ayetin muhkem olarak adlandırılması doğru olabilir. Çünkü onun hükmü sabittir. Araplar, sağlam binaya "muhkem" derler. Sıkıca bağlanmış ve çözülmesi mümkün olmayan düğüme de "muhkem" derler. Bu sebeple de nesheden ayete muhkem demek caizdir. Çünkü böyle bir ayet, sabit ve kalıcı niteliktedir. Neshedilen ayete müteşabih denir. Çünkü

okunma bakımından o da muhkem ayete benzer. Ancak hükmün sabitliği bakımından ondan ayrılır. Okuyan kişi, onun hükmünün sabit veya nesh edilmiş olduğunu bilemeyip karıştırabilir. Bu bakımdan müteşabih ayete nesh edilmiş demek mümkündür.

"Muhkem, mükerrer kelimeler içermeyen ayettir. Müteşabih ise mükerrer kelimeler içeren ayettir" tanımına gelince bu tanımdaki müteşabih, kişinin ayetin hangi yönden muhkem olduğunu tam olarak anlayamaması manasınadır. Kişinin hangi yönden muhkem olduğunu anlayamadığı bütün ayetler, muhkemlik yönü açık bir şekilde anlaşılıncaya kadar bu kapsama girerler. Bu bakımdan, muhkemlik yönü bilinemeyen ayetlere de müteşabih denir. Bu görüşe göre kişinin hikmet yönünü karıştırmadığı ayet, muhkemdir. Bu da muhkem ve müteşabihin tanımlarından biri olabilir. Muhkemlik ciheti bilinen ayete muhkem adını vermek caiz ve mümkündür.

Cabir b. Abdullah'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre ise; muhkem, hangi yönde te'vil edileceği bilinen ayettir. Müteşabih ise hangi yönde te'vil edileceği bilinmeyen ayettir. Buna örnek olarak şu ayet ve benzerleri gösterilebilir:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسٰيهَا)

"Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar."[426]

Bu ayete hem muhkem hem de müteşabih demek caizdir. Zira vakti ve manası bilinen şeyde müteşabihlik olmaz. Böyle bir ayetin manası muhkem kılınmıştır. Te'vili, manası ve vakti bilinmeyen ayet ise okuyan ve dinleyen açısından müteşabih vasıfta olduğu için, müteşabih olarak adlandırılması caizdir. Muhkem ve müteşabih kelimelerinin, bu rivayetlerde yapılan tanımların hepsine uyma ihtimali vardır. Eğer bu kelimelerin yapılan bu tanımlara uyma ihtimali olmasaydı, ulema bunları bu şekillerde te'vil etmezlerdi. "Muhkem sadece bir manayı taşıyan ayettir. Müteşabih ise iki manaya ihtimali olan ayettir" şeklinde nakletmiş olduğumuz tanım, bu iki kavramın içerdiği manalardan sadece biridir. Bu kısımdaki

426 A'râf, 7/187

muhkem ayet, delaleti sağlam, manası da açık ve net olduğu için muhkem olarak adlandırılmıştır. Müteşabih ise bir bakıma muhkem olana benzeyip onun manasına uyma ihtimali olduğu, bunun yanı sıra mana bakımından muhkeme muhalif olan başka bir ayete de benzediği için bu adı almıştır.

Muhkem ve müteşabih kavramları bu anlattığımız manaları kendi aralarında âdeta sıra ile alıp verdiklerine göre, müteşabih ayetten hangi mananın kastedildiğini öğrenmeye ihtiyacımız vardır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ)

"Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık (keyfi) yorumlarını yapmak için müteşabih ayetlerinin ardına düşerler."[427]

Bu ayetin özünden, müteşabih ayetleri, muhkem ayetleri esas alarak manalandırma emrinin bulunduğunu öğrenmekteyiz. Çünkü Yüce Allah muhkem ayetleri, Kur'an'ın anası olarak nitelemiştir. Ana; bir şeyin, kendisinden doğduğu ve sonra yine kendisine döneceği şey demektir. Bu da müteşabih ayetleri Kur'an'ın anası olan muhkem ayetlere göre manalandırmayı gerektirmektedir.

Cenab-ı Allah bu emrini daha sonra şu ifade ile tekit etmiştir:

(فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ)

"Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih ayetlerinin ardına düşerler."

427 Âl-i İmrân, 3/7

Yüce Allah bu ayette muhkeme göre manalandırmadan müteşabih ayetlerin peşine düşenleri "kalplerinde eğrililik" olmakla nitelemiş ve bunların fitne çıkarmak istediklerini bize bildirmiştir. Bu ayette geçen "fitne" kelimesi ile kâfirlik ve dalalet kastedilmiştir. Fitneden bahsedilen bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ)

"Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür."[428] Yani Allah bilir ya burada, "Kâfirlik adam öldürmekten daha kötüdür" denmek istenmiştir. Müteşabih ayetlerin peşine düşüp onları muhkem ayetlere göre manalandırmayan kimsenin, kalbinde eğrilik, yani haktan başka tarafa meyil bulunduğu, müteşabih ayetleri kullanarak başkalarını sapıklık ve küfre davet ettiği haber verilmiştir. Böylece bu ayetle, birden fazla manaya ihtimali bulunan müteşabih ayetlerin, muhkem ayetlere göre manalandırılması gerektiği ispatlanmış oldu. Sonra, önceki sayfalarda naklettiğimiz müteşabih kavramı için yerine göre farklı şekillerde yapılan ve her birine de uyma ihtimali bulunan tanımlara baktığımızda şu sonuçla karşılaşmaktayız: Muhkemin nesh eden, müteşabihin ise nesh edilen ayet olduğunu söyleyen kimse, eğer bu ayetlerin nüzul tarihlerini biliyorsa, o zaman kendisi için bu ayetlerde müteşabihlik söz konusu olmaz. Çünkü nesh edilen ayetin hükmünün terk edilmiş olduğunu, nesh edenin ise hükmünün sabit olduğunu kesin olarak bilir. İki nüzul tarihini bilen için, artık bir nesh olayının meydana gelmiş olmasından başka bir ihtimal söz konusu değildir. Ama nüzul tarihlerini bilmeyen için, muhkemlik ve müteşabihlikte ikisinden birinin diğerine önceliği olmaz. Çünkü ikisinden her birinin nesh eden olması da nesh edilen olması da muhtemeldir. Bu, (مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ) **"Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir"** ayetinin kapsamına girmez.

'Muhkem, mükerrer kelimeler içermeyen ayettir. Müteşabih ise mükerrer kelimeler içeren ayettir' tanımına gelince, bu da mezkûr ayetin

428 Bakara, 2/191

kapsamına girmez. Çünkü bu tanımdaki müteşabih ayeti manalandırırken muhkem ayeti esas almak gerekmez. Sadece akıl ile üzerinde inceden inceye düşünmek ve verilen mananın lügate uygunluğuna bakmak gerekir. 'Muhkem, vakti ve te'vil yönü bilinen ayettir. Müteşabih ise kıyametin kopma zamanı ve nelerin küçük günah olduğu gibi bu dünya da hakkında Allah'ın bizi bilgilendirmediği şeyler misali vakti ve te'vil yönü bilinmeyen ayetlerdir' tanımına gelince, bu da mezkûr ayetin kapsamına girmez. Çünkü bu tanımdaki müteşabihi de muhkem ayeti esas alarak manalandırmamız mümkün değildir. Şu hâlde buraya kadar naklettiğimiz tanımların sonuncusunda geçen ve 'birden fazla manaya gelme ihtimali olan' şeklinde tanımlanan müteşabih ayeti manalandırırken, örneklerini kitabın baş tarafında verdiğimiz ve başka manalara gelme ihtimali olmayan muhkem ayetin esas alınması gerekmektedir. Diğerleri bu kapsamın dışında kalmaktadırlar. Müteşabih ayetlerin akliyyat ve sem'iyyat olmak üzere iki kısma ayrıldığını da söylemiştik. Birbirlerinden farklı da olsalar, önceki sayfalarda selef ulemasından nakletmiş olduğumuz muhkem ve müteşabih tanımlarının her birinin bir bakıma doğru sayılmasına engel bir durum yoktur. Ancak, manalandırırken muhkem ayeti esas alarak manalandırılması gereken müteşabih, bu son tanımdaki müteşabihtir. Yani, birden fazla manaya gelmesi muhtemel olan müteşabih ayettir. Çünkü diğer tanımlardaki müteşabih ayetleri manalandırırken muhkem ayeti esas almak mümkün değildir.

"Onun gerçek manasını ancak Allah bilir."[429]

Bu ayet, bütün müteşabih ayetlerin manasının ancak Allah tarafından bilinebileceği anlamındadır. Bu tür ayetlerin manasını bilmemizin imkânsız olduğunu bildirmektedir. Ama bazılarının manasını bilmemizin imkânsız olduğunu bildirmiş değildir.

429 Âl-i İmrân, 3/8

Buna ilişkin delil, şu ayettedir:

(وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ)

"Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar."[430]

Bu ayetin özünde, muhkem ayetleri esas alarak, müteşabih ayetlerin bir kısmının manasını anlayabileceğimize delalet vardır. Yoksa bu ayet, bütün müteşabih ayetlerin muhkem ayetlere hamledilmesinin vacip olduğuna delalet etmemektedir. Yine bu ayet, bizim müteşabih ayetlerin manasını anlamamızın mümkün olmadığına delalet etmektedir. Aksi hâlde (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ) **"Onun gerçek manasını ancak Allah bilir"** ayeti, bizim müteşabihlerin bir kısmını bilmemizin imkânsızlığını ifade etmiş olmaz. Anlamamızın ve bilmemizin imkânsız olduğu şeyler, kıyametin kopma zamanı ve küçük günahlardır. Bazı kimseler Kur'an'da, açıklanması gereken mücmel lafızların bulunduğunu, ancak açıklanmadıkları için bunların müteşabih grubuna girdiğini ve bunların manasını anlayamadığımızı söyleyebilmektedirler.

İlim ehli kimseler, (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) **"Onun gerçek manasını ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilirler."**[431] Ayetinin manası üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları cümlenin, mealdeki gibi (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) de tamamlandığını söylemektedirler. (وَالرَّاسِخُونَ) kelimesinin başındaki "vav" harfinin (لَقِيتُ زَيْداً وَعَمْراً) "Zeyd'e ve Amr'a rastladım" cümlesindeki "vav" gibi atıf harfi olduğunu söylemişlerdir. Başka bazı kimselerse cümlenin (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ) **"Onun gerçek manasını ancak Allah bilir"** de tamamlandığını, (وَالرَّاسِخُونَ) **"ve'r rasihun"** kelimesinin başındaki "vav" harfinin önceki cümleyle bağlantılı olmayıp, yeni bir cümlenin ve hitabın başladığını bildiren iptida "vav"ı olduğunu söylemişlerdir.

430 Bakara, 2/255
431 Âl-i İmrân, 3/7

(وَالرَّاسِخُونَ) "ve'r rasihun" kelimesinin başındaki "vav" harfinin atıf harfi olduğunu söyleyenler, ilimde derinleşmiş olanların da, müteşabih ayetlerin tamamını değil ama bazısının manasını bilebilecekleri görüşündedirler. Hz. Aişe *radıyallahu anh* ile Hasan'dan da benzer bir görüş rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Nüceyh'in rivayetine göre (فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ) **"Kalplerinde şüphe olanlar, manen helâk olduklarından ötürü, fitne çıkarmak ve şüphe yaymak için müteşabih ayetlerin peşine düşerler"** ayetiyle ilgili olarak Mücahid şöyle demiştir: "Lâkin ilimde derinleşmiş olanlar, müteşabih ayetlerin manasını bilir ve 'Biz buna inandık' derler."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayetin manası *'İlimde derinleşmiş olanlar derler ki'* şeklindedir." Ömer b. Abdülaziz'in de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar da bilirler ve 'Biz ona inandık' derler."Rebi' b. Enes'in de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Başka şekle ihtimali olsa bile ayetin lafzının gereğine bakılırsa, cümle şöyle takdir edilmelidir: (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ) "Onun, yani önce de açıkladığımız gibi bütün müteşabih ayetlerin gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar ise bunların bazısının manasını bilir ve "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. Yani, bu ayetleri muhkeme göre değerlendirip manalandırmalarına destek olacak delilleri bilirler. Anlattığımız şekilde, manasını bildiklerinin de bilemediklerinin de Rableri katından geldiğine iman ederler.

Bazısının manasını bilip bazısının manasını bilemediklerinde şöyle derler: "Bu ayetlerin tümünün Allah katından geldiğine inandık. Allah manasını bilemediklerimizin bilgisini, mutlaka bizim menfaat ve yararımıza, dinimiz ve dünyamızın hayrına olacağını bildiği için bizden gizlemiştir. Bize bildirdiğinin ve bildirmekte olduğunun da, menfaat ve yararımıza uygun olduğunu bildiği için, bize bildirmiş ve bildirmektedir."

Manasını bildiklerinin ve bilmediklerinin, tümünün sahih olduğunu itiraf ve tasdik ederler.

Bazı kimseler ayetteki cümlenin (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ)'ta tamamlandığını, devamındaki (وَالرَّاسِخُونَ) kelimesinin başındaki "vav" ın atıf harfi olmayıp, yeni cümlenin başlangıç harfi olduğunu zannetmektedirler. Zira atıf harfi olsaydı, (وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ) cümlesinin başına burada görüldüğü gibi "vav" harfi konurdu. Yeni bir cümle başladığı için başına da iptida harfi olan "vav" ın konması gerekirdi.

Birinci görüşte olanlar, bunun Arap lügati bakımından caiz olduğunu ve Kur'an'da örneğinin bulunduğunu söylemişlerdir. Ganimetlerin taksimi ile ilgili ayet buna örnek gösterilebilir:

(مَا أَفَاءَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ)

"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın Peygamberi'ne kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere ... aittir"

Ayetin sonunda da şu cümleye yer verilmiştir: (إِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) **"Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."**[432]

Bu ayette savaşlarda elde edilen ganimetlerin kime verileceği tafsilatlı olarak anlatılmış ve sonraki ayette şöyle buyrulmuştur:

(لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا)

"Bu mallar özellikle, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk ararken ve Allah'ın dinine ve Peygamberi'ne yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir."[433]

---

432 Haşr, 59/7
433 Haşr, 59/8

Bu ayetlerdeki anlatım şuraya kadar devam etmiştir: (وَالَّذِينَ جَاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ) **"Onlardan sonra gelenler ise"** Bunlar da mutlaka öncekiler gibi ganimetten pay almayı hak eden gruba dâhildirler. Çünkü (وَالَّذِينَ جَاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ) **"Onlardan sonra gelenler ise"** ibaresinin başındaki "vav" harfi atıf harfidir. Bunların da öncekilerle aynı hükme tabi olmalarını gerektirir. Bu ibarenin devamında ise sonradan gelenlerin şu duaları yer almaktadır:

(يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ)

"Şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla."[434]

"Rabbimiz! Bizi ve kardeşlerimizi bağışla" derler.

(وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ) cümlesi de yapı itibariyle buna benzemekte olup manası şöyledir: "İlimde derinleşmiş olanlar, müteşabih ayetlerin manasıyla ilgili karşılaştıkları delillere dayanarak ayetlerin te'vilini bilir ve Rabbimiz biz ona inandık, derler."

Böylece ilimde derinleşmiş olanlar, kendilerinden önce geçen "Allah" lafza-i celaline atfedilmiş olup, müteşabih ayetlerin manalarını bilirler, manası ortaya çıkmış olmaktadır. Şiirde de buna benzer cümleler vardır.

Yezid b. Müferrağ el-Himyeri bir şiirinde şöyle demiştir:

وَ شَرَيْتُ بُرْداً لَيْتَنِي ... مِنْ بَعْدِ بُرْدٍ كُنْتُ هَامَةً

اَلرِّيحُ تَبْكِي شَجْوَهَا ... وَالْبَرْقُ يَلْمَعُ فِي غَمَامَةٍ

Bir aba satın aldım, keşke

Sonra başkan olsaydım

Rüzgâr üzüntüden ağlıyor

Şimşek bulutlarda çakıyor.

434 Haşr, 59/10

Yani şimşek üzüntüsünden ötürü bulutlar arasında çakarak ağlıyor.

Arap lügatinde bu şekilde atıf yapmak mümkün olduğuna göre bu kuralı ayetlere de uygulayarak, müteşabih ayetleri manalandırırken muhkem ayetleri esas almak ve müteşabih ayete ona göre mana vermek gerekmektedir. Böyle olunca da ilimde derinleşmiş olanlar, müteşabih ayetleri manalandırırken muhkem ayetleri esas alarak müteşabih olanları te'vil edebilirler.

Diğer taraftan "vav" harfinin asıl fonksiyonu atfetmek olduğuna göre, onu asli fonksiyonuna uygun olarak manalandırmak gerekir. Böyle olunca da, ayette geçen ve başında "vav" harfi bulunan (وَالرَّاسِخُونَ) kelimesini, Allah lafza-i celaline atfetmek gerekir. Bir delile dayanmadan da yeni bir cümleyi başlatan "vav" harfi olarak değerlendirmek doğru olmaz. Bu ayette de "vav" harfini asli fonksiyonundan ayırıp iptidaiyye olarak değerlendirmemizi gerektiren bir delil bulunmamaktadır. Delil bulunmadığına göre, atıf harfi olarak değerlendirmemiz gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müteşabih ayete mana verebilmek için muhkem ayeti kişi kendi aklına göre esas aldığında, yanlış yolda olan herkesin, kendi aklına göre bu hususta bir değerlendirme yaparak iddiada bulunması mümkün olur. Bu da müteşabih ayeti manalandırırken muhkem ayeti esas almanın yararını iptal eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müteşabih ayeti manalandırırken muhkem ayeti esas almada kişi kendi aklına göre değil, ortak aklın kabullerine göre hareket etmek mecburiyetindedir. Bu ölçüler çerçevesinde bir ayetin muhkem olduğuna karar verirken, Arap lügat âlimlerinin ortak kabulüne göre karar verilir. Fasit âdetlere uyanların âdetlerine değil, ortak aklın kabullerine göre hareket edildiğinde, kişi kendi aklının ölçülerine göre mukaddimeler yaparak bir sonuca varmaya da ihtiyaç duymaz. Bu usûl çerçevesinde muhkemliğine karar verilen ayeti dinleyen kimse de manasını anlar. Böyle bir ayetin başka manaya ihtimali olmaz. Lafzından anlaşılan hakikî mana ne ise asıl manası da odur. Fasit âdetlere gelince onlara itibar edilmez.

"Kalbinde eğrilik bulunan kimsenin, muhkem ayeti bırakıp müteşabih ayetlerin peşine düşmesi nasıl olur?" diye sorulacak olursa, bu soruya Rebi' b. Enes'in yaptığı şu rivayetle cevap verilebilir:

Kalplerinde eğrilik bulunanların müteşabih ayetlerin peşine düştüklerini bildiren ayet, Necran heyeti hakkında nazil olmuştur. Bunlar Hz. İsa hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile tartışmışlar, 'O, Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh değil mi?' diye sormuşlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* 'Evet Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruhtur' cevabını verince onlar, 'Bu bize yeter' demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ)

"Kalplerinde bir eğrilik olanlar, müteşabih ayetlerinin ardına düşerler." Bundan sonra da şu ayet indirildi:

(إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)

"Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi."[435]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. İsa'nın Allah'ın kelimesi olduğunu söylemesini Necran heyeti çarpıtarak, güya Hz. İsa'nın da Allah gibi kadîm olduğu görüşünde olduğu şeklinde yorumladılar. Allah'tan bir ruh olduğunu söylemesini de aynı şekilde çarpıtarak, insanın ruhunun insanın bir cüz'ü oluşu gibi, Hz. İsa'nın da Allah'ın bir cüz'ü ve de onunla beraber kadîm olduğu şeklinde yorumladılar. Oysa Cenab-ı Allah, Hz. İsa hakkında **"Allah'ın kelimesi"** derken, onu geçmiş peygamberlerin kitaplarında müjdelemiş olduğunu bildirmiş olmaktadır. "Kelime" demekle, onun çok eski bir müjde olduğunu söylemek istemiştir. Ona kendi ruhu

435 Âl-i İmrân, 3/59

demiştir. Çünkü Yüce Allah onu babasız yaratmıştır. Dahası, Cebrail'e *aleyhissellem* emir vererek İsa'nın ruhunu Meryem'in koynuna üfletmiştir. Allah'ın evi, Allah'ın seması ve Allah'ın yeri ifadelerinde olduğu gibi, onu şereflendirmek için Allah'ın ruhu demiştir. Denildi ki: Yüce Allah Hz. İsa'yı *aleyhissellem* ruh olarak adlandırdığı gibi, Kur'an'ı da "ruh" olarak adlandırmıştır.

(وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا)

"İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik" [436]

Kur'an, dinî işlerinde insanlar için bir hayat olması hasebiyle ruh olarak adlandırılmıştır. Ancak kalplerinde eğrilik bulunanlar, Hz. İsa'nın Allah'ın ruhu olarak adlandırılmasını, kendi fasit görüşlerine, mezheplerine, inandıkları sapıklık ve kâfirliğe alet etmişlerdir.

Katade dedi ki: "Kalplerinde eğrilik bulunup müteşabih ayetlerin peşine düşenler, Haruriler ile Sebeilerdir."[437]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ اِلٰى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾)

12-"İnkâr edenlere de ki: «Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!»"

Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak İbn Abbas *radıyallahu anh*, Katade ve İbn İshak'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Kureyş müşrikleri Bedir savaşında yenilgiye uğradıktan sonra, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'deki Yahudileri Kaynuka pazarında topladı. Onları İslam'a davet etti.

436 Şûrâ, 52/42

437 Haruriler, Haricilerin bir koludur. Sebeiler ise Abdullah b. Sebe'nin taraftarlarıdır. Abdullah, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ilah olduğunu iddia ediyordu.

Aksi hâlde Kureyş müşriklerinden intikam alındığı gibi, kendilerinden de intikam alınabileceğini söyleyerek onları uyardı. Ancak onlar bu çağrıya icabet etmediler ve "Biz, savaşma bilmeyen Kureyşliler gibi tecrübesiz değiliz. Bizimle savaşacak olursan bizim nasıl adamlar olduğumuzu anlarsın!" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ)

"İnkâr edenlere de ki: «Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!»"

Bu ayet, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğunu ispatlayan bir delildir. Çünkü ayette müminlerin müşrikleri mağlup edecekleri haber verilmekte ve daha sonra bu haberin gerçekleştiği görülmektedir. Bu bir tesadüf eseri de değildir. Bunun yanı sıra, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geleceğe dair birçok haberler vermiş ve hiçbir aksilik olmaksızın hepsi de onun dediği gibi gerçekleşmiştir. Bu ancak gaybı bilen Allah katında olabilen bir şeydir. Çünkü yaratılmışlardan hiçbirinin gücü dâhilinde değildir ki, geleceğe dair haberler versin ve verdiği haberlerin tamamı da hiçbir aksilik olmaksızın, onun bildirdiği şekilde gerçekleşsin.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾)

13-"Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır."

İbn Mesud *radıyallahu anh* ile Hasan'dan gelen rivayete göre bu ayet, müminlere hitap etmektedir. Bu zâtların görüşüne göre müşrikleri göz

bakışıyla kendilerinin iki misli görenler de müminlerdir. Aslında müşrikler sayıca Müslümanların üç katı oldukları hâlde Müslümanlar onları kendilerinin iki katı görmüşlerdi. Çünkü müşrikler bin kadar kişiyken, Müslümanlar üç yüz küsür kişiydiler. Cenab-ı Allah Müslümanların moralini güçlendirmek için müşriklerin sayısını onlara az gösterdi.

Başkaları dediler ki: (قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ) **"Şüphesiz, sizin için bir ibret vardır"** ayeti, (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ اِلٰى جَهَنَّمَ) **"İnkâr edenlere de ki: «Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız»"** ayetinde, kendilerinden söz edilen kâfirlere hitap etmektedir. (قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ) ayeti ise kendisinden önceki bu ayete atfedilmiş ve mana bakımından onu tamamlamıştır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Kâfirler, müminleri kendilerinin iki misli gördüler. Yüce Allah, onları korkutup kalplerine ürküntü vermek için göz bakışı ile onlara böyle gösterdi. Bu da müminler için güç ve kuvvet oldu. Mü'minler için zafer, kâfirler içinse hezimet kapılarından birini açmış oldu.

Bu ayette Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamberliğinin gerçekliğine iki bakımdan delalet vardır:

1-Sayı ve teçhizatı az olan bir topluluk, sayı ve teçhizat bakımından kendisinden üstün olan bir topluluğu yenmişti. Çünkü Yüce Allah, melekleri onların imdadına göndermişti. Bu da, olağanüstü bir durumdu.

2-Yüce Allah müminlere iki taifeden birini ele geçirip yeneceklerini vaad etmişti. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmanla karşılaşmazdan önce Müslümanlara, galip ve muzaffer olacaklarını haber vermişti. "Burası, falan müşrikin düşüp öleceği yerdir. Şurası da falanca müşrikin düşüp öleceği yerdir" buyurarak, hangi müşrikin nerede düşüp öleceğini önceden müminlere haber vermişti. Sonuçta da Allah'ın vaadi gerçekleşmiş ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği haber doğru çıkmıştı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿١٤﴾)

14-"Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır."

Hasan dedi ki: "Şehvetleri, yani nefsin şiddetle arzuladığı şeyleri şeytan, insana süslü gösterdi. Çünkü şehvetleri ve nefsin arzularını Yaratıcıdan daha çok yeren başka bir kimse yoktur."

Bazıları dediler ki: Nefsi arzulara karşı tabiatlarda bir eğilim yaratmakla Cenab-ı Allah, nefsi arzuları süslemiştir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا)

"Şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık."[438]

Başkaları dediler ki: Yüce Allah temiz arzuları süslü göstermiştir. Şeytan çirkin arzuları süslü göstermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢١﴾)

438 Kehf, 18/7

21-"Allah'ın âyetlerini inkar edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele."

Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! *Kıyamet gününde insanların en şiddetli azap görecek olanı kimdir?"* Buyurdu ki: ***"Bir peygamberi ya da iyiliği tavsiye edip kötülükten alıkoyan birini öldüren kimsedir."*** Böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu:

(وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)

"Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele."

Bu ayeti okuduktan sonra şöyle buyurdu: ***"Ey Ebu Ubeyde!* İsrailoğulları, *günün evvelinde bir saatte 43 peygamber öldürdüler.* İsrailoğullarının *âbid* şahsiyetlerinden 112 kişi *peygamber katillerine iyiliği emredip onları kötülükten sakındırmaya çalıştılar.* İsrailoğulları, *günün son vaktinde de bunların tümünü öldürdüler. Mezkûr ayette Yüce Allah*'ın anlattığı işte budur."**[439]

Bu ayette, ölüm korkusu söz konusu olsa bile kötülüğe karşı tavır koymanın caiz olduğu bildirilmektedir. Bunu yapmak, şerefli bir makamdır. Bu sayede bol sevap kazanılır. Çünkü iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırırken öldürülenleri Yüce Allah bu ayette methetmiştir.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ve başkaları, bu konuda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ)

439 Bezzar, Müsned: 4/109

"Cihadın en faziletlisi, zalim sultanın yanında doğru söz söylemektir." [440]

Bazı rivayetlerde ***"Öldürülecek olsa bile"*** kaydı vardır.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Şehitlerin en üstünü, Abdülmuttalip oğlu Hamza'*dır. Bir de zalim sultanın yanında doğru söz söylediği için öldürülen adamdır.*"[441]

Amr b. Ubeyd dedi ki: "Adaletin gereğini yapmaktan dolayı candan olmak kadar iyi başka bir amelin bulunduğunu bilmiyoruz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Onları elem dolu bir azap ile müjdele."

Ayette her ne kadar Mekke müşriklerinin geçmişlerinden bahsedilmekte ise de onlar, geçmişlerinin yaptıklarını beğendikleri için, geçmişleri için yapılan azap tehdidine kendileri de dâhil edilmişlerdir. Şu ayetler de mana bakımından buna benzerlik arz etmektedirler:

(قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ)

"Daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"[442]

(اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

440 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/282

441 Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah el-Acuri el-Bağdadi, Eş-Şeria: 5/2245

442 Bakara, 2/91

"Onlar, "Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler. De ki: "Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?" [443]

Peygamberleri öldürme suçu bu ayetlerde muhataplara nispet edilmiştir. Çünkü onlar, geçmişte peygamberleri öldüren atalarının işledikleri bu suça razı oldular ve bu sebeple de onlara dost oldular. Peygamberleri öldürmeye razı olmada onlara ortak oldukları gibi, azabı hak etmede de onlara ortak oldular.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيباً مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾﴾

23-"Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmüyor musun ki, Allah'ın Kitabı'na çağrılıyorlar."[444]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayetle ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayette Yahudiler kastedilmiştir. Allah'ın kitabı olan Tevrat'a ve içinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* geleceği müjdesi bulunan diğer kitaplara çağırılmış ve bu kitaplara göre Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğini kabul etmeye davet edilmişlerdi. Nitekim başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

"De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun."[445]

443 Âl-i İmrân, 3/183
444 Âl-i İmrân, 3/23
445 Âl-i İmrân, 3/93

Bu çağrıdan sonra ehl-i kitaptan bazıları yüz çevirip gittiler. Çünkü kendi kitaplarında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ve onun nübüvvetinin gerçekliğinden bahsedildiğini biliyorlardı. Bilmeselerdi, kitaplarında anlatılanlara uymaya çağrıldıklarında çağrıya icabet eder ve yüz çevirip gitmezlerdi.

Ehl-i kitaptan bazılarıda, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin gerçek olduğunu bildikleri, onu Tevrat'tan ve diğer ilahî kitaplardaki evsaf ve niteliklerinden tanıdıkları için iman edip onu tasdik ettiler. Bu ayette Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğunun ispatı vardır. Zira onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerinin kitaplarında yer aldığını iddia ettiği ve kendisini tavsif eden kayıtların varlığını bilmeselerdi, "Haydi Tevrat'ı getirip okuyun" çağrısına, onun iddialarını çürütmek maksadıyla hemen icabet eder ve yüz çevirmezlerdi. Yüz çevirip icabet etmediklerine göre bu, onların kendi kitaplarında Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davasının gerçekliğine dair kayıtların bulunduğunu ve onların da bundan haberdar olduklarını göstermektedir. Bu, Yüce Allah'ın Araplara, Kur'an'ın bir suresinin benzerini getirip ortaya koymaları için meydan okumasına benzemektedir. Onlar bunu yapamayacaklarını bildikleri için bundan yüz çevirip savaşmaya yöneldiler. Nitekim onlara mübahele (lânetleşme) çağrısında da bulunmuştu:

(فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَاءَنَا وَاَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)

"De ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lânetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım."[446]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: ***"Kendilerine mübahele teklif edilenler gelip mübahelede bulunsalardı, Allah vadi dolusunca bir ateş tutuşturarak onları yakardı. Ailelerine ve çocuklarına dönemezlerdi."***

446 Âl-i İmrân, 3/61

Bütün bu anlatılanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvet ve risaletinin gerçekliğini gösteren delillerdir.

Hasan ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: (يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللهِ) **"Allah'ın Kitabı'na çağrılıyorlar"** cümlesindeki "kitap" ile Kur'an-ı Kerim kastedilmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'deki itikat ve ibadete dair hükümlerle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evsaf ve niteliklerine dair müjdeler, Tevrat'takilere ve önceki kitaplara uymaktadır.

Allah'ın Kitabı'na çağrılmalarından bahseden ayetin şu manaları taşımaya ihtimali vardır:

1-Açıklamış olduğumuz gibi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetine inanmaya çağrılmış olmaları kastedilmiş olabilir.

2-İbrahim'in *aleyhissellem* emrine ve onun dini İslam'a inanmaya çağrılmış olmaları kastedilmiş olabilir.

3-Had veya başka bazı şer'î hükümlere uymaya çağrılmış olmaları kastedilmiş olabilir. Bir rivayette anlatıldığına göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudilerin bazı medreselerine gidip onlara zina haddini sormuştu. Onlar, recmi gizleyerek değnekle vurma ve yüzü siyaha boyayarak teşhir etme cezasından bahsetmişlerdi. Derken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Selam'ın da hazır olduğu bir sırada, Tevrat'taki recm ayetini gizleyenleri, getirip recm ayetinin üzerinde durdurmuştu. Mezkûr ayetin bu manaların tümünü taşıması muhtemel olduğuna göre, bunların tümüne çağrılmış olmalarına bir engel bulunmamaktadır. Bu ayet, aralarındaki davayı halletmesi için bir kimsenin hasmını hâkime veya hakeme çağırması durumunda, hasmının bu çağrıya icabet etmekle yükümlü olduğuna delalet etmektedir. Çünkü onu, aralarında Allah'ın Kitabı'na göre hüküm verilmesi için hakeme veya hâkime çağırmıştır. Şu ayet, mana bakımından buna benzemektedir:

﴿وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ﴾

"Aralarında hüküm vermesi için Allah'a (Kur'an'a) ve peygambere çağırıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çevirmektedir."[447]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾﴾

26-"De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin.**"**

Denildi ki: 'Ayette geçen **"Mülkün sahibi"** ifadesi bir sıfattır ve bu sıfat ancak Yüce Allah'a lâyıktır.' Bu ifadenin, 'Yüce Allah, dünya ve ahiret işlerine hâkimdir' manasına geldiği de söylenmiştir. Kulların ve onların sahip oldukları şeylerin sahibi manasına geldiğini söyleyenler de vardır.

Mücahid dedi ki: "Bu ayette geçen "mülk" kelimesi ile nübüvvet kastedilmiştir"

﴿تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ﴾

"Sen mülkü dilediğine verirsin" cümlesinin iki manaya gelmesi muhtemeldir:

1-Mal ve köle sahibi olmak. Yüce Allah'ın Müslümanı da kâfiri de mal ve köle sahibi yapması mümkündür.

447 Nûr, 48/24

2-Ülkeyi ve Müslümanları yönetmek. İşte bu, fasık ve kâfire değil, adaletli Müslümana mahsustur. Müslümanların idaresini üstlenip onları yönetmek, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde yapılır. Bu hususta kâfire ve fasıka güvenilmez. Bu görev onlara emanet edilemez. Kâfir veya fasık olanların Müslümanları yönetmesi caiz değildir. Zira Yüce Allah, (لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ) **"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz"**[448] buyurmuştur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah, şu ayette, kâfire mülk verdiğini haber vermektedir: (اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِي حَآجَّ اِبْرٰهِيمَ فِي رَبِّهٖٓ اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ) **"Allah, kendisine mülk verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi?"**[449]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayette geçen mülkün kâfire verilmesi kastedilmişse, muhtemelen bu "mülk" mal manasınadır. Bunun yanı sıra ayette geçen "mülk"ün İbrahim'e *aleyhissellem* verildiğinin kastedilmiş olması da muhtemeldir. O zaman bu "mülk", peygamberlik, hikmet yolunda emir vermek ve yasaklamalarda bulunmak manasına gelir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾)

28-"Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkarcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişiği kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır."

448 Bakara, 2/124
449 Bakara, 2/258

Ayet-i kerimede mü'minlerin kâfirleri dost edinmeleri yasaklanmıştır. Çünkü (يَتَّخِذ) fiili meczumdur. Meczum olduğuna göre nehiy/yasaklamadır, haber verme konumunda değildir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

"Yüce Allah bu ayetle müminlerin, kâfirlere karşı yumuşak bir davranış içine girmelerini yasaklamış olmaktadır. Şu ayetler de buna benzer manadadırlar:

(لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا)

"Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar."[450]

(لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْ اَبْنَاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy-sopları olsalar bile, Allah'a ve Peygamberi'ne düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin." [451]

(فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ)

"Hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma." [452]

(فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهٖ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ)

450 Âl-i İmrân, 3/118
451 Mücadele, 22/58
452 En'âm, 68/6

"Başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz."[453]

(وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ)

"Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur."[454]

(فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا)

"Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'an'dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir."[455]

(وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)

"Cahillerden yüz çevir."[456]

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ)
"Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran."[457]

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar."[458]

(وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ)

453 Nisâ, 4/140
454 Hûd, 113/11
455 Necm, 53/29
456 A'râf, 7/199
457 Tahrim, 66/9
458 Mâide, 51/5

"Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme."[459]

Müşriklerle bir arada oturup kalkmak, onlarla hoşça geçinmek ve yumuşak tavırlar içinde olmak yasaklandıktan sonra, onların mallarına ve dünya ahvaline bakıp imrenmek de yasaklanmıştır. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mustalik oğulları kabilesinden birine ait, semizliğinden ötürü derisinin katları arasında sidik köpükleri kurumuş bir devenin yanından geçerken, elbisesinin ucuyla kendi yüzünü örtmüştür.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ)

"Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz."[460]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(أَلَا إِنِّي بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ مَعَ مُشْرِكٍ " قَالُوا: لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: " لَا تَرَايَا نَارَاهُمَا)

"Bilesiniz ki ben, müşrikle beraber olan her Müslümana uzağım."

"Niçin ey Allah'ın Resûlü?" dediler.

Buyurdu ki: ***"Birbirlerinin yaktıkları ateşi görecek (kadar birbirlerine yakın olmasınlar) diye."***[461]

---

459 Tâ hâ, 131/20

460 Mümtahine, 1/60

461 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/225. [Hadisi Ebu Davud, (Cihad, 105, No: 2465)'da rivayet etmektedir. Bu rivayet şu şekildedir:

"Cerir b. Abdillah'dan demiştir ki: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Has'am kabilesine (baskın yapmak üzere) bir seriyye gönderdi. O kabileden bazı kimseler (müslümanların saldırısından kurtulmak için) secde ederek korunma yoluna başvurdular. Bu (durum) onları öldürmeyi (daha da) hızlandırdı. (Cerir b. Abdillah rivayetine devam ederek) dedi ki: Durum Peygamber'e sallallahu aleyhi ve sellem

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ)

"Ben, müşriklerin arasında ikamet eden her müslümana uzağım."[462]

Bu ayetler ve hadisler, kâfirlerle iyi geçinmeye ve onlara karşı yumuşak bir tavır içinde olmaya değil, aksine onlara kaba ve sert muamelede bulunmak gerektiğine delalet etmektedirler. Tabi mümin kişi, kendi canına kastedilmesinden veya vücut organlarından birine bir zarar gelmesinden ya da kendisine büyük bir zarar dokunmasından korkmadığı zamanlarda onlara karşı kaba ve sert muamelede bulunmalıdır. Ama böyle bir korkusu söz konusu ise kalbinde onlarla iyi geçinmek gerektiğine inanmaksızın onlara dost görünmesi ve onlara karşı yumuşak tavırlar izhar etmesi caiz olur.

"Velâ" kelimesi iki manaya gelir. Biri, kendisine velilik yapılmasına rıza gösteren kimsenin işlerini, yardımcı ve koruyup kollayıcı sıfatıyla yürütmektir. Velayet ve velilik kelimelerinden akla gelen mana da budur. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا)

"Allah, iman edenlerin velisidir."[463]

---

ulaşınca onlar için yarım diyet (ödenmesini) emretti ve *"Ben müşrikler arasında ikamet eden her müslümana uzağım"* buyurdu. "Neden ya Resûlallah?" diye sordular. (Müslümanlarla müşriklerin) *"Ateşleri birbirini görmesin"* diye cevap verdi.

"(Müşriklerle müslümanlarm) ateşleri birbirini görmesin!" anlamındaki cümle; birbirine komşu olan iki ev halkında, "Şu iki ev birbirine bakıyor" denilmesi kabilinden mecazi bir anlam taşımaktadır. "Bir müslümanla bir müşriğin evi birinin yaktığı ateşi diğerinin görebileceği şekilde yakın olmamalıdır." anlamında kullanılmıştır ki, müslümanlarm müşrik diyarından müslüman ülkelerine göç etmelerinin lüzumunu ifade etmek için söylenmiştir. Bkz. Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınevi: 10/177-179; Azimâbadî, Avnu'l Ma'bud, Beytil Efkari'd Duveliyye, Tarihsiz, s.1128. Musahhih]

462 Tirmizi, Ebvabu's-Siyer, 42

463 Bakara, 2/257

Yani müminlere destek verip yardım etmeyi üstlenir. Müminler, Allah'ın velileridirler. Yani O'nun yardımıyla gözetilirler. Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(اَلَآ اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ)

"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de."[464]

Takiyyenin Manası ve Hükmü

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurur:

(اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً)

"Ancak onlardan (gelebilecek tehlikelerden) korunmanız başkadır[465]

Yani öldürülmekten veya organlarınızdan birinin telef olmasından korkarsanız, kalben inanmaksızın onlara dostluk gösterebilirsiniz. Ayetin lafzından anlaşılan zahiri mana budur. Cumhur-u ulema bu görüştedir.

Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Muammer, (لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ) **"Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin"**[466] ayeti hakkında, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Mümin bir kimsenin bir kâfiri dinde dost edinmesi helal olmaz. Yalnız (اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً) **"Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır."**[467] Yani mümin ile kâfir arasında akrabalık bağı olur da bu sebeple onu arayıp sorar ve takiyyeyi kâfirle olan akrabalık bağını koparmamaya vesile kılar. Bu ayet, takiyye durumunda kâfir gibi gö-

464 Yunus, 11/62
465 Âl-i İmrân, 3/28
466 Âl-i İmrân, 3/28
467 Âl-i İmrân, 3/28

rünmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ)

"Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden..." [468]

Bu gibi durumlarda takiyye yapmak (imanı gizlemek), Yüce Allah'ın tanımış olduğu bir ruhsattır. Takiyye yapmak vacip değildir. Hatta yapılmaması daha faziletlidir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: "Küfre girmeye zorlanan ama takiyye yapmayan ve bu yüzden öldürülen kimse, takiyye yaparak kâfir gibi görünen (ve canını kurtaran) den daha üstün ve faziletlidir."

Müşrikler Hubeyb b. Adiyy'i *radıyallahu anh* yakalamışlardı. Onu küfre zorlamışlardı ama o bunu kabul etmemiş ve bu yüzden öldürülmüştü. Bu sebeple Müslümanların nazarında Hubeyb *radıyallahu anh*, takiyye yapıp kâfir gibi görünen Ammar b. Yasir'den *radıyallahu anh* daha üstün ve faziletlidir. Gerçi Ammar *radıyallahu anh* daha sonra Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* giderek bu yaptığının hükmünü sormuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine, ***"sen öyle yaparken kalbin nasıldı?"*** diye sormuş, o da "İmanla dopdoluydu" diye cevap verince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (إِنْ عَادُوا فَعُدْ) ***"Seni tekrar buna zorlarlarsa sen de tekrar yap"***[469] demişti. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demesi, ruhsat türünden bir sözdü.

Rivayet olunduğuna göre yalancı peygamber Müseyleme, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından iki kişiyi yakalamış, birisine, "Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik eder misin?" diye sormuş. Sahabi, "Evet" deyince, bu kez "Benim Allah'ın Resûlü olduğuma şahitlik eder misin?" diye sormuş, sahabi bu soruya da "Evet" cevabını verince Müseyleme onu serbest bırakmıştı. Sonra diğer sahabiyi yanına

468 Nahl, 16/106

469 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/362

çağırmış ve ona "Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik eder misin?" diye sormuş. Sahabi, "Evet" deyince, bu kez "Benim Allah'ın Resûlü olduğuma şahitlik eder misin?" diye sormuş, sahabi bu soruya "ben sağırım" diye cevap vermişti. Bunu üç kez tekrarladıktan sonra Müseyleme, bu sahabinin boynunu vurmuştu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu olayı duyduğunda şöyle buyurmuştu: ***"Öldürülen, sadakat ve kesin inancında devam etti. Fazilet yolunu tuttu. Bu yol ona mübarek olsun. Diğeri ise Allah'ın tanıdığı ruhsatı kabul etti. Ona sorumluluk yoktur."***

Bu hadis, takiyye yapmanın ruhsat olduğuna, onu terk etmenin daha iyi ve faziletli olduğuna delalet etmektedir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: Dini yüceltip güçlendirecek bir işe girişmek ve bu uğurda öldürülmek, ruhsata sarılıp o işi yapmaktan vazgeçmekten daha faziletlidir. Mesela; bir kimsenin canını feda edip düşmanla savaşması ve öldürülmesi, cepheden geri çekilen kimsenin yaptığından daha faziletlidir. Yüce Allah, öldürülmelerinden sonra şehitlerin durumlarını bildirmiş, onların kendisinin katında diri olup rızıklandırılmakta olduklarını haber vermiştir. Aynı şekilde Yüce Allah'ın dini uğruna canı feda etmek ve kâfir görüntüsü vermeyi terk etmek, takiyye yapmaktan daha faziletli ve üstündür.

Bu ayet ve benzerleri, kâfirin hiçbir hususta Müslüman üzerinde velayet yetkisinin olmadığına delalet etmektedir. Kâfir bir kimsenin, yaşı küçük olan ve annesinin Müslümanlığı sebebiyle kendisi de Müslüman olan bir oğlu olsa, bu kâfir adamın o çocuk üzerinde tasarrufta bulunma, onu evlendirme ve diğer konularda velayet yetkisi olmaz. Yine bu ayet, zimmînin Müslüman kişinin cinayeti için diyet ödemeyeceğine, aynı şekilde Müslümanın da zimmînin cinayeti için diyet ödemeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü diyet ödemek; yardım etme, destek verme ve velayet etme manasını taşır.

["İbrahim Ailesi" ve "İmran Ailesi"]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَٰهِيمَ وَآلَ عِمْرَٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾﴾

33-"Şüphesiz, Allah, Adem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) seçip âlemlere üstün kıldı."

İbn Abbas ile Hasan'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Âl-i İbrahim, İbrahim'in dini üzere olan müminlerdir."

Hasan dedi ki: "Âl-i İmrân, Mesih'dir *aleyhissellem*. Çünkü o, İmrân kızı Meryem'in oğludur."

Âl-i İmrân'ın Âl-i İbrahim olduğu da söylenmiştir. Nitekim devamındaki ayette de böyle denmiştir:

﴿ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾﴾

34-"Birbirinden gelmiş birer nesil olarak (seçip âlemlere üstün kıldı.) Allah her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Bunlar, İmrân'ın oğulları Musa ile Harun'dur.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, vasiyetlerde Âl ile Ehl-i beyti aynı kabul etmişlerdir. Mesela bir kimse "Falanın âline şu kadar mal vasiyet ediyorum" derken, "Falanın Ehl-i beytine şu kadar mal vasiyet ediyorum" demiş gibi olmaktadır. Bunları birleştiren, kendisine nispet edildikleri baba tarafından dedeleridir. Örneğin Âlü'n Nebi *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Ehlü beytih derken bu ikisi aynı manaya gelir. Yalnız dediler ki: Arada şu fark vardır: "Âl" kelimesinin kendisine nispet edildiği kelime bir aile ismi olmalıdır. Örneğin Âl-i Abbas ve Âl-i Ali gibi. Bu kelimelerle Evlâd-ı Abbas ve Evlâd-ı Ali kastedilmişlerdir. Bunlara da babalar aracılığıyla

bağlanılıp nispet edilir. Bu nesep ilminde âdet hâline getirilen bilinen bir manadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ)

"Birbirinden gelmiş birer nesil olarak..."

Hasan ile Katade, "Bunlar dinde birbiriyle yardımlaşan zürriyetlerdir" demişlerdir. Yüce Allah diğer bir ayette münafıklardan şöyle bahsetmiştir:

(اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ)

"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir)."[470]

Yani sapıklıkta bir araya gelirler. Başka bir ayette de mü'min erkekler ve mü'min kadınlardan şöyle bahsetmiştir:

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır." [471]

Yani hidayet yolunda bir araya gelip birleşirler. Bazıları da ayette, bunların birbirlerinden üredikleri manasının kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü bunların hepsi önce Âdem'in *aleyhissellem* , sonra Nuh'un *aleyhissellem* , sonra da İbrahim'in *aleyhissellem* neslidirler.

470 Tevbe, 9/67
471 Tevbe, 9/71

Bir Kimsenin Çocuğunu İbadet Etmeye, Kur'an ve Dinî İlimleri Öğretmeye Adaması

﴿اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّراً فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾﴾

35-"Hani, İmran'ın karısı, "Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" demişti."

Şa'bi dedi ki: Ayette "Sadece sana ibadet etsin diye adadım" manası kastedilmiştir.

Mücahid dedi ki: "Ma'bede hizmet etsin diye adadım" manası kastedilmiştir.

Muhammed b. Cafer b. Zübeyr dedi ki: "Ayette geçen (مُحَرَّرًا) kelimesi ile dünya işlerinden kurtulup hürriyetine kavuşmuş ve kendini Allah'ın ibadetine adamış biri olsun" manası kastedilmiştir.

(مُحَرَّر) kelimesinin mastarı olan (تَحْرِير) kelimesi, iki manaya gelir: Biri kölelikten kurtulup hürriyete kavuşmaktır. Diğeri ise kitabı tahrir etmek, yani bozukluk ve karışıklıklardan ayıklayıp düzeltmektir. İmran'ın karısı (اِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا) **"Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım"** sözüyle, çocuğunu başka bir işle meşgul etmeksizin sırf ibadet etmek, ibadet üzere yetiştirmek maksadını gütmüş olabileceği gibi, onu ma'bede hizmet ettirmek, dünyevî bağlardan kurtulup Allah'a taate yönelmesini sağlamak maksadını da kastetmiş olabilir. Her iki mana da birbirine yakındır. "Adadım" ifadesini kullanmakla da, çocuğunu Allah yoluna adadığını ifade etmiş olmaktadır. Sözlerinin sonuna da şu cümleyi eklemiştir:

(فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)

"Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" [472]

Bir kimsenin küçük yaştaki çocuğunu başka işlerle meşgul etmeksizin Allah'a ibadet ve taat üzere yetiştirmeyi, ona Kur'an, fıkıh ve dini ilimleri öğretmeyi adaması, bizim şeriatımıza göre sahihtir. Bu gibi şeylerin hepsi adak olarak adanabilir. Çünkü bunlar insanı Allah'a yakın kılan vesile ve ibadetlerdir. "Sana adadım" sözü vaciplik gerektirir. Bir kimse bir taat ve ibadet yapmayı adarsa, bu adağını yerine getirmesi gerekir. Mezkûr ayet, adakların gelecek zamanla ve bazı risklerle ilintili olduğuna delalet etmektedir. Zira bilindiği gibi (إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا) **"Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım"** sözüyle, doğumdan ve çocuğun kendini sadece Yüce Allah'a ibadete verebileceği yaşa eriştikten sonra, bu adağını gerçekleştirmeyi kastetmiştir. Bu ayet, belirsiz şeyi adamanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü İmran'ın karısı, doğuracağı çocuğun erkek mi kız mı olacağını bilmiyordu. Bu ayet, annenin terbiye, eğitim öğretim ve yanında tutma konusunda çocuğu üzerinde velilik yapma hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Eğer bu hakka sahip olmasaydı, çocuğu için böyle bir adakta bulunamazdı.

Annenin Çocuğunu Tedib Etme ve Eğitip Öğretme Velayetine Sahip Olması

﴿فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾﴾

36-"Onu doğurunca, "Rabbim!" dedi, "Onu kız doğurdum." -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir- "Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum."

472 Âl-i İmrân, 3/35

Bu ayet, annenin çocuğuna isim koyma hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Baba isim koymasa bile annenin koyduğu isim geçerli olur. Çünkü İmran'ın karısı (وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ) **"Ona Meryem adını verdim"**[473] demişti. Cenab-ı Allah da çocuğunun adını Meryem olarak zikretti.

(فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتاً حَسَناً وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقاً قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾)

37-"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem, Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allah katından" diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."

Allah bilir ya bu ayette kastedilen mana şu olsa gerek: Allah o kız çocuğunun Mescid-i Aksâ'da ihlaslı bir şekilde ibadete adanmasına razı oldu. Daha önce bu manada bir kızın orada ibadete adanmasını kabul buyurmuş değildi.

(وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا)

"Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi."[474]

(كَفَّلَهَا) fiili şeddesiz olarak okunursa mana, "Zekeriya onun bakımını üstlendi" şeklinde olur.

Bu bağlamda bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا ، وَأَشَارَ بِأَصْبُعَيْهِ)

473 Âl-i İmrân, 3/36
474 Âl-i İmrân, 3/37

"Ben ve yetimin bakımını üstlenen, cennette şu ikisi gibi olacağız."

Böyle buyururken de işaret parmağıyla orta parmağını göstermiş, yani bu iki parmak gibi cennette birbirimize yakın olacağız, demek istemiştir.[475]

(كَفَّلَهَا) fiili şeddeli olarak okunursa mana, "Yüce Allah, Zekeriya'yı onun bakımıyla görevlendirdi" şeklinde olur. Her iki okuyuş da doğrudur. Şöyle ki: Allah onu görevlendirdi. O da bu görevi kabul ederek Meryem'in bakımını üstlendi.

(هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾)

38-"Orada Zekeriya Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin" dedi."

Hibe, bir şeyi bedelsiz olarak başkasına mülk etmektir. Mesela, "İşi kendi aralarında hibeleştiler, alıp verdiler" denir. Cenab-ı Allah bu ayette "hibe" kelimesini mecaz olarak kullanmıştır. Burada gerçek anlamda bir hibe söz konusu değildir. Çünkü kimse kimseye bir şeyi mülk etmemektedir. Doğacak çocuk hürdü. Kimseye mülk edilemezdi. Ama Zekeriya *aleyhissellem* doğacak çocuğun Allah'a ibadet eden biri olması ve Peygamberlik ile ilim mirasına sahip çıkması için kendisine ait olmasını dilemişti. Bu sebeple doğacak çocuğu için "hibe" kelimesini kullanmıştı. Nitekim Yüce Allah da cihad uğruna canı feda etmeye, can satma ve satın alma tabirini kullanmıştır. Şöyle ki:

(إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ)

"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır."[476]

475 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/173
476 Tevbe, 9/111

Yüce Allah, cihad etmelerinden önce de sonra da bütün canların ve malların sahibidir. Onlara bol miktarda sevap vaad ettiği için bu tabiri kullanmıştır. Mesela bir adam bir başkasına, "Falanın suçunu bana bağışla" derken suçu kendi üzerine almayı değil, suçlunun affedilmesini kastetmiş olur.

﴿فَنَادَتْهُ الْمَلَٰئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقاً بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّداً وَحَصُوراً وَنَبِياً مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾﴾

39-"Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, "Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefsine hakim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler" diye seslendiler."

Bu ayet, Allah'tan başkasına da "seyyid" denebileceğine delalet etmektedir. Çünkü bu ayette Yahya Peygamber'e *aleyhissellem* "seyyid" denilmiştir. "Seyyid", kendisine itaat edilmesi gereken zât demektir.

Bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ensar ile Kurayzaoğulları arasında hakemlik yapmak ve hüküm vermek için geldiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ensara, *(قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُم)* ***"Seyyidiniz için ayağa kalkın"***[477] buyurmuştur.

Hz. Hasan için, (إنَّ ابني هذا سيِّدٌ)

"Benim şu oğlum seyyiddir"[478] buyurmuştur.

Seleme oğullarına ***"Seyyidiniz kimdir?"*** diye sormuş, onlar da "Cimri olmakla birlikte Hür b. Kays'tır" demişlerdi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şu tavsiyede bulunmuştu:

(وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ)

477 Müslim, Cihad ve Siyer, 22
478 Ebu Davud, Sünnet, 13

"Cimrilikten daha ağır bir hastalık mı olur?! Artık seyyidiniz, beyaz tenli, kıvırcık saçlı Amr b. Cemuh'tur."[479]

Bütün bu nakiller, kendisine itaat edilmesi gereken kimsenin seyyid olmasının caizliğine delalet etmektedir. Seyyid, sadece malın sahibine denmez. Eğer öyle olsaydı, kölenin sahibine "Seyyidü'l-Abd" dendiği gibi, hayvanın sahibine "Seyyidü'd-Dabbe", elbisenin sahibine "Seyyidü's-Sevb" denirdi.

Rivayet olunduğuna göre: Âmir oğulları kabilesinden bir heyet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldiler. Ona, "Sen bizim seyyidimiz ve velinimetimizsin" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle karşılık verdi: ***"Seyyid, Allah'tır. Siz diyeceklerinizi deyin. Şeytan sizi etki altına almasın."***

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hiç şüphesiz insanlığın en üstün ve faziletli efendisi ve seyyidi idi. Ancak heyettekilerin ağdalı cümleler kullanarak işi abarttıklarını görünce onların bu ifadesini hoş karşılamamıştı.

Nitekim başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ الثَّرْثَارُونَ الْمُتَشَدِّقُونَ الْمُتَفَيْهِقُونَ)

"İçinizden kendisine en çok öfke duyduklarım; geveze, ağzını doldurarak ve de avurdunu şişirerek konuşan kimselerdir."[480]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmacık hareketlerde bulunarak güzel konuşmaya çalışanlardan hoşlanmamıştır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, münafığa seyyid denmesini yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

"Münafığa seyyid demeyin. Eğer o seyyid olursa, helâk olursunuz."[481]

479 Buhari, Itk, 17
480 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/326
481 Ebu Davud, Edep, 83

Çünkü münafığa itaat edilmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا) **Yine onlar: "Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar" diyecekler"** [482] Liderleri sapık oldukları hâlde onlar için seyyid ünvanını kullanmışlardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Çünkü onlar liderlerini, onlar bunu hak etmeseler de kendilerine itaat edilmesi gereken kimseler yerine koymuşlardı. Dolayısıyla inançlarına göre onların nezdinde liderleri, kendilerinin seyyidleri idiler. Nitekim Yüce Allah (فَمَا اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمْ) **"İlâhları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı"** [483] buyurmuştur. Onların taptıkları aslında ilah değildi. Ama onlar o taptıklarını ilah olarak adlandırmışlardı. Ayette de onların inançlarına göre taptıklarına ilah adını vermiştir.

(قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزاً وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيراً وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾)

41-"Zekeriya, "Rabbim! (çocuğum olacağına dair) bana bir alâmet ver" dedi. Allah da şöyle dedi: "Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et."

Denilir ki: Zekeriya *aleyhissellem* , eşinin hamile kaldığı vakitte kendisine bir işaret verilmesini diledi ki, hamilelikten haberdar olunca erkenden çabucak sevinebilsin. İşaret olarak dili tutuldu. Kimseyle konuşamaz oldu. Sadece işaret ederek insanlarla anlaşabiliyordu. Bu, Hasan ile Rebi' b. Enes ve Katade'den rivayet edilmiştir.

Bu ayette (ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ) **"üç gün"** kaydı geçmekte iken Meryem suresinin 10-ayetinde aynı olaydan bahsedilirken (ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا) **"sapasağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır"** denil-

482 Ahzab, 33/67
483 Hûd, 101/11

mektedir. Bir defasında günler söylenirken başka bir defasında ise geceler denmiştir. Bu da ikisinden biri söylendiğinde diğerinin anlaşılabileceğine delalet etmektedir. Buna göre üç gün ifadesinden üç gece, üç gece ifadesinden de üç gün anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi bunların sayısı birbirinden farklı olarak söylenmek istediğinde, her biri sayısıyla birlikte ayrı ayrı söylenir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ)

"Yedi gece, sekiz gün..." [484]

Eğer bu ayette sadece "yedi gece" ifadesiyle yetinilseydi, onunla birlikte yedi gün de anlaşılırdı.

(وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾)

42-"Hani melekler, "Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı" demişlerdi."

(اصْطَفٰيكِ) kelimesinin, "Ey Meryem! Allah seni çağdaşın olan kadınlara üstün kılıp seçti" anlamına geldiği söylenmiştir. Bu görüş, Hasan ile İbn Cüreyc'den rivayet edilmiştir.

Bunlardan başkaları, bu kelimenin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Allah seni, İsa'yı *aleyhissellem* doğurmak gibi çok yüce bir durumla dünyadaki diğer kadınlara üstün kıldı."

Hasan ile Mücahid dediler ki: "İman sayesinde seni küfürden arındırdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu manalandırma daha uygundur. Çünkü küfründen dolayı kâfir için necis/pislik adı kullanılması caizdir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

484 Hâkka, 7/69

(اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ)

"Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir."[485]

Bu ayetteki pislikten kastedilen, küfür pisliğidir. Aynı şekilde Meryem'e hitaben ayette geçen (وَطَهَّرَكِ) kelimesiyle de, imanın sayesinde seni tertemiz yaptı, manası kastedilmiştir.

Bu bağlamda Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيْسَ بِنَجِسٍ)

"Mü'min necis değildir."[486]

Yani mü'minde küfür pisliği yoktur.

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا)

"Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."[487]

Bu ayetteki temizlikten kastedilen, iman ve ibadet temizliğidir. Meryem'e hitab eden ayetteki temizlikten şu mananın kastedildiği de söylenmiştir: "Ey Meryem, Allah seni hayız ve lohusalık kanamaları gibi diğer pisliklerden de arındırdı."

Peygamber olmadığı hâlde, meleklerin Meryem'i nasıl temizledikleri hususunda ihtilaf edilmiştir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِي اِلَيْهِمْ)

485 Tevbe, 9/28
486 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 2/469
487 Ahzab, 33/33

"Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik."[488]

Birisi, bunun Zekeriya'nın *aleyhissellem* mucizesi olduğunu söyledi. Başkaları dediler ki: "Bu, İsa'nın *aleyhissellem* peygamberliğinden önce zuhur eden ve onun peygamber olacağını gösteren olağanüstü hâllerdendir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizi bisetten önce bulutun gölgelemesi, yüce âlemlerden haber çalmaya çalışan cinlere yıldızların fırlatılması gibi olağanüstü hâller de efendimizin Peygamber olacağının işaretleri idi.

(يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾)

43-""Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (onun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et" demişlerdi."

Said dedi ki: "Bu ayette Meryem'e, Rabbine karşı ihlaslı ol, denmektedir."

Katade, "Taat ve ibadetlerini devam ettir, denmektedir" dedi.

Mücahid, "Namazda kıyamı uzat, denmektedir" dedi. Aslında "kunut" kelimesi, bir şeye devam etmek manasına gelmektedir. Bu manalardan duruma en uygun olanı, namazda kıyamı uzatmaktır.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"namazın en faziletlisi, kıyamı uzun olandır"***[489] buyurmuştur.

Cümlenin devamında (وَاسْجُدِي وَارْكَعِي) **"Secde et ve rükû et"** emrinin bu cümleye atfedilmesi de, ayette kastedilenin uzun süre kıyamda durmak olduğuna delalet etmektedir. Bu ayette Meryem'e, namazın rükünleri olan kıyam, rükû ve secdeyi yerine getirmesi emredilmiştir. Bu nedenle burası, secdeden bahsedildi diye tilavet secdesi yeri değildir. Burası, ilim ehlinin tamamına göre diğer tilavet secdeleri gibi bir tilavet secdesi yeri değildir.

488 Nahl, 16/43
489 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 200

Çünkü burada secdeyle birlikte kıyam ve rükûdan da bahsedilmektedir. Dolayısıyla burada emredilen, tilavet secdesi yapmak değil, namaz kılmaktır.

Bu ayet, "vav" bağlacının tertip ve sıra manasını ifade etmediğine delalet etmektedir. Çünkü ayette namazın kıyam, secde ve rükû gibi rükünleri "vav" bağlacı ile birbirlerine bağlanmışlardır ve burada secde rükûdan önce söylenmektedir. Oysa namazda secde, rükûdan sonra gelmektedir. Bu da "vav" bağlacının, tertip ve sıra manasını ifade etmediğine delalet etmektedir.

﴿ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾﴾

44-"(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırlarken de yanlarında değildin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre, Muammer, (اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ) ifadesini açıklarken Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meryem'in bakımını üstlenmek için aralarında kur'a çektiler. Kur'a Zekeriya'ya çıktı."

Anlatıldığına göre bu ayette sözü edilen kalemlerden kasıt, kur'a çekmede kullanılan fal oklarıdır. Oklarını akıntı doğrultusunda bir akarsuya bıraktılar. Diğerlerinin okları akıntı doğrultusunda ilerlerken, Zekeriya'nın oku akıntıya karşı durdu ve gitmedi. Bu da O'nun bir mucizesiydi. Böylece, Meryem'in bakımını üstlenme konusunda kur'a, Zekeriya'ya *aleyhisselem* çıkmış oldu. Rebi' b. Enes bunu böyle rivayet etmiştir. Bu te'vile göre onlar, Meryem'in bakımını üstlenme hususunda aşırı derecede istekli oldukları için, kendi aralarında kur'a çekmişlerdi.

Bazıları da şöyle derler: "İnsanlar kıtlık ve kuraklık zamanında yaşadıkları için, Meryem'in bakım ve masraflarını üstlenmek istemiyorlardı. Bu yükten kurtulmak için kendi aralarında kur'a çektiler. Fakat Zekeriya bu görevi mükemmel bir şekilde yerine getirdi."

Bu iki te'vilden birincisi daha doğru görünmektedir. Çünkü Yüce Allah, Zekeriya'nın bu işi üstlendiğini bildirmiştir. Bu da Zekeriya'nın *aleyhissellem* bu işe çok istekli olduğunu göstermektedir.

Bazı kimseler bu ayeti, ölüm döşeğinde yatmakta olan ve kölelerinden başkaca malı olmayan kişinin kendi kölelerini azat ettikten hemen sonra ölmesi durumunda, serbest kalacak köleyi kur'a ile belirlemenin caiz oluşuna delil göstermektedirler. Bu ayetin köle azadıyla alakası yoktur. Çünkü bir çocuğun bakımını üstlenme konusunda kuraya katılanlardan birinin, bu işi kurasız olarak gönül rızasıyla üstlenmesi mümkündür. Ama azad edilen kölelerden birinin kölelikte kalmaya razı olması mümkün değildir. Çünkü ölen efendinin yapmış olduğu azat etme tasarrufu, kölelerinin tümü üzerinde geçerlidir. Onlardan birinin azatlığını, kur'a ile bir başkasına nakletmek caiz olmaz.

Ayette sözü edilen (ve bir kura çeşidi olan) kalem atma, mal paylaşmak ve hasımların hâkim huzuruna çıkma önceliğini belirlemek için kur'a çekmeye benzemektedir. Buna benzer olarak, Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* sefere giderken yanına alacağı eşini kur'a ile belirlerdi. Kur'a ile elde edilecek bir hakkı, tarafların kendi aralarında anlaşarak kurasız olarak içlerinden birine devretmeleri caizdir. Meryem'in *aleyhissellem* bakım ve gözetim işi de bu hükme tabidir. Ancak azad edilen kölelerden birinin hürriyet hakkını başka bir köleye devretmesi mümkün değildir.

﴿إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾﴾

45-"Hani melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryemoğlu İsa Mesih'dir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır."

Ayette geçen ve müjdeleme manasında kullanılan (يُبَشِّر) fiilinin mastarı olan "Beşaret" , bir şeyin vasfını başkasına bildirmeye denir. Bu kelime sözlükte sevindirici bir haber vermektir. Sevindirici haberi alan kimsenin "beşeresinde" yüzünün derisinde sevinç alâmetleri görülür.

Melekler, Meryem'e müjdeyi verenin Yüce Allah olduğunu bildirmişlerdi. Her ne kadar kendisine hitap eden melekler idiyse de, aslında onu müjdeleyen Yüce Allah'tı. Bu sebeple mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir kimse "Falan adamın geldiğini falancaya müjdelersem, kölem hür olsun" dedikten sonra falan adam gelir ve kendisi de yerine bir başkasını elçi olarak bu müjdeyi vermesi için falanca adama gönderir, elçide falancaya gidip "Beni gönderen zât, falanın geldiğini sana bildiriyor" derse, elçiyi gönderenin kölesi hürriyetine kavuşur. Çünkü hakikatte müjdeyi veren elçi değil, elçiyi gönderendir.

Verilen müjdenin, müjdelenen kimsede sevinç meydana getirdiğine dair bu anlattığımız şeyler dolayısıyla mezhebimizin fakihleri dediler ki: Müjdeyi veren, aslında elçiyi gönderendir. Elçi, müjdeci değildir. Çünkü sevinç, onun verdiği haberle meydana gelmiş değildir. Beşaret/Müjde kelimesiyle bazen salt haber verme manası da kastedilmektedir. Şu ayette olduğu gibi:

(فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Onları elem dolu bir azapla müjdele."[490]

Önceki ayette geçen (بِكَلِمَةٍ) "Bir kelime ile" ifadesinin üç manaya geldiği söylenmiştir:

1-Yüce Allah, İsa'yı *aleyhissellem* babasız olarak yaratmıştır. Nitekim Âdem'in *aleyhissellem* yaratılışı hakkında da şöyle buyurmuştur:

(خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)

"Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi." [491]

490 Tevbe, 9/34
491 Âl-i İmrân, 3/59

Hz. İsa da *aleyhissellem* babasız olarak yaratıldığı için onun hakkında mecazen "kelime" ifadesi kullanılmıştır. Nitekim benzer manadaki başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

﴿وَكَلِمَتُهٗٓ اَلْقٰىهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ﴾

"(İsa, Allah'ın) Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur."[492]

2-İsa'nın *aleyhissellem* geleceği önceki kitaplarda müjdelendiği için O'nun hakkında "kelime" ifadesi kullanılmıştır.

3-Yüce Allah kendi kelimesiyle insanları hidayete erdirdiği gibi O'nun vasıtasıyla da insanları hidayete erdirir.

Mübahele ve Siyer Âlimlerinin Bu Konudaki Rivayetleri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَاَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾﴾

61-"Sana (gerekli) bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım."

Bu ayet, Hristiyanların önce ileri sürmüş oldukları "İsa, Allah'ın oğludur" iddiasına karşı onlara meydan okumaktadır. Bunlar, Necran'dan gelen bir Hristiyan heyetiydiler. Aralarında Seyyid ve Âkıb adında iki kişi

492 Nisâ, 4/171

de vardı. Bu ikisi, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Sen hiç babasız bir çocuk doğduğunu gördün mü?" diye sormuşlardı. Bunun üzerine şu ayet inmişti:

(اِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ)

"Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir."[493]

Bu, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hasan ve Katade'den rivayet edilmiştir.

Bu ayetten önceki ayetlerde İsa'nın *aleyhissellem* şu sözleri nakledilmiştir:

(وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ)

"Size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin."[494]

Bu ifadeler İncil'de de mevcuttur. Şöyle ki: "Benim babama ve aynı zamanda sizin de babanıza, benim ilahıma ve aynı zamanda sizin de ilahınıza gidiyorum."İsrailoğullarının dilinde baba, itaat edilmesi gereken seyyid anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi Hz. İsa, "Benim babama ve aynı zamanda sizin de babanıza" ifadesini kullanmıştır. Bilindiği gibi bu sözle, evlatlığı gerektiren gerçek babalık kastedilmiş değildir. Hristiyanların bilip kabul ettikleri bir delille kendilerine karşılık verilip, Hz. İsa'nın babasız doğmasına dair şüpheleri Hz. Âdem örneği ile geçersiz hâle getirilince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o Hristiyan heyetini mübaheleye davet etti. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

493 Âl-i İmrân, 3/59
494 Âl-i İmrân, 3/50-51

(فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)

"Sana (gerekli) bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lânetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım."[495]

Siyer ravileri ile hadis ravilerinin bu konudaki nakilleri arasında ihtilaf görülmemektedir. Bunların rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hasan ile Hüseyin ellerinden tutarak ve Ali ile Fatıma'yı da yanına alarak kendisiyle tartışan Hristiyanların yanına gitmiş ve onları mübaheleye davet etmiş, ancak onlar buna cesaret edemeyip geri durmuşlardı. Bazıları diğer bazılarına, "Eğer Onunla mübahele ederseniz bu vadinin tamamı tutuşup üzerinize ateş yağdırır ve kıyamete kadar ne bir Hristiyan erkek, ne de bir Hristiyan kadın kalır!" demişlerdi.

Bu ayetlerde Hz. İsa'nın ilah veya ilahın oğlu olduğuna dair Hristiyanların şüphesi çürütülmekte, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin gerçekliğine delalet edilmektedir. Eğer Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kesin olarak bilmeselerdi, neden mübaheleye cesaret edememişlerdi? Mübaheleye yanaşmayıp geri durduklarına göre demek ki onlar, Hz. Muhammed'in gerçek peygamber olduğunu mucize delillerle ve geçmiş peygamberlerin kitaplarında yazılı olan ayetlerle biliyorlardı.

Bu ayette, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* oğulları sayıldığına delalet edilmektedir. Çünkü mübahele yapılacak yere gitmek istediğinde Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in ellinden tutmuş ve

495 Âl-i İmrân, 3/61. Bu âyete "mubâhale" âyeti denir. Mubâhele, bir konuda haklı olanın ortaya çıkması için usûlünce lânetleşmek demektir. Necran Hristiyanları; "Kur'an, Hz. İsa'nın babasız doğduğunu kabul ettiğine göre, onun Allah olması gerekir" iddiasını ileri sürdüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hakkın ortaya çıkması için onları mubâhaleye davet etti. Ancak onlar bunu kabul etmediler.

Hristiyan heyete "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı çağıralım" demişti. Orada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ikisinden başka oğulları yoktu. Onun Hz. Hasan için, (إنَّ ابني هذا سيِّدٌ) ***"Benim şu oğlum seyyiddir"***[496] buyurduğu rivayet edilmiştir. Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den biri bebek iken üzerine işediğinde müdahale etmek isteyenlere (لَا تَزْرِمُوا ابْنِي) ***"Oğlumun işemesini durdurmayın!"*** [497] demişti.

Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zürriyetiydiler.

Aynı şekilde Cenab-ı Allah, Hz. İsa'yı *aleyhissellem* , Hz. İbrahim'in *aleyhissellem* zürriyetinden saymıştır:

(وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ..... وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى)

"Zürriyetinden Dâvud'u, Süleyman'ı... Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı..."[498]

Yüce Allah bu ayette, Hz. İsa'yı anne tarafından Hz. İbrahim'in nesebine bağlamıştır. Çünkü Hz. İsa'nın babası yoktu.

Kız Evladın Çocukları Babalarının mı Yoksa Annelerinin mi Nesebine Tabidirler?

Bazı kimseler, torunların annelerinin nesebinden sayılmalarının sadece Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e özgü bir durum olduğunu, bu sebeple de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* oğulları olarak nitelendirildiklerini söylemişlerdir. Bu konuda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen bir rivayet, torunu anne tarafının nesebine bağlamanın başkalarına değil, sadece Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e özgü bir durum olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

496 Ebu Davud, Sünnet, 13
497 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/204
498 En'âm, 85-84/6

(كُلُّ سَبَبٍ وَنَسَبٍ مُنْقَطِعٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا سَبَبِي وَنَسَبِي)

"Kıyamet gününde benim sebebimden ve nesebimden başka bütün sebepler ve nesepler kesilir (Başkalarının sebebi ve nesebi insana yarar sağlamaz)."[499]

İmam Muhammed dedi ki: "Bir kimse 'Oğlum için şu kadar mal vasiyet ediyorum' diyerek vasiyette bulunur da, kendisinin oğlu yok ancak, oğlunun oğlu ile kızının oğlu varsa, bu vasiyeti, kızının oğlu için değil de, oğlunun oğlu adına geçerli olur."

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin bu mesele hakkında şöyle dediğini rivayet etti: "Kızın oğlu da bu vasiyete dâhil olur."

Bu da bu konudaki ayet ve hadislerin sadece Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e mahsus olup, onların mutlak surette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nesebine bağlanmalarının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu konuda hadis vardır. Onların dışındaki insanlar ise kendi annelerinin değil, babalarının ve kavimlerinin nesebine bağlanırlar. Mesela Haşimi sülalesinden bir erkeğin Rum veya Habeşli bir cariyeden bir çocuğu olursa, bu çocuk annesinin değil babasının nesebine bağlanarak Haşimi olur. Şair de böyle demiştir:

بَنُونا بَنو أبنائِنا وبَناتُنا ... بَنوهنَّ أبناءُ الرِّجالِ الأباعِدِ

Oğullarımız, oğullarımızın oğulları ve kızlarımızdır.

Kızlarımızın oğulları, yabancı adamların çocuklarıdır.

Hz. Hasan İle Hz. Hüseyin'in oğul olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nesebine bağlanmaları, mutlak surette onlara mahsus bir özelliktir. Başkaları bu kapsama girmezler. Başkaları hakkında insanların açıkça söylediklerinin bu olduğu bilinmektedir. Çünkü onlar, anne tarafının değil, baba tarafının nesebine bağlanırlar.

499 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/102

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئاً وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً اَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾﴾

64-"De ki: «Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin.» Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: «Şahit olun, biz müslümanlarız.»"

Bu ayette geçen (كَلِمَةٍ سَوَاءٍ) ifadesi, Allah bilir ya şu anlamda olsa gerek: Sizin ve bizim üzerinde eşit konumda olacağımız adaletli bir kelimeye gelin. Çünkü hepimiz Allah'ın kullarıyız. Böyle buyurduktan sonra Yüce Allah o kelimeyi şöyle açıklamıştır:

﴿اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾

"Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin."

Doğruluğuna akılların tanıklık edeceği doğru söz, işte budur. Çünkü insanların hepsi Allah'ın kullarıdır. Bazıları bazılarını kendilerine kul edinme hakkına sahip değildirler. Allah'a itaat sayılmayan hususlarda bir kimsenin başkasına itaat etme mecburiyeti yoktur. Yüce Allah, Peygamberi'nin maruf olmayan şeyleri emretmeyeceğini bildiği hâlde, yine de onun ancak maruf (aklın ve dinin gereklerine uygun) emirlerine itaat edilmesini şart koşmuştur ki, hiç kimse Allah'ın emri olmadan, başkasını kendisine itaat ettirmenin yollarını aramaya kalkmasın.

Nitekim Yüce Allah, biat konusunda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ)

"Hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek üzere geldiklerinde biatlarını kabul et."[500]

Yüce Allah, biat etmeye gelen kadınlara, iyi işlerde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vereceği emirlere karşı gelmemelerini tekiden şart koşmuştur ki, Allah'ın emri olmadan kimse bir başkasını itaate mecbur etmesin. Onun vereceği emirler de Allah'a itaate dair emirler olsun.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ)

"Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin."

Allah'ın helal kıldığı veya haram kıldığı şeyler dışında başka şeyleri helal veya haram kılmada kiminiz kiminize uymasın. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ)

"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler."[501]

Abdüsselam b. Harb'ın bildirdiğine göre Mus'ab b. Sa'd, Adiyy b. Hatem'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gittim. Boynumda altın bir haç vardı. Bana, *'Üzerindeki şu putu at'* dedi. Sonra (اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **"(Yahudiler) Allah'ı *bırakıp, hahamlarını; (*Hristiyanlar ise) rahiplerini rab edindiler"** ayetini okudu. 'Onlara tapmıyoruz ki' demem üzerine şöyle buyurdu:

500 Mümtahine, 12/60
501 Tevbe, 9/31

"Onlar Allah'ın haram kıldıklarını helal saymıyorlar mı? Kendilerine tabi olanlar da bu hususta onlara uymuyorlar mı? Allah'ın helal kıldıklarını haram saymıyorlar mı? Kendilerine tabi olanlar da bu hususta onlara uymuyorlar mı? İşte bu, onlara tapmaktır." [502]

Yüce Allah, Yahudi ve Hristiyanları haham ve rahiplerini rab edinmekle niteledi. Çünkü Allah'ın haram kılmadığını haram saymalarını, helal kılmadığını da helal saymalarını kabul ederek, onları Rablerinin ve Yaratıcılarının konumuna yükseltmişlerdi. Oysa bu derecede bir itaati ancak Allah hak eder. Allah ki onları yaratmıştır. Onların hepsi eşit derecede O'na ibadet etmek, emirlerine uymak ve kulluklarını başkalarına değil, yalnızca O'na arz etmekle yükümlüdürler.

Kur'an, Hz. İbrahim'den Sonra İndiği Hâlde Ona Nasıl Müslüman Denebilir?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾﴾

65-"Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?"

İbn Abbas, Hasan ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre Yahudi hahamları ve Necran Hristiyanları Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında toplanıp Hz. İbrahim'i tartıştılar. Yahudiler, "O, ancak bir Yahudi idi" derken, Hristiyanlar "Hayır, o sadece bir Hristiyan'dı" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, onların bu iddialarını "Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?" ayeti ile geçersiz hâle getirdi. Yahudilik ve Hristiyanlık Hz. İbrahim'den sonra meydana gelmiştir. Böyle olunca da Hz. İbrahim nasıl Yahudi ya da Hristiyan olabilir. Konuyla ilgili ola-

502 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/116

rak şöyle de denilmiştir: Yahudiler, Yahuda'nın neslinden geldikleri için Yahudi adını almışlardır. Hristiyanlarda (Nasranilerde) Şam'a bağlı Nasıra kasabası kökenli oldukları için Hristiyan (Nasrani) adını almışlardır. Bununla birlikte Yahudiler, Hz. Musa'nın dininden sapmış bir millettir. Hristiyanlarda (Nasranilerde) Hz. İsa'nın dininden sapmış bir millettir. Bu sebeple Yüce Allah, "Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?" ayetini indirdi. Hz. İbrahim, kendisinden sonra meydana gelen bir millete nasıl mensup olur?

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şu hâlde Hz. İbrahim'in hanif ve Müslüman da sayılmaması gerekir. Çünkü Kur'an ondan sonra inmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sözlükte istikamet ve doğru yolda olmak manasına gelen hanif, terim olarak dosdoğru bir din demektir. İbrahim *aleyhissellem* hakkında ayette geçen İslam ise Yüce Allah'a itaat ve Onun emirlerine boyun eğmek anlamına gelmektedir. Hak yolda olan herkesi hanif ve müslim olarak nitelemek yanlış olmaz. Önceki peygamberlerin, İbrahim *aleyhissellem* ve ondan öncekilerin bu vasıfta olduklarını biliyoruz. Bu sebeple İbrahim'in *aleyhissellem* (her ne kadar Kur'an kendisinden sonra inmiş olsa da) hanif ve müslim olarak vasıflandırılması isabetlidir. Çünkü bu ismin başka bir şeye değil, sadece Kur'an'ın nüzulüne mahsus olduğu söylenemez. Allah'a iman eden herkesin hanif ve müslim olarak vasıflandırılması sahihtir. Yahudilik ve Hristiyanlık (Nasranilik) ise müntesipleri tarafından Tevrat ve İncil'in şeriatından saptırılıp, tahrif edilen dine mensup olan kimsenin vasfıdır. Ama tahrif edilmemiş iken Tevrat'a ve İncil'e göre amel eden önceki insanları, Yahudiliğe ve Hristiyanlığa mensup saymak doğru olmaz.

Dini, Deliller İleri Sürerek Savunma Gereği

Dini hükümleri iptal etmeye çalışanlara karşı deliller ileri sürerek hükümleri savunmak gerektiğine bu ayetler delalet etmektedirler. Nitekim Yüce Allah da, İsa'nın *aleyhissellem* durumu hakkında, ehl-i kitaptan olan Yahudi ve Hristiyanların ortaya attıkları şüphe ve fesada karşı, deliller ileri sürerek iddialarını geçersiz hâle getirmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾)

66-"İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Bu ayet, hakkı delillerle tartışıp savunmanın doğru bir iş olduğunun en açık ispatıdır. Tartışmak eğer sakıncalı olsaydı bu ayette, bilgiye dayalı tartışma ile cahilce tartışma birbirinden ayrı tutulmazdı.

(حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ)

"Biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız" ayetinin açıklaması hakkında şöyle denilmiştir: "Kendi kitaplarında buldukları bilgilere dayanarak tartıştılar."

Bilmedikleri şey hakkında tartışmaları ise Hz. İbrahim'in Yahudi veya Hristiyan olduğunu ileri sürmeleriydi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِماً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾)

75-"Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize

vebal yoktur" demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."

Kitap ehlinden olan o kimseyi bir kantar malın üzerine emin kişi olarak görevlendirsen (تَأْمَنْهُ عَلَى قِنْطَارٍ) onu sana (eksiksiz) iade eder. Ayette geçen (قِنْطَار) kelimesinin başında (ba) harfi vardır. Ayetin açıklamasında verdiğimiz örnekte ise aynı kelimenin başına (عَلَى) edatını koyduk. Çünkü burada "ba" harfi ile "ala" edatı birbirinin yerine kullanılabilmektedir. (مَرَرْتُ بِفُلَانٍ) "Falana uğradım."(مَرَرْتُ عَلَيْهِ) "Falanın tam üstüne gittim" örneklerinde de "ba" harfi ile "ala" edatı birbirinin yerine kullanılmıştır.

Ayette geçen (قِنْطَار) "kantar" kelimesinin manası hakkında Hasan dedi ki: "Bir kantar, 1200 miskal (yaklaşık 5.100 kg.) altındır."Ebu Nadre, "Bir öküz derisi dolusu altındır" dedi. Mücahid "Yetmiş bindir" dedi. Ebu Salih, "100 rıtl (Yaklaşık 34 kg.) dır" dedi. Yüce Allah burada, kitap ehlinden bazı kimseleri emaneti sahibine geri vermede güvenilir kimse olarak nitelemiştir. Bu ayetle Hristiyanları kastettiği söylenir. Bazı kimseler bu ayeti, kitap ehli kimselerin birbirleri hakkında yapacakları şahitliğin geçerli olacağı hususunda bir delil olarak kabul etmektedirler. Çünkü şahitlik de bir tür emanettir. Nitekim, bazı Müslümanlar güvenilir olduklarında şahitlikleri geçerli olduğuna göre, aynı şekilde bu ayetin delaletine göre güvenilir olma niteliğini taşıyan kitap ehli kimselerin de kâfirlere karşı şahitliklerinin geçerli olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, kitap ehlinden güvenilir olan kimselerin, Müslümanlara karşı yapacağı şahitliğin kabul edilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü bu ayette Yüce Allah, kendilerine bir emanet verildiğinde onu sahibi bulunan Müslümanlara eksiksiz olarak geri verirler diye nitelemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri anlamı bu dediğinizi gerektirmektedir. Ancak biz, icmaya dayanarak bu ayetin hükmünü tahsis ettik, özelledik. Ayrıca ayette, kitap ehlinin Müslümanlar lehine yapacakları şahitliğin geçerli olacağına delalet vardır. Çünkü Müslümanların onlara bıraktıkları emanetleri sahiplerine geri vermeleri, o emanetlerin sahipleri olan Müslümanların hakkıdır. Ancak onların

Müslümanlar aleyhine yapacakları şahitliğin geçerli sayılacağına ayette delil bulunmamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا)

"Onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez."

Mücahid ve Katade dediler ki: "Geri vermesi için tepesine dikilip durmadıkça emanetini sana geri vermez."

Süddi dedi ki: "Onun yakasını bırakmaksızın tepesine dikilip durmadıkça emanetini sana geri vermez."

Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır.

(اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا)

"Onun yakasını bırakmaksızın tepesine dikilip durmadıkça" şeklinde manalandırılması, "Yakasına sarılmaksızın sadece geri vermesini istemek" şeklinde manalandırılmasına göre daha uygun bir manalandırma olacaktır. Bu ayet, alacaklının borçluyu yakalayıp alacağını tahsil edinceye kadar onu salıvermeme hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir.

(ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْاُمِّيّٖنَ سَبِيلٌ)

"Bu da onların, "Ümmîlere[503] karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur" demelerinden dolayıdır."

Katade ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre Yahudiler şöyle demişlerdir: "Araplardan ele geçirdiğimiz mallardan dolayı bize bir vebal yoktur. Çünkü onlar müşriktirler."

503 Bu âyette geçen "ümmî" kelimesi tefsir bilginleri tarafından, "zayıf kimseler", "bilgisizler", "Kitap ehlinden olmayanlar" şeklinde yorumlanmıştır.

Bu hükmün kendi kitaplarında yazılı olduğunu iddia ettiler. Denildi ki: Yahudiler, bu hükmün kendi dinlerinden olmayan herkes için geçerli olduğu görüşündeydiler. Yahudi olmayanların mallarını kendilerine helal sayıyorlardı. Zira onlar, bütün insanların kendilerine tabi olmakla yükümlü oldukları inancındaydılar. Kendilerini bu üstünlüğe ve ayrıcalığa Allah'ın sahip kıldığını iddia ediyorlardı. Yüce Allah, onların yalan söylediklerini şu ayetle haber verdi:

﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

"Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."

﴿اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً اُوْلٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٧٧﴾﴾

77-"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır."

Ameş'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

﴿مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ، وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ، يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ﴾

"Bir Müslümanın malını haksız yere elde edecek şekilde yalan yere yemin eden bir kimse, Allah kendisine gazaplanmış olarak huzur-u ilahiye çıkar."[504]

504 İbn Mâce, Ahkâm, 8

Eş'as b. Kays dedi ki: "Yukarıdaki ayet benim hakkımda indi. Benimle bir adam arasında halledilmesi gereken bir dava vardı. Davayı Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* arz ettim. Bana, ***'Beyyinen var mı?'*** diye sordu. Hayır, dedim. **'Öyleyse hasmın yemin edecek'** buyurdu. Ben, "*Şu hâlde o (rahatlıkla) yemin eder*' dedim. Abdullah b. Mesud'un hadisindeki ifadelerin benzerini söyledi. Ardından *(إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ)* ayeti indirildi."[505]

Mâlik'in bildirdiğine göre Ebu Ümame, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَأَوْجَبَ لَهُ النَّارَ قَالُوا: وَإِنْ كَانَ شَيْئًا يَسِيرًا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: " وَإِنْ كَانَ قَضِيبًا مِنْ أَرَاكٍ)

"Yaptığı (yalan) yemini ile bir Müslümanın hakkını kesen kimseye Allah cenneti haram kılar. Ateşi de ona vacip kılar."

Sahabiler, "Az bir hak kesmiş olsa da mı böyle olur ey Allah'*ın* Resûl*ü*?" diye sorunca, ***"Erak ağacından bir dal olsa bile"*** diye cevap verdi.[506]

Şa'bi'nin bildirdiğine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(من حَلَفَ عَلَى يَمِينِ صَبْرٍ كَاذِبًا لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ أَخِيهِ، لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ)

"Bir kimse (mü'min) kardeşinin malını ele geçirmek için karşı tarafı bağlayacak şekilde yalan yere yemin ederse, Allah kendisine gazaplanmış olarak huzur-u ilahiye çıkar."[507]

505 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/302
506 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/179
507 İbn Hibban, Sahih: 11/481

Bu ayet ve hadislerin zahiri şu hükme delalet etmektedir: Hiç kimse ettiği yemin sebebiyle, zahirde başkasına ait olan bir malı elde etmeyi hak etmez. Her kim ki elinde bulunan bir şeyin kendisine ait olduğunu iddia eder, başkası o malda hak sahibi olduğunu ispatlayıncaya kadar o mal kendisinindir. Nakletmiş olduğumuz ayet ve hadislerin açık anlamı, yemin ederek zahirde başkasına ait olan bir mal üzerinde hak iddia etmeyi yasaklamaktadır. Çünkü yemin etmeden o malda hak sahibi olduğunu iddia edemez. Ancak biz böyle demekle yemin edenin zahirde o mala sahip olamayacağını söylemekteyiz. Ama Allah katında belki de o mal kendisinin olabilir. Ancak mal üzerindeki mülkiyet bize göre hakikî manada değil de zahiri yolla ispatlanabilir. Bu da "Yemin reddedilir" diyenlerin bu söylediklerinin geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kişi, ettiği yeminle zahirde başkasına ait olan bir mal üzerinde hak sahibi olabilmektedir. Bu da, yeminlerin mal üzerinde hak elde etmek için değil, davaları halletmek için konulmuş olduğuna delalet etmektedir.

Avvam b. Havşeb'in bildirdiğine göre İbrahim b. İsmail, İbn Ebi Evfa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam bir eşyayı satışa çıkardı. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederek, müşteriyi aldatmak için aslında kendisine hiç de teklif edilmediği hâlde "Bu mala şu kadar verdiler de vermedim" gibi ifadeler kullandı. Bunun üzerine şu ayet indirildi:

(اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا)

"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya..."[508]

Hasan ile İkrime'den rivayet olunduğuna göre bu ayet, kendi yazmış oldukları bir kitabın Allah katından indirildiğine yemin eden, bir haham grubu hakkında nazil olmuştur.

508 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/29

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقاً يَلْوُنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾﴾

78-"Onlardan (Kitap ehlinden) bir grup var ki, Kitab'dan olmadığı halde Kitab'dan sanasınız diye (okudukları) Kitap'tanmış gibi dillerini eğip bükerler ve, "Bu, Allah katındandır" derler. Halbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."

Bu ayet, masiyetin Allah katından gelmediğine ve O'nun fiili olmadığına delalet etmektedir. Eğer O'nun fiili olsaydı, O'nun katından gelirdi. Yüce Allah, masiyetlerin kendi katından olduğu iddiasını genel bir şekilde reddetmiştir. Eğer O'nun fiili olsaydı, en kuvvetli şekilde O'nun katından gelirdi. Masiyetlerin mutlak manada Allah katından gelişini reddetmek doğru olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: 'İman Allah katındandır' denilir. Ama 'İman, her bakımdan O'nun katındandır' denilmez. Küfür ve günahlar için de bu böyledir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mutlak biçimdeki olumsuzluk cümlesi, genel hüküm gerektirir. Ama mutlak biçimdeki olumlu cümlede böyle bir durum yoktur. Mesela "Zeydin yanında yiyecek yoktur" dediğinizde bu, Zeyd'in yanında az veya çok yiyecek bulunmadığı anlamına gelir. Ama "Onun yanında yiyecek vardır" dediğinizde, bu cümleden, bütün yiyeceklerin onun yanında mevcut olduğu manası anlaşılmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾﴾

92-"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir."

Bu ayette geçen iyiliğin iki manaya geldiği söylenmiştir. Biri cennettir. Amr b. Meymun ile Süddi'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Diğer görüşe göre ise iyilik, insana sevap kazandıracak hayır işleri yapmaktır.

Ayette geçen ve harcama diye tercüme edilen infak ise kişinin çok sevdiği malını sadaka ve benzeri şekillerde Allah yolunda sarf etmesidir.

Yezid b. Harun'un bildirdiğine göre Humeyd, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ)

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz" ayeti ile (مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا) **"Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek"**[509] ayeti nazil olduğunda Ebu Talha dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! *Falan yerdeki hurma bahçemi Allah yoluna bağışladım. Eğer ben onu gizleyebilseydim, böyle ilan* etmezdim."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Bahçeni yakınlarına ver"*** buyurdu.[510]

Yezid b. Harun'un bildirdiğine göre Hamza b. Abdullah, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) **"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz"** ayetinin üzerinde düşündüm. Cariyem Ümeyme'den daha çok sevdiğim bir şeyimin olmadığını gördüm. "Artık o, Allah rızası için hürdür" dedim. Allah için yaptığım bir işten geri dönmüş sayılmasaydım, mutlaka onu kendime nikâhlardım. Bunu yapmadım. Onu Nafi'ye nikâhladım. Ümeyme artık Nafi'nin ümmü veledidir.

509 Bakara, 2/245
510 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/386

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Muammer, Eyyub ve diğerlerinin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) **"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz"** ayeti nazil olduğunda Zeyd b. Harise *radıyallahu anh*, sevdiği bir atını getirip "Ey Allah'ın Resûlü! Şu at artık Allah yoluna bağışlanmıştır" dedi. Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* Üsame b. Zeyd'i o ata bindirdi. Atı bağışlamış olan Zeyd b. Harise sanki bundan hoşlanmadı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu hâlini farkedince, ***"Allah senin bu bağışını kabul etti"*** buyurdu.

Bu atla ilgili olarak Hasan'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "O farz olan zekât idi. Verilmesi farz olan bir zekât malı idi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* ayetin te'viline uyarak cariyeyi azat etmesi, Allah rızası için verilen her malı, ayette kastedilen infaktan saydığına delalet etmektedir. Ona göre bu hükmün, hem farz, hem de nafile olan infaklarda geçerli olan genel bir hüküm olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Talha ile Zeyd b. Harise'nin yaptıkları da, onların infakta bulunmayı, nafile sadakaları bırakıp, sadece farz olan zekâtı vermek şeklinde görmediklerine delalet etmektedir. Buna göre mezkûr ayetin manası şöyle olsa gerektir: İnsanı Allah'a yakın kılan taatlerin en üst mertebesinde bulunan iyiliğe, en çok sevdiğiniz malınızı infak etmedikçe eremezsiniz. Çünkü kişinin en çok sevdiği malını infak etmesi/Allah yolunda harcaması, niyetinde samimi olduğunu gösterir.

Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ)

"Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır."[511]

511 Hac, 22/37

Lügatte de bunun benzeri bir ifadeyi kullanmak mümkündür. Nafile sadaka verilmeden sadece farz olan zekâtı vermekle hiç infak edilmemiştir, denilemez. Ancak bu durumda kâmil manada infakta bulunulmuş olmaz. Nitekim bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Düşkün, bir iki lokma ya da bir iki hurma vererek geri gönderilen kimse değildir. Asıl düşkün, harcayacak bir şey bulamayan, düşkün olduğu da anlaşılamadığı için kendisine sadaka da verilmeyen kimsedir."[512]

Bu hadiste düşkünün tanımı yapılırken mübalağa cihetine gidilmiştir. Bu demek değildir ki, burada tanımı yapılan düşkünden nispeten daha iyi durumda olanlar düşkün değildirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾﴾

93-"İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğulları'na helâl idi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, İsrail/Yakub *aleyhissellem* kendisine haram kılıncaya kadar önceleri bütün yiyeceklerin İsrailoğulları'na mübah olduğunu anlamamızı gerektirmektedir.

İbn Abbas ile Hasan'dan gelen bir rivayete göre İsrail/Yakub'un *aleyhissellem* bacağının arka tarafındaki sinir ağrımaya başladı. Bu hastalığı uzun süre devam edince, "Eğer Allah bana şifa ihsan ederse, en sevdiğim yemeği kendime haram edeceğim" diyerek adakta bulundu. En sevdiği yemek deve etiydi.

Katade dedi ki: "İsrail, etlerdeki damar ve sinirleri yemeyi kendine haram kıldı."

512 Buhari, Zekât, 52

Rivayet olunduğuna göre İsrail, yani Yakub b. İshak b. İbrahim *aleyhissellem* bacağındaki sinir ağrısından kurtulursa, en sevdiği yiyecek ve içeceği kendine haram kılacağını söylemişti. En sevdiği yiyecek deve eti, içecek de deve sütü idi.

Mezkûr ayetin iniş sebebi şuydu: Yahudiler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* deve etini helal kılmasını hoş karşılamadılar. Çünkü onlar neshi caiz görmüyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah mezkûr ayeti indirdi ve İsrail/Yakub *aleyhissellem* kendine haram kılıncaya kadar, deve etinin İbrahim *aleyhissellem* ile zürriyetine helal olduğunu açıkladı. Tevrat'ı onlara delil göstereceğini söyledi. Ancak, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediklerinin Tevrat'ta yazılı olduğunu bildikleri için, Tevrat'ı ortaya getirmeye cesaret edemediler. Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, neshin mümkün olmadığına dair söylediklerinin batıl olduğunu da ortaya koymuş oldu. Zira, bir vakitler mübah olup da sonra haram kılınan bir şeyin, daha sonra yine mübah kılınması mümkündür.

Bu ayette, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin gerçek olduğuna delil vardır. Çünkü kendisi ümmi olup kitapları okumaz, kitap ehli ile bir arada oturup da önceki peygamberlerin kitaplarındaki sırları, Allah kendisine bildirmedikçe bilemezdi. İsrail/Yakub'un *aleyhissellem* kendisine haram kıldığı bu yiyecek, kendisine ve İsrailoğulları'na yasak oldu. Buna şu ayet delalet etmektedir:

(كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَاءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَاءِيلُ عَلَى نَفْسِهِ)

"İsrail'in/Yakub'un kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğulları'na helâl idi."

Allah'ın İsrailoğulları'na helal kıldığı yiyeceklerden bunu istisna etti ve sonra da kendine haram kıldı. Bu da gösteriyor ki o yiyecek, İsrail'e ve zürriyetine haram kılındı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haramlığı mı daha faydalı, yoksa mübahlığı mı daha faydalı, bunu bilmeden bir kimsenin bir şeyi kendine haram kılması nasıl caiz olur? Hâlbuki ibadetlerde neyin faydalı olduğunu sadece Yüce Allah bilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah'ın bu hususta kendisine izin verdiği bir kimsenin bunu yapması caizdir. Tıpkı Yüce Allah'ın izniyle ahkâm konusunda içtihatta bulunmanın caiz oluşu gibi. İçtihat sonucunda varılan hüküm, Yüce Allah'ın vermiş olduğu bir hüküm olarak kabul edilir. Yine bir kimsenin kendi karısını boşayarak, cariyesini de azat ederek kendine haram kılması caizdir. Aynı şekilde nass veya Allah'ın iznine dayanarak içtihat yoluyla bir yiyeceği kendine haram kılması da caizdir. İsrail'in de bir yiyeceği kendine haram kılması, ya kendisinin bu hususta yaptığı bir içtihat ya da dilerse o yiyeceği kendine haram kılabileceğine dair Allah'tan gelen bir nass neticesinde olmuştur. Ayetin zahiri, İsrail'in o yiyeceği içtihat neticesinde kendine haram kıldığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, ayette o yiyeceği İsrail'in kendisinin haram kıldığını bildirmektedir. Bu haram kılması bir nassa dayalı olsaydı, ayette "Allah'ın haram kıldığı dışında" denirdi. Haram kılma işi İsrail'e izafe edildiğine göre, İsrail'in içtihat neticesinde o yiyeceği kendine haram kıldığı ortaya çıkmış olmaktadır. Bu da, başkaları için caiz olduğu gibi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için de, ahkâm konusunda içtihatta bulunmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Hatta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda başkalarından daha önceliklidir. Çünkü o, reyi ile içtihat etmenin ve kıyaslamanın yollarını daha iyi bildiği gibi görüşü daha üstündür. Bunu usûlü'l-Fıkh kitabımızda açıklamış bulunmaktayız.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İsrail'in bazı yiyecekleri kendine haram kılması, gerçekleşmiş bir hadisedir. Onun söyledikleri gereği, haramlıktan başka bir şey değildi ve bu haramlık da Peygamberimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatıyla nesh edilmiştir. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mariye'yi kendine haram kılmıştı. Bir rivayete göre ise bal yemeyi kendine haram kılmıştı. Ama Allah her ikisini de ona haram kılmadı. Bunları kendine haram kılarken söylediği ifadenin gereği olarak, yemin kefareti vermesini şu ayetle gerekli kıldı:

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ)

"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır."[513]

Bu ayette bir şeyi kendine haram kılan bir kimsenin, o şeyi tekrar kendine mübah kılması durumunda, yemin kefareti vermesi gerektiği bildirilmektedir. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kimse kendi cariyesini veya kendi mülkü olan bir şeyi kendine haram kılarsa o cariye veya o şey kendisine haram olmaz. Haram kıldıktan sonra onu kendine mübah edebilir. Ancak yemin kefareti vermesi gerekir. Tıpkı "Şu yemeği yemeyeceğim" diye yemin eden kimse gibi. (O yemeği yediği takdirde yemin kefareti vermesi gerekir). Ancak, bu meseleyle yemin arasında şu bakımdan bir fark bulunduğunu söylemişlerdir. Bir kimse "Vallahi şu yemeği yemeyeceğim" diye yemin ettikten sonra, o yemeğin tamamını yemedikçe yeminini bozmuş olmaz. Ama "Ben şu yemeği kendime haram ettim" dedikten sonra, o yemeğin birazını yese bile yemin kefareti vermesi gerekir. Çünkü haram kılma ifadesiyle yemin eden kimse, o yemeğin birazını yemekle, yeminini bozmaya kastetmiş ve "Vallahi şu yemeğin birazını dahi yemeyeceğim" diye yemin etmiş gibi olur. Çünkü Yüce Allah'ın haram kıldığı şeylerde haramlık, o şeylerin azını da çoğunu da kapsar. Aynı şekilde bir şeyi kendine haram kılan kimse de o şeyin her bir parçasını yememeye yemin etmiş gibi olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكاً وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ (۹۶)

96-"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir."

513 Tahrim, 66/1-2

Mücahid ile Katade dediler ki: "Kâbe'den önce yeryüzünde inşa edilmiş bir ibadet evi yoktu."

Ali ile Hasan'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kâbe, ibadet için yeryüzünde inşa edilen ilk evdir."

Ayette geçen "bekke" kelimesi ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur:

Zühri dedi ki: "Bekke, Mescid-i Haram'dır. Mekke ise haremin tamamının adıdır."Mücahid dedi ki: "Bekke, Mekke'nin kendisidir."

Bu görüşte olanlar derler ki: Ba harfi bazen mime dönüşebilir. Mesela saçını tıraş eden kimse için (سَبَدَ رَأْسَهُ وَسَمَدَهُ) derler.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Bekke, Mekke'nin iç kısmıdır."

Bir görüşe göre (أَلْبَكُّ) kelimesi izdiham manasına gelmektedir. Kalabalık ve izdiham meydana geldiğinde (بَكَّهُ يَبُكُّهُ بَكّاً) denir. İnsanlar bir yerde birikip sıkışıklık ve izdiham meydana getirdiklerinde (تَبَاكَّ النَّاسُ) denir. Beytullahın çevresindeki mescide de bekke denebilir. Çünkü insanlar orada tavaf için toplanıp izdiham meydana getirirler.

(وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ)

"Âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak..."

Bu beyt, Allah'ın varlığına delalet etmekte ve beyanda bulunmaktadır. Yüce Allah, Kâbe ve çevresinde başkalarının gösteremeyeceği mucizeler izhar etmiştir. Orada vahşi hayvanlardan yana güvende olunur. Öyle ki harem bölgesinde köpekle geyik bir arada bulunabiliyor. Fakat köpek, geyiği ürkütmez. Geyik de ondan ürküp kaçmaz. Bu da Allah'ın birliğine ve kudretine delalet eder. Ayette geçen "Beyt" kelimesiyle de Kâbe ve çevresindeki harem bölgesinin kastedildiğini ispatlar. Çünkü bu güvenlik, harem bölgesinin tamamında mevcuttur.

Ayette geçen "mübarek" kelimesiyle, haremin hayır ve bereketinin sabit olduğu ifade edilmek istenmiştir. Çünkü bereket, hayrın sabit olması, gelişip fazlalaşması demektir. "Bereket" kelimesinin kökü olan (اَلْبَرْك) kelimesi sabit olmak manasınadır. Sabit durumda olan, yani durumunu koruyan şey için Arapça'da (بَرَكَ - بَرْكاً - بُرُوكاً) denir.

Bu ayette, oradaki faydalardan, hayır ve bereketin çokluğundan, ilahî lütuflardan, tevhid ve dine doğru götüren hidayetten bahsedilerek, hac için insanlar beyt-i harama yönlendirilmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِناً وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾﴾

97-"Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır.)"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Makam-ı İbrahim bir mucizedir. Allah'ın birliğine ve İbrahim'in *aleyhissellem* peygamberliğinin gerçekliğine delil ve alâmet olsun diye, İbrahim'in *aleyhissellem* ayakları Allah'ın kudretiyle sert bir taşa gömülüp iz bırakmıştı. Kâbe de ve çevresindeki harem de, önce de anlatmış olduğumuz Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden başka ayetler de vardır. Mesela orada vahşi hayvanlardan güvende olunmakta, onlar âdeta evcilleştirilmekte, saldırgan ve canavar hayvanlarla bir arada olunabilmekte, cahiliyet devrinde bile çevrede insanlar kapılıp götürülmekteyken, harem de korkulu insanlar bile güvende olmakta idi. İbrahim'den *aleyhissellem* günümüze kadar, çok sayıda insan Mina da cemerat'a taş attıkları ve başka yerden oraya getirilip atıldığı hâlde o taşlar yok edilmekte, kuşlar Kâbe'nin üzerinden değil de çevresinden uçmakta, hastalar hastalıklarından kurtulmak için oranın yüzü suyu hürmetine şifa

dilemekte, oraya hürmette kusur edenler, cezalarını bu dünya dayken çekmektedirler. Oranın bu özellikleri ve âdetleri bu şekilde devam etmektedir. Fil sahipleri (Ebrehe ordusu), orayı tahribe geldikleri için ebabil kuşlarıyla helâk edildiler. Sayamadıklarımız hariç bütün bunlar, harem-i şerife ait olağanüstü durumlardır. Yine buraya kadar nakledilen ayetlerde geçen "beyt" kelimesiyle, Mekke harem'inin tamamı kastedilmektedir. Çünkü bütün bu sayılan olağanüstü hâller, harem'in tamamında mevcuttur. Şunu da belirtelim ki, Makam-ı İbrahim, Beytullah'a dahil olmayıp onun dışındadır. Doğrusunu Allah bilir.

Caninin Hareme Sığınması veya Orada Cinayet İşlemesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا)

"Oraya kim girerse, güven içinde olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, (اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ) **"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi..."** ayetinden sonra geldiği için, Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden, zikrettiğimiz alâmet ve mucizeler, harem bölgesinin tamamında mevcuttur. Bu alâmet ve mucizelerle birlikte, Kâbe'den ve harem bölgesinden bahsedildikten sonra: (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) **"Oraya kim girerse, güven içinde olur"** denildi. Bu sebeple burada tüm harem'in kastedilmiş olması gerekir. **"Oraya kim girerse, güven içinde olur"** sözü, oraya girmezden önce veya girdikten sonra suç işlemiş olan caninin, canının güvende olmasını gerektirmektedir. Ancak fakihler, harem de öldürme veya yaralama suçu işleyenin, bu suçundan sorumlu tutulması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bilindiği gibi "Oraya kim girerse, güven içinde olur" cümlesi her ne kadar haber formatında ise de aslında bir emir cümlesidir. Böyle olunca da ayette sanki "O, Yüce Allah'ın hükmünde ve yapmakla emrolunduğu hususlarda güven içindedir" denilmiş olmaktadır. Tıpkı "Şu mübahtır, şu da yasaktır" dememizde olduğu gibi. Aslında böyle derken, "Allah'ın

hükmüne ve kullarına verdiği emre göre bu mübahtır, şu da yasaktır" demeyi kastetmekteyiz. Yoksa "Bunun mübahlığına inanan bir kimse bunu mübah saymakta, şunun da mahzurlu olduğuna inanan bir kimse şunu mahzurlu saymaktadır" demeyi kastetmemekteyiz. Bu âdeta şuna benzemektedir: Mesela mübah bir şey için bir kimseye, "Şunu yap. Yaptığın takdirde senin için ne sorumluluk ne de sevap vardır" dememiz, mahzurlu bir iş için de "Şunu yapma. Yaptığın takdirde bundan dolayı azabı hak edersin" dememiz gibi. (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) **"Oraya kim girerse, güven içinde olur"** ayeti de, hareme sığınan caniye güvenlik sağlamamızı emretmekte, kanını akıtmamızı yasaklamaktadır.

Mesela şu ayete bakalım:

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ)

"Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün."[514]

Bu ayet, harem de adam öldürmenin caizliğini haber vermekte ve bizimle savaşmaları durumunda müşrikleri öldürmemizi emretmektedir.

(وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا)

"Oraya kim girerse, güven içinde olur" ayeti haber cümlesi olsaydı, haber verdiği şeyin yani caninin hayatının güvende olmaması caiz olmazdı. Orada bizimle savaşan müşrikleri öldürmemiz emredildiğine göre demek ki bu ayet, haber cümlesi değil, emir cümlesidir. Buna göre hareme sığınan caninin can güvenliğini sağlamamız emredilmekte, öldürmemiz yasaklanmaktadır. Sonra bu ayet caniyi hak etmediği zulüm ve öldürmeden koruyup güvenliğini sağlamamızı emretmekte ya da başkasını öldürmüş olması sebebiyle, hak ettiği öldürülmekten

514 Bakara, 2/191

koruyup güvenliğini sağlamamızı emretmektedir. Hak etmediği aksine zulmen kendisine uygulanacak cezalara karşı onun güvenliğini sağlamamız emredilmekteyse, özel olarak harem den söz edilmesinin bir faydası olmaz. Bu durumda, harem ile haremin dışındaki yerler arasında bir fark bulunmamaktadır. Çünkü insanları bizim veya imkânımız varsa, başkalarının yapacağı zulme karşı koruyup güvende bulundurmak, görevimizdir. Böylece cezalandırılmayı hak eden caninin, hareme sığınması durumunda güvenliğinin sağlanmasının kastedildiği anlaşılmış olmaktadır. Ayetin zahiri de, harem de veya başka yerde suç işlediği için cezalandırılmayı hak eden caninin güvenliğinin sağlanmasını gerekli kılmaktadır. Yalnız ilim ehlinin ittifakına göre, harem de bir kimseyi öldüren caninin kısasen öldürülmesi gerektiğine dair delil vardır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ)

"Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün."

Bu ayette harem de cinayet işleyenle harem dışında cinayet işledikten sonra hareme sığınan kimse, hüküm bakımından birbirinden ayrılmıştır.

Harem Dışında Cinayet İşledikten Sonra Hareme Sığınan Caninin Hükmü

Harem dışında cinayet işledikten sonra hareme sığınan kimsenin hükmü hakkında, fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Bir kimse harem dışında bir başkasını öldürdükten sonra Harem bölgesine girerse, orada durduğu müddetçe kendisine kısas uygulanmaz. Lâkin oradan çıkıncaya kadar kendisiyle alışveriş yapılmaz, beraber yemek yenilmez. Harem den çıkınca da kendisine kısas uygulanır. Harem de

bir kimseyi öldüren cani, harem de öldürülür. Harem dışında bir başkasını yaraladıktan veya bir organını telef ettikten sonra hareme giren kimseye harem de kısas cezası uygulanır."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Buraya kadar anlatılan durumların tamamında caniye harem de kısas uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas, İbn ömer, Ubeydullah b. Umeyr, Said b. Cübeyr, Atâ b. Ebi Rebah, Tavus b. Keysan ve Şabi'den rivayet olunduğuna göre; harem dışında bir kimseyi öldürdükten sonra hareme sığınan kimse öldürülmez.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Lâkin onunla bir arada oturulmaz. Bir yerde barındırılmaz. Kendisiyle alışveriş yapılmaz. Böylece Harem'den çıkmak mecburiyetinde bırakılır. Çıkınca da öldürülür. Cinayeti harem de işlerse, harem de kendisine kısas uygulanır."

Katade, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Harem, içinde veya dışında işlenen cinayetten ötürü caniye kısas uygulanmasına engel olmaz. **"Oraya kim girerse, güven içinde olur"** Bu, cahiliyet devrinde uygulanan bir hükümdü. Bir kimse her türlü suçu işledikten sonra hareme sığınırdı. Harem'den çıkıncaya kadar da kendisine ilişilmezdi. İslam gelince bu hükmü daha da şiddetlendirdi. Bir kimse haddi gerektiren bir suçu harem dışında işledikten sonra hareme sığınsa bile kendisine had uygulanır."

Hişam, Hasan ile Atâ'nın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Bir kimse haddi gerektiren bir suçu harem dışında işledikten sonra hareme sığınsa, kendisine had uygulanması için harem den çıkarılır ve had uygulanır." Mücahid'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir. Harem'den çıkarılır derken muhtemelen şu mana kastedilmiştir: Kendisiyle oturulup kalkılmaz, bir yerde barındırılmaz, alım satım yapılmaz. Böylece harem'den çıkmak mecburiyetinde bırakılır. Bu açıklamayı Atâ'nın yaptığı rivayet edilmiştir. Onunla Hasan, cani harem'den çıkarılır, derken bunu kastetmiş olabilirler.

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ)

"Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın" ayetinin delaletini (وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) **"Oraya kim girerse, güven içinde olur"** ayetinin delalet ettiği mana doğrultusunda anlatmıştık. Buna göre, dışarıda cinayet işledikten sonra hareme sığınan cani, eğer harem de cinayet işlememiş ise kısas için öldürülmesi caiz olmaz.

Selef ulemasından naklettiğimiz ifadeler de onların, harem dışında adam öldürdükten sonra hareme sığınan kimsenin öldürülmesinin caiz olmayacağı hususunda icma ettiklerine delalet etmektedir.

Ancak Hasan'dan bu konuda birbirine zıt iki görüş rivayet edilmiştir. Katade'nin, kendisinden rivayet ettiği görüşe göre, harem dışında adam öldürdükten sonra hareme sığınan kimsenin öldürülmesinin gerekli oluşudur.

Hişam b. Hassan tarafından rivayet edilen diğer görüşüne göre ise bu durumdaki bir cani harem dışına çıkarılarak öldürülür.

Önce de açıkladığımız gibi, harem dışına çıkarılmasından kastedilen şudur: Harem deyken kendisiyle alışveriş yapılmayarak, kendisiyle birlikte bir şeyler yemeyip içmeyerek baskı uygulanır ve harem dışına çıkmaya mecbur bırakılır. Kendisinden gelen iki rivayet birbirine zıt olduğu için, Hasan'ın bu konuda değerlendirilecek bir görüşüne ulaşılmış olmadı. Geride diğer sahabe ve tabiilerin, harem dışında işlenen cinayetler için caniye harem de kısas uygulanamayacağına dair ifadeleri kaldı. Selef ulaması ile onlardan sonra gelen fakihler, harem de işlediği cinayet sebebiyle caniye hak ettiği öldürme veya misilleme cezasının uygulanması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:

"Yüce Allah şöyle buyuruyor: (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى) **"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."**[515], (النَّفْسَ بِالنَّفْسِ) **"Cana can**

515 Bakara, 2/178

kısas edilir."[516], (وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا) **"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir."**[517]

Bu ayetlerden çıkarılan genel hüküm, harem de veya harem dışında cinayet işleyen kimseye kısas uygulanmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) **"Oraya kim girerse, güven içinde olur"** ayetinin, harem dışında cinayet işleyen kimsenin hareme sığınması durumunda orada öldürülmekten emin olmasını gerektirdiğini açıklamıştık.

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ) **"Size kısas farz kılındı"** ayetiyle kısası vacip kılan diğer ayetler, hareme girip güvene kavuşma durumu söz konusu olmadığında devreye girerler. Hareme sığınmak, bu kısas ayetlerinin hükmünü tahsis eder.

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ) **"Size kısas farz kılındı"** ayeti, haremin hükmünün söz konusu olmadığı yerde uygulanır.

(وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) **"Oraya kim girerse, güven içinde olur"** ayeti, haremin hükmünü ortaya koymakta ve hareme sığınanın güvende olacağını bildirmektedir. Bu ayetlerden her biri kendi bağlamında cari olmakta, iniş sebebine göre uygulanmakta, haremin hükmü konusunda kısas ayetleriyle çatışmamaktadır.

Diğer taraftan kısasın farz kılınması, hareme girenin güvende olacağını bildiren ayetin nüzulünden mutlaka daha öncedir. Zira kısas daha önce farz kılınmış olmasaydı, hareme giren, işlemediği cinayetten dolayı öldürülmeyecek ve güvende olacaktır, demek mümkün olmazdı. Bu da gösteriyor ki, hareme giren caninin güvende olacağını bildiren ayet, kısasın farz kılındığını bildiren ayetten sonra indirilmiştir.

516 Mâide, 45/5
517 İsrâ, 17/33

Konuyla ilgili hadislere gelince; İbn Abbas ve Ebu Şureyh el Kâbî, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(إِنَّ اللهَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَلَمْ يَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي وَإِنَّمَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ)

"Şüphesiz Allah Mekke'yi haram (saygın ve dokunulmaz) kıldı. Benden önce hiç kimseye helal kılınmadı. Benden sonra da kimseye helal kılınmayacaktır. Bana da gündüzün sadece bir saatinde (deminde) helal kılındı."[518]

Bu hadisin zahiri manası, hareme sığınan ve orada cinayet işleyip de yine oraya sığınan kimsenin öldürülmesinin yasak olmasını gerektirmektedir. Ancak orada cinayet işleyen ve oraya sığınmayan kimsenin işlediği cinayet sebebiyle cezalandırılması gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Şu hâlde, cinayet işledikten sonra oraya sığınan kimsenin cezalandırılmayacağına dair hüküm, varlığını korumaktadır.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ مِنْ أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللهِ يَوْمَ الْقِيامَةِ رَجُلٌ قَتَلَ في الحَرَمِ وَرَجُلٌ قَتَلَ غَيْرَ قَاتِلِهِ وَرَجُلٌ أَخَذَ بِذُحُولِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ)

"Kıyamet gününde Allah'a en âsi olan kimse; harem de adam öldüren, katilinden başkasını öldüren ve cahiliyet ehli kimseler gibi intikam alan kimsedir."[519]

Bu hadisin genel ifadesi, harem deki insanların öldürülmesini yasaklamaktadır. Bir delil olmadan bu insanların bir kısmını ayrı bir hükme tabi tutup öldürmek caiz olmaz.

518 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/248
519 Abdurrezzak, Musannef: 5/139

Öldürmeyip yaralayan kimse, hareme sığınsa bile orada cezalandırılır. Hatta borçlu bir kimse hareme sığınsa bile nakledeceğimiz şu hadis gereğince hapsedilir:

(لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ)

"Varlıklı kimsenin borcunu ödemeyi geciktirmesi, onun kişilik haklarını elinden almayı ve onu cezalandırmayı helal kılar."[520]

Borçlunun hapsedilmesi, bir cezalandırmadır. Hapis, öldürmekten aşağı ve hafif bir cezadır. Ölüm cezasından daha hafif bir cezayı gerektiren hakları ihlal eden kimse, hareme sığınsa bile, borç sebebiyle verilen hapis cezasına kıyasla cezalandırılır. Başkasını yaralayan ve bedeninde tahribat ve telefe yol açan kimsenin, hareme sığınsa bile cezalandırılması gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Aynı şekilde, harem deyken adam öldüren veya yaralayan caninin sorgulanıp cezalandırılması gerektiği hususunda da fakihler arasında ihtilaf yoktur. Harem dışında cinayet işledikten sonra hareme sığınan kimsenin harem de öldürülmesi vacip olmadığında, oradan çıkmasını sağlamak için kendisiyle alışveriş yapılmaması, bir yerde barındırılmaması gerektiği hususunda da fakihler arasında ihtilaf yoktur. Öldürülmeyeceği hükmü bizde sabit olduğuna göre, diğer hükmün uygulanmaması gerekir. Yani kendisiyle alışveriş yapılmaması ve bir yerde barındırılmaması gerekir. Bu uygulamaların geçerliliği konusunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Yalnız, Harem dışında cinayet işledikten sonra hareme sığınan kimseye uygulanacak olan hüküm konusunda fakihler arasında ihtilaf vardır. Biz de bu konudaki görüşümüzün delillerini yukarıda naklettik. Bu mesele dışındaki diğer hususlarda, üzerinde ittifaka varılan hükümler uygulanır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَسْكُنُ مَكَّةَ سَافِكُ دَمٍ، وَلَا آكِلُ رِبًا، وَلَا مَشَّاءٍ بِنَمِيمَةٍ)

520 İbn Mâce, Sadakat, 18

"Kan akıtan, faiz yiyen ve koğuculuk yapan, Mekke'de ikamet etmesin." [521]

Bu hadis şunu öngörmektedir: Katil bir kimse Hareme girdiğinde oradan çıkıncaya kadar barındırılmaması, kendisiyle alış veriş yapılmaması, yedirilmemesi, içirilmemesi gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kan akıtan, orada ikamet etmesin"*** buyurmuştur.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Tavus b. Keysan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Katil kimse hareme girdiğinde kendisiyle birlikte oturulup kalkılmaz, alışveriş yapılmaz, bir yerde barındırılmaz. Maktulün velisi peşine düşerek ona "Falanın canını aldın. Allah'tan kork ve de harem den çık!" der.

(وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا)

"Oraya kim girerse, güven içinde olur" ayetine benzer manada olan şu ayetler de vardır:

(اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ)

"Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenlikli bir yer kıldığımızı görmediler mi?"[522]

(اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا)

"Onları saygın ve güvenlikli bir yere yerleştirmedik mi?"[523]

(وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا)

521 Ebu Said b. Arabi Ahmed b. Muhammed b. Ziyad b. Beşir b. Dirhem el-Basri es-Sufi, Mucem: 2/818

522 Ankebut, 29/67

523 Kasas, 28/57

"Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık."[524]

Bu ayetler, hareme girmeden önce ölüm cezasını hak etmiş olsa da, hareme sığınan kimsenin öldürülmesinin haramlığına delalet etmede bir birine yakın anlamdadırlar. Bazı ayetlerde "Beyt" kelimesi bazısında ise "harem" kelimesinin kullanılmış olması, oraya sığınanların güvenlik içinde olması ve öldürülmesinin caiz olmaması bakımından, haremin Beytullah hükmünde olduğuna delalet etmektedir. Yüce Allah güvenli yer olarak niteledi diye Beytullah'a sığınan caninin öldürülmeyeceği hususunda fakihler ihtilaf etmediklerine göre, aynı şekilde hareme sığınan caninin de öldürülmemesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Beytullah'ta adam öldüren kimse, Beytullah'ta öldürülmez. Ama Harem'de adam öldüren kimse, Harem'de öldürülür. Şu halde Harem, Beytullah gibi değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah saygınlığının büyük olması bakımından haremi Beytullah hükmünde saydığı için, ayetlerde bazen Beytullah bazen de harem kelimesini zikretmiştir. Bu da ikisinin aynı seviyede olmasını gerektirir. Ancak, birini hüküm bakımından diğerinden ayırmayı gerektiren bir delil olması durumu bunun dışında tutulmuştur. Ölüm cezasını hak eden bir kimseyi Beytullah'ta öldürmenin caiz olmadığına dair delil vardır. Dolayısıyla caniye kısas uygulanmaması, Beytullah'a özgü bir ayrıcalıktır. Haremin bu konudaki hükmü ise Kur'an'ın zahirinin gereğine verilecektir. O da Beytullah'la aynı hükme tabi olmasını, yani ölüm cezasına çarptırılan caninin harem de de öldürülmemesini gerekli kılmaktadır.

Doğrusunu Allah bilir

524 Bakara, 2/125

Hac Farizası

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا)

"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, yolunun bulunması şartıyla haccın farz olduğunu açıkça bildirmektedir. Yolunun bulunması derken de ulaşım imkânının bulunması kastedilmektedir. Yani Hac ibadetinin yapılacağı yerlere ulaşma imkânı bulan ve o yolculuğa güç yetirebilen kimsenin haccetmesi gerekir. Şu hâlde ayette geçen "Yolculuğuna gücü yeten" ifadesiyle, oraya kavuşma imkânını bulan kimseler kastedilmiş olmaktadır. Yine ayette geçen "sebil" kelimesiyle de ulaşma manası kastedilmiştir. Nitekim şu ayetlerde de "sebil" kelimesi, ulaşma manasında kullanılmıştır:

(فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ)

"Şimdi (bu ateşten) bir çıkış yolu var mı?"[525] Yani çıkış yerine ulaşma imkânı var mı?

(هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ)

"Dünyaya dönmek için bir yol var mı?"[526] Yani dönüş yerine ulaşma imkânı var mı?

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hac yolculuğuna güç yetirebilmek için azık ve bineğin mevcut olmasının şart olduğunu bildirmiştir.

Ebu İshak el-Hemedani'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

525 Mü'min, 40/11
526 Şûrâ, 44/42

(مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللهِ وَلَمْ يَحُجَّ فَلاَ عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا، أَوْ نَصْرَانِيًّا، وَذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً)

***"Kendisini Beytullah'a ulaştıracak binek ve azığa sahip olduğu hâlde haccetmeyen bir kimsenin Yahudi veya Hristiyan olarak ölmesi arasında bir fark yoktur. Zira Yüce Allah Kitabı'nda* şöyle buyuruyor: "Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'*ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*"**[527]

İbrahim b. Yezid el Huzi'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Abbad, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً) **"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'*ın insanlar üzerinde bir hakkıdır*"** ayetinin açıklaması soruldu. Şöyle cevap verdi:

(السَّبِيلُ إِلَى الْحَجِّ الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ)

***"Hacca götüren yol, azık ve binektir."*[528]**

Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً) **"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'*ın insanlar üzerinde bir hakkıdır*"** ayeti indiğinde bir adam, "Ey Allah'*ın* Resûl*ü, yol nedir*?" diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Azık ve binektir"*** diye cevap verdi.[529]

Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen "yol" kelimesiyle azık ve binek kastedilmiştir. Bir de o yola gitmeye bir kimsenin engel olmaması şarttır."[530]

527 Tirmizi, Hac, 3
528 Darekutni, Sünen: 3/217
529 Ravzatu'l-Muhaddisin: 9/228
530 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 7/20

Said b. Cübeyr dedi ki: "Ayette geçen "yol" kelimesiyle azık ve binek kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Azık ve bineğin mevcut olması, Yüce Allah'ın ayette zikretmiş olduğu yoldur ve bu da haccın farz olmasının şartlarındandır. Yoluna güç yetirmek sadece azık ve binekle sınırlı değildir. Çünkü hasta, korkulu, binek üzerinde duramayacak kadar yaşlı, kötürüm ve Mekke'ye ulaşımda güçlük çeken herkes, azık ve binek bulsa bile, hac yoluna güç yetiremez demektir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hac yoluna güç yetirebilmek, azık ve binektir"*** ifadesiyle, haccın farz olmasının şartlarının tamamının azık ve binekten ibaret olduğunu söylemek istememiştir. Aslında bunu söylemekle, "Kâbe'ye yaya olarak gitme imkânı olan, ancak azık ve bineği olmayan kimsenin haccetmesi gerekir" diyenlerin bu söylediklerinin batıl olduğu anlaşılmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadeyi kullanmakla, hac farizasını yerine getirmenin, yürümeksizin bir binek üzerinde oraya gitmeye mahsus olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Zor ve zahmetli bir yürüyüşle oraya gidebilecek olan kimsenin haccetmekle yükümlü olmadığını bildirmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şu hâlde kendisiyle Mekke arasında sadece bir saatlik yürüme mesafesi bulunan, ama azık ve binek bulamayan bir kimsenin, yürüyerek Mekke'ye gidebilecek durumda olsa bile haccetme yükümlülüğü yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yürüdüğü takdirde şiddetli bir zorluğa maruz kalmayacaksa bu kişinin durumu, azık ve bineği bulunan ama vatanı Mekke'ye uzak olan bir kimsenin durumundan daha kolaydır. Bilindiği gibi azık ve bineğin şart koşulması, hacca gidecek olan kimsenin zorluğa maruz kalmaması ve yürümekten dolayı da zarara uğramaması içindir. Şayet Mekke halkından veya oraya yakın bir yerin ahalisinden olup, gündüzün bir saatinde yürümek ona zor gelmiyorsa bu kişi, zorlanmaksızın hac yoluna güç yetirebiliyor demektir. Şiddetli bir zorlanmaya maruz kalmadan Kâbe'ye ulaşamayacaksa, Yüce Allah bu kişinin mükellefiyetini hafifletmiş ve ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklamasında zikredilen şartla haccı kendisine farz kılmıştır.

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

"(Allah) dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."[531]

Bize göre kadının beraberinde mahremi olan bir erkeğin bulunması, haccın şartlarındandır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

***"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadın*ın, yanında mahremi veya kocası olmadan üç günden fazla bir yolculuğa çıkması helal olmaz."**[532]

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre Ebu Mabed, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hutbe irad etti. Hutbede şöyle buyurdu:

(لَا تُسَافِرِ امْرَأَةٌ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ)

"Kadın, beraberinde mahremi olmadan yolculuğa çıkmasın."

*Bir adam, 'Ey Allah'*ın *Resûl*ü! Ben falan gazaya katılacaklar arasına yazıldım. Eşim ise ha*ccetmek istemişti' dedi. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona şöyle buyurdu:*

(اخْجُجْ مَعَ امْرَأَتِكَ)

"Eşinle beraber haccet."[533]

Bu hadis hacca gidecek olan kadını üç bakımdan ilgilendirmektedir. Şöyle ki:

---

531 Hac, 22/78

532 Ebu Davud, Menasik, 2

533 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/112

1-Soruyu soran adam bunu anlamış ve onun için de hacca gitmek isteyen eşinin durumunu sormuştu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu sorusunu olumsuz karşılamamıştı. Bu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hem haccı hem de diğer yolculukları kastettiğine delalet etmektedir.

2-***"Eşinle beraber haccet"*** buyurmakla, ***"Kadın, beraberinde mahremi olmadan yolculuğa çıkmasın"*** ifadesiyle hac yolculuğunu da kastettiği anlaşılmaktadır.

3-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, soruyu soran adama, savaşa gitmeyip eşiyle beraber haccetmesini emretmiştir. Kadının yanında mahremi veya kocası olmadan haccetmesi caiz olsaydı, farz olan savaşı bırakıp (güya kadın için) nafile bir ibadet olan hacca gitmesini emretmezdi. Bu, haccın kadın için farz olduğuna da delalet etmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki haccetmek, kadın için nafile değil, farzdır. Şayet nafile olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* soruyu soran adama, farz olan cihadı bırakıp eşinin nafile ibadeti olan hac için ona refakat etmesini emretmezdi. Diğer taraftan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o adama, eşinin yapacağı haccın, farz mı yoksa nafile mi olduğunu sormamıştır. Bu da yapacağı hac farz da olsa nafile de olsa, kadının mahremsiz olarak hacca gidemeyeceğine delalet etmektedir. Böylece hacca giderken beraberinde bir mahreminin bulunmasının, kadın için istitaat dediğimiz hac yoluna güç yetirebilmenin şartlarından olduğu ispatlanmış oldu.

Kadın için istitaat, yani hac yoluna güç yetirebilmenin şartlarından biri de, iddet bekleme sürecinde olmamasıdır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar."[534]

534 Talâk, 65/1

İddet bekleme sürecinde olmamak, istitaatin şartlarından olduğuna göre, kadının mahremsiz yola çıkmaması da bu durumda riayet edilmesi gereken bir şart olmaktadır.

İstitaat, yani hac yoluna güç yetirebilmenin şartlarından biri de hacca gidecek olan kimsenin binek üzerinde durabilmesidir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Süleyman b. Yesar, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Has'am kabilesinden bir kadın, veda haccı sırasında Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorarak şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü*! Allah'ın haccı kullarına farz kılması, babam yaşlı ve binek üzeri*nde duramaz olduğu bir dönemde babama ulaştı. Onun yerine ben haccedeyim mi?"

Kadının bu sorusuna Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet, babanın yerine haccet"*** cevabını verdi.[535]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadının babasının yerine haccetmesine izin verdi. Babasının bizzat kendisinin haccetmesini zorunlu kılmadı. Böylece istitaatin şartlarından birinin de, hac ibadetinin yapılacağı yere ulaşma imkânının olduğu ispatlanmış oldu. Bu durumdaki kimselerin, bizzat haccetmeleri farz olmasa da azık ve bineklerinin mevcut olması hâlinde yerlerine başkalarını hacca göndermeleri gerekir. Yani hasta, kötürüm ve kadınlar haccetmemiş olup azık ve binekleri de varsa, ölmek üzere iken yerlerine başkalarının hacca gönderilmesini vasiyet etmeleri gerekir. Zira hacca ulaşma imkânını sağlayan şeylerin ellerinde bulunması, kendileri bizzat yapamıyorlarsa başkalarını kendi yerlerine hacca göndermelerini gerektirmektedir. Çünkü hac farizası iki sebebe bağlanmaktadır: Biri; azık ve bineğin mevcut olması ve yükümlünün kendisinin haccedebilecek durumda olmasıdır. Bu nitelikte olan kimsenin kendisinin bizzat gidip haccetmesi gerekir. Diğeri ise; hastalık, yaşlılık, kötürümlük veya kadın olup da kendisine refakat edecek bir mahreminin veya kocasının olmaması gibi durumlarda mükellefin bizzat gidip haccetme ümidinin kalmaması ve âciz olması sebebiyle kendi mallarıyla kendi adlarına başkalarına haccettirmeleri gerekir.

535 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/326

Hasta veya kadın kendi adlarına bizzat haccederler ve ölünceye kadar hasta olan iyileşemez ya da kadın bir mahrem bulamaz ve bu hâldeyken ölürlerse, yapmış oldukları hac geçerli olur. Ama hasta ölmeden iyileşir veya kadın ölmeden bir mahrem bulursa, yapmış oldukları hac geçerli olmaz.

Has'amlı kadın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Allah'ın haccı kullarına farz kılması, babam yaşlı ve binek üzerinde duramaz olduğu bir dönemde babama ulaştı" demiş, Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* babasının yerine haccetmesini ona emretmişti. Bu hadis, binek üzerinde duracak güçte olmasa bile, kişinin kendi malıyla kendi adına başkasına haccettirmesinin gerekli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kadın, babasının binek üzerinde duramadığı bir yaşlılık döneminde haccın farz kılınma haberinin kendisine ulaştığını söylemişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun babasının yerine haccetme talebini olumsuz karşılamamıştı. Bu da hac farizasının, babasının malıyla ilintili hâle geldiğine delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o kadına babasının yerine haccetmesini emretmesi babasının malına haccın taalluk ettiğine delalet etmektedir.

Fakir kimsenin haccetmesi konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin fakihleri ve Şafiî dediler ki: "Fakir kimse haccetmekle yükümlü değildir. Ama haccederse bu yaptığı, farz hac geçerli olur."

Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Fakir kimse hac ibadetinin eda edileceği yerlere kadar yürüme imkânına sahipse, haccetmesi gerekir."

İbn Zübeyr ile Hasan'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "İstitaat, her ne şekilde olursa olsun kişiyi hac ibadetinin eda edileceği yerlere ulaştıran şey demektir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İstitaat, azık ve binektir"*** buyurması, fakirin haccetmekle yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Yürüyerek Beytullah'a ulaşan kimse orada bulunmakla, Mekkeliler gibi istitaat sahibi olur. Bilindiği gibi azık ve binek sahibi olma şartı, Mekke'den uzakta olan kimseler için söz konusudur. Mekke'de olduktan sonra, oraya

ulaşmak için gerekli olan azık ve bineğe artık ihtiyaç kalmaz. Bu durumda artık haccetmesi gerekir. Haccedince de farz haccı eda etmiş olur.

Hacceden köle hakkında da farklı görüşler ortaya konulmuştur. Köle haccettiğinde bu haccı farz haccın yerine geçer mi? Mezhebimizin fakihleri farz haccın yerine geçerli olmayacağını söylediler. Şafiî ise geçerli olacağını söyledi.

Mezhebimiz fakihlerinin söylediklerinin doğruluğunun delili şudur:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللهِ وَلَمْ يَحُجَّ فَلاَ عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا، أَوْ نَصْرَانِيًّا، وَذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ)

***"Kendisini Beytullah'a ulaştıracak binek ve azığa sahip olduğu hâlde haccetmeyen bir kimsenin Yahudi veya Hristiyan olarak ölmesi arasında bir fark yoktur. Zira Yüce Allah Kitabı'nda* şöyle buyuruyor: "Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'*ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.* Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)"**[536]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde azık ve bineğe sahip olmanın, haccın farz olmasının şartlarından olduğunu bildirmiştir. Köle ise hiçbir şeye mâlik olamaz. Şu hâlde o, hac farizasına muhatap olan kimselerden değildir.

İstitaat konusunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen diğer hadislerde ve Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste de açıklandığı gibi, istitaatin azık ve bineğe mâlik olmak olduğu haber verilmektedir. Bilindiği gibi azık ve bineği şart koşarken Peygamber *sallallahu*

536 Tirmizi, Hac, 3

aleyhi ve sellem, hacca gidecek kişinin kendisinin bunlara mâlik olmasını kastetmiştir. Başkasının mülkiyetindeki azık ve bineği kastetmemiştir. Köle de hiçbir surette mülk sahibi olamayacağına göre hac farizasına muhatap değildir. Dolayısıyla haccetse de bu haccı farz haccın yerine geçmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Azık ve bineğe sahip olamadığı için fakir olan hac farizasına muhatap olan kimselerden değildir. Ama haccedecek olursa da bu haccı farz haccın yerine geçer. Köle için de aynı hükmün geçerli olması gerekmez mi?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fakir, hac farizasına muhatap olan kimselerdendir. Çünkü mülk sahibi olabilecek kimselerdendir. Köle ise asla mülk sahibi olamaz. Haccın farzlığı fakirin üzerinden düşmüştür. Çünkü o, mülk edinemeyen biri olması sebebiyle değil o sıralarda azık ve bineğe sahip olamadığı için hac farizasıyla yükümlü olmamıştır. Ama bir şekilde Mekke'ye ulaşırsa, haccetmek için azık ve bineğe ihtiyacı kalmaz. Azık ve binek elde ederek Mekke'ye ulaşan diğer kimseler gibi olur. Köle ise haccın farzlığı ondan düşmüştür. Çünkü mülk edinemez biri olduğu için, azık ve bineğe sahip olamamıştır. Bunları elde edebilse hac farizasına muhatap olmaz. Bu sebeple haccetse, bile bu haccı farz haccın yerine geçmez. Bu bakımdan, hac farizasına muhatap olmayan küçük bir çocuk hükmünde olur. Azık ve bineği bulamadığı için değil, hac farizasına muhatap olmadığı için, haccetse bile bu haccı farz haccın yerine geçmez. Çünkü hac farizasına muhatap olmak için kişinin mülk edinebilir ve ilahî hitaba muhatap kimselerden olması şarttır. Şunu da belirtmeliyiz ki köle, kendi menfaatlerine mâlik olamaz. Fukahanın ittifakına göre efendisi onu haccetmekten menedebilir. Kölenin elde edeceği menfaat, efendisinin mülkiyetine geçer. Haccederse, efendisi haccetmiş gibi olur. Kendisi farz haccı eda etmiş gibi olmaz. Yaptığı haccın farz haccın yerine geçmeyeceğine şu da delalet eder: Köle kendi elde ettiği menfaatlere mâlik olamaz. Bu menfaatlerin eğer mal ise efendi o mala sahip olur. Efendi onu kendi hizmetinde kullanır. Hacca gitmekten men edebilir. Efendisi kendisine izin verecek olsa, menfaatlerinin mülkiyetini ona ariye/ödünç olarak vermiş gibi olur. Bunlar telef olduğu takdirde, efendinin mülkünden telef olmuş olurlar. Dolayısıyla kölenin yaptığı hac, farz haccın yerine geçmez. Ama

fakir kimse köle gibi değildir. Çünkü o, azık ve binek elde ettiğinde istitaat ehlinden olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Efendi, kölesini Cuma namazına gitmekten menedebilir. Köle, Cuma namazına muhatap kimselerden değildir. Bu namaz ona farz değildir. Ama cemaate katılıp kılarsa da namazı geçerli olur. Bu hüküm hac için de geçerli olamaz mı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kölenin öğle namazını kılması farzdır. Efendisi, onun bu namazı kılmasına engel olamaz. Cuma namazını kılınca da, efendisinden izin almaksızın kılabileceği öğle namazının farzlığı üzerinden kalkmış ve bu namazı kılmış gibi olur. Bu sebeple Cuma namazı onun için geçerli olur. Hacla ilgili olarak kölenin üzerinde başka bir farz yoktur ki, haccedince bu haccının geçerli olduğuna hükmedelim ve böylece köle o farzı eda etmiş gibi kabul edilsin. Bu bakımdan cuma namazı ile hac birbirinden ayrılmaktadır. Kölenin haccetmesiyle ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen bir rivayet vardır.

Şöyle ki: Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Bir çocuk on defa haccetse ve sonra büluğa erse, yoluna güç yetirebilmesi durumunda haccetmesi gerekir. Bir arabi on defa haccetse ve sonra hicret etse, yoluna güç yetirebilmesi durumunda haccetmesi gerekir. Bir köle on defa haccetse ve sonra azad edilse, yoluna güç yetirebilmesi durumunda haccetmesi gerekir."[537]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ثُمَّ أَدْرَكَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى وَأَيُّمَا أَعْرَابِيٍّ حَجَّ ثُمَّ هَاجَرَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى وَأَيُّمَا عَبْدٌ حَجَّ ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى)

537 Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned: 3/321

"Bir çocuk hacceder ve sonra büluğa ererse, bir kez daha haccetmesi gerekir. Bir arabi hacceder ve sonra hicret ederse, bir kez daha haccetmesi gerekir. Bir köle hacceder ve sonra azad edilirse, bir kez daha haccetmesi gerekir."[538]

Görüldüğü gibi bu hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kölenin bir kez daha haccetmesini gerekli görmüş, köle iken yapmış olduğu haccı geçerli saymamıştır. Onu çocuk hükmünde saymıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, köle için söylediğini arabi için de söylemiştir. Ancak arabinin hicret öncesinde yapmış olduğu hac geçerli sayılmaktadır.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hicret farz iken arabinin hükmü böyleydi. Çünkü hicret farzının nesh edilmesinden sonra Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demiş olması imkânsızdır. (لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ) ***"(Mekke) fethinden sonra hicret yoktur"***[539] buyurduğuna göre, hicretten sonra yeniden haccedilmesi gibi hicretle ilgili hükümler de neshedilmiş olmaktadır. Çünkü artık bu hadisten sonra yapılması farz olan bir hicret yoktur. Kölenin haccı konusunda bu söylediklerimizin benzeri ifadeler İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Atâ'dan rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ) **"Haccetmek, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır"** ayetinin zahir manası, ömürde bir defa haccetmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü ayette tekraren haccetmeyi gerektiren bir delil bulunmamaktadır. Bir defa hacceden kimse, ayetin gereğini yerine getirmiş olur. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hükmü doğrulamıştır.

Züheyr b. Harb ile Osman b. Ebi Şeybe'nin bildirdiklerine göre Ebu Davud ed Düeli, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Akra' b. Habis *radıyallahu anh*, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! *Hac her sene mi, yoksa bir defa mı?*"

538 Ziyaeddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvahid el-Makdisi, el-Ahadisu'l-Muhtare: 9/546

539 Buhari, Cihad ve Siyer, 1

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (بَلْ مَرَّةٌ وَاحِدَةٌ، فَمَنْ زَادَ، فَتَطَوَّعَ) ***"Sadece bir defadır. Fazladan yapan nafile hac yapmış olur"*** buyurdu.[540]

(وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ)

"Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)"

Vekî'in bildirdiğine göre Fıtr b. Halife, Nufey' Ebu Davud'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayeti sordu. O da şöyle cevap verdi: ***"Eğer haccederse sevabını beklemez. Haccetmezse de azabından korkmaz."***

Mücahid'in de bu konuda benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir. Hasan ise bu ayetteki **"Kim inkâr ederse"** ifadesinin, haccın farzlığını inkâr etme manasına geldiğini söylemiştir.

Bu ayet, Cebriye mezhebinin bu konudaki görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Şöyle ki: Yüce Allah, azık ve binek bulan kimseyi, haccetmeden önce hac yoluna güç yetirebilir hâle getirmiş, yani istitaat sahibi kılmıştır. Cebriye mezhebine göre ise haccetmeyen kimse hac için istitaat sahibi olmamış demektir. Bu kişinin haccetmemesi durumunda mazur sayılması ve hacla yükümlü olmaması gerekir. Çünkü Yüce Allah, haccetmeyi yoluna güç yetirebilenlere farz kılmıştır. Bu kişi istitaat sahibi olmadığı için haccetmemiştir. Beden sağlığına, azık ve bineğe sahip olma gibi anlattığımız vasıftaki kimselere haccetmenin farz olduğu, Kur'an nassı ve icma-ı ümmetle bildirilmiştir. Bu da Cebriye mezhebinin bu konudaki görüşlerini geçersiz hâle getirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجاً وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾)

540 İbn Mâce, Menasik, 2

99-"De ki: «Ey Kitab ehli! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.»"

Zeyd b. Eslem dedi ki: "Bu ayet bir Yahudi topluluğu hakkında nazil oldu. Bunlar, geçmişte aralarında cereyan eden savaşları hatırlatarak, Evs ve Hazreç kabileleri arasına düşmanlık tohumlarını ekmeye çabalıyorlardı. Nihayet, onlar da dini hükümlerin dışına çıkıp cahiliyet asabiyetine ve hamiyetine sarıldılar."

Hasan dedi ki: "Bu ayet, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait kendi kitaplarında yer alan vasıfları gizleyen Yahudilerle Hristiyanlar hakkında nazil olmuştur."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah, bu ayette kâfirleri (شُهَدَاءُ) **"şahitler"** olarak adlandırmıştır. Oysa onlar, başkalarına karşı hüccet değildirler. Şu hâlde sizin, icma-ı ümmetin sahihliği ve hüccetliğinin sabit olması hususunda: (لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ) **"Sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız diye..."**[541] ayetini delil göstermeniz doğru olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah Kitap ehline "Siz başkalarına birer şahitsiniz" dememiş, burada Müslümanlara hitaben (لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ) **"Sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız diye..."** buyurmuştur. Nitekim bu ayetin devamında, (وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا) **"Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye..."** buyurmuştur. Bu ümmetin âlimlerini tasdik etmeyi ve onların icmasının sahih olmasını gerektirmektedir. Mezkûr ayette (وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ) ifadesi kullanılmıştır. Bunun manası, (لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ) **"Sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız diye..."** ayetinin manasından farklıdır. Bunun iki manaya gelebileceği söylenmiştir:

1-"İnsanları Allah'ın dininden çevirmek için söylediğiniz sözlerin batıl olduğunu biliyorsunuz."Bu, Kitap ehli hakkındadır.

---

541 Bakara, 2/143

2-Ayette geçen "Şüheda" kelimesiyle akıllılar kastedilmiş olabilir. Mesela bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ)

"Aklî olan yahut hazır bulunup kulak veren..."[542]

Buradaki "şehid" kelimesi, akıllı kimse manasında kullanılmıştır. Çünkü akıllı kişi, hak ile batılı birbirinden ayırmada kullandığı aklî ile delili müşahede eder.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾)

102-"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak ölün."

Ayette geçen (حَقَّ تُقَاتِهِ) ifadesini Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Hasan ve Katade'nin şöyle manalandırdıkları rivayet edilmiştir: "Allah'a itaat edilmesi, isyan edilmemesi; şükredilmesi, nankörlük edilmemesi, Allah'ın anılması, unutulmamasıdır."

Bu ifadenin, Allah'a karşı her türlü isyandan sakınmak manasına geldiği de söylenmiştir. Bu ayetin neshedilip edilmediği konusunda ulama arasında ihtilaf vardır. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Tavus b. Keysan'dan rivayet edilen görüşe göre bu ayet muhkemdir, nesh edilmiş değildir.

Katade ile Rebî' b. Enes ve Süddi'den rivayet edilen görüşe göre bu ayet, (فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ) **"Gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının..."**[543] ayeti ile nesh edilmiştir.

542 Kaf, 50/37
543 Teğabün, 64/16

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Bu ayetin nesh edilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ayet, bütün günahlardan sakınma manasınadır. Dini hükümlerle mükellef olan herkesin, günahın her türlüsünden sakınma yükümlülüğü vardır. Şayet nesh edilmiş olsa, o zaman bazı günahları işlemenin mübah olması manasını taşır ki, böyle bir şeyin olması mümkün değildir."

Bu konuda şöyle diyenler de vardır: (حَقَّ تُقَاتِه) ifadesi, hem korku hem de güvenlik durumunda Yüce Allah'ın hukukunu yerine getirme ve takiyye yapmama manasına gelmektedir. Ancak daha sonra zorlanma ve tehdit ile takiyye durumunda bu ayet nesh edilmiştir. (فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ) **"Gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının"** ayeti ise dayak yeme ve öldürülme gibi, canınıza bir zarar gelmesinden korkmadığınız zaman sakının anlamına gelmektedir. Güç yetmeme deyimi, yapılması insana zor gelen şeyler için de kullanılmamaktadır. Mesela: (وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا) **"Onu dinleme zahmetine dahi katlanamayan..."**[544] ayetinde bu mana kastedilmiştir. Burada dinlemenin onlara zor ve zahmetli geleceği anlatılmak istenmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَاناً وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾)

103-"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz."

544 Kehf, 18/101

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayette geçen **"Allah'ın ipi"** ile Kur'an'ın kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Katade ve Süddi'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Bu kelimeyle Allah'ın dininin kastedildiğini söyleyenler de vardır. "Allah'ın ahdi kastedilmiştir" diyenler de olmuştur. Çünkü Allah'ın ahdi, boğulma ve benzeri tehlikeli durumlardan kurtulmak için tutunulan ip gibidir. Eman/ Güvenceye de ip denir. Çünkü bunlar dardan kurtuluş vesilesidirler.

Bu bağlamda bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ)

"Allah'ın ve (mü'min) insanların emanına (güvencesine) sığınmadıkça..." [545]

Şunu belirtmeliyiz ki: (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا) **"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin"** ayeti, mü'mimlerin birleşmelerini emretmekte, bölünüp parçalanmalarını yasaklamaktadır. (وَلَا تَفَرَّقُوا) **"Parçalanıp bölünmeyin"** kelimesiyle de buna vurgu yapmaktadır. Ayetin manası şöyle olabilir: Hep birlikte kendisine sımsıkı sarılmak ve etrafında birleşmekle emrolunduğunuz Allah'ın dininden kopmayın.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile Katade'nin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "Ayette kastedilen mana şudur: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yolundan ayrılmayın. Başka yollara sapmayın."

Bu ayeti iki grup insan delil olarak kullanmaktadır: Bunlardan biri; Nazzam ve benzeri Rafıziler gibi, karşılaşılan olayların hükmünü belirlemek için içtihat ve kıyas yapmayı doğru bulmayanlardır. Diğeri de; kıyas ve içtihadı kabul eden, ancak bununla birlikte, ictihadi meselelerde birbirleriyle ihtilaf edenlerden sadece birinin söylediğinin doğru olduğunu, içtihadında isabet etmeyenin hatalı olduğu görüşünde olanlardır. Çünkü

545 Âl-i İmrân, 3/112

Yüce Allah, (وَلَا تَفَرَّقُوا) **"Parçalanıp bölünmeyin"** buyuruyor. Yüce Allah yasakladığı hâlde parçalanıp bölünmenin ve ihtilafın, O'nun dini olması mümkün değildir.

Bize göre bu iki grubun söyledikleri doğru değildir. Çünkü şer'î hükümler esas itibariyle bazı kısımlara ayrılırlar. Bir kısmında ihtilaf etmek caiz değildir. Bunların her durumda haramlığına veya her durumda helalliğine akıllar delalet eder. Ama bazen vacip bazen yasak, bazen de mübah olabilen hükümlere gelince, bunlar üzerinde ihtilaf etmek caizdir. Mükellefler bunlardan durumuna uygun olana göre ibadetlerini yaparlar.

Mesela namaz ve oruç konusunda temizlik dönemindeki kadınla adet dönemindeki kadının durumları farklıdır. Yine dört rekâtlı namazları kısaltarak veya tam olarak kılmada, mukim ile seferi kimselerin durumları farklıdır. Bunlara benzer başka örnekler de verilebilir. Nassın insanların durumlarının farklılığına göre varid olması mümkün olduğuna göre, insanların bazısı, diğerlerine göre farklı şekilde ibadetini eda edebilir. Bu da hakkında nassın varid olması mümkün olan, farklı hükümleri ortaya çıkaracak içtihatların yapılmasına engel teşkil etmez. Şayet bütün ihtilaflar kötü olsaydı, nass yoluyla farklı şer'î hükümlerin varid olmasının caiz olmaması gerekirdi. Nassların farklı olması caiz olduğuna göre, ictihadların da farklı olması caiz olur. Kadınların nafakaları, farklı şeylerin değerlerinin belirlenmesi, birçok cinayetin diyetinin takdir edilmesi hususunda, iki müctehid birbirleriyle ihtilafa düşebilir ve ikisinden herhangi biri de kınanmaz ve bu yüzden şiddete maruz kalmaz.

İctihadi meselelerin hükmü böyledir. Bu tür ihtilaflar kötü olsaydı, bu kötülükteki en büyük pay, sahabilerin olurdu. Karşılaşılan meselelerin hükmünü belirlemek için içtihat ederken birbirleriyle ihtilafa düştüklerini, ama buna rağmen birbirleriyle ilişkilerini koparmadıklarını, muhaliflerini kınamadıklarını ve şiddete başvurmadıklarını, aksine birbirlerinin farklı görüşlerini saygıyla karşıladıklarını biliyoruz. Yüce Allah onların icmalarının sahihliğine ve hüccetliğinin sabit oluşuna hükmettiğini Kitabının birçok yerinde bildirmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (اخْتِلَاف أمتي رَحْمَة) **"Ümmetimin ihtilafı rahmettir"**[546] ve (لَا تَجْتَمِعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلَالَةٍ) **"Ümmetim dalalette birleşmez"**[547] buyurduğu rivayet edilmiştir.

Böylece Yüce Allah'ın, (وَلَا تَفَرَّقُوا) **"Parçalanıp bölünmeyin"** ayetiyle bizleri bu tür ihtilaflarda bulunmaktan men etmediği ispatlanmış oldu. Şu halde parçalanmama ve bölünmemeyle ilgili yasak, şu iki manadan birine yönelmektedir: Ya naslara ya da hakkında aklî ya da naklî delil bulunan ve sadece bir manaya gelen bir konuda ihtilaf etmek yasaklanmaktadır. Dinin fer'î hükümlerinde ve ibadetlerin farklı şekillerde yapılabileceğine dair hükümlerde değil de, asli hükümlerinde ayrılığa düşüp ihtilaf etmenin yasaklandığı, bu ayetin özünden anlaşılmaktadır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ)

"Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti."[548]

İslamiyet sayesinde kalplerinizi birleştirdi. Bu da ayette yasaklanan ve kötülenen ayrılığın, dinin fer'î hükümlerinde değil, temel esaslarında ve İslam'da ayrılığa düşmek olduğuna delalet etmektedir.

Doğrusunu Allah bilir.

546 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 2/40
547 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/30
548 Âl-i İmrân, 3/103

İyiliği Tavsiye Edip Kötülükten Sakındırma (Emr-i Bil Maruf Nehyi Anil Münker) Farizası

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾)

104-"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet iki mana içermektedir. Biri, emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker, yani iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmanın vacip oluşudur. Diğeri ise herkes için farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifaye oluşudur. Yani bazıları bu görevi ifa ettikleri takdirde diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Çünkü Yüce Allah mezkûr ayette, bu görevi **"sizden bir topluluk yapsın"** buyurmaktadır. Bu da bu görevi herkesin değil, bazı kimselerin yapmasının yeterli olacağını göstermektedir. Buna göre bu görev farz-ı kifaye olmaktadır. Birileri bu farzı yerine getirdikleri takdirde diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Bazı kimseler bu görevin herkes için farz-ı ayın olduğunu söylemektedirler. Ayetin belli bir topluluğa hitap etmesini mecaz kabul ederek, herkesin bu görevle yükümlü olduğunu ileri sürmektedirler.

Buna delil olarak da şu ayeti göstermektedirler:

(يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ)

"Günahlarınızı bağışlasın."[549]

Bu ayette "zünub" kelimesinin başında "bazı" anlamını veren "min" edatı bulunduğu hâlde yinede "günahlarınızın bazısını" denilmeyip "günahlarınızı bağışlasın" manası verilmiştir. Aynı şekilde, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmayı emreden ayette de "min" edatı olduğu hâlde, bü-

549 Ahkaf, 46/31

tün müminlerin bu görevi yerine getirmekle yükümlü oldukları manası kastedilmiştir.

Aslında iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmanın farz-ı kifaye olduğu görüşünün, sahih ve isabetli olduğunun delili şudur: Bu görevi birileri yerine getirdiği takdirde diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Cihad etme, cenazeyi yıkama, kefenleme, namazını kılma ve defnetme gibi görevler buna örnek gösterilebilir. Eğer bunlar farz-ı kifaye olmasaydı, birileri bu görevleri yaptığında diğerleri yükümlülükten kurtulamazlardı.

Yüce Allah iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevini Kitabının başka yerlerinde de hatırlatmıştır:

(كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ)

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men edersiniz."[550]

Lokman *aleyhissellem* oğluna yaptığı nasihatlerden bahsedilirken onun oğluna şu nasihatı yaptığı bildirilmektedir:

(يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ)

"Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir."[551]

(وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ)

550 Âl-i İmrân, 3/110
551 Lokman, 31/17

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."[552]

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmaktadır:

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَاءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾

"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!"[553]

Bu ayetler ve benzerleri, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevinin ifasını farz kılmaktadır. Bu görevin aşamaları vardır. Birincisi kötülüğü önlemek için mümkünse fiili müdahalede bulunmaktır. Bu mümkün olmadığında ve fiili müdahalede bulunduğu takdirde kendi canına bir zarar gelmesinden korkması durumunda, kişinin kötülüğü dili ile önlemeye çalışması gerekir. Anlattığımız gibi bu da mümkün olmazsa, o zaman bu kötülüğe kalben karşı çıkması gerekir.

Abdullah b. Cafer b. Ahmed b. Faris'in bildirdiğine göre, Kays b. Müslim, Tarık b. Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mervan, hutbeyi namazdan önce okudu. Bir adam kalkıp ona, "Sünnete aykırı davrandın. Önceleri hutbe namazdan sonra okunurdu" dedi. Mervan da ona, "Ey falanın babası! O uygulama terk edildi!" diye karşılık verdi. Şube dedi ki: O adam, ağzı laf yapan biri idi. Orada bulunan Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* kalkıp şöyle dedi: Kimdi bu konuşan? Bu adam, üzerine düşeni yaptı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize şöyle buyurdu:

552 Hucurat, 49/9
553 Mâide, 79-78/5

(مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُنْكِرْهُ بِيَدِهِ، فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَلْيُنْكِرْهُ بِلِسَانِهِ، فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَلْيُنْكِرْهُ بِقَلْبِهِ، وَذَاكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)

"Sizden her kim bir kötülük görürse, eliyle müdahalede bulunarak ona karşı çıksın. Buna gücü yetmezse diliyle karşı çıksın. Buna da gücü yetmezse kalbiyle karşı çıksın. (Ama) bu, imanın en zayıf mertebesidir."[554]

Muhammed b. Bekr el-Basri'nin bildirdiğine göre Tarık b. Şihab, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ بِلِسَانِهِ، فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)

"Sizden her kim bir kötülük görür de onu eliyle değiştirmeye gücü yetiyorsa, onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle (buğzetsin). (Ama) bu, imanın en zayıf mertebesidir."[555]

Bu hadislerde görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kötülüğe karşı koyup insanları ondan sakındırmanın, imkânlara göre bu üç şekilden biri ile olabileceğini bildirmiştir. Bir kişinin kötülüğü eliyle müdahalede bulunarak önleme imkânı olmadığında onu diliyle önlemeye çalışması, sonra bu da mümkün olmazsa kalbi ile bu kötülüğe buğzetmesi gerekir. Onun bundan fazla da bir şey yapması gerekmez.

Abdullah b. Cafer'in bildirdiğine göre, Abdullah b. Cerir el-Beceli'nin babası, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

554 Tirmizi, Fiten, 11
555 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 155

(مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ بَيْنَهُمْ بِالْمَعَاصِي هُمْ أَعَزُّ وَأَكْثَرُ مِمَّنْ يَعْمَلُهُ ثُمَّ لَا يُغَيِّرُونَهُ إِلَّا عَمَّهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِعِقَابٍ)

"Bir kavim ki aralarında kötülükler işlenir de, kendileri o kötülükleri işleyenlerden daha çok ve daha güçlü oldukları hâlde, o kötülükleri değiştirmezlerse, güç ve yücelik sahibi Allah onlara umumi bir azap verir."[556]

Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إن أول ما دخل النَّقصُ على بني إسرائيل كان الرجل يَلقَى الرَّجلَ فيقول: يا هذا اتَّقِ اللهَ ودَعْ ما تصنعُ، فإنّه لا يحلُّ لك، ثم يلقاهُ من الغدِ، فلا يمنعُهُ ذلك أن يكون أكِيلَهُ وشَرِيبَهُ وقَعِيدَهُ، فلما فعلوا ذلك ضَرَبَ الله قلوبَ بعضهم ببعض" ثم قال: {لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ} إلى قوله: {فَاسِقُونَ} ثم قال: كلا والله، لتأمرنَّ بالمعروف ولتنهَوُنَ عن المنكَر، ولتأخُذُنَّ على يدَي الظَّالم، ولتأطِرُنَّه على الحق أطراً، ولتقصُرُنَّه على الحقِّ قصراً)

"İsrailoğulları'*na dini konularda gelen ilk noksanlık (ve kusur) şu olmuştur: Bir adam başka bir adamla karşılaşıyor. (Kötülük yapmakta olduğunu gördüğü için) ona, 'Ey adam, Allah'tan kork. Şu yaptığından vazgeç! Bunu yapmak sana helal değildir' diyordu. Sonra ertesi gün onunla karşılaşıyordu. Bu kötülüğü yapması, onunla beraber yiyip* içmesine ve oturmasına engel olmuyordu. *Onlar böyle yapınca Yüce Allah, onların kalplerini birbirine çarptı.(Günah işlemeyenlerin kalplerini de,* günah işleyenlerin kalpleri sebebiyle karartıp katılaştırdı)."

556 Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned: 2/51

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* *böyle buyurduktan sonra şu ayetleri okudu:*

***"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, o*nların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. *İşledikleri herhangi bir kötü*lükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü! Onlardan birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün. And olsun ki kendileri için önceden (ahirete) gönderdikleri şey (Allah'*ın onlara gazap etmesi*) ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedî kalıcıdırlar. Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene (Kur'an'a) inanıyor olsalardı, onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir."**

Bu ayetleri okuduktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* *sözlerine şöyle devam etti:* ***"Allah'a yemin ederim ki, iyiliği emredecek, kötülükten sakındıracak, zalimin zulmüne engel olacak ve onu hakkın hizasına getirip hakkı kendisine kabul ettireceksiniz."***[557]

Ebu Davud'un bildirdiğine göre, Abdullah b. Mesud da *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer bir rivayette bulunmuş, ancak o rivayette şu ilave ifadeleri nakletmiştir: ***"(Ya bunları yaparsınız) ya da Allah kalplerinizi birbirine çarpıp birbirine benzetir. Sonra da onlara lanet ettiği gibi size de lanet eder."***

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kötülükten sakındıran kimsenin, görevini yaptıktan sonra sakındırdığı halde kötülüğe devam eden kimseyle oturup kalkmamasını, onunla birlikte yiyip içmemesini şart koşmuştur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda söyledikleri, (تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"Onlardan birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün"**[558] ayetinin açıklamasıydı. Kötülük yapanlarla birlikte yemek yemeleri, oturup kalkmaları sebebiyle, kötülükten sakındırma/nehy-i anil münker görevini terk ediyorlardı.

557 Ebu Davud, Melahim, 17
558 Mâide, 80/5

Nitekim Yüce Allah bunu bize şöyle haber vermiştir:

(كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ)

"İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onlardan bazılarının kötülük yapanları dil ile bu kötülüklerinden sakındırmaya çalıştıklarını, ancak yine de onlarla birlikte oturup kalktıkları, yiyip içtikleri için bu uyarılarının yarar sağlamadığını haber vermiştir.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda gelen bir rivayet şöyledir: Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre İsmail, Kays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* Allah'a hamd-ü senâda bulunduktan sonra şöyle dedi:

"Ey İnsanlar! Siz şu ayeti okuyorsunuz, ama manasını doğru anlamıyorsunuz.

(عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ)

"Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez."[559]

Şüphesiz biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğunu işittik:

(إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ، أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ)

"İnsanlar zalimi gördüklerinde onu durdurmazlarsa, Allah'ın onları umumi bir azapla azaplandırması yakın demektir."[560]

559 Mâide, 105/5
560 Ebu Davud, Melahim, 17

Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre Amr b. Cariye el-Lahmi, Ebu Ümeyye eş-Şabani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Sa'lebe el-Huşeni'ye sorarak dedim ki: Ey Ebu Sa'lebe, (عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** ayeti hakkında ne diyorsun? Bana şöyle cevap verdi: "Sen bunu tam bilenine sordun. Ben bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. Bana şöyle demişti:

(بَلِ ائْتَمِرُوا بِالْمَعْرُوفِ، وَتَنَاهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ، حَتَّى إِذَا رَأَيْتَ شُحّاً مُطَاعاً، وَهَوًى مُتَّبَعاً، وَدُنْيا مُؤْثَرَة، وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ، فَعَلَيْكَ نفسك، وَدَعْ أَمْرَ الْعَوَامِّ، فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّاماً الصَّبر فِيهِنَّ مِثْلُ قَبْضٍ عَلَى الْجَمْرِ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلاً يَعْمَلُونَ مِثْلَ عَمَلِهِ)

"Bilâkis iyiliği emredin, kötülükten vazgeçirmeye çalışın. İtaat edilen bir cimrilik, peşinden gidilen bir heva ve heves, tercih edilen bir dünya/dünyalık, her görüş sahibinin kendi görüşünü beğenmesini gördüğün zaman, sen kendini düzeltmeye bak, halkı bırak. Şüphesiz ileride sabredilmesi gereken günler gelecektir. O günlerde sabretmek, ateş közünü elle tutmak gibidir. O günlerde (salih) amel işleyen kimse, kendi amelinin aynısını yapan elli kişinin kazanacağı kadar sevap kazanır."[561]

Başkaları bana bu rivayeti aktarırken şu eklemeyi de yaptılar:

Hadisin ravisi Ebu Sa'lebe *radıyallahu anh* dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, elli kişinin mi sevabını kazanacak?"

"Evet, sizden elli kişinin sevabını kazanacak."

Bu rivayetlerde, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevi için iki hâlin söz konusu olduğuna delalet edilmektedir. Birinci hâlde, karşılaşılan kötülüğü değiştirmek veya ortadan kaldırmak eğer mümkün ise bu imkâna sahip olan kimsenin o kötülüğü eliyle ortadan kaldırması farzdır. Eliyle ortadan kaldırması da birkaç şekilde olur. Bu şekillerden biri

561 Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebibekr b. Süleyman el-Heytemi, Mevaridu'z-Zam'ân ila Zevaidi İbn Hıbbân, Fiten, 10

şöyledir: Yapılacak olan kötülüğü failin üzerine gidip kılıç veya başka bir silah kullanmadan önlemek mümkün olmayabilir. Bu durumda silah kullanılabilir. Mesela bir kimse bir adamın kendisini veya bir başkasını öldürmeye kastettiğini veya malını almaya yeltendiğini yahut bir kadınla zina yapmaya teşebbüs ettiğini ve benzeri bir suçu işlemeye yöneldiğini görür; kötülük yapacak olanı bir şeyler söyleyerek veya silahsız kavga ederek durdurmasının mümkün olmayacağını bilirse, onu öldürmesi gerekir.

Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur: ***"Sizden her kim bir kötülük görürse, onu eliyle düzeltsin."***

Kötülük yapmakta olanı öldürmeden o kötülüğü eliyle düzeltmesi mümkün olmazsa, onu öldürmesi farzdır. Ancak silahsız bir şekilde eliyle müdahalede bulunarak, o kötülüğü yapmaması için onu geri itip önlemesinin mümkün olacağına ağırlıklı kanaati oluşursa, öldürmesi caiz olmaz. Ama eliyle iterek veya sözle vazgeçirmeye çalışarak kötülüğü önlemesinin mümkün olmayacağına ağırlıklı kanaati oluşur ve bunları denediği takdirde artık o kötülüğü önlemesi imkânsız hâle gelecekse, onu uyarmaksızın öldürmesi gerekir.

Gasp edilen Malı Elinden Kurtarmak İçin Gasp Edenin Öldürülmesi

İbn Rüstem, İmam Muhammed'in şöyle dediğini nakletti: "Bir adam bir başkasının eşyasını gasp ederse, gasp ettiği eşyaları elinden alıp sahibine teslim etmek için onu öldürebilirsiniz."

Ebu Hanife de hırsız hakkında böyle demiştir. "Hırsız eşyaları çalıp götürdüğünde geri vermezse, peşine düşüp onu öldürebilirsiniz."

İmam Muhammed, Ebu Hanife'nin, "Evlerin duvarını delerek eşyaları çalan hırsızı öldürebilirsiniz. İnsanların size yardım edemeyeceği bir yerde iseniz, dişinizi sökmek isteyen kimseyi öldürebilirsiniz" dediğini naklet-miştir. Bu anlattıklarımıza şu ayet delalet etmektedir:

(فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ)

"Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."[562]

Bu ayette de görüldüğü gibi, Cenab-ı Allah, mü'minlere kötülük yapan ve haddi aşanlarla savaşmayı, haddi aşanlar Allah'ın emrine dönünceye, kötülük ve haddi aşmalarına son verinceye kadar onlarla savaşa son verilmemesini emretmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Sizden her kim bir kötülük görürse onu eliyle düzeltsin"*** hadisi de bunu gerektirmektedir. Çünkü o, mümkün olan en uygun şekilde kötülüğü önlemek için müdahalede bulunmayı emretmiştir. Kötülüğü önlemek öldürmeden mümkün olmuyorsa, kötülük yapanı öldürerek o kötülüğü ortadan kaldırmak gerekir.

İnsanların mallarından ve eşyalarından vergi ve haraç alanların da kanlarının mübah olduğunu söylemiştik. Müslümanların bunları öldürmeleri vaciptir. Her kim bunlardan birini ele geçirebilirse uyarıda bulunmaksızın ve kötülüklerinden vazgeçmeleri için bir şey söylemeksizin öldürebilir. Zira bunların durumlarından da bilindiği gibi, bunlar kötülüklerini yapmaktayken, kendilerini kötülüklerinden vazgeçirmeye çalışanların uyarılarını dinlemezler. Kaldı ki, bunlara sözlü uyarılarda bulunmanın sakıncalı olduğu bilinmektedir. Çünkü onları bu kötülüklerinden vazgeçirmeye çalışan kimse uyarıda bulunduğunda, uyarıya aldırış etmezler. Dolayısıyla yaptıkları kötülüğü önlemek mümkün olmaz. Onlardan bu kötülüklere devam edenlerin öldürülmeleri caiz olur. Üzerlerine gittiğinde öldürülmekten korkan kişinin, onlara ilişmemesi de caizdir. Ancak yine de onlara mümkün olduğunca sert davranması, onlarla ilişkisini kesmesi gerekir.

İnsanı helâke sürükleyen diğer büyük günah ve masiyetleri açıkça işlemeye devam edenlerin de hükmü böyledir. Yani kişinin mümkün olduğunca kötülüklerini önlemek için, imkânlar nispetinde ilk aşamada kötülüklerini fiili müdahalede bulunarak önlemeye çalışması, buna imkân

562 Hucurat, 49/9

yoksa ve gerekli uyarıları yaptığında yapmakta oldukları ve yapacakları kötülükten vazgeçeceklerini ümit ediyorsa, dil ile önlemeye çalışması gerekir. Ama uyardığı ve onlar da kendilerini bu kötülüklerinden vazgeçirmeye çalıştığını bildikleri hâlde, kötülüklerinden vazgeçeceklerini ümit etmiyorsa, onları boykot ettiğini belli edecek şekilde yanlarından ayrılıp kenara çekilmesi ve susması caiz olur. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Diliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse kalbiyle düzeltsin"*** buyurmuştur. Yani, diliyle uyardığı hâlde kötülüklerinden vazgeçmeyeceklerini anlarsa, kalben o kötülüğü düzeltmesi (buğzetmesi) gerekir. Bu kişinin takiyye hâlinde olup olmaması fark etmez. Çünkü "gücü yetmezse" ifadesi, sözlü uyarılarla o kötülüğü düzeltemez ve o kötülüğü ortadan kaldıramazsa anlamına gelmektedir. Bu durumda susması mübah olur.

(عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ)

"Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez"[563] ayeti hakkında Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Seni dinleyip kabul ettikleri müddetçe iyiliği emret, kötülükten de sakındır. Ama seni dinlemeyip kabul etmedikleri takdirde sen kendine bak."

Önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz Ebu Salebe el-Huşeni'nin rivayet ettiği hadis de buna delalet etmektedir. Çünkü Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* o hadiste şöyle buyurmaktadır: ***"İyiliği emredin, kötülükten vazgeçirmeye çalışın. İtaat edilen bir cimrilik, peşinden gidilen bir heva ve heves, tercih edilen bir dünya/dünyalık, her görüş sahibinin kendi görüşünü beğenmesini gördüğün zaman, sen kendini düzeltmeye bak, halkı bırak."***

Yani doğrusunu Allah bilir ama senin yaptığın sözlü uyarıları dinlemez ve kabul etmezler, kendi heva ve heveslerine tabi olurlarsa onların peşini bırakabilirsin. O zaman sen kendini düzeltmeye bak ve halkı ıslah etmeyi bırak. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumda kişinin sözlü uyarılarda bulunmaktan da vazgeçmesini mübah görmüştür.

563 Mâide, 105/5

İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Yahudilerden cumartesi ilgililerine gerekli uyarıları yapmayanların başına neler geldiğini bilemedim. Bu konuda âciz kaldım."*[564] Ben de kendisine "Şu meseleyi sana iyice bir anlatayım. Sen şu ikinci ayeti bir oku bakalım" dedim: (اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ) **"Kötülükten alıkoymaya çalışanları kurtardık."**[565] Bu cevabım üzerine İbn Abbas *radıyallahu anh* bana, *"Doğru söyledin, isabet ettin"* dedi ve bir elbise giydirdi.

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayetten, kötülük işleyenleri ve onları kötülüklerinden alıkoymayanları Allah'ın helâk ettiği, alıkoymayanların da azap görme bakımından kötülük yapanlarla aynı konumda oldukları sonucunu çıkarmıştır. Çünkü kötülükten alıkoymayanlar, kötülük yapanların yaptıklarına razı olmuş, onları bu kötülüklerinden vazgeçirmeye çalışmamışlar kalben onlara buğz etmemişlerdir. Yüce Allah, geçmişte peygamberlerin öldürülmesi suçunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanındaki Yahudilere isnad etmiştir. Çünkü onlar, peygamber katili atalarını dost edinip onların yolundan gitmekteydiler. Geçmişteki peygamberleri öldürme suçu, şu ayetlerde ifade edildiği gibi asr-ı saadetteki Yahudilere isnad edilmiştir:

(قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ)

"Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Niçin onları öldürdünüz?"[566]

(فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)

"Eğer inanan kimseler idiyseniz, daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"[567]

---

564 Yüce Allah, Yahudilerin cumartesi günleri dünya işlerini bırakmalarını ve bu işlerden biri olan balık avından da uzak durmalarını ve o gün tatil yapıp kendilerini ibadete vermelerini emretmişti. Balıklar cumartesi günleri akın akın sahile geliyor, diğer günler o kadar çok gelmiyorlardı. Bu, Allah'ın onlar için bir imtihanıydı. Yahudiler, bu yasağı delerek cumartesi günleri de balık avladılar.

565 A'râf, 7/165

566 Âl-i İmrân, 3/183

567 Bakara, 2/91

Kendileri öldürmüş olmadıkları hâlde, geçmişteki peygamberleri öldürme suçu, bu ayetlerde asr-ı saadetteki Yahudilere isnad edilmiştir. Çünkü o katillerin yaptıklarına razı idiler. Aynı şekilde, cumartesi avlanma yasağına uymayan Yahudileri bu ihlallerinden vazgeçirmeyenler de, cumartesi balık avlayanların günahlarına ortak edilmiştir. Çünkü onlar da balık avlayanların yaptıkları kural tanımazlığa razı olmuş ve onlarla dostane ilişkilerini devam ettirmişlerdi. İşlenen kötülüğe karşı kalbi ile buğz eden ve o kötülüğü başka bir şekilde önlemeye ya da düzeltmeye gücü yetmeyen bir kimse, kötülüğü yapanla ilgili ilahî azap tehdidinin kapsamına girmez. Aksine o, şu ayetin kapsamına girer:

(عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ)

"Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez."

Mükrim b. Ahmed el-Kadi'nin bildirdiğine göre Himmani, İbn Mübarek'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Hanife, İbrahim es-Saiğ'in öldürüldüğünü duyunca ağlamaya başladı. O kadar çok ağladı ki, neredeyse ölecek zannettik. Kendisiyle başbaşa kaldığımızda bana şöyle dedi: "Vallahi İbrahim çok akıllı bir adamdı. Başına bu işin gelmesinden korkuyordum."

Kendisine, "Öldürülmesinin sebebi nedir?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi: "Yanıma gelir bana bir şeyler sorardı. Olanca gücü ile kendini Allah'a ibadete adamış, çok takvalı bir kimseydi. Bazen kendisine yiyecek bir şeyler ikram ederdim. Kabul etmez, tadına dahi bakmazdı. Bazen kabul edip yerdi. İyiliği tavsiye ve kötülükten sakındırma görevini kendisine anlatmamı istedi. Bu görevin Allah tarafından farz kılınmış olduğu hususunda görüş birliğine vardık. Bana, 'Uzat ellerini, sana biat edeyim' dedi. Dünya ikimize haksızlık ederek aramıza girdi (ölümle onu benden ayırdı)."

Niçin öldürüldüğünü sordum. Sözüne şöyle devam etti: "Beni Allah'ın haklarından bir hakkın gereğini yapmaya davet etti. Teklifinin gereğini yapmaya yanaşmadım. Kendisine bunu bir kişinin yalnız başına yapması

durumunda canından olacağını, Müslümanların durumunun da bu şekilde düzelmeyeceğini, ama bu işe yardım edecek uygun kimseler bulunur ve bunların başlarına da dindarlığına güvenilen bir reis geçerse o zaman bir şeyler yapılabileceğini söyledim. Her geldiğinde, ısrarlı bir alacaklı gibi bu teklifini bana yineliyordu. Yanıma geldikçe beni bu konuda sıkıştırıyordu. Bu işin bir kişi ile başarılamayacağını, gökten kendilerine yardım gelmedikçe peygamberlerin dahi buna güç yetiremediklerini kendisine söylüyordum. Bu, diğerlerine benzemeyen bir farzdır. Çünkü diğer farzları bir kişi yalnız başına yerine getirebilmektedir. Bu dediğin şeyi yapması bir kişiye emredilse, o kişi öldürülmeye maruz kalır ve bunu hayatıyla öder. Hatta, kendisini öldürmeleri için başkalarına çanak tutmuş olmasından korkarım. Böyle davranan bir adam bu uğurda öldürülünce artık başkaları bu işi yapma girişiminde bulunmaya cesaret edemez. Kendini hedefe koymaz. Aksine, beklemeye koyulur. Melekler buna benzer durumlar için Yüce Allah'a şöyle demişlerdi:

(اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ)

"Melekler "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz."demişler. Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti."[568]

Kendisiyle bu konuşmamızdan sonra İbrahim es-Saiğ, Ebu Müslim el-Horasani'nin bulunduğu Merv şehrine gitti. Ona karşı aşırı derecede sert ve kaba ifadeler kullanarak konuşmuş, Ebu Müslim de onu hapsetmişti. Horasan halkının fakihleri ile âbidleri topluca onun için ricacı olmuş ve serbest bırakılmasını sağlamışlardı. Sonra tekrar Ebu Müslim'in karşısına çıkıp aynı tavırla aynı şeyleri söylemiş, Ebu Müslim onu azarlayıp huzurundan kovmuştu. İbrahim bu hareketini (üçüncü kez) tekrarlamış ve Ebu Müslim'e: 'Allah'ın rızasına ermek için sana karşı cihad etmekten başka bir yol bulamıyorum. Kol kuvvetim olmadığı için de sana karşı dilimle

568 Bakara, 2/30

cihad edeceğim. Lâkin Allah beni görüyor. Onun hatırına ben sana buğz ediyorum!' demiş. Ebu Müslim de onu öldürmüştü."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zikretmiş olduğumuz Kur'an ayetleri ile Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisleri ile iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevinin farz olduğu ispatlanmış oldu. Bu farzın da farzı kifai olduğunu açıkladık. Bazı kimseler bu görevi yerine getirdiklerinde diğerleri bu yükümlülükten kurtulurlar. Bu farzı yerine getirme hususunda iyi ile kötü, salih ile facir herkes aynı derecede yükümlülüğe tabidir. Çünkü insanın bazı farzları yerine getirmemiş olması, diğer farzları yerine getirme yükümlülüğünden kurtarmaz. Mesela bir kimsenin namaz kılmaması onu, oruç tutma ve diğer ibadetleri yapma yükümlülüğünden kurtarmaz. Aynı şekilde aklın ve dinin gerekleri olan diğer bazı şeyleri yapmayan ve aklen ve dinen çirkin olan bazı şeyleri terk etmeyen bir kimse, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevini yapma yükümlülüğünden kurtulamaz.

Talha b. Amr'ın bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından birkaç kişi bir araya gelip Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardılar ve şöyle dediler: 'Ey Allah'*ın* Resûl*ü!* maruf/aklın ve dinin gereklerinden hiçbirini geride bırakmaksızın hepsini yapsak, münker/aklın ve dinin hoş karşılamadığı şeylerin de birini dahi işlemeksizin hepsinden geri dursak, artık iyiliği tavsiye etme ve kötülükten sakındırma görevini yapmasak olur mu? Buna ne buyurursunuz?'

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle cevap verdi:

(مُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَإِنْ لَمْ تَعْمَلُوا بِهِ كُلِّهِ وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَإِنْ لَمْ تَنْتَهُوا عَنْهُ كُلِّهِ)

"Maruf/aklın ve dinin gereği olan şeylerin tümünü yapmasanız bile siz marufu tavsiye edin. Münker/aklın ve dinin hoş karşılamadığı

şeylerin tümünden uzak durmasanız bile siz, (insanları) münkerden sakındırın."[569]

Hadiste görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iyiliği ve marufu tavsiye etmeyi, kötülükten ve münkerden sakındırmayı, bazı vecibelerde eksiklik kalmış olsa bile, yerine getirilmesinin gerekliliği bakımından diğer farzlarla aynı hükme tabi kılmıştır. Ümmetin selef ve halef ulema ve fukahasından hiçbiri, bu görevin farzlığını reddetmiş değildir. Ancak bazı rezil kimseler ve hadisçilerin cahilleri haddi aşan azgın toplulukla savaşmayı, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmayı reddetmiş, marufu tavsiye edip kötülükten sakındırmayı, eğer silahlı mücadeleye ve meşru düzene başkaldıran asi toplulukla savaşmaya ihtiyaç hissettiriyorsa, fitne olarak adlandırmışlardır. Oysa şu ayeti de duymuşlardır:

(فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللهِ)

"Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."[570]

Bu ayeti duymuşlar, haddi aşan tarafla ayetin gereği olarak silahlı mücadelenin vacip olduğunu bilmişlerdir. Ama bunun yanında sultanın zulüm ve haksızlık yapmasının, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insanı öldürmesinin yadırganamayacağını, ama sultandan başkasının silahsız olarak sözle veya elle kötülüğü engellemesinin kabul edilemez olduğunu ileri sürmüşlerdir. Böylece de İslam ümmetine, muhalif düşmanlarından daha zararlı olmuşlardır. Çünkü insanları meşru düzene başkaldıran asi toplulukla savaşmaktan, sultanın zulüm ve zorbalıklarına karşı çıkmaktan geri bırakmışlardır. Bu da sonuçta, facir ve günahkârların hatta Mecusi ve İslam düşmanlarının Müslümanlar üzerinde egemen olmasına, sınırların korunamamasına, zulmün yayılmasına, ülkenin harab olmasına, din ve dünyanın elden gitmesine, aşırılık ve zındıklığın ortaya çıkmasına, seneviye[571], hürremiy-

569 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 10/61

570 Hucurat, 49/9

571 Seneviyye (Düalizm): Âlemi nur ve zulmet olmak üzere iki ezeli aslın yaratıp yönettiğine inanan din veya mezheplere denir.

ye[572] ve mazdekiyye mezheplerinin boy göstermesine yol açmıştır. Bütün bu belaları Müslümanların başına getiren sebep, marufu emretme ve münkerden sakındırma ve zalim sultanı kötülüğünden vazgeçirme görevinin ihmal edilmesidir. Kendisinden yardım dilenilecek olan yegâne zât, Yüce Allah'tır.

Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أفضَلُ الجهادِ كلمةُ عدلٍ عندَ سلطانٍ جائرٍ -أو أميرٍ جائرٍ)

"Cihadın en faziletlisi, zalim sultan (veya emir) ın yanında doğru sözü söylemektir."[573]

Muhammed b. Ömer'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى إِمَامٍ جَائِرٍ فَنَهَاهُ وَأَمَرَهُ فَقَتَلَهُ)

"Kıyamet gününde şehitlerin efendisi, Abdülmuttalip oğlu Hamza'dır. Bir de zalim sultanın karşısına dikilip onu kötülükten sakındıran ve iyiliği tavsiye eden bu sebeple de o sultan tarafından öldürülen adamdır." [574]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ)

"Allah, kullarına asla zulmetmek istemez."[575]

---

572 Hürremiyye: Ruh göçüne inanan, haramları mübah sayan bir Mecusi topluluğunun adı. Mazdekiler de bunlarla aynı inanca sahip olan ve bunlardan daha eski olan bir Mecusi topluluğunun adıdır.

573 Ebu Davud, Melahim, 17

574 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/238

575 Mü'min, 40/31

Bu ayet, hangi taraftan gelirse gelsin zulmün reddedilmesini gerektirmektedir. Yüce Allah ne kendisi kullarına zulmetmek ister. Ne de kulların birbirlerine zulmetmelerini ister. Çünkü bu iki tarafın her ikisinden gelen zulüm, kubuh/çirkinlik bakımından aynıdır. Yüce Allah'ın kulların birbirlerine zulmetmelerini murad etmesi caiz olsaydı, kendisinin de onlara zulmetmeyi murad etmesi caiz olurdu. Bilindiği gibi bir kimsenin kendisinin başkasına zulmetmek istemesi ile, üçüncü bir şahsın başkasına zulmetmesini istemesi arasında akla göre bir fark yoktur. Kubuh/çirkinlik bakımından ikisi de birbirine eşittir. Aynı şekilde kendisinden ve başkasından kaynaklanan bir zulmü murad etmesi de mümkün değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾﴾

110-"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir."

Ayetin başındaki (كُنْتُمْ) kelimesinin manası hakkında çeşitli te'viller yapılmıştır.

Rivayete göre Hasan bu hususta şöyle demiştir: "Yani eski kitaplarda anlatılan müjdeler ve geçmiş ümmetlerle ilgili haberler bakımından, siz en iyi durumdasınız ve en hayırlı ümmetsiniz."

Yine Hasan dedi ki: "Biz ümmetlerin (zaman itibariyle en sonuncusu) ama Allah katında en değerlisiyiz."

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Behz b. Hakîm'in dedesi, (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) **"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı**

ümmetsiniz"[576] ayeti hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَنْتُمْ تُتِمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ)

"Siz, yetmiş ümmeti tamamlıyorsunuz. Yetmiş ümmetin Allah katında en değerlisi ve hayırlısısınız."[577]

Buna göre mezkûr ayetin manası şöyle olur: 'Allah'ın, peygamberlerine indirdiği kitaplarında bildirdiği en hayırlı ümmet sizsiniz.'

Denildi ki: Ayetin başına (كان) fiilinin eklenmesi veya çıkarılması (إلاّ) edatının eklenip çıkarılması gibidir. Sözü edilen işin meydana geldiğini tekit etmek için cümleye eklenir. Çünkü cümlenin başına eklenen (كان) fiili sözü edilen olay için "O, gerçekten oldu" manasını verir.

Buna şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

(وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا)

"Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[578]

(وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا)

"Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[579]

Ayetin hakikî manası, (كان) fiili sebebiyle, bu ümmetin gerçekten iyiliği tavsiye eden ve kötülükten sakındıran bir ümmet olması şeklindedir.

Denildi ki: (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ) **Siz, ...en hayırlı ümmetsiniz"** ayeti şu manaya gelmektedir: 'Siz, en hayırlı bir ümmet olarak yaratılıp meydana geldiniz.'

576 Âl-i İmrân, 3/110
577 Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 4
578 Nisâ, 4/96
579 Nisâ, 4/17

'Siz levh-i mahfuzda kayıtlı en hayırlı ümmetsiniz.' 'Siz yaratıldığınızdan beri en hayırlı ümmetsiniz.'

Bu ayette ümmetin icmasının sahih olduğuna birkaç yönden delalet edilmektedir:

1-(كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ) **"Siz en hayırlı ümmetsiniz."**Bu ayetle insanların, dalalete sapmamak şartıyla Yüce Allah'ın hakkının gereğini yapmadıkça övgüyü hak etmeyecekleri bildirilmektedir.

2-Müminlerin emrolundukları iyilikleri başkalarına da tavsiye ettikleri bildirilmektedir. Çünkü iyilikler, yapılmasını Allah'ın emrettiği şeylerdir.

3-Mü'minler, başkalarını aklın ve dinin çirkin gördüğü şeyleri/münkeri yapmaktan vazgeçirmeye çalışırlar. Bunu da sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yaparlar. Ümmetin çirkin gördüğü şeylerin çirkin/münker, tavsiye ettiği şeylerinse aklın ve dinin gerekleri olan iyilikler/maruf, yani Allah'ın hükmü olduğu böyleceispatlanmış oldu. Bu da mü'minlerin dalalet üzere birleşmelerinin mümkün olmadığını göstermektedir. Onların üzerinde icma ettikleri hükmün de Allah'ın hükmü olduğuna delalet etmektedir.

(لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّا اَذًى وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾)

111-"Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez."

Bu ayet, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette müminlere düşman olan; Nadîroğulları, Kaynuka oğulları, Kurayza ve Hayber Yahudileri gibi Medine çevresindeki Yahudilerden bahsedilmektedir. Yüce Allah, bunların mü'minlere sözlü eziyetten başka bir zarar veremeyeceklerini, kendileriyle savaşılması durumunda arkalarını dönüp kaçacaklarını bildirmiş ve öyle

de olmuştu. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gaybe dair bilgisinin olduğunu göstermektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَآؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾)

112-"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ve (mü'min) insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır. Onlar Allah'ın gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı. Bunun sebebi onların; Allah'ın âyetlerini inkar ediyor ve peygamberleri haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise isyan etmekte ve (Allah'ın koyduğu) sınırları çiğnemekte oluşları idi."

Burada önceki satırlarda bahsi geçen Yahudilerden söz edilmektedir. Bu ayet de, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu Yahudiler, Müslümanlar tarafından himaye edileceklerine dair kendilerine güvence/ahid ve eman verilmedikçe zillet ve meskenete maruz kalmışlardı. Bu ayet-i kerimede geçen (حَبْل) kelimesi, güvence/ahid ve eman anlamına gelmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسُوا سَوَآءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾)

113-"Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Katade ve İbn Cüreyc dediler ki: "Abdullah b. Selam (ve beraberindeki bir cemaat) müslüman olduklarında Yahudiler,

'Bizim en kötü ve şerli olanlarımız Muhammed'e iman etti' dediler. Bunun üzerine Yüce Allah mezkûr ayeti indirdi."

Hasan dedi ki: "Ayette geçen (قَائِمَةٌ) kelimesiyle âdil kimseler kastedilmiştir."

İbn Abbas, Katade ve Rebi b. Enes dediler ki: "(قَائِمَةٌ) kelimesiyle, Yüce Allah'ın emri üzere sabit olan kimseler kastedilmiştir."

Süddi dedi ki: "(قَائِمَةٌ) kelimesiyle, Yüce Allah'a taat ve ibadette bulunanlar kastedilmiştir."

Mezkûr ayette geçen (وَهُمْ يَسْجُدُونَ) ifadesiyle bazı kimseler, bilinen namaz secdesini yapan kimselerin kastedildiğini söylemişlerdir. Bazıları ise bununla, 'Namaz kılarlar' manasının kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü secde ve rükûda ayet okunmaz. 'Namaz kılarlar' manasının kastedildiğini söyleyenler, (وَهُمْ يَسْجُدُونَ) cümlesinin başındaki (vav) harfinin hâl bildiren (vav) olduğu görüşündedirler. Bu, Ferrâ'nın görüşüdür.

Öncekiler, cümlenin başındaki (vav) harfinin atıf edatı olduğunu ve ayette sanki şöyle denmek istediğini söylemişlerdir: "Kitap ehlinden bazı kimseler gece saatlerinde Allah'ın ayetlerini okurlar. Bununla birlikte onlar secde de ederler."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾)

114-"Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir."

Bu ayet, kitap ehlinden iman eden kimselerin vasıflarını anlatmaktadır. Çünkü onlar, Allah'a ve Resûlü'ne iman etmiş, insanları da Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* tasdike, ona muhalefet edenlere de karşı koymaya da-

vet etmişlerdir. Önceki ayette Yüce Allah'ın, haklarında (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) **"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz"** buyurduğu kimselerdirler. Kur'an'ın delalet ettiği iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevinin farzlığını daha önce açıklamış bulunmaktayız.

Diğer münker şeyleri ortadan kaldırmak gerektiği gibi, yanlış te'villerde bulunarak, batıl itikadî mezheplere geçerek işlenen, dinen çirkin ve münker olan şeyleri ortadan kaldırmak farz mıdır? Diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir: Aklın ve dinin uygun görmediği şeyleri/münkeri ortadan kaldırmak iki şekilde olur:

1-Batıl itikadî mezheplere mensup bir kimse, insanları kendi batıl söylemine davet ederek, onları ortaya attığı şüphelerle dalalete sürüklerse, mümkün olduğu kadar onu bu münker işi yapmaktan vazgeçirmek gerekir. Bir kimse başkalarına propaganda yapmaksızın, sadece kendisi bu batıl mezhebin görüşlerine inanıyorsa, hak sözün doğruluğunu ispatlayacak deliller getirerek hakka davet edilir. Hak ehline karşı kılıç çekip asi olmadığı ve kendisini İslam devletinin başkanına karşı koruyacak adamları olmadığı sürece, şüphesinin fasid olduğu kendisine açıklanır. Ama savaşarak insanları kendi söylemine inanmaya davet ederse bu, Rabbinin emrine dönünceye kadar Yüce Allah'ın kendisiyle savaşılmasını emrettiği haddi aşan ve meşru düzene karşı haddi aşıp başkaldıran kimsedir.

Rivayet olunduğuna göre, Hz.Ali (r.a.) Kûfe'de minberde hutbe irad ederken mescidin bir köşesinde bulunan hariciler, "Hüküm verme yetkisi, yalnızca Allah'a aittir" dediler. Hz. Ali *radıyallahu anh* hutbeyi yarıda keserek şöyle dedi: "Bu, kendisiyle batılın amaçlandığı hak bir sözdür. Ama bunların bizde üç hakkı vardır. Düşmana karşı savaşta yanımızda yer aldıkları sürece ganimetteki paylarını vermemezlik etmeyiz. Allah'ın adını anmak için mescitlerimize girmelerine engel olmayız. Bizimle savaşmadıkları sürece kendileriyle savaşmayız."

Hariciler Harura'ya yerleştiklerinde ilk önce Hz.Ali *radıyallahu anh* onlar için dua etmiş ve deliller ileri sürerek onlarla tartışmış, nihayet bazıları hakka dönmüştü. Bu, fasid mezheplere mensup olan diğer bazı te'vilcilere uygulanması gereken asli bir yöntemdir. Mezheplerinin propagandasını yapmadıkları sürece kendileriyle savaşılmaz. Şayet küfür değilse, mez-

heplerinde kalmalarına ses çıkarılmaz. Çünkü cizye vermedikleri takdirde kâfirlerden hiçbirinin kâfirlikte kalmasını kabullenmek caiz değildir. Yaptığı yanlış te'vil sebebiyle küfre giren kimsenin cizye ödemesi şartıyla kâfirlikte kalmasına rıza gösterilemez. Çünkü böyle bir kimse mürted konumundadır. Zira önceleri Allah'ın birliğine iman etmiş ve Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* inanmıştır. Tafsilata girerek te'vilde bulunmakla da tevhidini ve imanını bozup mürted olmuştur.

Bazıları bu durumdaki kimseleri kitap ehli statüsünde kabul etmişlerdir. Mesela Ebu'l Hasen bu görüştedir. Bu görüşte olanlara göre bu durumdaki kadınlarla evlenilebilir. Ama bunların erkekleri Müslüman kadınlarla evlenemezler. Kestikleri hayvanların eti yenilebilir. Bunlar Kur'an'ın hükmüne tam olarak sarılmasalar da benimsemektedirler. Mesela Yahudilik veya Hristiyanlık şeriatına tam olarak sarılmasa da bir kimse bunları benimseyecek olursa, Yahudi ya da Hristiyan olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."[580]

İmam Muhammed, "Ziyadât" adlı eserinde der ki: "Bir kimse, mensuplarının kâfir sayıldığı batıl eğilimlere saparsa, yaptığı vasiyetler konusunda Müslümanlar gibi kabul edilir. İslam'a göre caiz olanları geçerlidir. Caiz olmayanları da geçerli değildir."

Bu ifadeler, İmam Muhammed'in bazı yönlerden Ebu'l Hasen'in görüşüne katıldığına delalet etmektedir.

Bazıları bu durumdaki kimseleri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanındaki münafıkların statüsünde kabul etmişlerdir. Cenab-ı Allah, kâfir ve münafık olduklarını bildiği hâlde, münafık olarak kalmalarına ses çıkarılmamıştı. Bazı kimselerse bunları zimmî statüsünde kabul etmişlerdir. Bunu kabul etmeyenler, münafıkla zimmî'yi birbirinden ayır-

580 Mâide, 51/5

mışlar ve şöyle demişlerdir: Münafıkların münafıklıklarının farkına varırsak, münafık olarak kalmalarına razı olmayız. Ya Müslüman olmalarını ya da kılıçtan geçirileceklerini söyleriz. Zimmîlerse, cizye verirlerse zimmî olarak kalabilirler. Müslümanız deyip de, batıl te'villeri sebebiyle küfre giren kimselerden cizye almak caiz değildir. Cizye almaksızın kendi hâllerine bırakılmaları da caiz değildir. Bu durumda onlara uygulanacak hüküm şudur: Bunlardan birinin mezhebinin küfre inanmak olduğunu anladığımızda, onun o hâlde kalmasına rıza gösterilemez. Kendisine mürted hükmü uygulanır. Kesinlikle asli kâfirlerin hükmü uygulanmaz. Yaptığı te'vil de kalben inanmadığı hâlde, küfür manasına gelen kelimeleri belki de yanlışlıkla telaffuz etmiştir. Bu sebeple, kalbindeki inancını açıklamadan öldürülemez. Açıkladıktan sonra kâfir sayılmasını gerektiren kelimeleri inanarak sarfetmişse, mürtetlere yapılan uygulamada olduğu gibi tövbe etmesi istenir. Tövbe ederse ne alâ. Aksi hâlde öldürülür. Doğrusunu Allah bilir.

Zimmîlerden Yardım Dilemek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالاً وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾)

118-"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Adamın (بِطَانَة) si yani sırdaşı, özel durumlarından haberdar olan, gizliliklerini bilen, kendisine güven duyduğu çok yakınındaki kimselerdir. Yüce Allah müminlerin, mü'min olanları bırakıp kâfirleri sırdaş edinmesini, özel işlerinde onlardan yardım istemesini ya-

saklamış, şu kâfirlerin kalplerinde mü'minlere karşı taşıdıkları duygu ve düşünceleri haber vermiş ve şöyle buyurmuştur:

(لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا)

"Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar."

Yani imkân buldukları takdirde işlerinizi bozmaktan geri durmazlar. Çünkü ayette geçen (خَبَال) kelimesi fesat ve bozgunculuktur.

Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ)

"Hep sıkıntıya düşmenizi isterler."

Süddi dedi ki: "Ayetin manası, dininizden sapmanızı isterler, şeklinde olmalıdır."

İbn Cüreyc dedi ki: "Dininizde güçlüğe maruz kalmanızı isterler."

Çünkü (العَنَت) kelimesi, sözlükte meşakkat manasına gelir. Böylece ayette, gayr-ı Müslimlerin mü'minlerin meşakkate maruz kalmalarından hoşlandıkları haber verilmiş olmaktadır.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ)

"Allah, dileseydi sizi zora sokardı."[581] Bu ayet, Müslümanların devlet idaresinde ve yazışmalarda, zimmî'lerden yardım almanın caiz olmadığına delalet etmektedir.

581 Bakara, 2/220

Rivayet olunduğuna göre Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* bir zimmî'yi kâtip olarak çalıştırdığını duyan Hz. Ömer *radıyallahu anh*, onu kınayan bir mektup yazmış ve şu ayeti okumuştur:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ)

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin."

Yani Allah onları alçaltıktan sonra siz yüceltmeyin. Ebu Hayyan et-Teymi'nin bildirdiğine göre Ferkad b. Salih, Ebu Dihkane'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab'a *radıyallahu anh* dedim ki: Şurada hafızası kendisinden daha sağlam ve yazı yazması kendisinden daha iyi birinin bulunmadığı bir adam var. Uygun görürsen onu kâtip olarak yanına al. Benim bu teklifime karşı Hz. Ömer *radıyallahu anh*, *'O zaman müminlerden başkalarını sırdaş edinmiş olurum!'* dedi."

Hilal et-Tâî, Vesk er-Rumi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer'in kölesiydim. Bana 'Müslüman ol. Eğer Müslüman olursan, Müslümanların idaresiyle ilgili gizlilik gerektiren konularda senden yardım alırım. Çünkü Müslümanların idaresiyle ilgili gizlilik gerektiren konularda, onlardan olmayan birinden yardım almam uygun olmaz' dedi. Ama ben onun bu teklifini kabul etmedim. Kendisi de 'Dinde zorlama olmaz' dedi. Vefat edeceği zaman beni azad etti ve 'dilediğin yere gidebilirsin' dedi."

"Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin" Ayeti ve Özel Olarak Bir Şeyden Söz edilmiş Olmasının Başka şeyleri Kapsam Dışına Çıkarmak Anlamına Gelmeyeceği Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَوْا أَضْعَافاً مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾)

130-"Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."

Ayette geçen (اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً)'nin iki şekilde anlaşılabileceği söylenmiştir:

1-Vadesinde ödenmeyen faiz borcunun vadesinin uzatılmasıyla faiz miktarının da katlanarak artması. Her vade uzatıldıkça vadesine göre faiz miktarının da artması.

2-Faiz alarak anaparanın katlanıp artması.

Bu ayet, özel olarak bir şeyden söz edilmiş olmasının, başka şeyleri kapsam dışına çıkarmak anlamına gelmeyeceğine delalet etmektedir. Şayet öyle olsaydı, kat kat arttırılmış faiz almak haram olunca, kat kat arttırılmış olmayan faiz almanın mübah olması gerekirdi. Faizin kat kat arttırılmış olanının da, kat kat arttırılmış olmayanının da haram oluşu, onların bu söylediklerinin fasid olduğuna delalet etmektedir. Onların bu delaletlerinin delil olarak kullanımda hükmü kalmadığına göre, (وَحَرَّمَ الرِّبَا) **"(Allah) faizi haram kıldı"**[582] ayetiyle nesh edilmiş olması gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَسَارِعُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿١٣٣﴾)

133-"Rabbinizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun."

Denildi ki: Yani genişliği göklerin ve yerin genişliği kadar olan cennet, demektir.

Başka ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ)

582 Bakara, 2/275

"Eni, gökle yerin genişliği kadar olan cennet..."[583]

(مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ)

"(Ey insanlar!) Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra tekrar diriltilmeniz, ancak bir tek insan gibidir."[584]

Yani hepinizin diriltilmesi, sadece bir insanın diriltilmesi gibidir. Anlatıldığına göre, önceki ayette boydan ve uzunluktan değil de sadece genişlikten ve enden bahsedildi. Çünkü uzunluk, genişliğe göre daha fazla ve büyüktür. Eğer genişlik yerine uzunluktan bahsedilmiş olsaydı, cennetin büyüklüğüne bu kadar delalet etmezdi.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de delalet bakımından buna örnek gösterilebilir:

(ذَكَاة الجنين ذَكَاةُ أُمِّه)

"Ceninin kesilmesi, anasının kesilmesi gibidir."[585]

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* "Allah'tan Korkan Öfkesini Tatmin Etmez" Sözü

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾)

134-"Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever."

583 Hadid, 57/21
584 Lokman, 31/28
585 İbn Mâce, Zebaih, 15

İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayette geçen (فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ) kelimelerinin meâlde de belirtildiği gibi "bollukta ve darlıkta" yani "malı az iken de çok iken de" manasına geldiğini söylemiştir.

"Sevinçliyken de üzüntülüyken de" malını iyilik yoluna harcayanlar manasına geldiğini söyleyenler de vardır. Cenab-ı Allah her iki durumda da, mallarını Allah yolunda harcayanları övdükten sonra, öfkelerini yenenleri ve kendilerine karşı suç işleyenleri affedenleri bu cümlenin üzerine atfetmiştir.

Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* dedi ki: "Allah'tan korkan kimse, öfkesini tatmin etmez. Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse, her dilediğini yapmaz. Kıyamet günü olmasaydı, beni bu gördüğünüzden daha farklı bir hâlde görürdünüz."

Öfkeyi yenmek, hata edeni bağışlamak, Allah Teâlâ tarafından tavsiye edilmiş olup karşılığında sevap vaad edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَاباً مُؤَجَّلاً وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾)

145-"Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."

Bu ayette, Allah'ın izni olmadan hiç kimsenin ölmeyeceği bildirilerek insanlar cihada teşvik edilmekte, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatı sebebiyle üzülen insanlar teselli edilmektedir. Çünkü onun vefatı da Allah'ın izniyle olmuştur. Zira bu ayetten önceki ayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından bahsedilmişti:

(وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ)

"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."[586]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا)

"Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz."[587]

Dünya için çalışan kimsenin dünyadaki payını arttırırız ama ahirette kendisine bir şey kalmaz. İbn İshak'ın böyle dediği rivayet edilmiştir.

Bazıları ise ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Yaptığı cihad ile dünyevî kazanç elde etmek isteyen kimse, ganimetteki payından yoksun kalmaz."

Ayete şöyle mana verenler de olmuştur: Kâfirliği veya amelini boşa çıkarıcı bir şey sebebiyle, cenneti hak edenlerden olmadığı hâlde, hayırlı işler yapan kimse, ahirette kendisine herhangi bir pay verilmeksizin, bu dünya da iyiliklerinin karşılığını görür. Bunun durumu şu ayette anlatılan kimsenin durumuna benzemektedir:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا)

"Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekân yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer."[588]

586 Âl-i İmrân, 3/144
587 Âl-i İmrân, 3/145
588 İsrâ, 17/18

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾)

146-"Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever."

Allah dostu şeklinde mana verdiğimiz (رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ) ifadesini, İbn Abbas ile Hasan, "ulema ve fukaha" olarak manalandırmışlardır.

Mücahid ile Katade ise "çok sayıda topluluklar" şeklinde manalandırmışlardır.

Ayetin devamında şu ifadeler yer almaktadır:

(فَمَا وَهَنُوا لِمَا اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا)

"(Peygamberlerin yanında savaşanlar) Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler."

Ayette geçen (وَهَنٌ) kelimesinin vücut kırgınlığı, (ضَعف) kelimesinin güç noksanlığı, (اسْتكَانة) kelimesinin ise zaafiyeti izhar etme, başka bir görüşe göre ise teslimiyet manasına geldiği söylenmiştir.

Yüce Allah bu ayette, peygamberlerin safında savaşanların korkudan dolayı gevşemediklerini, güçleri az olduğundan dolayı zafiyet göstermediklerini, boyun eğip teslimiyetlerini ortaya koymadıklarını açıklamaktadır.

İbn İshak dedi ki: "Peygamberlerini öldürerek gevşeklik göstermediler, düşmanlarına karşı zaaf içine düşmediler, dinlerini savunurken karşılaştıkları sıkıntılardan ötürü teslimiyetlerini ortaya koymadılar."

Bu ayette mü'minler Allah yolunda cihada rağbet ettirilmekte, Peygamberlerin sahabilerinden olan âlim kimselerin yolundan gitmeye teşvik edilmekte, onların yolunu izleyerek cihadda sabırlı olmaları tavsiye edilmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِي اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾)

147-"Onların sözleri ancak, "Rabbiniz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et" demekten ibaretti."

Bu ayette, geçmişteki peygamberlere tabi olan Allah dostlarının duaları nakledilmekte ve savaşa katılacağımız zaman, bu duayı yapmamız gerektiği bize öğretilmektedir. Düşmanla karşılaştıklarında Müslümanların da aynı duayı yapmaları uygun olur. Çünkü Yüce Allah, onların bu şekilde dua etmelerinden övgü ve sitayişle söz etmektedir ki, biz de onlar gibi dua edelim ve böylece onlar gibi övülmeyi hak edelim.

(فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾)

148-"Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah güzel davrananları sever."

Katade, Rebi' b. Enes ve İbn Cüreyc dediler ki: "Ayette geçen dünya nimetiyle, onların düşmanlarına karşı kazandıkları zafer kastedilmiştir. Düşmanlarını kahretmiş ve onlara karşı büyük bir zafer elde etmişlerdi. Ayette geçen ahiretin güzel mükâfatı ise cennettir."

Bu da bir kimseye hem dünya nimetinin hem de ahiretin güzel mükâfatının verilmesinin mümkün olduğuna delalet etmektedir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir kimse dünyası için çalışırsa ahiretine zarar verir. Ahireti için çalışırsa dünyasına zarar verir. Ama Yüce Allah bazı kimselere hem dünyayı hem de ahireti verir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾)

151-"Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür."

Bu ayet, taklidin batıl ve geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, yanlarında delilleri olmayan kimselerin söyledikleri sözlerin geçerli olmayacağına hükmetmiştir. Ayette geçen (سُلْطَان) kelimesiyle delil kastedilmiştir. "Sultan" kelimesinin sözlükte kuvvet manasına geldiği söylenmiştir. Buna göre, hükümdarın sultanı denildiğinde hükümdarın kuvveti anlaşılır. Batılı yok ettiği, batıl yolda olanı kahredip ezme kuvvetine sahip olduğu için hüccete, sultan denir. Bir şeye musallat olmak, o şeye kuvvet vermek ve teşvikte bulunmak manasına gelir. Mezkûr ayet, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek Peygamber olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kendisi, müşriklerin kalplerine korku saldığını bildirerek şöyle buyurmuştur:

"Düşmanın kalbine korku salınarak bana yardım edildi. Öyle ki düşman bir aylık mesafeden bile benden korkar."[589]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾)

589 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 11/435

152-"And olsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vadini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, zaaf gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah mü'minlere karşı çok lütufkârdır."

Bu ayette, Yüce Allah'ın mü'minlere, kendi aralarında ihtilafa düşmedikleri ve birbirleriyle çekişmedikleri sürece, düşmanlarına karşı zaferi daha önceden vaad ettiği haber verilmektedir. Bu haber, Uhud Savaşı'nda gerçekleşmişti. Mü'minler, düşmanlarına galip gelmiş, onları yenilgiye uğratmış, bir kısmını da öldürmüşlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* okçulara yerlerinde durmalarını, oradan asla ayrılmamalarını emretmişti. Ancak onlar müşriklerin bozguna uğradıklarını, geride onlardan kimse kalmadığını zannederek, kendi aralarında ihtilaf edip anlaşmazlığa düştüler. Emre itaatsizlik ederek yerlerini terk ettiler. Arka taraftan Halid b. Velid gelip Müslümanlara saldırdı. Müslümanların bir kısmı Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emrine itaatsizliklerinden ve isyanlarından dolayı müşrikler tarafından öldürüldü.

Bunda Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna delalet vardır. Çünkü okçu Müslümanlar, Allah'ın kendilerine vaad ettiği zaferi, emre itaatsizlik etmezden önce görmüşlerdi. İtaatsizlik ettikten sonra ise kendi kaderleriyle başbaşa kaldılar.

Burda düşmanla cihad ederken zaferin Allah katından geleceğine dair delil vardır.

Bu olayda, Allah'ın emrine uyma ve ona itaat için gayret etmek gerektiğine işaret vardır. Müslümanların düşmanlarına karşı muzaffer olmaları, hep bu ilahî kanuna göre gerçekleşmiştir. İlk kuşaktan bu yana Müslümanlar din uğruna müşriklerle savaşırken zafer ve galibiyeti beklerken sayı çokluğuna değil, Allah'ın yardımına güvenirler. Bu sebeple Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا)

"İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti."[590]

Uhud Savaşı'ndaki hezimetin nedeninin okçuların görevlendirildikleri yeri terk ederek Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emrine itaatsizlik etmeleri olduğu haber verilmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ)

"İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de."[591]

Müşrikler, dünyayı isteyenlerin tarafından gelip saldırdılar. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Allah Teâlâ **"İçinizden dünyayı isteyenler de vardı"** ayetini indirinceye kadar, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında savaşanlardan hiçbirinin dünyayı istediğini zannetmezdim."

Bundan dolayı Yüce Allah yirmi mücahidin iki yüz kâfir savaşçıdan kaçmamasını farz kılmıştı:

(اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ)

"Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler."[592]

İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Allah yolunda cihada halis niyetle katılıyorlardı. Aralarında

590 Âl-i İmrân, 3/155
591 Âl-i İmrân, 3/152
592 Enfal, 8/65

dünyayı isteyenler yoktu. Bedir savaşında üç yüz küsür piyade mücahit vardı. Silah ve teçhizatları azdı. Düşmanları bin atlı ve piyade idi. Sağlam silahları vardı. Ama buna rağmen Yüce Allah Müslümanlara destek verdi. Onları düşmanlarına muzaffer kıldı. Öyle ki, dilediklerini öldürdüler. Dilediklerini esir aldılar. Ama daha sonra aralarına kendileri gibi basiret sahibi ve halis kalpli olmayanlar karışınca, Yüce Allah hepsinin yükünü hafifleterek şöyle buyurdu:

(اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ)

"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler."[593]

Bilindiği gibi buradaki zaaftan maksat, beden gücünün zayıflığı ve silah yokluğu değildir. Çünkü mü'minlerin beden gücü hâlâ yerindeydi. Sayıları ve silahları çoktu. Şu hâlde ayette söylenmek istenen şuydu: İlk dönemdeki mü'minlerin basiret gücüne sahip olmayan kimseler, mü'minlerin arasına karışmıştı. Buradaki zaaf ile niyet zayıflığı kastedilmiştir. İşte bütün bu sebepler birlikte mü'minlerin cihad yükünün hafiflemesini sağlamıştır. Çünkü isim ve şahıs olarak basiret sahiplerini, basireti az ve inancı zayıf olanlardan ayırmak maslahata uygun olmazdı. Bu sebepledir ki, Yemame savaşında insanlar yenilgiye uğradıklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, muhacirleri ve ensarı kastederek "Bizi halis kılın, bizi halis kılın" demişti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاساً يَغْشٰى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ يُخْفُونَ فِي اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ

593 Enfal, 8/66

يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلٰى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154-"Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zanni gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; «Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok» diyorlardı. De ki: «Bütün iş, Allah'ındır.» Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: «Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı burada öldürülmezdik.» De ki: «Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.»"

Talha, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avvam, Katade ve Rebi' b. Enes dediler ki: "Uhud Savaşı'nda Müslümanların bir kısmı yenilgiye uğradıktan ve müşrikler tekrar dönüp gelecekleri tehdidinde bulunduktan sonra, kalkanların gerisinde sebat eden Müslümanlar, savaşa hazır beklerken Yüce Allah kalplerine bir güven duygusu indirdi, onlar da hafif bir uykuya daldılar. Kötü zanlarından dolayı, korku ve ürküntü içinde olan münafıklar içinse böyle bir durum söz konusu olmamıştı. Öyle ki ashab, uyuduğumuz için kalkanlarımız sallanıp birbirine değmişti, dediler. Münafıklara böyle bir güven duygusu ve uyku hâli gelmemiş, aksine kendi canlarını kurtarma kaygısına düşmüşlerdi.

Ashaptan biri şöyle demişti: "Ben uyku ile uyanıklık arası bir hâldeyken Muatteb b. Kuşeyr ve diğer bazı münafıkların 'Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok' dediklerini işittim."

Şüphesiz bu, Yüce Allah'ın mü'minlere bir lütfu ve böyle bir durumda peygamberlik alâmetlerini herkese apaçık bir surette göstermesiydi. Bu öyle bir durumdu ki; düşman kendilerine saldırıyor, kendilerine yardım

edenlerin çoğunu bozguna uğratmış, Müslümanların bir kısmı şehid edilmiş iken onlar düşman karşısında uykuya dalmışlardı. O vakitte savaş hâlinde olmasa bile, bu durumu dışarıdan izleyen bir kimsenin bile uykusu muhakkak kaçar, uyuyamaz. Kendilerini öldürüp köklerini kazımak için düşman mızrakları kendilerine yöneltilip kılıçları çekilmişken düşmana karşı savaşa katılanlar ise uyumuşlardı. Şüphesiz bunda, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek Peygamber olduğunu birkaç yönden ispatlayan muazzam deliller ve büyük hüccetler vardır. Şöyle ki:

1-Düşman maddi bakımdan üstün olduğu, Müslümanlara yardıma kimsenin gelmediği, düşmanda herhangi bir bozgun görülmediği, cepheyi bırakıp gitmediği, askerlerinin sayısında bir azalma meydana gelmediği hâlde, Yüce Allah, özel olarak sağlam inançlı mü'minlerin kalplerine güven duygusu indirmişti.

2-Normalde böyle bir durumu görüp müşahede edenler, olay yerinden dönüp gittikten sonra uykuları kaçıp uyuyamazlarken, öldürüp köklerini kazıma amacında olan düşmanın karşısındakiler uyumuşlardı.

3-Mü'minlerle münafıklar birbirinden ayırt edilmişlerdi. Çünkü bu güven duygusu ve uyku, münafıklarda değil, mü'minlerde görülmüştü. Mü'minler son derece güven ve huzur içindeydiler. Münafıklar ise son derece sızlanma, korku, panik ve ızdırap içindeydiler. İşini iyi yapan muhsin kimselerin emeğinin karşılığını boşa çıkarmayan, kuşatıcı ilim ve üstün gücün sahibi Allah ne yücedir!

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾)

159-"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile.

İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."

Ayetin baş tarafındaki (مَا) harfinin sıla edatı olduğu söylenmiştir. Yani ey Muhammed! Allah'ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Katade'nin böyle dediği rivayet edilmiştir.

(مَا) harfi, şu ayetlerde de sıla edatıdır:

(عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ)

"Yakın zamanda mutlaka pişman olacaklardır!"[594]

(فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ)

"Verdikleri sağlam sözü bozmalarından dolayı..."[595]

Lügat âlimleri bu konuda görüş birliğine vararak bu ayetlerdeki (مَا) harfinin manayı güçlendirdiğini ve nazmı güzelleştirdiğini söylemişlerdir. Şair A'şâ da bir şiirinde şöyle demiştir:

اذهبى مَا إِلَيْكِ أَدْرَكَنِي الْحُلْمُ عَدَانِي عَنْ هَيْجِكُمْ أشفاقى

Sen kendinle meşgul ol. Akıllılık bana geldi de geçti bile

Hep sizin kargaşa çıkarmanızdan korkmaktayım ben.

Kur'an-ı Kerim'de mecaz yoktur diyenlerin söyledikleri bu ayetlerle çürütülmüş olmaktadır. Çünkü bu ayetlerde (مَا) harfinin zikredilmesi mecazîdir. Bu harf ayetten çıkarılacak olursa mana bozulmaz.

---

594 Mü'minun, 23/40
595 Nisâ, 4/155

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ)

"Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi."

Bu ayet Allah'ın dinine davet ederken yumuşak huylu ve merhametli olmak, sertliği ve kabalığı terk etmek gerektiğine delalet etmektedir. Bu bağlamda başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."[596]

Yüce Allah, Hz. Musa ve Harun'a da şöyle buyurmuştu:

(فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى)

"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."[597]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ)

"İş konusunda onlarla müşavere et."

Neyin doğru ve isabetli, neyin yanlış ve isabetsiz olduğunu vahiy yoluyla öğrenmekteyken ve bu sebeple başkalarıyla müşavere yapmaya ihtiyacı yok iken, Cenab-ı Allah'ın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, sa-

596 Nahl, 16/125
597 Tâ hâ, 44/20

habeden görüş almak için onlarla müşaverede bulunmasını ne maksatla emrettiği hususunda ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Katade, Rebi' b. Enes ve Muhammed b. İshak dediler ki: "Yüce Allah sahabenin gönlünü hoş tutmak ve değerlerini yükseltmek için kendileriyle müşavere etmesini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti. Çünkü onlar, sözüne güvenilen ve görüşüne başvurulan kimseler idiler."

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "Yüce Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, başkalarıyla müşavereetmesini emretti ki ümmeti de kendisini bu hususta örnek alsın ve başkalarıyla müşavere etmeyi bir noksanlık olarak görmesin. Kaldı ki Yüce Allah Müslümanları, işlerini şura ile, birbirlerine danışarak yürüttüklerini bildirerek övmüştür."

Hasan ile Dahhâk dediler ki: "Yüce Allah burada belirtilen her iki maksatla birlikte müşavere edilmesini emretmiştir. Yani hem sahabenin değeri yükselmiş olsun, hem de müşavere etmede ümmet, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* örnek alsın."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Yüce Allah, hakkında nass indirmediği konularda başkalarıyla müşavere etmesini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti."

Böyle diyenlerin bir kısmı, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sadece dünya işlerinde başkalarıyla müşavere etmekle emrolunmuştur" derler. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dini konularda kendi içtihadı neticesinde bir şey söylemesini kabul etmezler. Sadece dünya işleriyle ilgili olarak kendi içtihadına göre konuşabileceğini söylerler. Dünya işlerinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müşavere etmeden de yapabileceği bazı işler için, ashabın görüşlerinden yararlanabileceğini ve bu görüşler doğrultusunda bazı tedbirler alabileceğini ifade ederler. Mesela; Bedir savaşında Habbab b. Münzir *radıyallahu anh*, karargâhın suyun yakınına kurulmasını önermişti, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu önerisine uyarak karargâhın yerini değiştirmişti.

Hendek savaşında iki Sa'd; Sa'd b. Muâz ile Sa'd b. Ubade, Medine'nin bazı ürünleri karşılığında, Gatafanlı Yahudilerin geri dönmek için yaptık-

ları anlaşmayı bozması hususunda yaptıkları öneriyi kabul etmiş ve anlaşma metninin yazılı olduğu sahifeyi parçalamıştı. Bunlar ve bunlara benzer diğer bazı dünyevî işlerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabenin müşavereleri neticesinde yapılan öneriler doğrultusunda hareket etmiştir.

Başkaları dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dini konularda, hakkında Yüce Allah'tan nass gelmemiş meselelerde ve görüşle, ağırlıklı kanaatle karar verilebilen dünyevî işlerde ashabıyla müşavere etmekle emrolunmuştur. Mesela; Bedir savaşında esirlere yapılacak muamele hakkında ashabıyla müşavere etmiştir. Bu, dini bir meseleydi. Ashabıyla müşavere ettiğinde kendisi de fikrini söyler ve kendi içtihadı doğrultusunda hareket ederdi. Bunun da birkaç yararı vardı:

1-Hakkında nass bulunmayan hadiselerde içtihada ve ağırlıklı kanaate göre hüküm verilir.

2-Sahabenin (Allah kendilerinden razı olsun) mertebelerinin yüksekliğine, onların içtihat ehli olduklarına, görüşlerine uymanın caizliğine dikkat çekilmiş olmaktadır. Zira Yüce Allah onları, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendileriyle müşavere edeceği bir mertebeye yükseltmiş, Yüce Allah'ın hükümlerine uygun olan içtihat ve araştırmalarına razı olmuştur.

3-Sahabe, kalpleri ve iç dünyaları Allah tarafından beğenilen kimselerdi. Eğer öyle olmasaydı, onlarla müşavere etmesini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmezdi. Bu da onların itikatlarının sağlamlığına, imanlarının sahihliğine, ilmi seviyelerinin yüksekliğine, hakkında nass bulunmayan hadiselerinin hükmünü belirlemek için, içtihat yapabilecek yetkinlikte olduklarına delalet etmektedir ki, benzer durumlarda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra İslam ümmeti sahabeye uysunlar. Amaç budur. Yoksa gönüllerini hoş tutmak, değerlerini yükseltmek ve bu hususta kendisini örnek almak için, Yüce Allah kendileriyle müşavere etmesini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiş değildir. Çünkü kendileriyle müşavere edilen konuda, hüküm vermek için olanca güçlerini harcamalarından ve kendilerine sorulan meselede, doğru görüşlerini ortaya koyduktan sonra bu görüş ve içtihatlarının kabul edilmeyeceğini ve uygulamada esas alınmayacağını bilirlerse, gönülleri hoş tutulmuş ve değerleri yükseltilmiş olur mu? Aksine, yalnızlığa itilmiş, görüşlerinin

makbul ve uygulamaya esas olmadığı kendilerine bildirilmiş olur. Demek ki böyle bir te'vil doğru olmayıp anlamsızdır.

Müşavereleri neticesinde ortaya koydukları fikirler uygulamaya esas alınmadıktan ve müşavereleri bir yarar sağlamadıktan sonra, ümmetin sahabeye uymaları için kendileriyle müşavere yapması Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emredilmiştir, şeklinde bir te'vilde bulunmak ne derece doğru olur? Ümmetin bu hususta Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* örnek almaları vacip olduğuna göre, onlar da kendi aralarında müşavere yaptıklarında müşavereleri bu şekilde cereyan edecek, sahih bir görüş ve uyulacak bir kavil ortaya konamayacaktır. Çünkü bu te'vilde bulunanlara göre, müşavereler bu şekilde cereyan edecektir. Şayet ümmetin kendi aralarında yaptıkları müşavereler sahih bir görüş ve uyulacak bir kavil ortaya koyarsa, o zaman da bu te'vil sahiplerine göre bu müşavere, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabenin müşaverelerine benzememiş ve bu hususta onlara uyulmamış olacaktır. Bu te'vil batıl ve geçersiz olduğuna göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabeyle yaptığı müşavere, başkalarına yarar sağlayacak niteliktedir. Onlarla müşavere ederken kendisi de fikrini söyler ve içtihatta bulunurdu. Sahabenin tamamının görüşü kendisinin görüşüne uyabileceği gibi, bir kısmının görüşü uyarken tamamının görüşü onun görüşüne muhalif olabilirdi. O zaman kendi görüşü doğrultusunda hareket ederdi. Bu da muhalif sahabilerin, görüşlerinden ötürü azarlanmadıklarına, aksine emrolundukları müşavereye katıldıklarından dolayı sevap kazandıklarına, ancak iş bu noktaya geldikten sonra kendi görüşlerini bir tarafa bırakıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* görüşüne uymaları gerektiğine delalet vardır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabeyle yaptığı müşaverenin, hakkında nass bulunmayan konularda olması şarttır. Çünkü hakkında nass bulunan konularda müşavere yapması caiz değildi. Mesela onlara "Öğle ve ikindi namazları, zekât ve ramazan orucu hakkında fikriniz nedir?" diye soramazdı. Yüce Allah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* idaresinde din ve dünya işlerini birbirinden ayırmadığına göre, onun müşaveresinin her iki alanda da olması gerekiyordu. Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dünyevî işlerle ilgili müşaveresi, kâfirlerle savaşma ve düşmana karşı taktik geliştirme konusundaydı. Dünyevî işlerde ve geçim konusunda

müşavere yapmamışsa bu, onun dünya geçiminde kıt kanaat geçinmeyle yetinmiş olmasından dolayıdır. Sahabeyle müşaveresi düşmanla savaşma ve savaş taktiği geliştirme konusunda olduğuna göre bu, dini işler alanına girer. Bu konuda kendi görüşüyle içtihatta bulunması ile, hakkında nass bulunmayan diğer hadiselerin hükmünü vermek için içtihatta bulunması arasında bir fark yoktu. Bunda da, olayların hükmünü belirlemede rey ile içtihat edilir ve her müçtehit isabet etmiştir demenin doğruluğuna delalet vardır. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında nass bulunmayan meselelerde içtihat ederdi. Hakkında nass bulunmayan meselelerde sahabeyle müşavere eder ve neticede kendi ağırlıklı kanaatine göre amel ederdi.

Yüce Allah müşavere bağlamında Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şu emri vermişti:

(فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ)

"Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven)."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabeyle müşavere ettiği konuda Allah katından indirilmiş bir nass varsa artık müşavereden önce karar verilmiş demektir. Çünkü gelen nass, müşavereden önce verilen kararın sahih olmasını gerektirmektedir. Mezkûr ayette müşavereden sonra zikredilen kararın, daha önce hakkında nass bulunmayan ve müşavereden doğan bir karar olduğu anlaşılmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾)

161-"Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir."

Bu ayetteki (يَغُلَّ) fiili bir kıraate göre meçhul kalıbında (يُغَلَّ) şeklinde okunur ki buna göre ayetin manası şöyle olur: "Hiçbir peygambere hıyanet edilmemelidir."

Her ne kadar başkalarına da hıyanet etmek haram ise de bura da özel olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hıyanette bulunmak kastedilmiştir. Çünkü ona yapılan hıyanet, başkalarına yapılan hıyanete nispetle çok daha büyük bir günahtır. Mesela başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ)

"Putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının."[598]

Her ne kadar bütün günah ve pisliklerden kaçınmak gerekiyorsa da, özel olarak yalan söylemekten kaçınmamız gerekiyor. Bu te'vil, Hasan'dan rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Said b. Cübeyr dediler ki: Meçhul kalıbında (يُغَلَّ) şeklinde okunması durumunda ayetin manası şöyle olur: "Hiçbir peygambere hıyanette bulunma suçu isnad edilemez."

Bu ayet, Bedir savaşında elde edilen ganimetler arasında bulunan kırmızı bir kadifenin kaybolması üzerine, bazı kimselerin "Belki de onu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* almıştır" demeleri üzerine nazil olmuştu.

Mezkûr ayetin naklettiğimiz şekilde (ya) harfinin fethası ile (يَغُلَّ) olarak okunması durumunda manası, "Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez" şeklinde olur. (يَغُلَّ) fiilinin masdarı olan (غُلُول) kelimesi özel olarak hıyanet manasına gelmekte ise de, mutlak olarak kullanılması durumunda ganimet malından çalmak manasına gelir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimet malından çalmayı büyük bir suç olarak görmüş, öyle ki onu büyük günahlardan saymıştır.

598 Hac, 22/30

Katade'nin bildirdiğine göre Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* azatlısı Sevban *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ فَارَقَ الرُّوحُ الْجَسَدَ, وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلَاثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ: مِنَ الْكِبْرِ, وَالْغُلُولِ, وَالدَّيْنِ)

"Bir kimse kibir, ganimetten çalma ve borçtan beri olarak ruhu bedeninden ayrılırsa cennete girer."[599]

Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* rivayetine göre: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında kendisine Kerkere denen bir adam vardı. Bu adam öldüğünde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O, cehennemdedir"*** buyurdu. Sahabe gidip baktıklarında üzerinde, ganimetten çaldığı bir örtü (veya aba) olduğunu gördüler.[600]

(أَدُّوا الْخَيْطَ وَالْمَخِيطَ؛ فَإِنَّ الْغُلُولَ عَارٌ وَنَارٌ وَشَنَارٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"(Ganimet olarak aldığınız) iğneyi ve ipliği (dahi) getirip verin. Çünkü ganimet malından çalmak, kıyamet gününde utanç, ateş ve ayıptır."[601]

Ganimet malından çalmanın çok büyük günah olduğu hususunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen çok sayıda rivayet vardır.

Ganimet olarak ele geçirilen yiyecekleri yemenin ve hayvanların yemini temin etmenin mübahlığı hususunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabe ve tabiilerden meşhur rivayetler gelmiştir.

Mesela Abdullah b. Ebi Evfa *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Hayber savaşında ganimet olarak yiyecek elde ettik. Bizden bir adam gelip o yiyecekten kendisine yetecek miktarda alıp gidiyordu."

599 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/281
600 Buhari, Cihad ve Siyer, 186
601 Beyhaki, Marifetu's-Sünen ve'l-Âsâr: 13/185

Selman-ı Farisi'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre; Medain savaşında kendisi ganimet olarak beyaz undan yapılmış yufka ekmeği, peynir ve bir de bıçak ele geçirmişti. Peynirden dilimler keserek sahabilere ***"Allah'ın adını anarak yiyin"*** demişti.[602]

Ruveyfi' b. Sabit el-Ensari *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(وَلَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَرْكَبَ دَابَّةً مِنْ فَيْءِ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى إِذَا أَعْجَفَهَا رَدَّهَا فِيهِ , وَلَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَلْبَسَ ثَوْبًا مِنْ فَيْءِ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى إِذَا أَخْلَقَهُ رَدَّهُ)

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kimsenin Müslümanların ganimetinden bir bineği alıp zayıflatarak geri verinceye kadar ona binmesi helal olmaz. Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kimsenin Müslümanların ganimetinden bir elbise alıp yıpratarak geri verinceye kadar giymesi helal olmaz."[603]

Bu yasak, kişinin ganimetten alacağı eşyaya ihtiyacının olmaması durumunda geçerlidir. Ama ihtiyacı varsa fakihlere göre onu almasında sakınca yoktur. Berâ b. Mâlik'ten *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre, Yemame savaşında kendisi bir müşriki vurmuş ve adam, ensesi yere gelecek şekilde düşmüştü. Berâ da *radıyallahu anh* kılıcını alıp onu o kılıçla öldürmüştü.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُواْ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّهِ اَوِ ادْفَعُواْ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لاَّتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلإِيمَانِ يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللّهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾)

602 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 8/98

603 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/209

167-"Bu da münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), "Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin" denildi de onlar, "Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir."

Süddi ve İbn Cüreyc, **"veya savunmaya geçin"** ifadesiyle ilgili olarak dediler ki: Savaşmasanız bile görüntümüzü kalabalık göstermek ve gücümüzü arttırmak için aramıza katılın.

Ebu Avn el-Ensari dedi ki: "Savaşmasanız bile atlarımızın bakımıyla ilgilenin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, eğer savaşmadan hazır bulunmakla İslam ordusunun mevcudunu kalabalık göstermek, savunma gücünü arttırmak ve atların bakımını yapmak gibi yararları olacaksa, cephede hazır bulunmanın da farz olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ)

"Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı."

Bu ayetin iki manaya geldiği söylenmiştir:

1-**"Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik"** sözü kendilerinin söylediği bu ayetle tekit edilmekte, kesinlik kazanmaktadır. Çünkü bir eylem bazen, sahibinden başkasına nispet edilebilmektedir. Eğer başkası bu eyleme razı ise bu eylem mecazen kendisine nispet edilir. Buna şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

(وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا)

"Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız."[604]

(فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ)

"Daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"[605]

2-**"Ağızlarıyla söylüyorlardı"** kaydını koymakla, dil ile ifade etmekle yazıyla ifade etmek arasında ayrım yapılmış oldu.

[Şehitlik]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتاً بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا اٰتيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾)

169-170 "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler."

604 Bakara, 2/72
605 Bakara, 2/91

Bazı kimseler dediler ki: Şehitler, cennette diri olacaklardır. Eğer ölümden hemen sonra ruhlarının bedenlerine geri dönmesi mümkün olsaydı, rec'ate ve ruh göçüne inanmak caiz olurdu.

Ebû Bekir, cumhur-u ulemanın şöyle dediğini nakletti: Şüphesiz Yüce Allah, ölümlerinden sonra onları diriltir ve hak ettikleri kadar nimetlendirir. Kıyamet koparken, bütün yaratılmışları yok edeceği zamana kadar bu hâl devam eder. Sonra onları da yok eder. Ahirette onları yeniden diriltip cennete koyar. Çünkü Yüce Allah onların diri olduklarını bildirmiştir. Bu da, onların şu anda dahi diri olmalarını gerektirmektedir. Allah yolunda öldürülenlerin cennette diri olacakları te'vilinde bulunanların te'vili, şehitliğin faydasını yok saymaktadır. Çünkü Müslümanlardan herhangi biri, şehitlerin diğer cennetliklerle birlikte cennette diri olacaklarından asla şüphe etmez. Zira cennette ölü kimse olmayacaktır. Cenab-ı Allah'ın onların şimdi sevinç içinde olduklarını bildirmesi, onların hâl-i hazırda diri olduklarına delalet etmektedir:

(فَرِحِينَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ)

"Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak..."[606]

Şu ifadeler de onların şimdi de diri olduklarına delalet etmektedir:

(وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ)

"Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de sevinirler."[607]

Arkalarından şehit düşecek olanlar da ahirette aralarına katılacaklardır.

İbn Abbas, İbn Mesud ve Cabir b. Abdullah (Allah hepsinden razı olsun), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

606 Âl-i İmrân, 3/170
607 Âl-i İmrân, 3/170

(لَمَّا أُصِيبَ إِخْوَانُكُمْ بِأُحُدٍ جَعَلَ اللهُ أَرْوَاحَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خُضْرٍ تَرِدُ أَنْهَارَ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثِمَارِهَا وَتَأْوِي إِلَى قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ)

"Kardeşleriniz Uhud'da şehit edildiklerinde Allah onların ruhlarını yeşil kuşların karnına yerleştirdi. Cennet ırmaklarına varıp su içer ve oranın ürünlerinden yerler. Sonra da Arş'ın altında asılı kandillere gidip orada barınırlar."[608]

Hasan, Amr b. Ubeyd, Ebu Huzeyfe ile Vasıl b. Atâ bu görüştedirler. Bu, ruh göçüne inananların mezhebinin görüşü değildir. Burada kabul edilemez olan, ölenlerin değişik şekillerde dünyaya dönmeleridir.

Yüce Allah bir topluluğun hayatına son verdiğini, sonra da onları dirilttiğini bildirmiştir:

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوتُوا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ)

"Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah, onlara "ölün" dedi, sonra da onları diriltti."[609]

Yüce Allah, ölüleri diriltmenin, Hz. İsa'nın mucizesi olduğunu bildirmiştir. Aynı şekilde, öldükten sonra da onları diriltir ve onları dilediği yere bırakır.

608 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/275
609 Bakara, 2/243

[Şehitlerin Allah Katında Rızıklandırılmaları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ)

"Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar."[610]

Yani güç ve yücelik sahibi Rablerinden başka kimse onlara fayda veya zarar veremez. Ayette geçen "Rableri katında" ifadesiyle mesafe yakınlığı kastedilmiş değildir. Çünkü fiziki mesafe olarak Allah'a yakınlık ve uzaklık söz konusu olamaz. Böyle bir mesafe yakınlığı ve uzaklığı, maddi cisimlerin sıfatıdır. Bazıları da dediler ki: Şehitler, Rableri katında kendilerinden başka kimselerin bilmediği bir yerdedirler.

[Mü'minin Savaşta Olması Gereken Hali]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾)

(فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُوفَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾)

173-"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, «İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun» dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve «Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!» dediler."

174-"Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir."

610 Âl-i İmrân, 3/169

İbn Abbas, Katade ve İbn İshak'tan rivayet edilen görüşe göre, bunu söyleyenler, aralarında Ebu Süfyan'ın da bulunduğu bir kervandı. Uhud Savaşı dönüşünde, tekrar dönüp Müslümanlara saldırmak istediklerinde, Müslümanları hücumdan alıkoymak için böyle demişlerdi.

Süddi dedi ki: "Bunu Müslümanlara söyleyen bir bedevi idi. Müşriklerin kendisine vaad ettikleri bir ücret karşılığında gidip Müslümanlara böyle demişti."

Bunu Müslümanlara söyleyenin bir kişi olduğunu iddia edenlere göre Yüce Allah, ayetteki "nâs/halk" kelimesini bir kişi anlamında kullanmıştır. Yani burada genel bir lafız kullanılırken özel bir şahıs kastedilmiş olmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Nâs" kelimesi cins ismi olduğuna ve nâsın/insanların tamamının bu sözü Müslümanlara söylemiş olmaları mümkün olmadığına göre, o zaman nâsın en azı -ki o da bir kişidir- yani bir kişi bu sözü Müslümanlara söylemiştir. Bu noktadan hareketle mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir kişi "Ben insanlarla konuşursam kölem hürdür" derse, bir kişiyle konuştuğu takdirde kölesi hür olur. Çünkü "insanlar" kelimesi cins ismidir. Bilindiği gibi bu sözü söylemekle o kişi, bütün insanlarla konuşmayı kastetmiş değildir. Öyle olunca da, bu sözü sadece bir kişi ile konuşmasını ilgilendirmiş olmaktadır.

(فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا)

"(Onlara) "onlardan korkun" dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı."

Bu ayette o mü'minlerin korku ve mihnetleri arttığında imanlarının da arttığı haber verilmektedir. Bu söz kendilerine söylendiğinde eski hâlleri üzere durmamışlar, aksine o sırada imanları daha da artmış ve dinde basiretleri daha da kuvvetlenmiş ve şu ayetteki durumu yaşar hâle gelmişlerdi:

(وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا)

"Mü'minler, düşman birliklerini görünce, "İşte bu, Allah'ın ve Resûlü'nün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resûlü doğru söylemişlerdir" dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır."[611]

Düşmanı gördüklerinde Yüce Allah'ın emrine iman ve teslimiyetleri arttı. Cihada sabırları daha da kuvvetlendi. Bu ayette sahabe kelimenin tam manasıyla övülmekte, mükemmel derecede fazilet sahibi oldukları bildirilmektedir. Onları örnek almamız, Allah'ın emrine uyup sabretmemiz, O'na dayanıp güvenmemiz ve (حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) **"Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!"** dememiz gerektiği bize öğretilmektedir. Bunu yaptığımız zaman Allah'tan bize yardım ve zafer gelir, hem Allah bizden razı olup bizi mükâfatlandırır, hem de düşmanın tuzak ve kötülükleri bizden başka hedeflere yönelir. Çünkü O, böyle davrananlar hakkında şöyle buyurmuştur:

(فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللهِ)

"Bundan dolayı, Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular."[612]

[Cimrilik]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَيهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْراً لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيمَةِ وَلِلهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾)

180-"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde bo-

611 Ahzab, 33/22
612 Âl-i İmrân, 3/174

yunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Süddi dedi ki: "Cimrilik edip mallarını Allah yolunda harcamadılar ve zekâtını vermediler."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Bu ayet kitap ehli hakkındadır. Hz. Peygamber'le ilgili gerçekleri insanlara açıklamayıp cimrilik ettiler."

Doğrusu bu ayetin zekâtla ilgili olması daha isabetli olacaktır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacaktır."[613]

(سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ)

"Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır" ayeti de yukarıdaki ayetin zekâtla ilgili olduğuna delalet etmektedir.

Sehl b. Ebi Salih'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَا مِنْ صَاحِبِ كَنْزٍ لاَ يُؤَدِّي زَكَاةَ كَنْزِهِ إِلاَّ جِيءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبِكَنْزِهِ فَيُحْمَى صَفَائِحًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جَبْهَتُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بَيْنَ عِبَادِهِ)

613 Tevbe, 9/34-35

"Birikim sahibi olup da birikiminin zekâtını vermeyen nice kimse kıyamet gününde birikimi ile birlikte getirilir. Birikimi cehennem ateşinde tabakalar olarak kızdırılır. Kızdırılan tabakalarla alnının cephesi ve yan tarafları dağlanır. Allah kulları hakkında hükmedinceye kadar (bu hâl devam eder)."[614]

Mesruk dedi ki: "Hakkını vermediği malı, yılan olup boynuna dolanır. Yılana 'Benden ne istiyorsun? Benimle ne alakan var?' der. Yılan da ona 'Ben senin malınım' der."

Abdullah dedi ki: "Malı dişli bir yılana dönüşüp boynuna dolanır ve 'ben senin cimrilik ettiğin (zekâtını vermediğin) malınım' der."

(وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾)

187-"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alış veriş ne kadar kötüdür."

Bunun benzeri bir ayet Bakara suresinde geçmişti.[615] Bu ayetle ilgili olarak İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Süddi'den gelen rivayette anlatıldığına göre, ayette geçen kitap ehli ifadesiyle Yahudiler kastedilmiştir. Başkaları Yahudilerle Hristiyanların kastedildiğini söylemişlerdir.

Hasan ile Katade dediler ki: "Kendisine ilim verildiği hâlde o ilmi başkalarından gizleyen kimseler kastedilmiştir."

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: "Allah'ın kitabındaki bir ayet olmasaydı, size hadis nakletmezdim." Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ)

614 Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned: 4/185
615 Bakara, 2/81-82

"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden sağlam söz almıştı."

Ayetteki (لَتُبَيِّنُنَّهُ) fiilinin sonundaki zamir, öncekilerin görüşüne göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* dönmektedir. Çünkü onlar, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o kitaplarda yazılı olan evsafını ve peygamber olduğuna dair bilgileri gizlemişlerdi. Sonrakilerin görüşüne göre ise Kitab'a dönmektedir. Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* durumunun açıklanması ve diğer ilahî kitaplardaki hükümlerin beyan edilmesi dâhil olmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾)

190-"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır."

Bu ayette birkaç yönden ibret alınacak hususlar vardır. Biri, (gece ve gündüz gibi) birbirine zıt olan şeylerin/arazların peş peşe gelmeleri ve birbirlerini takip etmeleri ve bunlardan biri olmadan diğerinin var olmasının mümkün olmayışıdır. Arazlar, sonradan var olan şeylerdir. Sonradan var olan yani var olandan önce var olmayan, muhdestir (sonradan yaratılmıştır).

Bu ayet, cisimleri yaratanın, yarattığı cisimlere benzemeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü fail, yaptığı fiile benzemez.

Yine bu ayet, cisimleri yaratanın her şeye kadir olduğuna ve hiçbir şeyin onu aciz bırakamayacağına delalet etmektedir. Çünkü cisimleri ve cisimlerin içeriğindeki arazları yaratan, onların zıtlarını da yaratmaya kadirdir. Çünkü bu yaratıcı, bunları yapması imkânsız olan ve kadir olmayan biri değildir.

Mezkûr ayet, göklerle yeri yaratanın kadîm ve ezeli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bunların sahih bir şekilde mevcut olmaları, ancak kadîm bir sanatkârın varlığına bağlıdır. Eğer bunları yaratan, sanatkâr

kadîm olmasaydı, o zaman bunları yaratma fiilinin faili başka bir faile ihtiyaç duyardı. Bu da sonsuza dek böyle devam edip giderdi.

Mezkûr ayet, göklerle yeri yaratan sanatkârın ilim sahibi olduğuna delalet etmektedir. Çünkü böylesine sağlam ve muhkem bir şeyi yaratanın, yaratmazdan önce bunu nasıl ve ne şekilde yaratacağını çok iyi bilen bir ilim sahibi olması gerekir.

Mezkûr ayet, göklerle yeri yaratanın hikmet sahibi ve adaletli bir zât olduğuna delalet etmektedir. Çünkü O, kabih/çirkin olduğunu bildiği bir işi yapmaya ihtiyaç duymaz. Onun yaptığı işler mutlaka doğru, dengeli ve adaletlidir.

Mezkûr ayet, Yüce Yaratıcının yaratmış olduğu şeylere benzemediğine delalet etmektedir. Şayet benzeseydi, ya her bakımdan ya da bazı bakımlardan benzeyecekti. Her bakımdan benzeseydi tamamen onun gibi muhdes/sonradan yaratılmış olurdu. Bazı bakımlardan benzeseydi, benzediği bakımlardan onun gibi muhdes/sonradan yaratılmış olurdu. Çünkü birbirine benzeyen şeylerin, benzeştikleri yönden hükümleri aynı olur. Dolayısıyla, hudus/sonradan var olma hükmünde de benzeştikleri yönden birbirlerine eşit olmaları gerekir.

Göklerin ve yerin sütunsuz olarak yerinde durması, bunları bu hâlde tutanın bunlara benzemediğine delalet etmektedir. Çünkü bunlar gibi başka bir cismin böyle sütunsuz olarak durması mümkün değildir. Mezkûr ayet, bunlardan başka bazı deliller de içermektedir. Gece ile gündüz, Allah'ın varlığına delalet ederler. Şöyle ki: Gece ile gündüz, muhdes/sonra var olmuş şeylerdir. Çünkü her biri yok iken sonra var oldular. Bilindiği gibi cisimler kendilerini meydana getirecek güce sahip değildirler. Kendilerini arttıramaz ve eksiltemezler. Sonradan var olduklarına göre, kendilerini meydana getiren bir yaratıcının olması icab eder. Çünkü sonradan var olan bir şeyin, yaratıcısı olmadan kendiliğinden meydana gelmesi mümkün değildir. Dolayısıyla gece ile gündüzü yaratanın bir cisim olmaması, cisimlere benzer bir şey olmaması, iki sebepten dolayı gerekli olur:

1-Cisimler, kendileri gibi cisimleri yaratma gücüne sahip değildirler.

2-Cisme benzeyen şey, o cisim gibi yaratılmış bir nesne hükmüne tabi olur. O cismi yaratan fail de hâdis/sonradan yaratılmış bir varlık ise onun da bir yaratıcıya ihtiyacı olur. Aynı şekilde ikinci yaratıcı, üçüncü bir yaratıcıya ihtiyaç duyar. Ve bu hâl sonsuza dek böyle devam edip gider. Şu hâlde cisimlere benzemeyen kadîm bir sanatkârın var olması zorunludur. Doğrusunu Allah bilir.

Allah Yolunda Nöbet Tutmanın Fazileti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾﴾

200-"Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."

Hasan, Katade, İbn Cüreyc ve Dahhâk dediler ki: "Allah'a taat ve ibadete devamda sabırlı olun dininizde sebat etmede birbirinizle sabır yarışına girin. Allah düşmanlarına karşı da birbirinizle sabır yarışına girin. Allah yolunda cihad etmek için hazırlıklı ve uyanık olun."

Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi dedi ki: "Cihad ederken karşılaştığınız zorluklara sabredin. Size olan vaadimin gerçekleşmesini sabırla bekleyin. Bu iş için atları hazır bulundurun."

Ebu Mesleme b. Abdurrahman dedi ki: "Bir vaktin namazını kıldıktan sonra, gözünüz ve kulağınız takip eden vaktin namazında olsun."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir vaktin namazını kıldıktan sonra takip eden vaktin namazı için bekleyiş içinde olmaya ***"Ribat/nöbet işte budur!"***[616] buyurduğu rivayet edilmiştir.

---

616 Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Muhammed el-Gafikî el-Cevherî, Müsnedu'l-Muvatta, 1/488

Bu bağlamda bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ)

"Savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı korkutursunuz."[617]

Selman-ı Farisi *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(رباط يوم فى سبيل الله أفضل من صيام شهر وقيامه ومن مات فيه وقى فتنة القبر ونمى له عمله إلى يوم القيامة)

"(Allah rızası için) bir gün* nöbet tutmak, bir ay boyunca (nafile) oruç tutup namaz kılmak*tan daha faziletlidir. Bir kimse nöbetteyken ölürse kabir azabından korunur ve kıyamet gününe kadar (salih) ameli fazlalaşır."[618]

Hz. Osman *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(حَرَسُ لَيْلَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ لَيْلَةٍ يُقَامُ لَيْلُهَا وَيُصَامُ نَهَارُهَا)

"Bir gece (Allah rızası için) bekçilik yapmak geceleri namazla, gündüzleri de oruçla geçirilen bin geceden daha faziletli ve üstündür."[619]

Başarı Allah'tandır.

- Al-i İmran Suresinin Sonu -

617 Enfal, 8/60

618 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 13/104; Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/266

619 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/91

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakihtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezîlîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

THG 0043908 LZY
0043908LZY
BenliKitap.com

9 786059 612326

4

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

4. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

4. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

4- NİSÂ SURESİ

Yetimin Malını Ayniyle Kendisine Teslim Etmek Ve Vasinin O Malları Tüketmesinin Yasak Oluşu 14

Küçüklerin Evlendirilmesi 24

Kadının Mehrini Kocasına Hibe Etmesi 47

Malın Aklı Ermezlere/Sefihlere Verilmesi 55

Malın Yetime Teslim Edilmesi 62

"Rüşd" Kelimesinin İzahı 66

İsraf, Aşırı Giderek veya Taksirde Bulunarak Mübah Sınırı Aşıp Haram Alana Girmektir. 68

Velinin, Yetimin Malından Yemesi 69

Feraiz (İslam Miras Hukuku) Bahsi 105

[İslam Miras Hukukunun Dayanakları] 114

Oğlun Çocuklarının Mirası Bahsi 137

Kelale Bahsi 142

Üç Şey Bize Açıklansaydı, Dünyadan ve Dünyadaki Her Şeyden Daha Çok Hoşumuza Giderdi 147

Kendi Görüşüne Göre Kur'an'ı tefsir eden, İsabet Etmiş Olsa Bile Hata Etmiştir. 150

Avl Bahsi 156

Müşreke Bahsi 159

Kız Kardeşle Kızın Mirasçılığı Hususunda Selef Ulemasının İhtilafı 163

Ölüye Biri Aynı Zamanda Ana Bir Kardeşi Olan İki Amcaoğlunun Mirasçı Olması 168

Ölen Kimsenin Borcunun ve Vasiyetinin Olması 170

Vasiyetin Caiz Olan Miktarı 172

Zekât, Adak ve Diğer Vacip Hakları Vasiyet Etmek Ancak Malın Üçte Birinde Geçerlidir. 178

Mirasçı İçin Vasiyette Bulunmak 179

Vasiyetle Başkasına Zarar Vermek 185

Miras Bırakanla Aralarında Nesep Bağı Olduğu Hâlde Mirastan Mahrum Kalanlar 187
İslam'da Muaviye'nin Verdiği Hüküm Kadar Tuhaf Bir Hüküm Verilmiş Değildir! 188
Mürtedin Mirası Bahsi 190
Miras Bırakanın Ölümünden Sonra Mirasçının Dinden Çıkması 199
Zina Edenlere Uygulanacak Had cezası 200
Zina Eden Muhsan'ın Recmedilmesi Sünnetle Sabit Olmuştur 201
Hükmünün Yerleşmesinden Sonra Nassa İlave Yapmak, Neshi Gerektirir 203
Kelamın Genel Akışının Delaleti, Ondaki Zamirin Merciini Anlatmaya Yeter 205
Haricilerin Recmi İnkâr Etmeleri 208
Kendilerine Had Uygulayabilmek İçin Zina Yapanları Dikkatle İzlemek 210
Kadının Kocası Üzerindeki Hakları 213
Boşamanın Sevimsizliği 214
"Eşlerinizden Birine (Mehir Olarak) Yüklerle Mal Vermiş Olsanız Dahi Ondan Hiçbir Şeyi Geri Almayın" Ayetinin İçerdiği Hükümler 217
Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar 222
Az Miktarda Süt Emme İle Mahremiyetin Oluşup Oluşmayacağı Hususundaki İhtilaf 260
İlim Ehlinin Leben-i Fahl Konusundaki İhtilafı 264
Kayınvalide ve Üvey Kızların Mahremiyeti 267
Haramlık İle Mübahlığın Sebepleri Birbirine Eşit Olduklarında Haramlık Hükmü Tercih Edilir 281
Yasaklama, Akdin Fasid Olmasını Gerektirir 288
[Kadın ile Kadının Halası veya Teyzesiyle Aynı Erkeğin Nikahının Yasaklanması] 291
Evli Kadınları Nikâhlamanın Haram Oluşu 294
Daru'l harp Vatandaşı Bir Kadın Müslüman veya Zimmî Olarak İslam Ülkesine Gelir de Kocası Peşinden Gelmezse Boşanmış Sayılır. 301
Mehir Bahsi 307
Menfaatler Mehir Olamaz 316

[Yani kimsenin özellikle suçsuz ve hiçbir şeyden haberi olmayan kadınların (etini yemez) gıybetini yapmaz.] ... 326
Müt'a Bahsi ... 328
Ebu Hanife'nin "Bir Kadını Kiralayıp Onunla Zina Edene Had Uygulanmaz" Sözünün Delili ... 331
Mehrin Artırılması ... 355
Cariyelerin Nikâhlanması ... 361
[Cariyelerle Kimin Evlenebileceği] ... 364
Ebu Yusuf'un "Sizden Kimin, Hür Mü'min Kadınlarla Evlenmeye Gücü Yetmezse..." Ayetini Te'vil Etmesi ... 375
Ehl-i Kitap Cariye İle Evlenme Bahsi ... 377
Efendisinin İzni Alınmadan Cariyeyi Nikâhlamak ... 386
Köle ve Cariyenin Haddi ... 397
Hüküm Bir Sebebe Bağlanırsa O Sebebin Mevcut olduğu yerde Hüküm de Sabit Olur ... 400
[Cariyelerle Evlenmenin ve Onlara Mehir Vermenin Hükmü] ... 401
Allah'tan Gelen Beyan İki Şekilde Olur ... 404
İbn Mesud'un "Şüphesiz Allah, Şifanızı Size Haram Kıldığı Şeylerde Yaratmamıştır" Sözünün Manası ... 408
Ticaret Bahsi ve Alışverişte Muhayyerlik ... 409
Satıcı ile Müşterinin Muhayyer Olmaları ... 422
"Alışveriş Yapanlar Birbirlerinin Yanından Ayrılmadıkça Muhayyerdirler" Hadisi ... 435
Temennide Bulunmanın Yasak Olması ... 446
Temennide Bulunmak, Mahzurlu ve Mahzursuz Olmak Üzere İki Şekilde Olur 449
Asabe Bahsi ... 450
Velâü'l Muvalât Bahsi ... 456
"Zalim de Olsa Mazlum da Olsa Kardeşine Yardım Et" Hadisi Ne Anlama Geliyor? ... 463
Kadının Kocasına İtaatinin Vacipliği ... 464
İsyankârlığın Yasaklanması ... 469
Hakemler Nasıl Çalışırlar? ... 472

Sultanın Huzurunda Olmadan Hulu' Yapmak 483
Anne-Babaya İyi Davranmak 484
Komşuluk Sebebiyle Şuf'a Hakkına Sahip Olma Konusundaki İhtilaf 493
Buhl Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı 504
Cünüp Kimsenin Mescitten Geçmesi 510
Ayette Geçen Sarhoşluğun İzahı 511
Yasaklanmış Olan Temize Çıkarma Şekli 527
[Zayi Olan Ariye/Ödünç Mal İçin Tazminat Ödenmesinin Hükmü] 532
Yüce Allah'ın Adaletle Hükmetmeyi Emretmesi 539
Ulu'l Emre İtaat Bahsi 542
Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Zamanında İki Durumda İctihad Etmek Caizdi 548
Resûlullah'a Sallallahu Aleyhi ve Sellem İtaatin Farz Oluşu 550
[İman Edenlerin Allah Yolunda, Kafirlerin ise Tağut Yolunda Savaşmaları] 554
[İhtilaf Çeşitleri] 556
Yukarıdaki Ayet, Kıyası kabul Etmeyi Gerektirmektedir 558
Devlet Başkanı Bir Kavimle Anlaşma Yaparsa O Kavmin Müttefikleri
ve Yardımcıları da Andlaşmaya Dâhil Olurlar 572
Yanlışlıkla Adam Öldürme Bahsi 579
İbrâ Edilen Kişi Reddetmedikçe İbrâ Geçerli Olur 597
Kasta Benzer Öldürme 600
Yaralama ve Sakatlamalarda Kullanılan
Suç Aleti Bakımından Kasta Benzer Cinayet Olmaz 610
Diyet Olarak Ödenmesi Gereken Deve Miktarı 611
Yanlışlıkla Öldürmelerde Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları 613
Kasta Benzer Öldürmelerde Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları 616
Mekke Hareminde ve Haram Aylarda Öldürülen Kimsenin Diyeti 621

بسم الله الرحمن الرحيم

4- NİSÂ SURESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً ﴿١﴾)

1-"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir."

Hasan, Mücahid ve İbrahim dediler ki: "Bu, 'Allah rızası için ve akrabalık hatırına senden diliyorum' diyenin sözüdür."

İbn Abbas, Katade, Süddi ve Dahhâk dediler ki: "Akrabalık bağlarını koparmaktan sakının."

Bu ayet, "Allah rızası için" diyerek bir şey istemenin caizliğine delalet etmektedir. Leys'in bildirdiğine göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ سَأَلَ بِاللهِ فَأَعْطُوهُ)

"Allah rızası için bir şey dileyene dilediğini verin."[1]

1 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/418

Muaviye b. Süveyd b. Mukrin, Berâ b. Âzib'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, yedi şey yapmamızı bize emretti. Onlardan biri de yemin ederek bir şey yapmamızı isteyenin istediğini yapmamızdır."[2]

Bu, önceki hadisin delalet ettiği manaya delalet etmektedir. (وَالْاَرْحَام) kelimesinin ayette yer alması, akrabalık hakkının büyüklüğüne işaret etmek ve akrabalık bağını koparmanın yasaklığına vurgu yapmak içindir.

Yüce Allah başka bir ayette akrabalık bağını korumanın önemine şöyle değinmektedir:

(فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ)

"Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi?" [3]

Burada akrabalık bağlarını koparmak, yeryüzünde bozgunculuk yapmakla birlikte zikredilmiş ve ikisi eşdeğerde kabul edilmiştir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةً)

"Bir mü'min hakkında ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirler."[4]

Ayette geçen "ilen" kelimesinin akrabalık anlamına geldiği söylenmiştir. Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

2 Buhari, Cenaiz, 2
3 Muhammed, 47/22
4 Tevbe, 9/10

(وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى)

"Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya iyilik edin."[5]

Akrabalık bağının büyük öneme sahip oluşuyla ilgili olarak, bu ayetlerin manasıyla örtüşen hadisler de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Mesela; Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَنَا الرَّحْمَنُ، وَهِيَ الرَّحِمُ، شَقَقْتُ لَهَا مِن اسْمِي، فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ، وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَتُّهُ)

"Yüce Allah: "Ben Rahmanım. O da rahim (akrabalık bağı)dır. O bağı bitiştireni (rahmetime) bitiştiririm. O bağı koparanı da (rahmetimden) koparırım" buyurmaktadır."[6]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allah'a taat edilen amellerden akrabalık bağını korumak kadar sevabı çabuk verilen başka bir amel yoktur. Allah'a isyan edilen amellerden de (mü'minlere karşı) haddi aşmak ve yalan yere yemin etmek kadar azabı çabuk çektirilen başka bir amel yoktur."[7]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

5 Nisâ, 4/36

6 Ebu Davud, Zekât, 45

7 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/62

(إِنَّ الصَّدَقَةَ وَصِلَةَ الرَّحِمِ يَزِيدُ اللَّهُ بِهِمَا فِي الْعُمْرِ وَيَدْفَعُ بِهِمَا مَيْتَةَ السُّوءِ وَيَدْفَعُ اللَّهُ بِهِمَا الْمَكْرُوهَ وَالْمَحْذُورَ)

"Şüphesiz Allah, sadaka ve sıla-i rahim sebebiyle ömrü uzatır. *Kötü ölümü önler, hoşlanılmayan ve sakıncalı şeyleri de defeder."*[8]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ümmü Külsum binti Ukbe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ)

"Sadakanın en faziletlisi, (sana) düşman olan akrabana verdiğindir."[9]

Humeydi, hadiste geçen (الْكَاشِحِ) kelimesinin düşman anlamına geldiğini söylemiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Hakîm b. Hizam da *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ)

"Sadakanın en faziletlisi, (sana) düşman olan akrabana verdiğindir."

Hafsa binti Sirin'in bildirdiğine göre Selman b. Amir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صَدَقَتُكَ عَلَى الْمُسْلِمِ صَدَقَةٌ، وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ)

"Müslümana verdiğin sadaka bir sadaka (sevabı kazandırır). Akrabana verdiğin sadaka ise iki sadaka (sevabı kazandırır). Sadaka ve sıla-i rahim."[10]

---

8 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 7/362

9 Hâkim, Müstedrek: 564/1

10 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/275

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sıla-i rahmin vacip olduğu, bu vacibi yerine getirenin sevabı hak ettiği, Kitap ve sünnet ile ispatlanmış oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, akrabaya verilen sadakanın biri sadaka, diğeri de sıla-i rahim için olmak üzere iki sevap kazandırdığını, sadaka sebebiyle kazanılan sebepten ayrı olarak, sıla-i rahim sebebiyle de ayrı bir sevabın hak edileceğini bildirmiştir. Bu da mahrem olan akrabaya yapılan hibeyi geri almanın veya bu hibe akdini feshetmenin, sahih olmadığına delalet etmektedir. Hibe eden baba da olsa bir başkası da olsa hüküm değişmez. Bunun konusu kurbet (insanı Allah'a yakın kılan bir amel) olduğu için bu hibe bir sadaka gibidir. Hibe eden, sadaka vermiş gibi sevap kazanır. Bu hibenin konusu kurbet olduğu ve sahibi de sevap kazanmak istediği için, hibe olarak verdiği şeyi artık geri alması sahih olmaz. Mahrem olan akrabaya yapılan hibeden de geri dönmek, aynı şekilde sahih olmaz. Bu delalet sebebiyle babanın, çocuğuna yapmış olduğu hibeden geri dönmesi sahih olmaz. Mahrem olan akrabaya yapılan hibeden de geri dönmek sahih olmaz. Çünkü bu hibe sadaka gibidir. Ancak baba muhtaç hâlde ise oğluna hibe etmiş olduğu şeyi geri alması, oğlunun diğer mallarını alması gibi caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kitapta ve sünnette sıla-i rahim konusunda, mahrem olan akrabalarla diğer akrabalar arasında ayrım yapılmamıştır. Buna göre kişinin, amcası oğlu ve uzak akrabaları gibi mahrem olmayan akrabalarına da yapmış olduğu hibeden geri dönememesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aralarında nesep bağı bulunan herkesi bu hususta nazar-ı itibara alacak olursak, o zaman bütün Âdemoğullarını da bu hususta nazar-ı itibara almamız gerekir. Çünkü herkes, önce Nuh'tan *aleyhissellem* , sonra da Âdem'den *aleyhissellem* ötürü bizimle akrabadır. Bu yaklaşım tarzı yanlıştır. Öyleyse kendisine verilen hibeden geri dönülemeyecek olan akraba, hibe edenle kendisi -biri erkek diğeri kadın farz edildiğinde- aralarında evlenme engeli bulunan akrabadır. Bunların dışındaki akrabalar, hibe konusunda yabancı kimseler gibidirler. Onlara yapılan hibeden geri dönülebilir.

Ziyad b. Alaka, Üsame b. Şerik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Minâ'da hutbe irad ettiği sırada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına

vardım. Şöyle diyordu: "Annen, baban, kız kardeşin, erkek kardeşin, sonra sırasıyla sana en yakın olan akrabalarındır."

Bu hutbesinde mahrem olan akrabaları anlatıyordu.

Bu rivayet, bizim söylediğimizin doğruluğunu ispatlamaktadır. Bununla beraber kişi, mahrem olan akrabalarından sonra mahrem olmayan akrabalarına da sıla-i rahim görevini yerine getirmekle emrolunmuştur. Ama bunlara yapılan vurgu, mahrem olan akrabalara yapılan vurgu kadar güçlü değildir. Tıpkı komşuya iyi davranmakla emrolunmamızda olduğu gibi. Komşuya ve mahrem olmayan akrabaya her ne kadar iyilik ve ihsanda bulunmak mendup ise de, onlara yapılan hibeden geri dönmeye engel yoktur. Bunlar mahrem akraba olmadıkları için yabancılar konumundadırlar. Doğrusunu Allah bilir.

Yetimin Malını Ayniyle Kendisine Teslim Etmek Ve Vasinin O Malları Tüketmesinin Yasak Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوباً كَبِيراً ﴿٢﴾)

2-"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır."

Bu ayetle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yetimlerin malları hakkındaki bu ayet indiğinde yetimlerin velileri, onların mallarını kendi mallarına karıştırmak istemediler. O malları ayırıp bir kenara koydular ve bu durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şikâyet ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir."[11]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zannedersem burada bir ravi hatası olmuştur. Çünkü ayette kastedilen, ergen olmalarından sonra yetimlere mallarının verilmesidir. Zira ergen olmadan önce, mallarını kendilerine teslim etmenin vacip olmadığı hususunda ilim ehli arasında bir ihtilaf yoktur. Ravi başka bir ayeti delil göstermekle hata etmiştir.

Bununla ilgili rivayette şöyle denmektedir: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"Yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."[12]

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar."[13]

"Bu ayetler indiğinde yanlarında yetim bulunan kimseler hemen harekete geçtiler. Yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerinden, içeceklerini de kendi içeceklerinden ayırdılar. Yetimin yiyeceği artıyordu. O yiyeceği yetim yiyinceye veya (yemeyip de) bozuluncaya kadar saklayıp bekletiyorlardı. Bu durum yanlarında yetim bulunduranlara sıkıntı vermeye başladı. Durumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattılar. Bunun üzerine Yüce Allah (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ) **"Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: «Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışır (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kar-**

11 Bakara, 2/220
12 İsrâ, 17/34
13 Nisâ, 4/10

deşlerinizdir»" ayetini indirdi. Ayet inince de yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerine, içeceklerini de kendi içeceklerine kattılar."

Bu konuda sahih olan rivayet budur.

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ)

"Yetimlere mallarını verin" ayetine gelince, bunun konumuzla ilgisi yoktur. Çünkü burada yetimlere mallarını yetim iken vermek kastedilmemektedir. Aksine ergen olmalarından ve reşid oldukları görüldükten sonra mallarının kendilerine teslim edilmesi gerekmektedir. Ergen olmalarından hemen sonraki dönemlerine de yetimlik denmiştir. Çünkü o dönemde yetimlik dönemi yakınlarında olup henüz kendilerinden uzaklaşmış değildir.

Buna benzer olarak bir ayette iddet döneminin sona ermek üzere olduğu aşamaya iddetin tamamlanması tabiri kullanılmıştır.

(فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun."[14]

Burada iddetinin sonuna varılmış olması değil, sonuna yaklaşılmış olması kastedilmiştir. Devamındaki ifadeler de ayette bu mananın kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Şöyle ki:

(فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."[15]

14 Talak, 65/2
15 Nisâ, 4/6

Kendilerine karşı şahit bulundurmak ise onların ergen olmalarından önce sahih olmaz. Böylece mallarının kendilerine verilmesinin ergen olmalarından sonra gerekli olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Ergen iken de kendilerine yetim denmesi, iki sebepten biri dolayısıyladır: Ya henüz yeni ergenliğe girmiş olmalarından dolayıdır. Ya da babasız kalmış olmalarından dolayıdır. Bununla birlikte böyleleri genelde kendileri için tasarrufta bulunamazlar. İşlerini yürütmede ustalaşan, kuvvetli görüş ve fikir sahibi olan tecrübeli kimseler gibi olmazlar.

Yezid b. Hürmüz, (Harurilerin liderlerinden) Necdet'in İbn Abbas'a *radıyallahu anh* mektup yazarak, yetimin ne zaman yetimlikten çıkacağını sorduğunu rivayet etmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* da ona yazdığı cevapta *"Rüştü görülünce yetimliği sona erer"* demiştir.[16]

Başka bir rivayette ise şöyle bir ifade yer almaktadır: "Adamın sakalı bir tutam kadar uzadığı hâlde henüz yetimlikten çıkmış olmayabilir."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bildirdiğine göre kişi ergen olduktan sonra bile görüş ve fikri sağlamlaşmamış, rüştü görülmemiş ise yetimlik vasfı kendisinden ayrılmamış olur. Fikri yapının zayıflığı, kişideki yetimlik vasfının devamına sebep olmuştur.

"Yetim" kelimesi babasından ayrı evlat ile kocasından ayrı kadın için de kullanılabilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(تُسْتَأْمَرُ الْيَتِيمَةُ فِي نَفْسِهَا)

"(Evlendirilirken) yetim kadına kendisi hakkındaki kararı sorulur."[17]

Bilindiği gibi böyle bir şey ancak ergen iken kendisine sorulabilir.

Bir şair bu anlamdaki bir şiirinde şöyle demiştir:

16 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 13/130
17 Darimi, Sünen, Nikâh, 13

إن القبور تنكح الأيامي ... والنسوة الأرامل اليتامى

Mezarlar cariyeleri evlendirir.

Yetim olan dulları da evlendirir.

"Yetim" kelimesi bu şiirde babası ölen ergen kadınlar için de kullanılmıştır. (Yani efendisi ölen cariye ve kocası ölen kadın, kendi sosyal sınıflarından aşağıdaki erkeklerle evlendirilirler.) Ancak şu da bilinmektedir ki, yaşı ilerleyip ihtiyarladığında aklı zayıf ve görüşü noksan da olsa böyle bir kimseye yetim denmez. Yetim denebilmesi için yaş itibariyle küçük denebilecek bir döneme yakın olması gerekir. Ama yaşlı kadın kocasını kaybedip ondan ayrı düşünce kendisine yetim denir. Ama yaşı ilerleyen erkeğe, babasını kaybettiği için yetim denmez. Bu böyledir. Çünkü baba, küçük çocuğa velilik eder, işlerini idare eder, onu himayesinde bulundurup korur. Bu hâldeki küçük bir çocuk babasından ayrı düşünce de kendisine yetim denir. Zayıf hâlde bulunduğu ve görüşü noksan olduğu sürece kendisine yetim denir. Kadına gelince, o da yaşı büyük de olsa, himaye ve koruması altında bulunduğu kocasından ayrı düştüğü için kendisine yetim denir. Bu durumda yetimlik adı kendisinden ayrılmaz. Çünkü böyle bir durumda onun için kocanın var olması, küçük çocuğu koruyup kollayan babanın var olması gibidir. İşlerini yürüten ve kendisini koruyup kollayan babasını kaybeden küçük çocuğa yetim dendiği gibi, bu durumdaki bir kadın da kocasından ayrı düşerse kendisine yetim denir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar."[18]

18 Nisâ, 4/34

(وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ)

"Yetimlere âdil davranmanıza dair..."[19]

Velisi yetimin koruyup kollayıcısı olduğu gibi kocası da kadının koruyup kollayıcısı kılınmıştır.

Hz. Ali ile Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُتْمَ بَعْدَ حُلْمٍ)

"Ergenlikten sonra yetimlik olmaz."[20]

"Yetim" kelimesinin gerçek manası işte budur. Ergenlikten sonra birisine yetim denilirse, anlattığımız sebeplerden dolayı bu, mecazen söylenmiş bir söz olur.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayete göre zayıf kimseye de yetim denebileceğini söylemiştik. Bu, mezhebimiz fakihlerinin şu söylediklerinin doğruluğuna delalet eder: Bir kimse 'Falan aşiretin yetimlerine şu kadar mal vasiyet ettim' der de o aşiretin yetimleri sayılamayacak kadar çok iseler bu vasiyet, o aşiretin fakir olan yetimleri için geçerli olur. Çünkü yetim ismi, o fakir yetimleri de kapsamına almaktadır.

Şu rivayet de mezhebimiz fakihlerinin yukarıda nakledilen sözlerinin doğruluğuna delalet eder: Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Muammer, Hasan'ın (وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا) **"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"**[21] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Aklı ermezlerden kasıt, senin aklı ermeyen oğlun ve aklı ermeyen karındır. Ayette geçen (قِيَامًا) kelimesi de yaşamanızı sağlayan şey demektir."

19 Nisâ, 4/127
20 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/222
21 Nisâ, 4/5

Bu hususta Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"İki zayıf; kadın ve yetim hakkında Allah'*tan korkun.*"[22]

Yetime zayıf denmiştir. Yetimlere mallarının teslim edilmesi için reşid olmaları gerektiği bu ayette şart koşulmamıştır. Ayetin zahiri, yetim ergen olduktan sonra rüştü görülse de görülmese de malının kendisine teslim edilmesini gerektirmektedir.

Yalnız şu ayette rüştünün görülmüş olması şart koşulmaktadır:

(حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ)

"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin."[23]

Bu ayet, Ebu Hanife tarafından delil olarak kullanılmıştır. Buna göre ergen olduktan sonra rüştü görülmezse, yetimin malı yirmi beş yaşına kadar kendisine teslim edilmez. Yirmi beş yaşına vardığı hâlde rüştü görülmese bile (وَاٰتُوا الْيَتٰمٰى اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimlere mallarını verin"** ayeti gereğince malı kendisine teslim edilir. Ama önceki ayette rüştü görülmeyen yetimin malının kendisine teslim edilmemesi gerekmektedir. Çünkü ilim ehli kimselerin ittifakına göre, yirmi beş yaşına varmadan önce, yetimin malının kendisine teslim edilmesinin vacip olması için rüştünün görülmesi şarttır. Bu görüş şu bakımdan yaygın olan bir görüştür: Bu görüşe göre her iki ayet de ifade etmekte oldukları zahiri manalarına göre uygulanmış olmaktadırlar. Ama her türlü durumda rüştünün görülmesi gerektiğini esas alırsak, yetimde rüşd görmeyi şart koşmaksızın (وَاٰتُوا الْيَتٰمٰى اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimlere mallarını verin"** ayetinin hükmünü re'sen ortadan kaldırmış oluruz. Oysa Yüce Allah, herhangi bir karine olmaksızın yetimin malının kendisine teslim edilmesinin vacip olduğunu mutlak olarak bildirmiştir.

22 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 13/404

23 Nisâ, 4/6

Biri yetime malını teslim etmenin vacip olduğu karinesini içeren hâss, diğeri de böyle bir karine içermeyen âmm olmak üzere aynı konuda iki ayet gelir ve bunların ikisini de ifade ettikleri mana doğrultusunda kullanmak mümkün olursa, kendimizi biri ile sınırlayıp diğerinin ifade ettiği manayı göz ardı etmemiz caiz olmaz.

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ) **"Yetimlere mallarını verin"** ayeti ve anlattığımız deliller ile yetimin malını kendisine teslim etmenin vacipliği ispatlanmış oldu.

Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."

Bu ibare, yetimin malı teslim aldığına dair ikrarda bulunmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü (فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ) **"Yanlarında şahit bulundurun"** emri, yetimler mallarını teslim aldıklarını ikrar ederken yanlarında şahit bulundurmanın caizliğini içermektedir. Bu da yetimi kısıtlılık altına almanın doğru olmayacağına ve yetimin tasarrufta bulunmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kısıtlılık altındaki kimsenin ikrarı geçerli olmaz. İkrarda bulunurken yanında şahit bulundurulması gereken kimsenin ikrarı geçerlidir.

(وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ)

"Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin" ayetine gelince, Mücahid ile Ebu Salih dediler ki: "Helali, haramla değiştirme."

Yani helal rızkını peşin elde edeceğin haram ile değiştirme. Yani yetimin malını tüketip onu kendin için harcama, kendi hesabına onun malı ile ticaret yapma, onu kendin için alıkoyma, başkasına verme. Böyle yaparsan, yetimin malından almış olduğun haram ve pis olur. Bu durumda Yüce

Allah'ın sana nasip ettiği helal malını da vermiş/kaybetmiş olursun. Lâkin siz onların mallarını aynı ile kendilerine teslim edin.

Bu da yetimin velisinin yetimin malından kendi şahsı için borç almasının, onun malı ile kendi malını takas etmesinin, onun malını kendi şahsı için alıkoymasının, başkasına vermesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Ama yetimin malıyla, yetimin hesabına alım satım yaparak tasarrufta bulunmasının caiz olmadığına delalet etmemektedir. Ancak yetimin malını kendi şahsına alması ve yerine başka bir malı yetime vermesi haram kılınmıştır. Yine bu, velinin yetimin malını tam değerini ödeyerek de olsa kendi şahsı için satın almasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü şahsı için yetimin malı ile kendi malını takas etmesinin haram olduğu bildirilmişti. Bu haramlık hükmü, onun malındaki bütün takas işlemleri için geçerlidir. Ancak hakkında delil bulunan istisnalar bu haramlığın dışındadırlar.

Mesela; yetimin malından aldığı bir nesneye değerinden fazla ödeme yaparak alırsa bu alışveriş, Ebu Hanife'ye göre caizdir. Zira Yüce Allah bu hususta şöyle bir izin vermiştir:

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ)

"Yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."

(وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ)

"Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin" ayeti hakkında Said b. Müseyyeb, Zühri, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Sağlam paraya karşılık sahte para, semiz hayvana karşılık olarak da cılız hayvan vermeyin."

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلَى اَمْوَالِكُمْ)

"Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin."[24]

24 Nisâ, 4/2

Mücahid ile Süddi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin."

Borç alma şeklinde yetimin malını alıp kendi malına katması ve bu malın kendisinin zimmetinde borç olarak durması, böylece o malı ve sağladığı kazancı yemesi (caiz olması amacıyla yetimin malından bu şekilde alması veliye) yasaklanmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا)

"Çünkü bu, büyük bir günahtır."

İbn Abbas, Hasan, Mücahid ve Katade dediler ki: "Bu, büyük bir günahtır."

Bu ayet, ergen olduktan ve rüştleri görüldükten sonra kendileri talepte bulunmuş olmasalar da, yetimlere mallarını teslim etmenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü mallarını kendilerine teslim etme emri mutlaktır. Bu emri yerine getirmeyenler hakkında azap tehdidi vardır. Emrin yerine getirilmesi için yetimlerin talepte bulunmaları da şart değildir. Yanında başkasına ait mal bulunan kimse, bu malı sahibine teslim etmek isterken şahit bulundurmasının mendup olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."

Başarıya ulaştıran, Allah'tır.

Küçüklerin Evlendirilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾)

3-"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."

Zührî, Urve'nin şöyle dediğini rivayet etti: Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* bu ayetin izahını sordum. Bana şöyle dedi: "Yeğenim. Bu ayet, velisinin himayesindeki yetim kızdan bahsetmektedir. Velisi onun malına ve güzelliğine rağbet ederek, hakkı olan mehirden daha az bir mehir vererek onunla evlenmek ister. Onlara adil davranıp, haklarını tam olarak vermedikçe onlarla evlenmekten menedildiler ve onlardan başka kadınlarla evlenmekle emrolundular. Bu ayetin inmesinden sonra insanlar, himayelerindeki yetim kızlarla evlenebilmek için Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* fetva istemeye başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ)

"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor. Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (mîras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara dair size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor."[25]

25 Nisâ, 4/127

Hz. Aişe, sözüne devamla Urve'ye şöyle demişti: **"Kitapta size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor"** ayetinde Yüce Allah **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın"** buyurmaktadır. Sizden birinin himayesinde bulunan malı az olan ve güzel olmayan yetim bir kızla evlenmekten yüz çevirip, malı çok ve güzelliği olan yetim bir kızla evlenmesi yasaklanmıştır. Ancak adaletli davranıp hak ettiği mehrini tam verirse evlenebilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى)

"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız" ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Hz. Aişe *radıyallahu anh* gibi bir te'vilde bulunduğu rivayet edilmiştir.

Said b. Cübeyr, Dahhâk ve Rebî' ise bu ayeti farklı bir şekilde te'vil etmişlerdir. Şöyle ki:

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Eyyub, (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın"** ayeti hakkında Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İkişer, üçer, dörder kadınla evlenmeniz helal kılındı. Ancak yetimlere adaletsizlik etmekten korktuğunuz gibi, kadınlara da adaletsizlik etmekten korkun."

Mücahid'in bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kadınlara adaletsizlik etmekten korkarak mallarını yemekten sakındığınız gibi, zina etmekten de sakının, onları hoş ve helal bir şekilde ikişer, üçer, dörder nikâhlayabilirsiniz."

Bu konuda üçüncü bir görüş de rivayet edilmiştir. Şu rivayette anlatılmaktadır: Simâk, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kureyş'ten

bir adamın karıları ve de himayesinde yetimler olurdu. Adamın malı mülkü kalmadıktan sonra himayesindeki yetimlerin mallarına yönelirdi. Bu tür olaylar üzerine (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız,"** ayeti indi.

Fakihler, baba ile dedenin, küçük yaştaki erkek ile kız çocuğunu evlendirmelerinin caiz olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Mirasçı olan akrabalardan her biri, yakınlık sırasına göre en yakındaki yetkili olmak üzere, küçük yaştaki erkek ile kız çocuğunu evlendirebilir. Evlendiren eğer baba veya dede ise bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olamazlar. Baba ve dede dışındaki yakınları evlendirmişlerse, bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olurlar."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Küçük yaştaki erkek ile kız çocuğunu ancak asabe[26] olan akrabaları evlendirebilirler. Bunların da yakınlık sırasına göre en yakında olanı bu işe yetkili olur."

Ebu Yusuf'a göre, bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olamazlar. İmam Muhammed'e göre ise baba ve dede dışındaki yakınları evlendirmişlerse, bu küçükler ergen olduklarında evliliği devam ettirmeme muhayyerliğine sahip olurlar.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Bir kimse, himayesindeki yetimin faziletli, salih ve akli başında olduğuna kanaat getirirse, onu evlendirmesi caiz olur."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Bir kişinin, küçük yaştaki kız kardeşini evlendirmesi caiz değildir. Velileri hoş karşılamasalar bile küçük yaştaki kızı vasisi evlendirebilir. Vasi, veliden daha önceliklidir. Yalnız vasi, rızasını almadan dul kadını evlendiremez. Dul kadın evlenirken kendisi için muhayyerlik hakkını koyarsa, vasi onun bu hakkını kesip

26 Asabe: Erkek çocuklar ve baba tarafından gelen erkek akraba demektir.

ortadan kaldıramaz. Vasi, vesayeti altındaki kız erkek küçük çocukları evlendirebilir. Ama rızalarını almadan yaşı büyük kızları evlendiremez."

Leys de bu konuda Mâlik ile aynı görüştedir. Yahya b. Said ile Rebia bu görüşte olup, vasinin bu hususta öncelik hakkına sahip olduğunu söylemişlerdir.

Sevri dedi ki: "Küçük yaştaki kız çocuğunu, amcası ve küçük yaştaki erkek kardeşi evlendiremez. Vesayet altındaki çocuğun malında tasarrufta bulunma yetkisi vasiye verilip de, evlendirme yetkisinin veliye bırakılması doğru olmaz."

Evzai dedi ki: "Küçük çocuğu evlendirme yetkisinin babasından başkasına verilmesi caiz değildir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Vasi aynı zamanda veli de değilse, küçük yaştaki çocuğu evlendirmesi caiz değildir."

Şafiî dedi ki: "Kız-erkek küçük yaştaki çocukları babalarından, babaları yoksa dedelerinden başkasının evlendirmesi caiz değildir. Vasinin küçük çocuk üzerinde velayet yetkisi yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cerir'in bildirdiğine göre İbrahim, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimsenin himayesine terk edilmiş bir yetim kız var ve bu kız güzel değilse o kişi bu kızla evlensin. Ama kız kendisinin rağbet edeceği kadar güzel ise onu başkasıyla evlendirsin."

Hz. Ali, İbn Mesud, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Ümmü Seleme, Hasan, Tavus, Atâ ve diğerlerinden rivayet edilen görüşe göre küçük yaştaki kızı, baba ve dedesinden başkası da evlendirebilir.

İbn Abbas ve Aişe'nin de *radıyallahu anh* mezkûr ayeti bizim anlattığımız şekilde te'vil ettikleri rivayet edilmiştir. Bu te'vil'e göre ayet, velisinin himayesindeki yetim kız hakkındadır. Velisi bu yetim kızın malına ve güzelliğine tamah edip kendisiyle evlenir. Hak ettiği mehrini de tam olarak vermez. İşte bu durumda, velilerin bu yetim kızlarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Ya bunlarla evlenmeyecekler ya da evlenirlerse de mehirlerini

en yüksek miktarda ödeyeceklerdir. İbn Abbas ile Aişe'ye *radıyallahu anh* göre ayetin te'vilinin böyle olması, velinin adaletli davranıp mehrini tam vermesi hâlinde, himayesindeki yetim kızla evlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Selef ulemasından bir kimsenin bu şekilde evlenmeyi yasakladığını bilmemekteyiz. Ayet-i kerime de İbn Abbas ile Aişe'nin *radıyallahu anh* te'viline uygun delalet etmektedir. Çünkü bu ikisi ayetin, velisinin himayesindeki yetim kız hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Velisi, malına ve güzelliğine tamahlanarak o yetim kızla evlenir. Mehrini de adaletli davranıp tam olarak vermez. Ya adil davranıp mehrini tam vererek onunla evlenir ya da evlenmesi yasaklanmıştır. Yetim kızı himayesinde bulundurup da kendisiyle evlenmesi caiz olan en yakın velisi, amcaoğludur. Ayet-i kerime, yetim kızı himaye etmekte olan amcaoğlunun onunla evlenmesinin caiz olması hükmünü içermektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Neden bu te'vili, ayetin diğer te'villere de ihtimali olduğunu bildiren Said b. Cübeyr ile diğerlerinin te'viline tercih ettin?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimalinin bulunması sebebiyle, ayet her iki manaya da gelebilir. Bu iki mana birbirine zıt da değildir. Ayet her iki manaya da gelmektedir, diyebiliriz. Bununla birlikte İbn Abbas ile Aişe *radıyallahu anh*, ayetin bu konuda indiğini söylemişlerdir. Bu, kişisel görüşe dayanarak söylenebilecek bir söz değildir. Bu, ancak nassa dayanarak söylenebilir. Dolayısıyla bu te'vil, diğerine göre kabulde daha önceliklidir. Çünkü İbn Abbas ile Aişe *radıyallahu anh*, ayetin iniş sebebini ve hangi olayla bağlantılı olarak indiğini anlatmışlardır. Dolayısıyla bu te'vil, kabulde diğerinden daha önceliklidir.

Mezkûr ayette yetim kızın velisi değil de dedesi kastedilmiş olabilir, denilecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Anlatıldığına göre bu ayet, himaye altında bulundurulan ve himaye eden tarafından kendisiyle evlenilmek istenen yetim kız hakkında inmiştir. Şayet sizin dediğiniz gibi burada himaye edenden kast edilen dede olursa, dedenin himaye ettiği yetim kız torunuyla evlenmesi caiz değildir. Bundan da anlaşılıyor ki, yetim kızı himaye edip onunla evlenmek isteyen veli, amcaoğlu veya ondan daha uzakta olan bir velidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, yani (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız"** ayeti yaşı büyük kadınlar hakkında inmiştir. Çünkü Hz. Aişe bu hususta şöyle demiştir: Bu ayetin inmesinden sonra insanlar, o kadınlarla evlenmek için Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* fetva istediler. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ)

"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: «Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor.» Kitapta, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor."[27]

Ayette (فِي يَتَامَى النِّسَاءِ) ifadesi geçtiğine göre bundan anlaşılıyor ki, kastedilenler yaşı küçük kızlar değil, yaşı büyük kadınlardır. Çünkü yaşı küçük kızlara kadın denmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-(وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى)

"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız" ayetinin mecazî olmayan hakikî manası, ergenliğe ulaşmamış küçük kızlar demektir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ergenlikten sonra yetimlik olmaz"*** [28] buyurmuştur. Bir sözü herhangi bir delil olmaksızın, hakikî manasından alıp mecazî manasına yorumlamak ise caiz değildir. Yaşı büyük kadına ancak mecazen yetim denilebilir. (فِي يَتَامَى النِّسَاءِ) ifadesi ise sizin söylediklerinizin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Küçük kızlar kadın cinsine dahil olduklarına göre, onları kadın sınıfından saymak doğru olur.

---

27 Nisâ, 4/127

28 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/222

Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helal olan (başka) kadınları nikâhlayın."

Yaşı küçükler de yaşı büyükler de bu ayetin kapsamına girmektedirler.

(وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."[29]

Burada da hem yaşı küçük kızlar hem de yaşı büyük kadınlar kastedilmektedir.

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz size haram kılındı)."[30]

Bu ayete göre bir adam küçük yaştaki bir kızla evlenecek olursa o kızın annesi, bu küçük kızla evlenen adama artık ebedi surette mahrem olur. Şu hâlde ayette geçen (يَتَامَى) kelimesini büyük yaştaki kadınlar grubundan saymayı doğrulayan bir delil bulunmamaktadır.

2-İbn Abbas ile Aişe'nin *radıyallahu anh* zikretmiş oldukları te'vil, büyük yaştaki kadınlar için doğru değildir. Çünkü büyük yaştaki bir kadın, mehr-i mislinden daha az bir mehirle evlenmeye razı olursa kıyılan nikâh akdi geçerli olur. Herhangi bir kimsenin de buna itiraz hakkı olamaz. Böylece, ayette haklarında evlendirme tasarrufunda bulunulmasından söz edilenlerin, başkasının himayesi altında bulunan küçük yaştaki yetim kızlar oldukları anlaşılmış olmaktadır.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Ebû Bekir b. Hazm, Abdullah b. Haris ve raviliği açısından itham altında olmayan bir kişi, Abdullah b. Şeddad'ın şöyle

29 Nisâ, 4/22
30 Nisâ, 4/23

dediğini rivayet ettiler: Ümmü Seleme'yi *radıyallahu anh* Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile evlendiren, oğlu Seleme idi. Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* Seleme'yi Hz. Hamza'nın kızıyla evlendirdi. Bunların ikisi de henüz ergen olmamış küçük çocuklardı. Evli bir çift olarak bir araya gelemeden ikisi de öldüler.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"(Annesini) benimle evlendirdiği için Seleme'yi acaba ödüllendirmiş oldum mu?"*** buyurmuştu.

Bu rivayet, bizim söylediğimizin doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

a-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Küçük çiftlerin ne babası ne de dedesi olduğu hâlde onları evlendirmişti. Bu da baba ve dedeleri dışındaki kimselerin küçük yaştaki çocukları evlendirebileceklerine delalet etmektedir.

b-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o küçükleri evlendirmişti. Yüce Allah da **"Ona uyun"** buyurmuştur. Şu hâlde üzerimize düşen, ona uymaktır. Bu da kâdı'nın küçük yaştaki çocukları evlendirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir. Kadı için bunu yapmak caiz olduğuna göre, diğer veliler için de caiz olması gerekir. Çünkü kadı ile diğer velileri birbirinden ayıran herhangi bir kimse görülmemiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(لا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ)

"Velisiz nikâh olmaz."[31]

Bu hadis, ancak velinin huzurunda kıyılması durumunda nikâhın geçerli olacağını bildirmektedir. Erkek kardeş ve amcaoğlu kadının velisidirler. Bunun delili de şudur: Kız çocuğu eğer yaşı büyük bir kadın olsaydı, erkek kardeşi ve amcaoğlu, nikâhta onun velisi olurlardı. Bunun mantıkî bir delili şudur: Baba ve dede, kâfir veya köle oldukları için miras ehli değillerse, velayetleri altındaki kadınları evlendirme yetkisine sahip olmazlar. Bu ayetten anlaşıldığına göre, eğer veli miras ehlinden ise yakınlık sırasına göre velayeti altındaki kadını evlendirme yetkisine sahip olur. Bu

31 Ebu Davud, Nikâh, 20

sebeple Ebu Hanife dedi ki: Şayet miras ehlinden ise anne veya azad eden efendi de kendilerinden daha yakın bir velinin bulunmaması durumunda, velayetleri altındaki kadını evlendirme yetkisine sahiptirler.

Nikâh akdinde mal (mehir) söz konusu olduğu için, mali tasarrufta bulunması caiz olmayan kimsenin nikâh akdi yapması da caiz olmaz, denilecek olursa buna şöyle cevap verilebilir: Her ne kadar nikâh akdinde mal (mehir) söz konusu olsa da akid, doğrudan miktarı belirlenen bir mal üzerinde yapılmamaktadır. Dolayısıyla nikâh akdi yapacak olan kimsenin, mali tasarrufta bulunma velayetine sahip olması şart değildir. Bilindiği gibi velisiz kıyılan nikâh akdini geçerli saymayan fakihlere göre, yaşı büyük kadınlar üzerinde mali velayet yetkisi olmayan veliler bu vasıftaki bir kadını evlendirme yetkisine sahiptirler. Buna göre Mâlik ile Şafiî'nin, babanın yaşı büyük bâkire kızını evlendirmesini geçerli saymamaları gerekir. Çünkü bunların, yaşı büyük kadının malı üzerinde tasarrufta bulunma velayetleri yoktur.

Mâlik ile Şafiî'ye göre, malı üzerinde tasarrufta bulunma velayeti olmamakla birlikte, rızasını almadan yaşı büyük bâkire kızı babasının evlendirmesinin caiz olması şu hükme delalet etmektedir: Nikâh akdinde velayet yetkisine sahip olmak için, evlendirilecek olan kadının malı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisinin bulunması şart değildir.

Bu anlattıklarımız şunu ispatlamaktadır: Küçük kızın velisinin o kızı kendine nikâhlamasının caiz olduğuna mezkûr ayet delalet etmektedir. Bu hüküm, yaşı büyük kadının velisinin de, rızasını alarak yaşı büyük kadını kendine nikâhlamasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu evlenecek olan kadın ile erkek için nikâh akdedecek olan kişinin, eşlerin ikisinin de vekili olmasının caizliğine delalet etmektedir. Nitekim küçük yaştaki kızın velisinin de o kızı kendine nikâhlaması caizdir. Bu durumda nikâh akdinde icap ve kabulü aynı kişinin yapması mümkün olmaktadır. Buna göre iki küçük çocuğun velisi olan bir kimsenin, bu iki çocuğu birbirleriyle evlendirmesi caiz olur. Mezkûr ayet, yaşı küçük kızı babasından ve dedesinden başkasının evlendiremeyeceğini; yaşı büyük kadının velisinin o kadının rızasını alsa bile (kâdı'nın) hazır olmadığı bir mecliste onu kendine nikâhlamasının caiz olmayacağını; Bir erkeğin evlenecek olan kadınla erkeğin nikâh akitle-

rinde her ikisinin vekili olmasının caiz olmayacağını söyleyen Şafiî mezhebinin görüşünün doğru olmadığına delalet etmektedir.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki: Vasinin, vesayeti altındaki küçük kızı evlendirmesi caiz olmaz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Velisiz nikâh olmaz"*** buyurmuştur. Vasi, veli değildir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"[32]

Küçük yaştaki kızın (babası veya kardeşi yahut annesi gibi bir yakını öldürülüp de) kendisinin lehine katile kısas uygulanması gerektiğinde, vasisi bu hakkın yerine getirilmesi konusunda onun velisi yerine geçemez. Böylece vasiye, veli denemeyeceği ispatlanmış olmaktadır. Buna göre vasinin, vesayeti altındaki küçük kızı evlendirmesinin caiz olmaması gerekir. Çünkü vasisi, onun velisi değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Buna göre erkek kardeşin veya amcanın küçük yaştaki kıza veli olamamaları gerekir. Çünkü bunlar, kısasta velayet yetkisine sahip değildirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kısasta velayet yetkisine sahip olmamayı, evlendirmede velayet yetkisine sahip olmamak için bir illet saymadık ki, küçük kızı evlendirmede bunlar yetkili olmasınlar. Biz sadece, veli adının mali tasarrufta bulunma konusunda vasiyi kapsamına almadığını söyledik. Erkek kardeş ile amcaya gelince bunlar velidirler. Çünkü her ikisi de asabelerdendir. Zira asabeden olan erkeklere veli denmesine bir engel yoktur.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَاءِي)

"Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum."[33]

32 İsrâ, 17/33
33 Meryem, 19/5

Bu ayette geçen "akraba" kelimesiyle amcaoğulları ve asabelerin kastedildiği söylenmiştir. "Veli" kelimesi, asabe anlamına gelir. "Vasi" kelimesini kapsamaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Velisiz nikâh olmaz" buyurmakla vasinin, vesayeti altındaki küçük kızı evlendirmesinin caizliğini reddetmiş olmaktadır. Çünkü vasi, veli değildir.

Bununla ilgili bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أَيُّمَا امْرَأَةٍ نُكِحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ)

"Herhangi bir kadın velisinin izni olmadan nikâhlanırsa nikâhı geçersizdir."[34]

Bu hadisin bazı rivayetlerinde "veli" kelimesinin çoğulu olan "mevali" kelimesi yer almaktadır. Bu hadis, deli kadının, yaşı büyük bâkire kızın, velisinin izni olmadan vasisi tarafından evlendirilmesi durumunda nikâhının geçersiz olmasını gerektirmektedir. Velisinin izni olmadan evlendiği için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nikâhının geçersiz olduğuna hükmetmiştir. Şunu da ifade etmeliyiz ki, nikâhtaki velilik, belirttiğimiz deliller dolayısıyla miras yoluyla hak edilen bir veliliktir. Vasi, mirasçı olmadığı için veli değildir. Ayrıca nikâh veliliği yetkisini kazandıran sebep, neseptir. Bu yetkinin başkasına nakledilmesi sahih değildir. Vasi, bu yetkiye sahip olamaz. Çünkü bu yetkiyi kazandıran sebep (nesep) onda mevcut değildir. Ölüm sonrası için mal üzerinde tasarrufta bulunmak, nikâhta tasarrufta bulunmak gibi değildir. Çünkü malın başkasına nakledilmesi sahihtir. Ama nikâhın karı-kocadan başkasına nakledilmesi sahih değildir. Dolayısıyla vasinin nikâhta velayet yetkisine sahip olması caiz değildir. Evlenecek olan kızın babası hayatta iken, vasi vekil gibi değildir. Çünkü vekil, müvekkilin emriyle tasarrufta bulunur. Tasarrufu geçerli olduğu için, emrinin geçerliliği devam eder. Ölen kimsenin nakli sahih olmayan şeyde (nikâhta) emrinin geçerliliği ise sona ermiştir. Bu nedenle vasi ile vekilin konumu birbirinden farklı olmaktadır.

34 Darekutni, Sünen, Nikâh, 15

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Size (Hanefiler) göre mirasçı nesep yoluyla veli olmadığı hâlde hâkim, yaşı küçük kızı evlendirebilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hâkim, yaptığı tasarrufları Müslüman toplumun adına yapmaktadır. Müslüman toplum ise evlenen küçük yaştaki çiftin mirasçısı olup hayattadırlar. Hâkim de, küçüklerin mirasçısı olan toplumun vekili olarak küçükleri evlendirmede velayet yetkisine sahiptir. Çünkü bunlar öldüklerinde soylarından mirasçıları yok ise Müslüman toplum onlara mirasçı olur.

Bu ayet, diğer velilerin küçük yaştaki kızı evlendirme yetkisine sahip olduklarına delalet ettiği gibi, babanın da küçük yaştaki kızını evlendirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü o, diğer veliler içinde kendi kızına en yakın konumda olan velidir. Bunun caizliği hususunda, selef ulemasıyla sonraki dönemlerin âlimleri arasında bir ihtilaf bulunduğunu bilmemekteyiz. Sadece Bişr b. Velid'in İbn Şübrüme'den rivayet ettiği, "Babanın küçük yaştaki kızını evlendirmesi caiz değildir" görüşü hariç. Bu, Asemm'in görüşüdür. Mezkûr ayetin delaleti bu görüşü geçersiz kıldığı gibi, şu ayet de bu görüşün batıl ve geçersiz olduğuna delalet etmektedir:

(وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."[35]

Bu ayet, henüz âdet görmeye başlamamış olan küçük yaştaki kızı boşamanın sahih olduğuna hükmetmiştir. Boşama ise ancak sahih olarak nikâhlanmış olan kadın için söz konusu olabilir. Buna göre ayet, küçük yaştaki kızı evlendirmenin caizliği hükmünü içermektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* altı yaşında olan Hz. Aişe ile evlenmiş olması da,

35 Talâk, 65/4

küçük yaştaki kızı evlendirmenin caizliğine delalet etmektedir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Aişe'yi o yaştayken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile evlendirmişti. Bu rivayet iki mana içermektedir:

1-Babanın küçük yaştaki kızını evlendirmesi caizdir.

2-Küçük yaşta evlendirilen kız, ergen olduktan sonra muhayyerlik hakkına sahip olmaz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ergen olmasından sonra Hz. Aişe'ye muhayyerlik hakkı tanımamıştır.

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın."[36]

Mücahid dedi ki: "Ayet, helal ve hoş bir şekilde nikâhlayın, manasına gelmektedir."

Hz. Aişe, Hasan ve Ebu Mâlik'ten rivayet edildiğine göre ayetin manası, "Size helal olan kadınları nikâhlayın" şeklindedir.

Ferrâ dedi ki: "Ayette geçen (مَا طَابَ) kelimesiyle mastar kastedilmiştir. Buna göre Cenab-ı Allah sanki şöyle buyurmuş olmaktadır: Kadınlardan helal ve temiz olanları nikâhlayın. Bu sebeple (طَابَ) fiilinin başında "men" edatının değil de "mâ" edatının kullanılması caiz olmuştur."

(مَثْنَى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ)

"İkişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın."

Bu ayet bir erkeğin dilerse iki, dilerse üç, dilerse dört kadınla evlenmesinin mübah olduğunu bildirmektedir. Yani erkek, bu sayılardan dilediği kadar kadınlarla evlenme muhayyerliğine sahiptir. Eğer eşleri arasında adaleti uygulayamamaktan korkarsa, dört değil de üç kadınla evlenir. Üç eş arasında adaleti uygulayamamaktan korkarsa, üç değil de iki kadınla

36 Nisâ, 4/3

evlenir. İki eş arasında da adaleti uygulayamamaktan korkarsa iki kadınla değil de bir kadınla yetinir.

Denildi ki: (مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ) ibaresinde sayılar arasındaki (و) harfleri (ve) anlamında değil de (veya) anlamındadır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "İkişer veya üçer veya dörder olmak üzere nikâhlayın."

Bazıları da demişler ki: Ayetteki (و) harfleri, asli anlamındadır. Ancak, bedel yani "yerine" anlamında kullanılmıştır. Buna göre ayetin anlamı "İkişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın" şeklinde olmayıp, iki yerine üç, üç yerine dört kadını nikâhlayın" şeklinde olur.

Bu görüşün sahibi der ki: Ayetteki (و) harfleri "veya" anlamında olsa, o zaman iki kadınla evli olan kimsenin üç kadınla evlenememesi, üç kadınla evli olan kimsenin de, dört kadınla evlenememesi söz konusu olabilir. Ayetteki (و) harflerinin asli anlamında kullanılması, hitabın kapsamına giren herkesin dörder kadınla evlenmesini mübah hâle getirmektedir. Çünkü iki, üçe girmekte, üç de dörde girmektedir. Yoksa bu sayıların her birinin, diğerleriyle birlikte toplanmış şekilde kastedildiği ispatlanmış değildir. Aksi hâlde o zaman evlenilmesi mübah olan kadın sayısı dokuza yükselir.

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْاَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهٗ اَنْدَادًاۜ ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَۚ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ اَقْوَاتَهَا فِٓي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ)

"De ki: «Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratanı inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızıklar takdir etti.»"[37]

37 Fussilet, 41/9-10

Burada zikredilen dört gün, ayetin başında geçen iki gün içine dâhil olmakla birlikte toplam dört gündür. Bu ayetlerin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ)

"Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı."[38]

Ayetin başında geçen iki gün, sonra değinilen dört güne dâhil olmasaydı, sondaki bu iki günle birlikte günlerin toplam sayısı sekizi bulurdu. Oysa şu ayetten de anlaşıldığı gibi göklerle yerin tamamının yaratılışı sekiz günde olmamıştır:

(خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ)

"Gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yarattı."[39]

Aynı şekilde evlenmeyle ilgili ayette de iki, üçe, üç de dörde dâhildir. Ayet-i kerime, bir erkeğin kendileriyle evlenebileceği kadın sayısının en fazla dört olabileceğini, daha fazlasıyla evlenmesinin caiz olmadığını bildirmektedir.

Bir erkeğin dört kadınla evlenebilmesi, kölelere değil, sadece hür erkeklere mahsus bir ruhsattır.

Mezhebimizin fakihleri, Sevri, Leys ve Şafiî bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: "Köle de dört kadınla evlenebilir."

Bu ruhsatın kölelere değil de sadece hür erkeklere mahsus olduğunun delili, şu ayettir:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın."

38 Fussilet, 41/12
39 A'râf, 7/54

Bu hüküm, hür erkeklere mahsustur. Çünkü köle, nikâh akdi yapma yetkisine sahip değildir. Fakihlerin icmasına göre, efendisinin izni olmadan kölenin evlenmesi caiz değildir. Köle istemese bile efendisi onu evlendirme yetkisine sahip olduğuna göre nikâh akdi yapmada efendi ondan daha yetkilidir. Efendisinin izni olmadan evlenecek olursa nikâhı geçerli olmaz.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadiste şöyle buyurmuştur:

"Efendisinin iznini almadan evlenen bir köle zina etmiş olur."[40]

Kölelerin statüsüyle ilgili bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."[41]

Köle, nikâh akdi yapma yetkisine sahip olmadığına göre bu ayete de muhatap değildir. Dolayısıyla ayetin hürler hakkında geçerli olması gerekir. Fakihler, köleliğin nikâh hukukunda eksikliğe sebep olduğu görüşünde de birleşmişlerdir. Mesela kölelik nikâh hukukuyla ilgili olarak ölçüsü belli olan talak ve iddette eksikliğe sebep olur. Birden dörde kadar kadınla evlenmek, nikâh hukukundan olduğuna göre kölenin, hür kimsenin sahip olduğu hakkın yarısına sahip olması gerekir.

Sahabilerden altı kişiden gelen bir rivayete göre köle, en fazla iki kadınla evlenme hakkına sahiptir. Sahabilerden bu bildiğimizin aksine bir görüş rivayet edildiğini bilmiyoruz.

Süleyman b. Yesar'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Utbe, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köle, iki kadınla evlenebilir. İki talakla boşayabilir. Cariye de boşandığında iki âdet görerek iddet bekler. Eğer âdet görmüyorsa, bir buçuk ay iddet bekler."

40 Ebu Davud, Nikâh, 16
41 Nahl, 16/75

Hasan ile İbn Sirin'in, Hz. Ömer ile Abdurrahman b. Avf'tan *radıyallahu anh* rivayet ettiklerine göre köleye iki kadından fazlası helal olmaz.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre babası, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kölenin iki kadından fazlasıyla evlenmesi caiz olmaz."

Hammad'ın bildirdiğine göre İbrahim en-Nehai, Hz. Ömer ile Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Köle, iki kadından fazlasını nikâhlayamaz."

Şube'nin bildirdiğine göre Hakem, Fadl b. Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köle, iki kadınla evlenebilir."

İbn Sirin, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir: "Kölenin kaç kadınla evlenmesinin helal olduğunu hanginiz daha iyi bilirsiniz?"

Ensardan bir adam, "Ben bilirim" dedi.

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, "kaç kadınla evlenebilir?" diye sordu.

Adam, "İki kadınla evlenebilir" dedi. Bu konuşmadan sonra Hz. Ömer de, kendisiyle müşavere ettiği adam da sustular. Demek ki Hz. Ömer, adamın bu cevabına razı olmuştu. Görünen o ki, o adam sahabi idi.

Leys, Hakem'in şöyle dediğini rivayet etti: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, kölenin iki kadından fazlasını nikâhı altında bulunduramayacağı konusunda görüş birliği ettiler. Anlatmış olduğumuz bu hüküm, sahabilerin önde gelenlerinin icması ile sabit olmuştur. Kölenin dört kadınla evlenebileceğini söyleyen bir sahabi bulunduğunu bilmiyoruz. Şu halde, kölenin en fazla iki kadınla evlenebileceği hükmüne aykırı görüş beyan eden bir kimse olursa, sahabenin icması karşısında yenik duruma düşer."

Bu görüşümüzün benzeri bir görüş Hasan, İbrahim, İbn Sirin, Atâ ve Şabi'den de rivayet edilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yahya b. Hamza'nın bildirdiğine göre Ebu Vehb, Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köle, dört kadınla evlenebilir." Bu aynı zamanda Mücahid, Kasım, Salim ve Rebiatü'r Re'y'in de görüşüdür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* hadisinin senedinde meçhul bir kişi vardır. Bu kişi de Ebu Vehb'dir. Bu rivayet sabit olsa bile bununla, görüşlerini naklettiğimiz ulema ve imamların müstefiz/meşhur hâle gelmiş görüşlerine itiraz etmek caiz olmaz. Kölenin iki kadından fazlasıyla evlenemeyeceğine dair sahabe icması, tabiilerin kahir ekseriyeti tarafından bize nakledilmiştir.

(فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً)

"(O kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın."

Doğrusunu Allah bilir ya, bu ayetin manası, 'Kadınlarınızın yanında geceleme sırasına uymada adaletsizlik etmekten korkarsanız o zaman bir kadınla evlenmekle yetinin' şeklindedir. Çünkü başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ)

"Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül vermeyin."[42]

Burada kastedilen kalbin meyletmesidir. Bunun önüne geçilemez. Ama yapılması mümkün olan adalet geceleme sırasına uyulmasıdır. Bunun yerine getirilmemesinden ve kalbi meylin de açığa vurulmasından, diğer eşlere haksızlık yapılmasından ve adaletten uzaklaşılmasından korkulursa, işte o zaman Yüce Allah bir kadınla evlenip onunla yetinmeyi emretmektedir.

42 Nisâ, 4/129

Nikâh akdinde zikredilen dörde kadar kadınla evlenme mübahlığına atfen şöyle buyrulmuştur:

(اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."

Ayetin zahirî ve lügat manası, dört hür kadın veya dört cariye ile evlenmede erkeğe muhayyerlik hakkı tanımaktadır. Çünkü **"Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin"** cümlesi müstakil değildir. Kendisinden önceki cümlenin manasını içermektedir. Bu ayette, kendisinden müstağni olunamayan mukadder bir kelime vardır. Takdir edilen bu kelime daha önceki cümlelerde açıktan zikredilmişti. Zaten daha önce zikredilmemiş bir kelimeyi, bir delil olmadan bu cümlede takdir etmemiz caiz olmaz. Şu hâlde (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin"** cümlesinde takdir edilen kelimenin, cinsel ilişki olduğunu söylememiz doğru olmaz. Yani bu ayette Cenab-ı Allah'ın "Ben size, cariyelerinizle (nikâh kıymadan) cinsel ilişkide bulunmanızı mübah kıldım" dediğini söylemek doğru olmaz. Çünkü ayette cinsel ilişkiden bahsedilmemektedir. Aksine, ayetin başında zikri geçen kelime, nikâh akdidir. Zira (فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın"** ayetinde kastedilen şey, nikâh akdidir. Buna göre (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) ayetinin takdir edilen kelimeyle birlikte manasının şöyle olması gerekir: **"Veya sahip olduğunuz (cariyeler)i nikâhlayın."** Buradaki "nikâh" kelimesiyle cinsel ilişki değil, nikâh akdi kastedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Arapça'da "nikâh" kelimesi cinsel ilişki manasını da ifade ettiğine ve (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesi de ona atfedildiğine göre, ayette **"Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin"** derken, her ne kadar ayetin başında "nikâh" kelimesi geçmiş olsa da "onlarla cinsel ilişkide bulunabilirsiniz" manası kastedilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cariye ile nikâhsız cinsel ilişkide bulunmak caiz olmaz. Çünkü cümlede takdir edilen kelime ayetin baş tarafında açıkça zikredilmişse, kastedilen mananın başta zikredilen ke-

limenin aynısı olması gerekir. Başta zikredilen "nikâh" kelimesiyle nikâh akdi kastedildiğine göre, ayette kastedilen mana, "sahip olduğunuz ve size helal olan cariyeleri nikâhlayın" şeklinde olmalıdır. Buna göre cariyenin efendisi nikâh akdi olmadan onunla evlilik hayatı yaşayamaz. Her ne kadar Arapça'da "nikâh" kelimesi cinsel ilişki manasına da gelse, burada kastedilen, nikâh akdidir. Diğer taraftan bu ayetin başından başka bir yerinde "nikâh" kelimesi geçmediğine ve baştaki o kelimeyle de nikâh akdi kastedildiğine göre (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesindeki mukadder kelimenin, cinsel ilişki anlamında olması doğru olmaz. Çünkü "nikâh" kelimesiyle aynı ayette, hem hakikî manası olan evlenme akdinin hem de mecazî manası olan cinsel ilişkinin kastedilmiş olması mümkün değildir. Aynı kelimenin aynı ayette her iki manayı taşıması doğru olmaz. Şu hâlde (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesinde mukadder olan kelimenin, ayetin başında geçen nikâh akdi olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesinde mukadder olan kelimenin, muhatapların cariyelerine izafe edilmesi, bu cümlede nikâh akdinin değil de cinsel ilişkinin kastedilmiş olduğuna delalet eder. Bilindiği gibi cariyelik, efendinin cariyesiyle evlenmesine engeldir. Dolayısıyla evlenmeden de efendinin onunla cinsel ilişkide bulunması caizdir. Böyle olduğuna göre ayette takdir edilen kelimenin nikâh akdi değil de cinsel ilişki olduğunu anlamış oluyoruz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cariyelik ayette çoğul zamirine izafe edildiği için burada kastedilen, şu ayette de ifade edildiği gibi, başkalarının cariyesinin nikâhlanmasıdır:

(وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ)

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın."[43]

43 Nisâ, 4/25

Bu ayette nikâh akdi, insanların cariyelerine izafe edilmiştir. Başkasının cariyesiyle evlenmeyi mübah kılan bu ayetteki hitap herkese yöneliktir. (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesi de aynı şekilde bu manaya gelmektedir. Şu hâlde sizin zikretmiş olduğunuz şeylerde, ayetin başında açıkça geçmeyen bir kelimenin, takip eden cümlelerde takdir edilerek gizlenmiş olacağına dair bir delil bulunmamaktadır. Öyleyse (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) cümlesinde takdir edilen kelimenin, ayetin başında açıkça geçen nikâh akdi olması gerekir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre ayet-i kerime, kişinin hür kadınla evlenmeye gücü yettiği hâlde, cariye ile evlenme seçeneğine sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü bir kimsenin iki şeyden dilediğini yapma seçeneğine sahip kılınması, o iki şeyi de yapma imkânının bulunduğu durumlarda söz konusu olur. Bu ayet, bir erkeğin hür kadınla evlenmeye gücü yettiği hâlde cariye bir kadınla evlenmesinin caiz olduğuna iki yönden delalet etmektedir:

1- (فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın" ayeti genel hüküm niteliğindedir. Ayette "kadınlar" kelimesi geçmektedir. Bu kelime hem hür kadınları hem de cariyeleri kapsamaktadır. Çünkü bunların ikisi de kadındır. Dolayısıyla ayetin hükmü hem hür kadınları hem de cariyeleri kapsamaktadır.

2- (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"Veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin" ayeti de, evlenecek olan erkeğin hür kadınlarla veya cariyelerle evlenme seçeneğine sahip olmasını gerektirmektedir.

(وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ)

"Mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır" [44] ayetinin bu hükme delaletini Bakara suresinde anlatmıştık.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanları ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[45]

Bu ayet, hem hür kadınları hem de cariyeleri kapsayan genel bir hüküm ifade etmektedir. Bir delil olmadan ayetin hükmünü tahsis etmek/özellemek caiz olmaz.

(ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُوا)

"Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."[46]

İbn Abbas, Hasan, Mücahid, Ebu Rezin, Şabi, Ebu Mâlik, İsmail, İkrime ve Katade dediler ki: "Yani bu, haktan sapmamanız için en uygundur."

İsmail b. Ebi Halid, Ebu Mâlik el-Gifari'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Bu sizin doğruluktan başka tarafa meyletmemeniz için en uygundur."

İkrime, Ebu Talib'in bu anlamdaki bir şiirinin şu beytini nakletmiştir:

بِمِيزَانِ قِسْطٍ لَا يُخِسُّ شَعِيرَةً ... وَوَازِنِ صِدْقٍ وَزْنُهُ غَيْرُ عَائِلِ

Bir arpa tanesi kadar haksızlık

Doğru ölçen terazide olmaz.

Doğru tartan bir kişinin

Tartısı eğriye meyletmez

---

44 Bakara, 2/221
45 Nisâ, 4/24
46 Nisâ, 4/3

(عَائِل) kelimesi eğriye meyletmek ve haktan sapmak anlamına gelir. Bunun mastarı olan "avl" kelimesi, haddi aşmak anlamına gelir. Feraiz ilminde ise belirlenen hissenin sınırını aşmak anlamına gelir. Avl, adaletin sınırının dışına çıkmak olduğundan adalete muhalif bir kavramdır. (- عالَ يَعُولُ) Zulm etti, zulmediyor anlamına gelmekte iken, (عالَ - يَعِيلُ) böbürlenerek yürümek anlamına gelir. Bunun muhtaç olmak anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu bize Sa'leb'in kölesi Ebu Amr söyledi.

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا)

"Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur" ayeti hakkında Şafiî dedi ki: "Bunun manası, "Nafakasını temin etmeniz gerekenlerin sayısı çoğalmasın" demektir. Bu da, kadının nafakasının kocası tarafından temin edilmesi gerektiğine delalet etmektedir."

Ancak insanlar, Şafiî'nin bu görüşünün üç yönden hatalı olduğunu söylemişlerdir:

1-Bu ayetin tefsirini yaptığı rivayet edilen her müfessir ve selef ulemasından olan herkes, mezkûr ayetin manasının "haktan sapmayasınız ve zulmetmeyesiniz" şeklinde olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu sapma ise kişinin nikâhı altında bulunan kadınların yanında geceleme sırasına riayet etmesine ve Allah'ın emretmiş olduğu kasm adaletine aykırı olup haksızlıktır.

2-Bu görüş Arap dili açısından da hatalıdır. Çünkü lügat âlimleri, bakmakla yükümlü olduğu çoluk çocuğu kalabalık olan kimse için (عالَ - يَعُولُ) tabirini kullanmazlar. Müberred ve diğer lügat âlimleri böyle demişler ve bu hususta lügat âlimleri arasında ihtilaf olmadığını söylemişlerdir. Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna dedi ki: Ayette geçen (اَلَّا تَعُولُوا) kelimesi, zulmetmeyesiniz anlamına gelmektedir. Mesela bir kişi bir başkasına (عِلْتَ عَلَيَّ) dediğinde, "Sen bana zulmettin" demiş olur.

3-Ayette bir kadınla evlenip onunla yetinmek ya da cariye ile evlenmek tavsiye edilmiştir. Geçimlerini sağlama yükümlülüğü bakımından, cariyeler de hür kadınlar gibidirler. İstenilen sayıda cariye ile evlenilebi-

leceği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Öyleyse ayette geçen (أَلَّا تَعُولُوا) kelimesiyle, nafakası temin edilecek kadınların sayısını arttırmama manasının kastedilmediği anlaşılmış olmaktadır. Kastedilen, bir kadınla yetinilerek diğer eşlere haksızlık yapılmasının önüne geçmektir. Eş bir tane olunca, artık diğer kumaları ile kendisi arasında geceleme sırasına riayet etme diye bir yükümlülük söz konusu olmayacaktır. Doğrusunu Allah en iyisini bilir, bize göre cariyeler arasında efendinin geceleme sırasına riayet etme mecburiyeti söz konusu değildir.

Kadının Mehrini Kocasına Hibe Etmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْساً فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَرِيئاً ﴿٤﴾)

4-"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Katade ile İbn Cüreyc'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kadınlara mehirlerini farz olarak verin."

Borcu ödemek nasıl farz ise aynı şekilde mehri de kadına ödemek farzdır, düşüncesinden hareketle böyle demişlerdir.

Bu ayetle ilgili olarak Ebu Salih'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Adam, velayeti altındaki kadını evlendirir ve mehrini de kendisi alırdı. İşte böyle yapmaları yasaklandı."

Bu ayet aslında, aldıkları mehri kendilerine alıkoyarak kadınlara vermemezlik etmesinler diye velilere hitap etmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki ayette geçen (نِحْلَة) kelimesi, Katade'nin de ifade ettiği gibi fariza anla-

mına gelmektedir. Bu da miras ayetlerinin sonunda yer alan (فَرِيضَةً مِنَ اللهِ) **"Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır"**[47] ayetinde vardır.

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Mehire (نِحْلَة) nihle adı verildi. "Nihle" kelimesi ise sözlükte bir yönüyle bağış ve hibe anlamına gelmektedir. Çünkü koca verdiği mehrin karşılığında bir şeye mâlik olmamaktadır. Evlendiği kadının üreme organı, önceleri olduğu gibi nikâhtan sonra da kadının mülkiyetinde kalmaya devam etmektedir. Mesela evli bir kadınla başka bir erkek şüphe sonucunda cinsel ilişkide bulunursa, bu erkeğin vereceği mehri kocası değil, kadının kendisi alma hakkına sahiptir. Mehire (نِحْلَة) adı verildi. Çünkü koca, ödediği mehir karşılığında kadından mülk olarak bir bedel almamaktadır. Bu durumda mehir, karşılıksız verilen bir bağış gibi olmaktadır. Kocanın nikâh akdi sebebiyle kadından hak ettiği şey, mülkiyet değil yararlanma mübahlığıdır.

Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna (نِحْلَة) kelimesiyle ilgili olarak şöyle dedi: "İstemeyerek değil, bilakis gönül hoşluğuyla kadınlara mehirlerini verin. Her ne kadar mehir size değil, onlara verilmekteyse de (Ey veliler!) hoşlanmaksızın değil, bilâkis içinizden gelerek gönül rızasıyla mehirlerini kadınlara verin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlamda mehri (نِحْلَة) bağış ve hibe olarak adlandırmak caizdir. Çünkü bağışta bulunan kimse yaptığı bağışı, gönül hoşluğuyla yapar. Veliler, velisi bulundukları kadınları evlendirirken aldıkları mehri, bağışta bulunan kimse gibi, kadınlara gönül rızasıyla vermekle emrolundular.

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin" ayeti, kendisiyle halvet olunan kadına mehrin tamamının verilmesi gerektiği hususunda delil gösterilebilir. Çünkü ayetin zahiri, bunu gerektirmektedir. Yukarıdaki ayetin devamı olan (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ

47 Nisâ, 4/11

(هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا) **"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin"** ifadesine gelince bu hususta şöyle denebilir: Erkeklerin mehri vermeleri emredildikten sonra, kadınların mehirlerini hibe etmeleri ve erkekleri bu mehirden ibrâ etmeleri durumunda bu hibe ve ibralarının kabul edilebileceği bildirilmiştir ki, kadın mehrini gönül rızasıyla bağışlasa dâhi erkeğin mehri yine de ona ödemekle yükümlü olduğu zannedilmesin.

Katade dedi ki: "Herhangi bir zorlama olmaksızın kadının gönül rızasıyla bağışlaması durumunda erkeğin mehri kabul etmesi helaldir."

Alkame, karısına "Şu afiyetle yenecek mehrinden bana biraz yedir" demişti. Bu ayet, birkaç mana içermektedir:

1-Mehir, kadına verilir. Çünkü mehri hak eden odur. Velinin onda hakkı yoktur.

2-Koca, mehri gönül hoşluğuyla kadına vermekle yükümlüdür.

3-Kadının mehri kocasına hibe etmesi caizdir. Kocanın da onu kabul etmesi mübahtır. Çünkü ayette **"onu da afiyetle yiyin"** denilmektedir.

4-Kadının mehri teslim aldıktan sonra hibe etmesiyle, teslim almadan hibe etmesi arasında bir fark yoktur. Çünkü **"onu da afiyetle yiyin"** ifadesi her iki manaya da gelmektedir. Cenab-ı Allah ayette iki durum arasında bir ayrım yapmadığı için, mehrin henüz teslim alınmadan da kocaya hibe edilmesi caizdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "**"Onu da afiyetle yiyin"** cümlesi belirlenen mehrin kastedildiğine delalet etmektedir. Mehir, kadın tarafından teslim alınmış veya alınmamış bir ayın/eşya ya da teslim alınmış dirhemler/para olabilir. Bunların kadın tarafından kocaya hibe edilmesi caizdir. Ama mehir teslim alınmamış olup erkeğin zimmetinde borç olan bir şey ise o zaman bunun erkeğe hibe edilmesinin caiz olacağına mezkûr ayet delalet etmemektedir. Çünkü zimmette borç olarak duran bir şey için borçluya, **"onu afiyetle ye"** denilmez."

Bazıları dediler ki: "Ayetteki **"afiyetle ye"** sözüyle kastedilen, yenilemeyen şeyler olmayıp yenilebilir olan şeylerdir."

Şayet hakikat onların dedikleri gibi olsaydı o zaman bu hüküm, mehrin sadece yenilebilir şeylerden olması durumuna özgü bir hüküm olurdu. Oysa ayetin hitabından da anlaşıldığı gibi afiyetle yeme hükmü, mehrin yenilebilir şeylerden olmasıyla, yenilemeyen şeyler olmasını kapsamaktadır. Çünkü (وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) **"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin"** ayeti, ister yenilebilir şeylerden olsun ister yenilemeyen şeylerden olsun her çeşit mehir için genel bir hüküm ifade etmektedir. **"Onu afiyetle yiyin"** cümlesi ise verilmesi emredilen bütün sadakaları kapsamaktadır. Dolayısıyla "yiyin" kelimesi, mehrin yenilebilir şeyler olmasına delalet etmemektedir. Burada kastedilen şey, kadın tarafından gönül hoşluğuyla hibe edilen mehri erkeğin kabul etmesinin mübah olmasıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar."[48]

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin."[49]

Bu ayetler yetimin aleyhine olacak şekilde borç vererek, yenilen-yenilmeyen mallarını zayi ederek herhangi bir tasarrufta bulunmayı; insanların mallarını karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret olmadan, haksız yollarla yemeyi genel bir şekilde yasaklamaktadır. Ayette başkalarına ait malları haksız yolla yemenin haramlığı hususunda, sözü edilen yenilir şeylerin diğerlerinden pek de farkı yoktur. Ayette özellikle yenilir olan mallardan söz

48 Nisâ, 4/10
49 Nisâ, 4/29

edilmesinin sebebi, mal toplamanın genellikle yenilir şeyleri elde etmek için olmasından dolayıdır. Zira insan vücudunun ayakta kalabilmesi gıda maddelerini yemekle mümkün olmaktadır. Yenilir şeylerden söz etmekle, onlardan daha alt seviyedeki mallardan da dolaylı olarak söz edilmiş olmaktadır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ)

"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[50]

Her ne kadar yasaklık bakımından alışverişle aynı hükme tabi iseler de, namazdan alıkoyan diğer şeylerden söz edilmeksizin sadece alışverişin Cuma namazı vaktinde yasak olduğu bildirilmiştir. Çünkü insanların alışverişle meşgul olmaları, geçimlerini sağlamak için gerekli olan en önemli işlerindendir. Alışveriş kadar önemli olmasalar da, Cuma namazından alıkoyan diğer işler de bu ayette dolaylı olarak yasaklanmış olmaktadır. Ancak insanların en fazla ihtiyaç duydukları şey olan alışveriş Cuma vaktinde yasaklanmıştır. Ondan daha aşağı seviyede olan ve namazdan alıkoyan diğer işler de kendiliğinden yasak hâle gelmektedir. Şu ayet de buna örnek gösterilebilir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ)

"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı."[51]

Domuzun bütün parçaları haram olduğu hâlde bu ayette özel olarak etinin haram kılındığı bildirilmektedir. Çünkü domuzdan en çok elde edilmek istenen ve en çok yararlanılan kısım, etidir. En çok yararlanılan kısmının haram kılınmasıyla, daha az yararlanılan kısımları da dolaylı olarak haram kılınmış olmaktadır. Aynı şekilde (فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَرِيٓـًٔا) **"Onu afiyetle**

50 Cum'a, 62/9
51 Mâide, 3/5

yiyin" ayeti de, ayni eşya olsun, borç olsun, teslim almış veya almamış olsun, hangi cinsten olursa olsun, kadının kendi mehrini kocasına hibe etmesinin caizliğini gerektirmektedir.

Diğer taraftan, kadının teslim almış olduğu mehri hibe etmesi caiz olduğuna göre, kocasında borç olarak duran mehrini de ona hibe etmesi caiz olur. Kadının kendi malında tasarrufta bulunmasının caizliği sabit olduğuna göre, malının ayni olması ile borç olması arasında fark olmaz. Zaten fark olduğunu hiç kimse söylemiş değildir. Bu ayet borcun hibe edilmesinin ve borçlunun borçtan ibrâ edilmesinin caizliğine delalet etmektedir. Nitekim kadının da borç olarak kocasında beklemekte olan mehrini kocasına hibe etmesi caizdir. Bu ayet, bir kimsenin bir başkasındaki alacağını ona hibe etmesi durumunda, o borçlunun borçtan ibra edilmiş olacağına delalet eder. Çünkü Yüce Allah, bu hibe işleminin sahihliğine hükmetmiş ve borcu borçlunun zimmetinden düşürmüştür. Yine bu ayetin delaletine göre, bir kimse bir başkasına bir malı hibe eder ve karşı taraf 'hibeyi kabul ettim' demeden o hibeyi teslim alıp üzerinde tasarrufta bulunursa, bu hibe geçerli olur. Çünkü Yüce Allah, kadının kocasına hibe ettiği mehri kocanın kabul şartı olmaksızın yemesini mübah kılmıştır. Kadının hibe ettiği zamanda kocanın o mehir üzerinde tasarrufta bulunması kabul sayılır. Yine mezkûr ayetten anlaşıldığına göre kadın, mehrini hibe etmek veya kocasını mehirden ibrâ etmek niyetiyle kocasına, "Mehrim konusunda gönlüm senden razıdır" derse bu da mehrin hibe edilmesidir.

Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Kadının mehrini kocasına hibe etmesi konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad ve Şafiî dediler ki: "İster bâkire ister dul olsun, kadın ergen ve akli başında olursa, hibe etme veya başka bir şekilde malı üzerinde tasarrufta bulunması caiz olur."

Mâlik dedi ki: "Bâkire kadının kendi malında veya kocasına bıraktığı mehrinde tasarrufta bulunması caiz değildir. Ancak babası, mehri ödememesi hususunda damadı affedebilir. Kadının babasından başka velileri bu yetkiye sahip değildirler. Normal rayice uygun olarak satmış ise kocası razı olmasa bile, evli kadının kendi evini, kendi köle ya da cariyesini satması caizdir. Ama müşterinin lehine normal piyasadaki rayicin altında bir fiyatla satmış ise aradaki fark kendisinin malının üçte birinden karşılanır. Malının üçte birinden fazlasını sadaka olarak verir veya hibe ederse, üçte birin üzerine çıkan az veya çok sadaka ve hibeler geçerli olmaz. Kocası olmayan dul kadın, mali tasarruflarında erkek gibidir."

Evzai dedi ki: "Kadın doğurup kocasının evinde bir senesini doldurunca kadar bağışta bulunması caiz olmaz."

Leys dedi ki: "Evli kadının azad etmesi, az miktardâkiler hariç sadaka vermesi caiz değildir. Ancak kendisini Allah'a yakın kılacak, sevap kazandıracak sıla-i rahim ve benzer amaçlarla yapacağı küçük çaptaki sadakalar hariçtir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayet, bu görüşlerin tümünü hükümsüz kılmakta ve mezhebimiz fakihlerinin önce naklettiğimiz görüşlerinin doğruluğuna tanıklık etmektedir. Zira Yüce Allah (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا) **"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin"** buyurmuştur. Burada dul ile bâkire, kocasının evinde bir yılını doldurmuş olanla olmayan arasında da bir ayrım gözetmemiştir. Ancak bâkireden ayrı olarak, dul kadın hakkında özel bir hüküm olduğuna dair bir delil bulunması bunun dışındadır.

Mâlik, kadının babasının, mehri damada hibe etmesini caiz görmüştür. Oysa Yüce Allah mehrin tamamını kadına vermemizi bize emretmiştir. Ancak kadın, mehrinin bir kısmını kocasına hibe edebilir. Ayet-i kerime, babanın mehri damada hibe etmesinin geçersizliğine hükmetmiştir. Çün-

kü koca, mehrin tamamını kadına vermekle emrolunmuştur. Ancak kadın gönül hoşluğuyla mehri kocasına bırakabilir. Yüce Allah, babanın gönül rızasıyla mehri damada hibe etmesini şart koşmuş değildir. Mâlik, Allah'ın mübah kıldığı bir şeyi, yani kadının gönül rızasıyla kendi mehrini kocasına hibe etmesini menetmiştir. Allah'ın yasakladığı şeyi de caiz görmüştür. Kadının kendi mehrini gönül rızasıyla kocasına hibe etmesini menetmiş ve bu yetkiyi babasına devretmiştir. Ayetin zıttına olan bu iki uygulamanın delili yoktur. Birinde; ayet-i kerime caiz kıldığı hâlde kadının kendi mehrini gönül rızasıyla kocasına hibe etmesi yasaklanmıştır. Diğerinde; babanın mehri damada hibe etmesi caiz görülmüştür. Oysa Cenab-ı Allah, kadın gönül rızasıyla kocasına bırakmadıkça mehrin tamamını kadına ödemesini kocaya emretmiştir.

Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّا اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."[52]

Erkeğin verdiği mehri boşanmak için kadının rızası olmadan geri alması bu ayette yasaklanmıştır. Geri alabilmesi için kadının rızası şart koşulmuştur. Bu hükümde dul ve bâkire ayrımı yapılmamıştır. Buna Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* eşi Zeyneb'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(تَصَدَّقْنَ وَلَوْ مِنْ حُلِيِّكُنَّ)

52 Bakara, 2/229

"Takılarınızdan da olsa sadaka verin."[53]

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan bayramında çıkıp namazgâha geldi. Namaz kıldırdı. Sonra hutbe irad etti. Daha sonra kadınların yanına vardı. Sadaka vermelerini onlara tavsiye etti. Sadaka vermelerini tavsiye ettiği kadınlar arasında dul ve bâkire ayrımı yapmadı. Çünkü ayrım yapması kısıtlama olurdu. Bu vasıftaki kimseleri kısıtlılık altına almaksa sahih değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Malın Aklı Ermezlere/Sefihlere Verilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً ﴿٥﴾)

5-"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlim ehli bu ayetin te'vilinde farklı şeyler söylemişlerdir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Adam malını çocuklarına paylaştırıp da onlar kendisine muhtaç iken, kendisi onlara muhtaç hâle gelmesin. Kadın ise aklı ermezlerin en aklı ermezidir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayeti zahirine ve hakikî manasının gereğine göre te'vil etmiştir. Zira ayetteki "mallarınızı" kelimesi, malını aklı ermezlere vermemesi için bütün mal sahiplerine hitaben söylenmiş olmalıdır. Malın aklı ermezlere verilmesi, malın zayi olmasına sebebiyet verir. Çünkü aklı ermezler/sefihler, malı koruyamaz ve nemalandıramazlar. "Aklı ermezler/sefihler" kelimesiyle çocuklar ve malı iyice koruyamayan kadınlar kastedilmiştir. Bu ayet, hayattaki bir kimsenin mali konularda aklı ermez

53 Müslim, Zekât, 14

birini vekil veya vasi tayin etmesinin malını onlara teslim etmesinin uygun olmayacağına delalet etmektedir. Mirasçıların tamamı küçük çocuklar olan bir kimsenin de malını, o küçük yaştaki mirasçılar hesabına koruyacak güvenilir bir kimseyi vasi tayin ederek muhafaza etmesi gerekir.

Ayet-i kerime, malı zayi etmenin yasak, koruyup nemalandırmanın ve geçimin onunla sağlanmasının vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette, **"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınız..."** denilmektedir. Bu ayette bedenlerimizin yaşayıp ayakta durabilmesinin mal ile mümkün olacağı bildirilmektedir. Yüce Allah'ın kendisine mal nasip ettiği kimsenin, Allah'ın o maldaki hakkını (zekâtı) vermesi, artakalanı ise koruması ve zayi etmemesi gerekir. Bu ayette Yüce Allah, kullarını düzgün bir geçim sağlamaya ve mallarını iyice idare etmeye teşvik etmektedir. Yüce Allah, Kitabının değişik yerlerinde bu hususa değinmektedir.

Şöyle ki:

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا)

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."[54]

(وَالَّذِينَ اِذَآ اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا)

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."[55]

Bunlardan başka ayetlerde de Yüce Allah malların korunmasını, şahit bulundurarak yazıyla kaydederek ve karşılığında rehin alarak borçları sağlama almayı emretmektedir.

54 İsrâ, 17/29
55 Furkan, 25/67

(اَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَامًا) **"Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin"** [56] ayetini tefsir eden bazıları ayeti şöyle manalandırmışlardır: "Allah'ın sizi idaresinden sorumlu tuttuğu mallarınızı aklı ermezlere vermeyin."O malları zayi edecek olan kimselerin ellerine bırakmayın.

Bu ayetin ikinci bir te'vili de şöyledir:

Said b. Cübeyr'den rivayet olunduğuna göre ayetten kastedilen mana şudur: Aklı ermezlere mallarını teslim etmeyin. Bu te'vile göre ayette geçen mallar kelimesi, aklı ermezlere/sefihlere izafe edilmiştir. Mesela (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) ayetinin manası "Kendinizi öldürmeyin" gibi zannedilse de aslında **"Birbirinizi öldürmeyin"**[57] şeklindedir. (فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) Bu ayetin manası "Nefislerinizi öldürün" gibi anlaşılsa da aslında manası, **"Buzağıya tapanları öldürün"**[58] şeklindedir.

(فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ)

"Evlere girdiğiniz zaman kendinize (birbirinize) selâm verin."[59]

Bu ayetin manası da **"Evlere girdiğiniz zaman kendinize selâm verin"**[60] gibi zannedilse de aslında, "oradâkilere selam verin" şeklindedir. Mezkûr ayeti bu şekilde te'vil edenlere göre sefihler/aklı ermezler, kısıtlılık altına alınmış olurlar. Sefihlikleri sona erinceye kadar malları üzerinde tasarrufta bulunmaktan menedilirler.

"Sefih" kelimesinin ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. İbn Abbas dedi ki: "Sefih, çocukların ve karındır. Kadın, sefihlerin en sefihidir."

---

56 Nisâ, 4/5
57 Nisâ, 4/29
58 Bakara, 2/54
59 Nûr, 61/24
60 Nûr, 61/24

Said b. Cübeyr, Hasan, Süddi, Dahhâk ve Katade dediler ki: "Sefihler, kadınlarla çocuklardır."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Mali konularda kısıtlılık altına alınan ve tasarrufta bulunmaları men edilen kimseler, sefih sıfatını hak ederler."

Şabi'nin bildirdiğine göre Ebu Bürde, Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üç kişi var ki, bunlar Allah'a dua ederler ama dualarına icabet edilmez. Biri karısı ahlâksız olan bir adamdır ki, bu karısını boşamaz. Biri de malını sefihe/aklı ermeze teslim eden kimsedir. Oysa Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ اَمْوَالَكُمُ)

"Mallarınızı sefihlere/aklı ermezlere vermeyin."

Bir de bir adama borçlanan ama borçlanma işlemine başkalarını şahit tutmayan kimsedir."

Mücahid'in, "Sefihler, kadınlardır" dediği rivayet edilmiştir.

"Sefeh" kelimesinin sözlükte akıl hafifliği anlamına geldiği söylenmiştir. Bu nedenle fasık kimseye sefih denmiştir. Çünkü ilim ve din ehli nazarında onun bir ağırlığı yoktur. Zira onun aklî hafiftir. Sefihlik bunlara göre yerme sıfatı değildir. Yüce Allah'a karşı âsi olma manasını da ifade etmez. Akıllarında hafiflik olduğu, iyiyi kötüden ayırma kabiliyetlerinde noksanlık olduğu ve bu yüzden mallarını koruyamadıkları için kendilerine sefih denmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kadınlara ve çocuklara mal hibe etmemizin caizliğinde ihtilaf yoktur. Beşir ismindeki sahabi, oğluna bir hibede bulunmak istemişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, sırf diğer çocuklarına da hibede bulunmadığı için engel olmuştu. Buna göre mezkûr ayeti, sefihlere/aklı ermezlere mallarımızı vermememiz gerektiği şeklinde yorumlamak nasıl doğru olabilir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunda malı mülketme ve hibe etme manası kastedilmemiştir. Kastedilen mana, malları muhafaza edemeyecekleri bir hâlde iken ellerine bırakmaktır. Yoksa akıllı ve yaşı büyük adama hibede bulunmak caiz olduğu gibi, küçük çocuğa ve kadına da hibede bulunmak caizdir. Ancak küçük çocuğa yapılan hibeyi onun adına velisi, malını koruyup zayi etmeyecek sorumlusu teslim alır. Cenab-ı Allah mezkûr ayetle, mallarımızı tam manasıyla koruyamayacak ve idare edemeyecek çocuklarla kadınların ellerine bırakmamızı yasaklamış bulunmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ)

"O mallardan onları besleyin ve giydirin."[61]

Bu ayetteki (فِي) harfi, (مِنْ) harfi anlamında kullanılmıştır. Zira sıfat harfleri birbirlerini takip ettikleri için birbirlerinin yerine geçebilmektedirler. Buna şu ayeti de örnek gösterebiliriz:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلَى اَمْوَالِكُمْ)

"Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin."[62]

Bu ayetteki (اِلَى) harfi beraberlik anlamındaki (مَعَ) harfi anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah, malları koruyamayacak olan sefihlere/aklı ermezlere vermemizi yasaklamış, ama bu mallarla onları besleyip giydirmemizi emretmiştir.

Zahiri manasının da gerektirdiği gibi ayette kastedilen mana eğer bize ait olan malları aklı ermezlere vermemizin yasaklanmasıysa bu, çocuklarınızdan aklı ermeyenlerin ve eşlerimizin nafakalarını sağlamamızın vacipliğine delalet eder. Çünkü Yüce Allah, mallarımızdan onlara

61 Nisâ, 4/5
62 Nisâ, 4/2

harcama yapmamızı emretmektedir. Şayet ayette kastedilen manâ, kendi mallarını aklı ermezlere teslim etmemizin yasaklanmasıysa, ihtiyaçlarını karşılamak için mallarından kendilerine harcama yapmamız da emredilmektedir. Bu da onları kısıtlılık altına almamız gerektiğine iki yönden delalet etmektedir:

1-Onları kendi malları üzerinde tasarrufta bulunmaktan menetmemiz gerekmektedir.

2-İhtiyaçlarını karşılamak için kendilerine mallarından harcama yapmamız, gıda maddelerini ve giyeceklerini satın alarak, kendilerine temin etme tasarrufunda bulunmamız caiz görülmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara güzel söz söyleyin."[63]

Mücahid ve İbn Cüreyc dediler ki: "Ayette geçen (قَوْلًا مَعْرُوفًا) **"güzel söz"** ifadesinden kasıt, onlara iyilik yapılacağına, aradaki sevgi ve dostluk bağlarının korunacağına dair uygun ve hoşça bir uslupla güzelce vaadde bulunmaktır. Bu ifadeyle, onlara güzelce hitapta bulunmak ve kendileriyle yumuşak bir edâ ile konuşmak da kastedilmiş olabilir. Tıpkı şu ayetlerde ifade edildiği gibi:

(فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ)

"Öyleyse sakın yetimi ezme!"[64]

(وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا)

63 Nisâ, 4/5
64 Duhâ, 93/9

"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."[65]

Bu ayetteki kavl-i maruftan kastın; doğruluk ve salihlik yoluna yönlendirmek için tedip ve uyarıda bulunmak, güzel ahlâka sevk etmek olabileceği söylenmiştir.

"Kavl-i marufun" şu manaya da gelmesi muhtemeldir: Aklı ermezlere kendi malınızdan erzak ve giyecek verdiğinizde onlara güzel şeyler söyleyin. Onları küçümseyip hafife alarak kendilerine eziyet etmeyin.

Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."[66]

Yani Allah bilir ya, burada kastedilen mana şu olsa gerektir: Onlara güzel şeyler söyleyin. Onlara kızıp tehditler savurmayın. Yaptığınız iyiliği başa kakmayın.

Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى)

"Sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın."[67]

---

65 İsrâ, 17/28. Yoksul sahabiler Hz. Peygamber'in yardımı ile geçinirlerdi. Resûlullah bazen onlara verecek bir şey bulamadığından çok üzülür, mahcubiyetinden dolayı yüzünü başka tarafa çevirirdi. Bu âyet-i kerimede, Hz. Peygamber'e, onlara bir şeyler verecek durumda olmadığında, hiç olmazsa yumuşak sözlerle gönüllerini alması gerektiği hatırlatılmıştır.

66 Nisâ, 4/8

67 Bakara, 2/264

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara güzel söz söyleyin."[68] ayetinde bu manaların hepsinin kastedilmiş olması mümkündür. Doğrusunu Allah bilir.

Malın Yetime Teslim Edilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْداً فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافاً وَبِدَاراً اَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِياً فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيباً ﴿٦﴾)

6-"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (büluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter."

Hasan, Mücahid, Katade ve Süddi dediler ki: "Ayette söylenmek istenen şudur: Aklî durumlarını ve dindarlıklarını deneyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ergenliğe girmelerinden önce yetimleri denememiz emredilmiştir. Çünkü ayette ergenlik çağına ulaşana kadar onları denememiz istenmektedir. Yani yetim iken denenmeleri istenmektedir. Bundan sonra da (حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ) **"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde..."** denmektedir. Evlenme çağına (buluğa) ermelerinin, denenmelerin-

68 Nisâ, 4/5

den sonra olacağı haber verilmektedir. Çünkü ayette geçen (حَتّٰى) kelimesi sınır ifade etmektedir. Bu sınır, denemeden sonra başlamaktadır. Mezkûr ayet, bu denemenin ergenlikten önce olması gerektiğine iki yönden delalet etmektedir. Bu da aklı eren çocuğa ticaret yapma izni verilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü denenmesi, mali tasarrufta bulunma ve malı koruma bilgisine sahip olup, bu konuda hiçbir eksiğinin bulunmadığını tespit etme şeklinde olur. (Denemeden başarıyla çıktıktan sonra) Bununla emrolunduğu zaman ticaret yapma iznine sahip olur.

Çocuğa ticaret yapma izninin verilmesi konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad ve Hasan b. Salih dediler ki: "Eğer alım satım işlerine aklı eriyorsa, küçük çocuğa babasının ticaret izni vermesi caizdir. Babanın vasisi, bu yoksa dedenin vasisi de küçük çocuğa bu izni verebilirler. Bu çocuk, kendisine ticaret izni verilen köle konumunda olur."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Babanın ve vasinin çocuğa ticaret izni vermesini uygun görmüyorum. Bu izne dayanarak yaptığı ticaret sonucunda borç altına girecek olursa, çocuk bu borcu ödemekle yükümlü olmaz."

Rebi, ikrarla ilgili kitabında Şafiî'den nakilde bulunarak şöyle dedi: "Çocuğun Allah'ın veya insanların hakkıyla ilgili olarak, mali veya gayr-ı mali konularda yapmış olduğu ikrar geçerli değildir. Bu çocuğun, babası veya kim olursa olsun velisi ya da hâkim tarafından ticaret yapmasına izin verilmiş olması bu hükmü değiştirmez. Hâkimin ona izin vermesi caiz değildir. Çocuk ikrarda bulunursa ikrarı geçersizdir. Aynı şekilde alış verişi de hükümsüzdür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, çocuğa ticaret yapma izni vermenin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, **"Yetimleri deneyin"** emrini vermiştir. Denenmeleri ise akıllarını, gidişatlarını, tasarrufta bulundukları şeylerle ilgili tedbir ve idarelerini test etmekle olur. Yetimin bütün bu yönlerden denenmesi gerekir. Her ne kadar ayetin lafzının buna ihtimali olsa da, bir kimsenin yetimi bütün yönlerden değil de sadece bir yönden denemekle yetinmesi doğru olmaz. Alım satımı bilmede, alım satımla ilgili usûlleri kavramada, malını koruyabilmede kusursuz olduğu-

nu anlamak, ancak kendisine ticaret izni vermekle mümkün olur. Ticari tasarrufta bulunmasına izin vermeden, malını koruyup koruyamadığı görülmeden sadece konuşarak aklî durumunu test etmekle yetinmek doğru olmaz. Sadece bir yönden onu deneyen kimse, genel hükmü herhangi bir delile dayanmadan özellemiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin devamındaki (فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ) **"Eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin"** emri, küçük yaştaki çocuğa ticaret izni verilmemesine delalet etmektedir. Ergenliğe girmelerinden sonra reşid oldukları görülürse, mallarının kendilerine teslim edilmesi emredilmiştir. Küçük yaştaki çocuğa ticaret izni vermek caiz olsaydı, o yaştayken malının kendisine teslim edilmesi de caiz olurdu. Oysa Yüce Allah, ancak ergenliğe girmesinden ve reşid olduğu görüldükten sonra malın kendisine teslim edilmesini emretmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Çocuğa ticaret yapma izni vermek, ona herhangi bir mal vermek değildir. Çünkü ticaret yapma izni, alım satım yapabileceğini kendisine söylemektir. Bunu da elinde herhangi bir mal olmadan yapması mümkündür. Nitekim köleye de eline herhangi bir mal teslim etmeksizin ticaret yapma izni verilebilir. Biz diyoruz ki, mezkûr ayet yetimin denenmesini emretmektedir. Deneme şekillerinden biri de, kendisine herhangi bir mal teslim etmeksizin ticaret yapmasına izin vermektir. Sonra ergen olur da reşid olduğu görülürse mal kendisine teslim edilir. Ayette emredilen deneme, alım satım izni verilerek sınanmasını, ticaretin usûl ve kaidelerini kavramada kusursuzluğunun tespitini gerektirmeyip sadece aklını denemek olsaydı, o zaman ergenlikten önce denenmesinin bir anlamı olmazdı. Ergenlikten önce denenmesi emredildiğine göre, ticari tasarrufta bulunarak denenmesinin kastedildiğini anlamış oluyoruz. Deneme neticesinde aklî melekesinin düzgün çalıştığı tespit edilse bile bu, onun kendi işlerini idare edebileceğini, malını koruyabileceğini, alım satım işlerini iyi bildiğini göstermez.

Bilindiği gibi Yüce Allah malını koruma, ticari işleri bilme konusunda kusursuzluğunun tespitinde, ihtiyatlı davranılmasını emretmiştir. Şu hâlde ayette emredilen denemenin ergenlikten önce yapılması gerekmek-

tedir. Bu denemenin de sadece aklî melekesinin düzgün çalışıp çalışmadığını tespitle sınırlı olmaması gerekir. Ergenlikten önce kısıtlılık altında olduğu için kendisine ticaret izni verilmesi caiz olmazsa o zaman deneme emri hükümsüz olur. Ergen olduktan sonra, reşid olup olmadığını görmek istediğimizde, ticaret izni vererek kendisini deneriz ya da denemeyiz. Eğer denenmesi gerekirse ticari işlemler yapmasına izin vermiş olursunuz. Hâlbuki size göre o, ergen olduktan sonra da reşid olduğu görülünceye kadar kısıtlılık altındadır. Ergen olduktan sonra, kısıtlılık altındayken ticaret yapmasına izin verilirse, üzerindeki kısıtlılık hâlini kaldırmış olursunuz. Ergen olduktan sonra, malı kendisine teslim edilmeyip kısıtlılığı da kaldırılmamış iken ticaret yapmasına izin verilebiliyorsa, ergenlikten önce de mali tasarrufta bulunabileceğine karar vermek için kendisine ticaret izni verilmesi gerekmez mi? Kısıtlılık altındayken, ergen olduktan sonra reşid olduğunu öğrenmek için kendisine ticaret izni verilerek, mali tasarrufta bulunma ehliyetine sahip olup olmadığı tespit edilir. Ergen olduktan sonra ticaret izni verip mali tasarrufta bulunmaya ehil olup olmadığı tespit edilmezse, reşid olup olmadığı nasıl anlaşılacaktır? Görüşümüze muhalif olan kimsenin sözlerine göre, yetim çocuk ya hiç denenmeyecek ya da reşid olduğu görülmeden malı kendisine teslim edilecektir.

Küçük çocuğun ticaret yapmasına izin vermenin caizliğine şu rivayet delalet etmektedir:

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, küçük yaştaki Ömer b. Ebu Seleme'ye annesini kendisiyle evlendirmesini emretti. Abdullah b. Şeddad'dan rivayet olunduğuna göre bu emir, küçük yaştayken Seleme b. Ebi Seleme'ye verilmiştir. Bu da malın mülkiyetini başkasına devreden, alım satım gibi ticari işlemler yapma izninin küçük yaştaki çocuğa verilmesinin caizliğine delalet etmektedir. Bu da babanın küçük yaştaki çocuğa kendisi için bir köle satın alma ya da kendisine ait bir köleyi satma konusunda vekâlet vermesinin caizliğini gerektirmektedir. Küçük yaştaki çocuğa ticaret izni vermenin manası işte budur.

(وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى)

"Yetimleri deneyin" ayetini, onları akıllı ve dindar olup olmamaları bakımından deneme şeklinde te'vil edenlerin te'viline gelince, mallarını kendilerine teslim etme konusunda dindarlıklarının esas alınması gerekmez. Fakihler bu hüküm üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Çünkü fasık bir kimse kendi işlerini düzenli bir şekilde yürütebiliyor ve ticari işlem çeşitlerini biliyorsa, fasıklığından dolayı malını kendisine vermemek caiz olmaz. Böylece dindarlığın bu konuda esas alınmasının gerekmediğini öğrenmiş olduk. Dindar ve salih, ancak ticari tasarruflarında aldatıldığı için malını düzgün bir şekilde idare edemeyen bir adama malı teslim edilmez. Akıl zaafiyeti ve malı koruyamama gibi sebeplerle, kısıtlılık altına alınmasından yana olanlar bu görüştedirler. Böylece bu konuda dindarlığın esas alınmasının gerekmediğini anlamış olduk.

(حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ)

"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde..." ayetine gelince İbn Abbas, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Bu ayette geçen "nikâh" kelimesiyle ihtilam olma ve evlenme çağına gelmek kastedilmiştir."

"Rüşd" Kelimesinin İzahı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا)

"Eğer reşid olduklarını görürseniz..."

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayete, "Eğer reşid olduklarını bilirseniz..." şeklinde mana vermiştir.

Denildi ki, ayette geçen (اٰنَسْتُمْ) fiilinin masdarı olan (الإيناس) kelimesi hissetmek manasınadır. Arap dili bilginlerinden Halil'in böyle dediği rivayet edilmiştir.

Mesela Musa'nın *aleyhissellem* sözü olarak nakledilen bir ayette (إِنِّي آنَسْتُ نَارًا) **"Ben bir ateş hissedip gördüm"**[69] buyrulmaktadır. Mezkûr ayetteki "rüşd" kelimesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbas ile Süddi dediler ki: "Rüşd, kişinin normal bir akla sahip olması ve malını korumasıdır."

Hasan ile Katade dediler ki: "Rüşd, kişinin normal bir akla sahip bulunması ve dinî hayatının muntazam olmasıdır."

İbrahim en-Nehai ile Mücahid dediler ki: "Rüşd, akıllı olmak demektir."

Simâk'ın bildirdiğine göre İkrime, (فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا) **"eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin"**[70] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu açıklamayı yaptığını rivayet etmiştir: "Burada kastedilen mana, kişinin akıllı ve ağırbaşlı olarak rüşdüne ermesidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Rüşd" kelimesi bu şekilde te'vil edenlerin nazarında akıllı olmak manasına geldiğine, Cenab-ı Allah da ayette şart koşarken rüşd kelimesini nekre olarak zikrettiğine, diğer rüşd çeşitlerini şart koşmadığına göre, ayetin zahiri, akıllı kimsenin reşid sayılmasını gerektirmektedir. Reşid olan kimsenin de kısıtlılık altına alınmaması ve malının kendisine teslim edilmesi icab eder. Bu da hür, akıllı ve ergen olan kimsenin kısıtlılık altına alınamayacağına delalet eder. İbrahim en-Nehai, Muhammed b. Sirin ve Ebu Hanife bu görüştedirler. Bu meseleyi Bakara suresinde açıklamıştık.

(فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ)

"Mallarını kendilerine verin."

69 Tâhâ, 10/20
70 Nisâ, 4/6

Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, yetimler ergen olduktan ve reşid oldukları görüldükten sonra mallarının kendilerine teslim edilmesini gerektirmektedir.

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ)

"Yetimlere mallarını verin."[71]

Bu ayetin de gereğinin yapılması için aynı şart geçerlidir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Ergen olup reşid olduklarını gördüğünüzde yetimlere mallarını verin."

İsraf, Aşırı Giderek veya Taksirde Bulunarak Mübah Sınırı Aşıp Haram Alana Girmektir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin."[72]

Ayette geçen "israf" kelimesi, mübah sınırını aşıp haram sınırına girmek manasına gelir. İsraf bazen taksirli davranma şeklinde olurken, bazen de ifratta bulunup aşırı gitmek şeklinde olur. Her iki durumda da caiz olan sınır aşılmış olmaktadır.

Ayette geçen (بِدَارًا) kelimesi, bir işi acele ederek ve süratle yapmak manasına gelir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Yetimler büyüdüklerinde mallarını isterler korkusuyla acele edip onların mallarını hemen yemeye kalkmayın."

71 Nisâ, 4/2
72 Nisâ, 4/6

Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: Yetim büyüklük sınırına varıp akli başında ise reşid olduğu görülmese bile malını teslim alma hakkına sahip olur. Çünkü reşid olduğunun görülmesi, ergen olmasından sonrası için şart koşulmuştur.

(وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin" ayeti ile, yetim büyük yaş sınırına vardığında, malını kendisine vermeyip elde tutmanın caiz olmayacağı ifade edilmiştir. Şayet hüküm böyle olmasa, o zaman burada yaş büyümesinden söz etmenin anlamı olmazdı. Velisi de, onun büyümesinden önce de sonra da onun malı üzerinde hak sahibi olurdu. Bu da büyük yaş sınırına geldiğinde, yetimin velideki malını teslim alma hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Büyük yaş sınırını Ebu Hanife, yirmi beş yaş olarak belirlemiştir. Çünkü o yaşa gelenlerin bir kısmı dede olabilmektedir. Dede olabilecek bir kimsenin büyük yaşta sayılmaması imkânsızdır. Doğrusunu Allah bilir.

Velinin, Yetimin Malından Yemesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin."[73]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu ayeti farklı şekillerde te'vil etmişlerdir.

Muammer'in bildirdiğine göre Zühri, Kasım b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

73 Nisâ, 4/6

Bir adam *İbn Abbas'ın radıyallahu anh* yanına varıp "Himayemde mal sahibi olan yetimler var" dedi. O mallardan yararlanmak için izin istedi. İbn Abbas *radıyallahu anh* ona şöyle dedi:

- Hayvanları uyuz olduklarında katran sürerek tedavi etmiyor musun?

- Evet, tedavi ediyorum.

- Hayvanları kaybolduklarında onları bulmak için aramaya çıkmıyor musun?

- Evet, aramaya çıkıyorum.

- Su içtikleri havuzu sıvayıp onarmıyor musun?

- Evet, onarıyorum.

- Su içme günlerinde onları suya götürüp içirmiyor musun?

- Evet, suya götürüyorum.

- Öyleyse o hayvanların *sütünden içebilirsin. Yalnız hayvanların yavrularını sütsüz bırakma ve sütün tamamını alıp götürme."*[74]

Şeybani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Vasi muhtaç olduğunda (vesayeti altındaki yetimlerin) malından onlar kadar yiyebilir ama onların malından bir sarık bile takamaz."[75]

Birinci hadiste vasinin yetimin malından yiyebilmesi için o mal üzerinde çalışması şart koşulmuştu. İkrime'nin rivayet ettiği hadiste ise bu şart koşulmamıştır.

İbn Luhay'a'nın bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Habip, Ebu'l Hayr Mersed b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sal-*

74 Muvatta, Sifetu'n-Nebi, 10
75 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Büyu' ve'l Akdiye, 169

lallahu aleyhi ve sellem bazı sahabilerine (وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) **"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin"** ayetini sordum.

Şöyle dediler: *"Bu ayet bizim hakkımızda indirildi. Vasi, vesayeti altındaki yetimin hurma bahçesinde çalıştığı takdirde, kendisi de onlarla birlikte o bahçenin ürününden yararlanırdı."*

Ancak bu hadisin senedi eleştirilmiştir. Bu rivayet şu bakımdan da eleştirilebilir: Vasinin, vesayeti altındaki yetimlerin malından yararlanabilmesi eğer çalışmasının karşılığında ise zengin vasi ile fakir vasi ayrımı yapılmaması gerekir. Böylece bu te'vilin sakat olduğunu anlamış olmaktayız. Ayrıca İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* hadisinde vasinin sarık giymeksizin yetimin malından yiyebileceği ifade edilmektedir. Eğer o maldan yararlanmayı kendi emeğinin karşılığı olarak hak etmiş ise o maldan yararlanacağı şeyin gıda maddesi olmasıyla sarık olması arasında da bir fark bulunmamalıdır. Mezkûr ayetin te'vil şekillerinden biri de şudur: Vasi eğer yetim için çalışırsa, sadece yenilebilir nesnelerden yemekle yetinmelidir.

Başkaları dediler ki: "İhtiyacı kadar yetimden borç olarak alır. Sonra o borcu geri öder."

Şüreyk'in bildirdiğine göre İbn İshak, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ben Allah'ın malını yetim malına benzettim. Zengin olduğumda o mala tenezzül etmem. Ama fakir düşersem aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde yerim. Sonra da bu borcumu geri öderim."

Ubeyde es-Selmani, Said b. Cübeyr, Ebu'l Aliye, Ebu Vail ve Mücahid'in de aynı şeyleri söyledikleri rivayet edilmiştir. Yani vasi muhtaç durumdaysa yetimin malından borç alıp ihtiyacını karşılar, sonra da imkân bulduğunda bu borcunu öder.

Üçüncü bir görüş olarak Hasan, İbrahim en-Nehai, Atâ b. Ebi Rebah ve Mekhul dediler ki: "Vasi, vesayeti altındaki yetimin malından açlığını

giderecek, avretini örtecek kadarını alır. Daha sonra mali durumu düzelse bile bunu geri ödemesi gerekmez."

Dördüncü bir görüş olarak Şabi şöyle dedi: "Yetimin malı leş gibi haramdır. Vasi ancak zaruret hâlinde ondan yiyebilir. Zaruret nedeniyle yetimin malından yiyen vasi, eli genişlediğinde yediğini geri öder. Eli genişlemezse, yediği kendisine helaldir."

Beşinci bir görüş olarak Miksem, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Vasi eğer zengin ise (فَلْيَسْتَعْفِفْ) vesayeti altındaki yetimin malından yemeye tenezzül etmesin. Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mümkün olduğu kadar şahsı için kendi malını harcasın ki, yetimin malından bir şey yemiş olmasın."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Miksem de, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu manada şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Yetimin malından yiyen vasi, imkân bulduğunda yediklerini geri öder" demiştir. Ancak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre bu hüküm neshedilmiştir.

Başka bir rivayette Mücahid şöyle demiştir: "Vasi, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde kendi malından yesin. Yetimin malından yemesine ruhsat yoktur." Hakem de bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nakledilen bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi selef uleması arasında bu konuda ihtilaf meydana gelmiştir. Yukarıda da anlatmış olduğumuz gibi İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bu konuda şu dört rivayet gelmiştir:

1-Yetimin develerinin bakımını yapan kimse o develerin sütünden içebilir.

2-Muhtaç durumdaki vasi, yetimin malından yediği takdirde yediklerini öder.

3-Yetimin malından kendi şahsı için harcama yapamaz. Yetimin malına muhtaç olmamak için kendi malıyla kıt kanaat geçinir.

4-Yukarıdaki üçüncü rivayet neshedilmiştir.

Mezhebimizin fakihlerine ait olduğunu bildiğimiz görüşe göre, fakir de olsa zengin de olsa vasi, vesayeti altındaki yetimin malından borç alamayacağı gibi o maldan başkalarına da borç veremez.

İsmail b. Salim, İmam Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ama biz, vasinin borç alarak veya başka bir şekilde yetimin malından yemesini hoş karşılamayız."

İmam Muhammed böyle derken bu konuda herhangi bir ihtilaftan söz etmemiştir.

İmam Muhammed, "Kitabu'l-Asâr"da Ebu Hanife'nin aradaki bir adam vasıtasıyla İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* şu kavli naklettiğini ifade etmiştir: "Vasi, yetimin malından borç alarak veya başka bir surette yiyemez." Bu, Ebu Hanife'nin de görüşüdür.

Tahavi'nin bildirdiğine göre Ebu Hanife, muhtaç durumdaki vasinin vesayeti altındaki yetimin malından borç alabileceğini, borç aldığını daha sonra imkân bulduğunda ödemesi gerektiğini söylemiştir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* ve onun görüşüne tabi olanların da böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Vasi, mukim iken yetimin malından yiyemez. Ama yetimin alacağını tahsil etmek veya çiftliklerinde çalışmak için ikamet ettiği yerin dışına çıkarsa yetimin malından yiyip içebilir, giyinebilir ve bineklerine binebilir. Döndüğünde onların malından giydiklerini ve bindiklerini kendilerine geri verir."

Yine Ebu Yusuf dedi ki: "(فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) **"Aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde yesin"** ayetinin, (لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ) **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak**

karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" [76] ayetiyle neshedilmiş olması mümkündür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Yusuf bu durumda vasiyi yolculukta kendi malından harcama yapan mudarip gibi kabul etmiştir.

İbn Abdi'l Hakem, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimsenin vesayeti altında yetim varsa ve kendi nafakasını yetimin malına katarsa, yetimin payına düşen nafaka velisinin payından fazla olursa bunda bir sakınca yoktur. Ama fazla olan mal yetime aitse bunları birbirine katmasın." Burada vasinin zengin olanıyla fakir olanı birbirinden ayırt edilmemiştir.

Muafa, Sevri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Yetimin velisinin yetimin yemeğinden yemesi ve karşılığında ona daha fazlasını vermesi caizdir." Bu da yetimin malından velinin borç almasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

Sevri dedi ki: "Yetime ait bir levhanın üzerine yazı yazmak gibi yetime zararı olmasa bile, onun malından yararlanmak hoşuma gitmez."

Hasan b. Hayy dedi ki: "Vasi ihtiyaç duyduğunda yetimin malından borç alır. Sonra da imkân bulduğunda ona olan borcunu öder. Sonra vasi, -eğer yetime zarar vermeyecekse- emeğinin karşılığı kadarını yetimin malından alabilir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا)

"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır."[77]

76 Nisâ, 4/29
77 Nisâ, 4/2

(فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin."[78]

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ)

Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."[79]

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar."[80]

(وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ)

"Yetimlere âdil davranmanıza dair" [81]

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" [82]

Bunlar, fakir de olsa zengin de olsa veliye yetimin malının haram olduğunu bildiren muhkem ayetlerdir.

---

78 Nisâ, 4/6
79 En'âm, 152/6
80 Nisâ, 4/10
81 Nisâ, 4/127
82 Nisâ, 4/29

(وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin" [83] ayeti müteşabih olup zikretmiş olduğumuz manalara ihtimali olan bir ayettir. En uygunu, yukarıda zikredilen muhkem ayetler doğrultusunda manalandırmaktır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "(Velilerden) Kim fakir ise yetimin malına muhtaç olmamak için, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde kendi malından yesin."

Müteşabih olan bu ayeti böyle manalandırdık. Çünkü Yüce Allah, müteşabih ayeti muhkem ayete göre manalandırmamızı bize emretmiştir. Muhkemi esas almaksızın müteşabih ayete tabi olmaktan bizleri sakındırmıştır. Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهٖ)

"Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler."[84]

Bundan önceki ayeti, yetimin malından borç olarak veya başka bir şekilde velinin alabileceği şeklinde te'vil edenler, ondan önce nakletmiş olduğumuz muhkem ayetlerin manasına aykırı şekilde te'vil etmişlerdir. Başka şekilde te'vil eden ise muhkem ayetin manasını esas alarak te'vil etmiştir ki, evla olan da budur.

(فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) ayetinin neshedildiği rivayet edilmiştir.

83 Nisâ, 4/6
84 Âl-i İmrân, 3/7

Hasan b. Ebi'l Hasan b. Atiyye'nin bildirdiğine göre babası Atiyye, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin"[85] ayetini peşinden gelen (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar"**[86] ayeti neshetmiştir. Osman b. Atâ'nın babası da İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur.

İsa b. Ubeyd el-Kindi'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Ömer b. Müslim, Dahhâk b. Müzahim'in (وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) **"Kim de fakir ise aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin"**[87] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet, (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar"**[88] ayeti ile neshedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası şöyle demiştir: Bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu: "Malım yok. Ama velayetim altında bulunan yetimim var. (Ne yapmalıyım?)" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(كُلْ مِنْ مَالِ يَتِيمِكَ، غَيْرَ مُسْرِفٍ، وَلَا مُتَأَثِّلٍ مَالًا)

"İsraf etmeksizin ve malının aslını almadan yetiminin malından yiyebilirsin."[89]

85 Nisâ, 4/6
86 Nisâ, 4/10
87 Nisâ, 4/6
88 Nisâ, 4/10
89 İbn Mâce, Vesaya, 9

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre Hasan el Avfi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yetimin velisi, malın aslını almaksızın yetimin malından aklın ve dinin gereklerine uygun biçimde yiyebilir.""***

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu iki rivayetle itirazda bulunmanız doğru değildir. Çünkü önce nakletmiş olduğumuz muhkem ayetler, yetimin malını yemenin haram olmasını gerektirmektedirler. Eğer bu rivayetler sahih iseler bunları şöyle anlamamız gerekecektir: Veli veya vasi, yetimin malını mudarebe şeklinde işletir ve o maldan kazandığı kadar kârı alır. Bize göre bu caizdir. Bir grup selef ulemasının da buna caiz dedikleri rivayet edilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Veli veya vasinin mudarebe olarak işlettikleri yetimin malından kârlarını almaları caiz olduğuna göre, mudarebe dışında, o mallar için çalıştıklarında emeklerinin karşılığını almaları neden caiz olmasın? Nitekim İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayetlerden birinde anlatıldığına göre yetimle ilgilenen kişinin yetimin devesi uyuz olduğunda katran sürerek tedavi ettiği, devesi kaybolduğunda bulmak için aramaya çıktığı, götürüp su içirdiği, havuzu sıvayıp onardığı takdirde, develerin sütünün tamamını almayacak ve yavrularını da sütsüz bırakmayacak şekilde sütlerinden içebileceği bildirilmiştir. Ayrıca Hasan'dan rivayet olunduğuna göre vasi, yetim çocukların hurma bahçesinde çalıştığında onlarla birlikte bahçenin ürünlerinden yiyebilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Vasinin develer konusunda yetime yardım etmesi ve hurma bahçesinde çalışması ancak iki şekilden biriyle olur. Bu işleri ya ücret karşılığında yapmıştır. Ya da herhangi bir ücret karşılığı olmaksızın yapmıştır.

Yetimin malından alıp yediğini ücret olarak almış ise bu, dört yönden fasit olur:

1-Yetimin malından almasını mübah görenler sadece fakir olması durumunda alabileceğini söylemişlerdir. Çünkü zengin olanın yetimin malından almasının caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Kitabın nassı da bunu böyle bildirmektedir.

(وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ)

"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin."

Ücreti hak etmede zengin ile fakir arasında fark yoktur. Buna göre, velinin yetimin malından ücret alması geçerli bir uygulama olmaz.

2-Vasinin kendi bedenini yetimin işlerini yapmak üzere ona kiralaması caiz olmaz.

3-Yetimin malından vasinin ücret almasını mübah görenler, onun için belirli bir ücret şart koşmamışlardır. Oysa alınacak ücretin miktarı belirlenmeden yapılan icar akdi sahih olmaz.

4-Yetimin malından velinin alıp yemesini mübah görenler, bunu ücret saymamışlardır. Dolayısıyla alınan bu şey ücret olmaktan çıkmıştır. Bu, velinin yetimin malını işletmesi hâlinde mudarebe kazancı gibi de değildir. Çünkü onun malından hak edeceği kâr miktarı, yetimin malı olmamıştır ki, aldığı zaman yetimin malından almış sayılsın. Bilindiği gibi, sermaye sahibinin mudaribe vereceğini söylediği kâr payı, asla sermaye sahibinin malı değildir. Eğer onun malı olarak mudaribe verileceği şart koşulsaydı, (mudarebeden kâr sağlansa da sağlanmasa da) sermaye sahibinin tıpkı bir işçi ücreti gibi onu mudaribe vermesi gerekirdi. Mudaribe verilmesi şart koşulan kâr payının ödenmesi sermaye sahibi tarafından tekeffül edilmediğine göre, bunun onun malı olmadığı ve işletmede kâr sağlandıkça, mudaribin mülkü olarak sağlandığı ispatlanmış oldu. Bu hükmün böyle olduğuna şu mesele de delalet etmektedir: Ölümcül derecede hasta olan bir kimse bir başkasına malını mudarebe olarak verdiğinde, elde edilecek kârın onda dokuzunu mudaribe vereceğini şart koşarsa -ki benzer durumdaki mudariplere verilen kârdan daha fazladır- bu caizdir. Mudaribe verilmesi şart koşulan bu kâr payı, ölmesi durumunda hastanın malından sayılmaz. Bu, emsallerine verilenden fazla bir ücretle işçi tuttuktan sonra ölen kişinin durumuna benzemez. Öyle olsaydı, işçiye bu yüksek ücret ancak ölenin malının üçte birini geçmeyecek kadar ödenirdi. Şu hâlde, yetimin malını

mudarebe olarak işletmesi durumunda velinin alacağı kâr payı, yetimin malından alınmış sayılmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yetim için çalışan vasi de, Müslümanlar için çalıştıklarından dolayı geçimliklerini alan kâdı ve diğer devlet görevlileri gibi sayılmalı değil mi? Vasi de yetim için çalıştığında, emeğinin karşılığı kadar onun malından geçimliğini temin etmesi caiz olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zengin olan vasinin, yetimin malından bir şey almasının caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Kur'an nassı bunu haram kılmıştır:

(وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ)

"(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin."

Bununla birlikte şayet zengin olsalar dâhi kâdılarla diğer devlet görevlilerinin, geçimliklerini beytülmalden temin etmelerinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Velinin, yetimin malından aldığı, kâdılarla diğer devlet görevlilerinin beytülmalden aldıkları maaşları hükmünde olsaydı, zengin de olsa velinin yetimin malından alması caiz olurdu. Bu da velinin, yetimin malından geçimlik alma hakkına sahip olmadığına delalet etmektedir. Yetimlerin işleriyle ilgilenmekle görevli olduğu hâlde kâdının yetimlerin malından bir şey almasının caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, yetimlerin velisi olan diğer kimselerin borç olarak veya başka bir şekilde yetimlerin malından almaları kâdıya caiz olmadığı gibi kendilerine de caiz değildir. Zengin veya fakir olmaları bu hükmü değiştirmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kâdı ile diğer devlet görevlilerinin beytülmalden aldıkları geçimlikle, velinin yetimin malından ihtiyacını karşılamaya yetecek miktarda ücret alması arasında ne fark vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Beytülmalden alınan geçimlik, bir şeyin ücreti değildir. Bu Yüce Allah'ın kâdıya, valiye ve Müslümanların idaresiyle ilgili işleri yürüten kimselere (geçimlerini sağlamaları için) verilmesini emrettiği bir şeydir. Bilindiği gibi fakihler bir işte çalışmadıkları hâlde beytülmalden geçimliklerini alma hakkına sahiptirler. Çünkü fetva verme ve insanlara fıkhi bilgiler vermekle meşgul olmaları farzdır. Farzlar karşılığında ücret almaksa hiçbir kimse için caiz değildir. Düşmanla savaşan mücahitlerle onların aile bireyleri beytülmalden geçimliklerini almaktadırlar. Bu, ücret değildir. Halifeler de böyle yaparlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetlerin beşte biri içinde payı vardı. Savaşa katıldığında ayrıca ganimetten de pay alırdı.

Bir kimsenin kalkıp da "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yaptığı dinî hizmetler karşılığında ücret alıyordu" demesi caiz olmaz. Böyle demesi, Yüce Allah'ın şu ayetleri karşısında nasıl caiz olabilir?

(قُلْ مَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَا اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ)

"(Ey Muhammed!) De ki: "Bundan (tebliğ görevinden) dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden yükümlülük altına girenlerden değilim."[90]

(قُلْ لَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى)

"De ki: "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum."[91]

Beytülmalden alınan geçimliğin ücret olmadığı böylece ispatlanmış oldu. Şu husus da buna delalet eder: Yoksul, düşkün ve yetimlere beytülmalden bir ödenek ayrılması vaciptir. Onlar, aldıkları bu ödeneği bir şeyin karşılığı olarak almamaktadırlar. Kâdıların ve din hizmeti veren diğer kimselerin, bu hizmetleri karşılığında ücret almaları caiz değildir. Kâdı'nın hediye kabul etmesi de yasaklanmıştır.

90 Sâd, 86/38
91 Şûrâ, 23/42

(اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ)

"Onlar, haramı çok yiyenlerdir"[92] ayetindeki (سُحْت) kelimesi Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* "Bu rüşvet midir?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: *"Hayır, bu küfür işidir. Bu, devlet görevlilerine verilen hediyelerdir."*

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(هَدَايَا الْأُمَرَاءِ غُلُولٌ)

"Yöneticilere verilen hediyeler, emanete hıyanettir."[93]

Kâdı, yaptığı yargılama hizmeti karşılığında ücret almaktan yasaklanmıştır. Hediye kabul etmesi de haramdır. Selef uleması, onun alacağı hediyenin ayette geçen "suht" yani haram olduğu şeklinde te'vil etmişlerdir.

Velinin yetimin malından aldığı şey ya ücrettir ya da kâdı ve diğer devlet görevlilerinin beytülmalden aldıkları geçimlik gibi bir geçimliktir.

Bilindiği gibi ücret, belli süreyle belli bir işi yapma karşılığında alınan belli bir meblağa denir. Tabii bunu alabilmek için de, işe başlamadan önce bir icar akdinin yapılması gerekir. Ücreti hak etmede zengin ile fakir aynı hükme tabidirler. Borç veya başka bir şekilde yetimin malından alması caiz olan kimse, anlattığımız sebeplerden dolayı bunu ücret sayamaz. Ayrıca fukahaya göre yetimin malından alacak olan kimsenin zengin olmasıyla fakir olmasının hükmü de değişiktir. Böylece velinin yetimin malından aldığı şeyin ücret olmadığı ispatlanmış oldu. Kâdıların zengin veya fakir olmaları beytülmalden geçimlik alma haklarını etkilemediği için, velinin yetimin malından aldığı şeyin kâdıların geçimliği gibi sayılması da caiz değildir. Kaldı ki, velinin yetimin malından almasını caiz görenlere göre de zengin veli ile fakir velinin hükmü farklıdır. Diğer taraftan geçim-

92 Mâide, 42/5
93 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/168

lik dediğimiz şey şahıs mallarından değil, Müslümanların beytülmalinden alınır. Velinin yetimin malından aldığı şeyi, kâdı ile ücretlinin aldıklarına benzeten kimse, velinin görevlerinin neler olduğu hususunda bilgi sahibi değildir.

Velinin yetimin malından almasının helal olmadığına, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber ganimetleriyle ilgili olarak, devesinin hörgücünden bir tüy kopardıktan sonra söylediği şu söz delalet etmektedir:

"Allah'ın* size ganimet olarak verdiği şeylerden şunun kadarı bile bana helal değildir. *Ancak Humus bundan hariçtir. O da size geri dönmektedir."[94]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Müslümanlara ait olup kendisinin sorumluluğunda bulunan mallar hakkında böyle titiz davranırken, velinin de kendisinin sorumluluğunda bulunan yetim malı hakkında daha da titiz davranması gerekir.

Vasi, ücret şartı koşulmaksızın teberru şeklinde vasiyet kapsamında görevlendirildiğine göre tıpkı müstebda[95] gibidir. Ücret almayı hak etmez. Müstebda'nın elinde bulunan maldan bir şey alması caiz olmadığı gibi, vasinin de borç veya başka bir ad altında yetimin malından alması caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ)

"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun."[96]

---

94 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/213. Hadiste geçen humus beşte bir manasına gelmektedir. İslâm hukukuna göre ganimetlerin 1/5'i kamu yararına kullanılmak üzere hazineye alınır.

95 İstibda, kârın tamamı mal sahibine ait olmak, çalışana kârdan bir pay vermemek şartıyla bir kimsenin kendi malını, üzerinde çalışmak üzere bir başkasına teslim etmesidir. Bu muamelede mal sahibine müstebdi veya mübdi, çalışana ise müstebda veya mübda denir.

96 Nisâ, 4/6

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yetimler hakkında yukarıda geçen ayetler, mallarını korumak ve yararlarına olacak tasarruflarda bulunmak üzere, başkaları tarafından velayet altına alınmalarının gerekli olduğuna delalet etmektedirler. Bu veliler de babanın vasi tayin ettiği kimse, babanın vasisi yok ise dede, o yok ise dedenin vasi tayin ettiği kimse, bunlar da yok iseler adil hâkimin tayin ettiği adil ve emin bir kimsedir.

Aynı şekilde vasilerin, dedenin, babanın ve küçük çocukla ilgili tasarrufta bulunacak herkesin, velayet hakkına sahip olmak için adil ve emin olması şarttır. Fasık, adil ve güvenilir olmamakla itham edilen babalar, rüşvetçi hâkimler, güvenilir olmayan vasilerle yed-i eminlerin küçük çocukla ilgili tasarruflarda bulunmaları caiz değildir. Bu hususta ulema arasında ihtilaf olduğunu bilmiyoruz.

Bilindiği gibi adaletle hüküm vermeyi bırakıp heva ve hevesinin peşine düşerek ve rüşvet alarak fasık olan kâdı görevden düşmüş sayılır ve vereceği hüküm de geçersiz olur. Bu hususta Müslümanlar arasında görüş farklılığı yoktur. Aynı şekilde Allah'ın yetim malları üzerinde emin kimseler olarak görevlendirdiği kadı, vasi veya yed-i emin yahut hâkimin, yetim üzerinde velayetlerinin sabit olması için, adil ve güvenilir olmaları şarttır. Yüce Allah yetimlerin velilerine, ergen olmalarından sonra mallarını kendilerine teslim ederken şahit bulundurmalarını emretmiştir. Bu emirde de birkaç hüküm vardır. Bunlardan biri, şahit bulundurmada hem yetim için, hem de onun malına velayet eden şahıs için ihtiyat vardır. Şöyle ki; teslimat esnasında şahit bulundurulduğu takdirde, malını teslim alırken kendi malından başka bir şeyin kendisine teslim edildiğini iddia edemez. Vasi de yetimin "malım bana teslim edilmedi" şeklindeki bir iddiasına muhatap olmaktan kurtulur. Nitekim alışverişlerde de Cenab-ı Allah, satıcı ile müşteri açısından ihtiyati bir tedbir olsun diye şahit bulundurulmasını emretmiştir.

Velinin malları yetime teslim ederken şahit bulundurmasının yararlarından biri de şudur: Veli emaneti sahibine teslim ettiğini başkalarına duyurmuş, kendini sorumluluktan kurtardığını göstermiş olmaktadır. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yitik bulan bir kimsenin onu yerden alırken, başkalarını buna şahit tutmasını emretmiştir.

İyaz b. Hammad el-Mücaşi'den rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً، فَلْيُشْهِدْ ذَا عَدْلٍ أَوْ ذَوَيْ عَدْلٍ، ثُمَّ لَا يُغَيِّر وَلَا يَكْتُمْ)

"Yitik bulan kimse (onu yerden alırken) adil bir kimseyi (veya kimseleri) buna şahit tutsun. Sonra o bulduğunu değiştirmesin ve gizlemesin."[97]

Yitiği bulanın, sahibine teslim etmek niyetiyle onu yerden alırken, emin kişi olduğunu göstermek ve töhmetten kurtulmak için şahit bulundurmasını emretmiştir. Doğruyu bulmada muvaffak kılan Allah'tır.

Yetimin Malını Kendisine Teslim Ettiğini Söyleyen Vasinin Sözünü Doğru Kabul Edip Etmeme Konusunda Fakihlerin Farklı Görüşleri

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad, vasi hakkında şöyle dediler: Vasi, yetimin ergen olmasından sonra malını kendisine teslim ettiğini iddia ederse, bu iddiası doğru kabul edilir. Ergenlikten önce henüz küçük yaştayken kendisine nafaka verdim derse ve bu o yaştaki çocuklara yapılan nafaka masrafından fazla değilse, söylediği doğru kabul edilir. Yetimin malı telef oldu derse sözü yine doğru kabul edilir. Süfyan es-Sevri de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Vasi, malı yetime teslim ettiğini iddia ederse, sözü doğru kabul edilmez."

Şafiî de bu görüşte olup şöyle demiştir: "Çünkü malı yetime teslim ettiğini iddia eden kimse, yetimin malı kendisine emanet ettiği bir kimse mesela vekil gibi değildir. Dolayısıyla malı teslim ettiğini iddia eden vasi, beyyine getirmediği takdirde sözü doğru kabul edilmez."

Zira Yüce Allah (فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ) **"Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun"** buyurmuştur.

97 İbn Mâce, Lukata, 2

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasinin yetime malı teslim ederken şahit bulundurmasına dair emir, onun güvenilir ve sözü tasdik edilen biri olmadığına delalet etmez. Çünkü kişinin sorumluluğunda bulunan diğer mallarda olduğu gibi, emanetleri sahiplerine teslim ederken şahit bulundurmak menduptur. Bilindiği üzere borç misali, kişinin zimmetinde bulunan şeyleri öderken şahit bulundurmak sahih olduğu gibi, emanetleri de sahiplerine teslim ederken şahit bulundurmak sahihtir. Şu halde ayetteki şahit bulundurma emri, yetime malını teslim ederken şahit bulundurmaması durumunda, velinin sözünün doğru kabul edilmeyeceğine delalet etmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Beyyine getirmeksizin, velinin, malı yetime teslim ettiğine dair sözü doğru kabul edilecekse, o zaman ayetteki şahit bulundurma emrinin ne anlamı vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de ifade ettiğimiz gibi şahit bulundurmakla emin kişi olduğunu başkalarına göstermiş, töhmet altına girmemek için ihtiyat tedbiri almış, yetime malını teslim ettikten sonra vermediğine dair iddialara karşı önlem almış olacaktır. Şahit bulundurmada yetim için de ihtiyat vardır. Şöyle ki, malı teslim aldığı hâlde almadığını iddia ederek, yalanını ortaya koyacak bir duruma düşmeyecektir. Ayrıca malı teslim ettiğine dair beyyinesi varsa vasi, yemin etmek mecburiyetinde kalmayacaktır. Yetim teslim almadığını iddia etse, vasi de şahit bulundurmuş olmasa, bu durumda yemin etmekle beraber vasinin sözüne itibar edilecektir. Ama şahit bulundurmuş ise yemin etmesine gerek kalmaz. Yetimin malı her ne kadar vasinin yanında bir emanet ise de, ona teslim ettiğine dair şahit bulundurması bu durumlarda ihtiyaten gerekli olmaktadır.

Şahit bulundurmasa bile vasinin sözünün doğru kabul edilmesi gerektiğinin delili şudur: Fakihlerin tamamı vasinin, yetimin malını hak ettiği zamanda kendisine teslim edinceye kadar korumak ve emanet şeklinde yanında tutmakla yükümlü olduğu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Dolayısıyla bu mal onun yanında vedia ve mudarebe gibi diğer emanet mallar hükmündedir. Emanetçinin emaneti sahibine teslim ettiğini söylerken sözü doğru kabul edildiği gibi, yetimin malını yetime teslim ettiğini söyleyen vasinin de sözünün doğru kabul edilmesi gerekir. Bu malın vaside emanet olarak

durduğunun delili şudur: Emanetçi emanetin telef olduğunu söyler ve sahibi emanetçinin doğru söylediğini beyan ederse, emanetçinin mal sahibine o malı tazmin etmesi gerekmez. Aynı şekilde vasi de, yetimin malının kendi yanındayken telef olduğunu söyler ve yetim de onun doğru söylediğini beyan ederse, vasinin o malları yetime tazmin etmesi gerekmez.

Şafiî'nin, yetimlerin vasileri "emin kişi" olarak görevlendirmemeleri durumunda vasilerin sözlerinin doğruluğunun kabul edilmeyeceğini söylemesi, son derece bozuk ve fıkhın mana ve maksadından uzak bir sözdür. Çünkü bu söylediği, vasinin sözünün doğru kabul edilmemesi için bir illet olsa, malı yetime teslim ettiğini söyleyen kâdı'nın da sözünün doğru kabul edilmemesi gerekir. Çünkü yetim onu "emin kişi" olarak görevlendirmemiştir. Baba da ergen olmasından sonra çocuğuna "malını sana teslim ettim" derse, babanın da sözünün doğru kabul edilmemesi gerekir. Çünkü küçük çocuk, babasını emin kişi olarak görevlendirmemiştir. Ergen olduktan sonra yetim, malın telef olduğuna dair vasinin beyanının doğru olduğunu söylese bile bu durumda vasinin ona o mallar için tazminat ödemesi gerekir. Çünkü yetim onu "emin kişi" olarak görevlendirmediği hâlde o yetimin malını kendi yanında tutmuştur. Şafiî'nin vasiyi, malı başkalarına teslim etmekle görevlendirilen vekile benzetmesine gelince bu uzak bir benzetmedir. Bununla beraber, vasinin sözlerinin doğruluğunu tasdik ettiğimiz hususta vasi ile vekil arasında fark bulunmamaktadır. Çünkü vekil de kendini ibrâ etme hususunda söylediklerinde doğru kabul edilir. Ancak tazminatın gerekmesi ve malı başkasına teslim hususunda söyledikleri doğru kabul edilmez. Malı kendisine teslim etmekle emrolunan kimse aleyhinde söyledikleri de doğru kabul edilmez. Ama kendini ibrâ etme hususunda söylediklerinde doğru kabul edilir. Aynı şekilde vasinin de, yetimin ergen olmasından sonra malını kendisine teslim ettiğine dair söylediklerini doğru kabul ederiz.

Şunu da ifade etmeliyiz ki vasi, yetimin iznine dayanarak yetimle ilgili tasarruflarda bulunan kimsedir. Bilindiği üzere, tıpkı babasıymış gibi yetimle ilgili olarak alışveriş yapması caizdir. Babanın kendisini emin kişi olarak görevlendirmesine dayanarak vasi, yetimin malını yanında tutmaktaysa -ki babanın küçük çocuğu hakkında başkasına verdiği tasarrufta bulunma izni geçerlidir- sanki yetimin ergen olduktan sonra vermiş olduğu

izne dayanarak o malı kendi yanında tutmuş gibi olmaktadır. Bu durumda vasi ile emanetçi arasında bir fark görülmemektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيباً مَفْرُوضاً ﴿٧﴾﴾

7-"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: bu ayet hem umum hem de mücmellik içermektedir. Umum içermektedir. Çünkü hem erkekler hem de kadınlardan bahsetmektedir.

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından" demekle erkek ve kadınların, ana ve babaların bıraktıkları mirastan pay sahibi olacaklarını bildirmiş olmaktadır.

"Akrabaların bıraktıklarından" demekle de zev'il erhamın[98] da mirastan pay alabilecekleri bildirilmiş olmaktadır. Çünkü hiç kimse hala, teyze, dayı ve kızların çocuklarının akrabalardan sayılmayacağını söylemez.

Ayetin zahirine göre zev'il erham da mirastan pay alma hakkına sahip olmaktadır. Yalnız şunu söylemeliyiz ki ayette geçen (نَصِيب) "pay" kelimesi mücmel olup miktarı belli değildir. Başka bir ayet veya hadisle bunun izahı yapılmazsa bu ayetin hükmünü kullanmak mümkün olmaz. Fakat ayetin zahirine bakarak zev'il erhamın mirasta pay sahibi olduklarına hükmetmek caizdir.

98 Zev'il erham, mirasta asabe ve belirli hisse sahibi olmadıkları halde, bunlar bulunmadığında mirastan pay alan kimselere verilen addır. Bunlar teyze, hala, kızın oğlu, annenin babası gibi akrabalardır.

Bu, şu ayetlere benzemektedir:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً)

"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."[99]

(اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ)

"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın."[100]

(وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü)verin."[101]

Bu cümle, içinde bulunduğu ayetin baş tarafında geçen diğer meyve ve ekinlere atfedilerek söylenmiş bir cümledir.

Bu ayetler umum ve mücmellik içermektedirler. İçerdikleri mücmellik, bunların umum manalarını delil olarak kullanmamıza engel değildir. Her ne kadar bunların içerdikleri umumilik lafzı üzerinde yani, hangi malların zekâta tabi olduğu hususunda ihtilaf etsek de, umumiliklerini delil olarak kullanabiliriz. Ama ne miktarda zekât verileceği hususunda ihtilaf ettiğimizde, bunların mücmel yönlerini delil olarak kullanmamız sahih olmaz. Aynı şekilde hangi mirasçıların mirastan pay alma hakkına sahip olacakları hususunda ihtilaf ettiğimizde de (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır"** ayetinin umum lafzını delil olarak kullanmak mümkün olur. Mirasçılardan hangisine ne kadar pay verileceği hususunda ihtilaf ettiğimizde bunu tespit etmek için başka bir ayete veya hadise ihtiyaç duyarız.

99 Tevbe, 9/103
100 Bakara, 2/267
101 En'am, 6/141

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (نَصِيبًا مَفْرُوضًا) **"Farz kılınmış birer hisse..."** ifadesi kullanıldığına ve zev'il erham için farz kılınmış belirli bir hisse olmadığına göre, zev'il erhamın ayetin kapsamına girmediğini anlamış olduk."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu sizin söylediğiniz, zev'il erhamı ayetin hükmünün ve kapsamının dışına çıkarmaz. Çünkü mirasçı olmalarını gerektiren bir hâl olduğunda zev'il erhamdan her birine diğer pay sahiplerinde olduğu gibi, aralarında hiç fark olmaksızın miktarı belli bir pay verilir. Yüce Allah, ayette miktarını zikretmediği farz kılınmış payın, erkek kadın bütün zev'il erhama miras olarak verileceğini beyan buyurmuştur. Çünkü ayette **"farz kılınmış birer hisse"** açıklaması yapılarak bu hisselerin onlar için takdir edildiği beyan olunmuştur. Ana, baba, evlad ve diğer hisse sahiplerinin paylarının bazısı Kur'an nassı ile bazısı sünnet nassı ile, bazısı icma-ı ümmetle, bazısı kıyas ve istidlal ile açıklandığına göre aynı şekilde zev'il erhamında paylarının bazısı sünnetle, bazısı Kur'an'dan delil ile, bazısı icma-ı ümmetle beyan edilip belirlenmiştir. Ama genel bir hüküm olarak zev'il erhama mirastan pay verilmesi, ayet ile vacip kılınmıştır. Ayetin bu genel hükmü yok sayılamaz. Bu hükme dayanarak onları mirasçı kılmak gerekir. Sonra onlar mirası hak ettiklerinde, zev'il erhama miras verilir diyenlere göre farz olan hisseden paylarını alırlar. Zev'il erhama miras verilir diyenler her ne kadar bazı kimselerin zev'il erhamdan olup olmadığı hususunda ihtilaf etseler de bazı kimselerin zev'il erhamdan olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Aslında üzerinde ihtilaf ettikleri kimselerin zev'il erhamdan oldukları hususunda Allah'ın kitabında delil vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Katade ve İbn Cüreyc'den rivayet olunduğuna göre (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır"** ayetinin iniş sebebi şudur:

Cahiliyet devri insanları kadınlara mirastan pay vermiyor, sadece erkekleri mirasçı kılıyorlardı. Bunun üzerine yukarıdaki ayet indirildi.

Katade ile İbn Cüreyc'den başkaları dediler ki: Araplar sadece mızrakla vuruşan, namusu ve malı koruyanı (erkeği) mirasçı kılarlardı. Onların bu hükmünü iptal etmek için Yüce Allah bu ayeti indirdi. Dolayısıyla bu ayeti, hakkında nazil olduğu sebep dışında başka durumlar için genel bir hüküm hâline getirmek doğru olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz şu yönlerden yanlıştır:

1-Ayetin iniş sebebi olarak zikrettiğin şey, mirasçının çocukları ve hükümleri başka ayetlerde açıklanan hisse sahibi akrabalarla sınırlı değildir. Asıl sebep, cahiliyet devri insanlarının kadınları mahrum bırakıp erkekleri mirasçı kılmalarıydı. Zev'il erhamdan kadınlar dışında erkek olanlara mirastan pay vermiş olmaları mümkündür. Şu anlattıklarınız, ayetin iniş sebebinin (cahiliyet devri insanlarının) kız çocukları mahrum bırakıp erkek çocukları ve Allah'ın bildirdiği diğer hisse sahiplerini mirasçı kılmaları olduğuna delalet etmemektedir.

2-Bu ayet hususi bir sebeple inmiş olsa bile bu, ayetin genel hükmünü tahsis etmeyi/özele indirmeyi gerektirmez. Aksine bize göre iniş sebebi göz önünde bulundurulmaksızın ayetin genel hükmü esas alınır. Ayetin bir sebebe binaen inmesi ile hiçbir sebep yokken inmesi arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. Yüce Allah (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır"** ayetinde evlatlarla birlikte diğer akrabaları da zikretmiştir. Böylece ayette diğer akrabaları göz ardı ederek sadece evlatlara verilecek mirası kastetmediğini anlamış olduk. Bu ayet, zev'il erhamın mirasçı kılınması gerektiğine delil olduğu gibi, erkek kardeşlerle kız kardeşlerin dede ile birlikte mirasçı olacaklarına da delildir.

(نَصِيبًا مَفْرُوضًا) ilahî kelamının manası, Allah bilir ya "malum ve takdir edilmiş birer hisse" şeklinde olsa gerektir. Denildiğine göre (فَرْض) "farz" kelimesi sözlükte, okları birbirinden ayırıcı bir işaret olsun diye kenarına atılan çentik anlamına gelmektedir. (فَرْضَة) kelimesi ise herkesin havuzdan

alacağı suyun miktarı belli olsun diye havuzun kenarına çizilen gedik anlamına gelmektedir. (فَرْض) "farz" kelimesi sözlükte bu anlama gelmekteyken daha sonra bu kelimeye, şer'î ıstılahta belli miktarlar veya yapılması sabit ve lazım olan dinî görevler anlamı yüklenmiştir. Denildi ki: (فَرْض) "farz" kelimesi sözlükte sübut anlamına gelmektedir. Bu sebeple okları birbirinden ayırt etmek için kenarlarına atılan çentiğe (فَرْض) "farz" denmiştir. Çünkü okun kenarına atılan çentik artık orada sabit kalır.

Farz, şer'î ıstılahta şu iki manaya gelir. Bu kelime ile vücup yani gereklilik kastedildiğinde farz kılınan şey, yapılması gerekli olan şeylerin en üst sırasına yerleşir. Farz kılınan her şeyin yapılması her ne kadar vacip yani gerekli ise de şer'î ıstılahta vacip ile farz bazı yönlerden birbirlerinden ayrılırlar. Bir şeyin farz olması için onu farz kılan ve yapılmasını gerekli kılan birinin olması gerekir. Vacip ise böyle değildir. Çünkü onu vacip kılan birinin olması gerekmeyebilir. Mesela "İtaat edenlerin sevabını vermek, hikmeti gereğince Allah'a vaciptir" demek caizdir. Ama bunu yapmasının Allah'a farz olduğunu söylemek caiz olmaz. Çünkü farz, farz kılan birinin olmasını gerektirir. Ama hikmet gereği vacip olan bir şeyi vacip kılan birinin olması gerekmeyebilir.

"Vücup" kelimesi sözlükte düşmek anlamına gelir. Mesela güneş batı ufkuna düştüğünde (وَجَبَتِ الشَّمْسُ) duvar yıkılıp düştüğünde (وَجَبَ الْحَائِطُ) bir düşme sesi duyduğunuzda (سَمِعْتُ وَجْبَةً) dersiniz.

Bir ayette de şöyle denmektedir:

(فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا)

"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin."[102]

Bu ayette geçen (وَجَبَتْ) fiili düşme anlamına gelmektedir. Lügate göre "farz" kelimesi, vacibe göre daha güçlü bir etkiye sahiptir. Dindeki hükmü de öyledir. Okun kenarına atılan çentiğe farz adı verilmişti. Çünkü o

102 Hac, 22/36

çentiğin izi kalıcı olup silinmez. Ama "vücup" kelimesinde böyle bir mana yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُوْلُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً ﴿٨﴾)

8-"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."

Said b. Müseyyeb, Ebu Mâlik ve Ebu Salih, bu ayetin miras ayetleri ile neshedildiğini söylediler.

İbn Abbas, Atâ, Hasan, Şabî, İbrahim en-Nehai, Mücahid ve Zühri, bu ayetin muhkem olduğunu, neshedilmediğini söylediler.

Atiyye, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayetle ilgili açıklamasında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yani ayette sayılan kimseler miras paylaşımı sırasında hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin. Ancak bundan sonra Yüce Allah feraiz ahkâmıyla ilgili ayetleri indirip her hak sahibine hakkını verdi. Miras bırakanın adını verdiği kimselere verileni ise sadaka kıldı."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bu rivayetten anlaşıldığı gibi, ayette sayılan kimseler miras paylaşımı sırasında hazır bulunduklarında, onlara da maldan bir şeyler vermek önceleri vacipti. Ancak daha sonra bu hüküm, miras ayetleriyle neshedildi. Ölünün vasiyeti olması durumunda bunlara terekeden bir şeyler verilir.

İkrime, bu ayetin neshedilmediğini rivayet ederken şöyle demiştir: "Miras paylaşımında bunlara az bir şey verilir. Eğer miras malı az ise o zaman kendilerinden özür dilenir. Ayet de bunu emretmektedir:

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."

Haccac, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Ebu Musa el-Eş'ari ve Abdurrahman b. Bekr, ayette sayılan kimselerden miras paylaşımında hazır bulunanlara bir şeyler verirlerdi."

Katade, Hasan'ın şöyle dediğini nakletti: "Ebu Musa el-Eş'ari, bu ayetin muhkem olduğunu söyledi."

Eş'as'ın bildirdiğine göre İbn Sirin, Humeyd b. Abdurrahman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Babam bir miras taksimini üstlendi. Taksimden önce bir koyun getirilmesini emretti. Koyun getirilip kesildi. Pişirilip yemeğe hazır hâle getirildi. Miras paylaşıldığında onlara (hisse sahibi olmayan akraba, yetim ve fakirlere) yedirdi. Sonra da şu ayeti okudu:

(وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى)

"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar ve yetimler hazır bulunurlarsa..."

Muhammed b. Sirin, Ubeyde'den benzer bir rivayette bulunmuş ve şöyle demiştir: "Bu ayet olmasaydı, kesilen koyun, benim velayetim altındaki yetimin olurdu."

Hüşeym'in bildirdiğine göre Ebu Bişr, Said b. Cübeyr'in bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanlar bu ayete gerektiği kadar önem vermiyorlar. İki veli vardır. Biri mirasçı olur. Diğeri olmaz. Mirasçı olan, hisse sahibi olmayan fakir, yetim ve akrabalara bir şeyler yedirmek ve vermekle emrolunan velidir. Mirasçı olmayansa onlara "Şu mal burada bulunmayan kimselerin ya da küçücük yetimlerindir. Sizin de bunda hakkınız vardır. Ama size bir şey verme yetkisine sahip değiliz" gibi güzel şeyler söylemekle emrolunan velidir. Evet, bu ayet muhkemdir, neshedilmiş değildir.

Said b. Cübeyr, ayette geçen (فَارْزُقُوهُمْ) emrini, hisse sahiplerine mirastaki paylarının verilmesi manasında yorumlamış, gönül alıcı güzel sözlerinse başkalarına söyleneceğini ifade etmiştir. Kendisine göre bu ayetin

ifade ettiği mana şudur: Mirasçıların bazısı hazır olur da bazısı olmazsa veya bazısı küçük yaştaki çocuklarsa, hazır olanların payı kendilerine verilir. Hazırda olmayanın ve küçük yaştaki çocukların payları ise bekletilir. Eğer bu te'vil sahih ise bu, şu görüşte olan kimseler için bir delil olur: İki kişinin mülkiyetinde olan bir emanet malın sahiplerinden biri gelip emanetçide duran maldaki hissesini alır. Gaipte olan hissesini ise emanetçi kendi yanında tutmaya devam eder. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed bu görüştedirler.

Ebu Hanife ise şöyle demiştir: "Diğer ortak gelmedikçe hazırda bulunan ortağa emanet maldan hiçbir şey verilmez."

Atâ b. Ebi Rebah, Said b. Cübeyr'in (وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا) **"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin"** ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Miras paylaşımında hazır bulunan ancak hisse sahibi olmayan kimselere, güzel vaatlerde bulunulur. Mesela; mirasçılar küçük çocuklar iseler, mirasçıların velileri, ölünün hisse sahibi olmayan akrabalarına şöyle derler: "Şu küçükler büyüyüp ergen olduklarında kendilerine, Rablerinin tavsiyesine uyup sizin hakkınızı vermelerini emrederiz."

Selef ulemasının bu ayet üzerindeki ihtilafları dört maddede özetlenebilir:

1-Said b. Müseyyeb, Ebu Mâlik ve Ebu Salih dediler ki: "Bu ayet, miras ayetleriyle neshedilmiştir."

2-İkrime'nin İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* yaptığı rivayete; Atâ, Hasan, Şabi, İbrahim ve Mücahid'in ifadelerine göre bu ayet, hükmü sabit olup neshedilmiş değildir. Mirasla ilgilidir.

3-İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen üçüncü bir görüşe göre bu ayet, ölenin hisse sahibi olmayan akrabaları için yaptığı vasiyyet hakkındadır. Ancak bu, miras ayetleriyle neshedilmiştir.

Bunun benzeri bir rivayet de Zeyd b. Eslem'den gelmiştir. Zeyd b. Eslem dedi ki: Bu, vasiyet edenin vasiyet ederken yapmakla emrolunduğu bir şeydir. Zeyd böyle derken şu ayeti delil göstermiştir:

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ)

"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar." [103]

Hisse sahibi olmayıp da miras paylaşımında hazır bulunan kimse, mirası taksim edene der ki: "Allah'a karşı gelmekten sakın. Hisse sahibi olmayanlara iyilik et, akrabalık bağlarını gözet ve onlara mirastan bir şeyler ver."

4-Ebu Bişr'in kendisinden yaptığı rivayete göre bu, Said b. Cübeyr'in görüşüdür. Buna göre (فَارْزُقُوهُمْ) emri, mirasçılara paylarının verilmesiyle ilgilidir.

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin" emri de mirasçılardan başkaları içindir.

Neshedildiğini söyleyenlere göre bu ayetin emri vücup ifade etmektedir. Ancak bu vaciplik, miras ayetlerinin inmesinden önceki dönem içindir. Miras ayetleri inip her mirasçının payı belli olunca, bu ayet neshedildi.

Ayetin hükmünün sabit olduğunu söyleyenlere gelince, bize göre onlar bu ayetin emrini vaciplik ve zorunluluk anlamında değil, mendup ve müstehap olarak yorumlamışlardır. Şayet vacip anlamında olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabilerin ve onlardan sonraki kuşakların döneminde çokça miras paylaşımı yapıldığına göre, diğer miras ahkâmı bize nakledildiği gibi bu vaciplik hükmü de nakledilirdi. Çünkü buna umumi bir ihtiyaç vardır. Bunun vacip olduğuna dair Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabilerden gelen bir rivayetin sabit olmayışı, bunun vacip olmayıp müstehap olduğuna delalet etmektedir.

103 Nisâ, 4/9

Abdurrahman, Ubeyde ve Ebu Musa'dan bu konuda gelen rivayete baktığımızda, burada anlatılan olaydaki mirasçıların belki de yaşları büyüktü. Tamamının izni alınarak bir koyun kesilmiş ve hisse sahibi olmadıkları hâlde miras paylaşımında hazır bulunanlara yedirilip gönülleri alınmış olabilir.

Bir hadiste rivayet olunduğuna göre Ebu Ubeyde, bazı yetimlere kalan mirası taksim ederken bir koyun kesmiştir. O yetimler büyüdükleri için Ebu Ubeyde böyle yapmıştır. Şayet yaşları küçük olsaydı, zaten miraslarının pay edilmesi sahih olmazdı. Hisse sahibi olmadıkları hâlde paylaşımda hazır bulunan akrabalara bir şeyler vermenin mendupluğuna şu rivayet delalet etmektedir:

Atâ'nın Said b. Cübeyr'den yaptığı rivayete göre vasi, hisse sahibi olmadıkları hâlde paylaşımda hazır bulunan akrabalara ve diğerlerine, "Şu mirasçılar küçücük çocuklardır" diyerek onlara bir şey veremeyeceğini söyleyip özür diler. Bunlara bir şey vermek vacip olsaydı, mirasçılar küçük de olsalar büyük de olsalar vermek vacip olurdu.

Şunu da belirtmeliyiz ki Yüce Allah, mirası mirasçılara taksim etmiş, her mirasçının hissesini açıklamış ama bunlara herhangi bir şey verilmesi gerektiğini bildirmemiştir. Allah'ın hükmettiği yollar dışında bir kimsenin mülkiyetini bir başkasına aktarmak caiz olmaz.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka..."[104]

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(دِمَاؤُكُمْ وَأَمْوَالُكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ)

104 Nisâ, 4/29

"Canlarınız ve mallarınız size karşı dokunulmaz/haramdır."[105]

(لَا يَحِلّ مَالُ اِمْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسه)

"Gönül hoşluğuyla olmadıkça bir Müslümanın malı (başkasına) helal olmaz."[106]

Bütün bu anlatılanlar, hisse sahibi olmayan yakınların miras paylaşımında hazır olmaları durumunda kendilerine bir şeyler vermenin müstehap olup vacip olmadığını gerektirmektedir.

(وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا)

"Onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin" ayetine gelince İbn Abbas *radıyallahu anh* bununla ilgili olarak şöyle demiştir: "Eğer miras kalan az miktarda ise hisse sahibi olmayanlara bir şey verilmez ve onlardan özür dilenir."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Miras, hisse sahiplerine verilir. Zaten bu rivayetteki (فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ) emrinin manası da budur. Mirasçı olmayanlara da şöyle denir: "Şu mal burada hazır olmayan bazı mirasçıların ve küçücük yetimlerindir. Bunda sizin de hakkınız vardır. Ancak bizim şu maldan bir şey vermeye yetkimiz yoktur." Bu da onlardan bir tür özür dilemektir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Hisse sahibi olmayanlara miras taksimi sırasında bir şey verirken bu iyiliği onların başına kakmamak, onları azarlamamak ve kötü sözlerle onlara hitab etmemek gerekir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى)

105 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/119

106 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 34/153

"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır."[107]

(فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ)

"Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama!"[108]

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ)

"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar."[109]

Bu ayetin te'vilinde selef ulemasıyla onlardan sonra gelen âlimler ihtilaf etmişlerdir.

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Hasan, Mücahid, Katade, Dahhâk ve Süddi şöyle demişlerdir: Adam ölüm döşeğindeyken yanında bulunanlardan biri kendisine der ki: "Allah'tan kork. Onlara bir şey ver. Akrabalık bağlarını gözet ve onlara iyilikte bulun."

Böyle diyenler onun yerinde olup kendileri vasiyette bulunacak olsalardı, mallarının tamamını kendi çocuklarına bırakmak isterlerdi.

Habip b. Ebi Sabit dedi ki: Ben bu ayetin manasını Miksem'e sordum. Şöyle cevap verdi: Hayır, öyle değil. Lâkin adam hastalanıp ölüm döşeğine yatar. Yanında bulunanlardan biri ona, "Allah'tan kork. Malını elinde tut. (Kimselere verme)" der. Ama bunu diyen onun akrabasından olsaydı, o hasta adamın kendisi için mal vasiyet etmesini arzulardı.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve beraberinde adı zikredilenler bu ayeti, ölümcül hastanın yanında bulunanları, onu akrabaları için mal vasiyet etmeye teşvik etmekten menetmek manasına yorumlamışlardır. Miksem ise bunun

107 Bakara, 2/263
108 Duhâ, 93/9-10
109 Nisâ, 4/9

aksine olarak ölümcül hastaya "sakın vasiyet etme" telkininde bulunmaktan menetmek manasına yorumlamıştır.

Başka bir rivayette Hasan şöyle demiştir: "Bu ayet, ölmek üzere olan bir kimsenin yanında bulunan kişinin, can çekişmekte olan o hastaya 'Malının üçte birinden fazlasını vasiyet et' demesiyle ilgilidir."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bu konuda başka bir rivayet vardır. Bu rivayette anlatıldığına göre İbn Abbas, yetimin malını korumakla görevli olan veliler hakkında şöyle demiştir: "Veliler, kendileri öldükten sonra yetim kalacak çocuklarının, zayıf ve güçsüz zürriyetlerinin mallarına bakacak velilerin nasıl çalışmasını ve yetimlerine neler söylemelerini istiyorlarsa, aynı şekilde kendi velayetleri altındaki mallar üzerinde de öyle çalışmak ve yetimlere aynı şeyleri söylemek mecburiyetindedirler."

Selef ulemasının bu ayetle ilgili yaptıkları te'villerin tümünün ayette kastedilmiş olması mümkündür. Yalnız mirasçılara veya lehinde vasiyette bulunulacak kimseye zarar vermek maksadıyla, ölmek üzere olan hasta kimseye vasiyette bulunmaması yönünde telkinde bulunmak yasaklanmıştır. Oysa onların yerine olsaydı, kendisi için böyle bir şeyin yapılmasına razı olmazdı. Yani ölümcül hasta olan kimsenin malı az ve güçsüz, zayıf çoluk çocuğu da varsa buna rağmen yanında bulunanlardan biri ona, malının üçte birini vasiyet etmesini telkin ederse bu yaptığı doğru olmaz. Şayet kendisi o hastanın yerinde olsaydı, güçsüz ve zayıf mirasçıları varken, başkaları için malının üçte birini kapsayacak miktarda vasiyette bulunmaya razı olmazdı. Bu da malı az olan kişinin güçsüz ve zayıf mirasçıları varken başkaları için ya hiç vasiyette vasiyette bulunmayıp ya da malının üçte birinden azını vasiyet edip, kalan malını mirasçılarına bırakmasının müstehap olduğuna delalet etmektedir.

Sa'd *radıyallahu anh*, "Malımın tamamını (başkalarına verilmek üzere) vasiyet ediyorum" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Hayır"*** demiş ve nihayet onu malının üçte birini vasiyet etmeye döndürmüş, sonra da **"Üçte bir (bile) çoktur. Mirasçılarını zengin bırakman, onları**

insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha hayırlıdır" buyurmuştu.[110]

Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu bildirmiş oluyordu: Mirasçılar eğer fakir iseler, maldan yararlanıp zengin olsunlar diye başkaları için vasiyette bulunmayıp malı kendilerine bırakmak, başkaları için vasiyette bulunmaktan daha faziletlidir.

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Malı çok olan kimsenin malının üçte birlik kısmından dilediği hayır cihetlerine sarfedilmesi için vasiyette bulunması, vasiyette bulunmamasından daha faziletlidir. Çok malı olmayan kimsenin ise malının herhangi bir kısmını vasiyet etmeyip mirasçılarına bırakması daha faziletlidir. Hasan'ın rivayetine göre bu yasak, ölüm döşeğinde yatmakta olan hastaya malının üçte birini vasiyyet etmesini telkin eden çevredeki kimseler için de geçerlidir. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Üçte bir fazladır"*** diyerek ve Sa'd'ı *radıyallahu anh* üçte birden fazla vasiyette bulunmaktan menettiği için, malın üçte birden fazlasını vasiyet etmek caiz değildir. Miksem'in söyledikleriyle şu kastedilmiş olabilir: Hastanın yanında hazır bulunan kişi ona, "Sakın kimse için vasiyette bulunma" der. Ama kendisi hastanın akrabasından olsa, kendisi için vasiyette bulunmasını arzu eder. Böylece kendisi için arzu etmediği bir şeyi hastaya telkin ve tavsiye etmiş olur.

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ مِنَ الْخَيْرِ)

"Bir kul kendisi için arzu ettiği bir hayrı kardeşi için de istemedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz."[111]

110 Buhari, Daavât, 42

111 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 14/495

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وأَنْ يُدْخَلَ الجَنَّةَ؛ فَلْتَأْتِهِ مَنِيَّتُهُ وهُوَ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وأَنَّ محمَّدًا رَسُولُ اللهِ، ويُحِبُّ أَنْ يَأْتِيَ إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ)

"Ateşten uzaklaştırılmak ve cennete konulmaktan hoşlanan kimseye ölüm, Allah'dan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederken ve kendisine gelmesini arzu ettiği şeyin insanlara da gelmesini arzu ederken gelsin."[112]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Aşağıda nakledilecek ayetin manası işte budur:

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافاً خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً ﴿٩﴾)

9-"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler."

Yüce Allah ölmek üzere olan hastanın yanında duran kimsenin hastaya, kendisi, ailesi ve mirasçıları için arzu etmediği bir şeyi yapmasını tavsiye etmesini yasaklamıştır. Hastanın yanında duranların ona, mirasçılarına zarar vermeyecek, akrabalarını yoksun bırakmayacak fesat ve bozukluk içermeyen adilane ve hakkaniyetli şeyler söylemelerini emretmiştir.

112 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/523

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْماً اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً ﴿١٠﴾﴾

10-"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Mücahid'in bu ayetle ilgili olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu ayet indiğinde insanlar, himayelerindeki yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyeceklerinden, içeceklerini de kendi içeceklerinden ayırdılar. Öyle ki bu yiyecek ve içecekler (bir kenarda bekletildikleri için) bozuldular. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

﴿وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾

"Eğer onlara karışır (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır."[113]

Yapıcı olarak yetimlere karışıp onlarla birlikte yaşamaya Allah ruhsat vermiştir.

Yetim malıyla ilgili ayette Yüce Allah özellikle "yeme" kelimesini kullanmıştır. Oysa yetimin yenilmeyen mallarını telef etmek de tıpkı yenilir olanları yemek gibi sakıncalıdır. Ama yine de özel olarak "yeme" kelimesini kullanmıştır. Çünkü mal sahibi olmak istemenin en büyük amacı yemektir. Önce bunu ve benzeri şeyleri açıklamıştık.

113 Bakara, 2/220

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا)

"Ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar."[114]

Süddi'nin bu ayet hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yetim malı yemiş olan kimsenin kıyamet gününde ağzından, kulaklarından, burnundan, gözlerinden alevler fışkırır. Onu görenler, yetim malı yemiş olduğunu anlarlar."

Şöyle denildi: "O, [itiraz edemeyecek ve kaçamayacak şekilde] bir heykel gibi cehenneme götürülür. Karnı orada ateşle doldurulur."

Cahilce konuşan bazı kimselerle bir kısım bilgisiz hadisçiler, (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler..."**[115] ayetinin, (وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ) **"Eğer onlara karışır (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır"**[116] ayeti ile neshedildiğini zannederler.

Bazıları da bu iki ayetin kesin olarak nasih ve mensuh ayetler arasında olduğunu söylemişlerdir. Çünkü rivayete göre, yetim malını haksız yere yiyenlerden bahseden ayetin inmesi üzerine vasiler, yetimlerin yiyecek ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırmışlardı. Nihayet (وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ) **"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir"** [117] ayeti inmişti. Bu ayetlerin neshedildiğine dair söylenen söz, söyleyenin neshin manasını, neshedilebilecek olanla neshedilemeyecek olanı bilmediğini göstermektedir. Yetim malını yemenin haram olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Ayette sözü edilen tehdidin ahirette yetim malını yiyenler için mevcut olduğu kesindir. Ama bağışlanmaları da imkânsız değildir. Böyle

114 Nisâ, 4/10
115 Nisâ, 4/10
116 Bakara, 2/220
117 Bakara, 2/220

bir ayetin neshedilebileceğini aklı başında bir kimse caiz görmez. Bunun neshedildiğini söyleyen kimse, zulmün hiçbir durumda mübah görülemeyeceğini bilmemektedir. Dolayısıyla yetim malını yemenin haramlığının neshedilmesi mümkün değildir. Sahabilerden yetimlere bakmakta olanlar, vesayetleri altındaki yetimlerin yiyecek ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırmışlardı. Çünkü yiyecek ve içeceklerinin karışık olması durumunda hak etmedikleri hâlde yetimin malından yemekten, dolayısıyla zalimlik damgası yemekten ve ayetteki tehdidin muhataplarından olmaktan korkmuşlardı. Bu sebeple ihtiyatlı davranmışlardı.

(وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir"[118] ayeti inince, yapıcı olma niyetiyle olduktan sonra mallarını birbirine katma korkuları yok olup gitmişti. Ancak bu, (اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا) **"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler..."**[119] ayetini neshedecek derecede yetim malını haksız yere yemeyi mübah da kılmıyordu. Doğrusunu Allah bilir.

Feraiz (İslam Miras Hukuku) Bahsi

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cahiliyet devri insanları iki şeyle mirasçı olurlardı. Biri nesep, diğeri de sebep idi. Nesep ile hak edilen mirastan küçük çocuklara ve kadınlara pay vermezlerdi. Ancak at üzerinde savaşıp ganimet elde eden kimseye (erkeklere) pay verirlerdi. İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve diğer bazılarının böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Derken Cenab-ı Allah şu ayetleri indirdi:

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ)

118 Bakara, 2/220
119 Nisâ, 4/10

"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor."Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara..."[120]

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder."[121]

Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olmasından sonra da insanlar evlenme, boşanma ve mirasla ilgili cahiliyet devri uygulamalarını devam ettiriyorlardı. Nihayet şer'î hükümlerin vaz' edilmesiyle eski uygulamaları bırakıp yeni uygulamalara geçtiler.

İbn Cüreyc dedi ki: Atâ'ya, "Resûlullah'*ın sallallahu aleyhi ve sellem*, insanlara boşama, nikâh veya miras konusunda uygulayageldikleri *şeylere* devam edebileceklerini söylediğ*ini duy*dun mu?" diye sordum. "Bize ulaşan haber sadece budur"[122] diye cevap verdi.

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre İbn Avn, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ensar ile muhacirler, cahiliyet devrindeki nesepleri sebebiyle birbirlerine mirasçı oluyorlardı."

İbn Cüreyc, Amr b. Şuayb'ın şöyle dediğini nakletti: "Cahiliyet devrindeki evlenme ve boşanmaları Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geçerli kabul etti. Ancak İslamiyet dönemi başladıktan sonra henüz ödenmemiş olan faiz borçları düşüldü. Sadece anaparalar alacaklılara ödendi."

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Eyyub, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüce Allah, Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak gönderdiğinde insanlar hala cahiliye devri uygulamalarını sürdürüyorlardı. Ancak bir emir veya yasak geldiğinde, o emre veya

120 Nisâ, 4/127

121 Nisâ, 4/11

122 İslam'ın ilk zamanlarında kadınlara ve çocuklara mirastan pay verilmeyeceğine dair haber kastedilmektedir.

yasağa göre yeni uygulamaya geçiyorlardı. Yoksa cahiliyet devri uygulamalarına devam ediyorlardı."

Bu, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen şu ifadelerle benzerlik arz etmektedir: "Helal, Yüce Allah'*ın helal kıldığı şeydir. Haram da Yüce Allah'ın haram kıldığı şeydir. Hakkında susulup bir şey söylenmeyen şey ise muaf şeylerdendir.*"[123]

Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olmasından sonra da insanların, aklın reddetmediği eski uygulamalarını devam ettirmelerine ses çıkarılmıyordu. Araplar, Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in bazı şer'î hükümlerini uygulamaya devam ediyorlardı. Fakat aklın reddettiği şirk koşma, putlara tapma, kızları diri diri toprağa gömme ve aklen çirkin sayılan birçok bidatleri icad etmişlerdi. Bunun yanı sıra bazı ahlaki üstün hasletleri koruyor ve aklın reddetmediği birçok muamelelerde de bulunuyorlardı. Derken Yüce Allah Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* tevhide yönelmeye, putlara tapma, kız çocuklarını toprağa diri diri gömme, putlara yakın olmak amacıyla ibadet olarak yapılan saibe, vasîle, hâm gibi[124] aklın uygun görmediği işleri, alışveriş, evlenme, boşanma ve mirasla ilgili eski alışkanlıklarını terk etmeye davet edici olarak gönderdi. Bu konulardaki eski alışkanlıklar onlara göre normaldi. Çünkü onlara göre aklen bunların yasak olması gerekmiyordu. Bunların haram olduğuna dair naklî bir delil de yoktu. Mirastaki uygulamaya göre, kadınlarla küçük çocuklar mirastan pay alamazken sadece savaşçı erkekler mirastan yararlanıyorlardı. Bu uygulama, Yüce Allah'ın miras ayetlerini indirmesine kadar devam etti. İnsanların birbirlerinin mirasından yararlanmalarının (nesep bağından ayrı olarak) iki sebebi vardı. Biri karşılıklı anlaşıp akidleşme, diğeri de evlat edinme idi. Sonra İslamiyet geldi. Bir süre eski uygulamalarını devam ettirmelerine müsaade edildi. Ancak daha sonra o uygulamalar neshedildi.

Bazı kimseler dediler ki: Önceleri insanlar, Kur'an nassı ile de sabit olduğu gibi, karşılıklı anlaşma ve akidleşme ile birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Ancak sonra bununla ilgili ayet neshedildi.

123 Ebu Davud, Et'ime, 31

124 "Bahîre", "Sâibe", "Vasîle" ve "Hâm" , putperest Arapların ilâhlarına kurban ettikleri veya onlar adına serbest bıraktıkları hayvanlara verilen isimlerdir. Bu isimlerle ilgili açıklama, bu surenin 103. ayetinin tefsiri kısmında verilmektedir.

Şeyban, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[125] ayetiyle ilgili olarak Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devrinde bir adam bir başkasıyla akidleşirken ona "Kanım kanındır. Kabrim de kabrindir. Mirasçıların bana mirasçı olurlar. Ben öldürülürsem sen benim kan davamı güder, diyetimi alırsın. Sen öldürülürsen ben senin diyetini alırım" derdi. Birbiriyle akidleşenlerden biri öldüğünde diğeri, onun malının tümünden altıda bir hisse alır, kalan kısmı asıl mirasçılar kendi aralarında paylaşırlardı. Ancak daha sonra buna dayanak teşkil eden diğer ayet neshedildi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."[126]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[127]

125 Nisâ, 4/33. "Yeminlerin bağladığı kimseler" ifadesiyle kastedilen, "velâ akti" yoluyla mirasçı olanlardır. Velâ akti, nesebi belli olmayan, varisi bulunmayan bir kimsenin, ikinci bir şahsa "Ben ölürsem varisim ol. Diyet gerektirecek bir suç işlemem hâlinde de, diyetimi sen öde" demesi ve onun da bu istekleri kabul etmesiyle gerçekleşen akittir. Diğer taraftan bu ayetteki (عاقَدَتْ) fiilini Asım, Hamza ve Kisai dışındaki kıraat-i Seb'a imamları böyle okumuşlardır. Asım, Hamza ve Kisai ise elifsiz olarak (عَقَدَتْ) şeklinde okumuşlardır.

126 Ahzâb, 33/6

127 Nisâ, 4/33

Hasan b. Atiyye'nin bildirdiğine göre babası, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devrinde bir adam bir başkasına yemin edip onunla ahitleşir ve ona tabi olurdu. Tabi olduğu adam öldüğünde bütün malı mirasçılarına kalır ve kendisine tabi olana bir şey kalmazdı. Bunun üzerine Yüce Allah (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetini indirdi. Artık kendisine tabi olana da mirasından hisse verilir oldu.

Atâ, Said b. Cübeyr'in bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devrinde ve İslamiyet geldikten sonra bir adam bir başkasıyla dostluk kurmak isteyince gidip onunla ahitleşir ve "Mirasçıların bana mirasçı olsunlar" derdi. İkisinden hangisi önce ölürse diğeri ölenin malından kendisi için belirlenmiş olan kısmı miras olarak alırdı. Miras ayetleri indiğinde bu durumdaki kimselerden söz edilmemişti. Bunun üzerine bir adam kalkıp Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gitti ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın peygamberi! Miras paylaşım ayetleri indi. Ancak bu ayetlerde birbirleriyle ahitleşmiş olanlardan söz edilmemektedir. Oysa ben bir adamla ahitleşmiştim. Şimdi o adam öldü. (Ben ne yapacağım?)" Bunun üzerine şu ayet indirildi:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir."[128]

Selef ulemasından yukarıda adı geçen zâtlar, birbirleriyle ahitleşenlerin birbirlerine mirasçı olmaları hükmünün, İslamiyet'te de eski uygulamalarını sürdürmelerine ses çıkarmama şeklinde değil de naklî delil ile sabit olduğunu söylemişlerdir. Bazıları bu hükmün şer'î yoldan naklî delille değil, aksine cahiliyetten kalan bu uygulamayı sürdürmelerine ses çıkarmama şeklinde sabit olduğunu, ancak miras ayetleri inince bu hükmün

128 Nisâ, 4/33

ortadan kaldırıldığını söylemişlerdir. Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Mansur, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[129] ayetiyle ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde birbirleriyle ahitleşmiş insanlar vardı. Bunlara meşverette bulunma, diyet ödeme ve yardım etme hususundaki paylarının verilmesi bu ayetle emredildi. Ama antlaşmalı oldukları kimselerin mallarında miras payları yoktu."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre İsa b. Hâris, (وَاُولُوا الْاَرْحَام بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ) **"kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar"** [130] ayeti hakkında Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet asabeler[131] hakkında indi. Bir adam gidip bir başkasıyla ahitleşiyor ve ona 'Senin mirasçıların bana mirasçı olsunlar' diyordu. Bunun üzerine bu ayet indirildi.

Yine Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ali b. Ebu Talha, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[132] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam ahitleştiği kimseye 'Senin mirasçıların bana mirasçı olsunlar' diyordu. Bu ayeti, (وَاُولُوا الْاَرْحَام بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا) **"Araların-da akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka"** [133] ayeti neshetti. Yani ahitleşmiş olduğunuz kimselere bir şeyler verilmesini vasiyet edebilirsiniz. Yukarıdaki rivayetlerle ilgili olarak adı geçen selef uleması, cahiliyet devrindeki ahitleşmelerle ilgili uygulamanın (وَاُولُوا الْاَرْحَام) ayeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. Ahitleşme yapanlarla ilgili olarak (فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

129 Nisâ, 4/33
130 Ahzâb, 33/6
131 Asabe: Erkek çocuklar ve baba tarafından gelen erkek akraba demektir.
132 Nisâ, 4/33
133 Ahzâb, 33/6

ayetinde geçen "pay vermek" emriyle, miras payı olmaksızın meşverette bulunma, yardım etme ya da vasiyette bulunma gibi şeyler kastedilmiştir.

Aslında bu ayetin manasına uygun olan, ahitleşenlerin karşılıklı olarak birbirlerine mirasçı olmalarıdır. Çünkü ayet, ahitleşenlere (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[134] sabit bir pay verilmesini gerekli kılmaktadır. Diyet ödemelerine katkı yapmak, meşveret ve vasiyette bulunmak, sabit bir pay değildir.

Bu, şu ayete benzemektedir:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır."[135]

Bu ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, ayette sözü edilen kadınlara ve erkeklere mirastan sabit bir pay verilmesi gerekmektedir. Şu ayette de hüküm böyledir:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"

Bu ayetin de zahiri, ahitleşme ve meşveret sebebiyle ilgililere hak ettikleri bir payın verilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak diğer insanlar da bu statüyü kazanabilirler. Şu hâlde ahitleşme sebebiyle verilen pay, hakikatte miras payı değildir. Diyet ödemesinde katkıda bulunmak, aralarında anlaşma bulunan müttefikler için bir vecibedir. Bu da bir miras payı sayılmaz.

134 Nisâ, 4/33
135 Nisâ, 4/7

Vasiyet edilen mal da eğer vacip bir vasiyet şeklinde olmamışsa, o da miras payı sayılmaz. Mezkûr ayeti ahitleşme akdinde belirlenen pay manasında yorumlamak, ayetin hitabından da anlaşıldığı gibi, diğerlerinin söylediklerinden daha uygun ve anlaşılır bir te'vil olacaktır. Bize göre bu ayet neshedilmiş değildir. Ancak, diğerlerine nispetle ölene daha yakında olan bir mirasçı ortaya çıkmış olmaktadır. Tıpkı erkek kardeşi olan bir ölünün sonradan bir oğlunun ortaya çıkması meselesinde olduğu gibi. Bu meselede erkek kardeş mirasa ehil olmaktan çıkmaz. Ancak oğul, ölüye daha yakın olduğu için onu mirastan mahrum eder. Aynı şekilde ölü ile aralarında akrabalık bağı bulunanlar da, ölü ile antlaşmalı olan kimseye göre miras almada öncelikli oldukları için onu mirastan mahrum ederler. Ölü ile aralarında akrabalık bağı bulunan bir kimse ve asabe bulunmadığında antlaşmalı olan kimse mirasçı olur. Aynı şekilde mezhebimizin fakihleri, mirasçısı olmayan bir kimsenin malının tamamını başkalarına veya hayır cihetlerine vasiyet etmesinin caiz olacağını söylemişlerdir.

Evlatlık ilişkisi sebebiyle mirasçı olmaya gelince, önceleri bir adam başkasının oğlunu alıp evlat edinirdi. Bu çocuk, babasına değil de kendisini evlat edinene nispet edilir, onun oğlu olarak kabul edilir ve ona mirasçı olurdu. Bu hüküm, İslamiyet'in ilk zamanlarında da geçerli idi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Zeyd b. Harise'yi evlat edinmişti. Zeyd'e, "Muhammed'in oğlu Zeyd deniyordu." Bu hüküm, Yüce Allah'ın şu ayetleri indirmesine kadar devam etti:

(مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir."[136]

(فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا)

136 Ahzâb, 33/40

"Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın."[137]

(اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُوا اٰبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ)

"Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır."[138]

Ebu Huzeyfe b. Utbe, Salim'i evlat edindi. Salim'e, "Ebu Huzeyfe'nin oğlu Salim" deniyordu. Bu durum, Yüce Allah'ın (اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ) **"Onları babalarına nispet ederek çağırın"** ayetini indirmesine kadar böyle devam etti. Zühri bunu Urve'den, o da Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Ancak bir süre sonra Yüce Allah, evlat edinmeyi ve evlatlığın mirasçı olmasını neshetti.

Cafer'in bildirdiğine göre İbn Şihab, (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayeti hakkında Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yüce Allah bu ayeti, erkekleri evlat edinip mallarını onlara miras bırakanlar hakkında indirdi ki, onlara vasiyet yoluyla bir miktar mal bırakılsın. Miras da ölü ile aralarında akrabalık bağı bulunan zev'il erham ve asabeler olan mirasçılara kalsın. Yüce Allah, evlat edinenlerin evlatlıklara miras bırakmalarını kabul etmedi. Ancak onlara vasiyet yoluyla bir miktar mal bırakılmasına hükmetti. Mirasçı olma konusunda aralarında yapmış oldukları akidlerini de reddetti."

137 Ahzâb, 33/37
138 Ahzâb, 33/5

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin" ayetinin hem ahitleşmeyi hem de evlat edinmeyi içermesi mümkündür. Çünkü bu iki müesseseden her biri akidle sabit olmaktadır. Bu anlattıklarımız, cahiliyet devrinde mirasçı olmanın yolları idiler. İslamiyet geldikten sonra da bunların bazısı bir müddet uygulamada kaldı. Daha sonra bu uygulama insanlara terk ettirildi ve insanlar başka hükümlere yönlendirildiler. Bunların bazısı da hakkında nass gelmesiyle sabit oldu ve daha sonra da uygulamadan kaldırıldı. İnsanlar da başka hükümlere yönlendirildiler.

[İslam Miras Hukukunun Dayanakları]

İslam miras ahkâmına gelince bu hükümler iki şeye dayanırlar. Bunlardan biri nesep, diğeri ise sebeptir. Nesep yoluyla hak edilen mirasın bazısı hakkında Allah'ın Kitabı'nda nass vardır. Bazısı hakkında Allah Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklaması, bazısı hakkında ümmetin icması, bazısı hakkında da deliller vardır. Sebep yoluyla mirasçı olmaya gelince bunun bazısı sabit, bazısının ise hükmü neshedilmiştir.

İslam'a göre mirasçı olmanın sebeplerinden ahitleşme akdini ve evlatlıkların mirasçılığını, bunların hükmünü, neshedildiğine dair rivayetleri, bize göre ise neshedilmediğini, ancak bu durumda bazı mirasçıların diğerlerine göre öncelik kazandığını anlatmıştık.

Yüce Allah'ın mirasçı olmaya gerekçe saydığı sebeplerden biri de hicrettir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* (اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barın-**

dırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"[139] ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Evet, İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle dedi: "Muhacir, mü'min olduğu hâlde bedevi ile muvalat akdi yapmaz, ona mirasçı olmazdı. Bedevi de muhacire mirasçı olmazdı. Bu hüküm, (وَاُولُوا الْاَرْحَام بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, (miras konusunda) birbirleri için diğerlerinden daha önceliklidirler"** ayeti ile neshedildi."

Bazıları bu ayetle değil de, (وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ) **"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık"** ayetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.

Ensar ile muhacirler, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* aralarında tesis etmiş olduğu kardeşlik bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı oluyorlardı.

Hişam b. Urve, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Zübeyr b. Avvam ile Kâ'b b. Mâlik'i birbirlerine kardeş kılmıştı. Kâ'b Uhud gazasında ağır yaralandı. Zübeyr onu bir bineğin üzerine yatırdıktan sonra bineğin yularını tutup getirdi. Eğer Kâ'b, geride çok mal bırakarak ölseydi, Zübeyr ona mirasçı olacaktı. Ancak daha sonra Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[140]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*

139 Enfal, 8/72
140 Enfal, 8/75

birbirlerine kardeş kıldığı muhacir ensar kendi aralarında birbirlerine mirasçı oluyorlardı, ama asıl nesepten gelen kardeşleri mirasçı olamıyordu.

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık" ayeti indirilince bu uygulama neshedildi. Bu ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de (yardım etmek ve yemek yedirmek gibi) kendi hisselerini verin."

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu rivayette sözüne devamla şöyle demiştir: "Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimseler" ifadesiyle, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirlerine kardeş kıldığı kimseler arasındaki kardeşlik ve yardımlaşma akdi kastedilmiştir.

(مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ)

"Onların velayetleri size ait değildir" ayeti hakkında Muammer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Önceleri Müslümanlar İslamiyet ve hicret sebebi ile birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Mesela bir adam Müslüman oluyor ama hicret etmiyorsa Müslüman kardeşine mirasçı olamıyordu. Fakat daha sonra Yüce Allah (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler"** ayetini indirerek bu hükmü neshetti.

Cafer b. Süleyman, Hasan'ın şöyle dediğini nakletti: "Bedevi bir Müslüman, akrabası da olsa muhacir bir Müslümana mirasçı olamıyordu. Bu hüküm, onları hicrete teşvik etmek içindi. Fakat Müslümanların sayısı çoğalınca Yüce Allah (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

(وَالْمُهَاجِرِينَ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabı'na göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler"** ayetini indirdi. Bu ayet o uygulamayı yürürlükten kaldırdı. Bu ayetin devamında (إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا) **"Ancak dostlarınıza bir iyilik etmeniz başka"** buyrulmakla Müslümana, Yahudi, Hristiyan ve mecusi akrabalarına malının en fazla üçte biri kadarını vasiyet yoluyla bırakmasına ruhsat tanındı.

(كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا)

"Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır."[141]

İslamiyet'in ilk zamanlarında sebep yoluyla mirasçı olmanın evlat edinme, ahitleşme, hicret ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik gibi çeşitleri vardı. Daha sonra inen miras ayetleri evlat edinme, ahitleşme ve hicret sebebiyle mirasçı olmayı neshetti. Ahitleşmeye gelince biz, bunun neshedilmediğini, ancak akrabalık bağının bundan daha öncelikli olduğunu açıklamıştık. Şayet ölenin akrabası yoksa kendisiyle ahitli olan kimse onun mirasçısı olur. Bu durumda kişi malının bir kısmını veya tamamını kendisiyle ahitleşmiş olan kimseye bırakabilir.

Velâü'l-İtake,[142] karı-kocalık ve velâü'l-muvalat,[143] İslam'a göre mirasçı olma sebeplerindendir. Velâü'l-muvalat bize göre ahitleşmeye benzemekte ve onun hükmündedir. Bunun hükmü, ölen kimsenin zev'il erhamdan veya asabeden mirasçısı olmaması durumunda geçerli olur. İslam miras ahkâmının dayanakları sebep ve nesepten ibarettir. Sebebin muhtelif şekilleri vardır. Sebep yoluyla mirasçı olmanın çeşitleri şunlardır: Ahit-

141 Ahzâb, 33/6

142 Mevlâ, azat edilen köleler ile azat eden sahipleri için kullanılmaktadır. Köle ile azat eden arasında yakınlık ve yardımlaşma devam ettiği için her ikisine de mevlâ denilmiştir. Miras hukukunda, azat edilen kölenin ashab-ı ferâiz veya asabeden bir yakının bulunmaması halinde, köleyi azat eden kişi veya onun asabesi köleye mirasçı olur. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü)

143 Mevle'l-muvâlât, bir gayrimüslimin îmân ederek, bir Müslümanla, ihtiyaç olursa Müslüman'ın diyet borcunu ödemesi, buna karşılık kendisine mirasçı olması üzerine yapılan bir anlaşmadır. Müslümanın akdi kabul etmesi üzerine, İslâm'a giren kişinin diyet ödemesi gerektiğinde, anlaşma yaptığı mevlâsı diyetini öder; öldüğünde de geride mirasçısı bulunmaz ise mirası himayeyi kabul eden Müslüman alır. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü).

leşme, evlat edinme, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ensar ile muhacirler arasında tesis ettiği kardeşlik, hicret, karı-kocalık, velâü'l-itake ve velâü'l-muvalât. Asabeler ve zev'il erham varken ahitleşme, evlat edinme ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ensar ile muhacir arasında tesis ettiği kardeşlik sebebi ile mirasçı olmak neshedilmiştir. Velâü'l-itake, velâü'l-muvalât ve karı-kocalık ise önce belirtilen sıralama şartına uyulmak kaydıyla mirasçı olma hakkını kazandıran sabit sebeplerdir.

Mirasçı olma hakkını kazandıran nesep ise farz hisse sahipleri, asabeler ve zev'il erham olmak üzere üç kısma ayrılır.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır."[144]

(وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ)

"Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara..."[145]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve diğer selef ulemasından gelen rivayetlere göre kadınları ve küçük yaştaki erkek çocukları değil de savaşan erkekleri mirasçı kılma uygulaması bu ayetlerle neshedilmiştir.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا)

144 Nisâ, 4/7
145 Nisâ, 4/127

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."[146]

Bu ayette geçen (نَصِيبًا مَفْرُوضًا) **"farz kılınmış birer hisse"** ifadesi, şu ayette açıklanmıştır:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder."[147]

(كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ)

"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya vasiyette bulunması size farz kılındı."[148]

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayeti okuyup şöyle demiştir: Bunu şu ayet neshetti:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Anne, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır."

Mücahit dedi ki: "Miras evlada, vasiyet de ana-babaya ve akrabalara idi. Yüce Allah bunlardan dilediğini neshetti. Erkek çocuğun miras payını kız çocuğun payının iki misli yaptı. Ölenin çocuğuyla birlikte mirasçı olduklarında, anne babadan her birine miras malının altıda birini verdi."

146 Nisâ, 4/7
147 Nisâ, 4/11
148 Bakara, 2/180

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Adam ölüp geride karısını bıraktığında karısı, koca evinde tam bir yıl süreyle iddet beklerdi. Bu süre boyunca kadına ölmüş kocasının malından nafaka verilirdi. Çünkü bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ)

"İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler."[149]

Bu hüküm daha sonra kadına mirastan verilen (ölenin çocuğu varsa) sekizde bir, (ölenin çocuğu yoksa) dörtte birlik pay ile neshedildi.

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, (miras konusunda) birbirleri için diğerlerinden daha önceliklidirler" ayeti ile ahitleşme, hicret ve evlat edinme yoluyla mirasçı olma hükmü, önce de açıkladığımız gibi neshedildi.

Aynı şekilde (يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti de muhkemdir, neshedilmiş değildir. Az önce sayılan yollarla mirasçı olma hükmünün neshini gerektirir. Çünkü bu ayet, mirasın tamamını Müslümanlara tahsis etmektedir. Yukarıdaki yollarla mirasçı olanlara bir pay bırakmamakta ve bu durumda onların mirastaki haklarını düşürmektedir.

Muhammed b. Abdullah b. Akîl, Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ensardan bir kadın, iki kızıyla birlikte huzur-u risalete gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! *Şu iki kız, Seninle birlikte* Uhud'da savaşıp

149 Bakara, 2/240

şehid edilen Sabit b. Kays'*ın kızlarıdır. Amc*aları bunlara hiç mal bırakmadı. Ne bulduysa alıp götürdü. Ey Allah'*ın* Resûl*ü! Buna* ne buyurursunuz? Allah'a yemin ederim ki bunlar, malları olmadan evlenemezler."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Allah bu konuda hüküm verecektir"*** buyurdu ve (يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti indi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kadını ve sahibini yanıma çağırın"*** buyurdu. Kızların amcasına, ***"Babalarının bıraktığı malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini annelerine ver. Kalanı da senindir."***buyurdu.[150]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayet bazı manalar içermektedir:

Bu manalardan biri şudur: Ölenin kardeşi, yani kızlarının amcası, cahiliyet devri insanlarının kadınları ve çocukları mahrum bırakıp sadece savaşan erkekleri mirasçı kılma âdetine göre kızlara bir şey vermeyip mirasın tamamını hak ediyordu. Kızların annesi olan kadın bunu kendisine sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu reddetmemiş, aksine uygulamayı kendi hâli üzere bırakmış ve kadına, ***"Allah bu konuda hüküm verecektir"*** demişti. Sonra ayet inince kızların amcasına, iki kızın ve annelerinin payını kendilerine vermesini emretmişti. Bu da amcanın tüm mirası alırken nassa dayanmadığına, aksine cahiliyet devrinin mirasla ilgili âdetine dayanarak aldığına delalet etmektedir. Şayet amca mirasın tamamını alırken nassa dayanmış olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ayetin nüzulünden sonra kızlara ve annelerine pay verdirirken önceki nassın hükmünü neshedip yeni bir hüküm vermiş olacaktı. Oysa geçmişte nassa dayanarak yapılan bir işlem, nesh meydana gelse bile iptal edilmez. Bu da gösteriyor ki amca, henüz neshedilmemiş olan cahiliyet devri âdetine göre mirasın tamamını almıştı. (Ayet inince de kızların ve annelerinin paylarını vermesi emredilmişti).

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

150 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/376

"Hastalandım. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ziyaretime geldi. Yanıma geldiğinde ben bayılmıştım. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alıp abdest suyundan birazını üzerime serpti. Ayılıp kendime geldim. Kendisine, "Ey Allah'*ın* Resûl*ü! Malım için ne hüküm vereceksiniz?*" diye sordum. Bana cevap vermedi nihayet (يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti indi."[151]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki hadiste bir kadınla iki kızının meselesi anlatıldı. Bu hadiste ise hasta yatağında yatmakta olan Cabir'in *radıyallahu anh* aynı konuyu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduğu anlatılmaktadır. Her iki olayın da gerçekleşmiş olması mümkündür. Yani kadın bu meseleyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuş ancak o, cevap vermeyip vahiy gelmesini beklemiş; sonra bu arada hasta yatmakta olan Cabir de *radıyallahu anh* aynı şeyi sormuştu. Bunun üzerine hükmü sabit olan ve (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir"** ayetinde bahsi geçen farz hisseleri tespit eden (يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder"** ayeti indi. Bu ayette geçen "çocuklar" kelimesiyle ölenin kendi çocukları kastedildiği hususunda ilim ehli arasında anlaşmazlık yoktur. Mesela ölenin oğlu varken oğlunun oğlu mirasçı olamaz. Ama ölenin oğlu yok ise kızlarının oğulları değil de oğullarının oğulları mirasçı olurlar. Demek ki ayet, kişinin kendi oğullarını, onlar yok iseler oğullarının oğullarını içermektedir. Bu da bizim şu söylediğimizin doğruluğuna delalet etmektedir: Mesela bir kimse "falanın çocuklarına şu kadar mal vasiyet ettim" derse, vasiyetinde belirttiği mal, falanın oğullarına verilir. Kendi oğulları yok ise oğullarının oğullarına verilir.

151 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/359

(لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ)

"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."

Bu ayette, ölenin bir kız ve bir de erkek çocuğu varsa, erkeğe kızın iki payı verileceği ifade edilmektedir. Ayrıca çocuklarının sayısı birden fazla olduğunda da erkek çocuklarına kız çocuklarının paylarının iki katı verileceği ifade edilmektedir. Ayette ölenin çocuklarının yanı sıra anne babası ve eşi gibibelirli hisse sahibi mirasçılarının olması durumunda, bu hisse sahiplerinin hisselerini almalarından sonra kalan kısmı çocuklarının erkeklerle kızların ikili birli şeklinde paylaşacakları ifade edilmektedir. Çünkü Yüce Allah (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** buyurmuştur. Burada geçen "erkek" ve "dişi" kelimeleri cins ismi olup erkek ve dişilerin azını da çoğunu da kapsar. Belirli hisse sahiplerinin hisselerini almalarından sonra artan malı, belirli hisse sahipleri yokmuş gibi hak ettikleri oranda kendi aralarında paylaşırlar.

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاً فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً ﴿١١﴾)

11-"(Allah size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaştırma,

ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ayette ikiden fazla sayıdaki kızın payı ile bir kızın payyı nass ile açık ve kesin olarak bildirilmiştir. Ama iki kızın payı bahsedilmemiştir. Çünkü ayetin özü, iki kızın payının ne kadar olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ölenin bir kızı bir oğlu ile birlikte mirasçı olduğunda oğluna üçte iki, kızına üçte bir pay düşer. Bir kız, erkek kardeşiyle birlikte mirasçı olduğunda bütün mirasın üçte birini aldığına göre, sadece bir kız kardeşiyle birlikte mirasçı olduğunda öncelikle üçte bir alır. (Bu zaten belliydi). Biz, kızların ikiden fazla olması durumunda paylarının miktarının açıklanmasına ihtiyaç duyduk. Bu sebeple Yüce Allah ayette bunu açık ve kesin olarak bildirdi.

Şunu da belirtmeliyiz ki Yüce Allah (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** buyurduğuna göre, bir kimse ölüp de geride bir erkek ve kız evlat bırakırsa erkekevlat iki pay, yani malın üçte ikisini alır ki bu, iki kız evladın payı kadardır. Bu da iki kız evladın payının üçte iki olduğuna delalet eder. Ölenin iki kızına mirasın üçte ikisinin verilmesi gerektiğinin bir delili de şudur:

Yüce Allah, miras payı konusunda ölenin kız ve rekek kardeşlerinin, ölenin kız ve erkek çocukları gibi sayılması gerektiğini bildirmiş ve bir kız kardeşi bir kız evlat yerine koymuş, bununla ilgili olarak da şöyle buyurmuştur:

(اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ)

"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur."[152]

Bu ayetin sonlarında da şöyle buyrulmaktadır:

152 Nisâ, 4/176

(فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ)

"Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır."

Bu ayette Yüce Allah bir kız kardeşin payını bir kız evladın payı kadar yaptığı gibi, iki kız kardeşin payını da ölüye daha yakın olan iki kız evladın payı kadar (üçte iki) yapmıştır. Kız ve erkek kardeşler birlikte mirasçı olduklarında ise mirası ikili birli paylaşırlar. Buna göre mirasın üçte ikisini hak etmede iki kız evladın iki kız kardeş gibi olması gerekir. Çünkü kız evlatlar da erkek kardeşleriyle birlikte mirasçı olduklarında ikili birli paylaşmada, ölenin kız kardeşleri gibidirler. Bu bakımdan onlara eşit konumdadırlar. Aynı şekilde ölenin kız kardeşi de kendisinin kızı mesabesinde olup başka mirasçı olmaması durumunda mirasın yarısını alır. Aynı şekilde ölen kişiye iki kız evladı, iki kız kardeşine göre daha yakın oldukları için üçte iki pay alırlar. Kız kardeş kız evlat mertebesinde olduğuna göre iki kız evlat da üçte ikiyi alma hakkına sahip olurlar. Peygamber'in *sallallahu aleyhi vesellem* kendisine sekizde bir verdiği kadınla ilgili olarak Cabir'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis de bunun böyle olması gerektiğine delalet etmektedir. Rivayette sözü edilen kadının iki kızına üçte iki pay verildikten sonra artan kısım da kızların amcasına verilmişti.

Bu görüşe muhalefet eden olmamıştır. Sadece bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* iki kıza da bir kızın hissesinin yani terekenin yarısının verilmesine hükmetmiş ve delil olarak da şu ayeti zikretmiştir:

(فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ)

"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır."

Oysa bu ayette iki kıza terekenin yarısının verileceğine dair bir delil yoktur. Burada kızların sayısının ikiden fazla olması durumunda onlara

terekenin üçte ikisinin verileceğine dair bir delil vardır. 'İki kıza üçte iki verilmesi gerekir' diyen kimse ayete muhalif sayılıyorsa biz deriz ki: Yüce Allah bir kız yalnız başına mirasçı olduğunda terekenin yarısının verilmesini emretmiştir. Siz, iki kıza da aynı hisseyi yani terekenin yarısını veriyorsunuz. Ayete muhalefet dediğiniz aslında budur. İki kıza terekenin yarısının verilmesiyle ayete muhalefet edilmiş olmuyorsa, Yüce Allah bir kıza terekenin yarısının verilmesini emretmişken iki kıza terekenin üçte ikisinin verilmesi gerekir diyenin de ayete muhalefet etmiş sayılmaması gerekir. Çünkü Yüce Allah (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ) **"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır"** buyurmakla, iki kıza üçte iki verilmesini reddetmiş olmamakta, sadece kızların sayısının ikiden fazla olmasının hükmünü açıklamaktadır. İki kıza ne kadar pay verileceğine ilişkin hükme, önce de açıkladığımız gibi ayetin özü delalet etmektedir. Ölenin iki kız kardeşinin miras konusunda iki kızı hükmünde olması da buna delalet etmektedir. Bazıları bu konuda şöyle de demişlerdir: (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ) **"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler"** ayetindeki (فَوْقَ) kelimesi bağlantı diyebileceğimiz sıla edatıdır. (فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ) **"Şimdi vurun boyunlarının üstüne"**[153] Bu ayette **"boyunlarının üstüne"** derken aslında boyunlarıyla birlikte boyunlarının üst tarafına da vurun denmek istenmiştir. İşte tıpkı bu ayette olduğu gibi yukarıdaki ayette geçen (فَوْقَ) kelimesi de bağlantı sıla edatıdır ve buna göre ayetin manası şöyle olur: "(Çocuklar iki ve) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ)

"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır."[154]

Bu ayetin zahiri, ölenin çocuğuyla birlikte ana babasının kendisine mirasçı olmaları durumunda ana babadan her birine bıraktığı maldan altıda

153 Enfal, 8/12
154 Nisâ, 4/11

bir verilmesini gerektirmektedir. Ölenin çocuğunun kız veya erkek olması bu durumda fark etmemektedir. Çünkü ayette geçen "veled" kelimesi, hem kız hem de erkek çocuğu kapsar. Ancak çocuk kız ise terekenin yarısından fazla hak edemeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Çünkü Yüce Allah (وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ) **"(Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur"** buyurmuştur. Bu nassın hükmü gereğince ona terekenin yarısının, yine nass gereği ana babadan her birine de terekenin altıda birinin verilmesi, kalan bir hisseyi de asabe olması sebebiyle babanın alması gerekir. Bu meselede baba farz hissesine ilave olarak asabe olması sıfatıyla, artan altıda birlik hisseyi de almaktadır. Bu meselede sözü edilen kız çocuğunun yerine erkek çocuğu olsaydı ana babanın her birine nassın gereği olarak altıda bir hisse verilirdi. Kalan dört hisse de babadan daha yakın bir asabe olduğu için erkek çocuğa verilirdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ)

"Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."[155]

Ayette genel bir ifadeyle ana babanın mirastaki payları tespit edilmiş, sonra ananın payı açıklanmış ve (فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ) **"anasına üçte bir düşer"** denilerek miktarı açıklanmıştır. Babanın payının ne kadar olacağı söylenmemiştir. Ancak ayetin zahiri, babanın payının üçte iki olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu durumda ana babadan başka bir mirasçı bulunmamaktadır. Zaten ayetin başında mirasın sadece ana babaya kalması durumundan bahsedilmişti. Eğer ayette sadece (وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ) "(yalnız) ana babası ona varis oluyorsa" denilseydi ve annenin payı hakkında açıklama yapılmasaydı, lafzın zahirine göre ana babanın mirastan eşit pay almaları gerekirdi. Ama ananın payı üçte bir olarak belirlenince, babanın da üçte ikiyi hak ettiği anlaşılmış oldu.

155 Nisâ, 4/11

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ كَانَ لَهٗٓ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ)

"Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir."[156]

Hz. Ali, Abdullah b. Mesud, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Zeyd b. Sabit ve diğer ilim ehli kimseler dediler ki: Vefat eden kimse geride iki erkek kardeş ile ana ve babasını bırakırsa terekenin altıda biri anasına, geri kalan kısmı da babasına verilir. Bu meselede iki kardeşin mevcut olması, sanki üç kardeşi varmış gibi ananın payını üçte birden altıda bire indirmiş olmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Bu meselede ananın payı üçte birdir. Onun payını iki kardeş değil, ancak üç kardeş üçte birden altıda bire indirir.

Muammer'in bildirdiğine göre Tavus b. Keysan, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ölen kimse geride ana babasıyla birlikte üç kardeşini bırakırsa terekenin altıda biri anasına, altıda biri anasının payını üçte birden altıda bire düşüren kardeşlerine, artanı da babasına verilir. Yine İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayete göre kardeşler ana tarafından iseler, terekenin altıda biri özel olarak onlarındır. Öz kardeş veya sadece baba bir kardeşler iseler, onlara bir şey verilmez. Altıda birlik hisseden sonra artan kısım babaya verilir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* birinci kavlinin delili şudur: "Kardeşler" denince bununla iki kardeş kastedilmiş olabilir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِنْ تَتُوْبَآ اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوْبُكُمَا)

"(Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı."[157]

Bu ayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki eşinden bahsedilmektedir. Ama "kalpleriniz" derken bunun Arapça karşılığı olarak ayette çoğul kalıbı olarak (قُلُوْبُكُمَا) kelimesi kullanılmıştır. Benzer bir ayet de şöyledir:

156 Nisâ, 4/11
157 Tahrim, 66/4

(وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ)

"Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir."[158]

Aslında ayette "iki davacıyız" anlamına gelen (خَصْمَانِ) kelimesi kullanılmışken, bununla iki grup ve topluluk kastedilmiştir. Bu ayetlerde görüldüğü gibi, çoğul bir kelimeyle iki kastedilebilmektedir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır."[159]

Buna göre ölen kimse geride bir erkek ve bir de kız kardeş bırakacak olursa, miras paylarıyla ilgili olarak bu ayetin hükmü onlara uygulanır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(اثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ)

"İki (kişi) ve daha fazlası cemaattir."[160]

Cemaat olma konusunda ikinin üçe yakınlığı, bire yakınlığından daha fazladır. Çünkü ikide çoğul lafzı vardır. Çünkü (قَامَا وَ قَعَدَا وَقَامُوا وَقَعَدُوا) **"Kalktılar ve oturdular"** kelimelerini hem iki kişi hem de üç

158 Sâd, 22-21/38
159 Nisâ, 4/176
160 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 44

kişi hakkında kullanmak mümkündür. Ama bunların bir kişi hakkında kullanılması mümkün değildir. "İki" kelimesi lafız bakımından birden ziyade üçe daha yakın olduğuna göre, ikiyi bire değil de üçün peşine takmak gerekir.

Abdurrahman b. Ebi'z-Zinad'ın bildirdiğine göre Harice b. Zeyd, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ölenin iki kardeşi varsa, anasının mirastaki payı üçte birden altıya düşer."Kendisine "Ey Ebu Said, Yüce Allah (فَاِنْ كَانَ لَهٗ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ) **"Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir"** buyuruyor. Sense iki kardeşin varlığı sebebiyle anneyi mirastan mahrum ediyorsun" dediklerinde şöyle cevap vermişti:

"Araplar iki kardeşe de 'kardeşler' derler."

Zeyd b. Sabit, Arapların iki kardeşe de 'kardeşler' dediklerini söylediğine göre ikinin üç ve daha fazlasını içerdiği sabit olmuştur. Aynı şekilde iki kız kardeşin de mirasın üçte ikisini hak etmede Kur'an nassı ile üç kız kardeş hükmünde oldukları sabit olmuştur:

(فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ)

"Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır."

Aynı şekilde mirasın üçte birini hak etmede iki kız kardeşin bir kız kardeş değil de üç kız kardeş hükmünde olması, yani ananın payını üçte birden altıda bire indirmesi gerekir. Çünkü bunlardan her birinin hükmü çoğul ile ilgilidir. Burada iki ile üçün hükmü aynıdır.

Katade'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Baba ile birlikte mirasçı olamadıkları hâlde kardeşler, ananın hissesini üçte birden altıda bire indirirler. Baba ile birlikte mirasçı olamazlar. Çünkü ana değil de baba onları evlendirir, onların nafakasını temin eder."

Bu gerekçe sadece öz kardeşler baba bir kardeşlerle sınırlıdır. Ana bir kardeşlere gelince onların babayla ilgileri yoktur. Ana baba bir kardeşler gibi bunlar da ananın üçte birlik hissesini altıda bire indirirler. Üç kardeşle

ana babanın mirasçı olmaları durumunda ananın altıda bir alacağı, kalanını ise babanın alacağı hususunda sahabiler arasında ihtilaf yoktur. Sadece İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* buna aykırı bir rivayette bulunulmuştur.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Tavus b. Keysan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kardeşlerle ana baba birlikte mirasçı olduklarında anaya altıda bir, kardeşlere altıda bir ve artan kısım da babaya verilir."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, mirasçı olmayanların mirasçıları mirastan mahrum edemeyeceği veya paylarını azaltamayacağı görüşündeydi. Kardeşler ananın hissesini üçte birden altıda bire indirdiklerine göre onlara da mirastan pay veriyordu.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu görüşü şazdır. Kur'an'ın zahiri de buna muhaliftir. Zira Kur'an'da şöyle buyruluyor:

(وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ)

"Ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."

(فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ)

"Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir."

Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Ölenin kardeşleri varken ana babası mirasçı olurlarsa... Bu ifade, ana babanın mirasçı olması durumunda kardeşlere mirastan bir şey verilmeyeceği anlamına gelir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır."[161]

161 Nisâ, 4/11

Bu ayette geçen "borç" kelimesi son tarafta yer alsa da mana bakımından vasiyetten öndedir. Çünkü vasiyetle borç kelimeleri arasında geçen "ya da" manasına gelen (أَوْ) edatı sıra manası vermez. İki şeyden biri demektir. Yani vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcun ödenmesinden sonra miras paylaşılabilir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cenab-ı Allah ayette, vasiyeti borçtan önce zikretti. Oysa vasiyet borçtan sonradır."Yani vasiyet lafız bakımından önde, mana bakımından sondadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ)

"Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."[162]

Bu ayetin Kur'an ayeti olduğu hususunda ittifak olduğu gibi, ifade ettiği mana üzerinde de ittifak vardır. Ölen kadının erkek veya kız çocukları varsa, kocasının mirastaki payını terekenin yarısından dörtte bire indirir. Ölen kocanın erkek veya kız çocukları varsa, karısının mirastaki payı dörtte birden sekizde bire iner. Tabi bu çocuklar mirasçı olmaya ehil iseler bu hüküm işler. Karının ve kocanın mirastaki paylarını çoktan aza indirmede oğlun yokluğunda oğlun çocuğunun da öz oğul mertebesinde olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ)

"Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır."[163]

162 Nisâ, 4/12
163 Nisâ, 4/11

Denildi ki, ayetin manası şöyledir: Babalarınız ve oğullarınızdan din ve dünya menfaati konusunda hangisinin size daha yararlı olacağını siz bilemezsiniz. Allah bilir. Öyleyse mirası Allah açıkladığı şekilde onlara paylaştırın. Çünkü neyin yararlı olacağını Allah daha iyi bilir.

Denildi ki, mezkûr ayet şu manaya gelmektedir: Babalarınız ve oğullarınız, size yarar sağlamada birbirlerine yakın derecededirler. Yarar sağlama bakımından hangisinin size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Çünkü siz küçük yaştayken babalarınızdan yararlandınız. Yaşlandığınızdaysa oğullarınızdan yararlanıyorsunuz. Hepsinin size yararlı olduklarını bildiği için Yüce Allah, babalarınıza ve oğullarınıza mirasınızdan pay verilmesini farz kıldı.

Yine bu ayetin manasıyla ilgili olarak denildi ki: Sizden biri bilemez ki, önce kendisi mi ölecek ve oğlu kendisinin bırakacağı miras malından yararlanacak. Yoksa oğul mu önce ölecek ve onun bırakacağı miras malından ana babası yararlanacak. Bu sebeple Yüce Allah kendi bildiklerinin ve hükmünün gereği olarak miras bırakacağınız mallarınızda (babalara ve oğullara miras payı verilmesini) farz kıldı.

Mirasçı olmayan yakınların pay sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen düşürüp düşüremeyeceği konusunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir. Mesela; hür ve Müslüman bir kişi vefat edip geride hür ve Müslüman ana babasıyla birlikte kâfir veya köle ya da katil iki erkek kardeşini bırakırsa, Hz. Ali, Hz. Ömer ve Zeyd b. Sabit'e *radıyallahu anh* göre terekenin üçte biri anaya, kalan kısmı da babaya verilir. Aynı şekilde Müslüman bir kadın vefat edip geride koca ve kâfir yahut köle ya da katil bir oğul bırakırsa veya bir erkek vefat edip geride karısını ve kâfir yahut köle ya da katil bir oğul bırakırsa, bu her iki meselede de oğullar kocanın ve karının paylarını çoktan aza indiremezler. Bu görüş, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik, Sevri ve Şafiî'ye aittir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Mirasçı olmasalar da bazı yakınlar, hisse sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen düşürebilirler."

Evzai ve Hasan b. Salih dediler ki: "Köle ve kâfir bir akraba mirasçı olamaz ama bazı hisse sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen

düşürebilirler. Katil ise hem mirasçı olur hem de bazı hisse sahiplerinin paylarını kısmen veya tamamen düşürebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kâfir baba, kendi oğlunun dedesinin mirasından mahrum kalmasına sebep olmaz. Çünkü kendisi ölü mesabesindedir. Ana, karı ve kocanın da mirastan mahrum kalmalarına sebep olamaz. Mirastan mahrum kalmalarına sebep olacağı görüşünde olanlar, şu ayeti delil göstermektedirler:

(وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ)

"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır."

Bu ayette kâfir ve Müslüman ayrımı yapılmamıştır. Bu görüşte olana, 'Kâfir oğul sebebiyle sadece ananın hissesini aza indirerek onu daha fazla pay almaktan mahrum ettin. Babayı ise mahrum bırakmadın. Oysa Cenab-ı Allah, oğul sebebiyle her ikisini de paylarını aza indirerek mahrum bırakmıştır. Babanın mahrum bırakılmaması caiz olur ve mahrum bırakacak oğulun mirasçı olma ehliyetine sahip biri, yani Müslüman olması gerekiyorsa, aynı şekilde kâfir oğulun ananın da payını çoktan aza indirmemesi gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَا اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾)

(تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾)

(وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾)

12-"Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaştırma, ölen karılarınızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi, yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaştırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar. (Bu paylaştırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)"

13-"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır."

14-"Kim de Allah'a ve Peygamberi'ne isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır."

Bu ayet, karıların dört olması durumunda terekenin sekizde birini kendi aralarında paylaşacaklarına delalet etmektedir. Bu hükümde ilim ehli arasında bir anlaşmazlık yoktur.

Ana babanın, ölenin kocası veya karısıyla birlikte mirasçı olmaları durumunda ne kadar pay alacakları konusunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ali, Ömer, Abdullah b. Mesud, Osman b. Affan ve Zeyd b. Sabit (Allah hepsinden razı olsun) dediler ki: "Terekenin dörtte biri karıya, kalanın üçte biri anaya, geriye kalan da babaya verilir. Diğer meselede ise terekenin yarısı kocaya, kalanın üçte biri anaya, geriye kalan da babaya verilir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Karıya ve kocaya mirastaki payları verilir. Terekenin tamamının üçte biri anaya, geriye kalan da babaya verilir. Allah'ın kitabında, **'Kalanın üçte biri anaya verilir'** diye bir şeye rastlamadım."

İbn Sirin'in de İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* söylediklerine benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Bir rivayete göre İbn Sirin, ana babanın karı ile birlikte mirasçı olmaları meselesinin hükmünde İbn Abbas'a uymuştur. Ama ana babanın koca ile birlikte mirasçı olmaları meselesinin hükmünde ananın hissesini babanınkinden fazla tuttuğundan dolayı ona muhalefet etmiştir.

Sahabe ve onlardan sonra tabiiler ilk görüşe göre hareket etmişlerdir. Sadece İbn Abbas ile İbn Sirin onlara muhalif kalmışlardır. Kur'an'ın zahiri de buna delalet etmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ)

"Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer."

Miras, erkek ve kız çocuk arasında (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** ayeti gereğince üçlü taksime göre paylaştırıldığı gibi, ana baba arasında da üçlü taksime göre paylaştırılmıştır. Erkek ve

kız kardeş mirasçı olduklarında da (وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır"** ayeti gereğince üçlü taksim uygulanır. Şunu da belirtelim ki, karı-kocanın hisseleri belirlendikten ve bunlar mirastaki hisselerini aldıktan sonra artan kısım, sanki karı veya koca yokmuş gibi oğul ile iki kız arasında, aynı şekilde erkek ve kız kardeş arasında paylaştırılır. Karı-kocanın mirastaki paylarını almış olmaları, kalan kısmı karı veya koca yokmuş gibi ana babanın kendi aralarında üçlü taksime göre paylaşmaları gerekir. Bu durumda ana baba bir malın iki ortağı gibidirler. O malda birinin hakkı olduğu anlaşılırsa, hak sahibi hakkını aldıktan sonra geriye kalan kısmı iki ortak kendi aralarında hisseleri oranında paylaşırlar. Doğrusunu Allah bilir.

Oğlun Çocuklarının Mirası Bahsi

Ebû Bekir (Allah kendisinden razı olsun) dedi ki: Önce de açıkladığımız gibi (يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"** ayetinde "çocuklar" kelimesiyle kişinin kendi evladı, şayet kendi evladı yoksa oğlunun evladı kastedilmiştir. Çünkü bir kimse vefat ettiğinde geride oğlunun oğullarıyla oğlunun kızlarını bırakırsa mirasının, (لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ) **"Erkeğe iki dişinin payı kadarı..."** ayeti gereğince bunlar arasında ikili birli hesaba göre paylaştırılması gerektiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Aynı şekilde vefat eden kişi geride oğlunun bir kızını mirasçı bırakırsa malının yarısı ona kalır. Oğlunun kızları iki veya daha fazla sayıda iseler, miras bırakanın kendi çocuklarıymışlar gibi, malının üçte ikisini alırlar. Böylece ayette erkek evladın çocuklarının kastedildiği tespit edilmiş oldu. "Çocuk" kelimesi kişinin kendi çocuklarını ve oğlunun çocuklarını kapsar. Yüce Allah, insanlığa (يَا بَنِي اٰدَمَ) **"Ey Âdemoğulları!"** diye hitap ediyor. Bir kimsenin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için, "O, Haşim'in çocuklarındandır. Abdülmuttalib'in çocuklarındandır" demesine bir engel yoktur. Böylece "çocuklar" kelimesinin kişinin kendi çocuklarıyla oğlunun çocuklarını kapsadığı tespit edilmiş oldu. Şu kadar var ki bu kelime, kişinin kendi çocukları için hakikî manada kullanılırken, oğlunun çocukları için mecazî manada kullanılır. Bu sebeple kişinin kendi çocukları varken

bunlar onun çocukları olarak kastedilmezler ve onların mirastaki paylarına da ortak olmazlar. Bunlar mirası şu iki durumdan biri olduğunda hak ederler:

1-Ölen kişinin kendi çocukları yoksa bunlar onların yerine geçerek mirasçı olurlar.

2-Ölen kişinin kendi çocuğu mirasçı olma ehliyetine sahip olmazsa o zaman bunlar, mirasın artan kısmına veya tamamına sahip olurlar. Ama ölen kişinin kendi çocuklarının birbirlerine ortak olarak mirasçı olmaları gibi bunlar da onlara ortak olarak mirasçı olamazlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "«Çocuk» kelimesi, kişinin kendi çocuklarını hakikat, oğlunun çocuklarını ise mecaz olarak kapsadığına göre, aynı kelimeyle ikisinin birlikte kastedilmiş olmaları mümkün olmaz. Çünkü aynı kelimenin hem hakikat hem de mecaz olması imkânsızdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aynı durumda ve aynı kelimeyle kişinin hem kendi çocukları, hem de oğlunun çocukları kastedilmiş değildir. Ayetten anlaşıldığına göre kişinin kendi çocukları varken oğlunun çocukları mirası hak etmezler. Ama kişinin oğlunun çocukları varken kendi çocuklarının, kendi çocuklarının yokluğunda ise oğlunun çocuklarının kastedilmesine bir engel yoktur. Buna göre "çocuklar" kelimesi, birinde hakikat diğerinde mecaz olmak üzere iki ayrı durumda kullanılmış olmaktadır. Mesela bir adam, "Malımın üçte birini falan adamın çocuklarıyla falancanın çocukları için vasiyet ettim" der de, falanın kendi çocukları var ama falancanın kendi çocukları olmayıp oğlunun çocukları varsa, bu vasiyet falanın kendi çocukları ile falancanın oğlunun çocukları için geçerli olur. Falanın çocuklarıyla birlikte falancanın oğlunun çocuklarının vasiyet kapsamına girmelerine bir engel yoktur. Caiz olmayan, aynı adamın kendi çocuklarıyla birlikte oğlunun çocuklarının vasiyet kapsamına girmesidir. Ama kişinin kendi çocuklarıyla birlikte başkasının oğlunun çocuklarının vasiyet kapsamına girmesine bir engel yoktur.

(يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder" ayeti de anılan durumlardan her biri için varsa kişinin kendi çocuklarının mirasçı olmasını gerektirmektedir. Kendi oğulları varken oğlunun çocukları mirasçı olamazlar. Ama kendi çocuğu olmayan kimsenin oğlunun çocukları mirasçı olurlar. Bu, bu şekilde caiz olur. Çünkü Yüce Allah'ın (يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"** ayeti herkese hitap etmektedir. İnsanlardan her biri kendi durumuna göre bu emre muhatap olmaktadır. Kendi çocuğu olan kimse için bu ayette geçen "evlad" kelimesi hakikî mana ifade etmektedir. Kendi çocuğu olmayıp da oğlunun çocukları olan kimse içinse, bu kelime mecazî mana ifade etmektedir. Bu durumda torunları kendisine mirasçı olurlar.

"Veled" yani çocuk, kişinin hem kendi çocuğu hem de oğlunun çocuğu manasına mecazî değil de hakiki bir isimdir, denilecek olursa, bu garipsenecek bir şey değildir. Çünkü kendi çocukları da oğlunun çocukları da doğum ve soy bakımından kendisine mensub olup bitişmektedirler. Dolayısıyla bu kelime hepsini kapsamaktadır. Mesela "kardeş" kelimesi, kişi ile onun arasında ana babadan bir aracılığıyla soy bağı bulunan kimseye verilen bir isim olduğuna göre, bu isim ana-baba veya sadece ana yahut sadece baba tarafından olsa kardeş olan herkesi kapsayan genel bir isim olur.

Kişinin oğlunun çocuklarının da kendi çocukları gibi olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ)

"Öz oğullarınızın karıları (ile de evlenmeniz haram kılındı)."[164]

Bu ayetten anlaşıldığına göre kişinin kendi öz oğlunun karısıyla evlenmesi haram kılındığı gibi, oğlunun oğlunun da karısıyla evlenmesi haram kılınmıştır.

Bir kişi vefat edip geride bir kızı ile oğlunun kızını bırakırsa malının yarısı kızına, altıda biri oğlunun kızına, artanı da asabelerine verilir.

164 Nisâ, 4/23

Bir kişi vefat edip geride iki kızıyla oğlunun oğlunu ve oğlunun kızını bırakırsa malının üçte ikisi iki kızına, kalan kısmı da kendi aralarında ikili birli paylaşmak üzere oğlunun oğlu ile oğlunun kızına verilir.

Bir kişi vefat edip geride iki kızıyla oğlunun kızlarını ve onlardan aşağı sırada oğlunun oğlunun oğlunu bırakırsa malının üçte ikisi kendisinin kızlarına, kalanını da kendi aralarında ikili birli paylaşmak üzere oğlunun kızları ile onlardan aşağı sırada oğlunun oğlunun oğluna verilir. Bu, sahabe ve tabiunden tüm ilim ehlinin görüşüdür. Yalnız bu görüşe muhalif olan Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, yukarıdaki meselede ölenin kızları hisselerini üçte ikiye tamamladıkları takdirde terekenin üçte ikisini aldıktan sonra, kalanın tamamının ne kadar aşağı sıralara inse de oğlun oğluna verilmesinden ve oğlun kızlarına bir şey verilmemesinden yanadır. Ama ölenin kızları hisselerini üçte ikiye tamamlamadıkları takdirde, üçte ikiye tamamlanması için oğlun kızına da bir şeyler verilmesinden yanadır. Mesela bir kişi ölüp de geride bir kız ve oğlun kızlarını bırakırsa malının yarısı kızına verilirken, onun payı ile oğlun kızlarının paylarının toplamı terekenin üçte ikisine ulaşsın diye oğlun kızlarına altıda bir hisse verilir. Kızların beraberinde oğlun oğlu varsa, oğlun kızlarına altıda birden fazla pay verilmez. Baba bir kardeşlerin ana baba bir kardeşlerle birlikte mirasçı olmaları durumunda da Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* görüşü böyledir. O, bu konuda şu fikri ileri sürmektedir: Ölenin kızları terekenin üçte ikisini aldıktan sonra oğlun kızları yalnız başlarına olduklarında bir şey alamayacaklarına göre, beraberlerinde erkek kardeşleri olduğunda da bir şey alamazlar. Mesela onlarla birlikte bir amcaoğlu da bulunsa yine bir şey alamazlar.

Yukarıdaki görüş, sahabe ve tabiunun görüşüne uymamaktadır. Çünkü oğlun kızları bazen farz hisse sahibi olarak pay alırlar. Bazen de asabe olarak pay alırlar. Erkek kardeşleri ve kendilerinden daha aşağı sıralardaki bir asabe ile de ölenin kızları gibi asabe olabilirler. Onlar da bazen farz hisse sahibi olarak pay alırlar. Bazen de asabe olarak pay alırlar. Ölenin kızları yalnız başlarına olduklarında sayıları çok da olsa terekenin üçte ikisinden fazla pay alamazlar. Beraberlerinde bir erkek kardeşleri bulunsa ve kendilerinin sayısı da on olsa, terekenin altıda beşi kendilerinin olur. Bir

erkek kardeşleri kendileriyle birlikte olduğunda, yalnız başlarına mirasçı olmalarına göre daha fazla pay almaktadırlar.

Oğlun kızlarının hükmü de böyledir. Ölenin kızları terekenin üçte ikisini aldıktan sonra, oğlun kızlarının mirasta alacakları farz bir hisse kalmaz. Ama beraberlerinde bir erkek kardeşleri varsa, onunla birlikte asabe olurlar. Terekenin kalan üçte birini kendi aralarında ikili birli paylaşmaları gerekir.

Aynı hükmün ölenin iki kızı, oğlunun bir kızı ve bir de ölenin bir kız kardeşi hakkında da geçerli olacağını söylemişlerdir. Bu durumda terekenin üçte ikisi iki kıza, kalanı da kız kardeşe verilir. Oğlun kızına bir şey verilmez. Şayet o bu durumda beraberinde bir erkek mirasçı olmaksızın mirastan bir şey alacak olsa, kız hissesi almış olacaktır. Kızlarsa hisseleri olan üçte ikinin tamamını almışlardır. Onların hisselerinden geriye başkalarının alacağı bir şey kalmamıştır. Bu durumda ölenin kız kardeşi, diğer kadınlardan daha öncelikli olmaktadır. Çünkü o, ölenin kızlarıyla birlikte asabedir. Bu durumda kız kardeş, aldığı payı asabe olarak almaktadır. Ama oğlun kızıyla birlikte bir erkek kardeşi de bulunsaydı, üçte ikiden sonraki payı bu ikisi kendi aralarında ikili birli paylaşırlardı. Ölenin kız kardeşine de bir şey verilmezdi.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Kays el-Evedi, Hüzeyl b. Şurahbil el-Evedi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Ebu Musa el-Eş'ari ile Selman b. Rebai'ya gelerek ölen bir kimsenin geride kızı ile kız kardeşini ve oğlunun kızını bırakması durumunda bunların mirası nasıl paylaşacaklarını sordu. Kendisine cevaben terekenin yarısını kızının, diğer yarısını da kız kardeşinin alacağını söylediler. Oğlunun kızına pay vermediler.

Ve "İbn Mesud'a *radıyallahu anh* git, o da bu meselede bize uyacaktır" dediler.

Adam bu defa İbn Mesud'a *radıyallahu anh* gitti. Meseleyi ona sordu. Ve onların cevaplarını da kendisiyle paylaştı.

Bunun üzerine İbn Mesud'a *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Onların dediklerine uyarsam sapmış olurum, hidayete erenlerden olmam. Lâkin ben bu meselede Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmettiği şekilde hükmedeceğim. Ölenin kızına terekenin yarısı, oğlunun kızına altıda biri verilir. Bu ikisinin toplamı terekenin üçte ikilik hissesini tamamlar. Artan kısım da ölenin kız kardeşine verilir. Şu altıda birlik hisseyi ölenin oğlunun kızı asabe olarak değil, farz hisse olarak almaktadır."

Bu hususta ulema arasında ihtilaf yoktur. Sadece Ebu Musa el-Eş'ari ile Selman b. Rebia'dan gelen rivayet buna muhaliftir. Eğer yukarıdaki meselede ölenin oğlunun kızının beraberinde o kızın bir de erkek kardeşi olsaydı, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* onlara muhalefet etmeyecekti. Terekenin yarısını ölenin kızına, diğer yarısını ise kendi aralarında ikili birli paylaşmak üzere ölenin oğlunun kızı ile oğluna verecekti. Bu durumda kimseye altıda bir hisse verilmez. Ama beraberinde erkek kardeşi olmasa, ölenin oğlunun kızına altıda bir verilir. Bu da oğlun kızının, tıpkı ölenin kendi kızı gibi bazen farz hisse sahibi olarak bazen de erkek kardeşleriyle birlikte asabe olarak mirasçı olacağına delalet etmektedir. Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* göre ölen kimsenin geride bir kızı, oğlunun kızları ve bir de oğlunun oğlu kalırsa, terekenin yarısı kızına verilir. Kalanı da alacakları terekenin altıda birini aşmayacak şekilde kendileriyle oğlun oğlu arasında ikili birli hesaba göre paylaşılır. Çünkü oğlun kızlarına altıda birden fazla pay verilmez. Bu durumda ne farz hisseleri tek başına, ne de asabelikleri tek başına esas alınmamaktadır. Lâkin farz hisseleri altıda biri geçmemek üzere esas alınmaktadır. Ancak ondan daha azıda göz önünde bulundurulmaktadır ki bu da kıyasa aykırıdır. Doğrusunu Allah bilir.

Kelale Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهٗ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer."[165]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ölenin kendisine "kelale" dendiği gibi, bazı mirasçılarına da "kelale" denir. Ama ayetten anlaşıldığına göre buradaki "kelale" kelimesi, ölenin kendisi için kullanılmıştır. Yani ayette geçen "kelale" kelimesi, ölünün hâli ve sıfatıdır. Bu nedenle de ayette mansûb olarak yer almıştır.

Semît b. Umeyr, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Epey bir zaman ben "kelale" kelimesinin anlamını bilmiyordum. Meğer bu kelime, kişinin babasız ve evlatsız kalması imiş."

Asım el-Ahvel'in bildirdiğine göre Şa'bi, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır."

Hz. Ömer *radıyallahu anh* vurulduğunda şöyle demişti: "Ben, kelale'nin çocuksuz ve babasız kalmak anlamına geldiğini düşünüyordum. Ama Ebû Bekir'e muhalif olarak Allah'ın huzuruna çıkmaktan utanırım. Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır."

Tavus b. Keysan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Vurulduğu zaman insanlar içinde Ömer b. Hattab ile en son konuşan ben oldum. Şöyle dediğini işittim: "Doğru olan senin söylediğinmiş." Kendisine, "Ben ne dedim ki?" diye sordum. Şöyle demiştin: "Kelale, çocuğu olmayan kimsedir."

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr b. Dinar, Hasan b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radıyallahu anh* "Kelale" yi sordum. "Kelale, çocuğu ve babası olmayan kimse demektir" diye cevap verdi. Kendisine "Yüce Allah kitabında (kelale'nin tanımıyla ilgili olarak) (إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ) **"Çocuğu olmayan bir kişi ölür**

165 Nisâ, 4/12

de kız kardeşi bulunursa...”[166] buyuruyor” demem üzerine kızdı ve beni yanından kovdu.

Ayetin zahiri ve görüşlerini naklettiğimiz sahabilerin ifadeleri, mezkûr ayette geçen “kelale” kelimesinin ölenin sıfatı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü sahabiler, “kelale”yi, babası ve çocuğu olmayan kimse olarak nitelemişlerdir. Bazıları da bu kelimenin, çocuğu olmayan kimse anlamına geldiğini söylemişlerdir ki bu, malına mirasçı olunan ölünün sıfatıdır. Zira bilindiği gibi sahabiler bu kelimeyle, babası ve çocuğu olmayan mirasçıyı kastetmiş değillerdir. Çünkü mirasçının babasının ve çocuğunun mevcut olması, miras bırakanın malından alacağı payın hükmünü değiştirmez. Ama ölünün babasının ve çocuğunun mevcut olması, diğer mirasçıların alacakları payın hükmünü değiştirir.

“Kelale” isminin bazı mirasçılar için de kullanılabileceğine delalet eden delillerden bazıları şunlardır:

Şube’nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben hastayken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni ziyarete geldi. Kendisine “Ey Allah’*ın* Resûl*ü! Bana kelale olan kimse mirasçı olacak. Mirasım nasıl paylaştırılır?*” diye sordum. Bunun üzerine feraiz ayeti indi.[167]

Bu rivayeti Muhammed b. Münkedir’den sadece Şube nakletmiştir. Rivayette anlatıldığı gibi Cabir *radıyallahu anh*, kelale olanların kendisine mirasçı olacağını söylemiş, Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* buna itiraz etmemiştir.

İbn Avn’ın bildirdiğine göre Beni Sa’d kabilesinden bir adam, Sa’d b. Ebi Vakkas’ın *radıyallahu anh* Mekke’de hastalandığını ve Resûlullah’a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Ey Allah’*ın* Resûl*ü! Benim ancak kelale olan mirasçım vardır.*”[168]

Sa’d da *radıyallahu anh*, mirasçılarının kelale olduklarını söylemiştir.

166 Nisâ, 4/176
167 Buhari, Vudû’, 43
168 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili’l-Âsâr: 13/232

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın *radıyallahu anh* hadisi, Cabir'in *radıyallahu anh* hadisine göre zaman itibariyle daha öndedir. Çünkü Sa'd *radıyallahu anh* Mekke'de hastalanmıştır. Ve bu rivayette "kelale" ayetinden bahsedilmemektedir. Bazıları Sa'd'ın *radıyallahu anh* Veda haccında, bazılarıysa Mekke fethi senesinde hastalandığını söylemişlerdir. Doğru olan, Mekke fethi senesinde hastalanmış olmasıdır, denilmektedir. Cabir'in *radıyallahu anh* hastalanmasıysa Medine'de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ömrünün son günlerinde olmuştur.

Şube'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Berâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: En son inen ayet, (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor.»"**[169] En son inen sure ise Berâe (Tevbe) suresidir.

Yahya b. Âdem dedi ki: Bize ulaşan bir habere göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine "kelale" yi soran bir adama şöyle cevap vermiştir: "Sana sayf (yaz) (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor»"**[170] ayeti yeter. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayete "yaz ayeti" demiştir. Çünkü bu ayet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye gitme hazırlığını yaparken yaz mevsiminde inmiştir. O sıralarda kendisine Hac ayeti nazil olmuştu:

(وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا)

"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."[171]

Bu, Medine'de inen en son ayetti. Bundan sonra çıkıp Mekke'ye gitti. Arefe günü Arafat'ta (اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ) **"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim"**[172] ayeti indi. Ertesi gün, yani Kurban bayramının ilk gününde de (وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللهِ) "Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'**a döndürülüp götürüleceksiniz"**[173] ayeti indi. Artık bun-

169 Nisâ, 4/176
170 Nisâ, 4/176
171 Âl-i İmrân, 3/97
172 Mâide, 3/5
173 Bakara, 2/281

dan sonra vefat edinceye kadar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hiç ayet inmedi. Biz böyle duyduk.

Yahya b. Âdem dedi ki: Başka bir hadiste anlatıldığına göre bir adam, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kelale" yi sormuş, Resûlullah adama şöyle cevap vermiştir:

(مَنْ مَاتَ وَلَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَا وَالِدٌ فَوَرَثَتُهُ كَلَالَةٌ)

"Bir kimse ölür de çocuğu ve babası yoksa onun mirasçıları kelaledir." [174]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada hadislerin hangi tarihte varid olduğu, ayetlerin de hangi tarihte indiği söylenmemiştir. Zira anlattığımız gibi hüküm, tarihe göre değişebilir. Lâkin ayet ve hadisler bu konuyla bağlantılı olarak zikredildi. Biz burada "kelale" isminin bazen ölü için bazen de mirasçılar için kullanıldığını açıklamak istedik.

Selef uleması "kelale" mirası konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Cerir'in bildirdiğine göre Amr b. Mürre, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radıyallahu anh*, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Kelale olan kimseye nasıl mirasçı olunur?" diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Yüce Allah bunu açıklamadı mı?"*** dedikten sonra şu ayeti okudu:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهٗ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer."

174 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 25/263

Bundan sonra da Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ)

"Senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor."[175]

Hz. Ömer *radıyallahu anh* bunu anlamamış ve kızı Hafsa annemize *radıyallahu anh*, "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* keyfi yerinde olduğunu gördüğün zaman bunu ona sor" demişti. Hafsa da *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* keyfinin yerinde olduğunu gördüğü bir zamanda bunu sormuştu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hafsa'ya *radıyallahu anh*, ***"Bunu bana sormanı baban mı tenbihledi? Babanın bunu öğrenebileceğini asla zannetmiyorum!"*** demişti. Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle derdi: "Ben bunu öğrenebileceğimi asla zannetmiyorum. Zaten Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* diyeceğini demiştir."

Üç Şey Bize Açıklansaydı, Dünyadan ve Dünyadaki Her Şeyden Daha Çok Hoşumuza Giderdi

Süfyan'ın bildirdiğine göre Amr b. Mürre'nin babası Mürre, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(ثَلَاثٌ لَأَنْ يَكُونَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيَّنَهُنَّ لَنَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا: الْخِلَافَةُ، وَالْكَلَالَةُ، وَالرِّبَا)

"Üç şey var ki, *Resûlullah* *sallallahu aleyhi ve sellem* *onları bize açıklamış olsaydı, benim için dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha hoş ve sevimli olurdu: (O üç şey şunlardır): Hilafet, kelale ve riba."*[176]

Katade'nin bildirdiğine göre Ma'dan b. Ebi Talha, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "kelale" kadar çok sorduğum başka bir şey yoktur. (Bunu kendisine o

175 Nisâ, 4/176

176 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 4/448

kadar çok sordum ki) nihayet parmağını göğsüme dürttü. Sonra da ***"Sana yaz ayeti*** (Nisa, 176) ***yeter"*** dedi.[177]

Vefat ederken Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bilesiniz ki ben kelale hakkında bir şey söylemedim."

Zikretmiş olduğumuz bu rivayetler, kelale hakkında kesin bir hükmün olmadığına delalet etmektedir. Kelalenin manası ve bu kelimeden neyin kastedildiği pek net değildir. Said b. Müseyyeb dedi ki: "Hz. Ömer kelale hakkında bir yazı yazdı. Ama vefat edeceği zaman o yazıyı imha etti ve 'Siz bu konuda görüşünüzü ortaya koyuyorsunuz. Bu da Ömer'den bir rivayetti' dedi."Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* , "Kelale, evladı ve babası olmayan kimsedir" dediği rivayet edilmiştir. "Kelale, evladı olmayan kimsedir" dediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Ebû Bekir Sıddık, Hz. Ali ve kendisinden gelen iki rivayetten birinde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* "Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Salim'in bildirdiğine göre Şa'bi, İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır."Zeyd b. Sabit'in de *radıyallahu anh* aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre kelale, ölenin babasından başka mirasçılarıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Evladın kelaleden olmadığı hususunda sahabiler görüş birliği etmişlerdir. Babanın kelaleden olup olmadığı hususunda ise farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Cumhura göre baba, kelalenin kapsamı dışındadır. Kendisinden gelen iki rivatten birinde İbn Abbas da *radıyallahu anh* aynı şeyi söylemiştir. Başka bir rivayete göre ise kelale, evlat dışındaki mirasçılardır.

"Kelale" kelimesi hakkında selef uleması bu farklı görüşleri ortaya koyarak ihtilaf ettiklerine, Hz. Ömer bu kelimenin manasını Peygamber'e

177 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/258

sallallahu aleyhi ve sellem sorduğuna, onun da kendisini (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor»"**[178] ayetinin manasına ve hükmüne yönlendirdiğine, Hz. Ömer de lisan bilgisine sahip olup lügati bilmenin yollarından habersiz olmadığına göre, "kelale" kelimesinin manasının lügat yoluyla anlaşılamayacağı tespit edilmiş oldu.

Ayrıca bu ayetin, manasını anlayabilmek için muhkem ayetlere göre değerlendirerek ortaya koyabileceğimiz müteşabih ayetlerden olduğu da tespit edilmiş oldu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "kelale" kelimesinin manasını soran Hz. Ömer'e cevap vermemiş, sorduğu sorunun cevabını (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) **"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" hakkında hükmünü açıklıyor»"**[179] ayetinden çıkarmasını emretmişti. Bu da birkaç manaya delalet etmektedir.

Bunlardan biri şudur: Hz. Ömer'in kelaleyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorması, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ona kelalenin manasını nass yoluyla cevap vermesini vacip kılmıyordu. Eğer nass yoluyla cevap vermesi vacip olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'e kelale hakkında bir açıklama yapmadan bırakmazdı. Çünkü Hz. Ömer'in bu soruyu sorduğu zaman kelale mirasıyla ilgili bir hadise meydana gelmiş değildi ki, ona göre bir miras taksimatı yapmak gereksin. Şayet öyle bir durum söz konusu olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'i, kendisine bir açıklama yapmadan bırakmazdı. Kelale meselesiyle ilgili bir hâdise meydana geldiği için değil, sadece kelale ayetinin manasını nass yoluyla öğrenmek isteyen bir kimse olarak Hz. Ömer bu soruyu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her büyük ve her küçük hüküm hakkında insanlara nass yoluyla açıklama yapacak değildi. Çünkü hükümlerin bazısı ismi ve sıfatı ile zikredilmiştir. Bazısı ihtimale meydan vermeyecek şekilde hakkında bilgi veren bir delil ile ortaya konmuştur. Bazı hükümler de rey ile yapılacak içtihada bırakılmıştır. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'i, sorduğu sorunun cevabını bulması için içtihada yönlendirmişti. Bu da onu içtihada

178 Nisâ, 4/176
179 Nisâ, 4/176

ehil gördüğüne ve onun, hakkında Yüce Allah'ın (لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) **"Onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"**[180] buyurduğu kimselerden olduğuna delalet etmektedir. Bunda, meselelerin hükmünü ortaya koymak için rey ile içtihat etmenin caizliğine delalet vardır. Karşılaşılan hadiselerin hükmünü ortaya koymak için rey ile içtihadın, başvurulacak bir mesned olduğuna delalet vardır. Müteşabih ayetlerin manasını ortaya koyabilmek için onları muhkem ayetlere göre manalandırırken içtihatta bulunmak gerektiğine delalet vardır. "Kelale" kelimesinin manasını ortaya koyabilmek için içtihatta bulunmak gerektiği hususunda sahabiler ittifak etmişlerdir. Bilindiği gibi bazıları kelale kelimesinin, ölenin geride evladının ve babasının olmaması manasına geldiğini söylemişlerdir. Bazıları evladının olmaması manasına geldiğini söylemişlerdir. Hz. Ömer *radıyallahu anh* bu kelimenin manasıyla ilgili olarak muhtelif cevaplar vermiş, bazı durumlarda susup cevap vermemiştir. Bu kelimeyi kendi içtihatlarına göre manalandıranlardan hiçbiri diğerini ayıplamamıştır. Bu da meselelerin hükmünü belirlemede içtihadın caiz olduğu hususunda görüş birliği içinde olduklarına delalet etmektedir.

Kendi Görüşüne Göre Kur'an'ı tefsir eden, İsabet Etmiş Olsa Bile Hata Etmiştir.

Ebu İmran el-Cevni'nin bildirdiğine göre Cündeb b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ قَالَ فِي القُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ)

"Kendi görüşüne göre Kur'an hakkında konuşan (onu tefsir eden), isabet etmiş olsa bile hata etmiştir."[181]

Bu hadis, delillere dayanmaksızın vehmettiği bazı şeylere ve aklından geçenlere göre Kur'an'ı tefsir eden kimseler hakkındadır. Ama delillere

180 Nisâ, 4/83
181 Tirmizi, Ebvabu Tefsiri'l-Kur'an, 1

dayanarak manasını anlamaya ve hükmünü ortaya koymaya çalışan, bunu yaparken de manası üzerinde ittifak edilen muhkem ayetleri esas alan kimseler ise övülmüş, sevap kazanmış ve haklarında Yüce Allah'ın (لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) **"Onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"** buyurduğu kimselerden olmuşlardır.

Lügat âlimleri "kelale" nin manası hakkında görüş beyan etmişlerdir. Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna dedi ki: "Kelale, öldüğünde kendisine babası ve oğlu mirasçı olmayan kimse demektir. Araplara göre bu kişi kelaledir. "Kelale" kelimesi (تَكَلَّلَ) fiilinin mastarıdır. (تَكَلَّلَهُ النَّسَبُ) dendiğinde "(Babası ve oğlu olmadığı için) nesebi kendisine şefkat ve merhamet gösterdi" manası kastedilir.

Ebu Ubeyde dedi ki: (وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً) ayetindeki (يُورِثُ) fiilinin (ra) harfini esre harekesiyle okuyan, "Evlat ve baba olmayan kimse" manasını kastetmiş olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يُورِثُ) fiilinin "ra" harfini esre harekesiyle okuyanlar, Hasan ile Ebu Recâ el-Utaridi'dir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Kelale" kelimesinin sözlükte kuşatma anlamına geldiği söylenmiştir. Mesela başı kuşatıp çevrelediği için "tac'a", kelale kökünden gelen "iklil" denmiştir. Kapsamına giren bütün birimleri kuşatıp çevrelediği için "tüm" kelimesinin Arapça karşılığı olarak "küll" kelimesi kullanılmıştır. Nesepte kelale, evlat ve babayı kuşatıp çevreleyen erkek ve kız kardeşler demektir. Erkek ve kız kardeşler kişiyi kuşatıp çevreler, ona atfen nesebe katılırlar. Evlat ile baba kelale değildirler. Çünkü nesebin kök ve omurgasının dayandığı son nokta, evlat ve babadır. Bunların dışındakiler soy ağacının kökü dışındaki dallar gibidirler. Bunlar her ne kadar soydan sayılsalar da aralarındaki bağ, baba ile oğul arasındaki doğum bağı değil, başa takılan taç ile baş arasındaki bağ gibi mensubiyet bağıdır. Bu da "kelale"yi baba ve oğul dışındaki mirasçılar şeklinde manalandıranların söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Oğul "kelale"den olmadığına göre baba da "kelale"den değildir. Çünkü bu ikisinden her birinin ölü ile kendisi arasındaki bağ, doğum yoluyla meydana gelmiş bir bağdır. Ancak erkek ve kız kardeşler böyle değildirler.

Çünkü onlardan her birinin ölü ile kendisi arasındaki bağ, doğum yoluyla meydana gelmiş bir bağ değildir. Oğlu kelale kapsamından çıkarıp sadece baba dışındaki mirasçıların kelale olduğunu söyleyen kimse, 'Oğul, babadan türemiştir. Sanki onun bir parçasıdır. Ama baba, oğuldan türememiştir. Nitekim kardeşlik bağıyla ölüye mensup olan erkek ve kız kardeşler de kelaleden değildir' düşüncesinden hareketle böyle demiş olabilir. Böyle diyen kimse, "kelale"yi ölünün, kendisinden türemiş olduğu veya onun bir parçası olduğu kimse olarak değerlendirmiştir. Buna göre oğul gibi ölüden türemiş olan kimse kelale değildir.

"Kelale" kelimesi, cahiliyet devrinde de bilinen meşhur bir kelimeydi. Şair Amir b. Tufeyl, bir şiirinde şöyle demiştir:

(إني وإن كنت ابن فارس عامر ** وفي السر منها والصريح المهذب)

(فما سودتني عامر عن كَلالَةٍ ** أبى الله أن أسمو بأم ولا أب)

Ben Âmir kabilesinin kahramanının oğlu olduğumdan dolayı değil

Esasen gizli, açık bütün hal ve gidişatımda edepli ve terbiyeliyim.

Âmir kabilesi babadan oğula usûlüne uyarak beni reis yapmış değiller.

Allah, benim anam ve babam sayesinde yücelmemi hoş karşılamadı.

Şair Âmir, kabilesinin kendisine akrabalık bağı sebebiyle değer verdiklerini gördüğünü belirtmektedir. Ama kendisi, kabilenin başına geçmesinin ve onlara lider olmasının nesep ve kelale yoluyla değil, kendi üstün meziyetleri sayesinde olduğunu bildirmektedir.

Bazıları, akraba olan iki kişinin birbirlerinden uzaklaşmaları durumunda (كَلَّتْ الرَّحِمُ بَيْنَ فُلَانٍ وَفُلَانٍ) derler. Bir kişi bir başkasının üzerine hücum ettikten sonra bırakıp ondan uzaklaştığında (حَمَلَ فُلَانٌ عَلَى فُلَانٍ ثُمَّ كَلَّ عَنْهُ) derler. "Kelale", âciz kalmak manasına da gelmektedir. Çünkü âciz kimse, elde etmek istediği şeyden uzak kalır.

Şair Ferezdak bir şiirinde der ki:

(وَرِثْتُمْ قَنَاةَ الْمُلْكِ غَيْرَ كَلَالَةٍ ** عَنْ ابْنَيْ مَنَافٍ عَبْدِ شَمْسٍ وَهَاشِمِ)

Hükümranlık makamını kardeşlik ve amcalık bağıyla değil, Babadan oğula, Abdümenafın oğulları Abdüşşems ile Haşim'den miras olarak devraldınız.

Yüce Allah "kelale" kelimesini Kitabının iki yerinde zikretmiştir.

Biri şu ayettir:

(قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"De ki: «Allah, size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır.»"[182]

Ayette, ölenin oğlunun olmaması durumunda erkek ve kız kardeşlerinin mirasından bahsedilmekte ve onlar kelale olarak adlandırılmaktadır. Bu ayette her ne kadar zikredilmiş olmasa da, kardeşlerinin mirasçı olabilmeleri için babasının hayatta olmaması şarttır. Çünkü Yüce Allah, surenin başında (وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ) **"(Yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir"**[183] buyurmuştur. Yüce Allah, babanın mevcud olması durumunda kardeşleri mirasçı kılmamıştır. Şu hâlde ölenin oğlu

182 Nisâ, 4/176
183 Nisâ, 4/11

kelalenin dışına çıktığı gibi babası da kelalenin dışına çıkmış oldu. Çünkü Yüce Allah, ölenin oğlunun ve kızının mevcud olması durumunda kardeşlerini mirasçı kılmadığı gibi, babanın da mevcud olması durumunda onları mirasçı kılmamıştır. Ölenin kızı da kelale değildir. Mesela ölen bir kimse geride bir veya iki kızını, ana baba bir erkek ve kız kardeşlerini ya da baba bir erkek ve kız kardeşlerini bırakırsa, kızları kelale değildir. Onlarla birlikte mirasçı olanlar kelaledirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهٗ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar."[184]

Burada sözü edilen kelale, ana bir erkek ve kız kardeşlerdir. Ölenin babası, oğlu veya kızı varken bunlar mirasçı olamazlar. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın *radıyallahu anh* kıraatine göre bu ayetin (وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهٗ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ لِاُمٍّ) şeklinde okunduğu rivayet edilmiştir. Bununla beraber ayette kastedilen kardeşlerin ana-baba bir veya baba bir kardeşler değil, ana bir kardeşler olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Tavus, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Kelale, ölenin çocuğu dışındaki mirasçılarıdır. Ana baba ile birlikte mirasçı olduklarında ana bir kardeşler, terekenin altıda birini alırlar. Bu da ananın payını üçte birden azaltıp altıda bire indiren altıda birdir."Ancak bu, şaz bir görüştür.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen 'Kelale, baba ve evlat dışındaki mirasçılardır' sözünü açıklamıştık. Ana bir erkek ve kız kardeşlerin terekenin üçte birini eşit olarak paylaşacakları hususunda ulema arasında ihtilaf bulunmamaktadır.

184 Nisâ, 4/12

Dedenin kelale şeklinde mirasçı olup olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Bazıları onun kelale şeklinde mirasçı olmadığını söylemişlerdir. Diğer bazılarıysa tam aksine onun kelale olduğunu söylemişlerdir. Erkek ve kız kardeşleri dede ile birlikte mirasçı kılanlar dedeyi kelaleden saymışlardır. En uygunu, üç sebepten dolayı dedenin kelale dışında olmasıdır. Şöyle ki:

1-Oğlun oğlunun kelale dışında olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü o, ölüye aradaki doğum bağı vasıtasıyla mensuptur.

2-Dede, nesebin aslıdır. Baba gibidir. Nesebin dışında değildir. Kelale, nesebin omurgasından ve kütüğünden olmadığı hâlde nesebe atfedilen ve onu kuşatıp çevreleyenler olduklarına göre, dedenin kelale dışında olması gerekir.

3-Dedenin (وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهٗ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ) ayeti kapsamına girmediği, aksine kapsamı dışında olduğu, ana bir kardeşlerin ölenin oğlu ve kızıyla birlikte mirasçı olamadıkları gibi, dedesiyle birlikte de mirasçı olamayacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bu da kelale dışında kalmada dedenin baba gibi olduğuna delalet etmektedir. Yine bu, ölenin erkek ve kız kardeşlerinin kendisiyle birlikte mirasçı olamamaları bakımından dedenin baba gibi olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu senin anlattığın gibi kızın kelale dışında olduğuna, o varken ana bir erkek ve kız kardeşlerin mirasçı olamayacaklarına, sadece ana baba bir erkek ve kız kardeşlerin kendisiyle birlikte mirasçı olabileceklerine, dedenin de aynı statüde olduğuna delalet etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anlatmış olduğumuz şeyleri bu meselenin illeti yapmadık ki, söylediğin şeyler bizi ilzam edip haksız duruma düşürsün. Biz sadece şunu demiştik: "Kelale" kelimesi baba ve oğul gibi dedeyi de kapsamadığına göre, ayetin zahiri, dedenin yokluğunda ancak erkek ve kız kardeşlerin mirasçı olmalarını gerektirmektedir. Ancak onların dede ile birlikte mirasçı olabileceklerine dair bir delil bulunması bunun dışındadır. Ölenin kızı da her ne kadar kelale dışında ise de, ölenin baba bir erkek ve kız kardeşlerinin onunla birlikte mirasçı olabileceklerine

dair delil vardır. Bu delil dolayısıyla bu durumu ayetin zahir hükmünden özel olarak tahsis etmiş olduk. Ayetin zahir hükmü kelale adının kapsamına giren diğerleri için yürürlükte kaldı. Doğrusunu Allah bilir.

Avl Bahsi

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Feraizde ilk defa avl[185] yapan Ömer b. Hattab'dır. Taksimat hesabını yaparken hisseler birbirine karışıp işin içinden çıkılamaz olduğunda, "Vallahi, Allah'ın hanginizi öne aldığını, hanginizi sona bıraktığını bilemiyorum" dedi. Ömer *radıyallahu anh*, takvalı bir insandı. Sonra şöyle dedi: "Malı size hisselere göre taksim etmekten başka çıkar bir yol bulamıyorum. En uygun çözüm yolu bence budur." Böyle dedikten sonra meselenin paydasını yükselterek/avl ederek taksimatı ona göre yaptı.

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Haris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, iki kız, ana-baba ve karı mirasçı oldukları bir meselede karının hissesi için, avl'den dolayı "Sekizde biri dokuz oldu" dediğini rivayet etmiştir.

Hakem b. Uteybe de Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* böyle dediğini rivayet etmiştir. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile Zeyd b. Sabit de *radıyallahu anh* bu görüştedirler.

Rivayete göre avl yapmayı Hz. Ömer'e ilk tavsiye eden, Hz. Abbas b. Abdülmuttalip olmuştur. Ubeydullah b. Abdullah, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir: "Feraizde ilk avl yapan kişi Ömer b. Hattab'dır. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın öne getirdiğini öne getirmiş olsa, hisselerde bir haksızlık olmaz."

Kendisine, "Allah'ın öne getirdiği hisse ile geride bıraktığı hisse hangisidir?" diye sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Bir hisseden başka bir hisseye geçen hisse sahibi, Allah'ın öne çıkardığı hisse sahibidir. Ama bir

185 Avl: Mirasın taksiminde, belirli hisse sahiplerinin (eshab-ı ferâiz) terekeden alacakları payların toplamının ortak paydadan fazla çıkması halinde, payların toplamından elde edilen sayının ortak payda kabul edilerek mirasçıların hisselerinin belirlenmesine denir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü)

hisse sahibi bulunduğu konumdan aşağılara düşürülür ve terekenin sadece artakalan kısmı kendisine verilirse, o da Allah'ın geride bıraktığı hisse sahibidir. Yüce Allah'ın öne getirdiği hisse sahipleri, karı-koca ve anadır. Çünkü bunlar, avl olunca en fazla bir hisseden başka bir hisseye geçerler. Ama kızlar ve kız kardeşler, avl yapıldığında farz hisselerinden aşağılara inip iki kız ve erkek kardeşlerle birlikte asabe durumuna gelmektedirler. Terekeden artakalan kısmı erkeklerle birlikte alabilmektedirler. Bu sebeple biz önce farz hisse sahiplerinin hisselerini vereceğiz. Sonra zarar, geride kalanlara dokunacaktır. Onlar da asabe olduklarında, terekenin artakalan kısmını hak edeceklerdir."

Ubeydullah b. Abdullah dedi ki: İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, 'Keşke Ömer'e müracaat edip bunu ona anlatsan' dedik. Şöyle karşılık verdi: "Ömer heybetli adamdır. Ama bu konuda kendisiyle konuşsaydım, muhakkak görüşünden dönerdi."

Zühri dedi ki: "İbn Abbas, takvalı bir insan ve adil bir imam olan Hz. Ömer'in önüne geçip onun kesinleştirdiği bir uygulamaya muhalefet etmeseydi, ilim ehlinden iki kişi İbn Abbas'ın kendisine muhalefet etmezdi."

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Nüceyh, Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* feraiz ve avli anlattığını işittim. Şöyle diyordu: "Kum kümesindeki taneleri sayan ve bunları, yarım, yarım ve üçte bir şeklinde taksim ettiği bir mala yerleştirmeye kalkan kimse, birinci yarımı birinci yarıma, ikinci yarımı da ikinci yarıma yerleştirdikten sonra mal tamamlanır ve üçte birlik kısma yer kalmaz."

Atâ, kendisine şöyle dediğini ifade ediyor: Kendisine dedim ki: "Ey Abbas'ın babası, bu anlattıklarının ne sana ne de bana faydası vardır. Sen veya ben öldüğümüzde mirasımız, bizim görüşümüze aykırı olarak bu milletin kabul ettiği görüşe göre paylaştırılacaktır."Ben böyle deyince şöyle karşılık verdi: "Oğullarımızı ve oğullarını, kadınlarımızı ve kadınlarını çağıralım. Biz de onlar da toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lânetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım. Allah hiçbir malda yarım, yarım ve üçte birlik hisse var etmemiştir."

Birinci görüşün delili şudur: Yüce Allah kocaya mirasın yarısını, ana-baba bir kardeşe de yarısını, ana bir kardeşlere üçte birini vermiştir. Bunların bir arada olmalarıyla ayrı ayrı olmalarının hükmünü birbirinden ayırmamıştır. Dolayısıyla ayetin nassını her yerde imkânlar ölçüsünde uygulamak gerekmektedir. Ayrı ayrı olduklarında tereke, eğer hisselerine yetiyorsa, taksimat hisselerine göre yapılır. Bir arada mirasçı olduklarında, paylaştırma hesabında ayetin hükmünü uygulamak gerekir. Bazı hisse sahiplerine verip bazılarını mahrum bırakmak, eşit hakka sahip olan kimselerin bazısına zulmetmek olur. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* 'Allah'ın öne getirdiğini öne getirmek, geride bıraktığını geride bırakmak' ifadesine gelince bu avl durumunda da Allah'ın öne getirdikleri öne getirilmekte, geride bıraktıkları geride bırakılmakta ve asabe olması durumunda ona terekenin artakalanı verilmektedir. Asabe olmaması durumunda ise farz hisse sahiplerinden birinin diğerine göre bir önceliği yoktur. Mesela kız kardeşin hissesinin ne kadar olacağı nassla sabittir:

(وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ)

"Kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur."

Nitekim koca, ana ve ana bir kardeşlerin hisseleri de nassla belirlenmiştir. Bu durumda bunların kızdan öne alınması nereden vacip oluyor? Oysa bu durumda da Yüce Allah, ölünün borçlarının ödenmesini nassla farz kıldığı gibi kızın hissesini de nassla belirlemiştir. Diğerlerinin onun önüne alınması gerekmemektedir.

İbn Abbas'ın görüşüne göre Allah, kızın hissesinin yok sayılmaması gerektiği yerde yoketmiş olmaktadır. 'Birinci yarımı birinci yarıma, ikinci yarımı da ikinci yarıma yerleştirdikten sonra mal tamamlanır ve üçte birlik kısma yer kalmaz' demek, farz hisseleri belirleyen ayete muhalefetin en çirkin bir örneğidir. usûl-ü fıkıhta ve miras meselelerinde buna benzer çok örnekler vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَآ اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma) yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır."

Ölen bir kimse geride bin dirhem para bırakır. Diğer taraftan da bir kişiye bin dirhem, ikinci bir kişiye beşyüz dirhem, üçüncü bir kişiye de bin dirhem borçlu ise bırakmış olduğu bin dirhem, alacakları oranında alacaklılara paylaştırılır. Bin dirhem paranın ikibinbeşyüz dirhemlik borcu karşılaması mümkün olmadığına göre, bunlara hiç ödeme yapılamaz demek doğru olmaz.

Bir adam malının üçte birinin bir adama verilmesini, altıda birinin de bir başkasına verilmesini vasiyet eder, ancak mirasçıları bu vasiyeti onaylamazlarsa, bu iki kişi terekenin üçte birini kendi aralarında kendilerine yapılan vasiyet oranında paylaşırlar. Aslında ikisine yapılan vasiyetin toplamı terekenin yarısı etmektedir. Bu durumda tereke dokuz hisse itibar edilerek bunun iki hissesi, kendisi için malın üçte biri vasiyet edilene verilir. Dokuzda bir hisse de malın altıda biri vasiyet edilen kişiye verilir.

Aynı şekilde bir adam ölüp geride bir oğlunu ve bir de kızını bırakırsa, oğlu yalnız başına olsaydı malın tamamını alacaktı. Kızı da yalnız başına olsaydı malın yarısını alacaktı. İkisi birlikte mirasçı oldukları için tereke üç hisse itibar edilerek bunun iki hissesi oğluna bir hissesi de kızına düşer. Feraizde avl hesabı böyle yapılır. Doğrusunu Allah bilir.

Müşreke Bahsi

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, müşreke meselesinde ihtilaf etmişlerdir. Müşreke meselesi şöyle tarif edilebilir:

Bir kadın vefat edip geride kocasını, anasını, ana bir iki kardeşini ve ana baba bir kardeşlerini bırakırsa Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Abbas, Ubeyy b. Kâ'b ve Ebu Musa el-Eş'ari dediler ki: "Malının yarısı kocasına,

altıda biri anasına, üçte biri ana bir iki erkek kardeşine verilir. Ana baba bir erkek ve kız kardeşleri ise mirastan mahrum kalırlar."

Süfyan-ı Sevri'nin bildirdiğine göre Amr b. Mürre, Abdullah b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* ana bir kardeşlerin bu meseledeki miras payları soruldu. Şöyle dedi: "Ne dersiniz? Bunların sayısı yüzü aşsa bile kendilerine üçte birden fazla verir misiniz?" Soranların "hayır" demeleri üzerine şöyle karşılık verdi: "Ben de onların payını üçte birden aşağı indirmiyorum."Böyle demekle Hz. Ali *radıyallahu anh* bu meselede ana baba bir erkek ve kız kardeşleri asabe yapmış oluyordu. Farz hisse sahipleri hisselerini aldıktan sonra onlara bir şey kalmıyordu.

Ömer b. Hattab, Abdullah b. Mesud ve Zeyd b. Sabit dediler ki: "Bu meselede malın yarısı kocaya, altıda biri anaya, üçte biri ana bir iki erkek kardeşe verilir. Sonra ana baba bir kardeşler, ana bir kardeşlere müracaat ederek onlara ortak olurlar. Onların almış oldukları üçte bir hisseyi kendileriyle eşit surette paylaşırlar."

Muammer'in bildirdiğine göre Vehb b. Münebbih, Hakem b. Mesud es-Sakafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab'ın ana baba bir kardeşleri, üçte birlik hissede ana bir kardeşlere ortak ettiğine tanık oldum. Bir adam ona, 'Geçen yıl buna aykırı bir hüküm vermiştin' deyince Ömer *radıyallahu anh*, 'Nasıl hüküm vermiştim?' diye sordu. Adam, 'Üçte biri ana bir kardeşlere vermiştin. Ana baba bir kardeşlere bir şey vermemiştin.' Bunun üzerine Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "O, bizim hükmümüze göre idi. Bu da bizim hükmümüze göredir."

Rivayete göre Hz. Ömer *radıyallahu anh* bu meselede ana baba bir kardeşleri üçte birlik hisselerinde ana bir kardeşlere ortak etmezmiş. Bu durum ana baba bir kardeşlerin kendisiyle tartışmalarına kadar devam etmiş. Bu kardeşler kendisine şöyle demişlerdi: "Ey müminlerin emiri! Bu meselede bizim babamız var. Onların yok. Onların anası olduğu gibi bizim de anamız var. Şayet babamızın var olması sebebiyle bizi mirastan mahrum ediyorsan, onları anaları sebebiyle mirasçı kıldığın gibi, bizi de anamızın var olması sebebiyle mirasçı kıl. Farzet ki babamız bir eşşekti. Ama onlarla aynı ananın rahminde tepinmedik mi?" Böyle demeleri üzerine Hz. Ömer

radıyallahu anh, "Doğru söylüyorsunuz" dedi ve üçte birlik hisseye onları ana bir kardeşlerle ortak etti.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad, Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh* görüşüne ve ana baba bir kardeşleri üçte birlik hissede ana bir kardeşlere ortak etmemede kendisine tabi olanların görüşüne uymuşlardır.

Birinci görüş olan Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* görüşünün sahihliğinin delili şu ayettir:

(وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهٗ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ)

"Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar."[186]

Bu ayette ana bir kardeşlerin mirastaki payları üçte bir olarak belirlenmiştir.

Ana baba bir kardeşlerin mirastaki durumu ise şu ayette açıklanmıştır:

(يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهٗ وَلَدٌ وَلَهٗ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah, size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarı-

186 Nisâ, 4/12

sı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır.»"[187]

Görüldüğü gibi Yüce Allah ana baba bir kardeşler için belirli bir hisse takdir etmemiş, ancak artan malı erkek ve kız kardeşlerin kendi aralarında ikili birli paylaşmalarına hükmetmiştir.

Müşreke meselesinin baş tarafındaki örnekte sözü edilen müteveffa kadın geride kocasını, anasını, ana bir erkek kardeşini ve ana baba bir erkek ve kız kardeşlerini bıraksaydı malının yarısı kocasına, altıda biri anasına, altıda biri ana bir erkek kardeşine, artakalan ki bu da altıda birlik bir hissedir. Bu hisse de ana baba bir erkek ve kız kardeşler arasında ikili birli hesaba göre paylaşılır. Bunlar ana bir erkek kardeşin hissesine ortak olmazlar. Bunlar hisse sahipleriyle birlikte olduklarında terekenin sadece arta kalan kısmına farz hisse sahibi olarak değil, asabe sıfatıyla mirasçı olurlar. Dolayısıyla bunları ana bir kardeşlerin hissesine ortak etmemiz caiz olmaz. Ayetin zahiri de bunu reddetmektedir. Çünkü ayet bunlardan erkeklerin iki, kızların bir hisse olarak aldıklarını farz hisse olarak değil asabe olarak almalarını gerekli kılmaktadır. Bunlara farz hisse olarak verilen şey, ayetin hükmü dışındadır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

"Hisseleri sahiplerine veriniz. Bu hisselerden artakalan kısım, (baba tarafından) en yakın olan erkeğe verilir."[188]

Görüldüğü gibi farz hisse sahipleri terekedeki hisselerini aldıktan sonra artan kısım asabelere kalmaktadır. Asabeleri farz hisse sahiplerine ortak edenler, hadise muhalefet etmiş olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hepsi aynı annenin çocukları olduklarına göre babaları sebebiyle ana baba bir kardeşlerin mirastan mahrum olmamaları gerekir."

187 Nisâ, 4/176
188 Buhari, Feraiz 5

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü müteveffa kadın geride kocasını, anasını, ana bir erkek kardeşini, ana baba bir erkek ve kız kardeşlerini bıraksaydı terekenin yarısı kocasına, altıda biri anasına, altıda biri ana bir erkek kardeşine, arta kalan altıda biri de ana baba bir erkek ve kız kardeşlerine verilir. Bu durumda ana baba bir erkek ve kız kardeşlerden her birine belki de terekenin onda birinden daha az bir pay düşmüş olacaktır. Onlardan hiçbiri 'Aynı anadan olduğumuz hâlde baba sebebiyle beni mahrum ettiniz' deme hakkına sahip olmayacaktır. Dahası, ana bir erkek kardeşin payı, onlardan her birinin payından belki daha fazla olacaktır. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

1-Aynı anneden doğmuş olmaları altıda birlik hisseye ortak olmaları için bir illet teşkil etmez.

2-Ana baba bir kardeşler aldıkları mirası farz hisse olarak değil, asabe olarak alırlar.

Ana baba bir kardeşlerin ana bir kardeşlere ortak olmaları gerektiği görüşünün fasid olduğunu ortaya koyan delillerden biri de şudur: Müteveffa kadın geride koca, ana baba bir kız kardeş, baba bir erkek ve kız kardeş bırakırsa; terekenin yarısı kocasına, yarısı da ana baba bir kız kardeşine verilir. Baba bir erkek kardeşle kız kardeşe bir şey verilmezdi. Çünkü onlar asabedirler. Hisse sahiplerinin arasına giremezler. Burada baba bir erkek kardeşi görmezden gelemeyiz ki baba bir kız kardeş yalnız başınayken hak ettiği hisseyi alabilsin. Erkek kardeşiyle birlikte asabe oluşu onu altıda birlik hisseyi almaktan mahrum etmiştir. Aynı şekilde asabelik, ana baba bir kardeşleri ana bir kardeşlerin hak ettikleri üçte birlik hisseden mahrum etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Kız Kardeşle Kızın Mirasçılığı Hususunda Selef Ulemasının İhtilafı

Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* ve Muaz b. Cebel *radıyallahu anh* aralarında ihtilafa düşmeksizin dediler ki: "Bir adam vefat edip geride kızını, ana baba bir kız kardeşini ve bir de asabe olan bir mirasçısını bırakırsa, malının yarısı kızına, artanı da kız kardeşine verilir."

Bunlar bu hesapta ölenin kız kardeşini kendisinin kızıyla birlikte asabe yapmışlardır.

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Zübeyr *radıyallahu anh* dediler ki: "Terekenin yarısı kıza, artanı da nesebi ne kadar uzakta olursa olsun, asabeye verilir. Ölenin kızıyla birlikte olduğunda kız kardeşe mirastan pay verilmez."

İbn Zübeyr'in *radıyallahu anh* bu şekilde hükmettikten sonra bu görüşünden vazgeçtiği rivayet edilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Abbas'a *radıyallahu anh* demişler ki: "Hz. Ali, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh*, kız kardeşleri kızlarla birlikte asabe yapıyor ve terekenin artanını miras olarak onlara veriyorlar."

Abdullah b. Abbas *radıyallahu anh*, böyle diyenlere şu karşılığı vermişti:

"Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Yüce Allah (اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ) **"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur"** buyuruyor. Ama siz, ölenin çocuğu varken de kız kardeşini mirasçı ediyorsunuz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci görüşe delil olarak şu ayet gösterilebilir:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."[189]

189 Nisâ, 4/7

Bu ayetin zahiri kız kardeşin kız ile birlikte mirasçı kılınmasını gerektirmektedir. Çünkü ölen kişi, kendisinin erkek kardeşi olup akrabalarındandır. Yüce Allah, akrabaların mirasından erkeklere ve kadınlara pay verilmesini takdir etmiştir.

Şu hadis de birinci görüşe delil olarak gösterilebilir:

Ebu Kays el-Evedi'nin bildirdiğine göre Hüzeyl b. Şurahbil, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vefat edip geride kızını, oğlunun kızını ve ana baba bir kız kardeşini bırakan kimsenin terekesinin yarısının kızına, altıda birinin oğlunun kızına, -böylece ikisinin payının toplamı terekenin üçte ikisine ulaşmaktadır- arta kalan kısmın da kız kardeşine verilmesine hükmetti. Hisse sahipleri hisselerini aldıktan sonra malın kalan kısmını kız kardeşe verdi. Onu, ölenin kızı sebebiyle asabe yaptı. Erkek evladın olmaması durumunda kıza terekenin yarısının verilmesi, erkek evlat varken kızın bu kadar pay alamamasını delil gösterenlerin bu delili bizi ilzam etmemektedir. Şundan ki: Cenab-ı Allah, erkek evladın olmaması durumunda kız ile kız kardeşin paylarını belirlemiştir. Erkek evladın mevcut olması durumunda kızın mahrum kalacağını bildirmemiştir. Erkek evlat yokken malın yarısını alır demek, erkek evlat varken mahrum kalır anlamına gelmez. Çünkü erkek evlat varken kızlar pay alırlar veya alamazlar denmemiştir. Dolayısıyla ayetin delili olduğu gibi geçerli olmakta devam etmektedir.

Şu hâlde mezkûr ayetin manası şöyle olabilir: "Erkek evladı olmayan bir adam vefat ederse..."

Ayete bu şekilde mana vermek gerektiğini, devamındaki şu ifadelerden çıkarmaktayız:

(وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ)

"Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur."

Burada sözü edilen çocuktan kasıt, erkek çocuktur. Ulemanın tamamı bu görüştedir. Çünkü sahabilerin de üzerinde birleştikleri görüşe göre, bir

kadın vefat edip geride kızını ve erkek kardeşini bırakırsa, malının yarısı kızına, kalan kısmı da erkek kardeşine verilir. Evet, burada sözü edilen çocukla, ayetin baş tarafında bahsedilen erkek çocuk kastedilmektedir. Bu bağlamda başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ)

"Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır."[190]

Bu ayette sözü edilen çocukla erkek çocuğun kastedildiği hususunda ulema görüş birliği etmiştir. Çünkü sahabe ve onlardan sonra gelen fukahanın ittifakına göre, vefat eden bir kimse geride kızı ile ana babasını bırakırsa, malı altı hisse itibar edilerek bundan üç hisse kızına, birer hisse ana ve babasına, artan bir hisse de asabe olduğu için yine babasına verilir. Bu meselede ölenin kızı varken bile babası altıda birden fazla pay almış olmaktadır. Demek ki "Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır" ayetinde sözü edilen çocukla erkek çocuk kastedilmiştir. Keza bir adam vefat edip geride kızını ve babasını bırakırsa malının yarısı kızına, diğer yarısı da babasına verilir. Bu iki meselede de baba, ölenin çocuğu mevcut olduğu hâlde malın altıda birinden fazlasını almaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ümmetten bir grup şaz bir görüş ortaya atarak şöyle bir iddiada bulundular: Bir kimse vefat edip geride kızını ve kız kardeşini bırakırsa, malının tamamı kızına kalır. Aynı şekilde geride kızını ve erkek kardeşini de bırakmış olsa, yine malının tamamı kızına kalır. Doğrusu bu, Kur'an'ın zahirinin ve ümmetin icmasının dışında kalan bir görüştür.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ)

190 Nisâ, 4/11

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur."[191]

Bu ayette bir kızın hissesi ile kızların iki ve daha fazla sayıda olmaları hâlinde alacakları hisse kesin ve net olarak açıklanmıştır. Yani kız yalnız başına mirasçı olduğunda malın yarısını alır. Başka bir kız kardeşi de kendisine eklenecek olursa ikisi malın üçte ikisini alır. Bir delil olmadan bunlara daha fazlasının verilmesi caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yarım ve üçte ikiden söz edilmesi, senin bu anlattıklarının doğruluğuna delalet etmediğine göre Kur'an'ın zahir ifadelerinde, kızların belirlenen hisselerinden fazlasını almalarını engelleyen bir şey yoktur. Ama senin, kızların belirlenen hisselerinden daha fazlasını almayı hak ettiklerine dair hasmından bir delil getirmesini istemeye ihtiyacın vardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (يُوصِيكُمُ اللهُ فِي اَوْلَادِكُمْ) **"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"** ayeti zikredilen hisselerle ilgili bir emir olduğuna göre, ayette belirlenen hisselerin ölçüsüne riayet etmek, bunları fazlalaştırmamak ve noksanlaştırmamak gerekir. Bunun aksini yapmak yasaklandığı için, her hisse sahibine hissesini ne eksik ne de fazla, tam vermek gerekir. Bunun böyle olması gerektiğini söyleyen, mezkûr ayetin başında geçen emirden dolayı böyle demiştir. Bu sebeple bir delil olmaksızın kızın hissesine ilave yapmaktan men olunduk.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır"[192] ayeti, ölen kimseye kızıyla birlikte erkek kardeşinin de mirasçı olabileceğine delalet etmektedir.

---

191 Nisâ, 4/11
192 Nisâ, 4/7

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olduğu şu hadis de buna delalet etmektedir: ***"Hisseleri sahiplerine veriniz. Bu hisselerden artakalan kısım, (baba tarafından) en yakın olan erkeğe verilir."***[193]

Yukarıdaki ayet ve hadisi birlikte değerlendirdiğimiz de şu sonuca varmaktayız: Kıza malın yarısını verdiğimizde, artakalan kısmı da erkek kardeşe vermemiz gerekecektir. Çünkü o, ölüye en yakın erkek akrabadır.

Ölüye Biri Aynı Zamanda Ana Bir Kardeşi Olan İki Amcaoğlunun Mirasçı Olması

Ölüye biri aynı zamanda ana bir kardeşi olan iki amcaoğlu mirasçı olursa, kimin ne kadar miras payı alacağı hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dediler ki: "Aynı zamanda ana bir kardeş olan amcaoğluna altıda bir verildikten sonra kalan kısım yine iki amcaoğlu arasında eşit olarak taksim edilir."

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler.

Hz. Ömer ve Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dediler ki: "Malın tamamı aynı zamanda ana bir kardeş olan amcaoğluna verilir."

Diğer amcaoğlu farz hisse sahibi olmayıp sadece asabedir. Bu sebeple yine bu iki sahabi dediler ki: "Hisse sahibi olan hisse sahibi olmayana göre miras malı üzerinde daha çok hak sahibidir." Şureyh ile Hasan da bu görüştedirler.

Ana bir iki kardeşten biri aynı zamanda amcaoğlu ise böyle bir meselede mirasın nasıl paylaştırılacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bu iki kardeş önce mirasın üçte birini annelerinin nesebinden gelmeleri sebebiyle alıp kendi aralarında eşit olarak paylaşırlar. Kalan üçte ikilik kısmı ise aynı zamanda amcaoğlu olan diğer kardeş (asabe sıfatıyla) alır. Ulema, hem hisse sahibi hem de asabe olması sebebiyle aynı zamanda amcaoğlu

193 Buhari, Feraiz 5

da olan ana bir kardeşe mirasın tamamını vermediler. Aynı şekilde biri aynı zamanda ana bir kardeş olan iki amcaoğlundan hem ana bir kardeş, hem de amcaoğlu olanın hem hisse sahibi hem de asabe olması göz önüne alınarak, mirasın tamamını alıp diğerine göre mirasta öncelik hakkına sahip kılınması caiz değildir.

Hz. Ömer ile Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* bu meseleyi ana baba bir erkek kardeşle birlikte baba bir erkek kardeşin mirasçı olması meselesine benzetmişler ve mirasın ana baba bir erkek kardeşe kalacağını söylemişlerdir. Ancak diğerlerine göre bu iki mesele arasında bir benzerlik bulunmamaktadır. Çünkü her iki şahsın nesebi aynı yönden gelmektedir. O da kardeşlik yönüdür. Burada miras bırakan en yakın olan kişi mirası hak eder. O da hem ana hem de baba tarafından mirasçıya bağlanan kişidir. Bu kişinin, ana tarafından da mirasçının kardeşi olması, ayrıca ana bir kardeş hissesi de alma hakkını kendisine kazandırmaz. Bu vasfı sadece kardeşlik bağını güçlendirir. Ama iki amcaoğlundan birinin aynı zamanda ana bir kardeş olmasında durum farklıdır. Çünkü siz anadan kardeşlik bağı ile olmayan kardeşliği kuvvetlendirmek istiyorsunuz. Oysa arada amcazadelik gibi başka bir sebep vardır. Dolayısıyla amcazadeliği kardeşlik bağıyla güçlendirmeniz doğru olmaz. Önceki meselede aynı zamanda ana bir kardeş olan amcaoğlunun hissesi düşmemekte, aksine mirastan payını almaktadır. Mesela vefat eden bir kadın geride ana baba bir iki kız kardeşini, kocasını aynı zamanda amcaoğlu olan ana bir kardeşini bırakırsa, terekenin üçte ikisi iki kız kardeşine, yarısı kocasına, altıda biri de ana bir kardeşine verilir. Bu sonuncusu aynı zamanda amcaoğlu olduğu için mirastaki hissesi düşmez.

Vefat eden bir kadın geride kocasını, anasını, ana bir kız kardeşini ve ana baba bir kardeşlerini bırakırsa, terekesinin yarısı kocasına, altıda biri anasına, altıda biri ana bir kız kardeşine, artakalan kısmı da ana baba bir kardeşlerine verilir. Ana baba bir kardeşler, aynı anadan olduklarını ileri sürerek, ana bir kardeşin aldığı altıda birlik hisseye ortak olamazlar. Onlar ancak malın artan kısmını asabe olarak alabilirler. Hem ana hem de baba tarafından ölenin akrabası olmaları, asabeliklerini kuvvetlendirir. Ancak bu sebeple belirli bir hisse sahibi olma hakkını elde edemezler. Hem ana bir kardeş hem de amcaoğlu olan kişinin, ölüye ana tarafından akraba

olmasının, asabeliğini kuvvetlendirmede pek etkisi olmaz. Şayet kuvvetlendirseydi, ana baba bir kardeşler gibi sadece asabe olarak terekeden bir şeyler alması gerekirdi. Bunlar aynı anadan doğduklarını ileri sürerek ana bir kardeş hissesini alamazlar. Doğrusunu Allah bilir.

Ölen Kimsenin Borcunun ve Vasiyetinin Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır."[194]

Hâris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Siz vasiyeti borçtan önce okuyorsunuz. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ise vasiyetin yerine getirilmesinden önce borcun ödenmesine hükmetti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyetten önce borçların ödenmesi gerektiği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Zira (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"**[195] ayetinin manası, miras paylaşımının bu ikisinden yani borçların ödenmesinden ve vasiyetin yerine getirilmesinden sonra yapılacağı şeklindedir. Bu ayetteki (اَو) edatı "veya" manasına olmayıp "ve" manasınadır. Yani ayetin manası, "miras paylaşımı ya vasiyetin yerine getirilmesi ya da borcun ödenmesinden sonra yapılır" şeklinde olmayıp, "borçların ödenmesinden ve vasiyetin yerine getirilmesinden sonra yapılır" şeklinde olmalıdır. Zira (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti, miras paylaşımıyla ilgili cümleden istisna edilmiştir. Normalde "veya" manasına gelen (اَو) edatı olumsuz cümleye dâhil olursa "ve" manasına gelir.

194 Nisâ, 4/11
195 Nisâ, 4/11

Buna şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

(وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا)

"Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme."[196]

(حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ)

"(Yahudilere) Tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise sırtlarında, bağırsaklarında bulunanlar ve kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık."[197]

Bu ayetlerdeki (اَو) edatı "ve" anlamındadır. (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti de istisna manasında olduğu için sanki şöyle denmek istenmiştir: "Yalnız ölenin vasiyeti ve borcu varsa, hem borcu ödendikten hem de vasiyeti yerine getirildikten sonra mirası paylaşılır. Ayette vasiyetin borçtan önce zikredilmiş olması, vasiyetin borç ödemesinden önce yerine getirilmesini vacip kılmaz. Zira ayetteki (اَو) edatı sıra ve tertip manasına değildir. Yüce Allah'ın, miras hisselerinden sonra bundan bahsetmesi, borçların ödenmesinden ve vasiyet için gerekli kısım ayrıldıktan sonra terekenin paylaşılabileceğini bize bildirmek içindir. Mesela bir kişi malının üçte birinin (fakirlere veya hayır kurumlarına verilmesini) vasiyet ederse, malın üçte biri çıkarıldıktan sonra mirasçılara hisseleri verilir. Bu durumda kadının dörtte birlik veya sekizde birlik hissesi terekenin kalan üçte ikisinden ödenir. Diğer mirasçıların da hisseleri aynı şekilde terekenin kalan üçte ikisinden ödenir. Vasiyetin yerine getirildiği üçte birden mirasçılara hisse ödenmez. Yüce Allah, mirasçıların hisselerinin vasiyet yerine getirildikten ve borçlar ödendikten sonra artakalan maldan hesaplanıp ödeneceğini bize bildirmek için borç ve vasiyeti birlikte zikretti. Her ne kadar ödenme konusunda borç, vasiyetten farklı ise de ayette ikisi birlikte zikre-

196 İnsan, 76/24
197 En'âm, 146/6

dilmiştir. Zira malın bir kısmı telef olursa ona göre vasiyet için ayrılacak olan mal ve mirasçıların alacakları payların miktarı da azalır. Ama borç böyle değildir. Çünkü malın bir kısmı telef olsa bile borç yine de malın artakalan kısmından tam olarak ödenir. Malın tamamı telef olsa, kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişinin ve tüm mirasçıların hakkı iptal olsa, kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişi bir bakıma mirasçıların ortağı gibi olur. Başka bir yönden de alacaklının benzeri olur. Şöyle ki: Mirasçıların hisseleri ancak vasiyet yerine getirildikten ve de borçlar ödendikten sonra kalan maldan hesaplanıp ödenir.

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır" ayetinin manası, kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişi kendisi için vasiyet edilen malı, mirasçıların paylarını almalarından önce alır, şeklinde değildir. Aksine kendisi lehinde vasiyette bulunulan kişi sanki bir mirasçı gibi mirasçılarla birlikte hakkını alır. Paylaşımdan önce telef olan mal, hepsinin kesesinden gitmiş olur şeklindedir.

Vasiyetin Caiz Olan Miktarı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır."

Bu ayetin zahiri, hem az malla hem çok malla vasiyet etmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette geçen "vasiyet" kelimesi nekredir. Nekre olması, malın azını da çoğunu da kapsar. Ancak bu ayetten başka bir ayetin delaletinden anlıyoruz ki ayette kastedilen mana, malın tamamının değil bir kısmının vasiyet edilmesidir.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."[198]

Yüce Allah bu ayette vasiyetten bahsetmeksizin mirasın gerekliliğini mutlak olarak bildirmiştir. Şayet (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti malın tamamının vasiyet edilmesini gerekli kılsaydı, (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ) **"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır"** ayetinin, malın tamamının vasiyet edilmesinin caizliği ile neshedilmiş olması gerekirdi. Mirasın gerekliliği hususunda bu ayetin hükmü sabit olduğuna göre, vasiyet ayetiyle birlikte delil olarak kullanılması gerekir. Şu hâlde vasiyetin, malın bir kısmı ile sınırlı kalması, artan kısmının mirasçılara verilmesi icab eder ki, her iki ayetin hükmü geçerli olsun.

Bizim bu görüşümüzü şu ayet de doğrulamaktadır:

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا)

"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler."[199]

Önce de te'vil edildiği gibi bu ayette malın tamamının vasiyet edilmesi yasaklanmakta, ancak malın bir kısmının vasiyet edilmesinin caizliğine delalet edilmektedir. Çünkü ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır.

Ümmetin hüsn-ü kabulle karşıladığı ve vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı kalmasının caizliğine delil olarak kullandığı bazı hadisler

198 Nisâ, 4/7
199 Nisâ, 4/9

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. O hadislerden biri şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Âmir b. Sa'd, babasından bahisle şöyle demiştir: Babam şiddetli bir hastalığa yakalandı. (İbn Ebi Halef dedi ki: Mekke'de hastalandı ve sonra iyileşti). Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu ziyaret etti. Sa'd *radıyallahu anh* şöyle dedi: 'Ya Resûlullah, benim çok miktarda malım var. Bir kızımdan başka bana mirasçı olacak kimsem de yoktur. Malımın üçte ikisini sadaka olarak vereyim mi?' Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hayır"*** deyince Sa'd *radıyallahu anh*, 'Yarısını sadaka olarak vereyim mi?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yine ***"Hayır"*** deyince Sa'd *radıyallahu anh*, *'Üçte birini sadaka olarak ver*eyim mi?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem şöyle cevap verdi:* ***"Üçte bir olabilir. Aslında üçte bir bile çoktur. Mirasçılarını zengin bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha iyidir. Sen (aile fertlerin için) yapacağın her harcama, hatta eşinin ağzına götüreceğin lokma sebebiyle sevap kazanacaksın."***

Sa'd *radıyallahu anh*, sözlerine devamla şöyle diyor: 'Ya Resûlullah, hicretimden geri mi kalacağım?' diye sordum. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:* ***"Benden sonra burada kalıp Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapacağın her işten ötürü dereceni yükselteceksin. Burada kalman sebebiyle bazı kimselerin senden yararlanacağını, bazı kimselerin ise zarar göreceğini umuyorum. Allahım! Ashabımın hicretini tamamla. Onları dinsizliklerine gerisin geri döndürme. Lâkin asıl zavallı, Sa'd b. Havle'dir."***

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mekke'de öldüğü için Sa'd b. Havle'nin yasını tutuyordu.[200]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayet birkaç çeşit hüküm ve fayda içermektedir.

Şöyle ki:

1-Malın üçte birini aşacak ölçüde vasiyette bulunmak caiz değildir.

200 Buhari, Cenaiz, 36; Müslim, Vasiyet, 5

2-Yapılacak vasiyetin, malın üçte birinden az olması müstehaptır. Bu sebeple bazı fakihler dediler ki: "Vasiyetin, malın üçte birinden az olması müstehaptır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"üçte bir bile çoktur"*** buyurmuştur."

3-Kişinin malı az ve mirasçıları da fakir iseler, vasiyette bulunmaması daha iyidir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Mirasçılarını zengin bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha iyidir"*** buyurmuştur. Bu hadis, mirasçısı olmayan kimsenin malının tamamını vasiyet etmesinin caizliğine de delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, malın üçte birden fazlasını vasiyet etmenin, mirasçılar sebebiyle yasaklandığını bildirmiştir. Hadis-i şerif, hastalık hâlindeki sadakanın vasiyet olduğuna ve bunun da malın ancak üçte birlik kısmında geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Sa'd *radıyallahu anh* malının tamamını sadaka olarak vermek istediğini söylediğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu kabul etmemiş ve nihayet sadakanın miktarını malın üçte birine kadar indirmişti.

Cerir'in bildirdiğine göre Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Sa'd'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben hastayken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ziyaretime geldi. Bana, ***"Vasiyette bulundun mu?"*** diye sordu. Ben 'evet' deyince, ***"Ne kadar vasiyet ettin?"*** diye sordu. Ben, 'Malımın tamamının Allah yolunda harcanmasını vasiyet ettim' dedim. ***"Çocuklarına ne bıraktın?"*** diye sordu. 'Onlar zengindirler' dedim. Bana, ***"Malının onda birini vasiyet et"*** dedi. Karşılıklı eksiltme yap(arak pazarlık et)tik. Nihayet ***"Üçte biri vasiyet et. Üçte bir bile çoktur"*** buyurdu.

Ebu Abdurrahman dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"üçte bir bile çoktur"*** sözünden ötürü biz, vasiyetin, malın üçte birinden daha az olmasını müstehap görüyoruz."

Bu hadiste geçen 'Malımın tamamının Allah yolunda harcanmasını vasiyet ettim' ifadesi, birinci hadiste değinilen hastalık hâlinde sadaka vermeyi yasaklamamaktadır. Zira malın üçte birinden fazlasının vasiyet edilmesinin caiz olmadığını bilen bir kimse, malın üçte birinden fazlasını sadaka olarak vermenin caiz olduğunu zannedebilir.

Sa'd *radıyallahu anh* bu sebeple malını sadaka olarak vermenin hükmünü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem*, sadakanın da malın üçte biriyle sınırlı kalmada vasiyet gibi olduğunu haber vermişti. Bu, ölmek üzereyken altı kölesini azad eden adamla ilgili olarak İmran b. Husayn tarafından yapılan rivayete benzemektedir.

Sa'd *radıyallahu anh* ile ilgili hadiste, kişinin kendi ailesine sarfettiği nafakadan ötürü sevap kazanacağı ifade edilmektedir. Bu da, karısına bir hibede bulunan kimsenin bu hibesinden caymasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu hibe, sadaka hükmündedir. Çünkü bunun karşılığında kişi sevap kazanmaktadır. Bu mesele, tam da şu hadise karşılık gelmektedir: "Adamın, karısına yaptığı hibe, sadakadır."[201]

Sa'd *radıyallahu anh*, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "Hicretimden geri mi kalacağım?" diye sorarken bunu, "Mekke'de mi öleceğim?" anlamında sormuştu. Mekke, onun Medine'ye hicret ederken terk edip gittiği eski yurdu idi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, veda haccında mina'daki görevlerini tamamlamalarından sonra muhacirlerin Mekke'de üç günden fazla kalmalarını yasaklamıştı. Sa'd'a *radıyallahu anh* kendisinden sonra Mekke'de kalacağını, Yüce Allah'ın onun eliyle bazı kimselere fayda vereceğini, diğerlerine de zarar vereceğini haber vermişti. Öyle de olmuştu. Sa'd b. Ebi Vakkas *radıyallahu anh*, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra Mekke'de kalmıştı. Yüce Allah onun eliyle Acem ülkesinin fethini, kisraların hâkimiyetlerinin yıkılmasını Müslümanlara nasip etmişti. Bu da gaybi ilimlerin alanına giren ve Allah'tan başkasının bilmediği şeylerdendi.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Yüce Allah'tan naklederek şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Ey Âdemoğlu! İki şey (yani senin malından iki pay) var ki onlardan hiçbiri senin değildir. (Ama) ben ruhunu teslim aldığımda seni temizleyip arındırmak için senin malından (üçte birlik) bir payı sana ayırdım. (O bir payı hayır cihetine vasiyet et. Bir de ecelin tamam

201 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 18/422

olduğunda kullarımın senin için yapacakları duayı sana (pay olarak) ayırdım."[202]

Bu hadis-i kudside de belirtildiği gibi kişi ölürken kendisine malının tamamı değil, bir kısmının kalacağı bildirilmektedir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ اللَّهَ أَعْطَاكُمْ ثُلُثَ أَمْوَالِكُمْ آخِرَ أَعْمَارِكُمْ زِيَادَةً فِي أَعْمَالِكُمْ)

"Şüphesiz Allah, ömrünüzün sonunda malınızın üçte birini (hayır cihetine vasiyet etmeniz için) size verdi ki, (sevap kazandıracak) amelleriniz artsın."[203]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı kalmasını gerektiren bu rivayetler bize göre mütevatir mertebesinde olup bilgi gerektirir mahiyettedirler. Çünkü insanlar bu rivayetleri hüsnü kabulle karşılamışlardır. Bunlar Yüce Allah'ın Kur'an'da zikrettiği vasiyetin üçte birle sınırlı kalmasını murad ettiğini açıklamaktadırlar.

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır" ayeti, üzerinde bir kimsenin borcu bulunmayan ve herhangi bir vasiyette de bulunmayan bir şahsın bütün mal varlığının mirasçılarına kalacağına delalet etmektedir. Hac ve zekât, keza kefaret ve adak borcu olsa bile bunların yerine getirilmesini vasiyet etmemişse, bunların terekeden karşılanmasının vacip olmadığına da delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hac borçtur. Yüce Allah'ın kullarını yapmakla yükümlü kıldığı bütün mali ibadetler de borçtur. Çünkü babasının yerine haccetmesinin geçerli olup olmayacağını soran Has'am kabilesinden bir kadına Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuş-

202 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/268
203 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 3/199

tu: ***"Baban başkasına borçlu olsaydı, borcunu öderdin, değil mi?"*** Kadın, "Evet" deyince de ona ***"İşte Allah'a olan borç, öncelikle ödenmesi gereken bir borçtur"*** karşılığını vermişti."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haccı mutlak değil de mukayyed şekilde borç olarak adlandırmıştır.

(مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ)

"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır" ayeti, mutlak şekilde borç olarak adlandırılan şeyi öncelemeyi gerektirmektedir. Mukayyed şekilde borç olarak adlandırılan şeyler bu kapsama girmezler. Sözlükte ve şer'î ıstılahta mutlak isimler, mukayyed isimler vardır. Mutlak, ancak mutlak olarak isimlendirilen şeyleri kapsamına alır. Mezkûr ayet, anlattığımız sebepten dolayı Allah hakkı olan borçları kapsamaz. Buna göre (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ve borcundan sonradır"** ayeti şunu gerekli kılmaktadır: Kişinin vasiyeti yoksa hiçbir kimseye de borçlu değilse mirasçısı, onun malının tamamını miras olarak almayı hak eder.

Sa'd b. Ebi Vakkas *radıyallahu anh* ile ilgili hadis de buna delalet etmektedir. "Malımı sadaka olarak vereceğim" başka bir rivayete göre "Malımı vasiyet edeceğim" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Üçte bir olabilir. Aslında üçte bir bile çoktur"*** demiş, Allah hakkı olan hac ve zekât gibi şeyleri Sa'd'ın malından istisna edip ayırmamıştı. Sadaka vermenin ve vasiyette bulunmanın malın üçte biriyle sınırlı olacağını bildirmişti. Böylece ispatlanmış oluyor ki, bir kimse bu gibi haklardan birini vasiyet ederse bu vasiyet, onun malının üçte birinde geçerli olur.

Zekât, Adak ve Diğer Vacip Hakları Vasiyet Etmek Ancak Malın Üçte Birinde Geçerlidir.

Buna Ebu Hureyre'nin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir:

(إِنَّ اللَّهَ أَعْطَاكُمْ ثُلُثَ أَمْوَالِكُمْ آخِرَ أَعْمَارِكُمْ زِيَادَةً فِي أَعْمَالِكُمْ)

"Şüphesiz Allah, ömrünüzün sonunda malınızın üçte birini (hayır cihetine vasiyet etmeniz için) size verdi ki, (sevap kazandıracak) amelleriniz artsın."

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği şu kudsi hadis de buna delalet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah'tan naklederek şöyle buyurdu:

"Ey Âdemoğlu! İki şey (yani senin malından iki pay) var ki onlardan hiçbiri senin değildir. (Ama) ben ruhunu teslim aldığımda seni temizleyip arındırmak için senin malından (üçte birlik) bir payı sana ayırdım. O bir payı hayır cihetine vasiyet et. Bir de ecelin tamam olduğunda kullarımın senin için yapacakları duayı sana (pay olarak) ayırdım."

Bütün bu rivayetler her ne kadar vacip de olsalar, zekât, adak ve diğer ibadetlerin yerine getirilmesi için yapılan vasiyetin, ancak malın üçte birinde geçerli olacağına delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Mirasçı İçin Vasiyette Bulunmak

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Ümame, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ)

"Şüphesiz Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Şu halde mirasçıya vasiyet yoktur."[204]

Amr b. Harice *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يُجِيزَ الْوَرَثَةُ)

"Mirasçıya vasiyette bulunmak caiz değildir. Meğerki (diğer) mirasçılar onaylasınlar."[205]

---

204 Tirmizî, Vasayâ 5

205 Muvatta, Vasiyet, 5; Dârekutnî: 4/152

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* siyerciler tarafından nakledilen veda haccı hutbesinde, mirasçı lehinde vasiyette bulunmanın caiz olmadığı ifadesi yer almaktadır. Bu rivayet, vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı olmasını, daha fazla olmamasını öngören rivayet gibi meşhur ve müstefiz bir rivayettir. Müstefiz olarak nakledilme tarikinde, fukahanın delil olarak kullanmasında ve hüsn-ü kabul ile karşılamasında bu iki rivayet arasında fark yoktur. Bize göre bu hadis mütevatir mertebesinde olup bilgi gerektirmekte ve şüpheleri giderici mahiyeti bulunmaktadır. Amr b. Harice'nin *radıyallahu anh* hadisindeki (إِلَّا أَنْ يُجِيزَ الْوَرَثَةُ) ***"Meğerki (diğer) mirasçılar onaylasınlar"*** ifadesi, malın üçte birini aşan miktardaki vasiyetin, mirasçıların onaylaması durumunda geçerli olacağına delalet etmektedir. Mirasçıların onaylaması durumunda bu, vasiyet sahibi tarafından yapılmış bir vasiyet olur. Onaylayan mirasçıların hibesi olmaz. Çünkü mirasçılar tarafından yapılan hibe, onaylama değildir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: (لَا تَجُوزُ الْوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْوَرَثَةُ)

"Mirasçıya vasiyette bulunmak caiz değildir. Meğer ki (diğer) mirasçılar istesinler."[206]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: malının üçte birinden fazlasını vasiyet eden ve kendisi hayattayken bu vasiyeti mirasçıları tarafından onaylanan kimsenin durumu hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad, Hasan b. Salih, Ubeydullah b. Hasan ve Şafiî dediler ki: "Vasiyet sahibi hayattayken değil, öldükten sonra onaylarlarsa bu vasiyet geçerli olur."

İbn Ebi Leyla ve Osman el-Betti dediler ki: "Vasiyet sahibi hayattayken mirasçılar bu vasiyeti onaylarlarsa, onun vefatından sonra artık bu onaylarını geri çekemezler. Bu vasiyet onlara karşı geçerli olur."

206 Dârekutnî:4/152

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Vasiyet sahibi mirasçılardan izin alarak malının üçte birinden fazlasını vasiyet ederse; babasından ayrılmış olan oğul, erkek kardeş ve amcaoğlu gibi, ölen vasiyet sahibinden ayrı olup onun geçimini temin ettiği kişiler arasında bulunmayan mirasçılar bu izinlerini iptal edemezler. Ama kendisinden ayrı olmayan karısı ve yine kendisinden ayrı olmayan kızları, ergen olmuş olsalar bile geçimlerini temin ettiği aile fertleri bu izinlerini iptal edebilirler. Amca, amcaoğlu ve ve onaylamadığı takdirde nafakayı kesme gibi kendisinden zarar görmekten korkan da böyle olup vermiş olduğu izinden dönebilir."

Leys de bu konuda Mâlik ile aynı görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyeti vasiyet sahibinin vefatından sonra onaylarlarsa, bu vasiyet bütün fakihlere göre geçerli olur. Mirasçılar, vasiyet sahibi hayattayken vasiyeti feshedemediklerine göre onaylama yetkisine de sahip değildirler. Çünkü o hayattayken henüz bir yetki elde etmiş değildirler. Doğrusunu Allah bilir.

Mirasçının Olmaması Durumunda Malın Tamamının Vasiyet Edilmesi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Mirasçısı olmayan kişi malının tamamını vasiyet ederse, vasiyeti geçerli olur." Şüreyk b. Abdullah da bu görüştedir.

Mâlik, Evzai ve Hasan b. Salih dediler ki: "Vasiyeti ancak malının üçte birinde geçerli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin" ayetinin hangi manaya delalet ettiğini açıklamıştık. Cahiliyet devri insanları ahitleşme yoluyla birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Şöyle ki: İki kişi birbirleriyle ahitleşip karşılıklı yemin ediyor ve "ben ölürsem sen benim malımın üçte birine veya daha fazlasına mirasçı olursun" diyorlardı. Bu, İslam'ın ilk zamanlarında sabit olan bir hükümdü. Yüce Allah da

bu uygulamayı (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetiyle kesinleştirmiş, sonra da şu ayetleri indirmişti:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır."

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder."[207]

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."[208]

Cenab-ı Allah, miras konusunda zev'il erham akrabaları ahitleşmiş olanlardan daha öncelikli kıldı. Ama bununla ahitleşmiş olanların mirasını da esastan iptal etmedi. Yalnız oğlu erkek kardeşten öne aldığı gibi, aynı nesepten gelenleri de ahitleşmiş olanlardan daha öne aldı. Aynı nesepten mirasçısı olmayan kimsenin, malını aralarında ahitleşme bulunan kimseye miras bırakması caiz olur. Yüce Allah (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır"**[209] buyurmakla, miras paylaşımının vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun ödenmesinden sonra yapılmasını gerekli kılmış ve şöyle buyurmuştur:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır."

207 Nisâ, 4/11
208 Ahzâb, 33/6
209 Nisâ, 4/11

Önce de açıkladığımız gibi (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ) **"(Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır"** ayetinin zahiri, malın tamamını vasiyet etmenin caiz olmasını gerekli kılmaktadır. Bunun caiz olmadığına, vasiyetin malın üçte biriyle sınırlı kalmasına, akrabaların bıraktıklarından erkeklere ve kadınlara bir pay vermenin gerekliliğine ilişkin sünnet ve icma delili olmasaydı, biz de buna caiz diyecektik. Ama vasiyeti kendisi sebebiyle malın bir kısmıyla sınırlamayı gerektirecek bir mirasçı yok ise vasiyetin caizliğine dair lafzın zahirine ve gereğine uyarak malın tamamının vasiyet edilebileceğini söylemek gerekir.

Sa'd b. Vakkas hadisinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği şu söz de buna delalet etmektedir: ***"Mirasçılarını zengin kimseler olarak bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha hayırlıdır."***

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, malın üçte birinden fazlasını vasiyet etmenin, sadece mirasçıların hakkı dolayısıyla yasaklandığını bildirmiştir. Buna Şa'bi ve diğerlerinin Amr b. Şurahbil'den yapmış oldukları şu rivayet delalet etmektedir:

Bu rivayette anlatıldığına göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle demiştir: *"Ey Hemdan toplulu*ğu! Arap kabilelerinden bir kabilede bir adam ölür de mirasçısının olduğu bilinmezse onun malını kabiledekiler diledikleri yere sarfedebilirler. Bunu yapmaya sizin kadar layık başka bir kabile yo*ktur."*[210]

Sahabilerden bu söze muhalefet eden birinin bulunduğu bilinmemektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, mirasçısı olmayan bir kimse öldüğünde Müslümanlar onun malını ya miras yoluyla hak ederler ya da sahipsiz mal olduğu için elde ederler. Bu durumda devlet başkanı onun malını uygun gördüğü yere verir. Bu kişinin malını bir şahsın babası ve oğlunun, uzak ve yakın başkalarıyla birlikte hak edip alması caiz olduğuna göre, bu malın miras dışı bir yolla hak edilip alındığını öğrenmiş oluyoruz. Çünkü baba

210 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/403

ve dedenin bir kişinin mirasını hak etmede atalık sıfatıyla bir arada mirasçı olmaları caiz olmaz. Yine bu mal miras olsa, bunlardan birinin mirastan mahrum kalması caiz olmaz. Çünkü mirasta mirasçıların bazısının diğerlerinden ayrı bir muameleye tabi tutulması doğru olmaz. Yine bu mal miras olup, miras bırakan ölü Hemdan kabilesinden olsaydı ve mirasçısının olduğu da bilinmeseydi kabilesinin adamlarının bu mirası hak etmeleri gerekirdi. Çünkü başkalarına göre onlar kendisine daha çok yakındırlar. Bu da olmadığı takdirde terekesi Müslümanların Beytülmaline verilir. Devlet başkanı da oraya aktarılan bu malları, yardıma layık gördüğü kimselerden dilediklerine sarfeder. Bu da, Müslümanların bu malı miras olarak almadıklarına delalet eder. Miras olarak almadıklarına göre devlet başkanı onu dilediği yere sarfedebilir. Çünkü kendisi artık o malın sahibi sayılır. Sahibi de malı uygun gördüğü yere harcamakta, başkalarından daha yetkilidir. Müslümanlar bu malı miras olarak almadıklarına göre bu, ölünün kendi malından vasiyet etmiş olduğu üçte birlik kısma benzemektedir. Bunda miras yoktur. Sahibi bunu dilediği kimselere sarfedebilir. Malının üçte birlik kısmından geride kalanını da mirasçılar hak etmezlerse dilediği kimselere sarfedebilir.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ، يَبِيتُ ثَلَاثَ لَيَالٍ، إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ عِنْدَهُ مَكْتُوبَةٌ)

"Bir müslümanın, hakkında vasiyet edeceği bir şeyi olduğu halde, vasiyeti yanında yazılı olarak bulunmadan iki gece geçirmeye hakkı yoktur."[211]

Bu hadiste malın bir kısmını veya tamamını vasiyet etmek şeklinde bir ayrıma gidilmemiştir. Hadisin zahiri, malın tamamının vasiyet edilmesinin caiz olmasını gerekli kılmaktadır. Ancak kişinin mirasçısı varsa vasiyetinin,

211 Müslim, Vasiyet, 1

malının bir kısmıyla sınırlı kalması gerektiğine dair delil vardır. Ama mirasçısı yoksa hadisin zahiri gereğince malının tamamını vasiyet etmesinin caiz olması gerekmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Vasiyetle Başkasına Zarar Vermek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ)

"(Bu paylaştırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir."[212]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Vasiyet yoluyla zarar vermek şu şekillerde olur:

• Mirasçıdan veya hak edenden mal kaçırmak için kişi aslı olmadığı halde malının tamamını veya bir kısmını başkasına vasiyet ettiğini veya kendisinin başkasına borçlu olduğunu ikrar eder.

• Ölümcül derecede hasta yatmaktayken başkasındaki alacağının mirasçının eline geçmemesi için kendisine ödenmiş olduğunu ikrar eder.

• Ölümcül derecede hasta yatmaktayken malını başkasına satar ve bedelinin kendisine ödenmiş olduğunu ikrar eder.

• Ölümcül derecede hasta yatmaktayken mirasçılarına zarar vermek için malını başkasına hibe eder veya üçte birinden fazlasını sadaka olarak verir.

• Vasiyet sınırını aşarak malının vasiyet edilmesi caiz olan kısmından daha fazlasını, yani üçte birini aşacak miktarını vasiyet eder.

Bütün bunlar, vasiyet yoluyla zarar verme şekilleridir.

212 Nisâ, 4/12

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Sa'd b. Ebi Vakkas'a *radıyallahu anh* söylediği sözlerinin özünde bunları açıklamıştı: ***"Üçte bir (bile) çoktur. Mirasçılarını zengin bırakman, onları insanlara el açan muhtaç kimseler olarak bırakmandan daha hayırlıdır."***

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(الْإِضْرَارُ فِي الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ)

"Vasiyet yoluyla başkasına zarar vermek büyük günahlardandır."[213]

Böyle dedikten sonra (تِلْكَ حُدُودُ اللهِ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ) **"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim (vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse..."**[214] ayetini, sonra da (وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ) **"Kim de (vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne isyan ederse..."**[215] ayetini okudu.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْإِضْرَارُ فِي الْوَصِيَّةِ مِنَ الْكَبَائِرِ)

"Vasiyet yoluyla başkasına zarar vermek büyük günahlardandır."[216]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْخَيْرِ سَبْعِينَ سَنَةً، فَإِذَا أَوْصَى حَافَ فِي وَصِيَّتِهِ، فَيُخْتَمُ لَهُ بِشَرِّ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ النَّارَ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الشَّرِّ سَبْعِينَ سَنَةً، فَيَعْدِلُ فِي وَصِيَّتِهِ، فَيُخْتَمُ لَهُ بِخَيْرِ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ)

213 Nesai, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/320
214 Nisâ, 4/13
215 Nisâ, 4/14
216 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/444

"Bir kişi yetmiş yıl süreyle hayır ehlinin ameli gibi amel eder, vasiyet ederken vasiyetinde haksızlık ederse, amel defteri işlediği amellerin en kötüsüyle kapatılır ve cehenneme girer. Bir kişi de yetmiş yıl süreyle şer ehlinin ameli gibi amel eder, vasiyet ederken vasiyetinde adil davranırsa, amel defteri işlediği amellerin en hayırlısıyla kapatılır ve cennete girer."[217]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunu İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* te'vil ettiği şu ayetler de teyit etmektedir:

(تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"İşte bu (hükümler) Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim (vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse..."[218]

(وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Kim de (vasiyet konusunda) Allah'a ve Peygamberi'ne isyan ederse..."[219]

Miras Bırakanla Aralarında Nesep Bağı Olduğu Hâlde Mirastan Mahrum Kalanlar

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder" ayeti ve miras taksimatı konusundaki hükümlerin burada zikredilen kimselerin hepsiyle değil bir kısmıyla ilgili olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Bu hükümlerin bazısı üzerinde ittifak edilmişken bazısı üzerinde ihtilaf edilmiştir. Üzerinde ittifak edilen hükümlerden biri; kâfirin Müslümana mirasçı olamayacağı, köle ve taammüden katilin de

217 İbn Mâce, Vesaya, 3
218 Nisâ, 4/13
219 Nisâ, 4/14

kimseye mirasçı olamayacağıdır. Bunlarla ilgili miras hükümlerinden üzerinde ittifak edilenleri ve üzerinde ihtilaf edilenleri Bakara suresinde açıklamıştık.

Müslümanın kâfire mirasçı olup olamayacağı ve dinden dönen kimsenin mirası konusunda ihtilaf edilmiştir. Müslümanın kâfire mirasçı olmasına gelince sahabeden bir topluluk, Müslümanla kâfir arasında miras hükmünün cereyan etmeyeceğinde görüş birliği etmişlerdir. Bu, tabiilerin ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin genelinin görüşüdür.

Şube'nin bildirdiğine göre Yahya b. Yamer, Ebu Esved Ed Düeli'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muaz b. Cebel *radıyallahu anh* Yemen'de iken bir Yahudi'nin öldüğünü ve geride Müslüman bir kardeşini bıraktığını, (Bu Müslüman kardeşin ona mirasçı olup olamayacağını) kendisine sordular. Muaz onlara cevaben şöyle dedi: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(الْإِسْلَامُ يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ)

"İslam artar, eksilmez."[220]

İslam'da Muaviye'nin Verdiği Hüküm Kadar Tuhaf Bir Hüküm Verilmiş Değildir!

İbn Şihab'ın bildirdiğine göre Davud b. Ebi Hind, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslam'da Muaviye'nin verdiği hüküm kadar tuhaf bir hüküm verilmiş değildir. O, Müslüman'ı Yahudi ve Hristiyan'a mirasçı yapıyordu. Ama Yahudi ve Hristiyan'ı Müslüman'a mirasçı yapmıyordu. Ona uyarak Şamlılar da bu şekilde hükmettiler."

Davud dedi ki: "Ömer b. Abdülaziz halife olunca Şamlıları yine önceki uygulamaya döndürdü."

220 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/417. Rivayetin devamında Muaz'ın *radıyallahu anh*, bu hadise dayanarak Müslümanı Yahudi'ye mirasçı kıldığı ifade edilmektedir.

Haşîm'in bildirdiğine göre Mücahid, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muaviye, Müslümanı kâfire mirasçı kıldığına dair vermiş olduğu bu hükmünü yazılı olarak vali Ziyad'a gönderdi. Ziyad da kadı Şureyh'e göndererek buna göre hüküm vermesini emretti. Bundan önce Şureyh, Müslümanı kâfire mirasçı kılmıyordu. Vali Ziyad kendisine bu emri verince buna göre hükmetti. Bu şekilde hüküm verirken de, "Bu, müminlerin emirinin hükmüdür" derdi.

Zührî'nin bildirdiğine göre Üsame b. Zeyd *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ شَتَّى)

"İki ayrı dinin mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar."[221]

Bu hadisin başka bir rivayeti de şöyledir:

(لَايَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَاالْكَافِرُ الْمُسْلِمَ)

"Müslüman, kâfire; kâfir de müslümana mirasçı olmaz."[222]

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ)

"İki din mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar."[223]

Bu rivayetler, Müslümanın kâfire, kâfirin de Müslümana mirasçı olmasını engellemektedir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlara muhalif bir hadis rivayet edilmiş değildir. Dolayısıyla Müslümanla kâfirin birbirlerine mirasçı olamayacaklarına dair bunların hükmü sabittir. Muaz hadisine gelince o, bu söylemi kastetmemektedir. Muaz *radıyallahu anh* (الْإِسْلَامُ

221 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/358
222 Buhari, Feraiz, 2
223 İbn Mâce, Feraiz, 5

يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ) ***"İslam artar, eksilmez"*** hadisini te'vil etmiş (ve kendi te'vili doğrultusunda Müslümanı kâfire mirasçı etmişti. Te'vile dayanarak nassa ve icmaya aykırı hüküm verilemez. Aksine te'vil, hakkında nass bulunan hükme uydurulur. Ona aykırı bir te'vilde bulunulamaz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الْإِسْلَامُ يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ) ***"İslam artar, eksilmez"*** hadisi ile muhtemelen şu mana kastedilmiştir: Müslüman olan kimse Müslümanlığı üzere bırakılır. İslam'dan çıkansa İslam'a döndürülür. Bu hadisin hem bu manaya hem de Muaz'ın *radıyallahu anh* te'vil ettiği manaya ihtimali olduğuna göre, bu hadisi, Müslümanla gayr-ı müslimin birbirlerine mirasçı olamayacaklarına dair Üsame rivayetine göre manalandırmamız gerekmektedir. Çünkü nassı te'vil ile reddetmek caiz değildir. İhtimal ile de hüccet sabit olmaz. Çünkü ihtimalde şüphe vardır. Te'vilin hükmünü ispat etmek için bir delile ihtiyaç vardır. Başka bir delil olmadan te'vil delil olarak gösterilemez. Mesruk'un "İslam'da Muaviye'nin verdiği hüküm kadar tuhaf bir hüküm verilmiş değildir" sözü, Müslümanı kâfire mirasçı yapma görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Mesruk, bu hükmün İslam'da sonradan ortaya çıkan bidat bir hüküm olduğunu bildirmiştir. Bu da Muaviye'nin bu şekilde hüküm vermesinden önce Müslümanın kâfire mirasçı olmadığını ortaya koymaktadır. Muaviye'nin bu şekilde hüküm vermesinden önce Müslümanın kâfire mirasçı kılınmadığı sabit olduğuna göre, Muaviye'nin o zamana kadarki uygulamada Müslümanların tamamına muhalif olması caiz olmaz. Hatta verdiği bu hüküm geçersiz olur.

Davud b. Ebi Hind'in "Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda Şamlıları önceki uygulamaya döndürdü" sözü de bunu teyit etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Mürtedin Mirası Bahsi

Mürtedin dinden çıkmadan önce Müslüman iken kazandığı malların miras kalması hakkında selef uleması üç farklı görüş ortaya koyarak ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ali, Abdullah b.Mesud, Zeyd b. Sabit, Hasan-ı Basri, Said b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Cabir b. Zeyd, Ömer b. Abdülaziz, Hammad b.

Hakem, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, İbn Şübrüme, Sevri, Evzai ve Şerîk dediler ki:

"Bu durumdaki mürtedin ölmesi veya mürtedliği üzere öldürülmesi hâlinde malına Müslüman mirasçıları mirasçı olurlar."

Rebia b. Abdilaziz, İbn Ebi Leyla, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Bu durumdaki mürtedin mirası beytülmale intikal eder."

Katade ve Said b. Ebi Arube dediler ki: "Bu durumdaki mürtedin geçtiği yeni dinden mirasçıları varsa malı, onlara miras kalır. Müslüman mirasçılarına intikal etmez."Katade, Ömer b. Abdülaziz'in de bu görüşte olduğunu rivayet etmiştir. Sahih rivayete göre Ömer b. Abdülaziz, onun malının Müslüman mirasçılarına kalacağını söylemiştir.

Mürtedin dinden çıktıktan sonra kazandığı mallara gelince, bu malların onun mürted olarak ölmesinden veya öldürülmesinden sonraki durumu hakkında ulema ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife ve Sevri, bu malların ganimet olacağını söylemişlerdir.

İbn Şübrüme, Ebu Yusuf, Muhammed kendisinden gelen iki rivayetten birinde Evzai dediler ki: "Mürted olduktan sonra kazandığı malları da Müslüman mirasçılarına kalır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِي اَوْلَادِكُمْ)

"Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında emreder"[224] ayetinin zahiri, Müslümanın mürtede mirasçı olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette ölenin müslüman olmasıyla mürted olması arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği ***"Müslüman, kâfire mirasçı olamaz"*** mealindeki hadis bu ayetin hükmünü tahsis etmekte, yani özele indirmektedir. Nitekim bu

224 Nisâ, 4/11

hadiste kâfirin de Müslümana mirasçı olamayacağı bildirilerek ayetin hükmü özele indirilmektedir. Bu her ne kadar ahad haberlerdense de insanlar bunu hüsn-ü kabulle karşılamışlar, kâfirin Müslümana mirasçı olamayacağı hususunda delil olarak kullanmışlardır. Böylece bu hadis mütevatir konumuna yükselmiştir. Miras ayetleri, üzerinde icma edilen hükümlere mahsus ayetlerdir. Ahad haberlerse ancak kendi emsallerini tahsis etmede makbul olurlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üsame'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste ***"İki din mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar"*** denilmektedir. Hadisin başka bir rivayetinde ise ***"Müslüman, kâfire mirasçı olmaz"*** denilmektedir. Özetle farklı dinlerden olan kimselerin birbirlerine mirasçı olamayacakları bildirilmektedir. Mürtedlik mevcut olan bir din değildir. İrtidat eden kimse her ne kadar Hristiyanlığa veya Yahudiliğe geçse de o dinin mensubu olarak kabul edilmez. Geçtiği dinin mensupları hükmünde sayılmaz. Mesela kitabî bir dine geçse bile kestiği hayvanın eti yenilmez. Kadın ise kendisiyle evlenilmesi caiz olmaz. Böylece mürtedliğin bir din olmadığı ispatlanmış oldu.

Üsame'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis, farklı dinlere mensup kimselerin birbirlerine mirasçı olmalarını yasaklamakla sınırlı kalmaktadır. Bu hüküm, daha açık hadislerle izah edilmektedir.

Şöyle ki:

(لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ شَتَّى)

"İki ayrı dinin mensupları birbirlerine mirasçı olmazlar."[225]

(لَايَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَاالْكَافِرُ الْمُسْلِمَ)

"Müslüman, kâfire; kâfir de müslümana mirasçı olmaz."[226]

225 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/358
226 Buhari, Feraiz, 2

Bu hadisler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* maksadının farklı dinlerden olan kimselerin birbirlerine mirasçı olmalarını yasaklamak olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Hanife'nin de fıkıh usûlü ilkelerine göre kişi irtidat edince malları kendisinin mülkiyetinden çıkar. Mürtedken ölür veya öldürülürse, malları miras hükümlerine tabi olur. Bu sebepledir ki mürted, Müslümanken kazanmış olduğu malları üzerinde tasarrufta bulunacak olursa, bu tasarrufu geçerli olmaz. Ebu Hanife'nin usûlü böyle olduğuna göre o, Müslümanı kâfire mirasçı kılmış olmamaktadır. Çünkü onun malları üzerindeki mülkiyeti, İslam'dan ayrıldığı anda sona ermiş olmaktadır. Böyle olunca o, bir Müslümanı daha önce Müslüman olan bir kimseye mirasçı kılmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Böyle olursa Müslüman kişiyi hayatta olan bir Müslümana mirasçı kılmış oluyorsunuz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayatta olan birine bir başkasını mirasçı kılmaya engel bir durum yoktur. Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ)

"Allah, sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına varis kıldı."[227]

Yüce Allah Hendek savaşında Müslümanları, henüz hayatta olan kâfirlerin mallarına, topraklarına ve yurtlarına mirasçı kılmıştı. Kaldı ki biz, miras bırakanın ölümünden sonra malını mirasçılara intikal ettirdiğimize göre birilerini hayattaki bir kimseye mirasçı kılmış olmamaktayız. Bu itirazı yapana da deriz ki: Mürtedin malını beytülmale aktardığında Müslüman toplumu kâfir birine mirasçı kılmış oluyorsun. Ayrıca mürted olarak dârül harbe geçmesi durumundaysa Müslümanları hayattaki bir kimseye mirasçı kılmış oluyorsun. Müslümanlar İslamiyet sebebiyle onun malında hak sahibi olmakta iseler, mirasçıları hem Müslüman hem

227 Ahzâb, 33/27

de akraba olma sebebiyle, mirasçı olmada diğer Müslümanlardan öncelikli olmaları gerekir. Çünkü mirasçılarda iki sebep; hem Müslümanlık hem de akrabalık vardır. Diğer ölülerin de Müslüman ve nesebi kendisine yakın olan mirasçıları varken Müslüman ama nesebi uzak mirasçıları mahrum kalır ve nesebi yakın olanlar öncelikle mirasçı olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu illet, Müslümanın zimmînin malına mirasçı olmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, bu illet böyle bir şeyi gerektirmez. Çünkü ölümünden sonra zimmînin malını Müslümanlar, Müslüman oldukları için miras yoluyla hak etmezler. Ulemanın ittifakına göre onun zimmî olan mirasçıları, malına mirasçı olmada Müslümanlardan daha fazla hak sahibidirler. Ama büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin ittifakına göre Müslümanlar, İslamiyet sebebiyle mürtedin malını almaya hak kazanırlar. Şunu da belirtelim ki bazıları onun malını Müslüman toplum hak eder derken, bazıları da Müslüman mirasçıları hak eder demişlerdir. Malı, İslamiyet sebebiyle Müslüman toplum tarafından hak edildiğine göre, ölen bir Müslümanın malına benzemektedir. Çünkü mirasçısı yoksa onun da malı Müslüman toplum tarafından hak edilir. Ama hem Müslüman hem de akraba olan mirasçıları varsa tabii ki Müslüman toplumdan önce bunlar mirasçı olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kendi dininden mirasçısı olmayan ancak Müslüman akrabaları olan bir zimmî ölüp geride mal bırakırsa, malları hem Müslüman hem de akraba oldukları hâlde Müslüman akrabalarına değil, Müslüman topluma intikal etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İslam toplumu, Müslümanlıkları sebebiyle zimmînin malını almayı hak etmemektedir. Bunun delili de şudur: Ölen zimmînin kendisi gibi zimmî mirasçıları varsa, Müslüman toplum onun malını alma hakkına sahip olmaz. Zimmî mirasçıları varken Müslüman toplum, İslamiyet sebebiyle onun malını almada mirasçılarından daha öncelikli olamaz ve onun malını alma hakkına sahip olamaz. Aksine zimmî mirasçıları bu malları almada Müslüman toplumdan daha fazla hak sahibidir. Tıpkı Müslümanların birbirlerine mirasçı olmaları gibi bunlar da birbirlerine mirasçı olmada öncelik

hakkına sahiptirler. Bu da şuna delalet etmektedir: Mirasçısı olmadığı zaman zimmînin malı beytülmale devredilirse, bu Müslüman toplumun İslamiyet'i sebebiyle oraya devredilmiş değildir. Aksine bu, İslam yurdunda devlet başkanı tarafından bulunan sahipsiz bir mal gibidir. Sahibi bilinmediği için devlet başkanı bunu Yüce Allah'ın rızasına uygun şekilde hayır yerlerine sarfeder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Hanife, "mürtedin irtidat döneminde kazandığı malları beytülmal için bir ganimettir" demiştir. Bu da sizin illetlendirmenizi ve ileri sürdüğünüz gerekçeleri çürütmekte, size muhalif olan kimsenin delillerinin doğruluğuna delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, bu söylediklerniz bizim illetlendirmelerimizi ve ileri sürdüğümüz gerekçeleri çürütmemekte ve muhalifimizin delillerinin doğruluğuna delalet etmemektedir. Çünkü mürtedin irtidat döneminde kazandığı mallar, daru'l harp vatandaşı olan kimsenin kazandığı mallar statüsündedir. O malları sahih bir şekilde mülk edinemez. Ölümünden sonra veya önce bu malları beytülmale aktardığımızda, savaşta elde edilen ganimetler gibi bir ganimet olarak aktarmış oluruz. Ganimet olarak alınan mallar, Müslüman toplumun İslamiyet'i sebebiyle beytülmale ait hâle gelmez. Çünkü ganimetler, elde edenlerin Müslümanlığı sebebiyle onların malı hâline gelmiş değildir.

Bunun delili şudur: Zimmî bir kimse Müslümanlarla birlikte aynı safta savaşırsa kendisine ganimetten az bir miktar verilir. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, daru'l harp vatandaşının malı ile mürtedin irtidat dönemindeyken kazandığı malı ganimettir. Müslüman toplum, Müslümanlığı sebebiyle bunu hak etmiş değildir. Ganimet olarak elde edebilir. Bunda Müslümanlık ve nesep yakınlığı bir rol oynamaz. Ancak mürtedin Müslüman iken kazanmış olduğu mallarını hak etmede Müslümanlık ve nesep yakınlığının etkisi vardır. Çünkü bu mallar, onun irtidat etmesine kadar sahih bir şekilde mülkiyetinde idiler. Ancak daha sonra irtidat etmesi sebebiyle bu mallar üzerindeki mülkiyet hakkı sona erdi. Bunları hak edenler ancak miras yoluyla hak ederler. Mirasta da mal eğer bir Müslümanın mülkiyetinde ise Müslümanlık ve nesep yakınlığı esas alınır. Bu hüküm, mal sahibinin irtidat etmesine kadar devam eder. Çünkü ölüm gibi mürtedlikte mal üzerindeki mülkiyet hakkının sona ermesini

gerektirmektedir. İrtidat döneminde kazanılan malları üzerinde sahih bir mülkiyeti oluşmaz ve bu mallar, onun Müslümanken kazanmış olduğu malları için bir asıl olmaz. Müslümanken kazandığı mallar üzerindeki mülkiyeti sahih bir mülkiyetti. Ölümle sona erinceye kadar hayatı boyunca bu sahih mülkiyet devam etti. İrtidat döneminde kazandığı malları, daru'l harp vatandaşının malı gibi olup o mallar üzerindeki mülkiyeti sahih değildir. Çünkü öldürülmesinin mübah olduğu bir dönemde o malı kazanmıştı. Müslümanların eline geçtiğinde, Daru'l harp vatandaşının malı gibi ganimet olur. Daru'l harp vatandaşı izinsiz olarak İslam yurduna girdiğinde yakalanır ve malı da ganimet edinilir. Mürtedin irtidat döneminde kazandığı malları da böyledir.

Berâ b. Azib *radıyallahu anh* hadisini ileri sürerek bu görüşümüze karşı çıkan olabilir. Berâ *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Elinde sancakla birlikte dayım Ebu Bürde *radıyallahu anh* bana uğramıştı. Kendisine, "Nereye gidiyorsun?" diye sordum. Şöyle cevap verdi:

(بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةَ أَبِيهِ أَنْ أَقْتُلَهُ وَآخُذَ مَالَهُ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **beni, üvey annesini nikâhlayan bir adamı öldürüp malını almam için gönderdi."[228]

Bu hadis, mürtedin malının ganimet olduğuna delalet etmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Berâ'nın dayısını o adamı öldürmekle görevlendirmişti. Çünkü o üvey anneyle evlenmeyi mübah sayan ve Müslümanlarla harp hâlinde olan bir kimseydi. Bu sebeple o harbî bir kimseydi. Malı da ganimet sayılmıştı. Çünkü sancak, savaş hâli için hazırlanır.

228 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/150

Muaviye b. Kurre, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ «النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ جَدَّ مُعَاوِيَةَ إِلَى رَجُلٍ عَرَّسَ بِامْرَأَةِ أَبِيهِ أَنْ يَضْرِبَ عُنُقَهُ , وَيُخَمِّسَ مَالَهُ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, Muaviye'nin dedesini, babasının karısıyla evlenen bir adamın boynunu vurup malının beşte birini de alıp kendisine getirmek için göndermişti."[229]

Bu hadis de o adamın Müslümanlarla savaş hâlinde olmasından dolayı malının ganimet sayıldığına ve beşte birinin alıp Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* götürüldüğüne delalet etmektedir.

Yukarıdaki ifadelerinizde Mürted'in malının ganimet sayılmasına karşı çıkmadınız değil mi? diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir: Mürtedin irtidat döneminde kazandığı malları Müslümanlar için ganimettir. Ama Müslümanken kazanmış olduğu mallarının ganimet sayılması caiz değildir. Zira bir malın ganimet sayılabilmesi için, sahibinin o mal üzerindeki mülkiyetinin sahih olmaması gerekir. Darül harp vatandaşlarının malları gibi. Mürted'in Müslümanken kazanmış olduğu mal üzerindeki mülkiyeti sahih olduğu için, Müslümanların mallarının ganimet edinilmesi caiz olmadığı gibi onun da Müslümanken kazandığı mallarının ganimet edinilmesi caiz değildir. Çünkü onların malları üzerindeki mülkiyetleri sahih bir mülkiyettir. Mürted'in malları üzerindeki mülkiyetinin irtidat sebebiyle kalkması, ölen kimsenin malları üzerindeki mülkiyetinin ölüm sebebiyle kalkması gibidir. Öldürülerek veya ölerek ya da kaçıp darülharbe giderek mallarıyla olan mülkiyet bağı koparsa, diğer Müslümanlar değil de kendi mirasçıları onun malına mirasçı olurlar. Şayet diğer Müslümanlar Müslümanlıkları sebebiyle onun malını ganimet olmaksızın alma hakkına sahip olurlarsa, mirasçıları hem Müslüman hem de akrabası oldukları için o mallar üzerinde öncelikle hak sahibi olurlar. Ganimet olarak alma hakkına sahip olurlarsa bu, sahih olmaz. Zira açıkladığımız gibi bir malın ganimet sayılabilmesinin şartı, temelde sahih olmayan bir şekilde mülk edinilmiş olmasıdır.

---

229 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/320

Miras paylaşılmadan önce Müslüman olan bir mirasçının durumu hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali b. Ebu Talip dedi ki: "Bir Müslüman vefat eder ve mirası paylaşılmazdan önce kâfir oğlu Müslüman olursa ya da köle oğlu azad edilirse, bu oğlu mirastan pay alamaz."

Atâ b. Ebi Rebah, Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesar, Zühri, Ebu'z Zinad, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Evzai ve Şafiî de bu görüştedirler.

Hz. Ömer ile Hz. Osman'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Mirasın paylaşılmasından önce müslüman olan bir mirasçı, mirasa ortak olur."Hasan ile Ebu Şa'sâ da bu görüştedirler.

Bunu cahiliyet devrinde tahakkuk eden ve henüz paylaşılmadan İslamiyet'in geldiği miraslara benzetmişlerdir. Bu mirasların paylaşımının, İslami hükümlere göre yapılması icab ediyordu. Miras bırakanın ölüm vaktinin önemi yoktu. Ama öncekilere göre bunun hükmü böyle değildi. Çünkü miras hükümleri, şeriatta belli şekillerde takarrür etmiş ve kesinlik kazanmıştır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ)

"Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."[230]

(اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ)

"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur."[231]

230 Nisâ, 4/11
231 Nisâ, 4/176

Bu ayette belirtildiği gibi kardeşin ölümü sebebiyle kız kardeşe malın yarısının, çocuksuz eşin ölümü sebebiyle de kocaya malın yarısının verilmesi paylaşım şartı olmaksızın vacip olmaktadır. Paylaşımın mülk edinilen şeyde olması gerekir. Öyleyse mirası hak etmede paylaşımın bir rolü yoktur. Çünkü paylaşım, mülkiyete tabidir. Bu böyle olunca oğlun Müslüman olmasıyla kız kardeşin miras üzerindeki mülkiyetinin zail olmaması gerekir. Paylaşımdan sonra da mülkiyetinin zail olmaması gerekir.

Cahiliyet devri miraslarına gelince bunlar şeriat hükmüne göre tahakkuk etmemişlerdi. Ama miras bırakan öldükten sonra ve henüz paylaşım olmazdan önce İslamiyet gelince hemen şeriat hükmüne göre paylaşım yapıldı. Şu hâlde isalm şeriatının gelmesinden önce meydana gelen miras meseleleri takarrür etmemiş ve kesinlik kazanmamıştı. Ama paylaşımı yapılan miraslar affedilip görmezden gelindi. Paylaşımı yapılmamış olan miraslar ise şeriatın hükmüne uyarlandı. Nitekim faizde de, faizin haram kılınmasından önce teslim alınmış olan faizler affedildi. Teslim alınmamış olanlarsa haram kılınıp iptal edildi ve alınmamaları emredildi. Sadece anaparanın alınabileceği belirtildi.

İslamiyet geldikten sonra miras sabit oldu ve hükmü takarrür edip kesinlik kazandı. Miras ahkâmının neshedilmiş olması doğru değildir. Paylaşılmış olup olmamasının mirasın hükmüne bir etkisi yoktur. Nitekim İslamiyette haram kılındıktan sonra faizin de teslim alınmış olup olmamasının faizin haramlık hükmüne bir etkisi olmaz. Teslim alınmış olanı da olmayanı da batıldır.

Miras Bırakanın Ölümünden Sonra Mirasçının Dinden Çıkması

Bir kimse bir mirasa hak kazandıktan sonra henüz paylaşım yapılmadan ölürse, mirastaki payının kendisinin mirasçılarına intikal edeceği hususunda Müslümanlar arasında farklı düşünen bir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz. Aynı şekilde bu kişi dinden çıkacak olsa da hak etmiş olduğu bu miras iptal olmaz. Miras bırakanın ölümü anında dinden çıkmış bir kimse hükmünde olmaz. Mirasçılardan biri, miras bırakanın ölümünden

sonra ve paylaşımdan önce Müslüman olur ya da köleyken azad edilirse, mirastan pay alamaz. Doğrusunu Allah bilir.

Zina Edenlere Uygulanacak Had cezası

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلاً ﴿١٥﴾)

15-"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette anlatılan cezanın, İslamiyet'in ilk zamanlarında zina eden kadına uygulanan bir had olduğu, ancak daha sonra bunun nesh edildiği ve artık hükmünün sabit olmadığı hususunda selef uleması arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, (وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ.....سَبِيلاً) **"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)"** ayeti ile boşanan kadınlarla ilgili (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ) **"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar"** [232] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayetlerin hükmü değnek cezasıyla ilgili Nur suresinin şu ayeti inmezden önce yürürlükteydi. Değnek cezasından bahseden ayet inince onları neshetti.

232 Talâk, 65/1

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[233]

Nisa suresinin 15. ayetindeki **"Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"** ifadesinde geçen "yol" kelimesi, Nur suresinin 2-ayetinde açıklanan değnek cezası ile recmdir. Evde bekletilirken apaçık bir hayâsızlık yapması durumunda evden çıkarılıp taşlayarak recmedilir.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ali b. Ebu Talha, bu ayet ile (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"**[234] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslamiyet'in ilk zamanlarında bir kadın zina ettiğinde ölünceye kadar ev hapsinde tutulurdu. Erkek zina ettiğinde ise sözle kınanarak ve ayakkabılarla vurularak kendisine eziyet edilirdi. Derken (اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) **"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun"** ayeti indi.

Zina Eden Muhsan'ın Recmedilmesi Sünnetle Sabit Olmuştur

Zina edenler eğer muhsan[235] iseler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti gereği recmedilirler. Zina eden kadın hakkında (حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) **"o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"** ayetinde değinilen ve Allah tarafından açılan yol işte budur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İslamiyet'in ilk zamanlarında zina eden bir kadının cezası, Allah onun hallında bir yol açıncaya veya ölüm kendisini alıp götürünceye kadar ev hapsinde tutulmasıydı. Bu hapis döneminde

233 Nûr, 2/24

234 Nisâ, 4/16

235 Muhsan: Müslüman, hür ve mükellef olup sahih bir nikâha dayanarak cinsel ilişkide bulunmuş olan kimse demektir.

ona başka bir ceza uygulanmazdı. Ayette dul ve bâkire ayrımı yapılmamıştır. Bu da anılan cezanın dul ve bâkire ayrımı yapılmaksızın genel bir hüküm olduğuna delalet etmektedir.

(وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا)

"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın."

Hasan ile Atâ'dan rivayet edilen görüşe göre bu ayetteki "ikisini de" ifadesiyle zina eden erkekle kadın kastedilmiştir.

Süddi dedi ki: "Bu ayetteki "ikisini de" ifadesiyle zina eden bâkire kadınla erkek kastedilmiştir."

Mücahid'den rivayet edilen görüşe göre "Bu ayetteki "ikisini de" ifadesiyle zina eden iki erkek kastedilmiştir."

Bu, sahih bir te'vil değildir. Çünkü burada erkekler için ikili kalıp kullanmanın bir anlamı yoktur. Zira vaat ve tehdit, çoğul kalıbıyla kullanılırlar ki herkesi kapsasınlar. Ya da tekil kalıbıyla ama yine de her ferdi kapsayan cins ismi olarak kullanılırlar. Bu te'villerden Hasan'ın yapmış olduğu te'vil sahihtir. Süddi'nin te'vilinin doğru olması muhtemeldir.

İki ayet birlikte şu hükmü gerekli kılmaktadırlar: Zina eden kadının cezası sözle kınanarak incitilmesi ve ölünceye kadar ev hapsinde tutulması idi. Zina eden erkeğin cezası ise sözlü olarak kınanması ve ayakkabılarla vurularak incitilmesiydi. Çünkü ilk ayette özel olarak kadının hapsedilmesinden, ikinci ayette de erkekle birlikte sözlü olarak incitilmesinden bahsedilmiştir. Böylece kadının cezası hapisle birlikte sözlü olarak da incitilmesi şeklinde uygulanacaktı. Erkeklerin cezası ise sadece incitilmekti. İki ayetin birlikte inmiş olması muhtemeldir. Kadına ayrıca hapis cezası verilmiş ve bu cezaya sözlü olarak incitme cezası da eklenmiştir. Kadın ayrıca hapsedileceği için ayette de erkekten ayrı olarak zikredilmiştir. Hapis cezasında erkek ona iştirak etmemektedir. İncitmeden bahseden ayette erkekle birlikte zikredilmiştir. Çünkü bu ceza ikisine de uygulanmaktaydı. Kadının hapsedilmesini emreden ayetin, incitmeyi emreden ayetten önce inmiş olması da muhtemeldir. Daha sonra incitmeyi emreden ayetin

indirilmesiyle de cezası artırılmış idi. Erkeğin de incitilmesi vacip kılındı. Böylece kadının cezası iki, erkeğin cezası ise sadece incitilmek oldu. Eğer durum böyle ise kadının ölünceye kadar ev hapsinde tutulması veya Allah'ın kendisi için bir yol açması, kadına uygulanan ceza olmuştur. Eğer daha sonra incitilme cezası da buna eklenmişse önceki hapis cezası neshedilmiş demektir. Zira hükmünün yerleşmesinden sonra nassa ilave yapmak, nassın hükmünün neshedilmesini gerektirir. Çünkü önceleri kadının bütün cezası, ev hapsi idi. İncitme ilavesi gelince bu, onun cezasının bir kısmı oldu. Bu da ev hapsinin neshedilmesini gerektirir. Önceleri incitme cezasının her ikisi için uygulanan müşterek bir ceza olması sonra kadının cezasına ömür boyu ya da Allah bir yol açıncaya kadar ev hapsinin de eklenmiş olması da mümkündür. Bu da kadını incitme cezasının neshedilmiş olmasını gerektirir. Çünkü hapis cezasıyla ilgili ayetin inmesinden sonra cezasının bir parçası hâline gelmişti. Bütün bunların olması muhtemeldir.

Hapis cezasının hükmü düşürülerek neshedilmiş ve daha sonra incitme cezasını emreden ayetin indirilmesiyle sadece incitme cezasıyla yetinilmiş olma ihtimali var mıdır? Diye sorulacak olursa, bu soruya karşı şöyle cevap verilebilir: Hapis cezasının hükmü düşürülerek ortadan kaldırılmış olması şeklinde neshi caiz değildir. Çünkü incitme cezasının emredilmesi hapis cezasının infazına engel değildir. İkisinin birlikte uygulanması mümkündür. Lâkin daha önce cezasının tamamı hapis iken, incitme cezasıyla ilgili ayet inince hapis, cezasının bir kısmı hâline gelmiş oldu. Bu da bir çeşit nesihtir.

Hükmünün Yerleşmesinden Sonra Nassa İlave Yapmak, Neshi Gerektirir.

Yukarıdaki iki ayetin nüzul sırası hakkında iki görüş ileri sürülmüştür:

1-Hasan'dan rivayet edilen görüşe göre (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayeti, (وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ) **"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlar..."** ayetinden önce inmiş okumada sonrasına alınması emredilmiştir. İncitme sanki hem kadının hem de erkeğin cezası idi. Sonra bu incitmeye ek olarak kadına hapis cezası da verildi. Bu, doğruluktan tamamen uzak bir te'vildir.

Çünkü (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayetinde geçen (يَأْتِيَانِهَا) fiilindeki (هَا) zamirinin nereye döndüğü belli değildir. Ayette kendisinden daha önde geçen bir açıklayıcı kelimenin olması ya da muhatabın zihninde nereye döndüğünün bilinir olması gerekir.

(وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayetindeki genel durumun delaletinden bu zamirin zina anlamına geldiği anlaşılamamaktadır. Şu hâlde önceki ayette geçen (الْفَاحِشَةَ) yani "zina" kelimesine dönmesi gerekmektedir. Şayet bu (هَا) zamiri zina manasına alınmazsa cümlenin akışı düzelmez. Ve ayetlerden kastedilen mana da anlaşılamaz.

Buradaki zamir, şu ayetlerdeki zamirlere benzememektedir:

(مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ)

"Yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı."[236]

Ayetteki genel durumun delaletinden (هَا) zamirinin nereye döndüğünü muhatap bilmekte ve yerkürenin kastedildiği anlaşılmaktadır.

(اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)

"Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik."[237]

Bu ayetteki (هُ) zamirinin nereye döndüğü hususuna gelince burada inzal/indirmeden bahsedildiği için, indirilen şeyin Kur'an olduğu anlaşılmaktadır.

Ev hapsi ve incitme cezalarıyla ilgili ayetlerin anlam sırasının, mushafta yer aldıkları şekilde olması gerektiği, hitabın zahirinden anlaşılmaktadır. İkisinin birlikte inmiş olması ya da incitme cezasını öngören ayetin

236 Fatır, 35/45
237 Kadr, 97/1

ev hapsini öngören ayetten sonra inmiş olması, -eğer hapsedilmesi istenen kadının incitilmesi kastediliyorsa- bu sonucu değiştirmez.

2-Süddi'den rivayet edilen görüşe göre (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayeti özel olarak bâkir ve bâkire erkekle kadın zinakâr hakkında verilen bir hükümdür. (Ev hapsinden bahseden) önceki ayet ise bekârlar değil, dullar hakkındadır. Yalnız bu, ayetin lafzını bir delile dayanmadan tahsis etmeyi gerektirmektedir ki bu da hiç kimse için caiz değildir. Kaldı ki her iki ayetin lafızlarını hakikî manalarında kullanma imkânı da vardır. Her iki ayetin hüküm ve tertibi konusunda hangi ihtimale yönelirseniz yönelin, şunu bilmek gerekir ki İslam ümmeti, zina edenler hakkındaki bu iki ayetin hükmünün neshedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Nisâ suresinin 15. ayetinde geçen **"Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"** cümlesindeki "yol" kelimesinin manası hakkında selef uleması farklı şeyler söylemişlerdir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre Allah'ın bu konuda açtığı yol; evlenmemiş olan zinakârlar için değnek cezası, evlenmiş olanlar içinse recm cezasıdır. Katade'nin aynı şeyleri söylediği rivayet edilmiştir.

Mücahid'den gelen rivayetlerden birine göre "Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar" cümlesiyle, zina eden kadınların doğum yapıncaya kadar ev hapsinde tutulmaları kastedilmiştir. Doğrusu bu te'vil, pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü ayetin hükmü, hamile olan ve olmayan bütün zinakâr kadınlar için genel niteliktedir. Dolayısıyla açılan yolun hepsi için zikredilmiş olması gerekir.

Kelamın Genel Akışının Delaleti, Ondaki Zamirin Merciini Anlatmaya Yeter

Nisa suresinin 15 ve 16. ayetlerinin hükmünün ne ile neshedildiği hususunda ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları bu iki ayetin, (اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) **"Zina eden kadın ve**

zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun"[238] ayeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. (وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا) **"Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın"** ayeti, evlenmemiş bekâr zinakâr çiftle ilgiliydi. Bu ayetin o çift hakkındaki hükmü, değnek cezasını öngören ayetle neshedildi. Geride, zina yapan dul kadının (ev hapsi) cezası kaldı. O da recm cezasıyla neshedildi. Diğerleri, bunun Ubade b. Samit *radıyallahu anh* hadisiyle neshedildiğini söylemişlerdir.

Şöyle ki: Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ubade b. Samit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خُذُوا عَنِّي فَقَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ الْبِكْرُ تُجْلَدُ وَتُنْفَى , وَالثَّيِّبُ تُجْلَدُ وَتُرْجَمُ)

"(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı. Bekâr bekârla, dul dul ile (zina ettiğinde) bekâr değnekle dövülüp sürgün edilerek (cezalandırılır). Dul ise değnekle dövülüp sonra da (taşlanarak) recmedilir."[239]

Doğrusu da budur. Zira ***"(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı"*** sözü, (حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) ***"veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar"*** ayetinde değinilen "yol" un açıklaması olması gerekir. Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü ile ev hapsi ve incitme cezaları arasında bir hüküm bağlantısı yoktur. Nur suresinde değnek cezası öngören ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü söylediği sırada henüz inmiş değildi. Şayet inmiş olsaydı "yolun açılması" , (خُذُوا عَنِّي فَقَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) ***"(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı"*** hadisinden önce inmiş olması ve Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle söylemiş olmasının sahih olmaması gerekirdi. Bununla da ispatlanmış oluyor ki, ev hapsi ve incitme cezalarını öngören ayetlerinin neshini gerektiren Peygamber'in

238 Nûr, 2/24

239 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/134

sallallahu aleyhi ve sellem Ubade b. Samit *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadisi ve değnek cezasını öngören ayet daha sonra nazil olmuştur. Bu da Kur'an'ın sünnetle neshedilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah tarafından vacip kılınan ev hapsi ve incitme cezasını öngören ayetler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "(Haberi) Benden alın. Allah onlar (zina eden kadınlar) için yol açtı" hadisi ile neshedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ) ayeti ve ev hapsi ile incitme cezalarından bahseden ayetler, evlenmiş kadınlar hakkında değil de evlenmemişler hakkındadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evlenmiş kadının zina yapması durumunda cezasının ev hapsi olduğu hususunda selef uleması arasında ihtilaf yoktur. Ancak Süddi, sadece evlenmemişlerin zina etmeleri durumunda cezalarının incitme olacağını söylemiştir. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ev hapsinden bahsedilen ayetteki "yol" açıklamasını yapmıştı. Ev hapsi, evlenmiş olduğu hâlde zina yapan kadına verilen ceza idi. Bu cezanın, hadiste geçen ***"Dul ise değnekle dövülüp sonra da (taşlanarak) recmedilir"*** cümlesiyle neshedilmiş olması gerekir. Buna göre Her hâlükârda ev hapsi cezasının Kur'an'dan başka bir şeyle neshedilmiş olması gerekmektedir. O da evlenmiş olup da zina yapan kimseye recm cezasının uygulanmasının gerekli olduğunu bildiren rivayetlerdir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Ubade b. Samit'in *radıyallahu anh* zikretmiş olduğumuz rivayeti.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Hz. Aişe ve kuşatma altındayken hatta bazı sahabiler şehid edilirken Hz. Osman'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis. Bu rivayette bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِيمَانٍ , أَوْ زِنًى بَعْدَ إِحْصَانٍ , أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden biri sebebiyle helal olur: İmandan sonra küfre dönmek veya evlendikten sonra zina etmek ya da bir kimseyi öldürmemiş olan kimseyi öldürmek."[240]

Maiz ile Gamidiyeli'nin (zina) hadiseleri ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara recm cezasını uygulaması bütün ümmet tarafından nakledilmiş olup kimsenin bu konuda herhangi bir tartışması olmamıştır.

Haricilerin Recmi İnkâr Etmeleri

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haricilerin tamamı recmi inkâr etmektedirler. Eğer recmin varlığı ve uygulaması, bilgi gerektiren meşhur ve müstefiz bir şekilde nakledilmiş olsaydı, hariciler bundan habersiz kalmazlardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayetlerde anlatılanları bilmenin yolu, bunları nakledenlerden dinlemek, işin aslını onlardan öğrenmektir. Haricilerse Müslümanların fakihlerinin ve hadis ravilerinin meclislerine katılmamışlar, onlardan ayrı durmuşlar ve onların rivayetlerini kabul etmemişlerdir. Bu sebeple o âlimlerin söylediklerini ve rivayetlerini şüpheyle karşılamış ve tespit etmemişlerdir. Belki de haricilerin ilk kuşakları bu rivayetleri meşhur ve müstefiz bir şekilde biliyorlardı. Sonra kendi inandıklarına ve söylemlerine aykırı bulduklarını inkâr ettiler. Onlara tabi olanlar da onları taklit ettiler ve onlardan başkalarını dinlemediler. Bu sebeple de bunları bilemediler. Yahut bildikleri şeylerin sayısı çok az ve sınırlı kaldı. Bunların ilk kuşaklarının sayısı az olduğu için bildiklerini de kendilerine tâbi olanlardan gizlediler.

İlk kuşak hariciler sahabi değillerdi ki, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* görerek veya dinleyerek ya da onu görenlerden çokça dinleyerek bilsinler. Bu imkândan mahrum kalınca da bunları bilemediler. Mesela hayvanların zekâtı konusunda kaç hayvan için ne kadar zekât verileceği hususu, bilgi gerektiren meşhur ve müstefiz rivayetlerle bizlere nakledilmiştir. Bununla ilgili hükümleri ancak iki kişi bilir. Bunlardan biri fakih kişidir ki, bununla ilgili rivayetleri nakledenlerden işitmiş ve

240 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/237

buna dair bilgi kendisinin yanında sabit olmuştur. Diğeri de, çok sayıda davarı olan kişidir. O da bu iş kendi problemi olduğu için bu vecibeyle ilgili yükümlülüklerini bilmek için bunları öğrenir. Aynı şekilde bu konuyla ilgili rivayetleri nakledenlerden çokça dinleyen kimse de konuyla ilgili hükümleri bilir. Ama bu konudaki rivayetleri meşhur ve müstefiz yollardan değil de ahad yoldan duyan kimse, konuyla ilgili hükümleri bilemez. Recmin vacipliğini, kadının halası veya teyzesine kuma olarak nikâhlanmasının haramlığını ve bunlara benzer bazı meseleleri inkâr eden haricilerin durumu işte böyledir. Bu gibi meselelerin hükmüne haricilerle meşru düzene başkaldıran asiler değil, ancak adalet sahibi insanlar riayet ederler.

Nisâ suresinin 15 ve 16. ayetleri bazı hükümler içermektedirler. Şöyle ki:

1-Zina yapanın suçunu ispatlamak için dört şahit getirilmesi.

2-Zina yapan kadının ev hapsinde tutulması. Zina yapan erkekle kadının incitilmeleri.

3-Zina yapan erkekle kadının tövbe etmeleri durumunda incitme ve kınanma cezalarının düşmesi. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا)

"Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin."

Bu tövbe, hapis cezasının değil de incitme ve kınama cezalarının düşmesinde etkilidir. Hapis cezasına gelince o, Allah'ın zina eden kadın hakkında bir yol açmasına kadar yürürlükte kalmaya devam edecekti. O yolu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, değnek ve recm cezası olarak açıkladı.

Ayette zikredilen hükümlerden dört şahit getirme dışında kalanların tamamı neshedildi. İlk iki had olan değnek ve recm cezalarının birlikte uygulanması neshedildi. Sadece dört şahit getirme hükmü yürürlükte kaldı.

Cenabı Allah bunu şu ayette açıklamaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[241]

Kendilerine Had Uygulayabilmek İçin Zina Yapanları Dikkatle İzlemek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَا جَاءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların da kendileridir."[242]

Şahit getirme ve şahit sayısına dair hüküm neshedilmiş değildir. Bu da zina yapmakta olanlara had uygulayabilmek için üzerlerine şahit getirmeyi ve onları dikkatle izlemeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü Yüce Allah zina olayını şahitler marifetiyle tespit etmeyi emretmiştir. Bu da suçluların zina fiilini işledikleri sırada onlara dikkatle bakmadan mümkün olmaz. Bu, kendilerine had uygulayabilmek için, zina suçunu işlemekte olanlara dikkatle bakan kimsenin şahitliğinin düşmeyeceğine delalet etmektedir.

Muğire b. Şube olayında Hz. Ebû Bekir de Şibl b. Mabed, Nafi b. Haris ve Ziyad'la beraber böyle yapmıştı. Bu, ayetin zahirine de uymaktadır.

241 Nûr, 4/24
242 Nûr, 13/24

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ)

"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olınanız size helâl değildir. Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."[243]

Şeybani'nin bildirdiğine göre İkrime, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam öldüğünde velileri, onun karısı üzerinde kadının kendi velilerinden daha fazla hak sahibi oluyorlardı. Ölen adamın velilerinden dileyen o kadınla evlenirdi. Dilerlerse başkalarıyla evlendirirlerdi. Dilemezlerse evlendirmezlerdi. Bunun üzerine bu mesele hakkında mezkûr ayet indi."

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Bir adam ölüp geride karısını bıraktığında velisi, 'Ben onun malına mirasçı olduğum gibi karısına da mirasçı oldum' derdi. Dilerse ölen kocası tarafından ödenmiş olan ilk mehre dayanarak o kadınla evlenirdi. Dilerse de onu başkasıyla evlendirerek mehrini kendisi alırdı."

Mücahid, "Kadının oğlunun olmaması durumunda böyle olurdu" dedi.

Ebu Miclez dedi ki: "Ölen adamın mirasçıları, karısı üzerinde kadının kendi velisinden daha fazla hak sahibiydiler."

Cüveybir'in bildirdiğine göre Dahhâk, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslamiyet'in ilk zamanlarında bir adam öldüğünde, onun en yakın akrabası kalkıp karısının üzerine bir elbise atar ve miras olarak onunla evlenirdi. Maan kızı Kebşe'nin kocası Ebu Âmir vefat etti. Ebu Âmir'in başka bir evlilikten doğma oğlu İbn Âmir gelip babasının dul kalan karısının üzerine bir elbise attı. Ama onunla gerdeğe girmedi

243 Nûr, 19/24

ve ona nafaka da vermedi. Kebşe onu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şikâyet etti. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ)

"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. (İlk mehirleri kadar mehir vermeksizin kendileriyle evlenmek için) onları sıkıştırmayın."

Zühri dedi ki: "Adam, ölen yakınının dul kalan karısını, ona ihtiyacı olmadığı hâlde alıkoyar ve kadın ölünceye kadar öylece bekletirdi. Sonra da ona mirasçı olurdu. İnsanların böyle yapmaları yasaklandı."

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ)

"Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."

İbn Abbas, Katade Süddi ve Dahhak dediler ki: Bu, kendisine ihtiyacı kalmadığında kadını boşayıp serbest bırakması, malının bir kısmını elinden fidye olarak almak ve ona zarar vermek maksadıyla nikâhında tutmaya devam etmemesi için kocalara yapılmış bir uyarıdır."

Hasan dedi ki: "Bu, ölen kimsenin velisine, cahiliyet âdetlerine uyarak(ölenin) karısını nikâhlamaması veya (mehrini kendisi alıp) başkalarıyla evlendirmemesi için yapılmış bir uyarıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mutemed olan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yapmış olduğu te'vildir. Çünkü (لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ) **"Kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için..."** ifadesi ve devamı da bu te'vilin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ifade ile mehir kastedilmektedir. Sanki koca, ona verdiği mehrin bir kısmını geri alabilmek için onu sıkıştırmakta veya kötü davranmaktadır.

(اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında..."

Hasan, Ebu Kalabe ve Süddi, ayetteki "hayâsızlık" kelimesiyle zinanın kastedildiğini söylemişlerdir. Buna göre kişi, karısının zina yaptığından şüphe ederse ondan fidye alması ve boşaması helal olur.

İbn Abbas, Dahhâk ve Katade dediler ki: "Ayetteki "hayâsızlık" kelimesiyle kadının âsiliği kastedilmiştir. Kadın kocasına âsilik ederse, kocanın ondan fidye alması ve onu boşaması helal olur."

Bakara suresinde hulu' ve ahkâmını açıklamıştık.

Kadının Kocası Üzerindeki Hakları

(وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onlarla iyi geçinin."

Bu ayette kocalara, karılarıyla iyi geçinmeleri emredilmektedir. Kadına hakkı olan mehri ve nafakayı tam vermek, yanında geceleme sırasına riayet etmek, kaba sözlerle incitmemek, kendisinden yüz çevirmemek, başka kadına meyletmemek, suçu olmadan kendisine surat asmamak ve benzeri şeyler, kadına iyi davranmaya örnek gösterilebilir. Bu anlattıklarımız, şu ayetlerde anlatılanlara benzemektedir:

(فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ)

"Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[244]

244 Bakara, 2/229

Boşamanın Sevimsizliği

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْراً كَثِيراً ﴿١٩﴾﴾

19-"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olınanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."

Bu ayet, kişi karısından hoşlanmasa bile onu nikâhında tutmasının mendup olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu manada hadisler rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ)

"Allah katında helallerin en sevimsizi boşamadır."[245]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Musa el Eş'arî *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تزوجوا ولا تطلقوا فإن الله لا يحب الذواقين ولا الذواقات)

245 Ebu Davud, Talak, 3

"Evleniniz, boşanmayınız. Şüphesiz Allah, birbirinin tadına bakan (ve sonra da boşanan) erkeklerle kadınları sevmez."[246]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü, boşanmanın sevimsizliğine, sevilmese bile kadını güzellikle nikâhta tutmaya devam etmenin mendupluğuna dair ayetin delaletine uygundur. Yüce Allah, birçok ayetinde hoşlanmadığımız şeye sabretmemizin bizim için hayırlı olacağını haber vermiştir.

(فَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا)

"Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pekçok hayır yaratmış olur."

Bu, şu ayete benzemektedir:

(وَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ)

"Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz."[247]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَاراً فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَاناً وَاِثْماً مُبِيناً ﴿٢٠﴾)

20-"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız?"

246 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 11/259
247 Bakara, 2/216

Bu ayet, kadına mehri verip sahih bir şekilde ona mülk etmeyi gerekli kılmaktadır. Erkeği de, verdiği mehrin bir kısmını geri almaktan men etmektedir. Koca eşini nikahında tutmaya devam da etse, onun yerine başka bir eş de almak istese, mehrin kadına teslim edilmesi gerektiğini haber vermektedir. Yine bu ayet, kocanın verdiği mehrin bir kısmını geri almasının haram olduğunu, ancak başkasının malını almayı mübah kılan bir sebeple alabileceğini haber vermektedir. Başkasının malını almayı mübah kılan sebep, şu ayette açıklanmıştır:

(اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[248]

Bu ayetin zahiri, erkeğin karısıyla halvet olduktan sonra mehrin bir kısmını ondan geri almasının haram olmasını gerektirmektedir. Bu durum, halvet olduktan sonra boşanan kadına mehrin tam olarak verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin lafzı, her hâl-ü kârda kadından mehrin bir kısmını almayı haram kılan genel bir hüküm niteliğindedir. Ancak bir delil ile bu hükmün özellenmesi durumu bunun dışındadır. Mesela şu ayet, bu genel hükmü özellemektedir:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."[249]

Buna göre bir kimse karısını, kendisiyle halvet olmadan önce boşarsa ona mehrin sadece yarısını ödemesi gerekir. Diğer yarısı ise düşer. Çünkü ayette kastedilen mananın bu olduğunda ihtilaf yoktur. Ayette geçen "el sürme" ile halvet mi, yoksa cinsel ilişki mi kastedilmiştir? Ulema bu meselede farklı görüşler ortaya koymuştur. Çünkü "el sürme"nin her iki manaya da ihtimali vardır. Hz. Ali, Hz. Ömer ve diğer sahabiler, "el

248 Nisâ, 4/29
249 Bakara, 2/237

sürme"nin halvet olma anlamına geldiğini söylemişlerdir. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ise "el sürme"nin cinsel ilişki anlamına geldiğini söylemiştir.

Yüce Allah'ın genel hüküm niteliğindeki şu buyruğu, (فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا) **"Ondan hiçbir şeyi geri almayın"** ihtimallerle tahsis edilemez/özellenemez.

"Eşlerinizden Birine (Mehir Olarak) Yüklerle Mal Vermiş Olsanız Dahi Ondan Hiçbir Şeyi Geri Almayın" Ayetinin İçerdiği Hükümler

(وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا)

"Eşlerinizden birine (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."

Bu ayet, bir kimsenin eşine bir mal hibe ettikten sonra o hibeden geri dönmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü o hibe, ayette geçen **"yüklerle mal vermiş olsanız"** ifadesinin kapsamına girmektedir. Kişinin eşine verdiği şeylerin mehir olup olmaması arasında bir fark yoktur. Ayetin genel hükmüne göre, verdiğini geri alamaz.

Bu ayetten çıkarılan delile göre bir kimse bir miktar mal karşılığında karısını hulu' eder ve mehrini de nakit veya eşya olarak daha önce ödemişse, Ebu Hanife'ye göre bu mehrin bir kısmını geri alamaz.

Yine bu ayetten çıkarılan delile göre bir kimse karısına, belli bir sürelik nafakasını önceden peşin olarak öder, ancak bu süre dolmadan karısı ölürse, karısına verdiğini geri alamayacağına dair ayetin genel hükmü sebebiyle, bu nafakanın kalan kısmını karısının mirasından çıkarıp alamaz. Zira karısının vefatından sonra belki de koca onun yerine başka bir kadınla evlenmek isteyecektir. (O zaman verdiğini geri alması ayetin genel hükmü uyarınca caiz olmaz.)

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yukarıdaki ayetin devamında (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ) **"Hem, siz eşlerinizle birleşmiş iken, onu nasıl (geri) alırsınız?"**[250] ifadeleri yer aldığına göre bu, önceki ayetin başında geçen "yüklerle mal vermiş olsanız" ifadesi ile mehrin kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü bu mana başka bir şeye değil, sadece mehre mahsustur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin baş tarafındaki hitabın koca tarafından kadına verilen her şeyi kapsaması ve ona atfedilen şeyin özel bir hükme tabi olmasına engel bir durum yoktur. Bu, önceki lafzın da hususi bir mana ifade etmesini gerektirmez. Buna benzer durumları birkaç yerde açıklamıştık.

Bu ayet şu hükme de delalet etmektedir: Bir kimse evlendiği karısıyla gerdeğe girdikten sonra karısından kaynaklanan bir sebeple -bu sebep uyumsuzluk veya başka bir şey olabilir- boşayacak olursa, yine de mehri karısına ödemesi gerekir. Boşanma sebebinin kadından kaynaklanması bu hükmü değiştirmez.

Her hâlükârda mehrin bir kısmını geri almak haram olduğu hâlde Yüce Allah'ın **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."**[251] ayetinde bir eşin yerine başka bir eş alma kaydını koyarak özellemede bulunmasının şu faydası vardır:

Bazı kimseler, boşanma durumunda kadının kendi üreme organına sahip olması ve kocasının o organ üzerindeki hakkının sona ermesi karşılığında mehrin bir kısmını geri almanın caiz olduğunu, ikinci eşin boşanan önceki eşin yerine geçeceğini ve mehri öncekinden çok onun hak edeceğini zannedebilirler. İşte mezkûr özelleme bu zannı ortadan kaldırmaktadır. Yüce Allah bu durumda mehrin bir kısmını geri almanın haram olduğunu kesin olarak bildirmektedir. Bu, diğer durumlarda da mehrin bir kısmını kadından geri almanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Boşayarak kadının üreme organı üzerinde hakkı kalmayan

250 Nisâ, 4/21
251 Nisâ, 4/20

erkeğin mehrin bir kısmını geri alması caiz olmadığına göre, boşama olmayıp o organ üzerindeki hakkı kadının kendisinden daha fazla devam etmekteyken mehrin bir kısmını geri alması öncelikle haram olur. Yüce Allah verilen mehri geri almayı, iftira ve bühtan gibi bir zulüm sayarak haramlığını tekit etmiştir. Bühtan, haber veren kişinin dinleyeni şaşkına çevirecek ve "olamaz" dedirtecek derecede büyük yalan söylemesidir. Bu, yalandan daha büyük ve fahiş bir günahtır. Kocanın verdiği mehri haksız yere geri alması, çirkinlikte bühtana benzetilmiştir. Dolayısıyla Cenab-ı Allah, mehrin bir kısmını geri almayı, çirkinlikte bühtana benzetmiş, bühtan ve günah olarak adlandırmıştır.

(وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا)

"Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?"[252]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ferrâ'nın anlattığına göre ayette geçen (اَفْضٰى) fiilinin mastarı olan (إفْضاء) kelimesi, cinsel ilişkiye girilmese bile eşlerin halvet olmaları anlamına gelmektedir. Ferrâ'nın lügat konusunda söyledikleri hüccettir. (إفْضاء) kelimesi halvet olma anlamına geldiğine göre ayet-i kerime, halvet olduktan ve boşandıktan sonra kocanın kadından mehrin bir kısmını geri almasını yasaklamış olmaktadır. Zira (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz..."** ayeti, ayrılma ve boşanmayı ifade etmektedir. (إفْضاء) kelimesi (فَضَاء) kökünden alınmıştır. (فَضَاء) kelimesi, üzerinde bina ve benzeri bir şeye ulaşıp idrâk etmeye engel nesnelerin bulunmadığı geniş ve düzlük arazi anlamına gelir. Aynı şekilde gerdeğe girip cinsel ilişkide bulunmaya engel olacak şeylerin ortadan kaldırılmış olmasından dolayı halvete de (إفْضاء) denilmiştir. Bazı kimseler (فَضَاء) kelimesinin genişlik, (اَفْضٰى) kelimesinin de amacı gerçekleştirmeye imkân bulunması anlamına geldiğini söylemişlerdir. Buna göre halvet olmaya da (إفْضاء) denilmesi mümkündür. Çünkü halvette, cinsel ilişkide bulunma yerine ulaşılabilmekte, daha önce

252 Nisâ, 4/21

zor olan bu amaca ulaşma imkânı bulunmuş olmaktadır. İşte bu sebeple halvete (إفْضاء)denilmiştir. Birbirleriyle birleşmiş ve cinsel ilişkide bulunma yerine ulaşmış, kadın da kendisiyle ilişkiye girme imkânını kocasına vermiş iken, kocanın verdiği mehrin bir kısmını geri almasının caiz olmayacağını Yüce Allah haber vermiştir.

Bu ayetin zahiri, uyumsuzluğun kocadan kaynaklanması durumunda onun karısına verdiği mehrin bir kısmını geri almasını yasaklamaktadır. Çünkü (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz..."** ayeti, ayrılmayı isteyenin kadın değil de koca olduğuna delalet etmektedir. Be sebeple mezhebimizin fakihleri ayrılma isteği kocadan geldiği takdirde kocanın mehrin bir kısmını kadından almasının mekruh olduğunu, ama bu isteğin kadından gelmesi durumunda kocanın mehrin bir kısmını geri almasının caiz olacağını söylemişlerdir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın."[253]

Ayette geçen ve hayâsızlık şeklinde tercüme ettiğimiz (فَاحِشَةٍ) kelimesi hakkında açıklama yapan İbn Abbas *radıyallahu anh*, bunun uyumsuzluk anlamına geldiğini söylemiştir. Başkaları ise bu kelimenin zina anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ayrılma talebinin kadından gelmesi durumunda, koca tarafından mehrin bir kısmının geri alınabileceği, şu ayetten de anlaşılmaktadır:

(فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."[254]

253 Nisâ, 4/19
254 Bakara, 2/229

Bazıları bu ayetin (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) **"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak istérseniz..."** ayeti ile neshedildiğini söylemişlerdir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü (وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) ayeti, uyumsuzluğun koca tarafından gelmesi durumunu ifade etmektedir. (فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ) ayetinde ise öncekinden başka bir durumdan, yani kadının uyumsuzluk yapması ve kendisini boşaması için kocasına bedel ödeme teklifinde bulunmasından söz edilmektedir ki bu, önce anlatılandan ayrı bir durumdur. Bu iki durumdan her birinin kendine özgü bir hükmü vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا)

"Ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken..."

Hasan, İbn Sirin, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Bu ayetteki sağlam sözden kasıt, (فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) **"Ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır"** ayetinde sözü edilen iyilikle geçinme veya iyilikle salıvermedir."

Katade dedi ki: "İslamiyet'in ilk zamanlarında bir adam evlendiğinde erkeğe, 'Allah'ın hatırına karını ya iyilikle yanında tut ya da iyilikle salıver' denilirdi."

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen sağlam sözden kasıt, kadının üreme organını kocasına helal hâle getiren "nikâh" kelimesidir."

Başkaları dediler ki: "Ayette geçen sağlam sözden kasıt, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu sözüdür: "Evlendiğiniz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların iffetlerini de Allah adını anarak kendinize helal edindiniz."

Doğrusunu Allah bilir.

Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتاً وَسَاءَ سَبِيلاً ﴿٢٢﴾﴾

22-"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur."[255]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Saleb'in kölesi Ebu Amr dedi ki: Kûfelilerden Saleb ve Basralılardan olan Müberred'den edindiğimiz bilgiye göre "nikâh" kelimesi sözlükte iki şeyi bir araya getirme anlamına gelir. Mesela Araplar (أَنْكَحْنَا الْفَرَى فَسَرَى) derler. Bu, bir darb-ı meseldir. Eşekle dişisini birleştirme anlamına gelen bu deyim, insanların bir konuda müşavere yapıp sonunda bir karara varmaları ve sonra da işin sonucunu beklemeleri manasında kullanılmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Nikâh" kelimesi sözlükte iki şeyi bir araya getirme anlamına gelirken, daha sonra insanlar bu kelimeyi nikâh akdi olmaksızın cinsel ilişki anlamında kullanmaya başlamışlardır. Nitekim şair A'şâ da bir şiirinde şöyle demiştir:

ومنكوحةٍ غير ممهورةٍ ... وأخرى يقال لها فادها

"Biri nikâhsız ve mehirsiz olarak kendisiyle ilişkiye girilendir.

Diğerine de hadi şu cariyenin azadlık fidyesini öde, denilir."

Başka bir şair de şöyle demiştir:

ومن أيمٍ قد أنكَحَتْها رِماحُنا ... وأخرى على عمّ وخالٍ تلهف

255 Nisâ, 4/22

"Nice kadını mızraklarımız nikâhladı (Savaşarak onları cariye edindik).

Diğer kadın da amca ve dayısından yardım diler."

Bir diğer şair de şöyle demiştir:

فنكحن أبكاراً وهن بآمة ... أعجلنهن مظنة الأعذار

"Onlar nimet içre iken bâkireyken kendileriyle ilişkiye girildi.

Esirken, sünnet edilmemişken aceleyle onlarla ilişkiye girildi."

Bu şiirlerde de "nikâh" kelimesi cinsel ilişki manasında kullanılmıştır. Hiç kimse "nikâh" kelimesini cinsel ilişki anlamında kullanmaktan imtina etmez. Bu kelime cinsel ilişki anlamında kullanılmanın yanı sıra evlilik akdi anlamında da kullanılmaktadır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ)

"Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda..."[256]

Bu ayetteki "nikâh" kelimesiyle cinsel ilişki değil, evlilik akdi kastedilmiştir. "Nikâh" kelimesi şu hadiste de evlilik akdi anlamında kullanılmıştır:

"Ben flört sonucunda değil, nikâh akdi sonucunda doğdum."[257]

Bu hadis iki manaya delalet etmektedir:

1-"Nikâh" kelimesi evlilik akdi anlamına gelmektedir.

2-Bu kelime, evlilik akdi olmadan da cinsel ilişki anlamında kullanılmaktadır. Eğer böyle olmasaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nikâh

256 Ahzâb, 33/49

257 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/190

akdi sonucunda doğduğunu söylemekle yetinirdi. Flört sonucu doğmadığını söylemeye gerek duymazdı. Çünkü "flört" kelimesi hiçbir durumda nikâh akdi anlamına gelmez. Nikâh akdinden söz ettikten sonra flört sonucu doğmadığını söylemesi, "nikâh" kelimesinin evlilik akdinin yanı sıra cinsel ilişki anlamına da geldiğine delalet etmektedir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nikâh akdi sonucunda doğduğunu, flört sonucunda doğmadığını bildirmiştir.

"Nikâh" kelimesinin sözlükte iki şeyi bir araya getirmek anlamına geldiği ispatlanmış oluyor. Bir araya gelmek de evlilik akdiyle değil, cinsel ilişkiyle olmaktadır. Evlilik akdiyle iki kişi bir araya gelmemektedir. Çünkü akid, tarafların ifadeleriyle gerçekleşmekte ve bu da hakikatte bir arada olmalarını gerektirmemektedir. Böylece "nikâh" kelimesinin hakikatte cinsel ilişki, mecazda da evlilik akdi anlamına geldiği ispatlanmış olmaktadır. Evlilik akdine nikâh denildi. Çünkü bu akid, evlenenlerin cinsel ilişkiye ulaşmalarına vesile olan bir sebeptir. Aralarında sebep veya mücavirlik bağlantısı olan iki şeyden biri diğerinin adıyla adlandırılabilir. Mesela yeni doğan çocuğun başındaki saçlara akika denir. Daha sonraları bu çocuğun başındaki saçları tıraş edildiği zaman kesilen kurbana da akika adı verildi. Başka bir misal: Su kabını taşıyan deveye raviye denir. Daha sonra devenin taşıdığı su kabına da raviye adı verilmiştir. Çünkü deve ile taşıdığı su kabı arasında mücaveret/bitişiklik ve yakınlık vardır.

Mesela şair Ebu Necm şöyle demiştir:

تَمْشي من الرَّدَّةِ مشْي الحفلِ ... مَشْيَ الرّوايا بالمزادِ المثْقلِ

Gerisindeki şişkinlikten, memesi dolu deve gibi yürür

Dolu su kabını taşıyan devenin yürüyüşü gibi yürür.

Başka bir misal: "Gait" kelimesidir. Bu kelime (insanın tuvalet ihtiyacını giderdiği) alçak seviyeli yer anlamına gelmektedir. Ama daha sonra mecazen dışkı anlamında kullanılır olmuştur. Bunun başka misalleri de vardır. "Nikâh" kelimesi de ilk kullanılışına göre ve hakikatte cinsel ilişki anlamına gelmekte iken daha sonra mecazen evlilik akdi anlamında kullanılır olmuştur. Çünkü bu akid sebebiyle eşler birbirleriyle cinsel ilişkide

bulunma imkânına kavuşmaktadırlar. Evlilik akdine mecazen nikâh denilmiş olmasının delili şudur: Mesela; her ne kadar satılan veya hibe edilen cariye ile cinsel ilişkide bulunma imkânına kavuşulsa da satış ve hibe akidlerine nikâh denilmemektedir. Çünkü bu akidler, cinsel ilişkide bulunmayı mübah kılmaya mahsus akidler değildirler. Zira bu akidler nesep veya süt-kız kardeşi, kayınvalide ve benzeri kendileriyle cinsel ilişkide bulunmanın haram olduğu kadınlar hakkında da düzenlenebilirler. Cinsel ilişkiyi mübah kılmaya mahsus olan akde nikâh adı verilmiştir. Çünkü kendisiyle cinsel ilişkide bulunmanın helal olmadığı kimseleri nikâhlamak sahih olmaz. Bununla da ispat olunmuş oluyor ki "nikâh" kelimesi, cinsel ilişki manasına hakikaten, evlilik akdi manasına ise mecazen kullanılmaktadır.

Durum bu anlattığımız gibi olduğuna göre (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Babalarınızın cinsel ilişkide bulunduğu kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın"** ayetinde geçen "nikâh" kelimesini cinsel ilişki manasında anlamak gerekecektir. Bu ayet, babanın cinsel ilişkide bulunduğu kadınları oğula haram kılmaktadır. "Nikâh" kelimesinin, cinsel ilişki manasına geldiği ispatlandığına göre bu kelime, ilişkinin helal olanını da haram olanını da kapsar. Tıpkı dövme ve öldürme kelimelerinin mübah olan ve olmayan dövme ve öldürmeleri kapsamasında olduğu gibi. Arapça'da cinsel ilişki manasında kullanılan (الوَطْء) (Vat') kelimesi de yalın olarak kullanıldığında ilişkinin sadece mübah olanını değil, aksine hem mübah olanını hem de haram olanını kapsar. Ancak özel olarak mübah ya da haram olanının kastedildiğine dair bir delil olduğunda o zaman o anlamda kullanıldığı anlaşılır.

Ebu'l Hasen şöyle derdi: (مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ) ifadesiyle lafız bakımından hakikatte evlilik akdi değil, cinsel ilişki kastedilmiştir. Bu ifadeyle evlilik akdi kastedilmemiştir. Çünkü aynı kelimenin aynı durumda hem hakiki hem de mecazî anlamda kullanılması mümkün değildir. Biz, babaların kendileriyle evlilik akdi yapmış olduğu kadınların oğullara haram olduğunu, bu ayetten başka deliller sebebiyle haram kılmış olduk.

Bir kimsenin zina ettiği kadının annesinin ve kızının kendisine haram olup olmayacağı hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Said b. Ebi Arube'nin bildirdiğine göre Hasan, İmran b. Husayn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam kayınvalidesiyle zina yaparsa karısı artık kendisine haram olur."

Hasan, Katade, Said b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesar, Salim b. Abdullah, Mücahid, Atâ, İbrahim, Âmir, Hammad, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri ve Evzai de bu görüştedirler. Bu âlimler, bu cinsel ilişkinin, kendisiyle ilişkide bulunulan kadının kızını haram kılmada, evlilikten önce olmasıyla evlilikten sonra olması arasında bir fark olmadığını söylemişlerdir.

İkrime, karısıyla gerdeğe girdikten sonra kayınvalidesiyle zina eden kimse hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu kişi (hem zina ettiği hem de kayınvalidesiyle yaptığı için) iki haramı birden işlemiştir. Ama karısı (bu sebeple) kendisine haram hâle gelmez."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Haram olan bir fiil, helali haram hâle getirmez."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu sözünü Atâ'nın şöyle te'vil ettiği nakledilmiştir: "Bir adam bir kadınla zina ederse bu fiil, daha sonra o kadınla evlenmesini haram kılmaz."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* İkrime tarafından rivayet edilen "Bir kadınla zina eden kişiye o kadının kızı haram olmaz" sözü, Atâ tarafından bu şekilde anlaşılmış değildir. Şayet bu şekilde anlaşılmış olsaydı "Haram olan bir fiil, helali haram hâle getirmez" sözünü te'vil etmeye ihtiyaç duymazdı.

Zühri, Rebia, Mâlik, Leys ve Şafiî dediler ki:" Kendisiyle zina edilen kadının kızı ve annesi, zina eden kişiye haram olmaz."

Osman el-Betti, kayınvalidesiyle zina eden bir erkek hakkında şöyle demiştir: "Haram bir fiil, helali haram hâle getirmez. Lâkin kızıyla evlenmeden bir kadınla zina eder veya annesiyle evlenmeden bir kızla zina ederse; zina ettiği kadının kızı ve zina ettiği kadının annesi kendisine haram olur. (Onlarla evlenemez)."Böyle demekle Osman el-Betti, evlenmeden önceki zina ile evlendikten sonraki zinanın sonuçlarının farklı olacağını söylemiş olmaktadır.

Bir erkek başka bir erkekle livata yaparsa, pasif durumda olanın annesi ve kızı aktif durumda olana haram olur mu, olmaz mı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin fakihleri "Haram olmaz" dediler.

Abdullah b. Hüseyin bunun kadınla yapılan zina gibi olduğunu, pasif durumda olanın annesinin ve kızının aktif durumda olana haram hâle geleceğini söylemiş ve sözlerine şunu eklemiştir. "Zina ile kadınlar haram olduğu gibi, livata ile de erkekler haram olur."

İbrahim b. İshak'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Süfyan es-Sevri'ye, bir oğlanla oynaşan bir erkeğin o çocuğun annesiyle evlenip evlenemeyeceğini sordum. Evlenemeyeceğini söyledi."

İbrahim b. İshak sözlerine devamla şöyle demiştir: "Hasan b. Salih, bir erkeğin, oğlu ile oynaştığı kadınla evlenmesini mekruh karşılardı."

Evzai dedi ki: "İki erkekten biri diğeriyle livata yapar ve pasif durumda olanın bir kızı doğarsa, aktif durumda olanın o kızla evlenmesi caiz olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Babalarınızın cinsel ilişkide bulunduğu kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın"** ayeti, kişinin babasının zina veya başka bir şekilde cinsel ilişkide bulunduğu kadının, kişiye haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü "nikâh" kelimesi, her türlü cinsel ilişkiyi hakikaten kapsar. Dolayısıyla zina şeklinde de olsa babanın cinsel ilişkide bulunduğu bir kadın, o babanın oğluna haram olur. Babanın cinsel ilişkide bulunduğu kadın hakkında bu hüküm sabit olduğuna göre, bir kadının annesi veya kızıyla cinsel ilişkide bulunulduğunda o kadın da cinsel ilişkide bulunan erkeğe haram olur. Çünkü hiçbir fakih bu ikisinin hükmünün birbirinden farklı olduğunu söylemiş değildir. Şu ayet bu hükme delalet etmektedir:

(وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendilerine dühulde bulunduğunuz kadınlarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız (size haram kılındı)."[258]

Buradaki "dühul" kelimesi, cinsel ilişkinin adıdır. Bu kelime mübah, helal, nikâh, flört yoluyla yapılan her türlü cinsel ilişki için genel bir addır. Bir kimse bir kadınla zina yaptıktan sonra evlenirse, evlenmeden önce de o kadının kızı kendisine haram olur. Çünkü ayette (الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) **"Kendilerine dühulde bulunduğunuz kadınlarınızdan..."** buyrulmaktadır. Kendisiyle nikâhsız ilişkide bulunulan kadının annesinin ve kızının ilişkide bulunan erkeğe haram olduğunun bir delili de şudur: Ayette geçen "dühul" kelimesiyle cinsel ilişki kastedilmiştir. Bu kelime, sadece nikâha dayalı cinsel ilişki anlamına gelmemektedir. (Aksine her türlü cinsel ilişkiyi kapsamına almaktadır. Bir kişi cariyelik alakası sebebiyle cariyesiyle cinsel ilişkide bulunursa, ayetin hükmü gereğince artık o cariyenin kızı o kişiye ebediyyen haram olur. Fasid bir nikâha dayanarak cinsel ilişkide bulunması durumunda da aynı hüküm geçerli olur. "Dühul" kelimesi cinsel ilişkinin adı olduğuna göre, doğuracağı mahremiyet sonuçları bakımından illa da nikâha dayalı olarak yapılmış olmasının şart olmadığı ispatlanmış oldu.

Mahremiyet sonuçlarını doğurma hususunda, nikâh akdine nispetle cinsel ilişkinin daha kuvvetli bir etkiye sahip olduğunun aklî delili şudur: Mübah olan her cinsel ilişkinin mutlaka mahremiyet sonucunu doğurduğunu biliyoruz. Ama mahremiyet sonucu doğurmayan sahih bir nikâh akdinin varlığını da bilmekteyiz. Buna bir kadını nikâhlayan ama ona dühulde bulunmaksızın onu boşayan bir erkeğe, o kadının kızıyla evlenmesinin haram olmayışını örnek gösterebiliriz. Ama o kadınla cinsel ilişkide bulunursa kızı o adama haram olur. Böylece cinsel ilişkinin, mahremiyetin oluşma illeti olduğunu öğrenmiş olduk. İster mübah ister haram yolla olsun, cinsel ilişki meydana geldiğinde mahremiyetin de meydana gelmesi gerekir. Çünkü ortada mahremiyetin illeti olan cinsel ilişki vardır. Haram yolla yapılmış olması da bu ilişkiyi, mahremiyet

258 Nisâ, 4/23

sonuçlarını doğurma bakımından geçerli bir ilişki olmaktan çıkarmaz. Mübah ilişkiyle haram ilişki bu bakımdan birbirlerine eşit olduklarına göre, haram ilişki sonucunda da mahremiyetin meydana gelmesi gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, şüphe veya cariyelik alakası ile yapılan cinsel ilişki, ortada bir nikâh akdi olmadığı hâlde mahremiyet sonucunu doğurmaktadırlar. Bu hususta ulema arasında bir ihtilaf yoktur. Bu da her ne şekilde olursa olsun, cinsel ilişkinin mahremiyet sonucunu doğurduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla zinanın da mahremiyet sonucunu doğurması gerekmektedir. Çünkü ortada mahremiyete sebep olma bakımından geçerli bir cinsel ilişki vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şüphe veya cariyelik alakası ile yapılan cinsel ilişki sonucunda doğan çocuğun nesebi sabit olduğu için bu ilişkiler mahremiyet sonucunu da doğururlar. Zina sonucu doğan çocuğun nesebi sabit olmadığı için, zina sonucunda mahremiyetin de oluşmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Nesebin sabit olmasının bunda bir etkisi yoktur. Zira emsallerinin cinsel ilişkide bulunamadığı bir erkek çocuk, karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, artık karısının annesi ve karısının önceki bir evlilikten doğan kızı bu küçük kocaya haram olur. Ama karısı bir çocuk doğuracak olursa bu çocuğun nesebi, o küçük kocaya ait olmaz.

Bir adam bir kadını nikâhlarsa, cinsel ilişkide bulunmazdan önce de bu nikâh akdi sebebiyle nesep sabit olur. Hatta duhulden önce ama nikâh akdinden altı ay sonra kadın bir çocuk doğuracak olursa bu çocuğun nesebi bu kocaya ait olur. Ama bu nikâh akdi sebebiyle henüz dühulde bulunmadığı o kadının kızı bu kocaya mahrem olmaz. Nesebi sabit kılmadığı hâlde cinsel ilişkinin mahremiyet sonucunu doğurduğunu, bunun aksine nikâh akdinin nesebi sabit kılıp mahremiyet sonucunu doğurmadığını gördüğümüze göre, nesebin sabit olmasının bunda bir etkisi olmadığını, bu işte esas alınacak şeyin cinsel ilişki olduğunu öğrenmiş olduk.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, şu hususta bizimle muhaliflerimiz arasında ihtilaf yoktur: Bir kimse cariyesine şehvetle elini sürerse, cariyesinin

annesi ve kızı kendisine haram olurlar. Oysa nesebin sabit olmasında şehvetle el sürmenin bir etkisi yoktur. Bu da mahremiyet hükmünün nesebe bağlı olmadığına, nesep sabit olsa da olmasa da mahremiyetin sabit olabileceğine delalet etmektedir.

Mezhebimiz fakihlerinin bu konuda söylediklerinin doğruluğunun delili şudur: Yüce Allah bazen recmi bazen değnek cezasını emrederek zinanın büyük bir günah olduğunu bildirmiştir. Bu günahı işleyenleri cehennem ateşinde yakmakla tehdit etmiş ve zina sonucu doğan çocuğun nesebini zina eden erkeğe nispet etmemiştir. Bütün bunlar zinanın hükmünü ağırlaştırıcı şeylerdir. Bunlar da onun haram olmasını öncelikle gerektirmektedirler. Çünkü haram olmasını gerektirmek de onun hükmünü ağırlaştırmanın bir çeşididir. Mesela Yüce Allah Arafat vakfesinden önce karısıyla cinsel ilişkide bulunan kişinin haccının batıl olmasına hükmetmiştir. Arafat vakfesinden önce zina edenin haccının öncelikle batıl olması gerekir. Çünkü haccın batıl olması, o dönemde cinsel ilişkinin haramlığını daha da pekiştirmektedir. Aynı şekilde bir kadınla helal yolla yapılan cinsel ilişki, o kadının annesini ve kızını cinsel ilişkide bulunan erkeğe haram kılar. Bu kadının kızını ve annesini kendisiyle zina eden erkeğe, zinanın hükmünü ağırlaştırmak için öncelikle haram kılar.

Kazara adam öldüren kişinin keffaret orucu tutması Allah tarafından vacip kılınmıştır. Şafiî'nin görüşüne göre mademki kazara adam öldüren kişinin kefaret orucu tutması gerekmektedir. Öyleyse taammüden öldürenin de kefaret orucu tutması öncelikle gerekir. Çünkü taammüden adam öldürmenin hükmü kazara öldürmenin hükmünden daha ağırdır.

Zina veya başka bir yolla yapılan cinsel ilişkinin hükmü hac ve oruç ibadetini fasit kılma ve guslü gerektirme bakımından aynıdır. Haramlık bakımından da bu ilişkilerin hükmünün aynı olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mübah olan cinsel ilişki mehir vermeyi gerektirir. Ama zina şeklinde yapılan cinsel ilişki, mehir vermeyi gerektirmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina sebebiyle recm veya değnek cezasının vacip olması, mal (mehir) verme vecibesinden daha

ağırdır. Şu da var ki mal (mehir) ve had, cinsel ilişki sebebiyle birbirinin peşinden gelen şeylerdir. Çünkü cinsel ilişki sebebiyle had gerektiğinde mehir vermek gerekmez. Mehir vermek gerektiğinde de had uygulamak gerekmez. Bunlardan her biri diğerinin yerine geçer. Had uygulamak vacip olduğunda bu had, cinsel ilişki sebebiyle verilmesi gereken mal (mehr) yerine geçer. Bu bakımdan ikisi arasında fark yoktur.

Görüşümüze muhalif olan kimse şu rivayeti delil olarak ileri sürebilir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adamın "bir kadının peşine takıldığında o kadının annesi kendisine haram olur mu? Veya bir kadının peşine takıldığında o kadının kızı kendisine haram olur mu?" sorusu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* soruldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

(لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ، إِنَّمَا يُحَرِّمُ مَا كَانَ بِنِكَاحٍ حَلَالٍ)

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz. Ancak helâl bir şekilde yapılan cinsel ilişki mahremiyet meydana getirir."[259]

İshak b. Muhammed el-Ferevi'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ)

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz."[260]

Ömer b. Hafs'ın bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Haram olan (ilişki) helali fasit kılmaz."

259 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/274
260 İbn Mâce, Nikâh, 63

Bu rivayetler, marifet ehli kimselere göre batıldırlar. Ravileri de beğenilen kimseler değildirler. İlk hadisin ravileri arasında adı geçen İsmail b. Muğire meçhuldür, bilinen bir kimse değildir. Onun rivayetine dayanarak -özellikle onun rivayeti Kur'an'ın zahirine ters düşmekteyse- şer'î bir hükmün sabit olması mümkün değildir.

İshak b. Muhammed el-Ferevi, rivayeti bakımından ta'n edilen bir kimsedir. Ömer b. Hafs da böyledir. Bu rivayetler sabit olsalar bile muhalifimizin görüşünün doğruluğuna delalet etmez. Çünkü ilk hadiste bir erkeğin bir kadının peşine takılmasından söz edilmektedir. Cinsel ilişkide bulunmaktan bahsedilmemektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ancak helâl bir şekilde yapılan cinsel ilişki mahremiyet meydana getirir"*** sözü, bir erkeğin bir kadının peşine takılmasıyla ilgili olarak sorulan bir soruya verilen cevaptır. Bu da erkeğin kadının peşine takılması, ona bakması ve cinsel ikişkide bulunmak için onu baştan çıkarmaya çalışmasıyla olur. Ama bu rivayette cinsel ilkişkinin yapılmış olmasına değinilmemektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cinsel ilişkide bulunmaksızın kadının peşine takılmanın mahremiyet gerektirmeyeceğini bildirmiştir. Aralarında nikâh akdi olmadan böyle bir girişimde bulunmakla mahremiyet meydana gelmez. Bu rivayette cinsel ilişkiden de bahsedilmemektedir.

(لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ)

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz" hadisi, erkeğin kadının peşine takılmasıyla ilgili sorulan bir soruya verilen bir cevaptır.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği (لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ) ***"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz"*** hadisi şayet sahih ise aynı olay hakkında Peygamberimiz tarafından söylenmiş olabilir. Kadının peşine takılıp ona bakan ve cinsel ilişkide bulunmak için onu baştan çıkarmaya çalışan ama cinsel ilişkide bulunmayan hakkında sorulan soruya bir cevap olarak söylenmiş olabilir. Bu hadisin faydası, kadına bakmanın mahremiyet mey-

dana getireceği vehmine kapılanların vehmini gidermiş olmasıdır. Bazı kimseler şu hadisten dolayı böyle bir vehme kapılabilirler:

(زِنَا الْعَيْنَيْنِ النَّظَرُ وَزِنَا الرِّجْلَيْنِ الْمَشْيُ)

"Gözlerin zinası bakmaktır. Ayakların zinası da (zina yapılacak yere) yürüyüp gitmektir."[261]

Bu hadise bakarak bir kimse kadına bakmanın (zina olduğu bildirildiğinden) tıpkı cinsel ilişkide olduğu gibi mahremiyet meydana getireceğini zannedebilir. İşte önceki hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cinsel ilişkide bulunmadan mahremiyet meydana gelmeyeceğini bildirmiştir. Eğer cinsel ilişki yoksa mahremiyetin meydana gelmesi için nikâh akdinin olması şarttır. Bu rivayetin bizim anlattığımız manaya gelme ihtimali bulunduğuna göre, buna dayanarak yapılan itiraz ortadan kalkmış olur.

Şunuda belirtelim ki; ulemanın üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre mahremiyet, sadece nikâh akdi ve mübah olan cinsel ilişki sebebi ile oluşmaz. Zira bir kişinin âdet hâlindeki cariyesi ile cinsel ilişkide bulunması nikâhsız olmanın yanı sıra haram bir ilişkidir. Ama bu ilişki sebebi ile de mahremiyet oluşur. Bu hususta ulema arasında ihtilaf yoktur. Buna göre, mahremiyetin sadece nikâh akdi ve mübah olan cinsel ilişki sebebiyle oluşacağı hükmü iptal edilmiş oldu. Yine bir kişi, mülkiyetine ortak olduğu bir cariye ile veya yalnız başına mâliki olduğu Mecusi bir cariye ile cinsel ilişkide bulunursa, bu ilişki haram olmakla ve ortada bir nikâh akdi de bulunmamakla birlikte mahremiyet meydana getirir. Bu da şuna delalet eder: Mezkûr hadis, sabit olsa bile haram olan bir cinsel ilişkinin mahremiyet oluşturmayacağı hükmünü genellemez. Ayrıca Yüce Allah, zihar yapan kimsenin karısını zihar sebebiyle kocasına haram kılmış ve ziharı, hoş karşılanmayan yalan bir söz olarak adlandırmıştır. Ama bu söz, kocanın karısıyla cinsel ilişkide bulunma yasağının meydana gelmesine de engel değildir.

261 Hâkim, Müstedrek: 510/2

"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz" sözü, bir sebeple ilintili olmadığı ve sahih bir şekilde yalın olarak söylendiği için bu konuda delil olarak ileri sürülemez. Bunun iki sebebi vardır:

1-Haram ve helal, Yüce Allah'ın bir şeyi helal veya haram kıldığına dair hükmüdür. Biz hakikaten biliyoruz ki Yüce Allah'ın bir şeyin haramlığına, başka bir şeyin de helalliğine hükmetmesi, haklarında herhangi bir delil olmadan başka şeylerin haram veya helal olmalarını gerektirmez. ***"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz"*** sözü kendi hakikî manasında yorumlanacak olursa bizim meselemizle bağlantısı olmaz. Zira biz diyoruz ki: Yüce Allah'ın haram kılma hükmü, hakkında haramlık delili bulunmayan başka bir mübahın haram olmasını gerektirmez. Bu bize şunu ifade etmektedir: Yüce Allah'ın helalliğine hükmettiği şey, hakkında verilen helallik hükmü üzere kalmakta devam eder. Başka bir şeyin haramlığına hükmettiğinde ise o şeye helallik hükmünü verdi diye kıyas yoluyla başka şeyi haram saymak caiz olmaz. Bu da kıyas yoluyla neshi caiz görenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Şayet sahih ise ***"Haram olan (ilişki) helali haram kılmaz"*** hadisinin ifade ettiği hakikî mana budur.

2-***"Haram olan şey, helali haram kılmaz"*** sözünü genellemek sahih olmaz. Çünkü Müslümanlar, haramın helali haram hâle getireceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Mesela fasid nikâha dayanarak yapılan cinsel ilişki, âdet hâlindeki cariye ile yapılan cinsel ilişki, âdet hâlindeki kadını üç talakla boşamak, zihar yapmak, şarabı suya katmak, irtidat etmek. Bütün bunlar helali haram hâle getirirler. İrtidat etmek kadını kocasına haram kılar.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلَالَ) ***"Haram olan, helali haram kılmaz"*** hadisi her ne kadar genel mahiyette görünmekteyse de, bunu genel bir hüküm olarak kabul etmek doğru olmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisiyle, bazı haramların helalleri haram kılmayacağını bildirmek istemiştir. Diğer mücmel lafızlar gibi bu hadisin de hükmünü ispat edebilmek için delile ihtiyaç vardır.

Şunu da belirtmeliyiz ki, şayet sizin iddia ettiğiniz manada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haram fiilin helali haram kılmayacağını söylemiş

olsaydı, bu yine sizin söylediğiniz hususa delalet etmezdi. Zira biz de haram fiilin helali haram hâle getirmeyeceğini söylemekteyiz. Bu söz hakikî manasında yorumlanmaktadır. Ancak bu, haram bir fiilin işlenmesi durumunda Allah'ın helâli haram kılacağı manasına delalet etmemektedir.

Bir kişi çıkıp mezkûr hadisin manasının, "Allah, haram fiilin işlenmesi sebebiyle helâli haram kılmaz" şeklinde olduğunu söyleyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

"Haram olan, helali haram kılmaz" sözü ile senin kastettiğin mana kastedilmişse bu mecazdır, hakikat değildir. Senin kastettiğin manada kabul edilmesi ve hükmünün o şekilde sabit olması için delile ihtiyaç vardır. Çünkü delil olmadan bir sözü mecazî manada yorumlamak caiz değildir.

Şafiî, kendisiyle bir kişi arasında cereyan eden bir münazaradan bahsetmiştir. Üzerinde derin düşünen kimseler için bu münazarada tuhaflıklar vardır. Şöyle ki:

Şafiî şöyle demiştir: Bir adam bana şöyle dedi:

- Niçin haramın helali haram kılmayacağını söyledin?

- Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur. Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."[262]

Kur'an'ın nikâh akdi veya zifaf sebebiyle mahremiyet oluşacağını bildirdiğini sen de gördün, değil mi?

262 Nisâ, 4/22-23

- Evet, gördüm.

- Yüce Allah'ın helâl bir fiil sebebiyle herhangi bir şeyi haram kılması, helâli de haram bir fiil sebebiyle haram kılması caiz olur mu? Haram, helâlin zıttıdır. Nikâh ise yapılması emredilen mendup bir akittir. Ama Yüce Allah zinayı haram kılmış ve onun hakkında şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا)

"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."[263]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafiî, nikâh ve zifaf sebebiyle mahremiyet oluşacağına, zinanın da haramlığına dair ayetleri okudu. Bu iki hükümde, yani nikâh ve zifafın mübahlığı ile zinanın haramlığında ulema arasında ihtilaf yoktur. Burada bu meseledeki ihtilafa ışık tutan bir delil bulunmamaktadır. Çünkü nikâh ve zifafın mübahlığı ve bunlar sebebiyle mahremiyetin oluşacağı hükmü, mahremiyetin bunlardan başka sebeplerle meydana gelmeyeceği anlamına gelmez. Mesela mülkiyet bağı sebebiyle efendinin cariyeyle yapacağı cinsel ilişki sonucunda da mahremiyet meydana gelir. Yüce Allah'ın zinayı haram kılması, mahremiyetin sadece zina ile meydana geleceği anlamına gelmez. İki ayetin tilavetinin zahirinde, zina sebebiyle nikâhın haram kılınmasını engelleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü zinadan bahseden ayette zinanın haramlığı ifade edilmektedir. Zinanın haram oluşunun ifade edilmesi, nikâh akdinin mahremiyet oluşturmasını engellemez. Nikâh akdi ve zifaf sebebiyle mahremiyet oluşması, mahremiyetin başka sebeplerle de meydana gelmesine engel teşkil etmez. Şu hâlde Şafiî'nin okuduğu her iki ayette, ihtilafın konusuna delalet eden bir delil ve soruyu sorana da kendi görüşünün sahihliğini gösterecek bir cevap bulunmamaktadır.

Sonra Şafiî, 'Haram, helâlin zıttıdır' dedi. Sonra soru sahibi kendisine, ikisini birbirinden ayırmasını söylediğinde, şöyle cevap vermiştir: "Yüce Allah ikisini birbirinden ayırmıştır. Çünkü nikâhı tavsiye etmiş, zinayı haram kılmıştır."

263 İsrâ, 17/32

Bu cevabını, soru sahibine delil olarak göstermiştir. Oysa soru sahibi, nikâhın mübahlığını ve zinanın haramlığını problem olarak görmemişti. O, Şafiî'den, kendi anlattıklarına ayetten delil getirmesini istemişti. Ama Şafiî, ayetten böyle bir delil çıkarıp gerekli açıklamayı yapmamıştı. Şu haramdır, şu da helaldir, diyerek soru sahibini oyalamıştı. Sorunun sahibi eğer nikâhla zina arasında hiçbir bakımdan fark gözetmeyen kalbi kör biri idiyse, zaten öylesi adamlara cevap vermek de gerekmez. Çünkü öylelerinin akıl sağlığı yerinde değildir. Zira akli başında olan kimse ikisinden birinin haram, diğerinin mübah olduğu şeklinde aralarında fark olduğunu biliyorsa kendini bu kadar da cahil seviyesine indirmez.

Soru sahibi ona, nikâhın mahremiyet oluşturması hususunda zinanın da onun gibi mahremiyet oluşturup oluşturamayacağını kendisine açıklamasını istemişti. Ama Şafiî onun bu sorusuna cevap vermemiş, helallik ve haramlık bildiren iki ayeti okumaktan, helalin de haramın zıttı olduğunu söylemekten başka bir şey yapmamıştı. Mesela fasid nikâha dayanarak cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Âdetli kadınla cinsel ilişkide bulunmak da Kur'an nassı ve Müslümanların icmasıyla haramdır. Bu, helal olan cinsel ilişkinin zıttıdır. Ama birbirine zıt da olsalar bu ilişkiler, mahremiyet oluşturmada birbirlerine eşittirler.

Âdet hâlindeki kadını boşamak haramdır. Temizlik döneminde kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan kadını boşamak mübahtır. Ama her iki boşama da, boşanan kadını kocasına haram kılma hususunda birbirlerine eşittirler. Şafiî'ye göre iki zıttın birbirine kıyaslanması mümkün değilse, iki zıttın aynı hükümde bir araya gelmemesi gerekir. Bilindiği gibi şeriatta iki zıttın aynı hükümde bir araya gelmesi mümkündür. Birbirlerine zıt olmaları, birçok hükümde bir araya gelmelerine engel değildir. Bilindiği gibi bir nass varken kendisinin misli olan başka bir nassın gelmesi caizdir. Hakkında nass gelmiş olan şeyle ilgili bir delil bulunduğunda o şeyde kıyas yapmak caizdir. İki zıt şeyin aynı hükümde bir araya gelmesine aklen ve şer'an bir engel bulunmadığına göre, 'Helâl, haramın zıttıdır' sözü, soru sahibinin sorduğu açıdan bakıldığında ikisi arasında bir fark bulunmasını gerektirmemektedir. Şu örnek buna delalet etmektedir: Yüce Allah, namaz kılarken bir zaruret olmadan yürümeyi ve yan gelip uzanmayı yasaklamıştır. Yürümek ile yan gelip uzanmak, birbirine zıt şeylerdir. Ama namaz

kılarken yapılmalarının yasaklanmaları hükmünde bir araya gelmişlerdir. Buna benzer örnekleri çoğaltmaya ihtiyaç yoktur. Çünkü bunun mümkün olmasını hiç kimse reddetmemektedir. Şafiî'nin 'Helâl, haramın zıttıdır' sözü, helal ile haram arasında bir fark bulunmasını gerekli kılmamaktadır.

Soru sahibinin daha sonra Şafiî'ye şöyle dediği nakledilmiştir: "İki cinsel ilişki var. Bunlardan birini diğerine kıyaslıyorum."

Şafiî, ona şöyle dediğini nakletmiştir: "Biri helaldir. Onu yaparsan övülürsün. Diğeri ise haramdır. Onu yaparsan recm edilirsin. Ne dersin? Bu ikisi birbirine benziyor mu?"

Bu soruya adam şöyle karşılık vermişti:" Benzemiyorlar. Bunu daha da açıklayabilir misin?"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Soru sahibi, örnekteki iki cinsel ilişkinin birbirine benzemediğini kabul etmişti. Eğer hüküm bakımından birbirlerine benzemediklerini kastetmişse, buna kimsenin itirazı olmaz. Ama mahremiyet oluşturma hükmü bakımından bu iki cinsel ilişkinin birbirlerine benzemediklerini kastetmişse, bu ikisinin bu bakımdan birbirlerine benzer olmadıklarına dair bir delil getirebilmiş değildir. Dünya da yapılan her kıyasta mutlaka bir şey, her bakımdan olmasa da bazı bakımlardan diğer bir şeye benzetilir. Birbirlerine kıyaslanmak istenen şeyler arasında her bakımdan birbirlerinden ayrılmalarını gerektiren temel bir fark varsa, bu durumda o iki şey arasında asla kıyas yapılamaz. Böyle bir durumda o iki şey diğer bakımlardan birbirlerine benzeseler de aralarında kıyas yapılması caiz olmaz. Bu durumda Şafiî'nin söyledikleri ile soru sahibinin kabulünün, sorulan sorunun hükmü hakkında hiçbir anlam içermeyen boş sözler olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

Sonra soru sahibi, "Bunu daha da açıklayabilir misin?" demiş, Şafiî de ona şöyle cevap vermişti: "Evet. Nimet olan helâli, bir nikmet (ceza) olan harama kıyaslayabilir misin?"

Şafiî'nin bu cevabı, sadece nimet ve nikmet kelimelerini ekleyerek önceki cevabının bir tekrarı idi. Kendisine sorulan soru, soru sahibinin bu kıyasın mümkün olmadığı doğrultusundaki açıklama yapılmadığı için,

hâlâ cevapsız olarak beklemektedir. Şafiî, bir nikmet (ceza) olan haramı, yani âdetli kadınla, Mecusi cariye ile ve fasid nikâha dayanarak yapılan cinsel ilişkiyi, mahremiyet oluşturmada nimet sayılan helal cinsel ilişki hükmünde kabul etmiş ve herhangi bir delile dayanmaksızın önceki iddia ve sözleriyle çelişmiştir.

Şafiî, soru sahibinin kendisine şunu sorduğunu nakletmiştir:

- Kaç haramın helâli haram kıldığı vakidir?

- İhtilaf ettiğimiz kadınlar konusunda mı?

- Hayır, ama namaz ve içecekler konusunda soruyorum. Kadınlar da buna kıyaslanabilirler.

- Senden başkalarının namazı kadınlara kıyaslamasını caiz görür müsün?

- Bir şeyde hayır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Böyle demekle Şafiî, kadınlar dışında haramın helâli haram kılması hükmünü kadınlara kıyaslamayı menetmiş olmaktadır. Oysa daha önce mutlak surette bunun caiz olacağını söylemişti. Haram olduğu için zinanın mübah olan cinsel ilişkiye kıyaslanmasını caiz görmemişti. Çünkü zina, helal olan cinsel ilişkinin zıttıdır. Helal, bir nimettir. Haram ise bir nikmet (ceza) dır, demişti. Kıyaslamanın caiz olmayışı hususunda bu hükmün sadece kadınlarla sınırlı olduğuna dair bir kayıt da koymuş değildi. İkisi arasında fark bulunduğuna dair mutlak olarak ileri sürdüğü gerekçenin hükmünü, bu gerekçeyi bulduğu diğer meselelere de tatbik etmesi gerekir. Bunu yapmadığı takdirde kendisiyle çelişkiye düşmüş olur. Sonra kendisine şöyle denilir: Kadınlar dışında haramın helâli haram kılması caiz olduğuna göre, biri diğerinin zıttı olduğu, biri nimet diğeri nikmet olduğu hâlde bu hükmü kadınlara da uygulamak neden caiz olmasın? Mesela mülkiyet bağı nikâh akdinin zıttı olmakla birlikte, mülkiyet hakkına dayanarak cariye ile yapılan cinsel ilişki, mahremiyet oluşturmada mübah olan cinsel ilişki gibidir. Bilindiği gibi cariye mülkiyeti ve nikâh akdi, aynı erkek için bir arada bulunamaz.

Şafiî, soru sahibinin kendisine şunu sorduğunu nakletmiştir:

- Namaz, helâldir. Namaz kılarken konuşmak haramdır. Bir kişi namaz kılarken konuşursa namazı bozulur ve helâli haram ile bozmuş olur.

- Sen, namazın fasid olduğunu iddia ediyorsun. Namaz fasid olmaz. Fasid olan namaz değil, namaz kılanın yaptığı fiil (konuşma) dır. Ancak bu şekilde kıldığın namaz geçerli olmaz. Çünkü sen, emrolunduğun şekilde namaz kılmış olmadın.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hasmının münazara yapma isteğini kabul eden bir kimsenin -hasmı son derece geri zekâlı ve akılsız olduğu hâlde- delil getirme konusunda bu derecede iflasa sürüklenebileceğini hiç zannetmemiştim. Çünkü nikâhı bozacak bir şeyin meydana gelmesi durumunda, nikâhın bozulacağını söylemekten hiç kimse çekinmeyeceği gibi, namaz kılan bir kimsenin namazı bozacak bir fiili işlemesi durumunda namazının fasid olacağını söylemekten de hiç kimse çekinmez. Bunu herkes söyler.

Namazla nikâh arasında fark olmasını gerektiren şey, fesat kavramının geçersiz olan namaz için kullanılamayacağı ise bu kavramı herkes geçersiz olan namaz için kullanmaktadır. Bu durumda hasmı, aynı şeyi nikâh hakkında söylemeye ihtiyaç duymaz. Yani şunu söylemeye gerek duymaz: "Ben, nikâhla ilgili fasid bir fiilin işlenmesi durumunda nikâhın fasid olduğunu söyleyemem. Ancak o fiilin, yani zinanın fasid olduğunu söylerim. Nikâh ise bu durumda fasid değildir. Ancak kadın bu durumda bâin talakla boşanmış ve erkeğin nikâhından çıkmış olur." Bu iki şey birbirine benzemekte olup aralarında bir fark bulunmamaktadır.

Bundan sonra Şafiî'ye şöyle denir: Bozulan namaz için fesat kavramının kullanılamayacağına dair iddianızı kabul ettiğimizi farz et. Bu kavramsal tartışmada sana sorulmuş olan soru, tarafınızca cevaplandırılmamış olarak üzerinizde beklemekte değil midir? Bu durumda sana şöyle denilmez mi: Namaz kılarken konuşan kişinin, konuşma yasağını ihlâl ettiği için namazdan çıkmış sayılmasını ve namazının geçerli olmayacağını reddetmedin. Aynı şekilde bir kimse kayınvalidesiyle zina ettiğinde, karısının nikâhının sona ermesi gerekir. Nitekim konuşan kimsenin de namazı bozulur. Konuşan kişinin namazının bozulması gibi, kayınvalidesiyle zina eden

kimsenin de karısı bâin talakla boşanmış ve artık kendisinin nüfuz alanının dışına çıkmış olur.

Bu durumda Şafiî'nin alışveriş akitleri ve diğer akitler hakkında da 'Şu akit fasittir' ifadesini kullanmaması gerekmektedir. En fazla 'Şu akit geçerli değildir. Mülkiyeti gerçekleştirmez' gibi bir ifade kullanabilir. Bu, sadece bazı kelimeleri kullanmanın menedilmesidir. Aslında kelam, ibare ve isimler üzerine değil, manalar üzerine kurulur.

Şafiî, soru sahibinin kendisine şunu söylediğini nakletmiştir: Arkadaşımız, suyun helâl, şarabınsa haram olduğunu söyledi. Şarabın üzerine döküldüğünde su da haram olur mu? diye sordu. Ben de kendisine şöyle cevap verdim:

-Suyu şarabın üzerine döktüğünde helal olan o su, haram olan şeyin içinde yok olmuş olmaz mı?

- Olur.

- Şarabın herkese haram oluşu gibi, kadın da herkese haram olur mu?

- Hayır.

- Şarapla suyun birbirine karıştığı gibi kadınla kızının da birbirine karışıp bir karışım meydana getirdiğini kabul ediyor musun?

- Hayır.

- Azıcık şarabın çok miktardaki suya dökülmesi o suyu necis kılar mı?

- Hayır.

- Azıcık zina, öpme ve şehvetle elleme mahremiyet meydana getirmez de çoğu mahremiyet meydana getirir mi?

- Hayır. Kadınların durumu, su ve şarabın durumuna benzemez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu da farklı şeyler kabilinden söylenmiş bir sözdür. Şarabın suyu haram kılmasına dair söylediği sözler, "Haram olan

şey, helâli haram hâle getirmez" dediğinde Yahya b. Maîn'e karşı delil olarak ileri sürdüğü sözlerdir. Bu, mezkûr gerekçeden dolayı mahremiyetin oluşmasını kabul etmeyen hasımları susturan sağlam bir ifadedir. Çünkü haramın helâli haram kılmamasının illeti, ikisinin birbirine karışmış olmaması değildir. Zinanın azı da mahremiyet meydana getirir. Bunun da illeti, haramın helâlin zıttı olması, helâlin nimet, haramınsa nikmet (ceza) olmasıdır. Şafiî'nin, kendisine soru soranla yaptığı münazaranın tamamında bundan başka bir delil ileri sürdüğünü görememekteyiz. Zikretmiş olduğu farklar, diğer bakımlardan fark sayılabilecek şeyler olup bunların illeti, bir hüküm ifade etmemenin yanı sıra varlıklarını daha da çürütmektedir. Haram kılma eğer karışım durumuyla sınırlı olsa, haram olan unsuru mübah olan unsurdan ayırmak da imkânsız olursa, mübah olan cinsel ilişkinin -bir karışım söz konusu olmadığı için- mahremiyet meydana getirmemesi gerekir. Fasid nikâha dayalı cinsel ilişki ile mahremiyet oluşturmayla ilgili diğer cinsel ilişkiler de böyledirler. Buna göre onların da mahremiyet meydana getirmemesi gerekir. Çünkü kadın, anasından ayrı bir varlıktır. İkisi birbirine karışmış değildirler. Bir karışım mevcut olmadığı hâlde bu durumlarda mahremiyet meydana gelebildiğine göre, zina sebebiyle de mahremiyetin meydana gelebileceğini inkâr etmemek gerekir. Bu meselenin baş tarafında (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"**[264] ve (اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) **"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınız"**[265] ayetlerinin, zina sebebiyle mahremiyetin oluşacağına delalet ettiklerini açıklamıştık. Şu hâlde Şafiî'nin sözlerinden bu mesele hakkında bir delil ve kendisine yöneltilen soru hakkında da bir şüphe çıkarılamamıştır.

Sonra Şafiî, kendisine soru soran kişinin su ve şarabın hükmü ile kadınların hükmünü birbirinden ayırdığını, kadınların durumunun su ve şarabın durumuna benzemediğini söylediğini, kendisinin de ona şunu sorduğunu nakletmiştir:

- Sen o adamının sana bu söylediklerini nasıl kabul ettin?

264 Nisâ, 4/22
265 Nisâ, 4/23

- Senin bize yaptığın bu açıklama gibi hiç kimse bize bir açıklama yapmadı ki. Arkadaşım senin bu açıklamandan haberdar olsaydı, öyle sanıyorum ki görüşünde ısrar etmeyecekti. Lâkin bu açıklamanızdan habersizdi. Bu meselede söylenecek sözler hakkındaki bilgisi zayıftı.

Şafiî dedi ki: Soruyu soran adam kendi görüşünden vazgeçti ve bence doğru olan, sizin söylediklerinizdir. Arkadaşımız bir şey yapmadı dedi.

Şafiî'ye soru soran kişinin ve 'Arkadaşım senin bu açıklamandan haberdar olsaydı, öyle sanıyorum ki görüşünde ısrar etmeyecekti' dediği arkadaşının kim olduğunu bilmiyoruz. Ama anlattıklarında meseleyle ilgili delalet şeklini sormaksızın Şafiî'nin bütün iddialarını kabul eden soru sahibinin kalp körlüğü apaçık anlaşılmış oldu. Soru sahibinin avamdan biri olduğu, fıkıh ehli olmadığı, münazarasından ve kabul edilemez şeyleri kabulünden dolayı cahil ve geri zekâlı olduğu anlaşılmıştır. İlletlerin manalarında ve mukayeselerinde fark gerektirmeyen ayrıntıları sormasından da cahil olduğu anlaşılmıştır. Sonra Şafiî'nin iddiasına göre o adam bu münazara sonunda kendi mezhebine geçmiş ve ashabının görüşlerine uymuştur.

Şafiî'ye soru soran o kişinin aklının da kıt olduğu anlaşılmıştır. Çünkü o, arkadaşının Şafiî tarafından yapılan açıklamaları duymuş olsa kendi görüşünden vazgeçeceğini zannetmiş, işin gerçeğini bilmeden başkası hakkında zann ile hükmetmişti.

Şafiî'nin böyle bir adamla münazara yaptığına ve adamın kendisinin mezhebine geçişine sevinmesi, ikisinin münazarada birbirine yakın olduklarına delalet etmektedir. Yoksa ona göre bu adam fıkıh konularına yeni adım atmış avamdan cahil biri olsaydı, onunla yaptığı münazarayı kitabında anlatmazdı. Yeni yetişen genç fakihlerimiz bu münazarayı ele alacak olsalar, bundaki eksiklik ve kusurları, soranın ve kendisine sorulanın zayıf taraflarını rahatlıkla görürler.

Şafiî, kendisiyle münazara yapan adama şöyle dediğini ifade etmiştir:

- Sen, kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadının kocasından boşanmış olacağını söylüyorsun. Yüce Allah böyle bir durumda kadının boşanmış olacağını bildirmiş değildir.

- Sen de kadının dinden çıkması durumunda kocasından boşanmış olacağını ileri sürmektesin.

- Ama iddeti sona ermeden İslam'a dönmesi durumunda kocasıyla olan eski nikâhının devam edeceğini söylemekteyim. Sen de kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadın için böyle bir şey söyleyebilir misin?

- Hayır, söyleyemem.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki münazarada Şafiî, kadının üvey oğlunu öpmesi sebebiyle mahremiyet meydana geleceğine dair hasmının iddiasını reddetmiş ama sonra kendisi benzer iddiada bulunmuştur. Kadının ayrılıktan sonra kocasına rücu edebileceğini ileri sürmüş ve sonra şöyle demiştir:" Ben diyorum ki, iddeti sona erdikten sonra İslam'a dönerse kocası onu tekrar nikâhlayabilir. Kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadın için sen de aynı şeyi söyleyebilir misin? Dinden çıkan kadın, İslam'a dönünceye kadar herkese haramdır. (Hiç kimse onunla evlenemez). Kocasının oğlunu yani kendi üvey oğlunu öpen kadın içinse böyle bir hüküm söz konusu değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Böyle demekle Şafiî, hasmına ait önce reddettiği fikri benimsemekle kendi prensipleri ile çelişmiştir. Sonra da konuşmasında geçtiği üzere farkları zikretmeye başlamıştır. Ben bunları burada tekrarlamayacağım. Çünkü azıcık fikir ve mantık sahibi olanlar bunları şüpheyle karşılar. Ama ben, Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitlerine muhalif olanların ilmi kapasitesini, fikir ve mantık alanındaki yerlerini beyan etmek için bunları söylüyorum.

Kişinin evlenmeden önce kayınvalidesiyle zina etmesiyle evlendikten sonra onunla zina etmesinin hükmünün farklı olacağını söylediği rivayet edilen Osman el-Betti'nin bu söylediklerinin bir anlamı yoktur. Çünkü ebedi mahremiyet gerektiren bir olayın hükmü, olayın evlenmezden önce meydana gelmesiyle evlendikten sonra meydana gelmesine göre değişmez. Bunun delili de şudur: Süt emişme ebedi mahremiyet gerektirdiğine göre bu emişmenin evlenmeden önce olmasıyla evlendikten sonra olması arasında bir fark yoktur. Ancak mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir erkekle cinsel ilişkide bulunan başka bir erkeğin olayında,

pasif durumdaki erkeğin annesi veya kızıyla, aktif durumdaki erkeğin evlenmesi haram olmaz. Çünkü bu mahremiyet, kendisiyle nikâh akdi yapılması ve cariye olarak mülk edinilmesi sahih olan kimseler için söz konusudur. Bu durumda haram olan cinsel ilişki de mahremiyet oluşturma hususunda helal olan cinsel ilişki gibidir. Bir erkeğin mübah bir şekilde başka bir erkekle cinsel ilişkiye girmesi, köle olsa bile efendisinin onunla cinsel ilişkide bulunması söz konusu olamayacağına göre, şayet böyle bir ilişki olursa bunun sonucunda bir mahremiyet meydana gelmez. Mesela; bir erkek başka bir erkeğe şehvetle elleyecek olursa, ellenen erkeğin annesi ve kızı elleyen erkeğe mahrem olmaz. Oysa şehvetle ellemek, mahremiyet oluşturma hususunda fakihlerin tamamına göre cinsel ilişki hükmündedir. Ellenen erkeğin annesinin ve kızının, kendisine elleyen erkeğe mahrem olmayacağı hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre, bir erkeğin başka bir erkekle cinsel ilişkide bulunması durumunda, pasif olan erkeğin annesi ve kızı aktif durumdaki erkeğe mahrem olmaz. Bu söylediğimizin doğruluğuna iki delil vardır:

1-Bir erkeğin başka bir erkeğe şehvetle ellemeyi nikâh akdiyle hak etmesi mümkün olmadığına ve bu ellemeyle mahremiyet meydana gelmediğine göre, bir erkeğin başka bir erkekle cinsel ilişkiye girmesinde de aynı hüküm geçerlidir. Çünkü iki erkeğin nikâhlanarak birbirleriyle cinsel ilişkide bulunma hakkını elde etmeleri mümkün değildir.

2-Kadına şehvetle ellemek, fukahanın tamamına göre onunla cinsel ilişkide bulunmak hükmündedir. Bilindiği gibi, kadınla cinsel ilişkide bulunan kimseye o kadının kızının mahrem oluşu gibi, kadına şehvetle elleyen kimseye de o kadının kızının mahrem olacağı hususunda bütün fakihler görüş birliği etmişlerdir. Aynı şekilde kişinin kendi mülkiyetindeki cariyeye şehvetle ellemesi durumunda, tıpkı cinsel ilişkide bulunmuş gibi aralarında mahremiyet meydana gelir. Keza zina sebebiyle mahrem olan, şehvetle elleme sebebiyle de mahrem olur. Bir erkeğin başka bir erkeğe şehvetle ellemesi, aralarında mahremiyet meydana getirmediğine göre, bir erkeğin başka bir erkekle cinsel ilişkide bulunması da aralarında mahremiyet meydana getirmez. Çünkü şehvetle elleme ile cinsel ilişkide bulunmanın hükmü, kadında da aynıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimizin fakihleri, Sevri, Mâlik, Evzai, Leys ve Şafiî'nin üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre ellenen kadının annesi ve kızı, kendisine şehvetle elleyen erkeğe mahrem olur. Şehvetle ellemek, bu hüküm açısından cinsel ilişki gibidir. Haram olan cinsel ilişki sebebiyle mahrem olanlar, şehvetle elleme sebebiyle de mahrem olurlar. Haram olan cinsel ilişki sebebiyle mahrem olmayanlar, şehvetle elleme sebebiyle de mahrem olmazlar. Kişinin kendi karısına ve cariyesine mübah yolla ellemesinin, karısının veya cariyesinin başka evlilikten de olsa kızını ve annesini kendisine mahrem kılacağı hususunda ihtilaf yoktur. Yalnız Şübrüme'nin, elleme sebebiyle mahremiyet oluşmayacağını, ancak benzeri had gerektiren bir cinsel ilişki sebebiyle mahremiyet meydana geleceğini söylediği nakledilmiştir. Bu şaz bir görüş olup daha önce bunun aksi istikametinde bir icma yapılmıştır.

Bakmanın mahremiyet oluşturup oluşturmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihlerinin tamamı dediler ki: "Bir erkek bir kadının üreme organına şehvetle bakarsa bu bakışı, mahremiyet oluşturmada şehvetle elleme gibidir. Ama kadının üreme organı dışındaki yerlerine şehvetle bakmak mahremiyet oluşturmaz."

Sevri dedi ki: "Bir erkek kasıtlı olarak bir kadının üreme organına bakarsa, o kadının annesi ve kızı o erkeğe mahrem olur. Bu bakışın şehvetle olması şart değildir."

Mâlik dedi ki: "Bir adam lezzet almak maksadıyla kendi cariyesinin saçına veya göğsüne veya bacağına veya vücudunun güzel bir yerine bakarsa, cariyenin annesi ve kızı bu efendisine mahrem olur."

İbn Ebi Leyla ile Şafiî dediler ki: "Dokunma olmadıkça bakmak mahremiyet meydana getirmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cerir b. Abdilhamid'in bildirdiğine göre Ebu Hâni', Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ لَمْ تَحِلَّ لَهُ أُمُّهَا وَلاَ ابْنَتُهَا)

"Bir kimse bir kadının üreme organına bakarsa, o kadının annesi ve kızı o adama helal olmaz."[266]

Hammad'ın bildirdiğine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ وَابْنَتِهَا)

"Bir kadının ve o kadının kızının üreme organına bakan erkeğe Allah (rahmet nazarı ile) bakmaz!" [267]

Evzai'nin Mekhul'den yaptığı rivayete göre Hz. *Ömer radıyallahu anh, kendi cariyelerinden birini soy*muş, oğullarından biri onu görünce cariyeyi kendisine vermesini istemiş, Hz. Ömer de oğluna, *(إِنَّهَا لَا تَحِلُّ لَكَ)* "O sana helal olmaz" cevabını vermişti.[268]

Haccac'ın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, kendisine şöyle bir rivayette bulunmuştur: Amr'ın dedesi, kendi cariyesini soymuştu. Cariyeyi gören oğullarından biri onu babasından isteyince de babası, "O sana helal olmaz" demişti.

Müsenna'nın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا رَجُلٍ جَرَّدَ جَارِيَةً فَنَظَرَ مِنْهَا إِلَى ذَلِكَ الأَمْرِ فَإِنَّهَا لاَ تَحِلُّ لابْنِهِ)

"Bir erkek bir cariyeyi soyar ve kendisiyle cinsel ilişkiye girmek için ona bakarsa, artık o cariye o erkeğin oğluna helal olmaz."[269]

Şabî'den rivayet olunduğuna göre Mesruk, kendi ailesine şöyle bir mektup yazmıştı: "Falan cariyeme dikkat edin. Onu hemen satın. Ben onunla cinsel ilişkiye girmedim ama onu oğluma haram kılacak kadar

266 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/165
267 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/275
268 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/479
269 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 4/164

kendisine bakıp ellemişim." Hasan, Kasım b. Muhammed, Mücahid ve İbrahim en-Nehai de bu görüştedirler.

İşte bu selef uleması, kadına bakma ve elleme sebebiyle mahremiyet meydana geleceği hükmü üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Ancak mezhebimizin fakihleri kadının vücudunun diğer yerlerine değil de sadece üreme organına bakma sebebiyle mahremiyet meydana geleceğini söylemişlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ لَمْ تَحِلَّ لَهُ أُمُّهَا وَلاَ ابْنَتُهَا) ***"Bir kimse bir kadının üreme organına bakarsa, o kadının annesi ve kızı o adama helal olmaz"*** buyurmuştur.

Hadis-i şerifte görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mahremiyetin oluşmasını kadının vücudunun diğer taraflarına değil, sadece üreme organına bakmaya mahsus kılmıştır.

İbn Mesud *radıyallahu anh* ve İbn Ömer'den de *radıyallahu anh* benzer rivayetler gelmiştir. Bunların dışındaki seleften de buna aykırı bir rivayet gelmiş değildir.

Bununla da ispatlanmış oluyor ki, kadının vücudunun diğer yerlerine değil de sadece üreme organına bakmakla mahremiyet oluşmaktadır. Kıyasa göre kadının vücudunun diğer yerlerine bakmakla mahremiyet oluşmadığı gibi, üreme organına bakmakla da mahremiyet oluşmaması gerekirdi. Ancak bu konuda hadis mevcut olduğu ve selef uleması da icma ettikleri için fakihler kıyası terk etmiş, şehvetle de olsa kadının vücudunun diğer yerlerine bakmakla mahremiyet oluşmayacağına hükmetmişlerdir. Nitekim kıyas da bunu gerektirmektedir. Bilindiği gibi kadına bakmak, diğer konularda da hüküm ifade etmemektedir. Mesela; bir erkek ihramlı veya oruçlu iken bir kadına bakar da menisi gelirse (ihramına zarar gelmez), orucu bozulmaz. Ama bu erkek kadına elleyip menisi gelirse orucu bozulur. İhramlı ise dem (kurban kesmesi) gerekir. Böylece ellemeksizin sadece kadına bakmanın, mahremiyet ve ibadetin geçerliliği açısından bir hüküm ifade etmediği anlaşılmış oldu. Bu sebeple biz diyoruz ki bakmak, kıyasa göre hiçbir şeyi haram kılmaz. Ancak zikretmiş olduğumuz sebepten dolayı fakihler, kadının üreme organına bakma hususunda kıyası bir yana bırakarak bununla mahremiyetin oluşacağını söylemişlerdir.

İbn Şübrüme'nin görüşüne şu ayetin zahiri delil olarak gösterilebilir:

(فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- la evlenmenizde size bir günah yoktur."[270]

"Lems" yani ellemek, zifafa girmek ve cinsel ilişkide bulunmak demek değildir. Dolayısıyla bir erkeğin bir kadını ellemesi mahremiyet meydana getirmez. Bu iddiaya cevaben şöyle denilebilir: Lems yani elleme ile zifafın ve cinsel ilişkinin kastedilmiş olmasına engel bir durum yoktur. Mesela bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا)

"(Bu koca da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocasın) ın tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."[271]

Bu ayette "talak" kelimesi geçmektedir. Bu kelime, boşama ve boşama yerine geçen şey anlamına gelmektedir. Buna selef ulemasının elleme ile de mahremiyetin meydana geleceğine dair kavilleri ve hiç muhalefet edilmeyen icması delalet etmektedir. İlim ehline göre bir adam bir kadını nikâhlarsa, onunla cinsel ilişkiye girmeden bu kadın, o adamın oğluna artık haram olur. Bu hükme muhalefet eden bir kimse bulunmamaktadır.

Bu hüküm, Hasan, Muhammed b. Sirin, İbrahim en-Nehai, Atâ b. Ebi Rebah ve Said b. Müseyyeb'den rivayet edilmiştir.

(إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"Geçmişte olanlar hariç..."[272]

270 Nisâ, 4/23
271 Bakara, 2/230
272 Nisâ, 4/22

ayetteki bu kayıtla ilgili olarak Atâ b. Ebi Rebah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cahiliyet devrinde olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette, 'cahiliyet devrinde babalarınızın karılarıyla evlenmiş olmanız, şimdi onlarla evli bulunmamanız affedilmiştir' manası kastedilmiş olabilir. Ayetten şu mana da anlaşılabilir: 'cahiliyet devrinde babalarınızın karılarıyla evlenmişseniz bu evliliğiniz şimdi de devam edebilir.' Bazıları bunu bu şekilde yorumlamışlarsa da bu yanlıştır. Çünkü cahiliyet devrinde de olsa, babasının karısıyla evlenen bir kimsenin nikâhının devam etmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kabullenmiş değildir.

Berâ'nın rivayetine göre ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***babasının karısıyla evlenen bir adamı öldürüp mallarını alması için Ebu Bürde b. Niyar'ı*** *radıyallahu anh* ***görevlendirmiştir.***[273]

Babaların karılarıyla oğulların evlenme âdeti, cahiliyet devrinde yaygın bir şekilde cereyan etmekteydi. Babasının karısıyla evlenenlerden birinin bu evliliğini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şayet kabullenip ses çıkarmasaydı, bu âdet Müslümanlığa da geçip yaygın hâle gelirdi. Müslümanlığa geçmemiş olması, (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** ifadesiyle, 'cahiliyet devrinde babalarınızın karılarıyla evlenmiş olmanız ama şimdi onlarla evli bulunmamanız affedilmiştir' manasının kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü âdetlerine aykırı olarak gelen şer'î hükümden önce yapmış oldukları evlilikten dolayı sorgulanmayacaklardı. Cenab-ı Allah, cahiliyet devrinde yapmış oldukları bu evliliklerden onları sorumlu tutmayacağını bu ayetle kendilerine bildirmiş oluyordu. Zira o zamanlar bunun yasaklığına dair bir delil işitmiş değillerdi. Şu hâlde babaların karılarıyla oğulların evlenme yasağıyla ilgili ayette geçen (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** kaydının bundan başka bir manaya gelme ihtimali kalmamıştır. Ama aynı kayıt, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhı altında bir arada bulundurmayı yasaklayan ayette de geçmektedir. Bu kaydın orada başka bir manaya gelme ihtimali vardır.

273 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/208

Oraya vardığımızda inşallah gerekli açıklamayı yapacağız. Bu kaydın buradaki manasına gelince münkatı bir istisna olup tıpkı şu ibareye benzemektedir: (لاتَلْقَ فُلانًا إلاَّ مَا لُقِيتَ) "Kendisi senin karşına çıkmadıkça sen falan kişinin karşısına çıkma." Yani kendisi senin karşına çıkacak olursa sen kınanmazsın.

(إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً)

"Çünkü bu bir hayâsızlıktır."

Bu ibaredeki (إِنَّهُ) "hu" zamiriyle evladın, ölen babasının karısını, yani üvey annesini nikâhlaması kastedilmektedir. Bu ibareye iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir. Biri şöyledir: Evlatların ölen babalarının karılarını yani üvey annelerini nikâhlamaları hayâsızlıktır. Buna göre ayette geçen (كَانَ) fiili, işlevsiz kalmaktadır. Arap edebiyatında bunun örnekleri vardır. Mesela bir şair şöyle demektedir:

فَإِنَّك لَوْ رَأَيْت دِيَارَ قَوْمٍ ... وَجِيرَانٍ لَنَا كَانُوا كِرَامِ

Kıymetli komşularımız olan kavmin

Diyarını keşke bir görseydin sen.

Bu şiirde de (كَانُوا) fiili işlevsiz olduğu hâlde cümle içinde yer almıştır. Çünkü (كِرَام) kelimesi mansub olması gerekirken, önceki kafiyeye uyum için mecrur olmuştur.

(وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا)

"Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[274]

Evet, Yüce Allah her şeyi hakkıyla bilir. Hüküm sahibidir ve her işini hikmetle, yerli yerinde yapar. Muhtemeldir ki ayette kastedilen mana şudur: Cahiliyet devrindeyken evlatların, ölen babalarının karılarını

274 Nisâ, 4/17

nikâhlamaları hayâsızlıktı. Siz böyle bir şey yapmayın. Bu uyarı da ancak söz konusu evliliğin haramlığına dair naklî bir delil mevcut olduktan sonra yapılabilirdi. Böyle diyen kimse, (اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** ifadesini şöyle anlar: Ölen babasının karısıyla yani üvey annesiyle evli bulunan kişi, ancak bu evliliği sonlandırıp tövbe ederse bu hayâsızlıktan kurtulur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Uygun olan şudur ki, haramlığını bildiren ayet nazil olduktan sonra bu evlilik hayâsızlık olarak bilinmelidir. Çünkü ayetin kastettiği mana ulemanın tamamına göre bu şekildedir. Bundan başka bir mananın düşünülmesi de doğru değildir. Çünkü önceki peygamberlerin bu evliliğin haramlığını bildirdiklerine dair naklî bir delil mevcut değildir ki, o zamanlarda bu evliliği yapmış olanlar kınanmayı hak etsinler. Bunun böyle olduğuna (اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç..."** ifadesi delalet etmektedir. Bunun zahiri, geçmişte yapılan bu evliliklerden ötürü yapanların sorumlu tutulmamalarını gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet, babasının karısını nikâhlayıp onunla cinsel ilişkide bulunan kimsenin bu ilişkisinin, had gerektiren zina olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bu evliliği fahşa/hayâsızlık olarak adlandırmıştır.

Diğer taraftan zina hakkında da şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا)

"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."[275]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fahşa/hayâsızlık, haram ve mahzurlu olan birçok şey için kullanılabilen müşterek bir kelimedir. Mesela (اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ) **"Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında..."**[276] ayetinin tefsiriyle ilgili gelen rivayetlerde ayette geçen

275 İsrâ, 17/32
276 Nisâ, 4/19

"fahşa/hayâsızlık" kelimesi; kadının evinin dışına çıkması, eşinin ailesine dil uzatması, kötü sözler sarfetmesi, zina etmesi şekillerinde açıklanmıştır. Şu hâlde "fahşa/hayâsızlık" kelimesi başka hiçbir anlama gelmeyecek şekilde yalnızca zina anlamına gelen kelime olmayıp, zinanın yanı sıra haram ve mahzurlu işleri yapma anlamına da gelmektedir. Fasid bir nikâh akdine dayanarak yapılan cinsel ilişkiye zina denmez. Çünkü İslam'a göre, fasid sayılan kendi nikâhlarına dayalı cinsel ilişkiler sonucunda doğan Mecusilerle diğer müşriklere evlad-ı zina denmez. Zina; cariyelik mülkiyeti, nikâh akdi veya bir şüphe sonucu olmaksızın yapılan cinsel ilişkiye denmektedir. Ama fasid veya sahih bir nikâh akdine dayanarak yapılan cinsel ilişkiye zina denemez.

(وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا)

"Çünkü bu öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur."[277]

Bu, Yüce Allah'ın ve Müslümanların öfke duyduğu, nefret ettiği bir evliliktir. Bu ifade, bu evliliğin haramlığını, çirkinliğini, yapanların da kötü ve rezil kimseler olduğunu te'kiten bildirmek için ayette yer almıştır. İnsanı cehenneme götürdüğü için bu evliliğin kötü bir yol olduğunu da beyan etmiştir.

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ)

"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız..." [278]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ.....وَبَنَاتُ الأُخْتِ) ayetinin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yüce Allah nesepten gelen şu yedi kadını (anne, kız evlat, kız kardeş, halâ, teyze erkek kardeşin kızı ve kız kardeşin kızını) size haram kıldı. Hısımlardan da yedi kadını size haram kıldı."

277 Nisâ, 4/22
278 Nisâ, 4/23

Böyle dedikten sonra İbn Abbas *radıyallahu anh* şu ayeti okudu:

(كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ)

"(Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."[279]

Yani bu nesebin dışında kalan kadınlarla evlenmek size helal kılındı. Bundan sonra da 24. ayetin devamını ve takip eden ayetin baş tarafını okudu.

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴿٢٣﴾)

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً ﴿٢٤﴾)

(وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ

279 Nisâ, 4/24

نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾)

23-"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikah altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

24-"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

25-"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ)

"Size haram kılındı" ifadesi genel bir ifade olup ayette sayılan isimlerin hakikaten kapsadığı herkes için geçerli olan bir hükümdür. Mesela ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar, nineler de kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlardandır. Bu hususta ihtilaf yoktur. Ayette ninelerden bahsedilmemiş ama (أُمَّهَات) annelerden bahsetmekle yetinilmiştir. Çünkü "babalar" kelimesi ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar, dedeleri kapsadığı gibi, "anneler" kelimesi de nineleri kapsamaktadır.

Dedelerin, babalar için müşterek olmayan her ne kadar kendilerine mahsus bir dedelik adı varsa da, dedelerin nikâhladıkları kadınlarla torunların evlenmesinin haram olduğu, (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"** ayetinden anlaşılmaktadır. Çünkü genel isim, babalıktır. Bu isim, hem babaları hem de dedeleri kapsamaktadır.

(وَبَنَاتُكُمْ)

"Kızlarınız"

Bu kelime, her ne kadar aşağıya doğru inseler de evladın kızlarını da kapsamaktadır. Çünkü "kız" kelimesi onları da kapsar. Tıpkı "babalar" kelimesinin dedeleri de kapsaması gibi.

(وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ)

"Kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları (size haram kılındı)."

Bu ayette erkek kardeş kızları ile kız kardeş kızlarından ayrıca söz edilmiştir. Çünkü (أخ) erkek kardeş ve (أُخْت) kız kardeş adları, kişinin

kızları ile evladının kızlarını kapsamaz. Nesepten gelen bu yedi sınıf kadınla evlenmenin haram olduğu Kur'an nassı ile bildirilmiştir.

Bundan sonra Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَأُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâlı altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka" [280]

Bundan önceki ayette de şöyle buyrulmuştu:

(وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."

Bunlar, hısımlardan olup kendileriyle evlenilmesi haram olan yedi sınıf kadındır.

(وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ)

"Erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları (size haram kılındı)" ifadesinden, bunların ne kadar aşağıya doğru inseler de kızları, kızlarının kızları ile de evlenmek haram kılınmıştır.

280 Nisâ, 4/23

(اُمَّهَاتُكُمُ)

"Anneleriniz" kelimesinden, ne kadar yukarıya doğru çıksalar da annelerin anneleri, onların da annelerinin anneleri ile evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır.

(وَبَنَاتُكُمْ)

"Kızlarınız" kelimesinden, bunların ne kadar aşağıya doğru inseler de kızları, kızlarının kızları ile de evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır.

(وَعَمَّاتُكُمْ)

"Halalarınız" kelimesinden anne ve babanın da halalarıyla evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır.

(وَخَالَاتُكُمْ)

"Teyzeleriniz" kelimesinden anne ve babanın da teyzeleriyle evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca babanın, ne kadar yukarıya doğru çıksalar da anneleriyle, annelerinin anneleriyle…. Evlenmenin haram olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah, hala ve teyzelerden bahsederken bunların çocuklarıyla değil de sadece kendileriyle evlenmenin haram olduğunu bildirmiştir. Hala ve teyzekızıyla evlenmenin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur.

(وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِي اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ)

"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)."

Bilindiği gibi sütannelik ve sütkız kardeşlik ismi, süt emişme ile elde edilir. Bu isim ya da bu unvanın elde edilmesi süt emişme fiiline bağlandı-

ğına göre bu, azıcık emişme ile de süt mahremiyetinin meydana gelmesini gerektirmektedir. Çünkü az da olsa emmeye "süt emme" denir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِي اَرْضَعْنَكُمْ) **"Sizi emziren sütanneleriniz"** ifadesi, "Size bir şey veren anneleriniz" ve "Sizi giydiren anneleriniz" ifadesine benzemektedir. Çocuğa bir şey vermekle veya bir elbise giydirmekle anne olunamaz. Şu hâlde çocuğu emziren kadının bu niteliği sebebiyle anne olduğunu ispatlamaya ihtiyacımız vardır. Bunu ispatlarsak o zaman sütanneliğinin ve süt hısımlığının hükmü de sabit olur. Çünkü ayette "Sizi emziren kadınlar, anneleriniz-dir" denilmemiştir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Kadına annelik vasfını kazandıran şey, süt emzirmesidir. Annelik ismi süt emzirme ile kazanıldığına göre, süt mahremiyeti hükmü de süt emzirmeye bağlanmış olmaktadır. Arap lügatine ve fıkıh literatürüne göre radâ'/emzirme, az veya çok süt emmeye denir. Buna göre, emzirme fiilini gerçekleştiren kadının "anne" olması gerekmektedir. Zira Yüce Allah, (وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِي اَرْضَعْنَكُمْ) **"Sizi emziren sütanneleriniz"** buyurmuştur. Yoksa annelik ünvanı, senin dediğin "Sizi giydiren anneleriniz" ifadesindeki gibi çocuğa bir şey giydirmekle elde edilen bir şey değildir. Zira annelik ünvanı süt emzirmekle elde edildiği gibi bir elbise giydirmekle elde edilemez. Bu sebeple annelik ünvanını kazandıran süt emzirme fiiline ve süt emzirerek annelik ünvanının elde edilmesine ihtiyaç duyduk.

(وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ)

"Sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)."

Bu ayetin zahiri, bir kızın kişiye sütkız kardeş olabilmesi için, arada süt emişme fiilinin mevcut olmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü sütkız kardeşlik ünvanı, başka hiçbir şeyle değil, sadece süt emişme ile elde edilebilir. Sözün gereği ve hitaptan anlaşılan (mefhumül hitap) buna delalet etmektedir.

Şöyle ki: Abdülvehhab b. Atâ'nın bildirdiğine göre Ebu Rebi', Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn Ömer'e *radıyallahu anh* gelip "İbn Zübeyr, bir iki defa süt emme ile mahremiyet oluşmayacağını söylüyor" dedi. İbn Ömer *radıyallahu anh* ona şu karşılığı verdi: "Allah'ın hükmü, İbn Zübeyr'in hükmünden daha hayırlıdır. Yüce Allah, (وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ) **"Sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)"** buyurmuştur."

İbn Ömer *radıyallahu anh* bu ayetin zahirinden, az miktarda süt emme ile de süt mahremiyetinin oluşacağını anlamıştı.

Az Miktarda Süt Emme İle Mahremiyetin Oluşup Oluşmayacağı Hususundaki İhtilaf

Selef uleması ve onlardan sonraki âlimler, az miktarda süt emme ile mahremiyetin oluşup oluşmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Said b. Müseyyeb, Tavus b. Keysan, İbrahim en-Nehai, Zühri ve Şa'bi, iki yaşını doldurmayan çocuğun az miktarda süt emmesi ile süt mahremiyetinin oluşacağını söylemişlerdir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri, Evzai ve Leys de bu görüştedirler.

Leys dedi ki: "Beşikteki çocuğun, oruçlunun orucunu bozacak kadar az veya çok süt emmesi ile süt mahremiyeti oluşacağı hükmü üzerinde Müslümanlar icma etmişlerdir."

İbn Zübeyr, Muğire b. Şube ve Zeyd b. Sabit, "Bir iki defa süt emme ile mahremiyet oluşmaz" dediler.

Şafiî dedi ki: "Birbirinden ayrı beş emzirme olmadan süt mahremiyeti oluşmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bakara suresinde çocuğun süt emme müddetinden ve bu müddet hakkındaki ihtilaftan bahsetmiştik. Az miktardaki süt emme ile de süt mahremiyetinin oluşacağına ayetin delalet ettiğini söylemiştik. Kitap veya sünnetten mütevatir yolla gelen ve bilgi gerektiren

bir delil olmaksızın, bir kimsenin mahremiyet gerektiren süt emme miktar ve süresini belirlemesi caiz değildir. Az miktarda süt emmeyle de mahremiyet oluşmasını gerektiren ayetin genel hükmünü, ahad haberlere dayanarak tahsis etmek bize göre caiz değildir. Çünkü sözünü ettiğimiz ayet muhkem olup manası belli ve maksadı açıktır. Bu ayetin genel hükmünün tahsis edildiği sabit değildir. Bu hususta ittifak vardır. Bu nitelikteki bir ayeti haber-i vahid veya kıyas ile tahsis etmek caiz değildir.

Sünnetten Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi buna delalet etmektedir:

(إِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ)

"Açlığı gideren süt emme, mahremiyet oluşturur."[281]

Bu hadisi Mesruk'un bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Bu hadiste, emilen sütün az olmasıyla çok olması arasında fark gözetilmemiştir.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* meşhur ve mütevatir olarak rivayet edilen şu hadis de buna delalet etmektedir:

(يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ ما يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ)

"Nesep yoluyla haram olanlar, süt emişme yoluyla da haram olurlar."[282]

Bu hadisi Hz. Ali, İbn Abbas, Aişe ve Hafsa, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmişlerdir. İlim ehli bu hadisi hüsn-ü kabulle karşılayıp delil olarak kullanmışlardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nesep yoluyla haram olanları süt emme yoluyla da haram kılmıştır. Bilindiği gibi nesep bağı bir yönden sabit olunca, diğer yönden sabit olmasa bile mahremiyet oluşur. Bir defa süt

281 Buhari, Nikâh, 22
282 Buhari, Şehadat, 8

emmeyle mahremiyetin oluşmasında süt emişmenin de aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nesep bağı ile süt emişme bağını mahremiyet oluşturmada birbirlerine eşit kılmıştır.

Süt mahremiyetinin oluşması için beş defa süt emmiş olmayı şart koşanlar, Hz. Aişe, İbn Zübeyr ve Ümmü Fadl'ın Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri şu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler:

(لا تُحرِّمُ المصَّةُ، ولا المصَّتانِ)

"Ne bir ne de iki emme mahremiyet oluşturur."[283]

Bu konuda Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كَانَ فِيمَا أُنْزِلَ مِنَ الْقُرْآنِ: عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ، ثُمَّ نُسِخْنَ، بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ، فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُنَّ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ)

"Bilinen on emme mahremiyet meydana getirir" ***ifadesi, inen Kur'an ayetleri arasındaydı. Sonra bunlar, bilinen beş emme ile neshedildiler. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***vefat ettiğinde bunlar Kur'an ayeti olarak okunmaktaydılar."***[284]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlere dayanarak (وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ) **"Sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz (ile evlenmeniz haram kılındı)"** ayetinin zahir manasına itirazda bulunmak caiz olmaz. Zira önce de açıkladığımız gibi hükmü tahsis edilmemiş olup manası belli, maksadı açık olan zahir Kur'an ayetini ahad haberlere dayanarak tahsis etmek caiz değildir. Bu habere yapılan itirazı düşüren sebeplerden biri budur.

283 Ebu Davud, Nikâh, 11
284 Müslim, Radâ', 6

Diğer sebebe gelince, o da Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin rivayet ettiği şu hadistir. Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Tavus b. Keysan, süt mahremiyeti konusunda kendisine "İnsanlar, bir iki emzirmenin mahremiyet oluşturmayacağını söylüyorlar" denildiğinde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle cevap verdiğini rivayet etmiştir: "Önceleri öyleydi. Ama bugün bir kere emzirme mahremiyet meydana getirir."

Muhammed b. Şüca'ın bildirdiğine göre Hanzele, Tavus b. Keysan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Süt mahremiyetinin oluşması için önceleri on defa süt emmek şart koşulmuştu. Sonra 'Bir defa emmek mahremiyet meydana getirir' denildi."

İbn Abbas ve Tavus, beş defa emzirmeyle ilgili rivayetin varlığını ve onun bir defa emzirmenin mahremiyet oluşturacağını bildiren hadisle neshedildiğini biliyorlardı. Belki de beş defa emzirmeyi şart koşan rivayet, büyüklerin emzirilmesiyle ilgilidir ki o da neshedilmiştir. Büyüklerin emzirilmesiyle ilgili hadis, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Ancak o hadis büyük İslam merkezlerinin fakihlerine göre neshedilmiştir. Mahremiyetin oluşması için beş defa emmenin şart koşulması belki de büyüklerin emzirilmesiyle ilgiliydi. Bununla ilgili hadis neshedilince, emmeyle ilgili sayı sınırlaması da ortadan kalkmış oldu. Çünkü emme sayısıyla ilgili şart, neshedilen hadiste idi.

Şu da var ki Şafiî'nin üç defa süt emmeyle mahremiyet oluşacağını kabul etmesi gerekir. Çünkü onun delil olarak ileri sürdüğü (لَا تُحَرِّمُ الرَّضْعَةُ أَوِ الرَّضْعَتَانِ) ***"Bir veya iki emzirme mahremiyet oluşturmaz"***[285] hadisine göre üç defa emzirmekle mahremiyet oluşmaktadır.

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadise gelince bunun sahihliğine inanmak caiz değildir. Çünkü o, rivayetinde şöyle demektedir: **"Bilinen on emme mahremiyet meydana getirir"** ifadesi, inen Kur'an ayetleri arasındaydı. Sonra bunlar, bilinen beş emme ile neshedildiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiğinde bunlar Kur'an ayeti olarak okunmaktaydılar."

285 Müslim, Radâ', 5

Hiçbir Müslüman, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra Kur'an'ın neshedilmiş olmasına ihtimal dahi vermez. Şayet böyle bir şey sabit ise mezkûr ifadenin mushaftaki ayetler arasında okunması gerekirdi. Okunmadığına ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra neshedilmiş olması da mümkün olmayacağına göre burada iki durumdan biri söz konusu olacaktır: Ya söz konusu ibare hadisin aslına dâhil edilmiştir ve hükmü de sabit değildir. Ya da bu ibare sabit idi. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken neshedildi. Neshedilen şeyle de amel edilmez. Ya da mezkûr ibare, büyüklerin emzirilmesiyle ilgili bir sayı belirlemesidir. Hz. Peygamber'in eşlerinden sadece Hz. Aişe, büyüklerin emzirilmesiyle mahremiyetin oluşacağı görüşünde idi. Bizim ve Şafiî'nin görüşüne göre büyüklerin emzirilmesiyle ilgili hüküm neshedilmiştir. Dolayısıyla Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisteki emzirmeyle ilgili sayı belirlemesi de hükümsüz hâle gelmiştir. Mahremiyetin oluşması için, birden fazla sayıda emmenin olması şartının geçersizliğine dair ileri sürdüğümüz delillerin hiçbiri mevcut olmasa bile, Kur'an'ın zahirine bu rivayetlerle itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü bunlar ahad haberlerdir.

Süt mahremiyetinin oluşması için, emzirmenin birden fazla sayıda olmasının şart olmadığına delalet eden delillerden biri şudur: Süt emzirme, ebedi mahremiyet meydana getirir. Kendisiyle ilişkide bulunulan kadının annesini ve kızını ilişkide bulunan erkeğe mahrem kılan cinsel ilişkiye, gelini ve üvey anneyi erkeğe mahrem kılan nikâh akdine benzer. Mahremiyet meydana getirme hükmü açısından bunların azı da çoğu gibi olduğuna göre, mahremiyet meydana getirme bakımından emzirmenin de azı çoğu gibidir.

İlim Ehlinin Leben-i Fahl Konusundaki İhtilafı

İlim ehli kimseler, leben-i fahl konusunda ihtilaf etmişlerdir. Leben-i fahl, kısaca şöyle tanımlanabilir: Bir erkek bir kadınla evlenir ve bu kadın bu erkekten bir çocuk doğurur. Doğumdan sonra kadının göğsünde süt oluşur. Bu sütle başka bir çocuğu da emzirir. Leben-i fahlin hüküm ifade ettiğini (sütün erkeğe ait olduğunu) kabul edenlere göre; bu kadının emzirdiği o yabancı çocuk, o erkeğin başka kadından olan çocuklarına mahrem yani onlarla sütkardeş olur. Leben-i fahlin hüküm ifade ettiğini (sütün erkeğe

ait olduğunu) kabul etmeyenlere göre; o yabancı çocuk, o erkeğin başka kadından olan çocuklarına mahrem, yani onlarla sütkardeş olmaz. Leben-i fahlin hüküm ifade ettiğini (sütün erkeğe ait olduğunu) kabul edenlerden biri, İbn Abbas *radıyallahu anh*'dır.

Zühri, Amr b. Şerid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle bir soru soruldu: Bir adamın iki karısı olur da bunlardan biri bir erkek çocuğu diğeri de bir kız çocuğunu emzirirse, nesep bakımından birbirlerine yabancı olan bu erkekle kızın büyüdüklerinde birbirleriyle evlenmeleri caiz olur mu?

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu soruya şöyle cevap verdi: *"Bunların birbirleriyle evlenmeleri caiz olmaz. Çünkü her iki kadının sütünün tohumu aynı erkektendir."*[286]

Kasım, Salim Atâ ve Tavus da bu görüştedirler.

Haffaf'ın bildirdiğine göre Said, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Leben-i fahl yoluyla süt akrabası olanların birbirleriyle evlenmelerini bazıları uygun görmezken bazıları bunda bir sakınca görmemişlerdir. Uygun görmeyenler, sakınca görmeyenlerden daha fakihtirler."

Abbad b. Mansur der ki, Kasım b. Muhammed'e şöyle sordum: "Üvey annem, babadan kardeşlerimi emzirmesi gereken sütle başkasının kızını emzirdi. Benim o kızla evlenmem helal olur mu?" Kasım, "Hayır. Baban, o kızın sütbabasıdır" diye cevap verdi.

Aynı soruyu Tavus b. Keysan ile Hasan'a da sordum. Aynı cevabı verdiler. Mücahid'e sordum. Şöyle dedi: "Fakihler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Ben sana bir şey diyemeyeceğim." Muhammed b. Sirin'e sordum. O da Mücahid'in söylediğinin aynısını söyledi. Yusuf b. Mâhik'e sordum. Bana Ebu Kuays hadisini anlattı. (Bu hadisle ilgili açıklama az ileride yapılacaktır).

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî, leben-i fahlin mahremiyet oluşturacağını söylediler.

---

286 Tirmizi, Radâ, 2

Said b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Ebu Seleme b. Abdurrahman Atâ b. Yesar ve Süleyman b. Yesar dediler ki: "Leben-i fahl, erkek tarafından hiçbir mahremiyet meydana getirmez."

Rafi b. Hadic'in de aynı şeyleri söylediği rivayet edilmiştir.

Birinci görüşün yani leben-i fahlin mahremiyet oluşturduğuna ilişkin görüşün sahihliğine Zühri ile Hişam b. Urve'nin Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* yaptıkları şu rivayet delalet etmektedir:

Hicab ayeti indikten sonra Ebu Kuays'*ın kardeşi ve Hz. Aişe*'nin de süt amcası olan Eflah, Hz. Aişe'nin evine gitmek ister. Hz. Aişe der ki: "Ben içeri girmesine izin vermedim. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve geldiğinde durumu kendisine anlattım. Bana, ***"Senin yanına gelebilir. Çünkü o senin amcandır"*** dedi. Ben, 'Beni bir kadın emzirdi. Erkek emzirmedi' dediysem de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Senin yanına gelebilir. Çünkü o senin amcandır. Eli bereket göresi!"*** dedi. Ebu Kuays, Hz. Aişe'yi emziren kadının kocasıydı.[287]

Leben-i fahlin mahremiyet oluşturacağının aklî delili şudur: Kadının göğsünde süt oluşmasının sebebi, karı-kocanın döl sularıdır. Çünkü hamilelik de her ikisinin döl suyu sebebiyle oluşmaktadır. Her ne kadar sebepleri farklı da olsa, çocuk ikisinin döl suyu sebebiyle doğduğu gibi, emzirme sebebiyle de çocuk her ikisinin sütçocuğu olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mâlik'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım, babası Kasım'ın: "Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* kız kardeşlerinin emzirdiği ve erkek kardeşlerinin kızlarının emzirdiği erkekler, Hz. Aişe'nin evine gelebiliyorlardı. Ama erkek kardeşlerinin karılarının emzirdiği erkekler onun evine giremiyorlardı" dediğini rivayet etmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, leben-i fahl konusunda anlatılanlara aykırı bir şey değildir. Çünkü Hz. Aişe *radıyallahu anh*, mahremi olan erkeklerden dilediğinin yanına gelmesine izin verme hakkına sahip olduğu gibi, dilemediğinin yanına gelmesini menetme hakkına da sahipti.

287 Buhari, Nikâh, 116

Leben-i fahl sebebiyle mahremiyet oluşacağının aklî delili şudur: Bir kız, dedesinin döl suyundan doğmadığı hâlde ona mahremdir. Çünkü dede, o kızı doğurtan döl suyunun sahibi olan babanın doğmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde kendi göğsünden süt akmasa bile, emziren kadının göğsündeki sütün oluşmasına sebep olduğu için, süt mahremiyetinin emziren sütanneyle alakalı oluşu gibi, erkekle de alakalı olması gerekir.

Süt emişme sebebiyle mahrem oldukları Kur'an nassı ile bildirilenler, sütannelerle sütkız kardeşlerdir. Ancak bilgi gerektiren meşhur rivayetle sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ ما يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ)

"Nesep yoluyla haram olanlar, süt emişme yoluyla da haram olurlar."[288]

Fakihler, bu hadisi delil olarak kullanma konusunda görüş birliği etmişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Kayınvalide ve Üvey Kızların Mahremiyeti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı."

Bir kadını nikâhlayan ama onunla zifafa girmeyen veya önce de açıkladığımız şekilde ona ellemeyen ya da üreme organına bakmayan kimseye o kadının kızı mahrem olmaz. Ümmetin bu hükümde ihtilafı yoktur. Bu hüküm, Kur'an nassına dayanmaktadır:

288 Buhari, Şehadat, 8

(فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Bir kadını nikâhlayan ancak onunla zifafa girmeyen kimseye o kadının annesinin mahrem olup olmayacağı hususunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Hallas, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* zifafa girmeden karısını boşayan bir adam hakkında, "O kadının annesiyle evlenebilir. Bir kadınla evlenen ancak zifafa girmeden boşayan kişi, o kadının kızıyla evlenebilir. Bunların ikisi aynı hükme tabidirler" demiştir.

Ancak rivayet ehli kimseler Hallas'ın Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet ettiği bu hadisi zayıf görmektedirler. Cabir b. Abdullah'tan da *radıyallahu anh* benzer bir rivayet gelmiştir. Mücahid ve İbn Zübeyr de bu görüştedirler. Bu konuda İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* iki rivayet gelmiştir:

1-İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre İbn Uveymir b. Ecda', İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nikâhlanan kadınla zifafa girilmeden annesi kocasına mahrem olmaz."

2-İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadın nikâhlanınca annesi kocasına mahrem olur."

Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, İmran b. Husayn, Mesruk, Atâ, Hasan ve İkrime dediler ki: "Kadın nikâhlanınca kendisiyle zifafa girilse de girilmese de annesi kocasına mahrem olur."

Nikâhlanan Ancak Kendisiyle Zifafa Girilmeyen Kadının Annesiyle Evlenmenin Helal Olduğuna Fetva Veren İbn Mesud'un Daha Sonra Bu Fetvasından Rücu Etmesi

Ebu Üsame'nin bildirdiğine göre Ebu Ferve, Ebu Amr Eş-Şeybânî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nikâhlanan ancak zifafa girmeden boşanan

veya ölen kadının kocasının, kayın validesiyle evlenmesinde sakınca olmadığına Abdullah b. Mesud fetva verdi. Medine'ye dönüşünde bu fetvasından rücu etti. Önce evlenebileceklerine fetva verdi. Sonra da çocukları olmuş iken bu evliliği yasakladı."

İbrahim'in rivayetine göre Şureyh şöyle demiştir: İbn Mesud *radıyallahu anh* önceleri Hz. Ali'nin görüşüne uyarak fetva veriyordu. Yani nikâhlanan, ancak zifafa girmeden boşanan veya ölen kadınların, anneleriyle evlenilebileceğini söylüyordu. Hacca gittiğinde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıyla buluşup konuyu onlarla müzakere etti. Onlar bu evliliği uygun bulmadılar. İbn Mesud Medine'ye dönünce, daha önce bu evliliğin yapılabileceğine dair kendilerine fetva verdiği kimseleri bunu yapmaktan menetti. Onlar, Beni Fezare kabilesindendiler. Bu evlilik için daha önce onlara fetva vermişti. Kendilerine, "Ben bu konuyu arkadaşlarıma sordum. Böyle bir evliliği uygun görmediler" dedi.

Katade'nin bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Zeyd b. Sabit'in zifafa girmediği karısını boşayıp kayınvalidesiyle evlenmek isteyen bir adam hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zifaftan önce boşarsa kayınvalidesiyle evlenebilir. Ama zifaftan önce karısı ölürse, kayınvalidesiyle evlenmesi caiz olmaz."

Hadisçiler, Katade'nin Said b. Müseyyeb aracılığıyla Zeyd b. Sabit'ten rivayet ettiği bu hadisi zayıf görmekte ve şöyle demektedirler: Katade'nin Said b. Müseyyeb'den yaptığı rivayetlerin çoğunun senedinde, kendisiyle Said b. Müseyyeb arasında birçok hadis ravisinin adı geçer. Kendisinin doğrudan Said b. Müseyyeb'den rivayet etmesi, Said'in ekseri arkadaşlarının rivayetlerine aykırı görülmektedir.

Abdurrahman b. Mehdi dedi ki: Bir hadisin "Mâlik, Said b. Müseyyeb'den rivayet etti ki," şeklinde rivayet edilmesi, "Katade, Said b. Müseyyeb'den rivayet etti ki," şeklinde rivayet edilmesinden daha çok hoşuma gider.

Yahya b. Said el-Ensari, Zeyd b. Sabit'den *radıyallahu anh*, Katade'nin rivayetine muhalif bir rivayette bulunmuştur. Yahya'nın rivayet ettiği hadisin,

her ne kadar mürsel ise de, Katade'nin Said b. Müseyyeb'den rivayet ettiği hadisten daha kuvvetli olduğu söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlattığımız, hadisçilerin yolu ve metodu idi. Fakihlere gelince onlar, haberleri kabul veya reddetmede bunu göz önünde bulundurmazlar. Bu metodu, esas alınıp gereğince amel edilsin diye değil, sadece hadisçilerin metodunun bu olduğu bilinsin diye burada anlattık.

Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh*, boşanma ile ölümü mahremiyet meydana getirme hükmü bakımından birbirinden ayırmış olabilir. Çünkü zifaftan önce boşanma durumunda gerdeğin hükmü devreye girmez. Böyle bir durumda kadın, mehrin sadece yarısını alma hakkına sahip olur ve iddet beklemesi gerekmez. Zifaftan önce kadının ölmesi durumunda ise mehrin tamamını hak etmesi ve iddet beklemesi gibi gerdek hükümleri devreye girer. Dolayısıyla kadının ölmesi, mahremiyet oluşturmada zifaf hükmündedir.

Kadının nikâhlanması sebebiyle annesinin mahrem hâle geldiğinin delili şu ayettir:

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Karılarınızın anneleri, (ile evlenmeniz) haram kılındı."

Bu, tıpkı şu ayetler gibi mübhem ve genel niteliktedir:

(وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُم)

"Oğullarınızın karıları (ile evlenmeniz haram kılındı)."

(وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."

Bu ayetlerin genel hükmünü bir delil olmadan tahsis etmek caiz değildir.

(وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı" ayeti, karıların annelerinden ayrı olarak sadece üvey kızlarla sınırlı bir hükümdür. Bunun birkaç sebebi vardır:

1-İki cümleden her biri kendi başına müstakil bir anlam ifade etmektedir. İki cümle derken şunları kastediyorum:

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz) haram kılındı."

(وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı."

Başka bir kelime veya yorum eklemeksizin kendi başına bir anlam ifade eden her kelamı, başka bir kelamla ilişkilendirmeksizin kendi lafzının gereğince icra edip manalandırmak gerekir.

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz) haram kılındı" ibaresi kendi başına anlam ifade eden bir cümle olduğuna göre, bu cümlenin genel hükmü, nikâhlanan kadınla zifafa girilsin veya girilmesin, annesinin kendisinin kocasına mahrem olmasını gerektirmektedir.

(وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) haram kılındı" ibaresi de zifafa girmek şartıyla birlikte, kendi başına anlam ifade eden bir cümle olduğundan bu iki cümleden birini diğeri üzerine bina etmemiz doğru olmaz. Aksine yapılması gereken şey şudur: Bu iki cümleden mutlak olanı yani birincisini mutlaklığı üzere icra etmek, nikâhlanan kadınla zifafa girilse de girilmese de, annesinin kendisinin kocasına mahrem olduğunu anlamak mukayyed olan ikinci cümleyi de kaydı ve şartı çerçevesinde anlamak gerekir. Yani nikâhlandıktan sonra kendisiyle zifafa girilen kadının, başka evlilikten doğan kızının yeni kocasına mahrem olduğunu anlamak gerekir. Ancak bu iki cümleden birinin diğerinin üzerine bina edilmesi ve ondaki şarta bağlı olması gerektiğine dair bir delil bulunursa, o zaman birini diğerinin üzerine bina edip onun şartına bağlı şekilde anlayıp manalandırmak gerekir.

2- (وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الّٰتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ)

"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz- onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Bu ayette geçen 'zifafa girme' şartı, istisna türünden bir ifadedir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz haram kılındı. Ancak anneleriyle zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Bu şekilde takdir edildiğinde, ayetin genel yasağının kapsamına girenlerden bazıları kapsam dışına çıkarılmış olmaktadır. Ayetteki zifafa girme şartının istisna anlamında olduğunu söylemiştik. İstisna edilen şeyin de kendisinin en yakınındaki şeyden istisna edilmesi, yani onun kapsamının dışına çıkarılması gerekir. Buna göre kendisiyle zifafa girilen kadının önceki evlilikten doğan kızı burada kastedilmiş olmaktadır. Ama bir delil bulunursa o zaman istisna edilen şey, yakınındaki şeyden değil de ondan önceki şeyden istisna edilir, yani onun kapsamının dışına çıkarılır. Buna

göre istisnanın üvey kızlarla ilgili olması gerekir. Bir delil olmadığı takdirde karıların anneleriyle ilgili olmaması gerekir.

3-Zifafa girme şartı, ayetin lafzının ifade ettiği genel manayı tahsis etmektedir. Bu tahsis de kesinlikle üvey kızlarla ilgilidir. Kendileriyle evlenilen kadınların anneleriyle ilgili olması şüphelidir. Genel bir hükmü şüphe ile tahsis etmekse caiz değildir. Şu hâlde mahremiyetin oluşmasıyla ilgili genel hükmün, kendileriyle evlenilen kadınların anneleriyle ilgili olması ve öylece kalması gerekmektedir.

4-Zifafa girme şartının kendileriyle evlenilen kadınların anneleri hakkında gizlice takdir edilmesi sahih olmadığı gibi, bu şartın açıktan söylenmesi de doğru olmaz. Çünkü "Kendileriyle zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan kadınlarınızın anneleri" şeklinde bir ifade kullanmak uygun olmaz. Zira kadınlarımızın anneleri, bizim kadınlarımızdan değildirler. Ama üvey kızlarımız, bizim kadınlarımızdandırlar. Çünkü kız anadan doğar. Ama ana kızdan doğmaz. Zifafa girme şartı cümlesinde kadınlarımızın annelerini açıktan zikretmek uygun olmayacağına göre, gizlice takdir edilmeleri de uygun olmaz. Böylece (مِنْ نِسَائِكُمْ) **"kadınlarınızdan"** kaydının, kayınvalidelerle değil, üvey kızlarla ilgili bir sıfat olduğu tespit edilmiş oldu. Yine (مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) **"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup..."** kaydını kayınvalidelere sıfat yapar ve ayetin manasını "kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızın anneleri..." şeklinde takdir edersek üvey kızlar evlenme yasağıyla ilgili hükmün kapsamı dışına çıkarlar ve evlenme yasağı üvey kızlarla değil, kayınvalidelerle ilgili olur ki, bu Kur'an nassına aykırıdır. Böylece zifafa girme şartının kayınvalidelerin mahremiyetiyle değil, üvey kızların mahremiyetiyle ilgili ve onlarla sınırlı olduğu tespit edilmiş oldu.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا، فَلاَ يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُ ابْنَتِهَا، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ دَخَلَ بِهَا، فَلْيَنْكِحْ ابْنَتَهَا، وَأَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ بِهَا فَلاَ يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُ أُمِّهَا)

"Bir adam bir kadını nikâhlayıp onunla zifafa girerse, artık o kadının (önceki evliliklerden doğmuş olan) kızı o adama helal olmaz. Ama zifafa girmemişse o kadının kızıyla evlenebilir. Bir adam da bir kadını nikâhlarsa, zifafa girmiş olsa da olmasa da o kadının annesi o adama helal olmaz."[289]

Üvey kızın mahremiyet hükmü hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İbn Cüreyc, İbrahim'den nakilde bulunarak dedi ki; Mâlik b. Evs, Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh*, üvey kız hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üvey kız üvey babanın evinde olmayıp başka bir beldede ikamet etmekteyse, üvey baba zifafa girdikten sonra annesini boşarsa, üvey babanın onunla evlenmesi caizdir."

Abdurrezzak, bu rivayetin senedinde adı geçen İbrahim'i kastederek onun bilinmeyen, meçhul bir kişi olduğunu, onun gibilerinin sözlerine dayanarak hüküm verilemeyeceğini söylemiştir. Bununla birlikte ilim ehli kimseler onu reddetmişler, onlardan hiçbiri onun rivayetlerini hüsn-ü kabulle karşılamamıştır.

Katade'nin Hallas aracılığıyla Hz. Ali'den naklettiği rivayete göre, mahremiyet bakımından üvey kızla kayınvalide aynı hükme tabidirler. Bu rivayet, yukarıda geçen rivayete aykırı düşmektedir. Çünkü nikâhlanan kadınla zifafa girildiğinde artık o kadının annesi damada mahrem olur. Üvey kız da aynı hükme tabi kılınmıştır. Nikâhlanan kadınla zifafa girilmesi, kızının mahrem olmasını gerektirir. Kadının nikâhlanması ile kayınvalide mahrem hâle gelir. Kayınvalidenin damadın evinde olup olmaması fark etmez.

İbrahim'in rivayet ettiği hadiste Hz. Ali'nin bu hükme şu ayeti delil gösterdiği ifade edilmektedir: (وَرَبَائِبُكُمُ الّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ) **"Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız"**

Üvey babanın evinde ikamet etmeyen üvey kız, üvey babaya mahrem olmaz. Bu hüccetlendirmenin hikâyesi, anılan hadisin zayıflığına delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ali *radıyallahu anh* böyle bir rivayeti delil olarak ileri

289 Tirmizi, Nikâh, 26

sürmez. Zira biz biliyoruz ki (وَرَبَائِبُكُمْ) kelimesi, üvey kızın mahrem olması için üvey babanın onu besleyip büyütmesini şart hâline getirmemektedir. Onu beslemezse mahrem olmaz diye bir hüküm yoktur. Üvey kıza besleme veya rebibe denmiştir. Çünkü genellikle üvey baba onu besleyip büyütür. Sonra şu da bilinmektedir ki üvey kıza besleme veya rebibe denmesi, üvey babaya mahrem olması için onun tarafından beslenip büyütülmesini şart kılmamaktadır.

(فِي حُجُورِكُمْ) **"Evlerinizde bulunan"** ifadesi de, üvey kızların genellikle üvey babaların evinde oldukları göz önünde bulundurularak söylenmiş bir ifadedir. Yoksa bu sıfat, yani üvey kızın üvey babanın evinde ikamet etmesi, arada mahremiyetin oluşması için gerekli bir şart değildir. Üvey babanın onu besleyip büyütmesi de bu mahremiyetin oluşması için şart değildir. Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine benzemektedir:

"Yirmi beş deve için (zekât olarak) bir bint-i mehad verilir. Otuz altı deve için bir bint-i lebun verilir."[290]

Bint-i Mehad verilirken anasının hamile olması, bint-i lebun verilirken anasının sütlenmiş olması şart değildir. Bu hayvanlara bu ismin verilmiş olması, genellikle bir ila iki yaş arasındaki bint-i mehadın anasının hamile durumda olması; iki ila üç yaş arasındaki bint-i lebunun da anasının genellikle sütlenmiş olması sebebiyledir. Genellikle bu hayvanların anneleri bu durumda olduğu için kendilerinden bu nitelikleriyle bahsedilmiştir. Ayet-i kerimede (فِي حُجُورِكُمْ) **"Evlerinizde bulunan"** ifadesiyle üvey kızların üvey babaların evinde ikamet etmelerinden bahsedilmiş olması, böyle bir sebepten dolayıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cariyelik bağı sebebiyle efendinin rızası olmadan azad edilmesi caiz olmayan kadınların mahremiyeti, sütanne ve sütkız kardeşin nikâhlanmasının haram oluşu gibi cariye olarak da

290 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/122. Bint-i Mehad: Bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi devedir. Buna binti mehad denmesinin sebebi, anasının -fiilen hamile kalmasa bile- hamile kalabilecek duruma gelmesidir. Bint-i Lebun: İki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi bir devedir. Buna binti lebun denmesinin sebebi, anasının başka bir yavru doğurmuş olması ve bu nedenle de sütlenmesidir.

alınmasının haramlığı, aynı şekilde kayınvalidenin ve annesiyle zifafa girilmişse üvey kızın mahremiyeti konusunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bunlardan biri ile cinsel ilişkide bulunan kimseye diğerinin ebedi mahrem olacağı hususunda da âlimler ihtilaf etmiş değildirler. Keza bir kimse anne ile kızını birlikte cariye olarak almışsa her ikisiyle cinsel ilişkide bulunması caiz olmaz. Bu hükümde de ihtilaf edilmiş değildir.

Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer ve Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Nikâha dayalı cinsel ilişki sonucunda da daimi mahremiyetin meydana geleceği hususunda da ihtilaf bulunmamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَحَلَٰٓئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ)

"Öz oğullarınızın karıları (ile evlenmeniz haram kılındı)."

Atâ b. Ebi Rebah, bu ayetin, Zeyd'in *radıyallahu anh* boşadığı karısı Zeynep ile evlendiği zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında indiğini söylemiştir. Sonra şu ayetler de indi:

(وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَآءَكُمْ اَبْنَآءَكُمْ)

"Allah, evlatlıklarınızı öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır."[291]

(مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir."[292]

Bu ayetin indiği sıralarda Üsame b. Zeyd'e, Zeyd b. Muhammed deniliyordu.

291 Ahzab, 33/4
292 Ahzab, 33/40

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Halîletü'l ibn" kelimesi, oğlun karısı anlamına gelmektedir. Halîle denmesinin sebebinin, kocasıyla birlikte aynı yatağa girmesinden dolayı olduğu söylenmiştir. Kocasının nikâhtan sonra kendisiyle cinsel ilişkide bulunmasının helal olmasından dolayı ona halîle dendiğini söyleyenler de olmuştur. Mülkiyet bağı sebebiyle her ne kadar cariyeyle cinsel ilişkide bulunulabilmekteyse de onun için bu tabir kullanılmamaktadır. Efendisi kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadığı takdirde cariye, efendisinin babasına mahrem olmaz. Oğlun bir kadını nikâhlaması, o kadını babasına ebedi surette mahrem kılar. Bu da "halîle" kelimesinin cariyeye değil de kadına mahsus bir kavram olduğuna delalet etmektedir. Cinsel ilişkiden bahsetmeksizin mahremiyetin sadece (وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمْ) **"Oğullarınızın karıları"** şeklindeki bir adlandırmayla ilişkilendirilmesi, cinsel ilişkide bulunmadan sadece nikâh akdiyle mahremiyetin meydana gelmesini gerektirmektedir. Oğulların karılarının kayınpedere mahrem olması için nikâh akdinin yanı sıra cinsel ilişkinin de olmasını şart koşarsak, nassa ilave yapmış oluruz. Böyle bir şey ise nesh gerektirir. Çünkü bunu yapmak, ayetin yasakladığını mübah kılmaktır ki bu hususta Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ) **"Öz oğullarınız"** ifadesi fukahanın tamamına göre oğlun oğlunun karısının dedeye mahrem olması hükmünü içermektedir. Bu da oğlun oğluna, dedenin öz oğlu denilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü ayetteki ifadenin mutlak oluşu, ulemanın tümüne göre bu hükmü gerektirmektedir. Bu da oğlun oğlunun doğum sebebiyle dedeye ait olduğuna delalet etmektedir. Bu ayette **"Öz oğullarınızın karıları"** ifadesi kullanılmakla, (فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا) **"Zeyd, eşinden yana istediğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın"**[293] ayetinin manası tahsis edilmiş olmaktadır. Çünkü bu ayet, evlatlık alınan erkek çocuğun karısının, evlatlık alana mahrem olmayacağı hükmünü içermektedir.

293 Ahzab, 33/37

(فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ) Bu ibare, "oğlun halilesi"nin, oğlun karısı anlamına geldiğine delalet etmektedir. Çünkü burada onlardan zevceler diye bahsedilirken önceki ayette "halâil" diye bahsedilmiştir.

(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı). Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet iki kız kardeşi herhangi bir şekilde bir araya getirmenin haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayetin lafzı genel niteliktedir. Bir araya getirmenin şekilleri şöyledir:

• İkisini birlikte nikâhlamak. Bu durumda bunlardan hiçbirinin nikâhı sahih olmaz. Çünkü ikisini aynı akitte bir araya getirmiştir. Biri diğerinden öncelikli değildir ki nikâhı geçerli olsun. Yüce Allah ikisini aynı akitte bir araya getirmeyi yasakladığı için, nikâh akitlerini tashih etmek caiz olmaz. İkisini birini tercih etmesi için kocaya seçme hakkını tanımak da caiz değildir. Çünkü iddet beklemekte olan veya başkasının nikâhlısı olan kadını nikâhlamak gibi, bunların nikâhları fasid olarak akdedilmiştir, asla sahih olmaz.

• Önce bir kadınla evlenip daha sonra onun kız kardeşiyle evlenmek. Bu durumda ikincinin nikâhı sahih olmaz. Çünkü ikisi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmiş olmaktadır. İkincinin nikâh akdi yasaklığına rağmen akdedilmiştir. Ama ilk akid mübah olarak akdedilmiştir. Bu durumda birinciyle ikinciyi birbirinden ayırmak gerekir.

• İki kız kardeşi cariye olarak alıp onlarla cinsel ilişkide bulunmak. Bu durumda da bir kişi ikisi de cariye olan iki kız kardeşi satın alır. Biriyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra onu kendi mülkiyetinden çıkarmadan diğeriyle cinsel ilişkide bulunursa bu, iki kız kardeşi aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirmek olur. Bunun caiz olup olmayacağı hususunda selef uleması önceleri ihtilaf etmişti. Sonra bu ihtilafa son verilmiş, iki kız kardeşi cariye olarak aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirip, onlarla efendinin ilişkiye girmesinin haram olduğu hükmü

üzerinde ittifak edilmiştir. Hz. Osman ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bunu mübah gördükleri ve "Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mesud, Zübeyr, İbn Ömer, Ammar ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dediler ki: "İki kız kardeşi aynı efendinin mülkiyeti altında bir araya getirip efendinin onlarla cinsel ilişkide bulunması caiz olmaz."

Şa'bi'nin rivayetine göre kendisine böyle bir soru sorulduğunda Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle cevap vermiştir: "Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır. Haramlık hükmünün öne alınması gerekir."

Abdurrahman el Mukri'nin bildirdiğine göre Musa b. Eyyub el-Gafiki, amcası İyas b. Âmir'in kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ali b. Ebi Talib'e *radıyallahu anh* şöyle bir soru sordum. "Aynı efendinin mülkiyetinde bulunan iki cariye kız kardeşten biriyle efendisi cinsel ilişkide bulunduktan sonra diğeriyle de cinsel ilişkide bulunabilir mi?" Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Kendisiyle cinsel ilişkide bulunduğu cariyeyi azad etmesi gerekir ki, diğeriyle de cinsel ilişkide bulunabilsin. Yüce Allah dört kadından fazlasıyla evlenme haramlığı hariç, hür kadınlar hakkında neyi haram kılmışsa, cariyeler hakkında da aynı şeyleri haram kılmıştır."Ammar'dan da benzer ifadeler rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Cariye olan iki kız kardeşi aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirmeyi bir ayet helal kılmış" ifadesiyle şu ayeti kastetmişlerdir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."[294]

294 Nisâ, 4/24

"Bunu bir ayet de haram kılmıştır" derken de şu ayeti kastetmişlerdir:

(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ)

"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)."[295]

Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, aynı efendinin mülkiyetinde iki cariye kız kardeşi bir araya getirmeyi mübah gördüğü rivayet edilmiştir. Yine onun bunu haram görenlerin görüşleriyle helal görenlerin görüşlerinden bahsettiği ve "Ben bunu ne tavsiye ederim, nede yasaklarım" dediği rivayet edilmiştir. Böyle demesi, onun bu konuda müteredditolduğuna, kesin haram veya kesin helal şeklinde bir görüşe sahip olmadığına delalet etmektedir. Belki de önceleri bunun mübah olduğunu söylemiş, sonra da helalliği veya haramlığında tereddüde düşmüştür. Ancak Hz. Ali *radıyallahu anh* bunun kesin olarak haram olduğunu bildirmiştir. Bu da şunu gösteriyor ki Hz. Ali'nin görüşüne göre bir meselede haram ile mübah bir araya geldiğinde, bunların ikisinin sebebi birbirine eşit derecede ise haramlık hükmü tercih edilir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen haberlere de aynı hükmün uygulanması gerekir. Mezhebimizin fakihleri de aynı görüştedirler. Bunu usûlu'l fıkh adlı kitabımızda açıklamıştık.

İyas b. Amir'in Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Senin iki cariye kız kardeşin aynı efendinin mülkiyetinde bir araya getirilmesiyle ilgili olarak 'Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır' dediğini söylüyorlar."

Bu söz karşısında Hz. Ali, İyas'a şu cevabı vermişti: "Yalan söylüyorlar!"

Bu cevabıyla Hz. Ali, iki ayetin gereğinin birbirine eşit olduğu ihtimalini reddetmek, Hz. Osman'dan rivayet edildiği gibi bu konuda müteredditolanların görüşlerini iptal etmek istemiş olabilir. Çünkü Şa'bi'nin rivayetine göre Hz. Ali, "Bunu bir ayet helal kılmış, başka bir ayet ise haram kılmıştır. Haramlık hükmünün öne alınması gerekir" demiştir. Bu

295 Nisâ, 4/23

meseleyi bir ayetin helal kıldığı başka bir ayetin haram kıldığı düşüncesini reddetmesi, iki şekilde yorumlanabilir:

1-Helal kılan ayetle haram kılan ayet, gerektirdikleri hüküm bakımından birbirlerine eşit değildirler. Helallik hükmünden ziyade haramlık hükmünü tercih etmek gerekir.

2-Herhangi bir kayıt koymaksızın mutlak olarak "Bu meseleyi bir ayet helal kılmış, başka bir ayetse haram kılmıştır" demek, kabul edilemeyecek bir sözdür. Çünkü bunu demek bir şeyin aynı durumda hem mübah hem de haram olmasını gerektirmektedir. Hz. Ali *radıyallahu anh*, bu sözün mutlak olarak söylenmesine bu bakımdan karşı çıkmış olabilir. Son haberde rivayet edildiği gibi, kesin bir şekilde helal ya da haram olduğunun söylenmesi caizdir.

Haramlık İle Mübahlığın Sebepleri Birbirine Eşit Olduklarında Haramlık Hükmü Tercih Edilir

Hükümlerinin gereği bakımından iki ayet birbirine eşit olduklarında, haramlık hükmünün tercih edilmesi gerekir. Bunun delili şudur: Haram fiilin işlenmesi sebebiyle azap hak edilir. Ama mübah fiil terk edilirse bundan dolayı azap hak edilmez. Öyleyse işlenmesi sebebiyle azaplandırılmaktan emin olunmayan bir işten uzak durmak, ihtiyat açısından uygun olur. Bu, aklen uyulması gereken bir hükümdür. Şunu da belirtelim ki mezkûr iki ayet haramlığı ve helalliği gerektirmede birbirlerine eşit değildirler. Dolayısıyla birini ele alarak diğerine itiraz etmek caiz değildir. Çünkü her birinin bağlamı diğerininkinden farklıdır.

Mesela (وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayeti, haram kılma hükmünde, (وَحَلَائِلُ اَبْنَائِكُمْ) **"Oğullarınızın karıları (ile evlenmeniz haram kılındı)"** ve (وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ) **"Karılarınızın anneleri (ile evlenmeniz size haram kılındı)"** ifadeleri de, kendileriyle evlenilmesi haram olanları bildiren ayetteki diğer ifadeler gibidir.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayeti ise daru'l harpte kocası olduğu hâlde esir alınan evli kadınların müslüman erkeklere helâl olduğunu bildirme bağlamında inmiş olup kocasıyla olan nikâh bağının iptal edildiğini ve kendisini mülkiyetine alan erkeğe helal olduğunu bildirmektedir. Bu ayeti ele alarak iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haram olduğunu bildiren ayete itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü bu ayetlerden her biri farklı sebeplerle inmişlerdir. Dolayısıyla her birinin hükmünü kendi iniş sebebi doğrultusunda uygulamak gerekir. Şu husus buna delalet etmektedir: Bu ayetin oğlun karısının, kayınvalidenin ve tahrim ayetinde mahrem olduğu bildirilen diğer kadınların mahremiyeti hükmüne bir itiraz mahiyetinde olmadığı, kişinin cariye olarak sahip olduğu oğlunun karısı ve kayınvalidesiyle cinsel ilişkide bulunmasının caiz olmadığı, (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç"** kaydının bu haramlık hükmünü tahsis etmediği hususunda Müslümanlar icma etmişlerdir. Bu hususta aralarında ihtilaf bulunmamaktadır. Çünkü bunların haram olduğunu bildiren ayetin iniş sebebiyle, savaş esiri olarak alınan kadınlarla ilgili (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) ayetin iniş sebebi farklıdır. Aynı şekilde ayetin hükmünün, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haram olduğu şeklinde anlaşılması gerekir.

Hz. Ali *radıyallahu anh* ve ona tabi olan sahabiler (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç"** kaydını ileri sürerek iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haramlığına itirazdan sakınmışlardır. Bu sakınmaları, biri haramlık diğeri de helallik bildiren ve farklı sebeplerle inen iki ayetten her birinin, iniş sebebi doğrultusunda kendi hükmünün icra edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Bunlardan biri ele alınarak diğerine itiraz edilemez. Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde iki haber rivayet edildiğinde de aynı yolun izlenmesi gerekir. Bunu usûlü'l fıkıh kitabımızda açıklamıştık.

Şunu da belirtelim ki; birini nikâhlı kadın diğerini de cariye statüsünde iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haram olduğu hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Mesela; bir adam nikâh kıyarak bir kadınla evlenir, sonra o kadının kız kardeşini cariye olarak

satın alırsa, ikisiyle cinsel ilişkiye girmesi caiz olmaz. Bu da, iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığı hükmünün, hem nikâh bağında hem de cariyelik bağında söz konusu olduğuna delalet etmektedir.

(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ)

"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)" ayetinin genel hükmü, her ne şekilde olursa olsun iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haram olmasını gerektirmektedir. Bu, boşadığı karısı iddet beklemekteyken kocanın o kadının kız kardeşiyle evlenmesinin haram olmasını gerektirmektedir. İki kız kardeşin doğacak çocuklarının neseplerinin o erkeğe ait olması, her ikisinin de ondan nafaka alma, evinde barınma hakkına sahip olması bakımından bu da ikisinin aynı erkeğin hareminde bir arada bulunmaları anlamına geleceğinden bunun haram olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayetindeki haramlık hükmü, iki kız kardeşin aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmeleriyle sınırlıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü önce de açıkladığımız gibi büyük İslam merkezlerinin fakihleri, iki kız kardeşi cariyelik mülkiyeti ile de aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haram olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bir kadına cariyelik mülkiyeti ile sahip olmak, nikâh değildir. Böylece iki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığının, sadece nikâh bağıyla sınırlı olmadığını öğrenmiş olduk. Sizin bu haramlığı nikâh bağıyla sınırlandırmanız, genel bir hükmü herhangi bir delil olmadan tahsis etmektir. Bunu yapmak da hiç kimse için caiz değildir. Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit, Ubeyde es-Selmani, Atâ, Muhammed b. Sirin, Mücahid ve tabiundan diğer bazılarından rivayet olunan gö-

rüşe göre; kız kardeşi boşanıp iddet beklemekte iken, kız kardeşini boşayan erkekle evlenmesi caiz olmaz. Aynı şekilde bir erkek, dört karısından birini boşar ama boşadığı kadın iddet beklemekteyken beşinci bir kadınla evlenemez.

Bazı fakihler, beklenmekte olan iddetin sebebi olan boşamanın türünde bir ayrım gözetmemişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri ve Hasan b. Salih bu görüştedirler.

Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed ve Hallas'tan rivayet edilen görüşe göre bain olarak boşanan kadın iddet beklemekteyken kocası, o kadının kız kardeşiyle evlenebilir. Mâlik, Evzai, Leys ve Şafiî de bu görüştedirler.

Said b. Müseyyeb, Hasan ve Atâ'nın her birinden birbirine muhalif ikişer rivayet gelmiştir. Rivayetlerden birine göre boşadığı karısı iddet beklemekte olan erkek, boşadığı kadının kız kardeşiyle evlenebilir. Diğer rivayete göre ise evlenemez.

Katade, Hasan'ın "Boşanan kadın iddet beklemekteyken erkek, boşadığı karısının kız kardeşiyle evlenebilir" şeklindeki görüşünden rücu ettiğini söylemiştir. İki kız kardeşi aynı erkeğinde hareminde bir araya getirmenin haramlığını bildiren ayetin delaleti ve hükmünün genelliğine ilişkin yapmış olduğumuz açıklama, boşanan kadın iddet beklemekteyken, boşayan erkeğin o kadının kız kardeşiyle evlenmesinin haramlığını ortaya koymada yeterlidir.

İki kız kardeşi aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığına delalet eden aklî delil, iki cariye kız kardeşi kendi mülkiyetinde bulunduran bir efendinin ikisiyle cinsel ilişkide bulunmasının haramlığı hükmünde fakihlerin icma etmiş olmasıdır. Bunun manası şudur: Cinsel ilişkinin mübah olması, nikâhın hükümlerinden bir hükümdür. Ortada bir nikâh ve akid olmasa da bu böyledir. Buna göre nikâhın hükümlerinden birinde iki kız kardeşi bir araya getirmenin haram olması gerekmektedir. Kadın iddet beklemekteyken doğacak çocuğun nesebinin babaya

ait olması, nafaka ve barınma masraflarının karşılanması nikâh hükümlerinden olduğuna göre, iddet beklemekte olan kadının kız kardeşiyle evlenmenin caiz olmaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İddet beklemekteyken karı kocalık ortadan kalktığı ve kadın kendisini boşayan erkeğe yabancı biri konumuna geldiği hâlde, kız kardeşiyle evlendiği takdirde ikisini kendi nikâhında bir araya getirmesi nasıl söz konusu olur? Kadını üç talakla boşar da iddet süresi içinde onunla cinsel ilişkide bulunursa, kendisine had uygulanması gerekir. Bu da boşadığı bu kadının kendisine yabancı bir kadın konumuna geldiğine delalet eder. Dolayısıyla o kadının kız kardeşiyle evlenmesi yasaklanamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Had uygulanmasının vacipliği hususunda ikisinin durumu birbirinden farklı değildir. İddetteki eski karısıyla cinsel ilişkide bulunduğu için erkeğe had uygulanması gerektiği gibi, eski kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunması sebebiyle iddet beklemekte olan kadına da (bu ilişkiye imkân sağladığı için) had uygulanması gerekir. Bununla beraber iddet süresi içinde bu kadının eski kocasının nikâh hukukuna başka bir erkeğin nikâh hukukunu ekleyerek evlenmesi caiz olmaz. İddet süresi içinde eski kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunmasına imkân sağlaması sebebiyle kendisine had uygulanmasının vacip olması, başka bir erkekle evlenmesini mübah kılmaz. Aksine eski kocasının nikâhındaymış gibi sayılır ve başka bir erkekle evlenmesi haramdır. Kocanın bu durumda onun kız kardeşiyle evlenip ikisini hareminde bir araya getirmesi caiz değildir. Çünkü kendisiyle cinsel ilişkide bulunması her ne kadar had uygulanmasını gerektirmekteyse de (nafaka verme ve mesken temin etme gibi) nikâh hukuku hâlâ devam etmektedir.

İki kız kardeşi bir erkeğin hareminde bir araya getirmenin haramlığını gösteren delillerden biri de şudur: Bir erkekten boşanıp iddet beklemekte olan kadının başka bir erkekle evlenmesi, boşanıp iddet beklemekte olan kadının kız kardeşinin kendisini boşayan erkekle evlenmesi haramdır. Erkek karısının kız kardeşiyle evlenemeyeceği gibi, boşadığı karısı iddet beklemekteyken de onun kız kardeşiyle evlenemez. Çünkü nikâhın engellediği böyle bir evliliği iddet de engeller. Nitekim iddet, iddet beklemekte

olan kadını iddetini tamamlayıncaya kadar başka bir erkekle evlenmekten menetmede nikâhın işlevini görmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Boşanan kadının iddeti, iddet tamamlanıncaya kadar boşayan erkeğin o kadının kız kardeşiyle evlenmesine mani oluyorsa, bu durum erkeğin de iddet beklemesini gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evlenmenin haramlığı iddet hâli ile sınırlı değildir. Öyle ki erkeği, karısının kız kardeşini nikâhlamaktan menedip onu iddet hâlinde saysak bile, karısını ric'î talakla boşaması ve bundan dolayı karısı iddet beklemekteyken de onun kız kardeşiyle evlenmesi caiz olmaz. Bu durum kocanın iddet hâlinde olmasını gerektirmez. Boşanmazdan önce de karı kocadan her biri iddette olmadıkları hâlde şunu yapmaktan menedilirler: Koca, karısının kız kardeşiyle evlenemez. Kadın da başka bir erkekle evlenemez.

(اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)

"(Önceden yapılan bu tür evlilikler) başka."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunun manasını, farklı görüşte olanların te'villerini, hakkında söylenen manaları taşıma ihtimalinin bulunup bulunmadığını, (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin"** ayetinden bahsederken açıklamıştık. Yüce Allah iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin haramlığından bahsederken (اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) **"(önceden yapılan bu tür evlilikler) başka"** buyurmuştur. Buradaki bu kayıt, babaların evlendiği kadınlarla evlenmeyi yasaklayan ayette geçen aynı kaydın taşıdığı manaları taşımaktadır. Ancak bu, önceki kayıtta olmayan başka bir manayı da taşımaktadır. O mana da şudur: İki kız kardeş üzerine geçmişte yapılan nikâh akidleri otomatik olarak feshedilmiş değildir. Ancak kocalarının, ikisinden birini tercih etmesi gerekir. Buna şu hadis delalet etmektedir.

Ebu Vehb el-Ceyşani'nin bildirdiğine göre Dahhâk b. Feyruz ed-Deylemi, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müslümanlığa girdiğimde birbirinin kardeşi olan iki karım vardı. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip durumumu anlattım. Bana (طَلِّقْ إِحْدَاهُمَا) **"İkisinden birini boşa"** dedi.[296]

Bazı rivayetlerde ise ***"İkisinden dilediğini boşa"*** buyurduğu ifade edilmektedir. İkisi birlikte nikâhlanmış olsalar da her ikisini boşamasını, önce biriyle sonra ikincisiyle evlenmişse ikincisini boşamasını emretmemiş ve onlarla ne şekilde evlendiğini de sormamıştı.

"İkisinden birini boşa" buyurması da o kadınlar üzerindeki nikâhının devam ettiğine delalet etmektedir. Yine bu hadis, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir arada bulundurmanın haramlığını bildiren ayetin inmesinden önce, o iki kız kardeş üzerine yapılan nikâh akdinin sahihliğine ve nikâhlarının geçersizliğine dair naklî delili duymalarından önce evlilik akidlerinin yürürlüğünü devam ettirdiğine delalet etmektedir.

Bir gayr-ı müslim İslam'a girdiğinde nikâhında iki kız kardeş veya birbirine yabancı beş karısı varsa, yapması gereken şey hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Sevri dediler ki: "Birbirine yabancı beş eşle evli ise bunlardan evlenme tarihi sırasına göre ilkinden başlayarak dört tanesini seçer, beşinciyi bırakır. Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evliyse bunlardan da önce evlendiğini seçer, diğerini bırakır. Eğer eşlerinin tümüyle bir nikâh akdi yaparak evlenmişse onların hepsinden ayrılır.

Muhammed b. Hasan, Mâlik, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Beş eşle evli olan, beşinden dilediği dördünü seçer, birini bırakır. Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evli olansa eşlerinden dilediğini seçer, diğerinden ayrılır."

Yalnız Evzai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evli olan, ilk evlendiğini seçer, diğerinden ayrılır."

296 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/255

Hasan b. Salih dedi ki: "Birbirine yabancı beş eşle evli olan, bunlardan evlenme tarihi sırasına göre ilkinden başlayarak dört tanesini seçer. Önce hangileriyle evlendiğini bilmiyorsa hepsini boşar. İddetleri sona erdikten sonra dilediği dört tanesiyle evlenir."

Birinci görüşün sahih oluşunun delili (وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayetidir. Bu da bütün mükelleflere hitap etmektedir. Birbirleriyle kardeş olan iki kadınla evlenmenin haram kılındığına dair ayetin inmesinden sonra gayr-ı müslimin onları nikâhlaması, Müslümanın fasid nikâh akdetmesi gibidir. Evli kadının üzerine kız kardeşinin ikinci eş olarak nikâhlanmasının fasid olduğu Kur'an nassı ile bildirildiğinden, gayr-ı müslimin, önce evlendiği kadının kardeşi olan ikinci eşinden ayrılması gerekir. Müslüman olduktan sonra böyle bir evlilik yapması durumunda da (وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ) **"İki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz (haram kılındı)"** ayetinden dolayı ikinci eşinden ayrılması gerekir. İki kız kardeşin nikâh altında bir araya getirilmesi, ikinci eşle olmuştur. Dolayısıyla ikincisinden ayrılması gerekir. İkisini aynı akidle nikâhlamışsa, Kur'an nassına aykırı ve yasak şekilde gerçekleştirilmiş olduğundan ikisinin de nikâhı fasittir.

Yasaklama, Akdin Fasid Olmasını Gerektirir

Bu da anlattıklarımızın doğruluğuna iki yönden delalet eder. Şöyle ki:

1-Anılan nikâh şekli yasaklanmış olduğu hâlde akdedilmiştir. Bu da bize göre böyle bir nikâh akdinin fasid olmasını gerektirir.

2-Birbirlerinin kardeşi olan iki kadını aynı erkeğin hareminde bir araya getirmenin her türlüsü yasaklanmıştır. Gayr-ı Müslimlerin İslam'a girmelerinden sonra da (geçmiş) nikâh akidlerini yürürlükte sayarsak, iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmesine dair Cenab-ı Allah'ın koyduğu yasağı çiğnemiş oluruz. Bu da iki kız kardeşi bir araya getiren nikâh akdinin geçersiz olduğuna delalet eder. İki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmesinin caiz olmamasının aklî delili de şudur: Müslüman bir erkeğin iki kız kardeşi nikâhlaması caiz olmadığı gibi, şayet kardeş oldukları bilinmezden önce nikâhlamış ise onları nikâhında tutmaya devam etmesi

de caiz değildir. Mesela; bir kadın tarafından emzirilip sütkardeş olan iki kızla evlenen bir erkeğin, bu eşlerinin sütkardeş oldukları daha sonra anlaşılırsa, tıpkı mahrem kadınlarla evlenmek ve evlenilmişse evliliği devam ettirmek caiz olmadığı gibi, sütkardeş olan iki kadını nikâhta bir araya getirmek ve bunlarla yapılmış olan evliliği devam ettirmekde caiz olmaz.

Kâfir iken de müslüman iken de mahrem kadınlarla evlenmek haram olduğuna ve Müslüman olduktan sonra bu evliliği sonlandırmak vacip olduğuna göre, iki kız kardeşle evlenmenin ve dörtten fazla kadınla evlenmenin hükmünün de aynı olması gerekir. Her iki evliliğin akdini yapmak caiz olmadığı gibi, bu evliliklerin yapılmış olan akdini devam ettirmek de caiz olmaz. Mahrem kadınlarla yapılan evliliklerin hükmü de böyledir. İslam'a girdikten sonra bu şekilde evli olanların nikâhlarının fasitliğine hükmedilir. Nitekim mahrem kadınlarla evli olanlar için de aynı hükmün geçerli olduğunu söylemiştik.

Dörtten fazla kadınla veya iki kız kardeşle evli olanların hangi eşlerinden ayrılacakları hususunda seçim hakkına sahip kılınmaları gerektiği görüşünde olanlar, önceki sayfalarda naklettmiş olduğumuz Feyruz ed-Deylemi hadisini ve İbn Ebi Leyla'nın şu rivayetini delil göstermektedirler. İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Humeyda b. Şemerdel, Haris b. Kays'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İslam'a girdiğimde sekiz karım vardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***onlardan dördünü seçmemi emretti."***[297]

Bu görüşü savunanların dayandıkları delillerden biri de Mamer b. Raşid'in şu rivayetidir:

Mamer b. Raşid'in bildirdiğine göre Salim, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Gaylan b. Seleme, on kadınla evliyken müslüman oldu. *Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Onlardan dördünü (nikâhında) tut"*** buyurdu.[298]

297 İbn Mâce, Nikâh, 40
298 İbn Mâce, Nikâh, 40

Feyruz'un rivayet ettiği hadisin lafzında akdin sahihliğine dair delil vardır. Bu sözü edilen evlilik çeşidinin haram kılındığını bildiren ayetin inmesinden önce varid olmuş bir hadistir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Feyruz'a ***"İkisinden dilediğini boşa"*** buyurmuştu. Bu ifade, Feyruz'un İslam'a girmesinden sonra da her iki karısının nikâhının devam ettiğine delalet ediyordu.

Haris b. Kays'ın rivayet ettiği hadise gelince muhtemeldir ki o, dörtten fazla kadınla evlenmenin haram kılındığına dair ayetin inmesinden önce sekiz kadınla evlenmişti. Dörtten fazla kadınla evlenmek haram kılınıncaya kadar nikâhı sahih olarak devam etti. Haram kılınınca da dört tanesini seçmesi, diğerlerinden ayrılması gerekmişti. Tıpkı iki kadınla evli olan bir erkeğin, "Onlardan birini üç talakla boşadım" demesi durumunda, kendisine "Hangisinden ayrılmayı istiyorsan onu belirle" denmesi gibi. Çünkü onun nikâh akdi, haramlık ayeti ininceye kadar sahih olarak devam etmişti. Haris b. Kays, sekiz karısını ayrı ayrı zamanlarda nikâhlamış olsaydı, hangisini hangi vakitte nikâhladığını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine sorardı, denilecek olursa, bunu diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* belki de bunu bildiği için bu soruyu ona sormaya gerek duymamıştı.

Mamer'in Gaylan b. Seleme kıssasıyla ilgili olarak Zühri tariki ile Salim'den ve onun aracılığıyla da Salim'in babasından rivayet ettiği hadise gelince, rivayet ehlinin hiç şüpheye düşmeksizin kesin olarak ifade ettiklerine göre Mamer, Basra'da bu hadisi naklederken hata etmiştir. Bu hadisin aslının senedinde inkıta vardır.

Mâlik'in rivayetine göre Zühri şöyle demiştir: Bize ulaşan habere göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, on kadınla evliyken Müslüman olan Sakifli bir adama, ***"Eşlerinden dördünü seç"*** demiştir.

Akîl b. Halid, İbn Şihab ez-Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Osman b. Muhammed b. Ebi Süveyd'den bize ulaşan bir habere göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Gaylan b. Seleme'ye şöyle buyurmuştur..."

Zühri önce Salim'den, onun aracılığıyla da Salim'in babasından rivayette bulunurken, sonra nasıl oluyor da "Osman b. Muhammed b. Ebi Süveyd'den bize ulaşan bir habere göre..." ifadesini kullanıyor?

Denilir ki, bu yanlışlık, Mamer'den kaynaklanmaktadır. Şöyle ki: Mamer, Gaylan kıssasıyla ilgili olarak Zühri'den iki hadis rivayet etmiştir. Biri budur. Diğeri de Salim'den, onun aracılığıyla da Salim'in babasından yapmış olduğu rivayettir. O rivayete göre Gaylan b. Seleme, eşlerini Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* halifeliği zamanında boşamış ve miras bırakacağı mallarını hayattayken mirasçılarına paylaştırmıştı. Hz. Ömer de *radıyallahu anh* ona, "Eğer eşlerine geri dönmezsen, sen öldükten sonra senin mirasından onlara pay verir, sonra da Ebu Rigal'ın mezarı taşlandığı gibi senin mezarını taşlarım!" demişti. Mamer bu hadisle ilgili rivayetinde hata etmiş, bu hadisin senedini Gaylan'ın on kadınla evliyken Müslüman oluşuyla ilgili hadisin senediyle karıştırmıştır.

[Kadın ile Kadının Halası veya Teyzesiyle Aynı Erkeğin Nikahının Yasaklanması]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Haramlığı Kur'an nassıyla bildirilen şey, iki kız kardeşi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmektir. Kadın ile halâsını ve teyzesini aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmeyi yasaklayan mütevatir rivayetler gelmiştir.

Hz. Ali, İbn Abbas, Cabir, İbn Ömer, Ebu Musa el-Eş'ari, Ebu Said el-Hudri, Ebu Hureyre, Hz. Aişe ve Abdullah b. Ömer, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(لاَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلاَ عَلَى خَالَتِهَا وَلاَ الْعَمَّةُ عَلَى ابْنَةِ أَخِيهَا وَلاَ الْخَالَةُ عَلَى ابْنَةِ أُخْتِهَا لاَ الصُّغْرَى عَلَى الْكُبْرَى وَلاَ الْكُبْرَى عَلَى الصُّغْرَى)

"Kadın, halâsının üzerine kuma olarak getirilmez. Teyzesinin de üzerine kuma olarak getirilmez. Hala da erkek kardeşinin kızının üzerine kuma olarak getirilmez. Teyze de kız kardeşinin kızının üzerine kuma

olarak getirilmez. Küçük yani kardeş kızı, büyüğün yani hala ve teyzenin üzerine kuma olarak getirilmez. Büyük yani hala ve teyze, küçüğün yani kardeşinin kızının üzerine kuma olarak getirilmez."[299]

Bu hadisin başka rivayetleri vardır. Kelimeleri farklı da olsa, manaları aynıdır. İlim ve amel gerektiren bu meşhur ve mütevatir haberi insanlar hüsn-ü kabulle karşılamışlardır. Mezkûr ayetle birlikte bunun gereğince amel etmek vaciptir.

Kız Kardeşler Dışında Birbirine Mahrem Olan İki Kadını Aynı Erkeğin Nikâhında Bir Araya Getirmeyi Mübah Sayan Haricilerden Bir Grubun Çizgi Dışına Çıkmaları

Haricilerden bir grup, kız kardeşler dışında bir birine mahrem olan iki kadını aynı erkeğin nikâhında bir araya getirmenin mübah olduğunu söyleyerek şaz bir görüş ortaya koymuşlardır. Bu görüşlerine dayanak olarak da şu ayeti göstermişlerdir:

(وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."[300]

Bu görüşe sahip olan hariciler bu ayeti delil göstermekle hata etmişler ve çizginin dışına çıkmışlardır. Zira Yüce Allah (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** buyurduğu gibi, (وَمَا آتَيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) **"Peygamber size ne verdiyse onu alın"**[301] da buyurmuştur. Yukarıda zikrettiğimiz kadınların aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmelerini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kıldığı sabittir. Bu hadisteki hükmün ayetteki hükme eklenmesi gerekir. (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** ayetinin iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmesi yasağına delil olmanın yanı sıra, teyze ve halaların kardeşlerinin çocuklarıyla nikâhta bir araya getirilmeleri yasağı için de delil olarak kullanılması gerekir. Bu ayetin, Peygamber'in *sallallahu*

299 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/166
300 Nisâ, 4/24
301 Haşr, 59/7

aleyhi ve sellem, teyze ve halaların kardeşlerinin çocuklarıyla nikâhta bir araya getirilmelerini yasaklamasından önce veya yasaklamasıyla aynı zamanda ya da daha sonra indiği söylenebilirse de daha sonra inmiş olması mümkün değildir. Çünkü (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** ayeti, tertip ve sıra bakımından nikâhta bir araya getirilmeleri haram kılınanların haram kılınmasından sonra gelmektedir. Zira (مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise"** ifadesiyle, 'nikâhta bir araya getirilmeleri haram kılındığı söylenenlerin dışında kalanlar' kastedilmiştir. İki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmeleri haram kılınmazdan önce, teyze ve halalar ile kardeşlerin kızlarının nikâhta bir araya getirilmeleri mübahtı.

Böylece anlaşılmış oluyor ki, teyze ve halaların kardeşlerinin çocuklarıyla nikâhta bir araya getirilmelerini yasaklayan hadis, iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmelerini bildiren ayetin inmesinden önce varid olmuş değildir. Bu hadisin anılan ayetten önce varid olması mümkün olmadığına göre, ya ayetin inişiyle aynı zamanda veya daha sonra varid olmuştur. Ayetin inişiyle aynı zamanda varid olmuşsa, anılan ayet, hadiste zikredilenlerin dışındakiler hakkında özel olarak inmiş olup hepsinin nikâhta bir araya getirilmelerinin haram olduğunu bildirmektedir. Biliyoruz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mezkûr ayeti okuduktan sonra bu hadisini söylemiş ve Cenab-ı Allah'ın ayetteki maksadını açıklamıştır. Ayeti dinleyenler, önce de açıkladığımız gibi ayetin sadece iki kız kardeşin nikâhta bir araya getirilmelerini yasakladığını anlamışlardı. Ayetin hükmü kendi lafzının ifade ettiği genel mana üzerinde kalsaydı ve sonra da anılan hadis söylenmiş olsaydı, bu ancak nesh şeklinde olurdu. Mezkûr hadis meşhur ve mütevatir olduğu, bilgi sebebi olduğu ve kendisiyle amel edilmesi vacib olduğu için de Kur'an'ın böyle bir hadisle neshedilmesi caizdir.

Anılan ayetle hadisin iniş ve vürud tarihleri belli olmadığı, hadisin de ayetle neshedildiği bilinemediği için, bu hadisin mezkûr ayetle birlikte hükmünün uygulanması gerekir. Burada kabul edilmesi en uygun olan şey, bu ayetle hadisin eş zamanlı olarak indiği ve varid olduğudur. Çünkü ayetin ne zaman indiği, hadisin de ne zaman varid olduğu bilinememektedir. Hadisin ayetten sonra varid olduğuna hükmetmemiz ve ayetin bazı hükümlerini neshettiğini söylememiz caiz değildir. Çünkü nesh, ancak ayetin

hükmünün yerleşip istikrar bulmasından sonra olabilir. Ayetin hükmünün genel niteliğiyle yerleşip istikrar bulduğuna sonra da anılan hadisle neshedildiğine dair bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bu sebeple de ayetle hadisin eş zamanlı olarak indiği ve varid olduğuna hükmetmemiz gerekmektedir. Çünkü ayetle hadisin ne zaman indiği ve varid olduğu bilinmediğinde, eş zamanlı olarak inip varid olduklarına hükmetmek gerekir. Mesela birden fazla kişinin birlikte suda boğulmaları veya göçük altında kalıp ölmeleri durumunda hangisinin diğerlerinden önce öldüğü bilinemezse, eş zamanlı olarak öldüklerine hükmedilir. Doğrusunu Allah bilir.

Evli Kadınları Nikâhlamanın Haram Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."[302]

Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları bildiren (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ) **"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız..."**[303] ayetine atfen burada da evli kadınlarla evlenmenin haram olduğu bildirilmiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Hammad, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetiyle ilgili olarak Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman ve müşrik erkeklerle evli olan kadınlarla evlenmek haram kılınmıştır."

Hz. Ali b. Ebi Talib dedi ki: "Müşrik erkekle evli olan kadınlarla evlenmek haramdır."

302 Nisâ, 4/24
303 Nisâ, 4/23

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Savaş esiri olarak alınanlar dışında evli kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak zinadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ) **"Evli kadınlar"** ayetindeki kadınlarla "Evli kadınlar" ın kastedildiği hususunda, yukarıda adı geçen selef uleması görüş birliği etmişlerdir. Evli iken bir kadını nikâhlamak haramdır.

Hz. Ali, bir rivayete göre İbn Abbas, Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf ve İbn Ömer, (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) ibaresini, savaşta esir alınan evli kadınlar şeklinde manalandırmışlardır ki, cariyelik bağı sebebiyle onlarla cinsel ilişkide bulunmanın mübah olduğunu söylemişlerdir. Bunlar, esir düşmeleri sebebiyle kocalarından ayrılmış olmaktadırlar. Önceleri cariyenin satılmasının boşanma sayılmayacağı ve bu sebeple nikâhının iptal edilmiş olmayacağı söylenmekteydi.

İbn Mesud, Ubeyy b. Kâ'b, Enes b. Mâlik, Cabir b. Abdullah ve İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas, mezkûr ayetin esir düşen evli kadınlarla diğerleri hakkında olduğunu söylüyorlardı. Bunlar, cariyenin satılmasının boşanması hükmünde olduğunu söylemişlerdir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Alkame el-Haşimi, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* Evtas mıntıkasına asker gönderdi. Askerler orada müşriklerle savaştılar. Onları mağlup ettiler. Müşriklerle evli olan kadınları esir aldılar. Müslümanlar bu kadınlarla cinsel ilişkide bulunmaktan çekiniyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetini indirdi.

Yani iddetlerini tamamlamalarından sonra o kadınların Müslümanlara helal olacağını bildirdi.

Bu rivayetin senedinde adı geçen Ebu Alkame, İlim ehli değerli bir zâttır. Ya'lâ b. Atâ kendisinden hadis rivayet etmiştir. Kendisi de bu hadisi Ebu Said'den rivayet etmiştir. Ebu Hureyre'den de *radıyallahu anh* hadis

rivayet etmiştir. Burada rivayet edilen hadisin senedi sahihtir. Bu hadiste ayetin iniş sebebini ve hadisin esir kadınlar hakkında indiğini bildirmiştir.

İbn Mesud *radıyallahu anh* ve kendisine uyanlar, ayetin mülkiyet altına alınan diğer evli kadınlar hakkında da hüküm ifade ettiğini, kendilerini mülkiyetine alan erkeğin onlarla cinsel ilişkide bulunmasının helal olduğunu, kocalarıyla aralarındaki nikâh bağının ortadan kalktığını söylemişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz sebebi göz önünde bulundurmuyor, kelimenin hükmünü dikkate alıyorsunuz. Eğer kelimenin manası genel mahiyette ise onu özelleyecek bir delil bulununcaya kadar genel hükmü üzere ibkâ etmektesiniz. Bu kuralı bu ayete de uygulasanız ve ayetin hükmünü evli olup da mülkiyet altına alınan diğer kadınlar hakkında da geçerli kılsanız ve böylece mezkûr ayet, evli olan hem savaş esiri olan kadınları hem de mülkiyet altına alınan diğer kadınları kapsamına alsa olmaz mı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin özellikle savaşta esir alınan evli kadınlar hakkında olduğuna dair delalet açıktır. Çünkü Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** buyurmaktadır. Evli kadının mülkiyet altına alınması kocasıyla olan nikâh bağının ortadan kalkmasını gerektirseydi, onu başka bir kadın veya kendisinin süt erkek kardeşi de satın aldığında üzerinde bir mülkiyet meydana geldiği için kocasıyla arasındaki nikâh bağının sona ermesi gerekirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bunun, üzerinde mülkiyet meydana gelen diğer kadınlar hakkında da söylenmesi caizdir. Onlarla cinsel ilişkide bulunmanın mübah olması için savaşta esir alınsalar da, kendileriyle ilişkide bulunması helal olmayan bir erkeğin veya hanımın satın almasıyla da olsa, bu hükmün evli olan diğer kadınlara da uygulanması caizdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayet-i kerime, mülkiyet altına alınan kadınlar hakkındadır. Mülkiyet altına alınmaları, onlarla cinsel ilişkide bulunmayı mübah kılar. Çünkü bu, mülkiyet bağı sebebiyle

evli kadınlarla ilişkide bulunma yasağından istisna edilen bir hükümdür. Mülkiyet altına alan kişi onunla cinsel ilişkide bulunmayı kendine mübah edinemezse, kadının kocasıyla olan nikâhı bağının mevcudiyetini devam ettirmesi ayetin hükmünce gerekir.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayetinin de savaşta esir alınan evli kadınlarla ilgili olması icab eder.

Esir alınan evli kadınla kocası arasındaki nikâhın sona ermesinin sebebi kadın üzerinde mülkiyet meydana gelmesi değil, eski kocasıyla diyarlarının farklı olmasıdır. Kocasıyla arasındaki nikâhın sona ermesinin sebebinin mülkiyet altına alınması olmadığının delili şu rivayettir:

Hammad'ın bildirdiğine göre İbrahim, Esved'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Berire adındaki cariyeyi satın alıp azad etti. Onun velayetinin ailesinde olmasını şart koştu. Bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (اَلْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) ***"Velayet hakkı azad edene aittir"***[304] buyurdu. Sonra da Berire'ye şöyle buyurdu: ***"Kendin hakkında seçim yap. Tercih hakkı sendedir."***

Simâk da Abdurrahman b. Kasım aracılığıyla Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur.

Katade'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Berire'nin kocası, Muğis adında siyahi bir köleydi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berire hakkında ***"Velayet hakkı parayı veren (onu satın alıp azad eden) kimseye aittir"*** diyerek onu bu hususta tercihte bulunma hakkına sahip kıldı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Abbas *radıyallahu anh*, Berire hakkında önce naklettiğimiz rivayette bulundu. Sonra da şöyle dedi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (بَيْعُ الأَمَةِ طَلاَقُهَا) ***"Cariye satılınca***

304 Müslim, Itk, 2

kocasından boşanmış olur" buyurdu. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu sözü, önceki rivayetine ters düşmektedir. Onun, kendisinden yaptığı rivayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmesi mümkün değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayete göre mezkûr ayet, savaşta esir alınan evli kadınlar hakkında inmiştir. Cariyenin satılması da kendisiyle kocası arasındaki nikâh bağını ortadan kaldırmaz. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* cariyenin satılmasıyla nikâhının sona erdiğini söylemesine gelince belki de Berire olayını, satıldıktan sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onu tercih hakkına sahip kılmasını duymasından önce söylemiş olabilir. Berire olayını duyduktan sonra eski görüşünden vazgeçmiş olması mümkündür. Cariyenin satılmasıyla nikâhı sona erer demekle belki de kocasının onu satın almasını kastetmiştir. Mülkiyet gerçekleştikten sonra nikâh bağı sona erer.

Akıl ve mantık, cariyenin satılmasının boşama olmadığına delalet etmekte ve bu durum kocasıyla olan nikâhının sona ermesini gerektirmemektedir. Çünkü kocadan başkası boşama yetkisine sahip değildir. Boşama koca tarafından veya ondan kaynaklanan bir sebeple olmadıkça sahih olarak gerçekleşmez. Cariyenin satılması da kocasından kaynaklanan bir sebeple olmadığı için boşama sayılmaması gerekir. Buna delalet eden bir delil de şudur: Cariyelik mülkiyeti nikâha aykırı değildir. Çünkü mülkiyet, cariyenin satılmasından önce de kendisinin üzerinde vardı. Dolayısıyla nikâha aykırı değildir. Aynı şekilde müşterinin cariyeye mâlik olması da nikâha aykırı değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Satın alan kişinin cariye üzerinde mülkiyet hakkı meydana geldiğine ve o da başkasıyla nikâhlı olmasına razı olmadığına göre, nikâhının feshedilmesi gerekir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz doğru değildir. Zira mülkiyetin nikâha aykırı olmadığı sabit olmuştur. Senin anlattığın mana doğru olsa, müşteriye nikâhı feshetme muhayyerliğini kazandırır ki, bunu hiçbir fakih söylemiş değildir. Zira Abdullah b. Mesud ve ona uyanlar, mülkiyetin meydana gelmesiyle nikâhın feshedilmesini gerekli görmektedirler.

Daru'l harp Vatandaşı Olan Karı-Kocanın Birlikte Esir Düşmeleri

Karı-Kocanın birlikte esir düşmelerinin hükmü konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Karı-Koca birlikte esir düştüklerinde nikâh akidleri geçerliliğini korur. Ama biri diğerinden önce esir düşüp İslam ülkesine götürülürse aralarındaki nikâh akdi bozulur, evlilikleri sona erer." Sevri de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Karı-Koca birlikte esir düştüklerinde, mücahitlere ganimet olarak taksim edilinceye kadar nikâh akidleri geçerliliğini korur. Ama bir adam onları satın alırsa, dilerse ikisini bir arada tutar, dilerse birbirinden ayırır ve bir âdet görerek rahminin istibrasından sonra kendine cariye edinir ya da başkasıyla evlendirir." Leys b. Sa'd bu görüştedir.

Hasan b. Salih dedi ki: "Evli kadın savaşta esir düştüğünde iki âdet görerek rahmi istibra edilir. Çünkü o iddet beklemekteyken kocası çıkıp gelirse onu almada başkalarından önceliklidir. Evli olmayan kadın esir düştüğünde bir âdet görerek rahmi istibra edilir."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Evli kadın esir düştüğünde, kocası beraberinde olsa da olmasa da kocasıyla arasındaki nikâh bağı ortadan kalkar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında satılan cariye Berire ile miras kalan cariye olayının delaletinden de anlaşılacağı gibi cariye üzerindeki mülkiyet hakkı, onunla kocası arasındaki nikâh bağının sona ermesini gerektirmemektedir. Bu, esarete düşmesinin de kocasından boşanmış olmasını gerektirmeyeceğine delalet eder. Çünkü esarete düşmenin etkisi, mülkiyet altına alınmasından daha fazla değildir. Buna delalet eden başka bir husus da şudur: Esir düşen kadının cariye hâline gelmesi onu nikâhlamaya engel teşkil etmez. Cariyeliği nikâhlanmasına engel olmadığına göre, mevcut olan nikâh akdinin devamına hiç mi hiç engel olmaz. Çünkü mevcut olan bir akdin devam etmesi, yeni akdedilecek olan bir nikâha göre daha sabittir. Bazen öyle olur ki, bir şeyin yapılması yasak iken o şey önceden yapılmış ise devam etmesi yasaklanmaz. Mesela; şüphe sonucu kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan bir

kadın iddet beklemekteyken kendisiyle nikâh akdi yapılması caiz değildir ama nikâhlı ise bu nikâhının devamına engel bir durum yoktur.

Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* Evtas muharebesinde esir alınan evli kadınlar ve onlar hakkında (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetinin inmesi, kocasıyla birlikte veya yalnız başına esir alınan kadınlarla kocaları arasındaki nikâhın feshedilmediği ileri sürülerek itirazda bulunulabilir.

Bu itirazı yapanlara şöyle cevap verilebilir: Hammad'ın bildirdiğine göre Salim el-Mekki, Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Evtas muharebesi olduğunda düşman tarafın erkekleri dağlara sığındılar. Kadınları esir alındı. Müslümanlar, 'Ne yapacağız? Bunlar evli kadınlar' dediler. Bunun üzerine Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayetini indirdi."

Evtas muharebesinde düşman tarafı erkeklerinin dağlara sığındıkları ve esir alınan evli kadınların kocalarından ayrı düştükleri ve yukarıdaki ayetin o kadınlar hakkında indiği haberi verildi. Şunu da belirtelim ki; megazi yazarlarının naklettiklerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn muharebesinde düşman erkeklerden esir almamıştı. Erkekler, ya öldürülmüş ya da hezimete uğrayıp kaçmıştı. Kadınlar esir alınmıştı. Savaş sona erdikten sonra erkekler gelerek Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine lütufta bulunup esir alınan kadınlarını serbest bırakmasını istediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bana ve Abdülmuttalip oğullarına ait olan esirleri size veriyorum"*** dedi. Sonra da sahabilere ***"Esir kadınları serbest bırakmak isteyenler bıraksınlar. Bırakmak istemeyenlere gelince, onlara da her esir kadın karşılığında ganimetten beş kişilik pay verilecektir"*** dedi. Bunun üzerine herkes yanındaki esirleri serbest bıraktı. Bununla da esir kadınların beraberlerinde kocalarının bulunmadığı ispatlanmış olmaktadır.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayetinde, savaş esiri kadınlarla ilgili genel hükümde evli esir kadınları bekâr esir kadınlardan ayıran bir ifade bulunmamaktadır, diye bir itiraz gelecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir:

Evli kadının mülkiyet altına alınması durumunda, kocasıyla olan nikâh bağının sona ermesi gerektiğine dair genel bir hüküm varid olmuş değildir. Şayet öyle olsaydı cariyenin satın alınması, hibe edilmesi ve miras olarak intikal etmesi gibi mülkiyet alınması durumlarında, kendisiyle kocası arasındaki nikâh bağının ortadan kalkması gerekirdi. Böyle olmadığına göre, esir düşen kadınlarla kocaları arasındaki nikâh bağının ortadan kalkmasının mülkiyet altına alınmalarından dolayı olmadığını anlamış oluyoruz. Bu da mezkûr ayetle hangi mananın kastedilmiş olduğunu göstermektedir. Çünkü esir alınan kadınların kocalarından boşanmış sayılmalarını gerektiren murad-ı ilahi iki sebebe dayanmaktadır. Ya esir alınan kadınla kocasının diyarlarının ayrı oluşu ya da esir alınan kadının Müslümanlar tarafından mülkiyet altına alınmasıdır. Sonra sünnetin delaleti ışığında ve hasmımızın da kabulüne göre esir kadının boşanmış sayılmasının sebebi, mülkiyet altına alınmış olması değildir. Bundan da anlaşılıyor ki yurtlarının birbirinden farklı olmasından dolayı ayet, kocasından boşanmış sayılmasına hükmetmiştir. Ayetin hükmünün esir alınan kadınlara mahsus olması bu hükmü gerektirmektedir. Yoksa gayr-ı müslim erkeklerin esir alınmayan eşleri bu kapsama dâhil değildir.

Daru'l harp Vatandaşı Bir Kadın Müslüman veya Zimmî Olarak İslam Ülkesine Gelir de Kocası Peşinden Gelmezse Boşanmış Sayılır.

Müslümanlarca esir alınan evli kadının kocasından boşanmış sayılması görüşümüzün kocasıyla diyarlarının birbirinden ayrı hâle gelmesinden dolayı olduğunun doğruluğuna şu hüküm delalet etmektedir: Dârülharp vatandaşı gayr-ı müslim karı koca İslam'a girerek veya zimmî statüsünde İslam ülkesine gelirlerse, nikâh akitleri geçerli olmakta devam eder. Çünkü ikisi farklı diyarlarda değil, aynı diyardadırlar. Bu da kocasından ayrı olarak yalnız başına esir düşen kadının nikâhının sona ermesinin, kocasıyla farklı diyarda olmasından dolayı olduğunu göstermektedir.

Buna delalet eden hususlardan biri de şudur: Dârülharp vatandaşı gayr-ı müslim bir kadın Müslüman olarak veya zimmî statüsünde İslam ülkesine gelir de kocası peşinden gelmezse, birbirlerinden boşanmış sayılırlar. Bu hususta ihtilaf yoktur. Muhacir kadınlar hakkında da Cenab-ı Allah böyle hükmetmiştir.

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ﴾

"Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâlılarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.)"[305]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

﴿اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç" ifadesi, mülkiyet altına alınan savaş esiri kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayı mübah kılmaktadır.

Şu var ki, Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Evtas muharebesinde esir alınan kadınlar hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

﴿لا تُوطأُ حاملٌ حتى تَضَعَ، ولا غيرَ ذاتِ حملٍ حتى تحيضَ حيضةً﴾

"Hamile olan (esir kadın)la, doğum yapıncaya kadar ilişkide bulunulmasın. Hamile olmayanla da bir âdet gör (üp temizlen) medikçe (ilişkide bulunulmasın)."[306]

305 Mümtahine, 10/60

306 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/538

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Haneş es-San'ani, Rüveyfi b. Sabit el-Ensari'nin ayağa kalkıp kendilerine şöyle hitapta bulunduğunu rivayet etti:

Ben size Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduğumdan başka bir şey söylemiyorum. O, Huneyn savaşında şöyle buyurdu:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kimse bir âdet gördürerek rahmini temizlemedikçe başkasının ekinini kendi suyu ile sulamasın (esir düşen hamile bir kadınla cinsel ilişkide bulunmasın)."[307]

Ebu Davud dedi ki: Bu hadiste geçen rahmin temizlenmesine dair ifade, Ebu Muaviye'nin vehminin ürünüdür. Ebu Said'in de rivayet ettiği bu hadis sahihtir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr, babasından naklen Ebu Derdâ'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أن رسولَ الله - صلَّى الله عليه وسلم - كان في غزوةٍ فرأى امرأةً مجِحّاً فقال: "لعل صاحبَها ألمَّ بها" قالوا: نَعم، فقال: "لقد هَمَمْتُ أن ألعنَه لعنةً تَدْخُلُ مَعهُ في قبرِه، كيف يُوَرِّثُه وهو لا يَحِلُّ له؟ وكيفَ يستخدِمُه وهو لا يَحِلُّ له؟)

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir savaşta iken doğumu yaklaşmış (cariye) bir kadın gördü. ***"Muhtemelen sahibi bununla cinsel ilişkide bulunuyordur"*** dedi. Yanındakiler "evet" dediklerinde kendisi şöyle buyurdu:

"Sahibine, kendisiyle birlikte mezarına girecek bir lanet okumak istedim. Bu kadının rahmindeki çocuk yeni sahibine ait olmadığı hâlde bunu nasıl olur da (diğer mirasçılarının yanı sıra) mirasçı yapar? Kendisine helal olmadığı hâlde doğacak olan bu çocuğu köle gibi nasıl çalıştıracak?" [308]

307 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/449
308 Ebu Davud, Nikâh, 44

Bu rivayetler, hamile olmayan bir cariyeyi mülk edinen bir erkeğin, onun âdet görerek rahmi temizlenmedikçe onunla cinsel ilişkide bulunmasını yasaklamaktadır. Şayet hamile ise doğum yapıncaya kadar onunla cinsel ilişkide bulunması caiz değildir. Esir alınan kadının anlattığımız şekilde rahminin temizlenmesi gerektiği hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Yalnız Hasan b. Salih, esir alınan kadının dârülharpte kocası varsa iki âdet görecek şekilde iddet bekleyerek hayzının temizlenmesi gerektiğini söylemiştir.

Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* yukarıda geçen rivayetine göre ise esir alınan kadının bir âdet görerek rahminin temizlenmesi gerektiği sabit olmuştur. Rahmin bu temizlenişi iddet değildir. Şayet iddet olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esir alınan kadınların evli olanlarıyla bekâr olanlarının hükmünü farklı verirdi. Çünkü iddet, ancak kocanın yatağına yatan kadın için gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* evlilerle bekârları aynı hükme tabi kıldığına göre, esir kadının bir âdet görerek rahmini temizlemesi iddet değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Said el-Hudri'nin sözünü ettiğiniz hadisinde ***"iddetleri tamamlandığında"*** ibaresi geçmektedir. Bu ibare, rahimlerini âdet görerek temizlemelerinin iddet olduğunu göstermektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ibarenin raviye ait bir te'vil olması mümkündür. Rahmin temizlenmesini iddet olarak yorumlamış olabilir. Bunun iddet olması da mümkündür. Çünkü rahmin temizlenmesine mecaz olarak iddet denebilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"Sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı" ayeti hakkında başka bir te'vil de rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: Zem'a'nın bildirdiğine göre Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen (وَالْمُحْصَنَاتُ) kelimesiyle evli kadınlar kastedilmiştir. Bu te'vil, "Allah zinayı haram kıldı" sözüne racidir.

Muammer'in bildirdiğine göre Tavus'un oğlu, babasının bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Karın, sahip olduğun kadındır. Yüce Allah zinayı haram kıldı. Sahibi olduğun kadından başkasıyla cinsel ilişkide bulunman sana helal değildir."

İbn Ebi Nüceyh, Mücahid'in (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanların zina yapmaları yasaklandı."

Atâ b. Sâib, bu ayet hakkında şöyle demiştir: "Nikâhla sahip olduğun dışında evli olan her kadın sana haramdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda adı geçen zevata göre bu ayetin te'vili şöyledir: Evli kadınlar, kocaları dışındaki erkeklere haramdırlar. Cenab-ı Allah'ın bu ayette bu manayı kastetmiş olmasına engel bir şey yoktur. Çünkü ayetin lafzının bu manaya ihtimali vardır. Bu, sahabilerin mezkûr ayete, daru'l harpte kocaları bulunan esir kadınlarla cinsel ilişkide bulunmanın mübah oluşu şeklinde verdikleri mananın ayette kastedilmiş olmasına engel değildir. Bu ayetin yukarıda nakledilen her iki manayı taşıması muhtemeldir. Ama kuvvetli görüşe göre "sahip olunan kadın" ifadesiyle kişinin nikâhlı karısı değil, cariyeler kastedilmişlerdir. Çünkü Yüce Allah bunların ikisini birbirinden ayırmış ve şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır."[309]

Ayette el altında bulunan cariyelerle nikâhlı eşler birbirlerinden ayrı tutulmuşlardır. El altında veya mülkiyet altında bulundurulanlar sözü

309 Mü'minun, 23/5-6

söylendiğinde akla gelen nikâhlı eşler değil, cariyelerdir. Hakikatte de bu böyledir. Çünkü koca, karısının bedeninden bir şeye mâlik değildir. Sadece onunla cinsel ilişkide bulunması mübahtır. Üreme organının kendisine değil de ondan yararlanma hakkına mâliktir. Mesela; evli bir kadınla şüphe sonucu cinsel ilişkide bulunan bir erkeğin o kadının kocasına değil de kadının kendisine mehir ödemesi gerekir. Bu da erkeğin, karısının bedenine mâlik olmadığını göstermektedir. Bu anlatılanlar (اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Sahip olduklarınız hariç"** ifadesinin, hakikatte sahip olunan esir kadınlar şeklinde anlaşılmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ)

"(Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır."[310]

Bu ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: "Evli kadınlar, Allah'ın kesin bir farizası ve emri olarak size haram kılınmışlardır."

Bu da bu yasağın kesin bir fariza şeklinde olduğunu bize haber vermektedir. Çünkü (كِتَابَ) kelimesi farzlık ve kesinlik ifade eder.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Ubeyde es-Selmani ile Süddi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ganimetin beşte biri dışında kalan savaş esiri evli kadınları, mehirlerini kendi malınızdan ödeyerek nikâhla istemeniz size helal kılındı."

Atâ, bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle dedi: **"Kadınlardan mahreminiz olanlar dışındaki akrabalarınız size helal kılındı."**

310 Nisâ, 4/24

Katade dedi ki: (مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Elinizin altında bulunan cariyeleriniz anlamına gelmektedir."**

Bazıları bunun, "Kadınlardan mahreminiz olanlar dışındaki akrabalarınız" anlamına geldiğini söylerken başkaları "Dördü geçmemek kaydıyla malınızdan mehir ödeyip nikâhlayarak kadınlarla evlenmek size helal kılındı" anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Diğer bir ulema grubu ise mezkûr ayetle, "cariyelerinizden dilediğiniz kadarıyla evlenebilirsiniz" manasının kastedildiğini söylemişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, kendileriyle evlenilmesi Kitap ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetiyle haram kılınanlar dışındaki kadınlarla evlenmenin helal kılındığını bildirmektedir.

Mehir Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[311]

Ayet-i kerimede görüldüğü gibi, Erkeğin kadından yararlanması, onun üreme organının bedeli olan malı ödemesi şartına bağlanmıştır. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

1-Kadının üreme organının bedeli, mal teslimini hak ettiren bir şey olmalıdır.

2-Mehir, kendisine mal denebilen bir şey olmalıdır. Çünkü kendileriyle evlenilmesi haram kılınanlar dışındaki kadınlarla evlenmenin mübah olması için kadına mali bir bedel ödemek gerektiği hitabı, herkese

311 Nisâ, 4/24

yöneliktir. Tıpkı anneler ve kızlarla evlenmenin haram olduğuna dair şu ayetteki hitabın herkese yönelik oluşu gibi:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ)

"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız..." [312]

Bu ayet, mehrin, kendisine mal denemeyecek değersiz bir şey olmasının caiz olmayacağına delalet etmektedir.

Mehrin miktarı konusunda fakihler farklı şeyler söylemişlerdir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* mehrin on dirhemden az olamayacağını söylediği rivayet edilmiştir. Tabiundan diğer bazı ulemayla birlikte Şa'bi, İbrahim, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad da bu görüştedirler.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Hasan, Said b. Müseyyeb ve Atâ dediler ki: "Az veya çok mehir üzerine nikâh kıymak caizdir."

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* bir nevat (çekirdek) yani beş dirhem, yaklaşık 14 gr. altın mehir vererek evlenmiştir.

Bazı âlimler, bir nevatın 10, diğer bazıları ise 3.3 dirhem ağırlığında olduğunu söylemişlerdir.

Mâlik dedi ki: "Mehrin en azı çeyrek dinar (Yaklaşık 1.0625 gr.) altındır.

İbn Ebi Leyla, Leys, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Bir dirhem kadar olsa bile, mehrin az veya çok bir mal olması caizdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı" ayet-i kerimesi, mal sayılmayan şeyin mehir

312 Nisâ, 4/23

olamayacağına, bir şeyin mehir sayılabilmesi için mal olmasının şart olduğuna delalet etmektedir. Ayetin gereği ve ifade ettiği zahiri mana budur. Bir veya iki dirhemi olan kimse için, "Yanında malı var" denemez. Dolayısıyla ve ayetin zahirine göre bir iki dirhemlik bir paranın mehir olması sahih olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "On dirhemi olan kimse için de "Yanında malı var" denmez. Ama siz on dirhemlik bir paranın mehir olmasını caiz görüyorsunuz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri bunun böyle olmasını gerekli kılmaktadır. Lâkin on dirhemin mehir olmasını icmaya dayanarak caiz gördük. Ayetin genel hükmünün icma ile tahsis edilmesi caizdir.

Ayrıca Haram b. Osman'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا مَهْرَ أَقَلَّ مِنْ عَشَرَةِ دَرَاهِمَ)

"On dirhemden az mehir olmaz."[313]

Hz. Ali'nin de *radıyallahu anh* mevkuf olarak böyle dediği rivayet edilmiştir. Allah'ın hukukunu ilgilendiren bu gibi şeylerin miktarı indî görüş veya içtihatla değil, ancak nass veya icma ile bilinir. Mehrin asgari on dirhem olarak belirlenmesi, bu belirlemenin nassa dayalı olduğunu göstermektedir. Bu, Enes'ten *radıyallahu anh* rivayet edilen ***"Âdetin en az süresi üç, en fazla süresi ise on gündür"*** ifadesine; Osman b. Ebi'l Âs es-Sekafi'den rivayet edilen ***"Loğusalığın azami süresi kırk gündür"*** ifadesine benzemektedir. Bunlar, nassa dayanarak söylenmiş sözlerdir. Çünkü bu gibi sözlerin kişisel rey ve düşünce sonucu söylenmiş olması mümkün değildir. Bu sözler, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* söylediği rivayet edilen şu söze de benzemektedirler: "Bir kimse namazının sonunda teşehhüt miktarınca otururs a namazı tamamlanmış olur."Bu ifade, Hz. Ali'nin *radıyallahu*

313 İbn Hacer, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'i Hidaye: 2/63

anh mutlaka Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduktan sonra böyle dediğine delalet etmektedir.

Mezhebimizin bazı fakihleri mehrin on dirhem olarak belirlenmesini gerekçelendirme babında şöyle demişlerdir: Kadının üreme organı da vücudunun diğer organlarından biri gibidir. Ondan yararlanmanın mübah olabilmesi için mutlaka mali bir bedel ödenmesi gerekir. Bu, hırsızlık sebebiyle kesilen ele benzemektedir. El, vücudun bir organı olduğuna ve kesilmesinin mübah olması da ancak bir mal çalmış olmasından dolayı olduğuna ve bu malın değerinin de asgari on dirhem olması gerektiğine göre, aynı şekilde kadına verilecek mehrin de asgari on dirhem olması gerekir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki; ulemanın tamamı, kadının üreme organından yararlanmanın bedelsiz mübah olamayacağı hükmünde görüş birliği etmiş iken, mübah kılmak için ödenecek bedelin miktarı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Buna göre mezkûr organdan yararlanma yasağının, ancak caizliği üzerinde ittifak edilen şeyle, yani asgari on dirhemlik mehir ödemeyle ortadan kaldırılması caiz olur. On dirhemlik mehir miktarının geçerliliği hususunda ulema görüş birliği etmişlerdir. Ancak daha azının da mehir olarak geçerli olup olmayacağı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu durumda üreme organından yararlanma yasağı, karşılığı olan mali bedel yani mehir kadına ödeninceye kadar devam eder. Bu karşılık ta, kendisiyle evlenilecek kadının emsallerine verilen mehr-i misildir. Bir delile dayanmadan bu mehrin miktarı azaltılamaz. Mesela bir adam bir kadınla mehirsiz olarak evlenirse, yine de kadına mehr-i misil ödemekle yükümlüdür. Bu da nikâh akdinin kadına mehr-i misil ödenmesini gerektirdiğine delalet etmektedir. Bir delile dayanmaksızın nikâhın gereği olan bir şeyi ortadan kaldırmak caiz olmaz. Mehrin on dirhemlik kısmından fazlasını veya o fazlalığın bir kısmını düşürmenin caiz olduğu hususunda icma vardır. Ama mehrin on dirhemden az olup olamayacağı hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Şu halde on dirhemden az olması veya hiç verilmemesi hususunda bir delil bulunmaması durumunda, nikâh akdinin gereği olarak kadına mehr-i mislinin verilmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."[314]

Bu ayet, az veya çok belirlenen mehrin yarısının kadına verilmesini gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Anlattıklarımızla mehrin on dirhemden aşağı olamayacağı ispatlandığına göre, on dirhemden az bir mala mehir demek, bir kısmını söylemekle tamamı söylenmiş gibi olan nikâh ve talak gibi bölünemeyen şeyler örneği mehrin tamamını söylemek gibi olur. Nikâh akdinde mehrin on dirhemi bölünemeyeceğine göre, on dirhemden az bir rakam söylemekle on dirhem mehir verileceği söylenmiş gibi olur. Kadına el sürmeden boşanma olursa, mehrin, yani on dirhemin yarısının kadına verilmesi gerekir. Çünkü ödenmesi farz olan tam mehir, on dirhemdir. Nikâh ve talakın bölünemez şeyler olduklarını söylemiştik. Mesela; bir kişi karısını yarım talakla boşadığını söylerse, karısı tam bir talakla boşanmış olur. Karısının yarısını boşadığını söylerse, tamamını boşamış olur. Maktulün velisi, kasten öldüren katilin cezasının yarısını affettiğini söylerse, tamamen affetmiş olur. (Çünkü kısas cezası ikiye bölünemez). Hâl böyle olunca mehir için beş dirhem demek, on dirhem gibi olur. Çünkü nikâh akdinde mehirle ilgili olarak on dirhemin bölünemeyeceğine dair delil vardır. El sürmeden boşama durumunda kadına beş dirhem vermenin vacip olduğunu söylediğimizde bu, ona verilmesi taahhüt edilen mehrin yarısıdır. Şunu da belirtelim ki, biz belirlenenin yarısını vermek gerektiğini söylerken ayetin hükmüne muhalefet etmiş olmuyoruz. Beş dirhemi tamamlayıncaya kadar ilavede bulunmayı başka bir delile dayanarak söylemekteyiz. Dolayısıyla bu durumda ayetin hükmüne muhalefet etmiş olmamaktayız. Aslında, belirlenen mehrin yarısını vermenin vacip olduğunu söylemezsek, mezhebimiz ayete muhalif olur. Ama el sürmeden kadının boşanması hâlinde başka

314 Bakara, 2/237

bir delile dayanarak mehrin yarısını vermenin gerekli olduğunu söylersek ve en azından beş dirhemi bulacak şekilde ilave yaparsak, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olmayız.

Mehrin on dirhemden az olmasını caiz görenler, Âmir b. Rebia'nın şu hadisini delil göstermektedirler:

Mehir olarak bir çift ayakkabı karşılığında bir erkekle evlenen bir kadın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona sordu:

(أَرَضِيتِ مِنْ نَفْسِكِ وَمَالِكِ بِنَعْلَيْنِ؟)

"Bir çift ayakkabı karşılığında bedenin ve malın bakımından (bu evliliğe) razı mısın?"

Bu soruya evet cevabını veren kadının nikâhını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geçerli saydı.[315]

Ebu Zübeyr'in bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Evlenirken bir kadına bir avuç un veya kavut yahut yiyecek veren kişi o kadını helal edinmiş olur."

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Abdülmelik b. Muğire et-Taifi, Abdurrahman b. es-Selmani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize hutbe irad etti. Hutbesinde, ***"Sizden bekâr olanları evlendirin"*** buyurdu. "Peki, aralarındaki alaka ne ile kurulacaktır? (Mehir ne kadar olacaktır?)" diye sorulunca buyurdu ki: ***"Aileler ne ile razı olurlarsa onunla."***[316]

Konuyla ilgili başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ اسْتَحَلَّ بِدِرْهَمَيْنِ فَقَدْ اسْتَحَلَّ)

315 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/223
316 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 14/184

"Bir kadını kendine helal edinmek isteyen kimse, iki dirhem vererek helal edinebilir."[317]

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, bir nevat (çekirdek) yani beş dirhem yaklaşık 14 gr. altın mehir vererek evlenmiş ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ)

"Bir koyun keserek de olsa düğün yemeği ver."[318]

Abdurrahman b. Avf'ın bu rivayeti reddedilmemiştir.

Ebu Hazim, Sehl b. Said'in şöyle dediğini nakletmiştir: Bir kadın kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Ey Allah'ın Resûlü, *kendimi sana hibe ettim*" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"benim kadınlara ihtiyacım yok"*** deyince yanında duran bir adam, "Beni bu kadınla evlendir" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adama, ***"Bu kadına mehir olarak verecek bir şeyin var mı?"*** diye sordu.

Adam, "*Şu izarım var*" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu: **"İzarı kadına verip de kadın üzerine oturduğunda senin (üzerine oturabileceğin bir) izarın olmayacak. Sen, (kadına mehir olarak vermek için) demirden de olsa bir *yüzük bulmaya çalış.*"**[319]

Bu hadisi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yüzüğün bile mehir sayılmasını kabul etmiştir. Oysa bir yüzük, on dirhem etmez.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir çift ayakkabıyı mehir olarak yeterli görmesine yapılacak itiraza verilebilecek cevaba gelince, bu hususta şöyle denebilir: Bir çift ayakkabının on dirheme eşit veya daha fazla

317 İbn Hacer, Et-Telhisu'l-Habîr: 3/403
318 Tirmizi, Nikâh, 10
319 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 10/212

değerde olması mümkündür. Bunda ihtilaf konusu olan şeye delalet eden bir husus görülmemektedir. Çünkü adam o kadına mehir olarak bir çift ayakkabı verip evlenmişti. Daha sonra bu durum kendisine haber verildiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yeterli görmüştü. O ayakkabının on dirhem veya daha fazla bir değerde olması da mümkündü. Bu rivayetteki lafzın genel ifadesine bakarak, herhangi bir çift ayakkabı karşılığında evlenmenin mübah olduğu söylenemez. Dolayısıyla bu, muhalif görüşte olanın söylediklerinin isabetli olduğuna delalet etmez. Şu da var ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o evliliğin nikâhının geçerli olduğunu söylemişti. Nikâhın geçerli olması, mehrin sadece o ayakkabı çifti olacağı, başka bir şey olamayacağına delalet etmez. Çünkü o adam o kadınla mehirsiz olarak evlenseydi bile nikâhı yine geçerli olacaktı. Nikâhın geçerli olması, evlenen kadına bir şey verilmeyeceği anlamına gelmez. Aynı şekilde mehir hesabına verilen ve değeri on dirhemden az olan bir çift ayakkabı ile kıyılan nikâhın geçerli olması, kadına başka bir şey verilmeyeceği anlamına gelmez.

Evlenirken bir kadına iki dirhem para veya bir avuç un veren kişinin o kadını helal edinmiş olacağına dair rivayet edilen hadislere gelince bunlar, kadının üreme organına sahip olmayla ilgili rivayetlerdir. Bu rivayetler, zikredilen şeyler dışında kadına başka bir şey verilmeyeceğine delalet etmemektedirler.

Abdurrahman b. Avf'ın *radıyallahu anh* bir nevat/çekirdek (yaklaşık 14 gr.) altın mehir karşılığı evlenmesiyle ilgili hadise gelince, ilgili rivayette anlatıldığına göre verdiği mehrin değeri, beş veya on dirhem imiş. Mehrin miktarı konusunda sorulan soruya Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* cevaben söylediği "Aileler ne ile razı olurlarsa onunla" ifadesine gelince bu, şer'an verilmesi caiz olan mallar anlamınadır. Mesela mehir olarak aileler, şarap veya domuz vermek karşılıklı berdel yapmakta anlaşırlarsa, bu anlaşmaları dinen geçerli olmaz. Mehir olarak on dirhem değerinde veya daha fazla değerde bir mal verileceği zaman bu malın şer'an mal sayılabilen bir şey olması gerekir.

Sehl b. Sa'd'ın rivayet ettiği hadise gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, evlenmek isteyen adama, aceleyle bir şeyler bulup getirerek kadına mehir peşinatı olarak vermesini emretmişti. Buna göre Peygamber'in

sallallahu aleyhi ve sellem buyruğunun maksadının şu olduğu anlaşılmaktadır: Eğer mehir olarak verilmesi sahih olan bir şey belirlemeyi kastetmiş olsaydı, nikâh akdinde mehir olabilecek bir şeyi daha sonra vermek üzere o adamın zimmetine borç olarak kaydederdi. Bundan anlaşılan odur ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mehir olarak verilmesi sahih olan bir şeyi o anda bulup getirmesini kastetmiş değildir.

Hadiste de görüldüğü gibi adam bir şey bulamayınca, "Ezberinde olan Kur'an (ı kadına öğretmen şartıyla) seni bu kadınla evlendirdim" buyurmuştur. Adamın ezberindeki Kur'an, mehir olamazdı. Bu da bizim anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

Fakihler, bir yıl kendisine hizmet etmek üzere bir kadınla evlenen kimsenin durumu hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "Bu evliliği yapan erkek hür ise evlendiği kadına (bir yıl hizmet etmek yerine) mehr-i misil vermelidir. Eğer köle ise kadına bir yıl süreyle hizmet etmelidir."

Muhammed dedi ki: "Erkek eğer hür ise bir yıllık hizmetin bedelini kadına vermelidir."

Mâlik dedi ki: "Kendi bedenini bir yıl, daha fazla veya daha az süreyle kadına kiralamak ve bunu da mehre saymak üzere evlenen kimse, eğer zifafa girmemişse nikâhı fesh edilir. Eğer zifafa girmişse nikâhı sabit olur."

Evzai dedi ki: "Kadına haccettirmek (ve bunu da mehre saymak) üzere evlenen kimse, zifafa girmeden kadını boşarsa, hac için gereken ulaşım, giysi ve nafaka masraflarının yarısını ona vermesi gerekir."

Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Kadına hizmet etmek (ve bunu mehre saymak) üzere evlenen erkeğin hizmet edeceği süre belli ise nikâhı geçerlidir."

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Bir adam, Kur'an'dan bir sure öğretmek üzere bir kadınla evlenirse, Kur'an öğretmesi mehir sayılmayacağından kadına mehr-i misil ödemesi gerekir." Mâlik ile Leys de bu görüştedirler.

Şafiî dedi ki: "Kur'an öğretmek mehir sayılır. Kur'an öğrettikten sonra ama zifafa girmeden önce kadını boşarsa, öğretim için takdir edilecek ücretin yarısını kadından geri ister." Bu, Müzeni'nin rivayetidir.

Rebi'in Şafiî'den yaptığı rivayete göre böyle bir durumda koca, kadından mehr-i mislinin yarısını ister.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı" ayet-i kerimesi, kendisiyle evlenilen kadının üreme organının bedelinin, satın almalarda malı teslim alma hakkını kazandıran bir şey olması gerekir. Çünkü (اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ) **"mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz"** ifadesinin iki manaya ihtimali vardır. Bu manalardan biri, kendisinin üreme organının bedeli olarak kadına bir malı mülk etmektir. Diğeri ise kendisinden yararlanması için mehir olarak verilecek malı kadına teslim etmektir. Bu da, kadının üreme organına sahip olmayı sağlayan mehrin, ya bir mal olduğuna ya da üreme organını kocasına sunmayı hak ettiren bir maldan yararlanma olduğuna delalet etmektedir. Çünkü (اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ) **"mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz"** ifadesi, bu manaların ikisini de kapsamakta ve gerekli kılmaktadır.

Menfaatler Mehir Olamaz

(وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيْٓـًٔا مَرِيْٓـًٔا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin" [320] ayeti, mehrin mal olması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü (وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) **"Kadınlara mehirlerini (bir görev**

320 Nisâ, 4/4

olarak) gönül hoşluğuyla verin" emrinin zahiri, vücup gerektirmektedir. Öz olarak bu emir, mehrin mal olması gerektiğine iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Ayetin baş tarafındaki (وَآتُوا) kelimesi "verin" anlamına gelmektedir. "Vermek" kelimesi ise menfaatler için değil, ayn (ayân) olan şeyler için kullanılır. Zira gerçekte verme eylemi menfaatlerde söz konusu olmaz.

2- (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Yeme eylemi menfaatlerde söz konusu olmaz. Bu eylem ancak yenilir olan nesneler ya da verdikten sonra yenilir hâle gelen nesneler için söz konusudur. Şu hâlde bu ayet, menfaatlerin mehir olamayacağına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, kölenin hizmetinin mehir sayılmamasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri bunu gerektirmektedir. Eğer buna dair bir delil olmasaydı, hizmetin mehir sayılması caiz olmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* berdel nikâhını yasaklaması da buna delalet etmektedir. Berdel, iki kişinin mehir ödemeksizin birbirlerinin kız kardeşi veya cariyesiyle evlenmesidir. Bu, satınalınan bir malı teslim alma hakkını müşteriye kazandıran şeyden başkasının mehir sayılamayacağı hususunda temel bir delildir. Bir mal olmadığı için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* üreme organının yararını mehir saymaması şu hükme delalet etmektedir: Satın alınan bir malı teslim alma hakkını müşteriye kazandırmayan bir şeyin, üreme organının bedeli olarak şart koşulması durumunda bu şey mehir olmaz. Aynı şekilde mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir erkek, taammüden öldürme suçunu affetme veya falan kadını boşama karşılığında bir kadınla evlenirse, üreme organının yararını mehir sayma örneğinde olduğu gibi bu bir mehir sayılmaz.

Şafiî dedi ki: "Berdel evliliklerinde kadınlardan biri için mehir belirlenirse nikâh geçerli olur. Kadınlardan her biri mehr-i misli hak eder."

Bu kavlinde Şafiî, nikâhı geçerli saydığı durumda üreme organını mehir saymamıştır. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* berdel nikâhı yapmayı yasaklamıştır. Bu da iki manaya delalet etmektedir:

1-Berdel iki cariye üzerinden yapıldığında üreme organından sağlanacak olan yarar mehir olmaktadır. Çünkü cariye için verilecek olan mehre cariyenin efendisi sahip olur. Bundan ötürü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, üreme organından sağlanacak olan yararın nikâhta mehir olmasını iptal etmiştir.

2-Berdel iki hür kadın üzerinden yapıldığında evlenecek olan erkek, muhatabına, "Kız kardeşini benimle evlendirmen karşılığında kız kardeşimi seninle evlendiriyorum" veya "Kızını benimle evlendirmen karşılığında kızımı seninle evlendiriyorum" der. Bu durumda evlendirilen her iki kadının nikâh akidlerinde mehirden söz edilmez. Burada menfaatler, nikâhlanan kadınlardan başkaları yani veliler için şart koşulmuş olmaktadır.

Yukarıdaki iki berdel şeklinden birinde nikâh akdi sırasında kadın için mehirden söz edilmemektedir. Diğerinde ise üreme organının bedeli, diğer kadının üreme organından sağlanacak yarar olmaktadır. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun bedel olmasını iptal etmiştir. Bu da üreme organının bedelinin yani mehrin, satın alınan bir malı teslim alma hakkını müşteriye kazandıran bir nesne olmasının şart olduğunu gösteren temel bir delildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cariyenin üreme organından sağlanan yarar, mal olan cariyeden sağlanan bir haktır. Bu, kölenin sağlayacağı hizmet karşılığında evlendirilmesi gibi caiz olamaz mı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Köle sağladığı hizmet ile, malı -yani kendi bedenini- tıpkı bir kiracı gibi teslim alma hakkını kazanır. Cariyenin kocası ise sırf nikâh akdi yapmakla cariyeyi teslim alma hakkını elde edemez. Çünkü bu durumda efendisi, cariyeyi evde barındırmayabilir. (اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ) **"Mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz"** ifadesi

nikâh akdi kıyılması sebebiyle efendi, cariyesinin üreme organının bedeli yani mehir olarak bir miktar mal teslim alma hakkını kazanır.

Kur'an'dan bir sure öğretme karşılığında evlenmeye gelince; bu öğretim, iki bakımdan mehir sayılmaz. Şöyle ki:

1-Önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'an öğretmek, hür kimsenin hizmeti gibi olmayıp onunla bir malı teslim alma hakkı kazanılamaz.

2-Kur'an öğretmek farz-ı kifayedir. Bir insana Kur'an'dan bir yeri öğreten kimse, bir farzı yerine getirmekten öteye gitmiş olmaz.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً)

"Bir ayet olsa bile onu benden (başkalarına) ulaştırın."[321]

Şu hâlde Kur'an öğretmenin, üreme organının bedeli yani mehir sayılması nasıl caiz olur? Eğer bu caiz olsa, İslam'ı öğretme karşılığında evlenmek de caiz olur ki böyle bir şey batıldır. Zira insanın yapmasını Yüce Allah'ın vacip kıldığı bir şeyi yapan kimse, yapılması gereken görevini yapmış olur. Bunun karşılığında dünyevî bir şey almayı hak etmez. Eğer bu caiz olsa, hâkimlerin de verdikleri hüküm karşılığında rüşvet almaları caiz olur. Oysa Yüce Allah, rüşvet almayı haram kılıp yasaklamıştır.

Bir kişi çıkıp aşağıdaki rivayetleri delil olarak ileri sürüp itirazda bulunabilir:

Sehl b. Sa'd'ın rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre bir kadın kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmiş ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla evlenmek istemeyince yanında duran bir adam, "Beni bu kadınla evlendir" demişti.

321 Buhari, Enbiya, 51

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Kur'an'dan bildiğin bir yerler var mı?"*** diye sormuş, adam da "Evet, falan sureyi biliyorum" demişti.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ) ***"Ezberindeki Kur'an sebebiyle seni bu kadınla evlendirdim"***[322] buyurmuştu.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh*, Sehl b. Sa'd'ın Peygamber'le *sallallahu aleyhi ve sellem* evlenmek isteyen kadınla ilgili rivayetine benzer bir rivayette bulunmuş ve o rivayette şu ifadelere yer vermiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o kadınla evlenmek isteyen adama, ***"Kur'an'dan nereleri ezberlemişsin?"*** diye sormuş, adam da Bakara veya ondan sonra gelen surenin adını vermişti.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Kalk kadına yirmi ayet öğret. Artık o senin karındır"*** buyurmuştu.

Denildi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o kadınla evlenmek isteyen adama (فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ) demesi şu manaya gelmektedir: "Ezberindeki Kur'an sebebiyle seni bu kadınla evlendirdim."

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ)

"Bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarmanızdan ve böbürlenmenizden ötürüdür."[323]

Yani şu başınıza gelenler, yeryüzünde şımarmanız sebebiyledir. O sahabinin Kur'an'dan bazı yerleri ezberlemiş olması, bu bilip ezberlediği ayetlerin mehir sayılmasını gerektirmez. Öğretmeye gelince bu rivayette ona değinilmemiştir. Şu hâlde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o kadınla evlenmek isteyen sahabiye şunu demek istemiştir: Ben Kur'an'ı tazim

322 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/232
323 Mü'min, 40/75

etmek ve senin de Kur'an'ı öğrenip ezberlemiş olman sebebiyle seni bu kadınla evlendirdim. Bu, Abdullah b. Ebi Talha'nın Enes'ten *radıyallahu anh* yaptığı şu rivayete benzemektedir.

Enes *radıyallahu anh* dedi ki: Ebu Talha, Ümmü Süleym adındaki kadınla evlenmek istedi. Ümmü Süleym *radıyallahu anh* "Ben şu adama (Hz. Muhammed'e) iman ettim. Onun Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ettim. Eğer bana uyar (Müslüman olur) isen seninle evlenirim" dedi. Ebu Talha, "Ben senin dinin üzereyim" dedi. Ümmü Süleym de onunla evlendi. Böylece Ümmü Süleym'in mehri, Ebu Talha'nın İslam'a girmesi oldu. Bu şu demektir: Ümmü Süleym, İslam'a girdiği için onunla evlendi. Yoksa hakikatte İslamiyet, hiç kimse için mehir olmaz.

İbrahim b. Tahman'ın hadisine gelince bunun senedi zayıftır. Bu kıssayı Mâlik, Ebu Hazim'den o da Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmiştir. Bu rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o adama ***"Kalk da kadına Kur'an öğret"*** ifadesi geçmemektedir. Bu rivayet, İbrahim b. Tahman'ın hadisi ile çatışmamaktadır. Bu hadis sahih olsa bile, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an öğretimini mehir kıldığına delalet etmez. Zira mehir o adamın zimmetinde borç olarak durduğu hâlde yine de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, kadına Kur'an öğretmesini emretmiş olabilir. Çünkü Kur'an öğretmesinin mehir sayılacağını ona söylemiş değildir.

Bir kişi şu ayeti ileri sürerek şöyle bir itirazda bulunabilir:

(اِنِّي اُرِيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى اَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ)

"Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum."[324]

"Yüce Allah hür kimseden sağlanacak yararın mehir sayılabileceğini bu ayette bildirmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayette hür kimseden sağlanacak olan yararın kadına değil, babasına sağlanması şart koşulmuş-

324 Kasas, 28/27

tur. Kadının babasına verilmesi ve sağlanması şart koşulan şey mehir olmaz. Dolayısıyla bunu delil olarak ileri sürmek, meselemiz bağlamında geçerli değildir. Şunu da ifade edelim ki sekiz yıllık hizmet aslında kadın için şart koşulmuş ancak akdi babası yaptığı için babası "bana çalışman..." ifadesini kullanmış yahut "Sen ve malın babana aitsiniz" hadisi fetvasınca evladın malı babasına nispet edilmiş olduğu için böyle denilmiş olabilir. Ancak bu hüküm, berdel yasağıyla neshedilmiştir.

(اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz" ifadesi, cariyenin azad edilmesinin cariyenin kendisi için mehir sayılmayacağına delalet etmektedir. Çünkü ayet, üreme organının bedeli olan mehrin, malı teslim almayı hak ettiren bir şey olmasını gerekli kılmaktadır. Cariyeyi azad etmede ise mal teslimi diye bir şey yoktur. Ancak mülkiyetin düşürülmesi vardır. Hem de efendiye bir mal teslim etme olayı olmadan cariyenin üzerindeki mülkiyet hakkı düşürülmektedir. Bilindiği gibi efendinin azad etmesiyle mülkiyetine bir şey geçmemekte, aksine azad etmekle cariye üzerindeki mülkiyeti yok olup gitmektedir. Azad etmesi sebebiyle bir mal elde edemediğine veya bir malı teslim alma hakkına sahip olamadığına göre azad etmesi mehir sayılmaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mehirsiz Evlenme Hakkına Sahipti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Safiyye'yi *radıyallahu anh* azad ettiği ve azadlığını da onun mehrine saydığına dair rivayete gelince Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*, ümmetinden ayrı kendisine mahsus bir hak olarak mehirsiz evlenme hakkına zaten sahipti. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ)

"Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de

kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helâl kıldık.)"[325]

Mehirsiz olarak evlenmek, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tanınmış bir imtiyazdır. Cariyeler dışında dokuz hür kadınla evlenmek de ona tanınmış bir imtiyazdı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيْٓـًٔا مَرِيْٓـًٔا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısnıını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."[326]

Bu ayet, azad etmenin mehir sayılmayacağına birkaç yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Ayette geçen "verin" kelimesi, vücup ifade eden bir emirdir. Azadlık hakkının cariyeye verilmesinin vacip olduğunu söylemek doğru olmaz.

2-Ayette (فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا) **"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa..."** ifadesi geçmektedir. Azad etmenin gönül hoşluğuyla feshedilmesi düşünülemez.

3-Ayette (فَكُلُوهُ هَنِيْٓـًٔا مَرِيْٓـًٔا) **"onu da afiyetle yiyin"** ifadesi geçmektedir. Böyle bir durumun azad etme olayında görülmesi mümkün değildir.

(مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla (size helâl kılındı)"

325 Ahzab, 33/50
326 Nisâ, 4/4

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu cümlesinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-Kendileriyle evlenmenin haram olduğu, önceki ayette ve bu ayetin baş kısmında bildirilenler dışındaki kadınlarla evlenmenin mübah olması için, nikâh akdi yaparak iffetlerini korumak gerekir. Nikâh kıyılmasıyla onların iffetlerinin korunmuş olacağı ayette haber verilmektedir.

2- (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı" cümlesinde belirtilen kadınların erkeklere helal olabilmesi için iffetlerinin korunması şarttır.

Yukarıdaki iki manadan birincisi kastedilmişse, mübahlığın mutlak olarak zikredilmesi genel hüküm ifade eder ve içerdiği her kısımda -delil ile istisna edilenler dışında- bu hüküm geçerli olur. Eğer ikincisi kastedilmişse, mübahlığın mutlak olarak zikredilmesi mücmel olur. Çünkü bu mübahlık, kendisiyle evlenilecek olan kadının muhsan hâle getirilmesi şartına bağlanmıştır. Muhsanlık ise mücmel bir kelime olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Şu hâlde burada o kelimeye dayanarak delil ileri sürülemez. En uygunu, (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ) **"İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla (size helâl kılındı)"** cümlesini, kendisiyle evlenilen kadının muhsan kılındığı, yani iffetinin korunduğunu bildiren bir haber cümlesi olarak kabul etmektir. Bu cümleyi bu şekilde kullanmak mümkündür. Çünkü bir kelimenin genel anlamlı olması muhtemel olduğunda onu zahir anlamıyla kullanma imkânımız olabilir. Ya da o kelime mücmel olabilir. O zaman da manasını ve hükmünü anlayabilmemiz için açıklanmasına ihtiyaç duyulur. O takdirde böyle bir kelimeyi mücmel hâlde bırakmayıp genel anlamına göre yorumlamak gerekir. Böyle yapıldığında hükmü kullanılmış olur. Öyleyse bu yola koyulmamız gerekmektedir. Kelimeyi, başka bir yerden açıklama gelmeden hükmünü düşürecek şekilde yorumlamamız doğru olmaz. Ayetin akışından ve özünden anlaşıldığına göre muhsanlık kelimesi, kendisiyle evlenilecek olan kadının nikâh akdi yapılınca iffetinin korunacağını haber vermektedir. Zira Yüce Allah, (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ) **"İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla (size helâl kılındı)"** buyurmaktadır.

"Sifah" kelimesi Arapça'da zina anlamına gelmektedir. Mezkûr ayette bildirildiğine göre muhsanlık yani iffetlilik, zinanın zıttıdır. Ayette muhsan kelimesiyle iffetlilik kastedilmiş olduğuna göre kelimenin manası mücmel olmayacak şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü ayetin manası şöyle takdir edilebilir:

"Zina etmeksizin iffetli yaşamak ve mallarınızla mehirlerini vererek bunların dışındaki kadınlarla evlenmek, size helâl kılındı."

Bu, mana ve maksadı açık olan bir ayet olup iki manayı gerektirmektedir. Biri, haram kılınan kadınlar dışındakilerle evlenmenin mutlak ve genel olarak mübah oluşudur. Diğeri de nikâh akdini yaptıklarında zinadan uzak durmuş ve iffetlerini korumuş olmalarıdır. Muhsanlık, müşterek bir lafızdır. Mutlak olarak kullanıldığında diğer müşterek lafızlar gibi genel anlam ifade etmez. Çünkü bu lafız, muhtelif birkaç manaya gelmektedir. Aslı, "men" manasınadır. İçindeki insanları düşmanlarına karşı koruduğu için kaleye de bu yüzden "Hısn" denmiştir. Savaşçıyı darbelere karşı koruduğu için zırha (اَلدِّرْعُ الْحَصِينَةُ) denmiştir. Binicisini ölümden koruduğu için erkek ata "Hisan" denmiştir. Üreme organını kötü fiillerden koruduğu için iffetli kadına "Hasân" denmiştir. Şair Hassan b. Sabit *radıyallahu anh*, Hz. Aişe *radıyallahu anh* hakkında şöyle demiştir:

(حَصَانٌ رَزَانٌ ما تُزَنّ بريبةٍ ... وتُصْبِحُ غَرْثَى من لُحومِ الغَوَافِلِ)

İffetli ve ağırlığı olan bir kadındır o.

Şüphe yüzünden iftira edilmez ona.

Habersizlerin etini yemez o.

Bilâkis aç karınla sabahlar o.

[Yani kimsenin özellikle suçsuz ve hiçbir şeyden haberi olmayan kadınların (etini yemez) gıybetini yapmaz.]

Nitekim bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ)

"İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mü'min kadınlara zina isnat edenler..." [327]

Bu ayette geçen "muhsenat" kelimesi iffetli kadınlar anlamına gelmektedir. Muhsanlık, sözlük anlamı dışında şer'î ıstılahta muhtelif manalara gelmektedir. Mesela muhsan, Müslüman anlamına gelmektedir.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِذَآ اُحْصِنَّ)

"Müslüman olduktan sonra..."

Bir rivayete göre ayetin manası böyledir. Muhsan kelimesi evli kimse manasına da gelmektedir. Tefsirdeki bir rivayete göre yukarıdaki ayetin manası, "Evlendikten sonra" şeklindedir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."

Bu ayette muhsanat kelimesi evli kadınlar manasında kullanılmıştır. Bu kelime, (اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"İffetli kadınlara zina isnat edenler"** ayetinde olduğu gibi, iffet manasına da gelmektedir. Sahih bir

327 Nûr, 23/24

nikâha dayanarak eşiyle cinsel ilişkide bulunan kimse daha sonra zina ederse muhsan sayıldığı için kendisine recm uygulanır. Görüldüğü gibi muhsan, sahih nikâhla evlenip eşiyle cinsel ilişkide bulunan kimse manasına gelmektedir.

Muhsanlıkla ilgili olarak şeriatta iki hüküm vardır. Bunlardan birine göre, muhsan kimseye zina iftirasında bulunan kişiye had uygulanması gerekir. Bununla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[328]

İftiraya uğrayan kimsenin iffetli, hür, müslüman, akıllı ve ergen olması şarttır. Zina iftirasına maruz kalan kimse eğer bu vasıfları taşımıyorsa, iftira edene had uygulanmaz. Çünkü deliye, çocuğa, zinakâra, kâfire ve köleye zina iftirasında bulunan kimseye had uygulanmaz. Zina iftirasında bulunan kimseye had uygulanması için, iftiraya uğrayan kimse de muhsanlıkla ilgili bu vasıfların bulunması gerekir.

Muhsanlıkla ilgili diğer hükme gelince muhsan kişi zina ettiği takdirde kendisine recm uygulanmasıdır. Zina eden kişinin recm edilmesi için Müslüman, akıllı, ergen, hür ve sahih nikâhla evlenmiş olup eşiyle cinsel ilişkide bulunmuş olması gerekir. Zina eden erkekle kadının bu vasıfları taşımaları gerekir. Bu vasıflardan biri eksik olursa, zina eden erkeğe recm uygulanmaz.

Sifah, zina demektir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Ben nikâh sonucu doğdum. Sifah (zina) sonucu doğmadım."[329]

328 Nûr, 4/24

329 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/80

Ayette geçen (غَيْرَ مُسَافِحِينَ) ifadesiyle ilgili açıklamalarında Mücahid ile Süddi dediler ki: "Bu, "zina etmeksizin" demektir."

"Sifah" kelimesinin lügat manasıyla ilgili olarak şunlar söylenmiştir:

"Sifah" kelimesinin kökü suyu dökmek anlamında (سَفَحَ الْماءَ) den gelmektedir.

Mesela şöyle de denilir:

(سَفَحَ دَمْعَهُ) "Gözyaşını döktü."

(سَفَحَ دَمَ فُلانٍ) "Falanın kanını döktü."

(سَفَحَ الْجَبَلُ أَسْفَلَهُ) "Dağ, suları alt tarafına döktü." Çünkü dağın üzerindeki suların dökületeceği yer, alt taraflarıdır.

(سافَحَ الرَّجُلُ) "Adam zina etti" denilir. Çünkü zina ettiğinde döl suyunu, doğacak çocuğun nesebinin sübutu, kendisiyle ilişkide bulunduğu kadının iddet beklemesi ve nikâhla ilgili diğer hükümler gündeme gelmeksizin dökmüş olmaktadır. Zinaya sifah denmektedir. Çünkü zina ederken döl suyunu dökmekten başka bir şey yapmış olmamaktadır. Bu ilişki sonucunda doğacak olan çocuğun nesebi sabit olmamakta, çocuğun nesebi kendisinin nesebine bağlanmamakta, ilişkide bulunduğu kadın iddet beklememekte, ilişkileri sahih bir evlilik sayılmamakta, kadına mehir verilmesi gerekmemekte, bu ilişki sebebiyle nikâh ahkâmı devreye girmemektedir. Bütün bu manalar, sifah kelimesinin ifade ettiği mananın kapsamına girmektedirler. Doğrusunu Allah bilir.

Müt'a Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin."[330]

330 Nûr, 24/24

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu cümle, kendileriyle evlenilmesi haram kılınan kadınlar dışındakileri nikâhlamayı mübah kılan, (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** cümlesine atfedilmiştir. Bundan sonra (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ) **"Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza (cinsel ilişkide bulunmanıza) karşılık olarak"** (فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) **"kendilerine mehirlerini (tam olarak) verin"** buyrulmuştur.

Bu ayet, şu ayetlere benzemektedir:

(وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin." [331]

(فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا)

"Ondan hiçbir şeyi geri almayın."[332]

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ) ayetinde söz konusu olan istimta' kelimesi Arapça'da yararlanma anlamına gelmektedir. Ancak ayette bu kelime, üstü kapalı bir şekilde cinsel ilişki anlamına gelmektedir.

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا)

"Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz."[333]

Yani o güzelliklerden yararlanmakta acele ettiniz.

331 Nûr, 4/24
332 Nûr, 20/24
333 Ahkaf, 46/20

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ)

"Siz de payınıza düşenden öylece faydalandınız."[334]

Dünyadaki payınızdan ve nasibinizden yararlandınız.

Yüce Allah (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ) ayetinde, kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları belirledikten ve mezkûr ayette annelerle ve onun yanında sıralanan diğer kadınlarla evlenmeyi haram kıldığını bildirdikten sonra oraya (وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** cümlesini atfetti. Bu son cümle, kendileriyle evlenilmesi haram kılınan kadınlar dışında kalanları nikâhlamanın mübah olmasını gerekli kılmaktadır. Bundan sonra da ayetin devamında şu ifade yer almaktadır:

(اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"İffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."

Doğrusunu Allah bilir ya, bu ayette kastedilen mana şu olabilir: Nikâh kıyarak evlenmekle zinadan uzak kalıp iffetinizi korumuş olursunuz. Evlenmek istediğiniz kadınla nikâh kıyarsanız onunla evlenmiş olursunuz. Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin."

Kendisinden yararlanılan eşe, kocanın mehri tam olarak vermesi vacip kılınmıştır.

334 Tevbe, 9/69

Yüce Allah (فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) **"Öyle ise sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, ücretlerini de verin"**[335] ayetinde mehri ücret olarak adlandırmıştır. Bu ayette geçen diğer ücret kelimeleriyle de mehir kastedilmiştir. Mehre ücret denmiştir. Çünkü ücret, elde edilen menfaatlerin bedelidir. Aynların bedeli değildir. Nitekim kiralanan evden ve binekten sağlanan menfaatin bedeline ücret denir.

Ebu Hanife'nin "Bir Kadını Kiralayıp Onunla Zina Edene Had Uygulanmaz" Sözünün Delili

Yüce Allah'ın mehri ücret olarak adlandırmasında, Ebu Hanife'nin "Bir kadını kiralayıp onunla zina edene had uygulanmaz" sözünün doğru olduğunun delili vardır. Çünkü Yüce Allah, mehre ücret adını vermiştir. Bu, kendisiyle zina edilecek kadına "sana şu kadar ücret vereceğim" demek yerine "sana şu kadar mehir vereceğim" demek gibidir. Böyle bir görüş Hz. Ömer'den de *radıyallahu anh* rivayet edilmiştir. Ancak kiralanan kadınla cinsel ilişkide bulunmak, şahitsiz olduğu için fasid bir nikâhtır.

Konuyla ilgili başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."[336]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) **"Onlardan faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin"** ayetini, kadınlarla mut'a nikâhı yapılabileceği şeklinde yorumlamıştır. Bu ayetle ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* başka görüşler de rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayeti, mut'a nikâhının mübahlığına yorumlamıştır.

335 Nisâ, 4/25
336 Mümtahine, 10/60

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Ubeyy b. Kâ'b bu ayeti şu şekilde okumuştur:

(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاٰتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ)

"Onlardan belli bir süreye kadar faydalanmanıza karşılık kendilerine ücretlerini verin."

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas'a "Mut'a nikâhı hakkında şiirler söylenmiştir" denildiğinde o şöyle cevap vermiştir: "Mut'a nikâhı yapan kişi, leş, kan ve domuz eti yemek zorunda kalan zaruret hâlindeki kişi gibidir" diyerek zaruret hâlinde mut'a nikâhı yapmanın mübah olduğunu söylemiştir.

Cabir b. Zeyd'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, sarf ve mut'a nikâhıyla ilgili görüşünden vazgeçmiştir. Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Bükeyr b. Abdullah el-Eşecc, Şerid'in azatlısı Ammar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radıyallahu anh* sordum:

- Müt'a, nikâh mıdır, yoksa zina mıdır?

- Ne zina ne de nikâhtır.

- Peki, öyleyse nedir?

- Müt'a, Yüce Allah'ın ayette bildirdiği gibidir.

- Müt'a tamamlandıktan sonra kadının iddet beklemesi gerekir mi?

- Evet, bir âdet görerek iddet beklemesi gerekir.

- Müt'a yapan kadınla erkek birbirlerine mirasçı olurlar mı?

- Hayır.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"(فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Onlardan faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin" ayeti, şu ayetle neshedildi:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."[337]"

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* böyle demesi, müt'a hakkındaki görüşünden vazgeçtiğine delalet etmektedir.

Seleften bir ulema grubunun müt'ayı zina saydıkları rivayet edilmiştir. Cafer b. Muhammed b. Yeman'ın bildirdiğine göre Abdülmelik b. Muğire b. Nevfel, kendisine müt'anın hükmü sorulan İbn Ömer'in *radıyallahu anh* , "Müt'a zinadır" dediğini rivayet etmiştir.

Hişam b. Urve, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müt'a nikâhı, zina gibi kabul ediliyordu."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müt'anın zina sayılması caiz değildir. Çünkü rivayet ehlinin ittifakla bildirdiklerine göre müt'a yapmak, bazı vakitlerde mübahtı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kılmıştı. Cenab-ı Allah zinayı asla mübah kılmış değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mübah kılındığı vakitte müt'a, zina değildi. Yüce Allah haram kıldığında müt'aya zina demek caiz oldu. Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Zinakâr, bir beyyine olmaksızın evlenen kadındır. Herhangi bir köle de efendisinin izni olmadan evlenirse o, zinakârdır."***

Bu hadiste kastedilen, gerçek manada zina değildir. Ancak bu ifade, yapılan işin haram olduğunu bildirmek için kullanılmıştır.

337 Talâk, 65/1

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Gözler zina eder. Ayaklar zina eder. Gözlerin zinası (kadının bakılması haram olan yerine) bakmaktır. Ayakların zinası ise haram fiili işleme yerine doğru yürümektir. Bütün bunları da üreme organı doğrular veya yalanlar."[338]

Bu hadiste geçen zina kelimeleri mecazî anlamda kullanılmıştır. Çünkü kadının bakılması caiz olmayan yerlerine bakmak, zina yapılacak yere doğru yürümek her ne kadar gerçekte zina değilse de haramdır. Aynı şekilde müt'a nikâhına zina diyen de bu nikâh türünün haramlığına vurgu yapmak için zina kelimesini mecazî anlamda kullanmıştır.

Cafer b. Muhammed b. Yeman'ın bildirdiğine göre Katade, Ebu Nadre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas *radıyallahu anh*, müt'a nikâhını tavsiye ediyordu.

İbn Zübeyr ise insanları bundan menediyordu. Ben bunu Cabir b. Abdullah'a anlattığımda şöyle dedi: "Bununla ilgili hadis benim elimde dönüp dolaştı. Bizler Resûlullah'la *sallallahu aleyhi ve sellem* birlikte temettü haccı yaptık. Hz. Ömer kalkıp şöyle dedi: "Allah, kendi Resûlü'ne dilediği şeyi dilediği kadar helal kılar. Siz, haccınızı ve umrenizi tamamlayın. Şu kadınları da müt'a şeklinde nikâhlamaya son verin. Belli bir süreye kadar bir kadını nikâhlamış olan bir adam huzuruma getirilmesin. Getirilirse mutlaka onu recmederim!" Hz. Ömer *radıyallahu anh*, müt'a nikâhı yapan kimseye recm uygulayacağını bildirmiştir. Belki de insanlar müt'a yapmaya son versinler diye tehdit ve korkutma amacıyla böyle demiştir. Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah, Ömer'e rahmet etsin. Müt'a nikâhı, Yüce Allah'tan bir rahmettir. Allah, müt'a ile Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetine rahmet etmiştir. Şayet Ömer bu nikâhı yasaklamasaydı, insanların çok az bir kısmı zinaya ihtiyaç duyacaktı."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu kavillerinden çıkan sonucu maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

338 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 7/139

1-Müt'a nikâhı yapmak, bazı rivayetlere göre zaruret veya başka zorlayıcı herhangi bir durum olmadan mutlak olarak mübahtır.

2-Zaruret durumunda leş yemek helal olduğu gibi, müt'a nikâhı yapmak da helaldir.

3-Müt'a nikâhı yapmak haram kılınmıştır. Haram kılındığını bildiren rivayetin senedini önceki sayfalarda zikretmiş bulunmaktayız. Ayrıca İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* kendisi de müt'a nikâhının mübahlığının neshedildiğini söylemiştir. Onun, müt'anın mübahlığına ilişkin görüşünden vazgeçtiğine Abdullah b. Vehb'in şu rivayeti delalet etmektedir:

Amr b. Haris'in bildirdiğine göre Bükeyr b. Eşecc, Beni Haşim'in azatlısı Ebu İshak'ın kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle bir soru sordu: "Ben bir yolculuktaydım. Beraberimde bir cariyem ve yol arkadaşlarım vardı. Kendisinden yararlansınlar diye cariyemi arkadaşlarıma helal ettim."Adamın böyle demesine karşılık olarak İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Bu yaptığınız zinadır" dedi. Bu da onun, müt'a nikâhının mübahlığına ilişkin görüşünden vazgeçtiğine delalet etmektedir.

Müt'a nikâhının mübahlığına (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) **"Onlardan faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin"** ayetini ve Ubeyy b. Kâ'b'ın rivayetine göre bu ayetin (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) **"Onlardan belli bir süreye kadar faydalanmanıza karşılık olarak kendilerine ücretlerini verin"** şeklinde okunuşunu delil göstermeye gelince, bu ayette süreyle ilgili (إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى) **"belli bir süreye kadar"** kaydının bulunduğunu hiçbir müslüman kabul etmez. Şu hâlde Kur'an'da nikâhın süreli olabileceğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bulunsaydı bile, kadınlarla müt'a yapmanın caizliğine delalet etmezdi. Çünkü sürenin mehre dâhil olması mümkündür. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilirdi: Belli bir süre sonra mehirlerini verme karşılığında kendileriyle zifafa girip yararlandığınız kadınlara, süre dolduğunda mehirlerini verin.

Bu ayette müt'anın değil de normal nikâhın kastedildiği, üç bakımdan ayetin özünden anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

1-Bu ayet, (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ) **"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı"** cümlesinde geçen nikâhın mübahlığına atfedilmiştir. Bu ayet, kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar dışındaki kadınları nikâhlamanın mübah olduğuna delalet etmektedir. "Helal kılınma" ifadesiyle, mutlaka nikâhla helal kılınmanın kastedilmiş olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Ayette sözü edilen yararlanma ile de, nikâhlı olarak kendisiyle zifafa girilen kadından yararlanmanın kastedildiği apaçıktır. Kocasının kendisinden yararlanması ile kadın, mehrin tamamını hak eder.

2-Ayette geçen (مُحْصِنِينَ) kelimesine gelince, ihsân, ancak sahih nikâha dayalı cinsel ilişkiyle olur. Müt'a nikâhına dayanarak cinsel ilişkide bulunan kimse muhsan olmaz. Böyle bir kimseye muhsan denemeyeceğine göre, (مُحْصِنِينَ) kelimesiyle ancak nikâhın kastedilmiş olduğunu anlamaktayız.

3- (غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"...zina etmemek şartıyla..."

Zinaya "sifah" denmiştir. Çünkü doğacak çocuğun nesebinin sabit olması, ayrılma durumunda kadının iddet beklemesi, evliliğin devam etmesi gibi nikâh ahkâmı müt'da yoktur. Nikâh kesinleştirilinceye kadar da bu hükümlerden söz edilemez. Bu gibi sakıncaları taşıdığı için müt'a, zina anlamındadır. Müt'ayı sifah/zina olarak adlandıranlar, onun bu yönünü dikkate almış olmalıdırlar. Zina edene müsafih denmiştir. Çünkü onun cinsel ilişkide bulunması, doğacak çocuğun nesebinin kendisine ait olmaksızın dölsuyunu batil ve günah bir yolla boşaltmış olmasından başka bir sonuç doğurmaz. Cenab-ı Allah sifah ismini cinsel ilişkinin helal olanından ayırdığına ve meşru olan ilişki ile de muhsanlığı sabit kıldığına göre, ayette geçen istimta' kelimesiyle müt'anın kastedilmiş olmaması gerekir. Çünkü müt'a, sifah yani zina anlamındadır. Şu hâlde ayette geçen 'istimta' kelimesiyle nikâh kastedilmiştir.

Kadınla erkeğin birlikteliğinin mübah olması için Yüce Allah şu şartı ileri sürmüştür:

(غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"...zina etmemek şartıyla..."

Bu da müt'anın yasaklandığına delalet etmektedir. Zira anlattığımız açıdan bakıldığında müt'anın zina anlamında olduğu görülecektir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Müt'anın mübah olduğunu söyleyen sahabi, Abdullah b. Abbas'dır *radıyallahu anh.* Bununla beraber bu konuda ondan muhtelif rivayetler gelmiştir. Ayeti te'vil ederek müt'ayı mübah saydığı rivayet edilmiştir. Oysa mezkûr ayette müt'anın mübahlığına ilişkin bir delil yoktur. Aksine ayet, anlattığımız şekilde müt'a nikâhının haram ve mahzurlu olduğuna açıkça delalet etmektedir. Sonra onun, müt'ayı leş, domuz eti ve kan gibi kabul edip zaruret hâlindeki kimseden başkasına helal olmayacağını söylediği rivayet edilmiştir. Böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Çünkü haramları mübah kılan zaruret, müt'ada mevcut değildir. Şundan ki: Leş yemeyi ve kan içmeyi mübah kılan zaruret, leşi yemediği veya kanı içmediği takdirde ölmesinden korkulan kimse için söz konusudur. Oysa biz biliyoruz ki, bir kişi cinsel ilişkide bulunmadığı takdirde ne kendisi ölür ne de vücut organlarından biri telef olur. Gerek rahatlık gerekse zaruret durumunda cinsel ilişkide bulunmak zorunlu olmadığına göre müt'anın haramlığı sabit olmuş ve "Zaruret durumunda leş ve kan helal olduğu gibi müt'a yapmak da helaldır" diyen kimsenin sözünün doğruluğu imkânsız olmuştur. Zira böyle bir ifade çelişkilidir ve bu ifade, İbn Abbas'tan rivayette bulunanların bir vehminin ürünü olmaya daha layıktır. Çünkü İbn Abbas -Allah kendisine rahmet etsin- böyle bir gerçek kendisine gizli kalmayacak kadar büyük bir fakihtir. Şu hâlde kendisinden gelen rivayetlerin sahih olanı, müt'anın haram ve mahzurlu olduğuna, mübahlığına dair görüşünden de vazgeçtiğine ilişkin rivayettir.

Müt'anın haramlığının delili şu ayettir:

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ)

"Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır."[339]

Bu ayette cinsel ilişkinin mübahlığı, eşlerle ve cariyelerle sınırlı tutulmuştur. Bunların dışındakilerle ilişkide bulunmak, (فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ) **"Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır"** ayetiyle yasaklanmıştır. Müt'a ise eşler ve cariyelerle olan ilişkinin dışında kaldığı için haramdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kendisinden şehevi bakımdan yararlanılan kadının eş olmasını inkâr etmediniz. Müt'a da mübahlık sınırları içinde kalan iki ilişkinin yani eş ve cariye ile olan cinsel ilişkinin dışına çıkmış olmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü bir kadına eş denebilmesi için, onun nikâh akdi ile nikâhlanmış olması gerekir. Müt'a bir nikâh olmadığına göre kendisiyle müt'a yapılan kadın eş olmaz.

Müt'anın nikâh olmadığının delili nedir? diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilebilir: Delili şudur: Nikâh kelimesiyle iki manadan biri kastedilir. Bunlardan biri cinsel ilişki, diğeri de akittir. Önceki sayfalarda da açıkladığımız gibi nikâh kelimesinin hakikî manası cinsel ilişkidir. Mecazî manası ise akittir. Nikâh kelimesi yalın olarak kullanıldığında bu iki manadan birini ifade etmekle sınırlı kalıyorsa, akid anlamında kullanılması dediğimiz gibi mecazî ise Arapların evlenme akdi için nikâh kelimesini kullandıklarını ve nikâh kelimesini müt'a anlamında kullanmadıklarını, müt'a yapan çift hakkında falan adam falan kadınla evlendi demediklerini görüyorsak, bizim de nikâh kelimesini müt'a anlamında kullanmamız caiz olmaz. Çünkü Araplardan duymadıkça veya şeriatta kullanıldığını görmedikçe mecazı mutlak olarak kullanmak caiz olmaz. "Nikâh" kelimesini şeriatta ve lügatte müt'a anlamında kullanamayacağımıza göre müt'anın, Allah'ın mübah kıldığı ilişkiden ayrı bir ilişki olması ve müt'a yapanın

339 Mü'minun, 23/5-7

haddi aşan, kendine yazık eden, Allah'ın haram kıldığını irtikâb eden bir kimse olması gerekir.

Şunu da belirtelim ki nikâhın kendine özgü bazı şartları vardır. Bunlardan biri yerine getirilmezse, nikâh geçerli olmaz. Bu şartlar şunlardır:

a-Zamanın geçmesi nikâh akdini etkilemez ve nikâhın ortadan kalkmasını gerektirmez. Benimseyenlere göre müt'a nikâhı, başta belirlenen sürenin geçmesiyle sona erer.

b-Nikâh sonucu doğan çocuğun nesebi herhangi bir iddiada bulunmaya gerek kalmaksızın babasına ait olur. Nikâhlı eşlerin doğan çocuğunun nesebi, liân[340] yapılmadığı takdirde reddedilemez. Benimseyenlere göre müt'a sonucu doğan çocuğun nesebi sabit olmaz. Böylece de müt'anın nikâh ve evlilik olmadığını öğrenmiş oluyoruz.

c-Nikâh kıyarak zifafa girmek, ayrılma durumunda kadının iddet beklemesini gerekli kılar. Kocanın ölmesi durumunda ise zifafa girilmiş olsa da olmasa da kadının iddet beklemesi gerekir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."[341]

Müt'a yapan erkeğin ölmesi durumunda kadının iddet beklemesi gerekmez.

340 **Liân:** Birbirine lânet etme gibi anlamlara gelen ***liân***, bir fıkıh terimi olarak, karısının zina ettiğini veya çocuğunun kendine ait olmadığını iddia eden ve bu iddiasını gerektiği şekilde ispat edemeyen koca ile karısının, mahkeme huzurunda özel bir şekilde yemin ve lânetleşmeleri üzerine hâkim tarafından evliliklerine son verilmesini ifade eder. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

341 Bakara, 2/234

Miras konusunda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ)

"Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir."[342]

Müt'ayı benimseyenlere göre müt'a yapan erkekle kadın birbirlerine mirasçı olmazlar. Bunlar, nikâha özgü hükümlerdir. Ancak eşlerin birbirlerine mirasçı olmalarını engelleyen bir mani varsa o zaman birbirlerine mirasçı olamazlar. Müt'ada kadınla erkeğin birbirlerine mirasçı olmalarına engel bir durum olmadığı, ayrılmalarını gerektiren bir sebep bulunmadığı ve erkek de kocalık yapacak, çocuğunu nesebine alacak vasıfta olduğu hâlde bu kadınla erkek birbirlerine mirasçı olamadıklarına, müt'a süresi dolduğunda birbirlerinden ayrıldıklarına ve doğan çocuğun nesebi erkeğe ait kılınmadığına göre, yapılan müt'a anlaşmasının nikâh olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Bu anlaşma nikâh veya cariyelik bağı kapsamının dışına çıktığına göre, Yüce Allah'ın şu buyruğu ile haram kılınmış olmaktadır:

(فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ)

"Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır."[343]

"Müt'a yaparken belirlenen sürenin sona ermesi talaktır" denilecek olursa, buna vereceğimiz cevap şöyle olur: Sarih veya kinaî lafızla söylenmedikçe talak meydana gelmez. Müt'adaki ayrılık bu ikisinden biri ile olmadığına göre, bu nasıl talak olur? Bununla birlikte bu görüşte olanlara göre de, müt'a süresi dolduğunda kadın âdet hâlinde ise ayrılmaması gerekir. Zira müt'anın mübahlığı görüşünde olanlar, âdet hâlindeki kadını boşamayı caiz görmezler. Sürenin dolmasıyla meydana gelen ayrılık talak olsaydı, âdet hâlinde bu ayrılığın olmaması gerekirdi. Ama kadın âdet hâlindeyken müt'a süresi dolduğu için bu ayrılığı gerçekleştiriyorlarsa, demek ki bu ayrılık talak değildir. Talak olmadan ve

342 Nisâ, 4/12
343 Mü'minun, 23/7

koca tarafından ayrılmayı gerektiren bir sebep meydana gelmeden kadın ayrılıyorsa, demek ki bu müt'a anlaşması nikâh değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nesebin sabit olmaması, ayrılmadan sonra kadının iddet beklememesi, erkekle kadının birbirlerine mirasçı olmamaları gibi hükümler, müt'anın nikâh sayılmasına engel teşkil etmez. Çünkü küçük yaşta evlenen erkeğe, karısının doğuracağı çocuğun nesebi bağlanmaz, ama nikâhı yine de sahihtir. Evlenen köle, karısına mirasçı olamaz. Müslüman erkek, gayr-ı müslim olan karısına mirasçı olamaz. Ama buna rağmen bunların nikâhı sahihtir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Küçük yaştaki erkek çocuk eğer karısını yatağa götürüp ondan yararlanabiliyorsa, doğacak çocuğun nesebi kendisine ait olur. Oysa (ey muhalifimiz)siz, nikâhlı evlilikten doğan çocuğun nesebini, normal bir cinsel ilişkide bulunabilen küçük yaştaki kocaya bağlamıyorsunuz. Köle ve kâfir, kölelik ve kâfirlik sebebiyle mirasçı olamazlar. Ancak müt'a yapan kadınla erkek arasında böyle bir engel bulunmamaktadır. Çünkü müt'a yapan kadınla erkekten her biri diğerine mirasçı olma ehliyetine sahiptir. Birbirlerine mirasçı olmalarına engel bir sebep bulunmadığı hâlde, müt'a anlaşması devam ederken bile birbirlerine mirasçı olamıyorlarsa, müt'a anlaşmasının nikâh olmadığını anlamış oluyoruz. Şayet nikâh olsaydı, mirasçı olma sebebi mevcut olduğuna ve kadınla erkek tarafından mirasçılığa engel bir durum bulunmadığına göre birbirlerine mirasçı olmaları gerekirdi. Ayrıca İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Müt'a, ne nikâhtır ne de zinadır" demiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* müt'aya nikâh demediğine göre, müt'anın nikâh olmaması gerekir. Çünkü İbn Abbas *radıyallahu anh*, isimlerin şeriatta ve lügatteki hükümlerinden habersiz bir kimse değildi. Sahabilerden müt'ayı caiz gören kendisi olduğu ve o da buna nikâh demediğine göre, müt'anın nikâh olmadığı ispatlanmış olmaktadır.

Müt'anın haramlığını gerektiren sünnet deliline gelince, Abdülbaki b. Kani' şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Muaz b. Müsenna'nın rivayetine göre Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **kadınlarla müt'a yapılmasını ve evcil eşeklerin etlerinin yenmesini yasakladı."***

Mâlik'in dışındakiler bu konuda dediler ki: Hz. Ali *radıyallahu anh*, müt'a nikâhıyla ilgili olarak İbn Abbas'a *radıyallahu anh* şöyle dedi: ***"Sen şaşkın bir adamsın. Müt'a yapılmasına İslamiyet'in ilk zamanlarında ruhsat tanınmıştı. Ancak Hayber savaşı sırasında Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***müt'a nikâhını ve evcil eşeklerin etlerini yemeyi yasakladı."***[344]

Bu hadis, Zührî'den birkaç tarik ile rivayet edilmiştir. Süfyan b. Uyeyne, başka bazı kimselerle birlikte Ubeydullah b. Ömer rivayet etmiştir. İkrime b. Ammar, Said el-Makberi'den, o da Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* naklen, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Tebuk savaşında şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

"Yüce Allah müt'ayı; talak, nikâh, iddet ve miras sebebi ile haram kıldı."[345]

Abdülvahid b. Ziyad'ın bildirdiğine göre Seleme b. Ekva', babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***Evtas harbinde kadınlarla müt'a yapmaya izin verdi. Sonra yasakladı."***

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***kadınlarla müt'a yapmayı Hayber savaşında yasakladı. Biz zina yapacak değildik."***

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Biz zina yapacak değildik" ifadesi, birkaç manaya gelebilir. Şöyle ki:

1-Müt'a yapmak kendilerine mübah kılındığında, zina yapacak değillerdi. Yani şayet mübah kılınmasaydı zina yapacak değillerdi. İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bu ifadesiyle, "Zaruret durumunda leş ve kanın mübah oluşu gibi, müt'a da zaruret durumunda mübah kılındı. Ancak daha sonra yasaklandı" diyenlerin görüşü çürütülmüş olmaktadır.

344 Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 11/242
345 İbn Hibban, Sahih-ı İbn Hibban: 9/456

2-Yasaklandıktan sonra müt'a yapıp da zina yapacak değillerdi. Bu söz şu manaya da gelebilir: Mübahlık zamanında müt'a yapmalarından dolayı zina yapmış sayılmazlardı. Çünkü o zamanlarda müt'a yapmak mübahtı.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İsmail b. Ümeyye, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Abdülaziz'in yanındaydık. Kadınlarla müt'a yapma konusunu müzakere ettik. Rebî' b. Sebure adında bir adam ona şöyle dedi: Babamın şöyle bir hadis rivayet ettiğine şahitlik ederim: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***veda haccında müt'ayı yasakladı."***

Abdülaziz b. Rebî' b. Sebure'nin bildirdiğine göre babası, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müt'anın yasaklanması, Mekke fethi senesinde olmuştur."

İsmail b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz, Rebî' b. Sebure'nin babasının benzer şeyler söylediğini ve yasaklama olayının Mekke fethi senesinde meydana geldiğini anlattığını rivayet etmiştir.

Enes b. İyaz el-Leysi'nin bildirdiğine göre Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz, Rebî' b. Sebure'nin babasının benzer şeyler söylediğini ve yasaklama olayının veda haccında meydana geldiğini anlattığını rivayet etmiştir. Görüldüğü gibi raviler, müt'anın haram kılındığı hususunda ihtilaf etmemişler, ancak haram kılındığı tarih hakkında ihtilaf etmişlerdir. Böyle olunca tarihi gündemden düşmüş ve bu olay sanki tarihsiz olarak meydana gelmiştir. Haram kılındığı hususunda raviler görüş birliği ettiklerine göre, müt'anın haramlığı sabit olmuştur.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Zühri, Sebure el-Cüheni'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kadınlarla müt'a yapmayı Mekke fethi gününde yasakladı."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendileriyle müt'a yaptığımız kadınlar bizimle birlikte yola çıktılar. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(هُنَّ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)

"Onlar kıyamet gününe kadar haramdırlar!"[346]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu rivayetler birbirine zıttır. Çünkü Sebure el-Cüheni'nin hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı veda haccında kendilerine mübah kıldığı ifade edilmektedir. Bazıları Mekke fethi senesinde mübah kılındığını söylemişlerdir. Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hadislerinde ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı Hayber savaşında haram kıldığı bildirilmektedir. Hayber savaşı, Mekke fethinden ve veda haccından önce yapılmıştı. Daha önce Hayber savaşı senesinde haram kılınmış iken Mekke fethi veya veda haccı senesinde nasıl mübah olabilir?"

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Sebure hadisinin tarihinde ihtilaf edilmiştir. Bazıları Mekke fethi senesinde, diğer bazıları ise veda haccı senesinde söylendiğini bildirmişlerdir. Her iki hadiste de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o seferde müt'ayı mübah kıldığı sonra da haram kıldığı bildirilmektedir. Raviler hadisin tarihinde ihtilaf ettikleri için de hadisin tarihi gündemden düşmüş ve hadis, tarihsiz hâle gelmiştir. Bu hadis, Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* müt'anın hayber savaşı sırasında yasaklandığını ifade eden hadislerine ters düşmemektedir.

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı Hayber savaşı sırasında haram kılmış olması, sonra da veda haccında veya Mekke fethinde helal kılmış olması, sonra yine haram kılmış olması da mümkündür. Bu durumda Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hadislerinde sözü edilen haram kılma, Sebure el-Cüheni'nin hadisi ile neshedilmiş olmaktadır. Sonra Sebure'nin hadisindeki mübahlık da neshedilmiş olabilir. Bu, imkânsız bir şey değildir.

346 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/287

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İsmail b. Ebi Halid'in bildirdiğine göre Kays b. Ebi Hazim, İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşa gidiyorduk. Kadınlarımız yoktu. Kendisine, 'Kendimizi hadım etsek mi acaba?' diye sorduğumuzda bizi bundan men etti ve bir elbise karşılığında belli bir süreye kadar kadın nikâhlamamıza (müt'a yapmamıza) ruhsat verdi. Sonra şu ayeti okudu:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

"Ey iman edenler! Allah'ın *size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.*"[347]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, zikretmiş olduğumuz rivayetlerde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kılmış olduğu müt'adır. Biz, müt'anın bir zamanlar mübah kılındığını ancak daha sonra haram kılındığını inkâr etmiyoruz. İbn Mesud'un *radıyallahu anh* hadisinde tarih verilmemektedir. Dolayısıyla haram kılan rivayetler, İbn mesud'un bu rivayetini alt edip hükümsüz hâle getirmektedir. Çünkü o hadiste mübahlıktan sonra haramlıktan söz edilmektedir. Kaldı ki haramlık ile mübahlık rivayetleri eşit derecede olsalar bile haramlık bildiren rivayet esas alınır. Bunun sebebini birkaç yerde açıklamıştık. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, müt'anın mübahlığının yanında:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın.

347 Müslim, Nikâh, 3. Maide, 5/87

Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez" ayetini okuması, belki de İbn Mesud ve arkadaşlarının kendilerini hadım etmek istemelerine ve o zamanlarda mübah olan müt'a nikâhının bazı kimseler tarafından haram kılınmasına mani olmak içindi.

Abdullah'tan gelen bir rivayette ifade edildiğine göre müt'a yapmanın mübahlığı, talak, iddet ve miras ile neshedilmiştir. Neshedildiğine delalet eden hususlardan biri şudur: Bilindiği gibi müt'a yapmak, önceleri mübahtı. Mübahlığı kalıcı olsaydı, genel olarak bu nikâha ihtiyaç duyulduğu için, mübahlığına dair rivayetler meşhur ve mütevatir olarak bize ulaşırdı. İlk zamanlardaki mübahlığını herkes bildiği gibi, şimdi de herkes onun mübah olduğunu bilirdi. Sahabilerin müt'anın ilk zamanlarda mübahlığını bildiklerini, sonraları bu mübahlığı reddettiklerini ve haramlığının kesin olduğunu söylediklerini gördüğümüze göre bu durum, mübahlıktan sonra onun haram kılındığına delalet eder.

Bilindiği gibi normal nikâh akdi mübah olduğu için, sahabiler onun mübahlığı hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Malumdur ki müt'aya olan genel ihtiyaç, normal nikâha olan ihtiyaç derecesinde olsaydı, müt'anın mübahlığının kalıcı olduğuna ilişkin rivayetlerin meşhur olarak bize ulaşması gerekirdi. İbn Abbas'tan başka müt'anın mübahlığını savunan bir sahabinin varlığını bilmemekteyiz. Ancak o da, müt'anın haramlığına dair diğer sahabilerden mütevatiren gelen rivayetler üzerine bu görüşünden vazgeçmiştir. Bu, onun sarf akdi babında, peşin olmak kaydıyla bir dirhemi iki dirheme satmanın mübah olduğu şeklindeki görüşüne benzemektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir alışverişi haram kıldığına dair her taraftan mütevatir rivayetler gelince ve buna dair bilgi, kendisinin nezdinde kesinleşince bu görüşünden vazgeçmiş, sahabe cemaatinin görüşüne uymuştu. Müt'a konusunda da bu yolu izlemişti.

Müt'anın mübahlığının neshedildiğinden sahabilerin haberdar olduğuna şu rivayet delalet etmektedir:

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bir hutbesinde şöyle demiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında mevcut olan iki müt'ayı ben yasaklıyorum. Bunları yapanları da cezalandırırım!"

Başka bir rivayete göre ise şöyle demiştir: (لَوْ تَقَدَّمْتُ فِيهَا لَرَجَمْتُ) *"Bu yasağımdan sonra müt'a yapan olursa onu recmederim!"* [348]

Sahabiler daha önce mübah olduğunu bildikleri ve Hz. Ömer'in kendisi de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında mübah olduğunu söylediği hâlde onun bu sözlerine itiraz eden olmamıştı. Burada iki durumdan biri söz konusudur: Onu dinleyen sahabiler ya müt'anın mübahlığının devam ettiğini bildikleri hâlde yasaklanması hususunda Hz. Ömer'e uymuşlardır. Haşâ! Böyle bir şey yapmaları düşünülemez. Çünkü bunu yaptıkları takdirde açıkça Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emrine muhalefet etmiş olacaklardı. Oysa Yüce Allah onları; iyiliği tavsiye edip kötülüklerden sakındıran ve insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet olarak nitelemiştir. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmede bir araya gelip ittifak etmeleri mümkün değildir. Çünkü böyle yapmak, insanın İslam dininden çıkıp küfre girmesine yol açar. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı mübah kıldığını ve bu mübahlığın neshedilmediğini bildiği hâlde "Müt'a yapmak haramdır" diyen kimse, dinden çıkar. Sahabilerin böyle bir şey yapmaları mümkün olmadığına göre anladık ki onlar, müt'a'nın ilk zamanlarda mübah iken daha sonra haram kılındığını bilmekteydiler. Bu sebeple de Hz. Ömer'in söylediklerine itiraz etmediler. Onun söyledikleri dine aykırı olsaydı ve mut'anın mübahlık hükmünün neshedildiğinden haberleri olmasaydı, Hz. Ömer'in söylediklerini itirazsız kabul etmeleri caiz olmazdı. Bu da müt'anın mübahlığının neshedildiği hususunda sahabilerin icma ettiklerine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kıldığı bir şeyin hükmü neshedilmeden o şeyin yasaklanması caiz olmaz.

Müt'a yapmanın haramlığına aklî yönden delalet eden bir delil şudur: Şunu biliyoruz ki nikâh akdi her ne kadar kadının üreme organının menfaatini elde etmek üzerine kurulmakta ise de, bu menfaatlerin nikâh akdi ile hak edilmesi, mülk edinilen eşyalar üzerine yapılan akidler seviyesinde olup, eşyaların menfaati üzerine yapılan icar akitlerine benzememektedir. Mesela; süre şartından söz edilmeksizin yapılan nikâh akdi mutlak olarak geçerli olur. İcar akitleri ise belli bir süre veya bilinen bir iş üzerine yapılmadığı takdirde geçerli olmaz. Kadının üreme organının

348 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/292

sağlayacağı menfaat üzerine yapılan akdin hükmü böyle olduğuna göre bu akid (nikâh), eşyalar üzerine yapılan alışveriş ve onun kategorisindeki akitlere benzemektedir. Mülk edinilmek üzere alınan eşyalar üzerine yapılacak akdin süreli olması sahih olmadığı gibi, nikâh akdinin de süreli olması sahih olmaz. Süre kaydı konulduğu zaman nikâh sayılmaz. Böyle bir akde dayanarak kadının üreme organından yararlanmak sahih olmaz. Nitekim mülkiyetin süreli olması şart koşulduğunda da yapılan alışveriş akdi sahih olmaz. Hibe ve sadakalarda da aynı hüküm söz konusudur. Bu akitlerde mülkiyetin süreli olması sahih olmayacağı gibi, üreme organının menfaatlerinin süreli olarak bir erkeğe verilmesi sahih olmaz. Çünkü üreme organının nikâhla mübah kılınması, alışveriş akdiyle eşyaların mülk edinilmesine benzemektedir. Bunların süreli olması sahih olmaz.

Müt'anın mübah olduğu görüşünde olanların dayandıkları delillerden biri şudur: İslamiyet'in ilk zamanlarında müt'anın mübah olduğu hususunda herkes ittifak etmiştir. Sonra haram kılındığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Biz, üzerinde ittifak edilen mübahlık hükmü üzerinde sabit olarak durmaktayız. İhtilaf sebebiyle bu hükümden vazgeçmeyiz.

Bu delili ileri sürenlere şöyle cevap verilebilir: Mut'anın mübahlığının kendisi ile sabit olduğu rivayetlerle aynı zamanda mut'anın haramlığı da sabit olur. Şöyle ki: Mut'anın mübahlığına ilişkin ifadeleri içeren her rivayette, mut'anın haramlığına ilişkin ifadeler de yer almaktadır. Mübahlığı sabit olduğuna göre haramlığının da sabit olması gerekir. Haramlığı sabit olmazsa mübahlığı da sabit olmaz. Çünkü mübahlığının sabit olduğu yerde haramlığından da söz edilmektedir.

Şunu da ifade edelim ki, "Biz müt'anın ilk zamanlarda mübahlığında icma etmişiz. Sonra haramlığı hususunda ihtilaf etmişiz. İhtilaf sebebiyle icmadan vazgeçmeyiz" diyenlerin bu ifadesi, fasit bir ifadedir. Çünkü üzerinde ihtilaf edilen konu, icma konusu değildir. Bu konuda icma edilmediğine göre, iddiasının doğruluğunu ispatlamak için delil getirmesi gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, neshedilmesi caiz olan bir şeyin bir zamanlar mübah olması, mübahlığının kalıcı olmasını gerektirmez. Kaldı ki biz müt'anın mübah iken haram kılınmış olduğunu Kitap ve Sünnetin apaçık delilleri ve selef ulemasının icması ile ispatlamış bulunmaktayız.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nefsini kötülüklerden arındırıp saf hâle getirmiş olan kimselere yetecek derecede müt'ayı ve onun haramlık hükmünü anlatmış bulunmaktayız. Önce de açıkladığımız gibi, ilk kuşak Müslümanları arasında bu konuda ihtilaf yoktur. Bununla beraber büyük İslam merkezlerinin fakihleri, müt'anın haramlığında görüş birliği etmiş ve asla ihtilaf etmemişlerdir.

Bilinen sayılı birkaç günlüğüne bir kadınla evlenen bir adamın durumu hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik b. Enes, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Bir adam bir kadınla on günlüğüne evlenirse, bu evlilik batıldır. Erkekle kadının arasında nikâh yoktur."

Züfer dedi ki: "Nikâh geçerli ama süre şartı geçersizdir."

Evzai dedi ki: "Bir adam bir süre sonra boşamak niyetiyle bir kadınla evlenir, ama evlenirken bunu açıkça şart koşmazsa, bu evlilikte hayır yoktur. Bu, müt'adır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Müt'a lafzı kullanılarak yapılan nikâh akdinin sahih olmayacağı hususunda Züfer ile diğer Hanefi fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Mesela bir adam bir kadına, "Seninle on gün temettü yapacağım (senden yararlanacağım)" derse bu nikâh olmaz. İhtilaf, bu anlaşmanın nikâh kelimesiyle yapılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Mesela; kadına "Seninle on günlüğüne evleniyorum" derse, Züfer bunu sahih bir nikâh saymış, ancak süre şartını iptal etmiştir. Çünkü fasid şartlar, nikâh akdini fasid kılmaz. Mesela; kadına "On gün sonra boşamak üzere seninle evleniyorum" derse nikâh geçerli, ancak süre şartı geçersiz olur. Fakihler ile Züfer arasındaki ihtilaf, böyle bir akdin nikâh mı yoksa müt'a mı olduğu hususundadır. Cumhur-u fukaha bunun nikâh değil, müt'a olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşün sahihliğinin delili şudur: Müt'a kelimesi kullanılmasa bile süreli nikâh, müt'adır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Rebi b. Sebure el-Cüheni, babasının kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Rebi'nin babası Sebure el-Cüheni, veda haccında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yola

koyulmuşlar. Usfan'a varıp orada mola vermişler. Beraberinde kurbanlık bulunmayanların tavaftan sonra ihramdan çıkmalarını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmişti. İhramdan çıkmalarından sonra da ***"Şu kadınlarla istimta' edin (şunlardan yararlanın)"*** demişti. Sebure *radıyallahu anh* dedi ki: İstimta' kelimesi, bize göre evlenmek manasına idi. Orada bulunan kadınlara bu öneriyi götürdük. Süre kaydı koymadan bizimle evlenmeyi kabul etmeyeceklerini söylediler. Bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattığımızda ***'Öyle yapın'*** buyurdu. Ben ve amcamın oğlu birlikte çıktık. Ben ondan gençtim. İkimizin de birer hırkası vardı. Bir kadının yanına vardık. Onun hırkasını, benim de gençliğimi beğendi. 'Hırka, hırka gibidir. Ama bu (beni kastederek) ondan daha gençtir' dedi. Amcamın oğluyla aramızda on yaş vardı. Kadının yanında bir gece geçirdim. Sabah olunca mescide gittim. Bir de baktım ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Haceru'l esved ile Makam-ı İbrahim arasında bir yerde. Şöyle buyuruyordu:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي قَدْ كُنْتُ أَذِنْتُ لَكُمْ فِي الِاسْتِمْتَاعِ مِنَ النِّسَاءِ، وَإِنَّ اللهَ قَدْ حَرَّمَ ذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُنَّ شَيْءٌ فَلْيُخَلِّ سَبِيلَهُ، وَلَا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا)

"İnsanlar! Kadınlarla istimta' yapmanıza (onlardan yararlanmanıza) izin vermiştim. Şüphesiz Allah bunu kıyamet gününe kadar haram kıldı. Yanında bu kadınlardan biri bulunan kimse, o kadını salıversin. Onlara verdiklerinizden bir şey almayasınız."[349]

Sebure, istimta'nın evlenmek manasına geldiğini, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* süreli evlenmeleri için kendilerine ruhsat verdiğini, mübahlıktan sonra bunu yasakladığını bu hadiste haber vermiştir. Süreli nikâhın müt'a olduğu, böylece ispatlanmış oldu.

Şu rivayet buna delalet etmektedir: İsmail b. Ebi Halid'in bildirdiğine göre Kays b. Ebi Hâzim, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

349 Müslim, Nikâh, 3

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşa gidiyorduk. Kadınlarımız yoktu. Kendisine, 'Kendimizi hadım etsek mi acaba?' diye sorduğumuzda bizi bundan men etti ve bir elbise karşılığında belli bir süreye kadar kadın nikâhlamamıza (müt'a yapmamıza) ruhsat verdi. Sonra şu ayeti okudu:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."[350][351]

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* bu rivayette, müt'anın, süreli nikâh olduğunu haber vermektedir.

Cabir'in *radıyallahu anh* Hz. Ömer b. Hattab'tan rivayet ettiği ve müt'a babında senedi daha önce geçen hadisi de buna delalet etmektedir.

O hadiste Hz. Ömer şöyle demektedir: "Allah, kendi Resûlü'ne dilediği şeyi dilediği kadar helal kılar. Siz, haccınızı ve umrenizi tamamlayın. Şu kadınları da müt'a şeklinde nikâhlamaya son verin. Belli bir süreye kadar bir kadını nikâhlamış olan bir adam huzuruma getirilmesin. Getirilirse mutlaka onu recmederim!"

Bu hadiste Hz. Ömer, süreli nikâhın müt'a olduğunu haber vermektedir. Süreli nikâh için müt'a adı sabit olduğuna ve Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* müt'ayı yasakladığına göre bu hadis, müt'anın kapsamına giren süreli nikâhın haram olduğunu hükme bağlamış olmaktadır.

Şu da var ki müt'a kelimesi az bir faydanın adıdır.

350 Maide, 5/87
351 Müslim, Nikâh, 3

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ)

"Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır."[352]

Yani dünya hayatı az bir yararlanmadır. Boşanmadan sonra (فَمَتِّعُوهُنَّ) **"Onlara mut'a verin"** [353] buyruğu sebebiyle, kadına verilmesi gereken mala da müt'a denmektedir.

(وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ)

"Boşanmış kadınlara örfe göre bir geçimlik verilmesi onların hakkıdır."[354]

Boşandıktan sonra kadına verilen geçimlik, mehirden az olduğu için meta' adıyla adlandırılmıştır. Böylece müt'a veya meta denen şeyin, nikâh akdinin gerektirdiği, mehre göre az miktarda olması sebebiyle, az ve değeri küçük şeylerin adı olduğunu anlamış bulunmaktayız. Bundan dolayı, boşama sonrası kadına verilen şeylere de nikâhın gereği olan mehre nispetle az olduğu için müt'a veya meta denmektedir. Geçici nikâha da, ölünceye veya ayrılmayı gerektiren bir sebep meydana gelinceye kadar devam eden müebbed nikâha göre, müddeti kısa olduğu ve kendisinden az yararlanıldığı için müt'a denmiştir. Buna göre geçici nikâha müt'a veya muvakkat nikâh deme arasında hüküm bakımından bir fark olmaması gerekir. Çünkü anlattığımız şekilde müt'a kelimesi, her ikisini de kapsamaktadır.

Şunu da belirtelim ki, on günlüğüne nikâh akdeden bir kimse bu ilişkiyi ya şartına uyarak geçici kılar. Ya da bu şartı iptal ederek nikâhı daimi hâle getirir. Geçici kılması durumunda bu ilişki ihtilafsız olarak müt'a olur. Daimi kılarsa sahih olmaz. Çünkü belirlenmiş olan süre dolduktan sonra ortada akid diye bir şey kalmaz ve kadının üreme organını akidsiz olarak mübah edinemez.

352 Mü'min, 40/39
353 Ahzab, 33/49
354 Bakara, 2/241

Mesela; on ölçek diye bir buğday kümesi satın alan veya buğday sahibine "Senin şu buğday kümenden on ölçek satın aldım" diyen bir kimsenin alım akdi, on ölçek buğday üzerine bağlanmış olur. Kümedeki diğer buğdaylar alım akdinin dışında kalır. Aynı şekilde bir kimse on günlüğüne nikâh akd ederse, on günün sonrasında nikâhı kalmaz. Önceki akde dayanarak on günün sonrasında kadının üreme organından yararlanması caiz olmaz. O nikâhı muvakkat da yapamaz. Çünkü öyle yapması da apaçık müt'a olur. Bu sebeple anılan nikâh akdini bozması gerekir. Bu, "On gün sonra boşamak üzere seninle evleniyorum" demeye benzemez. Böyle bir durumda nikâh geçerli, şart geçersiz olur. Çünkü bu adam nikâhı müebbed olarak akdetmiş, ancak boşamayla sona erdirmeyi şart koşmuştur. Bilindiği gibi bu adam karısını boşamazsa nikâhı baki kalır. Böylece mezkûr nikâh akdinin müebbed bir şekilde kıyıldığı, ancak boşamayla sona erdirilmesinin şart koşulduğu anlaşılmış olmaktadır. Bu şart ise fasiddir. Şartlar nikâhı fasid kılmaz. Bu şart iptal edilir ve nikâh geçerli olur. Bu, on günlüğüne evlenme meselesine benzememektedir. Çünkü on günün sonrasında ortada nikâh akdi diye bir şey kalmamaktadır. Mesela bir adam bir evi on günlüğüne kiralarsa, kira akdi on gün için geçerli olur. On gün sona erince kira akdi de sona erer. On günden sonra evde oturmaya devam ederse, evi gasp etmiş olur. O evde kira akdi olmaksızın oturmuş olur. Kira ödeyerek de oturmaya devam edemez. (Çünkü kiralama akdi yoktur).

Ev sahibi, "Kira akdini on gün sonra feshetmek üzere şu evi sana kiraladım" derse bu, fasid bir kiralama akdi olur. Kiracı ilk on günde de daha sonrasında da o evde otururşa, fasid bir kiralama akdiyle oturmuş olur. Bu durumda ev sahibine ecr-i misil ödemesi gerekir. Nikâh da on günlüğüne akdedilirse, on günün sonrasında nikâh akdi sona ermiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir adam bir kadına, "On günden sonra boş olman şartıyla seninle evlendim" derse, nikâhı muvakkat olur. Çünkü on günlük sürenin geçmesiyle nikâh akdi batıl olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, muvakkat değil, aksine daimi bir nikâhtır. Ancak boşama ile nikâhı sona erdirmiştir. Boşama kelimesinin nikâh akdedilirken söylenmesiyle, sürenin geçmesinden sonra söylenip gerçekleştirilmesi arasında bir fark yoktur. Çünkü nikâh başta daimi olarak akdedilmiştir. Boşamanın ise gelecek

zamanda gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Bu da akdin muvakkat olmasını gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Sabit bir hak olarak kendilerine ücretlerini verin."[355]

Burada ücret kelimesiyle mehir kastedilmiştir. Mehire bu ayette ücret denmiştir. Çünkü mehir, kadının üreme organının sağladığı yararın bedelidir. Bu ayette geçen ücret kelimesiyle mehrin kastedildiğine şu husus delalet etmektedir:

Yüce Allah, insanın nikâh kıymakla muhsan (iffetli) hâle geleceğini bildirmiştir. Şöyle ki:

(وَاُحِلَّلَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ)

"Bunların dışında kalanlar ise iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[356]

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ)

"Öyle ise iffetli yaşamaları ve zina etmemeleri hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin."[357]

Bu ayetlerde nikâh kelimesinin peşinden muhsanlık (iffetli olmak) tan bahsedilmiş ve mehire de ücret denmiştir. Mehir için (فَرِيضَةً) **"sabit bir hak olarak"** ifadesinin kullanılmış olması, mehri ödemenin vücubunu pekiştirmekte, 'ödenmese de olmaz mı?' gibi bir vehim ve te'vile meydan vermemektedir. Çünkü ayette geçen fariza yani farzlık, vücubun en yüksek mertebesindedir. Doğrusunu Allah bilir.

355 Nisâ, 4/24
356 Nisâ, 4/24
357 Nisâ, 4/25

Mehrin Artırılması

Yüce Allah mehirden bahsettikten sonra şöyle buyurdu:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ)

"Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur."[358]

Bu ayette geçen "fariza" kelimesi, mehrin miktarının belirlenmesi demektir. Nitekim miras ve zekât miktarlarının belirlenmesi için de "feraizül mevaris" ve "feraizüs sadakat" ifadesi kullanılmaktadır. Bunu önceki kısımlarda açıklamıştık.

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ)

"Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur" ayetiyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mehrin miktarını belirledikten sonra biraz indirim yapmak veya ödemeyi ertelemek veya tamamını hibe etme hususunda karşılıklı rıza ile anlaşmanızda size bir günah yoktur."

Bu ayet, mehri artırmanın caizliğine de delalet etmektedir. Zira Yüce Allah (فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ) **"Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda..."** buyurmaktadır. Bu da mehrin artırılması, eksiltilmesi, ertelenmesi ve ibra edilmesi hususunda genel bir hüküm ifade etmektedir. Ayet, diğer maddelerden ziyade artırma ile daha çok ilgilidir. Çünkü artırılması iki tarafın rızası şartına bağlanmıştır. İbra edilmesi, eksiltilmesi veya ertelenmesi için erkeğin rızasına ihtiyaç yoktur. Artırılması ise ancak iki tarafın rızasıyla sahih olur. Artırılması iki tarafın razı olması şartına bağlandığına göre bu, ayette kastedilenin artırma olduğuna delalet eder. Ayette kastedilenin sadece ibra, indirim ve erteleme olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü ayetin lafzının genel nitelikte oluşu, bunların tümünün olabileceğine delalet etmektedir. Bir delil

358 Nisâ, 4/24

olmadan ayetin genel hükmü özellenemez. Ayetin genel hükmünü sadece sizin söylediğiniz madde ile sınırlı tutmak, ayetteki iki tarafın rıza gösterip anlaşmasıyla ilgili ifadeyi gereksiz kılar. Ayetin bazı ifadelerini gereksiz hâle getirmek, onu varlığıyla yokluğu aynı olan bir şeyle sınırlı tutmak caiz değildir.

Mehri artırmanın hükmü hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Nikâhtan sonra mehri artırmak caizdir. Artırılan fazlalık, kocanın zifafa girmesi veya ölmesi durumunda kesinleşir. Ama zifaftan önce kadını boşarsa, artırılan fazlalık iptal edilmiş olur. Bu durumda kadına, nikâh akdinde belirlenmiş olan mehrin yarısının verilmesi gerekir."

Züfer b. Hüzeyl ile Şafiî dediler ki: "Artırılan fazlalık, müstakbel bir hibe gibidir. Kadın onu teslim aldığında geçerlilik kazanır. Teslim almazsa geçersiz olur."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Mehri artırmak sahihtir. Koca zifafa girmeden karısını boşarsa, artırdığı fazlalığın yarısını ondan geri ister. Bu fazlalık, kadına hibe ettiği bir mal gibidir. Ona karşı bu mala değer biçilir. Kadın bu fazlalığı teslim almadan koca ölürse, bu fazlalıktan bir şey alamaz. Çünkü bu, teslim alınmamış bir bağıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mehirde artırım yapmanın caizliğine ayetin ne şekilde delalet ettiğini açıklamıştık. Mehirde artırım yapmanın caizliğine delalet eden hususlardan biri de nikâh akdinin karı kocanın mülkiyetinde olmasıdır. Bunun da delili şudur: Erkeğin kadına, üreme organı üzerine hulu' yapması ve kadından hulu' bedeli almasının caiz olmasıdır. Her ikisi de üreme organı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine sahiptirler. Nikâh akdi ikisinin mülkiyetinde olduğuna göre, nikâh akdi yapılırken mehri artırmaları caiz olduğu gibi, nikâh akdinden sonra da mehri artırmalarının caiz olması gerekir. Çünkü bir şeyin mülkiyetine sahip olmak, o şeyde tasarrufta bulunma yetkisine sahip olmaktır. Dolayısıyla nikâh akdinde de tasarrufta bulunmaları caizdir. Mehirde artırım yapmanın ca-

izliğine delalet eden hususlardan biri de, kadının fazlalığı teslim alması durumunda yapılan bu artırım işleminin geçerli olacağı hükmü üzerinde fukahanın ittifak etmiş olmasıdır. Teslim aldıktan sonra bu fazlalık ya Züfer ile Şafiî'nin dediği gibi, müstakbel bir hibe olur ya da dediğimiz gibi, nikâh akdine eklenen mehir fazlalığı olur. Müstakbel bir hibe olması caiz değildir. Çünkü karı koca, hibe diyerek bu artırımda bulunma işine girmediler. Aksine bunu nikâh akdinin bir eklentisi olarak üreme organının bedeli şeklinde artırdılar. Kendileri için yapmadıkları bir akdin yükümlülüğü altına onları sokmamız doğru değildir. Zira Yüce Allah, (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"**[359] buyurmuştur.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(اَلْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ)

"Müslümanlar, şartlarına bağlıdırlar."[360]

Karı koca kendi haklarında bir akid yaptıklarında onları başka bir akdin yükümlülüğü altına sokmamız, yukarıda geçen ayet ve hadisin zahir hükmü gereğince caiz olmaz. Çünkü ayet, başka akidlerin değil, kişinin kendi yaptığı akdin gereğini ifa etmesinin vacip olmasını gerektirmektedir. Çünkü kişiyi başka bir akdin yükümlülüğü altına sokmak, kendi yaptığı akdin gereğini yerine getirmesi sayılmaz.

"Müslümanlar, şartlarına bağlıdırlar" hadisi de anlaşmalardaki şartlara uyulmasını gerektirmektedir. Akiddeki şartı kaldırıp kişiyi başka bir yükümlülüğün altına sokmak, şartın gereğini yapmak değildir. Yukarıdaki ayet ve hadis, muhalifimizin görüşünün batıl olduğunu iki bakımdan ispatlamaktadır. Şöyle ki:

1-Mezkûr ayet ve hadisin genel manası akidlerin ve şartların gereğini yapmayı icab ettirmektedir.

359 Mâide, 1/5
360 Buhari, İcare, 15

2-Mezkûr ayet ve hadisin genel manası, karı kocayı kendi akidleri dışındaki bir akdin veya şartın yükümlülüğü altına sokmanın caiz olmayacağı hükmünü içermektedir. Mehirdeki artırımın kadın tarafından teslim alındıktan sonra hibe olarak kabul edilmesi batıl, ama kadın tarafından da teslim alınmakla onun sahih bir mülkü olması şuna delalet eder: Kadın, hibe olarak değil de artırılan mehir olarak o fazlalığa mâlik olmuştur.

Mehirde yapılan artırımın hibe sayılmasının caiz olmayacağına delalet eden hususlardan biri de şudur: Mehir artırılır da artırılan kısım kadın tarafından teslim alınırsa, artık gerektiğinde kadın tarafından tazmin edilmesi gereken bir mal hâline gelir. Çünkü bu, kadının üreme organının bedelidir. Artırılan kısım hibe sayılırsa, kadın tarafından tazmin edilmesi gereken bir mal hâline gelmez. Bu bir fazlalık olursa, gerdek öncesi boşama sebebiyle sakıt olur, artık kadına ödenmesi gerekmez. Ama hibe sayılırsa, boşama, onun kadına ödenmesini etkilemez. Karı koca tazminat gerektiren bir akid yaparlarsa, onları tazminat gerektirmeyen bir akdin yükümlülüğü altına sokmamız caiz olmaz. Mesela bir alışveriş akdi yaparlarsa, onları hibe akdinin yükümlülüğü altına sokmak caiz olmaz veya bir ikale (alışverişten cayma) akdi yapsalar, onları müstakbel bir satış akdinin yükümlülüğü altına altına sokmak caiz olmaz. Bu da mehir artırma akdiyle, hibe akdi yapılmış olduğunu varsaymanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Yaptıkları iş hibe akdi olmadığına ve kadının aldığı fazlalığı mülk edinmesi sahih olduğuna göre kadının aldığı mal, üreme organının bedeli olarak akde eklenen bir mehir artırımıdır.

Mâlik'in bu fazlalığı hibe sayması ve sonra "Koca, karısını zifaftan önce boşarsa, kadın bu fazlalığın yarısını almak üzere kocaya başvurur" demesi tutarlı bir ifade değildir. Çünkü bu fazlalık hibe olursa, bunun nikâh akdi ve mehir ile alakası olmaz. Gerdek öncesi boşamanın da, onun yarısını geri almada bir etkisi olmaz. Eğer mehirde bir artırma ise o zaman ölüm sebebiyle geçersiz hâle gelmemesi gerekir. Ancak mezhebimizin fakihleri dediler ki: Adam zifafa girmeden önce karısını boşarsa, mehirde yapılan artırımın tamamı geçersiz hâle gelir. Çünkü bu fazlalık, nikâh akdi yapılırken mevcut değildi. Daha sonra ona eklendi. Fazlalığın geçerliliği koruyabilmesi de nikâh akdinin sağlam bir şekilde devam etmesine ya da eşlerin zifafa girmelerine bağlıdır. Aynı şekilde alım satım akdinde de faz-

lalık, akdin geçerliliği devam ettiği sürece akde eklenebilir. Akid geçersiz olunca fazlalık da geçersiz hâle gelir. Mehirde artırılan fazlalık da böyledir.

Gerdek Öncesi Boşamayla Mehr-i Müsemmanın Tamamı İptal Olur. Ancak Müt'a Olarak Mehr-i Müsemmanın Yarısı Verilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nikâh akdi esnasında belirlenen mehrin bir kısmı, gerdek öncesi boşamayla iptal olur. Mehire eklenen fazlalığın da böyle olması gerekmez mi? Çünkü bu artırma sahih olup mehire eklenince, nikâh akdi esnasında mevcut olan mehrin aslı gibi olur. Yani fazlalık olan kısım ile asıl kısım arasında fark olmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre nikâh akdi esnasında belirlenen mehir, gerdek öncesi boşama sebebiyle tamamen iptal olur. Çünkü mehrin belirlendiği akid iptal olmuştur. Bu tıpkı satın alınan malın, müşteri tarafından teslim alınmasından önce telef olması gibidir. Bu durumda kadına müstakbelde mehrin yarısı müt'a gibi verilir.

Nikâh akdi esnasında mehrini belirlediği karısını gerdekten önce boşayan kişi hakkında İbrahim En-Nehai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Belirlenen mehrin/mehr-i müsemmanın yarısı, kadının müt'asıdır."

Ebu'l Hasan el-Kerhi de böyle derdi.

Bu anlamda bir erkeğin karısını gerdekten önce boşadığına iki kişi şahitlik eder de, erkek bunu inkâr eder ve sonra şahitler de şahitliklerinden rücu ederlerse, bu şahitler hakkında fakihler şöyle demişlerdir: "Bu şahitler, karısına ödemekle yükümlü olduğu yarı mehri tazminat olarak kocaya vermek mecburiyetindedirler."

Çünkü gerdek öncesi boşama belirlenmiş olan mehrin tamamını düşürür. Kadına vermek gereken yarı mehir, şahitlerin şehadeti sebebiyle kocanın üzerine yazılan yeni bir borç gibidir. Buna göre nikâh akdinde belirlenmiş olan mehrin ve daha sonra bu mehre eklenen fazlalığın, gerdek öncesi boşama sebebiyle sakıt olma bakımından hükümlerinin farklı olmaması gerekir.

Buna şöyle bir itiraz gelebilir: "Bu te'viliniz, şu ayete muhalefete yol açabilir:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ)

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır."[361]

Oysa siz, gerdek öncesi boşama sebebiyle mehrin tamamının düşeceğini ve yeni bir borç olarak kadına mehrin yarısının verilmesi gerektiğini söylemiştiniz."

Bu itirazı yapanlara şöyle cevap verilebilir: Ayette gerdek öncesi boşama sebebiyle verilecek olan yarı mehrin, yeni bir borç statüsünde sayılmasını reddeden bir hüküm yoktur. Ayette ancak herhangi bir şartla kayıtlı olmaksızın mehr-i müsemmanın yarısının verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Biz de mehr-i müsemmanın yarısının kadına verilmesi gerektiğini söylemekteyiz. Yarı mehrin yeni bir borç gibi, müt'a şeklinde kadına verilmesi gerektiğini söylememizde ayete muhalefet söz konusu değildir.

Gerdek öncesi boşamanın, mehre eklenen fazlalığın tamamını düşürdüğüne delalet eden hususlardan biri şudur: Biz biliyoruz ki, nikâh akdi esnasında kadın için mehir belirlenmemişse, kadına mehr-i misil verilmesi gerekir. Çünkü bedel ödemeksizin kadının üreme organına sahip olmak caiz değildir. Sonra gerdek öncesi boşama meydana gelirse mehr-i mislin tamamı düşer. Ödenmesi gerekmez. Çünkü bu mehir, nikâh akdi esnasında belirlenmiş değildir. Nikâh akdinden sonra mehre eklenen fazlalık da böyledir. Bu fazlalık nikâh akdinde belirlenmediği için, gerdek öncesi boşama sebebiyle düşmesi gerekir. Her ne kadar akde eklenmesi sebebiyle ödenmesi vacip olmuştuysa da boşama sebebiyle düşer. Doğrusunu Allah bilir.

361 Bakara, 2/237

Cariyelerin Nikâhlanması

Bir hükmün bir şeye tahsis edildiğinin ifade edilmesi, o hükmün başka şeylerde geçerli olmayacağı anlamına gelmez. *(Usûl Kaidesi)*

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ)

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın."[362]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, hür ve mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetirilememesi durumunda, mü'min cariyelerle evlenmeyi mübah kılmaktadır. Zira ayette geçen "muhsanat" kelimesiyle hür kadınların kastedilmiş olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Bu ayette hür ve mü'min kadınlarla evlenemeyenlerin mü'min cariyelerden başkalarıyla evlenmelerini yasaklayan bir ifade yoktur. Çünkü mü'min cariyelerle evlenmenin mübah olduğunu söyleyerek özel bir hüküm koymak, onların dışındaki kadınlarla evlenmenin caiz olmadığı anlamına gelmez. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ)

"Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin."[363]

Bu, yoksulluk korkusu ortadan kalkınca çocuklarınızı öldürebilirsiniz anlamına gelmez.

(لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً)

"Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin."[364]

362 Nisâ, 4/25
363 İsrâ, 17/31
364 Âl-i İmrân, 3/130

Bu, kat kat olmadığı zaman faiz yemenin mübah olacağı anlamına gelmez.

(وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرٌ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهٖ)

"Kim, hakkında hiçbir delili olmadığı hâlde Allah ile birlikte başka bir ilâha taparsa,"[365]

Bu, Allah ile birlikte başka bir ilâhın olabileceğine dair bir delile herhangi bir kimsenin sahip olabileceği anlamına gelmez. Bunu usûlu'l fıkh kitabımızda açıklamış bulunmaktayız. Şu hâlde (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا) **"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse..."** ayeti, hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenlerin sadece mü'min cariyelerle evlenmesinin mübah olacağı anlamına gelmez. Ayette, hür kadınlarla evlenmeye güç bulanların evlenmelerinin mübahlığına veya yasaklığına dair herhangi bir delil yoktur.

(طَوْل) kelimesinin manası üzerinde selef uleması ihtilaf etmişlerdir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Said b. Cübeyr, Mücahid, Katade ve Süddi'nin, bu kelimenin zenginlik manasına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Atâ, Cabir b. Zeyd ve İbrahim'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Adam zengin de olsa gönlü cariyeye meyleder ve evlenmediği takdirde onunla zina edeceğinden korkarsa, cariye ile evlenebilir."

Bunlara göre burada (طَوْل) kelimesi, kişinin gönlünün cariyeye meyletmesi, tutku derecesinde onu sevmesi, hür bir kadınla evlense bile gönlünün ondan kopmaması anlamına gelmektedir. Böyle bir durumda o kişinin cariyeyle evlenmesini mübah görmüşlerdir. (طَوْل) kelimesi zenginlik ve güç manasına gelebileceği gibi lütuf sahibi manasına da gelebilir.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ)

"Azabı ağır olan, lütuf sahibi..."[366]

365 Mü'minun, 23/117
366 Mü'min, 40/3

Ayette geçen (ذِي الطَّوْلِ)'in lütuf sahibi, güç sahibi manasına gelebileceği söylenmiştir. Lütuf ve zenginlik, mana bakımından birbirine yakın kelimelerdir. Ayette geçen (ذِي الطَّوْلِ)'in, zenginlik ve güç anlamına gelmesi muhtemel olduğu gibi, lütuf ve bolluk manasına gelmesi de muhtemeldir. Manası zenginlik olursa, iki şeye ihtimali olur: Biri, hür bir kadını nikâhına almış olmakla kendisi için bir zenginlik meydana gelmiş olmasıdır. Diğeri de mali bakımdan zengin olması ve hür bir kadınla evlenme gücüne sahip olmasıdır. Bu kelime eğer lütuf manasına ise bununla zenginlik kastedilmiştir. Çünkü lütuf bunu gerektirir. Bir de hür bir kadınla evlenmiş ve cariyeden yüz çevirmiş olduğundan ötürü kalbi ferahlar. Ama kalbi bundan ferahlamaz ve gönlünün takıldığı cariye ile evlenmediği takdirde onunla zina yapmaktan korkarsa; Atâ, Cabir b. Zeyd ve İbrahim'den rivayet edilen görüşe göre varlıklı da olsa cariye ile evlenebilir.

Mezkûr ayetin bütün bu manalara gelme ihtimali vardır. Ancak selef uleması bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

İbn Abbas, Cabir, Said b. Cübeyr, Şa'bî ve Mekhul'dan rivayet edilen görüşe göre, hür ve mü'mine kadınla evlenmeye gücü olmayan kimse cariye ile evlenebilir.

Mesruk ile Şa'bî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Cariye nikâhlamak; leş, kan ve domuz eti gibi haram olup, ancak zaruret durumundaki kimseye helâl olur."

Hz. Ali, Ebu Cafer, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Said b. Müseyyeb'den gelen bir rivayete, İbrahim ile Hasan'dan gelen bir rivayete göre bunlar ve Zühri şöyle demişlerdir: "Bir erkek varlıklı da olsa cariye ile evlenebilir."

Atâ ve Cabir b. Zeyd'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kendisiyle evlenmediği takdirde cariye ile zina edeceğinden korkan bir kimsenin cariye ile evlenmesi caizdir."

Atâ'nın, "Cariyeyi hür kadının üzerine kuma olarak getirmek caizdir" dediği rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, "Köle dışında bir kimsenin hür kadın üzerine cariyeyi kuma olarak getirmesi caiz olmaz" dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer, Hz. Ali, Said b. Müseyyeb ve Mekhul ile diğer bazı fukaha dediler ki: "Hür kadın üzerine cariye kuma olarak getirilemez."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Adamın cariyeden çocuğu doğmuş ise o cariyeyi hür kadının üzerine kuma olarak getirebilir. Aynı nikâh akdiyle bir hür kadın ve bir de cariye ile evlenen kimsenin her iki eşinin de nikâhı geçersizdir."

İbn Abbas ve Mesruk dediler ki: "Hür bir kadınla evlenen kimsenin cariye karısı kendiliğinden boş olur."

Bir rivayete göre İbrahim en-Nehai şöyle demiştir: "Hür bir kadınla evlenen kimsenin cariye karısı kendiliğinden boş olur. Ancak cariyeden doğan çocuğu varsa, boş olmaz."

Şa'bi dedi ki: "Cariye ile evli olan kimse, hür kadınla evlenme gücünü bulduğunda cariyenin nikâhı geçersiz olur."

Mâlik'in bildirdiğine göre Yahya b. Said, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hür kadın kendisi istemedikçe cariyenin onun üzerine kuma olarak getirilmesi caiz olmaz. Kocası hür kadına iki, cariyeye ise bir gün tahsis edip yanlarında kalır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, Mâlik'in, hür kadın razı olmadıkça cariyenin onun üzerine kuma olarak getirilemeyeceği görüşünde olduğuna delalet etmektedir.

[Cariyelerle Kimin Evlenebileceği]

Fakihler, kimin cariyelerle evlenebileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir:

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Kişi, birden fazla cariye ile evlenemez" dediği rivayet edilmiştir.

İbrahim en-Nehai, Mücahid ve Zühri dediler ki: "Kişi dilerse dört cariye ile aynı zamanda evli olabilir."

Selef uleması cariyelerin nikâhlanması konusunda bu farklı görüşleri ortaya koyarak ihtilaf ettikleri gibi, büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Hür kadınla evli olmayan bir adam, hür kadınla evlenme gücüne sahip olsa bile bir cariye ile evlenebilir. Ama hür kadınla evli olan kimse, cariye ile evlenemez."

Süfyan-ı Sevri dedi ki: "Cariye ile evlenmediği takdirde onunla zina yapacağından korkan kimsenin -kendisi varlıklı da olsa- o cariye ile evlenmesinde bir sakınca yoktur."

Mâlik, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Ayette geçen (طَوْل) kelimesi, mal anlamına gelmektedir. Hür kadınla evlenebilecek kadar mala sahip olan kimse, cariye ile evlenemez. O kadar mala sahip olmasa bile, günaha girmekten korkmadıkça yine cariye ile evlenemez."

Mezhebimizin fakihleri ile Sevri, Evzai ve Şafiî, hür kadınla evli olan kimsenin cariye ile evlenemeyeceği hususunda görüş birliği ettiler. Hür kadının, cariye ile evlenmesi hususunda kocasına izin vermesiyle vermemesi arasında hüküm bakımından bir fark olmayacağını da söylediler.

İbn Vehb, Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini nakletti: "Hür kadınla evli olan erkeğin cariye ile evlenmesinde bir sakınca yoktur. Ancak bu durumda hür kadın, evliliği devam ettirip ettirmemekte muhayyer olur.

İbn Kasım Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini nakletti: "Hür kadınla evli olan erkeğin cariye ile evlenmesinde bir sakınca yoktur. Ancak bu durumda hür kadın ile erkeği birbirinden ayırmak gerektiği görüşündeyim."

Lâkin Mâlik daha sonra bu görüşünden vazgeçmiş ve şöyle demiştir: "Hür kadın muhayyer olur. Dilerse evliliği devam ettirir, dilerse kocasından ayrılır."

İbn Kasım, Mâlik'e, "Hür kadınla evlenme gücüne sahip olan bir erkeğin cariye ile evlenmesinin hükmü nedir?" diye sorulduğunda, "Cariye

ile kocasını birbirinden ayırmak gerekir" diye cevap verdi. "Adam, kendisiyle evlenmediği takdirde o cariye ile zina ederek günaha girmekten korkuyorsa ne olacak?" diye sormaları üzerine de, "O zaman kırbaçlanır!" dedi. Ancak daha sonra bu fetvasını hafifletti.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Köle, evli olduğu hür kadının üzerine bir cariyeyi kuma olarak getirirse, hür karısı muhayyer olmaz. Çünkü o, kendisinin kadınlarındandır."

Osman el-Betti dedi ki: "Hür kadınla evli olan erkeğin, hür karısı üzerine cariyeyi kuma olarak getirmesinde sakınca yoktur."

Hür kadınla evli olmayan ancak böyle bir kadınla evlenmeye gücü olan kimsenin, cariye ile evlenmesinin caiz oluşunun delili şu ayet-i kerimedir:

﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

"Size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."[367]

Bu ayet, hür kadınla evlenme gücüne sahip olan kimsenin cariye ile evlenmesinin caizliğine iki yönden delalet etmektedir:

1-Hür ve cariye ayrımı yapılmaksızın dörde kadar bütün kadınlarla evlenmek mutlak olarak mübahtır.

2-Ayetin devamında Yüce Allah (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) **"veya sahip olduğunuz (cariyeler)"** buyurmaktadır. Bilindiği gibi bu ifade yalnız başına tam bir mana ifade etmemektedir. Bu ibarede takdir edilmiş gizli bir kelimenin olmasına ihtiyaç vardır. O gizli kelime de ayetin baş tarafında açıkça geçen nikâh akdidir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Size helal olan kadınları

367 Nisâ, 4/3

veya elinizin altında bulunan cariyeleri nikâhlayın. Bu ayette nikâh akdi yerine nikâhsız bir cinsel ilişkiyi gizleyip takdir etmek, yani cariyelerle nikâhsız olarak cinsel ilişkide bulunulabileceği manasını çıkarmak doğru olmaz. Çünkü ayetten buna işaret eden bir şey bulunmamaktadır. Netice itibariyle bu ayetten anlaşılıyor ki kişi, hür veya cariye ile evlenme muhayyerliğine sahiptir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Size helâl olan kadınları nikâhlayın"** ayetindeki mübahlık şarta bağlanmıştır. O da, evlenilecek olan kadının evlenecek olan erkeğe helâl olmasıdır. Yani bu ayet, kendisiyle evlenilecek olan kadını nikâhlamanın caiz olması için kişiye helal kadınlardan olması gerektiğine delalet etmektedir. Böyle olunca da açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir ayet gibi olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen (مَا طَابَ لَكُمْ) ibaresinin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-"Beğendiğiniz ve hoşunuza giden kadınları nikâhlayın."

Bu durumda ayet, evlenecek olan erkeğe muhayyerlik hakkı tanımaktadır. Tıpkı şu örneklerde olduğu gibi: Bir kişi bir başkasına, "Hoşuna gittiği sürece bu evde otur."veya "Bu yemekten iştahın çektiği kadar ye" demesi gibi. Bu örneklerde kişiye, yapmak istediği işler hakkında muhayyerlik tanınmaktadır.

2-(مَا طَابَ لَكُمْ) ibaresinin muhtemel olan ikinci manası ise "Size helal olan kadınlarla evlenin" şeklindedir.

Ayette kastedilen eğer birinci mana ise o mana ile tanınan muhayyerlik, kişiyi dilediği kadınla evlenme seçeneğine sahip kılar. Bu da hür ve cariye bütün kadınlarla evlenilebileceğine ilişkin genel bir hükümdür. Şayet kastedilen mana "Size helal olan kadınlarla evlenin" şeklinde ise bu ibarenin devamında, kendileriyle evlenmenin helal olduğu kadınlar hakkında bir açıklama gelmektedir. Şöyle ki: (مَثْنَى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) **"İkişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o**

kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."

Bu açıklamadan sonra bu ayet mücmellikten çıkıp genel hüküm ifade eden bir ayet niteliğine sahip hâle gelmiştir. Hangi halde olunursa olunsun, genel hüküm ifade eden ayetin hükmünü uygulamak gerekir. Bu ayetin hem genelliğe hem de mücmelliğe birlikte ihtimali olursa, delil olarak kullanılması mümkün olduğu için, genellik ifade eden manasına yorumlamak daha uygun olur. Lafzın hükmünü bir şekilde uygulamak mümkün olursa, uygulamamız gerekir.

Buna şu ayet delalet etmektedir:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı."[368]

Bu ayet, hür ve cariye kadınlar hakkında genel hüküm ifade etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."[369]

Ayette geçen ihsân yani muhsanlık, İslamiyet ve nikâh akdi manasına gelen bir kelimedir. Buna (فَاِذَآ اُحْصِنَّ)[370] kavl-i celili de delalet etmektedir.

368 Nisâ, 4/24
369 Mâide, 5/5
370 Nisâ, 4/25

Bazı selef âlimlerinin buna "Müslüman olduktan sonra" manasını verdikleri, bazısının da "evlendikten sonra" manasını verdikleri rivayet edilmiştir. Bilindiği gibi burada bu ifadeyle evlenme manası kastedilmemiştir. Öyleyse bununla iffetli olma manasının kastedildiği sabit olmuştur. Bu da hür ve cariye kadınlar hakkında genel bir hüküm ifade eder.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar size helâldir" ifadesi de ehli kitaptan olan cariyelerle evlenilebileceğine dair genel bir hükümdür. Bu hükme şu ayet de delalet etmektedir:

(وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ)

"Sizden bekâr olanlarla, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin."[371]

Bu ayetin hükmü de genel nitelikte olup, hür kadınlarla evlenmek caiz olduğu gibi cariyelerle de evlenmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ)

"Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır."[372]

Bu ayetin sadece hür ve müşrik bir kadınla evlenmeye gücü yeten kimseye hitap etmesi imkânsızdır. Hür ve müşrik bir kadınla evlenme gücü olanın, hür ve Müslüman bir kadınla da evlenme gücüne sahip olması gerekir. Bu da hür ve Müslüman bir kadınla evlenme gücü olan bir kimsenin, cariye ile evlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Aynı zamanda hür ve müşrik bir kadınla evlenme gücü olan kimsenin de cariye ile evlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.

371 Nûr, 32/24
372 Bakara, 2/221

Mantıkî yoldan buna delalet eden bir husus da şudur: Bir erkeğin bir kadınla evlenme gücüne sahip olması, o erkeğin başka bir kadınla evlenmesini haram kılmaz. Bir erkeğin bir kızla evlenme gücüne sahip olması, o erkeğin o kızın annesi ile evlenmesini haram kılmaz. Bir erkeğin bir kadınla evlenme gücüne sahip olması, o kadının kız kardeşiyle evlenmesini haram kılmaz. Buna göre bir erkeğin hür bir kadınla evlenme gücüne sahip olması, o erkeğin cariye ile evlenmesini haram kılmaması gerekir. Hatta cariye ile evlenmek, iki kız kardeş veya anne ve kızıyla evlenmekten daha kolaydır. Bunun delili de, hür kadınla cariyenin aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmesinin büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin tamamına göre caiz olması ama anne ile kızının ve iki kız kardeşin aynı erkeğin nikâhında bir araya getirilmesinin caiz olmamasıdır. Hüküm bakımından daha ağır olan bir kızla evlenme imkânına sahip olmak, o kızın hür olan annesiyle ve cariye ile evlenmeye mani olmadığına göre, hür kadınla evlenme imkânına sahip olmanın da, cariye ile evlenmeye olumsuz etki yapmaması ve engel olmaması gerekir.

Bu görüşe muhalefet eden kimseler, şu ayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir:

(وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının

yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir."[373]

Bu ayeti delil olarak ileri sürenler derler ki: "Ayet-i kerime, cariyelerle evlenmenin mübahlığını, hür kadınlarla evlenme gücünden yoksun olma ve cariye ile evlenilmezse günaha girmekten korkma şartına bağlamıştır. Bu iki şart mevcut olmadıkça cariye ile evlenmek caiz olmaz. Bu ayet, cariyeyle evlenmenin hükmünü açıkladığı için, sizin okuyup delil olarak ileri sürdüğünüz ayetleri delil olmaktan çıkarmaktadır."

Bunlara cevaben şöyle denilebilir: Bu ayette, hür kadınla evlenme gücüne sahip olan bir kimsenin cariye ile evlenmesinin caiz olamayacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Sadece hür kadınla evlenme gücüne sahip olamama durumunda cariye ile evlenmenin mübah olacağı bildirilmektedir. Okuduğumuz diğer ayetler ise her durumda cariye ile evlenmenin mübah olmasını gerektirmektedirler. O ayetlerden hiçbirinde diğerinin hükmünü tahsis eden/özelleyen bir ifade yoktur. Çünkü hepsi, mübahlık hükmü için varid olmuş ayetlerdir. Onların hiçbirinde yasaklayıcı bir ifade yoktur. Dolayısıyla "Şu ayet diğerinin hükmünü tahsis etmektedir" demek caiz olmaz. Hepsi aynı hüküm için varid olmuşlardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Bu, şu ayete benzemektedir:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّاْ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّيْنَ مِسْكِيْنًا)

"Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır."[374]

Bu ayet, şıklardan bir önceki yapılabileceği zaman onu atlayıp bir sonrakini yapmanın caiz olmamasını gerektirmektedir.

373 Nisâ, 4/25
374 Mücadele, 4/58

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin evvelinde yapılması farz olanın, köle azad etmek olduğu bildirilmiştir. Bu da farzın, başka bir şey değil de köle azad etmek olmasını gerektirmektedir. Kölenin bulunamaması durumunda farzı oruç tutmaya naklettiği için, köle bulamama durumunda kefaret olarak oruç tutmaktan başka bir şeyin yeterli olmaması gerekir.

(فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا)

"Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır" buyrulduğu için kefaretin hükmü, ayetteki sıra çerçevesinde anlatılanlarla sınırlı kalmaktadır. Sizin nezdinizde cariyelerle evlenmeyi haram kılan bir ayet bulunmamaktadır. Hatta cariyelerle evlenmenin hangi durumda ve hangi şartlarla mübah olduğunu söylediğinizde, o durumda olunmadıkça ve o şartlar gerçekleşmedikçe cariyelerle evlenmek mübah olmaz. Aksine cariyelerle evlenmenin mübahlığına dair varid olan diğer ayetlerde hür kadınlarla cariyeler arasında bir ayrım yapılmamaktadır. Şu hâlde (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse..."** ayetinde, hür kadınlarla evlenme gücüne sahip olma durumunda cariyelerle evlenmeyi haram kılan bir ifade bulunmamaktadır.

İsmail b. İshak bu ayeti zikredip selef ulemasının bu ayet üzerindeki farklı görüşlerini ve mezhebimiz fakihlerinin de hür kadınla evlenme gücü olan bir kimsenin cariye ile evlenmesini caiz gördüklerini naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bu, fasidliği sınırı aşan ve te'vile ihtimali olmayan bir sözdür. Çünkü bu, mübah kılındığı cihet dışında Kitap ile haram kılınmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Te'vile ihtimali olmayan" ifadesi, icmaya aykırıdır. Çünkü sahabiler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Onların sözlerini nakletmiştik. Eğer mevzuyu uzatma korkusu olmasaydı, burada o sözlerin senedlerini de naklederdik. Te'vile ihtimali olmasaydı selef ulemasından bu görüşte olanlar böyle demezlerdi. (Yani hür kadınla evlenme gücü olan kimse, cariye ile evlenebilir, demezlerdi). Çünkü hiçbir kimsenin ayeti, taşıma ihtimali olmayan bir manaya yorumlaması ve te'vil

etmesi caiz değildir. Bu konudaki ihtilaf selef uleması arasında da cereyan etmiş ancak hiçbiri diğerini görüş ve söylemlerinden ötürü kınamamıştır. Eğer bu söylediğimiz şey, ayetin muhtemel manaları arasında olmasaydı ve ayetin bu şekilde te'vil edilmesi mümkün olmasaydı, karşı görüşte olanlar böyle diyenleri reddeder ve kınarlardı. Bu görüş selef uleması arasında meşhur olduğuna, bu görüşte olanlar kınanmadıklarına göre demek ki, bu ayet üzerinde ictihad edilebileceği konusunda icma etmişler, ayetin bu şekildeki bir te'vile de muhtemel olduğunu kabul etmişlerdir. Bu anlattıklarımızdan anlaşılıyor ki, İsmail b. İshak'ın ayeti bu şekilde te'vil etmeye karşı çıkması doğru değildir.

İsmail b. İshak'ın "Bu, mübah kılındığı cihet dışında Kitap ile haram kılınmıştır" ifadesine gelince böyle demekle o, hür kadınla evlenme gücüne sahip olan kimsenin cariye ile evlenmesinin haramlığını ya nassa ya da başka bir delile dayandırmış olmalıdır. Eğer bu konuda nass bulunduğunu iddia ederse, o nassı okuyup ortaya koyması istenir ki bunu yapabilmesine imkân yoktur. Yok eğer bu konuda başka bir delili bulunduğunu iddia ederse, o delili göstermesi istenir. Fakat böyle bir delil mevcut değildir. Şu hâlde bu söyledikleri salt bir iddia olarak kalmaktadır. Hasmının sözlerinden de taaccüb etmektedir. Cariyelerle evlenmenin mübahlığını bu duruma ve bu şarta bağlaması, başka durum ve şartlarda onlarla evlenmenin haramlığına delalet eder. Eğer kendisi böyle bir görüşteyse bu delilin de bir delile ihtiyacı olur. Şafiî'den önce onun gibi, böyle bir istidlalde bulunan kimsenin var olduğunu bilmiyoruz. Şayet bu bir delil olsaydı, kendisinden önce sahabiler hadiselerin hükümleriyle ilgili çokça ihtilaflı meseleleri olduğu için, bu ve benzeri meselelerde bununla istidlalde bulunurlardı. O ihtilaflı meselelerde kıyas, ictihad ve diğer delalet çeşitleriyle istidlalde bulundukları gibi, bu şekilde bir istidlalde bulunmaları da mümkün olmasına rağmen bunu yapmadılar. Bu şekilde bir istidlalde bulunmamaları, sahabiler nezdinde bunun hiçbir şey için delil olmadığına delalet etmektedir. Şu halde İsmail b. İshak, "Hür kadınlarla evlenme gücü olan kimsenin cariyelerle evlenmesi Kitap'ta haram kılınmıştır" sözünü teyit eden bir delil bulamadığı gibi, delil şüphesi taşıyan bir şey dahi bulamamıştır.

Davud el-İsbahani'den nakledildiğine göre İsmail b. İshak'a, "Bu konudaki nass nedir?" diye sorulduğunda, "Nass, üzerinde ittifak ettikleri

şeydir" demişti. Kendisine, "Buna göre Kitap'tan üzerinde ihtilaf ettikleri her şey nass değildir" denilince de şöyle cevap vermişti: "Kur'an'ın tamamı nastır." Bunun üzerine kendisine şöyle denilmişti: "Kur'an'ın tamamı nass ise Peygamber Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı neden ihtilaf ettiler?"

Davud el-İsbahani der ki: "Bu soruyu soran, İsmail'e haksızlık etmiştir. Çünkü onun gibisine böyle sorular sorulmaz. Onun bilgisi bu mertebeye yükselememiştir."

Davud'un onun hakkında bu anlattıkları şayet doğruysa bu, hür kadınlarla evlenme imkânı olan kimsenin cariyelerle evlenmesini mübah görenlere itirazda bulunmasıyla bağdaştırılamaz. Zira bir defasında "Nass, üzerinde ittifak ettikleri şeydir" demiş, başka bir defa da "Kur'an'ın tamamı nastır" demişti. Kur'an'da bizim bu söylediklerimize aykırı bir ayet yoktur. Ümmet de bunun aksine ittifak etmiş değildir. Davud'un İsmail hakkında bu anlattıklarında bir zafiyet vardır. O, kendi anlattıkları hakkında emin ve güvenilir değildir. Özellikle de İsmail hakkında söyledikleri tasdik edilemez. Çünkü o, İsmail'i Bağdat'tan sürgün etmiş, onu büyük günahlar işlemiş olmakla itham etmişti. İsmail'in bizim söylediklerimiz karşısında taaccüb etmesinin de sadece şu yönden olabileceğini sanıyorum: O, ayette zikredilen şartlar dışında cariyelerle evlenmenin haramlığına inanıyordu. Biz, usûlu'l fıkh adlı kitabımızda bunun delil olamayacağını uzun uzadıya açıklamış bulunmaktayız.

Söylediklerimizin doğruluğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Günaha girme korkusu ve imkân bulamamak zaruret değildir. Çünkü zaruret, canın telef olmasına yol açan durumdur. Cinsel ilişki yapılamaması, canın telef olmasına yol açmaz. Buna rağmen cinsel ilişkide bulunma amacıyla cariye nikâhlamak mübah kılınmıştır. Zaruret olmadan cariye nikâhlamak caiz olduğuna göre, artık hür kadınla evlenme imkânının olmasıyla olmaması arasında bir fark kalmamaktadır. Zira hür kadınla evlenme imkânını bulamamak, cariye ile evlenebilmek için bir zaruret değildir. Evlensin diye vücut organlarından birinin yok edilmesi veya öldürülmekle tehdit edilmedikçe hiç kimse için zaruretten söz edilemez.

Cariyelerle evlenme mübahlığının zaruret şartına bağlı olmadığına ayetin devamındaki (وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır"**[375] cümlesi delalet etmektedir. İnsanın açlık zarureti dolayısıyla yemek mecburiyetinde kaldığı leş, domuz eti ve benzeri şeyleri yemeyip sabretmesi, kendisi için daha hayırlı olmaz. Çünkü aç iken bunları yemeyip sabreder ve bu yüzden ölürse günahkâr olur.

Şunu da ifade etmeliyiz ki evlenmek farz değildir ki onda zaruret söz konusu olsun. Evlenmenin temeli edep ve mendupluktur. Böyle olunca ve zaruret durumu olmaksızın caiz olduğuna göre aynı şekilde hür kadınla evlenme imkânı varken cariye ile evlenmek caiz olduğu gibi, bu imkân yokken de cariye ile evlenmenin caiz olması gerekir.

Ayetin devamındaki (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ) **"Hepiniz birbirinizdensiniz"** ifadesi hakkında denildi ki bunun manası, "Hepiniz Âdem'densiniz" demektir. Bunu "Hepiniz mü'minsiniz" şeklinde manalandıranlar da olmuştur. Bu da ayette, cariyelerle hür kadınların nikâh hususunda birbirlerine eşit olmalarının kastedildiğine ve üstün tutulmayı gerektiren bir delil olmadıkça cariyelerle hür kadınları eşit tutmak gerektiğine delalet eder.

"Hür kadını nikâhlayan bir kimsenin nikâhlı cariyesi boş olur" ifadesi, mantıkla bağdaşmayan zayıf ve boş bir sözdür. Zira denildiği gibi olsaydı, hür kadınla evlenme imkânının da nikâhlı cariyenin nikâh akdini feshetmesi gerekirdi. Şa'bi'nin de ifade ettiği gibi bu, teyemmümlü kimsenin su bulmasına benzemektedir. Teyemmüm etmiş olan bir kişi suyu bulduğunda, abdest alsa da almasa da teyemmümü bozulur.

Ebu Yusuf'un "Sizden Kimin, Hür Mü'min Kadınlarla Evlenmeye Gücü Yetmezse..." Ayetini Te'vil Etmesi

Rivayet olunduğuna göre Ebu Yusuf, yukarıdaki ayette geçen güç ve imkân sahibi olmamayı hür kadınla evli olmayan kimse anlamında te'vil etmiştir. Güç ve imkân sahibi olmaksa hür kadınla evli olmak demektir. Bu, akla uyan bir te'vildir. Çünkü nikâhında hür kadın bulunmayan bir

375 Nisâ, 4/25

kimse o kadına ulaşamaz, ona sahip olamaz, onunla cinsel ilişkide bulunma gücüne kavuşamaz. Ebu Yusuf'a göre ayette geçen "güç", hür kadınla evlenmiş olup onunla cinsel ilişkide bulunma gücüne sahip olmak demektir. Ayeti bu şekilde te'vil etmek, hür kadınla evlenme gücüne sahip olmak şeklinde te'vil etmekten daha uygundur. Çünkü mali güce sahip olmak, nikâh olmadan hür kadınla cinsel ilişkide bulunma imkânını vermez. Ama hür kadınla cinsel ilişkide bulunma güç ve imkânına sahip olmak, nikâh akdine ulaştıracak olan mali güce sahip olmaktan daha özeldir.

Bizim bu konuda söylediklerimizin doğruluğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Kişinin eşiyle cinsel ilişkide bulunma imkânına sahip olması, başka bir kadınla evlenmesini engellemeye tesir edebilir. Ama kişinin mali güce sahip olmasının böyle bir özelliği bulunduğunu görmemekteyiz. Şu halde mali güce sahip olmanın, cariye ile evlenmeyi engellemede bir payı yoktur. Bu durumda Ebu Yusuf'un mezkûr ayeti hür kadınla cinsel ilişkide bulunma güç ve imkânına sahip olma şeklinde te'vil etmesi, ayeti mali güce sahip olma şeklinde te'vil etmekten daha doğru ve sahihtir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zihar kefareti olarak azad edilmesi gereken kölenin bedeli olan paraya sahip olmak, köleye sahip olmak gibidir. Hür kadının da mehri olacak paraya sahip olmak da onun nikâh akdine sahip olmak gibi değil midir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, birkaç yönden hatalı ve çelişkili bir sözdür. Şöyle ki:

1-Siz hür kadın ile cariyeyi aynı erkeğin nikâhında bir araya getirecek şekilde nikâh akdetmeyi kastetmediniz ve bunun da mananın doğruluğuna delalet eden bir delil olduğunu söylemediniz. Hasmın bunun dışındaki iddiaları sakıt olmuş durumdadır. Kabul görmemektedir.

2-Bu iddianıza göre bir kadının mehrine sahip olmak, o kadının annesi veya kız kardeşiyle evlenmeye engel olacak şekilde onunla evli olma hükmünde olmayı gerektirir. Böyle bir şey söz konusu olmayacağına göre, sizin söylediklerinizin fasid olduğu anlaşılmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki kefaret için köle azad edilmesi, nikâha benzer bir mesele değildir. Zira kefaret için kölenin azad edilmesi farzdır. Azad edecek

köle bulunduğunda onu azad etmeyip kefaretin başka bir şıkkına yönelmek caiz olmaz. Ama evlenmeye imkân bulduğu halde bir erkeğin evlenmemesi caizdir. Hal böyle olunca kişinin kefaret için azad etmesi gereken kölenin bedeli olan paraya sahip olması, köleye sahip olması gibidir. Çünkü kefaretle yükümlü olan kimsenin köle azad etmesi farzdır. Dolayısıyla o, imkânlar nisbetinde bir köle azad etmekle emrolunmuştur. Ama evlenmek farz değildir. Dolayısıyla mehir verecek kadar mala sahip olan bir kimse evlenmekle yükümlüdür, denemez. Şu halde kişinin mülkiyetinde mehrin mevcut olması, o kişinin bir cariye ile evlenmesine engel teşkil etmez. Dolayısıyla mehre sahip olan kimse mehre sahip olamamış gibidir. Ancak mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kişi, hür karısının üzerine cariye ile evlenemez. Zira Hasan ve Mücahid, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(لاَ تُنْكَحُ الْأَمَةُ عَلَى الْحُرَّةِ)

"Hür kadın üzerine cariye nikâhlanmaz."[376]

Eğer yasaklayıcı hadis olmasaydı, hür kadın üzerine cariye ile evlenmek yasak olmazdı. Çünkü Kur'an'da bunun haram olmasını gerektiren bir ayet yoktur. Kıyas da bunun mübah olmasını gerektirmektedir. Lâkin fakihlerimiz bu konuda hadise tabi olmuşlardır. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Ehl-i Kitap Cariye İle Evlenme Bahsi

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlim ehli bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ehl-i kitap cariye ile evlenmenin mekruh olduğu görüşü Hasan, Mücahid, Said b. Abdilaziz, Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebi Meryem'den rivayet edilmiştir. Bu, Sevri'nin de görüşüdür.

376 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/285

Diğer bazı fakihlerle birlikte Ebu Meysere, ehl-i kitap cariye ile evlenmenin caiz olduğunu söylemiştir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer de bu görüştedirler.

Ancak Ebu Yusuf'un, efendisi kâfir ise onunla evlenmenin mekruh olmakla birlikte caiz olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. O cariyeden doğacak çocuk, babasının Müslümanlığı sebebiyle Müslüman olduğu halde, annesinin kâfir efendisine köle olmasından hoşlanmadığı için Ebu Yusuf ehl-i kitap cariye ile evlenmeyi mekruh görmüş olabilir. Nitekim Ebu Yusuf, Müslüman kölenin kâfire satılmasını da mekruh görmüştür.

Mâlik, Evzai, Şafiî ve Leys b. Sa'd, ehl-i kitap cariye ile evlenmenin caiz olmadığını söylemişlerdir.

Ehl-i kitap cariye ile evlenmenin caiz oluşunun delili, önceki bahiste hür kadınla evlenme gücü olan kimselerin cariyelerle evlenmelerinin caizliğine dair zikretmiş olduğumuz ayetlerin genel hükümleridir. Bu ayetler Müslüman cariyelerle evlenmenin mübahlığına delalet ettikleri gibi, ehl-i kitap cariyelerle evlenmenin caizliğine de delalet etmektedirler.

Bu meseleye özel olarak delalet eden delil, Yüce Allah'ın şu kavl-i celilidir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

."Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar..." [377]

Cerir'in bildirdiğine göre Leys, Mücahid'in bu ayette geçen "muhsanat" ile iffetli kadınların kastedildiğini söylediğini rivayet etmiştir.

Heşim'in bildirdiğine göre Mutarrif, bu ayette geçen "muhsanat" kelimesi hakkında Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadının muhsan olması; cünüplükten ötürü gusletmesi, üreme organını da zinadan korumasıdır."

377 Mâide5/5 ,

Böylece muhsanlığın ehl-i kitap olan kadınları da kapsadığı ispatlanmış olmaktadır. Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Cariye olarak sahip olduklarınız hariç, muhsan (evli) kadınlar da (size haram kılındı)"**[378] ayetinde cariyeleri muhsan kadınlardan istisna etmiştir. İstisna edilmeleri, cariyelerin de muhsan kadınlar kapsamında olduklarına delalet etmektedir. Öyle olmasaydı, cariyeler muhsan kadınlardan istisna edilmezlerdi.

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa..."[379]

Bu ayette ihsân ve muhsanlık, cariyeler hakkında kullanılmıştır.

"Muhsanat" kelimesinin ehl-i kitaptan hür ve cariye kadınlar hakkında kullanıldığı sabit olduğuna ve Yüce Allah da (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar..."** ayetiyle ehl-i kitap olan muhsanat/iffetli kadınlarla evlenmeyi mutlak şekilde mübah kıldığına göre, bu mübahlık ehl-i kitap hür ve cariye kadınlarla evlenme hakkında genel bir izin olmuştur.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ)

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"[380] ayetini, ehl-i kitap cariyelerle evlenilemeyeceğine dair bir delil olarak ileri sürenler, ehl-i kitap cariyenin de Allah'a ortak koşanlardan olduğunu söylemektedirler. Ayrıca (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz**

378 Nisâ, 4/24
379 Nisâ, 4/25
380 Bakara, 2/221

mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın"[381] ayetine göre cariyelerin ehl-i kitap olanlarıyla değil, sadece Müslüman olanlarıyla evlenilebilir. Buna göre ehl-i kitap cariyelerle evlenme yasağı olduğu gibi yerinde durmaktadır.

Bu itirazı yapanlara şöyle cevap verilebilir: Allah'a ortak koşanlar anlamındaki müşrikât kelimesi mutlak olarak kullanıldığında sadece putperestleri kapsar, Ehl-i kitabı kapsamaz. Zira (لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ) **"Kitap ehlinden inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar (küfürden) ayrılacak değillerdi"**[382] ayetinde Yüce Allah müşriklerle Ehl-i kitabı birbirinden ayırmış, müşrikleri Ehl-i kitaba atfetmiştir. Bu da, mutlak olarak kullanıldığında müşrik kelimesinin başkalarını değil, sadece puta tapanları kapsadığını, ehl-i kitabı kapsamadığını ispatlamaktadır. Dolayısıyla (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"**[383] ayetine dayanarak ehl-i kitap cariyelerle evlenmenin haram olduğunu söyleyip itirazda bulunmak doğru olmaz.

Şunu da belirtelim ki (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"**[384] ayetinin (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) "İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" ayetinin hükmünü geride bıraktığı hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Çünkü bu fakihler, ehl-i kitaptan olan hür kadınlarla evlenmenin caiz oluşu hükmünde de ihtilaf etmemişlerdir. Bu durumda (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayetindeki yasak, ya hem ehl-i kitap kadınlar hem de putperest olan müşrik kadınlar hakkında genel bir yasaktır. Ya da ehl-i kitap kadınlar dışında sadece putperest müşrik kadınlar hakkındadır. Eğer bu yasak ehl-i kitap kadınlar dışında sadece putperest müşrik kadınlar hakkında ise bize yöneltilen soru düşmüş olur. Çünkü soruda

381 Nisâ, 4/25
382 Beyyine, 98/1
383 Bakara, 2/221
384 Mâide5/5 ,

ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi reddeden bir ifade yoktur. Eğer evlenme yasağı her iki sınıf kadını kapsıyorsa ve bu yasağı ayetin zahirine göre yorumlarsak, şunu bilmeliyiz ki fakihler bu ayetin hüküm itibariyle (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayetinden sonra geldiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Çünkü fakihlerin tamamı ,bu ayetin ehl-i kitaptan olan hür kadınlarla evlenmenin caizliğine bir delil olarak kullanılabileceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Hal böyle olunca her iki ayet ya birlikte inmişlerdir ya da ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübah kılınması ,müşrik kadınlarla evlenmenin yasaklanmasından sonra olmuştur .Ya da müşrik kadınlarla evlenmenin yasaklanması, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübah kılınmasından sonra olmuştur .Eğer her iki ayet birlikte inmiş ise bunlar ,ehli kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı ve müşrik kadınlarla evlenmeninse haramlığı doğrultusunda birer delil olarak kullanılırlar. Ya da ehli kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığını bildiren ayet, müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayetten sonra inmiştir. Bu durumda yine bu ayet, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığına bir delil olarak kullanılır. Ya da müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayet, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığını bildiren ayetten sonra inmiştir. Eğer böyle ise bu ayet, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı hükmünün peşinden müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılmış olur. Buna göre ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı, her halûkârda geçerli olmaktadır.

Şunu da ifade edelim ki (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayetinin, müşrik kadınlarla evlenmenin haram kılınmasından sonra indiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Zira müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayet, Bakara suresindedir. Ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mübah kılan ayet ise Mâide suresindedir .Mâide suresi ise Bakara suresinden sonra inmiştir .Dolayısıyla ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mübah kılan ayet ,müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılan ayetin hükmünü geride bırakmaktadır. Tabii eğer "müşrik kelimesi kitabîleri de kapsamına alıyor" denilirse bu böyledir. Şunu belirtmeliyiz ki, ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mübah kılan ayet ,onların hür kadınlarıyla cariyelerini birbirinden

ayırmadığına, genel hükmü her iki grubu da kapsadığına göre, ayeti her iki grup kadınla evlenmenin mübahlığı hakkında bir delil olarak kullanmak ve müşrik kadınlarla evlenmenin haramlığını bildiren ayetle buna itiraz etmemek gerekir. Aynı şekilde bu ayetle, ehl-i kitaptan olan hür kadınlarla evlenmeye de itiraz edilmemesi gerekir.

Yüce Allah'ın (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ayetinde mü'min cariyeleri diğerlerinden ayırmasına gelince, önceki meselede de açıkladığımız gibi, hüküm verirken bir şeyden özel olarak söz etmek, sözü edilmeyen diğer şeylerin hükümlerinin farklı olacağına delalet etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayeti, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı hususunda delil olarak ileri sürülemez. Çünkü muhsanlık ,muhtelif manalara gelebilen müşterek bir isimdir. Genellik ifade etmez. Kendi lafzının ifade ettiği mana üzerine cari olur. Mücmel olan bu lafzın hükmü açıklanmaya muhtaçtır. Nass veya icma ile yapılan açıklamaya uyarız. Ayetin hükmü de o açıklamayla sınırlı olur. Hakkında açıklama olmayan ayet mücmelliği üzere kalır ve genel nitelikli bir delil olarak kullanılamaz. Yukarıdaki ayette kastedilenin ehl-i kitap kadınlar olduğuhususunda fakihler ittifak ettiklerine göre ayetin hükmünü, hür ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mübahlığı hakkında delil olarak kullanabiliriz. Bu ayette ehl-i kitap cariyelerle evlenmenin mübahlığının kastedildiğine dair bir delil bulunmadığı için, bu cariyelerle evlenmenin mübahlığı konusunda başka bir delil bulmaya ihtiyaç duymaktayız.

Bu itirazın sahiplerine şöyle cevap verilebilir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)" ayetinde geçen "muhsanat" kelimesiyle, seleften bir grup ulemaya göre ehl-i kitaptan olan iffetli kadınların kastedildiği riva-

yet edilmiştir. Çünkü muhsanlık kelimesi iffetlilik anlamına gelmektedir. Bundan dolayı "muhsanat" kelimesini genel olarak iffetli kadınlar manasına almak gerekir. Çünkü ihsân kelimesiyle iffetin kastedildiği sabit olmuştur .Ayette ihsân kelimesinin bunun dışındaki manalarının kastedildiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Bütün şartlarının tamamlanmasının bu ihsânın şartı olmadığı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. "Muhsan" denilen ve "muhsan" olduğu hususunda bütün fakihlerin görüş birliği ettiklerini biz de "muhsan" sayarız. Bunların dışındakilerle evlenmeyi mübah sayanların onların muhsanlıklarını ispatlamak için delile ihtiyaçları vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İhsân yani muhsanlık kelimesi hürriyet manasına gelmektedir.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)" ayetinde geçen "muhsanat" kelimesiyle, ehl-i kitaptan hür kadınların kastedilmiş olduğu görüşüne siz de karşı çıkmadınız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi bu ayette "muhsan" kelimesinin zikredilmesiyle, muhsanlığın şartlarının tamamlanması kastedilmemiştir. Bu durumda, bir kimsenin muhsanlık kelimesini taşıdığı manalardan sadece biri ile sınırlı tutması caiz olmaz. Bu kelimeyi ifade ettiği manaların tümü için genel manasıyla esas almak gerekir. Muhsanlık kelimesi ifade ettiği iffet veya diğer manaları bakımından cariyeyi de kapsadığına göre, bu kelimenin genel manasının kapsamına cariyeyi de almak caiz olur. Muhsanlık kelimesini başka manaları dışında hürriyet manası ile sınırlandırmanız caiz olursa, sizden başkasının bu kelimeyi başka manaları dışında iffet manasıyla sınırlandırması caiz olur. Genel manası doğrultusunda kullanmamız mümkün olduğu halde bu kelimenin hükmünü mücmel hale getirmemiz caiz olmaz. Oysa Yüce Allah, ayet-i kerimede "ihsân" kelimesini cariye hakkında kullanmış ve şöyle buyurmuştur:

(فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[385]

Bazıları bu ayette geçen (فَإِذَا أُحْصِنَّ) fiilinin "Evlendikten sonra" manasına geldiğini söylerken bazıları da "Müslüman olduktan sonra" manasına geldiğini söylemişlerdir. Muhsan kelimesini bu umumi manasında ele almak, fuhuş yapan muhsan cariyelere de had uygulanmasını gerektirir.

Yüce Allah (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar..."** buyurmuştur. Böyle buyurmakla muhsanlığın bütün şartlarının gerçekleşmesini kastetmemiş, sadece kadınların iffetli olmalarını kastetmiştir. Başka bir ayette bu kelimeyi kullanmakla Yüce Allah, evli kadınları kastetmiş ve onlarla evlenilmesini haram kılmıştır.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."

Bu ayet, istisna edilen savaş esiri kadınlar dışındaki evli kadınlarla evlenmeyi haram kılan genel bir hüküm ifade etmektedir. Aynı şekilde (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da (size helâldir)"** ayetinde de "muhsanat" kelimesinin zikredilmiş olması, seleften gelen rivayete göre iffetli kadınların ayetin genel hükmünün kapsamına girmesine engel teşkil etmemektedir.

Ehl-i kitap cariye ile evlenmenin mübahlığına mantıkî bakımdan delalet eden bir delil şudur: Ehl-i kitap cariye ile mülkiyet bağına dayanarak cinsel ilişkide bulunmanın mübahlığı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Mülkiyet bağı sebebiyle kendisiyle cinsel ilişkide bulunmak caiz olan her kadınla, hür ve evli olmayan bir kadın ile de nikâh bağı sebebiyle cinsel ilişkide bulunmak caizdir. Bilindiği gibi kişinin mülkiyetindeki Müslüman cariye ile cinsel ilişkide bulunması caiz olduğu gibi, nikâh bağı

385 Nisâ, 4/25

sebebiyle de o cariye ile ilişkide bulunması caizdir. Sütkız kardeş, baldız, oğlun karısı ve üvey anne kişinin mülkiyetindeki birer cariye olsalar bile, bunlarla cinsel ilişkide bulunmak caiz olmadığı gibi nikâhlanmaları durumunda da bunlarla cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Fukahanın tamamı kişinin mülkiyeti altındaki ehl-i kitap cariye ile cinsel ilişkide bulunmasının caiz olduğu hususunda ittifak ettiklerine göre, hür ve bekâr kadını nikâhlar gibi nikâhlayarak da o cariye ile cinsel ilişkide bulunmanın caiz olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ehl-i kitap cariye ile mülkiyet bağı sebebiyle cinsel ilişkide bulunmak caizdir. Ama nikâh bağına dayanarak onunla cinsel ilişkide bulunmak, hür bir kadınla evli kimsenin cariyeyle ilişkide bulunmasının caiz olmayışında olduğu gibi caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattıklarımızı, cariyeyi her durumda nikâhlamanın caizliğine illet kılmadık. Biz bu anlattıklarımızı, başka kadınlarla bir arada olmaksızın cariyeyi yalnız olarak nikâhlamanın caizliğine illet kıldık. Mesela; mülkiyet bağına dayanarak Müslüman bir cariye ile efendisinin cinsel ilişkide bulunması caizdir. Başka kadınlarla bir arada olmaksızın cariyeyi yalnız olarak nikâhlamak da caizdir. Ama adam hür bir kadınla evliyken cariyeyi nikâhlaması caiz olmaz. Çünkü cariyeyi aynı adamın nikâhında hür bir kadınla bir araya getirmek caiz değildir. Nitekim cariyenin kız kardeşiyle evli olan bir kimsenin, cariyeyi kuma olarak kız kardeşinin üzerine nikâhlaması da caiz değildir. Şu halde bizim zikrettiğimiz illetin sahihliği devam etmekte, malulü olan hükümde geçerlidir. Sizin anlattıklarınız bizi bağlamaz. Çünkü bizim zikrettiğimiz illet ,başka kadınla bir arada olmaksızın cariyenin yalnız başına nikâh altına alınmasının caizliği için geçerlidir. Başarı, Allah'tandır.

Efendisinin İzni Alınmadan Cariyeyi Nikâhlamak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ)

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin."[386]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, efendisinin izni alınmadan cariyeye kıyılan nikâhın geçersiz olmasını gerektirmektedir .Çünkü yukarıdaki ayet-i kerime- ,cariyeyle evlenmek her ne kadar vacip değilse de- ona kıyılan nikâhın geçerli olması için efendisinden izin alınmasının şart olduğuna delalet etmektedir.

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine benzemektedir:

(مَنْ أَسْلَمَ فَلْيُسْلِمْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ وَأَجَلٍ مَعْلُومٍ)

"Bir kimse selem (ön ödemeli) alış veriş yaparsa; belli ölçekte, belli tartıda, belli vadeye kadar yapsın."[387]

Selem alışverişi yapmak vacip değildir. Ama yapıldığında da hadiste sayılan şartların yerine getirilmesi gerekir. İşte nikâh da böyledir. Nikâh yani evlenmek vacip değildir. Ama cariyeyle evlenmek isteyen bir kimsenin de, cariyenin efendisinden izin almadan evlenmemesi gerekir. Kölenin evlenmesiyle ilgili olarak bu manada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimizden bir hadis rivayet edilmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا تَزَوَّجَ الْعَبْدُ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ كَانَ عَاهِرًا)

386 Nisâ, 4/25
387 Tirmizî, Büyû', 70

"Köle, efendisinden izin almadan evlendiğinde zina etmiş olur."[388]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* , Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ فَهُوَ عَاهِرٌ)

"Bir köle ki efendisinin iznini almadan evlenir, işte o zinakârdır."[389]

Ubeydullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نِكَاحُ الْعَبْدِ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ زِنًا)

"Efendisinin izni olmaksızın kölenin evlenmesi zinadır."[390]

Heşim'in bildirdiğine göre Yunus, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bir kölesi, kendisinden izin almadan evlendi.

İbn Ömer ,köleyi ve evlendiği kadını dövüp ikisini birbirinden ayırdı. Kölenin verdiklerini de kadından geri aldı.

Hasan, Said b. Müseyyeb, İbrahim ve Şa'bi dediler ki: "Köle, efendisinden izinsiz evlenirse yetki efendidedir. Dilerse bu evliliği geçerli sayar, dilerse de reddeder.

Atâ dedi ki: "Efendisinin izni olmadan kölenin evlenmesi zina değildir. Ancak böyle yapmakla köle, sünnete aykırı davranmış olur.

Katade, Hallas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Musa'nın bir kölesi, efendisinden izin almadan evlendi. Durum Hz. Osman'a *radıyallahu anh* arz edildi. O da köle ile eşini birbirinden ayırdı. Kölesi, evlendiği

388 İbn Mâce, Nikâh, 43
389 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/534
390 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/534

kadına elli dirhem vermişti. Onları ayırdığında İbn Ömer, kadından otuz dirhem geri aldı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef-i salihinden görüşlerini naklettiğimiz âlimler, efendisinden izin almadan evlenen köleyle eşine had cezası uygulanmayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak İbn Ömer'den gelen bir rivayete göre bu durumdaki köle ile eşine had uygulanır. Belki de İbn Ömer, had olarak değil de tazir olarak onlara değnek cezası uygulanması gerektiğini söylemiştir. Fakat ravi, bunu had cezası zannetmiştir. Hz. Ali ile Hz. Ömer ,iddet beklerken evlenen kadına had uygulanmayacağı hükmünde görüş birliği etmişlerdir. Sahabilerden herhangi birinin onların bu görüşüne muhalefet ettiğini bilmiyoruz. Efendisinin izni olmadan evlenen kölenin suçu, iddet beklerken evlenen kadının suçundan daha hafiftir. Çünkü efendisinden izinsiz evlendikten sonra kölenin evliliğini efendisi onaylarsa, tabiilerin tamamına ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerine göre bu onay geçerli olur. Ama iddet beklerken evlenen kadının nikâhı hiçbir kimse tarafından onaylanamaz ve onaylansa bile hiçbir fakihe göre bu onay geçerli olmaz. Çünkü iddet beklerken kadının evlenmesi, Kur'an nassı ile haram kılınmıştır:

(وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ)

"Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın." [391]

Kölenin efendisinin izni olmadan evlenmesinin haram kılınması ise haberi vahid ve aklî delil iledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Efendisinden izin almadan evlenen köle hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَهُوَ عَاهِرٌ) **"İşte o ,zinakârdır"** buyurmuştur. Ayrıca *(وَلِلْعاهِرِ الحَجَرُ)* ***"Zina edene taşlama cezası vardır"***[392] buyurmuştur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(وَلِلْعاهِرِ الحَجَرُ)

391 Bakara, 2/235
392 Buhari, Hudud, 26

"Zina edene taşlama cezası vardır" hadisi ile kölenin kastedilmediği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü köle zina ettiğinde recmedilmez. Şu halde ona zinakâr denmiş olması mecazîdir. Köle burada zinakâra benzetilmiştir .Çünkü o ,haram bir cinsel ilişkiye teşebbüs etmiştir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(الْعَيْنَانِ تَزْنِيَانِ، وَالرِّجْلَانِ تَزْنِيَانِ)

"Gözler zina eder. Ayaklar da zina eder."[393]

Gözlerin ve ayakların zina etmesi mecazîdir. Kölenin de efendisinden izinsiz evlenmesi durumunda zinakâr sayılması mecazîdir. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* (أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ فَهُوَ عَاهِرٌ) ***"Bir köle ki efendisinin iznini almadan evlenir, işte o zinakârdır"***[394] buyurmuştur.

Bu hadiste evlenmekten bahsedilmiş, cinsel ilişkide bulunmaktan bahsedilmemiştir. Bu durumda evlenmiş olan kölenin zinakâr sayılmayacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mutlak biçimde bu durumda köle için zinakâr ifadesini kullanmış olması, onu zinakâra benzetme açısından mecazen söylenmiştir.

(فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ)

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin" ayeti, hanımın kendi cariyesini evlendirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü (أَهْلِهِنَّ) kelimesi ile kölelerle cariyelerin efendileri ve hanımları kastedilmiştir. Cariyenin efendi veya hanımının izni olmadan evlenmesinin caiz olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Başkalarının bu konuda verecekleri iznin geçerliliği yoktur. Çünkü efendi; akıllı ergen ve kendi malında yapacağı tasarruflar geçerli olan bir kimsedir. Şafiî, hanımın kendi cariyesini evlendirmesinin geçerli olmayacağını, cariyesini evlendirirken birini kendine vekil tayin etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu, Kitab'ın zahirinin reddettiği bir ifadedir .Zira Yüce Allah ,hanımın kendi cariyesini evlendir-

393 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/134.

394 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/534

mesiyle, hanımın izni üzerine başkalarının evlendirmesi arasında bir ayrım yapmış değildir. Ayet-i kerime, hanımım kendi cariyesini evlendirmesi için başka bir kadına izin vermesinin geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu durumda cariye, hanımının izniyle nikâhlanmış olmaktadır. Ayetin zahiri de efendisinin izniyle evlenmesinin caizliğini gerektirmektedir. Buna göre efendi veya hanımı ,cariyelerini evlendirmesi için bir kadına vekâlet verdiklerinde, bu vekil kadının cariyeyi evlendirmesi caiz olmalıdır. Çünkü ayetin zahiri bunu caiz kılmaktadır. Bunun caiz olmayacağını söyleyenler, herhangi bir delile dayanmadan ayetin genel hükmünü tahsis etmiş olurlar.

Şunu da ifade edelim ki ,hanımın kendi cariyesini evlendirme yetkisi yoksa ,bu iş için başkasını vekil tayin etmesi de caiz olmamalıdır. Çünkü insan, yapmaya yetkili olduğu bir işi yaptırmak için başkasına vekâlet verebilir. Şu halde, hükümleri vekille değil de müvekkil ile alakalı olan akidleri, kendisinin yapması sahih olmayan bir kimsenin bu akdi yapmak üzere başkasını vekil tayin etmesi geçerli olmaz. Ama hükümleri müvekkil ile değil de vekil ile alakalı olan alış veriş ve icar akidleri gibi akidleri, kendisinin yapması sahih olmayan bir kimsenin, başkasına bu akdi yapmak üzere vekâlet vermesi bize göre sahih olur. Ama nikâh akdi için bir kimse vekil tayin edildiğinde bu akdin hükmü vekille değil müvekille ilgili olur. Mesela; nikâh akdi yapmak üzere vekil tayin edilen kimse mehir ödemekle, kadın adına vekil ise üreme organını kocaya teslim etmekle yükümlü olmaz. Kadın eğer nikâh akdi yapma yetkisine sahip olmasa, bu iş için başkasını vekil tayin etmesi de sahih olmaz. Çünkü nikâh akdinin hükümleri vekille alakalı değildir. Nikâh akdinin hükümleri kendisiyle alakalı olduğu ve bu akdi yapmak üzere başkasını vekil tayin etmesi sahih olduğuna göre, demek ki kendisi de nikâh akdini gerçekleştirme yetkisine sahiptir. Bu da hür kadının kendi nikâh akdini gerçekleştirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir .Ama bunun yanı sıra başkasına da vekâlet vermesi caizdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Mehirlerini de güzelce verin."

Bu ayet, miktarı belirlenmiş olsun olmasın, nikâhlanan kadına mehir vermenin vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü mehir vermenin vacipliğinde, mehrin miktarının belirlenmiş olmasıyla belirlenmemiş olması arasında bir ayrım yapılmamıştır. Ayette geçen (بِالْمَعْرُوفِ) kelimesi, şayet mehir miktarı belirlenmemiş ise kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu kelime içtihada ve galip zanna dayanan, âdet haline gelmiş örfi konularda kullanılır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."[395]

(وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Mehirlerini verin" ayetinin zahiri, kadına mehir verilmesini gerekli kılmaktadır. Cariyenin mehri kendisine değil, efendisine verilir. Çünkü onunla cinsel ilişkide bulunma hakkına sahip olan kişi aslında efendisidir. Ama o bu hakkını nikâhla cariyenin kocasına devretmiştir. Dolayısıyla devrettiği cinsel ilişki hakkının karşılığı olan mehri alma hakkına efendisi sahiptir. Efendisi cariyeyi hizmet için başkasına kiraladığında onun hak ettiği ücreti nasıl ki kendisi alıyorsa, evlendiğinde de cariyenin mehrini efendisi alma hakkına sahip olur. Cariyenin kendisi bir şeye mâlik olmaz ve dolayısıyla mehri almayı da hak etmez.

395 Bakara, 2/233

Şu halde (فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ) **"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin"** ayeti iki şekilde manalandırılabilir:

1-Ya efendisinin izin vermesi şartıyla mehrin cariyeye verilmesi kastedilmiştir. Buna göre ayette geçen izin kelimesiyle, cariyenin evlenmesi ve mehrinin kendisine verilmesi için gereken izin kastedilmiştir ki, bu durumda ayetin takdiri manası şöyle olur: **"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin ve yine onların izniyle mehirlerini onlara verin."**

Bu da efendisinin izni olmadan mehrin cariyeye verilmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Mezkûr ayet, kalıp bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ)

"Namuslarını koruyan erkeklerle (namuslarını) koruyan kadınlar..." [396]

Bu ayette erkeklerin namuslarını koruyanlarından bahsedilirken kadınlar için "koruyan kadınlar" denilmiştir. Ama neyi koruyacaklarından bahsedilmemiştir. Ama aslında namuslarını koruyan kadınların kastedildiğini, erkeklerle ilgili cümleden anlamaktayız. Ayetin devamındaki benzer bir cümle de şöyledir:

(وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ)

"Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar..."

Bu cümlede de öncekine benzer bir takdir vardır. Şöyleki: Allah'ı çokça anan erkeklerden söz edildikten sonra "çokça anan kadınlar" denilmiştir. Ama kimi andıklarından bahsedilmemiştir. Erkeklerle ilgili cümlede "Allah" adı geçtiği için "Allah'ı çokça anan kadınlar" ın kastedildiğini anlamaktayız.

(فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ)

396 Ahzab, 33/35

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin" ayetinden anlaşıldığına göre cariye, kendi başına evlenme yetkisine sahip değildir. Bu hususta efendisi ondan daha yetkilidir.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."[397]

Bu ayette Cenab-ı Allah kölenin mal sahibi olamayacağını genel bir ifade ile bildirmiştir. Bu da evlenen cariyenin, kendi mehrini alma ve mülk edinme hakkına sahip olmadığına delalet etmektedir.

2-Ayette (وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) **"Mehirlerini kendilerine verin"** buyrulmakla efendisine verilmesi kastedildiği halde, mehrin cariyeye verilmesi ifade edilmiş olmaktadır. Örneğin babasının izniyle küçük yaştaki bir kızla veya efendisinin izniyle bir cariyeyle evlenen kimseye "mehirlerini kendilerine ver" denildiğinde, aslında mehrin küçük kızın babasına veya cariyenin efendisine verilmesi kastedilir. Yetime borçlu olup da ödemeyi geciktiren kimse için, "yetimin hakkını vermiyor" denilir. Yetim her ne kadar o borçlunun ödeyeceği parayı teslim alma hakkına sahip değilse de borçlusuna, "Yetimin hakkını ver" denilir.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ)

"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver."[398]

Bu ayet, sayılan sınıflardaki insanların büyüklerini de küçüklerini de kapsamaktadır. Ancak küçüklere vermek, onların velilerine teslim etmekle olur. Aynı şekilde (وَاٰتُوهُنَّ) **"Mehirlerini verin"** buyruğuyla, evlenen cari-

397 Nahl, 16/75
398 İsrâ, 17/26

yelerin mehirlerinin, alma hakkına sahip olan efendilerine verilmesi kastedilmektedir.

Mâlik'in bazı ashabı, evlenen cariyenin kendi mehrini alma hakkına sahip olduğunu, hizmette çalıştırılmak üzere başkasına kiralandığında, çalışmasının ücretini ise efendisinin alma hakkına sahip olduğunu söylemiş ve kendi mehrini alma hakkına sahip oluşuna da şu ayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir: Ayette (وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ) **"Mehirlerini kendilerine verin."** Bu ayetin yorumunu ve manasını açıklamıştık. Şu da var ki, üreme organının bedeli olması hasebiyle mehrin cariyeye verilmesi gerekiyorsa, ücretle başkasının hizmetinde çalışması durumunda verilecek ücreti de kendisinin alması gerekir. Çünkü bu ücret, ondan sağlanan menfaatin bedelidir. Efendi onun üreme organına mâlik olduğu gibi sağladığı menfaatlere de mâlik olduğu için çalışma ücretini alma hakkına sahip olur. Çalışmasının ücretini alma hakkına sahip olan, evlenmesi durumunda mehrini de alma hakkına sahip olur. Çünkü bu mehir, cariyenin mülkünün bedeli değil, efendisinin mülkünün bedelidir. Cariye, ne üreme organının menfaatine, ne de kendi bedeninin menfaatine sahiptir. Her iki durumda da akdi yapan, efendisidir. Efendisinin müdahalesiyle kiralama ve nikâh akidleri tamamlanmaktadır. İki akid arasında fark yoktur.

Bir zât dedi ki: "Bazı Iraklılar, efendinin mehirsiz olarak kendi kölesini kendi cariyesiyle evlendirmesini caiz görmüşlerdir."

Bu, Kitab'ın hükmüne aykırı bir iddiadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhaliflerimiz Kitap ve sünnete karşı ne kadar da şiddetli iddialarda bulunmaktadırlar! Oysa söyleyeceği sözü ve kullanacağı kelimeyi ölçüp biçen kimse, çok az sayıda ispatı mümkün olmayan iddiada bulunur. Yukarıdaki sözü nakleden kişi Iraklıların, kişinin kendi cariyesini mehir belirlemeksizin kölesiyle evlendirmesini caiz gördüklerini söylemek istiyorsa, Allah'ın Kitabı da bunun caizliğine şu ayetle hükmetmiştir:

(لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur."[399]

Bu ayetin hükmüne göre nikâh esnasında mehrin miktarı belirlenmiş olmasa da yapılan boşama sahihtir. Yukarıda geçen ve Iraklılara ait olduğu söylenen sözü nakleden kişi eğer mehir belirlenmeden kıyılan nikâhın Kitab'a aykırı olduğunu iddia ediyorsa, görüldüğü gibi Kitap, onun bu iddiasını yalanlamaktadır. Eğer maksadı, Iraklıların "Mehir sabit olmaz ve cariyenin üreme organı bedelsiz mübah kılınır" dediklerini söylemekse, biz hiçbir Iraklının böyle dediğini bilmiyoruz.

Şu halde bu sözü nakleden kişi iki batıl mana hâsıl etmiş olmaktadır: Biri, Kitab'a karşı ileri sürdüğü iddiadır. Kitab'ın o iddianın hilafına olduğunu açıklamıştık. Diğeri de bazı Iraklılara isnad ettiği sözdür. Oysa hiçbir Iraklı böyle bir şey söylememiştir. Aksine Iraklılar derler ki: Bir kişi kendi cariyesini kölesiyle evlendirirse, nikâh akdi sebebiyle cariye mehir hak eder. Çünkü üreme organının bedelsiz mübah kılınması mümkün değildir. Sonra efendisi bu mehri alma hakkına sahip olduğu için, kendisinin bu hakkı sakıt olur. Çünkü kendisi mal sahibi olamaz. Onun malına sahip olacak kişi efendisidir. Efendinin kölesi üzerinde alacağı kalmaz.

Şimdi burada iki durum meydana gelmektedir:

Biirincisi: Nikâhın akdedildiği durumdur. Bu durumda cariyenin mehri, kendisiyle evlenen kölenin üzerinde sabit olur.

İkincisi: Nikâh akdedildikten sonra bu mehrin efendiye intikal etmesi ve dolayısıyla sakıt olmasıdır. Bu şuna benzemektedir: Bir kişinin bir başkasında alacağı bir parası olur da, borçlu kişi borcu olan bu parayı alacaklıya öder ve alacaklı da parayı teslim alırsa, bu teslim alma için iki durum söz konusudur. Biri; teslim alma durumudur. Bu durumda teslim aldığı malın mislini karşı tarafa tazminle yükümlü olarak mülk edinir.

399 Bakara, 2/236

Ancak mülk edindikten sonra da karşı taraftaki alacağına karşılık olur ve böylece ödeşmiş olurlar. İkinci bir örnek de şudur: Bir kimse, kendisinin adına bir mal satın almak üzere bir başkasını vekil tayin eder. Vekil, istenilen malı satın aldığında alışveriş akdi sebebiyle mal kendisine intikal eder, ama o mal kendisinin mülkü olmaz. İkinci aşamada ise kendisine intikal etmiş olan bu mal, müvekkilinin mülkiyetine intikal eder. Bunun benzeri örnekler çoktur. Bunları ancak fıkhi manaları özümsemiş ve bu konularla ilgilenen fakihlerin meclisine devam edip onlardan bir şeyler öğrenmiş olanlar anlayabilirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ)

"İffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde"

Doğrusunu Allah bilir. Ayetin manası şöyle olsa gerek: İffetli yaşamaları ve zina etmemeleri hâlinde cariyeleri nikâhlayabilirsiniz. Yüce Allah, onlarla yapılacak olan nikâh akdinin sahih olmasını, onlarla yapılacak cinsel ilişkinin zina şeklinde olmamasını emretmiştir. Çünkü bu ayette muhsanlık kelimesi, nikâhlı olmak, zina ve flörtten uzak durmak anlamınadır.

(وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ)

"Gizli dost tutmamaları hâlinde"

Yani cariyelerle yapılacak olan cinsel ilişki, cahiliyet devrinde âdet olduğu üzere gizli dost tutma şeklinde olmamalıdır.

İbn Abbas radıyallahu anh dedi ki: "Cahiliyet devrinde bazı kimseler açıkca yapılan zinayı haram sayıyor, gizlice yapılanı helal sayıyorlardı."

Ayette geçen (أَخْدَانٍ) kelimesinin tekili olan (أَلخِدْنُ), kadınla gizlice zina eden dostu demektir. Oysa Yüce Allah fuhşun gizlisini de açığını da haram

kılmış, sahih nikâh veya cariyelik mülkiyeti olmaksızın cinsel ilişkide bulunmayı yasaklamıştır.

Yaşlı da Olsa Cariyeye "Fetat [/Genç Kız]" Denilir

Yüce Allah (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ayeti ile cariyeleri feteyat (genç kızlar) olarak adlandırmıştır. Fetat, genç kız anlamına gelmektedir. Yaşlı ve hür kadına fetat denmez. Ama yaşlı olsun genç olsun, cariyeye fetat denir. Denilir ki: Yaşlı da olsa cariyeye fetat denir. Çünkü cariyeye yaşlı da olsa yaşlı kadın gibi saygı gösterilmez. Fütüvvet, gençlik ve tazelik halidir. Doğrusunu Allah bilir.

Köle ve Cariyenin Haddi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَآ أُحْصِنَّ فَإِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[400]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَإِذَآ أُحْصِنَّ) Fiili elifin üstün harekesiyle okunduğu gibi ötre harekesiyle de okunur.

İbn Abbas radıyallahu anh, Said b. Cübeyr, Mücahid ve Katade'den rivayet olunduğuna göre (أُحْصِنَّ) fiili, elifin ötre harekesiyle okunduğunda cariyelerin evlenmesi manasına gelir.

Hz. Ömer, İbn Mesud *radıyallahu anh*, Şa'bi ve İbrahim en-Nehai'den rivayet olunduğuna göre (اُحْصِنَّ) fiili, üstün harekesiyle okunduğunda cariyelerin Müslüman olmaları manasına gelir.

400 Nisâ, 4/25

Hasan dedi ki: Cariye evlendiğinde kocası onu muhsan kılar, iffetini korur. Müslüman olduğunda da İslamiyet onu muhsan kılar ,korur.

Cariyeye ne zaman had uygulanacağı konusunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır. (فَإِذَا أُحْصِنَّ) Fiilini elif harfinin ötresiyle okuyup cariyenin evlenmesi olarak anlayan fakihlere göre Müslüman olsa bile evli olmayan cariyeye zina haddi uygulanmaz. Bu, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile onun görüşüne katılanların mezhebine göredir. (فَإِذَا اُحْصِنَّ) Fiilini elif harfinin üstün harekesiyle okuyup cariyenin Müslüman olması olarak anlayanlara göre cariye, evli olmasa bile Müslüman olup da zina ettiği takdirde kendisine had uygulanır. Bu, İbn Mesud *radıyallahu anh* ile onun görüşüne katılanların görüşüdür.

Bazı fakihler dediler ki: (فَإِذَا اُحْصِنَّ) Fiilini cariyelerin Müslüman olmaları şeklinde manalandırmak, hakikatten uzaktır. Çünkü (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ibaresinde onların mü'minliklerinden söz edilmişti.

(فَإِذَا اُحْصِنَّ) fiilini cariyelerin Müslüman olmaları şeklinde manalandırdığımız takdirde şöyle bir cümle ortaya çıkar: "Mü'min cariyelerinizden iman edenler" Bu, doğru anlamlı bir cümle olmaz. Şu halde zannedildiği gibi (فَإِذَا اُحْصِنَّ) fiili, cariyelerin Müslüman olmaları anlamına gelmemektedir. Çünkü (مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden)"** ibaresi nikâh konusunda idi. Burada ise başka bir konuya, had konusuna geçilmektedir. Bu yeni konuya, cariyelerin Müslümanlığından bahsederek başlamak caiz olur. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilebilir: 'Cariyeler Müslüman olduktan sonra fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı uygulanır.' Bu manalandırmayı kimse reddetmez. Eğer bu manalandırma doğru olmasaydı Hz. Ömer, İbn Mesud *radıyallahu anh* ve görüşlerini nakletmiş olduğumuz cemaat, ayete bu şekilde mana vermezlerdi.

Ayette cariyelerin hem Müslüman hem de evlenmiş olmaları da kastedilmiş olabilir. Buna engel bir şey yoktur. Çünkü ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır ve selef uleması da ayeti bu iki manaya uygun

şekilde te'vil etmişlerdir. Zina yapması durumunda cariyeye had uygulanması için, muhsan yani Müslüman ve evli olması şart değildir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Ebu Hureyre ile Zeyd b. Halid el-Cüheni'nin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Muhsan olmayan cariye zina ettiğinde kendisine nasıl muamele edileceği sorusu sorulduğunda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir:

(إنْ زَنَت فاجْلِدوها ثم إنْ زَنَتْ فاجْلِدوها ثم إن زَنَتْ فاجلدوها ثم بيعوها ولو بِضفير)

"Zina ederse ona değnekle vurun. Sonra yine zina ederse ona değnekle vurun. Sonra yine zina ederse ona değnekle vurun. Sonra bir ip karşılığında olsa bile onu satın."[401]

Said el-Makberi'nin bildirdiğine göre babası, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* yukarıdaki hadisle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her defasında, "Yüce Allah'ın Kitab'ının hükmü o cariyeye uygulansın" buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zina eden cariye muhsan olmasa bile kendisine had uygulanması gerektiğini bildirmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina eden cariyeye her hâl-ü kârda had uygulanacaksa, o zaman Yüce Allah'ın (فَإِذَا اخصِنَّ) **"Evlendikten"** veya **"Müslüman olduktan sonra fuhuş yaparlarsa..."** şartını koymasının ne yararı vardır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina eden hür kadın, Müslüman ve evli olmadığı takdirde recmedilmesi gerekmediğine göre Yüce Allah, Müslüman olmuş ve evlenmiş olarak muhsan olduktan sonra zina eden cariyelere, hür kadının hak ettiği cezanın yarısından fazlasının uygulanmayacağını bu ayette bildirmektedir. Ayette eğer böyle bir kayıt bulunmasaydı, zina eden cariyenin muhsanlık durumuyla muhsan olmama

401 Buhari, Büyu', 68.

durumu arasında ceza bakımından bir fark olacağı, yani muhsan olduğunda recmedileceği, muhsan olmadığındaysa haddin yarısının uygulanacağı zannedilebilirdi. Bu kaydı koymakla Yüce Allah böyle bir zanda bulunabilecek olanların vehimlerini gidermiş ve zina yapan cariyeye her ne hâlde olursa olsun, haddin yarısından fazlasının uygulanmayacağını bildirmiş olmaktadır. Cariyeye uygulanacak zina haddini bildiren ayette muhsanlık şartının konulmasının yararı işte budur. Muhsan olduğu halde zina eden cariyeye, hür kadının cezasının yarısının uygulanması vacip olduğuna göre, cariyeye değnek cezasının uygulanacağı anlaşılmış olmaktadır. Çünkü recm cezası ikiye bölünemez ki yarısı uygulanabilsin. Yüce Allah (فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) **"Onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır"**[402] ayetinde geçen "muhsanat" kelimesiyle hürriyet manasını kastetmiştir. Recmi gerektiren muhsanlığı kastetmiş değildir. Çünkü recmi gerektiren muhsanlığı kastetmiş olsaydı, 'Zina eden cariyeye recmin yarısı uygulanır' demek doğru olmazdı. Çünkü recm cezası ikiye bölünemez ki yarısı uygulanabilsin.

Hüküm Bir Sebebe Bağlanırsa O Sebebin Mevcut olduğu yerde Hüküm de Sabit Olur

Cariyenin zina etmesi durumunda ona özgü bir ceza olarak hür kadının cezasının yarısının uygulanmasına Yüce Allah hükmetmiştir. İslam ümmeti bu hükümden, kölenin de aynı konumda olduğunu anlamıştır. Çünkü cariyeye yarı ceza uygulanmasının sebebi açıkça anlaşıldığı gibi esarettir ki, o sebep kölede de mevcuttur. Aynı şekilde (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً) **"Muhsan kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."**[403] Bu ayette özel olarak muhsan kadınlardan söz edilmiştir. İslam ümmeti bu ayette, muhsan olanların zina iftirasına maruz kalmalarının hükmünü öğrenmektedir. Bu ayetteki muhsan kelimesiyle iffetlilik, hür ve Müslüman olmak manaları kastedilmiştir. Ayette iftiraya maruz kalan kadınlarla ilgili hüküm açıklanmaktadır. Ulema bu ayete bakarak aynı hükmü iftiraya uğrayan erkekler için de uygulamışlardır. Bu da şu kurala delalet etmektedir: Hükümler bir sebebe bağlandıklarında o sebebin mevcut olduğu yerde o hükümler de

402 Nisâ, 4/25
403 Nûr4/24,

devreye girerler. Ancak söz konusu hükümlerin belli bir yerle sınırlı kalmaları gerektiğine dair bir delil varsa, o zaman bu hükümler genellenemez.

[Cariyelerle Evlenmenin ve Onlara Mehir Vermenin Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini verin."[404]

Ayet-i kerime, vacip bir şeyi mendup bir şeye atfetmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü evlenmek menduptur, farz değildir. Ama evlenilecek kadına mehir vermek vaciptir. Şu ayet de buna benzemektedir:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan kadınlardan nikâhlayın."[405]

Bu ayeti izleyen ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin."

Şu ayette de görüleceği üzere mendubu vacibin üzerine atfetmek sahihtir:

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَائِ ذِي الْقُرْبٰى)

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder."[406]

404 Nisâ, 4/25
405 Nisâ, 4/3
406 Nahl, 16/90

Adalet vacip, ihsan yani iyilik yapmak ise menduptur. Görüldüğü gibi burada vacip olan adalet, mendup olan ihsana atfedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ)

"Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir."[407]

İbn Abbas radıyallahu anh, Said b. Cübeyr, Dahhâk ve Atiyye el Avfi, ayette geçen (الْعَنَتَ) kelimesinin zina manasına geldiğini söylemişlerdir. Diğerleri ise dini ve dünyevî bakımdan şiddetli zarar manasına geldiğini söylemişlerdir. Bunu söylerken de şu ayetin ifade ettiği manadan yola çıkmışlardır:

(وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ)

"Hep sıkıntıya düşmenizi isterler."[408]

(ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ)

"Bu, içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir" ifadesi, (فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın"** ifadesine dönmekte olup onunla bağlantılıdır. Hür kadınlarla evlenmekle yetinmeye ve doğacak çocuk başkalarının kölesi olmasın diye cariyelerle evlenmekten vazgeçmeye yapılan çağrıya uymamanın mübah olması için, cariyelerle zina yapıp günaha girme korkusunun olması şarttır. Kişi beğendiği ve evlenmediği takdirde kendisiyle zina yapıp günaha gireceğinden korktuğu takdirde cariyeyle evlenmesi mübah olur. Böyle bir durumda cariyeyle evlemesinde veya evlenmekten vazgeçmesinde mekruhluk yoktur.

407 Nisâ, 4/25
408 Âl-i İmrân, 3/118

Ayetin devamında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ)

"Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır."

Cenab-ı Allah, yapılması mendup olanı açıkladı. Ama bu konuda tercih edilmesi uygun olan şey, işin başındayken cariyelerle evlenmekten uzak durmaktır.

Günaha girme korkusunun olmaması durumunda cariyeyle evlenmenin mekruhluğuna ayet-i kerime delalet etmektedir. Ama kişi, günaha girme korkusu varsa ve hür bir kadınla evli de değilse cariyeyle evlenmesi mübahtır. Ama günaha girmekten korksa bile cariyeyle evlenmekten uzak durmak, tercih edilmesi gereken en uygun yoldur. Çünkü Yüce Allah, (وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ) **"Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır"**

buyurmuştur. Günaha girme korkusu olsa bile cariyeyle evlenmekten uzak durmaya Yüce Allah'ın çağrıda bulunmasının sebebi şudur: Nikâhlanan cariyenin doğuracağı çocuk ,cariyenin efendisinin kölesi olacaktır .Ama Yüce Allah ,cariyenin kendi efendisiyle mülkiyet bağına dayalı olarak cinsel ilişkide bulunmasını mekruh görmemiştir .Çünkü bu ilişki sonucunda doğacak olan çocuk hür olarak doğacaktır. Cariyelerle evlenmenin mekruhluğu konusunda bu ayetin manasına paralel bir hadis, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنْكَحُوا الْأَكْفَاءَ وَأَنْكِحُوهُنَّ وَاخْتَارُوا لِنُطَفِكُمْ وَإِيَّاكُمْ وَالزِّنْجَ فَإِنَّهُ خَلْقٌ مُشَوَّهٌ)

"Size denk olanları nikâhlayın ve birbirine denk olanları evlendirin. Spermleriniz ve kendiniz için uygun eşler seçin. Zencilerden[409] uzak durun. Onlar, çirkin mahlûklardır."

"Size denk olanları nikâhlayın" buyruğu, cariyelerle evlenmenin mekruhluğuna delalet etmektedir. Çünkü cariye, hür erkeğe denk değildir.

"Spermleriniz için uygun eşler seçin" buyruğu da aynı hükme delalet etmektedir. Zira cariyenin doğuracağı çocuk, hür bir babanın dölsuyundan yaratıldığı halde köle olarak doğacaktır. Hür olan dölsuyu da kendisiyle evlenilen cariyeye intikal edince köle olur.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ فَإِنَّ عِرْقَ السُّوءِ يُدْرِكُوَلَوْ بعد حين)

"Spermleriniz için uygun eşler seçin. Çünkü kötü ırk (uzun) bir zaman sonra olsa bile etkisini gösterir."

Allah'tan Gelen Beyan İki Şekilde Olur

﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾﴾

26-"Allah, size (hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Doğrusunu Allah bilir ya O, bilmeye muhtaç olduğumuz şeyleri bize açıklamak istiyor. Allah katından gelen açıklama, biri nass diğeri de dela-

409 [Bu rivayet, bu metin ile Sünen-i Derakutni'de (Hadis no: 3326) geçmektedir.
Hadis hakkında Elbani şöyle demiştir: "İbn Abdilberr şöyle der: "Bu hadisin aslı yoktur, münker ve batıldır...." Hafız İbn Kayyım şöyle demiştir: "Sudanlı ve Habeşlileri kötüleyen hadislerin tümü yalandır." Sonrasında İbn Kayyım bunlardan birini zikretmiştir. Ben (Elbani) derim ki: Uydurmadır." Bkz. Elbani, Silsiletu'd Daife, No: 3394. Musahhih]

let yoluyla olmak üzere iki şekilde olur. Büyük küçük her hadise hakkında mutlaka ya nass ya da delil ile Allah'ın koymuş olduğu bir hüküm vardır.

Buna benzer ayetler şunlardır:

(ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ)

"Sonra onu açıklamak da bize aittir."[410]

(هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ)

"Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklamadır."[411]

(مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ)

"Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."[412]

(وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Allah size, sizden öncekilerin yollarını göstermek istiyor."

Bu ayet hakkında bazı kimseler şöyle demişlerdir: Bundan önceki iki ayette, Yüce Allah'ın kendileriyle evlenmemizi haram kıldığı ve haramlıklarını açıkladığı kadınlar ,bizden önce gelip geçmiş ümmetlere de haram kılınmışlardı.

Diğer bazıları bu ayet hakkında şöyle demişlerdir: Şeriatların birbirleriyle ittifak ettiklerine dair bir delil bu ayette yoktur. Ayetin manası şöyledir: Allah size yararlı olan şeyleri öncekilere açıkladığı gibi size de açıklamakta ve böylece, sizden önceki ümmetlerin yolunu size göstermek istiyor. Her ne kadar ibadetler ve şeriatlar farklı da olsalar, insanların yararına olma bakımından hepsi birbirine benzerler.

410 Kıyame19/75 ,
411 Âl-i İmrân, 3/138
412 En'âm38/6 ,

Başkaları da şöyle dediler: "Batıldan uzak durup hakkı sevesiniz diye Yüce Allah, sizden önceki hak ehlinin ve diğerlerinin yollarını size göstermek istiyor."

(وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ)

"Allah, tövbelerinizi kabul etmek istiyor."

Ayetin bu kısmı Cebriye mezhebinin batıllığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, tövbelerimizi kabul etmek istediğini bize haber veriyor. Oysa Cebriyeciler Allah'ın, günah işlemekte ısrar edenden günah işlemeye ısrarla devam etmesini istediğini, tövbe ve istiğfarda bulunmasını istemediğini iddia etmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاللَّهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلاً عَظِيماً ﴿٢٧﴾)

27-"Allah, sizin tövbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar."

Bu konuda söz sahibi olanlar dediler ki: **'Şehvetlerine uyanlar'**dan kasıt, batıl yolda olan herkestir. Çünkü onlar, hakka uysa da uymasa da nefislerinin istek ve arzularına uyarlar. Nefislerinin istek ve arzularına muhalefet etmede hakka uymazlar.

Mücahid, **'Şehvetlerine uyanlar'** sözü ile zinanın kastedildiğini söylemiştir.

Süddi ise bu sözle Yahudi ve Hristiyanların kastedildiğini söylemiştir.

(اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا)

"Sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar."

Şehvetlerine uyanlar, çokça günah işleyerek istikametten sapmanızı istiyorlar. İstikammetten sapmanızı istemeleri de iki sebeple olur. Ya size olan düşmanlıklarından dolayı bunu isterler. Ya da kendileri doğru yoldan sapmayı sevdikleri, günah ve masiyet işlemekten hoşlandıkları için sizin de istikametten sapıp günah ve masiyet işlemenizi isterler. Yüce Allah, bizim hakkımızdaki kendi isteğinin onların isteklerinin aksine olduğunu bu ayette haber vermektedir.

Ayet-i kerime, nefsin isteklerine uymaya yönelmenin kötü ve kınanmış olduğuna delalet etmektedir. Ancak nefsin hakka uygun olan istekleri bunun dışındadır. Amaç eğer hakka uymaksa, nefsin bu tür isteklerine uymak kötü ve kınanmış değildir. Lâkin bu yoldaki bir kimseye de 'Nefsinin istek ve şehvetlerine uymuş' denmez. Zira onun maksadı, nefsinin istek ve şehvetine uysa da uymasa da hakka uymaktır.

(يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفاً ﴿٢٨﴾)

28-"Allah sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır."

Bu ayetteki hafifletme kelimesiyle, kul üzerindeki yükümlülüklerin hafifletilmesi kastedilmektedir. Bu, ağırlaştırmanın zıttı olan bir kelimedir. Bu ayetin benzerleri şunlardır:

(وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ)

"Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır."[413]

(يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[414]

413 A'râf, 7/157-Âyetteki "ağır yük" ve "zincir" ifadeleri, mecazî olup, "ağır mükellefiyetler" , "ağır teklifler" anlamlarını ifade eder.

414 Bakara, 2/185

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

"(Allah) dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."[415]

(مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."[416]

Bu ayetlerde Yüce Allah, üzerimizdeki darlık, ağırlık ve sıkıntıları kaldırdığını beyan buyurmaktadır. Aynı bağlamda Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Müsamahakâr hanif dinini size getirdim."***

Hangi kadınlarla evlenilemeyeceği bildirilen ayetlerde bazı kadınlarla evlenmemiz haram kılınmış ise de bazen nikâhla bazen de cariyelik mülkiyeti ile diğer kadınlarla evlenmemiz mübah kılınmıştır. Keza haram kılınan diğer bazı şeyler varsa da aynı cinsten kat kat fazla şeyler bize mübah kılınmıştır. Helal şeylerden mübah kılınanlar sebebiyle harama alternatif üretilmiştir.

İbn Mesud'un "Şüphesiz Allah, Şifanızı Size Haram Kıldığı Şeylerde Yaratmamıştır" Sözünün Manası

Yukarıda anlatılanlarla aynı bağlamda Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Şüphesiz Allah ,şifanızı size haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır."*

Yani Yüce Allah, hastalıklara karşı şifamızı sadece haram şeylerde yaratmış değildir. Aksine haramlardan uzak kalmak dünyevî işlerimizde bize zarar vermesin diye ,mübah kıldığı gıda ve devalarla bizleri haram şeylerden kurtarmış ve onlara muhtaç etmemiştir.

415 Hac, 22/78
416 Mâide6/5 ,

Rivayet olunduğuna göre ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***iki şeyden birini seçmek durumunda kaldığında mutlaka kolay olanı seçerdi.***[417]

Fakihlerin ihtilaf ettikleri ve içtihat edilmesini caiz gördükleri konularda hafifletme yoluna gitmede bu ayetler delil olarak kullanılabilir.

"Allah, sizden hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır" [418] ayeti, cebriyecilerin "Allah, kullarını kaldıramayacakları yüklerle yükümlü kılar" deyişlerinin batıl olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü kendisi, biz kullarının yükümlülüklerini hafifletmek istediğini haber vermektedir. İnsanları altından kalkamayacakları mükellefiyetlerle yükümlü kılmak, son derece ağırdır. Kitab'ının manasını en iyi bilen ,Yüce Allah'ın kendisidir.

Ticaret Bahsi ve Alışverişte Muhayyerlik

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً ﴿٢٩﴾)

29-"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin genel hükmü, kişinin hem başkalarının malını hem de kendi malını batıl yollarla yemesinin yasaklığını içermektedir. Zira ayette geçen (اَمْوَالَكُمْ) **"mallarınızı"** kelimesi hem başkalarının malını hem de kişinin kendi malını kapsar.

Ayetin devamındaki şu cümle de kalıp bakımından buna benzemektedir:

(وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ)

417 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/114
418 Nisâ, 4/28

"Kendi canlarınızı öldürmeyin."

Bu yasak, kişinin hem kendini hem de başkalarını öldürmesini kapsamaktadır. İşte aynı şekilde **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin"** yasağı da, herkesi hem kendi malını hem de başkalarının malını batıl yollarla yemesini kapsamaktadır. Kişinin kendi malını batıl yollarla yemesi, günah işleme yolunda harcamasıdır. Başkalarının malını batıl yollarla yemeninse iki şekli olduğu söylenmiştir.

Bunlardan biri, Süddi'nin söylediği şekildir. Bu, kişinin faiz, kumar, hakkını eksik verme ve zulmetme şeklinde başkasının malını yemesidir.

İbn Abbas radıyallahu anh ve Hasan, "Karşılıksız olarak başkalarının malının yenmesidir" dediler.

Bu ayet indikten sonra insanlar başkalarının sofrasında yemek yemekten çekinir oldular. Bu durum ayetin Nûr suresindeki şu ayetle neshedilmesine kadar devam etti:

(لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ)

"Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur.[419] Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde

419 Müslümanlar ,savaşa çıkarlarken evlerinin anahtarlarını savaşa çıkamayan kör ,topal ve hastalara bırakırlar ;bunların ,evlerine göz kulak olmalarını isterlerdi .Bunlar ,kolladıkları evlerde yiyip içmekten çekinirlerdi .Âyet bunda bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.

veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."[420]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hasan, "Karşılıksız olarak başkalarının malının yenmesidir" demekle şunu kastetmiş olabilirler:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin" ayetinin inmesinden sonra insanların başkalarının sofrasında yemek yemekten çekinir olmaları, ayet bunu böyle emrediyor diye değildi. Çünkü hibe ve sadakalar, aynı şekilde başkasının sofrasında yemek yemeler bu ayetle asla yasaklanmış değildi. Yasaklanan, sadece sahiplerinin izni olmadan başkalarının malını yemekti. Eminim ki ayetle yasaklanan da buydu.

Şa'bi'nin bildirdiğine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ) **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin"** ayeti muhkemdir, neshedilmiş değildir. Kıyamete kadar da neshedilecek değildir."

Rebî', Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Bu ayeti Kur'an'ın hiçbir ayeti neshetmiş değildir."

Başkalarının mallarını batıl yollarla yemenin yasaklanması konusunda bu ayetin benzeri bir ayet de şudur:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ)

"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. Onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin."[421]

Benzer manadaki bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

420 Nûr 24/61
421 Bakara, 2/188

(لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ)

"Gönül rızasıyla olmadıkça Müslüman bir kişinin malı başkasına helal olmaz."[422]

Şunu da belirtelim ki ,başkasının malını yeme yasağı ,bir şarta bağlanmıştır .O şart da malın batıl yollarla yenmesidir. Bu, fasid alışverişlerin bedeli gibi fasid akidlerin bedellerini içerir. Mesela; bir kişi yumurta veya ceviz gibi bir gıda maddesi satın aldığında o malın, kendisinden yararlanılamayacak derecede bozuk olduğunu görürse, satıcı da o malın karşılığında aldığı parayı harcarsa, başkasının malını batıl bir yolla yemiş olur. Maymun, domuz, kara sinek, eşek arısı gibi yarar sağlamayan ve değeri olmayan şeyleri satan kimse, bu şeyler karşılığında aldığı bedeli kullanıp ondan yararlanırsa, bütün bu durumlarda başkalarının mallarını batıl yollarla yemiş olur .Ağıt yakan ,şarkı ve türkü söyleyen kadınların ücreti, satılan leş, şarap ve domuzun bedeli de böyledir. Bu da fasid bir satışla mal satıp o malın bedelini alan kimsenin aldığı bedeli yemesinin yasak olduğuna delalet etmektedir. Bedeli yemeyip müşteriye iade etmesi gerekir.

Yine aynı şekilde mezhebimizin fakihleri dediler ki: Fasid satışla sattığı malın bedelini alan kimse, o bedel üzerinde tasarrufta bulunur ve bu tasarrufu neticesinde kâr sağlarsa bu kârı, îyne[423] şeklinde bir alışveriş yapan kişinin de, bu alış verişten sağladığı kârı sadaka olarak vermesi gerekir. Çünkü bu kârı haram yoldan sağlamıştır.

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin" ayeti, bu ve benzeri haram kılınmış bütün akidleri kapsamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru yöneltebilir: **"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin"** ayetinin zahiri hibe, sadaka ve sahibi tarafından mübah kılınan malları yemenin haram olmasını gerektirir mi?

422 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/166

423 İyne alışverişi: Vadeli olarak satın alınan bir malı, satın alındığı fiyattan eksik bir fiyatla peşin olarak satıcısına satmaya îyne alışverişi denir. Fukahanın çoğunluğuna göre bu şekildeki bir alışveriş haramdır.

Bu soruyu yönelten kimseye şöyle cevap verilebilir: Allah'ın mübah kıldığı akitlerin tümü, başkasına ait olup sahibi tarafından mübah kılınan malları yemenin mutlak olarak caiz kılınmış olması, bu ayetteki yasaklık hükmünün kapsamı dışındadır. Çünkü başkasının malını yeme yasağı, o malları batıl yollarla yeme şartıyla kayıtlanmıştır. Allah'ın mübah ve helal kıldığı şey batıl değil, aksine haktır. Şu malı yemenin sebebine bakıp incelemeye ihtiyacımız vardır. Eğer bu sebep mübah ise malı yemek batıl değildir ve ayetin yasağının dışındadır. Ama yeme sebebi haram ise işte o zaman malın yenmesi, ayetin yasağının kapsamına girer.

Mezkûr ayetin devamındaki (إِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ) **"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"** ifadesine gelince bu, karşılıklı rıza ile yapılan her türlü ticaretin mübah olmasını gerekli kılar.

Ticaret, kâr sağlamak amacıyla yapılan karşılıklı bedelleşme akitlerinin adıdır. Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır:

(هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ)

"Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? Allah'a ve Peygamberi'ne inanırsınız."[424]

Bu ayette ticaret kelimesi mecazen iman anlamında kullanılmıştır. İman, kâr amacı güdülen ticarete benzetilmiştir. Bu anlamdaki başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ)

"Asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler."[425]

Ayrıca Allah düşmanlarıyla cihad etmek için canların feda edilmesi de alışverişe benzetilmiştir.

Bu bağlamda bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

424 Saff, 61/10-11
425 Fatır, 35/29

(اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar." [426]

Görüldüğü gibi Allah yolunda canların feda edilmesi mecaz yoluyla alışverişe benzetilmiştir. Benzer anlamdaki bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰيهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)

"And olsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür !Keşke bilselerdi!"[427]

Burada yapılan iş, karşılıklı bedellerin tahsil edildiği alış veriş akidlerine benzetilerek mecaz yoluyla alım satım olarak adlandırılmıştır. Aynı şekilde Yüce Allah da karşılığında bol sevap ve büyük bedeller kazanıldığı için imanı ticaret olarak adlandırmıştır.

(اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ)

"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" ifadesinin kapsamına alışveriş, kira ve bedelli hibe akidleri girmektedir. Çünkü âdete göre bu akitleri yapanlar sadece kâr ve karşılık elde etmek için yaparlar.

Örf ve âdete göre nikâha ticaret denmez .Çünkü genelde nikâhla elde edilmek istenen şey ,mehir değildir .Amaçlanan şey ,kocanın salih ,akıllı, dindar ,şerefli ,itibarlı ve benzeri güzel sıfatlara sahip bir insan olmasıdır.

426 Tevbe, 9/111
427 Bakara, 2/102

Bundan dolayı nikâha ticaret denmemiştir. Mal karşılığı hulu' ve azad etmeye de ticaret denmez.

"Ticaret" kelimesinin anlattığımız manayı ifade ettiğini göz önünde bulunduran Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Ticaret iznine sahip (ama başka tasarruflar konusunda kısıtlı) olan bir kimse cariyesini ve kölesini evlendiremez, onlarla mükâtebe akdi yapamaz, mal karşılığında azad edemez, kendisi de evlenemez, cariye ise kendi kendini evlendiremez. Çünkü onun tasarrufta bulunma yetkisi ticaretle sınırlıdır. Bu saydığımız akidler ticaretten sayılmamaktadır."

Ancak fakihler dediler ki: "Bu şahıs, ücretli bir işte çalışabilir. Kölesini başkasının hizmetine kiralayabilir. Elindeki ticari malları kiraya verebilir. Çünkü ücret karşılığında çalışmak ve bir şeyleri kiraya vermek, ticaretten sayılır."

Fakihler aynı şeyi mudarip ile inan şirketinin[428] ortağı hakkında da söylemişlerdir. Çünkü bu ikisinin tasarrufları başka bir şeyle değil ,ticaretle sınırlıdır .Alım satım işlerinin ticaret olduğu hususunda insanlar arasında farklı düşünenler yoktur.

Bey/satış kelimesiyle alım satım akdinin nasıl meydana geleceği hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimizin fakihleri dediler ki: (A) kişisi (B) kişisine "Şu köleni bana bin dirheme sat" der, (B) kişisi de "Sana sattım" derse, (A) kişisi "Kabul ettim" demedikçe alım satım akdi gerçekleşmiş olmaz. İlim ehline göre icap ve kabulün yani satış teklifi ile kabulün mazi/geçmiş zaman kipiyle ifade edilmesi şarttır. Gelecek zaman kipiyle ifade edilmesi durumunda yapılan akid gerçekleşmiş olmaz. Zira müşterinin "Bana sat" demesi bir pazarlık ve satış emridir. Bu ifade ile akid meydana gelmez. Satış emri, satış değildir. Müşterinin "Ben bu malı senden satın alıyorum" demesi satın alma değil, sadece o malın satın alınacağını haber vermektir. Çünkü "Satın alıyorum" fiilinin Arapça karşılığı olan(أَشْتَرِي) fiilinin başındaki "Elif" harfi, başında bulunduğu fiile

428 Şirket-i inan, iki veya daha fazla sayıdaki kişinin, ortak bir sermaye ile ticaret yapmak üzere bir araya gelmeleridir. Halk arasında yaygın bir şirket türü olan şirket-i inanın meşru ve caiz olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir.

gelecek zaman manasını vermektedir. Aynı şekilde satıcının "Benden satın al" , "Sana satıyorum" demesi de akid değildir. Bu sadece akdin yapılacağını haber vermek veya satıcıya satış emri vermektir.

Fakihler, kıyas gereği nikâhın da bey/satış gibi olması gerektiğini söylemişler, ancak istihsan[429] yaparak şöyle demişlerdir: (A) kişisi, (B) kişisine "Kızını benimle evlendir" der de (B) kişisi "Kızımı seninle evlendirdim" derse, bu bir nikâh akdi olur. Bundan sonra kocanın "Kabul ettim" demesine gerek yoktur. Bunun delili, Sehl b. Sa'd hadisidir.

Bu hadiste anlatıldığına göre bir kadın kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kabul etmeyince de orada hazır bulunan bir adam ona, "Beni bu kadınla evlendir" demişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, kadına mehir olarak ne vereceğini sormuş sonra da ***"Ezberindeki Kur'an sebebiyle (veya karşılığında) seni bu kadınla evlendirdim"*** demişti.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adamın "Beni bu kadınla evlendir" deyişiyle kendisinin ***"Seni bu kadınla evlendirdim"*** deyişini nikâh akdi olarak kabul etmişti. Nikâh akdinin alışveriş akdi gibi olmayacağının delili olan başka rivayetler de vardır .Çünkü nikâhta amaç ,evliliği pazarlık yaparak gerçekleştirmek değildir.

Âdete göre fakihler nikâhta "Beni evlendir" sözüyle "Seninle evlendim" sözü arasında bir ayrım yapmamaktadırlar. Nikâhta âdet bu anlattığımız şekilde cari olduğuna göre "Seninle evlendim" sözü ile "Kendini benimle evlendir" sözünün aynı olması gerekir.

Alışverişte tarafların pazarlık yaparak işe başlamaları âdet olduğu için, başta yaptıkları şey alışveriş akdi olmayıp pazarlıktır. Ancak mezhebimizin fakihleri bunu kıyasa yorarak şu kanaate varmışlardır: Âdete göre

429 İstihsân, fıkıh usûlünde ,müçtehidîn daha kuvvetli gördüğü bir delil veya bir hususun dolayı ,bir meselede benzerlerine verdiği hükümden vazgeçip başka bir hüküm vermesidir. Bazen bir mesele nasların genel çerçevesine veya mezhepte yerleşmiş genel bir kuralın kapsamına girmekle birlikte ,buna göre hüküm vermeyi engelleyen başka bir gerekçe veya delil bulunur .İşte müçtehidîn bu ikinci delile dayanarak ,genel kaideye göre hüküm vermekten vazgeçip ,ikinci delile göre hüküm vermesine istihsan denir .Bu yolla sabit olan hükme ,kıyasa aykırı olarak sabit olmuş hüküm denir) .D.İ.B .Kavramlar Sözlüğü(

pazarlığı yapan taraflar, bu pazarlıkla temliki ve bey' akdi yapmayı amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla bu durumda bey' akdi gerçekleşmiş olur. Şöyle ki: Müşteri satıcıyla pazarlık yapar, paraları onun avucuna sayar ve sonra da malı alıp gider. Fakihler bunu akid olarak kabul etmişlerdir. Çünkü her iki taraf alışverişe razı olmuş, biri paraları diğeri de malı teslim almıştır. Çünkü bir konuda âdetin cari olması yani o konuda bir uygulamanın yerleşmiş hâle gelmesi, tarafların konuşması yerine geçer. Çünkü konuşmaktan maksat, kişinin inandıklarını ve düşündüklerini dile getirmesidir. Bu da âdet ve uygulama ile bilinir ve üzerine akid yapılan mal da müşteriye teslim edilirse ,fakihler bunu akid olarak kabul etmişlerdir .Mesela bir kimse bir başkasına bir şeyi hediye eder, karşı taraf da o hediyeyi teslim alırsa kendisine yapılan hibeyi kabul etmiş olur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hacda büyükbaş kurbanlıklar kesmiş, sonra ***"Dileyen (kendisi için et) kesip alsın"*** buyurmuştu. Orada bulunanların gövdelerden et kesip almaları, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kendilerine yapılan et hibesini kabul etmeleri ve kendi mülkiyetlerine geçmesi sayılmıştı. İşte bu anlattıklarımız (اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ) **"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"** ayetinde şart koşulan karşılıklı rızanın şekil ve örnekleridir.

Mâlik b. Enes dedi ki: "Bir kişi bir başkasına "Şu malı şu kadar paraya bana sat" der, karşı taraf da "Sana sattım" derse alışveriş akdi tamamlanmış olur."

Şafiî dedi ki: Veli "Kızımı seninle evlendirdim", evlenecek olan adam da "Kızınla evlenmeyi kabul ettim" demedikçe veya talipli kişi "Kızını benimle evlendir", veli de "Kızımı seninle evlendirdim" demedikçe nikâh akdi sahih olmaz. Bu durumda taliplinin "Kabul ettim" demesine gerek yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezhebinizin fakihleri demişlerdi ki; müşteriyle satıcı bir mal üzerinde pazarlık ederler, sonra müşteri parayı hazırlayıp satıcının avucuna sayar ,satıcı da malı müşteriye teslim ederse bu bir alış veriş olup karşılıklı rızaya dayalı bir ticarettir. Siz ve fakihleriniz böyle demişsiniz. Oysa bunun bir alışveriş akdi olması doğru değildir. Çünkü akdin kurulması için sîga gereklidir. Sîga, sözlü

icap ve kabuldür ki bu sizin anlattığınız alışveriş şeklinde mevcut değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* münabeze, mülamese ve çakıl taşı atarak yapılan satış şeklini yasakladığı rivayet edilmiştir. Sizin anlattığınız alışveriş şekli de konuşma olmaksızın yapıldığı için, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iptal ettiği bu alış veriş şekillerine benzemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, senin zannettiğin gibi değildir. Mezhebimiz fakihlerinin caiz gördüğü alışveriş şekli, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasakladığı alışveriş çeşitlerinden değildir. Çünkü mülamese, satın alınacak mala elleme şeklinde yapılır. Münabeze, satıcının sattığı malı müşterinin üzerine fırlatıp atması şeklinde yapılır. Çakıl taşı atma ise müşterinin satın alacağı malın üzerine çakıl taşı koyması şeklinde yapılır. Böyle yapılması cahiliyet devri Araplarına göre alışveriş akdinin tamamlanmış sayılmasını gerektirirdi. Bunlar, risk üzerine yapılan alışveriş akitleriydi. Alışverişin, bağlandığı bu sebeplerle alakası yoktu. Mezhebimiz fakihlerinin caiz gördükleri alışveriş şekli ise şöyledir: Müşteri ile satıcı alım satımın dayandığı bir fiyat üzerinde pazarlık yaparlar, sonra müşteri parayı hazırlayıp satıcıya teslim eder, satıcı da malı ona teslim eder. Malın müşteriye, bedelinin de satıcıya teslim edilmesi, alışveriş akdinin hukukundan ve hükümlerindendir. Taraflar karşılıklı teslim tesellümde bulunduklarında bu akdin dayandığı pazarlık ve karşılıklı rızanın gerçekleşmesi demektir. Satın alınacak malı elleme veya satıcı tarafından müşterinin üzerine fırlatılması ya da üzerine çakıl tanesinin konulması, alışveriş akdinin gereklerinden ve hükümlerinden değildir. Bu durumda akid, risk üzerine kurulmuş olacağından caiz olmaz. Bu, alışveriş akidlerinin risk üzerine kurulmasının yasaklanmasının delili olmuştur. Örneğin bir kimse bir başkasına, "Falan adam geldiğinde bu malı sana sattım" veya "Yarın olduğunda bu malı sana sattım" derse yapılan alışveriş akdi geçerli olmaz.

(إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ)

"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka" ayeti, her türlü ticaretin mübah olması hakkında genel bir hüküm niteliğindedir. Bu ayet, özel olarak haram kılınanlar dışındaki her türlü alışverişin mübah olmasını gerektiren şu ayete benzemektedir:

(وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ)

"Allah, alışverişi helâl kılmıştır."[430]

"Ticaret" kelimesi, alışveriş kelimesinden daha kapsamlıdır. Çünkü ticaret kelimesi icar, bedelli hibe ve alışveriş akidlerini kapsar.

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin" ayeti iki mana içermektedir. Birincisi; yasaklıktır. Ancak hükmünün bağlayıcı olması için de bu yasağın açıklanmasına ihtiyaç vardır. Açıklamada, malların batıl yollarla yenmemesi gerektiği bildiriliyor. Yenilen bir malın batıl yolla yendiğinin ispatlanmasına ihtiyaç vardır. Bu ispatlanırsa malın yenmesi, yasaklık hükmünün kapsamına girer. İkinci mana ise; her türlü ticaretin serbest bırakılmasıdır.

Ayette hiçbir şart konulmaksızın ve özelleme yapılmaksızın her türlü ticaretin serbest olduğu anlaşılmaktadır. Ayetin zahiri ile başbaşa bırakılırsak, ticaret adı verilebilen her muameleyi caiz sayarız. Ancak Yüce Allah bazı şeyleri Kitab'ın nassı ,bazı şeyleri de Resûlü'nün sünneti ile tahsis edip hakkında özel hüküm koymuştur. Mesela şarap, leş, kan, domuz eti ve haram olan diğer bazı şeyleri satmanın caiz olmadığını Kitap'ta bildirmiştir. Çünkü haramlık lafzının mutlak olarak kullanılmış olması, anılan şeylerden her türlü yararlanmayı da haram kılar.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(لَعَنَ اللّٰهُ الْيَهُودَ، حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ، فَبَاعُوهَا وَأَكَلُوا أَثْمَانَهَا)

"Allah Yahudilere lanet etsin. Kendilerine iç yağı (yemek) haram kılındı. Ama onu satıp parasını yediler."[431]

430 Bakara, 2/275

431 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/235

İçki hakkında da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuşlardır:

(إِنَّ الَّذِي حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا، وَأَكْلَ ثَمَنِهَا)

"İçkinin içilmesini haram kılan ,satışını ve) satışından elde edilen(parasını yemeyi de h*aram kıldı.*"[432]

Satıcısına ve müşterisine de lanet etti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* garar (belirsizlik içeren) alışverişini, kaçak kölenin satılmasını, teslim alınmamış malın satılmasını, insanın yanında mevcut olmayan malın satılmasını ve benzeri belirsizlik içeren, garar üzerine yapılan alışverişleri yasakladı. Bütün bu alışverişler, (إِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ) **"Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"** ayetinin zahiri hükmünden tahsis edilip ayrı bir hükme tabi kılınmış muamelelerdir.

Yukarıdaki ayette geçen (تِجَارَة) kelimesi mansub olduğu gibi merfu şeklinde de okunmuştur. Mansub olarak okuyanlara göre ayetin manasının takdiri şöyle olur: "Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak bu malları karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret yoluylaelde etmişseniz yiyebilirsiniz."Buna göre karşılıklı rızaya dayalı ticaret, mal yeme yasağının dışında kalmış olmaktadır. Çünkü batıl yolla mal yemek bazen ticaret şeklinde bazen başka şekilde olabilmektedir .İşte bu ayette karşılıklı rızaya dayalı ticaret ,batıl yollardan istisna edilmiş olmakta ve bunun batıl yollarla mal yemek olmadığı açıklanmaktadır .Ayette geçen(تِجَارَة)) kelimesini merfu olarak okuyanlara göre ayetin manası şöyle takdir edilmektedir: Başkalarının mallarını yiyemezsiniz. Ancak bir ticaret yapılırsa yiyebilirsiniz. Bu, şairin şu söylediklerine benzemektedir:

فِدىً لِبَنِي شَيْبانَ رَحْلِي وَناقَتِي إذا كان يومٌ ذو كواكبَ أَشْهَبُ

Parlak ışıklar saçan yıldızlı gün geldiği zaman,

Yüküm ve devem Şeybanoğullarına feda olsun.

432 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/54

Ayetin manası böyle takdir edildiğine göre, malları batıl yollarla yeme yasağı kendi mutlak hali üzere devam etmekte ve ondan hiçbir şey istisna edilmiş olmamaktadır. Bu bir münkati istisna olur. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Lâkin karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret olursa o zaman malın yenmesi mübah olur.

Bazı kimseler kazanç peşinde koşmanın haram olduğunu iddia etmektedirler. Bu ayet ve benzer manadaki diğer ayetler bu görüşün batıl olduğuna delalet etmektedirler. Zira bu ayette Yüce Allah'ın karşılıklı rızaya dayalı ticaret yapmayı mübah kıldığı bildirilmektedir.

Diğer ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ)

"Allah alışverişi helal kıldı."[433]

(فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."[434]

(وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Allah, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir."[435]

Ayet-i kerimede rızık aramak uğruna ticaret için yeryüzünde dolaşmak, Allah yolunda cihadla birlikte zikredilmiştir. Bu da rızık aramanın ve ticaretin mendub olduğuna delalet etmektedir. Doğrusunu Yüce Allah bilir. Başarı Allah'tandır.

433 Bakara, 2/275
434 Cum'a, 62/10
435 Müzzemmil, 73/20

Satıcı ile Müşterinin Muhayyer Olmaları

Alışveriş akdi yapan tarafların muhayyerlikleri konusunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad ve Mâlik b. Enes dediler ki: "Alışveriş akdi sözlü olarak tamamlandıktan sonra akid meclisinden ayrılmış olmasalar da taraflar için artık muhayyerlik yoktur."Ömer b. Hattab'ın da radıyallahu anh bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Sevri, Leys, Ubeydullah b. Hasan ve Şafiî dediler ki: "Taraflar alışveriş akdini tamamladıklarında akid yaptıkları yerden ayrılmadıkları sürece muhayyerlik hakkına sahiptirler."

Evzai dedi ki: "Taraflar akid yaptıkları yerden ayrılmadıkları sürece muhayyerlik hakkına sahiptirler. Ancak üç alışveriş bunun dışındadır. Biri, kişinin savaşta elde edilecek ganimetten kendi payına düşecek olan kısmı açık artırma ile satması, diğeri mirasta kendi payına düşecek kısmı açık artırma ile satması, üçüncüsü de şirketteki hissenin açık artırma ile satılması durumunda akid tamamlandıktan sonra tarafların muhayyerlik hakları kalmaz."

Alışveriş akdinin tarafları, akdin yapıldığı yerden birbirlerini göremeyecekleri kadar uzaklaştıklarında birbirlerinden ayrılmış sayılırlar.

Leys dedi ki: "Ayrılma, taraflardan birinin akdin yapıldığı yerden kalkıp çıkmasıdır."

Alışverişte muhayyerliği gerekli görenler derler ki: Taraflardan biri diğerine akdin yapıldığı yerde muhayyerlik hakkı tanır ve o da bu hakkı seçerse, alışveriş gerçekleşmiş olur. Alışveriş akdinde meclis muhayyerliğini İbn Ömer'in *radıyallahu anh* kabul ettiği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"[436] ayeti, karşılıklı rızaya dayalı alışverişle elde edilen malın -tarafların akid yapılan yerden ayrılmalarından önce de- yenmesinin caizliğini gerekli kılmaktadır. Çünkü ticaret, alış veriş akdinde icap ve kabuldür. Tarafların ayrılmaları, bir arada olmaları ticaretin bir parçası değildir. Ne sözlükte nede şer'î ıstılahta buna ticaret denir. Yüce Allah karşılıklı rızaya dayalı ticaretin yapılmasından sonra satın alınan şeyin yenmesini mübah kıldığına göre ,muhayyerlik şartı sebebiyle buna mani olan kimse ayetin zahirinin dışına çıkmış ve bir delile dayanmaksızın ayetin genel hükmünü tahsis etmiş/özellemiş olur.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin"[437] ayeti akdin tarafı olan her kişinin akdin gereğine uymasını zorunlu kılmaktadır. Bu da iki kişinin yapmış olduğu bir akittir. Akidlerinin gereğine uymaları zorunludur. Kendilerine muhayyerlik tanınması, akdin gereğine uymalarına engel olur. Bu da ayetin gereğine aykırı bir durumdur. Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ.....اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."[438]

436 Nisâ, 4/29
437 Mâide1/5 ,
438 Bakara, 2/282

Bu ayetten sonra Yüce Allah, şahit bulunmaması durumunda satılan malın bedelini güvenceye almak için rehin alınmasını emretmektedir. Bu da akdin tarafları ayrılıp gitmeden alışveriş akdi sırasında yapılması emredilen bir hususdur. Zira Yüce Allah (إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın"** buyurmuştur. Borçlanma akdi yapılırken yazılmasını, hem de adaletli olarak yazılmasını, yazdırma işini borçlunun yapmasını emretmiştir. Bu da borçlanma akdinin borcu, borçlunun üzerinde sabit kıldığına şu ayetle delalet etmektedir:

(وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Üzerinde hak olan) borçlu (da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Borçlanma akdi, tarafların akid yerinden ayrılmalarından önce borçlunun üzerinde borcu sabit kılmasaydı Yüce Allah (وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ) **"Üzerinde hak olan) borçlu (da yazdırsın"** buyurmazdı. Taraflar akid yaptıkları yerdeyken alacaklının hakkı muhayyerlik sebebiyle borçlunun üzerinde sabit olmasaydı Yüce Allah ona, "Borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)" diyerek öğüt verir miydi? Yüce Allah'ın وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ) **"Üzerinde hak olan) borçlu (da yazdırsın"** ayetinde akid sebebi ile alacaklının hakkını onun üzerinde sabit kılmış olması, muhayyerliği reddetmekte ve akid yapılan yerde alışveriş akdinin kesinleşmiş olmasını gerektirmektedir. Bunun devamında da malı korumak, alacağının inkâr edilmesi veya ödeme yapılmadan ölmesi gibi durumlarda satıcının hakkını güvenceye almak için (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** buyrulmuştur.

Bunun devamında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَسْئَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا)

"Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir."

Taraflar akid yapılan yerden ayrılmadan muhayyerlik hakkına sahip olabilselerdi şahit bulundurmanın hakları korumada bir yararı olmaz ve şahitlik için de daha sağlam bir yol olmazdı. Çünkü malın sabit olması sebebiyle şahidin şehadette bulunması mümkün olmaz.

Bunun devamında şu ifadelere yer verilmiştir:

(وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ)

"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."

Bu ibarede yer alan (اِذَا) edatı, zaman bildirmek içindir. Bu da alışveriş yapıldığında, taraflar henüz o yerden ayrılmadan şahit bulundurulması emrini gerekli kılmaktadır. Daha sonra da hazarda iken güvenceiçin şahit bulundurmanın alternatifi olarak seferde rehin alınması emredilmiştir. Oysa müşteriye muhayyerlik hakkının tanınması durumunda rehin muamelesi iptal edilmiş olacaktır. Çünkü henüz müşterinin zimmetinde sabit olmayan bir borç karşılığında rehin vermek caiz değildir. Borçlanma ve alışveriş akidlerinde şahit bulundurma, malı muhafaza altına almak için bazen şahit bulundurma, bazen de rehin alma şeklinde ihtiyat tedbiri alınmasına dair emir içeren ayet şu hükme delalet etmektedir: Yapılan akid, müşteriye muhayyerlik hakkını tanımaksızın satın alınan malın müşterinin mülkiyetine geçmesini, o malın bedelinin de satıcının mülkiyetine geçmesinigerektirir. Müşteriye muhayyerlik hakkının tanınması; şahit bulundurmayı, rehin almayı ve borç ikrarının sahihliğini anlamsız hale getirir.

Eğer denilse ki: "Şahit bulundurma ve rehin alma iki manadan birine gelmektedir .Şahitler ya akid esnasında hazır bulunurlar .Akdin tarafları onlar orada iken akid yapılan yerden ayrılıp giderler. Bu durumda alışveriş akdinin sahihliğine ve müşterinin satın aldığı malın bedelini ödeme yükümlülüğü altına girdiğine ilişkin yapacakları şahitlik geçerli olur. Ya da taraflar kendi aralarında alışveriş akdi yapıp akid yerinden ayrılıp giderler.

Daha sonra böyle bir akid yaptıklarını şahitlerin yanında ikrar ederler. Şahitler de onların böyle bir akid yaptıklarına dair ikrarda bulunduklarına şahitlik ederler. Yahut müşteri, borcuna karşılık olarak mal sahibi alacaklıya bir şeyi rehin olarak verir ve alışveriş böylece sahih olur."

Böyle diyen bir kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu meselede söylenecek ilk şey, sizin ileri sürdüğünüz her iki şekil de tümüyle ayete aykırıdır. Her ikisinde de ayetin içerdiği şahit bulundurma ve rehin alma ihtiyat tedbirlerinin iptal edilişi vardır. Şöyle ki: Yüce Allah (اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ.....وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"** buyurmuştur. Borçlanma akdi yapılırken tarafların haklarını koruma ve güvence altına almak için geciktirmeksizin şahit bulundurulmasını emretmiştir. Fakat sen tarafların akid yerinden ayrılıp gitmelerinden sonra şahit bulundurulduğunu iddia etmektesin. Olabilir ki satılan mal, akdin tarafların akid yapılan yerden ayrılmadan telef olur ve dolayısıyla müşterinin satıcıya olan borcu da iptal olur veya ikisi ayrılıncaya ve şahit bulunduruncaya kadar müşteri borcu inkâr eder. Belki o arada müşteri ölür ve satıcı da şahit bulundurarak malını güvenceye alma imkânını elde edemez. Yüce Allah (وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun"** buyurarak, alışveriş akdi yapılırken şahit bulundurma tavsiyesinde bulunmuştur. 'Alışveriş yapıp akid yaptığınız yerden ayrılıp gittiğinizde şahit bulundurun' dememiştir. Oysa müşterinin muhayyer kılınması, mezkûr ayette olmayan bir şeyi gerektirmektedir. Oysa ayette olmayan bir şeyi ayetin hükmüne eklemek caiz değildir. Akdin tarafları, şahit bulundurmayı akid yerinden ayrılıncaya kadar yapmazlarsa, şahit bulundurma tavsiyesinin sebebi olan ihtiyatı terk etmiş olurlar. Belki de şahit bulundurmadan önce müşteri ölür veya borcunu inkâr eder. Bu da icap ve kabul yapılınca, taraflardan birine muhayyerlik hakkı olmayacak şekilde alışveriş akdinin kesinleştiğine delalet eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Alışveriş akdini yaparken taraflar üç gün süreli bir muhayyerlik şart koşarlarsa, bu akid için şahit bulundurmak, muhayyerlik şartıyla birlikte sahih olur. Müdayene ayetinde okuduğun hükümler, kâtiplerin alışveriş işlemini yazması, şahitlerin bu-

lundurulması ve rehin muamelesi, alışveriş akdinin muhayyerlik şartıyla birlikte gerçekleşmiş olmasına engel olmaz. Bu şart, akde şahit bulundurmanın geçerli olmasına da engel olmaz. Aynı şekilde alışveriş akdinin yapıldığı yerde bulunduğu sürece müşterinin muhayyer kılınması (meclis muhayyerliği) da şahit bulundurma ve rehin muamelesinin geçerliliğine engel olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İçerdiği şahit bulundurma tavsiyesiyle birlikte ayet, içinde muhayyerlilğin şart koşulduğu alışveriş akdini içermemektedir. Aksine bu ayet, kesinleşmiş olan alışveriş akdini içermektedir. Biz ayetin içerdiği borçlanma işlemlerinin tamamındanayırıp tahsis ettiğimiz bir delalet sebebiyle muhayyerlik şartını caiz gördük. Bu delaletin hükmünü, muhayyerlik şartı içermeyen alışveriş akidlerinde kullandık. Muhayyerlik şartıyla yapılmasını caiz gördüğümüz alışveriş akidlerinde, ayetin hükmünü kullanmaya engel olan bir şey yoktur. Çünkü bu akidlerde, şahit bulundurma ve rehin alma gibi ihtiyat tedbirleri vardır. Muhayyerliğin şart koşulmadığı alışveriş işlemlerinde akdi yapanın ikrarının geçerliliği vardır.

Muhayyerlik şartıyla akdedilen alışverişler anlattığımız sebepten dolayı burada kastedilmiş olmayıp ayetin hükmü dışında kalmaktadır. Aksi halde muhayyerlik şartı düşer ve alışveriş akdi tamamlanmış olur. O zaman akdin tarafları alışverişe değil de kendi ikrarlarına başkalarını şahit tutmaya davet edilmiş olmaktadırlar. Muhaliflerimizin iddia ettikleri şekilde alışverişin tamamlanmasından sonra müşteriye muhayyerlik hakkı tanıyacak olursak, ayetin hükmünü gereği gibi uygulayacak bir yer bulamayız.

Şunu da ifade etmeliyiz ki ,satışa razı olunmasa bile akdin kesinleşmesi veya feshedilmesinde etkisi görülsün diye müşteriye muhayyerlik hakkı tanınabilir. Taraflar muhayyerlik şartı koşmaksızın alışveriş akdi yaparlarsa, her biri diğerine mülk etmek için üzerine akid yaptığı şeyin ona mülk olmasına razı olduğu için, bu rıza ile birlikte ayrıca muhayyerlik şartını koşmanın anlamı kalmaz. Rızanın var olması, muhayyerlik şartını koşmaya engeldir. Bilindiği gibi meclis muhayyerliğini kabul edenler arasında şu hususta ihtilaf yoktur: Akdin taraflarından biri diğerine "Seçimini yap" der o da seçimini yapıp razı olursa bu, muhayyerliklerini iptal eder. Bunda alışveriş akdini geçerli kılma konusunda ikisinin

rızasından daha fazla bir şey yoktur. Aynı konudaki akidleşme üzerinde ikisinin de rızası mevcuttur. Ayrıca ikinci bir rızaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü alışveriş akdine baştan itibaren razı olmalarından sonra başka bir rızanın şart koşulması caiz olsaydı o zaman ikinci, üçüncü bir rızanın da şart koşulması caiz olurdu. Akde razı olmaları üçüncü ve dördüncü bir muhayyerliğin şart koşulmasına engel olmazdı. Böyle bir şey batıl olduğuna göre alışveriş akdine razı olmaları, muhayyerliğin iptali ve alışveriş akdinin de tamamlanması demektir. Alışverişte şart muhayyerliği sahihtir. Çünkü kendisi için muhayyerlik şart koşulan kişi, kendi şahsı için muhayyerliği şart koşarken kendi mülkünden bir şeyin çıkmasına razı olmuş değildir. Bu sebeple de alışveriş akdinde onun için şart muhayyerliği koşmak caiz olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tarafların alışveriş akdine razı olmasıyla birlikte görme muhayyerliği ile kusur muhayyerliğinin[439] var-

439 **Muhayyerlik**: Sözlükte bir işi yapıp yapmamakta serbestlik anlamına gelen muhayyerlik, bir fıkıh terimi olarak, tarafların kendi anlaşmaları üzerine veya akdîn kendisinden kaynaklanan sebeplerle, bazı akitlerin bağlayıcı olmayıp taraflardan birisi için seçim hakkının verilmesini ifade etmektedir. Muhayyerliklerden bazıları şunlardır:

Şart muhayyerliği: Akit esnasında veya akitten sonra tarafların anlaşmasıyla, tarafların veya birinin akdi kabul veya feshetme hususunda muhayyer kılınmasına denir. Şart muhayyerliği için akdîn fesih kabul eden türden olması gerekir; bu nedenle nikâh akdînde şart muhayyerliği söz konusu değildir. Muhayyerlik müddeti içinde, muhayyer olan taraf akdi feshedebileceği gibi kabul de edebilir. Süre sona erdiği halde, bir görüş belirtmemişse akit kurulmuş kabul edilir.

Gôrme muhayyerliği: Bir kimsenin görmediği bir malı alması halinde, malı görünceye kadar akitle bağlı olmayıp bozma yetkisinin bulunmasıdır. Malı görünce, akdi dilerse kabul eder, dilerse reddeder. Malı görünce, akdi feshetmezse akit bağlayıcı hale gelir.

Kusur muhayyerliği: Herhangi bir şart bulunmaksızın yapılan satım akdînde, satılan malın eski bir kusurunun ortaya çıkması halinde, satın alan muhayyerdir, dilerse reddeder ve dilerse konuşulan fiyat üzerinden kabul eder; yoksa malı alıkoyup da kusuruna karşılık bedelinden kesinti yapamaz.

Kusurlu çıkma muhayyerliği, feshi kabil olan akitlerde geçerlidir. Kusurlu çıkma muhayyerliğinin muteber olması için dört şartın bulunması gerekir; a) kusurun malın değerini düşürmesi, b) kusurun akit, yahut teslimden önceye ait olması, c) alanın, gerek akit anında ve gerekse teslim alırken kusuru görmemiş olması, d) kusursuzluk sözleşmesi yapılmamış olması gerekir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

Meclis Muhayyerliği: Akid meclisinden bedenen ayrılmadıkları sürece tarafların münferit iradeleriyle akidden vazgeçme hakkına sahip olmalarıdır. *"Alıcı ve satıcı ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler"* hadisini (Buhârî, "Büyû, 44, 45; Müslim, "Büyû, 43, 44) bedenen ayrılma şeklinde yorumlayan Şâfiî ve Hanbelî ekollerinde taraflara böyle bir hak tanınırken Hanefî ve Mâlikî ekollerinde bu hadis sözle ayrılma olarak yorumlanmış ve tarafların

lığını kabul etmiştiniz. Tarafların akde razı olmaları, bu muhayyerliklerin varlığına engel olmamıştı. Öyleyse tarafların akde razı oluşları, meclis muhayyerliğine de engel olmamalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kusur muhayyerliğinin meclis muhayyerliğiyle benzer yönü ve alakası yoktur. Çünkü görme muhayyerliği müşterinin mala, satıcının da bedele mâlik olmasına engel değildir. Zira taraflardan her birinin buna rızası vardır. Ama meclis muhayyerliğinin varlığını kabul edenlere göre bu muhayyerlik, taraflardan her birinin, verdiğinin karşı tarafa mülk olmasına rızası olduğu halde bu mülkiyetin gerçekleşmesine engeldir. Müşterinin akde başından beri razı olarak akdi kendisi açısından bağlayıcı hale getirmesiyle daha sonra satıcı ona "Razı olduysan seçimini yap" dediğinde "Razı oldum" demesi arasında bir fark yoktur. Mülkiyetin gerçekleşmesi bağlamında görme ve kusur muhayyerliği içeren alışveriş akdiyle, bu muhayyerliklerden birini içermeyen alışveriş akdi arasında da bir fark yoktur. Ancak bu iki akit, mülkiyetin gerçekleşmesine engel olmayan bir muhayyerlik içermede birbirlerinden farklı hale gelirler. Bu da satılan malın evsafının bilinememesi veya akitte belirtilen cüz'lerinden birinin zayi olması gibi bir sebepten kaynaklanabilir.

Alışveriş akdine razı olmanın mülkiyeti gerçekleştirdiğinin delili şudur: Fakihlerin tamamı, tarafların akid meclisinden ayrılmalarından sonra muhayyerliğin geçersiz hale geleceği ve müşterinin satın aldığı mala, satıcının da o malın bedeline mâlik olacağı hükmü üzerinde ittifak etmişlerdir. Tarafların akid yaptıkları yerden ayrılmalarının akde razı olduklarına veya akdi kabul etmediklerine delalet etmediğini biliyoruz. Çünkü akid meclisinden ayrılma veya orada durma, akde rızaya delalet etmeme bakımından aynıdır. Biz biliyoruz ki mülkiyet, akid yapılan yerden ayrılmakla değil, işin başındayken akde razı olmakla gerçekleşmektedir. Şunu da ifade edelim ki, akid yapılan yerden ayrılmakla mülkiyetin gerçekleşmesi ve akdin geçerli sayılması usûlde yoktur. Aksine usûlde bildirildiğine göre

---

iradelerini birbirine uygun biçimde beyan etmesinden sonra -ayrıca şarta bağlanmamışsa- tek taraflı olarak bundan vazgeçemeyecekleri ilkesi benimsenmiştir. Meclis muhayyerliğini kabul edenlere göre bu hak, tarafların bedenen birbirlerinden ayrılmaları veya akdin bağlayıcı olmasını tercih ettiklerini bildirmeleriyle sona erer. (İslam Ansiklopedisi. T.D.V.)

akid yapılan yerden ayrılmak, birçok akdin feshine tesir eder. Mesela; sarf akdinde para, selem akdinde de sermaye teslim alınmadan, borcun borçla takasında iki borçtan birinin belirlenmesinden önce taraflar akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa, yapılan akid feshedilmiş olur. Akid yapılan yerden ayrılmanın birçok akdin iptalinde etkili olduğunu, o akidlerden hiçbirini geçerli kılmadığını usûlde gördük. Akid yapılan yerden ayrılmanın, akdin sahihliğine ve geçerliliğine etkisinin olduğunu usûlde görmedik. Böyle olunca da, meclis muhayyerliğinin ve akid yapılan yerden ayrılmanın, akdin geçerliliğinde etkili olduğunu kabul etmek usûl dışıdır .Bununla birlikte Kur'an'ın zahirine de aykırıdır .Diğer taraftan sünnet ve icma ile sabit olmuştur ki ,satılan mal sahih bir şekilde müşteri tarafından teslim alındıktan sonra, taraflar akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa ancak o zaman akid geçerli olur. Akdin geçerli olmasının şartıdır bu. Sarf akdinde karşılıklı teslim ve tesellümle birlikte meclis muhayyerliği sabit ise taraflar muhayyer oldukları sürece akid tamamlanmış olmaz. Eğer akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa, ayrılmaları sebebiyle akdin geçerli kılınması caiz olmaz. Çünkü sahih olmasından önce akdi iptal etme özelliğine sahip olan ayrılma sebebiyle batıl olur. Sahih olduğunu söylemek doğru olmaz. Yaptıkları akid henüz geçerlilik kazanmadan taraflar akid yaptıkları yerden ayrılırlarsa bu ayrılış sebebiyle akdin geçerli olduğunu söylemek caiz olmaz. Bu durumda akdin batıllığını gerektiren bir şey, akdin sahih olmasını gerektirmiş gibi olur ki, bu doğru değildir.

Meclis muhayyerliğinin kabul edilemeyeceğinin delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

4- (لَا يَحِلّ مَالُ اِمْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسه)

"Gönül hoşluğuyla olmadıkça bir Müslümanın malı (başkasına) helal olmaz."[440]

Bir mal, sahibinin gönül hoşluğuyla olduktan sonra başkasına helal kılınmıştır. Bu da alışveriş akdinde vardır. Alışveriş akdi sebebiyle bir malın başkasına helal olması, yukarıdaki hadis-i şerif gereğince icab etmektedir. Bu hadisin bu hükme delalet etmesi, şu ayetin delaleti gibidir:

440 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd, 34/153

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[441]

Bu hükme Cabir'den *radıyallahu anh* gelen şu rivayet delalet etmektedir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **biri satıcının diğeri de müşterinin olmak üzere iki ölçekle ayrı ayrı ölçülmedikçe gıda maddesinin satılmasını yasakladı."***[442]

Satıcı ile müşteri tarafından ayrı ayrı ölçüldükten sonra gıda maddesi hububatın satılmasını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kılmıştır[443]. Bu alışverişin geçerli olması için tarafların akid yaptıkları yerden ayrılmalarını şart koşmamıştır. Buna göre müşteri ölçekle satın aldığı malı, alışveriş akdini yapmış olduğu yerde satıcıya satarsa bu ikinci alışverişin caiz olması gerekir.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

(مَنِ ابْتَاعَ طَعَامًا فَلَا يَبِعْهُ حَتَّى يَقْبِضَهُ)

"Bir yiyecek satın alan kimse, onu teslim almadan satmasın."[444]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, satın alınan gıda maddesini teslim aldıktan sonra başkasına satmayı caiz gördüğüne ve akid yapılan yerden ayrılmış olmayı şart koşmadığına göre, müşteri malı akdin yapıldığı yerde teslim aldıktan sonra başkasına satması bu hadis gereğince caiz olmalıdır. Bu da satıcının muhayyerliğini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü satıcının muhayyerlik hakkının bulunduğu bir malda müşterinin tasarrufta bulunması caiz olmaz.

Şu hadis-i şerif de buna delalet etmektedir:

441 Nisâ, 4/29

442 İbn Mâce, Ticarat, 38

443 Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz. Bir kişi bir başkasından on ölçek buğdayı ölçerek satın alır. Sonra o buğdayı başkasına satarken senin ölçmene gerek yok. Ben zaten ölçerek satın almıştım derse yapılan alışveriş sahih olmaz. Ancak müşteri, de ölçerek satın alırsa alışveriş sahih olur.

444 Müslim, Büyû, 8

(مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَهُ الْمُبْتَاعُ وَمَنْ بَاعَ نَخْلاً مُؤَبَّرًا فَالثَّمَرَةُ لِلْبَائِعِ إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ)

"Malı olan bir köleyi satan kimse, kölenin malına sahib olur. Ancak müşteri o malın kendisine ait olmasını şart koşarsa başka. Aşılanmış bir hurma bahçesi satan kimse o bahçenin ürünlerine sahip olur. Ancak müşteri o ürünlerin kendisine ait olmasını şart koşarsa başka."[445]

Bu hadiste de görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* akid esnasında şart koşulması halinde kölenin malının ve bahçenin ürününün müşteriye ait olacağını bildirmiştir. Bunu bildirirken de akid yapılan yerden ayrılıp gitmiş olmaktan söz etmemiştir. Üzerine akid yapılan asıl mülke sahip olmadan, müşterinin kölenin malına veya bahçenin ürününe sahip olması imkânsızdır. Bu da sırf alışveriş akdinin kendisiyle müşterinin satınaldığı mala mâlik olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadis de bu hükme delalet etmektedir:

(لا يَجْزِي ولدٌ والدَه، إلا أن يجدَه مملوكاً فيشتريَهُ فيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasını köle olarak bulup satınalır ve hürriyetine kavuşturursa, ancak o zaman hakkını ödemiş olur."[446]

Böyle bir durumda evladın babasını satın aldıktan sonra hürriyetine kavuşturmak için ayrıca onu azad etmesine gerek olmadığı, köle durumdaki babanın, evladının mülkiyetine geçtiğinde zaten kendiliğinden hürriyetine kavuşmuş olacağı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* satın alma akdinin yapıldığı yerden ayrılıp gitme şartından sözetmeksizin babanın sırf satın alma ile hürriyetine kavuşmuş olmasını vacip kılmıştır.

445 Ebu Davud, İcare, 8
446 Ebu Davud, Edep, 128

Şu husus da aklî yönden buna delalet etmektedir: Alışveriş akdinin yapıldığı yerdeki bekleyiş uzun sürebileceği gibi kısa da sürebilir. Alışverişte üzerine akid yapılan mala mâlik olmayı meclis muhayyerliğine bağlayacak olursak, muhayyerlik süresi bilinemediğinden bunun akdin iptaline sebep olması gerekir. Mesela bir kimse malını bir başkasına kati bir satışla satar ve taraflar "Falan kişi mecliste oturduğu sürece muhayyeriz" şeklinde bir şart koşarlarsa ,alışveriş batıl olur .Çünkü alışverişin geçerliliğinin bağlandığı muhayyerlik süresi belirsizdir.

Meclis muhayyerliğini kabul edenler, şu rivayetleri kendi delilleri olarak ileri sürmektedirler:

İbn Ömer ,Ebu Berze ve Hakîm b .Hizam) Allah kendilerinden razı olsun (Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا)

"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler." [447]

Nafi'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا تَبَايَعَ الْمُتَبَايِعَانِ بِالْبَيْعِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ مِنْ بَيْعِهِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، أَوْ يَكُونُ بَيْعُهُمَا عَنْ خِيَارٍ، فَإِذَا كَانَ بَيْعُهُمَا عَنْ خِيَارٍ، فَقَدْ وَجَبَ)

"İki kişi bir alışveriş akdi yaptıklarında birbirlerinin yanından ayrılmadıkları sürece *yaptıkları alışveriş hakkında muhayyerdirler. Ya da alışverişleri muhayyerlik üzeredir. Alışverişleri muhayyerlik üzere olunca da (birbirlerinin yanından ayrıldıklarında alışveriş bağlayıcı şekilde) gerçekleşmiş olur."* [448]

447 Ebu Davud, İcare, 17
448 Müslim, Büyû, 10

İbn Ömer*r adı hna uhallay*muhayyerlik hakkı tanımaksızın birisiyle alışveriş yaptığında ,onun alışverişten caymasına fırsat vermek istemediği zaman alışveriş akdinin yapıldığı yerdeyken kalkıp birkaç adım yürür, sonra da geri gelirdi. Alışverişte meclis muhayyerliğini kabul edenler, (الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) ***"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler"*** hadisinin zahirini delil olarak ileri sürerler. Bu hadisi rivayet eden, İbn Ömer dir *radıyallahu anh.* O, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisle tarafların bedenen birbirlerinin yanından ayrılmalarını kastettiğini anlamıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* akid meclisinden kalkıp birkaç adımattıktan sonra geri dönüp geldiğine ilişkin rivayet, onun meclis muhayyerliğinden yana olduğuna delalet etmez. Belki de o, satıcının meclis muhayyerliğinden yana olmasından korkmuş ve malda görülecek bir kusurdan dolayı sorumluluk kabul etmemesinden çekindiği için öyle yapmıştır. Sonunda Halife Hz. Osman'a müracaat edilmiş, o da meclis muhayyerliğinin olmayacağı şeklinde hüküm vermiş, malda görülecek kusurdan dolayı satıcının sorumluluk kabul etmemesini tasvib etmemiştir. Ancak satıcı malın kusurlu olduğunu akid yaparken müşteriye söylerse sorumlu tutulamaz, demiştir. İbn Ömer'inde *radıyallahu anh* Hz. Osman'a bu hususta muvafakat ettiği rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: İbn Şihab'ın bildirdiğine göre Hamza b. Abdullah b. Ömer, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(ما أدركتِ الصَّفْقَةُ حياً مجموعاً فهو من المبتاعِ)

"Akid yapılırken mevcut olan mal, artık müşteriye aittir."[449]

Bu rivayet İbn Ömer'in *radıyallahu anh* , akid yapmakla malın satıcının mülkiyetinden çıkıp müşterinin mülkiyetine geçtiği görüşünde olduğuna delalet etmektedir. Bu da meclis muhayyerliğini ortadan kaldırmaktadır.

449 Buhari, Büyû, 58

"Alışveriş Yapanlar Birbirlerinin Yanından Ayrılmadıkça Muhayyerdirler" Hadisi

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (اَلْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) veya farklı rivayetiyle (اَلبائِعانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) ***"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler"*** hadisi, hakikatte alışverişin yani pazarlığın yapıldığı safhayı kastetmektedir. Taraflar razı olup alışverişi bağlarlarsa, alışveriş akdi tamamlanmış olur. Tamamlandıktan sonra da taraflara artık (اَلْمُتَبَايِعَانِ) veya (اَلبائِعانِ) alışverişçiler denmez. Mesela ikale[450] veya mudarebe yapan iki kişiye, bu işi yaptıkları sırada ikaleciler veya mudarebeciler denir. Ama bu iş bittikten sonra kendilerine ikaleciler veya mudarebeciler denmez. Ancak ikale veya mudarebe yapmışlardı, denir. (اَلْمُتَبَايِعَانِ) veya (اَلبائِعانِ) alışverişçiler kelimelerinin manası bizim anlattığımız şekilde ise ihtilaf yerinde bu kelimelerle istidlalde bulunulamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Böyle bir te'vilde bulunmak, mezkûr rivayeti faydasız hale getirir. Alışveriş akdi yapmazdan önce pazarlık yapan tarafların akdi yapıp yapmamakta muhayyer olduklarını bilmeyen kimse yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aksine o rivayette faydaların en büyüğü vardır. Şöyle ki: Bazıları satıcının, müşteriye "Malı sana sattım" dedikten ve müşteri henüz almayı kabul etmezden önce satmaktan cayamayacağını zannedebilirler. Bunu mal karşılığında köle azad etmeye ve mal karşılığında hulu' yapmaya benzetebilirler. Çünkü azad etmede kölenin, hulu'da da kadının kabul etmesinden önce efendi "azad ettim" sözünden, koca da "hulu' ettim" sözünden cayamaz.

İşte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde alışveriş akdinin hükmünün, azad etme ve hulu' etme akidlerinden farklı olduğunu açıklamış, alışverişte karşı tarafın kabulünden önce diğerinin söylediği sözden cayabileceğini bildirmiştir.

---

450 **İkale:** Sözlükte ahdi veya alışverişi bozmak, affetmek gibi anlamlara gelen ikâle, bir fıkıh terimi olarak, karşılıklı irade beyanı ile mevcut bir akdîn bozulması demektir. İkâlede taraflar, bir baskı olmaksızın, tam olarak akdi bozmaya razı olmaları gerekir. Taraflardan birinin akdi bozmak yönündeki teklifinin, diğer tarafın aynı mecliste kabul etmesi üzerine ikale gerçekleşir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

Bir kişi çıkıp da pazarlık yapanların alışveriş akdini bağlamadan nasıl (الْمُتَبَايِعَانِ) veya (اَلبائعانِ) alışverişçiler olarak adlandırılabileceklerini sorarsa, kendisine şöyle cevap verilebilir: Pazarlık yaparak alışverişe yöneldiklerinde onları "alışverişçiler" olarak adlandırmak caiz olur. Birbirlerini öldürmeye kastedenlere -vuruşmaları sonucunda öldürme hadisesi meydana gelmese de- "katiller" denildiği, her ne kadar boğazlanmadıysa da boğazlanmasına ramak kaldığı için Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'e boğazlanmış anlamında zebîh dendiği gibi, pazarlık yapanlar da alışveriş akdini bağlamasalar da kendilerine "alışverişçi" denmesi caiz olur. Mesela; bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın."[451]

Bu ayette kastedilen mana, iddetlerinin sonuna varmaları değil, sonuna yaklaşmalarıdır.

İkinci bir örnek olarak başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerinin sonuna vardıkları zaman eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın."[452]

Bu ayette "bekleme sürelerinin sonuna vardıkları zaman" ifadesiyle bekleme sürelerini bitirdikleri zaman" manası kastedilmiştir. Buna göre pazarlık yapanların, anlattığımız şekilde alışveriş akdini bağlamayı kastettiklerinde kendilerine "alışverişçiler" demek caiz olmaktadır. Taraflar alışveriş akdini bağladıktan sonra artık hakikatte kendilerine (الْمُتَبَايِعَانِ) veya (اَلبائعانِ) "alışverişçiler" denilemeyeceği hususunda kimsenin tereddüdü yoktur. Diğer işleri yapanlar için de bu böyledir. Bir işi yapmakta olanlara o işi tamamlamalarından sonra falan işi yapanlar denmez. Sadece övgü

451 Talâk, 65/2
452 Bakara, 2/232

ve yergi isimleri, kitabın baş tarafında da açıkladığımız gibi bu kapsamın dışındadırlar. Diğer işleri yapanlara mesela "alışverişçi idiler, ikale yapmış idiler, mudarebe yapmış idiler" denir.

Alışveriş akdinin tamamlanmasından sonra taraflara gerçek anlamda "Alışverişçiler" denemeyeceğinin delili şudur: Alışveriş akdinin tamamlanmasından sonra tarafların ikale yapmaları ve akdi feshetmeleri sahihtir. Onlar ikale yaparlarken gerçek manada mütekayil yani ikale yapanlardır. Onların bir tek halde hem ikale ve fesih yapmaları hem de alışverişçi olmaları mümkün değildir. Bu da gösteriyor ki onların "alışverişçiler" adını taşımaları, ancak pazarlık yapma ve alışveriş akdini bağlama halini kapsamaktadır. Alışveriş akdinin tamamlanmasından sonra bu isim onlar hakkında ancak, "alışverişçi idiler" manasında verilebilir ki bu da mecazdır. Durum böyle olunca onlar için "Alışverişçiler" kelimesini gerçek manasında yani alışveriş yaptıkları an için kullanmak gerekir. Alışverişin yapıldığı sırada satıcı, müşteriye "Bunu sana sattım" der. Müşterinin kabulünden önce bu olaya satıcı açısından Bey' yani satış denir. İşte bu hal, her ikisinin alışverişçi oldukları andır. Bu halde iken taraflardan her biri alışverişi yapıp yapmamakta muhayyerdir. Müşterinin kabulünden önce satıcı, alışverişi feshedebilir. Müşteri de taraflar birbirlerinden ayrılmazdan önce alışverişi kabul edip etmemekte muhayyerdir.

Yukarıda anlatılan durumdaki taraflara "alışverişçiler" denebileceğinin delili şudur: Satıcı, ikisinden biridir. O da satılık malın sahibidir. Satıcı "sattım" dediğinde ve ikisi birbirinin yanından ayrılmadıkları sürece her ikisi de alışverişi bağlayıp bağlamamakta muhayyerdir. Zira bilindiği gibi müşteri, satıcı değildir. Böyle olunca da (الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا) ***"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler"*** hadisinin manası şöyle anlaşılmalıdır: Satıcı müşterinin kabulünden önce sattığı malı satıp satmamakta, müşteri de kabul edip etmemekte muhayyerdirler.

Yukarıdaki hadisi te'vil etmede fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Muhammed b. Hasan'dan rivayet olunduğuna göre hadisin manası şöyledir: Satıcı, "Malı sana sattım" dediğinde müşteri "kabul ettim" demedikçe malı satmaktan cayma hakkına sahiptir. İmam Muhammed, bu söylediklerinin aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşü olduğunu belirtmiştir.

Ebu Yusuf, hadiste geçen (الْمُتَبَايِعَانِ) ***"Alışveriş yapanlar"*** sözüyle, pazarlık yapanların kastedildiğini söyledikten sonra sözüne devamla şunları anlatmıştır :Satıcı ,"Malı sana on dirheme sattım" dediğinde müşteri alışverişin yapıldığı yerde iken bunu kabul edip etmemekte, satıcı da müşterinin kabulünden önce bu satışından caymada muhayyerdir .İkisinden biri alışverişi kabulden önce akid meclisinden kalkıp giderse, ikisine tanınan muhayyerlik hakkı iptal edilmiş olur. Artık muhayyerlik haklarını kullanamazlar. İmam Muhammed bu muhayyerlik süresini tarafların birbirlerinden sözlü olarak ayrılmaları yani satıcının sattım demesinden, müşterinin de kabul ettim demesinden sonra muhayyerlik süresinin sona ereceği şeklinde yorumlamıştır. Bu, kabul edilebilir bir yorumdur.

Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur:

(وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ)

"Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."[453]

Bu ayette kastedilen, bedenlerin değil, fikirlerin ayrılığıdır. Mesela 'Cemaat şu konuda istişarelerde bulundu. Ancak şu hususta birbirlerinden ayrıldılar' denildiğinde bununla, bir görüşün etrafında birleşip karar kıldıkları ancak bir ayrıntıda -aynı mecliste olsalar bile- birbirlerinden ayrıldıkları kastedilir. Ayrılmanın bedenen olmasının yanı sıra sözlü de olabileceğine şu rivayet delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekir el-Basri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُتَبايعانِ بِالخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَفْقَةَ خِيَارٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ خَشْيَةَ أَنْ يَسْتَقِيلَهُ)

453 Beyyine, 98/4

"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak akitleri muhayyerlik üzere ise "birbirlerinden ayrılsalar da" muhayyerlikleri devam eder. Arkadaşının alışverişten caymasından korktuğu için onun yanından ayrılıp gitmesi de helal olmaz."[454]

Hadiste geçen (المُتَبايعانِ بالخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا) cümlesiyle sözlü ayrılma kastedilmiştir. Bilindiği gibi hadisin sonunda ***"Arkadaşının alışverişten caymasından korktuğu için onun yanından ayrılıp gitmesi de helal olmaz"*** ifadesi ile de, sözlü ayrılıktan ve akdin kesinleşmesinden sonra bedenen ayrılıktan bahsedilmiştir. Bu anlatılanlar, akdin bağlanmasından sonra muhayyerlik hakkının sona ereceğine iki yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Alışveriş akdini yapan kimsenin meclis muhayyerliği hakkı olsaydı, akdin diğer tarafından ikale (akdi bozma) talebinde bulunma ihtiyacını duymaz, aksine kendi muhayyerlik hakkına dayanarak akdi feshederdi.

2-İkale ,ancak akdin sahih bir şekilde bağlanmasından ,müşterinin satın aldığı mala ,satıcının da o malın bedeline mâlik olmasından sonra yapılabilir. Bu da muhayyerliğin olmadığına ve alışverişin sahih bir şekilde gerçekleşmiş olduğuna delalet eder. Hadiste geçen (وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ) ***"Arkadaşının yanından ayrılıp gitmesi helal olmaz"*** cümlesi, akid meclisinde bulundukları sürece ikisinden birinin alışverişi bozma talebinde bulunması durumunda diğerinin onun bu talebini kabul etmesinin mendupluğuna, kabul etmemesinin de mekruhluğuna delalet etmektedir. Ama meclisten ayrıldıktan sonra hüküm bunun aksinedir. Ayrıldıktan sonra arkadaşının ikale talebine olumlu yanıt vermemesi mekruh olmaz. Ayrılmazdan önce olumlu yanıt vermemesi mekruhtur.

Bu hükmün delili de şu rivayettir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ بَيِّعَيْنِ لَا بَيْعَ بَيْنَهُمَا حَتَّى يَتَفَرَّقَا إِلَّا بَيْعَ الْخِيَارِ)

454 Ebu Davud, Büyû, 53; Tirmizi, Büyû, 26

"Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş başka."[455]

Bu hadislerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, alışveriş yapan her iki kişinin, birbirlerinden ayrılmadıkça aralarındaki akdin tamamlanmış olmayacağını haber vermiştir. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, alışverişçiler pazarlık aşamasındayken aralarındaki akdin bağlanmadığını bildirmek istediğine delalet etmektedir. Pazarlık aşamasındayken aralarındaki akid tamamlanmış olsaydı, akidleri sahih olduğu halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz"*** buyurmazdı. Zira o, sabit olan bir şeyin mevcut olmadığını söylemezdi. Böylece mezkûr hadislerde kastedilenin, pazarlık yapmakta olup alışveriş akdi yapmayı amaçlayan iki kişi olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Burada satıcı, malını müşteriye belli bir fiyatla satacağını söylemekte, müşteri de "malı bana sat" diyerek malı ondan satın almayı hedeflemektedir. Satıcının malı satması ve müşterinin de kabul etmesinden sonra, akid meclisinden ayrılmadıkça bunların akdi tamamlamış olmayacaklarını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirmiştir. Çünkü pazarlık aşamasındayken müşterinin "malını bana sat" demesi, akdi kabul etmesi sayılmaz. Bu ifade, satış akdinin tamamlandığı anlamına da gelmez. Bu, malın kendisine satılması için müşterinin satıcıya bir emrinden başka bir şey değildir. Satıcı da 'kabul ettim' dediğinde alışveriş akdi bağlanmış olur. Önce nakletmiş olduğumuz görüşe göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafların birbirlerinden ayrılmaları ifadesiyle bunu kastetmiştir. Konuşma dilinde bunun örneklerinden bahsetmiştik.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tarafların icap ve kabulde bulunmasıyla aralarında alışveriş akdinin meydana geldiğini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* reddetmeyi kastetmediğini siz de inkâr etmediniz. Ancak meclis muhayyerliği hakkına sahip olduklarını bildirmek için, alışveriş akidlerinin henüz kesinlik kazanmadığını bildirmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü tarafların muhayyerlik hakkına sahip olmaları, yaptıkları alışveriş

455 Buhari, Büyû, 46

akdinin akid sayılmamasını gerektirmez. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, tarafların birbirlerinden ayrılmalarından sonra muhayyerlik şartını koşmaları halinde akidlerinin sabit olacağını bildirmiştir. Alışverişte muhayyerlik şartının olması, yapılan işleme akid denmesine engel teşkil etmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (كُلُّ بَيِّعَيْنِ لَا بَيْعَ بَيْنَهُمَا حَتَّى يَتَفَرَّقَا إِلَّا بَيْعَ الْخِيَارِ) ***"Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş başka"*** buyurmuştur. Görüldüğü gibi ,muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş işlemine de bey' akdi adını vermiştir. "Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz" ifadesiyle, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* icap ve kabulün yapılması halini kastetmiş olsaydı, taraflar arasında alışveriş akdinin meydana gelmediğini söylemezdi. Çünkü tarafların meclis muhayyerliği hakları vardır. Nitekim şart muhayyerliği olduğunda da yapılan alışveriş akdini yapılmamış gibi saymamış, aksine yapılmış olarak kabul etmiş ve ona bey' akdi demiştir. Bu da ***"Alışveriş yapan her iki kişi birbirlerinden ayrılmadıkça aralarında alışveriş akdi yapılmış sayılmaz"*** hadisiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, alışveriş için pazarlık yapanları kastetmiş olduğuna delalet etmektedir. Şu da bunu ifade etmektedir:

Satıcının "Benden satın al" veya müşterinin "Bana sat" demesi, satıcı "sattım", müşteri de "satın aldım" diyerek taraflar birbirlerinden ayrılmadıkça yapılan işlem bey' akdi olmaz. Ancak bu ifadeleri kullanırlarsa birbirlerinden ayrılmış ve alışveriş akdi de tamamlanmış olur. Artık bu akidde şart muhayyerliğinin olmaması gerekir. İcap ve kabul ile ayrılık meydana geldiği için bedenen birbirlerinin yanından ayrılıp gitmiş olmasalar da bunun bir bey' akdi olması gerekir.

(الْمُتَبَايِعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا)

"Alışveriş yapanlar birbirlerinin yanından ayrılmadıkça muhayyerdirler" hadisi hakkında gelen rivayetlerin çoğunda, bu hadisin bizim ve muhalifimizin anlattıkları doğrultusunda bir mana taşıdığının muhtemel olmasıdır. İhtimallere dayanarak Kur'an'ın zahirine itiraz etmek caiz de-

ğildir .Aksine yapılması gereken ,hadisi Kur'an doğrultusunda yorumlamaktır. Kur'an'a aykırı şekilde yorumlanması caiz değildir.

Anlattıklarımızın doğruluğunu ispatlayan aklî bir delil şudur: Nikâh, hulu', mal karşılığı azad etme, teammüden öldüren katil ile sulh yapmada taraflar icap ve kabul ile akdi muhayyerlik şartı olmaksızın kesinleştirmiş olurlar. Fakihler bu hususta görüş birliği etmişlerdir. Yani bu akidler, şart muhayyerliği olmaksızın icap ve kabul ile kesinleşirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ)

"Kendinizi öldürmeyin."[456]

Atâ ve Süddi dediler ki: "Ayetin manası, 'Bazılarınız diğer bazılarınızı öldürmesin' şeklindedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, ayet şu ayete benzemektedir:

(وَلَا تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يَقْتُلُوكُمْ فِيهِ)

"Mescid-i Haram yanında, onlar sizi öldürmedikçe, siz de onları öldürmeyin."[457]

Ayetteki "sizi öldürmedikçe" ifadesiyle "bazınızı öldürmedikçe" manası kastedilmiştir. Mesela Arapça'da (قُتِلْنا ورَبِّ الكَعْبَةِ) "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki biz öldürüldük" denildiğinde "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki bazılarımız öldürüldü" manası kastedilir. Denildi ki: Arapça'da böyle bir ifadenin kullanılması hoş karşılanmış ve uygun görülmüştür.

456 Nisâ, 4/29

457 Bakara, 2/191. Bu ayetteki (وَلَا تَقْتُلُوهُمْ) , (يَقْتُلُوكُمْ) kelimelerini kıraat imamlarından Hamza ve Kisai, kaf harflerinin sonrasına elif harfi koymaksızın okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise kaf harflerinin sonrasına elif harfini ekleyerek okumuşlardır.

Çünkü onların hepsi tek dinin mensupları olmaları hasebiyle tek can gibidirler. Bu sebeple Yüce Allah (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi öldürmeyin"** buyurmuş ve bununla da "Birbirinizi öldürmeyin" manasını kastetmiştir.

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Şüphesiz mü'minler bir tek can gibidirler. Canın bir yeri acı hissettiğinde diğer yerleri uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar."[458]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(اَلْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)

"Mü'minin mü'mine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan binalar gibidir."[459]

Buna göre mezkûr ayetin manası şöyle takdir edilir: "Mallarınızı batıl yollarla ve size haram olan başka vesilelerle yemek için birbirinizi öldürmeyin."

Bu, şu ayete de benzemektedir:

(فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ)

"Evlere girdiğiniz zaman kendinize (birbirinize) selâm verin."[460]

Bütün bu anlatılanlar göz önünde bulundurularak önceki ayetin şu manalara da geldiği söylenebilir: "Mal kazanmak uğruna kendinizi helâk etmeyin."Bu da kişinin mal kazanma hırsıyla sonu belirsiz maceralara sürüklemesiyle olur. Ya da bu ayetten, "Öfke ve daralma halinde kendinizi öldürmeyin" manası da çıkarılabilir. Mezkûr ayetle bütün bu manaların kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü ayetin lafzının bu manalara ihtimali vardır.

458 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 13/253
459 Buhari, Salat, 88
460 Nûr61/24 ,

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَاناً وَظُلْماً فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَاراً وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيراً ﴿٣٠﴾)

30-"Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır."

Bu tehdidin hangi fiili işleyenlere yönelik olduğu hususunda birden fazla görüş ortaya konulmuştur:

1-Ayetteki tehdit, malları batıl yolla yeme ve haksız yere adam öldürme fiilini işleyenlere yöneliktir. Bu ikisinden birini yapan bu tehdidi hak eder.

2-Atâ dedi ki: "Bu tehdit, özellikle haksız yere adam öldürenlere yöneliktir."

3.Bu tehdit, surenin başından itibaren yasaklanan fiilleri işleyenlere yöneliktir.

4.Bu tehdit, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا) **"Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir"**[461] ayetinden itibaren sayılan yasakları çiğneyenlere yöneliktir. Çünkü bu ayetten önceki yasakları işlemeyle ilgili başka bir tehdit orada vardır. Kuvvetli olan görüşe göre bu tehdit ,ayetin peşinden gelen ,malları batıl yolla yeme ve haksız yere adam öldürme fiillerini işleyenlere yöneliktir.

Anılan yasak fiilleri sehven ve yanlışlıkla, kasıt ve günah sınırına da götürebilecek bir ictihad neticesinde işleyenler, tehdidin kapsamı dışında kalsınlar diye ayetteki tehdit, (عُدْوَانًا وَظُلْمًا) "haddi aşarak ve zulmederek" şeklinde kayıtlandırılmıştır .Manaları birbirine yakın olduğu halde (عُدْوَانًا وَظُلْمًا) kelimeleri ayette birlikte zikredilmiştir. Çünkü manaları birbirine yakın da olsa, lafızları farklı olduğu için ikisinin birlikte zikredilmiş olması güzeldir.

461 Nisâ, 4/19

Şair Adiy b .Zeyd'in şu şiiri de buna örnek gösterilebilir:

فقددت الأديم لراهشيه ... وألفى قولها كذباً ومينا

Ayaktaki iki damar için deriyi kestin.

O da uydurma ve yalan şeyler söyledi.

Bu beyitte geçen yalan ve uydurma kelimeleri mana bakımından birbirine çok yakın da olsalar, lafızları farklı olduğu için şiirde birlikte zikredilmeleri güzel olmuştur.

Mesela Bişr b. Hazim de şöyle demiştir:

فَما وَطِىء الحَصَى مِثْلُ ابن سُعْدَى ... ولا لَبِسَ النِّعالَ ولا احْتَذاها

İbn Su'dâ gibi birisi çakıllara basmadı,

Ayakkabıyı giymedi, ayağına geçirmedi.

(أَلْإِحْتِذاءُ لُبْسُ النَّعْلِ)

"İhtiza ,lübs-ü na'ldir."

İhtiza kelimesi ayakkabı giymektir .Lübsü na'l de ayakkabı giymektir. İkisi aynı manaya geldiği halde kelimeler farklı olduğu için, bunların ikisinin birlikte zikredilmesi güzeldir. Şu da başka bir örnek: (بُعْدًا وسُحْقًا) Bu'd kelimesi uzaklık manasına olduğu gibi suhk kelimesi de uzaklık manasınadır. Ama manalar aynı olsa da lafızlar farklı olduğu için ikisinin bir arada zikredilmesi güzeldir.

Temennide Bulunmanın Yasak Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْئَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً ﴿٣٢﴾)

32-"Allah'ın ,kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri) haset ederek (arzu edip durmayın .Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır .Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır .Allah'tan, onun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mücahid ,Ümmü Seleme'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir :Dedim ki Ya Resûlallah, erkekler Allah yolunda savaşıyorlar ama kadınlar savaşmıyorlar; erkekler zikir yapıyorlar ama kadınlar zikir yapmıyorlar (Ne olacak bizim halimiz?) Bunun üzerine Yüce Allah, (وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ) **"Allah'ın ,kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri) haset ederek (arzu edip durmayın"** ayetini indirdi. Sonra da şu ayet indi:

(اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا)

"Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar ,mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç

tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya ,işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."[462]

Katade, Hasanın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kimse mal sahibi olmayı temenni etmesin. Ne bilecek, belki de o mal yüzünden helâk olacaktır."

Said, Katade'nin (وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ) **"Allah'ın ,kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri) haset ederek (arzu edip durmayın"** ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cahiliyet devri insanları kadına ve çocuğa mirastan pay vermezlerdi. Mirası istediklerine verirlerdi. Kadının ve çocuğun da mirasta pay sahibi oldukları, erkek evladın kız evlada göre iki misli pay alacağı bildirilince kadınlar dediler ki, keşke biz de erkekler kadar pay alabilseydik. Erkekler de, mirasta kadınlara üstün kılındığımız gibi ahirette de onlara üstün kılınmayı ümit ediyoruz, dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, konu başındaki ayetin şu kısmını indirdi:

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ)

"Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır."

Yani ayetin bu kısmında deniliyor ki; erkeğin kazanması gibi kadın da, yaptığı iyiliklerin on misli sevap kazanır. Yüce Allah, ayetin son kısmında da şöyle buyurmaktadır:

(وَسْئَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا)

"Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

462 Ahzâb, 33/35

Yüce Allah, kimimizi kimimize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu etmemizi yasaklamıştır. Çünkü başkasına verdiğini bize de vermesinin faydalı olacağını bilseydi, mutlaka verirdi. Çünkü O, hâşâ cimriliğinden veya yanında bulunmadığından dolayı vermiyor değildir. Aksine O, daha fazlasını vermek için şimdilik o nimeti vermeyi erteliyordur.

Bu ayet, başkalarına hased etme yasağını içermektedir. Hased, başkasının sahib olduğu nimetin yok olmasını temenni etmektir. Bunun örneği, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği şu hadiste mevcuttur.

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ وَلاَ يَسُومُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ وَلاَ تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَلاَقَ أُخْتِهَا لِتَكْتَفِئَ مَا فِى صَحْفَتِهَا وَلْتَنْكِحْ إِنَّمَا لَهَا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهَا)

"Kişi, (mü'min) kardeşinin talipli olduğu kadınla evlenmeye talip olmasın. Pazarlık ettiği malı satın almak için kendisi de pazarlığa girişmesin. Kadın, (mü'mine) kardeşinin kocasındaki payını kendi kabına aktarmak ve kendisi (onun kocasıyla) evlenmek için boşanmasını istemesin. Kendisi için sadece Allah'ın takdir ettiği vardır."[463]

Bir kadın kendisiyle evlenme talebinde bulunan erkeğe meyledip onunla evlenmeye razı olmuşsa, başkasının kalkıp onunla evlenme talebinde bulunmasını; bir kimsenin satın almak üzere bir mal için sahibiyle pazarlık ederken, başkasının araya girip pazarlık etmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklamıştır. Başkasına ait ve mülk olan bir şeyi kişinin kalkıp kendisinin elde etmeye çalışmasının ne kadar vebal olacağını artık siz takdir edin. İşte bu sebeple Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kadın, (mü'mine) kardeşinin kocasındaki payını kendi kabına aktarmak ve kendisi (onun kocasıyla) evlenmek için boşanmasını istemesin"*** buyurmuştur. Yani başkasının hakkını elinden alıp kendine mal etmeye çalışması yasaklanmıştır.

463 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/345

Süfyan'ın bildirdiğine göre Salim'in babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ، وَآنَاءَ النَّهَارِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا، فَهُوَ يُنْفِقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ، وَآنَاءَ النَّهَارِ)

"İki şeyde hased olmaz. Allah bir adama Kur'*an öğrenmeyi nasip eder. O da gece ve gündüz onun gereğini yerine getirir. Bir adama da mal verir. O da gece ve gündüz o malı infak eder (Allah yolunda harcar).*"[464]

Temennide Bulunmak, Mahzurlu ve Mahzursuz Olmak Üzere İki Şekilde Olur

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen temenni iki şekilde olur:

Birincisi: Başkasının sahip olduğu nimeti kaybetmesini temenni etmektir ki, buna hased denir. Böyle bir temennide bulunmak yasaklanmıştır.

İkincisi: Başkasının sahip olduğu nimeti kaybetmesini istemeksizin aynı nimete kişinin kendisinin de sahip olmasını temenni etmesidir. Eğer bununla hikmet bakımından caiz olan bir amaç ve maslahat gözetiliyorsa, böyle bir temennide bulunmak mahzurlu değildir. Olmayacağı, meydana gelmeyeceği kesin olarak bilinen şeyleri, mesela kadının erkek veya halife ya da imam (Devlet başkanı) olmayı dilemesi gibi imkânsız şeyleri temenni etmek de yasaklanmış temennilerdendir.

(لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ)

"Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır" ayeti hakkında birkaç mana verilebileceği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Kendi işlerini yaparken güzelce tedbir aldıkları, işlerini latif bir tarzda yaparak yüksek mertebelere erdikleri için erkeklerle kadınlardan herbi-

464 Müslim ,Salatu'l-Müsafirin, 47

rine mükâfat vardır. Bu tedbirin aksine bir temennide bulunmayınız. Çünkü kadınlarla erkeklerden her birinin payı ve nasibi eksiksiz verilecektir.

2-Erkeklerle kadınlardan her birine kendi çalışma ve gayretinin karşılığını alacaktır. Başkasının çalışıp kazanarak elde ettiğini kaybetmesini temenni ederek kendi kazandıklarını zayi etmesinler.

3-Erkeklerle kadınlardan her biri kendi çalışmalarının karşılığı olarak kazandıkları dünya nimetleri vardır. Bunlar, Allah'ın kendilerine kısmet ettiği bu nimetlere razı olmalıdırlar.

(وَسْئَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِه)

"Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin."

Bu ayetin manasının şöyle olabileceği söylenmiştir: Başkasına ait bir şeye ihtiyaç duyarsanız Allah'tan, kendisinin bir lütfu olarak size onun mislini vermesini dileyin. Bu temennide bulunmak ta, o şeye sahip olmanızın maslahata uygun olması şartıyla caizdir. Başkasına ait o şeyin kendisine sahip olmayı temenni etmekse caiz değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Asabe Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً ﴿٣٣﴾)

33-"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin.Şüphesiz Allah her şeye şahittir."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid ve katade dediler ki: Ayette geçen mevali kelimesi asabe anlamına gelmektedir.

Süddi dedi ki "Mevali, mirasçılar anlamına gelmektedir."

"Mevla" kelimesinin, kişinin tasarruflarda başkasına velilik etmesi manasına geldiği de söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Mevla" kelimesi, birkaç manaya gelen müşterek bir lafızdır. Şöyle ki:

Köleyi azad edene mevla denir. Çünkü kölenin hürriyete kavuşmasında ona veli nimetlik etmiştir. Bu sebeple ona mevla'n ni'me denir.

Azad edilen köleye de Mevla denir. Çünkü efendisinin hürriyet nimetine ilişkin velayeti kendisine ulaşmıştır. Bu tıpkı şuna benzemektedir: Alacaklıya garîm denir. Çünkü o, hakkını istemek ve alacağını tahsil etmek için borçlunun yakasını bırakmama hakkına sahiptır. Bunun yanı sıra borçluya da garîm denir. Çünkü alacaklının tahsilât talebi kendisine yöneliktir. Ayrıca kendisi borcu ödemekle yükümlüdür.

Asabeye, mevla denir.

Kendisiyle ahitleşme yapılan kimseye mevla denir. Çünkü kendisiyle ahitleşilen kişi ,aradaki yemin sebebiyle ahitleştiği şahsın işlerini idare eder.

Amcaoğluna mevla denir. Çünkü o, aradaki akrabalık sebebiyle kendi amcaoğluna yardımcı olur.

Kişinin velisine mevla denir. Çünkü o, velayeti altındaki şahsın işlerinde kendisine yardımcı olur. Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ)

"Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olması ,inkâr edenlerin ise hiçbir yardımcısı bulunmamasından dolayıdır."[465]

465 Muhammed, 47/11

Yani kâfirlere karşı muzaffer kılarak mü'minlere yardım eder. O'nun yardımına güvenilir.

Bu bağlamda Fadl b. Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

مَهْلًا بَنِي عَمِّنَا مَهْلًا مَوَالِينَا ... لَا تُظْهِرُنَّ لَنَا مَا كَانَ مَدْفُونَا

Yavaş olun amcaoğulları, yavaş olun mevlalarımız,

Yere gömdüğümüz şeyleri tekrar ortaya çıkarmayın.

Bu şiirde amcaoğullarına mevla denmiştir.

Kölenin sahibine de mevla denir. Çünkü efendisi sahiplik, tasarruf, velilik, yardım ve himayesiyle hep kölenin yanındadır.

"Mevla" kelimesi, yukarıda sayılan manaları içeren müşterek anlamlı bir kelimedir. Bir yöndeki manasını genellemek doğru olmaz. Bu sebeple mezhebimizin fakihleri dediler ki: Üst derecede ve alt derecede mevlaları bulunan bir kimse, mevlaları için vasiyette bulunursa, hem alt hem de üst derecedekilerin aynı kapsama girmeleri mümkün olmadığı için yapılan bu vasiyet geçerli olmaz. Bunlardan biri diğerinden öncelikli olmadığı için söz konusu vasiyet batıldır. Burada yapılması en uygun olan şey, "mevla" kelimesini asabe manasında kabul etmektir.

Nitekim İsrail'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، مَنْ تَرَكَ مَالًا فَمَالُهُ لِمَوَالِي الْعَصَبَةِ، وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا أَوْ ضَيَاعًا فَأَنَا وَلِيُّهُ)

"Ben mü'minlere kendi canlarından daha yakınım. Ölüp de geride mal bırakan bir kimsenin malı, asabe olan mirasçılarına kalır. Ge-

ride yük olacak bakıma muhtaç bir kimse veya ailesini bırakanın velisi benim."[466]

Muammer'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(اقْسِمُوا الْمَالَ بَيْنَ أَهْلِ الْفَرَائِضِ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَمَا بَقِيَ فَلأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ)

"(Miras kalan) malı Allah'ın Kitabı'na göre farz hisse sahiplerine paylaştırın. Artanı ise (miras bırakan ölüye) en yakın erkek akrabaya verin."[467]

Başka bir rivayette ise ***"(Ölüye) en yakın erkek asabeye verin"*** denilmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mevlaları asabe saydığına ilişkin gelen rivayetler vardır. ***"(Ölüye) enyakın erkek asabeye verin"*** buyruğunda (وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ) **"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık"** ayetiyle asabelerin kastedildiğine dair bir delil vardır.

Miras taksiminde belirli hisse sahiplerinin hisselerini almalarından sonra, artan kısmın asabelerin ölüye en yakın olanlarına verilmesi gerektiği hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Asabeler, akrabalıkları ölüye baba ve oğullar vasıtasıyla bitişen erkeklerdir. Mesela dede, baba bir erkek kardeşler, amcalar, amcaoğulları, baba ve oğullar vasıtasıyla ölüyle bağlantılı olduktan sonra uzaktaki diğer erkek akrabalar gibi. Ancak ölünün kız kardeşleri, bunlar özel olarak ölünün kızlarıyla birlikte mirasçı olduklarında asabe olurlar. Asabelerden ölüye yakınlık sırasına göre en önde olanlar mirasçı olurlar. Yakındakiler varken uzaktakiler mirasçı olamazlar. Sadece kadınlar vasıtasıyla nesebi ölüye bağlanan kimselerin asabe olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur.

466 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/390
467 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/258

Köleyi azad eden efendi, o kölenin ve çocuklarının asabesidir. Aynı şekilde azad eden efendinin, kız evladı değil de erkek evladı da azad edilen kölenin asabesidir. Velâ bağı sebebiyle bir kadın başkasına asabe olamaz. Ancak köleyi veya cariyeyi azad eder ya da bunları azad edeni azad etmiş ise o zaman bunlara asabe olur.

Azad eden efendi veya hanımın azad ettiği köle veya cariyeye asabe olmasının delili, sünnettir. Bu, şu ayetle de kastedilmiş olabilir:

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık."

Azad eden mevla/efendi veya hanım, asabedir. "Mevla" kelimesinden efendi veya hanım manası anlaşılabileceği gibi, ölünün amcaoğulları da anlaşılabilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölü ,azad eden efendinin akrabası olmadığı gibi ana babası da değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kız evlat, kız kardeş gibi ölünün nesebinden olan mirasçıları varsa, azad eden efendinin de bunlarla birlikte mirasçı listesine girmesi caiz olur. Ölünün akrabalarından olmasa bile asıl hisse alma hakkına sahip olur. Çünkü mirasçılar arasında, kendileri için 'bu, anne babanın geride bıraktıklarındandır' denebilecek olan kimseler vardır. Bu durumda mirasçıların bir kısmı, anne babasına ve akrabasına mirasçı olmuş olmaktadır.

Azad edilenin azad edene mirasçılığı konusunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri, Şafiî ve diğer ilim ehli kimseler dediler ki: "Azad edilen, azad eden efendisine mirasçı olamaz."

Ebu Cafer et-Tahavi, Hasan b. Ziyad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Azad edilen, azad eden efendisine mirasçı olabilir."

Hasan b. Ziyad, bu görüşüne delil olarak da şu rivayeti göstermiştir:

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre İbn Abbas'ın*r adıhna uhallay* azatlısı Avsece, İbn Abbas'ın*r adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam kendi kölesini azad etti. Bir süre sonra vefat etti. Geride azatlısından başka kimsesi yoktu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ölenin mirasını azatlı kölesine verdi."

Ebu Cafer dedi ki: "Bu hadise muarız bir hadis olmadığına göre bunun hükmünü sabit kılmak gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Azad eden müteveffa efendinin malını Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, azatlı köleye miras olarak değil, belki de fakir ve ihtiyacı olduğu için vermiş olabilir. Çünkü müteveffanın bıraktığı, mirasçısı olmayan bir maldı. Yapılacak şey, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine verilmesiydi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mirası vacip kılan sebepler velâ, nesep ve nikâh bağı olduğuna, nesep sahipleri, keza karı-koca birbirlerine mirasçı olduklarına göre, azad eden efendinin azadlı kölesine mirasçı oluşu gibi, azatlı kölenin de kendisini azad eden efendisine mirasçı olması gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kölenin kendisini azad eden efendisine mirasçı olması gerekmez .Çünkü aynı nesepten olanlar arasında bir kişi bir başkasına mirasçı olabiliyorken o başkası kendisine mirasçı olamamaktadır. Mesela; bir kadın ölüp geride kız kardeşini veya kızını ve erkek kardeşinin oğlunu bırakırsa, malının yarısı kızına, diğer yarısı da erkek kardeşinin oğluna kalır. Ama ölen bu kadının kendisi değil de erkek kardeşinin oğlu olsaydı ve geride kız kardeşini veya kızını ve halasını bıraksa, halâsı kendisine mirasçı olamazdı. Görüldüğü gibi hala mirasçı olamadığı halde, erkek kardeşin oğlu halasına mirasçı olabilmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Velâü'l Muvalât Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[468]

Talha b. Musarrif'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, yukarıdaki ayetle ilgili olarak İbn Abbas'ın*r adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

[Aralarında hiçbir akrabalık olmadığı halde sırf Cenab-ı Allah'ın onları dinde kardeş kılması sebebiyle muhacirler ensara mirasçı oluyorlardı.

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık" ayeti inince bu uygulama neshedildi.]

İbn Abbas böyle dedikten sonra yukarıdaki ayetin devamını okudu:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."

Ayetin bu kısmını okuduktan sonra şu açıklamayı yaptı: "Mirasçılık hakları gitti. Ama yardımdan ve yemek ziyafetinden paylarını vermeye devam edin." İbn Abbas hep bunu tavsiye ediyordu.

---

468 Nisâ, 4/33. *"Yeminlerin bağladığı kimseler"* ifadesiyle kastedilen, "velâ akti" yoluyla mirasçı olanlardır. Velâ akti, nesebi belli olmayan, varisi bulunmayan bir kimsenin, ikinci bir şahsa "Ben ölürsem varisim ol. Diyet gerektirecek bir suç işlemem hâlinde de, diyetimi sen öde" demesi ve onun da bu istekleri kabul etmesiyle gerçekleşen akittir.

Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın*r adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."

Önceleri adam bir başkasıyla ,ikisinden hangisi vefat ederse diğerinin ona mirasçı olması üzerine ahitleşiyordu. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَاُوْلُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّآ اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَآئِكُمْ مَعْرُوفًا)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre) ,miras konusunda (birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler."[469]

İbn Abbas*r adıhna uhallay*, bu ayet bağlamında sözüne şöyle devam etmiştir: "Adam kendileriyle ahitleştiği velileri lehine vasiyette bulunursa, bu vasiyetin miktarı malının üçte birini aşmadığı takdirde geçerli olur. Dinin ve aklın gereklerine uygun olan işte budur.

Ebu Bişr, (وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetiyle ilgili olarak Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde bir adam bir başkasıyla ahitleşirdi. Adam ölünce de diğeri ona mirasçı olurdu. Hz. Ebû Bekir de *radıyallahu anh* bir adamla ahitleşmişti. Adam ölünce de ona mirasçı olmuştu."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "Bu ayet, erkek çocukları evlat edinen ve onları kendilerine mirasçı kılan kimseler hakkındadır. Cenab-ı Allah bun-

469 Ahzâb, 33/6

lar hakkında vasiyet hükümlerini indirdi ve mirasın da asabe ve zev'il erham olan akrabalara bırakılmasını emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz selef ulemasına ait görüşlerden de anlaşıldığı gibi ahitleşme muamelesi İslam'da da var olan bir hükümdür. Buna göre vela akdi yaparak insanlar birbirlerine mirasçı olabilmektedirler. Sonra bazıları bu hükmün (وَاُوْلُوا الْاَرْحَام بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ) **"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre) ,miras konusunda (birbirleri için) diğer (mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler"** ayeti ile neshedildiğini söylediler. Başkaları ise bu hükmün asla neshedilmediğini, ancak mirasçılıkta akrabaların ahitleşme mevlasından öncelikli olduğunu söylemişlerdir. Ölenin akrabası varken ahitleştiği mevlası mirastan pay alamaz. Ancak akrabası bulunmadığı zaman, ahitleştiği mevlası miras alma hakkını korur.

Mevle'l muvalât'ın[470] mirası konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Bir kimsenin teşvik ve tavsiyesi ile Müslüman olup onunla vela akdi yapan kişi öldüğünde mirasçısı yok ise İslam'a girmesine vesile olan o kişi kendisine mirasçı olur."

Mâlik, İbn Şübrüme, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Mirası, bütün Müslümanlarındır."

Yahya b. Said dedi ki: "Bu kişi eğer düşman diyarından gelmiş ve bir Müslümanın teşvik ve tavsiyesi ile Müslüman olmuş ise velisi ve mirasçısı, İslam'a girmesine vesile olan kişidir. Ama bu kişi düşman diyarından gelmeyip İslam ülkesinde yaşayan bir zimmî idiyse ve Müslüman bir kişinin teşvik ve tavsiyesiyle Müslüman olmuşsa, velisi ve mirasçısı Müslüman halkıdır."

---

470 Mevle'l-muvalât: Kelime anlamıyla yardımlaşma sözleşmesi demek olan mevle'l-muvâlât, fıkıhta, bir gayrimüslimin îmân ederek, bir Müslümanla, ihtiyaç olursa Müslüman'ın diyet borcunu ödemesi ,buna karşılık kendisine mirasçı olması üzerine yapılan bir anlaşmadır) . D.İ.B .Kavramlar Sözlüğü).

Leys b. Sa'd dedi ki: "Müslüman bir kişinin teşvik ve tavsiyesiyle Müslüman olan bir kimsenin velisi o Müslüman kişidir. Mirasçıları yoksa mirası da ona kalır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihlerinin de ifade ettikleri gibi ayet-i kerime, mirasın vela akdi yapana verilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü bu ,İslamiyet'in ilk zamanlarında var olan bir hükümdü. Yüce Allah da Kur'an nassı ile buna hükmetmiştir:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre) ,miras konusunda (birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler."[471]

Bu ayette akrabalar, kendileriyle velâ akdi yapılmış olan kimselere göre daha öne alınmışlardır. Ölenin akrabası yoksa o zaman mevle'l muvalat, ayetin hükmüne göre mirasçı olur. Çünkü önceleri sadece onun hakkı olan miras, daha sonra akrabalara intikal etmiştir. Akrabalar bulunmadığında ise Kur'an ve sünnette mevle'l muvalatın bu hakkının neshini gerektiren bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla akrabaların yokluğunda mevle'l muvalat için gerekli gördüğümüz miras hükmü yürürlüktedir. Akrabaların yokluğunda bu hükmün yürürlükte olacağı sünnette de bildirilmektedir.

Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Kabise b. Züeyb, Temim ed-Dari'nin radıyallahu anh şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ya Resûlallah, Müslüman bir kimsenin teşvik ve tavsiyesiyle İslam'a giren bir kişi hakkında sünnetin hükmü nedir?" Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle cevap verdi:

(هُوَ أَوْلَى النَّاسِ بِمَحْيَاهُ وَمَمَاتِهِ)

471 Ahzâb, 33/6

"(İslam'a girmesini teşvik ve tavsiye eden) o kişi, hayatında da ölümünden sonra da insanlar içinde ona en yakın olan kişidir."[472]

'Ölümünden sonra da insanlar içinde ona en yakın olan kişidir' ifadesi, miras konusunda mevle'l-muvalat'ın diğer insanlardan öncelikli olmasını gerektirmektedir. Çünkü öldükten sonra miras dışında aralarında bir velayet bağı kalmamaktadır.

(وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ)

"(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık" ayetinin ifade ettiği mana işte budur.

Hz. Ömer, İbn Mesud, Hasan ve İbrahim'den gelen konuyla ilgili rivayetler, Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitlerinin görüşlerini teyit etmektedir.

Muammer'in rivayetine göre Zühri'ye, İslam'a girip bir Müslümanla velâ akdi yapan kimseye, vela akdi yaptığı kişinin mirasçı olmasında bir sakınca olup olmadığı sorulduğunda şöyle cevap vermiştir :"Bunda bir sakınca yoktur. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* bunu caiz görmüştür."

Katade, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kavmin teşvik ve tavsiyesi üzerine Müslüman olan bir kişinin mali cezalarını o kavim üstlenir. Öldüğünde de mirası onlara helal olur."

Rebia b. Ebu Abdurrahman dedi ki: "Bir gayr-ı müslim, ister düşman diyarında ister İslam diyarında olsun, Müslüman bir kimsenin teşvik ve tavsiyesi ile Müslüman olursa, öldüğünde malı, Müslüman olmasına vesile olan kişiye miras kalır."

Ebu Asım en-Nebil'in bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle yazıp hükmetti:

(عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولُهُ)

472 Buhari, Feraiz, 23

"Her batın (kabilenin alt kısmı) kendi diyetini ödemekle yükümlüdür." [473]

Böyle hükmettikten sonra şöyle buyurdu: ***"Bir kavmin mevlası, onların izni olmadan başkasına mevlalık yapamaz."***

Bu rivayet iki manayı içermektedir:

1-Muvalat akdi yapmak caizdir. Çünkü hadiste ***"onların izni olmadan"*** kaydı yer almaktadır. Demek ki kavmin izni olursa başkasıyla muvalat akdi yapılması caizdir.

2-Bir kişi mevlası olduğu birilerinin mevlalığını bırakıp başka bir kimse ile vela akdi yapıp ona Mevla olabilir. Ancak öncekilerin izni olmadan bunu yapmayı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mekruh görmüştür. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buradaki kastının sadece mevle'l muvalat olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü köle azad etme velayeti olan itake mevlalığının başkasına nakledilmesi sahih değildir.

Bununla ilgili bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ)

"Vela bağı, nesep bağı gibidir."[474]

Bir kişi; Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"İslam'da antlaşma yoktur. Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmanın reddedilmesini İslam daha da şiddetlendirmiştir"[475] rivayete dayanarak şöyle bir itirazda bulunabilir:

473 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/107
474 Hâkim ,Müstedrek379/4 :
475 Ebu Davud, Feraiz, 16

"Bu rivayet, İslamiyette antlaşmaya yer olmamasını, bu gibi antlaşmalara dayanılarak tarafların birbirlerine mirasçı olmamalarını gerektirmektedir."

Bu rivayeti ileri sürerek itirazda bulunan kişiye şöyle cevap verilebilir: Anılan rivayette ***"antlaşma İslam'da yoktur"*** cümlesiyle, cahiliyet devrinde yapıldığı şekliyle İslam'da antlaşma yoktur demek istenmiş olabilir. Çünkü o devirde antlaşma yapan taraflar birbirlerine "Yıktığımı yıkarsın, kanım senin kanındır, sen bana ben de sana mirasçı olurum" diyerek ahitleşirlerdi. Bu antlaşmada İslam'ın yasakladığı bazı hususlar vardı. Şöyle ki: Antlaşma yapanlardan her biri diğerine kendisini korumasını, gerektiğinde uğruna canını feda etmesini ,yıktığını kendisinin de yıkmasını, haklı da olsa haksız da olsa kendisine yardım etmesini şart koşardı. İslamiyet bu tür anlaşmaları iptal etti. Zalime karşı mazluma yardım edilmesini farz kıldı ki, mazlumun ondaki hakkı alınabilsin. Bunu yaparken de zalimin akraba olup olmadığına bakılmasın. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰى اَنْ تَعْدِلُوا)

"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın."[476]

Yüce Allah akraba olan olmayan herkes hakkında adaletli ve hakkaniyetli olmamızı, Allah Teâlâ'nın hükmünü uygulamada eşitliği sağlamamızı emretmiştir. Cahiliyet devrindeki gibi zalim de olsa mazlum da olsa antlaşmalı olduğumuz kimselere ve akrabalarımıza yardımcı olmamızın doğru olmadığını bildirmiş ve böyle bir uygulamayı batıl saymıştır.

476 Nisâ, 4/135

"Zalim de Olsa Mazlum da Olsa Kardeşine Yardım Et" Hadisi Ne Anlama Geliyor?

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

(اُنْصُرْ أخاكَ ظالماً أو مَظْلوماً)

"Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et."

Sahabiler sordular: "Ya Resûlallah, şuna mazlum iken yardım eder(iz). Zalim iken nasıl yardım eder(iz)?"

"Onu zulüm yapmaktan menedersin. İşte bu, senin ona yardımındır." [477]

Cahiliyet devri antlaşmalarında, tarafların akrabaları mirastan pay alamazken kendileri birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** demekle bu uygulamayı reddetti. Dine veya hükme bakmaksızın tarafların birbirlerine yardımcı olmalarını ve koruyup kollamalarını öngören antlaşmaları iptal etti. Tarafların kendilerini bağlı saydıkları şartlara değil, şeriatın hükümlerine uyulmasını emretti. Yine akrabaların devre dışı edilip sadece antlaşmalıların birbirlerine mirasçı olmalarını reddetti. ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** hadisinin manası işte budur.

"Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşma(nın reddedilmesini) İslam daha da şiddetlendirmiştir" hadisine gelince bununla muhtemelen şu mana kastedilmiştir: İslamiyet bu tür antlaşmalara karşı tavrını daha da şiddetlendirmiş, iptal ve yasaklama hükmünü daha da ağırlaştırmıştır. Bu hadisle sanki şöyle denmek istenmiştir: Müslümanların birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışmasını içermesine rağmen İslam'da antlaşma olmadığına göre, cahiliyyet devri antlaşmasına İslam'da hiç mi hiç yer yoktur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muvalat akdi yapan tarafların birbirlerine mirasçı olmalarına dair anlattıklarımız, mezhebimiz fakihlerince de ifade

477 Buhari, Mezalim, 6

edilmiştir. Şöyle ki: Mirasçısı olmayan bir kimse malının tamamının bir kişiye verilmesini vasiyet ederse, bu vasiyeti caiz ve geçerli olur. Bunu daha önce de açıklamıştık. Bir kimsenin muvalat akdi sebebiyle mirasını beytülmale bırakmayıp, vela akdi yaptığı kişiye bırakması caiz olduğu gibi, vasiyet yoluyla da mirasını bir kişiye bırakması caizdir. Çünkü iki kişi arasında muvalat, akidle ve bu akdin icabıyla sabit hale gelir. Taraflardan biri diğerinin diyetini ödemedikçe bu vela akdinden çıkıp başka biriyle akid yapabilir. Dolayısıyla bu akid, sözlü icapla sabit hale gelen vasiyete benzemektedir. Dilediği zaman bundan cayabilir. Yalnız muvalat akdi bir bakımdan vasiyete benzememekte, ondan farklı olmaktadır. Muvalat akdinde sözlü icaba dayanarak alacağı hisseyi almakta ise de bunu miras yoluyla almaktadır. Mesela ölenin akrabası varsa mirası almada onlar, mevle'l muvalattan öncelikli olmaktadırlar. Mevle'l muvalat bir bakıma, malın üçte birine kadar kendisi için vasiyette bulunulan kişiye benzemektedir. Ölenin mirasçı akrabası ve azad eden mevlası yoksa mirastan hisse alır. Ama kendisi için vasiyette bulunulan kişi malın üçte birine kadarı vasiyet edilmiş ise o malı alır. Doğrusunu Allah bilir.

Kadının Kocasına İtaatinin Vacipliği

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِياً كَبِيراً ﴿٣٤﴾﴾

34-"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın) kendilerini (koruması sayesinde onlar da "gayb" ı korurlar) .Evlilik yükümlülüklerini reddederek (başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları

(hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür."

Yunus b. Hasan'ın rivayetine göre bir adam karısını yaralamıştı .Kadının erkek kardeşi Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varmış (ve şikâyetçi olmuş) idi. Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* kısasa hükmetmişti. Bunun üzerine Yüce Allah (اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ) **"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar"** ayetini indirmiş, Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu :***"Biz bir şey istedik ama Allah başka bir şey istedi."***

Cerir b. Hâzim, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir :Bir adam karısını tokatladı .Kadın ,Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip kocasını şikâyet etti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kısasa hükmedince şu ayet indi:

(وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ وَحْيُهُ)

"Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme."[478]

Bunun peşinden de şu ayet indi:

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci hadis, öldürme olayı hariç, yaralamalarda kadınlarla erkekler arasında kısas uygulanmayacağına delalet etmektedir. Zührî'den de böyle bir rivayet gelmiştir. İkinci hadise gelince, belki de karısı huysuzluk ve geçimsizlik yaptığı için adam onu tokatlamıştır. Böyle bir durumda adamın karısını dövmesini Yüce Allah şu ayetle mübah kılmıştır:

478 Tâhâ114/20 ,

(وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ)

"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün."[479]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Adam, âsilik yaptığı için karısını tokatlamış olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona kısas uygulanmasına hükmetmezdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadının âsilik yapması durumunda dövülmesinin mübahlığını içeren ayetin inmesinden önce kocaya kısas uygulanması gerektiğini söylemişti. Zira (اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ .....وَاضْرِبُوهُنَّ) **"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar... (mecbur kalırsanız (onları) hafifçe (dövün"** ayeti bu olaydan sonra inmişti. Ayet indikten sonra da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kocaya herhangi bir ceza uygulamamıştı.

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar" ayeti, Allah'ın kendilerini akıl ve fikir bakımından kadınlardan üstün yaratmış olması ve eşlerinin nafakalarını sağlamakla yükümlü kılması sebebiyle erkeklerin kadınları tedip, koruyup kollamakla görevli olmaları hükmünü içermektedir. Bu ayet birkaç manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Erkek, mertebe bakımından kadından üst bir konumdadır. Kadını idare ve tedip etmekle yetkilidir. Bu da onun kadını evde tutma, dışarı çıkmaktan menetme hakkına sahip olduğunu göstermektedir. Kadın da ona itaat etmek ve günah içerikli olmayan emirlerine uymakla yükümlüdür.

Yine bu ayetteki (وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ) **"Erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta) dırlar"** ifade sebebiyle erkek, karısının geçimini sağlamakla yükümlüdür.

479 Nisâ, 4/34

Bu, şu ayetlere benzer mahiyettedir:

(وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir."[480]

(لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ)

"Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin."[481]

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bu bağlamda şöyle buyurmuştur:

(وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınların yiyeceğini, giyeceğini, örfe uygun olarak siz (ey kocalar) temin etmekle yükümlüsünüz."[482]

(وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ)

"Erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar" ibaresi, kadına hem mehir vermenin hem de geçimini sağlamanın, kocanın yükümlülükleri arasında olduğunu bildirmektedir.

(فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ)

"İyi kadınlar ,itaatkârdırlar .Allah'ın) kendilerini (koruması sayesinde onlar da "gayb"ı[483] **korurlar."**

480 Bakara, 2/233
481 Talâk, 65/7
482 Müslim ,Hac19 ,
483 Burada "gayb", eşinden uzakta bulunan erkeğin namusu, malı ve her türlü hakkı anlamındadır.

Ayet-i kerime, saliha kadınların bu vasıfta olduklarını göstermektedir. Katade'den rivayet edilen görüşe göre ayette geçen (قَانِتَاتٌ) kelimesi, Allah'a ve kocalarına itaat eden kadınlar anlamındadır. Bu kelimenin kökü olan "kunut" kelimesi, itaate devam etmek anlamınadır. Vitrin son rekâtında uzun süre ayakta durmaya devam edildiği için orada okunan duaya bu sebeple "kunut" denmiştir.

(حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللهُ)

"Allah'ın) kendilerini (koruması sayesinde onlar da "gayb" ı korurlar."

Ayetin bu kısmıyla ilgili olarak Atâ ve Katade dediler ki: "Kocalarının gıyabında onun malını ve itibarını korurlar. Kendi bedenlerini de onun için korurlar."

(بِمَا حَفِظَ اللهُ) ibaresiyle ilgili olarak da Atâ dedi ki: "Mehirlerini almaları ve geçimlerini kocalarının sağlamakla yükümlü kılınması şeklinde, Allah'ın onları koruması sayesinde kocalarının yokluğunda onun hukukunu korurlar."

Başka bazı âlimler dediler ki: (بِمَا حَفِظَ اللهُ) ibaresi şu manaya gelebilir: Allah kendilerini Rablerine karşı günah işlemekten koruduğu, onlara tevfikini bahşettiği, lütuf ve yardımını onların imdadına yetiştirdiği için o kadınlar iyi ve saliha oldular.

Ebu Ma'şer'în bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خير النِّسَاء امْرَأَة إِن نظرت إِلَيْهَا سرتك وَإِن أَمَرتهَا أَطَاعَتك، وَإِذا غبت عَنْهَا حفظتك فِي مَالك ونفسها)

"Kadınların en hayırlısı öyle bir kadındır ki, kendisine baktığında seni sevindirir; kendisine emrettiğinde sana itaat eder, sen yanından ayrıldığında senin malını ve kendini korur."[484]

Böyle buyurduktan sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ayeti okudu:

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır."

Muvaffakiyyeti bahşeden, Yüce Allah'tır.

İsyankârlığın Yasaklanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ)

"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın."

Ayette geçen (تَخَافُونَ) kelimesinin iki manaya geldiği söylenmiştir. Biri "bilmek" anlamınadır. Çünkü bir şeyden korkmak, o şeyin konumunu bilmekten ötürü olur. Bu ayette de (تَخَافُونَ) kelimesinin yerine (تَعْلَمُونَ) kelimesinin konması caizdir. Ebu Mihcen es-Sakafi, bir şiirinde şöyle demiştir:

ولا تَدْفِنَنِّي بالفلاة فإنّني ... أَخافُ إذا ما مِتُّ ألاَّ أذوقَها

Çöle defnetme beni .Çünkü öldüğümde

Ben onu tadamayacağımı biliyorum.[485]

484 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 12/365

485 Şair ,şiirinin önceki mısrasında kendisini üzüm ağacının yanına gömmelerini arzuladığıu, O ağacın kökünden süzülecek suyun kendisinin kemiklerini sulayacağını söylemiştir .Çöle

Ferrâ'nın anlattığına göre (خِفْتُ) "Korktum" kelimesi, "zannettim" manasına da gelebilir.

Muhammed b. Kâ'b dedi ki: "Bu, bildiğimiz güvende olma hissinin zıttı olan korku anlamındadır."Ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: Uyumsuz kadının davranışlarından anladığınıza göre siz, onun âsilik yapmasından korkuyorsunuz.

Ayette geçen "nüşuz" kelimesine gelince İbn Abbas, Atâ ve Süddi dediler ki: "Yüce Allah bu kelimeyle, kadının itaat etmesi gereken hususlarda kocasına başkaldırmasını kastetmiştir."

"Nüşuz" kelimesi, kadının muhalefet ederek kocasına karşı üstünlük sağlamaya çalışmasıdır. Bu kelime yerin yüksek noktası anlamına gelen (نَشَزَ الأَرْضُ) cümlesinden alınmıştır.

(فَعِظُوهُنَّ)

"Kadınlara öğüt verin."

Yani Allah'ı ve azabını hatırlatarak onları korkutun.

(وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ)

"Onları yataklarında yalnız bırakın."

İbn Abbas ,İkrime ,Dahhâk ve Süddi dediler ki :"Kendileriyle konuşmayarak onları yalnız bırakın."

Said b. Cübeyr dedi ki: Ayette geçen **"Yalnız bırakın"** ifadesiyle, onlarla cinsel ilişkide bulunmama manası kastedilmiştir.

Mücahid, Şa'bi ve İbrahim en-Nehai dediler ki: "Onları yataklarında yalnız bırakın."

---

defnedilmesi durumunda ise bu nimetten yoksun kalacağını bildiğini söylemektedir.

(وَاضْرِبُوهُنَّ)

"Onları dövün."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Yatak konusunda itaatkâr olursa kocasının onu dövmeye hakkı yoktur."

Mücahid dedi ki: "Yatak konusunda itaat etmezse, kocası ona, 'Allah'tan kork ve yatağa geri dön' der."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Arafat vadisinde hutbe irad ederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ؛ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللَّهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَلَكُمْ عَلَيْهُنَّ أَنْ لَا يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ فَإِنْفَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ، وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)

"Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız. İffetlerini de Allah'ın kelimesiyle kendinize helal ettiniz. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, sevmediğiniz kimseyi yatağınıza almamalarıdır. Bunu yaparlarsa şiddetli olmamak kaydıyla onları dövün. Onların da sizin üzerinizdeki hakları, yiyeceklerini, giyeceklerini, örfe uygun olarak sizin temin etmenizdir." [486]

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şiddetli olmayan dayak, misvâk ve benzeri bir şeyle dövmektir.

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yukarıdaki hadiste geçen (ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ) ifadesi, kadının yüzünü gözünü çirkinleştirmeyecek bir şekilde dövülmesidir."

486 Müslim ,Hac19 ,

Bize anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَثَلُ الْمَرْأَةِ مَثَلُ الضِّلَعِ، مَتَى تُرِيدُ إِقَامَتَهَا تَكْسِرُهَا، وَلَكِنْ دَعْهَا تَسْتَمْتِعْ بِهَا)

"Kadın, kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmak istediğinde kırarsın. Lâkin kendi halinde bırak, ondan yararlanırsın."[487]

Hasan dedi ki: (فَاضْرِبُوهُنَّ) "Onları tesirli ve şiddetli olmayacak derecede dövün."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Muammer, (فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ) ayeti hakkında Hasan ile Katade'nin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Kişi karısının âsilik yapmasından korktuğunda ona öğüt verir. Kabul ederse ne âlâ. Aksi halde yatağını ayırır. Bu da fayda etmezse onu şiddetli olmayan darbelerle döver." Muammer bu rivayetin ardından

(فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا)

"Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın" ayetini okudu ve şöyle dedi:

"Günah işleyerek artık haklarında bahane aramayın."

Hakemler Nasıl Çalışırlar?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحاً يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً خَبِيراً ﴿٣٥﴾)

35-"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır."

487 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin19/4 :

Bu ayetin muhataplarının kim olduğu hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Said b. Cübeyr ve Dahhâk'tan rivayet edilen görüşe göre bu ayet, hasımların davalarını kendisine arz ettikleri ve huzuruna duruşmaya alındıkları sultana hitap etmektedir. Süddi ise "Bu ayet, karı-kocaya hitap etmektedir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ)

"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlar..." ayeti kocalara hitap etmektedir.

Ayetin devamı buna delalet etmektedir:

(وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ)

"...onları yataklarında yalnız bırakın."

(وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا)

"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz..." ayetinin hasımların davasına bakan, zulüm ve tecavüze mani olan hâkime hitap ettiğini söylemek en uygun olandır. Çünkü burada kocanın durumu açıklanmakta, karısına öğüt vermesi ve Allah'tan bahsederek onu korkutması emredilmekte, eğer durumunu düzeltmezse yatağını onunkinden ayırması, âsiliğine devam etmesi halinde dövmesi emredilmektedir. Dövdükten sonra da düzelmeyecek olursa kocaya, zalime karşı mazluma hakkını veren ve hükmü her ikisini de bağlayan hakeme başvurmaktan başka bir yol önerilmemektedir.

Şube'nin rivayetine göre Amr b. Mürre şöyle demiştir: Said b. Cübeyr'e iki hakem meselesini sordum. Öfkelendi ve "Ben o zaman henüz doğmamıştım" dedi. Kendisine 'Ben anlaşamayan karı kocanın arasını bulacak hakemleri kastediyorum' dedim. Şöyle cevap verdi: "Bir erkekle karısı arasında anlaşmazlık olduğunda her biri birerden iki hakem görev-

lendirirler. Bu hakemler, anlaşmazlığın kaynağı olan eşe gidip ona öğüt verirler .Onlara itaat ederse ne âlâ. Aksi halde hakemler bu defa diğer eşe yönelirler. Bu eş onlara kulak verip dediklerini kabul ederse ne âlâ. Aksi halde hakemler, anlaşamayan bu eşler hakkında hükümlerini verirler. Verdikleri hüküm de geçerlidir."

Abdülvehhab'ın bildirdiğine göre Eyyub, hulu' yapma talebinde bulunan kadın hakkında Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kocası ona öğüt verir. Uslanırsa ne âlâ. Aksi halde kocası ayrı yatakta yatar. Yine uslanmazsa onu döver. Bu defa uslanırsa ne âlâ. Aksi halde kocası onun durumunu sultana arz eder. Sultan da biri erkeğin diğeri de kadının ailesinden olmak üzere iki hakem görevlendirir. Kadının ailesinden olan hakem, "Koca şöyle kötülük yapıyor, böyle kötülük yapıyor" der. Kocanın ailesinden olan hakem de "Kadın, kocasına şöyle kötülük yapıyor, böyle kötülük yapıyor" der. Eşlerden hangisi daha fazla haksızlık yapmışsa, durumu sultana arz edilir. Koca haksız ise sultan onun haksızlık yapmasına engel olur. Kadın eğer âsi ise kocaya onunla hulu' yapması emredilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu mesele iktidarsız veya penisi kesik ya da Îlâ yapmış koca meselesine benzemektedir. Bu meselede hâkim, bizzat işe koyulur. Allah'ın hükmüne göre eşler hakkında hükmünü verir. Eşler anlaşmazlığa düşerler de koca, karısının âsilik yaptığını iddia ederken kadın da kocasının kendisine zulmettiğini ve haklarına riayet etmede kusurlu davrandığını iddia ederse; bu durumda hâkim biri kadının ailesinden diğeri de kocanın ailesinden olmak üzere iki hakem görevlendirir. Bu hakemlerden eşler arasında olup biteni araştırıp sonucu kendisine bildirmelerini ister.

Yüce Allah hakemlerden birinin kadının ailesinden, diğerinin ise kocanın ailesinden seçilip görevlendirilmesini emretmiştir ki, hakemler yabancı olduklarında ikisinin eşlerden birinden yana tavır takınmaları gibi bir zan akıllarda meydana gelmesin. Hakemlerden biri kadının ailesinden, diğeri de kocanın ailesinden olunca ikisinin birlik olup eşlerden birini kayıracakları gibi bir zan akıllarda meydana gelmez. Her biri kendi temsil ettiği tarafın hakkını savunur.

(فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا) **"...erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin"** emr-i ilahîsi de buna delalet etmektedir. Bu durumda kocanın ailesinden seçilen hakem kocanın, kadının ailesinden seçilen hakem de kadının vekili gibi olmaktadır. Buna göre Cenab-ı Allah, sanki şöyle buyurmuş olmaktadır: 'Koca tarafından bir erkeği, kadın tarafından da bir erkeği hakem olarak seçip görevlendirin.' Bu, 'Hakemler karı-kocanın emri olmadan dilerlerse evliliklerinin devamına, dilerlerse ayrılmalarına hükmedebilirler' diyenlerin söylediklerinin batıl olduğuna delalet etmektedir.

İsmail b .İshak'ın iddiasına göre Ebu Hanife ve ashabı ,anlaşamayan karı kocanın arasını bulacak olan hakemler meselesini bilmediklerini söylemişlerdir. Ebû Bekir, bunun onlar hakkında uydurulmuş bir yalan olduğunu söylemiştir. İnsanın dilini tutması, özellikle de âlimler hakkında yalan yanlış şeyler söylememesi ne kadar da iyi olur.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ)

"İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında) yaptıklarını (gözetleyen) ve kaydeden (hazır bir melek bulunmasın."[488]

Konuştuklarının hesabının kendisine sorulacağını bilen kimse, kendisini ilgilendirmeyen konularda çok az konuşur. Eşler arasındaki anlaşmazlıkları çözmekle görevlendirilen hakemler hakkında Kitap'ta nass vardır. İlim, din ve şeriatta o kadar yüksek mertebeleri haiz olan Ebu Hanife ve ashabının bu meseleden habersiz olmaları nasıl mümkün olur? Lâkin bunlara göre hakemlerin karı kocanın vekilleri olması gerekir. Bu görüş, Hz. Ali b. Ebi Talib'den de rivayet edilmiştir.

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre İbn Sirin, Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Her birinin beraberinde insan topluluğu olduğu halde bir erkekle karısı Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* geldiler. Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Bu

488 Kaf, 50/18

ikisinin nesi var?" diye sordu. Aralarında anlaşmazlık olduğu söylendi. Bunun üzerine Hz. Ali *radıyallahu anh*, (فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا) **"Erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır"**[489] ayetini okudu ve evli çifte şöyle dedi: "Yapmanız gereken şeyin ne olduğunu biliyor musunuz? Yapmanız gereken şey ,eğer evliliği devam ettirmeyi uygun görüyorsanız ,devam ettirmenizdir .Eğer ayrılmayı gerekli görüyorsanız ,ayrılmanızdır."

Kadın, "Ben Allah'ın Kitabı'ndaki hükme razı oldum" dedi. Erkek, "Ayrılmaksa hayır!" dedi.

Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Yalan söylüyorsun! Allah'a yemin ederim ki, karının ikrarı gibi sen de ikrarda bulunmadıkça benden kurtulamazsın!" dedi. Böylece hakemlerin, ancak eşlerin rızası doğrultusunda karar verebileceklerini bildirmiş oldu.

Mezhebimiz fakihleri, kocanın razı olmaması durumunda hakemlerin eşleri birbirlerinden ayıramayacaklarını söylemişlerdir. Zira üzerinde ihtilaf edilmeyen görüşe göre koca, kadına kötü davrandığını ikrar etse bile hâkim, iki hakem görevlendirmeden onu eşinden ayırmaz ve eşini boşamaya da zorlamaz. Aynı şekilde kadın da kocasına itaatsizlik ettiğini ikrar etse bile hâkim, iki hakem görevlendirmeden onu hulu' yapmaya ve mehrini kocasına geri vermeye zorlamaz. Hakemlerin görevlendirilmelerinden önce karı kocanın hükmü böyle olduğu gibi, hakemlerin görevlendirilmelerinden sonra da hükümlerinin böyle olması gerekir. Kocanın rızası ve vekâlet vermesi olmadan hakemlerin boşama kararı vermeleri caiz olmaz. Kadının da rızası olmadan mehri onun mülkiyetinden çıkarıp kocasına vermeleri caiz olmaz.

Bu sebeple ashabımız dediler ki: Eşlerin rızası olmadan hulu' yapılması caiz değildir. Yine onların rızası olmadan hakemlerin onları ayırmaya da yetkileri yoktur. Zira hâkim de böyle bir yetkiye sahip değildir. O böyle bir yetkiye sahip değilken hakemler nasıl sahip olurlar? Hakemler, eşlerin sadece vekilleridirler. Biri kadının vekilidir. Diğeri de kocanın vekilidir.

489 Nisâ, 4/35

Tabii eğer hulu' yapma veya ayırma konusunda koca tarafından yetkilendirilmiş ise.

İsmail dedi ki :"Vekil, hakem değildir. Hakem, hakkında karar vereceği kişi razı olmasa bile verdiği kararın geçerli olduğu kişidir."

Bu doğru bir ifade değildir. Burada anlatılan şey, vekâletin manasına ters düşmemektedir. Zira vekil de vekil kılındığı işte müvekkili hakkında vereceği karar geçerli olmazsa vekil sayılmaz. Dolayısıyla hakemlerin verecekleri kararın karı koca hakkında geçerli olması, onları vekillik statüsünün dışına çıkarmaz. Mesela iki adam, aralarındaki bir anlaşmazlık konusunda üçüncü bir şahsı hakem tayin ederlerse bu hakem, onlar hakkında yapacağı tasarruflarda her ikisinin vekili konumunda olur. Bir hüküm verdiğinde, her ikisi o hüküm üzerinde anlaşmışçasına kendilerini bağlar. Şu da var ki ,eşlerin anlaşmazlığını çözmekle görevlendirilen hakemler de vekâlet statüsünün dışında değildirler. İki kişi arasındaki husumeti çözmekle görevlendirilen hakemin vereceği hüküm, bir bakıma hâkimin hükmüne, bir bakıma da açıkladığımız gibi vekâlete benzemektedir. Eşler arasındaki anlaşmazlığı çözmekle görevlendirilen hakemler, diğer vekâletlerde olduğu gibi sırf vekâlet şeklinde tasarrufta bulunurlar. İsmail, vekilin hakem olarak adlandırılamayacağını söyledi. Bu, onun zannettiği gibi değildir. Zira burada kendisine tevdi edilen vekâleti tekit etmek için vekile hakem denmiştir. 'Eşler kabul etmeseler bile, hakemlerin vereceği karar onlar hakkında geçerli olur' ifadesine gelince, hakikat böyle değildir. Eşler kabul etmedikleri takdirde hakemlerin kararı onlar hakkında geçerli olmaz. Çünkü hakemler vekildirler. Ancak hâkim onlara, karı kocanın durumuna bakmalarını, hangisinin haktan yüz çevirdiğini tespit etmelerini, bu tespitlerini kendisine bildirmelerini emretme ihtiyacını duyar. Hakemler ittifak ettiklerinde ve eşlerden haksızlık yapanı haksızlık yapmaktan menetmeleri durumunda sözleri makbul olur. Belki de sözleri kabul edildiği için kendilerine hakem adı verilmiştir. Ya da eşlerin onlara vekâlet vermesine dayanarak hulu' yaparlarsa, bu tasarrufları eşlerin görüşüne sunulur. Sulh yolunu araştırdıkları için kendilerine hakem adı verilmiş olabilir. Çünkü hakem adı, hükmü adalet ve hakkaniyetle infaz etme ve sulhu araştırma manasını ifade etmektedir. Hakemlerin kararı eşlerin görüşüne sunulduğuna, (eşlerin onayını aldıktan sonra) hakemlerin evliliği

devam ettirme veya sonlandırma kararları eşlere uygulandığına göre bu bakımdan kendilerine hakem denilmiştir. Yaptıkları iş, eşlerden aldıkları vekâlete binaen hayır ve iyiliği arama olduğundan ve işleri hâkimin eşleri yargılamasına benzediğinden dolayı kendilerine hakem denmiştir. Bununla birlikte her ikisi de eşlerin vekilleridirler. Çünkü eşlerin emri olmadan hiçbirinin eşleri hulu' etme ve boşama gibi tasarruflarda bulunması caiz değildir.

Muhalifimizin iddiasına göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, huzuruna getirilen eşlerden kocayı azarlamıştı. Çünkü koca, Allah'ın Kitabının hükmüne razı olmamıştı .Yoksa hakeme vekâlet vermediğinden dolayı onu azarlamış değildi. Allah'ın kitabının hükmüne razı olmadığı için onu azarlamıştı. Gerçek ,muhalifimizin anlattığı gibi değildir .Erkek ,"Ayrılmaksa hayır!" dediğinde Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Yalan söylüyorsun! Allah'a yemin ederim ki, karının ikrarı gibi sen de ikrarda bulunmadıkça benden kurtulamazsın!" demişti. Boşanma konusunda hakemlere vekâlet vermediği için kocayı azarlamış ve bu hususta onlara vekâlet vermesini emretmişti. Koca, "Ben Allah'ın Kitabının hükmüne razı olmam" dediği için değil, hakem görevlendirmelerinden sonra karısının boşanmaya razı olduğunu beyan etmesinden sonra kendisi "Ayrılmaya razı olmam" dediği için azarlanmıştı. Bu da eşlerin boşanma konusunda vekâlet vermesinden önce onlara rağmen hakemlerin boşama kararı vermelerinin geçerli olmayacağına delalet etmektedir.

(اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا)

"İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır..." buyurulduğuna göre hakemler hakkı amaçladıklarında hükümlerinin geçerli olacağını ve Allah'ın da onları doğruyu bulmada muvaffak kılacağını anlamaktayız. Muhalifimiz, bunun vekiller hakkında söylenemeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü bir vekilin, müvekkilin emri dışına çıkması caiz olmaz. Bu söylediği şey, vekâletin manasına ters düşmemektedir. Çünkü vekiller, haklarında uygun ve hayırlı olan sonuca ulaşmak için eşleri ayırma veya evliliklerini devam ettirme hususunda kendi görüşlerine göre hareket etmek üzere yetkilendirilmişlerse, bu vasıflarını Allah onlara ulaştırır.

İbn Abbas, Mücahid, Ebu Seleme, Tavus ve İbrahim en-Nehai'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hakemlerin verdiği hüküm geçerlidir."

Bu bize göre de böyledir. Ancak muhalifimizin söylediğinin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü az önce adı geçen zâtlar, 'Eşlerin rızası olmadan hakemlerin hulu' yapma ve ayırmaya dair kararları geçerlidir' dememişlerdir. Aksine o zâtların görüşüne göre hakemler, eşlerin rızası olmadan vekâlet sıfatıyla onları birbirinden ayırma yetkisine sahip değildirler. Zaten eşlerden vekâlet almadan hakem olamazlar. Ancak vekâlet aldıktan sonra alacakları karar geçerli olur. Kocanın rızası olmadan hakemlerin hulu' yapmaları ve ona ödenecek hulu' bedelini kadının mülkiyetinden çıkarmaları nasıl caiz olur?

Hâlbuki Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيْٓـًٔا مَرِيْٓـًٔا)

"Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."[490]

(وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّآ اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz ,o zaman kadının)boşanmak için (bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."[491]

490 Nisâ, 4/4
491 Bakara, 2/229

Burada sözü edilen endişe, şu ayette de kastedilmiştir:

(فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا)

"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin."[492]

Kocanın, Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişesi dışında kadına vermiş olduğu mehri geri alması haram kılınmıştır .Böyle bir endişenin duyulması durumunda kadının hulu' yaparak ayrılmak için kocasına dilediği miktarda bedel ödemesi mübah olur. Kocanın da bu bedeli alması helal olur. Hal böyleyken eşlerin rızası olmadan hakemlerin hulu' veya talak şeklinde onları birbirinden ayırmaları nasıl caiz olur? Oysa Cenab-ı Allah, erkeğin kadına vermiş olduğu mehri gönül hoşluğu olmadan kadından almasının, kadının da ondan kurtulmak için bedel ödemesinin helal olmayacağını nassla bildirmiştir. Eşlerden vekâlet almadan hakemlerin hulu' yapma yetkisine sahip olduklarını söyleyen kimse, Kitabın nassına aykırı bir şey söylemiş olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[493]

Bu ayette Yüce Allah, sahiplerinin rızası olmadan başkalarının mallarını yemeyi herkese yasaklamıştır.

Başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ)

492 Nisâ, 4/35
493 Nisâ, 4/29

"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. Onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin."[494]

Yüce Allah, bir kimsenin malını alıp bir başkasına verme hakkına hiç kimsenin sahip olamayacağı hususunda hâkimlerle diğerleri arasında fark olmadığını bildirmiştir.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلّ مَالُ اِمْرِئٍ مُسْلِم إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسه)

"Gönül hoşluğuyla olmadıkça bir Müslümanın malı (başkasına) helal olmaz."[495]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَن قَضيتُ له مِن حقِّ أخيه شيئا فلا يأخذْ فإنما أَقطَعُ له قِطعةً مِن النار)

"(İfadesine dayanarak) Bir kimseye (mü'min) kardeşinin hakkından bir şey kesip verirsem onu almasın. Böyle yapmakla ben ona ancak ateşten bir parça vermiş olurum."[496]

Böylece ispatlanmış oluyor ki hâkim, kadının malını alıp (hulu' bedeli olarak) kocasına vermeye, kocanın rızası ve vekâleti olmadan karısını boşamaya yetkili değildir. Bu, Kitap ve sünnetin hükmüdür. Hak sahibinin rızası olmadan hâkimin diğer hakları da düşürmeye, bir hakkı bir kimseden alıp başkasına vermeye yetkili olmadığı hususunda ümmetin icması vardır. Hakemler, eşlerin arasını bulmak, hangisinin haksız olduğunu belirlemek için görevlendirilirler.

Nitekim Said de, Katade'nin (وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا) **"Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz..."** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hakemler, ancak eşlerin arasını bulmak için görev-

494 Bakara, 2/188
495 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 34/153
496 Buhari, Hiyel, 9

lendirilirler. Bunu başaramazlarsa, haksızlık yapanın haksız olduğuna şahitlik ederler. Eşleri birbirinden ayırmak, ellerinde değildir. Buna yetkileri yoktur."

Atâ'nın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hakemlerin eşleri birbirinden ayırma yetkisine sahip olmadıkları, ayetin özünden anlaşılmaktadır.

Şöyle ki:

(اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا)

"İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."

Ayette, 'İki taraf ayrılmayı isterlerse' denilmemiştir. Hakemler eşlere yönlendirilir ki, haksız olana öğüt versinler, haksızlığından ötürü gerekirse kendisini azarlasınlar, haksız olduğunu hâkime bildirsinler ki, hâkim de onun kötülük yapmasına engel olsun .Haksız olan koca ise onun zulmüne karşı çıkar ve ona ,'Seninle hulu' yapsın diye kanna eziyet etmen sana helal değildir" derler. Haksız olan kadın ise ona "Senin hulu' bedelini ödemen helaldir" derler. Koca da bu durumda hulu' bedelini almakta mazur olur. Çünkü kadının âsilik yaptığına hakemler de tanık olmuşlardır. Hakemlerden her biri hulu' yapma ve ayırma konusunda müvekkili olan eş tarafından yetkilendirilmişse, önce de anlattığımız gibi eşlerin vekilleri olarak hulu' yapmayı uygun görürlerse hulu' yaparlar. Eğer evliliğin devamının daha yararlı olacağına kanaat getirirlerse, evliliğin devamına karar verirler. Her ikisi bir bakıma şahit, bir bakıma ara bulucu, bir bakıma iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındıran, bir bakıma da -eğer ayırma veya uzlaştırma yetkisi verilmişse- eşlerin vekilleridirler. Eşler tarafından kendilerine vekâlet verilmiş olmasa da hakemlerin eşleri ayırma veya hulu' yapma yetkisine sahip olduklarını söyleyenler, zorlama bir te'vilde bulunmuş olup, Kitap ve sünnetin hükmü dışına çıkmışlardır. Doğrusunu Allah bilir.

Sultanın Huzurunda Olmadan Hulu' Yapmak

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Sultanın huzurunda olmadan da hulu' yapılabilir."

Buna benzer ifadeler Hz. Ömer, Hz. Osman ve İbn Ömer'den de (Allah kendilerinden razı olsun) rivayet olunmuştur.

Hasan ve İbn Sirin dediler ki: "Hulu'nun sadece sultanın huzurunda yapılması caizdir."

Hulu'nun sultan huzurunda olmadan da yapılmasının caiz olduğu görüşünde olanlar, şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

(فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

"Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Bu ayetin zahiri, erkeğin hulu' sebebiyle veya başka bir sebeple karısından mehri almasının caiz olmasını gerektirmektedir.

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur."

Bu ayette bedel karşılığı boşanma diyebileceğimiz hulu'nun sultan huzurunda yapılması şart koşulmamıştır. Nikâh ve diğer akitlerin sultan huzurunda da başka yerlerde de yapılması caiz olduğu gibi, hulu' için de aynı şeyin caiz olması gerekir. Çünkü fıkıh usûlünde bu akidlerin illa da sultan huzurunda yapılacağına dair bir kural yoktur. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Anne-Babaya İyi Davranmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراً ﴿٣٦﴾)

36-"Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez."

Yüce Allah bu ayette anne babaya iyi davranma yükümlülüğümüzü, kendisine ibadet etme ve O'nu birleme yükümlülüğümüzle birlikte zikretmiş, ibadet ve tevhidi bize emrettiği gibi anne babaya iyi davranmayı da emretmiştir.

Nitekim başka bir ayette kendisine şükretmemizi emrederken anne babamıza da teşekkür etmemizi emretmiştir:

(اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ)

"Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır."[497]

Anne babanın haklarının çok büyük olduğuna, onlara iyilik ve ihsanda bulunmamız gerektiğine bu ayet yeterince delalet etmektedir.

Konuyla ilgili diğer ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا.....)

497 Lokman, 31/14

"Sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı."[498]

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا)

"Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik."[499]

Gayr-ı müslim ebeveyn hakkında da şu uyarıda bulunulmuştur:

(وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلَّى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[500]

Abdullah b. Enis *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الْإِشْرَاكُ بِاللهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَيَمِينُ الْغَمُوسِ، وَايْمُ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَحْلِفُ أَحَدٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى مِثْلِ جَنَاحِ بَعُوضَةٍ إِلَّا كَانَتْ وَكْتَةً فِي قَلْبِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ)

"Büyük günahların en büyüğü Allah'a ortak koşmak, ana-babaya kötü davranmak ve yalan yere yemin etmektir. Canım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, sivrisinek kanadı kadar (önemsiz) bir şey için olsa dahi (yalan yere) yemin eden bir kimsenin kalbinde mutla-

498 İsrâ, 17/23
499 Ankebut, 29/8
500 Lokman, 31/15

ka kıyamet gününe kadar devam edecek nokta kadar bir leke meydana gelir" [501]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Allah'a isyan hususunda değil de dinen uygun olan hususlarda ana babaya itaat etmek vaciptir. Yaratana isyan durumunda yaratılana itaat edilmez.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Heysem, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yemen'den bir adam hicret edip Resûlullah'*ın sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldi. (Cihad etmek istiyordu). Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Yemen'de kimsen var mı?"*** diye sordu. Adam, "Ebeveynim var" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onlar sana izin verdiler mi?"*** diye sordu. Adam "hayır" deyince de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu :* ***"Yanlarına geri dön. Onlardan izin iste. Sana izin verirlerse cihad et. Aksi halde onlara iyi davran."***[502]

Bu sebeple mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Kişinin yerine düşman karşısına çıkıp cihad edecek kimseler varken, ana babasından izin almadan kendisinin cihada gitmesi caiz olmaz. Ama cihad farizasını ifa etmek için düşman karşısına çıkıp cihad edecek kimse yok ise ana babasından izin alamasa bile kişinin cihada gitmesi gerekir." Ama ana babanın izni olmadan ticaret ve benzeri savaşma içermeyen işler için evden çıkılıp gidilebileceğini fakihler söylemişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, savaşacak başka kimseler varken Yemenli adamı ana babasının izni olmadan savaşa gitmekten men etmişti. Çünkü savaşta öldürülme riski vardı .Öldürüldüğü takdirde ana babası çok üzüleceklerdi. Ölüm tehlikesi içermeyen ticaret ve diğer mübah tasarruflara gelince ana baba, evladını bu işleri yapmaktan menetme hakkına sahip değildirler. Dolayısıyla bu gibi işleri yapmak için ana babanın iznine ihtiyaç yoktur.

Yüce Allah'ın ana babanın hakkının çok büyük olduğuna vurgu yapmasından dolayıdır ki fakihlerimiz şöyle demişlerdir: Kişinin, Müslüman-

501 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/142
502 Ebu Davud, Cihad, 33

larla savaşmakta olan gayr-ı müslim babasını öldürmesi uygun olmaz. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا

"Sakın onlara "öf!" (bile) deme."[503]

(وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[504]

Yüce Allah, kendisini küfre zorlamaları halinde bile evladın ana babasına iyi davranmasını emretmiştir. Onlara silah çekmemek ve öldürmemek de iyi davranmanın kapsamındadır. Ancak evlat buna mecbur kalırsa, mesela babasını öldürmediği ve serbest bıraktığı takdirde babasının kendisini öldüreceğinden endişe ederse, bu durumda babasını öldürmesi caiz olur. Zira kendisi öldürmediği takdirde, kendisini öldürmesi için başkasına imkân tanımış olacaktır. Bir kimsenin kendini öldürmesi yasaklandığı gibi, kendisini öldürmesi için başkasına imkân tanıması da yasaklanmıştır. Böyle bir durumda babasını öldürmesi caizdir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hanzele b. Ebi Âmir er Rahib'i, müşrik olan babasını öldürmekten menettiği rivayet edilmiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, gayr-ı müslim ebeveyni ölen Müslüman evlat hakkında, "Onları yıkar, mezarlığa kadar cenazeyle birlikte gider ve defneder" demişlerdir. Çünkü bu, Allah'ın emrettiği iyi davranma kapsamındadır.

503 İsrâ, 17/23
504 Lokman, 31/15

Bir kişi çıkıp "(وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا) **"(Rabbin,) anaya-babaya iyi davranmanızı (kesin olarak emretti)"** ayetinin manası nedir, bunda takdir edilen gizli kelime veya kelimeler nedir?" diye soracak olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Bu ayet, 'ana babaya iyilik tavsiye edin' manasına gelebileceği gibi, 'Onlara elden geldiğince iyilik yapın' manasına da gelebilir.

(وَبِذِي الْقُرْبٰى)

"Akrabaya (iyilik edin)."

Surenin başında geçen (الأرحام) kelimesinin açıklamasında da belirtildiği gibi burada da Yüce Allah akrabalık bağlarını gözetmeyi, akrabaya iyilikte bulunmayı emretmiştir. Bu ayetin başında ilk iş olarak Allah'ı birlemekten ve O'na ibadet etmekten bahsedilmiştir. Çünkü asl olan tevhid ve ibadettir ki, diğer şer'î hükümler ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği hükümler ancak bununla sahih olur. Ancak tevhid ve ibadet sayesinde dinin diğer faydalarına ulaşılabilir. Bundan sonra yapılması vacip olan ana babaya iyi davranma, haklarını îfa etme ve kendilerine gereken saygıyı göstermekten söz edilmiştir. Bunun ardından üzerimizde akrabalık hakkı bulunan akraba ve mü'min komşunun bahsi geçmektedir. Din onu koruyup kollamayı, ona yardım etmeyi vacip kılmıştır. Bunun ardından nesep bakımından bizden uzak ama mü'min olan komşu zikredilmektedir. Bunun üzerimizde hem komşuluk hem de din kardeşliği hakkı vardır .Dinve itikad birliğinden kaynaklanan dokunulmazlık ve komşuluk hakkı vardır.

İbn Abbas ,Mücahid ,Katade ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir :"Ayette geçen câr-ı zevilkurbâ ifadesiyle, nesep yakınlığı olan komşu kastedilmiştir."

Bu bağlamda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Komşular üç kısımdır. Bir komşu var ki üç hakka sahiptir: Komşuluk hakkı, akrabalık hakkı ve Müslümanlık hakkı. Bir komşu var ki iki hakka sahiptir: Komşuluk hakkı ve Müslümanlık hakkı. Bir komşu da var ki sadece komşuluk hakkına sahiptir. O da ehl-i kitaptan müşrik olan komşudur."[505]

(وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ)

"Yanınızdaki arkadaşa (iyilik edin.)"[506]

Bu arkadaşla ilgili olarak kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Said b. Cübeyr, Hasan, Mücahid, Katade, Süddi ve Dahhâk'ın ,"Bu, yol arkadaşıdır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, İbrahim en-Nehai ve İbn Ebi Leyla'nın, yanınızdaki arkadaş ifadesiyle zevcenin kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, yanınızdaki arkadaş ifadesiyle, her taraftan umudu kesilen ve sadece sizden bir iyilik beklentisi içinde olan kimsenin kastedildiğini söylemiştir. Bir görüşe göre de bu arkadaş, nesebi size yakın veya uzak ama mü'min olan ev komşusudur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının bu manaların tümünü taşıma ihtimali olduğuna göre ayeti buna göre yorumlamak gerekir. Bir delil olmadan bu manalardan birini özelleyip öne almak da doğru olmaz.

Komşu hakları konusunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ؛ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّه سَيُوَرِّثُهُ)

505 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 12/105
506 Nisâ, 4/36

"Cibril, komşu hakkında bana o kadar tavsiyede bulundu ki, neredeyse onu (komşusuna) mirasçı kılacağını zannettim."[507]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Şureyh el-Huzai *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse, komşusuna ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse, misafirine ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse, ya hayırlı bir şey söylesin ya da sussun."[508]

Ubeydullah el-Vasafi'nin bildirdiğine göre Ebu Cafer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Komşusu aç olarak akşamladığı halde kendisi tok olarak akşamlayan kimse iman etmiş değildir!" [509]

Ömer b. Harun el-Ensari'nin babasından naklettiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مِنْ أَشراطِ الساعةِ سُوءُ الجِوارِ وقَطيعةُ الأرحامِ وتعطيلُ السُّيُوفِ عَنِ الجِهادِ)

"Kötü komşuluk, akrabalık bağlarının kesilmesi ve kılıçların cihaddan alıkonması kıyamet alâmetlerindendir."[510]

---

507 Buhari, Edep, 29
508 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/183
509 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 23/103
510 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 22/29

Cahiliyet devrinde Araplar komşuluğa büyük önem verir, komşuluk ilişkilerini korumaya dikkat eder, akrabalık gereklerini komşuluk için de gerekli görürlerdi.

Komşuluğun önemini anlatan bir şiirinde şair Züheyr şöyle demiştir:

وجارُ البيتِ والرَّجلُ المُنادِي ... أَمامَ البيتِ عَقدهما سَواءٌ

"Ev komşusu ile kabile meclisinde seninle beraber olan adam

Bu ikisinin (değeri ve hakkı) akdi birbirininkine denktir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki (وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ) **"Yanınızdaki arkadaş"** ifadesiyle bitişik komşu kastedilmiştir. Evi evinize bitişik olmayan komşuya nispetle üzerinizde daha fazla hak sahibi olduğuna vurgu yapmak için ayette Yüce Allah ondan özel olarak söz etmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İki komşu birlikte sizi çağırdıklarında, kapısı size daha yakın olana icabet edin. Çünkü kapısı size daha yakın olan, size daha yakın olan komşunuzdur. İki komşunuzdan biri diğerinden önce sizi çağıracak olursa, önce çağırana icabet edin."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Kırk ev komşudur."***[511]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Kâb b. Mâlik, babasından nakilde bulunarak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle dedi: "Ben falan oğulları mahallesine yerleştim. Mahalle halkı içinde bana en çok eziyet eden, en yakın komşumdur."

511 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 19/73

Adamın böyle demesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ve Hz. Ali'yi mescidin kapısına göndererek orada dikilip şöyle seslenmelerini emretti: ***"Bilesiniz ki kırk ev komşudur !Komşusu kendisine kötülük yapmasından korkan kimse cennete giremez."***[512]

Hadisin rivayet senedinde adı geçen Yunus diyor ki: Ben Zühri'ye sordum: "Ey Ebû Bekir, kırk ev mi dedin?"

Zühri şöyle cevap verdi: "Şu taraftan kırk ev ,şu taraftan da kırk ev komşudur .Cenab-ı Allah ,Medine'de toplananları da birbirlerine komşu kılmıştır."

Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا)

"And olsun, eğer münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medine'de kötü haberler yayıp ortalığı karıştıranlar (tuttukları yoldan) vazgeçmezlerse, elbette seni onların üzerine gitmeye teşvik edeceğiz. Onlar da (bundan sonra) orada lânete uğramış kimseler olarak seninle pek az süre komşu kalacaklardır."[513]

Bu ayette Cenab-ı Allah, münafıkların Medine'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile bir arada bulunmaları komşuluk olarak adlandırmıştır.

Yüce Allah'ın ayette değindiği iyilik ve ihsan birkaç şekilde olur .Şöyle ki:

Komşulardan fakir olup açlık ve çıplaklık sebebiyle şiddetli zarara uğramasından korkulanlara yardım etmek.

Komşuyla iyi geçinmek.

512 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 19/73
513 Ahzâb, 33/60

Ona gelecek eziyeti önlemek.

Ona haksızlık edenlere karşı haklarını savunmak ve buna benzer ahlaki güzellikleri ve iyi şeyleri yapmak.

Yüce Allah'ın komşuluk hakları cümlesinden riayet edilmesini vacip kıldığı şeylerden biri de ,bitişiğindeki evin satılması durumunda komşuya şuf'a hakkı tanınmasıdır. Doğruyu bulmada muvaffakiyet bahşeden, Yüce Allah'tır.

Komşuluk Sebebiyle Şuf'a Hakkına Sahip Olma Konusundaki İhtilaf

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Satılan malın ortağı, şuf'a konusunda aynı yolu paylaşana göre daha fazla hak sahibidir. Aynı yolu paylaşan, bitişik komşudan daha fazla hak sahibidir. Bitişik komşu şuf'a hakkı konusunda bu ikisinden sonra gelir."

İbn Şübrüme, Sevri ve Hasan b. Salih de bu görüştedirler.

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Şayi hisseli olmayan mallarda şuf'a hakkı yoktur. Meskûn mahal dışında kalan ve paylaşılamayan kuyuda da şuf'a hakkı yoktur."

Bir grup selef ulemasının, komşunun şuf'a hakkına sahip olması gerektiği görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Ömer ve Ebû Bekir b .Ebi Hafs b .Ömer'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Kadı Şureyh, Hz. Ömer'e mektup yazarak kendisinin komşuyu komşusuna karşı şuf'a hakkına sahip kıldığı şeklinde hüküm verdiğini bildirmiştir.

Asım'ın bildirdiğine göre Şa'bi, Şureyh'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şuf'a hakkına sahip olmada ortak, malları başkasınınki ile bir arada olana göre önceliklidir. Malları başkasınınki ile bir arada olan, komşuyagöre önceliklidir. Komşu ise başkalarından önceliklidir."

Eyyub, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Denilirdi ki, şuf'a hakkına sahip olmada ortak, malları başkasınki ile bir arada olana göre önceliklidir. Malları başkasınki ile bir arada olan ise başkalarından önceliklidir."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Ortağın olmaması halinde şuf'a konusunda komşu, başkalarından daha fazla hak sahibidir."Tavus da aynı şeyleri söylemiştir.

İbrahim b .Meysere dedi ki: Ömer b. Abdilaziz bize yazdığı mektubunda şöyle demişti: "Arazide sınır belirlendikten sonra şuf'a hakkı kalmaz."

Tavus dedi ki: "Şuf'a hakkı konusunda komşu, başkalarına göre önceliklidir."

Komşuya şuf'a hakkı tanınmasının gerekliliğine delalet eden rivayetlerden bazıları şunlardır:

Hüseyin el-Muallim'in bildirdiğine göre Amr b. Şerid, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, sadece komşusu olan ama ortağı olmayan bir arazide şuf'a hakkı olup olmadığını sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(الجارُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِما كان)

"Yakın oluşu sebebiyle komşu–komşuluğu devam ettiği sürece - şuf'a konusunda daha fazla hak sahibidir."[514]

Süfyan, Ebu Rafi' tariki ile aynı hadisi rivayet etmiştir.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Misver b. Mahreme, Rafi b. Hadic'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sa'd kendisine ait bir evi bana satma teklifinde bulunarak dedi ki: 'Şunu al .Senin verdiğin fiyattan daha fazlasını bana teklif eden oldu .Ama bu evi almada sen daha fazla hak sahibisin.

514 İbn Mâce, Şuf'a, 3

Çünkü ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* (الجارُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِ) ***"Yakın oluşu sebebiyle komşu daha fazla hak sahibidir"*** buyurduğunu işittim.

Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, komşunun şuf'a hakkına sahip olmasına hükmetti."***

Abdülmelik b. Ebi Süleyman'ın bildirdiğine göre Cabir ,Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الجارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جارِهِ ننتظر بها وإن كان غائبا إذا كان طريقهما واحدا)

"Komşu komşusuna karşı şuf'a hakkına sahip olmada başkalarından daha fazla hak sahibidir. Hazırda olmasa bile eğer taşınmazları aynı yol üzerindeyse onun gelmesini bekleriz."[515]

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahuanh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الجارُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِ ما كان)

"Yakın oluşu sebebiyle komşu -komşuluğu devam ettiği sürece- şuf'a konusunda daha fazla hak sahibidir."

Katade'nin bildirdiğine göre Semüre *radıyallahu anh*, Peygamber'in (.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(جار الدار أحق بشفعة الدار)

"Evin komşusu, o evde şuf'a hakkına sahip olmada başkalarından önceliklidir."[516]

515 İbn Mâce, Şuf'a, 2

516 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/123

Katade'nin bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(جارُ الدارِ أَحَقُّ بالدارِ)

"Evin komşusu evde (o evi şuf'a yoluyla satınalmada) başkalarından daha çok hak sahibidir."[517]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mansur ,Hakem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'u *radıyallahu anh* dinleyen bir adamın bana anlattığına göre; ***Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***komşuya şuf'a hakkı tanınmasına hükmetmiştir."***

Yunus da Hasan'ın aynı şeyi söylediğini rivayet etmiştir. Selefden bu ulema cemaati, komşunun şuf'a hakkına sahip olması yönünde Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem hükmettiğini ittifakla rivayet etmişlerdir. Ümmet arasında yaygın ve meşhur olan bu rivayetleri reddeden bir kimse çıktığını da bilmemekteyiz. Komşunun şuf'a hakkına sahip olacağı görüşünden sapan kimse, Peygamber'den sallallahu aleyhi ve sellem sabit olan sünneti terk etmiş olur.

Komşunun şuf'a hakkına sahip olmasını kabul etmeyen kimseler, Ebu Âsım en-Nebil'in şu rivayetini delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Mâlik'in bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb ile Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, taksim edilmemiş gayr-ı menkullerde ortakların şuf'a hakkına sahip olduklarına hükmetti. Eğer gayr-ı menkullerde sınırlar belirlenmişse şuf'a hakkı olmaz."

Bunu Ebu Katîle el-Medeni ile Abdülmelik b. Abdilaziz el-Macişun da Mâlik'ten rivayet etmişlerdir. Bu zâtlar bu hadisin senedini Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh* ulaştırarak ondan rivayet etmişlerdir. Bu hadis, Said b. Müseyyeb'den maktu olarak da rivayet edilmiştir.

517 İbn Hibban, Sahih: 11/585

Maan, Vekî', Ka'nebi ve İbn Vehb, bunların hepsi bu hadisi Mâlik ve Zühri tarikı ile Said b. Müseyyeb'den rivayet etmişler, ancak Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* adını zikretmemişlerdir. Bu hadis, Mâlik'in Muvatta'sında da bu senedle rivayet edilmiştir. Bu hadisin senedi Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh* ulaştırılarak rivayeti sabit olsa bununla, on kadar sahabinin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri 'komşuya şuf'a hakkını tanıyan' hadise itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü o sahabilerin rivayet ettikleri mezkûr hadis, mütevatir mertebesindeki müstefiz/meşhur bir hadistir. Ona ahad haberlerle itiraz etmek caiz olmaz. Ama ahad olan o hadis birkaç vecihten sabit olsaydı, önce anlattığımız gibi onunla itiraz edilebilirdi. Çünkü onda komşunun şuf'a hakkına sahip olmasını reddeden bir ifade bulunmamaktadır. Orada en fazla söylenen şey şudur:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, taksim edilmemiş gayr-ı menkullerde ortakların şuf'a hakkına sahip olduklarına hükmetti."

Sonra da şöyle denmiştir: ***"Eğer gayr-ı menkullerde sınırlar belirlenmişse şuf'a hakkı olmaz."***

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, taksim edilmemiş gayr-ı menkullerde ortakların şuf'a hakkına sahip olduklarına hükmetti" ifadesinin, ortağı şuf'a hakkına sahip kılan bir delil olarak kullanılması hususunda fakihler ittifak etmişlerdir. Bununla beraber bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vermiş olduğu bir hükmün anlatımıdır. Genel manada değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hükmünün genel mahiyette olduğu söylenemez.

"Eğer gayr-ı menkullerde sınırlar belirlenmişse şuf'a hakkı olmaz" ifadesi, muhtemelen ravinin kendi sözüdür. Çünkü burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözü söylediğine ilişkin bir kayıt yok olmadığı gibi kendisinin böyle hükmettiğine ilişkin bir kayıt da yoktur. Bu ifadenin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olması muhtemel olduğu gibi, birçok rivayette rastlandığı gibi ravi tarafından hadise derc edilmiş olması da muhtemeldir. Böyle olunca da bu ifadenin kesin olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylememiz caiz olmaz. Çünkü bir kimsenin bir sözü şüphe ve ihtimallere dayanarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*

nispet etmesi caiz olmaz. İşte bu sebeple böyle bir rivayeti ileri sürerek anılan hadise itiraz etmek doğru olmaz.

Muhaliflerimiz şu rivayeti de ileri sürerek itirazda bulunmuşlardır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Seleme b. Abdurrahman, Cabir b. Abdullah'ın*r adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قَضَى رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلمَ بالشُّفْعةِ فى كلِّ ما لم يُقسَمْ , فإذا وقَعَتِ الحُدودُ وَ صُرِفَتِ الطُّرُقُ فلا شُفعةَ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, taksim edilmemiş her malda şuf'a hakkının varlığına hükmetti. Ama sınırlar konulup yollar ayrıldığında artık şuf'a yoktur."[518]

Bu rivayette, komşuluk sebebiyle şuf'anın olmayacağına dair bir delil yoktur. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Sınırlar konulup yollar ayrıldıktan sonra şuf'a hakkının kalmayacağı bildirilmiştir. Bu, gayr-ı menkule bitişik olmayan komşunun şuf'a hakkına sahip olmayacağını bildirmektedir. Yolların ayrılması, bitişik komşu olmaya engeldir. Çünkü bu durumda iki komşunun arasına yol girmektedir.

2-Hadisi, zahiri manasında yorumlayacak olursak şu sonuca ulaşırız: Sınırlar konulup yolar ayrıldığında artık şuf'a hakkı kalmaz. Sınırların konulup yolların ayrılması, gayr-ı menkulün taksimi demektir. Buna göre hadiste sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Gayr-ı menkulde taksimat yapıldıktan sonra artık şuf'a hakkı kalmaz."

Nitekim mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri de taksimattan sonra artık ortakların şuf'a hakkı kalmayacağını söylemişlerdir .Önceki hadis de bu manaya gelmektedir.

518 M. Nasirüddin el-Elbani, İrvâu'l-Ğalil fi Tahrici Ahadisi Menari's-Sebil: 5/373

Ayrıca Abdülmelik b. Ebi Süleyman'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الجارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جارِهِ ننتظر بها وإن كان غائبا إذا كان طريقهما واحدا)

"Komşu komşusuna karşı şuf'a hakkına sahip olmada başkalarından daha fazla hak sahibidir. Hazırda olmasa bile, eğer taşınmazları aynı yol üzerindeyse onun gelmesini bekleriz."[519]

Bu iki haberi de Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Birlikte delil olarak kullanmak mümkün olduğu hâlde ikisini birbirine muarız kılmamız caiz olmaz. Bu iki rivayeti, anlattığımız şekilde birlikte delil olarak kullanmamız mümkündür .Ama muhaliflerimiz bunların birini diğerine muarız kılmakta, birini diğeri ile delil olmaktan düşürmektedirler.

Bağlamından Koparılan Sözü, Fakihler Anlamsız Bulabilirler

Yukarıdaki hadis bir sebep üzerine söylenmiş olabilir. Ravi ise sebepten söz etmeksizin sadece hadisi nakletmiş olabilir. Bu hadis için konuşacak olursak belki de biri komşu, diğeri de ortak iki kişi davalaşmak üzere Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varırlar. O da komşunun değil, ortağın şuf'a hakkına sahip olduğuna hükmeder ve şöyle buyurur:

"Sınırlar belirlendikten sonra, taksim edilen payın sahibi komşuyla birlikte mevcut olduğunda şuf'a hakkına sahip olmaz."

Başka bir örnek de şöyledir: Usame b. Zeyd *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Nesie ribasından başka riba yoktur."[520]

519 İbn Mâce, Şuf'a, 2
520 İbn Mâce, Ticarat, 49

Fakihlere göre bu da bağlamından koparılmış bir hadistir. Ravi, söyleniş sebebinden söz etmeksizin sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözünü nakletmekle yetinmiştir. Bu hadisin vürud (söyleniş) sebebi şudur: Farklı iki çeşit metal olan altın ile gümüş birbirleri karşılığında satılmasının riba kapsamına girip girmeyeceği sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cevaben ***"Nesie ribasından başka riba yoktur"*** buyurmuştur.

Şu da var ki komşuluk sebebiyle şuf'a hakkını gerektiren rivayetler ile bu hakkı gerektirmeyen rivayetler sıhhat bakımından eşit derecede olurlarsa, komşuluk sebebiyle şuf'a hakkını gerektiren rivayetler öncelikle kabul edilirler. Çünkü vacip olmasını gerektiren şer'î bir delil gelmedikçe asl olan, şuf'anın vacip olmamasıdır. Dolayısıyla şuf'ayı reddeden rivayet asıldır. Şuf'ayı gerektiren rivayet ise bu asıldan sonra gelmiştir. Sonra gelen rivayet ise öncekine göre daha makbuldür.[521]

"Hadiste geçen "Câr" yani komşu kelimesiyle "şerik" in yani ortağın kastedilmiş olması muhtemeldir" denilecek olursa, buna karşı şöyle denilebilir:

Rivayet ettiğimiz bu haberlerin çoğu böyle bir te'vili reddetmektedir. Çünkü hadiste "Evin komşusunun o eve şuf'a yoluyla sahip olmada başkalarından daha fazla hak sahibi olduğu" ifadesi yer almaktadır. Oysa ortağa evin komşusu denmez. Cabir'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste komşudan söz edilirken "Hazırda olmasa bile, eğer taşınmazları aynı yol üzerindeyse onun gelmesini bekleriz" denilmektedir. Bu ifadenin satılan malın ortağı hakkında kullanılması mümkün değildir. Ortağa komşu denmez. Çünkü ortaklık sebebiyle bir kişi kendisine komşu denmesini hak

521 [Aslında müellif, şu usul-i fıkıh kaidesine göre söz söylemektedir: *"Eşyada aslolan mübahlık, ibadette aslolan ise haramlıktır."*
Meseleyi bu kural çerçevesinde değerlendirdiğimizde, şuf'a hakkı ibadet/muamelat kapsamında olduğunda bunda aslolan da bunun haramlığı/nefyidir. Şayet gerektiren ile gerektirmeyen rivayetler her bakımından birbirlerine eşit iseler o vakit gereken/iktiza içeren delil esas alınarak hareket edilmelidir. Tıpkı kadınların bayram namazlarına katılabileceklerine ilişkin delil gelmedikçe kadınlar bayram namazlarına katılamamaları gibi. Oysaki bu konuda Resulullah'ın (s.a.s) devrinde kadınların bayram namazına katıldığı ve buna Resul'ün itiraz etmediği (takrir-i sünnet) genel olarak kabul görmüştür. Meselenin özü bu şekildedir. Aİlahu 'alem. Musahhih]

edecek olursa, o zaman bir şeye ortak olan her iki kişinin aynı köleye ve aynı binek hayvanına ortak olan iki kişi gibi olmaları gerekir. Bu şeylere ortak olan kimseler kendilerine komşu denilmesini hak etmediklerine göre bu, ortağa komşu denilemeyeceğine delalet eder. Komşu, hakkı ve payı ortağınkinden bağımsız olan kişidir. Komşulardan her birinin mülkü diğerininkinden ayrı olur. Ayrıca ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olunur. Çünkü ortaklık, taksim sebebiyle komşuluğun meydana gelmesi sonucunu doğurur. Bunu delili de şudur: Taşınmaz mallar dışındaki diğer mallarda ortaklık, paylaşımdam sonra komşuluk kalmayacağı için şuf'a hakkının varlığını gerektirmez. Bu da sadece taşınmaz mallardaki ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olunabileceğine delalet etmektedir. Çünkü taşınmaz mallarda ortaklar hisselerini paylaşıp birbirinden ayırdıktan sonra birbirlerine komşu olurlar .Ortak her ne kadar şuf'a hakkına sahip olmada komşudan öncelikli olsa da, paylaşım sebebiyle bu eski ortağa bir de komşuluk hakkı eklendiği için, (eski ortak ve yeni komşu) şuf'a hakkına sahip olmaktadır.

Bunun delili şudur: Taşınmazlar dışında kalan mallardaki ortaklık sebebiyle komşuluk meydana gelmediği için ortaklar şuf'a hakkına sahip olmazlar. Mesela babadan kardeş olma sebebiyle kişi her ne kadar asabe ve mirasçı olma hakkına sahip olmaktaysa da ana baba bir erkek kardeş, mirasçı olmada babadan erkek kardeşe göre daha önceliklidir. Bilindiği gibi baba tarafından akraba yok ise anne tarafından olan akrabalık sebebiyle asabe olma hakkı elde edilememektedir. Ancak bu baba tarafından olan akrabaların asabe olma haklarını pekiştirmektedir. Aynı şekilde ortak ta, paylaşım anında komşu konumuna geçtiği için, ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olmaktadır. Aslında şuf'a hakkı konusunda ortak, paylaşım anında kendisi için meydana gelen farklılıktan dolayı komşudan daha önceliklidir. Mirasçının asabe kılınmasında da bunu anlatmıştık .Bu eski ortağın şuf'a hakkına sahip kılınmasını gerektiren sebep, komşuluktur. Şunu da belirtmeliyiz ki ortaklık sebebiyle şuf'a hakkına sahip olmayı gerektiren husus, diğer ortaktan eziyet görme halinin devam etmesidir. Bu sebep, komşulukta da mevcuttur. Çünkü komşunun kendisini gözetleyip halinden haberdar olması ve sırlarına vakıf olması sebebiyle diğer komşu bundan rahatsız olacaktır. Bu da ortağa şuf'a hakkının tanınmasını gerektiren sebeple aynı olduğu için, bitişik komşunun da bu sebeple şuf'a hakkına

sahip olmasını gerektirmektedir. Ancak bu sebep, bitişik olmayan komşu için geçerli değildir. Çünkü onunla kendisi arasında, gözetlenmesine ve sırlarına vakıf olunmasına engel olan yol geçmektedir.

(وَابْنِ السَّبِيلِ)

"Yol oğluna (yolcuya iyilik edin)."[522]

Mücahid ile Rebî' b. Enes'in, ayette geçen bu kelimeyle seferi kimsenin kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Katade ile Dahhâk'ın ise bu kelimeyle konuğun kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelimeyle yolcu kastedilmiştir. Bu, tıpkı su kuşuna suoğlu denmesine benzemektedir.

Nitekim şair de şöyle demiştir:

وَرَدْتُ اعْتِسَافاً وَالثُّرَيَّا كَأَنَّهَا ... عَلَى قِمَّةِ الرَّأْسِ ابْنُ مَاءٍ مُحَلِّقُ

Zulme uğrayarak çölü aşıp geldim. Süreyya yıldızı da

Tepemin üstünde yüksekten uçan bir su kuşu gibiydi.

Şiirde geçen (ابْنُ مَاءٍ) su kuşu demektir.

(وَابْنِ السَّبِيلِ)'i konuk olarak manalandıranların da söyledikleri doğru kabul edilebilir. Çünkü konuk ta, mukim olmayan gelip geçici bir kimse gibi olup yoldan geçen seferi kimseye benzetilmiştir. Bu, yoldan geçen anlamında söylenen (عابِرُ سَبِيلٍ) gibidir.

Şafiî, (وَابْنِ السَّبِيلِ)'in, yola çıkmak isteyen ama yanında nafakası olmayan kimse manasına geldiğini söylemiştir. Bu yanlıştır. Çünkü yolda olmayan kimseye seferi ve (عابِرُ سَبِيلٍ) denmeyeceği gibi, (وَابْنِ السَّبِيلِ) de denmez.

522 Nisâ, 4/36

(وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ)

"Elinizin altındâkilere (iyilik edin)."[523]

Ayetin evvelinde emredilen iyiliği elinizin altındâkilere de gösterin.

Süleyman et-Teymi'nin bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **genellikle vasiyeti namaz köleler ve cariyelerdi. Hatta son nefesinde bile bunları vasiyet ediyordu."[524]

Ümmü Seleme de *radıyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Ameş'in bildirdiğine göre Amr b. Şurahbil, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْغَنَمُ بَرَكَةٌ، وَالْإِبِلُ عِزٌّ لِأَهْلِهَا، وَالْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَعَبْدُكَ أَخُوكَ فَأَحْسِنْ إِلَيْهِ، وَإِنْ وَجَدْتَهُ مَغْلُوبًا فَأَعِنْهُ)

"Koyun berekettir. Deve, sahibi için izzettir. At'ın** da alnında kıyamete gününe kadar hayır vardır .Kölen kardeşindir .Ona iyi davran. Onu **mağlup halde bulursan kendisine yardım et."[525]

Mürretü't Tayyib'in[526] bildirdiğine göre Ebû Bekir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّءُ الْمَلَكَةِ)

523 Nisâ, 4/36

524 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/138

525 Müsnedu'l Bezzar: 7/345

526 Mürretu't Tayyib, Mürre b. Şürahil el-Hemedani'dir. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ve bir cemaatten hadis rivayet etmiştir. Kendisine Mürretu't Tayyib ve Mürretu'l Hayr da denir. Haris el-Ganevi dedi ki: "Mürretu't Tayyib secdeye kapandı. Öyle ki, toprak alnında iz yaptı.""Hülasatu Tehzibi'l Kemal" adlı eserde böyle anlatılır.

"Kötü ahlaklı kimse cennete giremez."[527]

"Ey Allah'ın Resûlü ,ümmetler arasında en fazla köle ve yetim sahibi olanların bizim ümmet olduğunu bize söylememiş miydin?" diye soranlara şöyle cevap verdi:

"Evet (öyle söylemiştim). Kendi evladınıza kıymet verdiğiniz gibi onlara da kıymet verin. Yediğinizden onlara da yedirin. Giydiğinizden onlara da giydirin."

A'meş, Ma'rur b. Süveyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Zerr el-Gifari *radıyallahu anh* Rabaza'da iken kendisine uğradım. Şöyle dediğini işittim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

"Köleler kardeşlerinizdir. Lâkin Allah onları size bahşetti. Öyleyse yediklerinizden onlara da yedirin. Giydiklerinizden onlara da giydirin."[528]

Buhl Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً مُهِيناً ﴿٣٧﴾)

37-"Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın ,lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."

Ayette geçen "buhl" kelimesinin sözlükte, bir şey vermenin zorluğu anlamına geldiği söylenmiştir. Verilmemesi yarar sağlamayan, verilmesi de zarar vermeyen bir şeyi vermemek anlamına geldiği de söylenmiştir. Verilmesi gerekeni vermemek anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Bunun karşılığı cimrilik, zıttı ise cömertliktir. "Buhl" kelimesi, borcun adlarından biri olarak, verilmesi vacip olanı vermemek anlamında da düşü-

527 İbn Mâce, Edep, 10

528 Hasan b. Harb es-Sülemi el-Mervezi, el-Birru ve's-Sile: 1/177

nülmüştür. Bu kelimeyi borcu ödememek anlamında kullanmak, sadece şu açıdan doğru olabilir: Borcunu ödemeyen kimse günaha girmiş olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ)

"Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler ,bunun ,kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar .Hayır !O kendileri için bir şerdir .Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır."[529]

Mallarından vermeleri gereken Allah hakkını vermeyip cimrilik edenler için tehdit ifadeleri bu ayette kullanılmıştır.

(وَيَكْتُمُونَ مَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ)

"Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen kimselerdir." [530]

İbn Abbas *radıyallahu anh* Mücahid ve Süddi, bu ayetin Yahudiler hakkında indiğini söylemişlerdir. Çünkü onlar, kendilerine verilen rızıkta cimrilik ettiler ve Muhammed'in sallallahu aleyhi ve sellem evsafı hakkında kendilerine verilen bilgiyi gizlediler.

Bazıları demişler ki: "Cimri, bu nitelikte olan, Allah'ın bahşettiği nimetleri gizleyip inkâr edenlerdir. Bu da Yüce Allah'a karşı nankörlük ve inkârdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah'ın bahşettiği nimetleri itiraf etmek vaciptir .Bu nimetleri inkâr eden kâfirdir. Küfür kelimesinin sözlük manası, Yüce Allah'ın bahşettiği nimetlerin üstünü örtüp gizlemek ve

529 Âl-i İmrân, 3/181
530 Nisâ, 4/37

inkâr etmektir. Bu da insanın Allah tarafından kendisine bahşedilen nimetleri, övünmek şeklinde değil de bahşedene şükretmek ve nimeti itiraf etmek şeklinde anlatmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

Tıpkı şu ayette emredildiği gibi:

(وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ)

"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat."[531]

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَوَأَنا أفْصح الْعَرَب وَلَا فَخر)

"Ben Âdemoğullarının efendisiyim. Bununla övünmüyorum. Ben Arapların en düzgün konuşanıyım. Bununla da övünmüyorum."[532]

Böyle demekle Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu nimetleri haber vermişti .Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisi Hz. Yunus dan *aleyhisselam* daha hayırlı olduğu halde, insanların övünerek kendilerinin Hz. Yunus dan *aleyhisselam* daha üstün olduklarını söylemelerini yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

(مَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى)

"Bir kulun 'Ben Mettâ oğlu Yunus'tan daha hayırlıyım' demesi uygun olmaz."[533]

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى)

531 Duhâ, 93/11

532 İbn Mâce, Zühd, 37; Siracüddin Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri, el-Bedru'l-Münir, Ridâ', 7

533 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/159

"Kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah'a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir."[534]

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir adamın bir başkasını övdüğünü işitince ona, ***"Eğer seni duysaydı belini kırardı."*** demiştir.[535]

Mikdad *radıyallahu anh*, bir adamın Hz. Osman'ır *adıhna uhallay* yüzüne karşı övmekte olduğunu görünce övenin yüzüne toprak savurmuş ve şöyle demişti: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِذَا رَأَيْتُمْ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمْ التُّرَابَ)

"Başkalarını çokça övenleri (dalkavukları) gördüğünüzde yüzlerine toprak savurun."[536]

Şöyle bir hadiste rivayet edilmiştir:

(إِيَّاكُمْ وَالتَّمَادُحَ فَإِنَّهُ الذَّبْحُ)

"Birbirinizi övmekten sakının. Çünkü bu, adamı boğazlamak demektir."[537]

Tabii bu övünme şeklinde olursa mekruh görülmüştür. Ama Allah'ın verdiği nimetleri dile getirmek için söylenirse veya kişinin sahip olduğu nimetler, başkaları tarafından kendisinin yanında söylenirse, bundan ötürü bir zarar meydana gelmeyeceğini ümit ederiz. Ancak insanın kalbi için en faydalı olan şey, insanların kendisini övmelerine aldanmaması ve aldırış etmemesidir.

534 Necm, 53/32
535 [Bu rivayetin aslını kaynaklarda bulamadık. Musahhih]
536 Müslim ,Kitabu'ş -Şi'r, 4
537 İbn Mâce, Edep, 36

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِيناً فَسَآءَ قَرِيناً ﴿٣٨﴾﴾

38-"Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır."

Allah bilir ya bu ayetin manası şöyle olabilir: Cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve mallarını insanlara gösteriş için harcayanlara Allah alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. Bu ayette, kulun Allah rızasını gözetmeksizin yapmış olduğu amellerin ibadet sayılmayacağı ve karşılığında da sevap kazanmayacağına delil vardır. Çünkü gösteriş için yapılan amellerle hoşça anılma ve güzelce övülme amacı güdülmektedir. Bu da, dünyevî karşılık elde etmek için yapılan amellerin ibadet sayılmayacağı hususunda bizim için bir delil olmuştur. Mesela hac yaptırmak veya namaz kıldırmak ya da başka bir ibadeti yaptırmak üzere ücretle adam tutmak gibi. Bu amelleri ücret karşılığında yapan kişi, ibadet sevabı elde etmez. Bu gibi amellerin, dünyevî bir karşılık beklemeksizin sadece ibadet niyetiyle yapılmasından başka bir yolu bulunduğunu bilmiyoruz. Bununla da bu amelleri yapan kimsenin bunlar karşılığında ücret almasının caiz olmadığı, bu işleri yaptırmak üzere icar akdi yapılmasının batıl olduğu ispatlanmış oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيماً ﴿٣٩﴾﴾

39-"Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın verdiği rızıktan) gösterişsiz olarak) harcasalardı, kendilerine ne zarar gelirdi?"

Bu ayet, cebriyecilerin mezhebinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah'a iman etmeye ve Allah'ın verdiği rızıktan harcamaya güç-

leri olmasaydı, bu ayette onlar hakkında böyle denmesi doğru olmazdı. Onların bu konudaki mazeretleri apaçık ortadadır. Onlar, davet edildikleri imana ve mallarını Allah yolunda harcamaya güçlerinin olmadığını, buna imkân bulamadıklarını iddia etmektedirler. Tıpkı â'mâ kimse için, "Görseydi kendisine ne zarar gelirdi?"; hasta kimse için de "Sağlıklı olsaydı kendisine ne zarar gelirdi?" denilemeyeceği gibi. Bu ayet, onların yükümlü kılındıkları iman ve ibadetleri yapmama hususunda ileri sürdükleri mazeretin Allah tarafından geçerli sayılmadığına, onların bu görevleri yerine getirecek güçte olduklarına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثاً ﴿٤٢﴾)

42-"O kıyamet günü, Allah'ı inkar edip Peygamber'e isyan edenler, yer yarılıp içine girmiş olmayı isterler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler."

Yüce Allah, onların dünyadaki hallerini ve orada işlemiş oldukları amelleri ahirette kendisinden gizleyemeyeceklerini haber vermektedir. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın kendilerinin sırlarına vakıf olduğunu bilirler. Dolayısıyla yaptıklarını itiraf ederlerve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler. Bazıları demişler ki: Onlar sırlarını dünya da gizledikleri gibi ahirette gizleyemezler.

Yüce Allah, ahirette onların (وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) **"Rabbimiz Allah'a and olsun ki biz (O'na) ortak koşanlar değildik"**[538] diyeceklerini haber vermiştir, denilebilir. Böyle diyenlere şöyle cevap verilebilir: Bu birkaç şekilde anlaşılabilir .Şöyle ki:

1-Ahirette muhtelif yerler vardır. Bir yerde konuşanların sesleri ancak fısıltı şeklinde duyulabilir. Bir yerde günahkârlar yalan söyler ve "Biz kötü bir şey yapmadık. Rabbimiz Allah'a and olsun ki biz (O'na) ortak koşanlar

538 En'âm23/6 ,

değildik" derler. Bir yerde günahkârlar günahlarını itiraf ederler. Allah'tan kendilerini dünyaya geri göndermesini isterler. Bu görüş, Hasan'dan rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki :"(Allah'ın ayetindeki (**"Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler"** ifadesi, organlarının dile gelip suçlarını itiraf etmelerinden sonra bir temenni kapsamına girer."

2-**"Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler"** ifadesi, onların sözlerini gizlemelerine aldırış edilmez, anlamına gelmektedir. Çünkü dünya dayken işledikleri günahlar, Allah katında apaçık surette bellidir. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilebilir: Onlar sözlerini gizleyemezler. Çünkü Allah, onların gizlediklerini ortaya çıkarır.

3-Bazıları demişler ki: Onlar, sözlerini gizlemeye yeltenmediler. Çünkü onlar, kendi kuruntu ve vehimlerini ifade etmişlerdir. Bu da onları, söylemeleri gerekeni gizlemiş olmaktan çıkarmaz. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Cünüp Kimsenin Mescitten Geçmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُباً إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى أَوْ عَلٰى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُواً غَفُوراً ﴿٤٣﴾

43-"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yöne-

lip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."

Ayette Geçen Sarhoşluğun İzahı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette kastedilen sarhoşluk kelimesiyle neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

İbn Abbas *radıyallahu anh* Mücahit ,İbrahim ve Katade dediler ki :"Buradaki sarhoşlukla, içki içmekten ötürü meydana gelen sarhoşluk kastedilmiştir."

Mücahid ve Hasan, "bu ayeti içki haram kılınması neshetmiştir" dediler.

Dahhâk dedi ki: "Bununla uyku sarhoşluğu kastedilmiştir."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin sarhoş iken namaza yaklaşmaktan yasaklanması ne kadar doğrudur? Oysa sarhoş iken kişi, akıl noksanlığı bakımından çocuk gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetteki sarhoş kelimesiyle muhtemelen, akıl noksanlığı mükellefiyetini ortadan kaldıracak düzeye çıkmamış olan kişi kastedilmiştir. Farz namazı kılma vakti geldiğinde, sarhoş olmalarına sebep olacak şeyleri yapmaktan menedilmiş olmaları da muhtemeldir. Sarhoş iken kıldıkları namazı, ayık iken iade etmeleri gerektiğine delalet etsin diye bu yasağın gelmiş olması da muhtemeldir. İnerken ayette bu manaların tümünün kastedilmiş olması mümkündür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin, mükellefiyeti ortadan kalkmayacak derecede kendinden geçen sarhoş hakkında yorumlanması caiz ise bu haldeki sarhoşun namaz kılmasının yasaklanması ne derece doğrudur? Oysa bütün Müslümanlar, bu haldeki sarhoşun namaz kılmakla yükümlü olduğu hususunda ittifak halindedirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasan ve Katade'den rivayet edilen görüşe göre bu ayet neshedilmiştir. Ayetin neshedilmemiş olması da muhtemeldir. Bu takdirde ayetteki yasak, hafif derecede sarhoş iken

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile veya cemaat halinde namaz kılmamakla ilgili olabilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen sarhoşlukla ilgili en doğru te'vil, içki içme sonucu meydana gelen sarhoşluktur. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Uyuyan ve gözlerini uyku bürüyen kimseye sarhoş denmez. İçki içtiği için sarhoş olan kimseye gerçek anlamda sarhoş denir. Kelimeyi hakikî manasında yorumlamak gerekir. Bir delil olmadan hakikî manasını bırakıp mecazî olarak yorumlamak caiz olmaz.

2-Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Abdurrahman, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

*Ensardan bir adam bazı kimseleri davet etti. Davete katılanlar içki içtiler. Abdurrahman b. Avf radıyallahu anh akşam namazını kıldırmak üzere öne geçti. Kâfirun suresini okurken karıştırdı. Bunun üzerine Yüce Allah (*لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى*)* **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** *ayetini indirdi.*[539]

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) **"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: »Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır«"**[540] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bu ayeti indirdikten sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."

539 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 12/237
540 Bakara, 2/219

Sonra bunu da şu ayet neshetti:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ)

"Ey iman edenler! (Aklı örten (içki) ve benzeri şeyler, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir .Onlardan kaçının."[541]

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) **"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: »Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır«"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın*r adıhna uhallay* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bu ayeti indirdikten sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ) **"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."** Artık namaz vakitlerinde içki içmez oldular. Fakat yatsı namazını kıldıktan sonra içiyorlardı.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Meysere, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dua ettiğini rivayet etmiştir: "Allahım! Şarap hakkındaki hükmünü bize açıkla."

Bunun üzerine şu ayet indi:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Muğire, Ebu Rezin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

541 Mâide90/5 ,

Bakara suresindeki ayet (219. ayet) ile Nisâ suresindeki ayetten (43. ayet) sonra içki içtim. O zamanlar insanlar namaz vaktine kadar içiyorlardı. Namaz vakti olunca içmeyi bırakıyorlardı. Sonra içki, Mâide suresindeki (90.) ayetle haram kılındı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu raviler, ayette geçen sarhoşluk ile, içki içme sebebiyle meydana gelen sarhoşluğun kastedildiğini haber vermişlerdir. İbn Abbas ile Ebu Rezin'in bildirdiklerine göre sahabiler, ayetin inişinden sonra namaz vakitlerinde içki içmeyi bırakmışlar, ama namaz vakitleri dışında içmeye devam etmişlerdir. Bu da onların (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** ayetinden, farz namazı kılma zamanında sarhoş olacak şekilde içki içmenin yasak olduğunu anladıklarını göstermektedir. Bu da (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** ayetinin, namaz vakitlerinde içki içmenin yasak olduğunu ifade etmektedir.

Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: "Namaz vakitlerinde sizi sarhoş edecek kadar içki içmeyin. Aksi halde sarhoş vaziyette namaz kılmış olursunuz."

Namaz vakitlerinde içki içmeleri yasaklandı. Çünkü onlar vakti geldiğinde namaz kılmakla ibadet etmiş oluyorlardı. Namazı terk etmeleri ise yasaklanmıştı. Yüce Allah, (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** buyurmuştur. Bu ayetle de namazın farziyetinin neshedilmediğini öğrenmiş olmaktayız. Bu ayetin içeriğinde, namaz vakitlerinde sarhoş olma durumunu meydana getiren işleri yapma yasağı vardır. Bu, tıpkı namazı abdestsiz kılmanın yasak oluşu gibidir.

Nitekim konuyla ilgili ayet ve hadislerde şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."[542]

Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

542 Mâide6/5,

(لايَقْبَلُ اللهُ صَلاةً بِغَيرِ طُهوُرٍ)

"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez."[543]

Nitekim ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."

Burada cünüp iken namazı terk etmek değil temizlenmenin terk edilmesi yasaklanmıştır. Bu, cünüp veya abdestsiz kimsenin namazdan muaf tutulduğu anlamına gelmez. Ancak bu haldeyken namaz kılması yasaklanmıştır. Bununla beraber namazı kılmak için temizlenmekle emrolunmuştur.

Aynı şekilde sarhoş iken namaz kılmanın yasaklanmasıda, namaz öncesinde sarhoşluğa sebebiyet verecek işleri yapmanın haramlığına delalet etmektedir. Ama bu durumdaki kimsenin üzerinde namaz kılma yükümlülüğü devam etmektedir. Bu te'vil, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Rezin'in rivayetlerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Ayetin zahiri ve ifade ettiği mananın özü de açıkladığımız hususun doğruluğunu gerekli kılmaktadır. Bu te'vil, sarhoşken namaz kılmanın haramlığına dair selef ulemasından nakletmiş olduğumuz görüşlere de ters düşmemektedir. Zira namaz vakti geldiğinde sarhoş olacak şekilde içki içmekten yasaklanmış olmaları mümkündür. Bu da kalıcı bir haramlık olur. İçkinin içilmesi, namaz vaktinde sarhoş olma sonucunu doğuracak olursa içilmesi yasak olur. İçen de bu haldeyken kıldığı namazı ayıldığında iade etmekle yükümlü olur. Ya da sarhoş, namazını Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte ona cemaat olarak ya da başka bir cemaatle birlikte kılmaktan yasaklanmıştır. Bu manaların hepsine ayetin lafzının ihtimali olduğu için bunların doğru olması mümkündür.

543 Buhari, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

(حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..." kaydı, namaz kılması yasaklanan sarhoşun, ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş olan kişi olduğuna delalet etmektedir. Ne dediğinin farkında olan sarhoş ise namaz kılma yasağının kapsamına girmemektedir. Bu, mezkûr yasakla ilgili anlattığımız te'vilin doğruluğunu teyit etmektedir. Yani yasak, namaz kılmayla değil, içki içmekle ilgilidir. Çünkü ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş olan kişinin namaz kılmakla mükellef kılınması caiz değildir. Bu durumdaki kişi deli, uykudaki kişi ve aklı ermeyen çocuk gibidir. Ne dediğinin farkında olan sarhoş ise namaz kılma yasağına muhatap değildir. Ne dediğinin farkında olan sarhoşun namaz kılmasının mübah olacağı, mezkûr ayetten anlaşılmaktadır. Bu da ayetin içki içmeyi yasakladığına, ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş haldeyken namaz kılmayı yasaklamadığına delalet etmektedir. Çünkü aklî melekesi çalışmayan sarhoşu namaz kılmakla yükümlü kılmak caiz değildir. Bu da hüküm ifade eden sarhoşluğun, kişinin aklî melekesinin çalışmadığı bir sarhoşluk olduğuna delalet etmektedir. Bu da haddi gerektiren sarhoşluğu, kadını erkekten ayırdedemeyecek derecede sarhoş olma hali şeklinde tarif eden Ebu Hanife'nin söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Aklî melekesi çalışmayan sarhoş, kadını erkekten ayırdedemez.

(حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..." kaydı, namazda kıraatin farz olduğuna delalet etmektedir. Sarhoş kişi kıraat farizasını düzgün bir şekilde yerine getiremeyeceği için namaz kılmaktan menedilmiştir. Kıraat eğer namazın rükün ve farzlarından olmasaydı, onu düzgün bir şekilde yerine getiremeyen sarhoş, namaz kılmaktan men edilmezdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, namazda kıraatin farz olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü (حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ) **"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..."** ifadesinde, ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş iken kişinin namaz kılmasının yasaklandığı bildirilmektedir. Bu ifadede kıraatten söz edilmemektedir. Ayette sadece ne dediğini bilememe

durumundan söz edilmektedir. Bu da her türlü söz ve kelamla ilgilidir. Bu derecede sarhoş olan bir kimsenin namaza niyet etmesi ve diğer rükünleri yerine getirmesi sahih olmaz. Bununla birlikte bu kişi, kendisinin abdestli olup olmadığını da bilemez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Senin de dediğin gibi ne dediğini bilemeyecek derecede sarhoş olan kimsenin namazın hiçbir farzını yerine getirmesi sahih olmaz. Ancak özel olarak kıraatten söz edilmesi, namazın sözlü farzı oluşundan dolayıdır. Çünkü bu derecede sarhoş olan kimsenin, kıraat farizasını yerine getirmesi sahih olmadığı gibi mümkün de değildir .Çünkü sarhoşun kıraatte bulunmasına imkân yoktur. Bilindiği gibi kıraat de namazın farzlarındandır.

Bu, şu ayetlere benzemektedir:

(وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ)

"Namazı dosdoğru kılın."

Bu ayet, namazda kıyam farizasının bulunduğunu ifade etmektedir.

(وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."[544]

Ayetin bu kısmı da namazda rükû'nun farz olduğuna delalet etmektedir.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın" ayetine gelince ilim ehli kimseler bunun te'vilinde nizaa düşmüşlerdir.

544 Bakara, 2/43

Minhal b. Amr'ın bildirdiğine göre Hz .Alir *adı hna uhallay*ayeti şöyle te'vil etmiştir: "Yolcu olmanız ve namaz kılmak için teyemmüm edecek bir şey de bulamamanız durumunda namaza yaklaşmayın."

Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Miclez, İbn Abbas'ınr *adıhna uhallay* benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir. Mücahid'in de benzer görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, "Ayette kastedilen mana, cünüp iken mescidin bir kapısından girip diğer kapısından çıkmaktır" dediği rivayet edilmiştir.

Atâ b. Yesar, mezkûr ayetin te'viliyle ilgili olarak İbn Abbas'ın da *radıyallahu anh* buna benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

Said b. Müseyyeb, Atâ, Amr b. Dinar ve diğer bazı tabiilerin de aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Cünübün mescitten geçmesi hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كَانَ أَحَدُنَا يَمُرُّ فِي الْمَسْجِدِ مُجْتَازًاوَهُوَ جُنُبٌ)

"Birimiz cünüp olduğu halde mescidin içinden geçip giderdi."[545]

Atâ b. Yesar dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazı adamlar cünüp olurlardı. Abdest alır, sonra mescide gelir ve orada (birbirleriyle) konuşurlardı."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "Cünüp kimse mescitte oturmaz. Ama içinden geçip gidebilir."Hasan'ın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Abdullah'tan da benzer bir rivayet gelmiştir.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ) **"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken ... namaza yaklaşmayın"** ayeti hakkında en sahih te'vil, Şüreyk'in Abdülkerim el-Cezeri vasıtasıyla Ebu Ubeyde'den yapmış

545 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/621

olduğu şu rivayettedir: "Cünüp kişi mescidin içinden geçip gidebilir. Ama içerisinde oturamaz."

Bunu Muammer de Ebu Ubeyde aracılığıyla Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Muammer'den başkasının bunu Abdullah'tan merfu olarak rivayet etmediği söylenir. Başkaları bunu mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "İster oturmak ,ister içinden geçip gitmek maksadıyla olsun ,temiz olandan başkası mescide giremez."Mâlik b. Enes ile Sevri de bu görüştedirler.

Leys dedi ki: "Cünüp kimsenin mescidin bir kapısından girip diğer kapısından çıkıp gitmesi caiz değildir."

Şafiî dedi ki: "Cünüp kişi, içinde oturmamak şartyla mescidin içinden geçip gidebilir."

Cünübün mescidin içinden geçip gitmesinin caiz olmayışının delili şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cesret binti Decace, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiğinde ashabının evlerinin kapısı mescide taraf açılıyordu. **"Şu evlerin yönünü mescitten başka tarafa çevirin"** buyurdu. Sonra kendi evine girdi. Ama halk kendileri hakkında bir ruhsat gelir ümidiyle evlerinde bir tadilat yapmadı.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* daha sonra evinden dışarı çıktığında şöyle buyurdu:

(وَجِّهوا هذه البُيوتَ عن المسجِدِ، فإنّي لا أُحِلُّ المسجِدَ لحائِضٍ ولا جُنُبٍ)

"Şu evleri mescitten başka tarafa çevirin .Ben ,mescidi âdetliye ve cünübe kesinlikle helal kılmam."[546]

Bu hadis, bizim anlattıklarımızın isabetli olduğuna iki yönden delalet etmektedir.

1-***"Ben, mescidi âdetliye ve cünübe helal kılmam"*** ifadesinde, bu haldeki kimselerin mescidin içinde oturmalarıyla içinden geçip gitmeleri arasında bir ayrım yapılmamış ve her ikisi aynı hükme tabi kılınmıştır.

2-Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cünüp olduklarında mescidin içinden geçmesinler diye ashabına, evlerinin kapılarını mescitten başka tarafa açmalarını emretmişti. Eğer cünüp kimselerin mescidin içinde oturmalarını önlemeyi kastetmiş olsaydı, "Şu evleri mescitten başka tarafa çevirin. Ben ,mescidi âdetliye ve cünübe kesinlikle helal kılmam" demesinin bir anlamı olmazdı. Çünkü mescide girdikten sonra içeride oturmalarının, evlerinin kapısının mescide taraf açılmasıyla bir ilgisi yoktur. Bu da şunu ispatlıyor: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cünüp olduklarında mescitten geçmek mecburiyetinde kalmamaları için sahabilere, evlerinin kapısını mescitten başka tarafa açmalarını emretmişti. Çünkü evlerinin mescide taraf açılan kapısından başka kapısı yoktu.

Süfyan b. Hamza'nın bildirdiğine göre Kesire b. Zeyd, Muttalib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ali b. Ebi Talib'den *radıyallahu anh* başkasının cünüp olarak mescitte oturmasına ve oradan geçmesine izin vermiş değildir. Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh*, cünüp iken mescide girer ve oradan geçerdi. Çünkü evi mescidin içindeydi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, cünüp iken mescitte oturmalarını sahabilerine yasakladığı gibi oradan geçmelerini de yasakladığı bu rivayette haber verilmiş olmaktadır.

Bazı Sahabilere İmtiyaz Tanındığına Dair Gelen Rivayetler

Cünüp olarak mescide girme konusunda Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* imtiyaz tanındığı doğrudur. Ravinin "Çünkü evi mescidin içindeydi" demesi ise kendisinin bir zannıdır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birinci

546 Ebu Davud, Taharet, 90

hadiste, kapıları mescide taraf açılan evlerin kapılarının mescitten başka tarafa açılmasını emretmişti. Ama evleri mescidin içinde diye o evlerin sahiplerinin cünüp halde mescitten geçmelerini mübah kılmamıştı.

Böyle bir imtiyaz, başkalarından ayrı olarak sadece Hz. Ali'ye tanınmıştı. Tıpkı Cafer-i Tayyar'a "Onun iki kanadı var" diyerek diğer şehitlerden ayrı bir üstün özellik atfetmesinde olduğu gibi.

Cünüp haldeyken şehit edilen Hanzala'ya ***"onu meleklerin yıkadığını gördüm"*** diyerek diğer şehitlerden ayrı bir üstün özellik atfetmesinde olduğu gibi. Cebrail *aleyhisselam* onun suretine girerek geldiği için Dihye el-Kelbi'ye diğer sahabilerden ayrı bir üstün özellik atfetmesinde olduğu gibi.

Bitlerin kendisine eza vermesinden şikâyet ettiği için Zübeyr'e *radıyallahu anh*, ipekli elbise giymeyi mübah kılma imtiyazını tanımasında olduğu gibi .Bununla da ispatlanmış oluyor ki ,cünüp iken gelip geçme şeklinde de olsa başka şekilde de olsa diğer insanlar mescide girmekten menolunmuşlardır.

(كَانَ أَحَدُنَا يَمُرُّ فِي الْمَسْجِدِ مُجْتَازًاوَهُوَ جُنُبٌ)

"Birimiz cünüp olduğu halde mescidin içinden geçip giderdi."

Cabir'in *radıyallahu anh* bu rivayetinde bir hüccet yoktur. Çünkü rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumu bildiği ve kabul ettiği bildirilmemektedir.

Aynı şekilde Atâ b. Yesar'dan gelen "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazı adamlar cünüp olurlardı. Abdest alır, sonra mescide gelir ve orada (birbirleriyle) konuşurlardı" rivayetinde de muhalifimizi destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü rivayette Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* onların bu durumundan haberdar olduğundan ve bunu kabullendiğinden söz edilmemektedir. Ya da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında cünübün mescide girmesi yasaklanmazdan önce, bazı sahabiler cünüp olduklarında sadece abdest alarak mescitte oturup arkadaşlarıyla sohbet etmiş olabilirler. Bütün bu rivayetler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelmiş olsa, sonra da nakletmiş olduğumuz yasaklayıcı rivayet gelmiş olsa, yasaklayıcı olan rivayet tercihen kabul edilir. Çünkü o,

mübah kılan rivayetin üzerine ve ondan sonra gelmiştir .Cünüp vaziyette mescitte oturmanın mescide saygıdan dolayı haramlığı fakihlerin ittifakıyla sabit olduğuna göre, cünüp vaziyette mescitten geçmenin de mescide saygıdan dolayı haram olması gerekir .Çünkü cünüp iken mescitte oturmanın haramlığının illeti ,kişinin cünüp olmasıdır. Mescitten cünüp olarak geçen kişide de bu illet vardır. Kişinin başkasının mülkünde sahibinden izinsiz olarak oturması yasak olduğu gibi, oradan geçmek de oturmak hükmündedir. Aynı şekilde cünüp olarak mescitte oturmak haram olduğu gibi, oradan geçmenin de anlattığımız sebeplerden dolayı haram olması gerekir. Her iki durumun haramlık illeti, cünüp olarak orada bulunmaktır.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."

Bu ayeti cünüp vaziyette mescitten geçmenin mübah olacağı şeklinde te'vil edenler vardır. Bu ayeti, seferi kişinin su bulamayıp teyemmüm etmesi şeklinde yorumlayan Hz. Ali ile İbn Abbas'ın*r adı hna uhallay*te'vili, cünüp vaziyette mescitten geçip gitme şeklinde yorumlayanların te'vilinden daha uygundur. Çünkü (لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى) **"Sarhoş iken namaza yaklaşmayın"** ayeti ve devamı sarhoş veya cünüp iken mescide girmeyi değil, namaz kılmayı yasaklamaktadır. Ayetin lafzının hakikat manası böyledir.

Mefhum-u muhaliften hareket ederek ayetteki yasağın mescide girmekle ilgili olduğunu söylemek, kelamın hakikat manasından vazgeçip mecaz manasına yönelmektir. Bu durumda namaz, kılındığı yerden ibaret olacaktır. Tıpkı civar, bitişiklik veya sebebiyet dolayısıyla bir şeyi kendi adından başka bir şeyin adıyla adlandırmada olduğu gibi.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ)

"Manastırlar, kiliseler, havralar ve namazlar (namaz kılınan camiler) muhakkak yerle bir edilirdi."[547]

547 Hac, 22/40

Ayette geçen (صَلَوَاتٌ) kelimesiyle salatın yani namazın kılındığı yer kastedilmiştir. Bir kelimeyi hakikî manasında yorumlamak mümkün iken, bir delil olmaksızın onu mecazî manada yorumlamak caiz olmaz. Mezkûr ayetteki cünüpken namaz kılma yasağını mescide girme yasağı şekline dönüştürmeyi gerektiren bir delil yoktur .Ayetin devamında, kastedilen mananın cünüp vaziyette mescide girmenin değil, namazın yasaklandığına delalet vardır.

O delil de şudur:

(حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)

"...ne söylediğinizi bilinceye kadar..."

Mescide girerken okunması şart olan bir ayet veya dua yoktur ki sarhoş kişi bunu okuyamayacağı için mescide girmesi yasaklanmış olsun. Ama namaz kılarken okunması şart olan ayet ve dualar vardır ve sarhoş kişi bunları okuyamayacağı için de bu haldeyken namaz kılması yasaklanmıştır. Bu da ayette kastedilen hakikî mananın namaz kılmanın yasaklanması olduğuna delalet etmektedir. Yasaklanan fiilin mescide girmek değil de namaz olduğu yorumunu yapanların te'vili, ayetin zahirine ve hakikatine uygun düşmektedir.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yolcu olmanız durumu müstesna, cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın" ayetinde kastedilen mana, seferi kimsedir. Çünkü seferi kimseye yolcu denir. Seferi kimseye yolcu denmeseydi, Hz. Ali ile İbn Abbas *radıyallahu anh* ayeti bu şekilde te'vil etmezlerdi. Çünkü ayeti, mutabık olmayacağı bir manaya yorumlayıp te'vil etmek hiç kimse için caiz değildir. Seferi kimseye yolcu dendi. Çünkü o yol üzerindedir. Ona yoloğlu anlamına gelen (اِبْنُ السَّبِيل) de denmektedir. Yüce Allah, sefer halindeyken yolcunun cünüp de olsa (su bulamaması halinde) teyemmüm edip namaz kılmasını mübah kılmıştır .Buna göre mezkûr ayet iki manaya delalet etmektedir .Şöyle ki:

1-Cünüp kimsenin, su bulamadığında teyemmüm ederek namaz kılması caizdir.

2-Teyemmüm, cünüplüğü ortadan kaldırmaz. Çünkü teyemmüm etmiş olduğu halde yolcuyu Cenab-ı Allah cünüp olarak adlandırmıştır. Ayeti sarhoş veya cünüp iken namaz kılmanın yasaklanması şeklinde yorumlayıp te'vil etmek, bu haldeyken mescide girip oradan geçmenin yasaklığı şeklinde yorumlayıp te'vil etmekten evladır.

(حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"...Yıkanıncaya kadar..."

Buna göre gusletmek, cünüp kimsenin namaz kılmasının mübah olması için bir gaye/sınır olarak belirlenmiştir. Bu sınır tamamen geçilmedikçe yani gusül tamamlanmadıkça namaz kılmak mübah olmaz. Yani su mevcut iken ve zarara uğrama endişesi olmaksızın kullanma imkânı da varken guslünü tamamlamadıkça cünüp kimsenin namaz kılması caiz olmaz. Bu da gayenin, bazen kendisinden önceki cümleye dâhil olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da geceye kadar orucu tam tutun."[548]

Bu ayette gaye/sınır olan gece, kendisinden önceki cümlenin dışında kalmaktadır. Çünkü gece başlar başlamaz oruç sona ermektedir. Zira (حَتّٰى) edatı gaye ve sınır bildirdiği gibi, (اِلَى) edatı da gaye ve sınır bildirmektedir. Bu da gaye'nin kendisinden önceki kelama bazen dâhil olmasının, bazen de o kelamın dışında kalmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Kendisinden önceki kelama dâhil olup olmaması delile bağlı bir durumdur. Mâide

548 Bakara, 2/187

suresine vardığımızda, cünüplüğün mana ve ahkâmını, hasta ve seferi kimselerle ilgili hükümleri inşallah orada anlatacağız.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللهِ مَفْعُولاً ﴿٤٧﴾)

47-"Ey kendilerine kitap verilenler! Bir takım yüzleri silip de tersine çevirmeden, yahut Cumartesi halkını lanetlediğimiz gibi onları lanetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat'ı (doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur'an'a) iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."

Bu ayet, mezhebimiz müçtehitlerinin şu görüşlerinin doğruluğuna delalet etmektedir: Bir adam karısına, "Falan adam gelmezden önce boşsun" derse, o adam gelse de gelmese de karısı derhal boş olur. Bazı fakihlerin, "O adam gelmedikçe kadın boşanmış olmaz. Çünkü falanın gelmesinden önce denmişti. Ama o adam da gelmedi" dedikleri nakledilmiştir. Doğru olan, mezhebimiz müçtehitlerinin söylediğidir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا)

"Ey kendilerine kitap verilenler! Birtakım yüzleri silip de tersine çevirmeden, yanınızda bulunanı (Tevrat'ı (doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba) Kur'an'a) iman edin."[549]

549 Nisâ, 4/47

Yüzler silinip tersine çevrilmeden iman etme emrinin verilmesi sahih bir emirdi. O aşamada yapılan iman da sahih bir imandır. Bu, şu ayetteki emre benzemektedir:

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا)

"Eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler." [550]

Eşle temasta bulunmazdan önce köle azad etme emrinin verilmesi sahih bir emirdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüzlerin silinip tersine çevrilmesinden önce iman etme emrinin verilmesi, İslam'a girmeyen Yahudilere Allah tarafından yapılan bir tehdittir. İslam'a girmedikleri halde tehdit edildikleri şey meydana gelmedi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: O Yahudilerden bazıları Müslüman oldular. Mesela aralarında Abdullah b. Selam, Salebe b. Sa'ye, Zeyd b. Sa'ne, Esed b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrik ve diğerlerinin de aralarında bulunduğu bir Yahudi cemaati Müslüman olmuştu. Acil tehdit, Yahudilerden hiçbirinin Müslüman olmaması halinde söz konusu olacaktı. Ya da tehditte belirtilen yüzlerin silinip ters çevrilmesi olayı ahiretle ilgili bir olaydır. Çünkü Müslüman olmadıkları takdirde, tehdidin dünya da gerçekleşeceğine ilişkin bir kayıt ayette yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَآءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلاً ﴿٤٩﴾)

49-"Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez."

550 Mücadele3/58 ,

Hasan, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Burada kastedilen, Yahudi ve Hristiyanların şu sözüdür: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız."Bir de, "Yahudi ve Hristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler."

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayette kastedilen, dünyevî bir şeyler elde edebilmek için insanların birbirlerini temize çıkarmalarıdır."

Yasaklanmış Olan Temize Çıkarma Şekli

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yasaklanmış olan, Yahudi ve Hristiyanların ayette belirtilen şekilde kendilerini temize çıkarmalarıdır.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ)

"Kendinizi temize çıkarmayın."[551]

Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِذَا رَأَيْتُمْ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمْ التُّرَابَ)

"Başkalarını çokça övenleri (Dalkavukları) gördüğünüzde yüzlerine toprak savurun."[552]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَا اٰتيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ فَقَدْ اٰتَيْنَا اٰلَ اِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكاً عَظِيماً ﴿٥٤﴾)

54-"Yoksa, insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümranlık da vermiştik."

551 Necm, 53/32
552 Müslim ,Kitabu'ş-Şi'r, 4

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, Dahhâk, Süddi ve İkrime'nin bu ayette geçen "insanlar" kelimesiyle özel olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Katade ise bu kelimeyle Arapların kastedildiğini söylemiştir. Başkaları ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabının kastedildiğini söylemişlerdir. Bu te'vil daha isabetli olabilir. Çünkü ayetin başında önce Yahudilerden söz edilmiştir .Onlar önceleri kendi dinî kitaplarında Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak geleceğini, onun evsafını ve peygamberlik halini okuyorlardı. O geldiğinde kendilerinin Arapları öldüreceklerini söyleyerek Arapları tehdit ediyorlardı. Çünkü Arapların Hz. Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olmayacaklarını iddia ediyor ve onun İsrailoğulları arasından çıkacağını zannediyorlardı. Cenab-ı Allah onu İsmail *aleyhisselam* neslinden bir peygamber olarak gönderince bu defa Yahudiler Arapları kıskandılar; Hz. Peygamberin nübüvvetine inanmadılar ve onun hakkında bildiklerini de inkâr ettiler.

Nitekim bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواْ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ)

"Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler."[553]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ)

"Kitap ehlinden birçoğu, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler."[554]

553 Bakara, 2/89
554 Bakara, 2/109

Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Araplar arasından çıkan bir peygamber olarak risaletle görevlendirilmesinden sonra Yahudiler, kıskançlıklarından ötürü Araplara açıkça düşmanlık etmeye başladılar. Ayetin manasından açıkça anlaşılan odur ki, onlar hem Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem*, hem de Arapları kıskanıyorlardı. Hased/kıskançlık, nimete mazhar olan kimsenin, nimetini kaybedip ondan mahrum kalmasını temenni etmektir. Bu sebeple denilmiş ki: "Herkesi razı edebilirsiniz. Ama kıskanç/hasetçi kimseyi razı edemezsiniz. Çünkü kıskandığı nimetin yitip gitmesinden başka hiçbir şey onu razı etmez. Gıpta/imrenmek ise yerilen bir şey değildir. Çünkü bu, başkasının sahip olduğu nimetin yitip gitmesini istemeden onun misline sahip olmayı temenni etmektir. Hatta imrenilen ve gıpta edilen nimetin sahibinin elinde kalmasından da memnuniyet duymaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَاراً كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيزاً حَكِيماً ﴿٥٦﴾﴾

56-"Şüphesiz ayetlerimizi inkar edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu ayetin açıklaması sadedinde denildi ki: 'Onların yanan derilerinin yerine Allah yeni deriler yaratacaktır.' Bu görüşü dillendirenler derler ki: Deri, insanın bir parçası değildir. Et ve kemik de öyle. Aslında insan, şu beden elbisesine bürünen ruhtur. Deri, insanın bir parçasıdır ve insan, bütünüyle şu şahıstan ibarettir, diyenler şöyle derler: Deriler yenilenir ve yanmamış olduğu zamandaki haline döner. Bu, tıpkı şuna benzer: Kırılan bir yüzük yeniden kalıba döküldüğünde onu gören, 'Bu öncekinden başka bir yüzük' der. Gömleğini kesip kaftan yapan bir kimse yeni diktiği kaftanını gördüğünde 'Bu o gömlek değil' der. Bazıları ayette geçen deriler kelimesiyle cehennemliklere giydirilen giysinin kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak bu, zorlama bir te'vildir. Çünkü giysiye deri denmez. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Yüce Allah, Emaneti Sahibine Teslim Etmeyi Emretmiştir.

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا ۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً ﴿٥٨﴾)

58-"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

Tefsir âlimleri, bu ayette emanetleri ehline vermekle emrolunanların kimler olduğu konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Zeyd b. Eslem, Mekhul ve Şehr b. Havşeb, bunların Müslümanları yönetenler olduğunu söylemişlerdir.

İbn Cüreyc dedi ki :"Bu ayet, Osman b. Talha hakkında indi. Yüce Allah, Kâbe'nin anahtarlarının ona geri verilmesini emretti."

İbn Abbas*r adıhna uhallay*, Ubeyy b. Kâ'b *radıyallahu anh*, Hasan ve Katade dediler ki: "Ayette kastedilen, emanet olarak kendisine bir şey bırakılmış olan herkestir."

Bu, evla olan bir te'vildir. Çünkü (اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ) **"Allah, size emrediyor"** ifadesi genel olup bütün mükellefleri ilgilendirmektedir. Bir delil olmaksızın bu ayetin genel hükmünü insanların bir kısmıyla sınırlı tutmak caiz olmaz. Ayeti Müslümanları yönetenlerle ilgili sayanlar, devamındaki şu ifadeye bakmışlardır:

(وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ)

"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."

Buradaki hitap Müslüman yöneticilere olduğu için başında geçen emanetleri ehline verme emrinin de bunlara hitap etmesi gerekir. Bazıları

bu görüşü dillendirseler de hakikat böyle değildir. Çünkü ayetin baş tarafı herkese yönelik genel bir hitap olabilir. Buna engel bir durum yoktur. Ama bu genel emre atfedilen adaletle hükmetme emrinin, anlattığımız gibi Müslüman yöneticilere yönelik olmasına mani bir durum yoktur. Bunun Kur'an'da ve diğer yerlerde örnekleri vardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İnsana güvenilip yanına bırakılan şey emanettir. Emanetçinin de kendisine emanet olarak bırakılan şeyi sahibine teslim etmesi gerekir. Vedia denilen ve bir süreliğine yanında tutması için bir kişiye teslim edilen bir eşya veya para da emanettir. Bu eşyayı yanında tutan kişinin, sahibi istediği zaman ona teslim etmesi gerekir. Emanetin telef olması durumunda emanetçinin sorumlu tutulamayacağı hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri görüş birliği etmişlerdir. Bazı selef ulemasının ise telef olan emaneti emanetçinin tazminle yükümlü olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

Mesela Şa'bi, Enes'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam bir eşyasını taşımamı istedi. Eşyası elbise ve kumaşlarımın arasında zayi oldu. Ömer b. Hattab, adamın eşyası için kendisine tazminat ödememe hükmetti."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Sirin, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(اُسْتُوْدِعْتُ سِتَّةَ آلاَفٍ فَذَهَبَتْ فَقَالَ لِي عُمَرُ : ذَهَبَ لَكَ مَعَهَا شَيْءٌ ؟
قُلْتُ : لاَ قَالَ : فَضَمَّنَنِي)

"Altı bin dirhem para bana emanet olarak bırakıldı. Paralar kayboldu. Hz. Ömer bana, "O paralarla birlikte senin de bir şeyin kayboldu mu?" diye sordu. Ben 'Hayır' deyince, tazminat ödememe hükmetti."[555]

Haccac'ın bildirdiğine göre Ebu Zübeyr ,Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adama bir eşya emanet olarak bırakıldı. Adamın kendi eşyaları arasında o eşya da telef olup gitti. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, 'O, emanettir' diyerek adamı tazminat ödemeye mahkûm etmedi."

555 İbn Ebi Şeybe, Musannef, Büyu ve'l Akdiye, 179: 6/401,

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اسْتُودِعَ وَدِيعَةً فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ)

"Bir kimsenin yanına emanet eşya bırakılır (da o eşya telef olur)sa o kimse tazminatla yükümlü olmaz."[556]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Çoban ve emanetçi ,uhdesindeki malın zayiinden ötürü sorumlu olmaz."[557]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Emanetçi, uhdesindeki malın zayiinden ötürü sorumlu olmaz" ifadesi, ariye/ödünç malın zayi olmasından dolayı tazminat ödenmesinin gerekmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü ariye/ödünç mal ariye/ödünç alanın yanında emanettir. Ariye/ödünç veren kişi kendisine güvendiği için malını onun yanına emanet bırakmıştır. Emanetçinin, kasıt ve tecavüzü olmaksızın yanındaki emanetin zayi olması durumunda tazminat ödemekle yükümlü olmayacağı hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* emanetçiyi zayi olan emanetten ötürü tazminata mahkûm etmesi, belki de emanetçinin tazminat ödemeyi gerektiren bir şey yaptığını itiraf etmesinden dolayıdır.

[Zayi Olan Ariye/Ödünç Mal İçin Tazminat Ödenmesinin Hükmü]

Zayi olan ariye/ödünç mal için tazminat ödemenin gerekip gerekmediği hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koyduktan sonra, fakihler de bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

556 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/473
557 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/289

Hz. Ömer, Hz. Ali, Cabir, Şureyh ve İbrahim'den rivayet edilen görüşe göre zayi olan ariye/ödünç mal için tazminat ödenmez.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*, "Tazminat ödenmesi gerekir" dedikleri rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Telef olması halinde ariye/ödünç mal için tazminat ödenmez." İbn Şübrüme ,Sevri ve Evzai de bu görüştedirler.

Osman el-Betti dedi ki: "Bir malı ariye/ödünç alan kişi o malın telef olması halinde tazminat ödemekle yükümlü olur. Yalnız hayvan ve koşum takımı bu hükmün dışındadır. Ancak mal sahibi bunları ariye/ödünç olarak verirken, telef olduğu takdirde tazminat isteyeceğini şart koşmuş ise o zaman ariye/ödünç alan kişinin bunlar için de mal sahibine tazminat ödemesi gerekir."

Mâlik dedi ki: "Ariye/ödünç olarak verilen hayvan telef olursa onun için tazminat ödenmez. Ancak ariye/ödünç olarak verilen takı, elbise ve benzeri şeyler telef olurlarsa onlar için tazminat ödenir."

Leys dedi ki: "Telef olan ariye/ödünç mal için tazminat ödenmez. Lâkin emiru'l müminin Ebu Abbas bana yazılı emir göndererek tazminat ödenmesine hükmetmemi istedi. Bu gün artık tazminat ödenmesi gerektiği şeklinde hüküm verilmektedir."

Şafiî dedi ki: "Telef olan her ariye/ödünç mal için tazminat ödenmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ariye/ödünç alanın kusuru veya kastı olmaksızın telef olan ariye/ödünç mal için tazminat ödemenin gerekmeyişinin delili şudur: Ariye/ödünç veren kişi, malını kendisine teslim ederken ariye/ödünç alana güvenmiş ve onu emin bir kimse bilmiştir. Emin bir kimse olduğuna göre onun tazminat ödemesi gerekmez.

Zira biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştik :***"Emanetçi, uhdesindeki malın zayiinden ötürü sorumlu olmaz."***

Bu da emanetçilerin tazminat ödemekle yükümlü olmadıklarına dair genel bir kuraldır. Ariye/ödünç mal, sahibinin izniyle ve de tazminat şartı koşulmaksızın teslim alınmış olduğuna göre, telef olduğu takdirde tıpkı emanet malda olduğu gibi tazminat ödenmez. Şunu da belirtmeliyiz ki, kendisinden yararlanmak üzere kiralanan bir elbise için tazminat şart koşulmamışsa, telef olduğu takdirde tazminat ödemek gerekmez. Kiralık elbisede hüküm böyleyken ariye/ödünç olarak alınan malda haydi haydi tazminat ödemek gerekmez. Çünkü ariye/ödünç olarak alınan mal için tazminat ödemek herhangi bir şekilde şart koşulmuş değildir. Diğer taraftan kiralama şeklinde sahibinden teslim alınan bir mal, kendisinden yararlanmak üzere teslim alınmıştır. Telef olması durumunda onun için tazminat ödemek gerekmez. Buna göre ariye/ödünç mal için de tazminat ödemek gerekmez. Çünkü o da kendisinden yararlanmak için teslim alınmıştır. Keza hibenin de kendisine hibe edilen kişi tarafından tazmin edilmesi gerekmez. Çünkü kendisine hibe edilen kişi, bedelini tazmin etme şartı olmaksızın hibeyi sahibinin izniyle teslim almıştır. Hibe, bir iyilik ve bağıştır. Ariyenin/ödüncün de bu hükme tabi olması gerekir. Çünkü o da bir iyilik ve bağıştır.

Şunu da belirtmeliyiz ki ,kullanım sebebiyle ariye/ödünç malda bir noksanlık meydana gelirse, ariye/ödünç alanın bu noksanlığın bedelini mal sahibine tazminat olarak ödemesinin gerekmediği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ariye/ödünç alan kişi teslim almış olduğu halde ariye/ödünç malın bir kısmı için tazminat ödemek gerekmediğine göre, telef olması durumunda tamamı için de tazminat ödemek gerekmez. Zira tazmin edilmesi teslim alınması şartına bağlı olan bir şeyin bir kısmının da tamamının da hükmü aynıdır. Gasp etme ve fasid bir alışverişe dayanarak teslim almada olduğu gibi. Vedia ve diğer emanetlerde olduğu gibi, ariye/ödünç malın da bir kısmının eksilmesi sebebiyle tazminat ödemenin gerekmediği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Buna göre ariye/ödünç malın tamamının telef olması durumunda da ariye/ödünç alan kişinin tazminat ödemesi gerekmez.

Ariye/ödünç konusuyla ilgili Safvan b. Ümeyye hadisinin kelimeleri üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bazı raviler bu hadiste tazminattan söz etmişken bazıları tazminat konusuna hiç değinmemişlerdir.

Şerik'in bildirdiğine göre Ümeyye, babası Safvan b. Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huneyn Savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ariye/ödünç olarak Safvan b. Ümeyye'den demirden yapılma zırhlar istedi. Safvan ona, "Bedeli tazmin edilecek değil mi ya Muhammed?" diye sordu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* "Tazmin edilecek" diye cevap verdi. Zırhların bir kısmı zayi oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (إِنْ شِئْتَ غَرِمْنَاهَا لَكَ) **"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"** *dedi.*[558]

Safvan ise şöyle cevap verdi: "Hayır ya Resûlallah! Bedelini almaktan çok Müslüman olmayı arzu ediyorum!"

Bu hadisi İsrail, Abdülaziz b. Refi'den, o da Ebu Melike'den, o da Safvan b. Ümeyye'den almak şeklinde başka bir tarikten rivayet etmiştir. Bu rivayette şöyle denmektedir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan b. Ümeyye'den ariye/ödünç zırhlar aldı .Bu zırhların bazısı zayi oldu .Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (إِنْ شِئْتَ غَرِمْنَاهَا لَكَ) ***"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"*** dedi. Safvan da "Hayır ya Resûlallah!" dedi.

Şerik bu hadisin senedini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırmış ve hadiste tazminattan bahsetmiştir. İsrail ise maktu olarak rivayet etmiş ve tazminat konusuna değinmemiştir.

Katade, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huneyn savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan b. Ümeyye'den ariye/ödünç *zırhlar aldı .Safvan* ,"Bunlar için ödeme yapılacak mı, ariye mi/ödünç mü ya Resûlallah?" diye sordu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet"*** dedi.[559]

Cerir'in bildirdiğine göre Abdülaziz b. Refi, Abdullah b. Safvan sülalesinden bazı kimselerin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn savaşına gitmek istedi…"

Ravi bundan sonra hadisin devamını anlatmış ancak tazminat konusuna değinmemiştir. Denilir ki: Bu hadisin ravileri arasında Cerir b.

558 Taberani, el-Mu'cemü'l-Kebir: 8/50
559 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 11/300

Abdülhamid'den daha sağlam hafızalı, duyduklarını muhafaza eden ve aklında tutan başka biri yoktur. O, rivayetinde tazminattan söz etmemiştir. Raviler birbirlerine denk olurlarsa o zaman hadis muzdarip[560] hale gelir.

Ebu Ümame ve diğerleri tarafından başka haberlerde rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ)

"Ariye/ödünç mal (sahibine) teslim edilir."[561]

Safvan hadisinde tazminat ifadesi sahih olarak yer almakta ise bunun anlamı şudur: "Malın sana teslim edilinceye kadar benim sorumluluk ve kefaletim altındadır."

Nitekim Safvan hadisinin bazı rivayetlerinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir :"Sana teslim edinceye kadar malın benim sorumluluk ve kefaletim altındadır."

Abdülbaki b. Kani'nin de bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Habip, Said b. Ebi Hind'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ariye/ödünç malın ilk defa garanti edilişi şöyle olmuştu: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan'a şöyle buyurmuştu: ***"Silahlarını bize ariye/ödünç ver. Getirip sana teslim edinceye kadar silahların bizim sorumluluk ve kefaletimiz altındadır."***

Bununla da ispatlanmış oluyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ariye/ödünç malını geri vereceğini garanti etmiştir. Zira Safvan o zaman harbî bir kâfirdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer harbilerden ganimet aldığı gibi kendisinden de o silahları ganimet olarak alacağını zannetmişti. Bu yüzen "Ya Muhammed, bunları gasp olarak mı alıyorsun?" diye sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Hayır. Aksine ariye/***

560 Muzdarip Hadis: Bir râvînin aynı değerdeki birden çok rivâyetinin ya da birden çok râvînin aynı değerdeki rivâyetlerinin, aralarında cem, tercih ve te'vil yapılamayacak şekilde çelişkili olmasına ***ızdırab*** ,böyle çelişkili hadislere de ***muzdarib hadis*** denir. Muzdarib hadisler zayıf olup, bunların hükmüyle amel edilmez; üzerlerinde tavakkuf edilir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

561 İbn Mâce, Sadakat, 5

ödünç olarak alıyorum. Sana geri verilinceye kadar benim sorumluluk ve kefaletim altındadır. Bu geri ödemesi olan bir ariyedir/ödünçtür" cevabını vermişti.

Böyle buyurmakla da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o silahları ve zırhları sahibine geri ödenecek bir ariye/ödünç olarak almakta olduğunu, harbîlerden alınan ganimet şeklinde almadığını bildirmiş oldu. Bu, "Ben senin ihtiyaçlarına kefilim" diyenin sözüne benzemektedir. Böyle diyen kişi, muhatabının ihtiyaçlarını karşılayıncaya kadar çalışacağını ve karşılayacağını taahhüt etmiş olmaktadır. Nitekim şair de kendi devesini anlatırken şöyle demiştir:

بِتِلْكَ أُسَلِّي حاجَةً إنْ ضَمِنْتُهاوأُبْرِئُ هَمّاً كانَ في الصَّدرِ داخلا

"Bir ihtiyacı karşılamayı üstlenince teselli bulurum.

Gönlüme giren bir kederi de gidermiş olurum."

Lügat ehli kimseler dediler ki: Bu şiirde geçen (ضَمِنْتُها) kelimesi üstlenme ve tekeffül etme anlamına gelmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, tazminattan bahseden rivayetin sahihliğini ileri süren muhalifimizin iddiasını doğru kabul ederiz. Ancak bunun aramızdaki ihtilaf noktasında kendilerini destekleyen bir delil olmadığını da belirtmek isteriz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Safvan'a, ***"Bu, sorumluluk ve kefalet altındaki bir ariyedir/ödünçtür"*** demişti. Ondan teslim aldığı zırhların geri verileceğini garanti etmişti. Bu da onları ayniyle geri vermenin tekeffül edilmesini gerektirir. Yoksa kıymetlerinin ödenmesini garanti etmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben bunların değerini sana ödemeyi üstleniyorum" dememişti. Bir delil olmadan kelimeyi hakikî manasından alıp mecazî manasında yorumlamak caiz değildir. Muhalifimiz ayrıca hadiste mukadder bir kelimenin bulunduğunu da herhangi bir delile dayanmaksızın iddia etmekte ve bu kelimenin de telef olmaları durumunda zırhların değerinin tazminat olarak ödeneceği manasına geldiğini söylemektedir. Bir delil olmadan hadiste mukadder bir kelime bulunduğunu ileri sürmek caiz değildir. Ariye/ödünç malın telef olması

durumunda değerinin tazminat olarak ödenmesinin gerekmediğinin delili şudur: Ariye/ödünç olarak alınan zırhlardan bazısı kaybolunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Safvan'a, (إِنْ شِئْتَ غَرِمْنَاهَا لَكَ) ***"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"*** demişti. Eğer telef olunca değerini ödemek zorunlu olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Eğer istiyorsan"*** demezdi. Bu da ariye/ödünç malın telef olması durumunda bedelinin ödenmesinin gerekli olmadığını ispatlamaktadır. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan'ın istemesi durumunda bir bağış mahiyetinde ödeyeceğini söylemişti.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu savaşta Abdullah b. Rebia'dan otuz bin dirhem borç almıştı. Borcunu ödemek istediğinde Abdullah almak istememiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ona şöyle buyurmuştu:

"Al! Borcun karşılığı ödeme ve (alacaklıya) övgüdür."[562]

Kaybolan ariye/ödünç zırhlar için bedel ödemek gerekli olsaydı ,Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنْ شِئْتَ غَرِمْنَاهَا لَكَ) ***"Eğer istiyorsan bedelini sana öderiz"*** demezdi. Safvan'ın "Hayır, bedelini ödemenizi istemiyorum. Bu gün kalbimde daha önce mevcut olmayan bir iman etme arzusu var" demesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* telef olan ariye/ödünç zırhların bedelini ödemekle yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Değerinin ödenmesi gereken şeylerin hükmünün mü'minlikte de kâfirlikte de aynı olması, telef olan ariye/ödünç malların değerini ödemenin gerekli olmadığına delalet etmektedir.

Bazı üstadlarımız dediler ki: Safvan o sıralarda harbî olduğu için, telef olan ariye/ödünç mallarının bedelinin kendisine ödenmesinin şart koşulması caiz olabilirdi. Zira bizim aramızdaki anlaşmalarda koşulması caiz olmayan bazı şartların, bizimle harbîler arasındaki anlaşmalarda koşulması caiz olabilir. Mesela hür olan harbîlerin rehin alınması caizdir. Ama hür olan bir Müslümanın rehin alınması caiz değildir.

Ebu'l Hasan el-Kerhi, bu te'vili kabul etmiyor ve şöyle diyordu: "Tazmin edilir olmayan şeyleri harbiler için tazmin etme şartının koşulması

562 Süyuti ,el-Câmi'u's-Sağir: 1/221

sahih olmaz. Bilindiği gibi emanet mallarla mudarebe mallarını tazmin etmeyi onlara şart koşarsak bu şart sahih olmaz."

Ariye/ödünç malın telef olması durumunda değerinin tazminat olarak ödenmesi gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Şube'nin bildirdiğine göre Semüre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَهُ)

"El, aldığını verinceye kadar sorumludur."[563]

Bu hadis de aramızdaki ihtilaf noktasında muhalifimizin lehine bir delil olmamaktadır. Çünkü bu hadis, ariye/ödünç veya emanet olarak alınan şeyin ayniyle sahibine teslim edilmesini öngörmektedir. Telef olması durumunda değerinin tazminat olarak ödenmesi gerektiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Biz de ariye/ödünç malı sahibine ayniyle teslim etmek gerektiğini söylemekteyiz. Bunda bir anlaşmazlık yoktur. Bunun aramızdaki ihtilaf noktasıyla da bir alakası yoktur. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Yüce Allah'ın Adaletle Hükmetmeyi Emretmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ)

"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."[564]

(إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ)

563 İbn Mâce, Sadakat, 6
564 Nisâ, 4/58

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı emreder."[565]

(وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى)

"Konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."[566]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَزَالُ هَذِهِ الْأُمَّةُ بِخَيْرٍ مَا إِذَا قَالَتْ صَدَقَتْ، وَإِذَا حَكَمَتْ عَدَلَتْ، وَإِذَا اسْتُرْحِمَتْ رَحِمَتْ)

"Bu ümmet konuştuğunda doğru konuştuğu, hükmettiğinde adaletle hükmettiği ve merhamet dilenildiğinde merhamet ettiği sürece hep hayır (ve iyilik) üzere olacaktır."[567]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Kehmes b. Hasan, Abdullah el-Eslemi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn Abbas'a *radıyallahu anh* sövdü. İbn Abbas *radıyallahu anh* ona şunları söyledi: "Sen bana sövüyorsun ama bende üç güzel özellik vardır. Biri şudur: Ben Allah'ın Kitabını okurken öyle bir ayete denk gelirim ki, benim o ayetten anladıklarımı keşke herkes anlasa derim. İkincisi ise şudur: Müslüman hâkimlerden adaletle hüküm veren bir hâkimin varlığını duyduğumda sevinirim. Belki de onun huzurunda hiç mahkemelik olmayacağım ama yine de onun varlığına sevinirim. Üçüncüsü de şudur: İslam beldelerinden bir beldeye yağmur yağdığını duyduğumda çok sevinirim. Oysa benim meralarda otlayan hayvanlarım da yoktur."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Humeyd, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

565 Nahl, 16/90
566 En'âm, 6/152
567 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/243

"Yüce Allah, hâkimlerden şu üç sözü aldı:

1-Heveslerine uymayacaklar.

2-İnsanlardan değil, Allah'tan korkacaklar.

3-Allah'ın ayetlerini az bir pahaya satmayacaklar."

Hasan böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ
بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى)

"Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma."[568]

(اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا
لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ
وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي
ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[569]

568 Sâd, 38/26
569 Mâide, 5/44

Ulu'l Emre İtaat Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً ﴿٥٩﴾)

59-"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin vesizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlü'ne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen ulu'l-emrin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Cabir b. Abdullah, bir rivayete göre İbn Abbas, Hasan, Atâ ve Mücahid'in ulu'l-emr kelimesiyle fıkıh ve ilim erbabının kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Başka bir rivayete göre İbn Abbas ile Ebu Hureyre'nin ulu'l-emr kelimesiyle müfreze kumandanlarının kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Bunların ikisinin de kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü kumandanlar müfrezelerin ve askerlerin sevk ve idaresini yürütürler. Âlimler de dini hükümleri korur, neyin caiz olduğunu neyin caiz olmadığını bildirirler. Amir, kumandan ve hâkimler âdil oldukları sürece insanlar onlara itaat etmekle emrolunmuşlardır. Âlimlerse zaten âdil, beğenilen, dindarlıklarına ve yaptıkları işlerde güvenilir oldukları kabul edilip kendilerine itimat edilen, beğenilen kimselerdir. Bu, şu ayette anlatılanlara benzemektedir:

(فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)

"Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun."[570]

570 Enbiyâ, 21/7

Bazı kimseler derler ki: Kuvvetli görüşe göre ayette geçen ulu'l-emr kelimesiyle ümera yani yöneticiler kastedilmiştir. Çünkü önceki ayette adaletli olma emri verilmişti. Bu emir de hükümleri infaz edenlere hitaben verilmiş bir emirdir. Hükümleri infaz edenlerse ümera/yöneticiler ve hâkimlerdir. Bundan sonra da ulu'l-emre itaat emri önceki ayete atfedilmiştir. Ulu'l-emr, adaletli ve beğenilir oldukları sürece halkı yönetirler. Ayet, her iki gruba yani müfreze amirlerine ve âlimlere itaati emretmiş olabilir. Buna engel bir şey yoktur. Çünkü adaletle hükmetme emrinin önce verilmiş olması, başkalarına değil de sadece ulu'l emirden olan amirlere itaatle sınırlı kalmasını gerektirmemektedir.

Rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَن أَطَاعَ أَمِيرِي فَقَدْ أَطَاعَنِي)

"Benim (görevlendirdiğim) emirime itaat eden bana itaat etmiş olur."[571]

Zühri'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Minâ'nın Hayf mevkiinde kalkıp şöyle buyurdu:

(نَضَّرَ اللهُ عَبْدًا، سَمِعَ مَقَالَتِي، فَوَعَاهَا، وأَدَّاها، إِلَى مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ لَا فِقْهَ لَهُ، وَرَبَّ حَامِلِ فِقْهٍ، إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، ثَلَاثٌ لَا يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤْمِنٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَالطَّاعَةُ لِذَوِي الْأَمْرِ، وَلُزُومُ جَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ؛ فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ، تُحِيطُ مَنْ وَرَاءَهُمْ)

"Allah sözümü dinleyip hıfzeden ve duymayanlara da ulaştıran kulun yüzünü ak edip güzelleştirsin. Dinî bilgi sahibi nice kimse vardır ki, o bilgiyi anlamamıştır. Dinî bilgi sahibi nice kimse vardır ki, o bilgiyi kendisinden daha iyi anlayan birine ulaştırır.

571 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/267

Üç şey var ki bunlar mü'minin kalbinde bulunursa o kalbe kin duygusu girip de sahibini haktan saptırmaz. Bunlar;

Amelleri sırf Allah için ihlasla yapmak, bazıları ulu'l-emre itaat etmek, bazıları ise ulu'l-emre karşı samimi olmak demişlerdir. Bir de Müslüman cemaatten ayrılmamaktır. Şüphesiz bunların davet ve çağrısı, peşlerinden gelenleri kuşatır."[572]

Kuvvetli görüşe göre bu hadisten de anlaşılacağı gibi ayetteki ulu'l-emr ile ümera kastedilmiştir.

Mezkûr ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."[573]

Bu ibare, ulu'l-emrin fakihler olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette insanlar, ulu'l-emre ittat etmekle emrolunmuş sonra da şöyle buyrulmuştur:

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Ulu'l-emre de, üzerinde anlaşmazlığa düşülen şeyleri Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberi'nin sünnetine arz etmeleri emredilmiştir. İlim ehli olmayan avam tabakasından insanlarsa bunun üstesinden gelemezler. Çünkü onlar, üzerinde anlaşmazlığa düşülen şeyleri Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberi'nin sünnetine nasıl arzedeceklerini bilemezler. Bu iki kaynağın delillerini olayların hükümlerini belirlemede kullanmayı da bilemezler. Böylece ayetin âlimlere hitap ettiği ispatlanmış oldu.

---

572 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/127. Hadiste geçen (يُغِلُّ) kelimesi ya harfinin üstün şekliyle de okunabilir. Buna göre mana, "mü'minin kalbinde hile ve desise olmaz" şeklinde olur.

573 Nisâ, 4/59

İmamın Masum Olmasını Şart Koşan Rafızilerin Görüşlerinin İptali Hakkında

İlim ehli bazı kimseler, Rafızilerin imamet hakkındaki görüşlerini iptal etmek için delil olarak şu ayeti göstermişlerdir:

(اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ)

"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de."

Ulu'l-emr, ya fakihlerdir ya ümeradır ya da Rafızilerin iddia ettikleri imamdır. Ayette kastedilen eğer fukaha ve ümera ise imam kapsam dışına çıkmış olur. Fukaha ve ümeranın yanlış yapması, yanılması, hükümleri değiştirmesi başka şeylerle tebdil etmesi mümkün olduğu halde onlara itaatle emrolunmuşuzdur. Bu ise imametin temelini iptal etmektedir. Çünkü Rafızilere göre imamın masum olması şarttır. Yanlışlık yapması, yanılması, hükümleri değiştirmesi başka şeylerle tebdil etmesi caiz değildir. Ayetteki ulu'l emir ile imamın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Eğer ortada kendisine ittat etmek farz olan bir imam olsa, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri ona arz etmek gerekir. O, anlaşmazlıkları çözüp sonuçlandırır. Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri imama değil de Kitaba ve sünnete arz etmenin emredilmesi, Rafızilerin imamet hakkındaki görüşlerinin geçersizliğine delalet etmektedir. Kendisine itaat edilmesi gereken bir imam olsaydı, 'üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri imama arz edin' denilirdi. Çünkü onlara göre imamın sözü, Kitap ve sünnetin te'vilinin üstündedir. Müfreze amirlerine ve fakihlere itaat etmek emrolunduğuna, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri de imama değil Kitaba ve sünnete arz etmek emrolunduğuna göre, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselelerin hükümlerinde imama itaat etmenin farz olmadığı ispatlanmış oldu. Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri her bir fakih, Kitap ve sünnetteki benzeri meselelere bakarak bir hükme bağlayabilir.

Bu taife (وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ) ayetiyle Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh* kastedildiğini iddia etmektedirler. Bu, fasid bir te'vildir. Çünkü (اُولِي الْاَمْرِ) tamlaması çoğuldur. Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh* ise tekildir. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında insanlar ulu'l-emre itaat etmekle emrolunmuşlardı. Bilindiği gibi Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında imam değildi. Böylece ispatlanmış oluyor kiPeygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında ulu'l-emr, ümera idi. Yönetilenler de kendilerine günah bir şey emredilmedikçe kendilerini yöneten ulu'l-emre itaat etmekle yükümlü idiler. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*sonra da yönetilenler, kendilerine günah bir şey emretmedikleri sürece ulu'l-emre itaat etme hususunda aynı hükme tabi idiler.

"Onu Allah ve Resûlü'neArz Edin" Emrinin Açıklaması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirdeonu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Mücahid, Katade, Meymun b. Mehran ve Süddi, bu ayetteki 'Allah ve Resûlü'ne arz edin' ifadesiyle **'Yüce *Allah'ın Kitabı'na ve Resûlü'nün sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetine arz edin'** manasının kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri hem Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sağlığında hem de vefatından sonra Yüce Allah'ın Kitabı'na ve Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetine arz etmenin gerekliliği hususunda genel bir emirdir. Kitaba ve sünnete arz etmek de iki şekilde olur:

1-Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselenin hükmü hakkında Kitap ve sünnette ismen ve mana bakımından bulunan bir nassa müracaat edilir.

2.Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselenin hükmü hakkında Kitap ve sünnette delalet eden bir delile veya bu iki kaynakta zikredilen benzer bir meseleye kıyaslama yapma yoluna müracaat edilir.

Mezkûr ayetin lafzındaki genellik yukarıdaki her iki maddeyi de kapsamaktadır. Buna göre bir meselenin hükmü üzerinde anlaşmazlığa düştüğümüzde Kitap veya sünnette hakkında bir nass varsa meseleyi çözmek için o nassa müracaat etmemiz gerekir. Hakkında bir nass bulamazsak, meseleyle alakalı Kitap ve sünnetin benzeri bir mesele hakkındaki hükmüne bakarız. Çünkü her halûkârda meseleyi Kitaba ve sünnete arzetmekle emrolunmuşuz. Çünkü Yüce Allah her türlü durumda değil de sadece bazı durumlarda kitaba ve sünnete müracaat etmemizi emretmiş değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki ayetin hem özü hem de zahiri, hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmünü vermek için Kitaba ve sünnete müracaat etmemizi gerektirmektedir. Çünkü hakkında başka bir manaya ihtimali bulunmayacak şekilde nass bulunan meseleler üzerinde sahabiler anlaşmazlığa düşmemişlerdir. Hem de onlar Arap lügatini biliyor, başka manalara ihtimali olan ayet ve hadisleri, başka manalara ihtimali olmayanlardan ayırt edebiliyorlardı. Mezkûr ayetin zahiri, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri, Kitap ve sünnette benzeri bulunan meselelerin hükmüne göre çözmek üzere bu iki kaynağa arz etmeyi gerektirmektedir.

Bununla nizâ'nın terk edilerek Allah'ın Kitabı'nda ve Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinde olan hükümlere teslim olunması amaçlanmıştır, denilecek olursa biz deriz ki:

Mezkûr ayette mü'minlere hitap edilmektedir. Çünkü Yüce Allah, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ) **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin"** buyurmuştur. Ayetin te'vili sizin dediğiniz gibi ise o zaman manası, "Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberi'nin sünnetine tabi olun. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin" olur. Biz biliyoruz ki iman eden herkesin itikadında, zaten Allah'ın hükmüne ve Resûlallah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetine bağlı kalma inancı vardır. O zaman böyle bir te'vilde bulunmak (فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ) **"Onu Allah ve Resûlü'ne arz edin"** ayetini faydasız hale getirir. Zira ayetin baş tarafında (أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ) **"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin"** buyurulmuştu. Şu halde **"Onu Allah ve Resûlü'ne arz edin"** ayetinin manasını ayetin baş

tarafında ifade edilen manaya göre yorumlamak caiz olmaz. Aksine yeni karşılanan, üzerinde anlaşmazlığa düşülen ve hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmünü vermek için hakkında nass bulunan meselelerin hükmüne (kıyas yoluna) başvurmanız gerekir. Şunu da söylemeliyiz ki, ayetin ifadesi genel olduğu ve bir ayrıma gitmediği için, üzerinde anlaşmazlığa düşülen meselelerin hiçbirini ayırmaksızın hepsini Kitaba ve sünnete arz etmemiz gerekmektedir. Ancak hakkında bir delil olanları bundan istisna etmemiz icab eder.

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Zamanında İki Durumda İctihad Etmek Caizdi

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Sahabiler Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında da, üzerinde anlaşamadıkları meselelerde bu ayetin hükmüne muhatap idiler. Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* varlığında meselelerin ve hadiselerin hükmünü vermek için sahabilerin kendi reylerini ve kıyas metodunu kullanmaları caiz değildi. Aksine kıyas yoluna başvurmaksızın ona teslim olup emrine uymaları gerekiyordu. Böylece ayette kastedilenin, hakkında nass bulunanları kullanmak, hakkında nass bulunmayan meselelerde ise akıl yürütme ve ictihadda bulunmaya yanaşmamak olduğu ispatlanmış oldu."

Böyle diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz isabetli değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken akıl yürütmek, ictihad etmek, karşılaşılan yeni hadiseleri hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyas etmek, iki durumda caizdi. Ama bir durumda caiz değildi. Caiz olan iki durum şunlardı:

1-Sahabilerin, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* uzakta olduklarında ictihad etmeleri, kıyas yapmaları caizdi. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muaz b. Cebel'i *radıyallahu anh* Yemen'e gönderirken ona böyle emretmiş, ona şöyle sormuştu:

-Hakkında hüküm vermen için sana bir mesele arz edildiğinde nasıl hüküm verirsin?

-Allah'ın Kitabı ile hüküm veririm.

-Allah'ın* Kitabı*'nda (o meselenin hükmü) yoksa (ne yaparsın?)

- Allah'*ın Peygamberi*'nin sünneti ilehüküm veririm.

-Allah'ın* Kitabı*'nda ve Resûlullah'ın* sünnetinde (o meselenin hükmü) yoksa (ne yapar*sın?)

- Hiç tereddüt etmeden kendi görüşümle ictihad ederim.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eliyle Muaz'*ın radıyallahu anh göğsüne vurarak* (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللَّهِ)***"Resûlullah'ın elçisini, Resûlullah'ı memnun etmeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun"*** dedi.[574]

Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken ictihad etmenin caiz olduğu iki durumdan biriydi.

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi hayattayken ictihad edilmesini ve hakkında nass bulunmayan meselelerin hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyaslanmasınıemretmiştir. Bunu emretmiş ki, ictihad edenin içtihadının, kıyas yapanın da kıyasının yerinde olup olmadığını görsün. Hata yapanın hatasını düzeltsin. Kendisinden sonraki zamanlarda karşılaşılacak meselelerin hükmü için ictihad edilmesinin vacip olduğunu da sahabilere bildiriyordu. Onun huzurunda bu şekilde içtihatta bulunmak caizdi.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu'l Âliye, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

İki hasım, Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, ***"Ey Ukbe! Aralarında hükmet"*** buyurdu.

Ben, "Sen varken mi aralarında hükmedeceğim ya Resûlallah?" diye sordum.

Şöyle buyurdu: ***"Aralarında hükmet. Eğer isabet edersen sana on sevap vardır. Yanılırsan bir sevap vardır."***[575]

Anlattığımız şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi huzurunda Ukbe'nin ictihadda bulunmasını mübah kılmıştır. Peygamber'in *sal-*

574 Ebu Davud, Akdiye, 11

575 Nasiruddin el-Elbani, İrvâu'l-Ğalîl fi Tahrici Ahadisi Menari's-Sebil: 8/333

lallahu aleyhi ve sellem Muâz ve Ukbe'ye verdiği ictihad emri, şu ayetten kaynaklanmaktadır:

(فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ)

"Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirdeonu Allah ve Resûlü'ne arz edin."

Çünkü biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an ayetlerinden birinin manasına uygun bir hüküm verdiğini gördüğümüzde, bu hükmü kendi görüşüne değil Kur'an'a dayanarak verdiğine yorarız. Hırsızlık yapanın elini kesmesi ve zina edeni değnek cezasına çarptırması ve benzer uygulamaları gibi.

Bazıları şöyle diyebilirler: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında karşılaşılan hadiselerin hükmü hakkında ictihad etmek caiz değildi. Üzerinde anlaşmazlığa düşülen meseleleri Kitaba ve sünnete arz etmek vacipti.Bu da mezkûr ayetle, ihtilaf ve anlaşmazlığa düşülmemesinin, Kitap ve sünnetteki naslara teslim olunmasının kastedildiğine delalet etmektedir."

Bu söz sahih değildir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında ictihad etmenin caiz olmadığı duruma gelince bu, anlattığımız şekilde değil de kişinin sırf kendi re'yine dayanarak ve kesin bir şekilde hüküm vermesi tarzında yapılan bir ictihaddır. Ömrüme yemin olsun ki böyle bir ictihad kenara atılır, hükümsüzdür ve bu şekilde içtihatta bulunmak hiç kimse için caiz değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Resûlullah'a Sallallahu Aleyhi ve Sellem İtaatin Farz Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ)

"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin"

(وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ)

"Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik."[576]

(مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ)

"Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."[577]

(فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

"Hayır! Rabbine and olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."[578]

Üstünlük ve celal sahibi Allah, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaatin farzlığını bu ayetlerle tekit etmiş, Resûlü'ne itaatin kendisine itaat olduğunu açıklamış, ona isyanın da kendisine isyan olduğunu bununla da ifade buyurmuştur.

(فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ)

"Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar."[579]

Bu ayette Yüce Allah, Resûlü'nün emrine muhalefet edenleri azapla tehdit etmekte, Resûlü'n emrine karşı gelip onun getirdiği hükümlere teslim olmayanların, o hükümlerin doğruluğu hakkında şüphe duyanların iman dairesi dışına çıkmış olacaklarını şu ayetle bildirmiştir:

(فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا

576 Nisâ, 4/64
577 Nisâ, 4/80
578 Nisâ, 4/65
579 Nûr, 24/63

يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

"Hayır! Rabbine and olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar."[580]

Bu ayette geçen (حَرَج) kelimesinin şüphe manasına geldiği söylenmiştir. Mücahid'in bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Bu kelime aslında sıkıntı manasına gelmektedir. Ayette kastedilen mana şu olabilir: Kalpte hiçbir sıkıntı duymaksızın, aksine gönül ferahlığı, basiret ve yakîn ile Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmüne teslim olmak gerekir.

Bu ayet, Yüce Allah'ın veya Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emirlerinden birini reddeden kimsenin İslam'dan çıktığına delalet etmektedir. Bu reddi şüphelenme veya kabul etmeme ya da hükme boyun eğmeme şeklinde de olsa imandan çıkar. Bu da sahabilerin zekât vermekten imtina eden kimselerin mürtedliğine hükmetmelerinin, onları öldürüp çocuklarını esir almalarının sahihliğini gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yargısına ve hükmüne teslim olmayan kimsenin iman ehlinden olmadığına hükmetmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaat etmek Allah'a itaat etmekse, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* emri de aynı zamanda Allah'ın emri sayılmaz mı?"

Bu soruyu soran kimseye şöyle cevap verilebilir: Her birinin iradesi kendi emirlerine muvafık olduğu için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaat etmek, aynı zamanda Allah'a da itaattir. Emre gelince bu, "Yap" diyen kimsenin söylediği bir sözdür. Bir sözü iki kişinin söylemesi veya bir fiili iki kişinin işlemesi mümkün olmadığı gibi, bir emri de iki âmirin vermesi mümkün değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا جَمِيعاً ﴿٧١﴾)

580 Nisâ, 4/65

71-"Ey iman edenler! (Düşmana karşı) silahınızı alıp, küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."

Ayette geçen (ثُبَات) kelimesi cemaatler anlamına gelmektedir. Tekili (ثُبَةٌ) şeklindedir. (ثُبَةٌ) kelimesi de diğer cemaatlerden ayrı müstakil bir cemaat anlamına gelmektedir. Cenab-ı Allah mü'minlere, gruplar halinde düşmanın karşısına, bir grup bir yana diğer grup başka bir yana olmak üzere veya topluca çıkmalarını emretti.

İbn Abbas, Mücahid, Dahhâk ve Katade'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Yüce Allah (خُذُوا حِذْرَكُمْ) buyurmuştur. Bu, silahınızı alın demektir. Silaha (حِذْر) denmiştir. Çünkü sakınılması gereken tehlikeli durumlara karşı silahla korunulur. Ayetin şu manaya gelmesi de muhtemeldir: Silahınızı yanınıza alarak kendinizi düşmanınızdan koruyun.

Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ)

"İhtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar."[581]

Bu ayet, tedbir bakımından hangisi uygunsa gruplar halinde veya topluca düşmanla savaşmak için mücahidlerin silahlarını yanlarına almalarını emretmektedir. Ayette geçen "Nüfur", düşmanı ürkütecek bir saldırıda bulunmaktır. "Nefere, yenfirü, nüfuren", düşmanı ürkütmek ve ona hücum etmektir. Yani düşmanınızla savaşmak için ona karşı hücuma geçin. "Nefr", kendi misli bir topluluğu ürkütmek için ona karşı hücuma geçen bir topluluk demektir. Nefir, düşmanla savaşmak için hücuma geçmektir. Münafere, muhakeme anlamına da gelmektedir. Karşılaşılan ihtilaf konusu meselelerde hâkime sığınıldığı için münafereye muhakeme denmiştir. Kendi adamlarını yanlarına alarak birbirleriyle kavga etmiş olanlar hâkime, hangimizin adamı daha çok diye sorarlar. Adamları az olan, mağdur olduğunu iddia eder.

Bu ayetin neshedildiğine dair rivayet vardır. İbn Cüreyc ve Osman b. Atâ, (فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا) **"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Yani küçük gruplar ve fırkalar halinde düşmanın karşısına çıkın.

581 Nisâ, 4/102

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا)

"Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın."[582]

(اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

"Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır."[583]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu ayetlerin şu ayetle neshedildiğini söylemiştir:

(وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَآئِفَةٌ)

"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da geri kalsa ya!"[584]

Onlardan bir grup Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kalıp beklese ya! Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kalanlar dini konularda derin bilgiye sahip olurlar ve kavimleri savaştan döndüğünde onları uyarırlar. Bu sayede umulur ki kavimleri, Allah'ın kitabında indirdiği yargı ve hududa uyup aykırı gitmekten sakınırlar.

[İman Edenlerin Allah Yolunda, Kafirlerin ise Tağut Yolunda Savaşmaları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا اَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾)

582 Tevbe, 9/41
583 Tevbe, 9/39
584 Tevbe, 9/122

76-"İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tağut yolunda savaşırlar. O halde siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."

Ayette geçen (فِي سَبِيلِ اللهِ)'ın Allah'a itaat anlamına geldiği söylenmiştir. (Buna göre ayetin manası şöyle olur: İman edenler, Allah'a itaat uğruna savaşırlar.) Çünkü bu, Allah'ın dostları için hazırladığı cennetinde mükâfata kavuşmaya vesile olur. (فِي سَبِيلِ اللهِ)'ın Allah'ın dini manasına geldiği de söylenmiştir. Allah'ın koyduğu din uğruna, onun sevap ve mükâfatına ve de rahmetine ulaşabilmek için savaşılır. Yani Allah'ın dinine yardım etmek için savaşılır.

[Tağutun Manası]

Ayetin devamında gelen tağut kelimesinin şeytanın adı olduğu söylenmiştir. Hasan ile Şabi bu görüştedirler. Ebu'l Âliye ise bu kelimenin kâhin anlamına geldiğini söylemiştir. Allah'tan başka tapınılan her şey anlamına geldiği de söylenmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا)

"Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır."[585]

Ayette geçen (كَيْد) kelimesi, hile yoluyla bozgunculuk yapmak ve başkasına zarar vermeye kastetmektir. Hasan dedi ki: ("Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır" denildi. Çünkü Yüce Allah mü'minlere, şeytanın yolunda savaşan kâfirlere ve şeytana karşı muzaffer olacaklarını haber vermiştir. Bu sebeple şeytan zayıftır.) Başkası dedi ki: Şeytana zayıf denildi. Çünkü Allah'ın mü'minlere yaptığı yardım karşısında şeytanın kendi dostlarına yaptığı yardım çok cılız kalmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ
لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافاً كَثِيراً ﴿٨٢﴾)

585 Nisâ, 4/76

82-"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."

[İhtilaf Çeşitleri]

İhtilaf üç çeşittir:

1-Çelişki anlamındaki ihtilaf. Bu, iki şeyden birinin diğerinin fasid olmasını gerektirmesi gibidir.

2-Farklılık anlamındaki İhtilaf. Bu, Kur'an'ın bazı yerlerinin belagatli, bazı yerlerininse edebi seviye bakımından düşük olmasıdır. İhtilafın bu iki çeşidi de Kur'an'da yoktur. Bu ihtilafların Kur'an'da olmaması, onun mu'ciz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü fesahat ve belagat sahibi ediplerin sözleri Kur'an'ın uzun sureleri kadar uzayınca sözlerinde mutlaka farklılık anlamındaki ihtilaf meydana gelir.

3-Uyum anlamındaki ihtilaf. Bu, güzellikte Kur'an'ın bütününün uyum içinde olmasıdır. Kıraat vecihlerinin, ayetlerin miktarlarının, nasih mensuh ayetlerin hükümlerinin muhtelif olması gibi. Bu ayet, inanılması ve gereğince amel edilmesi icab eden hakka ve doğruya delalet yollarını içerdiği için Kur'an ile istidlalde bulunmaya teşvik etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلاً ﴿٨٣﴾)

83-"Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi. Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, muhakkak şeytana uyardınız."

Hasan, Katade ve İbn Ebi Leyla, ayette sözü edilenlerin, ilim ve fıkıh ehli kimseler olduklarını söylediler.

Süddi, bunların ümera ve yöneticiler olduklarını söyledi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Ayette, her iki grup da kastedilmiş olabilir. Çünkü ulu'l-emir tamlaması, her iki grubu da kapsamaktadır.

Ulu'l-emr, insanlar üzerindeki velayeti sebebiyle onları yönetme yetkisine sahip olan kimsedir. Bu, ilim ehlinin niteliklerinden değildir, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah ayette, "insanlar üzerindeki velayeti sebebiyle onları yönetme yetkisine sahip olan kimse" demeyiştir. Fakihlere ulu'l-emir denilebilir. Çünkü onlar, Allah'ın emir ve yasaklarını bilirler. Başkaları, onların bu konularla ilgili olarak söylediklerini kabul etmekle yükümlüdürler. Bu bakımdan fakihlere ulu'l-emir denmesi caizdir. Nitekim başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ)

"(Bir grup da), din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."[586]

Yüce Allah bu ayette insanları uyararak tedbir almayı farz kılmış, uyarılanları da kendilerini uyaran fakihlerin söylediklerini kabul etmekle yükümlü kılmıştır. Bu sebeple fakihlere ulu'l-emr demek caiz görülmüştür. Ümera da bu kelimeyle adlandırılmaktadırlar. Çünkü onların emirleri, yönetimleri altındaki kimseler üzerinde etkili ve geçerlidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"

Ayette geçen istinbat kelimesi, delillerden hüküm çıkarmaktır. Mesela yerden su çıkarmaya ve su kaynağını bulmaya da istinbat denir. Ortaya çıkarılan her şeye istinbat denir. Öyle ki gözle görülüp veya kalben bilinip ortaya çıkarılan şeye de denir. Şer'î ıstılahta istinbatın karşılığı istidlal ve isti'lamdır.

586 Tevbe, 9/122

Yukarıdaki Ayet, Kıyası kabul Etmeyi Gerektirmektedir

Yukarıdaki ayet, karşılaşılan hadiselerde kıyas yapmayı ve re'y ile ictihad etmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü ayet, karşılaşılan hadiselerin hükmünü vermek için hayatta iken ve huzurunda bulunulurken Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* arz etmeyi, onun vefatından sonra ve kendisinin gıyabında iken de ulemaya arz etmeyi emretmektedir. Tabii ki bu, hakkında nass bulunmayan meseleler için böyledir. Çünkü hakkında nass bulunan meselelerin hükmünü belirlemek için istinbata ihtiyaç yoktur. Böylece Allah'ın hükümlerinden bazısı hakkında nass bulunduğu, bazısının hükmünün ise nassa havale edildiği ispatlanmış oldu. Bu tür meselelerin hükmünü naslardan çıkarmak için de istidlal ve istinbat yaparak amaca ulaşmakla yükümlü kılınmış bulunmaktayız. Bu ayet birkaç mana içermektedir:

1-Karşılaşılan bazı meselelerin hükmü hakkında bir nass bulunmayabilir. Ancak hükümlerine delalet yoluyla ulaşılabilir.

2-Hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmüne ulaşmak için âlimlerin, meseleyi hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyas yaparak hükmünü bulmaya çalışmaları gerekir.

3-Avam tabakasından olan kimselerin, meselelerin hükmü hakkında âlimleri taklit etmeleri gerekir.

4-Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* delillerine dayanarak meselelerin hükmünü bulup çıkarmak ve buna istidlal yoluyla ulaşmakla mükellefti. Çünkü Yüce Allah, karşılaşılan ve hükmü hakkında bir nass bulunmayan meselelerin Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ulu'l-emre arz edilmesini emretmiş, sonra da şöyle buyurmuştur:

(لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi."

Yüce Allah, Resûlü'nü ayrı tutarak bu görevi sadece ulu'l-emre yüklemiş değildir. Bu da herkesin istinbat yapmakla ve istidlalde bulunarak meselelerin hükmünü bilme hedefine ulaşmakla yükümlü olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, karşılaşılan meselelerin hükmünü bulmakla ilgili olan istinbat değildir. Aksine bu, düşmandan

korkma veya ona karşı güven içinde olmayla ilgili bir durumdur. Çünkü ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Hâlbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi."[587]

Bu ayette sözü edilen istinbat/hüküm çıkarma, dini meselelerin hükmünü bulmayla ilgili olmayıp münafıkların ortaya attıkları uydurma haberlerle ilgilidir. Yüce Allah bu haberlere göre hareket edilmemesini, duyulan bu haberlerin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ümeraya arz edilmesini emretti ki, eğer bu haberler korku içeriyorsa Müslümanlar bundan ötürü korkup gevşemesinler. Eğer güven verici mahiyette ise bunlara kanıp da kendilerini güvende hissetmesinler ve düşmanla cihad etme hazırlığını ihmal etmesinler. Ona karşı tedbir almazlık etmesinler. Dolayısıyla bu ayette, karşılaşılan meselelerin hükmünü bulmak için istinbat yapmanın caizliğini ispatlayan bir delil bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ)

"Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar" ayetinin hükmü, düşman karşısındaki durumla sınırlı değildir. Çünkü korku ve güven, her zaman düşman karşısında değil, bazen de ibadetlerin mübah, haram, caiz, caiz olmayan gibişer'î hükümleriyle de ilgili olabilir. Bütün bunlar, korku ya da güvenle ilgilidir. Şu halde ayetteki korku ve güvenin, münafıkların düşmanla ilgili korku ve güvene dair uydurdukları yalan haberlerle sınırlı olduğuna dair bir delil yoktur. Aksine bu, karşılaşılan her meselede hükmü bulmak için istinbat yoluna başvurulması gerektiğine dair genel bir hükümdür. Bu ayet, karşılaşılan meselelerin hükmü hakkında avamdan kimselerin "haramdır" veya "mü-

587 Nisâ, 4/83

bahtır" yahut "vaciptir" demelerini ya da başka bir şey söyleyerek hüküm vermelerini yasaklamakta; karşılaştıkları meseleyi, hükmünü vermesi için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ulu'l-emre arz etmelerini emretmektedir. Onlar da bu meselelerin hükmünü vermek için naslara dayanırlar, nass yoksa hakkında nass bulunan benzer meselelere kıyas yaparlar. Şunu da ifade edelim ki, senin iddia ettiğin gibi mezkûr ayetin iniş sebebinin düşman karşısında korku veya güven durumuyla sınırlı olduğunu kabul edersek, yine de bizim söylediklerimizin doğruluğuna delalet eder. Çünkü bazen silaha sarılıp hücuma geçerek, bazen de geri çekilerek düşmanın taktiklerine karşı nasıl bir cihad tedbiri alınacağına dair hükümleri istinbat etmek de ibadet sayılır. Bu hususta ictihad edip karar verme yetkisi ulu'l-emre verilmiştir. Böylece savaş tedbiri, düşman taktiği ve kâfirlerle savaşma gibi karşılaşılan meselelerin hükmünü vermek için ictihad etmenin vacipliği ispatlanmış oldu. Bu konular için yapılan ictihad ve benzer meselelere kıyas ile ibadetler ve füru-u şeriat için yapılan ictihad ve kıyas arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi Allah'ın hükümleridir. Bu gibi meselelerde ictihad ve istinbata mani olan kimse, sadece alışveriş konularında istinbatı mübah kılan, ama evlenme ve boşanma meselelerinde yasaklayan kimse gibi olur. Ya da namaz konusunda mübah kılan, ama hac ve umre konusunda yasaklayan kimse gibi olur. Bu, isabetli olmayan bir sözdür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstinbat, lügatte başka manaya ihtimali olmayan bir delil ile istidlalde bulunmayı bir kenara atarak, sadecekıyas yapmak ve re'y ile içtihatta bulunmak değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Lügatte başka manaya ihtimali olmayan bir delil üzerinde lügat ehli kimseler arasında anlaşmazlık meydana gelmez. Çünkü bu delilin manası, lafzından rahatlıkla anlaşılabilir. Dolayısıyla bu istinbat değildir. Aksine bunun manası, hitabın kendisinden anlaşılır. Buna şu ayeti örnek gösterebiliriz:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ)

"Sakın onlara "öf!" (bile) deme."[588]

Bu ayet, anne babayı dövmeyi, onlara sövmeyi, onları öldürmeyi ve benzer kötülükleri yapmayı yasaklamaktadır. İşte bu tür deliller üzerinde ihtilaf meydana gelmez. İfade ettiği tek manadan başka manaya ihtimali

588 İsrâ, 17/23

olmayan delil ile bu gibi delilleri kastediyorsanız, şüphesiz bu gibi deliller üzerinde ihtilaf meydana gelmez. Bunlar için istinbata da ihtiyaç duyulmaz. Delil ile, özel olarak bir şeyi zikretmeyi kastediyorsanız o zaman bu delil, kendisi dışındaki şeylerin hükmünün kendisinin hükmünün aksine olduğuna delalet eder ki, bu bir delil olmaz. Bunu usûlu'l fıkh adlı kitabımızda açıklamıştık. Bu eğer bir çeşit delil olsaydı sahabiler bundan habersiz kalmaz ve karşılaştıkları meselelerin hükmünü bulmada kullanırlardı. Böyle bir şey yapmış olsalardı, bu yayılır ve herkes tarafından duyulurdu. Onların böyle bir şey yaptıkları nakledilmediğine göre bu, senin sözünün hükümsüz olduğuna delalet etmektedir. Bu bir çeşit delil olsa bile, hükmüne ancak re'y ve kıyas yoluyla ulaşılabilen meselelerde istinbat yapmaya engel teşkil etmez. Çünkü her meselede bu tür bir delil bulunamaz. Dolayısıyla hakkında nass bulunmayan meselelerde istinbat yapmakla emrolunmuşuzdur. Karşılaştığımız ve hakkında böyle bir delil bulamadığımız meselelerin hükmünü bulmak için, kıyas ve ictihad yoluyla istinbat yapmamız gerekmektedir. Çünkü bu gibi meselelerin hükmünü ancak bu yolla bulabiliriz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Yüce Allah (لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ) **"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi"** buyurmuştur. Kıyas delili bizi, delalet ettiği şeyin bilgisine ulaştırmaz. Zira kıyas yapan kişinin hata yapması mümkündür. Kıyası ve içtihadı sonucunda ulaştığı bilginin kesin olarak Allah katında hak ve gerçek olduğunu söylemek caiz değildir. Böyle olunca da ayette kastedilenin, kıyas ve ictihad yoluyla istinbat etmek olmadığını anlamış olmaktayız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sen, kıyas yapanın yaptığı kıyasın Allah katında kesin olarak hak ve gerçek olduğunu söylemediğini ifade ediyorsun. Senin bu dediğin doğru değildir. Biz bu görüşte değiliz. Çünkü ictihad yoluyla elde edilen bilgi hakkında müçtehidin, vardığı sonucun Allah katında kesin olarak hak ve gerçek olduğunu söylemesi gerekir. Bize göre müctehid, ulaştığı sonucun Allah tarafından kendisine hükmedilen bir bilgi olduğunu bilmektedir. Karşılaştığı meselelerin hükmünü vermek için içtihad yoluyla istinbatta bulunması, ictihad ve istinbatı sonucunda vardığı noktanın sahih olduğunu bilmesini gerektirir.

Bu ayet, imamın masum olduğunu savunanların görüşlerinin batıl olduğuna da delalet etmektedir.Çünkü dini hükümlerin tamamı hakkında nass bulunsaydı imam bunu bilirdi. Böylece istinbata ve meselelerin ulu'l

emre arz edilmesine gerek kalmazdı. Nass cihetiyle sahihini batılından ayırt edebilen imama arz edilmesi gerekli olurdu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيباً ﴿٨٦﴾)

86-"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selamla karşılık verin. Şüphesiz Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır."

Lügat ehli kimseler, ayette geçen "tahiyye" kelimesinin mülk manasına geldiğini söylediler.

Örneğin bir şair şöyle demiş:

أَسِيرُ به إلى النُّعْمانِ حَتى ... أُنِيخَ علَى تَحِيَّتِهِ بِجُنْدِ

Bununla (atımla) Numan'a giderim

Askerler onun mülkünde ikamet eder.

Arapça'da (أَنْعَمَ اللهُ بِكَ عَيْناً) cümlesi, "Allah seni mülk sahibi kılsın" anlamına gelir. Selam vermeye de tahiyye denir. Çünkü İslam öncesinde Araplar, karşılaştıkları kimseye selam anlamında (أَنْعَمَ اللهُ بِكَ عَيْناً) derlerdi. İslamiyet geldikten sonra bu cümlenin yerine selam kelimesi kullanılır oldu.

Ebu Zerr *radıyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* İslam selamıyla selamlayan ilk ben oldum ve 'Es-Selamu aleyke ve Rahmetüllahi' dedim."

Şair Nabiğa da şöyle demiştir:

(يُحَيَّوْنَ بالرَّيْحانِ يومَ السَّباسِبِ)

"Yortu gününde kendilerine reyhan verilerek tebrik edilirler."

Onlara (حَيَّاكُمُ الله) denir. Bu cümlenin asıl manası, önce de ifade ettiğimiz gibi, "Allah seni mülk sahibi kılsın" dır. Ama İslamiyet öncesinde selamlama maksadıyla kullanılırdı.

(وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا)

"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin" ayetini sözlük anlamında yorumlayacak olursak şu ifade karşımıza çıkar: Başkasına bir şeyi bedelsiz olarak mülk eden kişi, bu şey için bedel almadıkça bu tasarrufundan geri dönebilir. Bu da mezhebimiz müçtehitlerinin şu sözlerinin sahihliğine delalet etmektedir: Akrabası dışındaki birine bir şeyi bedelsiz olarak hibe eden bir kimse bu hibesinden geri dönebilir. Ama bedel alırsa artık geri dönemez.Çünkü o, iki şeyden birini gerektirmektedir. Ya bedel ödemeyi ya da geri vermeyi.

Hibeden geri dönmeyle ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı rivayetlerde bulunulmuştur: Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَثَلُ الَّذِي يَسْتَرِدُّ مَا وَهَبَ كَمَثَلِ الْكَلْبِ يَقِيءُ فَيَأْكُلُ قَيْئَهُ فَإِذَا اسْتَرَدَّ الْوَاهِبُ فَلْيُوَقَّفْ فَلْيُعَرَّفْ بِمَا اسْتَرَدَّ ثُمَّ لِيُدْفَعْ إِلَيْهِ مَا وَهَبَ)

"Hibe ettiği şeyi geri isteyen kimse, kusmuğunu yiyen köpek gibidir. Hibe eden kişi, hibe ettiği şeyi geri istediğinde bekletilsin ve geri istediği şey başkalarına duyurularak tanıtılsın. Sonra hibesi kendisine geri verilsin."[589]

Ebû Bekir b. Ebi Şeybe'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الرَّجُلُ أَحَقُّ بِهِبَتِهِ مَا لَمْ يُثَبْ مِنْهَا)

"Karşılığında bedel almadığı sürece adam, hibesini geri almada başkalarından daha fazla hak sahibidir."[590]

589 Ebu Davud, İcare, 47
590 İbn Mâce, Hibat, 6

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduklarını rivayet etmişlerdir:

(لا يَحل لِرَجُلٍ أن يُعطِيَ عَطِيَّةً أو يَهَبَ هِبَةً فيَرْجِعَ فيها، إلا الوالِدَ فيما يُعْطِي وَلَدَه، ومَثَلُ الذي يُعطي العطيةَ، ثم يَرْجِعُ فيها كمَثَلِ الكلبِ يأكلُ، فإذا شبعَ قاء ثم عاد في قيئِهِ)

"Adamın bir bağışta veya hibede bulunup bundan geri dönmesi helal olmaz. Ancak babanın, evladına verdiğini geri alması bunun dışındadır. Bir bağışta bulunduktan sonra bundan geri dönen kimse,bir şeyler yiyen köpek gibidir. Doyunca kusar. Sonra da kusmuğunu yer."[591]

Bu hadis iki manaya delalet etmektedir. Birine göre, hibeden geri dönmek sahihtir. Diğerine göre ise geri dönmek mekruhtur, ahlaksızlıktır ve alçakça bir âdettir. Çünkü hadis-i şerif, hibeden geri dönen kimseyi, kusup da kusmuğunu yiyen köpeğe benzetmiştir. Bu da bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki yönden delalet etmektedir:

1-Hibesinden dönen kimse, kusmuğunu yiyen köpeğe benzetilmiştir. Bilindiği gibi kusmuğunu yemesi köpeğe haram değildir. Buna benzetilen hibeden dönmenin hükmü de böyledir.

2-Hibeden dönmek asla sahih olmasaydı, hibeden dönen kimse kusmuğunu yiyen köpeğe benzetilmezdi. Çünkü hiçbir şekilde meydana gelmeyecek olan bir şeyin, meydana gelebilen bir şeye benzetilmesi doğru olmaz. Bu da çirkin ve mekruh bir şey olmakla birlikte hibeden dönmenin sahih olduğuna delalet etmektedir. Mahrem olan akrabaya yapılan hibeden dönmenin sahih olacağı görüşü Hz. Ali, Hz. Ömer, Fudale b. Ubeyd'den rivayet olunmuştur. Sahabilerden hiçbiri de bu görüşe muhalefet etmiş değildir. Aralarında Cabir b. Abdullah'ın da bulunduğu seleften bir cemaatin, mezkûr ayetin hibeden dönmekle değil de selama karşılık vermekle ilgili olduğu görüşünde oldukları rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "Selam vermek sünnet, karşılık vermekse farzdır." Böyle dedikten sonra mezkûr ayeti okudu.

Selamlaşmanın sadece Müslümanlara mı mahsus olduğu, yoksa Müslümanlarla gayr-ı müslimler arasında da mı olması gerektiği hususunda

591 Ebu Davud, Büyû', 83

ihtilaf edilmiştir. Atâ, selamlaşmanın sadece Müslümanlara mahsus olduğunu söylemiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim ve Katade, hem Müslümanlar hem de gayr-ı müslimler için genel bir uygulama olduğunu söylemişlerdir.

Hasan dedi ki: "Gayr-ı müslim biri sana selam verdiğinde ona sadece 've aleyküm' şeklinde karşılık verirsin. Ayrıca 've rahmetüllah' deme. Çünkü kâfirler için mağfiret dilemek caiz değildir."

Bu konuda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Yahudilere önce siz selam vermeyin. Onlar size selam verirlerse 'Ve aleyküm' deyin."[592]

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Selama karşılık vermek farz-ı kifayedir. Bir kimse bir topluluğa selam verdiğinde, topluluğun içinden biri karşılık verirse bu hepsi için yeterli olur.

(فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا) ayeti ile eğer selama karşılık vermek kastedilmişse bu, selam verene ziyadesiyle dua etmek anlamınadır. Mesela o size "Es-selamu aleykum" derse, siz "ve aleykumusselam ve rahmetullah" dersiniz."Es-selamu aleykum ve rahmetullah" derse siz "ve aleykumusselam ve rahmetullahi ve berekâtuh" dersiniz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلاً ﴿٨٨﴾)

88-"Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Allah onları yaptıkları işlerden dolayı başaşağı ederek eski konumlarına (küfre) döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayet, Mekke'de bulunup açıktan Müslüman olduklarını söyleyen ama Müslü-

592 İbn Mâce, Edep, 13

manların aleyhine müşriklere yardım eden bir topluluk hakkında inmiştir. Katade'nin benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Hasan ve Mücahid dediler ki: "Bu ayet, Medine'ye gelip Müslüman olduklarını açıktan söyleyen, sonra da Mekke'ye dönüp orada müşrikliklerini açığa vuran bir topluluk hakkında inmiştir."

Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dedi ki: "*Resûlullah ile sallallahu aleyhi ve sellem birlikte Uhud Savaşı'na gitmeyen ve* **"Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik"**[593] *diyenler hakkında inmiştir."*

Takip eden ayet bu te'vilin aksinedir. Sözü edilenlerin Mekke halkından oldukları anlaşılmaktadır.

Takip eden ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin."[594]

Önceki ayette geçen (اَرْكَسَهُمْ) kelimesi, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* göre 'Allah onları eski hallerine yani küfre döndürdü' anlamındadır.

Katade'ye göre, 'Onları helâk etti'anlamındadır.

Başkaları dediler ki: "Onları eski konumlarına döndürdü" anlamındadır.

Kisai dedi ki: "(اَرْكَسَهُمْ و رَكَسَهم) aynı anlamda olup, Allah onları küfür hükmünde olanküçülmüşlük ve zillet haline döndürdü, anlamındadır. Esarete düşüp öldürüldüler anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Çünkü onlar münafık iken mürtedliklerini açığa vurdular. Bunlar İslam'dan irtidat ettikleri halde münafıklıkla nitelendirildiler. Çünkü daha önce içlerinde gizledikleri kâfirliğe nispet edildiler." Hasan böyle demiştir.

Nahivciler dediler ki: Ayette geçen münafık kelimesinin başında elif lâm-ı tarif bulunduğunda bu te'vil güzel olur. Mesela (هذه العَجُوزُ هي الشّابَّةُ)"Bu yaşlı kadın o gençti" denildiğinde (هي الّتي كانت شابّةً)yani "Bu, bir zamanlar genç olan o kadındır" denilmiş olur. Ama bu durumdaki bir kadının eskiden genç olduğunu ifade etmek için (هذِه شابّةٌ)"Bu gençtir" de-

593 Âl-i İmrân, 3/167
594 Nisâ, 4/89

nilmez. İşte bu ayette Yüce Allah, o münafıklar topluluğunun yüzünüze karşı Müslüman olduklarını, kendi kavimlerinin yanına döndüklerinde ise kâfirlik ve mürtedliklerini açığa vurduklarını beyan etmekte; Müslümanların onlar hakkında iyi zanda bulunmalarını ve onları savunmalarını yasaklamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾)

89-"Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasmız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı."

Yani şu münafıklar grubu bunu arzuladılar. Mü'minlerin onlar hakkında hüsn-ü zanda bulunmaması, onların düşman olduklarına inanmaları, onlardan beri olmaları için Yüce Allah onların inançlarını ve kalplerinde gizlediklerini haber verdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ)

"Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin."

Allah bilir ya mana şöyle olsa gerek: Onlar Müslüman olup hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Çünkü hicret, Müslüman olduktan sonra yapılır. Müslüman olsalar bile, onlarla dost olmamız ancak hicret etmelerinden sonra mümkün olur.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا)

"Hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir."[595]

Bu, hicretin farz olduğu dönemde böyle idi.

Bu bağlamda Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Müşriklerin arasında ikamet eden her Müslümandan ben uzağım. Müşrikle beraber ikamet eden her Müslümandan ben uzağım."

"Neden ya Resûlallah?" diye sorulunca da şöyle buyurdu:

"Birbirlerinin yaktıkları ateşi görecek kadar yakın olmasınlar."[596]

Mekke fethedilinceye kadar hicret farzdı. Mekke'nin fethedilmesiyle bu fariza neshedildi.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke fethinde şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاهجرةَ ولكن جهادٌ ونيةٌ وإذا استُنْفِرْتُمْ فانفِرُوا)

"Artık hicret yoktur. Ama cihad ve niyet vardır. Gazaya çağrıldığınızda gazaya gidin."[597]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ b. Yezid, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir bedevi, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hicreti sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona***"Vay sana! Hicret zor iştir. Senin deven var mı?"*** diye sordu. Adam "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Onun zekâtını veriyor musun?"*** diye sordu. Adam "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

595 Enfal, 8/72
596 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 4/114
597 Ebu Davud, Cihad, 2

"Köylerin gerisinde çalış. Şüphesiz Allah senin amelinden hiçbir eksiltme yapmayacaktır."[598]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adamın hicret etmemesini mübah kılmıştı.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İsmail b. Ebi Halid, Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Abdullah b. Amr'a gelerek, "Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* işittiğin bir şeyi bana naklet" dedi. O da Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittiğini söyledi:

(المسلمُ مَن سلمَ المسلمونَ من لسانِهِ ويدِهِ،
والمهاجرُ مَنْ هجرَ ما نهى الله عنه)

"Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Muhacir de Allah'ın yasakladığı şeyden uzaklaşandır."[599]

Hasan'ın şu görüşte olduğu rivayet edilmiştir: Daru'l harpte ikamet eden herkesin İslam diyarına hicret etmesinin hükmü farz olarak devam etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ)

"Onları yakalayın ve öldürün."[600]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Eğer hicretten yüzçevirirlerse onları yakalayın ve öldürün" şeklinde mana verdiği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Allah bilir ya ayetin manası şöyle olsa gerektir: Eğer iman etmekten ve hicret etmekten yüzçevirirlerse Onları yakalayın ve öldürün. Çünkü (حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ) ayeti hem iman etmelerini

598 Ebu Davud, Cihad, 1
599 Buhari, İman, 5
600 Nisâ, 4/89

hem de hicret etmeleri gereğini içermektedir. (فَاِنْ تَوَلَّوْا) **"Eğer yüzçevirirlerse"** kaydı da hem iman etme hem de hicret etmeleriyle ilgilidir. Çünkü o zamanda Müslüman olup hicret etmeyenlerin öldürülmesi vacip değildi. Bu ayet ise iman eden ve hicretten yüzçevirenlerin yakalandıkları yerde öldürülmeleri gerektiğinin kastedildiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَاۤؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلاً ﴿٩٠﴾﴾

90-"Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar, yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir."

Ebu Ubeyd, ayette geçen (يَصِلُونَ) kelimesinin mensup olmak manasına geldiğini söylemiştir.

Nitekim A'şâ da bir şiirinde şöyle demiştir:

إذا اتّصلتْ قالتْ: أبكرَ بنَ وائلٍ،وبكرٌ سبتها، والأنوفُ رواغمُ

Onlara intisab ettiğinde der ki: Ey Bekr bin Vail!

Oysa Bekr onu esir almış, burunlarını yere sürmüş.

Şair Zeyd el Halil de bir şiirinde şöyle demiştir:

إذااتصلت تنادى يال قيس ... وَخَصَّتْ بِالدُّعَاءِ بَنِي كِلَابِ

Onlara intisab ettiğinde 'Ey Kays ailesi!' diye seslenir.

Duasını da özel olarak beni kilab sülalesine yapar.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bir topluluğa intisab etmek ya kan bağıyla ya da ahitleşme ve muvalat akdi ile olur. Bu intisaba, tarafların himayesindekiler de girebilirler.

Nitekim Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Kureyş arasındaki andlaşmaya Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefiki olan Huzaa kabilesi, Kureyşlilerin müttefiki olan Benu Kinane kabilesi de dâhil olmuştu. Mezkûr ayetin neshedildiğini söyleyenler de vardır.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, aşağıdaki ayetler hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَاۤؤُكُمْ
حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاۤءَ
اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ
وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا)

"Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar, yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir."[601]

(لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ
يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوۤا اِلَيْهِمْ)

601 Nisâ, 4/90

"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez."[602]

Yukarıdaki ayetler, Tevbe suresindeki şu ayetlerle neshedilmiştir:

(بَرَاءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ.....وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.)

"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır... Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız."[603]

Süddi, (اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ) **"Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar başka"** ayeti hakkında dedi ki: "Sizinle aralarında eman anlaşması bulunan bir kavme katılanlar da o kavme tanınan haklara sahip olurlar."

Hasan dedi ki: Bunlar Benu Müdlic kabilesiydi. Kureyşlilerin müttefikleri idiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile de Kureyşliler arasında ittifak vardı. Cenab-ı Allah, andlaşma sebebiyle Kureyşlilere tanınan hakların Benu Müdlic'e de tanınmasına hükmetti.

Devlet Başkanı Bir Kavimle Anlaşma Yaparsa O Kavmin Müttefikleri ve Yardımcıları da Andlaşmaya Dâhil Olurlar

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Devletbaşkanı gayr-ı müslim bir kavimle andlaşma yaptığında, akrabalık bağı veya andlaşma ya da muvalat akdiyle, tarafların mensupları, müttefik veyardımcıları da andlaşma kapsamına girer. Ama başka kavimlerden olan kimseler, andlaşmada şart koşulmamışsa andlaşma kapsamına girmezler.

602 Mümtahine, 60/8
603 Tevbe, 9/1-11

Başka kabileden olanlar, andlaşmada şart koşulmuş iseler onlar da andlaşma kapsamına girerler. Benu Kinane kabilesinin, Hz. Peygamber'le Kureyşliler arasındaki andlaşmaya dâhil olmaları gibi.

Bunun neshedildiğini söyleyenlere gelince onlar, müşriklerle yapılan ateşkes ve andlaşmanın şu ayetle neshedildiğini kastetmişlerdir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[604]

Sahibinin ifade ettiği gibi bu görüş doğrudur. Zira Yüce Allah İslamiyet'i ve Müslümanları güçlendirip aziz kıldı. Müslümanlara da,Arap müşriklerinden ya Müslüman olma ya da kılıçla öldürülme seçeneğini kabul etmelerini emretti.

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın."[605]

Bu, Arap müşrikleri hakkında sabit olan bir hükümdür. Bu ayetle, gayr-ı müslimlerle müdarat ve barış içinde yaşama veya kâfir hâlde bırakılmaları hükmü neshedilmiştir. Müslüman olmalarına veya cizye vermelerine kadar Müslümanlar kitap ehli kimselerle savaşmakla emrolundular. Bu emir şu ayette yer almaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

604 Tevbe, 9/5
605 Tevbe, 9/5

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[606]

Devletbaşkanının cizye almadan, diğer din mensuplarından birini kâfir vaziyette bırakması caiz değildir. Arap müşriklerine gelince bunlar sahabe zamanında Müslüman olmuşlardı. İrtidat edenlerin bazıları öldürüldükten sonra bir kısmı Müslümanlığa geri dönmüştü. Bu kendilerinden cizye almadan, zimmî olup da bizim hükümlerimize tabi tutulmadan Ehl-i küfür ile andlaşma yapmanın neshedildiğine dair sahih bir görüştür. Bu, Yüce Allah'ın İslam'ı güçlendirmesinden ve Müslümanları da bütün müşriklere karşı galip kılmasından sonra sabit bir hüküm olmuştur. Bundan sonra Müslümanlar, müşriklerle sulh andlaşması yapmaya ihtiyaç duymamışlardır. Ancak Müslümanların onlara karşı direnmekten aciz kalmasından veya kendilerine yahut çoluk çocuklarına zarar vermelerinden korkulmasından dolayı bir vakitte buna ihtiyaç duyulursa, kendilerinden cizye almaksızın da onlarla barış andlaşması yapmak caiz olur. Çünkü Müslümanların onlarla barış andlaşması yapmalarının yasaklanması, Müslümanların onlara karşı güçlü ve üstün olmasından dolayı idi. Onlara karşı gevşek davranmak ve barış andlaşması yapmak, İslamiyet'in ilk zamanlarında caizdi. Ancak bu sebebin (Müslümanların güç ve üstünlüğünün) meydana gelmesinden dolayı onlarla barış andlaşması yapmak yasaklanmıştı. Bu sebep ortadan kalkıp da Müslümanların düşmandan kendilerine zarar gelmesinden korktukları eski hale dönüldüğünde, kâfirlere karşı gevşek davranma ve onlarla barış andlaşması yapmanın caiz oluşu hükmü de tekrar geri gelir. Bu, akidleşme yoluyla mirasçı olma hükmünün akrabalık sebebiyle mirasçı olmakla neshedilişine benzemektedir. Ölen kimsenin geride akrabası yoksa, akidleşmiş olduğu kimse varsa o kendisine mirasçı olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ)

"Yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka."[607]

606 Tevbe, 9/29
607 Nisâ, 4/90

Hasan ve Süddi dediler ki: "Sizinle savaşmak istemedikleri için kalpleri sıkılıp daralanlar..." (الحَصْرُ) kelimesi darlık anlamına gelmektedir. Mesela okumada yolları daraldığı için okuyamayan kişinin durumuna kıraatte hasr durumu denir. Hapiste mahsur kalma sözü de buna örnek gösterilebilir.

İbn Ebi Nüceyh'in bildirdiğine göre Mücahid ve Hilal b. Uveymir el-Eslemi bu ayeti açıklarken şöyle demişlerdir: "Müslümanlarla savaşmaktan veya kendi kavmi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında andlaşma bulunduğu halde, kavminin Müslümanlarla savaşmasından ötürü sıkılıp kalbi daralankimse..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre sıkılıp kalpleri daralanlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında andlaşma bulunan bazı müşriklerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında andlaşma bulunduğu için, Müslümanlarla savaşan kavimlerinin yanında yer almaktan, akrabaları ve soydaşları olan Müslümanlarla savaşmaktan sıkılıp kalpleri daralıyordu. Müslümanların safında yeralıp müşriklere karşı savaşmasalar da Müslümanlara karşı savaşmadıkları, bir kenara çekilip durdukları takdirde Müslümanların bunlara ilişmemelerini Cenab-ı Allah emretti.

Bazı kimseler bunların Müslüman olduklarını, ancak aralarındaki akrabalık bağlarından ötürü kendi müşrik kavimleriyle savaşmak istemediklerini söylemişlerdir. Ayetin zahiri ve tefsirine dair rivayetler bunun aksine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında Müslümanlar her ne kadar bazen kenara çekilip oturmuşlarsa da diğer Müslüman kardeşleriyle asla savaşmış değildirler. Kendileri gibi Müslüman olan kardeşleriyle savaşmakla da emrolunmuş değildirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ)

"Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı."

Yani haksızlık ederek onlarla savaşmış olsaydınız... Bu da onların Müslüman olmadıklarına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا)

"Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir." [608]

Ayetteki ifadeler, onların müşrik kimseler olmalarını gerekli kılmaktadır. Çünkü burada anlatılanlar, Müslümanların evsafı değildir. Bu da onların, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında andlaşma bulunan müşrikler olduklarına delalet etmektedir. Yüce Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümanlarla müşriklerin savaşına katılmayıp bir kenara çekilecek olurlarsa bunlara ilişmemesini, kendi kavimleri olan müşriklerle savaşmaya onları mecbur tutmamasını emretmiştir. Ayette sözü edilen "musallat kılma" iki şekilde olur. Biri, sizinle savaşsınlar diye kalplerine cesaret takviyesinde bulunulmasıdır. Diğeri ise kendilerini savunmak için savaşa katılmalarıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾)

91-"Diğer bir takım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezler-

608 Nisâ, 4/90

se, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik."

Mücahid dedi ki: "Bu ayet, Mekke'deki bir topluluk hakkında inmiştir. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna gelip Müslüman olurlardı. Kureyş'in yanına döndüklerinde de tekrar putperestliğe dönerlerdi. Böyle yapmakla, her iki tarafta güvende olmayı amaçlıyorlardı. Bu hâllerinden vazgeçip kendilerini düzeltmedikleri takdirde onlarla savaşma emri verildi."

Esbat, Süddi'nin şöyle dediğini nakletmiştir:Bu ayet, Nuaym b. Mesud el-Eşcai hakkında inmiştir. Hem Müslümanlar arasında hem de müşrikler arasında güvende idi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasında söz taşırdı. Bunun üzerine Yüce Allah **"Diğer birtakım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin"** buyurdu. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldiklerinde Müslüman olduklarını söylüyorlardı. Kavimlerinin yanına döndüklerinde ise kâfirliklerini açığa vuruyorlardı.

Yüce Allah onların bu durumunu şöyle bildirmişti:

(كُلَّمَا رُدُّوا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا)

"Bunlar fitneye her döndürüldüklerinde ona atılırlar."[609]

Ayette geçen fitne kelimesi, şirk anlamındadır. (اُرْكِسُوا فِيهَا) "ona atılırlar" ifadesi, onların daha önce Müslümanlıklarını açıkladıklarına delalet etmektedir. Eğer savaşta bizden uzak durup bize barış teklif ederlerse Yüce Allah, bunlara ilişmememizi emretmiştir. Bizimle aralarında andlaşma bulunan bir kavme sığınanlara ve karşımıza çıktıklarında bizimle savaşmayı içlerine sığdıramayanlara ilişmememizi emrettiği gibi, bunlara da ilişmememizi emretmiştir.

Nitekim başka ayetlerde de Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ
وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ)

609 Nisâ, 4/91

"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten men etmez."[610]

(وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ)

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın."[611]

Yüce Allah bizimle savaşmayanlarla değil, savaşanlarla savaşmamızı emretmiş, ancak önce de belirttiğimiz gibi daha sonraİbn Abbas'tan *radıyallahu anh*gelen bir rivayete göre bu hükmü, şu ayetle neshetmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[612]

Bazı kimseler bu ayetlerin neshedilmediğini söylemektedirler. Müslümanların, kendileriyle savaşmayan kâfirlere ilişmemeleri caizdir. Çünkü bir kenara çekilip bizimle savaşmaktan geri duranGayr-ı müslimlerle savaşmayı yasaklayan bu ayetlerin hükmünün neshedildiği sabit değildir. İbn Şübrüme ve Süfyan es-Sevri'nin, bunlara karşı cihad etmenin farzlığının sabit olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Yeri geldiğinde inşallah bunu açıklayacağız. Şu var ki bu ayetlerde, bizimle savaşmaktan geri duran kâfirlerle savaşmamız menedilmiştir. Yalnız fakihlerden hiçbirinin bizimle savaşmaktan uzak duran müşriklerle savaşmamızı yasakladığını bilmemekteyiz. İhtilaf konusu olan husus, onlarla savaşmanın yasak olması değil, onlarla savaşmamanın caiz olup olmadığıdır. Kenara çekilip bizimle savaşmaktan uzak duranlarla savaşma yasağının neshedildiği hususunda fukaha arasında görüş birliği meydana gelmiştir. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, Allah'tır.

610 Mümtahine, 60/8
611 Bakara, 2/190
612 Tevbe, 9/5

Yanlışlıkla Adam Öldürme Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِناً اِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهِ اِلَّا اَنْ يَصَّدَّقُوا فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴿٩٢﴾)

92-"Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunlara imkan bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay ardarda oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (كَانَ) fiilinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Katade dedi ki: "Bu fiilin manası şöyledir: Allah'ın hükmüne ve emrine göre bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir."

Başkaları dediler ki: "Mü'min bir kimseyi öldürmeyi caiz kılan bir sebep yoktur."

Diğerleri dediler ki: "Mü'min bir kimseyi öldürmeyi meşru kılan bir sebep şimdi mevcut olmadığı gibi geçmişte de mevcut değildi."

Ayette geçen (اِلَّا) edatının da manası üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bazıları bunun "lâkin bazen öldürebilir" anlamında istisna-i münkati olduğunu

söylemişlerdir. Böyle bir şey olursa da hükmü şöyle ve şöyle olur. Bu, şair Nabiğa'nın şu şiirinde söylediğine benzemektedir:

وقفتُ فيها أُصَيلاناً أُسائِلُها، عَيّتْ جواباً، وما بالرَّبعِ من أحدِ
إلاّ الأواريَّ لأياً ما أُبَيِّنُهَا، والنُّؤي كالحَوْضِ بالمظلومةِ الجَلَدِ

Akşam vakti orada durup kendisine sordum

Cevap veremedi ve çiftlikte kimse de yoktu.

Açıklayamayacağım bir bekleme oldu.

Sadece bineklerin bağlandığı yerler vardı

Bir de kazılmaması gereken sert zeminde

İçeri su sızmasın diye kazılmış kanal vardı.

Başkaları, ayette geçen (إِلاَّ) edatının sahih istisna olduğunu söylemişlerdir. Buna göre mana şöyle olabilir: Mü'min kişi, bazı durumlarda başka bir mü'mini yanlışlıkla öldürebilir. Mesela onun üzerinde müşriklere mahsus bir alâmet görebilir veya onu müşriklerin tarafında görebilir. Bu sebeple de onu müşrik zannedip yanlışlıkla öldürebilir. Bu hatadır.

Nitekim Zühri, Urve b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

***"Huzeyfe b. Yeman** radıyallahu anh, **Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ile birlikte Uhud Savaşı'na katıldı. O savaşta Müslümanlar yanılarak Huzeyfe'nin babasını düşman zannedip kılıçlarıyla üzerine hücum ettiler. Huzeyfe** radıyallahu anh, **"O babam!" demeye başladı. Ama onun söylediklerini anlamadılar. Nihayet babasını öldürdüler. O esnada Huzeyfe** radıyallahu anh, **"Allah sizi bağışlasın. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir" dedi. Bu haberin Peygamber'e** sallallahu aleyhi ve sellem **ulaşması üzerine Huzeyfe'nin onun katında kıymeti daha da arttı."**[613]*

613 Hâkim, Müstedrek: 3/427

Bazı kimseler ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Yanlışlıkla da olsa öldürmek olamaz. Çünkü mü'mini savaş halinde de öldürmek mübah değildir. Şu halde ayetteki istisnayı hakikî manasında yorumlamak caiz olmaz."

Bu görüş muteber değildir. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Ayette geçen (اِلَّا) edatının yanlışlıkla da olsa öldürmesi olamaz, şeklinde manâlandırılması görülmüş şey değildir.

2-Bu görüşün sahiplerinin, yanlışlıkla öldürmenin mübahlığını kabul etmeme gerekçeleri, yanlışlıkla öldürmeyi haram saymada da mevcuttur. Çünkü hataen yapıldığı bilinemediği için, yanlışlıkla öldürmeyi mübah saymak sahih olmazsa, bu şekil öldürmeyi haram sayıp yasaklamak da sahih olmaz.

Başkaları dediler ki: (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَئًا) **"Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka"** ayeti, adam öldürenin cezalandırılması gerektiği hükmünü içermektedir. Çünkü adam öldürme yasağının mutlak oluşu, katilin cezalandırılmasını ve bu sebeple de günahkâr olmasını gerektirmektedir. Ancak ayetin sonunda (اِلَّا خَطَئًا) **"Ancak yanlışlıkla olması başka"** buyrulmakla, yanlışlıkla öldüren kimsenin günahkâr olmayacağı bildirilmektedir. Lafzın içerdiği günahkârlık hükmünden istisna yapılmış ve yanlışlıkla öldüren kişi kapsam dışına çıkarılmıştır. İstisna, bu hüküm üzerinde ve yerinde kullanılmış, yönünde de bir değişiklik olmamıştır. Yanlışlıkla öldüren kişi, günaha girme hükmünden istisna edilip katil olma kapsamı dışına çıkarılmıştır. Dolayısıyla haram bir fiil, yanlışlıkla işlenince mübah hale gelmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Bu doğru ve kabul edilebilir bir yorumdur. Ayeti, mü'min bir kimseyi müşrik zannederek yanlışlıkla öldürme şeklinde te'vil etmeye gelince bu, ancak anlatılan şartlar çerçevesinde olursa, bu te'vil sahih ve öldürmek de mübah olur. Katil, hataen öldürmüş olursa öldürmesi mübah olur. Düşman tarafında duran bir mü'minin öldürülmesi ise yanlışlıkla yapılan bir öldürme değil, taammüdenama yapılması emre-

dilen bir öldürmedir. Ayette kastedilenin bu olduğunu söylemek caiz değildir. Zira bu görüşte olana göre öldürmenin mübahlık şartı gerçekleşmemiştir. Çünkü düşman tarafındaki mü'mini öldüren, yanlışlıkla öldürmüş değildir. Mesela bir kimseye "onu kasten öldürme" denildiğinde muhatap, kasten öldürmekten menedilmiş olur. "Onu kılıçla öldürme" denildiğinde muhatap, kılıçla öldürmekten menedilmiş olur. Aynı şekilde (إِلَّا خَطَأً) **"Ancak yanlışlıkla olması başka"** ifadesi de, yanlışlıkla öldürmenin mübah olmasını gerektirdiğine göre, öldürmenin mübah olması için, yanlışlıkla olması şart koşulmuştur. Bu da gerçekleşmesi imkânsız olan bir durumdur. Çünkü yanlışlık durumu, katilin yanlış yaptığının farkında olmaması ve bunu bilmemesidir. Ne yaptığını farkedememe durumunda ise yasaklık veya mübahlıktan söz edilemez.

Mezhebimiz müçtehitleri, öldürmenin dört çeşit olduğunu söylemişlerdir: Kasten öldürme, yanlışlıkla öldürme, kasta benzer öldürme, ne kasten ne kasta benzer ne de yanlışlık eseri olmayan öldürme.

Kasten öldürme; öldürme kastıyla, silahla ve de amacın ne olduğunu bilerek birini öldürmektir.

Yanlışlıkla öldürmek iki şekilde olur:

Birincisi: Müşriği veya kuşu hedef alarak silahı ateşlemesi (oku atması vb.) durumunda kurşunun (okun vb.) bir Müslümana isabet edip onu öldürmesidir.

İkincisi: Müşrik elbisesi giydiği veya müşriklerin tarafında durduğu için müşrik zannederek bir Müslümanı öldürmektir.

Bu öldürmelerden birincisi, fiilde hatadır. İkincisi ise kasıtta hatadır.

Kasta benzer öldürme; taş veya değnek gibi silah olmayan bir nesne ile bir insana vurmaya kasdedip onu öldürmektir. Fakihler bunun hükmü üzerinde ihtilaf etmişlerdir. İnşaallah yeri geldiğinde bundan bahsedeceğiz.

Ne kasten ne kasta benzer ne de yanlışlık eseri olmayan öldürmeye gelince, dalgın veya uyku halindeki kimsenin öldürmesini buna örnek

gösterebiliriz. Çünkü kasten öldürme, ayniyle kastedilen öldürmedir. Yanlışlıkla öldürmede ise öldürme fiili kastedilir. Ancak yanlışlık bazen öldürme fiilinde bazen de kasıtta meydana gelir. Dalgın kimsenin öldürmesi ise asla onun tarafından kastedilmiş değildir. Bu öldürme ne yanlışlık ne de kasıt alanındadır. Ancak diyet ve kefaret bakımından, yanlışlıkla öldürme hükmündedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Gerçekte ne kasten ne de kasıtsız bir öldürme olmadığı halde yine de öldürme hükmüne dâhil edilen fiiller vardır. Mesela bir kuyu kazan veya yol üzerine büyük bir taş koyan bir kimse, başkasının o kuyuya düşmesi veya ayağının o taşa takılması sonucu ölmesi durumunda gerçekte katil değildir. Çünkü o kimseyi öldürecek bir fiil işlemiş değildir. Çünkü bizden sadır olan fiil ya direkt ya da dolaylı olarak sadır olur. Yola taş koyan veya kuyu kazan kimsenin, birinin ayağının taşa takılarak düşüp ölmesinde veya kazdığı kuyuya düşerek ölmesinde, ne direkt olarak ne de dolaylı biçimde yaptığı bir eylem bulunmamaktadır. Dolayısıyla gerçekte katil değildir. Bu sebeple mezhebimizin fakihleri, kefaret ödemekle yükümlü olmadığını söylemişlerdir. Kıyasa göre diyet[614] ödemesi de gerekmez. Ancak fakihler, diyet ödemesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir."[615]

Ayette, diyeti katilin mi yoksa âkilenin mi ödeyeceği belirtilmemiştir.

614 *Diyet,* cana veya can hükmündeki uzuvlara karşı işlenen cinâyet dolayısıyla ödenen mal veya paraya; *erş ise* uzuvlara karşı işlenen cinâyetlerde, miktarı nasslarla belirlenmiş veya takdiri hakime bırakılmış ödenmesi gereken mal veya paraya denir. Diğer bir tanıma göre, ölümle sonuçlanmayan belli yaralama ve sakat bırakmalarda ödenen ve miktarı belirlenmiş olan bedele **erş** denir. Bunun dışında kalan ve miktarı yetkili mercilerce takdir edilecek olan cinâyet bedeline de **hükûmet-i adl** denir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

615 Nisâ, 4/92

Yanlışlıkla öldürmede diyeti, öldürenin âkilesinin ödemesi gerektiğini bildiren mütevatir hadisler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Fakihler de bu hüküm üzerinde görüş birliği etmişlerdir.

Mesela Haccac'ın Hakem'den naklettiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَتَبَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم كِتَابًا بَيْنَ
الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ : أَنْ يَعْقِلُوا مَعَاقِلَهُمْ ، وَأَنْ يَفْدُوا
عَانِيهِمْ بِالْمَعْرُوفِ ، وَالإِصْلاَحِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ.)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, muhacirlerle ensar arasında şöyle bir yazı yazdı: Birbirlerinin diyetini ödeyecekler, esirlerini dinin ve aklın gereklerine uygun biçimde serbest bırakacaklar, Müslümanların arasını bulup düzeltecekler."[616]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle yazıp hükmetti:

(عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولُهُ)

"Her batın (kabilenin alt kısmı) kendi diyetini ödemekle yükümlüdür." [617]

Böyle hükmettikten sonra şöyle buyurdu: "Bir kavmin mevlasının, onların izni olmadan başkasına mevlalık yapması helal olmaz."

Mücahid'in bildirdiğine göre Şabi, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hüzeyl kabilesinden iki kadından biri diğerini öldürdü. İkisi de evliydi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öldürülen kadının diyetini, öldüren

616 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Diyat, 128: 9/318
617 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/107

kadının -kocasını ve oğlunu dışarıda tutarak-âkilesinin ödemesine hükmetti. Öldürülen kadının âkilesi,"Kadının diyeti bize verilsin" dediler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* (لَا. مِيرَاثُهَا لِزَوْجِهَا وَوَلَدِهَا) ***"Hayır! Mirası kocasına ve oğluna verilecek"*** buyurdu.

Öldürülen kadın hamileydi. Öldürüldüğünde bir düşük yapmıştı. Katil kadının âkilesi, bu düşüğün diyetinin kendilerine yükleneceğinden korktular ve "ya Resûlallah, bu ne bir şey yedi ne bir şey içti, ne de ses verip ağladı. (Yine de diyetini ödeyecek miyiz?)" dediler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Bu, cahiliyet secii/uyağıdır"*** dedi ve ***düşük için gurre ödenmesine hükmetti.***[618]

Muhammed b. Ömer'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* düşürülen cenin için gurre ödenmesine hükmetti.

Bunu ödemesine hükmedilen kimse, "Bir şey yemeyen, içmeyen, ses verip ağlamayan biri için mi diyet ödeyeceğiz? Böyle bir şey batıldır!" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Bu mutlaka bir şair sözüdür. Bunun için bir köle veya cariye gurresi ödenecek!"*** buyurdu.

Abdülvahid b. Ziyad'ın bildirdiğine göre Şabi, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* düşürülen ceninden dolayı katilin âkilesinin gurre ödemesine hükmetti.

A'meş'in İbrahim'den yaptığı bir rivayete göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* katilin asabesinin diyet ödemesine hükmetmiştir.

İbrahim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Ali ile Zübeyr *radıyallahu anh,* Safiyye'nin *radıyallahu anh* azatlılarına velayet hakkı konusunda

618 İbn Mâce, Diyat, 15

anlaşamadılar. Aralarında hüküm vermesi için Hz. Ömer'e gittiler. Hz. Ömer, Safiyye'nin *radıyallahu anh* azatlılarının mirasının Zübeyr'e *radıyallahu anh* verilmesine, diyet gerektiren bir suç işlemeleri durumundaysa diyetin Hz. Ali tarafından ödenmesi gerektiğine hükmetti. Hz. Ali ile Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre içlerinden birinin adam öldürmesinden dolayı sürgüne gönderilen bir kabilenin ödemesi gereken diyetin Beytülmalden ödenmesi icab eder.

Rivayete göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Vedaa kabilesiyle başka bir kabilenin sınırları arasında bulunan cesed dolayısıyla âkilenin diyet ödemesine hükmetmiştir. Yanlışlıkla öldürülen kimsenin diyetinin, öldürenin âkilesi tarafından ödenmesine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmettiği, mütevatir rivayetlerle bildirilmiştir. Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bunda ittifak etmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Yüce Allah (وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ) **"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez"**[619] buyurmuştur.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ وَلَا بِجَرِيرَةِ أَبِيهِ)

"Adam, ne kardeşinin işlediği suçtan ne de babasının işlediği suçtan ötürü sorumlu tutulur."[620]

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu Rimse ile oğluna şöyle demişti:

(أَمَا إِنَّهُ لَا يَجْنِي عَلَيْكَ، وَلَا تَجْنِي عَلَيْهِ)

"Ama sen onun işlediği suçtan sorumlu olmazsın. O da senin işlediğin suçtan sorumlu olmaz."[621]

619 En'âm, 6/164
620 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/269
621 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/278

Akıl da insanın, başkalarının işlediği suçtan ötürü sorumlu tutulmasını kabul etmez.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: **"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez"**ayetinde, öldürenin âkilesinin diyet ödemesinin vacip olmadığını ispatlayan bir delil yoktur. Çünkü ayet, insanın başkasının işlediği günahtan sorumlu tutulamayacağını bildirmektedir. Âkilenin diyet ödemekle yükümlü kılınması, caninin işlediği günaha ortak oldukları ve bundan dolayı sorumlu tutuldukları anlamına gelmez. Bize göre aslında diyeti ödemekle yükümlü olan, katilin kendisidir. Ancak âkilenin de onunla birlikte bu yükü omuzlamakla emrolunması, ona iyilik yapma kabilindendir. Yoksa bu, onun suçuna ve günahına ortak oldukları anlamına gelmez. Allah Teâlâ herhangi bir suç işlediklerinden ötürü onları mecbur kılarak değil, aksine bir iyilik ve yardım olsun diye zenginlerin, mallarının belirli bir kısmını bir hak olarak fakirlere vermelerini farz kılmıştır. Mümkün olan her şekliyle sıla-i rahmin yapılmasını, anne babaya iyi davranılmasını emretmiştir. Bütün bunlar, insanlar arasındaki beşeri ilişkileri düzeltmek, onlara iyilikte bulunmak için tavsiye edilmiş işlerdir. Aynı şekilde âkile de, kendilerine zulmedilmeksizin bir iyilik olsun diye, yanlışlıkla adam öldüren akrabalarının ödemekle yükümlü olduğu diyeti üstlenmekle emrolunmuştur. Âkile fertlerinden her biri, kendilerine zarar verilmeksizin üç veya dört dirhem öder. Eğer devlet bütçesinden ödenek alanlardan iseler bu para ödeneklerinden kesilir. Devletten ödenek alanlardan değil iseler, bu parayı üç yıllık bir vadede öderler. Bu, insanların yapmaya çağrıldıkları ahlaki üstünlüklerdendir.

Âkilenin diyet ödemeyi üstlenmesi, İslamiyetten önce de Araplar arasında yaygın şekilde uygulanırdı. Bu, onların yaptıkları güzel işler arasında sayılırdı. Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) ***"Ben, ancak ahlakî üstünlükleri tamamlamak için gönderildim"***[622] buyurmuştur.

Diyet ödemeyi âkilenin üstlenmesi aklen güzel karşılanan, ahlâken ve âdeten makbul olan bir uygulamadır.

622 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/323

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ وَلَا بِجَرِيرَةِ أَبِيهِ) ***"Adam, ne kardeşinin işlediği suçtan ne de babasının işlediği* suçtan ötürü sorumlu tutulur"**[623]ve (أَمَا إِنَّهُ لَا يَجْنِي عَلَيْكَ، وَلَا تَجْنِي عَلَيْهِ) ***"Ama sen onun işlediği suçtan sorumlu olmazsın. O da senin işlediğin suçtan sorumlu olmaz"***[624] buyurmuş olması, ayetin manasını verirken anlattığımız şekilde diyeti âkilenin - başkalarının yaptıklarından ötürü herhangi bir suçlamaya maruz kalmaksızın - ödemesinin vacipliğini ortadan kaldırmamaktadır.

Âkilenin diyeti ödemeyi üstlenmesini aklen de hoş ve güzel gösteren bazı hususlar vardır. Şöyle ki:

1-Âkilenin fertleri kendileri bir kimseyi öldürmedikleri halde, mallarının bir kısmını diyet olarak ödemeleri vacip kılınmakla Allah'a ibadet etmiş sayılabilirler. Bu, tıpkı zenginlerin mallarının bir kısmını fakirlere zekât olarak vermelerinin farz kılınması gibidir.

2-Diyetin âkileye yüklenmesi ve onlar tarafından ödenmesi, yanlışlıkla adam öldürmüş olan kendi adamlarına yardım ve destek türünden bir iştir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri diyeti, yanlışlıkla adam öldürenin akrabalarının değil, kendi divanından olan kimselerin ödemesinin vacipliğine hükmetmişlerdir. Çünkü ona yardım edecek olanlar, kendi divanında olan kimselerdir. Bilindiği gibi bunlar savaşta, ırz ve namusu korumada birbirlerine yardım ederler. Savaş ve korumada birbirlerine yardımcı olduklarına göre diyet ödemede de birbirlerine destek olmak ve yardım etmekle emrolunmuşlardır ki, savaşta birbirlerini korumada eşit durumda oldukları gibi, diyet ödemeyi üstlenmekte de birbirlerine eşit olsunlar.

3-Âkilenin diyet ödemekle yükümlü kılınması, şayet varsa aralarındaki kin ve düşmanlığın sona erip yok olmasına vesile olur. Ayrıca aralarının düzelmesine ve birbirlerine ısınmalarına dayol açar. Mesela; aralarında düşmanlık olan iki kişiden biri, diğerinin yükümlülüklerinden birini üstlenir veya karşılaştığı sıkıntılı bir durumu göğüslerse bu, aralarındaki düşmanlığın sona erip yok olmasına, aralarının düzelmesine ve birbirlerine

623 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/269
624 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/278

ısınmalarınavesile olur. Mesela; üçüncü bir şahıs kendisine zarar vermeye kasteder de diğeri onu koruyup ona yardım ederse, kalbinde ona karşı duyduğu kin ve hased silinip gider. Kalbi ona karşı iyi duygularla, dostluk ve yardımlaşma hissi ile dolmaya başlar.

4-Bir kişi bir katilin cinayetini(n bedeli olan diyeti ödemeyi) üstlenirse, ileride kendisi bir cinayet işlediğinde o katil de kendisinin cinayetini (n bedeli olan diyeti ödemeyi) üstlenir. Böylece öncekinin yapmış olduğu diyet ödemesi boşa gitmiş olmaz. Aksine onun güzel bir sonucu ve semeresi elde edilmiş olur ki, böyle bir kimse de bunu hak eder. Bütün bunlar, aklen de güzel olan şeylerdir. Reddedilecek şeyler değildir.Ancak bilgisi, az ve anlayışı kıt olan inançsız kimse, fikir ve düşünceden yüzçevirdiği için bunu makul görmez. Bizleri güzelce hidayete kavuşturup doğruyu bulmaya muvaffak kıldığı için Allah'a hamd olsun.

Yanlışlıkla adam öldürme diyetinin üç yıllık bir süre içinde ödenmesi gerektiği hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur. Mezhebimizin fakihleri dediler ki: Sulh olmaksızın ödenmesi gereken her diyetin üç yıllık bir sürede ödenmesi icab eder. Eş'as, Şa'bi'nin; Hakem de İbrahim'in şöyle dediklerini rivayet etmişlerdir: "Beytülmalden ilk maaş bağlayan ve diyetin tamamının bu maaştan üç yıllık bir süre boyunca kesilmesine hükmedenkimse, Ömer b. Hattab'dır *radıyallahu anh.* Diyetin üçte ikisi iki yılda, yarısı da iki yılda, bundan daha azı aynı yılda tahsil edilecekti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* bu şekilde hükmettiği her tarafta duyuldu; selef ulemasından hiçbiri onun bu hükmüne muhalefet etmedi. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu hüküm üzerinde ittifak ettiler. Böylece bu, muhalefet edilemez bir icma haline geldi.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, âkilenin kimlerden oluştuğu hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve mezhebimizin diğer müçtehidleri dediler ki: "Yanlışlıkla öldürmede diyete hükmedildiği günden itibaren ödemeyi üç yıl içinde âkilenin yapması gerekir. Âkile, yanlışlıkla öldüren kişi eğer divan ehlindense, aynı divanda kayıtlı olan diğer kimselerdir. Divanda kayıtlı olan

herkesin ödemesi gereken miktar, maaşından kesilir. Öyle ki kişi başına düşen miktar, üç veya dört dirhem olur. Her bir kişinin bundan daha fazla ödemesine ihtiyaç duyulursa, divan ehlinden olup nesep bakımından en yakın olan kabileler kendilerine eklenir. Katil eğer divan ehlinden değilse diyet, onun sırasıyla en yakın âkilesine yüklenir. Kâdı'nın diyete hükmettiği günden itibaren ödemenin üç yıllık bir sürede tamamlanması gerekir. Her yılın başında diyetin üçte biri tahsil edilir. Her kişinin ödeyeceği meblağ üç veya dört dirhem olacak şekilde hesaplanır. Yetmezse, nesep bakımından kendilerine en yakın kabileler de eklenir."

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Başkasıyla ahidleşmiş olan kimsenin diyet borcunu ahidleşmiş olduğu kimseler öderler. Onun diyetini kendi kavmi ödemez."

Osman el-Betti dedi ki:"Katil ile aynı divanda olan kimseler, ona âkilesinden daha yakın değildirler."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Diyet ödeme yükümlülüğü kabilelere dağıtılır. Zengine zenginliği oranında, zenginden daha aşağı düzeyde olanlara ise düzeyleri oranında ödeme yükümlülüğü yüklenir. Hatta bir kişinin yüz buçuk dirhem ödemesine kadar da hükmedilebilir."

Mâlik'in, "Bu meblağ, yükümlülerin maaşından kesilir" dediği de nakledilmiştir.

Sevri dedi ki: "Diyet, maktulün öldürüldüğü yılda üçe bölünür. Her yıl üçte biri ödenmek üzere üç yıllık sürede tamamı ödenir. Lâkin bu tahsilat, yükümlülere beytülmalden maaş ödenirken maaşlarından kesilerek yapılır."

Hasan b. Salih dedi ki: "Diyet, katilin kayıtlı olduğu divandan maaş alan erkeklerden tahsil edilir."

Leys dedi ki: "Diyeti katilin ve onun kayıtlı olduğu divandan maaş alan kimselerin ödemesi gerekir. Katilin kavmi, ödeme yapmakla yükümlü değildir. Onun kavminde diyeti üstlenecek kimse yoksa, onlara en yakın kabilelere ödettirilir."

"Muhtasar"adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Diyeti katilin kayıtlı olduğu divana kayıtlı olan kimselerle onun andlaşma yaptığı kimselerin değil, yakınlık sırasına göre en öndeki akrabalarının; yani babasının oğullarının, sonra dedesinin oğullarının, sonra babasının dedesinin oğullarının ödemeleri gerekir. Bunlar diyetin bir kısmını ödedikten sonra kalan kısmı ödemekten aciz kalırlarsa, onu da azad etmiş efendiler üstlenirler. Yine de bir kısmı kalıp ödenemez ve bunların âkilesi de varsa âkileleri ödemeyi üstlenir. Bunların akrabaları ve azad etmiş efendileri yoksa, kalan kısmı azadlı köleleri üstlenirler. Varlıklı olanları yarım dinar, mali durumu çok iyi olmayanlar ise çeyrek dinar öderler. Bundan ne fazla ne de eksik olmalıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetinde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle yazıp hükmetti:

(عَلَى كُلِّ بَطْنٍ عُقُولُهُ)

"Her batn (kabilenin alt kısmı) kendi diyetini ödemekle yükümlüdür." [625]

Böyle hükmettikten sonra şöyle buyurdu: ***"Bir kavmin mevlası, onların izni olmadan başkasına mevlalık yapamaz."***

Bu hadis, diyet ödemede yakınlık sırasına göre akrabaların yükümlü kılınması hükmünü geçersiz hale getirmektedir. Diyet ödeme yükümlülüğünde caninin yakın akrabalarıyla uzak akrabaları birbirlerine eşit konumdadırlar.

Kâfir zannederek Müslüman birini öldüren Seleme b. Nuaym'a Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, "Senin ve kavminin diyet ödemeniz gerekir" dediği, yakın akraba ile uzak akraba arasında bir ayrım yapmadığı rivayet edilmiştir. Bu dayakın akraba ile uzak akrabanın diyet ödeme yükümlülüğü bakımından birbirlerine eşit olduklarına delalet etmektedir. Zenginliklerine ve fakirliklerine bakılmaksızın hepsinin aynı hükme tabi olduklarına, âkilenin yanı sıra katilin kendisinin de diyet ödemekle yükümlü olduğuna delalet

625 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/107

etmektedir. Çünkü Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Seleme'ye "Senin ve kavminin diyet ödemeniz gerekir" demişti.

Cahiliyet devri insanları, birbirleriyle yardımlaşarak diyet öderlerdi. Sonra İslamiyet geldi. Uygulama aynı şekilde devam etti. Daha sonra Hz. Ömer *radıyallahu anh* divanları kurdu. İnsanları bu divanlarda topladı. Her sancağın ve askeri birliğin mensuplarını tek bir güç haline getirdi. Bunlardan her biri kendi tarafındaki düşmanla savaşmakla görevliydi. Artık herkes kendi sancağı ve divanındaki kimselerle yardımlaşıyor ve birbirlerinin diyetlerini ödüyorlardı. Yanlışlıkla adam öldüren bir kimse herhangi bir divana mensup olmadığında, bağlı bulunduğu kabile onun ödemesi gereken diyeti ödemeyi üstlenirdi. Çünkü böyle bir durumda yardımlaşma, ancak kabilenin desteğiyle oluyordu. Cahiliyet devri birbirlerinin diyetlerini ödemelerini gerektiren sebep ile İslamiyet teki sebep aynıydı. O da yardımlaşma ve dayanışmadır. Cahiliyet devrinde aynı sancak ve divanın mensupları birbirlerinin diyetini ödeyerek yardımlaşıyorlardı. Çünkü divan çerçevesinde yardımlaşmak, kabile çerçevesinde yardımlaşmaya nispetle daha özel bir mana ifade ediyordu. Sancaklar kaybolunca artık kabileler çerçevesinde yardımlaşmaya ve birbirlerinin diyetlerini ödemeye başladılar.

Diyet ödemenin düşmana karşı birbirlerine yardımcı olanlar arasında cereyan etmesi gerektiğinin delili, kadınların diyet ödeme yükümlülüğünün kapsamına girmemeleridir. Çünkü kadınlar savaşta muharip erkeklere yardımcı olamazlar. Bu da diyet ödemenin düşmana karşı birbirlerine yardımcı olanlar arasında cereyan etmesinin sahihliğine delalet etmektedir.

Antlaşmalıların birbirlerinin diyetini ödemesine gelince Sa'd b. İbrahim'in bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"İslam'da antlaşma/ahitleşme yoktur. Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmayı İslam daha da kuvvetlendirmiştir."[626]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cahiliyet devri antlaşmalarının varlığını kabul etmiştir. Cahiliyet devri insanlarına göre antlaşma, düşmana

626 Ebu Davud, Feraiz, 16

karşı yardımlaşmada ve diyet ödemede akrabalık bağı gibiydi. Daha sonra İslamiyet bunu daha da güçlendirdi.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kavmin azadlısı kendilerindendir. Onların antlaşmalıları/müttefikleri de kendilerindendir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* atlıları müşriklerden bir erkeği yakalayıp mescidin direklerinden birine bağladılar. Müşrik, "Ben niçin hapsediliyorum?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Müttefiklerinin suçundan dolayı..."*** diye cevap verdi.[627]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İslam'da antlaşma/ahitleşme yoktur"*** buyurmakla ahitleşme ve antlaşma yapılmasını reddetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisin manası, akrabaları varken antlaşmalı kimselerin birbirlerine mirasçı olamayacaklarıdır. Çünkü cahiliyet devrinde ölenin akrabaları varken onları değil, ölen kimseyle antlaşmalı olanları mirasçı yaparlardı. Diyet ödemeyi üstlenme ve düşmana karşı savaşta yardımlaşma üzerine yapılan antlaşmaya gelince bu, İslam'da da vardır ve hükmü bakidir. Aynı şekilde muvalat akdi de vardır (ve hükmü bakidir). Bu akde dayanarak taraflar birbirlerinin diyetini ödemede yardımlaşırlar. Buna dair hadisler, önceki sayfalarda nakledilmişti.

Mezhebimizin fakihleri diyet ödemekle yükümlü olan bireylerden her birinin üç veya dört dirhem ödemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü fakihlerin tamamı, her bireyin bu kadarlık bir meblağı ödemekle yükümlü olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Daha fazla bir meblağın ödenmesine gelince, bu husus ihtilaflıdır. Ayrıca bundan fazlasının ödenmesi gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla fazlasını ödeme

627 İbn Hibban, Sahih: 11/198

yükümlülüğü yoktur. Diyet ödemekle yükümlü olanların arasında katilin kendisi de vardır.

Mezhebimizin fakihleri, Mâlik, İbn Şübrüme, Leys ve Şafiî bu görüştedirler.

Hasan b. Salih ile Evzai, katilin diyet ödeyenlere dâhil olmadığını söylemişlerdir.

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ile Ömer b. Abdülaziz'in (rh.a), katilin de diyet ödemekle yükümlü olanlarla birlikte diyet ödemesi gerekir, dedikleri rivayet edilmiştir. Selef ulemasından buna aykırı bir görüş rivayet edilmemiştir. Meseleye aklî yönden de bakıldığında görülecektir ki, diyeti ödemekle asıl yükümlü olan, katilin kendisidir. Âkilesi, kendisine iyilik ve yardım olsun diye onun yerine diyet ödemektedir. Şu halde âkilenin ancak ödemesinin kesin olarak gerekli olduğu bir şeyi ödemekle yükümlü kılınabilir.Âkileden bir kişinin (katilin) hissesi dışında kalan diyet miktarını âkilenin ödemesi gerektiği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ancak âkilenin bir ferdi olan katilin ödeyeceği miktarı da âkilenin ödemesinin gerekip gerekmediği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu hisseyi de âkilenin ödemesi gerektiğine dair bir delil bulunmadığı için âkile bunu ödemekle yükümlü olmamalıdır. Diğer taraftan şunu da söylemeliyiz ki, diyeti katilin yerine âkile ödemektedir. Onun kendi hissesini ödemesi daha uygundur. Dolayısıyla ödemede onlara katılması gerekir. Şu da var ki katilden başkası bir cinayet işlediğinde yüklerini hafifletmek için âkileyle birlikte kendisi de diyet ödemektedir. Cinayeti kendisi işlediğinde iseâkilenin yükünü hafifletmek için kendisinin de öncelikle diyet payı ödemesi gerekir. Çünkü iyilik ve yardımlaşma hususunda ikisi birbirine eşit durumdadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[628]

628 Nisâ, 4/92

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyad, Evzai ve Şafiî dediler ki:"Yanlışlıkla adam öldürme kefareti olarak, ebeveyninden biri Müslüman olan çocuk kölenin verilmesi yeterli olur." Atâ da bu görüştedir.

İbn Abbas, Hasan, İbrahim ve Şa'bi'den rivayet edilen görüşe göre ancak namaz kılan ve oruç tutan bir kölenin verilmesi yeterli olur.

Ancak fakihler, çocuk kölenin zihar kefareti olarak verilmesinin yeterli olacağı hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Birinci görüşün sahihliğine (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) **"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir"** ayeti delalet etmektedir.

Çocuk kölenin mü'min olduğuna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir:

(كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ)

"Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveyni onu Yahudi veya Hristiyan ya da mecusi yaparlar."[629]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste, yeni doğan çocuğun ilahî fıtrat üzere tertemiz doğduğunu söylemiştir. Hadisin lafzı mutlak olduğu için çocuk kölenin kefaret olarak verilmesi yeterli olmalıdır.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[630]

Bu ayet, büyük yaştaki köleyi içerdiği gibi çocuk köleyi de içermektedir. Şu halde çocuk kölenin de (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) **"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir"** ayetinin genel hükmüne dâhil olması gerekir. Yüce Allah,

629 Buhari, Cenaiz, 80
630 Nisâ, 4/92

kefaret olarak verilecek kölenin namaz kılan ve oruç tutan biri olmasını şart koşmuş değildir. Dolayısıyla mü'minlik vasfına başka vasıfları da eklemek caiz olmaz. Çünkü nassa ekleme yapmak, neshi gerektirir. Bir köle Müslüman olur ve namaz vakti ile oruç vakti gelmeden efendisi, kendi kefareti olarak onu azad ederse, kefaret için yeterli olur. Çünkü o mü'min köle adını taşımaktadır. Çocuk köle de mü'min kelimesinin kapsamına girdiğine göre kefaret olarak verilmesi yeterli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müslüman olduktan sonra azad edilen köle, namaz kılıp oruç tutmadıkça kefaret olarak verilmesi yeterli olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müslümanlar arasında, namaz ve oruç vaktinin gelmesinden önce Müslüman olan bir köleye mü'min denileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah şart koşmadığı halde, iman etmenin yanısıra namaz kılmış ve oruç tutmuş olma şartı da nerden geliyor? Ayette olmayan bir şeyi niçin ayete ekliyorsunuz? Ayetin mübah kıldığını, bir nassa dayanmadan nasıl yasaklarsınız? Bunu yapmanız Kur'an'ın neshini gerektirir.

Şunu da ifade edelim ki; mirasçı olması, öldüğünde cenaze namazının kılınması, öldürülmesi halinde katilinin diyet ödemesinin gerekmesi bakımından, çocuk da büyük adamla aynı hükme tabi olduğuna göre, kefaret olarak verilmesinin yeterli olması bakımından, çocuk kölenin de büyük yaştaki köle hükmünde olması gerekir. Çünkü o, ayette bildirilen manaya tam uygun bir mü'min köledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ) **"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir"** ayeti, inanmadığı halde kelime-i şehadet getirerek görünürde mü'min hükmünde olan değil de, inanarak iman etmiş mü'min ve ergen bir kölenin kefaret olarak verilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak bu vasıfta olan bir kölenin ayette kastedildiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Bu vasıf ve alâmetleri taşımayan köle, mü'min köle tanımının kapsamına girmez. Ancak itikadı olmayan küçük yaştaki çocuk bir kölenin bu kapsamda kabul edilmesi mecazîdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ergen olmayan ama namaz kılan ve oruç tutan çocuk bir kölenin, yanlışlıkla adam öldürme kefareti olarak verilmesinin yeterliliği hususunda selef uleması arasında ihtilaf yoktur. Hiçbir fakih, bu kölede hakiki imanın mevcut olmasını şart koşmuş değildir. Bilindiği gibi sahih bir itikadı ve imanı olmadığı halde, eğitmek amacıyla yedi yaşındaki çocuğa, namaz kılması emredilir. Böylece kefaret olarak verilecek kölenin hakikî manada mü'min olması şartı düşmüş olmaktadır. Bu hüküm selef ulemasının ittifakıyla sabit olduğuna göre, her ne şekilde olursa olsun iman alâmetini taşıyan kölenin kefaret olarak verilmesinin yeterli olacağını anlamış olmaktayız. Anne babasından biri Müslüman olan çocuk köle de bu nitelikte olup kefaret olarak verilmesinin yeterli olması gerekmektedir.

İbrâ Edilen Kişi Reddetmedikçe İbrâ Geçerli Olur

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّا اَنْ يَصَّدَّقُوا)

"Bağışlamadıkları sürece."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Doğrusunu Allah bilir ya mana şöyle olabilir: 'Öldürülenin velileri katili diyetten ibrâ etmedikleri sürece...' Burada ibrâ, sadaka olarak adlandırılmıştır. Bu da şuna delalet eder: Bir kimsenin bir başkasından alacağı olur da borçlusuna, "Sendeki alacağımı sana sadaka saydım" derse, bu geçerli bir ibrâ olur. Bu ibranın geçerli olması için, ibrâ edilenin kabulüne ihtiyaç yoktur. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "İbrâ edilen reddetmediği sürece ibrâ geçerli olur."

Züfer dedi ki: "Borçlu, yapılan ibrâyı kabul etmedikçe borçtan kurtulmuş olmaz.Sadaka da böyledir."

İbrâ etmek, aynî şeyleri hibe etmek gibi kabul edilmiştir. Ayetin zahiri, mezhebimiz fakihlerinin söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü onlar, ibranın geçerli olması için ibra edilenin kabul etmesini şart koşmamışlardır. Zira borç alacaklının bir hakkıdır. Kasten adam öldüren

katili affetmek ve köleyi azad etmek gibi iskatı, yani ödeme talebinden vazgeçilmesi sahihtir. Bunun sahih yani geçerli olması için karşı tarafın kabulüne ihtiyaç yoktur.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki:"İbrâ edilen kişi, ibrâyı reddederse borç onun zimmetine geri döner."

Başkaları geri dönmeyeceğini söylediler ve ibrâyı köle azadı, kasten adam öldüren katili affetme gibi kabul ettiler. Bizim görüşümüzün sahihliğinin delili şudur: Borçtan ibrâ etme işlemi feshedilebilir. Mesela bir kimse borçlunun kendisine bir elbise vermesi karşılığında onunla sulh olur, ancak teslim almadan elbise telef olursa bu ibrâ bozulur ve borç da borçlunun zimmetine geri döner. Köle azad etme ve kasten adam öldüren katili affetme işlemi ise hiçbir durumda feshedilemez. Sadakanın, bir malı karşı tarafa temlik/mülk etme lafızlarından oluşu, borçtan ibrâ etmenin temlik kelimesiyle yapılabileceğine delalet etmektedir. "Temlik" kelimesi kullanılarak borçtan ibrâ etmenin sahih olacağına hükmedilmiştir. Ancak bu kelimeyi kullanarak borçtan ibrâ etmek, yine bu kelimeyi kullanarak bir nesneyi başkasına mülk etmeye benzemez. Yani bu kelimeyi kullanarak bir nesne başkasına mülk edilemez. Mesela bir kimse bir başkasına "Seni şu köleden ibrâ ettim" derse, muhatap kişi "Kabul ettim" dese bile o köleye mâlik olmaz. Ama "Sendeki alacağımı sana sadaka saydım" veya "Sendeki alacağımı sana hibe ettim" derse bu ibrâ geçerli olur. Bu görüşün doğruluğunun delili şudur: Bir kimse zengin olan borçlusuna "Sendeki alacağımısana sadaka saydım" derse, borçlusu borçtan kurtulur. Çünkü Yüce Allah bu hususta zengin fakir ayrımı yapmamıştır. Ayette geçen (أَهْل) kelimesinin veliler ve mirasçılar anlamına gelmesi de buna delalet etmektedir. Çünkü ayette ki (وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهٖ) **"Ailesine diyet ödemesi gerekir"** ifadesiyle, diyetin mirasçılarına ödenmesi kastedilmiştir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Bir kimse, 'Falanın ehline' diyerek onlar için vasiyette bulunursa, kıyasa göre o adamın eşlerine vasiyet etmiş olur. Ancak ben kıyası terk ederek vasiyet edilen malın o adamın geçimlerini sağladığı aile fertlerinin tamamına verilmesi gerektiğine hükmettim."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:(أَهْل) kelimesi, adamın karısı, evinde yaşayan aile bireyleri, kendisine tabi olankimselerle taraftarları anlamına gelir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(إِنَّا مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ إِلَّا امْرَاَتَكَ)

"Biz, seni ve aileni kurtaracağız. Ancak karın başka."[631]

Bu kurtarma Hz. Lut'un *aleyhissellem* evindeki çocuklarıyla diğer kimseler hakkında idi.

(فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ)

"Bunun üzerine biz de onu ve bütün ehlini kurtardık."[632]

Burada "ehl" kelimesiyle, dinde kendisine tabi olanlar kastedilmiştir.

(وَنُوحًا إِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ)

"(Ey Muhammed!) Nûh'u da hatırla. Hani o daha önce dua etmişti de biz onun duasını kabul ederek, kendisini ve ehlini o büyük sıkıntıdan (tufandan) kurtarmıştık."[633]

Burada da "ehl" kelimesiyle, dinde Hz. Nuh'a *aleyhissellem* tabi olanlar kastedilmiştir. Onun oğlu hakkındaysa şöyle buyrulmuştur:

(إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ)

"Allah, "Ey Nûh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir."[634]

(أَهْل) kelimesi muhtelif manalara gelmektedir. Bu kelime ile bazen "Âl" yani kişinin baba tarafından akrabaları kastedilir. Örneğin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* âli ve Ehl-i beyti gibi. Bu ikisi aynı anlamdadır.

631 Ankebut, 29/33
632 Şuarâ, 26/170
633 Enbiyâ, 21/76
634 Hûd, 11/46

Kasta Benzer Öldürme

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Hanife'nin bu meseledeki ilkesi şudur: Kasten öldürme, silahla veya silah yerine geçen şeylerle öldürmektir. Kamışın kesici olan kabuğu veya değneğin sivri tarafıyla veya silah işlevi gören sivri bir nesne ile vurmak ya da ateşle yakmak gibi. Bütün bunlar kasten öldürme şekilleri olup katile kısas uygulanmasını gerektirir. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz.

Ebu Hanife dedi ki: "Bunun dışında baston, büyük veya küçük taşla vurarak öldürmek, kasta benzer öldürmedir. Suda boğarak öldürmek de böyledir. Kasta benzer öldürmeden dolayı âkilenin diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet ödemesi, katilin de kefaret vermesi gerekir. Diyetin ağırlaştırılması develerin sayısında değil, yaşlarında olur."

Ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakatlamalardakasta benzer öldürmenin cezası söz konusu değildir. Aksine cani, mağdura ne ile vurmuşsa, mümkünse kendisine kısas uygulanır. Bu mümkün olmazsa yaralama veya sakatlama sebebiyle ağırlaştırılmış diyetten o yara veya sakatlığa denk gelecek sayıda deve vermesi gerekir.

Bu konuda Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in ortaya koydukları ilkeye göre kasta benzer öldürme, normalde ölüm sonucunu doğurmayan şeylerle vurma sonucu meydana gelen öldürmedir. Mesela; tek bir tokat atarak veya değnek ile sadece bir defa vurarak öldürmek, kasta benzer öldürmedir. Ama mükerrer darbelerle adamı öldüresiye vurma sonucunda adam ölürse bu, kasten öldürmedir. Bu durumda katilin kılıçla vurularak kısasa tabi tutulması gerekir. Adamın kurtulmasına fırsat vermeyerek suda boğmak da böyledir. Bu, Osman el-Betti'nin görüşüdür. Ancak bu şekilde öldüren katilin malından kasta benzer öldürme diyeti alınır.

İbn Şübrüme dedi ki: "Kasta benzer biçimde birini öldüren katilin malından diyet tahsil edilir. Geride hiçbir malı kalmadığı halde diyet tamamlanmış olmazsa, kalan kısım âkilesinden tahsil edilir."

İbn Vehb, Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse bir başkasını bastonla vurur veya ona taş fırlatır veya onu taammüden vurur da adam ölürse bu, taammüden*öldürmedir. Bundan dolayı katile kısas uygulanması gerekir. Bir kimse aralarında kin ve düşmanlık bulunan*

birini vurur ve olay yerinden ayrılıp giderken vurduğu adam henüz hayatta ise daha sonra ölmesi durumunda o mahalle halkına kasame uygulanır."[635]

İbn Kasım, Mâlik'inşöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kasta benzer öldürme geçersizdir. Öldürme ya kasten ya da yanlışlıkla olur."

Eşcaî, Sevrî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Kasta benzer öldürme; baston veya taş ya da elle vurarak öldürmedir. Bu durumda katile kısas uygulanmaz, ama diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet ödemesi gerekir. Kasden/taammüden öldürmekse silahla olur. Bu durumda katile kısas uygulanması gerekir."

Öldürme kasden/taammüden, kasta benzer veya yanlışlıkla olur. Yaralama ise yanlışlıkla veya kasten/taammüden olur.

Fadl b. Dükeyn, Sevri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse bir ağaç dalının veya kemiğin ucunu sivriltip onunla hür bir kimsenin karnını yaralarsa, bu kasta benzer bir cinayettir. Caniye kısas uygulanması gerekmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, şaz bir görüştür. İlim ehli kimseler buna muhaliftir.

Evzai dedi ki: "Kasta benzer adam öldüren katilin malından diyet tahsil edilir. Eğer malı diyet için yeterli olmazsa, kalan kısmını âkile öder. Kasta benzer öldürme; baston veya kırbaçla bir darbe vurarak öldürmektir. Baston darbesi ikilenir ve adam ölürse, bu kasden/taammüden öldürmektir. Bu durumda katile kısas uygulanır. Yanlışlıkla öldürmede diyeti katilin âkilesi öder."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kimse bir başkasına bastonla bir darbe vurur, darbeye maruz kalan yerinden kalkar da aynı yerde adama bir daha vurarak onu öldürürse, katile kısas uygulanması gerekir. İkinci darbeden sonra tekrar yerinden kalkar ve ölmez ancak daha sonra ölürse, bu kasta benzer öldürmedir. Bundan dolayı katile kısas uygulanmaz. Yanlışlıkla öldürmede diyeti katilin âkilesi öder."

---

635 ***Kasâme***, muhakeme usûlünde yaptırılan bir tür yemin şeklidir. Bir mahallede veya yakınında öldürülmüş bir insan bulunur da, kimin öldürdüğü bilinemezse, fakat velîsi, elinde bir delil olmadığı halde o mahalle halkı tarafından öldürüldüğünü iddia ederse, hâkim o mahalle halkından 50 kişiyi seçer. Bunlardan her biri, öldürülen şahsı kendilerinin öldürmediğine ve kimin öldürdüğünü de bilmediğine yemin ederler. Bunun üzerine hâkim, o mahalle halkının ölen kişinin diyetini vermesine hükmeder. O mahallede, 50 kişi bulunmaması halinde yemin tekrar ettirilerek 50'ye tamamlanır. İçlerinden biri yemin etmekten kaçınırsa, yemin edînceye veya katili biliyorsa söyleyinceye kadar hapsedilir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü.)

Leys dedi ki: "Kasten öldürme, insanın kasıtlı olarak öldürmesidir. Bir kimse bir başkasına parmağı ile vurursa ve bu darbeden ötürü adam ölürse, katil, kısas uygulaması için maktulün velisine teslim edilir. Yanlışlıkla öldürmede diyeti katilin âkilesi öder."

Bu ifadeleri, Leys'inkasta benzer öldürme çeşidinin varlığını kabul etmediğine delalet etmektedir. Ona göre öldürme ya yanlışlıkla veya kasten olur.

"Muhtasar" adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam kılıç, taş, süngü, mızrak veya keskin ve sivri tarafıyla kesici bir aletle bir başkasının cildine veya etine vurup büyük ya da küçük bir yara açar, vurduğu kişi de bu yüzden ölürse, katile kısas uygulanması gerekir.Vurduğu adamın vücudunu yarıp kan akıtıncaya kadar vurmaya veya boğmak için boğazını sıkmaya, öldürünceye kadar kırbaçlamaya devam eder, (büyük kazan misali altından çıkamayacağı) bir şeyi üzerine kapatarak aç susuz vaziyette bırakırsa, genellikle ölüme yol açacak olan çok sıcak veya çok soğuk bir havada kırbaçlar da adam ölürse, katile kısas uygulanması gerekir. Bir direk veya taşla vurur ama kesip kanatmazsa ya da bir kılıcın keskin tarafıyla vurur ama yaralamazsa veya denizin karaya yakın tarafına atar da adam yüzmeyi iyi biliyorsa yahut genelde ölüme yol açmayan bir eylemde bulunur ama adamyine de ölürse, caniye kısas uygulanmaz. Âkilesinin diyet-i mugallaza/ağırlaştırılmış diyet ödemesi gerekir.

Kasta benzer öldürme hükmünün mevcudiyetinin delili şu rivayettir:

Heşim'in bildirdiğine göre Ukbe b. Evs es Sedusi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mekke fethi gününde bir hutbe irad etti. Hutbesinde şunları söyledi:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَأِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا وَالْحَجَرِ , فِيهِ دِيَةٌ مُغَلَّظَةٌ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ خِلْفَةً فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

"Bilesiniz ki kırbaç, değnek ve taş ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet olarak yüz deve veril-

mesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."[636]

İbrahim'in bildirdiğine göre Ubeyd b. Nadle el-Huzai, Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İki kadından biri diğerine çadır direğiyle vurarak onu öldürdü. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, katil kadının âkilesinin diyet ödemesine hükmetti. Ölen kadının rahmindeki çocuk için de gurre ödenmesine hükmetti."

Yunus'un bildirdiğine göre Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(اقْتَتَلَتِ امْرَأَتَانِ مِنْ هُذَيْلٍ فَضَرَبَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى بِحَجَرٍ فَقَتَلَتْهَا وَمَا فِي بَطْنِهَا فَاخْتَصَمُوا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَضَى أَنَّ دِيَةَ جَنِينِهَا عَبْدٌ أَوْ وَلِيدَةٌ وَقَضَى بِدِيَةِ الْمَرْأَةِ عَلَى عَاقِلَتِهَا)

"Hüzeyl kabilesinden iki kadın birbirleriyle kavga ettiler. Biri diğerini ve karnındaki çocuğunu taşla vurarak öldürdü. Davalaşmak üzere Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna çıkıldılar. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem kadının düşürülen cenini için bir köle veya cariye gurresi ödenmesine hükmetti. Ölen kadının diyetini ise katilin âkilesinin ödemesine hükmetti."[637]

Bu iki hadisten birinde öldürülen kadının taşla, diğerinde ise çadır direğiyle vurularak öldürüldüğü ifade edilmektedir.

Ebu Asım'ın bildirdiğine göre Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* düşürülen cenin hakkında ne hüküm verdiğini cemaate sordu. Haml b. Mâlik b. Nabiğa kalkıp şöyle dedi:

"Ben iki karımın arasında bulunuyordum. Biri diğerine çadır direğiyle vurarak onu ve ceninini öldürdü. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, dü-

636 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185
637 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/187

şürülen cenin için gurre ödenmesine ve öldürülen kadının yerine de katil kadının (kısasen) öldürülmesine hükmetti."

Haccac b. Muhammed'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* benzer bir rivayette bulunmuştur. Ebu Asım ve Haccac'ın rivayetlerine göre İbn Cüreyc, Katil kadının öldürülmesinin emredildiğini söylemiştir.

Bu hadisi Hişam b. Süleyman el-Mahzumi'nin bildirdiğine göre İbn Dinar ve Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan senedi ile rivayet etmişler, ancak katil kadının kısasen öldürülmesinin emredilmesinden bahsetmemişlerdir. Ebu Asım ile Haccac, katil kadının öldürülmesinin emredildiğini söylemişlerdir. Bu sebeple İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu olay hakkında rivayet ettiği hadis, muzdarip bir hadis olmuştur.

Said'in bildirdiğine göre Katade, Ebu Melih'in Haml b. Mâlik hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onun iki karısı vardı. Biri diğerine taş atıp kalbine isabet ettirdi. Vurulan kadın hamileydi; çocuğunu düşürdü. Kendisi de öldü. Olay Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* intikal etti. O da katil kadının âkilesinin diyet ödemesine hükmetti. Düşen cenin için de bir köle veya cariye gurresi ödenmesine hükmetti."

Kumasını öldüren kadına kısas uygulanması hakkındaki Haml b. Mâlik hadisi, görüldüğü gibi birbirinden farklı ve hatta birbirine zıt şekillerde rivayet edilmiştir. Bu olayla ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bazı rivayetlerde kısastan bahsedilirken, bazısında kısastan hiç bahsedilmemiştir.

Olayın kahramanı Haml b. Mâlik, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katil kadının âkilesinin diyet ödemesini vacip kıldı" demiştir. Böylece haml b. Mâlik olayı ile ilgili rivayetler birbirine zıt hale gelmiş ve delil olmaktan çıkmıştır. Geride Muğire b. Şube *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* kumasını öldüren o kadına kısas uygulanmadığına dair hadisleri muarızsız bir delil olarak kalmıştır.

Ebu Muaviye'nin bildirdiğine göre Hasan, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(قَتِيلُ السَّوْطِ، وَالْعَصَا شِبْهُ عَمْدٍ)

"Kırbaçla ve değnekle öldürülen kasta benzer (öldürülmüştür)."[638]

Bize göre kasta benzer öldürmenin yanlışlıkla öldürme çeşidinden ayrı bir öldürme çeşidi olduğu hususunda selef uleması görüş birliği etmişlerdir. Bu konuda aralarında ihtilaf yoktur. Yalnız kasta benzer öldürmenin keyfiyeti hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Mâlik'in, "Ben yanlışlıkla veya kasten öldürmeden başka bie öldürme şekli bilmem" demesine gelince bu, selef ulemasının tamamının görüşleri dışında kalan bir görüştür.

Şerik'in bildirdiğine göre Asım b. Damüre, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kasta benzer öldürme, değnek ve ağır bir taşla vurarak öldürmedir. Bunlarla öldürmekten ötürü kısas uygulanmaz."

Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biriniz kasten kardeşinin üzerine yürüyüp onu değnekle vuru(p öldürü)r. Sonra da 'Bana kısas uygulanmaz' der. Böyle yapan biri bana getirilmesin. (Getirilirse) ona mutlaka kısas uygularım!"

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bu şekilde öldürmeyi kasten öldürme sayıyordu. Çünkü Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in dediğine göre, değnek ve benzeri şeylerle vurma sonucunda genellikle ölüm meydana geliyordu.

Kasta benzer öldürmenin üçüncü bir öldürme kısmı olarak var olduğu, bunun sırf kasten öldürme olmadığı gibi, sırf yanlışlıkla öldürme de olmadığı hususunda sahabenin icmasının bulunduğunu şu husus apaçık ortaya koymaktadır:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, yanlışlıkla öldürme diyeti olarak verilecek develerin yaşları ile kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek develerin yaşlarının birbirinden farklı olması, kasta benzer öldürmede verilecek diyetin diğerine göre daha ağır olması gerektiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu sahabiler arasında Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, Osman b. Affan, Zeyd b. Sabit, Ebu Musa ve Muğire b. Şube vardı. Bu zâtların tamamı, kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek develerin yaşlarının, inşallah ileride de açıklanacağı gibi yanlışlıkla öldürmede diyet olarak verilecek develerinkine göre daha ağırlaş-

638 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/348

tırılmış olması gerektiğini söylemişlerdir. Böylece kasta benzer öldürme çeşidi hukuken sabit olmuş olmaktadır.

Naklettiniş olduğumuz rivayetlerle ve keyfiyeti üzerinde ihtilaf ettikten sonra varlığı hususunda selefin ittifak etmesiyle,kasta benzer öldürmenin varlığı sabit olduğuna göre, kasta benzer öldürmeyi nazar-ı itibara almaya ihtiyaç duyduk.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediğini görmekteyiz: "Kasta benzer öldürme, değnek ve büyük taşla vurarak öldürmektir."

Bilindiği gibi "kasta benzer/şibh-i amd" ifadesişer'î bir terim olup bir nass olmadan böyle bir terim tespit edilemez. Zira lügatte böyle bir öldürme çeşidi yoktur. Böylece Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* büyük taşla vurarak adam öldürmeyi kasta benzer öldürme olarak adlandırmasının mutlaka bir nassa dayalı olduğunu anlamış olmaktayız. Büyük küçük taş ona göre kısasın sakıt olması bakımından aynı iken büyük taştan söz etmesi, bir nassa dayandığını göstermektedir.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَأِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا وَالْحَجَرِ , فِيهِ دِيَةٌ مُغَلَّظَةٌ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ خِلْفَةً فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

"Bilesiniz ki kırbaç, değnek ve taş ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet olarak yüz deve verilmesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."[639]

Bu rivayet birkaç mana içermektedir:

a) Kasta benzer öldürme, kasden/taammüden öldürmekten ve yanlışlıkla öldürmekten ayrı bir öldürme çeşidi olarak tespit edilmiştir.

639 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185

b)Kırbaç veya değnekle vurarak öldürmeden dolayı diyet ödenmesi gerekir. Genelde öldürücü olan aletin kullanılmasıyla genelde öldürücü olmayan aletin kullanılması arasında, tek darbe vurmakla öldürünceye kadar peşpeşe darbeler vurma arasında diyetin ödenmesi açısından fark gözetilmemiştir.

c) Mezkûr hadiste kırbaçla değnek bir arada zikredilmiştir. Kırbaç ve benzeri aletler genelde öldürücü değildirler. Ama değnek ve benzeri şeyler genelde öldürücüdürler. Bundan da anlaşılıyor ki mezkûr hadis, diyet ödemenin gerekliliği bakımından öldürücü aletin kullanılmasıyla öldürücü olmayan aletin kullanılması arasında fark gözetilmemesi gerektiğine delalet etmektedir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ شَيْءٍ سِوَى الْحَدِيدَةِ خَطَأٌ وَلِكُلِّ خَطَإٍ أَرْشٌ)

"Demir dışındaki aletler (le işlenen cinayetler) yanlışlıkla (işlenmiş cinayetler)dir. Yanlışlıkla işlenen her cinayet için de diyet ödenir."[640]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ شَيْءٍ خَطَأٌ، إِلَّا السَّيْفَ، وَفِي كُلِّ خَطَإٍ أَرْشٌ)

"Kılıçla vurma dışında her vurma yanlışlıkla vurmadır. Her yanlışlıkla vurmadan dolayı da diyet ödenmesi gerekir."[641]

Şunu da belirtelim ki ulema, bir kimse bir başkasını küçük veya büyük bir bıçakla yaralarsa, kendisine kısas uygulanması gerekeceği, bıçağın büyük ya da küçük olmasının kısasın uygulanması açısından fark etmeyeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Taşla vurmada da taşın veya odunun büyük ya da küçük olmasının, kısasın düşmesi bakımından fark etmemesi gerekir. Bu da kısasın gerekmesi hükmünün aletle ilgili olduğuna, yani

640 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/42
641 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/42

kısas uygulanması için cinayette kullanılan aletin silah ya da silah işlevi gören bir nesne olması gerektiğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Rivayet etmiş olduğumuz (قَتيلُ خَطإ العَمْد) **"Kasti bir fiille vurulan ama yanlışlıkla vurulmuş sayılan maktul..."** hadisine görekasten vurma yanlışlık, yanlışlıkla vurma da kasten vurma sayılmaz. Bu da rivayetin sahih olmadığına delalet etmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat senin anlattığın gibi değildir. Çünkü hadiste hükmen yanlışlık sayılan cinayet, fiilen kasıt/ teammüd sayılmaktadır.Bu da doğru olan bir manadır. Çünkü hadisteki bu ifade ile fiilen kasıt olduğu için diyetin ağırlaştırılması gerekmektedir. Hükmen de yanlışlıkla işlenmiş sayıldığı için de kısasa gerek görülmemiştir.

Bir kişi şu ayetleri ileri sürerek itirazda bulunabilir:

"(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[642]

(اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ)

"Cana can kısasa tabidir."[643]

Bunlar ve kısas icab ettiren diğer ayetler, büyük taşla vurarak öldüren katile kısas uygulanmasını gerektirir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetlerin kasten öldürmelerde kısas gerektirdiği hususunda ihtilaf yoktur. Ama mezkûr hadiste sözü edilen öldürme, kasten öldürme değildir. Bununla birlikte mezkûr ayetler, prensipte kısası vacip kılmak için indirilmişlerdir. Zikretmiş olduğumuz rivayetlerse, kısas gerektiren öldürmeler hakkında varid olmuşlardır. Bunlardan her biri hakkında varid olduğu konuda delil olarak kullanılmakta olup diğerleriyle çatışmamaktadır.

Yine bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

642 Bakara, 2/178
643 Mâide, 5/45

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir."[644]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kasti fiille vurulan ama yanlışlıkla yapılmış sayılan vurmayı kasta benzer vurma olarak adlandırmıştır. Bu vurmaya yanlışlıkla vurma dendiği için diyet ödenmesi gerekmektedir.Biri diğerini çadır direğiyle vurup öldüren ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* katile kısas uygulanmasına hükmettiği iki kadınla ilgili olarak İbn Abbas *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadisi ileri sürerek itirazda bulunan olursa, itiraza şöyle cevap verilebilir:

Mezkûr hadisin muzdarip olduğunu, kısası değil de diyeti gerekli kılan Haml b. Mâlik *radıyallahu anh* rivayetinin bu hadise muarız olduğunu açıklamıştık. Kısas sabit olsa bile bu o olayın kendisiyle ilgili özel bir hüküm olup, çadır direğiyle öldürülen herkes hakkında genel nitelikli bir hüküm değildir. Belki de kadına vurulan çadır direğinin bir yerinde demir vardı da, demirin isabeti sonucu kadın ölmüştü ve bu yüzden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katile kısas uygulanmasına hükmetmişti.

Muhaliflerimiz bir Yahudi'nin (takılarını almak için) bir kadının başını taşla vurup ezerek öldürmesi üzerine,Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de katilin başının taşla ezilerek öldürülmesine hükmettiğini bildiren rivayeti[645] ileri sürerek itirazda bulunabilirler. Bu itirazı yapacak olanlara şöyle cevap verilebilir:

Yahudi'nin suç aleti olan taşın belki de sivri bir tarafı vardı da o taş tıpkı bıçak işlevi görüyordu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* katilin kısasen öldürülmesine gerekli gördü.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Ebu Kalabe, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bir Yahudi, üzerindeki takılar(ı almak) için ensardan bir cariyeyi öldürüp nehre attı. Başını da taşla ezdi. Kadın (bulunup) Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna getirildi. Peygamber sallallahu aleyhi ve

644 Nisâ, 4/92
645 İbn Mâce, Diyât, 24

sellem, ölünceye kadar katilin taşlanmasını emretti. Bunun üzerine taşlanmaya başlandı ve nihayet öldü."[646]

Recmin kısas olarak uygulanmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Belki de o Yahudi müstemen (geçici izinle İslam diyarına girmiş) biri idi. Cariyeyi öldürdükten sonra kendi diyarına geçti. Menzilleri Medine'ye yakın ve kendisi de harb'i olduğu için yakalandı. Harbî bir muharip olduğu için de recmedilerek öldürüldü. Nitekim çobanları öldüren ve develeri önlerine katıp götüren Urenîlerin gözlerine mil çekilmiş, elleri ve ayakları da kesilerek o halde ölüme terk edilmişlerdi. Ancak daha sonra bu şekilde adam öldürmek neshedilmişti.

Yaralama ve Sakatlamalarda Kullanılan Suç Aleti Bakımından Kasta Benzer Cinayet Olmaz

Yaralama ve sakatlamalarda kullanılan suç aleti bakımından kasta benzer cinayet olmaz. Taşla veya demirle yaralamalarda faile kısas uygulanması gerekir. Kısasın uygulanması mümkün olmadığında diyet-i mugallaza/ağırlaştırılmış diyet ödeneceği için o zaman buna kasta benzer cinayet denilir. Ölüm derecesine varmayan yaralama ve sakatlamalarda kasta benzer kavramı yoktur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ)

"Yaralar da kısasa tabidir."[647]

(اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ)

"Cana can kısasa tabidir."[648]

Bu ayetlerde, cinayetin demirle veya başka bir alet ile işlenmesi arasında birfark gözetilmemiştir. Öldürmelerde hatay-ı amdî tabiri hadislerde yer almaktadır. Buşer'î bir kavram olup varlığı ancak nass yoluyla kabil olan bir şeydir. Ölüm derecesine varmayan yaralama ve sakatlamalarda kasta

646 Ebu Davud, Diyât, 10
647 Mâide, 5/45
648 Mâide, 5/45

benzer kavramının kullanıldığı bir nass mevcut değildir. Kısas uygulamanın imkânsız olması durumunda fakihler, diyet-i mugallaza ödenmesi gerekmesi bakımından işlenen cinayeti kasta benzer olarak nitelemişlerdir. Çünkü bu cinayet, fiilde kasıt olduğunda kasta benzer bir cinayet mertebesindedir.

Rivayet olunduğuna göre -Allah yüzünü ak etsin- *Hz. Ömer, kendi oğlunu kılıçla vurup öldüren Katade el-Müdlici'ye (maktulün babası olduğundan dolayı) kısas uygulanamadığı için, diyet-i mugallaza olarak yüz deve vermesine hükmetmiştir.*[649]

Yaralamalar da kasten işlendiğinde ve kısas uygulanmasına imkân olmadığında, diyet-i muğallazadan o yaraya denk gelecek olan miktar ödenir. Bununla beraber kısas uygulamanın mümkün olduğu yaralamalarda, suçun işlendiği aletin aynısıyla kısas uygulamak gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yanlışlıkla işlenen cinayetle kasta benzer işlenen cinayeti Bakara suresinintefsirini yaparken açıklamıştık. Doğrusunu Allah bilir.

Diyet Olarak Ödenmesi Gereken Deve Miktarı

Diyet miktarının yüz deve olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir rivayetler gelmiştir. Bunlardan bazıları aşağıya alınmıştır:

Hayber'de bulunan bir cesed için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diyet olarak yüz deve verdiği, Sehl b. Ebi Hasme tarafından rivayet edilmiştir.[650]

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Kasım b. Rebia, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de bize bir hutbe irad etti. Hutbesinde şöyle buyurdu:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَأِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا فِيهِ دِيَةٌ مُغَلَّظَةٌ
مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ خِلْفَةً فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

649 Ebu Davud, Diyât, 18
650 Ebu Davud, Zekât, 25

"Bilesiniz ki kırbaç ve değnek ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet yüz deve verilmesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."[651]

Amr b. Hazm'ın *radıyallahu anh* Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kendisine yazılan mektubunda şu ifadeler yer almaktadır:

(فِي النَّفْسِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ)

"(Öldürülen) Can için yüz deve (diyet) verilir."[652]

Amr b. Dinar, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, yanlışlıkla adam öldürmenin diyetini yüz deve olarak belirledi."[653]

Ali b. Musa el-Kummi'nin bildirdiğine göre Galib b. Rebia b. Kays en-Nümeyri, Kurre b. Da'mus en-Nümeyri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Amcamla birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardık. Dedim ki: 'Ey Allah'*ın Resûlü! B*abamın diyeti şunun yanındadır. Kendisine emret de onu bana versin.'

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Babasının diyetini kendisine ver"*** buyurdu. -Kurre'nin babası cahiliyyet devrinde öldürülmüştü.- 'Ey Allah'*ın Resûlü, annemin de bu diyette hakkı var mıdır?*' diye sordum. ***"Evet"*** diye cevap verdi. -Kurre'nin babasının diyeti yüz deve idi.-[654]

Bu rivayet bazı hükümler içermektedir:

a) Müslümanın ve kâfirin diyeti birbirine eşittir. Çünkü ravi, Kurre'nin babası Damus'un cahiliyyet devrinde öldürüldüğünü ifade etmiştir.

b) Kadın, kocasının diyetine mirasçı olur.

---

651 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/80
652 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/128
653 Dârekutni, Sünen: 4/225
654 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/231

c) Diyetin miktarı yüz devedir. Bu hususta selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında farklı görüş beyanında bulunan olmamıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Yanlışlıkla Öldürmelerde Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Alkame ile Esved, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şu görüşte olduğunu rivayet etmişlerdir: Yanlışlıkla adam öldürmenin diyeti olarak verilecek yüz deve, yaş bakımından beş gruba ayrılır: Yirmisi dört yaşına girmiş deve (hıkka), yirmisi beşyaşına girmiş deve(cez'a), yirmisi ikiyaşına girmiş erkek deve (ibn-ı mehad), yirmisi iki yaşına girmiş dişi deve (bint-ı mehad), yirmisi üçyaşına girmiş devedir (bint-ı lebun).

Hz. Ömer'in de *radıyallahu anh* diyet olarak verilecek yüz deveyi yaş bakımından beş gruba ayırdığı rivayet edilmiştir.

Asım b. Damüre ile İbrahim, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* diyet olarak verilecek yüz deveyi yaş bakımından dört gruba ayırdığı rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Yirmi beşi dört yaşına girmiş deve (hıkka), yirmi beşi beşyaşına girmiş deve (cez'a), yirmi beşi iki yaşına girmiş dişi deve (bint-ı mehad), yirmi beşi üçyaşına girmiş dişi devedir (bint-ı lebun). Tıpkı zekât develerinde olduğu gibi dört yaş grubundan verilir.

Hz. Osman *radıyallahu anh* ve Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* dediler ki: "Yanlışlıkla adam öldürme diyeti olarak verilecek olan yüz deve, şu yaş gruplarından verilir: Otuzu üçyaşına girmiş dişi deve, otuzu beşyaşına girmiş deve, yirmisi üçyaşına girmiş erkek deve, yirmisi de iki yaşına girmiş dişi devedir."

Bu iki zâtın, beşyaşına girmiş otuz devenin yerine, dört yaşına girmiş otuz deve verilmesi gerektiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Mâlik ve Şafiî, yanlışlıkla adam öldürme diyeti olarak verilecekyüz devenin, beş gruba ayrıldığı konusunda görüş birliği etmiş ancak her sınıfın yaşı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehitlerinin tamamı dediler ki: "Develerin yirmisi iki yaşına girmiş dişi deve, yirmisi iki yaşına girmiş erkek deve, yirmisi üç yaşına girmiş erkek deve, yirmisi dört yaşına girmiş deve, yirmisi de beş yaşına girmiş devedir."

Mâlik ve Şafiî dediler ki:"Develerin yirmisi iki yaşına girmiş dişi deve, yirmisi üç yaşına girmiş erkek deve, yirmisi üç yaşına girmiş dişi deve, yirmisi dört yaşına girmiş deve, yirmisi de beş yaşına girmiş devedir."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hişf b. Mâlik, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, yanlışlıkla öldürmelerde diyet olarak verilecek develeri beş yaş grubuna ayırdı."***

Fakihlerin bu rivayeti, diyet develerini beş yaş grubuna ayırmada delil olarak kullanmaları, rivayetin sahihliğine delalet etmektedir. Ne var ki bu rivayette yaşların keyfiyetinden bahsedilmemiştir.

Mansur'un bildirdiğine göre İbrahim, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* yanlışlıkla öldürmelerde diyet olarak verilecek develeri beş yaş grubuna ayırdığını ve yaşlarını da, mezhebimiz müçtehitlerinin belirttikleri şekilde sınıflandırdığını rivayet etmiştir. Bu da şunu ispatlıyor: Onun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, develeri beş gruba ayırmaya dair yaptığı rivayet bu şekildedir. Çünkü onun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bir rivayette bulunduktan sonra ona aykırı başka bir görüş ortaya koymuş olması mümkün değildir.

Mezkûr hadisi Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet eden Hişf b. Mâlik'in meçhul bir kişi olduğu söylenecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Diyet olarak verilecek olan yüz deveyi beş gruba ayırmada fakihlerin onun rivayetini delil olarak kullanmaları, rivayetin sahih ve müstakim olduğuna delalet eder.

Şunu da belirtmeliyiz ki yanlışlıkla adam öldürmenin diyeti olarak verilecek develerden üç yaşında olanların yerine iki yaşındakileri koyanlar daha iyi yapmış olurlar. Çünkü üç yaşındâkiler de iki yaşındâkiler gibidirler. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(فَإِنْ لَمْ تُوجَدْ بِنْتُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ)

"İki yaşındaki dişi deve bulunamazsa, o zaman üç yaşındaki erkek bir deve verilir."[655]

Buna göre iki yaşındaki yirmi dişi deve ile üç yaşındaki yirmi erkek deve vermesi gereken kimse, iki yaşındaki kırk dişi deve veren kimse gibi olur. Şunu da ifade etmeliyiz ki, üç yaşındaki erkek deve, iki yaşındaki erkek deveden daha üstündür. Nass olmadan, üç yaşındaki deve ile iki yaşındaki deve arasında değer farkı olduğunu söylemek doğru olmaz. Ayrıca Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الدِّيَةَ مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ) ***"Diyet, yüz devedir"***[656] hadisi, (yaşı ne olursa olsun) deve denilebilen her hayvanın diyet olarak verilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Bir delil olmadan bunlara fazlalık eklemek caiz olmaz.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitlerine göre asgari düzeyde kendisine deve denilebilen her hayvan diyet olarak verilebilir. Daha fazlası hakkında bir delil mevcut değildir.

Diyet develerinin yaşlarının keyfiyetiyle ilgili olarak mezhebimiz müçtehitlerinin söyledikleri gibi bir görüşün Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet edildiği sabittir. Diyet için verilecek yüz deveyi yaş grubuna göre beşe ayırmadan yana olan sahabilerden buna aykırı bir rivayet gelmiş değildir.

Mâlik ile Şafiî'nin görüşleri gibi bir görüş sahabilerden rivayet edilmemiştir. Böyle bir görüş, Süleyman b. Yesar'dan rivayet edilmiştir. Şu halde mezhebimiz müçtehitlerinin görüşü kabule daha layıktır. Çünkü büyük İslam merkezlerinin fakihleri, diyet develerinin yaşa göre beş gruba ayrılması ve bu yaşların da Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* gelen rivayet çerçevesinde belirlenmesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üç yaşındaki develerin diyet olarak verilmesinin gerekli görülmesi, iki yaşındaki develerin verilmesinin gerekli görülmesinden daha makbuldür. Çünkü üç yaşındaki deve zekât olarak alınır ama iki yaşındaki alınmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üç yaşındaki deve, zekâtta bedel olarak alınır. Aynı şekilde iki yaşındaki deve de bize göre bedel ola-

655 İbn Mâce, Zekât, 9
656 Darimi, Sünen, Diyât, 15

rak alınır. İkisinin arasında fark yoktur. Ayrıca diyet, zekâta benzetilemez. Mesela muhalifimize göre de kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek develerin kırk tanesinin hamile olması şarttır. Ama zekât olarak verilecek develerde böyle bir şart aranmaz. Doğrusunu Allah bilir.

Kasta Benzer Öldürmelerde Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları

Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre diyet develeri yaş grubuna göre dörde ayrılır: İki yaşındaki develerden 25 deve, üç yaşındaki develerden 25 deve, dört yaşındaki develerden 25 deve, beş yaşındaki develerden de 25 deve.Bu, aynen zekât develerinin yaşları gibidir.

Hz. Ali, Hz. Ömer, Ebu Musa*radıyallahu anh* ve Muğire b. Şube den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre;*kasta benzer öldürmelerde otuz tane dört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de kapak atmış ile sekizi tamamlayıp dokuz yaşına girmiş arası vegebedeve verilmesi gerekir.*[657]

Hz. Osman ile Zeyd b. Sabit den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre; *kasta benzer öldürmelerde diyet olarak otuz tane üç yaşındaki deve, otuz tane dört yaşındaki deve, kırk tane de beş yaşındaki gebe deve verilmesi gerekir.*[658]

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Asım b. Damüre, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Kasta benzer öldürmeden dolayı otuz üç tanedört yaşındaki deve, otuz üç tane beş yaşındaki deve, otuz dört tane de kapak atmış ile sekizi tamamlayıp dokuz yaşına girmiş ve gebe olan deve verilmesi gerekir."*[659]

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "Kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek olan yüz deve, Abdullah b. Mesud dan *radıyallahu anh* rivayet olunduğu şekilde yaş grubu bakımından dörde ayrılır.

657 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/126
658 Ebu Davud, Diyât, 19
659 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Diyât, 3

İmam Muhammed dedi ki: "Kasta benzer öldürmede diyet olarak verilecek olan yüz deve,yaş grubu bakımından üçe ayrılır.Otuz tanedört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de kapak atmış ile sekizi tamamlayıp dokuz yaşına girmiş ve gebe olan deve verilmesi gerekir." Süfyan es-Sevri de bu görüştedir. Aynı ifadeler Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit ve daha önce adı geçen selef ulemasından da nakledilmiştir.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Oğlunu kılıçla vurup öldüren bir babanın diyet-i mugallaza ödemesi gerekir. Bu da otuz tanedört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de gebe devedir. Dede de oğlunun oğlunu bu şekilde öldürürse baba gibi diyet öder. Baba, oğlunun elini keser ve oğlu yaşamaya devam ederse, diyet-i mugallazanın yarısını ödemekle yükümlü olur."

Yine Mâlik dedi ki: "Altın ve gümüşü olanların da diyet-i mugallaza ödemeleri gerekir. Bu diyetin miktarı şöyle hesaplanır: Otuz tanedört yaşındaki deve, otuz tane beş yaşındaki deve, kırk tane de gebe devenin kıymetinin ne kadar olduğuna bakılır. Sonra yanlışlıkla öldürme diyeti olan yirmi tane iki yaşındaki dişi deve, yirmi tane üç yaşındaki erkek deve, yirmi tane üç yaşındaki dişi deve, yirmi tane dört yaşındaki deve ve yirmi tane de beş yaşındaki devenin kıymetinin ne kadar olduğuna bakılır. Bu iki diyetin develerinin kıymetleri arasındaki fark göz önünde bulundurularak ikisinden fazla olana göre altın ve gümüş ödemesi yapılır."

Sevri dedi ki: "Kasta benzer öldürmenin diyeti Mâlik'in dediği gibi yanlışlıkla öldürme diyeti için verilecek develer ile,kasta benzer öldürme diyeti olarak verilecek develer den kıymeti fazla olan göz önünde bulundurularak ona göre altın veya gümüş ödemesi yapılır." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayete ve nakletmiş olduğumuz delillere göre yanlışlıkla adam öldürmenin diyeti olan yüz devenin, yaş gruplarına göre beş gruptan oluşturulması gereği sabit olmuştur. Ancak ulema, kasta benzer öldürmenin diyeti olan yüz devenin yaş gruplarının, dört ya da üç grup olması gerektiğinden söz ederek ihtilaf etmişlerdir. Dört grup olması gerektiğini söyleyenlerin görüşü kabule daha layıktır. Çünkü üç gruptan olmasını şart koşmak, diyetin teminini bir delile dayanmaksızın fazlasıyla ağırlaştır-

maktır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الدِّيَةَ مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ) ***"Diyet, yüz devedir"***[660] hadisi, hepsinin caiz olmasını gerektirmektedir. Yüz devenin, istenilen dört ayrı yaş grubundan oluşturulması gerektiği hükmü üzerinde ittifak vardır. Buna ilave yapmak ise sabit değildir. Hadisin zahiri de bunu reddetmektedir. Biz de böyle bir tespitte bulunmuş değiliz. Diyet develerinin bir kısmının hamile olmasını şart koşmak da develerin sayısını artırmak demektir ki bu da caiz değildir. Çünkü bu durumda develerin sayısı, yavruları sebebiyle yüzün üzerine çıkmış olacaktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kasım b. Rebia'nın İbn Ömer'den *radıyallahu anh*, onun da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği

"Bilesiniz ki kırbaç, değnek ve taş ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için diyet-i muğallaza/ağırlaştırılmış diyet olarak yüz deve verilmesi gerekir. Bunların da kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır"[661] hadiste develerin bir kısmının hamile olması şart koşulmuştur. Siz de bu hadisi, kasta benzer öldürme diyetinde delil olarak kullandınız. Hamilelik şartı yerine yaşlarını belirleseydiniz ya."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisle biz, kasta benzer öldürmenin diyetinin varlığını ispat ettik. Sahabiler de bu hadisi kasta benzer öldürmenin diyetinin varlığını ispat için delil olarak kullanmışlardı. Develerin bir kısmının gebe olması şartı sabit olsaydı, bu şart her türlü diyet için yaygın ve meşhur olurdu. Yaygın ve meşhur olsaydı, develerin bir kısmının gebeliğinin şart olup olması hususunda ihtilaf etmezlerdi. Kasta benzer öldürmenin diyetinin mevcudiyeti konusunda ihtilaf etmedikleri gibi bunda da ihtilaf etmezlerdi.

Bir hadisin bir kısmı sabit olan bir kısmı sabit olmayan bazı manaları içermesine engel bir durum yoktur. O manaların bir kısmı belki aslen sabit değildir veya neshedilmiştir.

Altın veya gümüş olarak ödenecek olan diyetin ağırlaştırılmasına gelince, bunda şu iki durumdan biri söz konusu olmaktadır: Diyetin aslı deve olarak verilmesinin vacip olmasıdır. Altın ve gümüş ise bu develerin

660 Darimi, Sünen, Diyât, 15
661 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185

kıymeti olarak ödemede kullanılırlar. Ya da diyetin aslının dirhem, dinar ve deve çeşidinden biri olarak ödenmesinin vacip olmasıdır. Bu şıkta bunlardan birinin, diğerlerinin bedeli olarak ödenmesi söz konusu değildir. Eğer diyetin asıl itibariyle deve olarak verilmesi gerekiyor da altın veya gümüş, develerin bedeli olarak ödeniyorsa, o zaman Mâlik'in, yanlışlıkla öldürme diyetiyle diyet-i mugallazadan hangisi daha fazla ise onun kıymetinin ödenmesi gerekir, demesinin bir anlamı kalmamaktadır. Bu durumda söylenmesi gereken şudur: Diyeti altın veya gümüş olarak ödeyecek olan kimsenin diyet-i mugallazada verilmesi öngörülen yaşlardaki develerin kıymetince altın veya gümüş ödemesi icab eder. Yanlışlıkla öldürme diyetini altın veya gümüş olarak ödeyecek olan kimsenin de, yanlışlıkla öldürme diyetinde verilmesi öngörülen yaşlardaki develerin kıymetince altın veya gümüş ödemesi icab eder. Develerin kıymeti ölçü alınmadan belirli ölçüde altın veya gümüş ödenmesi esas alınamaz. Mesela diyet olarak on bin veya on iki bin dirhem gümüş ya da bin dinar altın verilecektir, denilemez. Aksine her zaman develerin kıymeti esas alınmalıdır. Mesela develerin gümüş olarak değeri altı bin dirhemse, diyetin bu miktarda ödenmesi gerekir. Bundan fazlası söylenemez Develerin kıymeti on beş bin dirhemse, diyetin bu miktarda ödenmesi gerekir. Bundan fazlası ödenecek, denemez. Altın olarak ödeneceği zaman da develerin kıymetince altın dinar ödenmesi gerekir.

Selef uleması diyet hakkında gümüşten on bin dirhem veya on iki bin dirhemden birini söylediklerine, altından da bin dinar söylediklerine göre, diyetin bundan fazla veya eksik olmasının caiz olmayacağı hususunda ittifak etmiş olmaktadırlar. Bu da dirhem ve dinarların başka şeylerin bedeli olmayıp kendi başlarına diyet parası olduklarına delalet etmektedir. Hal böyle olunca da, bunda diyeti ağırlaştırmak iki sebepten ötürü caiz olmamaktadır:

1-Diyeti ağırlaştırmanın yolu nass veya icma'dır. Dirhem ve dinar olarak ödenecek olan diyeti ağırlaştırmak için de ne nass ne de icma vardır.

2-Diyetin deve olarak verilmesi durumunda ağırlaştırma/tağliz, develerin sayısını artırmakla değil yaş gruplarını artırmakla olur. Diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesi durumunda altın ve gümüşün miktarını artırarak diyeti ağırlaştırmak/tağliz, usûlün dışına çıkmak olur.

Diyetin altın ve gümüş olarak ödenmesi durumunda bunların yüz deve kıymeti olarak değil kendi başlarına bağımsız bir değer olarak ödendiklerine şu husus delalet etmektedir: Bilindiği gibi kâdı, diyeti âkilenin ödemesine

hükmederken âkilenin durumuna bakar. Âkile eğer gümüşe sahipse diyeti dirhem olarak ödemelerine; altına sahipse dinar olarak ödemelerine hükmeder. Şayet diyetin sadece deve olarak verilmesi vacip olsaydı, altın ve gümüş de deve bedeli olarak ödenseydi kâdı, üç yıllık bir sürede diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesine hükmedemezdi. Çünkü bu, borcun borçla satılması olurdu. Bunun caiz olması, altın ve gümüşün yüz devenin kıymetinden bağımsız olarak birer diyet ödeme aracı oldukları ispatlanmış oldu.

Diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesi durumunda ağırlaştırmanın caiz olmadığını ispatlayan delillerden biri de şudur: Hz. Ömer *radıyallahu anh* diyetin miktarını altından bin dinar olarak belirlemiştir. Gümüşten ise Medinelilerin rivayetine göre on iki bin dirhem, Iraklıların rivayetine göre ise on bin dirhem olarak belirlemiştir. Bunda kasta benzer öldürmenin diyeti ile, yanlışlıkla öldürmenin diyeti arasında bir ayrım yapmamıştır. Bu belirlemesini de sahabe huzurunda yapmış, sahabilerden hiçbiri ona bu hususta muhalefet etmemiştir. Bu da diyetin altın veya gümüş olarak ödenmesi durumunda ağırlaştırma yapılamayacağına delalet etmektedir. Bunu ispatlayan delillerden biri de şudur: Diyetin deve olarak verilmesi durumunda ağırlaştırmak vacip olduğu için, develerin yaş gruplandırmasında bu ağırlaştırmanın nasıl yapılacağı hususunda sahabiler ihtilaf etmişlerdir. Altın veya gümüş olarak ödendiğinde de ağırlaştırma vacip olsaydı, develerde ağırlaştırmanın keyfiyetinde ihtilaf ettikleri gibi, bunda da ihtilaf ederlerdi. Bu hususta ihtilaf ettikleri bildirilmediğine, ancak gümüş olarak verilecek olursa artırma ya da eksiltme olmaksızın on bin ya da on iki bin dirhem verilmesi gerektiği rivayet edildiğine göre, deveden başka ödeme araçlarında ağırlaştırmanın olmayacağı hususunda sahabenin icma ettiği ispatlanmış oldu.

Bizim ortaya koyduğumuz usûl kaidesine dayanarak bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Diyetin başka şeylerle değil de sadece develerle ödenmesi asıl olsaydı ve kâdı da âkilenin diyeti dirhemlerle ödemesine hükmetseydi bu, borcun borçla satışı olurdu. Bu, şu meseleye benzemektedir: Bir adam mehir olarak orta değerde bir köle vermek üzere bir kadınla evlenir de köle yerine onun kıymetince dirhem getirip kadına teslim ederse, mehri bu şekilde ödemesi kabul edilir ve bu da borcun borçla satışı olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre bu durumda kâdı, mehir olarak köle vermesi şartıyla evlenen kimsenin köle yerine dirhem ödemesine hükmetmiş değildir. Fakat ona 'İstersen kadına orta değerde bir köle ver. İstersen orta değerde bir kölenin değerince dirhem ver' demekte-

dir. Şu halde bizim anlattığımızda borcun borçla satışı söz konusu değildir. Kâdı bu şekilde hüküm verirken âkilenin diyeti dirhem olarak ödemesine hükmetmekte, deve olarak ödemelerini kabul etmemektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki, evlenen kişi, mehri dirhem olarak ödediğinde, orta değerdeki kölenin kıymetini ölçü olarak alır. Ama diyetin dirhemlerle ödemesi durumunda develerin kıymeti az da olsa çok da olsa ölçü olarak alınmaz.

Mekke Hareminde ve Haram Aylarda Öldürülen Kimsenin Diyeti

Mekke hareminde ve haram aylarda öldürülen kimsenin durumu hakkında selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Muhammed, Züfer, İbn Ebi Leyla ve Mâlik dediler ki: "Harem de ve haram aylarda öldürülen kimse, diyet ve kısası gerektirmesi bakımından diğer yerlerde ve diğer aylarda öldürülen kimse gibidir."

Haram ayda ve Harem'de adam öldürmenin hükmü, bu öldürmeden dolayı diyetin ağırlaştırılıp ağırlaştırılamayacağı, Evzai'ye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Bize ulaşan rivayetlere göre Harem'de veya haram aylarda öldürülen bir kimse için ödenecek diyet üçte bir oranında artırılır. Bu cinayet kasta benzer öldürme ise diyetin yaşları yüksek olan develerden verilmesi gerekir."

"Muhtasar" adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin, kasta benzer öldürmelerde diyetin ağırlaştırılması gerektiğinden bahsettikten sonra şöyle dediğini nakletmiştir:"Kasta benzer öldürmede diyeti katilin âkilesi öder. Yaralamalarda da hüküm böyledir. Haram ayda ve Mukaddes belde Mekke'de öldürme ve yaralamada da diyet aynı şekilde ağırlaştırılır. Akrabaya karşı işlenen cinayette de hüküm böyledir."

Mekke'de öldürülen bir kadın için Hz. Osman'nın *radıyallahu anh* bir tam diyete üçte bir daha ekleyerek diyet ödenmesine hükmettiği rivayet edilmiştir.

İbrahim, Esved'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam Beyt'in yanında vuruldu. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, onun hakkında neye hükmedileceğini Hz. Ali ye *radıyallahu anh* sordu. O da diyetinin beytülmalden ödenmesi gerektiğini söyledi. Diyetten fazla bir şey ödenmesi gerektiğini söylemedi. Hz. Ömer de *radıyallahu anh* ona muhalefet etmedi. Zira Yüce

Allah(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir"**[662] buyurmuştur.

Bu ayetin hükmü genel nitelikte olup Harem dâhilinde de Harem dışında da aynen geçerlidir. Kefaret Harem dışında ne kadarsa Harem'de de o kadar olduğuna, iki bölge arasında bu bakımdan fark olmadığınave bütün bunlar da Allah'ın hakkı olduğuna göre diyetin de aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü diyet, insanın hakkıdır. Mekke haremi veya haram aylarla alakası yoktur. Harem'in ve haram ayların saygınlığı ise Yüce Allah'ın hakkıdır. Harem'in ve haram ayların saygınlığının mali cezalara etkisi olsaydı, öncelikle Yüce Allah'ın hakkı olan kefaretlere etkisi olurdu.

Şu hadis-i şerif buna delalet etmektedir:

(أَلَا إِنَّ قَتِيلَ خَطَأِ الْعَمْدِ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا فِيهِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ)

"Bilesiniz ki kırbaç ve değnek ile kasta benzer olarak öldürülen kimse için yüz deve verilmesi gerekir."[663]

Bu hadiste Hill (dışındaki yerler) ile Harem arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Tabiiler de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Harice b. Zeyd, Ubeydullah b. Abdullah ve Süleyman b. Yesar'a göre Harem'de işlenen cinayetin diyeti, hill'de işlenen diyet gibidir. Haram aylar için de aynı hüküm söz konusudur.

Kasım b. Muhammed ve Salim b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Harem'de öldürülen kimsenin diyetine diyetin üçte biri ilave edilir. Doğrusunu Allah bilir.

662 Nisâ, 4/92
663 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/80

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahriç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezilîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

THG 0042434 LZY
BenliKitap.com

9 786059 612326

5

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

5. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

5. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

4- NİSÂ SURESİ DEVAMI

Deveden Başka Şeylerle Diyet Ödenmesi 9

Daru'l harpte İkamet Eden ve İslam
Diyarına Hicret Etmeden Öldürülen Müslüman 19

Daru'l harpte İslam'a giren Ama İslam
Diyarına Hicret Etmeyen Müslümanın Can ve Malı 29

Öldürmenin Kısımları ve Hükmü 30

Kasten/Taammüden Öldürmeden Dolayı Kefaret Gerekir mi?..... 32

Seferilik Namazı 56

[Namazların Kısaltılması (Kasredilmesi)]..... 68

Kaptan, Seferi Olduğunda Gemide Namazlarını Kasrederek Kılar..... 70

Korku Namazı/Salâtü'l-Havf 73

Akşam Namazı Hakkında İhtilaf Bahsi 88

Düşmanla Çatışma Halinde Namazın Kılınışı Hakkında Fakihlerin İhtilafı 90

Namaz Vakitleri Bahsi 96

Sabah Namazının Vakti..... 103

Öğle Namazının Vakti..... 106

İkindi Namazının Vakti 118

Akşam Namazının Vakti 121

[Akşam Namazı Vaktinin Başlangıcı ile Sonu Olduğu ve Vaktinin Sadece
Namaz Kılacak Kadar Bir Süreyle Takdir Edilemeyeceği Hakkında]..... 125

Şafak Bahsi ve Ona Dair Deliller..... 128

Beyaz Şafakın Batmayıp Ufukta Durması..... 135

Yatsı Namazının Vakti..... 136

Zırh Çalmakla Suçlanan Yahudi'nin Hikâyesi..... 139

["Allah İbrahim'i Dost Edindi" Ayeti]..... 150

Kadınla Kocasının Uzlaşması 152
Hâkimin Hasımlara Adil Davranması Gerekir. 158
Mürtedin Tövbe Etmesinin İstenmesi 163
Zındıkın Tövbesinin Kabul Edilip Edilmeyeceği Meselesi 164
[Allah'ın Ayetlerinin İnkar Edildiği ve Onlarla Alay Edildiği Meclislerde Bulunmanın Hükmü] 174
Dinî Bir Görev Terk Edilmeyecekse, Münkeratın İşlendiği Yerden Uzaklaşmak Gerekir 176
[Münafıkların Namaz, Riya ve Zikir Konusunda Hasletleri] 180
[Kafirleri Veli/Dost Edinmenin Hükmü] 182

5- MÂİDE SURESİ 191
Akdin Gerçekleşmesi İçin Gereğinin Yapılabilirliği Aklen de Mümkün Olmalıdır. 198
Adaklar 200
Yeminler 203
Yüce Allah'ın Mü'minlere Mübah Kıldığı Şey İstisna Edici Bir Delil Yoksa Başka Mükelleflere de Mübahtır. 206
Mübahlık Sebebiyle Haramlık Sebebi Bir Araya Geldiğinde Mübahlık Sebebine Göre Değil, Haramlık Sebebine Göre Hüküm Verilir. 233
Hayvan Kesiminin Şartları 237
[Kesim Aleti Konusu] 240
[Normal Biçim Kesilmesine Güç Yetirilemeyen Hayvanlar Hakkında] 243
Avın İki Parçaya Bölünmesi 247
[Hayvan Kesiminde Din Şartı] 249
Sanem ile Nusub Arasındaki Fark 249
Tayyibat Kelimesi, Helal ve Lezzetli Şeyler İçin Kullanılır. 254
Şu Ayetin Zahiri, Delil İle Haram Kılınanlar Dışında Lezzet Alınan Her Şeyin Mübahlığına Delil Sayılabilir 256
Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Ebu Rafi'e, Köpekleri Öldürmesini Emretmesi 256

Fakihlerin Bu Konudaki İhtilafları 262
Kesin Bilginin Olduğu Yerde İctihada Yer Yoktur 271
Kitap Ehli Kadınlarla Evlenmek 290
[Mecusilerin Ehl-i Kitap Olmaları Meselesi] 298
Sabiiler ve Onların Tuttukları Yol 302
Namaz İçin Taharet 303
[Namaz İçin Abdeste Kalkmak] 314
Niyet Etmeksizin Abdest Almak 317
Niyetin Farzlığı Hususunda Fakihlerin İhtilaf Etmeleri 319
İhlâs, Ortak Koşmanın zıttıdır 327
Fasıl 329
Sakalı Yıkamak ve Arasına Suyu Girdirmek 331
Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Fiili, Kur'an'ın
Mücmel Olan Hükümlerini Açıklığa Kavuşturur 344
Ayakların Yıkanması 348
Fasıl 355
Mestler Üzerine Meshetme Konusunda Farklı Görüşler 357
Hadisin Olduğu Yerde Aklî Delile Yer Yoktur. 361
Sargı Üzerine Meshetmek
Ebu Hanife'ye Göre Müstehaptır. 362
[Çorap Üzerine Meshetme Konusu] 364
[Sarık Üzerine Meshetme Konusu] 365
Abdest Organlarının Birer Defa Yıkanması 367
[Kulakların Başla Birlikte Meshedilmesi] 372
Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem"Yüzüm, Kendisini
Yaratana Secde Etti" Hadisinin Manası 376
[Abdest Alırken Besmele Çekmenin Hükmü] 384
[İstincanın Hükmü] 387
[Abdestte Tertip] 392
Niçin Hac Öncesi Umre Yapmayı Emrediyorsunuz? Sorusuna
İbn Abbas'ın Radıyallahu Anh Cevabı 401
Cünüplükten Temizlenmek İçin Yapılan Gusül 406

İki Ayetten Hükmü Daha Genel ve Faydası Daha Çok Olanı Kullanmak Gerekir. ... 410
Teyemmüm Bahsi ... 414
Mufaale Veznindeki Fiil, Nadir Bazı Şeyler Dışında İki Kişi Arasındaki Eylemdir. ... 428
Suyun Yokluğunda Teyemmüm Etmenin Farz Oluşu ... 431
Yükünün İçinde Su Bulunduğunu Unutup Teyemmümle Namaz kılan Kimsenin Hükmü ... 438
Suyu Bulmuş Olmak İçin Onu Önceden Aramış Olmayı Gerektirmez. ... 441
Namaz Vaktinin Sonunda Su Bulan Kimse, Vaktin Çıkmasından Korksa Bile Mâlik'in Görüşünün Aksine Abdest Alması Gerekir ... 447
İki Temizleyiciden Mahrum Olan Mahpusun Hükmü ... 452
[Namazda Su Gören Teyemmümlü Kimsenin Durumu] ... 462
Mücmele Dayanarak Bir Şeyi Onunla Vacip Kılmak Sahih Değildir ... 469
Hurma Şırası ile Abdest Almak ... 469
Teyemmümün Yapılışı ... 472
Teyemmümde Kullanılacak Madde ... 477
Maide Suresinin 6. Ayetinin Ahkamı ... 488
Şahitlikte Bulunmak ve Adaleti Sağlamak ... 500
Bu Ayet, Haklıya ve Haksıza Adaletle Hükmetme Emrini İçermektedir ... 502
"Sizi Hükümdarlar Kılmıştı" (Maide, 20) Cümlesinin İfade Ettiği Mana ... 506
Tahrifin Manası ... 507
Suikasta Uğrayanın İmkânı Varsa Saldırganı Öldürmesi Vaciptir ... 518
"Dişinizi Sökmek İsteyeni Öldürebilirsiniz" Bahsi. ... 526
Ölülerin Defnedilmesi ... 529
Muhariplere Uygulanacak Had ... 535
Muharebe Ayetiyle İlgili İhtilaflar ... 543
Yol Kesen Kişiye Uygulanan Had, Onun Günahlarına Kefaret Olmaz. ... 554
Had Sakıt Olduğunda Malların Tazmin Edilmesi Gerekir. ... 557
Muhariplere Uygulanacak El-Ayak Kesme Cezası ... 560

Şakilerden Bazılarını Adam Öldürmüş ve Malları Gasp Etmiş Olmaları Onları Muharip Hükmüne Dahil Eder 560
Hırsızın Elinin Kesilmesi 560
[El Kesmeyi Gerektiren Malın Miktarı] 566
Haram Kılan Rivayet, Mübah Kılandan Evladır 570
[Hırsızın Elinin Kesilmesi İçin Çaldığı Malı Korumalı Bir Yerde Olması Şartı] 571
Peygamber'in Sallallahu Aleyhi Ve Sellem Başkasından Ariye/Ödünç Olarak Aldığı Eşyaları İnkâr Eden Kadının Elini Kesmesiyle İlgili Hadisin Açıklaması 572
Hırsızın Eli Neresinden Kesilir? 578
Zevi'l Erhamın Malını Çalmak 603
Daha Önce Çaldığı İçin Eli Kesilen Kişinin Aynı Malı Tekrar Çalması 605
Hırsızın Eşyaları Bulunduğu Mekândan Çıkarmadan Yakalanması 607
Kesim Cezasının Uygulanmasından Sonra Hırsızın Mali Cezaya Çarptırılması 608
Rüşvet Bahsi 610
Rüşvetin Çeşitleri 613

-4- NİSÂ SURESİ DEVAMI-

Deveden Başka Şeylerle Diyet Ödenmesi

Ebu Hanife dedi ki: "Diyet; deve, dirhem ve dinarlarla ödenir. Dirhemlerle ödenecekse on bin dirhem, dinarlarla ödenecekse bin dinar ödenir." Ebu Hanife, diyetin yalnızca deve, gümüş ve altın olarak ödenebileceği görüşündeydi.

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Diyet, dirhem olarak ödenecekse on iki bin dirhem, dinar olarak ödenecekse bin dinardır."

Mâlik dedi ki: "Diyeti altın olarak ödeyecek olanlar, Şamlılarla Mısırlılardır. Gümüş olarak ödeyecek olanlar, Iraklılardır. Deve olarak ödeyecek olanlar ise çölde yaşayan kimselerdir. Deve sahiplerinden ancak deve kabul edilir. Altın sahiplerinden ancak altın kabul edilir. Gümüş sahiplerinden de ancak gümüş kabul edilir."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Diyet gümüş olarak ödenecekse on bin dirhemdir. Altın sahibi olanlar, bin dinar öderler. Deve sahipleri yüz deve, sığır sahipleri iki yüz sığır, koyun sahipleri iki bin koyun, elbise sahipleri ise Yemani (denilen Yemen imalatı) elbiseden iki yüz tane öderler. Kapak atmamış koyun ve sığırlar diyet olarak kabul edilmezler. Yemani elbiselerden de her birinin değeri elli dirhem veya daha üstü olmayanlar kabul edilmezler."

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Şa'bi, Ubeyde es-Selmani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Altın sahiplerinin diyet olarak bin dinar,

gümüş sahiplerinin on bin dirhem, sığır sahiplerinin iki yüz sığır, koyun sahiplerinin iki bin koyun, elbise sahiplerinin iki yüz elbise deve sahiplerinin de yüz deve vermelerine hükmetti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Diyet, canın kıymetidir. Diyetin belli bir miktarda olduğu, bunda fazlalık veya eksikliğin olamayacağı, telef edilen eşyanın kıymetinin, mehr-i mislin ve benzeri şeylerin belirlenmesi gibi miktarının belirlenmesinin görüş ve içtihada bırakılamayacağı hususunda bütün fakihler görüş birliği etmişlerdir. Yine bütün fakihler diyetin gümüş olarak ödenmesi durumunda on bin dirhemden aşağı olmayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak bundan fazla olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Nassa dayanmadan bunu artırmak caiz olmaz.

Heşim'in bildirdiğine göre Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* diyet olarak verilecek yüz devenin kıymetini belirlerken her deveye yüz yirmi dirhem kıymet biçti. Bunun toplamı on iki bin dirhem eder."

Diyetin gümüş olarak ödenmesi durumunda Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* on bin dirhem ödenmesine hükmettiği de rivayet edilmiştir. On iki bin dirhem olduğunu rivayet eden her bir dirhemi altı, on bin dirhem olduğunu rivayet eden de, her bir dirhemi yedi gram olarak hesaplamış olabilir.

Hasan dedi ki: Her ne kadar deve, diyette asıl ödeme aracı olmasa da bu hadiste, dirhemlerin sayısı develerin değerine göre takdir edilmiştir.

İkrime'nin Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* yaptığı rivayete göre diyet, on bin dirhemdir.

Bir kişi aşağıdaki rivayetleri ileri sürerek diyetin miktarı konusunda itirazda bulunabilir.

"Muhammed b. Müslim et-Taifi'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Diyet, on iki bin (dirhem) dir."[1]

1 İbn Mâce, Diyât, 6

İbn Ebi Nüceyh, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Hz. Ömer *radıyallahu anh*, diyetin on iki bin dirhem olduğuna hükmetti."[2]

Nafi' b. Cübeyr, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*; Şa'bi de Hz. Ali'den *radıyallahu anh* benzer rivayette bulunmuşlardır.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkrime'nin hadisini İbn Uyeyne ve diğerleri Amr b. Dinar'dan İkrime'den, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şeklindeki bir senedle rivayet etmişlerdir. Bu senedde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* adı geçmemektedir. Muhammed b. Müslim'in bu hadisi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* vasletmede hata yaptığı söylenir. Bütün bunlar sabit olsa bile muhtemeldir ki, on iki bin dirhem şeklinde rivayet edenler, her bir dirhemi altı gram olarak hesaplamışlardır. Bu bir ihtimal ise ihtimale dayanarak diyetin miktarını artırmak caiz olmaz. O zaman diyet miktarı ittifakla on bin dirhem olarak sabitleşir. Yine fakihlerin tamamı, diyetin altın olarak ödenmesi halinde bin dinar olarak ödenmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Şer'î ölçülere göre her bir dinarın kıymeti on dirhem olarak kabul edilmiştir. Bilindiği gibi altının miktarı yirmi miskal, gümüşün de miktarı iki yüz dirhem olduğunda zekât vermek gerekmektedir. Yirmi miskal altının karşılığında iki yüz dirhem nisap miktarı olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde her bir dinarın karşılığının da on dirhem olarak kabul edilmesi gerekir. Ebu Hanife, diyetin üç sınıftan (altın, gümüş ve deveden) başka bir şeyle ödenemeyeceğini söylemiştir. Bunu söylerken de meseleye şu açıdan yaklaşmıştır. Diyet, canın kıymeti olduğuna göre telef olan diğer nesnelerin kıymetini belirlemede olduğu gibi kıyasa göre canın da kıymetinin altın ve gümüşle belirlenmesi gerekir. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* canın kıymetini develerle belirlediği için Ebu Hanife sünnete uymuş, başka şeylerle ödenmesini gerekli görmemiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Ehl-i Küfrün Diyetleri Bahsi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Osman el-Betti, Süfyan es-Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Kâfirin diyeti Müslümanın diyeti

2 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/80

gibidir. Yahudi, Hristiyan,mecusi andlaşmalı olarak İslam diyarına giren gayr-ı müslim ve zimmî birbirlerine eşittirler."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Ehl-i Kitabın diyeti, Müslümanın diyeti kadardır. Mecusinin diyeti sekiz yüz dirhemdir. Kadınlarının diyeti ise bunun yarısı kadardır."

Şafiî dedi ki: "Yahudi ve Hristiyan'ın diyeti, Müslümanın diyetinin üçte biri kadardır. Mecusinin diyeti sekiz yüz dirhemdir. Kadının diyeti, yarım diyettir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Gayr-ı müslimlerin diyet konusunda Müslümanlarla eşit hükme tabi olduklarının delili şu ayet-i kerimedir:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
اِلَى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَصَّدَّقُواۜ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۜ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۜ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir."[3]

Diyet, öldürülen hür bir insanın bedeli olarak ödenen belli miktardaki malın adıdır. Diyetler İslam'dan önce de sonra da miktar bakımından insanlar arasında bilinmekteydi. Burada söz konusu olan şey, bir mü'minin yanlışlıkla öldürülmesidir.

"(Öldürülen kişi) eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet gerekir" cümlesi ayetin baş tarafına atfedilince, buradaki diyet, baş tarafta zikredilen diyetin

3 Nisâ, 4/92

kendisi olmaktadır. Şayet öyle olmasa bu bir diyet olmaz. Çünkü diyet, miktarı belli olan, artmayan ve eksilmeyen bir can bedelidir. İnsanlar daha öncesinde de diyetlerin miktarını bilmekteydiler. Müslümanın diyetiyle kâfirin diyeti arasında bir fark görmüyorlardı. Şu halde kâfir için söylenen diyetin Müslüman için de söylenmiş kabul edilmesi gerekir. Şu halde (فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِه) **"ailesine verilecek bir diyet gerekir"** cümlesinin kâfirin diyeti hakkında söylenmiş olması gerekir. Bundan Müslümanın diyeti de anlaşılabilir. Arapların nezdinde bilinen ve mutâd olan da budur. Eğer bu şekilde anlaşılmayacak olursa ayet, açıklanmasına ihtiyaç duyulan mücmel bir ayet olur ki işin aslı öyle değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِه) **"...ailesine verilecek bir diyet gerekir"** cümlesi, kâfirin diyetinin Müslümanın diyeti kadar olduğuna delalet etmez. Nitekim kadının diyeti de erkeğin diyetinin yarısı kadardır. Ama böyle olması o diyeti kadın için tam bir diyet olmaktan çıkarmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlıştır:

1-Yüce Allah (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse"** buyurarak erkeğin diyetinden bahsetmiş, sonra da şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهٖ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet gerekir."

Cenab-ı Allah'ın bu buyruğunda öldürülen Müslüman için tam diyet ödenmesi gerekli görüldüğü gibi andlaşmalı olarak İslam diyarında bulunurken öldürülen gayr-ı müslim için de aynı diyetin ödenmesi gerekli görülmüştür. Çünkü her ikisinin de diyeti lafız bakımından birbirlerine eşittir. Bununla birlikte insanlar diyetin miktarını da bilmekteydiler.

2-Kadının öldürülmesinden dolayı ödenen mala diyet denmemektedir. Onun için ödenen mala kayıtlı olarak diyet denmektedir. Bilindiği gibi

"Kadının diyeti, diyetin yarısıdır" denmektedir. Diyet adı, ancak bilinen tam diyete verilmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"(وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise" cümlesi şu manaya gelebilir: "Öldürülen mü'min, sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise..." Ayetin baş taraflarında kendilerinden bahsedilen ilk iki maktulün mü'min olduğu söylendiği için üçüncüde mü'min kaydının kullanılmasına gerek görülmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-Ayetin başında yanlışlıkla öldürülen mü'minden ve hükmünden bahsedilmişti. Bu, delille istisna edilenler dışında bütün mü'minleri kapsar. Ayetin baş tarafı hepsini kapsadığı için, bu hüküm sebebiyle ayetin devamında mü'min kelimesini tekraren zikretmek uygun olmaz. Böylece öğrenmiş oluyoruz ki, kendileriyle aramızda antlaşma bulunanlardan öldürülen kimsenin mü'min olduğu kasdedilmiş değildir.

2-Öldürülen mü'min olarak kayıtlanmış da olsa, mü'min olsun kâfir olsun kendileriyle aramızda andlaşma bulunan bir topluluktan birinin öldürülmesi durumunda öldürülen için diyet ödenmesi gerekir. Diyet ödeme hükmünü bir delil olmadan kâfirleri dışarıda tutarak sadece mü'minler için uygulamak caiz değildir.

3-Ayette bizimle kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan birinin öldürülmesi gibi mutlak bir ifade kullanılması, öldürülenin de onlar gibi andlaşmalı biri olmasını gerektirmektedir. Mesela "Bu adam zimmîlerdendir" denildiğinde adamın kendisinin de zimmî olduğu anlaşılır.

(وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise" ayetinin zahiri, öldürülen kişinin de mensup olduğu topluluk gibi bizimle andlaşmalı biri olmasını gerekli kılmaktadır.

Bilindiği gibi müşrik soyundan gelen bir mü'minin öldürülmesinin hükmünü açıklamak istediğinde Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir."

Ayet-i kerimede öldürülenin mü'min olduğu belirtilmiştir. Eğer bu kayıt konulmasaydı, öldürülenin de mensubu olduğu soy ve topluluk gibi müşrik biri olduğu anlaşılırdı.

4-Hakikat eğer şu itirazcının dediği gibi olsaydı, öldürülen mü'minin diyeti ailesine teslim edilemezdi. Çünkü onlar kâfirdirler ve mü'min maktule mirasçı olamazlar. Bütün bu sebepler, mü'min ile kâfirin diyetinin eşit olmasını gerektirmekte ve itirazcının te'vilinin fasid olduğunu ortaya koymaktadır.

Mezhebimiz fakihlerinin söylediklerinin sahihliğine şu rivayet de delalet etmektedir:

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ)

"Eğer sana gelirlerse, aralarında hüküm ver" [4] ayeti indiğinde (Her ikisi de birer Yahudi kabilesi olan) Nadiroğulları Kurayzaoğullarından birini öldürdüğünde yarım diyet ödüyorlardı. Kurayzaoğulları Nadiroğullarından birini öldürdüğünde ise tam diyet ödüyorlardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki taraftan öldürülenlerin diyetlerini tam diyette birbirine eşitledi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetten anlaşıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki taraftan da öldürülenler için tam diyet ödenmesine hükmetmiştir.

4 Mâide, 5/42

(فِي النَّفْسِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ) ***"(Öldürülen) Can için yüz deve (diyet) verilir"***[5] hadisi de buna delalet etmektedir. Bu hadis hem Müslümanlar hem de kâfirler için genel bir hüküm ifade etmektedir.

Miksem, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, ikisi de müşrik olan Amiriye'li iki maktul için iki hür Müslüman maktul diyeti ödedi."***[6]

Muhammed b. Abdus'un bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, zimmî için Müslüman diyeti ödedi."[7]

Bu iki rivayet, kâfir ile Müslümanın diyet bakımından birbirlerine eşit olmalarını gerekli kılmaktadır. Zira bilindiği gibi (وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ) **"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet gerekir"** ayeti gereğince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zimmîye de andlaşmalıya da diyet ödemiştir. Ayetten anlaşılan hükme göre onlara Müslüman maktul diyeti kadar ödenmesi gerekmektedir. Şunu da ifade edelim ki gayr-ı müslimlerden öldürülenler için ödenmesi gereken diyetin miktarı Kitap'ta açıklanmış olmasa bile, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması bu konuda bir açıklama niteliğindedir. Onun uygulaması açıklama yerine geçtiğine göre vücup ifade eder.

Ebu Hanife'nin Ebu'l Heysem'den yaptığı rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, "Andlaşmalı olarak İslam diyarında bulunurken öldürülen gayr-ı müslim için, hür bir Müslümanın diyeti kadar diyet ödenir" demişlerdir.

İbrahim b. Sa'd, İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, andlaşmalı olarak İslam diyarındayken

5 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/128

6 Tirmizi, Diyât, 12

7 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/102, Diyât, 46

öldürülen Yahudi ve Hristiyanlar için Müslümanın diyeti kadar diyet ödenmesine hükmederlerdi."

Said b. Ebi Eyyub'un bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Habip, Cafer b. Abdullah b. Hakem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Rüfaa b. Samuel adındaki Yahudi Şam'da öldürüldü. Hz. Ömer, onun için bin dinar diyet ödenmesine hükmetti."

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Mücahid, İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ehl-i Kitabın diyeti, Müslümanların diyeti kadardır." Alkame, İbrahim, Mücahid, Atâ ve Şa'bi de bu görüştedirler.

Zühri'nin bildirdiğine göre Salim, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir müslüman, andlaşmalı kâfirlerden birini öldürdü. Hz. Osman b. Affan, öldürülen için Müslüman diyeti kadar diyet ödenmesine hükmetti."

Kur'an'ın zahirine muvafık olan bu rivayetler ve selef ulemasının nakletmiş olduğumuz görüşleri, kâfirlerin diyet bakımından Müslümanlara eşit tutulmalarını gerektirmektedir.

Said b. Müseyyeb'den gelen bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Ömer b. Hattab şöyle demiştir: "Yahudi'nin ve Hristiyan'ın diyeti dört bin dirhem, mecusininki ise sekiz yüz dirhemdir."

Said dedi ki: "Hz. Osman *radıyallahu anh*, andlaşmalı olarak İslam diyarındayken öldürülen gayr-ı müslim bir kimse için dört bin dirhem diyet ödenmesine hükmetti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Her ikisinden (Hz. Ömer ile Hz. Osman'dan) da buna muhalif rivayetler gelmiştir. Biz o rivayetleri daha önce naklettik.

Muhalifimiz, Amr b. Şuayb'ın babası aracılığıyla dedesinden yapmış olduğu şu rivayeti ileri sürerek şöyle bir itirazda bulunabilir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fetih sırasında Mekke'ye girdiğinde irad ettiği hutbesinde şöyle buyurmuştur:

(دِيَةُ الكافِرِ نِصْفُ دِيَةِ المُسْلِمِ)

"Kâfirin diyeti, Müslümanın diyetinin yarısı kadardır."[8]

Abdullah b. Salih de Ukbeb. Amir'den naklen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Mecusinin diyeti sekiz yüz (dirhem) dir."[9]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Diyetin miktarıyla ilgiyi kendilerinden naklettiğimiz bu sahabilerin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de hutbe irad ederken orada hazır olduklarını biliyoruz. Eğer iddia ettiğiniz diyet miktarları o hutbede söylenmiş olsaydı, bu sahabilerin ondan haberleri olurdu ve başka miktarlardan bahsetmezlerdi. Ayrıca rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, andlaşmalı olarak İslam diyarında bulunurken öldürülen gayr-ı müslimin diyetinin Müslümanın diyeti kadar olduğunu söylemiş ve öldürülen iki müşrik Amiriyeli için de iki hür Müslüman diyeti ödemiştir. Bu rivayet, ziyadelik içerdiği için kabule daha şayandır. İki rivayet çatışırsa, Kitabın zahirinin ve Müslüman kâfir ayrımı yapmaksızın diyetin yüz deve olduğunu bildiren mütevatir hadisingereğini yapmak daha uygun olur. Buna göre Müslümanlarla gayr-ı müslimlerin diyetlerinin eşitlenmesi gerekmektedir. Mecusinin diyetine ilişkin rivayet edilen Ukbe b. Amir hadisine gelince bu zayıf olup bunun gibi hadisler hüccet değeri taşımazlar. Çünkü İbn Luhay'a zayıf bir ravidir. Özellikle de Abdullah b. Salih'in ondan yaptığı rivayetlere itibar edilmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müslümanın diyeti hakkında anlatılanlara (فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِه) **"Ailesine verilecek bir diyet gerekir"** ibaresinin atfedilmesi, Müslümanla kâfirin diyetinin birbirine eşit olduğuna delalet etmez. Bu, tıpkı "Bir köle öldüren onun kıymetini ödeyecektir. Bir elbise telef eden onun kıymetini ödeyecektir" demeye benzer. Bu ifade, köle ile elbisenin kıymetinin birbirine eşit olduğuna delalet etmez."

8 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/244

9 Beyhaki, es-Sünenu's-Suğrâ: 3/237, Diyât, 3

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aralarındaki fark şudur. Diyet, öldürülen hür kimsenin can bedeli olarak ödenen belli miktardaki malın adıdır. Miktarı yüz devedir. Yalın olarak kullanıldığında diyet kelimesinden bu mana anlaşılır. Önce geçen, bir diyet kelimesine atfedildiğinde ise her ikisi de birbirine eşit olmakla birlikte yine maktulün ailesine teslim edilecek olan diyetin anlaşılması gerekir. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Dönüş O'nadır.

Daru'l harpte İkamet Eden ve İslam Diyarına Hicret Etmeden Öldürülen Müslüman

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir."

İsrail'in bildirdiğine göre Simâk, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktа bulunursa..." ayeti hakkında İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Kendisi mü'min ama mensubu olduğu kavim kâfir olan bir kişi öldürüldüğünde, onun için diyet ödenmez ama mü'min bir kölenin azad edilmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bununla, daru'l harpte Müslüman olan ama İslam diyarına hicret etmeden öldürülen kimse kastedilmektedir. Yoksa İslam diyarında ikamet eden ama kâfir akrabaları olan bir kimsenin kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü bu durumdaki bir Müslümanı öldürenin beytülmale diyet ödemesi gerektiği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Öldürülen Müslümanın akrabalarının kâfir olması, onun diyetinin düşmesini gerektirmez. Çünkü kâfir akrabaları, kendisine mirasçı olamama bakımından ölü gibidirler.

Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Ebu Yahya, (فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..."** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip Müslüman olur, sonra da kavminin yanına döner; aralarında yaşamaya devam ederdi. Sonra da Müslümanlar bir seriyyede veya gazada yanlışlıkla onu vurup öldürürlerdi. Onu öldüren kişi de bir köle azad ederdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İslam diyarında Müslüman olan bir kimsenin darülharbe dönmesi sebebiyle diyeti düşmez. Tıpkı diğer Müslümanların diyetinin düşmeyişi gibi. Çünkü onunla müşrikler arasındaki akrabalık, diğer İslam diyarı sâkinlerinin eman alarak darülharbe girişlerinde olduğu gibi, onun kan bedelinin düşmesine etki yapmaz. Bu durumda katilin diyet ödemesi gerekir. Ebu İyaz'dan da İbn Abbas'tangelene benzer bir rivayet gelmiştir.

Katade dedi ki: "(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..."** ayeti, müşrikler arasında yaşayan ve Müslüman olduğundan habersiz olan başka bir Müslüman tarafından öldürülen kimse hakkındadır. Bu kimse için diyet ödenmez ama bir köle azad edilmesi gerekir. Bu hüküm, onun İslam diyarına hicret etmesinden önce öldürülmesiyle ilgilidir."

Muğire, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..."** ayeti, müşrik olan kavmi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında andlaşma bulunmayan mü'min bir kimsenin öldürülmesiyle ilgilidir. Bu durumda katilin bir köle azad etmesi gerekir. Ama kavmi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında andlaşma varsa, akrabalarına katilin diyet ödemesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbrahim'in bu söylediklerinin bir manası yoktur. Zira kendisi Müslüman, akrabaları kâfir olduklarından dolayı onun diyetini miras olarak alamazlar. Kavmi ehl-i harp, kendisi Müslüman olan bir maktulün diyeti, mirasçısı olmayan bir Müslümanın öldürülmesinde olduğu gibi beytülmale teslim edilir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, İslam diyarına hicret etmeden daru'l harpte öldürülen bir müminin hükmünde ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife, -kendisinden gelen meşhur bir rivayete göre- Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Ehl-i harp iken Müslüman olan ancak İslam diyarına hicret etmeden, müste'men olarak orada bulunan bir Müslüman tarafından öldürülen kimsenin katilinin sadece yanlışlıkla adam öldürme kefareti vermesi gerekir."

İki kişi müste'men olarak darülharbe girer de bunlardan biri diğerini kasten öldürürse diyet, yanlışlıkla öldürürse diyetle birlikte kefaret de vermesi gerekir. Her ikisi de daru'l harpte esir iken biri diğerini yanlışlıkla öldürürse, Ebu Hanife'ye göre katilin kefaretten başka bir şey vermesi gerekmez. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre kasten ve yanlışlıkla öldürmede katilin diyet vermesi gerekir. Bişr b. Velid'in Ebu Yusuf'tan yaptığı rivayete göre Ehl-i harpten biri daru'l harpte Müslüman olur, ancak İslam diyarına hicret etmek üzere oradan çıkmadan Müslüman bir kimse tarafından öldürülürse, istihsan gereği katilin diyet ödemesi gerekir. Ama Müslümanın kazdığı kuyuya düşer veya yaptığı bir oluk üzerine düşer ve bu sebepten ölürse, kuyuyu kazmış veya oluğu yapmış olanın tazminat ödemesi gerekmez. Bunun meşhur görüşe ve de kıyasa aykırı olduğunu belirtmeliyiz.

Mâlik dedi ki: "Bir kimse daru'l harpte Müslüman olur, İslam diyarına gelmeden orada yanlışlıkla öldürülürse katilin diyet ve kefaret ödemesi gerekir."

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir" ayeti, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke halkıyla yapmış olduğu sulh ile ilgilidir. Zira İslam diyarına hicret etmeyene akrabaları mirasçı olamazlar. Ancak hicret ettikten sonra Müslümanlar birbirlerine mirasçı olabiliyorlardı.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا)

"İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir."[10]

Hicret etmeyenlerin, miraslarını hak eden mirasçıları yoktu. Dolayısıyla öldürülmeleri halinde onlar için diyet ödenmesi gerekmiyordu. Ancak bu hüküm daha sonra şu ayetle neshedildi:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."[11]

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kimse düşman diyarında ikamet ederken Müslümanların gücü zayıflar da kendisi Müslümanların tarafına geçme imkânına sahip olduğu halde geçmezse, müşrik hükmünde olur. Harbî bir kimse Müslüman olur ve daru'l harpten çıkma imkânı olduğu halde orada ikamete devam ederse Müslüman değildir; can ve mal konusunda harbilere uygulanan hükme tabi olur."

Hasan dedi ki: "Bir Müslüman irtidat etmediği halde darülharbe intikal ederse, İslam diyarını bırakıp gittiği için mürted olur."

Şafiî dedi ki: "Müslüman bir kimse daru'l harpte baskın veya savaş sırasında Müslüman olduğunu bilmeden Müslüman birini öldürürse diyet ödemesi gerekmez. Kendisine kısas da uygulanmaz. Ancak kefaretle yükümlü olur. Öldürdüğü Müslüman ister esir olsun, ister müste'men olsun, isterse orada Müslüman olmuş biri olsun, hüküm aynıdır. Ama Müslüman olduğunu bilerek öldürürse katile kısas uygulanır."

10 Enfal, 8/72
11 Enfal, 8/75

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir" ayetiyle ya mezhebimiz fakihlerinin dedikleri gibi Müslüman olan, ancak İslam diyarına hicret etmeden öldürülen harbî bir kimse ya da harbilerden akrabası olan bir Müslüman kastedilmiştir. Çünkü (فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..."** ayetinin her iki manaya da ihtimali vardır. Yani maktul, daru'l harp vatandaşı olabileceği gibi akrabaları harbî kimselerden olan bir kimse de olabilir. Ayetin zahirine bakacak olursak, akrabaları harbi olan ve kendisi İslam diyarında öldürülen bir Müslümanın diyetini düşürmemiz gerekecektir. Çünkü ayetin zahiri anlamı bunu gerektirmektedir.

Akrabalarının harbî olmasının İslam diyarında öldürülen Müslümanın diyetinin düşmesine veya katilin kısastan kurtulmasına sebep olmayacağı hususunda Müslümanların ittifak etmiş olmaları mezkûr ayetin maksadının şu olduğuna delalet eder:Daru'l harp vatandaşı olan Müslüman bir kimse İslam diyarına hicret etmeden yanlışlıkla öldürülürse katilinin diyet ödemesi gerekmez ama kefaret vermesi gerekir. Zira Yüce Allah onun için diyet ödenmesini değil sadece kefareti vacip kılmıştır. Misli olan başka bir nass ile olmadıkça nassa ilave yapmak caiz değildir. Çünkü nassa ilave yapmak, neshi gerektirir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Daru'l harpte Müslüman olup İslam diyarına hicret etmeden öldürülen Müslüman için (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir"**[12] ayeti gereğince diyet ödenmesini neden gerekli görmüyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) **"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir top-**

12 Nisâ, 4/92

luluktan bulunursa...” ifadesindeki “mü’min” ile, ayetin başında yer alan (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ) **“Kim bir mü’mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü’min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir”** ifadesindeki mü’min kastedilmiş olamaz. Çünkü ayetin baş tarafında kendisinden söz edilen “mü’min” in öldürülmesi halinde onun için hem diyet hem de kefaret vacip kılınmıştır. Ayetin son kısmında yer alan ve daru’l harp vatandaşı olan “mü’min”i ona atfedip öldürülmesi halinde onun için diyet ve kefaret vacip kılmamız mümkün değildir.

Şunu da söylemeliyiz ki (فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) **“(Öldürülen kimse) mü’min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa...”** ifadesi, kendisinden önce bahsedilmeyen yeni bir başlangıç cümlesidir. Çünkü “Şu adama ver. Eğer adamsa kendisine ver” gibi bir ifade bozuk olup hikmet sahibi kimse böyle bir ifade kullanmaz. Böylece ispatlanmış oluyor ki ayetin sonundaki “mü’min”, baş tarafta geçen “mü’min” kelimesi hakkında verilmiş olan hükme dâhil değildir. Bunun böyle olduğunun sünnetteki delili ise şu rivayetlerdir:

Muhammed b. Bekir’in bildirdiğine göre Kays, Cerir b. Abdullah’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Has’am taraflarına bir seriyye gönderdi. İnsanlar bu seriyyeden zarar görmemek için secdeye kapandılar. Ama seriyyedekiler hızlı davranıp onları öldürdüler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olaydan haberdar olunca öldürülenlerden her biri için yarım diyet ödenmesine hükmetti ve

(أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ)

“Ben, müşriklerin arasında ikamet eden her Müslümana uzağım”[13] buyurdu.

“Niçin ey Allah’ın Resûlü?” dediler.

Buyurdu ki: ***“Birbirlerinin (evlerinde) yaktıkları ateşi görecek (kadar birbirlerine yakın olmasınlar) diye.”***[14]

13 Tirmizi, Ebvabu’s-Siyer, 42

14 Beyhaki, es-Sünenu’l-Kübrâ: 8/225

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cerir b. Abdullah, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَقَامَ مَعَ الْمُشْرِكِينَ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ)

"Müşriklerle birlikte ikamet eden kimseden himaye(miz) uzak olur."[15] Ya da **"Onun için himaye yoktur"** buyurmuştur.

İbn Aişe dedi ki: "Bir adam Müslüman olur ama müşriklerle birlikte ikamete devam eder. Onlar Müslümanlarla savaşırken kendisi vurulup ölürse, onun için diyet ödenmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun gibiler hakkında **"Onun için himaye yoktur"** buyurmuştur."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Ben ondan uzağım" demesi, onun canının kıymeti olmadığına delalet etmektedir. O, harbiler gibidir. Onlar, Müslümanların himayesinde değildirler.Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için yarım diyet ödenmesine hükmetmesi iki sebepten olabilir. Ya öldürüldükleri yerin daru'l harp mi yoksa darülİslam mı olduğu şüpheli olduğu için ya da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yarım diyeti onlara bağış olarak vermiştir. Çünkü tam diyet verseydi vacip olurdu ve yarısını vermekle yetinmezdi.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Süleyman b. Muğire, Humeyd b. Hilal'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir arkadaşımla birlikte Ebu'l Âliye bana geldi. Hep birlikte kalkıp Bişr b. Asım el-Leysi'nin yanına gittik. Ebu'l Âliye ona, (beni ve arkadaşımı göstererek) *'Şu ikisine hadis oku'* dedi. Bişr şöyle konuştu: Ukbe b. Mâlik el-Leysi (Bu, Bişr'in aşiretinden idi.) dedi ki:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir tarafa bir seriyye gönderdi. Bu seriyye bir topluluğa baskın yaptı. Topluluktan biri ayrılıp kaçmaya başladı. Seriyyedekilerden biri yalın kılıç halde onun peşine düştü. Kaçan *adam* 'Ben Müslümanım!' dediği halde onu vurup öldürdü. Bu olayın haberi yayılarak Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştı. O da bu olayı yapan hakkında çok sert konuştu.

15 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/22, Siyer, 7

Öldüren, "Ey Allah'*ın Resûlü, o adam öldürülmekten kurtulmak için Müslüman olduğunu söyledi*" dedi. Ama Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* defalarca ondan yüz çevirdi. Olaydan rahatsız olduğu yüzünden anlaşılıyordu ve sonunda şöyle buyurdu:

(إن الله - عز و جل - أبَى علَيَّ أن أَقْتُلَ مُؤْمِنًا)

"Güç ve üstünlük sahibi Allah, benim bir mü'mini öldürmemi asla kabul etmez!"Bu sözünü üç kez tekrarladı.[16]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde öldürülen kimsenin mü'min olduğunu haber vermiş ama onun için diyet ödenmesini gerekli görmemiştir. Çünkü öldürülen kişi daru'l harp vatandaşıydı. Müslüman olduktan sonra İslam diyarına hicret etmemişti.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Zabyan, Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi bir seriyye olarak (Cüheyne taraflarındaki) Hurakat bölgesine gönderdi. Oradâkiler bizimle korkutulmuşlardı. Bizden kaçtılar. Onlardan birine yetiştik. Etrafını sardığımızda "La ilahe illallah" dedi (ise de) onu vurup öldürdük. Bu olayı kendisine anlattığımda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana (مَنْ لكَ بلا إله إلا الله يومَ القيامة) ***"Kıyamet gününde la ilahe illallah senden davacı olursa sana kim yardım eder?!"*** diye sordu. Ben 'Silah korkusuyla bu kelimeyi söyledi' dediğimde ise şöyle buyurdu:

(أفلا شَقَقْتَ عن قلبه حتى تعلمَ مِن أجلِ ذلك قالها
أم لا؟ مَنْ لكَ بلا إله إلا اللهُ يومَ القيامةِ؟)

"Silah korkusuyla mı yoksa başka bir sebepten mi söylediğini anlamak için kalbini açıp baksaydın bari. Kıyamet gününde la ilahe illallah senden davacı olursa sana kim yardım eder?!"

16 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsnedü Ebî Ya'lâ: 12/212

Bu sözünü o kadar tekrarladı ki, keşke daha önce değil de o gün Müslüman olsaydım diye içimden geçirdim (ve o güne kadar yaptıklarım bağışlansaydı diye temenni ettim).[17] Bu hadis bizim söylediklerimizin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü daru'l harpte Müslüman olup da İslam diyarına hicret etmezden önce öldürülen kimsenin katilinin diyet ödemesine hükmedilmemiştir. Bu, daru'l harpteki bir Müslümanı, Müslüman olduğunu bildiği halde öldüren kimseye kısas uygulanmasını öngören Şafiî'ye de karşı bir delildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o adamın Müslüman olduğunu bildirmiş ancak Üsame'nin *radıyallahu anh* ne diyet ödemesine hükmetmiş ne de ona kısas cezası uygulamıştır. Mâlik, (فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) **"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa..."** ayetinin, daru'l harpte Müslüman olup İslam diyarına hicret etmeden öldürülen kimseyle ilgili bir hüküm olduğunu, ancak şu ayetle neshedildiğini söylemiştir:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."

Mâlik'in bu iddiası, Kur'an'da sabit olan bir hükmün neshedilmiş olduğuna ilişkin delilsiz olarak ileri sürülen bir iddiadır. Mirasçılığın hicret sebebiyle neshedilip akrabalık bağı sebebiyle tespit edilmesi, bu hükmün neshedilmesini gerektirmez. Aksine bu kendi başına sabit olan ve mirasla ilgisi olmayan bir hükümdür. Şunu da belirtmeliyiz ki hicret sebebiyle mirasçı olunurken de hicret etmeyen akrabalar, akrabalık bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı olabiliyorlardı. Ancak hicret, hicret edenle etmeyen arasında mirasa engel oluyordu. Hicret etmeyenler, başka sebeplerle kendi aralarında birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Eğer durum Mâlik'in dediği gibi olsaydı, daru'l harpte öldürülen Müslümanın diyetinin, hicret etmeyen akrabasına verilmesi gerekirdi. Zira bilindiği gibi hicret etmeyen Müslümanın mirası, hak edeni olmayan bir mal olarak orta yerde kalmaz. Yüce Allah hicretten önce onun için ne muhacirlere ne de başkalarına diyeti

17 Ebu Davud, Cihad, 102

vacip kılmadığına göre onun daru'l harp vatandaşı statüsünde olduğunu ve kanının kıymetinin olmadığını anlamış oluyoruz. (فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa"** ayeti, Müslüman olsa da hicret etmedikçe bir kişinin daru'l harp vatandaşı olmakta devam ettiği ve harbî hükmünde olduğunu, öldürülmesi haram olsa bile kanının kıymetinin olmadığını ifade etmektedir. Aralarında akrabalık bağı olmasa bile harbilerin beldesinde ikamet etmesi, kendisinin de onlardan sayılması anlamına gelir. Bir kimse Müslüman olduktan sonra aynı beldede, aynı köyde veya aynı nahiyede harbilerle birlikte ikamet ettikten sonra Yüce Allah, onu da onlara mensup kılmaktadır. Bu da onun kanının kıymeti olmadığına delalet etmektedir.

Hasan b. Salih'in "Müslüman kimse darülharbe iltihak ederse mürteddir" sözü, Kitaba ve icmaya aykırıdır. Zira Yüce Allah (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا) **"İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"** [18] buyurmuş, Müslüman olduktan sonra daru'l harpte ikamet ettikleri halde onların mü'min olduklarını bildirmiş ve ayetin devamında onlara yardım etmemizi vacip kılmıştır:

(وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ)

"Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, yardım etmek üzerinize borçtur."

Hasan b. Salih'in söylediği eğer doğru olsa, tüccarların eman alarak darülharbe girmeleri caiz olmaz. Girmeleri durumunda da mürted olmaları gerekir. Fukahadan hiçbiri bu görüşte değildir.

Bir kişi çıkıp aşağıdaki rivayeti ileri sürerek itirazda bulunabilir: "Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Cerir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* in şöyle buyurduğunu işittim:

18 Enfal, 8/72

(إِذَا أَبَقَ الْعَبْدُ إِلَى أَرْضِ الشِّرْكِ فَقَدْ حَلَّ دَمُهُ)

"Köle şirk diyarına kaçarsa kanı helal olur."[19]

Bize göre bu hadis şu manaya gelmektedir: Köle İslam'dan dönerek şirk diyarına kaçarsa kanı helal olur. Çünkü sadece kaçmaktan dolayı kölenin kanı helal olmaz. Tüccarın eman alarak girmesi gibi darülharbe girmek onun kanını mübah kılmaz."

Daru'l harpte İslam'a giren Ama İslam Diyarına Hicret Etmeyen Müslümanın Can ve Malı

Şafiî'nin, "Daru'l harpte Müslüman olduğunun farkında olmadan bir Müslümanı öldüren kişiye bir şey gerekmez. Ama Müslüman olduğunu bilerek öldürürse bu kişiye kısas uygulanır" sözü çelişkilidir. Zira kanının kıymeti olduğu sabit olursa, kasten öldürülmesinin hükmü ile yanlışlıkla öldürülmesinin hükmü değişmez. Kasten öldürmede kısasa tabi tutularak can ile bedel ödenir. Yanlışlıkla öldürmede ise diyet ödenir. Yanlışlıkla öldürmeden dolayı eğer bir şey gerekmeyecekse, kasten öldürmede de bir şey gerekmemelidir. Daru'l harpte Müslüman olduktan sonra İslam diyarına hicret etmeden henüz orada ikamet etmekteyken öldürülen kimsenin kanının kıymetinin olmadığı bu anlattıklarımızla ispatlanmıştır. Dolayısıyla onun harbîlik statüsü devam etmektedir. Bunun öldürülmesi her ne kadar haramsa da, malının başkaları tarafından telef edilmesi durumunda tazminat ödenmemesi bakımından, mezhebimiz fakihleri onu harbî kimse gibi kabul etmişlerdir. Çünkü canı, malından daha saygın ve dokunulmazdır. Bununla birlikte onu öldürenin tazminat ödemesi gerekmemektedir. Şu halde malının telef edilmesi durumunda haydi haydi tazminat ödenmesi gerekmez. Malının bu bakımdan harbî kimsenin malı gibi sayılması gerekir. Bu sebeple Ebu Hanife, daru'l harpte harbî kimseye bir dirhemi iki dirheme satmanın caiz olması gibi, bu kişiye de aynı şekilde satış yapmanın caiz olduğunu söylemiştir. Daru'l harpte esir olarak duran kimseye gelince Ebu Hanife onu, orada Müslüman olup henüz İslam diyarına hicret etmemiş kimse hükmünde saymıştır. Çünkü orada eman alarak ikamet

19 Nesai, Tahrimu'd-Dem, 12

etmekte değildir. Mağlup edilmiş ve mecbur tutulmuş olduğu için orada ikamet etmektedir. Bu bakımdan harbi ile esir birbirlerine eşit olduklarına göre, ikisini öldüren katilin tazminat ödememesi bakımından da hükümleri aynı olur. Doğrusunu Allah bilir.

Öldürmenin Kısımları ve Hükmü

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Öldürme dört kısma ayrılır. Vacip, mübah, haram, ne vacip, ne haram ne de mübah olan öldürme.

Vacip öldürme;daru'l harp vatandaşı olup bizimle savaşan harbilerin elimize esir düşmeden, bizden eman almadan veya bizimle antlaşma yapmadan öldürülmeleridir. Tabi bu hüküm, erkekler hakkındadır. Savaşmayan kadınları ve çocukları öldürülmez. Savaşçı erkekleri teslim olmayıp cepheye gelirler ve tövbe etmeden yakalanıp imamın/devlet başkanının eline düşerlerse öldürülürler. Bizimle savaşan âsilerin, öldürülmesi haram olan bir insanı öldürmeye kastedenin ve sihirbazın öldürülmesi vaciptir. Evlenmiş zinakârın recmedilerek öldürülmesi gerekir. Had şeklinde uygulanması gereken her öldürme de vacip öldürme kısmına dâhildir. Buraya kadar anlatılanlar, vacip öldürme kısmı idi. Mübah öldürme; kısas şeklinde uygulanması gereken vacip bir öldürmenin maktulün velisine bırakılmasıdır. Maktulün velisi, katili öldürmek veya affetmek seçeneklerinden birini tercih edebilir. Bu durumda öldürmek mübahtır, vacip değildir. Harbîlerin de tarafımızdan yakalanmaları durumunda öldürülmeleri mübahtır. İmam/ Devlet başkanı onları öldürmek veya hayatta bırakmak seçeneklerinden birini tercih etme hakkına sahiptir. Aynı şekilde darülharbe girip de orada öldürme ve esir alma imkânına sahip olan bir kimse, öldürme veya esir alma seçeneklerinden birini tercih edebilir. Haram olan öldürme ise kendi içinde kısımlara ayrılır. Şöyle ki:

a-Kısası gerektiren haram öldürme.

Bu, herhangi bir şüpheli durum yok iken İslam diyarında bir Müslümanı kasten öldürmektir. Bu durumda katile kısas uygulamak gerekir.

b-Kısas değil de diyet ödemeyi gerektiren öldürme.

Kasta benzer öldürme, babanın kendi oğlunu öldürmesi, antlaşmalı veya müste'men olarak İslam diyarına giren daru'l harp vatandaşının öldürülmesi

ve şüpheli bir durum sebebiyle birini öldürme buna örnek gösterilebilir. Bu öldürmelerde katile kısas uygulanmaz ama diyet ödemesi gerekir.

c-Herhangi bir şey gerektirmeyen öldürme.

Daru'l harpte ihtida eden ama İslam diyarına hicret etmeyen bir Müslümanın öldürülmesi, Ebu Hanife'nin görüşüne göre daru'l harpte esir düşen Müslümanın öldürülmesi, efendinin kendi kölesini öldürmesi ve haram olan ama katile tazirden başka bir ceza uygulanmasını gerektirmeyen öldürmeye örnek gösterilebilir.

Ne vacip, ne mübah, ne de haram olan öldürmeye gelince bu; yanılan, dalgın olan, uyumakta olan, deli ve çocuğun öldürmesidir ki, bunun hükmünü daha önce açıklamış bulunmaktayız.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir."[20]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Şa'bi, Katade ve Zühri dediler ki: "Ayette sözü edilen maktul, zimmîlerden olup yanlışlıkla öldürülen kimsedir. Bunun katili diyet ve kefaretle yükümlü olur." Mezhebimiz müçtehitleri de bu görüştedirler.

İbrahim, Hasan ve Cabir b. Zeyd dediler ki: "Öldürülen mü'min, sizinle aralarında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine diyet verilmesi ve bir köle azad edilmesi gerekir."

Bu fakihler, zimmîyi öldürenin ayrıca kefaretle yükümlü olmadığı görüşündedirler. Mâlik de bu görüştedir. Önce de açıkladığımız gibi

20 Nisâ, 4/92

ayetin zahiri, ayette sözü edilen maktulün müslümanlarla antlaşmalı bir kâfir olmasını gerektirmektedir. Bir delil olmadan onun mü'min olduğunu söylemek caiz değildir. Bunun böyle olduğunun delili şudur:

Yüce Allah, Daru'l harp sâkinlerinden öldürülenin mü'min olduğunu kastettiğini bildirmek istediğinde, şu ayette olduğu gibi, mü'min olduğunu açıkça bildirir:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir."[21]

Ayette görüldüğü gibi Yüce Allah, öldürüleni mü'minlikle nitelemiştir. Öldürülenden niteliksiz ve yalın olarak söz etseydi, ayetteki mutlak ifade düşmanımız olan bir topluluktan öldürülen kimsenin kâfir olmasını gerektirirdi. Ayet-i kerime, Müslümanlarla antlaşmalı olan bir gayr-ı müslimi öldüren katilin diyet ödemesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu, ayetten çıkarılan bir hükümdür. Şu halde ayette kastedilen maktul ile, Müslümanlarla antlaşmalı olan kâfirdir. Doğrusunu Allah bilir.

Kasten/Taammüden Öldürmeden Dolayı Kefaret Gerekir mi?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[22]

Ayette görüldüğü gibi, yanlışlıkla öldürmeden dolayı kefaret gerektiği nassla bildirilmiştir. Yüce Allah, (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) "Öldürülenler

21 Nisâ, 4/92
22 Nisâ, 4/92

hakkında size kısas farz kılındı"[23] ayetinde kasten öldürmenin hükmünü bildirmiş ve (النَّفْسَ بِالنَّفْسِ) **"Cana can, kısasa tabidir"**[24] buyurarak kısasın kasten öldürmelerde katile uygulanacağını bildirmiştir. Yanlışlıkla öldürülen kimse ile kasten öldürülen kimseden özel olarak bahsedildiğine ve bunların hükümleri nassla bildirildiğine göre, bu iki maktulle ilgili olarak Allah'ın nass olarak indirdiği hükmün dışına çıkmamız caiz olmaz. Çünkü nassla bildirilen hükümleri birbirlerine kıyas etmek caiz değildir. Mezhebimiz müçtehitlerinin tamamı bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Kasten/taammüdenadam öldüren katil, kefaretle yükümlüdür."

Bununla beraber kasten adam öldürmede kefaretin gerektiğini söylemek, nassın hükmüne ilave yapmak demektir. Kendisi sebebiyle neshin caiz olacağı misli bir nass olmadıkça nassa ilave yapmak caiz değildir. Ayrıca kıyas yoluyla kefaret meydana getirmek caiz değildir. Kefaret meydana getirmenin yolu nass veya icma'dır. Diğer taraftan Yüce Allah her iki maktulün hükmünü nassla bildirdiğine ve Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ) ***"Dinimizde olmayan bir şeyi dindeymiş gibi meydana getiren kimsenin yaptığı şey reddedilir"***[25] buyurduğuna göre, kasten öldürenin kefaretle yükümlü kılınması, hükmün aslında olmayan bir şeyi hükme ilave etmek olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yanlışlıkla öldürmeden dolayı kefaret vacip olduğuna göre kasten öldürmeden dolayı haydi haydi vacip olması gerekir. Çünkü kasten öldürmek daha büyük bir günahtır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kişi, günah işlediği için kefarete müstahak olmaz ki, işlediği günahın büyüklüğü veya küçüklüğü nazar-ı itibara alınsın. Zira yanlışlıkla adam öldüren kişi günahkâr değildir. Dolayısıyla onun işlediği fiilde günah unsurunun varlığına veya yokluğuna bakılmaz. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazda dalgınlıkla yanlışlık yapanın sehiv secdesi yapmasını vacip kılmıştır ama kasten

23 Bakara, 2/178
24 Mâide, 5/45
25 İbn Mâce, Sünnet, 2

yapmak her ne kadar günahsa da,kasten bir hata yapanın sehiv secdesi yapmasını vacip kılmamıştır.

Bazı kimseler aşağıdaki hadisi delil olarak ileri sürerek kasten öldüren kimsenin kefaretle yükümlü olduğunu söyleyebilirler:

Damüre'nin bildirdiğine göre Arîf b. Ed-Dilî, Vasile b. el-Eska'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Adam öldürdüğü için cehennem ateşini hak eden bir arkadaşımız(a şefaatçi olmak) için Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardık. Bize şöyle bir tavsiyede bulundu:

(أَعْتِقُوا عَنْهُ يُعْتِقُ اللهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْوًا مِنْهُ مِنَ النَّارِ)

"Onun yerine bir köle azad edin. Azad edilen kölenin her bir organına karşılık olarak Yüce Allah onun da bir organını cehennem ateşinden kurtarır."[26]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Mübarek ile İbrahim b. Ebi Able'nin kardeşioğlu Hâni b. Abdurrahman bu hadisi Ebu Able'den rivayet etmişler ve rivayetlerinde adam öldürme sebebiyle katilin cehennem ateşini hak etmesinden bahsetmemişlerdir. Bunlar, Damüre b. Rebia'dan daha sağlam ravilerdir. Bununla birlikte bu hadis, Damüre'nin rivayet ettiği şekilde sabit olsa bile muhalifimizin görüşünün isabetli oluşuna birkaç sebepten dolayı delalet etmez.

Birincisi:***"Adam öldürdüğü için cehennem ateşini hak eden bir arkadaşımız"*** ifadesi kullanılmakla hadise ravinin te'vili karışmıştır.

İkincisi eğer hadiste öldürülen mü'minin canının karşılığı kastedilmiş olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onun yerine bir köle azad edin"*** diyeceğine, "Onun yerine mü'min bir köle azad edin" tavsiyesinde bulunurdu. Azad edilecek kölenin mü'min olmasını şart koşmaması, köle azad etmenin öldürme kefareti olmadığına delalet eder. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katilin arkadaşlarına onun yerine bir köle azad etmelerini emretmiştir. Katilin yerine, arkadaşlarının köle azad

26 Beyhaki, Es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/228

etmekle yükümlü olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur. Şu da var ki başkasının köle azad etmesi, katilin vereceği kefaret yerine geçmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."

Burada azad edilecek kölenin mü'min olması şart koşulmuştur. Mü'minlik vasfına sahip olmayan kölenin azad edilmesinin kefaret olarak yeterli olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Bu da mü'min bir köle azad etmenin, kâfir bir köle azad etmekten daha faziletli olacağına delalet etmektedir. Kölenin mü'minlik vasfına sahip olması, farz olan azad etmede şart olmuştur. Aynı şekilde mü'min bir köle azad etme adağında bulunan bir kimsenin, kâfir bir köleyi azad etmesi, adağının yerine getirilmiş olması bakımından yeterli olmaz. Çünkü böyle bir adakta bulunan kimse, ibadet sayılan bir niteliğe sahip köleyi azad etme adağında bulunmuştur. Bu da nafile olsa bile Müslümanlara sadaka vermenin, zimmî kâfirlere sadaka vermekten daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde Yüce Allah, adam öldürme kefareti için tutulacak olan (iki aylık) orucun peşpeşe tutulmasını, orucun ilave bir sıfatı haline getirmiştir. İmkân olduğu halde peşpeşe tutulmamasının kefaret için yeterli olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Aynı şekilde mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir kimse peşpeşe olarak bir ay müddetle oruç tutma adağında bulunursa, bu bir aylık orucu aralıklı olarak tutması yeterli olmaz. Çünkü o, ibadet sayılan bir nitelikle birlikte bir aylık oruç tutma adağında bulunmuştur. Bu şekilde adakta bulunduktan sonra diğer adak oruçları gibi bunu da tutması gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ)

"Bunlara imkân bulamayanın iki ay ard arda oruç tutması gerekir." [27]

27 Nisâ, 4/92

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kefaret için iki aylık oruca ayın başında hilali görerek başlanması durumunda ayların kısa olması nazar-ı itibara alınmaz. Aylar kısa da olsa tam da olsa tutulan iki aylık kefaret orucu yeterli olur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَعُدُّوا ثَلَاثِينَ) ***"Hilali görerek oruç tutun. Hilali görerek oruca sonverin (Bayrama girin). Buluttan dolayı hilal görülmezse ayı otuza tamamlayın"***[28] buyurarak ayların hilallere göre hesaplanmasını, herhangi bir sebepten dolayı hilalin görülmemesi durumunda ayın otuza tamamlanmasını emretmiştir. Ayın başından sonra herhangi bir gününde iki aylık kefaret orucuna başlanırsa, ikinci ay hilale göre hesaplanır. İlk ayın kalan günleri ise otuz güne tamamlanır. Bu, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Ebu Yusuf'un Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre oruca hilali görerek başlanmadığı takdirde artık daha sonra hilale itibar edilmez. Hasan-ı Basri'den de benzer bir ifade rivayet edilmiştir. Ama doğru olan birinci görüştür. Çünkü (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"**[29] ayetinin manası hakkındaki bir rivayette anlatıldığına göre bu dört aylık süre; (Kurban bayramının ilk gününden itibaren) Zilhicce ayının kalan yirmi günü, Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarının tamamı ile Rebiülahir'den de zilhicceden eksik kalan on gün şeklinde hesaplanır. Zilhicce'nin eksik kalan kısmı gün hesabıyla diğer aylar da hilale göre hesaplanır. Ayetin (فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ) cümlesinde kefaret orucunun imkânlar ölçüsünde peşpeşe tutulması emredilmiştir. Normalde kadınlar her ay âdet görürler.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hamne binti Cahş'a şöyle buyurmuştur:

(تَحَيَّضِي فِي عِلْمِ اللَّهِ سِتًّا أَوْ سَبْعًا كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ فِي كُلِّ شَهْرٍ)

"Allah'ın ilmine göre diğer kadınların âdet görmesi gibi her ay altı veya yedi gün âdetli olarak beklersin."[30]

28 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/58

29 Tevbe, 9/2

30 Bkz: İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/424

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadınların her ay âdet göreceklerini haber vermiştir. Kefaret orucunu peşpeşe tutma yükümlülüğü imkânlar ölçüsünde olduğuna ve kadının da âdet görmeksizin iki ay peşpeşe aralıksız oruç tutması mümkün olmadığına göre, âdetli olduğu günlerin hükmü yok sayılır ve bu da aralıksız oruç tutma şartını ihlal etmez. Âdetli olduğu günler, peşpeşelik şartını bozmayan geceler gibi sayılır. Şafiî de bu görüştedir.[31] Rivayet olunduğuna göre İbrahim, bu durumda oruca baştan başlanması gerektiğini söylemiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: "İki aylık süre içinde hastalanıp da orucunu bozarsa, oruca yeniden başlaması gerekir."

Mâlik dedi ki: "Bu takdirde oruca kaldığı yerden devam eder. Bu, onun için yeterli olur."

Fakihler âdet hali ile hastalık halinin hükmünü birbirinden ayırmışlardır. Çünkü normalde hastalanmadan iki aylık orucu tutmak mümkün olabilir. Ama kadın âdet görmeden iki aylık orucu ara vermeden tutamaz. Diğer taraftan hastalığın meydana gelmesi, orucu bozmayı gerektirmez. Aksine hasta kimse orucunu bozarsa kendi fiiliyle bozmuş olur. Âdet hali ise oruca aykırı bir durum olup oruç kendiliğinden bozulur. Kadının fiiliyle değil, kendiliğinden bozulur. Dolayısıyla geceye benzer ve peşpeşelik şartını ihlal etmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(تَوْبَةً مِنَ اللهِ)

"Allah tarafından tövbesinin kabulü için..."[32]

Bunun şu anlama geldiği söylenmiştir: İşlediğiniz günahlar için yapacağınız tevbeyi Allah'ın kabul etmesi için, Yüce Allah'ın tevbe kabul edilsin diye yapılmasını gerekli kıldığı şeyleri yapın. Bazıları da bu ayetin özel olarak adam öldürmenin sebebi hakkında olduğunu söylemişlerdir.

---

31 Kitabın bazı nüshalarında "Şafiî" yerine "Şa'bî" yazılıdır.

32 Nisâ, 4/92

Bundan ötürü tövbe edilmesi emredilmiştir. Diğer bazıları da bunun Allah tarafından darlığı genişletme ve rahmet manasına geldiğini söylemişlerdir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ)

"(Allah) tövbenizi kabul edip sizi affetti."[33]

Yani sizin için bir genişlik meydana getirdi ve işi kolaylaştırdı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِناً تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴿٩٤﴾)

94-"Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Bu ayetin iniş sebebinin şu olduğu rivayet edilmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından gönderilen bir seriyye, beraberinde kendisine ait birkaç koyunu da olan bir adama rastladı. Adam onlara selam verip kelime-i tevhid okudu. Ama yine de seriyyedekilerden biri onu öldürdü. Seriyyenin dönüşünde bu durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* haber verdiklerinde öldüren adama, ***"Onu neden öldürdün ? Oysa o Müslüman olmuştu"*** dedi. Adam, *'Ölümden kurtulmak için kelime-i tevhidi okudu'* dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kalbini***

33 Bakara, 2/187

yar(ıp bak)saydın ya!" dedi[34] ve maktulün koyunlarını ve diyetini ailesine gönderdi.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ve Abdullah b. Ebi Hadred dediler ki:

Katil Muhallem b. Cessame, Âmir b. Adbat el-Eşcai'yi öldürdü. Öldürdükten birkaç gün sonra da kendisi öldü. Defnedildiğinde yer onu kabul etmeyip üç defa dışarı attı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّ الْأَرْضَ تَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ، وَلَكِنَّ اللهَ
أَرَادَ أَنْ يُرِيَكُمْ عِظَمَ الدَّمِ عِنْدَهُ)

"Ama yer bundan daha şerli birini kabul eder. Lâkin Allah, adam öldürmenin kendisinin katında ne büyük günah olduğunu size göstermek istedi."[35]

Böyle buyurduktan sonra yere gömülüp üzerine taşların konulmasını emretti. Muhallem b. Cessame'yle ilgili bu kıssa meşhurdur. Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* bir seriyyede iken 'La ilahe İllallah'diyen bir adamı öldürdüğünü, Peygamber'in de*sallallahu aleyhi ve sellem* ona***"Lailahe illallah dedikten sonra mı onu öldürdün?"*** diye sorduğunu, kendisinin de ölümden kurtulmak için böyle diyerek kendini savunduğunu, Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Silah korkusuyla mı yoksa başka bir sebepten mi söylediğini anlamak için kalbini açıp baksaydın bari. Kıyamet gününde la ilahe illallah senden davacı olursa sana kim yardım eder?!"***[36]dediğini nakletmiştik.

Ayrıca Ukbe b. Mâlik el-Leysi'nin de bu anlamdaki bir hadisini nakletmiştik. O hadiste anlatıldığına göre adam Müslüman olduğunu söylemesine rağmen öldürülmüştü.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yapılanları doğru bulmamış ve şöyle buyurmuştu:

---

34 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 37/462

35 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/42

36 Ebu Davud, Cihad, 102

(إن الله - عز و جل - أبَى علَيَّ أن أَقْتُلَ مُؤْمِنًا)

"Güç ve üstünlük sahibi Allah, benim bir mü'mini öldürmemi asla kabul etmez!"[37]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ b. Zeyd el-Leysi, Ubeydullah b. Adiyy b. Hiyar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mikdad b. Esved demişti ki: Ey Allah'ın Resûlü, ne buyurursunuz? Kendisiyle karşılaştığım kâfir bir adam benimle vuruşup bir elimi kılıçla kesse, sonra da benden kaçıp bir ağacın arkasına sığınsa ve 'Ben Müslüman olup Allah'a teslim oldum' derse, böyle demesinden sonra onu öldüreyim mi ya Resûlallah?

Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem*, (لاَ تَقْتُلْهُ) ***"Onu öldürme"*** dedi. Ben, "Ey Allah'ın Resûlü, o benim elimi kesti" dedim.

Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

(لاَ تَقْتُلْهُ؛ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ،
وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِى قَالَ)

"Onu öldürme! Eğer öldürürsen o, senin kendisini öldürmenden önceki yerindedir. Sen de onun 'Ben Müslüman oldum' demesinden önceki yerinde olursun!"[38]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Ubeyde, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا أَشْرَعَ أَحَدُكُمْ بِالرُّمْحِ إِلَى الرَّجُلِ، فَإِنْ كَانَ سِنَانُهُ عِنْدَ
ثُغْرَةِ نَحْرِهِ، فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَلْيَرْفَعْ عَنْهُ الرُّمْحَ)

"Biriniz mızrağı bir adama doğrultur da mızrağı adamın gerdanıyla boğazı arasındaki oyukta iken adam la ilahe illallah derse, mızrağı onun üzerinden kaldırsın."[39]

37 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 12/212
38 Buhari, Megazi, 12
39 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 10/153

Kelime-i tevhidi kastederek Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "Yüce Allah bu kelimeyi Müslümanın güvenliğine, malının ve kanının dokunulmazlığına araç kılmıştır. Cizyeyi de kâfirin güvenliğine, malının ve kanının dokunulmazlığına araç kılmıştır.

Bu rivayet, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir olarak rivayet edilen şu hadise benzemektedir:

(أُمرتُ أن أقاتلَ الناسَ حتى يقولوا: لا إله إلا الله، فمنْ قالَها
فقدْ عصَمَ منِّي مالَهُ ونفْسَه إلا بحقِّهِ، وحسابُهُ على الله)

"La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen -öldürülmeyi hak etmesi dışında-malını ve canını benden korumuş olur. Hesabını görmek de Allah'a aittir."[40]

Bazı rivayetlerde ***"Muhammed'in Allah'ın*** **Resûlü olduğuna şehadet etmeleri"** *şartı da yer almaktadır.*[41]

Yukarıdaki hadisi Hz. Ömer, Cerir b. Abdullah, İbn Ömer, Enes b. Mâlik ve Ebu Hureyre bu hadisi rivayet ettiler. Bunlar, zekât vermeyen Araplarla savaşmaya karar veren Hz. Ebû Bekir'e, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini naklettiler:***"La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen -öldürülmeyi hak etmesi dışında- malını ve canını benden korumuş olur."***

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* onlara şöyle cevap verdi: "Hadiste 'öldürülmeyi hak etmesi dışında' kaydı vardır. Zekât vermemekle bunlar öldürülmeyi hak etmişlerdir."

Sahabiler bu rivayetin sahihliği üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Bu, şu ayetle aynı manaya gelmektedir:

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Size selâm veren kimseye 'Sen mü'min değilsin' demeyin."

---

40 Buhari, Zekât, 3

41 İbn Huzeyme, Sahih-ı İbn Huzeyme, Zekât, 3

Gıyabımızda Müslüman olmadığı halde karşımızdayken Müslümanlığını açığa vuran kimsenin imanını sahih saymamız ve Müslümanlara uygulanan hükümleri ona da uygulamamız gerektiğine Yüce Allah hükmetmiştir.

Bu da Müslüman olduğunu açıklayan zındığın tövbesinin kabul edilmesi gerektiği hususunda bir delildir. Zira Yüce Allah, Müslümanlığını açıklayan zındıkla başkaları arasında bir ayrım gözetmemiştir. Bu, "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed O'nun Resûlüdür" veya "Ben Müslümanım" diyen bir kimsenin Müslümanlığına hükmedilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü ayetin (لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَمَ) şeklinde okunması durumunda manası, İslam'a davet edildiğinde size teslim olup boyun eğen kimse demektir. Ama (لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ) şeklinde okunması durumunda ise manası, İslam selamını vermesi olarak anlaşılır. Bunu söylemesi de İslam'a girdiğini gösteren bir paroladır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, selam veren ve la ilahe illallah diyen birini öldüren bir adama, "Müslüman olmasından sonra onu öldürdün!" demiş ve selam verip kelime-i tevhidi açıktan getiren maktulün Müslümanlığına hükmetmişti.

Muhammed b. Hasan, "Es-Siyerü'l-Kebir" adlı eserde şöyle demiştir: "Bir Yahudi veya Hristiyan, 'Ben müslümanım' derse, bunu söylemekle Müslüman olmaz. Çünkü Yahudi ve Hristiyanların hepsi 'Biz Müslümanız. Biz mü'miniz. Dinimiz, imanın ta kendisidir. Müslümanlığın kendisidir' demektedirler. Bu ifadeleri kullanmaları, Müslüman olduklarına delalet etmez."

Muhammed dedi ki: "Müslümanlardan biri, öldürmek maksadıyla müşriklerden birine hücum eder de o müşrik kelime-i şehadet getirirse, bu kelimeyi söylemekle Müslüman olur. Bu ikrarından geri dönerse boynu vurulur. Çünkü bu kelimeyi söylemiş olması, İslam'a girdiğine delalet eder.

"La İlahe İllallah Demelerine Kadar İnsanlarla Savaşmakla Emrolundum" Hadisinin İzahı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yahudi, 'Ben, müslümanım' veya 'Mü'minim' demekle Müslüman sayılmaz. Çünkü onlar bunu zaten söylüyorlar ve 'İman ve İslam, bizim tuttuğumuz yoldur' diyorlar. Dolayısıyla böyle demeleri, Müslümanlıklarına delalet etmez. Yahudi ve Hristiyanlar,

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanındaki müşrikler gibi değildirler. Çünkü o müşrikler putlara tapıyorlardı. Tevhidi ikrar etmeleri, onlardan birinin 'Ben Müslümanım, Ben mü'minim' demesimüşrikliği bırakıp İslam'a girmesi demektir. Bu sözü söylemeleri yeterli görülüyordu. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetini doğrulamadıkları ve ona iman etmedikleri takdirde kendilerine müsamaha gösterilmiyordu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen, malını ve canını benden korumuş olur"*** demekle Yahudileri değil, müşrikleri kastetmişti. Zira Yahudiler zaten la ilahe illallah diyorlardı. Her ne kadar tafsilatta buna aykırı bir tutum sergileyerek teslise kail oldularsa da Hristiyanlar da aynı kelimeyi söylüyorlardı. Böylece anlamış oluyoruz ki kelime-i tevhid, Arap müşriklerinin İslam'a giriş alâmeti olmuştur. Çünkü onlar bu kelimeyi söylemekle, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davetine icabet ettiklerini ve onun peygamberliğini doğruladıklarını itiraf etmiş oluyorlardı. Mesela şu ayetten de anlaşıldığı gibi onlar daha önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davetine icabet etme tevazuunu göstermiyorlardı.

(إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَ)

"Çünkü onlar, kendilerine, "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" denildiği zaman, inanmayıp büyüklük taslıyorlardı."[42]

Yahudi ve Hristiyanlar da aynen Müslümanlar gibi bu kelimeyi kullanıyorlardı. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetini kabul etmemekle Müslümanlara muhalefet ediyorlardı. Onlardan biri Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*iman ettiğini açıklarsa işte o Müslüman olur.

Hasan b. Ziyad'ın rivayetine göre Ebu Hanife, kelime-i şehadet getiren ama 'Ben İslam'a girdim' demeyen, Yahudilik veya Hristiyanlık'tan ilişiğini kestiğini söylemeyen Yahudi veya Hristiya'nın, sırf kelime-i şehadet getirmekle Müslüman olmayacağını söylemiştir. Öyle sanıyorum ki İmam Muhammed'den de böyle bir rivayete rastladım. ÇünküİmamMuhammed'in "es-Siyerü'l-Kebir" de anlattıkları, Hasan b. Ziyad'ın riva-

42 Saffat, 37/35

yetine aykırı düşmektedir. Hasan b. Ziyad'ın rivayetine şöyle bir açıklama getirilebilir: Yahudi veya Hristiyanlardan bazıları, 'Muhammed Allah'ın elçisidir. Ancak size gönderdiği bir elçidir' derler. Diğer bazıları da şöyle derler: 'Muhammed Allah'ın elçisidir. Lâkin henüz elçilik görevi kendisine verilmiş değildir. Bu görev ileride kendisine verilecektir.' Onlardan bazıları Yahudilik veya Hristiyanlıklarında sebat ederek böyle derler. Onların bu ifadeleri, 'Ben İslam'a girdim' veya 'Ben Yahudilikten ya da Hristiyanlık'tan uzağım' demedikçe Müslüman olduklarına delalet etmez.

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Size selâm veren kimseye 'Sen mü'min değilsin' demeyin" ayetinin zahiri manası, selam veren kimsenin Müslümanlığına hükmedilmesini gerektirmemektedir. Ayette şu mana kastedilmiş olabilir: Size selam veren kimsenin ne Müslüman olmadığına ne de Müslüman olduğuna hükmedin. Aksine, selam vermekle neyi amaçladığını öğreninceye kadar acele karar vermeyin ve tedbirli davranın.

Bilindiği gibi ayetin evvelinde şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ
اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye "Sen mü'min değilsin" demeyin."[43]

Ayetin zahiri, acele karar vermeyip tedbirli olmayı, selam verenin imansızlığına hükmetmemeyi gerektirmektedir. Tabii ki imansızlığına hükmetmemek, mü'min olduğuna hükmetmek anlamına da gelmemektedir. Bilindiği gibi durumunu bilmediğimiz bir adamın imanı hakkında şüphelendiğimizde, onun mü'min ya da kâfir olduğuna hükmetmemiz caiz olmaz. Aksine durumunu öğreninceye kadar ihtiyatlı davranıp hemen karar vermememiz gerekir. Aynı şekilde bir haberci, doğru mu yalan mı olduğunu bilmediğimiz bir haberi bize ulaştırdığında o haberi hemen ya-

43 Nisâ, 4/94

lanlamamız caiz olmaz. Yalanlamamamız, onu doğrulamamız anlamına gelmez. Aynı şekilde mezkur ayetin icabatı hakkında anlattıklarımızda da, bize selam veren ama durumunu bilmediğimiz bir kişinin ne mü'min ne de kâfir olduğuna karar verilmemekte, aksine durumu netleşinceye kadar bekleyip tedbirli olmak emredilmektedir. Ancak nakletmiş olduğumuz rivayetler, mü'min olduğuna hükmedilmesini gerektirmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, selam veren bir kişiyi öldüren sahabiye, "Sen bir Müslümanı mı öldürdün? Müslüman olmasından sonra mı onu öldürdün?" demişti.

Başka bir hadiste de "La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen - öldürülmeyi hak etmesi dışında - malını ve canını benden korumuş olur" buyurmuş ve kelime-i tevhidi açıktan söyleyen kimsenin Müslümanlığına hükmetmiştir.

Ukbe b. Mâlik el-Leysi hadisinde de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (إن الله - عز و جل - أبَى علَيَّ أن أَقْتُلَ مُؤْمِنًا) ***"Güç ve üstünlük sahibi Allah, benim bir mü'mini öldürmemi asla kabul etmez!"***[44]buyurarak kelime-i tevhidi açıktan söyleyen kimseyi mü'min saymıştır. Rivayet olunduğuna göre mezkûr ayet böyle bir olay hakkında inmiştir. Bu da ayette kastedilen şeyin, kelime-i tevhidi açıktan söyleyen kimsenin mü'min olduğuna hükmetmek olduğunu göstermektedir. Yüce Allah kâfir olduklarını bildiği ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de çoklarının münafık olduğunu bildiği halde, münafıklar bu kelimeyi söyleyerek canlarını ve mallarını Müslümanlara karşı koruyorlardı. Bu da **"Size selâm veren kimseye «Sen mü'min değilsin» demeyin"** ayetinin, kelime-i tevhidi söyleyen kimsenin Müslümanlığına hükmetmeyi gerektirmektedir.

(تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا)

"Dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek..."

Yani ganimete göz dikerek... ayetin aslında geçen dünya metaı araz olarak adlandırılmıştır. Çünkü bunlar, uzun süre kalıcı olmayan şeylerdir.

---

44 Ebu Ya'lâ el-Mevsılı, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 12/212

Rivayete göre bu ayet, Müslümanlığını açıklayan birini öldürüp beraberindeki eşyaları alan bir kimse hakkında inmiştir.

(إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)

"Allah yolunda sefere çıktığınız zaman..."

Bu ibarenin devamındaki (فَتَبَيَّنُوا)kelimesi (فَتَبَيَّنُوا) şeklinde okunmaktadır. Bazıları dediler ki: Tercih edilen okunuş, (فَتَبَيَّنُوا) şeklinde okunmasıdır. Çünkü (تَثَبُّتْ) durup araştırmak, (تَبْيِينْ) açıklamak içindir. (تَبْيِينْ), (تَثَبُّتْ) için ancak bir sebeptir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ)

"Daha önce siz de öyle idiniz."

Hasan dedi ki: "Siz de onlar gibi kâfirler idiniz."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Kavminizin arasındayken onların gizlemesi gibi siz de dininizi gizlediniz."

(فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ)

"Allah size lütufta bulundu."

Yani O'nun lütfuyla Müslüman oldunuz. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ)

"Tam tersine sizi imana erdirmesinden dolayı Allah size lütufta bulunmuş oluyor."[45]

45 Hucurat, 49/17

Şöyle diyenler de olmuştur: "Dininizi açığa vurabilecek kadar sizi güçlendirdiği için Allah size lütufta bulundu."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلاًّ وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً ﴿٩٥﴾)

(دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴿٩٦﴾)

95-"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükâfat ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır."

96-"(Allah mücahitleri) kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile (üstün kılmıştır). Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Bu ayette, Allah yolunda cihad edenlerin, cihattan geri kalıp oturanlardan daha üstün ve faziletli oldukları beyan edilmekte, cihattan geri kalıp oturanlara değil de cihad edenlere verilecek sevap mertebesi açıklanarak cihada teşvik edilmektedir. Yine bu ayet, mükâfatın üstünlük derecesinin, yapılan işin üstünlüğü nispetinde olacağına delalet etmektedir. Cihattan geri kalıp oturanlarla Allah yolunda cihad edenlerin birbirlerine eşit olmayacakları, ayetin baş tarafında bildirilmiştir. Sonra da cihad edenlerin diğerlerinden daha üstün olacağı, ayetin devamında bildirilmiştir:

(فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً)

"Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır."

Ayetin Başındaki (غَيْرُ) Edatının İstisna Değil, Sıfat oluşu ve İkisi Arasındaki Fark

Ayetin başındaki (غَيْرُ) edatı merfu olarak okunduğu gibi mansub olarak da okunmuştur. Merfu olarak okunursa, savaştan geri kalanların sıfatı olur. Mansub olarak okunursa hâl olur. Merfu olarak okunmasının tercih edildiği söylenmiştir. Her ikisi de caiz olmakla birlikte (غَيْرُ) edatı istisna olmaktan çok sıfat olarak kullanılır.(غَيْرُ) edatının sıfat olarak kullanılmasıyla istisna edatı olarak kullanılması arasındaki fark şudur: İstisna edatı olarak kullanıldığında, tümden bazılarının çıkarılmasını gerektirir. Mesela (جائني القومُ غيرَ زيد) dendiğinde zeyd dışında bütün topluluğun geldiği manası anlaşılır. Sıfat olarak kullanılması durumunda ise böyle olmaz. Mesela (جائني رَجُلٌ غيرُ زيد) "Zeyd'den başka bir adam geldi" dendiğinde bu cümledeki (غَيْرُ) edatı sıfat olarak kullanılmıştır. Her iki cümlede de menfilik manası tahsis edilmiş de olsa birinci cümlede istisna edatı olarak kullanılmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى)

"Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir." [46]

Doğrusunu Allah bilir ama burada hem cihad edenlere hem de cihattan geri kalanlara cennetin va'd edildiği kastedilmiştir. Bu da cihadın her Müslüman ferde farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifaye olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah cihad edenlere cenneti va'd ettiği gibi, - cihad edenlerin sevabı her ne kadar daha üstün ve fazla ise de - cihattan geri kalıp oturanlara da va'detmiştir. Bazı kimseler cihad ederlerken başkalarının cihada gitmemesi mübah olmasaydı, gitmeyenlere de cennet va'dedilmezdi. Bu da anlattığımız gibi cihadın herkes için farz-ı ayın olmadığına delalet etmektedir.

46 Nisâ, 4/95

(وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًادَرَجَاتٍ مِنْهُ)

"Mücahitleri büyük bir mükâfat ile kendi katından dereceler ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır."[47]

Burada (دَرَجَاتٍ) **"derecelerle"** ifadesi kullanılırken ayetin evvelinde (دَرَجَةً) bir derece ifadesi kullanılmıştır.

İbn Cüreyc'in buna şöyle bir açıklama getirdiği rivayet edilmiştir: "Cihad edenler, zaruretten dolayı cihada gidemeyenlere bir derece üstün kılınmışlardır. Ama herhangi bir zaruretleri olmadığı halde cihada gitmeyip evlerinde oturanlara çok dereceler, büyük ve bol mükâfatlarla üstün kılınmışlardır."

Bunu şöyle açıklayanlar da olmuştur:

- Bedenen cihad edenler, cihada katılmayanlara bir derece üstün kılınmışlardır. Hem bedenen hem de malen cihad edenlerse, cihad etmeyenlere çok derecelerle üstün kılınmışlardır.

- Cihad edenler, cihad etmeyenlere övgü, tazim ve din şerefi bakımından bir derece, cennet dereceleri bakımındansa çok derecelerle üstün kılınmışlardır.

Zaruretten ötürü cihada katılamayanlar, cihada katılanlardan istisna edildikleri için onlara derece bakımından eşit sayılabilirler mi? Ayette buna dair bir delil var mıdır? Diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir: Ayette ikisinin derece bakımından birbirlerine eşit olduklarına dair bir delil bulunmamaktadır. Mezkûr ayet cihada yönlendirip teşvik ettiği için, zaruret sebebiyle cihada katılamayanlar, cihad edenlerden değil, bu teşvikten istisna edilmişlerdir.

47 Nisâ, 4/95-96

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوٓا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾)

97-"Kendilerine zulmetmekteler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: "Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)" Onlar da, "Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik" derler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir."

Yani melekler, ölümleri anında ruhlarını teslim aldıklarında onlara böyle derler.

Hasan dedi ki: "Melekler onları toplayıp haşir yerine sevkettikleri zaman kendilerine böyle derler."

Bu ayetin açıklaması hakkında şöyle de denilmiştir: Ayet-i kerime, korkularından dolayı mü'minlerin yanındayken iman ettiklerini, kendi kavimlerinin yanına döndüklerindeyse kâfirliklerini açıklayan ve Medine'ye hicret etmeyen münafıklar hakkında inmiştir. Bundan dolayı Yüce Allah ayet-i kerimede onların münafıklıkları, kâfirlikleri ve hicret etmemeleri sebebiyle kendilerine zulmettiklerini beyan etmiştir. Bu da o zamanlarda hicret etmenin farz olduğuna delalet etmektedir. Eğer farz olmasaydı, hicret etmediklerinden dolayı Cenab-ı Allah onları yermezdi. Ayet-i kerime, kâfirlerin de İslam'ı hükümlerin gereğini yapmakla yükümlü olduklarına, bu yükümlülüğün gereğini yapmadıklarından ötürü cezalandırılacaklarına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, hicret etmediklerinden dolayı bu münafıkları yermiştir. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى)

"Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız."[48]

Cenab-ı Allah, iman etmediklerinden dolayı münafıkları yerdiği gibi, mü'minlerin yolundan gitmedikleri için de onları yermiştir. Bu ayet, icmanın sahihliğine delalet etmektedir. İcma bağlayıcı bir delil olmasaydı, onu terk ettiklerinden dolayı onları yermez ve icmaya uymamayı, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı çıkmakla bir arada zikretmezdi. Bu da müşriklerin arasında ikamet etmenin yasaklığına delalet etmektedir. Zira ayette (اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا) **"Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!"[49]** buyrulmaktadır. Bu da müşriklerin diyarından çıkıp İslam diyarının herhangi bir bölgesine hicret etmenin vacipliğine delalet etmektedir. İbn Abbas *radıyallahu anh*, Dahhâk, Katade ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu ayet, hicretten geri kalan ve müşriklere sevgi gösteren bir topluluk hakkında inmiştir. Zahiren mürted göründükleri için bunların bir kısmı Bedir savaşında öldürülmüşlerdi. Ancak zayıf ve güçsüz oldukları için hicret edemeyenler, bu kınanmadan istisna edilmişlerdi:

(اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا
يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلاً ﴿٩٨﴾)

98-"Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır."

Yani Medine'ye gidecek yol bulamayanlar, bu kınanmadan istisna edilmişlerdir.

(فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللهُ عَفُواً غَفُوراً ﴿٩٩﴾)

99-"Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."

---

48 Nisâ, 4/115

49 Nisâ, 4/97

Hasan dedi ki: "(عَسَى) kelimesi Allah hakkında kullanıldığında 'Mutlaka olacak' anlamına gelir. Bazıları bu kelimenin vaad anlamına geldiğini söylemişlerdir. Çünkü Cenab-ı Allah bunu şüpheli olmayan ifadelerle haber vermektedir. Bazıları da bu kelimenin, kulların şüphelerini bildirmede kullanıldığını söylemişlerdir. Yani bir umut ve beklenti üzere olun."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَماً كَثِيراً وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِراً اِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللهِ وَكَانَ اللهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴿١٠٠﴾)

100-"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

Ayette geçen (مُرَاغَم) kelimesiyle, hicret için gidilebilecek geniş yerler kastedilmiştir. Çünkü (رَغْمْ) kelimesi sözlükte zillet manasına gelmektedir. "Ben bu işi falana rağmen yaptım" dediğinizde, onun hoşuna gitmediği halde onu hakir ve zelil duruma düşürerek yaptım, demiş olursunuz. (رُغام) kelimesi toprak manasına gelmektedir. Çünkü toprak, alçak seviyede ve ayakaltında olduğu halde kendisine yönelene kolaylık sağlar. Mesela (أَرْغَمَ اللهُ أَنْفَهُ) dendiğinde bundan, Allah onu küçük düşürmek için onu toprağa âdeta yapışık hale getirdi manası anlaşılır.

(وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً) ayetiyle, Allah yolunda hicret eden kimsenin yeryüzünde geniş ve gidilmesi kolay olan birçok yer bulacağı bildirilmektedir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ)

"O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadır."[50]

(مُرَاغَم) ve (ذَلُول) kelimeleri mana bakımından birbirlerine yakın olan kelimelerdir. (مُرَاغَم) kelimesi, "kişiyi hicretten meneden kimsenin, onunla insanı hakir ve zelil kıldığı şeydir" denilmiştir. (وَسَعَةً) kelimesine gelince İbn Abbas *radıyallahu anh*, Rebi b. Enes ve Dahhâk, bunun rızık bolluğu anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Katade, müşriklerin dini açığa vurmaya engel olma konusundaki baskısından kurtulup dini rahatça açığa vurma imkânı anlamına geldiğini söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ
يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ)

"Kim Allah'a ve Peygamberi'ne hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer."[51]

Allah ve Resûlü'nün rızası uğruna hicret girişiminde bulunan ancak hicretini tamamlayamayan kimsenin sevabı hakettiği bu ayette haber verilmektedir. Bu da sevap bir işi yapma teşebbüsünde bulunan ancak bu işi tamamlayamayan kimsenin, tıpkı hicretini tamamlayamasa bile hicret etmek üzere evinden çıkan kimsenin Allah tarafından mükâfatlandırılmasında olduğu gibi, niyeti ve çabası miktarınca sevap kazanacağına delalet etmektedir.

Bu da Ebu Yusuf ile Muhammed'in şu görüşlerinin doğruluğuna delalet etmektedir: Hacca gitmek üzere evinden çıkıp yola koyulan, ancak yolun bir kısmını gittikten sonra yoldayken vefat eden ve vefat ettiği yerden itibaren kendisinin yerine haccedilmesini vasiyet eden kimse için, vefat ettiği yerden biri onun adına yola çıkarak gidip hacceder. Ölen kimsenin yerine

50 Mülk, 67/15
51 Nisâ, 4/100

hacceden ve kendisi haccetmesi kendisine farz olmayan kişinin, mütevefanın öldüğü yerden yola çıkarak gidip onun adına haccetmesi yeterli olur. Çünkü vefat eden kişi yola çıkmış, yolun bir kısmını kat etmiş, harcama yapmıştı. Bunun karşılığını Cenab-ı Allah onun sevap hanesine yazar. Hac yolculuğunun oraya kadarki kısmının karşılığı kendisinin sevap hanesine yazıldığına göre, kendisi adına haccedecek olan kişinin de, onun vefat ettiği yerden itibaren yola koyulması yeterli olur.

"Namazdan Başka Bir Şey İçin Evimden Çıkarsam Kölem Hür Olsun" Diyen Bir Kimse, Namaz İçin Evden Çıkar Ama Namazdan Başka Bir İşe Yönelirse Yemini Bozulmaz.

Mezkûr ayet-i kerime şu hükme delalet etmektedir: "Bir kimse namaz veya hacdan başka bir amaçla evimden çıkarsam kölem hürdür" dedikten sonra namaz veya hac amacıyla evinden çıkar ve namazdan ya da haccdan başka bir işe yönelirse, yemini bozulmaz. Çünkü evden çıkarken tıpkı Allah rızası için hicret maksadıyla çıkan kimse gibi, namaz veya hac niyetiyle çıkmıştı. Hicret yoluna koyulup da hicreti tamamlayamadan vefat eden kimsenin sevap kazanması gibi bu da namaz veya hac niyetiyle evden çıktıktan sonra başka bir işe yönelmekle yeminini bozmuş olmaz.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إنَّما الأَعمالُ بالنِّيّات ، وإنَّمَا لِكُلِّ امرئٍ مَا نَوَى ، فمنْ كانَتْ
هجْرَتُهُ إِلَى اللّٰه ورَسُولِهِ فهجرتُه إلى اللّٰه ورسُولِهِ ، ومنْ كانَت
هجْرَتُه لدُنْيَا يُصيبُها ، أَو امرَأَةٍ يَنْكحُها فهْجْرَتُهُ إلى ما هَاجَر إليْهِ)

"Yapılan işler niyetlere göre değerlenir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kimin niyeti Allah'a ve Resûl'üne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap Allah'a ve Resûl'üne hicret sevabıdır. Kim de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa, onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlenir."[52]

52 Buhari, Bed'ul-Vahy, 1

Bu hadiste, yapılan işlerin amellere göre değerlendirileceği bildirilmektedir. Kişi hicret niyetiyle yola çıkarsa muhacir olur. Gaza niyetiyle yola koyulursa gazi olur.

Bazı kimseler, gazinin gaza yapmadan yolda ölmesi halinde, mirasçılarına ganimetten pay verilmesi gerektiğine bu ayeti delil göstermişlerdir. Bu ayet, onların bu söylediklerinin doğruluğuna delalet etmez. Çünkü savaşta düşmanın malının ganimet olması, onu ele geçirmekle olur. Dolayısıyla ele geçirilmezden önce o mala ganimet denmez.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."[53]

Kendisi ganimet elde etmeden ölen kimse elde edilen ganimetten pay sahibi olmaz.

(فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ)

"Şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer" ibaresi, ona ganimetten pay verilmesi gerektiğine delalet etmez. Çünkü gaza etmek niyetiyle evinden çıkan ve darülharbe girmeden İslam diyarındayken vefat eden bir kimseye ganimetten pay verilmeyeceği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Ama bu kişi, hicret niyetiyle evinden çıkıp yola koyulan fakat hicret yurduna varmadan yoldayken vefat eden kimsenin sevap kazanması gibi, sevabını Allah'tan alır. Doğrusunu Allah bilir.

---

53 Enfal, 8/41

Seferilik Namazı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾﴾

101-"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."

Yüce Allah bu ayette iki sebepten dolayı namazları kasretmeyi mübah kılmıştır. Bunlardan biri, seferilik, yani yolculuğa çıkmaktır. Diğeri ise korku halidir. Bu iki haldeyken namazı kasretmenin manası hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Bu konuda İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir.

(فَرَضَ اللَّهُ صَلاَةَ الْحَضَرِ أَرْبَعًا وَصَلاَةَ السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ وَالْخَوْفِ رَكْعَةً عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ صلى الله عليه وسلم)

***"Allah, Peygamberinizin** sallallahu aleyhi ve sellem **dilinden hazar namazını dört, sefer namazını iki, korku namazını ise bir rek'at olarak farz kıldı."**[54]*

Yezid el Fakir, Cabir'in *radıyallahu anh* (صَلاَةُ الْخَوْفِ رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ) ***"Korku namazı bir rek'attır, bir rek'at"***[55] dediğini rivayet etmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Mücahid şöyle demiştir: "Namazın rek'at sayısı dört rek'attan ikiye indirilerek kısaltılmıştır."

54 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salat, 750: 2/464

55 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 2/215

İbn Cüreyc, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Binek üzerinde de olsa yaya da olsa her halü kârda, korku ve savaş anında namaz kısaltılır. Yolculuktayken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve diğer insanların (dört rek'atlık) namazları iki rek'at olarak kılmaları kısaltma değildir. (Bu, yolculuk namazının aslî şeklidir)."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*, nakletmiş olduğumuz önceki rivayetinden başka bir rivayet daha gelmiştir. Bu rivayete göre o, şöyle demiştir: "Bu sadece namazın hududunu kısaltmaktır. Bu durumda tekbir alır, başını eğer ve ima edersin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahirine en yakın ve uygun mana İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Tavus'tan yapılan rivayette de anlatıldığı gibi, rükû ve secdeyi bırakıp ima ederek, kıyamı bırakıp binek üzerinde kalarak korku namazının kılınış şeklinde bir kısaltma yapmaktır. Bu namazı yürüme halinde kılmak da kasr/kısaltma sayılır. Bilindiği gibi korku hali dışında yürüyüş pozisyonunda kılmak namazı bozar.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'den *radıyallahu anh* korku namazının bir rek'at olduğuna dair gelen rivayet, bu namazın imamla kılınan kısmının bir rek'at olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü imam, cemaati iki gruba ayırır. Beraberindeki grup kendisiyle birlikte bir rek'at kıldıktan sonra namazdan ayrılıp düşmanın karşısına geçer. Sonra ikinci grup gelip imamla birlikte bir rek'at namaz kılar. Böylece cemaatin her iki grubu imamla birlikte bir rek'at namaz kılmış olur. Sonra herkes birer rek'ati kendi başına kılar.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*, namazın şeklinde kısaltmaya dair gelen rivayet, "Korku namazı bir rek'attır" sözüne aykırı değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazı kıldığı, farklı kelimelerle de olsa mütevatir olarak rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hepsi de iki rek'at olarak kılınmasını gerektirmektedir. Bu rivayetlerin hiç birinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı bir rek'at olarak kıldığı ifade edilmemektedir. Ancak cemaat halinde imama tabi olarak bir rek'at kılınır. Sonra da herkes kendi başına bir rek'at daha kılar. Toplamda bir rek'atle yetinilemez. Korku namazı toplamda bir rek'at olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* durumuyla kendisine tabi olarak kılanların durumu farklı olmazdı.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve diğerleri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı iki rek'at olarak kıldığını rivayet ettiklerine göre, diğer farzlar gibi korku namazının da farzının iki rek'at olduğunu anlamış olmaktayız.

Cemaatin bir rek'at kıldığına ilişkin gelen rivayet, diğer rivayetlerden de anlaşılacağı gibi, cemaatin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir rek'at kıldığı, sonra da herkesin kendi başına birer rek'at daha kıldığı şeklinde anlaşılmalıdır. Ayette sözü edilen kasrın/kısaltmanın önce de anlattığımız gibi namazın rek'at sayısıyla değil, kılınış şekliyle ilgili olduğunun delili, Mücahid'in şu rivayetidir:

Bir adam İbn Abbas *radıyallahu anh* gelip şöyle dedi: "Ben ve bir arkadaşım yolculuğa çıktık. Ben namazımı tam kılıyordum ama arkadaşım kısaltarak kılıyordu."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ona şöyle cevap verdi: "Aslında namazı eksik kılmış olan sensin. Arkadaşın tam kılmıştır."[56]

Bu rivayette İbn Abbas *radıyallahu anh*, kısaltmanın namazın rek'atleriyle ilgili olmadığını, (kılınış şekliyle ilgili olduğunu) yolculukta iki rek'at olarak kılmanın kısaltma sayılmayacağını haber vermiştir. Şu rivayet de buna delalet etmektedir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebi Leyla, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Yolculuk namazı iki rek'attır. Ramazan ve Kurban bayramı namazları da kısaltma olmaksızın Peygamberimiz'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ifadesiyle tam olarak iki rek'attır."***[57]

Yolculuktayken kılınan korku namazı da buna dâhildir. Çünkü Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bu namazların tamamını zikretmiş ve bunların iki rek'at olarak kılınmalarının eksiltme olmaksızın tam olarak kılınmaları olduğunun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından bildirildiğini haber vermiştir. Böylece ayette sözü edilen kısaltmanın, anlattığımız gibi namazın rek'atleriyle ilgili olmadığı ispatlanmış oldu.

56 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salat, 739: 2/449

57 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 73

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ya'lâ b. Ümeyye'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir. Ömer b. Hattab'a *radıyallahu anh* sordum: "Güven ortamında olduğumuz halde namazı nasıl kısaltarak kılıyorsun? Oysa Yüce Allah:

(فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ
اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا)

"Kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur"[58] buyurmuştur."

Bana şöyle cevap verdi: Senin şaştığın şeye ben de şaşmış ve Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştum. O da bana şöyle cevap vermişti:

(صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ)

"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."[59]

Bu hadis, ayette sözü edilen kısaltmanın, namazın rek'atlerindeki kısaltma olduğuna delalet etmektedir. Gerçeğin böyle olduğu, ayetin manasından da anlaşılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının her iki manaya, yani hem namazın rek'atlerinde hem de anlattığımız şekilde kılınış şeklinde kısaltmaya ihtimali olduğuna göre Hz. Ömer ile Ya'lâ b. Ümeyye kısaltmayı rek'at sayısında vehmetmiş olabilirler. Hz. Ömer, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* güven ortamında namazı kısaltarak kılmayı sorarken ayeti te'vil etmeksizin ve rek'at sayısından söz etmeksizin sormuş olabilir. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* kılınış şeklindeki kısaltmayı kastederek ona cevap vermiş olabilir. Çünkü O, savaşlarında namazı kısaltarak kılmıştır. Sonra savaş yokken ve güven ortamındayken Hac ibadeti sırasında da kısaltarak kılmış ve şöyle buyurmuştur:

---

58 Nisâ, 4/101

59 Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 1

(صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ)

"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."

Yani Cenab-ı Allah yolculukta, hem korku ve hem de güven hallerinde (dört rek'atlık) farzların iki rek'atini üzerinizden kaldırmıştır. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* seferilik namazı hakkında, kısaltma olmadığını, tam olarak kılındığını ifade buyurduğunu rivayet etmiştir. Önceleri korku namazının kısaltılmasının rek'at sayısında olduğunu zannetmiş, ***"Yolculuk namazı kısaltma olmaksızın tam olarak iki rek'attır"*** hadisini işitince, ayette sözü edilen kısaltmanın namazın rek'at sayısıyla değil, kılınış şekliyle ilgili olduğunu anlamıştır. Ayette bahsi geçen kısaltmanın anlattığımız gibi namazın kılınış şekliyle ilgili olduğu eğer doğruysa, ayette seferi kimsenin farzının kaç rek'at olduğuna, namazı tam kılmakla kısa kılmak arasında tercihte bulunma hakkına sahip olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ayette bunlara değinilmemektedir.

Seferi kimsenin farzının rek'at sayısı üzerinde fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Seferi kimsenin akşamın farzı dışında diğer vakitlerin farzının rek'at sayısı ikidir. Sadece akşam namazının farzı üç rek'attir. Seferi kimse farzların ikinci rek'atinde oturmaksızın namazı dört rek'at olarak kılarsa namazı bozulur. Ama ikinci rek'atte teşehhüd miktarı oturursa namazı tamam olur. İkinci rek'atte oturmaksızın namazı dört rek'at olarak kılarsa, sabah namazının farzını bir selamla dört rek'at olarak kılan kimse gibi olur ve namazı bozulur." Sevri de bu görüştedir.

Hammad b. Ebi Süleyman dedi ki: "Seferi kimse farzları dört rek'at olarak kılarsa, namazı iade etmesi gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Seferi kişi farzlarıbilerek dört rek'at olarak kılar ve bu şekilde kıldığı namazların sayısı az ise namazları iade eder. Ama yolculuk uzar ve bu şekilde kıldığı namazların sayısı da fazla ise iade etmez."

Yine Hasan b. Salih dedi ki: "Seferi kişi dört rek'at kılmak üzere namaza başlarsa, iki rek'at niyetiyle kılmak için namazı bozup yeniden başlaması gerekir. Seferi kimse teşehhütte iken namazı dört rek'ate tamamlama arzusu belirir ve dört rek'ate tamamlarsa, namazını iade etmesi gerekir. İki rek'at kılmak üzere namaza durduktan sonra dört rek'ate tamamlamaya niyetlenir, sonra bundan vazgeçip ikinci rek'atin sonunda selam verirse namazı geçerli olur."

Mâlik dedi ki: "Seferi kişi farzı dört rek'at olarak kılarsa, namazın vakti varken iade eder. Ama vakit geçince iade etmez. Seferi kişi dört rek'at kılmak niyetiyle farza başlar ancak ikinci rek'atin sonunda bu niyetinden vazgeçip selam verirse, bu namazı geçerli olmaz. Seferi kişi seferi olan bir cemaate namaz kıldırırken ikinci rek'atten üçüncüye kalktığında arkadaki cemaat "süphanallah" diyerek kendisini uyarır ama kendisi (bu uyarıya uyup) geri dönmezse, cemaat oturmaya devam edip teşehhüdünü okur ve ona tabi olmaz."

Evzai dedi ki: "Seferi kişi, farzları iki rek'at olarak kılar. Üçüncü rek'ate kalkıp o rek'ati de kılarsa, kıldığı üçüncü rek'ati lağveder ve sehiv secdesi yapar."

Şafiî dedi ki: "Seferi kişi namaza başlangıç tekbiriyle birlikte kasretmeye de niyet etmezse, farz namazı iki rek'at olarak kılamaz. Başlangıç tekbirini alır ama kasr etmeye niyet etmezse, farzı asli şekliyle dört rek'at olarak kılar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de açıkladığımız gibi bu ayette namazın rek'at sayısının kasredilmesine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, yolculuklarının tamamında gerek korku gerekse güven halinde namazı kasr ettiği hususunda insanlar arasında ihtilaf yoktur. Böylece Seferi kişinin farzının iki rek'at olduğu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması ve Yüce Allah'ın ayetteki muradını açıklamasıyla ispatlanmış oldu. Hz. Ömer'de *radıyallahu anh*, güven durumunda namazı kasretmenin hükmünü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduğunu ve şu cevabı aldığını bildirmiştir:

"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."

Allah'ın bize sadakası, namazın bir kısmını üzerimizden almasıdır. Bu da yolculukta farzın iki rek'at olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O'nun sadakasını kabul edin"*** emri ise seferilikte farzları iki rek'at olarak kılmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü emir, vücup ifade eder. Seferilikte namazı kasretmekle emrolunduğumuza göre tam kılmamız yasaklanmıştır.

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ***"Yolculuk namazı Peygamberimiz'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ifadesiyle kısaltma olmaksızın tam olarak iki rek'attır"*** demekle, yolculukta farz namazın iki rek'at olduğunu, bunun kısaltma olmaksızın aslen bu şekilde tamam olduğunu; sabah, Cuma, kurban ve ramazan bayramı namazlarının da aynı şekilde tam iki rek'at olduklarını, bunu söyleyenin de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğunu haber vermiştir. Onun bu ifadesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Yolculuk namazı kısaltma olmaksızın tam olarak iki rek'attır"*** demesi gibidir. Bu da seferi kişinin farzı kendi isteğine göre iki veya dört rek'at kılma serbestisine sahip olmadığını göstermektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنْ
أَهْلِهِ لَمْ يُصَلِّ إِلَّا رَكْعَتَيْنِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ailesinin yanından çıkıp sefere gittiğinde onların yanına dönünceye kadar iki rek'atten başka namaz kılmazdı."***[60]

Ali b. Zeyd'in bildirdiğine göre Ebu Nadre, İmran b. Husayn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte haccettim. Medine'ye dönünceye kadar namazlarını iki rek'at olarak kılıyordu. Mekke'de on sekiz gün kaldı. (Her vakitte) Sadece iki rek'at namaz kılıyordu. (Kendisine tabi olarak namaz kılan) Mekkelilere, (صَلُّوا أَرْبَعًا فَإِنَّا

60 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/417

(قَوْمٌ سَفَرٌ) ***"Siz namazınızı dört rek'at olarak kılın. Biz seferi bir topluluğuz"*** buyurdu."[61]

İbn Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Yolculukta Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* refakat ettim. (Namaz vakitlerinde) İki rek'atten fazla namaz kılmadı. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a da yolculuklarında refakat ettim. Onlar da ömürlerinin sonuna kadar yolculukta iki rek'atten fazla kılmadılar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)

"And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır." [62]

Bakiyye b. Velid'in bildirdiğine göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صلاة المسافر ركعتان، حتى يؤوب إلى أهله أو يموت)

"Ailesine dönünceye veya ölünceye kadar seferi kimsenin namazı iki rek'attir."[63]

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Minâ'da (vakit namazını) iki rek'at olarak kıldım. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ile birlikte iki rek'at olarak kıldım. Ömer *radıyallahu anh* ile de birlikte iki rek'at olarak kıldım."

Müerrik el-İclî dedi ki: İbn Ömer *radıyallahu anh* seferilik namazı sorulduğunda şöyle cevap verdi:

(رَكْعَتَانِ، مَنْ خَالَفَ السُّنَّةَ كَفَرَ)

"İki rek'attir. Sünnete muhalefet eden kâfir olur."[64]

---

61 İbn Huzeyme, Sahih: 3/70

62 Ahzâb, 33/21

63 Suyuti, el-Câmi'u's-Sağîr: 2/51

64 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/201

Bunlar, yolculukta vakit namazlarının fazlalaştırılmaksızın iki rek'at olarak kılındığına ilişkin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabilerden mütevatir olarak gelen rivayetlerdir. Bu da seferi kimsenin vakit namazı farzının iki rek'at olduğuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Namaz farizası Kur'an'da mücmel olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklama sadedindeki uygulaması, sözlü açıklaması gibi olup vücup gerektirir. Yolculukta namazı iki rek'at olarak kılmakla, Allah'ın bu konudaki muradının böyle olduğunu açıklamış olmaktadır. Yolculuk namazının sabah namazı, Cuma namazı ve diğer iki rek'atlık namazlar gibi iki rek'at olduğunu fiilen açıklamış olmaktadır.

2-Seferilik namazında Allah'ın muradı, seferi kişinin namazı tam kılma veya kısa kılmaktan herhangi birini tercih etmesi şeklinde olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki şekilden sadece birini açıklamakla yetinmesi caiz olmazdı. Kısa kılmayı açıkladığı ölçüde tam kılmayı da açıklardı. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* tam kılmayla değil de kısa kılmayla ilgili açıklama bize geldiğine göre bu, seferilik namazı hakkında Cenab-ı Allah'ın muradının kısa kılmak olduğuna delalet etmektedir. Mesela seferi kişinin oruç tutmama ruhsatı hakkında Cenab-ı Allah'ın muradı, oruç tutmak veya tutmamaktan herhangi biri olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* seferdeyken bazen oruç tuttuğuna bazen de tutmadığına dair rivayetler bize gelirdi.

Şunu da ifade edelim ki, Hz. Osman *radıyallahu anh* Minâ'da (bir vakit namazını) dört rek'at olarak kıldığında sahabiler onun bu yaptığının doğru olmadığını belirtmişler ve Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* da kendisine şöyle demişti:

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte iki rek'at olarak, Ebû Bekir ve Ömer ile de birlikte iki rek'at olarak kıldım. Sonra sizinle (bu hususta) yollar ayrıldı. Dört rek'at kılmaktansa, kabul edilmiş iki rek'at kılma şansına mazhar olmayı isterdim."[65]

65 Buhari, Hac, 83

İbn Ömer'de *radıyallahu anh* şöyle dedi:

(رَكْعَتَانِ، مَنْ خَالَفَ السُّنَّةَ كَفَرَ)

"İki rek'attir. Sünnete muhalefet eden kâfir olur."

Hz. Osman *radıyallahu anh* ise onlara şu karşılığı verdi: "Ben namazı tam kıldım. Çünkü ben bu şehirde evlendim. (Dolayısıyla ben buralıyım ve buralı olduğum için de mukimim). Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: (من تأهل ببلدة فَهُوَ مِنْهُم) ***"Bir beldede evlenen kişi (artık) o belde halkındandır."***[66]

Seferdeyken namazın dört rek'at olarak kılınmaması gerektiği hususunda Hz. Osman *radıyallahu anh* onlara itiraz etmemiş, ancak Mekke'de evlenmiş olduğu için Mekkeli sayılacağını ve dolayısıyla mukim olması gerektiğini söylemişti. Biz de Mekkelilerin Mina'da namazlarını kısaltmamaları gerektiğini söylemekteyiz.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(فَرَضَ اللهُ اَلصَّلاةَ عَلَى لِسانِ نَبِيِّكُمْ صلى الله عليه
وسلم في الحَضَرِ أَرْبَعا وفي السَّفَرِ رَكعتَيْنِ)

"Allah, Peygamberimizin sallallahu aleyhi ve sellem ifadesiyle namazı mukimlikte dört, seferilikte ise iki rek'at olarak farz kıldı."[67]

Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle dedi:

(أَوَّلُ مَا فُرِضَتِ الصَّلَاةُ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، فَزِيدَ
فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ وَأُقِرَّتْ صَلَاةُ السَّفَرِ)

66 İbn Hacer, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'l-Hidaye: 2/82
67 Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 1

"Namaz ilk farz kılındığında iki rek'at olarak farz kılınmıştı. Mukimlikte artırıldı. Seferilikte ise olduğu gibi bırakıldı."[68]

Bu rivayetinde Hz. Aişe *radıyallahu anh*, seferi kimsenin farz namazının sabahın farzı gibi iki, mukimin ise öğlenin farzı gibi dört rek'at olduğunu bildirmiştir. Diğer namazlara ilave yapmak caiz olmadığı gibi bunlara da ilave yapmak caiz olmaz.

Seferi kimsenin farz namazlarının iki rek'at olduğunun aklî delili şudur: Bütün fakihler, seferi kimsenin dört rek'atlık farz namazların iki rek'atını kılmayacağı ve bu iki rek'atın yerine başka bir şey yapmasının da gerekmeyeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Sadece iki rek'atı kılması halinde namazını, emredildiği şekilde tam kılmış olur. Bu da gösteriyor ki, dört rek'atın son iki rek'atı nafiledir. Yani (İki rek'atin sonunda selam verdikten sonra) o iki rek'ati de kılıp kılmamakta serbesttir. Kılmazsa yerine başka bir şey yapması gerekmez.

Seferi kimsenin dört rek'atlık farzları iki veya dört rek'at olarak kılmakta serbest olduğunu söyleyenler, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şu sözünü delil olarak ileri sürmektedirler:

(قَصَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السَّفَرِ وَأَتَمَّ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **seferdeyken (namazı) hem kasretti hem de tamamladı."[69]

Bu rivayet sahihtir,manası ise şöyledir: Namazın fiil ve hareketlerini kısa tuttu ama hükmünü tam yerine getirdi.

Bu, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şu ifadesine benzemektedir:

"Yolculuk namazı, kısaltma olmaksızın Peygamberiniz** sallallahu aleyhi ve sellem **in ifadesiyle tam olarak iki rek'attır."[70]

---

68 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/205

69 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/415

70 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 73

Seferdeyken farzları dört veya iki rek'at kılma serbestisi bulunduğu görüşünde olanlar, şunu delil olarak ileri sürerler: Seferi bir kimse mukim bir imama tabi olduğunda dört rek'atlık farzı tam kılar. Bu da asıl itibariyle seferi kimsenin dört rek'atlık farz namazları iki veya dört rek'at olarak kılma seçeneklerinden birini tercih etme hakkına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu, fasid bir delildir. Çünkü imama tabi olmak, kişinin kılmakta olduğu farzı değiştirir. Mesela Cuma günü kadınların ve kölelerin öğle vaktinde farzları dört rek'attir. Ama Cuma namazını kıldırmakta olan imama tabi olduklarında iki rek'at kılarlar. Bu, onların namaza girmelerinden önce iki veya dört rek'at kılmakta muhayyer olduklarına delalet etmez. Kitaplarımızın birkaç yerinde bu konuyu detaylı olarak anlatmış bulunmaktayız.

Seferi kimsenin mukim olan imama tabi olması durumunda namazı nasıl kılacağı konusunda da fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Şafiî ve Evzai dediler ki: "İmama teşehhütte tabi olmuş olsa bile mukim namazı kılar."Sevri de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "İmamla birlikte bir rek'at kılmazsa, namazını iki rek'at olarak kılar."

Birinci görüşün isabetli olduğuna, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir:

(مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا)

"Kavuştuğunuz kısmı kılın, kaçırdığınız kısmı ise tamamlayın."[71]

Bu hadisin bazı rivayetlerinde (فَأَتِمُّوا) yerine (فاقْضُوا) kelimesi geçmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, imamla birlikte kılınan namazdan eksik kalan kısmın, selamdan sonra tamamlanmasını emretmiştir. Dört rek'ati kaçıran kimsenin o namazı kaza etmesi gerekir. Yine namazın sonunda imama tabi olup namaza dâhil olmak da sahihtir. Bu durumda imam şayet sehiv secdesi yaparsa, namazın sonunda kendisine tabi olan kimsenin de sehiv secdesi yapması gerekir. Ama kendi yanılmalarından ötürü sehiv

71 Buhâri, Cumua, 16

secdesi yapması gerekmez. İmamın selamından sonra namazını kendi başına tamamlarken de aynı hüküm geçerlidir. Seferi kimse bu durumdayken ikamete niyet eder yine namazını tamamlaması gerekir. İmamla birlikte namaza başlamasında da hüküm böyledir. Teşehhütteyken ikamete niyet etmenin namazın başında ikamete niyet etmekle aynı oluşu gibi, teşehhütte iken imama tabi olması da, namazın başında imama tabi olması gibidir. Doğrusunu Allah bilir.

[Namazların Kısaltılması (Kasredilmesi)]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Seferi kimsenin namazı kısaltmasıyla ilgili olarak buraya kadar anlattıklarımızın tamamı, seferi olan herkesin, -seferleri ticaret veya başka bir şey gibi hangi amaçla olursa olsun-, farz namazının iki rek'at olduğuna delalet etmektedir. Zira bu konuda gelen rivayetler, seferler arasında ayrım yapmamışlardır.

Ameş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam ticaret maksadıyla Bahreyn'e gidiyordu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Kaç rek'at kılayım?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"İki rek'at"** diye cevap verdi.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Taif'e gittikleri ve namazı kasrettikleri rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hac ve cihad dışında namaz kasredilmez."

Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah yolunda (cihad halinde) olma dışında namazın kasredilebileceği kanaatinde değilim."

Birileri,Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hac ve cihad hali dışında namazı kasretmediğini söyleyecek olursa, onlara şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hac ve cihad hali dışında sefere çıkmamıştı. Dolayısıyla bu, namazı kasretmenin hac ve cihad haline mahsus olduğuna delalet etmez. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* "Yolculuk namazı, kısaltma olmaksızın Peygamberimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifadesiyle tam olarak iki rek'attır" sözü, bütün seferler için geçerli olan genel bir ifadedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ) ***"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin"***[72] hadisi de bütün seferler için geçerli olan genel bir hükümdür. Mekkelilere (أتمُّوا صلاتكم، فإنا قوم سَفر) ***"Namazınızı tamamlayın. Biz seferi bir topluluğuz"***[73] demesi de böyledir. Bu hadiste "hac" kelimesi geçmemektedir. Bu da namazları kasretmenin bütün seferiler için geçerli olan genel bir hüküm olduğuna delalet etmektedir. Bu seferle ilgili bir hüküm olduğuna göre, seferdeyken mestler üzerine üç gün süreyle meshetme ruhsatında olduğu gibi, seferin amacına göre hükmün değişmemesi gerekir.

(وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا)

"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur"[74] ayetini, namazın rek'atlerini kasretme şeklinde yorumlayanlar, düşman korkusunun olması halinde bunu, kasretmenin bütün seferler için genel bir hüküm olduğuna delil gösterirler. Sonra bu, ibadet maksatlı olmayan bir seferde bile düşman korkusu sebebiyle namazın kasredilerek kılınmasını gerektiriyorsa, her türlü seferde bu hükmün geçerli olması gerekir. Çünkü hiçbir kimse seferler arasında ayrım yapmış değildir. Önce de açıkladığımız gibi kasretmek, namazın rek'atleriyle ilgili bir şey olmayıp namazın fiilleriyle ilgilidir.

Namazı kasretmeyle ilgili anlattıklarımız, yolculuğun üç gün süreli olması şartıyla bütün seferler için geçerli olan bir hükümdür.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Sevri ve Evzai bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: "(Sefer mesafesindeki bir yere) Ava giden kişi eğer geçimini avdan sağlamaktaysa namazını kasrederek kılar. Ama zevk ve lezzet almak için ava gidiyorsa, kasretmesini hoş karşılamam."

---

72 Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 1

73 Ebu Davud, Salat, 278

74 Nisâ, 4/101

Şafiî dedi ki: "Günah işlemek üzere sefere giden kimse namazlarını kasredemez ve mestini sefere göre meshedemez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bakara suresinde bunun zaruret halindeki kimselere mahsus olduğunu açıklamıştık.

Kaptan, Seferi Olduğunda Gemide Namazlarını Kasrederek Kılar

Kaptanın gemide namazlarını kasrederek kılıp kılamayacağı konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: "Kaptan seferde iken köyüne dönünceye kadar namazlarını kasrederek kılar. Köyüne döndükten sonra namazlarını tam kılmaya başlar." Mâlik ve Şafiî de bu görüştedirler.

Evzai dedi ki: "Kaptanın ailesi ve ikameti gemide ise gemiyi de kiralamışsa, kiralamış olduğu yere dönünceye kadarnamazlarını kasrederek kılar. Oraya döndükten sonranamazlarını tam kılmaya başlar."

Hasan b. Salih dedi ki: "Kaptan gemide ikamet ediyor ve geminin dışında bir evi yok ise gemideyken mukim kimse konumundadır. Dolayısıyla orada namazlarını tam kılar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Devecinin develerin sahibi oluşu, develeriyle bir yerden başka bir yere giderken onu seferi olmaktan çıkarmadığı gibi, kaptanın da geminin sahibi olması onu seferilik hükmünün dışına çıkarmaz. Bakara suresinde oruç ahkâmından bahsederken sefer müddetini açıklamıştık. Mezhebimiz müçtehitleri, seferi sayılmak için üç gün ve üç gecelik yürüyüş mesafesindeki bir yere gitmek üzere yola çıkmış olmayı şart koşmuşlardır. Sevri ile Hasan b. Salih de bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: "Seferi sayılmak için 48 millik mesafeye gitmek üzere yola çıkmak şarttır. Eğer orada mil yok ise geri dönüşle birlikte bir gün ve bir gecelik mesafeye gitmek şartı vardır." Bu, Leys'in de görüşüdür.

Evzai, "Seferi sayılabilmek için, tam bir günlük mesafeye gitme şartı vardır" dedi.

Şafiî dedi ki: "Seferi sayılabilmek için, 46 haşimi mili mesafeye gitmek şarttır" dedi.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* üç günlük mesafeye gitmeyi şart koştuğu rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bir gün ve bir gecelikmesafeye gitmeyi şart koştuğu rivayet edilmiştir.

Seferi kimselerin ne kadarlık bir süre kalmaya niyet etmeleri durumunda namazlarını tam kılmaları gerektiği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri ve Sevri dediler ki: "Seferi kişi, gittiği yerde on beş gün ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar. Bundan az bir süre kalmaya niyet ederse, namazlarını kasrederek kılar."

Mâlik, Leys ve Şafiî dediler ki: "Gittiği yerde dört gün ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar."

Evzai dedi ki: "Gittiği yerde on üç gün ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar.Bundan az bir süre kalmaya niyet ederse, namazlarını kasrederek kılar."

Hasan b. Salih dedi ki: "Seferi kişi, ailesinin bulunduğu şehirden geçerken orada on gün süreyle ikamet etmezse namazlarını kasrederek kılar. O şehirde veya başka bir yerde on gün süreyle ikamet edersenamazlarını tam kılar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Zilhicce ayının dördüncü gününün sabahında Mekke'ye geldikten oradan çıkıp gidinceye kadar dört günden fazla bir zaman geçtiği halde namazlarını kasrederek kılmıştı. Bu da "Dört gün ikamet etme durumunda seferilik ortadan kalkar" görüşünün geçersizliğine delalet etmektedir.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Seferi olarak bir beldeye geldiğinde orada on beş gece kalmaya niyetliysen, na-

mazlarını tam kıl. Ama oradan ne zaman ayrılıp gideceğini bilmiyorsan kasrederek kıl."

Selef ulemasının hiçbirinden buna aykırı bir görüş rivayet edilmemiştir. Böylece bunun hüccetliği sabit olmuştur.

Bir kişi çıkıp şu görüşe şöyle bir itirazda bulunabilir: "Atâ el-Horasani, Said b. Müseyyeb'in dediğini rivayet etmiştir: "Seferi bir kimse, gittiği yerde dört gün kalmaya niyet ederse, namazlarını tam kılar" dediğini rivayet etmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Heşim'in bildirdiğine göre Davud b. Ebi Hind, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Seferi kişi gittiği yerde on beş gün veya gece ikamete niyet etse, namazlarını tam kılar. Daha az kalmaya niyet ederse, namazlarını kasrederek kılar."

Said b. Müseyyeb'den gelen bu iki rivayeti birbiriyle çatıştırırsak her ikisi de delil olmaktan çıkar ve ondan hiçbir şey rivayet edilmemiş gibi olurlar. Ondan gelen rivayet çatışmasız olarak sabit olursa, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen rivayete aykırı olmaması gerekir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, ikamet ve sefer müddetleri kıyas yoluyla değil, ancak nass veya icma ile belirlenebilir. On beş günlük sürenin ikamet süresi olduğu hususunda ittifak sağlanmıştır. Bundan azının ikamet süresi olup olmayacağı hususu ihtilaflıdır. Buna göre on beş günlük sürenin sahih bir ikamet süresi olduğu sabit olmuştur. Ama bundan kısa olan bir sürenin ikamet süresi olması sabit değildir. Aynı şekilde selef uleması da üç günlük yürüyüş mesafesinin namazı kasretmeyi gerektiren ve oruç tutmama ruhsatını tanıyan sahih bir sefer olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bundan az bir mesafeninse sahih bir sefer olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Dolayısıyla bu az mesafenin sahih bir sefer sayılması sabit olmamıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Korku Namazı/Salâtü'l-Havf

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾)

102-"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekat kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silahlarını yanlarına alsınlar. İnkar edenler arzu ederler ki, silahlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın). Şüphesiz Allah inkarcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Korku namazı/salatü'l-havf, Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Mücahidlerin bir kısmı imamla birlikte namaza durur. Bir kısmı da düşman karşısında durur. İmamın arkasında duranlar bir rukû ve iki secdeyi yaptıktan sonra imamdan ayrılıp cephedeki arkadaşlarının yerine geçerler. Cephedekiler gelip imama tabi olurlar. İmam bu defa da bunlara bir rek'at namaz kıldırır ve selam verir. Bu grup da kalkıp cepheye gider ve oradaki arkadaşlarıyla yer değiştirirler. Cephedekiler namaz yerine gelip kendi başlarına kıraatsiz olarak bir rek'at

namaz kılar ve teşehhütte bulunur, sonra da selam verirler. Sonra da cepheye gidip düşmanın karşısına geçerler. Cephedekiler namaz yerine gelip kendi başlarına bir rek'at namazını kıraatli olarak kılarlar."

İbn Ebi Leyla dedi ki:"Düşman, eğer mücahitlerle kıble yönünün arasında ise imam, cemaati iki gruba ayırır. Kendisi iftitah tekbirini aldığında hepsi onunla birlikte tekbir alır. Kendisi rükûya vardığında hepsi onunla birlikte rükûya varır. Kendisi secdeye vardığında birinci saftakiler onunla birlikte secdeye varırlar. Arka saftakiler düşman karşısında kıyamda dururlar. Ön saftakiler secdeden kalktıklarında arka saftakiler secdeye varırlar. Secdeden kalktıklarında arka saftakiler öne, öndekiler de arka tarafa geçerler. İmam son rek'ati de cemaate aynı şekilde kıldırır. Düşman eğer kıblenin aksi yönünde ise imam ve onunla birlikte bir saf kıbleye, diğer saf ise düşmana yönelir. İmam iftitah tekbiri alır. Cemaatin tamamı onunla birlikte tekbir alır. İmam rükûya varır. Yine cemaatin tamamı rükûya varır. Sonra imamla birlikte olan saf ilk rekatin iki secdesini yaparlar. Ardından dönüp düşmanın karşısına geçerler. Sonra diğer grup gelir. İmam onlara ikinci rek'ati kıldırır. Hep birlikte rükûya varırlar. İmamla beraber olan bu grup secdesini de yapar. Sonra düşmanın karşısına geçerler. Bu defa diğer grup gelip imamla birlikte secdeye vararak namazını tamamlar. Bundan sonra imam ve cemaatin tamamı selam vererek namazlarını tamamlarlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Korku namazıyla ilgili olarak Ebu Yusuf'tan üç rivayet gelmiştir:

Biri, Ebu Hanife ile Muhammed'den rivayet edilen görüşe, diğeri, düşmanın mücahitlerle kıble istikameti arasında olması durumunda İbn Ebi Leyla'dan rivayet edilen görüş ile, düşmanın kıbleden başka bir istikamette olması durumunda Ebu Hanife'den rivayet edilen görüş ile aynıdır. Üçüncü rivayet ise şöyledir: Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra korku namazı tek imamla değil, diğer namazlarda olduğu gibi iki imamla kılınır. Süfyan es-Sevri'den rivayet edilen görüş de Ebu Hanife'nin görüşü gibidir. Ondan, İbn Ebi Leyla'nın görüşüne uygun bir rivayet de gelmiş ve "Böyle yaparsanız caiz olur" demiştir.

Mâlik dedi ki: "İmam cemaati iki gruba ayırır. Bir grupla birlikte namaza durur. Diğer grup ise düşmanın karşısına geçer. İmam, kendileriyle birlikte namaza başladığı gruba bir rek'ati ve iki secdeyi kıldırır. Kendisi

ikinci rek'ate kalkıp öylece bekler. Arkasındaki grup ikinci rek'ati kendi başlarına tamamlarlar. Teşehhüde oturup selam verir ve kalkıp henüz namaz kılmamış olan diğer grubun bulunduğu yere gidip orada dururlar. Namaz kılmamış olan diğer grup gelip imama tabi olur. İmam onlara bir rek'at ve iki secdeyi kıldırır. İmamla birlikte teşehhüde otururlar. İmam selam verir ama onlar kalkıp ikinci rek'ati kendi başlarına kılarlar."

İbn Kasım dedi ki: Mâlik diyordu ki: "Bu durumda ikinci grup, kendi başlarına kıldıkları ikinci rek'ati tamamlayıncaya kadar selam vermez. Onlar namazlarını tamamlayınca kendisi ve onlar birlikte selam verirler."

Mâlik böyle derken Yezid b. Roman'ın rivayet ettiği hadise dayanmaktaydı. Ancak daha sonra Kasım'ın[75] rivayet ettiği hadisi delil kabul etti. Kasım'ın rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre böyle bir durumda imam selam verir. Sonra ikinci grup kalkıp namazlarının ikinci rek'atini kendi başlarına tamamlarlar.

Şafiî de Mâlik'in söylediklerinin benzerini söylemiştir. Ancak o, bu durumda ikinci grup, namazlarının ikinci rek'atini kendi başlarına kılıp tamamlamadan imamın selam veremeyeceğini söylemiştir.

Hasan b. Salih, Ebu Hanife'ninsöylediklerinin benzerini söylemiştir. Ancak o, "Bu durumda ikinci grup, imamla birlikte bir rek'at kılıp da imam selam verdikten sonra kendileri kalkıp kılmamış oldukları ikinci rek'ati kendi başlarına tamamlar, sonra oradan ayrılıp düşman karşısına geçer ve cephedekiler gelip namazlarının kalan kısmını tamamlarlar" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu görüşler içinde ayetin zahirine en çok muvafık olan, Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüdür. Zira Yüce Allah, mezkûr ayette şöyle buyurmuştur:

(وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ)

75 Kasım'dan kasıt, Kasım b. Muhammed b. Ebibekr es Sıddik'tır. İbn Abdi'l-Berr dedi ki: Mâlik önceleri Yezid b. Roman'ın rivayet ettiği hadisle amel ederken sonraları Kasım'ın rivayet ettiği hadisle amel etmeye başlamıştır. Bunun sebebi de, korku namazını diğer namazlara kıyas etmesidir. Çünkü diğer namazlarda imamın bir rek'at kıldırmasından sonra imama tabi olan kişi, namazının eksik kalan kısmını imamın selam vermesinden sonra kalkıp kendi başına tamamlar. Nitekim Zürkani'nin Muvatta' şerhinde de böyle denmektedir.

"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun."

Ayette "bir kısmı" denildiğine göre diğer bir kısmın düşman karşısında olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü ayetin devamında (وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ) **"Silâhlarını da yanlarına alsınlar"** buyrulmaktadır. Bu emirle, düşman karşısında bekleyen grup kastedilmiş olabileceği gibi, imamla birlikte namaz kılmakta olan grup da kastedilmiş olabilir. Ama düşman karşısında duran grubun kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü onlar, namaz kılmakta olan grubu bekleyip korumaktadırlar. Bundan da anlaşılıyor ki mücahitlerin tamamı aynı anda imamla birlikte namaz kılamazlar. Çünkü hepsi aynı anda imamla birlikte namaz kılacak olursa, ayette anlatılan "bir kısmının imamla/Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kılması" durumu gerçekleşmez. Bu da ayete aykırı bir durum olur.

Ayetin sonraki kısmında şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ)

"Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler."

Mâlik'in mezhebine göre namazın kalan kısmını kendi başlarına tamamlarlar. Namazlarını tamamlamadan, imamla beraber kılanların arkasında (düşman karşısında) durmazlar. Ama ayette, secdeden sonra, imamla birlikte kılanların arkasında (düşman karşısında) durmaları emredilmektedir ki bu, bizim görüşümüze muvafıktır. Ayetin sonraki kısmında şöyle buyrulmaktadır:

(وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ)

"Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar."

Ayetinbu kısmı ikimanaya delalet etmektedir:

1-İmam Muhammed'in "el-Asl" adlı eserinde anlatıldığına göre imam, cemaati iki gruba ayırır. Ebu Hanife'nin dediği gibi bir grup kendisiyle birlikte namaz kılar. Diğer grup ise düşman karşısında durur. Çünkü ayette (وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرٰى) **"Sonra diğer kısım gelsin"** buyrulmaktadır. Muhaliflerimizin mezhebine göre bu grup zaten imamla beraberdir. Dolayısıyla onun yanına gelmesi söz konusu değildir.

2- (لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ)

"Namaz kılmamış olan diğer grup, seninle beraber kılsınlar."

Bu ifadeye göre o grubun namazın hiçbir kısmını kılmadıkları anlaşılmaktadır. Muhaliflerimiz ise cemaatin tamamının imamla birlikte iftitah tekbiri alarak namaza başladıklarını söylemektedirler. Bu durumda iftitah tekbirinden sonra namazın bir kısmını kılmış olmaktadırlar ki bu da ayete aykırı bir durumdur.

Ayetin manasıyla ilgili olarak bu anlattıklarımız, Ebu Hanife ile Muhammed'in söylediklerine muvafıktır. Görüşümüz, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sabit olan sünnete ve usûle uygundur.

Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إنما جُعلَ الإمامُ ليُؤتَمَّ به، فإذا ركَعَ فاركَعُوا وإذا سجَد فاسجدوا)

"İmam, ancak kendisine uyulsun diye imam kılınmıştır.O rükûya vardığında siz de rükûya varın. O secdeye vardığında siz de secdeye varın."[76]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنِّي قَدْ بَدَّنْتُ فَلاَ تُبَادِرُونِي بِالرُّكُوعِ ، وَلاَ بِالسُّجُودِ)

76 Buhari, Salât, 19

"Şüphesiz ben yaşlandım. Rukûya ve secdeye benden önce varmayın." [77]

Muhalifimizin mezhebine göre birinci grup namazını kendi başına tamamlayıp imamdan önce selam verip namazdan çıkmış olacaktır. Oysa usûle göre imama tabi olan kişi, imama uymakla emrolunmuştur. Ondan önce namazdan çıkması caiz değildir. Şu da var ki imam namazda yanılarak bazı hatalar yapabilir. Onun yanılması sebebiyle kendisine tabi olanların da sehiv secdesi yapmaları gerekir. İmamdan önce namazdan çıkanların bu secdeyi yapmalarına imkân yoktur. Muhaliflerimizin bu görüşü, başka bir yönden de usûle aykırıdır. Şöyle ki imam namaz fiillerinden hiçbirini yapmaksızın ayakta veya oturup beklerken kendisine tabi olanların namazı kendi başlarına tamamlamaları, imamın fiillerine muhalefettir. İmamın da kendisine tabi olanlar için namaz fiillerini yapmaksızın öylece beklemesi, imamet ve iktidanın manasına aykırı bir durumdur. Bu iki durum da usûle aykırıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Birinci grubun imamdan önce namazdan çıkmasının caizliği korku namazına özel bir hüküm olabilir. Nitekim bu namazdayken yürümek de caizdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Namazdayken yürümenin usûlde benzeri olan bir durum vardır. O da savaşta hezimete uğrayan kimsenin binek üzerinde giderken namaz kılmasının ittifakla caiz olmasıdır. Bu da anlattığımız görüşümüzün doğruluğu için ittifakla kabul edilmiş bir delildir. Dolayısıyla korku namazını kılarken yürümenin namazı bozmaması caizdir. Şunu da belirtmeliyiz ki bize göre namazda abdesti bozulan kimse namazdan ayrılıp gider, abdestini alır ve namazına bıraktığı yerden devam eder.

Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair sünnet varid olmuştur. Hz. Aişe ile İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(مَنْ قَاءَ، أَوْ رَعَفَ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَنْصَرِفْ وَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيَبْنِ عَلَى صَلَاتِهِ)

77 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 2/116

"Namazını kılarken kusan veya burnu kanayan kimse namazı bırakıp abdest alsın ve namazını bıraktığı yerden kılmaya devam etsin."[78]

Adam rükûya eğilerek safa doğru yürürse namazı bozulmaz. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* mescide girdiğinde rükûya varmış ve o vaziyette safa doğru yürümüştü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazını tamamladıktan sonra ona (زادَكَ اللهُ حِرصاً ولا تَعُدْ) ***"Allah senin (namaza olan) tutkunu daha da artırsın. Ama bir daha böyle yapma."[79]***

Bir daha böyle yapmamasını emretmiş, ama namazını yeniden kılması gerektiğini söylememişti. usûlde namazda yürümenin karşılığı vardır. Ama imamın selamından önce cemaatin namazdan çıkmasının karşılığı yoktur. Dolayısıyla imam selam vermeden cemaatin namazdan çıkması caiz değildir. Ayrıca korku namazında yürümenin namazı bozmayacağı hususunda bizimle Mâlik ve Şafiî arasında görüş birliği vardır. Yürümenin korku namazını bozmayacağına dair delil olduğu için bunu kabul ettik. Bunun dışındaki durumlara (mesela imamdan önce namazı tamamlayıp ayrılmaya) gelince bunların usûle uygun olup olmadığına bakmak gerekir ki imamdan önce namazdan çıkmanın caiz olduğuna dair bir delil bulabilelim.

Bizim söylediklerimizin doğruluğunu sünnet delili de ispatlamaktadır.

Şöyle ki: Yezid b. Zürey'in bildirdiğine göre Zühri, Salim'in babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemaatin iki grubundan biri düşman karşısındayken diğer gruba bir rek'at kıldırdı. Bunlar namazdan ayrılıp diğerlerinin yerine düşman karşısına geçtiler. Bu defa düşman karşısındakiler geldiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlara da bir rek'at kıldırdıktan sonra kendisi selam verdi. Sonra bunlar kalkıp ikinci rek'atlerini kendi başlarına tamamladılar. Sonra da diğerleri namazlarının ikinci rek'atini kıldılar."

Ebu Davud dedi ki: Mesruk ile Yusuf b. Mehran da İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuşlardır.

78 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/38
79 Ebu Davud, Salât, 101

Yunus'un bildirdiğine göre Hasan, Ebu Musa'nın da korku namazını bu şekilde kıldığını rivayet etmiştir.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* "Şunlar bir rek'ati imamdan ayrı olarak kendi başlarına kıldılar. Diğer grup da bir rek'ati öylece kıldılar" ifadesi, imamın selam vermesinden sonra muktedinin namazdan eksik kalan kısmı kendi başına tamamlamasına uygun biçimde tamamladılar, şeklinde anlaşılmalıdır. Bu da şöyle olur: İkinci grup birinci grubun yerine geçer. Onlar gelip kalan rek'ati kılar ve selam verirler. Sonra ikinci grup kalan son rek'ati tamamlar ve selam verir.

Bu mesele, Huseyf hadisinde de açıklanmıştır. Şöyle ki: Huseyf'in bildirdiğine göre Ebu Ubeyde, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Beni Süleym kabilesinin karataşlı mevkiinde korku namazı kıldırdı. Kalkıp kıbleye yöneldi. Düşman, kıbleden başka bir taraftaydı. Cemaatin iki grubundan biri kendisinin arkasında bir saf oluşturarak onunla birlikte namaza durdu. Diğer grup silahlarını alarak düşmanın karşısında durdular. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tekbir aldı beraberindeki saf da tekbir aldı. Sonra rükûya vardı. Onlar da rükûya vardı. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte saf tutmuş olan bunlar silahlarını alarak cepheye yöneldiler. Cephedekilerse gelip Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaza durdular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* rükûya vardı. Onlar da vardılar. O secdeye vardı. Onlar da vardılar. Sonra o selam verdi. Kendisiyle birlikte namaz kılan arkasındaki grup cepheye gitti. Diğer grup geldi ve kalan bir rek'atlerini kendi başlarına kıldılar. Namazlarını tamamlayınca da silahlarını aldılar (ve cepheye gittiler). Bu defa diğer grup gelip kalan bir rek'ati kendi başına kıldı. Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını aralıksız iki rek'at şeklinde kılmış; kendisine tabi olarak kılan iki grup ise fasılalı birer rek'at halinde iki rek'at şeklinde kılmış oldular."

Bu hadiste ikinci grubun birinci rek'ati tamamlamadan ayrılıp cepheye girmesi açıklanmaktadır. Bu, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayetinde mücmel bırakılan bir mana idi. Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* İbn Fadl, Huseyf ve Ebu Ubeyde tarikı ile rivayet edilen hadisinde, birinci grubun kılması gereken rek'ati kılmasından önce ikinci grubun bir rek'ati kendi başına tamamladığı ifade edilmektedir. Ama doğru olan, bizim önce

anlatmış olduğumuzdur. Çünkü birinci grup, ikincisinin namaza kavuşmasından önce namaza kavuşmuştur. Bu sebeple de birinci gruptan önce ikincisinin namazdan çıkması caiz olmaz. Diğer taraftan birinci gruptakilerin namazın iki rek'atini iki yerde kılmaları gerekirken, ikinci grubun da iki rek'ati bir yerde değil iki yerde kılması gerekir. Zira korku namazının iki gruba dengeli bir şekilde taksim edilerek kılınması gerekir.

Mâlik, kendi görüşüne delil olarak, Yezid b. Roman'ın Salih b. Havvat aracılığıyla Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mürsel olarak rivayet ettiği hadisi delil göstermiştir. Bu rivayette anlatıldığına göre ilk grup, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kılmasından önce kendileri ikinci rek'ati kılmışlardır. Böyle bir şeyi Yezid b. Roman'dan başkası rivayet etmiş değildir. Bu konuda kendisine muhalefet edilmiştir.

Şube'nin bildirdiğine göre Salih b. Havvat, Sehl b. Ebi Hasme'nin kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine korku namazı kıldırmıştı. Cemaatin bir kısmı onun arkasında bir saf oluşturarak namaza durmuş, diğer kısmı ise düşman karşısına dikilmişti. Arkasındaki safa bir rek'at kıldırdıktan sonra onlar cepheye gitmiş; bu defa cephedekiler gelip arkasında durarak kendisine tabi olmuşlardı. Onlara da bir rek'at kıldırmıştı. Sonra bunlar kalkıp ikinci rek'ati kendi başlarına kılmışlardı. Sonra da ilk grup, gelip ikinci rek'ati kendi başlarına kılmışlardı. Böylece iki defada birer rek'at halinde namazlarını kılmışlardı. Bu rivayetten anlaşıldığına göre ilk grup, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı tamamlayıp selam vermesinden sonra ikinci rek'ati kendi başlarına kılmışlardır. Bu uygulama, daha önce nakletmiş olduğumuz usûl delillerine daha uygun düşmektedir.

Yahya b. Said'in bildirdiğine göre Kasım, Yezid b. Roman'ın rivayetinin benzeri bir hadisi Salih b. Havvat'tan rivayet etmiştir. Mâlik'in Yezid b. Roman'dan rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı Zâtü'r-Rika'da kıldırmıştır.

Yahya b. Kesir'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zâtü'r-Rika'da Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteydik.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemaatin bir grubuna iki rek'at kıldırdı. Sonra diğerleri geldi. Onlara da iki rek'at

kıldırdı. Böylece Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*kendisi dört, her iki grup ise ikişer rek'at kılmış oldu."

Bu da Yezid b. Roman'ın rivayet ettiği hadisin muzdarib olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını farklı şekillerde kıldığı rivayet edilmiştir. İbn Mesud, İbn Ömer, Cabir, Huzeyfe ve Zeyd b. Sabit (Allah hepsinden razı olsun) ittifakla rivayet ettiler ki; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemaatten bir grup düşman karşısındayken diğer gruba bir rek'at kıldırdı. Sonra düşman karşısındaki grup geldiğinde onlara da bir rek'at kıldırdı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazını tamamlamadan gruplardan hiçbiri namazının kalan kısmını tamamlamadı.

Kendisinden gelen rivayetler farklı olmakla birlikte Salih b. Havvat ve Ebu Ayyaş ez-Züraki, korku namazı hakkında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, düşmanın kıble cihetinde olması durumuyla ilgili olarak bizim İbn Ebi Leyla ile Ebu Yusuf'tan naklettiğimiz görüşle örtüşen rivayetlerde bulunmuşlardır.

Ebu Eyyub ile Hişam da Cabir *radıyallahu anh* aracılığı ile Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*bu manada rivayette bulunmuşlardır.

Davud b. Husayn da İkrime aracılığı ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*; Abdülmelik, Atâ aracılığı ile Cabir'den *radıyallahu anh* benzer rivayette bulunmuştur.

Katade, Hattan'dan naklederek Ebu Musa'nın korku namazını bu şekilde kıldığını rivayet etmiştir.

İkrime b. Halid, Mücahid'den naklederek Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını bu şekilde kıldığını rivayet etmiştir.

Hişam b. Urve de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Korku namazının bundan önceki kılınış şekli hakkında İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'den *radıyallahu anh* rivayette bulunulmuştur. Bu konuda her ikisinden de değişik rivayetler gelmiştir.

Korku namazının başka bir şekilde kılındığı da rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Mervan b. Hakem'in Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh*, 'Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte korku namazı kıldın mı?' diye sorduğunu rivayet etmiştir. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* 'Evet' demesi üzerine, Mervan 'Ne zaman?' diye sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: ***"Necid gazası sırasında. Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ikindi namazına durdu. Cemaat ikiye ayrılarak bir grup kendisiyle birlikte namaza durdu. Diğer grup ise düşmanın karşısına dikildi. Bunların arkası kıbleye dönüktü. Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **iftitah tekbiri aldı. Cemaatin tamamı yani onunla birlikte olanlarla düşman karşısında olanların tamamı hep birlikte iftitah tekbiri aldılar. Sonra Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bir rek'at kıldı. Onunla beraber olan grup da bir rek'at kıldı. Sonra kendisi secdeye vardı. Arkasındaki grup da secdeye vardı. Diğerleri düşman karşısında kıyamda duruyorlardı. Sonra Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **secdeden kalktı. Beraberindekiler de kalkıp düşmanın karşısına gittiler. Bu defa da oradâkiler gelip rükû ve secdeye vardılar. Bu arada Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **kıyamda durmaktaydı. Sonra bunlar da kalkıp kıyama durdular. Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bir rek'at daha kıldı. Bunlar da onunla birlikte rükûya vardılar. O, secdeye vardı. Bunlar da onunla birlikte secdeye vardılar. Sonra düşman karşısındaki grup gelip rükûya ve secdeye vardılar. Bu arada Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ve beraberindeki grup oturmaktaydılar. Sonra sıra selama gelince Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **selam verdi. Cemaatin de tamamı selam verdi. Böylece Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **korku namazını aralıksız iki rek'at şeklinde kılmış; kendisine tabi olarak kılan iki gruptaki şahıslardan her biri ise fasılalı birer rek'at halinde iki rek'at şeklinde kılmış oldular."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını farklı bir şekilde kıldırdığına dair rivayet de vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hasan, Ebu Bekre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **öğleyin korku namazı kıldırdı. Cemaatin bir kısmı arkasında namaza durdu. Bir kısmı da düşman karşısına geçti. İki rek'at kıldırdıktan sonra selam verdi. Namaz kılan grup kalkıp arkadaşlarının yerine düşman karşısına geçtiler. Düşman karşısındakiler de gelip Peygamber'in*

sallallahu aleyhi ve sellem ***arkasında namaza durdular. Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***onlara iki rek'at kıldırdıktan sonra selam verdi. Böylece Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***dört rek'at kılmış, iki gruba bölünen ashabından her bir grup ise ikişer rek'at kılmış oldular."***

Hasan, korku namazının kılınışı hakkında bu şekilde fetva veriyordu. Ebu Davud dedi ki: Yahya b. Ebi Kesir de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını bu şekilde kıldırdığını Cabir b. Abdullah tarikı ile rivayet etmiştir. Süleyman el-İşkeri de aynı tarikten böyle bir rivayette bulunmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de anlattığımız gibi İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, iki gruptan her birine birer rek'at kıldırmış, böylece kendisi iki rek'at, gruplarsa birer rek'at kılmıştır. Bize göre bu, grupların her birinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte birer rek'ati cemaat halinde kıldıkları (diğer rek'ati ise kendi başlarına kıldıkları) şeklinde anlaşılmaktadır. Düşmanın kıble tarafında olması halinde İbn Ebi Leyla ile Ebu Yusuf, Ebu Ayyaş ez-Züraki'nin rivayet ettiği hadise göre hareket edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını, gelen farklı rivayetlere göre değişik şekillerde kılmış olması mümkündür. Çünkü o sadece bir defa korku namazı kılmış değildir ki rivayetler birbirine zıt ve muhalif olsun. Aksine bu namazı birkaç yerde kılmıştır.

Ebu Ayyaş ez-Züraki'nin rivayetinde bildirildiğine göre Usfan'da, Cabir'in rivayetine göre Batnü'n Nahle'de, Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Necid gazasında,yine bu rivayette anlatıldığına göre korku namazı Zâtü'r-Rika'da kılınmıştır. Beni Süleym kabilesinin karataşlık mevkiinde kılındığı rivayetlerde ifade edilmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* adıgeçen mahallerde birkaç defa korku namazı kıldırmış olması da akla yatmaktadır. Çünkü Cabir'in rivayet ettiği hadisin bir yerinde şöyle denmektedir: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***cemaatin her iki grubuna ikişer rek'at kıldırdı."***

Bu namazın da Zâtü'r-Rika'da kılındığı bildirilmiştir. Salih b. Havvat'ın hadisinde de korku namazının Zâtü'r-Rika'da kılındığı ifade edilmektedir. Ne var ki bu iki rivayet birbirinden farklıdır. Ravilerden her

biri, diğerinin anlattığından farklı bir şekilde kılınan korku namazından bahsetmiştir. Ebu Ayyaş ez-Züraki'nin rivayet ettiği hadiste bu namazın Usfan'da kılındığı ifade edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* korku namazının Usfan'da kılındığını söylemiştir. Bazen Ebu Ayyaş'ın hadisiyle örtüşen rivayetler gelmiş, bazen de ona muhalif rivayetler gelmiştir. Bu konudaki rivayetlerin muhtelif oluşu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, farklı rivayetlerde de anlatıldığı gibi bu namazı, o zamanlarda düşman tuzaklarına karşı alınmasını Yüce Allah'ın emrettiği tedbirler doğrultusunda farklı şekillerde kılmış olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, düşmana karşı tedbirli olunmasını emretmiştir:

(وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ
عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً)

"İhtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar."[80]

Bu sebeple fakihlerin konuyla ilgili birbirlerinden farklı olan görüşlerinde içtihad etmek caiz görülmüştür. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda gelen rivayetler de birbirinden farklıdır. Ancak bu rivayetlerden Kitabın zahirine ve usûle uygun olanlar, bizim tercihimizdir. Belki de bunlardan sadece birinin hükmü sabit, diğerleri ise neshedilmiştir. İnsanlara kolaylık ve genişlik olsun diye hepsi de sabit ve hiçbiri neshedilmemiş olabilir ki, onlardan birini benimseyen kimse sıkıntıya düşmesin. O zaman belki de bunlardan hangisinin efdal olduğu hususunda konuşulabilir. Mesela ezanda tercî' yapma, kametin kelimelerini ikileme, bayram ve teşrik tekbirlerindeki ihtilaflar ve benzeri konulardaki ihtilaf gibi. Fakihler, bunların hangisinin efdal olduğu konusunda tartışmış ve görüş beyanında bulunmuşlardır. Bunlardan herhangi bir görüşü benimseyen kimse, yaptığı tercihten dolayı kınanmaz. Ama bize göre tercih edilmesi en uygun olan, ayetin zahirine ve usûle muvafık olandır.

Cabir ile Ebu Bekre'nin rivayetlerinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki gruba ikişer rek'at kıldırdığı ifade edilmektedir. Belki de

80 Nisâ, 4/102

o şekilde kıldırdığında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mukim idi. Bu rivayette geçen "İkinci rek'atte selam verdi" ifadesindeki selam ile, tahiyyat duasında geçen "Es-selamü aleyke" kastedilmiş olabilir. Çünkü mukim kimsenin dört rek'atlık bir namazın ikinci rek'atinde selam vermesi, Kitabın zahirine ters düşmektedir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ
فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَآئِكُمْ)

"İçlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler."[81]

Rivayetin zahiri, secdeden sonra, önceki pozisyonlarını koruyarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İle birlikte namazda olmalarını gerekli kılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zâtü'r-Rikâ' çöldür. İkamete elverişli bir yer değildir. Medine'ye yakın bir yer de değildir. Böyle bir yerde nasıl mukim olunur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'den çıkarken üç günlük yol gitmek üzere sefere niyet etmemiş olabilir. Vardığı her yerde iki gün kalmaya niyet etmiş ve böylece bize göre mukimlik hali devam etmiş olabilir. Üç günlük sefere niyet etmedikçe çölde olsa bile mukimliği devam eder. Belki de farzların iade edildiği bir zamanda bu şekilde bir korku namazı kıldırmıştır. Farzların iadesi bize göre neshedilmiştir. Ya da bu şekilde kıldırmışsa, bu korku namazı değildi de diğer namazlar gibi bir namazdı. Korku namazının güven ortamında kılınan namazlardan farklı kılındığı hususunda ihtilaf yoktur.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra korku namazı kılınmayacağına, korkulu durumlarda cemaatin iki grup halinde iki imamın arkasında namazlarını kılmaları gerektiğine dair Ebu Yusuf'tan gelen rivayete bakıldığında o, bu görüşünü ortaya koyarken (وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ)

81 Nisâ, 4/102

"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit..." ayetinin zahirine bağlı kalmıştır. Başka imamın arkasında kılınırken elde edilemeyecek sevabı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında kılarak elde edebilmek için bu namazın sadece onun arkasında kılınabileceğini söylemiştir. Ondan sonra hiç kimse bu namazı tek imamın arkasında kılamaz. Cemaat iki gruba ayrılarak her biri bir imamın arkasında bu namazı kılabilir. Çünkü ikinci imamın arkasında kılınan namazın fazileti, birinci imamın arkasında kılınan namazın fazileti kadardır. Bu şekilde kılındığı takdirde yürüme, yer değiştirme ve kıbleye arka dönme gibi namaza aykırı hareketler olmayacaktır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ)

"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunduğunda" ayetinde özel olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitap edilmiş olması, korku namazının sadece onun arkasında kılınmasını gerektirmez. Çünkü (وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ) **"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit..."** buyuran Allah, aynı zamanda (فاتَّبِعُوهُ) "Ona (Hz. Peygamber'e) uyun" emrini de verendir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey yaptığını gördüğümüzde bizim de ona uyarak aynı şekilde o şeyi yapmamız gerekir. Mesela (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ) **"Onların mallarından, onları kendisiyle temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al"**[82] ayeti, zekâtı zenginlerden tahsil etmeyi, kendisinden sonraki devlet başkanlarının yapamayacağı, sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsus bir görev kılmamaktadır.

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ)

"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar sana biat etmek üzere geldikleri zaman..."[83]

---

82 Tevbe, 9/103

83 Mümtahine, 60/12

(وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ)

"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet."[84]

(فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ)

"Eğer sana gelirlerse, aralarında hüküm ver."[85]

Bu ayetlerde her ne kadar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitab edilmekteyse de, onunla birlikte kendisinden sonraki devletbaşkanlarının da bu hükme tabi oldukları kastedilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında namaz kılma faziletini elde etmenin namazda yürüme, kıbleye arka dönme ve yapılmaması namazın farzlarından olan hareketleri yapmanın mübahlığı için bir gerekçe sayılması caiz değildir. Zira bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında namaz kılmak farz değildir. Dolayısıyla insanlar, fazileti elde etmek uğruna farzı terk etmekle emrolunmuş olmaları mümkün değildir. Hakikat bizim anlattığımız gibi olunca, korku namazının sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında kılınabileceğini gerekçe göstererek ondan sonra bu namazın kılınamayacağını söylemenin yanlışlığı anlaşılmış oldu. Doğrusu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şekilde korku namazı kılmak, tıpkı kendisiyle birlikte kılınmış gibi caizdir. Aralarında İbn Abbas, İbn Mesud, Zeyd b. Sabit, Ebu Musa, Huzeyfe, Said b. Âs, Abdurrahman b. Semüre ve başkalarının da bulunduğu bir sahabe topluluğu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*sonra da korku namazı kılmanın caiz olduğunu rivayet etmişlerdir. Onlardan herhangi birinin bu konuda aykırı görüşte olduğu da bildirilmemiştir. Böyle bir durum ise icmadır. İcmaa da muhalefet edilemez. Doğrusunu Allah bilir.

Akşam Namazı Hakkında İhtilaf Bahsi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Hasan b. Salih, Evzai ve Şafiî dediler ki: "İmam korku halinde akşam namazını kıldırırken cemaatin birinci grubuna iki rek'at, ikinci grubuna ise bir rek'at kıldırır."

84 Mâide, 5/49
85 Mâide, 5/42

Ancak Mâlik ile Şafiî dediler ki: "İmam birinci gruba iki rek'ati kıldırdıktan sonra kıyamda beklerken cemaat, kalan üçüncü rek'ati kendi başına tamamlar. İkinci grup geldiğindeyse imam onlara bir rek'at kıldırır, sonra selam verir. İkinci grup kalkıp kalan iki rek'ati kendi başına tamamlar."

Şafiî dedi ki: "Birinci grup namazının kalan kısmını kendi başına tamamlayıncaya kadar imam isterse oturur vaziyette bekler. İsterse kıyam halinde bekler. Ancak ikinci grubun namazını kendi başlarına tamamlamalarından sonra imam selam verir."

Sevri dedi ki: "Korku namazını kılarken cemaatin bir safı imamın arkasında namaza durur. Diğer safı ise düşmanın karşısında namaza durur. İmam, bir rek'at kıldırır. Sonra arkasındaki saf, cepheye gidip oradâkilerle yer değiştirir. Onlar gelirler. İmam kıyam halindeyken kendileri rükû ve secde yaparlar. Çünkü imamın kıraati onlar için de yeterlidir. Secdeden sonra otururlar. Sonra kalkıp imamla birlikte üçüncü rek'ati de kılarlar. Oturduklarında ve imam selam verdiğinde cepheye gidip oradakilerin yerine geçerler. Oradâkiler gelip iki rek'at kılarlar."

Sevri bunu derken, korku namazını kıldıran imamın bu namazı iki gruba dengeli bir şekilde taksim etmesi gerektiği düşüncesinden hareket etmiştir ve her bir gruba birer rek'at kıldırması gerektiğini söylemiştir. Ancak bu durumda ilk grubun imamla birlikte birinci ve üçüncü rek'ati, ikinci grubunsa sadece ikinci rek'ati imamla birlikte kılabileceğini anlayınca da bu görüşten vazgeçmiştir.

Sevri dedi ki: "İmam mukim olup cemaate öğle namazını kıldıracaksa, ilk gruba iki rek'at, ikinci gruba da iki rek'at kıldırır. Namazı, her biri kendi başına bir rek'at kılacak şekilde iki grup arasında taksim etmez."

Sevri'nin bu görüşü, başka bir açıdan da usûle aykırıdır. Şöyle ki: Bu durumda birinci grubun namazı tamamlamasına kadar imamın kıyamda durması emredilmiş olmaktadır ki, Mâlik ve Şafiî'nin görüşlerini açıklarken söylediğimiz gibi bu, usûle aykırıdır. Doğrusunu Allah bilir.

Düşmanla Çatışma Halinde Namazın Kılınışı Hakkında Fakihlerin İhtilafı

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Düşmanla çatışma halinde namaz kılınmaz. Namazdayken düşmanla çatışan kimsenin namazı bozulur."

Mâlik ve Sevri dediler ki: "Çatışmadan dolayı rükûya eğilemeyen kimse her rükûun yerine bir tekbir getirir."

Şafiî dedi ki: "Namazdayken kılıçla veya mızrakla bir darbe vurmakta sakınca yoktur. Ama bu kılıç ve mızrak darbeleri peşpeşe olur veya uzun süren bir harekette bulunulursa, bunu yapanın namazı bozulur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Çatışmanın namazı bozacağının delili şudur: Önce de anlattığımız gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birkaç yerde korku namazı kılmıştır. Ama Hendek savaşında gece ilerleyinceye kadar dört vakit namazı kılamamış ve şöyle buyurmuştu:

(مَلَأَ اللَّهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنْ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى)

"Onlar bizi orta namazdan (ikindi namazından) alıkoydukları gibi, Allah da evlerini ve mezarlarını ateşle doldursun."[86]

Böyle dedikten sonra kılamamış olduğu namazlarını tertip üzere kaza etti. Çatışmanın kendisini namazdan alıkoyduğunu bildirdi. Çatışma anında namaz kılmak caiz olsaydı, çatışmanın olmadığı korku ortamında namazı terketmediği gibi, çatışma durumunda da terketmezdi. Hendek savaşından önce korku ortamlarında da namazın kılınması farzdı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Zâtü'r-Rikâ' mevkiinde korku namazı kılmıştı.

Muhammed b. İshak ile Vakıdi'nin anlattıklarına göre Zâtü'r-Rikâ' gazvesi, Hendek savaşından önce olmuştur. Böylece çatışma durumunun namaza aykırı olduğu böyle bir durumda kılınan namazın sahih olmayacağı ispatlanmış oldu. Şunu da belirtmeliyiz ki çatışma, namaza aykırı bir fiil olduğuna ve korku durumu olmadan bu şekilde namaz kılmak

86 İbn Mâce, Mevakitu's-Salât, 6

sahih olmadığına göre, korku halinde kılınan namazla korku hali dışında kılınan namazın hükmünün aynı olması gerekir. Abdestsizlik, konuşma, yeme, içme ve namaza aykırı diğer fiiller, korku dışında da korku halinde de namazı bozarlar. Bu fiillerden sadece yürümek namazda mübah kılınmıştır. Zira önce de açıkladığımız gibi her halûkârda yürümek namazı bozmaz. Kaldı ki yürümenin namazı bozmayacağı hususunda fakihler icma etmişlerdir.İcmadan dolayı biz de yürümenin namazı bozmayacağını kabul ettik. Ama yürüme dışında namaza aykırı olan diğer fiiller asli hükmü üzere kalmış olup işlenmeleri durumunda namaz bozulur.

(فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ)

"İçlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar."

Muhtemeldir ki silahlarını yanlarına almaları emredilenler, imamla beraber olan gruptur. Düşman karşısında duran grubun kastedilmiş olması da muhtemeldir.Çünkü ayette düşman karşısında duranlara dönen gizli bir kelime vardır. Bu gizli kelime, ayetin devamında açığa çıkmaktadır.

Şöyle ki:

(وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ)

"Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar."

Anlattıklarımızın doğruluğunun başka bir delili de şudur: İmamla birlikte namaz kılan grubun, silahlarını yanlarına almaları emredilmiştir. Bunlar için, "İhtiyatlı bulunsunlar" denilmemiştir. Çünkü düşman karşısında durup bunları koruyan ve henüz namazlarını kılmamış olan bir grup vardır. Bunların yerine de onlar tedbir almışlardır. Bunun devamında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ)

"Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar."

(فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ)

"İçlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar" ibaresi ile, imamın beraberindeki grubun kastedildiğine iki yönden delil vardır:

1-İkinci gruptan bahsedildiğinde (وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ) **"İhtiyatlı** bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar" denilmektedir. Baştan itibaren silahlarını yanlarına almakla emrolunmuş olsalardı, bu emir başta verilir ve öylece yetinilirdi.

2-"İhtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar" ifadesinde ihtiyatlı olmaları ve silahlarını yanlarına almalarına dair iki emir birden verilmiştir. Çünkü ilk grup namazda olduğu halde düşmanın karşısına geçmiştir. Bu da düşmanın onlara saldırmakta daha fazla tamahlanmasına yolaçar. Çünkü bu durumda her iki grup namazdadır. Bu, **"silâhlarını yanlarına alsınlar"** ifadesiyle ilk grubun kastedildiğine delalet etmektedir. Bu da düşman karşısında duran grubun, baştan itibaren namaza dâhil olmadığına, ancak ikinci rek'ate geldiklerinde namaza dâhil olduklarına delalet etmektedir. Bu sebeple hem ihtiyatlı olmaları hem de silahlarını yanlarına almaları emredilmiştir. Çünkü düşman karşısındaki grubun namazda olmaları durumunda düşmanları, onların namazla meşgul olduklarını bildikleri için onlara saldırmaya daha da tamahlanırlar.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Usfan'da öğle namazını kıldırdıktan sonra Halid b. Velid[87] kendi adamlarına şu talimatı vermişti: "Onlara ilişmeyin. Çünkü bundan sonra kılacakları bir namaz daha vardır ki onu, kendi oğullarından daha çok severler. Onu kılarken kendilerine saldırınız!"

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazı kılmıştı. İşte bu sebeple Cenab-ı Allah hem ihtiyatlı olmalarını, hem de silahlarını yanlarını almalarını emretmişti. Bir amel ve hareket sayılan silahı almanın namazda caiz olması, amel-i yesirin yani az bir amelin namazda muaf olduğuna delalet etmektedir.

87 Halid b. Velid o zaman henüz Müslüman olmamış ve müşriklerin askerlerine kumanda etmekteydi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ
وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً)

"İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar."

Müslümanların namazla meşgul olmaları durumunda müşriklerin onlara saldırma niyetinde oldukları haber verilmektedir. Yüce Allah, Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumdan haberdar etmekte, Müslümanların da müşriklere karşı ihtiyatlı olmalarını emretmektedir.

Yüce Allah buyurdu ki:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ
مَرْضَى اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ)

"Yağmurdan zahmet çekerseniz ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın)."[88]

Bu ayette hastalık, çamur ve balçık gibi zorluk ve meşakkatlerin olması durumunda silahların bırakılmasının mübah olduğu bildirilmektedir. Yüce Allah burada yağmurun verdiği eziyetle hastalık eziyetini aynı seviyede tutmuş, her iki durumda da silahların bırakılmasına ruhsat tanımıştır. Bu da hasta kimsenin namazını ima ile kılmasının caiz oluşu gibi, çamurlu ve balçıklı bir ortamda bulunan kimsenin de rükû ve secdeyi yapamaması durumunda namazını ima ile kılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü önce de anlattığımız gibi Yüce Allah, yağmurdan kaynaklanan eziyetle hastalıktan kaynaklanan eziyetleri birbirine eşit kılmıştır. Ama bununla birlikte yine de düşmana karşı ihtiyatlı olunmasını ona karşı gafil kalınmamasını, saldırı olursa hemen alabilecekleri şekilde silahlarının kendi yakınlarında bulundurulmasını emretmiştir.

88 Nisâ, 4/102

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَاماً وَقُعُوداً وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً ﴿١٠٣﴾﴾

103-"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Bu ayetten başka yerlerde de Yüce Allah "zikr" kelimesini yalın olarak kullanmış ve onunla, şu ayette de olduğu gibi namazı kastetmiştir.

﴿اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ﴾

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler."[89]

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, insanların mescitte bağrışıp çağrıştıklarını görünce "Bu ne çirkinlik!" demiş, onlar da şöyle karşılık vermişlerdi:

"Yüce Allah, 'Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler' buyurmamış mı?"

Abdullah *radıyallahu anh* ise onlara şu cevabı vermişti: "Yüce Allah, ayetteki "zikir" kelimesiyle sadece farz namazları kastetmiştir. Eğer ayakta kılamazsan oturarak, oturarak kılamazsan yan üzeri yatarak kılarsın."[90]

﴿اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ﴾

89 Âl-i İmrân, 3/191

90 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/212

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikreder**ler"** ayetindeki zikir kelimesiyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu Yüce Allah'ın, namazı ayakta kılamamaları durumunda oturarak, oturarak kılamamaları durumunda yan üzeri yatarak kılmaları hususunda hastalara tanıdığı bir ruhsattır.

Zikir İki Şekilde Olur. Efdal Olanı Kalben Yapılanıdır. O da Allah'ın Azamet ve Celali üzerinde Tefekkür Etmektir.

Bu ayette (Âl-i İmrân,3/191)geçen "zikir" kelimesiyle namaz kastedilmiştir. Çünkü namaz kılmak, Yüce Allah'ı zikretmektir. Ayrıca namazda farz ve sünnet olan zikirler de vardır.

(فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ)

"Namazı kıldınız mı Allah'ı zikredin**"** ayetindeki zikir ise namaz değildir. Lâkin bu zikir de iki şekilde olur. Ya kalben Allah zikredilir. Bu, Allah'ın azamet, celal ve kudretini, yarattığı ve meydana getirdiği şeylerdeki varlık ve hâkimiyetinin, sanatının, güzelliğinin delillerinidüşünüp tefekkür etmektir. Ya da O'nu dil ile tazim edip eksikliklerden münezzeh ve mukaddes olduğunu söyleyerek zikretmektir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Aklını yitirenden başka hiçbir kimsenin zikri terketmede mazereti kabul edilmez. Yukarıda geçen iki zikrin en şerefli ve üstün mertebeli olanı, birincisidir. Bu zikirle namazın kastedilmediğinin delili, namazın kılınmasından sonra bu zikrin yapılmasının emredilmiş olmasıdır:

(فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ)

"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı zikredin."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ ۚ إِنَّ الصَّلٰوةَ
كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

"Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."[91]

Hasan, Mücahid ve Katade'nin bu ayetle ilgili olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "İkamet ettiğiniz yurdunuza döndüğünüzde namazı kasretmeksizin tam kılın."

Süddi ve başkaları dediler ki: "Yürüme pozisyonunda veya binek üzerinde olmaksızın, rükû ve secdeyi tam yaparak namazı kılmanız gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا
مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا)

"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur"[92] ayetindeki kasrı, dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılma şeklinde te'vil edenler, (فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ) **"Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın"** ayetini de, korku halinin ve seferiliğin sona ermesi durumunda dört rek'atlı namazları tam kılma şeklinde te'vil ederler. Ama mezkûr kasr kelimesini, namazı ima ile kılma veya namazdayken yürüme gibi namazın şekliyle ilgili olarak te'vil edenler, (فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ) **"Namazı tam olarak kılın"** ayetini, korku halinden önceki gibi namazı bilinen tam şekliyle kılma emri olarak kabul ederler. Doğrusunu Allah bilir.

Namaz Vakitleri Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

91 Nisâ, 4/103
92 Nisâ, 4/101

"Namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(إِنَّ لِلصَّلَاةِ وَقْتًا كَوَقْتِ الْحَجِّ)

"Namazın vakti olduğu gibi haccın da bir vakti vardır."[93]

İbn Abbas, Mücahid ve Atiyye, "Haccın kesinleşmiş bir vakti vardır" dediler.

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği de rivayet edilmiştir:"Haccın aşamalı bir vakti vardır. Her bir aşama geçince diğeri gelir."

Zeyd b. Eslem'in de buna benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet namazın farz kılınışını ve vakitlerini içermektedir. Zira ayette geçen (كِتَابًا) kelimesi namazın farz kılındığı anlamına gelmektedir. (مَوْقُوتًا) kelimesiise namazın bilinen belli vakitlerde kılınması gerektiği manasına gelmektedir. Bu ayette namaz vakitleri mücmel bırakılmış, ancak Kitab'ın başka yerlerinde başlangıç ve son sınırlaması yapılmaksızın vakitlerle ilgili açıklama yapılmıştır. Yüce Allah, vakitlerin sınır ve miktarını Peygamberi'nin *sallallahu aleyhi ve sellem* beyanlarıyla açıklığa kavuşturmuştur.

Namaz vakitleri Kur'an'da şöyle açıklanmıştır:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl."[94]

93 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/275

94 İsrâ, 17/78

Mücahid, bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) Öğle namazının vakti güneşin göğün orta yerinden batıya kayması anı demektir. (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) Akşam namazı için gecenin belirmeye başlaması demektir."

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet edildiğine göre (دُلُوك) kelimesi, güneşin zevali anlamına gelmektedir. Ebu Vail'in rivayetine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* bu kelime, güneşin batması anlamına gelmektedir demiştir. Ebu Abdurrahman es-Sülemi'nin benzer bir ifade kullandığı rivayet edilmştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki (دُلُوك) kelimesini, güneşin zevali ve batması olarak iki manaya te'vil ettiklerine göre demek ki bu kelime, güneşin hem zevali hem de batması anlamına gelebilir. Eğer öyle olmasaydı selef uleması bunu iki manaya te'vil etmezlerdi. (دُلُوك) kelimesi sözlükte meyletmek manasına gelmektedir. (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ise güneşin meyletmesidir. Bazen zevale doğru meyleder. Bazen de batmaya meyleder. Güneşin meyletmesinin vaktin evveli olduğunu anlamış bulunmaktayız. (غَسَقِ الَّيْلِ)**"Gecenin karanlığının belirmeye başlaması"** ifadesi ise vaktin sonudur.Ayette (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) **"Gecenin karanlığının belirmeye başlamasına kadar"** denilmektedir. Bilindiği gibi öğle namazının vakti, gecenin karanlığına bitişmez. Çünkü ikisinin arasında ikindi namazının vakti vardır. Kuvvetli olan görüşe göre burada (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle güneşin batmaya meyletmesi kastedilmiştir. (غَسَقِ الَّيْلِ) ile de karanlığın yoğunlaşması kastedilmiştir. Çünkü akşam namazının vakti, gece karanlığının yoğunlaşması anına bitişmekte ve vakit burada sona ermektedir. Bununla beraber (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle güneşin zevale meyletmesinin kastedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü güneşin zevalinden gecenin kararmaya başlaması arasında öğle, ikindi ve akşam namazlarının vakitleri vardır. Bu da zeval vaktinden gecenin kararmaya başlaması anına kadar devam eden vakitte mutlaka namaz vakti bulunduğunu ifade etmektedir. Bu vakte öğle, ikindi ve akşam namazları girer. Bununla yatsı namazının da kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü şu ayette olduğu gibi gaye/sınır da bazen hükme dâhil olur.

(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."[95]

Burada her ne kadar dirseklere kadar denilse de kastedilen, "dirseklerle beraber ellerinizi yıkayın"dır.

(حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yıkanıncaya kadar."[96]

Burada da namaz kılabilmek için yıkanmanın tamamlanmış olması şarttır. (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesinin güneşin zevale meyletmesi olarak manalandırılması durumunda dört namazın vakti zeval ile gecenin karanlığının yoğunlaşması arasına sığmış olur. Sonra ayette (وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ) **"Bir de sabah namazını kıl"** buyrulmuştur. Böylece mezkûr ayet beş namaz vaktini içermiş olmaktadır. Bu, zahir olan bir manadır. Sabah namazının yalnız olarak zikredilmiş olması da buna delalet etmektedir. Çünkü onunla öğle namazı arasında, farz namaz vakti olmayan bir vakit vardır. Yüce Allah, zeval vaktinden yatsı vaktine kadar kılınan namazlar için vakit olduğunu açıklamış, sabah namazını ise yalnız olarak zikretmiştir. Çünkü sabah namazıyla öğle namazları arasında namaz vakti olmayan bir fasıla vakti vardır. (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle güneşin batmaya meyletmesi murad edilmişse bu ayetle sadece iki namazın yani akşam ve sabah namazlarının vaktini açıklamak da kastedilmiş olabilir. Çünkü ayetin devamında (وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ) **"Bir de sabah namazını kıl"** buyrulmaktadır. Önce de açıkladığımız gibi beş vakit namaz da kastedilmiş olabilir. Sadece öğle, akşam ve sabah namazlarının kastedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) ayette her ne kadar "Gecenin karanlığının belirmeye başlamasına kadar" denilmekteyse de (اِلٰى) edatı beraberlik anlamını da taşıdığı için ayetin manası şöyle olabilir:"Gecenin karanlığının belirmeye başlamasıyla beraber namaz kıl." Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

---

95 Mâide, 5/6

96 Nisâ, 4/43

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلَى اَمْوَالِكُمْ)

"Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin."[97]

Ayetteki (اِلَى) edatı (مَعَ) anlamına gelmektedir. Bu durumda (غَسَقِ الَّيْلِ) ifadesiyle akşam namazının vakti kastedilmiş olmaktadır. Yatsı namazının vaktinin kastedilmiş olması da mümkündür.

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir:" (دُلُوكِ الشَّمْسِ) Güneşin zevalinden batmasına ve gece karanlığının belirmesine kadar geçen zamandır."

İbn Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "(دُلُوكِ الشَّمْسِ) Güneşin batmasından gece karanlığının belirmesine ve batı ufkundaki kırmızılığın kaybolması anına kadar geçen zamandır."

Yine Abdullahb. Mesud'un *radıyallahu anh* , güneş battığında "(غَسَقِ الَّيْلِ) işte budur" dediği rivayet edilmiştir.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*, "(غَسَقِ الَّيْلِ), güneşin batmasıdır" dediği rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "(غَسَقِ الَّيْلِ), akşam ve yatsı namazlarıdır."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "(غَسَقِ الَّيْلِ) yatsı namazıdır."

Ebu Cafer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقِ الَّيْلِ), gecenin yarılanmasıdır."

Mâlik'in bildirdiğine göre Davud b. Husayn, bir habercinin kendisine İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini naklettiğini rivayet etmiştir: "(غَسَقِ الَّيْلِ) gecenin ve karanlığının bir araya gelmesi (karanlığın yoğunlaşması) dır." Bu ayetin, namaz vakitleriyle ilgili olarak anlatmış olduğumuz manalara ihtimali vardır.

97 Nisâ, 4/2

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ)

"(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl."[98]

Amr, **"Gündüzün iki tarafı"** ifadesiyle ilgili açıklamada bulunan Hasan'ın, "İki taraftan biri sabah namazı, diğeri ise öğle ve ikindi namazlarıdır"; "gecenin gündüze yakın vakitlerinde" ifadesiyle de akşam ve yatsı namazlarının kastedildiğini söylediğini rivayet etmiştir. Buna göre mezkûr ayet, beş namazın vaktini içermiş olmaktadır.

Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(اَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ) **'Gündüzün iki tarafı'** ifadesiyle sabah ve ikindi namazları kastedilmiştir.

Leys'in bildirdiğine göre Ebu İyaz, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şu ayet, namaz vakitlerini bir arada açıklamıştır:

(فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ)

"Öyle ise akşama girdiğinizdeAllah'ı tesbih edin."[99]

Bu ifadeyle akşam ve yatsı namazları; (وَحِينَ تُصْبِحُونَ) **"Sabaha kavuştuğunuzda,"** bununla sabah namazı; (وَعَشِيًّا) **"Gündüzün sonunda"** bununla ikindi namazı, (وَحِينَ تُظْهِرُونَ) **"ve öğle vaktine girdiğinizde"** bununla da öğle namazı kastedilmiştir. Hasan'ın da benzer ifadeler kullandığı rivayet edilmiştir.

Ebu Rezin, (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ)**"Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tesbih et"**[100] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

98 Hûd, 11/114
99 Rûm, 30/17
100 Kâf, 50/39

"Ayetteki 'tesbih et' sözüyle farz namazlar kastedilmiştir."

Yine İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۚ وَمِنْ
آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى)

"Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki hoşnut olasın."[101]

"Bu ayet de namaz vakitlerini ele almaktadır."

Bu ayetlerin hepsi, sınırlarını belirlemeksizin namaz vakitlerinden bahsetmektedirler. Sadece (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesi, zeval vaktinden sonra öğle namazı vaktinin başladığını bildirmektedir. Zeval ve gurup vakitleri zaten bilinmektedir.(إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesinde ise vaktin sona erdiği, başka manalara ihtimali olmayacak şekilde kesin olarak açıklığa kavuşturulmuş olmamaktadır. (حِينَ تُمْسُونَ) ifadesiyle eğer akşam namazı kastedilmişse, bu bilinen bir şeydir. Aynı şekilde (وَحِينَ تُصْبِحُونَ) ifadesiyle de sabah namazı kastedilmişse bu da bilinmektedir. Çünkü sabah namazının vakti malumdur. (طَرَفَيِ النَّهَارِ) **'Gündüzün iki tarafı'**ifadesinde, öğle ve ikindi namazlarının kastedilmiş olması ihtimali olduğundan dolayı vaktin sınırları belirlenmiş değildir. Çünkü gündüzün ortası, zeval vaktidir. İkinci yarısı, gündüzün bir tarafıdır. Aynı şekilde ilk yarısı da bir tarafıdır. Buna göre 'Gündüzün iki tarafı' ifadesiyle ikindi namazının kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü günün sonu, günün bir tarafıdır. Hatta bu ifadeyle öğle namazının değil, ikindi namazının kastedilmiş olması daha da uygundur. Çünkü bir şeyin tarafı yani ucu, ya başlangıcında ya da sonunda olur. Ortalarındaki bir yerin o şeyin tarafı olması, uzak bir ihtimaldir. Ancak Amr'dan yaptığı bir rivayette Hasan, (طَرَفَيِ النَّهَارِ) **'Gündüzün iki tarafı'** ifadesiyle öğle ve ikindi namazlarının kastedildiğini söylemiştir. Yunus'un bir rivayetine göre Hasan, bununla ikindi namazının kastedildiğini söylemiştir ki, ayetin

101 Tâ hâ, 20/130

manasına uygun olan da budur. Bilindiği gibi elbisenin etek kısmına taraf denmektedir. Bele yakın kısmına taraf denmemektedir.

Bu ayetler vakit namazlarının sayısına delalet etmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى)

"Namazlara ve orta namaza devam edin."[102]

Bu ayet, vakit namazlarının tekli sayıda olduğuna delalet etmektedir. Çünkü çiftli sayıdaki şeylerin ortası olmaz. Farz namazların günde beş vakit olduğu, Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir olarak gelen hadislerle ve ümmetin de ondan sözlü ve fiili olarak yapmış olduğu nakillerle sabittir.

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* ile Ubade b.Samit'in *radıyallahu anh*, Mirac hadisinde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıkları rivayette anlattıklarına göre kendisi elli vakit namaz kılmakla emrolunmuş, rabbinden sürekli bunu hafifletmesini dilemesi üzerine nihayet beş vakitte karar kılınmıştır. Bize göre bu, beş vakit namaz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tercihine bağlı olarak farz kılınmıştır. Çünkü farz kılınan bir şeyi yapma imkânı elde edilemeden neshedilmesi mümkün değildir. Bunu usûlü'l fıkh adlı eserde açıklamış bulunmaktayız. Günlük farz namazların beş vakit olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Seleften bir grup ulema, vitrin vacip olduğunu söylemişlerdir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Her ne kadar vacipse de farz değildir. Çünkü farz, vacipliğin en üst mertebesindedir. Namaz vakitlerinin beyanına ilişkin Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir hadisler rivayet edilmiştir. Ümmet bunların bazısı üzerinde ittifak, bazısı üzerinde ise ihtilaf etmişlerdir.

Sabah Namazının Vakti

Sabah namazının vaktinin ufukta yatay olarak meydana gelen aydınlığın ortaya çıkması, yani ikinci fecrin doğmasıyla başladığı hususunda ihtilaf yoktur.

---

102 Bakara, 2/238

Süleyman et-Teymi'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(«لَيْسَ الْفَجْرُ أَنْ يَقُولَ هَكَذَا وَهَكَذَا» وَضَرَبَ يَدَهُ
وَرَفَعَهَا «حَتَّى يَقُولَ هَكَذَا» وَفَرَّجَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem avucunu yumup parmaklarıyla ufkun üst tarafına işaret ederek, ***"Fecrin doğması böyle ve böyle değildir"*** *dedi. Parmaklarının arasını açarak yatay bir şekilde ufku göstererek* "Şu şekilde doğmasıdır" *dedi."*[103]

Kays'ın bildirdiğine göre babası Talk *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُوا واشْرَبُوا، ولا يَهِيدَنكُمُ السَّاطِعُ المُصْعِدُ،
فَكُلوا واشْرَبُوا حتى يعترِضَ لكُمُ الأحْمَرُ)

"Yiyiniz, içiniz. (Ufuktaki) dikey aydınlık (fecr-i kâzip) sizi (sahur yemekten alıkoyup ta) tedirgin etmesin. (Ufuktaki) kızıllık size görününceye kadar yiyiniz, içiniz."[104]

Süfyan'ın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْفَجْرُ فَجْرَانِ فَجَرٌ يَحْرُمُ فِيهِ الطَّعَامُ وَيَحِلُّ فِيهِ الصَّلَاةُ،
وَفَجَرٌ يَحْرُمُ فِيهِ الصَّلَاةُ وَيَحِلُّ فِيهِ الطَّعَامُ)

"Fecir iki tanedir. Bir fecirde (oruç tutacak olanlar için) yemek yemek haramdır. Namaz kılmak ise helal olur. Bir fecir de vardır ki onda namaz kılmak haramdır. Yemek yemek ise helaldir."[105]

---

103 İbn Hibban, Sahih: 8/246

104 Ebu Davud, Savm, 17

105 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/555

Namaz vakitleriyle ilgili hadiste Nafi b. Cübeyr *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayetle şöyle demiştir:

"Cebrail aleyhissellem, Beyt'in yanında Peygamber'e sallallahu aleyhi ve sellem imamlık yaptı. Birinci günde fecir/tanyeri ışıldayıp oruç tutacak olanın yeme ve içmesi haram olduğu anda sabah namazını kıldı. Bu, sabah namazının ilk vaktiydi."[106]

Bu konuda mütevatir hadisler rivayet edilmiş ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri de ittifak etmişlerdir. Sabah namazının son vakti ise bütün fakihlere göre güneşin doğuşudur.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sabah namazının ilk vakti, ortalığın henüz karanlık, yıldızların da sık vaziyette görülmekte olduğu vakittir. Son vakti ise ortalığın aydınlandığı vakittir."

Mâlik böyle demekle muhtemelen sabah namazının müstehap olduğu vakti kastetmiştir. Sabah namazının ortalığın aydınlanmasından sonrasına ve güneşin doğuşunun öncesine geciktirmeninse kazaya bırakmak değil ama mekruh olduğunu söylemeyi kastetmiştir.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(وَقْتُ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِمَالَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ)

"Sabah namazının vakti fecr (-i sadık)ın doğuşundan itibaren başlar, güneş doğmadıkça devam eder."[107]

Ameş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ لِلصَّلاَةِ أَوَّلاً وَآخِرًا، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الفَجْرِ حِينَ
يَطْلُعُ الفَجْرُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ)

106 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/340
107 Müslim, Mesacid, 173

"Namaz (vaktin)in evveli ve sonu vardır. Sabah namazı vaktinin evveli, fecrin doğduğu zamandır. Vaktinin sonuysa, güneşin doğuş zamanıdır."[108]

Yine Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ)

"Güneş doğmadan sabah namazının bir rekâtına kavuşan kişi, sabah namazına kavuşmuş olur."[109]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazın bu kadarlık vaktine yetişen kimseyi namazın tamamını kılmakla yükümlü kılmıştır. Tıpkı âdetliyken vakit namazının bir rek'atini kılacak kadar vakit kalmışken temizlenen kadının, büluğa eren çocuğun ve İslam'a giren gayr-ı müslimin o namazın tamamını kılmakla yükümlü olması gibi. Böylece sabah namazının vaktinin güneşin doğuşuna kadar devam ettiği ispatlanmış oldu.

Öğle Namazının Vakti

Öğle namazı vaktinin başlangıcı, güneşin zevalinden sonra başlar. İlim ehli kimseler arasında bu hususta ihtilaf yoktur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ)

"Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tespih edin."[110]

(أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevali vaktinde namazı kıl."[111]

---

108 Tirmizi, Salat, 114

109 Buhâri, Mevakit, 28; Müslim, Mesacid, 163; Muvatta, Vukut, 5; Tirmizi, Salat, 137

110 Rûm, 30/18

111 İsrâ, 17/78

Ayetteki (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesinin, güneşin hem zevali hem de batması anlamına gelmesinin muhtemel olduğunu daha önce açıklamıştık. Dolayısıyla bu ayet hem öğle hem de ikindi namazlarını kılma emrini içermekte ve bu namazların vakitlerinin başlangıç zamanını açıklamaktadır.

Öğle namazı vaktinin sünnette bildirilmesine gelince bu konuda İbn Abbas, Ebu Said, Cabir, Abdullah b. Ömer, Büreyde el-Eslemi, Ebu Hureyre ve Ebu Musa (Allah hepsinden razı olsun)Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayetlerde bulunmuşlardır.

Namaz vakitleriyle ilgili bu rivayetlerde Cebrail'in *aleyhissellem* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* imamlık yaptığı, güneşin zevali vaktinde öğle namazını kıldırdığı anlatılmaktadır.

Bazı rivayetlerde ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair ifadelerine yer verilmektedir. Şöyle ki:

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ)

"Öğle vaktinin başlangıcı, güneşin zevale erdiği zamandır."[112]

Bunlar meşhur rivayetlerdir. Bunların senedini ve metnini burada uzun uzadıya nakletmek istemiyorum. Böylece öğle namazı vaktinin başlangıcı Kitap, sünnet ve icma-ı ümmetle bilinmiş olmaktadır.

Öğle namazının vaktinin sonuna gelince bu konuda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bununla ilgili olarak Ebu Hanife'den üç rivayet gelmiştir. Şöyle ki:

1-Eşyanın gölgesi, iki katından az iken öğle namazının vakti sona erer.

2-Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanifeden yaptığı rivayete göre eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olunca vakit sona erer.

3-Eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı kadar olunca vakit sona erer. "el-Asl" adlı eserde yer alan rivayet, budur.

---

112 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/149

Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, hasan b. Ziyad, Hasan b. Salih, Sevri ve Şafiî dediler ki: "Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda öğle namazının vakti sona erer."

Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Öğle ve ikindi namazlarının vakti, güneşin batmasına kadar devam eder."

Eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olunca öğle namazı vaktinin sona ereceği görüşünde olanlar, (وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ) **"(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında namaz kıl"**[113] ayetini delil göstermektedirler. Bu da ikindi namazının, eşyanın gölgesinin kendi boyunun iki katına varmasından sonra kılınmasını gerektirmektedir. Çünkü gurûb vaktine yaklaşıldıkça günün geri kalan kısmına taraf/uç demek daha da uygun olur. Eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olduğunda ikindi namazının vakti başladığına göre,ondan öncesi öğle namazının vaktidir.

Zira A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلَاةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ
وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتَ الْعَصْرِ)

"Şüphesiz öğle namazı vaktinin başlangıcı, güneşin zevale erdiği andır. Vaktinin sonu ise ikindi vaktinin giriş anıdır."[114]

Şu ayetin zahiri de buna delalet etmektedir:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl."[115]

113 Hûd, 11/114
114 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/552
115 İsrâ, 17/78

(دُلُوك) kelimesinin güneşin zevali manasına gelme ihtimali olduğunu beyan etmiştik. (دُلُوك) kelimesiyle eğer bu mana kastedilmişse ayetin zahiri, öğle namazı vaktinin güneşin batışı anına kadar devam etmesi icab eder. Yalnız eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katına varınca öğle namazı vaktinin sona erdiği sabit olduğuna göre, öğle namazı vaktinin gölgeler eşyanın boyunun iki katına ulaştığı anda sona ermesi gerekir. Kuvvetli görüş de böyledir. Bunun sünnetteki delili, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış olduğu şu rivayettir:

(إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلِ مَنْ خَلَا مِنْ الْأُمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ
وَمَغْرِبِ الشَّمْسِ وَمَثَلُكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَمَثَلِ رَجُلٍ
اسْتَعْمَلَ عُمَّالًا فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ عَلَى قِيرَاطٍ
فَعَمِلَتْ الْيَهُودُ فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ إِلَى الْعَصْرِ عَلَى
قِيرَاطٍ فَعَمِلَتْ النَّصَارَى ثُمَّ أَنْتُمْ تَعْمَلُونَ مِنْ الْعَصْرِ إِلَى الْمَغْرِبِ
بِقِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ قَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ عَمَلًا وَأَقَلُّ عَطَاءً قَالَ هَلْ
ظَلَمْتُكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ قَالُوا لَا قَالَ فَذَاكَ فَضْلِي أُوتِيهِ مَنْ شِئْتُ)

"Sizden önce geçmiş ümmetlerin eceline göre sizin eceliniz (ümmet olarak bu dünyadaki vadeniz), ikindi namazıyla güneşin batışı arasındaki zaman kadardır. Sizinle Yahudi ve Hristiyanların misali, işçi çalıştıran bir adamın misali gibidir. Adam, 'Kim öğleye kadar bir ölçek karşılığında benim için çalışır?' der; Yahudiler (onun için bir ölçek) karşılığında çalışırlar. Sonra adam 'Kim öğleden ikindiye kadar bir ölçek karşılığında benim için çalışır?' der; Hristiyanlar (onun için bir ölçek) karşılığında çalışırlar. Sonra siz ikindiden güneş batıncaya kadar iki ölçek, karşılığında çalışırsınız. Onlar, 'Biz daha çok çalıştığımız halde daha az ücret aldık.' derler. Yüce Allah, 'Hakkınız size eksik mi verildi?' der. Hayır, demeleri üzerine Yüce Allah, 'Bu benim lütfumdur. Dilediğime veririm' der."[116]

116 Buhari, Fezail, 17

Bu rivayet, bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir:

1-'Sizden önce geçmiş ümmetlerin eceline göre sizin eceliniz (ümmet olarak bu dünyadaki vadeniz), ikindi namazıyla güneşin batışı arasındaki zaman kadardır' ifadesiyle ikindi namazının vaktinin kısa olduğu bildirilmek istenmiştir.

Başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ)

"(İşaret parmağıyla orta parmağını göstererek) Ben ve kıyamet şu ikisi gibi (birbirine yakın) iken Peygamber olarak gönderildim."[117]

Başka bir rivayette de yine iki parmağını göstererek **"şu ikisinin arası kadar birbirimize yakın iken"** ifadesini kullanmıştır. Bu hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, dünyanın kalan ömrünün, işaret parmağının orta parmağından kısalığı kadar bir süre kaldığını bildirmiştir. Bu süre de dünyanın toplam ömrünün yedide birinin yarısı kadar takdir edilmiştir. Böylece ispatlanmış oluyor ki Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* celimizi bizden önceki ümmetlerin eceline kıyasla kısalık bakımından ikindi vaktine benzettiğine göre, ikindi vakti, eşyanın gölgesi kendi boyunun bir katı olduğu andan itibaren başlamış olmamaktadır. Çünkü o andan itibaren başlayacak olursa, hadiste anlatılmak istenen süreden daha fazla olur. Şu halde bu hadis ikindi vaktinin, eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olduktan sonra başladığına delalet etmektedir.

2-Mezkûr vakitlerde yapılan çalışmayla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bizlerle Yahudi ve Hristiyanlar hakkında vermiş olduğu örnekte anlatıldığına göre Yahudilerle Hristiyanlar kızarak 'Biz daha çok çalıştığımız halde daha az ücret almaktayız' demişlerdi. Eşyanın gölgesi kendi boyunun bir katı olduğu andan itibaren ikindi vakti girmiş olsaydı Hristiyanlar Müslümanlardan daha uzun bir süre çalışmış olmayacaklardı. Aksine Müslümanlar onlardan daha fazla çalışmış olacaklardı. Zira eşyanın gölgesinin kendi boyunun bir katına vardığı andan güneşin

117 Müslim, Cum'a, 13

batışına kadar geçen zaman aralığı, zeval vaktinden eşyanın gölgesinin kendi boyunun bir katına varmasına kadar geçen zaman aralığından daha fazladır. Böylece ikindi vaktinin öğle vaktinden daha kısa olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hadiste, Yahudilerle Hristiyanların vakitlerinin Müslümanların vakitlerinden daha uzun olduğunu ifade etmek istemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudilerle Hristiyanların sürelerinin toplamından bahsetmemiş, aksine her birinin süresinden ayrı ayrı bahsetmiştir. Hadiste de görüldüğü gibi 'Biz daha çok çalıştığımız halde daha az ücret almaktayız' demişlerdir. İki milletin ücretinin toplamı Müslümanlarınkinden daha az değildir. Çünkü her ikisinin toplam ücreti Müslümanların aldığı ücret kadardır.

Söylediklerimizin doğruluğuna şu hadis de delalet etmektedir. Urve'nin bildirdiğine göre Beşir b. Ebi Mesud'un babası, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Cebrail aleyhissellem Peygamber'e sallallahu aleyhi ve sellem (imamlık yaptığı) ikinci günde, her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olduğu vakitte gelip "Kalk, öğle namazını kıl" demiştir."[118]

Eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olmasından sonraki vakit ikindi vakti olsaydı, bu durumda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazını asıl vaktinden sonraya tehir etmiş olurdu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Abbas, Cabir ve Ebu Said'in (Allah hepsinden razı olsun) rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (Cebrail aleyhisselam'ın kendisine imamlık ettiği) ilk günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazını kılmıştır. Bu da ikindi namazı vaktinin, eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda girmesini gerektirmektedir."

---

118 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/250

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste Cebrail'in *aleyhissellem* , hicretten önce Beyt'in kapısının yanındaPeygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* imamlık ettiği bildirilmektedir. Yine o rivayette ikinci günde öğle namazını, dünün ikindi vaktinde kıldığı ifade edilmektedir. Bu da iki gündeki kılmalarına göre öğle namazıyla ikindi namazının vakitlerinin aynı olmasını gerektirmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetindeki bu ifadeyle, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ilk günde öğle namazını kılıp tamamladığı vakitte, ikinci günde ikindi namazını kıldığı ifade edilmek istenmiştir, denilecek olursa, bu iddiaya şöyle karşılık verebiliriz:

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* hadisinde anlatıldığına göre Cebrail *aleyhissellem* ilk günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda gelip "Kalk, ikindi namazını kıl" demiş, ikinci günde de eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda gelip "Kalk, ikindi namazını kıl" demiştir.

Bu hadiste bildirildiğine göre Cebrail *aleyhissellem* , eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduktan sonra Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip namaz kılmasını söylemiştir. Bu da hadisi bu şekilde te'vil edenlerin te'vilini geçersiz kılmaktadır. Hal böyle olunca da şu rivayetlere bakmak gerekmektedir:

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ve Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(وَقْتُ الظُّهْرِ مَا لَمْ يَحْضُرْ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Öğle namazının vakti, ikindi namazının vakti gelmedikçe devam eder."[119]

Ebu Katade, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى)

119 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/282

"Kusur, ancak bir sonraki namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayan kimsededir."[120]

Böylece İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Mesud'un *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatılanların neshedilmiş olduğu ve bunun hicretten önce vukubulduğu, bizim de ifade ettiğimiz gibi sabit olmuştur. Bunun hükmü sabit olsaydı, en son işlenen fiilin öncekini neshetmesi ve en son işlenen fiilin sabit olması gerekirdi. Bu iki fiilden en son işlenen, ikinci günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduktan sonra öğle namazının kılınmasıdır. Bu da eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olmasından sonra da öğle vaktinin devam etmesini gerektirmektedir.

Ebu Musa'nın *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığı rivayette anlatıldığına göre, namaz vakitlerini kendisine soran bir kişiye cevaben Ebu Musa *radıyallahu anh* şöyle cevap vermiştir: ***"Birinci günde Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ikindi namazını güneş henüz sararmamış ve de (batı ufkundan) yüksekte iken kılmıştı."***

Süleyman b. Büreyde de babasının şöyle bir rivayette bulunduğunu nakletmiştir: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***birinci günde ikindi namazını güneş beyaz ve (batı ufkundan) yüksekte iken kılmıştı."***

Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazını kılan kimse için bu ifadeler kullanılmaz.

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste de ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***birinci günde ikindi namazını güneş beyaz ve (batı ufkundan) yüksekte iken kılmıştı"*** denilmektedir.

Zühri'nin ashabının büyüklerinden bir topluluk bu hadisi Urve'den rivayet etmişlerdir. Bunu rivayet edenler arasında Mâlik, Leys, Şuayb, Mamer ve diğerleri de vardır. Eyyub da bunu Utbe'den, Utbe ise Ebû Bekir b. Amr b. Hazm'dan, o da Urve'den rivayet etmiştir. Önce de açıkladığımız gibi bu rivayette güneşin zeval anında eşyanın gölgesinin miktarından bahsedilmektedir.

---

120 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 55

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* hadisi bu iki şekilde rivayet edilmiştir. Birinde anlatıldığına göre ilk günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda Cebrail *aleyhissellem* , Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip "kalk öğle namazını kıl" demiştir. İkinci günde eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı kadar olduğunda gelip "Kalk, ikindi namazını kıl" demiştir.

Zühri'nin Urve'den yaptığı rivayette gölge miktarından bahsedilmemekte, sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ilk günde güneş beyaz ve rengi sararmamış iken ikindi namazını kıldığı anlatılmaktadır.

İkindi namazının erken vakitte kılındığına dair haberler rivayet edilmiştir. Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazının kılınacağını söyleyenler bu haberleri delil olarak ileri sürmektedirler. Bu rivayetlerin hem onların söylediklerine hem de başkalarının görüşlerine delil olma ihtimali vardır. Bu gibi haberlerin, 'ikindi namazının vakti, eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğu anda başlar. Başka zamanda değil' görüşüne delil olması sabit olmaz. Çünkü başka manalara ihtimali olan hadisler delil olamazlar. Bu rivayetlerden biri de Enes'in *radıyallahu anh* hadisidir. Bu hadiste anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ikindi namazını kıldırırdı. Sonra (namaz kılanlardan) biri kalkıp 2-3 mil ötedeki Avali semtine giderdi. Oradakilerin ikindi namazını henüz kılmadıklarını görürdü.

Ebu Vakid el-Leysi'nin bildirdiğine göre Ebu Erva *radıyallahu anh* kendisine şöyle demiştir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte Medine'de ikindi namazını kılar, sonra da yürüyerek Zülhuleyfe'ye gider ve güneş batmadan oraya varırdım."***

Üsame b. Zeyd hadisinde de anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* güneş henüz beyaz ve (batı ufkundan) yüksekte iken ikindi namazını kılardı. Onunla birlikte namazını kılan bir adam da namazdan sonra altı mil mesafedeki Zülhuleyfe'ye yaya olarak gider ve güneş batmadan oraya varırdı.

Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre güneş kendisinin odasındayken ve eşyanın gölgesi belirmedenResûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ikindi namazını kılarmış. Başka bir rivayette "Gölge henüz dönmeden" ifadesi kullanılmıştır.

Bu rivayetlerde vakit belirlemesi ve sınırlaması yoktur. İkindi namazından sonra Medine'nin Avali semtine veya Zülhuleyfe'ye gidildiğini söylemekle namaz vakti hakkında bir belirleme yapılamaz. Çünkü anılan yerlere gitme süresi, kişinin yavaş veya hızlı yürümesine göre değişir.

Şeyhimiz Ebu'l Hasan (rh.a), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisiyle bu hüküm için istidlalde bulunuyordu:

(أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ)

"Öğle namazını serin vakte erteleyiniz. Çünkü sıcaklığın şiddeti, cehennemin kaynamasındandır."[121]

Şunu da belirtmeliyiz ki, eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olmasından sonrası da öğle namazının vaktidir. Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar iken de serin vakte girilmiş olmaz. Hatta yaz mevsiminde sıcağın en şiddetli olduğu zaman, eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olduğu vakittir. Öğle namazı vaktinin eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda sona ereceği görüşünde olanlar,buna cevaben; Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gün ortasında zeval vakti gölge henüz az iken öğle namazını kıldığını söylerler. Sahabeden bazıları öğle namazını güneş altında veya ona yakın bir yerde kılıyordu.Bu nedenle Habbab *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Güneşte ısına taşların sıcaklığından Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şikâyetçi olduk. (Önce) şikâyetimizi kaale almadı. Sonra 'Öğle namazını serin vakte erteleyiniz' buyurdu."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazını, gölgenin dönmesinden sonra kılmalarını sahabeye emretmişti. Öğle namazı vakti, eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda sona erer görüşünde olanlara göre öğle namazının serin vakte ertelenmesi işte budur.

Öğle ve ikindi namazları vakitlerinin güneşin batışına kadar devam edeceğine dair Mâlik'ten rivayet edilen görüşe gelince bu, namaz vakitleri konusunda rivayet edilen hadislerin reddettiği bir görüştür. Çünkü İbn Abbas, Cabir, Ebu Said, Ebu Musa ve diğerlerinin (Allah hepsinden razı olsun) rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ilk günde ilk

121 Buhârî, Mevâkît, 8

vakitlerinde, ikinci günde son vakitlerinde olmak üzere vakit namazlarını iki gün Cebrail *aleyhissellem* ile birlikte kılmış sonra da Cebrail *aleyhissellem* ona, "Bu ikisinin arası namaz vaktidir" demiştir.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(وَقْتُ الظُّهْرِ مَا لَمْ يَحْضُرْ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Öğle namazının vakti, ikindi namazının vakti gelmedikçe devam eder."[122]

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadisin bazı lafızları şöyledir: "Öğle namazı vaktinin sonu, ikindi namazı vaktinin başlangıç anıdır." Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, öğle namazı vaktinin sonunun ikindi vaktinin başlangıç anı olduğunu haber vermesine rağmen bir kimsenin ikindi vaktini öğle namazı vakti yapması caiz olmaz. İnsanlar sabah, akşam ve yatsı namazlarının vakitlerini Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* naklettikleri gibi, öğle ve ikindi namazlarının vakitlerini sözlü ve uygulamalı olarak ondan nakletmişlerdir. Her namazın diğerininkinden ayrı olarak kendine mahsus bir vakti olduğunu onun belirlemesiyle anlayıp bilmişlerdir.

Ebu Katade'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى
يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى)

"Kusur, ancak bir sonraki namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayan kimsededir."[123]

Bir mazereti olmaksızın öğle namazını ikindi vakti girinceye kadar kılmayan kimsenin kusurlu olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Böylece öğle

122 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/282

123 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 55

namazının, aynı şekilde ikindi namazının kendine mahsus bir vakti olduğu, her birinin vaktinin diğerininkinden ayrı olduğu ispatlanmış oldu. İki vakit birlikte iki namaza mahsus olsaydı, herhangi bir mazeret olmaksızın ikindi namazını öğle vaktinde kılmak caiz olurdu. Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarını cem ederek kılmanın bir özelliği de kalmazdı. Mazeret olmaksızın ikindi namazını öğle vaktinde kılmanın caiz olmaması, bu iki namazdan her birinin kendine mahsus vakti olduğuna delalet etmektedir.

﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ﴾

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl"[124] ayetindeki (دُلُوك) kelimesinin zeval vakti olduğu, dolayısıyla zeval vaktinden güneşin batışına kadar devam eden zamanın tamamının öğle namazının vakti olduğuve seleften bir grup ulemadan rivayet olunduğuna göre (غَسَق الَّيْل) ifadesinin, güneşin batması anlamına geldiği ileri sürülerek bu ayet delil gösterilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri, öğle namazının zeval vaktinden itibaren gecenin karanlığına kadar kılınmasının mübah olmasını gerektirmektedir.Ama fukahanın tamamı, ayetten kastedilen mananın bu olmadığı, kişinin öğle namazını zevalden gece karanlığına kadar geçen zaman içinde kılmakta muhayyer olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Böylece bu ayette kastedilenin kılınacak başka bir namaz olduğu, o namazın da ikindi veya akşam namazı olduğu ispatlanmış oldu. Akşam namazı olması, ayetin manasına daha uygun düşmektedir. Çünkü bu namazın vakti, gece karanlığına yani karanlığın yoğunlaştığı zamana bitişiktir.

Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir:

Güneşin zevali esnasında namaz kıl. Gece karardığında da namaz kıl. Bu, öncekinden ayrı bir namazdır. Demek ki bu ayette öğle namazı vaktinin, güneşin batışına kadar devam ettiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

Bu manada Şafiî de Mâlik'e bir bakıma muvafakat etmiş olmaktadır. Çünkü o, "Güneşin batmasından önce Müslüman olan bir kimsenin o gü-

124 İsrâ, 17/78

nün öğle ve ikindi namazlarını kılması gerekir. Aynı şekilde âdetli bir kadın ve ergenlik çağına yaklaşmış bir çocuk o esnada âdetten temizlenir ve çocuk büluğa ererse bunların da o günün öğle ve ikindi namazlarını kılmaları gerekir. Ona göre o dar vakit her ne kadar namaz için ihtiyari vakit değilse de, zaruret ve mazeret vaktidir. Şafiî usûlüne göre yolculuk, hastalık ve benzeri durumlarda iki namazı cem ederek kılmak caizdir. Yani öğle namazı ikindi vaktine ertelenerek ya da ikindi namazı öğle vaktine alınarak iki namaz birlikte kılınır. Cem edilerek kılınan vakit, mazeret ve zaruret durumunda her iki namazın vakti kabul edilir. Bu geçerli bir durumsa öğle namazı vaktinin başlangıcında âdet görmeye başlayan bir kadının, o günün öğle ve ikindi namazlarını kılmakla yükümlü olduğunu söylemek gerekir. Aynı şekilde âdetli bir kadın da ikindi namazı vaktinin sonunda temizlenirse, o günün öğle ve ikindi namazlarını kılması gerekir. Bu kadın, öğle vaktinde âdet görmeye başlayan kadının mazeret sebebiyle öğle ve ikindi namazlarını cem ederek kılabileceği kadar bir vakte kendisi de ulaşmıştır. Böylece diğer durumlarda ikindi vaktinin öğle namazı vaktinden ayrı bir vakit olduğu ispatlanmış oldu. Şu da var ki, ikindi vaktine ulaşan bir kimse, ikindi namazına ilave olarak öğle namazını kılmakla yükümlü değildir.

İkindi Namazının Vakti

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de anlattığımız gibi ikindi namazı vaktinin başlangıcı, fukahanın ihtilafı çerçevesinde öğle namazı vaktinin sona erdiği vakittir. Fukahanın sahih olan görüşüne göre öğle vakti ile ikindi vakti arasında ara bir vakit yoktur. "Öğle vaktinin sonu, eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katına yaklaştığı anda sona erer. İkindi vakti ise eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olduğu anda başlar" şeklinde Ebu Hanife'den rivayet edilen görüş, şaz bir görüştür. Bu, konuyla ilgili rivayet edilen hadislere de aykırıdır:

(وَقْتُ الظُّهْرِ مَا لَمْ يَحْضُرْ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Öğle namazının vakti, ikindi namazının vakti gelmedikçe devam eder."[125]

125 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/282

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis şöyledir:

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلَاةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ
وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتَ الْعَصْرِ)

"Şüphesiz öğle namazı vaktinin başlangıcı, güneşin zevale erdiği andır. Vaktinin sonu ise ikindi vaktinin giriş anıdır."[126]

Ebu Katade'nin rivayet ettiği hadiste ise şöyle denmektedir:

(إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى
يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى)

"Kusur, ancak bir sonraki namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayan kimsededir."[127]

Ebu Hanife mezhebinin sahih görüşü, şu ikisinden biridir: Ya eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı kadar olduğunda ya da kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazının vakti girer.Bir de öğle namazı vaktinin çıkmasıyla ikindi namazının vakti girer.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, güneşin batmasıyla ikindi vaktinin sona ereceği hükmü üzerinde görüşbirliği etmişlerdir. Bazı kimseler, güneşin sararmaya başlamasıyla ikindi vaktinin sona ereceğini söylemişlerdir. Bunu söyleyenler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* güneşin batışı esnasında ikindi namazını kılmaktan menedişini delil göstermektedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İkindi vaktinin güneşin batmasıyla sona ermesinin delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

(مَنْ تَرَكَ الْعَصْرَ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ مِنْ غَيْرِ
عُذْرٍ ، فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ)

126 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/552
127 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 55

"Bir kimse mazereti olmaksızın güneş batıncaya kadar ikindi namazını kılmazsa, ailesini ve malını kaybedip yalnız başına kalmış gibi olur."[128]

Hadiste de ifade edildiği gibi, güneşin batımına kadar kılınmayan ikindi namazı kazaya kalmış olmaktadır.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ العَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ العَصْرَ)

"Güneş batmazdan önce ikindi namazından bir rekât kılmaya yetişen kimse, ikindi namazına yetişmiştir."[129]

Bu hadis, ikindi namazı vaktinin güneşin batışına kadar devam ettiğine delalet etmektedir.

Birileri Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri (إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلاَةِ العَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَصْفَرُّ الشَّمْسُ)**"İkindi namazı vaktinin başlangıcı, (bu namazın) vaktinin girdiği andır. Son vakti ise güneşin sarardığı vakittir"**[130] hadisini güneşin sarardığı vakitte ikindi namazı vaktinin sona ereceğine dair bir delil olarak ileri sürerlerse, bunlara şöyle cevap verebiliriz:

Bize göre bu hadis, ikindi namazını güneşin sararması vaktine kadar geciktirmenin mekruh olduğu anlamına gelmekte ve bu namazın müstehap vaktini beyan etmektedir.

Nitekim Ameş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Yatsı namazının son vakti, gece yarısıdır."[131]

---

128 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/242

129 Buhari, Mevakitu's-Salât, 17

130 Tirmizi, Salât, 114

131 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/169

Bu hadisteki son vakti derken, müstehaplıkta son olan vakti kastedilmiştir. Çünkü gece yarısından sonra da fecrin doğuşuna kadar yatsı namazı vaktinin devam ettiği hususunda ihtilaf yoktur. Bu arada büluğa eren gencin veya Müslüman olan bir kimsenin bu namazı kılması gerekir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ وَلَمْ تَفُتْهُ وَلَمَا فَاتَهُ
مِنْ وَقْتِهَا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ)

"Şüphesiz adam namazı vaktinde kılar. Vaktini kaçırmayıp zamanında kıldığı namaz onun için ailesinden ve malından daha hayırlıdır."[132]

Öyle bir vakit olur ki, o vakte yetişen kimse, namazın farzını kılmakla yükümlü olur. O vakitte namazı geciktirmesi mekruh olur. Mesela Müzdelife'de sabah namazını ortalığın aydınlanmasına kadar ertelemek mekruhtur. Ama aydınlığa kadar ertelemenin mekruh olması, aydınlık vaktini sabah namazı olmaktan çıkarmaz. Aynı şekilde ikindi namazının son vaktinin güneşin sararma vakti olduğunu bildiren haberler, bu namazı o vakte ertelemenin, namazın faziletini elden kaçırma anlamına geldiğini ifade eder. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu faziletlerin kişinin ailesinden ve malından daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.

Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti, güneşin battığı anda başlar. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin batması vaktinde namazı kıl."[133]

132 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/149
133 İsrâ, 17/78

Önce de ifade ettiğimiz gibi bu ayette geçen (دُلُوكِ الشَّمْسِ) güneşin batması anlamına da gelmektedir.

(وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ)

"Gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl."[134]

(فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ)

"Öyle ise akşama girdiğinizde Allah'ı tespih edin."[135]

Bu ayette kastedilenin akşam namazı olduğu söylenmiştir. Namaz vakitleriyle ilgili olarak İbn Abbas, Cabir ve Ebu Said'den (Allah hepsinden razı olsun) rivayet edilen haberlerde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrail *aleyhissellem* ile birlikte kıldığı her iki günde de akşam namazını güneş battığında kılmıştır.

Seleme b. Ekva' *radıyallahu anh* dedi ki:

(كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte akşam namazını güneş battığı zaman kılardık."[136]

İnsanlardan bazı şaz kimseler, akşam namazı vaktinin, yıldızların doğduğu anda başladığını söylemişlerdir. Bu görüşlerine delil olarak da Ebu Temim el-Ceyşani'nin Ebu Basra el-Gifari'den yapmış olduğu şu rivayeti göstermişlerdir.

Ebu Basra *radıyallahu anh* dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize ikindi namazını kıldırdı ve şöyle buyurdu:

---

134 Hûd, 11/114

135 Rûm, 30 7 17

136 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/154

(إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ عُرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا , فَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا مِنْكُمْ أُوتِيَ أَجْرَهُ مَرَّتَيْنِ , وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ)

"Şüphesiz şu namaz sizden öncekilere teklif edildi. Ama onlar bunu zayi ettiler. Sizden bu namaza devam edene sevabı iki kat verilecektir. Bundan sonra şahidler ortaya çıkıncaya kadar başka bir namaz yoktur."[137]

Bu hadiste geçen şahitler kelimesiyle yıldızlar kastedilmiştir. Bu, şaz bir hadis olup bununla, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir olarak rivayet edilen ve akşam namazı vaktinin güneşin batışı ile başladığını bildiren hadislere itiraz edilemez. Bu, aralarında Hz. Ömer, Osman, Abdullah ve Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* de bulunduğu bir sahabe topluluğu tarafından da rivayet edilmiştir. Ebu Basra *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen ve akşam namazı vaktinin yıldızların doğuşu anında başladığını bildiren hadis bu rivayetlere aykırı olmayabilir. Çünkü yıldızlar bazen güneş battıktan hemen sonra ortalığın kararmasına kalmadan görülebilmektedir. Genelde durum böyle ise de güneşin batışından hemen sonra da bazı yıldızlar görülebildiği için, Ebu Basra'nın rivayet ettiği hadiste akşam namazı vaktinin, güneşin batışı anında başladığı kastedilmiş olmaktadır. Akşam namazı vaktinin başlangıcını belirlemede yıldızların görülmesi esas alınsaydı, güneş batmadan yıldızlar göründüğü anda da akşam namazını kılmak gerekirdi. Çünkü bazı zamanlarda güneşin batmasından önce de bazı yıldızlar görülebilmektedir. Yıldız görülse de, güneşin batmasından önce akşam namazını kılmanın caiz olmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Böylece akşam namazı vaktinin girmesi için yıldızların doğmasının şart olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır.

Akşam namazı vaktinin sonuna gelince ilim ehli arasında bu hususta görüş ayrılığı vardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Diğer namazlarda aolduğu gibi akşam namazı vaktinin de başlangıcı ve nihayeti vardır."

137 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/153

Şafiî, "Akşam namazı için sadece bir vakit vardır" dedi.

Sonra akşam namazı vaktinin başlangıcı ve nihayeti olduğunu söyleyenler, bu namazın vaktinin ne zaman nihayete ereceği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Akşam namazının vakti, şafakın kaybolmasıyla nihayete erer."

Sonra bunlar, şafakın ne olduğu hususunda da ihtilaf ettiler.

Ebu Hanife, "Şafak, ufuktaki beyazlıktır" dedi.

Ebu Yusuf, Muhammed, İbn Ebi Leyla, Mâlik, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Şafak, ufuktaki kızıllıktır."

Mâlik dedi ki. "Akşam ve yatsı namazlarının vakti, fecrin doğuşuna kadar devam eder."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması da şafak konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları şafakın beyazlık, diğer bazıları ise kızıllık olduğunu söylemişlerdir. Kızıllık olduğunu söyleyenler; İbn Abbas, İbn Ömer, Ubade b. Samit ve Şeddad b. Evs'tir. Ebu Yakub'un bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şafak, kızıllıktır."

Hişam dedi ki: Ebu Süfyan'ın bildirdiğine göre Nafi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şafak, kızıllıktır."

Hişam dedi ki: Muhammed b. Hasan'ın bildirdiğine göre Sevr b. Yezid, Mekhul'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ubade b. Samit ile Şeddad b. Evs yatsı namazını kızıllık kaybolduğunda kılarlardı. Onlar, şafakın kızıllık olduğu kanaatindeydiler."

Bunlar, kendilerinden gelen rivayetlere göre şafakın kızıllık olduğu görüşünde olan kimselerdir.

Kendilerinden gelen rivayetlere göre şafakın beyazlık olduğu görüşünde olanlar ise Ömer b. Hattab, Muaz b. Cebel ve Ömer b. Abdülaziz'dir.

Yusuf b. Şuayb'ın bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle yazdığını rivayet etmiştir: "Yatsı namazı vaktinin başlangıcı, şafakın kaybolduğu andır. Şafakın kaybolması ise ufuktaki beyazlığın toplanıp gitmesidir. İşte bu, yatsının ilk vaktidir."

Hişam dedi ki: Ebu Osman'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ganem, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şafak, beyazlıktır."

Hişam dedi ki: Muhammed b. Hasan'ın bildirdiğine göre Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: "Şafak, beyazlıktır."

[Akşam Namazı Vaktinin Başlangıcı ile Sonu Olduğu ve Vaktinin Sadece Namaz Kılacak Kadar Bir Süreyle Takdir Edilemeyeceği Hakkında]

Akşam namazı vaktinin başlangıcı ile sonu olduğuna, vaktinin sadece namaz kılacak kadar bir süreyle takdir edilemeyeceğine şu ayet-i kerime delalet etmektedir:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

"Güneşin batınasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl."[138]

Önce de ifade ettiğimiz gibi selef ulemasından bazıları, ayette geçen (دُلُوك الشَّمْس) ifadesinin güneşin batması manasına geldiğini, ayetin lafzının bu manaya ihtimali olduğunu söylemişlerdir.Dolayısıyla ayet-i kerime, akşam namazı vaktinin başlangıcı ile sonunun olmasını gerektirmektedir. Çünkü (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) **"Gecenin karanlığına kadar"** ifadesi, akşam namazı vaktinin sonudur. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre (غَسَقِ الَّيْلِ) ifadesi, karanlığın yoğunlaşması manasına gelmektedir. Böylece akşam namazı vaktinin, güneşin batışından karanlığın yoğunlaşması anına

138 İsrâ, 17/78

kadar devam ettiği ispatlanmış olmaktadır. Bu da akşam namazı vaktinin, bu namazı kılacak kadar bir süreyle takdir edildiğini söyleyenlerin görüşünün batıl olmasını gerektirmektedir.

Ameş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ المَغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ،
وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الأُفُقُ)

"Akşam namazının ilk vakti, güneşin battığı andır. Son vakti ise ufukun kaybolduğu andır."[139]

Ebu Bekre'nin bildirdiğine göre Ebu Musa, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Namaz vakitlerini soran birine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ilgili hadisini söylemiş, o hadiste şöyle bir ifadeye yer verilmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ilk günde güneş batarken akşam namazını kıldı. İkinci günde ise son vaktinde yani şafakın kayboluşu anında kıldı. Sonra da ***'bu ikisinin arasındaki zaman, vakittir'*** dedi."

Alkame b. Mersed'in bildirdiğine göre Süleyman b. Büreyde, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam namaz vaktini kendisine sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, "Bizimle birlikte namaz kıl" demiş ve güneş battığında akşam namazını kılmıştı. İkinci günde ise akşam namazını şafakın batmasından önce kılmıştı. Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetinde de benzer ifadeler yer almaktadır. Böylece akşam namazının ilk vakti ile son vaktinin olduğu ispatlanmış oldu.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(وَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبْ الشَّفَقُ)

"Akşam namazının vakti, şafak kaybolmadığı sürece devam eder."[140]

139 Tirmizi, Ebvabu's-Salât, 1
140 Müslim, Salât, 14

Urve b. Zübeyr'in bildirdiğine göre Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Akşam namazını kılarken Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* En'âm suresini okuduğunu işittim. Bu da bu namazın vaktinin uzun olduğuna delalet etmektedir. Vakit eğer üç rek'at kılacak kadar bir süre olarak takdir edilmiş olsaydı bu namazda En'âm suresini okuyan kimse, namazı vaktinin dışına ertelemiş olacaktı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Said *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki günde de akşam namazını aynı vakitte yani güneş battığında kılmıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz bizim anlattıklarımıza ters düşmemektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* akşam namazının müstehap vaktini açıklamak için böyle yapmış olabilir. Bizim rivayet ettiğimiz haberlerde akşam namazının ilk vakti ile son vakti açıklanmakta, ikisi arasındaki zaman diliminin akşam namazı için vakit olduğu bildirilmektedir. Bizim rivayetimiz evladır. Çünkü onda her iki haber de kullanılmış olmaktadır. Bununla birlikte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki günde akşam namazını aynı vakitte kılmasına dair rivayet, kendisine aykırı olan rivayetlerden ayrı olarak ele alınacak olursa, akşam namazının başka vakti olmadığına delalet etmez. Nitekim ikindi namazını her iki günde de güneşin sararmasından önce kılması, ikindi namazının başka vakti olmadığına delalet etmez. Aynı şekilde yatsı namazını her iki günde gece yarısından önce kılması da bu namazın gece yarısından sonra kılınamayacağına delalet etmez.

Akşam namazının ilk ve son vakti olduğunu ispatlayan aklî bir delil şudur: Diğer farz namazların ilk ve son vakitleri olduğuna, bu namazlarının vakitleri, kendilerini kılacak kadar bir süreyle sınırlandırılmadığına göre akşam namazının da aynı hükme tabi olması gerekir. Namazın vaktini, kendisini kılabilecek kadar bir süreyle sınırlandıran kimselerin görüşü, usûl dışı olup hadislere ve akla aykırıdır. Hastalık veya yolculuk gibi bir sebeple akşam namazıyla yatsı namazını, aynı şekilde öğle namazıyla ikindi namazını cem ederek kılmayı caiz görmesi,Şafiî'yi bu bakımdan ilzam etmektedir. Şöyleki: Eğer namazların vakti, kendilerini kılabilecek kadar bir süreyle sınırlı olsaydı o zaman bu namazlar arasında kendileriyle ilgili olmayan tampon bir zaman olacaktı. Sabah ve

öğle namazlarında olduğu gibi, aralarında kendileriyle ilgili olmayan bir zaman aralığı bulunan namazları cem ederek kılmak da caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Namazları cem ederek kılmanın illeti, vakitlerinin birbirine bitişik olması değildir. Çünkü vakitleri birbirine bitişik olduğu halde akşam namazıyla ikindi namazı cem edilerek birlikte kılınamazlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz kimseyi, vakitlerinin birbirine bitişikliğini iki namazı cem etmenin illeti saymakla yükümlü kılmıyoruz. Yalnız vakitleri birbirine bitişik olmayan iki namazı cem etmesinin caiz olmadığını bildiriyoruz. Çünkü aralarında kendileriyle ilgili olmayan tampon bir vaktin bulunduğu iki namazı cem etmek caiz değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Şafak Bahsi ve Ona Dair Deliller

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafak konusunda insanlar ihtilaf ettiklerinden bazıları şafakın kızıllık, bazılarıysa beyazlık olduğunu söylediler. Bunun üzerine biz de bu kelimenin her ikisini kapsadığını ve sözlükte her iki manaya geldiğini anlamış olduk. Eğer öyle olmasaydı şafakın hem kızıllık hem de beyazlık manasına geldiğini söylemezlerdi. Çünkü böyle diyenler, kelimelerin sözlük anlamlarının yanı sıra şer'î terim anlamlarını da bilmektedirler. Mesela bazı kimseler (قُرْء) kelimesinin âdet hali anlamına geldiğini söylerken, bazıları da temizlik hali anlamına geldiğini söylemişlerdir. Böylece bu kelimenin her iki anlamı taşıdığı ispatlanmış olmaktadır. Bundan sonra şafak kelimesi ile ayette neyin kastedildiğini ortaya çıkarmak için bazı delillere dayanarak istidlalde bulunmaya ihtiyacımız vardır.

Sa'leb'in kölesi Ebu Ömer'in rivayetine göre şafakın ne olduğu kendisine sorulan Sa'leb şöyle demiştir: "Şafak, beyazlıktır." Soru sahibi, "Şafakın kızıllık olduğuna dair şahitler daha fazladır" deyince Sa'leb şu karşılığı vermiştir:

"Gizli kalan bir şeyin açığa çıkarılması için şahide ihtiyaç duyulur. Sözlükte şafakın beyazlık anlamında olduğu, şahide ihtiyaç duymayacak kadar açık ve meşhurdur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Anlatıldığına göre şafak kelimesi esas itibariyle incelik ve yufkalıktır. Mesela (ثَوْبٌ شَفَقٌ) denildiğinde bununla ince ve yufka kumaştan yapılmış bir elbise anlaşılır. (الشَّفَقَةُ) kelimesiyle kalp yufkalığı manası kastedilir. Şafak kelimesi esas itibariyle bu anlama geldiğine göre bu kelimeyle, ufuktaki beyazlığın kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü ufuktaki beyazlık, güneşin ışınlarının incecik kalıntılarıdır. Şafak kelimesi beyazlıkta, kızıllığa nispetle daha ince bir mana taşımaktadır.

Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiği görüşünde olanlar, şu şiiri delil göstermektedirler:

حَتَّى إِذا الشَّمْسُ جَلاَها المُجْتَلى ... بَيْنَ سِمَاطَيْ شفَقٍ مهول

... فَهِيَ على الأُفْقِ كَعَيْنِ الأَحْوَلِ

"Güneş onu aydınlatıp parlattığında

Kızıl renkli şafakın iki safı arasında

Ufkun üzerindeki şaşı bir göz gibidir."

Bilindiği gibi şair bu şiirindeki şafak kelimesiyle kızıllık manasını kastetmiştir. Çünkü o, gün batımı esnasındaki güneşin tasvirini yapmaktadır.

Şafakın beyazlık olduğu görüşünde olanlar, kendi görüşlerinin isabetli olduğuna şu ayetleri delil olarak ileri sürmektedirler:

(فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ)

"Yemin ederim şafağa."[141]

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen şafak kelimesi, gündüz anlamındadır."

Takip eden ayet de bu manaya delalet etmektedir:

141 İnşikak, 84/16

(وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ)

"Geceye ve içinde topladıklarına..."

Bu iki ayette geceye ve gündüze yemin edilmiştir. Bu da şafak kelimesinin beyazlık anlamına gelmesini gerektirmektedir. Çünkü gündüzün evvelinde fecrin beyaz ışıkları doğmaktadır. Bu da güneşin batmasından sonra ufukta kalan beyazlığın şafakın kendisi olduğuna delalet etmektedir.

"Şafak" kelimesiyle beyazlığın kastedildiğine şu ayet de delalet etmektedir:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

"Güneşin batmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl."[142]

Bu ayette geçen (دُلُوك) kelimesinin güneşin batması anlamına geldiğini açıklamıştık. Sonra (غَسَق الَّيْل) **"gecenin karanlığı"** da bunun nihayeti kılınmıştır.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, (غَسَق الَّيْل)ile karanlığın yoğunlaşmasının kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Karanlığın yoğunlaşması ise ancak ufuktaki beyazlığın kaybolmasıyla birlikte olur. Çünkü ufukta beyazlık varken karanlık, dağınık vaziyettedir. Toplanıp yoğunlaşması mümkün değildir. Bu da akşam namazı vaktinin ufuktaki beyazlığın kaybolması anına kadar devam ettiğini ve şafak kelimesiyle de beyazlığın kastedildiğini ispatlamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Mesud *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre onlar, (غَسَق الَّيْل) ifadesiyle güneşin batmasının kastedildiğini söylemişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* gelen meşhur rivayete göre (دُلُوك الشَّمْس) ifadesi, güneşin batması

142 İsrâ, 17/78

anlamına gelmektedir. Ona göre (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesi, güneşin batması anlamına geliyorsa, (غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesinin de güneşin batması anlamına gelmesi imkânsız olur. Çünkü Yüce Allah, (أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) **"Güneşin batmasıanında namazı kıl"** buyurmuş ve güneşin batma anını akşam namazı vaktinin başlangıcı, (غَسَقِ اللَّيْلِ) "gecenin kararması" nı da vaktin sonu yapmıştır. Şu halde vaktin başlangıcı yaptığı bir anı, vaktin sonu yapması mümkün değildir. Durum böyle olunca İbn Mesud'un *radıyallahu anh*, (غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesinin güneşin batması anlamına geldiği görüşünde olduğunu söyleyen ravi, rivayetinde hatâ etmiştir. Bununla beraber İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* gelen meşhur rivayete göre (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesi güneşin batması, (غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesi ise ufuktaki beyazlığın kaybolması anlamına gelmektedir. Bu rivayet, mezkûr ayetin te'viline ilişkin İbn Mesud'un *radıyallahu anh* söylediklerine uyan doğru bir rivayettir.

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(دُلُوكِ الشَّمْسِ), güneşin zevalinden, akşamleyin güneş batıp ortalığın kararmasına kadar olan vakittir."

(دُلُوكِ) kelimesinin zeval manasına geldiğini söylediği sabit olan İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* böyle bir yorum yapmış olması uzak bir ihtimal değildir.

Yalnız Mâlik'in rivayetine göre Davud b. Husayn, bir habercinin haberine dayanarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(غَسَقِ اللَّيْلِ), gecenin ve karanlığının toplanıp yoğunlaşmasıdır."

Bu da (غَسَقِ اللَّيْلِ)'in, güneşin batma anı olmasını reddeden bir durumdur. Çünkü güneşin batması anında karanlık toplanıp yoğunlaşmaz.

Ebu Cafer'in, "(غَسَقِ اللَّيْلِ) gece yarısıdır" dediği; İbrahim'in ise "(غَسَقِ اللَّيْلِ) yatsı vaktidir" dediği rivayet edilmiştir. Bu manalar içinde ayetin lafzına en uygun olan, ufuktaki beyazlığın kaybolup karanlığın toplanması ve yoğunlaşmasıdır. Şundan ki: (غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesi güneşin batması anlamında olsaydı, akşam namazı için belirlenen son vakit, sadece gecenin başlaması olurdu.

Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilirdi: "Akşam namazını güneşin batmasından gecenin başlamasına kadar geçen zaman içinde kıl."

Bu durumda (اللَّيْل) kelimesinin yanında (غَسَق) kelimesini zikretmenin bir faydası olmazdı. Ayetteki her kelimeyi yenilenen bir faydaya göre yorumlamak gerektiğine göre (غَسَق اللَّيْل) ifadesi, sadece (اِلَى اللَّيْل) "geceye kadar" denilmesi durumunda ifade edilmeyen manaları ifade etmiş olsa gerek. İfade edilen bu mana salt gecenin başlaması değil, gece başladıktan sonra karanlığın da yoğunlaşmasıdır.

"Şafak" kelimesinin beyazlık anlamına geldiğine, Beşir b. Ebi Mesud'un babasından rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, ilk günde ufuk kararlığında yatsı namazını kıldı. Bazen cemaat toplansın diye yatsı namazını daha da geciktirirdi."***

Ravi burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı vaktinin başlangıcında kıldığını söyledikten sonra bazen vaktinin sonlarında kıldığını da haber vermektedir. Yatsı namazının ilk vaktinin ufkun kararması olduğunu ifade etmiştir. Bilindiği gibi ufukta beyazlığın kalmış olması halinde, ufkun kararmış olmasından söz edilemez. Böylece ufuktaki beyazlığın kaybolmasıyla yatsı namazı vaktinin başladığı ispatlanmış olmaktadır.

Bu görüşü benimsemeyenler derler ki: ***"Ufuk karardığında"*** ifadesi, ufukta beyazlığın kalmış olmasına engel teşkil etmez. Çünkü ravi bu ifadeyi kullanmakla, ufukların tamamının değil de bir kısmının karadığını haber vermiş olmaktadır. Beyazlığın tamamen kayboluşunu söylemek isteseydi, ***"Ufuklar karardığında"*** derdi. ***"Ufuk karardığında"*** demek, ufkun bir yerinde beyazlık dururken başka taraflarının kararmış olmasına engel teşkil etmez.

Şafak kelimesinin beyazlık anlamına geldiğine ve yatsı vaktinin de beyazlığın kaybolması anında başladığına kail olanlar şu rivayeti de delil göstermektedirler:

Zühri'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ufuk normal bir şekilde karardığında yatsı namazını kıldı. Bazen cemaat toplansın diye yatsı namazını daha da geciktirirdi."***

Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiğini söyleyenler şu rivayeti delil göstermektedirler.

Sevr b. Yezid'in bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Allah'ın Peygamber'ine *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz vakitlerini sordu. O da soruyu sorana (صَلِّ مَعِي) ***"Benimle birlikte namaz kıl"***[143] buyurdu.

İlk gün yatsı namazını şafakın kaybolmasından önce kıldı. Derler ki: Malum olduğu üzere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yatsı namazını kızıllığın kaybolmasından önce asla kılmış değildir. Şu halde ravinin, şafak kelimesiyle beyazlığı kastetmiş olması gerekmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yatsı namazını şafakın kaybolmasından sonra kıldığını bildiren rivayet, Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetine ters düşmüş olmamaktadır. Çünkü "şafakın kaybolmasından sonra kıldı" derken, kızıllık manasındaki şafakın kaybolmasından sonra yatsı namazını kıldığı kastedilmiştir. Zira iki hadisin birbirine zıt düşmemesi ve birbiriyle telif edilebilmesi için şafak kelimesi her iki manayı da kapsar. Şafak kelimesinin beyazlık manasına geldiğini söyleyenler, Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetini, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* namaz vakitleriyle ilgili rivayetinde anlatıldığı gibi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ikinci günde öğle namazını ilk günün ikindi vaktinde kıldığı şeklinde mensuh saymaktadırlar.

Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiğini söyleyenler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini de delil göstermektedirler:

(إِن أول وَقت الْمغرب حِين تغرب الشَّمْس
وَإِن آخر وَقتهَا حِين يغيب الشَّفق)

"Şüphesiz akşam namazı vaktinin başlangıcı, güneşin battığı andır. Vaktinin sonu da şafakın kaybolduğu andır."[144]

143 Nesai, Mevakît, 6

144 İbn Hacer, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'i Hidaye: 1/102

Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* bazı rivayetlerinde şöyle denmektedir: "Güneş battığında işte o an, akşam namazının vaktidir. Bu vakit, şafakın kaybolmasına kadar devam eder."

Bu hadisin bir varyantı da şöyledir:

(وَقْتُ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَسْقُطْ ثَوْرُ الشَّفَقِ)

"Şafakın yaydığı ışık kaybolmadıkça akşam namazının vakti devam eder."[145]

Dediler ki: Burada yapılması gereken, şafak kelimesini kızıllık ile beyazlıktan önde olan hangisi ise kelimeyi ona, yani kızıllık manasına yormaktır. Şafak kelimesinin beyazlık manasına geldiğini söyleyenler, buna şöyle cevap verirler: Hadisin zahiri, yatsı vaktinin girmesi için şafakın tamamının yani beyazlığın kaybolması gerekir. Bu da şafak kelimesiyle kızıllığın değil beyazlığın esas alınmasının gerekli olduğuna delalet etmektedir. Zira tamamı kaybolmadıkça "Şafak kayboldu" demek caiz değildir. Nitekim güneşin tamamı ufkun altına inip kaybolmadıkça "Güneş battı" demek de doğru olmaz. Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiği görüşünde olanlar diyebilirler ki: Kızıllıkla beyazlık bir şafak değildirler. Aksine bu ikisi iki ayrı şafaktırlar. Dolayısıyla hadisteki şafak kelimesi, bu ikisinden önce batan anlamına gelmektedir. Tıpkı fecr-i evvel ile fecr-i saninin bir değil, iki ayrı fecir oluşu gibi. Ama fecir denildiğinde kelime, her ikisini de kapsar. İşte şafak kelimesi de böyledir.

Şafak kelimesinin beyazlık anlamına geldiği görüşünde olanlar, Numan b. Beşir'in *radıyallahu anh* şu hadisini delil göstermektedirler:

(وَاللهِ إِنِّي لَأَعْلَمُ النَّاسِ بِوَقْتِ هَذِهِ الصَّلَاةِ , صَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ ,
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيهَا لِسُقُوطِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الثَّالِثَةِ)

"Allah'a yemin ederim ki şu namazın yani yatsı namazının vaktini insanlar içinde en iyi bilen benim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem

145 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 31

ayın üçüncü gecesinde hilalin gözden kaybolması anında yatsı namazını kılardı."[146]

Bu hadisin zahiri, yatsı namazı vaktinin ufuktaki beyazlığın kaybolduğu anda başlamasını gerekli kılmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Her ayın üçüncü gecesinde hilalin batma anında yatsı vaktinin girdiği devamlı uyulacak bir ölçüt olamaz. Çünkü ayın üçüncü gecesinde hilalin batması yaz ve kış mevsimlerine göre farklı vakitlerde olur. Üçüncü gecede hilalin batmasından sonra yine de ufukta beyazlık kalabilir. Kaldı ki hilal, o gecede batmadan önce başka bir sebeple de gözden kaybolabilir.

Beyaz Şafakın Batmayıp Ufukta Durması

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Kuteybe, Halil b. Ahmed'in şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ufku gözlemledim. Beyazlığın asla kaybolmadığını gördüm. Sadece dönüp dolaşıyor ve fecrin doğuşuna kadar bu hal devam ediyordu."[147]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu yanlıştır. Bu konuda bizimle onlar arasında mihnet vardır. Ben yaz gecelerinde gökyüzü bulutsuz ve berrak iken ufku gözlemlediğimde, gecenin yaklaşık dörtte biri geçmeden beyazlığın kaybolduğunu gördüm. Bunu bilmek isteyen kimse deneme yapsın ki böyle diyenlerin sözlerinin yanlış olduğunu apaçık bir şekilde görsün.

---

146 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/398

147 Kurtubi, İnşikak suresinin tefsirinde Halil b. Ahmed'in şöyle dediğini nakletmektedir: "İskenderiye fenerine çıkıp ufku gözlemledim. Beyazlığın ufukta dolaşıp durduğunu ve batmadığını gördüm." İbn Ebi Üveys dedi ki: "Fecrin doğuşuna kadar beyazlığın ufukta görünmeye devam ettiğini gördüm." Böylece anlaşılıyor ki musannıfın anlattıklarını, Halil'in söyledikleri reddetmemektedir. Çünkü Halil ufku yüksek bir yerden gözlemlemiş, musannıf ise çölde gözlemlemiştir. Beyazlığın, çölde gözlem yapan kimsenin görüş açısından kaybolması, yüksek bir fenerde gözlem yapanın görüş açısından kaybolmasını gerektirmez. Çünkü iki mekân arasında yükseklik ve alçaklık bakımından tam bir zıtlık vardır.
"Tebyinü'l-Hakaik" adlı eserinde Zeylai şöyle der: "İskenderiye fenerine çıkıp gözlem yapan kimsenin görüş açısına göre güneş, İskenderiye şehrinde, aşağılarda gözlem yapanlara göre battıktan uzun bir süre sonra batar."

Şafakın beyazlık olduğunun bir delili de şudur: Güneşin doğuşundan önce biz ufukta önce beyazlık, sonra da kızıllık gördük. İkisi de aynı namazın vaktidir. Çünkü her ikisi de güneş yuvarlağının doğmasından önce görünen ışınlarıdır. Aynı şekilde zikretmiş olduğumuz illetten dolayı güneşin batmasından sonraki kızıllık ve beyazlığın da aynı namazın (akşam namazının) vakti olması gerekmektedir.

Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının vakti, fukahanın ihtilafı çerçevesinde şafakın kaybolması anında başlar. İhtiyari vakti gece yarısına kadar devam eder. Başka bir rivayete göre ihtiyari vakti, gecenin üçte biri sona erinceye kadar devam eder. Gece yarısından sonrasına ertelemek mekruhtur. Fecr-i sani (fecr-i sadık) doğmadıkça bu namaz kazaya kalmış olmaz.

Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Yatsı namazının vakti, şafakın kaybolması anında başlar. Gecenin üçte biri sona erinceye kadar devam eder. Gece yarısına kadar devam etmesi, en uzak olan vakittir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu iki zât, bu sözleriyle yatsı namazının müstehap vaktini kastetmiş olabilirler. Çünkü fecir doğmadıkça yatsı namazının kazaya kalmayacağı hususunda fakihler ittifak etmişlerdir. Fecirden önce bir çocuk ergen olur veya bir gayr-ı müslim Müslüman olursa, yatsı namazını kılmakla yükümlü olur. Aynı şekilde o esnada âdetli bir kadın temizlenirse o da yatsı namazını kılmakla yükümlü olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴿١٠٤﴾﴾

104-"Düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ayet-i kerimede mü'minler cihada teşvik edilmekte, cihad emredilmekte, düşmanı takip edip onlarla karşılaşma konusunda gevşeklik gösterilmesi yasaklanmaktadır. Bu ayette geçen (اِبْتِغَاء) kelimesi, ele geçirmeye çalışmak anlamına gelmektedir. Mesela aynı kökten gelen (بَغَيْتُ و ابْتَغَيْتُ) denildiğinde bu, "Ben talep ettim, elde etmek istedim" anlamına gelir. Ayetteki (تَهِنُوا) kelimesinin mastarı olan "vehn" kelimesi ise düşmanla karşılaşan kimsenin hissettiği yüreksizlik ve korkaklıktır. İşte bu ayette Yüce Allah, mü'minleri kalplerinde hissettikleri bu duyguyu içlerinden söküp atmaya, düşmana karşı cesaretli olmaya ve atağa geçmeye davet etmektedir:

(إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ)

"Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar."

Yüce Allah bu ayette, savaşın verdiği eziyetlerle duyulan acılar bakımından düşmanlarınızın sizlerle eşit durumda olduklarını, hatta sizin onlardan daha avantajlı olduğunuzu haber vermektedir. Çünkü siz, onların ümit edemeyecekleri şeyleri Allah'tan ummaktasınız. Dolayısıyla yaraların acısına dayanıp sabretme ve onlara saldırma konusunda daha önde olmanız gerekmektedir. Çünkü onlarda böyle bir ümit yoktur.Bu da sizin için bir fazilet ve avantajdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ)

"Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz."

Denildi ki: Bu ayetin manasıyla ilgili olarak iki şey düşünülebilir. Biri, siz Allah'ın dinine yardım ettiğiniz takdirde Allah da size vaad ettiği zaferi verecektir. Diğeri de ahiret mükâfatı ve cennet nimetidir. Müslümanların savaşa karşı sabırlı olmalarını ve aldıkları yaraların acısına tahammül etmelerini gerektiren sebepler, düşmanlarınkinden daha fazladır.

(وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ)

"Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz" ayetini şöyle manalandıranlar da vardır: "Sizler, düşmanlarınızın ümit etmedikleri ilahî sevap ve mükâfatları ummaktasınız."

Hasan, Katade ve İbn Cüreyc'in ayeti bu şekilde manalandırdıkları rivayet edilmiştir.

Başkaları dediler ki: "Onların korkmadıkları hususlarda siz Allah'tan korkuyorsunuz."

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا)

"Size ne oluyor da Allah için bir vakar (saygınlık, büyüklük) ummuyorsunuz?" [148]

Yani nasıl oluyor da Allah'ın azamet ve büyüklüğünden korkmuyorsunuz? Bazı lügat bilginleri dediler ki: "Arapça'da (اَلرَّجَاءُ) kelimesi, ancak olumsuz cümlede kullanıldığında korku manasına gelebilir."

Bu, bir delil olmadan kabul edilebilecek bir hüküm değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا
أَرٰيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾)

105-"(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma."

Bu ayette Yüce Allah, kendisinin bildirip öğrettiği şekilde insanlar arasında hükmetsin ve kendisine kul olarak bağlansın diye kitabı Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* indirdiğini haber vermektedir.

148 Nûh, 71/13

Zırh Çalmakla Suçlanan Yahudi'nin Hikâyesi

(وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا)

"Sakın hainlerin savunucusu olma."

Rivayet olunduğuna göre bu ayet, bir zırh çalan, ancak yakalanacağından korkunca da zırhı bir Yahudi'nin evine atan adam hakkında inmiştir. Evinde bulunduğunda Yahudi, zırhı kendisinin çalmadığını söylemiş, hırsız ise onun çaldığını söylemişti. Bazı Müslümanlar da Yahudi'ye karşı Müslümana destek olmuşlardı. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*da onların sözlerine inanır gibi olmuştu. Bunun üzerine Cenab-ı Allah Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*, zırhı kimin çaldığından haberdar ederek Yahudi'nin suçsuz olduğunu bildirdi. Yahudi'yi mahkeme etmekten menetti. Kendisinin de hırsızı savunanlar tarafında yer aldığı için mağfiret dilemesini emretti. Bu bir hakkı ispatlamak veya reddetmek için işin iç yüzünü bilmeden bir kimse aleyhinde ifade vermenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü işin iç yüzünü bilmeden suçsuz olan Yahudi'nin aleyhinde tavır takınan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah tarafından kınanmış ve bu olumsuz tavrından dolayı tövbe istiğfarda bulunması emredilmiştir. Hainleri savunmayı yasaklayan bu ayet ve devamı, haklıolduğu bilinmeyen kimseye yardımcı olma yasağını pekiştirmektedir.

(لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرٰيكَ اللّٰهُ)

"İnsanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, söylediklerini kendi içtihadı neticesinde söylemediğini, onun bütün söz ve fiillerinin nasstan kaynaklandığı görüşünde olanlar bu ayeti ve Necm suresindeki şu ayeti delil olarak ileri sürebilirler:

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى)

"O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[149]

149 Necm, 53/3-4

Bu iki ayette, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi içtihadının sonucu olarak konuşmadığına delalet eden bir delil bulunmamaktadır. Zira biz diyoruz ki, onun kendi içtihadı sonucunda konuştuğu şeyler de Allah'ın ona gösterip öğrettiklerinden ve yapmasını vahyettiklerindendir. Dolayısıyla ayette, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ahkâmla ilgili olarak içtihatta bulunmadığına dair bir delil bulunmamaktadır.

(وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا)

"Sakın hainlerin savunucusu olma" ayetiyle ilgili olarak şöyle denilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kalbinin Yahudi'ye değil de Müslümana olan meyli sebebiyle suç işleyen ve hıyanet içinde olan Müslümandan yana tavır sergilemiş olabilir. Çünkü suç işleyen Müslümanın suçlu ve haksız olduğunu bilmiyordu. Görünürde çalınan zırh Yahudi'nin yanında bulunduğu için de Yahudi suçlanmaya daha yatkın bir konumda, Müslüman ise beraat etmeye daha yatkın bir konumdaydı. Bu sebeple Yüce Allah, biri Müslüman diğeri Yahudi de olsa hasımlardan birinden (Müslümandan) yana tavır koyup onu savunmamasını emretti. Bu da İslam'ı yargılamada bir ilke oldu. Hasımlardan biri hâkim nazarında saygın diğeri aksi bir vasıfta da olsa, hâkim herhangi birinden yana olmayacaktır. Bu da çalıntı bir nesnenin bir kimsenin elinde bulunmasının, o kimsenin hırsızlık yaptığına hükmetmeyi gerektirmemektedir. Zira Yüce Allah Peygamberi'nin *sallallahu aleyhi ve sellem*, çalıntı malın yanında bulunduğu Yahudi'nin hırsız olduğuna hükmetmesini yasaklamıştı. Çünkü Yahudi, zırhı kendisinin çaldığı iddiasını inkâr ediyordu.

Bu hâdise Yusuf'un *aleyhissellem* , buğday ölçeğini kardeşinin yükünün içinde gizleyip sonra da ölçek onun yükü içinde bulundu diye kardeşini kendi yanında alıkoymasına benzememektedir. Çünkü Yusuf *aleyhissellem* onlara, kendi şeriatlarında caiz olan bir hükmü uygulamıştı. Onlar, hırsızı köleleştiriyorlardı. Ancak Yusuf *aleyhissellem* , kardeşini köleleştirme imkânına sahip olmasına rağmen köleleştirmemiş, sadece yanında alıkoymuştu. Hırsızlık yaptığını da söylememişti. Onu başka birisi söylemişti. O da Yusuf'un *aleyhissellem* kardeşi (Bünyamin) in gerçekten hırsızlık yaptığını zannederek böyle demişti. Oysa Cenab-ı Allah, (اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ) **"Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı**

günahtır"[150] buyurarak kişinin kendi zannına ve nefsinin arzusuna göre hükmetmesini yasaklamıştır.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّهُ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)

"Zandan sakının. Çünkü o, sözlerin en yalan olanıdır."[151]

(وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا)

"Sakın hainlerin savunucusu olma."

(وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ)

"Kendilerine hainlik edenleri savunma."[152]

Çalınan zırh Yahudi'nin evinde bulunduğu için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*Yahudi'ye karşı Müslümandan yana bir tavır sergilemiş, Müslümana destek vermeye niyetlenmiş olabilir. Bunun üzerine Yüce Allah Yahudi'nin suçsuz olduğunu ona bildirmiş, hırsızı savunan Müslümanların yanında yer almasını yasaklamıştır. Bu Müslüman grup, hırsızın lehinde şahitlik ediyor ve arkadaşları arasında onu mazur görmesini, suçlu olduğunu iddia edenleri reddetmesini istiyorlardı. Böyle bir şahsın hırsızlıkla suçlanamayacağı doğrultusunda lehte şahitlik ettikleri için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsıza yardımcı olacakmış gibi bir görüntü vermişti. Bunun üzerine Yüce Allah onların iç yüzünü şu ayetle kendisine bildirmişti:

(وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ)

"(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı."[153]

---

150 Hucurat, 49/12

151 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 17/492

152 Nisâ, 4/107

153 Nisâ, 4/113

O haine yardımcı olmanı isteyerek seni saptırmaya çalışırlardı. Denilir ki: Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* o hırsıza yardımcı olmasını isteyen ve kendileri de o haine yardımcı olan grup, Müslümandı. Ancak onlar o hainin iç yüzünü ve kesin olarak hırsızlık yaptığını bilmiyorlardı. Ama zırh evinde bulundu diye Yahudi'nin hırsızlık yaptığına hükmetmeleri de caiz değildi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Meselenin zahiri aslına aykırı da olsa işin görünen tarafına bakarak hüküm vermek nasıl dalalet olur? Hâkimin görevi, işin iç yüzüne göre değil, zahire göre hüküm vermektir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Meselenin zahirine göre hüküm vermek dalalet değildir. Asıl dalalet, bilinen bir gerçeğe dayanmadan hainin suçsuz olduğuna hükmetmek ve onu berat ettirmektir. İşte o grup, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* bu maksattan saptırmaya çalışmışlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيٓئَةً اَوْ اِثْماً ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيٓئاً فَقَدِ
احْتَمَلَ بُهْتَاناً وَاِثْماً مُبِيناً ﴿١١٢﴾)

112-"Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur."

Ayette geçen (خَطِيٓئَةً) ile (اِثْم) arasındaki farkı araştıranlar demişler ki: (خَطِيٓئَةً) yani hatâ, kasıt olmaksızın işlenen aykırılıklardır. (اِثْم) kelimesi ise kasten işlenen aykırılıklardır. Bu ayette ikisi bir arada zikredildi ki, hükümleri açıklansın. Suçsuz birine iftira edildiğinde bu iftira kasten olsa da olmasa da hüküm aynıdır. İftira eden kişi, şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur. Çünkü kişinin, işlediğini bilmediği bir fiilinden dolayı bir başkasına iftira etmesi caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ
مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ
مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْراً عَظِيماً ﴿١١٤﴾)

114-"Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfât vereceğiz."

Lügat âlimleri dediler ki: Ayette geçen (نَجْوٰى) kelimesi, gizli konuşma ve fısıltı demektir. Yüce Allah sadaka vermeyi veya iyilik yapmayı ya da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, kendi aralarındaki fısıltılarında ve gizli konuşmalarında hayır olmadığını açıklamıştır. Bütün hayırlı ve dinen hoş karşılanan işlerin yapılması iyiliktir. Çünkü akıl, bunları birer iyilik ve güzellik olarak kabul eder. Akıl, ikrar edip yapmayı üstlendiği için hakkı tanıyıp itiraf eder. Yapmaktan uzak durup yasaklandığı için batılı da inkâr eder. Diğer taraftan hayır ve iyilik amellerine maruf (bilinen ve tanınan şeyler) denmiştir. Çünkü erdemli ve dindar kimseler, iç içe oldukları ve devamlı yaptıkları için iyi amelleri tanıyıp bilirler. Hayrı tanıdıkları kadar kötü amelleri tanıyıp bilmezler. Çünkü bunları bilmez ve işlemezler. Bu sebeple hayır ve iyilik amelleri maruf (tanınıp bilinen), kötü ameller ise münker (tanınıp bilinmeyen) olarak adlandırılmıştır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ubeyde el-Hüceymi, Ebu Cürey Cabir b. Süleym'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Deveme binip Mekke'ye gittim. Mescidin kapısına vardığımda devemi ıhtırdım. Bir de gördüm ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* orada oturmuş. Üzerinde yünden dokunmuş, kırmızı çizgili iki aba var. Kendisine "Es Selamü aleyke ya Resûlallah" diyerek selam verdim. O da ***"Ve aleyke's-Selam"*** diyerek selamımı aldı. Kendisine, "Biz bir bedevi topluluğuyuz. Bizde biraz kabalık vardır. Bana, Allah'*ın beni onlardan yararlandıracağı bazı kelimeler öğret*" dedim. Üç defa bana ***"Yanaş (bakalım)"*** dedi. Ben de (yanına) yanaştım. Bana, ***"Söyleyeceklerimi tekrarla"*** dedi. Ben de tekrarladım. Bana şunları söyledi: ***"Allah'a karşı gelmekten sakın. Kardeşini güler yüzle karşılamak, su çekip almak isteyen birinin kovasına kendi kovandaki suyu boşaltmak dahi olsa iyi amellerden hiçbirini küçük görme. Birisi sende bulunduğunu bildiği bir huyundan ötürü sana söverse, sen onda bulunduğunu bildiğin bir huyundan ötürü ona sövme. (Sövmezsen) Allah sana sevap yazar, ona da günah yazar. Allah'ın* sana bahşettiği nimetlerden hiçbirine sövme."**[154]

154 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/399

Ebu Cürey dedi ki:"Kendi zâtı ile kâim olan Allah'a yemin ederim ki, o günden sonra (Allah'ın bana bahşetmiş olduğu nimetlerden) ne bir koyuna ne de bir deveye sövdüm."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cafer'in dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(اصْنَعِ الْمَعْرُوفَ إِلَى مَنْ هُوَ أَهْلُهُ وَإِلَى مَنْ لَيْسَ هُوَ أَهْلُهُ، فَإِنْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ فَهُوَ أَهْلُهُ، وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ فَأَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ)

"Layık olana da olmayana da iyilik yap. Eğer layık olana yapmışsan o zaten iyilik ehlindendir. Eğer layık olmayana yapmışsan, sen iyilik ehlindensin."[155]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Ümame, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Her iyilik bir sadakadır. Cennete ilk girecek olanlar iyilik yapanlardır. Yapılan iyilikler, insanı kötü bir şekilde düşüp ölmekten kurtarır."[156]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَسَعُهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ)

"Mallarınızı vererek insanları kazanamazsınız. Lâkin güler yüzünüz ve güzel ahlâkınız ile onları kazanmaya çalışın."[157]

Sadakanın Çeşitleri Vardır

Sadaka birkaç çeşittir. Fakirlere bazen farz olarak bazen de nafile olarak mali yardımda bulunarak sadaka verilir. Bazen de bir Müslümana ma-

155 el-Kadâ'i, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme b. Ali, *Müsnedu'ş-Şihâb: 1/436*

156 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/163

157 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 10/401

nevi destek sağlayarak ve bir şeyler söyleyerek sadaka verilir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ)

"Her iyilik bir sadakadır."

(كُلُّ سُلَامى مِن الناسِ عليهِ صَدَقَةٌ)

"İnsanların her mafsal (ve kemiği) için sadaka vermeleri gerekir."[158]

(أيعجزُ أحدُكُم أن يكون مِثْلَ أبي ضمضمٍ؟ قالوا: ومن أبو ضمضمٍ؟
قالَ: رجُلٌ فيمن كان مِن قبلِكم قال: "عِرضِي لمن شَتَمَنِي)

"Biriniz Ebu Damdam gibi olamaz mı?"

"Ebu Damdam kim?" dediler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu: ***"Sizden önceki ümmetlerde yaşamış biridir. O şöyle demişti: "Bana sövene kişilik haklarım sadaka olsun."***[159]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Damdam'ın insanların eziyetine tahammül edişini sadaka saymıştı.

(اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ)

"Yahut da insanların arasını düzeltmeyi..."[160]

158 Buhari, Cihad, 130
159 Ebu Davud, Edep, 43
160 Nisâ, 4/114

Bu, şu ayetin karşılığıdır:

(وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا)

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin."

(فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ)

"Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever."[161]

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ)

"Uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır."[162]

(اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا)

"İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."[163]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Derdâ *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın (s.a.v)şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

("ألا أخبِرُكم بأفضَلَ من درجةِ الصِّيامِ والصَّلاةِ والصَّدَقَة؟
" قالوا: بَلَى يا رسولَ الله -صلى الله عليه وسلم - قال:
"إصلاحُ ذاتِ البَينِ، وفسادُ ذات البين الحالِقَة")

"Size oruç, namaz ve sadakanın derecesinden daha faziletli bir şeyi haber vereyim mi?" Ashab-ı kiram, "Evet ya Resûlallah"dediler.

161 Hucurat, 49/9
162 Nisâ, 4/128
163 Nisâ, 4/35

Buyurdu ki: ***"Ara bulup düzeltmektir. Ara bozmak ise dini kökünden kazıyıp yokeder."***[164]

(اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ)

"Yahut da insanların arasını düzeltmeyi..." ibaresinin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا)

"Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz."[165]

Sadaka vermeyi, iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi emreden ayetin sonuna bu kaydın konulması, onlara baş olmak ve âmir konumuna yükselmek amacıyla bunları yapanlara sevap mükâfat verileceği zannedilmemesi içindir.

(وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيراً ﴿١١٥﴾)

115-"Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir."

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı çıkmak, ona muhalefet edip zıttına gitmek ve onun takip ettiği yoldan başka bir yola girmektir. Şu ayet de buna benzemektedir:

(اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Allah'a ve Resûlü'ne düşmanlık edenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır."[166]

---

164 Ebu Davud, Edep, 57

165 Nisâ, 4/114

166 Mücadele, 58/5

Bu ayette düşmanlık olarak tercüme edilen (يُحَادُّونَ) kelimesiyle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bulunduğu yoldan başka bir yolda olmak, yani itikat ve diyanet bakımından ona zıt olmak manası kastedilmiştir.

(مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى)

"Kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra..."

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet edeni bu muhalefetten sert bir şekilde vazgeçirmek, çirkin bir halde olduğunu ve bundan dolayı azabı hak ettiğini bildirmek için böyle buyrulmuştur.Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* doğruluğuna delalet eden ayet ve mucizelerin meydana gelmesinden sonra dahi inad edip ona muhalefet ettiği için azabı hak etmiştir. Ayette azap tehdidinden bahsedilirken, mü'minlerin yolundan başka bir yola girmekle Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmek birlikte zikredilmiştir. Bu da icmanın sahih ve geçerli bir delil olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü mü'minlerin yolundan başka bir yola girmek, azap tehdidinin kapsamına girmektedir.

(نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى)

"Onu yöneldiği yolda bırakırız."

Burada mü'minlerin yolundan ayrılan kimsenin Allah ile alakasının kalmadığı, veli edinip onlarla güç ve kuvvet bulduğunu iddia ettiği putlarıyla başbaşa bırakılacağı, Allah'ın ona asla yardım etmeyeceği ve destek vermeyeceği bildirilmektedir.

(وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْأَنْعَامِ
وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا
مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾)

119-"(Şeytan) «Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de

Allah'ın yarattığını değiştirecekler» (dedi). Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür."

Bu ayeti Katade, İkrime ve Süddi'nin bu şekilde manalandırdıkları rivayet edilmiştir.

(وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ)

"Onları mutlaka kuruntulara sokacağım."

Yani Allah bilir ya şeytan, onları dünya da uzun müddet kalacaklarına, dünyanın nimet ve lezzetlerine kavuşacaklarına dair kuruntulara sokacağını söylüyor. Bu kuruntuya sokacak ki onlar da dünyaya meyletsinler, putlara adanıp da kulağı yarılan hayvanları yemeyi kendilerine ve herkese haram kılsınlar. Bu hayvanlara Bahîre denirdi ve Araplar bunları yemeyi haram sayarlardı.

(وَلَأُمَرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ)

"Onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler."

Bu ayetin üç şekilde manalandırıldığı rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

1-İbrahim, Mücahit, Hasan, Dahhâk ve Süddi,İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir. "Şeytan kendisine uyanlara, Allah'ın haram kıldığını helal saymalarını, helal kıldığını da haram saymalarını emreder."

Ayetin bu manaya geldiğine şu ayet de delalet etmektedir:

(لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ)

"Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir."[167]

---

167 Rûm, 30/30

2-Şehr b. Havşeb, İkrime ve Ebu Salih, Enes *radıyallahu anh* ile İbnAbbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir. "Ayette kastedilen mana, erkeğin burulup hadım hale getirilmesidir."

3-Abdullah ile Hasan'dan gelen rivayete göre ayette kastedilen mana, dövme yaptırmaktır.

Katade, Hasan'ın hayvanları burmakta sakınca görmediğini rivayet etmiştir. Tavus ile Urve'nin de benzer görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hayvanları burmayı yasakladığı ve "Erkeklerin burulmasını yasaklıyorum" dediği rivayet edilmiştir.İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Hayvanları burmak, işkencedir" dedi ve sonra da (وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللهِ) **"Onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler"** ayetini okudu.

Abdullah b. Nafi'nin bildirdiğine göre babası Nafi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, develeri burmayı yasakladı."***

["Allah İbrahim'i Dost Edindi" Ayeti]

(وَمَنْ اَحْسَنُ دِيناً مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلاً ﴿١٢٥﴾)

125-"Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah İbrahim'i dost edindi."

Bu ayet şuna benzemektedir:

(ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا)

"Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy" diye vahyettik."[168]

168 Nahl, 16/123

Bu ayet, İbrahim'in *aleyhissellem* dininden olduğu sabit olan hükümlere bizim de tabi olmamızı gerektirmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatının İbrahim'in *aleyhissellem* şeriatının aynısı olması gerekiyor, denilecek olursa biz deriz ki: İbrahim'in *aleyhissellem* dini, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği dine dâhildir. Hatta Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* dininde, İbrahim'in *aleyhissellem* dininden daha fazlası vardır. Bundan dolayı İbrahim'in *aleyhissellem* dinine tabi olmak gerekir. Çünkü onun dini Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* dinine dâhildir. Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği dine tabi olan kimse, aynı zamanda İbrahim'in *aleyhissellem* dinine de uymuş olur.

Ayette geçen "Hanif" kelimesinin müstakîm, dosdoğru yolda olan kimse anlamına geldiği söylenmiştir. Dosdoğru yola koyulan kimse ise hanifiyyedir. Hayır manasına yorumlansın diye topala "Ahnef", tehlikeli yere, kurtuluş anlamına gelen "Mefaze" denir. Yılan veya akrep sokmuşa da "Sağlam" denir.

(وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا)

"Allah, İbrahim'i dost edindi" cümlesine gelince, bunun iki manaya geldiği söylenmiştir. Birincisi, onu sevip dost edinmiştir. Bu mertebeye yükselemeyenlere vermeyeceği sırlarını ona açmış demektir. İkincisi ise ayette geçen (خَلِيل) kelimesi, ihtiyaç manasına gelen hıllet kökünden gelmektedir. Buna göre Allah'ın halili, Allah'a muhtaç olan ve ihtiyacı ancak Allah tarafından karşılanabilecek olan kimse demektir. Ayette eğer bu manalardan birincisi kastedilmişse, "İbrahim, Allah'ın halilidir. Allah da İbrahim'in halilidir" demek caiz olur. Ama ikinci mana kastedilmişse, "Allah, İbrahim'in halilidir" demek caiz olmaz ama "İbrahim, Allah'ın halilidir" demek caiz olur.

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي
الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ

اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى
بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهٖ عَلِيماً ﴿١٢٧﴾)

127-"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: «Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor.» Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, velisinin himayesinde bulunan yetim kız hakkında inmiştir. Velisi onun malına ve güzelliğine rağbet ediyor, ama mehrini adaletli bir şekilde vermiyordu. İşte bundan dolayı veliler, himayelerindeki yetim kızlarla evlenmekten menedildiler. İlla da evleneceklerse, emsallerine verilen en yüksek mehir kadar mehir versinler.

(وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ)

"Kitapta, yetim kızlara (âdil davranmanıza dair) size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor."

"Size okunmakta olan âyetler" ifadesiyle, bu surenin başında geçen (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın"**[169]ayeti kasdedilmektedir.

Kadınla Kocasının Uzlaşması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزاً اَوْ اِعْرَاضاً فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ
وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴿١٢٨﴾)

169 Nisâ, 4/3

128-"Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından, yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Ayetin aslında geçen "Nüşuz" kelimesinin sevmediği için kocanın karısına üstten bakması ve baskı uygulaması manasına geldiği söylenmiştir. Nüşuz kelimesi, yerin kabarıp yükselmesi anlamına gelen (نَشَزَتِ الأَرْضُ) kökünden türediği söylenmiştir.

(اَوْ اِعْرَاضًا)

"...yahut yüz çevirmesinden" öfke veya kızgınlığından dolayı yüzçevirmesinden endişe ederse, Cenab-ı Allah uzlaşmalarını mübah kılmıştır. Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, kadının mehrinin bir kısmını almaktan vazgeçerek veya bazı günlerinden kuması lehine feragat ederek kocasıyla uzlaşmasını caiz gördükleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Eşlerin bir şey üzerinde uzlaşmaları caizdir."

Simâk'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sevde *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisini boşamasından endişe etti ve 'Ey Allah'ın Resûlü, beni boşama. Nikâhında tut. Günümü de Aişe'ye devret" dedi. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* öyle yaptı. Bunun üzerine (وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا) **"Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur"** ayeti indi. Eşlerin bir şey üzerinde uzlaşmaları caizdir."

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, şöyle bir durumdaki kadın hakkında inmiştir. Kadın, bir erkekle evlidir ama kocası onu boşayıp başka

bir kadınla evlenmek niyetindedir. Kadın ona, 'Beni boşama; nikâhında tut. Bana nafaka vermekten muafsın. Yanımda gecelemeyebilirsin."

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ)

"Uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır" ayeti işte bu durumdaki kadından bahsetmektedir."

Birçok tarikten gelen rivayetlere göre Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Sevde, (Hz. Peygamber ile birlikte olma) gününü Aişe'ye hibe etti. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sebeple Hz. Aişe'nin yanında daha fazla kalırdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet birden çok kadınla evli olan erkeğin, eşlerinin yanında sıra ile gecelemesinin, tek kadınla evli ise de (bir zaruret olmadıkça) geceyi onun yanında geçirmesinin vacip olduğuna delalet etmektedir.

Kâ'b b. Sur, dört günde bir günün kadının yanında geçirilmesinin kadının kocası üzerinde bir hakkı olduğuna hükmetti. Bu hükmünü Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* hazır bulunduğu bir mecliste vermiş, o da bu hükmü beğenmişti ve onu Basra'ya kâdı olarak atamıştı. Yüce Allah, kadının geceleme sırasından kumaları lehine feragat etmesini mübah kılmıştır.

Ayetin genel manası mehir, nafaka, geceleme sırası ve diğer kadınlık haklarından vazgeçme karşılığında, kadının kocasıyla uzlaşmasının caizliğini gerekli kılmaktadır. Şu kadar var ki geçmişe yönelik hak edilen nafakadan kadın, kocasını ibra edebilir. Gelecek zamanda hak edilecek olan nafakadan ibra etmesi sahih değildir. İbra etmiş olsa bile gerek duyduğunda bu hakkını talep edebilir. Aynı şekilde cinsel ilişkide bulunma hakkından ibra etmesi de sahih değildir. Dilediğinde kocasından kendisiyle ilişkide bulunmasını isteyebilir. Ancak gönül hoşluğuyla nafaka istemekten ve kocasının kendisinin yanında gecelemesi hakkından feragat edebilir. Ama geleceğe yönelik olarak kocasını bu yükümlülükten ibra etme şeklinde nafaka ve cinsel ilişki hakkını düşüremez. Kocanın da bir bedel ödeyerek karısını, cinsel ilişkide bulunma ve yanında geceleme hakkından vazgeçirmeye çalışması caiz olmaz. Çünkü bu, başkasının malını batıl yolla yemektir. Ya da bu, karşılığında bedel alınması caiz olmayan bir haktır. Çünkü eşlerin cinsel ilişkide bulunmaları ve kocanın karısının yanında

gecelemesi, kendisini icab ettiren sebebi (nikâh akdi) varken düşürülemeyecek haklardandır. Bu, adamın köleyi mehri teslim etmekten ibra etmesi gibidir. Bu ibra sahih olmaz. Çünkü mehri teslim etmeyi icab ettiren sebep vardır. O sebep de nikâh akdidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, erkeğin iddet nafakası karşılığında karısını hul' etmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Böylece sebebi (iddet) mevcut olmakla birlikte verilmesi henüz vacip olmamış bir nafakayı ödemekten ibra etmeyi caiz görmüşlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hükmü vermekle fakihlerimiz, nafaka vermekten ibra etmeyi caiz görmüş değildirler. Verilmesi henüz vacip olmamış bir nafakadan ibra etmenin caiz olmaması hususunda hul'edilen kadınla nikâhı devam eden kadın arasında bir fark yoktur. Lâkin koca, iddet nafakasını vermeme karşılığında karısını hul'ettiğinde iddet nafakasını, karısından alacağı hul' bedelinin yerine koymuş olmaktadır. Hul' bedelinde de bu kadar bir cehaletin/belirsizliğin olması caizdir. Bu bedeli ödemesi, hul' akdi sebebiyle kadının sorumluluğundadır. Sonra ileride almayı hak edeceği iddet nafakası, kendisinin kocasına ödemesi gereken hul' bedelinin yerine geçer. Ayet-i kerime karı-kocanın, mehrin tamamından veya bir kısmından vazgeçilmesi ya da artırılması üzerine uzlaşmalarının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayet-i kerime bu hususta herhangi bir ayrım yapmamış, her türlü uzlaşıyı caiz görmüştür.

(وَالصُّلْحُ خَيْرٌ)

"Uzlaşmak daha hayırlıdır."[170]

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Uzlaşmak, yüzçevirmekten ve kötü davranmaktan daha hayırlıdır. Başkaları dediler ki: Eşlerin uzlaşmaları, ayrılmalarından daha hayırlıdır. Delil ile ayrı bir hüküm konulmadıkça uzlaşmanın her hususta hayırlı olduğu bu ayetten anlaşılabilir. Taraflardan birinin diğerinin hakkını inkâr etmesi durumunda iki tarafın uzlaşması, belirsiz bir şey üzerine de uzlaşılması caizdir.

170 Nisâ, 4/128

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ)

"Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır."[171]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Said b. Cübeyr *radıyallahu anh* dediler ki: "Kadınların nefisleri, kocalarındaki payları ve malları hakkında bencilliğe hazır (elverişli) kılınmıştır."

Hasan dedi ki: "Kadın ve erkekten her biri diğerinin üzerindeki hakkını elde etmede bencil davranır." Bencillik ve cimrilik, hayrı engellemeye tutkun olmaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَنْ تَسْتَطِيْعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ)

"Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz."[172]

Ebu Ubeyde'nin bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sevgi ve gönlünüzün meyletmesi bakımından kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz."İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Katade'nin de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

(فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ)

"Öyle ise (birine) büsbütün gönül vermeyin."

Doğrusunu Allah bilir. Yani birden fazla kadınla evli olan erkek, kadınlarından birini tamamen bırakıp diğerine yönelmesin. Buna ayetin devamındaki şu ibare de delalet etmektedir:

(فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ)

"Ötekini (kocası hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın."

171 Nisâ, 4/128
172 Nisâ, 4/129

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Hasan, Mücahid ve Katade, bu ayeti bu şekilde manalandırmışlardır. Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ يَمِيلُ مَعَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ سَاقِطٌ)

"İki karısı olup da ikisinden birine meyleden bir kimse, kıyamet gününde (vücudunun) iki tarafından biri düşmüş olarak (hesap yerine) gelir."[173]

Bu hadis, erkeğin geceleme sırasında karılarına adaletli davranmasının vacip olduğuna delalet etmektedir. Eğer adaletli davranmayacaksa, ayrılmaları daha iyi olur.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ)

"Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[174]

Yüce Allah erkeğin geceleme sırasında karısına adil davranması, onu bir kenarda bırakıp diğer karılarına meyletmemesi gibi kadına karşı görevlerinden bahsettikten sonra ayrılma ihtimallerine binaen onları teselli mahiyetinde şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ)

"Eğer ayrılırlarsa, Allah bol lütuf ve nimetiyle onların her birini zengin kılar (başkalarına muhtaç bırakmaz)."[175]

---

173 İbn Mâce, Nikâh, 47

174 Bakara, 2/229

175 Nisâ, 4/130

Yüce Allah'ın uyulmasını vacip kıldığı hukukunun gereğini yapamamaktan korktukları için ayrılmaya niyetlendiklerinde Allah onlardan her birini zengin kılar (başkalarına muhtaç bırakmaz). Bu ayette Yüce Allah bütün kulların rızkını kendisinin verdiğini, her ne kadar rızkı kullar aracılığıyla vermekte ise de asıl verenin kendisi olduğunu, dolayısıyla hamdi kendisinin hak ettiğini haber vermektedir. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, Allah'tır.

Hâkimin Hasımlara Adil Davranması Gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ ۚ اِنْ يَكُنْ غَنِياً اَوْ فَقِيراً فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰى اَنْ تَعْدِلُوا ۚ وَاِنْ تَلْوُۥا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴿١٣٥﴾ ﴾

135-"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Kabus'un bildirdiğine göre Ebu Zabyan'ın babası, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette anlatılmak istenen durum şudur: İki hasım kişi kâdı'nın huzurunda dururken kâdı onlardan birinden yüz çevirir ve başını öte tarafa döndürür."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ ابْتُلِيَ بِالْقَضَاءِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فَلْيَعْدِلْ بَيْنَهُمْ فِي لَحْظِهِ، وَإِشَارَتِهِ، وَمَقْعَدِهِ، لَا يَرْفَعَنَّ صَوْتَهُ عَلَى أَحَدِ الْخَصْمَيْنِ مَا لَا يَرْفَعُ عَلَى الْآخَرِ)

"Müslümanlar arasında hüküm vermek (vazifesi) ile imtihan edilen bir kimse bakışı, işareti ve oturuşunda adil olsun. Hasımlardan birine yükseltmediği sesini diğerine asla yükseltmesin."[176]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ) **"Adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun"** ayeti, hakkı ve adaleti ayakta tutma emrini ifade etmektedir. Bu da her kişinin başkalarına karşı görevlerini eksiksizce yerine getirmesini, mazlumun zalimdeki hakkını almasını, zalimin ona zulmetmesine engel olmasını gerektirmektedir. Çünkü bütün bunlar, adaleti ayakta tutma kapsamında olan görevlerdir. Bu yükümlülüğü Yüce Allah, ayetin devamındaki şu ifadelerle pekiştirmektedir: (شُهَدَاءَ لِلّٰهِ) **"Allah için şahitlik yaparak."** Doğrusunu Allah bilir. Yani şahitlik yaparak adalete ulaşılabilecek durumlarda bu ayetteki emir, mazlumun hakkını engelleyen zalime karşı şahitlik yapmayı, böylece mazlumun ondaki hakkının alınıp mazluma verilmesini sağlamayı içermektedir. Bu emir, şu ayete benzemektedir:

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ)

"Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."[177]

Mezkûr ayet, (وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُم) **"Sizin aleyhinize de olsa"** ibaresiyle, hak sahibinin hakkını ikrar ve itiraf etme emrini de içermektedir. Çünkü kişinin, üzerinde bulunan hasmına ait hakkı ikrar etmesi, kendi şahsı aleyhine şahitlik etmesi demektir. Bu da kişinin, üzerinde bulunan başkasına ait hakkı ikrar etmesinin caiz ve geçerli olduğuna, hak sahibinin talebi üzerine ikrarda bulunmasının ise vacip olduğuna delalet etmektedir.

(أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ)

"Ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa"

Ayetin bu kısmında gerektiğinde ana-baba ve yakınların aleyhine şahitlik yapılması emredilmektedir. Ayet-i kerime, insanın ebeveyni ve akra-

176 Beyhaki, es-Sünenu's-Suğrâ: 4/133
177 Bakara, 2/283

baları aleyhine şahitlik etmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu hususta bunlarla yabancılar aynı konumdadırlar. Her ne kadar evlatlarının aleyhte şahitlikleri sebebiyle bazen anne babaların hapsedilmesi gerekse bile bu, evladın anne babaya kötü davranması demek değildir. Onlar hoşlanmasalar bile bu, evladın onlar aleyhine şahitlik etmekten çekinmesini gerektirmez. Çünkü (adalet yerini bulsun diye) evladın onlar aleyhine şahitlik etmesi, onların zulmetmelerine engel olmaktır ki bu da bir bakıma onlara yardımcı olmaktır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا)

"Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et."

Dediler ki: Ey Allah'*ın Resûlü, şuna mazlum iken yardım ederiz. Zalim iken nasıl yardım ederiz?*

Buyurdu ki: ***"Onun zulmüne engel olursun. İşte bu, ona yardım etmektir."***[178]

Bu, tıpkı şu hadise benzemektedir:

(لاَ طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ)

"Yaratana isyan edilmesi durumunda yaratılana itaat edilmez."[179]

Bu hadis, helal ve caiz işlerde anne babaya itaat etmenin vacip olduğuna, Yüce Allah'a isyan edilecek durumlarda onlara itaat etmenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, hoşlanmasalar bile gerektiğinde onların aleyhine şahitlik edilmesini evlatlara emretmektedir.

(إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ أَوْلٰى بِهِمَا)

"(Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.)"

178 Buhari, Mezalim, 6

179 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Kitabu's-Siyer, 193: 12/546

Burada, aleyhine şahitlik ettiğimiz kimsenin fakirliğine bakarak ona şefkat göstermememiz emredilmektedir. Çünkü Allah, zengin-fakir herkese bizden daha iyi ve güzel bakar. Tümünün yararını bizden daha iyi bilir. Şu halde size düşen görev, bildiğiniz ve gördüğünüz şeyleri söyleyerek onların hakkında şahitlik etmektir.

(فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰى اَنْ تَعْدِلُوا)

"Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın."

Şu halde nefsi arzularınıza uyarak ve akrabalarınıza meylederek adaleti terketmeyin. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى)

"Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma."[180]

Burada şahidin görevinin, üzerinde başkasının hakkı bulunan kimsenin -bu kimsenin fakir olduğunu bilse bile- aleyhine şahitlik etmek olduğuna delalet vardır. Haksızlık yapanın fakir olduğunu bilmediği için kâdı onu hapse atar endişesi, şahidin şehadetten geri durmasını caiz kılmaz.

(وَاِنْ تَلْوٗا اَوْ تُعْرِضُوا)

"Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz"

Bu ayetin, İbn Abbas'tan*radıyallahu anh* rivayet edilen şu manaya gelmesi de muhtemeldir: İki hasım kişi kâdı'nın huzuruna giderler. Kâdı birinden yüzçevirir ve (onu görmemek için) başını başka tarafa döndürür. Ayette geçen (اَوْلَت) fiilinin mastarı olan (وَلْي) kelimesi defetmek ve uzaklaştırmak manasına gelir. Bu kelimeyle kâdı kastedilirse, ayetin manası, kâdı'nın hasmı, hak ettiği adalet ve eşitlikten uzaklaştırması şeklinde anlaşılır. Bu kelimeyle şahit kastedilirse -ki bu da muhtemeldir- o zaman

180 Sâd, 38/26

mana şöyle olur: Şahit, şehadeti yerine getirmekle emrolunmuştur ki hak sahibi hakkından uzakta kalmasın ve hakkının kendisine teslim edilmesi de geciktirilmesin. Hakkını talep ettiğinde kendisinden yüz çevirilmesin. Mezkûr ayetin hem hâkime hem de şahide yönelik bir emir olması imkânsız değildir. Çünkü ayetin her ikisine de ihtimali vardır. Şu halde ayet-i kerime hasımlara yargı meclisinde aynı seviyedeki mekânlarda oturtma, ikisinin yüzüne bakma ve ikisiyle konuşma hususunda eşit davranılması, birinden ayrı olarak diğeriyle gizli görüşülmemesi emrini içermektedir.

Nitekim Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki hasımdan birini diğerinden ayrı olarak yanımıza alıp onunla başbaşa görüşmemizi yasakladı."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَعِيداً ﴿١٣٦﴾﴾

136-"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkar ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur."

Bu ayetin manasının şöyle de olabileceği söylenmiştir: Ey Muhammed'den *sallallahu aleyhi ve sellem* önceki peygamberlere iman edenler! Allah'a, Muhammed'e ve Muhammed'in Allah katından getirdiklerine iman edin. Bunlar, beraberlerinde getirdikleri ayet ve mucizeler sebebiyle önceki peygamberlere iman ettiklerine göre, aynı sebepten Muhammede de *sallallahu aleyhi ve sellem* iman etmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan önceki Peygamberlerin kitaplarında Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* geleceğine dair müjdeler vardır. O peygamberlere iman ettiklerine ve Allah katından getirdikleri haberleri tasdik ettiklerine göre, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* geleceğini de haber vermişlerdir. Şu halde Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğine iman etmeleri gerekmektedir. Buna karşı ileri sürebilecekleri bir itirazları ve delilleri olamaz. Bazıları

da bu ayetin Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* iman etmiş kimselere hitap ettiğini, onların imanlarını sürdürmelerini, imanda sebat etmelerini emrettiğini söylemişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Mürtedin Tövbe Etmesinin İstenmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْراً لَمْ يَكُنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلاً ﴿١٣٧﴾﴾

137-"İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkar eden, sonra da inkarlarında ileri gidenler var ya; Allah onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir."

Katade dedi ki: "Bu ayetle, kitap ehli olan Yahudilerle Hristiyanlar kastedilmektedir. Yahudiler Tevrat'a iman ettiler. Sonra ona muhalefet ederek inkâr ettiler. Aynı şekilde Musa'ya *aleyhissellem* iman ettiler.Sonra ona da muhalefet ederek inkâr ettiler. Hristiyanlar İncil'e iman ettiler. Sonra ona muhalefet ederek inkâr ettiler. Sonra İsa'ya *aleyhissellem* iman ettiler. Sonra ona da muhalefet ederek inkâr ettiler. Sonra Kur'an'a ve Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet ederek inkârlarını daha da artırdılar."

Mücahid dedi ki: "Bu ayet münafıklar hakkında inmiştir. Onlar önce iman ettiler; sonra dinden döndüler. Sonra yine iman ettiler ama ardından yine dinden döndüler. Sonra da kâfirlikleri üzere öldüler."

Başkaları dediler ki: "Bu ayette sözü edilenler, kitap ehlinden bir gruptur. Bunlar, Müslümanları şüpheye düşürmeyi amaçlamış, bazen inandıklarını bazen de inkârlarını açığa vuruyorlardı. Cenab-ı Allah onların durumlarını şu ayette açıklamıştır:

﴿وَقَالَتْ طَّائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾

"Kitap ehlinden bir grup, «Mü'minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler»dedi."[181]

Zındıkın Tövbesinin Kabul Edilip Edilmeyeceği Meselesi

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, tövbe ettiği takdirde Mürtedin tövbesinin kabul edileceğine delalet etmektedir. Zındıkın da tövbesinin kabul edileceğine delalet etmektedir. Çünkü ayette zındık ile diğer kâfirler arasında ayrım yapılmamıştır. İnkârından sonra da tövbesinin yine kabul edileceğine, iman ettiğini açıklaması halinde mü'minliğine hükmedilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Fakihler, mürted ile zındıka tövbe teklifinde bulunulup bulunulmaması gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. "el-Asl"adlı eserde Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Mürted, kendisinden tövbe etmesi istenmeden öldürülmez. Kendisine tövbe etme teklifinde bulunulmadan mürted olarak öldürülmesi durumunda onun sorumluluğu olmaz."

Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletti: "Ebu Hanife, iman ettiğini açıklayan zındıka, tıpkı mürted gibi tövbe etmesi teklifinde bulunulması gerektiğini söyledi. Eğer Müslüman olursa serbest bırakılır. Aksi halde öldürülür."

Bu görüşü Ebu Yusuf'un kendisi de bir müddet benimsedi. Ama zındıkların yaptıklarını ve söylediklerinden geri döndüklerini görünce (görüşünü değiştirerek) şöyle dedi: "Bana bir zındık getirilecek olursa hemen boynunun vurulmasını emrederim. Kendisinden tövbe etmesini istemem. Onu öldürmemden önce kendiliğinden tövbe ederse onu serbest bırakırım."

Süleyman b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zındık bir kişi tövbe ettiğini ileri sürerse, gerçekten tövbe edip etmediğini anlayıncaya kadar onu hapiste tutarım."

---

181 Âl-i İmrân, 3/72

"Es-Siyer" adlı eserde Muhammed, Ebu Yusuf'un Ebu Hanife'den şöyle bir nakilde bulunduğunu kaydetmiştir: "Mürtede, Müslüman olması teklif edilir. Müslüman olursa ne alâ. Aksi halde olduğu yerde öldürülür. Müslüman olması için teklifte bulunulduğunda hemen Müslüman olmayıp düşünmek için süre isterse, kendisine üç gün süre tanınır." Muhammed, bu görüşe muhalefet eden olduğunu söylememiştir.

Ebu Cafer et-Tahavi dedi ki: Süleyman b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Ebu Yusuf'un kendilerine imla ettirdiği "Nevadir adlı eserde şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Hanife şöyle dedi: Zındıkı gizlice öldür. Çünkü onun gerçekten tövbe ettiğini bilemezsin." Ebu Yusuf, bunun hilafına bir şey nakletmiş değildir.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Mürtede, Müslüman olması için üç defa teklifte bulunulur. Müslüman olursa ne alâ. Aksi halde öldürülür. Bir kimse İslam'dan gizlice dönerse, tövbe etmesi için kendisine teklifte bulunulmadan tıpkı zındıklar gibi öldürülür. Sadece irtidat ettikten sonra hangi dine geçtiğini açıkça söyleyen kimseye tövbe etmesi teklif edilir."

Mâlik dedi ki: "Zındıklar, tövbe etmeleri kendilerine teklif edilmeden öldürülürler." Kendisine itiraz mahiyetinde "Kaderiyecilere[182] nasıl tövbe teklif ediliyor?" denildiğinde Mâlik şu cevabı vermiştir: "Onlara, sahip olduğunuz şu yanlış inancınızdan vazgeçin, denilir. Bu teklife uyarlarsa ne alâ. Aksi halde öldürülürler. Kaderiyeciler ilim sıfatını ikrar ederlerse öldürülmezler."

Mâlik'in bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ غَيَّرَ دِينَهُ فَاضْرِبُوا عُنُقَهُ)

"Dinini değiştirenin boynunu vurun."[183]

182 Kaderiyye: Müslümanlar arasında çıkan bir fırka olup hayrı Allah'a, şerri de başkasına isnad ederler. Onlar hakkında bir hadiste şöyle buyrulmuştur: (القَدَرِيَّة مَجُوسُ هذه الأمة) *"Kaderiyeciler bu ümmetin Mecusileridirler."* (Ebu Davud, Sünnet, 17) Çünkü bunların mezhepleri, "Hayır, nurdandır; şer ise karanlıktandır" diyen Mecusi inancına benzemektedir. Bu, onların inancından nefret ettirip vazgeçirmek için mübalağa nevinden bir hadistir.

183 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/338

Mâlik dedi ki: "Bu emir, İslam'dan dönen ve İslam'ı kabul etmeyen kimse hakkındadır. Yoksa Yahudilikten Hristiyanlığa veya Hristiyanlık'tan Yahudiliğe geçen kimse hakkında değildir."

Mâlik dedi ki: "Mürted kişi İslam'a dönerse öldürülmez. Mürtedin (belki pişman olup İslam'a döner diye) üç gün süreyle bekletilmesi güzel olur. Bence uygun olan da budur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Kendiliğinden yüz defa tövbe etse bile yine de mürtede, tövbe etmesi teklif edilir."

Leys dedi ki: "Müslümanlar arasında doğup büyüyen bir kimsenin dinden döndüğüne şahitlik edilirse, tövbe etmesi kendisine teklif edilmez. Âdil kimseler onun aleyhinde şahitlikte bulunduktan sonra tövbe etse de etmese de öldürülür."

Şafiî dedi ki: "Alenen dinden dönen kimseye ve zındıka, tövbe etmeleri teklif edilir. Tövbe etmezlerse öldürülürler."

Dinden dönen kimseye, tövbe etmesi için üç günlük süre tanınması konusunda iki görüş vardır. Biri, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* hadisidir. Diğer görüşe göre ise bekletilmez. Hemen gereği yapılır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mürtedin öldürülmesi konusunda işi ağırdan almayı emretmiş değildir. Hadisin zahirinden anlaşılan mana budur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tövbe etmesi için mürtedde üç gün süre tanınır." Şa'bi böyle dedikten sonra (اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا) **"İman edip sonra inkâr edenler var ya..."** ayetini okudu.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radıyallahu anh* dinden dönen kimseye, tövbe etmesi için üç gün süre tanınmasını emretmiştir. Fakat Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ)

"Dinini değiştireni öldürün!"[184]

184 Buhari, İstitabetu'l Mürteddin ve'l Muanidin ve Kitaluhum, 2

Bu hadiste mürtedde, tövbe teklif edilmesinden söz edilmemektedir. Öldürülmeyi hak ettiği düşünülerek bu söylenmemiş olabilir. Ama bu, onun İslam'a davet edilmesine ve kendisinin de tövbe etmesine mani değildir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ)

"Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."[185]

(قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا۠ وَمَنِ اتَّبَعَنِي)

"De ki: «İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız.»"[186]

Bu ayetlerde Yüce Allah'ın dinine davet etme emri vardır. Bu davette de dinden dönenlerle başkaları arasında bir ayrım yapılmamıştır. Ayetlerin zahiri, diğer kâfirleri İslam'a davet etmeyi gerektirdiği gibi mürteddi de davet etmeyi gerektirmektedir. Onu İslam'a davet etmek, tövbe etmesini kendisine teklif etmektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[187]

Bu ayet, imana daveti içermektedir. Bu, zındıka da tövbe teklif edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü lafzının genelliği bunu gerektirmektedir.

Şu ayet de böyledir:

185 Nahl, 16/125
186 Yusuf, 12/108
187 Enfal, 8/38

(إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا)

"İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr edenler var ya..."[188]

Burada da zındıkla diğer kâfirler arasında ayrım yapılmamıştır. Tövbe etmesi durumunda onunda Müslümanlığının kabul edilmesini ayetin zahiri gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ) **"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır"** ayetinde, tövbe etmesi durumunda Mürtedin ölüm cezasından kurtulabileceğine dair bir delil bulunmamaktadır. Zira biz diyoruz ki; tövbe ettiği takdirde günahları bağışlanır. Ama bununla beraber yine de öldürülmesi gerekir. Evli zinakârın ve başkasının canına kıyan katilin tövbe etseler bile öldürülmesi gibi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ) **"Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır"** ayeti, Mürtedin günahının bağışlanmasını ve tövbesinin de kabulünü gerektirmektedir. Çünkü tövbesi kabul edilmese, günahları da bağışlanmaz. Bu da tövbe etmesi için kendisine teklifte bulunmanın sahihliğine ve tövbesinin dünya ve ahiret ahkâmı bakımından geçerliliğine delalet etmektedir. Şunu da ifade edelim ki kâfirin öldürülmesi, küfür halini devam ettirdiği için onun hak ettiği bir şeydir. Küfrü bırakıp iman ederse, öldürülmesini gerektiren sebep ortadan kalkacağı için canı dokunulmaz hale gelir. Mesela alenen dinden dönen bir kimse, tekrar İslam'a döndüğünü açıkladığında canı dokunulmaz hale gelir. Zındıkın durumu da böyledir.

Medine'de dinden dönüp Mekke'ye giderek müşriklerin arasına katılan ve bu arada Medine'deki akrabalarına mektup yazan bir mürted, "Resûlullah'a sorun. Tövbe edersem tövbem kabul edilir mi?"diye sormuştu.

188 Nisâ, 4/137

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre işte bu mürted kişi hakkında şu ayet indirilmişti:

(كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُّوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ..... اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez... Ancak bundan sonra tövbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[189]

Bu ayetlerin inmesi üzerine akrabaları ona mektup yazdılar. O da Medine'ye dönüp Müslüman oldu ve beyanı üzerine tövbesinin makbuliyetine hükmedildi. Bu konuda bu ayetlerin delil kabul edilmesi, kalbindeki inanç bilinemediği için beyanına göre hakkında hüküm verilmesi gerekir.

"Kişi eğer gizlice dinden dönmüşse, onun tövbe edip etmediğini bilemeyiz" denilecek olursa deriz ki:

Biz onun gerçekte nasıl bir inanca sahip olduğunu bilmekle sorumlu değiliz. Bu bilgiye ulaşmamız mümkün değildir.

Yüce Allah zanna dayanarak hüküm vermemizi şu ayetle yasaklamıştır:

(اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ)

"Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır." [190]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

189 Âl-i İmrân, 3/86-89
190 Hucurat, 49/12

(إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّهُ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)

"Zandan sakının. Çünkü o, sözlerin en yalan olanıdır."[191]

Konuyla ilgili bazı ayetlerde de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ)

"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme."[192]

(إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ)

"Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir."[193]

Bilindiği gibi ayette onların kalplerindeki düşünce ve inançların hakikatini bilmek kastedilmiş değildir. Kastedilen, onların sözlü olarak açığa vurdukları imanlarıdır. Bu da onları mü'min olarak bilmemize yeterli bir işarettir. Ayet-i kerime, dünyevî hükümler bakımından kalpteki inancın değil, sözle açığa vurulan inancın esas alınması gerektiğine delalet etmektedir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Size selâm veren kimseye 'Sen mü'min değilsin' demeyin."[194] Bu ayet, bütün kâfirler hakkında genel bir hüküm mahiyetindedir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, la ilahe illallah diyen bir adamı öldüren Üsame b. Zeyd'e *radıyallahu anh*, adamı neden öldürdüğünü sorduğunda Üsame *radıyallahu anh* öldürülmekten kurtulmak için öyle dedi

191 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 17/492
192 İsrâ, 17/36
193 Mümtahine, 60/10
194 Nisâ, 4/94

diyerek kendini savunmuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona, ***"Kalbini yarıp da baktın mı?"*** demişti.[195]

Sevri'bin rivayetine göre Ebu İshak şöyle demiştir: Harise b. Mudarrib, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* yanına gitti. Ona 'Benimle Araplar arasında kin falan yoktur. Ancak Benu Hanife mescidine gittiğimde onların Müseyleme'ye iman ettiklerini gördüm' dedi. Bunun üzerine Abdullah *radıyallahu anh* haber salıp onları yanına çağırttı. Tövbe etmelerini istedi. İbn Nevvaha'dan başka hepsi tövbe ettiler. Abdullah *radıyallahu anh* ona, 'Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sana *(لولا أنك رسولٌ لضربتُ عنقكَ)* ***"Eğer elçi olmasaydın senin boynunu vururdum!"*** dediğini işittim. Sen bugün elçi değilsin. Neden Müslüman olduğunu açıklıyordun?' dedi. O da 'Sizden korunmak için Müslüman olduğumu söylüyordum' dedi. Bunun üzerine Abdullah *radıyallahu anh*, Kurza b. Kâ'b'a emredip Pazar yerinde boynunu vurdurdu. Sonra da şöyle dedi: *'İbn Nevvaha*'yı görmek isteyen Pazar yerine gidip ölüsüne baksın."[196]

Zındık'ın tövbesini kabul etmeyenler bu rivayeti delil kabul ederler. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, İbn Nevvaha'nın kavminden tövbe etmelerini istemişti ama ona bu teklifi yapmamıştı. Çünkü o, takiyye yaparak müslümanlığını açığa vururken kalbinde küfrü gizlediğini itiraf etmişti. Abdullah *radıyallahu anh* onu sahabilerin huzurunda öldürtmüştü. Zira bu hususta sahabilerle istişare ettiği bildirilmektedir.

Zührî, Ubeydullah b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kûfe'de bazı adamlar Müseylemetülkezzab'a iman etmeye başladılar. Bu durum Hz. Osman'a *radıyallahu anh* mektupla bildirildi. Hz. Osman da *radıyallahu anh* şu emirnameyi gönderdi: "Hak dine inanmalarını, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmelerini onlara teklif et. Bunu söyleyip Müseyleme'nin dininden uzaklaşanları öldürmeyin. Ama onun dininde kalmakta sebat edenleri öldürün." Bazıları ondan ayrılıp kelime-i şehadet getirdiler. Bazılarıysa onun dininde kalmakta sebat ettiler ve bu yüzden öldürüldüler.

195 Müslim, İman, 41

196 Ebu Davud, Cihad, 164

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً ﴿١٣٨﴾)

(اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعاً ﴿١٣٩﴾)

138-"Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele."

139-"Onlar, mü'ıninleri bırakıp kafirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Halbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir."

(اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ) **"...mü'ıninleri bırakıp dost edinen..."** ibaresinin şu manaya geldiği söylenmiştir: Kâfirleri kendileri için destekçi ve yardımcı edindiler. Müslümanlara muhalefet ve düşmanlık ettiklerinden dolayı kâfirlerin güç ve kuvvet sahibi olduklarını zannediyorlardı. Allah'ın dini hakkındaki cehaletlerinden ötürü böyle bir vehme kapılmışlardı. Bu, ayette sözü edilen münafıkların niteliklerindendir. Bu da mü'minlerin bazı kâfirlere karşı başka kâfirlerden yardım almalarının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu yolla galip gelmeleri halinde bile yine de küfür galip gelmiş olacaktır. Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri bu görüştedirler. Bu görüşün doğruluğuna şu ayet delalet etmektedir: (اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ) **"Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar?"** Bu ayetten anlaşılacağı gibi düşmanlara karşı kâfirlerden yardım istemek caiz değildir. Zira bu yolla galip olunduğu takdirde, zafer ve galibiyet yine kâfirlerin olacaktır. Galip gelen yine küfür olacaktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet kâfir olan münafıklar hakkında indiğine göre, onunla mü'minlere karşı istidlalde bulunmak nasıl caiz olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kâfirleri dost edinme fiilinin haramlığı sabit olduğuna göre, artık bu fiili mü'minler de işlese başka-

ları da işlese hüküm değişmez. Zira Cenab-ı Allah bir kavmi işledikleri bir fiilden dolayı kötülediğinde, artık o fiil kötü bir fiil olur. Bir delile dayanmadan insanlardan herhangi birinin onu işlemesi caiz olmaz.

Ayette geçen (الْعِزَّة) kelimesinin aslında şiddet manasına geldiği söylenmiştir. Mesela katı ve sert yere (عَزازَة) "Azaze" denir. Hastalığı şiddetlenen hasta için (قَدْ إسْتَعَزَّ المَرَضُ عَلَى المَرِيض) denir. Bir adamın işi zorlaştığında (عَزَّ عَلَيَّ كَذا) der. Piyasada bir şey azaldığında (عَزَّ الشئ) denir. Çünkü o şeyin aranıp bulunması zorlaşır. Bir işte zorlanan adam için de (عازَهُ في الأمْر) denir. Meme deliklerinin darlığından dolayı zor sağılan koyun için (شاةٌ عَزوزٌ) denir. Manası şiddet kelimesinden alınan "izzet", kuvvet; "Aziz" ise kuvvetli ve güçlü demektir. Ayet-i kerime, kâfirleri dost ve yardımcı edinme, onlardan güç alma, güçlenmek için onlara sığınma yasağını içermektedir.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kimse bize şöyle bir rivayette bulundu:

Abdullah b. İshak'ın bildirdiğine göre Ömer b. Hattab *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(مَنِ اعْتَزَّ بِالْعَبِيدِ أَذَلَّهُ اللَّهُ)

"Kullarla güçleneni Allah zelil kılar."[197]

Bu hadis, mezkûr ayetin ışığında manalandırılmalıdır. Yani kâfir, fasık ve benzerleri ile güçlenen kimseyi Allah zelil kılar. Yoksa mü'minlerle güçlenmek kötü bir şey değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ)

"Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberi'nin ve mü'minlerindir."[198]

197 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 20/1
198 Münafikun, 63/8

(اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا)

"Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir."[199]

Ayetin bu son kısmında kâfirlerin yanında güç ve şeref arama yasağı tekit edilmekte, bütün izzet, güç ve şerefin kâfirlerin yanında değil, Allah katında olduğu haber verilmektedir. Bu ayet birkaç mana içermektedir. Şöyleki:

1-"İzzet" kelimesi kullanıldığında sadece Aziz ve Celil olan Allah'ın izzeti akla gelmelidir. Çünkü Allah'ın izzetinin yanı sıra başka varlıkların izzetine güvenilip dayanılmaz. Çünkü onların izzetleri küçük, az ve hakirdir.

2-Yüce Allah, kendi yarattıkları içindeki güç sahibi olanlara güç verendir. Şu halde bütün güç ve izzet O'na aittir. O'nun güç ve izzeti kendindendir. Kendi güç ve izzetinden, yaratıklarına da güç ve izzet vermiştir.

3-Kâfirler, Allah'ın hükmünde alçak ve zelildirler. Onlardan izzet sıfatı alınmıştır. İzzetin tamamı Allah'a ve O'nun kendilerine hâkimiyet bahşettiği kimselere yani mü'minlere aittir. Kâfirlerin her ne kadar bir çeşit güç ve kuvvetleri olsa da, onlara izzet sahibi denmez. Aziz ismini hak etmezler.

[Allah'ın Ayetlerinin İnkar Edildiği ve Onlarla Alay Edildiği Meclislerde Bulunmanın Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهٖ اِنَّكُمْ اِذاً مِثْلُهُمْ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعاً ﴿١٤٠﴾)

140-"Oysa Allah size Kitap'ta (Kur'an'da) «Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir

199 Nisâ, 4/139

söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz»diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."

Ayette, kâfirliğini açığa vuran, Allah'ın ayetleriyle alay eden kimselerle bir arada oturmak yasaklanmıştır. Ayette geçen (حَتّٰى) kelimesinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-(حَتّٰى) kelimesi, kâfirlerle birlikte aynı yerde oturma yasağıyla ilgili bir sınır mahiyetindedir. Yani kâfirler kâfirliklerini açığa vurmak ve Allah'ın ayetleriyle alay etmekten vazgeçtiklerinde onlarla aynı yerde oturma yasağı artık sona erer.

2-Kâfirler, siz mü'minleri gördüklerinde kâfirliklerini açığa vurur ve Allah'ın ayetleriyle alay ederler. Yanlarında oturmanız sebebiyle küfür ve alaylarını daha da ileriye götürmesinler diye siz yanlarına oturmayın.

Bu iki manadan birincisi daha kuvvetli görünmektedir. Hasan'dan gelen bir rivayetteanlatıldığına göre, kâfirler küfürlerini açığa vurmayı ve Allah'ın ayetleriyle alay etmeyi bırakıp başka bir söze geçtikleri takdirde, onlarla bir arada oturulabileceğine dair ayetin hükmü şu ayetle neshedilmiştir:

(فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ)

"Hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma." [200]

Denildiğine göre ayette sözü edilen "zalimler", Arap müşrikleridirler. Bazıları bunların münafıklar olduğunu, diğer bazılarıysa her zalimin bu kapsama girdiğini söylemişlerdir.

(اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ)

"Aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz."

Ayetin bu kısmının iki manaya geldiği söylenmiştir. Şöyle ki:

200 En'âm, 6/68

1-Asiliğiniz her ne kadar kâfirlik derecesine varmasa da, onlarla birlikte oturduğunuz takdirde onlar gibi asi olursunuz.

2-Zahiri durumunuza bakılırsa siz, onlarla birlikte oturduğunuz takdirde onların o hallerine razı olmuş sayılırsınız. Oysaküfre ve Allah'ın ayetleriyle alay edilmesine razı olmak küfürdür. Ancak her ne sebeple olursa olsun yanlarına oturmak caiz değilse de, onların bu haline öfke ve kızgınlık duyarak yanlarına oturan kimse kâfir olmaz. Bu ayet, inkârcının kendisini ve inkârını protesto etmenin vacipliğine delalet etmektedir. Dinen çirkin sayılan bir şeyi ortadan kaldırmak ve bunu yapanlar bu yaptıklarına son verip başka bir konuya geçsinler diye yanlarında oturmamak, kalkıp gitmek mümkün değilse, yapılanlardan rahatsızlık duyulduğunu ortaya koymak gerekir. Bu da bir çeşit protestodur.

Dinî Bir Görev Terk Edilmeyecekse, Münkeratın İşlendiği Yerden Uzaklaşmak Gerekir

Yanında dinin çirkin saydığı bir işin yapıldığını gören kimsenin, bu yapılanları görmeyecek ve duymayacak şekilde bir yere çekilip uzaklaşması doğru olur mu? Bu soruya cevaben şöyle denilebilir. Bu konuda denildi ki: Dinin çirkin saydığı şeyleri görmemek ve işitmemek için kişinin o yerden uzaklaşması durumunda dini bir görevin terkisöz konusu değilse oradan uzaklaşması gerekir. Mesela orada icra edilen şarkı ve oyun seslerinden dolayı namazı cemaatle kılamayacaksa, ağıt yakıldığından dolayı cenaze merasimine katılamayacaksa, oyun ve lehviyattan dolayı düğün yemeğine iştirâk edemeyecekse oradan uzaklaşması gerekir. Ama orada yapması gereken dini bir görevi varsa, işlenen münkerata aldırış etmemesi, o çirkinliklere karşı protestosunu ortaya koyduktan sonra mendup olan işleri yapması gerekir.

Bazıları dediler ki: Yüce Allah münafıklarla, kâfirliklerini ortaya koyanlarla, ilahî ayetlerle alay edenlerle bir arada oturulmasını yasaklamıştır. Çünkü onlarla birlikte oturmak, onlara arkadaşlık etmek ve meclislerinde yaptıkları çirkinliklere ortak olmak demektir. Ebu Hanife, oyunlar oynanıp eğlencelerin tertiplendiği bir düğüne katılan kimsenin o düğün yerinden ayrılıp gitmesinin gerekmediğini, hatta kendisinin de bir defasında başına böyle bir durumun geldiğini söylemiştir.

Bir rivayette anlatıldığına göre Hasan ile İbn Sirin bir cenazeye gitmişler. Orada ağıt yakılıyormuş. İbn Sirin orayı terk etmiş. Bu durum Hasan'a anlatıldığında o şöyle demişti: "Biz batıl bir şeyi görüp hak bir şeyi terk ettiğimizde, eğer bu yanlışımızdan geri dönmezsek bu, bizim dinimize olumsuz etki yapar."

Böyle dediği halde orayı terketmemişti. Çünkü cenazeye katılmak, yapılması istenen ve emredilen bir görevdir. Orada başkasının günah işlemesi sebebiyle bu görev terk edilemez. Düğün yemeğine katılmak da böyledir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, davet edilenlerin düğüne katılmalarını tavsiye etmiştir. Orada başkasının işleyeceği münker bir fiilden dolayı kişi eğer bundan rahatsız oluyorsa, düğünün terk edilmesi caiz olmaz.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Süleyman b. Musa, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radıyallahu anh* bir zurna sesi işitti. Parmaklarını kulaklarına tıkadı ve yoldan uzaklaştı. Sonra da bana "Ey Nafi', bazı sesler işitiyormusun?" diye sordu. Ben 'hayır' deyince parmaklarını kulaklarının üzerinden kaldırdı ve şöyle dedi: ***"Bir defasında Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **ile birlikteydim. Böyle bir ses işitti. O da böyle (benim yaptığım gibi) yaptı."***

Böyle bir durumda bu şekilde davranmak bir tercih meselesidir. Böyle yapılırsa o çirkinliği işleyenin yanında oturulmamış, çaldığı zurnanın sesi işitilmemiş, dolayısıyla zurna çalınmasına karşı bir kanıksama meydana gelmemiş olur. Ama şunu belirtmeliyiz ki, böyle davranmak vacip değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللهِ قَالُوا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً ﴿١٤١﴾)

141-"Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, «Biz sizinle beraber değil miydik?» derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, «Size üstün-

lük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?» derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir."

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayeti açıklarken şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah, ahirette mü'minlerin aleyhine kâfirlere yol vermeyecektir."

Süddi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mü'minleri öldürmeleri ve yurtlarından çıkarıp sürmeleri konusunda Yüce Allah kâfirlere, ahirette kendilerini savunmaları için asla bir hüccet vermeyecektir. Çünkü onlar bu yaptıklarında zalimdirler; hiçbir hüccetleri yoktur."

Kocanın dinden dönmesi sebebiyle karısının boş sayılması konusunda da bu ayetin zahiri bir hüccet sayılabilir. Çünkü nikâh akdi, kadını kendi evinde tutması, onu tedib etmesi, dışarı çıkmasına mani olması gibi hususlarda kocaya yetki tanımaktadır. Nikâh akdinin gereği olarak kadının da bu hususlarda kocasına itaat etmesi gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar."[201]

﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾

"Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir" ayeti, kocanın dinden dönmesi durumunda karısının boş sayılmasını, karısının üzerindeki hak ve yetkilerinin sona ermesini gerektirmektedir. Çünkü nikâh devan ettiği sürece kocanın hakları sabit olur ve karısı üzerindeki hak ve yetkileri devam eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette **"mü'minlerin aleyhine"** ifadesi geçmektedir. Kadınlardan söz edilmemektedir. Dolayısıyla kadınlar bu hükme dâhil olmazlar."

201 Nisâ, 4/34

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette (الْمُؤْمِنِينَ) kelimesi müzekker olarak kullanılmaktadır. Müzekker olarak kullanılması, tıpkı şu ayette olduğu gibi hem erkekleri hem de kadınları kapsar:

(إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

"Namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır." [202]

Bu ayette "mü'minlere" kelimesiyle hem erkek hem de kadın Müslümanlar kastedilmiştir. Şu ayette de benzer bir durum vardır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ)

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının."[203]

Kur'an-ı Kerim'de bunun benzeri başka örnekler de vardır.

Mezkûr ayetin zahiri şu meselede de delil olarak kullanılabilir: Kâfir bir zimmînin karısı Müslüman olursa, kendisi Müslüman olmayı kabul etmediği takdirde hâkim ikisini birbirinden ayırır. Harbi bir kişinin de karısı Müslüman olursa, kendisi Müslüman olmayı kabul etmezse aynı hüküm uygulanır. Müslüman olan karısını onun nikâhında bırakmak caiz olmaz. Şafiî'nin ashabı da bunu delil kabul ederek derler ki: Zimmî bir kimse Müslüman bir köleyi satın alırsa, bu muamele geçersizdir. Çünkü Müslüman köleyi mülkiyetine geçirecek olursa, onun üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olacaktır. Bu bazılarının itirazlarında anlattıkları gibi bir muamele değildir. Derler ki: Satınalma ile efendi, ayetin reddettiği şekilde köle üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olmaz. Çünkü satınalmak, mülk edinmek değildir. Mülkedinme, satınalmanın peşisıra gerçekleşen bir olaydır. Mülkiyetine geçtikten sonra köle üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olur. Şu halde ayette satınalmayı reddeden bir ifade yoktur. Reddedilen, kâfirin Müslüman üzerinde yetkili olmasıdır.

202 Nisâ, 4/103
203 Bakara, 2/278

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kâfirin satın alması Müslüman köle üzerinde hak ve yetki sahibi olmasını sağladığına göre, hak ve yetki sahibi olması ayette reddedildiği için buna yol açacak olan satın almanın da reddedilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin anlattığınız gibi değildir. Çünkü zimmî efendinin Müslüman köle üzerinde her türlü hak ve yetki sahibi olması caiz değil, ama ona bu yolu açan satın alma caiz diye bir şey söylemiş değilim. Ben sadece ayette zimmînin Müslüman köleyi satınalmasının yasaklandığından bahsedilmediğini söylemek istedim. Siz, zimmînin Müslüman köleyi satın almasının ayette yasaklandığını söylerseniz, ayete başka bir mana eklemiş ve ayeti delil olarak kullanmış olmaz, ayetin hükmünü başka bir tarafa yönlendirmiş olursunuz. Böylece ayette, zimmînin Müslüman köleyi satın almasının reddedilmediği ispatlanmış olmaktadır.

Şunu da ifade edelim ki zimmî, Müslüman köleyi satınalmakla onun üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olamaz. Çünkü satınalmış olsa da onu çalıştırmaktan ve satıp kendi mülkiyetinden çıkarmak dışında bir tasarrufta bulunmaktan menedilmiştir. Demek ki onu satınalmış olsa da üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip değildir.

[Münafıkların Namaz, Riya ve Zikir Konusunda Hasletleri]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَوٰةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾)

142-"Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar."

Bu ayete iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir:

1-Can güvenliklerini sağlamak ve savaşlarda elde edilen ganimetlerde Müslümanlara ortak olmak için mü'min olduklarını söyleyerek Allah'ın

Peygamberi'ni ve mü'minleri aldatırlar. Allah da bu aldatmalarına karşılık onları azaplandırır. Ayette onların aldatmalarının karşılığı ve cezası olan azap, aldatma kelimesi (خادِعُهُم) ile ifade edilmiştir ki kelimeler birbirine eş ve karşılıklı olsun. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ)

"Kim size saldırırsa siz de ona saldırın."[204]

2-İçlerinde aksi bir inancı gizledikleri halde mü'min olduklarını söyleyerek, sahibini aldatan köle gibi çalışmaktadırlar. İşte münafıklar da içlerinde gizledikleri kâfirliklerinden Allah'ın haberdar olduğunu bildikleri halde kendisine verilen emirlere aykırı biçimde çalışan hilekâr köle ve işçi gibi çalışırlar. Fakat zahiren mü'min kabul edilirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا)

"Allah'ı pek az anarlar."[205]

Burada münafıkların Allah'ı çok az andıkları ifade edilmektedir. Çünkü Allah'ı, O'nun rızasından başka amaçlarla anarlar. Böyle olunca da fiilen O'nu çokça anmış olsalar da mana itibariyle çok az anmış olurlar.

Katade dedi ki: "Allah'ı anmaları az olarak nitelendirildi. Çünkü O'nu riya olsun diye anmışlardır. Böyle olunca da bu anmaları değersizdir, kabul edilmez. Hatta üzerlerine bir vebal olur."

Bazıları bu ayeti manalandırırken şöyle demişlerdir: Münafıklar, Allah'ı pek az anarlar. Mü'minlerin emrolundukları gibi her halûkârda Allah'ı anmamakta, sadece insanlara gösteriş olsun bazı hallerde O'nu andıklarını göstermektedirler. Oysa mü'minler her halûkârda Allah'ı anarlar:

(فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ)

"Gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın."[206]

---

204 Bakara, 2/194
205 Nisâ, 4/142
206 Nisâ, 4/113

Yüce Allah, münafıkların insanlara gösteriş için namaza kalkarken tembel tembel kalktıklarını haber vermektedir. Tembellik, kişiye zor gelen ama yapılmasını gerektiren birçok sebep bulunan bir işi yaparken ağır davranmasıdır. Münafıkların sağlam bir imanları olmadığından, namaz kılmalarını gerektiren bir sebep bulunmamaktadır. Sadece insanlara gösteriş olsun diye ve de onların baskısından korktukları için namazı kılarlar.

[Kafirleri Veli/Dost Edinmenin Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾)

144-"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"

Veli, dostunun isteği üzerine yardım ve desteğini sunarak onu kollayan zâttır. Mü'min, ihlâsla kendisine taatte bulunduğu için Allah'ın velisidir. Kendisine yaptıkları taat ve ibadetlerin karşılığını verdiği için Allah da mü'minlerin velisidir. Bu ayet, kâfirlerden yardım ve destek istemeyi, onlara meyletmeyi, onlara güvenmeyi yasaklamaktadır. Bu ayet, kişinin evladı veya başka bir yakını da olsa kâfirin hiçbir şekilde velayeti hak etmediğine delalet etmektedir. Tasarruf ve velayetle ilgili işlerde zimmîlerden yardım istemenin caiz olmadığına da delalet etmektedir.

Bu, şu ayete benzemektedir:

(لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ)

"Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin."[207]

Mezhebimizin fakihleri, zimmîyi alım satım işlerinde vekil tayin etmeyi, ona mudarebe sermayesi verilmesini mekruh görmüşlerdir. Bu görüşün doğruluğuna bu ayet de delalet etmektedir.

207 Âl-i İmrân, 3/118

(وَاَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلّٰهِ)

"Dinlerini Allah'a has kılanlar..."[208]

Bu ayet, ibadet kategorisinde yapılan dinî görevlerin riya lekesinden, dünyevî çıkar sağlama arzusundan ve sevabını silip yok edecek olan günah ve masiyetlerden arınmış olarak sırf Allah rızası için yapılması gerektiğine delalet etmektedir. Yine bu namaz, ezan ve hac gibi ibadetlerin dünyevî çıkarlar karşılığı yapılmasının caiz olmadığına da delalet etmektedir. Bunların sırf Allah'a yakın olma niyet ve arzusuyla yapılmaları gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعاً عَلِيماً ﴿١٤٨﴾)

148-"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Katade dediler ki: "Kişi ancak kendisine zulmedene beddua edebilir."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişi ancak kendisine haksızlık edenin haksızlıklarını başkalarına anlatabilir."

Hasan ve Süddi dediler ki: "Kişi ancak kendisine zulmedene karşı başkalarından yardım dileyebilir."

Furat b. Süleyman'ın anlattığına göre (لا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ) **"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez"** ayeti hakkında açıklama yapması istenilen Abdülkerim, şöyle demiştir: "Bir adam sana söverse sen de söversin. Ama sana iftira ederse sen ona iftira etme."

208 Nisâ, 4/146

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ)

"Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye (ceza vermek için) bir yol yoktur."[209]

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre İbrahim b. Ebi Bekr, (لا يُحِبُّ اللهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ) **"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bu ayet misafirlik hakkındadır. Seni evine misafir etmesi için bir adama gittiğinde seni misafir etmezse, onun aleyhinde konuşmana ruhsat tanınmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayet bu şekildete'vil edilecekse bu te'vil, misafir etmenin vacip olduğu bir zaman için geçerli olabilir.

Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(الضِّيَافَةُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَمَا بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ)

"Misafirlik üç gündür. Bundan sonrası sadakadır."[210]

Belki de yiyecek bir şey bulamayan bir kimsenin evine birileri misafir olur da ev sahibi ona ikram edecek bir şeyler bulamaz. Bu da şikâyet edilmesi caiz olan nâhoş bir durumdur.

---

209 Şûrâ, 42/41

210 Ebu Davud, Et'ime, 5. Bu hadisteki (ثَلَاثَةَ) kelimesi zarf olarak mansuptur. İmam Ahmed b. Hanbel, hadisin zahirini esas alarak eve gelen kimseyi misafir etmeyi vacip görmüştür. Cumhur ise bunu darda kalan ve konuk edilmesi şart koşulmuş olup evin yanından geçen zimmînin misafir edilmesi manasında yorumlamıştır. Misafirliğin üç günden fazlasının sadaka olduğunun söylenmesi, misafir olunan evde üç günden fazla kalınmaması içindir. Çünkü mert adam, sadaka alan durumuna düşmek istemez. Nitekim el-Camiu's-Sağir'in şerhlerinde de böyle denmektedir.

Mezkûr ayette, dışgörünüşü itibariyle iyi görünen bir insan hakkında, çirkin ve kötü sözler sarfeden kimseye karşı çıkmanın vacip olduğuna delalet vardır. Zira Yüce Allah böyle bir şeyi sevmediğini haber vermiştir. O'nun sevmediği, istemediği demektir. Şu halde bizim de dışgörünüşü itibariyle iyi görünen bir insan hakkında çirkin ve kötü sözler sarfedilmesini hoş karşılamamamız ve buna karşı koymamız gerekmektedir. Ayette (مَنْ ظُلِمَ) **"Zulme uğrayan dışında"** kaydı bulunmaktadır. Buna göre başkasına zulmettiği bilinmeyen kimse hakkında kötü söz söylenmesine karşı çıkmamız gerekmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيراً ﴿١٦٠﴾)

160-"Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık."

Katade dedi ki: "Zulüm ve tecavüzleri sebebiyle, bazı şeylerin kendilerine haram kılınması suretiyle cezalandırıldılar."

Bu ayette zulümleri sebebiyle kendilerine ceza olsun diye bazı şeyler onlara şer'an haram kılınarak Yahudilerin mihnetlerinin ağırlaştırılmasının caizliğine delalet vardır. Zira Yüce Allah bu ayette, birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları ve yaptıkları zulüm sebebiyle temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldığını haber vermektedir.

Onlara neleri haram kıldığını da şu ayette açıklamaktadır:

(وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ)

"Yahudilere tırnaklıhayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar ya da ke-

miklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık."[211]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ)

"Kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle..."

Bu ayet, kâfirlerin şer'î hükümlere muhatap olup bunların gereğini yapmakla yükümlü olduklarına, aksi halde azabı hak edeceklerine delalet etmektedir. Çünkü faiz almaları sebebiyle Yüce Allah onları yermiş, bundan dolayı onları azaplandıracağını haber vermiştir.

(لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْراً عَظِيماً ﴿١٦٢﴾)

162-"Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekatı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz."

Katade'den rivayet olunduğuna göre bu ayetteki (لٰكِن) kelimesi, istisna edatıdır. Bazıları dediler ki: "İlla ve lâkin" kelimeleri, olumsuzluktan sonra olumlu ya da olumluluktan sonra olumsuz cümlenin başına aynı manayı ifade ederek geçebilirler. Bu gibi yerlerde "illa" kelimesi kullanıldığında onunla "lâkin" manası kastedilebilir. Şu ayet buna örnek gösterilebilir:

(وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا)

211 En'âm, 6/146

"Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka."[212]

Ayetin manası şöyle olabilir: Lâkin yanlışlıkla öldürürse bir köle azad etmesi gerekir. Bu ayetteki (اِلَّا) edatı, (لٰكِن) edatının yerine kullanılmıştır. (لٰكِن) edatı, şu bakımdan (اِلَّا) edatından farklıdır: (اِلَّا) edatı, çoktan azı istisna etmek için kullanılır. Ama (لٰكِن) edatı, tek bir şeyden sonra da kullanılabilir. Örneğin (مَا جاءَنِي زَيْدٌ لٰكِنْ عَمْرٌو) "Zeyd bana gelmedi. Lâkin Amr geldi." Asıl itibariyle (لٰكِن) edatı istidrâk, yani "şu olmadı da bu oldu" anlamında kullanılır. (اِلَّا) edatı ise tahsis için kullanılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ اِنْتَهُوا خَيْراً لَكُمْ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً ﴿١٧١﴾)

171-"Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryemoğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, «(Allah) üçtür» demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah ancak bir tek ilahtır. O çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. Vekil olarak Allah yeter."

Hasan'dan rivayet edildiğine göre bu ayet, Yahudi ve Hristiyanlara hitap etmektedir. Çünkü Hristiyanlar Hz. İsa hakkında çok aşırı gittiler ve onu peygamberler arasından alıp ilahlık mertebesine yükselttiler. Yahudiler de onun hakkında çok aşırı gittiler ve onu gayr-ı meşru saydılar. Dolayısıyla her iki grup da onun hakkında aşırı gitmiş oldular. Dinde aşırılık, hak olarak belirlenen sınırı aşmaktır.

212 Nisâ, 4/92

Bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemerata atmak için İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* kendisi için çakıl taneleri toplamasını istemişti. İbn Abbas *radıyallahu anh* der ki: "Ben de iki parmak ucuyla tutulup atılabilecek büyüklükte çakıl taneleri toplayarak kendisine sundum. Elinde evirip çevirmeye başladı ve 'Bunlar gibisini (cemerata) atın' buyurdu. Sonra da şöyle buyurdu:

(إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ)

"Dinde aşırı gitmekten sakının. Çünkü sizden önceki (ümmet)leri dinde aşırı gitmeleri helâk etti."[213]

Bu sebeple, "Allah'ın dini, geride kalanla ileri giden arasındadır" denilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَلِمَتُهٗۚ اَلْقٰىهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ)

"Mesih, ancak Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur."[214]

Bu ayette Mesih'in evsafı anlatılırken onun Allah'ın bir kelimesi olduğu söylenmiştir. Bunun da üç manaya geldiği rivayet edilmiştir:

1-Hasan ile Katade'den rivayet olunduğuna göre "İsa *aleyhissellem* , âdetüllaha göre bir erkekle bir kadının birleşmesi sonucu değil, Allah'ın (كُنْ فَيَكُونُ) **"ol" der, o da hemen oluverir"**[215]kelimesiyle yaratılıp dünyaya gelmiştir.

2-İnsanlar, Allah'ın kelimesiyle hidayete erdikleri gibi onun aracılığıyla da hidayete ererler.

213 İbn Mâce, Menasik, 63

214 Nisâ, 4/171

215 Bakara, 2/117

3-Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu önceki kitaplarda onun peygamber olarak geleceği müjdelenmiştir.

(وَرُوحٌ مِنْهُ)

"Kendisinden bir ruhtur."

Çünkü Allah'ın izniyle Cebrail onu Meryem'e üflemiştir. Üflemeye ise Şair Zi Rümme'nin şu şiirinde de ifade edildiği gibi ruh denir.

وقلتُ لهُ : ارفعها إليكَ فأحيها ** بِرُوحِكَ وَاقْتَتْهُ لَهَا قِيتَةً قَدْرَا

"Ona dedim ki: O ateşi kaldırıp yanına al ve üfleyerek canlandır.

Ona üflerken de ölçülü bir şekilde üfle. Rıfk ile muamele et ona."

Bu şiirde üflemek, ruh kelimesiyle ifade edilmiştir. Üflemek ateşi canlandırdığı gibi ruh da insanı canlandırır. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'e de ruh denmiştir:

(وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا)

"İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik." [216]

Bu ayette vahyedildiği bildirilen ruhun, diğer insanların ruhu gibi bir ruh olduğu, ancak onu şereflendirmek için Allah'ın onu kendisine izafe ettiği söylenmiştir. Allah'ın beyti ve Allah'ın seması demek gibi.

(يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾)

216 Şûrâ, 42/52

176-"Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler o zaman, (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır. Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.»"

"Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor."

Ayetin aslında olumsuzluk edatı olan (لا) harfi hazf edilmiştir. Tıpkı (والله أَبْرَحُ قاعداً) "Vallahi oturmaya devam edeceğim"cümlesindeki (أَبْرَحُ) fiilinin başındaki (لا) harfinin hazfedilişi gibi. (تالله يَبْقَى عَلَى الأيام ذو حِيَدٍ) "Tallahi burma boynuzlu yaban öküzü günlerce kalmaz" cümlesinde de (يَبْقَى) fiilinin başındaki (لا) harfi hazf edilmiştir. Bu anlatılanların ışığında yukarıda geçen ayetin manasının şöyle olabileceği söylenmiştir: Allah, sapmanızı istemediği için size hükmünü açıklıyor. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ) **"Kente sor."**[217]

Burada "Kent halkına sor" demek kastedilmiştir.

217 Yusuf, 12/82

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

5- MÂİDE SURESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾﴾

1-"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helal kılındı. Şüphesiz Allah istediği hükmü verir."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, Mutarrif, Rebî', Dahhâk, Süddi, İbn Cüreyc ve Sevri dediler ki: "Ayette geçen **'akitlerinizi'**kelimesiyle, verilen sözler kastedilmiştir."

Mamer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen 'akitlerinizi' kelimesiyle, cahiliyet devri akid ve ittifakları kastedilmiştir."

Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"İslam'da antlaşma yoktur. Cahiliyet devrinde yapılmış olan bir antlaşma varsa ona da sadık kalınmasını İslamkuvvetli bir şekilde tavsiye etmiştir."[218]

218 Ebu Davud, Feraiz, 16

İbn Uyeyne, Asım el-Ahvel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini işittim: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim evde ensar ile muhacirler arasında antlaşma yaptırdı." Kendisine, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* "İslam'da antlaşma yoktur. Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşma(nın reddedilmesini) İslam daha da şiddetlendirmiştir" buyurduğu hatırlatılınca o, yine "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim evde ensar ile muhacirler arasında antlaşma yaptırdı" dedi. İbn Uyeyne, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ensar ile muhacirler arasında sadece kardeşlik bağı kurdu"dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[219]

Tefsircilerin hiç ihtilaf etmeksizin söylediklerine göre İslamiyet'in ilk zamanlarında insanlar, nesep bağı sebebiyle değil, kendi aralarında yaptıkları ahitleşmelere dayanarak birbirlerine mirasçı oluyorlardı. (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetinin manası işte budur. Bu uygulama, Yüce Allah'ın miras konusunda akrabalık bağıyla birbirlerine bağlı olanları, aralarında ahitleşme bulunan kimselere göre daha öne almasına kadar devam etti.

Nitekim bu hususta şöyle buyurmuştu:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ
اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler."[220]

219 Nisâ, 4/33.
220 Ahzâb, 33/6

İslamiyetteki karşılıklı yardımlaşma ve mirasçı olma üzerine yapılan ahitleşmeler sahih bir şekilde vardı. ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** sözüyle, cahiliyet devrindeki şekliyle yapılan antlaşmalara yer olmadığı kastedilmiş olabilir. Bu hadis, ahitleşmeye dayalı mirasçılığın neshedilmesinden sonra irad edilmişolabilir.

Cahiliyet devri ahitleşmeleri birkaç şekilde yapılırdı. Bunlardan biri şöyleydi: Ahitleşilirken taraflardan biri diğerine, "Kanım akıtılırsa senin kanın akıtılmış demektir. Ben bir yeri yıkarsam sen de yıkmış gibi olacaksın. Ben önce ölürsem sen bana mirasçı olursun. Sen önce ölürsen ben sana mirasçı olurum" derdi. Böylece taraflardan her biri haklıveya haksız da olsa yardımcı olmak ve onu himaye etmek üzere ahitleşmiş olurlardı. Böyle bir ahitleşme tabii ki İslam'a göre caiz değildir. Çünkü iki kişinin haksız da olsalar birbirlerine yardımcı olmak akrabalarını mahrum bırakarak mallarını ahitleştikleri kimseye miras bırakmak üzere ahitleşmesi caiz değildir. Bu, İslam'a göre caiz olmayan bir ahitleşme şeklidir.

Cahiliyet devrinde Araplar kendilerini koruma altına alıp savunmak için ahitleşirlerdi. Mazlumun hakkını zalimden alacak, güçsüzü güçlüye karşı koruyacak bir otorite başlarında bulunmadığı ve dağınık, başsız halde yaşadıkları için zaruretler onları bu ahitleşmelere mecbur kılıyordu. Böylece bazıları, güçlülerin zulmünden korunmuş oluyorlardı. Ahitleşmelerin çoğu bu amaçla yapılıyordu. Bunun içinde zayıflar, güçlü kimselerin himayelerine girmeye ihtiyaç duyuyorlardı. Himaye; bir adamın veya bir topluluğun ya da bir kervanın bir kabileyi himaye etmesiydi. Bu sayede o kabile, kendilerini rahatsız edecek bir harekete ve saldırıya maruz kalmazdı. ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** sözüyle bu tür bir ahitleşme kastedilmiş olabilir.

İslamiyet'in ilk zamanlarında Müslümanlar da müşriklerden, Medine Yahudilerinden ve münafıklardan çok sayıda düşmanları olduğu için ahitleşme yapmaya ve birilerinin himayesinden yararlanmaya ihtiyaç duyuyorlardı. Yüce Allah İslamiyet'i güçlendirip Müslümanların sayısı çoğaldığında, Müslümanlar kendilerini savunacak güce sahip ve düşmanlarına galip olduklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümanların artık ahitleşmeye ihtiyaçlarının kalmadığını haber verdi. Çünkü hepsi, Yüce Allah'ın birbirlerine dost ve yardımcı olmalarını vacip kılması sebebiyle kâfir düşmanlarına karşı tek bir yumruk haline gelmişlerdi. Nitekim bu husus şu ayette bildirilmiştir:

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar."[221]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

(ثَلَاثٌ لَا يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤْمِنٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَالنَّصِيحَةُ
لِوُلَاةِ الْمُسْلِمِينَ، وَلُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ، تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ)

"Üç şey mü'minin kalbinde varken o asla hıyanet etmez. Ameli ihlasla Allah için yapmak. Yöneticilere samimi olmak. İslam toplumundan ayrılmamak. İslam toplumunun duası adamı arkasından kuşatır (ve korur)."[222]

Müslümanlar güçlendikten sonra ahitleşme yaparak yardımlaşma ve himaye müessesesi artık ortadan kalkmış oldu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Adiyy b. Hatim'e *radıyallahu anh* şöyle demiştir:"Belki yaşarsın da bir kadının bir kimsenin himayesinde olmaksızın Kadisiye'den çıkıp Yemen'e gittiğini görürsün."

İşte bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** buyurmuştur.

"Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmayı İslam daha da şiddetlendirmiştir" hadisine gelince bununla, cahiliyet devrinde yapılmış olan makul ve müstahsen içerikli anlaşmalara da riayet edilmesi gerektiği kastedilmiş olabilir. Buna cahiliyet devrinde Zübeyr b. Abdülmuttalib'in yapmış olduğu antlaşma örnek gösterilebilir. Bu antlaşma hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:"İbn Cüd'ân'ın evinde yapmış olduğum antlaşmayı bana kızıl tüylü davarları verseler de bozmak istemem. Haşim, Zühre ve Teym orada deniz yünü ıslattığı sürece (sonsuza dek) mazlumun yanında yer almak üzere antlaşma yaptılar. İslamiyet

221 Tevbe, 9/71
222 İbn Mâce, Menasik, 76

döneminde de böyle bir antlaşma yapmaya davet edilirsem mutlaka icabet ederim. Bu, erdemliler antlaşmasıdır."

Anlatıldığına göre Erdemliler antlaşması, mazlumu koruma ve iyi geçinmede örnek olma üzerine yapılmış bir antlaşmadır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Peygamber olmazdan önce bu antlaşmaya katıldığını, İslamiyet döneminde de böyle bir antlaşmaya davet edilirse katılacağını haber vermiştir. Çünkü Yüce Allah, mü'minlerin böyle davranmalarını emretmiştir. Bu, aklen de güzel görülen bir şeydir. Hatta şeriatın gelmesinden önce aklen de gerekli olan bir şeydir. Böylece ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** hadisiyle, aklın uygun görmediği ve şeriatın mübah saymadığı antlaşmaların kastedildiğini anlamış olmaktayız.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurmuştur:

(شَهِدْتُ مَعَ عُمُومَتِي غُلَامًا حِلْفَ الْمُطَيَّبِينَ فَمَا
أُحِبُّ أَنْ أَنْكُثَهُ وَإِنَّ لِي حُمُرَ النَّعَمِ)

"Delikanlılık çağımda amcalarımla birlikte parmaklarını esansa batırarak yemin edenlerin (mutayyebîn) antlaşmasında hazır bulunmuştum. Bana kızıl tüylü davarları verseler bile o antlaşmayı bozmak istemem."[223]

Kureyşliler arasında yapılan Mutayyebîn antlaşması, sınırları dâhilinde savaşarak saygınlığına halel getirmek isteyenlere karşı Harem'i korumayı konu ediniyordu."Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmayı İslam daha da şiddetlendirmiştir" hadisine gelince bununla, cahiliyet devrinde yapılmış olan mutayyebîn ve erdemliler antlaşması ile şeriatın caiz görmediği maddeleri, günahları içermeyen veşartlarına uyulması gereken antlaşmalar kastedilmiştir.

Akit kelimesi sözlükte bağlamak anlamına gelir. Mesela ipi bağladığınızda (عَقَدْتُ الْحَبْلَ) dersiniz. Geleceğe yönelik yapılan bir yemine akid denir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

223 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 9/304

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ)

"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız (akd ettiğiniz) yeminlerle sizi sorumlu tutar."[224]

Yemine akid denir. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[225]

(اَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayeti hakkında açıklama yapan Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "Ayetteki akitler kelimesiyle verilmiş olan sözler ve yeminler kastedilmiştir."

Aynı ayet hakkında Cabir *radıyallahu anh* şöyle bir açıklama yapmıştır: "Ayette geçen akitler kelimesiyle nikâh akdi, alışveriş, yemin ve verilen sözler kastedilmiştir."

Zeyd b. Eslem de buna kendi yanından şirket ve yemin akdini eklemiştir.

Vekî'in bildirdiğine göre Musa b. Ubeyde, kardeşi Abdullah b. Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Akitler altı tanedir: Yemin, nikâh, taahhüd, alım, satım ve yemin akdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Akid, kişinin kendisinin bir işi yapmayı veya başkasını mecbur tutarak bir işi yapmasını karara bağlamasıdır. Çünkü "akit" kelimesi sözlükte bağlamak manasına gelmektedir. Daha sonraları bu kelime yeminler, akitler, alışveriş akitleri ve benzeri işler için kullanılmaya başlanmıştır. "Akit" kelimesiyle, anlatılan ve yapılması bir yükümlülük haline getirilen şeyi yapma mecburiyeti kastedilmektedir. Bu da gelecek zamanda gereğinin yapılması beklenen şeyleri kapsamına alır. Bu sebeple alışveriş, nikâh, kira ve diğer bedelleşme işlemlerine akit denmiştir. Çünkü

224 Mâide, 5/89
225 Nisâ, 4/33

bu akitlerden birini yapan kimse, bu akdi tamamlamayı ve gereğini yapmayı üstlenmiş olmaktadır.

Gelecek zamana yönelik yemine de akit denmiştir. Çünkü bu şekilde yemin eden kişi, yapmaya veya yapmamaya yemin ettiği şeyin gereğine uymakla kendini yükümlü kılmıştır.

Şirkete, mudarebeye ve benzeri şeylere de akit denmiştir. Zira anlattığımız gibi akdin taraflarından her biri yapılacak çalışmalar ve elde edilecek kârlar konusunda diğer tarafın ileri sürdüğü şarta uymakla kendini yükümlü kılmıştır. Verilen söz ve eman da akittir. Çünkü başkasına söz veren ve eman veren kimse, kendini verdiği sözün ve emanın gereğini yerine getirmekle yükümlü kılmıştır. Kişinin gelecekte gerçekleştirmek üzere ileri sürdüğü şartlar da akittir. Adaklar ve sevaplı işleri vacip hale getirmek ve bunlara benzer şeyleri taahhüt etmek de akittir.

Yapılması beklenmeyen ve gelecek zamanla ilgisi olmayıp geçmiş zamanla alakalı olan işlere gelince, bunlara akit denmez. Mesela karısını boşayan kimsenin boşamasına akit denmez. Bir kimse karısına, "Eve girersen boşsun" derse, bu bir yemin akdi olur. Ama bir kimse "Vallahi dün eve girdim" demekle bir şey akd etmiş olmaz. Lâkin "Yarın mutlaka eve gireceğim" derse akit yapmış olur. Bu da gösteriyor ki, geçmişe yönelik ifadelerle kişi bir şeyi kendisi üzerine vacip hale getirmiş olmaz. Ama geleceğe yönelik ifadelerle vacip hale getirmiş olur. Mesela "Dün eve girmek bana vacip olsun" demek, imkânsız, anlamsız ve de boş bir sözdür. Ama "Yarın eve girmek bana vacip olsun" demek, yapılması gereken vacip bir iş olur. Şu halde akid, kendisi sebebiyle gelecek zamanda bir işin yapılması zorunlu hale gelen şey demektir. Geleceğe yönelik edilen yemin, akittir. Çünkü bu şekilde yemin eden kişi, üzerine yemin ettiği şeyin gereğini yerine getirmeye kendini yükümlü kılmıştır. Ama geçmiş zaman hakkında böyle bir şeyin yapılması mümkün değildir. Mesela bir kimse "Vallahi Zeyd ile konuşacağım" derse, Zeyd ile konuşma hususunda kendini bağlamış olur. Aynı şekilde "Vallahi Zeyd ile konuşmadım" derse, onunla konuşmadığını kesin bir şekilde vurgulayarak ifade etmiş olur. Bu ifadelerinde konuşma veya konuşmama hususunda yemin ederek kendi şahsını bağlamış olmaktadır. Bu ifadelerindeki tekit sebebiyle ifadesine akid denmektedir. Ve bu da kişinin elindeki ipe düğüm atmasına ve ipi sağlam bir şekilde bağladığına güvenmesine benzetilmektedir. Aynı şekilde yeminli ifadeye

de daha fazla güven duyulmaktadır. Bundan dolayı adak da akit ve yemin olmuştur. Çünkü adakta bulunan kimse, adadığı şeyi yapmaya kendini yükümlü kılmakta, oişi yapma veya yapmama hususunda kendi şahsını kesin bir ifadeyle bağlamaktadır. Ama ifadeler geçmiş zamana yönelik olunca, sarfedilen ifade akit olmadığı gibi vücup ve yükümlülük de ifade etmez. Bu da akit hakkında anlattığımız tekit ve bağlayıcılık şeklindeki ifadelerin manasını açıklamaktadır.

Akdin geçmiş zamana değil de gelecek zamana yönelik olduğunun delili şudur: Akit kelimesinin zıttı hall/çözmedir. Bilindiği gibi vukubulmuş bir şey için hall/çözme düşünülemez. Hatta bu imkânsızdır. Hall/çözme, geçmiş zamanda meydana gelmiş olan bir olayın zıttı olmadığına göre, geçmişte meydana gelen o olayın akit olmadığı anlaşılır. Çünkü eğer akit olsaydı, tıpkı akitte olduğu gibi gelecek zamanda onun zıttı olan bir hallinin/çözümünün olması gerekirdi.

Akdin Gerçekleşmesi İçin Gereğinin Yapılabilirliği Aklen de Mümkün Olmalıdır.

Bir kimse karısına "eğer eve girersen boşsun", "yarına girildiğinde sen boşsun" derse adamın bu ifadesi bir akittir, artık bu akdin bozulması ve feshi olmaz, denilecek olursa, biz buna cevaben şöyle deriz: Bu sözü söyleyen kişinin şartın gerçekleşmesinden önce ölmesi durumunda karısının boşanmaması mümkündür. Çünkü bu ifadesini bozacak bir hall/çözüm vardır.

Bu sebeple Ebu Hanife, testide su olmadığı halde "Şu testideki suyu içmezsem kölem hürdür" diyen kimsenin yemininin mün'akid olmayacağını, yani bu ifadesinin bir akit olmayacağını söylemiştir. Çünkü bu şahsın bu ifadesini bozacak bir hall/çözüm bulunmamaktadır.

Bir kimse "Göğe çıkmazsam kölem hürdür" derse, yemininin mün'akid olmasından sonra kölesi hür olur. Çünkü her ne kadar göğe yükselme sözünü yerine getiremeyece

ğini bilsek de bu akdini çözecek bir hall vardır. Çünkü o, yapılması aklen zannedilebilen bir mana üzerine yeminini akdetmiştir. Zira göğe yükselmek, gerçekleşmesi aklen zannedilebilen bir manadır. Bunun yapılmaması da aklın kabul edebileceği bir iştir. Ama testide olmayan bir

suyun içilmesini düşünmek bile imkânsızdır. Olmayan suyu içileceğini söylemek akit olmaz.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin"[226] ayeti, verilen sözlere, harbi, zimmî, harici ve diğerleriyle yaptığımız anlaşmalara, zimmet akitlerine bağlı kalma, yemin ve adaklarımızın gereğini yapma yükümlülüğümüzü içermektedir. Bu, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendi**nize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."**[227]

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ)

"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim."[228]

Allah'a verilen söz, O'nun emir ve yasaklarına uyma sözüdür. (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Yani haram ve helal kıldığı şeylerle ilgili Allah ile yapmış olduğunuz akitlerinizi yerine getirin."

Hasan'ın bu ayetle ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Burada borç akitleri kastedilmiştir. Ayet aynı zamanda alışveriş, kira, nikâh ve akit denilebilecek her türlü akdin gereğini yerine getirme emrini içermektedir. Bir akdin geçerliliği veya fasidliği, bir adağın sahihliği ve bağlayıcılığı

226 Mâide, 5/1
227 Nahl, 16/91
228 Bakara, 2/40

hususunda ihtilaf ettiğimizde, (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayetini delil olarak ele almamız uygun olur. Çünkü bu ayetin genel hükmü; kefalet, kira, alışveriş ve diğer muamelelerin usûlünce yapılmaları durumunda geçerli olmalarını gerekli kılmaktadır. Bu ayet, şahsa veya mala ve bazı risklere kefil olmanın caizliğine de delalet etmektedir. Çünkü ayette bunlar arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(اَلْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ)

"Müslümanlar, şartlarının yanındadırlar (Gereğini yaparlar)."[229]

Bu hadis, (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayetiyle aynı manadadır. Hadis, uyulmamasını gerektiren özel bir delil olmadıkça kişinin ileri sürdüğü şartlara uymasını gerekli kılan genel bir hüküm mahiyetindedir.

Adaklar

Her yemin eden veya adakta bulunan veya başkasına bir şeyi yapacağını şart koşan bir kimsenin bu yeminini veya adağını veya şartını yerine getirmesi vacip midir? Diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Adaklar üç kısma ayrılır.

1-Kişiyi Allah'a Yakın Kılacak İbadet Cinsinden Bir Şeyi Adamak

Vacip olmayan bu şey adandıktan sonra yapılması vacip hale gelir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Akitlerinizi yerine getirin."

229 Buhari, İcare, 14

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin."

(يُوفُونَ بِالنَّذْرِ)

"Onlar adaklarını yerine getirirler."[230]

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ
مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ)

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."[231]

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ
الصَّالِحِينَ فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ)

"İçlerinden, «Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz»diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler."[232]

Ayette, adaklarını yerine getirmeyenler yerilmişlerdir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* cahiliyyet devrinde bir gün itikâfa girmeyi adamıştı. Bunu duyan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (أَوْفِ بِنَذْرِكَ) ***"Adağını yerine getir"***[233] buyurmuştu.

---

230 İnsan, 76/7
231 Saff, 61/2-3
232 Tevbe, 9/75-76
233 Buhari, İtikâf, 16

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse belirli bir adakta bulunursa adağını yerine getirmesi gerekir. Bir kimse de belirlemeksizin adakta bulunursa onun yemin kefareti vermesi gerekir."[234]

Bu anlatılanlar, ibadet cinsinden yapılan adakların ayniyle yerine getirilmesinin gerekliliği hakkındaki hükümlerdi.

2- İbadet Cinsinden Olmayan Mübah Şeyleri Adamak

Mübah bir şeyin adanmasıyla o şey vacip olmaz, yapılması zorunlu hale gelmez. Böyle bir şeyi adayan kimse bununla yemin kastetmişse, bu şeyi yapmazsa yemin kefareti vermesi gerekir.Mesela bir kimse, "Zeyd ile konuşmak veya eve girmek ya da pazara gitmek Allah için üzerime vacip olsun ya da adağım olsun" derse, bu söylenenler mübah işlerdir. Adamakla bunların yapılması vacip hale gelmez. Çünkü ibadetlerde aslı olmayan şeyler, adamakla vacip hale gelmezler. Bunları söylemekle yemin kastedilir de gereği yapılmazsa yemin kefareti gerekir.

3-Günah Bir İş Yapmayı Adamak

Mesela bir kimse "Falanı öldürmek veya içki içmek veya falanın malını gasp etmek Allah için üzerime borç olsun ya da adağım olsun" derse, bu işleri yapmak Allah'a karşı masiyet ve günahtır. Adaktır diye yapılmaları asla caiz olmaz. Haram ve günah oluş nitelikleri devam etmektedir. Bu da ibadet olmayan mübah işlerin adanmakla vacip hale gelmeyeceği hususunda anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir. Nitekim haram bir iş adanınca mübah ve vacip hale gelmez. Bunları adamakla kişi yemin kastetmişse yemin olur. Gereğini yapmama durumunda da yemin bozulduğu için yemin kefareti vermek gerekir.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ)

234 Hadisin ikinci cümlesi için bkz: Ebu Davud, Eyman ve'n Nüzur, 29

"Allah'a karşı masiyet ve günah olan şeylerde adak olmaz. (Böyle bir adakta bulunulursa gereği yapılmaz.) Onun kefareti yemin kefaretidir."[235]

Adaklar işte bu üç kısma ayrılmaktadırlar.

Yeminler

Yeminlere gelince yemin de bu üç kısım şey üzerine yani ibadetler, mübahlar ve günah olan işler üzerine akdedilir:

1-Yemin, ibadet olan bir şey yapmak üzerine edilirse o şey, yemin sebebiyle vacip hale gelmez. Ama yapılmasına yemin edilince de yemin edenin o şeyi yapması emredilir. Aksi halde yemini bozulur ve kefaret ödemesi gerekir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Ömer'e *radıyallahu anh*şöyle demiş:

-Duyduğuma göre sen 'Vallahi ben bütün zaman boyunca (hiç ara vermeden) oruç tutacağım' demişsin.

- Evet.

-Öyle yapma. Lâkin her aydan üç gün oruç tut.

- Ben bundan daha fazlasını tutabilirim.

Neticede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gün aşırı oruç tutmasını emretmişti. Yemini sebebiyle bütün zaman boyunca (hiç ara vermeden) oruç tutmasını gerekli görmemişti.[236]

Bu hadis, yemin edilen şeyin mutlaka yapılması gerekmediğine delalet etmektedir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Bir kimse "Vallahi yarın oruç tutacağım" der de sonra oruç tutmazsa kaza etmesi gerekmez; yemin kefareti vermesi gerekir."

---

235 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/97

236 İbn Hibban, Sahih: 8/337

2-İkinci kısım yeminler, mübah bir şey yapmak üzere edilen yeminlerdir. İbadet yapmak üzerine edilen yeminlerin gereğini yapmak zorunlu olmadığı gibi mübah işler yapmak üzerine edilen yeminlerin de gereğini yapmak zorunlu değildir. Yemin eden kişi dilerse yeminin gereğini yapar dilemezse yapmayıp yeminini bozar ve kefaret öder.

3-Üçüncü kısım yeminler, masiyet ve günah işlemek üzerine edilen yeminlerdir. Böyle bir şeyi yapmaya yemin eden kimsenin yeminin gereğini yapması caiz olmaz. Aksine yemini bozup kefaret ödemesi gerekir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ) ***"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin"***[237] buyurmuştur.

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Ben bir yemin edip de yemin ettiğim şeyden daha hayırlısını görürsem mutlaka hayırlı olan işi yapar ve (bozduğum) yeminim için kefaret veririm."[238]

Konuyla ilgili bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ)

"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz?"[239]

Rivayet olunduğuna göre bu ayet, ifk hadisesinde Hz. Aişe *radıyallahu anh* hakkında dedikodulara dalan Mistah b. Üsase'ye artık mali yardım-

237 Müslim, Eyman, 3
238 Müslim, Eyman, 3
239 Nûr, 24/22

da bulunmayacağına yemin eden Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hakkında inmiştir. Bu ayette Yüce Allah ona, Mistah'a mali yardımda bulunmaya devam etmesini emretmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ)

"Hayvanlar,[240] size helâl kılındı."

Ayette geçen (الْاَنْعَام) kelimesiyle deve, sığır, koyun ve keçinin kastedildiği söylenmiştir. Bazıları bu kelime yalın olarak kullanıldığında deve akla gelir. Deve ile birlikte söylendiğinde sığır, koyun ve keçileri de kapsar. Ama deve kelimesinden ayrı olarak söylendiğinde bunları kapsamaz. Hasan'ın birinci görüşte olduğu rivayet edilmiştir. (الْاَنْعَام) kelimesinin deve, sığır, koyun, keçi, geyik ve yabani sığırları kapsadığı söylenmiştir. Toynaklıhayvanlar bu kapsama girmezler. Çünkü (الْاَنْعَام) kelimesi "yumuşak basış" manasını içeren bir kelimedir. Toynaklılarda ise böyle bir özellik yoktur. Ayetin devamında avlanmanın istisna edilmiş olması da buna delalet etmektedir:

(غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla..."**

Toynaklı hayvanların (2 (الْاَنْعَامın kapsamına girmediğine şu ayet delalet etmektedir:

(وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ)

"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz."[241]

240 Meâldeki bu "hayvanlar" kelimesi, âyette geçen "Behimetü'l-En'âm" ifadesinin karşılığı olmak üzere konulmuştur. Bununla kastedilen deve, sığır, koyun, keçi ve bunlara dâhil edilebilecek diğer hayvanlardır.

241 Nahl, 16/5

Sonra buna şu ayet de atfedilmiştir:

(وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً)

"Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı."[242]

Bu ayette toynaklılardan ayrıca söz edilmesi ve bunların (الْأَنْعَام)'a atfedilmesi, bunların (الْأَنْعَام) a dâhil olmadıklarına delalet eder.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ineğin karnındaki yavruya da "Behimetü'l-enâm" dediği rivayet edilmiştir. Evet öyledir. Çünkü inek de (الْأَنْعَام)'a dâhildir. Her ne kadar (الْأَنْعَام) ın hepsi hayvan iseler de İbn Abbas *radıyallahu anh* "Behimetü'l-énâm" demiştir. Çünkü bu, "en'âm olan hayvanlar size helal kılındı" cümlesine benzemektedir. Ayette de en'âm kelimesi behime'ye izafe edilmiştir. Bu "nefsü'l insan" ifadesine benzemektedir. Nefis, can manasınadır. İnsan da aynı manaya geldiği halde burada da nefs kelimesi insana izafe edilmiştir.

Yüce Allah'ın Mü'minlere Mübah Kıldığı Şey İstisna Edici Bir Delil Yoksa Başka Mükelleflere de Mübahtır.

Bazı kimseler bu hayvanların etlerini yeme mübahlığın, ayette sözü edilen akitlerin gereğini yapma şartına bağlı olduğunu zannetmişlerdir. Ama işin aslı öyle değildir. Çünkü akitlerin gereğini yapmak, bu hayvanlardan yararlanmanın mübah, etlerini yemenin caiz olması için şart kılınmış değildir. Lâkin (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin"** ayetinde bize mü'minler olarak hitab edilmiştir. Bu, mezkûr hayvanların sadece mü'minlere mübah olmasını gerektirmez. Aksine bu mübahlık, ister kâfir ister mü'min olsunlar, bütün mükellefler için genel niteliktedir.

242 Nahl, 16/8

Nitekim benzer bir ayette de şöyle buyurulmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا)

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur."[243]

Bu ayette özel olarak mü'minlere hitab edilmekle birlikte ayetin hükmü, mü'minlerle kâfirleri kapsayacak şekilde genel niteliktedir. Allah Tealanın mü'minlere mübah kıldığı her şey, diğer mükellefler için de mübahtır. Aynı şekilde vacip ve farz kıldığı her şey de istisna edici bir delil bulunmaması halinde bütün mükelleflere vacip ve farzdır. Yine diyoruz ki, iman etmediklerinden ötürü azabı hak ettikleri gibi, şer'î ahkâmı terk etmelerinden ötürü de kâfirler azabı hak ederler.

Birileri çıkıp şöyle diyebilir: "Hayvanları kesmek yasaktı. Ancak kesilmesinin caiz olduğuna dair naklî delili duyduktan sonra onları kesmemiz caiz oldu. Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğine inanmayan ve onun hayvan kesimini şer'î olarak mübah saymasını kabul etmeyen kimse açısından hayvan kesiminin haramlığı devam etmektedir. Bu görüşte olan kimse der ki: Hayvanları kesmek, kitap ehli olsun olmasın kâfirlere haramdır. Keserlerse âsi ve günahkâr olurlar. Her ne kadar Ehl-i kitabın kestiği hayvanların etini yemek bize mübah da olsa hüküm böyledir."

Bu görüşü dillendiren kimseye göre dinsiz bir kimse, kesilen hayvanın etini yiyebilir ama kendisinin kesmesi caiz değildir. İlim ehline göre bu doğru değildir. Çünkü kitap ehli kimseler hayvan kestiklerinde dinleri sebebiyle asi ve günahkâr olsalardı, kestikleri hayvanların, mecusilerin kestikleri hayvanlar gibi mundar olması icab ederdi. Çünkü mecusiler batıl itikatları sebebiyle hayvan kesmekten men edilmişlerdir. Kestikleri de helal değildir. Bu da kitap ehli kimsenin hayvan kesme sebebiyle asi ve günahkâr olmadığına, hayvan kesmenin, tıpkı bizim gibi ona da mübah olduğuna delalet etmektedir.

243 Ahzâb, 33/49

Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğine inanmayan ve onun hayvan kesimini şer'î olarak mübah saymasını kabul etmeyen kimsenin hayvan kesmesinin haramlığı devam etmektedir, ifadesi doğru değildir. Çünkü önceki peygamberlerin kitaplarında hayvan kesiminin mübahlığına dair naklî deliller, Yahudi ve Hristiyanlar hakkında sabittir. Bu deliller, onların hayvan kesmelerinin sahihliğine engel bulunmadığını göstermektedirler. Çünkü bir kimse hayvan keserken kasten besmele çekmezse, bize göre âsi ve günahkâr olur. Bu şekilde kesilen hayvanın eti, besmelesiz kesimi caiz görenler tarafından yenilebilir. Kesenin âsi ve günahkâr olması, kesiminin sahih olmasına engel teşkil etmez.

(إِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ)

"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ,Mücahid, Katade ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu ayetle kastedilen, bu surenin (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ) **"Ölmüş hayvan ve kan size haram kılındı"** ibaresiyle başlayan üçüncü ayetinde ve Kur'an'ın diğer ayetlerinde haram kılınanlardır.

Başkaları dediler ki: "Ayette kastedilen mana şudur: Size bildirilecek olan ihramlıyken karada avlanmanın haramlığıdır."

Bu te'vile göre ayette sanki şöyle denmek istenmiştir: Bu ayetin devamında size okunup bildirilecek olan hayvanları yemeniz size haram kılınmıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayette de belirtildiği gibi (إِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."**ayeti ile bu surenin üçüncü ayetinde bildirilecek olan şeylerin haramlığı kastedilmiş olabilir. Eğer bu mana kastedilmişse mezkûr ayet mücmel değildir. Çünkü bundan önce haramlığı ortaya çıkanlar bilinmektedir. Bu durumda (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ) **"Hayvanlar, size helâl kılındı"**ayeti, bu surenin üçüncü ayetinde haram kılınanlar dışındaki bütün hayvanların helal olduğunu bildiren genel bir hüküm olmaktadır. Hayvanları mübah kılan bu ayetin hemen ardından, bazı şeylerin haram kılındığını bildiren ve (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ) **"Ölmüş hayvan ve kan size haram kılındı"**ibaresiyle

başlayan üçüncü ayet gelmektedir. (اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ) ayeti ile **"Haramlığı size açıklanacak olanlardan başka..."**manası da kastedilmiş olabilir. Buna göre bazı hayvanların ve nesnelerin bize haram kılındığı ikinci vakitte bildirilecektir. Bu da anılan ayetin hükmünün genelliğini ortadan kaldırmamaktadır. Anılan ayetle şu mana da kastedilmiş olabilir: Bazı hayvanlar şimdi size haram kılınmıştır. Amahangilerinin haram kılındığı size ikinci bir vakitte açıklanacaktır. Bu da (اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَام) **"Hayvanlar, size helâl kılındı"**ayetinin mücmel olmasını gerektirir. Çünkü bu ayet, bilinmeyen bazı hayvanların bize haram kılındığını haber vermektedir. Yani bu ayet bazı hayvanların helal bazılarının da haram olduğunu mücmel bir şekilde bildirmekte ve hükmü, açıklanmaya muhtaç halde durmaktadır. Bizim için uygun olan, şöyle yapmaktır: Ayetin lafzında bizim anlattığımız gibi mücmelliğe ve umumiliğe ihtimal varsa, ayeti umumi manada kullanma imkânı olduğu için, o manada yorumlamak gerekir. Ayetin genel helallik hükmünden istisna edilen şeylerse haramlığı Kur'an'da belirtilen leş ve benzeri şeyler olur.

(اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ)

"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."ayeti geçmiş zamanda haram kılınanların değil de gelecek zamanda haram kılınacak olanların bildirilmesini gerektirmektedir. Geçmişte haram kılınanlar bize zaten bildirilmiştir. Şu halde ayeti, gelecek zamanda haram kılınacak şeylerin bildirileceği şeklinde yorumlamak gerekir, denilecek olursa, buna cevaben deriz ki: Bu ayetle geçmişte haram kılınıp bize bildirilenler ile gelecekte bize haram kılınacak ve bildirilecek olanların kastedilmesi mümkündür. Zira Kur'an'ın okunması sadece geçmiş zamanla sınırlı değildir. Onu geçmişte okuduğumuz gibi gelecekte de okumamız gerekmektedir. Bundan önce inen Kur'an ayetlerini gelecekte okumak mümkündür. Buna göre ayetteki istisnanın faydası, daha önce haram kılınan hayvanların haramlık hükmünün baki kaldığını ve bu hükmün neshedilmediğini açıklamaktır. Birçok hayvanın haramlığını bildiren ayetler indirilmiş olduğu halde (اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَام) **"Hayvanlar,size helâl kılındı"** ayetinin devamında (اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."** şeklinde bir

istisna cümlesi olmasaydı, bu o hayvanların haramlığının neshedilmesini ve tümünün mübah olmasını gerektirirdi.

(غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ)

"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla...[244]"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimseler bu ayeti, ihramlıyken av etini yemenin haram olması şeklinde yorumlamışlardır. Bu takdirde (إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."** ifadesiyle yapılan istisna, hac veya umre ihramında bulunan kimselerin avlanmasının ve av etlerini yemesinin haram kılınması manasına gelir. Bu yorum,ikinci istisna olan (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla"** ifadesini hükümsüz kılar ve bunu (إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."** ifadesiyle aynı mertebeye koyar ki o da ihramlı kimsenin avlanmasının haram kılınmasıdır. Bu ise zorlama bir te'vildir. Yine bu yorum, hayvanların mübah kılınmasından yapılan istisnanın sadece avlanmayla sınırlı olmasını gerekli kılmaktadır. Oysa biz biliyoruz ki hayvanların leşleri de bu mübahlıktan istisna edilmiştir. Dolayısıyla bu, hiçbir yönden kabul edilebilecek bir te'vil değildir. Sonra bu te'vile göre (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla"** ifadesi, akabinde gelen istisnadan da istisna edilmiş olacak ve ayetler şöyle takdir edilmiş olacaktır:

(إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ إِلَّا مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka, ihramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla..."**

Ayetler eğer böyle takdir edilirse, ihramlıyken avlanmanın mübah olması gerekecektir. Çünkü bu durumda ihramlıyken avlanmak, haram bir şeyden istisna edilmiş olacaktır. Zira bu durumda (إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) ayeti şöyle manalandırılmış olacaktır: "Haramlığı açıklananlardan ve gelecekte açıklanacak olanlardan av dışında hayvanlar size helal kılındı."

244 Hac ve umre için ihrama girmiş bulunanlar karada avlanamazlar, ihramlı bir kimsenin avladığı hayvanın etinden yiyemezler.

Ya da ayetin manası şöyle takdir edilmiş olacaktır: "Avlanmayı helal sayma dışında akitlerinizi yerine getirin. Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَاناً وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواْ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواْ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾)

2-"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine[245], haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir."

Gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre selef uleması bu ayete birkaç mana vermişlerdir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ayetteki şeâir kelimesinin hac menasiki olduğunu söylediği rivayet edilmiştir.

Mücahid'in şeâir kelimesinin; Safa, Merve, Hac kurbanı ve orada kesilen büyük baş hayvanların şeâir olduğunu söylediği rivayet edilmiştir.

Atâ'nın, "Şeâir, Allah'ın kulları için koymuş olduğu farzlardır" dediği rivayet edilmiştir.

245 Meâlde geçen "nişaneler" kelimesi, âyetteki "şeâir" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. "Şeâir" , alâmetler, işaretler ve semboller demektir. Burada kastedilen, dinin belirgin alâmetleri, işaretleri ve sembolleridir. Özellikle de haccın eda edildiği kutsal yerler ve bazı hac fiilleridir.

Hasan ise şöyle demiştir: Şeâir, Allah'ın dininin tamamıdır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ)

"Her kim de Allah'ın nişanelerini (dinini) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."[246]

Bazıları bu ayetteki şeâir kelimesinin harem sınırının işaretleri olduğunu, Mekke'ye girmek isteyenlerin buraları ihramsız geçmelerinin yasaklandığını söylemişlerdir. Bu manaların hepsi ayette ihtimal dâhilindedir.

Sözlükte şeâir kelimesi bildirmek ve hissettirmek manasına gelen iş'âr' mastarından alınmıştır. Mesela duyu organlarına "meşâirül beden" denmektedir. Meşâir kelimesi işaretleri bildiren yerler anlamına da gelmektedir. (قَدْ شَعَرْتُ بِهِ) dediğimizde bu, "Bildim" manasını ifade eder. Yüce Allah (لَا يَشْعُرُونَ) buyurduğunda bu, "Bilmiyorlar" manasını ifade eder. Şair de başkalarının hissedemediklerini zekâsıyla hissettiği için kendisine şair denmiştir. Kelimenin lügat manası bizim anlattığımız gibi olduğuna göre şeâir kelimesi, alâmet ve işaret manasına gelmekte olup tekili "şaire" yani insana bir şeyi hissettirip bildiren alâmettir.

(لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللهِ)

"Allah'ın (koyduğu din) nişanelerinesakın saygısızlık etmeyin."

Bu ibare, Allah'ın bütün dini alâmet ve işaretlerini içermektedir. Bu alâmet ve işaretler, Yüce Allah'ın bize bildirdiği ve sınırlarını aşmamamızı, eksik bırakmamamızı, zayi etmememizi emrettiği dinî görev ve farizalardır. Bu, şeâir kelimesiyle ilgili olarak selef ulemasından rivayet edilen bütün manaları içermektedir. Dolayısıyla bu ayet hareme ihramsız girmeyi, savaşarak oranın saygınlığını hiçe saymayı, oraya sığınanı öldürmenin haramlığını gerektirmektedir. Ayrıca Safa ile Merve arasında sa'y yapmanın vacipliğini de gerektirmektedir. Çünkü Mücahitten gelen rivayette anlatıldığına göre bun-

246 Hac, 22/32

lar da Allah'ın şeâirindendirler. Bunların arasında sa'y etmek, İbrahim'in *aleyhissellem* şeriatında de vardı. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların arasında sa'y etmiştir. Böylece bu iki tepenin Allah'ın şeâirinden oldukları ispatlanmış olmaktadır.

(وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ)

"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Katade'den rivayet olunduğuna göre haram aylarda savaşmakla bu aylara saygısızlık edilmiş olur. Yüce Allah Bakara suresinde şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ)

"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş büyük bir günahtır.»"[247]

Biz bu ayetin neshedildiğini daha önce açıklamış ve bu rivayetin kendisinden geldiği kişinin görüşünü nakletmiştik. Bunu (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"**[248] ayetinin neshettiğini de söylemiştik. Atâ bu ayetin hükmünün sabit olduğunu, dolayısıyla haram ayda savaşmanın haram olduğunu söylemiştir. (وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)"** ayetinde kastedilen mananın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

Katade dedi ki:"Ayette kastedilen, haram aylarda savaşılmamasıdır."

İkrime dedi ki: "Haram aylar; Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarıdır."

(وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)"** ifadesiyle bu ayların tümünün kastedilmiş olması mümkün olduğu gibi, ayetin lafzının gereği bunlardan sadece birinin kastedilmiş olması da mümkündür. Lafzın

247 Bakara, 2/217
248 Tevbe, 9/5

delaleti cihetinden diğer ayların hükmü bilinmektedir. Çünkü onların hepsi aynı hükme tabidir. Birinin hükmü belli olunca bu hepsi için geçerli olur.

(وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ)

"Hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara (da saygısızlık etmeyin)"

Hedy, kişinin Allah'a yakınlaşmasına vesile olan kurban ve sadakalara denir. Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisinde de sadakaya hedy denmektedir:

(ومَثَلُ المُهَجِّرِ إلى الجمعةِ كالمُهْدِي بَدَنَةً، ثم
كالمهدي بَقَرَةً، ثم كالمهدي شاةً، ثم كالمهدي بَطَّةً،
ثم كالمهدي دَجاجَةً ، ثم كالمهدي بَيْضَةً)

"Cuma namazına erken gidenin misali, bir deve kurban eden kimse gibidir. Ondan sonra giden, bir inek kurban eden gibidir. Ondan sonra giden, bir koyun kurban eden gibidir. Ondan sonra giden, bir ördek kesip sadaka olarak dağıtan gibidir.Ondan sonra giden, bir tavuk kesip sadaka olarak dağıtan gibidir. Ondan sonra giden ise bir yumurta sadaka veren gibidir."[249]

Bu hadiste tavuk ve yumurta için hedy kelimesi kullanılmış ve bu kelimeyle sadaka kastedilmiştir. Mezhebimizin fakihleri de dediler ki: Bir kimse "Şu elbisem hedydir" derse, artık o elbiseyi sadaka olarak vermesi gerekir. Ancak "hedy" kelimesi yalın olarak kullanıldığında büyükbaş hayvanlarla davarları ve bunların Mekke hareminde kurban edilmesi manasını kapsar.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen hedyi (kurbanı) gönderin."[250]

---

249 Muhammed el-CezeriİbnuʾI-Esîr, Câmiuʾl-Usul fi Ahâdisiʾr-Resûl: 9/424

250 Bakara, 2/196

Selef ve onlardan sonra gelen halef uleması, hedyin asgarisinin bir koyun olduğu hususunda müttefiktirler.

Hedyle ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ)

"Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir hedy (kurbanlık hayvan)."[251]

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser."[252]

Fakihlerin tamamına göre hedyin asgarisi bir koyundur. Hedy kelimesi yalın olarak kullanıldığında büyükbaş hayvanlarla davarlardan birinin Mekke hareminde kesilmesi manasına gelir.

(وَلَا الْهَدْيَ)

"Hedye (hac kurbanına da saygısızlık etmeyin)"

Bu kelime ile Mekke hareminde kesilmek üzere belirlenen hedyi helal saymanın yasaklığı kastedilmiştir. Hedyi helal saymak, belirlendiği amaçtan başka bir ibadet amacıyla kesmektir. Bu sahibinin Beyt'e doğru sevketmesinden veya onu adak ya da başka bir şekilde vacip kıldıktan sonra hedyden yararlanmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Yine bu (وَلَا الْهَدْيَ) kelimesi, adak ya da ihsar veya avlanma cezası olarak kesilen vacip hedyin etinden yemenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Hedy kelimesinin zahiri, temettü ve kıran hedylerinin etini yemenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü hedy kelimesi bunları da kapsamaktadır.

251 Mâide, 5/95
252 Bakara, 2/196

Ancak temettü ve kıran hedylerinin etini yemenin caiz olduğuna dair delilimiz vardır.

(وَلَا الْقَلَآئِدَ)

"(Hac kurbanlıklarına takılı) gerdanlıklara (da saygısızlık etmeyin)."

Ayetteki "kalaid" kelimesi, seleften gelen rivayetlerde anlatıldığına göre birkaç şekilde manalandırılmıştır.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Ayetteki kalaid kelimesiyle boynuna gerdanlık takılı hedy kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, hedylerden bazısına gerdanlık takılabileceğine bazılarına ise takılmayacağına delalet etmektedir. Deve ve sığırlara takılabilir ama davarlara takılmaz. Cenab-ı Allah, gerdanlıklı veya gerdanlıksız hedylerin dokunulmazlığının ihlal edilmesini yasaklamıştır.

Mücahid dedi ki: İnsanlar hac ihramına girdiklerinde hem kendilerine hem de hedylerine Haremin ağaç kabuklarından gerdanlık yapıp takarlardı. Bu, onların güvende olmalarını sağlardı. Yüce Allah, gerdanlıklı olanlara dokunulmasını yasaklamıştı. Ancak daha sonra insanların bu şekilde gerdanlık takmalarına ilişkin hüküm neshedildi. Hedy dışındaki hayvanlara da gerdanlık takma hükmü neshedildi."

Hacca giden insanların Harem'deki ağaç kabuklarından gerdanlık yapıp takındıkları, Katade'den de rivayet edilmiştir.

İlim ehli bazı kimseler dediler ki:"Mezkûr ayette, gerdanlıklı hedylerin sadaka olarak verilmesi ve sahiplerinin onlardan yararlanmamaları kastedilmiştir."

Hasan'ın bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hedylerin boynuna pabuçlar gerdanlık olarak takılır. Bu bulunmazsa hurma çiçeğinin kabuğu kıvrılıp gerdanlık şekline getirilir ve hedyin boynuna takılır. Sonra da bu hedy sadaka olarak verilir."

Denilmiştir ki, yün eğrilip büküldükten sonra hedyin boynuna takılır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayet-i kerime, hedyin boynuna gerdanlık takmanın sevap olduğuna, gerdanlık takılan hayvanın hedy olduğuna ve hedy hükümlerine tabi olduğuna delalet eder. Hayvanın boynuna gerdanlık takan sahibi, onu hedy etmek istediğine dair niyetini ortaya koyar. Böylece sahibi vacip kılmasa bile o hayvan hedy olur. Bu şekilde hedy edilen hayvana artık dokunulmaz ve ondan yararlanılmaz. Sadece kesilip sadaka olarak dağıtılır. Ayet-i kerime, hedyin gerdanlığının da sadaka olarak verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin lafzının bu manaya da ihtimali vardır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de büyükbaş hedylerinin bir kısmını kendisi kestikten sonra kalan kısmını da Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* kesmesini emretmiş ve ona şöyle buyurmuştur:

"Bunların çullarını, yularlarını da sadaka olarak ver. Bunlardan bir şeyi kasaba (ücret olarak) verme. Biz ona kendi yanımızdan veririz."[253]

Bu da hedye binmenin, sütünü sağmanın, sütünden yararlanmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü (وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ) **"Hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara (da saygısızlık etmeyin)"** ayeti bu hükümlerin hepsini içermektedir. Cenab-ı Allah sevaba vesile olacağını ve bazı hükümler terettüp ettireceğini bildirerek kalaid, yani gerdanlık kelimesini buradan başka yerlerde de zikretmiştir:

(جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ
وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ)

"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı."[254]

Hedy ile gerdanlıkların haram aylar ve Kâbe gibi saygınlık ve hukuku olmasaydı bunlar, ayette haram aylar ve Kâbe'nin insanların din ve dünyalarına yönelik faydalarından bahsedilirken onların yanı sıra zikredilmezlerdi.

253 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/219
254 Mâide, 5/97

Hakem, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mâide suresinden sadece şu iki ayet neshedilmiştir:

(لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ)

"Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara sakın saygısızlık etmeyin."[255]

Bu ayet, şu ayetle neshedilmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[256]

(فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ)

"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir."[257]

Bu ayet, şu ayetle neshedilmiştir:

(وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ)

"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet."[258]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette, haram aylarda savaşma yasağının, hacca gidenlerin güvende olmak için, kendilerine ve hayvanlarına harem deki ağaçların kabuklarıyla gerdanlık yapıp takmalarının neshedildiği kastedilmektedir. Yoksa hedylere gerdanlık takmanın neshedildiği katedilmemektedir. Çünkü bu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabilerden ve onlardan sonra gelen tabiundan mütevatir rivayetle sabit olan bir hükümdür.

255 Mâide, 5/2
256 Tevbe, 9/5
257 Mâide, 5/42
258 Mâide, 5/49

Mâlik b. Miğvel, (وَلَا الْقَلَائِدَ) ayetiyle ilgili olarak Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İnsanlar yola çıktıklarında harem deki ağaçların kabuklarından gerdanlık yapıp boyunlarına takar ve böylece güvende olurlardı. Bunun üzerine (لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللهِ) **"Allah'ın (koyduğu din) nişanelerinesakın saygısızlık etmeyin"** ayeti indi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, cahiliyet âdeti üzere bu şekilde gerdanlık takanlara ilişilmesini yasaklamış olabilir. Zira Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olmasından sonra, aklın reddetmediği bazı cahiliyet uygulamalarının devam etmesine ses çıkarılmamıştı. Bu hal, Yüce Allah'ın bunların bazısını neshetmesine kadar devam etti. İşte bu sebeple İslamiyet'in ilk zamanlarında Yüce Allah, harem deki ağaçların kabuklarından gerdanlık yapıp takanlara ilişilmesini yasaklamıştı. Daha sonra Yüce Allah, İslam'a girmeleri sebebiyle güvende olmalarından dolayı Müslümanların bu gerdanlıkları takmaları hükmünü neshetti.

Müşriklere gelince, Cenab-ı Allah, İslam'a girinceye kadar öldürülmelerini şu ayetle emretti:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[259]

Böylece Harem ağaçlarının kabuğundan gerdanlık yapıp takan müşrikleri öldürme yasağı neshedildi. Müslümanlarınsa zaten buna ihtiyacı kalmadı. Dolayısıyla insanların gerdanlık takmalarının hükmü kalmadı. Ama hedye gerdanlık takmanın hükmü sabit olarak kaldı.

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Beyan, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mâide suresinden sadece şu ayet neshedilmiştir:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللهِ)

"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine sakın saygısızlık etmeyin."[260]

259 Tevbe, 9/5
260 Mâide, 5/2

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Mamer, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللهِ) **"Ey iman edenler! Allah'**ın (koyduğu din) nişanelerine sakın saygısızlık etmeyin" ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bu ayet neshedilmiştir. Cahiliyet devrinde bir adam hacca gitmek üzere evinden çıkıp yola koyulduğunda semüre/mugaylan ağacından yapılan bir gerdanlığı boununa takardı. Artık hac ibadetini tamamlayıncaya kadar kendisine kimse ilişmezdi. Döneceği zaman da kıldan yapılma bir gerdanlık yapıp boynuna takar, evine varıncaya kadar kendisine yine kimse ilişmezdi. O zamanlarda müşrikler kimseyi Kâbe'den geri çevirmezlerdi. Haram aylarda ve Kâbe'nin yanında savaşmamakla emrolunmuşlardı. Bu hüküm şu ayetle neshedildi:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[261]

Yezid b. Zürey, (جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ) **"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı"**[262] ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayette bazı manilerden söz edilmektedir. Yüce Allah, cahiliyet devrinde insanların birbirlerine ilişmelerini bunlarla engellemiştir. Adam, haram ayda babasının katiliyle karşılaşırdı. Ama ona ilişmez, yanına bile yaklaşmazdı. Bir adam her türlü suç işler sonra da Hareme sığınırdı,yakalanmaz, yanına bile yaklaşılmazdı. Bir adamaçlıktan etlerin sinirini yediği halde bunun için adam bir hedye rastlarama ona ilişmez, yanına bile yaklaşmazdı. Bir adam bir eve yönelirdi,ama eve kıldan gerdanlık takılmış ise o eve kimse ilişemezdi. Bir adam Mina'da cemerattan ayrılıp evine dönerken, izhir/boya otundan veya harem ağaçlarının kabuklarından gerdanlık yapıp boynuna taktıysa insanlardan korunmuş olurdu.

261 Tevbe, 9/5
262 Mâide, 5/97

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ) **"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müslümanlarla müşrikler, Beytullah'ı birlikte haccediyorlardı. Bu ayette Yüce Allah, mü'min olsun kâfir olsun Beytullah'ı haccetmekten engellenmesini ve ona ilişilmesini yasakladı. Ancak daha sonra şu ayeti indirdi:

(إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا)

"Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."[263]

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ)

"Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez."[264]

İshak b. Yusuf, İbn Avn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hasan'a, "Maide suresinden neshedilen bir ayet oldu mu?" diye sordum. "Hayır" diye cevap verdi. Bu cevap, (وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ) **"Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin"** ayetindeki **"Kâ'be'ye gelenlere"** ifadesiyle, Hasan'a göre mü'minlerin kastedildiğine delalet etmektedir. Zira bu kelimeyle kâfirler kastedilmiş denilirse, bilinmelidir ki bu, **"Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"**[265] ayetiyle neshedilmiştir.

(وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)"** ayeti haram aylarda savaşmayı yasaklamaktaydı. Ancak önceki sayfalarda ifade ettiğimiz gibi bu ayet neshedilmiştir. Ancak Atâ'dan rivayet olunduğuna göre bu ayetin hükmü Hasan'a göre sabittir, neshedilmemiştir.

---

263 Tevbe, 9/28
264 Tevbe, 9/17
265 Tevbe, 9/28

(يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا)

"Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek..."

Bu ayet hakkında İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ayet-i kerime,**"Ticari kazanç sağlamayı isteyerek"** manasına gelmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur."[266]

Rivayete göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hacca gidenlerin orada ticaret yapmalarının hükmü sorulmuştu. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirmişti. Bunu daha önce de anlatmıştık.

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur" ayetini açıklayan Mücahid, bu ayette geçen **"Rabbinizin lütuf ve keremi"** ifadesinin ücret ve ticari kazanç manasına geldiğini söylemiştir.

(وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."

Mücahid, Atâ ve başkaları dediler ki: Bu, ihramdan çıktıktan sonra avlanmanın helal olduğunu bildirmektir. İhramdan çıkan kimse dilerse avlanabilir, dilemezse avlanmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, yasaktan sonra serbest bırakmadır. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

266 Bakara, 2/198

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."[267]

Önceki ayette (وَذَرُوا الْبَيْعَ) **"Alışverişi bırakın"** emriyle Cuma namazı vaktinde alışveriş yasaklanmıştı. O emrin ardından bu ayette de namazın kılınmasından sonra alışverişin serbest olacağı **"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın"** ayetiyle bildirilmektedir.

(وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."

Ayetten anlaşıldığına göre önceden hac ihramına girilmiş olmaktadır. Çünkü tahallül, ancak ihramdan sonra olur. Bu da (وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ) **"Hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin"** ayetinde sayılan işleri yapmak, ancak ihrama girdikten sonra söz konusu olmaktadır. Bu da hedyi Hareme taraf sevkeden ve ona gerdanlık takanın ihramlı olması gerektiğine delalet etmektedir.

(وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ)

"Kâ'be'ye gelenleresakın saygısızlık etmeyin" ayeti, Mekke'ye ihramsız girmenin hiç kimseye caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) **"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın"** ayeti, Mescid-i Haram'a gelen kimsenin daha sonra içinden çıkıp tahallül edeceği bir ihramda olması gerektiği hükmünü içermektedir. O ihramdan çıkıp tahallül ettikten sonra avlanması helal olur. (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) ayetiyle ihramdan tahallül etme ve harem'den çıkma manası da kastedilmiş olabilir.

267 Cum'a, 62/10

Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (ولا يُنَفَّرُ صَيدُهُ) ***"(Haremin) avı ürkütülmez"***[268]buyurmakla Harem'de avlanmayı yasaklamıştır. Bu konuda selef ulemasıyla onlardan sonra gelen halef uleması arasında bir ihtilaf yoktur. Böylece ayette, hem ihramdan hem de Harem'den çıkmanın kastedildiğini anlamış olmaktayız. Bu da tıraş olup ihramdan çıkan kimsenin avlanmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Henüz ziyaret tavafını yapmamış olması, avlanmasına engel teşkil etmez. Zira Yüce Allah, (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) **"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın"** buyurmuştur. Bu durumdaki bir kişi de ihramdan çıkmıştır. Çünkü tıraş olması, ihramdan çıkmasını sağlamıştır.

(وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا)

"Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir topluma beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Katade dediler ki: (لَا يَجْرِمَنَّكُمْ) kelimesi **"Sizi sevketmesin, sürüklemesin"** anlamına gelmektedir.

Lügat âlimleri dediler ki:"(جَرَمَنِي زَيْدٌ عَلَى بُغْضِكَ) denildiğinde bundan, "Zeyd beni sana düşmanlığa sürükledi" manası anlaşılır."

Ferrâ dedi ki: (لَا يَجْرِمَنَّكُمْ) kelimesi "size kazandırmasın" anlamına gelmektedir. Mesela (جَرَمْتُ عَلَى أَهلِي) denildiğinde bundan "Ailem için kazandım" manası anlaşılır. (فُلانٌ جَرِيمَةُ أَهلِهِ) denildiğinde de bundan "Falan adam ailesi için kazanç sağlayan bir kimsedir" manası anlaşılır.

Bu bağlamda Şair şöyle demiş:

جَرِيمَةَ نَاهِضٍ فِي رَأْسِ نِيقٍ ... تَرَى لِعِظَامِ مَا جَمَعَتْ صَلِيبَا

Dağın zirvesinde yavrusu için erzak kazanmış

Topladığı kemiklerin yağlarını görürsün orada

268 Buhari, Cezaü's-Sayd, 11

Şiirdeki (جَرِيمَةَ) kelimesi kazanılan erzak manasında kullanılmıştır.

(جَرَمَ ، يَجْرِمُ ، جَرْماً) fiili kesmek manasına da gelmektedir.

(شَنَآنُ قَوْمٍ)

"Bir topluma beslediğiniz kin"

Buradaki "şenean" kelimesi, nunun sükûnu ile "şenan" şeklinde de okunmuştur. Nunun fethası ile "şenean" şeklinde okuyan, bu kelimeyi mastar yapmış olur. Mesela (شَنِئْتُهُ ، أَشْنَأْتُهُ ، شَنَاناً) denmesi gibi. (شَنَآنُ) kelimesi kin manasınadır. Buna göre ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ بُغْضُ قَوْمٍ) İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Katade'nin bu ayetle ilgili olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ عَداوةُ قَوْمٍ)

(شَنَآنُ) kelimesini nunun sükûnu ile "şenan" şeklinde okuma durumunda ayetin manası "Bir topluluğa öfke duyan kimse..." şeklinde olur. Kâfirler Müslümanları Mescid-i Haram'dan alıkoydular ve onlara haksızlık ettiler diye Müslümanların da haktan vazgeçip zulüm ve haddi aşmaya yönelmelerini Yüce Allah bu ayetle yasaklamıştır.

Mesela bir hadis-i şeriflerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuşlardır:

(أَدِّ الأمانَةَ إلى مَنِ ائتَمَنَكَ، ولا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ)

"Sana güvenene (ve malını emanet olarak bırakan kimseye) emaneti teslim et. Sana hainlik edene sen hainlik etme."[269]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى)

"İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın."

269 Ebu Davud, Büyû', 81

Ayetin zahiri, Allah'a taat olan her hususta yardımlaşmayı gerekli kılmaktadır. Zira iyilik de Allah'a taat olan işlerdendir.

(وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ)

"Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın."

Yüce Allah'a karşı günah ve isyan sayılan işlerde başkalarıyla yardımlaşmamız yasaklanmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ
وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ
وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ
يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ
لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِيناً فَمَنِ
اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾)

3-"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fısk (Allah'a itaatten kopmak) tır. Bugün kafirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

Etinin helal olması için normal şekilde kesilmesi gereken hayvan kesilmeden ölmüşse işte ona "meyte" ölmüş hayvan denir. Kana gelince onun da akıtılmış olanı haram kılınmıştır.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ
يَطْعَمُهٗ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا)

"De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum."[270]

Bunu Bakara suresinde açıklamıştık. Kanın akıtılmış olanının haram kılındığının delili, Müslümanların karaciğerle dalağın mübahlığı konusunda icma etmiş olmalarıdır.

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أُحِلَّتْ لي ميتتان ودَمَان)

"Bana iki ölü ve iki kan helal kılındı."[271]

Bu hadisteki iki kan ile karaciğer ve dalak kastedilmektedir. Bunlar kan oldukları halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları mübah kılmıştır. Çünkü akıtılmış kan değildirler. Bu hadis, akıtılmış olmayan bütün kanları yemenin mübah olduğuna delalet etmektedir.

Mübah olanların sayı ile sınırlandırılması başkalarının haram olduğuna delalet eder, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü sayı ile sınırlandırmak, o sayı dışındakilerin hükümlerinin farklı olması anlamına gelmez. Bununla beraber bu sayının dışında kalan kanlardan mübah olanlar da vardır. Bu, kesimden sonra etlerin arasında ve damarlarda kalan kanlardır. Mezkûr hadiste mübah kanların

---

270 En'âm, 6/145

271 İbn Hacer, Etrafu'l Müsnedi'l Mu'teli bi Etrafi'l Müsnedi'l Hanbeli: 3/354

iki sayısı ile sınırlandırılması ve karaciğer, dalak diyerek isimleriyle zikredilmesi, bunların dışında kalan kanların tümünün haram olmasını gerektirmez. Şunu da belirtelim ki, En'am suresinin 145. ayetinde (اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ifadesi kullanılırken bu surenin 3. ayetinde (وَالدَّمُ) "kan" kelimesi yalın olarak kullanılmıştır. Bu kelimenin başındaki elif lâm ahd-i zihni yani "bilinen kan" anlamını veren bir takıdır. Buradaki kan kelimesi yalın olarak kullanılmış da olsa bununla, akıtılmış kan kastedilmektedir.

(أُحِلَّتْ لي ميتتان ودَمَان) ***"Bana iki ölü ve iki kan helal kılındı"*** hadisi, (قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُوْنَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum»"**ayetini tekit etmek için varid olmuştur. Çünkü anılan hadiste sözü edilen iki kandan kasıt, karaciğer ile dalaktır ki onlar da akıtılmış kan değildirler. Bu hadis varid olmasaydı bile, akıtılmış kanın haramlığına, karaciğer ile dalağın haram olmadığına ayetin delaleti yeterli olurdu.

(وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ)

"Domuz eti... size haram kılındı."

Bu ayetteki haramlık, domuzun içyağı ile kemiğini ve diğer kısımlarını da kapsamaktadır. Bilindiği gibi et denince, ete karışan içyağıda akla gelmektedir. Çünkü "et" kelimesi onuda kapsar. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Domuzun tüketiciye sağladığı yararların büyük kısmı ette olduğu için ayette etten bahsedilmiştir. Ayrıca domuzun haram kılınması mübhem olduğu için bu haramlık onun vücudunun diğer kısımlarını da içerir. Tıpkı leş ve kanda olduğu gibi. Domuzun kılı ile kemiklerinin hükmünü ise dahaayrıntılı açıklamış bulunmaktayız.

(وَمَا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ)

"Allah'tan başkası adına boğazlanan..."

Ayetin zahiri, kesilirken üzerine Allah'tan başkasının adı anılan hayvanların haram olmasını gerektirmektedir. Zira ayette geçen (اُهِلَّ) fiilinin

mastarı olan "ihlâl", bir varlığın adını anarak açıkça onu zikretmektir. Bu kelime, doğarken çocuğun ağlayıp ses vermesi anlamına gelen (إسْتِهْلالُ الصَّبِيِّ)'den alınmıştır. Hac veya umre ihramına giren kimsenin yüksek sesle tehlilde bulunması, la ilahe illallah demesi (İhlâlü'l muhrim) de bu kökten gelmektedir. Bu ayet, cahiliyet devrinde Arapların yaptığı gibi, kesilirken üzerine putların adı anılan hayvanların haram olduğu hükmünü içermektedir. Ayrıca Allah'tan başka herhangi bir varlığın adı anılarak kesilen hayvanların da haram olmasını gerektirir. Buna göre bir kimse hayvan keserken besmele yerine "Zeyd'in adı ile" veya "Amr'ın adı ile" derse, hayvan şer'î usûle uygun kesilmiş olmaz. Böyle yapması o hayvanın haram olmasını gerektirir. Besmele çekmemekle Allah'tan başkasının adını anmak arasında bir fark yoktur. Her iki durumda da hayvan murdar olur.

(وَالْمُنْخَنِقَةُ)

"Boğulmuş"

Hasan, Katade, Süddi ve Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre bu, avcının ipiyle veya başka bir şeyle boğazı sıkılarak boğulup öldürülen hayvandır. Buna benzer bir rivayet de, Abaye b. Rüfaa'nın Rafi' b. Hadic'den yapmış olduğu rivayettir.

Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Diş ve tırnak dışında her şeyle boğazlayabilirsiniz."[272]

Bize göre burada sözü edilen diş ve tırnak ile, çekilmemiş olup vücuttaki yerinde duran diş ve tırnak kastedilmiştir. Çünkü bunlarla boğazlanan hayvan, boğulmuş hayvan gibidir.

(وَالْمَوْقُوذَةُ)

"Darbe sonucu ölmüş"

272 Abdurrezzak, Musannef: 4/465

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, Katade, Dahhâk ve Süddi'den rivayet edilen görüşe göre bu, sopa ve benzeri bir şeyle vurularak öldürülen hayvandır. (وَالْمَوْقُوذَةُ) kelimesinin fiili olan (وَقَذَهُ ، يَقِذُهُ ، وَقْذاً ، وهو وقِيذٌ) denildiğinde ölecek hale getirinceye kadar vurmak manası kastedilmiş olur. Normal kesim şekli dışında öldürülen her hayvan (وَالْمَوْقُوذَةُ) kapsamına girer. Ebu Amir el Akadi'nin bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* saçma ile öldürülen hayvan hakkında İşte bu (وَالْمَوْقُوذَةُ) *"Darbe sonucu ölmüş"* tür dediğini rivayet etmiştir.

Şube'nin bildirdiğine göre Ukbe b. Sahban, Abdullah b. Mugaffel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çakıl taşının iki parmağın ucuyla ava fırlatılmasını yasakladı ve şöyle buyurdu:

(إِنَّهَا لَا تَصِيدُ صَيْدًا وَلَا تَنْكَأُ عَدُوًّا وَلَكِنَّهَا تَكْسِرُ السِّنَّ وَتَفْقَأُ الْعَيْنَ)

"Çakıl tanesi av avlamaz, düşman yenmez. Ancak diş kırar ve göz çıkarır."[273]

Şu rivayetler de buna benzer mahiyettedirler:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hemmam, Adiyy b. Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Ey Allah'ın Resûlü! Okumu ava atıp isabet ettiriyorum. Onu yiyebilir miyim?" diye sordum.

Şöyle buyurdu:

(إذا رَميتَ بالمِعْراض وذكرتَ اسمَ اللهِ فأصابَ
فَخَزَق فكُلْ، وإن أصابَ بِعَرْضِه فلا تأكُلْ)

"Oku attığında Allah'ın adını anarsan ve ok ava isabet edip delerse onu yiyebilirsin. Ama enlemesine isabet eder (ve ağırlığı ile onu öldürür) ise onu yeme."[274]

273 Müslim, Sayd ve Zebaih, 8

274 Ebu Davud, Sayd, 2

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ok ile avlanmanın hükmünü sordum.

Şöyle buyurdu:

(مَا أَصَابَ بِحَدِّهِ فَخَرَقَ فَكُلْ وَمَا أَصَابَ
بِعَرْضِهِ فَقَتَلَ فَإِنَّهُ وَقِيذٌ فَلَا تَأْكُلْ)

"Okun sivri ucuyla isabet edip deldiğini ye. Enlemesine isabet edip (ağırlığıyla) öldürdüğü, darbe sonucu ölmüştür. Onu yeme."[275]

Okun yaralamayıp enlemesine darbesi sonucu öldürdüğü hayvan, ele geçirilip kesilmesine güç yetmeyen hayvanlardan olsa bile ayetteki (وَالْمَوْقُوذَةُ) kapsamına konulmuştur. Bu da ele geçirilip kesilmesine güç yetirilemeyen hayvanlardan olsa bile yaralayıp kanını akıtmanın, şer'î kesimin şartı olduğuna delalet etmektedir. Ayetteki (وَالْمَوْقُوذَةُ) kelimesinin hükmü, ele geçirilip normal şekilde kesilmesine güç yetirilebilen hayvanlar için de ele geçirilemeyen hayvanlar için de geçerli olan genel bir hükümdür.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Zerr b. Hubeyş, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَاجِرُوا، وَلَا تَهْجُرُوا، وَلَا يَحْذِفَنَّ أَحَدُكُمُ الْأَرْنَبَ
بِعَصَاهُ أَوْ بِحَجَرٍ فَيَأْكُلَهَا، وَلْيُذَكِّ لَكُمُ الْأَسَلُ وَالرِّمَاحُ وَالنَّبْلُ)

"İnsanlar! Samimi olarak hicret edin. Sureten hicret eder gibi olmayın. Sakın ola ki biriniz değneğini veya bir taşı fırlatarak tavşan öldürüp yemesin. Bunu kendiniz için ok ve mızrakla yapın."[276]

(وَالْمُتَرَدِّيَةُ)

"Yüksekten düşerek ölmüş."

275 Ahmed b. Hanbel, Müsned:32/115, Müessesetu'r-Risale, Şuayb el-Arnavut Tahkiki. İkinci Baskı, 1999

276 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/65

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, Dahhâk ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(وَالْمُتَرَدِّيَةُ), dağın tepesinden aşağılara veya kuyuya düşüp ölen hayvandır."

Mesruk, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dağın tepesindeki bir ava okunu atsan da aşağılara düştüğünde ölmüşse onu yeme. Zira korkarım ki o, yere düşmüş olduğundan dolayı ölmüştür. Yine bir kuşa okunu atarsın da o kuş suya düşüp ölürse onu yeme. Zira korkarım ki o boğularak ölmüştür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada avın ölümünün başka bir sebebi de olabilir ki, o da yukarılardan aşağıya düşmesidir. Bu düşme sebebiyle ölmüş olma ihtimali bulunduğundan dolayı yenmesi haram kılınmıştır. Suya düşüp ölmesinde de aynı hüküm söz konusudur. Peygamber'den de *sallallahu aleyhi ve sellem*bu doğrultuda rivayetler gelmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* avlanmayı sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(إِذَا رَمَيْتَ بِسَهْمِكَ فَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ , فَإِنْ وَجَدْتَهُ قَدْ قُتِلَ فَكُلْهُ إِلَّا أَنْ تَجِدَهُ قَدْ وَقَعَ فِي مَاءٍ فَمَاتَ , فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي الْمَاءُ قَتَلَهُ أَمْ سَهْمُكَ)

"Okunu attığında Allah'ın adını an. Ölmüş olduğunu görürsen avını ye. Ancak suya düşmüş ve orada ölmüş olduğunu görürsen (onu yeme). Çünkü onu su mu öldürdü yoksa senin okun mu öldürdü? Bunu bilemezsin."[277]

Buna benzer bir rivayet de av köpeğinin avladığı hayvanla ilgili olan rivayettir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

(إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ، وَسَمَّيْتَ فَكُلْ وَإِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ، فَخَالَطَتْهُ أَكْلُبٌ لَمْ يُسَمَّ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهَا، فَلَا تَأْكُلْ، لَا تَدْرِي أَيُّهَا قَتَلَهُ)

277 Darekutni, Sünen: 5/533

"Eğitilmiş köpeğini Allah'ın adını anarak saldığında onun avladığını ye. Ama besmelesiz salınan başka köpekler de ona katılırlarsa avlanan hayvanı yeme."[278]

Ok atmanın yanı sıra normal kesim sayılmayan öldürücü başka bir etmen daha bulunduğunda mesela kendisine ok atılan av suya düşüp ölürse veya besmele çekerek salınan bir köpeğine besmele çekilmeden salınan başka bir köpek de katılırsa avlanan hayvanın yenmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kılmıştır. Keza Abdullah b. Mesud da *radıyallahu anh*, dağın tepesinde ok atılarak vurulan av hayvanının aşağılara düşüp ölmesi durumunda, o hayvanı yemenin mübah olmayacağını söylemiştir. Çünkü o hayvanın ölümünde haramlık ve mübahlık sebepleri bir araya gelmiştir. Böyle olunca da mübahlık sebebi bırakılıp haramlık sebebine göre hüküm verilir. Aynı şekilde bir Müslümanla bir mecusi, bir avı müştereken boğazlar veya öldürürlerse o av yenmez.

Mübahlık Sebebiyle Haramlık Sebebi Bir Araya Geldiğinde Mübahlık Sebebine Göre Değil, Haramlık Sebebine Göre Hüküm Verilir.

Burada anlattıklarımızın tamamı, haramlık sebebiyle mübahlık sebebinin bir araya gelmesi durumunda hükmün mübahlık sebebine göre değil de haramlık sebebinegöre verileceğine dair bir delildir.

(وَالنَّطِيحَةُ)

"Boynuzlanarak ölmüş"

Hasan, Dahhâk, Katade ve Süddi'den rivayet edilen görüşe göre (وَالنَّطِيحَةُ) kelimesi, "Boynuzlanarak ölmüş" anlamınadır. Başka bazı kimseler ise bu kelimenin, "Boynuzlayarak ölmüş" manasına geldiğini söylemişlerdir. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelime her iki manaya da gelebilir. Çünkü boynuzlanarak ölmekle boynuzlayarak ölmek arasında bir fark yoktur.

278 Abdurrezzak, Musannef: 4/470

(وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ)

"Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar"

Yani yırtıcı hayvan tarafından bir parçası koparılıp yenen ve ölen hayvanları yemek haram kılınmıştır. Araplar, yırtıcı hayvanın öldürüp bir kısmını yediği hayvana (أَكِيلَةُ السَّبُعِ) derler. Artakalan kısma da aynı şeyi derler.

Ebu Ubeyde dedi ki: (ما أَكَلَ السَّبُعُ), yırtıcı hayvan tarafından bir kısmı yenip bir kısmı bırakılan hayvandır. Bu hayvan o yırtıcının avıdır. Bu ayette yenmesi yasaklananların tamamı, mezkûr sebeplerle ölmüş olan hayvanlardır. Cahiliyet devri insanları bunların hepsini yerlerdi. Yüce Allah bunları haram kıldı. Ayet-i kerime, insanlar tarafından şer'î kesim şeklinde kesilmeyen ve anılan sebeplerden biri sonucunda ölen hayvanları yemenin haramlığına delalet etmektedir.

(إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ)

"(Henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç"

Bilindiği gibi buradaki istisna, buraya kadar sayılan ve yenmesi haram kılınanların tamamından değil, bir kısmından yapılan bir istisnadır. Zira istisnanın, (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ) ibaresinden yapılmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü bu ibarede sayılanların şer'î kesimle kesilmesi caiz değildir. Şu halde istisnanın, bu ibareden sonra gelen ibaredekilerden yapılmış olması gerekmektedir. Buna göre anılan istisnanın, (وَالْمُنْخَنِقَةُ) "Boğulmuş" kelimesi ile onun peşinden gelenlerden yapıldığı ispatlanmış olmaktadır.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Katade'nin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Bunlar şöyle demişlerdir: "Avlanan hayvana yetiştiğinizde gözleri oynuyor veya kuyruğunu oynatıyorsa, onu keserseniz yenmesi caiz olur."

Rivayet olunduğuna göre bazıları demişler ki: "Bu ayetteki istisna, öncesine değil de (وَمَا اَكَلَ السَّبُعُ) **"Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar"** ibaresine dönmektedir."

Bu, itibar edilebilecek bir görüş değildir. Çünkü selef uleması bunun aksi istikamette görüş birliği etmişlerdir. Çünkü yırtıcı bir hayvan başka bir hayvanın etinden bir parça koparıp yer veya bir koyun bir dağın tepesinden aşağılara yuvarlanıp düşer ve bunlar ölmeden sahipleri yetişip bunları normal şekilde keserse, bunları yemenin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Boynuzlanan, uçurumdan yuvarlanan ve darbeye maruz kalan hayvan da böyledir. Böylece ayetteki istisnanın (وَالْمُنْخَنِقَةُ) **"Boğulmuş"** kelimesi ile onun peşinden gelenlerden yapıldığı ispatlanmış olmaktadır. (اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ) **"(Henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç"** ifadesi ise istisna-i münkati'dir. Bununla sanki şöyle denmek istenmiştir: 'Lâkin (Henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz, bu haramlık hükmünün dışındadır.'

Bu istisna, şu ayetlerdeki istisnalara da benzemektedir:

(فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ)

"Yûnus'un kavminden başka, keşke (azabı görmeden) iman edip, imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı!"[279]

(طٰهٰ مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى)

"Tâ Hâ. (Ey Muhammed!) Biz, Kur'an'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik."[280]

Ayetin manası şöyle olabilir: 'Lâkin bu Kur'an, Allah'tan korkan kimseler için bir uyarıdır.' Kur'an'de bunun benzeri çok ayetler vardır.

279 Yunus, 10/98
280 Tâ hâ, 20/1-3

Fakihler (وَالْمَوْقُوذَةُ) darbeye maruz kalan ve benzeri durumdaki hayvanın kesilmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. "el-Asl" adlı eserimde İmam Muhammed yüksekten düşen ancak ölmeden yetişilip kesilen hayvanın yenilebileceğini söylemiştir. Darbeye maruz kalan, boynuzlanan ve yırtıcı hayvan tarafından bir parçası koparılıp yenen hayvan da ölmeden yetişilip kesilirlerse aynı hükme tabi olurlar.

"el-İmlâ" adlı eserde Ebu Yusuf "Bu durumlardaki hayvanlar artık yaşamasından ümit kesilir bir hale gelirlerse, bundan sonra ve ölmeden kesilseler bile yenmeleri helal olmaz" demiştir.

İbn Semmaa, Muhammed'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu durumdaki bir hayvan vurulduğu gün boyunca veya biraz az yahut biraz fazla yaşayabilecek ise kesildiği takdirde yenmesi helal olur. Ama o kadar bir süreyi normal şekilde yaşayabilecek durumda değilse, aksine can çekişmekteyse, kesilse bile yenmesi helal olmaz."

Bunu söylerken de ölümcül derecede ağır yaralıyken dâhi Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* ahit ve emirlerinin geçerli sayılmasını delil göstermiştir. Ölümcül derecede ağır yaralı olan bir kimseyi biri öldürecek olursa kısasa tabi olur.

Mâlik dedi ki: "Yukarıda anlatılan durumlardaki hayvanın yanına varıldığında gözlerini oynatabiliyorsa, kesildiği takdirde yenmesi helal olur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Yukarıda anlatılan durumlardaki hayvan asla yaşayamayacak bir duruma gelmişse, kesilse bile yenmesi helal olmaz."

Evzai dedi ki: "Yanına varıldığında henüz canlı ise kesildiği takdirde yenmesi helal olur. Av köpeği tarafından avlanıp bir kısmı yenen hayvan, kesilse de yenmesi helal olmaz."

Leys dedi ki: "Yırtıcı hayvan yakaladığı hayvanın karnını parçalayıp içindekilerini dışarı çıkarmış olsa bile henüz canlı ise kesildiği takdirde yenmesi helal olur. Ancak hayvandan koparılıp ayrılmış olan kısımlar yenilmez."

Şafiî dedi ki: "Yırtıcı hayvan bir koyunun karnını yarar ve kesilmediği takdirde öleceğini kesin olarak anlarsak, bu haldeyken kesilirse yenilmesinde sakınca yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:(اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ) **"Kestikleriniz hariç"** ibaresi henüz canı çıkmamış iken kesilmiş olmasını gerektirmektedir. Bunda, benzer durumdaki hayvanların yaşayabilir olmasıyla olmaması arasında bir fark yoktur. Bu durumdaki bir hayvan kısa veya uzun bir süre canlı kalsa da kesilmesi halinde yenilmesi helal olur.

Hz. Ali *radıyallahu anh* ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayete göre, bu durumdaki hayvanın vücudunun herhangi bir yeri hareket ettiği takdirde kesilmesi, yenmesinin helal olması bakımından geçerli olur. Davarlara ölümcül bir hastalık isabet ettiğinde bu hastalıklı haliyle kısa veya uzun bir süre yaşayacak olsa, boğazlanması durumunda yenmesi helal olur. Yüksek bir yerden düşüp ölmek üzere olan ve benzeri durumda bulunan hayvan da bu hükme tabidir. Doğrusunu Allah bilir.

Hayvan Kesiminin Şartları

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ)

"Kestikleriniz hariç"

Hayvan kesimi diye tercüme ettiğimiz (ذَكَاة) kelimesi birkaç manaya gelmektedir. Kesim yeri, kesilecek kısım, kesim aleti, kesimin dini şekli, keserken besmele çekmek gibi manaları içermektedir. Tabii bu, normal şekilde güç yetirilip kesilebilen hayvanlarda söz konusudur. Balığa gelince onun kesimi, harici bir etkenle olur. Kendiliğinden ölen balıklar ise şer'î usûle göre kesilmiş sayılmadıkları için yenilmezler. Biz bunu Bakara suresinin tefsirinde suda sırt üstü yüzen balıklardan bahsederken açıklamıştık.

Hayvanın kesilecek yerine gelince bu, ele geçirilebilen ve kendisine güç yetirilebilen hayvanlarda gerdanın üst tarafı ile çene arası yerdir.

"el-Câmi'u's Sağir" adlı eserde Ebu Hanife'nin şöyle dediği nakledilmektedir: "Boğazın alt tarafı veya ortası ya da üst tarafı olsun, herhangi bir yerinden kesmek caizdir."

Ama kesilmesi gereken şeyler dört tanedir: Bunlar; yemek borusu, nefes borusu, boynun ve nefes borusunun iki yanındaki atar damarlardır. Kesen kişi bunların dördünü keserse, kesimi tam ve sünnete uygun biçimde gerçekleştirmiş olur.

Eksik bırakır da bu dördünden sadece üçünü kesecek olursa, Bişr b. Velid'in Ebu Yusuf'tan rivayetine göre Ebu Hanife bu konuda şöyle demiştir: "Kesilecek şeylerin çoğu kesilirse yenilmesi helal olur. Bu dört şeyden herhangi üçü kesilirse yenilmesi helal olur." Ebu Yusuf ile Muhammed böyle demişlerdir. Bundan sonra Ebu Yusuf şöyle demiştir: "Yemek ve nefes borularıyla iki damardan birini kesmedikçe hayvanın etini yeme."

Mâlik b. Enes ile Leys dediler ki: "Boynun iki yanındaki atardamarlarla nefes borusunun kesilmesine ihtiyaç vardır. Hayvanı kesen kişi bunlardan birini kesmezse etin yenmesi helal olmaz." Bunlar, yemek borusunun kesilmesi gereğinden bahsetmemişlerdir.

Sevri dedi ki: "Damarlarla nefes borusu kesildikten sonra yemek borusu kesilmezse bunun bir sakıncası olmaz."

Şafiî dedi ki: "Kesimin caiz olması için en azından yemek ve nefes borularının kesilmesi gerekir. Boynun iki tarafındaki iki atar damarın da kesilmesi uygun olur. Bu iki damar insandan ve hayvandan çekilip alınsa bile, insanın ve hayvanın yaşaması mümkündür. Bunlar kesilmeseler de yemek ve nefes boruları kesilirse hayvanın etini yemek caiz olur."

Hayvanın kesim yerinin gerdan ile boğaz arası bir yer olduğunu söylemiştik. Bununla ilgili olarak Ebu Katade el-Harrani, Hammad b. Seleme'den, o da Ebu'l Aşra'dan rivayette bulunarak Ebu'l Aşra'nın babasının şöyle dediğini nakletti: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvan kesimi sorulduğunda şöyle cevap verdi:

"Gerdan ile boğaz arası yerden kesilir. Ama baldırına sivri bir şey fırlatıp vurursan bu da senin için yeterli olur."[281]

Hadisteki bu son cümle, kesmek için yakalayıp ele geçiremediğimiz hayvanlar hakkında geçerli olan bir hükümdür.

281 İbn Mâce, Zebaih, 9

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Boğazlanan hayvanın yemek ve nefes borularıyla boynunun iki yanındaki atar damarların kesilmesinin caizliği konusunda ulema arasında ihtilaf olmamıştır. Bu da boğazlamada bu dördünü kesmenin şart olduğuna delalet etmektedir. Şayet öyle olmasaydı bunları kesmek caiz olmazdı. Çünkü bunları kesmekle hayvana, kesimin geçerliliği için şart olmayan bir acı fazlasıyla verilmiş olacaktı. Böylece bu dördünü kesmenin gerekli olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Yalnız Ebu Hanife dedi ki: Bu dört şeyin üçü kesilirse, vacipte bir eksiklik olmakla birlikte yine de kesim caiz olur. Çünkü bu durumda kesilmesi gereken şeylerin çoğu kesilmiş olmaktadır. Bu gibi şeylerde bir şeyin çoğu, tamamının yerine geçer.Tıpkı kulağının ve kuyruğunun çoğunun kesik olmasının, hayvanın kurban edilmesine engel oluşunda tamamının kesik olması olarak kabul edilmesi gibi.

Ebu Yusuf, kesimin sahih olması için yemek ve nefes borusuyla boynun iki yanındaki atar damarlardan birinin kesilmesinin şart olduğunu söylemiştir. Ebu Hanife, iki atar damarla yemek ve nefes borularından birini kesmekle bu iki boruyla iki atar damardan birini kesmek arasında fark görmemiştir. Çünkü kesimin sahih olması için bunların tümünün kesilmesi emredilmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* ve (İbn İsa'nın rivayetine göre) Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَرِيطَةِ الشَّيْطَانِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şeytanın yönlendirdiği şekilde atar damarları kesilmeksizin derisi kesilip ölüme terk edilerek yapılan kesimi yasakladı."[282]

Bu hadis, atar damarları kesmenin şart olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Rafi' b. Hadic, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

282 Ebu Davud, Edahi, 17

"Diş ve tırnak dışında kanı akıtan, damarları kesen her şeyle kesim yapılabilir."[283]

İbrahim'in babasının bildirdiğine göre Huzeyfe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:"Diş ve tırnak dışında damarları kesip kanı akıtan her şeyle kesim yapın."

Bu rivayetlerin hepsi, hayvan boğazlamada evdac'ın kesilmesinin şart olmasını gerekli kılmaktadırlar. Evdac, yemek ve nefes borularıyla boynun iki yanındaki atar damarların adıdır.

[Kesim Aleti Konusu]

Kesim aletine gelince, damarlarla boruları kesip kanı akıtan her alet kesimde kullanılabilir. Bu vasıftaki bir aletle yapılan kesim sahihtir. Yalnız mezhebimizin fakihleri, vücuttan ayrılmış tırnak, kemik, boynuz ve diş ile kesim yapılmasını mekruh görmüşlerdir. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlarla kesim yapmanın uygun olmadığına dair rivayetler gelmiştir.

"el-Camiu's Sağir" de anlatıldığına göre, bunların dışındaki şeylerle kesim yapmakta bir sakınca yoktur. Keza kazık, sivri bir tahta ve çuval kulpuna geçirilen ağaç parçasıyla ya da çakmak taşı ile kesmekte de sakınca yoktur. Kemik, diş ve tırnağa gelince bunlarla kesim yapmak yasaklanmış, bu hususta hadis ve sahabi sözleri rivayet edilmiştir. Boynuz ve sivri dişlerle kesim yapmak da bize göre bu yasağa dâhildir. Bir adam bir hayvanı kendi dişi veya tırnağı ile keserse, kestiği hayvan leştir, yenilmez. Bunu yapan da kesici değil katildir.

Mâlik b. Enes dedi ki:"Kesici olan ve borularla damarlardan kan akıtan her türlü alet ile kesim yapmakta sakınca yoktur."

Sevri dedi ki:"Yemek ve nefes borularıyla boynun iki yanındaki atar damarları kesen her aletle yapılan kesim sahihtir.Yalnız diş ve tırnak bunun dışındadır."

Evzai dedi ki: "Denizdeki sedef kabuğuyla kesim yapılmaz."

---

283 Abdurrezzak, Musannef: 4/465

Hasan b. Salih boynuz, diş, tırnak ve kemikle kesim yapılmasını mekruh görmüştür.

Leys dedi ki: "Kanı akıtan her aletle kesim yapmakta sakınca yoktur. Yalnız kemik, diş ve tırnak bunun dışındadır." Şafiî, diş ve tırnakla kesim yapılmasını caiz görmemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kesim aleti olarak kullanılması yasaklanan diş ve tırnak, vücuttaki yerlerinde duran diş ve tırnaktır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, tırnağın Habeşlilerin bıçağı olduğunu söylemiştir. Onlar vücuttan çekilip alınmış olanıyla değil, vücuttaki yerinde duran tırnaklarıyla hayvan keserlerdi. İbn Abbas *radıyallahu anh* bu şekilde kesmenin boğmak olduğunu söylemiştir.

Ebu Bişr dedi ki: İkrime'ye, çakmak taşıyla kesilen hayvanın hükmünü sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Taş eğer keskinse ve borularla damarları parçalamadan düzgün bir şekilde kesiyorsa onunla kesilen hayvanın etini yiyebilirsin."

Buradaki ifadesinde görüldüğü gibi İkrime, kesilen hayvanın yemek ve nefes borularıyla boynunun iki yanındaki atar damarlarının parçalanmadan düzgün bir şekilde kesilmesini şart koşmuştur. Çekilip alınmamış ve vücuttaki yerlerinde duran diş ve tırnakla yapılan kesimde ise borularla damarlar düzgün bir şekilde kesilmeyip parçalandıkları için yapılan kesim sahih olmaz. Ama vücuttan çekilip alınmış olan diş ve tırnakla yapılan kesimde, borularla atar damarlar düzgün şekilde kesilip kan akarsa böyle bir kesimde sakınca olmaz. Ancak mezhebimizin fakihleri, bunların kör bıçak gibi olmaları sebebiyle bunlarla, boynuz ve kemikle kesmeyi mekruh görmüşlerdir. Nitekim aşağıdaki rivayette Peygamber'inde *sallallahu aleyhi ve sellem* bu manada sözleri vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu'l Eş'as, Şeddad b. Evs'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* şu iki şeyi işittim:

(إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ،
وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ، فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ)

"Allah her şeye ihsanı (iyi davranmayı) farz kıldı. Öldürdüğünüzde güzelce öldürün, kestiğinizde güzelce kesin. Biriniz (bir şey kesecek olduğunda) bıçağını bilesin ve keseceği hayvanı rahatlatsın."[284]

Mezhebimiz fakihlerinin vücuttan çekilip alınmış olan diş, kemik, boynuz ve benzeri şeylerle hayvan kesmeyi mekruh görmeleri, kesimin geçerliliği için gerekli olmayan bir acının hayvana çektirilmiş olacağından ötürüdür.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mürri b. Katari, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki: Ey Allah'*ın Resûlü. Ne buyurursunuz? Bizden biri bir av yakalar da yanında bıçağı yoksa onu çakmak taşıyla veya değneğinin kesici tarafıyla kesebilir mi? Cevaben şöyle buyurdu:*

(أَمْرِرِ الدَّمَ بِمَا شِئْتَ، وَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ)

"İstediğin bir aletle kanı akıt ve Allah'ın adını an."[285]

Nafi'nin Kâ'b b. Mâlik'in babasından rivayet ettiği bir hadiste anlatıldığına göre siyahi bir cariye, çakmak taşı ile bir koyun kesmişti. Kâ'b bunu kendisine anlattığında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o koyunu yemelerini emretmişti.

Süleyman b. Yesar'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Sabit de *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer bir rivayette bulunmuştur.

Rafi' b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurmuştur:

"Diş ve tırnak dışında kanı akıtan, damarları kesen her şeyle kesim yapılabilir."[286]

284 Müslim, Sayd ve Zebaih, 11

285 İbn Mâce, Zebaih, 5

286 Abdurrezzak, Musannef: 4/465

[Normal Biçim Kesilmesine Güç Yetirilemeyen Hayvanlar Hakkında]

Bu anlattıklarımız, ele geçirilip normal biçimde kesilmesine güç yetirilebilen hayvanlar hakkındaki hükümlerdir. Bunların kesiminde kesim yeri ve kesim aletiyle ilgili açıkladığımız hükümler esas alınır. Ele geçirilip normal biçimde kesilmesine güç yetirilemeyen hayvanlara gelince bunların kesimi, yaralayıp kanını akıtacak bir aletle vurmak ya da bir köpek veya kuşu üzerine salıp baskı altına alma ve ezme şeklinde olmaksızın yaralamak şeklinde olur. Av hayvanı gibi yabani olan hayvanlarla, aslen yabani olmayan ama daha sonra yabanileşen ve ele geçirilmesine güç yetirilemeyen, normal biçimde kesmemize imkân kalmayacak şekilde bir uçurumdan aşağılara yuvarlanıp düşen hayvanlar arasında bu hükümler açısından bize göre bir fark bulunmamaktadır.

Fakihler bu konuda iki noktada ihtilaf etmişlerdir.

Biri, yaralayıcı olmayan bir aletle vurulması hususudur.

Mezhebimizin fakihleri, Mâlik ve Sevri dediler ki: "Avlanacak hayvana mızrak enlemesine isabet ederse, yetişilip kesilmediği takdirde eti yenilmez."

Sevri dedi ki: "Taş veya saçma ile vurursan, yetişip kesmediğin takdirde onu yemeni mekruh bulurum."

Mezhebimizin fakihlerine göre mızrak, taş ve saçma arasında bir fark yoktur.

Evzai dedi ki: "Mızrakla vurulduğunda vücudu delinse de delinmese de yenilebilir. Ebu Derdâ, Fudale b. Ubeyd, Abdullah b. Ömer ve Mekhul bunda bir sakınca görmemekteydiler."

Hasan b. Salih dedi ki: "Atılan taş, avın vücudunu delerse ye. Saçma delmezse de ye."

Şafiî dedi ki: "Av hayvanına fırlatılan alet onun vücudunu delerse ya da kesici tarafıyla onun vücudunun bir yerini keserse yenilebilir. Ama alet, ağırlığı ile o hayvanı yaralarsa hayvan, darbe sonucu öldürülmüş olup yenilemez."

Yırtıcı hayvanlar tarafından yakalanıp öldürülen hayvan hakkında iki görüş vardır.

Bir görüşe göre bu hayvan yaralanmamışsa eti yenmez. Çünkü Yüce Allah (مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) **"Avcı hayvanların tuttuğu (avlar)"**[287] buyurmuştur.

Diğer görüşe göre bu durumdaki hayvanın yenmesi helaldir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Şafiî, köpeğin darbe sonucu öldürdüğü hayvanın yenilemeyeceği hususunda ihtilaf etmemişlerdir.

Yabanileşen veya yükseklerden düşüp ölen hayvanla ilgili olarak fakihlerin ihtilaf ettikleri iki noktanın ikincisine gelince, deve ve sığır gibi aslen yabani olmayan bir hayvan yabanileştiğinde veya bir kuyuya düştüğünde mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Onu kesmeye güç yetirilemezse, av hayvanı gibi öldürülür ve böylece şer'an kesilmiş sayılır." Sevri ile Şafiî de bu görüştedirler.

Mâlik ile Leys dediler ki: "Normal kesim şartlarına uygun olarak kesilmezse eti yenilmez."

Hz. Ali, İbn Mesud, İbn Abbas, İbn Ömer, Alkame, Esved ve Mesruk'un da mezhebimiz fakihleri ile aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Avlanan hayvanın kesilmiş sayılma şartının, sivri uçlu veya kesici bir aletle yaralanması olduğuna dair mezhebimiz fakihlerinin görüşünü destekleyen rivayetler daha önce geçmişti. Bu rivayetlerden biri de okla vurulan hayvana ok eğer sivri tarafıyla isabet etmişse yenilebileceğini, enlemesine isabet edip öldürmüşse yenilemeyeceğini bildiren rivayetti. Çünkü enlemesine isabet edip öldürmüşse o hayvan, darbe sonucu öldürülmüş olmaktadır. Böyle bir hayvanın haram olduğu da ayet-i kerimede bildirilmektedir:(وَالْمَوْقُوذَةُ) **"Darbe sonucu ölmüş..."**[288]

287 Mâide, 5/4
288 Mâide, 5/3

Yaralanmadan ölen her hayvan bu kapsama girer. Bunlar darbe sonucu öldükleri için, Kitap ve Sünnet'in açık hükümlerine göre haram kılınmışlardır.

Katade'nin bildirdiğine göre Ukbe b. Sahban, Abdullah b. Mugaffel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çakıl taşının iki parmağın ucuyla ava fırlatılmasını yasakladı ve şöyle buyurdu:

(إِنَّهَا لَا تَصِيدُ صَيْدًا وَلَا تَنْكَأُ عَدُوًّا وَلَكِنَّهَا تَكْسِرُ السِّنَّ وَتَفْقَأُ الْعَيْنَ)

"Çakıl tanesi av avlamaz, düşman yenmez. Ancak diş kırar ve göz çıkarır."[289]

Bu da kesici ve delici olmayan ve yaralamayan şeylerle baskı ve ezme şeklindeki darbeler neticesinde ölen hayvanların şer'an kesilmiş sayılmayacaklarına delalet etmektedir. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* okla vurma hakkında da şöyle buyurmuştur:

(إذا رَميتَ بالمِعْراض وذكرتَ اسمَ اللهِ فأصابَ
فَخَزَق فكُلْ وإن أصابَ بِعَرْضِه فلا تأكُلْ)

"Oku attığında Allah'ın adını anarsan ve ok ava isabet edip delerse onu yiyebilirsin. Ama enlemesine isabet eder (ve ağırlığı ile onu öldürür) ise onu yeme."[290]

Burada yaralayan ok ile yaralamayan ok şeklinde bir ayrım yapılmamıştır. Bu da aletin esas alınması gerektiğini göstermektedir. Alet eğer yaralayıcı nitelikte ise onun isabet ettirilmesiyle şer'î kesim gerçekleştirilmiş sayılacaktır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, çakıl taşları hakkında "Çakıl tanesi av avlamaz" demesi de delici olmayan nesnelerle şer'î kesimin gerçekleşemeyeceğini ispatlamaktadır.

289 Müslim, Sayd ve Zebaih, 8
290 Ebu Davud, Sayd,2

Deve ve benzeri hayvanlardan biri yabanileşir veya kuyuya düşer-sekesimi bakımından av hayvanı hükmüne tabi tutulacağı, şu rivayetten anlaşılmaktadır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abaye b. Rüfaa, Rafi' b. Hadic'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir devemiz kaçtı. Biz de onu okla vurduk. Sonra bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduk. O, şöyle buyurdu:

(إِنَّ لِهَذِهِ الإِبِلِ أَوَابِدَ كَأَوَابِدِ الْوَحْشِ فَإِذَا نَدَّ مِنْهَا شَيْءٌ فَاصْنَعُوا بِهِ ذَلِكَ وَكُلُوا)

"Şu develerin yabani hayvanlar gibi bir ürküp kaçması vardır. Bunlardan biri ürküp kaçarsa (yakalayamadığınız takdirde) kendisini böyle vurun ve etini *yiyin.*"[291]

Süfyan'ın rivayetinde "Deveyi okla vurarak gücünü azalttık" ifadesi de vardır. Bu rivayet, atılan oklarla öldürülen hayvanın etini yemenin mübahlığına delalet etmektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu durumdaki hayvanın oktan başka bir aletle kesilmesini şart koşmamıştır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hammad b. Seleme, Ebu'l Aşra'nın babasının Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Ey Allah'*ın Resûlü, kesim illa da gerdanla boğaz arasından mı yapılmalıdır?*" Bu soruya Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

"Baldırına sivri bir şey fırlatıp vurursan bu da senin için yeterli olur."[292]

Tabii ki bu, kesilecek hayvanın ele geçirilememesi durumunda uygulanacak olan hükümdür. Zira ele geçirilebilen hayvanın kesilmesinin bu şekilde olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur.

---

291 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/247

292 İbn Mâce, Zebaih, 9

Bu konuda söylediklerimizin doğruluğuna aklî yönden delalet eden delillerden biri, atılan silahın av hayvanını öldürmesinin şer'î kesim yerine geçtiği hususunda fakihlerin tamamının icma etmiş olmalarıdır. Sonra bunun şer'î kesim yerine geçmesi ikisebepten biriyle olmaktadır. Bu hüküm ya avın cinsi sebebiyle böyle olmaktadır. Ya da yakalanıp ele geçirilmesine güç yetirilemediği için böyle olmaktadır. Fakihler canlı olarak ele geçirilebilen avın kesiminin, sanki hiç av değilmiş de sıradan bir hayvanmış gibi şer'î biçimde boğazlanması olduğu hususunda ittifak ettiklerine göre bu hüküm, hayvanın cinsiyle alakalı olmayıp yabanileşmesi durumunda ele geçirilmez olmasıyla alakalıdır. Başka hayvanlar da elegeçirilemez bir şekilde yabanlaşırlarsa onlara da aynı hüküm uygulanır. Çünkü bunlarda da av hayvanında bulunan elegeçiremezlik ve yabanlaşma illeti mevcuttur.

Avın İki Parçaya Bölünmesi

Avın bir kısmının kesilmesi durumunda hüküm ne olur? Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin fakihleri, Sevri-İbrahim ile Mücahid de bunların görüşlerine katılmışlardır- dediler ki: "Atılan silah veya av köpeği avı iki parçaya bölerse her iki parça da yenir. Başının devamındaki kısımdan üçte birini keserse yine yenir. Kuyruk sokumu tarafından üçte birini keserse, baş tarafından sonraki üçte ikilik kısmı yenir. Kuyruk sokumu tarafındaki üçte birlik kısmı yenmez."

İbn Ebi Leyla ve Leys dediler ki: "Atılan silah veya av köpeği av hayvanından bir parça koparır da hayvan bu darbe sebebiyle ölürse, tamamı yenilebilir."

Mâlik dedi ki: "Orta yerinden kesilir veya boynu vurulursa yenilebilir. Baldırı kesilip koparılırsa, baldırı yenmez ama diğer kısımları yenilebilir."

Evzai dedi ki: "Kuyruk sokumu kısmı kesilip koparılırsa, kesilip koparılan kısım yenilmez. Hayvanın vücudunun diğer kısımları yenilebilir. Vücudu ortadan ikiye bölünmüş ise tamamı yenilebilir."

Şafiî dedi ki: "Atılan silah veya av köpeği av hayvanını ikiye bölmüş ise iki parçadan biri diğerinden az olsa bile hayvanın tamamı yenilebilir.

Hayvanın eli veya ayağı kesilir ya da kesilip koparıldıktan sonra bir saat veya daha fazla yaşayabileceği bir yeri kesilip koparılır ve bundan sonra attığı silahla onu öldürürse, canlıyken kesilip koparılan kısmı değil de ana gövdesi yenilebilir. İlk kesip koparmadan dolayı ölse tamamı yenilebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Vakid *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَا قُطِعَ من البَهيمةِ وهي حَيّةٌ فهي مَيتةٌ)

"Canlı iken hayvandan koparılan kısım leştir."[293]

Bu hadisin hükmü, hayvanın kesim yeri dışındaki bir yerinden kesilen az miktardaki bir parçayı ilgilendirmektedir. Zira avın boynu vurulup başı gövdesinden ayrılsa, hayvanın tamamı şer'î biçimde kesilmiş sayılır. Böylece kesim yeri dışındaki bir yerinden kesilip koparılan kısmın haramlığının kastedildiği ispatlanmış oldu. Bu haramlık hükmü de kesilip koparılan az miktardaki bir kısmı kapsamaktadır. Zira hayvan ortasından ikiye bölündüğünde veya baş tarafından üçte biri kesildiğinde şer'î kesimin gerçekleşmesi için kesilmesine gerek görülen damarlar da kesilmiş olur. Bunlar da yemek ve nefes borularıyla birlikte boynun iki yanındaki atar damarlardır. Evet, bu durumda bunların tamamı kesilmiş olmaktadır. Ama kuyruk sokumu tarafından üçte biri kesildiğinde, şer'î kesimin gerçekleşmesi için kesilmesine gerek görülen damarlar kesilmiş olmaz. Dolayısıyla bu durumda hayvandan kesilip koparılan kısım leş hükmünde olur.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Canlı iken hayvandan koparılan kısım leştir"*** buyurmuştur. Çünkü hayvanın ölümü, bu kısmının kesilmesinden sonra meydana gelmektedir. Bu kısım, hayvan canlı iken kendisinden kesilip koparılmıştır. Hayvanın baş tarafından kesilmesi durumunda tamamı şer'î biçimde kesilmiş sayılır. Bu, tıpkı ayağının kesilmesi ve kesim yeri dışında vücudunun yaralanması ama bir şey kesilip koparılmaması gibidir. Bu da normal kesim yerinden kesme imkânı olmadığı için, şer'î biçimde kesme yerine geçer.

293 Ebu Davud, Sayd, 4

[Hayvan Kesiminde Din Şartı]

Hayvan kesimiyle ilgili din şartına gelince oku atan veya avlayan kişinin Müslüman ya da kitap ehli biri olması şarttır. İnşallah yeri geldiğinde bunu açıklayacağız. Tesmiye şartına gelince bu, kesme veya oku atma ya da eğitilmiş av hayvanını veya köpeğini salma anında, avcının yahut kesim yapacak olan kişinin hatırında ise besmele çekmesidir. Ama unutursa besmele çekmemesi zarar vermez. Yeri geldiğinde bununla ilgili açıklama inşallah yapılacaktır.

Sanem ile Nusub Arasındaki Fark

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)

"Dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar size haram kılındı."[294]

Mücahid, Katade ve İbn Cüreyc'den rivayet edildiğine göre ayette geçen 'Nusub' kelimesi dikili taşlar demektir. Cahiliyet devri insanları bu taşlara tapınır ve kurban sunarlardı. Yüce Allah bu dikili taşlara sunulan kurbanların etlerinin yenmesini yasakladı. Çünkü bu kurbanlar, üzerlerine Allah'tan başkasının adları anılarak kesilen hayvanlardı.

Nusub ile sanem arasındaki farka gelince sanem, üzerinde suret ve nakışlar bulunan putlardır. Nusub ise böyle değildi. Çünkü nusub, (tapınmak için) dikili taşlardı. Vesen de nusub gibidir. Vesen'in, üzerinde suret ve şekil bulunmayan putların adı olduğunun delili şu rivayettir:

Boynunda bir haç olduğu halde huzuruna gelen Adiyy b. Hatim'e Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Boynundaki şu veseni at"***[295] buyurmuştu.

Görüldüğü gibi bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, haç'a vesen demiştir. Bu hadis, nusub ile vesenin, suretli ve nakışlı olmasa bile tapınma için dikilen şeyler olduğuna delalet etmektedir.

---

294 Mâide, 5/3

295 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/92

Ayette sözü edilen dikili taşlar için kesilen kurbanları cahiliyet devri insanları yerlerdi. Yüce Allah, ölü hayvanı, domuz etini ve ayette zikredilip de müşriklerin mübah saydıkları diğer bazı şeyleri haram kılarkenbu kurbanların da yenmesini haram kıldı. Bazıları demişler ki:

(اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ)

"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar size helâl kılındı"[296] ayetindeki istisna ile kastedilen, dikili taşlara kurban edilen hayvanlardır.

(وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ)

"Fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı."[297]

Denildi ki: Fal oklarıyla kısmet aramak iki amaçla yapılırdı. Biri, bu oklarla kendisine nasıl bir kısmet çıkacağını öğrenmek için kişi bunları çekerek kısmet arardı. Diğeri de oklar neyi emrediyorsa, sanki yemin etmiş gibi kendilerini o işi yapmakla yükümlü kılmak için bu oklarla çekiliş yaparlardı.

Cahiliyet devrinde bir kimse sefere, savaşa, ticarete veya başka bir işini görmeye gideceği zaman, torbada duran bu üç çeşit oku birbirine karıştırırdı. Oklardan birinin üzerinde "Rabbim bana emretti" yazısı vardı. Birinde "Rabbim bana yasakladı" yazısı vardı. Diğerinde de herhangi bir şey yazılmış değildi. Yazısız olan bu oka menih derlerdi. Çekim yapacak olan kişi bunları birbirine karıştırdıktan sonra birini tutup çekerdi. Eğer üzerinde "Rabbim bana emretti" yazısı varsa o işi yapardı. Ama çektiği okun üzerinde "Rabbim beni yasakladı" yazısı varsa, o işi yapmaktan vazgeçerdi. Şayet çekimde yazısız ok çıkarsa okları tekrar karıştırır ve çekimi tekrarlardı.

Hasan dedi ki: "Çekim için üç tane oka yönelirlerdi."

O da bizim dediklerimizi anlatmıştır. Ayetlerin te'vilini bilen diğer kimseler de böyle demişlerdir.

---

296 Mâide, 5/1
297 Mâide, 5/3

Ayette geçen (الْاَزْلَام) kelimesi çoğul olup tekili (زَلْم) dir ve ok manasına gelmektedir. Yüce Allah, cahiliyet devri insanlarının yaptığı bu oklarla kısmet arama işini yasaklamış ve bunu ayet-i kerimede fasıklık olarak nitelemiştir:

(ذٰلِكُمْ فِسْقٌ)

"İşte bütün bunlar fısk (Allah'a itaatten kopmak)tır."

Bu da köle azad etmede kura çekmenin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü o da bununla aynı anlama gelmektedir. Kura çekilmesi durumunda herhangi bir doğmadığı halde kuradan çıkacak sonuca uyulacaktır. Zira ölmek üzere olan bir kimse bir veya iki kölesini azad eder ve bunlar mirasının üçte birinden fazla bir değerde değillerse, hürriyeti hak etmede hepsi eşit hakka sahip olurlar. Ama kura çekilmesi durumunda bazı köleler hak etmedikleri hürriyeti elde edecek, onlara eşit konumda olan bazı kölelerse hürriyetten yoksun kalacaklardır. Bu, fal oku çeken kimsenin başka bir sebep olmaksızın sadece "emretti" ve "yasakladı" gibi yazılara uymasına benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ganimetlerin paylaştırılmasında kime hangi hissenin verileceğinin, çok eşli bir erkeğin sefere gideceği zaman yanına hangi eşini alacağının ve diğer bazı işlerin kura ile belirlenmesi caiz görülmüştür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ganimetlerin paylaştırılmasında, kocasıyla birlikte sefere çıkacak eşin belirlenmesinde ve diğer bazı işlerde kura çekilmesi, hak sahiplerinin gönlünü hoş tutmak, haksahiplerinden birinin kayırıldığı ithamını ortadan kaldırmak içindir. Şayet haksahipleri kura çekmeksizin kendi aralarında anlaşırlarsa o da caiz olur. Ama mevcut kölelerden biri üzerinde gerçekleşen hürriyetin, onun üzerinden alınıp başka bir köleye aktarılması caiz değildir. Kura çekmede ise üzerinde hürriyet meydana gelen kölenin hürriyeti, kendisinin dengi ve eşidi olan başka bir köleye aktarılmış olmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ)

"Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler." [298]

İbn Abbas ve Süddi dediler ki: "İrtidat edip onların dinine döneceğinizden ümitlerini kestiler."

Ayette geçen "Bugün" kelimesiyle hangi günün kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Mücahid, bununla veda haccındaki arefe gününün kastedildiğini söylemiştir.

(فَلَا تَخْشَوْهُمْ)

"Artık onlardan korkmayın."

Size galip gelmelerinden korkmayın. İbn Cüreyc böyle demiştir.

Hasan dedi ki: "Bugün" kelimesine ayetin bu kısmında açıklık getirilmiştir:

(اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."

"Bugün" ile kastedilen, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zaman-ı saadetlerinin tamamıdır. İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayetin arefe ve aynı zamanda Cuma gününde indiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اَلْيَوْمَ) kelimesi, yalın olarak kullanıldığında zaman anlamına gelir. Mesela şu ayette olduğu gibi:

(وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ)

"Böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse..." [299]

Buradaki 'Böyle bir günde' ifadesiyle belirsiz bir vakit kastedilmiştir.

298 Mâide, 5/3
299 Enfal, 8/16

(فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ)

"Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse..."

Burada zorda kalma şeklinde tercüme edilen ıztırar, aslında insana açlık veya başka bir şekilde zarar dokunması ve buna karşı insanın kendini savunamaması demektir. Bu ayetin manası, insana açlık zararının dokunmasıdır. Bu da insanın canından olmaktan veya organlarından birine şiddetli bir zarar isabet etmesinden korkması durumunda haram etlerden yiyebileceğine delalet vardır. Yüce Allah bunu (فِي مَخْمَصَةٍ) **"şiddetli açlık"** şeklinde açıklamıştır.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Süddi ve Katade dediler ki: "(مَخْمَصَة), açlık demektir. Zaruret durumunda Yüce Allah, ayette haramlıklarını bildirdiği şeylerin hepsinden yemeyi mübah kılmıştır.

(اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim" cümlesiyle ortaya konulan hüküm, önceki cümlelerle haram kılınan şeylerin haramlık hükmünün (فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ) **"Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse..."** cümlesiyle tahsis edilmesine mani olmamıştır. Surenin başında geçen (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ) **"Hayvanlar size helâl kılındı"**[300] ayetindeki hitap hayvanların ınübahlığını içermektedir.

(إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ)

"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."

300 Mâide, 5/1

Bu ibare ise ihramlılık hali sona erdikten sonra avlanmanın mübah olduğunu beyan etmekte ve "Hayvanlar size helâl kılındı" cümlesinin kapsamına girmemektedir. Bunlardan sonraki (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) ayetinde bize haram kılınan şeyler beyan edilmektedir. Sonra da zaruret halinde bu haramlık hükmünden bazı şeyler ayrı tutulmuş ve onların zaruret halinde haram kapsamına girmeyeceği bildirilmiştir. Buradaki haramlık, ihramlılık halinde kara avı ve diğer haramlar hakkında genel niteliktedir. Kişi zaruret haline düştüğünde bu haram şeylerden yemesi, ayetin hükmü gereğince kendisine helal olur.

(غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ)

"Günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse..."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, Katade, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Kişi açlığını giderdikten sonra yemeye devam etmek gibi kendi nefsi arzusuna uyarak değil de açlık zaruretine düştüğünde bu haram şeylerden yerse günaha girmiş olmaz."

Tayyibat Kelimesi, Helal ve Lezzetli Şeyler İçin Kullanılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾)

4-"(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: «Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hesabı çabuk görendir.»"

Tayyibat kelimesi, iki manaya gelmektedir. Biri; lezzetli şey, diğeri ise; helal olan şey demektir. Çünkü tayyib kelimesinin zıttı habistir. Habis ise haram şey demektir. Buna göre tayyip, helal olan şey manasına gelmektedir. Tayyib kelimesinde asl olan mana, kendisinden lezzet alınan şey demektir. Helal olan şey de tayyib olan nesneye benzetilmiştir. Çünkü her ikisinde de zarar verici unsurlar bulunmamaktadır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ)

"Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz"[301]

(وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ)

"(Peygamber) Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar."[302]

Bu ayetlerde tayyib kelimesi habis, yani kötü ve pis şeylerin zıttı olarak kullanılmıştır. Kötü ve pis şeylerse haramdır.

Bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size hoşunuza giden (başka) kadınlardan nikâhlayın."[303]

Buradaki **"hoşunuza giden"** ifadesiyle, "size helal olan ve kendilerinden hoşlandığınız kadınlar" kastedilmiş olabilir.

301 Mü'minun, 23/51
302 A'râf, 7/157
303 Nisâ, 4/3

Şu Ayetin Zahiri, Delil İle Haram Kılınanlar Dışında Lezzet Alınan Her Şeyin Mübahlığına Delil Sayılabilir

(قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ)

"De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler helâl kılındı."

Bu cümleyle şu mana kastedilmiş olabilir: Tüketmenizde dini açıdan size zararı olmayacak olan, lezzet aldığınız ve hoşunuza giden şeyler size helal kılındı. Bu da kullanan veya tüketen kimsenin dini açıdan sorumlu olmayacağı helal şey anlamına gelmektedir. Bu ayetin zahiri, delil ile haram kılınanlar dışında lezzet alınan her şeyin mübahlığına dair bir delil sayılabilir.

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Ebu Rafi'e, Köpekleri Öldürmesini Emretmesi

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ)

"Eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Selma, Ebu Rafi'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْتُلَ الْكِلَابَ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, köpekleri öldürmemi emretti."[304]

İnsanlar, 'Ey Allah'ın Resûlü! Öldürülmesini emrettiğin bu ümmetten bize helal kılınanlar nelerdir?' diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ)

304 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 45/167

"De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."[305]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amir eş-Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* köpeklerin avladıkları hayvanların hükmünü sorduğumda bana ne cevap vereceğini bilemedi. Derken şu ayet nazil oldu:**"Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."**[306]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadisin zahiri, eğitilmiş avcı hayvanlardan yararlanmanın mübahlığını kapsamakta ve bunlardan çeşitli şekillerde yararlanmanın mübah olmasını gerektirmektedir. Delil ile haram kılınanlar dışında köpeğin ve avcı kuşların alınıp satılmasının ve bunların sağladıkları diğer yararların (avladıklarını yemenin) mübah olmasına delalet etmektedir. Bazı kimseler ayette hazf/kısaltma olduğunu, aslında söylenmek istenenin şu olduğunu ifade etmişlerdir: **"De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların avladıkları hayvanlar helâl kılındı."** Buna Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* yukarıda nakletmiş olduğumuz hadisi de delalet etmektedir. Mezkûr hadiste belirtildiğine göre Adiyy *radıyallahu anh* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, köpeğin avladığı hayvanın hükmünü sormuş ve onun bu sorusu üzerine **"Eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların avladıkları hayvanlar helâl kılındı"** ayeti nazil olmuştur.

Ebu Rafi'nin *radıyallahu anh* hadisinde de öldürülmesi emredilen köpeklerden ne şekilde yararlanmanın mübah olacağı sorulduğunda Cenab-ı Allah mezkûr ayeti indirmiştir. Ayet-i kerimenin, köpeklerden yararlanmanın, onun avladığını yemenin mübahlığını içermesine engel yoktur. Ayetin hakikati, köpeklerin de helal olmasını gerektirmektedir. Çünkü (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ) ifadesi, eğittiğimiz hayvanların helal olduğunu bildirmektedir. "Bu hayvanların avladıkları" şeklinde tercüme edebilmek için bir delile ihtiyaç vardır. Ayetin özünde, bu hayvanların

305 Mâide, 5/4

306 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/75

avladıklarının da mübah olduğuna dair bir delil vardır. O da şudur: (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin."**

Bu ayeti iki manada yorumlamak, her iki mana için delil olarak kullanmak, sadece bir manada kullanıp o mana için delil olarak kullanmaktan evladır. Ayet-i kerime, avcı hayvanın avladıklarının mübah olması için eğitilmiş olmasının şart olduğuna da delalet etmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ)

"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."

Ayetteki (الْجَوَارِحِ) kelimesine gelince denildi ki; bu, sahibi için av kazanan hayvan demektir ki bunlar da av köpekleri ve avlanmada kullanılan yırtıcı kuşlardır. Bu kelimenin tekili, (جَارِحٌ) dır. Bir işte çalışıp kazanç sağlamada kullanıldıkları için vücut organlarına da (أَلْجَارِحَةُ) denmiştir. Kelimenin bu anlamda kullanıldığı ayetlerden bazıları şunlardır:

(وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ)

"Gündüzün kazandıklarınızı bilen"[307]

(اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّاتِ)

"Yoksa kötülük kazananlar (işleyenler), sanıyorlar mı ki kendilerini..." [308]

Bu da eğitilmiş ve avlanmayı bilen diğer sivri dişli yırtıcı hayvanlarla ve pençeli kuşlarla avlanmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. (الْجَوَارِحِ)

307 En'âm, 6/60
308 Câsiye, 45/21

kelimesinin, sivri dişi veya pençesiyle avladığı hayvanı yaralayan hayvan anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Ez-Ziyadât" adlı eserde Muhammed dedi ki:"Köpek yaralamaksızın gövdesiyle ava çarpar ve av ölürse, ölen bu av yenilmez. Çünkü bu av, sivri diş veya pençe ile öldürülmüş değildir."

Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ)

"Eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."

Ancak sivri dişle ve pençeyle yaralanan avlar helal olur. (الْجَوَارِحِ) kelimesi, sivri dişli hayvanlarla pençeli kuşların adı olduğuna göre ayette geçen (الْجَوَارِحِ) kelimesiyle sivri dişli hayvanların ve pençeli kuşların kastedilmiş olmasına engel yoktur. (اَلْكَواسِبُ) kelimesiyle, avlanarak kazanç sağlayan hayvanlar kastedilmiştir. Bu da avlanmada kullanılan köpek, pars ve yırtıcı kuşları ve eğitilebilen her cins hayvanı ifade etmektedir. Bununla beraber öldürülen avın yaralanmış olmasının, şer'î kesimin şartı olduğunu da ifade etmektedir. Bu, öldürülen avın yaralanmış olmasının, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinde de murad edildiğine delalet etmektedir.

Hadiste şöyle buyrulmuştu:

"Ok ava isabet edip delerse onu yiyebilirsin. Ama enlemesine isabet eder (ve ağırlığı ile onu öldürür) ise onu yeme."[309]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'ın manasıyla örtüşen bir hükmünü gördüğümüzde, Kur'an'ın kast ettiği manayı esas almamız gerekir. Yüce Allah'ın murad ettiği de budur.

(مُكَلِّبِينَ) Ayetteki bu kelimeye iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir. Şöyle ki:

309 Ebu Davud, Sayd, 2

a) (مُكَلِّب) Köpeğe avlanmayı öğreten ve onu bu konuda eğiten sahibi demektir.

b) (مُكَلِّب) kelimesi, köpeklerin alıştırılması gibi diğer hayvanların da avlanmaya alıştırılması manasına gelir, denilmiştir. (تَكْلِيب) kelimesi, alıştırma ve eğitme manasına gelir. Meselaköpek insanlara alışırsa ona (كَلْبٌ كَلِبٌ) denir. (مُكَلِّبِينَ) "Eğitilmiş ve alıştırılmış" kelimesi diğer yırtıcı hayvanlardan ayrı olarak sadece köpeklere özgü bir nitelik değildir. Çünkü eğitilmişlik ve alıştırılmışlık, hepsi için söz konusu olabilecek bir durumdur. (مُكَلِّب) kelimesiyle köpeğin tedibi ve eğitilmesi manası kastedilmiş de olsa, köpek dışındaki diğer avcı hayvanlar da bu kapsama girer ve bu, hepsi için genel nitelikte bir hüküm olur.

Köpek dışındaki diğer avcı hayvanların yakalayıp öldürdüğü avlara gelince, selef uleması bununla ilgili olarak farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mervan el-Ömeri'nin bildirdiğine göre Nafi', Ali b. Hüseyin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Doğan ve Şahin, eğitilmiş avcı hayvanlardır."

Mamer, Leys'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mücahid'e doğan, pars ve avcılıkta kullanılan diğer yırtıcı hayvanlar soruldu. Bunların tümünün av hayvanı olduklarını söyledi."

İbn Cüreyc, (مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ifadesiyle ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "eğitilmiş avcı hayvanlar, köpeklerle kuşlardır."

Mamer'in bildirdiğine göre İbn Tavus, babası Tavus'un (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(الْجَوَارِحِ) avcı hayvanlar, köpeklerle eğitilmiş şahin ve parstır."

Eş'as, (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ayeti hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Doğan, şahin ve pars, avlanmada köpek gibidirler."

Sahr b. Cüveyriye, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh* bir yazısında, 'Şahinlerin öldürdüğü av hayvanını yemek uygun değildir' ifadesini gördüm."

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Nafi', Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şahin ve diğer kuşların avladıklarına yetişip kesebilirsen o av senindir. Aksi halde o avdan yeme."

Seleme b. Alkame, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali *radıyallahu anh*, doğanların öldürdüğünü yemeyi mekruh sayardı."

Ebu Bişr'in rivayetine göre Mücahid, kuşların avladığı hayvanı yemeyi mekruh sayar ve ayette geçen (مُكَلِّبِينَ) kelimesiyle köpeklerin kastedildiğini söylerdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Bazıları (مُكَلِّبِينَ) kelimesiyle sadece köpeklerin kastedildiğini, diğer bazılarıysa köpeklerle birlikte diğer av hayvanlarının kastedildiğini söylemişlerdir. Bilindiği gibi (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ) ifadesi, hem kuşları hem de köpekleri kapsamaktadır. Sonra (مُكَلِّبِينَ) kelimesiyle sadece köpeklerin kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, daha önce anılan bütün av hayvanlarının kastedilmiş olması da muhtemeldir ki köpekler de bunlardandır. Buna göre (مُكَلِّبِينَ) kelimesi, eğitilmiş ve ava alıştırılmış anlamına gelir. Bu kelime, diğer hayvanları dışarıda bırakıp sadece av köpekleri anlamında kullanılamaz. Bunu genel anlamda kabul etmek ve ihtimale dayanarak özellememek gerekir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin, kuşların -öldürmüş olsalar bile- avladıklarının mübah olduğu ve tıpkı köpek tarafından avlanmış gibi sayıldığı hususunda ihtilaf ettiklerini bilmiyoruz.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki:"Eğitip alıştırdığınız pençeli kuşlarla sivri dişli yırtıcı hayvanların avlanması caizdir."

Ayetin zahiri de bu ifadeyi teyit etmektedir. Çünkü ayet, avcı hayvanların avladığını yemenin mübah olduğuna şahitlik etmektedir. Yine bu ayet, sivri dişi veya pençesiyle avını yakalayıp yaralayan ve sahibini av ile kazandıran hayvanları kapsamakta, bu hususta köpekle diğer av hayvanları arasında ayrım yapmamaktadır. (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ayeti, bu hayvanların avladıklarının mübah olması için, avlayan hayvanın eğitilmiş olmasının şart olduğuna delalet etmektedir. Avlayan

hayvan eğitimli değilse ve avladığını öldürürse, öldürülen hayvan şer'an kesilmiş sayılmaz. Çünkü ayetin bu hükmü, avlardan hangisinin helal olduğunu soranlara cevap olarak verilmiştir. Eğitilmiş av hayvanlarının avladıklarının mutlak surette mübah olacağı, kendilerine cevap olarak verilmiştir. Bu da mübahlığın alanına giren, mutlak olarak verilen cevabın içerdiği şeylerin tamamını kapsamaktadır. Çünkü ayetteki soru, kendilerine hangi avların helal olacağı şeklindeydi. Anılan şeylerle nitelenmiş özel bir cevap kendilerine verildi.Şu halde avlardan mezkûr niteliklerde olmayanların mübah sayılması caiz olmaz.

Bu soruya verilen cevabın devamında şöyle buyrulmuştur:

(تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ)

"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız"

Selman ve Sa'd'dan rivayet olunduğuna göre av hayvanının eğitilmesi, ava alıştırılması ve sahibine sadık olup onun çağrısına uyarak geri dönmesi ve kaçıp gitmemesidir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Said b. Müseyyeb de böyle demişler ve av hayvanının yakaladığı hayvandan bir şeyler yemiş olmamasını şart koşmamışlardır. Bu iki zâttan başkasından gelen rivayete göre, avladığı hayvandan bir şeyler yemiş olmaması, av köpeğinin eğitilmiş olduğunu gösterdiği gibi, avın mübah olmasının da şartıdır. Eğer avdan bir şeyler yemişse artık o av yenilmez. Bu, İbn Abbas, Adiyy b. Hatim ve Ebu Hureyre'nin (Allah hepsinden razı olsun) görüşüdür. Bunların hepsi dediler ki: "Şahin'in avladığı hayvan -şahin onun birazını yemiş olsa bile- yenilebilir. Çağırdığınızda çağrınıza uyup gelmesi, şahin'in eğitilmiş olduğunu gösterir.

Fakihlerin Bu Konudaki İhtilafları

Eğitilmiş köpek avının birazını yerse artık o av yenilmez. Ama şahin, avladığının birazını yese bile onun avı yenilebilir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Eğitilmemiş köpek, avladığı hayvandan bir şeyler yerse, artık o av yenilmez. Ama

şahin, avladığı hayvanın birazını yese bile onun avı yenilebilir." Sevri de bu görüştedir.

Mâlik, Evzai ve Leys dediler ki: "Köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yese bile o hayvanın eti yenilebilir."

Şafiî dedi ki: "Köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yerse artıko hayvanın eti yenilmez. Kıyasa göre şahin de köpek gibidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yırtıcı kuşların avlanmasını caiz gören selef uleması, bunların avladıkları hayvanların bir kısmını yeseler bile avlarının yenilmesinin mübah olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Sa'd, İbn Abbas, Selman-ı Farisi, İbn Ömer, Ebu Hureyre ve Said b. Müseyyeb bunlardandır. Ancak selef uleması, köpeğin avladığı hayvan hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ali b. Ebi Talib, İbn Abbas, Adiyy b. Hatim, Ebu Hureyre, Said b. Cübeyr ve İbrahim dediler ki: "Köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yerse, artık avladığı o hayvan yenilmez."

Selman-ı Farisi, Sa'd ve İbn Ömer dediler ki: "Köpek, avladığı hayvandan yerse, sadece üçte biri kalsa bile yenilmesi mübahtır." Hasan, Ubeyd b. Ömer, iki rivayetten birine göre Ebu Hureyre, Atâ, Süleyman b. Yesar ve İbn Şihab da bu görüştedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Köpeğin avladığını yememesi konusunda eğitilip terbiye edildiği, durumundan anlaşılır. Avladığı hayvanın bir kısmını yiyip yemediği rahatlıkla görülüp anlaşılabilir. Şayet yemiyorsa, bu konuda eğitilip terbiye edildiği anlaşılır. Avladığı hayvanın bir kısmını yememesi, avının şer'an sahih biçimde kesilmiş sayılmasının şartlarındandır. Ama birazını yemiş olması, sahih biçimde kesilmiş sayılmasına engeldir. Şahine gelince onun, avladığı hayvandan yememe konusunda eğitilmesi mümkün değildir. O, böyle bir eğitimi kabul etmez. Yüce Allah bütün av hayvanlarının avlanmasını mübah kılmayı, avladıklarından yememe şartına bağlamış olsaydı, şahinin avladığından yememe konusunda eğitilmesini şart koşması mümkün olmayacaktı. Çünkü onu bu konuda eğitmeye imkân bulunmamaktadır. Şu halde böyle bir eğitime tabi tutulamayan ve bu yolda terbiye edilmeyi kabul etmeyen şahin için, avladığından yememe şartını

koyduğunu söylemek caiz değildir. Böylece avladıklarından yememelerinin, şahin ile diğer avcı kuşların eğitimleri için şart olmadığı ispatlanmış oldu.

Ancak bu, av köpeğinin eğitiminde şarttır. Çünkü o, avladığı hayvandan yememe konusunda eğitilme ve terbiye edilmeyi kabul eder. Şahinin öldürdüğü hayvanın murdar olacağı hususunda Hz. Ali ile diğerlerinden gelen rivayeti şöyle anlamak mümkündür: Bu zâtlara göre, avcı hayvanın eğitilmesinin şartlarından biri de, avladığı hayvandan yememesidir. Ne var ki bu şartın avcı kuşlarda gerçekleşmesi mümkün değildir. Gerçekleşmeyince de avcı kuş eğitilmiş olmayacak ve öldürdüğü avı da helal olmayacaktır. Ancak bu durum, avcı kuşlar hakkında eğitimden söz etmenin bir yararı olmamasına yol açacaktır. Çünkü bunların avladıkları helal olmayacak ve eğitilenle eğitilmeyen aynı olacaktır ki böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü Yüce Allah, köpekle kuşları ayırmaksızın bütün av hayvanlarının eğitilmesini şart koşmuştur. Dolayısıyla ayetin lafzındaki genelliği esas almak gerekir. Her ne kadar eğitilmeleri farklı yöntemlerle olsa da avcı kuşlarla köpeklerin eğitilmeleri gerekir. Buna göre köpek ve benzerlerinin eğitilmesi, avladıklarından yememeleridir. Avcı kuşların eğitilmesi de sahiplerinin talimatlarına uymaları, onlara alışmaları ve onlardan kaçıp gitmemeleridir. Farklı yöntemlerle de olsa eğitilmeleri halinde ayette zikredilen hayvanların hepsi eğitilmiş olurlar.

Köpek ve benzeri av hayvanlarının avladıklarının helal olması için, onlardan yememelerinin şart olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ)

"Onların sizin için tuttuklarından yiyin."

Hangisini bizim için hangisini kendisi için tuttuğu, avladığından yiyip yememesi ile anlaşılır. Avladığından yememesi şart koşulmuş olmasaydı, (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin anlamı kalmazdı. Bizim için tuttuğunu, avladığından yememesi ile anladığımıza ve Yüce Allah da onun avladığını yememizi bu şartla mübah kıldığına göre, kendisi için tuttuğunu yememizin haram olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şahin, avladığı hayvandan biraz yediği halde yine de onu bizim için tutmuş sayılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Av hayvanının bizim için tutmuş olması, köpek ve benzeri av hayvanlarında şarttır. Önce de ifade ettiğimiz gibi avcı kuşlarda böyle bir şey şart değildir. Köpeğin avladığından yememesinin onu bizim için tuttuğuna, yemesinin ise kendisi için tuttuğuna şu rivayet delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

"Köpek, avladığı hayvandan yerse, sen o avı yeme. Çünkü köpek onu kendisi için avlamıştır."[310]

Burada İbn Abbas *radıyallahu anh*, köpeğin avladığından yememesini, onu bizim için tuttuğunun göstergesi olduğunu bildirmiştir. Tutma kelimesi bu manaya gelmektedir. Şayet öyle olmasaydı İbn Abbas *radıyallahu anh*, kelimeyi bu şekilde manalandırmazdı. Kelime bu manaya geldiğine göre (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetini de bu şekilde manalandırmak gerekmektedir. Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayetlerde de mezkûr kelime bu şekilde manalandırılmaktadır. Böylece bu konuda sünnetin hüccetliği iki yönden sabit olmaktadır: Biri; anılan ayetin mana ve maksadının bu şekilde olduğudur. İkincisi de; köpek ve benzeri hayvanların kendileri için tuttukları avları yemenin haram oluşudur.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* eğitilmiş köpeğin avını sordum. Şöyle cevap verdi:

(إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ وَسَمَّيْتَ فَكُلْ مَا أَمْسَكَ عَلَيْكَ الْكَلْبُ،
وَإِنْ قَتَلَ فَأَكَلَ مِنْهُ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنَّهُ إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ)

"Eğitilmiş köpeğini (avın üzerine) salıp besmele çektiğinde onun senin için tuttuğunu ye. Ama öldürüp de birazını yerse artık sen yeme. Çünkü o, avı kendisi için tutmuştur."[311]

310 Abdurrezzak, Musannef: 4/473

311 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/75

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ok ile avlanmayı sordum.

Şöyle cevap verdi: ***"Ok sivri ucuyla ava isabet ederse (avladığın hayvanı) ye. Enine isabet ederse yeme. Çünkü o, darbe sonucu ölmüştür."***

Dedim ki: "Köpeğimi salıyorum (Onun avladığını yiyebilir miyim)?"

Şöyle cevap verdi: ***"Köpeğini salarkenbesmele çekersen (onun avladığını) ye. Aksi halde yeme. Köpek, avladığından birazını yerse sen o avladığını yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuştur."***

Adiyy *radıyallahu anh* yine sormuş: "Köpeğimi salıyorum. Lâkin avın üzerinde onunla birliktebaşka bir köpek daha görüyorum. (Ne yapmalıyım)?"

Şöyle cevap verdi: ***"Onların avladıklarını yeme. Çünkü sen sadece kendi köpeğini salarken besmele çekmişsin."***[312]

Yüce Allah'ın (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayeti ile hangi manayı kastettiği, işte bu rivayetle açıklanmış olmaktadır. Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, köpeğin yediği avın yenmesini kesin olarak yasaklamış bulunmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Habib el-Muallim'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Salebe el-Huşeni'ye *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Köpeğin senin için tuttuğunu ye."*** Ebu Salebe, "Köpek ondan yemiş olsa da mı yiyeyim?" diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Köpek ondan yemiş olsa da ye"*** diye cevap vermiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Ebu Salebe'nin bu rivayetindeki ***"Köpek ondan yemiş olsa da ye"*** ifadesi yanlıştır. Çünkü bu hadisi Ebu Salebe'den Ebu İdris el-Holani, Ebu Esma ve başkaları da rivayet etmişlerdir. Onlar rivayetlerinde bu ifadeye yer vermemişlerdir.

312 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

Ebu Salebe'nin rivayetindeki bu ifade sabit olsa bile, Adiyy b. Hatim'in hadisini bu bapta delil olarak tercih etmek, şu iki bakımdan daha uygun olur:

1-Adiyy b. Hatim'in rivayet ettiği hadis, (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin zahiri ile örtüşmektedir.

2-Bu hadiste köpeğin yediği avın artık haram olduğu bildirilmektedir. Aynı konuda biri haram kılan diğeri de mübah kılan iki rivayetle karşılaşıldığında haram kılan rivayetin delil olarak kullanılması evla olur.

(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin manası, köpeğin yakaladığını öldürdükten sonra bizim için alıkoyması demektir, denilecek olursa, buna karşı biz şöyle deriz: Bu ifade yanlıştır. Çünkü yakalanan hayvan öldürülmekle zaten alıkonmuş olmaktadır. Köpeğin öldürdükten sonra onu bizim için alıkoymasına ihtiyaç yoktur. Bu anlamsız bir şeydir.

Yakalanan hayvanın öldürülmesi, bizim için alıkonması demektir, denilecek olursa, buna karşı biz şöyle deriz: Bu ifade de anlamsızdır. Çünkü bu durumda ayet, "Av köpeklerinin sizin için öldürdüklerini yiyin" şeklinde takdir edilmiş olur ki, bu da ayetin faydasını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü avcı hayvanların öldürdüklerinin mübahlığı, ayetin önce geçen ve hangi hayvanları yemenin mübah olduğunu soran kimseye cevap olan şu kısmında geçmektedir:

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ)

"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"

Yani eğitilmiş avcı hayvanların avladıkları bize mübah kılınmıştır. Şunu da ifade edelim ki tutmak, sadece öldürmek demek değildir. Çünkü av hayvanı avını öldürmeksizin canlı olarak da bizim için tutup alıkoyabilir. Şu halde onu bizim için tutması, yalnızca sahibi gelinceye kadar onu bekletmesi demek değildir. Onu bizim için tutması ya öldürmeksizin tutup alıkoymasıdır. Ya da öldürüp alıkoymasıdır. Yahut öldürdükten sonra yenilmek üzere bırakmasıdır. Bilindiği gibi ayette kastedilen mana, onu öldürmeksizin bizim için tutup alıkoyması değildir. Fukahanın tamamı, ayette kastedilen mananın bu olmadığında görüş birliği etmişlerdir. Yen-

mesinin mübah olması için canlı olarak tutulup alıkonması şart değildir. Eğer öyle olsaydı, av hayvanının avlayıp öldürdüğü hayvanın yenilmesi helal olmazdı. Ayette kastedilen, öldürdükten sonra birazını yese bile onu bizim için tutup alıkoyması da değildir. Çünkü böyle bir şeyin kastedilmiş olması anlamsızdır. Zira Yüce Allah, av hayvanının avladığını bizim hesabımıza tutmuş olmasını onu yemenin mübah olması için şart koşmuştur. Av hayvanı avladığını öldürdükten sonra terk edip onun yanından ayrılır ve bizim için alıkoymasa da o avı yememizin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Şu halde avı tutup alıkoymasının kastedilmediğini öğrenmiş olmaktayız. Kastedilen, avladığını yememize terk etmiş olmasıdır.

Birileri çıkıp şöyle derse: "(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayeti, köpeğin avladığını yemesinden sonra avın kalan kısmının bize mübah olmasını gerektirmektedir. Çünkü köpek ondan yemediği takdirde bizim için tutmuş olacaktır. Sadece yediği kısmı bizim için tutmuş değildir. Artanını ise bizim için tutmuş olmaktadır. Şu halde ayetin zahiri, artan kısmı yememizin mübah olmasını gerektirmektedir. Çünkü o kısmı bizim için tutmuş olmaktadır."

Bunu söyleyene vereceğimiz cevap şu olmalıdır: Bu söylediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır.

Şöyle ki:

1-Yukarıda ayette geçen imsâk/tutup alıkoymayla ilgili, kendisinden rivayette bulunulan selef uleması bu hususta iki görüş ortaya koymuşlardır. Bu görüşlerden birine göre köpek, avladığından biraz yerse o avın eti yenilmez. Bu, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile köpeğin avı öldürdükten sonra bizim için alıkoyması gerekir diyenlerin görüşüdür. Köpek, avladığının bir kısmını yedikten sonra kalan kısmını sahibinin yemesi için bırakırsa bu da sahibi için tutup alıkoymasıdır, diyenlerin görüşünü hiçbir fakih benimsemediği için bu görüş batıl olmuştur.

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Köpek, avladığından birazını yerse sen o avladığını yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuştur."[313]

313 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

Köpek eğer avladığının birazını yemişse, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun artan kısmını bizim için tutmuş saymamıştır.

3-Sizin dediğiniz doğru olsa (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayeti, tutup alıkoymaktan söz etmeksizin, "Köpeğin öldürdüğü avı yiyin" manasına gelmiş olacaktır. Bilindiği gibi bu durumda köpeğin yediği kısmın da haram sayılması mümkün olmayacaktır. Bu da onu bizim için tutmuş olması şartını anlamsız hale getirecektir. Şunu da ifade edelim ki köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yerse, biliriz ki onu bizim için değil, kendisi için avlayıp tutmuştur. Birazını yedikten sonra kalan kısmını yemeyip bırakması, o kısma, bizim için tutup alıkoymuş hükmünü kazandırmaz. Çünkü normalde kalan kısmı yemeyip bizim için bırakmış olması düşünülemez. Aksine doyduğu ve ihtiyacı kalmadığı için o kısmı bırakmıştır. Yoksa biz yiyelim diye bırakmış değildir. Başta bir kısmını yemiş olması, o hayvanı bizim için avlayıp tutmadığına delalet etmektedir. Köpeğin yeterli bir şekilde eğitilip eğitilmediğini belirlemede göz önünde bulundurmamız gereken ölçü budur. Köpek, bizim için avlayıp tuttuğunu bilmelidir. Avladığından yerse, yeterli düzeyde eğitilmediğini anlarız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Köpek, sahibi için değil kendisi için avlayıp tutar. Bilindiği gibi tok iken avın üzerine salındığında avlamaz. Ancak avlayacağı hayvanın etinden kendisine biraz yedirilerek ava alıştırılır. Şu halde avladığı hayvandan yemesi, eğitimli olmadığı ve o hayvanı bizim için tutmadığı anlamına gelmez. Bu hususta söylediklerinizi kabul edersek, köpeğin niyetine ve içindeki maksada göre hüküm vermeye ihtiyaç duyacağız. Doğrusu onun niyet ve maksadını da bilemeyiz. Aksine onun bu avı kendisi için yakalama niyetinde olduğundan şüphemiz yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Köpeğin kendisi için avlayıp tuttuğu şeklindeki ifadeniz gerçeği yansıtmamaktadır. Şayet öyle olsaydı, yakaladığı hayvanı yemeyi bırakması için dövülmezdi. Avladığı hayvanı yemesin diye eğitildiğinde bu şekilde bir eğitimi kabul etmez ve eğitilmezdi. Eğitildiğinde avladığını yemezse, demek ki yeterince eğitilmiştir. Artık avladığını yemez. Avladığını da bizim için tutmuş olduğunu anlarız. Eğitilmesine dair Allah'ın koyduğu şart da yerine getirilmiş olur. Artık avladığında sahibi için avlar ve yakaladığını da onun için tutar.

'Sahibi hesabına avlasaydı, tok iken de avlardı' demenize gelince, köpek eğer eğitilmiş ise sahibi onu avın üzerine saldığında onun için avlayıp tutar ve avlamaktan geri durmaz. 'Avlayacağı hayvanın etinden kendisine biraz yedirilerek ava alıştırılır'demenize gelince, avını yakalamasından sonra kendisine o avın etinden biraz yedirilir. Köpek niyet ve maksadına gelince o, eğitilmişse kendisinden neyin istendiğini bilir ve istenilen işi yapar. Eğitilmiş atın bazı seslerle, kırbacın havaya kaldırılması ve benzeri hareketlerle binicisinin maksadını anlaması gibi. Köpek eğer avladığından bir şeyler yemezse, eğitilmiş olduğu anlaşılır. Ama avladığından yerse demek ki onu sahibi için değil, kendisi için avlamıştır. Anlattıklarımızın doğruluğuna delalet eden hususlardan biri şudur ki; köpeğin eğitilmesi, avladığını yememesi ile anlaşılır. Bilindiği gibi köpek cana yakındır, yabani değildir. Eğitilmesindeki amaç, cana yakın olmasını ve ehlileşmesini sağlamak değildir. Öyleyse eğitilmesi, avladığından yememesini sağlamak için olmalıdır. Şahin, avcı kuşlardandır. Asıl itibariyle yabani bir hayvandır. Avladığını yememesi için dövülüp eğitilmesi doğru olmaz. Şu halde yabanilikten kurtulup sahibine alışması, sahibi onu çağırdığında çağrısına uyması (yabanilik olan) asıl tabiatının ortadan kaldırılması amacıyla eğitilmesi gerektiği ispatlanmış olmaktadır. Bu sayılan özelliklere sahip olduğunda eğitilmiş olduğu anlaşılır.

(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ)

"Onların sizin için tuttuklarından yiyin" ayeti hakkında denildi ki: Ayetteki (مِمَّا)'nın içinde bulunan (مِنْ) baziyet ifade eden bir harftir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: 'Köpek ve benzeri av hayvanlarının sizin için tuttuklarının tamamı değil de bir kısmı size mübahtır. Bu da yaralamaksızın çarparak ağırlığıyla öldürdüğü değil, yaralayarak öldürdüğü hayvandır.' Bazıları da dediler ki: Ayetteki (مِنْ) harfi zaid olup manayı pekiştirmek için kullanılmıştır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّاٰتِكُمْ)

"Ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur."[314]

314 Bakara, 2/271

Bazı nahiv âlimleri bu harfin zaid olduğunu söylemenin yanlış olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu harf, olumlu cümlelerde bulunurken zaid olmaz. Ancak olumsuz ve soru cümlelerinde bulunduğunda zaid olabilir.

(وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّاتِكُمْ) **"Ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur"** cümlesi ise gayenin iptidası olan bir cümledir. Yani gizli kalmasını arzu ettiğiniz kötü amellerinizi ve günahlarınızı örter, onlara keffaret olur. Ayetin manası şöyle de olabilir: Hikmet bakımından örtülmesi uygun olmayan günahlarınızı değil de uygun olanları örter. Zira bu ayet, bütün mükelleflere hitap etmektedir.

Kesin Bilginin Olduğu Yerde İctihada Yer Yoktur

Ebu Hanife dedi ki: "Köpek avladığı hayvandan yerse ve daha önce birçok hayvan avladığı halde onlardan yemiş olmasa bile, yine de o avladıklarının tamamı haram olur. Çünkü bu sonuncu avından yemesi ile onun av konusunda eğitilmemiş olduğu açıkça anlaşılmıştır. Ama ilk avlanmalarında avladığından yemediği görülünce, onun eğitilmiş olduğuna ağırlıklı kanaat ve içtihat yoluyla hükmedilmişti. Lâkin son avından yediği görülünce eğitimsiz olduğuna kesin bilgiye dayalı olarak hükmedilmiştir. Oysa kesin bilginin olduğu yerde içtihada yer yoktur. Eğitilmiş olmadığı halde ilk avlanmalarında avından yemeyebilir. Nitekim bazı yırtıcı hayvanlar, avladıkları hayvanları hemen yakaladıkları anda yemezler. Bir müddet sonra yerler. Köpek ve benzerleri birçok hayvan avladıkları halde onlardan yemezlerse, ağırlıklı kanaate dayanılarak onların eğitimli olduklarına hükmedilir. Daha sonra avladıklarını yemeye başlarlarsa, daha önceden avladıkları da haram hale gelir."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Köpek ve benzerleri, üç defa avladıklarından yemezlerse, eğitimli olduklarına hükmolunur. Bundan sonra avladıklarından yeseler bile, önceki avladıkları haram olmaz. Zira üç defa avladıktan sonra önce aldığı eğitimi unutmuş olması mümkündür. Dolayısıyla daha sonra avladıklarından yese bile, mübahlığına hükmedilen önceki avladıkları, ihtimale dayanılarak haram hale gelmez."

Ebu Hanife'nin söylediğini şöyle anlamak gerekir: Köpek ve benzerleri aldıkları eğitimi normalde unutmayacakları bir süre içerisinde avlarından

yemeye başlarlarsa, önceleri avlayıp da yemedikleri hayvanlar da haram olurlar. Ama eğitimi almalarının üzerinden unutmanın normal karşılanabileceği uzun bir zaman geçer ve ondan sonra avladıklarından yerlerse, önceleri avlayıp da yemedikleri hayvanların haram olmaması gerekir.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve Muhammed arasındaki ihtilaf noktası şöyle açıklanabilir: Bu ikisine göre, köpeğin eğitimli sayılabilmesi için üç defa avladığından yememesi şarttır.

Ebu Hanife ise buna bir sayı sınırlaması getirmemiştir. Ona göre avladığından yememekle eğitimli olduğu hususunda ağırlıklı kanaat oluşur ve bundan sonra aradan uzun bir zaman geçmeden avın üzerine saldığında avladığı hayvandan yerse, eğitimli olmadığına hükmedilir. Avladığından yemediği vaktin üzerinden eğitimini unutabileceği uzun bir zaman geçtikten sonra avcı hayvan avın üzerine salınır da avladığından yerse, bu durumda önceleri avlayıp da yemediği avlar haram hale gelmezler.

Ebu Yusuf ile Muhammed derler ki: "Av hayvanı üç defa avladığını yemez de kısa veya uzun bir müddet sonra avladıklarından yerse,bu durumda önceleri avlayıp da yemediği avlar haram hale gelmezler."

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve Muhammed arasında ihtilaf konusu olan nokta işte budur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ)

"Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin)."[315]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Süddi de ayeti bu şekilde manalandırmışlardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:(وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ) **"Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin)"** ayeti, vücup ifade

315 Mâide, 5/4

eden bir emirdir. Bu ayetteki besmele çekme emrinin, (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetindeki yeme anında yerine getirilmesi gerektiği muhtemel olduğu gibi, avcı hayvanı avın üzerine salarken yerine getirilmesi gerektiği de muhtemeldir. Çünkü (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ) **"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı"** ayeti, eğitimli avcı hayvanların avın üzerine salınmasından bahsetmektedir. Öyleyse besmele çekmenin bununla ilgili olması mümkündür. Eğer bu manaya ihtimali olmasaydı, selef uleması bu ayete böyle mana vermezlerdi. Durum böyle olduğuna ve Allah'ın adını zikretme (besmele çekme) emri vacip kılındığına, fakihler de bir şey yerken besmele çekmenin vacip olmadığı konusunda ittifak ettiklerine göre, demek ki besmeleyi avcı hayvanı avın üzerine salarken çekmek vacip kılınmıştır. Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Avcı hayvanı avın üzerine salarken besmele çekmek vacip olduğuna göre bu, avcı hayvanın eğitimli olması, hayvanı avın üzerine salan kimsenin hayvan kesmesi sahih kimselerden olması, silahla avlanan hayvanın kesici ve delici bir silahla yaralanması gibi, hayvanın etinin helal olması için şart olmuştur. Ayetin hükmüne göre besmele kasten terk edilirse hayvanın eti murdar olur. Zira besmele çekme emri, unutan kişiyi kapsamamaktadır. Çünkü unutan kişiye şer'î hitabın yapılması sahih değildir. Bu sebeple Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: Besmele çekmenin unutulması, hayvanın şer'an kesilmiş sayılmasına ve etinin helal olmasına engel olmaz. Çünkü kişi, unutma halinde dinî hükümlerle mükellef değildir. Hayvan keserken besmele çekmenin vacip olduğunu, (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ) **"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan) lardan yemeyin"**[316] ayetine ulaştığımızda inşallah açıklayacağız.

Köpeği avın üzerine salarken besmele çekmeyle ilgili rivayetlerden biri şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Şa'bi, Hatim b. Adiyy'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

316 En'âm, 6/121

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. "Köpeğimi salıyorum (Onun avladığını yiyebilir miyim)?"

Şöyle cevap verdi: ***"(Köpeğini salarken)besmele çekersen (onun avladığını) ye. Aksi halde yeme. Köpek, avladığından birazını yerse sen o avladığını yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuştur."***

Adiyy *radıyallahu anh* yine sormuş: "Köpeğimi salıyorum. Lâkin avın üzerinde onunla birlikte başka bir köpek daha görüyorum. (Ne yapmalıyım)?"

Şöyle cevap verdi: ***"Onların avladıklarını yeme. Çünkü sen sadece kendi köpeğini salarken besmele çekmişsin."***[317]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy'i, salarken besmele çekmediği köpeğin avladığını yemekten ve köpeğine avlanma sırasında başka bir köpeğin iştirâk etmesi halinde, ikisinin avladıklarını yemekten yasaklamıştı. Bu da avın helal olması için köpeği salarken besmele çekmenin şart olduğunu göstermektedir. Yine bu, besmele çekmenin vacipliği konusunda köpeği avın üzerine salmanın hayvanı boğazlama gibi olduğuna delalet etmektedir.

Avla ilgili bazı hususlarda fakihler ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf ettikleri hususlardan biri, Mecusi bir kişinin köpeğiyle avlanmaktır.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Mâlik, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Köpek eğer eğitimli ise onu eğiten Mecusi de olsa Müslüman bir kimse onu avın üzerine saldıktan sonra onun avladığı hayvanı yemekte sakınca yoktur."

Sevri dedi ki: "Mecusi bir kimsenin köpeğiyle avlanmayı mekruh görüyorum. Ancak onu Müslüman bir kimse eğitmiş ise onunla avlanmak mekruh değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin zahiri, köpek ile avlanmanın caiz, onun avladığını yemenin mübah olmasını gerektirmektedir. Ayette av köpeğinin sahibinin Müslüman ya da Mecusi olması gibi bir ayrıma gidilmemiştir. Çünkü av köpeği; hayvanı boğazlamakta kullanılan bıçak veya hayvana

317 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

fırlatılan ok gibi bir alettir. Köpeğin diğer av aletlerinden farklı bir hükme tabi tutulmaması gerekir. Avlanmada göz önünde bulundurulacak olan köpek değil, köpeği avın üzerine salan kişidir. Mesela bir Mecusi, Müslüman bir kişiye ait bir köpekle bir hayvanı avlarsa, o hayvanın etini yememiz caiz olmaz. Ama bir Müslüman da Mecusi birine ait bir köpekle avlanırsa, avladığını yemenin helal olması gerekir.

Bir kişi çıkıp buna şöyle bir itirazda bulunabilir. "Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ)

"(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: «Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı.»"[318]

Bilindiği gibi bu ayet mü'minlere hitap etmektedir. Dolayısıyla köpeğin avladığının helal olması için onu eğitenin Müslüman olması şarttır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mecusinin eğitmesi, hayvanın yenilmesinin mübah olması için şart olan Müslümanın eğitmesiyle aynı düzeyde veya daha eksik olur. Eğer aynı düzeyde ise eğitenin kim olduğuna bakılmaz. Eğitimli olup olmadığına bakılır. Mesela Müslüman tarafından eğitilmiş kadar eğitimli olan bir köpeğe Müslüman bir kimse mâlik olursa, o köpeğin avladığını yemek caizdir. Şu halde köpeğin sahibinin kim olduğuna değil, eğitimli olup olmadığına bakılır. Mecusinin eğitmesi Müslümanın eğitme düzeyinin altında ise öyle ki avlanma sırasında avın helal olması için gerekli olan şartları köpek ihlal ediyorsa, demek ki bu köpek eğitimli değildir. Bu nitelikteki bir köpeğin avının helal olmaması hususunda mecusinin veya Müslümanın mülkiyetinde olması, sonucu değiştirmez.

318 Mâide, 5/4

(تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ)

"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız" ifadesine gelince, bu her ne kadar Müslümanlara hitap etmekteyse de buradaki maksat, köpeğin eğitilmiş olmasıdır. Bir Mecusi onu tıpkı bir Müslümanın eğitmesi gibi eğitirse, güdülen maksat gerçekleşmiş olur. Artık o köpeğin sahibinin Mecusi olduğuna bakılmaz.

Fakihlerin av konusunda ihtilaf ettikleri noktalardan biri de, henüz canlı iken avın üzerine yetişilmesi meselesidir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Köpek tarafından avlanan veya okla vurulan hayvanın yanına avcı vardığında hayvan henüz canlı ise ancak sonra ölürse, ölmeden onu kesme imkânını bulmasa bile artık o av yenilmez."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Ölmeden onu kesme imkânını bulamazsa, elindeyken ölse bile yenilmesi caizdir. Ama kesme imkânı olduğu halde kesmez ve onu eline almış olmasa bile o haldeyken ölürse yenilmesi caiz olmaz."

Sevri dedi ki: "Sahibi avı köpekten alıp kesme imkânına sahip olduğu halde kesmez ve ölürse artık o av yenilmez."

Evzai dedi ki: "Avcı avı kesme imkânı olduğu halde kesmezve ölürse artık o av yenilmez. Ama eline geçirdikten sonra kesme imkânı bulamaz ve ölürse o av yenilebilir."

Leys dedi ki: "Avcı avın yanına vardığında av köpeğin ağzındaysa, avı kesmek için potininden veya kuşağından bıçağını çıkarırken av ölürse o av yenilebilir. Ama bıçağını gidip torbasından çıkarırken av ölürse, artık o av yenilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Avcı avın yanına vardığında onu canlı olarak ele geçirirse, onun yenilmesinin helal olması için normal biçimde kesilmesi şarttır. Artık kesme imkânının olup olmadığına bakılmaz. Çünkü daha önce kendisine ulaşılamadığı ve ele geçirilemediği için köpekle avlanması helal olmuştu. Canlı olarak ele geçirildikten sonra artık köpekle avlanmasının helal olmasına sebep şey ortadan kalkmış olmakta ve ölmek üzere olan, ölmesinden endişe edilen herhangi bir hayvan gibi olmaktadır.

Yenmesinin helal olması için normal şekilde kesilmesi gerekir. Kesilmesine yetecek kadar bir zaman bulunup bulunmaması bu hükmü değiştirmez. Burada maksat, onun canlı olarak ele geçirilmesidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Diğer hayvanların yenmelerinin helal olması için normal biçimde boğazlanmaları gerekir. Çünkü onları boğazlamaya güç yetirilmekte ve imkân bulunmaktadır. Ama kendiliklerinden ölürlerse, yenilmeleri helal olmaz. Av köpeğinin ve okun yaralaması, ele geçirilemeden ölen av hayvanı için normal bir kesim sayılmaktadır. Avcı av hayvanını ele geçirdiğinde onu kesmeye yetecek kadar bir süre yaşayamayacaksa, köpeğin yaralaması ile normal biçimde kesilmiş sayılır. Avcı da onu sanki ölümünden sonra ele geçirmiş gibi olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, iki şekilde olur:

a-Köpek, avını komaya sokacak derecede ağır yaralamış, mesela şah damarını, yemek veya nefes borusunu kesmiş ya da karnını yarıp iç organlarını dışarı çıkarmışsa, bundan sonra hayvanı kesme imkânı bulunsa da bulunmasa da bu şekilde yaralaması, o hayvan için normal bir boğazlama sayılır.

b-Köpek, avını emsallerinin yaşayabileceği derecede yaralar. Ancak avcı bu avı eline alınca, onu kesmeye yetecek kadar bir zaman geçmeden ölürse, bu avın yenilmesi helal olmaz. Çünkü bu yaralama, hayvanın avcının eline geçmesinden ve kesilmesinden önce öleceği beklentisini meydana getirmişti. Canlı olarak avcının eline geçtikten sonra köpek tarafından yaralanmasının hükmü geçersiz olur ve yenilmesini helal kılmayan uçurumdan düşme, boynuzlanma ve benzeri sebeplerle yaralanan diğer hayvanlar gibi olur. Yenilmesinin helal olması için mutlaka boğazlanması gerekir.

Av konusunda fakihlerin üzerinde ihtilaf ettikleri hususlardan biri de avın, avcının görüş mesafesi dışına çıkıp kaybolması meselesidir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Av ve köpek, avcının görüş mesafesinden çıkıp kaybolmaları durumunda avcı aramaya devam ediyorsa ve bulduğunda da köpeğin avı öldürmüş olduğunu görürse, o avın yenilmesi caiz olur. Ama aramayı bırakıp başka bir işle meşgul olur, sonra aramaya başlar ve avı köpek yanında durduğu halde ölü olarak görürse, artık o avın yenilmesini mekruh görürüz."

Avı okla yaralaması ve avın gözden kaybolacak derecede uzaklara düşmesi durumu için de bu fakihlerimiz aynı şeyleri söylemişlerdir.

Mâlik dedi ki: "Gözden kaybolup uzaklara düşen ava avcı aynı gün içinde yetişir ve onu köpek ya da okla avlamışsa, ölmüş ama onunla yaralanmışsa onu yiyebilir. Ama geceyi geçirdikten sonra avcı onu bulmuşsa, onu yemesi caiz olmaz."

Sevri dedi ki: "Avcı avı vurduktan sonra gözden kaybolup uzaklara düşer ve avcı onu bir gün ya da bir gece sonra bulursa, onu yemesini mekruh görüyorum."

Evzai dedi ki: "Avcı avını ertesi gün ölü olarak görür, kendi oku veya okunun izi üzerinde varsa onu yiyebilir."

Şafiî dedi ki: "Vurulan av gözden kaybolup uzaklara düşerse, kıyasa göre o avın yenilmemesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كُلْ مِمَّا أَصْمَيْتَ وَدَعْ مَا أَنْمَيْتَ)

"Aynı vakitte ulaşıp ele geçirdiğin avı ye. Ama kaybedip de daha sonra bulduğunu yeme."[319]

Kendisinden gelen başka bir rivayette ifade edildiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şunu da söylemiştir: "Kaybedip de bir gece sonra bulduğun avı yeme."

Sevri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Rezin, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayetle şöyle demiştir: ***"Avladığın hayvan, göremeyeceğin kadar uzaklara düşüp ölmüşse onu yemen mekruhtur."***

Böyle derken yerdeki zararlı hayvan ve haşerelerden bahsetti. Yani o avı onların öldürmüş olabileceğini ima etti. Bu rivayette adı geçen Ebu

319 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 13/449

Rezin, ashab-ı kiramdan olan Ebu Rezin el-Ukayli olmayıp, Ebu Vail'in azatlısı Ebu Rezin'dir.

Avcı avın peşine düşmezse daha sonra onu bulduğunda yemesinin caiz olmaması, ihtilafsız şu manaya gelmektedir: Av gözden kaybolmasa onu gidip alabilecek ve normal biçimde kesecek yakınlıkta olsa, ama bunu yapmasa ve bu arada av da ölse, artık onu yemesi caiz olmaz. Avcı avı takipten vazgeçmez ama onun yanına vardığında ölü olduğunu görürse, onu normal biçimde kesme imkânını bulamadığı için köpeğin veya okun onu öldürmesinin normal kesim sayılacağını bilmekteyiz. Avı takipte ağır davranırsa, acele etmesi halinde yetişip onu normal biçimde kesebilirdi ama böyle yapmadı ve bu arada av da öldü düşüncesinden hareketle artık onu yemesi caiz olmaz. Avı takipten vazgeçmez ve onu canlıyken ele geçirirse, köpeğin onu öldürmesinin normal kesim sayılmayacağını da kesin olarak bilirse artık onu yemesi caiz olmaz.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy b. Hatim'i *radıyallahu anh*, avlanma sırasında köpeğine başka bir köpeğin iştirâk etmesi halinde ikisinin avladıklarını yemekten yasaklamıştı. Zira besmele çekilmeksizin salınan o ikinci köpeğin avı öldürmüş olması muhtemeldir.[320]

Şeriat koyucu olan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yabancı bir köpeğin o avı öldürmüş olabileceği ihtimalinden dolayı o avın yenilmesini haram kılmıştı. Aynı şekilde avı takip ettiği takdirde yetişip kesme imkânı olduğu halde bunu yapmazsa artık o avın yenilmemesi gerekir. Çünkü bu da aynı anlama gelmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ebu Salebe, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayette bulunarak şöyle demiştir:

"Uzaklara düşüp kaybolan avına üç gün sonra ulaşan avcı, eğer kokmamış ise o avı yiyebilir."[321]

320 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

321 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/406

Bazı rivayetlerde ise şu ifadeler yer almaktadır: **"Üç gün sonra avına ulaştığında attığın ok onun üzerindeyse, kokınamışsa yiyebilirsin."**[322]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fukahanın tamamı bu rivayetin birkaç yönden merdud olduğu ve delil olarak kullanılamayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Şöyle ki:

1-Fakihlerden hiçbiri, avın üç gün sonra bulunması halinde yenilebileceğini söylemiş değildir.

2-Kokmadığı sürece avın yenilebileceği ifade edilmiştir. Oysa burada avı yemenin haram oluşunun sebebi, kokmuş olması değildir.

3-Kokuşmanın diğer eşyalarda da hükmü yoktur. Yemede helallik veya haramlık hükmü, hayvanın şer'î biçimde kesilip kesilmemiş olmasına göre değişir. Av eğer şer'î biçimde kesilmişse, aradan zaman geçtikten sonra bulunduğunda kokuşmuş olmasının bir hükmü yoktur (ve yenilmesi caizdir). Ama şer'î biçimde kesilmemişse, bulunduğunda kokuşmuş olmasa bile bunun da bir hükmü olmaz (ve yenilmesi caiz olmaz).

Muhammed b. İbrahim et-Teymi'nin bildirdiğine göre Umeyr b. Seleme, Nehdli bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Revha'dan geçerken bir yaban eşeğinin okla vurulup ölmüş olduğunu gördü. Ok hala vücuduna saplı vaziyetteydi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Sahibi gelinceye kadar iliş-meyin"*** dedi. Derken Nehdli adam geldi ve *'Ey Allah'ın Resûlü! Bu benim vurduğum avımdır'* deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Yiyiniz"*** buyurdu ve ***Hz. Ebû Bekir'e onu arkadaşlara paylaştırmasını emretti.*** Arkadaşlar da ihramlı idiler.[323]

Bazı kimseler bu rivayeti, avın takibinde ağır davranılsa bile daha sonra bulunması durumunda onu yemenin mübahlığına delil saymaktadırlar. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vurulan yaban eşeğinin kime ait olduğunu sorup araştırmamış ve sahibi gelinceye kadar bekletilmesini emretmişti. Bekletme durumunda onu yemenin hükmü değişecek olsaydı,

322 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 10/195
323 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/172

hemen onun kime ait olduğunu sorup araştırırdı. Bunda da söylenenlerin doğruluğuna dair bir delil yoktur. Şundan ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yaban eşeğini henüz yeni vurulduğunu gösterir bir halde bulmuştu. Yarası hala kanıyordu. Avcı da hemen gelmişti. Onu takipte geçmemişti. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* avın durumunu ve kime ait olduğunu sorup araştırmamıştı.

Bir kişi çıkıp itiraz mahiyetinde şu rivayeti ileri sürebilir: Heşim'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, Adiyy b. Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki; Ey Allah'ın Resûlü! Biz avcı bir halkız. Birimiz oku ava atar. Av onun gözlerine görünmeyecek kadar uzaklara düşer. Bir iki gece kayıp vaziyette kalır. Sabah olunca da peşine düşer. Okunu ava saplı vaziyette görür.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şöyle cevap verdi:

(إِذَا وَجَدْتَ السَّهْمَ فِيهِ وَلَمْ تَجِدْ فِيهِ أَثَرَ سَبُعٍ
وَعَلِمْتَ أَنَّ سَهْمَكَ قَتَلَهُ فَكُلْهُ)

"Oku ava saplı vaziyette görür ve bedeninde yırtıcı hayvan izini görmezsen ve de okun sebebiyle öldüğünü bilirsen onu yiyebilirsin."[324]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayetteki ifadeler, birkaç gece sonra ava rastlasabile kendi oku ile öldüğünü bilmesi durumunda onu yemesinin mübahlığını gerektirmektedir. İlim ehlinden bir kimsenin bu görüşte olduğunu doğrusu biz bilmemekteyiz. Çünkü bu rivayette avın yenmesinin mübah olması için, avcının onun kendi okuyla öldüğünü bilmesi esas alınmıştır. Şunu da belirtmeliyiz ki, avın takibini ağırdan alması durumunda kendi okunun onu öldürdüğünü bilemez. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu bilmesinin şart olduğunu bildirmiştir. Bunu bilemediğine göre o avı yememesi gerekir. Avı takip etmeyi ağırdan alır ve aradan uzun bir zaman geçtikten sonra onu bulursa, avın kendi okuyla öldüğünü bilemez.

Şu rivayet de mezhebimiz fakihlerinin söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir:

---

324 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/472

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Temim, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü! Biz çölde yaşayan bir halkız. Eğitilmiş köpeklerle avlanırız. Okla da avlanırız. Bunlardan bize hangisi helal, hangisi haramdır?

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Eğitimli köpeğini salıp da besmele çektiğinde onun senin için tutmuş olduğundan yese de yemese de, onu öldürse de öldürmese de sen o avdan yiyebilirsin. Ava okunu attığındaaynı vakitte ulaşıp elegeçirdiğin avı ye. Ama kaybedip de daha sonra bulduğunu yeme."***

Yani avcının görüş mesafesi dışında uzak bir yere düşen ve onu takipte avcının ağır davrandığı av daha sonra bulunduğunda yenilmesi caiz olmaz. Çünkü uzaklara da düşmüş olsa, hemen takibe çıkıp bulması halinde onu yemesinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Hadiste, köpeğin yediği avın artan kısmını avcının yemesimübah kılınmıştır. Bu da sizin söylediklerinizin aksine bir hükümdür, denilecek olursa, buna cevaben şöyle deriz: Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* hadisi buna muarız bir hadistir. Bunu daha önce de açıklamıştık.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي اَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾﴾

5-"Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkar ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."

Bu ayetteki "gün" ile ayetin indiği gün kastedilmiş olabilir. Daha önce iki yerde anlatılan günlerin kastedilmiş olması da mümkündür. Biri şu ayette kastedilen gündür:

(اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ)

"Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler." [325]

Diğeri aynı ayetin şu kısmında geçen gündür:

(اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."

Bugünün veda haccındaki arefe günü olduğu söylendiği gibi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zaman-ı saadetlerinin tamamı olduğu da söylenmiştir. Selef ulemasının bu konudaki farklı görüşlerini önceki sayfalarda nakletmiştik.

Ayetteki "tayyibat" kelimesi, haram kılındığı burada ve başka yerlerdeki ayetlerde açıklanan şeyler dışında hoşumuza giden ve lezzet aldığımız şeyler manasına gelebilir. Buna göre bu ayet, haram kılındığına dair delil bulunan şeyler dışındaki bütün lezzetli şeylerin mübah olması hususunda genel bir hüküm olmaktadır. Yine "tayyibat" kelimesiyle mübahlığı başka ayetlerde bildirilen diğer şeyler de kastedilmiş olabilir.

(وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ)

"Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Ebu Derdâ *radıyallahu anh*, Hasan, Mücahid, İbrahim, Katade ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu ayette, Kitap ehlinin kestikleri hayvanların yenilmesinin Müslümanlara helal olduğu ifade edilmek istenmiştir. Ayetin zahiri de bunu gerektirmektedir. Çün-

325 Mâide, 5/3

kü onların kestikleri de yiyeceklerindendir. Genel manasıyla ele alacak olursak bu ayet, kestikleri hayvanlarla diğer yedikleri şeyler de dâhil olmak üzere bütün yiyeceklerini kapsamaktadır. Ama kuvvetli görüşe göre, ayette kastedilen, özellikle onların kestikleri hayvanlardır. Çünkü ekmek, zeytinyağı ve diğer yağlar gibi yiyeceklerin hükmü, sahiplerinin niteliğine göre değişmez. Bunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Onu imal edenin, kendine mal edinenin Mecusi veya Kitap ehli olması fark etmez. Bu hususta Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Kesen kişi ister Müslüman, ister Kitap ehli, ister Mecusi olsun, İslam'ı ölçülere aykırı olarak kesilen hayvanların yenmesi haramdır. Bu hüküm, kesen kimsenin dinine göre değişmez. Yüce Allah, Kitap ehlinin yiyeceklerinin mübah olduğunu özel olarak bildirdiğine göre buradaki yiyeceği, onların kestikleri hayvanlar manasında anlamak gerekir. Çünkü kesilen hayvanın hükmü, kesenlerin dinine göre değişiklik arz etmektedir.

Yahudi Kadının İkram Ettiği Koyunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kesenin Yahudi veya Müslüman Olduğunu Sormadan Yemesi

Şunu da belirtmeliyiz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yahudi bir kadının kendisine ikram ettiği kızartılmış koyundan yemiş, onu kesenin Yahudi mi yoksa Müslüman mı olduğunu da sormamıştı.

Araplardan kitap ehlinin dinine mensup olan kimsenin kestiği hayvanın yenilip yenilmeyeceği konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Araplardan ve acemlerden olan Yahudi ve Hristiyanların kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adı anılmışsa, bu hayvanların eti helaldir. Ama Hristiyan bir kimse, kestiği hayvanın üzerine Mesih'in adını anarsa o hayvanın eti yenilmez. Bu hususta Arapla acem arasında fark yoktur."

Mâlik dedi ki: "Kendi kiliseleri için kestikleri hayvanların etini yemeyi mekruh görüyorum. Üzerine Mesih'in adı anılan hayvanın eti yenilmez. Bu hususta Arapla acem aynıdır."

Sevri dedi ki: "Keserken üzerine Allah'tan başkasının adını anarsa, o hayvanın etini yemeyi mekruh görürüm." İbrahim de bu görüştedir.

Sevri dedi ki: "Atâ'nın şöyle dediği bana ulaştı: 'Keserken üzerine Allah'tan başkasının adı anılan hayvanların yenilmesini Allah helal kılmıştır. Çünkü Yüce Allah, onların hayvan keserken Allah'tan başkasının adını anacaklarını biliyordu."[326]

Evzai dedi ki: "Hristiyan bir avcının, köpeğini avın üzerine salarken Mesih'in adını andığını işitsen bile yine de o av yenilebilir."

Yahudi ve Hristiyanların kendi kilise ve yortuları için kestikleri kurbanlardan yemekte Mekhul bir sakınca görmemekte ve şöyle demiştir: "Bu, onların Kur'an'ın nüzulünden önceki kestikleri idi. Daha sonra Yüce Allah bunu kendi Kitabı'nda da helal kıldı." Leys b. Sa'd da bu görüştedir.

Rebî, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Beni Tağlip Araplarından olan Hristiyanların kestiklerinde hayır yoktur. Kur'an'ın inmesinden önce Kitap ehlinin dinine tabi olup putperestliğe muhalefet eden kimse, ister Arap ister acem olsun (kendi dininde kalmak isterse) cizye vermesi kabul edilir. Kendisine İslam daveti ulaşan ve Kitap ehlinden de olmayan kimse ise ya Müslümanlığı kabul edecektir ya da kılıçla vurularak öldürülecektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Seleften olan bir cemaatten rivayet olunduğuna göre Kitap ehli Araplarla ilgili olarak hiç kimse, bunların Kitabi dine mensup olmalarının Kur'an'ın inmesinden önce veya sonra olması arasında fark gözetmemiştir. Selef ve onlardan sonra gelen ulemadan hiçbirinin, Kitap ehli Araplar hakkında Şafiî'nin yaptığı bu ayrım gibi bir ayrım yaptığını bilmiyoruz. Bu ayrımı yapmada Şafiî yalnız kaldığı için onun bu hususta söyledikleri, ilim ehlinin söylediklerinin dışında kalmıştır.

Said b. Cübeyr, (لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) **"Dinde zorlama yoktur"**[327] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ensardan bir kadının doğan çocukları yaşamadığı zaman, "Çocuğum yaşarsa onu Yahudileştiririm" diye yemin ederdi. Nadiroğulları Yahudileri

326 Atâ, bu söylediklerini, (وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ) "Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir" ayetinin genel hükmünden almıştır. Çünkü bu ayette herhangi bir istisna yapılmamıştır.

327 Bakara, 2/256

Medine'den sürgün edildiklerinde, gidenlerin arasında ensar çocuklarının da olduğu görüldü. Ensar, "Ey Allah'ın Resûlü, çocuklarımız da gidiyor!" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah **"Dinde zorlama yoktur"** ayetini indirdi."

Said dedi ki: "Dileyen, Yahudilere katıldı. Dileyen de İslam'a girdi. Yüce Allah Yahudiliğe Kur'an'ın inmesinden önce geçenle sonra geçen arasında bir ayrım yapmadı."

Ubade b. Nüseyy, Gadîf b. Haris'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* valilerinden birisi kendisine şöyle bir mektup yazıp gönderdi: "Samirilerden bazı kimseler Tevrat okuyor, Cumartesi iş yapma yasağına uyuyor, ölüm sonrası dirilişe inanmıyorlar. Bunlar hakkında ne buyurursunuz?"

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ona şu cevabı gönderdi: "Onlar, Kitap ehlinden bir topluluktur. (Dinî yaşantılarına karışma)."

Muhammed b. Sirin, Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali'ye *radıyallahu anh*, ArapHristiyanların kestikleri hayvanların hükmünü sordum. Şöyle cevap verdi: "Onların kestikleri helal değildir. Onların kendi dinleriyle,şarap içmekten başka bir bağları kalmamıştır."

Atâ b. Saib'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Beni Tağlib Hristiyanlarının kestikleri hayvanları yiyebilirsiniz. Kadınlarıyla da evlenebilirsiniz."

Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyuruyor:

(وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."[328]

Kişi onlardan değilse bile, onları dost edinmekle onlardan sayılır. Bu ayette, Kur'an'ın inmesinden önce Kitap ehlinin dinine girenle, Kur'an'ın inmesinden sonra giren kimse arasında bir ayrım yapılmamıştır. Ulema da bu görüş üzerinde birleşmiştir.

328 Mâide, 5/51

Kur'an'ın inmesinden önce Kitap ehlinin dinine girenle, Kur'an'ın inmesinden sonra giren kimse arasında bir ayrım yapılması gerektiğine dair görüşün batıl olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."[329]

Bu ayetteki dost edinme, gelecek zamanla ilgili bir dost edinmedir. Burada Yüce Allah, Araplardan Yahudi ve Hristiyanları Kur'an'ın inmesinden sonra dost edinecek olanların onlardan sayılacağını haber vermiştir. Bu da İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* ifade ettiği Beni Tağlib Araplarının Kitabî olmalarını ve kestikleri hayvanların helal olmasını gerektirmektedir. Çünkü başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ)

"Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir."

Bazı kimseler, Yahudilik ve Hristiyanlık dinine mensup olan İsrailoğullarının Kitap ehli olduklarını, bu dinlere mensup olan diğer Arap ve acemlerin Kitap ehli sayılmadıklarını iddia etmektedirler. Bunların da Kur'an'ın inmesinden önce bu dinlere intisab etmiş olmalarıyla Kur'an'ın inmesinden sonra intisab etmiş olmaları arasında bir ayrım yapmamışlar ve bu görüşlerine delil olarak da şu ayeti göstermişlerdir:

(وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ)

"And olsun biz, İsrailoğulları'na kitap, hükümranlık ve peygamberlik verdik."[330]

329 Mâide, 5/51
330 Câsiye, 45/16

Bu ayette Yüce Allah, kendilerine Kitap verdiği kimselerin, İsrailoğulları olduğunu haber vermiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık dinine mensup olan İsrailoğullarının Kitap ehli oldukları görüşünde olanlar, Ubeyde Es-Selmani'nin rivayet ettiği Hz. Ali'nin şu sözünü de delil olarak ileri sürmüşlerdir:"Arap Hristiyanlarının kestikleri helal değildir. Onların kendi dinleriyle, şarap içmekten başka bir bağları kalmamıştır."

Yukarıdaki ayet, bunların görüşlerine delalet etmemektedir. Çünkü ayette, İsrailoğulları'na Kitap verildiği bildirilmektedir. Bu, onların dinine giren kimselerin onlardan sayılmayacağı anlamına gelmez.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, onların kestikleri hayvanların helal olduğunu söylemiştir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır." [331]

Kişi onlardan değilse bile, onları dost edinmekle onlardan sayılır. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ArapHristiyanlarının kestikleri hayvanların yenilmesinin helal olmadığını söylemesi, onların İsrailoğullarından olmamaları sebebiyle değil, Hristiyanlık şeriatının ahkâmına uymamaları sebebiyledir. Zira o, "Onların kendi dinleriyle, şarap içmekten başka bir bağları kalmamıştır" demişti. Yoksa 'Onlar İsrailoğullarından olmadıkları için kestikleri hayvanlar helal değildir' dememişti. Başkaları Hristiyanlık ve Yahudilik dinine girseler bile, İsrailoğullarından değillerse Kitap ehlinden sayılmazlar, diyenlerin söyledikleri hükümsüzdür, reddedilmiştir.

Hişam b. Hassan'ın bildirdiğine göre Huzeyfe, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldik. Bana şöyle buyurdu:

331 Mâide, 5/51

-Ey Adiyy b. Hatim, Müslüman ol ki selamete eresin.

- Benim bir dinim vardır.

-Senin dinini ben senden daha iyi biliyorum.

- Benim dinimi sen benden daha mı iyi biliyorsun?

-Evet... Sen Rekûsî değil misin?[332]

- Evet, Rekûsîyim.

-Sen kendi kavminin reisi değil misin?

- Evet, onların reisiyim.

-Elde edilen ganimetlerin dörtte birini almıyor musun?

- Evet, alıyorum.

-Senin dinine göre de böyle yapman sana helal değildir.

Adiyy diyor ki aramızdaki bu konuşmadan sonra bende sanki bir zillet ve alçalma meydana geldi. Bu sebeple nefsim sanki biraz tevazu gösterdi."[333]

Abdüsselam b. Harb'in bildirdiğine göre Mus'ab b. Sa'd, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gittim. Boynumda altın bir haç vardı. Bana, **'Üzerindeki şu putu at'** dedi. Sonra *(اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ)* **"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hristiyanlar ise) rahiplerini rab edindiler"**[334] ayetini okudu. 'Onlara tapmıyoruz ki' demem üzerine şöyle buyurdu:

***'Onlar Allah'ın* haram kıldıklarını helal saymıyorlar mı? Kendilerine tabi olanlar da bu hususta onlara uymuyorlar mı? Allah'ın helal**

332 Rekûsîlik: Hristiyanlık ile Sabiîliğin karışımı olarak ortaya çıkan dini bir inanç.

333 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/359

334 Tevbe, 9/31

kıldıklarını haram saymıyorlar mı? Kendilerine tabi olanlar da bu hususta onlara uymuyorlar mı? İşte bu, onlara tapmaktır."[335]

Bu iki rivayette bizim görüşümüzün doğruluğuna dair birkaç çeşit delalet vardır. Bu delillerden biri şöyledir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy'i, Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini rab edinen Yahudilerle Hristiyanlardan saymıştır. Adiyy'in Arap olması, onun bunlardan sayılmasına engel olmamıştır.

Birinci hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Sen Rekûsî değil misin?"*** diye sormuştur.

Rekûsîler, Hristiyanlardan bir sınıftır. Hristiyanlık'ta yeri olmayan dörtte bir ganimet alması onu Hristiyanlık'tan çıkarmış değildir. Çünkü Hristiyanlık'ta ganimet almak helal değildir. Bu da gösteriyor ki bazı din mensuplarının kendi dinlerinin ahkâmına uymamaları, onları o dinin dışına çıkarmaz. Yine bu gösteriyor ki, Kitap ehli sayılmakta Araplarla İsrailoğulları arasında bir fark bulunmamaktadır. Her ikisi de bu bakımdan aynı hükümlere tabidirler.

Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy'e, mensup olduğu Hristiyanlığa Kur'an'ın inmesinden önce mi, yoksa sonra mı girdiğini de sormamıştı. Bu da önce veya sonra o dine girmiş olması arasında bir fark bulunmadığına delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Kitap Ehli Kadınlarla Evlenmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetteki (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinin anlamı üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur.

335 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/116

Hasan, Şa'bi, İbrahim ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu kelime ile, iffetli kadınlar kastedilmiştir.

Hz. Ömer'in de *radıyallahu anh* bu kelimeye aynı manayı verdiği rivayet edilmiştir. Onun bu görüşü şu rivayetle bize ulaşmıştır:

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Salt b. Behram, Şakik b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huzeyfe, Yahudi bir kadınla evlendi. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona, o kadından ayrılmasını bir mektupla bildirdi. Huzeyfe, cevabi mektubunda, "Bunlarla evlenmek haram mıdır?" diye sordu. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona şu cevabı verdi: "Hayır. Ama Kitap ehli kadınların iffetsizleriyle evlenmiş olmanızdan korkarım."

Bu rivayet,(الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinin Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* göre iffetli kadınlar anlamına geldiğini ispatlamaktadır.

Mutarrif,(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti hakkında Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yahudi ve Hristiyan kadının muhsan olması, cünüp olduğunda gusletmesi ve iffetini koruması demektir.

İbn Ebi Nüceyh, Mücahid'in, "Bu ayetteki muhsanat kelimesiyle hür kadınlar kastedilmiştir" dediğini rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kitap ehli kadınlarla evlenme konusunda birkaç noktada ihtilaf edilmiştir. Üzerinde ihtilaf edilen noktalardan biri şudur: Kitap ehli kadınların hür ve zimmî olanlarıyla evlenmek mübahtır, denilmiştir. Selef ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu hususta ihtilaf etmemişlerdir. Sadece İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bunu mekruh gördüğü rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Yahya b. Said, Abdullah b. Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:"İbn Ömer *radıyallahu anh*, Kitap ehli kimselerin yiyeceklerinden yemekte sakınca görmezdi. Ancak Kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh görürdü."

Cafer dedi ki: Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Leys, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yahudi ve Hristiyan kadınlarla evlenmenin hükmü kendisine sorulduğunda İbn Ömer *radıyallahu anh* şöyle derdi: "Şüphesiz

Allah, müşrik kadınları Müslüman erkeklere haram kılmıştır. 'Rabbim, Meryem oğlu İsa'dır" veya 'İsa, Allah'ın sıradan kullarından bir kuldur' demekten daha büyük bir şirk bulunduğunu bilmiyorum."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Melih, Meymun b. Mehran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'e *radıyallahu anh* dedim ki: "Biz, aramızda Kitap ehli kimselerin de yaşadığı bir yerde yaşıyoruz. Onların yiyeceklerinden yiyebilir miyiz? Onlardan olan kadınlarla evlenebilir miyiz?" Helal kılan ayetle haram kılan ayeti bana okudu. Kendisine, "Senin okuduklarını ben de okuyorum. Onların yiyeceklerinden yiyebilir miyiz? Onlardan olan kadınlarla evlenebilir miyiz?" dedim. Bana yine helal kılan ayetle haram kılan ayeti okudu.E

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada helal kılan ayet, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayetidir.Haram kılan ayet ise (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"**[336] ayetidir. Bu ayetlerden birinin bu kadınlarla evlenmeyi helal kıldığını, diğerinin ise haram kıldığını görünce İbn Ömer *radıyallahu anh* duraksamış ve kitap ehli kadınlarla evlenmenin mübah olduğunu kesin olarak söyleyememiştir.

Kitap Ehli Zimmî Kadınlarla Evlenmeyi Bir Sahabi Cemaati İttifakla Mübah Görürken, İbn Ömer *radıyallahu anh* Onlara Muhalefet Etmiştir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* dışında sahabeden bir cemaat, Kitap ehli zimmî kadınlarla evlenmeyi ittifakla mübah görmüş ve (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayetinin, Kitap ehlinden başka kadınlara mahsus olduğunu söylemişlerdir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Süfyan, Hammad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yahudi ve Hristiyan kadınlarla evlenmenin hükmünü Said b. Cübeyr'e sordum. Bana sakınca olmadığını söyledi. Kendisine, Yüce Allah, (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a**

336 Bakara, 2/221

ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" buyuruyor, dedim. Bu ayette kastedilenlerin putperestlerle Mecusiler olduğunu söyledi."

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bu konudaki görüşünün olumsuz olduğunu daha önce nakletmiştik.

Hz. Osman b. Affan'ın *radıyallahu anh* Hristiyan olan Naile binti Ferafise el-Kelbiye ile evlendiği rivayet edilmiştir. Hz. Osman *radıyallahu anh* onu eşlerinin üzerine kuma olarak getirmişti. Talha b. Ubeydullah'ın, Şamlı bir Yahudi kadınla evlendiği rivayet edilmiştir.

Kitap ehli kadınlarla evlenmenin mübah olduğu görüşü, aralarında Hasan, İbrahim, Şa'bi ve başkalarının da bulunduğu Tabiun çoğunluğundan rivayet edilmiştir.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ)

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" ayeti, mutlaka iki manadan birine gelmektedir: Bu ayet mutlak olarak kullanıldığında, Kitap ehli kadınlar da bu ayetteki evlenme yasağına dâhil olurlar. Ya da bu ayetteki evlenme yasağı, Kitap ehli dışında sadece putperest kadınlarla sınırlı kalmaktadır. Ayetin lafzı eğer Kitap ehli kadınları da kapsıyorsa o zaman (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti bunun hükmünü tahsis eder ve yasaklayıcı olan (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayeti, Kitap ehli dışındaki putperest kadınlarla evlenmeyi yasaklamış olur. Zira genel hüküm ifade eden ayeti, özel hüküm ifade eden ayeti göz önüne alarak icra etmek mümkün olduğunda, her ikisinin hükmünü icra etmemiz gerekir. Kesin bir delil olmadan özel hüküm ifade eden ayeti, genel hüküm ifade eden ayetle neshetmemiz caiz olmaz.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ)

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" ayeti buradan başka yerlerde açıkladığımız gibi putperest kadınları kapsıyorsa, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce**

kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir" ayetinin hükmü sabittir. Çünkü Kur'an'da bunun neshini gerektiren bir ayet bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti ile önceleri Kitap ehli iken Müslüman olan kadınlar kastedilmektedir.

Nitekim başka ayetlerde de Yüce Allah bunun böyle olduğunu bildirmektedir:

(وَإِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ)

"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar."[337]

(لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ
اٰنَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar."[338]

Burada kastedilenler, Kitap ehli iken Müslüman olanlardır. Şu ayet de böyledir:(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."**

Yani Kitap ehli iken Müslüman olan kadınlar da size helaldir. (Onlarla da evlenebilirsiniz)."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediklerinizi birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

337 Âl-i İmrân, 3/199
338 Âl-i İmrân, 3/113-114

1-Kitap ehli ifadesi sadece Yahudiler ile Hristiyanlar hakkında kullanılır. Diğer kâfirlerle Müslümanlar hakkında kullanılmaz. Hiç kimse Müslümanlar için "onlar Kitap ehlidirler" diyemediği gibi, onların Yahudi veya Hristiyan olduğunu da söyleyemez. Yüce Allah (وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ) **"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a inanırlar"** derken, Allah'a iman ettikleri kaydını koyarak onların Kitap ehli olduklarını bildirmiştir. Aynı şekilde (مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ) **"Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır"** buyururken de onları Kitap ehli olmakla niteledikten sonra iman sahibi olduklarını bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Kitap ehlinden yalın olarak bahsedilen her yerde mutlaka Yahudi ve Hristiyanların kastedilmiş olduğunu gördüm.

2-(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar size helâldir"** ayetinde mü'min kadınlardan bahsedilmiştir. Buradaki mü'min kadınlar ifadesi, daha önce müşrik veya Kitap ehli iken Müslüman olan ve Müslüman olarak doğup büyüyen kadınları kapsamaktadır. Buna Kitap ehli olan (ve o hallerini devam ettiren) kadınların atfedilmesi doğru olmaz. Şu halde ayetin devamında gelen (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ifadesinin, Kitap ehli olup İslam'a girmemiş olan kadınlarla ilgili olması gerekir. Buradaki muhsanat ile Kitap ehlinden olup iman etmiş iffetli kadınların kastedildiği görüşünde olanların manalandırması doğru olsa biz deriz ki:

Bir delil olmadan ayetin zahirini bırakıp başka şekilde mana vermek caiz değildir. Yanımızda ayetin zahirini bırakıp başka şekilde manalandırmamızı gerektiren bir delil de yoktur. Ayeti onların iddia ettikleri gibi bu şekilde manalandıracak olursak, yani buradaki muhsanat kelimesini daha önce kitap ehli iken Müslüman olan kadınlar şeklinde manalandırırsak, ayetin bize sağlayacağı fayda ortadan kalkar. Çünkü daha önceki muhsanat kelimesiyle mü'min kadınlardan açıkça bahsedilmişti. Şunu da belirtelim ki Yüce Allah,(وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ) **"Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir"** ayeti ile, Kitap ehli iken Müslüman olan kimselerin yiyeceklerini kastetmemiştir. Aksine bununla, Yahudi

ve Hristiyanların yiyeceklerini kastetmiştir. Aynı şekilde(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)**"kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti de mü'min kadınlar değil, kitap ehli kadınlarla ilgilidir.

Kitap ehli kadınlarla evlenmenin haram olduğu görüşünde olanlar, şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler: (وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ) **"Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın."**[339]

Bu ayeti delil olarak ileri süren kimseye şöyle denilir: Bu ayet, kocası İslam'a girerek dârül harbi terk edip İslam diyarına hicret eden harbî kadın veya karısı İslam'a girerek dârül harbi terk edip İslam diyarına hicret eden harbî erkek hakkındadır. Bilindiği gibi ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır: (وَسْئَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَا أَنْفَقُوا) **"Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler."**

Şu da var ki, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar size helâldir"** ayeti genel hüküm ifade etseydi, yani her sınıf gayr-ı müslimden iman etmiş olan kadınları kapsasaydı, şu ayet onun hükmünü tahsis eder/özellerdi:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."

Kitap ehli kadınlarla evlenme konusunda başka bir bakımdan da ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Harbî iseler, Kitap ehli kadınlarla evlenmek helal değildir."

339 Mümtahine, 60/10

Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ...
حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen... kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[340]

Hakem dedi ki: "Ben bunu İbrahim'e anlattım. Hoşuna gitti."

Görüşlerini naklettiğimiz sahabilerden İbn Abbas *radıyallahu anh* dışında, Kitap ehli kadınlardan zimmî olanlarla harbî olanları birbirinden ayıran başka biri yoktur. Ayetin zahiri, Kitap ehli kadınların tümü ile evlenmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü Kitap ehli denilince zimmîler de harbiler de bu kapsama girerler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* görüşünü desteklemek için şu ayet delil olarak ileri sürülmektedir:

(لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun Allah'a ve Peygamberi'ne düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin."[341]

Evlenmek ise eşler arasında şu ayet gereğince sevgi meydana getirir:

(وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا
لِتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً)

"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir."[342]

340 Tevbe, 9/29
341 Mücadele, 58/22
342 Rûm, 30/21

Buna göre harbî kadınlarla evlenmenin mahzurlu olması gerekmektedir. Zira (يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ) **"Allah'a ve Peygamberi'ne düşman olan kimselere sevgi beslerler"** ifadesi, harbilere uyan bir durumdur. Çünkü onlar (inanç bakımından) bizim bulunduğumuz noktadan başka bir noktadadırlar. Bu da bize göre harbî kadınlarla evlenmenin mekruh olduğuna delalet etmektedir. Mezhebimizin fakihleri, Kitap ehlinden harbî olan kadınlarla evlenmeyi mekruh görmektedirler.

Selef uleması, Beni Tağlib kabilesinin (Hristiyan) kadınlarıyla evlenme konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, onlarla evlenmeyi caiz görmemiştir. Çünkü ona göre onların şarap içmekten başka Hristiyanlıkla bir bağlantıları kalmamıştır. İbrahim ile Cabir b. Zeyd de bu görüştedirler. İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Bunda bir sakınca yoktur. Kişi onlardan değilse bile, onları dost edinmekle onlardan sayılır" demiştir.

Kitap ehli cariyelerle evlenme konusunda da ihtilaf edilmiştir. Fakihlerin bu konudaki ihtilafını Nisâ suresinin tefsirinde anlatmıştık.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir" ayetindeki "muhsanat" kelimesini hür kadınlar şeklinde manalandıranlar, bu mübahlığı Kitap ehlinden olan yalnızca hür kadınlarla sınırlı tutmuşlardır. Bu ayetteki muhsanat kelimesini iffetli kadınlar manasında yorumlayanlar ise Kitap ehlinden olan cariyelerle de evlenmenin mübah olduğunu söylemişlerdir.

[Mecusilerin Ehl-i Kitap Olmaları Meselesi]

Mecusiler hakkında da farklı görüşler ortaya konulmuştur: Selef ulemasının çoğunluğu ve fakihlerin ekserisi, bunların Kitap ehli olmadıklarını söylerken, bazı kimseler bunların Kitap ehli olduklarını söylemişlerdir. Ancak Kitap ehli olduklarını söyleyenler sıra dışı bir grup olup görüşleri kabul görmemiştir. Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarının delili, şu ayet-i kerimedir:

(وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَاوَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ)

"Bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. «Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudilere ve Hristiyanlara) indirildi.Biz onların okumalarından habersiz idik»demeyesiniz, diye bu Kur'an'ı indirdik."[343]

Bu ayette Yüce Allah, Kitap ehlinin iki topluluk olduğunu haber vermiştir. Şayet Mecusiler de Kitap ehli olsalardı, ayette üç topluluktan söz edilirdi. Mesela bir kimse "Benim falan adamın yanında iki cübbem var" derse, o adamın yanında bundan daha fazla cübbesi olduğunu artık iddia edemez. Yine bir adam "Ben bu gün iki adamla karşılaştım" derse, iki adamdan başkasıyla karşılaşmış olduğunu reddetmiş olur.

Bir kişi buna şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah bu sözü Kur'an'da müşriklerin ifadesi olarak nakletmektedir. Onlar bu ifadelerinde hata yapmış olabilirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cenab-ı Allah bunu müşriklerin ifadesi olarak nakletmemiştir. Lâkin bu ayetle onların mazeret ileri sürmelerinin önüne geçmiştir ki şöyle demesinler: "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudilere ve Hristiyanlara) indirildi.Biz onların okumalarından habersizdik."

Bu, Yüce Allah'ın sözüdür. Bu Kur'ân ayetiyle Yüce Allah, müşriklerin delil ileri sürmelerinin ve kendilerini savunmalarının önünü kesmiş olmaktadır. Şunu da ifade edelim ki mecusiler, Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplardan hiçbirini benimseyip ona tabi olmazlar. Sadece Zerdüşt'ün kitabını okurlar. Zerdüşt, yalancı bir peygamberdi. Şu halde mecusiler Kitap ehli değildirler.

343 En'âm, 6/155-156

Mecusilerin Kitap ehli olmadığına şu rivayet delalet etmektedir:

Yahya b. Said'in bildirdiğine göre Cafer b. Muhammed, babasından nakilde bulunarak Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mecusilere nasıl muamele edeceğimi bilemiyorum. Onlar Kitap ehli değildirler."

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* ona şöyle dedi: Ben, Resûlullah'*ın sallallahu aleyhi ve sellem*onlar *hakkında şöyle b*uyurduğunu işittim:

(سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)

"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın."[344]

Ancak Hz. Ömer açık ve net bir şekilde onların Kitap ehli olmadıklarını söyledi. Abdurrahman ve diğer sahabiler de ona muhalefet etmediler.

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mecusiler hakkında ***"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın"*** buyurduğunu rivayet etmiştir. Eğer Kitap ehli olsalardı, onlarhakkında ***"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın"*** demez, aksine "Onlar, Kitap ehlidirler" derdi.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hecer Mecusilerinden cizye almış ve "Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın" buyurmuştur.

"Mecusiler eğer Kitap ehli değillerse, nasıl oluyor da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları Kitap ehli kimselerin statüsüne sokmuş veonlarhakkında ***"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın"*** buyurmuştur" denilecek olursa, biz de şöyle deriz:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu özel olarak cizye bağlamında söylemiştir. Bu husus başka rivayetlerde de anlatılmıştır.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Kays b. Müslim, Hasan b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

---

344 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 13/365

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Hecer Mecusilerine mektup yazarak onları İslam'a davet etti ve (mektubunda) şöyle dedi: ***"Eğer Müslüman olursanız bizimle aynı haklara sahip olur ve aynı yükümlülüklere tabi olursunuz. Müslümanlığı kabul etmeyen, cizye ödemekle yükümlü olur. Ancak böylelerinin kestikleri yenilmez ve kadınlarıyla evlenilmez."***[345]

Hz. Ali, Abdullah, Cabir b. Abdullah, Hasan, Said b. Müseyyeb, Ebu Rafi' ve İkrime'nin, Mecusilerin avladıklarını yemeyi yasakladıkları rivayet edilmiştir. Bu rivayet, Mecusilerin bu zâtlara göre Kitap ehli olmadıklarına delalet etmektedir.

Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarına delalet eden hususlardan biri de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mektuplarıdır. Mesela Bizans imparatoruna yazdığı mektubunda şu ifadeye yer vermişti:

(قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ)

"De ki: «Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin.»" [346]

İran Kisra'sına mektup yazmış ama onun bir Kitaba bağlı olduğunu dile getirmemiştir.

(الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُ)

"Elif, Lâm, Mîm.Rumlar yenilgiye uğratıldılar."[347]

Müslümanlar, Rumların galip olmalarını arzulamışlardı. Çünkü Rumlar Kitap ehli idiler. Kureyşlilerse İranlıların galip olmalarını arzulamışlardı. Çünkü onların tamamı Kitap ehli değillerdi.

Hz. Ebû Bekir bu hususta Kureyşli biri ile karşılıklı bahse girmişti. Bu olayla ilgili hikâye meşhurdur."Mecusiler önceleri Kitap ehli idiler. Sonra kitapları yok oldu" diyenlerin onları Kitap ehli saymaları doğru değildir.

345 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 15/39

346 Âl-i İmrân, 3/64

347 Rûm, 30/1-2.

Bir zamanlar bunların kitaplarının olduğu iddiasının doğruluğu sabit değildir. Kitaplarının bir zamanlar varlığı sabit olsa bile yine de bu, onların Kitap ehli olmalarını gerektirmez. Çünkü mezkûr iddialarına göre daha sonra kitapları yok olmuştur. Şimdi onlar Yüce Allah'ın indirdiği kitaplardan hiçbirini benimsememekte ve ona uymamaktadırlar.

Sabiiler ve Onların Tuttukları Yol

Sabiilerin Kitap ehli olup olmadıkları hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife'den rivayet edilen görüşe göre Kitap ehlidirler.

Ebu Yusuf ile Muhammed, Kitap ehli olmadıklarını söylediler.

Ebu'l Hasan el-Kerhi onlar hakkında şöyle derdi: "Ebu Hanife'nin Kitap ehlinden saydığı Sabiiler, Hz. İsa'nın dinini benimseyip İncil okuyan sabiilerdir. Ama Harran taraflarında yaşayan ve yıldızlara tapanlar fakihlerimizin tamamına göre Kitap ehli değildirler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zamanımızda sabii olarak bilinenler arasında Kitap ehli olan kimse yoktur. Aslında bunların hepsi aynı inancı benimsemektedirler. "Hepsi" derken Harran taraflarında yaşayanlarla Vasıt'ın Sevad bölgesinde, Betaih taraflarında yaşayanları kastediyorum. Bunların temel inançları, yedi gezegeni tazim edip onlara tapınmak ve onları ilah edinmektir. Aslında bunlar putlara taparlardı. Ancak Irak diyarına Farslar hâkim olup sabiilerin hükümranlığını yıktıktan sonra Nabti kökenli olan bunlar artık putlara açıktan tapmaya cesaret edemediler. Çünkü Farslar bunları puta tapmaktan menetmişlerdi. Aynı şekilde Rumlar, Şam ve Cezire halkı da sabii idiler. Konstantin Hristiyan olunca, kılıç zoruyla bunlara da Hristiyanlığı kabul ettirdi. O vakitten itibaren Bizans topraklarında putperestlik inancı ortadan kaldırıldı ve bunlarda görünürde Hristiyan halk yığınlarının arasına katıldılar. Ama çoğu putperestlik inancını gizli tutuyordu. İslamiyet zuhur edince Hristiyanların arasına girdiler. Müslümanlar, onlarla Hristiyanları birbirinden ayırt edemediler. Çünkü putperestliği gizliyor ve asıl itikatlarını saklıtutuyorlardı. İnsanlar arasında inancını en iyi gizleyebilenler bunlardı. Çocukları bile aklı erdikten sonra inancını gizlemekte birçok hile ve taktiği bilirdi. İsmailîye mezhebi mensupları da inançlarını gizleme yöntemini bunlardan öğrenmiş ve böylece insanları

mezheplerine davet etmişlerdir. Bunların asli inançları, yedi gezeğenden herbirini kendi adlarıyla put ve ilah edinip onlara tapınmaktı. Bu hususta aralarında hiçbir ihtilaf yoktur. Yalnız Harran'da yaşayan Sabiilerle Betaih tarafında yaşayan sabiiler arasında kendi şeriatlarındaki bazı hükümlerde biraz farklılık vardı.Onların arasında Kitap ehli kimseler yoktu.

Kuvvetle zannediyorum ki Ebu Hanife, bazı sabiilerin Hristiyanmış gibi görünmelerine, İncil'i okumalarına, Hz. İsa'nın dinini benimsemiş gibi bir tavır takınmalarına, takiyye yapmalarına bakarak onların Kitap ehli olduklarını söylemiştir. Çünkü fakihlerin çoğu onların bu tavırlarına itibar etmeyip cizye vermelerini uygun görmemiş; ya Müslüman olmaları ya da kılıçtan geçirilmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Sabiilerin bu anlattığımız şekilde bir inanca sahip olanları, Kitap ehli değildirler. Bunların kestikleri hayvanlar yenilmez ve kadınlarıyla da evlenilmez. Bu konuda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Namaz İçin Taharet

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾)

6-"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin). Allah size

herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, namaza kalktıktan sonra lazım gelen temizliğin yapılmasını gerektirmektedir. Çünkü namaza kalkmak, temizliğin yapılması için şart olarak gösterilmiştir. Cezanın yani şartın karşılığı olan fiilin hükmü, şartın gerçekleşmesinden sonra meydana gelmesidir. Mesela bir kimse karısına, "Eve girersen boşsun" derse boşanma, karısının eve girmesinden sonra meydana gelir. Yine bir kimse bir başkasına, "Zeyd ile karşılaşırsan ona ikramda bulun" derse, onun bu sözü, o adamın Zeyd ile karşılaşmasından sonra Zeyd'e ikramda bulunmasını gerekli kılar. Bu cümlelerin kelimelerinin ve gerçek maksatlarının bu manada olduğu hususunda lügat âlimleri arasında ihtilaf yoktur. Selef ulemasıyla onlardan sonraki dönemlerde gelen halef uleması arasında şu hususta ihtilaf yoktur: Namaza kalkmak taharetin yani abdestin farz olmasının sebebi değildir. Abdestin farz olmasının namaza kalkmaktan başka bir sebeple bağlantısı vardır. Şu halde bu ayetin lafzı, namaza kalktıktan sonra abdestin farz olması için genel bir hüküm değildir. Şu halde abdestin farz olmasının, ayette gizli ve mukadder olan bir kelimeyle bağlantısı vardır. Yine ayetin lafzında, namaza kalktıktan sonra abdestin farz olduğunu tekrarlamayı gerektiren bir şey de yoktur. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Anlattığımız gibi abdestin farz olmasının hükmü, ayette açıkça zikredilmeyen gizli ve mukadder bir kelimeye bağlanmaktadır. Dolayısıyla abdestin farz olduğunu bilmek için başka bir delile ihtiyaç vardır.

2-ayetin başındaki (إذَا) edatı, Arap lügatında tekrarı gerektirmez. Mesela bir kimse birbaşkasına (إِذَا دَخَلَ زَيْدٌ الدَّارَ فَأَعْطِه دِرْهَمًا) "Zeyd bu eve girdiğinde ona bir dirhem ver" der ve Zeyd de o eve bir defa girerse, adamın ona bir dirhem vermesi gerekir. Çünkü Zeyd bunu hak eder. Ama daha sonra Zeyd o eve yine girerse o adamdan bir şey alma hakkına sahip olmaz. Aynı şekilde bir adam karısına (إِذَا دَخَلْتِ الدَّارَ فَأَنْتِ طَالِقٌ)"Eve girersen boşsun" der ve kadın da o eve bir defa girerse (bir talakla) boşanır. Ama bir kez daha girerse (ikinci bir talakla) boşanmaz. Böylece namaza tekrar kalkma durumunda yeniden abdest almanın farz olduğuna dair bir delilin bu ayette bulunmadığı ispatlanmış oldu.

Bu ayet sebebiyle insanlar bir defadan fazla abdest almazlar, denilecek olursa biz deriz ki: Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, içindeki gizli ve mukadder kelime açıklanmadan, abdestin farz olması için yalnız başına yeterli bir delil değildir. "Bu ayet sebebiyle insanlar bir defadan fazla abdest almazlar" ifadesi hatalı bir ifadedir. Çünkü bu ayet, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir ayettir. Ne zaman ki hakkında bir açıklama gelirse, o zaman bu ayet sebebiyle abdestin sadece bir defa mı, yoksa mükerrer olarak mı alınması gerekeceği anlaşılır. Ayetin lafzı, tekrara gerek bırakmayacak şekilde genel bir hüküm olsa bile yine de lafzına bakacak olursak, namaza kalkıldığında tekraren abdest alınmasını gerektirmez. Abdestin tekraren alınmasını gerektiren sebep, namaza kalkmak değil de abdestsizliğin meydana gelmesi ve o abdestsizlik halinden temizlenme gereğidir.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre Alkame b. Mersed, Süleyman'ın babası Büreyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

***Mekke fethi gününde Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bize beş vakit namazı bir abdestle kıldırdı ve mestlerinin üzerini de meshetti.Ömer** radıyallahu anh **ona, 'Ey Allah'ın Resûlü, daha önce hiç yapmadığın bir şeyi (bugün) yaptın' deyince Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, (عَمْدًا فَعَلْتُهُ) **"Bilerek yaptım"**[348]* buyurdu.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre Muhammed b. İshak, Muhammed b. Yahya b. Hibban'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* oğlu Abdullah'a,"Sen,Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* abdestli olsa da olmasa da her namaz vaktinde abdest aldığını gördün mü?" diye sordum. Bana şu karşılığı verdi:

"Esma binti Zeyd b. Hattab bana dedi ki: Abdullah b. Hanzala b. Ebi Âmir el-Gasîl[349] kendisine şunu anlatmıştır:

348 Tirmizi, Taharet, 45

349 Hanzale *radıyallahu anh*, Uhud harbine yapılan daveti duyunca gusletme imkânı bulamadan aceleyle davete icabet edip harbe katıldığı için şehit düştüğünde melekler onu yıkamışlardı. Sahabiler onu yıkamak istediklerinde Peygamber *sallallahu aley-*

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her namaz vaktinde abdestli olsa da olmasa da abdest almakla emrolunmuştu. Her namaz vaktinde abdest alması Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* zor gelince abdesti bozulmamış olduğu zamanlarda bu yükümlülük üzerinden kaldırıldı. Ancak her namaz kılacağı zaman misvak kullanmakla emrolundu."

Abdullah b. Ömer her namaz vaktinde abdest alma gücünü kendinde bulduğu için ölünceye kadar her namaz vaktinde abdest aldı."

Birinci hadis, namaza kalkmanın abdest almayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her namaz için abdest tazelemiş değildir. Bu da mezkûr ayette, abdest alma farzlığının dayandığı gizli ve mukadder bir kelime olduğunu ispatlamaktadır. Ayetteki bu gizli ve mukadder kelimenin ne olduğu, ikinci hadiste açıklanmaktadır ki, o da "Abdesti bozulmamış olduğu zamanlarda abdest alma yükümlülüğü onun üzerinden kaldırıldı" ifadesidir. Mezkûr ayetteki gizli ve mukadder kelimenin abdestsizlik Süfyan-ı Sevri'nin şu rivayeti delalet etmektedir: Cabir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Alkame, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* su döktüğünde biz kendisiyle konuşsak da o bizimle konuşmazdı. Biz kendisine selam versek de o yine bizimle konuşmazdı. Bu hali ailesinin yanına varıp namaz için abdest almasına kadar devam ederdi. Ruhsat ayeti indiğinde bu meseleyi kendisine açtık. O zaman şu ayet inmişti:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُم.....)

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi... yıkayın."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayetin, abdestsiz iken namaza kalkan kimsenin abdest almasını farz kıldığını haber verdi.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Melike, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet

---

hi ve sellem "Onu yıkamayın. Çünkü ben, onu meleklerin yıkadıklarını gördüm" buyurmuştu. Melekler tarafından yıkanmış olduğunu bildirmek için kendisine "Gasîl" lakabı takılmıştı. (İbn Hacer. Telhisu'l-Habir: 2/117, Medine, 1964)

etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* heladan çıktı. Kendisine yemek takdim edildi."Abdest suyunuzu da getirelim mi?" diye sordular.

Şöyle cevap verdi:(إِنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إِذَا قُمْتُ إِلَى الصَّلَاةِ) ***"Ben namaza kalktığımda abdest almakla emrolundum."***[350]

Dedi ki:Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* abdestsiz kişinin yemek yiyeceği zaman abdest alması gerekip gerekmeyeceğini sordular. O da namaza kalktığında abdest almakla emrolunduğunu söyledi.

Ebu Maşer el-Medeni'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى النَّاسِ لَأَمَرْتُهُمْ عِنْدَ كُلِّ
صَلَاةٍ بِوُضُوءٍ وَمَعَ الْوُضُوءِ بِالسِّوَاكِ)

"Ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydım her namaz için abdest almalarını ve her abdest alışta da misvak kullanmalarını emrederdim."[351]

Bu hadis, mezkûr ayetin her namaz için abdest almayı farz kılmadığına iki bakımdan delalet etmektedir:

1-Şayet mezkûr ayet her namaz için abdest almayı farz kılsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Her namaz için abdest almalarını emrederdim"*** demezdi.

2-Şayet böyle bir emir verseydi, her namaz için abdest almak, ayetle değil de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri üzerine farz olurdu.

Mâlik b. Enes, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُم.)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzleriniziyıkayın."

350 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/70

351 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/290

Yani uykudan uyanıp yataktan kalktığınızdayüzleriniziyıkayın. Önceleri abdestsiz kimsenin selama karşılık vermesi caiz değildi.

Katade'nin bildirdiğine göre Husayn Ebu Sasan, Muhacir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Abdest alıyordu. Kendisine selam verdim. Abdest almayı tamamladıktan sonra şöyle buyurdu: ***"Selamını almayışım, sadece abdestsiz oluşumdan dolayı idi."***

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Sabit el-Abderi, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir iş için İbn Ömer *radıyallahu anh* ile birlikte İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yanına gittik. İşini İbn Abbas *radıyallahu anh* ile hallettikten sonra o gün bize naklettiği hadisi şu oldu: Bir defasında Medine sokaklarından birinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile karşılaştım. Büyük veya küçük abdestini yapıp dışarı çıkmıştı. Bir adam çıkıp geldi ve kendisine selam verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun selamına karşılık vermedi. (Teyemmüm etmek için) iki elini duvara vurdu. Sonra elleriyle yüzünü meshetti. Sonra ellerini bir daha duvara vurdu. Bu defa kollarını dirseklerle birlikte meshetti. Sonra adamın selamına karşılık verdi ve şöyle buyurdu:

(إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى وُضُوءٍ)

"Selamına karşılık vermeme sadece abdestsiz oluşum (veya taharet üzere olmayışım) engel olmuştur."[352]

Bu hadis, önceleri selama karşılık verebilmek için abdestli olmanın şart olduğuna delalet etmektedir. Bunun sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü bir şart olması da mümkündür. Çünkü başkalarını, abdestsiz haldeyken selama karşılık vermekten yasakladığı rivayet edilmiş değildir. Bu rivayet, selama temiz halde karşılık vermenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü selama karşılık verme zamanının geçmesinden korktuğu için hemen teyemmüm etmiştir. Zira verilen selama hemen karşılık verilmesi gerekir. Gecikme olursa vakti geçer. Bu durumda cemaatle kılınmak üzere olan bayram veya cenaze namazını abdestsiz olduğu için kaçırmaktan korkan ve bu namazları teyemmüm ederek kılması caiz olan

352 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ:1/316

kimse gibi olur. Selama mutlaka abdestli veya teyemmümlü olarak karşılık verme hükmünün Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* üzerinden kaldırılıp neshedilmiş olması mümkün olduğu gibi, yaşadığı sürece bu hükmün onun üzerinde kalmış olması da mümkündür.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, her namaz için abdest alırlarmış. Bunu müstehap bilerek böyle yaptıklarını düşünmek gerekir.

Sa'd *radıyallahu anh* dedi ki: "Abdest aldığında, abdestin bozulmadığı sürece namaz kılabilirsin."

İbn Ebi Zi'b'in rivayetine göre İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* azatlısı Şube şöyle demiştir: Ubeyd b. Ömer, her namaz için abdest alır ve (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُم) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi...yıkayın"** ayetini bu manada yorumlardı.İbn Abbas *radıyallahu anh* da onun bu te'viline karşı çıkardı.

Abdest bozulmamış ise her namaz için abdest almanın farz olmadığı görüşü İbn Ömer, Ebu Musa, Cabir b. Abdullah, Ubeyde es-Selmani, Ebu'l Âliye, Said b. Müseyyeb, İbrahim ve Hasan'dan rivayet edilmiştir. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Abdest tazelemenin faziletine dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* birçok hadis rivayet edilmiştir. Mesela yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre, Muaviye b. Kurre, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً وَقَالَ: «هَذَا وَظِيفَةُ الْوُضُوءِ، لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ» . ثُمَّ تَحَدَّثَ سَاعَةً ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: «هَذَا مَنْ تَوَضَّأَ بِهِ ضَاعَفَ اللَّهُ لَهُ الْأَجْرَ مَرَّتَيْنِ» ، ثُمَّ تَحَدَّثَ سَاعَةً ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، فَقَالَ: «هَذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ النَّبِيِّينَ مِنْ قَبْلِي)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, su getirilmesini istedi. Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***

Sonra bir müddet konuştu. Ardından su getirilmesini istedi. Bu defa abdest organlarını ikişer kez yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:***"Bu, Allah'ın* kendisine iki kat sevap vereceği kimseler*in aldığı abdesttir."***

Sonra bir müddet konuştu. Ardından su getirilmesini istedi. Bu defa abdest organlarını üçer kez yıkayarak abdest aldı ve***"Bu, benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir"*** buyurdu."[353]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Abdest üstüne abdest, nur üzerine nurdur"***buyurduğu rivayet edilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"Ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydın her namaz için abdest almalarını *emrederdim"*[354]** buyurmuştur.

Bütün bu rivayetler, kişinin abdesti bozulmamışsa her namaz için abdest almasının müstehap olduğuna delalet etmektedir. Her namaz için abdest tazelemeye dair seleften gelen rivayetlerin bu manada yorumlanması gerekir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* abdest alıp ayakkabılarının üzerine meshettiği ve *"Bu, abdesti bozulmamış kimsenin aldığı bir abdesttir"*[355] dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ali *radıyallahu anh* bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiğini de söylemiştir.

Daha önce anlattıklarımızla da ispatlanmış oluyor ki (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُم) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi...yıkayın"** ayeti, her namaz için abdest almayı farz kılmamaktadır. Bu ayet, zahiri manasıyla bir delil olarak kullanılamaz. Ayette gizli ve mukadder bir kelime mevcut olup, abdest almanın farzlığı o kelimeye dayanmaktadır (ki o da hades halidir). Dolayısıyla bu ayet, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir ayettir. Maksadına delalet eden bir delil olmadıkça, bu ayetin genel ifa-

353 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

354 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/290

355 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 1/290

desini bir delil olarak kullanmak sahih olmaz. Uyku sebebiyle abdest bozulduğu için abdest almak gerektiğine dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir hadisler rivayet edilmiştir. Bu da namaza kalkmanın abdest almayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü uykudan dolayı abdest almak farz olduğuna göre, bundan sonra namaza kalkmanın abdest almayı farz kılmaması gerekir. Mesela; uykudan dolayı abdest almak gerektiğinde abdest almayan kişide ikinci bir abdest bozucu durum meydana gelirse, hem uykudan hem de ikinci abdest bozucu olaydan dolayı iki abdest alması gerekmez. Bir abdest alması yeterli olur. Namaza kalkmak abdest almayı gerektirseydi, namaza kalkarken uykudan dolayı da ikinci bir abdest almak gerekmezdi. Namaza kalkma ile uykudan her biri, ayrı bir abdest almayı gerektiren birer sebep olsalardı bile ikinci bir abdest almaya gerek kalmazdı. Bu da abdest almayı emreden ayetteki gizli ve mukadder kelimenin uyku olduğunu ispatlamaktadır.

Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: "Uykudan kalktığınızda abdest alın."

Nitekim Zeyd b. Eslem de böyle bir rivayette bulunmuştur. Abdest almayı gerektiren uykunun da, uyumakta olan kişinin uyanması durumunda kendisi için "uykudan kalktı" denilebilecek normal bir uyku olması gerekir. Otururken veya secde yahut rükû halinde uyumakta olan kimse uyandığında onun için "uykudan kalktı" denilmez. Bu ifade ancak yatarak uyuyan kimse hakkında kullanılabilir. Bazı kimseler uykunun kendisinin abdesti bozmadığını, ancak uyurken abdest bozucu durumların çoğunlukla meydana gelmesinden ötürü abdest almak gerektiğini ve mezkûr ayetin yellenmekten ötürü abdest almak gerektiğine delalet ettiğini söylemektedirler. Ayetin manası bizim anlattığımız şekilde ise o zaman ayetin özünde uykudan ve yellenmekten ötürü abdest alma gereği vardır. Yine büyük ve küçük abdestten ötürü de abdest almak gerektiği, ayetin içeriğinde mevcuttur. Bu mana da ayette mukadder olarak mevcuttur. Çünkü ayetin içinde şöyle bir cümle mevcuttur:

(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ)

"Veya biriniz gaitten (def-i hacetten) gelirse..."[356]

356 Mâide, 5/6

Ayette geçen gait kelimesi, alçak ve çukur yer anlamına gelmektedir. İnsanlar ihtiyaçlarını gidermek için oraya giderlerdi. Bu ifade de büyük ve küçük abdestten, sidik akıntısından, meziden, istihaze kanamasından, def-i hacet için insanlardan gizlenilecek bir yere yani helâ ve benzeri bir yere gitmekten ötürü abdest almanın farzlığı hükmünü kapsamaktadır. İnsanlardan gizlenilecek bir yere yani helâ ve benzeri bir yere girildiğinde orada insanın bedeninden çıkan şey; sidik akıntısı, mezi, istihaze kanı ve benzeri her ne olursa olsun hepsinin hükmü aynı olup abdest almayı gerektirirler. Bunların hepsi abdest bozucu şeyler olup, ayette mukadder olan ve abest almayı gerektiren kelimenin kapsamına girerler.

Selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri, bir şeye yaslanmaksızın oturarak uyuyan kimsenin (abdestinin bozulmadığı ve dolayısıyla) abdest almasının gerekmediği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bir gece yatsı namazına geç geldi. Mescitteki insanlar (oturdukları yerde) uyumuşlardı. Sonra uyandılar. Hz. Ömer** radıyallahu anh **evine varıp "Namaza ya Resûlallah" deyince evinden çıkıp (mescide geldi) ve namazı kıldırdı. İbn Abbas** radıyallahu anh, **mescitte oturdukları yerde uyuyanların abdest aldıklarından bahsetmemiştir.***[357]

Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* mescidine gelir, namazı beklerdik. Kimimiz uyuklar, kimimiz uyurdu. Ama abdesti yenilemezdik."

Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi yan gelip uyumadıkça abdest alması gerekmez."

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerini burdan başka yerlerde açıklamış bulunmaktayız.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

357 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/63

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen abdest almadan sabah namazını kılardı."

Kendisine bunu sorduklarında şöyle cevap verdi:

(إِنِّي لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ تَنَامُ عَيْنَايَ وَلاَ يَنَامُ قَلْبِي لَوْ أَحْدَثْتُ لَعَلِمْتُهُ)

"Şüphesiz ben sizin gibi biri değilim. Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz. Eğer abdestim bozulsaydı muhakkak bilirdim."[358]

Bu hadis uykunun aslında abdesti bozan bir sebep olmadığına, uykudan dolayı abdest alma gereğinin de uyurken farkında olmadan abdesti bozan bir durumun meydana gelme ihtimalinden ötürü olduğuna delalet etmektedir. Zaten uyurken de genellikle abdest bozucu durumlar meydana gelmektedir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْعَيْنُ وِكَاءُ السَّهِفَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوِكَاءُ)

"Göz, makadın bağıdır. Göz uyuyunca bağ çözülür."[359]

Uyuyanın vücudunun ağırlaştığı uykuda genellikle abdest bozan durumlar meydana geldiği için böyle bir uykunun abdest bozduğuna hükmedilir. Abdest bozan durum, uyuyanın yan veya sırtüstü uyuduğu normal uykuda meydana gelebilir.Bu şekilde uyuyan kimse, kendisinde ne gibi hallerin meydana geldiğini bilemez. Kıyam, rükû ve secde gibi namaz pozisyonlarından birinde veya otururken zaruret olmaksızın uykuya dalan kimsenin abdesti bozulmaz. Çünkü bu durumlarda kişi, abdesti bozan durumlara karşı kendini koruyabilir. Kendisinde abdest bozucu bir durum meydana gelirse bunun farkında olur.

Yezid b. Abdurrahman'ın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

358 Tirmizi, Savm, 62; Tirmizi, Fiten, 63

359 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/191

(ليس عِلى من نام ساجداً وضوء، حتى يضطجعَ،
فإنه إذا اضطجع استرختْ مفاصلُه)

"Secde halindeyken uyuyan kimsenin yan veya sırtüstü uzanmadıkça abdest alması gerekmez. Yan veya sırtüstü uzanınca mafsalları gevşer."[360]

[Namaz İçin Abdeste Kalkmak]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ)

"Namaza kalkacağınız zaman..." ayetindeki gizli ve mukadder kelime, uykudan kalkma veya abdestsiz iken namaza kalkmak olduğuna göre abdestsizliği ortadan kaldırmak için abdest almak gerekir. Ayetteki salât/namaz kelimesi cins ismi olduğundan, farz veya nafile bütün namazları kapsar. Bu, taharetin yani abdestli olmanın farz veya nafile bütün namazların sıhhat şartı olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette farz veya nafile namaz ayrımı yapılmamıştır. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu (لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ) ***"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez"***[361] hadisi ile tekit etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Bu emir, abdest alırken yüzün yıkanmasını gerektirmektedir. Yıkama, üzerinde pislik bulunmayan bir yerin üzerinden suyun akıtılıp geçirilmesidir. Pislik olduğundaysa orayı yıkamak, suyu oranın üzerinden

360 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/60
361 Buhâri, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

akıtıp geçirerek o pisliği gidermek veya bunun yerine geçecek bir şey yapmaktır.

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın" emrindeki maksat, yüzün üzerinden suyu yalnızca akıtıp geçirmektir. Çünkü yüzde, giderilmesi şart olan pislik ve necaset olmaz. Pislik olmayınca da yüzü yıkarken elle ovmak gerekmez. Sadece suyu yüzün üzerinden akıtıp geçirmek gerekir. Bu meselede üç nokta üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur:

Mâlik b. Enes dedi ki: "Suyun akıtılması ve yıkanan yerin de elle ovulması gerekir. Aksi halde yıkama gerçekleşmez."

Bu, aynı zamanda bizim mezhebimiz fakihlerinin ve fukaha çoğunluğunun görüşüdür.

Başkaları dediler ki:"Yüzün üzerinden suyu akıtarak geçirmek gerekir. Ovmak gerekmez."

Hişam, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yıkanacak yer üzerine yağ sürer gibi su sürülürse yeterli olur."

Yıkanan yeri elle ovmak gerektiğini söyleyenlerin görüşünün batıl olduğunun delili şudur: Yıkama, yıkanacak yeri elle ovmaksızın o yerin üzerinden suyu akıtma anlamına gelir. Bunun da delili şudur: Mesela bedeninde pislik bulunan bir kimse, pisliğin bulunduğu yere peşpeşe su dökerek o pisliği ovmaksızın giderecek olursa, orayı yıkamış olur. Yıkama, ovmaksızın sadece suyu akıtmakla gerçekleştiğine göre, yüzün üzerinden suyu akıtmakla, Yüce Allah'ın (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** emrinin gereği yerine getirilmiş olur. Yıkanacak yeri elle ovmayı şart koşan kimse, nas'ta olmayan bir şeyi nas'a eklemiş olur. Oysa kendisiyle neshin yapılması caiz olan bir delil olmadan nassa ekleme yapmak caiz değildir. Ayrıca ovma ile giderilecek bir pislik yoksa yıkanan yeri ovmanın ve oraya el sürmenin bir faydası ve hükmü de yoktur. Yıkarken eliyle ovsa ya da eliyle ovmaksızın sadece suyu yıkanacak yerin üzerinden akıtsa hüküm değişmez. Yine elle ovmanın bütün usûl

kaynaklarına göre taharet/temizlikte bir hükmü yoktur. Öyleyse üzerinde ihtilaf edilen konuyla bunun bir ilgisinin olmaması gerekir.

Abdest alırken yüzü yıkamanın emredilmesi, yüzdeki bir şeyi giderme amacıyla olmadığına göre, yüzü yıkamanın ibadet gereği olduğunu anlıyoruz. Yüzü yıkarken üzerinden suyu akıtmak şart kılındığına göre, yıkarken yüzü elle ovmanın da şart kılınması gerekir. Aksi halde suyu yüzün üzerinden akıtmanın bir anlamı olmaz, denilecek olursa biz deriz ki: Pislikleri yıkamada, yıkanacak yerin üzerinden suyun akıtılmasının usûlde bir hükmünün olduğu ispatlanmıştır. Yıkanan yeri ovmanın bir hükmünün olduğu ispatlanmış değildir. Aksine pislikleri gidermede ovmanın hükmü sakıt olmuştur. Ovmanın bir hükmü olsaydı yıkamada ovmanın esas alınması daha öncelikli olurdu. Hadesten temizlik denilen abdest ve gusülde de yıkanan yerlerin ovulması aynı şekilde gerekli olurdu.

Yıkanılması emredilen organların üzerinden suyu akıtmaksızın sadece suyla meshedilmesini caiz gören kimsenin bu söyledikleri, ayetin zahirine ters düşmektedir. Zira Yüce Allah abdest alırken bazı organların yıkanmasını, bazılarının ise meshedilmesini şart koşmuştur. Yıkanmasını emrettiği organın meshedilmesi yeterli olmaz. Çünkü yıkama, yıkanacak yerin üzerinden suyu akıtıp geçirmeyi gerektirir. Bunu yapmayan o organı yıkamış sayılmaz. Ama meshetmek böyle yapmayı gerektirmez. Sadece meshedilecek organın üzerine ıslak elin sürülmesini gerektirir. Yıkamayı bırakıp meshetmek caiz olmaz. Şayet yıkama kelimesi ile mesh kastedilmiş olsaydı, ayette hem yıkamadan hem de meshten ayrı ayrı bahsetmenin bir faydası olmazdı. Ayette ikisinden ayrı ayrı bahsedilmesi, yıkamanın meshten ayrı bir şey olmasını gerektirmektedir. Abdest alan kişinin, yıkanması gereken organları yıkamayıp meshetmesi yeterli olmaz. Çünkü o, kendisine emredileni yapmamıştır. Abdest alırken suyu saç diplerine kadar ulaştırma mecburiyetinin olmayışı, aksine saçın görünen kısmının meshedilmesinin yeterli olması buna delalet etmektedir. Cünüplükten ötürü gusleden kimsenin suyu saç diplerine kadar ulaştırması gerekir. Meshetmekle yıkamak aynı olsaydı, cünüplükten ötürü guslederken de abdestteki gibi sadece saçın görünen kısmının meshedilmesi yeterli olurdu. Bu da yıkanması şart olan organın meshedilmesinin yeterli olmayacağına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yıkanması gereken yerde giderilmesi gereken bir pislik yoksa maksat, o yere ıslak eli sürmektir. Buna göre yıkamayla meshetmek arasında bir fark olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, bizim söylediklerimizin doğruluğuna delalet etmektedir. Şöyle ki: Yıkanacak organda yıkamayı gerektiren bir pislik yoksa o organı yıkamanın ibadet olması gerekir. Sonra Cenab-ı Allah, ayette yıkamayla meshetmeyi (hüküm bakımından) birbirinden ayırmıştır. Şu halde emre uymamız ve gereğini yapmamız gerekmektedir. Yıkamayı bırakıp başka şeye (meshe) yönelmemiz caiz değildir. Yıkanması emredilen organı yıkayarak ibadet etmemiz, meshedilmesi emredilen organı meshederek ibadet etmemiz gibidir. Öyleyse aklî kullanarak ayetteki kelimenin hükmünü bırakıp başka bir şeye yönelmemiz caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdest alan kişi kolunu yıkadıktan sonra azıcık kuru bir yer kalsa ve orayı meshetse bu caiz olur. Bu da tamamını meshetmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Azını meshetmek caiz olduğuna göre tümünü meshetmek de caiz olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Çünkü kuruluk mesh ile yıkanan yere bitişirse, yıkanmış hükmünde olur. Ama meshedilerek yıkanmış yere bitişmez ve ıslanmazsa meshedilmesi ittifakla caiz olmaz. Bu da meshin yıkama yerine geçmeyeceğine delalet etmektedir. Bu itirazın sahibine denir ki: Bu söylediğin abdestte bizi bağlarsa, aynı durumun cünüplükten ötürü yıkanmada da seni bağlaması gerekir. Doğrusunu Allah bilir.

Niyet Etmeksizin Abdest Almak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet, niyetli veya niyetsiz olarak yüzün yıkanmasıyla namaz kılmanın caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü buradaki yıkama, manası anlaşılan şer'î bir kavram olup, suyu yıkanması gereken yerin üzerinden

akıtmaktır. Niyet etmekten ibaret değildir. Yıkamada niyeti şart koşmak, nassa ekleme yapmaktır. Bu da iki bakımdan fasittir:

1-Nassa ekleme yapmak, ayetin neshini gerektirir. Çünkü ayet, niyet şartı olmaksızın abdest organlarını yıkamakla namaz kılmanın mübah olduğunu bildirmiştir. Abdest organlarını yıkamanın yanı sıra abdest almaya da niyet edilmeden namaz kılmanın caiz olmadığını söyleyen kimse, ayetin neshini gerekli kılmaktadır. Bu da mezkûr ayetin misli bir nass gelmeden caiz olmaz.

2-Nassın kendine mahsus bir hükmü vardır. Kendisinden olmayan bir şeyi nassa eklemek caiz değildir. Kendisinden olan bir şeyi düşürüp hükümsüz kılmak da caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin lafzında olmadığı halde namazın sahih olması için niyeti şart koştunuz. (Buna ne dersiniz?)"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Namazda bu iki bakımdan caizdir:

1-Salât/namaz kelimesi mücmel olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Hakkında herhangi bir açıklama yapılmadan bu kelimenin kendisi bir hüküm gerektirmez. Namaza niyetin farz olduğuna ilişkin açıklama geldiği için biz, namazda niyetin farz olduğunu söylüyoruz. Ama abdestte böyle bir durum yoktur. Çünkü vudû'/abdest, manası zahir ve maksadı açık olan şer'î bir kavramdır. Ayetin lafzında ve ibaresinde olmayan bir şeyi ona eklediğimizde, nassa ekleme yapmış oluruz ki, bunu yapmak da ancak mislince bir nass ile caiz olur.

2-Fakihlerin tamamı namazda niyetin farz olduğu hususunda icmâ etmişlerdir. Salât/Namaz kelimesi genel manalı olup mücmel olmasaydı namazda niyetin farz olduğunu söylemek icmâ sebebiyle caiz olurdu. Mücmel olduğunda ise niyetin onda farz olduğunu söylemek, icmâ bakımından öncelikle gerekir.

Niyetin Farzlığı Hususunda Fakihlerin İhtilaf Etmeleri

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Suyla yapılan her temizliğin niyetsiz yapılması caizdir. Ama teyemmümün niyetsiz olarak yapılması caiz değildir."Sevri de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Abdestin niyetsiz olarak alınması caizdir." Evzai'nin teyemmüm hakkında ne dediğini bilmiyoruz.

Mâlik, Leys ve Şafiî dediler ki: "Abdest ve gusül, niyetsiz olarak yapılırsa geçerli olmaz. Teyemmüm de böyledir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Abdest ve teyemmümün hepsi niyetsiz olarak yapılırlarsa geçerli olurlar."

Ebu Cafer et-Tahavi dedi ki: "Teyemmüm hakkında böyle söylenildiğini başkalarından duymuş değiliz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdestin niyetsiz olarak alınmasının caiz olduğuna ayetin delalet ettiğini önce anlatmıştık.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"-Yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[362]

Bu ayet, cünüplükten ötürü niyetsiz olarak gusletmenin caiz olduğuna delalet etmektedir.

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet de daha önce açıkladığımız gibi aynı şeye delalet etmektedir. Şu ayet de bu manaya delalet etmektedir:

362 Nisâ, 4/43

(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

"Gökten tertemiz bir su indirdik."[363]

Yani gökten temizleyici bir su indirdik. Bu suyla yıkanan yerin tertemiz olması gerekir. Bunun için ayrıca niyeti de şart koşarsak, Allah'ın bu suya verdiği temizleyicilik niteliğini sudan çekip almış oluruz. Çünkü o zaman su, başka bir şey (niyet) olmadan temizleyici olamaz. Oysa Cenab-ı Allah, başka bir şeyi (niyeti) şart koşmaksızın suyu temizleyici kılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Suyla yıkamanın yanı sıra niyetin de şart koşulması, Allah Teâlâ'nın nitelediği şekilde suyu temizleyici olmaktan çıkarmaz.

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا)

"Yeryüzü benim için mescit ve (toprağı da) temizleyici kılındı."[364]

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulamadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [365]

Bütün bunlar, abdest, gusül ve teyemmümde yıkamanın ve meshetmenin yanı sıra niyetin şart kılınmasına engel değildirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah suya benzeterek toprağı, namaz kılmayı mübah etmede mecazen temizleyici olarak adlandırmıştır. Bunun delili de toprağın hades halini ve necaseti gidermeyişidir. Böyle olunca da anlıyoruz ki Allah ve Resûlü, toprağı mecaz ve

363 Furkan, 25/48

364 Darimi, Sünen, Siyer, 30

365 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

istiare kabilinden temizleyici olarak adlandırmıştır. Diğer taraftan ***"Toprak, Müslümanın temizleyici nesnesidir"*** buyrulmuş olmasının yanı sıra teyemmümde niyetin de şart koşulması normaldir. Abdest için böyle düşünmek doğru değildir.

Bunun sebebi de şudur: Teyemmüm konusundaki (فَتَيَمَّمُوا) **"(Temiz bir toprağa) yönelin"** ifadesi, niyetin farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü teyemmüm kelimesi sözlükte kastetme ve yönelme anlamına gelmektedir.

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ)

"Toprak, Müslümanın temizleyici nesnesidir" hadisi ahad tarik ile gelmiştir. Gelen hadisin manasının ayetle örtüşmesi gerekir. Çünkü hadise dayanarak ayetin hükmünü terk etmek caiz değildir. Ama ayete dayanarak hadisin hükmüne ekleme yapmak caizdir. Bu, (وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا) **"Gökten tertemiz bir su indirdik"** ayeti gibi değildir. Çünkü Kur'an'ın nassına ancak kendisiyle neshetmenin caiz olacağı bir şey sebebiyle ekleme yapılabilir. Buna şu ayet delalet etmektedir:

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ)

"Sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[366]

Bu ayetlerde görüldüğü gibi Yüce Allah, niyet şartı olmaksızın temizliğin suyla gerçekleşeceğini açıklamış bulunmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** ayeti, taharetin farz olmasını gerektirmektedir. Farz olduğuna göre de yapılan taharetin geçerli olması için niyetle yapılması şarttır. Çünkü farz olan bir işin niyetsiz yapılması mümkün değildir. Zira farzın sahih bir şekilde yerine getirilebilmesi için iki niyete ihtiyacı vardır. Biri, onu yaparak Yüce Allah'a yakın olma niyetidir. Diğeri de farzı yerine getirme niyetidir. Niyet etmezse, yaptığı farz sahih olmaz ve farz olarak gerçekleşmez. Çünkü kendisine emredileni yapmış değildir."

366 Enfal, 8/11

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattıklarınız, kendisi amaç olan başka bir şeye sebep olmayan farzlarda söz konusudur. Lâkin başka bir fiilin sahih olması için şart koşulan şeyleri yaparken niyet etmek,niyetin farz olduğunu bildiren bir delil yoksa farz değildir.Cenab-ı Allah abdestli olmayı, namazın sahih olması için şart kıldığına göre, demek ki abdest almanın kendisi, amaç olan bir farz değildir. Mesela günlerce baygın olan hasta veya âdetli ya da loğusa kadın gibi üzerinde namaz kılma yükümlülüğü bulunmayan kimsenin abdest alması farz değildir.

Yüce Allah (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** ve (وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا) **"-Yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın"** buyurmuştur.

Bu ayetlerde görüldüğü gibi abdest ve gusül, kendisi amaç olarak emredilmemiş, başka bir şeyin yapılmasına araç olarak şart kılınmıştır. Dolayısıyla abdestte ve gusülde niyeti şart koşan kimsenin başka bir delile ihtiyacı vardır. Bilindiği gibi bir farz için şart olan birçok şey, kendisi amaç olarak farz kılınmış değildir. Bunların mükelleften başkasının fiili sonucunda meydana gelmesi mümkündür. Mesela namazın edasının geçerli olması için şart olan vakit gibi. Vaktin girmesinde ve çıkmasında namaz kılanın bir dahli bulunmamaktadır. Yine mükellef olmak için şart olan ergenlik ve akıl da, mükellefin kendi fiiliyle elde edilebilen nitelikler değildirler.

Bu anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre bir farzın geçerli olması için şart koşulan bir şeyi yapmakla mükellef bir ibadet yapmış sayılmaz ve bu şartı yerine getirirken niyet etmesi de gerekmez. Mesela (وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ) **"Elbiseni temizle."**[367] Bu ayette her ne kadar elbisenin pisliklerinin temizlenmesi emredilmekteyse de bu temizliği yaparken niyet şart koşulmamıştır. Çünkü pisliğin temizlenmesi, amaç olarak farz kılınmış değildir. Aksine bu, başka bir işin yapılabilmesi için şart koşulmuştur. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Namazı ancak temiz elbise ile kıl. Namazı ancak avret yerlerin örtülüyken kıl.

367 Müddessir, 74/4

Şafiî'nin şu meselede bize muvafakat etmesi, bizim burada anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir. Şöyle ki: Bir adam taharet niyetiyle yağmur altında oturup bekler, kendisinin bir fiili olmaksızın yağmur onun organlarının tümüne isabet ederse bu, onun abdestli sayılması için yeterli olur. Niyetin kendisi amaç olarak farz olsaydı, organlarının yıkanması için kendisi bir eylemde bulunmadığı veya başkasına bu organları yıkamasını emretmediği için bu durumda abdestli sayılmaması gerekirdi. Çünkü abdest asli farz olsaydı öyle yapması gerekirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmümün kendisi amaç olarak farz kılınmış değildir. Bununla birlikte niyetsiz yapılması durumunda geçerli olmamaktadır. Şu halde niyetin farz olması,kendisi amaç olarak farz kılınan şeylere mahsus değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediklerinizi bizi bağlamaz. Çünkü biz bu söylediklerimizi niyetin farz olmayışına bir gerekçe olarak söylemedik ki, sizin sözlerinizi çürütmek mecburiyetinde kalalım. Bizim açıkladığımız şey şuydu: Kendisi araç olarak farz kılınan şeylerde başka yerden bir delil olmadıkça o işi yaparken niyete gerek yoktur. Biz bu söylediklerimizle, bu gibi işlerde ayetteki emrin zahirine bakarak niyetin farz olduğunu savunanların savlarını çürütmüş olduk. Aslında teyemmüm kelimesinin özünde niyetin gerekliliği vardır. Çünkü teyemmüm, sözlükte kastetme manasına gelmektedir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."[368]

Yani bayağı şeyleri vermeye yönelmeyin ve kastetmeyin. Şair de (تَيَمَّما) kelimesiyle kastetme manasında kullanarak şöyle demiştir:

ولا يلبثُ العصرانِ يومٌ وليلةٌ ... إذا اختلَفا أنْ يُدركا ما تَيمَّما

"Gece ile gündüz bir gün bir gece beklemez.

368 Bakara, 2/267

Kastettiklerini yakalamak istediklerinde."

Başka bir şair de şöyle demiştir:

إن تك خيلي قد أصيب صميمها ... فغمداً على عيني تَيَمَّمْتُ مالكا

"Atım kalbinden vurulduysa eğer,

Gözümü yumarak Malik'e yönelirim."

Bu şiirdeki (تَيَمَّمْتُ) fiili yönelme ve kastetme manasında kullanılmıştır.

Şair A'şâ da şöyle demiştir:

تَيَمَّمْتُ قيساً وكم دونه ... من الأرض من مهمة ذي شزن

"Kays'a yöneldim. Ona ulaşıncaya kadar

Nice sert ve sivri yerler vardır arada."

Bu şiirde de (تَيَمَّمْتُ) fiili yönelme ve kastetme manasında kullanılmıştır.

Teyemmümle ilgili ayetin lafzında kastedilen fiilin yapılmasına niyet etmenin gerekliliği mevcut olduğuna göre, biz de teyemmüm için niyetin şart olduğunu söylüyoruz. Teyemmümde niyetin farz olduğunu söylemekle, zikri geçmeyen bir şeyi ayete eklemiş olmuyoruz. Abdestte bunun altında niyet şartı gizli değildir. Şart olduğunu söylersek, zikri geçmeyen bir şeyi ayete eklemiş oluruz ki bu caiz değildir.

Teyemmümle abdesti birbirinden ayıran başka bir husus şudur: Teyemmüm bazen guslün yerine bazen de abdestin yerine geçmektedir. Ama her iki durumda da aynı şekilde alınmaktadır. O zaman ikisinin hükmünü birbirinden ayırmak için niyete ihtiyaç vardır. Çünkü niyet, fiillerin hükümlerini birbirinden ayırmak için şart koşulmuştur. Teyemmümün hükmü değişiklik arzettiğine, bazen gusül yerine bazen de abdest yerine geçtiğine göre, hangisinin gusül yerine, hangisinin de abdest yerine geçtiğini ayırt edebilmek için niyete ihtiyaç vardır. Abdeste gelince bunun kendisinin alınışına ve hangi ibadet için alındığına göre hükmü değişmez. Dolayısıyla

abdest alırken ne için abdest alındığını belirlemeye ve niyet etmeye ihtiyaç duyulmaz. Bu tıpkı şöyle demeye benzemektedir: "Namazı ancak temiz elbise ile kıl. Namazı ancak avret yerlerin örtülüyken kıl."

Bunları yaparken niyete gerek görülmemektedir.

Bu anlattıklarımızın sünnetteki delili şu rivayetlerdir: Rüfaa b. Rafi' ile Ebu Hureyre *radıyallahu anh* şöyle rivayet ettiler: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bedeviye namazı öğretirken şöyle buyurmuştu:

(لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ امْرِئٍ حَتَّى يَضَعَ الطَّهُورَ مَوَاضِعَهُ فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ ثُمَّ يَدَيْهِ ثُمَّ يَمْسَحَ رَأْسَهُ ثُمَّ يَغْسِلَ رِجْلَيْهِ)

"Temizleyici suyu yerine koyup da yüzünü, sonra ellerini yıkamadıkça, sonra başını meshetmedikçe, sonra da ayaklarını yıkamadıkça Allah bir adamın namazını kabul etmez."[369]

"Temizleyici suyu yerine koyup da..." ifadesi, abdestin niyetsiz olarak alınmasının geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü suyun konulacağı yerler (abdest organları) bellidir. Bu organlar Kur'an'da zikredilmiştir. Bu takdirde hadiste sanki şöyle bir ifade kullanılmış olmaktadır: 'Abdest organlarını yıkamadıkça Allah bir adamın namazını kabul etmez.' ***"Yüzünü, sonra ellerini yıkamadıkça..."*** ifadesi de bunu gerektirmektedir. Çünkü bu hadiste bu organların yıkanmasından bahsedilirken niyet etmek şart koşulmamıştır. Hadisin zahiri, her ne şekilde olursa olsun abdest organlarının yıkanması durumunda (niyet edilmiş olmasa bile) abdestin geçerli olmasını gerektirmektedir.

Niyetin abdest için şart olmadığının başka bir delili de şudur: Bilindiği gibi mezkûr hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine abdest almayı öğrettiği bildirilen bedevi, namaz ahkâmını bilmeyen bir kimseymiş. Şayet niyet şart olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu da kendisine söylemeden onu bırakmazdı. Bu da niyetin, abdestin farzlarından olmadığına apaçık bir delildir. Gusülde de niyetin şart olmadığına delalet eden bir delil, şudur:

369 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/224

Cünüplükten ötürü gusledecek olan Ümmü Seleme'ye *radıyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِي عَلَى رَأْسِكِ ثَلاَثَ حَثَيَاتٍ مِنْ مَاءٍ، ثُمَّ تُفِيضِي عَلَى سَائِرِ جَسَدِكِ الْمَاءَ، فَتَطْهُرِينَ، أَوْ قَالَ: فَإِذَا أَنْتِ قَدْ تَطَهَّرْتِ)

"Başına üç avuç su dökmen, sonra da bedeninin tamamına su dökmen yeterlidir. Bunu yaparsan temizlenirsin. (Ya da şöyle buyurmuştur: ***Bunu yaptığında bir de bakarsın ki temizlenmişsin.)"***[370]

Bu hadiste de niyet şart koşulmamıştır.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışını anlatarak şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[371]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* görünen şeyler olan abdest fiillerine işaret etmiştir. Görünmeyen şeylerden olan niyete işaret etmiş değildir. Zaten görünür olmayan şeylere işaret etmek doğru olmaz. Görünürdeki abdest fiillerini yapmakla namazın kabul edileceğini haber vermiştir.

Konuyla ilgili başka hadislerde de şöyle buyurmuştur:

(إِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"Suyu bulduğunda onu cildine temas ettir."[372]

(تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبُلُّوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ)

"Her kılın altında cünüplük vardır.Kılları ıslatın ve cildi de temizleyip arındırın."[373]

---

370 Tirmizi, Taharet, 77

371 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

372 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/11

373 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/276

Abdestte niyetin şart olmadığının aklî delili şudur: Abdest almak, tıpkı pislikleri yıkama gibi suyla yapılan bir temizliktir. Abdest, başka bir şeyin bedeli olarak değil, sırf kendisiyle namazın sahih olmasına ulaşılabilen bir sebeptir. Bu bakımdan pisliklerin yıkanması, avret yerlerinin örtülmesi ve temiz bir mekânda durulması gibidir. Abdestin üzerine teyemmüm etmek gerekmez. Çünkü o, başkasının bedelidir.

Abdestte niyetin şart olduğu görüşünde olanlar şu ayeti delil olarak ileri sürebilirler:

(وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)

"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti."[374]

"Bu ayet, abdest alırken niyet etmenin farz olmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü bu, ihlâs hallerinin en asgarisidir."

Bu görüşü ileri sürenlere şöyle deriz: Abdestte niyetin şart olduğunu söyleyebilmek için abdestin bir ibadet olduğunu veya dinin bir parçası olduğunu ispat etmek gerekir. Çünkü ibadetlerin Allah'a tapınmada bizzat kendilerinin amaç olduğunu söylemek mümkündür. Ama başkaları için araç yahut şart ya da sebep olarak yapılması emredilen şeyler için bunu söylemek mümkün değildir. Onlar bu kapsama girmezler. Taharette/abdest ve gusülde niyeti terkeden kimsenin Allah'a karşı ihlâslı olmadığını söylemek gerekse, pisliği yıkarken veya avret yerini örterken niyet getirmeyen kimse için de aynı şeyi söylemek gerekecektir. Bu anlattığımız işleri yaparken niyet getirmeyen kişinin ihlâssız olduğunu söylemek doğru olmadığına göre, namaz için emredilen abdesti alırken niyet etmeyen kimse için de ihlâssız demek doğru olmayacaktır.

İhlâs, Ortak Koşmanın zıttıdır

Şunu da ifade etmeliyiz ki, İslam'a inanan bir kimse, ibadetlerini yaparken Allah'ın rızasının yanısıra başkalarının da rızasını kazanmaya niyet etmezse, o kişi Allah'a karşı ihlâslıdır. Çünküihlâs, başkalarını ortak

374 Beyyine, 98/5

koşmaya aykırıdır. Ortak koşmadığı takdirde, imanı mevcut olduğu için yaptığı bütün ibadetleri ihlâsla yapmış olur.

Abdest ve gusülde niyetin şart olduğu görüşünde olanlar, şu hadisi delil olarak ileri sürmüşlerdir:

(إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ)

"Ameller (in kıymeti) ancak niyetlere göredir."[375]

Bu ihtilaf noktasında bu hadisin delil olarak kullanılması sahih değildir. Çünkü hadisin lafzının hakikati, amelin niyete bağlı olmasını gerektirmektedir. Abdestte ise niyet olmadığı halde amel, yani abdest mevcuttur. Böyle olunca da hadiste lafzın hakikatinin kastedilmediğini anlıyoruz. Öyleyse orada zikredilmeyen gizli bir mana kastedilmiştir. Dolayısıyla bu hadisin genel ifadesini bu konuda delil olarak ileri süren kimse bu hadisi anlamamış demektir. Hadiste kastedilen, amelin hükmüdür, denilecek olursa biz deriz ki: Hadiste amelin hükmü zikredilmemiştir. Dolayısıyla hadisin genel ifadesini delil olarak ileri sürmek geçersizdir.

Hadisin lafzının zahirini delil olarak kullanmadığımız takdirde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisini yararsız hale getirmiş olmaz mıyız? Oysa onun sözleri yararsız değildir. Şu halde bu hadis ile amelin hükmü kastedilmiş olmalıdır, denilecek olursa biz deriz ki: Bu hadisle amelin hükmü değil de fazileti kastedilmiş olabilir. Bir hadisin iki şeye ihtimali olduğunda kendisiyle neyin kastedildiğini belirlemek için başka bir delile ihtiyaç duyulur.Kendisi delil olarak kullanılamaz. Bu hadisin iki manaya geldiği söylenecek olursa biz deriz ki: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü iki manaya ihtimali olan gizli bir kelime bu hadiste zikredilmiş değildir. Bu hadisin iki manaya geldiği yani hem amelin hükmüne hem de faziletine dair olduğu söylense biz deriz ki:

Bu, lafızda açıkça zikredilirse olabilir. O zaman birden fazla manaya ihtimali olabilir. Denilir ki: Hadisin genel ifadesi, hepsini kapsamaktadır. Lafızda açıkça zikredilmeyene gelince o, gizli olandır. Ve hadisin lafzı da ondan ibaret değildir. Hadisi genel manada ele almak gerekir, demek

375 Buhâri, Bed'ül-Vahy, 1

de hatadır. Bu hadiste amellerin hem hükmünün hem de faziletinin kastedilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü amelin fazileti kastedilmişse, sanki "Niyetsiz yapılan amelin fazileti yoktur" denmiş gibi olur. Bu ifade o amelin hükmünün var olmasını gerektirir. Yani bu amel geçerlidir ancak niyetsiz yapıldığı için fazileti yoktur, manası anlaşılır. Ama amelin hükmü kastedilmişse, aslı olmayan bir amelin faziletinin kastedilmiş olması caiz olmaz. Aynı lafızla hem amelin hükmünün hem de faziletinin birlikte kastedilmiş olması caiz değildir. Çünkü aynı lafzın bir amelin hem aslını hem de faziletini yok sayması mümkün değildir. Bu hadis ahad bir haberdir. Önce de açıkladığımız gibi ahad habere dayanarak Kur'an'ın hükmüne ekleme yapmak caiz değildir.

Fasıl

(وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi (yıkayın)."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüzün dikey sınırının alnın üst tarafındaki saç bitim noktasından çenenin altına kadar, enine sınırının ise iki taraftan kulak yumuşağına kadar olduğu söylenmiştir. Bu ifadeyi Ebu'l Hasan el-Kerhi, Ebu Said el-Berdai'den nakletmiştir. Fakihler arasında bu hususta görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. "Yüz" kelimesinin zahiri anlamı da bunu gerektirmektedir. Zira yüzün Arapçası olan "vech" kelimesi, yüzün ortada ve açıkta durmasından, insan bir şeye yönelip baktığında yüzüyle o şeye bakıp yöneldiğinden dolayı yüze isim olarak verilmiştir. Yüzün sınırını bu şekilde belirledik. Çünkü insan, bedeninin bu kısmı ile başka varlıklara bakıp yönelmektedir. Sözünü ettiğiniz bu gerekçeden ötürü kulakların da yüzün sınırları içine girmesi gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: Kulakların yüzün sınırları içine girmesi gerekmez. Çünkü başa takke ve sarık gibi şeyler takıldığında kulaklar göğsün gömlekle örtülmesi gibi örtü altında kalır, görünmezler. Açığa çıktıklarında ise yönelinen şeylere yüzle birlikte onlarla da yönelinir. Yüzün sınırı hakkında bu anlattıklarımız, abdestten bahseden ayette ağıza ve buruna su almanın farz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü ağzın ve burnun içi yüzden sayılmamaktadır. Karşılaştığımız kimselere ve eşyaya ağzımızın ve burnumuzun içiyle değil, yüzümüzle bakıp yöneliriz. Ayet-i kerime ağzın ve burnun içinin

yıkanmasını gerekli kılmadığına göre şahıslara ve eşyaya bakıp yöneldiğimiz yüzümüzü yıkamamızı farz kılmıştır. Abdestte ağıza ve buruna su vermenin farz olduğu görüşünü savunan kimse, ayette olmayan bir şeyi ayete eklemiş olur ki bu caiz değildir. Çünkü bunu yapmak, ayetin neshini gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَبَالِغْ فِى الاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا) ***"Burnuna (ve ağzına) su verirken suyu ileri götür. Yalnız oruçlu olduğunda suyu ileri götürme."***[376]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldığında ***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez"***[377] buyurmuştu. Bu hadisler de abdest alırken ağıza ve buruna su vermenin farz olmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldığında "Bu olmadan Allah namazı kabul etmez" buyurduğu hadiste abdest alırken ağzına ve burnuna su verdiği ifade edilmemektedir. Sadece abdest aldığı bildirilmektedir. Abdest ise Allah'ın Kitabı'nda belirtilen organların yıkanmasıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste bahsi geçen abdesti alırken ağzına ve burnuna su vermemiş olabilir. Çünkü o, yanındaki sahabileri abdestin olmazsa olmazları olan farzları konusunda bilgilendirmeyi amaçlamıştı. Şu halde bu hadiste itirazcının kullanabileceği bir delil bulunmamaktadır. Ağzına ve burnuna su verdiği ispatlansa bile yine de ayetin hükmüne eklemede bulunmak caiz olmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَبَالِغْ فِى الاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا) ***"Burnuna (ve ağzına) su verirken suyu ileri götür. Yalnız oruçlu olduğunda suyu ileri götürme"*** hadisi ile de abdestin farzlarına ekleme yapmada ayete itiraz edilemez. Çünkü haber-i vahide dayanarak Kur'an'ın hükmüne ilave yapmak caiz değildir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* nasıl ab-

376 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/261

377 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

dest aldığı kendisine sorulduğunda Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle dedi: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kapta su getirildi. Abdest aldı, ellerine bir defa su döktü. Yüzünü bir defa yıkadı. Kollarını bir defa yıkadı. Başını bir defa meshetti. Ayaklarını bir defa yıkadı ve ***"Bu, Allah'ın*** üzerimize farz kıldığı abdesttir" buyurdu. Sonra bu yaptıklarını tekrarladı ve ***"Kim kat kat fazla yaparsa Allah da ona kat kat fazla sevap verir"*** buyurdu. Sonra bu yaptıklarını üçledi ve ***"Bu, biz peygamberler topluluğunun abdestidir. Buna ilave yapan, kötü bir şey yapmış olur."***

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışını anlatırken ağıza ve buruna su vermekten söz etmemiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu abdesti alırken etrafındaki sahabilere abdestin farzlarını açıklamak istemişti. Abdest alırken ağıza ve buruna su vermek farz olsaydı onu da yapardı.

Sakalı Yıkamak ve Arasına Suyu Girdirmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Önce de açıkladığımız gibi yüz, bir insanla karşılaştığınızda onun size yönelip size bakan organıdır. Bu tanıma göre sakalın da yüzün kapsamında olması muhtemeldir. Çoğunlukla yüzün diğer kısımları gibi örtülü olmaz. Mesela bir adamın sakalı çıktığında onun için"Yüzü çıktı" anlamında (خَرَجَ لِحْيَتُهُ) derler. Sakalın yüzden sayılmasına bir engel yoktur. Yüzü yıkamayı emreden ayetin zahiri, sakalı da yıkamayı gerektirmektedir. Sakalın yüzden sayılmadığı da söylenebilir. Böyle diyenlere göre yüz, karşınıza çıkan kimsenin size yönelip bakan tenidir. Bu tenin üzerinde daha sonraları biten tüylerle kıllar değildir.

Birinci görüşte olanlara yani sakalı yüzden sayanlara göre, sakalın yüzde daha sonra bitmiş olması, bu tüylerle kılların yüzden sayılmasına engel teşkil etmez. Tıpkı başta biten saçların baştan sayılmasına bir engelin

bulunmaması gibi. Yüce Allah (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** buyurmuştur. Bir kimse suyu tepesindeki deriye ulaştırmaksızın başındaki saçı meshederse, başını meshetmiş ve bütün Müslümanlara göre ayetin gereğini yapmış olur. Aynı şekilde yüzdeki tüyler ve kıllar da yüzün dışında sayılmazlar. Ancak sakalı yüzden saymayanlar, sakal ile baştaki saçı birbirinden ayırarak şöyle diyebilirler: Baştaki saç doğum esnasında da çocuğun başında vardır. Bu, tıpkı kaş gibi üzerinde bulundukları organın bir parçası sayılır. Sakal ise doğum sırasında mevcut olmayıp daha sonraki zamanlarda biter. Dolayısıyla sakal, yüzden sayılmaz.

Abdest alırken sakalın yıkanması, arasına suyun girdirilmesi ve meshedilmesi konusunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İsrail, Cabir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kasım, Mücahid, Atâ ve Şa'bi'nin sakallarını meshettiklerini gördüm." Tavus'un da böyle yaptığı rivayet edilmiştir.

Harîz dedi ki:"Zeyd b. Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın abdest aldığını gördüm. Sakalının arasına suyu girdirdiğini görmedim. Hz. Ali'nin de *radıyallahu anh*bu şekilde abdest aldığını gördüm."

Yunus dedi ki: "Ebu Cafer'i gördüm. Abdest alırken sakalının arasına su girdirmiyordu."

Bu âlimlerden hiçbiri, abdest alırken sakalın arasına su girdirmenin vacip olduğu görüşünde değillerdi.

İbn Cüreyc, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer *radıyallahu anh* abdest alırken sakal tüylerinin dibini ıslatır ve eliyle de sakalını karıştırırdı. Öyleki sakalından çokça su damlardı."

Ubeyd b. Umeyr, İbn Sirin ve Said b. Cübeyr'den bu minvalde rivayetler gelmiştir. Bunların hepsinin abdest alırken sakallarını yıkadıkları rivayet edilmiştir. Lâkin bunların sakal yıkamayı yüz yıkamak gibi farz saydıklarına dair herhangi bir rivayet gelmiş değildir.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, temizlik konusunda çok titiz olup işi ileriye götürürdü. Abdest alırken gözlerinin içini yıkardı. Her namaz için abdest alırdı. Bunu farz saydığı için değil, müstehap gördüğü için yapardı.

Abdest alırken sakalın arasına suyu girdirmenin vacip olmadığı hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında görüş ayrılığı yoktur.

Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem abdest alırken sakalının arasına suyu girdirdiği rivayet edilmiştir.[378]

Enes'ten *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sakalının arasına su girdirmiş ve***"Rabbim bana böyle emretti"***[379] buyurmuştur.

Hz. Osman ve Ammar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken sakalının arasına suyu girdirdiğini rivayet etmişlerdir.

Hasan, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir değil, iki değil, üç değil, birçok defa abdest suyunu döktüm. Tarağın dişleri gibi parmaklarıyla sakalının arasına suyu girdirdiğini gördüm."***[380]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışı hakkında hakkında hadisler rivayet edilmiştir. Ancak bu hadislerde sakalının arasına suyu girdirdiğine ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Mesela Abdü Hayr'ın Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis, Abdullah b. Zeyd'in hadisi, Rebî' binti Muavviz'in ve diğerlerinin rivayet ettikleri hadisler, bu hadislerden bazılarıdır. Bu hadislerin tümünde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken yüzünü üç defa yıkadığı ifade edilmekte ancak sakalının arasına suyu girdirdiği söylenmemektedir. Abdest ayetine dayanarak da sakalın arasına suyu girdirmenin ve sakalı yıkamanın farz olduğunu söylemek caiz değildir. Çünkü ayet-i kerime yüzü yıkamanın farz olduğunu bildirmektedir. Yüz ise karşınıza çıkan kimsenin size bakıp yönelen kısmıdır. Sakalın iç kısmı ise tıpkı ağzın ve burnun içi gibi yüzden değildir. Yüzden olmadıkları için de abdest

378 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 23/98
379 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin: 3/6
380 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/26

alırken ağzın ve burnun içinin yıkanması farz değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken sakalının arasına suyu girdirdiği veya sakalını yıkadığı sabit olsa bile bunu farz gördüğü için değil, mazmaza ve istinşak gibi müstehap gördüğü için yapmıştır. Sakalın arasına suyu girdirmenin veya sakalı yıkamanın farzlığına ilişkin ayette bir delil olmadığına göre, haber-i vahide dayanarak ayete ekleme yapmamız caiz olmaz. Abdest alırken sakalın arasına suyu girdirmeye dair haberlerin tümü ahad haberlerdir. Bunlara dayanarak Kur'an'ın nassına ekleme yapmak caiz olmaz. Sakalın arasına suyu girdirmek, yıkamak değildir. Dolayısıyla bunun ayet ile farz kılınması caiz değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sakalının arasına suyu girdirdiği sabit olduğuna göre, sakalı yıkamanın farz olmadığı sabit olmuştur. Çünkü yıkamak farz olsaydı, yıkamayı bırakıp arasına suyu girdirmekle yetinmezdi.

Sakalın arasına suyu girdirme ve sakalı meshetme konusunda mezhebimizin fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mualla, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdest alırken sakalın arasına suyu girdirmenin hükmünü Ebu Hanife'ye sordum. Şöyle cevap verdi: "Sakalın arasına suyu girdirmek gerekmez. Dış kısmını ıslak elle meshetmek yeterli olur. Abdest organlarının dışı esas alınır. Saçların ve tüylerin arası, abdest organlarının dış kısmı değildir." İbn Ebi Leyla da bu görüştedir.

Ebu Yusuf, "Ben abdest alırken sakalımın arasına suyu girdiririm" dedi.

Nevadir adlı eserinde Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Sakal, enli ve geniş de olsa dış kısmı meshedilir. Bunu yapmadan namaz kılarsa ve sonra da yapmadığını hatırlarsa yeniden abdest alıp namaz kılması gerekir."

İbn Şücâ'nın bildirdiğine göre Hasan, Züfer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdest alan bir adamın yüzünü yıkarken suyu sakalının üzerine akıtması gerekir. Su eğer sakalının üçte birine veya dörtte birine isabet ederse bu onun için yeterli olur. Ama dörtte birinden daha azına isabet ederse yeterli olmaz." Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Hasan da bu görüşü benimsemiştir.

Ebu Yusuf dedi ki: "Yüzünü yıkadığında sakalına suyu temas ettirmese de yeterli olur."

İbn Şücâ' dedi ki: "Sakalını yıkaması gerekmediğine göre yüzün tüylü kısmı baş gibi olur. Oranın yıkanması gerekmediğine göre baş gibi meshedilmesi gerekir. O zaman da başta olduğu gibi sakalın da dörtte birinin meshedilmesi yeterli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Sakal eğer yüzden sayılırsa o zaman yüzün tüysüz cildi gibi yıkanması gerekir. Yüzden sayılmazsa o zaman da ayete göre ne yıkanması ne de meshedilmesi gerekir. Fukahanın tamamı sakalın yıkanmasının gerekli olmadığı hususunda görüş birliği ettiklerine göre bu, sakalın yüzden olmadığına delalet eder. Zira yüzden olsaydı yıkanması gerekirdi. Yıkanması gerekli olmadığına göre meshedilmesi de gerekli değildir. Zira yıkanması veya meshedilmesi gerekir diyecek olursak ayete ekleme yapmış oluruz. Aynı şekilde abdest alırken mazmaza ve istinşakın farz olduğunu söylemek de caiz değildir. Çünkü bunu söylediğimiz takdirde Kitabın nassına ekleme yapmış oluruz. Şunu da belirtmeliyiz ki; abdest alırken sakalın meshedilmesi farz olsaydı, aynı organda yani yüzde bir zaruret olmadığı halde hem yıkama hem de mesh farizası bir araya gelmiş olacaktı ki bu da usûle aykırıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bazen hem yıkama hem de mesh farizası aynı organda bir arada bulunabilmektedir. Mesela yaralı elinde sargı bulunan bir kimse abdest alırken sargının üzerini mesheder, elin sağlam kısmını da yıkar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, zaruret ve mazeret durumunda olabilir. Sakal tüylerini yıkamayı bırakıp meshe yönelmek için bir zaruret bulunmamaktadır. Yüz, Cenab-ı Allah'ın yıkanıp temizlenmesini farz kıldığı abdest organlarındandır. Bir zaruret olmadan bu organda yıkamayla meshetmenin bir arada olması caiz olmaz. Sakalın üzerinden suyu akıtmak her ne kadar müstehap ise de Ebu Yusuf'un söyledikleri, hem yıkanması hem de meshedilmesi farzlığını birlikte düşürmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."[381]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يَدْ) "El" kelimesi, bilinen organın omuza kadar olan kısmının adıdır. Bunun delili de şudur:

Ammar *radıyallahu anh* teyemmüm ederken meshi omuzlarına kadar götürdü ve (تَيَمَّمْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَى الْمَنَاكِبِ) ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ile birlikte teyemmüm ederken meshi omuzlara kadar götürdük"***[382] dedi. Bunu, (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayetinin genel ifadesine dayanarak böyle yapmışlardı.

Ammar'ın *radıyallahu anh* bu ifadelerine lügat âlimlerinden karşı çıkan olmamıştı. Çünkü kendisi de lügat ehli bir kimseydi. Kendisine göre "el" kelimesi, bilinen organın omuza kadar olan kısmının adı idi. Böylece elin sınırının omuza kadar olduğu ispatlanmış oldu. Yalın olarak "el" denildiğinde omuza kadar olan kısım anlaşılır. Ancak daha sonra abdest ayetinde dirsekler sınır olarak belirtildiğine göre, dirseklerden ötesi iki yönden kapsam dışına çıkarılmış oldu:

1-Lafzın genel oluşu, dirsekleri içine almaktadır. Dirseklerin elin yıkanacak kısmının dışında olduğuna dair bir delil bulmadıkça ayeti, dirsekleri de yıkamak gerektiğine dair bir delil olarak kullanmamız gerekmektedir.

2-Gaye bazen mugayyaya dâhil olur. Yani sınır çizgisi bazen sınırın beri tarafına dâhil olur. Bazen de olmaz. Dâhil olduğu yerlere şu örnekleri verebiliriz:

(وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ)

"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."[383]

Karı kocanın cinsel ilişkide bulunmalarının mübah olması için, kadının temizlik dönemine girmiş olması şarttır.

381 Mâide, 5/6
382 İbn Mâce, Taharet, 90
383 Bakara, 2/222

(حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[384]

Kadının, kendisini üç talakla boşayan kocaya helal olabilmesi için ondan başka bir erkekle evlendikten sonra ondan da ayrılmış olması şarttır. (إِلَى وَ حَتّٰى) kelimeleri gaye, sınır ve miad belirlemek için kullanılan edatlardır. Gayenin mugayyaya dâhil olmadığı yani sınır çizgisinin sınırın beri tarafına dâhil olmadığı yerlere örnek olarak da şu ayeti gösterebiliriz:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da geceye kadar orucu tam tutun."[385]

Bilindiği gibi gece, oruç süresine dâhil değildir. Hal böyle olduğuna göre hades yani abdestsizlik hali ellerde kesin olarak mevcut iken bu hali kesin olan bir şeyle yani dirsekleri de yıkamakla gidermek gerekir. Çünkü **"dirseklere kadar"** ifadesinde sınırın tam olarak başladığı yeri belirlemek şüphelidir. Öyle olunca da sınırın tamamını yani dirsekleri de yıkamak gerekir.

Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken yıkamayı dirseklerin yanına vardırdığında dirseklerinin üzerine suyu akıtırdı. Abdestin alınışını açıklama makamında yaptığı için onun yaptığı hareket bize göre vücup ifade eder. Zira (اِلَى الْمَرَافِقِ) ibaresi dirseklerin elin yıkanacak kısmına dâhil olacağı manasına gelebileceği gibi, yıkanacak kısmının dışında kalacağı manasına da gelebilir. Dolayısıyla bu, açıklanmaya ihtiyacı olan bir ibaredir. İşte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiili, bunu açıklama sadedinde geldiğinde bizim için vücup ifade eder. Ellerin yıkanacak kısmına dirseklerin de dâhil olduğunu söyleyişimiz, Züfer dışında mezhebimiz fakihlerinin

384 Bakara, 2/230
385 Bakara, 2/187

tümünün görüşüdür. Sadece Züfer, ellerin yıkanacak kısmına dirseklerin de dâhil olmadığını söylemiştir. Ayakların topuk kemiklerinin yıkanıp yıkanmaması konusunda da aynı şekilde ihtilaf edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ)

"Başlarınıza mesh edin."[386]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Baştan ne kadarlık bir kısmın meshedilmesinin farz olduğu hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koydular. Mezhebimiz fakihlerinden bu konuda iki rivayet gelmiştir. Birine göre başın dörtte birinin meshedilmesi farzdır. Diğerine göre ise üç parmak miktarınca meshedilmesi farzdır. Meshe, başın ön tarafından başlanır.

Hasan b. Salih, "Meshe başın arka tarafından başlanır" demiştir.

Evzai ve Leys dediler ki: "Başın ön kısmı meshedilir."

Mâlik dedi ki: "Farz olan, başın tamamının meshedilmesidir. Az bir kısmı terk edilecek olursa bu da caiz olur."

Şafiî dedi ki: "Farz olan, başın bir kısmının meshedilmesidir." Şafiî, mesh edilecek yer için bir sınır koymamıştır.

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ)

"Başlarınıza mesh edin" buyruğu, başın bir kısmının meshedilmesini gerektirmektedir. Bilindiği gibi şu edatlar bazı manaları ifade etmek için konulmuş/vaz'edilmişlerdir. Her ne kadar bazı yerlerde bağlantı için bazı yerlerde işlevsiz/mülga olarak yer alsalar da kendileri ile ifade edilecek manalarda kullanmamız mümkün olduğunda bunları o manalar için kullanmamız gerekir. Mesela (مِنْ) edatı birkaç manada kullanılır. Bunlardan biri kısmilik diyebileceğimiz ba'ziyyet manasında kullanılmasıdır. Sonra bu edat bazen işlevsiz/mülga olarak da cümlede yer alabilir. O zaman varlığıyla yokluğu arasında bir fark olmaz. Edatı,

386 Mâide, 5/6

konulmuş olduğu/vaz' edildiği manaya uygun olarak kullanma imkânını bulduğumuzda onu işlevsiz/mülga hale getirmemiz doğru olmaz. (مِنْ) ve (بِ) edatlarının ba'ziyyet/kısmilik ifade ettiğinin delili şudur: Mesela (مَسَحْتُ يَدِي بِالْحَائِطِ) dediğinizde bundan, elinizi duvarın tamamına değil de bir kısmına sürdüğünüz anlaşılır. Ama (مَسَحْتُ الْحَائِطَ) demiş olsanız bundan, elinizi duvarın bir kısmına değil de tamamına sürdüğünüz anlaşılır. Bu örneklerde (بِ) edatının cümlede yer alıp almaması arasındaki mana farkı, örf ve lügat bakımından açıkça görülmüştür. Hal böyle olunca, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) cümlesindeki mesh emrini başın bir kısmını meshetme şeklinde anlamamız gerekmektedir. Bunu yaptığımız takdirde (بِرُؤُسِكُمْ) kelimesinin başındaki(بِ) edatının ifadedeki hakkını vermiş oluruz. Manadaki payını düşürüp onu varlığıyla yokluğu eşit olan işlevsiz bir harf haline getirmememiz gerekir. (بِ) harfi her ne kadar bazen (كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ) "Kalem ile yazdım." (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ) "Zeyd'e uğradım" cümlelerinde olduğu gibi ilsak/bitiştirme manasında kullanılsa da bu, kısmilik/ba'ziyyet manasında kullanılmasına engel teşkil etmez. Şu halde (بِ) edatını her iki manada da kullanabiliriz. Şöyle ki: Başın meshedilmesi farz olan bazı kısmını meshetmede ilsak manasında kullanırız.

(بِرُؤُسِكُمْ) kelimesinin başındaki (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasına geldiğine şu rivayet de delalet etmektedir:

Ömer b. Ali b. Mukaddem'in bildirdiğine göre Hammad, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) ayeti hakkında İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdest alan kişi, başının bir kısmını meshederse, bu onun için yeterli olur. Ama ayette (وَامْسَحُوا رُؤُسَكُمْ) denilseydi o zaman başın tamamının meshedilmesi gerekirdi."

İbrahim (بِرُؤُسِكُمْ) kelimesinin başındaki (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasına geldiğini bildirmiştir. İbrahim lügat bilginlerinden olup bu alanda sözü kabul edilen bir kimseydi. (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasının kastedildiğine delalet eden hususlardan biri de, başın bir kısmının meshedilmemesi ve bir kısmının meshi ile yetinilmesi durumunda meshin yeterli olacağı hususunda fakihlerin tümünün ittifak etmiş olmalarıdır. İşte bu, (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasında kullanılmasının

ta kendisidir. Muhalifimizin, 'Başın çoğunu meshetmek farzdır' demiş olması onu, (بِ) edatını ba'ziyyet/kısmilik manasında kullanmaktan kurtarmamaktadır. Ancak o, meshedilmesi gereken kısmın kendisinin iddia ettiği büyük kısmı olması gerektiğini söylemektedir. Başın bir kısmının meshedilmesi gerektiği, fakihlerin ittifakıyla sabit olduğuna göre, şimdi de meshedilecek miktarı belirleyecek delile ihtiyaç duyulmaktadır.

(بِ) edatını ba'ziyyet/kısmilik manasına gelmekteyse (مَسَحْتُ بِبَعْضِ رَأْسِي كُلِّهِ) demek doğru olmayacağı gibi (مسحت برأسي كُلِّهِ) demek de doğru olmaz, denilecek olursa böyle diyene karşı şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi herhangi bir kayıtla kayıtlanmaksızın mutlak olarak kullanıldığında (بِ) edatının hakikat manası ve gereği, kısmilik/ba'ziyyettir. Bununla birlikte mülga/işlevsiz olma ihtimali de vardır. Bir kimse (مسحت بِرأسي كُلِّهِ) dediğinde cümledeki (بِ) edatını mülga/işlevsiz kılmayı kastettiğini anlarız. Bunu söylemediğinde bu edat, hakikî manasına yorumlanır. Bunun hakikî manalarından biri de kısmilik/ba'ziyyettir. Bazen de aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere cümlede sıla/bağlantı edatı olarak kullanılır ve mülga/işlevsiz olur.

(مَا لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ)

"Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."[387]

(يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ)

"Günahlarınızı bağışlasın."[388]

Bu sebeple bu edatları bir delil olmadan her yerde mülga/işlevsiz kılmamız gerekmez.

Abdest alırken başın sadece bir kısmını meshetmenin yeterli olacağına dair görüşümüzün benzeri, bir selef topluluğundan da rivayet edilmiştir. Bu selef topluluğundâkilerden biri İbn Ömer'dir. Nafi'nin rivayetine göre

387 A'râf, 7/59
388 Ahkaf, 46/31

İbn Ömer *radıyallahu anh* abdest alırken başının ön kısmını meshetmiştir. Hz. Aişe *radıyallahu anh* validemizin de böyle yaptığı rivayet edilmiştir. Şa'bî dedi ki: "Başının hangi tarafını meshedersen et, senin için yeterli olur." İbrahim de aynı şeyi söylemiştir.

Abdest alırken başın bir kısmını meshetmenin farz olduğu görüşünde olanların söylediklerinin doğruluğuna şu rivayetler delalet etmektedir:

Ebu'l Hasan Ubeydullah b. Hüseyin el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Amr b. Vehb, Muğire b. Şu'be'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(خَصْلَتَانِ لَا أَسْأَلُ عَنْهُمَا أَحَدًا بَعْدَ مَا شَهِدْتُ مِنْ
رَسُولِ اللَّهِ صلعم قَالَ: كُنَّا مَعَهُ فِي سَفَرٍ، فَبَرَزَ لِحَاجَتِهِ،
ثُمَّ جَاءَ فَتَوَضَّأَ، وَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَجَانِبَيْ عِمَامَتِهِ)

"İki şey var ki, Resûlullah'ta sallallahu aleyhi ve sellem gördükten sonra artık onları başkalarına sormadım. Kendisiyle birlikte bir yolculuktaydık. İhtiyacı için (bineğinden) indi. (Def-i hâcetten) sonra gelip abdest aldı. Perçemini ve sarığının iki yanını meshetti."[389]

Süleyman et-Teymi'nin bildirdiğine göre Bekir b. Abdillah el-Müzeni, Muğire'nin *radıyallahu anh* oğlunun babasından naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **mestlerin üzerine meshetti. Perçeminin üzerini meshetti ve elini de sarığının üzerine koydu (ya da şöyle demiştir) sarığını meshetti."***

Ubeydullah b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem abdest aldı. Alnının iki yanındaki hafif çıkıntı ile perçemi arasını meshetti."***

Kitap ve sünnetin zahirinden anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki başın sadece bir kısmını meshetmek farzdır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken zaruretten dolayı ya da abdesti bozulmadığı halde abdest üzerine abdest aldığı için perçemini

389 Nesai, Taharet, 93

meshetmiş olabilir, denilecek olursa biz deriz ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir zaruret söz konusu olsaydı, diğer halleri anlatıldığı gibi zaruret hali de anlatılırdı. Abdesti bozulmadığı halde abdest üzerine abdest aldığı için perçemini meshettiği ifadesine gelince bu geçersiz bir te'vildir. Çünkü Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* def-i hacette bulunduktan sonra abdest almış ve perçemini meshetmiştir. Eğer perçemin meshiyle ilgili bu te'vil geçerli olsaydı, mestlerin meshi hakkında geçerli olurdu. O zaman da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zaruretten dolayı veya abdesti bozulmuş olmadığı halde abdest üzerine abdest aldığı için mestleri üzerine meshetti, denilirdi.

Başın tamamının meshedilmesi gerektiği görüşünde olanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başının ön ve arka kısmını meshettiğine dair rivayeti delil olarak ileri sürmüşler ve şöyle demişlerdir: Farz olan, başın sadece bir kısmını meshetmek olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başının tamamını meshetmezdi. Bu takdirde başının tamamını meshedenler de haddi aşmış olurlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken yıkamayı üçlediği ve (مَنْ زَادَ فَقَدْ اعْتَدَى وَظَلَمَ) ***"Bundan fazlasını yapan haddi aşar ve zulmeder"***[390] dediği rivayet edilmiştir.

Bu görüşte olanların bu iddialarına cevaben şöyle denilebilir: Abdest alırken başın bir kısmının meshedilmesinin farz, tamamının meshedilmesininse sünnet olmasına engel yoktur. Nitekim yıkanması gereken abdest organlarının bir defa yıkanması farz, üç defa yıkanması ise sünnettir. Farzdan fazla sayıda yıkamak, eğer sünnet sınırları içindeyse haddi aşmak sayılmaz. Aynı şekilde mestlerin ayağın üstüne gelen kısmını meshetmek farzdır. Ama mestlerin hem üstünü hem de altını mesheden kimse haddi aşmış olmaz.Yine namazda bize göre kıraatin farz olan miktarı bir ayettir. Muhalifimize göre ise Fatiha'nın tamamıdır. Ama Fatiha'nın yanı sıra zamm-ı sure okumak bütün fakihlere göre sünnettir. Abdest alırken yüzün dış kısmını yıkamak farzdır. Ama yüz ile birlikte ağıza ve buruna su vermek sünettir. Başı meshetmek farzdır. Başla birlikte kulakları meshetmek ise sünnettir.

390 İbn Huzeyme, Sahih, Vudû', 138,

Muhaliflerimizin dediği gibi başın çoğunu meshetmek farzdır. Az bir kısmı meshedilmese de caiz olur. Ama tamamını meshederse haddi aşmış olmaz. Aksine (sünnete) isabet etmiş olur. Aynı şekilde biz de diyoruz ki farz olan, başın bir kısmını meshetmektir. Sünnet olan ise tamamını meshetmektir. Ancak mezhebimizin fakihleri dediler ki, meshedilmesi farz olan miktar üç parmak kadardır. Bu, iki rivayetten birine göre böyledir. Bu rivayet, aynı zaman "el-Asl" da yer almaktadır.

Hasan b. Ziyad'ın rivayetine göre meshedilmesi farz olan miktar, başın dörtte biridir. Üç parmak miktarı olduğunu söyleyenlerin görüşü şöyle izah edilebilir: Önce de ifade edildiği gibi başın bir kısmının meshedilmesi farzdır. Bu kısmın miktarı ise ayette belirlenmiş değildir. Böyle olunca da Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konudaki beyanına ihtiyaç duyulmuştur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, abdest alırken göreperçemini meshettiği rivayet edildiğine göre, onun fiilleri bizler için birer açıklamadır. Namazın rekâtları, hareket ve fiillerinde olduğu gibi, abdestteki fiilleri de bizim için bir açıklama mahiyetinde olunca vücup ifade ederler. (Hz. Peygamber perçemini meshettiği için) Fakihler, perçemin miktarını üç parmak miktarı olarak takdir etmişlerdir.

Rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, abdest alırken alnının iki yanındaki çıkıntı ile perçemi arasını meshetmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başını önden arkaya, arkadan da öne doğru iki eliyle meshettiği rivayet edilmiştir. Meshin bu şekilde yapılmasının farz olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, farz olan bir şeyi terketmezdi. Farz olmayan bir işi ise sünnet olarak yapmış olması mümkündür. Bir defasında perçemini meshetmekle yetindiği başka bir defasında ise başının tamamını meshettiği ayrı ayrı rivayet edildiğine göre, her iki rivayeti de delil olarak kullanırız. Perçemin meshini farz kabul ederiz. Çünkü ondan daha az miktarda meshettiği rivayet edilmiş değildir. Ondan daha fazla miktardaki meshi ise sünnettir. Meshin farzı perçemden daha az miktarda olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı hallerde perçemini meshetmekle yetindiği gibi, bunu açıklamak maksadıyla mutlaka bir defasında da perçemden daha az

miktarını meshetmekle yetinirdi. Bunu yaptığı sabit olmadığına göre demek ki farz olan, perçemin meshedilmesidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu yaptığı açıklama maksatlı olsaydı, meshte farz olan, başın başka yerlerinin değil de perçem yerinin meshedilmesi olurdu. Nitekim siz de orasını, meshedilecek miktarın açıklaması olarak kabul etmektesiniz. Buna göre meshin ondan daha az miktarda olması geçerli değildir. Başın bir kısmını meshetmenin yeterli olacağı görüşünde olan fakihlerin tamamına göre perçem yerini bırakıp başın diğer bir yerini meshetmek yeterli olur. Bu da meshin perçem miktarı ile sınırlı kalmasının gerekmediğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Başın başka bir tarafını meshetmenin perçemi meshetme yerine geçtiğine dair delil olmasaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiili, görünürde bunu gerektirirdi. Buna göre mesh farzının perçem üzerinde olması da gerekmez. Bu durumda meshle ilgili fiilinin hükmü sadece miktar üzerinde kalmakta ve beyanının zahiri de bunu gerektirmektedir. (Yani başın herhangi bir yerinden dörtte bir kadarı meshedilirse farz yerine getirilmiş olur).

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Fiili, Kur'an'ın Mücmel Olan Hükümlerini Açıklığa Kavuşturur

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ)

"Başlarınıza mesh edin" buyruğu, başın bir kısmını meshetmeyi gerekli kılmaktadır. Başın herhangi bir yerinin meshedilmesinin, ayetin zahirinin hükmüne göre yeterli olması gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: "Başın bir kısmı" ifadesi belirsiz olduğunda mücmel olur ve sizin anlattıklarınız onu mücmel hükmünden çıkarmaz. Mesela şu ayetler de mücmeldirler:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً)

"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."[391]

391 Tevbe, 9/103

(وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ)

"Zekâtı verin."[392]

(يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar"[393]

Bu ayetlerin hepsi mücmeldirler. Çünkü cümle içindeki geliş yerlerinde belirsizlik vardır. Zenginden ne kadar zekât alınacağı, mal sahibinin ne kadar infakta bulunması ve zekât mükellefinin ne kadar zekât vermesi gerektiği belirtilmemiştir. Herhangi bir kimsenin "vermiş" denebilecek kadar az miktardaki bir malı vermesi gereken daha fazla miktardaki zekâtın yerine vermesi caiz olmaz. Aynı şekilde (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) ifadesi de her ne kadar başın bir kısmının meshini gerektirmekte ise de bu "bir kısım" bize göre belirsiz olduğu için bu cümle mücmeldir. Hükmünün yapılacak açıklamaya göre belirlenmesi gerekir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bununla ilgili fiili, Allah'ın bu buyruktaki muradının açıklamasıdır. Bu konudaki görüşümüzü teyit eden başka bir delil de şudur: Diğer abdest organlarının ne kadarının yıkanmasının farz olduğu belirlendiğine göre, başın da meshedilmesi farz olan kısmının belirlenmesi gerekir. Çünkü o da abdest organlarındandır. Bu da Mâlik ile Şafiî'ye karşı ileri sürebileceğimiz bir hüccettir. Çünkü Mâlik başın çoğunun meshedilmesinin farz olduğunu, az bir kısmının meshedilmeksizin bırakılmasının caiz olduğunu söylemiştir. Bu durumda ona göre meshedilmesi farz olan miktar belirsiz kalmaktadır.

Şafiî dedi ki: "Az veya çok mesh denebilecek bir fiilin yapılması yeterli olur."

392 Bakara, 2/43
393 Tevbe, 9/34

Bu durumda meshedilecek alanın miktarı belirsiz kalmaktadır. Biz üç parmaklık bir yerin veya diğer rivayete göre başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini söylediğimizde meshedilecek alanın miktarı belirlenmiş olmaktadır. Meshedilmesi farz olan yerin miktarınının belli olması bakımından bu, diğer abdest organlarının hükmüne muvafık olmaktadır. Muhalifimizin söyledikleri, abdest organlarında yıkanılması farz olan miktar bakımından bu hükme aykırılık arz etmektedir. Perçem miktarına bakmaksızın bunu bu meselede bir delil başlangıcı yapabiliriz. Bunun için şöyle de diyebiliriz: Başın meshedilmesi gereken miktarı diğer abdest organlarının yıkanan kısmı kadar olması gerektiği farz edilseydi, ancak hiç kimse bizim dediğimiz üç parmak miktarı veya başın dörtte biri kadar meshedilmesi gerektiğinden başka bir şey söylemediğine göre demek ki, başın dörtte birinin veya üç parmak kadarlık bir kısmının meshedilmesi farzdır.

Bir kişi çıkıp "Siz debaştan üç saç telinin meshedilmesinin yeterli olabileceğine karşı çıkmadınız" diyecek olursa kendisine şöyle cevap veririz:

Bunu kabul etmemiz mümkün değildir. Çünkü başın başka yerlerini ıslatmadan sadece üç telini meshetmek imkânsızdır. Kendisiyle sınırlı kalınamayacak bir yeri meshetmenin farz olması da caiz değildir. Şunu da ifade etmeliyiz ki başın meshedilecek miktarı parmaklarla belirlendiği için mestleri meshetmeye kıyaslanmıştır. Bu doğrultuda sünnet de varid olmuştur. Mestler su ile meshedildikleri için başın da aynı şekilde su ile meshedilmesi gerekir.

Başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşüne ise şöyle bir açıklama getirilebilir: Başın bir kısmının meshedilmesinin farz olduğu, sadece bir telinin meshedilmesinin yeterli olmayacağı sabit olduğuna göre, "mesh" denildiğinde anlam itibariyle bu kelimenin tam olarak yerine oturabileceği bir eylemin yapılmış olmasını ölçü almak gerekir. Başın meshi denildiğinde ne kadarlık bir kısmının gerektiği sorusuna cevap vermeden bir adamın şahsını göz önüne getirmek gerekir. Karşınıza çıkan bir şahsı gördüğünüzde mesela "falanı gördüm" dediğinizde normal olarak onun vücudunun tamamını değil, ancak onun vücudunun sizden taraf kısmı olan dörtte birini görürsünüz. İşte böyle, vücudunun dörtte birini gördüğünüz bir şahıstan "Onu gördüm" diye söz edersiniz. Bu sebeple fakihlerimiz başın meshinde dörtte birini ölçü almışlardır. Başın tıraş edilmesinde de bu kadarını ölçü almışlardır. Hac

veya umre ihramında bulunan bir kimsenin, başının dörtte birini tıraş etmekle ihramdan çıkabileceği hususunda fakihlerimiz arasında ihtilaf yoktur. Başın bundan daha az bir kısmını tıraş etmekle fakihlerimize göre ihramdan çıkmış olmaz. Bu sebeple başın dörtte birinden azını tıraş etmesi durumunda "dem" (bir koyun veya keçi kesmesi) gerektiğini söylemişlerdir.

Başın bir parmakla meshedilmesinin yeterli olup olmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Abdest alan kişinin, üçten az parmakla başını meshetmesi caiz değildir. Bir veya iki parmakla mesheder ama meshi üç parmakla yapmış kadar uzatırsa, yine de yeterli olmaz."

Sevri, Züfer ve Şafiî, yeterli olacağını söylemişlerdir. Ancak Züfer, bu şekilde yani üçten az parmakla da yapılsa başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini söylemiştir. Meshte aslolan şudur: Mesh farzını yerine getirmek için suyun bir yerden başka bir yere aktarılması yeterli olmaz. Çünkü meshte amaç, suyu meshedilecek yerin üzerine temas ettirmektir. Oranın üzerinden akıtmak değildir. Islak parmak, meshedilecek yerin üzerine konulursa bu suyla orası meshedilmiş olur. Artık o parmakla başka bir yerin meshedilmesi caiz olmaz. Abdestin yıkanan organlarında ise hüküm böyle değildir. Çünkü o organların üzerinden su akıtılmayıp sadece ıslak el üzerlerine sürülüp meshedilirse yeterli olmaz. Abdest organının üzerinden su akıtılmazsa, su bir yerden alınıp o organa taşınmazsa yıkama gerçekleşmez. Bu sebeple su, bir yerden alınıp bir organa nakledilmekle müsta'mel sayılmaz. Meshe gelince suyu akıtmaksızın ilgili organa sürmekle mesh gerçekleşir. Mesh farzının sahih bir şekilde yerine gelmiş olması için suyun ilgili organın üzerinden akıtılmasına gerek yoksa suyu başka bir yere nakletmek caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdest alan kişi suyu başından aşağı döküp akıtsa ve üç parmakla meshedilecek kadar bir yeri ıslatsa, suyu bir yerden alıp başka bir yere nakletmiş olmakla birlikte bu yaptığı iş, mesh yerine geçerli oluyor.Başını bir parmağıyla meshedip suyu başka bir organa nakletmesini neden caiz görmüyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Suyu dökmek mesh değil, yıkamaktır. Yıkamada suyun bir yerden alınıp başka bir yere aktarılması caizdir. Kişinin ıslak parmağını ilgili organın üzerine koyması meshtir. Bu parmakla başka bir yeri meshetmesi caiz olmaz. Şunu belirtmeliyiz ki; başın üzerine akıtılan su oraya dökülüp orayı yıkamakla meshedilmesi farz olan alanı suyla kaplamış olmaktadır. Ama ıslak bir parmak başa sürülüp meshedildiğinde meshedilmesi farz olan alanın tamamını kaplamamakta ve meshi tamamlamamaktadır. O bir parmak sadece kendi temas ettiği alanı meshetmiş olmaktadır. O parmağı dokundurduğunuz yerden başka bir yere de götürdüğünüzde, ikinci yere müsta'mel bir suyu naklet-miş olursunuz ki bu caiz değildir.

Ayakların Yıkanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın." [394]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, İkrime, Hamza ve İbn Kesir, bu ayetteki (وَاَرْجُلِكُمْ) kelimesini, lam harfinin esresiyle, meksur olarak, yani ayakları meshetme manasında okumuşlardır.

Hz. Ali, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim, Dahhâk, Nafi', İbn Âmir, Kisâî, Âsım'dan rivayetle Hafs, (وَاَرْجُلَكُمْ) kelimesini, lam harfinin fethası ile, mansub olarak yani ayakları yıkama manasında okumuşlardır. Bunlara göre abdest alırken ayakların yıkanması farzdır. Hasan-ı Basri'den hıfzedilen görüşe göre abdest alırken ayakların tamamının meshedilmesi gerekmektedir. Onun dışında selef ulemasından bir kimsenin ayakların tamamının veya bir kısmının meshedilmesi gerektiğini söyleyen biri bulunduğunu bilmemekteyim. Bazıları, ayakların bir kısmının meshedilmesinin caiz olduğunu

394 Mâide, 5/6

söylemişlerdir. Ayet-i kerimede kastedilenin, ayakların yıkanması olduğu hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ayetin her iki şekilde okunuşu, nüzulüne uygundur. Ümmet de bunu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde dinlemiştir. İki kıraattan birine göre ayaklar, meshedilmesi gereken başa atfedilip mecrur olarak okunduğunda ayetin, ayakları meshetme manasına gelebileceği, diğer kıraata göre de, ayaklar yıkanacak organlara atfedilip mansub olarak okunduğunda, yıkama manasına gelebileceği hususunda lügat âlimleri arasında ihtilaf yoktur. (وَاَرْجُلَكُمْ) kelimesi mansub olarak okunduğunda bu kelime, lafza değil de manaya atfedilmiş olur. Çünkü meshedilen (وَاَرْجُلَكُمْ) mefulün bih'tir. Tıpkı şairin dediği gibi:

مُعاوِيَ إِنَّنَا بَشَرٌ فأسْجِحْ ... فَلَسْنا بِالجبالِ ولا الْحَدِيدَا

"Ey Muaviye! Biz beşeriz, lütfeyle bize

Yumuşak davran. Biz dağ ve demir değiliz."

Şiirdeki (الْحَدِيدَا) kelimesi mansub olup mana bakımından (الجبالِ) kelimesine atfedilmiştir. Ayetteki (وَاَرْجُلِكُمْ) kelimesinin mecrur olarak okunması durumunda bu kelime (بِرُؤُسِكُمْ) kelimesine atfedilmiş olur ve ayakların meshedilmesi manasına gelir. Mansub olarak okunması durumunda ise ayakların yıkanması manasına gelir.

Mesela şu ayetlerde de benzer bir irap durumu vardır:

(يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ)

"Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında dolaşırlar."[395]

Buayetin az ilerisinde de şu ayet gelmektedir: (وَحُورٌ عِينٌ)**"Onlar için iri gözlü huriler de vardır."**[396]

395 Vâkı'a, 56/17
396 Vâkı'a, 56/22

(وَحُورٍ) kelimesi bir önceki ayette geçen (طَيْرٍ) kelimesine mücaveret sebebiyle atfedilip mecrur olarak okunabilir.[397] Bu durumda mana itibariyle ondan da önce geçen (وِلْدَانٌ) kelimesine atfedilmiş olur. Çünkü huriler de genç uşaklar gibi cennetliklerin etrafında hizmet için dolaşırlar. Kendilerine hizmet için etraflarında dolaşılmaz. Nitekim şair de şöyle demiştir:

فَهَلْ أَنْتَ إِنْ مَاتَتْ أَتَانُك رَاكِبٌ ... إِلَى آلِ بِسْطَامِ بْنِ قَيْسٍ فَخَاطِبِ

"Katırın ölürse, Bestam b. Kays ailesine gitmeye

Var mısın onlarla konuşup kızlarını istemeye?"

Bu şiirdeki (خَاطِبِ) kelimesi, mecrur olan (قَيْسٍ) kelimesine mücaveretten dolayımecrur olmuştur. Aslında bu kelime merfu olan (رَاكِبٌ) kelimesine atfedilmiştir. Aşağıdaki mısrada da görüleceği gibi bu şiirdeki kafiyeler mecrurdur.

فَنَلْ مِثْلَهَا فِي مِثْلِهِمْ أَوْ فَلُمْهُمْ ... عَلَى دَارِ مَيَّ بَيْنَ لَيْلَى وَغَالِبِ

"Meyye'nin evinde Leyla ile Galib'in arasında,

Sen onlara misillemede bulun ya da onları kına."

Bu mısradaki (غَالِبِ) kafiyesi de mecrurdur.

Bu anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesinin mansub ve mecrur olarak iki şekilde okunması mümkündür. Mansub okunması durumunda ayetten, ayakların yıkanması gerektiği manası çıkar. Mecrur okunması durumunda ise ayakları meshetme manası çıkar. Buna göre ayet-i kerime için üç manadan biri söz konusu olacaktır. Şöyle ki:

1-Ayette iki mana birlikte kastedilmiştir. Buna göre ayakların aynı abdest için hem yıkanması hem de meshedilmesi gerekmektedir.

397 "En-Neşr" adlı eserde anlatıldığına göre Ebu Caferi Hamza ve Kisâî, (وَحُورٍ) kelimesini mecrur olarak okumuşlardır. Diğerleri ise merfu olarak okumuşlardır.

2-Abdest alan kişinin tercihine bırakılmak üzere ayaklar ya yıkanacak ya da meshedilecektir. Bu iki uygulamadan hangisini tercih ederse onun için farz olan odur.

3-Abdest alan kişinin tercihine bırakılmaksızın ayaklar ya yıkanacak ya da meshedilecektir.

Yıkama ve meshin birlikte yapılması ise caiz değildir. Fakihlerin tamamı bu hususta görüş birliği etmişlerdir. Abdest alan kişinin tercihine bırakılarak ayakların yıkanmasının ya da meshedilmesinin kastedildiğini söylemek de doğru değildir. Çünkü ayette abdest alan kişiye tercih hakkı tanındığına dair bir ifade bulunmamaktadır. Buna delalet eden bir şey de yoktur. Ayette tercih hakkından bahsedilmediği halde abdest alan kişiye böyle bir hak tanınması caiz olsa, o zaman ayette bahsedilmediği halde yıkama ve meshin birlikte yapılması da caiz olurdu. Bu anlattıklarımız, tercih hakkının olmadığını ortaya koymuştur. Tercih hakkının ve yıkamayla meshi birlikte yapmanın aslı olmadığına göre demek ki, ayette tercih hakkı tanınmaksızın ayakları yıkama ve meshetmekten sadece biri kastedilmiştir. Bu durumda hangisinin kastedildiğini öğrenmek için de bir delil bulmaya ihtiyaç duymaktayız. Meshetmenin değil de yıkamanın kastedildiğinin delili şudur: Abdest alan kişinin ayaklarını yıkaması durumunda farzı yerine getirdiği, istenileni yaptığı, mesh etmediğinden ötürü de kınanmayacağı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Böylece ayette kastedilenin, ayakların yıkanması olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki; fakihlerin tamamı kastedilen mananın sadece biri olduğu hususunda ittifak etmekle birlikte, ayetin lafzı söylediğimiz gibi her iki manaya da muhtemel kabul edildiğinde bu ayet, açıklanmaya muhtaç, mücmel bir ayet olur. Bu mücmel ayetin açıklanması hakkında Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* fiili veya sözlü bir beyan geldiğinde ancak kendisiyle hangi mananın kastedildiğini anlayabiliriz. Nitekim ayakların yıkanması gerektiğine dair ondan sözlü ve fiili beyan da gelmiştir. Fiili beyanı şudur: Meşhur ve mütevatir rivayetlerle sabit olmuştur ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken ayaklarını yıkamıştır. Ümmet de bu hususta ihtilaf etmiş değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta fiili bir beyan sayılır. O, beyan makamında bir fiil işlediğinde bu fiili bizler için vücup ifade eder. Bu yaptığının yani abdest

alırken ayaklarını yıkamasının, Allah'ın muradı olduğu da sabit olur. Bu konudaki sözlü beyanı da şudur:

Cabir, Ebu Hureyre, Hz. Aişe ve Abdullah b. Ömer'in (Allah hepsinden razı olsun) rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, abdest alıp da ayaklarından kuru kalan topuklarının parladığını gördüğünde(وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ)***"Topukların ateşten vay haline! Abdesti tam alın"*** buyurdu.[398]

Bir defasında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[399]

"Topukların ateşten vay haline!" ifadesi bir azap tehdididir. Bunu ancak farzı terk edenler hak ederler. Bu da ayakların tamamının suyla temizlenmesini gerektirmektedir. Sadece bir kısmının temizlenmesiyle yetinmenin caiz olacağını söyleyenlerin görüşlerini iptal etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ) ***"Abdesti tam alın"*** buyruğu ve abdestte ayaklarını da yıkadıktan sonra ***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez"*** demesi, ayakların tamamının yıkanmasını farz kılmaktadır. Çünkü abdest, yıkamanın adı olup, suyu ilgili organların üzerine akıtmayı gerektirmektedir. Mesh ise suyun akıtılmasını gerektirmez. Diğer hadiste de ***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez"*** ifadesi yer almaktadır. Yani ayaklar yıkanmadan alınan abdest ile kılınan namazı Allah kabul etmez.

Şunu da söylemeliyiz ki; ayakları meshetmek eğer caiz olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr beyanlarında buna değinmeden geçmezdi. Şayet Yüce Allah ayakların meshedilmesini de yıkanması gibi murad etmiş olsaydı, ayakların meshedilmelerinin de hüküm bakımından yıkanmalarıyla aynı ağırlıkta olması gerekirdi. Abdestle ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakların yıkanması gerektiğinden bahsettiği gibi meshedilmeleri gerektiğinden bahsetmediğine göre, abdestle ilgili ayette ayakların meshinin kastedilmediği ispatlanmış olmaktadır.

398 Müslim, Taharet, 9

399 İbn Bişran, Ebu'l-Kasım Abdülmelik, *Emali İbn Bişrân*: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

Şunu da ifade etmeliyiz ki; iki kıraat iki ayet gibidir. Biri, ayakların yıkanması, diğeri ise meshedilmesi manasına gelmektedir. Çünkü mezkûr ayetin her iki manaya gelme ihtimali vardır. Biri yıkamayı diğeri ise meshetmeyi gerektiren iki ayet gelse, yıkamayı bırakıp meshe yönelmek caiz olmaz. Çünkü yıkamada fazla bir fiil vardır. Yıkama emri bunu gerektirmektedir. Bu durumda iki ayetin veya başka bir deyişle iki kıraatin faydası daha çok ve hükmü daha genel olanını yani yıkamayı emredeni kullanmak gerekir. Çünkü yıkamak, meshi de içerir. Ama mesh, yıkamayı içermez. Yine mezkûr ayette Yüce Allah,ellerin yıkanması gereken kısmının sınırını (وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** ibaresiyle belirlediği gibi, (وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ) **"Her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın"** ibaresiyle de ayakların yıkanması gereken kısmının sınırını belirlemiştir. Bu da ellerin dirseklerle birlikte olan kısmının tamamen yıkanmasının gerekli olduğuna delalet ettiği gibi, ayakların topuk kemikleriyle birlikte tamamının yıkanmasının gerektiğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ali ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest almış ve ayaklarının, ayakkabılarının üzerine meshetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu konuda gelen ahad haberleri kabul etmek, iki bakımdan caiz olmaz. Şöyle ki:

1-Çünkü bu rivayetler, ayette bildirilen ve delillerini de sunduğumuz ayakları yıkama vecibesine aykırı düşmektedirler.

2-Umumun ihtiyacı olan bu gibi konularda ahad haberler delil olarak kabul edilmezler. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* (وَاَرْجُلَكُمْ) kelimesini mansub olarak okuduğu ve ayette ayakların yıkanmasının kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Şayet Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakların meshini caiz gördüğüne, yıkamayıp meshle yetindiğine dair bir bilgisi olsaydı, ayette ayakların yıkanmasının kastedildiğini söylemezdi.

Yine bu konuda Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet edilen ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (هَذَا وُضُوءُ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ) ***"Bu, abdesti bozulmamış olanın abdestidir"***[400] ifadesini içeren haberin aslı şöyledir:

Şu'be'nin bildirdiğine göre Abdülmelik b. Meysere, Nizal b. Sebure'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali *radıyallahu anh* öğle namazını kıldı. Sonra avluda oturdu. İkindi vakti olunca bir testi su getirilmesini emretti. Getirilen suyla ellerini, yüzünü ve kollarını yıkadı. Başını ve ayaklarını meshetti ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yaptığını gördüm ve (هَذَا وُضُوءُ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ) ***"Bu, abdesti bozulmamış olanın abdestidir"*** buyurduğunu işittim.

Abdesti bozulmayan kimsenin abdest üstüne aldığı abdestte ayaklarını yıkamayıp meshetmesinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Şu da var ki mezkûr ayet, ayakların yıkanması manasına geldiği gibi meshedilmesi manasına da gelebileceğine göre biz bu ayeti, ayaklar çıplak iken yıkanmalarının, mest giymiş iken meshedilmesinin farz olduğu şeklinde bir delil olarak kullanırız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmümde baş ve ayakların temizliği devre dışı olması, abdestte ayakların yıkanmasının değil de meshedilmesinin gerektiğine delalet eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, ayette ayakları yıkamanın kastedilmediğini gerektirmektedir. Ama yıkama durumunda da farzın yerine getirilmiş olacağı hususunda da ihtilaf yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulamasında yıkamanın yeriniteyemmüme bıraktığı hususunda ümmetin hiçbir ihtilafı yoktur. Yine cünüplükten dolayı bedenin tümünün yıkanması gerekirken, su bulunamaması halinde yıkamanın yerini teyemmüme bıraktığı da bilinmektedir. Şu hakde abdest yerine teyemmüm edilirken baş ve ayakların temizliği, yerlerini teyemmüme bırakmaktadırlar. Her ne kadar teyemmümde ayaklar toprakla meshedilmeseler de yapılan teyemmüm, ayakları yıkama yerine geçmektedir.

400 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/121

Fasıl

Topuk kemikleri olarak tercüme ettiğimiz (الْكَعْبَيْن)'in manası üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mezhebimiz fakihlerinin büyük çoğunluğu ve diğer ilim erbabı, bunların ayak bileğiyle bacak eklemi arasında iki yandaki çıkıntılı kemikler olduklarını söylemişlerdir.

Hişam'ın Muhammed'den naklettiği görüşe göre bu, ayaktaki tarak kemiğinin üst tarafındaki tümsek gibi olan kemik olup üzerine ayakkabı ipi bağlanır. Fakat sahih olan, birinci görüştür. Zira Yüce Allah, (وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ) **"Her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın"** buyurmuştur. Bu da her ayakta iki topuk kemiği (كَعْب) bulunduğuna delalet etmektedir. Şayet her ayakta sadece birer tane (كَعْبْ) bulunsaydı o zaman ayette(الْكَعْبَيْنِ) yerine (اِلَى الْكِعَابِ) denirdi.

Buna benzer bir ayette de şudur:

(اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا)

"(Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı."[401]

Her insanın bir kalbi olduğuna göre Yüce Allah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki eşinin kalplerini kendilerine izafe ederken çoğul kalıbı olan "kulûb" kelimesiyle izafe etmiştir. Topuk kemikleri ayaklara tesniye/ikil kalıbında (الْكَعْبَيْنِ) kelimesiyle izafe edilmiştir. Bu da her ayakta iki topuk kemiğinin bulunduğuna delalet eder.

Topuk kemiği dediğimiz (الْكَعْبَيْنِ) nin ayak bileğiyle bacak bağlantısı arasında ve iki yandaki çıkıntılı kemikler olduğunu ispatlayan delillerden biri de şu rivayettir:

Kendisini yalancılıkla itham edemeyeceğim birinin bildirdiğine göre Câmi' b. Şeddad, Tarık b. Abdillah el Muharibi'nin *radıyallahu anh* şöyle

401 Tahrim, 66/4

dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*, üzerinde kırmızı bir cübbeyle Zülmecaz panayırında gördüm. Şöyle diyordu:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ، قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ تُفْلِحُوا) ***"Ey İnsanlar! La ilahe illallah deyin kurtuluşa erin."***

Bir adam da arkasından kendisini takip ediyor ve onu taşlıyordu. Ökçesini ve topuk kemiklerini kanatmıştı. Çevredekilere de "Ey İnsanlar! Buna uymayın. Bu yalancıdır" diyordu. Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* göstererek "Kim bu?" diye sordum. Abdülmuttalib'in oğlu, dediler. "Arkasından gidip onu taşlayan şu adam kim?" diye sordum. "Bu da Abdüluzza Ebu Leheb'dir"dediler.[402]

Bu rivayet (كَعْبْ) yani topuk kemiğinin, ayağın yan tarafındaki çıkıntılı kemik olduğuna, (tarak kemiğinin üst tarafındaki tümsekvari kemik olmadığına) delalet etmektedir. Çünkü arkadan gelen bir kimsenin attığı taşlar ön taraftaki tümseğimsi kemiğe isabet etmez.

Abdullah b. Muhammed b. Şureyh'in bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَتَسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْأو قُلُوبِكُمْ)

"Ya saflarınızı düzgün tutarsınız ya da Allah yüzlerinizi (veya kalplerinizi) birbirine muhalif kılar."[403]

Numan *radıyallahu anh* dedi ki: "(Peygamber efendimizin böyle buyurmasından sonra bizden birinin topuk kemiklerini (namazda) yanında duran arkadaşının topuk kemiğine, omuzunu da onun omuzuna âdeta yapıştırdığını gördüm."

Bu rivayet de (كَعْبْ) yani topuk kemiğinin anlattığımız gibi, ayağın iki yanındaki çıkıntılı kemik olduğuna delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

---

402 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/314

403 Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 4/173

Mestler Üzerine Meshetme Konusunda Farklı Görüşler

Mezhebimiz fakihlerinin tamamı, Sevri, Hasan b. Salih, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Mukim kimse mestlerinin üzerine bir gün ve bir gece süreyle, seferi kimse ise üç gün ve üç gece süreyle meshedebilir."

Mâlik ile Leys'ten rivayet edilen görüşe göre mestler üzerine mesh, vakit ile sınırlı değildir. Kişi ayakları temiz iken mestlerini giydikten sonra dilediği sürece mestlerinin üzerine meshedebilir. Mâlik, mukim ile seferinin bu hükümde birbirlerine eşit olduklarını söylemiştir. Mâlik'in ashabı, bunun mezhebin sahih görüşü olduğunu söylemişlerdir.

İbn Kasım'ın Mâlik'ten rivayet ettiği bir görüşe göre, seferi kimse meshedebilir ama mukim kimse meshedemez. Yine İbn Kasım, Mâlik'in mestler üzerine meshi zayıf bir görüş olarak gördüğünü bildirmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mestler üzerine mesh uygulaması, bilgi gerektirecek derecedeki meşhur ve mütevatir rivayetlerle sabit olmuştur.

Bu sebeple Ebu Yusuf dedi ki: Mestler üzerine mesh rivayeti gibi meşhur ve müstefiz rivayetlerle gelen sünnet ile Kur'an'ın neshedilmesi caizdir. Mestlerin üzerine meshetme konusunda bildiklerimizi sahabilerden hiçbiri reddetmemiş ve onlardan hiçbiri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mestler üzerine meshettiği hususunda asla şüphe etmemiştir. Yalnız Mâide suresinin inişinden önce mi yoksa ondan sonra mı meshettiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meshi süreli kıldığını, mukim için bir gün ve bir gece, seferi içinse üç gün ve üç gece süre tanıdığını Hz. Ömer, Hz. Ali, Safvan b. Assal, Huzeyme b. Sabit, Avf b. Mâlik, İbn Abbas ve Aişe validemiz (Allah hepsinden razı olsun) rivayet etmişlerdir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mestleri üzerine süre kaydına tabi olmaksızın meshettiğini Sa'd b. Ebi Vakkas, Cerir b. Abdullah el Beceli, Huzeyfe b. Yeman, Muğire b. Şu'be, Ebu Eyyub el-Ensari, Sehl b. Sa'd, Enes b. Mâlik, Sevban, Amr da babası Ümeyye'den, Süleyman da babası Büreyde'den naklen rivayet etmişlerdir.

A'meş'in bildirdiğine göre İbrahim, Hemmam'dan nakline binaen Cerir b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest aldığını ve mestleri üzerine meshettiğini gördüm."[404]

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini nakletti: "Hadis ehli, Cerir'inrivayet ettiği (bu) hadise şaşıyorlardı. Çünkü Cerir, Mâide suresinin nüzulünden sonra Müslüman olmuştur."

Ama bu hadisler bize meşhur ve müstefiz olarak ulaşmış olup ravilerinin sayısı çoksa ve çok sayıdaki bu ravilerin yalan üzerinde ittifak etmeleri, yanılmaları ve dalgınlık gösterip hata etmeleri imkânsız hale gelmişse, ayetin hükmüyle beraber bu hadisleri de delil olarak kullanmamız gerekir. Önce de açıkladığımız gibi, ayette meshe ihtimal vardır. Biz de bu meshi, giyilen mestlerin üzerine yapılacak olan mesh şeklinde anlıyoruz. Ayaklar çıplak ise yıkanması gerekir görüşündeyiz. Şu halde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meshinin Mâide suresinin nüzulünden önce veya sonra olması bizim için fark etmez. Çünkü nüzulünden önce meshetmişse daha sonra gelen ayetler onun bu uygulamasını neshetmemiştir. Bu da ayaklarda mest varsa uygulamanın ayete muvafık olması ihtimalinden ötürüdür. Uygulama ayete muvafık olmasa bile belki de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zatına mahsus olarak mesh caiz görülmüştür. Buna göre çıplak iken ayakların yıkanması emredilmiştir. Ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mestleri meshinden önce inmişse, mesh uygulaması ayetin ifade edebileceği manaya muvafık olduğundan caiz görülmüştür. Her ne kadar bu gibi mütevatir ve yaygın hadislerle ayeti neshetmek caiz ise de bu, ayetin ayakları yıkama emrinin neshi sayılmaz. Aksine bu, ayetin maksadını açıklamaktır.

Mestler üzerine meshin caizliği sabit olduğuna göre, önce açıkladığımız gibi mukim ve seferi kimselerin mestlerini belirli bir süre meshedebilecekleri de sabit olmuştur. Şayet mesh süresi iptal olursa mesh de iptal olur. Mesh sabit olursa süre de sabit olur.

Bu görüşe muhalefet eden bir kimse şu rivayetleri kendi görüşü için bir delil olarak ileri sürebilir: Hz. Ömer *radıyallahu anh*, ziyaretine gelen ve

404 İbn Mâce, Taharet, 84

cuma günü mestlerinin üzerine mesheden Ukbe b. Âmir'e *"Sünnete uygun hareket ettin"*[405] demiştir.

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Kesir b. Şenzir, seferde mestler üzerine meshe dair bir soruya muhatap olan Hasan'ın şöyle cevap verdiğini rivayet etmiştir: "Biz Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı ile sefere çıkardık. Mestlere meshetmede bir süreye tabi olmazlardı."

Bu rivayetleri bize karşı delil olarak ileri süren muhalifimize deriz ki: Said b. Müseyyeb, mestlere mesh konusunda kendisine itirazda bulunan Abdullah b. Ömer'e babası Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Ey oğulcuğum! Amcan (Said) senden daha iyi bir fakihtir. (Mestler üzerine meshin süresi) seferi kimse için üç gün ve üç gece, mukim kimse için ise bir gün ve bir gecedir."*[406]

Süveyd b. Gafle, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* mestler üzerine meshin süresi konusunda şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Mestler üzerine meshin süresi, seferi kimse için üç gün ve üç gece, mukim içinse bir gün ve bir gecedir."*

Açıkladığımız müddete bağlı kalarak Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* mestlere mesh için bir süre tahdidinde bulunduğu sabit olmuştur. Cumadan cumaya kadar mestleri üzerine mesh ettiğini söyleyen Ukbe'ye *"Sünnete uygun hareket ettin"* demesi, muhtemelen şu anlamda söylenmiş bir sözdür: Sen mestlerine mesh etmekle sünnete uygun hareket ettin.

"Cumadan mestlerinin üzerine mesheden..." ifadesiyle de meshin caiz olacağı şekilde Cuma günü meshetti manası kastedilmiştir. Mesela bir kimse "Bir ay süreyle mestlerime meshettim" derse, bu kişi, meshin caiz olacağı şekilde bir ay süreyle mestleri üzerine mesh yaptığını söylemeyi kastetmiş olur. Yoksa bilindiği gibi anılan rivayette adı geçen Ukbe b. Âmir, mestleri cumadan cumaya kadar bir hafta süreyle ayağından çıkarmaksızın meshettiğini söylemiş değildir. Meshe ihtiyaç duyduğu ve de meshin caiz olacağı vakitte meshettiğini söylemek istemiştir. Mesela "Mekke'de bir ay Cuma namazı kıldım" dediğinizde, Cuma namazını kılmanın caiz olacağı vakitte kıldığınızı söylemeyi kastetmiş olursunuz.

405 İbn Mâce, Taharet, 87

406 Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, el-Âsâr: 1/12

Doğrusunu Allah bilir ya, Hasan'ın, "Biz Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı ile sefere çıkardık. Mestlere meshetmede bir süreye tabi olmazlardı" ifadesiyle şu mana kastedilmiştir: Seferdeki sahabiler çoğunlukla iki ile üç gün arasında mestlerini ayaklarından çıkarıyorlardı. İnsanların âdet edindikleri gibi sürekli üç gün ayaklarında giyili tutup da meshetmiyorlardı. Hemen hemen hiç çıkarmaksızın ayaklarında üç gün süreyle giyili tutmuyorlardı. Bu rivayet, ayaklarından hiç çıkarmaksızın mestlerine üç günden fazla süreyle meshettiklerine delalet etmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Huzeyme b. Sabit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلاثَةُ أَيَّامٍ وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ)

"Mestler üzerine mesh(in süresi) seferi için üç gün, mukim için bir gündür."[407]

Hadisin ravisi Huzeyme *radıyallahu anh* diyor ki: "Eğer sürenin artırılmasını isteseydik Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim için artırırdı."

Ubeyy b. Ammare'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayette şöyle denilmektedir:

(قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ؟ قَالَ: «نَعَمْ يَوْمًا» . قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ وَيَوْمَيْنِ؟ قَالَ: «نَعَمْ وَثَلَاثَةً» قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ وَثَلَاثَةً؟ قَالَ: «نَعَمْ وَمَا شِئْتَ»)

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* dedim ki:

- Ey Allah'ın Resûlü, mestler üzerine meshedeyim mi?

-Evet, bir gün süreyle (meshedebilirsin).

- Ey Allah'ın Resûlü, iki gün süreyle olur mu?

407 Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavi, Şerhu's-Sünne: 1/462

-Evet, üç gün süreyle de olur.

- Ey Allah'ın Resûlü, üç gün mü?

-Evet ve de dilediğin kadar."[408]

Başka bir rivayette bu sürenin yedi güne kadar uzatıldığı bildirilmektedir.[409]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Huzeyme'nin rivayetinde geçen "Eğer sürenin artırılmasını isteseydik Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim için artırırdı" ifadesi, ravinin bir zannıdır. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz.

İbn Ebi Ammare'nin rivayet ettiği hadise gelince bunun kuvvetli olmadığı söylenmiştir. Senedi üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bu hadis sabit olsa bile "Dilediğin kadar süreyle meshedebilirsin" ifadesi, üç günü geçmemek şartıyla manasına gelmektedir. Mesh süresini bildirmeye dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* meşhur ve müstefiz olarak gelen hadislere, çeşitli manalara ihtimali olan bu gibi şaz haberlerle itiraz etmek caiz değildir.

Hadisin Olduğu Yerde Aklî Delile Yer Yoktur.

Mestler üzerine mesh caiz olduğuna göre, başın meshinde olduğu gibi bunun süre ile kayıtlı olmaması gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: Hadisin olduğu yerde aklî delile yer yoktur. Meshin süresiyle ilgili hadisler sabit ise artık onların yanında aklî delile yer kalmaz. Ama hadisler sabit değilse o zaman söylenecek şey, sabit olup olmadığına ilişkin olmalıdır. Meshin süreli olduğuna dair hadisler, reddedilemeyecek şekilde meşhur ve müstefiz rivayetler olarak bize ulaşmışlardır. Şunu da ifade edelim ki başın meshi ile mestler üzerine mesh arasındaki fark, aklî bakımdan da apaçık ortadadır. Şöyle ki: Başın meshi, asli bir farzdır. Başka bir şeyin bedeli değildir. Mestler üzerine meshetmekse, ayakları yıkama imkânı bulunduğu ve hiçbir zaruret de olmadığı halde ayakları yıkamanın yerine yapılmaktadır. Öyleyse ayakları yıkamanın yerine ancak belirli bir süre boyunca mestler üzerine meshedilebilir.

---

408 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/202

409 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/419

Sargı Üzerine Meshetmek Ebu Hanife'ye Göre Müstehaptır.

Sargı üzerine mesh, yaralı organı yıkamanın bedeli olduğu halde süresiz olarak caiz görülmüştür, denilecek olursa biz deriz ki; Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu soru hükümsüzdür. Çünkü o, sargı üzerine meshi vacip görmemektedir. Ona göre bu mesh müstehaptır. Terkedilmesi abdeste zarar vermez. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre de sargı üzerine mesh zorunlu değildir. Kişi ancak teyemmüm gibi bir zaruret zamanında ancak bu meshi yapmaktadır. Mestler üzerine meshetmeksezaruretsiz olarak caizdir. Bu sebeple başın meshi ile mestler üzerine meshin hükmü birbirinden ayrılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Meshin caizliğinin sefer haliyle sınırlı olduğunu, çünkü bu konuda rivayetler bulunduğunu, ikamet halinde meshin caiz olmadığını siz de reddetmediniz. Rivayete göre bu mesele Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* sorulduğunda o, "Bunu Ali'ye sorun. Çünkü o, yolculuklarında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*beraberindeydi." Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ikamet halindeyken mestler üzerine meshetmediğine delalet etmektedir. Çünkü meshetmiş olsaydı, Hz. Aişe böyle bir durumdan habersiz kalmazdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hz. Aişe validemize muhtemelen seferilikteki meshin süresi sorulmuştur. O da soran kişiyi Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* havale etmiştir. Yine Hz. Aişe validemiz, hem seferiler hem de mukimler için mesh müddetiyle ilgili hadisi rivayet edenlerden biridir. Ayrıca seferinin mesh süresini bildiren hadiste mukimin de mesh süresini bildiren ifadeye yer verilmiştir. Bu hadis seferi hakkında sabit ise mukim hakkında da sabittir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mukim iken abdestte ayaklarını yıkadığına ve (ayaklarında yıkanmamış yer bırakılan kimseler için) ***"Topukların ateşten vay haline!"***[410] buyurduğu mütevatiren rivayet edilmiştir, denilecek olursa, biz şöyle deriz: Bu, ancak ayakların çıplak olduğu zamanda söz konusudur.

410 Müslim, Taharet, 9

Hazar haline göre sefer haline mahsus olarak namazların kısaltılması, teyemmüm etme ve oruç tutmama gibi bazı hükümlerin hafifletilmesi caizdir, denilecek olursa, biz şöyle deriz: Biz kıyasa dayanarak meshi mukime ve müsafire mübah kılmış değiliz. Aksine biz bunu hadislere dayanarak mübah kılmışızdır. Dolayısıyla seferilikte de mukimlikte de meshin icabatı birbirine eşittir. Burada mukayese yapmanın anlamı yoktur.

Fakihler mesh konusunda başka bir bakımdan ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Bir kişi ayaklarını yıkayıp mestlerini giydikten sonra abdest bozucu bir durum meydana gelmeden abdestini tamamlar ve bundan sonra abdesti bozulduğunda mestleri üzerine meshedebilir." Sevri de bu görüştedir. Mâlik'in de aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

Ancak Şafiî bunu yeterli görmeyip mestlerin tam olarak abdest alındıktan sonra giyilmesi gerektiğini söylemiştir.

Mezhebimiz fakihlerinin delili şu hadis-i şeriftir:

(يَمْسَحُ الْمُقِيمُ يَوْمًا وَلَيْلَةً، وَالْمُسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهَا)

"Mukim bir gün bir gece, misafir ise üç gün üç gece süreyle meshe-der." [411]

Görüldüğü gibi hadis-i şerifte mestlerin tam bir abdest almadan önce giyilmesiyle tam bir abdest aldıktan sonra giyilmesi arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Şa'bi, Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest aldı. Eğilip mestlerini ayaklarından çıkarmak istedim. ***"Bırak onları. Çünkü ben onları temiz olarak giydim" dedi ve sonra da mestlerinin üzerine meshetti.***[412]

411 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/174

412 Buhari, Vüdu' 49; Müslim. Taharet 79

Hz. Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayaklarını temiz (yıkamış) olarak mestleri giyersen artık onların üzerine meshedebilirsin."

Ayaklarını yıkayan kimse, diğer abdest organlarını yıkamış olmasa da ayaklarını temizlemiş olur. Bu tıpkı şuna benzer: Bir kimse bir rekât namaz kıldığında namazın tamamını kılmış olmasa da onun için "Bir rekât kıldı" denir. Tam abdest almadan sadece ayakları yıkadıktan sonra mestleri giymeyi caiz görmeyenler, bu haldeyken mestleri giymiş olanların mestleri ayaklarından çıkarmalarını ve abdest aldıktan sonra giymeleri gerektiğini söylemektedirler. Mestlerin mesh vaktine kadar ayakta durmaları da böyledir. O zaman da aynı şeyin yapılması gerektiğini söylemektedirler. Çünkü ayakta giyili kalması, yeni giyilmiş olması gibidir.

[Çorap Üzerine Meshetme Konusu]

Çorap üzerine mesh konusunda da farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife ile Şafiî, deriyle kaplı olmayan çorapların üzerine meshi caiz görmemişlerdir.

Tahavi'nin Mâlik'ten naklettiği görüşe göre deriyle kaplı olsalar da çoraplar üzerine meshedilmez. Mâlik'in ashabından bazılarının naklettiklerine göre tıpkı mestler gibi deri ile kaplı olmadığı takdirde çorap üzerine meshedilmez.

Sevri, Ebu Yusuf, Muhammed ve Hasan b. Salih dediler ki: "Deriyle kaplı olmasalar bile kalın çoraplar üzerine meshedilebilir."

Bunda asıl olan şudur: Önce de belirttiğimiz gibi abdestle ilgili ayetteki maksadın, ayakların yıkanması olduğu sabit olmuştur. Mestler üzerine mesh edilebileceğine dair mütevatir rivayetler gelmiş olmasaydı biz de bu meshi caiz görmezdik. Buna dair sahih hadisler geldiğine ve bunları abdest ayetiyle birlikte birer delil olarak kullanmaya muhtaç olduğumuza göre, meshe ihtimalleri olduğu için bunları ayete uygun bir şekilde delil olarak kullandık. Kalan kısmı da ayetin maksadına ve gereklerine bıraktık. Mestler üzerine meshe dair rivayetler derecesinde kuvvetli rivayetler, çoraplar üzerine meshe dair de gelmedikleri için, ayakları yıkamanın hükmü-

nü ayetin maksat ve muradına uygun olarak bıraktık ve bunun hükmünü başka bir yere taşımadık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Muğire b. Şube *radıyallahu anh* ile Ebu Musa *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, çorapları ve ayakkabıları üzerine meshettiğini rivayet etmişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muhtemelen o çoraplar deriyle kaplıydılar. Bu, ihtilaf konusu olan bu meselede sizin lehinize bir delil değildir. Çünkü burada genel hüküm ifade eden bir hadis yoktur. Ancak yapılan ve nasıl yapıldığını bilmediğimiz bir fiilin anlatımı vardır. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdesti bozulmamış olduğu halde o abdesti alırken böyle yapmış da olabilir. (Bozulmamış abdest üzerine alınan abdestte bu gibi bazı şeylere müsamaha gösterilebilir.) Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir defasında abdest alırken çıplak ayakları üzerine meşhetmiş ve ***"Bu, abdesti bozulmamış kimsenin aldığı bir abdesttir"***[413] buyurmuştur.

Çorapların üzerine meshin caiz olmayışının aklî delili şudur: Fakihlerin tamamı, ayaklara çorap gibi sarılan bir bez üzerine meshi caiz görmemişlerdir. Çünkü normalde bu sargı bezi ile yürünemez. Çoraplar da böyledir. Ama çoraplar deriyle kaplı olsalar, mest ve potin mesabesinde olurlar ve onlarla yürümek mümkündür. Bilindiği gibi fakihler, deriyle kaplı çoraplar üzerine meshetmenin caiz olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Yürüme ve diğer kullanım bakımından mest gibi olduktan sonra çorabın tamamının veya bir kısmının deriyle kaplı olması arasında bir fark bulunmamaktadır.

[Sarık Üzerine Meshetme Konusu]

Sarık üzerine mesh konusunda da farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimizin fakihleri, Mâlik, Hasan b. Salih ve Şafiî, sarığın ve başörtüsünün üzerine meshetmenin caiz olmadığını söylemişlerdir.

Sevri ve Evzai dediler ki: "Sarık üzerine meshedilebilir."

413 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/121

Birinci görüşün sahih olduğunun delili, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** ayetidir. Bu ayetin hakikî manası, suyun başa temas ettirilmesini gerektirmektedir. Sarığa mesheden kimse ise gerçekte başını meshetmiş olmaz. Dolayısıyla bu şekilde aldığı abdestle kıldığı namaz geçerli olmaz. Ayrıca başın meshedilmesi gerektiğine dair mütevatir rivayetler vardır. Sarık üzerine meshetmek caiz olsaydı, mestler üzerine meshetme konusunda gelen rivayetlerin derecesinde sarığa meshetme konusunda da kuvvetli rivayetler gelirdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sarığa meshettiğine dair mütevatir rivayetler gelmediğine göre sarığa meshetmek iki bakımdan caiz olmamaktadır:

1-Abdestle ilgili ayet, başın meshedilmesini gerektirmektedir. Bilgi gerektiren, mütevatir bir haber olmadan ayetin gereğini bırakıp başka bir şeye yönelmek caiz değildir.

2-Bu konudaki ihtiyaç geneldir. Böyle durumlarda ancak mütevatir haberler delil olarak kabul edilir. Ayrıca İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre;"Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayıp başını meshetmiş ve***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez"*** buyurmuştur."[414]

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde abdest alırken başını meshetmiştir. Sarığa meshetme durumunda alınan abdeste abdest denmez. Sonra kendisinin bu şekilde almış olduğu abdest olmadan namazın geçerli olmayacağını bildirmiştir. Önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz Hz. Aişe hadisinde de anlatıldığı gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayıp başını meshederek abdest almış, sonra da, ***"Bu, Allah***'ın üzerimize farz kıldığı abdesttir" buyurmuş ve başın suyla meshedilmesinin üzerimize farz olduğunu, bu yapılmadan alınan abdestle kılınan namazın geçerli olmayacağını haber vermiştir.

Muhaliflerimiz Bilal *radıyallahu anh* ve Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* rivayet ettikleri (أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَالْعِمَامَةِ)

414 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem abdest aldı ve mestler ile sarık üzerine meshetti."[415]

Raşid b. Sa'd'ın Sevban'dan rivayet ettiği şu haberi itiraz mahiyetinde birer delil olarak ileri sürebilirler:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmana karşı bir müfreze gönderdi. Bunlar soğuk alıp hastalandılar. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine, (أَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ) ***"Onlara sargı, bandaj gibi ayakları sıcak tutmak için giyilen şeylerin üzerine meshetmelerini emretti."***[416]

Bu itirazın sahiplerine şöyle cevap verilebilir: Delil olarak ileri sürdüğünüz haberlerin senedi muzdariptir. Bu senedlerde meçhul kişilerin adı geçmektedir. Senedleri müstakim, düzgün olsa yine de bu gibi rivayetlerle ayetin hükmüne karşı çıkılamaz. Önce de açıkladığımız gibi Muğire b. Şu'be'nin hadisinde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken perçemine ve sarığına meshetmiştir. Hadisin bazı rivayetlerinde sarığının kenarına meshettiği, bazı rivayetlerinde ıslak elini sarığının üzerine koyduğu ifade edilmekte ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* perçemi meshetme farizasını yerine getirdikten sonra sarığa da meshettiği bildirilmiştir ki bize göre bu caizdir. Bilal'in rivayet ettiği ise muhtemelen Muğire'nin hadisinde açıklandığı gibidir. Sevban'ın rivayetine gelince bu da Muğire'nin hadisindeki açıklama doğrultusunda anlaşılmalıdır. Yani başın bir kısmı meshedildikten sonra sarığa da meshedilebilir. Doğrusunu Allah bilir.

Abdest Organlarının Birer Defa Yıkanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

415 Darekutni, Sünen: 1/354; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/408

416 Ebu Davud, Taharet, 57

Ayetin zahiri, yüzünbir defa yıkanmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette sayıdan söz edilmemektedir. Dolayısıyla yıkama emri, yıkama fiilinin tekrarlanmasını gerektirmemektedir. Yüzünü bir defa yıkayan kimse, farzı yerine getirmiş olur.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu minval üzere rivayetler gelmiştir.

Bu rivayetlerden bazıları şöyledir:

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest almış ve ***"Bu, Allah'***ın üzerimize farz kıldığı abdesttir"[417] buyurmuştur.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetlerine göre;***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest almıştır.***[418]

Ebu Râfi *radıyallahu anh*, ***Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***abdest alırken abdest organlarını üçer defa yıkadığını bir defasında da birer defa yıkadığını ifade etmiştir.***[419]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah'ın bu ayette nass olarak bildirdikleri şeyler, önce de açıkladığımız gibi abdestin farzlarıdır. Abdestte Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnet olarak belirlediği bazı şeyler vardır ki, onları da şu rivayetlerden anlamaktayız:

Abdullah b. Hasan'ın bildirdiğine Halid b. Alkame, Abdülhayr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hz. Ali *radıyallahu anh* sabah namazını kıldıktan sonra mescidin avlusuna geçip oturdu. Bir süre sonra hizmetçisine, bana temizleyici suyu getir, dedi.Hizmetçisi ona bir kap su ve tas getirdi. Abdülhayr, sözüne devamla dedi ki: Biz de oturmuş ona bakıyorduk. Sağ eliyle kabı alıp sol eline su döktü. Sonra ellerini yıkadı. Sonra kabı sağ eliyle alıp sol eline su döktü

417 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
418 İbn Mâce, Taharet, 45; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/84
419 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/278

ve ellerini üç defa yıkadı. Sonra sağ elini kaba daldırıp avucunu suyla doldurdu. Ağzına ve burnuna su verdi. Sol eliyle sümkürdü ve üç defa yıkadı. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra sağ elini dirseğe kadar üç defa yıkadı. Sonra sol elini dirseğe kadar üç defa yıkadı. Sonra her iki elini kaba daldırdı ve su üste çıkacak şekilde ellerini dibe indirdi. Sonra ellerini üzerindeki ıslaklıkla birlikte kaldırıp ikisiyle birlikte başını meshetti. Sonra sağ eliyle sağ ayağına su döktü ve sağ ayağını sol eliyle üç defa yıkadı. Sonra sağ eliyle sol ayağına su döktü ve o ayağını da sol eliyle üç defa yıkadı. Ardından avucuyla bir avuç su alıp içti ve sonra şöyle dedi:

(مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طُهُورِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَذَا طُهُورُهُ)

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem abdestini seyretmek isteyen kimse varsa, işte onun aldığı abdest böyleydi."[420]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdestinin keyfiyeti hakkında Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*bu rivayetinde anlatılanlar, mezhebimiz fakihlerinin de görüşüdür. Burada anlatıldığına göre Hz. Ali *radıyallahu anh* abdeste başlarken kaptan ellerine su döküp ellerini üç defa yıkamıştır. Bu, mezhebimizin fakihlerine ve diğer fakihlere göre müstehap olup vacip değildir. Ellerinde necaset olmadığı takdirde yıkamaksızın onları su kabına daldırdığında suyu ifsad etmez.

Rivayet olunduğuna göre Hasan-ı Basri, yıkamadan ellerini su kabına daldıran kimse, o suyu dökmelidir, demiş ve fıkıhta sözü geçerli olmayan bazı kimseler de onun bu görüşüne tabi olmuştur. Anlatıldığına göre bazı hadisçiler, uykudan uyanan kimsenin ellerini üç defa yıkamadan su kabına daldırmasını yasaklayan hadisle ilgili olarak, gece uykusu ile gündüz uykusunu birbirinden ayırmışlardır. Çünkü gece uykusunda kişinin bazı tarafları açılabilir. Ellerinin necasetli yerlere değdiğinden emin olamaz. (Onun için gece uykusundan uyandığında ellerini yıkaması emredilmiştir). Gündüz uykusunda ise bazı tarafları açılmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alış şekliyle ilgili olarak Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet edilen hadis, bu değerlendirmeyi hükümsüz kılmaktadır. Abdeste başlarken elleri

420 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/85

üç defa yıkamanın sünnet olmasını gerektirmektedir. Zira rivayette bildirildiğine göre Hz. Ali *radıyallahu anh* sabah namazını kıldıktan bir süre sonra, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* nasıl abdest aldığını yanındaki kimselere öğretmek için abdest almış, ellerini su kabına daldırmadan önce ellerini yıkamıştır.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي إِنَائِهِ
حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ مِنْهُ)

"Biriniz uykusundan uyandığında, elini üç defa yıkamadan (su) kabına daldırmasın. Çünkü geceleyin elinin nerelere değdiğini bilemez."[421]

Muhammed b. Hasan dedi ki: Önceleri insanlar, tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra makatlarını taşla temizlerlerdi. Uykudayken ellerinin makatlarına değip değmediğinden emin değillerdi. Orası ter ve benzeri sebeplerle ıslanır ve elleri de ıslak olan o necaset mahalline değmiş olabilirdi. Ellerine necaset bulaşmış olması ihtimalinden dolayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ihtiyat gereği ellerini yıkamalarını emretmişti. Fakihler uykudan uyandıktan sonra elleri bir şeye sürmeden yıkamanın mendup olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Az önce görüşlerini naklettiğimiz kimselerin söyledikleri, şaz bir görüştür. Ayetin zahiri, bu yıkamanın vacip olmasını reddetmektedir.

Ayette (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** buyrulmaktadır. Ayetin zahiri, elleri kaba daldırdıktan sonra yıkamanın farz olduğunu gerektirmektedir. Kaba daldırmadan önce yıkamanın farz olduğunu söylemek, ayette mevcut olmayan bir şeyi ayete eklemektir. Bunu yapmak da misli olan bir ayet gelmeden veya buna dair bir icma olmadan caiz değildir. Ayeti, uykudan uyananla başkaları hakkında genel hüküm ifade eden bir emir olarak kabul etmek gerekir. Ayetin uykudan uyanan

421 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 15/536

kimsenin ellerini yıkaması gerektiği hakkında indiği rivayet edilse bile, sair hususlar için de elleri yıkamanın caiz olacağı mutlak olarak bildirilmiştir.

Atâ b. Yesar, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, yanında bulunan bazı kimselere şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem nasıl abdest aldığını size göstermemi ister misiniz?" *Böyle dedikten sonra kendisine bir kap su getirmelerini söyledi. Getirilen su dolu kaptan sağ eliyle bir avuç su aldı. Ağzına ve burnuna su verdi. Sonra bir avuç daha aldı. O suyla sağ elini yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı. O suyla da sol elini yıkadı...*[422]

Bu hadiste İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ellerini yıkamadan kaba daldırdığı haber verilmektedir. Bu da elleri kaba daldırmadan yıkamanın farz olmayıp müstehap olduğuna, Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* hadislerindeki ellerini kaba daldırmadan yıkadıklarına dair ifadelerin mendupluk manasına geldiğine delalet etmektedir.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bu konuda rivayet ettiği hadis, uykudan uyanan kimsenin ellerini yıkamasının farz olmayıp ihtiyat gereği olduğuna açıkça delalet etmektedir. Çünkü hadiste"Geceleyin elinin nerelere değdiğini bilemez" denilmektedir. Hadiste, uykudan uyanan kimsenin elinde pislik oluşunun kesin olmadığı haber verilmektedir. Bilindiği gibi uykudan önce kişinin eli temizdi. Uyandıktan sonra da temiz olduğu kabul edilir. Bu, temiz olduğunu kesin olarak bilen kimseler için böyledir. Ama elinin necasete bulaştığına dair şüphesi olan kişi için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, şüpheden kurtulup temizlik hakkında kesin bilgiye ulaşsın diye ellerini yıkamasını emretmiştir. Bu da uykudan uyanan kimsenin ellerini kaba daldırmadan önce yıkamasının müstehap olupfarz olmadığına delalet etmektedir.

İbrahim en-Nehai'nin anlattığına göre Abdullah'ın arkadaşlarına, uykudan uyanan kimsenin ellerini kaba daldırmadan önce yıkaması gerektiğine dair Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis hatırlatıldığında onlar şöyle

422 Ebu Davud, Taharet, 50

demişlerdir: "Ebu Hureyre, çok yanılan bir kimsedir. Abdest alırken onun taş olukla ne işi olur?"

Eşcaî, Ebu Hureyre'ye "Abdest almak için senin taşolukla ne işin var?" diye sorunca Ebu Hureyre ona, "Senin şerrinden Allah'a sığınırım" karşılığını vermiştir.

Abdullah'ın arkadaşlarının Ebu Hureyre'nin bu hadisine karşı çıkmaları, elleri kaba daldırmadan yıkamanın farz olmasına inanması sebebiyledir. Yoksa Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında da ondan sonra da Medine'de insanların gidip abdest aldıkları bir taşoluğun varlığı bilinmektedir. Bunu kimsenin inkâr ettiği yoktur. Oradan abdest alabilmek için elin mutlaka oradaki suya daldırılması gerekiyordu. Abdullah'ın arkadaşlarının bu rivayete karşı çıkmaları, oradan suyu avuçlayarak almaya kimse karşı çıkmadığı halde, Ebu Hureyre'nin elleri oraya daldırmadan yıkamanın farz olduğuna inanmasıydı. Onun bu rivayetini reddetmemişler ancak elleri suya daldırmadan yıkamanın farz oluşuna inanmaya karşı çıkmışlardır.

[Kulakların Başla Birlikte Meshedilmesi]

Kulakların başla birlikte meshi konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Kulaklar baştan sayılırlar. Onunla birlikte meshedilirler." Mâlik, Sevri ve Evzai de bu görüştedirler. Mâlik'in bu konudaki görüşünü Eşheb, kendisinden rivayet etmiştir.

İbn Kasım da aynı şeyleri şu ilave ile birlikte Mâlik'ten rivayet etmiştir: "Kulaklar yeni bir su ile meshedilirler."

Hasan b. Salih dedi ki: "Abdest alan kişi, yüzüyle birlikte kulaklarının içini yıkar. Başını meshederken kulaklarının dış kısmını da mesheder."

Şafiî dedi ki: "Abdest alan kişi başını meshettikten sonra eline yeni bir su alarak kulaklarını mesheder. Kulakları meshetmek, müstakil bir sünnettir. Kulaklar ne yüzden ne de baştan sayılırlar."

Kulakların baştan sayıldıklarının ve onunla birlikte meshedilmelerinin gerektiğinin delili, şu rivayetlerdir:

Ubeydullah b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Şehr b. Havşeb, Ebu Ümame'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest aldı. Ellerini üç defa yıkadı. Yüzünü üç defa yıkadı. Kollarını üç defa yıkadı. Başını ve kulaklarını meshetti.

(الْأُذُنَانِ مِنْ الرَّأْسِ)

"Kulaklar da baştandır" buyurdu.[423]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Önüyle arkasıyla kulaklar baştandır."[424]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyrede *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer rivayette bulunmuşlardır.

Birinci hadis, bizim söylediklerimizin doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir:

1-Hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışı anlatılırken "Başını ve kulaklarını meshetti" ifadesinin kullanılması, kulakların başla birlikte tek suyla meshedilmesini gerektirmektedir. Bir hadise dayanmadan kulakları meshetmek için yeniden su almak gerektiğini söylemek caiz olmaz.

2-***"Kulaklar da baştandır"*** ifadesi ya bize kulakların baştaki yerini tanıtmak için söylenmiştir. Ya da başa tabi olduklarını onunla birlikte meshedileceklerini bildirmek için söylenmiştir. Kulakların baştaki yerini tanıtmak amacıyla söylenmiş olamaz. Çünkü kulakların yeri, gözle apaçık görülüp bilinmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* boş yere ve fayda içermeyen şeyler söylemesi mümkün değildir. Şu halde geriye ikinci şık kaldı. Yani kulakların da başla birlikte meshedileceklerini bildirmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurmuştur.

423 İbn Mâce, Taharet, 53
424 Darekutni, Sünen: 1/104

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* belki de kulakların baş gibi meshedilmeleri gerektiğini bildirmek maksadıyla böyle buyurmuştur, denilecek olursa, biz şöyle deriz:Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kulaklar da baştandır" ifadesini bu maksatla kullanmış olması mümkün değildir. Zira baş ile kulakların birlikte mesh hükmüne tabi olmaları, kulakların baştan sayılmalarını gerektirmez. Mesela yüz ile ayakların yıkama hükmüne tabi olmalarını gerekçe göstererek 'ayaklar da yüzdendir' diyemezsiniz. Hal böyle olunca "Kulaklar da baştandır" ifadesiyle, kulakların başın bir kısmı gibi olup başa tabi oldukları manasının kastedildiği ispatlanmış olmaktadır. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında şöyle diyebiliriz: (الْأُذُنَانِ مِنْ الرَّأْسِ) hadisindeki (مِنْ) edatı, başka manaya geldiğine dair bir delil bulunmadıkça kısmilik/baziyyet manasına gelir. "Kulaklar da baştandır" ifadesi, kulakların başın bir kısmı olduğu manasına gelmektedir. Böyle olunca da başın diğer kısımları gibi, başla birlikte aynı suyla kulakların da meshedilmesi gerekmektedir.

Konuyla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ فِيهِ وَأَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ وَجْهِهِ، حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ رَأْسِهِ، حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ)

"Abdest alıp ağzına ve burnuna su veren kimsenin günahları ağzından ve burnundan çıkıp gider. Yüzünü yıkadığında günahları yüzünden dökülüp gider. Hatta kirpiklerinin altından akıp gider. Ellerini yıkadığı zaman günahları ellerinden dökülüp gider. Başını meshettiği zaman günahları başından çıkıp gider. Öyle ki kulaklarından da çıkıp gider."[425]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste gözleri yüze eklediği gibi kulakları da başa eklemiştir.

425 İbn Mâce, Taharet, 6

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"On şey fıtrattandır. Bunların beş tanesi baştadır..."*** Böyle buyurduktan sonra ağza ve buruna su vermeyi söylemiştir. Bu, ağızla burunun başın hükmüne dâhil olduklarına delalet etmemektedir. "Kulaklar da baştandır" hadisini de böyle değerlendirmek gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fıtratla ilgili hadiste "Ağız ve burun, baştandır" dememiştir. Sadece fıtratla ilgili olarak yapılması gereken beş şeyin başta olduğunu söylemiştir. Biz de gözler, ağız ve burun baştadır, diyerek aynı şeyi söylüyoruz. Yüce Allah (لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ) **"Başlarını çevirirler."**[426] Burada başlarını çevirirler derken aynı mana kastedilmiştir. (Yani yüzlerini çevirirler). Kaldı ki sizin ileri sürdüğünüz delil, bizim lehimize olan bir delildir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cümlenin kapsadığı şeyleri baş olarak adlandırdığına göre kulakların da baştan olması gerekir. Çünkü cümle, kulakları da kapsamaktadır. Mezkûr şeylerden biri, delilsiz olarak bu cümlenin kapsamından çıkarılamaz. (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** buyurmakla, her ne kadar başta da olsa mesh ile yüzü kastetmediği bilinmektedir. Aksine yüzün yukarısını ve kulakların yukarısını kastetmiştir. Sonra Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kulaklar da baştandır"*** buyurmuştur. Bu da kulakların meshedilen baştan olduğuna dair bir bilgilendirmedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kulaklarını meshetmek için eline yeniden su almıştır. Rubeyyi' binti Muavviz'in *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başını ve şakaklarını meshettikten sonra kulaklarını meshetti. Bu da kulakları meshetmek için eline yeni bir su almış olmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kulaklarını meshetmek için eline yeni su aldığına dair ifadenize gelince bunun mutemed bir cihetten rivayet edildiğini bilmiyoruz. Bunun doğru olduğunu kabul etsek bile yine de sizin görüşünüzün doğruluğuna delalet etmez. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kulakları için aldığı su, başının tamamını meshetmek için aldığı sudur. Kulaklar baştan

426 Münafikun, 63/5

sayıldıklarına göre, "Kulakları meshetmek için yeni bir su aldı" ifadesiyle "Başını meshetmek için yeni bir su aldı" ifadesi arasında bir fark yoktur. Baş için alınan su, kulaklar için alınmış demektir. Rubeyyi'nin *radıyallahu anh* "Başını meshettikten sonra kulaklarını meshetti" ifadesinde de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kulaklarını meshetmek için yeni bir su aldığına dair bir delil yoktur. Çünkü meshten sözedilmesi, kulakları için yeni su almış olmasını gerektirmez. Çünkü mesh kelimesi, yeni bir su olmaksızın da meshetme manasına gelmektedir. Bu, şu rivayete benzemektedir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini başının önüne getirerek ve gerisine götürerek başını aynı suyla iki defa meshetti." İkinci meshi yeni bir su almasını gerektirmediği gibi kulaklarını meshederken de yeni bir su alması gerekmez. Çünkü başın önüyle arkasının aynı anda meshedilmesi mümkün olmadığı gibi, başın kulaklarla birlikte de aynı anda meshedilmesi mümkün değildir. Başın meshinden sonra kulakların meshinden sözedilmesinde, başın suyundan ayrı olarak kulaklar için yeni bir su alındığına dair bir delil yoktur.

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem"Yüzüm, Kendisini Yaratana Secde Etti" Hadisinin Manası

Birilerişu hadisi ileri sürerek bize itirazda bulunabilirler:

(سَجَدَ وَجْهي للذي خَلَقَهوَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ)

"Yüzüm, kendisini yaratan, kulağının ve gözününyerini yarıp (bu organları yerli yerince yerleştiren) Allah'asecde etti."[427]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisteki (وَجْه) kelimesiyle bildiğimiz "yüz" organı kastedilmemiş, aksine Allah'ın huzurunda secdeye kapanan insanın kendisi kastedilmiştir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)

"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."[428]

427 Tirmizi, Daavât, 32

428 Kasas, 28/88

Bu ayette geçen (وَجْه) kelimesiyle Yüce Allah'ın zâtı kastedilmiştir. Ayrıca mezkûr hadiste geçen (سَمْع) kelimesiyle kulak kastedilmemiştir. Anılan kelimenin kulak hükmünde olduğuna dair bir delil yoktur. Nitekim şair de şöyle demiştir:

إِلَى هَامَةٍ قَدْ وَقَرَ الضَّرْبُ سَمْعَهَا ... وَلَيْسَتْ كَأُخْرَى سَمْعُهَا لَمْ يُوقَرْ

"Başına vurulan darbe işitme gücünü zayıflattı.

Diğeri gibi değil. Onun işitme gücü zayıflamadı."

Bu şiirde işitme gücü ve kulak, başa izafe edilmiştir. Bu da kulakların başa tabi olarak onunla birlikte meshedileceklerine delalet etmektedir. Çünkü farz bir meshe bağlı olmadan sünnet bir meshin yapılacağı, usûlde yoktur. Bilindiği gibi mestler üzerine meshederken meshin parmak uçlarından başlatılarak bacağın dibine kadar uzatılması sünnettir. Farz olansa, ayağın üst tarafının bir kısmının meshedilmesidir. Bizim görüşümüze göre ise meshin üç parmak miktarınca olmasıdır. Muhalifimizin görüşüne göre ise az da olsa mesh denebilecek kadar bir kısmın meshedilmesi yeterlidir.

Abdülhayr'ın rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Hz. Ali *radıyallahu anh* başının ön kısmı ile arka tarafını meshetmiş, sonra da "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*abdesti böyle idi" demiştir.

Abdullah b. Zeyd el Mazini ve Mikdam b. Ma'dikerib'in rivayetlerine göre *Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, iki elini öne doğru getirip sonra da geriye doğru götürerek başını meshetmiştir. Önce başının ön kısmından başlayıp ensesine doğru meshetmiş, sonra ellerini meshi başlattığı yere geri getirmiştir.*[429]

Bilindiği gibi ense, meshedilmesi farz olan bir yer değildir. Çünkü kulakların alt tarafındaki yerlerin meshedilmesi, mesh farzının yerine getirilmesi bakımından yeterli olmaz. Ancak oralar, meshedilmesi farz olan yerlere bağlı olarak meshedilirler.

429 Darekutni, Sünen: 1/82

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kulaklar, meshedilmesi farz olan yerlerden olmadıklarına göre ağzın ve burnun içine benzemektedirler. Mazmaza ve istinşakta olduğu gibi, kulakların meshi için de yeni su alınması gerekir. Dolayısıyla kulakların meshi, başka bir şeye bağlı olmayan müstakil bir sünnet olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz doğru değildir. Çünkü ense, farz olan meshin uygulanacağı bir yer değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başa tabi kılarak ensesini başıyla birlikte meshetmiştir. Kulaklar da böyledirler. Mazmaza ve istinşaka gelince bunlar, ağzın ve burnun içinin yüzden sayılmaması sebebiyle müstakil birer sünnettirler. Bunlar yüze tabi değildirler. Ağıza ve buruna su vermek için yeni su alınır. Kulaklarla ense ise baştandırlar. Her ne kadar buralara meshetmek farz değilse de, meshedilmesi farz olan yere bağlı olarak buralara meshetmek sünnettir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kulaklar eğer baştan iseler, onların üzerindeki tüyleri tıraş etmekle ihramdan çıkılmış olması gerekir. Kişi ihramdan çıkmak istediğinde başıyla birlikte kulaklarını da tıraş etmesi sünnet olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunları tıraş etmek sünnet olmadığı gibi bunları tıraş etmekle ihramdan da çıkılmaz. Çünkü normalde kulakların üstünde saç olmaz. Normalde başın üzerinde saç bulunan kısmının tıraş edilmesi sünnettir. Kulakların üstünde saç bulunması şaz ve az rastlanılır bir şey olduğuna göre, kulakların tıraş edilmesi hükmü düşmüş oldu. Ama meshedilmeleri hükmü düşmüş değildir. Kulaklar asıl olmayıp başa tabidirler dediğimizde, başa meshedilmeden kulağa meshetmeyi caiz görmemiş olmuyor muyuz?Hal böyle olunca nasıl olur da tıraşta onları baştan ayrı asli bir organ olarak kabul edebiliriz?

Hasan b. Salih'in, kulakların içinin yıkanıp dışının meshedilmesi gerektiğine dair görüşüne gelince, bu pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü içleri yıkanırsa kulaklar, yüzden sayılmış olurlar ve yıkanmaları farz olur. Dış kısımlarının başla birlikte meshedilmeleri gerektiği görüşüne de katılmıyoruz. Çünkü bu, kulakların baştan olduklarına delalet etmektedir. Oysa biz bir kısmı yüzen, diğer bir kısmı da baştan sayılan bir organ görmüş değiliz.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki:Kulaklarının alt tarafını mesheden kişi, farz olan baş meshini yerine getirmiş olmaz. Çünkü kulakların alt tarafı ensedendir. Farz olan mesh yerlerinden değildir. Dolayısıyla oraları meshetmekle farz olan mesh yerine getirilmiş olmaz. Mesela saçları omuzlarına kadar uzayan bir kimse omuzları üzerindeki saçı meshetmekle başını meshetmiş sayılmaz.

Abdest farzları arasına fasıla koymanın hükmü üzerinde fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Abdestin farzları arasına fasıla koymak caizdir."

İbn Ebi Leyla, Mâlik ve Leys dediler ki: "Abdest almakta olan kişi, farzların arasına uzun bir fasıla koyar veya bu arada başka bir işle meşgul olursa abdest almaya baştan başlar."

Bizim görüşümüzün doğruluğunun delili şu ayettir:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."

Abdest alan kişi her ne şekilde olursa olsun abdest organlarını yıkamakla ayetin gereğini yerine getirmiş olur. Abdestin farzlarını peşpeşe yerine getirmesini ve araya fasıla koymamasını şart koşarsak, nassa ekleme yapmış oluruz. Nassa ekleme yapmaksa onun neshini gerektirir. Bizim görüşümüzün doğruluğuna şu ayet de delalet etmektedir:

(مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."[430]

Yüce Allah bu ayette, maksadın temizlik ve güçlüğü gidermek olduğunu haber vermiştir.

430 Mâide, 5/6

Muhalifimizin söylediklerinde ise ayette sözü edilen temizliğin gerçekleşmesinin yanı sıra güçlük de vardır. Buna şu ayetler de delalet etmektedir:

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ)

"Sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[431]

Yüce Allah, peşpeşe yıkama şartı olmaksızın temizliğin suyla gerçekleşeceğini haber vermiştir. Suyun bulunduğu yerde zahiri hükme göre temizlik gerçekleşmiş olur.

(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

"Gökten tertemiz bir su indirdik."[432]

Yani gökten temizleyici bir su indirdik. Bu suyun bulunduğu yerde temizlik gerçekleşir. Temizleyici su ile yıkandığı halde yıkama peşpeşe yapılmadı diye temizlik gerçekleşmedi dersek, Cenab-ı Allah'ın suya verdiği temizleyicilik niteliğini çekip almış oluruz.

Abdestte farzların peşpeşe yapılmasının şart olmadığına şu rivayet de delalet etmektedir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hüseyin b. Sa'd babasına naklederek Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir adam, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna gelerek "Ey Allah'ın Resûlü, cünüplükten temizlenmek için guslettim ve sabah namazını kıldım. Sabah aydınlandıktan sonra kolumda tırnak kadar bir yere suyun isabet etmemiş olduğunu gördüm" dedi.

431 Enfal, 8/11
432 Furkan, 25/48

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(لَوْ مَسَحْتَ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأَكَ)

"Elinle oraya meshetseydin senin için yeterli olurdu."[433]

Guslün üzerinden epeyi bir zaman geçtikten sonra kuru yere meshetmesinin yeterli olacağını bildirmiş ve yeniden gusül yapmasını emretmemişti.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ile başkalarının rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, abdest alan ama topukları ıslanmadığı için de parlayan bazı kimseleri görünce şöyle buyurmuştur:

(وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أسبِغوا الوُضُوءَ)

"Topukların ateşten vay haline! Abdesti tam alın."[434]

Abdestin farzları arasına fasıla koymanın abdestin geçerliliğine zarar vermeyeceğine şu rivayet de delalet etmektedir:

Rüfaa b. Rafi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:***"Sizden biri, abdestin farzlarını yerine getirmedikçe namazı tamamlanmaz."***[435]

Farzların arasına fasıla koymak, farzları yerine getirilmiş olmaktan çıkarmaz. Çünkü farzlar, Kur'an'da zikredilen belli organlardır. Bunların peşpeşe yıkanması ve araya fasıla konmaması şart koşulmuş değildir. Bu rivayetin başka bir varyantı da başka bir bakımdan bu görüşün sahihliğine delalet etmektedir:

(إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللهُ تَعَالَى، يَغْسِلُ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحُ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Şu muhakkak ki bir kimse Yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde abdesti tam almadan; yüzünü ve dirseklere kadar ellerini yıkayıp ba-

433 Ziyaeddin Ebu Abdillah Muhammed b. Abdilvahid el-Makdisi, el-Ahadisu'l Muhtare: 2/92

434 Müslim, Taharet, 9

435 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/538

şını meshetmeden ve ayaklarını da topuk kemiklerine kadar yıkamadan namazı tamamlanmaz."[436]

Bu hadiste abdest organlarının peşpeşe yıkanmasından söz edilmemiştir. Dolayısıyla farzlar peşpeşe yerine getirilse de aralarına fasıla konulsa da abdest geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ) **"Yüzlerinizi ve ellerinizi yıkayın"** ayeti, aciliyyet gerektiren bir emirdir. Dolayısıyla bu emrin derhal yerine getirilmesi gerekir. Abdest organlarını yıkamanın arasına fasıla konulacak olursa, abdeste baştan başlamak gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Emrin acil nitelikli oluşu, geniş zaman içinde yerine getirilmesi halinde sahihliğine engel teşkil etmez. Abdest almaya başlamayan bir kimse bir müddet sonra abdest aldığı takdirde bu abdesti geçerli olur. Vakitli olmayan diğer emirler de böyledirler. Emredildiği vakitte yapılmaması, daha sonra yapılması durumunda onu fasit kılmaz ve sahihliğine de engel olmaz. Öyleyse bu gerekçeniz, öncelikle bizim görüşümüzün doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü derhal yıkanan abdest organının yıkanması hepimize göre sahihtir. Geride kalan diğer organları yıkamayı bekletip araya fasıla koymak, önce yıkanmış olan organların yıkanmasını geçersiz hale getirmemelidir. Önce yıkanmış olanı yeniden yıkamayı gerektirmemelidir. Zira tekrar yıkanmasını gerekli kılmak, onun derhal yıkanma hükmünü iptal etmek ve ertelemeli yıkanmasını vacip hale getirmektir. Oysa önce acilen yıkanmış olmasını geçerli saymak gerekir.

Abdest organlarını peşpeşe yıkamak gerektiği görüşünde olanlar İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şu hadisini delil olarak ileri sürmektedirler: *"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem abdest organlarını birer defa yıkadı ve* ***"Bu, olmadan Allah'***ın hiçbir namazı kabul etmeyeceği abdesttir**"** buyurdu."[437]

"Bilindiği gibiPeygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını peşpeşe yıkamıştı."

436 İbn Mâce, Taharet, 58

437 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

Bu rivayeti ileri sürenlere cevaben deriz ki: Bu bir iddiadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını peşpeşe yıkadığını da nereden çıkarıyorsunuz? Belki de bir vakitte yüzünü yıkamış, bir müddet sonra ellerini yıkamış, diğer organlarını da bu minval üzere yıkamış olabilir. Bunu da yanında bulunan sahabilere abdest organlarını aralıklı yıkamanın caiz olduğunu ifade etmek maksadıyla yapmış olabilir. Kaldı ki abdest organlarını peşpeşe yıkamış olsaydı bile bu, peşpeşe yıkamanın vacip olduğuna delalet etmez. Çünkü "Bu, abdesttir" ifadesi, organları yıkama zamanına değil, yıkama fiilinin kendisine işaret etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdest fiilleri namaz fiilerine benzer. Birbirlerine bağlıdırlar. Tamamı yapılmadıkça bazılarının yapılmış olması, bir hüküm ifade etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz hac ibadeti örneği ile çürütülür. Çünkü hac fiilleri de birbirlerine bağlıdırlar. Mesela Arafat vakfesi yapmayan bir kimsenin ihramı ve önceden yapmış olduğu tavafı geçersiz hale gelir. Ama bundan dolayı hac fiilerinin peşpeşe yapılması vacip değildir. Şunu da belirtelim ki, abdestte diğerlerinden ayrı olarak bazı organları yıkamanın hükmü sabit olur. Mesela bir kimsenin kolunda bir özür olursa, orayı yıkamanın farzlığı düşer. Ama namaz böyle değildir. Çünkü namaz fiilleri birbirlerine bağlıdırlar. Yapılması mümkün ise ya tümü sabit olur ya da tümü düşer. Abdest organlarından bazısını yıkamanın hükmü düşebildiğine göre abdest, ikisi de mükellefe farz olduklarında bu bakımdan namaza ve zekâta benzer. Bunları aralıklı bir şekilde yerine getirmesi caiz olur. Yine namazda fiilerin peşpeşe yapılması, araya fasıla konulmaması gerekir. Çünkü kişi, namaza iftitah tekbiri ile girer. Namaz fiilleri de ancak namaza başlama tekbiri olan iftitah tekbirinin üzerine bina edilirlerse sahih olur. İftitah tekbirini konuşma veya bir fiille iptal ederse, namazın takip eden fiillerini iftitahsız olarak yapması sahih olmaz. Abdest alırken iftitah tekbirine ihtiyaç duyulmaz. Bilindiği gibi abdest alırkenarada konuşmak ve diğer bazı fiilleri işlemek normal karşılanıp abdesti bozmaz. Yalnız abdestin farzlarının peşpeşe yerine getirilmesi gerektiği görüşünde olanlar, abdestin tamamlanmasından önce organların kurumamış olmasını şart koşmuşlardır. Aslında abdest alırken organlardan birinin kurumasının abdestin bozulmasına etkisi olmaz. Bilindiği gibi organların tamamının kurumasının da abdestin bozulmasına etkisi olmaz. Öyleyse bazı organların kurumasının da hükmü böyledir. İtirazcının bu

benzetmesi sahih ve kıyası da doğru olsaydı dâhi burada geçerli olmazdı. Çünkü kıyasa dayanarak nassa ekleme yapmak caiz değildir. Burada kıyasa yer yoktur. Ayrıca bir kişi güneş altında abdest alırken, abdest organlarını peşpeşe yıkasa bile yıkadığı organ, diğerini yıkamadan hemen kuruyuverir. Bu hususta hiç kimsenin ihtilafı yoktur. Ancak bu durum, abdestin bozulmasını gerektirmez. Keza yıkadığı organı bırakıp sonrakini yıkamaya başlayıncaya kadar önceki organın kuruması da abdesti bozmaz.

[Abdest Alırken Besmele Çekmenin Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet abdest alırken besmele çekmenin farz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, besmele çekmeyi şart koşmaksızın sadece abdest organlarını yıkamakla namaz kılmayı mübah kılmıştır. Mezhebimiz fakihleri ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler. Bazı hadisçilerin, abdest alırken besmele çekmeyi farz saydıkları, kasten terk edilmesi durumunda abdestin geçerli olmayacağını, ama unutarak terk edilmesi halinde geçerli olacağını söyledikleri nakledilmiştir. Besmele çekmeden alınan abdestin geçerli olacağına şu ayet delalet etmektedir:

(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

"Gökten tertemiz bir su indirdik."[438]

Bu ayette abdestin geçerliliği, besmele çekme şart koşulmaksızın abdest organlarının temizleyici suyla yıkanmasına bağlanmıştır. Besmeleyi şart koşan, ayetlerde olmayan bir şeyi bu ayetlerin hükmüne eklemiş ve abdest organlarını yıkamayla namaz kılmanın caiz olacağı hükmünü reddetmiş olur.

438 Furkan, 25/48

Abdest alırken besmele çekmenin şart olmadığının sünnetteki delilleri şu rivayetlerdir:

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldığını ve şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[439]

Bu hadiste besmele çekmekten söz edilmemektedir.

Rufaa b. Rafi'nin *radıyallahu anh* rivayetinde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir bedeviye namaz için abdest almayı öğretirken ona şöyle demiştir:

(إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى، يَغْسِلُ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ)

"Şu muhakkak ki bir kimse Yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde abdesti tam almadan; yüzünü ve dirseklere kadar ellerini yıkamadan namazı tamamlanmaz..."[440]

Bu hadiste de abdest alırken besmele çekmenin şart olduğu ifade edilmemiştir.

Hz. Ali, Hz. Osman, Abdullah b. Zeyd *radıyallahu anh* ve diğerlerinin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alış şekliyle ilgili yaptıkları rivayette, bu zâtlardan hiçbiri abdest alırken besmelenin farz olduğunu ifade etmemiş, sadece "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışı böyle idi" demişlerdir. Şayet besmele çekmek farz olsaydı mutlaka söylerlerdi. Abdest organlarını yıkama konusunda ve meshetme konusunda gelen rivayetler derecesinde bu konuda da mütevatir rivayetler gelirdi. Çünkü buna Müslümanların genelinin ihtiyacı vardır.

Abdest alırken besmele çekmenin farz olduğu görüşünde olanlar, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği (لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ) ***"Bes-***

439 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
440 İbn Mâce, Taharet, 58

mele çekmeden abdest alanın abdesti geçerli değildir" [441] hadisi delil olarak ileri sürecek olurlarsa, onlara cevaben şöyle deriz: Kur'an'ın nassının hükmüne, ancak kendisi ile neshin caiz olacağı hadislerle ekleme yapılabilir. Dolayısıyla bu hadise dayanılarak yapılan itiraz, iki yönden geçersizdir: Biri, bizim anlattığımızdır. Diğeriyse umumi belva olan meselelerde ahad haberler delil kabul edilmezler. Bu hadis şayet sahih ise bununla, besmelesiz alınan abdestin geçersiz olacağını değil, faziletinin eksik olacağını bildirmek amaçlanmıştır.

Tıpkı şu hadislerde olduğu gibi:

(لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ)

"Mescide komşu olan kimsenin mescit dışında kıldığı namaz geçerli olmaz." [442]

(مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِنْ عُذْرٍ)

"Ezanı işitip de mazereti olmadığı halde icabet etmeyen (cemaate gitmeyen) kimsenin (kendi başına kıldığı) namazı geçerli olmaz." [443]

Hades hali abdesti temelden iptal ettiğine göre abdest de namaz gibi olmaktadır. Namaza nasıl ki Allah'ın adı anılarak başlanıyorsa abdeste başlarken Allah'ın adının anılması gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: 'Hades hali namazı iptal eder' şeklindeki ifadeniz, bize göre yanlıştır. Çünkü hades hali meydana gelse bile namazın o ana kadar kılınmış olan kısmı, kişi gidip abdest alır ve dönüp kaldığı yerden namaza devam ederse namazı geçerli olur. Şu halde namaza başlarken Allah adının anılması gereği, hades halinin namazı iptal edeceği manasına gelmez. Aksine burada kastedilen şey, namazda kıraatin farz oluşudur. Ayrıca biz bir temizlik olduğu için abdesti, necasetin yıkanmasına kıyaslamaktayız. Yine muhaliflerimiz, besmelenin unutulması durumunda abdestin geçerli olacağı hususunda bize katılmaktadırlar. Böylece muhaliflerimizin görüşü iki bakımdan batıl olmaktadır:

441 İbn Mâce, Taharet, 41

442 Darekutni, Sünen: 2/292

443 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/57

1-Namazda iftitah tekbirinin bilerek veya unutarak terk edilmesi durumunda namaz batıl olur.

2-Abdestte besmele çekmek farz olsaydı, unutulması durumunda da abdest geçerli olmazdı. Zira farz olsaydı, abdestin anılan diğer şartları gibi o da abdestin geçerli olma şartlarından olurdu.

[İstincanın Hükmü]

İstincanın[444] farz olup olmadığı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet, istincanın farz olmadığına delalet etmektedir. Çıkış deliğinin dışına sirayet etmemişse, yapılmaması durumunda kılınan namaz da geçerlidir. Fakihler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Yapılmaması her ne kadar hoş karşılanmasa da mezhebimiz fakihleri bu durumda kılınan namazın geçerli olacağını söylemişlerdir. Şafiî, baştan itibaren istincanın yapılmaması durumunda namazın geçerli olmayacağını söylemiştir. Ancak ayetin zahiri, birinci görüşün sahih olduğuna delalet etmektedir. Tefsirde rivayet olunduğuna göre mezkûr ayetin manası şöyledir: "Namaza kalkacağınız zaman abdestiniz yoksayüzlerinizi yıkayın..."

Ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır:

(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ
فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

444 ***İstincâ***; abdest bozduktan sonra pisliğin giderilmesi, taharet anlamına gelmektedir.

Bu ayet bizim görüşümüzün isabetli olduğuna iki bakımdan delalet içermektedir:

1-Abdestsiz kimsenin abdest organlarını yıkaması ve başını meshetmesi farz olup namaz kılmayı kendine ancak bu şekilde mübah etmesi mümkündür. İstincayı farz sayan kimse, ayetin mübah kıldığını engellemiş olmaktadır.Bu da ayetin neshini gerektirir. Bilgi gerektiren mütevatir hadis olmadan ayetin neshedilmesi caiz değildir. İstincanın farz olduğuna dair böyle bir hadisin mevcut olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte ulema, bu ayetin neshedilmediği ve hükmünün sabit olduğu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Bu konuda görüş birliği etmiş olmaları ise istincanın farz olduğu görüşünde olanların söylediklerini iptal etmektedir.

(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ
2- فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin" ayeti, abdest bozmaktan gelen kimsenin teyemmüm etmesini farz kılmıştır. Bu durumdaki kişinin istinca etmeden teyemmümle namaz kılması mübah görülmüştür. Bu da istincanın farz olmadığına delalet etmektedir.

İstincanın farz olmadığının sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Ali b. Yahya b. Hallad'ın bildirdiğine göre babası, amcası Rufaa b. Rafi'den nakilde bulunarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى، يَغْسِلُ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحُ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Şu muhakkak ki bir kimse Yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde abdesti tam almadan; yüzünü ve dirseklere kadar ellerini yıkayıp başını meshetmeden ve ayaklarını da topuk kemiklerine kadar yıkamadan namazı tamamlanmaz."[445]

445 İbn Mâce, Taharet, 58

İstinca yapmamakla birlikte sadece abdest organlarını yıkamakla namaz kılmak mübah kılınmıştır.

Husayn el-Harrani'nin bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* nakilde bulunarak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ , مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ وَ
مَنِ اكْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ , مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ , وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ)

"(Büyük abdestini bozduktan sonra) makadını katı şeyle temizleyen kimse bunu tek sayıda yapsın. Böyle yaparsa iyi yapmış olur. Yapmasa da sorumlu olmaz. Gözüne sürme çeken kimse bunu tek sayıda yapsın. Böyle yaparsa iyi yapmış olur. Yapmasa da sorumlu olmaz."[446]

İsticmarı yapmayan (büyük abdest bozduktan sonra makadını temizlemeyen) kimsenin sorumlu olmayacağı bildirilmiştir. Bu da istinca ve isticmarın farz olmadığına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İsticmar yapmayıp suyla taharet alan kimsenin sorumlu olmayacağı kastedilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlıştır:

1-Hadiste suyla taharet almaya yönelme şartı olmaksızın da isticmarın yapılmaması caiz görülmüştür. Suyla taharet almaya yönelmek şartıyla isticmarın terk edilebileceğini söyleyenler, herhangi bir delile dayanmaksızın hadisin hükmünü tahsis etmiş olurlar.

2-Suyla taharet almaya yönelmek şartıyla isticmarın terk edilebileceğini söylemek anlamsızdır. Zira suyla taharet almanın taşla isticmar etmekten efdal olduğu bilinmektedir. İki şeyden efdal olanı yapan kişi için "Sorumlu değildir" ifadesini kullanmak pek de isabetli olmaz. Bu imkânsız bir şey olup Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir şey söylemesi mümkün değildir. Zira böyle bir ifadede bulunmak, yersiz konuşmaktır.

446 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin: 1/275

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Selman'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir:

(نَهَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem üçten az sayıda taşla istinca yapmamızı yasakladı."[447]

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فليستنجِ بثلاثةِ أحجارٍ)

"Büyük abdestini yapan üç taşla istinca/temizlik yapsın"[448]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri vücub ifade eder.

"Makadını katı şeyle temizleyen kimse bunu tek sayıda yapsın. Böyle yaparsa iyi yapmış olur. Yapmasa da sorumlu olmaz" [449] hadisindeki **"sorumlu olmaz"** ifadesini, isticmarın vacipliğini ortadan kaldırmayacak şekilde yorumlamak gerekir. O zaman hadisi şöyle manalandırmak gerekir: İsticmar'ı hiç yapmayan değil de, tek sayıda olmayıp çift sayıda yapan veya isticmar'ın yerine suyla taharet alan kimsesorumlu olmaz. Böyle manalandırırsak hadisteki emrin vacipliği yerine getirilmiş olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hadislerin ikisini cem ederiz. Her ikisinin de hükmüyle amel ederiz. Birinin hükmünü diğeri sebebiyle düşürmeyiz. İstinca yapma emrini ve terk edilmesi yasağını, istincanın mendupluğu manasında kabul ederiz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Yapmasa da sorumlu olmaz"*** ifadesini istincanın vacip olmayışı manasında kabul ederiz. Sizin idddia ettiğiniz manada kullanılırsa hadislerden birinin hükmü temelli düşürülmüş olur. Özellikle bizim haberimiz, ayetin nassının içerdiği, istincasız namaz kılmanın caizliğine uygun düşmektedir. İstincanın farz olmadığına, istinca yapmadan namaz kılmanın

447 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/234

448 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 2/482

449 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin: 1/275

caiz olduğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Su varken ve suyu bırakıp taşla temizlenme zarureti yokken dâhi taşla istinca eden kimsenin kıldığı namazın geçerli olduğu hususunda fakihler icmâ etmişlerdir. İstinca eğer farz olsaydı, bedenin diğer taraflarına çok miktarda necaset bulaştığında taşla değil de suyla temizlik yapıldığı gibi, istincanın taşlarla değil de suyla yapılması gerekirdi. Bu da makattaki azıcık bir necasetin muaf kapsamında olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz çamaşır üzerinde kurumuş olan meninin ovalanarak giderilmesinin caiz olduğunu söylüyorsunuz. Ama bu, çok miktardaki meninin o haliyle çamaşır üzerinde dururken kılınan namazın geçerli olduğuna delalet etmemektedir. Aynı şekilde istinca yeri de taşla temizlendiğinde kılınan namaz geçerli olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz necis de olsa meni için böyle bir uygulamayı caiz gördük. Çünkü meninin kendisinin hükmü hafiftir. Bilindiği gibi çamaşırın hangi tarafına isabet ederse etsin, meninin hükmü aynıdır. Yani ovalamakla giderilmesi yeterli olur. Ama insanın bedenine herhangi bir necaset bulaştığında onu su ve diğer sıvılar dışında başka bir şeyle gidermek caiz değildir. İstinca mahalli olan makattaki necasetin de hükmü aynıdır. Bu ağır necasettendir. Orada bulunmasıyla bedenin başka bir yerinde bulunması arasında bir fark yoktur. Mest üzerinde hacimli bir necasetin görülmesinin hükmü bize sorulduğunda da aynı şeyi söyleriz. Bu necaset de kuruduktan sonra ovalanarak giderilebilir. Ama bedene isabet ederse, giderilmesi ancak suyla olur. Soru sahiplerine şöyle de denilir: İnsan bedeni ile mestin yapıları birbirinden farklı olduğu için hükümleri de birbirinden farklıdır. Mestin derisi kalın olup üzerindeki rutubeti içine çekip kurutmaz. Necasetin hacmi ise hafif ve delikli olupmestteki rutubeti içine çekip kurutur. Ovalanıp kazındığında gider ve geride kendisinden çok az bir şey kalır ki onun da hükmü yoktur. Dolayısıyla ovalama, kazıma ve yıkama bakımından hükümlerinin değişik olması ya necasetin hafifliğinden ötürü kendisiyle ya da isabet ettiği yerle ilgilidir. Böylesine hafif olunca da sudan başka bir şeyle giderilmesi mümkündür. Mesela kılıca kan bulaştığında o kanı silmekle kılıç temizlenmiş olur. Çünkü kılıcın maddesi necaseti kabul etmez; onu kurutur. Dış kısmındaki silinip giderilince üzerinde, önemsenmeyecek ve hüküm ifade etmeyecek kadar az bir şey kalır.

[Abdestte Tertip]

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُم)

"Yüzlerinizi yıkayın" ayeti, abdestte tertibin (abdest organlarını ayetteki sıraya göre yıkamanın) farz olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin batıl olduğuna, kişinin tercihine göre abdest organlarından bazılarını diğerlerinden önce yıkayabileceğine delil gösterilmektedir. Mezhebimiz müçtehitleri, Mâlik, Sevri, Leys ve Evzai bu görüştedirler.

Şafiî dedi ki: "Kolların yüzden önce, ayakların da kollardan önce yıkanması durumunda alınan abdest geçerli olmaz."

Şafiî'nin bu sözü onu, Selef ulemasının ve fakihlerin icması dışına çıkaran sebeplerdendir. Çünkü Hz. Ali, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

(مَا أُبَالِي أَيَّ أَعْضَائِي بَدَأْتُ , إِذَا أَتْمَمْتُ الْوُضُوءَ)

"Abdesti tam olarak aldığımda abdest almaya herhangi bir organımdan başlamam benim için önemli değildir."[450]

Bildiğimiz kadarıyla selef ulemasıyla onlardan sonra gelen halef ulemasından bir kimsenin Şafiî'nin bu görüşüne katıldığı rivayet edilmemiştir.

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi (yıkayın)" ayeti, abdestte tertibin farz olmadığına üç bakımdan delalet etmektedir:

1-Ayetin zahiri, tertip şartı aranmaksızın abdest organlarının yıkanmasıyla kılınan namazın geçerli olmasını gerektirmektedir. Çünkü (وُجُوهَكُم) kelimesinden sonra gelen el, baş ve ayakların Arapça karşılıkları olan kelimelerin başındaki (vav) harfi, lügat âlimlerine göre tertip gerektirmemektedir. Müberred ve Sa'leb böyle demişlerdir.

---

450 Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Et-Tuhûr: 1/353

Lügat âlimleri dediler ki: "Bir kimsenin (رَأَيْتُ زَيْدًا وَعَمْرًا)"Zeydi ve Amr'ı gördüm" demesi (önce Zeyd'i sonra Amr'ı gördüğü anlamına gelmeyip) sanki (رَأَيْتُ الزَّيْدَيْنِ) "İki Zeyd'i gördüm" veya "İkisini gördüm" demiş gibi olur."

Kelime ve lafız erbabının âdetine göre de bu böyledir. Mesela bir kimse bir başkasının (رَأَيْتُ زَيْدًا وَعَمْرًا) "Zeydi ve Amr'ı gördüm" dediğini işitse, onun verdiği bu haberden kesin olarak önce Zeyd'i sonra Amr'ı gördüğü anlamını çıkarmaz. Aksine ikisini birlikte görmüş olması, hatta Zeyd'den önce Amr'ı görmüş olması da mümkündür. Böylece "vav" ın tertip için olmadığı ispatlanmış oldu.

Fakihler, bir adam (إِذَا دَخَلْت الدار فأمر أتى طَالِقٌ وَعَبْدِي حُرٌّ وَعَلَيَّ صَدَقَةٌ)"Eve girdiğimde karım boştur, kölem hürdür ve sadaka vermek de adağım olsun" der ve eve girerse bu söylediklerinin biri diğerinden önce değil de hepsinin aynı anda gerçekleşeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

"Vav" harfinin tertip manasını ifade etmediğine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de delalet etmektedir:

(لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشِئْت وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شِئْت)

"Allah dilerse ve sen de dilersen, demeyin. Lâkin Allah dilerse sonra da sen dilersen, deyin."[451]

"Vav" harfi tertip manasına olsaydı, "sonra" manasına gelen (ثُمَّ) edatı yerinde kullanılırdı. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ikisi arasında fark görmezdi. Abdest ayetindeki "vav" ların tertip manasına olmadığı ispatlandığına göre, abdestte tertibin farz olduğunu söyleyenler, ayete muhalefet etmiş ve içeriğinde olmayan bir şeyi ayete eklemiş olurlar. Bize göre bu, ayetin neshini gerektirmektedir. Çünkü böyle bir şeyi yapmakla ayetin mübah kıldığı şey haram kılınmış olmaktadır. Ulema, bu ayetin neshedilmediği hususunda ihtilaf etmiş değildir. Böyle olunca da abdestin tertibe uymaksızın alınmasının caiz olacağı ispatlanmış oldu.

451 İbn Mâce, Keffarât, 13

2-Abdestte tertibe uymanın farz olmadığına ayetteki ikinci delalet, şu ilahî buyruktur:

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın."

Abdest alırken ayakları yıkamanın gerektiği ve mana bakımından ayakların ellere atfedildiği hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Buna göre ayetin takdir edilen manası şöyle olur: "Yüzlerinizi, ellerinizi ve ayaklarınızı yıkayın. Başlarınıza da mesh edin." Böylece ispatlanmış oluyor ki ayetin kelimelerinin bu şekilde sıralanmış olmasıyla, abdestin mutlaka bu sıraya uyularak alınmasını amaçlamış değildir.

3-Abdestle ilgili ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."

Ayetin bu bölümü, abdestte tertibin düştüğüne iki bakımdan delalet etmektedir.

Birincisi: Allah'ın güçlük çıkarmak istemediğinin yani ibadetleri yapmaya vesile olan taharette darlık ve sıkıntı vermek istemediğinin bildirilmesidir. Taharette, abdestte tertibe uymakta zorluk vardır. Kolaylık ortadan kaldırılmaktadır.

İkincisi: (وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister"** ibaresidir. Burada Cenab-ı Allah'ın maksadı ilgili organların yıkanmasıyla abdestin alınmış olacağının, tertibe riayet etmekle etmemek arasında bir fark olmadığının bildirilmesidir. Çünkü Yüce Allah'ın muradı, abdest organlarının yıkanmasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Birinci şıkka göre sizin de dediğiniz gibi "vav" harfinin tertip gerektirmediğini kabul ediyoruz. Lâkin yüzü yıkama emrinin başındaki "fa" harfi takibiyye manasında olduğu için, abdestte tertibi gerektirmektedir. "Fa" harfinin takibiyye manasına geldiği hususunda lügat erbabı arasında ihtilaf yoktur. Yüce Allah (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurduğuna göre lafzın hükmü gereğince, namaza kalkmanın peşi sıra yüzün yıkanması icab eder. Çünkü yüzü yıkama emri olan (فَاغْسِلُوا) kelimesi, namaza kalkma anından bahseden (قُمْتُمْ) kelimesine "fa" harfi ile atfedilmiştir. Dolayısıyla yüzün diğer abdest organlarından önce yıkanması gerekir. Yüzü yıkamada tertip gerektiğine göre diğer organlarda da tertibe uymak gerekir. Çünkü hiç kimse abdest organları arasında bir ayrım yapmamıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz tertip iki sebepten dolayı farz değildir. Birinci sebep şudur: (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) **"Namaza kalkacağınız zaman"** ifadesiyle lafzın hakikati kastedilmemiştir. Çünkü lafzın hakikati namaza kalktıktan sonra abdest almayı gerekli kılmaktadır. Görüldüğü gibi, abdest almak için namaza kalkmak şart koşulmuştur. Burada kalkmak kelimesi kullanılmış ama başka mana kastedilmiştir. Önce de açıkladığımız gibi burada gizli ve mukadder bir kelime vardır. Bu durumdaki ifadeler mecaz oldukları için bunları bir delile dayanmadan kullanmak caiz değildir. Şu halde yüzü yıkama emrinin başında "fa" harfi bulunduğu için, namaza kalktıktan sonra yüzü yıkamanın farz olması görüşü doğru değildir. Çünkü yüzü yıkamanın dayalı olduğu sebep bir delile dayanmaktadır. Bu da soru soranın sorusunu düşürmektedir.

Tertibin farz olmayışının ikinci sebebi şudur: (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** ayetinin tertibi gerektirebileceğini bir an için kabul edelim.

Muhaliflerimize deriz ki: Ayette geçen atıf harfleri olan "vav"ların tertib manasına gelmedikleri sabit olduğuna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Namaza kalkacağınız zaman abdest organlarınızı yıkayın."

Bu durumda namaza kalkınca organların hepsinin yıkanması gerekir. Bunlardan yüzün önce yıkanacağına dair bir hüküm yoktur. Çünkü "vav" harfi cem' içindir. Buna göre abdest organlarının tümü, "Fa" harfi ile kıyama yani namaza kalkmaya atfedilmiş olur. Kendi aralarında bir yıkama sırası olduğuna dair bir delil yoktur. Aksine bu, aralarında bir tertip ve sıranın olmadığına delalet eder.

Abdest organları arasında bir yıkama sırası/tertip olmadığına (وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا) **"Gökten tertemiz bir su indirdik"**[452] ayeti de delalet etmektedir. Yani temizleyici bir su indirdik. Bu nitelikte bir su bulunduğunda temizleyici olması, Yüce Allah'ın verdiği bu niteliğini koruması gerekir. Abdestte tertibin farz olduğunu söyleyen, suyun bu niteliğini çekip almış olur. Başka bir faktör olmadan suyun temizleyici olmayacağını söylemiş olur ki bunu söylemek de caiz değildir.

Abdest organları arasında bir yıkama sırası/tertip olmadığının sünnetteki delili şudur:

Rüfaa b. Rafi'nin *radıyallahu anh* rivayetine göre, bir bedeviye namazı öğreten Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Abdesti yerli yerince almadan, sonra da tekbir ve tahmid getirmeden insanlardan hiçbirinin namazı tamam olmaz."[453]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdestin yerli yerince alınmasının yeterli olacağını haber vermiştir. Abdestin yerli yerince alınması ise ayette belirtilen abdest organlarının yıkanmasıdır. Tertipten söz edilmeksizin bunların yıkanmasıyla namazın geçerli olacağı bildirilmiştir. Bu anılan organların yıkanmasının, abdestin yerli yerince alınmış tam bir abdest olmasını gerektirir.

Abdestte tertibe uyulmazsa abdest yerli yerince alınmış olmaz, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz isabetli değildir. Çünkü abdest organları Kur'an'da zikredilmiş olup bellidir. Hangi şekilde olursa olsun bu organlar yıkandığı takdirde abdest yerli yerince alınmış

452 Furkan, 25/48

453 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/345

olur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği hükme göre bunu yaptığı takdirde kişinin tahareti tamamlanmış ve abdesti yeterli olur.

Abdestte tertibin farz olmadığının aklî delili, fakihlerin şu meseledeki ittifaklarıdır: Yüce Allah (وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** buyurduğu halde,bir kişi kollarını dirseklerden başlayarak bileklere doğru yıkarsa abdesti geçerli olur. Ayetin lafzının hakikatine göre, tertibe uyulması gereken bir yerde tertip vacip olmadığına göre, ayetin lafzının tertip gerektirmediği yerde tertibe uymamak öncelikle caiz olur. Bu, tertibe uymanın gerekmediğine açık bir delildir. Artık bu iki tertibi yani kolun kendisini yıkamadaki tertiple, diğer organlar arasındaki tertibi cemedecek bir illeti zikretmeye ihtiyaç kalmamaktadır. Bu anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki ayette abdest organlarının bir sıra içinde zikredilmesinden maksat, bu organları o tertibe göre yıkamak değildir. Eğer öyle olsaydı, (وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** lafzına göre kolların bileklerden dirseklere doğru yıkanması öncelikle gerekli olurdu. Şu da var ki, tertip konusunda diğer abdest organlarını kollara kıyaslamak doğru olur. Kolların birinde tertip düştüğüne göre diğerinde de düşmesi gerekir.

Namazla zekât arasında da tertip farz değildir. Çünkü bunlardan herhangi birinin farzlığı sabit olmakla birlikte diğerinin sakıt olması mümkündür. Abdestteki tertip de işte böyledir. Mesela yüzü yıkama farzını yerine getirmek gerektiği halde, bir hastalıktan dolayı ayakları yıkama farzı sakıt olabilir. Şunu da belirtmeliyiz ki, abdest organlarını birlikte yıkamak imkânsız olmadığına göre bu organları tertibe göre yıkamak farz değildir. Tıpkı namazla zekât arasında tertibe uymak gerekmediği gibi.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Osman *radıyallahu anh* abdest alırken yüzünü yıkamış, sonra ellerini, sonra ayaklarını yıkamış, sonra da başını mesh etmiş ve sonra da şöyle demiştir:

(هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ)

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem bu şekilde abdest aldığını gördüm."[454]

454 Darimi, Sünen: 1/550

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve ***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[455]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadiste tertipten söz edilmemektedir. Sizin kastettiğiniz, Zeyd el-Ammî'nin Muaviye b. Kurre aracılığıyla İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet etmiş olduğu hadistir. O hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkamış ve sonra da (هَذَا وُضُوءُ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللهُ لَهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ) ***"Bu, olmadan Allah'ın namazı kabul etmeyeceği abdesttir"***[456] buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan sonra da abdest organlarını ikişer defa yıkamıştır...

Hadis, sonuna kadar nakledildiği halde içinde tertibe dair bir ifadeye rastlanmamıştır. Hadisteki ifadelere bakıldığında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest almaya yüzünden önce kollarını yıkamakla veya başını mesh etmekle başlamış olmasına bir engel yoktur. Abdesti tertibe göre aldığını iddia eden kimse, bu iddiasını ancak bir rivayetle ispatlayabilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tertibin müstehap olduğunu kabul ettiğiniz halde nasıl olur da tertibi terk etmenin caiz olduğunu söylersiniz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müstehap olan bir şeyi yapmayıp mübah olan bir şeyi yapmak caizdir. Bununla beraber başkalarına öğretmek maksadıyla tertibe uymadan abdest almak caizdir.Mesela her vakit namazını vaktin başında kılmak müstehap olmakla birlikte (vaktinin sınırını) öğretmek maksadıyla akşam namazını biraz geciktirmek caizdir.

Abdest tertipsiz olarak alındığına ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (هَذَا وُضُوءُ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللهُ لَهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ) ***"Bu, olmadan Allah'***ın namazı kabul etmeyeceği abdesttir" buyurduğuna göre demek ki abdestte tertibe uymamak farzdır, denilecek olursa biz deriz ki: Bu dediğinizi kabul etsek ve bununla beraber hadisin lafzı, işaret edildiği gibi abdestin tertipsiz alınmasını

455 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
456 İbn Mâce, Taharet, 47

gerektiriyor desek, yine de senin sorunu hükümsüz kılacak bir delile dayanarak tertibe uymayı caiz görür ve deriz ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Bu, abdesttir" demesi tertibe değil, abdest organlarını yıkamaya işarettir. Dolayısıyla abdestte tertibin farzlığına yer yoktur.

Abdestte tertibin farz olduğu görüşünde olanlar şu rivayeti delil olarak ileri sürebilirler:

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sa'y etmek için safa tepesine çıkmış ve (نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ) ***"Yüce Allah'ın (Kur'an'da) önce bahsettiği safa tepesinden (sa'ye) başlarız"***[457] demişti. Bu da Kur'an'da tertib ile zikredilen her şeyin tertibine uymak gerektiğine dair genel bir hükümdür."

Bu rivayeti tertibin farz oluşuna dair bir delil olarak ileri sürenlere cevaben şöyle deriz: Bu rivayetteki, "vav" harfi tertibi gerekli kılmamaktadır. Şayet gerekli kılsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, lisan ehli olan sahabilerine say'e nereden başlanacağını tarif etme ihtiyacını duymazdı. Bununla beraber buradaki "vav" harfi[458] Safa ile Merve arasında tertibin vacip olduğuna delalet etmemektedir. Burada tertibin vacipliğine delalet etmediğine göre başka yerlerde nasıl delalet eder. Burada en fazla sa'ye Safa tepesinden başlanması gerektiği haber verilmektedir. Yapılması istenen şeyi haber vermekse tertibi gerektirmez. Sa'ye Safa tepesinden başlanmış olması da tertibi vacip kılmaz. Şayet vacipliği gerektirseydi, bu rivayetin hükmü başka bir iş için değil, verilen haberle sınırlı kalırdı.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ) ***"Yüce Allah'ın (Kur'an'da) önce bahsettiği safa tepesinden (sa'ye) başlarız"*** hadisi, sa'ye, Yüce Allah'ın Kur'an'da kelime olarak Merve'den önce zikrettiği Safa tepesinden başlanması gerektiğine dair bir haberdir. Lafız olarak önce Safa tepesinden bahsedildiğine göre mana itibariyle de sa'ye oradan başlanacaktır. Hüküm eğer böyle olmasaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ) ***"Yüce Allah'ın (Kur'an'da) önce bahsettiği safa tepesinden (sa'ye) başlarız"*** demezdi. Böyle buyurmakla sa'ye fiilen Safa'dan başlanması gerektiğini kastetmiştir. Bu, Cenab-ı Allah'ın kelime olarak

457 İbn Mâce, Menasik, 84

458 (اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ) ayetindeki atıf harfi olan "vav" kastedilmektedir.

önce Safa'dan bahsetmesinin, hüküm olarak da sa'ye oradan başlanması gerektiğini haber vermektir.

Bu iddianın sahiplerine cevap olarak şöyle deriz: Bu, şu sebepten dolayı sizin zannettiğiniz gibi değildir. Yüce Allah'ın ilgili ayette önce zikrettiği yerde biz sa'y hareketini başlatacağız, dediğimizde bu, bir mana ifade eden doğru bir cümle olur. Yine bize göre yapılacak işin, kelamdaki tertip ve sıraya göre yapılmasının kastedilmesine de bir engel yoktur. Ancak bir delil olmadan bu tertibe uymanın vacip olduğunu iddia etmek caiz değildir. Mesela (ثُمَّ) edatı asıl itibariyle sonralık manasına gelir. Ama bazen "ve" anlamındaki "vav" yerine de kullanılır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

(ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا)

"Ve iman edenlerden oldu."[459]

(ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ)

"Ve Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir."[460]

(اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا)

"(Şahitlik ettikleriniz) zengin ve fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.)"[461]

"Vav" harfi ile tertip manasının kastedilmesine de engel yoktur. O zaman mecaz olur. Bir delil olmadan mecaz manasına almak ise caiz değildir.

459 Beled, 90/17
460 Yunus, 10/46
461 Nisâ, 4/135

Niçin Hac Öncesi Umre Yapmayı Emrediyorsunuz? Sorusuna İbn Abbas'ın Radıyallahu Anh Cevabı

Tertip konusunda şöyle bir itiraz gelebilir:"İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, siz hac öncesi umre yapılmasını nasıl emrediyorsunuz? Oysa Yüce Allah (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"**[462] buyurmuştur, denildiğinde o şöyle cevap vermişti: "Siz ayeti[463] nasıl okuyorsunuz? Vasiyetten önce borcu mu, yoksa borçtan önce vasiyeti mi okuyorsunuz?" Tabii ki borçtan önce vasiyeti okuyoruz demeleri üzerine, "Önce hangisinden işe başlıyorsunuz?" diye sormuştu. Onlar da ölenin borcunu ödeyerek işe başladıklarını söyleyince İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Hac ve umre arasındaki tertip ve sıra da işte böyle bir şeydir" cevabını vermişti.

Arapların dilinde fiili tertibin lafzi tertibe uygun olması gerekmeseydi, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* böyle bir soruyu sormazlardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu soruyu soran kişinin sözü nasıl delil kabul edilebilir? O, lügat erbabına göre ihtilafsız bir şekilde tertip içeren ayetten habersizdir. Ayette şöyle buyrulmaktadır:(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ) **"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse..."**[464] Bu ibare, haccın mutlaka umreden sonra yapılmasını, umrenin hacdan önce yapılmasını gerektirmektedir. Bunu bilmeyen kimse, (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"** ibaresinin manasını bilmiyor demektir. Bunu söyleyen kişi, soru sahibinin lügat erbabından olduğunu nereden biliyor? Belki de yeni Müslüman olan acemlerden biriydi. Arap diline vakıf bir kimse değildi. Hangisinin sözü kabule daha layıktır? Lafızdaki tertip, fiili tertibi gerektirmez diyen İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* sözü mü, yoksa soru sahibinin sözü mü kabule daha layıktır? Tertibi savunanların görüşlerini çürütmek için İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* sözlerinden başka bir delilimiz olmasa dâhi, onun bu sözleri bizim için fazlasıyla yeterlidir.

---

462 Bakara, 2/196

463 İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* kastettiği ayet, Nisâ suresinin 11. ayetidir: (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

464 Bakara, 2/196

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(اِبْدَؤُوا بِما بَدَأ اللهُ عز وجل به)

"Güç ve yücelik sahibi Allah'ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın."[465]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهٗ فَاِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ)

"Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy."[466]

(اِبْدَؤُوا بِما بَدَأ اللهُ عز وجل به)

"Güç ve yücelik sahibi Allah'ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın" hadisi, Yüce Allah'ın lafız ve hüküm itibariyle Kur'an'da başladığı yerden yani Safa tepesinden sa'ye başlamayı gerektirmektedir. (فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ) ***"Onun okunuşuna uy"*** emri, ayette tertipli bir şey yapılması istenildiğinde o tertibe göre hareket edilmesi gerektiğine dair genel bir emirdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (اِبْدَؤُوا بِما بَدَأ اللهُ عز وجل به)***"Güç ve yücelik sahibi Allah'***ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın**"** hadisi, Safa ve Merve tepeleri hakkında varid olmuş bir hadistir. Bazıları bu hadisin arka planını da anlatmışlardır. Bazıları da sadece vürud sebebini hafızalarında tutmuş ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (اِبْدَؤُوا بِما بَدَأ اللهُ عز وجل به) ***"Güç ve yücelik sahibi Allah'***ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın**"** hadisini nakletmekle yetinmişlerdir. Bunları iki ayrı hadis gibi değerlendirmemiz doğru olmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki ayrı durumda söylediği bir sözü bir delile dayanmadan iki ayrı

465 Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 10/40
466 Kıyame, 75/17-18

hadis gibi değerlendirmek caiz değildir. Biz de sa'ye, Allah'ın ayette önce zikrettiği Safa tepesinden başlarız. Bizimle muhaliflerimiz arasındaki tartışma, ayette önce Safa'dan söz edilmiş olması üzerine değil, sa'ye önce Safa'dan başlamanın Allah'ın muradı olup olmadığı üzerinedir. Şu halde Yüce Allah'ın sa'ye de bir tertip koyduğunu, bu tertibe göre sa'ye Safa'dan başlanmasını murad ettiğini ispatlamamız gerekir ki, ispatlanınca sa'ye Safa tepesinden başlayalım. (فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) **"Onun okunuşuna uy"** ayeti için verilecek cevap da böyledir. Çünkü Kur'an'ın okunuşuna uymak, ondaki tertip ve nizama göre işe başlamaktır. Ayette sayılan emirleri sırasına göre mi, hepsini cem ederek mi veya bunların dışında başka bir şekilde yapmamızı mı murad etmiş? Bunu tespit edip ona göre Kur'an'ın hükmü doğrultusunda işe başlamak gerekir. Kastedilmeyen bir tertibe uymayı farz kıldığınız zaman Onun okunuşuna uymuş olmazsınız. Ayetteki lafzi tertip, fiili tertibi gerektirmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kur'an hem okumanın hem de hükmün adı olduğuna göre, her iki hususta da ona uymamız gerekmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kur'an, ister hüküm niteliğinde ister haber niteliğinde olsun okunan ayetlerin adıdır. Okunuşunda ona uymamız gerekir. Ama lafzındaki tertibe göre fiilde de tertibin kastedilip edilmediğini belirleyecek olan, lügatın ilkeleridir. Emredilen şeylerle ilgili lafızlardaki tertibe göre fiili bir tertibe uymak, Arap lügatinin ilkeleri arasında yer almamaktadır. Bilindiği gibi Kur'an'ın çoğu kısmı, ahkâm ayetleri olarak inmiştir. Bunlardan sonra başka ahkâm ayetleri de inmiştir. Önce inen ayetlerin okunuşunun önde olması, bunların gereklerinin daha sonra inenlerden önce yapılmasını icab ettirmemektedir. Kur'an'ın nazmını, sûre ve ayetlerinin yerlerini değiştirmenin caiz olmadığını biliyoruz. Bu, mezkûr hükümlerin ayetlerin ve surelerin okunuş tertibine göre tertib edilmesini gerektirmemektedir. Böylece itirazcının bu sorusunun hükümsüzlüğü açıklanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Vav" harfi ile yapılan atıflarda tertibin mevcut olduğu ispatlanmıştır. Mesela bir adam, zifafa girmeden karısına (أَنْتِ طالِقٌ وَطالِقٌ وَطالِقٌ) "Sen boşsun ve boşsun ve boşsun" derse, başta söylediği "boşsun" kelimesiyle karısı bir talakla boşanmış

olur. İkinci ve üçüncü talaklar meydana gelmez. Bu örnekte "vav" harfi lafzın hükmünde bir tertip meydana getirmiş olmaktadır. (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) "Yüzlerinizi yıkayın" ayeti de okunuştaki sıraya göre, abdest organlarını yıkamada tertibe uymanın farz olmasını gerektirmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yukarıdaki örnekte karısına hitaben "boşsun" kelimesini üç defa tekrarlayan adamın karısıyla ilgili birinci talak, sizin de ifade ettiğiniz gibi "vav" ın tertip manası taşımasından dolayı ikincisinden önce meydana gelmiş değildir. İkincisinden önce birinci talakın meydana gelmiş olmasının sebebi, boşamayı bir şarta veya vakte bağlamaksızın telaffuz etmiş olmasıdır. Bu şekilde yapılan boşamalarda talaklardan biri diğerini beklemeden meydana gelir. Bu meselede önce telaffuz ettiği için birinci talak meydana geldikten sonra, ikinci talak meydana gelmek üzereyken birinci talakla boşanmış olan kadın artık o adamın karısı olmaktan çıktığı için ikinci talak gerçekleşmez.

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın" buyruğuna gelince bu ibareyle yüzün ellerden, ellerin de başın meshinden önce yıkanması hükmen gerçekleşmiş olmaz. Çünkü hepsi yıkanmadıkça bir kısmının yıkanmış olması bir hüküm ifade etmez ve abdest bakımından bir yarar sağlamaz. Ancak tamamının yıkanması, ayetteki abdest alma hükmünün yerine getirilmiş olmasını gerektirir. Dolayısıyla abdest ayetinin lafzi tertibi abdestte tertibi gerektirmemektedir. Mesela yukarıda geçen boşama örneğindeki adam, karısına hitaben "Eğer eve girersen boşsun, boşsun, boşsun" derse, karısı eve girmedikçe bu üç boşamadan hiçbiri meydana gelmez. Çünkü bu boşamalardan her birini, hepsi için geçerli olan eve girme şartına bağlamıştır. Tıpkı abdest organlarından her birinin yıkanmış sayılmasında, diğer organın yıkanmış olmasının şart koşulmasında olduğu gibi. İlim ehli kimselerin üzerinde birleşip ihtilaf etmedikleri görüşe göre bir kimse karısına hitaben "Şu eve ve şu eve girersen boşsun" dedikten sonra karısı, adamın işaret ettiği ikinci eve girer, sonra da ilk işaret ettiği eve girerse boşanmış olur. "Şu eve ve şu eve" diye işaret etmiş olması, karısının boşanmış olması için işaret ettiği ilk eve girmesini şart haline getirmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صلاة أحدكم حتى يسبغ الوضوء فيغسل
وجهه ثُمَّ يَدَيْهِ ثُمَّ يَمْسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ يَغْسِلَ رجليه)

"Yüzünü, sonra ellerini yıkayarak, sonra başını mesh ederek, sonra ayaklarını yıkayarak abdesti tam olarak almadığı sürece Allah birinizin namazını kabul etmez."

Bu hadisteki (ثُمَّ) edatları tertibi gerektirir. Bunda ihtilaf yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunu söyleyen kişi ya yalancı ya da cahildir. En çok da yalancı olduğunu ve kasten böyle bir ifade kullandığını zannediyorum. Çünkü bu naklettiği, Ali b. Yahya b. Hallad'ın babasından nakilde bulunarak Rufaa b. Rafi'den rivayet ettiği hadistir. Bu hadis birkaç tarikten rivayet edilmiştir. Ancak hiçbirinde tertipten bahsedilmemiş ve abdest organları birbirine (ثُمَّ) edatı ile atfedilmemiştir.

Bu rivayetlerde en çok söylenen şey şudur: ***"Yüzünü ve ellerini yıkar, başını mesh eder ve topuk kemikleriyle birlikte ayaklarını yıkar."***

Bazı rivayetlerde de ***"Abdesti yerli yerince alıncaya kadar"*** ifadesi kullanılmaktadır. Bu da tertibe uymamanın caiz olmasını gerektirmektedir. Abdest organlarının (ثُمَّ) edatı ile birbirine atfedilmesine gelince, hiç kimse böyle bir rivayette bulunmamış, ne zayıf ne de kuvvetli bir senetle böyle bir şeyi zikretmiştir. Şu var ki, hadiste böyle bir şey rivayet edilse bile, Kur'an'ın hükmüne ilave yapılması ve neshedilmesi söz konusu olacağından böyle bir hadisle Kur'an'a itiraz edilemez. Abdestte tertibin farz olmadığına dair Kur'an'da bir ifade bulunmadığı kesinleştiğine göre, önce de anlattığımız gibi haber-i vahide dayanarak tertibin farz olduğunu söylemek caiz değildir.

Cünüplükten Temizlenmek İçin Yapılan Gusül

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."[467]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cünüplük şer'î bir kavram olup, gusletmedikçe namazdan, Kur'an okumaktan, mushafa el sürmekten ve mescide girmekten uzak durma gereğini ifade eder. Cünüp iken bu saydığımız şeylerden uzak durması emredilen kimsenin bunları yapabilmesi, gusletme şartına bağlıdır. Meninin basınçlı ve şehvetli olarak dışa akması veya penisin ön veya arka organa girdirilmesiyle cünüp olunur. Cinsel ilişkiye giren kişi ile kendisi ile ilişkiye girilen kişi bu bakımdan aynı hükme tabidirler. Her ne kadar âdet ve loğusalık hali, yukarıda sıralanan cünüplüğün haram kıldığı şeyleri haram kılsalar da bunların hükmü, cünüplüğün hükmünden farklıdır. Mesela âdet ve loğusalık hali, cinsel ilişkide bulunmayı haram kılar. Âdet ve loğusalık hali devam ettiği sürece gusletmekle bunlardan temizlenilmez. Ama gusletmekle cünüplükten temizlenilir. Cünüp kimsenincinsel ilişkide bulunması haram değildir. Cünüp kimseye bu adın verilmesi, gusledinceye kadar yukarıda sayılan ibadetlerden uzak durmasının gerekmesi sebebiyledir. Gusletmek, cünüplüğü temizler. Cünüp kelimesi mastar olduğu için, hem tekil hem de çoğul için kullanılır.

(رَجُلٌ عَدْلٌ وقومٌعَدْلٌ ورَجُلٌزُورٌ وقومٌ زُورٌ) Buradaki (زُورٌ) kelimesi ziyaretçi anlamına olup hem tekil olan (رَجُلٌ) kelimesine sıfat olmuş, hem de çoğul olan (قومٌ) kelimesine sıfat olmuştur.

(أَجْنَبَ الرَّجُلُ وَتَجَنَّبَ وَاجْتَنَبَ) Bu örnekteki fiillerin üçü de adamın cünüp olması manasına gelmektedir. Bunların mastarı ise "cenabet ve ictinab" tır. Burada zikredilen cenabet kelimesi anlattığımız gibi uzak durmak ve sakınmak manasına gelmektedir.

467 Mâide, 5/6

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْجارِ ذِي الْقُرْبى وَالْجارِ الْجُنُبِ)

"Yakın komşuya, uzak komşuya iyilik edin."[468]

Yani nesep bakımından uzak komşuya iyilik edin. Böylece "cenabet" kelimesi şeriat dilinde anlattığımız bazı şeylerden uzak durmanın adı oldu. Sözlük anlamı ise bir şeyden uzaklaşmaktır. Tıpkı "Savm" kelimesi gibi. Bu kelime, sözlükte imsâk yani kişinin kendini tutması anlamına gelmektedir. Şer'î ıstılahta ise oruçluyken yapılması yasaklanan bazı şeylerden uzak durmak anlamına gelmektedir. Bunlara benzer diğer bazı dini kavramlar da sözlük anlamlarından sıyrılarak şeriatta kendilerine yüklenen anlamları ve şer'î hükümleri taşır olmuşlardır.

Yüce Allah, kendisinde cünüplük meydana gelen kişinin temizlenmesini şu ayetle farz kılmıştır:

(وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."

Başka ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[469]

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ)

"Sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[470]

---

468 Nisâ, 4/36
469 Nisâ, 4/43
470 Enfal, 8/11

Rivayet olunduğuna göre Bedir savaşında bazı sahabiler ihtilam olmuşlardı. Yüce Allah yağmur yağdırdı da yağmur suyu ile cünüplükten kurtuldular. Cünüplükten temizlenmek için yapılması gereken gusülde suyun bedenin her tarafına ulaştırılması gerekmektedir. Çünkü (فَاطَّهَّرُوا) **"İyice temizlenin"** emri genel nitelikli bir hüküm ifade etmektedir.

Guslün sünnetlerini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu rivayette bize açıklamıştır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, teyzesi Meymune'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَضَعتُ للنبيِّ - صلى الله عليه وسلم - غُسلاً يَغتَسِلُ به مِنَ الجَنابةِ، فأكفَأَ الإناءَ على يَدِهِ اليُمنى فغَسَلَها مرَّتين أو ثلاثاً، ثمَّ صَبَّ على فَرجِهِ فغَسَلَ فَرجَهُ بشِمالِهِ، ثمَّ ضَرَبَ بيَدِهِ الأرضَ فغَسَلَها، ثمَّ مَضمَضَ واستَنشَقَ وغسَلَ وجهَهُ ويَدَيهِ، ثمَّ صَبَّ على رأسِهِ وجَسَدِهِ، ثمَّ تَنَحَّى ناحيةً، فغَسَلَ رِجلَيهِ، فناوَلتُهُ المِندِيلَ فلم يَأخُذْهُ، وجعلَ يَنفُضُ الماءَ عن جَسَدِهِ)

"Cünüplükten ötürü gusletmesi için Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem yanına bir kapta su bıraktım. Kaptan sağ eline su döktü. Onu iki veya üç kez yıkadı. Sonra penisine su döktü. Onu sol eliyle yıkadı. Sonra elini yere vurup yıkadı. Sonra ağzına ve burnuna su verdi. Yüzünü ve ellerini yıkadı. Sonra başına ve bedenine su döktü.Sonra yıkandığı yerden uzaklaşıp kenara çekildi ve ayaklarını yıkadı. Kendisine mendil uzattım, almadı. Suyu bedeninden silkelemeye başladı."[471]

Mezhebimizin fakihlerine göre cünüplükten temizlenmek için gusül böyle yapılır. Cünüplükten temizlenmek için gusledilirken ayıca abdest almak farz değildir. Çünkü ayette (وَإِنْ كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** buyrulmaktadır. Cünüp kişi gusledince de tertemiz olur ve ayetin gereğini yerine getirmiş olur.

471 Ebu Davud, Taharet, 95

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[472]

Bu ayetlerde, abdest almaksızın sadece gusletmekle namaz kılmak mübah kılınmıştır. Gusletmenin yanı sıra abdest almayı da namazın sıhhat şartı sayan kimse, ayette olmayan bir şeyi ayete eklemiş olur. Önce de açıkladığımız sebepten dolayı bunu yapmak caiz değildir.

Yüce Allah (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurmuştur. Bu, namaz kılacak olan herkes için genel bir emirdir, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Cünüp kimse gusledince bedeninin tamamını yıkadığı için ayette sayılan bu abdest organlarını da yıkamış ve ayetin gereğini yerine getirmiş, yani hem abdest almış hem de gusletmiş olur. Gusletmezden önce abdest almazsa, gusletmekle abdest de almış sayılır. Çünkü gusül, abdestten daha kapsamlıdır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gusülden önce abdest aldığı söylenecek olursa, cevaben şöyle deriz: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmış olması, gusülden önce abdest almanın müstehap ve tavsiye edilen bir amel olduğuna delalet eder. Çünkü onun böyle yapması, görünürde bu fiilin vacip olduğuna delalet etmemektedir.

Cünüplükten temizlenmek için yapılan gusülde ağıza ve buruna su vermenin farz olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Leys ve Sevri farz olduğunu, Mâlik ile Şafiî ise farz olmadığını söylemişlerdir. (وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** ayeti genel bir emir

472 Nisâ, 4/43

olup, bedenin temizleme hükmüne dâhil olan her tarafının temizlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla bedenin yıkanmadık bir yerinin bırakılması caiz olmaz.

Ağzına ve burnuna su vermeksizin gusleden kimse temizlenmiş ve ayetin gereğini yerine getirmiş olur, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Bu kişi bedeninin bir kısmını temizlemiş olur. Oysa ayetteki genel emir, bedenin tamamının temizlenmesini gerektirmektedir. Bedenin bir kısmını temizlemekle, ayetin lafzındaki genel emrin gereğini yapmış olmaz. Mesela (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Müşrikleri (Allah'a ortak koşanları) öldürün"**[473] her ne kadar üç müşrik için söylenebilse de müşriklerin tamamını kapsayan genel bir emirdir. Bizim burada anlatmaya çalıştığımız da böyledir. Bu ayetin bütün müşrikleri öldürme hükmünü yerine getirmek için, sadece üç müşriki öldürmekle yetinmek caiz olmadığı gibi, aynı şekilde gusülde bedenin tümünü yıkamayı farz kılan (فَاطَّهَّرُوا) emrine göre, guslederken bedenin bir kısmını yıkamakla yetinmek de caiz olmaz.

İki Ayetten Hükmü Daha Genel ve Faydası Daha Çok Olanı Kullanmak Gerekir.

(وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا)

"Bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın"[474] ayeti, ağıza ve buruna su verilmeden yapılan guslün geçerli olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu şekilde yıkanan kimseye de gusletmiş denilir, denilecek olursa, cevaben şöyle deriz: (فَاطَّهَّرُوا) emri guslde ağzın ve burnun içini temizlemeyi gerektirdiğine göre, bu iki ayetten hükmü daha genel ve faydası daha çok olanı delil olarak kullanmamız gerekir. Hükmü daha özel ve sınırlı olanla yetinmemiz caiz değildir. Çünkü hükmü özel ve sınırlı olanda delilsiz bir tahsis/özelleme vardır. Bildiğiniz gibi gusülde ağzına ve burnuna su verene de "gusletti" denilmektedir. (تَغْتَسِلُوا) kelimesinin Nisa suresinin 43. ayetinde yer alması,

473 Tevbe, 9/5
474 Nisâ, 4/43

bedenin tamamının yıkanmasını emreden (وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** ayetinin gereğinin yerine getirilmesine engel değildir.

Gusülde ağıza ve buruna su vermenin farz olduğunun sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Haris b. Vecih'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبُلُّوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ)

"Her kılın altında cünüplük vardır. Kılları ıslatın ve cildi de temizleyip arındırın."[475]

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعَرَةٍ مِنْ جَسَدِهِ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ
يَغْسِلْهَا، فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ)

"Cünüplükten ötürü guslederken bedeninde kıl kadar yeri yıkamaksızın bırakan kimseye cehennemde şöyle ve şöyle (azab) edilir."[476]

Bu hadisi rivayet eden Hz. Ali *radıyallahu anh* der ki: "Ben bu hadisi duyduktan sonra saçlarıma düşman oldum."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Sirin, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ الْمَضْمَضَةَ
وَالِاسْتِنْشَاقَ لِلْجُنُبِ ثَلَاثًا فَرِيضَةً)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem cünüp kimsenin guslederken ağzına ve burnuna üçer defa su vermesini farz kıldı."[477]

475 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/276
476 İbn Mâce, Taharet, 106
477 Darekutni, Sünen: 1/207

(تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبُلُّوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ)

"Her kılın altında cünüplük vardır. Kılları ıslatın ve cildi de temizleyip arındırın"[478] hadisi bizim görüşümüzün isabetli olduğuna iki bakımdan delalet etmektedir. Biri şudur ki; burnun içinde hem kıl hem de cilt vardır. Ağzın içinde de cilt vardır. Dolayısıyla bu hadis, hem ağıza hem de buruna su verilmesini gerektirmektedir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis de burnun içinin yıkanmasını gerektirmektedir. Çünkü içinde kıl vardır.

Gözün içinde de kıl vardır, denilecek olursa buna cevaben şöyle deriz: Bu, sıra dışı ve nadir görülen bir durumdur. Hükümler, genellikle ve çoğunlukla karşılaşılan durumlarla ilgili olurlar.Sıra dışı ve nadir görülen durumlar hükümsüzdür. Gözün içini yıkamanın gerekmediğine dair özel hüküm hakkında icma vardır. Bununla beraber bunun hangi cihetle tahsis edildiğine dair delili tartışmak, bizi meselenin dışına çıkarır. Buna dair özel hükmün delilini ikame etmeme hususunda fukahanın genel bir kabulü vardır.

İbn Ömer *radıyallahu anh* cünüplükten temizlenmek için guslederken gözlerinin içini yıkardı denilecek olursa, buna cevaben şöyle deriz: O, bunu farz olarak yapmıyordu.Temizlik konusunda kendi nefsini zora sokuyordu. Farz görmediği şeyleri yapıyordu. Her namaz için abdest alıyordu. Bazı şeyleri farz veya vacip gördüğü için değil, ihtiyaten yapıyordu.

Ravileri arasında Yusuf b. Esbat'ın bulunduğu hadiste ağıza ve buruna su vermenin farz olduğuna dair kesin ifadeler vardır.

"Mezkûr hadiste guslederken ağıza ve buruna üçer defa su vermeyi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* farz kıldığı bildirilmektedir. Ama sen öyle demiyorsun" denilecek olursa buna cevaben şöyle deriz:

Hadisin zahiri, ağıza ve buruna üçer defa su vermenin farz olmasını gerektirmektedir. Ama iki defanın farzlığının düşmesine dair bir delil ortaya çıkmış, geride bir defanın farzlığı kalmıştır. Ağıza ve buruna su vermenin farz olduğuna dair aklî delil şudur: Cünüplükten ötürü guslederken, bedenin temizlenmesi hükmüne dâhil olan iç ve dış her tarafının yıkanması gerekir. Necaset bulaştığında saç diplerine kadar yıkamak gerektiği gibi,

478 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/276

gusülde de suyun saç diplerine kadar ulaştırılması gerekir. Aynı gerekçeden ötürü ağzın ve burnun da içinin yıkanması gerekmektedir.

Yine aynı gerekçeden ötürü gözlerin içinin de yıkanması gerekir, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Kişinin gözlerinin içine necaset bulaşsa bile temizlemesi gerekmez. Ebu'l Hasan böyle derdi. Şunu da ifade edelim ki, gözlerin içinde cilt yoktur.Cünüplükte ise cildin temizlenmesi gerekmektedir.

Mademki gözlerin içi vücudun dâhili kısmıdır ve yıkanması gerekmiyor. Öyleyse aynı şekilde ağzın ve burnun içinin de yıkanmaması gerekir, denilecek olursa cevaben şöyle deriz:

Gözlerin içi, nasıl vücudun dâhili kısımlarından sayılır? Eğer kirpikle kapatıldığında gözlerin dâhilde kaldıklarını kastediyorsan, bu durum koltuk altları için de söz konusudur. Çünkü pazular kapatıldığında koltuk altları kapanır ve görünmez olur.Oysa cünüplükten ötürü gusül yaparken koltuk altlarının da yıkanması gerektiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Cünüplükten ötürü yapılan gusülde ağıza ve buruna su vermeyi farz kabul etmemiz, bunların abdestte de farz olmasını gerektirmez. Çünkü abdestin farzlığını bildiren ayet, yüzü yıkamayı gerektirmektedir. Yüz ise kendisiyle karşılaştığınız kimsenin bedeninin size yönelip bakan kısmıdır. Ağzın ve burnun içini kapsamaz. Cünüplükten temizlenmek için yapılması gerekli gusülden bahseden ayet ise herhangi bir tarafını dışarıda tutmaksızın bedenin tamamının temizlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla bize geliş bağlamlarına göre her iki ayetin hükmünü kullanmaktayız. Şu halde aklî bakımdan abdestle gusül arasındaki fark şudur: Abdestte farz olan, bedenin iç kısmını değil de dış kısmının yıkanmasıdır. Bunun delili, suyu saç diplerine ulaştırmakla yükümlü olmayışımızdır. Bu sebeple abdestte ağzı ve burnun içini yıkamak zorunlu değildir. Cünüplükten temizlenmek için yapılan gusülde ise tenin dâhili kısımlarının da yıkanması gerekmektedir. Bunun delili, suyu saç diplerine ulaştırmakla yükümlü oluşumuzdur. Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"On şey fıtrattandır. Bunların beşi bedende, beşi de baştadır..."*** hadisiyle cevap veririz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra ağıza ve buruna su vermeyi söylemiştir. Biz de küçük taharet dediğimiz abdestte ağıza ve buruna su vermenin sünnet olduğunu söylemekteyiz.

Ancak önce de ifade ettiğimiz gibi abdestle cünüplük arasında fark olduğunu da söylüyoruz. Doğrusunu Allah bilir.

Teyemmüm Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ
اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."[479]

Bu ayet, suyu kullanma durumunda zarar görmekten korkan hasta ve su bulamayan seferi kimsenin cünüp ya da abdestsiz olmasıyla ilgili hükmü içermektedir. Zira (اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) **"ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse"** cümlesinde abdestsizliğin hükmü açıklanmaktadır. Bu cümlede geçen (الْغَائِطِ) kelimesi, alçak ve çukur yer anlamına olup insanların ihtiyaçlarını giderdikleri mekândır. Bu kelimenin kendisi, abdestsizlikten kinaye olarak kullanılmıştır.

(اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) **"...veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur)sanız..."** cümlesi, cünüplük durumunda su bulamamanın hükmünü anlatmaktadır. Bunun delili de inşallah ileride verilecektir. (وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى) **"Hasta olursanız"** ifadesi genel olduğu için, şayet sadece bazı hastaların teyemmüm edebileceklerine dair bir delil bulunmazsa, hasta olan herkesin teyemmüm etmesinin mübah olduğuna delalet etmektedir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile bir tabiun cemaatinden rivayet olunduğuna göre, sadece suçiçeği hastalarıyla suyu kullandığı takdirde zarar görecek olan hastalar teyemmüm edebilirler. Bununla beraber suyu kullanmaktan zarar görmeyecek olan hastanın, su varken teyemmüm etmesinin mübah olmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Hastanın

479 Mâide, 5/6

teyemmüm etmesinin mübah oluşu, su bulamamasından dolayı değil, aksine suyu kullandığı takdirde zarar görmekten korkmasından dolayıdır. Nitekim bunu açıklamıştık. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin"** buyurmuştur.

Bu ayette suyun yokluğu şartı aranmaksızın hasta kimsenin teyemmüm etmesi mübah kılınmıştır. Teyemmüm edebilmek için suyun yokluğu, hasta kimse için değil seferi kimse için şarttır. Çünkü hasta kimsenin teyemmüm etmesinin mübah olması için suyun yokluğu şart koşulacak olursa bu, ayette hasta kimseden bahsedilmesini faydasız hale getirir. Zira hastanın ve seferi kimsenin teyemmüm edip onunla namaz kılmasını mübah kılan illet, suyun yokluğu olsaydı, ayette suyun yokluğundan bahsetmenin yanı sıra hastadan da bahsetmenin bir faydası olmazdı. Hüküm suyun yokluğuna bağlansaydı teyemmüm etmeyi mübah kılmada veya yasaklamada hastalığın bir etkisi olmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Seferi kimse suyu bulduğunda teyemmüm etmesi caiz olmayacağından, teyemmümün caizliğinin seferiliğe değil de suyun yokluğuna bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ayette de görüldüğü gibi suyun yokluğunun yanı sıra seferilik halinden de bahsetmek caiz olduğuna göre, hastanın teyemmüm etmesinin mübahlığının suyun yokluğuna bağlanmasına demek ki bir engel yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette seferi kimseden de bahsedimiştir. Çünkü çoğunlukla seferilikte su bulamama durumuyla karşılaşılır. Ayette seferilikten bahsedilmesi, genellikle ve de çoğunlukla suyun bulunamayacağı durumu açıklamak içindir.

Mesela bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ حَتَّى يَأْوِيَهُ الْجَرِينُ)

"Kurutma yerine konulmadan çalınan meyveden dolayı el kesilmez." [480]

480 Beyhaki, es-Sünenu's-Suğrâ: 3/310

Burada kastedilen, meyvelerin sadece kurutma yerine konulmuş olması değildir. Çünkü mal sahibi, meyveleri evine veya binasına koyduktan sonra da çalan kimsenin eli kesilir. Burada kastedilen, meyvelerinsağlama alınması, bozulmaya karşı tedbir alınması ve çalınmaya karşı güvenli bir yere konulmasıdır. Çünkü kurutma yerine konulması, çalınmasına karşı emniyet altına alınmasıdır.

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine benzemektedir:

"Yirmi beş deve için (zekât olarak) bir bint-i mehad verilir."[481]

Burada zekât olarak verilecek deveden bint-i mehad (anası gebe) diye bahsedilmesi, anasının gebe olduğunu bildirmek maksadıyla değildir. Anası gebe olan küçük develer genellikle bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş oldukları için, verilecek devenin yaşını bildirmek amacıyla binti mehad ifadesi kullanılmıştır. Teyemmüm ayetinde de suyun yokluğu şartının yanı sıra seferilikten de bahsedilmesi mezkûr maksat iledir. Ama hastanın durumu böyle değildir. Çünkü hastanın teyemmüm etmesinin mübahlığı, suyun yokluğuyla alakalı değildir. Ayette hastadan sözedilmesinin maksadının, suyu kullandığı takdirde zarar görmesi olduğunu anlamış oluyoruz. Suyu kullanma durumunda zarara yol açmayacak bir hastalığa yakalanmış olan kişinin teyemmüm etmesinin caiz olmayacağı hususunda seleften rivayette bulunulmuş ve fakihler de bu doğrultuda icma etmiş olmasalardı, ayetin lafzının genel nitelikte oluşu, hastanın her durumda teyemmüm etmesinin caiz olmasını gerektirirdi.

Bu sebeple Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Guslettiği takdirde suyun soğukluğundan zarar göreceğinden korkan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir."

Su varken bile soğukluğundan zarar görmekten korktuğu için Amr b. As'ın *radıyallahu anh* teyemmüm ettiği, onun bu hareketini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygun görüp reddetmediği rivayet edilmiştir. Seferilikte su olduğu halde soğukluğundan korkulduğu için teyemmüm etmenin caiz olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Mübah **kılan illet (soğuktan zarar görme korkusu) mukimlikte de mevcut olduğun-**

481 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/122

da aynı şekilde teyemmümün caiz olması gerekir. Hastalığın hükmü seferiliğe ve mukimliğe bağlı olarak değişmediğine göre, suyu kullanma durumunda soğuktan zarar görmekten korkmanın hükmü de seferiliğe ve mukimliğe göre değişmez.

(اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ) **"...ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..."**cümlesindeki (اَوْ) harf-i atfı "ve" manasınadır.

Buna göre ayetin takdiri şöyle olur:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ وَ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..."

Burada abdest bozmaktan gelen kişi ile, hasta kimse ile seferi kimse kastedilmiştir. Yani hasta kimse ile seferi kimse abdestsiz olup da namaz farizasını yerine getirmeleri gerektiğinde teyemmüm ederler. (اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ) **"...ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse"** cümlesindeki (اَوْ) harf-i atfı "ve" manasına olduğunu söylemiştik. Şayet öyle olmazsa, abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelen kişi, hasta ile seferi kimseden başka üçüncü bir şahıs olur. Bu durumda hasta kimseyle seferi kimsenin teyemmüm etmeleri, abdestsiz olmalarıyla bağlantılı olmaz. Bilindiği gibi hastalarla seferi kimseler, abdestsiz olmadıklarında teyemmüm etmeleri gerekmez. Şu halde (اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ) cümlesinin **"...ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..."** manasında olması gerekmektedir.

Tıpkı şu örneklerde olduğu gibi:

(وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ)

"Biz onu yüz bin ve daha fazla insana peygamber olarak gönderdik." [482]

482 Saffat, 37/147

Bu ayetteki (يَزِيدُونَ) fiilinin başında yer alan (اَوْ) edatı "ve" manasında kullanılmıştır.

(اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا)

"(Şahitlik ettikleriniz) zengin ve fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.)"[483]

(اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"...Veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."[484]

Bu ayetteki (لاٰمَسْتُم) kelimesinin manası üzerinde selef uleması tartışmışlardır.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh*, Ebu Musa *radıyallahu anh*, Hasan, Ubeyde ve Şa'bî, bu kelimenin cinsel ilişkiden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Bunlar, teni karısının tenine dokunan kimsenin abdest almasının gerekmediği görüşündedirler.

Hz. Ömer ile Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, ayetteki (لاٰمَسْتُم) kelimesiyle elle dokunmanın kastedildiğini söylemişlerdir. Bunlar karısına eli değen kimsenin abdest alması gerektiği görüşünde olup cünüp kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir. (لاٰمَسْتُم) kelimesini cinsel ilişki manasında te'vil eden sahabiler, karısına eli dokunan kimsenin abdest alması gerekmediği görüşündedirler. Anılan kelimeyi elle dokunma manasında te'vil edenler ise karısına eli dokunan kimsenin abdest alması gerektiğini söylemişlerdir. Bunlar, cünüp kimsenin teyemmüm etmesini caiz görmemişlerdir. Fakihler de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

483 Nisâ, 4/135
484 Mâide, 5/6

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri ve Evzai dediler ki: "İster şehvetli, ister şehvetsiz, karısına eli dokunan kimsenin abdest alması gerekmez."

Mâlik dedi ki: "Zevk almak için karısına şehvetle elini süren kimsenin abdest alması gerekir. Şehvetsiz de olsa zevk almak için elini sürerse yine abdest alması gerekir."

Yine Mâlik dedi ki: "Zevk almak için karısının saçına elini sürerse abdest alması gerekir. Karısına 'Senin saçın boştur' derse karısı boş olur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir adam karısını şehvetle öperse abdest alması gerekir. Ama şehvetsiz öperse abdest alması gerekmez."

Leys dedi ki: "Bir adam zevk almak için elbisesinin üzerinden karısına elini sürerseabdest alması gerekir."

Şafiî dedi ki: "Bir adam şehvetli veya şehvetsiz olarak karısının bedenine dokunursa abdest alması gerekir."

Her ne şekilde olursa olsun kadına ellemekle abdestin bozulmayacağının delili, değişik yollarla Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* gelen şu rivayettir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقَبِّلُ
بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bazı kadınlarını öperdi. Sonra da abdest almadan namaz kılardı."[485]

Bazı rivayetlerde bunun yanı sıra oruçluyken de kadınlarından bazısını öptüğü ifade edilmiştir. Kadınlarını başörtülerinin ve elbiselerinin üzerinden öptüğü şeklinde bir te'vile gitmek, iki sebepten ötürü doğru olmaz.

1-Hadisteki lafzı bir delil olmadan mecaz manasında yorumlamak caiz değildir. Çünkü bu lafzın hakikî manası, öperken cildine dokunmasını ge-

485 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/363

rektirmektedir. Hasmımızın anlattığına göre ise eşinin başörtüsünü öpmüş olmaktadır.

2-Başörtüsünün üzerinden öpmüş ise böyle bir olayı nakletmenin bir faydası yoktur.Ayrıca kendisine karşı tesettürlü durmalarını gerektirecek derecede eşleri ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında bir uzaklık mı vardı ki, onları ancak başörtülerinin üzerinden öpebiliyordu.

Erkekle kadının tenlerinin birbirine dokunması sebebiyle abdestlerinin bozulmayacağının bir delili de şu rivayettir:

Hz. Aişe *radıyallahu anh* (diğer eşlerinden birinin yanına gitmiş olacağını düşünerek) Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* aramaya başlar ve bulduğu anı şöyle anlatır: "Elim ayağının tabanına değdi. Secde halindeydi. Şöyle dua ediyordu:

(أَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ)

"Affın vesilesiyle azabından, rızan vesilesiyle de gazabından sana sığınıyorum."[486]

Kadının dokunması eğer abdest bozsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe validemizin elinin kendisinin vücuduna dokunmasından sonra secde halini devam ettirmezdi. Çünkü abdesti bozulan bir kimsenin secdede beklemesi caiz olmaz.

Ebu Katade'den rivayet olunduğuna göre ***Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Ebu'l Âs'ın ve aynı zamanda Hz. Zeyneb'in kızı Ümame omuzundayken namaz kılıyordu. Secdeye varırken indiriyor, secdeden kalkarken yine omuzuna alıyordu.***[487]

Bilindiği gibi Böyle yaparken mutlaka eli Ümame'nin bedenine değmiştir. Böylece erkeğin teninin kadının tenine dokunmasıyla abdestin bozulmayacağı ispatlanmış olmaktadır.

---

486 Beyhaki, Fezailu'l-Evkât: 1/126

487 Buhari, Salât, 109

Bu rivayetler, şehvetli veya şehvetsiz bir şekilde kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temas etmesinin abdest bozacağı görüşünde olanlara karşı birer delildir. Bunlar, şehvetle dokunmanın abdesti bozduğunu söyleyenlere karşı birer delil değildirler. Çünkü bu rivayetlerde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiilleri anlatılmaktadır. Onun şehvetle dokunduğu bu rivayetlerde bildirilmemektedir. Ümame'ye elinin şehvetle değmediği ise kesin olarak bilinmektedir.

Her iki gruba karşı ileri süreceğimiz delil şudur: Kadınlara şehvetle el değmesi umumi belva, yani sakınılması zor bir şeydir. Bu, küçük ve büyük abdest bozma ve benzeri umumi belvalara göre daha genel olan bir umumi belvadır. Eğer bununla abdest bozulsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu ümmete mutlaka bir nass olarak bildirirdi. Çünkü bu umumi bir belvadır ve ümmetin bunun hükmünü bilmeye ihtiyacı vardır. Bu gibi şeylerin hükmünü ümmetin tamamına değil de sadece bir kısmına tebliğ etmekle yetinmek caiz olmaz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassı olsaydı, sahabenin büyük bir çoğunluğunun bundan haberi olurdu. Şehvetle veya şehvetsiz olarak kadının bedenine dokunmakla abdestin bozulmayacağının mezkûr sahabe topluluğundan rivayet edilmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassının olmadığına delalet eder. Böylece kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmediği anlaşılmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hasmınız bu söylediklerinizin aksini söyleyebilir. Şöyle ki: Kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmeseydi, böylesine umumi bir belva hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* umuma hitab eden bir nassının olması icab ederdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmediği için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir nassının olması icab etmez. Şayet abdest almak gerekseydi o zaman bir nassının olması icab ederdi. Bilindiği gibi Kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak, esasında gerekli değildir. Abdest almaları gerekmediğini bildikleri bir hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabeye bir şey söylememesi de gayet normaldir. Cenab-ı Allah abdest almalarına hükmetmiş olsaydı, abdest almak gerekmediğine dair eski bilgileri taşıdıklarından haberdar olduğu

halde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabeye bu değişiklik hakkında bir şey söylememesi doğru olmazdı. Çünkü yeni gelişmeden onları haberdar etmemesi, emrolunduklarının hilafına hareket etmelerini onaylamak manasına gelir. Sahabeden bir topluluğun kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmediği görüşünde olmalarından anlıyoruz ki,Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassı yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) **"Veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur)sanız"** cümlesinin zahiri manasıyla yetinerek sahabeye bir açıklamada bulunmuş olmayabilir. Cümledeki (لاٰمَسْتُمُ) kelimesinin hakikî manası, elle veya bedenin başka bir yeriyle kadına dokunmaktır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette iki manadan sadece birinin kastedildiğine dair bir nass yoktur. Aksine ayetin her iki manaya da ihtimali vardır. Bu sebeple ulema, ayetin manası üzerinde ihtilaf etmiş ve ayette kastedilen manayı belirlemek için içtihad etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Toplumun bilmeye genel bir ihtiyacı olduğu halde kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerektiğine dair bir nass yoktur. (لَمْسْ) kelimesinin, Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Ebu Musa'nın *radıyallahu anh* te'villerine göre cinsel ilişki manasına gelmesi muhtemeldir. Yine bu kelimenin, Hz. Ömer ile İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre elle dokunma manasına gelmesi de muhtemeldir.

Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem bazı kadınlarını öptüğü, sonra da abdest almadan kalkıp namaz kıldığı rivayet edilmiştir.[488]

Bu da Cenab-ı Allah'ın bu ayetteki muradını açıklamış olmaktadır. (لَمْسْ) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiğine şöyle bir delil de vardır: Bu kelimenin hakikî manası her ne kadar elle dokunmak ise de kadınlara izafe edildiğinde bununla cinsel ilişkinin kastedilmiş olması gerekir. Mesela (الوَطْء) kelimesinin hakikî manası ayaküstü yürümek manasınadır.

488 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/363

Ama kadınlara izafe edildiğinde sadece cinsel ilişki manasını ifade eder. (لَمْسْ) kelimesi de işte böyledir.

Şu ayet de buna örnek gösterilebilir:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ)

"Kendilerine el sürmeden onları boşarsanız..."[489]

Yani kendileriyle cinsel ilişkiye girmeden onları boşarsanız...

Şunu da belirtelim ki; Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, cünüp kimseye teyemmüm etmesini emrettiği, meşhur rivayetlerle bildirilmiştir. Ayetin içeriğine uygun bir hüküm Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* nakledildiğinde, ayette yer aldığı için bunu yapmış olması gerekir. Mesela hırsızın elini kesmiştir. Bilindiği gibi bu hüküm, ayetin lafzının bir gereğidir. Uyguladığı diğer şer'î hükümler de Kitabın zahiri ahkâmı doğrultusundadır. (لَمْسْ) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiği sabit olduğuna göre artık bunun elle dokunma anlamına gelmediği birkaç yönden anlaşılmış olmaktadır. Şöyle ki: İlk kuşaktaki selef uleması, ayette iki manadan sadece birinin kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Ebu Musa *radıyallahu anh*, (لَمْسْ) kelimesini cinsel ilişki manasına yorumladıkları için kadına elle dokunma durumunda abdestin bozulmayacağını söylemişlerdir.

Hz. Ömer ile İbn Mesud *radıyallahu anh*, mezkûr kelimeyi sadece tenin tene değmesi manasına yorumladıkları için, cünüp kimsenin teyemmüm etmesini caiz görmemişlerdir. Böylece ilk kuşak selef uleması, ayetteki (لَمْسْ) kelimesiyle sadece bir mananın kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Her iki mananın da kastedilmiş olduğunu söyleyen, selef ulemasının ittifakının dışına çıkmış olur. Ayette sadece bir mananın kastedildiğine dair yapmış oldukları icmaya da muhalefet etmiş olur.Adamın karısını öpmesi de mülamesedendir (abdesti bozar) şeklinde İbn Ömer'den *radıyallahu anh*

489 Bakara, 2/237

gelen rivayet, onunmezkûr ayette her iki mananın kastedildiği görüşünde olduğuna delalet etmez.Aksine onun bu konudaki görüşü, Hz. Ömer ile İbn Mesud'un *radıyallahu anh*görüşü gibidir. Bu haberde açıklandığına göre (لَمَسْ) kelimesi sadece elle dokunma manasına gelmemektedir. (لَمْسْ) öpme, kucaklama ve aynı yatakta birlikte yatma gibi hareketlerle de gerçekleşir.

Mezkûr ayette iki mananın birlikte kastedilmediğine delalet eden başka bir delil de şudur: Muhaliflerimize göre kadına elle dokunmak abdesti bozar. Cinsel ilişkide bulunmaksa guslü gerektirir. Bir ayetin genel ifadesine iki ayrı hükmün bağlanması doğru olmaz. Mesela (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"**[490] ayetinin lafzı genel niteliktedir. Dolayısıyla bu ayetin, iki hırsızdan biri on, diğeri de beş dirhem değerinde bir şey çalmadıkça eli kesilmez, şeklinde bir hüküm içermesi doğru olmaz. Abdestle ilgili ayette geçen (لَمَسْ) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiği ve guslü gerektirdiği, anlattığımız şekilde sabit olduğuna göre, elle dokunma manası kapsam dışına çıkarılmış oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette kastedilen mana hem cinsel ilişki hem de elle dokunma olduğu için lafzın gereği olan hüküm değişmemekte ve her iki durumda da (su bulunamadığında) teyemmüm edilmesi gerekmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Teyemmüm, bedeldir. Aslolan suyla temizlenmektir. Öncesinde suyla temizliğin vacip olmadığı bir halde teyemmümün icab etmesi mümkün değildir. Çünkü teyemmüm, suyla temizliğin bedelidir. Ayette geçen (لَمَسْ) kelimesinin iki durumdan birinde abdesti, diğerinde ise guslü gerektirmesi doğru değildir. Şunu da ifade edelim ki, teyemmüm hep aynı şekilde yapılsa da duruma göre hükmü değişmektedir. Çünkü birinde (yani guslün yerine yapıldığında) vücudun bütün organlarının yıkanmasının yerine yapılmaktadır. Diğerinde (yani abdestin yerine alındığında) ise vücudun bazı organlarının yıkanmasının yerine yapılmaktadır. Dolayısıyla her ikisini aynı lafzın içermesi doğru olmaz. İki sebepten biri için teyemmüm etmek gerektiğinde mezkûr ayet sanki onun için bir nass olmaktadır ve mesela (لَمَسْ) kelimesi cinsel

490 Mâide, 5/38

ilişkidir. Ondan ötürü (su bulamadığınızda) teyemmüm edin denilmiş gibi olmaktadır. Bu takdirde elle dokunma, ayetin manasına dâhil olmamaktadır. (لَمَسْ) kelimesiyle hem cinsel ilişki hem de elle dokunmanın kastedilmiş olmadığına delalet eden bir delil de şudur: Bu kelimeyle cinsel ilişki kastedildiğinde bu lafız kinaye olur. Elle dokunma kastedildiğinde ise sarih olur.

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "(لَمَسْ) cinsel ilişkidir. Ancak bu, kinaye bir kelimedir" dedikleri rivayet edilmiştir. Bir kelimenin bir halde hem kinaye hem de sarih olması mümkün değildir. Başka bir cihetten de bu mümkün değildir. Şöyle ki: (لَمَسْ) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedilmiş olması mecazîdir. Bu kelimenin hakikî manası, elle dokunmaktır. Bir kelimenin bir durumda hem mecaz hem de hakikat manasında kullanılması ise caiz değildir.

Cinsel ilişkiye de temas denildiği için (لَمَسْ) kelimesi neden hem elle dokunma hem de cinsel ilişkide bulunma anlamında hakikaten kullanılmamaktadır? Diye sorulacak olursa biz deriz ki: Bu dediğiniz şu bakımlardan mümkün değildir:

1-Hz. Ali ile İbn Abbas'tan*radıyallahu anh* gelen rivayete göre (لَمَسْ) kelimesi, kinaye olarak cinsel ilişki manasına gelmektedir. Bu iki zât, Arap lügatini bu itirazın sahibinden daha iyi biliyorlardı. Dolayısıyla onun"(لَمَسْ) kelimesi sarih olarak hem elle dokunma hem de cinsel ilişkide bulunma anlamını taşımaktadır" sözü geçersiz olmuştur.

2-Önce de açıkladığımız gibi lafzı genel nitelikte olan bir ayetin, kendisine dâhil olma ihtimali bulunan iki muhtelif hükmü gerektirmesi caiz değildir. Ayetteki (لَمَسْ) kelimesiyle bedene dokunmak kastedilmişse, bu yapıldığında abdest bozulur ve cinsel ilişkide bulunmazdan önce kadını ellemekle ayette sözü edilen teyemmümün yapılması gerekir. Çünkü kadını ellemeden onunla cinsel ilişkiye girmek zaten mümkün değildir. Bu durumda cinsel ilişkide bulunmak, ayette sözü edilen teyemmümün yapılmasını gerektirmez. Çünkü ilişkiden önce kadının ellenmesiyle teyemmümün yapılması zaten gerekli olmuştur.

Ayetteki (لَمَسْ) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiğine Yüce Allah'ın şu buyruğu delalet etmektedir:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ
وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."[491]

Ayetin bu kısmında, suyun varlığında abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklanmıştır. Sonra buna şu cümle atfedilmiştir:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

Bu cümlede de suyun yokluğunda abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklanmıştır. Buna göre (اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) **"veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur)sanız"** ibaresi, cünüp olma manasında anlaşılmalıdır ki ayet-i kerime, suyun varlığında ve yokluğunda her ikisinin hükmünü içermiş olsun. Ayeti kerimede kastedilen sadece elle dokunmak olsaydı, teyemmümün cünüplük için değil de sadece abdestsizlik durumunda alınması gerekmiş olacaktı. Suyun yokluğunda cünüplüğün hükmünü ifade etmiş olmayacaktı. Ayeti iki manada yorumlamak, bir manada yorumlamaktan ve onunla sınırlandırmaktan daha iyidir. Ayetteki (اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresiyle cinsel ilişkinin kastedildiği sabit olduğuna göre, elle dokunma manası kapsam dışına çıkarılmış oldu. Zira aynı lafızla her iki mananın kastedilmiş olmasının mümkün olmayacağını açıklamıştık.

491 Mâide, 5/6

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresi elle dokunma manasında yorumlanırsa, elle dokunmanın abdesti bozacağı hükmü ortaya çıkar. Ama sadece cinsel ilişki manasına geldiği söylenirse böyle bir hüküm ortaya çıkmaz. Senin ileri sürdüğün görüşe göre bu ibareyi iki manada yorumlamak gerekmektedir. Buna göre kadına elle dokunmak abdesti bozduğu gibi, cünüp kimsenin teyemmüm etmesini de caiz kılar. Ayeti iki manaya yorumlamak caiz olmazsa ki, selefin bunun aksine ittifakının olduğunu ve bir lafzın hem hakikat hem de mecaz, hem kinaye hem de sarih olmasının mümkün olmayacağını söylemiştin. Bu durumda seni, (اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresini hakikat manasında o şekilde kullansak da elle dokunma manasında yorumlamaya seni sevkeden yeni bir fayda mı var? Cünüp için teyemmüm etmeyi mübah kılmanın faydasını ispat etmeni, elle dokunmanın abdesti bozduğunun faydasını ispat etmenden daha öncelikli kılan sebep nedir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) ibaresi, suyun varlığında abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmünü açıklamaktadır. Bununla beraber cünüplüğün hükmünü de açık ve kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Şu halde uygun olan, ayetin devamında da suyun yokluğunda abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmünü açıklamak olacaktır:

(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ)

"veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) sanız..."

Ayetin baş tarafında suyun varlığında abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklandığı gibi, burada da suyun yokluğunda abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklanmaktadır. Ayetin konusu, abdestsizlik ve cünüplük hallerini tafsilatlı olarak anlatmak değildir. Konu, bunların hükmünü açıklamaktır. (لَمْسْ) kelimesini hades halini beyan etmekte yorumlarsan, onu zahirinin ve gereğinin dışına çıkarmış olursun. Bu sebeple uygun olan, bizim söylediğimizdir. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında (لَمْسْ) kelimesini cinsel ilişki manasında yorumlamak, iki mana ifade eder: Biri, mevcut suya ihtiyaç olması durumunda cünüp

kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olmasıdır. Diğeri de kadınla erkeğin cinsel organlarının birbirine temas etmesi halinde meni akmasa bile gusül yapmanın gerekmesidir. Şu halde (لَمْس) kelimesini cinsel ilişki manasında yorumlamak, bir faide ile yetinmekten yani elle dokunmanın abdesti bozduğunu kabul etmekten evladır.

Mufaale Veznindeki Fiil, Nadir Bazı Şeyler Dışında İki Kişi Arasındaki Eylemdir.

Ayetin manasıyla ilgili olarak söylediklerimizin doğruluğunu ispatlayan başka bir delil de şudur: Bu ayet iki şekilde okunur: (اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ve (اَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ). (لاٰمَسْتُم) şeklindeki okunuşun zahiri manası cinsel ilişkide bulunmaktır. Bunun başka bir manası yoktur. Çünkü mufaale veznindeki fiil, nadir bazı şeyler dışında iki kişi arasındaki eylemdir.Mufaale veznin-de olup da faili tek bir zât olan fiillere örnek olarak şu cümleleri gösterilebilir: (قَاتَلَهُ اللّٰهُ . وجازاه . وَعَافَاهُ اللّٰهُ) "Allah onu kahretsin, Allah cezasını versin, Allah ona afiyet versin." Ancak bu örnekler sayılı olup bu vezindeki başka fiiller bunlara kıyaslanamazlar. Mufaale babında aslolan, fiilin iki kişi arasında cereyan etmesidir. Buna örnek olarak şu fiilleri gösterilebilir: (قَاتَلَهُ وَضَارَبَهُ وَسَالَمَهُ وَصَالَحَهُ) "Onunla savaştı, Onunla vuruştu, onunla barıştı, Onunla uzlaştı" v.b. ayetteki (لاٰمَسْتُم) kelimesinin hakikî manası bu olduğuna göre, kelimeyi iki kişi arasında cereyan eden cinsel ilişki manasında yorumlamak gerekir.

Kelimenin manasının böyle olması gerektiğine şu ifadeler de delalet eder: Mesela bir adama elinizi sürdüğünüzde (لَامَسْتُ الرَّجُلَ) demezsiniz. Yine elbiseye elinizi sürdüğünüzde (لَامَسْتُ الثَّوْبَ) demezsiniz. Çünkü bu fiili siz yalnız başınıza icra etmiş bulunmaktasınız. Bu da (اَوْ لاٰمَسْتُمُ) fiilinin "veya kadınlarla cinsel ilişkide bulunursanız" manasına olduğuna delalet eder. Bu fiilin hakikî manası cinsel ilişkidir. Bu sahih olduğuna ve (اَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesi de kadınlara hem elle dokunmak hem de onlarla cinsel ilişkide bulunmak manasına gelebildiğine göre, (اَوْ لاٰمَسْتُمُ) fiilini sadece bir manaya muhtemel olacak, yani cinsel ilişkide bulunmak manasında yorumlamak gerekir. Çünkü bir ayetin sadece bir manaya ihtimalinin bulunması durumunda o ayet muhkem olur. İki manaya ihtimali bulunan ayet

ise müteşabihtir. Yüce Allah, müteşabih ayeti muhkem ayete göre te'vil etmemizi şu ayetle bize emir buyurmuştur.

(هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ
هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ)

"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir."[492]

Muhkem ayetler müteşabih olanların anası (ve esası) olarak nitelendirildiğine, müteşabih olanı muhkeme göre te'vil etmemiz emrolunduğuna, bu emri yerine getirmeyip sadece müteşabihe tabi olup sadece onun hükmü ile yetinenler kınandıklarına göre, (اَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesinin iki manaya ihtimalinin olmadığı ve müteşabih olduğu ispatlanmış oldu. (اَوْ لٰامَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesi, Arap dili bakımından sadece bir mana ile sınırlı olduğuna göre muhkem olmaktadır. Dolayısıyla müteşabih olan (اَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesinin de buna göre te'vil edilmesi gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet, zikretmiş olduğunuz iki şekilde okunduğuna ve (اَوْ لٰامَسْتُمُ النِّسَاءَ) okuyuşuna göre ayet sadece cinsel ilişki manasına geldiğine, (اَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) okuyuşuna göre ise hem elle dokunma hem de cinsel ilişkide bulunma manasına ihtimali bulunduğuna göre iki okuyuşu iki ayrı ayet gibi kabul etmemiz gerekir. Birinde cinsel ilişkiden kinaye olur. Onu o manada kullanırız. Diğerinde elle dokunma manasında sarih bir ifade olur. Onu da cinsel ilişkiden ayrı olarak elle dokunma manasında delil olarak kullanırız. Böylece biri kinaye diğeri de sarih olarak her iki lafız kendi gereğine uygun birer delil olarak kullanılmış olur. Zira bir lafzın aynı durumda hem hakikat hem de mecaz, hem kinaye hem de sarih olarak kullanılması mümkün değildir. Böylelikle her iki okuyuşun hükmünü, bir faide ile yetinmeyip iki faide için kullanmış oluruz."

492 Âl-i İmrân, 3/7

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğinizi yapmak caiz değildir. İlk kuşak selef uleması, her iki okuyuşu bildikleri halde bu ayetin manası üzerinde ihtilaf etmişlerdi. Her iki okuyuşu da sahabiler, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* dinlemişlerdir. Her iki kıraati bildiklerine, sonra da bunu göz önünde bulundurmadıklarına, elle dokunmadan dolay abdestin bozulduğunu söyleyenler de bunu delil olarak kabul etmediklerine göre, bu görüşün batıl olduğunu anlamış olmaktayız. Bununla beraber onlar mezkûr ayeti iki manada yorumlamamış, aksine iki manadan birinin kastedildiği hususunda ittifak etmişlerdir. İhtilaf edenlerden her biri ayeti, arkadaşının te'vil ettiği cinsel ilişki veya yalnızca elle dokunmadan başka bir manada te'vil etmişlerdir. Böylece her ne şekilde olursa olsun iki kıraatin birlikte veya ayrı ayrı da olsa hem cinsel ilişki hem de elle dokunma manasını gerektirmedikleri ispatlanmış oldu. Bunlar iki okuyuşu iki ayrı ayet şeklinde de değerlendirmemişlerdir. Her bir okuyuşu kendi manasına göre değerlendirmek ve gereğince amel etmek icab eder.

Ebu'l Hasan el-Kerhi buna başka bir cevap veriyordu. Şöyle ki: İki okuyuşu iki ayrı ayet olarak değerlendirmek doğru değildir. Şundan ki: Aynı durumda iki ayrı okuyuşun birbirinden ayrı olan hükmü uygulanması gerekmez. Aksine birinin hükmü diğerinin yerine geçer. İkisini iki ayrı ayet gibi değerlendirirsek, okumada, mushafta ve talim/öğretmede de ikisini bir araya getirmemiz gerekir. Çünkü diğer okuyuş da Kur'an'ın bir parçasıdır. Kur'an'ın bir parçasını yok saymak doğru olmaz. İki okuyuştan biriyle yetinen kimse, Kur'an'ın tümüyle değil, bir kısmıyla yetinmiş olur. Bundan da ister istemez Mushaflarda Kur'an'ın tamamının toplanmadığı gibi bir sonuç çıkar. Bu da bütün Müslümanların ortak kabulüne aykırı bir şeydir. Böylece iki okuyuşun, hüküm bakımından iki ayrı ayet gibi olmadığı ispatlanmış oldu. İkisinin hükmü birleştirilsin diye değil, sadece biri diğerinin yerine geçerli olsun diye iki şekilde okunabilmektedir. Nitekim farklı okunuşları mushafta da birlikte belirtilmemiştir.

Elle dokunmanın abdesti bozan şeylerden olmadığına delalet eden hususlardan biri de şudur: Abdesti bozan bir şeyi yapmada kadınla erkek arasında fark olmaz. Ama bir kadın başka bir kadına eliyle dokunduğunda abdestleri bozulmaz. Erkeğin ona eliyle dokunması, erkeğin erkeğe eliyle dokunması da aynı şekilde abdesti bozmaz. Kadına elle dokunmak da işte böyledir. Bunun delilini iki şekilde açıklayabiliriz:

a-Abdest bozucu şeyleri yapmada kadınla erkek arasında fark olmadığını biliyoruz. Erkeğin yaptığı abdest bozucu bir şeyi kadının yapması durumunda da abdesti bozulur. Kadının yaptığı abdest bozucu bir şeyi erkeğinyapması durumunda da abdesti bozulur. Bu hususta kadınla erkek arasında ayrım yapan kimsenin söyledikleri usûl dışıdır.

b-Kadının kadına, erkeğin erkeğe elle dokunmasının abdesti bozmadığına illet olarak bu davranışın, cinsel ilişki olmaksızın tenin tene değmesi olduğu söylenmektedir. Aynı illet, kadınla erkeğin birbirlerine elle dokunmalarında da geçerlidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Ebu Hanife, karısına çıplak bedenle sarılan ve penisi harekete geçen kimsenin abdestinin bozulacağını ve dolayısıyla abdest alması gerekeceğini söylemiştir. Oysa kadına bedenen dokunmakla elle dokunmak arasında bir fark yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebu Hanife, abdestin bozulmasını ve buna bağlı olarak abdest alınması gerektiğini, kadına çıplak bedenle sarılma sebebine bağlamamıştır. Aksine o, abdestin bozulmasını ve ona bağlı olarak da abdest alınması gereğini, kadınla erkeğin cinsel organlarının iç içe girmeseler bile birbirlerine temas etmeleri sebebine bağlamıştır. Muhammed de Ebu Hanife'den böyle bir rivayette bulunmuştur. Çünkü insan bu noktaya geldiğinde, farkında olmasa da kendisinden mutlaka bir ifrazat çıkar. Bu gibi durumlarda genellikle farkında olmadan insandan ifrazat çıkacağından ötürü Ebu Hanife, abdestin bozulacağı gerekçesiyle ihtiyaten abdest alınmasını vacip görmüştür. Tıpkı uykudayken genellikle abdest bozucu durumların meydana gelmesinde olduğu gibi. Şu halde erkekle karısının birbirlerine çıplak bedenle sarılmalarından dolayı değil, böyle bir durumda farkında olmadan bazı ifrazatın çıkacağı ihtimaline binaen ihtiyaten abdest almak vacip görülmüştür. Doğrusunu Allah bilir.

Suyun Yokluğunda Teyemmüm Etmenin Farz Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Su bulamazsanız, o zamantemiz bir toprağa yönelin."[493]

493 Mâide, 5/6

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Suyun var olmasının şartı üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihlerinin üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre suyun var olması demek, temizliğe yetecek kadar suyu herhangi bir zarar görmeksizin kullanma imkânının bulunmasıdır. Mesela kişinin yanında bir miktar su olur ama kullandığı takdirde susamaktan ve içecek su bulamamaktan ya da suyu çok pahalıya temin etmekten korkarsa teyemmüm eder. Suyu fazla para vererek satın alması gerekmez. Ancak zaruret olmadan satılan sularda olduğu gibi normal piyasa fiyatına bulursa onu satın alır. Normal piyasa fiyatının üstünde bir bedel istenirse satın alması gerekmez. Mezhebimiz fakihlerinin tamamı, teyemmüm açısından suyun var sayılması için kişinin bütün temizliğine yeter miktarda olmasının şart olduğunu söylemişlerdir. Yükünün içinde suyun var olduğunu bilmesine gelince bunun suyun var sayılmasının şartı oluşu ise ihtilaflıdır. Bunu inşallah ileride açıklayacağız.

Suyu aramanın vacipliği konusunda da ihtilaf edilmiştir. Arama yapmadan da bir kişinin suyu yok sayılır mı? Biz sadece demiştik ki, kişi yanındaki suyu taharet için kullandığı takdirde susuz kalmaktan korkarsa, farz olan taharet için o su yok sayılır. Zira kullandığında zarar görmekten korkması durumunda, tıpkı hasta kimse gibi o suyu bırakıp teyemmüm etme mazeretine sahip olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."[494]

Yüce Allah bizim zorluk çekmemizi ve sıkıntıya düşmemizi istememiştir. Susuz kalmaktan korkulması durumunda suyu başka amaçla kullanmayı emretmek, insanlar için sıkıntıların en büyüğüdür. Cenab-ı Allah bunu kabul etmemiş ve kesin olarak reddetmiştir.

(يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[495]

494 Mâide, 5/6
495 Bakara, 2/185

Zarar görmeye ve canın telef olmasına yol açacak şekilde suyu kullanmak da zorluktan sayılır. Mesela bir kimse susayıp su içmek mecburiyetinde kaldığında namaz vakti girer ve yanında içmek için bulundurduğu o sudan başka bir su da yok ise suyu içmesi ve taharet için kullanmaması emredilir. Suyu taharet için kullanmaya başlamış olsa bile tahareti bırakıp o suyu içmesi emredilir. Susuz kalmaktan korkan kimse hakkında böyle bir görüş Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Biz, zaruret hali olmaksızın suyu piyasa değeri bir fiyatla bulması durumunda satın almasını şart koşmuştuk. Çünkü değerinden fazla bir fiyatla satılan suyu, taharet için alıp tüketme yükümlülüğü yoktur. Değerinden fazla ödenen para, bir kıymet karşılığında ödenmiş olmayacağı için, malın zayi edilmesi demektir. Mesela bir dirhem değerindeki bir malı on dirheme satın alan bir kimse, dokuz dirhemi boşa harcamış ve zayi etmiş olur. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, malı zayi etmeyi yasaklamıştır.[496]

Yine bir kimsenin elbisesinin üzerinde necaset olur da onu yıkamak için su bulamazsa, namaz kılabilmek için necaset bulaşan yeri kesip atması gerekmez. Aksine, kestiği takdirde zarar görmemesi için namazı o necis elbisesiyle kılması gerekir. Suyu değerinden fazla bir fiyatla satın alması da böyledir. Satın alma mecburiyeti yoktur. Ama piyasa fiyatına satılmakta olduğunu görürse, satın alıp onunla abdest alması gerekir. Bu durumda teyemmüm etmesi caiz olmaz. Piyasa değeri ile satınalması malı zayi etmek sayılmaz. Bu durumda ödediği paranın karşılığında bir şeye sahip olmaktadır ki o şey de sudur. Bu suyu satınalıp abdest alması gerekir.

Yanındaki suyu taharete yetecek miktardaolmayan bir kimse hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihlerinin tamamı bu kişinin teyemmüm edebileceğini ve o suyu taharette kullanmakla yükümlü olmadığını söylemişlerdir. Aynı şekilde cünüp olan bir kimsenin gusletmeye yetmeyecek ama abdest almaya yetecek kadar suyu varsa bu kişinin de teyemmüm edeceğini söylemişlerdir.

Mâlik ile Evzai dediler ki: "Cünüp kimse başlangıçta bu suyu kullanmaz; teyemmüm eder. Bundan sonra abdesti bozulur ve yanında abdest almaya yetecek miktarda suyu olsa bile yine teyemmüm eder."

496 Buhari, Zekât, 20

Mezhebimiz fakihleri bu son mesele hakkında dediler ki: "Cünüp kimse guslüne yetecek miktarda su bulamadığı takdirde, bu su ile abdest alması gerekir."

Şafiî dedi ki: "Mevcut su ile vücudunun yıkayabileceği kadar yerlerini yıkar, sonra da teyemmüm eder. Bundan başkasını yapması caiz olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ .....
فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

Bu ayet iki şeyden birini gerekli kılmaktadır. Varlığında suyu, suyun yokluğunda ise toprağı gerekli kılmaktadır. Cenab-ı Allah, teyemmümü bu şartla farz kılmıştır. Suyu bulamayan adamın teyemmüm etmesinin farz olduğu, teyemmüm etmeden kılacağı namazın sahih olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Böylece bu ayette sözü edilen suyun, kendisiyle taharet yapmanın farz olduğu su olmadığını anlamış oluyoruz. Çünkü kendisiyle taharet yapmanın farz olduğu su mevcut olsa, namazının sıhhati, teyemmüm etmesi şartına bağlanmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** buyurarak teyemmümü, belirleme yapmaksızın herhangi bir suyun yokluğu şartına bağlamıştır. Bu da taharete yetsin veya yetmesin, her miktardaki suyu kapsar. Buna göre az veya çok suyun mevcut olması durumunda teyemmüm etmek mübah olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu te'vilin bozuk olduğunun delili şudur: Ulemanın icmasına göre bu durumdaki adama farz olan, suyu kullansa bile, teyemmüm etmesidir. Bu miktardaki suyu kullanmakla emrolunsaydı, ayrıca teyemmüm etmesi gerekmezdi. Zira Yüce Allah, namazın sahihliğini sağlayacak suyun olmaması durumunda kişinin teyemmüm etmesini farz kılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Biz bu kişinin o suyu kullanıp tüketmesinden sonra ancak teyemmüm etmesinin caiz olduğunu söylemekteyiz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Meselenin hükmü sizin dediğiniz gibi olsaydı, bu kişi yanındaki suyu kullanınca artık teyemmüm etmeye de ihtiyacı kalmazdı. Suyu kullandıktan sonra teyemmüm etmesinin gerektiği hususunda fakihler ittifak ettiklerine göre bu suyun, kendisiyle taharetin farz olduğu ve yokluğunda da teyemmümün mübah olacağı su olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Yine bu suyun var oluşu, kendisi ile namazın mübah olması bakımından yok hükmündedir ve bu kişinin teyemmüm etmesi de caizdir. Yine bir kişi abdest alırken ayaklarından birini yıkayıp diğerini mest üzerinden mesh ederse caiz olmaz. Çünkü mesh, yıkamanın bedelidir. Yıkama ile bedelinin aynı abdestte bir araya getirilmesi caiz olmaz. Aynı şekilde suyun azlığı sebebiyle bedenin bir kısmını yıkayıp kalan kısmı için de teyemmüm etmek caiz olmaz.

Şunu da ifade edelim ki meshin ayaktaki hades halini gidermeyişi gibi, teyemmüm de bedendeki hades halini gidermez. Bu sebeple hades halini gideren yıkama ile hades halini gidermeyen meshin aynı abdestte bir araya getirilmesi, aynı şekilde hades halini gideren yıkama ile hades halini gidermeyen teyemmümün aynı bedende bir araya getirilmesi caiz olmaz. Bilindiği gibi teyemmüm bazen guslün yerine bazen de abdestin yerine geçmektedir. Şu da var ki teyemmüm, hades halinin yıkanmasını gerektirdiği bütün organları yıkamanın yerine geçmektedir. (Yanında az miktarda su bulunan kişiyi) teyemmüm etmekle birlikte bedeninin yıkayabildiği kadar bir kısmını yıkamakla yükümlü kılarsak bu teyemmümü, ya bir kısım organlarını yıkamasının yerine ya da tamamını yıkamanın yerine geçer. Yıkanmayan organları yıkamanın yerine geçerse teyemmüm, vücudun bazı organlarını yıkamanın yerine geçmiş olur ki bu imkânsız bir şeydir. Çünkü teyemmüm parçalara bölünemez. Bu görüş batıl olduğuna göre geride teyemmümün, bütün organların yıkanması yerine geçerli olması görüşü kaldı. Buna göre kişi yıkadığı organları için hem abdest almış hem de teyemmüm etmiş olur ki bu da imkânsız bir şeydir. Çünkü yıkanan organlardaki hades hali ortadan kalkmıştır. Artık teyemmüm, o organları yıkamanın yerine geçmez. Böylece hem yıkamanın hem de teyemmüm etmenin birlikte vacip olmayacakları ispatlanmış oldu.

Şunu da ifade edelim ki Şafiî, kişinin yanında abdeste yetmeyecek az miktardaki suyla yüzünü ve kollarını yıkamasını ayrıca bu iki organ için teyemmüm etmesini gerekli görmektedir. Ona göre bu iki organ üzerinde teyemmüm etmesi, hem bu organların hem de diğer iki organın (baş ile ayakların) yıkanması yerine geçmektedir. Şafiî bu adamı bu iki organda iki taharetle yükümlü kılmaktadır. Teyemmümün, yıkanmış iki organda taharet sayılması nasıl caiz olur? Bu demektir ki, taharet gerçekleşince hades hali yine de giderilmiş olmamakta ve hadesin hükmü baki kalmaktadır. Bu nasıl bir taharettir ki, yapıldığı halde hades hali devam etmektedir. Böyle bir şey mümkün olur mu?

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin yanındaki su az olduğu için organlarının bir kısmını yıkayıp diğer kısmı için teyemmüm etmesi gerekir ve bu teyemmüm, bütün organlarının tahareti sayılır, dediğinizde bu sizin için de geçerlidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu bizi bağlamaz. Çünkü biz bu adamın yanında bulunan az miktardaki suyu taharet için kullanmasını gerekli görmüyoruz. Şu halde "Şayet kullanırsa..." sözü hükümsüz kalmaktadır. Bütün organlarını yıkamasına yetecek miktarda suyu olduğunda o suyu kullanmasını gerekli gördüğümüz gibi sen az da olsa o suyu kullanmasını gerekli görüyorsun. Oysa bizim dediğimiz gibi olursa o adam yeterli suyla abdest almış ve abdestini tamamlamış olur. Artık teyemmüm etmesi, abdestin yerine geçmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Size göre abdest ve teyemmümün birlikte alınması caizdir. Biri diğerine aykırı değildir. Mesela bir adam eşeğin artığı olan sudan başka bir su bulamazsa o suyla abdest alır ayrıca teyemmüm de eder, diyorsunuz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu adamın tahareti, bu ikisiyle birlikte değil, ikisinden biriyle gerçekleşir. Bu sebeple taharete ikisinden dilediği herhangi biriyle başlamasının caiz olacağını söyledik. Zira bize göre bu su şüphelidir. Şüpheli suyla da taharet farizası yerine getirilemez. Hem bu suyla abdest alır hem de teyemmüm ederse, kendisine farz olan, ikisinden biridir.

Nitekim fakihlerin tümü şunu söylemişlerdir: "Bir kimse beş vakit namazdan birini unutup kılmaz, ancak hangisi olduğunu bimezse, zimmetinde beş vakit değil de sadece bir vakit namazı olduğu halde, kesin olarak kaza etmiş olmak için beş vakit namazını kaza etmesi gerekir."

İşte burada da benzer bir durum sözkonusudur. Oysa sen bu meselemizde de hem abdest almasının hem de teyemmüm etmesinin farz olduğunu iddia etmektesin. Şunu da söylemek gerekirse orucun kefaret olarak azad edilecek kölenin bedeli olması gibi teyemmüm de suyun bedelidir. Kefaret olarak biraz oruç tutulup bir de kölenin bir kısmını azad etmek caiz olmayacağı gibi, aynı şekilde vücudun birazını suyla yıkayıp bir de teyemmüm etmek caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Henüz âdet görmeye başlamamış küçük yaştaki kadın boşandığında iddetini ay hesabıyla beklemeye başlar. İddet süresi sona ermeden âdet görmeye başlarsa, iddetini âdet hesabıyla beklemeye başlaması gerekir. Aynı şekilde âdet gören bir kadın boşanır da iddetini âdet hesabıyla beklemeye başlar ve iddeti sona ermeden âdetten kesilip menopoz devresine girerse, iddetini ay hesabıyla beklemeye başlaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İddetin sona ermesinden önce sözünü ettiğin durum meydana gelirse, önce beklenmiş olan süre iddet olmaktan çıkar. Ama sen, yıkamış olduğun kısmı taharet olmaktan çıkarmış olmamaktasın. Teyemmüm de işte böyledir.

Bu meseleyle ilgili başka bir delil de şudur:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ،مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Su bulmadığı sürece toprak, Müslümanın temizleyici nesnesidir."[497]

Bu hadisteki delalet, (مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ) ibaresindedir. Burada (الْمَاءَ) kelimesinin başında lam-ı tarif vardır. Bu da iki şeyden biri içindir. Ya su cinsinin tamamını kapsamak/istiğrak-ı cins içindir. Ya da bilinen/mahud bir sudan bahsetmek içindir. İstiğrak-ı cins için kelimenin başına konulmuşsa o zaman hadisin takdiri şöyle olur: "Dünya da su bulunmadığı takdirde toprak, Müslümanın temizleyici nesnesi olur."

497 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

Kelimenin başındaki lam-ı tarif, mahud/bilinen bir sudan bahsetmek için konulmuşsa, bu durumda mezkûr hadis bizim dediğimiz manaya gelir. Çünkü burada bilinen bir su yoktur ki, söylenen kelam, abdestin tamamını gerçekleştirecek olan sudan başka sadece o suya raci olsun. Meselemizde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla haberin zahiri gereğince teyemmüm etmek caiz olur.

Yükünün İçinde Su Bulunduğunu Unutup Teyemmümle Namaz kılan Kimsenin Hükmü

Kişinin yükünün içinde su bulunduğunu bilmesi, teyemmümün mübah olması bakımından şart mıdır, değil midir? Bu hususta ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki:"Seferi kimse suyu yükünün içinde unutup teyemmüm ederek namaz kılarsa, namazı geçerli olur. O namazı ne vakit içinde ne de vakit çıktıktan sonra iade eder."

Mâlik dedi ki: "Vakit içindeyken iade eder. Ama vakit çıktıktan sonra iade etmesi gerekmez."

Ebu Yusuf ile Şafiî dediler ki: "Her halûkârda namazı iade etmesi gerekir.

Bunun delili şudur:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin."

Suyu unutan kimse suyu bulmamış sayılır. Çünkü onu kullanma imkânına ulaşamaz. Yükünün içinde veya yanında su bulunmayan bir kimse gibidir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا)

"Ey Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!"[498]

498 Bakara, 2/286

Bu ayet, unutulan şeylerin hükmünün düşmesini gerektirmektedir.

Başka bir yerde de şöyle buyrulmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Bilindiği gibi bu hitap, unutan kimseye yönelik değildir. Çünkü unutan kimseyi mükellef kılmak sahih olmaz. Unutan kimse abdest için yüzünü yıkamakla mükellef olmadığına ve bu yönde emir almadığına göre o, mutlaka teyemmüm etmekle emrolunmuştur. Çünkü imkân varken hem abdestin hem de teyemmümün ikisinin birlikte sakıt olması caiz olmaz. Şu halde suyu yükünün içinde unutan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir. Yine bir kişi çölde olup su arar ve bulamazsa, teyemmüm edip namazını kılar. Ancak daha sonra o çölde üstü kapalı bir kuyu bulunduğunu öğrenirse, namazı iade etmesi gerekmez. Var olan suya kişinin kendisinin mâlik olması ile suyun nehirde veya kuyuda olması arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. Adamın kuyudaki suyun varlığını bilmemesi o suyu yok hükmünde kıldığına göre, yükündeki suyu unutması da yükteki suyu yok hükmünde kılar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdestsiz olduğunu veya namaz kılmadığını unutan kimsenin abdest alma ve namaz kılma yükümlülüğü düşmez. Aynı şekilde yükünün içinde suyun olduğunu unutan kimsenin de abdest alma yükümlülüğü düşmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنِّسْيَانُ)

"Yanılma ve unutma (sebebiyle işledikleri hataların sorumluluğu) ümmetimin üzerinden kaldırıldı"[499] hadisinin zahiri manasına göre abdestsiz olduğunu veya namaz kılmadığını unutan kimsenin abdest alma ve namaz kılma yükümlülüğünün düşmesi gerekir. Biz de aynı görüşteyiz.

499 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 13/139

Ancak hatırladığında yapmasını gerekli gördüğümüz şey, öncekinden ayrı bir farzdır. Önceki abdest veya namaz artık sakıt olmuştur. Önce unutup sonra hatırlayan kimsenin unuttuğu abdesti almasının veya unuttuğu namazı kılmasının gerekli olduğunu başka bir delile dayanarak söylemekteyiz. Öyle olmasa unutması onu kaza etme yükümlülüğünden de kurtarır. Şunu da söylemek gerekir ki başka bir sebep daha eklenmedikçe farzın düşmesinde unutmanın yalnız başına bir tesiri olmaz. Unutmaya suyun olmadığı seferilik gibi başka bir sebep eklenince ikisi birlikte bir mazeret olur ve farzı düşürürler. Abdesti, kıraati ve namazı ve benzeri bir farzı unutmaya gelince, burada unutmaya başka bir sebep daha eklenmediği takdirde unutma, bu farzların düşmesi için yalnız başına bir etmen olamaz. Diğer taraftan biz unutmayı asıl olan farzın düşmesi için değil, aslın bedeline geçmek için bir mazeret saydık. Sizin anlattığınız meselelerde ise farzların bedeline geçmek değil, kendilerinin düşürülmesi vardır. Bu bakımdan ikisinin hükmü birbirinden ayrılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Suyu yükün içinde unutan kişi aslında suyu bulmuş demektir. (Dolayısıyla teyemmüm etmesi caiz değildir.)"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Suyun var olması, yükün içinde olup zarara uğramaksızın kullanma imkânının elde edilememesi demek değildir. Mesela yanında su olduğu halde susayıp içecek su bulamamaktan korkan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir. Yükün içinde duran suyu unutan kimse ise buna göre sudan daha uzaktadır. Çünkü suyu kullanma imkânına ulaşamamaktadır. Bilindiği gibi yükünde su olmayan ama nehrin kıyısında duran bir kimse, her ne kadar nehirdeki suyun sahibi değilse de o suyu kullanma imkânına sahiptir. Böylece suyun varlığı ile kastedilenin, zarara uğramaksızın o suyu kullanma imkânına sahip olmak olduğunu öğrenmiş olduk. Mesela yükündeki suyu kullanmasına engel olunan bir kimsenin teyemmüm etmesi caizdir. Böylece suyun varlığının suya sahip olmak değil, onu kullanma imkânını elde etmek olduğunu öğrenmiş olduk.

Bir kimsenin elbisesinde necaset varsa, yükünde suyun varlığını unuttuğu için yıkamaksızın öylece namaz kılsa, bu namazı geçerli olur mu? Buna ne dersiniz? Diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilebilir: Mezhebimiz fakihlerinin bu mesele hakkında bir şey söylediklerini bilmiyoruz. Ancak Ebu Hanife'nin söylediğine kıyas yaparak bu kişinin namazının geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ebu'l Hasan el-Kerhi de elbisesini

yükünün içinde unutup çıplak olarak namaz kılan kimsenin namazının geçerli olduğunu söylemiştir.

Suyu Bulmuş Olmak İçin Onu Önceden Aramış Olmayı Gerektirmez.

Beraberinde su bulunmayan bir kimse su aramaz ise suyu yok sayılır mı? Bu konuda ihtilaf edilmiştir. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kişinin suyu bulma ümidi yoksa ve bir başkası da o çevrede su bulunduğunu kendisine haber vermemişse suyu araması gerekmez ve teyemmüm etmesi yeterli olur.

Şafiî dedi ki: "Suyu araması gerekir. Aramadan teyemmüm ederse teyemmümü geçerli olmaz."

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Suyu bulma ümidi varsa veya bir başkası, suyun bulunduğu yeri kendisine haber verirse, kendisiyle suyun arasında bir mil veya daha fazla bir mesafe varsa, arkadaşlarından geri kalma ve yol arkadaşlarından tamamıyla kopma sebebiyle zarar ve meşakkate maruz kalmaktan endişe ederse suya gitmesi gerekmez. Ama kendisiyle su arasındaki mesafe bir milden daha az ise suya gider. Tabi eğer kendisine ve beraberindekilere hırsızlardan ve canavarlardan zarar gelmeyecek, kendisi de yol arkadaşlarından kopmayacaksa suya gider. Fakihlerimiz bu durumda olan kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olacağını, suyu aramasının gerekli olmayacağını, çünkü suyu bulmuş olmadığını söylemişlerdir. Yüce Allah, (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin"** buyurmuştur. Bu adam da suyu bulamamıştır. Aramadan suyu bulmamış sayılmaz derlerse, böyle diyenlere şöyle cevap verilebilir: Bu görüşünüz hatalıdır.Çünkü suyun var olması (her şart altında) onu aramayı gerektirmez.

Cennettekilerin cehennemdekilere şöyle diyecekleri bir ayette şöyle nakledilmektedir:

(فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ)

"Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenirler. Onlar, "Evet" derler."[500]

500 A'râf, 7/44

Bu ayette de görüldüğü gibi cehennemdekilerin, arayıp peşine düşmedikleri bir şeyi (Rabb'in va'dettiği şeyleri) buldukları bildirilmektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً فَلْيُشْهِدْ ذَوَيْ عَدْلٍ)

"Bir yitik bulan kimse (onu bulduğuna) adalet sahibi iki kişiyi şahit tutsun."[501]

Yitiği bulan kişi onu aramış olmasa da bulmuş olmaktadır. Mesela kefaret olarak verilmesi gereken köle hakkında da şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ)

"Bunlara imkân bulamayanın iki ay ard arda oruç tutması gerekir." [502]

Yani kefaret olarak verecek bir kölesi olmayan veya azad etmek üzere köle satın alacak kadar paraya sahip olmayan kimsenin iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Yoksa köle araması emredilmiş değildir. Suyun varolması aramadan da mümkün olduğuna göre yanında su bulunmayan, suyun mevcudiyetinden haberi olmayan kimse suyu bulmuş değildir. Ve bu kişi, (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin"** buyruğunun kapsamına girer. Artık suyu araması farzını ona ek olarak yüklememiz caiz olmaz. Zira böyle yapmak, ayetin hükmüne ilavede bulunmak olur ki caiz değildir.

Buna şu hadisler de delalet etmektedir:

(جُعِلَتْ لي الأَرضُ مَسجداً وطَهورا)

"Yeryüzü bana mescid ve (teyemmüm etmem için) temizleyici kılındı." [503]

---

501 İbn Mâce, Lukata, 2

502 Nisâ, 4/92

503 Buhari, Teyemmüm, 3

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulamadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [504]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Zer'ê *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştu:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍفَإِذَا
وَجَدْت الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter. Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir."[505]

Suyu bulmuş olmanın onu önceden aramış olmayı gerektirmediğine delalet eden hususlardan biri de şudur: Bir kimse yanında bulunan su veya başka bir şeyi önceden talep edip aramadan da elde etmiş olabilir. Mesela yanında kölesi olan bir kimse, o kölesini talep edip aramış olmasa dâhi onun hakkında, "Bu adam köleyi bulmuş" denir.

Birileri çıkıp"Kişinin talep etmediği ve aramadığı şeye sahip olduğunda onu bulmuş olduğunu söylemenin normal olduğunu siz inkâr etmediniz. Ancak bir şeyi arayıp da bulamadıktan sonra 'O şeyi bulamadı' denilebilir" diyecek olursa, ona şöyle cevap verilir:

Bir şeyin var olması, onu talep edip aramış olmayı gerektirmediğine, o şeye sahip olmak için bu şart olmadığına göre, bir şeye sahip olamamakta ve onu bulmamakta da aynı hüküm geçerlidir. Bir şeyin var oluşu hakkında kullanılan ifade, o şeyin yokluğu hakkında da kullanılabilir. Mesela bir kişi talep edip elde etmek için aramış olmasa bile (şayet bin lirası yoksa) onun hakkında "Bu kişi bin lirayı bulmuş değil" denilmesi doğrudur. Yine o kişinin malı zayi olsa ve mal bulmak için hiçbir talep ve arayışı olmasa da onun hakkında "Bu kişi mal bulamadı" demek doğru

504 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148
505 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407

olur. Aynı şekilde bir talep ve arayışı olmadan bir mala sahip olan kişi hakkında "Bu kişi mal buldu" demek doğrudur. Malın varlığıyla yokluğu, bu ifadeler bakımından birbirine eşittir. Varlığı da yokluğu da onu talep edip aramakla bağlantılı değildir.

Mesela bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ)

"Biz onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulmadık. Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk."[506]

Görüldüğü gibi bu ayette (وُجُود) "bulma" mastarının müştakı olan kelimeler, talep etme ve arama eylemi olmadığı halde hem olumlu hem de olumsuz cümlede kullanılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Bir şahsın yol arkadaşının yanında su bulunur da ondan su istemeden teyemmüm ederse teyemmümü sahih olmaz. Ancak ister de arkadaşı vermezse o zaman teyemmüm ettiği takdirde teyemmümü sahih olur. Bu da suyu talep etmenin vacipliğine delalet etmektedir. Şu rivayet de bunu tekit etmektedir: Cinlerle buluştuğu gecede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* (هَلْ مَعَكَ مَاءٌ) ***"Beraberinde su var mı?"***[507] diye sormuş ve ondan su istemiştir."

Bunu diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Kişinin yol arkadaşından su istemesine gelince, Ebu Hanife'den rivayet edilen görüşe göre bir şahıs yol arkadaşından su istemeden teyemmüm edip namaz kılarsa, namazı geçerlidir. Ebu Yusuf ile Muhammed'den rivayet edilen görüşe göre ise bu durumdaki kişinin namazı geçerli olmaz. Ancak arkadaşından su ister de arkadaşı vermediği için teyemmüm edip namaz kılarsa, namazı geçerli olur. Bizim görüşümüze göre suyu istediğinde arkadaşının vereceğine ümidi varsa ondan suyu istemesi gerekir. Ama arkadaşının suyu vereceğine ümidi yok ise ondan su isteme yükümlülüğü yoktur. Bunun benzeri bir durum da şöyledir: Kişinin, bulunduğu yerin yakınlarında suyun bulunduğuna dair ümidi varsa

506 A'râf, 7/102
507 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/146

veya bir başkası kendisine bu yönde bir haber vermişse teyemmüm etmesi caiz olmaz. Çünkü bu gibi durumlarda galip zan, kesin bilgi gibidir. Mesela bir kimse yakınındaki nehre gittiğinde kendisini bir canavarın parçalayacağını veya eşkıya tarafından yolunun kesileceğini galip zanla zannederse, nehre gitmeyip teyemmüm etmesi caiz olur. Ama nehre giderken selamette olacağını galip zanla zannederse, nehre gitmeyip teyemmüm etmesi caiz olmaz. Bu, bir şeyi talep etmenin vacip olduğunu söyleyenlerin görüşüne uygun değildir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* hadisine, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan su isteyişine ve ayrıca su arayıp bulması için Hz. Ali'yi yönlendirmesine gelince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize göre bunları vacip olarak değil, müstehap olarak yapmıştır.

Şunu da belirtmeliyiz ki çölde olup yanında su bulunmayan, orada su olduğu veya olmadığı hususunda pek bir kanaati olmayan kimse eğer suyu bulursa artık su aramasına gerek kalmaz. Çünkü bulduğu bir şeyi aramakla yükümlü kılınması caiz değildir. Suyu bulmazsa bu kişinin teyemmüm etmesi caizdir. Zira Yüce Allah (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin"** buyurmuştur. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ) ***"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir"***[508] buyurmuştur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazın geçerli olmasının şartlarından biri de vaktin girmiş olmasıdır. Vaktin girdiği kesin olarak bilinmeden kılınan namaz geçerli olmaz. Aynı şekilde teyemmümün de caiz olmasının şartı suyun yokluğu olduğuna göre, bu şartın gerçekleştiği kesin olarak bilinmeden teyemmüm etmenin caiz olmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Bu iki meselenin hükmü şöyle verilebilir: Teyemmümde aslolan, suyun yokluğudur. Kişi kendi yanında suyun olmadığını kesin olarak bilebilir. Ancak başkasının yanında var mıdır yok mudur? Aradığı takdirde suyu bulur mu bulmaz mı? İşte bunu bilemez. Bu kişi bilmediği ve şüpheli olduğu bir şey sebebiyle (yanında suyun olmadığına dair) kesin bilgiyi bırakıp suyu aramakla yükümlü olmaz. Namaz vaktine gelince o da mevcut değildir. Vaktin girdiğini kesin

508 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

olarak bilmeden şüpheye dayanarak namazını kılan kişinin namazı geçerli olmaz. İşi aslolan kesin bilgiye dayanarak yapma gereği bakımından her iki mesele birbirine benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ..... فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin" buyurmuştur. Ayette görüldüğü gibi ebedi ve daimi surette farz olan, abdestte yüzün yıkanmasıdır. Kişinin bir şekilde imkân bularak bu farzı yerine getirmesi gerekir. Yüzünü yıkama imkânını buluyorsa, onun için farz olan budur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)**"Yüzlerinizi yıkayın"** buyuran Allah, (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin"** de buyurmuştur." Yüzü yıkamanın farzlığı suyun varlığına bağlıdır. Teyemmümün caizliği de suyun yokluğuna bağlıdır. Kişi bu durumda sudan kesin olarak mahrumdur. Muhalifimiz, araması durumunda suyu bulmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Oysa teyemmümü mübah kılan şart gerçekleştiğinde onu bırakıp olup olmayacağı bilinemeyen ihtimallerin peşinden gitmek caiz değildir. Muhalifin söylediği, en fazla şunu gerektirmektedir: Kişinin çevresinde su bulunacağını ümit etmesi ve bulunacağına galip zanla kanaat getirmesi, bir başkasının da bu doğrultuda kendisine haber vermesi durumunda suyu araması gerekir. Ama böyle bir durum söz konusu değilse, ayette ileri sürülen şart, teyemmümü mübah kılacak şekilde gerçekleşmiş olur. Bu mübahlık şartını bir kimsenin gözardı etmesi ve başka bir ölçüyü esas alması caiz değildir.

Mezhebimiz fakihleri, suyun bir milden yakın bir mesafede olduğunun galip zanla bilinmesi ve yerinin bilinmesi durumunda kullanılması gerekeceğini, artık teyemmümün mübah olmayacağını söylemişlerdir. Ama bir mil veya daha fazla bir uzaklıktaysa, kendi içtihadlarına dayanarak o suyu kullanmanın vacip olmadığını ve teyemmümün mübah olduğunu söylemişlerdir.Mil, mesafe takdirinde kullanılan bir ölçü birimidir.

Normalde ondan daha az miktardaki bir ölçü birimiyle mesafe takdiri yapılmamaktadır. Mesafe belirlemede milden daha kısasını değil, mili esas almışlardır. Mesela Ebu Yusuf'a göre elbisede necaset bulaşan yer bir karış olduğunda aşırı miktarda olup namazın geçerliliğine engeldir. Çünkü karış, alan ölçümünde en küçük ölçü birimidir. Normalde bundan daha küçük bir şeyle alan ölçümü yapılmaz. Nafi'nin rivayetine göre İbn Ömer *radıyallahu anh* seferdeyken iki-üç galve[509] mesafede iken dâhi suya yönelmez ve teyemmüm edip namaz kılarmış.

Said b. Müseyyeb'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Çoban ile su arasında iki-üç mil mesafe varsa ve namaz vakti de girerse, teyemmüm edip namaz kılar."

Hasan ve İbn Sirin dediler ki: "Namaz vakti çıkmadan su elde edebileceğini ümit eden kimse teyemmüm etmez."

Namaz Vaktinin Sonunda Su Bulan Kimse, Vaktin Çıkmasından Korksa Bile Mâlik'in Görüşünün Aksine Abdest Alması Gerekir

Vaktin sonunda su bulan ancak teyemmüm etmediği takdirde vaktin çıkmasından korkan kimsenin ne yapması gerektiği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin fakihleri, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Seferi veya mukim bir kimse şehirdeyken su bulur, ancak vaktin sonunda olduğu için abdest aldığı takdirde vaktin çıkmasından korksa bile mutlaka abdest alması gerekir."

Mâlik dedi ki: "Bu durumdaki bir kişi vaktin çıkmasından korkarsa teyemmüm etmesi yeterli olur."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Bu kişi abdest aldığı takdirde vaktin çıkmasından korkarsa, teyemmüm ederek namaz kılar. Vakit çıktıktan sonra da abdest alarak bu namazını iade eder."

509 Galve, ok atımı mesafe demek olup yaklaşık 240 m. dir.

Bu meselede asıl dayanak şudur:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin." Bu ayet, su varken kullanılmasını, su yokken toprağa yönelinmesini vacip kılmaktadır. Su varken toprağa yönelmek caiz değildir. Çünkü böyle yapmak, bu ayete aykırıdır. Cenab-ı Allah abdest organlarının yıkamasını mü'mine emrederken bunu, namaz vaktinin devam etmesi ve vakit içindeyken namazı kılabilmesi şartına bağlamamıştır. Gerek vakit içinde gerek vakit dışında bu, yerine getirilmesi gereken mutlak bir emirdir.

Abdestle ilgili ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."

Cünüp kişinin gusletmeden namaz kılması bu ayetle yasaklanmıştır. Ancak burada gusletmek için namaz vaktinin devam edip etmediğinden bahsedilmemiştir.

Namaz vaktinin devam edip etmediğine bakılmaksızın abdest veya gusül alınmasının gerekliliğine sünnetten delilimiz, şu rivayetlerdir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Zer'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍفَإِذَا
وَجَدْت الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter. Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir."[510]

Kişi suyu bulduğunda, vaktin çıkmasından korksa da korkmasa da o suyu kullanmak mecburiyetindedir. Çünkü ayetteki (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** emri genel niteliktedir.

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [511]

Suyu bulduğu zaman Müslüman kimse için toprak artık temizleyici nesne olmaktan çıkar. Teyemmüm ettiği takdirde namazı da geçerli olmaz.

Namaz vaktinin devam edip etmediğine bakılmaksızın abdest veya gusül alınmasının gerekliliğine aklî delil şudur: Taharet farzı, vakit farzından daha güçlü bir farzdır. Şundan ki, taharet olmadan namaz geçerli olmaz. Ama vakit çıktıktan sonra kılınan namaz (kaza da olsa) geçerli olur.

"Vaktin çıkmasından korkan kimse vaktinde kılmanın faziletini elde etmek için, teyemmüm ederek namazını kılabilmelidir" denilecek olursa, böyle diyene şöyle karşılık verilebilir:

Taharetsiz kıldığından dolayı kılmış sayılmadığı bir namaz için, vaktinde kılmanın faziletini nasıl elde edebilir?

"Teyemmüm (temizleyici toprakla yapıldığı için) taharettir" diyecek olursa ona şöyle karşılık verilebilir:

Yüce Allah'ın da buyurduğu ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şart koştuğu gibi teyemmüm suyun yokluğunda temizleyicidir (ve taharettir). Ama su varken temizleyici değildir. Bu durumda sana düşen, su

510 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407
511 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

varken ve zarara uğramaksızın suyu kullanma imkânı varken de teyemmüm temizleyici olduğunu ispatlamaktır. Buna dair bir delil getirdiğin zaman, vaktinde namaz kılmanın faziletini elde edebilmek için teyemmümle namaz kılınabileceğine dair görüşünü temellendirmiş olursun.

Bir kimse "Su bulamadığı için değil, namazı vaktinde kılabilmesi için seferi kimsenin teyemmüm etmesi mübah görülmüştür" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Eğer dediğiniz gibi olsaydı, suyun yokluğunda vaktin evvelinde teyemmüm etmesi caiz olmazdı. Çünkü o durumda vaktin çıkması korkusu yoktur. Oysa fakihlerin tamamının ittifakına göre vaktin evvelinde teyemmüm etmesinin caiz olması şuna delalet etmektedir: Teyemmümün caiz olması için vaktin kaçırılması korkusu şart değildir.

Bir kimse "Teyemmümün mübah olması için suyun yokluğu şart olsaydı, hastanın ve susuz kalmaktan korkan kimsenin su varken teyemmüm etmesi caiz olmazdı" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Hastanın ve susuz kalmaktan korkan kimsenin su varken teyemmüm etmesinin caiz olduğunu söylüyoruz. Çünkü suyun var olması demek, herhangi bir zarara ve zorluğa maruz kalmadan onu kullanma imkânına sahip olmaktır. Zira Yüce Allah, ayette hasta ve seferi kimseden özel olarak sözetmiştir. Suyun yokluğu ise mutlak bir şarttır. Onu kullanmaktan ötürü zarar görme korkusu da şarttır. Sen namaz vaktinin kaçırılmamasını teyemmüm için esas aldığında ne ayete ne de hadise dayandın. Aksine ayet ve hadis, senin görüşünün batıl olduğuna hükmetmektedirler.

Bir kimseninkorku halinde namazı vaktinde kılabilmek için, kıbleden başka tarafa, yürürken veya binek üzerindeyken namaz kılmasının caiz olması, vaktin çıkmasından korkulduğunda teyemmümün caiz olması için vaktin esas alınması gerektiğine delalet etmektedir" diyecek olursa,kendisine şöyle cevap verilir: Korku halindeki kimsenin bu şekillerde namaz kılmasının mübah oluşu, namaz vaktinin çıkması veya başka bir sebebe binaen değil, sırf korkudan dolayıdır. Bunun delili şudur: Namaz vakti çıkmadan düşmanın cepheden dönüp gideceği kuvvetle zannedilse bile korku namazının vaktin girişinde kılınması caizdir. Bu da bu namazın vakte yetişmek için değil, korkudan dolayı bu şekilde kılınmasının mübah olduğuna delalet etmektedir. Oysa teyemmüm, suyun yokluğundan dolayı mübah kılınmıştır.

Korku namazıyla teyemmüm arasında bir mukayese yapacak olursak deriz ki: Suyun yokluğunda teyemmüm etmek caiz olur. Ama su var olunca, korku namazında korkunun ortadan kalkması gibi bir durum meydana gelir. Korku ortadan kalkıp güven gelince namaz artık o şekilde kılınamaz. Asli şekliyle kılınması gerekir. Korku namazı, seferi kimsenin oruç tutmaması, mest giyenin mestler üzerine meshetmesi gibi özel bir duruma mahsus bir ruhsattır. Namaz vaktinin kaçırılması korkusundan dolayı tanınmış bir ruhsat değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, kişi abdest almakla meşgul olduğu için namaz vaktini kaçırırsa namazı, kendisine mahsus diğer vaktinde kılar.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ ذَلِكَ وَقْتُهَا)

"Bir kimse uyuya kalıp veya unutup kılamadığı bir namazı hatırladığında kılsın. Hatırladığı an, o namazın vaktidir."[512]

Vakti geçip gittiği halde, hatırlandığı vaktin o namazın asıl vakti gibi olduğunu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste haber vermiştir. Vakti geçip gittiği halde hala devam ediyormuş gibi kabul edildiğine göre, ilk vaktinde kılınamayıp bir sonraki vaktinde kılınacak korkusundan dolayı abdesti bırakıp teyemmüme yönelmek caiz olmaz.

Kaza namazıyla vakit namazı arasındaki tertibe uymanın vacip olduğu, hatta kazadan önce vakit namazı kılınacak olursa bu namazın geçerli olmayacağı ve kaza namazının vakit namazına nispetle daha özel bir konumda olduğu hususundaki görüşümüze Mâlik de katılmıştır. Vakti kaçırma korkusu teyemmümü mübah kılsaydı, vakit çıktıktan sonra da teyemmümün mübah olması gerekirdi. Çünkü asıl vaktin çıkmasından sonra gelen her vakit de namaz için vakittir ve o vakitten sonraya bırakılması caiz değildir. (Vaktin kaçırılmasından korkan kimsenin teyemmüm ederek namaz kılmasının caiz olduğu görüşünde olan) Mâlik'in, asıl vakti kaçan namazın takip eden vakitlerde de abdestle meşgul olunca o vakitler kaçırılmasın diye teyemmümle kılınmasını mübah görmesi gerekir. Çünkü asıl vaktinde kılınamayan namazın takip eden vakitleri de kaçırmaksızın o vakitlerde kılınması gerekir ve o vakitlerin de kaçırılması yasaklanmıştır.

512 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/474

Fukahanın tamamı, namazı kılmanın emredildiği vakti abdest alarak kaçırma korkususebebiyle teyemmüm ederek namaz kılmanın caiz olmadığında ittifak ettiklerine göre, abdesti bırakıp teyemmüme yönelmede vaktin etkisinin olmadığı görüşü doğruluk kazanmaktadır.

Leys b. Sa'd'ın "Bu kişi abdest aldığı takdirde vaktin çıkmasından korkarsa, teyemmüm ederek namaz kılar. Vakit çıktıktan sonra da abdest alarak bu namazını iade eder" sözüne gelince bu pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü bilindiği gibi bu şekilde kılınan namazın bir geçerliliği yoktur. Geçerliliği olmayan bir namazı kılmayı emretmenin ve öncelikle yerine getirilmesi gereken farzı ertelemenin bir manası yoktur.

İki Temizleyiciden Mahrum Olan Mahpusun Hükmü

Pislik içinde bir yere hapsedilip de temiz su ve toprak bulamayan kimsenin ne yapacağı konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer dediler ki:"Bu durumdaki kişi, şehirdeyse su buluncaya kadar namaz kılmaz."

Sevri ile Evzai de bu görüştedirler. Ebu Yusuf ile Şafiî dediler ki: "Bu kişi namaz kılar ama kıldığı namazı daha sonra iade edr."

Ebu Hanife ile onun görüşüne katılanların delili şudur:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ.... فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لايَقْبَلُ اللهُ صَلاةً بِغَيرِ طُهُورٍ)

"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez."[513]

513 Buhari, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

Abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılan, temizlik yapmadan namaz kılmış olur. Kıldığı da namaz olmaz. Şu halde iki temizleyiciden, sudan ve topraktan mahrum olan kimseye, namaz kılması farzdır diyerek namaz olmayan bir şeyi kılmasını emretmemizin bir anlamı yoktur.

Ebu Yusuf dedi ki: "Bu kişi namazı ima ile kılar, sonra da iade eder."

Ebu Yusuf'un bu görüşüne itibar edilmez. Bu şekilde namaz kılanın daha sonra namazı iade etmesi gerektiğini söylemiştir. Adamın bu şekilde kıldığı namaz eğer namaz ise iadesi gerekli olmamalıdır. Bilindiği gibi rükû ve secde etmeye gücü yetmeyen kimse, namazı ima ile kılar. Bu şekilde kıldığı namazı daha sonra iade etmesi de gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişi eğer temiz bir eve hapsedilmişse, teyemmüm ederek namaz kılması ve daha sonra bu namazı iade etmesi emredilir. İade etmesinin gerekli oluşu, namazı teyemmümle kılma mecburiyetini ortadan kaldırmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasan b. Ebi Mâlik'in naklettiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hapsedilen ve iki temizleyiciden mahrum olan kişi, oradan çıkıncaya kadar teyemmüm etmez ve namaz kılmaz."

Hüküm bu minval üzere devam etmektedir. "el-Asl" adlı eserde anlatıldığına göre ise bu durumdaki adam teyemmüm edip namaz kılar ve daha sonra bu namazı iade eder. "el-Asl" da bu konudaki ihtilaftan söz edilmemektedir. Belki de bu Ebu Yusuf'un kendi görüşüdür.

Eğer hepsinin görüşü ise Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu rivayeti şöyle anlamamız gerekecektir: Teyemmümle namaz, suyun yokluğunda veya kullanılırsa zarar görmekten korkma durumunda sahih olur.Kıyasa göre seferi bir kimsenin yakınında su olsa ancak suya gittiğinde canavardan veya hırsızdan korkarsa, teyemmüm etmesi caiz olur ve teyemmümle kıldığı namazı iade etmesi de gerekmez. Kıyasın gereği işte budur. Ancak o, kıyası terk etmiş ve namazın iadesini emretmiştir. Seferilikle mukimliğin hükmünü de birbirinden ayırmıştır. Çünkü mukimlikte su vardır. Ancak kullanılması, hapseden kişinin fiili ile engellenmiştir. Bu tür işlerde insanların fiili, farzı düşürmez. Mesela bir adam bir başkasını tehdit ve zorla namaz kılmaktan ya da rükû ve secdeyi asli şekliyle yerine getirerek kılmaktan men eder, engellenen kişi de namazı ima ile kılarsa, bu şekilde kıldığı

namazını daha sonra iade eder. Ama namazın engellenmesi bayılma ve benzeri Allah tarafından gelen bir sebeple olmuşsa, mükellefin üzerindeki namaz kılma farzı düşer. Kişi hasta ise rükûyu asli şekliyle yapma yükümlülüğü düşer ve ima ederek rükûyu yerine getirmesi gerekir. Böyle olunca engellemenin hükmü değişik olmaktadır. Allah tarafından olmasıyla insanlar tarafından olması arasında fark vardır. Mukimlik hali de böyledir. Mukimlikte var olan suyu kullanma farzlığı insanların engellemesi sebebiyle düşmeyeceği için, hapisteki kişinin teyemmüm edip namaz kılması ve daha sonra su bulduğunda abdest alıp iade etmesi emredilmiştir. Ama birinci rivayete göre bu durumdaki kişinin namaz kılması emredilmemiştir. Çünkü bu şekilde kılınan namaz, namaz olmadığından kılınmasını emretmenin bir anlamı yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Başında saçı olmayan ihramlı kişinin ihramdan çıkmak istediğinde, kendisi tıraş olamasa bile tıraş olanlara benzemesi için usturayı başının üzerinde dolaştırmasını siz emrediyorsunuz. Su ve toprak bulamayan mahpus kişiye de, her ne kadar gerçek manada namaz kılamasa bile, namaz kılanlara benzemesi için abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılmasını, sonra da o namazı iade etmesini emretseniz olmaz mı? Nitekim dilsiz kişiye de her ne kadar telbiye getiremese bile, telbiye getirir gibi dilini hareket ettirmesini müstehap olarak emretmektesiniz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İki meselenin hükmü birbirinden şöyle ayırdedilir: Hac menasiki ile ilgili fiilleri bazı durumlarda asıl yükümlünün yerine başkası vekâleten yerine getirebilir. Vekilin yaptığı menasikle ilgili fiiller, asıl yükümlü olan müvekkil tarafından yerine getirilmiş gibi olur. Bu sebeple usturanın saçsız baş üzerinde dolaştırılması, normal tıraş yerine geçebilir. Başkasının bu işi yükümlünün başı üzerinde yapması da caiz olur. Baygın halde olan asıl yükümlünün yerine başkasının telbiye getirmesi de Ebu Hanife'ye göre geçerli olur. Bu sebeple dilsiz kimsenin, her ne kadar telbiye getiremese de telbiye getirir gibi dilini hareket ettirmesi müstehap görülmüştür. Namaza gelince, asıl yükümlünün yerine başkasının kılması durumunda kılınan namaz geçerli olmaz. Bir de namaz kılanlara benzemek için namaz kılar gibi yapmak da caiz değildir. Böyle bir hareketi yapmakla yapmamak arasında bir fark yoktur. Bunu yapmak anlamsız olduğu için müstehap görülmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* gerdanlığı kaybolduğunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onu aramaları için gönderdiği sahabiler, abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılmışlar ve bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatmışlardı. Sonra teyemmüm ayeti inmiş ve Peygamber de*sallallahu aleyhi ve sellem* onların abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılmış olmalarını reddetmemişti."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onların namaz kıldıkları zamanda henüz teyemmüm ayeti inmemiş ve teyemmüm farz kılınmamıştı. Ayrıca o sahabiler, kıldıkları namazı iade etmekle de emrolunmamışlardı. Bu da su ve toprak bulamayan kimsenin abdestsiz ve teyemmümsüz kıldığı namazı iade etmesinin gerekmediğine delalet etmektedir. Muhaliflerimiz iade etmesi gerektiğini söylediklerine göre, gerdanlığı arayan sahabilerin kıldıkları namazın hükmünün muhaliflerin anlattıklarına uymadığını görmekteyiz. Ayrıca o sahabiler su bulamamış ama toprak bulmuşlardı. Ey muhalif, sen onların durumunda olan kimselerin hükmünü anlatmıyorsun.

Namaz vaktinin girmesinden önce teyemmüm etmenin caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Su bulamayan kimsenin, namaz vaktinin girmesinden önce teyemmüm etmesi caizdir. Namaz vakti girdikten sonra da o teyemmümle vakit namazını kılar."

Mâlik b. Enes ile Şafiî dediler ki: "Vakit namazını kılmak için namaz vakti girmeden teyemmüm etmek caiz değildir."

Bizim bu konudaki delilimiz şudur:

(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ
فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

Bu ayette, abdestin bozulmasından sonra şayet su yoksa teyemmüm etmek emredilmiştir. Vaktin girmesinden önce veya sonra şeklinde bir ayrım yapılmamıştır. Yine Cenab-ı Allah (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurmuştur. Bu bölümün baş tarafında bu ayetin manasının şöyle olması gerektiğini delilleri ile birlikte söylemiştik: "Namaza kalkmak istediğinizde eğer abdestsiz iseniz, yüzlerinizi yıkayın." Ayetin devamında bu ibareye teyemmüm emri atfedilmiş ve su bulunduğunda abdest alınması gereken durumlarda (suyun yokluğunda) teyemmüm etmek mübah kılınmıştır.

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) itibaren (belli vakitlerde) namazı kıl."[514]

Bu ayetten başka ayetlerde, namazdan önce taharet emredilmiştir. Taharet de iki şeyle yapılır. Varsa suyla, su yoksa toprakla yapılır. Bu da ayetteki şarta uyularak namazı vaktinin başında kılabilmek için, teyemmümün namaz vakti girmeden yapılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisleri de buna delalet etmektedir:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [515]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Zer'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştu:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍ)

"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter."[516]

514 İsrâ, 17/78
515 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148
516 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, teyemmümün namaz vaktinden önce alınmasıyla namaz vakti girdikten sonra alınması arasında bir fark gözetmemiştir. Teyemmümün caizliğini vakte değil, suyun yokluğuna bağlamıştır.

(اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ)

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..." ayeti ile yaptığımız istidlalin (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) **"Namaza kalkacağınız zaman..."**cümlesine atfedildiğini, bunun onda gizli ve mukadder olduğunu, ayetin manasının şöyle takdir edilmesi gerektiğini söyleyebilir:

"Namaza kalkacağınız zaman biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse (su bulamazsa teyemmüm etsin)."

Bu da ancak namaz vaktinin girmesinden sonra olacak bir şeydir, diyecek olursa kendisine şöyle cevap verilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Şundan ki (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) ibaresinin manası, **"namaza kalkmak istediğiniz zaman abdestiniz yoksa"** şeklindedir. Bu cümle yalnız başına, abdestsizlikten ötürü abdest almanın gerekliliğini ifade etmektedir.

Ayetin bundan sonraki kısmında ise su bulamayan kimsenin hükmünün anlatımına başlanmıştır:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."[517]

Bu da yalnız başına tam bir mana ifade eden müstakil bir cümledir. Başka bir cümleyle desteklenmeye ihtiyacı yoktur. Bu vasıftaki bir cümleyi başka bir cümle ile desteklemek, manasını özellemek/tahsis olur ki, bir

517 Mâide, 5/6

delil olmadan bunu yapmak caiz değildir. Şu halde abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelen bir kimsenin teyemmüm etmesinin mübah olmasının şartı mezkûr ayette anlatılan (suyun yokluğun)dan başka bir şey olmamalıdır. Bunun izahı için başka bir cümle ile desteklenmesine de gerek yoktur. Şunu da belirtmeliyiz ki bir şarta bağlanan her cevabın hükmü, kendisinden önce geçen şeye değil de sonra gelen şeye bağlı olmalıdır. Bunun aksini söylemek için bir delile ihtiyaç vardır. Burada da abdest bozmaktan gelen kimsenin teyemmüm etmesinin şartı, kişinin abdest bozmaktan gelmiş olmasıdır. Ayrıca namaz vakti girmeden abdest almak caiz olduğuna göre, aynı şekilde vakit girmeden teyemmüm etmenin de caiz olması gerekir. Çünkü bu, kendisinden sonra hades halinin meydana gelmediği bir taharettir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstihazeli (özür kanaması gören) bir kadın, namaz vakti girmezden önce almış olduğu abdestle vakit namazını kılamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre bu abdestle vakit namazını kılması caizdir. Zira bu kadın zevalden önce abdest alsa, öğle vaktinin sonuna kadar bu abdestle namaz kılabilir. Ama öğle vaktinde aldığı abdestle ikindi vaktinde namaz kılamaz. Çünkü abdest almasından sonra akıntı devam etmiştir. Vakit, hades haliyle birlikte namaz kılması hususunda kendisi için bir ruhsattır. Vaktin çıkışıyla birlikte bu ruhsat sona erdiğinden, meydana gelmiş olan abdestsizlikten dolayı abdest alması gerekir.

Bir teyemmümle iki namazın kılınıp kılınamayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

(Mezhebimiz fakihleri) dediler ki: "Bir teyemmümle kişi, abdesti bozulmadığı veya suyu bulamadığı sürece dilediği kadar namaz kılabilir."

Sevri, Hasan b. Salih, Leys b. Sa'd, İbrahim, Hammad ve Hasan da bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: "Bir teyemmüm ile iki farz namaz kılınamaz. Nafile namaz kılmak için alınan teyemmüm ile farz namaz kılınamaz. Ama farz namaz kılmak için alınan teyemmümle, farzın kılınmasından sonra nafile namaz kılınabilir."

Şerik b. Abdillah dedi ki: "Her namaz kılmak için ayrı bir teyemmüm almak gerekir."

Şafiî dedi ki: "Her farz namaz için yeniden teyemmüm etmek gerekir. Lâkin bir teyemmümle hem farz, hem nafile hem de cenaze namazı kılınabilir."

Bizim görüşümüzün sahihliğinin delili şu hadislerdir:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍفَإِذَا وَجَدْت الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter. Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir."[518]

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [519]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* toprağın temizleyiciliğini Müslümanın su bulamamasına bağlamış ve onu namaz kılmakla vakitlendirmemiştir. Önceki hadiste geçen ***"On seneye kadar su bulamasan dahi..."*** ifadesi ise tekit içindir. Yoksa gerçekte kastedilen, on sene değildir.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ)

"Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir."[520]

518 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407
519 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148
520 Tevbe, 9/80

Bu ayette kastedilen, yetmiş sayısı değil, Cenab-ı Allah'ın münafıkları affetmeyeceğini tekit etmektir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmümü ve aynı şekilde namazı bozduğu halde ayette hades halinden bahsedilmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Teyemmümün hades hali sebebiyle bozulduğu muhataplarca bilinen bir şeydir. Onun için ayette ondan bahsedilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Muhataplarca bilinmeyen şeylerden bahsedilmiş ve alınan teyemmümün hükmünün su bulununcaya kadar devam edeceği, vurgulanarak belirtilmiştir. Şunu da ifade edelim ki; teyemmümle namaz kılmayı mübah kılan sebep, baştan beri suyun yokluğuydu. Bu sebep namazın kılınmasından sonra da devam ettiğine göre teyemmümün namazdan sonra da devam etmesi gerekir. Başlangıcıyla devamı arasında hüküm bakımından fark yoktur. Çünkü her ikisinin gerekçesi aynıdır ki o da suyun yokluğudur. Teyemmümün yıkamanın bedeli oluşu gibi mestler üzerine mesh de yıkamanın bedeli olduğuna ve fakihlerin tümünün nazarında mestleri bir defa meshetmekle iki namaz kılmak caiz olduğuna göre, bir teyemmümle iki namaz kılmak da caiz olmalıdır. Şunu da söylemeliyiz ki teyemmüm eden kişi namazını kıldıktan sonra tahareti ya devam eder ya da bozulur. Bozulursa o haldeyken nafile namaz kılmaması gerekir. Çünkü taharetsiz kılınamama bakımından farz ile nafile namaz arasında fark yoktur. Tahareti eğer bozulmamışsa, o teyemmümle başka bir farz namaz kılması caizdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nafilenin hükmü farzınkinden daha hafiftir. Öyle ki zaruret olmadan da nafilenin binek üzerinde, kıbleden başka tarafa kılınması caizdir. Ama zaruret olmadan farz namazın bu şekilde kılınması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Farz ile nafilenin bu bakımlardan hükümleri farklı olsa da, taharetin şart oluşu bakımından her ikisinin hükmü aynıdır. Farz namazın kılındığı bir teyemmümle nafilenin kılınması caiz olduğuna göre, aynı teyemmümle başka bir farz namazın kılınması da caiz olmalıdır. Binek üzerinde ve kıbleden başka tarafa yönelerek kılınması caiz görülerek nafile namazın hükmü hafifletilmiştir. Zaruret halinde farz namazın da bu şekilde kılınması caiz görülmüştür. Taharete gelince usûle göre farz ile nafile arasında bu bakımdan bir fark yoktur.

Bu görüşümüze muhalif olanlar şu ayeti delil göstermektedirler:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ..... فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Bu ayet, namaz kılmaya kalkan herkesin taharetini yenilemesini gerektirmektedir. Ayetin genel hükmü gereğince her namaz için yeniden teyemmüm edilmesi de gerekmektedir.

Bu itirazı yapan muhaliflerimize şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Zira (إِذَا قُمْتُمْ) ifadesi lügate göre taharetin tekrarlanmasını gerektirmez. Bunu daha önce de açıklamıştık. Bilindiği gibi bu ifade abdestin tekrarlanmasını gerektirmemektedir. Aynı şekilde teyemmümün de tekrarlanmasını gerektirmez. Şunu da ifade edelim ki, suyun var olduğu farz edilip de abdest almanın emredildiği bir durum varsa o zaman suyun bedeli olarak teyemmüm etmek gerekir. Yani asıl olan abdesti almanın gerektiği durumda teyemmüm etmek gerekli olmaktadır. Ayette, bunun dışındaki bir durumda teyemmüm etmenin gerekliliğinden bahsedilmemiştir. Suyun varlığında abdest alıp namaz kılındıktan sonra ikinci bir namaz için yeniden abdest almak gerekmediğine göre, teyemmümle kılınan namazdan sonra ikinci namaz için yeniden teyemmüm etmek gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmüm, hades halini ortadan kaldırmaz. O, hades halini ortadan kaldıran su gibi değildir. Teyemmüm edilmekle birlikte hades hali devam ettiğine göre, her namaz için yeniden teyemmüm etmek gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hades halinin devam etmesi, yeniden teyemmüm etmeyi gerektiren bir illet değildir. Eğer öyle olsaydı namaza girmezden önce de her zaman bu illetten ötürü yeniden teyemmüm etmek gerekirdi. Hadesin devam etmesiyle birlikte ilk namazın teyemmümle kılınması caiz olduğuna göre, ikinci namazın da önceki gibi olması gerekir. Tabi eğer teyemmüm, teyemmüm etmeyi gerektiren belli bir hades hali için alınmışsa (ve teyemmüm bu arada abdest bozucu bir sebeple bozulmamışsa) yeniden almak gerekmez. Şunu da belirtelim ki

muhalifimizin bu gerekçesi, mestler üzerine meshetmekle de geçersiz hale gelmektedir. Çünkü hades hali, meshe rağmen ayaklarda devam etmektedir. Ama bununla birlikte bir defa meshetmekle birçok namazın kılınması caiz olmaktadır. Muhalifimize göre hades hali devam ettiği halde teyemmümle kılınan farzdan sonra nafile namaz kılmak caizdir. Bu da onun bu gerekçesini çürütmektedir.

İstihaze (özür) kanaması görmekte olan kadının namaz vakti çıktığında abdestini yenilemesi gerektiğini söylediğiniz gibi, teyemmümlü kişinin de aynı şekilde namaz vakti çıktığında teyemmümünü yenilemesi gerektiğini söylemeniz gerekmez miydi? Denilecek olursa buna şöyle cevap verilebilir: Bize göre istihazeli kadının ruhsatının namaz vakti ile sınırlı olduğu sabittir. Teyemmüm ruhsatını vakitle sınırlayan bir kimse bulunduğunu bilmiyoruz. Bu, fasid ve bozuk bir kıyastır. Ayrıca istihazeli kadının, teyemmümlü kimseden şu bakımdan farklı bir durumdadır: Bu kadın abdest aldıktan sonra da kendisinde abdest bozucu bir durum olan kanama devam etmektedir. Hades haliyle birlikte namaz kılabilsin diye namaz vakti onun için bir ruhsattır. Abdest aldıktan sonra tekrar hades hali meydana geldiği için yeniden abdest alması gerekir. Teyemmüm eden kimsede ise teyemmümden sonra hades hali meydana gelmediği için tahareti devam etmektedir.

[Namazda Su Gören Teyemmümlü Kimsenin Durumu]

Namazdayken su gören teyemmümlü kimsenin durumu hakkında ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Teyemmüm edip namaz kılmakta olan bir kimse suyu görürse namazı bozulur. Abdest alıp namazını yeni baştan kılması gerekir."

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Bu durumdaki kişi namazını kılmaya devam eder ve namazı geçerli olur."

Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan rivayet olunduğuna göre teyemmüm eden ve namaza başlamadan suyu bulan kimsenin abdest alması gerekmez ve namazını bu teyemmümle kılar. Bu, sünnete ve icmaya aykırı, şaz bir görüştür. Bizim söylediğimizin doğruluğunun delili şu ayettir:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ..... فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Bu ayet, suyun varlığında abdest organlarının yıkanmasını, suyun yokluğundaysa toprağa yönelip teyemmüm etmeyi farz kılmaktadır. Mükellef, suyu bulduğunda ayetin zahiri gereğince onu kullanma emrine muhataptır. Şunu da belirtmeliyiz ki; ayetin lafzının hakikat manası, namaz kılmaya kalktıktan sonra abdest organlarının yıkanmasını gerektirmektedir. Teyemmümlü olarak namaza girmiş olmak, suyu bulma durumunda onu kullanmaya engel olmamalıdır. Namaza girdikten sonra suyu bulma durumunda ayetin hükmünce, abdest organlarını yıkama farzı devam eder. Fakihler bu hususta ihtilaf etmiş değildirler. Çünkü teyemmümlü olarak namaza durduktan sonra henüz tamamlamadan namaz bozulur ve bu arada su da bulunmuşsa, ayetin hükmüne göre suyu kullanıp abdest almak gerekir. Böylece ispatlanmış oluyor ki, teyemmümlü kişinin namaza başlamış olması, su bulunması durumunda abdest alma farzını ve ayetteki hitabın hükmünü düşürmemektedir. Suyu kullanma farzı kendisinin üzerinde devam ettiği için, ayetin hükmü gereğince abdest alması gerekir.

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ)

"Namaza kalkacağınız zaman" ibaresiyle ya bir kısmı kılındıktan sonra namazın varlığı kastedilmektedir. Ya da abdestsiz iken namaza kalkmaya niyetlenmek kastedilmektedir. Eğer namazın varlığı kastedilmişse, namazın bir kısmını kıldıktan sonra su görülürse bu durum, ayetin gereğince o suyu kullanarak abdest almayı gerektirir. Şayet abdestsiz iken namaza kalkmaya niyetlenmek kastedilmişse ve suyu kullanarak abdest almak için de namaza kalkmak şart koşulduğuna göre bu şart yerine gelmiştir ve suyu kullanıp abdest almak gerekir. Abdest alma mükellefiyeti bu kişinin üzerinde durmaktayken, teyemmüm edip namaza başlamış olması, abdest alma farzını üzerinden düşürmez. Çünkü abdest alma farzını üzerinden düşüren sebep, suyun yokluğu idi. Abdest almasını gerektiren şart geri döndüğü (su bulunduğu) için suyu kullanıp abdest alması gerekir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[521]

Cünüp kişi teyemmüm ederek namaza başlamış, sonra namazdayken suyu görmüşse "cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın" buyruğu gereğince namazı bırakıp o suyu kullanarak temizlenmesi ve daha sonra da o namazını kılması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır: (وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ .....فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ...da su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."**

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yıkama ile teyemmümün her biri kendi şartları dâhilinde kullanılır. Suyun yokluğunda teyemmüm edilir. Varlığında ise yıkamaya yönelinir. Su varken yıkama farzlığını düşürmek caiz değildir. Çünkü ayetin zahiri, su varken yıkamayı gerekli kılmaktadır. Ayette, namaza başlama öncesiyle namazda olma hali arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [522]

521 Nisâ, 4/43

522 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

Görüldüğü gibi toprak, suyun yokluğunda temizleyici nesne sayılmıştır. Su bulunduğunda teyemmüm, taharet olmaktan çıkar. Burada namazda olmakla namaz dışında olmak arasında bir ayrım yapılmamıştır. Teyemmümle yapılan taharet, suyu görmekle bozulduğuna göre artık teyemmümle başlanmış olan namaza devam etmek caiz olmaz.Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* suyun Müslüman için temizleyici nesne olduğunu bildirmiştir.[523]

Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(إِذَا وَجَدْت الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir."[524]

Bu hadisin başka bir rivayetinde de***"suyu bulduğunda tenine değdir"*** buyrulmuştur. Bu hadisler bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedirler:

1-Daha önce nakletmiş olduğumuz (التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ) ***"Toprak, suyu bulamadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir"***[525] hadisi, toprağın hangi durumda temizleyici olacağını bildirmektedir. O durum, suyun bulunamamasıdır. Bu durumun namazdan önce meydana gelmesiyle namaza başladıktan sonra meydana gelmesi arasında bir ayrım yapılmamıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, toprağın bu duruma mahsus olarak temizleyici nesne olduğunu bildirdiğine göre bir kimse, su varken hala teyemmümle namaz kılmaya devam ederse, namazı taharetsiz kılmış olur.

2-(إِذَا وَجَدْت الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ) ***"Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir"*** hadisinde de namaz öncesi ve namaz kılarken şeklinde bir ayrım yapılmamıştır. Her iki durumda da teyemmümlü kişi suyu bulursa onu kullanarak temizlenmekle yükümlü olur. Hadisin zahiri manası bunu öngörmektedir.

523 Ebu Davud, Siyam, 21
524 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407
525 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

Teyemmüm ettikten ancak namaza başlamazdan önce suyun görülmesi halinde namaza başlanamayacağı hususunda fakihlerin tamamının ittifak etmiş olması, teyemmümle namaz kılmaktayken suyun görülmesi durumunda namaza devam edilemeyeceğini gerektirmektedir. Nitekim abdestsizlik de namaza başlamaya mani olduğu gibi, namazdayken abdest bozulması da namazın devamına mani olur. Çünkü namaza başlamanın da başlanan namazı devam ettirmenin de sahih olmasının şartı, taharet üzere olmaktır. Şunu da söylemeliyiz ki, kişinin namazda oluşu, taharetinin devam etmesini gerektirir. Çünkü namazdayken abdesti bozulan kimsenin abdest alması gerekir. Namazın şartlarından olan diğer farzların da namaz boyunca devam etmesi gerekir. Mesela çıplak olarak namaza başlayan kimsenin elbise bulması halinde elbiseyi giyinip tesettürü sağlamasının veya namaza durduktan sonra azad edilen cariyenin başını örtmesinin ya da mesh süresi dolan kimsenin ayaklarını yıkayarak abdest almasının gerekmesi de böyledir. Kişinin namazda olması, bunları yapmasına engel teşkil etmez. Yine suyu gördüğü halde teyemmümlü kişinin iftitah tekbiri alarak namaza durması caiz olmaz. Çünkü bu kişi, su varken namazın bir kısmını teyemmümlü olarak eda etmiş olmaktadır. Bu caiz olmadığı gibi teyemmümle namaza başladıktan sonra suyu gören kişinin de namaza devam etmesinin caiz olmaması gerekir. Çünkü burada da benzer bir durum vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazdaki bir kimsenin abdesti bozulursa, abdest alıp namaza kaldığı yerden devam etmesi size göre caizdir. Oysaki abdesti bozulduktan sonra iftitah tekbiri alması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkisi arasında fark yoktur. Çünkü abdesti bozulduktan ve yeni bir abdest almadan namazın bir kısmını eda ederse namazı bozulur. Biz abdest alması durumunda namaza kaldığı yerden devam etmesinin caiz olduğunu söylemekteyiz. Sense abdest almadan devam edebileceğini söylemektesin.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmüm konusunda namaz öncesi durumla namazdaki durum arasında hüküm bakımından faklılık vardır. Teyemmümle namaza başlayan kimsenin üzerinden suyu arama farizası artık düşer. Çünkü namazda oluşu, suyu arama farizasını yerine getirmesine aykırıdır. Ama henüz namaza başlamamış iken suyu

arama farizası, mükellefin üzerinde var olmakta devam etmektedir. Bu sebeple namaza başlamadan önce suyu görürse abdest alması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Namaza başlamadan suyu arama farizasının yerine getirilmesi gerektiğine dair ifadeniz, önceki sayfalarda anlattığımız hükümlere göre fasittir. Bununla beraber bu ifadenizi doğru kabul etsek bile bu, senin ilkelerine de ters düşmektedir. Şöyle ki: Suyu arama farzının devam etmesi, sana göre de namaza başlamaya engeldir. Bir kimse suyu arayıp da bulamaz ve teyemmüm ederse, suyu arama farzı onun üzerinde ya devam eder ya da düşer. Bu farz onun üzerinde devam etmekteyse, bu haliyle namaza durmasının sahih olmaması gerekir. Çünkü suyu arama farzının devam etmesi, namazın sahih olmasına aykırıdır. Senin ilkelerine göre bu, teyemmümüm de sahih olmasına engeldir. Suyu arama farzı eğer düşmüş ise sana göre bu kişinin, teyemmüm ettikten sonra ve namaza başlamadan önce suyu bulması halinde onu kullanıp abdest alması gerekmemektedir.

Nitekim Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın da böyle dediği nakledilmiştir. Suyu arama farzı düşmekle birlikte teyemmüm edip namaza durmasından önce suyu gören bu kişinin suyu kullanıp abdest almasını gerekli görür isen, suyu arama farzının düşmesinin, teyemmümlü iken suyu görmenin abdest almamanın caizliğine gerekçe olmayacağı böylece ispatlanmış oldu.

Yine fakihlerin tamamının ittifakına göre küçük yaştaki kadın boşanıp bir ay süreyle iddet bekledikten sonra âdet görmeye başlayınca, iddetini âdet hesabına göre beklemesi gerekir. Çünkü aylar, âdet halinin bedelidir. Âdet görülmediğinde iddet, ay hesabına göre beklenir. Tıpkı suyun yokluğunda teyemmümün abdest yerine geçmesi gibi. Âdet hali var iken iddetin gerekmesinden önce de gerekmesinden sonra da her ikisinin durumunun aynı olduğu hususunda fakihler ittifak ettiklerine göre, suyun varlığının da, namazdan önce de namaza durduktan sonra da hüküm bakımından aynı olması gerekir. Yine teyemmüm suyun bedeli olduğuna göre, bedeli kılındığı su varken teyemmümün hükmünün devam etmesi caiz olmaz. Diğer bedellerin hükmü de böyledir. Asıl varken bedelin hükmü geçerli olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Temettu haccı yapan bir kimse, üç gün oruç tutup ihramdan çıktıktan sonra hedy bulursa, asıl olan

hedy mevcut iken onun bedeli olan gerideki yedi günlük orucun tutulması caiz olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üç günlük oruç, hedyin bedelidir. Çünkü onu tutmakla ihramdan çıkılmış olmaktadır. Sonradan tutulması gereken yedi günlük oruç ise hedyin bedeli değildir. Çünkü ihramdan çıkış, yedi günlük oruçtan önce olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazda olma hali, taharette bulunmaya uygun bir hal değildir. Dolayısıyla teyemmüm ederek namaza duran bir kişi, namazdayken suyu görürse o suyu kullanıp abdest alması gerekmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğinize bakılırsa namazdayken mesh süresi dolan kişinin abdest alması, istihazeli kadının namazdayken kanamasının durması ve bu illetinden dolayı kendisinde bir hades hali meydana gelirse abdest alması gerekmeyecektir.

Muhaliflerimiz Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا، أَوْ يَجِدَ رِيحًا) ***"Yellenme sesi veya kokusu duymadıkça bir kimse namazdan ayrılmasın"***[526] hadisini itiraz mahiyetinde ileri sürerek bu hadiste anlatılan sebepler dışında namazıdan hiçbir surette ayrılmamak gerektiğini söyleyecek olurlarsa, onlara şöyle cevap verilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisi durup dururken söylememiştir. Aksine bunun bir bağlamı vardır. Şöyle ki bundan önce şöyle buyurmuştur: ***"Biriniz makadında bir kıpırdanma hissederse, yellenme sesi duymadan veya koku hisstmeden namazdan ayrılmasın."***

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: **"Şeytan, sizden birine abdestinin bozulduğunu hayal ettirir. Sakın yellenme sesi duymadan veya koku hissetmeden namazdan ayrılmasın."**[527]

Önceki cümlelerden ve bağlamından koparılmış olarak"Yellenme sesi duymadan veya koku hissetmeden namazdan ayrılmasın" şeklinde bir rivayette bulunan olmamıştır. Böyle bir şey nakledilmiş değildir. Bu, abdestinin

526 Buhari, Vudû', 4

527 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 2/308

bozulup bozulmadığından şüphe eden kimse hakkında varid olmuş bir hadis iken kalkıp bunu, namazdayken suyu görüp teyemmümünün bozulduğundan şüphe olmayan kimse hakkında bir delil saymamız doğru olmaz. Kaldı ki ***"Yellenme sesi duymadan veya kokusunu hissetmeden abdest almak gerekmez"*** sözünün zahiri manası, suyu görmesi durumunda teyemmümlünün abdest almasını gerektirmektedir. Çünkü tahareti gerektiren hades hali devam etmekte olup teyemmüm ile giderilmiş değildir.

Mücmele Dayanarak Bir Şeyi Onunla Vacip Kılmak Sahih Değildir

"Teyemmüm edip bayram namazına veya cenaze namazına durduktan sonra suyu gören kimse hakkında ne dersiniz?" diye sorulacak olursa, şöyle cevap veririz:

Bu kişinin teyemmümü bozulur. Bu halde namaza devam etmesi caiz olmaz. Suyu kullanma imkânı doğunca namazı bozulur. Namaza durmuş olma hususunda farz namazla bayram ve cenaze namazları arasında fark yoktur.

Muhalifimizin delil olarak ileri sürdüğü haber, mücmel olup ona dayanarak bir şeyi vacip kılmak sahih olmaz. Çünkü mezkûr hadiste geçen ses ve kokuyla dünyadaki bütün ses ve kokuların kastedilmediği, aksine hadisin lafzından anlaşılmayan bir nitelikteki ses ve kokunun kastedildiği anlaşılmaktadır. Bunu anlayabilmek için bir delile ihtiyaç vardır. Eğer ses ve koku ile dünyadaki bütün ses ve kokuların kastedildiğini iddia ederlerse, bu bizim lehimize bir delil olur. Çünkü buna göre bir kişi su sesi duyunca da hadisin zahiri manası gereğince abdesti bozulur ve namazdan ayrılması gerekir. Zira mezkûr hadiste sesler arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Hurma Şırası ile Abdest Almak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Ayet-i kerime, hurma şırası ile abdest almanın caizliğine iki şekilde delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** emrinin bütün sıvıları kapsamasıdır. Çünkü kişi o sıvılarla da yüzünü yıkadığında kendisi hakkında "Yüzünü yıkamış" denilecektir. Ancak yıkamada kullanılamayacağına dair bir delil bulunan sıvılar bunun dışında kalmaktadır. Hurma şarabı ise yıkamada kullanılabilecek sıvılar genelinin kapsamına girmektedir.

2-Yukarıdaki ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Bu ayette suyun hiçbir cüz'ünün bulunmaması durumunda teyemmüm etmek mübah kılınmıştır. Çünkü ayette geçen (مَاءً) kelimesi nekredir. İster saf olsun ister başka sıvıyla karışık olsun, suyun her cüz'ünü kapsar. Hurma şırasının içeriğinde su olmadığını hiç kimse söyleyemeyeceğine göre, bu şıra varken teyemmüm etmenin caiz olmaması gerekir. Ayetin zahiri manası da bunu gerektirmektedir. Teyemmüm ayeti inmezden ve sudan bedeli olan toprağa geçilmeden önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de iken hurma şırası ile abdest alması da buna delalet etmektedir. Bu da hurma şırasında suyun bedeli olarak değil asıl itibariyle su hükmünün baki kaldığına delalet etmektedir. Çünkü abdestin başka sıvılardan ayrı olarak sadece suyla alınmasının caiz olduğu bir zamanda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hurma şırasıyla abdest almıştır. Kitabımızın birkaç yerinde bu meseleye değinmiş bulunmaktayız.

Yahya b. Kesir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Sarhoş etmeyen hurma şırasıyla abdest almak, su bulamayan kimsenin abdestidir."

İkrime de şöyle demiştir:

(النَّبِيذُ وُضُوءٌ لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ)

"Hurma şırası, su bulamayanın abdest suyudur."[528]

Ebu Cafer er Râzî'nin bildirdiğine göre Rebî' b. Enes, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıyla birlikte bir deniz yolculuğu yaptım. Yolculuk esnasında suları tükendi. Deniz suyu ile abdest almayı mekruh gördükleri için hurma şırasıyla abdest aldılar."

Mübarek b. Fudale'nin rivayetine göre Enes *radıyallahu anh*, hurma şırasıyla abdest almakta sakınca görmezmiş.

Görüldüğü gibi sahabe ve tabiunun hurma şırasıyla abdest almayı caiz gördükleri ve emsallerinden de kendilerine bu konuda muhalefet edilmediği rivayet edilmiştir.

Hurma şırasıyla abdest alma konusunda Ebu Hanife'den üç rivayet gelmiştir.

1-Meşhur olarak gelen rivayete göre hurma şırasıyla abdest alınır, ayrıca teyemmüm etmeye gerek yoktur. Züfer de bu görüştedir.

2-Diğer bir rivayete göre ise hurma şırasıyla abdest alınır, ayrıca teyemmüm etmek de gerekir. Muhammed de bu görüştedir.

3-Nuh'un rivayetine göre Ebu Hanife, hurma şırasıyla abdest almanın caizliği görüşünden rücu etmiş ve "Su bulamayan kimse teyemmüm eder ama hurma şırasıyla abdest almaz" demiştir. Mâlik, Sevri, Ebu Yusuf ve Şafiî de bu görüştedirler.

Hasan b. Ziyad'ın Ebu Yusuf'tan yaptığı rivayete göre su bulamayan kimse hurma şırasıyla abdest alır, ayrıca teyemmüm de eder. Mualla da ondan böyle bir rivayette bulunmuştur.

Hasan b. Salih'in arkadaşı Humeyd er-Rüasi dedi ki: "Kişi, yanında su varken bile dilerse hurma şırasıyla abdest alabilir."

Hurma şırasıyla abdest almayla ilgili hadisleri Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile Ebu Ümame *radıyallahu anh* rivayet etmişlerdir. Bu hadisler

528 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 1/238

Abdullah'tan da *radıyallahu anh* çeşitli tariklerle rivayet edilmiştir. Bunu kitabın birkaç yerinde açıklamış bulunmaktayız.

Teyemmümün Yapılışı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ)

"Temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)."[529]

Teyemmümün yapılışı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Teyemmüm elleri toprağa iki defa vurarak yapılır. İlk vuruş yüze sürmek, ikincisi ise dirseklere kadar kollara sürmek içindir. Eller önce temiz toprağa vurulur. Toprakta ileri geri doğru hareket ettirilir. Sonra silkelenip yüze sürülür. İki elin iç kısmı tekrar toprağa vurulur. Yine ileri geri doğru hareket ettirilir. Kaldırılıp silkelendikten sonra her bir elin iç kısmıyla diğer kolun iç ve dışı dirseğe kadar meshedilir.

Mâlik, Sevri, Leys ve Şafiî de teyemmümün bu şekilde yapılacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Cabir *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in de *radıyallahu anh* böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Mâlik'in bazı ashabından nakledildiğine göre elleri bir defa toprağa vurarak teyemmüm etmek yeterli olur.

Malik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Teyemmümde kollar dirseklere kadar meshedilir. Bileğin az yukarısına kadar meshedilmesi durumunda teyemmüm iade edilmez."

Evzai dedi ki: "Ellerin bir defa toprağa sürülmesiyle yüzün ve bileklerin az yukarısına kadar da ellerin meshedilmesi yeterli olur." Atâ'nın da benzer görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

529 Mâide, 5/6

Zühri, kolların koltuk altına kadar meshedilmesi gerektiğini söylemiştir.

İbn Ebi Leyla ile Hasan b. Salih dediler ki: "Eller iki defa toprağa vurularak teyemmüm edilir. Her vuruşta hem yüz hem de kollar dirseklere kadar meshedilir."

Ebu Cafer et-Tahavi dedi ki: "Bu ikisinden başka her vuruşta hem yüzün hem de kolların dirseklere kadar meshedilmesi gerektiğini söyleyen olmamıştır."

Mezhebimiz fakihlerinin delili; İbn Ömer, İbn Abbas ve Esla'ın (Allah hepsinden razı olsun) teyemmümün yapılış şekliyle ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış oldukları rivayettir. Bu rivayette anlatıldığına göre (التَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ، وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) ***"Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz(ü meshetmek) için; bir vuruşta dirseklere kadar eller(i meshetmek) içindir."***[530]

Bu konuda Ammar'dan gelen rivayetler farklıdır. Abdurrahman b. Ebzâ'nın bildirdiğine göre Ammar b. Yasir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Teyemmüm bir vuruşla yüz ve eller meshedilerek yapılır."[531]

Ubeydullah b. Abdullah'ın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* teyemmümün iki vuruşla yapılacağını bildirdiğini Ammar'ın *radıyallahu anh* kendisine söylediğini rivayet etmiştir. Bu rivayet kabule daha layıktır. Çünkü bunda vuruşun bir değil de iki olduğu bildirilmektedir. Fazlalık bildiren rivayetler kabule daha layıktırlar. Diğer taraftan abdestte bir su ile iki organın yıkanması caiz olmayıp her organı yıkamak için yeni bir su almak gerektiğinegöre teyemmümde de yüzün ve ellerin ayrı topraklarla meshedilmesi gerekir. Çünkü abdestle teyemmüm -her ne kadar biri yıkama diğeri mesh şeklinde yapılsa da- birer taharettirler. Mesela her ne kadar yıkama değilse de mestler üzerine mesh edilirken her ayak ayrı bir su ile mesh edilmektedir. İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığı rivayete ve

530 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/367
531 İbn Mâce, Taharet, 91

Esla'nın hadisine dayanarak teyemmümde ellerin dirseklere kadar meshedilmesi gerektiğini söylemiştik. Çünkü bu rivayetlerin ikisinde de aynı şey söylenmektedir.

Teyemmümüm yapılışıyla ilgili olarak Ammar b. Yasir'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığı rivayetler farklıdır. Şa'bi'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebza, Ammar b. Yasir'den *radıyallahu anh* nakilde bulunarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Meshi dirseklere kadar götürerek teyemmümü tam yapın."***

Başkalarının bildirdiklerine göre Said b. Abdurrahman, babası Abdurrahman b. Ebza'dan nakilde bulunarak Ammar b. Yasir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber'e*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***teyemmümün nasıl yapılacağını sordum. Hem yüzümü hem de ellerimi meshetmem için ellerimi bir defa toprağa vurmamı bana emretti."***[532]

Şu'be tarikı ile aynı senedle gelen başka bir rivayette anlatıldığına göre Ammar *radıyallahu anh* topraklıellerine üfledikten sonra yüzünü ve dirseklere kadar ellerini meshetmiştir.

Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Mâlik, Abdurrahman b. Ebza'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cünüp olduğunda Ammar b. Yasir *radıyallahu anh* toprakta debelenmiş ve bu yaptığını daha sonra kendisiyle paylaştığı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştur: ***"Şöyle yapman yeterliydi."*** Böyle buyurduktan sonra ellerini toprağa vurdu. Sonra onlara üfledi. Sonra da yüzünü elleriyle meshetti. Ardından da izarının yarısına kadar ellerini mesh etti.[533]

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Ammar b. Yasir'den *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur: Ammar ve diğer bazı sahabiler, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte teyemmüm ederken yüzlerini meshetmek için ellerini bir defa toprağa vurmuşlar, omuzlara ve koltuk altlarına kadar ellerini meshetmek için de bir defa daha vurmuşlardır.

532 İbn Hibban, Sahih: 4/79

533 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/332

Ammar'ın rivayet ettiği hadisler böyle ihtilaflar içerdiğine ve teyemmümde ellerin omuzlara kadar meshinin sabit olmadığı hususunda fakihler ittifak ettiklerine, bununla beraber Ammar bu ifadelerin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylemediğine, bunların kendi fiilleri olduğunu bildirdiğine göre, ihtimal dâhilinde olsa bile teyemmümde ellerin omuzlara kadar meshi sabit olmamıştır. Aınmar bunu söylerken abdestte mübalağa yaparak ellerini koltuk altına kadar yıkayan Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* yolundan gitmiş olabilir. Ebu Hureyre *radıyallahu anh* böyle yaparken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine uymak istemiştir:

(أَنْتُمُ الْغُرُّ الْمُحَجَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ إِسْباغِ الْوُضُوءِ،
فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكمْ فَلْيُطِلْ غُرَّتَهُ وَتَحْجِيلَهُ)

"Siz kıyamet gününde, abdesti tam aldığınızdan dolayı yüzünüz nurlu, elleriniz ve ayaklarınız parlak olacaktır. Yüzünün nurunu artırmaya gücü yeten kimse bunu yapsın" buyururken işittim." [534] Ebu Hureyre, "Yüzümün nurunu artırmak isterim" demiştir.

Şimdi de Ammar b. Yasir *radıyallahu anh* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* nispet ettiği yüz, eller, ziranın yarısı ve dirseklere kadar kısımların meshiyle ilgili rivayetlere bakalım. Meshin dirseklere kadar yapılması gerektiğini bildiren rivayetler, birkaç sebepten dolayı diğerlerine göre kabule daha layıktırlar. Şöyle ki:

1-Dirseklere kadar meshin gerekli olduğunu bildiren rivayette ziyadelik vardır. Ziyadelik içeren rivayetler, diğerlerine göre kabule daha layıktırlar.

2-Teyemmümden bahseden ayet, ellerin omuzlara kadar meshedilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü omuzlara kadar olan kısım, elin kapsamı dâhilindedir. Bir delil olmadan buralar elin kapsamından çıkarılamaz. Dirseklerin yukarısının elin kapsamından çıktığına dair delil vardır. Buna göre elin hükmü dirseklere kadar olan kısımda kalmaktadır.

3-İbn Ömer ile Esla'nın hadislerinde teyemmümde ellerin dirseklere kadar meshedilmesi gerektiği bildirilmekte ve ikisinin rivayetlerinde fark-

534 Müslim, Taharet, 12

lılık görülmemektedir. Ellerin koltuk altına kadar meshedilmesi gerektiğine dair Zühri'nin kavli şaz bir kavildir. Bununla beraber böyle bir şeyi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet eden olmamıştır.

İbn Ebi Leyla ile Hasan b. Salih'in elleri toprağa vuruşun her ikisiyle hem yüzün hem de ellerin meshedilmesi gerektiğine dair ifadeleri, teyemmümün yapılışıyla ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen diğer rivayetlere aykırıdır. Çünkü o rivayetlerin bazısında (التَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ، وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) ***"Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz(ü meshetmek) için, bir vuruşta dirseklere kadar eller(i meshetmek) içindir"***[535]buyrulmaktadır.

Yüzü meshetmek için toprağa vurulan ellerle eller meshedilmez. Elleri meshetmek için toprağa vurulan ellerle de yüz meshedilmez. Bazı rivayetlerde ise hem yüzü hem de elleri meshetmek için eller toprağa bir defa vurulur, denilmektedir.

İbn Ebi Leyla ile Hasan b. Salih'in söyledikleri, bu iki rivayete de uymamaktadır. Ayrıca Zahirü'r Rivaye kitaplarına da aykırıdır. Çünkü teyemmüm meshtir. Mestleri ve başı meshin tekrarı sünnet olmadığı gibi, teyemmümün de tekrarı sünnet değildir. Eğer sünnet olsaydı abdestte yıkanan organlarda olduğu gibi üç defa meshedilmesi sünnet olurdu.

Mezhebimiz fakihleri teyemmümün yapılış şeklinden bahsederken, teyemmüm edecek kişinin ellerini toprağa koyup ileri geri hareket ettirmesi, böylece parmaklarının arasına ve elinin tamamına toprağın isabet etmesini sağlaması gerektiğini söylemişlerdir. Ellerin toprağa sürüldükten sonra silkelenmesi gerektiğini de Süfyan'ın Ebu Musa'dan rivayet ettiği Ammar'a *radıyallahu anh* ait ifadelere dayanarak söylemişlerdir. Ammar *radıyallahu anh*, teyemmümden bahsederken şöyle bir rivayette bulunmuştur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "Şöyle yapman senin için yeterlidir" buyurduktan sonra elini toprağa vurmuştur. Abdurrahman b. Ebzâ'nın Ammar'dan *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* elini yere vurduktan sonra ellerine üflemiştir. Esla'ın rivayet ettiği hadiste ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini toprağa her vuruşundan sonra silkelediği ifade edilmektedir. Üfleme ve silkeleme..

535 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/367

Her ikisi de ellerdeki toprağı gidermek için yapılır. Bu da teyemmümde toprağı yüze ulaştırmanın ve yüzde toprak bulunmasını sağlamanın amaç olmadığına delalet etmektedir. Teyemmüm organının üzerinde toprak bulunmasını sağlamak amaç olsaydı, ellerini silkelemezdi.

Teyemmümde Kullanılacak Madde

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Temiz bir toprağa yönelin."

Teyemmüm ne ile yapılmasının caiz olacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Toprak, kum, taş, zırnık (fare otu), alçı taşı, kırmızı çamur, mürdasenc[536] ve benzeri yer cinsinden olan maddelerle teyemmüm edilebilir." Muhammed ile Züfer de bu görüştedirler. Bu ikisine göre sürme ve toz haline getirilmiş kiremitle de teyemmüm yapılabilir. Bunu Muhammed rivayet etmiştir. Hasan b. Ziyad da Ebu Hanife'den böyle bir rivayette bulunmuştur.

Borak, tuz ve benzeri bir şeyle keza altın ve gümüşle yapılan teyemmüm, mezhebimiz fakihlerine göre geçerli değildir. Teyemmüm edecek kişi, üzerinde toprak bulunmayan kaya veya duvara elini vurursa, Ebu Hanife'ye göre teyemmümü geçerli olur. Ebu Yusuf ise bu teyemmümün geçerli olmayacağını söylemiştir.

Mualla'nın Ebu Yusuf'tan rivayet ettiği görüşe göre üzerinde toprak bulunmayan bir yere elini vuran kişinin teyemmümü geçerli olmaz. Çünkü böyle bir yer, duvar gibidir. Bu, Ebu Yusuf'un diğer kavlidir.

Sevri dedi ki: "Zırnık (fare otu), alçı taşı ve benzerleriyle, üzerinde yerin toprağı olan her şeyle teyemmüm edilebilir. Ama kiremitle teyemmüm edilemez."

536 Mürdasenc: Kalay ve kurşun karışımından meydana gelen bir madendir.

Mâlik dedi ki: "Çakıl taşları ve dağdaki kayalarla teyemmüm edilebilir."

Mâlik'in ashabı, zırnık (fare otu), alçı taşı ve benzerleriyle teyemmüm edilebileceği görüşünü kendisinden nakletmişlerdir.

Yine Mâlik dedi ki: "Yere temas etmemiş olsa bile karla yapılan teyemmüm yeterli olur. Yerden bitip uzayan otla teyemmüm etmek de aynı şekilde yeterli olur."

Eşheb'in Mâlik'ten yaptığı rivayete göre karla teyemmüm edilmez.

Şafiî dedi ki: "Ele bulaşan toprak ile teyemmüm edilebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) **"Temiz bir toprağa yönelin"** buyurduğuna ve toprak da yerin adı olduğuna göre bu ayet, yer cinsinden olan her şeyle teyemmüm etmenin caiz olmasını gerektirmektedir.

Sa'leb'in kölesi Ebu Ömer, Sa'leb tarikı ile İbnü'l-Arabi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Ayette geçen (صَعِيد) kelimesi; yer, toprak, kabir ve yol manasına gelir. Yer cinsinden olan her şey (صَعِيد) dir ve ayetin zahiri manası gereğince onunla teyemmüm etmek caizdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayet-i kerimede teyemmümün temiz toprak ile yapılması mübah kılınmıştır. Temiz yer ise bitki bitiren yerdir. Kireç ve zırnık ise bir bitki bitirmez. Öyleyse bunlar, kendisiyle teyemmümün mübah olacağı temiz ve iyi bir toprak değildirler.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ)

"(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar."[537]

537 A'râf, 7/58

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen "tayyib" kelimesiyle temiz ve mübah olan şey kastedilmiştir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ)

"Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin."[538]

Bununla da teyemmümün necis toprakla değil, temiz toprakla yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmiş olmaktadır. (وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ) ifadesiyle, toprağı çorak ve verimsiz olmayan belde kastedilmiştir. Zira Yüce Allah, bir önceki ayetin devamında şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا)

"(Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise faydasız bitkiden başkası çıkmaz."

Diğer topraklar kadar bereketli ürünler bitirmeyen çorak toprakla teyemmüm etmenin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Böylece ayette geçen "tayyib" kelimesi ile senin ifade ettiğin mananın kastedilmediğini anlamış olmaktayız. Ebu Zabyan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (الطيب الصعيد) nün manası, kurak ve bitkisiz topraktır.

İbn Cüreyc dedi ki: Atâ'ya (فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) ayetinin manasını sorduğumda bana şöyle cevap verdi: "Çevrendeki en iyi ve temiz yerdir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا)

"Yeryüzü benim için mescit ve (toprağı da) temizleyici kılındı."[539]

538 A'râf, 7/160

539 Darimi, Sünen, Siyer, 30

Bu hadis, anlattıklarımızın doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir:

1-Hadiste yerin temizleyici olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla yer cinsinden olan her şey temizleyicidir.

2-Yeryüzünü mescid kılan, aynı zamanda onu temizleyici de kılmıştır. Yer cinsinden olarak zikredilen her şey de mescittir. Hadisin ifadesinin genel nitelikli oluşu sebebiyle onlarla da teyemmüm etmek caizdir.

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedeviler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip dediler ki:

"Ey Allah'ın Resûlü, bizler kumluk bir yerde yaşamaktayız. Üç veya dört ay kadar süreyle su bulamıyoruz. Âdetli ve loğusa kadınlarımız, cünüp insanlarımız oluyor."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle cevap verdi:

(عَلَيْكُمْ بِالْأَرْضِ)

"Yere yönelmelisiniz (Onunla teyemmüm etmelisiniz)."[540]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cevabıyla, yer cinsinden olan her şeyle teyemmüm etmenin caiz olacağını ifade etmiş olmaktadır. Zikretmiş olduğumuz ayet ve hadislerin genel ifadelerini göz önünde bulundurarak, yer cinsinden oldukları için taş ve duvarla teyemmüm etmenin caiz olduğunu söyledik. Zira yerin değişik çeşitleri vardır. Değişik çeşitlerinin oluşu yeri, kendisiyle teyemmüm edilecek (صَعِيد) olmaktan çıkarmaz. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا)

"(Bağ) kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir."[541]

---

540 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/333

541 Kehf, 18/40

Yani bağ, üzerinde hiçbir şey bulunmayan dümdüz bir yer haline geliverir.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(يُحْشَرُ النَّاسُ عُرَاةً حُفَاةً فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ)

"İnsanlar kıyamet gününde, dümdüz bir yerde çıplak ve yalınayak vaziyette hasrolunacak*lardır.*"[542]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا)

"Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hâlinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin."[543]

Topraklıyerle topraksız yer arasında fark gözetilmemiştir. Çünkü hepsine mutlak olarak "yer" denilmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kiremitin aslı her ne kadar yerden ise de fırınlanmış olması sebebiyle yere ait olma tabiatını kaybedip başka bir tabiata dönüşmüş ve topraklıktan çıkmıştır. Bu, boya ve kokuların katılması sebebiyle aslî halini kaybedip başka cinsten bir maddeye dönüşen suya ve aslı yerden olduğu halde başka bir hale bürünmüş olan cama benzemektedir. Dolayısıyla böyle bir suyla abdest alınması caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Özelliklerini kaybettiğini söylediğiniz suyla abdest almak caiz değildir. Çünkü ona başka maddeler karışmış olup karışımın büyük kısmını o yabancı maddeler oluşturmakta ve bu maddeler ondaki "su" adını gidermiş olmaktadırlar. Kiremite gelince, onu yer cinsi olmaktan çıkaracak başka maddeler içine karışmamıştır. Ancak fırınlanması sebebiyle kendisinde biraz sertleşme meydana gelmiştir; taş gibidir. Bu da onunla teyemmüm etmeye engel değildir.

542 İbn Mâce, Zühd, 33
543 Tâ hâ, 20/106-107

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini duvara vurarak teyemmüm ettiğini rivayet etmiştir. Ellerini toprağa vurduğunda silkelediği, bazen de ellerine üflediği rivayet edilmiştir.

Böylece teyemmümde maksadın toprağı ellere veya yüze taşımak olmadığını, aksine elleri yer cinsinden olan bir şeye sürmek olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Maksat, toprağı ele almak olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, abdestte organları yıkamak veya meshetmek için su alınmasını emrettiği gibi teyemmümde de yüzde bir tabaka oluşturusun diye toprağın yerden alınmasını emrederdi. Bunu emretmediğine hatta ellerini bazen silkeleyip bazen de onlara üflediğine göre maksadın, toprağı yüze sürmek olmadığını anlamış oluyoruz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayeti, toprağın meshedilen organa bulaşmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetle teyemmümde niyetin farzlığını vurgulamak kastedilmiştir. Çünkü ayette geçen (مِنْ) edatı, gayenin iptidası yani varılacak hedefe gidilecek yolun başlangıcı manasına gelmektedir. Mesela (خَرَجْتُ مِنَ الْكُوفَةِ) "Kûfe'den yola çıktım"; (هَذَا كِتَابٌ مِنْ فُلَانٍ إِلَى فُلَانٍ) "Bu, falan adamdan filan adama gönderilen bir mektuptur" cümlelerinde olduğu gibi. Buna göre teyemmüm ayetinin manası şöyle olsa gerektir: "Teyemmüme öncelikle yerden bir şeyler alarak başlanmalı ve ara vermeden hemen yüze ve ellere ulaştırılmalıdır. Yani yerden alma ile mesh arasına fasıla konulmamalıdır. Aksi halde niyetin hükmü kalmaz ve yenilenmesi gerekir. Bu, (تَوَضَّأَ مِنَ النَّهْرِ) "Nehirden abdest aldı" demenize benzer. Yani abdest almak için önce nehirden su alarak işe başladı ve ara vermeden de o suyu abdest organlarına ulaştırdı. Ama aynı kişi suyu nehirden bir kapla alsaydı ve abdest almaya o kaptaki suyla başlasaydı, onun hakkında (تَوَضَّأَ مِنَ النَّهْرِ) "Nehirden abdest aldı" cümlesi kullanılamazdı. (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) ayeti muhtemelen şu manaya gelmektedir:

"Toprağın bazısıyla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin."

Mükelleflere kolaylık ve genişlik olsun diye, 'herhangi bir toprak parçasıyla teyemmüm edebilirsiniz' denmek istenmiştir.

Altın, gümüş, inci ve benzeri cevherlere gelince, bunlarla teyemmüm etmek caiz değildir. Çünkü bunlar yer cinsinden şeyler değildirler. Ancak bunlar yer altına yerleştirilmiş cevherlerdir. Kendisine gömülerin hükmü sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir:

(الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ الَّذِي خَلَقَهُ اللهُ فِي الْأَرْضِ يَوْمَ خُلِقَتْ)

***"Gömü, yerin yaratıldığı günde Allah'ın* yerde yaratmış olduğu altın ve gümüştür."**[544]

İnci cevheri sedeften elde edilir. Sedef ise suda yaşayan bir hayvandan elde edilir. Küle gelince o, odundan ve benzerlerinden elde edilir. Bununla beraber yer cinsinden ve yerdeki cevherlerden değildir. Kar ve otlara gelince bunlar un, tahıl ve benzeri şeyler gibidirler. Bunlarla teyemmüm etmek caiz değildir. Çünkü bunlar yer cinsinden değildirler. Bedelleri bir nass olmadan başka şeylere nakledip onlarla değiştirmek caiz değildir. Cenab-ı Allah teyemmüm için toprağı suyun bedeli kıldığına göre, bir delil olmadan toprağı bırakıp başka bir şeye el sürerek teyemmüm etmemiz caiz olmaz. Eğer caiz olsaydı üzerinde toz bulunmayan kumaşa el sürüp teyemmüm etmek caiz olurdu. Pamuğa ve tahıla da el sürüp teyemmüm etmek caiz olurdu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (جُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا) ***"Yeryüzü benim için mescit ve (toprağı da) temizleyici kılındı"*** [545] buyurmuştur.

Başka bir hadiste de ***"Yeryüzünün toprağı bizim için temizleyici kılındı"*** buyurmuştur. Yere bitişen kar ve otla teyemmüm etmenin caiz olmadığı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Eğer bunlar kendisiyle teyemmümün caiz olduğu maddelerden olsalardı, toprak varken de bunlarla teyemmüm etmek caiz olurdu. Çünkü toprakla teyemmüm suyla abdest almanın bedelidir. Onu bırakıp da başka bir bedele gidilemez.

---

544 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/257

545 Darimi, Sünen, Siyer, 30

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kar ve ot yere bitişmediklerinde ve aralarında boşluk olduğunda zırnık, alçı taşı ve aşı çamuru hükmünde olurlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zırnık ve benzeri şeyler yer cinsindendirler. Toprak varken de yokken de onunla teyemmüm etmek caizdir. Bununla beraber o, bizimle yer arasında ayırıcı bir engel değildir. Ancak yer çoğunlukla bizimle onun arasına giren ayırıcı bir engeldir. Kara ve ota nasıl benzetilebilir? Bir kimse silkelemiş olduğu elbisesinin veya keçenin üzerinde kalan tozla teyemmüm ederse, Ebu Hanife'ye göre teyemmümü geçerli olur. Ebu Yusuf'a göre ise caiz olmaz. Ebu Hanife'ye göre caiz olur; çünkü elbisenin veya keçenin üzerindeki toz, yer cinsindendir. Yerde veya elbisenin üzerinde olması, hükmünü değiştirmez. Tıpkı suyun nehirde veya kapta olmasıyla ıslak bir elbiseden sıkılmış olması arasında bir fark bulunmaması gibi.

Ebu Yusuf, elbise keçe ve benzeri eşya üzerindeki tozlara mutlak surette toprak denemeyeceği, dolayısıyla bunlarla teyemmüm etmenin caiz olmayacağı görüşündedir. Bundan dolayı üzerinde toprak bulunmayan bir yere el sürerek teyemmüm etmek caiz olmaz. O, kendi ilkesi gereğince böyle bir yeri taş gibi saymıştır.

Katade'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer *radıyallahu anh*, üzerine yağan karla teyemmüm ederek namaz kıldı.Yanındaki bazı kimseler teyemmüm etmek istediler; ancak su bulamadılar. Onlara, "Biriniz elbisesini veya eğerinin oturak kısmını silkelesin ve onunla teyemmüm etsin"dedi.

Hişam b. Hassan, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi su bulamaz ve yere de ulaşamazsa elini keçesine veya eğerine sürüp teyemmüm etsin."

(فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ)

"Toprakla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) ilahî buyruğunu açıklarken söylediğimiz gibi yüz ve ellerin bir kısmının meshedilmesini gerektirmektedir. Bu buyruktaki (بِ) harfi baziyet/kısmilik

manasına gelmektedir. Başın meshinde bu böyledir. Ancak fakihler teyemmümde yüz ve ellerin az bir kısmını mesh etmekle yetinmenin caiz olmadığı, aksine bu organların yarıdan fazlasının meshedilmesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin mezhebimiz müçtehitlerinden naklettiğine göre teyemmüm eden kişi, teyemmüm organlarının az veya çok bir kısmını mesh etmezse teyemmümü geçerli olmaz.

Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre az bir kısmı mesh edilmezse teyemmüm geçerli olur. Hanefi mezhebinin evla olan görüşü budur. Zira bu mezhebin asıl görüşüne göre teyemmümün, üzerinde toz bulunmayan taşlarla da yapılması caizdir. Taşı parmakların arasına sürme mecburiyeti de yoktur. Bu da, teyemmümde mesh edilmesi gereken organların az bir kısmının mesh edilmemesinin, teyemmümün geçerliliğine zarar vermeyeceğine delalet etmektedir.

Yüce Allah tavafla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[546]

Tavafta Beytin etrafının tamamının dönülmesi gerektiği ve az bir kısmını dâhi terk etmenin caiz olmadığı hususunda hiçbir ihtilaf yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."

546 Hac, 22/29. Bu ayet, Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin, teyemmümde meshedilmesi gereken organların tamamının meshedilmesinin farz olduğuna dair bir delildir. Dolayısıyla bu ayetin "Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre..." ibaresinden önce zikredilmesi uygun olurdu.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (حَرَج) kelimesi darlık ve güçlük manasına geldiğine ve Yüce Allah da darlık ve güçlük çıkarmak istemediğini bildirdiğine göre, sem'iyatın[547] ahkâmına dair ihtilaflı her meseledeдarlığı ve sıkıntıyı gidermek için, bu ayetin zahirine dayanarak istidlalde bulunmamız caiz olur. Dini konularda insanlara zorluk ve sıkıntı çıkaran kimseler, bu ayetin zahiri karşısında yenik duruma düşerler.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[548]

(وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, sizi tertemiz yapmak ister" ibaresinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Ayetteki temizlik, günahlardan temizlenme manasına gelebilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ ذُنُوبُهُ مِنْ
وَجْهِهِ وَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ ذُنُوبُهُ مِنْ يَدِهِ)

***"Kul abdest alırken yüzünü yıkadığında günahları yüzünden dökülüp gider. Elleri yıkadı*ğında da günahları ellerinden dökülüp gider."[549]**

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا)

"Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."[550]

---

547 Sem'iyyat: İslam akaidinde kabir ve ahiret hayatının merhaleleriyle ilgili konulara verilen genel bir addır.

548 Bakara, 2/185

549 Abdurrezzak, Musannef: 1/51

550 Ahzab, 33/33

Bu ayet günahlardan temizleme manasına gelebileceği gibi, abdestsizlik, cünüplük ve necasetten temizlemek manasına da gelebilir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Eğer cünüp iseniz, iyice temizlenin."[551]

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ)

"Sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[552]

Bu ayet, hem cünüplükten hem de necasetten temizlenip arınma manasını içermektedir. Şu ayetin de iki manaya gelmesi muhtemeldir:

(وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ)

"Nefsini arındır."[553]

(وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, sizi tertemiz yapmak ister" ayetinin iki manaya gelme ihtimali olduğuna göre ayeti her iki manaya yorumlamak gerekir. Ayetteki ilahî murat, hem abdestsizlik ve cünüplükten hem de günahlardan temizleyip arındırmaktır. Bu da abdestte maksadın temizlik olduğuna, tertip ve niyetin farz olmadığına delalet etmektedir.

---

551 Mâide, 5/6

552 Enfal, 8/11

553 Müddessir, 74/4. Bu âyet, "Elbiseni temizle" şeklinde de tercüme edilebilir. Nitekim zahirî anlamı böyledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"(وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Allah, sizi tertemiz yapmak ister"** ibaresi teyemmümün hemen ardından geldiğine göre, abdestte niyet farz olmadığı gibi teyemmümde de farz olmadığına delalet eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Özü ve gereği itibarıyla teyemmüm niyet getirmeyi icab ettirdiğine göre bu ayetin teyemmümde niyet getirilmeyeceğine delalet etmediğini anlamış olmaktayız. Abdest ve gusle gelince bunlar niyet gerektirmezler. Dolayısıyla (وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Allah, sizi tertemiz yapmak ister"** ayetinin temizlik şeklindeki genel manasını bu ikisinde esas almak gerekmektedir. Şunu da ifade edelim ki, (مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister"** ayeti kendi başına tam bir mana ifade etmektedir. Manasının anlaşılması için başka bir ayetle desteklenmesine ihtiyacı yoktur. Özellenmesine/tahsisine dair bir delil bulunmadıkçalafzının içerdiği genel nitelikteki manayı esas almak gerekir.

Maide Suresinin 6. Ayetinin Ahkamı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bildiğimiz kadarıyla bu ayetin (Mâide, 6) ahkâmını, manalara delalet eden zımnî delillerini anlattık. İhtilaf edenlerin ileri sürdükleri ve kapsaması muhtemel manaları naklettik. Bunları selef ulemasından ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinden aktardık. Cenab-ı Allah'ın bu ayeti, bu muhtemel manaları ifade edecek lafızlarla indirdiğini ve bu lafızların ahkâma delalet şekillerini anlattık. Bunları göz önünde bulundurmamızı ve bunlarla istidlalde bulunmamızı bize emretmiştir. Bunu yapmamız, şu ayetlerle bizden istenmektedir:

(لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi."[554]

554 Nisâ, 4/83

(وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."[555]

Cenab-ı Allah bizleri ayetler üzerinde düşünmeye, onlardan hüküm çıkarmaya, manası üzerinden derin bir tefekküre dalmaya teşvik etmiştir. Hükümlerini idrakte birbirimizle yarışabilmemiz, aklını ve mantığını iyi kullanabilen âlimler,müçtehitler derecesine yükselebilmemiz için bunlardaki hakikatlerden ibret almamızı bize emretmiştir. Manalarının anlaşılması naklî delillere bağlı birden fazla hükme ihtimali bulunan ayetleri indirmekle de, onlardaki ilahî maksada ulaşmak için içtihadı caiz kıldığını bize göstermiş olmaktadır. Her müçtehidi, içtihadı sonucunda kendisinde oluşan kanaati ve vardığı hükmü söyleyip açıklamakla yükümlü kılmıştır. Yüce Allah her müçtehitten, zihninde oluşan kanaat ve hükme inanmasını istemiştir. Her müçtehidin, aklını kullanarak içtihadı sonucunda vardığı hükme göre ibadet etmesi caizdir. Kitabın lafzının birkaç manaya ihtimalli oluşu, o manalardan birine göre içtihad edebilmesi için müçtehide hüküm istinbatının yolunu açmıştır. Şu ayetin özü ve muhtezası bakımından nice latif manaları, faydaları ve hüküm çıkarmanın nice çeşitlerini kapsadığına iyice bakmak gerek. Bu, Kur'an'ın icazının delillerinden biridir.Çünkü beşer kelamında böyle bir şeye rastlamak mümkün değildir. Derli toplu olduğunda okuyucu tarafından kolay anlaşılır diye ben, önceleri detaylı olarak anlatılmış olan şeyleri burada özet olarak anlatmaya çalıştım. Yüce Allah'tan başarılar diliyoruz.

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ)

"Namaza kalkacağınız zaman..." ayetinin içerdiği hükümlerden sırasıyla şöyle bahsetmiştik:

1-Ayetin lafzı "Namaza kalktığınız..." şeklinde değil de "Namaza kalkmak istediğiniz zaman..." şeklinde manalandırılmalıdır.

555 Nahl, 16/44

2-Ayetin lafzının hakikî manası namaz kılmaya kalktıktan sonra önce yüzün yıkanmasını gerektirmektedir.

3-Muhtemelen "Uykudan kalktıktan sonra..." manasına gelmektedir. Çünkü ayet, uyku haliyle ilgili olarak inmiştir.

4-Ayet, "Uykudan kalktı" ifadesinin kullanılabileceği mutad uykudan kalktıktan sonra abdest almayı gerektirmektedir.

5-Ayet, her namaz için abdest almanın farz olduğu manasına gelebileceği gibi, bozulmadığı sürece bir abdestle birçok namaz kılınabileceği manasına da gelebilir.

6-Ayetin, "Abdestiniz yokken namaza kalkmak istediğinizde abdest alın" manasına gelme ihtimali vardır. Çünkü abdest bozulmuş ise abdest almak farz olur.

7-Ayet, suyu abdest organlarının üzerine akıtmakla -ovalamadan da- abdest almanın caiz olacağı manasına geldiği gibi, ovalamanın farz olduğunu söyleyenlere göre o manaya gelme ihtimali de vardır.

8-Ayetin zahiri gereğince suyun abdest organları üzerine akıtılması icab etmektedir. Suyu akıtmaksızın ıslak elle organları mesh etmek, önce de açıkladığımız gibi caiz değildir. Abdest organlarının tamamını yıkamaksızın meshetmenin caiz olduğunu söyleyenlerin görüşü batıldır.

9-Ayet, niyet etmeden abdest almanın caiz olduğuna delalet etmektedir.

10-Yüce Allah **"Yüzlerinizi yıkayın"** buyurduğu için bizimle karşılaşan bir kimsenin bedeninin bize yönelip bakan yüz kısmını yıkamakla yetinmek farz kılınmıştır. Abdest alırken ağza ve buruna su vermek farz değildir.

11-Ayet, suyu sakalın iç kısmına ulaştırmak için parmakları sakalın arasına sokmanın farz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü sakalın iç kısmı yüzden sayılmamaktadır.

12-Ayet, abdest alırken besmele çekmenin farz olmadığına delalet etmektedir.

13-Ayet, dirseklerin de yıkamaya dâhil olduklarına delalet etmektedir.

14-Ayete göre dirseklerin yıkamaya dâhil olmaması da muhtemeldir.

15-Ayet, başın bir kısmının mesh edilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.

16-Ayete göre başın tamamını meshetmenin farz olması da muhtemeldir.

17-Ayete göre başın herhangi bir kısmını mesh etmenin caiz olması muhtemeldir.

18-Ayet, başta mesh edilmesi farz olan kısmın üç saç teli olmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü meshte üç saç teliyle yetinmek imkânsızdır. Mesh başka saç tellerine de sirayet edeceğinden böylesine imkânsız bir şeyle insanları yükümlü kılmak caiz değildir.

19-Ayet, ayakları yıkamanın farz olduğu ihtimalini taşımaktadır.

20-Aynı zamanda ayakların tamamını meshle kaplamanın farz olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre meshin caizliği ihtimalini de taşımaktadır.

21-(اِلَى الْكَعْبَيْنِ) **"Topuk kemiklerine kadar"** ibaresine dayanarak, ayakların bir kısmını meshetmenin caiz olduğunu savunanların görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir.

22-Yıkamayla meshi aynı organa birlikte uygulamanın farz olmadığına, fakihlerin ittifakına göre bunlardan sadece birini uygulamanın farz olduğuna delalet etmektedir.

23-Mest giyme durumunda mestleri mesh etmenin caizliğine, ayakların çıplak olması durumundaysa yıkanmalarının farzlığına delalet etmektedir.

24-Sadece ayakları yıkayarak mestleri giydikten sonra ve abdest bozucu bir durum meydana gelmeden abdesti tamamladıktan sonra artık mestleri meshetmenin caizliğine delalet etmektedir. Ayet, meshin caizliğine delalet ettiği için, olmayacağına dair bir delil bulunmadıkça her durumda mestleri mesh etmenin caizliğine delalet eder.

25-Mestler üzerine meshin caizliğine delalet ettiği gibi potin üzerine meshetmenin de caiz olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre potin üzerine

meshin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü mestlere ve potinlere mesheden kimse için, "Ayaklarını meshetti" ifadesini kullanmak doğrudur. Mesela ayağında mest bulunan bir kimsenin ayağına vurduğunuzda onun hakkında (قَدْ ضَرَبْتُ رِجْلَيْهِ) "Ben onun ayaklarına vurdum" ifadesini kullanabilirsiniz.

26-Çorapların üzerine meshin caizliğine delalet etmektedir. 'Ayette çorapların üzerine meshin caizliği kastedilmemiştir' diyebilmek için delile ihtiyaç vardır.

27-Başın kendisini meshetmenin gerekliliğine, sarık ve başörtüsü üzerine meshin ise geçerli olmayacağına delalet etmektedir.

Birileri buna karşı şöyle bir itirazda bulunabilirler: Bu, sarık üzerine meshin geçersizliğine delalet ediyorsa (وَاَرْجُلَكُمْ) kelimesi de mestler üzerine meshin geçersizliğine delalet etmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (وَاَرْجُلَكُمْ) kelimesinin ayakların hem yıkanmasına hem de meshine ihtimali olduğuna ve her iki manaya göre de bir delil saymamız mümkün olduğuna göre, manalardan birini düşürmemek için, her ne kadar birisinde mecaz da olsa biz bunu her iki manada da bir delil olarak kullanırız. Ama (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** buyruğunu mecaz manasında kullanmaya ihtiyacımız olmadığı için onu hakikî manasında kullanırız.

28-Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest almanın caizliğine, daha fazla sayıda yıkamanın ise sünnetliğine delalet etmektedir.

29-İstincanın farz olmadığına, istinca yapmadan kılınan namazın geçerliliğine, yellenmeden ötürü istinca yapmanın farz olduğunu söyleyenlerin ifadelerinin ise geçersizliğine delalet etmektedir.

30-Abdest suyunun bulunduğu kaba elleri daldırmadan yıkamanın gerektiğini, yıkamadan daldırma durumunda alınan abdestin geçerli olmayacağını söyleyenlerinifadelerinin geçersizliğine delalet etmektedir.

31-Kulakları meshetmenin farz olmadığına, başı meshetmeksizin sadece kulakları meshetmeyi caiz görenlerin söylediklerinin ise geçersizliğine delalet etmektedir.

32-Her ne şekilde olursa olsun abdest organlarının yıkanması durumunda namaz kılmak mübah olacağından, abdest organlarını aralıklı olarak yıkamanın caizliğine delalet etmektedir.

33-Abdestte tertibin farz olduğunu söyleyenlerinifadelerinin geçersizliğine delalet etmektedir.

34-Cünüplükten temizlenmek için gusletmenin farzlığını gerektirmektedir.

35-Cünüp olan kimsenin bazı şeylerden uzak durması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü cenabet kelimesi sözlükte, uzak durulması gereken şeylerden uzak durmak ve uzaklaşmak gibi manalara gelmektedir. Cünüp iken uzak durulması gereken şeylerin neler olduğu başka ayetlerde açıklanmıştır.

36-Guslederken (وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** buyruğu gereğince bedenin tamamını yıkamanın, ağza ve buruna su vermenin farzlığına delalet etmektedir.

37-Guslederek beden temizlendikten sonra namaz kılmanın mübah olduğuna, ayrıca abdest almanın farz olmadığına delalet etmektedir.

38-Suyun yokluğunda abdestin bozulması veya guslü gerektiren bir durumun meydana gelmesi halinde teyemmüm etmenin farzlığına delalet etmektedir.

39-Suyu kullandığı takdirde zarar görmekten korkan hasta kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir.

40-Hasta olmasa da suyu kullandığı takdirde soğuktan ötürü zarar görmekten korkan kimsenin de teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü hastalıkta da teyemmümün caiz olmasının sebebinin zarar görme korkusu olduğu anlaşılmaktadır.

41-Ayet, cünüp kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü (اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ifadesinin cinsel ilişki manasına gelmesi muhtemeldir.

42- Kadınlara el dokunmasından dolayı abdest almak gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü (اَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresinin her iki manaya gelmesi muhtemeldir.

43-Yanında su bulunduğu halde susuz kalmaktan korkan kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü bu kişi de, hasta ve yaralı olup suyu kullandığı takdirde zarar görmekten korkan kimse gibidir.

44-Yükünde su bulunduğunu unutan kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü bu kişi, suyu bulmuş sayılmaz. Oysa Yüce Allah suyu, varken kullanmayı şart koşmuştur.

45-Yanında su bulunan ancak bütün abdest organlarını yıkamaya yetecek miktarda olmayan kimsenin o suyu kullanmasının gerekmediğine delalet etmektedir. Çünkü o, abdest organlarının tamamını yıkamakla emrolunmuştur. Çünkü Yüce Allah (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** yani abdest organlarını yıkamaya yetecek su bulamazsanız... buyurmuştur. Bu da teyemmüm etmesi farz olan kişinin bu az miktardaki suyunun teyemmüme engel olmadığına delalet etmektedir.

46-(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız o zaman teyemmüm edin"** cümlesiyle istidlalde bulunan ve ayette geçen (مَاءً) kelimesi nekre olduğundan dolayı suyun bütün cüzlerini bulmanın şart olmadığını, az miktarda suyu olan kimsenin sadece teyemmümle yetinmesinin caiz olmayacağını, mevcut suyla yıkayabildiği yerleri yıkamanın yanı sıra bir de teyemmüm etmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşünün doğru olabileceğine de delalet etmektedir.

47-Suyu aramanın farz olmadığına, aramak gerektiğini söyleyenlerin görüşlerinin batıllığına delalet etmektedir. Çünkü suyun varlığı veya yokluğu, suyu aramayı gerektirmez. Aramak gerektiğini söyleyen, ayette olmayan bir şeyi ayete eklemiş olur.

48-Su varken abdest aldığı takdirde namaz vaktinin geçmesinden korkan kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُم) **"Yüzlerinizi yıkayın"** buyurmakla,

su varken yüzümüzü yıkamamızı ve abdest almamızı vakitten söz etmeksizin emretmiştir.

49-Su ve temiz toprak bulamayan mahpus kimsenin namaz kılmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bu ayette anılan şeylerin ikisinden birini suyun veya toprağın bulunması durumunda namaz kılınmasını emretmiştir.

50-Bu ayet, temiz toprak bulması durumunda mahpus kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olacağı ihtimalini de taşımaktadır.

51-Namaz vaktinin girmesinden önce teyemmüm etmek, bu ayete göre caizdir. Çünkü ayette teyemmüm vakitle sınırlandırılmamıştır. Sadece (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** ibaresiyle suyun yokluğu şartına bağlanmıştır.

52-Abdest bozucu bir durum meydana gelmedikçe veya su görülmedikçe bir teyemmümle birden fazla farz namazı kılmanın caizliğine delalet etmektedir. Zira ayette şöyle buyrulmaktadır: (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."** Bunun devamında da (فَتَيَمَّمُوا) **"Teyemmüm edin"** emri gelmektedir. Namazın abdestli olarak kılınması emredildiği gibi teyemmümle de kılınması emredilmiştir. Ayet, her namaz için yeniden abdest alınmasını gerektirmediği gibi, her namaz için teyemmümün de yeniden alınmasını gerektirmemiştir.

53-Teyemmüm ederek namaza duran kimsenin namazdayken su görmesi durumunda namazı bırakıp abdest alması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurmuştur. Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, böyle yapılması gerektiğine delalet etmektedir.

54-Teyemmüm ederken yüz ve ellerin tamamının meshedilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

55-(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** ayeti gereğince teyemmümde de ellerin dirseklere kadar meshedilmesi gerektiğine

delalet etmektedir. Dirseklerden yukarısının meshedilmesinin gerekmediği delil ile bildirilmiştir.

56-Teyemmümün yer cinsinden olan her türlü şeyle yapılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) **"Temiz bir toprağa yönelin"** buyurmuştur. Burada temiz toprak ifadesiyle yer kastedilmiştir.

57-Necis toprakla yapılan teyemmümün geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, teyemmüm edilecek topraktan bahsederken (طَيِّبًا) "Temiz" vasfını kullanmıştır. Bilindiği gibi necis olan şey, temiz değildir.

58-Teyemmümde iki sebepleniyetin farzlığına delalet etmektedir: Biri, teyemmümün kendisi kast ve yönelme olduğu için niyetsiz yapılması düşünülemez. Diğeri, önce de açıkladığımız gibi (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayetinin delaletidir. Buna göre teyemmüme yerden başlanır ve yerden alınan şey, kesintisiz olarak yüze ulaştırılır. Yerden alınan şey, başka bir amaçla kullanılırsa niyetin hükmünü keser ve teyemmüme yeniden başlamayı gerektirir.

59-Kısmilik/baziyet manasına gelen (مِنْهُ) "Onunla" kelimesini içeren bu ayet, toprağın bir kısmını yüze ve ellere isabet ettirme anlamına da gelebilir.

60-Kar ve otla da teyemmüm etmeyi caiz görenlerin söylediklerinin geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü kar ve ot, yer cinsinden değildirler.

61-(أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) **"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse"** ibaresi, önden ve arkadan çıkan şeylerle özür kanaması, sidik akıntısı, mezi ve benzeri şeylerden ötürü abdest almak gerektiğine delalet etmektedir.Çünkü (الْغَائِطِ) kelimesi, alçak ve çukur yer anlamına olup bu gibi ihtiyaçların giderilmesi için oraya gidilir.

62-(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** buyruğu, bir delil ile ayrı tutulanlar hariç, her çeşit sıvı ile abdest almanın caizliğine delalet etmektedir. Bu ayet, hurma şırasıyla abdest almanın caizliğine de delalet etmektedir. Hasan b. Salih, bu ayetin sirke ve benzeri şeylerle abdest almanın caizliğine delalet ettiğini söylemiştir. Gülsuyu, süt ve sirke gibi içine temiz

şeylerin karıştığı ancak karışımın çoğunu bu yabancı maddelerin teşkil etmediği sularla da abdest almanın caizliğine bu ayet delalet etmektedir.

63-(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız o zaman teyemmüm edin"** ilahî buyruğu, hurma şırasıyla abdest almanın caizliğine delalet etmektedir. Çünkü hurma şırasında su vardır. Ayetteki (مَاءً) kelimesi nekire olduğu için suyun hiçbir cüz'ü bulunmadığında teyemmüm etmemiz caiz görülmüştür. Şayet içinde su varsa, çorba ve hurma sirkesi gibi içine su katılmış şeylerle abdest almayı caiz görenler için de bu ayet bir delil olmaktadır.

64-Bu ayet, istihazeli/özür kanaması görmekte olan kadının bir abdestle iki farzı kılmasını caiz görmeyen ve (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyruğu dolayısıyla ikinci farz namaz için yeniden abdest alması gerektiğini söyleyen kimseler için de bir delildir. ***"Siz abdestsiz iken namaza kalkacağınız zaman (abdest alın)"*** şeklinde bir rivayetin olduğu bildirilmiştir. İstihazeli kadın da abdestsizdir. Önceki namaz için abdest aldıktan sonra kanama sebebiyle abdesti bozulmuştur.

65-İstihazeli kadının bir abdestle iki farz namazı kılmasının caiz olmadığına delalet ettiği gibi bir teyemmümle iki farz namazı kılmanın caiz olmadığına da delalet etmektedir. Çünkü teyemmüm, hades halini ortadan kaldırmamaktadır. Dolayısıyla namaza kalkmak istediğinde abdestsiz olarak kalkmış (olduğu ve su da bulunmadığı için teyemmüm etmesi gerekir).

66-Namaz vaktinin öncesinde teyemmüm etmenin caizliğine delalet etmektedir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) itibaren namazı kıl."[556]

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ.....فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

556 İsrâ, 17/78

"Namaza kalkacağınız zaman... eğer su bulamazsanız o zaman teyemmüm edin."

Güneşin batıya kaymasından itibaren namaz kılınması, namaz kılmak için eğer su varsa önce abdest alınması, su yoksa toprakla teyemmüm edilmesi emredilmiştir. Bu da Namaz vaktinin öncesinde abdest almanın caiz oluşu gibi, suyun yokluğunda vakit öncesinde teyemmüm etmenin de caizliğine delalet etmektedir.

67-Mukimlikte mahpus kimsenin teyemmüm etmesinin ve teyemmümle namaz kılmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ
مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ .....فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan gelirseo zaman toprakla teyemmüm edin."

Bu ayette, teyemmümün mübahlığı için iki şart ileri sürülmüştür. Biri suyun yokluğunda yolculuk, diğeri de hastalıktır. Kişi seferi olmayıp bu kimse ancak mahpus olduğu için suyu kullanmaktan men edilmişse, teyemmüm ederek namaz kılması caiz değildir.

Buna, "Adam her ne kadar mukim de olsa suyu bulamamaktadır" diye itiraz edilecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir:

Bu böyledir. Teyemmümün mübah kılınması için iki şey şart koşulmuştur. Biri, genellikle suyun bulunamayacağı seferilik halidir. İkincisi ise suyun yokluğudur. Suyun yokluğunda teyemmüm mübah kılınmıştır. Suyu bulmayı imkânsızlaştıran ve teyemmümle namaz kılmayı caiz kılan durum, seferiliktir. Genellikle suyun bulunduğu mukimlik durumunda teyemmüm etmek mübah olmaz. Zira mukimlikte hapisteki kişinin suya ulaşmasının engellenmesi, insanların fiiliyle olmaktadır. Bu da olağan bir şey değildir. Çünkü genellikle böyle bir durumla karşılaşılmamaktadır.

68 - (مَا يُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ) **"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez"** cümlesi, zorluk ve güçlük getiren her şeyin reddine delalet etmektedir. Zorlaştırmadan yana olan kimselerle ihtilafa düşüldüğünde onlara karşı bu ayetle savunma yapılabilir. Bu da kişinin yanında içmek için ayırdığı suyu kullandığı takdirde susuz kalma korkusu varsa, teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Zira böyle bir durumda teyemmüm etmekle zorluk ve güçlük giderilmiş olacaktır. Bu ayet, abdestte tertip ve muvalatın (abdest organlarını sırayla ve hemen birbiri ardınca yıkamanın), abdest alırken niyet etmenin ve bunlar gibi başka bazı şeylerin farz olmadığına delalet etmektedir.

69-(وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Fakat Allah, sizi tertemiz yapmak ister."** Bu cümle, abdestte tertibe ve muvalata uyulsa da uyulmasa da, niyet edilse de edilmese de ve bunlara benzer bazı hususlara riayet edilse de edilmese de, her ne şekilde olursa olsun abdest organlarının yıkanması durumunda abdestin geçerli şekilde alınmış olacağına delalet etmektedir.

70-(فَاطَّهَّرُوا) **"İyice yıkanarak temizlenin"** emri, yıkama suyu için belli bir miktar belirlemeyi gerekli kılmamaktadır. Çünkü burada kastedilen, iyice yıkanıp temizlenmektir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ölçek suyla gusletmiş olması, illa da bir ölçek suyla gusletmeyi zorunlu kılmaz.

71- (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** cümlesi, başın suyla meshedilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü mesh kelimesi yalın olarak kullanıldığında illa da suyla yapılmasını gerekli kılmaz. Ancak ayetteki (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** kaydı, meshin suyla yapılması gerektiğine delalet etmektedir.

Burada anlattıklarımız, sadece bir ayetin çeşitli mana ve hükümlere delaletinin değişik şekilleri idi. Bunların bir kısmı, namazdan önce alınması gereken abdestle ve onun geçerli olmasını sağlayan şartlarla ilgili nasslardır. Bir kısmı da ihtimallerdir. Belki de bu ayetin bilemediğimiz ve ilmimizin ulaşamadığı başka birçok delaletleri ve ihtimalli manaları da vardır. Araştırıp üzerinde derinlemesine düşündüklerinde bunları anlamaya muvaffak olan kimseler anlayabileceklerdir. Muvaffak kılan, sadece Yüce Allah'tır.

Şahitlikte Bulunmak ve Adaleti Sağlamak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾﴾

8-"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Yani iyiliği tavsiye etme, iyilikle amel etme, kötülükten sakındırma ve ondan uzak durma gibi yerine getirmeniz gereken her hususta Allah için hakkı ayakta tutan kimseler olun. Hakkı Allah için ayakta tutmak, işte bu demektir. (شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ) yani adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Buradaki şehadet ile, insanların hukukunu ilgilendiren konularda yapılan şahitliğin kastedildiği söylenmiştir. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir.

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

﴿كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ﴾

"Kendi aleyhinize de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun."[557]

Mezkûr ayetteki şahitlik ile, işledikleri suç ve günahları sebebiyle insanların aleyhine yapılacak olan şahitliğin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

Mesela bununla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

557 Nisâ, 4/135

(لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ)

"Böylece, sizler insanlara birer şahit olasınız diye..."[558]

Yani emsallerinin kıyamet gününde insanlara şahitlik edeceği kimseler gibi adalet ehlinden olun.

Bu ayetin manası hakkında şöyle diyenler de olmuştur: "Ayette, Allah'ın emrinin hak olduğuna şahitlik etmek kastedilmiştir."

Ayetin lafzının hepsine ihtimali bulunduğundan dolayı bu manaların tümünün kastedilmiş olması da mümkündür.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا)

"Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin."[559]

Rivayete göre bu ayet, Yahudiler hakkında inmiştir. Bir diyet meselesinde yardımcı olmasını istemek için yanlarına gittiğinde Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* öldürmeye yeltenmişlerdi.

Hasan dedi ki: "Bu ayet, Müslümanları Mescid-i Haram'dan alıkoyduklarında Kureyşli müşrikler hakkında inmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah bu surenin baş tarafında aynı anlamda şöyle buyurmuştur:

(وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا)

"Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye birtakımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin."[560]

---

558 Bakara, 2/143
559 Mâide, 5/8
560 Mâide, 5/2

Hasan bunu ilk ayetin ifade ettiği mana gibi manalandırmıştır. Ama evla olan, bu ayetin başkaları hakkında inmiş olması ve mükerrer olmamasıdır.

Bu Ayet, Haklıya ve Haksıza Adaletle Hükmetme Emrini İçermektedir

Bu ayet, haklıya da haksıza da adaletle hükmetme emrini içermektedir. Kâfirlerin küfür ve zulümlerinin, kendilerine adaletle hükmetmemize engel olmaması gerekir. Onlarla savaşırken haddi aşmamamızı, hak ettiklerinden fazla sayıda adamlarını öldürmememizi, gerektiği ölçüde onlarla savaşıp adamlarını öldürmemizi, işkence etmeksizin ve de azap çektirmeksizin onlardan esirler almamızı, onları gam ve üzüntüye boğmak maksadıyla kasten çocuklarını ve kadınlarını öldürmememizi gerektirmektedir. Hurmalıklarda yarıcılık usûlüyle bırakılan Hayber Yahudilerinin bahçelerinden ne kadar ürün elde edildiğini belirlemek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Revaha'yı *radıyallahu anh* Hayber'e görevli olarak göndermişti. Elde edilen ürün miktarının az olduğunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirsin diye, Abdullah b. Revaha'ya *radıyallahu anh* vermek için kendi aralarında topladıkları bir miktar altın ve gümüş takıyı ona vermek istediklerinde, Abdullah b. Revaha *radıyallahu anh* şöyle demişti: Bu (rüşvettir) haramdır. Bu yaptığınız sebebiyle maymun ve domuzlardan çok sizden tiksinir oldum. Ama bu kızgınlığım, size karşı adil olmama engel olmayacaktır. Bunun üzerine Yahudiler şöyle dediler: *"İşte bu adalet sayesinde gökler ve yerler, yerinde durabilmektedir."*[561]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (اعْدِلُوا۟ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى) **"Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır"** ifadesi kullanılmaktadır. Bilindiği gibi adaletin kendisi takvadır. Bir şey kendine nasıl daha yakın olabilir?"

Bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Bu ayetin manası şöyledir: Adaletli olmanız, bütün günah ve kötülüklerden uzak durmanız sebebiyle sizin takvalı olmaya daha yakın olmanızı sağlar. Böylece bu anlatılanlarda adaletli olmak, her hususta adil olmaya ve bütün günahlardan uzak durmaya vesile

561 İbn Şebbe, Tarihu'l-Medine: 1/179

olur. Bu ayetin şu manaya gelme ihtimali de vardır: Adaletli olmak, cehennem ateşinden korunmuşluğa daha yakındır.

(اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى) **"Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır"** cümlesindeki (هُوَ) zamiri, (اِعْدِلُوا) fiilinin delalet ettiği "adalet" masdarına dönmektedir. Bu durumda ayette sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır:"Adalet, takvaya daha yakındır."

Ve buna şu Arapça cümle de örnek gösterilebilir: (مَنْ كَذَبَ كَانَ شَرًّا لَهُ) "Bir kimse yalan söylerse, kendisi için kötü olur." Yani söylediği o yalan kendisi için kötü olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَائِيلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيباً ۖ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾)

12-"And olsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah şöyle demişti: «Sizinle beraberim. And olsun eğer namazı kılar, zekatı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve and olsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkar ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.»"

Bu ayette geçen "nakip" kelimesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Hasan, bu kelimenin sorumlu ve kefil manasına geldiğini söylemiştir.

Rebî' b. Enes, emin kişi manasına geldiğini söylemiştir.

Katade ise kendi milletine şahitlik eden kişi manasına geldiğini söylemiştir. Nakip kelimesinin"delik" manasına gelen (نَقْبٌ) kelimesinden alındığı söylenmiştir. Mesela (اَلنَّقْبُ الْوَاسِعُ) dendiğinde bundan "geniş delik" manası anlaşılır. Bir kavmin reisine ve liderine (نَقِيبُ الْقَوْمِ) denir. Çünkü onların her halini, sırlarını ve gizli durumlarını bilir. Küçük grupların sorumlularından oluşan heyetin başkanına da bu anlamda "nakip" denir.

Hasan'ın bu kelimeye sorumlu ve kefil manasını yüklemesine gelince o, bununla sorumluluğu kastetmiştir. Bu kişi sorumlusu olduğu kimselerin ahvalini, neler yaptıklarını, iyi veya kötü yolda olduklarını, istikamet üzereler mi yoksa değiller mi, bunu tespit edip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirsin. İşte bu sebepledir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, on iki kişiyi ensar topluluğuna nakip olarak tayin etmişti. Rebî' b. Enes'in "nakip" kelimesini emin kişi, Katade'nin de kavmi hakkında şahitlik yapacak kimse manasında yorumlamaları, Hasan'ın söylediklerine yakın anlamdadır. Çünkü nakip, sorumlusu olduğu topluluğun emin kişisi olup onların yaptıklarına şahit olur ve işlerini yürütür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ensar topluluğuna nakipleri iki sebeple tayin etmişti:

1-Nakipler onların ahvalini ve işlerini gözleyecek ve onlar hakkında uygun göreceği tedbirleri alacaktı.

2-Onlar, başlarında kendilerini gözetleyecek bir nakip olduğunu, yaptıkları işlerle ilgili haberlerin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırılacağını bildiklerinde istikamet üzere olmaya daha yakın olacaklardı. Çünkü onlardan her biri, başına gelen bir işten veya ihtiyaç duyduğu bir şeyden ötürü bile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile konuşmaktan utanırdı. Onların adına nakipleri Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumlarını ve ihtiyaçlarını arzederlerdi. Ancak nakipleri, onların sorumlu oldukları ahid ve misaklarını onlar adına yerine getirmekle yükümlü değillerdi. Bu gibi işleri yapmada kefalet sahih olmadığı için, kefilin bu gibi işleri asıl sorumluların adına yapması mümkün değildir. Böylece nakibin önceki manada anlaşılması gerektiğini öğrenmiş oluyoruz.

Bu ayette haber-i vahidin kabul edileceğine dair delalet vardır. Zira her topluluğun nakibi, sorumlu olduğu kimselerin ahvalini öğrenip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* veya imama bildirsin diye onların

başlarına tayin edilmiştir. Onun vereceği haber makbul olmasaydı, nakip olarak atanmasının bir anlamı olmazdı.

"Bu, bir kişinin değil, ancak on iki kişinin haberinin kabul edileceğine delalet eder" denilecek olursa, buna şöyle cevap veririz:

On iki nakibin her biri İsrailoğullarının tamamına nakip olarak atanmış değildi. Nakiplerden her biri, diğer gruplardan ayrı olarak sadece kendi kavminin başına sorumlu olarak atanmıştı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّاؤُهٗ)

"(Bir de) Yahudiler ve Hristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler."[562]

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: Bu ayette nakledilen sözler, bir Yahudi topluluğuna aittir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'ın azabından bahsederek onlara uyarıda bulunurken "Bizi korkutma. Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" demişlerdi.

Süddi dedi ki: Yahudilerin iddiasına göre Cenab-ı Allah İsrail'e (YakubPeygamber'e), "Senin doğacak oğlun, benim ilk oğlumdur" şeklinde vahiy göndermiştir.

Hasan dedi ki: "Yahudiler bunu evladın babasına yakınlığı manasında söylemişlerdir."

Hristiyanlara gelince, onlar hakkında şöyle denilmiştir: Hristiyanlar, Hz. İsa'nın *aleyhissellem* İncil'deki "Ben, sizin de benim de babamıza gidiyorum" sözünü te'vil etmişlerdir.

"Hz. İsa Allah'ın oğludur" dediklerinde onların bu ifadesi Arapların da diline geçmiş ve Arapça'da da benzer cümleler kurulmaya başlanmıştır. Mesela "Hüzeyl kabilesi, şairlerdir" denilir. Ama bununla "Hüzeyl kabilesinden şairler çıkar" manası kastedilmiştir. Müseylemetü'l Kezzab'ın

562 Mâide, 5/18

etrafındaki adamları, "Biz Allah'ın oğullarıyız" demişlerdi. Yani onlardan biri böyle demiş, diğerleri de ona uymuşlardı. Buna göre bu ifadeleri ile şu manayı kastetmişlerdi: "Allah'ın oğlu aramızdadır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ)

"De ki: Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor?"[563]

Ayetin bu kısmındaYahudilerin iddiaları çürütülmekte ve yalan söyledikleri kendi dilleriyle ispatlanmaktadır. Çünkü onlar, işledikleri günahlar sebebiyle azaplandırılacaklarını ikrar etmişlerdi. Oysa bilindiği gibi şefkatli bir baba kendi evladına azap etmez.

"Sizi Hükümdarlar Kılmıştı" (Maide, 20) Cümlesinin İfade Ettiği Mana

(وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا)

"Sizi hükümdarlar kılmıştı."[564]

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Zeyd b. Eslem ve Hasan dediler ki: "Melik; evi, hanımı ve hizmetçisi olan kimseye denir."

Başkaları dediler ki: Melik; geçimini sağlamak için çalışmaya ve zorluklara katlanmaya mecbur kalmayacak kadar mala sahip olan kimse demektir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Mücahid dediler ki: "İsrailoğulları'na kudret helvası, bıldırcın, kendilerini gölgeleyen bulut ve suların fışkırdığı taş ihsan edilmekle melik (hükümdar gibi) oldular."

Başkaları dediler ki: "Kendilerine mal verilmekle melik oldular."

563 Mâide, 5/18
564 Mâide, 5/20

Hasan dedi ki: "İsrailoğulları ayette melik olarak adlandırıldılar. Çünkü onlar, kendilerini köleleştiren Kıptilerden kurtulmakla kendi kişiliklerine sahip olabildiler."

Süddi dedi ki: "İsrailoğullarından her biri kendi nefsine, ailesine ve malına mâlik oldu."

Katade dedi ki: "İsrailoğulları, ilk defa hizmetçi sahibi olan kimseler oldular."

Tahrifin Manası

﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾﴾

13-"İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever."[565]

Kelimeleri tahrif etmek iki şekilde olur:

Birincisi:Kötü şekilde te'vil etmekle olur.

İkincisi:Lafızları değiştirmekle olur.

Bütün topluma yayılmış olan bir kelamı değiştirerek tahrif etmek mümkün değildir. Çünkü bütün toplumun o yanlışta ittifak etmesi imkânsızdır. Ama bütün topluma yayılmamış olan, sadece özel bir grup tarafından bilinen bir kelamın kelimelerini ve manasını değiştirerek tahrif etmek mümkündür. Çünkü özel bir grubun bir yanlışta ittifak etmesi mümkündür. Bütün topluma yayılmış olan bir kelamı tahrif etmek, ancak onu bozuk şe-

565 Mâide, 5/13

kilde te'vil etmekle olur. Nitekim Müşebbihe ve Cebriye mezhebi, birçok müteşabih ayeti, muhkem ayetlere göre değil de kendi inancı ve iddiaları doğrultusunda te'vil edip manalandırmıştır. Maksatları değişik, vatanları birbirinden uzak da olsa toplumun yalanda ittifak etmesi mümkün olmayacağından, bütün topluma yayılmış olan bir kelamın lafızlarını değiştirerek tahrif etmenin mümkün olmadığını söylemiştik. Aynı şekilde Müslümanların da Kur'an'ın lafızlarını başka lafızlarla değiştirerek tahrif etmede ittifak etmeleri mümkün değildir. Bu mümkün olsa, asılsız haberler, hadisler uydurmakta da ittifak etmeleri mümkün olur. Bu mümkün olsa, haberlere ve hadislere bakarak bir şeyler öğrenmek sahih olmaz. Böylece bu iddianın batıl olduğu kendiliğinden anlaşılmış oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾﴾

14-"«Biz Hristiyanız» diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kini salıverdik. Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek!"

Bu ayetle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunlar, 'Biz Hristitanlardanız' demediler de 'Biz Hristiyanız' dediler. Hristiyanlığı kendilerinin icad ettiklerine delalet etsin diye böyle bir ifade kullandılar ve kendilerini Hristiyan olarak adlandırdılar. Bunlar, Hz. İsa'nın *aleyhissellem* zamanında ona tabi olan havarilerin yolunda değillerdi. Gerçek Hristiyan/ nasara, havarilerdir. Onlar, Şam mıntıkasındaki Nasıra köyüne nispetleri dolayısıyla bu adı almışlardır. Bunlar her ne kadar onlardan olmasalar da kendilerini onlardan gibi göstermişlerdir. Çünkü havariler, Allah'ın birliğine inanan mü'min kimselerdi. Bunlar ise teslise inanan müşrik kimselerdir.

Cenab-ı Allah, Kur'an'ın birçok yerinde kendilerinden naklederek değil, kendisi onları Hristiyan olarak adlandırmıştır.

Şu ayetleri buna örnek gösterebiliriz:

﴿وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ﴾

"Hristiyanlar, "İsa Mesih, Allah'ın oğludur" dediler."[566]

Kur'an'ın başka ayetlerinde de buna benzer ayetler geçmektedir. Çünkü onlar bu adla bilinmişlerdir. "Hristiyan" kelimesi onlar için bir işaret ve alâmet olmuştur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئاً إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَلِلهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾﴾

17-"And olsun, "Allah, Meryemoğlu Mesih'tir", diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: Şâyet Allah, Meryemoğlu Mesih'i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümranlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Bunu diyenlere kâfirlik damgası vuruldu. Çünkü onlar bunun doğruluğuna inanarak, bunu ikrar ederek ve dini inançlarının bir ifadesi olarak söylediler. Şayet bunu başkalarının ifadesini nakletme şeklinde söyleselerdi, kâfir olmazlardı. Küfür kelimesi Arap dilinde örtmek anlamına gelir. Hristiyanların "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" demeleri, iki bakımdan hakikati örtmektir. Biri nimetin sahibinin kimliğini örtüp nankörlük etmeleridir. Nimetleri bahşedenin Allah Teâla olduğunu inkâr edip nimet sahibinin Allah'tan başka tanrı olduğunu iddia ettikleri başka birileri olduğunu söylemeleridir. Diğeri de Yüce Allah'ı bilmeme ve

566 Tevbe, 9/30

tanımamak olduğu için küfürdür. Allah'ı bilmeyen ve tanımayan herkes kâfirdir. Çünkü o, Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetlerin hakkını zayi etmektedir. O nimetlerin başkasından geldiğini söylemiş gibi olmaktadır.

(فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ)

"Şâyet Allah, Meryem oğlu Mesih'i yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir?"

Hz. Mesih'i ve annesini helâk etmek istese, Allah'ın bu emrine kim karşı koyabilir? Bu, o kâfirlere karşı ileri sürülecek delillerin en açığı ve en güçlüsüdür. Zira Mesih *aleyhissellem* eğer ilah olsaydı, Allah kendisini ve başkalarını helak etmek istediğinde O'nun bu hükmüne karşı koyabilirdi. Ölme ve yok olma bakımından Mesih *aleyhissellem* ile diğer yaratılmışlar aynı konumda olduklarına göre, onun bir ilah olmadığını söylemek doğru olur. Diğer insanlar ilah olmadıklarına ve kendisi de onlar gibi ölen ve yok olan bir insan olduğuna göre demek ki Mesih *aleyhissellem* ilah değildir.

(يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾)

21-"Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Süddi dediler ki: "Ayette sözü edilen yer, Kudüs'tür." Mücahid, Tur dağı olduğunu; Katade, Şam diyarı olduğunu söylemiştir. Anılan yerin Dimışk, Filistin ve Ürdün diyarının bir kısmı olduğunu söyleyenler de vardır.

Ayette geçen (الْمُقَدَّسَةَ) kelimesi temizlenmiş yer anlamına gelmektedir. Hz. Musa *aleyhissellem* , mezkûr ayetteki yerden söz ederken orayı bu kelimeyle nitelemiştir. Çünkü orası şirkin çoğundan temizlenmiş, peygamberlerle mü'minler için vatan haline getirilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَانَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ) **"O hâlde, orası onlara haram kılınmıştır"**[567] ayeti ile o diyar İsrailoğulları'na haram kılınmış iken neden (كَتَبَ اللهُ لَكُمْ) **"Allah'ın size yazdığı..."** ifadesi kullanılmıştır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn İshak'tan rivayet olunduğuna göre o diyar, Cenab-ı Allah tarafından İsrailoğulları'na hibe edilmişti. Ancak daha sonra oraya girmeleri haram kılındı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kendisine itaat etmeleri, emrine uymaları şartıyla Yüce Allah o diyarı İsrailoğulları'na armağan etmiş olabilir. Ne zaman ki O'na isyan ettiler. O da o diyara girmelerini haram kıldı. Her ne kadar oraya girmeleri genel bir ifadeyle söylenmişse de yine de oraya bazı özel şartlara uymaları durumunda girebileceklerdi, denilmiştir.

(قَالُوا يَا مُوسَى اِنَّ فِيهَا قَوْماً جَبَّارِينَ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾)

22-"Dediler ki: Ey Mûsâ! O (dediğin) topraklarda gayet güçlü, zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz."

Ayette geçen "cabbar" kelimesi icbar kökünden türemiştir. Bilindiği gibi icbar, zorlamak manasına gelmektedir.Kırılan kemiklerin düzeltilip ıslah edilmesinden bahsedilirken (جَبْرُ الْعَظْم) ifadesi kullanılır. Bu işi yapan ortopedist veya sınıkçı, kırılan kemiği düzelip iyileşmesi için bir bakıma zorlamış gibi olmaktadır. (Bu sebeple kemik sınıkçısına Arapça'da"cabbar" denir).

"Cübar" kelimesi ise diyetin heder olması demektir. Zira bunda da bir bakıma zorlama manası vardır. Hurma ağacının el uzanamayan yüksek kısmına da "cübar" denir. (Zira oraya elini uzatıp ulaşmak isteyen kimse zorlanır). İstediğini yapmaları için başkalarına karşı zor kullanan kimseye Cabbar denir.

567 Mâide, 5/26

"Cabbar" kelimesi Allah hakkında kullanıldığında bir övgü sıfatı olur. Allah'tan başkaları için kullanıldığındaysa yergi sıfatı olur. Çünkü başkaları bu sıfatı kullandığında, kendisinde olmayan bir sıfatla başkalarına karşı büyüklenir. Oysa ululuk sadece güç ve yücelik sahibi, iktidarı ile ulu ve cabbar olan Allah'a mahsustur. Cenab-ı Allah'ın bu sıfatı daimidir. Yani O'nun zâtı, kendisini tanıyanları tazime davet etmektedir.Cabbar ile Kahhar arasındaki farka gelince kahhar, kendisine düşmanlık edeni mağlup eden zât demektir. Ya da isyan ederek kendisine karşı düşman konumunda olanı kahreden zât demektir.

(قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾)

23-"Korkanların içinden Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki adam "Onların üzerine kapıdan girin. Oraya girdiniz mi artık siz kuşkusuz galiplersiniz. Eğer mü'minler iseniz yalnızca Allah'a tevekkül edin" demişti."

Katade dedi ki: "Ayette geçen "korkanlar" kelimesiyle, Allah'tan korkan iki kişi kastedilmiştir."

İlim ehli başka kimseler dediler ki: "Zorba ve ceberut yöneticilerden korkanlar kastedilmiştir."

Ama korkmaları hakkı söylemelerine engel olmamıştır. Bu sebeple Cenab-ı Allah onları övmüştür. Bu da korkarken bile hakkı söylemenin faziletine ve yüksek mertebesine delalet etmektedir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"İnsanlardan korkmak, birinizi gördüğü ve bildiği hakkı söylemekten alıkoymasın. Çünkü bu, rızkı uzaklaştırmaz ve eceli de yaklaştırmaz." [568]

Ebu Zer'e de *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur: ***"Kınayanın kınaması, Allah için doğruyu söylemene engel olmasın."***

568 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 2/536

Cihadın en faziletlisinin ne olduğu sorulduğunda da şöyle buyurmuştu:

(إِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ)

"Şüphesiz cihadın en faziletlisi, zalim sultanın yanında hak sözü söylemektir."[569]

(قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَداً مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ
أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾)

24-"Onlar"Ey Mûsa! Onlar orada bulundukça biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin onlarla savaşın. Biz burada oturacağız" dediler."

"Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın" ifadesinin iki manaya gelmesi muhtemeldir.

Birincisi, bu sözü mecazî anlamda söylemiş olabilirler. Yani 'Ey Musa, savaşmaya git; Allah sana yardım edecektir.'

İkincisi, gitmek yani bir yerden başka bir yere intikal etmek manasını kastetmişlerdir.

Allah hakkında böyle bir ifadeyi kullanmaları, O'nu insana benzetmeleridir ki, bunu söyleyen kâfir olur. Mezkûr sözün bu manada söylenmiş olması ayetin bağlamına daha çok uymaktadır. Çünkü Yüce Allah onları kınama cehaletlerine teaccüb etme bağlamında bu sözlerini nakletmiştir. Mesela (قَاتَلَهُ اللهُ)"Allah onu kahretsin!" dendiğinde bununla, Allah'ın bir kimseyle savaşan düşman gibi, iktidar ve saltanatının azametiyle ona üstün geldiği ve kahrettiği kastedilmiş olur.

(قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ
بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾)

569 Ebu Ya'lâ el-Mevsılı, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 2/352

25-"Mûsa, "Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle, o yoldan çıkmışların arasını ayır" dedi."

Bu, mecazî bir ifadedir. Çünkü insan, hakikatte ne kendine ne de hür olan kardeşine mâlik olabilir. Zira "mülk" kelimesi, sözlükte güç yetirmek manasınadır. İnsanın kendine veya kardeşine güç yetirmesi mümkün değildir. Sonra "mülk" kelimesi, tasarrufta bulunma anlamında kullanılmıştır. Bu sebeple memlûk/köle de kendisine güç yetirilen kimse hükmünde kabul edilmiştir. Çünkü sahibi, kendisine güç yetirilen kimse gibi onun üzerinde tasarrufta bulunabilmektedir. Hz. Musa *aleyhissellem* bu sözüyle kendini Allah'a itaat yolunda kullanabileceğini ifade etmek istemiştir. Kardeşi için de bu ifadeyi kullanmıştır. Çünkü o da kendisinin emir veya saklarına uyuyordu.

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hakkında şöyle buyurmuştur: ***"Ebû Bekir'den daha fazla canıyla ve malıyla bana iyilikte bulunan bir kimse yoktur."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demesi üzerine Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ağlayıp şöyle demiştir: *"Ben ve malım, zaten sana aidiz."*[570]

Yani ben, senin yönlendirmen doğrultusunda malımda tasarrufta bulunmaktayım. Benim malımda senin emrin geçerlidir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adama (أَنْتَ وَمَالُكَ لأَبِيكَ) ***"Sen ve malın babana aitsiniz"***[571] demiştir. Ama bunu demekle evladın ve malının gerçekten babanın mülkü olduğunu kastetmemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ
فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾)

570 İbn Mâce, İftitah, 11; İbn Hibban, Sahih: 15/275
571 İbn Mâce, Ticarat, 64

26-"Allah: "O halde orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme" buyurdu."

İlim ehlinin çoğu dediler ki: "Bu ayette geçen haram kılma ifadesiyle yasaklama kastedilmiştir. Çünkü o zamanlar İsrailoğulları altı fersahlık bir alanda akşamladıkları yerde sabahlıyorlardı."

İlim ehlinden bazı kimseler ise şöyle dediler: Ayette geçen haram kılma ifadesiyle taabbudî manadaki haramlık kastedilmiştir. Çünkü haram kılma kelimesiyle Arap dilinde yasaklama manası kastedilmektedir.

Nitekim bir ayette Yüce Allah Hz. Musa'nın *aleyhissellem* emzirilmesinden bahsederken şöyle buyurmaktadır:

(وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ)

"Biz, daha önce onu, sütanalarının sütünü emmekten menettik."[572]

Bir şair de atını anlatırken şöyle demiştir:

حَالَتْ لِتَصْرَعَنِي فَقُلْت لَهَا اُقْصُرِي ... إِنِّي امْرُؤٌ صَرْعِي عَلَيْك حَرَامُ

"Beni düşürmek için uğraştı. Ona, geri dur dedim.

Ben öyle biriyim ki, beni düşürmen sana haramdır."

Yani ey at! Ben öyle usta bir biniciyim ki, beni düşüremezsin. Ayetteki haram kılma kelimesinin asıl manası işte budur. Sonra bu kelimeye taabbudî haramlık manası da yüklenmiştir. Çünkü Cenab-ı Allah, İsrailoğullarının mukaddes diyara girmelerini haram kılmış ve böylece onlar, oraya girmekten menedilmişlerdi. Allah'ın yasakladığı şeyin yapılması mümkün olmadığı gibi, haram kılınan şeyin yapılması da men edilmişti.

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ)

"Ölmüş hayvan ve kan... size haram kılındı."[573]

572 Kasas, 28/12
573 Mâide, 5/3

Bu ve benzeri ayetlerdeki haram kılma, hakikatte men etme ve engelleme değil de hükmi ve teabbüdi haramlıktır. Men edip engellemek ile taabbudî haram kılmanın aynı şeyde bir araya gelmesi mümkün değildir. Menedilip engellenen bir şeyin yapılmasına zaten güç yetemeyeceği için artık onun haram veya mübah kılınması düşünülemez. Haram ve mübah kılma, bizim fiillerimizle alakalıdır. Yaptığımız bir fiil, yapılmazdan önce mutlaka biz o fiili yapma gücüne sahip oluruz. Gerekli güce sahip olduktan sonra da o fiili yaparız.

(وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ۭ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ۭ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٢٧﴾)

27-"(Ey Muhammed!) Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "And olsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Mücahid ve Katade dediler ki: "Ayette sözü edilen Âdem'in *aleyhissellem* iki oğlu, onun iki öz oğluydu. Birinin adı Habil, diğerinin adı Kabil idi. Habil, mü'min; Kabil ise kâfirdi. Onun çok kötü biri olduğu da söylenmiştir.

Hasan dedi ki: "Habil ile Kabil, İsrailoğullarından idiler. Çünkü kurbanın kabul edildiğinin alâmeti daha önceki devirlerde görülmezdi."

Kurban; kendisiyle Yüce Allah'ın rahmetine yakın olma amacı güdülen hayır ve iyilik amelidir. Kurban kelimesi, (قُرْب) kökünden türeyen (فُعْلَانَ) kalıbındaki bir mastardır. Tıpkı (فَرْق) kökünden türeyen (كفر) , (فُرْقَان) kökünden türeyen (كفران) ve (عدو) kökünden türeyen (عُدْوَانِ) mastarında olduğu gibi.

Denilir ki:"Bu iki kardeşten birinin sunduğu kurban kabul edilmemişti. Çünkü o, malının en kötüsünü kurban olarak sunmuştu. Diğerinin sunduğu kurban kabul edilmişti. Çünkü o, malının en iyisini kurban olarak sunmuştu."

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kabil'in kurbanı reddedildi. Çünkü o facir ve günahkâr bir kimseydi. Cenab-ı Allah, ancak takva sahibi kimselerin kurbanlarını (ve diğer salih amellerini) kabul eder."

Anlatıldığına göre kurbanın kabul edildiğinin alâmeti şöyle olurmuş: Bir ateş gelir ve kabul edilen kurbanı yer; kabul edilmeyeni ise yemezmiş.

(اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ
وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

"Onlar, "Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler.De ki: "Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi."[574]

(لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ اِلَيْكَ
لِاَقْتُلَكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾)

28-"And olsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: Ayetin manası, 'Sen beni öldürmeye yeltensen, ben seni öldürmeye yeltenmem' şeklindedir. Yoksa ayette, 'Kendimi sana karşı savunmam' manası yoktur.

Rivayete göre Habil uykuda iken kardeşi bir kaya parçasını üzerine yuvarlayıp onu ezerek öldürmüştür.

Hasan ve Mücahid'den rivayet edilen görüşe göre, bir kişi İsrailoğullarından birini öldürmeye kastettiğinde ona karşı kendini savunmaması onlara farz kılınmıştır.

574 Âl-i İmrân, 3/183

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunun bir ibadet emri olarak İsrailoğulları'na gelmiş olması aklen mümkündür. Ayetin manası birinci te'vile göre ise bu,kişinin kendisini öldürmeye gelen birini öldürerek kendini savunmamasının caizliğine delalet etmez. Orada sadece öldürmeye kendisinin yeltenmemesi gerektiği manası vardır. Ayetin manası eğer ikinci te'vile göre verilecekse bu mutlaka neshedilmiştir. Bunun önceki peygamberlerden bazılarının şeriatı ile neshedilmiş olması mümkün olduğu gibi, Peygamberimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatıyla nesh edilmiş olması da mümkündür.

Suikasta Uğrayanın İmkânı Varsa Saldırganı Öldürmesi Vaciptir

Böyle bir hükmün Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında sabit olmadığının, öldürülmek üzere saldırıya uğrayanın imkânı varsa saldırganı öldürmesinin vacip olduğunun, onu öldürmemesinin caiz olmadığının delili şu ayettir:

(وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۚ فَإِنْ بَغَتْ
إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللّٰهِ)

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."[575]

Yüce Allah, haddi aşan grupla savaşılmasını bu ayette emretmiştir. Bir insanı haksız yere öldürmeye kastetmekten daha büyük bir haddi aşma yoktur. Ayet-i kerime, haksız yere bir insanı öldürmeye kastedenin öldürülmesini gerektirmektedir.

Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)

"Kısasta sizin için hayat vardır."[576]

575 Hucurat, 49/9
576 Bakara, 2/179

Yüce Allah, kısası farz kılmasında bizler için hayat olduğunu bu ayette haber vermiştir. Çünkü başlasını öldürmeye kasteden bir kimse, onu öldürdüğü takdirde kendisine kısas uygulanacağını bilirse, öldürmeye kastettiği o kişiyi öldürmekten vazgeçer. Bu mana, başkasını öldürmeye kastetmesi durumunda mevcuttur. Çünkü katilin kısasen öldürülmesi, öldürülmeyi haketmeyen masum bir insanın hayatta kalmasını sağlar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ)

"Hiçbir fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."[577]

Fitneyi ortadan kaldırmak için Yüce Allah, fitne çıkaranlarla savaşmamızı emretmiştir. İnsanları haksız yere öldürmeye kastetmek de fitnedir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ شَهَرَ سَيْفَهُ ثُمَّ وَضَعَهُ فَدَمُهُ هَدَرٌ)

"Bir kimse kılıcını çeker sonra onunla birini vurursa, kendisinin kanı heder olur."[578]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu, meşhur olarak gelen rivayetler arasındadır:

"Canı uğruna ölen kimse şehittir. Ailesi uğruna ölen kimse şehittir. Malı uğruna ölen kimse şehittir."[579]

Abdullah b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أريد مالُهُ بغيرِ حَق، فقاتلَ، فقُتِلَ فهو شَهيدٌ)

577 Bakara, 2/193

578 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 3/324

579 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/190; İbn Mâce, Hudud, 21

"Haksız yere kendisinden malı istenen ve bu sebeple vuruşup öldürülen kimse şehittir."[580]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadislerinde canını, malını ve ailesini savunurken öldürülen kimsenin şehid olduğunu haber vermiştir. Öldürülen kişinin şehit sayılması için, malını koruma uğruna vuruşurken öldürülmüş olması şarttır.

Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olduğu şu hadis de buna delalet etmektedir:

(مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)

"Sizden biri bir fenalık gördüğünde onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle müdahale etsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Ama bu sonuncusu, imanın en zayıf mertebesidir."[581]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir fenalık görenin onu eliyle değiştirmesini, emretmiştir. Fenalık yapanı öldürmeden o fenalığı ortadan kaldırma imkânı yoksaPeygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinin zahiri gereğince o fenalığı yapanı öldürmek gerekir.[582] Suçsuz bir kimseyi öldürmek üzere kılıç çeken bir kimseyi Müslümanların öldürmesi gerektiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.Suikasta maruz kalanın da suikastçiyi öldürmeye hakkı vardır. Hz. Ali b. Ebi Talib, insanları öldürmeye kastettiklerinde haricileri öldürmüştür. Bu hareketinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı da Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* yanında yer almış ve ona muvafakat etmişlerdir. Böylelerinin öldürülmesi gerektiği hususunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen hadisler vardır.

Mesela Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

---

580 Ebu Davud, Sünnet, 32

581 Müslim, İman, 20

582 Fenalık yapanlara fiili ceza uygulamasını yetkililere bırakmak gerekir. Aksi halde birçok insan, fenalık yapanları öldürmeye kalkar ve bu yüzden toplumda anarşi doğar.

(سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي اخْتِلَافٌ وَفِرْقَةٌ يُحْسِنُونَ الْقَوْلَ
وَيُسِيئُونَ الْفِعْلَ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ
الرَّمِيَّةِ، طُوبَى لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَطُوبَى لِمَنْ قَتَلُوهُ)

"Ümmetimde ihtilaf ve ayrılıklar olacaktır. (Bir grup ortaya çıkacaktır ki onlar) güzel k*onuşurlar ama amelleri kötüdür. Okun yaydan çıkışı gibi dinden çıkarlar. Onları öldürene ne mutlu! Onların öldürdüğü kimseye de ne mutlu!*"[583]

Bu konuda meşhur birçok rivayet vardır. Selef uleması bu rivayetleri hüsn-ü kabulle karşılamış; böylelerini öldürmek ve bunlarla savaşmak gerektiği konusunda bu rivayetleri delil olarak kullanmışlardır.

Ebû Bekir b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Kabus b. Ebi'l Muharik, babasından nakilde bulunarak bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(الرَّجُلُ يَأْتِينِي فَيُرِيدُ مَالِي، قَالَ: «ذَكِّرْهُ بِاللَّهِ» قَالَ: فَإِنْ لَمْ
يَذَّكَّرْ؟ قَالَ: «فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ مَنْ حَوْلَكَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ» قَالَ:
فَإِنْ لَمْ يَكُنْ حَوْلِي أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ؟ قَالَ: «فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ
بِالسُّلْطَانِ» قَالَ: فَإِنْ نَأَى السُّلْطَانُ عَنِّي؟ قَالَ: «قَاتِلْ دُونَ
مَالِكَ حَتَّى تَكُونَ مِنْ شُهَدَاءِ الْآخِرَةِ، أَوْ تَمْنَعَ مَالَكَ)

"Ey Allah'ın Resûlü! Bir adam gelip malımı (zorla) almak ister (se ne yapayım?) dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, şöyle cevap verdi:

-Ona Allah'ı hatırlat.

-Hatırlamak umurunda olmazsa?

-Çevrendeki Müslümanlardan ona karşı sana yardım etmelerini iste.

583 Ebu Ya'lâ el-Mevsılı, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 5/426

-Çevremde Müslümanlardan kimse yoksa?

-Sultan'dan ona karşı sana yardım etmesini iste.

-Sultan eğer benden uzaktaysa?

-Ahiret şehitlerinden oluncaya kadar malın uğruna savaş."[584]

Haşviye[585] mezhebinden bazıları: Suikasta maruz kalan bir kimsenin suikastçiyle savaşmaması, onun tarafından öldürülünceye kadar kendini savunmaması gerektiğini söylemişlerdir. Bunu söylerken (لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ) **"And olsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim"**[586] ayetini bu manada te'vil etmişlerdir. Oysa önce de açıkladığımız gibi bu ayette, öldürülmek istenen kimsenin kendini savunmaması gerektiğine dair bir delalet bulunmamaktadır. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre ayet, sadece öldürmeye ilk yeltenenin kendisi olmaması gerektiğine delalet etmektedir. Ayetin hükmü onların iddia ettikleri gibi sabit olsa bile, zikretmiş olduğumuz Kur'an ve sünnet delilleri ile neshedilmiştir. Ayrıca Müslümanlar, saldırıya uğrayan kimsenin kendini savunması gerektiği hususunda icma etmişlerdir. Yukarıda kendilerinden bahsedilen Haşviye fırkası, bu görüşlerine delil olarak, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen bazı hadisleri te'vil etmişlerdir.

Bu hadislerden bazıları şunlardır: Ebu Musa el-Eş'arî *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(«إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا، فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ» قَالَ فَقُلْتُ: أَوْ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا الْقَاتِلُ، فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: «إِنَّهُ قَدْ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ»)

584 Nesai, Tahrimu'd-Dem, 20; Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 20/313

585 Haşviyye, âyetlerin anlamını zâhirine çeken, asıl maksadın bu olduğuna inanan, nakil ve nastan başka bir şey tanımayan, akla ve düşünceye hiç değer vermeyen bir mezheptir.

586 Mâide, 5/28

"İki Müslüman yalın kılıç karşı karşıya geldiklerinde öldüren de öldürülen de cehenneme gider."

Denildi ki: "Ey Allah'*ın Resûlü, şu katil (olduğu için cehenneme gidecek) ama öldürülene ne oluyor? (O niçin cehenneme gidiyor?)*"

Buyurdu ki: ***"O da diğerini öldürmek istemişti."***[587]

Ali b. Zeyd b. Cüd'ân'ın bildirdiğine göre Sa'd b. Mâlik, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Elinden geliyorsa Allah'ın maktul kulu ol. Kıble ehlinden bir kimseyi öldürme."***[588]

Hasan'ın bildirdiğine göre Ahnef b. Kays, Hz. Ebû Bekir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِذَا التَقَى المُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالقَاتِلُ وَالمَقْتُولُ فِي النَّارِ)

"İki Müslüman yalın kılıç karşı karşıya geldiklerinde öldüren de öldürülen de cehenneme gider."[589]

Dedim ki (Hz. Ebû Bekir):"Ey Allah'ın Resûlü, şu katil (olduğu için cehenneme gidecek) ama öldürülene ne oluyor? (O niçin cehenneme gidiyor?)" Buyurdu ki: ***"O da diğerini hırsla öldürmek istiyordu."***

Mamer'in bildirdiğine göre Hasan, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Allah, Âdem'in iki oğlunu size örnek verdi. Siz bunlardan hayırlı olan örneği alın."*** (Yani diğerini öldürmeye kalkışmayan Habil'i örnek alın).

Mamer'in bildirdiğine göre Ebu Zer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

-Ey Ebu Zer! Medine'de adam öldürmeler olursa ne yaparsın?

587 Müslim, Fiten, 4

588 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/177

589 Buhari, İman, 21

- Silahımı kuşanırım.

-Böyle yaptıklarında kavmin arasına katılır mısın?

- Peki, ne yapayım ya Resûlallah?

-Kılıçların ışıltısı altında kahrolmaktansa, elbisenin ucuyla yüzünü ört. Böylece seni öldürmeye kasteden, kendi günahıyla birlikte senin günahını da yüklenmiş olur."[590]

Haşviye'den bazıları öldürülmek istenen kimsenin kendini savunmaması gerektiğini bu hadislere dayanarak iddia etmişlerdir. Ancak bu hadislerde onların bu iddialarını destekleyecek bir delil yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"İki Müslüman yalın kılıç karşı karşıya geldiklerinde öldüren de öldürülen de cehenneme gider"*** hadisi ile şu manayı kastetmiştir: İki Müslümandan her biri diğerini, asebiyet sahipleri ile fitnecilerin öldürdüğü şekilde haksız yere öldürmek isterse her ikisi de cehenneme gider.

"Elinden geliyorsa Allah'ın maktul kulu ol. Kıble ehlinden bir kimseyi öldürme" hadisinde, fitne zamanında savaşın terk edilmesi ve şüpheli şeylerden el çekmek kastedilmiştir. Ama öldürülmeyi hak edenleri öldürmeyi, bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* reddetmemiştir. Âdem'in *aleyhissellem* iki oğlundan hayırlı olan Habil'in örnek alınmasını bildiren hadise gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bununla, öldürme fiiline ilk yeltenen biz olmayalım istemiştir. Bizi öldürmeye gelene karşı kendimizi savunmaksızın teslim olmamızı asla istemiş değildir.

Muhaliflerimiz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini delil olarak ileri sürebilirler:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٍ بَعْدَ إِيمَانٍ
, أَوْ زَنًى بَعْدَ إِحْصَانٍ , أَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Üç sebepten biri dışında Müslümanın kanı helal olmaz: İmandan sonra küfre girmek veya evlilik yaşadıktan sonra zina etmek yahut insan canına kıymamış birini öldürmek."[591]

590 Câmiu Mamer b. Raşid: 11/352

591 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/440

"Başkasını öldürmeye kastedenin, öldürme eylemini gerçekleştirmeden kendisinin öldürülmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yukarıdaki hükmü gereğince caiz olmaz. Bu kişi de öldürmeye kastettiği şahsı öldürmeden kendisi öldürülmeyi hak etmez."

Muhaliflerimizin bu itirazına şöyle cevap verilebilir: Başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kişi bu hadisin kapsamına girer. Çünkü başkasını öldürmek istemiştir. Biz de kendisini, öldürmeye kastettiği şahsın canı karşılığında öldürüyoruz ki o kişiyi hayatta bırakabilelim. Bu meselede hüküm, muhalif grubun görüşü doğrultusunda olsa, yani başkasını haksız yere öldürmeye kasteden, onu öldürmeden kendisi öldürülmeyecek ve cinayetine engel olunamayacaksa, diğer suçlarda da aynı uygulamaya gidilmesi gerekir. Mesela facir ve günahkâr bir kimse zina yapmak ve başkasının malını zorla almak istediğinde onu durdurmazsak, emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker görevimizi yerine getirmemiş oluruz. Böyle olunca da facirler ortalığı istila eder, fasık ve zalimler her şeye hâkim olurlar,İslam dininin izlerini yok ederler. İslam'a ve Müslümanlara bundan daha zararlı bir söylemin olduğunu bilmiyorum. Ömrüme yemin ederim ki bu, fasıkların Müslümanların işlerine hâkim olmalarına, beldelerini istila etmelerine, onların üzerinde tahakküm kurmalarına, oralarda Allah'ın hükmünden başka şeylerle hükmetmelerine yol açacaktır. Eğer insanlar bu söyleme meyledip meşru düzene başkaldıranlarla savaşmazlar, yöneticilere ve zalimlere karşı emr-i bilmaruf ve nehy-i anil münker görevlerini yerine getirmezlerse bu belalarla karşılaşırlar. Kendisinden yardım dilenecek olan, ancak Allah'tır.

Bu konuda cumhurun görüşünün doğruluğuna, haksız yere başkasını öldürmeye kastedenin öldürülmeyi hak ettiğine, toplumun onu öldürmesi gerektiğine şu ayet-i kerime delalet etmektedir:

(مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيٓ اِسْرَاۤءِيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ
نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Bundan dolayı İsrailoğulları'na (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."[592]

592 Mâide, 5/32

Bu ayetin muhtevasında, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran kimseyi öldürmenin mübahlığı vardır. Dokunulması haram olan bir canı öldürmek, bozgunculuğun en büyüklerindendir. Başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kimsenin öldürülmeyi hak ettiği ve kanını akıtmanın mübah olduğu böylece ispatlanmış olmaktadır.

"Dişinizi Sökmek İsteyeni Öldürebilirsiniz" Bahsi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Rüstem'in bildirdiğine göre Muhammed, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Evin duvarını delerek içeri girip hırsızlık yapan kişiyi ev sahibinin öldürme hakkı vardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Malı uğruna ölen kimse şehittir"***[593] buyurmuştur. Şehit, imkânı varsa mutlaka savaşmakla emrolunmuştur. Bu da gücü olması halinde, kişinin malına tecavüz edeni öldürmesini icab ettirmektedir."

Yine Ebu Hanife, insanların yardım edemeyeceği bir yerde bulunan bir kişinin, dişini sökmek isteyen şahsı öldürme hakkının bulunduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zira başkasının dişini sökmek, malını zorla elinden almaktan daha büyük bir suçtur. Malını korumak için kişinin, onu elinden zorla almak isteyeni öldürme hakkı olduğuna göre dişini sökmek isteyeni öldürmesi öncelikle caiz olur.

(إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ
النَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾)

29-"Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır."

Bu ayeti manalandırırken İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbn Mesud *radıyallahu anh*, Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Beni öldürme günahını ve beni öldürmenden önceki günahlarını yüklenesin de cehennemliklerden olasın."

593 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/190; İbn Mâce, Hudud, 21

Başkaları dediler ki: "Kurbanının kabul edilmeyişine sebep olan günahını yüklenesin."

Ayette, Habil'in Kabil'e söylemek istediği şudur: "Hem benim günahlarımın hem de kendi günahlarının azabını çekesin isterim."

Burada söylenmek istenen budur. Çünkü hiçbir kimsenin ne kendisinin ne de başkasının Allah'a karşı masiyet işlemesini istemesi ve başkasına bu meâlde bir emir vermesi caiz değildir. (تَبُوءَ) kelimesi, dönmek manasınadır. Eve veya menzile dönen kimse için (بَاءَ) fiili kullanılır. Allah'ın gazabına uğrayanlar için (بَاءُوا بِغَضَبٍ اللَّهِ) ifadesi kullanılır. (الْبَوَاءُ) kelimesi ödeşerek dönmek anlamına gelir. Mesela (وَهُمْ فِي هَذِهِ الْأَمْرِ بَوَاءٌ) denildiğinde "Bunlar bu işte birbirine eşit durumdadırlar" manası kastedilir.

(فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾)

30-"Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu."

Mücahid dedi ki: "Nefsi, kardeşini öldürmesi için onu yüreklendirdi."

Katade dedi ki: "Nefsi, kardeşini öldürmeyi ona hoş gösterdi."

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kardeşini öldürmesine nefsi yardımcı oldu."

Bütün bu manalandırmalar Kabil'in, kardeşi Habil'i hiçbir baskı altında kalmaksızın gönüllü olarak öldürdüğünü göstermektedir.

Arapların şöyle dedikleri anlatılır: (طَاعَ لِهَذِهِ الظَّبْيَةِ أُصُولُ الشَّجَرِ) "Ağacın gövdesi şu ceylana hoş göründü." Gönüllü olarak gelen kimse için, (طَاعَ فلان كَذَا) denir. Boyun eğip itaat eden kimse için (انْطَاعَ) denir. Nefsi kendisine yardımcı olan kimse için (طَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ) denilir; ama (أَطَاعَتْهُ نَفْسُهُ) denmez. Çünkü (أطاع) kelimesi, işi yapan failin kastının olmasını gerektirir. Çünkü bu, emir manasına uygun düşmektedir ki bu failin nefsinde mevcut değildir. Gönüllülük manasına (الطَّوْعُ) kelimesi böyle değildir. Çünkü bu, emir gerektirmez. Kişinin kendi nefsine emredici veya yasaklayıcı olması

mümkün değildir. Çünkü emir ve yasak, üst konumdaki kişiden alt konumdaki kişiye gelir. Kişinin nefsinin başkasına sirayet etmeyen, sadece kendisiyle sınırlı kalan bir fiille vasıflandırılması mümkündür. Mesela (حَرَّكَ غَيْرَهُ) "Başkasını hareket ettirdi" ve (قَتَلَ غَيْرَهُ) "Başkasını öldürdü" denildiği gibi, (حَرَّكَ نَفْسَهُ) "Kendini hareket ettirdi" ve (قَتَلَ نَفْسَهُ) "Kendini helâk etti" de denilebilir.

(فَأَصْبَحَ مِنَ الْخاسِرِينَ)

"Böylece ziyan edenlerden oldu."

Yani kendisinin mahvetmesi sebebiyle nefsi kayba uğrayanlardan oldu.

Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsrana sokanlardır."[594]

(فَأَصْبَحَ مِنَ الْخاسِرِينَ)

"Böylece ziyan edenlerden oldu" cümlesinde, (فَأَصْبَحَ) fiilinin yer alması, Kabil'in Habil'i geceleyin öldürdüğüne delalet etmemektedir. Burada kastedilen, herhangi bir vakittir. Gece olabileceği gibi, gündüz olması da mümkündür.

Bu, şairin şu ifadesine benzemektedir:

(أَصْبَحَتْ عَاذِلَتِي مُعْتَلَّهْ)

"Beni kınayan da illetli oldu."

594 Zümer, 39/15

Burada geçen (أَصْبَحَتْ) fiili, kınayanın sabah vakti illetli olduğu anlamına gelmemektedir.

Başka bir şair de şöyle demiştir:

بَكَرَتْ عَلَيَّ عَوَاذِلِي ... يَلْحَيْنَنِي وَاَلُومُهُنَّه

"Kınayanlar başladılar beni kınamaya

Ben de onları ayıplamaya başladım."

Bu şiirde geçen (بَكَرَتْ) fiili "sabah erkenden kınama" manasını şiire katmamaktadır. Yani kınamanın, gündüzün son vakti değil de illa da ilk vakti başladığı manasına gelmemektedir. Bu gibi ifadeleri kullanmak, Arapların âdetidir. Burada kastedilen sabah değil, günün herhangi bir vaktidir.

Ölülerin Defnedilmesi

(فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَاباً يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي
سَوْاَةَ اَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ
فَاُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخِي فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾)

31-"Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. «Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?» dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbn Mesud *radıyallahu anh*, Mücahid, Süddi, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Kabil, öldürdüğü kardeşinin cesedini ne yapacağını bilemedi. Derken bir karganın ölmüş başka bir kargayı yere gömdüğünü gördü."

Bu da Kabil ile Habil'in İsrailoğullarından iki kişi olduklarına ilişkin Hasan'dan gelen rivayetin asılsız olduğuna delalet etmektedir. Şayet bunlar İsrailoğullarından olsalardı, kardeşini öldüren Kabil'in, öteden beri

uygulanagelmekte olan defin âdetini görüp bilmiş olması, dolayısıyla kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini mutlaka bilmesi gerekirdi. Karganın, ölmüş başka bir kargayı gömmesi, ölülerin defninin nasıl yapılacağını gösteren bir ilk olmuştur.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ)

"Sonra onu öldürdü ve kabre koydu."[595]

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

(اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا اَحْيَاءً وَاَمْوَاتًا)

"Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?"[596]

(سَوْاَةَ اَخِيهِ) tamlamasının iki manaya geldiği söylenmiştir. Bir manaya göre bu, kardeşinin ölmüş cesedidir. Şayet gömmeyip açıkta bırakacak olsaydı bozulup kokacaktı. Diğer manaya göre ise kardeşinin örtülmesi gereken ayıp yerleriydi. Ayetin lafzının her ikisine ihtimali oluşundan dolayı her iki mananın da kastedilmiş olması mümkündür. (سَوْاَةَ) kelimesi sözlükte hoşlanmama ve çirkin görme manasına gelir. Mesela bir kimseye hoşlanmadığı ve çirkin bulduğu bir muamelede bulunulduğunda (ساءَهُ ، يَسُوءُهُ ، سَوْءًا) ifadesi kullanılır. İbret alıp da katilin yaptığı çirkinlikten uzak durmamız için Cenab-ı Allah bu kıssayı bize anlatmaktadır.

Hasan, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Allah, Âdem'in iki oğlunu size örnek verdi. Siz bunlardan hayırlı olan örneği alın. (Yani diğerini öldürmeye kalkışmayan Habil'i örnek alın). Kötü olanı bırakın (Kabil'i örnek almayın)."***

595 Abese, 80/21
596 Mürselat, 77/25-26

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ)

"Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu"[597]

Denildi ki: Kabil, kardeşini öldürdüğüne pişman olmuştu. Ama bu pişmanlığı, günaha girmesi ve ilahî azaptan korkması sebebiyle değildi. Onu öldürmekle bir fayda elde etmediği, kardeşini öldürdü diye annesinden babasından zarar gördüğü için pişman olmuştu. Şayet emredilen şekilde yani günaha girdiğinden dolayı pişman olsaydı, Allah mutlaka tövbesini kabul eder ve günahını bağışlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِي اِسْرَائِيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾)

32-"Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitapta) şunu yazdık: Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır. And olsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir."

Burada İsrailoğulları'na yazılan şeylerin sebebi açıklanmaktadır ki, birbirlerini öldürmesinler. Bu da hükümleri tespit edip ortaya koymak için nassların, başka yerlerde göz önünde bulundurulması gereken bazı manaları içererek geldiklerine delalet etmektedir. Yine bu ayette kıyasın varlığına,

597 Mâide, 5/31

hükümlere esas olan ve illet kılınıp o hükümlerin âdeta işareti haline gelen manaların göz önünde bulundurulması gerektiğine delalet vardır.

(مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ)

"Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse..."

Bu ayet, bir katili öldürenin kınanmayacağına, ama katil olmayan birini öldüreninse kendisinin de öldürülmeyi hak ettiğine delalet etmektedir. Yeryüzünde bozgunculuk çıkaranın da öldürülmeyi hak ettiğine delalet etmektedir.

(فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"O, sanki bütün insanları öldürmüştür."

Bu cümle hakkında birkaç önemli noktaya işaret edilmiştir:

1-İnsan canına kıymanın büyük günah olduğuna işaret edilmek istenmiştir.

2-Her katilin günahının bir katı Kabil'in üzerine yazılacaktır. Çünkü adam öldürme suçunu ilk işleyen odur. Bu suçun işlenmesinin yolunu başkalarına açan da odur. Böyle olunca da her katilin cinayetine ortak olmuş gibidir.

Bununla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Haksız yere adam öldüren her katilin günahının bir misli, mutlaka Âdem'in oğlu (Kabil) in üzerine de yazılır. Çünkü adam öldürmeyi ilk başlatan odur."[598]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: ***"Güzel bir âdet ortaya koyan kimse o âdetten dolayı sevap kazanır. Kıyamet gününe kadar o âdete göre amel edenlerin sevabı kadar da sevap***

598 Müslim, Kasame, 7

kazanır. Kötü bir âdet ortaya koyan kimse o âdetten dolayı günaha girer. Kıyamet gününe kadar o âdete göre amel edenlerin günahı kadar da günaha girer."[599]

3-Öldürülen için kısas uygulanıncaya kadar onun velisine herkesin yardımcı olması gerekir. Katile kısas uygulanıncaya kadar toplumdaki herkes, sanki kendi yakını öldürülmüş gibi ona hasım olmalıdır. Bu da bir cinayet işlendiğinde katile kısas uygulanmasından bütün toplumun sorumlu olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bir kişinin öldürülmesi, bütün insanların öldürülmesi gibidir.

(وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا)

"Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır."

Mücahid dedi ki: "Ölümden kurtararak yaşatırsa..."

Hasan dedi ki: "Kendisine kısas uygulanması gereken katili affederek yaşatırsa..."

İlim ehli başka bazı kimseler dediler ki: "Kişiyi adam öldürmekten caydırarak onu kısastan kurtarıp yaşatırsa..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki yaşatma kelimesiyle, katilin kısasen öldürülmesi hususunda maktulün velisine yardımcı olma manası kastedilmiş olabilir. Çünkü kısasta hayat vardır.

Nitekim Yüce Allah da böyle buyurmuştur:

(وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)

"Kısasta sizin için hayat vardır."[600]

599 İbn Mâce, Sünnet, 14
600 Bakara, 2/179

Başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kimsenin de öldürülmesi gerektiği, bu ayetin muhtemel manaları arasındadır. Çünkü öldürmeye kasteden öldürülecek olursa, öldürmek istediği kimse kurtarılıp yaşatılmış ve böylece sanki bütün insanlar da yaşatılmış olacaktır. Zira böyle yapmak, başkalarını öldürmeye kasteden kimseleri cinayetten caydırır; böylelikle suikasta maruz kalan insanlar öldürülmekten kurtarılıp yaşatılmış olacaklardır. Ayrıca suikastçiler de cinayetten vazgeçtikleri için kısasenöldürülmekten kurtarılıp yaşatılmış olacaklardır.

Bu ayet zaruri olarak bazı hükümlere delaleti de içermektedir. Şöyle ki:

1-Dini hükümlerin, benzer meselelerde hüküm verirken göz önünde bulundurulması gereken bazı manalar içererek geldiklerine delalet etmektedir. Bu da kıyasın var olduğunu söylemenin sahihliğine delalet etmektedir.

2-Başkasını öldüren bir kimsenin öldürülmesinin mübah olduğuna delalet etmektedir.

3-Bir insanı öldüren, öldürülmeyi hak eder.

4-Bir Müslümanı haksız yere öldürmeye kasteden kimse de öldürülmeyi hak eder. Zira Yüce Allah (مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ) **"Kim, bir insanı, bir can karşılığı olmaksızın öldürürse..."** buyurmuştur. Bu ayet bir insanı öldürenin öldürülmeyi hak ettiğine delalet ettiği gibi, bir insanı öldürmeye kastedenin de öldürülmeyi hak ettiğine delalet etmektedir. Çünkü o, bir insanı öldürmeye yeltendiği için öldürülmeyi hak etmektedir.

5-Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ölüm cezasını hakettirir.

6.(فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا) **"O, sanki bütün insanları öldürmüştür"** ayeti, her katilin günahının bir mislinin Kabile de yazılacağı ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü öldürme âdetini ilk başlatan ve öldürme yolunu başkalarına açıp kolaylaştıran odur.

7-Katile kısas uygulanıncaya kadar, maktulün velisine toplumdaki herkesin yardımcı olma görevi vardır.

8-Bu ayet, birden fazla caninin bir kişiyi öldürmesi durumunda hepsine kısas uygulanması gerektiğine delalet etmektedir.

9-(وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا) **"Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır"** ayeti, katilin öldürülmesi hususunda maktulün velisine yardımcı olmak gerektiğine delalet etmektedir.

10-Bu ayet, başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kişinin öldürülmesine de delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Muhariplere Uygulanacak Had

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي
الْاَرْضِ فَسَاداً اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ
وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ
فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾)

33-"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (مَلْ لاَ نوُبِراَحُي) **"Allah'a savaş açanlar"** ifadesi hakikî manada olmayıp mecazdır. Çünkü gerçekte Allah'la savaşmak mümkün değildir. Bunun iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-İsyan edip ellerinde silahlarıyla ortaya çıkan, yol kesen kimselere muharip denmiştir. Bunlar diğer insanlarla savaşıp normal düzenlerini sürdürmelerine engel olan kimseler gibi oldukları için savaşçılara benzetilerek kendilerine muharip adı verilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Bu, onların Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmelerindendir."[601]

(إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Allah'a ve Resûlü'ne düşmanlık edenler..."[602]

Birinci ayette geçen (شَاقُّوا) fiilinin mastarı olan (مُشَاقَّة) mastarı, düşman iki kişiden her birinin ayrı bir tarafta bulunup diğerine zıt davranışlarda bulunmasıdır. (مُحَادَّة) mastarı ise düşman taraflardan her birinin ayrı bir hatta olması anlamına gelir ki bu, Allah Tealâ hakkında imkânsız olan bir şeydir. Allah'ın bir mekânda olması mümkün olmadığı için O'na karşı gelinmesi ve düşmanlık edilmesi ya da O'ndan ayrı bir tarafta durulup kendisine zıt davranışlarda bulunulması düşünülemez. Lâkin ayette düşmanlara benzetme yapılarak böyle bir ifade kullanılmıştır. Çünkü düşman taraflardan her biri ayrı bir mekânda bulunup birbirlerine karşı zıt davranışlarda bulunurlar. Aradaki düşmanlık ve muhalefetin ileri derecede olduğunu beyan etmek için ayette böyle bir ifade kullanılmıştır. (يُحَارِبُونَ اللّٰهَ) **"Allah'a savaş açanlar"** ifadesi de böyledir. Allah'a karşı gelenler de, birbirlerine karşı muhalefette bulunup savaşan insanlara benzetme yapılarak bu şekilde adlandırılmışlardır. Bu aâsiler fırkası özellikle bu isimle adlandırılmışlardır. Çünkü bunlar Allah'ın emrine muhalefet edip haramları hiçe saymış, ellerine silah alıp ortaya çıkmış ve isyan etmişlerdir. Yoksa her âsi bu adla adlandırılacak değildir. Çünkü onlar bu kadar ileri boyutta başkalarının mallarını gaspederek, yol keserek, her yerde zorbalık yaparak isyan etmiş değildirler.

601 Enfal, 8/13
602 Mücadele, 58/5

2-(يُحَارِبُونَ اللهَ) **"Allah'a savaş açanlar"** ifadesiyle, Allah dostlarıyla ve Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile savaşanların kastedilmiş olması da muhtemeldir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ)

"Şüphesiz Allah'ı incitenlere..."[603]

Yani Allah dostlarını incitenlere... Bu da Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile savaşanların, ona karşı savaşa giriştiklerinden ötürü mürted olduklarına delalet etmektedir. Her ne kadar Müslüman da olsalar açıktan büyük günah işleyen kimseler hakkında "Allah ve Resûlü ile muharebe ediyor" ifadesini kullanmak yanlış olmaz.

Zeyd b. Eslem, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hattab oğlu Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* (Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kabrinin yanında) ağladığını görünce ona, neden ağladığını sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(الْيَسِيرُ مِنَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ، وَمَنْ عَادَى أَوْلِيَاءَ اللهِ فَقَدْ بَارَزَ اللهَ بِالْمُحَارَبَةِ)

"Riyanın azı dâhi şirktir. Allah dostlarına düşmanlık eden, Allah'a karşı savaşa girişmiş olur!"[604]

Böyle yapmayahadiste mürtedlik denmemiş de Allah'la muharebe denmiştir. Malını elinden almak için bir Müslümanla savaşan kimse, Allah Tealâ'nın dostlarına düşmanlık etmiş ve dolayısıyla Allah Tealâ ile savaşmış gibi olur.

603 Ahzâb, 33/57
604 Hâkim, Müstedrek: 1/44

Esbat'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Erkam *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ، سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتُمْ)

"Sizinle savaşanlarla savaştayım. Sizinle barışanlarla barışığım."[605]

Ehl-i beytle savaşanlar, her ne kadar müşrik olmasalar da **'Allah ve Resûlü ile savaşanlar'** damgasıyla damgalanmaya müstahak olmuşlardır. Yol kesenlerin, Allah ve Resûlü'yle savaşanlar adıyla adlandırılmasının uygun olacağı, bu anlattıklarımızla ispatlanmış olmaktadır.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Eş'as'ın bildirdiğine göre Şa'bî, Sa'd b. Kays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Harise b. Bedir, Allah ve Resûlü ile savaşmış, yeryüzünde bozgunculuk yapmış, ancak yakalanmazdan önce tövbe etmişti. Bunun üzerine Hz. Ali *radıyallahu anh*, Basra valisine şu meâlde bir mektup göndermişti: "Doğrusu Harise b. Bedir, Allah ve Resûlü'yle savaşmış, ancak yakalanmazdan önce tövbe etmiştir. Kendisine ilişmeyin. Aksine iyi davranın."

Harise'ye 'Allah ve Resûlü ile savaşan' denilmiş ama mürted olmamıştır. O, sadece yol kesmişti.

Bu rivayetler ve mezkûr ayetin manasıyla ilgili olarak anlattıklarımız, her ne kadar kâfir ve müşrik olmasalar da yol kesenlere, 'Allah ve Resûlü ile savaşanlar' denileceğine delalet etmektedir. Ayrıca selef ulemasıyla onlardan sonra gelen kuşağın âlimleri ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri ihtilaf etmeksizin demişler ki, bu hüküm sadece mürtedlere mahsus değildir. Her ne kadar Müslüman da olsalar, yol kesenlere de 'Allah ve Resûlü ile savaşanlar' denilir. Son dönem ulemasından olup görüşüne pek itibar edilmeyen bazılarından nakledildiğine göre, bu hüküm sadece mürtedlere mahsustur. Bu geçersiz, reddedilmiş bir görüş olup ayete, selef ulemasıyla onlardan sonra gelen kuşağın âlimlerinin icmasına ters düşmektedir.

605 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/182

Müslüman oldukları halde yol kesicilik yapanların da bu ayetle kastedildiğine takip eden ayet delalet etmektedir:

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۚ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."[606]

Bilindiği gibi mürtedler ister yakalanmazdan önce ister yakalandıktan sonra tövbe ettikleri takdirde kendilerine herhangi bir ceza uygulanmaz. Ama Allah ve Resûlü'ne karşı savaş açan âsilerin hükmünü Cenab-ı Allah mürtedlerin hükmünden ayırmış ve yakalandıktan sonra değil de yakalanmazdan önce tövbe etmeleri durumunda kendilerine ceza uygulanmayacağını bildirmiştir. Ayrıca bir kimseye had uygulanması vacip olursa Müslüman olması onu bu hadden kurtarmaz. Böyle olunca da ayette kastedilenlerin, Müslüman da olsalar yolkesicilik yapanlar olduklarını anlıyoruz. Bunlar yakalanmadan tövbe ettikleri takdirde cezalandırılmaktan kurtulurlar.

Şunu da ifade edelim ki mürted, Allah ve Resûlü'ne karşı savaş açma dediğimiz muharebe suçunu işlemese bile, sırf dinden çıkmış olması sebebiyle öldürülmeyi hak eder. Mezkûr ayette kastedilenler ise muharebe suçundan ötürü öldürülmeyi hak ederler. Böylece mezkûr ayette mürtedlerin kastedilmediğini öğrenmiş bulunmaktayız. Ayrıca mezkûr ayette, yakalanmazdan önce tövbe etmemiş olanların sürgün edilmelerinden de bahsedilmektedir. Mürted ise sürgün edilmez. Böylece ayetin hükmünün Müslüman âsilere uygulanması gerektiğini anlamış olmaktayız. Şunu da belirtelim ki, üzerinde ihtilaf edilmeyen ortak görüşe göre dinden çıkmak, el ve ayak kesme cezasını gerektirmez. Mürtedlerden biri elimize esir düşerse, Müslüman olması kendisine teklif edilir. Müslüman olursa ne alâ. Aksi halde öldürülür. Ama ne eli ne de ayağı kesilir. Şunu da belirtmeliyiz ki mezkûr ayet, muharibin el ve ayağının kesilmesini gerektirmektedir. Bunun yanı sıra başka bir ceza gerektirmemektedir. Bilindiği gibi Mürtedin el ve ayağının kesilmesi caiz değildir. O, salıverilir. Ancak Müslüman olmazsa öldürülür. Yüce Allah, muhariplere sadece el ve ayak kesme cezası verilmesini vacip kılmıştır. Mürtedlere asma cezası

606 Mâide, 5/35

verilmez. Böylece mezkûr ayetin hükmünün mürtetlerden başkası hakkında uygulanması gerektiğini anlamış oluyoruz.

Şu ayetler de buna delalet etmektedir:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[607]

Muharebe suçunu işleyenler hakkında da şöyle buyrulmuştur:

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۚ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."[608]

Muharebe suçunu işleyen kimselere ceza uygulanmaması için yakalanmadan tövbe etmiş olmaları şart koşulmuştur. Dinden çıkmanın cezası ise yakalanmazdan önce veya sonra tövbe etmekle düşmektedir. Ayette geçen muharipler kelimesiyle mürtedlerin kastedilmediği anlaşıldığına göre, bu anlattıklarımızın tamamı, mezkûr ayetin mürtedler hakkında olduğunu iddia edenlerin söylediklerinin geçersizliğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Katade, Abdülaziz b. Suheyb ve başkaları, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Ureyne'den bazı kimseler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle dedi:

(لَوْ خَرَجْتُمْ إِلَى ذَوْدِنَا فَشَرِبْتُمْ مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا)

"Keşke deve sürümüzün yanına gitseniz de sütlerinden ve idrarlarından içseniz."[609]

---

607 Enfal, 8/38

608 Mâide, 5/35

609 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/317; Nesai, Tahrimu'd-Dem, 7

Bunlar söyleneni yaptılar. Sağlıklarına kavuşunca da kalkıp Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* develerin başına diktiği çobanı öldürdüler. Dinden çıkıp tekrar kâfir oldular ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* develerini de önlerine katıp götürdüler. Yakalanmaları için peşlerine adam gönderildi. Yakalanıp getirildiler. Elleri ve ayakları kesildi. Gözlerine mil çekildi. Ölünceye kadar karataşlıkta o halde terk edildiler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Urenilerle ilgili rivayetler muhteliftir. Bazıları Enes'ten *radıyallahu anh* bizim bu naklettiğimiz gibi rivayette bulunmuşlar ve "Bu rivayette anlatılan olay, mezkûr ayetin inişine sebep oldu" eklemesini yapmışlardır.

Kelbi'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muharebe ayeti, Ebu Berze el-Eslemi'nin arkadaşları hakkında inmiştir. Ebu Berze, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile anlaşma yapmış biri idi. Bunlar, Müslüman olmak üzere Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelmekte olan bir grup insanın yolunu kestiler ve haklarında mezkûr ayet indi."

İkrime'nin İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* yaptığı rivayete göre bu ayet müşrikler hakkında inmiştir. Ancak bu rivayette Ureyneliler olayından bahsedilmemektedir.

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayet, Ureyneliler hakkında inmiştir. Ancak onların bu rivayette onların dinden döndükleri söylenmemektedir. Bu ayetin mutlaka ya Ureynelilerle ya da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile anlaşma yapmış olan kimseler hakkında inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eğer Ureyneliler hakkında inmiş ve onlar dinden dönmüşlerse bu, ayetin hükmünü uygulamanın sadece onlarla sınırlı tutulmasını gerektirmez. Çünkü bize göre ayetin iniş sebebinin hükmü yoktur. Olayın sebebiyle sınırlı kalmayı gerektiren bir delil yoksa, ayetin lafzının ifade ettiği genel manaya göre hüküm vermek icab eder. Şunu da ifade etmeliyiz ki, ayetin Ureyneliler hakkında indiğini söyleyen kişi, ayetin inişinden sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara bir şey yaptığından bahsetmemiş, sadece ölmelerine kadar onları karataşlıkta o vaziyette terk ettiğini anlatmıştır. Ayrıca ayetin, elleri ve ayakları zaten kesilmiş olanların el ve ayaklarının kesilmesi, zaten öldürülmüş olan kimselerin öldürülmesi hakkında inmiş olması da

mümkün değildir. Böylece ayetin hükmü ile Ureynelilerin kastedilmediğini öğrenmiş olmaktayız. Çünkü ayet, muharebe suçunu işleyen herkesi kapsamakta ve mürtetlerle sınırlı kalmamaktadır.

Hemmam'ın bildirdiğine göre Katade, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ureyneliler hadisesi, muhariplere uygulanacak haddi bildiren ayetin inmesinden önce meydana gelmiştir."

Böyle demekle İbn Sirin, Ureyneliler olayının mezkûr ayetin inişinden önce meydana geldiğini haber vermiş olmaktadır.

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların gözlerine mil çekti" ifadesi de buna delalet etmektedir. Çünkü göze mil çekmek, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* daha sonra müsle (kulak, burun kesme ve göz çıkarma gibi işkenceler yapma)yı yasaklamasıyla neshedilmiştir. Diğer taraftan ayet, Ureyneliler hadisesinin meydana gelmesinden sonra indiğine ve sadece el-ayak kesme, asarak idam etme, sürgün etme cezalarından bahsettiğine ve göze mil çekmekten söz etmediğine göre, mil çekme cezası ayetle de neshedilmiş olmaktadır. Çünkü bu bir had olsaydı, ayette bundan da söz edilirdi.

Bu tıpkı Ubade'nin haberinde rivayet edilen şu hadise benzemektedir:

(الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيبُ سَنَةٍ، وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ)

"Bekâr erkek ile bekâr kadın zina ettiğinde her birine yüz değnek ve bir sene sürgün cezası verilir. Evlenmiş olanlar zina ettiklerinde her birine yüz değnek ve de recm cezası uygulanır."[610]

Daha sonra Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[611]

610 İbn Mâce, Hudud, 7
611 Nûr, 24/2

Böylece sadece ayette belirtilen hüküm, zina haddi oldu. Sürgün cezası ise neshedildi.

Muharebe ayetinin Ureyneliler hakkında inmediğinin, onların hadisesinden çok sonra indiğinin delillerinden biri de şudur: Ayette öldürme ve idamdan bahsedilmekte ama göze mil çekmekten bahsedilmemektedir. Ayetin inmesinden önce kendilerine cezai hükmün uygulanmış olması ve de ayette kendilerinin kastedilmiş olması mümkün değildir. Şayet öyle olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara ayetin hükmünü uygulardı. Asılarak idam edilmediklerine ve gözlerine mil çekildiğine göre, demek ki o zamanda ayetin hükmü henüz sabit değildi. Böylece ayetin hükmünün mürtedlerle sınırlı olmadığı, muharebe suçunu işleyen herkese uygulanması gereken genel bir hüküm olduğu ispatlanmış oldu.

Muharebe Ayetiyle İlgili İhtilaflar

Selef ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri muharebe ayetinin hükmü üzerinde birkaç yönden ihtilaf etmişlerdir. Ayetin hükmünün, yol kesen Müslümanlar hakkında uygulanması gerektiği hususunda görüş birliği ettiklerini söyledikten sonra ihtilaf ettikleri hususlara değineceğim.

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Atiyye el-Avfi, (إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا.....) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası..."** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meşru düzene başkaldırıp başkalarını öldüren ve mallarını gasp eden kimsenin eli ve ayağı çaprazlama kesilir, asılarak idam edilir. Adam öldürür ama mal gaspetmezse kendisi öldürülür. Mal gaspeder ama adam öldürmezse, eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Adam öldürmez ve mal gasp etmezse sürgün edilir."

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Hammad, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse yol keser, mal gasp eder ve adam öldürürse, devlet başkanı onun hakkında şu yolu takip edebilir: Dilerse el ve ayağını çaprazlama keser, onu öldürür ve de asar. Dilerse elini ayağını kesmeksizin onu asarak idam eder. Dilerse asmaksızın da öldürür. Eğer mal gasp etmiş ama adam öldürmemişse, el ve ayağını çaprazlama keser. Mal gasp

etmemiş ve adam da öldürmemişse tazir (devletbaşkanının takdir edeceği bir ceza) ve sürgün uygulanır. Sürgün, hapsetmek şeklinde olur. (Başka bir rivayette anlatıldığına göre) dayakla canı acıtılır ve ıslah oluncaya kadar hapiste tutulur."

Bir rivayete göre Hasan, Said b. Cübeyr, Hammad, Katade ve Atâ el-Horasani de bu görüştedirler.

Bu anlattıklarımız, selef ulemasının bu konudaki görüşleriydi. Onlar, bu ayetin hükmünü yukarıdaki tertip üzere beyan etmişlerdir.

Başkaları dediler ki: "Devletbaşkanı, kalkışma hareketi içinde olan bu suçlular -adam öldürmüş ve mal gasp etmiş olmasalar bile- bunlara anılan hükümlerden dilediğini uygulama hakkına sahiptir."

Bu görüşte olanlar arasında Said b. Müseyyeb, Mücahid, bir rivayete göre Hasan ve Atâ b. Ebi Rebah da vardır.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Meşru düzene başkaldıranlar sadece adam öldürürlerse, kendileri de öldürülürler. Sadece mal gasp ederlerse, el ve ayakları çaprazlama kesilir."

Ashabımız arasında bu konuda ihtilaf yoktur. Şayet adam öldürür ve mal gasp ederlerse, Ebu Hanife bu durumda devletbaşkanının dört seçeneği olduğunu söylemiştir:

1-Dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser ve onları öldürür.

2-Dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser ve onları asarak idam eder.

3-Dilerse onları asarak idam eder.

4-Dilerse onları öldürür; el ve ayaklarını kesmez.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Meşru düzenebaşkaldıranlar adam öldürür ve mal gasp ederlerse, el ve ayakları kesilmeksizin asılarak idam edilirler."

"İmlâ" adlı eserde Ebu Yusuf'un bu mesele hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Devletbaşkanı dilerse el ve ayaklarını keser ve de asarak idam eder. Ama asılarak idam edilme cezasının mutlaka uygulanması gerekir."

Şafiî dedi ki: "Yol kesenler adam öldürüp mal gasp ettiklerinde asılarak idam edilirler. Adam öldürür ancak mal gasp etmezlerse, asılmaksızın öldürülürler. Mal gasp eder ancak adam öldürmezlerse, el ve ayakları çaprazlama kesilir. Yolları korkulu hale getirirlerse sürgün edilirler. Kaçarlarsa, yakalanıncaya kadar takip edilirler. Yakalandıklarında da kendilerine had uygulanır. Ancak yakalanmadan tövbe edenlere had uygulanmaz. Ama insanların onların üzerindeki hakları düşmez. Tövbe etmeleri halinde muhtemelen üzerlerindeki ilahî hakların tamamı düşer. Başkasının çeyrek dinar değerinde veya daha fazla miktarda malını zorla almış olanların eli ve ayağı çaprazlama kesilir."

Mâlik dedi ki: "Meşru düzene başkaldırıp yolları korkulu hale getiren kimseler yakalandıklarında devletbaşkanı, Allah'ın emrettiği hadlerden dilediğini uygulama hakkına sahip olur. Bunlar adam öldürmüş olsalar da olmasalar da, başkalarının mallarını gasp etmiş olsalar da olmasalar da devlet başkanı, dilerse bunları öldürür, dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser, dilerse hapseder. Tövbe edip ıslah olduğu açıkça görülünceye kadar hapiste tutar. Bunlar yakalanmadan tövbe edip kendiliklerinden teslim olurlarsa isyan hadleri düşer. Ama üzerlerinde insanlara ait haklar varsa bunlar onlardan alınır."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Meşru düzene başkaldıranlar adam öldürür ve mal gasp ederlerse, mızrakla vurularak öldürülürler. Adam öldürürlerse, kılıçla vurularak öldürülürler."

Ebu'z Zinad dedi ki: "Devletin valisi meşru düzene başkaldıranlara öldürme, asarak idam etme, el ve ayak kesme ve hapse atma cezalarından hangisini verirse o isabetlidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Meşru düzene başkaldıranlara ayetteki sıraya göre ceza verilmesi gerektiğinin delili Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِيمَانٍ
أَوْ زِنًى بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden biri sebebiyle helal olur: İmandan sonra küfre dönmek veya evlendikten sonra zina etmek ya da bir kimseyi öldürmemiş olan kimseyi öldürmek."[612]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, meşru düzene başkaldıranların öldürülmesini, suçu bu üç sebepten birinin kapsamına girmediği için reddetmiş ve yolkesen hakkında özel bir hüküm koymamıştır. Böylece adam öldürmemiş yolkesicilerin öldürülmeleri reddedilmiş olmaktadır. Adam öldürmemiş yolkesicinin öldürülmesi reddedildiğine göre, başkasının malını gasp etmesi halinde el ve ayağının çaprazlama kesilmesi gerekir. Bu hüküm üzerinde ihtilaf edilmemiştir.

Bazıları şu rivayete dayanarak itirazda bulunabilirler: "İbrahim b. Tahman'ın bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ:
مُحْصَنٌ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانٍ، وَرَجُلٌ قَتَلَ مُؤْمِنًامُتَعَمِّدًا فَقُتِلَ بِهِ، وَرَجُلٌ
خَرَجَ مُحَارِبًا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ فَيُقْتَلُ وَيُصْلَبُ، أَوْ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ)

"Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet eden bir mü'minin kanı ancak şu üç sebepten biriyle helal olur: Evlendikten sonra zina etmesi. Bir mü'mini kasten öldürmesi sebebiyle kendisinin de öldürülmesi. Allah'a ve Resûlü'ne karşı savaşa kalkışması ve bu sebeple asılıp öldürülmesi ya da sürgün edilmesi."[613]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis sahih birkaç yoldan rivayet edilmiştir. Ancak o rivayetlerde meşru düzene başkaldıranın öldürülmesinden bahsedilmemektedir.

---

612 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/237

613 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/118

Hz. Osman *radıyallahu anh* ve Abdullah b. Mesud'da *radıyallahu anh* bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmişler, ancak rivayetlerinde meşru düzene başkaldıranın öldürülmesinden bahsetmemişlerdir.

Doğrusu da bu ifadenin hadiste yer almamasıdır.Zira dinden dönen kimsenin kesin olarak ölüm cezasını hak ettiği ittifakla sabittir. Nitekim bu rivayetlerdeki üç sebepten biri de odur. Bunlar, anılan üç sebep arasında bulunmamaktadırlar. Meşru düzene başkaldıran kişi bir başkasını öldürmediği takdirde bu kapsamın dışına çıkmış olur. Bu hadisin rivayetlerindemuharip yani meşru düzene başkaldıran sahih olarak yer almış, adam öldürmüş ise hadiste yer almıştır. Böyle olursa diğer rivayetlere muvafık olur. O zaman 'bu kişinin asılarak öldürülmesi caiz olur' şeklinde bir mana ortaya çıkar. Anılan hadiste 'sürgün edilir' ifadesinin geçtiği söylenecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Burada "Eğer adam öldürmemişse sürgün edilir" şeklinde takdir edilmesine hiçbir engel bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kendisi adam öldürmemiş olsa bile bağinin (devlete başkaldıran isyancının) öldürülmesi gerekir. Oysa bu, hadiste öldürülmesi gereken üç sınıf insanın dışındadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hadisin zahiri, öldürülmesini reddetmektedir. Biz ancak icma deliline dayanarak öldürülmesi gerektiğini söylemekteyiz. Bu durumda kendisi adam öldürmedikçe muharibin öldürülmemesi gerektiğine dair hadisin genel hükmü yürürlükte kalmaktadır. Şunu da ifade etmeliyiz ki mezkûr hadis; evli zinakâr, mürted, katil gibi işlediği bir fiilden dolayı öldürülmeyi hak eden ve buna dair hükmü giyen kimse hakkında gelmiştir. Buna göre devlet düzenine isyan eden kimse, kötülüğü ve zararı önlensin diye öldürülür. Ama kendi evinde oturan ve herhangi bir kimseyi öldürmeyen bir şahıs, her ne kadar asilerin söylemlerini söylese de öldürülmeyi hak etmez. Bu anlattıklarımızla ayetin hükmünün, uygulayıcının tercihine göre değil de açıkladığımız sıraya göre uygulanması gerektiği ispatlanmış olmaktadır.

Ayette mukadder bir kelime bulunduğuna, bu sebeple de ayetin hükümlerini uygulama sırasının uygulayıcının tercihine göre değişmeyeceğine delalet eden şeylerden biri de âlimlerin şu icmasıdır:

"Asi olup yol kesenler kimseyi öldürmeksizin başkalarının mallarını gasp ederlerse, devlet başkanının el ve ayaklarını kesmeksizin onları sürgün etmesi caiz olmaz. Adam öldürüp başkalarının mallarını gasp ederlerse, devletbaşkanının onları affedip asmaması ve öldürmemesi de aynı şekilde caiz olmaz."

Muhaliflerin dedikleri gibi devletbaşkanının bu cezalardan dilediğini tercih edip uygulama hakkı olsaydı o zaman şâkiler başkalarının mallarını gasp edip adam öldürdüklerinde veya adam öldürmeyip mal gasp ettiklerinde tercih hakkı sabit olurdu. Hüküm bizim anlattığımız şekilde olduğuna göre ayette takdir edilen bir kelimenin olduğu tespit edilmiş olmaktadır. O da manayı şöyle yapar: Şâkiler adam öldürürlerse, kendileri de öldürülürler. Veya adam öldürüp mal gasp etmişlerse asılarak idam edilirler. Veya mal gasp edip adam öldürmemişlerse, el ve ayakları çaprazlama kesilir. Veya isyan hareketine başlamış ancak henüz bir eylemde bulunmadan yakalanmışlarsa sürgün edilirler.

Devlet başkanının şâkilere ayette sıralanan cezalardan dilediğini uygulayabileceği görüşünde olanlar, şu ayetin zahirine dayandıklarını ileri sürmektedirler.

(مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."[614]

Ayet-i kerime, muharebe suçunu işleyen şâkiler her ne kadar adam öldürmeseler ve başkalarının mallarını gasp etmeseler de isyan hareketine girişip yolları korkulu hale getirmelerinin, fesat ve bozgunculuk olduğuna delalet etmektedir. Muhaliflerimizin anlattıkları, ayette mukadder bir kelime olduğuna delil bulunmakla birlikte, anılan cezalardan istenilen herhangi birini seçip uygulama hakkının bulunmasını gerektirmemektedir. Dolayısıyla hüküm, ayetin zahirine göre olmayıp ayette mukadder olan manaya göre verilecektir. Önce de ifade ettiğimiz gibi ayette mukadder bir kelime olmasaydı zahirine göre hüküm verilirdi. Yani orada sayılan cezalardan istenilen herhangi biri seçilip uygulanırdı. Mesela adam öldürüp

614 Mâide, 5/32

mal gasp etmiş olsalar, el ve ayakları kesilmeyip öldürülmeksizin sadece sürgün edilebilirler. El ve ayakları kesilmeyip öldürülmeksizin sadece sürgün cezasına yönelmenin bu durumda caiz olmadığı ispatlandığına göre, ayetin şöyle manalandırılması doğru olur: İsyan hareketine girişen şâkiler adam öldürdüklerinde kendileri de öldürülürler. Veya adam öldürüp mal gasp ettiklerinde asılarak idam edilirler. Veya mal gasp ettiklerinde el ve ayakları çaprazlama kesilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet, şâkilerin adam öldürmeleri durumunda öldürülmelerini, başkalarının mallarını gasp ettiklerinde el ve ayaklarının kesilmesini gerektirmektedir. Bu cezaları uygulamayıp sürgün cezasına yönelmek caiz değildir. Çünkü kişi isyan hareketine girişmiş olmasa bile sadece adam öldürme suçunu işlemiş olması bile kendisinin ölüm cezasını hak etmesine sebep olur. Kişi hırsızlık yaparak başkasının malını ele geçirirse el kesme cezasına çarptırılır. Dolayısıyla bu durumda öldürme ve el-ayak kesme cezalarını uygulamayıp sürgün cezasını vermeye yönelmek caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muharebe suçunu işleyen şakinin öldürülmesi, el ve ayağının kesilmesi kısas şeklinde olmayıp bir had uygulamasıdır. Bilindiği gibi isyan hareketinde şakinin öldürdüğü adamın velisinin şakiyi affetmesi, onu devlet tarafından öldürülmekten kurtarmaz. Böylece onun, öldürülmeyi had olarak hak ettiği ispatlanmış olmaktadır. Çünkü o, isyan hareketi çerçevesinde adam öldürmüştür. Yine isyan hareketi çerçevesinde başkalarının mallarını yağmalamış ve el-ayak kesme cezasına çarptırılmayı hak etmiştir. Adam öldürmez ve mal yağmalayıp gasp etmezse, öldürülmesi, el ve ayağının kesilmesi caiz olmaz. Zira öldürülmesi had olarak vacip olsa o zaman o cezayı uygulamayıp sürgün cezasına yönelmek caiz olmaz. El-ayak kesme cezası için de aynı şey söz konusudur. Nitekim şâkiler adam öldürüp başkalarının mallarını gasp ettiklerinde kendilerine öldürme ve el-ayak kesme cezasını uygulamayıp sürgün cezası vermek caiz olmaz. Çünkü öldürme ve el-ayak kesme cezaları had olarak vacip kılınmışlardır. Bu da şakinin adam öldürmediği takdirde öldürülmeyi, mal gasp etmediği takdirde el veya ayaklarının kesilmesini hak etmediğine delalet etmektedir. Bunun başta gelen bir delil olması uygundur. Çünkü şakinin öldürülmesi had olarak vacip olunca, onu uygulamayıp başka bir cezaya yönelmek caiz olmaz. El-ayak kesme cezası için de aynı hüküm geçerlidir. Nitekim zinakâr ile hırsıza uygulanması gereken haddi uygulamayıp başka bir ceza verme

yoluna gitmek de caiz olmaz. Devlet başkanının muharebe suçunu işleyen ancak adam öldürmeyen şakiyi öldürmeyip sürgün cezası vermeye yönelmesi caiz olduğuna göre, sırf isyan hareketine girişmekle şakinin öldürülmeyi hak etmediğini anlamış olmaktayız. Ancak adam öldürmüş olsaydı, affedilip ölüm cezasından kurtarılması caiz olmazdı. Aynı şekilde adam öldürdüğünde kendisinin de öldürülmeyip başka cezaya çarptırılması caiz olmadığı gibi, meşru düzene başkaldırıp muharebe suçunu işlemesi durumunda ölüm cezasını hak etseydi, kendisine başka bir cezanın verilmesi caiz olmazdı.

(مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."

Bu ayette masum bir insanı öldürmenin cezasıyla yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanın cezası birbirine eşit kılınmıştır. Beraberinde adam öldürme suçunun da işlendiği yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak veya bozgunculuk çıkarması durumunda şakinin kendisinin öldürülmesi burada kastedilmiştir. Bozgunculuk çıkaran kimse, başkalarına vereceği zarar önlensin diye öldürülür. Biz muharebe suçunu işleyen şakiyi, başkalarına vereceği zararı önlemek için öldürürüz.Burada üzerinde konuşulacak olan mesele şudur: Tövbe etmeden devlet tarafından yakalanan ancak adam öldürmemiş olan şakiyi devlet başkanının öldürmesi caiz midir, değil midir? Başkalarına vereceği zarar önlensin diye öldürülecekse bunun caiz oluşunda ihtilaf yoktur. (اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ) **"yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak"** ayetinde kastedilen mananın da bu olması mümkündür. Zira yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak suçu ölüm cezasını hak ettiriyorsa, bu cezayı uygulamayıp sürgün cezasına yönelmek caiz olmaz. Fukahanın tamamına göre bu suçu işleyenin sürgün edilmesi caiz olduğuna göre bu, bozgunculuk çıkaranın öldürülmeyi hak etmediğine delalet eder. Hükmün ayetteki tertibe göre uygulanmasının gerektiğini söyleyenlerin görüşü bizim de anlattığımız gibi sahihtir.

Şunu da belirtmeliyiz ki başkasının malını yağmalamak ve gasp etmek ya da bunu yapmaya yeltenmek, ölüm cezasını hak ettirmez. Bilindiği gibi muharebe suçunu işleyenler, başkalarının mallarını gasp etmek için yollara çıkarlar. Zahirü'r-rivaye kitaplarında yer alan hükümlere göre başkalarının mallarını gasp etmek ölüm cezasını gerektirmiyorsa, bu suçu işlemeye yeltenmek haydi haydi bir had olarak ölüm cezasını gerektirmez.

Muharipler ortaya çıkıp adam öldürürlerse kendileri de hadden öldürülürler. Çünkü bu şakilikleriyle birlikte adam da öldürmüşlerdir. Kendilerinin öldürülmeleri kısas uygulaması değildir. Çünkü normalde adam öldürenin kendisi kısasen öldürülür. Bunların öldürülmeleri ise yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaları sebebiyledir. Böylece şâkilerin öldürülmelerinin kısas değil de had uygulaması olduğu kesinlik kazanmış olmaktadır. Bu, Yüce Allah'ın bir hakkı olup maktulün velilerinin katil şâkileri affetmesi caiz değildir. Şâkiler adam öldürmez ama başkalarının mallarını gasp ederlerse, ayetin öngördüğü hüküm gereğince el ve ayakları çaprazlama kesilir.

Zahirü'r-rivaye kitaplarında anlatıldığına göre el ve ayakların kesilmesi başkalarının mallarını çalma ve zorla alma sebebiyledir. Mesela hırsız kişi bir başkasının malını çalarsa eli kesilir. Dönüp tekrar hırsızlık ederse bu defa ayağı kesilir. Ancak bozgunculuk yaparken yağmalayarak veya zorla alarak başkasının malını eline geçiren kimsenin cezası daha da ağırlaştırılır. Adam öldürüp başkalarının malını gasp ederse, konu hakkında mezhebimiz fakihlerinin ihtilafından bahsederken söylediğimiz gibi devlet başkanı ona hangi cezayı uygulayacağı hususunda muhayyer olur.

Ebu Hanife'ye göre el ve ayağını kesmekle birlikte onu asarak idam etmek gerekir. Bu cezaların tamamı ona göre bir had sayılmaktadır. Muharebe halindeyken adam öldürür ve başkalarının mallarını gasp etmesi sebebiyle ölüm ve el-ayak kesme cezasını hak ettiğinde de bu cezaların tamamı bir had olur. Bilindiği gibi bu meseledeki ölüm cezası, el-ayak kesme cezası gibi had olarak hak edilmektedir. Maktulün velilerinin caniyi affetmeleri, onu bu haddin kendisine uygulanmasından kurtarmaz. Bu da hem ölüm hem de el-ayak kesme cezalarının toplamda bir had olduğuna delalet etmektedir. Bu sebeple Devlet başkanının bunları cem etme yetkisi vardır. Onları öldürebilir ve buna el-ayak kesme cezasını da dâhil edebilir. Zira devlet başkanı cezaları uygularken ayetteki sıralamaya uymakla yükümlü değildir. Dilediği cezayı önce uygulayabilir. Diğerini sona bırakabilir. Dilerse önce ölüm cezasını dilerse de el-ayak kesme cezasını uygular.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hırsızlık yapıp adam öldüren kimse misali eli kesilmeyip sadece öldürülmesi gerektiği gibi, siz de hem adam öldüren hem de başkalarının malını gasp eden muharibin el ve ayağını kesmeyip onu öldürmekle yetinseydiniz olmaz mıydı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu cezaların hepsinin bir had olduğunu ve hepsinin bir sebeple hak edildiğini, o sebebin de muharebe şeklinde adam öldürme ve başkalarının malını gasp etmek olduğunu açıklamıştık. Hırsızlık ve adam öldürmeye gelince bu suçlardan her biri, diğerininkinden başka bir sebeple cezayı hak ettirmektedir. Bizler imkân nispetinde hadleri bertaraf etmekle emrolunmuşuzdur. Bu sebeple iki hadden birini bertaraf etmek için işe ölüm cezasını uygulamakla başladık. Ama bizim meselemiz de iki hadden birini bertaraf etme durumu söz konusu değildir. Çünkü muharebe suçunu işleyen şakiye uygulanan cezaların tümü bir haddir. Dolayısıyla bu cezaların bir kısmını uygulayıp bir kısmını düşürmemiz gerekmemektedir. Devlet başkanı şakiyi asarak öldürebileceği gibi asmayıp normal şekilde öldürmekle de yetinebilir. Bu hususta muhayyerdir. Zira ayette (اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا) **"Öldürülmeleri yahut asılmaları"** denilmektedir.

Ebu Cafer et-Tahavi, ayette geçen "asma" nın, Ebu Hanife'nin kavline göre öldürdükten sonra asmak olduğunu söylemiştir.

Ebu'l Hasan el-Kerhi, Ebu Yusuf'un bu mesele hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meşru düzene başkaldıran muharip asılıp öldürülür. Sonra karnı mızrak veya başka bir silahla yarılır. Böylece öldürülmesi gerçekleştirilir."

Ebu'l Hasan dedi ki: "Doğrusu da budur. Çünkü öldürdükten sonra asmanın bir anlamı yoktur. Asmak bir cezalandırma olduğuna göre, ölüyü cezalandırmak mümkün değildir."

Ebu Hasan'a, 'Öldürüldükten sonra asılması neden caiz olmasın? Bu, başkalarını suç işlemekten caydırmak için yapılmaktadır' denildiğinde o şöyle cevap vermişti: "Asmak, cezalandırmak ve acı çektirmek için konulduğuna göre ancak şeriatta belirtilen şekilde uygulanması gerekir."

Cenab-ı Allah ikisinden birini tercih edip sadece birini uygulamak üzere öldürme veya asmayı farz kıldığına göre aynı suçluya ikisini birlikte uygulamak nasıl caiz olur? Denilecek olursa buna verilecek cevap şöyle olur: Adam öldüren ancak başkalarının malını gasp etmeyen şakinin asılmaksızın öldürülmesi, hem adam öldüren hem de başkalarının malını gasp eden şakininse cezası ağırlaştırılarak asma suretiyle öldürülmesi istenmiştir. Hem adam öldürmesi hem de mal gasp etmesi sebebiyle kendisine ağırlaştırılmış bir ceza olan asılarak öldürme cezası uygulanır.

Muğire, İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Asılarak idam edilen muharip, sehpada bir gün boyunca asılı vaziyette bekletilir."

Yahya b. Adem ise üç gün müddetle sehpada bekletileceğini söylemiştir.

Sürgün diye tercüme ettiğimiz ve ayette geçen "nefy" kelimesine gelince, mezhebimiz fakihleri bunun devlet başkanının uygun göreceği bir süre suçlunun hapsedilmesi manasına geldiğini söylemişlerdir. İbrahim en-Nehai'nin de böyle dediği rivayet edilmiştir. İbrahim'den gelen başka bir rivayete göre suçlunun nefy edilmesi, aranması demektir.

Mâlik dedi ki: "Nefyetmek, şakiyi suç işleyip cezayı hak ettiği beldeden başka bir beldeye gönderip orada hapsetmek demektir."

Mücahid ve başkaları dediler ki: "Nefyetmek, devlet başkanının had tatbik etmek için suçluyu aratması, onun da yakalanmamak için İslam diyarından çıkıp başka bir diyara gitmesidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nefyetmenin, şakinin gittiği her beldeden kovulması manasına geldiğini söyleyenlere gelince devlet başkanı, şakiyi ikamet ettiği beldeden de sürgün etmekte ve orada ikametine engel olmaktadır. Bu durumda her nereye giderse orada kendisine ceza uygulanacaktır. Dolayısıyla başka bir beldede hapis cezasını çekmesinin bir anlamı kalmamaktadır. Cezasını suçu işlediği beldede çekmesiyle başka bir beldede çekmesi arasında bir fark yoktur. Şu halde doğru olan, cezasını kendi beldesinde çekmesidir. Şunu da belirtmeliyiz ki, (اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ) ilahî fermanı, ya şakinin yeryüzünün her tarafından ya da suçu işlediği yerden sürülmesi manasına gelmektedir. Yeryüzünün her tarafından sürülmesi, kendisi öldürülmeden mümkün değildir. Bilindiği gibi "nefy" kelimesiyle şakinin

öldürülmesi kastedilmiş değildir. Çünkü ayette öldürme kelimesi nefy kelimesiyle birlikte zikredilmiştir. Yukarıdaki ilahî fermanla şakinin suçu işlediği yerden hapsedilmeksizin sürülmesi kastedilmiş olabilir. Bilindiği gibi maksat, onu yolları korkulu hale getirmekten vazgeçirmek ve Müslümanlara eziyet etmesine engel olmaktır. Başka bir beldeye sürüldüğünde orada da düzeni bozacakve Müslümanlara eziyeti devam edecektir. Çünkü başka yerlerde yaptıklarını orada da yapacaktır. Ya da ayette, onun İslam diyarından sürülmesi kastedilmiştir. Bu da mümkün değildir. Müslümanı darül harbe sürmek caiz değildir. Çünkü orada dinden çıkıp harbî biri haline gelme ihtimali vardır. Böylece ayette geçen "nefy" kelimesiyle onu, içinde boş işlerle uğraşıp bozgunculuk yapamayacağı hapishane dışında yeryüzünün her tarafından sürmek manasının kastedildiği ispatlanmış olmaktadır.

Yol Kesen Kişiye Uygulanan Had, Onun Günahlarına Kefaret Olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي
الْاَرْضِ فَسَاداً اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ
وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ
فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾)

33-"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."

Bu ayet, meşru düzene başkaldıran şâkilere uygulanan haddin, onların günahlarına kefaret olmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, kendilerine had tatbik edilmesinden sonra da onlara ahirette azap edileceği haberini vermektedir.

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۚ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾)

34-"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."[615]

Bu ayette ise yakalanmadan önce tövbe edenler, şâkiler grubundan istisna edilip ayrı tutulmakta ve Cenab-ı Allah'ın kendilerine had uygulanmasını vacip kıldığı kimselerin dışına çıkarılmaktadır. İstisna, cümlenin veya toplumun içerdiği şeylerden bazılarını ayrı tutup çıkarmaktır.

Mesela bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّا اٰلَ لُوطٍ ۖ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ ۙ اِلَّا امْرَاَتَهُ)

"Lût'un ailesi başka (Onlar suçlu değillerdir). Lût'un karısı dışında onların hepsini kurtaracağız."[616]

Yüce Allah, Lût ailesini azaba uğrayan topluluktan ayırıp istisna etmiş ve onları azaptan kurtarmıştır. Bu aileden de Lût'un *aleyhissellem* karısını ayırıp istisna etmiş ve onu azaba uğrayanlar arasına katmıştır.

Şu ayet de istisnaya ikinci bir örnek teşkil etmektedir:

(فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ اِلَّا اِبْلِيسَ)

"Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. Ancak İblis eğilmedi."[617]

Bu ayette ifade edildiği gibi İblis, Âdem'in *aleyhissellem* önünde saygıyla eğilen melekler topluluğundan ayrı tutulup istisna edilmiş ve onun saygıyla eğilmediği bildirilmiştir. İşte muhariplerle ilgili ayette de, yakalanmadan önce tövbe edenler, kendilerine had uygulanması vacip olan

615 Mâide, 5/34
616 Hicr, 15/59-60
617 Sâd, 38/73-74

şâkiler grubundan ayrı tutulup istisna edilmişlerdir. Bu husus şu cümle ile de tekit edilmiştir:

(فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[618]

Ayetten anlaşıldığına göre şâkilerin tövbe etmeleri durumunda dünyevî ve uhrevi cezaları affedilecektir.

Bir kimse çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِه وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."**[619] Hırsız hakkında böyle buyrulduğu halde hırsızın tövbe etmesi, onu uygulanacak haddi düşürmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayette Cenab-ı Allah tövbe eden hırsızı, kendilerine had uygulanmasını vacip kıldığı hırsızlardan ayrı tutup istisna etmiş değildir. Yalnız Yüce Allah'ın hırsızların tövbe edenlerini çok bağışlayan ve çok merhamet eden olduğunu haber vermiştir. Muharebe suçunu işleyen şâkilerle ilgili ayette ise tövbe eden şâkileri diğerlerinden ayıran bir istisna vardır. Bunların diğerlerinden ayrıldıkları, başka bir kelime veya cümlenin katkısına ihtiyaç olmadan cümlenin kendisinden rahatça anlaşılmaktadır. Kendi başına tam bir mana ifade eden her kelamı, bir delil olmaksızın başka bir kelime veya cümle ile desteklememize gerek yoktur. (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) **"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe**

618 Enfal, 8/38
619 Mâide, 5/39

edenler bunun dışındadırlar" cümlesinin, manasının anlaşılabilmesi için öncesinde geçen ifadelerle birlikte ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple de öncesindeki ifadelerle desteklenmesi gerekmektedir.

Had Sakıt Olduğunda Malların Tazmin Edilmesi Gerekir.

Ayette sözü edilen had sakıt olduğunda öldürme, yaralama ve malların tazmini gibi insanların haklarının ödenmesi vacip olur. Had uygulanması vacip olduğundaysa öldürme, yaralama ve malların tazmini gibi insanların hakları düşer. Şundan ki; bu fiil sebebiyle haddin uygulanmasının vacip olması, insanların bu suçlarla ilgili haklarını düşürür. Mesela hırsız kimse başkasının malını çaldığı için eli kesilirse, çaldığı malı artık tazmin etmesi gerekmez. Zina eden kimseye had uygulandığında, artık kendisiyle zina ettiği kadına mehir ödemesi gerekmez. Katile de kısas uygulamak gerektiğinde artık maktulün yakınlarına diyet ödemesi gerekmez. Muharebe suçunu işleyen şâkiler de kendilerine had uygulanması vacip olduğunda, üzerlerindeki kul hakları düşer. Ama kendilerine had uygulanmazsa ele geçirdikleri malları tazmin etmeleri ve işledikleri cinayetlerin diyetini ödemeleri gerekir. Mesela hırsıza had uygulanmazsa, çaldığı malı tazmin etmesi gerekir. Zina edene had uygulanmazsa, kendisiyle zina ettiği kadına mehir ödemesi gerekir.

Şakinin muharip sayıldığı yer hususunda da ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife dedi ki: "Şehirde veya Hire ile Kûfe arasında gece veya gündüz yol kesen kimse muharip sayılmaz. Ancak çölde yol kesenler muharip olurlar."

"İmlâ" adlı eserin sahibi, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Muharip sayılmak için eylemin şehirde veya şehir dışında yapılması arasında bir fark yoktur. Bu suçu herhangi bir yerde işleyen şâkiler, muharip sayılırlar ve kendilerine had uygulanır."

Bir rivayete göre Ebu Yusuf şöyle demiştir: "Geceleyin şehirde insanları evlerinde sıkıştıran hırsızlar da yol kesenler gibi olup onlara da muhariplerin haddi uygulanır."

Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Köye ve kasabaya üç mil den daha yakın mesafede yol kesen kimse muharip sayılmaz."

Malik'in şöyle dediği de nakledilmiştir: "Muharebe, aralarında kin ve düşmanlık olmadığı halde mallarını ele geçirmek için mal sahipleriyle savaşmaya denir." Mâlik böyle derken olayın şehirde veya şehir dışında cereyan etmesi şeklinde bir ayrım yapmamıştır.

Şafiî dedi ki: "Silahlı olarak milletin karşısına çıkıp mallarını gasp edenlere yol kesenler,denir. Bu suçu şehirde ve çölde işlemeleri arasında bir fark yoktur."

Sevri dedi ki: "Kûfe'de yolkesmekle muharip olunmaz. Bu suç ancak Kûfe dışında işlenirse muharip olunur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لا قَطْعَ عَلَى خائِنٍ ولا مُخْتَلِسٍ)

"Kendisine emanet bırakılan şeyi alıp götürenin eli kesilmez. Bir şey hızlıca kapıp götürenin eli kesilmez."[620]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, (مُخْتَلِس) elinin kesilmeyeceğini bildirmiştir. Muhtelis,güçlü ve üstün pozisyonda olup, bir şeyi hızla kapıp götüren kimsedir. Böylece muhariplerde güç ve üstünlük esas ölçü olmaktadır. Güçlü ve üstün pozisyonda olmadıkları Müslümanların güvenlik ve takviye güçlerinin yetişip onları yakalayabilecekleri yerde şakilik hareketine girişenler muharip sayılmazlar. Bunlar ancak yağmacı ve kapkaççı/muhtelis sayılırlar. Bu suçu şehirde işlediklerinde, yol kesenlere uygulanan hüküm bunlara uygulanmaz. Bunlar çölde güçlü ve üstün bir pozisyonda olup, yardım ve güvenlik güçleri gelmeden yolcuların mallarını ellerinden zorla alma imkânına sahip iseler, muharip olurlar. Böylece kapkaççı/muhtelis ve üst pozisyonda olmayan kimselerden ayrılmış olurlar. Hükümleri bunlarınkinden farklı olur. Şehir ile şehir dışı yerlerin aynı

620 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/363

hükme tabi olması gerekli olsa, o zaman tek başına şakilik yapanla grup halinde şakilik yapanların da hükümlerinin aynı olması gerekir. Bilindiği gibi bir kişi yalnız başına şehirde anarşi çıkaracak olursa bütün topluma karşı üstünlük sağlayamayacağı için muharip sayılmaz. Bir grubun da şehirde bozgunculuk yapması durumunda bunlar şehrin bütün halkına karşı üstünlük sağlayamayacakları için muharip sayılmazlar. Ama bunlar çölde böyle bir eylemde bulunurlarsa üstün pozisyonda olurlar. Yakalanmaları için peşlerine düşüp kendileriyle savaşılmadan onlara güç yetirilemez. Bu sebeple çölde böyle bir eylemde bulunanlarla şehirde bu eylemi yapanların hükümleri farklı olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu meselede sizin anlattıklarınız ölçü alınacaksa on tane şaki, muharip olmayan bin kişilik bir kafileyle karşılaşırsa bu şâkilerin onlara karşı güçlü ve üstün pozisyonda olmaları sebebiyle muharip sayılmaları gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu şâkiler isyan hareketine giriştikleri için o kafileye saldırsalar da saldırmasalar da, güçlü ve pozisyonda oldukları için muharip sayılırlar. Daha sonra kafiledekiler güçlü ve üstün konuma geçseler bile artık bu şâkilerin üzerindeki muhariplik hükmü kalkmaz. Aynı şekilde şehirdeki şâkilere karşı yerli halk güçlü ve üstün konuma geçse bile o şâkilerin üzerindeki muhariplik hükmü kalkmaz. Ebu Yusuf, güçlü ve üstün pozisyonda oldukları, başkalarının mallarını gasp ettikleri ve muharebe suretinde bozgunculuk eyleminde bulundukları için şehir şâkilerine de muharip hükmünün uygulanmasını gerekli görmüştür. Bunların bu eylemleri şehirde yapmalarıyla şehir dışında yapmaları arasında Ebu Yusuf'a göre fark yoktur. Nitekim haddi gerektiren zina, hırsızlık, zina iftirasında bulunma ve adam öldürme gibi suçların da şehirde işlenmesiyle şehir dışında işlenmesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Her ikisinde de faile aynı hüküm uygulanır.

Muhariplere Uygulanacak El-Ayak Kesme Cezası

Mezhebimiz fakihleri, muharibe el-ayak kesme cezasının uygulanmasında halktan gasp etmiş oldukları malın miktarını ölçü almışlardır. Onlara bu cezanın uygulanabilmesi için, her birinin elde ettiği malın miktarının asgari on dirhem olması gerekir.Şafiî ise her birinin elde ettiği malın miktarının çeyrek dinar kadar olması gerektiği görüşündedir. Bunun hırsızın elinin kesilmesinde de ölçü kabul etmiştir. Ancak Mâlik bunu ölçü kabul etmemiştir. Çünkü o, başkasının malını gasp etmiş olmasa bile, sırf bozgunculuk eylemine girişmesi sebebiyle şakiye muharip hükmünün uygulanması gerektiği görüşündedir.

Şakilerden Bazılarını Adam Öldürmüş ve Malları Gasp Etmiş Olmaları Onları Muharip Hükmüne Dahil Eder

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Şâkiler grubundan sadece bazıları adam öldürmüş ve başkalarının mallarını gasp etmiş olsalar bile hepsi muharip hükmüne tabi olurlar. Çünkü muhariplik ve güç kazanma, ancak onların hepsinin bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir. Muhariplik hükmüne dayanak teşkil eden sebep, güç ve üstünlük pozisyonunda olmaktır. Bu da şâkilerin bir araya gelmesiyle olur.Bu takdirde gruplarındaki arkadaşlarından adam öldürenle ona destek veren ve yardımcı olanların hükmünün aynı olması gerekir. Bunun delili de şudur: Askerler daru'l harp mensuplarından ganimet elde ettiklerinde, ganimet paylaşımında savaşçılarla onlara yardım eden ve destek verenlerin hükmü aynı olmaktadır. Bu nedenle kılıçla öldüren ile değnekle öldürenin hükmü de aynıdır. Çünkü savaşa fiilen katılmayan askerler de ganimetten pay almaktadırlar.

Hırsızın Elinin Kesilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا
نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾)

38-"Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir, Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah'ın kıraatine göre bu ayet, (فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** şeklinde okunur.

İbn Avf, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bizim kıraatimize göre bu ayet (فَاقْطَعُوا اَيمانَهُما) **'Sağ ellerini kesin'**şeklinde okunur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlk hırsızlık suçunun işlenmesinden dolayı sağ elin kesilmesi gerektiği hususunda ümmetin asla ihtilafı yoktur. Böyle olunca Yüce Allah'ın (فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** buyruğu ile, hırsız erkekle hırsız kadının sağ ellerinin kesilmesini kastettiğini anlamış olmaktayız. Ayetin lafzının zahirine göre iki elin,"el" kelimesinin çoğulu olan (اَيْدِي) kelimesiyle ifade edilmiş olmasıyla, hırsız erkekle hırsız kadının her birinin birer elinin kesilmesi kastedilmiştir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا)

"(Ey Peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı."[621]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinden her birinin bir kalbi olduğu halde onlara izafe edilen iki kalp, çoğul olan (قُلُوب) kalıbıyla ifade edilmiştir. Aynı şekilde hırsız erkekle hırsız kadına izafe edilen el kelimesi de çoğul olan (اَيْدِي) kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu da her birinin bir elinin kesilmesi gerektiğine delalet etmektedir ki o da onların sağ elleridir.

Üçüncü kez hırsızlık yapıldığında hırsızın sol elinin, dördüncü kez hırsızlık yapıldığındaysa hırsızın sağ ayağının kesilmesi hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu meseleyi inşallah daha sonra anlatacağız. Bu ayetin başkasının

621 Tahrim, 66/4

malını çalan hırsızlara özel bir hüküm taşıdığı hususunda ümmet arasında asla ihtilaf yoktur. Çünkü namazda eksiklik yapana da hırsız denmektedir. Mesela bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ أَسْوَأَ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ صَلاَتَهُ ، قَالُوا : يَا رَسُولَ اللهِ ، كَيْفَ يَسْرِقُهَا ؟ قَالَ : لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهَا ، وَلاَ سُجُودَهَا)

"İnsanların en kötü hırsızlık yapanı, namazından çalandır."

Ey Allah'ın Resûlü, namazından nasıl çalar?" diye sormaları üzerine şöyle buyurdu:

"Rükûsunu ve secdesini tam yapmaz."[622]

(إِنَّ مِنْ أَسْرِقِ السُّرَّاقِ مَنْ يَسْرِقُ لِسَانَ الْأَمِيرِ)

"Hırsızların en (yaman) hırsızı, emirin dilini çalan (yani onu konuşamaz hale getirip ona kendi dediklerinden başka bir şeyi dedirtmeyen) kimsedir."[623]

Bütün bunlardan anlaşılan o ki, ayette her hırsız kastedilmemiş (sadece başkalarının malını çalanlar kastedilmiş)tir.

Sirkat yani hırsızlık, dilcilere göre sözlükteki manası bilinen bir kelimedir. Kullanıldığında herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadan manası anlaşılır. Aynı şekilde şer'î hükmü de bilinmektedir. Alım satım, nikâh ve icar gibi muamelelerin nasıl birer hükmü varsa aynı şekilde sirkatin/hırsızlığın da kendisine bağlanmış bir hükmü vardır. Lügat bakımından hırsızlık manasına gelen herhangi bir iş yapıldığında ayetin genel hükmü gereğince el kesme cezasının uygulanması gerekir. Ancak delil ile ayrılan fiiller bu hükmün dışında kalmaktadır.

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ) **"Hırsız erkek ile hırsız kadın"** ifadesinin zahirine bakarak hükmedecek olursak, hırsızlık manasına gelen herhangi bir iş

622 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salat, 67

623 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/336

yapıldığında delil ile ayrılan fiiller dışında el kesme cezasının uygulanması gerekir. Ancak bize göre el kesme hükmünün uygulanması için, hırsızlıktan ayrı olarak başka şeylerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. O da çalınmış olan eşyanın korunaklıolması ve belli bir miktarda olmasıdır. Miktar bakımında burada bir mücmellik vardır. Bunun ispatı için de başka bir şeyle açıklanmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple kesme cezasını uygulamak için ayetin lafzının genel manasını esas alıp, her miktardaki malın çalınması sebebiyle bu cezayı uygulamamız doğru olmaz. Ayetin mücmel olduğunun ve genel manasını esas almanın imkânsızlığının delili, şu rivayetlerdir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Âmir'in babası Sa'd *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي دُونِ ثَمَنِ الْمِجَنِّ)

"Çaldığı malın değeri kalkan fiyatından az ise hırsızın eli kesilmez."[624]

İbn Luhay'a'nın bildirdiğine göre Hz.Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Çaldığı malın değeri kalkan fiyatına ulaşmadıkça ve daha fazla olmadıkça hırsızın eli kesilmez."***

Süfyan'ın bildirdiğine göre Eymen el-Habeşi *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَدْنَى مَا يُقْطَعُ فِيهِ السَّارِقُ ثَمَنُ الْمِجَنِّ)

"Çaldığı malın değeri en azından kalkan bedeli kadar olursa hırsızın eli kesilir."[625]

Bu rivayetlerle ispatlanmış oluyor ki, el kesmenin farz olmasıyla ilgili ayetin hükmü, çalınan malın kalkan değerince olmasına bağlıdır. Bu şart

624 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/359

625 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/289

sanki ayetle birlikte gelmiş ve ona eklenmiş gibi olmaktadır. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Hırsız erkek ve hırsız kadının çaldıkları malın değeri kalkan değerine ulaşırsa ellerini kesin."

Demek ki bu hükmün ispatı için ayetin lafzı, yalnız başına yeterli bir mana ifade etmemekte, kendi başına anlaşılamamakta ve mutlaka bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nitelikteki bir ayetin genel manasını delil olarak kullanmak sahih olmaz.

Mezkûr ayetin mücmelliğini başka bir açıdan ortaya koyan bir delil de kalkanın değerini belirleme konusunda selef ulemasından gelen rivayetlerdir.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr, Eymen el-Habeşi, Ebu Cafer, Atâ, İbrahim ve diğer bazıları, bir kalkanın değerinin on dirhem olduğunu söylemişlerdir.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, bir kalkanın değerinin üç dirhem olduğunu söylemiştir.

Enes, Urve, Zühri ve Süleyman b. Yesar, bir kalkanın değerinin beş dirhem olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, bir kalkanın değerinin çeyrek dinar olduğunu söylemiştir. Bilindiği gibi bu söylenenler, her kalkanın değeri değildir. Çünkü elbise ve diğer eşya da olduğu gibi kalkanların değeri de farklı olur. O zaman bu verilen değerler, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elini kesmesine sebep olan kalkanın değeridir. Yine bilindiği gibi ulema, çalınan şeyin kalkan olmasından dolayı Peygamber*sallallahu aleyhi ve sellem* el kesmiştir diyerek kalkan fiyatını belirlemeye çalışmış değildir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* belli bir şeyin çalınması münasabetiyle el kesmiş olması, başka şeylerin çalınması sebebiyle el kesilmeyeceği manasına gelmez. Aynı şekilde kalkan çalan hırsızın elini kesmesi, bu cezanın sadece kalkan çalmayla sınırlı kalacağı, başka şeylerin çalınması durumunda ceza uygulanmayacağı anlamına gelmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ayetin genel manasının kapsadığı bazı şeyleri olayların akışına göre uygulamıştır. Şu halde kalkan çalınması sebebiyle el kesmiş olması, ondan daha az değerde bir mal çalanın elinin kesilmeyeceği hususunda bir nass hükmünde olmaktadır. Bu da mezkûr ayetin, çalınan malın miktarı bakımından mücmel olduğuna delalet etmektedir. Lafzan nakletmiş

olduğumuz hadisler de, kalkan değerinden az değerdeki bir malı çalma sebebiyle el kesilmemesi gerektiğine delalet etmektedir. Bundan dolayı ayetin genel manasını çalınan malın değerini belirlemede ölçü almamız doğru olmaz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elini kesmesine sebep olan kalkanın değerini öğrenmeye çalışmamız gerekmektedir. Çalınan malın değerini belirlemede ayetin mücmel oluşu, çalınan malın mahfaza içinde olması, çalınan malın cinsi ve diğer konularda da mücmel olmasını gerektirmez. Aksine bu konularda genel hüküm ifade etmesi, ama sadece çalınan malın değeri konusunda mücmel olması mümkündür.

Nitekim başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."[626]

Bu ayet, zekâta tabi malların hepsinden zekât alınmasını genel bir ifadeyle gerekli kılmaktadır. Ancak ayet, ne miktarda zekât alınması gerektiği hususunda mücmeldir.

Üstadımız Ebu'l Hasan el-Kerhi, el kesme cezasıyla ilgili ayetin lügat bakımından lafzının gerektirmediği, ancak hükmüyle ilintili olan çalınan malın mahfaza içinde olması ve miktarı gibi, kesme cezasında ölçü alınması gereken hususlarda mücmel olduğunu söylemiştir. Kesme cezasının uygulanması için göz önünde bulundurulması gereken bu hususlardan birinin eksik olması durumunda her ne kadar hırsızlık fiili işlenmişse de hırsızın elini kesmek vacip olmaz. Çünkü hırsızlık kelimesi, bir şeyi gizlice almanın karşılığı olarak sözlükte yer almaktadır. Mesela namazdan çalmak, lisanı çalmak cümleleri bu manada kullanılmıştır. Bu ifadeler, bir şeyi gizlice almaya benzetilerek kullanılmıştır. Burada aslolan, bizim anlattıklarımızdır. Kesme cezasının uygulanmasının gerekmesinde göz önünde bulundurulması gerektiğini söylediğimiz bu kıstaslar, hırsızlık kelimesinin sözlük anlamıyla ilintili olmayıp şer'î bakımdan sabit olmuş kıstaslardır. Bu durumda hırsızlık kelimesi şer'î bir kavram olup, bir delil olmadan genel bir hüküm olarak kullanılması doğru olmaz.

626 Tevbe, 9/103

[El Kesmeyi Gerektiren Malın Miktarı]

El kesmeyi gerektiren malın miktarı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Sevri dediler ki: "Çalınan malın miktarı on dirhem veya daha fazla ya da o değerde bir mal olmadıkça hırsızın eli kesilmez."

Ebu Yusuf ile Muhammed'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Çalınan malın değeri, darphanede basılmış on dirhem kadar olmadıkça hırsızın eli kesilmez."

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Halk arasında tedavülde bulunan on dirhem değerinde mal çalan kişinin eli kesilir."

Mâlik, Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Çalınan malın değeri çeyrek dinar veya daha fazla değilse hırsızın eli kesilmez."

Şafiî dedi ki: "İki dirhemin değeri bir dinar edecek kadar dirhemlerin değeri yükselir ve çalınan malın değeri çeyrek dinar, yani yarım dirhem olursa hırsızın eli kesilir. Dirhemlerin değeri düşer, öyleki bir dinar yüz dirheme yükselirse, o zaman çeyrek dinar yani yirmi beş dirhem değerinde mal çalanın eli kesilir."

Hasan el-Basri'den rivayet edilen bir görüşe göre bir dirhem değerinde mal çalan kimsenin eli kesilir. Bu şaz bir görüştür. Fukaha bunun aksi görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Enes b. Mâlik, Urve, Zühri ve Süleyman b. Yesar dediler ki: "Çalınan malın değeri beş dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez."

Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin de aynı şeyi söyledikleri rivayet edilmiştir. Onlar da "Çalınan malın değeri beş dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez" demişlerdir.

İbn Mesud, İbn Abbas, İbn Ömer, Eymen el-Habeşi, Ebu Cafer, Atâ ve İbrahim dediler ki: "Çalınan malın değeri on dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez."

İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, "Çalınan malın değeri üç dirhem değerindeyse hırsızın eli kesilir" dediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh*, "Çeyrek dinar değerinde mal çalanın eli kesilir" dediği rivayet edilmiştir.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* , "Çalınan malın değeri dört dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez" dedikleri rivayet edilmiştir.

Burada aslolan şudur: Selef ulemasıyla onlardan sonra gelen kuşaktaki fakihlerin icmasına göre çalınan mal dolayısıyla hırsızın elinin kesilmesi için o malın belli bir miktarda olması şarttır. Çalınan mal o miktarın altındaysa hırsızın eli kesilmez. Bu çeşit miktarları belirlemenin yolu ise nass veya icma'dır. Çalınan malın on dirhemden eksik olması durumunda hırsızın elinin kesilmesi gerektiğine dair bir nass bulunmamaktadır. On dirhem olması durumunda hırsızın elinin kesilmesi gerektiğine dair icma sabit olduğu için biz de bu miktarı esas aldık. Hakkında nass ve icma olmadığı için on dirhemden aşağısını esas almadık.

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"** ayetinin genel nitelikteki lafzını bu hususta bir delil olarak kullanmak doğru olmaz. Önce de beyan ettiğimiz gibi bu ayet mücmeldir. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, el kesmede çalınan malın kalkan değerinde olmasını ölçü almıştır. Selef uleması da bunu ölçü alma hususunda görüş birliği etmişlerdir. Dolayısıyla ayetin genel nitelikteki lafzı, delil olmaktan çıkmıştır. Kesme cezasının uygulanması için çalınan malın on dirhem olması gerektiğine, daha az miktardaki malı çalmanın kesme cezasını gerektirmediğine dair icması esas almak icab eder.

El kesme cezasını uygulamak için çalınan malın on dirhem veya o değerde olmasını esas almak gerektiğine dair hadisler rivayet edilmiştir:

Bu hadislerin bazıları şunlardır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Resûlullah'ın (s.a.v)şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا قَطْعَ فِيمَا دُونَ عَشَرَةِ دَرَاهِمَ)

"On dirhemden aşağı (hırsızlıklar)da el kesmek yoktur."[627]

İbn Kani'nin Sünen'inde bir hadis bulunduğunu işittik. O, bu hadisi kendi senediyle Zuhar b. Rebia tariki ile İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. İbn Mesud *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

(لَا تُقْطَعُ الْيَدُ إِلَّا فِي الدِّينَارِ أَوِ الْعَشَرَةِ دَرَاهِمَ)

"Bir dinar veya on dirhemden başka şey için el kesilmez."[628]

Amr b. Şuayb dedi ki: Said b. Müseyyeb'e şöyle dedim: Urve, Zühri ve Süleyman b. Yesar, çalınan mal beş dirhem tutarında olmadıkça hırsızın eli kesilmez, diyorlar. Bana şöyle cevap verdi: Bu konuda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti, on dirhem olarak uygulana gelmiştir. Bunu İbn Abbas, Eymen el-Habeşi ve Abdullah b. Ömer söylemiş ve bir kalkanın değerinin de on dirhem olduğunu bildirmişlerdir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Enes'ten *radıyallahu anh* rivayet edilen, (قَطَعَ فِي مِجَنٍّ ثَمَنُهُ ثَلَاثَةُ دَرَاهِمَ) ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, üç dirhem değerindeki bir kalkanı çalan kimsenin elini kesti"***[629] hadisini ve Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği (تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي رُبْعِ دِينَارٍ) "Çeyrek dinar değerindeki bir malı çalanın eli kesilir"[630] hadisini delil olarak ileri sürenlere cevaben şöyle deriz:

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Enes'in *radıyallahu anh* rivayet ettikleri hadiste ihtilaf konusu olan bu meselede muhalifleri destekleyecek bir delil yoktur. Çünkü bu iki sahabi kalkana üç dirhem değer takdir etmişken başkaları on dirhem değer takdir etmişlerdir. Fazla değer takdirini içeren rivayetin öncelikle tercih edilmesi gerekir.

---

627 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 16/450

628 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/454

629 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/447

630 Buhari, Hudud, 16

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadise gelince bunun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* merfu olarak rivayet edilip edilmediği hususu ihtilaflıdır. Denildi ki bu hadis Hz. Aişe *radıyallahu anh* tarafından mevkuf olarak nakledilmiştir. Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* merfu olarak rivayet edilmiş değildir. Çünkü el kesmeyi gerektiren çalıntı malın miktar belirlemesiyle ilgili hadisi raviler mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

Yunus'un bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تُقْطَعُ الْيَدُ إِلَّا فِي ثَمَنِ الْمِجَنِّ ثُلُثِ دِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا)

"El, ancak kalkan bedeli olan üçte bir dinar, yarım dinar veya daha fazla dinar için kesilir."[631]

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında kalkan değerinden daha az değerde çalınan bir mal için el kesilmezdi. O devirde kalkanın bir değeri vardı. Değersiz şeylerin çalınmasından dolayı el kesilmezdi."

Bu da Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* kalkan bedeli hakkında bildiği hadisin sadece bu olduğuna, onun yanında bundan başka bir hadis bulunmadığına delalet etmektedir. Şayet onun yanında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduğu, altın ve gümüşle miktar belirleyici bir hadis olsaydı, kalkan bedelinden bahsetme ihtiyacını duymazdı. Çünkü kalkanın değeriyle ilgili ifadeleri, kendi içtihadının ürünüdür. Oysa nassın bulunduğu yerde içtihada yer yoktur. Bu da gösteriyor ki, Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sözü (merfu) olarak rivayet edilen hadis eğer sabit ise hadisteki kalkan değerine dair ifadeler Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* kendi içtihadî değerlendirmesidir.

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Amr, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا)

631 Nesai, Katu's-Sarık, 9

"Çeyrek dinar veya daha fazla değerde mal çalan hırsızın eli kesilir."[632]

Eyyub dedi ki: Bu hadisi Yahya, Amret tarikı ile Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* merfu şekilde rivayet etmiştir. Abdurrahman b. Kasım, Eyyub'a Hz. Aişe'nin bu hadisi merfu şekilde rivayet etmediğini söylemiştir. Yahya da bu hadisin merfuluk vasfını terk etmiştir. Bu da bu hadisi merfu olarak rivayet edenlerin, Yahya'nın merfuluk vasfını terk etmesinden önce bu hadisi ondan dinlemiş olduklarına delalet etmektedir.

Haram Kılan Rivayet, Mübah Kılandan Evladır

Sonra bu hadis sabit olsa dâhi, on dirhemden az değerde mal çalanın elinin kesilmeyeceğine dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* daha önce muhtelif şekillerde naklettiğimiz hadisle çatışır. Bu durumda bizim rivayet ettiğimiz hadisin kabulü evla olur. Çünkü onda, on dirhemden az değerde mal çalanın elinin kesilmesi yasaklanmaktadır. Onların rivayet ettikleri hadis ise daha az değerdeki malı çalanın elinin kesilmesini mübah kılmaktadır. Yasaklayan rivayet, mübah kılandan evladır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لَعَنَ اللَّهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ وَيَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ)

"Allah hırsıza lânet etsin. İp çalar, eli kesilir. Miğfer çalar, eli kesilir."[633]

Bazı düşüncesizler bu hadisin, ip ve miğfer kelimelerini içermesi dolayısıyla on dirhemden daha az değerde mal çalanın elinin kesilmesi gerektiğine delalet ettiğini zannetmektedirler. Normalde ip ve miğferin değerinin on dirhemden az olduğunu düşünebilirler. Oysa gerçek onların zannettiği gibi değildir. Çünkü hadiste geçen (الْبَيْضَةَ) kelimesiyle demir miğfer kastedilmiştir. Ebu Talib oğlu Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, 21 dirhem değerindeki bir miğferi

632 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/443

633 Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/315

çalan hırsızın elini kesmiştir. (Arapça'da miğferle yumurtanın her ikisi de (بَيْضَة) şeklinde yazılır ve okunur. Dolayısıyla hadisteki bu kelimeyi yumurta manasında anlayanlar olabilir). Oysa tavuk yumurtası çalmaktan dolayı el kesmenin gerekmediği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. İpe gelince değerinin on, yirmi veya daha fazla miktarda dirhem değerinde olması mümkündür.

[Hırsızın Elinin Kesilmesi İçin Çaldığı Malı Korumalı Bir Yerde Olması Şartı]

Hırsızın elinin kesilmesi için çaldığı malın korumalı bir yerde olması şartına gelince, bunun delili Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadistir:

(لا قَطْعَ عَلَى خائِنٍ)

"Hâinin eli kesilmez."[634]

Bu hadisi İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu hadis, kendisine emanet olarak bırakılan malları inkâr eden kişinin elinin kesilmeyeceği hükmünü içermektedir. Bir kişi bir başkasına güvenip mallarını ona karşı koruma altına almaksızın onun kendi evine girmesine izin verir de, o şahıs hainlik edip malını alırsa, bu hadisin genel hükmü gereğince elinin kesilmesi gerekmez. Bu durumdaki kişi emanetçi ve mudarip konumundadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا قَطْعَ عَلَى خائِنٍ) ***"Hâinin eli kesilmez"*** buyurmakla, emaneti inkâr edenin, mudarebe yapması için kendisine bırakılan sermayeyi ve diğer emanetleri inkâr edenin elinin kesilmesini reddetmiştir. Başkasından ariye/ödünç olarak aldığı eşyaları inkâr edenin de elinin kesilmesini reddetmiştir.

634 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/363

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi Ve Sellem Başkasından Ariye/Ödünç Olarak Aldığı Eşyaları İnkâr Eden Kadının Elini Kesmesiyle İlgili Hadisin Açıklaması

Rivayet olunduğuna göre ***Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, başkasından ariye/ödünç olarak aldığı eşyaları inkâr eden bir kadının elini kesmiştir.***[635]

Bu rivayet, aldığı ariye/ödünç malı inkâr eden kimsenin elinin kesilmesi gerektiğine delalet etmemektedir. Burada ariye/ödünç malın inkâr edilmesinden söz edilmesi, o kadının tanıtılması içindir. Yoksaelinin kesilmesinin, ariye/ödünç malı inkâr etmesi sebebiyle olduğu söylenmemektedir. Bu kadın, aldığı ariye/ödünç malları inkâr etmeyi alışkanlık haline getirmişti ve bu huyu ile tanınmıştı. İşte onu tanıtmak amacıyla bu rivayette onun, aldığı ariye/ödünç malları inkâr ettiği belirtilmiştir. Bu şu hadise benzemektedir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan ayında biri diğerine kupa vuran iki adam hakkında(أفطرَ الحاجِمُ والمحجومُ) ***"Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozdu."***[636] buyurmuştur.

Burada hacamattan bahsedilmesi, o iki adamı tanıtmak içindir. Yoksa onlar, oruçlarını başka bir sebeple bozmuşlardı.

Sahih haberlerde rivayet olunduğuna göre Beni Mahzum kabilesinden bir kadının hırsızlık yapması, Kureyşlileri derinden tasalandırmıştı. Rivayette anlatıldığına göre o kadın, ariye/ödünç olarak aldığı malları da inkâr edermiş. İşte bu rivayetlerde belirtildiğine göre hırsızlık yaptığı için o kadının eli kesilmiştir.

Hırsızlıktan dolayı el kesilmesi için çalınan malın koruma altında olması gerektiğine Amr b. Şuayb'ın, dedesinden yapmış olduğu şu rivayet delildir: Amr'ın dedesine dağdaki koyunun çalınmasının hükmü sorulduğunda dedesi şöyle cevap vermiştir: "Çalanın, çaldığı malın bedelini ödemesi ve

635 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/487

636 Buhari, Savm, 33

tedip için değnekle dövülmesi gerekir. Ürünler kurutma yerine konulduğunda ve çalınan malın değeri kalkan fiyatına ulaştığında hırsızın eli kesilir."

Yine Amr b. Şuayb'ın dedesi dedi ki: "Dalında asılı duran meyve, devşirilip kurutma yerine konulmadıkça, çalınmasından ötürü el kesmek gerekmez. Kurutma yerine bırakıldıktan çalınır ve çalınan da kalkan değerinde olursa çalanın eli kesilir."

Her ne kadar her ikisi de el kesilmesi için çalınan malın muhafaza altında olması gerektiği hususunda tam bir mana ifade etmekte ise de bu rivayetlerin ilkine göre ikincisinin bu hususa delaleti daha kuvvetlidir. El kesme cezasının uygulanması için çalınan malın koruma altında olması gerektiği hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Bunun sünnetteki delilini de anlatmış bulunmaktayız.

Korunak, mezhebimizin fakihlerine göre oturmak, para ve eşyaların korunması için yapılan bina ve benzeri şeye denir. İnsanların içinde barındıkları ve eşyalarını muhafaza ettikleri çadır, otağ gibi şeyler de böyledir. İçinde veya yanında bekçi olmasa bile bunlar korunaktırlar. Buraların kapısı var ama açık iken, kapısı yok ama etrafı taşlarla çevriliyken buralardan mal çalınsa bile yine de buralar korunak olarak kabul edilirler. Çadır ve otağ gibi yerlerde olmayan eşyalarsa koruma altında sayılmazlar. Ancak yanlarında bekçi varsa ve bekçi de onu koruyabilecek kadar yakınındaysa, uyanık veya uyumakta olsa bile, o eşyalar koruma altında sayılırlar.

Mescitte veya çölde olsa bile bekçinin koruyucu sayılmasının delili, Safvan b. Ümeyye hadisidir. Safvan *radıyallahu anh* mescitte abasını başının altına koyup uyumaktayken bir hırsız gelip abayı başının altından çalmıştı. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elinin kesilmesini emretmişti. Mescidin, eşyaların muhafaza edildiği bir korunak olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Ama Safvan *radıyallahu anh*, abasının yanında olduğu için mescit korunak olarak kabul edilmiştir.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Bekçinin uykuda olmasıyla uyanık olması arasında fark yoktur."

Çünkü Safvan *radıyallahu anh* (abası çalınırken) uyumaktaydı. Fukahaya göre mescid, hamam gibi değildir. Hamamdan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez. İçerisine girmeleri için herkese izin verilmiş olan han

ve dükkânlar da böyledirler. Bekçisi bulunsa bileoralardan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez. Çünkü hamam ve mekân sahibi, isteyen herkesin oraya girmesine izin vermiştir. Dolayısıyla bu gibi mekânlardaki eşyalar, koruma altında sayılmazlar. Mesela bir kimse, kendisinin evine girmesi için bir adama izin verirse o evin kendisi eşyalar için korunak olmaktan çıkmaz. Ama bununla birlikte oraya giriş iznine sahip olan şahıs oradan bir şeyler çalarsa eli kesilmez. Çünkü evine girmesine izin verdiğinde artık ona güvenmiş ve oradaki mallarını ona karşı koruma altına almamış olur. Sahibinin izniyle girişi serbest olan her mekân da böyledir. Oradaki mallar, oraya giriş iznine sahip kimselere karşı koruma altına alınmazlar. Mescide gelince oraya giriş serbestîsi insan izniyle olmadığı için çöl ve sahra gibi olmaktadır. Bekçisi varken oradan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir.

Mâlik'ten nakledilen görüşe göre bekçisi olan hamamdan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eğer el kesmek gerekseydi, içeriye giriş iznine sahip olan kişinin dükkândan çaldığı mal dolayısıyla elinin kesilmesi gerekirdi. Çünkü dükkân sahibi, bekçisi gibidir. Bilindiği gibi sahibinin içeriye giriş iznini vermiş olması, içerideki malını korunaklı olmaktan çıkarmıştır. Oraya giren kişi, kendisine güvenilip emanet mal bırakılan kimse konumundadır. İçerisine girilmesine izin verilen hamamla dükkân arasında fark yoktur.

Bir kimse "içerisine girilmesine izin verilen hanla dükkândan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Bu kişi, emanet, ariye/ödünç ve mudarebe malıyla diğer mallarda hainlik yapan kimse gibidir. Bizim anlattıklarımızla onun arasında fark yoktur. Çünkü han ve dükkânın sahibine içeriye girmeleri hususunda herkese izin vermişler ve girecek kimselere güvenmişlerdir. Oradaki eşyaları, emanetçiye güvendikleri gibi içeri gireceklere karşı güvenip koruma altına almamışlardır.

Osman El-Betti dedi ki: "Hamamdan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir."

Nebbaş yani mezarları açıp kefen hırsızlığı yapan kimsenin elinin kesilip kesilmeyeceği konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Sevri, Muhammed ve Evzai, nebbaşın elinin kesilmesi gerekmediğini söylemişlerdir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Mekhul da böyle demişlerdir.

Zühri dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, Mervan'ın Medine valiliği zamanında nebbaşın elinin kesilmeyeceği ancak kendisine tazir uygulanması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. O zamanda sahabilerin sayısı çoktu.

Ebu Yusuf, İbn Ebi Leyla, Ebu'z Zinad ve Rebia dediler ki: "Nebbaşın eli kesilir." İbn Zübeyr, Ömer b. Abdülaziz, Şa'bi, Zühri, Mesruk, Hasan, İbrahim en-Nehai, Atâ ve Şafiî'nin de aynı şeyi söyledikleri rivayet edilmiştir.

Nebbaşının elinin kesilmesinin gerekmediğine dair birinci görüşün sahihliğinin delili, mezarın korunak sayılmamasıdır. Mezarda gömülü paraları biri çalsa, orası korunak sayılmadığı için hırsızın elinin kesilmesinin gerekmediği hususunda fukahanın tamamının icma etmiş olması bunun doğruluğuna delalet etmektedir. Kefen de para gibi olduğu için aynı hükme tabidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Korunak, eşyanın türüne göre değişir. Mesela bakkalın kamıştan örülmüş büyük sepetleri, dükkânındaki sebze ve meyveler için; ahır, içerideki hayvanlar için; ev içerideki mallar için; erkek de bekçiliğini yapmakta olduğu şeyler için bir korunaktır. Bu sayılanlardan her biri, âdete göre kendisi ile korunan şeyler için bir korunaktır; ama başka şeyler için korunak sayılmaz. Mesela ahırdaki parayı çalan kimsenin eli kesilmez; ama oradaki hayvanı çalanın eli kesilir. Aynı şekilde mezar da her ne kadar paralar için korunak değilse de, kefen için bir korunaktır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilir: Bu söylediklerinizi iki bakımdan yanlıştır:

1-Korunak, şekil bakımından değişik olsa da içerisine konulan eşyaları koruma bakımından hepsi aynı hükme tabidirler. Sözgelimi ahır, içerisine konulan hayvanlar için bir korunak olduğu gibi, içinde saklanan para ve elbiseler için de korunaktır. Oradan çalınan herşeyden ötürü hırsızın eli kesilir. Bakkal dükkânı da elbise para ve diğer mallar gibi içerideki her şey

için bir korunaktır. Dolayısıyla 'Ahır, hayvanlar için korunaktır. Oradaki paraları çalan hırsızın eli kesilmez' diyen kimsenin söyledikleri yanlıştır.

2-Sizin bu delilleriniz doğru olsa, nebbaşın elinin kesilmesine engel olur. Çünkü mezar, kefene korunak olmak için değil, ölüyü insanların gözünden gizlemek için kazılmıştır. Kefene gelince o, çürüyüp yok olmaya terk edilmiştir.

Muhaliflere karşı ileri sürebileceğimiz başka bir delil de şudur: Kefenin sahibi yoktur. Çünkü kefen, ölünün geride bıraktığı tereke henüz taksim edilmemişken ortadan satın alınır. Bu da onun bir kimsenin mülkiyetinde olmadığını ve bir kimseye vakfedilmediğini gösterir. Kefenin toplu halde bulunan terekeden satınalınması sahih olduğuna göre, toplu haldeki terekeden ödenmesi gereken ölüye ait borçlara, mirasçılar mâlik olmadıkları gibi kefene de mâlik olmazlar. Yine kefen, ölünün borçlarının ödenmesinden önce satınalınır. Ölünün borçlarını ödemede kullanılacak paraya mirasçılar sahip olmadıklarına göre, kefene haydi haydi sahip olamazlar. Sahip olamadıklarına, ölünün kendisinin de sahip olması imkânsız olduğuna göre, kefeni çalan hırsızın/nebbaşın elinin kesilmemesi gerekir. Tıpkı beytülmalden çalan hırsızın ve sahipsiz mübah malları alıp götüren kimsenin elinin kesilmemesi gerektiğinde olduğu gibi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mirasçının, kefeni çalan hırsızdan geri almak için dava açma hakkının olması, kefene mâlik olduğuna delalet eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Devlet başkanı da beytülmaldeki mallara mâlik olmadığı halde oradan hırsızlık yapanlardan çaldıklarını geri almak için gerekeni yapar. Diğer taraftan kefen, saklayıp alıkoymak için değil, çürümeye ve telef olmaya terk edilmek içindir. Dolayısıyla saklayıp biriktirmek için olmayıp tüketilmek için bulundurulan ekmek, et ve su gibidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezar, kefen için korunaktır. Çünkü Ubade b. Samit'in *radıyallahu anh* bildirdiğine göre Ebu Zer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كيف أنتَ إذا أصابَ الناسَ موتٌ، يكون البيتُ فيه بالوصيفِ)

"(Ey Ebu Zer!) Çok sayıda insanlar ölüp de bir evin (mezarın) bir köle fiyatına çıktığı bir zamanda sen ne yapacaksın?"

Ebu Zer, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (عَلَيْكَ بِالصَّبْرِ) ***"Sabretmen gerekir"*** demiştir.[637]

Bu hadiste mezara ev denmiştir.

Hammad b. Ebi Süleyman dedi ki: "Nebbaş'ın eli kesilmesi gerekir. Çünkü o, ölünün evine girmiştir."

Mâlik'in bildirdiğine göre Ebu Rical, annesi Amre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ الْمُخْتَفِي وَالْمُخْتَفِيَةَ)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem kefen soyan erkek ve kadını lânetlemiştir."[638]

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اخْتَفَى مَيِّتًا فَكَأَنَّمَا قَتَلَهُ)

"Bir ölünün kefenini soyan, onu (hayattayken) öldürmüş gibi olur."[639]

Lügat ehli kimseler, önceki hadiste geçen (الْمُخْتَفِي) kelimesinin nebbaş manasına geldiğini söylemişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hadiste inşa edilmiş eve benzeterek mezarı ev diye adlandırması mecazîdir.Bununla beraber hırsızın elinin kesilmesi, evden eşya çalmış olması dolayısıyla değildir. Ancak ev, eşyalar için korunak olsun diye inşa

637 Ebu Davud, Hudud, 20

638 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ, Sirkat, 13: 8/270

639 Suyuti, el-Câmi'u's-Sağir: 2/224

edilmişse, oradan hırsızlık yapanın eli kesilir. Mezarın korunak olmadığını açıklamıştık. Bilindiği gibi mescide beyt/ev denmektedir.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ)

"Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde..."[640]

Bekçisi olmayan mescitten hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez. Şunu da belirtelim ki, mezara -her ne kadar ev denilmiş de olsa- orada gömülü olan parayı çalan kimsenin eli kesilmez. Bundan dolayı oradan yapılan hırsızın elinin kesilmesinin oranın ev sayılmasıyla alakalı olmadığını öğrenmiş olduk.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **kefen soyan erkek ve kadını lânetlemiştir"*** hadisi ile ***"Bir ölünün kefenini soyan, onu (hayattayken) öldürmüş gibi olur"*** hadisi, nebbaşın lânetlendiğini ve lânetlenmeyi hak ettiğini bildirmektedir.

Elinin kesilmesi gerektiğine delalet etmemektedir. Çünkü başkasının malını gaspeden, yalan söyleyen ve zulmeden kimseler de lanetlenmeyi hak ederler ama ellerinin kesilmesi gerekmez. ***"Bir ölünün kefenini soyan, onu (hayattayken) öldürmüş gibi olur"*** hadisi,nebbaşın elinin kesilmesini gerektirmez. Onu ancak katile benzetir. Bu hadisi mecazî değil de hakikî manada kabul edersek nebbaşı öldürmemiz gerekir. Bunda hiçbir ihtilaf yoktur.Dolayısıyla bu hadisin el kesmeyle ilgisi yoktur.

Hırsızın Eli Neresinden Kesilir?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)

"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[641]

640 Nûr, 24/36
641 Mâide, 5/38

(يَد) "El" kelimesi, (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. (Teyemmüm edin)"**[642]

Elin omuzlara kadar olan kısmı anlamına gelmektedir. Bunun delili de Ammar'ın *radıyallahu anh* teyemmüm ederken ellerini omuzlarına kadar meshetmiş olmasıdır. Ammar *radıyallahu anh* böyle yaparken lügat bakımından hata yapmış değildir. Ancak sünnet bunun aksine varid olduğu için böyle bir şey (yani teyemmümde kolların omuzlara meshedilmesi) sabit olmuş değildir. (يَد) kelimesi, avucun üst tarafına, bileğe kadar olan kısım manasına da gelmektedir.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَآ اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا)

"İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez."[643]

Ayetteki bu ifadeden, elin dirsekten aşağı kısmı anlaşılmaktadır.

Yüce Allah, Musa'ya *aleyhissellem* şöyle buyurmuştu:

(وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ)

"Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz olarak çıksın."[644]

Hz. Musa'nın *aleyhissellem* elini dirseğine kadar koynuna sokması mümkün değildi. Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."

642 Mâide, 5/6
643 Nûr, 24/40
644 Neml, 27/12

Eğer dirseklerden aşağısına el denilmeseydi bu ayette **"Dirseklere kadar"** kaydı kullanılmazdı. Bu ayette (يَد) kelimesinin bileğin az yukarısındaki kısma da dendiğine delalet vardır. Bu kelime bileğe, dirseğe ve omuza kadar olan kısımların hepsine ayrı ayrı ad olabildiğine göre ayetin lafzının genel manası, daha aşağısından kesilmesinin kastedildiğine dair bir delil bulununcaya kadar hırsızın elinin omuz kısmından kesilmesi gerektiğine delalet eder. Bileğin az yukarısına kadar olan kısma "el" denilebildiğine göre oraya elin sadece bir kısmı demek caiz olmaz. Aksine hiçbir kayıt konulmaksızın oraya kadar olan kısma "el" denilebilir. Her ne kadar bazen dirseğe kadar olan kısma, bazen de omuza kadar olan kısma "el" denilmekteyse de bileğin az yukarısına kadar olan kısma da "el" denilebilir. Sonra Yüce Allah (فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"İkisinin ellerini kesin"** buyurdu. Aslında elin tamamını kesmek mahzurludur. Bilekten kestiğimizde ayetin hükmünü yerine getirmiş oluruz. Bir delil olmadan daha yukarıdan kesmemiz caiz olmaz. Mesela bir kişi bize "Şunu adamlara ver" dediğinde biz o şeyi üç adama verdiğimizde verilen emri yerine getirmiş oluruz. Çünkü her ne kadar üç kişiden daha fazlası da çoğul olsa, üç kişi de çoğuldur. Böylece o şeyi adamlara vermemize dair emir yerine getirilmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"(فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)."** Bu ayet teyemmümde de aynı şeyi yapmanızı gerektirmektedir. Siz, 'el kelimesinin dirseğe kadar olan kısmı kapsadığını söylemiştiniz. Ayetin lafzının genelliği bunu icab ettirmektedir. Bir delil olmadan dirsekten aşağı bileğe kadar meshetmeniz caiz olmadığı gibi kesme cezasında da bilekten değil de dirsekten kesmeniz gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Teyemmümle el kesme cezası farklı şeylerdir. Zira aslında elin tamamının kesilmesi mahzurludur. Sonra "el" kelimesi, bileğe kadar olan kısmı kapsadığı gibi dirseğe kadar olan kısmı da kapsar. Bir şüpheden hareket ederek bilekten yukarısını da kesmemiz caiz olmaz. Konu hades/abdestsizlik olduğundaysa namaz kılmayı mübah hale getirmeye ihtiyaç duyulduğunda hades halini ancak yakîn ile ortadan kaldırmak mümkün olur. O da teyemmümde ellerin dirseklere kadar meshedilmesiyle mümkün olur. Diğer taraftan el kesme cezasının uygulanmasında kesmenin bilekten yapılacağı hususunda ilk kuşak selef

ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf olmamıştır. Sadece hariciler buna muhalefet edip omuz da ele dâhildir diyerek kolu omuzdan kesmişlerdir. Onların bu görüşü şaz olup dikkate alınmaz.

Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elini bileğinin az yukarısından kestiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* , hırsızın elini bileğinin alt tarafından kestikleri rivayet edilmiştir. Bileğin alt tarafına "el" denilmediğinin delili, (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayetidir. Teyemmümde bileğin alt tarafını meshetmekle yetinilebileceğini söyleyen olmamıştır. Ancak üst tarafında nereye kadar meshedilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hırsızın ayağının neresinden kesilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, hırsızın ayağını parmaklarla topuk arası orta yerden kestiği rivayet edilmiştir. Salih es-Semman'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ayağını kestiği hırsızı gördüm. Parmaklarının ucundan kesmişti. Ona "Ayaklarını kim kesti?" diye sordular. O da, "İnsanların en hayırlısı" diye cevap verdi.

Ebu Rezin dedi ki: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini işittim: "Şunları gören, şu bedevinin kestiği gibi kesemez mi?" Bedevi, hırsızın ayağını, geride topuğunu bırakacak şekilde hatasız kesmişti.Atâ ve Ebu Cafer'in de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* ve başkaları, ayağın bilekten kesilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de böyle demişlerdir.Aklî delil de bu görüşün doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü ulema, elin bileğin az yukarısındaki kemik çıkıntısının yanından kesilmesi gerektiği hususunda icma etmişlerdir. Aynı şekilde ayağın da yan taraflardaki çıkıntılı kemiğin yanından ve bilekten kesilmesi gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki ulema, elin eşyayı tutabilecek kadarının kesimden sonra geride bırakılmaması hususunda ittifak ettikleri gibi, ayağın da kesimden sonra yürümeye yetecek kadarının geride bırakılmaması hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Yüce Allah, bir şeyi tutamasın diye hırsızın elinin kesilmesini, yürüyemesin diye de ayağının kesilmesini farz

kılmıştır. Şu halde bir şeyi tutabilecek kadar avuç içini geride bırakacak şekilde sadece el parmaklarını dipten kesmek caiz olmadığı gibi, yürüyebilecek kadar topukları geride bırakacak şekilde ayağı kesmek de caiz olmaz. Ayağı parmakla topuk arası orta yerden kesen kimse, o kısmı elin bileği mertebesinde saymış olmaktadır. Çünkü ayakta kesilen yerle parmakların mafsalı arasında başka bir mafsal bulunmamaktadır. Aynı şekilde elde de parmak mafsalları ile bilek mafsalı arasında başka bir mafsal bulunmamaktadır. Elin parmak mafsallarına en yakın başka bir mafsal bulunmamaktadır. Elde parmak mafsallarına en yakın mafsalda kesimin yapılması gerektiğine göre, ayakta da parmak mafsallarına en yakın mafsalda kesimin yapılması gerekir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Çünkü ayak tarağının üst tarafındaki tümsek, ayağın iki yanındaki çıkıntılı kemikler ile elin bileğinin az yukarısındaki çıkıntılı kemik gibi belirgin bir mafsal değildir. Elin o çıkıntılı kemiğin yanından kesilmesi gerektiği gibi, ayağın da çıkıntılı kemiklerinin yanından kesilmesi gerekir. Bu şekildeki kesim elin tamamını kapsadığı gibi, ayağın da tamamını kapsaması gerekir. Ayağın iki yandaki çıkıntılı kemiğe kadar olan kısmı, elin bileğin üst tarafındaki çıkıntılı kemiğe kadar olan kısmı gibidir. Ayağın parmak diplerinden kesilmesine gelince bunu Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* yaptığı, sahih yoldan tespit edilmiş değildir. Bu, icmaya ve aklî delillere aykırı şaz bir görüştür.

Sol el ile sağ ayağın kesilmesi konusunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ebû Bekir es Sıddık *radıyallahu anh*, Hz. Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh* ve Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* da İbn Abbas *radıyallahu anh* ile birlikte, kendisine danışıp da Hz. Ali'nin görüşüne döndüklerinde şöyle demişlerdir: "Hırsızlık yapan kimsenin sağ eli kesilir. Sonra yine çalarsa sol ayağı kesilir. Sonra yine çalarsa kesme cezası uygulanmaz ama hapsedilir."

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed de bu görüştedirler. Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet edilen bir görüşe göre üçüncü defa çalarsa sol eli, tekrar çalarsa sağ ayağı kesilir. Yine çalarsa hapse atılır. Tövbe ettiği ve ıslah-ı nefs ettiği görülünceye kadar hapiste tutulur. Hz. Ebû Bekir'in de *radıyallahu anh* aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* , Hz. Ali'nin*radıyallahu anh* görüşüne döndüğü rivayet edilmiştir.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Hırsızın sol ayağı kesildikten sonra sol eli kesilir. Daha sonra yine hırsızlık yaparsa o zaman da sağ ayağı kesilir. Tekrar çalarsa öldürülmez."

Hz. Osman b. Affan *radıyallahu anh*, Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ve Ömer b. Abdülaziz'in (rh.a), iki eli ve iki ayağı kesildikten sonra yine hırsızlık yapan kimseyi öldürdükleri rivayet edilmiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, sağ eli ile sol ayağı kesildikten sonra tekrar hırsızlık yapan birinin elini kesmek istediğinde Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona, (السُّنَّةُ الْيَدُ) ***"Sünnete göre ancak el kesilebilir"***[645] demişti.

Abdurrahman b. Yezid'in bildirdiğine göre Mekhul, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir eli ve bir ayağı kesildikten sonra hırsızın elini kesmeyin. Lâkin onu müslümanlardan tecrid ederek hapsedin."

Zühri dedi ki: "Ebû Bekir *radıyallahu anh* hırsızlığa devam edenin bir elinin ve bir ayağının kesilmesiyle kesme cezalandırmasına son verdi."

Ebu Halid el-Ahmer'in bildirdiğine göre Haccac, bazı arkadaşlarından naklen Simâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radıyallahu anh*, hırsıza verilecek ceza hakkında kendilerine danışmıştı. Onlar da şu hüküm üzerinde icma etmişlerdi: Önce sağ eli kesilir. Tekrar çalarsa sol ayağı kesilir. Tekrar çalarsa artık daha fazla kesme cezası verilmez."

Bu rivayet, bu hükmün icma olduğunu ve aksine bir uygulamanın caiz olmamasını gerektirmektedir. Çünkü onlara danışan Hz. Ömer'di *radıyallahu anh*. Kendilerine danıştığı kimseler ise onlarla icmanın akdedileceği kimselerdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebû Bekir es Sıddık *radıyallahu anh*, kendisine misafir olan ve sağ eliyle sol ayağı kesilmiş olan ve Esma'nın *radıyallahu anh* takılarını çalan Esved'in sol elini kesti."

---

645 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/475

Ancak bu, mürsel bir rivayettir. Bunun aslı, Urve'nin Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* yapmış olduğu şu rivayettir:

Bir adam, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* hizmetinde bulundu.Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* onu zekât toplama memuruyla birlikte göreve gönderdi. Memura da ona iyi davranmasını tavsiye etti. Bir aya yakın bir süre sonra döndüğünde memur, onun elini kesmişti.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ona "Sana ne oldu?" diye sordu.

Adam, "Bir zekât farizasını yanlış hesaplamamdan dolayı elimi kesti" deyince Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Onun otuz farizadan daha fazla yanlış hesaplama yaptığını zannediyorum.Beni yaşatmakta olan Allah'a yemin ederim ki, eğer doğru söylüyorsan senin için ona kısas uygularım!"

Daha sonra bu adam Hz. Ebû Bekir'in radıyallahu anh eşi Esma binti Umeys'in radıyallahu anh takılarını çaldı. Hz. Ebû Bekir'de radıyallahu anh onun elini kesti.[646]

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, zekât memurunun elini kesmesinden sonra Hz. Ebû Bekir'in de *radıyallahu anh* onun sol ayağını kestiğini haber vermiştir. Bu sahih bir hadis olup Kasım'ın rivayet ettiği hadisle çatışmamaktadır. Eğer çatışsalar ikisi de delil olmaktan düşerler ve o zaman bu hadisle Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* yaptıkları da bir hüküm ifade etmez. Hz. Ebû Bekir'den *radıyallahu anh* rivayet ettiğimiz ve sol ayağın kesildiğini bildiren diğer haberler ancak delil olarak elimizde kalır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Halid el-Hazzâ, Muhammed b. Hatıb'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, sağ eliyle sol ayağı kesilmiş birinin elini kesmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayette Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* o adamın hırsızlıktan dolayı elini kestiğine dair bir kayıt yoktur. Belki de kısas olarak elini kesmiştir. Hz. Ömer'inde *radıyallahu anh* benzer bir uygulamada bulunduğu rivayet edilmiştir. Bunun te'vilini anlatmıştık. Selef ulemasının icmasından ortaya çıkan sonuca göre hırsızlıktan dolayı ceza olarak bir el ve bir ayağın kesilmesiyle yetinilmesi gerekmek-

646 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/75

tedir. Bu icmaya aykırı olan rivayetler için iki şey söylenebilir: Bunlar ya ayaktan sonra elin kesilmiş olmasından söz etmektedirler. Ya da iki elle iki ayağın kesilme sebebinin hırsızlık olduğundan bahsedilmemektedir. Bunda hırsızlık sebebiyle kesme cezasının uygulandığına dair bir delil yoktur. Ya da bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Nitekim Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* böyle yaptığı, sonra da bu uygulamadan vazgeçtiği rivayet edilmiştir. Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, iki eli ve iki ayağı kesilmiş bir adamın boynunu vurduğu rivayet edilmiştir. Bu, muhalifimizin görüşünün isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü bu rivayette Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, hırsızlıktan dolayı o adamın boynunu vurduğundan bahsedilmemektedir. Belki de kısas olarak bu cezayı uygulamıştır.

Mezhebimiz fakihlerinin görüşünün isabetli olduğuna (فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** ayeti delalet etmektedir. Önce de açıkladığımız gibi bu ayette kastedilen, hırsızların sağ ellerinin kesilmesidir. İbn Mesud, İbn Abbas, Hasan ve İbrahim'in kıraatlerine göre zaten bu ayet, (فَاقْطَعُوا اَيْمانَهُمَا) şeklinde okunmaktadır. Ayetin kapsamına giren, her hırsızın tek eli olduğuna göre nas veya icma olmadan birden fazla elini kesmek caiz olmaz. Hırsızlığın tekrarı durumunda sol ayağın kesilmesi gerektiği hususunda icma sabit olmuştur. Ancak sol ayak da kesildikten sonra tekrar bir çalma olayı olursa, sol elin kesilmesinin gerekip gerekmeyeceği hususunda ihtilaf meydana gelmiştir. İcma veya nas olmadığı halde sol elin kesilmesi caiz olmaz. Çünkü bu ikisinden bir olmadan had koymak caiz değildir. Bu hususta başka bir delil de ayağın ancak elin kesilmesinden sonra kesilebileceği hususunda ümmetin icma etmiş olmasıdır. Bu da sol elin asla kesilmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü sağ eli kestikten sonra hırsızlığını tekrarlanmasında sol eli kesmeyip ayağı kesmeye yönelmenin illeti, "el" cinsinin menfaatini tümden ortadan kaldırmamaktır. Sol ayağın kesilmesinden sonra da bu illet mevcuttur.Diğer taraftan yürüme kabiliyetini tamamen kaybetmemesi için hırsızın sol ayağının kesilmesinden sonra sağ ayağı kesilmez. Aynı şekilde bir şeyleri tutabilme kabiliyetini tamamen kaybetmemesi için hırsızın sağ elinin kesilmesinden sonra sol eli de kesilmez. Ayaklar sahibine nasıl ki sahibine yürüme imkânını sağlıyorsa, aynı şekilde eller de sahibine bir şeyleri tutma imkânını sağlamaktadır.

Buna dair başka bir delil de şudur: Muharebe suçunu işleyen şaki başkasının malını gaspettiği için suçu her ne kadar büyük ise de, el ve ayakların sağlayacakları yarar tamamen iptal edilmesin diye, birer el ve ayağının çaprazlama kesilmesinden sonra kendisine başka ceza verilmeyeceği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Aynı şekilde hırsız da çalma fiilini defalarca tekrarlayıp suçu ağırlaşsa bile el ve ayaklarının birer tanesinden fazlası kesilmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** ayeti, her iki elin kesilmesini gerektirmektedir. Şayet fukahanın icması olmasaydı, ikinci çalmada sol eli kesmeyi bırakıp sol ayağı kesmeye yönelmezdik."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: 'Ayet, ikinci çalmada sol eli kesmeyi gerektirmektedir' demeniz bize göre doğru değildir. Bu ayet sadece bir eli kesmeyi gerektirmektedir. Zira ayetteki (يَدْ) kelimesi tesniye kalıbıyla değil cemi kalıbıyla izafe edilmiştir. Bu şekilde izafe edilince de hırsız erkekle hırsız kadından her birinin birer elinin kesilmesi gerekmektedir. Sonra fakihler, ayette kesilmesi istenen elin sağ el olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu takdirde ayette sanki (فَاقْطَعُوا اَيْمانَهُمَا) denmiş gibi olmaktadır. Bu durumda ayette sol elin kesilmesinin kastedilmediği anlaşılmış olmaktadır. Dolayısıyla bu ayet, hırsızlığın tekrarlanması durumunda sol elin kesilmesi gerektiğine delil olmaktan çıkmıştır. Şu da var ki, ayetin lafzının sizin söylediklerinize ihtimali olsa bile, sağ elin kesilmesinden sonra ayağın kesilmesi gerektiği hususunda ümmetin icma etmiş olması, sol elin kesilmesinin kastedilmediğine delalet eder. Zira hakkında nass bulunan bir hükmü uygulamayıp başka bir hükmü uygulamaya yönelmek caiz değildir.

Hırsızlığın tekrarlanması durumunda her iki el ve ayağın kesilmesi gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayetleri delil olarak ileri sürmektedirler:

Abdullah b. Rafi'in bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah'***ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna başkasının malını çalmış olan bir hırsız getirildi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, elinin kesilmesini emretti. Sonra

tekrar çaldığında huzura getirildi. Bu defa ayağının kesilmesini emretti. Hırsızlığa devam ettiği için el ve ayaklarının ikisi de kesildi."

Bu hadisin rivayet senedinde adı geçen Hammad b. Ebi Humeyd, raviliği zayıf kimselerdendir ve bu rivayet muhtasar olarak verilmiştir. Rivayetin aslı şöyledir:

Nuhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir hırsızı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirdiler. Buyurdu ki:

-***Onu öldürün.***

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

-Öyleyse (elini) kesin.

(Elini) kestiler. İkinci kez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-***Onu öldürün.***

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

-Öyleyse (ayağını) kesin.

(Ayağını) kestiler. Üçüncükez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-***Onu öldürün.***

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

-Öyleyse (sol elini) kesin.

Dördüncü kez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-***Onu öldürün.***

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

- Öyleyse (sağ ayağını) kesin.

Beşinci kez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-Onu öldürün.

Cabir *radıyallahu anh* dedi ki: Biz de onu alıp götürdük ve öldürdük.[647]

Başka bir topluluk bu hadisi Musab b. Sabit'ten aynı senedle rivayet etmiştir. Yalnız o rivayette şu ilave vardır: "Onu alıp ağıla götürdük. Hayvanları üzerine sürdük. El ve ayaklarıyla işaretler yaparak develeri etrafından kovdu. Biz de karşısına geçip kendisini taşlamaya başladık ve öylece öldürdük."[648]

Bu hadisi Yezid b. Sinan da rivayet etmiştir: Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **huzuruna bir hırsız getirildi. Elini kesti. Tekrar hırsızlık yaptığı için getirildiğinde ayağını kesti. Sonra yine hırsızlık yaptığı için getirildiğinde öldürülmesini emretti."***

Hammad b. Seleme'nin rivayetine göre Yusuf b. Haris b. Hatıb şöyle demiştir:

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*zamanında bir adam hırsızlık yaptı. Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onu öldürün"*** dedi. Orada bulunan topluluk, "O sadece hırsızlık yaptı" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"**Öyleyse elini kesin**"** buyurdu. Onlar da elini kestiler. Sonra Hz. Ebû Bekir Sıddık *radıyallahu anh* hilafeti zamanında da hırsızlık yaptı. O da kesme cezasını uyguladı. Hırsızlığa devam ettiği için de el ve ayaklarının ikisi de kesildi. Beşinci kez çaldığında ise Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öldürülmesini emrettiğinde bunu bizden iyi bilmişti" dedi ve öldürülmesini emretti ve o hırsız öldürüldü."[649]

---

647 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/412

648 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/472

649 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/278

Hammad b. Ebi Humeyd'in rivayetinin aslı olan Musab b. Sabit hadisinde, evvel emirde öldürme emri verilmiştir. Bilindiği gibi hırsızlık yapan kişi ölüm cezasını hak etmez. Böylece o kişinin el ve ayaklarının, hırsızlık haddi olarak kesilmediği ispatlanmış olmaktadır. Herhalde hırsızlığa devam ettiği için, cezasını ağırlaştırıp kendisine işkence olsun diye böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Nitekim Ureniler hadisesinde de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, canilerin elleriyle ayaklarını kestiği, gözlerine mil çektiği rivayet edilmiştir. Oysa yol kesen şâkilere uygulanan hadde göze mil çekmek yoktur. Suçluya işkence yapmak neshedildiğine göre hırsıza uygulanacak cezada da el ve ayak kesmesiyle yetinmek gerekmektedir. İki el ve iki ayağı kesmenin had olmayıp müsle/işkence sayıldığına, Cabir'in *radıyallahu anh* hadisindeki "Develeri hırsızın üzerine sürdüler. Sonra da onu taşlayarak öldürdüler" ifadesi delalet etmektedir ki bu, hırsızlıkta hiçbir şekilde had değildir.

Kesme Cezasını Gerektirmeyen Şeyler

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"** ayetinin genel hükmü, herhangi bir şeyi çalmaktan ötürü kesme cezasının uygulanmasını gerektirmektedir. Çünkü her ne kadar çalınan malın miktarı ve değeri konusunda bu ayet mücmel ise de, hırsızlık yapanın elinin kesilmesinin gerektiği hususunda genel bir hüküm ifade etmektedir. Ancak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinin, selef ulemasının sözlerinin ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin icmasının delaleti, ayetin lafzının bu konuda genel bir hüküm ifade etmediğini göstermektedir. Buna göre çalanın hırsız denilebileceği birçok şeyden ötürü kesme cezasının uygulanması gerekmemektedir. Bu şeylerin hangileri olduğu hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Çabuk bozulan üzüm ve hurma gibi yaş meyvelerle, et ve uzun süre bekletilemeyen yemekler, dalında duran meyveler, başağındaki buğday ve benzeri şeyleri -bekçisi olsa da olmasa da- çalmaktan ötürü hırsıza kesme cezası uygulanmaz. Ağaçlardan da abanoza benzer hint çınarı ve kırmızı boya elde edilen kana ağacı dışındaki ağaçları çalmaktan, çamur, hamam otu, kireç, alçı, zırnık (fare otu) ve benzeri şeyleri ve kuşları çalmaktan ötürü el kesilmez. Zümrüt ve yakut çalanın eli kesilir. Şarap, oyun ve eğlence aletlerini çalanın eli kesilmez."

Ebu Yusuf dedi ki: "Tezek, toprak ve çamur dışında koruma altına alınmış herhangi bir şeyi çalan kişinin elinin kesilmesi gerekir."

Mâlik dedi ki: "Dalındaki meyveyi ve dağdakikoyunu çalmaktan ötürü el kesilmez. Ama ürün eğer kurutma yerine konulmuşsa oradan çalındığı takdirde hırsızın eli kesilir. Bir yere bırakılmış olan ağaç ve tahtalar, el kesme cezasını gerektirecek miktarda çalanın eli kesilir."

Şafiî dedi ki: "Dalındaki meyveyi, hurmanın yağını çalmaktan ötürü kesme cezası yoktur. Çünkü bunlar koruma altına alınmış değildirler. Ama koruma altına alınırlarsa ister yaş olsunlar ister kuru olsunlar, çalan kimseye kesme cezası uygulanır."

Osman el-Betti dedi ki: "Ağaçtaki meyveyi çalan kişi hırsızdır; eli kesilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Mâlik, Süfyan es-Sevri ve Hammad b. Seleme, Yahya b. Said'den, o da Muhammed b. Yahya b. Hibban'dan rivayet ederek dediler ki: "Mervan, küçük bir fidan çalan hırsızın elini kesmek istedi. Rafi b. Hadic *radıyallahu anh* ona dedi ki: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ) ***"Meyve ve hurma yağını çalmaktan ötürü (el veya ayak) kesme cezası yoktur"***[650] buyurduğunu işittim."

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Yahya b. Said, Muhammed b. Hibban'ın amcası Vasi' b. Hibban'ın da bu olayı naklettiğini rivayet etmiştir.

İbn Uyeyne, bu rivayetin senedinde Muhammed b. Hibban'ın adıyla Rafi'in isminin arasına Vasi' b. Hibban'ın ismini koymuştur. Leys b. Said de bu olayı Yahya b. Said'den o da Muhammed b. Hibban'dan rivayet ederken araya halasını eklemiştir. Leys, ikisinin isminin arasında ismini zikretmediği meçhul bir halasından bahsetmiştir.

Draverdi de bu hadisi Yahya b. Said'den, o da Muhammed b. Yahya b. Hibban'dan, o da Ebu Meymune'den, o da Rafi b. Hadic'den *radıyallahu anh*, o da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, benzer ifadelerle rivayet etmiştir. Draverdi, bu rivayetinin senedinde Muhammed b. Yahya ile Rafi'in

650 İbn Mâce, Hudud, 27

isimlerinin arasına Ebu Meymune'nin ismini eklemiştir. Şayet Vasi' b. Hibban'ın künyesi Ebu Meymune ise o zaman bu rivayet, İbn Uyeyne'nin rivayetine muvafık olur. Ama Ebu Meymune onun künyesi değilse o zaman Ebu Meymune meçhul bir şahıs olup kim olduğu bilinemeyen biridir. Ancak yine de fakihler bu hadisi delil olarak kabul etmişler ve gereğince amel etmişlerdir. ***"Mirasçıya vasiyet yoktur"*** hadisi gibi bu hadisin de hüccetliği sabit olmuş ve gereğince amel etmek vacip olmuştur.

(لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ) ***"Meyve ve hurma yağını çalmakatan ötürü (el veya ayak) kesme cezası yoktur"*** hadisinin manası üzerinde ilim ehli kimseler farklı şeyler söylemişlerdir:

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Bu hadiste kastedilen, çabuk bozulan sebze ve meyvelerdir" hadisin lafzının ifade ettiği genel mana, sebze ve meyvelerin kalıcı olanlarıyla olmayanlarını çalan kimsenin elinin kesilmesini gerektirmektedir. Ancak fakihlerin tamamı, çabuk bozulmayan ve uzun süre dayanabilen ürünleri çalanın elinin kesilmesinin gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu nitelikteki ürünler, ürünlerin genelinden ayrı tutulup tahsis edilmiştir. Bu da çabuk bozulan ürünleri çalmaktan dolayı el kesilmeyeceğine dair bir delil olmuştur.

Hasan, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yiyecek çalmaktan ötürü el kesilmez"*** bu hadis lafzının ifade ettiği genel mana, her türlü yiyeceğin çalınmasından ötürü el kesilmesini reddetmektedir. Ancak bir delile dayanılarak yiyeceklerin çabuk bozulanlarını çalmaktan ötürü el kesilmeyeceği bildirilerek bu genel hüküm özele indirgenmiştir. Ebu Yusuf ve görüşlerini daha önce naklettiğimiz fakihler, koruma altına alınmadıkları için meyvelerin ve hurma yağının çalınmasından ötürü el kesilmeyeceğini söylemişlerdir. Koruma altına alındıklarında bunları çalanla diğer şeyleri çalanların hükmü aynı olur. Öyleyse bu genel hüküm, bir delile dayanmaksızın tahsis edilmiş, özele indirgenmiştir. Hadiste geçen (وَلَا كَثَرٍ) kelimesi de bu hususta bir delildir. Çünkü (كَثَرٍ) kelimesinin iki manaya geldiği söylenmiştir: Biri, hurmanın yağı, diğeriyse küçük hurma ağacı demektir. Anılan kelime bu iki manaya gelmektedir. Bu kelimeyle hurma yağı kastedilmişse, demek ki hurma yağını çalan kimsenin eli kesilmez. Çünkü bu, çabuk bozulan nesnelerdendir. Dolayısıyla bu, çabuk

bozulan herhangi bir şeyi çalmaktan ötürü elin kesilmeyeceği hususunda bir delil olmaktadır. Şayet hadiste geçen bu kelimeyle küçük hurma ağacı kastedilmişse, demek ki ağaç ve tahta çalmaktan dolayı el kesilmeyecektir. Şu halde biz bu kelimeyi her iki manada da kullanırız. Aynı şekilde Ebu Hanife de hint çınarı ve kırmızı boya elde edilen kana ağacı dışındaki ağaçları çalmaktan ötürü el kesilmeyeceğini söylemiştir. Onun bu ifadesine göre abanoz ağacını çalmaktan dolayı hırsızın eli kesilir. Çünkü hint çınarı ve abanoz İslam ülkesinde ancak (ithalat yoluyla getirilen) mal olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar diğer mallar gibidirler. Ancak İslam diyarında mevcut olan şeyler, mal kabul edilir. Zira sahih mülkler, İslam diyarında mevcut olan mallardır.Daru'l harpteki şeylerse sahih mülk sayılmazlar. Çünkü orası ibaha yurdudur. Ora halkının mülkleri Müslümanlara mübahtır. Orada mülkedinilmiş mallarla mübah olan malların hükmü aynıdır. Bu sebeple hint çınarı, kırmızı boya elde edilen kana ağacı ve abanoz ağacının darulharpte mübah olması, bunların İslam ülkesinde de mübah olması anlamına gelmez. İslam ülkesindeyken bunların çalınması durumunda el kesme cezası uygulanır. Bunların İslam ülkesindeki hükümleri esas alınır. İslam diyarında yetişmedikleri ve ancak dışarıdan getirildikleri için bunlar, Müslümanların başkalarına mübah olmayan malları gibidirler.

Hurma ağacı aslında sahibinden başkasına mübah değildir denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Aslında mübah olan diğer cinsten şeyler gibi hurma ağacı da alma ve bir yerden başka bir yere nakletme sebebiyle mülk edinilse de birçok yerde asıl itibarıyla mübahtır.

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Müzeyne'den bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle dedi:

- Ey Allah'ın Resûlü, dağdaki koyunu çalmanın hükmü nedir?

-Koyunun değerini tazmin edecek, (yani) mislini sahibine verecek, ceza olarak da değnekle dövülecek. Ağılda olmayan davarları çalmaktan ötürü el kesilmez. Ancak ağılda barındırılan ve kalkan değerince olan davarları çalmaktan ötürü el kesilir. Kalkan değerince olmayan davarı

çalan kimsenin, çaldığının mislini mal sahibine ödemesi ve ceza olarak değnekle dövülmesi gerekir.

- Ey Allah'ın Resûlü, dalındaki meyveyi kesmenin hükmü nedir?

-Mislini mal sahibine ödemesi ve ceza olarak değnekle dövülmesi gerekir. Kurutma yerine götürülmedikçe dalındaki meyveyi çalmaktan ötürü el kesilmez. Kurutma yerinden çalınan ve kalkan değerince olan meyveden ötürü hırsızın eli kesilir. Kalkan değerince olmayan meyveleri kurutma yerinden çalan kimsenin, çaldığının mislini mal sahibine ödemesi ve ceza olarak değnekle dövülmesi gerekir."[651]

Rafi b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste meyve hırsızının elinin kesilmeyeceği şartsız olarak bildirilmiştir. Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh*rivayet ettiği hadiste ise kurutma yerine konulmamış olan meyveyi çalanın elinin kesilmeyeceği bildirilmiştir. Hadiste geçen ***"Kurutma yerine konuluncaya kadar"*** ifadesinin iki manaya ihtimali vardır: Biri, meyvelerin koruma altına alınmış olmasıdır. Diğeri de meyvenin çabuk bozulmayan ve dayanıklı cinsten olduğunun açıklanmış olmasıdır. Çünkü kurutma yerine çabuk bozulmayan ve dayanıklı olan ürünlerden başkası götürülmez.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."[652]

Bu ayette hasadın yapılmış olması kastedilmemiş, ürünlerin hasat vaktine ulaşmış olması kastedilmiştir. Şu hadis de buna benzemektedir:

(لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ اِلاَّ بِخِمَارٍ)

"Allah, başörtüsü takmadığı takdirde kadının namazını kabul buyurmaz." [653]

---

651 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 3/114

652 En'âm, 6/141

653 Ebu Davud, Salât, 85

Bu hadiste kadında âdet halinin mevcut olması kastedilmemiş, ancak kadının büluğ dönemine girmiş olması kastedilmiştir.

Şu hadis de buna benzer mahiyettedir:

(الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا أَلْبَتَّةَ)

"Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde onları mutlaka recmedin!" [654]

Bu hadisteki yaşlı kelimesiyle gerçek manada yaş kastedilmemiş, evli erkeklerle kadınlar kastedilmiştir.

"Yirmi beş deve için (zekât olarak) bir bint-i mehad verilir"[655] hadisi de buna benzemektedir. Burada zekât olarak verilecek deveden bint-i mehad (anası gebe) diye bahsedilmesi, anasının gebe olduğunu bildirmek maksadıyla değildir. Anası gebe olan küçük develer genellikle bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş oldukları için, verilecek devenin yaşını bildirmek amacıyla "binti mehad" ifadesi kullanılmıştır. Hadiste geçen ***"Kurutma yerine konuluncaya kadar"*** ifadesiyle de çabuk bozulmayıp dayanıklı halde olması kastedilmiştir. Dolayısıyla Rafi b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği (لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ) ***"Meyve ve hurma yağını çalmaktan ötürü (el veya ayak) kesme cezası yoktur"*** hadisinin hükmünü tahsis etmek/özellemek caiz olmaz.

Kireç taşı ve benzeri şeyleri çalmaktan ötürü el kesilmemesi, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şu hadisi dolayısıyladır: **"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında basit ve değersiz şeyleri çalmaktan ötürü el kesilmezdi."**

Değeri olmayan şeyler asıl itibarıyla mübahtır. Çalınması durumunda el kesmek gerekmez. Zırnık, alçı taşı ve kireç gibi şeyler, asıl itibarıyla mübahtır. Çünkü insanların çoğu alıp götürme güç ve imkânına sahip oldukları halde bunları oldukları yerde bırakırlar; alıp götürmezler. Yakut ve

654 Buhari, Ahkâm, 21

655 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/122

cevher ise bunlar her ne kadar asıl itibariyle herkese mübah olan (madeninden herkesin çıkarabileceği) şeyler iseler de değersiz şeyler değildirler. Aksine yüksek değere sahiptirler. Alınmaları mümkün olduğu takdirde oldukları yerde terk edilmezler. Her ne kadar herkese mübah olan (madeninden herkesin çıkarabileceği) şeyler iseler de diğer mallar gibi bunları çalanın eli kesilir. Zira çalmadan ötürü elin kesilmemesi için, çalınan malın değersiz ve herkese mübah şeylerden olması şarttır. Diğer taraftan alçı, kireç ve benzeri şeyler, saklanıp biriktirilmesi amaçlanan mallar değildirler. Aksine bunlar ekmek, et ve benzeri şeyler gibi tüketim için alınan mallardır. Yakut ve benzeri ise tıpkı altın ve gümüş gibi saklanıp biriktirilmek amacıyla alınan mallardır.

Kuşlara gelince bunları çalanın eli kesilmez. Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, *"Kuşları çalmaktan ötürü el kesilmez"*[656] dedikleri rivayet edilmiştir. Bu hususta sahabilerden bu iki zâta muhalefet eden olmamıştır. Ayrıca kuşlar asıl itibarıyla herkese mübahtırlar. Bu bakımdan ot ve oduna benzerler.

Beytülmalden hırsızlık yapan kimse hakkında fakihler farklı şeyler söylemişlerdir. Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Beytülmalden hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez." Hz. Ali *radıyallahu anh*, İbrahim en-Nehai ve Hasan'ın da bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

İbn Vehb'in rivayetine göre Mâlik, "Beytülmalden hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir" demiştir. Hammad b. Ebi Süleyman da bu görüştedir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Simâk b. Harb, İbn Ubeyd b. Ebras'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Devlet başkanına ve Beytülmale ayrılan ganimetin beşte birlik payı olan humustan bir miğfer çalan bir kişi yakalanıp huzuruna getirildiğinde Hz. Ali *radıyallahu anh* onun elini kesmeyi uygun görmemiş ve (لَهُ فِيهِ نَصِيبٌ) *"Onun da bunda bir payı vardır"*[657] demiştir.

Vekî'in bildirdiğine göre Mesudi, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

---

656 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/523; Abdurrezzak, Musannef: 10/220

657 Abdurrezzak, Musannef: 10/212

Bir adam beytülmalden hırsızlık yaptı. Sa'd *radıyallahu anh*, hırsıza ne ceza uygulamaları gerektiği hususunda Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* mektup yazdı. O da Sa'd'a *radıyallahu anh* şu cevabı gönderdi:

"Eli kesilmez. Çünkü çaldığı malda kendisinin de payı vardır."[658]

Sahabilerden buna aykırı görüşte olan biri bulunduğunu bilmiyoruz. Şunu da belirtmeliyiz ki beytülmalden çalan kişinin çaldığı malda diğer Müslümanların hakkı olduğu gibi kendisinin de eşit miktarda hakkı vardır. Bu durumda kendisiyle başkasının ortak olduğu bir malı çalmış gibi olmaktadır. Bu sebeple elinin kesilmesi gerekmez.

Zimmîden veya Müslümandan şarap çalan kimse hakkında fakihler farklı şeyler söylemişlerdir. Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Şafiî bu hırsızın elinin kesilmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Sevri de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Müslümandan şarap veya domuz çalan bir zimmî, çaldığının bedelini öder. Müslüman da bu gibi şeyleri yanında bulundurduğu için hadde tabi tutulur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Şarap bizim için mal değildir. Kendileriyle anlaşma yaptığımız için bu gibi şeyleri mal edinmelerine müsaade etmekteyiz. Bunları çalan kimsenin eli kesilmez. Çünkü bir bakıma mal sayılan, başka bir bakımdan da mal sayılmayan bir şeyi çalan kimse hakkında, en az şüpheden dolayı hırsızlık haddi uygulanmaz. Bu tıpkı, bir kişinin başkasıyla ortaklaşa mâlik olduğu bir cariyeyle cinsel ilişkide bulunması gibidir. Bu kişiye de had uygulanmaz. Şu da var ki bir Müslüman, şarap edindiği ve içtiği takdirde cezalandırılır. O şarabı sirkeye dönüştürmek veya dökmekle emrolunmuştur. Onu alan, elini üzerinden kaldırması gereken şeyden kaldırmış olur ve elinin kesilmesi gerekmez.

Hırsızlık yaptığını bir defa ikrar eden kimse hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Mâlik, Şafiî ve Sevri dediler ki: "Hırsızlık yaptığını bir defa ikrar eden kimsenin eli kesilir."

---

658 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/518

Ebu Yusuf, İbn Şübrüme ve İbn Ebi Leyla dediler ki: "Hırsızlık yaptığını iki defa ikrar etmedikçe eli kesilmez."

Birinci görüşün sahih olduğunun delili şu rivayettir:

Abdülaziz b. Muhammed ed-Dıraverdi'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir hırsızı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirip, "Ey Allah'ın Resûlü, bu hırsızlık yaptı" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hırsızlık yaptığını sanmıyorum"*** dedi. Hırsız, "Evet, çaldım" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Öyleyse götürün elini kesin" diye emretti. Onlar da elini kestiler.[659]

Dıraverdi'den başkası da bu hadisi Muhammed b. Abdurrahman aracılığıylaPeygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş, Ancak rivayet senedinde Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* bahsetmemişlerdir. Bu hadisi rivayet edenler arasında Sevri, İbn Cüreyc ve Muhammed b. İshak da bulunmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadisin rivayeti ister muttasıl ister münkati' senedle olsun, hükmü sabittir. Zira bunu mürsel kılan irsalde bulunması, muttasıl kılanın[660] vasletmesinin sahihliğine engel teşkil etmez. Bununla birlikte mürsel de[661] olsa bu hadisin hükmü sabittir. Zira bize göre mürsel ile muttasıl hadisin gerekli kıldıkları hüküm aynıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızlık yaptığını bir defa ikrar eden kimsenin elini kesmiştir.

---

659 İbn Mülakkin Ömer b. Ali b. Ahmed, el-Bedru'l-Münir fi Tahrici'l Ahadisi ve'l-Asâri'l Vakıa fi'ş-Şerhi'l-Kebir: 8/666

660 Muttasıl bir senetle rivâyet edilen merfû veya mevkuf hadislere ***muttasıl hadis*** veya ***mevsûl hadis*** denir.

661 Mürsel, tâbiînin, sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri hadislere denir. Hadisin mürsel olarak rivâyet edilmesine de ***irsal*** denir. Mürsel hadise ***"zâhirmürsel"*** de denir. Senetde ismi geçmeyen râvinin sahâbî olduğu biliniyorsa, bu mürsel ittifakla makbul sayılmıştır. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü).

Bir kişi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şahitlerin şehadetine dayanarak hırsızın elini kesti. Çünkü şahitler, 'Bu hırsızlık yaptı' demişlerdi, diyecek olursa ona şöyle cevap veririz: Eğer şahitlerin şehadetine dayanarak kesmiş olsaydı onların ifadesiyle yetinir, "Hırsızlık yaptığını sanmıyorum" diyerek hırsıza inkârda bulunması için telkinde bulunmazdı. Şahitlerin "bu hırsızlık yaptı" demelerinden sonra "Hırsızlık yaptığını sanmıyorum" dediğine ve hırsız ikrarda bulununcaya dek elini kesmediğine göre, şahitlerin şehadetine değil de hırsızın ikrarına dayanarak elini kestiği ispatlanmış oluyor.

Muhaliflerimiz şu rivayeti delil olarak ileri sürebilirler:

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Zer'in *radıyallahu anh* azatlısı Ebu Münzir, Ebu Ümeyye el-Mahzumi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Suçunu itiraf eden ancak yanında çalıntı eşya bulunmayan bir hırsızı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirdiler. Ona (مَا إِخَالُكَ سَرَقْتَ) ***"Senin çaldığını zannetmiyorum"*** dedi. Adam, "Evet, çaldım" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözünü iki veya üç kez tekrarladı. Adam, her defasında "Evet, çaldım" deyince ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***emretti; elini kestiler.***[662]

Bu hadisten anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir defa ikrarda bulunmasına dayanarak hırsızın elini kesmemiştir. Bu hadisin senedi, öncekinden daha kuvvetlidir. Muhaliflerin bu itirazına şöyle cevap verilebilir: Bu hadiste ihtilaf konusu olan şeye açıklık getirilmemektedir. Çünkü burada hırsızın iki veya üç defa ikrarından söz edilmemiştir. Sadece hırsızın ikrarından önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Senin çaldığını zannetmiyorum"*** deyişini iki veya üç defa tekrarladığı, sonra da hırsızın ikrarda bulunduğu anlatılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr hadiste hırsızın suçunu itirafettiği, Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (مَا إِخَالُكَ سَرَقْتَ) ***"Senin çaldığını zannetmiyorum"*** dediği ve bu sözünü iki ya da üç kez tekrarladığı bildirilmektedir."

662 İbn Mâce, Hudud, 30

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine bu sözünü iki üç defa tekrarlamasından sonra hırsızın itirafta bulunmuş olması muhtemeldir. Bu itirafını Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* başkasının yanında yapmış olması da muhtemeldir. Tabi bu da elinin kesilmesini gerektirmez. Şunu da söylemeliyiz ki hırsızın birinci ikrarından sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona bu sözünü tekrarladığı sabit olsa bile bu, birinci ikrarın el kesmeyi gerektirdiğine delalet etmez. Çünkü elinin kesilmesi vacip olmuş olsa bile, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cezayı düşürmek için ona, hırsızlık yapmadığına dair telkinini sürdürmesine engel bir durum yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

(لَا يَنْبَغِي لِوَالِي أَمْرٍ أَنْ يُؤْتَى بِحَدٍّ إِلَّا أَقَامَهُ)

"Kendisine had uygulanması gereken biri, devletin valisine getirildiğinde yapması gereken, mutlaka o haddi uygulamasıdır."[663]

Şayet hırsızın ikrarı sebebiyle hemen ilk etapta el kesmek vacip olsaydı, ikrarından dönmesi için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsıza telkinde bulunmakla meşgul olmaz, çabucak haddi uygulardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kesmenin vacip olması, devlet başkanının suçun işlendiğini tespite çalışmasına engel değildir. Bu, kesme cezasını hemen uygulamasını gerektirmez. Nitekim Maiz de zina yaptığına dair Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında dört kez ikrarda bulunmuştu. Ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zina yaptığını kesin olarak tespit etmeden onu recmetmemiş ve ona (لعلك قبّلتَ أو لَمَسْتَ) ***"Belki de öpmüşsündür. Belki de elini ona öylece sürmüşsündür"***[664] demiş ve sonra da ailesine akli başında olup olmadığını sorup "Bunda delilik var mıdır?" demişti. Bu rivayet, Maiz'in recmedilmesinin dört kez ikrarda bulunması sebebiyle vacip olduğuna delalet etmez. Şu halde bu rivayette, hırsızın ikrarda bulunması sebebiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*,

663 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/575

664 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/57

elinin kesilmesini emrettiği anlatılan Ebu Hureyre rivayetiyle çatışan bir ifade bulunmamaktadır. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, uygulanması henüz vacip olmamış bir haddi uygulamaya teşebbüs etmezdi. Uygulanması vacip olan bir had konusunda da uygulamayı bekletir; suçlunun suçu işlediğini kesin olarak tespit etmek ve iyice emin olmak için ihtiyaten araştırma yapardı.

Bu konuda anlattıklarımızın doğruluğuna şu rivayet delalet etmektedir:

İbn Lühay'a'nın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Salebe el-Ensari, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Amr b. Semüre, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü, ben falan oğullarının devesini çaldım" dedi. ***Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, mal sahiplerine haber salıp sordu.*** Onlar da "Bir devemizi kaybetmişiz" dediler. ***Bunun üzerine Amr'ın eli kesildi.***[665]

Bu rivayette de hırsızın bir defa ikrarda bulunması sebebiyle elinin kesildiği bildirilmektedir.

Bu konuda anlattıklarımızın doğruluğunun aklî delili şudur: Çalındığı ikrar edilen mal ya ayndır ya değildir. Eğer ayn ise ilk ikrar sebebiyle elin kesilmesi gerekmez. Çalınan mal kul hakkı olduğu için mutlaka hırsız tarafından tazmin edilmesi gerekir. Bu hak da hırsızın bir defa ikrarda bulunmasıyla sabit olur. Sabit olması, ikinci ikrara bağlı değildir. Çalınan malın, lehinde ikrarda bulunulan kişinin mülkü olduğu sabit olur ve el kesme cezası sabit olmazsa, hırsız tarafından mal sahibine tazmin edilmesi gerekir. Tazmin edilmesi de hırsızın elinin kesilmesini önler. Çalınan mal mevcut bir ayn değilse, ilk ikrar sebebiyle hırsızın borcu haline gelir. Onun zimmetinde bir borç haline gelmesi de anlattığımız gibi elinin kesilmesini önler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hırsızın malı çalmak suretinde almış olmasının hükmü, suçu sabit olmadığı veya tazminat ödemesine karar verilmediği takdirde eli kesilir şeklinde olduğuna göre; suçunu ikrar etmesinin hükmünü de tazminat ödenebilecekse elinin kesilmeyeceğine, tazminat ödenmeyecekse elinin kesilebileceğine bağlasanız olmaz mı?"

665 İbn Mâce, Hudud, 24

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Malın çalmak suretinde alınması, herhangi bir şeye bağlı olmaksızın hırsızın elinin kesilmesini gerektirir. Bundan sonra kesme cezasının düşmesi, mal sahibine tazminat ödemeyi gerektirir. Bilindiği gibi hırsızlık suçu şahitlerin şehadetiyle sabit olduğunda da hüküm böyledir. Hırsızın ilk etapta ikrarda bulunması el kesmeyi gerektirmezse, o zaman tazminata hükmedilmesi gerekir. Tazminatın ödenmesi ise el kesmeyi önler. Çünkü ikinci ikrarı, birinci ikrarıyla ödemesine hükmolunan ve el kesmeyi önleyen tazminatı ödeme hükmünü ortadan kaldırmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Zina ikrarında bulunmak, bu gerekçelendirmeyi geçersiz kılmaktadır. Çünkü zina edenin ilk ikrarı haddi gerektirmez. Gerektirmediğine göre o sebeple kendisiyle zina edilen kadına mehir vermek icab eder. Zira kişinin nikâhında olmayan bir kadınla zina etmesi, kendisine ya had uygulanmasını ya da kendisinin kadına mehir vermesini gerektirir. Had ortadan kalktığında mehrin verilmesi vacip olur. Zina eden erkeğin ikinci, üçüncü ve dördüncü ikrarı, başta ilk ikrar sebebiyle vacip olan mehri düşürmez. Bu da zinada ikrar sayısının esas alınmamasına yol açar. Hırsızlıkta ikrar sayısının esas alınmasına mani bir illet varken, zinada ikrar sayısının esas alınmasının gerekliliği sahih olduğuna göre sizin bu gerekçelendirmenizin fasidliği ortaya çıkmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınızın bizim anlattıklarımızla ilgisi yoktur. Şöyle ki: Zinada şüphe sebebiyle haddin düşmesi, kendisiyle zina edilen kadına mehir verilmesini gerektirmez. Çünkü kadının üreme organı, nikâh akdi veya akid şüphesi olmadan bir kıymet ifade etmez. Nikâh akdi veya akid şüphesi olmadan ona mehir vermek gerekmez. Fakihlerin şu ittifakı da bu hükmün doğruluğuna delalet etmektedir: Bir kişi zina yaptığını bir kez ikrar ettikten veya zina ettiğine dair aleyhinde beyyine bulunduktan sonra kendisine had uygulanmadan ölürse, zina ettiği kadına terekesinden mehir vermek gerekmez. Ama bir kişi hırsızlık yaptığını bir kez ikrar ettikten sonra ölürse, fakihlerin ittifakla belirttiklerine göre çalınan malın onun terekesinden tazmin edilmesi gerekir. Fakihlerin bu konuda söylediklerinden elde edilen sonuca göre hırsızlıkta bir kez yapılan ikrar sebebiyle tazminat vermek gerekmektedir. Zinada had uygulanmadığında, bir kez yapılan ikrar sebebiyle mehir vermek gerekmez. Karşı görüşte olanlarsa şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir.

A'meş'in bildirdiğine göre Kasım b. Abdurrahman, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir adam hırsızlık yaptığını Hz. Ali'nin radıyallahu anh yanında iki kez ikrar etti. Hz. Ali radıyallahu anh ona, (قَدْ شَهِدْتَ عَلَى نَفْسِكَ شَهَادَتَيْنِ) "Kendi aleyhinde iki kez şahitlik etmiş oldun"[666] dedi; emredip elini kestirdi; kesilen elini de boynuna astırdı.

Bu rivayet, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* suç iki kez ikrar edilmedikçe el kesilmeyeceği görüşünde olduğuna delalet etmemektedir. O, sadece "Kendi aleyhinde iki kez şahitlik etmiş oldun" demişti. Sadece bir kez şahitlik etmiş olsaydın elin kesilmezdi, dememiştir. Yine bu rivayette, hırsız iki kez ikrarda bulununcaya kadar Hz. Ali *radıyallahu anh* onun elini kesmemişti, denilmemektedir.

Ebu Yusuf'un görüşünü teyit etmek için ileri sürülebilecek aklî bir delil şudur: Hırsızlık haddi, şüphe sebebiyle düşen bir had olduğuna göre, bundaki ikrar sayısında şahit sayısının esas alınması gerekir. Hırsızlık suçunun işlendiğini ispatlamada en azından iki şahit gerekli olduğuna göre, ikrarın da sahih olması için en azından iki kez ikrarda bulunulmuş olması gerekir. Nitekim zinada da ikrarın, şahit sayısı gibi dört kez olması gerekmektedir. Bu görüş Ebu Yusuf'u, şarap içme suçunu ispatlamak için de ikrarın şahit sayısınca olmasını kabule mecbur bırakmaktadır.

Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin şöyle dediğini işittim: Ebu Yusuf'tan şöyle bir görüş rivayet edilmiştir: Şarap içme suçunu ispatlamakta nasılki iki şahide ihtiyaç varsa aynı şekilde bir kişi şarapiçtiğini iki kez ikrar etmedikçe kendisine had uygulanmaz. Bunu söyleyene kazf haddi uygulanmaz. Çünkü bu haddin uygulanması mağdurun talebine bağlıdır. Ama diğer hadler böyle değildirler. Bu tür kıyaslar tarafımızca reddedilirler. Çünkü bu tür cezaların miktar ve ölçüsü kıyas yoluyla belirlenmez. Bunlar ancak nass ve icma ile belirlenirler.

666 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/483

Zevi'l Erhamın Malını Çalmak

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"** ayeti, önce de açıkladığımız gibi delil ile istisna edilenler dışında her hırsızın elinin kesilmesi gerektiği hususunda genel bir hüküm ifade etmektedir. Önce de Ebu'l Hasan el-Kerhi'den naklettiğimiz gibi bu ayet genel hüküm ifade etmemektedir ve mücmeldir. Hükmünün ispat edilmesi için başka bir delile ihtiyaç vardır. Diğer taraftan usûle göre hususiliği icma ile sabit olan bir ayetin umumiliği delil olarak ileri sürülemez. Bunu usûlü'l fıkh adlı kitabımızda açıklamış bulunmaktayız. Muhammed b. Şücâ' da bu görüştedir. Yalnız bu ayetin hükmü bize göre genel nitelikte olsa ve gereğini yapmakta serbest bırakılsak bile, zev'il erhamın malını çalmada ifade ettiği hususi bir manasının olduğuna dair bir delil de vardır. Fakihler işte burada ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Zev'il erhamın malını çalan kimsenin eli kesilmez."

Zev'il erham, kişinin yakın akrabasıdır. Öyleki, ikisinden biri erkek diğeri kadın olduğu farz edildiğinde birbirleriyle evlenmeleri, aralarındaki yakın akrabalık bağı sebebiyle caiz olmayan kimselerdir. Yine mezhebimiz fakihlerine göre kadın, kocasının malından çalarsa eli kesilmez. Koca da karısının malından çalarsa eli kesilmez.

Sevri dedi ki: "Zev'il erhamın malını çalan kimsenin eli kesilmez."

Mâlik dedi ki: "Karı-koca birlikte oturdukları ev dışındaki yerlerde bulunan birbirlerinin mallarını çaldıkları takdirde elleri kesilir. Akrabalar hakkında da aynı hüküm geçerlidir."

Ubeydullah b. Hasan dedi ki: "Ebeveyninin malını çalan kimseye gelince şayet onlar bu evlatlarını kendi evlerine girmekten menetmişler de buna rağmen evlerine girip mallarını çalmışsa eli kesilir."

Şafiî dedi ki: "Ebeveyninin veya dedelerinin (ninelerinin) mallarını çalan kimsenin eli kesilmez. Birbirlerinin mallarını çalan eşlerin de elleri kesilmez."

Mezhebimiz fakihlerinin bu konudaki görüşlerinin doğruluğunun delili şu ayettir:

(لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ)

"Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur.[667] Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."[668]

Yüce Allah bunların evlerine girip bir şeyler yememizi bizlere mübah kılmıştır. Bu da izinleri olmadan bunların evlerine girmemizin mübah olmasını gerektirmektedir. Evlerine girmek caiz olduğuna göre oradaki eşyalar koruma altına alınmış sayılmazlar. Ancak koruma altına alınmış olan şeyler çalındığında hırsızın eli kesilir. Şunu da söylemeliyiz ki, mallarını yemenin mübah olması, mallarını çalmaktan dolayı el kesilmesine manidir. Zira orada hakkının olması, onu oranın ortağı gibi kılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (اَوْ صَدِيقِكُمْ)**"ya da dostlarınızın"** ifadesi de yer almaktadır. Bununla beraber kişi, dostunun malını çalarsa eli kesilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri, dostun da malının çalınmasından dolayı el kesilmemesini gerektirmektedir. Ancak

667 Müslümanlar, savaşa çıkarlarken evlerinin anahtarlarını savaşa çıkamayan kör, topal ve hastalara bırakırlar; bunların, evlerine göz kulak olmalarını isterlerdi. Bunlar, kolladıkları evlerde yiyip içmekten çekinirlerdi. Âyet bunda bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.

668 Nûr, 24/61

biz icma deliliyle dostun malını çalmanın hükmünü ayetin genel hükmünden ayırarak bu hırsızlığı yapanın elinin kesilmesi gerektiğini söylüyoruz. Ayetin lafzının genel hükmü, başkalarının malının çalınması hakkında geçerli olmakta devam etmektedir. Kaldı ki kişi, dostunun malını çalmaya kastettiğinde artık onun dostu olmaktan çıkar. Bunun başka bir delili de şudur: Ayette sayılanlar muhtaç olduklarında nafakalarını yakınlarının vermesi, vermemesi durumunda nafakalarını kendisinden bedelsiz olarak almaları caizdir. Bu durumda onların malını çalan yakınları, beytülmalden çalan hırsıza benzemektedir. Çünkü kişi muhtaç duruma düştüğünde nafakasını beytülmalden bedelsiz olarak alma hakkına sahiptir. Çünkü orada kendisinin de hakkı vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zaruret durumunda bu hak, yabancı kimselerin malında da vardır. Ama bu, onların malını çalmaktan dolayı elin kesilmesine engel değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin bu söylediklerinize iki yönden karşı çıkılabilir:

1-Yabancı bir kimsenin malında ancak zaruret veya telef olma korkusu olduğunda muhtaç kişinin hakkı sabit olur. Ayette sayılan akrabaların mallarında ise yoksulluk ve çalışıp kazanamama durumunda hak sabit olur.

2-Yabancı kişinin malı ihtiyaç da duyulsa bedeli ödenerek alınır. Ayette sayılan kimselerse ihtiyaç duydukları nafakalarını akrabalarından bedelsiz olarak alma hakkına sahiptirler. Tıpkı yoksulların nafakalarını beytülmalden bedelsiz temin etmelerinde olduğu gibi. Şunu da ifade etmeliyiz ki akrabalarından çalan kişi, yaşamını sürdürmek ve vücut organlarını koruyabilmek için başkalarından çalıp da eli kesilmesin diye nafakasını akrabalarının malından çalarak temin etmeye muhtaçtır. Bu, önce de ifade ettiğimiz gibi babasının malından çalan evlat gibidir. Ona kıyas edilebilir. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Daha Önce Çaldığı İçin Eli Kesilen Kişinin Aynı Malı Tekrar Çalması

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kişi bir elbise çalar ve bu yüzden eli kesilirse, daha sonra tekrar aynı elbiseyi çaldığı takdirde eli veya ayağı kesilmez. Bunun delili şudur: Bize göre hadleri kıyas yaparak koymak

caiz değildir. Had koymanın yolu sadece nass veya icmadır. Bu ikisinin olmadığı yerde sadece kıyas ortada kalmaktadır ki, bize göre onunla had koymak caiz değildir.

"(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)

"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin" ayetinin genel hükmü uyarınca ikinci hırsızlığı yapmasından önce elini kesmiş olsaydınız ya" denilecek olursa buna karşı şöyle cevap verilebilir:

İkinci kez yapılan hırsızlık, bu ayetin genel hükmüne dâhil değildir. Çünkü kesmek vacip olsa ikinci hırsızlık sebebiyle ayağın kesilmesi gerekir. Ayette emredilense, elin kesilmesidir. Şunu da ifade etmeliyiz ki hırsızlıktan dolayı kesme cezasının vacip olması, çalma fiili ve çalınan ayni eşya ile bağlantılıdır. Bunun delili de şudur: Kesme cezası düştüğünde hırsızın çaldığı eşyayı sahibine tazmin etmesi gerekir. Tıpkı zinada olduğu gibi. Zina sebebiyle had uygulanmayıp düşecek olursa, cinsel ilişki dolayısıyla kadına tazminat ödemek gerekir. Kısasın vacip olması da insanın öldürülmesi sebebiyle olduğuna göre, kısas uygulanmayıp düştüğünde telef edilen canın tazmin edilmesi (diyet ödenmesi) gerekir. Hırsızlıkta da kesme cezası uygulanmayıp düştüğünde, çalınan eşyanın tazmini gerekir. Yani burada çalınan eşyanın esas alınması gerekir. Bir hırsızlık olayında bir kişi iki eşya çalarsa sadece bir kesim cezası uygulanır. Aynı şekilde iki çalma fiili de aynı şey üzerinde cereyan ettiğinde de bir kesim cezasının uygulanması gerekir. Şu halde kesim cezasına iki şeyin, yani çalma fiilinin ve çalınan eşyanın tesiri vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi bir kadınla zina ettiği için kendisine had uygulanırsa, ikinci kez aynı kadınla zina ettiğinde yine kendisine had uygulanır. Oysa iki zina fiilini aynı kadın üzerinde işlemiş bulunmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu böyledir. Çünkü zina eden erkeğe had uygulanmasında kadının şahsının bir tesiri yoktur. Zina haddinin vacip olması, yalnızca cinsel ilişkiyle bağlantılıdır. Bunun delili şudur: Had uygulanmayıp düştüğünde erkeğin cinsel ilişki için tazminat ödemesi gerekir. Kadının aynını tazmin etmesi gerekmez. Hırsızlıktaysa kesim cezası uygulanmadığında, çalınan eşyanın aynının tazmini gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, hırsızın çaldığı mal, elinin kesilmesinden sonra kendisi için mübah ve değersiz bir mal haline gelir. Şundan ki onu tüketmesi, sahibine tazmin etmesini gerektirmez. Dolayısıyla diğer mübah ve değersiz malları çalmasından ötürü eli kesilmeyeceği gibi, onu tekrar çalmasından ötürü de elinin kesilmesi gerekmez. "el-Asl" adlı eserde böyle denmektedir. Çamur, tahta, ot ve su gibi insanların mülkü haline gelseler de herkese mübah olan kıymetsiz malları çalmaktan ötürü kesim cezası uygulanmaz. Bu sebeple fakihler dediler ki eğrilip ip haline getirilen yünü çaldığı için eli kesilen hırsız, daha sonra o iple dokunan bir kumaşı çalarsa kendisine ikinci kez kesim cezası uygulanır. Zira kendisine kesim cezasının uygulanmasına mani olan mübahlık hükmü, dokuma işi sebebiyle ortadan kalkmıştır. Mesela bir tahta çalıp da eli kesilmeyen kişi, sahibine iade edilip yontularak ve işlenerek kapı haline getirildikten sonra tekrar aynı kişi tarafından çalınırsa, bu defa eli kesilir. Zira marangozluk sanatı ve işlemesi sebebiyle o tahta eski halinden çıkmıştır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki kesim cezasının uygulanması, hırsızın çaldığı malı tüketmesinden ötürü ayrıca suçlanmasını gerektirmez. Çünkü elinin kesilmesi, o malın kıymetini ödemek gibidir. Eli kesilince malın bedelini ödemiş gibi olur. Böyle olunca o mal, kendisinin mülkiyetine geçmiş gibi kabul edilir. Mal sahibinin bedeli hak etmesi, hırsızın da bedeli bu şekilde ödemesi, o mala sahip olmasını gerektirir. Bu şekilde o malın sahibi gibi olduktan sonra hırsızın onu ikinci kez çalması, ikinci kez kendisine kesim cezası uygulanmasını gerektirmez. Çünkü hadler, şüphe sebebiyle düşerler. Eli kesildiği halde ikinci kez aynı eşyayı çalan kişinin çaldığı mal, bir bakıma mübah mala, bir bakıma da kendisinin mülkü olan mala benzemektedir.

Hırsızın Eşyaları Bulunduğu Mekândan Çıkarmadan Yakalanması

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, hırsızın çaldığı eşyaları korunakları dışına çıkarmadıkça, elinin kesilmesinin gerekmeyeceği hükmü üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Evin her tarafı, eşyalar için korunaktır. Eşyaları evin dışına çıkarmadıkça hırsızın eli kesilmez. Hz. Ali b. Ebi Talib ile İbn Ömer'in (Allah her ikisinden de razı olsun) bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. İbrahim de bu görüştedir.

Yahya b. Said, Abdurrahman b. Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: 'Hırsız, eşyaları evin dışına çıkarmadıkça eli kesilmez' dedikleri haberi kendisine ulaştığında Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle demişti: (لَوْ لَمْ أَجِدْ إِلَّا سِكِّينًا لَقَطَعْتُهُ) *"Hiçbir şey bulamasam, sadece bir bıçak bulsam, yine de o hırsızın elini keserim!"*[669]

Said'in bildirdiğine göre Katade, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hırsız, evin içinde bulunduğunda(yakalandığında) elinin kesilmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eve girmiş olması, kendisine hırsız denmesini hak etmez. Bu sebeple elini kesmek de gerekmez. Onu eşyaların korunduğu yerde yakalamak da elini kesmeyi gerektirmez. Çünkü kendisi de eşyalar da korunağın içinde durmaktadırlar. Dışarıya çıkarmadığı sürece onları almamış ve çalmamış sayılır ve kendisine kesim cezası uygulamak gerekmez. Böyle bir durumda elini kesmek caiz olsa, o zaman cezalandırmada korunağı esas almanın anlamı kalmaz. Doğrusunu Allah bilir.

Kesim Cezasının Uygulanmasından Sonra Hırsızın Mali Cezaya Çarptırılması

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Sevri ve İbn Şübrüme dediler ki:"Hırsızın eli kesildiğinde çalıntı mal aynen duruyorsa sahibi onu kendisinden geri alır. Eğer tüketilmişse hırsızın mal sahibine tazminat ödemesi gerekmez."

Mekhul, Atâ, Şa'bi, İbn Şübrüme bu görüştedirler. Kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbrahim en-Nehai de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Hırsız eğer varlıklıysa çaldığını tüketmiş olması halinde mal sahibine tazminat ödemesi gerekir. Yoksul ise bir şey ödemesi gerekmez."

Osman el-Betti, Leys ve Şafiî dediler ki: "Çaldığı malı tüketmiş olsa bile hırsız onun bedelini sahibine ödemekle yükümlüdür."

669 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/477

Hasan, Zührî ve Hammad bu görüştedirler. Kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbrahim de bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Çalıntı mal aynen duruyorsa sahibi onu alır. Bu hususta ihtilaf yoktur. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan'ın *radıyallahu anh* abasını çalan hırsızın elini kesmiş ve abayı da Safvan'a *radıyallahu anh* geri vermiştir. Hırsıza kesim cezası uygulandıktan sonra onun artık tazminat ödemeye mahkûm edilemeyeceğinin delili şu ayettir:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللهِ)

"Yaptıklarına bir ceza ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[670]

Ceza, işlenen fiilden dolayı hak edilen karşılıktır ki o da el veya ayağın kesilmesidir. Hırsızı kesim cezasıyla birlikte tazminata mahkûm etmek caiz olmaz. Çünkü bu, işlenen suçun nasstaki karşılığından fazladır. Bu fazla cezaya yani tazminata, ancak kendisiyle neshin caiz olabileceği bir delile dayanarak hükmetmek caiz olur.

(إِنَّمَا جَزَّؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ)

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların cezası"[671] ayeti de böyledir. Bu ayette muharebe suçunu işleyenlerin cezasının ayetin devamında belirtilenden ibaret olacağı bildirilmektedir. Çünkü ayetin bu ifadesi, muharebe suçunu işleyenlere başka bir ceza verilmesine engel olmaktadır.

Eli kesilen hırsıza ayrıca mali ceza verilemeyeceğinin sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Abdullah b. Salih'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا أُقِيمَ علَى السارقِ الحَدُّ فلا غُرْمَ عليه)

"Hırsıza had uygulandığında artık ona mali ceza verilmez."[672]

---

670 Mâide, 5/38

671 Mâide, 5/33

672 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tehzibu'l-Âsâr: 1/102

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Misver b. İbrahim, Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

(أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَارِقٍ فَأَمَرَ بِقَطْعِهِ , قَالَ:«لَا غُرْمَ عَلَيْهِ»)

"Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna bir hırsız getirildi. Elinin kesilmesine emretti ve 'Mali cezası yok' dedi."[673]

Abdülbaki, "Sahih olan budur. Halid b. Hidaş bu rivayetin senedinde 'Misver b. Mahreme' diyeceği yerde yanlışlıkla 'Misver b. İbrahim' demiştir" dedi.

Eli kesilen hırsıza ayrıca mali ceza verilemeyeceğinin aklî delili; bir fiil sebebiyle zina edene hem haddin hem de mehrin, katile hem kısasın hem diyetin uygulanması imkânsız olduğu gibi, hırsıza da hem el kesme hem de mali ceza uygulamak imkânsızdır. Buna göre hırsıza uygulanan kesim cezası, ayrıca tazminata mahkûm edilmesine engel olur. Çünkü hadlerde mali ceza ancak şüpheli durumlarda uygulanır. Şüphe olunca da kesim cezası uygulanamaz. Başka bir ifadeyle çalınan malın tazmin edilmesi, bizim usûlümüze göre o mala hırsızın mâlik olmasını gerektirir. Şayet tazminat ödemesi sebebiyle o malı hırsızın mülkiyetine katarsak, ikinci kez onu çaldığında kesim cezasını tekrar uygularsak, kendi malını çaldığından ötürü ona kesim cezası uygulamış oluruz ki bu caiz değildir. Kesim cezasını ortadan kaldırma imkânı olmadığından ve de tazminat ödemek kesim cezasını düşüreceğinden, bu durumda tazminat cezasını uygulamak mümkün olmaz.

Rüşvet Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ اَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَاۗؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ
اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا وَاِنْ حَكَمْتَ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾)

673 Darekutni, Sünen: 4/243

42-"Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever."

Ayette geçen (سُحْت) kelimesinin, sözlükte bir şeyin kökünü kazımak anlamına geldiği söylenmiştir. (أَسْحَتَهُ إسْحاتا) denildiğinde bir şeyin kökünün kazılıp yok edildiği manası kastedilir.

(فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ)

"Yoksa sizi azap ile yok eder."[674]

Yani kökünüzü kazır. Malını ifsad edip tüketen kimse için (أَسْحَتَ مالَهُ) ifadesi kullanılır. Harama (سُحْت) denmiştir. Çünkü haram malda sahibi için bereket olmaz. Onun sebebiyle sahibi de mahvolup tükenir.

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre Salim b. Ebi Ca'd, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* (سُحْت) "suht", hüküm verenlerin aldığı rüşvet midir, diye sordum. Bana şu ayeti okudu: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) ***"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."***[675] Bu ayeti okuduktan sonra da şöyle dedi: "Suht" yani rüşvet, bir kişinin devlet adamlarına gidip kendisi için aracılık etmeni istemesi ve bu iş için sana hediye vermesi, senin de bu hediyeyi kabul etmendir."

Şube'nin bildirdiğine göre Salim b. Ebi Ca'd, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh*, hüküm verirken haksızlık yapmanın hükmünü sordum."Bu, küfürdür" dedi. "Suht" un ne olduğunu sordum. "Rüşvettir" dedi.[676]

---

674 Tâ hâ, 20/61

675 Mâide, 5/44

676 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/234

Abdü'l-A'lâ b. Hammad'ın bildirdiğine göre Müslim, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* "Ey mü'minlerin emiri, hüküm verirken rüşvet almak (suht) yani haram mıdır?" Diye sordum. "hayır. Aksine küfürdür. Suht, Sultana işi düşen birinin, sultan katında itibarlı bir kimseyi aracı kılması, aracının da hediye almadan onun işini görmemesidir" diye cevap verdi.

Hz. Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Suht; hüküm verirken alınan rüşvet, fahişenin aldığı para, damızlık hayvanı dişilerle çiftleştirme karşılığında alınan para, hacamatçının kazancı, köpek satma karşılığında alınan para, şarap satma karşılığında alınan para, leş satma karşılığında alınan para, kâhinin aldığı ücret ve yargıda acele hüküm verilmesini talep etmektir."

Böyle demekle Hz. Ali *radıyallahu anh* suhtun, alınması helal ve hoş olmayan şeyler olduğunu bildirmek istemiştir.

İbrahim, Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Suht, rüşvet alıp vermektir."

Mansur'un bildirdiğine göre Ebu Vail, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadı hediye aldığında suht yani haram yemiş olur. Rüşvet yediğinde ise bu onu küfre ulaştırır."

A'meş'in bildirdiğine göre Hayseme, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(بَابَانِ مِنَ السُّحْتِ يَأْكُلُهُمَا النَّاسُ: الرِّشَاءُ، وَمَهْرُ الزَّانِيَةِ)

"İnsanların yediği iki çeşit suht vardır. Biri rüşvet, diğeri de fahişenin aldığı para."[677] İsmail b. Zekeriyya'nın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yöneticilere verilen hediyeler, suht'tan sayılır."***

677 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 4/443

Ebu İdris el Holani, Sevban'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, rüşvet alana verene ve ikisine aracılık edene lânet etti."***

Ebu Seleme b. Abdurrahman, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, rüşvet alana da verene de lânet etti."***

Ebu Avane'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَعَنَ اللَّهُ الرَّاشِيَ وَالْمُرْتَشِيَ فِي الْحُكْمِ)

"Allah'ın lâneti, hükümde rüşvet alan ve rüşvet veren üzerine olsun."[678] Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Rüşvetle ilgili ayeti te'vil edenlerin tamamı, rüşvet almanın haram olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Rüşvetin, Yüce Allah tarafından haram kılınan suht'tan olduğunda da ittifak etmişlerdir.

Rüşvetin Çeşitleri

Rüşvet birkaç çeşittir. Bunlardan biri hüküm vermede (yani lehte hüküm verilmesini sağlamak için verilen ve alınan) rüşvettir. Bunu vermek de almak da haramdır. Rüşvetin bu çeşidi hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَعَنَ اللَّهُ الرَّاشِيَ وَالْمُرْتَشِيَ وَالرَّائِشَ الَّذِي يَمْشِي بَيْنَهُمَا)

"Allah, rüşvet alana verene ve ikisine aracılık edene lânet etti."[679]

Kişi ya hakkını elde etmek ya da hak etmediği bir şeyi elde etmek için rüşvet verir. Hakkını elde etmek için veriyorsa, hâkim hükmetmesi gerektiği şekilde hükmetmediğinden ve bu sebeple rüşveti aldığından dolayı fasıklık yapmış, günaha girmiş olur. Rüşveti veren de yerilmeyi ve kınan-

678 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 15/11
679 Hâkim, Müstedrek: 4/115

mayı hak eder. Çünkü o, gerçek manada hâkim olmayan ve hükmü dinen geçerli olmayan birini hâkim olarak kabul etmiştir. Zira bu hâkim, rüşvet aldığı için kendiliğinden görevden azledilmiş sayılır. Bu, yerine getirmesi kendisine farz olan namaz, zekât ve oruç gibi ibadetler karşılığında ücret alan bir kimse gibidir.

Hüküm vermede rüşvet almanın, Yüce Allah'ın Kitabı'nda haram kıldığı suht'ün bir türü olduğu hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Bu da farz ve insanı Allah'a yakınlaştırıcı bir ibadet olarak yapılması gereken hac, Kur'an öğretimi ve İslam'a girme gibi şeyler karşılığında ücret almanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu işler karşılığında bedel almak caiz olsaydı hüküm vermede ve hükümleri tatbik etmede rüşvet almak da caiz olurdu. Hüküm verme ve hükümleri tatbik etme karşılığında rüşvet almak Allah tarafından haram kılındığına ve İslam ümmeti bunda icma ettiklerine göre bu, farzlar ve insanı Allah'a yakınlaştırıcı işler karşılığında ücret almanın caiz olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin fasid olduğuna delalet etmektedir.

Kişi, hâkimin batıl yolla kendisi lehinde hüküm vermesi için rüşvet verirse bu durumda hâkim iki ayrı günah işlemiş olur. Biri rüşvet alma günahı, diğeri de haksız yere hüküm verme günahıdır. Rüşveti veren de aynı şekilde iki günah işlemiş olur.

İbn Mesud *radıyallahu anh* ve Mesruk, "suht" un sultan katında işi görülsün diye kişinin aracıya verdiği hediye olduğunu söylemişlerdir. İbn Mesud *radıyallahu anh*, hüküm verme karşılığında rüşvet almanınsa küfür olduğunu söylemiştir.

Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* ve kavlini naklettiğimiz zât dediler ki: "Rüşvet vermek, suht'tun (haramın) türlerindendir."

Hüküm verme dışındaki işler için verilen rüşvete gelince bu, kişinin sultan katında işi görülsün diye itibar sahibi aracıya hediye vermesidir ki bu da yasaklanmıştır. Çünkü sultana işi düşen kişi mazlumsa, aracının rüşvet almadan ona yardım etmesi ve onu zulümden kurtarması, kendisine görevdir. Nitekim Yüce Allah, (وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى) **"İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın"**[680] buyurmuştur.

680 Mâide, 5/2

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kişi kardeşine yardım ettiği sürece Allah da ona yardıma devam eder."***

Rüşvetin başka bir çeşidi de kişinin sultanın zulmünden korunmak için ona rüşvet vermesidir. Bu rüşvet alana haramdır. Ama bunu vermek haram değildir. Cabir b. Zeyd ile Şa'bi dediler ki: Kişinin zulme uğramaktan korkması halinde canını ve malını korumak için zalim kimse ile müdara etmesinde/yüzüne gülerek iyi geçinmeye çalışmasında bir sakınca yoktur. Atâ ile İbrahim'in de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Hişam, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, rüşvet alana da verene de lânet etti."

Hasan dedi ki: "Batıl yolla bir menfaat elde etmek veya bir hakkı iptal etmek için rüşvet verip almanın hükmü böyledir. Ama malını korumak için vermende bir sakınca yoktur."

Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Kişinin bedenini, ırzını ve haysiyetini korumak için malından bir şeyler vermesinde sakınca yoktur."

Osman b. Esved, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Malını dinin için kalkan yap ama dinini malın için kalkan yapma."

Süfyan, Amr ile Ebu Şa'sâ'ın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Ziyad'ın valiliği zamanında kendimiz için (zulümden korunmak gayesiyle) rüşvet vermekten daha faydalı bir şey göremiyorduk."

Kişinin, kendisine zulmetmek veya ırzını ayaklar altına almak isteyen birine kendini korumak için rüşvet vermesine selef uleması ruhsat vermiştir. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber savaşında elde edilen ganimetleri herkese bol miktarda vererek paylaştırırken Abbas b. Mirdas es-Sülemi'ye de bir şeyler vermişti. Abbas buna kızarak bir şiir inşad etti. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "Şunu susturun. Aleyhimize konuşmasın" dedi. Sahabiler kendisine daha fazla ganimet vererek onu razı ettiler.

Ümeraya ve hâkimlere verilen hediyelere gelince, hediye verenin bir hasmı ve hâkim nezdinde bir davası olmasa bile Muhammed b. Hasan bunu mekruh görmüştür. Bu görüşünde de Ebu Humeyd es Saidi'nin

İbn Lütbiyye olayı ile ilgili rivayet ettiği hadise dayanmıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu zekât toplamakla görevlendirmişti. Toplayıp döndüğünde (malların bir kısmını göstererek) "Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edilenlerdir" demişti. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

"Bazı kimselere ne oluyor ki, Allah'ın idaresini bize tevdi ettiği bir takım işlerde kendilerini çalıştırdığımızda 'Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edilenlerdir'***diyorlar. (Bunu diyen kimse) babasının evinde oturup beklese bu hediyeler kendisine verilecek mi, yoksa verilmeyecek mi?"*** [681]Konuyla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir:

(هَدَايَا الْأُمَرَاءِ غُلُولٌ)

"Yöneticilere verilen hediyeler, ganimetten çalınmış mallar gibidir" [682]

(هَدَايَا الْأُمَرَاءِ سُحْتٌ)

"Yöneticilere verilen hediyeler, suht (haram)dır."

Ömer b. Abdülaziz (rh.a) hediye kabul etmeyi mekruh görürdü. Kendisine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye kabul ettiği ve kendisinin de karşılık verdiği söylendiğinde şöyle cevap vermiştir: "Verilenler o gün hediye idi. Bu gün ise rüşvettir."

Muhammed, kâdıya kadılık makamına atanmasından önce de hediye verenlerden birinin, kadı iken de ona hediye vermesinin mekruh olmadığını söylemiştir. Ona göre kadı o makamda olmadığında kendisine hediye verilmeyecek ve ancak kadılık sıfatı dolayısıyla kendisine hediye verilecekse, işte bu mekruhtur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir: ***"Babasının evinde oturup beklese bu hediyeler kendisine verilecek mi, yoksa verilmeyecek mi?"***

681 Buhari, el-Eyman ve'n-Nüzur, 3

682 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/233

Bu hadiste zekât toplama görevlisine, bu görevde bulunduğu için hediyeler verildiğini, şayet bu görevde olmasaydı anılan hediyelerin verilmesinin söz konusu olmayacağını, dolayısıyla görevlinin o hediyeleri kabul etmesinin helal olmayacağını haber vermiştir. Kâdıya da kadılık makamına atanmasından önce hediye verenlerden biri, kadı iken de hediye verir ve bu hediyeyi kadılık sıfatı sebebiyle vermediğini bildirirse, kadının o hediyeyi daha önceleri kabul ettiği gibi kabul etmesi caiz olur.

Rivayet olunduğuna göre Bizans imparatorunun kızı, Hz. Ali'nin kızı ve Hz. Ömer'in eşi Ümmü Gülsüm'e hediye takdim etmiş, ancak Hz. Ömer, o hediyeyi kabul etmesini menetmiştir.

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezilîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

THG 0038070 LZY
THG 0038070LZY
BenliKitap.com

9 786059 612326

6

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

6. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

6. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

-5- MÂİDE SURESİ DEVAMI-

Kitap Ehli Kimseler Arasında Hükmetmek 9

Fakihlerin Bu Konudaki İhtilafı 29

Yolculukta Oruç Tutmak, Tutmamaktan Daha Faziletlidir 36

Kâfir, Müslümana Veli Olamaz 40

Dört Halifenin Halifeliklerinin Sahihliğinin Delili. 43

Hz. Ebû Bekir'in Radıyallahu Anh Halifeliğinin Sahihliğinin Delili 44

Namazda Amel-i Yesir (Az Bir Harekette Bulunmak) 45

Ezan Bahsi 48

Müşriklerden Yardım İstemek 50

Hristiyanların "Mesih Aleyhissellem İlahtır"
Demelerinin Batıl Oluşunun Delili 61

Güç ve Üstünlük Sahibi Allah'ın Helal Kıldığını Haram Saymak 65

Zahitlik Olsun Diye Et ve Leziz Yemekler Yemekten Uzak
Duranların Yanlışta Oldukları 68

Bir Defada Üç Talakla Boşamanın Haram Oluşu 69

Yemin Bahsi 70

Lağv Yemini 70

Yeminin Kısımları 73

Gamus Yemininden Dolayı Keffaret Gerekmez 74

Yemini Bozmadan Önce Keffaret
Vermenin Caiz Olduğunu Söyleyenlerin Delilleri 79

Yemin Keffareti Verme Şartıyla Adakta Bulunanın Yemini Bozması Durumunda
Yemin Keffareti Vermesi Gerektiğini Söyleyen Görüş 81

Gıda Maddesini Temlik Etmeden Yoksula Yedirmek 86

Keffaret Olarak Verilecek Yiyeceği Bir Yoksula On Günde Yarımşar
Sa' (Ölçek) Olarak Vermenin Caiz Oluşunun Delili 89

Mezhebimiz Müçtehitleri, Yiyecek ve Giysinin Değerinin Verilmesini Caiz Görmüşlerdir 92
Keffaret Olarak Verilecek Olan Giysinin Miktarı 94
Şarabın Haram Kılınması 97
[Kumar] 107
İhramlı Kimsenin Avlanması 112
İhramlı Kimsenin Öldürdüğü Hayvan 117
Fasıl 132
"(Bu) Yaptığı İşin Kötü Sonucunu Tatması İçindir" Kısmı 142
[Av Hayvanını İhramlı İken Bir Kişinin Öldürmesi İle Birden Fazla Kişinin Öldürmesi Halinde Cezaların Farklı Olacağı] 144
Deniz Avı 147
Deniz Ürünleri Hakkındaki İhtilaf 150
İhramsız Kimsenin Avladığı Hayvanı İhramlının Yemesi 155
İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymak/Emr-iBil Maruf, Nehy-iAni'l Münker. 173
Haccac-ı Zalim'in Yerilmesi 179
Seferdeyken Yapılan Vasiyete Başkalarını Şahit Tutmak 183
Yemin Ettirme Yeri ve Zamanı 192
[Zimmîlerin Birbirleri Hakkında Şahitliklerinin Caizliği] 196
6- En'âm Sûresi 204
Zalimlerle Birlikte Oturup Kalkmanın Yasaklanmış Olması 204
Hayvanı Besmelesiz Kesmekle İlgili Görüşler 215
Öşre Tabi Ürünlerle İlgili İhtilaf 230
Öşre Tabi Mallarla İlgili İhtilaf 240
Öşür ve Haracın Bir Araya Gelip Gelemeyeceği Meselesi 245
Ehli Eşeklerin Etinin Hükmü 252
Ehlileşen Yabani Eşeğin Hükmü 257
Sivri Dişli Yırtıcı Hayvanlarla Pençeli Kuşların Hükmü 258
Keler Yemenin Hükmü 261
Yerin Haşereleri Bahsi 263
Pis Şeylerle Beslenen (Cellale) Hayvanların Etinin Hükmü 267

[“Allah’a Verdiğiniz Sözü Tutun” Ayetinin Tefsiri] 280
7- A’râf Sûresi 292
Kur’an’ın Hükmüne Ahad Haberle İtiraz Etmek Caiz Değildir. 293
Farz Namazları Cemaatle Kılmanın Vacip Oluşu 303
Namazda Setr-i Avret 305
Dünyanın Ömrünün Bir Süre Daha Devam Edeceğini Söyleyenlerin Sözlerinin Asılsızlığı 327
Affetme ve İyiliği Emretme Bahsi 331
İmama Tabi Olarak Namaz Kılmakta Olan Kimsenin Kıraatte Bulunması. 337
8- Enfâl Sûresi 355
[Enfal Suresi Giriş] 355
Savaştan Kaçmak 364
Ganimetlerin Taksimi Bahsi 374
Süvari Askerlerin Ganimet Payı Konusundaki İhtilaf 397
[Savaş İçin Hazırlık Yapmak] 427
Barış ve Ateşkes Antlaşması 430
Esirler Bahsi 439
Hicret Sebebiyle Mirasçı Olmak 450
9- Berâet (Tevbe) Sûresi 457
[Hacc-ı Ekber ve Hacc-ı Asgar] 466
[Müşrikleri Öldürme ve Kitap Ehli’nden Cizye Alma] 468
Hz. Ebû Bekir’in Zekât Vermek İstemeyenlere Uyguladığı Muamele 473
Tevhid ve Risalet Delillerini Açıklamamız, Dini Hükümleri Öğretmemiz Gerekmektedir. 478
Devlet Başkanının Zimmileri Koruması Gerekir. 479
Peygamber’e Sallallahu Aleyhi ve Sellem Söven Kimsenin Hükmü 483
İcmâ’ Delili 490
[Mescitleri İmar Etmek] 491
[Dostluk ve Düşmanlıkta Ölçü] 492
[Müşriklerin Necis (Pis) Oluşları] 493
Müşriklerin Mescide Girmeleri Caiz Mi? 494

Kitap Ehlinden Cizye Alma Bahsi 501
Hak Din Nedir? 503
Kitap Ehli, Yahudi ve Hristiyanlardır 503
Sabiîler ve Bazı Hristiyan Fırkaları 504
Beni Tağlib Hristiyanları 510
Harun Reşid'in Muhammed b. Hasan İle Diyaloğu 515
Cizye Ödemekle Yükümlü Olanlar 517
Cizyenin Miktarı 519
Cizye Mükelleflerinin Tabakalarının Birbirinden Ayırdedilmesi 523
Cizye Ödemenin Vacip Oluş Vakti 527
Mervaniler, Müslüman Olan Zimmilerden Cizye Alıyorlardı 533
Arazilerden Alınan Haraç Cizye Midir? 534
[Kâfirden Cizye Almak, Kâfirliklerine Razı Olmak ve Bu Halde Kalmalarına Mübah Görmek Değildir] 536
Altın ve Gümüşün Zekâtı 542
["Kenz" Kelimesi] 547
Takıların Zekâtı 550
[Altın ve Gümüşün Toplamı Üzerinden Zekat] 553
Müneccim (Astrolog) Muhammed b. Musa "Zaman, Allah'ın Gökleri ve Yeri Yarattığı Gündeki Gibi Dönmektedir" Hadisinin Hakiki Manasını Anlamak İçin Sekiz Yıl Çalışmıştır 557
[Haram Ayların Yerini Değiştirmek Küfürde İleri Gitmektir; "Küfürde İleri Gitmek" İse Küfürdür] 563
Seferberlik ve Cihadın Farz Oluşu 564
Mal İle Cihad Etmek 588
Bedenen Cihad Etmek 589
İlim Cihadı 589
İlim Öğrenmek mi, Yoksa Cihad Etmek mi Daha Faziletlidir? 590
Zekat Verilebilecek Kesimler 601

بسم الله الرحمن الرحيم

-5- MÂİDE SURESİ DEVAMI-

Kitap Ehli Kimseler Arasında Hükmetmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ)

"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir."[1] Bu ayetin zahiri, iki manayı gerektirmektedir:

1-Kitap ehli kimseleri kendi dini hükümleri ile başbaşa bırakmak ve bu hususta onlara müdahalede bulunmamak.

2-Aralarında hüküm vermemiz için bize müracaat ettiklerinde, hüküm verip vermemekte serbestiz. Bu hükmün geçerliliğinin devam edip etmediği hususunda selef uleması ihtilaf etmişlerdir. Bu ulemadan bazıları dediler ki: "Bize müracaat ettiklerinde hâkim dilerse aralarında hükmeder; dilerse onlardan yüzçevirir ve onları kendi dinlerinin ahkâmıyla başbaşa bırakır."

Selef ulemasının diğer kısmı dediler ki: "Aralarında hüküm verip vermeme serbestîsi neshedilmiştir. Bize müracaat ettiklerinde izlenecek tek yol, aralarında hükmetmemiz olacaktır."

---

1 Mâide, 5/42

Kitap ehli kimseler bize geldiklerinde aralarında hüküm verip vermemekte serbest olacağımız görüşünde olanlar arasında Hasan, Şa'bi ve bir rivayete göre de İbrahim'dir.

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kitap ehli kimselerle hâkimlerinin arasına girmeyin. Ama size müracaat ettiklerinde, onlara kendi kitabınızdaki hükümleri uygulayın."

Süfyan b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mâide suresinin iki ayeti neshedilmiştir. Biri hac kurbanlıklarına takılan gerdanlıklarla ilgili (2.) ayet, diğeri de:(فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"İster aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetidir.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kitap ehli kimseler arasında hüküm verip vermemekte serbestti. Dilerse aralarında hüküm veriyor, dilerse onlardan yüzçeviriyor ve onları kendi dini hükümleriyle başbaşa bırakıyordu. Nihayet şu ayet indi:

(وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ)

"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma."[2]

Bu ayet inince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kitap ehli kimseler arasında Allah'ın indirdiği Kitap (Kur'an) ile hükmetmekle emrolundu. Osman b. Atâ el-Horasani, (فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Bu ayet, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayeti ile neshedilmiştir."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Süddi, İkrime'nin de aynı şeyi söylediğini rivayet etmiştir.

Keza Said b. Cübeyr'in bildirdiğine göre Hakem, Mücahid'in de aynı şeyi söylediğini rivayet etmiştir.

---

2 Mâide, 5/49

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu zâtlar, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetinin, (فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetinde sözü edilen hüküm verme serbestliğini neshettiğini söylediler. Bilindiği gibi böyle bir şeyi söylemek, kişilerin kendi fikir ve düşüncelerinin ürünü olamaz. Çünkü ayetlerin iniş tarihlerine ilişkin bilgi, fikir ve içtihad neticesinde değil, ancak nassla bilinebilir. Hüküm verip vermeme serbestîsini savunanlar, serbestlik bildiren ayetin, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetinden sonra indiğini ve serbestlik bildiren ayetin bunu neshettiğini söylemiş değildir. Bunların serbestliğe dair görüşleri neshten sözetmeksizin nakledilmiştir. Şu halde serbestlik bildiren ayetin, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetiyle neshedildiği sabit olmuştur. Bu, serbestlik bildiren ayetin neshedildiğini söyleyenlerin rivayetidir.

Serbestlik bildiren ayetin neshedildiğine şu ayetler delalet etmektedir:

(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[3]

Birbirleriyle davalaştıkları bir meselede aralarında hükmetmemiz için kitap ehli kimseler bize müracaat ettiklerinde aralarında hüküm vermeyip kendilerinden yüzçevirecek olursak, Allah'ın indirdiği ile hükmetmemiş oluruz. (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ile başlayıp, "kâfirun", "fasikun" ve "zalimun" kelimeleriyle sona eren ayetlerin neshedildiğini Mücahid'den başka söyleyen bir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz. Mansur'un bildirdiğine göre Hakem, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler"** ayetini kendisinden önce geçen (فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"İster aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti neshetmiştir.

3 Mâide, 5/44

Süfyan b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Hakem, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti, (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetiyle neshedilmiştir. (فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetinin, kitap ehli kimselerle zimmîlik sözleşmesi yapmazdan ve cizye ödeyerek İslam hâkimiyeti altına girmelerinden önce inmiş olması muhtemeldir. Yüce Allah onlardan cizye alınmasını emrettikten ve İslam ahkâmı onlar üzerinde de yürürlüğe girdikten sonra, aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmetmemiz emrolundu. Bu durumda her iki ayetin hükmü sabit kalmış olmaktadır. Kendileriyle zimmîlik sözleşmesi yapılmayan ve bizimle saldırmazlık anlaşması yapan kitap ehli kimselerin arasında hüküm verip vermeme serbestliği devam edecek ve tıpkı daru'l harp vatandaşları gibi kendilerine İslam ahkâmı tatbik edilmeyecektir. Kendileriyle zimmîlik sözleşmesi yaptığımız kitap ehli kimselere gelince, Allah'ın indirdiği hükümler çerçevesinde Müslümanlara uygulanan hükümler bunlara da uygulanacaktır. İbn Abbas'tan*radıyallahu anh* gelen bir rivayet buna delalet etmektedir.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mâide suresindeki(فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"İster aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayeti, Beni Kurayza ve Beni Nadîr Yahudileri arasındaki bir diyet meselesi hakkında inmiştir. Şöyle ki: Beni Nadîr Yahudileri şerefli ve üstün oldukları için onlardan biri öldürüldüğünde kendilerine tam diyet ödenirdi. Beni Kurayza Yahudilerinden biri öldürüldüğünde ise onun için kendilerine yarı diyet ödenirdi. Bu iki Yahudi kabilesi, aralarında hüküm vermesi için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurdular. Cenab-ı Allah onlar hakkında mezkûr ayeti indirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onları hak olan hükmün üzerine getirdi ve diyet hususunda onları birbirlerine eşit kıldı. Bilindiği gibi Kurayzaoğulları ve Nadîroğullarının İslam devletiyle zimmîlik sözleşmeleri yoktu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Nadîroğullarını Medine'den sürdü; Kurayzaoğullarını da öldürdü. Eğer zimmîlik sözleşmeleri olsaydı onları sürmez ve öldürmezdi. Sadece onlarla İslam devleti arasında saldırmazlık anlaşması vardı. Bu anlaşmayı da kendileri bozdular.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, kitap ehli hakkında hüküm verip vermemede serbestlik hakkı veren ayetin bu iki Yahudi kabilesi hakkında indiğini haber vermiştir.

Bu ayetin hükmü, İslam devletiyle aralarında saldırmazlık anlaşması bulunan daru'l harp vatandaşları hakkında yürürlükte olabilir. Diğer ayet ise zimmîler hakkında Allah'ın indirdikleriyle hükmetmenin vacip olduğunu bildirmektedir; neshedilmiş değildir. Bunun diğer ayetle neshedildiğine dair selef ulemasından rivayetler gelmiş olmasaydı, bu uygun bir te'vil olabilirdi.

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, Mücahid ve Zühri dediler ki: Bu ayet, meseleyi halletmesi için Yahudiler Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurduklarında recm hakkında nazil olmuştur. Bu Yahudiler zimmî değillerdi. Bunlar sadece bir ruhsat bulsun ve recmi ortadan kaldırsın diye Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurmuşlardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onların dini okuluna (Beytül Midras'a) gitti. Tevrat'taki recm ayetini onlara gösterdi. Yalan söyleyerek Allah'ın dinini tahrif ettiklerini ortaya koydu. Sonra da zina eden Yahudileri recm etti ve ***"Allahım! Bunların yok ettikleri bir sünneti ilk ihya eden ben oldum"*** dedi.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Zimmîler alışverişte, mirasta ve diğer akitlerde Müslümanların tabi oldukları İslam ahkâmına tabidirler. Ancak şarap ve domuz alışverişi bunun dışındadır. Çünkü kendi aralarında bunların alışverişini yapmaları caizdir. Bunların onlar için mal olması bizim tarafımızdan kabul edilmiştir. Kendi aralarında bunların alışverişini yapmaları ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunmaları caiz olmasa, bunlar onlara mal olmaktan çıkarlar. Onların ellerinde bulunan bu şeyleri telef eden kimsenin de onlara tazminat ödemeleri gerekmez. Oysa bir zimmînin şarabını telef eden bir kimsenin telef ettiği şarabın kıymetini ona ödemesi gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz. Rivayet olunduğuna göre Müslümanlar zimmîlerden öşür olarak şarap kabul ederlermiş.Bunun farkına varan Hz. Ömer, yetkililere mektup göndererek zimmîlerin o şarabı satıp bedelini öşür olarak vermelerini emretti. Şarap ve domuz, onlar için maldır. Dolayısıyla bu ikisinde tasarruf etmeleri caizdir. Bunların dışındaki şeylerin alım

satım ve tasarrufunda İslam'ı hükümlere tabidirler. Çünkü Yüce Allah (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ) ***"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma"*** buyurmuştur.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Necran halkına yazdığı mektupta, ***"Ya faizi terk edersiniz. Ya da Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin"*** demiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* faizi haram kılmada ve faizden menetmede onları Müslümanların tabi oldukları hükme tabi kılmıştır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ)

"Yahudilerin kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle..."[4] Yüce Allah, Yahudilerin de faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemelerinin yasaklandığını haber vermiştir. Benzer manadaki bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ
اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[5] Yüce Allah faizden ve haram kılınan fasid akidlerden menetme hususunda kitap ehli kimseleri, Müslümanlarla aynı hükme tabi tutmuş ve şöyle buyurmuştur:

(سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ)

"Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir."[6] Bu anlattıklarımız, muamelelerle ticaret akidleri ve zimmîlerin hadleri konusunda

4 Mâide, 5/160
5 Nisâ, 4/29
6 Mâide, 5/42

mezhebimiz fakihlerinin görüşleriydi. Bu hususlarda Müslümanlarla aynı hükümlere tabidirler. Yalnız, muhsan olmadıkları için evlileri zina ederse, recme tabi tutulmaz.

Mâlik dedi ki: "Kitap ehli kimseler, aralarında hüküm vermesi için kendisine müracaat ettiklerinde hâkim, aralarında hüküm vermek veya onlardan yüzçevirip hüküm vermemekte serbesttir."

Akidler, miras ve diğer konularda da Mâlik'in görüşü böyledir.

Kitap ehli kimselerin kendi aralarında evlenme ve boşanma meselelerinde hangi hükümlere tabi tutulacakları hususunda mezhebimiz fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "İslam'ı hükümlere tabi tutulmaya razı olmadıkları takdirde kendi dini hükümlerine göre hareket ederler. Bu hususta onlara ilişilmez. Eşler İslam ahkâmına tabi tutulmaya razı olurlarsa İslam ahkâmına tabi tutulurlar. Ama ikisinden biri buna razı olmazsa kendilerine ilişilmez. Her ikisi birlikte razı olurlarsa o zaman İslam ahkâmına göre muamele görürler. Yalnız şahitsiz nikâh kıyarlar veya kadın başka bir erkekten ayrılıp iddet beklemekteyken nikâhlanmışsa, ikisini birbirinden ayırmak gerekmez. Bunlar bu hâldeyken Müslüman olsalar da ikisini birbirinden ayırmak gerekmez."

Muhammed dedi ki: "Eşlerden biri İslam ahkâmına tabi tutulmaya razı olur da diğeri razı olmazsa, ikisi birlikte İslam ahkâmına tabi tutulur. Sadece şahitsiz nikâh kıymışlarsa, ikisini birbirinden ayırmak gerekmez."

Ebu Yusuf dedi ki: "Şahitli olarak kıydıkları ve bizim de onayladığımız nikâhlarından sonra İslam ahkâmına tabi tutulmaya razı olurlarsa İslam ahkâmına göre muamele görürler."

Ebu Hanife, kitap ehli kimselerin evlenme ve boşanma konularında kendi dini hükümlerine tabi olmalarına ve bu hususta kendilerine ilişilmemesine dair görüşünü ortaya koyarken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu uygulamasını esas almıştır. Mahrem olan akrabalarıyla evlendiklerini bildiği halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hecer Mecusilerinden cizye almış ve bu şekilde evlenmiş olan eşlerin birbirinden ayrılmalarını emretmemiştir. Yahudi ve Hristiyanlar da İslam'a göre haram olan birçok

evlenme çeşidini helal sayarlar. Necran ve Vadilkura ile diğer yerlerdeki Yahudi ve Hristiyanlar cizye vermeye razı olup da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla zimmîlik sözleşmesi yaptığında, İslam ahkâmına aykırı şekilde evlenmiş olan eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını emretmemiştir. Bu da onları batıl ve dalalet olan inançları, fasid olan gidişatları üzere devam etmelerine müdahalede bulunmadığı gibi, kendi nikâh hükümlerine göre evlenmelerine de ilişmediğine delalet etmektedir. Ama faizi helal saydıklarını öğrendiğinde hemen Necran halkına mektup yazarak ***"Ya faizi terk edersiniz. Ya da Allah ve Resûlü'yle savaşa girdiğinizi bilin"*** demiştir. Faiz alışverişi yaptıklarını duyunca onların bu muameleye devam etmelerine razı olmamıştır. Hz. Ömer b. Hattab da *radıyallahu anh* Irak sevadını fethettiğinde, Mecusi olan halkın eski yaşantısına devam edebileceğini bildirmiştir. Mahrem olan yakın akrabalarıyla evlendiklerini bildiği halde bu şekilde evlenmiş olan eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını emretmemiştir. Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* sonra gelen ümmetin diğer yetkilileri de onlara ilişmeme hususunda Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* yolundan gitmişlerdir. Bu da bizim bu hususta anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* Sa'd'a *radıyallahu anh*, Mecusilerin mahrem olan akrabalarıyla evlenenlerini birbirlerinden ayırması ve bu uygulamayı devam ettirmelerine engel olması için mektup yazdığı rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz sabit olsaydı, onlardan cizye ve haraç almada ve diğer muamelelerdeki uygulamasının mütevatiren nakledilişi gibi bu da mütevatir yolla nakledilirdi. Mütevatir yolla nakledilmediği için demek ki böyle bir mektup yazmış değildir. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*, kitap ehlinden olup kendisine İslam'ı hükümlerin uygulanmasına razı olan kimseler hakkında Sa'd'a *radıyallahu anh* böyle bir mektup yazmış olması muhtemeldir.

Şunu da belirtelim ki, (فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir"** ayetindeki hüküm verip vermeme serbestîsinin, (وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"** ayetiyle neshedildiğini daha önce açıklamıştık. Bu ayette neshedildiği sabit olan husus, hüküm verip vermemedeki serbestidir. Ama aralarında hüküm vermesi için kitap ehlinin İslam

hâkimine gelip başvurma şartının neshedildiğine ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Şu halde bu şartın hükmünün devam ediyor olması gerekir. Serbesti hükmü ise neshedilmiştir. Şu halde bu ayetin diğeriyle birlikte manası şöyle takdir edilir: "Aralarında hüküm vermen için sana geldiklerinde, aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmet."

Ebu Hanife sadece şunu demişti: "Kendilerinin isteyip razı olmaları durumunda kitap ehline İslam ahkâmı uygulanır. Ancak şahitsiz nikâh kıyarak evlenmişler veya eski kocasından ayrılıp iddet beklemekte olan bir kadınla evlenilmiş olanlara ilişilmez."

Çünkü bu evliliklerini, kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmazdan önce yapmışlardır. Kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olup bize müracaat ettiklerinde, bu hükümlerin gelecek zamanda kendilerine uygulanması gerekir.

Bilindiği gibi iddet, nikâhın gelecek zamanda devam etmesine mani olmaz ama yeni bir nikâhın akdedilmesine mani olur. Çünkü bir erkekle nikâhlı olan bir kadının, kendisiyle şüpheyle yapılan cinsel bir ilişki sebebiyle iddet beklemesi gerekirse, bu iddetin gerekmesi kocasıyla arasındaki nikâhın devamına engel olmaz. Böylece iddetin yeni bir nikâh akdi yapılmasına engel olduğu, ancak mevcut nikâhın devamına engel olmadığı ispatlanmış oldu. Bu sebeple İslam ahkâmına aykırı şekilde evlenmiş olan kitap ehli eşlerin, kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmalarından sonra birbirlerinden ayrılmaları gerekmez. Diğer taraftan iddet, Yüce Allah'ın hakkıdır. Kitap ehli kimseler, şeriat hükümlerine göre Yüce Allah'ın hakları konusunda (dünya da) sorguya çekilmeyeceklerdir. Onlara göre eşlerin ayrılmasında kadının beklemesi gereken bir iddet olmadığına göre, eşinden ayrıldıktan sonra (bize göre iddet beklemesi gereken süre içindeyken) kadının başka bir erkekle evlenmesi caizdir. Mahrem olan akrabalarla evlenmek ise böyle değildir. Çünkü bunlarla evlenmek için kıyılan nikâh geçerli olmadığı gibi, daha önce birbirleriyle evlenmiş olan mahrem akrabaların nikâhı da geçerli değildir. Şahitsiz kıyılan nikâha gelince, akdin geçerli olması için akid esnasında şahitlerin bulunmasıdır. Kıyılmış nikâhın devam etmesi için şahitlerin mevcudiyetinin devam etmesi şart değildir. Çünkü nikâh kıyıldıktan sonra şahitlerin dinden çıkması veya ölmeleri akdi

etkilemez. Nikâhın devam etmesi için değil de akdedilebilmesi için şahitlere ihtiyaç duyulduğuna göre, şahitsiz kıyılmış diye nikâhın gelecek zamanda devam etmesine engel olmak caiz değildir. Diğer taraftan şahitsiz kıyılan nikâhın geçerliliği, fakihlerin üzerinde ihtilaf ettikleri bir konudur. Bir kısım fukaha bu nikâhın geçerli olacağı görüşündedir. İçtihadî bakımdan da bu uygun görülebilir. Dava konusu edilmedikçe Müslümanların şahitsiz olarak kıydıkları nikâhlarına müdahale edilmez ve kâfir iken akdetmişlerse bu nikâhın feshedilmesi de caiz olmaz.Çünkü akdedildiğinde, Müslümanlar arasındaki bir hâkim bunu geçerli sayarsa geçerli olur ve artık bu nikâhın feshi caiz olmaz. (فَاِنْ جَآؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ) **"Eğer sana gelirlerse aralarında hüküm ver"** ayeti dolayısıyla Ebu Hanife, eşlerin her ikisinin kendilerine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmalarını esas almış ve kendilerine bu hükümler uygulansın diye İslam devletinin hâkimlerine müracaatlarını şart koşmuştur. Birinin müracaatı üzerine diğerine bu hükümlerin uygulanmasını caiz görmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kitap ehli evli eşlerden biri, kendisine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olursa, artık Müslüman olmuş biri gibi İslam'ı hükümlere uymaya mecbur olur. Bu durumda diğer eş de onunla birlikte İslam ahkâmına tabi tutulur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Çünkü kendisine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olması, onu zorunlu bir şekilde İslamahkâmına tabi kılmaz. Takdir edersiniz ki kendisine İslam ahkâmı uygulanmazdan önce bu rızasından vazgeçersezorunlu bir şekilde İslam ahkâmına tabi tutulamaz.Şunu da belirtmeliyiz ki, İslam ahkâmının kendilerine uygulanmasına razı olmadan onlara bu hükümleri uygulamak caiz olmaz.Razı olmayan, kendi dininin hükümlerine tabi olmakta devam eder. Eşinin razı olması sebebiyle razı olmayan eşi İslam ahkâmına tabi tutmak caiz olmaz.

Muhammed, eşlerden birinin kendisine İslam ahkâmının uygulanmasına razı olmasının, diğerinin de aynı hükümlere tabi olmasını gerektireceği görüşündedir.

Ebu Yusuf ise (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma"** ayetinin zahirine dayanarak kitap ehli arasında İslam ahkâmı ile hüküm vermek gerektiğini beyan etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ)

Yani Allah bilir ama ayetin manası şöyle olabilir:

"Aralarında hüküm vermen için sana geldiklerinde "Yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar?"[7]

Denilir ki Yahudiler iki zinakâr hakkında hüküm vermesi için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurmuşlardı. Bazıları da Kurayza-oğulları ile Nadîroğulları arasındaki diyet anlaşmazlığını çözüme kavuşturması için kendisine başvurduklarını söylemişlerdir. Yüce Allah, onun peygamberliğini tasdik ettikleri için değil, ondan bu konuda bir ruhsat elde edebilmek için kendisine başvurduklarını haber vermiştir. Bu sebeple (وَمَا أُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ) **"İşte onlar (senin hükmünün Allah katından geldiğine) inanmış değillerdir."**

Yani onlar Tevrat'ta Allah'ın hükmü olduğuna inandıklarını bırakıp, peygamberliğini inkâr etmenin yanı sıra senin verdiğin hükmün Allah katından geldiğine de inanmazlar. Ayetin manasının şöyle olması da muhtemeldir: Onlar Allah'ın Tevrat'taki hükmüne razı olmayıp başka bir hüküm talep ettiklerinde zatenkâfir olmuşlardır ve onlar mü'min değildirler.

(وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ)

"Yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken..."

Bu ayet Yahudilerin kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri mesele hakkındaki hükmünün neshedilmediğine, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak bize gönderilmesiyle de bu hükmün neshedilmediğine ve bizler için de şer'î bir hüküm olarak geçerli hale geldiğine delalet etmektedir. Şayet neshedilmiş olsaydı, şarabın helalliğinin veya cumartesi çalışma yasağının haramlığının neshinden sonra onlara Allah'ın

7 Mâide, 5/43

hükmü denmediği gibi, neshten sonra da buna Allah'ın hükmü denmezdi. Bu da önceki peygamberlerin şeriatlarının neshedilmedikleri sürece bizleri de bağladığına ve Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olarak bize gönderilmesinden sonra da bunların Allah'ın hükmü olmakta devam ettiğine delalet etmektedir.

Hasan'dan gelen bir rivayette anlatıldığına göre ayetteki (فِيهَا حُكْمُ اللهِ) ifadesiyle recm hakkında Tevrat'ta yer alan ilahî hüküm kastedilmiştir. Çünkü Yahudiler, recm konusunda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşler ve zina haddi konusunda aralarında hüküm vermesi için Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurmuşlardı.

Katade dedi ki: Ayetteki bu ifade, kısasla ilgili olarak Tevratta yer alan ilahî hüküm hakkındadır. Çünkü Yahudiler bu konuda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Her iki konuda da yani hem recm hem de kısas konusunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hakemliğine başvurmuş olmaları muhtemeldir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَناً قَلِيلاً وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾)

44-"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu halde siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kafirlerin ta kendileridir."

Hasan, Katade, İkrime, Zühri ve Süddi'den rivayet edilen görüşe göre bu ayetteki (يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا) **"(Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi"** ifadesiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Anılan ayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmiştir. Çünkü o, zina eden iki Yahudi'nin recmedilmesine hükmetmiş ve şöyle demişti:

"Allahım! Ben bunların yok ettikleri sünneti ilk ihya eden kimseyim." [8]Zina eden evli kimselerin recmedilmesi hükmü Tevrat'ta yer almaktaydı. Öldürülen kimselerin diyetlerinin birbirine eşit miktarda olacağı hükmü de orada yer almaktaydı. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi getirdiği şeriatla değil de Tevrat'ın ahkâmına göre onlara hükmettiğine delalet etmektedir.

(وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ) İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayetin manasının şöyle olduğunu söylemiştir: "Onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği hükmün Tevrat'ta yer aldığına şahit idiler."

Başkaları ise ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Onlar Tevrat'ın Allah katından indirildiğine de şahit idiler."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ)

"Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun."

Bu ayetin manası hakkında Süddi şöyle dedi: "Allah katından indirilen ayetleri onlardan korktuğunuz için gizlemeyin."

Ayetin şu manaya da geldiği söylenmiştir: "Onlardan korktuğunuz için Allah'ın indirdiğinden başka bir hüküm vermeyin."

---

8 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/373

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Humeyd, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüce Allah hâkimlerden üç hususta söz almıştır: Kendi arzu ve heveslerine uymayacaklar. Allah'tan korkacak ve insanlardan asla korkmayacaklar. Allah'ın ayetlerini az bir karşılığa değişmeyecekler."

Hasan böyle dedikten sonra şu ayetleri okudu:

(يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ
بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى)

"Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma."[9]

(إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا
لِلَّذِينَ هَادُوا..... فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا
بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi... Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[10] Bu ayet bazı manalar içermektedir. İçerdiği manalardan bazıları şunlardır:

- Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudilere Tevrat ahkâmına göre hükmettiği haber verilmektedir.

- Tevrat ahkâmı, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında da geçerli idi. Onun peygamberlikle görevlendirilmesi, Tevrat'ın neshini gerektirmemiştir. Bu da Tevrat'ın bu hükmünün sabit olduğuna ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı ile neshedilmediğine delalet etmektedir.

9 Sâd, 38/26
10 Mâide, 5/44

- Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmek, bunlardan yüz çevirmemek ve insanların bu hükümlere muhalefetine uymamak gerekmektedir.

- Hüküm verme makamında olanların rüşvet alması haramdır. Ayette buna şu ifadeyle değinilmektedir: (وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا) **"... ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin."**

(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ)

"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler..."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu ifadenin, Allah'ın hükmünü inkâr eden kimse hakkında olduğunu söylemiştir. Bunun özel olarak Yahudiler hakkında olduğu da söylenmiştir.

İbn Mesud *radıyallahu anh*, Hasan ve İbrahim, bunun, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyip 'Allah'ın hükmü işte budur diyerek' başka şeylerle hükmeden herkes hakkında genel bir ifade olduğunu söylemişlerdir. Böyle yapan kimse kâfir olur. Bu ayetin özel olarak bir toplum -yani Yahudiler- hakkında indiğini söyleyen kimse, ayetteki (مَنْ) edatını şart manasında kabul etmemiş ve ayeti şu manada almış olur: "O kimse ki, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmez..." Ayette kastedilenler, belli bir kavmin kendisidir.

Berâ b. Âzib *radıyallahu anh*, Yahudi'nin recmedilmesi olayını anlattıktan sonra şöyle dedi: Yüce Allah şu ayetleri indirdi:

(.يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ.....
وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

"Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları hâlde, ağızlarıyla "İnandık" diyenler (münafıklar) ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin... Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."[11] Bu ayetler, özel olarak Yahudiler hakkında inmiştir.

11 Mâide, 5/41-44

(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ)

"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir"[12] **ayeti ile** (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fasıkların ta kendileridir"**[13] ayeti ise bütün kâfirler hakkında inmiştir.

Hasan dedi ki: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayeti Yahudiler hakkında inmiştir. Ama Allah'ın indirdiği ile hükmetmek hepimizin üzerine vaciptir.

Ebu Miclez dedi ki: "Bu ayet, Yahudiler hakkında inmiştir."

Ebu Cafer dedi ki: "Bu ayet Yahudiler hakkında indi. Sonra bizim hakkımızda da geçerli oldu."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Habip b. Ebi Sabit, Ebu'l Buhteri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huzeyfe'ye, **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayeti İsrailoğulları hakkında mı indi? Diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Bütün tatlı şeyler size, bütün acı şeyler onlara olsa bile, İsrailoğulları sizin için ne iyi kardeşlerdir. Bir ayakkabı ipi kadar onlardan uzaklaşmaksızın gittikleri yoldan gideceksiniz."

İbrahin en-Nehai dedi ki: "Bu ayet İsrailoğulları hakkında indi. Allah, sizin için de geçerli olmasına razı oldu."

Sevri'nin bildirdiğine göre Zekeriya, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetlerin ilki (Mâide, 44) Müslümanlar, ikincisi (Mâide, 45) Yahudiler, üçüncüsü (Mâide, 47) de Hristiyanlarhakkında inmiştir."

Tavus dedi ki: "Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemek, insanı dinden çıkaran bir küfür değildir."

12 Mâide, 5/45
13 Mâide, 5/47

Tavus, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Gerçek manadaki küfür, (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayetindeki küfür değildir."

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu üçayette geçen kâfirlik,mutlak manadaki kâfirliğin bir alt derecesindeki kâfirliktir. Zalimlik, mutlak manadaki zalimliğin bir alt derecesindeki zalimliktir. Fasıklık da mutlak manadaki fasıklığın bir alt derecesindeki fasıklıktır."

Ali b. Hüseyin (Allah her ikisinden de razı olsun) dedi ki: "Bu ayetlerde geçen kâfirlik, müşriklerin kâfirliği değildir. Zalimlik, müşriklerin zalimliği değildir. Fasıklık da müşriklerin fasıklığı değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir"** ayetinde kastedilen mutlaka ya müşriklerin kâfirliği ve inkârıdır. Ya da Allah'ın hükmünü inkâr değil de nankörlük manasındaki küfran-ı nimettir. Ayette kastedilen, Allah'ın hükmünü inkâr etmek veya Allah'ın hükmü olduğunu söyleyerek başka şeyle hükmetmekse, işte bu insanı dinden çıkarır. Bunu yapan kişi Müslüman biri ise mürted olur. "Bu ayet Yahudiler hakkında indi. Sonra bizim hakkımızda da geçerli oldu" diyen kimse ayeti bu şekilde te'vil ettiği için böyle demiştir. Böyle diyen kimseler, bizden birinin Allah'ın hükmünü inkâr etmesi veya 'Bu, Allah'ın hükmüdür' diyerek başka bir şeyle hükmetmesi durumunda kâfir olacağını kastetmişlerdir. Nitekim böyle yaptıkları zaman İsrailoğulları da kâfir olmuşlardı. Ayette kastedilen eğer nankörlük ise şüphesiz küfran-ı nimet, Allah'ın hükmünü inkâr etmeksizin nimetin şükrünü terk etmekle olur. Allah'a karşı nankörlük yapan, dinden çıkmaz. Burada birinci mananın kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen kimse hakkında kâfir kelimesi kullanılmıştır. Hariciler bu ayeti, Allah'ın hükmünü inkâr etmediği halde onunla hükmetmeyen kimsenin kâfir olacağı şeklinde yorumlamışlardır. Bu sebeple debüyük veya küçük günah işleyen âsi kulları tekfir etmişlerdir. İşledikleri küçük günahlar sebebiyle Peygamberleri dahi tekfir etmelerinden ötürü kendileri de sapık ve kâfir olmuşlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾)

45-"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir."

Bu ayette Yüce Allah'ın Tevrat'ta İsrailoğulları üzerine kısası farz kıldığı haber verilmektedir. Cana ve ayette sayılan organlara karşı işlenen cinayetlerde kısas uygulanacağı bildirilmiştir. İçinde "Cana can" ifadesinin geçtiği bu ayetin zahirine dayanan Ebu Yusuf, erkek öldüren kadına kısas uygulanması gerektiği gibi kadın öldüren erkeğe de kısas uygulanması gerektiğini söylemiştir. Bu da Ebu Yusuf'a göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirmesi veya Kur'an nassıyla neshedilinceye kadar, bizden önceki ümmetlerin şeriatlarının geçerliliğini koruduğuna delalet etmektedir. Ayetin devamındaki (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) **"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir"** ifadesi, kısas hükmünün bu ayet indiğinde Tevrat'ta mevcut olduğuna iki yönden delalet etmektedir:

1-Tevrattaki bu hükmün Allah katından geldiği bu ayetle sabit olmuştur. Yüce Allah bu hususta herhangi bir zaman ayrımı yapmış değildir. Onun hükmü, neshedilinceye kadar her zaman sabit ve geçerlidir.

2-Bilindiği gibi bu ayet indiğinde ya inkârlarından dolayı ya da Allah'ın vacip kıldığı bir şeyi terk ettikleri için Allah'ın indirdiğiyle hükmetmediklerinden ötürü zalimlik ve fasıklıkla damgalanmaya müstahak olmuşlardır. Bu ayet neshedilmediği veya hükmü tahsis edilmediği sürece öldürülen herkes için katile kısas uygulanmasını gerektirir.

(وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ)

"Göze göz..."

Mezhebimiz fakihlerine göre bunun manası şöyledir: Göze vurulur da feri giderse, bunu yapana kısas uygulanır. Ama başkasının gözünü çıkarana kısas uygulanmaz. Çünkü burada kısası misliyle uygulama imkânı yoktur. Takdir edersiniz ki gözün çıkarılacak kısmını belirlemek mümkün değildir. Bu, başkasının bacağından veya kolundan bir parça et ya da bacağının bir kısmını kesen kimsenin durumuna benzer. Burada da kısas uygulamak vacip olmaz. Mezhebimiz fakihlerine göre göz yerinde durduğu halde darbe neticesinde feri sönmüşse, bunu yapan caniye kısas şöyle uygulanır: Caninin kısas uygulanması gereken gözü değil de diğer gözü kapatılıp bağlanır. Bir ayna ısıtılır ve kısas uygulanacak gözüne yaklaştırılır. Gözünün feri gidinceye kadar kızgın ayna yaklaştırılır.

(وَالْاَنْفَ بِالْاَنْ)

"Buruna burun..."

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Başkasının burnunu dipten kesen kimseye kısas uygulanmaz. Çünkü burnun dibi kemiktir. Orada kısasın uygulanmasına imkân yoktur. Mesela başkasının kolunu dirsekle bilek arası orta yerden kesen veya bacağını orta yerden kesen kimseye kısas uygulanmaz. Bu hususta ihtilaf yoktur. Çünkü ona kısası tam olarak misliyle uygulamak mümkün değildir. Kısas, mağdurdan aldığının mislini caniden almaktır. Böyle yapılmazsa, yapılan şey kısas olmaz. Fakihler dediler ki: Burnun yumuşak kısmını kesmişse caniye kısas uygulanır.

Ebu Yusuf'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Burnun tamamını kesen caniye kısas uygulanması gerekir. Penis ve dil için de hüküm böyledir."

Muhammed dedi ki: "Burnun, dilin ve penisin tamamını kesen caniye kısas uygulanmaz."

(وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ)

"Kulağa kulak..."

Ayetin bu kısmı, başkasının kulağını dipten kesen caniye kısas uygulanmasını gerektirmektedir. Çünkü caninin de kulağını dipten keserek kısas uygulamak mümkündür. Mağdurun kulağının bir kısmı kesilmişse mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kesilen kısmın miktarı bilinebiliyor ve o kadarını caninin kulağından kesmek mümkün oluyorsa, kısas uygulanır.

(وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ)

"Dişe diş..."

Mezhebimiz fakihleri, diş haricinde kemiklerde kısas uygulanmayacağını söylediler. Diş sökülür veya bir kısmı kırılırsa kısas uygulamak gerekir. Çünkü dişe karşı cinayetlerde kısas uygulamak mümkündür. Dişin tamamı sökülmüşse caninin de dişi sökülür. Ele kısasın mafsaldan keserek uygulanmasında olduğu gibi diş de kökünden sökülür. Ancak dişin bir kısmı kırılmışsa kırıldığı kadarı, caninin dişinden törpülenerek alınır. Böylece dişte kısas uygulamak mümkün olur. Ama diş haricindeki kemiklerde kısas uygulamak mümkün değildir. Çünkü o kemiklerden ne kadarının kırıldığını belirlemek mümkün değildir. Vücut organlarının kısasıyla ilgili olarak Allah'ın ortaya koyduğu nass, şunu gerektirmektedir: Caninin kestiği organ kendisinin organından küçük de olsa kısas gereği kendisinin de organı kesilir.Yine canininorganı kestiği organdan küçük de olsakısas gereği kendisinin de organı kesilir. Yeter ki ikisinin organı aynı organlar olsun.

(وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ)

"Yaralar da kısasa tabidir."

Yani misillemede bulunmanın mümkün olduğu her türlü yaralamada kısas uygulamak gerekir. Bu, misillemede bulunmanın mümkün olmadığı yaralamalarda kısas uygulanmayacağına delalet etmektedir. Çünkü (وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Yaralar da kısasa tabidir"** ifadesi, telef ettiğinin mislini caniden almayı gerektirmektedir. Mislini almak mümkün olmadığında, yapılan şey kısas olmaz.

Fakihler, konuyla ilgili bazı hususlarda ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf ettikleri hususlardan biri, erkeklerle kadınlar arasındaki yaralama kısaslarıdır. Bunu Bakara suresinde açıklamıştık. Aynı şekilde kölelerle hürler arasındaki yaralama kısaslarında da ihtilaf etmişlerdir.

Fakihlerin Bu Konudaki İhtilafı

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Caninin çıkardığı sol göze karşılık kendisinin sağ gözü kısas olarak çıkarılmaz. Onun kestiği sol ele karşılık kendisinin sağ eli kısas olarak kesilmez. Yine caninin söktüğü dişe karşılık olarak ancak kendisinin misli olan dişi sökülür."

İbn Şübrüme dedi ki: "Caninin çıkardığı sol göze karşılık kendisinin sağ gözü; onun çıkardığı sağ göze karşılık olarak da kendisinin sol gözü kısasen çıkarılır. Ellerde de hüküm böyledir. Caninin söktüğü azı dişine karşılık kendisinin ön dişleri; onun söktüğü ön dişlere karşılık kendisinin azı dişi kısasen sökülür."

Hasan b. Salih dedi ki: "Cani, mağdurun mesela sağ elinden bir parmak keser de kendisinin sağ elinde onun misli olan parmak yok ise o parmağın yanıbaşındaki parmağı kısasen kesilir. Diğer elindeki parmak kesilmez. Aynı şekilde caninin söktüğü dişin misli kendisinin ağzında yoksa -azı dişlerine kadar ulaşsa bile- onun yanıbaşındaki dişi sökülür. Çıkarılan sol göze karşı şayet caninin sol gözü yoksa sağ gözü çıkarılır. Ama sol ele karşı sağ el, sağ ele karşı da sol el kesilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Telef ettiği organın misli canide varsa, kendi aralarında anlaşıp razı olsalar bile mağdurun onun başka organına kısas uygulamaya, kesme operasyonunu o organın daha gerisinden başlatarak diğer organdan da bir parça almaya hakkı yoktur. Bu da (وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ) **"Göze göz..."** ayetinde şunun kastedildiğine delalet etmektedir: Telef edilen organın canideki misli olan organa kısas uygulanacaktır. Misli olan organ, canide bulunsa da bulunmasa da başka bir organa kısas uygulamak caiz değildir. Mesela cani başkasının elini kesmiş ama kendisinin eli olsa da olmasa da kısas olarak kendisinin ayağı kesilemez. Şu da var ki kısas,

telef ettiği organın mislini caniden almaktır. El ile ayak, birbirinin dengi organlar değildirler. Dolayısıyla kısasın değişik organları kapsaması caiz değildir. Kesilen çolak el karşılığında sağlam elin kısasen kesilmeyeceği, ama kesilen sağlam el karşılığında çolak elin kısasen kesileceği hükmü üzerinde fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü Yüce Allah, (وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Yaralar da kısasa tabidir"** buyurmuştur. Kesilen çolak el karşılığında sağlam elin kısasen kesilmesi, kestiğinden daha fazlasının caniden alınması demektir. Ama kesilen sağlam el karşılığında çolak elin kısasen kesilmesi caizdir. Çünkü bu durumda mağdur kişi, hakkından daha azına razı olmuş bulunmaktadır.

Kemiklere kısas uygulanıp uygulanmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed, "Dişler hariç, kemiklere kısas uygulanmaz" dediler. Leys ile Şafiî de benzer şeyler söylediler. Ancak onlar, dişleri istisna etmediler.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: Uyluk kemiği ve benzeri içi boş olan kemikler hariç, bedenin bütün kemikleri kısasa tabidir. Kemiğin ezilmesinde, kırılıp yerinden çıkarılmasında kısas uygulanmaz. Kol kemikleri, pazı kemiği, baldır kemiği, ayak kemikleri, topuk kemikleri ve parmakları kırana kısas uygulanır."

Evzai dedi ki: "Baştaki kemiğin kırılmasında kısas yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Baştaki kemiği kırmaktan dolayı caniye kısas uygulanmayacağı hükmünde fakihler ittifak ettiklerine göre, aynı şekilde diğer kemiklerde de kısas olmaması gerekir. Yüce Allah, (وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Yaralar da kısasa tabidir"** buyurmuştur. Kemiklerde kısasın uygulanmasına imkân yoktur.

Hammad b. Seleme, Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Zübeyr, baştaki kemiği kıran caniye kısas uyguladı. Ama bu uygulamasına karşı çıkıldı. Bilindiği gibi karşı çıkanlar sahabilerdi. Bir kişi bir başkasının kulağına vurup onu sağır etse, kısas için kendisi sağır oluncaya kadar kulağına vurulmaz. Çünkü burada onun işlediği cinayetin miktarını

tespit etmek mümkün değildir. İşte kemiklerde de durum aynıdır. Dişlerde kısas uygulamanın vacip olduğunu daha önce açıklamıştık.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ)

"Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur."

Abdullah b. Ömer, Hasan, Katade, bir rivayete göre İbrahim, bir rivayete göre Şa'bi'nin şöyle dedikleri nakledilmiştir: "Maktulün velisi ve yaralı kişi caniyi affederlerse, bu onlar için keffaret olur."

İbn Abbas, Mücahid,bir rivayete göre İbrahim ve bir rivayete göre Şa'bi dediler ki: "Maktulün velisi ve yaralı kişi caniyi affederlerse, bu cani için keffaret olur. Bu durumda caniden haklarını almış ve onu hiç suç işlememiş konumuna getirmiş olurlar."

Tabii bu, caninin tövbe etmiş olduğu ihtimalinden hareketle söylenmiştir. Tövbe etmeyip suç işlemekte ısrar ederse, ilahî yasağı çiğnediğinden ötürü Allah katındaki cezası durmakta devam eder. Ama sahih olan, birinci görüştür. Çünkü Yüce Allah'ın kavl-i şerifi zikredilen kelimeye dönmektedir ki o da şudur:

(فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ)

"Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur."

Demek ki keffaret, hakkını bağışlayıp sadaka sayanadır. Bu, Sadaka sayanın günahları için keffaret olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ
بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾)

47-"İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler fasıkların ta kendileridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, önceki peygamberlerin şeriatlarından neshedilmeyen kısımların hükmünün geçerli olmakta devam ettiğine delalet etmektedir. Yani bu hükümler, Peygamber'in de*sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline gelmişlerdir. Çünkü Yüce Allah, "İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin" buyurmaktadır. Bilindiği gibi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olarak İncildeki hükümlere uymaları istenmiştir. Çünkü neshedilmemiş olan o hükümler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline gelmiştir. Ama Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olmayıp ona muhalif kalarak İncil'deki hükümlere uyarlarsa, kesinlikle kâfir olurlar. Böylece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline gelen İncildeki neshedilmemiş ahkâma uymakla emrolundukları ispatlanmış oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا اٰتيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾)

48-"(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp ta onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir."

İbn Abbas, Mücahid ve Katade, ayette geçen (مُهَيْمِنًا) kelimesinin emin/gözeten manasına geldiğini söylemişlerdir. Bu kelimenin şahit, koruyup kollayan, kendisine emanet edilen manasına geldiğini söyleyenler de vardır.

Yani Kur'an-ı Kerim, önceki kitapları gözetici olup onlardaki hakikatleri tahrif etmeksizin, artırıp eksiltmeksizin bize nakletmektedir. Zira bir şeye gözetici/emin kılınan bir kişi o şeyi tasdik edip doğrular. Şahit de böyledir. Bu ayet, emanet, ariye/ödünç ve mudarebe malı gibi bir şeyi emanetinde bulunduran bir kimsenin o şey hakkındaki söylediklerinin doğru kabul edileceğine delalet etmektedir. Zira ayette, Kur'an'ın önceki kitaplar hakkında verdiği haberleri tasdik etmek gerektiği bildirilirken Kur'an, 'onlar üzerinde gözetici/emin' olarak nitelendirilmiştir. Yüce Allah, Bakara suresinde emin/gözetici kişinin, emanet ve gözetiminde bulunan bir şey hakkında söylediklerinin doğru kabul edileceğini beyan buyurmuştur.

(فَإِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ)

"Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın."[14] Bundan önceki ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا)

"Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın)."

Borlanma işlemini yazan kâtip o iş için emin olarak görevlendirildiğine göre borcu eksik yazmaması kendisine bu ayette öğütlenmiş olmaktadır.

Mezkûr ayette geçen (مُهَيْمِنًا) kelimesiyle kastedilen mana üzerinde ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh*, bu kelimeyle Kitab'ın kendisinin kastedildiğini söylemiştir. Bu ayette, Kur'an'ın kendisinden önceki kitapları gözetici ve onların şahidi olduğu haber verilmektedir. Mücahid ise bu kelimeyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinin kastedildiğini söylemiştir.

(فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ)

"Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet."[15]

14 Bakara, 2/283

15 Mâide, 5/48

Kitap ehli kimselerin arasında hüküm verip vermemeye ilişkin daha önce açıklanan serbestinin neshedildiğine delalet etmektedir.

(وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ)

"Sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma."

Bu ayet, yemin etmeleri için kitap ehli kimseleri, önemli saydıkları kilise veya manastıra göndermek gerektiğini söyleyenlerin görüşlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Onlar böyle bir şeyi arzu etmektedirler. Oysa Cenab-ı Allah, arzularına uymamızı yasaklamıştır. Yine bu ayet, onları kendi dinlerine göre hareket etmeleri için onları yönlendirmemiz gerektiğini söyleyenlerin görüşlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü böyle yapmak, onların arzularına uymak ve onların dini hükümlerini esas almak demektir. Onları kendi din adamlarına yönlendirmek, din adamlarının onlara güç ve üstünlük sahibi Yüce Allah'ı inkâr içeren hükümlerle hükmetmelerine yönlendirme anlamına gelir. Çünkü din adamları Tevrat ve İncil'deki ahkâma uygun hükmetseler bile Allah'ı inkâr içeren hükümlerle hükmederler. Bu sebeple o hükümleri bırakıpPeygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatına tabi olmaları kendilerine emredilmiştir.

(لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا)

"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk."

Ayette geçen (شِرْعَةً) kelimesiyle şeriat aynı şeyler olup insanı içinde hayat bulunan suya götüren yol manasınadır. Naklî delillerle ibadet olduğu bildirilen şeylere de şeriat ve (شِرْعَةً) denilmiştir. Çünkü bunları ifa eden kimseler daimi bir hayata ve kalıcı nimetlere kavuşurlar.

(وَمِنْهَاجًا) İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, Katade ve Dahhâk, bu kelimenin çığır ve yol anlamına geldiğini söylemişlerdir. Açık olan yola (طَرِيقٌ نَهْجٌ) denilmiştir.

Mücahid dedi ki: "(شِرْعَةً) kelimesiyle Kur'an-ı Kerim kastedilmiştir. Çünkü o, bütüninsanlar için indirilmiş bir kitaptır."

Katade ve diğerleri dediler ki: "(شِرْعَةً) kelimesi; Tevrat şeriatı, İncil şeriatı ve Kur'an şeriatı demektir."

Bizden önceki Peygamberlerin şeriatlarının -neshedilmiş olmasalar bile- bizim için bağlayıcı olmadığı görüşünde olanlar bunu delil olarak ileri sürmektedirler. Çünkü bu ayet, her Peygamber'e ayrı bir şeriat ve yol verildiğini haber vermektedir. Oysa bu ayet, onların söylediklerinin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü Hz. Musa'nın *aleyhissellem* şeriatı, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamberlikle görevlendirilişine kadar neshedilmiş değildi. Bu sebeple Hz. Musa'nın *aleyhissellem* şeriatı,Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı oldu. Musa'nın *aleyhissellem* şeriatı, geçmişte başka Peygamberlerin de şeriatı olmuştu. Şu halde bu ayette, şeriatların hükümlerinin muhtelif olduğuna ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Yüce Allah'ın Resûlü'nden, kendisine önceki Peygamberlerinşeriatlarına göre ibadet etmesini istemesinin mümkün olduğu hususunda hiç kimsenin ihtilafı yoktur.

(لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا)

"Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk" ayeti, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatının kendisinden önceki birçok peygamberin şeriatına muvafık olmasına engel teşkil etmemektedir. Şu halde ayette kastedilen, önceki Peygamberlerinşeriatlarından neshedilmiş olanlardır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* önceki şeriatlardan neshedilmemiş olanlara uyması istenmiştir. Her Peygamber'e ayrı bir şeriat ve yol konulması işte böyle olmuştur.

(وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً)

"Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı."

Hasan dedi ki:"Ayetin manası şöyle olmalıdır: 'EğerAllah dileseydi, elbette sizi hak üzere kılardı'."

Bu ilahî kudretin onları hakkı söylemeye icbar etmesidir. Lâkin böyle icbar etmiş olsaydı, hakkı söylemeleri sebebiyle mükâfatı hak etmezlerdi. Bu, tıpkı şu ayet gibidir:

(وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا)

"Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik."[16] Bazıları dediler ki: Ayetin manası şöyle olabilir: Eğer Allah dileseydi, elbette bütün insanları cümle peygamberlerin daveti ile tek bir şeriat üzerine toplardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ)

"İyiliklerde yarışın."

Kulluğun göstergesi olan hayır işleri ölmeden önce bir an evvel yapın. Bu da Ramazan orucunun tutulması, Hac ibadetinin eda edilmesi ve zekâtın verilmesi ve diğer vecibelerin bir an evvel yapılmasının, geciktirilmesinden daha hayırlı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bunlar hayırlı işlerdir.

Yolculukta Oruç Tutmak, Tutmamaktan Daha Faziletlidir

Mezkûr ayetin, namazı vaktinin başlangıcında kılmanın geciktirilmesinden daha faziletli olduğuna delalet ettiği, çünkü namazın vaktin başlangıcında eda edilmesi gereken vecibelerden olduğu söylenecek olursa, buna karşı şöyle denilebilir: Namaz, vaktinin başlangıcında eda edilmesi gereken vecibelerden değildir. Ayet, vecibeleri yerine getirmede yarışılmasını gerektirmektedir. Yani yapılması vacip ve zorunlu olan işleri yapmada yarışılmasını emretmektedir. Bu da yolculukta oruç tutmanın tutmamaktan daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü yolculukta oruç tutmak, hayırlı şeylerdendir. Allah da hayırlı şeyleri yapmakta acele edilmesini ve yarışılmasını emretmiştir.

Yüce Allah'ın burada (وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللهُ) **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"**[17] buyruğu, daha önce geçen benzeri ifadenin tekrarı

16 Secde, 32/13

17 Mâide, 5/49

değildir. Çünkü bu iki buyruk, iki ayrı konuda verilmiştir. Biri recm hakkında, diğeri de aralarında hüküm vermesi için kendisine başvurduklarında, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudilerden Kurayzaoğulları ile Nadiroğulları kabilelerinin diyetlerini birbirine eşit kılması hakkındadır.

(وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَاِنَّ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾)

49-"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur'an'ın bazı hükümlerinden) seni şaşırtmalarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki yoldan çıkmışlardır."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Ayette kastedilen mana şudur: Kendilerinin İslam'a gireceklerine ilişkin umudunu kullanarak kitap ehli kimseler Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın kendisine indirdiği Kur'an'ın hükümlerinden şaşırtıp kendi arzuları doğrultusunda hüküm vermeye çabalamışlar, Allah da onu bu hususta uyarmıştır."

Başkaları, ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: Yahudiler, yalan söyleyerek Tevrat'ta olmayan şeylerle Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* şaşırtmaya çalışmışlardır. İşte bu sebeple Cenab-ı Allah kendi hükmünü açıklamıştır.

(فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ)

"Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor."

Burada onların bazı günahları denilmiş ama bütün günahları kastedilmiştir. Bazı yerlerde de bir şeyin tümü söylenir ama bir kısmı kastedilir. Mesela Talak suresinin ilk ayetinde (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ) **"Ey Peygamber!Kadınları boşamak istediğinizde..."** denildiği halde bütün

Müslümanlar kastedilmiştir. Önceki ayette "bazı günahları sebebiyle" denmesi, günahlarının tamamı sebebiyle daha büyük bir azaba çarptırılacaklarını anlatabilmek içindir. Bazıları da bu ayetin manası hakkında şöyle demişlerdir: Küfürde inad edip azmaları sebebiyle bazı günahları yüzünden hemen musibete çarptırıldılar.

Hasan dedi ki: "Acilen başlarına gelen musibetle Nadiroğulları'nın Medine'den sürülmeleri, Kurayzaoğullarının da öldürülmeleri kastedilmiştir."

(اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْماً لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾)

50-"Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah'ınkinden daha güzeldir?"

Bu ayetin manası hakkında iki şey söylenebilir:

1-Bu ayet, Yahudilere hitap etmektedir. Çünkü zayıf ve güçsüz bir adamları hüküm uygulamak gerektiğinde gerekli hükmü ona hemen uygularlardı. Ama zengin bir adamlarına hüküm uygulamak gerektiğinde ona gerekli hükmü uygulamazlardı. Bu sebeple onlara, "Siz, kitap ehli olduğunuz halde putperestlerin hükmünü mü istiyorsunuz?" denildi.

2-Bazıları dediler ki: Bu ayetle,Allah'ın hükmü dışına çıkıp cahiliyet hükmüne yönelen herkes kastedilmiştir. Cahiliyet hükmü, failinin hiçbir bilgisi olmadan cahilce yaptığı işlere denir.

(وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا)

"Kimin hükmü Allah'ınkinden daha güzeldir?"

Burada Yüce Allah'ın hiç kimseyi kayırmaksızın hak ve adaletle hükmettiği haber verilmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, "Bir hüküm başka bir hükümden daha güzeldir" demek caizdir. Yine bir kişi iki hükümden birini seçmekte nass ile serbest kılınır ve ikisinden birinin diğerinden üstün olduğunu bilirse, üstün olan hüküm diğerinden daha güzeldir. Aynışekilde

müçtehit de kendi aklî ve mantıkî yetersizliği ya da bu alanda yetersiz olan birini taklit etmesi sebebiyle evla olmayan bir hüküm vermiş olabilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى
اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ
مِنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾)

51-"Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez."

Rivayet olunduğuna göre İkrime, bu ayetin Ebu Lübabe b. Abdi'l Münzir hakkında indiğini söylemiştir. Ebu Lübabe *radıyallahu anh*, Kurayzaoğulları Yahudilerine nasihat ederken eğer kendilerine istenileni yapmazlarsa elini boğazına götürerek öldürüleceklerini işaretle kendilerine bildirmişti.

Süddi dedi ki: Uhud Savaşı'ndan sonra bir topluluk müşriklerden korkmaya başladılar. Öyle ki bir adam, "Yahudilere sığın", bir başkası da "Hristiyanlara sığın" demeye başladı. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.

Atiyye b. Sa'd dedi ki:"Abdullah b. Ubeyy b. Selul, 'Başıma belalar gelmesinden korkarım diyerek Yahudilerle dostluğunu devam ettirdiği, Ubade b. Samit'in *radıyallahu anh* ise onlarla olan ilişkisine son verrmesi üzerine bu ayet indi."

Ayette geçen (اَوْلِيَاءَ) kelimesinin tekili olan veli, yardım eden demektir. Çünkü veli, arkadaşına yardım ederek onu gözetir. Küçük çocuğun velisi, onu koruyarak onun işlerini yürütür. Kadının velisi, erkek akrabalarıdır. Çünkü onlar, onun nikâh akdini yaparlar.

Kâfir, Müslümana Veli Olamaz.

Bu ayette kâfirin Müslümana veli olamayacağına delalet vardır. Ne onun üzerinde tasarrufta bulunarak ne de ona yardım ederek velisi olamaz. Yine bu ayet, kâfirlerle dostluk ilişkisine son verilmesinin ve onlara düşman olunmasının gerekliliğine delalet etmektedir. Çünkü velayet/dostluk, düşmanlığın zıttıdır. Kâfirliklerinden dolayı Yahudi ve Hristiyanlara düşman olmakla emrolunduğumuza göre bunların dışındaki kâfirler de bunlar gibidirler. Çünkü küfrün tamamı tek millettir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar."

Bu ayet, Yahudi'nin Hristiyan'a veli olabileceğine delalet etmektedir. Yalnız velayet altına alınacak olan kişinin Yahudi olduğu varsayılarak velayeti hak etmesi yani küçük yaşta veya deli olması şarttır. Nikâh konusunda da Yahudilerle Hristiyanlar arasında velayet böyledir. Ayet-i kerime, Yahudilerle Hristiyanların birbirlerine veli olduklarına delalet ettiği gibi, aralarında miras hükümlerinin de cari olacağına delalet etmektedir. Çünkü önce de anlattığımız gibi mezhep ve meşrepleri farklı da olsa küfür tek millettir. Mezkûr ayet, Yahudi ve Hristiyanların birbirleriyle evlenmelerinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu anlattıklarımız, Yahudilerle Hristiyanların kendi aralarındaki hükümleri hakkında şeylerdi. Onlarla Müslümanlar arasındaki muamelelere gelince, evlenmenin caizliği ve kestikleri hayvanların etinin yenmesi konusuna gelince kitap ehli olanla kitap ehli olmayanın hükmü değişir.

(وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."

Bu ayet kestikleri hayvanların etinin yenmesi ve kadınlarıyla evlenilmesi konusunda Beni Tağlib Hristiyanlarının hükmü ile Beni İsrail

Hristiyanlarının hükmünün aynı olduğuna delalet etmektedir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hasan'ın bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Ayetteki (مِنْكُمْ) **"sizden"** kelimesiyle Arapların kastedilmiş olması mümkündür. Zira bu kelimeyle Müslümanlar kastedilmiş olsa ve Müslümanlar kâfirleri dost edinirlerse mürted olurlar. Mürted olup Yahudilik veya Hristiyanlığa geçenler, hiçbir konuda aslî Yahudi ve Hristiyanların hükmünde olmazlar. Mesela kestikleri hayvanın eti yenmez. Kadın ise onunla evlenmek caiz olmaz. Kendisi aslî Yahudi ve Hristiyanlara mirasçı olamayacağı gibi onlar da kendisine mirasçı olamazlar. Birbirlerine veli olamazlar. Aralarında velayet hukukuna dair hiçbir şey sabit olmaz. Bazıları, (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ) **"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır"** ayetinin, Müslümanın mürtede mirasçı olamayacağına delalet ettiğini iddia etmişlerdir. Çünkü Yüce Allah, onun Yahudi ve Hristiyanları dost edindiğini haber vermiştir. Bilindiği gibi Müslüman, Yahudi ve Hristiyan'a, aynı şekilde mürtede de mirasçı olamaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunda bizim anlattıklarımızı destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Çünkü İslam'dan irtidat edip Yahudiliğe geçen Yahudi olmaz. Hristiyanlığa geçen de Hristiyan olmaz. Bilindiği gibi böyle bir kimsenin kestiği hayvanın eti yenmez; kadın ise kendisiyle evlenilmez. Kendisi Yahudi'ye mirasçı olamayacağı gibi, Yahudi de kendisine mirasçı olamaz? Bu ayet, bu durumdaki kişi ile Yahudi ve Hristiyanlar arasında miras hükümlerinin cari olmasının gerekliliğine delalet etmediği gibi, Müslümanın ona mirasçı olmayacağına da delalet etmez. Şu halde ayette geçen (مِنْكُمْ) **"Sizden"** kelimesiyle iki şeyden biri kastedilmiş olmaktadır. Ayetteki hitap Arapların kâfir olanlarına ise Arap putperestleri Yahudi veya Hristiyan olduklarında kadınlarıyla evlenmenin, kestikleri hayvanların etini yemenin caiz olması ve cizye verdikleri takdirde kâfir olarak hayatlarına devam edebileceklerine delalet etmektedir. Ayetteki hitap eğer Müslümanlara ise bu, Yahudi ve Hristiyanları dost edinen Müslümanın onlar gibi kâfir olacağını bildirmiş olmaktadır. Burada miras hükmüne dair bir delalet yoktur.

Bir kişi çıkıp da "(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ) **"Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin"** ayetinin başında mü'minlere hitap edildiğine göre, (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ) **"sizden kim onları dost**

edinirse" ifadesiyle Arap müşriklerinin kastedilmiş olma ihtimali yoktur" derse ona şöyle cevap verilebilir:

O zamanlarda ayetin baş kısmı ile Araplara hitap edildiğine göre (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ) ifadesiyle de Arapların kastedilmiş olması mümkündür. Buna göre bu ayet şu manaya gelmektedir: Arap müşrikleri Yahudi ve Hristiyanların dinlerinin bütün ahkâmına sarılmasalar bile, dinlerine intisab ederek onları dost edinirlerse onların hükmüne tabi ve onlar gibi olurlar. Bazı kimseler derler ki: Müslümanlardan bazıları müntesiplerinin tekfirini gerektiren mezheplere intisab ederlerse bunların kâfirliklerine hükmetmek, kestikleri hayvanların etlerini yemeye ve kadınları ile evlenmeye engel teşkil etmez. Her ne kadar intisab ettikleri mezhepleri doğrultusundaki fasid söylemleri sebebiyle tekfir edilmiş olsalar da İslam'dan irtidat etmedikleri için kestikleri yenir, kadınlarıyla da evlenilebilir. Çünkü bunlar Kur'an ahkâmına bağlı olup İslam milletiyle dostluklarını devam ettirmektedirler. Tıpkı şeriatlarının tamamına sarılmasa bile Yahudiliğe veya Hristiyanlığa geçen bir kimsenin Yahudi veya Hristiyan hükmünde olması gibi. Zaten Yüce Allah da (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ) **"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır"** buyurmuştur. Ebu'l Hasan el-Kerhi de bu görüştedir.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾﴾

54-"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

Hasan, Katade, Dahhâk ve İbn Cüreyc dediler ki: "Bu ayet, Hz. Ebû Bekir Sıddık *radıyallahu anh* ve mürtetlere karşı kendisinin yanında savaşanlar hakkında inmiştir."

Süddi, Ensar hakkında indiğini söylemiştir.

Mücahid ise Yemen halkı hakkında indiğini söylemiştir.

Şube'nin bildirdiğine göre Simâk b. Harb, Iyaz el-Eş'arî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ) **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse..."** ayeti indiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanındaki bir şeyle Ebu Musa el-Eş'ari'ye işaret ederek, *(هُمْ قَوْمُ هَذَا) **"Onlar, şunun kavmidirler"**[18]* demiştir.

Dört Halifenin Halifeliklerinin Sahihliğinin Delili.

Yukarıdaki ayet Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin (Allah hepsinden razı olsun) halifeliklerinin sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra dinden dönen Araplarla sadece Hz. Ebû Bekir ve diğer üç halife savaşmıştır. Yüce Allah onları sevdiğini, onların da kendisini sevdiklerini, Allah yolunda cihad ettiklerini, kınayanların kınamasından çekinmediklerini haber vermiştir. Bilindiği gibi bu sıfatlara sahip kimseler, Allah dostlarıdırlar. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra, dinden dönen Araplarla sadece adı geçen bu halifeler ile bunlara tabi olan mü'minler savaşmışlardır. Bu ayetin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra dinden dönen Araplarla, bu halifelerden başkasıyla ilgili olduğunu hiç kimsenin iddia etmesine imkân yoktur. Çünkü Yüce Allah, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* yanında ve onunla birlikte savaşanlardan başka ayette sözü edilen mürtetlerle savaşacak başka bir kavim getirmiş değildir.

18 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 37/437

Hz. Ebû Bekir'in Radıyallahu Anlı Halifeliğinin Sahihliğinin Delili

Yukarıdaki ayete benzer şekilde Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* halifeliğinin sahihliğine delalet eden başka bir ayet de şudur:

(قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ ۚ فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا)

"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir."[19] Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını dinden dönenlere karşı savaşmaya davet eden, Hz. Ebû Bekir'di *radıyallahu anh*. Yüce Allah, ona itaat edilmesinin vacip olduğunu da ayetin devamındaki şu ifadelerle bildirmiştir:

(فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا ۚ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا
تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

"Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır."

Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını dinden dönenlere karşı savaşmaya davet eden, Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* olabilir, diyen biri çıkarsa ona şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah bir ayette (فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا) **"De ki: Artık siz benimle birlikte ebediyyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız"**[20] buyurmuştur. Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarının artık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte ebediyyen çıkmayacaklarını ve düşmanlara karşı onunla birlikte savaşmayacaklarını da haber vermiştir.

19 Fetih, 48/16
20 Tevbe, 9/83

"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını dinden dönenlere karşı savaşmaya davet edenin Hz. Ömer *radıyallahu anh* olması mümkündür" diyen biri çıkarsa, ona şöyle cevap verilebilir:

Hakikat eğer sizin dediğiniz gibi ise bu durumda, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*halifeliğinin sahihliği ayetle ispatlanmış olur. Onun halifeliği sahih olunca Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* de halifeliği sahih olur. Çünkü onu halifeliğe aday gösteren, Hz. Ebû Bekir'dir *radıyallahu anh.*

"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarını meşru halifelik düzenine karşı savaşmaya davet edenin Hz. Ali *radıyallahu anh* olması mümkündür" diyen biri çıkarsa, ona şöyle cevap verilebilir:

Yüce Allah mezkûr ayette (تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ) **"Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız"** buyurmuştur. Hz. Ali *radıyallahu anh* ise meşru hilafet düzenine karşı başkaldıran âsilerle ve kitap ehli kimselerle Müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar savaşmıştır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra onlarla teslim olup Müslüman oluncaya kadar Hz. Ebû Bekir'den *radıyallahu anh* başka savaşan biri çıkmamıştır. Bu da onun halifeliğinin sahihliğine delalet etmektedir.

Namazda Amel-i Yesir (Az Bir Harekette Bulunmak).

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾)

55-"Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlü'dür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir."

Mücahid, Süddi, Ebu Cafer ve Utbe b. Hakîm bu ayetin, rükû halindeyken yüzüğünü sadaka veren Hz. Ali b. Ebi Talib hakkında indiğini söylemişlerdir.

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet bütün Müslümanların sıfatıdır. Çünkü **'Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir'** ifadesi bireyin değil, toplumun sıfatıdır."

Ayette geçen (وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Denildi ki: Anılan ayet indiğinde müminler rükû halindeydiler. Bazıları tamamlamışlardı. Bazıları ise rükû halindeydiler. Başkaları dediler ki: (وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesinin manası, mü'minlerin özelliklerinden birinin de rükû halinde olmalarıdır. Şerefli bir vaziyet olduğu için sadece rükûdan bahsedilmiştir. Diğer bazıları, bunun nafile namaz kılmak manasına geldiğini söylediler.

Arapça'da (فُلانٌ يَرْكَعُ) denildiğinde bu, o kişinin nafile namaz kıldığı anlamına gelir. Eğer ayette kastedilen, rükû halindeyken sadaka vermekse bu, namazda amel-i yesir (az bir hareket) in mübah olduğuna delalet eder. Bu hususta Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı rivayetler gelmiştir: Mesela namazdayken ayakkabısını ayağından çıkardığı, sakalına elini sürdüğü, eliyle işarette bulunduğu rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sol tarafında namaza durmuş ve namazdayken saç örgüsünü tutup sağ tarafa çevirmiştir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem (kızı zeynepten olma torunu) Ümame binti Ebi'l Âs b. Er Rebî'yi omuzuna alarak namaz kılıyordu. Secdeye vardığında indiriyor, secdeden başını kaldırdığında ise yine onu omuzuna alıyordu.[21] Mezkûr ayetin zahiri, namazdayken sadaka vermenin mübahlığına delalet etmektedir. Çünkü (هُمْ رَاكِعُونَ) cümlesiyle bildiğimiz rükû kastedilmişse, ayetin manası "Rükû halindeyken sadaka verenler" şeklinde takdir edilir ki bu da, rükû halindeyken sadaka vermenin mübahlığına delalet eder. Anılan cümleyle "onlar namaz kılarken..." manası kastedilmişse o zaman cümle, namazın herhangi bir aşamasındayken sadaka vermenin mübahlığına delalet eder. Cümle hangi manaya çekilirse çekilsin, namazda sadaka vermenin mübahlığına delalet etmektedir.

21 Buhari, Salât, 109

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette Allah dostlarının sadaka verdiklerinin ve namaz kıldıklarının bildirilmesi kastedilmiştir. Yoksa namazdayken sadaka verdiklerinin bildirilmesi kastedilmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, geçersiz bir te'vildir. Şundan ki: (وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesi sadakanın hangi haldeyken verildiğini bildirmektedir. Mesela (تَكَلَّمَ فُلَانٌ وَهُوَ قَائِمٌ) "Falan adam ayakta konuştu"; (وَأَعْطَى فُلَانًا وَهُوَ قَاعِدٌ) "Kendisi otururken falana bir şey verdi" denildiğinde konuşmanın hangi halde yapıldığı verme fiilinin de hangi halde yapıldığı bildirilmektedir. Sizin itirazınızda ileri sürdüğünüz mana kastedilmiş olsa(وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesi, ayetin başında geçen (الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ) cümlesinin bir nevi tekrarı olur. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: (الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُصَلُّونَ) "Onlar ki namaz kılarlar ve namaz kılarlar." Oysa Allah kelamında böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Bu durumda ayetin manasının, bizim anlattığımız gibi rükû halinde veya namazın herhangi bir yerinde sadaka vermenin övülmesi olduğu ispatlanmış olmaktadır.

(وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ) cümlesi, nafile olarak verilen sadakalara da zekât denilebileceğine delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ali *radıyallahu anh*, yüzüğünü gönüllü olarak sadaka vermişti.

Bu, şu ayete benzemektedir:

(وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ)

"Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır."[22]

Burada "zekât" kelimesi, farz olan zekât ile nafile olarak verilen sadakayı içermektedir. Tıpkı sadaka kelimesi gibi zekât kelimesi de hem farz olan zekâtı, hem de nafile olan sadakayı içermektedir. Namaz kelimesinin Arapçası olan salâtın iki manayı (hem duayı hem de namazı) içermesi gibi.

22 Rûm, 30/39

Ezan Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُواً وَلَعِباً ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾﴾

58-"Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır."

Bu ayet, insanları namaza çağırmak için bir ezanın olduğuna delalet etmektedir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

﴿اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ﴾

"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun."[23]

Amr b. Mürre'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebi Leyla, Muâz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Mü'minler kendi bildikleri bir vakitte namaz için toplanırlardı. Toplanmak üzere birbirlerine duyuru yaparlardı. Bunun için neredeyse çan çalacaktık. Abdullah b. Zeyd el-Ensari radıyallahu anh gelip ezandan bahsetti. Ömer radıyallahu anh "Onun gördüğü rüyayı ben de gördüm. Ama o benden önce gelip söyledi" dedi."[24] Zühri'nin bildirdiğine göre Salim, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendilerini namaza çağırıp toplayacak araç konusunda Müslümanlarla istişare yaptı. Bazıları borazan çalınmasını önerdiler. Yahudilerin aracı olduğu için onu uygun görmedi."

23 Cumâ, 62/9

24 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 35/432

Salim'in babası bunları anlattıktan sonra Abdullah b. Zeyd'in *radıyallahu anh* gördüğü rüyadan ve Hz. Ömer'in de *radıyallahu anh* aynı rüyayı gördüğünden bahsetmiştir. Ezanın hicretten önce değil de hicretten sonra sünnet kılındığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Ebu Yusuf, Muhammed b. Bişr el-Hemedani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muhammed b. Ali'ye ezanın evveliyatının nasıl olduğunu ve nasıl sünnet haline geldiğini sordum. Şöyle dedi: Ezanın durumu bu senin sorduğundan çok daha büyüktür. Miraç gecesinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleyin yolculuğa çıkarıldığında kendisinden önceki peygamberler toplandılar. Sonra daha önce inmemiş bir melek gökten indi. Ezanınız gibi bir ezan okudu. Kametiniz gibi kamet getirdi. Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, peygamberlere namaz kıldırdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Miraç gecesinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleyin yolculuğa çıkarıldığında Mekke'deydi. Kendisi Medine'de (ilk zamanlarda) ezansız namaz kıldı. Kendilerini namaza çağırıp toplayacak araç konusunda ashabıyla istişare yaptı. Ezan sünneti eğer hicretten önce başlatılmış olsaydı, Medine'de bunun için ashabıyla istişare yapmazdı.

Muâz b. Cebel *radıyallahu anh* ile İbn Ömer *radıyallahu anh*, ezan konusunda bu anlattıklarımızı anlatmışlardır.

İster tek başına ister cemaatle kılınsın, her farz namaz için ezan okunması sünnettir. Ancak mezhebimiz müçtehitleri, yalnız başına namaz kılacak olan mukim kimsenin namazı ezan okumaksızın kılmasının caiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü başkalarının okuyacakları ezan kendisi için de namaza çağrı aracı olarak yeterlidir. Seferi kimse her farz namaz için ezan okuyup kamet getirir. Ezan okumayıp sadece kamet getirmekle yetinirse, bu onun için yeterli olur. Lâkin ezansız ve kametsiz namaz kılması mekruhtur. Çünkü yolculukta kendisi için de namaza çağrı olabilecek bir ezan başkaları tarafından okunmamaktadır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ صَلَّى فِي أَرْضٍ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ صَلَّى خَلْفَهُ
صَفٌّ مِنْ الْمَلَائِكَةِ لَا يُرَى طَرَفَاهُ)

"Bir kimse bir yerde ezan ve kametle namaz kılarsa, arkasında meleklerden iki ucu görünmeyen bir safta namaz kılar."[25] Bu hadis, yalnız başına namaz kılan kimsenin ezan okumasının, namazının sünnetlerinden olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (huzuruna varan iki kişiye) şöyle buyurmuştur:

(إِذَا سَافَرْتُمَا فَأَذِّنَا وَأَقِيمَا)

"Sefere çıktığınızda (namaz vakti olduğunda) ezan okuyup kamet getirin."[26] Ezan ve kametin kelimelerini ve bu konudaki ihtilafı başka bir kitapta anlatmış bulunmaktayız.

Müşriklerden Yardım İstemek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ
هُزُواً وَلَعِباً مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ
اَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾)

57-"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kafirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının."

Bu ayet, müşriklerden yardım istenmesini yasaklamaktadır. Çünkü asıl dost edinilecek olanlar, ensarın kendileridir.

Rivayet olunduğuna görePeygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Uhud Savaşı'na gitmeye karar verdiğinde Yahudilerden bir topluluk kendisine gelerek "Biz de seninle birlikte savaşa geliyoruz" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara (إِنَّا لَا نَسْتَعِينُ بِالْمُشْرِكِينَ) ***"Doğrusu biz müşriklerden yardım istemeyiz"***[27] dedi.

---

25 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/489

26 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/605

27 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 4/271

Münafıklardan çoğu kimseler, müşriklerle yaptığı savaşta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında müşriklere karşı savaşmışlardır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. İshak, Zührinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***Yahudilerden bazı kimseler, Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***yanında yer alarak müşriklere karşı savaşmışlar, Peygamber de*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ganimetten Müslümanlara verdiği kadar onlara da pay vermiştir.***[28] Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müşriklerden bir adam, kendisiyle birlikte savaşmak için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* peşine takıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Geri dön"*** dedi. Sonra yine karşılaştılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (إنا لا نستعين بمشرك) ***"Doğrusu biz müşrikten yardım istemeyiz"***[29] dedi.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Destek verdikleri takdirde Müslümanlar galip olacaklarsa müşriklere karşı savaşta başka müşriklerden yardım istemekte bir sakınca yoktur. Ama destek verdikleri takdirde yine şirk galip gelecekse müşriklere karşı savaşta başka müşriklerden yardım istemek, Müslümanlar için uygun olmaz.

Siyer âlimlerinin naklettikleri meşhur haberlerde ve meğazi kitaplarında anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen Yahudileri bazen de müşrikleri yanına alarak gazaya gitmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (إنا لا نستعين بمشرك) ***"Doğrusu biz müşrikten yardım istemeyiz"*** demesine gelince, belki de yanında yer almak isteyen müşrike güvenmediği, onun diğer müşriklerin casusu olduğunu zannettiği için böyle demiş ve onu geri çevirmiştir. Yani onun durumunda olan müşrikleri kastederek "Doğrusu biz müşrikten yardım istemeyiz" demiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾)

28 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 12/395

29 Ebu Davud, Cihad, 151

63-"Bunları, din adanıları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı ya! Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!"

Ayetin başındaki "levla" edatının Arapça'daki (هَلا) edatı gibi olduğu, hem mazi hem de muzari fiillerin başına geçebileceği, muzari fiilin başına geçtiğinde o fiile emir manası katacağı söylenmiştir. "Niçin yapmıyorsun? Yapsana" gibi. Anılan edat, bu ayette muzari fiilin başına geçmiştir. Buna göre ayette şöyle denmiş gibi olmaktadır: "Din adamları bunları kötü söz söylemekten niçin sakındırmadılar? Sakındırmalı değiller miydi?"

"Levla" edatı mazi fiilin başına geçtiğinde kınama manasına gelir. Şu ayetler buna örnek gösterilebilir:

(لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)

"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya!"[30]

(لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا)

"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu, apaçık bir iftiradır" deselerdi ya!"[31] Ayette geçen "Rabbani" kelimesinin, Rabbin dinini bilen Âlim manasına geldiği söylenmiştir. Bu sebeple Rabbe nisbet edilerek kendilerine Rabbani denilmiştir. Tıpkı ruhanilerin ruh kelimesine, bahrani (denizci) lerin bahre (denize) nisbet edilmelerinde olduğu gibi.

Hasan dedi ki: "Ayette geçen (الرَّبَّانِيُّونَ) ile İncil ehlinin âlimleri (الْاَحْبَارُ) ile de Tevrat ehlinin âlimleri kastedilmiştir."

Başkaları dediler ki: Bunların hepsi Yahudiler hakkındadır. Çünkü bu kelimeler, onlardan bahsedilirken kullanılmıştır.

Ebu Saleb'in hizmetçisi, Ebu Saleb'in şöyle dediğini bize anlattı: "Rabbani, ilmiyle amel eden âlimdir."

30 Nûr, 24/13
31 Nûr, 24/12

Ayet-i kerime dine aykırı bir çirkinlik görüldüğünde ona karşı çıkarak ve giderilmesine gayret ederek tavır koymanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu şekilde tavır koymayanlar ayette yerilmektedir.

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَاناً وَكُفْراً وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَاراً لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَاداً وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾)

64-"Bir de Yahudiler, «Allah'ın eli bağlıdır» dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar! Hayır, onun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. And olsun, sana Rabbinden indirilen (Kur'an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sevmez."

İbn Abbas, Katade ve Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre Yahudiler, Cenab-ı Allah'ı cimrilikle nitelediler ve "Allah'ın eli bize bir şey vermede bağlıdır" dediler.

Şu ayet de ifade bakımından buna benzemektedir:

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ)

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma."[32]Hasan dedi ki: Yahudiler Allah hakkında şöyle dediler: "Allah'ın eli bize azap etme konusunda bağlıdır."

Ayette geçen (يَد) "yed" kelimesi birkaç manaya gelmektedir:

---

32 İsrâ, 17/29

- Vücudumuzun organlarından biri olan bildiğimiz el manasına gelmektedir.

- Nimet manasına gelmektedir. Mesela (لِفُلَانٍ عِنْدِي يَدٌ أَشْكُرُهُ عَلَيْهَا) diyen bir kimse, falan şahsın kendisine nimet bahşettiğini ve bundan dolayı ona teşekkür ettiğini ifade etmiş olur.

- Güç manasına gelmektedir. Mesela (أولى الأيدى) ifadesini güç sahipleri şeklinde manalandırmışlardır. Nitekim şair de şöyle demiştir:

تَحَمَّلْت مِنْ ذَلْفَاءَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ ... وَلَا لِلْجِبَالِ الرَّاسِيَاتِ يَدَانِ

"Zelfa'dan bana ait olmayan şeyi yüklenip taşıdım.

Yerin derinliğine kök salan dağların elleri yoktur."

- Mülkiyet manasına gelmektedir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ)

"Nikâh bağı elinde bulunanın (koca)..."[33] Yani nikâh bağına mâlik olan koca...

- Bir şeyin bir kişiye mahsus olduğunu bildirmek manasına gelir. Şu ayet buna örnek gösterilebilir:

(خَلَقْتُ بِيَدَيَّ)

"Ellerimle yarattığım..."[34] Yani onu ben yarattım.

- Tasarruf yetkisine sahip olma manasına gelmektedir. Mesela (هَذِهِ الدَّارُ فِي يَدِ فُلَانٍ) "Bu ev falanın elindedir" denildiğinde bu cümle ile

33 Bakara, 2/237

34 Sâd, 38/75

o adamın bu evde oturma ve başkalarını oturtma yetkisine sahip olduğu söylenmiş olur.

Denildi ki: Ayetin devamında (بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ)**"Hayır, O'nun iki eli de açıktır"** buyrularak "iki el" den bahsedilmiştir. İki el ifadesiyle biri dünya nimeti, diğeri de din nimeti olmak üzere iki nimet kastedilmiştir. Ya da 'Allah'ın bizi azaplandırmaya gücü yetmez' diyen Yahudilerin aksine biri sevaplandırma kuvveti, diğeri de azaplandırma kuvveti olmak üzere Allah'ın iki kuvveti kastedilmiştir. Şöyle diyenler de olmuştur: "İki el" ifadesi, nimetin sıfatında mübalağa yapmak için kullanılmıştır.(لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ) ifadesinde olduğu gibi. (غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ) cümlesiyle ilgili olarak bazıları demişler ki: "Yahudilerin elleri cehennemde bağlanacaktır." Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir.

(كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ)

"Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür."

Burada müslümanların, (وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللهِ مَغْلُولَةٌ) **"Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" dediler"** ayetinde kendilerinden söz edilen Yahudilere galip olacakları haber verilmektedir. Bu ayet, Efendimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamberliğinin gerçek olduğuna delalet etmektedir. Çünkü o, Yahudilerin çokluğuna ve üstün güce sahip olmalarına rağmen gaipten haber vererek Müslümanların onları yeneceklerini bildirmişti. Medine'nin çevresinde cahiliyet döneminde yaptıkları savaşlarda Araplara mukavemet eden Yahudi toplulukları vardı. Yüce Allah bu ayette, Müslümanların onlara galip geleceği haberini vermiş ve verdiği haber de gerçekleşmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Kaynuka oğulları ve Nadîroğulları Yahudilerini Medine'den sürdü. Kurayzaoğulları Yahudilerini ise öldürdü. Hayber'i savaşarak fethetti. Diğer Yahudiler de küçülmüş halde kendisine boyun eğdiler. Artık onlardan Müslümanlarla savaşan bir topluluk kalmadı.

"Her ne zaman savaş için bir ateş yakınışlarsa..." ayetinde ateş yakma ifadesi, savaş için hazırlanma ve gerekli tedariki yapma anlamında kullanılmıştır. Çünkü Araplar ateş yakma deyimini bu manada kullanırlar.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bu manada şöyle buyurmuştur:

(أَلَا إِنِّي بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ مَعَ مُشْرِكٍ " قَالُوا: لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: " لَا تَرَايَا نَارَاهُمَا)

"Bilesiniz ki ben, müşrikle beraber olan her Müslümana uzağım."

"Niçin ey Allah'*ın Resûlü?*" dediler.

Buyurdu ki: ***"Birbirlerinin yaktıkları ateşi görecek (kadar birbirlerine yakın olmasınlar) diye."***[35] Buradaki ateşten maksat, savaş ateşidir. Yani müşrikler şeytan için, Müslümanlar ise Yüce Allah için savaşırlar. İkisinin ittifak etmesi, birbirine uyum sağlaması mümkün değildir. Denildi ki, ateşin savaş anlamında kullanılmasının aslı ve dayanağı şudur: Büyük bir Arap kabilesi başka bir kabileyle savaşa karar verdiğinde, kabile fertlerinin tümünün görebileceği dağların tepelerinde ve yüksek yerlerde ateş yakarlardı. Ateşi gören kabile fertleri, savaşa hazırlanmaya ve gerekli tedariki yapmaya çağrıldıklarını anlar ve bunun üzerine onlar da hazırlanır ve gerekli tedariki yaparlardı. Ateşin savaşa hazırlanma anlamında kullanılması işte böyle olmuştur. Ateş yakma deyimiyle ilgili şöyle bir olaydan da bahsedilir: Kabileler başkalarına karşı birlik oluşturmak ve savaşta birbirlerine yardımcı olmak üzere bir ittifak kurmak istediklerinde büyük bir ateş yakar ve ateşin yanına yaklaşırlardı. Sonra da "Eğer antlaşmayı bozup ihanet eder veya savaşmaktan kaçınırsak şu ateşin faydasından mahrum kalalım" diye karşılıklı yemin ederlerdi.

Bu manada şair A'şâ da şöyle demiştir:

(وَأَوْقَدْت لِلْحَرْبِ نَارًا)

"Savaş için ateş tutuşturdu."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ

35 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/225

رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾)

67-"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."

Bu ayette Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gönderdiği kitabını, hükümlerini, herhangi bir kimseden korktuğu veya onunla iyi geçinebilmek için hiçbir şeyi gizlemeden bütün insanlara tebliğ etmesini emretmektedir. Bunlardan herhangi bir şeyi tebliğ etmediği takdirde hiçbir şeyi tebliğ etmemiş gibi sayılacağını haber vermektedir.

(وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ)

"Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği Peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun."

Bunu yapmadığı takdirde, Peygamberlik görevini yerine getiren ve ilahî ahkâmı tebliğ eden geçmiş peygamberler mertebesinde olmayı hak etmeyeceğini bildirmiştir. Yüce Allah onu insanlardan koruyacağını da haber vermiştir. Böylece onu öldürme, kahretme ve esir alma hedeflerine ulaşamayacaklarını bildirmiştir:

(وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)

"Allah, seni insanlardan korur."

Burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine vahyedilenlerin tamamını takiyye yapmaksızın herkese tebliğ ettiği haber verilmektedir. Bu da korktuğu için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine vahyedilenlerin bir kısmını takiyye yaparak gizlediğine dair Rafızîlerin iddiasının asılsızlığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, vahyettiklerini insanlara tebliğ etmesini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiş ve takiyye yapmasının caiz olmayacağını şu kavli ile bildirmiştir:

(وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)

"Allah, seni insanlardan korur."

Yine bu ayet, Allah katından gelen hükümlere bütün insanlığın ihtiyaç duyduğuna ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunları herkese tebliğ ettiğine delalet etmektedir. Tabii bu hükümlerin ilahî olduğunu ispat etmek için mütevatir yolla bize ulaşmış olmaları gerekir. Penise ellemekten, kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temas etmesinden ve ateşin temas ettiği şeyi yemekten ötürü abdest almanın gerekmeyişinde olduğu gibi. Çünkü bu gibi şeylerden sakınmak kolay değildir. Bu hususta umumi belva vardır. Bu gibi hükümlerin bize ulaşması mütevatir yolla olmazsa, bunların aslen sabit olmayan hükümler olduğunu anlarız. Ya da bunları zahiri manalarından başka bir manaya te'vil etmek gerekir. Mesela bildiğimiz abdestten ayrı olarak sadece el yıkamaya da abdest manasında "vudû" denmesi gibi.

(وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)

"Allah, seni insanlardan korur" cümlesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetinin sahihliğine delalet etmektedir. Bu, gaybi haberlerdendir. Ve haber gerçekleşmiştir. Çünkü kendisine saldırmak ve suikastte bulunmak isteyen muharip düşmanlarının çokluğuna rağmen hiç kimse onu öldürme, kahretme ve esir alma amacına ulaşamamıştır.

Mesela Amir b. Tufeyl ile Erbed onu öldürmek istemişler ama bunu başaramamışlardı. Umeyr b. Vehb el-Cumahi de Safvan b. Ümeyye ile anlaşarak onu birlikte öldürmeyi planlamışlardı. Cenab-ı Allah onların bu planlarını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdi. O da Safvan b. Ümeyye ile birlikte yaptıkları suikast planını her ikisi de Hatîm'de iken Umeyr b. Vehb'e bildirdi. Bunun üzerine Umeyr hemen Müslüman oldu.

Böyle bir bilginin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ancak görünen ve görünmeyen âlemleri bilen Yüce Allah katından verilmiş olabileceğini anladı. Allah katından bu bilgi kendisine ulaşmış olmasaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu kendisine haber veremezdi. Suikasta

ve düşmanları tarafından mağlup edilmeye karşı korunacağını iddia edemezdi. Allah tarafından kendisine bildirilmiş olmasaydı bunları kendinden emin olarak söyleyemezdi. Söylediklerinin gerçekleşmemesinden ve yalancı duruma düşmekten korkar ve bunları söyleyemezdi. Eğer gayba ve geleceğe dair verdiği haberler Allah katından kendisine bildirilmiş olmasaydı, bunların kaynağı başka yerler olsaydı, hepsinin söylenildiği gibi gerçekleşmesi mümkün olmazdı. Çünkü insanların kendi sezgi ve tahminlerine, ilm-i nücuma, gökcisimleriyle ilgili ilme dayanarak geleceğe ilişkin verdikleri haberler gerçekleşmezler. Kâinat hakkında verdiği ve kendisinden önce hiç kimsenin bildirmediği haberlerin hepsi gerçekleştiğine, hiçbirinde bir terslik olmadığına göre, olmuş ve olacaklara dair verdiği haberlerin hepsinin Allah katından geldiğini anlamış oluyoruz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَاناً وَكُفْراً فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾)

68-"De ki: «Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz.»And olsun ki sana Rabbinden indirilen bu Kur'an onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyle ise o kâfirler toplumu için üzülme."

Bu ayette kitap ehli kimselerin Tevrat ve İncil'deki hükümlerle amel etmeleri emredilmektedir. Çünkü ayette geçen ikame kelimesi, o iki kitapla ve de Kur'an ile amel etmek anlamına gelmektedir.

(وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ) **"Rabbinizden size indirilen"** ifadesiyle her ne kadar kitap ehline hitap edilmekteyse de, bu ifadenin hakikati, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* indirilen Kur'an'ın kastedilmiş olmasını gerektirmektedir. Bu ifadeyle Kitap ehlinin geçmiş peygamberler zamanındaki atalarına indirilmiş olan ilahî hükümlerin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

(لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ) ifadesi; "Tevrat, İncil ve Kur'an'daki hükümlerle amel etmedikçe asla hak din üzere olamazsınız" demektir. Bu da Efendimiz'in

sallallahu aleyhi ve sellem peygamberlikle görevlendirilmesinden önce neshedilmemiş olan önceki peygamberlerin şeriatlarının hükmünün sabit olduğuna, gereğini yapmakla emrolunduğumuza ve şeriatların, aynı zamanda Peygamber*sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin de şeriatı olduğuna delalet etmektedir. Eğer böyle olmasaydı kitap ehli kimseler bu kitapların ahkâmına bağlı kalmaya devam etmekle emrolunmazlardı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Bilindiği gibi önceki peygamberlerin şeriatlarının büyük bir kısmı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifadesiyle neshedilmiştir. Bu böyle olunca da bu ayetin, o şeriatlarınbüyük bir kısmı neshedildikten sonra inmiş olması mümkündür. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evsafına ve peygamberlikle görevlendirilmesine dair Tevrat ve İncildeki ayetlere, Efendimizin gerçek peygamber olmasını ispatlayan Kur'an'daki mucizevî delaletlereiman etmek emredilmiştir. Mezkûr ayetin bu manaya gelme ihtimali olduğuna göre, demek ki Efendimiz'den *sallallahu aleyhi ve sellem* önceki peygamberlerin şeriatlarının hükmünün devam ettiğine delalet etmemektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayet, ya önceki peygamberlerinin şeriatlarının neshinden önce inmiştir. Bu sebeple de o şeriatlarınahkâmıyla amel etmek emredilmiş ve yürürlüklerinin devam ettiği haber verilmiştir. Ya da o şeriatlarınbüyük bir kısmının neshinden sonra inmiştir. Eğer durum böyle ise o şeriatlarınneshedilmeyen kısımları yürürlüktedir. O şeriatların, hakkında tahsis bulunmayan genel hükümleri ile amel etmek gereklidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evsafına dair neshi mümkün olmayan hükümleriyle ve aklî hükümlerin gerekleri ile amel etmek de vaciptir.Mezkûr ayet, bizden önceki ümmetlerin şeriatlarından neshedilmeyen kısımların hükmünün devam ettiğine ve bunların aynı zamanda Peygamber'in de*sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı haline geldiğine delalet etmektedir.

Hristiyanların "Mesih Aleyhissellem İlahtır" Demelerinin Batıl Oluşunun Delili

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ
الرُّسُلُ وَاُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ
لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾)

75-"Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilah olabilirler?) İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar."

Mesih'in *aleyhissellem* ilah olduğunu söyleyen Hristiyanların bu söylediklerinin batıl olduğuna bu ayet apaçık delalet etmektedir. Çünkü yemeğe ihtiyaç duyan bir kimse, diğer kullar gibi her şeyin idaresini elinde bulunduran bir sâni-ı hakîme muhtaçtır. Çünkü böyle bir kimse de yaratılmışlık ve sonradan meydana gelmişlik alâmeti vardır. Böyle bir zât kadîm/ezelî olamaz. Başkasına muhtaç olan bir kimse, hiçbir şeyin kendisini âciz bırakamayacağı kadir-ı zülcelal olamaz.

(كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ) **"İkisi de yemek yerlerdi"** cümlesini yorumlayanlar bunun, tuvalet ihtiyacının kapalı bir şekilde ifadesi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü yemek yiyen bir kimse, mutlaka tuvalete gitme ihtiyacını duyar. Normalde bu böyledir. Açlık ve susuzluk sebebiyle yemeye ve içmeye ihtiyaç duyan kimsenin tuvalete gitmeye de ihtiyaç duyacağı apaçıktır. Yeme-içme ve tuvalete gitme, birbirini takip eden olaylardır. Bu gibi şeylere ihtiyaç duyan kimsenin de kadim ve ezeli bir ilah olması mümkün değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي اِسْرَائِيلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾)

78-"İsrailoğullarından inkar edenler, Davud ve Meryemoğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü."

Hasan, Mücahid, Süddi ve Katade dediler ki: "Davud'un *aleyhissellem* diliyle lânetlendiler; maymun oldular. İsa'nın *aleyhissellem* diliyle lânetlendiler; domuz oldular."

Denildi ki: Peygamberlerin diliyle lânetlenmiş olmalarının faydası şudur: Eğer küfür ve masiyette kalmakta devam ederlerse, bağışlanmaktan ümitlerini kessinler. Çünkü peygamberlerin onlara lânet ve azap için yaptıkları beddua, Allah katında kabul görür.

Şöyle diyenler de olmuştur: Peygamberlerin diliyle onlara lânet edildi ki, kendi milletlerinden peygamberlerin doğmuş olmasının kendilerini yüksek bir mertebeye çıkaracağını ve günahların azabından koruyacağını insanlara vehm ettirmesinler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾)

79-"İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!"

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إن أول ما دخل النَّقصُ على بني إسرائيل كان الرجل يَلقَى الرَّجلَ فيقول: يا هذا اتَّقِ اللهَ ودَعْ ما تصنعُ، فإنّه لا يحلُّ لك، ثم يلقاهُ من الغدِ، فلا يمنعُهُ ذلك أن يكون أكِيلَهُ وشَرِيبَهُ وقَعِيدَهُ، فلما فعلوا ذلك ضَرَبَ الله قلوبَ بعضهم ببعض"ثم قال: {لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ} إلى قوله: {فَاسِقُونَ} ثم قال: كلا والله، لتأمرنَّ بالمعروف ولتنهَوُنَ عن المنكَر، ولتأخُذُنَّ على يدَي الظَّالم، ولتأطِرُنَّه على الحق أطراً، ولتقصُرُنَّه على الحقِّ قصراً)

"İsrailoğulları'*na dinî konularda gelen ilk noksanlık (ve kusur) şu olmuştur: Bir adam başka bir adamla karşılaşıyor. (Kötülük yapmakta olduğunu gördüğü için) ona, 'Ey adam, Allah'tan kork. Şu yaptığından vazgeç! Bunu yapmak sana helal değildir' diyordu. Sonra ertesi gün onunla karşılaşıyordu. Bu kötülüğü yapması, onunla beraber yiyip* içmesine ve oturmasına engel olmuyordu. Onlar böyle yapınca Yüce Allah, onların kalplerini birbirine çarptı.(Günah işlemeyenlerin kalplerini de günah işleyenlerin kalpleri sebebiyle karartıp katılaştırdı)."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra şu ayetleri okudu:***"İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!Onlardan birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün.*** **And olsun ki kendileri için önceden (ahirete) gönderdikleri şey; Allah'ın *onlara gazap etmesi ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedî kalıcıdırlar. Eğer Allah*'a, Peygamber'e ve ona indirilene (Kur'an'a) inanıyor olsalardı, onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir."**

Bu ayetleri okuduktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sözlerine şöyle devam etti:***"Allah'a yemin ederim ki, iyiliği emredecek, kötülükten sakındıracak, zalimin zulmüne engel olacak ve onu hakkın hizasına getirip hakkı kendisine kabul ettireceksiniz."***[36] Ebu Davud dedi ki: Halef b. Hişam'ın bize anlattığına göre İbn Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna benzer bir rivayette bulunmuş, yalnız o rivayette şu ilave kısım vardır: ***"Ya da Allah, kalplerinizi birbirine çarpar. (Günah işlemeyenlerin kalplerini de günah işleyenlerin kalplerinin kararıp katılaşması sebebiyle karartıp katılaştırır). Sonra onlara lânet ettiği gibi size de lânet eder."***

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yukarıda naklettiğimiz hadisle birlikte bu ayetin te'vilinde, açıkça kötülük yapanlarla birlikte oturup kalkmanın yasaklandığı görülmektedir. Onlarla ilişkileri kesmeden sadece "yapma, etme" demek yeterli olmaz.

---

36 Ebu Davud, Melahim, 17

(تَرٰى كَثِيراً مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ
اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾)

80-"Onlardan birçoğunun inkar edenleri dost edindiklerini görürsün. And olsun ki kendileri için önceden (ahirete) gönderdikleri şey; Allah'ın onlara gazap etmesi ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedi kalıcıdırlar."

Hasan ve diğerlerinden rivayet olunan görüşe göre (مِنْهُمْ) "Onlardan" zamiri, Yahudilere dönmektedir. Başkaları bu zamirin kitap ehline döndüğünü söylemişlerdir. (الَّذِينَ كَفَرُوا) "inkâr edenler" ifadesiyle de putperestler kastedilmiştir. Kitap ehli kimseler, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmanlık etmek ve onunla savaşmak için putperestleri dost edinmişlerdi.

(وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ
اَوْلِيَاءَ وَلٰكِنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾)

81-"Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene (Kur'an'a) inanıyor olsalardı onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir."

Hasan ve Mücahid'den rivayet olunduğuna göre münafıklardan bazıları Yahudileri dost edinmişlerdi. Yüce Allah, her ne kadar iman ettiklerini açıktan söyleseler de onların Allah'a ve Peygamber'e iman etmediklerini haber vermiştir. Ayette geçen peygamber kelimesiyle Hz. Musa'nın *aleyhissellem* kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Onlar, Hz. Musa'ya *aleyhissellem* iman etmemişlerdi. Çünkü müşrikleri dost edinmişlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُواْ
وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى ذٰلِكَ
بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَاناً وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾)

82-"(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz Hristiyanlarız" diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Atâ ve Süddi dediler ki: "Bu ayet, Müslüman olduklarında Necaşi ve arkadaşları hakkında inmiştir."

Katade dedi ki:"Bu ayet; İsa'nın *aleyhissellem* şeriatına bağlı ve hak yolda olan kitap ehli bir topluluk hakkında inmiştir. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberlikle görevlendirildiğinde ona iman ettiler."

Bazı cahiller bu ayette Hristiyanların övüldüğünü, onların Yahudilerden daha iyi olduklarının bildirildiğini zannederler. Oysa işin aslı öyle değildir. Çünkü ayette, Allah'a (c.c) ve Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* iman eden bir topluluğun evsafından bahsedilmektedir. Çünkü ayetin devamında onlar, kendilerinin Allah'a ve Resûlü'ne iman ettiklerini bildirmektedirler. Bu iki grubun söylemleri üzerinde derinlemesine düşünen sağlam zekâ sahibi herkes, Yahudilerinkine nispetle Hristiyanların söylemlerinin daha çirkin, daha kabul edilemez ve fasitliğinin daha belirgin olduğunu anlar. Çünkü her ne kadar aralarında tevhide nakisa getirecek olan müşebbiheden bazı kimseler olsa da Yahudiler genelde tevhid inancını kabul ederler.

Güç ve Üstünlük Sahibi Allah'ın Helal Kıldığını Haram Saymak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾﴾

87-"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."

Ayette geçen (طَيِّبَات) kelimesi, gönlün meylettiği, iştah çekici lezzetli şeyler anlamına gelmektedir. Helal anlamına da gelmektedir. Sözlükte her iki manaya da geldiği için ayette her iki mananın kastedilmiş olması mümkündür. Helali haram kılmak iki şekilde olur:

1-Bir kişi "Şu yiyeceği kendime haram kıldım" derse, o yiyecek kendisine haram olmaz. Ancak böyle dedikten sonra onu yerse, yemin kefareti vermesi gerekir.

2-Bir kimse bir başkasının yiyeceğini gasp edip kendi yiyeceğine katarsa, gasp ettiğinin mislini sahibine vermedikçe o yiyeceği kendine haram kılmış olur.

İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vararak şöyle dedi:

(يا رسولَ اللهِ إنِّي إذا أَكَلْتُ اللَّحْمَ انْتَشَرْتُ وإنِّي حَرَّمْتُ عَلَيَّ اللَّحْمَ.
فَنَزَلَتْ {يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ })

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben et yediğimde zekerim sertleşiyor. (Bu sebeple) ben et yemeyi kendime haram kıldım."

Bunun üzerine şu ayet indi:**"Ey iman edenler! Allah'*ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nime*tleri (kendinize) haram etmeyin."**[37] Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etti: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazıları et yememeye, kadınlarla ilişkide bulunmamaya ve kendilerini hadım etmeye karar verdiler. Bunun üzerine Yüce Allah **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin"** ayetini indirdi. Bunu duyan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:***"Benim dinimde kadınları ve et yemeyi terk etmek, manastırlara kapanmak yoktur."***

Mesruk'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: Abdullah'ın yanında oturmakta olduğumuz sırada pişirilmiş bir hayvan memesi getirildi. Abdullah yanındâkilere buyurun dedi. Ama bir adam kenara çekildi. Abdullah ona,

37 Ebu Nuaym el-İsbahani, Et-Tıbbu'n-Nebevi: 2/466

"yaklaş" dedi. Adam, "Ben meme yemeyi kendime haram kıldım" deyince Abdullah { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ} **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin"** ayetini okudu ve "Ye, sonra da kefaret ver" Çünkü Yüce Allah (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌقَدْ فَرَضَ اللهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ) **"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır"**[38] buyurmuştur dedi."

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Mariye'yi, başka bir rivayete göre bal yemeyi kendine haram kılmıştı. Bunun üzerine Yüce Allah, yukarıdaki ayetleri indirdi ve kefaret vermesini emretti.

İlim ehlinin çoğu bu ayetin doğrultusunda dediler ki: Bir kimse bir yemeği yemeyi veya bir cariye ile cinsel ilişkide bulunmayı kendine haram kılarsa, o yemeği yediği veya o cariyeyle cinsel ilişkide bulunduğu takdirde yemin kefareti vermesi gerekir. Yalnız mezhebimiz fakihleri bunda şöyle bir fark olduğunu söylemişlerdir: Bir kimsenin "Vallahi şu yemeği yemem" demesiyle "Şu yemeği kendime haram kıldım" demesi arasında fark vardır. Şöyle ki: "Şu yemeği kendime haram kıldım" diyen kimse o yemekten azıcık yese dahi yemin kefareti vermesi gerekir. Ama "Vallahi şu yemeği yemem" diyen kimse, o yemeğin tamamını yemedikçe yeminini bozmuş olmaz. Yemeği kendine haram kılan kişi, "Vallahi şu yemeğin az bir kısmını dâhi yemeyeceğim" demiş gibi kabul edilmektedir. Çünkü Yüce Allah'ın haram kıldığı diğer şeylerde de "haram kılma" lafzının gereği olan mana budur.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ)

"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı."[39] Haram kılma lafzı, bu ayette sayılan şeylerin bütün parçalarının haram olmasını gerek-

38 Hâkim, Müstedrek: 2/343

39 Mâide, 5/3

tirmektedir. İnsanın da bir yiyeceği kendine haram kılması, o yiyeceğin az bir kısmını dâhi yemesi durumunda yemin kefareti vermesini gerektirir. Bir yiyeceği yememeye dair Allah adına yemin etmeye gelince bu, şart ve cevap içeren yemin manasında anlaşılır. Örneğin bir kimse "Şu yemeği yersem kölem hür olsun" derse, o yemeğin tamamını yemedikçe bir kısmını yemekle kölesi hürriyetine kavuşmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:

"Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي اِسْرَاءِيلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَاءِيلُ عَلٰى نَفْسِهِ)

"İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğulları'na helâl idi."[40] Rivayet olunduğuna göreİsrail (Yakub Peygamber) bel fıtığı olmuştu. "Allah bana şifa ihsan edip bu hastalıktan kurtulursam en çok sevdiğim deve etini yemek artık bana haram olsun" demişti. Onun böyle demesi, sahih bir haram kılma idi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattığınız, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı ile neshedilmiştir.

Zahitlik Olsun Diye Et ve Leziz Yemekler Yemekten Uzak Duranların Yanlışta Oldukları

Bu ayet, zahitlik olsun diye et ve leziz yiyecekleri yemekten uzak durduklarını söyleyenlerin, söylediklerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bunları haram kılmaktan menetmiş ve bunların mübah olduğunu şu ayetle bildirmiştir:

(وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلَالاً طَيِّباً وَاتَّقُوا اللهَ
الَّذِي اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾)

88-"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının."

40 Âl-i İmrân, 3/93

Bu ayet, et ve diğer lezzetli yemekler yemekten uzak durmanın faziletli bir davranış olmadığına delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre Ebu Musa el-Eş'ari *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tavuk eti yediğini gördüğünü söylemiştir. Yine rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* taze hurma, kavun ve karpuz yermiş.

Galip b. Abdullah'ın bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem tavuk yemek istediğinde tavuğu üç gün süreyle bir yere kapatıp temiz yemle besler, sonra yerdi."***

İbrahim b. Meysere, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İsraf ve kibirden uzak durduğun müddetçe dilediğini ye ve dilediğini giy."[41] Rivayet olunduğuna göre Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Hasan b. Ali, Abdullah b. Ebi Evfa, İmran b. Husayn, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre ve Şüreyh, ipekli elbise giyerlermiş.

Mezkûr ayet, iştah çekici temiz ve hoş yiyecekleri yemeye delalet ettiği gibi şu ayet de delalet etmektedir:

(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ)

"De ki: Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?"[42] Yüce Allah'ın, yarattığı meyvelerden bahsettikten sonra (مَّتَٰعًا لَّكُمْ) **"Sizin için bir geçimlik olmak üzere..."**[43] buyurmuş olması, leziz yemekleri ve meyveleri yemenin mübahlığına delalet etmektedir.

Bir Defada Üç Talakla Boşamanın Haram Oluşu

Kadının mübah olan tarafını kocasına haram kıldığı için, bir defada üç talakla boşamanın haramlığına şu ayet delil gösterilmektedir:

41 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 8/217
42 A'râf, 7/32
43 Mâide, 5/96

(لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ)

"Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin."

Yemin Bahsi

Lağv Yemini

Yüce Allah, helalleri haram kılmayı yasaklamanın ardından şöyle buyurdu:

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا
عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهٗ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا
تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾)

89-"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkanı) bulamazsa onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:"Temiz ve hoş yiyecekleri yemeyi, kadınlarla evlenmeyi ve güzel elbiseler giymeyi yemin ederek kendilerine haram kılmaları üzerine Cenab-ı Allah bu ayeti indirdi."

Lağv yeminine gelince bunun bir hüküm ifade etmediği söylenmiştir.

Bu hususta şair şöyle demiştir:

(أو مائةٌ تُجعَلُ أولادُهالَغْواً وعرضُ المائةِ الجلمَد)

"Sürüden yüz deveyi satışa arz et.

Yavrularını lağvet, hesaba katma."

Lağvetmek, hesaba katmamak olduğuna göre, boş bulunarak edilen lağv yemini de hesaba katılmayıp hüküm ifade etmez.

İbrahim es-Saiğ'in bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, (لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ) ayetiyle ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ, kendisine lağv yemini sorulan Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, lağv yeminini şöyle tarif etti:***"Kişinin kendi evinde "hayır, vallahi", "evet, vallahi" demesidir."***[44] İbrahim'in bildirdiğine göre Hişam b. Urve, babasından naklederek Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Lağv yemini, (olur olmaz her şeye) "Hayır vallahi", "Evet vallahi" diyerek yapılan yemindir."

İkrime, lağv yemini hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Lağv yemini, kişinin doğru zannettiği ama aslında doğru olmayan bir şey için doğru diye yemin etmesidir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre ise İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Lağv yemini, öfkeliyken yemin etmendir."

Hasan, Süddi ve İbrahim'in lağv yeminini Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* tarif ettiği gibi tarif ettikleri rivayet edilmiştir.

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Lağv yemini, kasıt olmadan yanlış yere yemin etmektir. Kişinin olur olmaz her şey için "Hayır vallahi", "Evet vallahi" demesi gibi.

---

44 Taberani, el-Mucemü's-Sağir: 1/195

Başka bazı kimseler dediler ki: "Lağv yemini, günah işlemeye yemin etmendir. Tabii bu yeminin gereğini yapmamalısın. Gereğini yapmadığın için kefaret vermen icab etmez."

Bu konuda şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَتْرُكْهَا، فَإِنَّ تَرْكَهَا كَفَّارَتُهَا)

"Bir kimse bir şeye yemin eder de o şeyden başkasının daha hayırlı olduğunu görürse, daha hayırlı olanı yapsın. Yemin ettiği şeyi terk etmesi, yemininin kefaretidir."[45] Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu hususta ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Lağv yemini kişinin doğru olduğunu zannettiği bir şey için geçmiş zaman kipini kullanarak "Hayır vallahi", "Evet vallahi" demesi şeklinde ettiği yemindir. Mâlik ve Leys de buna benzer şeyler söylemişlerdir. Evzai de bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Lağv yemini,'*şöyle yapacağım*', 'böyle yapmayacağım' şeklinde edilen yemindir."[46] Rebî', Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kişi doğru olduğunu zannettiği bir şey için yemin eder de sonra aksi çıkarsa, kefaret vermesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ) **"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorum-**

45 İbn Mâce, Keffarât, 8

46 Lağv yemini: Yemin kastı olmaksızın dil sürçmesi neticesinde edilen veya bir şeye yemin etmek kastedildiği halde yine dil sürçmesi sebebiyle başka bir şey üzerine edilen yemindir. Mesela kişinin konuşma sırasında yemin kastı olmaksızın lafın gelişi 'Evet vallahi', 'Hayır vallahi' demesi veya bir kişiye olan borcunu ödediğini tekit etmek maksadıyla, 'Vallahi ona olan borcumu ödedim' diyeceği yerde 'Vallahi ona evimi satım' demesi gibi. Yemin-i lağvden dolayı keffaret vermek gerekmez. (M. Keskin, Şafiî Fıkhı: 1/743, D.İ.B.)

lu tutar"[47] buyurmakla lağv yemininin, bile bile yapılan ve "şunu yapacağım", "bunu yapmayacağım" şeklinde ifade edilen yemin olmadığını açıklamış olmaktadır. Bu şekilde yapılan yemin eğer lağv yemini olsaydı, ayetin devamında (وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ) **"Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar"** cümlesini önceki cümleye atfetmezdi. (Çünkü atfedilenle üzerine atıf yapılan, birbirinden ayrı şeylerdir). Bu şekilde yapılan yemin eğer lağv yemini olsaydı, kişinin lağv yemininden dolayı sorumlu tutulmayacağı ve münakide yemininin bozulmasından dolayı kefaret gerekeceği bildirilerek iki yemin çeşidi arasında fark olduğu bildirilmezdi.

Bu söylediğimizin doğruluğunun delili şudur: Lağv yemini hükümsüz olduğu (ayette belirtildiği) için bunun münakide yemini olması mümkün değildir. Sorumluluk, münakide yemininden dolayı vardır. O yeminin hükmü sabittir. Böylece "Lağv yemini, akdedilen yemindir. Gereğinin yapılmaması durumunda kefaret gerekir" diyenlerin kavli batıl olmuştur. Lağv yemininin tarifinin, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* bildirdikleri şekilde ve de yemin edenin doğru olduğunu zannettiği bir şey için geçmiş zaman kipiyle yaptığı bir yemin şekli olduğu ispatlanmış oldu.

Yeminin Kısımları

Yeminler, geçmiş zaman ve gelecek zaman kipiyle yapılan yeminler olmak üzereiki kısımdır. Geçmiş zaman kipiyle yapılan yeminler de lağv ve gamus yemini olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlar için kefaret yoktur. Gelecek zaman kipiyle yapılan yemin ise sadece münakide yeminidir. Bunun bozulmasından dolayı kefaret gerekir. Mâlik ile Leys de aynen bizler gibi, gamus yemininden dolayı kefaret gerekmeyeceğini söylemişlerdir.

Hasan b. Salih, Evzai ve Şafiî: "Gamus yemininden ötürü kefaret vermek gerektiğini söylemişlerdir."

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de bu üç yemin çeşidini zikretmiştir. Bu ayette lağv yemini ile münakide yeminini zikretmiştir:

---

47 Mâide, 5/89

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ)

"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar."

Bakara suresinde de şöyle buyurmuştur:

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ)

"Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar."[48] Allah bilir ya burada kastedilen, gamus yeminidir. Çünkü kefaret vermeksizin kalbin kazandığı günah ve ahiret azabı gibi şeyler sebebiyle sorumlu tutulmayı gerektiren yemin, gamus yeminidir.

Kefaret vermek, kalbin kazandığı şeylerden değildir. Bilindiği gibi günah işlemeye yemin eden bir kişinin, yeminini bozması gerekir. Ama bunun yanı sıra kefaret vermekle de yükümlü olur. Bu da (وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ) **"Fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar"** cümlesiyle gamus yemininin kastedildiğine delalet eder. Gamus yemini ki, onunla yalan söz kastedilir. Onunla sorumlu tutulanın cezası ahiret azabıdır. Bu ayette lağv yemininin hemen ardından kalplerin kazandıkları sebebiyle kişilerin sorumlu tutulacağından bahsedilmesi, lağv yeminiyle yalanın kastedilmediğine ve bunun gamus yemininden ayrı bir şey olduğuna delalet etmektedir.

Gamus Yemininden Dolayı Keffaret Gerekmez

Gamus yemininden dolayı kefaret gerekmediğine şu ayet delalet etmektedir:

(اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

48 Bakara, 2/225

أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ)

"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur."[49] Bu ayette azaptan bahsedilmiş ama kefaret vermek gerektiğinden söz edilmemiştir. Eğer gamus yemininden ötürü kefaret vermenin vacip olduğunu söylersek, nassa ekleme yapmış oluruz bunu yapmak da ancak kendi misli olan bir nassla caizdir.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:***"Bir kimse bir mal elde etmek için günaha girerek yemin ederse Yüce Allah kendisine gazaplanmış olarak huzur-u ilahiye çıkar."***[50] Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَى مِنْبَرِي هَذَا بِيَمِينٍ آثِمَةٍ تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ)

"Günaha girerek şu minberim üzerinde yemin eden kimse, ateşteki yerini hazırlasın."[51] Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yalan yere edilen yeminin/gamus yemininin günahından bahsetmiş ama bu yeminden ötürü kefaret vermek gerektiğinden söz etmemiştir. Bu da bu yeminden ötürü kefaret vermenin vacip olmadığına iki yönden delalet etmektedir:

1-Nassa ancak kendi misli bir nassa dayanarak ekleme yapılabilir.

2-Gamus yemininden ötürü kefaret vermek vacip olsaydı, Abdurrahman b. Semüre, Ebu Hureyre ve diğerlerinin rivayet ettiği (مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ) ***"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin"***[52] hadisinde münakide yemini-

49 Âl-i İmrân, 3/77

50 Ebu Said el-Heysem eş-Şaşi, el-Müsned: 2/161

51 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 11/136

52 Müslim, Eyman, 3

nin bozulması durumunda kefaret verilmesi gerektiğini belirttiği gibi gamus yemini için de verilmesi gerektiğini belirtirdi.

Geçmiş zaman kipiyle yapılan yemin/gamus yemini için, kefaret vermek gerekmediğine mezkûr ayetin (Mâide, 89) devamındaki (وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ) **"Yeminlerinizi tutun"** emri delalet etmektedir. Yemini tutmak, gereğini yapmak ve bozulduğunda da kefaretini vermektir. Bilindiği gibi geçmiş zaman kipiyle edilen yemin, tek şekilde yapıldığı ve geçmişte kaldığı için tutulup muhafaza edilmesi mümkün değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ) **"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur"**[53] ayetinin genel hükmü, delil ile istisna edilenler dışında her yemin için kefaret verilmesini gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat öyle değildir. Zira bilindiği gibi ayette, gelecek zamana yönelik olarak akdedilen yeminler kastedilmiştir. Ayette, kefaretin gerekliliğinin bağlandığı gizli bir kelime (müteallak) mutlaka vardır ki o da hins, yani yeminin bozulmasıdır. Ayette gizli bir kelime (müteallak) bulunduğu sabit olunca zahirini delil olarak ileri sürmek geçerli olmaz. Çünkü münakide yemini bozulmadığı takdirde ondan ötürü kefaret vermenin gerekmeyeceği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Ayette gizli bir kelime (müteallak) bulunduğu sabit olunca genel nitelikteki manasını esas almak caiz olmaz. Çünkü ayetin hükmü, kendisinde gizli olan mukadder bir kelimeye (hins'e) bağlıdır.(وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ) **"Yeminlerinizi tutun"** emri de, kendisinde kefaretin vacip olduğu yeminlerin tümü, tutulup muhafaza edilmesini zorunlu kıldığımız yeminlerdir. Bu da ancak tutulup muhafaza edilmesi mümkün olan münakide yeminidir. Kefaretini vermemek için tutulup muhafaza edilmesi gerekir. Geçmiş zaman kipiyle edilen gamus yeminini bozmak diye bir durum söz konusu olamaz ki bu yemin, kefaret kapsamına girsin. Bilindiği gibi geçmiş zaman kipiyle edilen gamus yeminine istisna dâhil olmaz. Mesela "Allah dilerse yemin ederim ki dün Cuma idi" demek gibi. Çünkü yemini bozmak, ancak yemin edildikten

53 Mâide, 5/89

sonra söz konusu olan bir durumdur. Geçmiş zamanla ilgili edilen yeminde ise yemini bozmak diye bir şey yoktur. Bu da edilen yeminden sonra yeminin gereğinin yapılmayıp bozulması durumunda kefaret vermenin gerektiğine delalet eder. Mesela bir kimse "Vallahi" derse bu bir yemindir. Ama salt bu sözden dolayı kefaret gerekmez. Çünkü bu yeminin bozulması söz konusu olmaz.

Ayetteki (بِمَا عَقَّدْتُمُ) fiili üç şekilde okunmuştur.

1-Bir topluluk bunu şeddeli olarak (بِمَا عَقَّدْتُمُ) şeklinde okumuştur.

2-Bazıları şeddesiz olarak (بِمَا عَقَدْتُمُ) şeklinde okumuştur.

3-Bazıları da (بِمَا عَاقَدْتُمُ) şeklinde okumuşlardır.

Ebu'l Hasan dedi ki: (بِمَا عَقَّدْتُمُ) şeklinde şeddeli okunuşu, mutlaka sözlü akid anlamına gelir. (بِمَا عَقَدْتُمُ) şeklinde şeddesiz okunuşu, bir şey söylemeye yönelmek ve azmetmek dediğimiz kalbi akid anlamına gelir. Sözlü olarak yemin akdetme anlamına gelme ihtimali de vardır. İki okuyuştan birinin hem söz hem de kalbi inanış manasına gelme ihtimali varsa, diğer okuyuşun da sadece sözlü olarak yemin akdetme manasına gelme ihtimali varsa, o zaman iki manaya gelme ihtimali olan okuyuşu, tek manaya gelen okuyuşa göre yorumlamak gerekir. Sonuç olarak iki okuyuştan sadece bir mana elde edilir ki o da yeminin sözlü olarak akdedilmiş olmasıdır. Yeminlerden de kefaret gerektiren, sadece bu yemin, yani münakide yemini olur. Münakide olmadığı için de gamus yemininden ötürü kefaret gerekmez. O, sadece geçmişle ilgili olarak verilen bir haberdir. Geçmişle ilgili olarak verilen haber ise ister yalan ister gerçek olsun bir akid değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(بِمَا عَقَدْتُمُ) şeklindeki şeddesiz okuyuşun, kalbi inanış manasına gelme ihtimali olduğu gibi yemin akdetme manasına gelme ihtimali de vardır. Bunu her iki manaya göre de yorumlasaydınız olmaz mıydı? Çünkü iki mana birbirine aykırı değildir. (بِمَا عَقَّدْتُمُ) şeklindeki şeddeli okunuş da yemin akdi manasına yorumlanır. Bu lafzın yemine kastetmek anlamında kullanılması buna aykırı olmaz ve bu her türlü yemini kapsayan genel bir ifade olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Senin dediğin ihtimal doğru olsa bile bunun, senin anlattığın hususta kullanılması caiz olmaz. Çünkü icma delili ayeti senin yorumladığın şekilde yorumlamaya manidir. Şöyle ki: Yemine kastetmek kefaret gerektirmez. Kefaretin vacip olması için yemine kastedilmiş olması değil, yemin edilmiş olması gerekir. Böylece yemin etmeye dair kalpteki kastı telaffuz etmenin kefaret hükmünde olduğunu söyleyenlerin te'vili geçersiz kılınmış olmaktadır. Buna göre (بِمَا عَقَّدْتُمُ) kelimesinin şeddeli ve şeddesiz şekilde iki okunuşuyla da kefaret gerektiren yeminin, gelecek zamana yönelik edilen münakide yemini olduğu ispatlanmış oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(بِمَا عَقَّدْتُمُ) fiilinin şeddeli okunuşu tekrarı gerektirir. Yeminden ötürü sorumlu tutulma manasına gelen "muaheze" ise tekrar edilmeksizin gerekmektedir. Tekrar gerektiren (بِمَا عَقَّدْتُمُ) lafzına karşılık tekrar gerektirmeyen kefaretin konulmasını nasıl açıklarsınız?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Yemin bazen hem kalben hem de lafız olarak akd edilir ki buna yeminin ta'kîdi denir.Bu ikisinden biri ile yapılırsa ta'kîd edilmiş olmaz. Bu tazim gibidir. Tazim saygı ifade eden fiilin tekrarlanmasıyla ve üst üste yapılmasıyla olabileceği gibi kişiyi üst bir makama getirmekle de olur.

Şunu da ifade edelim ki (بِمَا عَقَّدْتُمُ) fiilinin şeddeli okunuşunda başka yeminlerde bulunmayan bir hüküm ifade edilmiş olmaktadır. O da şudur: Bir kimse yeminini tekrar mahiyetinde birkaç defa söyleyecek olursa, bozduğu takdirde sadece bir kefaretle yükümlü olur. Bu hususta mezhebimiz fakihleri şöyle demişlerdir: "Bir kimse bir şeye yemin ettikten sonra aynı yerde veya başka bir yerde, tekrar niyetiyle yeniden aynı şeye yemin ederse, bu yeminini bozduğu takdirde sadece bir kefaretle yükümlü olur." Yukarıdaki itirazın sahibine ayrıca şunu da söylemek gerekir: (بِمَا عَقَّدْتُمُ) fiilinin şeddeli ve şeddesiz olmak üzere her iki şekildeki okunuşu ve yeminin tekrarı bizim anlattığımız şekilde delil olarak kullanılır ve bu iki okuyuştan her birinin diğerinden ayrı yepyeni bir faydası vardır.

Yemini Bozmadan Önce Keffaret Vermenin Caiz Olduğunu Söyleyenlerin Delilleri

Yemini bozmazdan önce keffaret vermenin caiz olduğunu söyleyenler, mezkûr ayetiniki kısmını delil olarak ileri sürmektedirler:

Bunlardan biri ayetin şu kısmıdır:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ.....)

"Ama Allah, bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti...."

Ayette görüldüğü gibi keffaret, bozmaktan söz etmeksizin yeminin akdedilmesinden hemen sonra zikredilmiştir. Zira keffaret kelimesinin başındaki (fa) harfi takibiyye (fa) sıdır.

İkincisi de ayetin devamındaki şu kısımdır:

(ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ)

"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur"

Mezkûr ayetin (بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ) **"bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar.Bu durumda yeminin keffareti...."** kısmına gelince burada yemin kefaretini gerektiren mukadder bir kelimenin mevcut olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Biz şunu kesin olarak biliyoruz ki ayet-i kerime, yeminin bozulması durumunda keffaretin vacip oluşu, bozmazdan önce ise keffaretin gerekmediği hükmünü içermektedir.

Böylece ayetin manasının şöyle takdir edilmesi gerektiği ispatlanmış oldu: "Gelecek zamana yönelik olarak bile bile yemin ettikten sonra yeminizi bozarsanız, bu durumda yeminin keffareti...."

Bu tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

(وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ)

"Kim de hasta veya yolcu olur (da oruç tutamaz)sa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."[54] (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَأْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[55] (بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهٗ)

"Bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti...." ayeti de işte böyledir. Yani ayetin manası şöyle olur: "Gelecek zamana yönelik olarak bile bile yemin ettikten sonra yemininizi bozarsanız, bu durumda yeminin keffareti şu kadar olur." Zira fakihlerin tamamı, yeminin bozulmasından önce keffaretin gerekmeyeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Mezkûr ayet, mutlaka yemin keffaretini gerektirmektedir. Ancak bu da yeminin bozulmasından sonra gerekli olur. Böyle olunca da ayette hins yani yemini bozma kelimesinin mukadder olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, yemini bozmaktan dolayı verilmesi gereken şeye kefaret adı verildiğine göre, biliyoruz ki kefaret, vacip olduğunda verilmesi gerekir. Zira vacip olmayan şey, hakikatte kefaret değildir; kefaret adını da almaz. Böylece ayetin manasının şöyle takdir edilmesi gerektiğini anlamış oluyoruz: "Yemininizi bozduğunuzda bu durumda yeminin kefareti, on yoksulu doyurmaktır...." ayetin devamındaki (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ) cümlesi de böyledir. Bunun da manası şöyle takdir edilir: "İşte yemin ettiğiniz ve yemininizi bozduğunuz vakit yeminlerinizin keffareti budur." Nitekim bunu az önce de açıklamıştık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sene dolmadan önce mal için verilen şeye zekât adı verilir. Çünkü zekâtın sebebi olan nisap o sırada mevcuttur. Cani bir kimse bir başkasını yaraladıktan ama adamın ölmesinden önce her ne kadar o sırada vermesi vacip olmasa da bir şeyler verirse bu verdiğine kefaret denilebilmektedir. Aynı şekilde yemin eden kişinin de vacip olmasından yani yeminin bozulmasından önce verdiği şeye kefaret

54 Bakara, 2/185
55 Bakara, 2/196

adının verilmesi caiz olmalıdır. Dolayısıyla ayette, hins yani yemini bozma anlamına gelen kelimenin takdir edilmesine ihtiyaç yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi ayette kastedilen, yemini bozduktan sonra verilmesi vacip olan kefarettir. Bununla eğer vacip olan kefaret kastedilmişse, ayetin vacip olmayan kefareti içermiş olması mümkün olmaz. Çünkü bir lafzın hem vacip olanı, hem de vacip olmayanı içermesi imkânsızdır. Bu ayette vacip olan kastedildiği için, vacip olmayan kefaret kapsam dışına çıkarılmış oldu. Böylece ispatlanmış oldu ki, yemek ve benzeri şeylerin bağışında bulunan kişi, eğer yemin etmemişse bu verdiği kefaret olmaz. Yemini bozmazdan önce kefaret veren kimsenin verdiği şey bağış sayıldığına göre, verdiği şey kefaret olmaz.Bu bağışı yapmakla da kefaret emrini yerine getirmiş olmaz.

Adam öldürme kefaretinin mağdurun yaralanmasından sonra ve ölmesinden önce verilmesi, sene dolmadan zekâtın önceden verilmesine gelince verilen bütün bu mallar nafile olarak verilmiş şeyler olup kefaret ve zekât değildirler. Ancak nafile olarak verilen bu mallar, yaralının ölmesi durumunda öldürme kefareti verilmesine, sene dolunca da zekâtın ödenmesine gerek bırakmazlar, diyoruz. Çünkü buna dair delil mevcuttur.

Yemin Keffareti Verme Şartıyla Adakta Bulunanın Yemini Bozması Durumunda Yemin Keffareti Vermesi Gerektiğini Söyleyen Görüş

Adadığı şeyi yerine getirme şeklinde değil yemin kefareti verme şartıyla adakta bulunan mesela "Ben eve girersem Allah rızası için bir hac etmek üzerime vacip olsun ya da kölem azad olsun" diyen bir kimse yeminini bozar, yani eve girerse güya yemin kefareti vermesi gerekirmiş. Bu görüşte olanlar delil olarak şu ayetleri ileri sürmektedirler:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ.....) **"Ama Allah, bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin kefareti..."** ve (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ) **"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur"** ayetleri gereğince yemin kefareti vermekle yükümlü olacağı,adadığı şeyleri yerine getirmesi gerekmediği iddia edilmiştir.

Burada hüküm, itirazcının zannettiği gibi değildir. Çünkü adanılan şeyin aynen yerine getirilmesi gerekir. Adaklarla ilgili hüküm, yemininkinden farklıdır.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin."[56]

(يُوفُونَ بِالنَّذْرِ)

"O kullar adaklarını yerine getirirler."[57]

(اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Akitlerinizi yerine getirin."[58]

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَفَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ)

"İçlerinden, "Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz" diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler."[59] Yüce Allah, adaklarını yerine getirmedikleri için münafıkları yermiştir. Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:***"Bir kimse belirsiz bir adakta bulunursa yemin kefareti ile yükümlü olur. Bir kimse belirli bir adakta bulunursa, adağını yerine getirmesi gerekir."***[60] (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ) **"İşte yeminlerinizin keffareti budur"** ayeti, Allah adı anılarak

56 Nahl, 16/91
57 İnsan, 76/7
58 Mâide, 5/1
59 Tevbe, 9/75-76
60 Ebu Davud, Eyman ve'n Nüzur, 29

edilen münakide yemini hakkındadır. Adaklar ise uyulması gerektiğini anlattığımız başka kurallara tabidirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ)

"Yeminlerinizi tutun."

Bazıları bu ayeti, "Yemin bozmak günah olmasa bile kendinizi yemin bozmaktan koruyun. Yemin bozmaktan sakının" şeklinde manalandırmışlardır. Başkaları ise bu ayetin, az yemin edin manasına geldiğini söylemişlerdir.

Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

(وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ)

"Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın."[61] (مْكُنَامْيَا اوْظَفْحَاو) ayetinin az yemin etmek manasına geldiği görüşünde olanlar, şairin şu şiirini şahit göstermektedirler:

(قليلُ الألايا حافظٌ ليمينِهِ ** فإن سَبَقَتْ مِنْهُ الأَلِيَّةُ بَرَّتِ)

"Az yemin eder, ama yeminini muhafaza eder.

Yemin edince de yemininin gereğini yapar."

Başkaları mezkûr ayeti şöyle manalandırmışlardır: "Yemininizi gözetip koruyun ki, bozduğunuzda kefaret ödeyesiniz. Zira bir şeyi muhafaza etmek, onu gözetip kollamaktır."

Doğru olan da budur. Ayetin az yemin etmek şeklinde manalandırılması pek isabetli değildir. Çünkü bu, bozulduğu takdirde günah bir fiil işlenmeyecekse, yemini bozmaktan menetmemektedir.

---

61 Bakara, 2/224

Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا
فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı keffaret versin"[62] Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste (masiyet içerikli) yemini bozmayı emretmiştir.

Konuyla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبٰى
وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا)

"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar."[63]

Bu ayetin Mistah b. Üsase *radıyallahu anh* hakkında indiği rivayet edilmiştir. Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* iftira olayında Mistah ileri geri konuştuğu için, Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ona infakta bulunmamaya yemin etmişti. Oysa anılan olaydan önce ona hep yardım ediyordu. O, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* akrabasıydı. Cenab-ı Allah, Hz. Ebû Bekir'e *radıyallahu anh* bu yeminini bozmasını ve eskisi gibi ona infakta bulunmasını emretti. Hz. Ebû Bekir de *radıyallahu anh* bu emri yerine getirdi.

Yüce Allah, yeminini bozmasını Peygamber'e de*sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiştir:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌقَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ)

62 Müslim, Eyman, 3
63 Nûr, 24/22

"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'*ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır.*"[64] Bu ayetle, yeminini bozup kefaret vermesi ve kendine haram kıldığı şeye dönmesi emredilmiştir. Böylece ispatlanmış oluyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bozması durumunda günah bir fiil işlemeyecekse, yeminini bozmaktan menedilmemiştir. Şu halde (وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ) ayetinin yemini bozmayı yasakladığı şeklinde manalandırılması doğru olmayacaktır. Ayetin az yemin etmek manasına geldiğini söyleyerek bu görüşüne yukarıdaki beyti şahit gösterenlerin görüşü, değersiz ve geçersizdir. Çünkü yemini koruyup gözetme emrinin, yemin etmeyi yasaklamak olduğunu söylemek doğru değildir. Bu tıpkı, "malını koruyup gözet" ifadesini o malı elde etmek için çalışıp kazanma manasında kullanmaya benzer ki böyle bir şey doğru olmaz. Yukarıda geçen beytin manası, önce de söylediğimiz gibi, bozduğu zaman kefaret vermek için kişinin yeminini koruyup gözetmesi şeklindedir. Şair (قليلُ الألايا حافظٌ ليمينه) demişti. Sözünü ettiği şahsın az yemin ettiğini şiirin başında belirttikten sonra yeminini koruyup gözettiğini ifade etmiştir. Yani bozduğunda kefaret vermek için yeminini koruyup gözetmektedir, demek istemiştir. Eğer muhalifin dediği manada söylemiş olsaydı yani (حافظٌ ليمينه) yi az yemin etme manasında kullansaydı, şiirinde tekrara girmiş olurdu. Şu halde yemini muhafaza etme ifadesiyle, bozulduğunda kefaret vermek için yeminin korunup gözetilmesi manasının kastedilmiş olduğunu söylemek doğru olur.

(فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ)

"Yeminin keffareti, on yoksulu doyurmaktır."

Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Aişe, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, İbrahim, Mücahid ve Hasan'dan rivayet olunan görüşe göre yemin keffareti, on yoksuldan her birine yarımşar ölçek buğday vermektir.

64 Hâkim, Müstedrek: 2/343

Hz. Ömer ile Hz. Aişe "Ya da bir ölçek hurma" demişlerdir. Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler. Tabii bu yiyeceklerin yoksula teslim edilip temlik edilmesi şarttır.

İbn Abbas, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Atâ ve başkaları dediler ki: "On yoksulun her birine bir müd (yaklaşık 600 gr.) buğday verilmesi gerekir." Mâlik ile Şafiî de bu görüştedirler.

Gıda Maddesini Temlik Etmeden Yoksula Yedirmek

Gıda maddesini temlik etmeden yoksula yedirmekle kefaret verilmiş olur mu, olmaz mı? Bu konuda ulema arasında ihtilaf vardır.

Hz. Ali, Muhammed b. Kâ'b, Kasım, Salim, Şa'bi, İbrahim ve Katade'den rivayet edilen görüşe göre, kefaretle yükümlü olan kimsenin on yoksula sabah ve akşam yemek yedirmesi gerekir." Mezhebimiz müçtehitleri, Mâlik b. Enes, Sevri ve Evzai de bu görüştedirler.

Hasan el-Basri dedi ki: "On yoksula bir öğün yemek yedirmek yeterlidir."

Hakem dedi ki: "Yemeğin yoksullara teslim edilmesi gerekir. Yedirmek yeterli olmaz."

Said b. Cübeyr dedi ki: "On yoksula iki müd ekmeklik, bir müd de katık için buğday verilmesi gerekir. Yoksulları toplayıp onlara yemek yedirmekle keffaret verilmiş olmaz. Yiyeceğin onlara teslim edilmesi gerekir."

İbn Sirin, Cabir b. Zeyd, Mekhul, Tavus ve Şa'bi dediler ki: "On yoksula bir öğün yemek yedirilir." Enes'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Şafiî dedi ki: "Gıda maddesi yoksullara bir defada toplu olarak verilmez. Lâkin her yoksula bir müd (600 gr.) verilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yüce Allah, yemin keffareti hakkında şöyle buyurmuştur:

(فَكَفَّارَتُهُ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ)

"Yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmaktır."[65] Ayetin zahiri manası, yoksula gıda maddesi vermeksizin ona yemek yedirmenin kefaret olarak yeterli olmasını gerektirmektedir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِينًا)

"Onlar, seve seve yiyeceği yoksula yedirirler."[66] Kendilerine temlik edilmeksizin yemeğin mübah kılınıp yoksullara yedirilmesinin kefaret sayılacağı bu ayetten akla gelmektedir. Mesela (مَاعَطَّلاُ مِعْطُيٌّ نَالَفُ) "Falan adam yemek yediriyor" denildiğinde bu duyuruyu yapanın maksadı, o adamın ikram edeceği yemeği yemeye insanları davet ettiğini ilân etmektir. (مُاعْطِإ) Yedirme kelimesi ibahayı, yani yemek isteyenlerin serbestçe yiyebilecekleri bir şekilde onlara sunma anlamını da kapsadığına göre, yemek yedirmenin kefaret olarak geçerli olması mümkündür. Temlik etmeksizin ibaha şeklinde yedirmek caiz olduğuna göre yemeğin temlik edilmesi öncelikle caiz olur. Çünkü bu, ibahadan daha çoktur. Temlikin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Ancak fakihler, kefaret için on yoksula bir gün sabah akşam yemek yedirmek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü normalde üç öğün yemek yenir. En azı bir, ortası ise iki öğündür.

Leys'in bildirdiğine göre İbn Büreyde, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا كَانَ خُبْزًا يَابِسًا فَهُوَ غَدَاؤُهُ وَعَشَاؤُهُ)

"Kuru bir ekmek olursa bu, onun (yoksulun) sabah ve akşam yemeği olur."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Keffaret olarak yoksullara gıda maddesi verildiğinde buğdaydan yarım ölçek, arpa veya hurma olarak verilecekse bir ölçek verilmesi gerekir. Zira ihramlı iken başındaki bitlerden rahatsız olan Kâ'b b. Ucre'ye *radıyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,*

65 Mâide, 5/89
66 İnsan, 76/8

fidye olarak ***"ya da üç ölçek buğdayı altı yoksula yedir"*** demiştir.[67]Başka bir hadiste ise **"altı ölçek hurmayı altı yoksula yedir"** demiştir. Her yoksula yarım ölçek buğday veya bir ölçek hurma verilmesini emretmiştir. Verilecek gıda maddesinin miktarını belirlemede, ihramlı kimsenin vereceği eza fidyesi ile yemin kefareti arasında bir ayrım yapmamıştır. Böylece yemin kefaretinde verilecek gıda maddesinin miktarıyla eza fidyesinde verilecek gıda maddesinin miktarının aynı olduğu ispatlanmış oldu. ***Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***zıhar keffareti hakkında bir vesk hurmanın altmış yoksula verilmesi gerektiğini söylediği rivayet edilmiştir.***[68]Bir vesk, altmış ölçektir. Zıhar keffaretinde her yoksula bir ölçek hurma verilmesi gerektiği sabit olduğuna göre yemin keffaretinde aynısının verilmesi gerekir. Çünkü verilecek gıda maddesi miktarı bakımından her iki keffaretin birbirine eşit olduğu hususunda fukahanın tamamının ittifakı vardır. Hurmadan kişi başına bir ölçek verilmesi gerektiği sabit olduğuna göre, buğday olarak verilmesi durumunda yarım ölçek verilmesi gerekir. Çünkü keffarette hurmadan bir ölçek verilmesini gerekli gören her fakih, buğday verilmesi halinde yarım ölçek verilmesini gerekli görmüştür.

(مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ) **"Ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden..."**

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Medine halkının azığı vardı. Büyüğün azığı küçüğünkinden, hür kimsenin azığı da köleninkinden fazlaydı. Bunun üzerine **"Ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden..."** ayeti indi ve keffaret olarak azığın ne en iyisinin ne de kötüsünün, orta hallisinin verilmesi istendi. Said b. Cübeyr'den de benzer bir rivayette bulunulmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayette kastedilenin, verilecek gıda maddesinin katık olması için değil, miktar bakımından orta hallisinin verilmesi gerektiğini açıklamıştır.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Verilecek gıda maddesinin orta hallisi hurma ve ekmek, zeytinyağı ve ekmektir. Ailemize yedirdiğimizin en iyisi ise ekmek ve ettir."

---

67 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 19/113

68 Ebu Davud, Talak, 17

Ubeyde'nin "Ekmek ve yağdır" dediği, Ebu Rezin'in "Ekmek, hurma ve sirkedir" dediği, İbn Sirin'in "Yiyeceklerin en üstünü et, ortası yağ, en güzeli ise ekmek ve hurmadır" dediği rivayet edilmiştir. Abdullah b. Mesud'un da *radıyallahu anh* benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Selemе b. Sahr'a zıhar keffareti olarak altmış yoksuldan her birine bir ölçek hurma vermesini emretmiştir. Bunun yanında katık olarak başka bir şey vermesini emretmiş değildir. Kâ'b b. Ucre'ye, eza fidyesi olarak üç ölçek buğdayı altı yoksula vermesini emretmiştir. Bunun yanında katık vermesini emretmemiştir. Her bir yoksula verilecek temel gıda maddesinin miktarı bakımından zıhar keffareti ile yemin keffareti arasında fakihlerin tümüne göre hiçbir fark yoktur. Böylece temel gıda maddesinin yanı sıra katık vermenin vacip olmadığı ispatlanmış oldu. Ayette geçen **"orta hallisinden"** ifadesiyle katık değil, temel gıda maddesinden verilecek miktar kastedilmiştir.

Keffaret Olarak Verilecek Yiyeceği Bir Yoksula On Günde Yarımşar Sa' (Ölçek) Olarak Vermenin Caiz Oluşunun Delili

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ)

"Yeminin keffareti, on yoksulu doyurmaktır."

Bu ayet, kendisine yoksul denilen herkese kefaret yiyeceklerinin verilebileceğine ilişkin genel bir hükümdür. Yemin kefareti olarak on yoksula verilmesi gereken temel gıda maddesinin, günlük yarımşar ölçek olmak üzere bir fakire on günde verilmesinin caizliğine bu ayet delil olarak gösterilebilir. Çünkü bir yoksula ilk günde yarım ölçek gıda maddesi verip de ikinci günde vermezsek yoksul adının kapsamına giren birini diğerlerinden ayırarak ona (olumsuz anlamda) özel bir hüküm uygulamış oluruz. Özellikle de ayetin kapsamına girdiği hususunda ittifak bulunan bir yoksula farklı bir hüküm uygulamış oluruz.

Mezhebimiz müçtehitlerine göre keffaret için verilecek temel gıda maddesinin tamamını, günlük yarımşar ölçek olmak üzere on günde bir fakire vermek caizdir.

Mâlik ile Şafiî'ye göre caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette on yoksuldan söz edildiği için, keffaret için verilecek temel gıda maddelerinin ondan az sayıdaki yoksula vermekle yetinmek caiz olmaz. Mesela şu ayetlerde belli sayıda yapılması istenen şeyler vardır:

(فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Onlara seksen değnek vurun."[69]

(اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

"Dört ay on gün"[70] ve sayılı emirlerden bahseden diğer ayetlerdeki sayılara riayet etmek, daha aşağısıyla yetinmemek gerekir. Aynı şekilde kefaret için verilecek temel gıda maddesini ondan daha az yoksula vermekle yetinmek caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Keffaret vermekteki maksat, yoksulların açlığını gidermek olduğuna göre bunda bir yoksulla birden fazla yoksulun hükmü değişmez. Yeter ki açlıklarını giderecek kadar onlara tekraren yiyecek verilsin veya sadece bir yoksula on gün süreyle yiyecek verilsin. Değişen bir şey olmaz. Bir günde on yoksula yiyecek vermenin amacı, bir yoksula on gün süreyle tekraren yiyecek vermekle de gerçekleşir. Bir kişiyi on gün süreyle doyurmanın, on kişinin bir günde doyurulmasıyla aynı olduğunu söylemeye engel yoktur. Çünkü maksat, yemek yiyecek yoksulların taaddüdü değil, verilecek yemeğin tekrarlanmasıdır.

69 Nûr, 24/4
70 Bakara, 2/234

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: (يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ)**"Sana, hilâlleri soruyorlar."**[71] Gökte gördüğümüz hilal bir tane olduğu halde çoğul kalıbıyla "hilaller" denilmiştir. Çünkü her ay görünüşü tekrarlanmaktadır. ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***istincanın üç tane taş ile yapılmasını emretmiştir.*** Ama üç tarafı olan bir taşla da yapılması yeterli olur. Keza hacda şeytan taşlarken cemerata yedi taş atılmasını emretmiştir. Ama bir kişi aynı taşı anılan yere yedi defa atarsa bu da yeterli olur. Çünkü maksat, yedi defa atmaktır. İstincada da maksat, büyük abdestten sonra üç tane taş kullanmak değil, makadı üç kere silmektir. İşte aynı şekilde keffaret vermede de maksat, yoksulların açlığını gidermektir. Bu maksat on yoksulu bir gün doyurmakla gerçekleşeceği gibi, bir yoksulu on gün süreyle doyurmakla da gerçekleşir. İkisinin arasında fark olmadığı için hüküm değişmez.

Keffaretle ilgili mezkûr ayetteki şu kelime de buna delalet etmektedir:

(اَوْ كِسْوَتُهُمْ) **"...yahut onları giydirmek"**

Bilindiği gibi on yoksulu giydirebilmek için on elbiseye ihtiyaç vardır. O zaman bu kelimenin manası şöyle takdir edilir: "Yahut on elbise vermek".

Sonra ayette bu on elbisenin bir yoksula veya on yoksula verilmesi şeklinde bir belirleme yapılmamıştır. Şu halde on elbisenin bir yoksula verilmesi de caiz olur. Mesela "On yoksulun elbisesini bir yoksula verdim" demeniz caiz olur. Şu halde ayetteki (اَوْ كِسْوَتُهُمْ) **"...yahut onları giydirmek"** ifadesi, bu bakımdan elbise giydirmenin on yoksulla sınırlı olmadığına delalet etmektedir. Ayette geçen doyurma ifadesi de önce anlattığımız gibi, on yoksul ile sınırlı olmayıp keffaret olarak verilecek olan gıda maddesi, müteaddit günlerde daha az sayıdaki yoksula da paylaştırılabilir. Onlara göre on yoksula verilecek giysi, ancak her gün bir tanesi verilecek olursa tek bir yoksula verilebilir. Aksi halde bu caiz olmaz. Çünkü gıda maddesinde de anlattığımız gibi on yoksula verilecek yiyecek, ancak günde bir ölçek verilmek suretiyle on gün süreyle tek bir yoksula verilebilir. Aynı usûlün giysi vermede de uygulanması gerekir. Çünkü yiyecek vermekle giysi vermek arasında bir ayrım yapılmamıştır.

71 Bakara, 2/189

Mezhebimiz Müçtehitleri, Yiyecek ve Giysinin Değerinin Verilmesini Caiz Görmüşlerdir

Mezhebimiz müçtehitleri keffaret olarak verilecek yiyecek ve giysilerin parasal değerinin verilmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü keffaret vermenin maksadı, yoksullara keffaret miktarı verilen mal ile yarar sağlamaktır. Onlara yiyecek ve giyecek vererek yarar sağlandığı gibi, yiyecek ve giyeceğin parasal değerini vermekle de aynı yarar sağlanır. Zekât olarak verilecek malın parasal değerini vermenin sahih olduğu, aklî ve naklî delillerle sabit olduğuna göre, keffaret olarak verilecek malın da parasal değerinin verilmesi sahih olmalıdır. Çünkü hiç kimse bu ikisi arasında bir ayrım yapmamıştır. Bununla beraber, bir kimse bir başkasına kendine yiyecek ve giyecek alması için bir miktar para verse, parayı veren kişi hakkında, "Bu adam falanı yedirdi ve giydirdi" demek yanlış olmaz. Böyle bir ifadeyi kullanmak doğru olduğuna göre, yemin kefaretiyle ilgili ayetteki yiyecek ve elbise verme yerine bunların parasal değeri verilecek olursa ayetin hükmü yerine getirilmiş olur. Bilindiği gibi (اِطْعَامُ) kelimesinin manası yiyeceği yoksula sunup yedirmektir.Ama bununla beraber yiyeceği yoksula temlik eder de o bunu yemeyip satarsa, her ne kadar (اِطْعَامُ) lafzının manasını gerçekleştirmiş olmasa da keffareti vermiş sayılır. Çünkü yiyeceği ona yedirmiş olmasa da, o da yiyerek bu yiyecekten yararlanmış olmasa bile, o miktarda mal yoksula ulaştırıldığı için maksat hâsıl olmuştur. Aynı şekilde keffaret yükümlüsü bir kişi, yoksula bir elbise verse, o da bunu giymeyip satsa, yine keffareti vermiş sayılır. Çünkü elbiseyi yoksula vermiş olmakla, keffaret için gerekli miktardaki malı ona ulaştırmış olur. Böylece keffaret vermede asıl amacın yedirme ve giydirme olmadığı, aksine o miktardaki malın yoksula ulaştırılması olduğu ispatlanmış oldu. Bu durumda keffarette elbise ve yiyecekle bunların parasal değerinin hükmü aynı olmaktadır. Aralarında bir fark yoktur. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fıtır sadakasının miktarını belirlerken buğdaydan yarım ölçek, arpa ve hurmadan ise birer ölçek olarak belirlemiş, sonra da şöyle buyurmuştur:

(أَغْنُوهُمْ عَنْ الْمَسْأَلَةِ فِي هَذَا الْيَوْمِ)

"Bu gün yoksulları dilenmeye muhtaç bırakmayın."[72] Bu hadisle fıtır sadakası vermenin asıl maksadının belirlenen miktardaki malın yoksula verilmesi olmadığı, aksine bayram günü onları dilenmeye muhtaç bırakmamak olduğu bildirilmektedir. Çünkü dilenmeye muhtaç bırakmamak, yiyecek vermekle sağlandığı gibi yiyeceğin parasal değerini vermekle de sağlanır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yiyecek ve giysinin parasal değerini vermek caiz olsaydı, asıl maksat o miktardaki paranın yoksula verilmesi olsaydı, çoğu zaman değeri değişmekle birlikte ayette yiyecek ve giyecekten söz etmenin bir faydası olmazdı. Ayette yiyecek ve giyecekten söz edilmiş olması, bunların parasal değerini vermenin caiz olmadığına, asıl amacın verilecek yiyecek ve giyecek miktarınca paranın yoksula verilmesi olmadığına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin zannettiğiniz gibi değildir. Ayette yiyecek ve giyecekten söz edilmesinde çok büyük faydalar vardır. Şöyle ki: Ayette bunların söylenmiş olması, parasal değerlerini vermemizin caiz olacağına delalet etmektedir. Bu da fıtır sadakası veya keffaret verecek olan kişiye muhayyerlik tanımaktadır. Böylece mükellef kişi dilerse buğday, yiyecek, elbise veya bunların parasal değerini verme serbestîsine sahip olur. İkisi arasında fiyat farkı varsa, pahalı olandan ucuz olana veya ucuz olandan pahalı olana yönelebilir. Yahut yiyecek ve elbiseyi verebilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur: ***"Develeri olan bir kimsenin üç yaşına girmiş bir deveyi zekât olarak vermesi gerekir de üç yaşına girmiş devesi yoksa kendisinden iki yaşına girmiş bir devenin yanı sıra iki koyun ya da yirmi dirhem alınır."***[73] Görüldüğü gibi deve sahibi, vermesi farz olan üç yaşında bir deve satın alıp zekât olarak verebilecek durumdayken muhayyer kılınmıştır. Öldürülen bir kimse için diyet olarak yüz deve verilmesi gerektiği halde bunun yerine dinar ve dirhem ödenebileceği hususunda ümmetin

72 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 2/432

73 Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavi, Şerhu's-Sünne: 6/11

icması vardır. Ancak kaç dinar veya kaç dirhem verileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Yine bir adam orta değerde bir köleyi mehir olarak verme karşılığında bir kadınla evlendiğinde o nitelikte bir köle getirirse bu köle mehir olarak kabul edilir. Köle değil de parasal değerini getirip verirse o da kabul edilir. Bu muamelelerde parasal değerin alınmasının caizliği daha önce verilmesi kararlaştırılan şeyin hükmünü iptal etmez. Bilindiği gibi yemin keffaretinde yükümlü kişi on yoksulu giydirme, doyurma ve köle azad etme şıklarından birini tercih etme muhayyerliğine sahiptir. Parasal değere gelince o da bu üç şeyden birinin parasal değeridir. Yükümlü kişi bu üç şeyden birini verebileceği gibi bunlardan birinin parasal değerini de verebilir. Her ne kadar yiyecek ve giyeceklerde değer farkı olsa da bu böyledir. Çünkü ucuz olanı bırakıp pahalı olanı vermesinde daha fazla fazilet vardır. Ucuz olanı vermek ise ruhsattır. Hangisini verirse versin, farzı yerine getirmiş olur. Namazda kıraat hakkında söylediğimiz şey de buna benzemektedir. Şöyle ki: Namazda okunması farz olan, bir ayet miktarıdır. Namaz kılan kişi kıraati uzatırsa, okuduğunun tamamı farz olur. Rükûnun farz olan miktarı, "rükû yaptı"denebilecek kadar az bir miktardır. Ama namaz kılan kişi rükûyu uzatırsa, uzattığının tamamı farz olur. Mesela imam rükûyu uzattığında, rükûnun sonunda gelip kendisine tabi olan kişi o rekâta ulaşmış sayılır. Aynı şekilde keffarette de farz olan miktar, yiyecek veya giyeceğin en ucuzunun parasal değerinin verilmesidir. Ama yükümlü kişi parasal değeri fazla olanı verirse, bu verdiği farz olur.

Keffaret Olarak Verilecek Olan Giysinin Miktarı

Kefaret olarak verilecek giyeceğin miktarı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Yemin keffaretinde her yoksula verilecek olan giysi; izar (belden aşağısına peştemal gibi sarılan örtü) veya ridâ (şal gibi omuza atılan örtü) veya gömlek veya kaftan ya da entaridir.

İbn Semmaa, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şalvar vermek de yeterli olur. Mesela bir kimse elbise satınalmamaya yemin eder de sonra gidip erkek şalvarı satınalırsa, yeminini bozmuş olur."

Hişam, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şalvar veya sarık vermek yeterli olmaz." Ebu Yusuf'un da böyle dediğini Bişr rivayet etmiştir.

Mâlik ile Leys dediler ki: "Erkeğe giysi verilecekse bir entari verilir. Kadına giysi verilecekse bir kadın gömleği ve bir de başörtüsü verilir. Çünkü kadının namazının sahih olabilmesi için setr-i avret için kadına en azından bunlar lazımdır. Kadına bir elbise vermek kefaret bakımından yeterli olmaz. Erkeğe sadece sarık vermek yeterli olmaz."

Sevri dedi ki: "Keffaret için erkeğe sadece sarık vermek yeterli olur."

Şafiî dedi ki: "Kefaret için sarık, şalvar ve başörtüsüvermek yeterli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmran b. Husayn, İbrahim, Hasan, Mücahid, Tavus ve Zühri'nin "On yoksula birer elbise vermek yeterli olur" dedikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, insanın giymesi durumunda giyinik sayılabileceği şeylerin kefaret giysisi olarak verilmesi gerektiğine işaret eder. Çıplak bir kimse şalvar giymekle veya sarık takmakla ya da başörtüsü örtmekle giyinik sayılmaz. İzar, uzun gömlek ve benzeri giysilere gelince bunların her biri bedenin tamamını kapladığı için bunları giyen kimseye giyinik denilir. Bu nedenle bunların kefaret için verilmesi yeterli olur.

(أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) **"...ya da bir köle azat etmektir."**

Yani bir köleyi azad edip özgürlüğüne kavuşturmaktır. Ayette boyun manasına gelen (رَقَبَةٍ) kelimesi kullanılmış ama bununla kölenin tüm bedeni kastedilmiştir. Bununla da serbest bırakılan esir için kullanılan "rekabesi fekk edildi" yani "boynundaki esaret bağı çözüldü" cümlesine benzetme yapılmıştır. Böylece "rekabe" yani boyun ile insanın tüm bedeni kastedilmiş olmaktadır. Aynı şekilde mezhebimiz fakihleri dediler ki, bir kimse kölesine "senin rekaben (boynun) hürdür" derse, ona "sen hürsün" demiş gibi olur ve kölesi hürriyetine kavuşur. Ayetteki "rekabe" kelimesi, keffaret olarak sağlıklı bir kölenin azad edilmesini gerektirmektedir. Çünkü bu kelime tam bir şahsın adıdır. Ancak mezhebimizin fakihleri, köledeki az

bir eksikliğin, keffaret maksadıyla azad edilmesinin caiz olmasına engel teşkil etmeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü bu fakihler, azad edilecek kölenin keffaret bakımından yeterli olabilmesi için, köle olarak işe yaramasını esas almışlardır. Vücudundaki organlarında bir kusur olduğu için işe yaramayan kölenin azad edilmesi, keffaret bakımından yeterli olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّام) **"Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır."**

Mücahid, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh*, Ebu'l Âliye de Übbeyy'in *radıyallahu anh* bu cümleyi (فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّام مُتَتَابِعَاتٍ) "ardı ardına üç gün oruç tutmaktır" şeklinde okuduklarını rivayet etmişlerdir.

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Mezkûr ayet bizim kıraatimize göre (فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ) şeklinde okunur."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, İbrahim, Katade ve Tavus dediler ki: "Üç günlük orucun ardı ardına tutulması gerekir. Araya fasıla konarsa geçerli olmaz."

Üç günlük yemin keffareti orucunun ardı ardına tutulması gerektiği bu fakihlerin kavli ile sabit olmuştur. Ama mezkûr ayetin (فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّام مُتَتَابِعَاتٍ) şeklinde okunması sabit olmamıştır. Önceleri bu şekilde okunmuş ama daha sonra okunuşu neshedilip hükmünün sabit kalmış olması mümkündür. Mezhebimiz fakihleri bu görüştedirler.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Üç günlük yemin keffareti orucunun aralıklı tutulması caizdir." Biz bu konuyu usûlü'l Fıkh adlı kitabımızda açıklamış bulunmaktayız.

(فَكَفَّارَتُهٗ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ) **"Yeminin keffareti, on yoksulu doyurmaktır"** cümlesi, mali gücü yerinde olan kimsenin bu şekilde yemin keffareti vermesini gerektirmektedir. Bu ilahî hitabın hükmü sabit kalmakla birlikte, mali imkâna sahip olmayan kimsenin her ne kadar ayetin başında zikredilmiş olmasa da oruç tutarak keffaret yükümlülüğünü

yerine getirmesi caizdir. Çünkü Yüce Allah, (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيّام) **"Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır"** buyurmuş ve verecek giysi ve gıda maddesi, azad edecek köle bulunamaması durumunda keffaret şeklini bu üç şıktan oruca aktarmıştır. Keffaret verilmesine dair ilahî hitap var olmakta devam ettiğine göre, keffaretin asli unsurları varken oruç tutmak caiz olmaz. Mali imkânı olduğu halde oruç tutan bir kimse, keffaretle ilgili hitabın gereği olan üç şıktan birini yapma yükümlülüğünden kurtulmuş olmaz. Bunun delili de şudur: Bir kimse birinci günün orucuna başladıktan sonra azad edecek bir köle bulursa orucu bozulur. Oruca başlamış olması, asli farz olan köle azad etmekten onu kurtarmaz. Köleyi oruca başlamazdan önce bulmasıyla başladıktan sonra bulması arasında bir fark yoktur. Çünkü keffaret vermesine ilişkin ilahî hitap, her iki durumda da kendisinin üzerindedir.

Şarabın Haram Kılınması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ
رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾)

90-"Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."

Ayet-i kerime, şarabın haram olmasını iki bakımdan gerekli kılmaktadır.

1-Şarabın haram olması, "rics" olmasından dolayıdır. Çünkü şeriatta rics kelimesi, kaçınılması gereken şeyler için kullanılır. Bu kelime, tiksinti verici, pis şeyler anlamında da kullanılır ki bu gibi şeylerden de kaçınılması gerekir. Şarabın rics kelimesiyle nitelendirilmesi, ondan kaçınmayı gerektirmektedir.

2-Şarabın haram olması, hakkında (فَاجْتَنِبُوهُ) **"Ondan kaçının"** ifadesinin kullanılmasından dolayıdır. Bu ifade bir emirdir. Emir ise vücup ifade eder. İşte şu iki bakımdan mezkûr ayet, şarabın haramlığı hükmünü düzenlemiştir.

Şarap/hamr, üzümün sertleşmiş şırasından elde edilir. Bu şekilde elde edilen içkinin şarap olduğu hususunda ittifak vardır. Her ne kadar mutlak anlamda kendilerine hamr denmese de hurma içkisi, hurma koruğunun şerbeti ve hurma şırasını da bazılarıhamra benzeterek bunlara hamr/şarap demişlerdir. Hamrın manası hakkında muhtelif rivayetler gelmiştir. Bunlardan biri şudur:

Mâlik b. Miğvel'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hamr/şarap haram kılındığında Medine'de hamr yoktu. Medine'de sadece hurma koruğu şerbeti ile hurma şırası ve bunlardan yapılan başka bazı içkiler vardı."

İbn Ömer *radıyallahu anh*, lügatteki kelimeleri ve anlamlarını bilmeyen biri değildi. Bu da hurmadan yapılan içkilerin İbn Ömer'e *radıyallahu anh* göre hamr/şarap kelimesiyle adlandırılmadığına delalet etmektedir.

İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hamr ki o hurma içkisidir. Ayet indirilerek haram kılındı."

Böyle demekle İbn Abbas *radıyallahu anh*, hurma içkisinin hamr olduğunu bildirmiş olmaktadır. Haram kılınan bir içki oluşu sebebiyle buna hamr adını vermiş olması mümkündür.

Humeyd et-Tavil, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Talha'nın evinde aralarında Ebu Ubeyde, Übey b. Kâ'b ve Süheyl b. Beydâ'nın da bulunduğu bir topluluğa sakilik yapıyordum. Bir adam gelip 'Hamr/şarap haram kılındı!' dedi. Allah'a yemin ederim ki, 'Dur bakalım. Şunu iyice bir tahkik edelim' demediler. Hemen 'Ey Enes, kabındakileri yere dök' dediler. Sonra da Yüce Allah'ın huzuruna varıncaya kadar artık hiç içmediler. O zaman bizim içkimiz hurma koruğu şerbeti ile hurma içkisi idi."

Enes *radıyallahu anh*, hamr/şarabın haram kılındığı günde Medine'de kullanılan içkinin hurma koruğu şerbeti ile hurma içkisi olduğunu bildirmiştir.

Bu, mümkündür. O içkiler de haram oldukları için Enes *radıyallahu anh* onlara hamr/şarap demiş olabilir. Bu içkileri hamr/şarap yerine koyduklarını kastederek böyle demiş olabilir.

Katade'nin Enes'ten rivayet ettiği bu hadiste Enes'in *radıyallahu anh* şu sözü de buna delalet etmektedir: "O zaman biz bu içkileri hamr/şaraptan sayıyorduk." Bu ifadesiyle Enes *radıyallahu anh* o zaman bu içkileri hamr/şarap yerine koyduklarını, onun gibi kullandıklarını haber vermiş olmaktadır.

Sabit, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Hamr/şarap bize haram kılındığı günde biz üzümden elde edilen hamrı/şarabı çok az bulabiliyorduk. İçkilerimizin çoğunluğu hurma koruğu şerbetinden ve hurma şırasından yapılıyordu."

Bununla birlikte onlar sarhoş olup keyiflenmek için bu içkileri hamr/şarap gibi içip tüketiyorlardı. İçkileri, hurma koruğu şerbetinden ve hurma şırasından yapılıyordu.

Muhtar b. Fülfül dedi ki: Enes b. Mâlik'e *radıyallahu anh* içkileri sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Hamr/şarap haram kılındı. O üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan ve darıdan yapılmaktadır. Bunlardan elde edilip aklı örten içki, hamrdır."

Bu rivayette hamrın altı maddeden elde edildiğini söyleyen Enes *radıyallahu anh*, önceki rivayette hurma koruğu şerbetinden ve hurma şırasından elde edildiğini söylemiştir. Ona göre bu içeceklerden insanı sarhoş eden her içki hamrdır. Zaten bu maddeleri saydıktan sonra, "Bunlardan elde edilip aklı örten içki, hamrdır" demiştir. Bu da anılan içeceklerden insanı sarhoş edenin hamr/şarap olduğuna, sarhoş etmeyeninse hamr/şarap olmadığına delalet etmektedir.

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hamr/şarap haram kılınmıştır. Hamr, beş şeyden elde edilir: Üzüm, hurma, bal, buğday ve arpa. Hamr/şarap, aklıörten (sarhoş eden) şeydir."

Bu da Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* , fazlaca içilmesi halinde sarhoş eden içkiyi Hamr/şarap olarak adlandırdığını göstermektedir. Çünkü o, "Hamr/şarap, aklı örten (sarhoş eden) şeydir" demiştir.

Sırri b. İsmail'in bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ مِنْ الْحِنْطَةِ خَمْرًا، وَمِنْ الشَّعِيرِ خَمْرًا، وَمِنْ الزَّبِيبِ خَمْرًا، وَمِنْ التَّمْرِ خَمْرًا، وَمِنْ الْعَسَلِ خَمْرًا)

"Şüphesiz buğdaydan hamr, arpadan hamr, kuru üzümden hamr, hurmadan hamr ve bal*dan hamr yapılır.*"[74]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde gıda maddelerinin bu çeşitlerinden yapılan her içeceğin hamr olduğunu söylememiştir. Ancak bu gıda maddelerinden hamr yapılabileceğini söylemiştir. Bu gıda maddelerinden elde edilip de sarhoş eden içeceklerin haramlığının kastedilmiş olması muhtemeldir. Yoksa bu gıda maddelerinden elde edilen her içeceğin hamr/şarap olduğu kastedilmiş değildir. Çünkü bu hadisin senedinden daha sahih olan senedle gelen rivayetlerde, bu gıda maddelerinden elde edilen içeceklerin hamr/şarap olmasını reddeden ifadeler vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ: النَّخْلَةِ وَالْعِنَبَةِ)

"Hamr/şarap, şu iki ağaçtan elde edilir: Hurma ve üzümden."[75]

Abdülbaki b. Kani de başka bir senedle aynı hadisi rivayet etmiştir. Bu rivayet, senedinin sahihliğiyle bu kitapta daha önce geçen rivayetlerin tamamını hükümsüz kılmaktadır. Bu rivayet, hamr/şarabın hurma ve üzüm dışındaki maddelerden elde edilemeyeceği ifadesini içermektedir. Çünkü hamr kelimesi, cins ismidir. Hamr adını taşıyan bütün içkileri kapsar. Üzüm ve hurmadan başka maddelerden elde edilen içeceklere hamr denmesine engel teşkil eder. Bu rivayet, üzüm ve hurmadan elde edilen içeceğe hamr/şarap denmesini gerekli kılmaktadır. Bunlardan ilk elde edilen ve sarhoş eden sertleşmiş şıraya, olgunlaşmış hurma ile hurma koruğundan

74 İbn Mâce, Eşribe, 5
75 İbn Mâce, Eşribe, 5

elde edilen ve ateşte pişirilip de değişikliğe uğramamış şerbete hamr denir. Çünkü hadiste geçen "şu iki ağaçtan" ifadesi, bunlardan ilk elde edilen içeceğin hamr olmasını gerektirmektedir.

Önce de belirttiğimiz gibi kaynatılıp sertleşen ve köpük atan üzüm şırasının hamr/şarap olduğu hususunda ittifak vardır. Hamr bizim bu anlattığımız şekilde elde ediliyorsa o zaman Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği hadisin manası şöyle olur: ***"Hamr/şarap, şu iki ağaçtan birinden elde edilir: Üzüm ve hurmadan."***

Şu ayetler de bu bakımdan bu hadise benzemektedirler:

(يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ)

"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?"[76]

Peygamberler sadece insanlar arasından çıktıkları halde bu ayette insanlara ve cinlere hitap edilmektedir.

(يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ)

"O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar."[77]

Denizlerin sadece birinden inci ve mercan çıktığı halde bu ayette iki denizden söz edilmiştir.

Bizim anlattığımız şekilde üzümden elde edilen içkinin hamr olduğunu, onun dışındaki içkilerin gerçekte hamr olmadıklarını ispatlayan delillerden biri de şudur: Müslümanlar, zaruret hali dışında hamrı helal sayan kimsenin kâfir olduğu, onun dışındaki içkileri helal sayanınsa kâfirlik damgası yemeyi hak etmediği hususunda icma etmişlerdir. Diğer içecekler eğer hamr olsalardı, onları helal sayan, sertleşmiş üzüm şırasını helal sayan kimse gibi kâfir olup dinden çıkardı. Bunda da hamr kelimesinin hakikatte yalnızca bizim anlattığımız içkiyi kapsadığına delil vardır. Takvadan

76 En'âm, 6/130

77 Rahmân, 55/22

nasibi olmayan, yetim malını ve haram mal yemekten sakınmadığı halde güya takvalıymış gibi davranarak sadece nebizi (hurmadan elde edilen içkiyi) haram sayan bazı kimseler şöyle bir iddia ortaya atmışlardır: "Güç ve yücelik sahibi Allah'ın kitabı, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen sahih hadisler, hamrın ne olduğuna ilişkin hadislerdeki açıklamalar, yaygın olarak konuşulan Arap dili, akıl ve mantıklı insanların akıllarıyla bildikleri şeyler şuna delalet etmektedir ki; sarhoş eden her şey hamrdır. Mesela bir ayette şöyle denmektedir:

(تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا)

"Ondan hem içki hem de güzel bir rızık edinirsiniz."[78]

Burada üzüm şarabının verdiği sarhoşluğun, hurma şarabının verdiği sarhoşluk gibi olduğu bildirilmektedir. Bunu söyleyen kişi, Allah'ın kitabının, sarhoşluk veren her içkinin hamr olduğuna delalet ettiğini iddia etmiştir. Bu iddiasının ardından da yukarıdaki ayeti okumuştur. Bu ayette sarhoşluğun ne olduğu açıklanmamakta, sarhoşluğun hamr olduğu ifade edilmemektedir. Hakikatte içki hamr olsa bu, üzüm şırasından dönüşen hamrdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ)

"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden (içki elde edersiniz)."[79]

Bununla beraber bu ayet, içinde geçen (سَكَرًا) içkinin mübahlığını gerekli kılmaktadır. Çünkü Yüce Allah, hayvanların sağladığı faydaları, onlara yarattığı süt ve benzeri nimetleri anlattığı gibi, bize hurma ve üzümün faydalarından bahsederken bunu zikretmiştir. Şu halde ayette sarhoşluk veren içeceğin haramlığına, sarhoşluk veren her içeceğin hamr olduğuna delalet yoktur. Sarhoşluk veren içeceğin hamr olduğuna delalet etse, hamrın sarhoşluk veren her türlü içecekten olduğuna delalet etmez. Çünkü

78 Nahl, 16/67
79 Nahl, 16/67

ayette şırasından dönüşen şeyin hamr olduğu üzümden bahsedilmektedir. Bu iddia sahibinin kitaptan kendince gösterdiği deliller sahih değildir. Bu konuda ayrıca Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ve seleften gelen bazı hadislerden de bahsetmiştir ki, bunları daha önce nakletmiş ve açıklamalarını yapmıştık. Bu konuda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştik:

(كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ)

"Sarhoş edici her içki hamrdır."[80]

(كُلُّ شَيءٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ)

"Sarhoş eden her şey haramdır."[81]

(مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ)

"Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır."[82]

Bunlara benzer başka hadisler de rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden anlaşılan mana, sarhoşluk vermeleri halinde hamr dışındaki içeceklerin haram olduğu şeklindedir. Çünkü diğer içeceklerin hamr olmadığını bildiren rivayetler vardır. Bu konuda icma bulunduğunu da söylemiştik.

Aralarında Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, Ebu Derdâ, Büreyde ve başkalarının da bulunduğu seleften bir topluluğun sertleşmiş hurma nebizi içtiklerine dair mütevatir haberler gelmiştir. Bu haberleri Eşribe (içecekler) kitabımızda nakletmiş bulunmaktayız. Başka rivayetlerde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sertleşmiş hurma nebizi içtiği bildirilmiştir. Yukarıdaki iddianın sahibine göre selef-i salihinden bir topluluğun ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sertleşmiş hurma nebizi içmekle, hamr içmiş sayılmaları gerekir.

80 İbn Mâce, Eşribe, 9
81 Müslim, Eşribe, 7
82 İbn Mâce, Eşribe, 10

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ)

"Sarhoş eden her şey haramdır."[83]

Biz, "Ey İbn Abbas, şu içtiğimiz nebiz bizi sarhoş ediyor" dediğimizde İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Öyle değil. Sizden biri dokuz bardak hurma nebizi içer de sarhoş olmazsa, bu içtiği haram değildir. Ama onuncu bardağı içer de sarhoş olursa, işte o bardağı içmesi haram olur."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göreEbu'l Hakem, bazı Eş'ari'lerden nakilde bulunarak Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel ile beni yemene görevli olarak gönderdi. Ben dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, sen bizi içkilerin olduğu bir diyara gönderiyorsun. O içkilerden bazıları şunlardır: Baldan yapılan nebiz, arpadan ve darıdan yapılan nebiz. Bu nebizler, sarhoş edici kıvama gelinceye kadar sertleşirler."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* özlü ifadesiyle cevap verdi:

(حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كُلُّ مُسْكِرٍ يُسْكِرُ عَنِ الصَّلَاةِ)

"Namazı ayık vaziyette kılamayacak derecede sarhoş eden her sarhoş edici şey size haramdır."[84]

Bu hadiste insanı sarhoş etmeyen değil, sarhoş eden içeceklerin haram kılındığı haber verilmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hâris, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Veda haccı senesinde içeceklerin hükmünü Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. Şöyle buyurdu:

---

83 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/216

84 İbn Hibban, Sahih: 12/196

(إن الله حَرَّمَ الْخمرَ بِعَينهَا وَالسَّكْرَ من كل شرابٍ)

"Şüphesiz Allah hamrı ayniyle haram kıldı. Sarhoş edici içecekleri de haram kıldı."[85]

Bu hadiste de hamr dışındaki içeceklerden haram kılınanlar açıklanmıştır. Buna göre sarhoş edici olanlar haram kılınmıştır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Bürde b. Niyar *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(اشْرَبُوا فِي الظُّرُوفِ وَلَا تَسْكَرُوا)

"Kaplarda için ama sarhoş olmayın."[86]

"Kaplarda için" ifadesiyle daha önce içinde nebiz yapılması yasaklanmış olan kaplar kastedilmiştir. Anılan kaplardaki nebizi içmek bu hadisle mübah kılınmıştır. Burada çoğu sarhoş eden şeyin içilmesinin haram kılınması kastedilmiştir. Mesela "Su için ama sarhoş olmayın denilmez." Çünkü az da içilse çok da içilse su hiçbir şekilde sarhoş etmez. Böylece çoğunun içilmesi sarhoş eden şeyin azının içilmesinin mübahlığını Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kastettiği ispatlanmış oldu.

Sahabenin sertleşmiş nebiz içtiklerine dair rivayetlere gelince, bu rivayetlerin bazısını Kitabü'l Eşribe'de nakletmiştik. Bu konudaki rivayetlerin bazısını da burada nakledeceğiz.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbrahim, Alkame ile Esved'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* yanına varırdık. Bize sertleşmiş nebiz içirirdi."

Abdullah b. Hüseyin el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Ahmed b. Mansur er-Remadi, Nuaym b. Hammad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

85 Ebu'l-Ferec Abdurrahman el-Cevzi, Et-Tahkik fi Ahadisi'l Hilaf: 2/375

86 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/198

Kûfe'de Yahya b. Said el-Kattan'ın yanındadık. Nebizin haramlığına dair hadisleri bize okuyordu. O sırada Ebû Bekir b. Ayyaş geldi. İlerledi, nihayet Yahya'nın yanıbaşında durdu ve "Sus ey çocuk! A'meş b. İbrahim, Alkame'nin şöyle dediğini bize nakletti: "Biz Abdullah b. Mesud'un yanında sonu sarhoş eden sert bir nebiz içtik."

Ebu İshak, Amr b. Meymun'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* vurulduğunda kendisine nebiz getirilmiş, o da o nebizi içmişti. Ebû Bekir'in Yahya'ya "Sus ey çocuk!" demesine şaştık.

İsrail'in bildirdiğine göre Şa'bi, Said ve Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir bedevi, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* nebizinden içmiş, Hz. Ömer de onu sopayla içki haddi uygulamıştı. Bedevi, "senin içtiğin şeyden içtim" deyince Hz. Ömer *radıyallahu anh* kendi nebizini getirtip içine su katarak sertliğini gidermiş, sonra içmiş ve şöyle demişti: (مَنْ رَابَهُ مِنْ شَرَابِهِ شَيْءٌ ، فَلْيَكْسِرْهُ بِالْمَاءِ) ***"İçeceği nebizden şüphelenen kimse o nebizin sertliğini suyla kırsın."***[87]

İbrahim en-Nehai de Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur. O rivatette şu ifadeye yer verilmiştir: "Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bedeviye hadd uyguladıktan sonra o nebizden içti."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Meymune, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ümmü Süleym ile Ebu Talha kuru üzüm ve hurma nebizini birbirine karıştırarak içerlerdi. Ebu Talha'ya, "Ey Ebu Talha, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yasaklamıştı" dediler.

Ebu Talha şöyle cevap verdi:"O zamanda muhtaçlık olduğu için yasaklamıştı. Nitekim hurmaları ikişer ikişer yemeyi de yasaklamıştı."

Bu konuda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bir kısmını Eşribe kitabımızda nakletmiş bulunmaktayız. Burada onları tekrarlayarak konuyu uzatmak istemedim. Bildiğimiz kadarıyla mezhebimiz fakihlerinin mübah gördüğü içeceklerin haram kılındığına dair, sahabe ve tabiun'un hiçbirinden rivayet gelmiş

87 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Eşribe, 42: 8/39

değildir. Rivayete göre sahabe ve tabiun, kuru üzüm ve hurmanın uzun süre bekletilen şerbetin ve üçte biri kalıncaya kadar kaynatılan şıranın haram olduğunu söylemişlerdir. Derken halka hoş görünmek isteyen ve güya dinde tavizsiz olduklarını söyleyen cahil bir kesim ortaya çıkarak nebizin haram olduğunu iddia etmişlerdir. Nebiz eğer haram olsaydı, çoğu kimse tarafından tüketilmesi sebebiyle umumi belva oluştuğundan, içkide olduğu gibi haramlığı yaygın ve meşhur rivayetlerle bildirilirdi. Çünkü Arapların çoğunlukla tükettikleri içecekleri, hurma ve hurma koruğu nebizi idi. Nebize olan tutkunlukları, yanlarında az bulunduğu için şaraba olan tutkunluklarından daha fazla ve yaygın idi. Bu da nebizin haram olduğunu söyleyenlerin söylediklerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Eşribe kitabımızda bu konuyu diğer yönleriyle daha detaylı bir şekilde anlatmış bulunmaktayız.

[Kumar]

Kumara gelince, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ***"Satranç da kumardandır"*** dediği rivayet edilmiştir. Hz. Osman *radıyallahu anh* ve sahabe ile tabiundan bir topluluk, tavlanın kumardan olduğunu söylemişlerdir. İlim ehlinden bir topluluk dediler ki: Kumarın her türü, ayette haram kılındığı bildirilen "meysir" in kapsamına girer. Meysir, fal oklarına benzer oklarla oynanan bir şans oyunudur. Oyuncular bir araya geldiklerinde bu okları kendi aralarında dolaştırırlar. Torbadaki oklardan birini çeken oyuncu, okun üzerinde yazılı olan payı almayı hak eder. Bazıları ne kadar çırpınsalar da bir şey elde edemezken diğer bazıları şansları yaver gittiği için büyük pay elde ederlerdi. İşin özü, bu şansa dayalı bir yolla mal elde etme oyunudur. Bu, hibe, sadaka, alışveriş ve benzeri akidlerin şansa dayandırılması durumunda geçerli olmayacaklarına delalet etmektedir. Mesela "Zeyd geldiğinde bu malı sana satmış oldum", "Amr falan yerden çıktığında bu malı sana hibe etmiş oldum" örneklerinde olduğu gibi. Bu akidler geçerli olmazlar. Zira meysir dediğimiz kumar oyununda "şans okunu çeken, okun üzerinde yazılı olan payı kazanır" demek de şansa bağlı bir kazanç yolu olup risk altındadır.

Hukukta kura iki manaya gelmektedir.

1-Kuraya katılanlardan birine hak ettiğinden fazlası verilmeden ve hakkı da elinden alınmadan kalplerini rahatlatmak için çekilen kura. Mesela

çok evli bir erkeğin, eşleri yanında geceleme sırasını kura ile belirlemesi, hasımlardan hangisinin daha önce kâdıya takdim edilmesini belirlemede kura çekilmesi gibi.

2-Muhaliflerimizin iddia ettikleri kura şekli. Bu, birkaç köleden başka malı bulunmayan ve ölmek üzere olan ağır hasta birinin kölelerinden azad edeceğini kura ile belirlemesidir. Muhalifimizin benimsediğini söylediği bu kura şekli, Kur'an nassı ile haram kılınan meysir/kumar cinsindendir. Çünkü burada hürriyeti hak eden bir kölenin üzerindeki hürriyet, kura ile kendisinden alınıp başkasına verilmiş olmaktadır. Bu kura şeklinde kuraya katılanlardan bazısına hak ettiğinden fazlası verilirken bazısının da hakkı elinden alınmakta ve hiçbir pay elde edememektedir. Bazılarıysa hem kendi hakkını hem de başkalarının hakkını almış olmaktadır. Bu tür kura ile kumar arasında mana bakımından hiçbir fark yoktur.

Ayette geçen (الْأَنْصَابُ) dikili taşlara gelince bunlar, kendilerine tapmak için dikilen putlarla şekilsiz taşlar ve başka nesnelerdir. Aynı ayette geçen (الْأَزْلَامُ) kelimesi ise üzerinde bazı yazılar bulunan fal oklarıdır. Bu oklardan birinin üzerinde "yap", diğerinin üzerinde (yapma) ve benzeri şeyler yazılıydı. Cahiliyye devri insanları önemli gördükleri bir işe başlamadan önce bu oklarla fal çekerlerdi. Üzerinde "Yap" yazılı olan oku çektiklerinde o işi yaparlardı. "Yapma" yazılı oku çektiklerinde o işi yapmazlardı. Nesep tespitinde de bu yola başvururlardı. Olumlu yazı yazılan oku çektiklerinde doğan çocuğun nesebini kabul ederlerdi. Üzerinde olumsuz yazı bulunan oku çektiklerinde ise çocuğun nesebini reddederlerdi. Bunlar da kumar okları gibi şeylerdi.

Ayetteki (رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **"Şeytan işi birer pisliktir"** ifadesine gelince "rics" kelimesi, kaçınılması gereken şey demektir. Ya pis olduğu ya da kişinin üzerinde bulunurken o halde yapılan ibadet ve tazimin çirkin karşılanmasına sebep olacağı için sakınılması gereken şeydir. Mesela (رِجْسٌ نَجِسٌ) denildiğinde rics kelimesiyle pislik manası kastedilir. Bu iki kelimeden biri diğerinin peşinden gelir. Tıpkı (حَسَنٌ بَسَنٌ) ile (عَطْشَانَ نَطْشَانَ) ve benzeri kelimelerde olduğu gibi. (رُجْز) kelimesine gelince bunun şu ayette olduğu gibi azap manasına geldiği söylenmiştir: (لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ)

"Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan"[88] Bu kelime şu ayetlerde olduğu gibi bazen pislik manasına da gelir:

(وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ)

"Pisliklerden uzak dur."[89]

(وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ)

"Şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek..."[90]

İçki ve kumarın haram kılındığı ayette (مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) **"Şeytan işi"** ifadesine yer verilmiştir. Çünkü şeytan, insanları içkiye ve kumara davet eder. İçki içmelerini ve kumar oynamalarını onlara tavsiye eder.Bu ifadenin kullanılmasıyla bunların haramlık hükmü tekit edilmiş olmaktadır. Çünkü şeytan; günah, çirkinlik ve haramlardan başka bir şeyi tavsiye etmez. İçki ve kumarın şeytana nispet edilmesi en uygun bir mecaz şeklidir. Çünkü insanları bu pisliklere çağıran ve bunları onlara hoş gösteren odur. Mesela başkasını üçüncü bir kişiyi dövmeye veya ona söğmeye azmettirip bu işi ona hoş gösteren kişiye, "Bu, senin işindir" demek doğru olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾)

91-"Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"

88 A'râf, 7/134
89 Müddessir, 74/5
90 Enfal, 8/11

Bu ayette, şeytanın insanları davet ettiği, onlara hoş gösterdiği içki içmek, böylece sarhoş olmalarını sağlamak, sarhoş kafayla onları suç işlemeye sevk etmek, arkadaşlarıyla arbede çıkarmalarına sebep olmak, sonunda da aralarında kin ve düşmanlığa yol açmak kastedilmektedir. Kumar da bu gibi olumsuzluklara sebebiyet vermektedir.

Katade dedi ki: "Kişi, malı ve ailesi üzerine kumar oynar, yenilir, yütülmüş ve hazin vaziyette kalır. Bu da onu kin ve düşmanlığa sevkeder."

Bazıları bundan hareketle nebizin haram olduğunu söylemişlerdir. Çünkü nebiz içip sarhoş olmak, şarabın verdiği sarhoşluk gibi insanlar arasında kin ve düşmanlığa yol açmaktadır. Ömrüme yemin ederim ki sarhoşluk veren içeceklerde bu mana mevcuttur. Sarhoşluk vermeyen içeceklerde ise böyle bir mana mevcut değildir. Sarhoşluk veren içeceklerin haramlığında ihtilaf yoktur. Şarabın az bir miktarında bu illet mevcut değildir. Çünkü onun kendisi haramdır. Onda, nebizden az bir miktar içmenin haram olmasını gerektiren bir illet bulunmamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا
طَعِمُوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا
ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾)

93-"İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever."

İbn Abbas, Cabir, Berâ b. Azib, Enes b. Mâlik, Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "İçkinin haram kılınmasından önce içki içenlerden ölen bazı kimseler vardı"

Sahabiler, "Daha önce bizlerden içki içenler ama şimdi de ölmüş olanlar vardır. Onların durumu nice olacak?" diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.

Atâ b. Saib'in bildirdiğine göre Ebu Abdurrahmanes-Sülemi, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şam'*da bir topluluk içki içtiler ve bu ayeti kendilerince te'vil ederek 'içki bize helaldir' dediler. Hz. Ömer ile Hz. Ali ittifak ederek "Bunların tövbe etmeleri istensin. Tövbe ederlerse ne alâ. Aksi halde öldürülsünler" dediler."*[91]

Zühri dedi ki: Abdullah b. Âmir b. Rebia'nın bana verdiği habere göre Beni Abdülkays kabilesinin lideri Carud ile Ebu Hureyre, Kudame b. Maz'un'un içki içtiğine şahitlik ettiler. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona had uygulamaya karar verdi.

Kudame, "Bunu yapamazsın. Çünkü Yüce Allah **'İman edip salih ameller işleyenlere daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur'** buyurmuştur" dedi.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona şöyle karşılık verdi: "Sen ayeti yanlış te'vil etmişsin ey Kudame! (Ayetin devamında belirtildiği gibi) eğer Allah'a karşı gelmekten sakınsaydın, Allah'ın sana haram kıldığı şeyden sakınırdın."

Sonuçta Kudame'ye, Şam'da "içki bize helaldir" diyerek içenlere uygulanan hüküm uygulanmadı. Çünkü onlar, şarabı helal sayarak içmişlerdi. Allah'ın haram kıldığını helal sayan, kâfirdir. Bu sebeple Hz. Ömer *radıyallahu anh*, onların tövbe etmelerini istemişti. Kudame b. Maz'un ise şarabı içerken onu helal sayarak içmiş değildi. Ancak o, içinde bulunduğu halin ve Yüce Allah'ın ayette zikrettiği vasfın kendisinde bulunmasının, günahına keffaret olacağı şeklinde ayeti te'vil etmişti.

Ayette zikredilen vasıf ise şudur:

(لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا
طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا
وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)

"İman edip salih ameller işleyenlere; takvalı oldukları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra takvalı oldukları ve iman ettikleri,

91 Bu olay, Kurtubi tefsirinde detaylı olarak anlatılmaktadır.

sonra yine takvalı oldukları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever."[92]

Kudame, kendisinin bu ayette vasıfları anlatılan kimselerden olduğunu, haramlığına inanmakla birlikte içki içtiği için azabı hak etmeyeceğini, iyiliklerinin kötülüklerine keffaret olacağını zannederek içmişti. Bu ayette üç kere takvadan bahsedilmiştir. Her birinde ayrı bir mana kastedilmiştir. Birincisiyle geçmişte Allah'a karşı gelmekten sakınmış olmak, ikincisinde gelecekte Allah'a karşı gelmekten sakınmak, üçüncüsünde kullara zulmetmeyerek ve onlara iyilikte bulunarak Allah'a karşı gelmekten sakınmak manası kastedilmiştir.

İhramlı Kimsenin Avlanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ
تَنَالُهٗ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهٗ بِالْغَيْبِ ۚ
فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٩٤﴾)

94-"Ey iman edenler! And olsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek ki, görmediği halde kendisinden korkanı ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan (bu açıklamadan) sonra haddini tecavüz ederse ona elem dolu bir azap vardır."

Bu ayetteki (مِن) edatının kısmilik manasına geldiği ve bununla da deniz avı dışında sadece karadaki avın, ihramsız kimselerin değil de ihramlı kimselerin avlanmasının haram olduğu kastedilmiştir. Bazıları da (مِن) edatının temyiz, yani ihramlı kimseye haram kılınan kara avını diğer avlardan ayırdetmek manasında bir edat olduğunu söylemişlerdir. (مِن) edatının temyiz manasında kullanıldığı yerlere şu örnekleri verebiliriz:

(فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ)

"Putlara tapma pisliğinden kaçının."[93]

92 Mâide, 5/93
93 Hac, 22/30

(بابٌ مِن حَديد) "Demirden imal edilmiş kapı", (ثَوْبٌ مِن قُطْن) "Pamuktan mamul elbise" v.b. Ayetteki (مِن) edatı ile, her ne kadar av olmasa da av hayvanının yumurtası, yavrusu kastedilmiş olabilir. Çünkü yumurta da av hayvanının bir parçasıdır. Yavrusu ve tüyü ve diğer parçaları da böyledir. Ayet-i kerime bu manaların tümünü kapsamaktadır. Haram kılınan, bazı hallerde bazı hayvanların avlanmasıdır. Yani ihramlılık halinde kara hayvanlarını avlamak haram kılınmıştır. Ayet, av hayvanından neşet eden yumurta, yavru, tüy v.b. şeyleri de ihramlının ele geçirmesini haram kılmıştır.

Ayetteki (تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ) **"Ellerinizin erişebileceği"** ifadesiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* "Bununla kuşların yavrusu ve yaban hayvanlarının küçükleri kastedilmiştir" dediği rivayet edilmiştir.

Mücahid, "Bununla av hayvanlarının yavrusu ve yumurtası kastedilmiştir" demiştir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir bedevi, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* beş yumurta getirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, (إِنَّا مُحْرِمُونَ) ***"Biz ihramlıyız (bunları) yemeyiz"*** dedi ve yumurtaları kabul etmedi.[94]

İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Kâ'b b. Ucre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ihramlı iken deve kuşu yumurtasını alıp kıran kimsenin, o yumurtanın değerince sadaka vermesine hükmetti.

Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud, İbn Abbas ve Ebu Musa'nın, deve kuşu yumurtasına zarar veren ihramlı kimsenin, o yumurtanın değeri kadar sadaka vermesi gerektiğini söylemişlerdir. İlim ehli arasında bu hususta ihtilaf olduğunu bilmiyoruz.

(وَرِمَاحُكُمْ)

"Mızraklarınızın (erişebileceği avlar)"

94 Suheyb Abdulcebbar, el-Müsnedu'l-Mevduî el-Câmi'u li'l Kütübi'l Aşere: 14/103

İbn Abbas *radıyallahu anh*, ayetteki bu kelimeyle büyük av hayvanlarının kastedildiğini söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْياً بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَاماً لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾)

95-"Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâ'be'ye hediye olarak varmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan; veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret; yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah geçmişlekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir."

Bu ayetin üç şekilde manalandırılabileceği söylenmiştir. Ayetin bu manaların üçüne de ihtimali vardır:

1-Hac veya umre ihramında iken karada av hayvanı öldürmeyin.

2-Hareme girip de karada av hayvanı öldürmeyin. Kişi Mekke harem'ine girdiğinde onun hakkında (أَحْرَمَ الرَّجُلُ) denir. Necid şehrine vardığında (أنجد) denir. Irak'a vardığında (أَعْرَقَ) denir. Tihame'ye vardığında (أَتْهَمَ) denir.

3-Haram aya girmek manasına gelir. Nitekim şair şöyle demiştir: (قُتِلَ الْخَلِيفَةُ مُحْرِمًا) Halife haram ayda öldürüldü. Şair, "Halife" kelimesiyle Hz. Osman b. Affan'ı *radıyallahu anh* kastetmiştir. Mezkûr ayette bu üçüncü şıktaki mananın kastedilmediği hususunda ihtilaf yoktur. Haram ayda avlanmak haram değildir. Birinci ve ikinci şıktaki manalar ayette kastedilmiştir. Mekke hareminde ihramlı-ihramsız herkesin avlanmasını Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasakladığı sabittir. Bu da ayette, bu

mananın kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Kur'an lafzının içerdiği bir hüküm Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*sadır olduğunda, o hükmün daha önceleri Kur'an'da verilmiş olduğuna hükmetmek gerekir.

(لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin"** ayetinin genel manası, eğer şu ayetle özellenmeseydi, hem kara hem deniz avını haram kılardı: (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ) **"Deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helâl kılındı."**[95] Böylece (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin"** ayetiyle kastedilenin deniz avı değil, kara avı olduğu ispatlanmış oldu. Yine (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) ayeti, ihramlının öldürdüğü av hayvanının, dinen kesilip helal hale gelmemiş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ihramlının öldürdüğü hayvanı Cenab-ı Allah maktul olarak adlandırmıştır. Maktul, yani öldürülen hayvanın yenmesi caiz değildir. Ancak şartlarına uygun olarak boğazlanan hayvanın yenilmesi caizdir. Normal biçimde boğazlanan hayvana maktul denmez. Çünkü maktul olması, onun boğazlanmış olduğunu ifade etmez.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(خَمْسٌ يَقْتُلُهُنَّ الْمُحْرِمُ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ)

"İhramlı kişi beş hayvanı Harem'*de de harem dışında da öldürür.*"[96]

Bu hadis, devamında sayılan beş hayvanın eti yenmeyen hayvanlardan olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bunlar, normal şekilde boğazlanmayıp öldürülürler. Şayet normal biçimde boğazlansa o zaman canının çıkması, öldürülmesi anlamına gelmez. Ama bu beş hayvan, hadiste böyle adlandırılmamışlardır. Mezhebimiz fakihleri de bu görüşte olup şöyle demişlerdir: Bir kimse "Allah için bir koyun boğazlamak, adağım olsun" derse, bir koyun boğazlaması gerekir. Ama "Allah için bir koyun öldürmek adağım olsun" derse bir şey yapması gerekmez. Yine mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kimse "Allah için oğlumu boğazlamak adağım olsun" derse, onun bir koyun kesmesi gerekir. Ama "Allah için oğlumu

95 Mâide, 5/96

96 Süleyman b. Davud b. Carud. Müsnedü Ebi Davud et-Tayalisi: 3/407

öldürmek adağım olsun" derse bir şey yapması gerekmez. Çünkü boğazlama "zebh" kelimesi şer'î bir hükümle bağlantılıdır. Bu hüküm de kesilen hayvanın etini yemeyi mübah kılar ve kurban ibadeti bu şekilde yerine getirilir. Ama öldürme kelimesinde böyle bir mana yoktur. (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin"** ayetiyle ilgili olarak Said b. Müseyyeb'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İhramlının av hayvanını öldürmesi bu ayette haram kılınmıştır. Öldürdüğü hayvanın etini yemesi de bu ayette haram kılınmıştır." Yani ihramlının öldürdüğü hayvanın etini yemesi haram kılınmıştır.

Eş'as, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ceza gerektiren her av, leş hükmündedir; yenilmesi helal olmaz."

Yunus da Hasan'dan, böyle bir hayvanın etinin yenmeyeceğine dair rivayette bulunmuştur.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Yunus, ihramlının boğazladığı av hayvanı hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İhramlı olmayan kimse o hayvanın etini yiyebilir."

Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İhramlı kimsenin vurduğu av hayvanının etini ihramlı olmayan kimse yiyemez."

Hakem ve Amr b. Dinar, ihramlı olmayan kimsenin yiyebileceğini söylemişlerdir. Süfyan da bu görüştedir.

İhramlı kimsenin vurduğu av hayvanının haram olduğuna, helal olacak şekilde kesilmediğine mezkûr ayetin delalet ettiğini daha önce anlatmıştık. İhramlının öldürdüğü hayvanın dini açıdan kendisine haram olduğuna, o hayvanın Yüce Allah'ın hakkı olması delalet etmektedir. Onu öldürmesi bu bakımdan Mecusi ve putperestlerin avına, besmelesiz ya da şer'î kesim şartlarına riayet edilmeden kesilen hayvana benzemektedir. Bu, gasp edilmiş bir bıçakla boğazlanan hayvana benzemez. Çünkü o gasp edilmiş bıçakla kesilen hayvanın haramlığı, kul hakkıyla bağlantılıdır. Bilindiği gibi bıçağın sahibi hakkını helal ederse, kendisinin gasp edilmiş bıçağıyla kesilen hayvanın eti helal olur. Dolayısıyla gasp edilmiş bıçakla kesmek, hayvanın kesiminin sahihliğine engel olmaz; sadece etinin yenmesini haram kılar. Çünkü kesim, Yüce Allah'ın hakkıdır. Onun şartlarına riayet etmek de Yüce Allah'ın hakkıdır.

İhramlı Kimsenin Öldürdüğü Hayvan

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ),

"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin."

Akabindeki ayetle hükmü özellenen bu ayetin deniz avı dışında kara avını öldürmenin haramlığına mahsus olduğunu söylemiştik. Ayetteki ifadenin genel oluşu, delil ile istisna edilenler hariç, bütün kara avlarını kapsamaktadır.

İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Said ve Hz. Aişe, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: **"İhramlı kişi beş hayvanı Harem'*de de harem dışında da öldürür: Yılan, akrep, karga, fare ve azgın köpek.*"**[97]

Bu hayvanlardan başka hayvanların adının geçtiği rivayetler de vardır.

Bazı rivayetlerde, pis ve zararlı oldukları için bu hayvanlara ***"onlar fasıktırlar"*** anlamında (هُنَّ فَواسِقُ) denilmiştir.

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayette (الْكَلْبُ الْعَقُورُ: الْأَسَدُ) ***"Azgın köpek, aslandır"***[98] ifadesi kullanılmıştır.

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Vebre, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **kurt, fare, karga ve delice kuşunun öldürülmesini emretti."*** Bu hadiste kurttan bahsedilmiştir.

Ka'nebi, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "İhramlı kişinin öldürmekle emrolunduğu azgın köpek; aslan, kaplan ve kurt gibi insanlara saldıran ve onları öldüren köpektir. Azgın köpek işte budur. Ama sırtlan, tilki,

97 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 42/453; Abdurrezzak, Musannef: 4/444

98 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 2/580

kedi ve bunlara benzer saldırgan olmayan yırtıcı hayvanları ihramlı kişinin öldürmesi caiz olmaz. Şayet öldürürse fidye vermesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihler bu rivayeti sahih kabul etmiş ve ihramlı kimselerin anılan beş hayvanı öldürmelerinin mübahlığına delil olarak kullanmışlardır. Azgın köpek hakkında ihtilaf edilmiştir.Önce de naklettiğimiz gibi kendisinden gelen bir rivayette ifade edildiğine göre azgın köpek, aslandır. Bu te'vilin doğruluğunu şu hadis desteklemektedir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Leheb'in oğlu Uteybe'ye ***"Allah'ın köpeği seni yesin"*** diye beddua etmiş ve onu bir aslan yemişti.[99]

Hadiste geçen azgın köpeğin kurt olduğunu söyleyenler de olmuştur. İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen bazı rivayetlerde köpek yerine kurt adı geçmektedir. Rivayetlerde azgın köpek ifadesi geçtiğinde bununla insanlara saldıran ve onları ısırıp parçalayan köpek kastedilmektedir. Bu, kurdun özelliğidir. Burada azgın köpek ifadesine en yakın olan hayvan, kurttur.

Bu rivayet, ihramlı kişiye saldıran ve ona eziyet etmeye başlayan hayvanı, ihramlının herhangi bir fidye ödemeksizin öldürmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü azgın köpek ifadesinin özünden bu mana anlaşılmaktadır.

Mezhebimiz fakihleri, ihramlı bir kimsenin kendisine saldıran yırtıcı hayvanı öldürmesinin cezası olmadığını söylemişlerdir. Ama önce kendisi hayvana saldıracak olursa ceza ödemesi gerekir. Çünkü (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"** ayetinin hükmü geneldir.

"Av" kelimesi tabiatı gereği, insanları kendisine yaklaştırmayan ve yabani olan hayvanlar için kullanılan genel bir isimdir. Bu kelime, eti yenilenleri de yenilmeyenleri de kapsar.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ)

"And olsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecektir."[100]

---

99 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/436

100 Mâide, 5/94

Bu ayette elimizin ve mızrağımızın ulaşacağı hayvanların av sayılacağı bildirilmiştir. Bunlardan eti yenenleri eti yenmeyenlerden ayırıp sadece onların av sayılacağı söylenmemiştir. Ancak daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı hayvanları istisna ederek onların av sayılmayacağını (ve ihramlı tarafından öldürülebileceklerini) bildirmiştir. İşte istisna ettiği hayvanlar arasında azgın köpekten de bahsetmiştir. Anılan hayvanları istisna etmesi ve azgın köpekten bahsetmesi, insana saldırıp eziyet eden av hayvanlarını ihramlının öldürmesinin mübahlığına delalet etmektedir. Zira hadiste sayılan hayvanların insana saldırıyı başlatanın kendileri olması, onların özelliklerindendir. Her ne kadar bazen ilk saldıran kendileri olmasalar da, genelde saldırıyı ilk kendileri başlatırlar. Çünkü eşya da hüküm, çoğunlukla karşılaşılan genel duruma göre verilir. Az rastlanan sıra dışı durumlara göre hüküm verilmez. Sonra azgın köpekten bahsedildi. Onun aslan olduğunu söyleyenler de olmuştur. Isırıp eziyet etmeye yöneldiğinde öldürülmesi mübah kılındı. Kurt ise saldırmak ve ısırıp parçalamak genelde onun özelliğidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hadiste özel olarak kendilerinden bahsedip öldürülebileceklerini bildirdiği yırtıcı hayvanlar, ***"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"*** ayetinin genel hükmü dışına çıkarılıp tahsis edildiler. Hadiste kendilerinden bahsedilmeyen ve tahsis edildiklerine dair bir delil bulunmayan hayvanlar, ihramlıyken av hayvanlarını öldürmeyi yasaklayan ayetin genel hükmü kapsamında kalmaya devam etmektedirler.

Şu hadis de buna delalet etmektedir: Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Sırtlan, avdır. İhramlı kişi onu öldürürse cezası bir koçtur."***[101]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sivri dişli yırtıcı hayvanların etini yemeyi yasaklamıştır. Sırtlan da sivri dişli yırtıcı hayvanlardandır. İhramlı kişinin onu öldürmesi durumunda fidye olarak bir koç vermesi gerektiğine hükmetmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sırtlanı, ihramlı kişi tarafından öldürülmesi caiz olan beş hayvana kıyaslasaydınız olmaz mıydı? O da onlar gibidir. O da eti yenilmeyen hayvanlardandır."

101 Ebu Davud, Et'ime, 32

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezkûr beş hayvan, ayetteki genel öldürme yasağından istisna edilmiştir. İstisna edilen bu hayvanlara başka hayvanları kıyas etmemiz caiz olmaz. Ancak istisna edilen bu hayvanların tahsis edilmesinin illeti zikredilmiş olsaydı veya tahsislerine dair bir delil mevcut olsaydı o zaman kıyas yapılabilirdi. Bu beş hayvanın ayetin genel hükmünden tahsis edilmelerinin illeti zikredilmediğine göre, asıl olan ayetin genel hükmünü tahsis etmede başka hayvanları bunlara kıyas etmek caiz olmaz. Anılan hayvanların ayetin genel hükmünden istisna edilerek tahsis edilmelerinin sebebinin saldırıyı ilk başlatan yırtıcı hayvanlar olma özellikleri olduğunu söylemiştik. Sırtlanın eti yenilmeyen bir hayvan olması, beş hayvanı istisna eden hadisin kapsamına girmesine gerekçe teşkil etmez.

Beş hayvanın tahsis edilmelerinin illeti hadiste zikredilmiş değildir ki sırtlanı onlara kıyaslayabilelim. Şunu da belirtelim ki, saldırıyı ihramlı kişiye ilk başlatan hayvanı ihramlının öldürmesi durumunda kendisine herhangi bir ceza terettüp etmeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Bu özellikteki hayvanın, ihramlının av hayvanını öldürmesine dair genel yasaktan istisna edilerek öldürülmesinin caizliği hususunda icma vardır.

Hadisin ve icmanın istisna etmediği hayvanlara gelince, ihramlının onları öldürmesinin yasaklığına dair ayetin genel hükmü varlığını korumaktadır. Mezhebimiz fakihlerinden bazıları bu gibi durumlarda kıyas etmeye yanaşmamaktadırlar. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, istisna ettiği hayvanları sayı ile sınırlamış ve şöyle demiştir: ***"İhramlı kişi beş hayvanı öldürür."*** Bu hadis, bu beş hayvan dışındaki hayvanları ihramlının öldürmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Ayetin lafzının delalet ettiği manayı geçersiz kılmak için kıyası kullanmak caiz değildir. Mezhebimiz fakihlerinden diğer bir grup ise eti yenilmez oluşunu illet sayarak sırtlanı hadiste tahsis edilen beş hayvana kıyaslamanın sahih olmayacağını söylemişlerdir.Çünkü sırtlanın etinin yenilmez oluşu, olumsuz bir durumdur. Olumsuz durum ise illet olamaz. İlletler, içinde illeti taşıyan asıl (makisün aleyh) da sabit olan vasıflardır. Sıfatın nefyi (etinin yenilmezliği) ise illet olamaz. Sırtlanın vasfı olumluya çevrilerek hüküm değiştirilir ve ondaki illet "etinin yenilmesi haramdır" denilirse, o beş hayvana kıyas edilmesi yine sahih olmaz. Çünkü etinin haram kılınması, etini yemeyi olumsuzlaştırmaya hükmetmektir. Bu durumda yine sırtlanın etinde olumsuz bir sıfat mevcut olmaktadır ve bunu kıyas için illet saymak sahih

olmaz. Şafiî, Eti yenmeyen av hayvanlarını öldüren ihramlı kimsenin, herhangi bir ceza ödemesi gerekmeyeceğini söylemiştir.

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا) **"İçinizden kim onu kasten öldürürse"**[102]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İnsanlar bu ayeti manalandırmada üç farklı görüş ortaya koymuşlardır:

1-Cumhur-u ulemaya göre ihramlı kişi av hayvanını kasten de öldürse yanlışlıkla da öldürse ceza ödemesi gerekir. Ayette geçen "kasten" kaydının faydası devamındaki şu ifadede görülmektedir:

(وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ)

"Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır."

İşte kim bir daha yanlışlıkla değil de kasten av hayvanını öldürürse, Allah ondan intikam alır. Yanlışlıkla öldüren kimsenin azaba uğraması söz konusu değildir. Onun için "kasten" kaydı kullanılmıştır. Unutarak veya yanlışlıkla öldürmede de her ne kadar fidye ödemek gerekmekteyse de azap söz konusu değildir. Ama "kasten" kaydının konulması, azabın, av hayvanını bilerek öldüren ihramlı kimseye mahsus olduğunu bildirmek içindir. Hz. Ömer, Hz. Osman, bir rivayete göre Hasan, İbrahim ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu görüştedirler.

2-Mansur'un bildirdiğine göre Katade, ismini verdiği bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas *radıyallahu anh*, ihramlının yanlışlıkla av hayvanını öldürmesinden dolayı ceza gerekmeyeceği görüşünde idi."

Tavus, Atâ, Salim, Kasım, Cabir el Cu'fî'nin rivayetine göre iki kavlinden birine göre Mücahid de bu görüştedir.

3-Süfyan'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Nüceyh, (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا) **"İçinizden kim onu kasten öldürürse"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kişi ihramlı olduğunu unutur ama av hayvanını kasten öldürürse, ceza ödemesi gerekir. İhramlı olduğu aklında iken av hayvanını kasten öldürürse, ceza ödemesi gerekmez."

---

102 Mâide, 5/95

Bazı rivayetlerde bu kişinin haccının fasit olduğu ve hedy kesmesi gerektiği ifade edilmektedir. Mücahid'in, "Bir kişi ihramlı olduğunu unutur ama av hayvanını kasten öldürürse, ceza ödemesi gerekir" görüşünün benzeri bir görüş, Hasan'dan da rivayet edilmiştir.

Ama sahih olan birinci görüştür. Zira ihram yasaklarını ihlalde mazereti olanın da olmayanın da fidye ödemede aynı hükme tabi oldukları sabit olmuştur. Bilindiği gibi Yüce Allah, hasta olanın ve başında rahatsızlık bulunan ihramlı kimsenin mazeretini geçerli saymış ama bununla birlikte onları kefaretten muaf tutmamıştır. Aynı şekilde bir kimse mazeretli de olsa mazeretsiz de olsa Arafat vakfesine gidemediği takdirde haccı fevt (kaçırılmış) olur. Bu hususta ulema arasında ihtilaf yoktur. İhram yasaklarını yanlışlıkla ihlal etmek bir mazeret sayılsa da cezayı düşürmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Size göre keffaretlerin kıyas yoluyla ispatı caiz değildir. Ama av hayvanını yanlışlıkla öldüren ihramlı kimsenin ceza ödemesini gerektiren bir nass bulunmamaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre bu bir kıyas değildir. Çünkü ihramlı kimsenin av hayvanını öldürmesini yasaklayan şu ayette bir nastır: Çünkü (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin."** Bize göre bu nass, bir insanın avını veya malını telef eden birinin telef ettiği şeyin bedelini ödemesi gerektiği gibi, karada av hayvanını telef eden ihramlının da telef ettiği hayvanın bedelini ödemesini gerektirmektedir.İhramlının bu şekilde cezalandırılması bedel yerine geçtiğine ve Allah tarafından bu ceza da telef edilen hayvanın misli kılındığına göre, av hayvanının öldürülmesinin yasaklanması, onu öldüren kimsenin bedel ödemesini gerektirmektedir. Sonra bu bedelin ceza olduğu hususunda fukaha arasında görüş birliği vardır. Şunu da ifade etmeliyiz ki, ihram yasaklarını ihlal eden kimsenin mazeretli veya mazeretsiz olmasının ceza açısından hükmünün aynı olması sabit olduğuna göre, ihramlının karada av hayvanını öldürme yasağının zahirinden anlaşılan odur ki; av hayvanını kasten veya yanlışlıkla öldüren ihramlı aynı hükme tabi olacaktır. Buna hükmetmek, bize göre kıyas değildir.

Mesela Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Berire hakkında verdiği hükmü, bizim Berire'den başkasına da uygulamamız kıyas değildir.[103]

Aynı şekilde serçenin zeytinyağı içinde ölmesi durumunda fare hakkındaki hükmü serçeye ve tereyağı hakkındaki hükmü zeytinyağına da uygulamamız kıyas değildir. Çünkü bu konudaki şer'î hüküm varid olmazdan önce bunların birbirlerine eşit şeyler oldukları sabit olmuştur. Dolayısıyla fare hakkında verilen hüküm serçe hakkında da, tereyağı hakkındaki hüküm zeytinyağı hakkında da ayniyle geçerlidir. Bunlardan biri hakkında verilen hüküm, hepsi için geçerlidir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: Unutarak bir şeyler yiyen oruçlunun orucunun bozulmayacağına dair Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği hüküm, unutarak cinsel ilişkide bulunan oruçlu hakkında da geçerlidir. Çünkü oruç bakımından her ikisinin ilintili oldukları hüküm aynıdır. Yine fakihlerimiz dediler ki: Namazdayken sidik veya dışkı sebebiyle abdesti bozulan kimse, burun kanaması ve kusma sebebiyle abdesti bozulan kimse gibidir. Bu da onlar gibi abdest alıp namaza kaldığı yerden devam edebilir. Çünkü taharet ve namaz bakımından bu da onlarla aynı hükme tabidir. Bunlardan biri hakkında gelen bir rivayet hepsi hakkında geçerli bir hüküm olur. Bu, kıyas değildir. İşte karada av hayvanını yanlışlıkla öldüren ihramlının hükmü de böyledir.

Mücahid'e gelince o, ayetin zahirini terk etmiş olmaktadır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ)

"İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır."[104]

İhramlı olduğunu unutmaksızın karada av hayvanını kasten öldüren kimse bu ayetin kapsamına girer ve ceza ödemesi gerekir. Hayvanı kasten öldürürken ihramlı olduğunu unutmuş olmasına itibar edilmez.

---

103 Berire adındaki cariye, başkalarının kendisine zekât olarak verdikleri bazı malları getirip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye ederdi. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (هو لها صدقةٌ ولنا هديةٌ) *"Bunlar, Berire'ye zekâttır. Ama bize hediyedir"*derdi. (Ebu Davud, Zekât, 30)

104 Mâide, 5/95

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah yanlışlıkla adam öldüren kimsenin keffaret ödemesi gerektiğine nassla hükmetmiştir. Kasten öldüren kimsenin durumunu buna kıyas etmediniz. Diğer taraftan Yüce Allah ihramlının av hayvanını kasten öldürmesi durumunda ceza ödemesi gerektiğini nassla bildirdiğine göre yanlışlıkla öldürenin ceza ödemesi vaciptir demek caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine birkaç şekilde cevap verilebilir:

1-Yüce Allah her iki öldürmenin (adam öldürme ile av hayvanını öldürmenin) hükmünü nassla bildirdiğine göre bu naslardan her birini kendi yerinde kullanmak gerekir. Hakkında nass bulunan meseleleri birbirine kıyaslamak bize göre caiz değildir.

2-Kasten adam öldürene mutlaka kısas cezası vardır ki bu, kefaretten ve diyetten daha ağır bir cezadır. İhramlıyken karada av hayvanını yanlışlıkla öldüren kimseyi cezasız bırakırsak, ona başka bir yaptırım uygulamak gerekmez. Böylece öldürme eylemi boş ve hükümsüz kalır ki bu da caiz değildir.

3-Kasten adam öldürme ile yanlışlıkla öldürmenin, mübah öldürme ile haram öldürmenin hükümleri farklıdır. Ama av hayvanını öldürmenin hükümleri farklı değildir. Bu sebeple bu hayvanları kasten öldürme ile yanlışlıkla öldürmenin hükmü aynıdır. Adam öldürmeye gelince bunun hükmü duruma göre değişir.

(فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ)

"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır" cümlesindeki (مِثْلُ) kelimesiyle kastedilen mana üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bu hususta İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yabani koçu telef eden ceza olarak bir sığır, geyik telef edenin bir koyun, deve kuşu telef edeninse bir deve vermesi gerekir." Said b. Cübeyr, Katade ve tabiundan bazıları bu görüştedirler. Bu aynı zamanda Mâlik, Muhammed b. Hasan ve Şafiî'nin de görüşüdür. Bu, dengi bulunan hayvanların telef edilmesiyle ilgili hükümdür. Serçe gibi dengi bulunmayan hayvanların telef edilmesine gelince bunların da değerinin ödenmesi gerekir.

Haccac'ın Atâ, Mücahid ve İbrahim'den (مِثْلُ) kelimesinin manası hakkında yaptığı rivayete göre bu kelimeyle, telef edilen hayvanın parasal değeri kastedilmiştir. Mücahid'ten gelen başka bir rivayete göre bu kelimeyle hedy kastedilmiştir.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "(مِثْلُ), telef edilen hayvanın parasal değeridir. Karada av hayvanını telef eden ihramlı kişi, o parayla dilerse bir hedy satın alıp keser; dilerse buğday satın alıp her yoksula yarım ölçek buğday verir; dilerse de her yarım ölçek buğdayın yerine bir gün oruç tutar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (مِثْلُ) kelimesi, telef edilen hayvanın parasal değeri, kendi cinsinden dengi bir hayvan ve kurbanlıklardan dengi bir hayvan manasına gelir. Zahirü'r rivaye kitaplarında gördüğümüze göre telef edilen hayvanın ceza olarak verilmesi gereken misli, iki şeyden biriyle olur. Ya kendi cinsinden dengi olan bir şey verilir. Mesela bir adamın buğdayını telef eden bir kimsenin o adama, buğdayının dengini vermesi gerekir. Ya da telef edilen malın parasal değeri verilir. Mesela bir adamın elbisesini veya kölesini telef eden kimsenin, mal sahibine elbisesinin veya kölesinin parasal değerini vermesi gerekir. Telef edilen şeyin kendi cinsinden olmayan denginin ve değerinden az bir değerin verilmesi zahirü'r rivayeye, kuvvetli görüşe aykırıdır. Telef edilen nesnenin illa da kendi cinsinden denginin verilmesinin vacip olmadığı hususunda fukaha görüş birliği etmiştir. Şu halde ayette kastedilen misil kelimesi, telef edilen şeyin parasal değeridir. Şunu da belirtelim ki (مِثْلُ) kelimesi müteşabih olduğundan, Kur'an'daki başka bir ayette geçen ve manası üzerinde ittifak edilen (مِثْلُ) kelimesine göre manalandırmak gerekiyor.

Söz konusu ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ)

"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."[105]

105 Bakara, 2/194

Bu ayette sözü edilen saldırının kendi cinsinden dengi olmadığı için o zaman misil kelimesini "değer" manasında almak gerekir. Buna göre ihramlının telef ettiği hayvanın misli derken onun da değerini iki sebepten esas almak gerekir. Şöyle ki:

1-Bakara suresindeki saldırı ayetinde geçen "misil" kelimesi muhkem olup manası üzerinde fakihler ittifak etmişlerdir. İhramlının av hayvanını telef etmesinden bahseden ayette geçen "misil" kelimesi ise müteşabih olup, manasının Bakara suresindeki saldırı ayetinde geçen "misil" kelimesine göre verilmesi gerekir.

2-Şer'î ıstılahta"misil" kelimesinin değer anlamına geldiği sabit olmuştur. Bu kelimenin telef edilen av hayvanının dengi bir davar manasına geldiği sabit değildir. Bu durumda bu kelimenin manasını sabit olana göre vermek gerekir. Sabit olmayana göre vermek caiz olmaz. Ayrıca fakihler, ayette geçen "misil" kelimesiyle, davarlardan dengi bulunmayan av hayvanının parasal değerinin kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Parasal değeri, iki sebepten dolayı kastedilmiştir:

1-"Misil" kelimesiyle, telef edilen av hayvanının değerinin kastedildiği sabit olmuştur. Bu, anılan kelime hakkında bir nass gibidir. Artık bu ayet, telef edilen hayvanın dengi bir davarı içermemektedir.

2-"Misil" kelimesiyle, telef edilen av hayvanının değerinin kastedildiği sabit olduğuna göre, hayvanın davarlardan dengi kapsam dışına çıkmış oldu. Çünkü ikisinin aynı lafızla kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ulema, parasal değer ile dengi bir davardan yani bu ikisinden birinin misil kelimesiyle kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Parasal değerin kastedildiği sabit olduğuna göre, diğeri kapsam dışına çıkmış oldu. Diğer taraftan (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"** cümlesi, telef edilip de davarlardan dengi bulunan ve bulunmayan hayvanlar hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Sonra buna ayetin şu kısmı da atfedilmiştir:

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ)

"İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır."

Şu halde ayette geçen (مِثْلُ) kelimesinin, zikredilenlerin tamamı hakkında genel bir hüküm olması gerekiyor. Ama bu kelimeyi parasal değer şeklinde manalandırmak evladır. Çünkü bu şekilde manalandırılırsa bu kelime, zikredilenlerin tümü hakkında genel bir hüküm olur. Ama dengi bir şey şeklinde manalandırılırsa, o zaman zikredilenlerin bir kısmı hakkında hüküm ifade eder. Lafzın hükmü, mümkün olduğu kadar genel manada kullanılmasını gerektirir. Bu sebeple ayette geçen "misil" kelimesini parasal değer şeklinde manalandırmak evla olmaktadır. Bu kelimeyi denk olarak manalandıran bunu, zikredilenlerin tamamına değil de bir kısmına mahsus kılmış olur.

Misil kelimesi bazen değer bazen de denk manasına geldiğine göre bu kelimeyi, dengi olanlar hakkında denk manasında; davarlardan dengi olmayan hayvanlar hakkında ise parasal değer manasında kullanan kimse, yine bu kelimeyi yerine göre ya denk ya da değer olarak kendi genel manasında kullanmış olur, denilirse, buna şöyle cevap verilebilir: Hakikat öyle değildir. Bu kelime özel olarak değer manasında kullanılmıştır. Denk manasında da özel olarak kullanılmıştır. Değeri esas alarak bu kelimeyi içerdiği bütün manalar hakkında genel olarak kullanmak, iki manadan biri için özel olarak kullanmaktan evladır.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Misil (مِثْلُ) kelimesi, denk manasına gelir. Değer manasına gelmez. Ancak ihramlı kişinin, dengi olmayan av hayvanlarından birini telef etmesi durumunda onun değeri kadar parayı sadaka vermesi ayetle değil, icma ile vacip olmuştur."

Bunu diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-Yüce Allah, "değer" i şu ayette misil olarak adlandırmıştır. (فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ) **"Kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)."**[106]

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, bir köleyi öldüren kimsenin o kölenin değerince parayı sahibine ödemesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, başkasıyla ortak olarak

106 Bakara, 2/194

bir kölenin yarısına sahip olan bir kişinin o köleyi azad etmesi durumunda, mali imkânı varsa ortağına kölenin yarı değerince para ödemesine hükmetmiştir. Böylece misil kelimesinin değer manasına gelmediğini iddia eden kimsenin söylediklerinin doğru olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır.

2-Dengi olmayan av hayvanlarından birini telef eden ihramlının, (لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin"** ve (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"**[107] ayetlerinin kapsamına girmesine rağmen ceza ödemesi gerekmediğini söylemeniz delilsiz bir tahsistir. Son olarak nakledilen şu ayetteki (قَتَلَهُ) fiilinin sonundaki (هُ) zamiri, zikredilen bütün av hayvanlarının üstü kapalı bir şekildeki ifadesidir. Bunların bir kısmı kapsam dışına çıkarılacak olursa, delilsiz bir tahsis yapılmış olur ki bu da caiz değildir.

"Misil" kelimesinin denk değil de değer manasına geldiğinin bir delili şudur:

Bir sahabi topluluğundan gelen rivayette "Güvercin telef eden ihramlının bir koyun vermesi gerekir" denilmektedir.

Görünüşte güvercinle koyun arasında bir benzerlik yoktur. Bundan anlaşılıyor ki sahabiler, bu hükmü verirken güvercinin değerini esas almışlardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sırtlan öldüren ihramlının ceza olarak bir koç vermesi gerektiğine hükmettiğini söyleyen olursa, ona şöyle cevap verilebilir: Böyle hükmedilmiştir. Çünkü sırtlanın değeri, bir koç idi. Bu, koçun görüntü bakımından sırtlanın dengi olmasından dolayı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde hükmettiğine delalet etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette "misil" kelimesiyle ne kastedildiğine dair bir açıklama olmasaydı bu şekildeki te'viliniz ve anılan kelimeyi "değer" olarak manalandırmanız doğru olurdu. Ne var ki ayetin devamındaki (فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"** cümlesi, misil kelimesiyle telef edilen hayvanın dengi bir

107 Bakara, 2/194

davarın kastedildiğini göstermekte ve meseleye açıklık kazandırmaktadır. Nassın bulunduğu yerde te'vile mahal yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayet bu kadarla sınırlı olsaydı ve iddianızı çürütecek devamı olmasaydı, iddianız isabetli olurdu. Ama iddianızı çürüten devamında şu ifadeler yer almaktadır:

(يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ
كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا)

"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefaret, yahut onun dengi oruç tutmaktır."

Ayetin devamında bu ifadenin yer alması ve cümle içinde muhayyerlik bildiren "veya" edatlarına yer verilmesi, ayette kurbanlık hayvanlardan söz edilmesinin misil kelimesini açıklama mahiyetinde olmadığını ispatlamış olmaktadır. Bilindiği gibi ayette yemek yedirme ve oruç tutmaktan da bahsedilmektedir ki bunlar, telef edilen hayvanın misli değildirler. Bu ikisi ile kurbanlık hayvan arasına muhayyerlik manasına gelen (اَوْ) veya edatı konulmuştur. Bu durumda ayetin mana bakımından sıralamasını şöyle yapsak da fark etmeyecektir:

"(Bu ceza), yoksulları yedirmek suretiyle keffaret yahut onun dengi oruç tutmakveya Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvandır."

Kurbanlık hayvanın okunuşta ayetin baş tarafında yer alması,mana bakımından da birinci sırayı almasını gerektirmez.Aksine bu ceza şıklarının üçü sıralı olarak değil de sanki hepsi birlikte zikredilmiş gibidirler. Mesela (فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) **"Yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir"**[108]

108 Mâide, 5/89

ayeti, yoksulları doyurmanın, mana bakımından onları giydirmekten önce geldiğine, onları giydirmenin köle azad etmekten önce geldiğine delalet etmez. Aksine bu şıkların hepsi mana bakımından sanki hep birlikte aynı kelimeyle zikredilmiş gibidirler. İşte (فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"** cümlesi de(يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) **"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle keffarettir"** ifadesiyle birlikte böyledir. Burada (النَّعَم) "davar" kelimesi, misil kelimesinin açıklaması olarak zikredilmiş değildir. Şunu da belirtelim ki, (فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Öldürdüğü hayvanın misli (ona) cezadır"** cümlesi, başka bir cümlenin desteğine ihtiyaç olmaksızın yalnız başına manası anlaşılabilen müstakil bir kelamdır.

(مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ
الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ)

"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefarettir."

Bu ayeti, misil kelimesinin açıklaması olmayacak şekilde bir delil olarak kullanmak mümkündür. Misil kelimesinin manasının anlaşılabilmesi için -kelamın ona ihtiyacı bulunmadığı halde- (النَّعَم) "davar" kelimesiyle desteklenmesi doğru olmaz. Çünkü yalnız başına hüküm ifade eden her kelamın bir delil olmadan başkabir kelam ile desteklenmesi doğru olmaz. Bilindiği gibi (مِنَ النَّعَمِ) "davarlardan" kelimesinde ihramlının iradesi gizlidir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Av hayvanını telef etmiş olan ihramlı kişi eğer isterse içinizden iki âdil kişi, onun kurbanlık bir hayvan kesmesi gerektiğini takdir ederler. Eğer yoksulları doyurmak isterse onlara yiyecek vermesi gerektiğini takdir ederler. Şu halde ayette geçen yoksulu doyurmak, oruç tutmak, misil kelimesinin açıklaması olmadığı gibi, (النَّعَم) "davar" kelimesi de misil kelimesinin açıklaması olarak zikredilmiş değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir grup sahabinin, devekuşu öldüren ihramlı bir kimsenin ceza olarak bir deve kesmesi gerektiğine hükmettikleri rivayet edilmiştir. Bilindiği gibi değerler değişebilir. Sahabiler bu hükmü verirken avın değerinin artıp eksilmesine bakmaksızın mutlak olarak böyle demişlerdir."

Bu itirazın sahibine sorulur: Sen ne diyorsun? Sen, ölürülen her devekuşu için değerinin yüksekliğine ve düşüklüğüne bakmaksızın mutlaka bir deve kesilmesi gerektiğini mi söylüyorsun? Mesela düşük değerdeki bir devekuşunun öldürülmesi durumunda değeri yüksek bir devenin veya değeri yüksek bir devekuşunun öldürülmesi durumunda değeri düşük bir deve kesilmesini gerekli görüyor musun?

Şayet"Hayır. Ben, öldürülen devekuşunun değerinde bir deve kesilmesini, yani öldürülen deve kuşunun değeri yüksekse değeri yüksek bir devenin kesilmesini, öldürülen devekuşunun değeri düşükse değeri düşük bir devenin kesilmesini gerekli görüyorum" derse, kendisine şöyle karşılık verilir:

Böyle demekle sen sahabilere muhalefet etmiş oldun. Çünkü onlar avın durumunu sormamışlar, değeri yüksek olanla değeri düşük olan arasında ayrım yapmamışlardır. Onların hüküm verirken esas aldıkları ölçüye sen itibar etmedin.

Sahabiler her ne kadar söylememiş ve ravi de nakletmemiş olsa bile, devekuşunun durumunu göz önüne alarak deve kesilmesine hükmetmişlerdir, denilecek olursa, bunu diyene şöyle karşılık verilir: Ayette geçen misil kelimesinin, telef edilen hayvanın değeri olduğunu sana söyleyenler de "sahabiler, öldürülen devekuşunun o zamandaki değeri olduğu için deve kesilmesine hükmetmişlerdir" demektedirler. Telef edilen devekuşunun değeri olduğu için deve kesilmesine hükmettikleri her ne kadar rivayetlerde bize anlatılmış olmasa da, onlar bu sebeple böyle bir hüküm vermişlerdir.

İtirazın sahibine şöyle bir soru da yöneltilir: Sahabilerin telef edilen devekuşu karşılığında deve kesilmesine hükmetmiş olmaları, deve kesme dışında yoksulu doyurmanın veya oruç tutmanın keffaret olarak geçerli olmayacağına delalet eder mi? Bu soruya eğer "Hayır" cevabını verirse, kendisine şöyle karşılık verilir: Deve kesilmesine hükmetmiş olmaları, devekuşunun değerini ödemenin caiz olmadığına delalet etmez.

Fasıl

(فَجَزَاءٌ مِثْلُ) İbaresindeki (مِثْلُ) kelimesi merfu olarak okunduğu gibi, (جَزَاءٌ) "ceza" kelimesinin kendisine izafe edilmesiyle mecrur olarak da okunur. "Ceza" kelimesi bazen yapılması gereken bir fiilin adı olur. Bazen mastar olur ki o durumda da cezalandıran kişinin fiili olur. Bu kelimeyi tenvinli olarak (جَزَاءٌ) "cezaün" şeklinde okuyan kimse, (مِثْلُ) kelimesini yapılması hak edilen cezanın sıfatı yapmış olur ki, o da ulemanın ihtilafı çerçevesinde değer veya davarlar arasındaki denk bir hayvandır. (جَزَاءٌ) "ceza" kelimesini muzâf kılan kimse onu mastar yapmış ve (مِثْلُ) kelimesine izafe etmiş olur. Bu durumda cezalı kişinin yoksullara vermesi gereken şey, ayette zikredilen (مِثْلُ) kelimesine muzâf olur. Ödenmesi gereken cezanın (مِثْلُ) kelimesine muzâf olması muhtemeldir. Misil dediğimiz şey, öldürülen av hayvanının misli olur ki bu da, öldürülüp leş haline gelen av hayvanının değersiz olduğunu ifade eder. Bu durumda yapılması gereken şey, o hayvanın öldürülmemiş haliyle değerinin belirlenmesidir. Ceza kelimesi isim de olsa mastar da olsa her iki durumda da izafetin manası sahih olur. Ayette geçen (النَّعَم) kurbanlık hayvan; deve sığır, koyun ve keçiden olur. (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki adil kimsenin takdir edeceği"** ifadesinin her iki kavle yani telef edilen av hayvanının değerine ve kurbanlık hayvanlardan kendisine denk olana ihtimali vardır. Zira değerler, telef edilen av hayvanının durumuna göre değişir. Her zamanda ve her av hayvanında değer takdiri için iki hakemin hükmüne ihtiyaç duyulur. Ayette geçen "misil" kelimesinin telef edilen av hayvanı için kurbanlıklardan kendisine denk birinin kesilmesi gerektiği görüşünde olan kimse, iki hakemim değer takdiri yapması yoluna başvurur. Çünkü telef edilen av hayvanının değeri yüksek ya da düşük olabilir. Değeri yüksek bir av hayvanı karşılığında değeri yüksek bir kurbanlığın, orta değerdeki bir av hayvanı karşılığında orta değerdeki bir kurbanlığın, düşük değerdeki bir av hayvanı karşılığında düşük değerdeki bir kurbanlığın kesilmesine içtihad ederek hükmetmeleri için, av hayvanını telef etmiş olan ihramlının iki hakeme başvurması gerekir.

İbn Ebi Melike, kaya kuşu öldüren ihramlı bir kişi hakkında İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet

etmiştir: "Bu kişinin bir müddün üçte ikisi (yaklaşık 400 gr.) kadar buğday vermesi gerekir. Bu kadarlık buğdayın yoksulun karnına girmesi, kaya kuşu yemesinden daha iyidir."

Muammer, Sadaka b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İhramlı olduğumu unutarak bir keklik kesmiştim. Bunun hükmünü Kasım ile Salim'e sordum. İkisinden biri diğerine dedi ki:

- Bir adamın bir keklik yemesi mi yoksa dört yüz gram buğday yemesi mi daha iyi?

- Tabii ki dört yüz gram buğday daha iyidir.

- Dört yüz gram buğday mı yoksa üç yüz gram buğday mı daha hayırlı olur?

- Tabii ki üç yüz gram buğday daha hayırlı olur

- Üç yüz gram buğday mı, yoksa iki yüz gram buğday mı daha hayırlı olur?

Sözün burasında ben araya girerek, "Bir koyun kessem yeterli olur mu?" diye sordum. "Bunu yapar mısın?" diye sordular. "Evet, yaparım" demem üzerine, "Git, yap" dediler.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radıyallahu anh* ihramının üst kısmını Dârünnedve'deki bir ağacın dalına astı. Bunu yapınca bir güvercin ürküp uçtu. O da ihramlı olduğu halde güvercini öldürdü ve Hz. Osman *radıyallahu anh* ile Nafi' b. Abdülhâris'e *radıyallahu anh*, "Benim hakkımda hükmünüzü verin" dedi. Onlar da Afra'nın kızının keçisini ceza olarak kesmesine hükmettiler. Hz. Ömer de *radıyallahu anh* öyle yapılmasını emretti.

Abdülmelik b. Umeyr, Kabise b. Cabir'in şöyle dediğini rivayet etti: İhramlı bir kişi bir geyik öldürmüştü. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bunun hükmünü yanında duran bir adama sordu. Sonra da ihramlının bir koyun kesmesini ve etini sadaka olarak dağıtmasını emretti. İkimiz Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* yanından kalkıp dışarı çıktığımızda o adama, "Ey Hattab oğlu Ömer'den fetva soran kişi! Hattab oğlu Ömer'in fetvası seni Allah'ın azabından kurtarmaz. Sen deveni kes ve Allah'ın nişanesini yücelt. Allah'a

yemin ederim ki Hattab oğlu Ömer, yanındaki adama danışmadan sana ne diyeceğini bilemedi" dedim. Ben böyle dedikten sonra tekrar Hz. Ömer'in yanına dönmeye yöneldim. Bir de baktım ki Hz. Ömer elinde kırbacıyla geldi. Fetva soran adama vurmaya başladı ve "Allah seni kahretsin! Hem Harem'de av hayvanı öldürüyorsun hem de fetvayı dinlemeyip başka şey yapıyor ve 'Ömer bilemedi de yanındaki adama sordu' diyorsun. Sen (يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki adil kimsenin takdir edeceği"** ayetini okumadın mı?" dedi.

Bu rivayet, iki hakemin içtihatta bulunarak değer takdirinde bulunacaklarına delalet etmektedir. Bilindiği gibi Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer, Kasım ve Salim'den her biri, verilmesi vacip olan fidye miktarını belirlemek için arkadaşına danışmıştır. İkisi bir değer üzerinde karar kıldıklarında o zaman değer ile hükmediyorlardı. Bu da karşılaşılan hadiselerin hükmünü verebilmek için içtihatta bulunmanın caizliğine delalet etmektedir. Çünkü telef edilen av hayvanının değerini ve bu hususta yapılacak işleri belirlemek için içtihat etmeyi Cenab-ı Allah mübah kılmıştır. Yine bu rivayet telef edilen şeylerin değerini belirlemenin iki adil hakemin içtihadına bağlı olduğuna delalet etmektedir. Hakemler, malı telef edenin ödemesi gereken değerin miktarına kendi içtihadlarına dayanarak hükmederler. İhramlının telef ettiği av hayvanının değerini belirlemek için de hakemlerin takdirine başvurulur.

Ebu Hanife'ye göre hakemler, telef edenin değer ödemesine hükmederler. Ancak telef eden ihramlı kişi dilerse kurban keser, dilerse yoksulları doyurur ya da oruç tutar. Bunlardan dilediğini tercih etme hakkına sahiptir.

Muhammed dedi ki: "Hakemler kurban kesme veya yoksulları doyurma ya da oruç tutma şıklarından uygun gördükleri birine hükmederler. Eğer kurban kesilmesine hükmederlerse, ihramlının kurban kesmesi gerekir."

(هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ) **"Kâbe'ye ulaştırılmak üzere bir hedy (kurbanlık hayvan)"** ifadesine gelince hedy; deve, sığır, koyun ve keçiden olur.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen hedy (kurban)ı gönderin."[109]

Haccetmekten engellenen (muhsar) kişinin deve, sığır, koyun veya keçiden dilediğini kurban etme hakkına sahip olduğu hususunda ihtilaf yoktur. İhsarda hüküm böyledir. Telef edilen av hayvanının cezasına gelince, ihramlının telef ettiği hayvanının değerini ödemesi gerektiğine hükmeden zât, bundan sonra onu tercih hakkına sahip kılar. Av hayvanını telef eden kişi eğer hedy (kurban) kesmeyi tercih ederse ve telef ettiğinin değeri bir deve değeri kadarsa, deve keser. Deve değeri kadar değil de sığır değeri kadarsa, sığır keser. Sığır değeri kadar değil de koyun değeri kadarsa, koyun keser. Takdir edilen değerle birkaç koyun alıp kurban ederse bu da onun için yeterli olur. Telef edilen av hayvanı için kurbanlıklardan dengi bir hayvanın kesilmesini gerekli gören hakem, suçlunun hedy (kurban) kesmesine hükmeder. Suçlu da hakkında verilen hüküm çerçevesinde deve, sığır veya koyun yahut keçi kurban eder.

İhramlının telef ettiği av hayvanı karşılığında ceza olarak kesilmesi gereken davarın yaşı hususunda ihtilaf edilmiştir. Ebu Hanife, "Kurban edilecek yaştan küçük olan davarın ceza olarak kesilmesi yeterli olmaz" demiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Telef edilen av hayvanı kadar ise oğlağın ve ondan biraz daha irisinin ceza olarak kesilmesi yeterli olur.

"Ebu Hanife'nin görüşünün sahihliğinin delili şudur: Ceza olarak kesilen bu hayvan bir hedydir. Bunun kesilmesinin vacip oluşu ihramla bağlantılıdır. Vacipliği ihramla bağlantılı olan diğer hedylerin, kurbanlık hayvanın taşıdığı şartları taşıması gerektiği hususunda ulemanın ittifakı vardır. O da koyunun bir yaşında olması veya bir yaşındaki kadar gösterişli olması, keçi, deve ve sığırın ise ön dişlerini atmış veya daha büyük yaşta olmasıdır. İhramlıyken av hayvanlarını telef etmenin cezası olarak kesilecek hedylerin de bu yaşlarda olmaları gerekir. Ayrıca bu ceza kurbanlarını Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de mutlak olarak hedy kelimesiyle adlandırdığına göre, bunların zikrettiğimiz yaştan küçük olanları yeterli olmaz.

Ebu Yusuf ile Muhammed, bir sahabi grubundan gelen rivayete dayanarak, ihramlıyken tarla faresini öldüren kişinin ceza olarak bir çebiş, tavşan

109 Bakara, 2/196

öldürenin oğlak kesmesi gerektiğini söylediler. Şu da var ki bir kimse bir koyunu hedy olarak keser de o sırada koyun doğurursa, yavrusu da kesilir. Sahabeden gelen rivayetin, telef edilen hayvanın değeri manasında anlaşılması gerekir. Hedyin yavrusuna gelince o da anasına tabidir; (kesilmesi gerekir). Tabi olması bakımından anasındaki haklar ona da geçer. Asıl olan anasında göz önünde bulundurulması gereken hususların ona tabi olan yavruda göz önünde bulundurulması doğru olmaz. Mesela ümmü veled cariyenin çocuğu da mal olmama ve efendinin ölümüyle hiçbir çalışma yapmadan azad olma bakımından annesinin konumundadır. Ama annesine tabi olmasa, onun hükmüne dâhil olmasa, mal sayılmama ve efendinin ölümüyle de azad olma hakkına sahip olamaz. Mükâtep ceriyenin de çocuğu da annesinin azad olmasıyla birlikte ona bağlı olarak azad olur. Ama annesi efendi ile mükâteplik anlaşması yapmadan çocuğu böyle bir hakka sahip olamaz. Bu örneklerin benzerleri çoktur.

Ayette geçen (بَالِغَ الْكَعْبَةِ) **"Kâbe'ye ulaştırılmak üzere"** ifadesine gelince bu, hedyin niteliğidir. Kâbe'ye ulaştırılması demek, Mekke hareminde kesilmesi demektir. Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu saygınlık bakımından Harem'in her tarafının Kâbe gibi olduğuna delalet eder. Harem'in taşınmaz mallarının satılması caiz değildir. Çünkü ayette Kâbe kelimesiyle Harem kastedilmiştir.

Nitekim İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْحَرَمُ كُلُّهُ مَسْجِدٌ)

"Harem'in tamamı mescittir."[110]

Yüce Allah da bir ayette şöyle buyurmuştur:

(فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ)

"Allah'a ortak koşanlar, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."[111]

110 İbn Zenceveyh, el-Emval: 1/207

111 Tevbe, 9/28

Bu ayette Mescid-i Haram ile Mekke hareminin tamamı ve Arafat gibi hac ibadetinin yapıldığı Harem dışındaki yerler kastedilmiştir. Çünkü Allah'a ortak koşanlar, bu ayetin inmesiyle artık haccetmekten men edilmişlerdi. Telef edilen av hayvanının değeri, hangi mıntıkanın piyasasına göre takdir edilecektir? Bu hususta farklı görüşler ortaya konmuştur.

İbrahim dedi ki:"Telef edildiği yerin piyasasına göre değeri takdir edilir. Eğer çölde telef edilmişse, oraya en yakın şehir veya kasabanın piyasasına göre değeri takdir edilir." Mezhebimiz fakihleri de bu görüştedirler.

Şa'bi, Mekke veya Mina'da değerinin takdir edilmesi gerektiğini söylemiştir. Sahih olan, birinci görüştür. Çünkü bu, telef edilen başkasına ait malların değerinin takdir edilmesi gibidir. Değerinin ödendiği yerin değil, telef edildiği yerin piyasası esas alınarak değeri takdir edilir. Diğer bölgeler arasından sadece Mekke ve Mina'nın özel olarak zikredilmesi, ayeti bir delile dayanmadan tahsis etmek olur ki bu da caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer ile Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, ihramlı bir kişinin öldürdüğü geyik sebebiyle bir koyun kesmesine hükmetmiş ve bu soruyu kendilerine soran kişiye, geyiği nerede öldürdüğünü sormamışlardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Soru sahibi belki de bir geyiğin değerinin bir koyun olduğunu bildiği bir yerde bu soruyu onlara sormuştur.

Ayette geçen (أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) **"veya (bu ceza) yoksulları yedirmek suretiyle keffarettir"** ifadesine gelince buradaki (كَفَّارَةُ) kelimesi, peşinden gelen (طَعَام) kelimesine izafe edilerek de okunmuştur. Peşinden gelen kelimeye muzaf kılınmaksızın (كَفَّارَةٌ) şeklinde tenvinli olarak da okunmuştur. Yoksullara yedirilecek yemeğin miktarı konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur.

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim, Atâ, Mücahid ve Miksem dediler ki: "İhramlı kişinin telef ettiği av hayvanının değeri belirlenir. Değeri kadar parayla buğday satın alınır. Her yoksula yarım ölçek buğday verilir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Kesilmesi gereken hedyin parasal değeri belirlenir. O kadar parayla buğday satın alınır ve yoksullara dağıtılır."

Mücahid'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

İlk rivayet, mezhebimiz fakihlerinin görüşüdür.

İkincisi, Şafiî'nin görüşüdür.

Kuvvetli olan, ilk görüştür. Çünkü bunların hepsi, avlanmanın cezasıdır. Hedy, öldürülen av hayvanının parasal değeri ve dengi kurbanlık bir hayvan olarak geçerli bir ceza olduğuna göre, yoksullara verilecek olan buğdayın da telef edilen av hayvanının mislince olması gerekir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ
هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ)

"Bu ceza, Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefarettir."

Yoksullara yiyecek vermek, telef edilen hayvanın değeri gibi ceza ve keffaret olarak adlandırılmıştır. Bu yiyecek miktarının, telef edilen av hayvanının değerince olması, kesilecek hedyin değerince olmasından evladır. Çünkü yoksullara verilen yiyecek, telef edilen av hayvanının bedelidir. Onun cezası olarak kesilmesi gereken hedyin bedeli değildir. Şunu da ifade edelim ki fakihler, kurbanlık hayvanlardan dengi yoksa yoksullara verilecek yiyeceğin telef edilen av hayvanının değerince olması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Kurbanlık hayvanlardan dengi varsa da aynı hüküm uygulanır. Çünkü ayet-i kerime her ikisini de içermektedir. İkisinden biri üzerinde ittifak ettiklerine ve yoksullara verilecek yiyeceğin telef edilen av hayvanı değerince olması gerektiği kastedildiğine göre diğerinin de hükmünün aynı olması gerekir. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Av hayvanını telef eden ihramlı kişi yoksulları doyurmak isterse, telef ettiği av hayvanının değeri kadar buğday alır ve her yoksula yarım ölçek

buğday verir. Yemin keffareti ile eza fidyesinde olduğu gibi daha azını vermesi yeterli olmaz. Bunu daha önce de açıklamıştık.

(اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا)

"...yahut onun dengi oruç tutmaktır."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim, Atâ, Mücahid ve Miksem'in "her yoksula günlük yarım ölçek buğday verilmesi gerekir" dedikleri rivayet edilmiştir. Mezhebimiz müçtehitleri de bu görüştedirler.

Atâ'nın da "her yoksula günlük bir müd (yaklaşık 600 gram) buğday verilmesi gerekir" dediği rivayet edilmiştir.

Yüce Allah'ın bu ayette zikrettiği hedy kesme, yoksulu doyurma ve oruç tutma, mükellefin tercihine göredir. Çünkü ayette geçen "veya" anlamındaki (اَوْ) edatı, yemin keffaretinde olduğu gibi muhayyerlik hakkı olduğunu bildirmektedir:

(فَكَفَّارَتُهٗ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ
اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ)

"Yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir."[112]

Şu ayette de benzer bir mana vardır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[113]

112 Mâide, 5/89
113 Bakara, 2/196

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Atâ, Hasan ve İbrahim'den buna benzer ifadeler rivayet edilmiştir. Mezhebimiz fakihleri de bu görüştedirler.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre mükellef, ayette sıralanan ceza şıklarını tertibe göre yapmak mecburiyetindedir. Yani öncelikle birincisini, onu yapamazsa ikincisini, onu da yapamazsa üçüncüsünü yapacaktır. Mücahid, Şa'bi ve Süddi'den de benzer ifadeler rivayet edilmiştir.

İbrahim'den gelen başka bir rivayete göre ise mükellef, ayette sıralanan ceza şıklarını tertibe göre yapmak mecburiyetindedir.

Sahih olan, muhayyerlik içeren ilk görüştür. Çünkü lafzın hakikati de bunu gerektirmektedir. Ayeti tertip manasını içerecek şekilde yorumlamak, içermediği bir şeyi ayete eklemek olur ki, bir delile dayanmadan böyle yapmak caiz değildir.

(وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ)

"Kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır."

İbn Abbas, Hasan ve Şüreyh'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kim ihramlıyken bir daha kasten av hayvanını öldürürse onun hakkında maddi bir cezaya hükmedilmez. Çünkü Yüce Allah ondan intikam alacaktır."

İbrahim dedi ki: "İhramlıyken av hayvanı öldüren kimseye fakihler, 'Sen daha önce ihramlıyken av hayvanı öldürmüş müydün?' diye sorarlardı. Eğer 'Evet' cevabını verirse, onun hakkında hüküm vermezlerdi. 'Hayır' cevabını verirse hakkında hüküm verirlerdi.

Said b. Cübeyr, Atâ ve Mücahid dediler ki:"Böyle bir kimse hakkında daima hüküm verilir."

Kabisa b. Cabir, ihramlı iken bir av hayvanı öldürmüştü. Bunun hükmünü Hz. Ömer'e sormuştu. Hz. Ömer de Abdurrahman b. Avf'a *radıyallahu anh* sorduktan sonra Kabisa hakkında hüküm vermiş ve ona, daha önce böyle bir şey yapıp yapmadığını sormamıştı. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler. Sahih olan görüş de budur. Zira (وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ

(مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ) **"Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır"** ayeti bu suçu işleyene her defasında ceza verilmesini öngörmektedir. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir."[114]

Suçu tekrar işleyenin ahirette azaba çarptırılacaklarının söylenmesi, dünya da da ona ceza verilmesinin gerekliliğine engel teşkil etmez. Bilindiği gibi Yüce Allah, meşru devlet düzenine isyan edip muharebe suçunu işleyen âsiye uygulanacak haddi şu ayetle ona ceza kılmıştır:

(إِنَّمَا جَزَاؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي
الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ
وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ)

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir."[115]

Ayetin devamında bu âsilerin ayrıca ahirette de azaba çarptırılacakları bildirilmektedir:

(ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."

114 Nisâ, 4/92
115 Mâide, 5/33

Şu halde ihramlıyken av hayvanını öldüren kimseden Yüce Allah'ın intikam alacağının bildirilmesi, ona ayrıca maddi ceza verilmesine engel teşkil etmeyecektir. Şu da var ki, (وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللهُ مِنْهُ) **"Kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır"** ifadesi, daha önce başka bir av hayvanını öldürdükten sonra yeniden bir av hayvanını öldüren kimsenin kastedildiğine delalet etmemektedir. Çünkü (عَفَا اللهُ عَمَّا سَلَفَ) ifadesi muhtemelen şu manaya gelmektedir: İhramlıyken av hayvanını öldürmek haram kılınmadan önce işlenen avlanma suçlarını Allah affetmiştir. Ama haram kılındıktan sonra ilk defa da olsa bu suçu işleyen kimseden Yüce Allah intikam alır. Bu şekilde manalandırılma ihtimali varsa, ayet, bu suçu tekrar işleyen kimseden Allah'ın mutlaka intikam alacağına delalet etmez.

"(Bu) Yaptığı İşin Kötü Sonucunu Tatması İçindir" Kısmı

(لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِ)

"(Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir."

Ayetin bu kısmı, karada avlanan ihramlının, avladığı hayvanın etinden yemesi durumunda ödeyeceği cezadan ayrı olarak yediği kısmın değeri kadar sadaka vermesi gerektiğini söyleyen Ebu Hanife'nin lehinde bir delildir. Çünkü Yüce Allah ihramlıyken avlanan kişinin yaptığı işin kötü sonucunu tatması için avladığının mislince mali ceza ödemesini vacip kılmıştır. Avladığı hayvanın etinden yerse yediği kadarını ödediği cezadan geri almış ve yaptığı işin kötü sonucunu tatmamış olur. Zira telef ettiği bir şeyin bedelini ödeyen ve ödediği o bedelin bir kısmını geri alan kimse, yaptığı işin kötü sonucunu tatmış olmaz. İşte bu, Ebu Hanife'nin görüşünün sahihliğine delalet etmektedir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "İhramlı kişi, yoksula vereceği her yarım ölçek buğday yerine isterse bir gün oruç tutabilir. Vereceği yiyeceklerin bir kısmını vermekle birlikte bir kısmının yerine de oruç tutabilir."

Fakihlerimiz yiyecekle orucu cem etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak yemin keffaretinde yiyecekle orucu birbirinden ayırmış, ikisini cem etmenin caiz olmadığını söylemişlerdir. Yemin keffaretinde oruç ve yiyecekle köle azad etmeyi de birbirinden ayırmışlardır. Mesela keffaret vermesi gereken bir kimsenin bir kölenin yarısını azad edip beş yoksulu doyurması keffaret olarak geçerli olmaz. İhramlı iken avlanmanın cezası olarak oruç tutmakla yoksula yiyecek vermeyi cem etmek fakihlerimizce caiz görülmüştür. Çünkü Yüce Allah, orucu yoksula verilecek yiyeceğe denk kılmıştır: (اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا) **"yahut onun dengi oruç tutmaktır."**

Bilindiği gibi (onun dengi) ifadesiyle orucun gerçekten yiyeceğin dengi olduğu kastedilmiş değildir. Çünkü oruçla yiyecek arasında bir benzerlik yoktur. Bizim bundan anladığımıza göre birbirlerinin dengi olduklarını söylemekle kastedilen şudur: Bir kişi birkaç yoksula yiyecek verir ve birkaç gün de oruç tutarsa, bu oruçla birkaç yoksula daha yiyecek vermiş gibi sayılır. Yemin keffaretinde ise yoksula verecek yiyeceği olmayan kimsenin oruç tutması caiz olur. Bu durumda oruç, verilmesi gereken yiyeceğin bedeli olur. İkisini cem etmek caiz olmaz. Çünkü keffaret yükümlüsü olan kişinin yoksullara verecek yiyeceği ya vardır ya da yoktur. Eğer varsa oruç tutması caiz değildir. Eğer yoksa o zaman o kişinin farzı, yiyecek vermenin bedeli olarak oruç tutmaktır. Bir şeyin kendi bedeli ile bir arada olması ise mümkün değildir. Mesela abdest alırken ayaklardan birini yıkayıp diğerini de mestin üzerine meshetmek, hem abdest alıp hem de teyemmüm etmek caiz olmaz. Yemin keffaretinde oruçla yiyeceği cem etmenin caiz olmadığı hususunda ihtilaf olduğunu bilmiyoruz. Köle azad etmekle yiyeceği cem etmeye gelince bu da caiz değildir. Çünkü Yüce Allah, üç şeyden birini yemin keffareti kılmıştır. Kölenin yarısını azad edip beş yoksula yiyecek veren kimse, bu ikisinden birini tam yapmadığı için yemin keffaretini ödemiş sayılmaz. Kölenin azad edilmesine değer takdir edilemez ki tamamına değer takdir edilsin ve ona göre bir ödeme yapmak yeterli olsun. Bu, yemin keffareti olarak beş yoksulu doyurup beş yoksulu da giydirmeye benzemez.Bunların değerince para verilmesi yeterli olur. Çünkü yemek ve giyeceklerin değeri belirlenebilir. Bunlardan birinin yerine değerince para verilmesi yeterli olur.

[Av Hayvanını İhramlı İken Bir Kişinin Öldürmesi İle Birden Fazla Kişinin Öldürmesi Halinde Cezaların Farklı Olacağı]

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ) **"Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), öldürdüğünün dengi bir hayvandır"** ayeti bu suçu işleyenin bir veya birden fazla kişi olmasının hükmünü düzenlemektedir. Buna göre suçu işleyenlerin birden fazla kişi olmaları durumunda her birinin ayrı ayrı cezaya tabi olacağına hükmetmektedir. Bunun delili şudur:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."

Bu ayet, birkaç kişinin birlikte aynı kişiyi öldürmeleri durumunda katillerden her birinin bir köle azad etmesini gerekli kılmaktadır. Lügat ehli kimselere göre bu bilinen bir hususdur. Buna itiraz etmezler. Ancak lügat bilgisinden nasibi olmayanlar bunu bilmezler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Birkaç kişi bir adamı öldürürse, tamamının bir diyet ödemesi gerekir. Ama ayetin lafzına göre her katilin bir diyet ödemesi gerektiği anlaşılıyor."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının hakikati ve manasının genel niteliği, her katilin ayrı bir diyet ödemesini gerektirmektedir. Ancak tümünün tek bir diyet ödemeleri gerektiğine dair icma mevcut olduğu için bir diyetle yetinilmiştir. Yoksa ayetin zahiri, katillerden her birinin ayrı bir diyet ödemesini gerektirmektedir. Mesela iki kişi birlikte taammüdenbir adamı öldürürlerse, her biri onu yalnız başına öldürmüş gibi kabul edilerek ikisi de kısasen öldürülürler. Şayet mirasçısı iseler ikisi de maktulün mirasından pay alamazlar. Bu ikisinden her biri maktulün canının birazını almış sayılsalardı, asıl öldürenden başkasının onun mirasından mahrum kalmaması gerekirdi. Her ikisinin de mirastan pay alamayacağı hususunda fakihler ittifak ettiklerine ve ikisinden her

biri münferid bir katil gibi değerlendirildiğine göre, keffaretin vacip olmasında da aynı hükmün geçerli olması gerekir. Çünkü can, bölünemez ve parçalara ayrılamaz. Birkaç ihramlının birlikte bir av hayvanını öldürmesi durumunda her biri yalnız başına öldürmüş gibi tam birer keffaret vermekle yükümlü olurlar. Cenab-ı Allah'ın (اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) **"veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret"** buyurarak bunu keffaret olarak adlandırması buna delalet etmektedir. Bu keffaretin şıklarından biri de oruç tutmaktır. Bu bakımdan bu, adam öldürme kefaretine benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ) **"Bu ceza, öldürdüğünün dengi bir hayvandır"** buyurduğuna göre bu, hak edilen cezanın bir tane olduğuna delalet eder. Av hayvanını öldüren ihramlıların bir kişi olmasıyla birden fazla kişi olması arasında bir ayrım yapılmamıştır. Oysa sen, hayvanı öldürenlerin sayısına göre iki, üç veya daha fazla ceza ödenmesi gerektiğini söylüyorsun."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ceza suçu işleyenlerden her birine yöneliktir.Biz bu suçu işleyenlerden her birinin iki, üç ceza ödemesi gerektiğini söylemiyoruz. Hayır, her birinin sadece bir ceza ödemesi gerekir. Her birinin bir ceza ödemesi gerektiğine Yüce Allah'ın (فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ) **"Bu ceza, öldürdüğünün dengi bir hayvandır"** buyruğu delalet etmektedir. Burada "öldürdüğünün" denilmiş ama "öldürdüklerinin" denilmemiştir. Bu da her birinin yalnız başına öldürmüş gibi kabul edildiğine delalet etmektedir. "Şerhu'l-Menasik" kitabında bunu açıklamış bulunmaktayız.

Hasmımız, kıran haccı yapan kimseyle bağlantılı olarak bu ayeti bize karşı delil olarak ileri sürerek şöyle diyebilir: "Kıran haccı yapmakta olan bir kimsenin, Kitabın zahirine göre sadece bir ceza ödemesi gerekmektedir."

Buna şöyle cevap verilebilir: Yeri geldiğinde anlatılacağı gibi kıran haccı yapmakta olan kişi bize göre aynı zaman içinde iki ihrama girmiştir. Bize göre iki ihramda olması sahih olduğuna göre, bir yasak işleyerek bu ihramlarda bir eksiklik meydana getirirse, bu eksikliği iki kurban keserek telafi etmesi gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hedyin sadece Mekke'de kesilebileceği, Mekke dışında kesilirse geçerli olmayacağı, Kâbe'ye ulaştırılmasının Harem'de kesilmesi anlamına geldiği, Hareme'e girdikten sonra ama kesilmezden önce ölürse başka bir hedyin kesilmesi gerektiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kâbe'ye ulaştıktan sonra Harem'de kesilir de sonra çalınırsa, mükellefin başka bir hedy kesmesi gerekmez. Çünkü kesmiş olmakla o hedy sadakası taayyün etti (belirlendi). Başka bir hedy kesip etini sadaka olarak vermesine gerek kalmaz. Bu, "Şu eti sadaka olarak dağıtmak, Allah rızası için adağım olsun" diyen kimsenin durumuna benzemektedir. Bu et sadaka olarak dağıtılmadan çalınırsa, adak sahibinin bir şey yapmasına gerek kalmaz.

Fakihler, ihramlıyken av hayvanını öldürmenin keffareti olarak tutulması gereken orucun Mekke dışında tutulmasının caiz olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak bu keffaret için verilmesi gereken yiyeceğin Mekke dışında verilmesinin caiz olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri, keffaret yükümlüsünün, yiyecek maddesini dilediği yerde sadaka olarak vermesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Şafiî, Mekke yoksullarına verilmediği takdirde caiz olmayacağını söylemiştir. Dilediği yerde sadaka olarak verebileceğinin delili (اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ) "veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret" ayetidir. Bu ayet, her yoksulu kapsar. Bir delile dayanmadan belli bir yerin yoksulları şeklinde özellemeye gitmek caiz olmaz. Bu yiyeceklerin sadece Mekke yoksullarına verilebileceğini söyleyen kimse, bir delile dayanmadan ayetin genel hükmünü özellemiş olur. Ayrıca usûlde başka yerde verilmesi caiz olan, belli bir mekâna mahsus sadaka yoktur. Bu bir sadaka olduğuna göre, benzeri sadakalara kıyasla herhangi bir yerde verilmesi caizdir. Belli bir mekâna tahsis edilmesi usûl dışı olur. usûlün ve Kitabın zahirinin dışına çıkan görüşler, geçersiz ve değersizdirler.

Birileri "Harem'e mahsus olan hedy neticede bir sadakadır. Sadaka ise istenilen yerde verilebilir" diyecek olursa, mezhebimiz fakihleri de, "Hedy, Harem'de kesildikten sonra eti oradan alınıp başka yerlere götürülerek sadaka verilirse geçerli olur" demişlerdir. Avlanma keffareti

orucunun da Mekke dışında tutulmasının caiz olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Oruç, avlanmanın cezasıdır. Hedy kesmek değildir. İşte bu illetten dolayı keffaret yiyeceğinin de Mekke dışındaki yerlerde verilmesinin caiz olması gerekmektedir.

Deniz Avı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾﴾

96-"Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helal kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı. Huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının."[116]

İbn Abbas, Zeyd b. Sabit, Said b. Cübeyr, Said b. Müseyyeb, Katade, Süddi ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Deniz avı, deniz ürünlerinin ağ ile taze olarak avlanmasıdır."

Ayette geçen (وَطَعَامُهُ) kelimesi ise Ebû Bekir, Ömer, İbn Abbas ve Katade (Allah hepsinden razı olsun) den gelen rivayete göre onlar bu kelime hakkında şöyle demişlerdir: "Bu, denizin ölü olarak kenara attığı hayvandır."

Yine İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Said b. Müseyyeb, Katade ve Mücahid'den rivayet olunduğuna göre bu kelimeyle kastedilen, tuzlu suda yaşayan hayvanlardır.

Bu görüşlerin ilki daha kuvvetlidir. Çünkü bu görüş, avlanan ve avlanmayan iki sınıf hayvanın mübahlığı hükmünü içermektedir.

116 Mâide, 5/96

Tuzlu suda yaşayan hayvanlara gelince bunları (صَيْدُ الْبَحْرِ) "Deniz avı" ifadesi kapsamaktadır. Bu ifadenin devamında gelen (وَطَعَامُهُ) kelimesi ise bu te'vile göre önceki lafzın içerdiği mananın tekrarı olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, ölüp de su yüzüne çıkan balığın yenmesinin mübahlığına delalet eder. Çünkü ayet, deniz ürünlerinden avlananlarla avlanmayanların hükmünü düzenlemektedir. Ölüp su yüzüne çıkan balık, avlanmış değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Selef uleması (وَطَعَامُهُ) kelimesini, denizin kenara attığı hayvan olarak manalandırmışlardır. Bize göre denizin kenara attığı hayvan ölüdür; su üstüne çıkan değildir. Su üstüne çıkan, denizde yüz üstü ölen hayvandır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Dediler ki: 'Denizin kenara attığı hayvan ölüdür.' Bu da o hayvanın denizdeyken ölmüş olduğunu, denizin daha sonra onu kenara atmış olmasını gerektirir. Bu da ulemanın bununla, denizde ölmüş ve daha sonra su yüzüne çıkmış olan hayvanı kastettiklerine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Denizin ölü olarak kenara attığı her hayvan kendiliğinden ölüp su yüzüne çıkmış sayılmaz. Çünkü o hayvanın denizde aniden karşılaştığı soğuk, sıcak veya başka bir sebepten ötürü ölmüş olması mümkündür. Bu durumda o hayvan kendiliğinden ölüp su yüzüne çıkmış sayılmaz. Kitabın geçen kısımlarında kendiliğinden ölüp su yüzüne çıkan hayvan hakkında gerekli açıklamayı yapmış bulunmaktayız.

(وَطَعَامُهُ) kelimesiyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:"Şu denizinizin ötesinin tamamı denizdir. O denizin gıda maddeleri buğday, arpa ve hububattır." Bu sözleri Hasan'dan, Eş'as b. Abdülmelik rivayet etmiştir. Hasan böyle derken deniz kelimesiyle su denizini değil, geniş arazileri kastetmiştir. Çünkü Araplar, geniş olan şeye deniz anlamında "bahr" derler.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir defasında Ebu Talha'nın *radıyallahu anh* bindiği bir at hakkında (وَجَدْنَاهُ بَحْرًا) ***"Biz bunu deniz gibi gördük"***[117] demişti.

Bu hadisteki deniz gibi ifadesiyle adımlarını geniş atan manası kastedilmiştir.

(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ)

"İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"[118] ayeti hakkında Habib b. Zübeyr, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayetteki deniz kelimesiyle şehirler kastedilmiştir. Çünkü Araplar, şehirlere "bahr" deniz derler.

Süfyan, bazılarından nakilde bulunarak İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) "İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"

Berr "kara" kelimesi, üzerinde bir şey bulunmayan çöllerle sahralar, "bahr" deniz kelimesi de köylerle kasabalardır. Hasan'dan rivayet edilen te'vil doğru değildir. Zira (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayetindeki "bahr" deniz kelimesiyle kara kütleleri ve şehirler değil, su denizleri kastedilmiştir. Çünkü bu ifadeye devamındaki şu cümle atfedilmiştir:

(وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا)

"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."

(مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ)

"Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere..."

117 Müslim, Fedâil, 11
118 Rûm, 30/41

İbn Abbas, Hasan ve Katade dediler ki: "Mukim ve seferi kimseler için bir menfaat olmak üzere (deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı)."

(أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayeti, nehirdeki hayvanları avlamayı mübah kılar mı? Diye sorulacak olursa, bu soruya "evet" cevabı verilir. Çünkü Araplar nehire de deniz derler.

(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) **"İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"** ayeti buna örnek gösterilebilir. Deniz, genellikle suyu tuzlu olan yerlerdir, denilmiştir. Yalnız bu kelime genel anlamda kullanıldığında nehirleri de kapsar. Ayette kastedilen mana, suda yaşayan hayvanların avlanmasıdır. Buna göre ihramlının suda yaşayan balık dışındaki hayvanları avlaması da caizdir. Fakihlerin bu konuda ihtilaf ettiklerini bimiyoruz.

(ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) **"İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır"** ayeti, her nevi deniz ürünlerini yemeyi mübah görenleri desteklemektedir. İlim ehli kimseler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Doğrusunu Allah bilir.

Deniz Ürünleri Hakkındaki İhtilaf

Mezhebimiz fakihleri dediler ki:"Denizde yaşayan hayvanlardan sadece balık yenilebilir."

Sevri de bu görüştedir. Onun bu görüşte olduğunu Ebu İshak el-Fezari, kendisinden rivayet etmiştir.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Kurbağa ve su yılanı dışında denizdeki her şeyin yenmesinde bir sakınca yoktur." Mâlik b. Enes de bu görüştedir.

Buna benzer bir görüş, Sevri'den de rivayet edilmiştir. Sevri dedi ki: "Deniz hayvanları boğazlandıktan sonra yenilebilir."

Evzai dedi ki: "Denizde avlanan hayvanların tamamı helaldir." Evzai, bu görüşü Mücahid'den rivayet etmiştir.

Leys b. Sa'd dedi ki: "Ölmüş deniz hayvanını, su köpeğini, kendisine su atı denen hayvanı yemekte sakınca yoktur. Ancak su insanı ve su domuzu yenilmez."

Şafiî dedi ki: "Suda yaşayan hayvanların yenmesi helaldir. Onu sudan almak, boğazlamak sayılır. Su domuzunu yemekte sakınca yoktur."

Denizde yaşayan hayvanların her türlüsünü yemenin mübah olduğu görüşünde olanlar, (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayetini delil göstermektedirler. Bu ayet, denizdeki hayvanların tümünü kapsamaktadır. Çünkü ayette bu hayvanlardan hiçbiri tahsis edilmiş değildir.

Bu ayet, bu görüşü savunanların görüşlerinin isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü (أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ) **"Deniz avı yapmak sizlere helâl kılındı"** ayeti, ihramlının denizdeki hayvanları yemesinin değil, avlamasının mübahlığına delalet etmektedir. Bunun delili de bu cümleye atf edilen devamındaki cümledir:

(وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا)

"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."

Bu ayet, kara avı ile deniz avının hükmünün ihramlı açısından farklı olduğunu beyan etme bağlamındadır. Ayette geçen (صَيْدْ) kelimesi her ne kadar avlanan hayvan manasına gelse de ism-i mastardır. Avlanma manasındaki (إِصْطِيادْ) mastarının ismidir. Mesela (صِدْتُ صَيْداً) "Öyle bir av yaptım ki..." dediğinizde bu ifadedeki (صَيْد) kelimesi mastar ise avcının fiili olan avlanmanın bir ismi olur. Bununla mastar manası kastedilirse, avlanan hayvanın yenmesinin mübahlığına delalet etmez. (صَيْد) kelimesi ile her ne kadar avlanan hayvan ifade edilse de bu bir mecazdır. Çünkü burada meful yani (avlanan hayvan) avlanma fiili ile adlandırılmıştır. Bir şeyin başka bir şeyin adı ile adlandırılması istiaredir.

Suda yaşayan her türlü hayvanı yemenin mübah olduğunu ileri sürenlerin görüşlerinin batıl olduğuna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir:

(أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ. فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ: فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ، وَأَمَّا الدَّمَانِ: فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ)

"İki ölü (hayvan) ve iki kan bize helal kılındı. Ölü hayvanlar, balık ile çekirgedir. (Kanlar ise karaciğer ile dalaktır)."[119]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ölmüş hayvanlardan şu ikisini ayırıp tahsis ederek bunların helal olduğunu bildirmiştir. Bu hadis,(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) **"Ölmüş hayvan size haram kılındı"**[120] ayetiyle haram kılınan ölü hayvanlardan şu ikisinin ayrılıp tahsis edildiğine delalet etmektedir. Çünkü bunların dışındaki ölü hayvanlar yukarıdaki ayetin ve (إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً) **"Ölü hayvandan başka"**[121] ayetinin genel haramlık hükmünün kapsamına girmektedirler. Bu haramlık hükmü, hem kara hem deniz hayvanları için geneldir.

Mezhebimiz fakihlerinden bazıları, mübah şeylerin hadiste sayı ile sınırlandırılmasının, bunların dışındakilerin haram olduğuna delalet ettiğini söylemişlerdir. Hadiste balık ile çekirge ölüsünün diğer hayvanların ölülerinden ayrı tutulup tahsis edilmeleri, bunların diğer hayvanlardan farklı olduklarına delalet eder.

(وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ) **"Domuz eti (size haram kılındı)"**[122] cümlesi de genel bir hüküm ifade ettiği için karada yaşayan domuzla birlikte denizde yaşayan domuzu da kapsamaktadır. Birileri, deniz domuzu dediğiniz şeye su eşeği denmektedir, diyecek olursa, ona deriz ki, birilerinin ona eşek demesi, lügatte ona ait olduğu bilinen su domuzu adını onun üzerinden

119 İbn Mâce, Et'ime, 32; Muvatta, Dahaya, 8
120 Mâide, 5/3
121 En'âm, 6/145
122 Mâide, 5/3

kaldırmaz. Ayetin genel haramlık hükmü onu da kapsar. Şu hadis de buna delalet etmektedir:

İbn Ebi Zi'b'in bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Abdurrahman b. Osman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Bir tabip, Peygamber'in** *sallallahu aleyhi ve sellem* **yanında ilaçlardan bahsederken sözü, kurbağanın da ilaç olduğuna getirdi. Peygamber** *sallallahu aleyhi ve sellem*, **kurbağanın (ilaç** ***yapılması için) öldürülmesini yasakladı."***[123]

Kurbağa, suda yaşayan hayvanlardandır. Kurbağanın yenilmesi ve kendisinden yararlanılması caiz olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun öldürülmesini yasaklamazdı. Kurbağanın haramlığı sünnetle sabit olduğuna göre, suda yaşayan balık dışındaki diğer hayvanlar da kurbağa hükmündedirler.Çünkü aralarında ayrım yapan biri bulunduğunu bilmiyoruz.

Denizde yaşayan hayvanların tümünün yenilmesinin mübah olduğu görüşünü savunanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Mâlik b. Enes'in bildirdiğine göre Said b. Seleme ez-Züraki, Muğire'den, o da Ebu Bürde'den, o da Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet etti ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* deniz hakkında şöyle buyurmuştur:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir."[124]

Bu hadisin senedinde adı geçen Said b. Seleme meçhul bir kişidir. Onun rivayetinin kesinlikle doğru olduğu söylenemez. Bu senede aykırı şekilde gelen rivayetler de vardır:

Mesela Yahya b. Said el-Ensari, Muğire b. Abdillah'tan (ki o, İbn Ebi Bürde'dir), o da babasından, babası da Rasûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etti ki…

123 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Tıp, 54

124 Ebu Dâvud, Taharet 41; Tirmizi, Ebvâbu't-Tahare, 52; İbn Mâce, Taharet, 38

Yahya b. Eyyub, Cafer b. Rebia ile Amr b. Haris'ten, onlar da Bekr b. Sevde'den, o da Ebu Muaviye el-Alevi'den, o da Müslim b. Mahşi el-Müdlici'den, o da el-Firasi'den rivayet etti ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine deniz hakkında şöyle demiştir:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ileMuhammed b. Abdus şöyle demişlerdir: Ahmed b. Hanbel, Ebu'l Kasım b. Ebi'z-Zinad'dan, o da İshak'dan (yani İbn Hazim), o da Miksem (yani Ubeydullah) dan, o da Cabir b. Abdillah'dan rivayet etti ki, denizin hükmü kendisine sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir."

Hadis bilgisi olan kimse bu rivayetleri delil olarak kullanmaz. Şayet bu rivayetler sabit olsalar, (أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ) hadisindeki izaha göre manalandırılırlar. Bu görüşü teyit eden bir delil şudur:Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* anılan hadiste suda yaşayan hayvanları diğerlerinden ayırıp tahsis etmiş değildir. Yalnız suda ölenlerden bahsetmiştir. Bu hadisin zahiri, suda ölen su hayvanlarını da kara hayvanlarını da kapsamaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisle hayvanların genelini kastetmediği bilinmektedir. Böylece onun başka hayvanları değil, sadece balığı kastettiği ispatlanmış olmaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvanların genelini kastetmediği bilindiğine göre, anılan hadisin hayvanların geneli hakkında olduğuna inanmak doğru olmaz.

Denizde yaşayan her türlü hayvanın yenilebileceği görüşünde olanlar, Cabir'in *radıyallahu anh* Ceyşu'l Habet[125] ile ilgili rivayet ettiği hadisi delil

125 Hicretin sekizinci yılı Recep ayında muhacir ve ensardan oluşan üç yüz kadar saha-

olarak ileri sürmektedirler. Gazaya giden ve Ceyşu'l habet denilen askeri birlikteki sahabilerin azığı tükendiği için, denizde öldüğünden dolayı kıyıya vuran anber adındaki iri bir deniz hayvanını yemişlerdi. Gazadan döndüklerinde bunu kendisine anlattıkları Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Yanınızda ondan bir şey kaldıysa bana da yedirin"***[126] buyurmuştu.

Denizde yaşayan her hayvanın yenilebileceği görüşünde olanları teyit eden bir delil bu hadiste bulunmamaktadır. Çünkü bir cemaat bu hadisi rivayet etmiş ve rivayetlerinde denizin anber adlı bir balığı onların bulundukları kıyıya attığını söylemişlerdir. Yani anberin bir balık olduğunu söylemişlerdir. Balığı yemenin mübahlığında ise ihtilaf yoktur.

İhtilaf olmamakla birlikte balıktan başka deniz hayvanlarının yenilebileceğine delalet de yoktur.

İhramsız Kimsenin Avladığı Hayvanı İhramlının Yemesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا)

"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ihramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlı kişinin yemesini mekruh gördükleri rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Ali'nin rivayet ettiği bu hadisin senedi kuvvetli değildir. Ali b. Zeyd ve başka bazıkimseler bu hadisi merfu olarak bazıları da mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

---

bi, Ebu Ubeyde b. Cerrah komutasında bir gazaya gönderilmişlerdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara azık olarak verdiği az miktardaki hurma yolda tükenmişti. Ağaçların yere düşen yapraklarını yemek zorunda kalmışlardı. Yere düşen yapraklara Arapça'da "habet" dendiği için bu askeri birliğe Ceyşu'l Habet adı verilmiştir.

126 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/421

Hz. Osman ile Talha b. Ubeydullah, Ebu Katade, Cabir ve başkalarından gelen rivayete göre, ihramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesi mübahtır.

Abdullah b. Ebi Katade ile Atâ b. Ebi Yesar, Ebu Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Bir yaban eşeği vurmuştum. Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben bir yaban eşeği vurdum. Yanımda ondan artmış bir miktar et var" dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanındakilere, ihramlı oldukları halde***"yiyin"*** diye emretti."[127]

Ebu Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İhramsız olan Ebu Katade bir yaban eşeği vurdu. Biz ihramlı olduğumuz ve Resûlullah da *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberimizde olduğu halde o avın etinden yedik."

Muttalip b. Abdillah b. Hanteb'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Siz avlamadığınız veya sizin için avlanmadığı takdirde, karada avlanmış hayvanlar, ihramlı iken de size helaldir."***[128]

İhramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesinin mübahlığına dair başka rivayetler de vardır. Ancak burada onları da zikrederek konuyu uzatmak istemedim. Zaten büyük İslam merkezlerinin bu konuda görüş birliği vardır.

İhramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesinin haram olduğu görüşünde olanlar, (وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا) **"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı"** ayetini delil göstermektedirler. Bunlara göre ayetin lafzının genel nitelikteki manası hem avlanmayı hem de av hayvanının kendisini kapsamaktadır. Çünkü ayette geçen (صَيْدُ) kelimesi her ikisi için de kullanılmaktadır. İhramsız kişinin avladığı hayvanı ihramlıların yemesinin mübah olduğu görüşünde olanlarsa (وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ) **"Kara avı ise size haram kılındı"** cümlesini, ihramlıyken avlanmanın ve av hayvanının kendisinin haram olduğu manasına geldiğini kabul etmektedirler. Ancak bunlar derler ki, hayvan canlıyken kendisine

127 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/307

128 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 15/392

av hayvanı denir. Avlanmasından veya kesilmesinden sonra elde edilen etine av denmez ki haram olsun. Kendisine av denilse bile, daha önce canlı olduğu zamandaki durumuna itibar edilerek böyle denilmiş olabilir. Yoksa hakikatte ete av demek doğru değildir. İhramlının avlanmasını yasaklayan ayetin et kelimesini içermemesi; yenmesinin haram olduğunu savunanlara göre yenmesi dışında tüketerek, alım satımını yaparak ve diğer şekillerde et üzerinde tasarrufta bulunmanın haram olmadığına delalet etmektedir. Ayetin lafzının genel manası eti de kapsasaydı, hayvan canlıymış gibi yeme dışında da et üzerinde tasarrufta bulunmak caiz olmazdı. Caiz olmadığına göre, canlı av hayvanını telef eden ihramlının tazminat ödemesi gerektiği gibi,eti tüketenin de tazmin etmesi gerekirdi. Çünkü (وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا) **"Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı"** ayeti, ihramlıyken av hayvanı üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmamızın haram olduğu hükmünü içermektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Her ne kadar canlı bir hayvan gibi kendini savunacak bir özellikte olmasa bile av hayvanının yumurtası da ihramlı kişiye haramdır. Yumurtası gibi eti de haramdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi değildir. Çünkü ihramlı kişinin, av hayvanının etini tüketmesi yasaklanmış değildir. Onu telef etse bile tazmin etmesi gerekmez. Ancak av hayvanının yumurtasını ve yavrusunu telef etmesi yasaklanmıştır. Telef ederse tazmini gerekir. Şu da var ki yumurta ve yavru, ileride kendilerini savunabilecek bir av hayvanı durumuna gelebiceklerdir. Dolayısıyla onlar da av hayvanı hükmüne tabi kılınmışlardır. Av hayvanının etine gelince bunun hiçbir durumda canlı bir av hayvanı haline gelmesi söz konusu değildir. Diğer hayvanların eti gibidir. Çünkü bu haliyle o, canlı bir av hayvanı değildir. Ve kendisinden bir av hayvanı doğacak da değildir. Kaldı ki biz, av hayvanının yumurtasıyla yavrusunu mezkûr ayetin genel hükmü ile haram kılmış değiliz. Biz, icma deliline dayanarak bunların haram olduğunu söylemiş bulunmaktayız.

Sa'b b. Cüsame hadisi hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebvâ'da veya başka bir yerde ihramlıyken Sa'b *radıyallahu anh* kendisine yabani eşek eti ikram

etmişti. Sa'b *radıyallahu anh*, onun bu ikramdan hoşlanmadığını yüzünden anlamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine şöyle demişti:

(إنه ليس بِرادٍّ عليك و لكنا حُرُمٌ)

"Bu sana geri çevrilmezdi. Ancak biz ihramlıyız."[129]

Mâlik buna muhalif başka bir rivayette bulunmuştur:

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sa'b b. Cüsame, Ebvâ'da veya Veddan'da Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yaban eşeği hediye etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu hediyesini reddederek şöyle buyurdu:

(إِنَّا لَمْ نَرُدَّهُ عَلَيْكَ إِلَّا أَنَّا حُرُمٌ)

"Biz bunu sana geri çevirmezdik. Ancak biz ihramlıyız."[130]

İbn İdris, Mâlik'e şöyle denildiğini nakletti: "Süfyan, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yaban eşeğinin bir ayağının ikram edildiğini söylüyor."

Mâlik bu söze şöyle karşılık verdi: "O bir çocuk, o bir çocuk!"

Bu hadisi İbn Cüreyc de Mâlik'in senedine benzer bir senedle Zühri'den rivayet etmiştir.

A'meş'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sa'b b. CüsamePeygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yaban eşeği hediye etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihramlıydı. Bu hediyeyi geri çevirerek şöyle buyurdu:

(لَوْلَا أَنَّا مُحْرِمُونَ لَقَبِلْنَاهُ مِنْكَ)

129 İbn Huzeyme, Sahih: 4/177

130 Muvatta, Menasik, 26

"Eğer ihramlı olmasaydık (hediyeni) senden kabul ederdik."[131]

Bu rivayet, Süfyanın rivayetinin zayıf olduğuna, sahih olanın Mâlik'in rivayeti olduğuna delalet etmektedir. Bu raviler de Mâlik'in rivayetinin sahihliği üzerinde ittifak etmişlerdir.

Mezkûr hadisin başka bir rivayetide şöyledir:

Ebu Muaviyenin bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Cabir b. Zeyd Ebu'ş Şa'sa'ın babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: İhramlının, kendisine getirilen bir av etini yemesinin hükmünü sorduklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:***"Onun için hesaplayın."***

Ebu Muaviye dedi ki: Yani eğer ihrama girmesinden önce o hayvan avlanmışsa ihramlı kişi onun etini yiyebilir. Ama ihrama girmesinden sonra avlanmışsa yiyemez. Bu hadisin manasının şöyle olma ihtimali de vardır: O hayvan eğer kendisi için avlanmışsa veya avlanmasını emretmiş ya da avlanmasına yardım etmiş yahut hayvanın yerini avcıya göstermiş ve bunlara benzer sakıncalı şeyler yapmışsa ihramlı kişi onun etini yiyemez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَاماً لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ
وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾)

97-"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı. Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini ve Allah'ın (zaten) her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu bilmeniz içindir."

Denildi ki Allah, Ka'be'yi insanların yaşamlarını devam ettirme sebebi ve dayanağı kıldı. Bir nesnenin varlığını düzgün bir şekilde devam ettirmesini sağlayan temel unsura o şeyin kıvamı dendiği gibi Kâ'be de

131 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/314

insanların dini ve dünyevî yaşantılarını normal bir şekilde devam ettirebilmelerinin temel unsuru kılınmıştır.

Said b. Cübeyr'in, "insanların kıvamı" ifadesiyle onların varlıklarını uygun bir şekilde devam ettirebilmeleri kastedilmiştir, dediği rivayet edilmiştir. Bazıları da bu ifadeyle Kâ'be'nin insanların bedenlerini ayakta tutabilmelerini sağladığının kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü Kâ'be ve civarında güvende oldukları için geçimlerini sürdürmelerini sağlayan tasarruflarda bulunabilirler. Kâ'be aynı zamanda insanların dinlerini canlı olarak ayakta tutmalarını sağlayan bir unsurdur. Çünkü hac menasikini ifa ederken çirkin şeylerin yapılmasından menedilmekte, güzel şeyler yapmaya davet edilmektedirler. Mekke hareminde ve haram aylarda güven vardır. Hacda ve hac mevsimlerinde, dünyanın dört bir yanından insanların oraya varıp toplanmasında (ticarete canlılık kazandırılarak) geçim işleri yoluna girmektedir. Hac kurbanlıklarını oraya getiren, kurbanlıklarının boynuna işaret takan kimselere ilişilmemektedir. İhrama girmek isteyen kimseler, Harem'deki ağaçların kabuklarından gerdanlık gibi bir şey yapıp boyunlarına takmakta ve artık oralarda güven bulmaktadırlar.

Hasan dedi ki: "Kurbanlık deve ve sığırların boyunlarına ayakkabı, mest gibi şeyleri asmaktadırlar."

Bütün bunlar, ibadetlerin ve diğer dinî görevlerin düzenli bir şekilde yapıldıklarını gösteren işaretlerdir. Bu da büyükbaş kurbanlıkların boyunlarına gerdanlık gibi işaretler takmanın ve kurbanlık hayvanları Harem'e sevketmenin kurbet olduğuna delalet etmektedir.

Kâ'be, saygın olan Beytullah'ın adıdır.

Mücahid ve İkrime dediler ki: "Kâ'be küp şeklinde olduğu için kendisine bu ad verilmiştir."

Lügat ehli kimseler dediler ki: "Allah'ın evine Kâ'betü'l beyt" denilerek isim tamlaması yapılmıştır. Çünkü bu eve üstten bakıldığında köşeleri çıkıntı gibidir. Bunun sözlükteki aslı (كُعُوبَتْ) Küûbet mastarıdır ki bu da çıkıntı anlamına gelmektedir. Kareye de Arapça'da kâ'be denir. Çünkü köşeleri çıkıntı gibidir. Kız çocuğunun göğsü belirdiğinde de Arapça da ona (كَعَبَ ثَدْيُ الْجارِيَةِ) "Kız çocuğunun göğüs uçları belirdi" denir. İnsanın topuk

kemikleri ayağının iki yanında çıkıntı şeklinde olduğu için Arapça'da onlara "kâ'b" denir. Bu da abdestte yıkanmaları gereken topuk kemiklerinin, ayak bileğiyle bacağın birleştiği yerde ve ayağın iki tarafında çıkıntı şeklindeki kemik olduğunu gösterir. Yüce Allah kendi evine saygın manasında beyt-i haram adını vermiştir. Çünkü böyle adlandırmakla Haremin tamamında avlanmanın, oradaki bitkileri koparmanın, oraya sığınan kimseyi öldürmenin haram kılınmasını kastetmiştir. Bu, (هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ) "Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere bir hedy (kurbanlık hayvan)" ayetine benzemektedir. Bu ayetteki Kâ'be kelimesiyle Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir.

Mezkûr ayette geçen (وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram ayı"** ifadesine gelince, bu konuda Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ay kelimesi cins ismi olduğu için tekil olarak söylenmiş olsa da bununla haram ayların tamamı kastedilmiştir. Bu aylar, dörttür. Zilkade, Zilhicce ve Muharrem olmak üzere üçü peşpeşe gelirler. Dördüncüsü ise bunlardan ayrı olan Recep ayıdır. Yüce Allah, haram ayları insanlar için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldığını haber vermiştir. Çünkü onlar bu aylarda güvene kavuşmakta ve geçimlerini sağlayacak tasarruflarda bulunmaktadırlar. Böylece kendilerini ayakta tutabilme imkânını elde etmektedirler. İşte Yüce Allah'ın hac menasiki, haram aylar, hac kurbanlıkları, bu kurbanlıkların boynuna takılan gerdanlıklarla kendilerini ayakta tutabildiklerini söylemesinin anlamı budur.

Hz. İbrahim *aleyhissellem* zamanında Hac ibadetinin başlamasından itibaren günümüze ve de kıyamete kadar insanların dini ve dünyevî maslahat ve menfaatleri, imandan sonra en çok hacla ilintilidir. Mevsimi geldiğinde insanlar dünyanın dört bir yanından gelip Mina'dan ve Mekke'den geçmekte, evlerine dönünceye kadar buralarda haccın menfaatlerinden yararlanmakta, insanlar da kendilerinden yararlanmakta, ticari faaliyetler artmakta, geçim imkânları bollaşmaktadır. Sonra hac ibadetini eda edenler dini ve manevi kazançlar elde etmektedirler. Hacca gitme ve tövbe etme hazırlığı yapmakta, harçlıklarını mallarının en helalinden temin etme arayışına girmekte, yolculuk zahmetlerine katlanmakta, korkulu yerlerden geçmekte, sefer esnasında soyguncularla ve tuzaklara göğüs germektedirler. Mekke'ye varıncaya kadar bu hal devam etmektedir. Sonra kendilerini maddiyattan soyutlayıp sırf Allah'a bağlanmakta, haşir günü mezarlarından dirilip mahşer yerine giden ölülere benzemekte, Beytullah'ın yanında

telbiye getirip ihlâsla Yüce Allah'a sığınarak çokça zikretmektedirler. Suya düşüp boğulmak üzere olan ve kendisini sadece onun kurtaracağını umduğu bir şeye tutunan kimse gibi, oradan başka sığınacak bir yerleri olmadığına inanarak Kâ'be'nin örtüsüne tutunmaktadırlar.Sonra ona tutunanın kurtuluşa ereceği, onu bırakıp başka tarafa sapanın helâk olacağı Allah'ın ipine tutunduklarını izhar ederler. Sonra Arafat'a gidip dünyevî olan her şeyi geride bırakarak, mallarını, çocuklarını ve ailelerini terk ederek mahşer yerindeymişçesine orada ayakta durmuş vaziyette umutla Allah'a dua ederler. Zikir, Allah'a karşı derin bir teslimiyet içinde O'na boyun eğme gibi haccın diğer görevlerini yerine getirirler. Sonra namaz kılmak, oruç tutmak, sadaka vermek, insanı Allah'a yakın kılan kurbetleri ifa etmek, dil ve kalp ile zikretmek, Beyti tavaf etmek gibi diğer görevleri yaparlar ki bunların hepsini burada anlatmaya kalkarsak konu uzayacaktır. Bütün bu saydıklarımız, haccın insana sağladığı dini ve dünyevî faydalardır.

(ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ)

"Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini bilmeniz içindir."[132]

Bu ayette Yüce Allah'ın, haccetmenin insanlara kazandıracağı dini ve dünyevî faydaları bildiği haber verilmektedir. Onun için Yüce Allah bu hayret verici tedbirleri almış, ümmetin evvelinden sonuna, kıyamet gününe kadar halkın faydasına olacak şeylere bu ibadeti vesile kılmıştır. Eğer gaybı ve meydana gelmezden önce eşyayı bilmeseydi, bu tedbirleri alması, kulların yukarıda anlatılan dini ve dünyevî faydalarına vesile olmazdı. Çünkü bir şeyi meydana gelmesinden önce bilmeyen bir zâtın, bütün ümmeti dinî ve dünyevî bakımdan yararlandıracak tertip ve düzen içinde sağlam ve muhkem işler yapması beklenemez.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَاِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾)

132 Mâide, 5/97

101-"Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Halbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)"

Kays b. Rebi'in bildirdiğine göre Ebu Husayn, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öfkesinden yüzü kıpkırmızı olmuş vaziyette çıkıp geldi ve minbere oturdu. ***"Bana ne sorarsanız (sorun) mutlaka cevap vereceğim"*** dedi.

Bir adam kalkıp "Ahirette ben nerede olacağım?" diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Cehennemde olacaksın!"*** diye cevap verdi.

Bir başkası kalkıp "Benim babam kim?" diye sordu. Ona da ***"Baban, Huzafe'dir"*** diye cevap verdi. Derken Hz. Ömer *radıyallahu anh* kalkıp "Rab olarak Allah'ı, din olarak İslam'ı, rehber olarak Kur'an'ı, peygamber olarak Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* benimsedik. Bizler cahiliyetten ve şirkten yeni kopmuş kimseleriz ey Allah'ın Resûlü! Babalarımızın kim olduğunu Allah bilir" dedi. Bunun üzerine Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* öfkesi dindi ve şu ayet indi:

"Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın."[133]

İbrahim el-Hicri'nin bildirdiğine göre Ebu İyaz, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Bu ayet, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Her sene mi hac yapacağız?" diye sorulması üzerine inmiştir."[134]

Ümame'den buna benzer bir rivayet gelmiştir.

İkrime, bu ayetin, bir adamın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Benim babam kim?" sorusunu sorması üzerine indiğini söylemiştir.

133 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's-Sünne, 3

134 Tirmizi, Hac, 5

Said b. Cübeyr dedi ki: "Bu ayet, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*bahîre ve sâibe'yi soranlar hakkında indi."[135]

Miksem dedi ki: "Bu ayet, ümmetlerin peygamberlerinden mucize istemeleriyle ilgili olarak inmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerin hepsinin mezkûr ayetin iniş sebebiyle ilgili sahih rivayetler olduğunu söylemeye engel bir şey yoktur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bana ne sorarsanız (sorun) mutlaka cevap vereceğim"*** dediğinde Abdullah b. Huzafe, kendisinin babasının kim olduğunu sormuştu. Çünkü halk arasında Abdullah'ın nesebi hakkında ileri geri konuşulmaktaydı. O gün orada Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru sorduğu söylenen herkes farklı bir soru sormuştu. Bunun üzerine Yüce Allah (لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ) sizi üzecek soruları sormayın mealindeki ayeti indirdi. Belki de bu tür soruların sorulmasına ihtiyaç da yoktu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru soran Abdullah b. Huzafe'ye gelince, onun Huzafe'nin nesebinden olduğu, Huzafe ile annesi nikâhlı oldukları için sabitti. Artık hakikatte kimin dölsuyundan olduğunu öğrenmeye pek de ihtiyacı yoktu. Bu sebeple Huzafe, oğlu Abdullah'a "Bu soruyu sormakla bana kötülük yapmış oldun" dedi. Abdullah da "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği cevapla ancak içim rahatladı" demişti. Bu, bilinenin aksi bir cevap gelmesi durumunda zararının çok büyük olacağı bir soruydu. Onun için sorulması yasaklanmıştı.

(مَنْ أَصَابَ مِنْ هَذِهِ الْقَاذُورَاتِ شَيْئًا فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللَّهِ
فَإِنَّهُ مَنْ يُبْدِي لَنَا صَفْحَتَهُ نُقِمْ عَلَيْهِ كِتَابَ اللَّهِ)

"Şu kötü işlerden birini işleyen kimse, (işlediği kötülüğü başkalarına duyurmasın ve) Allah'ın örtmesi ile örtünsün. Doğrusu iç yüzünü bize açıklayana Allah'ın Kitabı'ndaki hükmü uygularız."[136]

---

135 Bahîre ve sâibe'nin açıklaması, bu surenin 103. ayetinin tefsiri kısmında verilecektir.
136 Muvatta, Hudud, 3

Mâiz'e zina suçunu ikrar etmesi için işaret eden Hezzal b. Yezid'e, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(لو سَتَرتَهُ بثوبك كان خيراً لك)

"Onu elbisenle örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu."[137]

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* "Ahirette ben nerede olacağım?" diye soran adam da böyle bir soruyu sormaya ihtiyacı yoktu. Çünkü ahiretteki durumu dünyadayken başkalarınca bilinmiyordu. Durumunun üzerindeki örtüyü kendisi kaldırmış oldu. Oysa örtülü bırakması daha iyi olurdu. Keza ortada bazı mucizeler varken kalkıp yeni mucize ve ayetler istemek de yasaklanmıştır. Herhangi bir kimsenin böyle bir talepte bulunması caiz değildir. Çünkü peygamberlerin, kâfirlerin arzu ve isteklerine göre mucize göstermeleri mümkün değildir. İşte bu tür soru ve dilekler çirkin olup hoş karşılanmamıştır.

"Hac her sene mi yapılacak?" sorusunun Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorulmasına gelince, haccı emreden ayet indiğinde o ayeti dinleyen kişinin, ayetin hükmü gereğince bir defa haccetmekle yetinmesi gerekirdi. Bundan dolayı onun sorusu üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(لَوْ قُلْتُ نَعَمْ، لَوَجَبَتْ وَلَكِنَّهُ حَجَّةٌ وَاحِدَةٌ)

"Evet deseydim vacib olurdu. Lâkin haccetmek bir defadır."[138]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şayet evet cevabını verseydi, ayetin emrinden ayrı olarak hacc her sene farz olacaktı haberini vermektedir. O adamın ayetin hükmü gereğince bir defa haccetmekle yetinmesi mümkün olduğu halde bu soruyu sormasına gerek yoktu.

Bu te'villerin doğruluktan en uzak olanı, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bahîre, sâibe ve vasîle hakkında soru sorulduğu için mezkûr ayetin indiği iddiasıdır. Çünkü bu soruyu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sel-*

137 Ebu Davud, Hudud, 6

138 Nesai, Menasik, 1

lem yönelten kişinin sorusunda mutlaka bahîrenin ne olduğuna, onun caiz olup olmadığına yer verilmiştir. Bahîre ve beraberinde zikredilen sâibe ve vasîle, cahiliyet devrinde Araplarca bilinen şeylerdi. Bunları sormaya ihtiyaçları yoktu. Bunların mübah mı, caiz mi olduğunu sormak da caiz değildi. Çünkü bunlar küfür alâmeti idi. Cahiliyet devri insanları bunları kurban etmekle putlarına ibadet ettiklerine inanıyorlardı. İslam'a giren kimse, artık bunların batıl şeyler olduğunu bilir.

Bazı kimseler, yeni karşılaşılan hadiselerin hükmünü sormanın haram olduğunu bu ayete dayanarak ileri sürmektedirler. Bunu ileri sürenler, şu rivayete de dayanmaktadırlar:

Zühri'nin bildirdiğine göre Âmir b. Sa'd'ın babası Sa'd, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: (إنَّ أعْظَمَ المسْلمينَ جُرْماً مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيءٍ لَمْ يُحَرَّمْ، فَحُرِّمَ مِنْ أجْلِ مسألَتِه)

"Müslümanlar içinde günahı en büyük olan o kimsedir ki, haram olmayan bir şeyi sorar. Sorduğu için de o şey haram kılınır."[139]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette, karşılaşılan hadiselerin hükmünü sormanın haramlığına dair bir delil yoktur. Sorulması yasak olanlar, sadece Yüce Allah'ın bildiği ve başkalarına bildirmediği, insanların da bilmeye ihtiyaçlarının olmadığı, aksine neseple ilgili gerçekler gibi açıklandığı takdirde kendilerine zarar verecek olan şeylerdir. Çünkü hadiste (الولدُ للفراشِ) **"Çocuk yatak sahibine (nikâhlı kocaya) aittir"**[140] buyurulmuştur. Yüce Allah Abdullah b. Huzafe'nin, anasının nikâhlı eşi Huzafe'nin dölsuyundan yaratıldığına Allah'ın hükmetmesine bakmayıp, kendisinin kimin oğlu olduğunu sormasını yasaklamıştır. Ahirette kendisinin nerede olacağını soran adamın da cehennemde olduğu bildirilerek kendi ayıbını açığa çıkarmasına gerek yoktu. Aynı şekilde insanların peygamberlerden mucize istemeleri de yasaklanmıştı. Gereksiz sorular sormanın caiz olmadığına dair anlattıklarımızın doğruluğuna ayetin özü delalet etmektedir.

139 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's-Sünne, 3

140 Buhari, Büyû', 3

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾)

102-"Sizden önceki bir millet o tür şeyleri sordu da sonra o yüzden kafir oldu."

Yani önceki ümmetler, peygamberlerden mucizeler istediler. Allah da onlara o mucizeleri gönderdi. Bu şekildeki manalandırma, Miksem'in te'vilini doğrulamaktadır.

Hakkında nass bulunmayan meselelerin hükmünü sormaya gelince bunlar, mezkûr ayetteki soru sorma yasağının kapsamına girmemektedirler. Bunun delili şudur:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Naciye b. Cündeb'le birlikte Mekke'ye kurbanlık develeri göndermişti ki, Naciye o kurbanlıkları orada kessin. Naciye *radıyallahu anh*, yolda yığılıp kalan develer olursa ne yapayım? diye sormuştu. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (انْحَرْهَا، ثُمَّ اصْبِغْ نَعْلَهَا فِي دَمِهَا، ثُمَّ اضْرِبْ بِهِ صَفْحَتَهَا، ولا تأكلْ منها أنتَ، ولا أَحدٌ من أهل رُفْقَتِكَ) ***"Onu (yolda yığılıp kalan deveyi) kes. Sonra ayağını kanına bulayıp yanına indir. Sen ve yol arkadaşlarının ailelerinden hiçbiri ondan yemeyin"***[141] şeklinde cevap verdi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine bu soruyu sormasını yadırgamamıştı. Rafi' b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre: Sefere çıkacak olan sahabilerPeygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Yarın düşmanın karşısına çıkacağız. Yanımızda bıçak bile yok (Ne yapacağız)?"[142] diye sormuşlardı. Bu soruyu soranları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yadırgamamıştı.

Ya'lâ b. Ümeyye'nin hadisinde anlatıldığına göre umrede ne yapacağını soran adam da yadırganmamıştır. Hakkında nass bulunmayan şer'î

141 İbn Hibban, Sahih: 9/332

142 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/412

meselelerin hükmüne dair birçok kimsenin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru sorması yasaklanmamıştır.

Şehr b. Havşeb'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ganem, Muâz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir. Dedim ki: "Ya Resûlallah sana bir şey sormak istiyorum. Ama (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ) **"Ey iman edenler! Bazı şeyleri sormayın"** ayeti sormama engel oluyor."

"Nedir o (sormak istediğin)?" diye sordu. Dedim ki:"Beni cennete sokacak amelin ne olduğunu *sormak istiyorum." Şöyle cevap verdi:*

(قَدْ سَأَلْتَ عَظِيمًا، وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ: شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَحَجُّ الْبَيْتِ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ)

***"Büyük bir şey sordun. Ama (yapacak olan kimse için de) kolaydır: Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın* elçisi olduğuma şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."**[143]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muâz'ın *radıyallahu anh* bu soruyu sormasını menetmemiş ve sorduğu için de yadırgamamıştı.

Muhammed b. Sirin'in bildirdiğine göre Ahnef b. Kays, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(تفقَّهوا قبلَ أن تُسَوَّدوا)

"Reis olmadan önce fıkıh (ilim) öğrenin."[144]

(Çünkü reis olduktan sonra sizden aşağıda konumda olan kimselere gidip de onlardan ders almaya tenezzül etmezsiniz). Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*ashabı mescitte toplanıp karşılaştıkları meselelerin hükmünü vermek için kendi aralarında müzakereler yaparlardı. Tabiun ve onlardan

143 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 20/73
144 Buhari, İlim, 16

sonra gelen fakihler günümüze kadar aynı yöntem üzere ilmi müzakerelerde bulunmaktadırlar. Bunu ancak bilgisiz ve cahil kimseler kabul etmezler. Bunlar manasını ve ahkâmını bilmedikleri bazı rivayetlerden bir şeyler almışlardır. Ama aldıkları şeyler hakkında konuşmaktan ve onların fıkhî hükümlerini çıkarsamaktan acizdirler.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(رُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرُ فَقِيهٍ، وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ)

"Nice fıkıh (bilgisi) taşıyan vardır ki fakih değildir. Nice fıkıh bilgisi taşıyan vardır ki, o fıkıh (bilgisini) kendisinden daha fakih (bilgili) olan birine taşır."[145]

Karşılaşılan meselelerin hükmünü sormayı hoş karşılamayıp reddeden, Yüce Allah'ın şu ayette tasvir ettiği kimselere benzemektedirler:

(مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا)

"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir."[146]

(اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ)

"Açıklandığı takdirde sizi üzecek olan..."

Yani cevabı verildiğinde sizi üzecek olan sorular sormayın. Bu da ayetle sorulması yasaklanan soruların, Abdullah b. Huzafe'nin ve ahirette ben nerede olacağım diye soran adamınki gibi sorular olduğuna delalet etmektedir. Çünkü karşılaşılan hadiselerin hükmünün açıklanması, bu hükümleri soran kimseleri üzmez. Çünkü bu kimseler, Yüce Allah'ın bu meseleler hakkındaki hükmünü öğrenmek istemektedirler. Sonra Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

145 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/91

146 Cum'a, 62/5

(وَإِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ)

"Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır." [147]

Yani meleğin inip Kur'an'ı Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* okuduğu sırada bunları sorsanız, Yüce Allah bunların hükmünü size açıklar. Bu da sizi üzer ve size zarar verir.

(عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا)

"Allah onları bağışlamıştır."

Karşılaşılan hadiselerin hükmünü ve işin içyüzünü öğrenmek için sorduğunuz sorulardan ötürü Allah sizi sorumlu tutmayacaktır.

Bu konuda affetmek ve bağışlamak, bu tür soruları sormamanın da mübah olduğu ve işin kolaylaştırıldığı manasına gelir. Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ)

"Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti."[148]

İşinizi kolaylaştırdı.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(فَمَا أَحَلَّ فَهُوَ حَلَالٌ , وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ , وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ)

"Allah'ın helal kıldığı helal, haram kıldığı haramdır. Susup bir şey demediği şey ise affedilmiştir."[149]

147 Mâide, 5/101
148 Bakara, 2/187
149 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/553

Yani işi geniş tutup kolaylaştırmak için hakkında bir şey demediği şey, affedilmiştir.

Buna benzer bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنِّي قَدْ عَفَوْتُ لكم عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ)

"Şüphesiz ben sizi atların ve kölelerin zekâtından muaf kıldım."[150]

(قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ)

"Sizden önceki bir millet o mucizeleri istedi sonra o onu (mucizeyi) inkâr eder oldu."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:"Bir topluluk, Hz. İsa'dan mucize olarak gökten bir sofra indirmesini istediler. İndirince de onu inkâr ettiler."

Başkaları dediler ki: "Bir topluluk da Hz. Salih'ten, mucize olarak dişi bir deve getirmesini istediler. Sonra da o deveyi kesip mucizeliğini inkâr ettiler."

Süddi dedi ki: "Müşrikler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, mucize olarak Safa tepesini altın haline getirmesini istedikleri zaman bu ayet indi."

Denildi ki: Bir millet kendi peygamberlerine, Abdullah b. Huzafe ile "Ahirette ben nerede olacağım?" diyen adamın sorusu gibi sorular sordular. Peygamberleri sorularını cevaplandırınca da cevaplar hoşlarına gitmedi ve peygamberlerini yalanlayıp inkâr ettiler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾)

150 İbn Mâce, Zekât, 4

103-"Allah ne "Bahîre" ne "Sâibe", ne "Vasîle" ne de "Hâm" diye bir şey meşru kılmamıştır. Fakat, inkar edenler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının aklı da ermez."

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bahîre, sütü putlar için alıkonulan devedir. Sâibe, putlar için serbest bırakılan devedir. Vasîle, iki defa peşpeşe arada erkek yavru olmaksızın dişi yavru doğuran deveye denir. Bunu kesip putlarına kurban ederlerdi. Hâmi ise belli sayıda dişi deveyi dölleyen erkek deveye denir. Döllemesi belli sayıya ulaştığında kendisine "belini korudu" deyip hâmi adını verirler ve onu serbest bırakırlardı."

Lügat ehli kimseler dediler ki: Bahîre, kulağı yarılan dişi deve demektir. Mesela devenin kulağı genişçe yarıldığında (بَحَرْتُ أُذُنَ النَّاقَةِ أَبْحَرُهَا بَحْرًا)"Devenin kulağını yardım. Öyle bir yardım ki..." denir. Kulağını genişçe yardığınız deveye (النَّاقَةُ مَبْحُورَةٌ وَبَحِيرَةٌ) denilir. Genişliğinden dolayı denize de "Bahr" denilmiştir. Cahiliyet devri insanları, sonuncu yavrusu erkek olan ve beş defa doğuran deveye bahîre deyip onun kesilip yenilmesini haram sayar, ona binmezlerdi. Su içmeye geldiğinde onu kovmaz; meraya geldiğinde geri çevirmezlerdi. Yorgun kimse onunla karşılaştığında ona binmezdi. Sâibe, serbest bırakılan deveye denir. Cahiliyet devrinde bir insan seferden dönerse veya hastalıktan şifa bulup kurtulursa ve bunlara benzer bir dileği gerçekleşirse, devem sâibe olsun diyerek adakta bulunurdu. Serbest bırakılan bu deve de bahîre gibi salıverilir, kesilip yenilmesi haram olurdu. Bir kimse kölesini azad ederken "O, şaibedir" dediğinde artık aralarında ne diyet ne velâ ne de miras bağı olurdu.

Vasîle ise lügat ehli bazı kimseler dediler ki: "Bu, biri dişi diğeri erkek ikiz doğuran koyundur. Dişi yavrudan hemen sonra erkek yavru doğduğunda, "kızkardeşine kavuştu" der ve onu kesmezlerdi."

Bazıları da dediler ki: "Koyun dişi doğurduğunda bu yavru, sahiplerinin olurdu. Erkek doğurduğundaysa onu kendi ilahlarına kurban ederlerdi. Erkekli dişili ikiz doğurduğundaysa, sonra doğan için, 'kardeşine kavuştu' der ve onu ilahlarına kurban etmez ve salıverirlerdi. Hâmiye gelince bu, on dişi deveyi doğurtan damızlık devedir. Buna "belini korudu" derlerdi. Kendisine yük yüklemez, suya geldiğinde onu kovmazlar, meraya

geldiğinde geri çevirmezlerdi. Cahiliyet devri insanlarının bahîre ve saibe hakkındaki inançlarını Yüce Allah'ın bize haber vermesi ve ayette zikredilen diğer hususlar, köleyi arada velâ bağı olmaksızın saibe şeklinde bütün haklardan yoksun bırakarak azad etmenin batıl bir uygulama olduğuna delalet etmektedir.Azâd edilen kölenin efendisiyle vela bağı kalmadığı, onun velisinin İslam toplumu olacağı görüşünde olanların görüşleri bu ayetteki (وَلَا سَائِبَةٍ) kelimesiyle çürütülmüş olmaktadır. Bunun yanı sıra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (الوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) ***"Velayet hakkı azad edene aittir"***[151] buyurmuştur. Bu hadis de bunu tekit etmekte ve açıklamaktadır.

İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymak/Emr-iBil Maruf, Nehy-iAni'l Münker

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasını Kur'an'ın birçok yerinde tekit etmiş, Resûlullahda *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinden rivayet edilen mütevatir hadislerinde açıklamıştır. Selef ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri, her ne kadar takiyye yapıp susmanın caiz olacağı bazı durumlarla karşılaşılsa da diğer zamanlarda bu görevin farzlığı üzerinde icma etmişlerdir.

Yüce Allah, Lokman'ın *aleyhissellem* kendi oğluna şu tavsiyede bulunduğunu bizlere bildirmiştir:

(يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُور)

"Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret.Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir"[152]

Doğrusunu Allah bilir. Yani iyiliği emredip kötülükten alıkoyarken seni üzen bir durumla karşılaştığında sabret. Yüce Allah, kulu Lokman'ın *aleyhis-*

151 Müslim, Itk, 2
152 Lokman, 31/17

sellem bu öğütlerini bize nakletmektedir ki bunlara uyup gereğini yapalım. Selef-i salihinden olan sahabileri överken Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ
الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللهِ)

"Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır."[153]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ)

"İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!"[154]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ بِلِسَانِهِ، فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)

"Sizden her kim bir kötülük görür de onu eliyle değiştirmeye gücü yetiyorsa, onu eliyle de*ğiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle (buğzetsin). (Ama) bu, imanın en zayıf mertebesidir."[155]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Cerir, babası Cerir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

153 Mâide, 5/79
154 Mâide, 5/79
155 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 155

(مَا مِنْ رَجُلٍ يَكُونُ فِي قَوْمٍ يَعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي يَقْدِرُونَ أَنْ يُغَيِّرُوا عَلَيْهِ وَلَا يُغَيِّرُونَ إِلَّا أَصَابَهُمُ اللهُ بِعِقَابٍ قَبْلَ أَنْ يَمُوتُوا)

"Bir adam, işlediği fiilleri değiştirecek güce sahip bir topluluğun arasında günah ve masiyet işler de o topluluk onun yaptıklarını değiştirmezse Yüce Allah, ölümlerinden önce onları mutlaka azaba çarptırır."[156]

Cenab-ı Allah iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasınıkendi Kitabı'nda ve Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* lisanı ile tekit etmiştir.

Fıkıhtan nasibi olmayan bazı kimseler, yukarıda geçen ayetin neshedildiğini, hükmünün genel olmayıp bazı durumlarda geçerli bazı durumlarda ise geçersiz olduğunu zannetmekte ve aşağıdaki ayet-i kerimeyi kendi görüşleri doğrultusunda te'vil etmektedirler:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾)

105-"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah size yaptıklarınızı haber verecektir."[157]

İçerisinde hiçbir karine olmasa bile ayetin manası, bunların zannettiği ve te'vil ettiği gibi değildir. Zira ayette (عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** buyurulmaktadır. Ayette geçen (إِذَا اهْتَدَيْتُمْ) kelimesinin mastarı olan "ihtidâ", hem kendimiz hem de başkalarıyla ilgili olarak Allah'ın emrine uymaktır. Şu halde bu ayet, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasının neshedildiğine delalet etmemektedir.

Yukarıdaki ayetin te'viliyle ilgili olarak selef uleması tarafından, kelimeleri farklı ama manaları aynı olan birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

156 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/332

157 Mâide, 5/105

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre İsmail b. Ebi Halid, Kays b. Ebi Hâzim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* minber üzerinde şöyle dediğini işittim:

"Ey insanlar! Siz (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ) **"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez"** ayetini (kendi görüşünüze göre) te'vil ediyorsunuz. Doğrusu ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: (إِنَّ النَّاسَ إِذَا عُمِلَ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي فَلَمْ يُغَيِّرُوا أَوْشَكَ اللهُ أَنْ يَعُمَّهُمْ بِعِقَابٍ) **"İnsanların arasında günah ve masiyet işlenir de (müdahale edip) bunları değiştirmezlerse, kısa zamanda Allah onları toplu bir azaba uğratır."**[158]

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, bu ayetin, iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini terk etmek için bir ruhsat olmadığını, kişi bu görevi yerine getirdiği halde yoldan sapan kimsenin ona zarar veremeyeceğini bildirmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ebu Bişr, mezkûr ayet hakkında Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez"** ayetinde geçen "yoldan sapan" ifadesiyle kitap ehli kimseler kastedilmiştir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre, mezkûr ayet hakkında Mücahid şöyle demiştir: Ayette geçen "yoldan sapan" ifadesiyle Yahudi, Hristiyan ve onlardan başka yoldan sapanlar kastedilmiştir.

Said b. Cübeyr ile Mücahid, ayeti bu şekilde manalandırırken Yahudi ve Hristiyanların cizye ödemeleri koşuluyla kâfirliklerinde kalmalarının tarafımızca kabul edildiğini düşünmüş olmalılar. Cizye veren kitap ehlini İslam'a girmeye mecbur ederek anlaşmayı bozmamız caiz olmaz. Kâfirliklerinde inançlarıyla başbaşa kalmalarının bize zararı olmaz. Günah ve masiyet işlemelerine, zulüm ve haksızlık yapmalarına ses çıkarmamak caiz olmaz. Bu kötülüklere her Müslümanın müdahale edip durumu düzeltmesi ve Peygamber'in

158 Osman b. Said ed-Dâni, es-Sünenu'l Varide fi'l Fiteni ve Ğavailiha ve's Saati ve Eşratiha: 3/701

sallallahu aleyhi ve sellem, Ebu Said *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen ve daha önce naklettiğimiz hadisindeki şartına uygun olarak faillerini protesto etmesi gerekir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Cariye el Lahmi, Ebu Ümeyye eş Şabani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Sa'lebe el-Huşeni'ye *radıyallahu anh*, "(عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** ayeti hakkında neler söylersiniz?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi: Allah'a yemin ederim ki ben bunu en iyi bilene, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(بَلْ ائْتَمِرُوا بِالْمَعْرُوفِ، وَتَنَاهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ، حَتَّى إِذَا رَأَيْتَ شُحًّا مُطَاعًا، وَهَوًى مُتَّبَعًا، وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً، وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ، وَرَأَيْتَ أَمْرًا لَا يَدَانِ لَكَ بِهِ، فَعَلَيْكَ خُوَيْصَّةَ نَفْسِكَ، ودع أمر العوام؛ فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّامَ الصَّبْرِ، صَبْرٌ فِيهِنَّ عَلَى مِثْلِ قَبْضٍ عَلَى الْجَمْرِ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلًا يَعْمَلُونَ بِمِثْلِ عَمَلِهِ)

"Bilâkis iyiliği emredin. Kötülükten alıkoyun. İtaat edilen bir cimrilik, tabi olunan bir heves, tercih edilen bir dünya, görüş sahibi herkesin kendi görüşünü beğendiğini ve senin dışında olayların geliştiğini görünceye kadar (bu görevi yapmaya devam et. Bunu gördüğün zaman) artık halkı bırak, sadece kendine bak. Sizin için ileriki günler, sabretme günleridir. O günlerde sabretmek, ateş korunu avuçlamak gibi olacaktır. O günlerde salih amel işleyen kimse, o ameli işleyen elli kişi kadar sevap kazanır."[159]

Ravi Muhammed b. Bekir dedi ki: Başkaları bu hadiste şu ibarenin de olduğunu bana söyledi: Ebu Sa'lebe el-Huşeni *radıyallahu anh*, "Ya Resûlallah, onlardan elli kişinin sevabı kadar mı sevap kazanacak?" diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Sizden elli kişinin sevabı kadar sevap kazanacak"*** diye cevap verdi.

159 İbn Mâce, Fiten, 21

Bu hadis, anlatılan durumlarla karşılaşıldığında iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasının ortadan kalkacağına delalet etmektedir. Çünkü bu durumların anlatılması, fesadın yayılıp bütün halkı etkisi altına alması sebebiyle, karşılaşılan kötülükleri elle ve dille düzeltmenin imkânsız olacağını bildirmektedir. Bu gibi durumlarda kötülükten alıkoyma farizası, ancak kötülüklere karşı kalben buğzetmekle yerine getirilebilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ بِلِسَانِهِ، فَبِقَلْبِهِ)

"Onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle (buğzetsin)"[160]

Önceki hadiste anlatılan olumsuz durumlarla karşılaşıldığında, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizası, başka türlüsü mümkün olmadığı için takiyye yapma amacıyla ancak kalben buğzederek yerine getirilir. Kişinin kalbi imanla dolu olduktan sonra takiyye yaparak imanını açığa vurmayıp gizlemesi bazen caiz olabilir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ)

"Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç..."[161]

Bu da iyiliği emredip kötülükten alıkoymanın bir mertebesidir. Bu farizayı yerine getirmenin başka bir şekli olduğu da rivayet edilmiştir. Şöyleki: Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Abbad el-Havvas, Yahya b. Amr eş-Şeybânî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ebu Derdâ *radıyallahu anh* ile Kâ'b *radıyallahu anh*, Câbiye'de[162] oturmaktaydılar. Bir adam yanlarına gelip şöyle dedi: "Bu gün öyle bir olayla karşılaştım ki, gören kimsenin onu değiştirmesi gerekirdi."

160 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 155

161 Nahl, 16/106

162 Câbiye: Suriye'de Hz. Ömer'in ziyaretiyle meşhur olan ordugâh şehri.Dımaşk'ın

O mecliste bulunanlardan biri şöyle dedi: "Yüce Allah (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ) **"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez"** buyurmuştur."

Kâ'b *radıyallahu anh*, "Bu adam bir şey demiyor. Bu ayetin manası gerçekleşinceye kadar sen kendi aileni koruduğun gibi Allah'ın haramlarını koru" dedi.

Ebu Derdâ *radıyallahu anh* ona, "Ayetin manası ne zaman gerçekleşecek?" diye sorunca, Kâ'b *radıyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Dimeşk/Şam kilisesi yıkılıp yerine mescit inşa edildiğindeişte o zaman ayetin manası gerçekleşmiş olur. Giyinik çıplak kadınlar gördüğünde işte o zaman ayetin manası gerçekleşmiş olur."

Bir şey daha söyledi, ama onu hatırlayamıyorum."

Bu haberin ravilerinden Ebu Müshir dedi ki: "Şam kilisesi, (Emevi halifelerinden) Velid b. Abdülmelik zamanında yıktırıldı. Velid onun arsasını Emevi camiine kattı. Böylece camiyi daha da genişletmiş oldu."

Bu rivayet, can korkusu olması durumunda kötülüklere el ve dil ile müdahale etmeden takiyye yaparak sadece kalben buğzetmekle yetinmeyi caiz gören birinci hadisle benzer manadadır.

Haccac-ı Zalim'in Yerilmesi

Ömrüme yemin ederim ki, Abdülmelik ile Haccac, Velid ve emsallerinin zamanı, can korkusunun olması, kötülüklerine karşı elle ve dille karşı çıkmanın imkânsızlığı sebebiyle, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasının ortadan kalktığı zamanlardır.

---

80 km. kadar güneybatısında Havran bölgesindeki Cevlân'da, bugünkü Nevâ'ya çok yakın bir yerde kurulmuş bir şehirdi. Câbiyetülcevlân veya Câhiliye döneminde Gassânîler'in idarî merkezlerinden biri olduğu için Câbiyetülmülûk diye de meşhurdur. Dımaşk'ın güneybatı tarafındaki kapısına bugün de Bâbülcâbiye denilmektedir. (Diyanet İslam Ansiklopedisi)

Anlatıldığına göre Haccac öldüğünde Hasanel-Basri şöyle demişti:"Allahım, onu sen öldürdün. Onun getirdiği (kötü) âdetleri üzerimizden al. Gözleri ufak ve çapaklı, kısa boylu biri olarak başımıza geçti. Allah'a yemin ederim ki onun zamanında atlar, Allah yolunda koşturulmadı. Saçlarını tarar, kibirle ve salınarak yürür, minbere çıkıp hezeyanlar savurur ve böylece namaz vakti kaçırılırdı. Allah'tan korkmaz, kuldan utanmazdı. Üzerinde Allah, altında yüz bin veya daha fazla insan vardı. Ama kimse ona, 'Namazın vakti geçiyor ey adam!' demezdi. Ne gezer! Allah'a yemin ederim ki böyle diyen biri olsaydı, Haccac ile onun arasına kılıç ya da kırbaç girerdi."

Abdülmelik b. Umeyr dedi ki: "Haccac, Cuma günü öğle vaktinde minbere çıktı. Konuşmaya başladı. Şamlılardan bahsedip onları övüyor, Iraklılardan bahsedip onları kötülüyordu. Cuma namazının vakti geçti. Derken mescidin üst tarafında güneşin batmak üzere olduğunu gördük. Sonra müezzine emretti; ezan okundu. Bize Cuma namazını kıldırdı. Ardından yine ezan okundu; bize ikindi namazını kıldırdı. Ardından yine ezan okundu; bize akşam namazını kıldırdı. Böylece o gün üç namazı cem etti."

İşte selef-i salihin, o gün kötülüğe elle ve dille müdahale etmemekte mazur idiler. Tabiin fakih ve kurraları; Haccac'ın küfür, zulüm ve haksızlıklarına karşı İbn Eş'as'la birlikte harekete geçmişler ve onunla aralarında meşhur savaşlar cereyan etmişti. Onların bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da Şam halkını kullanarak ezmişti. Artık ona karşı çıkabilecek kimse kalmamıştı. Sadece kalben buğzedenler vardı.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Rebî' b. Enes, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez"** ayeti, yanında zikredildiğinde Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Bu ayetin manası henüz gerçekleşmemiştir. Şüphesiz Kur'an indiğinde bazı ayetlerinin manası inişlerinden önce gerçekleşmişti. Bazı ayetlerinin manası Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında gerçekleşti. Bazı ayetlerinin manası, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından kısa bir süre sonra gerçekleşti. Bazı ayetlerinin manası bu günden sonra gerçekleşecektir. Bazı ayetlerinin manası kıyamet koparken gerçekleşecektir. Bazı ayetlerinin

manası ise hesap gününde, cennette ve cehennemde gerçekleşecektir. Kalpleriniz bir, eğilimleriniz bir olduğu, gruplara bölünüp birbirinize düşmediğiniz ve şiddetinizi birbirinize tattırmadığınız sürece iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya devam edin. Ama kalpleriniz birbirinden ayrılır, eğilimleriniz farklılaşır, gruplara bölünerek birbirinize düşer ve şiddetinizi birbirinize tattırırsanız o zaman herkes kendi şahsıyla ilgilensin. Bu ayetin manası işte o zaman gerçekleşmiş olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* "Bu ayetin manası henüz gerçekleşmemiştir" derken şunu kastetmişti: Onun çağında insanlar kötülüklere müdahalede bulunup düzeltebiliyorlardı. Çünkü başlarındaki sultan ve de halk salih insanlardı. İyiler kötülere galip durumdaydılar. Dolayısıyla iyiliği emredip kötülükten alıkoyma görevini elle ve dille yerine getirmemek için hiç kimsenin mazereti yoktu. Sonra kötülerin yapılan nasihatleri kabul etmedikleri ve takiyye yapma zamanı gelip de facir ve günahkâr kimseler ortama hâkim olduklarında, kötülüklere kalben buğzetmekle birlikte susmak caiz oldu. Kötülük yapanın yaptığı işin haram olduğu bilindiği, ancak elle müdahalede bulunup düzeltme imkânı olmadığı, yapılacak nasihatı kabul etmeyeceğine dair kuvvetli bir zannın oluşması durumunda susmak caiz olur. Mezkûr ayetin te'vili ile ilgili olarak İbn Mesud'un *radıyallahu anh* buna benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Hasan, (عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** ayeti hakkında İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Kabul edildiği sürece iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya devam edin. Söylediklerinizi reddedildiği zaman Siz kendinizi düzeltin."

İbn Mesud *radıyallahu anh*, nasihatin reddedilmesi ve elle müdahale imkânının olmaması durumunda susmanın caiz olacağını haber vermiştir. Çünkü elle müdahale edip kötülüğü düzeltme imkânı varken iyiliği emredip kötülükten alıkoyma farizasını yerine getirmemeyi İbn Mesud'un *radıyallahu anh*mübah gördüğünü düşünmek doğru olmaz.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Huzeyfe b. Yeman *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيَعُمَّنَّكُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ مِنْ عِنْدِهِ ثُمَّ لَتَدْعُنَّهُ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَكُمْ)

"Hayatımı kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki mutlaka iyiliği emredip kötülükten alıkoyacaksınız. Aksi halde Allah size umumi bir azap gönderir. Sonra O'na dua edersiniz. Ama duanıza icabet etmez."[163]

Ebu Ubeyde'nin bildirdiğine göre Ebu Süfyan, Ebu Nadre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Ömer b. Hattab'a *radıyallahu anh* gelerek "İki şey hariç, hayırlı amellerin hepsini yaptım" dedi. Ömer *radıyallahu anh*, "Yapmadığın o iki hayırlı amel nedir?" diye sorunca, "Ben iyiliği emretmiyor, kötülükten de alıkoymuyorum" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* ona şöyle dedi: "İslam'ın hisselerinden iki hisseyi silip yok etmişsin! Allah dilerse seni bağışlar. Dilerse sana azap eder."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Cüveybir, Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, Yüce Allah'ın farzlarından iki farzdır. Güç ve yücelik sahibi Allah bunları kullarına farz olarak yazmıştır."

Ebu Ubeyde, Süfyan b. Uyeyne'nin şunu söylediğini kendisine haber verdiklerini söyledi: İbn Şübrüme'ye, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu hadisini naklettim:

(إِنْ فَرَّ رَجُلٌ مِنِ اثْنَيْنِ فَقَدْ فَرَّ، وَإِنْ فَرَّ مِنْ ثَلَاثَةٍ لَمْ يَفِرَّ)

"Bir adam iki kişiden kaçarsa kaçmış sayılır. Ama üç kişiden kaçarsa kaçmış sayılmaz."[164]

---

163 Osman b. Said ed-Dâni, es-Sünenu'l Varide fi'l Fiteni ve Ğavailiha ve's Saati ve Eşratiha: 3/695

164 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/130

Bu rivayeti nakletmem üzerine İbn Şübrüme şöyle dedi: "Ben de iyiliği emredip kötülükten alıkoyma görevini böyle görüyorum. Bir adam iki kişiye iyiliği emredebilir ve onları kötülükten alıkoyabilir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* yukarıda naklettiğimiz sözü söylerken şu ayeti esas almıştır:

(فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ
أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ)

"Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir."[165]

Karşılaşılan kötülükleri düzeltme konusunda bu ayet bir delil olabilir.

(عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ) **"Siz kendinizi düzeltin"** ayeti hakkında Mekhul şöyle dedi: "Öğüt verenin korktuğu, öğüt verilenin öğüdü reddettiği bir ortamda artık sen kendini(kötü işler yapmaktan) korumalısın. Sen hidayet üzere olduktan sonra doğru yoldan sapanın sapması sana zarar vermez."

Başarı, Allah'tandır.

Seferdeyken Yapılan Vasiyete Başkalarını Şahit Tutmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ)

106-"Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıkorsunuz da Allah adına, "Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşı-

165 Enfal, 8/66

lığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin ederler."

Ayette geçen şahitliğin manası hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bazıları bunun, yolculuk sırasında yapılan şahitlik olduğunu, yolculuk sırasında Müslümanın yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik etmelerinin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Şa'bi, Ebu Musa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman bir adam Dakuka denen yerde vefat etti. Orada vasiyetine şahitlik edecek bir Müslüman bulamadı. O da vasiyetine kitap ehlinden iki erkeği şahit tuttu."

Ebu Musa *radıyallahu anh*, hıyanet etmediklerine, yalan söylemediklerine, vasiyeti değiştirmediklerine, hiçbir kısmını gizlemediklerine, ellerindeki vasiyetin ve terekenin o adama ait olduğuna dair o iki şahide ikindiden sonra yemin ettirdi. Sonra da vasiyeti geçerli sayıp gereğini yaptı. Sonra da "Bu henüz görülmemiş bir şey. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında böyle bir şey olmamıştır" dedi.

Başkaları dediler ki: (شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ayeti, vasiyet edenlerin hazır bulunması manasına gelir. Buradaki şehadet mastarı, hazır bulunmak manasınadır. Bazıları da dediler ki: Buradaki şehadet mastarı, mirasçıların şüphelenmeleri durumunda şahitlerin vasiyetin gerçekliği hakkında Allah adına yemin etmeleri manasınadır. Mücahid bu görüştedir.

Ebu Musa'nın görüşüne göre ise bu, vasiyetin gerçekliğine, neshedilmeyip sabit olduğuna hâkim nezdinde yemin etmektir. Şureyh'in de benzer ifadeler kullandığı rivayet edilmiştir. Sevri, İbn Ebi Leyla ve Evzai de bu görüştedirler.

İbn Abbas, Said b. Müseyyeb, Said b. Cübeyr, İbn Sirin, Ubeyde, Şureyh ve Şa'bi'den rivayet edildiğine göre mezkûr ayetin devamındaki (اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Sizin dışınızdan başka iki kişi"** ifadesiyle "Sizin dininizden olmayan başka iki kişi şahitlik eder" manası kastedildiğini söylemişlerdir.

Hasan ve Zührî'den rivayet edilen görüşe göre bu ifadeyle, "Sizin kabilenizden olmayan başka iki kişi şahitlik eder" manası kastedilmiştir.

(شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ifadesininhâkim huzurunda yapılan şahitlik değil de yemin manasına geldiğini söyleyenlerin sözü kabul görmemiştir. Her ne kadar yemine şahitlik denildiği vaki ise de bu böyledir. Mesela şu ayette yemin, şahitlik kelimesiyle ifade edilmiştir:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ)

"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."[166]

"Şehadet" kelimesi mutlak olarak kullanıldığında bilinen şahitlik manasına gelir. Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ)

"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."[167]

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun."[168]

(وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ اِذَا مَا دُعُوا)

"Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar."[169]

(وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ)

"İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun."[170]

166 Nûr, 24/6
167 Talak, 65/2
168 Bakara, 2/282
169 Bakara, 2/282
170 Talak, 65/2

Bu ayetlerdeki şehadet kelimeleriyle yemin değil de haklara şahitlik etme manası kastedilmiştir. Aynı şekilde (شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ifadesiyle de bilinen şahitlik manası kastedilmiştir.

(اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ) **"Birinizin ölümü yaklaştığı zaman..."**[171] cümleside bu ayetin başında geçen şehadet kelimesiyle bilinen manadaki şahitliğin kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Bu kelimeyle ölmek üzereyken yapılan yeminin kastedilmiş olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü sekerat vakti, yemin etmeye müsait bir hal değildir.

Sonra ayetin devamında cümleye şu açıklama da ilave edilmiştir:

(اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ)

"Aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder."

Doğrusunu Allah bilir, ama burada kastedilen mana şudur: Adalet sahibi iki Müslüman bulunmazsa o zaman Müslümanların dışında başka iki kişiyi şahit olarak bulundurun. Yeminde ise iki adil kişinin bulunup bulunmaması hükmü değiştirmez. (وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ) **"Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz"** cümlesi de ayetin başında geçen şehadet kelimesiyle bilinen manadaki şahitliğin kastedilmiş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü yemin mevcuttur, aşikârdır, gizli değildir. Sonra ayetin devamında, ölünün malı üzerindeki vasilerin ihtilaf etmeleri halinde mirasçıların yemin etmelerinden bahsedilmektedir.

Yemin manasındaki şahitlik, takip eden ayette geçmektedir:

(لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا)

"Allah'a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir."[172]

171 Mâide, 5/106
172 Mâide, 5/107

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا)

"Bu (usûl), şahitliği lâyıkıyla yerine getirmeleri için en uygun çaredir."[173]

Yani vasiyet üzerine yapılması gereken şahitliği layıkıyla yerine getirebilmeleri için en uygun usûl budur. Bu ayetteki şehadet kelimesi yemin manasına olsaydı, o zaman "layıkıyla yemin etmek için..." denmiş olurdu ki, böyle bir ifadenin kullanılması uygun değildir.

(اَوْ يَخَافُوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ)

"Yeminlerinden sonra başka yeminlere başvurulacağından endişe etmelerini sağlamak için..."[174]

Bu cümle de bu surenin 105. ayetinin başında geçen "şehadet" kelimesinin bilinen manadaki şahitlik anlamında olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ayetlerde "şehadet" kelimesiyle yemin kelimelerinden her biri kendi lafzının taşıdığı hakikî manada kullanılmıştır.

(اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesini sizin kabilenizin dışında iki kişi şeklinde manalandıranların söyledikleri, anlamlı değildir. Çünkü ayet-i kerime bunun aksine delalet etmektedir. Zira (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** cümlesiyle muhataplara kabilelerinden bahsetmeksizin, iman sıfatları öne alınarak hitap edilmektedir. Bu hitaptan sonra (اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesi gelmektedir. Yani mü'minlerin dışında başka iki kişi şahitliik eder, denilmiş olmaktadır. Ayette kabile adı geçmemiştir ki, kinaye/üstü kapalı kelimelerle kabile manası kastedilmiş olsun. Bilindiği gibi kinayeler hitapta ya açıkça zikredilen kelimelere ya da durumun delaleti ile bilinen kelimelere dönerler. Burada duruma delalet eden ve kinayenin kendisine döneceği bir kelime olmadığına göre kinaye ayetin baş tarafında geçen mü'minlere dönmektedir.

173 Mâide, 5/108
174 Mâide, 5/108

Demek ki şahitlik edecek iki mü'min kimse bulunamadığında mü'minlerin dışında başka iki kişi vasiyete şahitlik edecektir. Ayet-i kerime, yolculuk halinde vasiyyette bulunacak olan Müslümanın vasiyetine zimmîlerin şahitlik etmelerinin caiz olmasını gerekli kılmaktadır.

Yolculuk halinde vasiyette bulunmayla ilgili ayetin te'vili hakkında Abdullah b. Mesud, Ebu Musa, Şureyh, İkrime ve Katade'den farklı görüşler rivayet edilmiştir. Bu te'villerden ayetin manasına en yakın olan şudur: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Beni sehm kabilesinden bir adam, Temim ed-Dâri ve Adiyy b. Bedâ' ile birlikte yolculuğa çıktı. Beni sehm kabilesinden olan adam, bir Müslümanın bulunmadığı bir yerde vefat etti. Temim ile Adiyy, adamın terekesini getirdiler (ailesine teslim ettiler) Ancak altın işlemeli gümüş yemek kabını gizlediler.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (o kaptan haberleri olmadığına ilişkin kendilerine) yemin ettirdi. Fakat bir müddet sonra o kap Mekke'de bir kişinin yanında bulundu. Kabın kendisinde bulunduğu kişi, onu Temim ile Adiyy'den satın aldığını söyledi. Sonra Beni sehmli müteveffanın velilerinden iki kişi "Allah'a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir. Gümüş kap, ölen adamımızın malıdır" diyerek yemin ettiler. Bunun üzerine (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."**[175] ayeti indi.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* önce Temim ile Adiyy'e yemin ettirmişti. Çünkü ölenin mirasçıları onları, gümüş kabı çalmakla itham etmişlerdi. Sonra bu ikisi o kabı müteveffadan satın aldıklarını iddia edince bu defa Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* müteveffanın mirasçılarına yemin ettirdi.

Mirasçıların, "Müteveffa gümüş kabı bunlara satmamıştır. Bunlar o kabı terekeden alıp gizlemişlerdir" demelerini doğru kabul etti. Müslüman kişinin yolculukta yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik etmesi hakkında Ebu Musa'nın, "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanından şu ana kadar böyle bir şeye rastlamadım" demesiyle kastettiği olay, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği bu olay olmalıdır.

175 Tirmizi, Tefsiru'l Kur'an, 6

Temim ed-Dâri olayı ile ilgili olarak İkrime de İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetine benzer bir rivayette bulunmuştur.

Müslümanın yolculuk halindeyken yaptığı vasiyete,zimmîlerin şahitlik yapmalarının caiz olduğuna dair hükmün devam edip etmediği konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Musa ile Şureyh, bu hükmün sabit olduğunu söylemişlerdir. Bu, aynı zamanda İbn Abbas'ın da *radıyallahu anh* görüşüdür.

(اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesindeki sizin dışınızdan ifadesiyle gayr-ı müslimler kastedilmiştir diyenler, bu ayeti Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik edebilecekleri şeklinde te'vil ettiklerini göstermektedir. Bu hükmün devam ettiğine veya neshedildiğine dair bunların bir şey söyledikleri nakledilmiş değildir.

(شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) ibaresi hakkında Zeyd b. Eslem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu ibare, yanında hiçbir Müslüman yokken vefat eden kimse hakkındadır. İslamiyet'in ilk zamanlarında bu gibi durumlarla karşılaşılabiliyordu. Yeryüzü darül harp, insanlar da kâfirdi. Yalnız Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'deydi. İnsanlar Medine'de vasiyet yoluyla birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Sonra vasiyet neshedildi. Feraiz hisseleri belirlendi. Müslümanlar feraiz hükümleriyle amel etmeye başladılar.

İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Müslümanın vasiyetine zimmîlerin şahitlik edebileceklerine dair hüküm, şu ayetle neshedilmiştir: (وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun."**[176]

Damüre b. Cündeb ile Atiyye b. Kays, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(المائدةُ مْن آخر القرآن نُزولا فأَحِلُّوا حَلالَها وحَرِّمُوا حرامَها)

176 Talak, 65/2

"*Mâide, Kur'an*'ın en son inen suresidir. Onun helalini helal bilin. Haramını da haram b*ilin.*"[177]

Cübeyr b. Nüfeyr dedi ki: Hz. Aişe *radıyallahu anh* bana sordu: (يَا جُبَيْرُ هَلْ تَقْرَأُ الْمَائِدَةَ) *"Ey Cübeyr, Mâide suresini okuyor musun?"* Ben "evet" deyince de kendisi şöyle dedi:

"Ama o, inen en son suredir. Onda helal bulduğunuzu helal sayın. Haram bulduğunuzu da haram sayın."[178]

Ebu İshak, Ebu Meysere'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Mâide suresinde on sekiz fariza vardır. Onda neshedilmiş ayet yoktur."

Hasan da bu surede neshedilen ayet olmadığını söylemiştir. Bunlar, Müslümanın yolculukta yaptığı vasiyetle ilgili ayetin hiçbir kısmının neshedilmediği görüşündedirler.

Ayetin zahiri, Müslümanın yolculukta yaptığı vasiyete zimmîlerin şahitlik etmelerinin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu vasiyetin satış, borç ikrarı, bir kişiye bir şeyler verilmesi, hibe veya sadaka hakkında olması bu hükmü değiştirmez. Kişi, hastalık halinde bunları akdetmesi halinde bunlar vasiyetin kapsamına girerler. Müslümanın vasiyette bulunurken vasiyetine zimmîlerin şahitlik etmelerini Cenab-ı Allah caiz kılmıştır. Ayette vasiyetin türü ve zamanı gibi ayırımlara da gidilmemiştir. Vasiyet, borç, ayni mal veya başka bir nesnenin ikrarına dair olabilir. Ayette bu bakımlardan bir ayrım yapılmamıştır.

Her ne kadar bazı kimseler Kur'an'ın en son inen suresinin Mâide suresi olduğunu söylemişlerse de (Bakara suresinin 282. ayeti olan) müdayene ayetinin en son inen ayet olduğu da rivayet edilmiştir. Ama bu, anılan ayetin en son inen surenin en son inen ayeti olmasına engel teşkil etmez. Yoksa bu, o surenin bütün ayetlerinin en sonda indikleri anlamına gelmez. Vakıa eğer böyleyse müdayene ayeti, Müslümanın yolculukta yaptığı vasiyete zimmîlerin şahitlik yapmalarının caizliğini muhakkak neshetmiştir. Çünkü müdayene ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

---

177 Zeylai, Tahricu'l-Ahadisi ve'l Âsari'l Vakıa fi Tefsiri'l Keşşaf li'z-Zemahşeri: 1/377
178 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/172

(اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ.....
وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun."

Burada geçen "Erkekleriniz" kelimesiyle kesin olarak Müslüman erkekler kastedilmiştir. Çünkü ayetin başında mü'minlik sıfatları ile onlara hitap edilmiştir. Vasiyet etme hali ile diğer haller birbirinden ayırt edilmemiştir. Bu emir bütün muameleler için genel niteliktedir. Ayetin devamında şu ifadeye yer verilmiştir:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz..."

Gayr-ı Müslimlerin Müslümanlara karşı şahitliklerine güvenilmez. Şu halde müdayene ayeti, gerek yolculukta gerekse mukimlikte vasiyet veya diğer işlemlerde zimmîlerin Müslümanlara karşı şahitlik yapmalarının caizliği hükmünü neshetmeyi içermektedir. Mâide suresinin (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** ayeti, Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete zimmîlerin şahitlik yapmalarının caizliğini hükme bağlamıştı. Bu ayet zimmîlerin Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete şahitliğinin caizliğine delalet ettiğine göre zimmînin başka bir zimmînin de vasiyetine şahitlik etmesinin caizliğine delalet eder. Ancak daha sonra zimmînin Müslümanın vasiyetine şahitlik yapmasının caizliği müdayene ayetiyle nesh edildi. Yolculukta veya mukimlikte zimmînin yapacağı vasiyete başka bir zimmînin şahitliğinin caiz olması hükmü sabit kaldı. Çünkü şahitlik hükmü bakımından yolculuk ve mukimlik halleri aynıdır. Mâide suresindeki vasiyet ayeti, lehlerinde vasiyette bulunulmuş olan kişilerin, müteveffanın vasiyetine şahitlik etmelerinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü mezkûr ayetin tefsirinde anlatıldığına göre Temim ed-Dâri ile Adiyy b. Bedâ', Beni Sehm kabilesinden olan müteveffanın gümüş kabın kendilerinin olmasını vasiyet ettiğini

ve kendilerinin de bu vasiyete şahit olduklarını söylemişlerdir. Yine aynı ayet, müteveffaya ait bir eşyayı elinde bulunduran vasinin, yemin etmesi durumunda sözüne itibar edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü olayda adı geçen iki kişi, bu hususta yemin etmişlerdi. Bu, müteveffaya ait bir eşyanın ellerinde bulunması durumunda onu kendisinden satınalmış olduklarına dair iddialarının, beyyine getirmedikleri takdirde kabul edilmeyeceğine, aksine mirasçıların yemin etmeleri şartıyla, "müteveffa bu eşyayı bunlara satmamıştır" mealindeki sözlerine itibar edileceğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا)

"Bu (usûl), şahitliği lâyıkıyla yerine getirmeleri için en uygun çaredir."[179]

Doğrusunu Allah bilir. Ayette kastedilen mana şu olmalıdır: Vasiyetin bir kısmını gizlememe, değiştirmemeleri için en uygun usûl budur. Vasiyeti değiştirmediklerine, gizlemediklerine yemin etmelerinden sonra yanlarında müteveffaya ait bir mal bulunması durumunda, mirasçıların yeminine başvurulacağından ve onların yeminli sözlerine itibar edileceğinden endişe etmelerini sağlamak için en uygun usûl budur. Nitekim İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetine göre Temim ed-Dâri ile Adiyy b. Bedâ olayında bu usûl uygulanmıştır.

Yemin Ettirme Yeri ve Zamanı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ)

"Onları namazdan sonra alıkorsunuz."[180]

179 Mâide, 5/108
180 Mâide, 5/106

İbn Sirin ve Katade'nin, vasiyet şahitlerine ikindiden sonra yemin ettirilmesi gerektiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. İkindi sonrası muazzam bir vakit olduğu için o vakitte edilen yeminin hükmü ağır olur.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى)

"Namazlara ve orta namaza devam edin."[181]

Orta namazın ikindi namazı olduğu söylenmiştir.

Ebu Musa'nın da *radıyallahu anh* kitap ehli iki şahide ikindiden sonra yemin ettirdiği rivayet edilmiştir. Tazime layık bir mekânda yemin ettirmekle yeminin hükmünün daha da ağırlaştırılmış olacağı rivayet edilmiştir.

Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ حَلَفَ بِيَمِينٍ آثِمَةٍ عِنْدَ مِنْبَرِي هَذَا، فَلْيَتَبَوَّأْ
مَقْعَدَهُ مِنْ النَّارِ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكٍ أَخْضَرَ)

"Şu minberimin yanında yeşil bir misvâk (çöpü) için olsa bile yalan yere yemin eden kimse, cehennemdeki yerini hazırlasın!"[182]

Bu hadiste minberin yanında yalan yere edilen yeminin günahının başka yerde edilen yalan yemine göre daha fazla olacağı haber verilmiştir. İbadette bulunmak, Yüce Allah'ı anıp tazim etmek için belirlenmiş mekânlar da böyledir. Buralarda işlenen günahların cezası, başka yerlerde işlenenlerinkinden daha büyük olur. Mesela Mescid-i Haram'da ve Kâbe'de içki içmenin, zina etmenin günahı, bu suçların başka yerde işlenmesine göre daha büyük olur. Davalar için illa da minberin yanında, mescitte yemin ettirmek zorunlu değildir. Yemin edecek kişiyi yalandan caydırmak ve azap ile korkutmak için buralarda kendisine yemin ettirilebilir.

181 Bakara, 2/238
182 İbn Mâce, Ahkâm, 9

Anlatıldığına göre İmam Şafiî Medine'de Mescid-i Nebevi'nin minberi yanında yemin ettirirmiş. Onun ashabından bazıları, yukarıda nakletmiş olduğumuz Cabir *radıyallahu anh* rivayetini onun lehinde delil göstermişlerdir. Onun bu uygulamasını destekleyen bir delil olarak Vâil b. Hicr'in şu rivayetini de göstermişlerdir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hadramutlu bir adama, hasmını kastederek ***"Senin ona yemin ettirme hakkın vardır"*** dedi. Adam, "O günah işlemeye devam eden biridir. (Yalan yere yemin etmekten) çekinmez" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Ona bundan başka yaptırabileceğin bir şey yoktur"*** dedi.

Adam hasmına yemin ettirmeye gitmek için harekete geçtiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَمَا إِنَّهُ إِنْ حَلَفَ عَلَى مَالِهِ لِيَأْكُلَهُ ظُلْمًا لَيَلْقَيَنَّ اللهَ وَهُوَ عَنْهُ مُعْرِضٌ)

"Ama o, (davacının) malını haksız yere yemek için yemin ederse huzur-u ilahiye çıktığında Allah kendisinden yüzçevirir."[183]

İmam Şafiî'nin ashabı, Eş'as b. Kays'ın rivayet ettiği şu hadisi de delil göstermişlerdir. Bu rivayette şu ifadeye yer verilmiştir:

Hadramutlu adam, hasmına yemin ettirmek için harekete geçtiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şu minberimin yanında yeşil bir misvâk (çöpü) için olsa bile yalan yere yemin eden kimse, cehennemdeki yerini hazırlasın!"***

Bu rivayetler yeminlerin minberin yanında edildiğine delalet etmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerde yeminlerin Mescid-i Nebevi'nin minberi yanında edilmesinin sünnet olduğuna dair bir delil yoktur. Yeminlerin orada yapıldığı söylenmiştir. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* orada otururdu. Yemin etmesi gereken kimselere bu sebeple minberin yanında yemin ettirilirdi. Orası saygın bir makam olduğu için, orada yalan yere edilen yeminin günahı da büyük olur. Ancak bu,

183 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/14

edilmesi gereken yeminin mutlaka minberin yanında edilmesi gerektiğine delalet etmez.

Şafiî, basit şeyler için minberin yanında yemin ettirmezdi. Hadiste ***"yeşil bir misvâk (çöpü) için olsa bile..."***ifadesinin yeralması, Şafiî'nin usûlüne aykırı düşmektedir. Aynı hadiste yeralan ***"Adam hasmına yemin ettirmeye gitmek için harekete geçtiğinde..."*** ifadesi, adamın yemin ettirme yerine gittiği anlamına değil de yemin edecek kişiye yönelip ona yemin ettirmeye azmetmesi anlamına gelmektedir.

Mesela bir ayette şöyle bir ifade kullanılmaktadır:

(ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ)

"Sonra arkasını döndü ve büyüklük tasladı."[184]

Burada arkasını dönüp gitti manası değil de, haktan yüzçevirdi ve yüzçevirmekte de ısrar etti manası kastedilmiştir.

Yeminlerin Mekke'de Kâbe'nin yanında Hacerü'l Esved ile Makam-ı İbrahim arasında bir yerde, Medine'de ise Mescid-i Nebevi'de minberin yanında edildiğine dair sahabeden rivayetler gelmiştir. Davalar zikredilen yerlerde görüldüğü için yeminler de oralarda edilirdi. Ancak oralarda edilen yeminlerin hükmünün daha ağır olduğu da inkâr edilemez. Fakat yeminin illa da orada edilmesi zorunlu değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (اليمينُ علَى المدعَى عليه) ***"Yemin etmek davalıya düşer"***[185] buyurmuş, ancak yemin edilecek yeri belirlememiştir. Lâkin hâkim yeminin hükmünü ağırlaştırmak isterse; Medine'de iken Mescid-i Nebevi'de minberin yanında, Mekke'de iken de Mescid-i Haram'da yemin ettirmesi caiz olur. Nitekim Yüce Allah önceki sayfalarda yeralan rivayetlerden birinde sözü edilen iki vasiye ikindi namazından sonra yemin ettirilmesini emretmiştir. Çünkü kâfirlerin çoğu ikindi sonrası ve gün batımı vaktine büyük saygı gösterirler.

184 Müddessir, 74/23
185 Tirmizi, Ahkâm, 13

[Zimmîlerin Birbirleri Hakkında Şahitliklerinin Caizliği]

Bu surenin 106. ayeti, zimmîlerin birbirleri hakkında şahitlik etmelerinin caizliğine ilişkin delaleti içermektedir. Zira bu ayet, zimmîlerin Müslümanlara şahitlik etmelerinin caiz olmasını gerektirdiğine göre, zimmîlere de şahitlik etmelerini öncelikle caiz kılar. Zimmîlerin yolculukta yapacakları vasiyete zimmîlerin şahitliğinin caizliğine delalet etmektedir. Müslümanların yapacakları vasiyete zimmîlerin şahitliğinin caizliği (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ.....وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)**"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın... Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun"**[186] ayeti ile neshedilince, müslümanlarınn yolculukta yapacakları vasiyete zimmîlerin şahitliklerinin caizliği reddedilmiş oldu. Bununla (أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) **"Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder"** cümlesi de nesh edilmiş oldu.Ama zimmîlerin yolculukta yapacakları vasiyete kendileri gibi zimmîlerin şahitliğinin caizliği hükmü yürürlükte kalmaya devam etti. Zimmînin yolculukta yapacağı vasiyete kendisi gibi zimmîlerinşahitlik etmelerinin caizliğine dair bu surenin 106. ayetinin hükmü yürürlükte kalmaya devam ettiğine göre, hukuki diğer konularda da şahitliğinin caiz olmasını mezkûr ayet gerekli kılmaktadır. Çünkü zimmînin, yolculukta Müslümanın yapacağı vasiyete değil de kendisi gibi bir zimmînin yapacağı vasiyete şahitlik etmesini caiz gören herkes, vasiyetin yanı sıra diğer hukuki işlerde de zimmîye şahitlik etmesini caiz görmüşlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Ebi Leyla ile Sevri ve Evzai, Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete zimmînin şahitlik yapmasını, Ebu Musa ile Şureyh'in rivayetine dayanarak caiz görmüşlerdir. Ama diğer hukukî işlemlerde zimmînin kendisi gibi zimmîlerin işlemlerine şahitlik etmesini caiz görmemişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi, zimmînin yolculukta Müslümanın yapacağı vasiyete şahitlik etme-

186 Bakara, 2/282

sinin caizliğiyle ilgili ayet neshedilmiştir. Ancak mezkûr ayetin vasiyetin yanı sıra diğer hukuki işlemlerde, dinleri farklı olsa bile zimmîlerin birbirlerine şahitlik etmeleriyle ilgili hükmü neshedilmiş değildir.

Mezhebimiz fakihleri ile Osman el-Betti ve Sevri bu görüştedirler.

İbn Ebi Leyla, Evzai, Hasan, Salih ve Leys dediler ki: "Her dinin mensubu kendi dindaşına şahitlik eder. Başka dinin mensubuna şahitlik edemez."

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Ehl-i küfrün birbirlerine şahitlik etmeleri caiz değildir."

Mezkûr ayetin anlatmış olduğumuz delaleti, farklı din mensuplarının şahitliklerinin hükümlerinin birbirine eşit olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayetin başında (اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ) ***"Yahut sizin dışınızdan (mü'min olmayanlardan) başka iki kişi şahitlik eder"*** cümlesi yer almaktadır. Burada dinler arasında ayrım yapılmamıştır. Ayet-i kerimenin, farklı din mensuplarının yolculukta Müslümanın yapacağı vasiyete şahitlik etmelerinin caizliğini gerektirmesi, dinleri farklı olsa da onların diğer kâfirlere şahitliklerinin caizliğine delalet etmektedir.

Zimmîlerin birbirlerine şahitliklerinin caizliğinin sünnetteki delili şudur: Mâlik'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Yahudiler Resûlullah'a*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***gelerek kendilerinden bir erkekle bir kadının zina ettiklerini anlattılar. Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bu suçu işleyenlerin recmedilmesini emretti."***[187]

A'meş'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mürre, Berâ' b. Azib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Yüzü siyaha boyanmış bir Yahudi erkeği Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem geldi. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, yanındakilere,* **"Şuna ne olmuş böyle?"** *diye sordu. Zina ettiğini söylediler. Bunun üzerine Resûlullah da sallallahu aleyhi ve sellem onu recmetti."*[188]

187 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/402

188 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/443

Cabir, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Zina eden bir kadınla erkeği (had uygulasın diye) Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem huzuruna getirdiler. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem* ***"(bunların bu suçu işlediklerine) şahitlik edecek dört şahit bana getirin"*** *dedi. Yahudilerden dört kişi şahitlik etti. Peygamber (s.a.s) o kadınla erkeği recmetti."*

Şa'bi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kitap ehli kimselerin birbirlerine şahitliklericaizdir." Şureyh, Ömer b. Abdülaziz ve Zühri'nin de buna benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Vehb dedi ki: "Mâlik, Hristiyanların birbirlerine şahitliklerinin reddi konusunda, muallimlerine muhalefet etmiştir." İbn Şihab, Yahya b. Said ve Rebia, Hristiyanların birbirlerine şahitliklerini caiz görüyorlardı.

Mezhebimiz fakihlerinden İbn Ebi İmran dedi ki: Yahya b. Eksem'in şöyle dediğini işittim: "Ben bu konuyu gözden geçirip toparladım. Geçmiş ulemadan Rebia dışında hiçbirinin, Hristiyanların birbirlerine şahitliklerini reddeden birine rastlamadım. Onun bunu reddettiğine dair rivayeti gördüğüm gibi, caiz gördüğüne dair rivayeti de gördüm."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Seleften rivayet edilen okunuş şekillerine ve değişik manalandırmalara göremezkûr ayetin hükmünü, bu ayetin neshedilen hükmünü, sabit kalan hükmünü anlattık. Tertibinin gerektirdiği hükmünü açıklamakla birlikte ayetin devamını ve iniş sebebini anlatmaya çalışacağız. Başarıyı ihsan eden Allah'tır, diyerek söze başlıyoruz: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Ey iman edenler! Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** ayetinin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-Aranızda şahitlik edecek olanlar, sizden adalet sahibi iki kişi (şahit) olmalıdır. Bu cümlede parantez içinde verilen ikinci şahitlik kelimesi ayette zikredilmemiştir. Çünkü ayetin muhatapları, ayette onun kastedildiğini bilirler.

2-Aranızda şahitlik görevini yerine getirin. Bu, adalet sahibi iki kişinin şahitlik etmesini emretmektedir. Nitekim müdayene ayetinde de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun."

Müslümanın yolculukta yapacağı vasiyete Müslümanlardan veya gayr-ı Müslimlerden adalet sahibi iki kişinin şahitlik etmesinin emredildiği bu ayette ifade edilmektedir. Bu ayetin iniş sebebi, Temim ed-Dâri ile Adiyy b. Bedâ olayıyla ilgili olarak İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayette anlatılmıştır. İniş sebebinin bir kısmı ayette anlatılmıştır. Ayetin devamında şu ifadeye yer verilmiştir:

(اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ)

"Seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse..."

Müslümanın vasiyetine zimmîlerin şahitlik etmesinin caiz olması için, vasiyet sahibi Müslümanın yolculukta olması şart koşulmuştur. (حِينَ الْوَصِيَّةِ) **"...vasiyet sırasında..."** ibaresi, iki şahidin, kendilerine vasiyyette bulunulmuş olan kimseler olmalarını gerektirir. Çünkü asr-ı saadette cereyan eden olayda vasiyet sahibi Beni Sehmli kişi iki zimmîye vasiyette bulunmuştu. Daha sonra bu iki zimmî gelip vasiyet hakkında şahitlik etmişlerdi. Bu da vasilerin, ölen kimsenin vasiyeti hakkında şahitlik etmelerinin caizliğine delalet etmektedir.

Ayetin devamında şu ifade yer almaktadır:

(فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ)

"Başınıza ölüm musibeti gelirse..."

Anlatılan olaydaki gibi vasiyet eden kişi ölürse...

(تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ)

"Onları namazdan sonra alıkorsunuz."

Vasiyet sahibinin mirasçıları şahitleri, ölenin mallarının bir kısmını alıp gizlemekle itham ederlerse İkrime'nin Temim ed-Dari olayında an-

lattığı gibi şahitlere yemin ettirilir. Ebu Musa da *radıyallahu anh* zimmî iki şahide, hıyanet etmediklerine ve yalan söylemediklerine dair yemin ettirmişti. Mirasçıların ithamı sebebiyle şahitler artık davalı konumuna gelmişlerdi. Bu sebeple şahit olarak değil, davalı olarak kendilerine yemin ettirilmişti. Ayetin şu kısmı da buna delalet etmektedir:

(فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ)

"Allah adına, akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz."

Ölenin vasiyet ettiği ve bizi şahit tuttuğu hususları gizlemeyiz.

(فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا اِثْمًا)

"Eğer sonradan) o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılırsa..."

Şahitlik etmelerinden sonra müteveffaya ait bazı mallar onların yanında görülürse...Beni Sehmli ölüye ait gümüş bir kap, şahitlerin yanında bulunmuştu. Kendileri bunu satın aldıklarını iddia etmişlerdi. Ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا)

"O zaman, başka iki adam, onların yerine geçer."

Onların yerine geçip yemin ederler. Çünkü bu durumda şahitler, yanlarında yakalanan eşyayı müteveffadan satınalmış olduklarını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla yemin etmek mirasçılara düşer. Müteveffanın iki mirasçısı olduğunu farzedersek ikisi de bu durumda davalı konumuna geçmiş olurlar ve bu sebeple yemin onlara düşer. Görüldüğü gibi Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ
بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا)

"Allah'a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir."

Yani bizim yeminimiz, iki vasinin hıyanet etmediklerine, vasiyeti değiştirmediklerine dair ettikleri yeminden daha gerçektir, diye yemin ederler. Çünkü iki vasi bu durumda davacı, iki varis de davalı konumuna girmişlerdir. Şahitler ilkin yemin etmekle zahirde ithamdan arınmış, vasiyet hakkındaki şahitlikleri de geçerli olmuştu. Ancak müteveffanın malından bazı şeyler onların yanında görülünce, bu defa mirasçıların yeminleri öncelikle kabul edilir oldu.

Ayette geçen (الْاَوْلَيَانِ) kelimesinin manası hakkında ihtilaf edilmiştir.

Said b. Cübeyr'in "Bu kelimeyle, müteveffaya en yakın olan kimseler, yani mirasçılar kastedilmiştir" dediği rivayet edilmiştir. Bu kelimeyle "Şahitliğe en yakın olan şeyler kastedilmiştir" denilmiştir ki, şahitliğe en yakın şeyler, burada yeminlerdir. İki şahidin şahitlik ettikleri konuda yemin etmeleri gerektiğine dair bu ayette bir delil bulunmamaktadır. Ancak mirasçılar onların hıyanet ettiklerini ve ölünün terekesinden bir şeyler aldıklarını iddia ettikleri için yemin etmeleri gerekmiştir. Bu sebeple bu ayette zikredilen bazı şahitlikler yemin gibi olmuştur. Bazıları dediler ki: Vasiyet üzerine şahitlik etmek, diğer hukuki konularda şahitlik etmek gibidir. (شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ) **"Aranızda şahitlik (edecek olanlar)..."** ifadesiyle mutlaka hukuki konulardaki şahitlik kastedilmiştir. Çünkü ayette şöyle bir ifadeye yer verilmiştir:

(اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ)

"Sizden adaletli iki kişidir. Yahut sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder."

Bundan sonra da şöyle buyrulmuştur:

(فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ)

"Yemin ederler."

Bu ibarenin yeminden başka bir mana taşımasına ihtimal yoktur. Bundan sonra da şöyle bir ifade geçmektedir:

(فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا)

"(Şahitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüye daha yakın olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır ve «And olsun ki bizim şahitliği (yemini)miz onların şahitliğinden (veya yemininden) daha gerçektir» diye Allah'a yemin ederler."

Çünkü vasiler bazen hem şahitlik eder hem de yemin ederler. Mirasçının yemini, vasilerin şahitlik ve yeminlerinden daha gerçektir. Çünkü vasilerin kendi şahısları lehinde şahitlikte bulunmaları caiz değildir. Yemin etmeleri, müteveffaya ait yanlarında görülen eşyayı ondan satınaldıklarına dair iddialarının doğru olmasını gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا)

"Bu (usûl), şahitliği lâyıkıyla yerine getirmelerini sağlamak için en uygun çaredir."

Doğrusunu Allah bilir. Yani bu usûl, vasiyet hakkında şahitliği layıkıyla yerine getirmeleri, hıyanet etmemeleri, vasiyeti değiştirmemelerini sağlamak için en uygun çaredir. Yani Yüce Allah'ın edilmesine hükmettiği yeminler var ya, bu yeminleri kendileri hakkında ileri sürülen iddialar dolayısıyla şahitlerin etmesi, bazen de şahitlerin müteveffanın malından bir şeyler satın aldıklarını iddia etmeleri halinde mirasçıların yemin etmesi

gerekmektedir. Şahitler müteveffaya ait yanlarında bir şey bulunduğu tespit edildiğinde bunu ondan satınaldıklarını söyler de mirasçılar onları ibra etmezlerse; böyle bir durumla karşılaşmaktan,kendilerinin yeminleriyle yetinilmeyip yeminlerinden sonra başka yeminlere başvurulacağından endişe ederlerse,ölünün vasiyeti hakkında en uygun şekilde şahitlik ederler. Doğrusunu Allah bilir.

6- EN'ÂM SÛRESİ

Zalimlerle Birlikte Oturup Kalkmanın Yasaklanmış Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾)

68-"Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş. Şayet şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma."

Yüce Allah bu ayette peygamberine, yalanlayarak, hafife alarak Kur'an hakkında dedikoduya dalanları gördüğü vakit onlardan yüz çevirip uzaklaşmasını emretmiştir. Bu emir onların bu yaptıklarının reddini ve bundan rahatsız olunduğunu açığa vurmayı gerektirmektedir. Kur'an hakkındaki dedikoduyu bırakıp başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevirip uzaklaşmak gerekir. Bu da Allah hakkında söylenmesi caiz olmayan şeyleri söyleyip küfür ve şirklerini açığa vurduklarında, elle veya dille müdahale edip değiştirme ve düzeltme, karşı çıkma imkânımız olmayıp takiyye yapmak zorundaysak, ateist ve diğer kâfirlerle bir arada

bulunmamamız gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü delille istisna edilen durumlar dışında, Allah'ın kendisine emrettiği hususlarda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* uymamız gerekmektedir.

Delille istisna edilen durumlardan biri şudur:

((وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ) **"Şayet şeytan sana unutturursa..."**

Bazı işleri yapmanı şeytan sana unutturur da sen bu yasağı unutarak onlarla birlikte bulunursan bu durumda senin için bir sorumluluk olmaz. Ancak (فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ) **"Hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma."**

Yüce Allah'ın yasağını hatırladıktan sonra zalimlerle beraber oturma. Bu ayet, müşrikler dışında Müslümanlardan da zalim olanlarla birlikte oturmayı genel olarak yasaklamaktadır. Zalimlerin yaptığı işin dinen çirkin bir şey olduğuna dair delil gösterildiği halde o çirkinliği açığa vursalar da vurmasalar da mü'min kişi eliyle veya diliyle müdahale ederek o çirkinliği düzeltme imkânına sahip olmayıp takiyye yapmak mecburiyetindeyse, onları protesto etmeden yanlarında oturmayıp onlardan uzaklaşmalıdır. Çünkü zalimlerle birlikte oturmak genel olarak yasaklanmıştır. Kişi onları protesto etmediği halde yanlarında oturmak mecburiyetinde değildir. Oturuyorsa kendi serbest iradesiyle oturuyordur. Bu da onların yaptıklarına razı olduğu anlamına gelir.

Şu ayette anlatılanlar da buna benzemektedir:

(لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي اِسْرَاءِيلَ)

"İsrailoğullarından inkâr edenler lânetlendi."[189]

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili rivayetler daha önce ilgili kısımda verilmiştir.

(وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ)

"Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur."[190]

189 Mâide, 5/78
190 Hûd, 11/113

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِباً وَلَهْواً وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِۦٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾)

70-"Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak. Hiç kimsenin kazandığı yüzünden mahrumiyete sürüklenmemesi için Kur'an ile öğüt ver. Yoksa ona Allah'tan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefaatçi. (Kurtuluşu için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul edilmez. İşte onlar kazandıkları yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir. Küfre saplanıp kalmalarından dolayı onlara çılgınca kaynamış bir içecek ve elem dolu bir azap vardır."

Katade, bu ayetin (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"**[191] ayeti ile neshedildiğini söylemiştir. Mücahid, bu ayetin neshedilmediğini, ancak bunun şu ayet gibi bir tehdit mahiyetinde olduğunu söylemiştir: (ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا) **"Beni, yarattığım kişiyle baş başa bırak."**[192]

(تُبْسَلَ) kelimesinin anlamı hakkında Ferrâ dedi ki: "Bu kelime, kişinin işlediği amellere karşı rehine olacağı anlamına gelir."

Hasan, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Bu kelime, kişinin işlediği kötü ameller sebebiyle azaba teslim edilmesi anlamına gelir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* "Rezil rüsva olması anlamına gelir" demiştir.

Mezkûr kelimenin rehin almak, haram kılmak gibi manalara geldiği de söylenmiştir. Mesela avcı aslan için (أَسَدٌ باسِلٌ) denir. Çünkü avladığı hayvan kendisinin pençesinde bir rehine gibidir. Artık ondan kurtulamaz. (هٰذَا بَسْلٌ عَلَيْكَ) denildiğinde, "Bu sana haramdır" manası kastedilmiş olur. (أُعْطِيَ

191 Tevbe, 9/5
192 Müddessir, 74/11

الرَّاقِي بَسْلَه) denildiğinde, "Okuyarak tedavi edene ücreti verildi" manası kastedilmiş olur. Çünkü yapılan iş, ücrete bağlıdır. Ücret verilecekse iş yapılır. (الْمُسْتَبْسَلُ) kelimesi ise teslim edilen anlamına gelmektedir. Çünkü teslim edilen, bir şey karşılığında rehin bırakılan eşya gibidir.

(فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ فَلَمَّا
اَفَلَ قَالَ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ ﴿٧٦﴾)

76-"Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. «İşte Rabbim!» dedi. Yıldız batınca da, «Ben öyle batanları sevmem» dedi."

Bu ayetin manası hakkında üç görüş ortaya konulmuştur:

1-Hz. İbrahim *aleyhissellem* , yıldıza ilk baktığında aklına ilk gelen ve zihnine hâkim olan düşünceye göre böyle demiştir. Çünkü kendisinin kavmi, gezeğen adlarıyla bilinen putlara tapmaktaydı. Mesela "Şu zuhal putu, şu güneş putu, şu da müşteri putu" v.b. isimlerle putlarını anarlardı.

2-Hz. İbrahim *aleyhissellem* ergen olmadan ve mükellef sayılması için aklı Allah tarafından henüz mükemmelleştirilmeden böyle demişti. Yüce Allah'ın birliğine delalet eden olayları görünce kalbine bazı düşünceler geldi; hatırladığı bazı şeyler ve çağrışım sebepleri onu tefekküre yönlendirdi. Rivayet olunduğuna göre annesi, Nemrut'un öldürmesinden korktuğu için onu bir mağarada doğurmuştu. Çünkü Nemrut, o zamanda doğan erkek çocukları öldürüyordu. Hz. İbrahim *aleyhissellem* mağarada doğup biraz büyüdükten sonra dışarı çıktığında ve yıldızlara baktığında böyle demişti.

3-Hz. İbrahim *aleyhissellem* , milletinin putperestliğine karşı çıkma anlamında böyle demişti. (هٰذَا رَبِّيْ) **"Rabbim budur!"** derken aslında cümlenin başındaki soru hemzesini gizleyerek (أَهٰذَا رَبِّيْ) "Rabbim bu mu?" demeyi kasdetmişti. Buna benzer şekilde bir şair de şöyle demiştir:

كَذَبَتْك عَيْنُك أَمْ رَأَيْت بِوَاسِطٍ ... غَلَسَ الظَّلَامِ مِنْ الرباب خيالا

"Gözün seni yalanladı (mı)? Yoksa Vasıt köyünde,

Zifiri karanlıkta sen Rebab'ın hayalini mi gördün?"[193]

Bu şiirin başına bir soru hemzesi konularak manalandırılması gerekmektedir. Onun için "yalanladı" fiiline soru edatı olan "mı" takısını ekledik. Başka bir şair de şöyle demiştir:

(رفونى وَقَالُوا يَا خُوَيْلِدُ لَا تُرَعْ ... فَقُلْت وَأَنْكَرْتُ الْوُجُوهَ هُمْ هُمْ)

Beni teskin edip 'Ey Huveylid korkma' dediler. Dedim ki:

'Bu simaları tanımıyorum. Onlar mı, onlar mı?'

Bu şiirin de sonundaki (هُمْ هُمْ) zamirlerinin başına bir soru hemzesi konulursa manası, "Onlar mı, onlar mı?" şeklinde doğru verilmiş olur.

(لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ)

"Ben öyle batanları sevmem."

Hz. İbrahim *aleyhissellem* böyle demekle, yıldızın rab olmadığını haber vermiştir. "Şayet rab olsaydı ben yıldızı severdim. Rabbe gösterilmesi gereken saygıyı ona gösterirdim." Hz. İbrahim'in yapmış olduğu bu istidlal, en açık ve en doğru bir istidlal şeklidir. Çünkü yıldızı yükseklerde ve ışık saçtığını görünce onun ya yaratıcı rab ya da rab tarafından yaratılan bir mahlûk olduğunu kendi kendine düşünmeye başladı. Onun doğup batan, hareket edip sonra da kaybolan bir varlık olduğunu ve sonradan meydana gelmiş olduğuna dair alametler taşıdığını görünce onun rab olmadığına ve sonradan yaratılmış bir mahlûk olduğuna karar verdi. Zira o, sonradan var olan bir şeyin, cisimleri var etmeye kadir olmadığını ve bunu yapmasının mümkün olmayacağını anlamıştı. Yıldız da sonradan var olduğu için başka cisimleri var etmesi mümkün değildir. Böyle olunca da sonradan var olma-

193 Rebab, şairin sevdiği kadının adıdır.

sı ve rab olmasının imkânsız oluşu bakımından yıldızın da kendisi gibi bir varlık olduğuna hükmetti.

Sonra ay doğup da onun yıldızlardan daha büyük ve daha fazla ışık saçıcı olduğunu görünce içinden, kendi kendine **"İşte bu benim Rabbim!"** diyerek hüküm verdi. Onu gözetleyip durumu üzerinde düşündüğünde; doğup batma, hareket edip yer değiştirme ve sonra da gözden kaybolma gibi sonradan yaratılmışlıkla ilgili bazı halleri onda görünce, yıldızlardan daha büyük ve daha ışıklı görünse bile, bu gördükleri onun sonradan yaratılmış bir şey olduğuna hükmetmesine engel olmadı. Çünkü onda, sonradan yaratılmış olmanın delaletleri vardı.

Sonra sabah olup aydan daha büyük ve daha fazla ışık saçan, ışığı daha mükemmel olan bir cisim olarak güneşin doğduğunu görünce "Benim rabbim işte budur" dedi. Çünkü bu nitelikler bakımından o, diğer yıldızlardan ve aydan farklıydı. Bir süre sonra onun da yer değiştirip battığını görünce, onun da diğer yıldızlarla ay gibi sonradan yaratılmış olduğuna hükmetti. Sonradan yaratılmış olma delaletleri bunların hepsini kapsıyordu.

Yüce Allah'ın İbrahim *aleyhissellem* durumunu bildirdikten sonra (وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنَاهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهٖ) **"İşte kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimiz..."**[194] buyurması, Allah'ın birliğini tespit için istidlalde bulunmanın vacipliğine ve taklidi/geleneksel imanla yetinmeyi savunan cahillerin görüşünün batıllığına delalet etmektedir. Zira bir kimsenin taklidi/geleneksel imanla yetinmesi caiz olsaydı, o kişinin öncelikle İbrahim *aleyhissellem* olması gerekirdi. İbrahim *aleyhissellem* Allah'ın birliğini tespit etmek için istidlalde bulunduğuna ve bunu milletine karşı delil olarak ileri sürdüğüne göre, bizim de onun gibi yapmamız (ve geleneksel/taklidi imanla yetinmememiz) gerekmektedir. Bu ayetten birkaç sonraki ayette Yüce Allah, diğer peygamberlerle birlikte İbrahim'den *aleyhissellem* bahsederken şöyle buyurmaktadır:

(اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ)

"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy."[195]

194 En'âm, 6/83
195 En'âm, 6/90

Yüce Allah, kendisinin birliğini tespit etmek için istidlalde bulunmayı ve bu istidlal neticesinde kâfirlere karşı deliller ileri sürerek İbrahim'e *aleyhissellem* uymayı bize emretmiştir. Bu yıldızların halleri yaratıcı olmadıklarına, yaratılmış olduklarına delalet ettiğine göre; yer değiştiren, gözden kaybolan, gelip giden bu gibi cisimlerin yaratıcı bir rab olmalarının mümkün olmadığına, ancak Rabbin emrinde birer mahlûk olduklarına delalet etmektedir. Ayrıca bu, Yüce Allah hakkında yer değiştirme, yok olma, gelip gitme durumlarının söz konusu olmayacağına da delalet etmektedir. Çünkü İbrahim'in *aleyhissellem* istidlaline göre bu niteliklerde olan bir varlık, sonradan yaratılmış bir şeydir. Bu niteliklerdeki bir şeye ibadet ve kulluk eden bir kimsenin Yüce Allah'ı bilmediği, yıldızlara veya yaratılmışlardan bir şeye tapan bir kimse gibi olduğu ispatlanmış olmaktadır. İbrahim'in *aleyhissellem* istidlali, Peygamberlerin insanlığa gönderilmesinden önce de aklî melekesi sağlam olan kimselerin Allah'ın varlığını bilmeleri gerektiğine delalet etmektedir. Zira İbrahim *aleyhissellem*, peygamberlerin hüccetlerini işitmezden önce delillerden hareketle Yüce Allah'ın varlığını tespit edebilmişti. Nitekim Yüce Allah, (وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنَاهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِه) **"İşte kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimiz..."** buyurmakla bunu kasdetmiştir. Doğrusunu Allah bilir. Yani bu ayetle söylenmek istenen şudur: Yıldızların, ay ve güneşin sonradan yaratılmış olduğu anlaşıldıktan sonra bunların ve bunlar gibi sonradan yaratılmış olan diğer şeylerin ilah olamayacakları tespit edilmiştir. İbrahim *aleyhissellem* bu gerçeği milletinin önünde ispatladıktan sonra onlara şöyle dedi: **"Öyle ise tek bir ilaha kulluk edenler mi, yoksa birden fazla çeşitli ilahlara kulluk edenler mi güvende olmaya daha layıktır?"**

Kavmi, tek bir ilaha kulluk edenlerin güvende olmaya daha layık olduklarını söyledi. Böyle demekle kendi aleyhlerinde ikrarda bulundular ve mahcup oldular. Bir rivayette anlatıldığına göre kavmi, İbrahim'e *aleyhissellem*, "İlâhlarımızın seni çarpmasından korkmuyor musun?" diye sorduklarında İbrahim *aleyhissellem* onlara "Küçük putlara da tapmanızdan dolayı büyük putlarınızın sizi çarpmasından korkmuyor musunuz?" şeklindeki karşı bir soruyla onlara cevap vermiş ve onların delillerini boşa çıkarmıştı. İbrahim *aleyhissellem* bu soruyu sormakla, kendisini sıkıştırmak istedikleri bir noktadan onları sıkıştırmış oldu. Onların söylediklerini şu ayetle iptal etmiş oldu: (اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"İşte, o peygamberler, Allah'ın**

doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy."

İbrahim'in *aleyhissellem* istidlali gibi, Allah'ın birliğini tespit etmek için istidlalde bulunan ve yukarıda adı geçen diğer peygamberlerin yolundan gitmemiz bu ayette bize emredilmiştir. Bu ayetin genel hükmü, önceki peygamberlerin şeriatlerine uymamız gerektiğine dair bir delildir. Çünkü bu ayet, şeriatle ilgili diğer nakli ahkamdan Allah'ın birliğini tespit için yapılan istidlali ayrı tutup tahsis etmemiş, aksine hepsinin bir bütün olarak ele alınmasını öngörmüştür. Biz bu meseleyi usûlü'l Fıkh adlı eserimizde açıklamış bulunmaktayız.

(لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾)

103-"Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır."

Ayette geçen "idrak" kelimesinin sözlükte ulaşmak manasına geldiği söylenmiştir. Mesela halife Mansur'un zamanına ulaşan kimse için (أَدْرَكَ زَمَانَ الْمَنْصُور), Ebu Hanife'nin zamanına ulaşan kimse için (أَدْرَكَ أَبَا حَنِيفَةَ), olgunlaşan buğday için (أَدْرَكَ الطَّعَامُ), Olgunlaşan ekin ve ürün için (أَدْرَكَ الزَّرْعُ وَالثَّمَرَةُ), erkeklik çağına ulaşan çocuk için (أَدْرَكَ الْغُلَامُ) denir. Gözün bir şeyi idrak etmesi, görerek o şeye ulaşması, yani onu görmesidir. Çünkü lügat ehli kimseler, (أَدْرَكْت بِبَصَرِي شَخْصًا) diyen bir kimsenin, sözünü ettiği şahsı gözleriyle gördüğünü kasdettiği hususunda ittifak etmişlerdir. "İdrak" in "ihata" yani kuşatma manasına geldiğini söylemek doğru olmaz. Çünkü ev, içindekileri kuşatır ama idrak etmez. (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) cümlesi, "Gözler onu görmez" manasınadır. Gözlerin O'nu görememesi, Allah'ı övme anlamına gelir. Tıpkı (لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ ولا نَوْمٌ) **"O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku."**[196] Allah bir sıfatı veya hali reddederek kendini övmüşse, o sıfatın veya o halin Allah'ta mevcut olduğunu iddia etmek, O'nu yermek olur. Demek ki o sıfatın zıddının Allah'ta mevcut olduğunu iddia etmek caiz değildir. (لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ ولا نَوْمٌ) **"O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku"** cümlesiyle Allah'ın uyuklama tutmazlığı ve uyumazlığı sıfatı

196 Bakara, 2/255

iptal edilecek olursa o zaman O'nun için eksiklik sayılan uyku tutma ve uyuma sıfatının varlığı kendisi için söz konusu olur. Gözle görülemeyeceğini bildirerek kendini övmüşse, bunun aksinin ve zıddının mevcudiyetini iddia etmek hiçbir surette caiz olmaz. Çünkü bunun aksinin ve zıddının kendisinde mevcut olması, Allah için bir eksikliktir.

Şu ayette bildirilenin, Allah hakkında bir eksiklikle alakası yoktur:

(وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ)

"O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar."[197]

Ayette geçen ve "bakarlar" şeklinde manalandırdığımız "nazar" kelimesi, birkaç manaya gelir. Bunlardan biri de Allah'tan sevap ve mükâfat beklemektir. Bu kelimenin bu manaya geldiği, selef ulemasından da rivayet edilmiştir. Başka manaya da gelme ihtimali bulunduğuna göre te'vile gerek olmadığı halde bu ayetle, Allah'ın gözle görülemeyeceğini bildiren ayete itiraz etmek caiz olmaz. Allah'ın görüleceğine dair rivayet edilen haberler şayet sahih iseler, bunlardaki görme/rü'yet kelimesiyle bilmek manası kastedilmiştir. Rü'yet'in bilmek manasına geldiği görüşü, lügatte meşhur bir görüştür.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً
وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾)

107-"Allah dileseydi ortak koşmazlardı. Biz seni onların başına bir bekçi yapmadık. Sen onlara vekil (onlardan sorumlu) da değilsin."

Allah onların şirkin zıddı olan iman tarafında zor kullanarak dileseydi onlar şirk koşmazlardı. Meşiet/dilemek, bir fiilin olmamasıyla değil, olmasıyla ilgilidir. Şu halde bu ayetteki meşietin/dilemenin taalluk ettiği şey hazfedilmiştir. Buradaki meşiet/dilemeyle istenilen, insanların zorla,

197 Kıyâme, 75/22-23

engellenerek, acze düşürülerek, mecbur bırakılarak şirkten koparılmaları değildir. Cenab-ı Allah böyle bir şeyi dilemez. Çünkü insanları günah ve masiyetten bu yöntemle alıkoymak, aslında onları taat ve ibadetlerden alıkoymak ve ahirette sevap ve azabı iptal etmektir.

(وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْواً
بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ
مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾)

108-"Onların, Allah'ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler. Böylece her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri ancak Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını kendilerine bildirecektir."

Süddi dedi ki: "Putlara sövmeyin ki (onlara tapanlar da) putlara hakaretinizden ötürü sizin dininize sövmesinler."

Denildi ki: "Putlara sövmeyin ki, onlara tapanlar da kendi taptıklarına sövdüğünüz gibi, öfke ve cahillikleri sebebiyle sizin taptıklarınıza sövmesinler."

Bu da haklı durumda olan kimsenin, kendisine hemen karşılık verecek olan kendini bilmezlere sövmekten uzak durması gerektiğine delalet etmektedir. Zira onlara sövmesi, onların günaha girmelerine yol açmaktır.

(فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾)

118-"Artık, âyetlerine inanan kimseler iseniz üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan yiyin."

Bu ayet her ne kadar zahiren emir kipinde ise de manası mübahlık bildirmektedir. (Yani buradaki "yiyin" emri, yiyebilirsiniz manasınadır.)

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."[198]

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne (isterseniz) dağılın."[199]

Üzerine besmele çekilerek kesilmiş hayvanın etini lezzet almak için yemek isterseniz, yemeniz mübahtır. Bu ayet, hayvanı keserken besmele çekmeyi teşvik etmek için de inmiş olabilir. Bu şekilde kesilen hayvanın yenilebileceğine ilişkin bir izin de olabilir. Besmele çekilerek kesilen hayvanın etini Allah'a taat ve ibadete güç bulabilmek için yemek, yiyene sevap kazandırır.

(إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ) **"Artık, âyetlerine inanan kimseler iseniz..."** ifadesi, bazı kimselere göre, besmelesiz kesilen hayvanın yenilmesinin haram olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu ayet, üzerine besmele çekilmeksizin kesilen hayvanların etini yiyen müşriklere muhalefet etmeyi gerektirmektedir.

(مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ) **"...üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan..."** ifadesi, besmele dışındaki diğer zikirler için de genel bir tavsiyedir. Bu ayet bir kişinin gasbedip kestiği koyunun ve gasbedilmiş bir bıçakla kesilen bir koyunun etinden sahibinin yemesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, (فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ) **"Artık üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan yiyin"** buyurmuştur. Çünkü bu hayvan, üzerine Allah'ın adı anılan hayvanlardandır.

(وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾)

198 Mâide, 5/2
199 Cum'a, 62/10

120-"Günahın açığını da bırakın, gizlisini de. Çünkü günah kazananlar yaptıkları karşılığında cezalandırılacaklardır."

Dahhâk dedi ki: "Cahiliyet devri insanları zinanın açıkça yapılmasını günah sayarlardı. Ama gizlice yapılmasını günah saymazlardı." Bunun üzerine Yüce Allah, "Günahın açığını da bırakın, gizlisini de" buyurdu. Bu ayet, günah denilen her şeyin terkedilmesi gerektiği hakkında genel bir hükümdür. Mü'min kişinin, günahın gizlisini de açığını da terk etmesi icab eder. Bu ayet aynı zamanda içkinin de haramlığını gerektirmektedir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ)

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: «Onlarda büyük günah vardır.»"[200]

Günahın aşikâr işleneni, vücudun organlarıyla işlenenidir. Gizlisi ise batıl inançlara sapma ve sahih itikattan ayrılma gibi yapılması haram olan bazı şeylerin kalben işlenmesidir.

Hayvanı Besmelesiz Kesmekle İlgili Görüşler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾)

121-"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz."

200 Bakara, 2/219

Üzerine besmele çekilmeden kesilen hayvanlardan yemek, bu ayetle yasaklanmıştır. Ancak bu konuda farklı görüşler ortaya konmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Hasan b. Salih dediler ki: "Müslüman kişi hayvanı keserken besmeleyi kasten terk ederse, kestiği o hayvanın eti yenilmez. Ama unutarak terk ederse yenilebilir."

Şafiî, her iki durumda da yenilebileceğini söylemiştir. Evzai'nin de aynı görüşte olduğu söylenmiştir.

[Besmeleyi Unutarak Kesen Kişinin Kestiği Hayvanın Eti]

Besmeleyi unutarak terk eden kişinin kestiği hayvanın etinin yenilip yenilemeyeceği hususunda da farklı görüşler ortaya konmuştur.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, Atâ b. Ebi Rebah, Said b. Müseyyeb, İbn Şihab ve Tavus dediler ki: "Keserken besmele çekmeyi unutan kişinin kestiğini yemekte sakınca yoktur."

Hz. Ali, "Çünkü o kişi Müslümandır" demiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Allah'ı anmak, Müslümanın kalbindedir."

Yine İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Müşrikin keserken besmele çekmesinin faydası olmadığı gibi, Müslümanın keserken besmele çekmeyi unutmasının bir zararı olmaz."

Atâ dedi ki: "Müslim, Yüce Allah'ın adıyla adlandırmak demektir. Müslim, O'nun isimlerinden biridir. Mü'min, O'nun isimlerinden biridir. Kesenin mü'min olması, keserken besmele çekmiş sayılmasını gerektirir."

Ebu Halid el Asamm'ın bildirdiğine göre İbn Aclan, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bir hizmetçisi vardı. Bir hayvan keseceği zaman İbn Ömer ona, "Bismillah de" dedi. Hizmetçi, "Dedim" dedi. İbn Ömer, "Bismillah de" dedi. Hizmetçi, "Dedim" dedi. İbn Ömer, "Bismillah de" dedi. Hizmetçi, "Dedim" dedi ve hayvanı kesti. İbn Ömer *radıyallahu anh*, onun bu kestiğinden yemedi.

İbn Sirin dedi ki: "Kesen kişi besmele çekmeyi unutursa, kestiğinden yenilmez."

Yunus b. Ubeyd, Kureyşlilerden birinin azatlı kölesinin kendi babasından naklen şunları söylediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hizmetçisi, besmele çekmeyi unutarak hayvan kesen bir kasabın yanına gitti. İbn Ömer, hizmetçisine o kasabın yanında durup beklemesini, et satın almak için oraya gelen müşterilere, "İbn Ömer diyor ki, bu kasap hayvanı besmelesiz kesmiştir. Bundan et satın almayın" demesini emretti.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Hammad, hayvan keserken besmele çekmeyi unutan bir kişi hakkında İbrahim'in, "Onun bu şekilde kestiğinden yememesini tercih ederim" dediğini rivayet etmiştir.

Ayetin zahiri, kasten veya unutarak besmelesiz kesilen hayvanın yenmesinin haram olmasını gerektirmektedir. Ancak unutarak besmele çekmemenin ayette kastedilmediğine dair delilimiz vardır. Kasten besmelesiz kesilen hayvanın yenilmesini mübah görenlerin söyledikleri, ayete aykırı olup onların söyledikleriyle hiçbir surette amel edilmez. Kaldı ki onların söyledikleri, kesilen ve avlanan hayvan üzerine besmele çekmenin vacip olduğunu bildiren rivayetlere de aykırıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette yenilmesi yasaklananlardan kasıt, müşriklerin kestikleri hayvanlardır. Şu rivayet de buna delalet etmektedir. Şerik, Simâk b. Harb'den, o da İkrime'den rivayet etti ki, İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: [Müşrikler dediler ki: "Rabbinizin öldürdüğü ölen hayvanı yemiyorsunuz. Ama kendiniz kesip öldürdüğünüz hayvanı yiyorsunuz." Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ayeti vahyetti: (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ) **"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin."** Çünkü bunlar leştirler.]

Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemenin yasaklığına ayetin devamındaki şu cümle de delalet etmektedir: (لَيُوحُونَ اِلٰى اَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ) **"Kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar."** Bu ayet leş ve müşriklerin kestikleri hayvanlarla ilgiliyse zaten bu hükümle kastedilen, bu hayvanlardır. Müslümanların kestikleri hayvanlar buna dâhil olmazlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetin belli bir sebebe bağlı olarak inmiş olması, hükmünün o sebeple sınırlı olmasını gerektirmez.

Hükmü eğer iniş sebebinden daha kapsamlıysa hükmü genel mahiyette olur. Ayette kastedilen, müşriklerin kestikleri hayvanlar olsaydı, ondan söz edilir ve sadece besmele çekmekten bahsedilmezdi. Biz biliyoruz ki müşrikler, keserken besmele çekseler bile kestikleri hayvanların eti yenilmez. Bundan da anlaşılıyor ki ayette kastedilen, müşriklerin kestikleri değildir. Çünkü keserken besmele çekseler de çekmeseler de onların kestikleri hayvanların yenilmez. Bundan başka ayetlerde de Cenab-ı Allah, müşriklerin kestiklerini yemenin haram olduğunu bildirmiştir.

(وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)

"Dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar..."[201]

Mezkûr ayette kastedilen, müşriklerin kestikleri ile leşler olsa bile, kesilen hayvanın besmele çekilmediği için murdar olduğuna ayetin delaleti yine de devam eder. Çünkü besmelenin çekilmemiş olması, ayette kesilen o hayvanın leş sayıldığının bir işareti kılınmıştır. Bu da besmelesiz kesilen her hayvanın leş olduğuna delalet eder. Mezkûr ayette kâfirlerin kestiklerinin değil, besmelesiz kesilen hayvanların kastedildiğine İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen şu rivayet delalet etmektedir.

İsrail'in bildirdiğine göre İkrime, (وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلَى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ)

"Şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar" ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şeytanlar kendi dostlarına, 'Üzerine Allah'ın adı anılan hayvanların etlerinden yemeyin. Ama üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanların etlerinden yiyebilirsiniz' diyorlardı." Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu: (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ) **"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin."**

İbn Abbas *radıyallahu anh* bu hadiste müşriklerin, kesim esnasında besmele çekmeme hususunda mücadele verdiklerini bildirmektedir. Mezkûr ayet ise müşriklerin kestikleriyle ve leşlerle ilgili olmaksızın Müslümanların kesim esnasında besmele çekmelerinin vacip olduğunu bildirmek için indi. Besmeleyi terk etmenin kesilen hayvanı murdar edeceğini şu ayet bildirmektedir:

201 Mâide, 5/3

(يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا
عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ
فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ)

"(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: «Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin).»"[202]

Bilindiği gibi bu ayetteki besmele çekme emri, vücup ifade eden bir emirdir. Avlanan hayvanın etini yerken besmele çekmek vacip değildir. Şu halde bu emir, avlanma esnasında besmele çekmenin vacipliğine delalet etmektedir. Ayette kendilerinden bahsedilen ve neyin helal olduğunu soranlar, Müslümanlardı. Avın etini yemeleri ancak besmele çekmeleri şartıyla yemeleri kendilerine mübah kılınmıştı.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ)

"Onlar saf saf sıralanmış dururken üzerlerine Allah'ın adını anın."[203]

Yani onları boğazlayacağınız zaman üzerlerine besmele çekin. Besmelenin, boğazlanmaları sırasında çekilmesi gerektiği, ayetin devamından anlaşılmaktadır. Şöyle ki: (فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا) **"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca..."** Bu cümlenin başındaki (فَ) harfi takibiyye yani cümleye "hemen ardından" manasını katan bir harftir. Besmele çekilmeden avlanan hayvanı yemenin caiz olmayacağının sünnetteki delili şudur:

202 Mâide, 5/4
203 Hac, 22/36

Adiyy b. Hatim *radıyallahu anh*, köpeğin avladığı hayvanın hükmünü sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti:

(إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ وَأَمْسَكَ عَلَيْكَ فَكُلْ ,
وَإِنْ أَكَلَ مِنْهُ فَلَا تَأْكُلْ , وَإِنْ وَجَدْتَ مَعَهُ كَلْبًا غَيْرَ كَلْبِكَ
فَخَشِيتَ أَنْ يَكُونَ قَدْ أَخَذَهُ مَعَهُ وَقَدْ قَتَلَهُ فَلَا تَأْكُلْ , فَإِنَّهُ
إِنَّمَا ذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ عَلَى كَلْبِكَ وَلَمْ تَذْكُرْهُ عَلَى غَيْرِه)

"Köpeğini salarken üzerine Allah'ın adını anarsan, senin için tuttuğunu ye. Kendisi tuttuğu hayvandan biraz yemiş ise sen artık onun tuttuğundan yeme. Onun beraberinde senin köpeğinden başka bir köpek bulursan ve onun senin köpekle birlikte (avı) yakalayıp öldürdüğünden endişe edersen, artık sen o avdan yeme. Çünkü sen kendi köpeğini avın üzerine salarken Allah'ın adını anmıştın. Başka bir köpeğin üzerine anmamıştın."[204]

Adiyy b. Hatim *radıyallahu anh*, Müslümandı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, köpeğini avın üzerine salarken besmele çekmesini ona emretmişti. Besmele çekmeden saldığı köpeğin avladığını yemesini ise ***"sen o avdan yeme. Çünkü sen kendi köpeğini avın üzerine salarken Allah'ın adını anmıştın. Başka bir köpeğin üzerine anmamıştın"*** diyerek yasaklamıştı.

Mezkûr ayet, üzerine Allah'ın adı anılmaksızın kesilen veya avlanan hayvanların yenilmesini yasakladığı gibi, besmeleyi terk etmeyi de yasaklamıştır. Bu yasağın kesinliğine ayetin şu cümlesi delalet etmektedir: (وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ) **"Bu şekilde davranış fasıklıktır."**

Bu davranış, besmeleyi terk etmek ve besmelesiz kesilen hayvanın etini yemektir. Yine bu ayet, fasıklığın besmeleyi kasten terk etmek olduğuna delalet etmektedir. Çünkü besmeleyi unutarak terk eden kimseye fasık demek caiz değildir. Bunun delili şu rivayettir. Abdulaziz ed Dıraverdi'nin bildirdiğine göre Hişam'ın babası Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: İnsanlar, "Ya Resulallah, yanlarında gecelediğimiz

204 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

bedeviler kâfirlikten yeni kurtulup Müslüman olmuşlardır. Bize et ikramında bulunurlar. Hayvanlarını keserken besmele çekip çekmediklerini bilmiyoruz" dediler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (سَمُّوا اللهَ عليه وكُلُوهُ) "Üzerine Allah'ın adını anın ve yeyin."[205] Hayvan kesiminde besmele çekmek şart olmasaydı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine bu soruyu soranlara, "Bedevilerin hayvan kesimi sırasında besmele çekmemelerinden size ne!" derdi. Ama öyle demeyip, "Üzerine Allah'ın adını anın ve yeyin" dedi. Çünkü asıl olan, mü'minlerin yaptıkları işlerin caiz ve sahih olduğuna hükmetmektir. Bir delil olmadan fasitliğine ve caiz olmadığına hükmedilemez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette kastedilen mana, Müslümanın kesim esnasında besmeleyi terk etmesi olsaydı, besmelesiz kesilen hayvanın etini yemeyi mübah sayan kimsenin, (وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ) **"Bu şekilde davranış fasıklıktır"** ayetinden ötürü fasık olması gerekirdi. Kesim esnasında besmeleyi kasten terkeden Müslümanın fasıklıkla nitelenmeyi hak etmediği hususunda fakihler ittifak ettiklerine göre demek ki mezkûr ayette kastedilen ve yenilmesi yasaklanan, müşriklerin kestikleri hayvanlarla ölmüş hayvanlardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ) **"Bu şekilde davranış fasıklıktır"** ayetinin zahiri hem Müslümanlara hem de gayr-ı Müslimlere yöneliktir. Bunlardan sadece bazılarının kastedildiğine dair bir delil bulunsa bile, Müslümanın kesim esnasında besmele çekmesinin vacipliğine dair ayetin hükmünün yürürlükte olmasına engel teşkil etmez. Ayrıca şunu da deriz ki: Bir kimse vacipliğine inandığı halde kesim sırasında besmeleyi kasten terk ederse o fasıktır. Bu şekilde kesilen hayvanın murdar olduğuna inandığı halde yine de aldırmayıp yiyen kimse de fasıktır. Hayvanın helal şekilde kesilmesi için besmele çekilerek kesilmesi şarttır. Ama mezkûr ayetin Müslümanların besmelesiz kestikleri hayvanlar hakkında değil de ölmüş hayvanlarla müşriklerin kestikleri hayvanlar hakkında olduğuna inanan kimse, ayetin hükmü hakkında te'vilde bulunurken ona göre bu şart ortadan kalktığı için fasık olmaz.

---

205 Buhari, Büyû', 7

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Besmele çekmek zikir olduğundan kesimin devamı süresince ve sonuna kadar bu zikrin yapılması vacip olmadığına göre, kesimin başlangıcında da bu zikrin yapılması vacip değildir. Vacip olsaydı, besmeleyi kasten terk edenle unutarak terk edenin hükmünün aynı olması gerekirdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İtiraz sahibinin yaptığı kıyas, salt bir iddia olup hiçbir esasa dayanmadığı için cevap vermeye değer görülmemiştir. Kaldı ki bu iddiası iman, (kelime-i şehadetteki) iki şehadet, telbiye, başkasının evine girerken izin isteme ve bunlara benzer şeylerle çürütülmektedir. Çünkü bu saydığımız şeylerin devamlı olarak işin sonuna kadar yapılması vacip olmadığı halde, işin başında yapılmaları vaciptir. Biz şunu demiştik: Besmelenin unutarak terk edilmesi, kesimin şer'î açıdan sahih olmasına mani değildir. Çünkü (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ) **"Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin"** ayeti besmeleyi unutarak değil, kasten terkedenleri muhatap almaktadır. Ayetin devamındaki (وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ) **"Bu şekilde davranış fasıklıktır"** cümlesi buna delalet etmektedir. Fasıklık, unutarak besmeleyi terkeden kimsenin sıfatı değildir. Çünkü unutan kişi, unutma halindeyken besmele çekmekle mükellef değildir.

Evzai, Atâ b. Ebi Rebah'tan o da Ubeyd b. Umeyr'den, o da Abdullah b. Abbas'tan rivayet etti ki, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي أَلْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَاأُسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ)

"Şüphesiz Allah, ümmetimin yanılarak, unutarak ve tehdid altında kalarak işledikleri günahları bağışlamıştır."[206]

Unutan kişi hayvan kesimi sırasında besmele çekmekle mükellef olmadığına göre besmele çekmeden kestiği hayvan, şer'an emredilen şekilde kesilmiş sayılır. Dolayısıyla besmele çekmemiş olması, kesimi fasid kılmaz. Kesim işi bittiği için artık yeniden besmele çekerek kesmesi gerekmez. Bu abdest almayı unutarak namaz kılmaya veya iftitah tekbiri almayı ve benzeri şeyleri unutmaya benzemez. Çünkü bunları unutan kimse

206 İbn Mâce, Talak, 16.

hatırladıktan sonra başka bir fariza ile yükümlü olur. Ama kesim sırasında unutarak besmeleyi terkeden ve hayvanı besmele çekmeksizin kesen kimsenin, hatırladığında yapacağı başka bir fariza yoktur. Çünkü artık kesim sona ermiş ve besmelenin zamanı geçmiştir.

"Besmele çekmek hayvan kesiminin şartlarından olsaydı, unutulması bu şartı düşürmezdi. Mesela kesimde boynun iki tarafındaki atardamarların kesilmesi şartı unutulsa, şer'î kesim gerçekleşmez. Unutmak, bunları kesme şartını ortadan kaldırmaz. Demek ki besmele çekmek, kesimin şartlarından değildir" denilebilir. Aslında bu soru veya itiraz, iki gruba yapılmaktadır. Bir grup, besmele çekmenin esas itibariyle şart olmadığını söylemektedir. Diğer grup ise unutma halinde de besmele çekmenin vacip olduğunu söylemektedir. Besmele çekmenin esas itibariyle şart olmadığını söyleyen grup, unutma halinde besmele çekme vecibesinin düştüğü hususunda ittifak etmiş olmamızı bize karşı delil olarak ileri sürmektedirler. Bunlar şunu demektedirler: Besmele çekmek şart olsaydı, boynun iki yanındaki atar damarların kesilmesi şartı gibi unutma halinde bu şart ortadan kalkmazdı. İşte bu, kesim sırasında besmele çekmenin şart olmadığına delalet etmektedir. Unutma halinde bile besmele çekmenin vacip olduğunu söyleyenler, bunu kasten veya unutarak nefes borusu ile boynun iki yanındaki atar damarları kesmemeye benzetmektedirler. Bu takdirde yapılan kesim, dinen sahih olmaz. Besmele çekmenin esas itibariyle şart olmadığı görüşünde olan kimsenin böyle bir soruyu sorması sahih olmaz. Çünkü bu görüşte olan kimse konuşmamanın, abdestli olmanın namazın farzlarından olduğunu kabul etmekte, sonra da abdestsiz olduğunu unutarak namaz kılan kimse ile namazda olduğunu unutarak konuşan kimsenin durumunu birbirinden ayırmaktadır. Aynı şekilde niyet etmek, orucun geçerlilik şartıdır. Oruçluyken bir şey yememek de orucun geçerlilik şartıdır. Ama unutarak da olsa oruca niyet etmeyen kişinin orucu sahih/geçerli olmazken oruçlu olduğunu unutarak bir şeyler yiyen kişinin orucu, bozulmayıp geçerliliğini korumaktadır.

Bu soru, sahibinin dayandığı ilkelerle çelişen bir sorudur.

Unutma halinde bile kesim için besmelenin vacip olduğunu söyleyen ve hayvanın boynunun iki yanındaki atardamarları kesme şartını delil gösteren kişinin itirazı yerinde değildir. Çünkü atardamarların kesilmesi, hayvanın kendiliğinden ölüp leş haline gelmesine aykırı olan normal kesimin

tâ kendisidir. Dolayısıyla bunu yaparken besmele çekmek şarttır. Besmele çekmek kesimin kendisi değil, ancak hatırda olması halinde kesim sırasında yerine getirilmesi emredilen bir vecibedir. Besmelenin unutma sebebiyle getirilmemesi, şer'î kesimin gerçekleştirilmiş olmasına engel teşkil etmez. Bu sebeple besmele çekmek ile atar damarların kesilmesi arasında hüküm bakımından farklılık vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيباً فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾)

136-"Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, «Şu Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için» dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor... Ne kötü hükmediyorlar!"

Ayette geçen (الْحَرْثِ) kelimesi, ekin manasına geldiği gibi ekin ekmek için sürülen yere de denir.

İbn Abbas ile Katade dediler ki: "Dalalet ehli bazı kimseler mallarına yönelerek ekin ve davarlarının bir kısmını Yüce Allah'a bir kısmını da putlarına ayırdılar. Putlarına ayırdıklarının bir bölümü Allah'a ayırdıkları kısma karıştığında karışan miktarı Allah'a ayırdıkları kısımdan çıkarıp tekrar putların payına katarlardı. Kıtlığa maruz kaldıklarında, Allah'a ayırdıkları paydan takviye alıp yararlanırlardı. Putlarına ayırdıkları kısmı ise daha da artırırlardı."

Denildi ki: Putlarına ayırdıkları kısım telef olduğunda, telef olan kısım kadarını Allah'a ayırdıklarından alıp putlarınkine katar ve eksileni tamamlarlardı. Ama Allah'a ayırdıklarının bir bölümü telef olursa, putlarınkinden alıp Allah'a ait olan kısma eklemezlerdi. Hasan ile Süddi böyle demişlerdir. Anlatıldığına göre putları için harcama yaptıklarında bunu Allah'a ayırdıkları kısımdan karşılarlardı. Ama Allah rızası için bir harcama yaptıklarında bunu putlara ayırdıkları kısımdan karşılamazlardı. Putları kendilerine ortak etmişlerdi. Çünkü mallarının bir kısmını onlara

tahsis etmişlerdi. Onlar için harcama yapıyorlardı. Onları davarlarına da ortak etmişlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾)

138-"Bir de (asılsız iddialarda bulunarak) dediler ki: «Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır.» Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. (Bütün bunları) Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır."

Dahhâk dedi ki: Ayette geçen (حَرْثٌ) kelimesi, putları için ayırdıkları ekinler demektir. İlk defa geçen (اَنْعَامٌ) kelimesi, putları uğruna yapacakları harcamalar ve putların hizmetçilerine verecekleri iücretler için ayırdıkları ekinler gibi aynı amaçla ayrılan hayvanlar demektir. İkinci defa geçen (اَنْعَامٌ) kelimesi, Hasan ile Mücahid'in söylediklerine göre sâibe, vasîle ve hâmi demektir (bunlarla ilgili açıklama, Mâide suresinin 103-Ayetinin tefsirinde verilmiştir). Üçüncü defa geçen (اَنْعَامٌ) kelimesi ise Süddi ve diğerlerinin bildirdiklerine göre doğurttuklarında veya kestiklerinde ya da sırtına bindiklerinde besmele çekmedikleri hayvanlardır.

Ebu Vâil ise "üzerinde haccetmedikleri hayvanlara (اَنْعَامٌ) denir" demiştir.

(حِجْرٌ) kelimesine gelince Katade, bu kelimenin "haram" manasına geldiğini söylemiştir. Lügatteki karşılığı, menetmek ve yasaklamaktır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا)

"«Eyvah! Biz Allah'ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız» diyecekler."[207]

207 Furkan, 25/22

Yani Allah'ın rahmeti bize tamamen haram kılınmış, diyecekler

(وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا
وَمُحَرَّمٌ عَلٰى اَزْوَاجِنَا وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ
سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾)

139-"Bir de dediler ki: «Şu hayvanların karınlarındaki yavrular (canlı olursa) sırf erkeklerimize aittir. Karılarımıza ise haramdır.» Eğer ölü olursa o vakit onda hepsi ortaktırlar. Allah onların bu tür nitelemelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "hayvanların karınlarındaki" ifadesiyle sütü kasdetmişlerdir.

Said, Katade'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "hayvanların karınlarındaki" ifadesiyle bahire hayvanlar kastedilmiştir. Bahire hayvanlar sadece erkeklere mahsustu. Hayvan ölürse kadın ve erkekler ona ortak olurlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ
اللّٰهُ افْتِرَاءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾)

(وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفاً اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا
اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾)

140-"Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir."

141-"O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (herbiri) birbirine benzer ve (herbiri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."

Katade dedi ki: "Şeytanın etkisiyle mallarını sâibe, vasîle ve hâmi adları altında kendilerine haram kılıyorlardı."

Mücahid ile Süddi dediler ki: "Bu hayvanların karınlarındaki" ifadesiyle yavruları kastedilmiştir.

Başkaları bu ifadeyle hem sütlerinin hem yavrularının kastedildiğini söylemişlerdir. Halis kelimesi, tek manada olan ve içine başka hiçbir şey karışmayan nesne demektir. Örneğin halis altın, tevhidin ihlaslı olması, amelin Allah için ihlasla yapılması gibi. "Halis" kelimesi bu ayette saflık sıfatına mübalağa manası kazandırılsın diye müennes kılınmıştır. Âlim'e allame, ravi'ye de raviye denmesi gibi. Bazıları da bunun mastar müennesi olduğunu söylemişlerdir. Örneğin akıbet ve afiyet kelimeleri ile (اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرَى الدَّارِ) **"Şüphesiz biz onları, ahiret yurdunu düşünme özelliği ile (temizleyip) ihlâslı kimseler kıldık"**[208] ayetindeki (بِخَالِصَةِ) kelimesi gibi. Bazıları da hayvanların karınlarındaki yavruların dişiliği için "halis" kelimesi, müennes kalıbında "halise" olarak zikredilmiştir. Mesela (فُلَانٌ خَالِصَةٌ فُلَانٌ وَخُلْصَانُهُ) demek gibi.

(وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)

"Eğer ölü olursa, o vakit onda hepsi ortaktırlar."[209]

Yani bu hayvanların yavrusu ölü doğarsa, erkekler ve kadınlar ona ortak olurlar. Hepsi onu yerler.

208 Sâd, 38/46
209 En'âm, 6/139

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Arapların ne derece cahil olduklarını öğrenmek istersen, En'âm suresinin 130. ayetinden şuraya kadar olan kısmını oku:

(قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَاءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ)

"Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir"[210]

(وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ)

"O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."[211]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Süddi dediler ki: "Çardaklı kelimesi, insanların üzüm tevekleri ve benzeri şeyler için yaptıkları asmalardır. Teveklerin dalları birbirine bindirilerek asma haline getirilir. Bazıları da teveklerin çevresinin duvarla örülmesidir, demişlerdir. Arş/çardak kelimesi sözlükte bir şeyi yükseltmek anlamına gelir. (وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا) **"Altı üstüne gelmiş..."**[212] Yerden yüksek olduğu için taht ve kanepeye de arş denmiştir. Yüce mezkûr ayette ekin, hurma, zeytin ve nardan bahsettikten sonra (كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ) **"Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** buyurmuş-

210 En'âm, 6/140
211 En'âm, 6/141
212 Bakara, 2/259

tur. Bu cümleler, önce zikredilen ürünlerin tümü üzerine atfedilmiştir. Bu da ayette zikredilen bütün ekin ve meyvelerden hak (öşür) verilmesinin farz olmasını gerektirmektedir.

(وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin" emri ile ne kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbas, Cabir b. Zeyd, Muhammed b. Hanefiyye, Hasan, Said b. Müseyyeb, Tavus, Zeyd b. Eslem, Katade ve Dahhâk'tan rivayet edildiğine göre bu hak öşür veya öşrün yarısıdır.

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Muhammed b. el-Hanefiyye, Süddi ve İbrahim demişler ki: "Bu hakkı öşür ve öşrün yarısı neshetmiştir."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu hakkı zekât neshetmiştir."

Dahhâk dedi ki: "Kur'an'da geçen bütün sadakaları zekât neshetmiştir."

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayeti muhkemdir. Hasat zamanı bu hakkın verilmesi gerekir.

"Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem geceleyin hasat yapmayı ve ürünleri devşirmeyi yasakladığı rivayet edilmiştir."[213]

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "Yoksullar hasat yapıldığını görebilsinler ve hasat yerine gelip de yararlansınlar diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleyin hasat yapılmasını yasaklamıştır."

Mücahid dedi ki: "Hasat yaptığın zaman yoksullar için ürünün bir kısmını tarlada bırak. Ürünleri sapından çöpünden ayıklayıp öbek öbek yığdığında da birazını yerinde bırak ki yoksullar hasatçıların ardından gelip onları alsınlar. Ölçeklediğin zaman zaman da onlara birkaç avuç bırak. Ölçeğini belirleyip bildiğinde zekât olarak vereceğini ayırıp bir tarafa koy.

213 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/289

Hurmaları devşirdiğinde de yoksullara birazını bırak. Ölçeğini belirleyip bildiğinde zekât olarak vereceğini ayırıp bir tarafa koy."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Muhammed b. el-Hanefiyye ve İbrahim'den rivayet edilen görüşe göre (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayeti, öşürle ve öşrün yarısının verilmesi emriyle neshedilmiştir. Çünkü bunların görüşüne göre Kur'an'ın sünnetle neshedilmesi caizdir.

Fakihler hangi ürünlerin öşre tabi olduğu, tabi olanlardan da ne miktarda verilmesi gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Öşre Tabi Ürünlerle İlgili İhtilaf

Ebu Hanife ile Züfer dediler ki: "Odun, kamış ve ot dışında yerden çıkan her bitki öşre tabidir."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Yerden çıkan bitkilerden ancak kalıcı semeresi olanlardan öşür verilir."

Mâlik dedi ki: "Kendilerinden zekât verilmesi farz olan tahıllar; buğday, arpa, selt (bir arpa türü), mısır, darı, nohut, mercimek, bezelye, fasulye ve bunlara benzeyen hububattır. Zeytinden de zekât verilmesi gerekir."

İbn Ebi Leyla ile Sevri dediler ki: "Hurma, kuru üzüm, buğday ve arpa dışındaki tarım ürünleri zekâta tabi değildir." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Kurutulup uzun süre stokta bekletilebilen gıda maddelerinden başka tarım ürünleri zekâta tabi değildir. Zeytinden zekât vermek gerekmez. Çünkü o katıktır."

Hz. Ali b. Ebi Talip, Hz. Ömer, Mücahid, Atâ ve Amr b. Dinar'dan rivayet edilen görüşe göre taze sebze ve meyveler zekâta tabi değildir." İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* Basra'da prasa destelerinden zekât aldığı rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinin manası, hükmünün devam ettiği veya nesh

edildiği hususunda selef ulemasının farklı görüşlerini daha önce naklet-miştik. Selef ulemasının bu konudaki görüşleri üç maddede özetlenebilir:

Ayette sözü edilen tarım ürünlerinin hasat günü verilmesi gereken hak, bu ürünlerin zekâtı olan öşür veya öşrün yarısı mıdır, yoksa başka bir hak mıdır? Bu ayet nesh edilmiş midir, değil midir? Birçok tahıl ve üründen bu hakkın öşür veya öşrün yarısı şeklinde verilmesinin farz olduğu husu-sunda ümmetin ittifak etmiş olması, bu ayetin nesh edilmediğine delalet etmektedir. Ümmet bir hükmü kullanıyorsa, Kur'an'ın lafzı o hükmü içe-riyorsa, bu hükmün Kur'an'daki o lafzın ifadesi olması sahih ise o zaman ümmetin bu konudaki ittifakının Kur'an'dan kaynaklandığına hükmetmek ve verdikleri bu hükmün de ayetle kastedilen hüküm olduğunu söylemek gerekir. Bu durumda ayette tarım ürünleri için verilmesi emredilen hakkın zekâttan başka bir hak olduğunu söylemek doğru olmaz. Sonra zekâttan başka böyle bir hak varsa bile bu hak, şu hadisle neshedilmiştir:

(فيما سقَتِ السماءُ العشرُ)

"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır."[214]

Ayette tarım ürünlerinden verilmesi emredilen hakkın, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisiyle açıklanan öşür olması mümkündür. Nitekim (فِي مائَتَيْ دِرْهَم خَمْسَةُ دَرَاهِمَ) ***"İki yüz dirhem gümüşte beş dirhem (zekât) vardır"***[215] hadisi de, (وَاٰتُوا الزَّكوةَ) **"zekâtı verin"**[216]; (اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ) **"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın"**[217] **ayetlerinin açıklamasıdır. Şu halde (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه) "Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinin öşürle ve öşrün yarısı ile nesh edilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü nesh, ikisinin bir arada bulunması sahih olmayan şeyler için söz konusudur. Ama ikisinin bir arada bulunması mümkün olan şeyler için neshin olduğunu söylemek doğru değildir. Mesela mezkûr ayeti, "Hasat günü de hakkı olan öşürü verin" şeklinde manalandırmak mümkündür.

214 Buhari, Zekât, 58
215 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/389
216 Bakara, 2/43
217 Bakara, 2/267

Hal böyle olunca mezkûr ayetin nesh edildiğini söylemek doğru olmaz. Ama ayetteki hakkın nesh edilmemiş, hükmü sabit ve öşürden ayrı bir hak olduğunu, bu hakkın hasat, harmanda dövme ve ölçekleme zamanında ödenmesi gerektiğini söyleyen kimsenin bu söylediği, mutlaka iki manadan birini ifade eder: Bunu söylemekle bu hakkı ödemenin ya vacip ya da mendup olduğunu kasdetmiştir. Eğer mendub olduğunu kasdetmişse buna dair bir delil göstermesi gerekir. Çünkü ayetteki hakkı ödeme emrini vaciplikten mendupluğa dönüştürmek için mutlaka bir delil gerekir. Şayet bu sözü söylemekle vacipliği kasdetmişse ve hakikat de kendisinin dediği gibiyse, buna ilişkin mütevatir, nakli bir delilin gelmiş olması icab eder. Çünkü böyle delile umumi bir ihtiyaç vardır. Bu delilin de en azından öşrün ve öşür yarısının farzlığı derecesinde nakledilmiş olması gerekir. Selef ulemasının tamamı ve fakihler böyle bir delilin mevcudiyetini bilmediklerine göre, hasat günü verilmesi emredilen hakkın öşürden ve öşür yarısından ayrı bir hak olmadığını anlamış olmaktayız. Böyle olunca da anılan ayette sözü edilen hakkın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından açıklanan öşür ve öşür yarısı olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tarımsal ürünün zekâtı hasat günü değil de tanelerin saplarından ayıklanmasından sonra verilmektedir. Bu da ayette sözü edilen hak kelimesiyle zekâttan ayrı bir hakkın kastedildiğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasat, ürünün biçilmesine denmektedir. Üretici, biçip elde ettiği ürünün onda birini zekât olarak vermekle yükümlüdür. Bununla birlikte yetiştirilen bütün sebze ve meyvelerin de hasat gününde başka bir şey beklemeden hakkının verilmesi gerekir. Denildi ki: (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinde geçen "gün" verilmesi emredilen zekâtın verileceği gün değildir. Ancak o gün, zekâtın tahakkuk ettiği gündür. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Hasat gününde farz olan hakkı/zekâtı, ürünü sapından ve kabuğundan ayıkladıktan sonra verin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetindeki "hak" kelimesiyle öşrün kastedildiği bu anlattıklarımızla ispatlandığına göre bu, delil ile istisna edilenler hariç, yerden çıkan her bitkiden öşür vermenin farz olduğuna delalet etmektedir.

Çünkü Yüce Allah (الزَّرْع) "Ekin" kelimesini, tarımsal ürünlerin tamamını kapsayacak şekilde genel olarak zikretmiştir. Anılan ayette ayrıca hurma, zeytin ve nardan da bahsetmiştir. Devamında da **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** buyurmuştur. Ayetteki bu cümle, kendisinden önce zikredilen tarımsal ürünlerin tamamına dönüktür. Bir kimse bu ürünlerden birinin zekâta tabi olmadığını iddia ederse, delil göstermedikçe bu iddiası kabul edilmez. Böylece sebze ve meyvelerin, ayrıca zeytin ve narın da zekâta tabi olması gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zikredilen ayette Cenab-ı Allah bu hakkın hasat gününde verilmesini farz kılmıştır. Oysa bu hak ancak ürünlerin kıvamına ermesinden ve semeresi kalıcı hale gelmesinden sonra verilmektedir. Hasat vaktinden önce alınan taze meyveler ayetteki hasat kelimesinin kapsamına girmezler. Bununla beraber zeytin ve nar hasat/biçim şeklinde toplanmazlar. Dolayısıyla ayetin lafzındaki genel hükmün kapsamına girmezler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasat kelimesi, bir şeyi kesme ve kökünü kazıma manası gelir.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ)

"Biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar..."[218]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Mekke fethi gününde şöyle buyurmuştu:

(تَرَوْنَ إِلَى أَوْبَاشِ قُرَيْشٍ ..... احْصُدُوهُمْ حَصْدًا)

"Kureyş'in rezillerini gördüğünüzde köklerini kazıyın!"[219]

218 Enbiyâ, 21/15

219 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/197

Hasat günü, ürünü biçme günüdür. Bu kelime, ister henüz yeşil ister olgunlaşmış olsun, ekin, sebze, meyve ve ağacından taze olarak kesilip alınan her ürün için kullanılır. (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه) "Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin" ayeti, hurmadan da öşür verilmesini gerektirmektedir. Fakihler bu konuda görüş birliği etmişlerdir. Hurmalar ağaçtan kesilip alındıkları için bu ayet, kesilip alındıkları günde zekâtının verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü hurmaların ağaçlardan devşirilmesine de hasat denmektedir. Ayette hasat kelimesinin kullanılmış olmasının şu faydası vardır: Ürün devşirilip sahibinin eline geçmedikçe salt olgunlaşmakla zekâtının verilmesi farz olmaz. Sahibi, devşirip eline geçirdiğinde zekâtını vermesi gerekir. Devşirip almadan zekâtını vermesi gerektiği düşünülebilir. Böyle bir düşüncenin önüne geçmek için ürünün telef olanının değil, sahibinin eline geçen kısmının zekâtının verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Topraktan elde dilen ürünlerin tamamının zekâta tabi olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ)

"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın."[220]

Bu ayet, topraktan elde edilen ürünlerin tamamının zekâta olacağı hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir.

İnfak/Allah yolunda harcama sözünden zekât manası anlaşılmaz, diyen olursa, ona şöyle cevap verilir: Bu söylediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki: İnfak/Allah yolunda harcama sözünden zekâttan başka bir şey anlaşılmaz.

Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."

220 Bakara, 2/267

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[221]

(اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً)

"Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya..."[222]

Bu ayetler ve daha başkaları, anlattığımız gibi infakın farz olan zekât manasında olduğuna delalet etmektedir.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ)

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden Allah yolunda harcayın" ayeti vücup ifade eden bir emirdir. Zekât ve öşürden başka farz olan bir sadaka da yoktur. Çünkü kişinin kendi ailesinin nafakasını temin etmesi vaciptir. Bu nafakayı çoluk çocuğu için temin etmesi gerektiği aklen de bilinen bir şeydir. Bunun ayrıca emredilmesine ihtiyaç yoktur. Şu halde mezkûr ayeti, aile efradına yapılacak harcama manasında yorumlamak anlamlı değildir.

'İnfak/Allah yolunda harcama sözüyle nafile sadaka kastedilmiştir' denilecek olursa buna karşı şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlışur:

1-Ayetteki infak emri vücup ifade eder. Bir delil olmadan bu emir mendupluğa çevrilemez.

2-(وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ) **"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız"** ibaresi de ayetteki infak emrinin vücubuna delalet etmek-

221 Tevbe, 9/34
222 Bakara, 2/274

tedir. Çünkü "göz yummak" ödenmesi gereken borcun tahsilinde olur. Ödenmesi zorunlu olmayan şeylerde ise elde edilen her mal fazladan elde edilmiş bir kâr ve kazançtır. Bunda göz yumma söz konusu olmaz.

Ayetteki hak ile öşrün kastedildiğinii sünnetteki delili şu rivayettir:

Muâz b. Cebel, İbn Ömer ve Cabir (Allah hepsinden razı olsun), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

"Göğün (yağmurla) suladığında öşür, dolapla sulananda ise öşrün yarısı vardır."[223]

Bu haberi insanlar hüsn-ü kabulle karşılamış ve delil olarak kullanmışlardır. Bu, mütevatir mertebesinde bir haberdir. Bunun genel ifadesi, topraktan biten her çeşit üründen zekât verilmesini farz kılmaktadır.

Bazıları Yakub b. Şeybe'nin şu rivayetini karşı delil olarak ileri sürebilirler.

Şöyle ki: Yakub b. Şeybe'nin bildirdiğine göre Musa b. Talha'nın babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ فِى الْخَضْرَاوَاتِ صَدَقَةٌ)

"Sebze ve meyvelerde sadaka (zekât) yoktur."[224]

Bu rivayeti karşı delil olarak ileri sürecek olanlara şöyle cevap verilebilir: Yakub b. Şeybe, bu hadisin münker olduğunu söylemiştir. Yahya b. Main, "Hâris b. Şihab'ın rivayeti zayıftır" derdi. Yahya dedi ki: Abdusselam b. Harb bu hadisi Atâ b. Sâib'den o da Musa b. Talha'dan mürsel olarak rivayet etti. Abdusselam da sika bir ravidir. Musa b. Talha'nın rivayet ettiği hadisin aslı, Yakub b. Şeybe'nin rivayet ettiği hadistir.

Yakub b. Şeybe dedi ki: Cafer b. Avn'ın bildirdiğine göre Amr b. Osman b. Mevhib, Musa b. Talha'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendi arazisinden elde ettiği ürünlerin zekâtını almaları için ümeradan biri kendisine

223 Bkz: Darimi, Sünen: 1/125

224 Dârekutni, Sünen: 2/96

tahsildârı göndermiş, o da zekât yükümlüsü olmadığını, arazisinde sadece sebze, meyve ve taze hurma yetiştirdiğini, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* kurutulmuş hurma, arpa ve üzümden zekât alınmasını emrettiğini söylemişti.

Musa b. Talha'nın hadisinin aslı budur. Bu, Muâz hadisinin te'vilidir. O, yukarıda sayılan ürünlerden zekât alınmasını emretmişti. Bu rivayet sabit olsa bile, başka ürünlerden zekât alınmayacağına delalet etmez. Zira Muaz'ın *radıyallahu anh*, başka ürünlerden değil de sadece yukarıda sayılan ürünlerden zekât almakla görevlendirilmiş olması doğru değildir. Ayrıca Musa b. Talha'nın rivayetinin senedi düzgün, rivayet tarikı sahih olsa bile, Muâz'ın *radıyallahu anh* öşür ve öşrün yarısıyla ilgili haberine onunla itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü Muâz'ın *radıyallahu anh* haberini insanlar hüsn-ü kabulle karşılamış ve onu delil olarak kullanmışlardır. Ama Musa b. Talha'nın hadisini delil olarak kullanma hususunda ihtilaf etmişlerdir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* iki haber nakledilir de bunlardan birini delil olarak kullanma hususunda fakihler ittifak ederler, diğerini ise delil olarak kullanmakta ihtilaf edrlerse, delil olarak kullanmakta ittifak ettikleri rivayet, ister genel nitelikte ister hususi nitelikte olsun üzerinde ihtilaf edilen rivayeti hükümsüz kılar. Buna göre ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** hadisi, Musa b. Talha'nın rivayet ettiği ***"Sebze ve meyvelerde sadaka (zekât) yoktur"*** hadisini hükümsüz kılmaktadır. Ayrıca Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu rivayeti, ürünlerden zekât almaya giden zekât memuruna da bir delil olarak kullanmak mümkündür. Çünkü zekât memuru, uğradığı sebze ve meyve tarlalarından zekât tahsil etmemektedir. Muâz'ın *radıyallahu anh* ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** hadisi, tarımsal ürünlerin tamamı hakkında kullanılan bir delil olabilir. Bunun aklî deliline gelince tarlaya tahıl ekerek nemâ elde etmek amaçlandığı gibi, sebze ve meyve ekerek de nemâ elde etmek amaçlanır. Tahıllardan zekât vermek gerektiği gibi, sebze ve meyvelerden de zekât vermek gerekir. Ancak tarlada yetişen odun, kamış ve ottan zekât verilmez. Çünkü normalde bunlar, tarlada su bulunduğunda kendiliğinden biten şeylerdir. Tarla, bunları elde etmek amacıyla kullanılmaz. Bu sebeple de bu bitkilerden zekât vermek gerekmez. Bunlardan zekât verilmesinin gerekmeyeceği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Hurma bahçesi sahibinin henüz zekâtını vermeden yediği hurmalar hakkında ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, Züfer, Mâlik ve Sevri dediler ki: "Hurmalık sahibinin yediği hurmalar, kendisinin hesabına yazılır."

Ebu Yusuf dedi ki: "Hurmalık sahibi hurmalardan yer, dostuna ve komşusuna da yedirirse, toplam ürün üç yüz ölçeği bulmuşsa, kalan kısmın onda birini öşür olarak vermesi gerekir. Yediğinin ve ikram ettiğinin öşrünü vermesi gerekmez. Toplam ürün üç yüz ölçek olur da bunun tamamını kendisi yer ve başkalarına ikram ederse, zekât vermesi gerekmez. Ama geride az veya çok bir miktar kalırsa, kalanın onda birini veya (suni sulama yapılmışsa) yirmide birini zekât olarak vermesi gerekir."

Tahılların zekâtı hakkında Leys dedi ki: "Tarla sahibinin nafakası için ürünün bir kısmını ayırmasından önce ürünün zekâtının verilmesi gerekir. Ama kendisinin ve çocuklarının firik olarak yedikleri hesaba katılmaz. Bu, hurmalık sahibinin ve çoluk çocuğunun yedikleri taze hurmaların hesaba katılmayıp onlara bırakılması gibidir."

Şafiî dedi ki: "Verilmesi gereken zekât miktarını belirleyecek olan tahminci (exper), hurmalık sahibinin ve aile fertlerinin yedikleri taze hurmaları hesaba katmayıp onlara bırakır. Kendi bahçesinin taze hurmalarından yiyen kimsenin yediklerinin hesabı sorulmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه) **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayeti, topraktan elde edilen ürünün tamamından zekât verilmesini gerektirmektedir. Yüce Allah, tarla sahibinin ve ailesinin yedikleri ürünü, zekâta tabi olan ürünün toplamından ayırmış değildir. Bu emir, ürünün tamamı için geçerlidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ürünün hakkının (öşürünün) hasat gününde verilmesi emredilmiştir. Hasat öncesi tarladan veya bahçeden alınıp yenilen şeyler için bir hak vermek gerekmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasat, ürünün biçilmesi ve devşirilmesi demektir. Her biçilen veya devşirilen kısmın öşrünün verilmesi gerekir. **"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin"** ayetinde, hasattan önce alınan kısım için öşür vermek gerekmediğine dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ayette şu mananın kastedilmiş olması mümkün-

dür: Ürünün yenilen ve kalan kısmıyla birlikte tamamının hakkını hasat gününde verin.

Üründen yenilen kısmın öşürde hesaba katılmaması gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Şu'be, Hubeyb b. Abdirrahman'ın şöyle dediğini rivayet etti: Abdurrahman b. Mesud'un şöyle dediğini işittim: Sehl b. Ebi Hasme, meclisimize geldi ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletti:

(إذا خَرَصْتُم فَخُذوا ودَعُوا الثُّلُثَ، فإن لم تَدَعُوا الثُّلُثَ، فَدَعُوا الرُّبُعَ)

"(Ürünün miktarını) tahmin ettiğinizde üçte birini (mal sahibine) bırakın. Üçte birini bırakmazsanız, dörtte birini bırakın."[225]

Bu hadisin şu manaya gelme ihtimali vardır: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Hasme'yi, ürün tahmini için bir yere göndermişti. Bir adam gelip, "Ey Allah'ın Resûlü, Ebu Hasme, benim zararıma olacak şekilde fazla tahminde bulundu" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Hasme'ye, ***"Amcaoğlun, kendisinin zararına olacak şekilde fazla tahminde bulunduğunu iddia ediyor"*** buyurdu.

Ebu Hasme şöyle cevap verdi: "Ey Allah'ın Resûlü, ailesi için ariyye olarak tüketeceği (satıp karşılığında kuru hurma alacağı), yoksullara yedireceği ve rüzgârın alıp götüreceği kadarını onun hesabından düşüp tahminde bulundum."

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o adama şöyle buyurdu: ***"Amcaoğlun senin için fazla tahminde bulunmuş ve sana insaflı davranmıştır."***[226]

("Ariyye" kelimesinin çoğulu olan) arâya, sadaka olarak verilen mala da denir. Mal sahibine bırakılan üçte birlik kısmın sadaka olarak verilmesi emredilmiştir. Şu hadis de buna delalet etmektedir.

---

225 Ebu Davud, Zekât, 15

226 Dârekutni, Sünen: 3/53

Cerir b. Hâzim'in bildirdiğine göre Mekhul eş-Şami, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Ürün miktarını tahmin ederken hafiften alın. Çünkü malda (üründe) ariyye ve vasiyet (payı) vardır"***[227]

Bu hadiste ariyye ile vasiyet birlikte zikredilmiştir. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sadakayı kasdetmiş olduğuna delalet eder.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ فِي الْعَرَايَا صَدَقَةٌ)

"Ariyyelerden (ürün sahibinin ailesinin yemesi için bırakılan kısımdan) zekât verilmez."[228]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ariyyeden sadaka (zekât) verilmesinin farz olmadığını söylemiştir. Çünkü ariyyenin kendisi sadakadır. Bu rivayetin ifade ettiği mana şudur: Öşür mükellefinin sadaka olarak verdiği ürün, kendisinin lehine hesab edilir. Ürünün o kısmı için zekât vermesi ve onu tazmin etmesi gerekmez.

Öşre Tabi Mallarla İlgili İhtilaf

Ebu Hanife ile Züfer dediler ki: "Toprağın bitirdiği ürünlerin azından da çoğundan da öşür vermek farzdır." Ancak önceki sayfalarda saydığımız bazı bitkiler bundan hariçtir.

Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik, İbn Ebi Leyla, Leys ve Şafiî dediler ki: "Öşüre tabi ürünün miktarı beş vesk miktarı olmadıkça ondan öşür vermek gerekmez."

Ürün eğer ölçekle ölçülenenlerdense hüküm böyledir. Ölçekle ölçülenenlerden değilse, Ebu Yusuf, ürünün, öşüre tabi ölçeklik ürünlerden en

227 Bkz: İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 2/381

228 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/209

ucuzunun beş vesk (yaklaşık 653 kgr) miktarı değerinde olmasını esas almıştır. Yalnız bal, bunun dışındadır. Rivayete göre Ebu Yusuf, balın öşürünün verilmesi için on rıtıl (yaklaşık 4.80 kgr) kadar olmasını gerekli görmüştür. Başka bir rivayete göre Ebu Yusuf, balın öşürünün verilmesi için on kırba (yaklaşık 408 kgr) kadar olmasını gerekli görmüştür. Ebu Yusuf'tan gelen üçüncü bir rivayete göre o, baldaki nisabın, öşüre tabi ölçeklik ürünlerden en ucuzunun beş vesk (yaklaşık 653 kgr) miktarı değerinde olmasını esas almıştır.

İmam Muhammed ise nisabın, öşüre tabi ölçeklik ürünün ölçüldüğü en yüksek ölçeğin beş katı kadar olmasını esas almıştır. Mesela safranın en yüksek ölçü birimi menn'dir. Safranın öşürünün verilmesi için beş menn (4.80 kg) kadar olması gerekir. Pamukta ise ölçü birimi yüktür. Pamuğun miktarı beş yük olursa öşürünün verilmesi gerekir. Balın miktarı beş ferak (yaklaşık 32.625 kgr) olursa öşürünün verilmesi gerekir. Çünkü ferak, balın en yüksek ölçü birimidir.

Ebu Hanife'nin bu konudaki görüşüne delil olarak şu ayet gösterilebilir:

(وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِه)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."

Bu ayet, zikredilen ürünlerin hepsine dönüktür. Çünkü ayetteki (حَقَّهُ) "hakkını" kelimesi mücmel olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Tarım ürünlerinden verilmesi farz olan zekâtın miktarı hakkında gerekli açıklama yapılmıştır. O miktar da öşür veya öşürün yarısıdır. Bunun da delili şu ayettir:

(اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ)

"Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın."

Bu ayet, topraktan elde edilen bütün ürünlerden zekât verilmesi gerektiği hakkında genel hüküm ifade etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu buyruğu da buna delalet etmektedir:

(فيما سقَتِ السماءُ العشرُ)

"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır."[229]

Zekâtının verilmesinin gerekliliği bakımından, ayette ve hadiste ürünün az veya çok olması şeklinde bir ayırım yapılmamıştır. Ürünün zekâtının verilmesi için nisaba ulaşmasının şart olmadığının aklî delili şudur: Fakihler, tarım ürününün zekâtının verilmesi için üzerinden bir yıl geçmesinin şart olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu da gömü ve definelerde olduğu gibi tarım ürününün de zekâtının verilmesi için nisap miktarına ulaşmasının şart olmamasını gerektirmektedir.

Tarım ürününden zekât vermenin gerekmesi için nisap miktarınca olmasını şart koşanlar, şu hadise dayanmaktadırlar:

Muhammed b. Müslim et-Tâifî'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا صَدَقَةَ فِي شَيْءٍ مِنَ الزَّرْعِ أَوِ النَّخْلِ أَوِ
الْكَرْمِ حَتَّى تَكُونَ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ)

"Ekin, hurma veya üzüm beş vesk (653 kgr) miktarı olmadıkça zekâtı verilmez."[230]

Leys b. Ebi Süleym'in Nafi'den naklettiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ليسَ فيما دونَ خمسِ أوسُقٍ صدقةٌ)

"Beş veskten az olan üründe zekât yoktur."[231]

229 Buhari, Zekât, 58
230 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 4/124
231 Buhari, Zekât, 58

İbn Mübarek'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Ebu Hanife, bunlara birkaç yönden cevap vermiştir. Şöyle ki:

- Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* biri âmm diğeri hâss iki haber rivayet edilir de fakihler bunlardan birini delil olarak kullanmakta ittifak eder, diğerini kullanmakta ihtilaf ederlerse, delil olarak kullanılmasında ittifak edilen haber, üzerinde ihtilaf edilen haberi hükümsüz kılar. Öşrün verilmesine dair hadisin delil olarak kullanılması üzerinde ittifak edilmiş olup ürünün miktarıyla ilgili hadis üzerinde ihtilaf edildiğine göre, öşür verilmesi gerektiğini bildiren hadis, genel hükmü üzere yürürlükte kalır ve üzerinde ihtilaf edilen hadisi hükümsüz kılar. Bu durumda bu hadis ya nesh edilmiş olur. Ya da öşür verilmesini gerektiren hadise aykırı olmayacak şekilde te'vil edilir.

- (فيما سقَتِ السماءُ العشرُ) ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** hadisi, veskle ölçülen ve ölçülmeyen bütün ürünlerden zekât verilmesini farz kılan genel bir hüküm ifade etmektedir. ***"Beş veskten az olan üründe zekât yoktur"*** hadisi ise sadece veskle ölçülebilen ürünlerle ilgilidir. Dolayısıyla bu hadisin, öşre tabi ürünlerin miktarını açıklayan bir hadis olması söz konusu değildir. Açıklaması için, beyanın gerektirdiği hükümlerin tamamını kapsaması icab eder. Vesklerden bahseden rivayet başka şeylerden değil de sadece vesk miktarını açıklamakla sınırlı kaldığı ve öşürden bahseden rivayet hem ölçeklenen hem de ölçeklenmeyen ürünlerle ilgili genel bir hüküm ifade ettiği için, vesklerden bahseden haberin, öşüre tabi ürünlerin miktarını açıklama bağlamında söylenmiş olmadığını anlamış oluyoruz.

- Vesk hadisi, veskle ölçülen ürünlerin beş vesk miktarına ulaşması durumunda zekâtının verilmesini gerektirmektedir. Veskle ölçülmeyen ürünlerinse, az da olsa çok da olsa zekâtlarının verilmesini gerektirmektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (فيما سقَتِ السماءُ العشرُ) ***"Göğün (yağmurla) suladığında öşür vardır"*** buyurmuştur. Veskle ölçülmeyen malların nisap miktarını belirleyen bir

şeyin olmadığını söylemek, itibar edilmeyen bir görüştür. Bu görüşü dile getiren de düşük ve rezil bir kimsedir. Çünkü selef ulemasıyla onlardan sonraki ulema bunun aksi görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadislerdeki ifadesine benzememektedir:

(فِي الرِّقَّةِ رُبْعُ الْعُشْرِ)

"(Sikkeli) gümüşten öşrün dörtte biri (zekât olarak) verilir."[232]

(ليسَ فيما دونَ خمسة أَواقٍ صدَقةٌ)

"Beş okıye (yaklaşık 634 gr. Gümüş) den azında zekât yoktur."[233]

Gümüşün her çeşidi tartılabilir. Hadiste sözü edilen okıyeler de tartıda kullanılan ağırlık birimlerdir. Bunların diğer hadiste zikredilen gümüşlerin miktarını beyan etmesi doğrudur.

- Yüce Allah'ın zekâttan ayrı olarak malda hakkı bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Şu rivayette de belirtildiği gibi bu hak daha sonra zekâtla nesh edilmiştir.

Ebu Cafer Muhammed b. Ali ile Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Zekât, Kur'an'daki bütün sadakaları nesh etti."

Bu takdirin daha önce vacip iken sonra neshedilen haklar için esas alınmış olması mümkündür. Buna şu örnekleri gösterebiliriz:

(وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ)

"Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin."[234]

---

232 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 2/394

233 Buhari, Zekât, 4

234 Nisâ, 4/8

Mücahid'den gelen bir rivayette de şöyle denilmektedir: "Hasat yaptığın zaman yoksulların hakkını tarlada bırak. Ürünü harman yerine yığıp sapından ve kabuğundan ayırarak kaç ölçek olduğunu anladığında zekât olarak vereceğini ayırıp bir kenara koyarsın."

Bu haklar, günümüzde verilmesi vacip olan haklar değildir. Ürünün zekâta tabi olması için beş vesk miktarında olması, bu haklar bakımından esas alınmış olmalıdır. Böyle bir ihtimal varsa ayetin ve naklinin sahihliğinde ittifak edilen hadisin hükmünü tahsis etmek caiz olmaz.

- (ليسَ فيما دونَ خمسة أوسُقٍ صدقةٌ) ***"Beş veskten az olan üründe zekât yoktur"*** hadisi ile ticaret mallarının zekâtının kastedilmiş olması mümkündür. Muhtemelen bir kişi, beş veskten az miktardaki ticari buğday ve hurma için zekât vermenin gerekip gerekmediğini sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, o vakitte nisaptan az olduğu için beş veskten az olan ürün için zekât vermenin gerekmediğini bildirmiştir. Bu hadisin ravisi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisini nakletmiş ama hadisin söyleniş sebebini zikretmemiştir. Bu durum birçok rivayette vardır.

Öşür ve Haracın Bir Araya Gelip Gelemeyeceği Meselesi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer, öşürle haracın bir arada olamayacağını (bir kişinin hem haraç hem öşür ödemekle yükümlü olmayacağını) söylediler.

Mâlik, Sevri, Hasan b. Salih, Şerik ve Şafiî dediler ki: "Kişinin tarlası haraç arazisinden ise ürünün öşrünü verir; tarlanın da haracını verir."

Haraçla öşürün bir arada olmayacağının delili şudur: Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* Sevad bölgesini fethettiğinde, oradaki arazilerden öşür alınmayıp haraç alınmasına hükmetti. Bu hükmü verirken de sahabilere danışıp onların muvafakatini aldı. Böylece bu hüküm, selef ulemasının bir icması oldu. Seleften sonra gelen âlimler de aynı hükmü uygulamaya devam ettiler. Öşürle haracın bir arada olması caiz olsaydı, Hz. Ömer *radıyallahu anh* onları bir araya getirirdi.

Öşürle haracın bir araya gelmesinin caiz olmadığına şu hadis de delalet etmektedir: ***"Göğün (yağmurla) suladığı (ürün)de öşür vardır. Taşıma suyla sulanan (ürün)de ise öşrün yarısı vardır."***[235]

Bu hadiste yağmurla sulanan üründen verilmesi gereken ile taşıma suyla sulanan üründen verilmesi gereken zekâtın miktarı belirtilmiştir. Şayet öşrün yanısıra haraç vermek de farz olsaydı, o da verilmesi farz olanın bir kısmı olurdu. Çünkü haraç, üçte biri veya dörtte biri ya da kafiz (12 sa', yaklaşık ٢٦ kgr) veya dirhem şeklinde ödenir(di). Şunu da belirtelim ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ürün sahibinin yapmak zorunda kaldığı masraflar dolayısıyla öşrü bazı durumlarda yarıya indirmiştir. Eğer tarla için haraç vermek mecburiyeti olursa, öşrün kalan yarısının da düşürülmesi gerekir. Masrafın ağır veya hafif olmasına göre hükmün değişmesi gerekir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de üreticinin masraflarını göz önünde bulundurarak yağmur suyu ile sulanan ürünün zekâtıyla taşıma suyla sulanan ürünün zekâtını farklı oranlarda farz kılmıştır.

Şu hadis de buna delalet etmektedir: Süheyl b. Ebi Salih'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنَعَتِ العراقُ قَفِيزَها ودِرهَمَها)

"Irak (ahalisi) kafizini ve dirhemini vermedi."[236]

Yani Iraklılar Müslüman olacak ve kafiz ölçeğiyle ya da dirhem olarak ödedikleri haracı artık vermeyeceklerdir. Iraklıların kendi haraç arazileri için öşür vermeleri farz değildi. Eğer farz olsaydı haraç vermeyip öşür vermeye devam etmeleri mümkün değildi. Çünkü haracı vermeye yanaşmayanların öşrü vermeleri kesinlikle söz konusu olmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadiste öşre değinmemesi, haraç arazisinde elde edilen ürünler için öşür verilmeyeceğine delalet etmektedir. Rivayet olunduğuna göre Irak'ın Dicle nehri havzasının (eski adıyla Nehru'l Melik) beyi Müslüman olduğunda Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona mektup yazarak arazilerinin başında durmak isterse kendisinden haraç alınacağını bildirdi.

---

235 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/36

236 Ebu Davud, Harac ve Fey', 29

Rivayet olunduğuna göre Rüfeyla Müslüman olduğunda Hz. Ali *radıyallahu anh* ona, "Eğer arazilerinin başında durmak istersen senden haraç alırız" demişti. Eğer haraçla birlikte öşür verilmesi de farz olsaydı Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile Hz. Ali *radıyallahu anh* Müslümanlığa giren bu iki şahsın öşür vermeleri gerektiğini de kendilerine bildirirlerdi. O zaman Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* bu kararlarına sahabilerden karşı çıkan olmamıştı.

Şunu da belirtmeliyiz ki öşür ve haraç Yüce Allah'ın hakkı olduklarına göre aynı vakitte ikisinin bir arada olması caiz olmaz. Bunun delili, aynı hayvanlar için hem saimelik zekâtının hem de ticari zekâtın verilmesinin farz olmamasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haraç, ücret gibidir. Öşür ise sadakadır. Aynı kişinin hem arazi kirası hem de elde ettiği ürün için öşür vermesi caiz olduğuna göre, aynı şekilde bir kişinin hem haraç hem de öşür vermesinin caiz olması gerekir. Çünkü haraç arazisi, ganimet malı olma vasfını korumaktadır. Onu ekip biçen çiftçinin haraç denilen arazi ücreti karşılığında ondan yararlanması mübah kılınmıştır. Bu, haracın yanısıra öşrün farz olmasına engel teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir. Bu dediğiniz iki bakımdan yanlıştır. Şöyle ki: Ebu Hanife'ye göre tarla kiralayarak çiftçilik yapan kişinin hem kira hem de öşür vermesi gerekmez. Kira ödemesi gerekince öşür ödeme yükümlülüğü üzerinden kalkar. Öşrü, kira bedelini alan tarla sahibinin ödemesi gerekir. Kira ödeme mecburiyeti, üreticinin öşür ödeme yükümlülüğünü düşürür.

"Haraç arazileri, o arazileri ellerinde bulunduranların mülkü değildir. O araziler, ganimet malı olma vasfını korumaktadır" sözü doğru değildir. Çünkü o araziler, onları ellerinde bulunduranların mülküdür. Bununla ilgili açıklama başka bir kısımda yapılacaktır.

Haracın kira bedeli olduğu ifadesi de birkaç bakımdan hatalıdır:

- Hurma ağacının ve diğer ağaçların icar edilmesinin caiz olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Bilindiği gibi bunlar için haraç ödenmektedir. Bu durumda haracın kira bedeli olmadığı ispatlanmış olmaktadır.

- Kiralama belli bir müddetle yapılmadığı takdirde sahih olmaz. Haraç arazilerini ellerinde bulunduran kişiler için devletçe belli bir müddet tayin edilmesi gerektiğini söyleyen bir mezhep imamı yoktur.

- Haraç arazisi ve o arazileri ellerinde bulunduranlar ganimet hükmünde iseler, onlardan kafa vergisi/cizye alınması caiz olmaz. Çünkü köleden cizye alınmaz.

Haraç ile öşrün bir arada olmaması gerektiğinin delili, bunların sebeplerinin birbirine zıt olmasıdır. Çünkü haracın sebebi, haraç mükellefinin kâfir olmasıdır. Öşürün sebebi ise öşür mükellefinin Müslüman olmasıdır. Bunların sebepleri birbirine zıt olunca, kendileri de birbirlerine zıt olurlar ve bir arada bulunmazlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشاً كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾)

142-"Yine O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir. Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yiyin de şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas, Hasan, Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Mesud ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ayette geçen (حَمُولَةً) kelimesi develerin büyüğüne, (فَرْش) kelimesi ise develerin küçüğüne denir."

Katade, Rebî' b. Enes, Dahhâk, Süddi ve bir rivayete göre Hasan'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(حَمُولَةً) kelimesi gebe develere, (فَرْش) kelimesi ise davarlara denir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "(حَمُولَةً) kelimesi gebe deve, sığır, at ve eşeklere denir. (فَرْش) kelimesi ise davarlara denir."

Burada toynaklı hayvanlar da eti yenen hayvanlarla birlikte zikredilmiştir. Bu, cümledeki tebaiyyet sebebiyle böyle olmuştur. Çünkü normalde toynaklı hayvanlar, eti yenen hayvanlar arasında yer almazlar. Selef uleması (ش ر ف) kelimesini, ya küçük develerya da davarlar hakkında kullanmışlardır. İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Ayette geçen (ش ر ف) kelimesiyle, hayvanların insanlar için yaratılan yün ve derileri kastedilmiştir. İnsanlar bunları serip üzerine otururlar. Selef uleması bu hususta bizim söylediklerimizi söylemiş olmasalardı bile ayetin zahiri, her durumda yani canlıyken de ölümlerinden sonra da hayvanların yünlerinden, yapağılarından yararlanmanın caizliğine delalet ederdi. Ayetin genel hükmünün kapsamına girdiği için bu ayetin zahiri, ölümlerinden sonra hayvanların derilerinden de yararlanmanın caizliğine delalet eder. Ancak fakihler, tabaklanmadan hayvanın derisinden yararlanmanın caiz olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Tabaklanması, özel bir hükümdür. Derinin tabaklanmasından sonra kendisinden yararlanmaya ilişkin ayetin hükmü sabittir.

(وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا)

"O, hayvanlardan da irili ufaklı var edendir" ayetinde takdir edilen gizli kelimeler vardır. Onlar da şu kelimelerdir: "O Allah ki, sizin için irili ufaklı hayvanlar var etmiştir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ
آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ
الْاُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾)

(وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ
اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ
اللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً لِيُضِلَّ النَّاسَ
بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾)

143-"O, (hayvanlardan) sekiz eşi de yaratandır: (Erkek ve dişi olarak) koyundan iki, keçiden de iki. Ey Muhammed! De ki: «Allah iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavru)ları mı? Eğer doğru söyleyenler iseniz bana bilerek haber verin.»"

144-"Yine (erkek ve dişi olarak) deveden iki, sığırdan da iki. De ki: «İki erkeği mi haram kıldı, iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan (yavru)ları mı? Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde orada hazır mı idiniz!?» İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zalim kimdir? Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."

(ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ) **"(hayvanlardan) sekiz eşi"** ifadesi, (حَمُولَةً وَفَرْشًا) kelimelerinin bedelidir. Bunlar da Allah'ın yaratmasına dâhildirler. Ayette sanki, "Allah, sekiz eş hayvanı yarattı" denilmiş gibi olmaktadır. Deve, sığır, koyun ve keçiden oluşan dört sınıf hayvanın erkek ve dişisi hesaba katılırsa bunların toplamı sekiz eş eder. Bunların erkekleri ile dişilerine eş denir. Hasmın tekine de hasım, çiftine de hasım dendiği gibi, İkiye de eş ve çift denir. Yüce Allah bu hayvanlardan sekiz eşi kullarına helal kıldığını haber vermiştir. Önce de açıklandığı gibi insanları bilgisizce dalalete sürüklemek için bir burhan ve hüccete dayanmadan müşrikler, bu hayvanlardan bahire, vasile, saibe hami ve putları için ayırdıkları hayvanları haram kılmışlardı.

İşte bu sebeple Yüce Allah onlara şöyle buyurmuştur:

(نَبِّؤُنِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

"Eğer doğru söyleyenler iseniz bana bilerek haber verin."

(اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا)

"Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde, orada hazır mı idiniz!?"

Bilgiye ulaşmanın yolu ya gözlemya da akıl sahibi kimselerin kendisiyle gerçeği idrâk ettikleri delildir. Müşriklerin bu hayvanları haram kılarken bu iki cihetten de delil ortaya koymaktan aciz kaldıkları apaçık ortaya çıkmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّماً عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهٗ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾)

145-"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir.» Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir."

Tavus'tan rivayet olunduğuna göre cahiliyet devri insanları bazı şeyleri helal, bazı şeyleri de haram kılıyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu: **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"**

Ayetin devamındaki cümleler, Tavus'un söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Cenab-ı Allah önceki ayetlerde müşriklerin haram kıldıkları hayvanları anlatmış, kendisinin helal kıldığını haram kılmalarından ötürü onları kınayıp cahilliklerini ortaya koymuştur. Çünkü onlar hiçbir hüccete dayanmadan bazı şeyleri haram kılmışlardı. Sonra o ayetlere şu ayeti atfetmiştir: (قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا) **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"** Ayetin manası bu şekilde takdir edildiğine göre, ayette bildirilenler dışında kalan şeylerin mübahlığına bu ayet delil gösterilemez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mâide suresinin baş tarafında boğularak ölen, darbe sonucu ölen ve bunlarla birlikte anılan hayvanların haram olduğu bildirilmiştir. Onlar, bu ayette zikredilenlerin dışında kalmaktadırlar."

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebileceği söylenir:

1-Boğulan hayvanla onun beraberinde zikredilen hayvanlar leş grubuna girerler.

Yüce Allah da leşin haram olduğunu bildirmiştir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ)

"Ölmüş hayvan size haram kılındı."[237]

Ayetin başında Cenab-ı Allah leşin haram olduğunu bildirdikten sonra, leş,n çeşitlerini ve bir hayvanın leş sayılmasını gerektiren sebepleri açıklamıştır. Leş kelimesi, boğularak ve benzeri şekillerde ölen hayvanları kapsamaktadır.

2-En'âm suresi, Mekki bir suredir. Bu surenin nazil olduğu o zamanlarda Mâide suresinde sayılan hayvanlar henüz haram kılınmamış, sadece bu surede sayılanlar haram kılınmış olabilirdi. Bilindiği gibi Mâide suresi medenidir. Kur'an'ın son inen kısmındandır. Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: (اَوْ) edatının olumsuz cümle içerisinde başında bulunduğu kelimelerden her biri kendi başına müstakil hüküm ifade eder. Yani bu edat olumsuz cümle içindeyse, "veya" manası verilerek muhayyerlik ifade etmez. (اِلَّا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ) **"leş, akıtılmış kan, domuz etinden başka..."** ifadesi, burada sayılan bütün hayvanların ve nesnelerin haram olmasını gerektirmektedir.

Ehli Eşeklerin Etinin Hükmü

Selef ulemasının birçoğu, bu ayette sayılanların dışında kalan hayvanların etinin mübah olduğu hususunda bazı deliller ileri sürmüşlerdir. Mübah olduğunu söylediklerinden biri de ehli eşeklerin etidir.

Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cabir b. Zeyd'e *radıyallahu anh* dedim ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehli eşek eti yemeyi yasakladığını iddia ediyorlar."

237 Mâide, 5/3

Bana şu karşılığı verdi: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yasakladığını Hakem b. Amr el-Gifari bize anlatıyordu. Ancak şu derin âlim (İbn Abbas) böyle bir şeyin olmadığını söyledi ve şu ayeti okudu: (قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَا اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ) **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"**

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Yahya b. Said, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe *radıyallahu anh*, yırtıcı hayvanların etini ve damarların üst tarafında bulunan kanı yemekte sakınca görmezdi. Böyle dedikten sonra da şu ayeti okudu:

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَا اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ)

"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leşten başka haram kılınmış bir şey bulamıyorum.»"

Ehli eşeklerin etini yemeye gelince mezhebimizin fakihleri, Mâlik, Sevri ve Şafiî, bunu yasaklamışlardır. Önce de ifade ettiğimiz gibi İbn Abbas *radıyallahu anh* bunu mübah görmüş ve bir topluluk da bu ona uyarak bu görüşe kail olmuşlardır.

Ehli eşeklerin etini yemenin yasaklığına dair yaygın ve meşhur rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Zühri'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Hanefiye'nin oğulları Hasan ile Abdullah, babalarının Hz. Ali'den *radıyallahu anh* şunu duyduğunu rivayet etmişlerdir:

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ
النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hayber fethi sırasında kadınlarla mut'a yapmayı ve ehli eşek eti yemeyi yasakladı."[238]

238 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/235

İbn Vehb'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemeyi yasakladı."***[239]

Bu rivayet, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*, ehli eşek eti yemeyi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasakladığına dair rivayetini duyduğunda İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, eşek eti yemeyi mübah gördüğüne ilişkin görüşünden döndüğüne delalet etmektedir.

Ebu Hanife ve Abdullah'ın bildirdiklerine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نهى رسولُ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-
يومَ خيبَرَ عن لحومِ الحُمُرِ الأهليةِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem**, Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemeyi yasakladı."[240]

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Ali, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نهى رسولُ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-
يومَ خيبَرَ عن لحومِ الحُمُرِ الأهليةِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemeyi yasakladı."[241]

Hammad b. Zeyd de bu aynı yolla rivayet etmiştir.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Berâ' b. Âzib'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَصَبْنَا حُمُرًا يَوْمَ خَيْبَرَ فَطَبَخْنَاهَا فَنَادَى مُنَادِي رَسُولِ
اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ)

239 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/91
240 Buhari, Megazi, 40
241 Buhari, Megazi, 40

"Hayber fethi sırasında birkaç eşek yakaladık. (Kesip) pişirdik. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* münadisi 'Kazanlardakini dökün!' diye seslendi."[242]

Ehli eşek eti yemeyi yasaklayan hadisleri İbn Ebi Evfa, Seleme b. Ekva', Ebu Hureyre, Ebu Sa'lebe el-Huşeni ve başkaları rivayet etmişlerdir. Bu rivayetlerin bazısında Hayber fethinden bahsedilirken bazısında bu fethe değinilmeden sadece yasaktan bahsedilmektedir.

Ehli eşek eti yemenin yasaklanma sebebine gelince bazıları dediler ki: Hayberde sahabiler tarafından kesilip pişirilen eşekler, başkalarından yağmalandığından dolayı tencerelerdeki etlerin dökülmesi emredilmiş ve yenmesi yasaklanmıştı.

Bazıları da dediler ki: "Eşeklerin sayısı azaldığı için onları kesip yemek yasaklanmıştı."

Diğer bazıları da dediler ki: "Eşekler pis şeyler yedikleri için etlerinin yenmesi yasaklanmıştı."

Eşek eti yemeyi mübah sayanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklamasını bu sebeplerden birine dayandırmaktadırlar. Ama eşek eti yemenin haram olduğu görüşünde olanlar, bu te'villeri şu delillerle geçersiz saymaktadırlar:

1-Aralarında Mikdad b. Ma'dikerib, Ebu Sa'lebe el-Huşeni ve başkalarının da bulunduğu bir topluluk, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لايَحِلُّ الْحِمَارُ الْأَهْلِيُّ)

"Ehli eşek (eti yemek) helal olmaz."[243]

2-Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Eyyüb es-Sahtiyani, İbn Sirin'den naklederek Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'i fethettiğinde sahabiler birkaç

242 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/205

243 Ebu Abdullah Ubeydullah İbn Batte, el-İbânetu'l-Kübrâ: 1/229

eşek yakaladılar. (Onları kesip) etini pişirdiler. O esnada Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* münadisi seslendi:

(أَلَا إِنَّ اللهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْهَا , فَإِنَّهَا نَجَسٌ فَأَكْفِئُوا الْقُدُورَ)

"Bilesiniz ki Allah ve Resûlü sizi ondan (ehli eşek eti yemekten) yasaklıyorlar! O pis/necistir. Tencerelerdekini dökün."[244]

Abdulvehhab es-Sakafi de bu hadisi Eyyüb'den rivayet ederek şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* münadisine emrederek şu duyuruyu yaptırdı: ***"Şüphesiz Allah ve Resûlü, ehli eşek eti yemenizi yasaklıyorlar! O pis/necistir."*** Tencerelerde kaynamakta olan etler, bu duyuru üzerine döküldü.

Bu rivayetler, 'Hayber fethi sırasında birkaç eşek yağmalandığı veya sayıları azaldığı için ehli eşek eti yemek yasaklandı' şeklindeki te'vili geçersiz kılmaktadır. Çünkü münadi, eşek etinin pis/necis olduğunu haber vermiştir. Bu da ehli eşek etinin başka sebeplerden ötürü değil kendisi haram olduğu için yasaklanmış olmasını gerektirir. Ehli eşek etinin kendisi necis olduğu için haram kılındığının bir delili de şudur: Tencerelerde pişmekte olan etlerin dökülmesi emredilmiş ve dökülmüştü. Yasaklanması eğer mübah sayanların öne sürdükleri gerekçelerden ötürü olsaydı, tencerelerde pişmekte olan etlerin yoksullara yedirilmesi emredilirdi. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahiplerinin emri olmadan kesilen koyunların etlerinin esirlere yedirilmesini ashabına emretmiştir.

Ebu Sa'lebe el-Huşeni *radıyallahu anh*, kendisine neyin haram olduğunu sorduğunda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermiştir:

(لَا تَأْكُلِ الْحِمَارَ الْأَهْلِيَّ وَلَا كُلَّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ)

"Ehli eşek ve sivri dişli yırtıcı hayvanları yeme."[245]

Böylece ehli eşek eti yemeyi mübah sayanların nakletmiş olduğumuz te'villeri geçersiz kılınmış oldu.

244 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/205
245 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/207

Said b. Cübeyr, ehli eşekler pislik yedikleri için Hayber fethi sırasında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehli eşek eti yemeyi yasakladığını rivayet etmiştir. Hayber fethi sırasında ehli eşek eti yemenin yasaklanmasına ilişkin bu te'vil doğruysa, Ebu Sa'lebe ve başkalarının Hayber fethinden başka zamanlarda bu eşeklerin etini yemenin hükmünü sormuş olmaları, bu etlerin necisü'l ayn olmalarından ötürü haram kılındıklarını akla getirmektedir.

Abdurrahman b. Mugaffel, Müzeyneli bir adamın (Galib b. Ebcer'in veya Hür b. Galib'in) Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Eşeklerimden başka çoluk çocuğuma yedireceğim bir malım kalmadı."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(أَطْعِمْ أَهْلَكَ مِنْ سَمِينِ مَالِكَ قَالَ إِنَّمَا كَرِهْتُ لَكُمْ جَوال الْقَرْيَةِ)

"Ailene malının en semizinden yedir. Ancak köyde dolaşan (ne yediği belli olmayan) hayvanı(n etini) yemenizi de hoş karşılamam."[246]

Ehli eşek eti yemeyi mübah sayanlar, bu haberi delil olarak kullanmaktadırlar. Bu haber, ehli eşek eti yemenin yasaklığına da delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Köyde dolaşan (ne yediği belli olmayan) hayvanı(n etini) yemenizi de hoş karşılamam"*** demiştir. Ehli eşeklerin hepsi köyde dolaşırlar. Bu hadisteki mübahlık, bize göre yabani eşeklerle ilgilidir.

Ehlileşen Yabani Eşeğin Hükmü

Ehlileşen yabani eşeğin hükmü hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Ehlileşip insanlara alışan ve evcil hale gelen yaban eşeğinin etinin yenmesi caizdir."

246 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Et'ime, 8

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Ehlileşen ve ehli olanlar gibi işe koşturulan yaban eşeğinin eti yenilmez." Fakihler, yabanileşen ehli bir hayvanın-yenmesinin haramlığı hususunda – yabanileşmesinin onu kendi cinsinden olan ehli hayvanların hükmünden çıkarmayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ehlileşen yabani hayvanlar da aynı hükme tabidirler.

Sivri Dişli Yırtıcı Hayvanlarla Pençeli Kuşların Hükmü

Sivri dişli yırtıcı hayvanlarla pençeli kuşların hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Sivri dişli yırtıcı hayvanlarla pençeli kuşların yenilmesi helal değildir."

Mâlik dedi ki: "Yabani yırtıcı hayvanlar, yabani ve evcil kedi, tilki, sırtlan ve yırtıcı diğer hayvanların eti yenilmez. Kartal, tavşancıl kuşu ve akbaba gibi yırtıcı kuşlar, bunlar leş yeseler de yemeseler de yenilmelerinde sakınca yoktur."

Evzai dedi ki: "Kuşların hepsi helaldir. Yalnız kartal eti yemek mekruh görülmüştür."

Leys dedi ki: "Kedi eti yemekte sakınca yoktur. Ancak sırtlan eti yemeyi mekruh görüyorum."

Şafiî dedi ki: "Aslan, kaplan ve kurt gibi insanlara saldıran dişli yırtıcı hayvanların eti yenilmez. Sırtlan ve tilkinin eti yenilebilir. Akbaba ve şahinin eti yenilmez. Çünkü bunlar, insanların kuşlarına saldırırlar."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hammad, İmran b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Karganın yenilip yenilemeyeceği İkrime'ye soruldu. 'O, semiz bir tavuktur' dedi. Sırtlanın yenilip yenilemeyeceği soruldu. 'O, semiz bir koyundur' dedi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu İdris el-Havlani, Ebu Salebe el-Huşeni'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ
أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنْ السِّبَاعِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, sivri dişi olan her yırtıcı hayvanın yenilmesini yasakladı."[247]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Meymun b. Mehran, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي
نَابٍ مِنْ السِّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنْ الطَّيْرِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sivri dişi olan her yırtıcı hayvanın ve pençeli olan kuşların yenilmesini yasakladı."[248]

Bu haberi Hz. Ali b. Ebi Talip, Mikdad b. Ma'dikerib, Ebu Hureyre ve başkaları da rivayet etmişlerdir. Bunlar, sivri dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların haram kılındığına dair meşhur hadislerdir. Tilki, kedi, akbaba ve kartal da bunlara dâhildirler. Bir delil olmadan bunlardan birini haramlık hükmünden ayırıp istisna etmenin manası yoktur. Bu hadisleri kabul etmek, şu ayetin nesh edilmesini gerektirmez:

(قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ)

"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum."

Zira bu ayette, sayılanların dışında olanların haram kılınmadıkları ve mübah olmakta devam ettikleri haber verilmektedir. Ehli eşeklerin etlerine ilişkin gelen haberlerin de hükmü böyledir. Bununla birlikte ilim ehlinin ittifakına göre bu ayet, içinde değinilmeyen birçok şeyin haram kılınmasına mahsus bir ayettir. Bunun genel hükmünün ahad haberle tahsis edilmesi caizdir.

247 İbn Mâce, Sayd, 13
248 İbn Mâce, Sayd, 13

Mezhebimiz fakihleri, leş yediği için alacakarganın yenilmesini mekruh görmüşler, ama ekin kargasının yenilmesini mekruh görmemişlerdir. Bunun delili şu hadistir:

Katade'nin bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خمسٌ فواسقُ يُقْتَلْنَ في الحِلِّ والحَرَم)

"Beş zararlı ve pis hayvan Harem'de de Harem dışında da öldürülürler..." [249]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hadisin devamında bu beş hayvandan birinin alacakarga olduğunu bildirmiştir. Alacakarganın mezkûr ayetin kapsamından bu hadisle çıkarılarak mekruh kılındığı bildirilmiştir. Çünkü bu karga, leş yer. Bu hadis, alacakarga gibi leş yiyen diğer hayvanları yemenin mekruh olduğu hususunda bir delil olmuştur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ihramlı kişinin beş hayvanı öldürebileceğini söylemiş olması, bu hayvanları yemenin haramlığına delalet eder. Bunlar ancak öldürülmüş olurlar. Eğer yenilen hayvanlardan olsalardı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların murdar olmamaları için, şer'î usûle göre kesilmelerini emrederdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İsmail b. Ümeyye, Ebu Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cabir'e *radıyallahu anh*, 'Sırtlan yenilir mi?' Diye sordum. "Evet" dedi. 'O bir av mıdır?' diye sordum. "Evet" dedi. 'Sen bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mi işittin?' diye sordum. "Evet" dedi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sivri dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların yenilmesini yasakladığına dair gelen rivayet, sizin rivayetinizi hükümsüz kılmaktadır. Çünkü fakihler bizim rivayetimizi delil olarak kullanma hususunda ittifak etmiş; sizin rivayetinizi delil olarak kullanma hususunda ise ihtilaf etmişlerdir.

249 İbn Mâce, Menasik, 91

Keler Yemenin Hükmü

Keler yemenin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri keler yemeyi mekruh görmüşlerdir. Mâlik ile Şafiî, keler yemekte sakınca olmadığını söylemişlerdir. Bizim görüşümüzün sahih oluşunun delili şu rivayettir:

A'meş'in bildirdiğine göre Zeyd b. Vehb el-Cüheni, Abdurrahman b. Hayıl'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Keleri çok olan bir yerde mola verdik. Acıkınca keler pişirdik. Kelerler tencerelerde kaynamaktayken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* çıkageldi. ***"Bu ne?"*** diye sordu. Biz de 'Yakaladığımız kelerlerdir' dedik. Böyle dememiz üzerine şöyle buyurdu:

(إِنَّ أُمَّةً مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُسِخَتْ دَوَابَّ فِي الْأَرْضِ
, وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ تَكُونَ هَذِهِ , فَأَكْفِئُوهَا)

"İsrailoğullarından bir topluluk bir yerde (Allah tarafından ceza olarak) hayvana dönüştürüldüler. Onların bu (hayvanlar) olmasından korkarım. Bundan dolayı siz bunları dökün."[250]

Bu hadis, keler yemenin haram olmasını gerektirmektedir. Şayet yenilmesi mübah olsaydı, tencerede pişmekte olan kelerlerin dökülmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmezdi. Çünkü o, malın zayi edilmesini yasaklamıştır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Raşid el-Hibrani, Abdurrahman b. Şebel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ أَكْلِ لَحْمِ الضَّبِّ)

"Şüphesiz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem keler eti yemeyi yasakladı." [251]

250 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 8/328
251 Ebu Davud, Et'ime, 27

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Hammad b. Seleme, İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* bir keler hediye edilmişti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldiğinde Hz. Aişe ona kelerin etinin yenilip yenilemeyeceğini sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu yemesini yasakladı. Derken bir dilenci geldi. Hz. Aişe *radıyallahu anh* kalkıp keleri dilenciye vermek istedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Kendin yemediğini ona mı yedireceksin!?"*** dedi.

Bu rivayetler, keler yemenin yasak olmasını gerektirmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* keler yememiştir. Ancak onun sofrasında başkaları keler yemişlerdir. Şayet haram olsaydı onun sofrasında keler yenilmezdi. Yalnız Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tiksindiği için onu yememiştir.[252]

Bir rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, keler hakkında şöyle buyurmuştur:

(لمْ يَكُنْ بأرْضِ قَوْمي، فأجِدُني أَعافُهُ)

"Benim milletimin diyarında bu (keler) yoktur. Kendimi ondan tiksinir buluyorum."[253]

Halid b. Velid'in *radıyallahu anh* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda keler yediği ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* onu yemekten menetmediği rivayet edilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İshak b. Rebî', Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer *radıyallahu anh* dedi ki:

(إن هذه الضباب طعام عامة هذه الرعاء ، وإن الله
لينفع به غير واحد ، ولو كان عندي لطعمته ، إن النبي
صلى الله عليه وسلم لم يحرمه ، ولكن قذره)

252 Ebu Davud, Et'ime, 27
253 Buhari, Et'ime, 10

"Şu kelerler bütün bu çobanların yiyeceğidir. Şüphesiz Allah, birden fazla kişiyi bundan yararlandıracaktır. Yanımda olsaydı ben de onu yerdim. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu haram kılmamış, lakin ondan tiksinmiştir."[254]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Harun, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Birimize örtülü bir keler hediye edilmesi, kendisine semiz bir tavuk hediye edilmesinden daha çok hoşuna giderdi."

Keler yemenin mübah olduğu görüşünde olanlar bu haberleri delil olarak ileri sürmüşlerdir. Aslında bu haberlerde, kelerin haram olduğunun delili vardır. Çünkü bunlarda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kelerden tiksindiği ve onu yemediği ifade edilmektedir. Onun yemeyip tiksindiği şeylerse necistir. Necis olan bir şeyin yenilmesi ise mutlaka haramdır. Bu rivayetlerle keler yemenin mübahlığı sabit olsaydı, onu yemeyi haram kılan rivayetler bunlarla çatışırdı. Aynı konuda biri mübah kılan diğeriyse haram kılan iki haber geldiğinde, haram kılan haber öncelikle kabul edilir. Çünkü haram kılan haber mutlaka mübah kılan haberden sonra gelmiştir. Zira asıl olan mübahlık haberidir. Haram kılan haber ise sonradan onun üzerine gelmiştir. Mübah kılan haberin haram kılan haberin üzerine geldiği hiç görülmemiştir. Bu sebeple haram kılan haberin hükmü kesinlikle sabittir.

Yerin Haşereleri Bahsi

Yerin haşereleri konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri; tarla faresi, kirpi, fare, akrep ve diğer yer haşerelerinin yenilmesini mekruh görmüşlerdir. İbn Ebi Leyla dedi ki: "Kesildiği takdirde yılanın yenilmesinde sakınca yoktur." Mâlik ile Evzai de bu görüştedirler. Evzai, yılanı yemenin helal olması için kesilmesinin şart olmadığı görüşündedir.

Leys dedi ki: "Kirpi, bal arısı, peynir ile hurmadaki kurtçukların ve bunlara benzer hayvanların yenilmesinde sakınca yoktur."

---

254 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberi, Tehzibu'l Asâr ve Tafsilu's-Sabiti an Resulillahi mine'l Ahyâr: 1/154

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Kurbağa yemekte sakınca yoktur."

İbn Kasım dedi ki: "Mâlik böyle derken şu kıyası yapmıştır: Yerin akrep, kurtçuk ve benzeri haşerelerini yemekte sakınca yoktur. Çünkü bunlar suda öldüklerinde suyu ifsad etmemektedirler."

Şafiî dedi ki: "Arapların tiksindiği her şey haramdır. Mesela kurt, aslan, karga, yılan, delice kuşu, akrep ve farenin yenilmesi haramdır. Çünkü bunlar insanlara zarar verirler. Pis ve haramdırlar. Araplar sırtlan ve tilki etini yerlerdi. Bunlar sivri dişleriyle insanlara saldırmazlar. Dolayısıyla her ikisinin de eti helaldir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurdu: (وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ) **"Onlara kötü ve pis şeyleri haram kılar."**[255] Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İsa b. Nümeyle, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'in *radıyallahu anh* yanındaydım. Kendisine, kirpinin yenilip yenilemeyeceği soruldu. (قُلْ لَا اَجِدُ فِي مَا اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetini okudu. Yanında duran yaşlı bir adam dedi ki: Ben Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini işittim: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kirpiden söz edildiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O, pis ve haram hayvanlardan biridir"*** dedi. İbn Ömer *radıyallahu anh*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* eğer böyle demişse, tabii ki hüküm onun dediği gibidir" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kirpinin pis ve haram hayvanlardan biri olduğunu söylemişti.

(وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ) **"Onlara kötü ve pis şeyleri haram kılar"** ayeti sebebiyle kirpi, haram kılınan şeyler kapsamına girmiş oldu. Yerdeki haşerelerden her biri kirpiye kıyas edilerek haram kılınmıştır.

Abdullah b. Vehb'in bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Abdurrahman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir tabip, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında ilaçlardan bahsetti. Kurbağanın öldürülüp

255 A'râf, 7/157

ilaç yapılacağını söylediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kurbağanın öldürülmesini yasakladı.[256]

Bu rivayet, kurbağanın haramlığına delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun öldürülüp ilaca katılmasını yasaklamıştır. Ondan yararlanmak caiz olsaydı, ondan yararlanmak için öldürülmesi yasaklanmazdı.

İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Said el-Hudri, Hz. Aişe ve diğerlerinin (Allah hepsinden razı olsun) yaptıkları meşhur rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"İhramlı kişi Harem dışında ve Harem'de delice kuşu, karga, fare ve akrep öldürür."***[257]

Bazı rivayetlerde yılan öldürebileceği de bildirilmiştir. Bunları öldürmenin emredilmesi, bunları yemenin haramlığına delalet eder. Bunlar eti yenilen hayvanlardan olsalardı, kesme imkânının olması durumunda kesilmeleri emredilirdi. Öldürülmeleri emredildiğine göre öldürmek, şer'î kesim şeklinde yapılmaz. Böylece bunların eti yenilen hayvanlardan olmadıkları ispatlanmış oldu. Karga ve delice kuşu hakkında bu hüküm sabit olduğuna göre, leş yiyen diğer hayvanlar da aynı hükme tabi olurlar. Bu da akrep ve yılan gibi yer haşerelerinin haramlığına delalet eder. Tarla faresi de aynı hükme tabidir. Çünkü o da fare cinsindendir.

Şafiî'nin "Arapların tiksindikleri yiyecekler haramdır" değerlendirmesinde bulunması, birkaç bakımdan anlamsızdır. Şöyle ki:

1-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sivri dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların yenmesini yasaklaması, bunların tümünün haramlığına hükmetmesi demektir. Bunlardan olmayan hayvanların bunlara eklenmesi ve bunlardan bazılarının da haramlık hükmünün kapsamı dışına çıkarılması caiz değildir. Şafiî'nin burada esas aldığı ilkeyi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* esas almamıştır. Haramlık alameti olarak hayvanın sivri dişli ve yırtıcı, kuşun da pençeli olmasını göstermiştir. Delil ile sabit olmayan bir şeye dayanarak buna karşı çıkmak caiz olmaz.

256 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/33

257 Bkz: İbn Mâce, Menasik, 91

2-Yüce Allah pis ve murdar şeyleri haram kıldığına ilişkin hitabını insanlara yaparken Arap olmayanları bir tarafa ayırıp sadece Araplara hitap etmiş değildir. Aksine bu hitabını dini hükümlerle yükümlü olan herkese yapmıştır. Bir yiyeceğin haram olması için Arapların ondan tiksinmiş olmasını ölçü almak, ayetin gereği dışına çıkan delilsiz bir sözdür. Bununla beraber Şafiî, bir şeyin haram sayılması için Arapların tümünün ya da bir kısmının o şeyden tiksinmiş olmasını ölçü almıştır. Bir şeyin haram sayılması için Arapların tümünün ondan tiksinmiş olmasını ölçü almış ise şu muhakkak ki Arapların tümü yılan, akrep, aslan, kurt, fare ve daha önce sayılan diğer hayvanlardan tiksinmiş değildirler. Aksine Arapların çoğunluğu bu sayılan hayvanları yemekten hoşlanmakta ve yediklerinde lezzet almaktadırlar. Şu halde bir şeyin haram sayılması için Arapların tümünün ondan tiksinmiş olması gerektiğini Şafiî'nin kasdetmiş olması mümkün değildir. Şayet bir şeyin haram sayılması için Arapların bazısının ondan tiksinmiş olması gerektiğini kasdetmişse, bu yaklaşımı iki yönden fasittir. Şöyle ki:

a-Ayetteki hitap Arapların tamamına ise tamamının değil de bir kısmının tiksinmesini ölçü almak nasıl caiz olur?

b-'Haram yiyeceklerden Arapların bir kısmı tiksindiklerine göre bunlar, o yiyecekten hoşlanan diğer kısım Araplardan evla olmaktadırlar.' Böyle bir söz, her bakımdan çelişkiler içermektedir. Şafiî, Araplar yedikleri için sırtlan ve tilki yemenin mübah olduğunu söylemiştir. Araplar karga, delice kuşu ve aslan eti de yerlerdi. Bu hayvanların etini yemekten çekinmezlerdi. Şafiî'nin, bir hayvanın etinin haram olması için onun insanlara saldıran bir hayvan olmasını ölçü almasına gelince, bununla eğer her durumda insanlara saldırdığını kasdetmişse delice kuşu, yılan ve kargada böyle bir özellik yoktur. Ama Şafiî yine de bunların haram olduğunu söylemiştir. Haram kılınan hayvanların aç olmadıkları zamanlarda da insanlara saldırmalarını ölçü almış ise öfkelenen deve ve sığır da bazen insanlara saldırırlar. Ama hiç kimse bu özelliklerini bu hayvanların etini yemenin haramlığı veya mübahlığı hususunda ölçü almamıştır. Köpek ve kedi, insanlara saldırmadıkları halde haram kılınmışlardır.

Pis Şeylerle Beslenen (Cellale) Hayvanların Etinin Hükmü

Cellale develerin etinin yenilip yenilemeyeceği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri ve Şafiî, devenin dışkıdan başka bir şey yememesi durumunda etinin yenilmesini mekruh görmüşlerdir.

Mâlik ve Leys dediler ki: "Tavuk ve benzeri cellale hayvanların etini yemekte sakınca yoktur."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ الْجَلَّالَةِ وَأَلْبَانِهَا)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem cellale hayvanın etini yemeyi ve sütünü içmeyi yasakladı."[258]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أنّ النّبيّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نهى عَن لَبَن الجَلَّالَةِ)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, cellale hayvanın sütünü içmeyi yasakladı."[259]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihlerinin haramlığına kail oldukları bu meselelerde, muhaliflerimiz (قُلْ لَا اَجِدُ فِي مَا اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetine dayanarak mübahlık iddia etmektedirler. Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, bir sebebe bağlı olarak inmiştir. O sebep de bir önceki ayette bildirilen ve cahiliyet devri insanlarının bazı hayvanların etlerini yemeyi haram kılmalarıdır ki, Yüce Allah onu önceki ayette beyan buyurmuştur. Bu ayet belirtilen se-

258 Ebu Davud, Et'ime, 24

259 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/558

bepten dolayı değil de Allah tarafından lüzum görüldüğü için indirilmiş olsa bile, ayetin içermediği bazı şeylerin ahad haberlere binaen haram kılınmasını kabule ve birçok şeyi haram kılmak için kıyas yapmayı engelleyen bir şey yoktur. Zira rivayetlerde belirtildiğine göre şer'î yolla haram kılınan şeyler, sadece ayette sayılan şeylerdir. Şunu da biliyoruz ki bu şeyler, nakli delilin gelmesinden önce mübah ve caiz idiler. Bu nitelikte olan şeylerin haramlığına hükmederken kıyas yoluna gitmek de caizdir. Aynı şekilde Cenab-ı Allah'ın ayette belirtilenlerden başka şeylerin haram kılınmadığını bildirmiş olması, haber-i vahid ve kıyas yoluyla başka şeylerin haramlığına hükmetmeye engel teşkil etmez.

(عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ) **"bir kimsenin yiyecekleri..."** ifadesi, ayetteki haramlık hükmünün, leşin ölmezden önce yenilebilir olan kısmıyla ilgili olduğuna delalet etmektedir. Ayetteki haramlık hükmü ölü hayvanın tabaklanan derisini, boynuzunu, kemiğini, tırnağını tüyünü ve benzeri parçalarını kapsamaz. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşi Meymune'nin *radıyallahu anh* ölen koyunu hakkında (إِنَّمَا حُرِّمَ أَكْلُهَا) ***"Onun sadece yenilmesi haram kılındı"***[260] buyurmuştur. Bazı rivayetlerde ise ***"Onun sadece eti haram kılındı"*** buyurmuştur.

(اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"veya akıtılmış kan"** ifadesi, haram kılınan kanın, akıtılmış kan olduğuna, damarlarda kalan kanın ise haram olmadığına delalet etmektedir. Kesilen hayvanın üzerinde veya tencerede pişmekte olan yemeğin üzerine etten çıkan kanın haram olmadığı, çünkü bunların akıtılan kan olmadığı Hz. Aişe *radıyallahu anh* ile başkalarından rivayet edilmiştir. Bu da bit, pire ve karasineğin kanının necis olmadığına delalet eder. Çünkü bu kanlar, akıtılan kanlar değildirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(قُلْ لَّآ اَجِدُ فِيْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetinde, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında haram olan yiyeceklerin ayette sayılanlardan ibaret olmadığı haber verilmektedir. Bu her ne kadar böyle ise de, bu ayetle önceki peygamberler tarafından haram kılınan birçok yiyeceğin haramlık hükmü nesh edilmiştir. Bunun yolu, bir şeyin asli mübahlık hükmü üzere kalmakta devam etmesi yolu değildir. Aksine mübahlığı şer'an nass ile bildirilen şeylerin hükmünde olur. Şer'an nass ile

260 İbn Mâce, Libas, 25

bildirilen bir hükme haber-i vahid veya kıyas ile itiraz etmek caiz olmaz. Bunun delili de şudur: Bu ayetle önceki peygamberlerin haram kıldığı birçok haram şeyin hükmü nesh edilmiştir. Önceki peygamberlerin diliyle kendi milletlerine bazı şeylerin haram kılındığı şu ayette bildirilmektedir:

(وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ)

"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlarya da kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık."[261]

Sığır ve koyunların iç yağları bize mübahtır. Aynı şekilde tırnaklı birçok hayvan da bize mübahtır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin anlattıklarınız, ayette sayılan haram şeyler dışında kalan nesneler, asli mübah hükmünün dışına çıkarmaz. Çünkü Yahudilere bazı şeyleri haram kılınıp bize mübah kılınması, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* için şeriat kılınmamıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu haram kılma hükmünün belli bir vakte kadar geçici süreli olduğunu açıklamıştır. Haram kılınan nesneler o vakit dolunca da eski mübahlık hükmüne dönerler. Bu bakımdan bunlarla hiç haram kılınmamış şeyler arasında fark yoktur. Ey muhalif, senin iddianı kabul edecek olursak, anlattığımız hususlarda haber-i vahidi kabul edip kıyası kullanmamız caiz olur. Çünkü bu hüküm üzerinde fukahanın icması vardır. Yani (قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَآ اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ) **"Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında haram kılınmış bir şey bulamıyorum"** ayetinde zikredilmeyen şarap, maymun eti, necasetler ve diğer bazı nesnelerin haramlığında fakihler görüşbirliği etmişlerdir. Bunların bu ayet dışında özel hükümle haram kılındıkları sabit olunca bu hususta haber-i vahidi kabul etmek ve kıyası kullanmak caiz olur.

(وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ)

"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık."

261 En'âm, 6/146

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Katade, Süddi ve Mücahid dediler ki: "Tırnaklı hayvanlar derken deve, davar, kaz ve ördek gibi parmaklarının arası açık olmayan hayvanlar kastedilmiştir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Her çeşit yırtıcı hayvan, köpek, kedi ve tırnakları (pençeleri) ile avlanan kuşlar, tırnaklı hayvanların kapsamına girerler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Tırnaklı hayvanların Allah tarafından haram kılındığı, bazı peygamberlerin ifadeleriyle sabit olmuştur. Bu haramlığın hükmü bize göre sabittir. Neshedildiği ispatlanmazsa, bu bizim Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* de şeriatıdır. Mesela köpek, yırtıcı hayvan ve benzerlerinin haramlığının nesh edildiği ispatlanmamıştır. Bunların başta Allah'ın haram kılmasıyla ve sonra da Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* in şeriati haline gelmesiyle haramlıkları gerekli olmuştur.

(حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا) **"Sığır ve koyunların ise sırtlarında bulunanlar dışındaki içyağlarını onlara haram kıldık."**

Mesela iç yağı yememeye yemin eden bir kimse, kuşların iç yağını yerse, onun yemininin bozulduğunu iddia eden kimse, delil olarak bu ayete dayanmaktadır. Çünkü Yüce Allah, sığırlarla koyunların sadece sırtındaki etleri istisna etmiş, bunları yemenin Yahudilere haram olmadığını bildirmiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed bu görüştedirler. Ebu Hanife'ye göre hayvanın sırtındaki ete normalde semiz et denir. Kesinlikle iç yağı denmez. Cenab-ı Allah'ın onu iç yağı olarak adlandırması, onun yemine dâhil olmasını gerektirmez. Çünkü sırt etine iç yağı dendiği bilinmemektedir. Mesela Allah Teâlâ balığa et, güneşe kandil demiş, ama bunlar yemine dâhil olmazlar.

Ayette geçen (الْحَوَايَا) kelimesine gelince; İbn Abbas, Hasan, Said b. Cübeyr, Katade, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Bu, kalın bağırsak demektir."

Başkaları dediler ki: "(الْحَوَايَا) Bağırsakların bulunduğu yerin orta kısmıdır."

Bu kelimenin, üzerinde iç yağı bulunan bağırsaklar anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.

(اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْم) **"Ya da kemiklerine karışanlar"** ifadesine gelince, bunun böğürde ve kuyruk kısmındaki iç yağı olduğunu Süddi ile İbn Cüreyc'in söyledikleri rivayet edilmiştir. Bu da daha önce anlattığımız gibi (اَوْ) edatı olumsuz cümlede yer aldığında, başında bulunduğu her kelimenin müstakil olarak nefyedilmesini gerektirir. Çünkü (اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْم) kavl-i şerifindeki (اَوْ) edatı, başında bulunduğu her kelimenin müsemmasının haram olmasını gerektirmektedir. Buna benzer bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا)

"Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme."[262]

Bu ayette günahkâra da, başında (اَوْ) edatı bulunan nanköre de itaat edilmemesi emredilmektedir. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kimse "Vallahi falan kimseyle veya falanca kimseyle konuşmayacağım" diye yemin eden bir kişi, bu ikisinden herhangi biriyle konuştuğu takdirde yeminini bozmuş olur. Çünkü bu kişi, bu ikisiyle konuşmamaya yemin etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾)

148-"Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: «Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.» Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı. De ki: «Sizin (iddialarınızı ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.»"

262 İnsan, 76/24

Bu ayette **"Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık babalarımız da"** diyen müşrikler yalanlanmaktadır. Çünkü Yüce Allah **"Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı"** buyurmaktadır. Hakkı yalanlayan kimsenin yalanlaması da yalandandır. Yüce Allah **"Eğer Allah dileseydi, biz ortak koşmazdık"** diyen kâfirlerin yalan söylediklerini bildirmektedir. Eğer Allah kendisine ortak koşulmasını dileseydi, **"Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık"** diyen kâfirler yalan söylemiş olmazlardı. Yüce Allah'ın kendisine ortak koşulmasını istemediği, bu ayette açıklanmaktadır. Bunu şu ayetle tekid etmiştir: (اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ) **"Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz."** Cenab-ı Allah'ın onların kendisine ortak koşmalarını istemediği, aksine serbest iradeleriyle iman etmelerini istediği ispatlanmış oldu. Allah Teâlâ onları zorla iman ettirmek isteseydi bunu yapmaya gücü yeterdi. Ancak böyle bir iman sebebiyle sevap ve övgüyü hak etmezlerdi. Yüce Allah'ın Kur'an'da nassla bildirdiği şu hususa akıllar da delalet etmektedir. Şöyle ki: Şirki ve çirkinliklerin işlenmesini isteyen kimse sefih/aklı ermezdir. Bunların yapılmasını emreden de böyledir. Çünkü şirki isteyen, başkalarını ona davet eder. Onun yapılmasını emretmek de ona davet etmektir. Yüce Allah'ın kullardan istediği, onu yapmaları için davet ve teşvikte bulunduğu şeyi kulların yapması, taat ve ibadettir. Nitekim Yüce Allah'ın kullarına emredip yapmaları için onlara davette bulunduğu her şey, kullar tarafından yapıldığı takdirde taat ve ibadet olur. Ama şirki bilmek böyle değildir. Çünkü bir şeyi bilmek, onu bilen kişinin başkalarını onu yapmaya davet etmesini gerektirmez. Başkalarının bilinen bu şeyi yapmaları da taat ve ibadet sayılmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah kendisine ortak koşanları, Allah dilediği için ortak koştuklarını iddia etmelerinden ötürü kınamıştır. Ancak bu bir hüccet değildir. Allah onları yalanlamak isteseydi (كَذٰلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) cümlesindeki (كَذَبَ) fiilini şeddesiz olarak kullanırdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah müşriklerin kâfirlikte kalmalarını isteseydi bu şekildeki iddiaları doğru, yaptıkları da taat ve ibadet olurdu. Onların bu şekildeki iddialarını Allah iptal ettiğine

göre onların yalan söyledikleri anlaşılmış oldu. Çünkü Yüce Allah onların kendisine ortak koşmalarını dilememiş ve bu iddialarında onları iki bakımdan yalanlamıştır. Şöyle ki:

1-Onların hakkı yalanladıklarını haber vermiştir. Hakkı yalanlayan ise yalancıdan başkası değildir.

2-Onların yalancılıklarını da şu cümleyle bildirmiştir: (اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ) **"Siz sadece yalan söylüyorsunuz."**

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا ۚ فَاِنْ شَهِدُوا
فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾)

150-"De ki: «Haydi, Allah şunu haram kıldı» diye tanıklık yapacak şahitlerinizi getirin. Onlar şahitlik etseler de sen onlarla beraber şahitlik etme. Âyetlerimizi yalanlayanların ve ahirete inanmayanların arzularına uyma. Onlar Rablerine, başka şeyleri denk tutuyorlar."

"Allah şunu haram kıldı" şeklindeki iddialarını ispatlayacak bir delil getirmekten aciz oldukları için, Allah Teâlâ onların şahitliklerini geçersiz kıldı. Onlar iddia ettikleri şeyi aklî veya nakli bir delil ile ispatlayamamışlardı. Aklen veya naklen ispatlanamayan, elle tutulup gözle görülemeyen bir şeye ilmen ulaşmanın yolu kapanır. Böyle bir şeyin batıllığına hükmetmek vacip olur.

Şahitlik ettiklerinde şahitlikleri kabul edilmeyeceğine göre neden şahitlik edilmeye çağrılıyorlar? Diye soran kişiye şöyle denilir: Onlar, söylediklerine güvenilecek şekilde şahitlik etmediler. Denildi ki: Onlar, şehadetiyle hüccet sabit olacak kimseleri şahit olarak getirmekle yükümlü kılındılar.

Yüce Allah, insanı sapıklığa sevkeden arzuların peşine takılmaktan menetmiştir. Arzu ve hevesler dolayısıyla sapık mezheplere inanmak birkaç şekilde olur. Şöyle ki:

a) Kişi kendi hevesine uyarak sapık bir fırkaya tabi olabilir.

b) Aklı kendisini engellemeye çalıştığı halde, içine düşen bir şüpheden dolayı sapık bir fırkaya tabi olabilir.

c) Zorluğundan dolayı araştırma yapmadan sapık bir fırkaya tabi olabilir.

d) Alışkın olduğu bir âdetten dolayı sapık bir fırkaya tabi olabilir.

Bütün bunlar, aklını kullanarak güzel bulup tabi olduğu yoldan ayrılan dalalet yollarıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلَا
تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي
حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾)

151-"(Ey Muhammed!) De ki: «Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.»"

Cahiliyet devri Arapları, geçim sıkıntısına düşme ve iflas etme endişesiyle kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Günahların en büyüğü, seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşman, yemeği seninle beraber yemesi endişesiyle çocuğunu öldürmen ve komşunun karısıyla zina etmendir."***[263]

263 Buhari, Edeb, 20

Bu ayetteki "çocuk öldürme" ifadesiyle kızların diri diri toprağa gömülmesi kastedilmektedir. Nitekim şu ayette buna değinilmektedir:

(وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ)

"Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman..."[264]

Cenab-ı Allah, öldürmelerinin sebebini de zikrederek onları, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekten menetmiş; hem kendilerine hem de çocuklarına rızık verenin kendisi olduğunu haber vermiştir.

(وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ)

"Çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Çirkinliğin açığı, kişinin kendi oğlunun karısını nikâhlaması, iki kız kardeşle birlikte evli olması ve benzeri durumlardır. Gizlisi ise zina etmektir."

(وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ)

"Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَإِذَا قَالُوهَا، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ)

"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça

264 Tekvir, 81/8-9

canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. (Ama samimi değillerse) hesapları Allah'a kalmış olur."[265]

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* zekât vermeyenlerle savaşmaya karar verdiğinde kendisine dediler ki, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."***

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, şöyle cevap verdi: "Zekât vermemeleri, onlarla savaşmam için haklı bir gerekçedir.

(لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَيْه)

"Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem verdikleri deve bağlama ipini dahi bana vermezlerse onlarla savaşırım."[266]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(لا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلا مِنْ إِحْدَى ثَلاثٍ: كُفْرٍ بَعْدَ
إِيمَانٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslümanın kanı ancak şu üç şeyden biri ile helal olur: İmamdan sonra tekrar küfre dönmek. Evlendikten sonra zina etmek ve haksız yere bir insanı öldürmek."[267]

Bize göre bu suçları işleyenler ölüm cezasını hak ederler. Öldürülmeleri gerekir. Bunlardan başka bazı kimselerin de şerlerini defetmek için öldürülmeleri gerekebilir. Mesela haricilerin, bir adamı öldürmeye, malını gaspetmeye kasteden kimseyi, bu eylemi yapmaktan menetmek için öldür-

265 Tirmizi, Ebvabu'l-İman, 1
266 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 15/82
267 Muhammed b. İdris eş-Şafiî, Müsned: 3/290

mek caizdir. Çünkü bu suçu işlemekten uzak durursa kendisi de öldürülmekten kurtulur.

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾)

152-"Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa adil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti."

Yüce Allah bize verdiği emirler cümlesinde özellikle yetim malını korumamızı istemiştir. Çünkü yetim kendini korumaktan acizdir. Malına musallat olanlara engel olamaz. İnsanlar onun malını ele geçirmek için aşırı bir tamah duyarlar. Bu sebeple özel olarak Yüce Allah yetimden bahsederek onun malının alınmasını yasaklamıştır.

(اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ) **"ancak en güzel şekilde"** ifadesi şuna delalet etmektedir: Yetimin velisinin yetimin malını mudarebe şeklinde başkasına teslim etmesi, kendisinin mudarebe şeklinde o malı işletmesi, gerek gördüğünde kârdan pay alması, malı işletecek birini ücretle veya kârdan pay vererek tutup çalıştırması, yetimin yararına olacak şekilde değerinden fazla bir fiyatla malını Satın alması caizdir. Ebu Hanife, yetimin yararına olacak şekilde malını satın almayı bu ayete dayanarak caiz görmüştür.

(حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ)

"Rüşdüne erişinceye kadar"

Yetimin ergenlik çağına ulaşmış olması şart koşulmamıştır. Bu ayet, ergen olmasından sonra rüşdünün görülmemesi halinde malının kendisine teslim edilmeyip muhafaza altına alınabileceğine delalet etmektedir. Rüşd çağına vardığı halde rüşdü görülse de görülmese de akıllı ise malı-

nın kendisine teslim edilmemesinin caiz olmadığına da delalet etmektedir. Yetimin malına müdahil olmanın mübahlık süresinin son sınırı, onun rüşd çağına ulaşmasıdır. Yine bu ayet, fakir de olsa zengin de olsa vasinin, yetimin malından yemesinin, karz almasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu, yetimin malına en güzel şekilde müdahil olmak değildir. Bu, yetimin yararına da değildir. Ebu Hanife, rüşde ulaşma yaşının yirmi beş olduğunu, bu yaşa vardığında - eğer bunak değilse - malının kendisine teslim edilmesi gerektiğini söylemiştir. Rüşd yaşının belirlenmesi re'y ile içtihad etmek ve galip zandır. Ebu Hanife'ye göre bu yaşa varan kimse, rüşdüne ermiş olur.

Rüşd yaşı hakkında ihtilaf edilmiştir. Amir b. Rebia ile Zeyd b. Eslem, ergen olan kimsenin aynı zamanda reşid olacağını da söylemişlerdir. Süddi, rüşd yaşının otuz yaş olduğunu söylemiştir. Rüşd yaşının on sekiz yaş olduğunu söyleyen de olmuştur. Önce de belirttiğimiz gibi Ebu Hanife, rüşd yaşının yirmi beş yaş olduğunu söylemiştir. Denildi ki: (أَشُدَهُ) kelimesinin tekili (شَدٌ) dür. Bu da gencin yükselişe geçen kuvvetidir. Bu da güneşin ufukta yükselişe geçtiği zamandaki gündüzün ışığı anlamındaki (شَدُّ النَّهَارِ) tamlamasından alınmıştır. Nitekim bir şair de şöyle demiştir:

تُطِيفُ بِهِ شَدَّ النَّهَارِ ظَعِينَةٌ طَوِيلَةُ أَنْقَاءِ الْيَدَيْنِ سَحُوقُ

"Gündüzün aydınlık vaktinde etrafında dolanır.

Endamı uzun, elleri de ap arı ve temiz olan."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا)

"Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız."

Bu ayette, hakların tam olarak verilmesi emredilmektedir. Ölçü ve tartıda azın da azını belirlemek çok zor olduğu için, bu kadarını yapmakla yükümlü olmadığımızı biliyoruz. Ölçü ve tartıyı tam olarak yapmamız

mümkün olmasa da buna yakın bir noktaya gelmek için araştırma ve içtihad yapmakla yükümlü kılınmışız. Bu da karşılaşılan meselelerin hükmünü belirlemek için içtihad etmenin caiz olduğunun delilidir. İçtihad ile ulaşılmak istenen hakikat her ne kadar bir ise de her müçtehid, içtihadında isabet etmiştir. Zira biz biliyoruz ki ölçüyle elde edilmek istenen miktarın Allah katında bilinen bir hakikati vardır. O hakikati bulmak için araştırma ve içtihad yapmakla emr olunmuşuz. Ancak içtihadımızda o hakikate isabet etmekle yükümlü kılınmış değiliz. Çünkü o hakikate bizi ulaştıracak bir kılavuzumuz ve delilimiz yoktur. Bizi ona götürecek olan araç, içtihadımızdır. İçtihad, yapmakla ibadet etmiş sayılacağımız bir hükümdür. İçtihadımız sonucunda belirlediğimiz miktar, o hakikatten az olabileceği gibi fazla da olabilir. Lâkin bizi o hakikate ulaştıran bir yol bulunmadığı için, onu tam olarak yakalama hükmü üzerimizden sakıt olmuştur. Ulaşılmak istenen o hakikate kesin olarak ulaşmanın mümkün olmadığının delili şudur: Mallar ölçülür, tartılır, sonra tekrar ölçülür tartılır. Ama yine de o hakikate göre fazla veya eksik olur. Özellikle bu durum, miktarı çok olan mallarda görülür.

Bu sebeple Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

(لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا)

"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar."[268]

Yani insan, o hakikati bulma uğruna içtihad ve araştırma yapmaktan daha fazla bir şeyle yükümlü kılınmamıştır. İsa b. Ebban, ölçme ve tartma emrini, karşılaşılan meselelerin dini hükmünü belirlemek için müçtehitlerin içtihat yapmaları gerektiğinin delili olduğunu ve aralarında benzerlik bulunduğunu söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى)

"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."

268 Bakara, 2/286

Bu ayet şahitlikte, haber vermede, insanlar arasında hüküm vermede doğruyu araştırmak, doğru konuşmak, akraba ile yabancıyı eşit tutmak gerektiğini bildirmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا ۚ وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا)

"Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."[269]

Bu ayetin hükmünü kendi kısmında açıklamıştık. (وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا) **"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman âdil olun"** ayeti, dünya ve ahiretin faydalarını içermektedir. Çünkü adalet önünde doğru konuşmaya özen gösteren bir kimse, icraatında da adaletli olmaya haydi haydi özen gösterir. Bu nitelikteki bir insan dünya ve ahiretin hayrını elde eder. Yüce Allah'tan bizi buna muvaffak kılmasını dileriz.

["Allah'a Verdiğiniz Sözü Tutun" Ayetinin Tefsiri]

(وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا)

"Allah'a verdiğiniz sözü tutun."

Emirlerine ve yasaklarına riayet edeceğinize dair Allah'a vermiş olduğunuz sözü tutun. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ)

269 Nisâ, 4/135

"Ey Âdemoğulları! Ben, size demedim mi?"[270]

Bu ayet, adakları ve kişinin kendine vacip kıldığı sevaplı iş ve ibadetleri kapsamaktadır. Mesela başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."[271]

(وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ
بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾)

153-"İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti."

Ayette geçen ve "yol" şeklinde tercüme ettiğimiz (صِرَاط) kelimesi, şeriat demektir. Bu şeriatin hükümlerine göre kullar, Allah'a ibadet ederler. (صِرَاط) kelimesi yol demektir. Şeriate de yol denmiştir. Çünkü bu yol, insanı cennetteki mükâfata götürür. Bu, cennete ve nimetlere götüren bir yoldur. Şeytanın yolu ise insanı cehenneme götürür. Allah bizi o yola koyulmaktan korusun. Bu ayet farzı, nafilesi ve mübahıyla şeriate uyma emrini içerdiği gibi, ihtiva ettiği helallik ve haramlık hükümlerine uyma emrini de içermektedir. Çünkü şeriate uymak; haramın çirkinliği, farzın gerekliliği, nafilenin mergub/arzulanır olduğu, mübahın da isteğe bağlı ve serbest olduğu tertibine göre şeriatin sahihliğine inanmak ve yine bu tertip doğrultusunda hükümleri ile amel etmek demektir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَاماً عَلَى الَّذِي اَحْسَنَ وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ
شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾)

270 Yâsîn, 36/60
271 Nahl, 16/91

154-"Sonra iyilik yapanlara nimeti tamamlamak, her şeyi açıklamak, hidayet ve rahmete erdirmek için Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik ki Rablerinin huzuruna varacaklarına iman etsinler."

(ثُمَّ) edatının şu manaya geldiği söylendi: De ki: "Nimeti tamamlamak için Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik." Çünkü bu, önce geçen (قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ) "(Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım" ayetine atfedilmiştir. Bu ayetin manası hakkında şöyle diyenler de olmuştur: "Biz, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik." Bu, (ثُمَّ اللهُ شَهِيدٌ) ayetine benzemektedir. Bu ayetin manası şöyledir: "Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir"[272]

Şu ayet de bunlara benzemektedir:

(ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا)

"İman edenlerden oldu."[273] Mezkûr ayette geçen (ثُمَّ) edatının kelamı birbirine bağlayan bir edat olması da muhtemeldir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Bu anlattıklarımdan sonra Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdiğimizi size haber verdim."

(وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾)

155-"Bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin."

Bu, içerdiği farz, nafile veya mübahların tertibine göre Kur'an'a uymayı ve bu hükümlerden her birinin gereğinin yapılmasına inanmayı emreden bir ayettir. Bereket, hayrın sabit olması ve artmasıdır. (وَتَبَارَكَ اللهُ) Allah'ın şânının yüceliği anlamında 'Allah mübarektir' ifadesi, başlangıç ve sonu olmayacak şekilde sadece Yüce Allah hakkında sabit olan bir sıfattır. O, bir ve ortağı olmayandır.

272 Yunus, 10/46
273 Beled, 90/17

(اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا
وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾)

156-"«Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahudilere ve hıristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik» demeyesiniz."

İbn Abbas, Hasan, Mücahid, Katade, Süddi ve İbn Cüreyc, ayette geçen iki topluluk ile Yahudi ve Hristiyanların kastedildiğini söylediler. Bu da kitap ehlinin Yahudi ve Hristiyanlar olduğuna, Mecusilerin kitap ehli olmadıklarına delalet etmektedir. Şayet onlar da kitap ehli olsalardı, ayette iki topluluk yerine üç topluluk ifadesi kullanılırdı. Oysa Cenab-ı Allah, kitap ehlinin iki topluluk olduğunu haber vermiştir.

Eğer "Yüce Allah bu ayette kitap ehlinden değil, müşriklerden bahsetmektedir" denilecek olursa, bunu diyenlere şöyle cevap verilebilir:

Bu ayet, müşriklerin 'sadece bizden önceki iki topluluğa (Yahudi ve Hristiyanlara) kitap indirildi' diyerek yapacakları savunmanın önüne geçmek için onlara karşı bir delildir. Yüce Allah Kur'an'ı indirerek onların savunmalarını geçersiz kıldı. 'Sadece bizden önceki iki topluluğa (Yahudi ve Hristiyanlara) kitap indirildi, bize indirilmedi' diyerek kendilerini savunmalarını önlemek için Kur'an'ı indirdi.

(هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ
رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ
قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِي اِيمَانِهَا خَيْراً قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾)

158-"(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbi'nin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? Rabbi'nin âyetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günki) imanı fayda vermez. De ki: «Siz bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz.»"

Bu ayette geçen "Rabbinin gelmesi" ifadesiyle, Rabbin azap emrinin gelmesi kastedilmiştir. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir. (اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ) **"Şüphesiz Allah'ı incitenler..."**[274] ayetinde evliya kelimesi hazfedildiği gibi mezkûr ayette de "azap emri" hazfedilmiştir.

"Rabbinin gelmesi" ifadesiyle, "Rabbin azamet ve kudretine delalet eden büyük mucizeler geldiğinde" manasının kastedildiğini söyleyenler de vardır. Mezkûr ayette geçen **"Meleklerin gelmesi"** ifadesiyle, insanların ruhlarını kabzetmek için meleklerin gelmesi; **"Rabbinin gelmesi"** ifadesiyle de "Rabbin kıyamet gününde emrinin gelmesi" manasının kastedildiğini söyleyenler vardır.

(اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ)

"Ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi (gözlüyorlar)?"

Yani iman etmek için güneşin batıdan doğmasını mı bekliyorlar? Mücahid, Katade ve Süddi'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

(اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ اِنَّمَا
اَمْرُهُمْ اِلَى اللهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾)

159-"Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir."

Mücahid dedi ki: "Bu ayette Yahudilerden bahsedilmektedir. Çünkü onlar, Müslümanlara karşı putperestlere yardım ediyorlardı."

Katade dedi ki: "Bu ayette Yahudilerle Hristiyanlardan bahsedilmektedir. Çünkü onlar birbirlerini tekfir ediyorlardı. Yahudiler de aynı şeyi yapıyorlardı."

274 Ahzâb, 33/57

Ebu Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: "Ayette bu ümmetin dalalette olanları kastedilmiştir. Bu ayet, dinde farklı yollara sapmalara karşı uyarmakta, hak davanın etrafında toplanmaya davet etmekte, din kardeşliği çizgisinde buluşmaya çağırmaktadır."

Hasan dedi ki: "Ayette bütün müşriklerden söz edilmektedir. Çünkü onların hepsi bu vasıftadırlar.

Bu ayette geçen "din" kelimesine gelince denildi ki: "Bununla, Allah'ın kendilerine emrettiği ve onlar için din kıldığı şey kastedilmiştir." Din kelimesiyle onların takip ettikleri yolun kastedildiği söylenmiştir. Çünkü onlar din hakkındaki cehaletlerinden dolayı birbirlerini tekfir ediyorlardı.

Bu ayette geçen (شِيَع) kelimesi, başka konuda birbirleriyle ihtilaf halinde olsalar da bir konuda birbirlerine yardımcı ve destek olan gruplar ve fırkalar anlamına gelmektedir. Aslında bu kelime sözlükte zuhur etmek, ortaya çıkmak anlamına gelmektedir. Mesela hayır ve iyilik ortaya çıktığında (شَاعَ الخَيرُ) ifadesi kullanılır. Bu kelime, tabi olmak manasına da gelmektedir. Mesela bir kimsenin arzusuna uyan biri hakkında (شَايَعَهُ عَلَى المُرادِ) denir.

(لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ)

"(Senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur."

Ya Muhammed, sen onlardan tamamen uzaksın. Onların fasit mezheplerinin hiçbir noktasında onlarla bir araya gelemezsin. Ama onlar birbirlerine karşı böyle değildirler. Çünkü başka hususlarda birbirlerinden ayrılsalar da batıl bir amaçta birleşebilirler. Onun için senin onlarla bir ilişkin olamaz. Çünkü sen, onlardan tamamen uzaktasın.

(مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ۚ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ
فَلَا يُجْزَى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾)

160-"Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez."

Ayette geçen "hayıl" kelimesi, en üst derecedeki iyilik demektir. Çünkü sonundaki (hâ) harfi manaya mübalağa katmaktadır. Farzlarla nafileler, "hayıl"in kapsamına girerler. Her ne kadar güzel ise de mübahlar bu kapsama girmezler. Çünkü mübahın işlenmesiyle övgü ve sevaba hak kazanılmaz. Bu sebeple Yüce Allah, insanları hayıl işlemeye teşvik etmiştir. Çünkü "hayıl", taattir. "İhsan" da böyledir. Onu işleyen kimse, övülmeyi hak eder. "Hasen" kelimesine gelince, mübah bunun kapsamına girer. Çünkü mübah olan her şey güzeldir. Ancak mübah bir şeyi yapmakla sevap kazanılmaz. Ama "Hasen" kelimesinin sonuna mübalağa "ha"sı eklenirse, o zaman en üst derecedeki iyilik ve güzellik olur ki o da taatlerdir.

(فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا) **"Ona on katı vardır."**

Yani kişiye, işlediği hayılnin on katı nimet ve lezzet ihsan edilir. Bununla makam yüceliği kastedilmiş değildir. Çünkü azamet makamına ancak taat ve ibadetlerle ulaşılabilir. Hayıl işleyene kat kat fazla lezzet ve nimet verilmesi, hak etme şeklinde olmayıp Allah'ın bir lütfudur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ)

"Allah, kendilerine mükâfatlarını tam olarak versin ve kendi lütfundan daha da artırsın diye (böyle yaparlar)."[275]

Lütufta bulunma mertebesiyle tazimde bulunana verilecek sevap mertebesinin birbirine eşit olması mümkün değildir. Şayet böyle bir şey mümkün olsa, insanlar hiçbir amel işlemiş olmasalar da cennette onlara mükâfat vermek caiz olurdu. En büyük nimete mazhar olanla hiçbir nimete mazhar olmayanın da birbirine eşit olması da caiz olurdu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اِنَّنِي هَدٰينِي رَبِّي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۚ دِيناً قِيَماً مِلَّةَ
اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾)

275 Fâtır, 35/30

161-"De ki: «Şüphesiz Rabbım beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi.»"

Ayette geçen (دِينًا قِيَمًا) ifadesiyle, müstakim olan din kastedilmiştir. Bu din, İbrahim'in dini olarak nitelendirilmiştir. Hanif, Allah'a ihlasla ibadet eden kimse demektir. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir. Bu kelimenin sözlükte meyletme manasına geldiği söylenmiştir. Mesela herhangi bir arızadan dolayı değil de yaratılıştan ayakları birbirine doğru meyilli olan adama (رَجُلٌ أَحْنَفُ) denir. İslam'a meyilli olan kimseye de hanif denmiştir. Çünkü onun bu halinden geriye dönüşü yoktur. Bu kelimenin sözlükte dosdoğru olmak manasına geldiği de söylenmiştir. Ayağı eğik kimseye de hayra yormak için hanif denir. Nitekim haşereler tarafından sokulan kimsenin durumunu hayra yormak için de sağlıklı olduğu anlamında "selim" denir. Bu da İbrahim'in *aleyhissellem* şeriatinden nesh edilmeyen hükümlerin, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in de şeriati olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, getirdiği dinin İbrahim'in *aleyhissellem* dini olduğunu haber vermiştir.

(قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾)

162-"Ey Muhammed! De ki: «Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir.»"

Said b. Cübeyr, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Ayette geçen (نُسُكِي) kelimesi, dinimin hac ve umreyle ilgili hükümleri anlamına gelmektedir."

Hasan dedi ki: "Bu kelimeyle 'Dinim' kastedilmiştir."

Başkaları dediler ki: Bu kelimeyle "İbadetim" manası kastedilmiştir. Ancak bu kelime daha çok, insanın Allah'a yakın olmasına vesile olan kurban kesme manasında kullanılmaktadır. Mesela "Falan adam nâsiktir" denildiğinde o adamın ibadet eden bir kimse olduğunu belirtmek kastedilir.

Abdullah b. Ebi Rafi, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda iftitah tekbirini aldıktan sonra şu duayı okurdu:

(وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا
وَمَاانَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. اِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ.لَاشَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ)

"Ben Hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamım da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiç bir ortağı yoktur. İşte ben bununla emr olundum. Ben, Müslümanlardanım."[276]

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaza başlarken ellerini kaldırıp iftitah tekbirini alır ve şu duayı okurdu:

(سُبْحَانَكَ اَللّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلاَاِلَهَ غَيْرُكَ)

"Allah'ım! Seni heybet ve celâline lâyık bir şekilde noksanlıklardan tenzih ederim. Seni, sana lâyık iyiliklerle tesbih ederim. Sana hamd ederek tesbihte bulunurum. İsminin hayır ve bereketi devamlı olsun. Senin heybet ve celâlin üstün olsun. Azametin yükselsin. Senden başka ilah yoktur."[277]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَجَّهْتُ وَجْهِيَ) duasını (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ) **"Kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et"**[278] ayetinin inmesinden önce iftitah duası olarak okuyormuş. Bu ayet inip de namazda kıyam esnasında Rabbini tesbih etmekle emrolununca namaza durduğunda önceki duayı bırakmıştı. Bu, Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşüdür.

276 Ebu Davud, Salât, 121
277 Müslim, Salât, 52, 217, 221; Tirmizî, Mevakit, 65.
278 Tûr, 52/48

Ebu Yusuf dedi ki: "Namaza başlandığında her iki dua birlikte okunur. Çünkü her ikisinin de okunması gerektiği rivayet olunmuştur."

(إِنَّ صَلاَتِي) **"Şüphesiz benim namazım da"** ifadesiyle bayram namazının; (وَنُسُكِي) **"Diğer ibadetlerim de"** ifadesiyle kurbanın kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü kurbana ve Allah rızasını ve sevabı kazanmak niyetiyle kesilen diğer hayvanlara "nüsük" denilmektedir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[279]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(النُّسُكُ شَاةٌ)

"Nüsük, bir koyunu (kurban olarak) kesmektir."[280]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kurban bayramının ilk gününde de şöyle buyurmuştur:

"Bu günümüzde ilk ibadetimiz şu (bayram) namazı, sonra da kurban kesmektir."[281]

Bu hadiste namazla kurbana "nüsük" denmiştir. Bu hadiste nüsük kelimesinin namaza bitiştirilmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bayram namazı ile kurbanı kasdettiğine delalet etmektedir. Bu da kurbanın vacip olduğuna delalet eder. Çünkü ayette (وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ) "İşte ben bununla emr olundum" denilmektedir. Emir, vücup ifade eder.

279 Bakara, 2/196

280 İbn Huzeyme, Sahih: 4/196

281 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ, Salâtu'l-İdeyn, 36: 3/311

(لَا شَرِيكَ لَهٗ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾)

163-"«O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim.»"

Hasan ile Katade dediler ki: "Yani bu ümmetten Müslüman olanların ilkiyim."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِي رَباًّ وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾)

164-"De ki: «Her şeyin Rabbi o iken ben başka bir Rab mi arayayım? Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O size, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri haber verecektir.»"

Bu ayet, bir delil ile istisna edilenler dışında, bir kimsenin başkası üzerinde tasarrufta bulunmasının caiz olmadığına delil olarak gösterilebilir. Çünkü Yüce Allah, herkesin kendi işlediği fiilden sorumlu olacağını haber vermiştir. Bu ayetin genel hükmüne dayanılarak kendisinin izni alınmadan ergen bâkirenin evlendirilmesinin; kısıtlılık altına alınıp mallarını satmasına engel olmanın caiz olmayacağı söylenebilir. Sefih de olsa akıllı ve ergen kişinin tasarrufunun geçerli olacağına bu ayet delil olarak gösterilebilir. Çünkü Yüce Allah, herkesin kendi yaptığından sorumlu olacağını haber vermiştir. Buna benzer daha birçok örnek gösterilebilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى)

"Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez."

Bu ayette Yüce Allah'ın hiç kimseyi başkasının suçu sebebiyle sorumlu tutmayacağı, babaların günahı sebebiyle evlatları azaplandırmayacağı haber verilmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (إن الميّتَ ليُعذَّبُ ببكاء أهلِه عليه) ***"Şüphesiz ölü, ailesinin kendisi üzerine ağlaması sebebiyle azap çeker"***[282] hadisini te'vil edenlere karşı Hz. Aişe *radıyallahu anh* bu ayeti delil olarak ileri sürerek şöyle demiştir: Yüce Allah, (وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى) **"Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez"** buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, üzerine ağlanmakta olan bir Yahudi cenazesinin yanından geçerken şöyle buyurdu: ***"Onlar üzerine ağlamaktayken kendisi azap çekiyor."***[283] Bununla ilgili açıklamayı başka yerde de yapmış bulunmaktayız.

(وِزْر) kelimesiyle ilgili olarak denildi ki: Bu kelime sözlükte (اَلْوَزَرُ وَالْمَلْجَأُ) yani dayanak ve sığınak manasına gelir. Mesela bir ayette (كَلَّا لَا وَزَرَ) **"Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur"**[284] buyrulmuştur. Ancak bu kelime çoğunlukla günah manasında kullanılmıştır. Günah işleyen kimse, sığınmaya elverişli olmayan bir yere sığınan kimseye benzetilmiştir.

Bu kelime şu kalıplarda da kullanılmaktadır:

(وَزَرَ يَزِرُ وَوَزِرَ يَوْزَرُ وَوُزِرَ يُوزَرُ فَهُوَ مَوْزُورٌ)

Bunların hepsi günah anlamındadır.

"Vezir" kelimesi de sığınılacak kimse anlamına gelmektedir. Çünkü devleti idare ederken hükümdar, bazı işler için ona sığınır.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

---

282 Buhari, Cenaiz, 32

283 Ahmed b. Ebi Bekir b. İsmail el-Busıri. İthâfu'l Hıyereti'l Mehere bi Zevaidi'l Mesanîdi'l Aşere: 2/498

284 Kıyame, 75/11

بسم الله الرحمن الرحيم

7- A'RÂF SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ
مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾)

2-"Bu, sana, kendisiyle (insanları) uyarman için ve mü'minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın."

Olumsuz olan bu cümlede ayetin muhatabı olan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendini sıkıntıya sokmaktan menedilmektedir. Hasan'ın, (حَرَج) kelimesinin darlık ve sıkıntı manasına geldiğini söylediği rivayet edilmiştir. Yani ey Muhammed! Risaletin hakkını tam olarak yerine getiremedim deyip de kendini sıkma ve göğsünde bir daralma olmasın. Sen sadece uyarmakla yükümlüsün.

İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Süddi dediler ki: "Bu ayetteki (حَرَجٌ) kelimesi, şüphe manasınadır. Yani, İnsanları Kur'an ile uyarman gerektiği hususunda şüphen olmasın. Başkaları dediler ki: İnanmayanların seni yalanlamalarından ötürü göğsünde bir daralma olmasın.

Tıpkı şu ayette ifade edildiği gibi kendini sıkma:

(فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا)

"Demek sen, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin!"[285]"

285 Kehf, 18/6

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖ اَوْلِيَاءَ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾﴾

3-"Rabbinizden size indirilene uyun. O'nu bırakıp başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"

İttiba yani uymak, Allah'ın emriyle murad ettiği şeyi yapmak ve o emrin dışına çıkmamaktır. Bu, i'timam kelimesinin benzeridir. İ'timam, kişinin tabi olduğu zâtın istek ve fiiline uygun hareket etmesi, onun idaresinin dışına çıkmamasıdır.

Mübah bir fiili işleyen kimse, güç ve üstünlük sahibi Allah'ın muradına uygun hareket etmiş olur mu? diye sorulacak olursa, bu soruyu sorana şöyle cevap verilebilir: Mübah fiilin meydana gelmesi amaçlanmış olmasa bile kişi, Allah'ın emrine uymayı amaçlarsa, O'nun muradına uymuş olur. Vacip bir fiili yapan kimseye gelince, Allah'ın emrine ittiba etmek iki şekilde olur. Birincisi, yapılan işin vacip olduğuna inanmaktır. İkincisi ise o işi, emredildiği şekilde yapmaktır. İnanma bakımından mübah da vacibe benzemektedir. Çünkü bu ikisinden her birinin kendi tertip ve düzeni içinde vacipliğine ve mübahlığına inanmak gerekir. Böyle olunca vacip gibi mübah da (اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ) **"Rabbinizden size indirilene uyun"** ayetinin kapsamına girer.

Kur'an'ın Hükmüne Ahad Haberle İtiraz Etmek Caiz Değildir.

(اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ)

"Rabbinizden size indirilene uyun" ayeti, her hâlükârda Kur'an'ın hükmüne uymanın vacip olduğuna, Kur'an'ın hükmüne ahad haberle itiraz etmenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Kur'an'a uyma emri Allah tarafından indirilen Kitab'ın nassı ile sabittir. Haber-i vahidin kabul edilmesi ise nass ile sabit değildir. Dolayısıyla Kur'an'ın hükmünü terketmek caiz değildir. Çünkü Kur'an'a tabi olma gereği, bilgi gerektiren bir yolla sabit olmuştur.

Haber-i vahid ise kendisiyle amel edilmesini gerektirir; terk edilmesi ve onunla Kur'an'a itiraz edilmesi caiz olmaz. Bu da Kur'an'a aykırı ahad haberin kabul edilemeyeceğini söyleyen mezhebimiz fakihlerinin görüşünün sahihliğine delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Benden size gelen hadisi Allah'ın kitabına arz edin. Allah'ın kitabına uygun olan bendendir. Allah'ın kitabına aykırı olan benden değildir."[286]

Bize göre bu hadis, ahad haber olarak bize ulaşmıştır. Mütevatir yolla geldiği sabit olan hadis ile Kur'an'ın tahsisi ve nesh edilmesi ise caizdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[287]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediğini kesin olarak bildiğimiz bir sözün hükmünün vacipliği, Kur'an hükmünün vacipliği derecesindedir. Bu derecedeki Kur'an ile sünnetin birbirlerini tahsis ve nesh etmeleri caizdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ
فَسَجَدُٓوا اِلَّآ اِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾)

11-"Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere, «Adem için saygı ile eğilin» dedik. İblisten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı."

286 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 1/111
287 Haşr, 59/7

Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: (خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ) "Sizi yarattık. Sonra size şekil verdik" cümlesiyle Âdem *aleyhissellem* kastedilmiştir. Çünkü bu cümlenin devamında şöyle buyrulmaktadır: (ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ) **"Sonra meleklere dedik."** Meleklere, "Âdem'e secde edin" denilmesi, onun yaratılıp şekillendirilmesinden sonra olmuştur.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ)

"Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağını da tepenize dikmiştik."[288]

Yüce Allah bu ayette israiloğullarına, **"Sizden söz almıştık"** derken aslında onların atalarını kasdetmektedir. Çünkü israiloğullarının atalarından söz almış ve Tur dağını da onların tepelerine dikmişti.

Şu ayet de öncekine benzemektedir:

(فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ)

"Daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"[289]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bu soruya muhatap olan israiloğulları, peygamberleri öldürmüş değillerdi. Bu ayetteki (ثُمَّ) edatının hitap cümlesinin bağlantısı olduğu söylenmiştir. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Meleklere şunları söylediğimizi daha sonra size haber vereceğiz."

Ahfeş'ten nakledilen görüşe göre bu ayetteki (ثُمَّ) edatı "vav" yani "ve" manasınadır.

Zeccâc, bu edatı bu şekilde manalandırmanın nahivcilere göre yanlış olacağını söylemiştir.

---

288 Bakara, 2/63
289 Bakara, 2/91

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şu ayet de bunlara benzemektedir: (ثُمَّ اللهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ) **"Ve Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir."**[290] Bu ayetteki (ثُمَّ) edatı "vav" yani "ve" manasınadır.

Yüce Allah sordu:

(قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾)

12-"Allah, «Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?» dedi. (O da) «Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın» dedi."

Bu ayet, başka bir karineye gerek kalmadan emrin kendi başına vücup ifade ettiğine delalet etmektedir. Çünkü mutlak olarak verilen secde etme emrini yerine getirmeyen İblis yerilmiştir. Denildi ki: (أَنْ لَا تَسْجُدَ) ibaresindeki (لَا) tekidli bir sıla, bağlantı edatıdır. Başkaları, ayetin şöyle manalandırılması gerektiğini söylediler: "Ey İblis! Âdem'e secde etmemene sebep neydi? Seni ona secde etmemeye mecbur kılan neydi?" Âdem'e yapılan secde hakkında iki şey söylenmiştir. Biri, yapılan secde, saygı ile eğilmekti. Yüce Allah bununla kullarına lütufta bulunmuş oldu. Ve bunu onlar için bir nimet olarak andı. İkincisi ise Âdem, melekler için tıpkı Kâbe gibi yönelinecek bir kıble oldu.

(قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾)

16-"Şeytan dedi ki: «(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım.»"

Bu kelimenin "Beni kayba ve zarara uğrattın" anlamına geldiği söylenmiştir. Nitekim bir şair de bu manada şöyle demiştir:

وَمَنْ يَغْوِ لا يعدم من الغي لائما

290 Yunus, 10/46

İşleri bozulsa da kişi, kınanmaktan kurtulamaz.

Sa'leb'in hizmetçisi Ebu Amr, Sa'leb'in İbn A'rabi'den şunu naklettiğini bize anlattı: İşleri kötüye giden veya kendisi kötüleşen bir adam hakkında şu kelimeler kullanılır: (غَوَى الرَّجُلُ يَغْوِي غَيًّا) Bu cümleden olmak üzere bir ayette şöyle buyurulmuştur: (وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى) **"Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı."**[291] Yani cennetteki yaşantısı bozuldu. Anasının sütüne doymayan köşek için (غَوَى الْفَصِيلُ) ifadesi kullanılır. 'Benim sapıklığıma hükmettin' cümlesine karşılık olarak Arapça'da (أَضْلَلْتَنِي) denildiği gibi (أغويتنى) de denir. (أغويتنى) kelimesinin, "Beni helâk ettin" manasına geldiği de söylenmiştir. Bu kelimenin burada sayılan üç manasının İblis hakkında da geçerli olması muhtemeldir. (وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى) ayetinin, Âdemin cennetteki durumu bozuldu manasına olması da muhtemeldir. Bu ifadenin zarara uğrama manasıyla da bağlantısı vardır. Ancak bunun Âdem *aleyhissellem* hakkında helâk olma, ölme ve dalalete sapma manasına gelme ihtimali yoktur. Çünkü Allah'ın peygamberleri hakkında bu gibi şeylerin olması mümkün değildir.

(ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ
وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾)

17-"«Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın.»"

İbn Abbas, İbrahim, Katade, Hakem ve Süddi dediler ki: (مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ) "önlerinden arkalarından" ifadesiyle "iyi ve kötü amelleri ile dünya ve ahiretleri tarafından onlara yanaşırım" manası kastedilmiştir.

Mücahid dedi ki: "Bu iki kelimeyle, gördükleri ve görmedikleri taraflardan kendilerine yanaşırım manası kastedilmiştir."

"Tuzak kurulması mümkün olan her taraftan kendilerine yanaşırım" manasının kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Ama "üst taraflarından yanaşırım" ifadesi kullanılmamıştır.

---

291 Tâ hâ, 20/121

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Böyle bir ifade kullanılmamıştır. Çünkü Allah'ın rahmeti kulların üzerine üst taraflarından iner. İblis, "mü'minlere ayaklarının altından yanaşırım" dememiştir. Çünkü gerçekte o taraftan insanlara yanaşması mümkün değildir."

(وَيَا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا
وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾)

19-"«Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.»"

Bu ayette Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın yaklaşmaları, ağaç kelimesine bitişik zikredildi. Ancak bilindiği gibi suçlu sayılmaları için yaklaşmama emrini unutmuş olmamaları ve yasak olduğunu bildikleri halde o ağacın meyvesini teammüden yemeleri şart idi. Çünkü insan, suç olduğu hakkında kesin delil bulunmayan bir fiili unutarak veya yanılarak işlerse sorumlu tutulmaz. Ağacın meyvesini yemeleri büyük bir günah değildi. Aksine iki bakımdan küçük bir suçtu. Şöyle ki:

1-Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamız o ağacın meyvesini yemenin yasak olduğunu unuttular. Bu yasağın mutlaka uyulması gereken bir yasak değil de uyulursa iyi olur denebilecek türden bir yasak olduğunu zannettiler. Bunun böyle olduğunu Yüce Allah da bildirmiştir: (فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا) **"O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık."**[292]

2-Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamıza yasaklı ağaç gösterildi. Onlar sadece o ağacın meyvesini yemenin yasaklandığını zannettiler. Hâlbuki o cinsten bütün ağaçların meyvesi kendilerine yasaklanmıştı. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* altın ile ipeği eline alıp "Şunlar, ümmetimi helâk edecek şeylerdir" derken sadece elindeki iki parçayı değil, altın ve ipek cinsinin tamamını kasdetmişti.

(يَا بَنِي اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاساً يُوَارِي سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشاً وَلِبَاسُ
التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾)

292 Tâ hâ, 20/115

26-"Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik)."

Bu, (يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ) **"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının"**[293] hitabında olduğu gibi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* asrında yaşayan ve daha sonraki asırlarda dünyaya gelecek olan bütün mükellef kimselere yapılan genel bir hitaptır. Ancak o zaman mevcut olmayanlar, daha sonra vücuda gelip akılları kemale erdiğinde mükellef olarak bu ilahi hitaba muhatap olurlar.

(قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْاٰتِكُمْ)

"Size avret yerlerinizi örtecek giysi verdik" cümlesiyle (وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ) **"Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar"**[294] bu cümle, avret yerlerini örtmenin farz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, örtünmemiz için bize giysi verdiğini bildirmektedir. Aslında ayette giysileri verdiğinden bahsederken Yüce Allah, indirme anlamına gelen (اَنْزَلْنَا) kelimesini kullanmıştır. Oysa giysiler, yerden biten (pamuk) şeyle, hayvanların deri ve yünlerinden imal edilmektedir. Ama bunların elde edilebilmesi için gökten inen yağmura ihtiyaç vardır.

Bazıları dediler ki: Gökten indirme ifadesinin kullanılması, bereketlerin gökten inmesi sebebiyledir.

Tıpkı şu ayette de ifade edildiği gibi:

(وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ)

"Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri indirdik (ki insanlar ondan yararlansınlar)."[295]

---

293 Nisâ, 4/1
294 A'râf, 7/22
295 Hadid, 57/25

(رِيشًا) Bu kelimeyle süslü elbise ve ev eşyalarının kastedildiği söylenmiştir. Kendisinde güzellik bulunan şeye (ريش) denildiğini söyleyenler vardır. Mesela kuşun süslü tüylerine (رِيشُ الطَّائِرِ) denir.

(وَلِبَاسُ التَّقْوٰى)

"Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi..."

Bunun salih amel manasına geldiği söylenmiştir. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayette takvaya elbise denmesinin sebebi şudur: Normal elbisenin insanı soğuğa ve sıcağa karşı koruması gibi takva elbisesi de insanı ahirette azaptan korur.

Katade ile Süddi dediler ki: "Ayette geçen takva elbisesi ile iman kastedilmiştir."

Hasan dedi ki: "Bununla insanı takvalı hale getiren hayâ duygusu kastedilmiştir."

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Takva elbisesi ile, tevazu maksadıyla ve ibadet ederken giymek için yünden ve kaba kumaştan imal edilen elbise kastedilmiştir."

Bu ayetin avret yerlerini örtmenin farzlığına delalet ettiği hususunda ümmetin icması vardır. Bu hususta Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisler de rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Behz b. Hakîm'in bildirdiğine göre babası, Behz'in dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Avret yerlerimizin neresini kapatalım, neresini açık bırakalım?" Şöyle cevap verdi:

(احْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلَّا مِنْ زَوْجَتِكَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ)

"Karın ve cariyen dışındakilere karşı avret yerlerini (örterek) muhafaza et."

Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Ya birimiz kimsenin bizi görmediği bir yerde yalnız başımıza isek?" Şöyle cevap verdi:

(فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ)

"Allah, kendisinden utanılmaya en çok lâyık olandır."[296]

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ، وَلاَ تَنْظُرُ الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ)

"Erkek, erkeğin avret yerine bakmasın. Kadın da kadının avret yerine bakmasın."[297]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَلْعُونٌ مَنْ نَظَرَ إِلَى عَوْرَةِ أَخِيهِ)

"Kardeşinin avret yerine bakan melundur."[298]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ)

"Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar."[299]

(وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ)

"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar."[300]

---

296 İbn Mâce, Nikâh, 28
297 Tirmizi, Edeb, 38
298 Rebi' b. Habib. Müsnedu'r-Rebi': 1/250
299 Nûr, 24/30
300 Nûr, 24/31

Başkalarının avret yerlerine ve harama bakmaktan sakınsınlar. Bilindiği gibi haram olmayan ve avret sayılmayan yerlere bakmalarında sakınca yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا بَنِي اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾)

27-"Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır."

Denildi ki: Ayette sözü edilen fitne, insanı şehvet veya şüphe yönünden günah işlemeye davet ederek imtihandan geçirmektir. Bu ayet insana, şeytanın fitnesine maruz kalmaması için dikkatli olması gerektiğini hitap etmektedir. Onun fitnesinden sakındırmakta, ona karşı tedbirli olması çağrısında bulunmaktadır.

(كَمَا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ)

"Ana babanızı cennetten çıkardığı gibi"

Yüce Allah, Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızı cennetten çıkaranın şeytan olduğunu bildirmiştir. Çünkü şeytan onları yoldan çıkardı ve onlar da cennetten çıkarılmalarına sebep olan fiili işlediler. Bu ayet, şuna benzemektedir:

Yüce Allah, Firavun'un yaptıklarından bahsederken (يُذَبِّحُ اَبْنَاءَهُمْ) **"Oğullarını boğazlıyordu."**[301] Firavun kendisi boğazlamıyordu ama boğazlanmasını emrediyordu.

301 Kasas, 28/4

Yine bu cümleden olmak üzere Cenab-ı Allah, (يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا) **"Elbiselerini soyarak"**[302] cümlesinde Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın giysilerinin üzerlerinden çıkarılması fiilini şeytana izafe etmiştir. Bu ayet, gömleğini dikmeyeceğine veya kölesini dövmeyeceğine yemin eden ama bu fiilleri kendisi yapmadığı halde başkalarına bu fiilleri işlemelerini emreden kimsenin yemininin bozulacağına delil gösterilmektedir. Aynı şekilde evini yapmamaya yemin eden ama başkasına emrederek evini yaptıran kimsenin de yemini bozulur. Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın giysilerinin cennet giysilerinden olduğu söylenmiştir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Giysileri, tırnağa benzer bir bitkiden yapılmıştı." Vehb b. Münebbih ise giysilerinin nurdan olduğunu söylemiştir.

(قُلْ اَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ
وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾)

29-"Çirkin bir iş işledikleri vakit, «Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti» derler. De ki: «Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?»"

Mücahid ile Süddi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Namazda secde yerinin kıblesine tam olarak yönelin."

Rebi' b. Enes dedi ki: "Putlara ve başka şeylere değil, ihlasla Yüce Allah'a yönelin."

Farz Namazları Cemaatle Kılmanın Vacip Oluşu

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet iki mana içermektedir: Biri, tam olarak yönelinmesi ve başka tarafa yönelinmemesi emredilen kıbleye yönelmektir. Diğeri ise namazların mescitte kılınmasıdır. Bu da farz namazları cemaatle kılmanın vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü mescitler, cemaatle namaz kılmak için inşa edilmişlerdir. Namazı cemaatle

302 A'râf, 7/27

kılmayan kimseleri tehdit eden, cemaatle kılanları ise teşvik eden hadisler Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Namazı cemaatle kılmamayı yasaklayan bir hadiste Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: (مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا لِعُذْرٍ)

"Ezanı duyduğu halde özürsüz olarak cemaate gitmeyen kimsenin (yalnız başına kıldığı) namazı geçerli olmaz."[303]

İbn Ümmü Mektum *radıyallahu anh* evinin mescide uzak olduğunu söylediğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ezanı işitiyor musun?"*** diye sormuştu. İbn Ümmü Mektum *radıyallahu anh* "Evet" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Senin için bir mazeret bulamıyorum."***[304]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: ***"İstedim ki bir adama emredeyim de insanlara namazı kıldırsın. Sonra odun getirilmesini emredeyim. O odunlar tutuşturulsun da cemaate gelmeyenler evlerinde ateşe verilip yakılsınlar!"***[305]

İnsanı cemaate katılmaya rağbet ettiren hadislere gelince onlardan bazıları şunlardır:

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ عَلَى صَلَاةِ الْفَذِّ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً)

"Cemaatle kılınan namaz, yalnız olarak kılınan namazdan yirmi beş derece daha faziletlidir."[306]

"Melekler, ön safta namaz kılan kimse için istiğfarda bulunurlar."[307]

---

303 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/80

304 İbn Mâce, Mesacid ve Cemaat, 17

305 Bkz: İbn Mâce, Mesacid ve Cemaat, 17

306 Beyhaki. Şuabu'l-İman, Salât, 1: 4/318

307 Bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 30/596

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(بَشِّرْ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"Karanlıkta mescide gidenlere kıyamet gününde tam bir nur verileceğini müjdele."[308]

Şeyhimiz Ebü'l Hasan el-Kerhi dedi ki: "Namazları cemaatle kılmak; bana göre ölüleri yıkamak, defnetmek ve namazlarını kılmak gibi farz-ı kifayedir. Bazıları bu farizayı yerine getirirlerse, diğerleri sorumluluktan kurtulurlar."

Namazda Setr-i Avret

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا
وَلَا تُسْرِفُوا ۚ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾)

31-"Ey Ademoğulları! Her mescitde ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, namazda setr-i avretin farz olduğuna delalet etmektedir. Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed b. Hasan ve Hasan b. Ziyad dediler ki: "Namazda setr-i avret farzdır. İmkân olduğu halde avret yerleri örtülmezse namaz bozulur." Şafiî de bu görüştedir.

Mâlik ile Leys dediler ki: "Avret yeri açık olarak kılınan namaz geçerlidir. Ancak vakit içinde iade edilmesi gerekir."

---

308 İbn Mâce, Mesacid ve Cemaat, 15

Bunlara göre namazın vakit içinde iade edilmesi müstehaptır. Bu ayet, namazda setr-i avretin farzlığına birkaç yönden delalet etmektedir.

1-Yüce Allah (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** buyurduğuna ve avret yerlerini örtme emrini mescitle bağlantılı kıldığına göre, bu emirdeki maksadın namaz için örtünmek olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Eğer öyle olmasaydı, ayette "mescit" kelimesinin yer almasının bir faydası olmazdı. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Namazda ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)." Ayetteki emrin maksadı, avret yerlerini insanlara karşı örtmek olsaydı mescit kelimesinden bahsedilmezdi. Çünkü sokaklardaki insan sayısı, mescitteki insan sayısından daha çoktur. Mescit kelimesinin zikredilmesi, namazda avret yerlerinin örtülmesinin vacip olduğu manasını ifade eder. Çünkü mescitler, namaz kılmaya mahsus yerlerdir.

2-Mescitte setr-i avret farz kılındığına göre, ayetin zahiri mescitte kılındığında namazda da setr-i avret-i farz kılmaktadır. Mescitte kılınan namazda setr-i avret farz olunca, başka yerlerde kılınan namazlarda da setr-i avretin farz olması gerekir. Çünkü ayette namazlar arasında bir ayırım yapılmış değildir.

3-Mescit kelimesiyle secdenin kendisi ifade edilmiş olabilir. Nitekim Yüce Allah (وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ) **"Şüphesiz secdeler, Allah içindir"**[309] buyurmuştur. Hal böyle olunca mezkûr ayet, secde anında da avret yerlerinin örtülü olmasını gerektirmektedir. Setr-i avret secdede farz olduğuna göre, namazın diğer fiillerinde de gerekir. Çünkü namaz fiilleri arasında hiç kimse ayırım yapmış değildir.

İbn Abbas, İbrahim, Mücahid, Tavus ve Zühri'den rivayet olunduğuna göre müşrikler, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** ayetini indirdi. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Anlatıldığına göre müşrikler Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Çünkü onların inancına göre elbiseleri, günahları sebebiyle kirlenmişti. O yüzden elbiselerini üzerlerinden çıkarıp Kâbe'yi çıplak olarak tavaf

309 Cin, 72/18

ederlerdi. Başka bir rivayete göre onlar, günahlarından sıyrılıp arınmaya tefeül olsun diye elbiselerini üzerlerinden çıkarıp Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi.

Mâlik b. Enes'in görüşünü savunanlardan bazıları dediler ki: Selef uleması, bu ayetin iniş sebebini Kâbe'nin müşrikler tarafından çıplak olarak tavaf edilmesi olduğunu söylediklerine göre, güzel ve temiz elbiseler giyerek avret yerlerini örtmenin tavafla sınırlı olması gerekir.

Bu görüşü savunanlara şöyle karşılık verilebilir: Hüküm bize göre böyle değildir. Çünkü mezkûr ayetin inişi, bize göre ayetin hükmünü tavafla sınırlı tutacak bir sebebe dayanmamaktadır. Çünkü bize göre hüküm, iniş sebebine göre değil, ayetin lafzının ifade ettiği genel manaya göredir. Şayet ayetin hükmü, yukarıdaki görüşü savunanların anlattıkları gibi olsa bile bu, namazda da setr-i avretin farz olmasına engel teşkil etmez. Çünkü tavafta setr-i avret farz ise namazda daha da kuvvetli bir şekilde farz olması gerekir. Çünkü tavafla namaz arasında hiç kimse ayırım yapmış değildir.

Setr-i avretin terkedilmesi her ne kadar bir eksiklik ise de hakkında bu ayetin indiği tavafın geçerliliğine engel olmadığı gibi, namazın da geçerliliğine engel olmamalıdır, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Ayetin zahiri, setr-i avretin olmaması durumunda namazın da tavafın da geçerli olmamasını gerektirmektedir. Lâkin avret yerlerinin açık bırakılması yasaklanmış olmakla birlikte o halde yapılan tavafın geçerli olacağına dair delil vardır. Nitekim ihramdayken örtülmemesi gereken yüzün örtülmesi halinde ihramın geçerli olması da böyledir. Ancak avret yerleri açık iken namaz kılmanın caiz olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Zira taharet ve kıbleye yönelme gibi bazı farzlarının terkedilmesi namazı bozar. Ama ihramın bazı farzlarının terkedilmesi, ihramı bozmaz. Çünkü bir kimse mikatta ihrama girmez de daha sonra girerse (her ne kadar ceza olarak bir kurban kesmesi gerekse de) ihramı geçerli olur. Aynı şekilde bir kimse karısıyla cinsel ilişkide bulunurken ihrama girse, ihramı geçerli olur. İhram, vaciplerini yerine getirme bakımından, namaza ve tavafa nispetle daha güçlü ve müekked bir şekilde var olmakta devam eder. Setr-i avrete riayet edilmemesi, ihramı bozmaz ve mevcudiyetini devam ettirmesine engel olmaz.

Mezkûr ayetin hükmünün tavafla sınırlı olmadığına, ayette namazın kastedildiğine (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** cümlesi delalet etmektedir. Tavaf etmek sadece bir mescide (Mescid-i Haram'a) mahsustur. Başka mescitlerde tavaf yapılmaz. Şu halde ayette kastedilen, her mescitte eda edilebilen namazdır.

Nakledeceğimiz şu hadisler de buna delalet etmektedir: Ebu'z-Zinad'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Biriniz tek parçadan mamul bir elbise içinde ve edep yerinin üzerinde bir örtü olmadan namaz kılmasın."***

Muhammed b. Sirin'in bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ اِلاَّ بِخِمَارٍ)

"Allah, başörtüsü takmadığı takdirde kadının namazını kabul buyurmaz." [310]

Ergen olan kadının baş açık vaziyette kıldığı namaz kabul edilmez. Tıpkı abdestsiz kılınan namazın kabul edilmeyişi gibi: (لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ) **"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez."**[311] Böylece setr-i avretin namazın farzlarından olduğu ispatlanmış oldu.

Fakihlerin tamamı, kişinin namazda avret yerlerini örtülü tutmakla emr olunduğu hususunda icma etmişlerdir. Bu sebeple muhalifimiz, avret yerleri açık olarak namaz kılan kişinin, vakit içinde o namazı iade etmesi gerektiğini söylemiştir. Namaz kılan kişinin avret yerlerini örtülü tutması emr olunduğuna, açık bulundurması yasaklandığına göre, setr-i avretin namazın farzlarından olması iki yönden gerekmektedir:

1-Setr-i avretin namazın farzı olduğu hükmü, ayetten alınmıştır. Ayette kastedilen mana, namazda avret yerlerinin örtülü tutulmasıdır.

---

310 Ebu Davud, Salat, 85

311 Buhâri, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

2-Bir fiili işlerken yapılması yasaklanan bir şeyin yapılması, o fiilin fasid olmasını gerektirir. Ancak buna rağmen caiz olacağına dair bir delil varsa o zaman o fiil geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Setr-i avret namazın farzlarından olsaydı, zaruret halinde giysi bulunmadığında, suyun yokluğunda abdest alamama halinde abdestin bedeli olan teyemmüm etmeden namaz caiz olmadığı gibi, giysinin de bedeli olan bir şeyi yapmadan namazın çıplak kılınmasının caiz olmaması gerekir. Zaruret halinde giysi bulamayan çıplak kişinin namazının caiz olması, setr-i avretin namazın farzlarından olmadığına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu geçersiz bir sorudur. Çünkü fakihlerin tamamı, farz kıraatin bedeli olan bir şeyi yapmayan ümmi ile dilsiz kimsenin kıldığı namazın geçerli olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Bedelinin olmaması, kıraati namazın farzı olmaktan çıkarmamaktadır.

Mâlik'in görüşünü savunanlardan bazıları dediler ki: Giysi, namaz amellerinden ve farzlarından olsaydı, kişinin iftitah tekbirini alırken o tekbiri namaz için aldığına niyet edişi gibi, elbiseyi giyerken de namaz için giydiğine niyet etmesi gerekirdi.

Bu ifade gerçekten manası zayıf ve boş bir iddiadır. Çünkü elbise, namazın ameli ve farzı olamaz. Ama setr-i avret, namazın şartlarındandır. O olmadığı takdirde namaz, tıpkı abdestsiz kılınmış gibi sahih olmaz. Kıbleye yönelmek de namazın şartlarındandır. Ama kıbleye yönelmek için niyet etmeye gerek yoktur. Taharet de namazın şartlarındandır. Ama abdest alırken niyet etmek, bize göre zorunlu değildir. İftitah tekbiri alırken gücü yetenin kıyamda durması namazın farzlarındandır. Ancak kıyamda durmak için niyet etmeye gerek yoktur. İftitah tekbirinden sonra kıyam, kıraat, rükû ve secde de namazın farzlarındandır. Ancak bu farzları yerine getirirken niyete ihtiyaç yoktur.

'Namaza başlarken niyet etmek, bu farzlardan her birini yerine getirirken yeniden etmeye ihtiyaç bırakmaz' denilecek olursa, cevaben şöyle deriz: Aynı şekilde namaza niyet, setr-i avret için niyet etmeye ihtiyaç bırakmaz.

(خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** emr-i ilahisi, mescide giderken güzel ve temiz elbiseler giymenin mendup olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Cumalarda ve bayramlarda böyle yapmak mendup görülmüştür."***

Nitekim iki bayram ve Cuma için gusletmek ve ailede kullanılan güzel kokuları sürünmek de emredilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا)

"Yiyin için, fakat israf etmeyin."

Bu ayetin zahiri, israf etmeksizin yeme ve içmeyi gerektirmektedir. Ayette bazı durumlarda yeme ve içmenin mübah, bazı durumlarda ise vacip olduğu kastedilmiştir. Kişi aç ve susuz kaldığı takdirde ölmekten veya bazı organlarının telef olmasından veya vecibelerini yerine getiremeyecek derecede güç kaybına uğramaktan endişe ettiğinde yemesi ve içmesi vacip olur. Bu durumda zarara uğrama endişesi ortadan kalkacak miktarda yemesi ve içmesi vaciptir. Yeme ve içmeyi terk etmesi durumunda zarara uğrama endişesi yok ise yemesi ve içmesi mübahtır.

Ayetin zahiri, delil ile haram kılınmamış olan yiyeceklerle içeceklerin, israf etmeksizin yenilip içilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette mutlak olarak yemek ve içmek israf etmemek şartıyla caiz kılınmıştır. İsraf, normal sınırın aşılması demektir. Bazen helal çizgisi aşılıp haram sınırına girilerek israf edilir. Bazen de harcamalarda sınır aşılarak israf edilir ve Yüce Allah'ın şu ayette kendilerinden söz ettiği israfçılardan olunur:

(إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ)

"Şüphesiz saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir."[312]

312 İsrâ, 17/27

İsraf ve onun zıddı olan cimrilik, yerilmiş sıfatlardır. Dengeli olmak, orta yolu takip etmektir. Bu sebeple, "Allah'ın dini, kısıtlanmış ile aşırı arasında bir yerdedir" denilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ اِذَآ اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا)

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."[313]

Yüce Allah, Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا
كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا)

"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."[314]

Yemekte israf, doyduktan sonra da zarar görünceye kadar yemeye devam etmektir ki bu da haram kılınmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ
الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾)

32-"De ki: «Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?» De ki: «Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.»"

313 Furkan, 25/67
314 İsrâ, 17/29

Hasan ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Araplar sâibe ile bahîre hayvanların yenilmesini haram kabul ediyorlardı. Bu sebeple Yüce Allah bu ayeti indirdi."

Süddi dedi ki: "Araplar ihramdayken bitkisel ve hayvani yağları yemeyi haram sayıyorlardı." Onların bu kabullerinin doğru olmadığını bildirmek için Cenab-ı Allah yukarıdaki ayeti indirdi. Mübahlığı daha önce (خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) **"Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)"** ayetinde bildirilen nesnelerin mübahlık hükmü bu ayetle de tekid edilmiş olmaktadır.

(وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ) Bu ibarenin iki manaya geldiği söylenmiştir:

a-Bu ibareyle, insanın hoşuna giden ve lezzet alınan yiyeceklerle içecekler kastedilmiştir. Bu, hakkında haramlık delili bulunmayan bütün yiyecek ve içeceklerin mübah olmasını gerektirmektedir.

b-Bu ibareyle helal rızık kastedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ)

"De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür."[315]

Yani bu temiz rızkı Yüce Allah kullarına mübah kıldı. Bu nimetler kıyamet gününde gam ve kederlerden arınmış olarak yalnız mü'minlere özgüdür. Bazıları da bu ayeti, anılan nimetler müşriklere değil, sadece mü'minlere özgüdür, şeklinde manalandırmışlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ
سُلْطَاناً وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾)

315 A'râf, 7/32

33-"De ki: «Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.»"

Mücahid dedi ki: "Ayette sözü edilen günahların gizlisi zina, açığı ise Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmektir."

Denildi ki: Kabahatlerin tümü ayetteki ifadesiyle fevahiş, yani günahtır. Bunlar başta toplu olarak zikredildiler. Sonra gizlisi ve açığı şeklinde sınıflandırıldılar. Fevahişin (ألبغي) ,(ألإثم) ve (ألإشراك بالله) Allah'a ortak koşma şeklinde adlandırılanları vardır. (ألبغي), haksız yere baskı ve zor kullanarak insanlara baş olma talebinde bulunmaktır. (ألإثم) ise içki ve kumar olarak adlandırılmakla birlikte bunlarda günah bulunduğu bildirilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ)

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda büyük günah, vardır."[316]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾)

55-"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez."

Ayette, duanın sessizce yapılması emredilmektedir.

Hasan dedi ki: "Rabbiniz kendisine nasıl dua etmeniz gerektiğini bu ayette size öğretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah, duasını beğendiği salih

316 Bakara, 2/219

bir kulu hakkında şöyle buyurmuştur: (إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا) "Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı."[317]

Mübarek, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'ın salih kulları çokça dua ederlerdi ama sesleri ancak bir fısıltı gibi duyulurdu."

Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bulunduğumuz sırada bazı kimselerin yüksek sesle dua ettiklerini duyunca onlara şöyle buyurdu:

(إِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلاَ غَائِبًا)

"Siz sağır ve gaipteki birine seslenmiyorsunuz!"[318]

Sa'd b. Mâlik *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي)

"Zikrin en hayırlısı gizli yapılanıdır. Rızkın da en hatırlısı yeterli miktarda olanıdır."[319]

Bekir b. Huneys'in bildirdiğine göre Enes *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Bütün iyilik amelleri ibadetin yarısını, dua da diğer yarısını teşkil eder."***

Salim'in bildirdiğine göre babası, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، لَمْ يَحُطَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ)

317 Meryem, 19/3

318 Buhari, Megazi, 40

319 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Mukaddime, 10: 2/81

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem duada ellerini kaldırdığında yüzüne sürmeden indirmezdi."[320]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette ve naklettiğimiz hadislerde duayı gizlice yapmanın açıkça yapmaktan daha faziletli olduğuna delalet vardır. Çünkü ayette geçen (خُفْيَةً) kelimesi gizlilik ve sessizlik demektir. Bu, İbn Abbas ile Hasan'dan rivayet edilmiştir. Bu da namazda Fatiha'dan sonra "Amîn" kelimesini sessizce telaffuz etmenin, sesli telaffuz etmekten daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu bir duadır. Bunun delili de şu ayetin te'vilindedir:

(قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا)

"Her ikinizin de duası kabul edildi."[321]

Hz. Musa ile Harun *aleyhissellem* "Amîn" diyorlardı. Allah da bu yüzden onları, dua edenler olarak adlandırdı. İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Duanın gizli yapılması daha faziletlidir. Çünkü gizli yapılan duaya riya karışmaz.

Ayette geçen tazarru kelimesine gelince, bunun bir tarafa meyletmek manasına geldiği söylenmiştir. Mesela bir adam korku ve zilletinden dolayı parmaklarını bir tarafa meylettirdiğinde kendisi hakkında (ضَرَعَ الرَّجُلُ يَضْرَعُ ضَرْعًا) ifadesi kullanılır. Koyunun memesine (ضَرْعُ الشَّاة) denir. Çünkü vücudundaki süt oraya meyleder. (والْمُضَارَعَةُ) kelimesi de benzerlik manasına gelir. Çünkü bir nesne, yakınlık ve mukarebet gibi, benzeri olan nesneye meyleder. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dua ederken işaret parmağıyla işaret ettiği rivayet edilmiştir.[322]

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(لَقَدْ رُئِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشِيَّةَ
عَرَفَةَ رَافِعًا يَدَيْهِ ، لِيُرَى مَا تَحْتَ إِبْطَيْهِ)

320 Tirmizi, Deavât, 11
321 Yunus, 10/89
322 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 7/313

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem Arefe gününün akşamında (dua ederken) koltuk altı görünecek derecede ellerini kaldırdığı görülmüştür."[323]

Enes *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Yağmur duası için Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini uzattığını (ve semaya kaldırdığını) gördüm. Öyle ki koltuklarının (altındaki) beyazlığını gördüm."[324]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dua ederken ellerini kaldırdığına ve işaret parmağıyla işaret ettiğine dair rivayetler, yakarışın parmakları sağa sola döndürme şeklinde olduğunu söyleyenlerin açıklamalarının doğruluğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ
اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي
وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾)

142-"Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ kardeşi Hârûn'a, «Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma» dedi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً) **"Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı"** buyurdu. Çünkü bundan önce **"Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık"** demişti. Bunu duyanların bazıları, daha önce yirmi gece süre belirlendiğini sonra da on gece daha eklendiğini, böylece toplam sürenin otuz gece olduğunu zannedebilirler. İşte bu şekilde yanlış bir hesap yapılmasının önüne geçmek için, otuza on gece daha katarak toplam sürenin kırk geceye tamamlandığı bildirilmiştir.

---

323 Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail el-Busıri. İthafu'l-Hıyereti'l-Mehere bi Zevaidi'l-Mesanîdi'l-Aşere: 3/213

324 Ebu Davud, Salât, 259

(وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنِّي اَنْظُرْ اِلَيْكَ
قَالَ لَنْ تَرٰينِي وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
تَرٰينِي فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّا
اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾)

143-"Mûsa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, «Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım» dedi. Allah da, «Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.» dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, «Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim» dedi."

Denildi ki: Musa *aleyhissellem* , kendi kavmine bir cevap ortaya çıksın diye Allah'tan böyle bir dilekte bulunmuştu. Çünkü onlar, Musa'ya *aleyhissellem* , **"Allah'ı aşikâr bir surette görmedikçe sana inanmayız!"** demişlerdi.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا)

"İçimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mı edeceksin?"[325]

Bu ayet hakkında şöyle diyenler de olmuştur: Musa *aleyhissellem* , zaruri bir bilgi olan Yüce Allah'ı açıkça görme dileğinde bulunmuştu. Allah da dünya da böyle bir şeyin olamayacağını kendisine açıkladı.

"Musa'nın *aleyhissellem* Allah hakkında caiz olmayan O'nu görme dileğinde bulunması neden caiz oldu? Buna göre Allah hakkında caiz olmayan zulmü O'ndan dilemek caiz olur mu?" diye sorulacak olursa, buna cevaben şöyle denilir:

325 A'râf, 7/155

Zulmün kötü ve bir eksiklik sıfatı olduğundan şüphe yoktur. Dolayısıyla böyle bir şeyin Allah'tan istenmesi caiz değildir. Ama şüpheli olan ve hükmü ancak bir delil ile ortaya çıkan şey böyle değildir. Bu, Cenab-ı Allah'ı bir şeye benzetmeksizin görme isteğinde bulunma durumunda böyledir. Hasan, Rebî' b. Enes ve Süddi'den rivayet edilen görüş böyledir. Ama Musa *aleyhissellem* , zaruri bir bilgi olan Allah'ı aşikâr surette görme veya kavmine karşı bir cevap ortaya çıkarma dileğinde bulunmuştu. Böyle bir istek geçerli değildir. Denildi ki: Musa'nın *aleyhissellem* tevbesi, kendisine bu konuda izin verilmezden önce Allah'ı görme talebinde bulunmasından ötürü olmuştu. Ayette geçen tevbe kelimesinin Allah'ı tesbih ve tenzih manasında kullanılmış olması da muhtemeldir. Nitekim mucize ve delilleri gördüklerinde Müslümanların böyle bir ifade kullanmaları da âdettendir.

(فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ)

"Rabbi, dağa tecelli edince..."[326]

Tecelli, iki şekilde olur: Ya görünüp ortaya çıkmak ya da varlığına delalet eden bir şeyin görünmesi. Cenab-ı Allah'ın dünya da görünmesi mümkün değildir. Demek ki dağa tecelli etmesi, orada bulunan kimseye kendi varlığına delalet eden ayetlerini ve alametlerini göstermesi şeklinde olmuştu. Denildi ki: Yüce Allah kendi kudret ve azametini dağa yönlendirerek orayı darmadağın etti. Çünkü Yüce Allah, göklerde zuhur eden kudret ve azameti karşısında dünyanın dayanamayıp paramparça olacağına hükmetmiştir. Nitekim rivayet olunduğuna göre o sırada Yüce Allah, bir insanın serçe parmağı kadarlık kısmını göstermişti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾)

326 A'râf, 7/143

145-"Mûsâ için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık ve ona şöyle dedik: «Şimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle alsınlar (uygulasınlar). Yakında size fasıkların yurdunu göstereceğim.»"

Denildi ki: Tevrat levhalarında yazılı olanların en güzelini alıp uygulasınlar. Onlar da farzlarla nafilelerdir. Mübahlar değil. Çünkü mübahı işleyene, ne sevap vardır ne de övgü.

Bu cümleden olmak üzere bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(فَبَشِّرْ عِبَادِ اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ)

"O hâlde, kullarımı müjdele! Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya..."[327]

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: "Ayette geçen sözün en güzelinden maksat, nesh edilip yasaklanan hükümler değil de onları nesh eden ayetlerdir."

Bazıları bu söylemin doğru olmadığını söylediler. Çünkü bunlara göre nesh edilen bir şeyi yapmak çirkindir. Buna göre 'Güzel olan, çirkinden daha güzeldir' demek doğru olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا
يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ۖ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ۚ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾)

146-"Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım. (Onlar) her âyeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler

327 Zümer, 39/17-18

onu (hemen)yol edinirler. Bu, onların, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir."

Bu ayetin şu manaya geldiğini söyleyenler olmuştur: 'Büyüklük taslayanları, dünya ve ahirette insana üstünlük kazandıran şeref ve izzetten uzaklaştıracağım.' Ayetin şu manaya gelme ihtimali de vardır: 'Büyüklük taslayanları, iptal etme veya insanlara gösterilmesini engelleme şeklinde ayetlerime itiraz etmelerine imkân vermeyeceğim.' Ama bu ayetin,'Büyüklük taslayanları ayetlerime iman etmekten uzaklaştıracağım' şeklinde manalandırılması doğru olmaz. Çünkü Cenab-ı Allah'ın insanlara iman etmelerini emretmesi, sonra da onları iman etmekten menetmesi doğru olamaz. Böyle bir şey abes ve sefihliktir.

(وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَأْسِ اَخِيهِ يَجُرُّهٗ اِلَيْهِ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾)

150-"Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, «Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?» dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) «Ey anamoğlu» dedi, «Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.»"

Denildi ki: Acele etmek, bir işi vaktinden önce veya vaktinin evvelinde hızlı bir şekilde yapmaktır. Bu sebeple acelecilik yerilmiştir. Bir iş, kendi vaktinin içinde de aceleyle yapılabilir. Nitekim rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazını kışın acele kılar, yazın ise serin vakit girinceye kadar bekleyip ondan sonra kılarmış.

(وَاَخَذَ بِرَأْسِ اَخِيهِ يَجُرُّهٗ اِلَيْهِ)

"Kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı."

Musa *aleyhissellem* hakaret değil de kınamak maksadıyla kardeşinin saçından tutup kendine doğru çekmişti. Çünkü bu gibi hareketlerin hükmü âdete göre değişir. O zamanlarda bu hareket, hakaret maksadıyla yapılmazdı. Denildi ki Musa'nın *aleyhissellem* kardeşine bu hareketi yapması; kişinin öfkelendiğinde kendi sakalını tutması, dudaklarını ve başparmağını ısırması gibi idi.

(فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾)

169-"Derken, onların ardından yerlerine Kitab'a (Tevrat'a) varis olan (kötü) bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve «(nasıl olsa) biz bağışlanacağız» derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar. Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap'ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Halbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz?"

Ayette geçen ve ortadaki harfinin sükûnu ile okunan (خَلْفٌ) kelimesi çoğunlukla kötüleme anlamında kullanılır. Şair Lebid, bir şiirinde şöyle demiştir:

(وَبَقِيتُ فِي خَلْفٍ كَجِلْدِ الْأَجْرَبِ)

"Uyuzun derisi gibi bir neslin içinde kaldım."

Ortadaki harfinin sükûnu ile okunan (خَلْفٌ) kelimesi bazen de övme anlamında kullanılır. Şair Hassan b. Sabit bir şiirinde şöyle demiştir:

(لَنَا الْقَدَمُ الْعُلْيَا إِلَيْكَ وخلفنا لا ولنا فِي طَاعَةِ اللَّه تَابِعُ)

"Sana karşı öncelik ve üstünlüğümüz vardır.
Evlatlarımız, Allah'a taatte geçmişlerine tabidir."

(يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى)

“Şu geçici dünyanın değersiz malını alırlar.”

Denildi ki: Ayette geçen (عَرَضَ) “araz” kelimesi, kısa süre durabilen şey anlamına gelmektedir. Mesela kalıcı olmayan bir şey için, “Bu iş ârız oldu”, “Bu arızi bir durumdur” denilir. Bir ayette şöyle denilmektedir: (هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا) “Bu, bize yağmur getiren bir buluttur.”[328] Bulut gökte az bir süre beklediği için, ayette “ârız” kelimesiyle ifade edilmiştir. (عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى) Bu ibarenin, hüküm verirken alınan rüşvet anlamına geldiği söylenmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ)

“Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar.”

Mücahid, Katade ve Süddi dediler ki: “Burada, ısrarla günah işleyenler kastedilmiştir.”

Hasan dedi ki: “Böylelerini hiçbir şey doyurmaz.”

(وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ
عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى شَهِدْنَا اَنْ تَقُولُوا
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾)

172-“Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, «Ben sizin Rabbiniz değil miyim?» demişti. Onlar da, «Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)» demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, «Biz bundan habersizdik» dememeniz içindir.”

328 Ahkâf, 46/24

Denildi ki: Yüce Allah, Âdemoğullarının sulbünden zürriyetlerini kuşak kuşak ve nesil nesil almış, akıllarına ve fıtratlarına yerleştirdiği münazaa sebebiyle onları kendilerine karşı şahit tutmuştu ki, kendisinin Rablığını ikrar etsinler. Öyle ki onlar böylece kendilerine "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorulan ve kendileri de "Evet sen Rabbimizsin" cevabını veren kimseler konumuna gelsinler. Bazılarının ifadelerine göre Cenab-ı Allah, bazı peygamberleri aracılığıyla onlara bu soruyu sormuştur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾)

179-"Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir."

Ayette yer alan (لِجَهَنَّمَ) kelimesinin başındaki "lâm" harfi, "lâm-ı âkıbet" tir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (فَالْتَقَطَهٗ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا) "Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı."[329] Firavun ailesi o çocuğu, kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olsun diye nehirden almadılar. Amaçları bu değildi. Lâkin sonuç böyle olacağı için Cenab-ı Allah onlar hakkında ayette böyle bir ifade kullanmıştır.

Şairin şu sözü de buna örnek gösterilebilir:

(لِدُوا لِلْمَوْتِ وَابْنُوا لِلْخَرَابِ)

"Ölecekleri doğurun. Yıkılacakları inşâ edin (bakalım)."

329 Kasas, 28/8

Yine şair şöyle demiştir:

(وَأُمُّ سِمَاكٍ فَلَا تَجْزَعِي-فَلِلْمَوْتِ مَا غَذَتْ الْوَالِدَةُ)

"Ümmü Simâk! Sabırsızlanıp sızlanma.

Annelerin beslediği, zamanla ölecektir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ ۙ وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ ۚ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾)

185-"Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve nizama, Allah'ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?"

Bu ayette fikir yürütmeye, delillerden hareket ederek bir sonuca ulaşmaya, Allah'ın yarattıkları, sanat ve tedbiri üzerinde düşünmeye teşvik vardır. Varlığı ve adaleti, O'na ve O'nun hikmetine delalet eder. Yüce Allah bu ayette, yarattığı şeylerin tümünde kendisinin varlığına ilişkin delil bulunduğunu haber vermiştir. Bu hususta aklı ve fikri çalıştırmayıp ölünceye kadar ihmalkâr davranmaktan sakındırmıştır. Delillerden hareket ederek Allah Tealâ'yı tanıma ve birleme sonucuna ulaşma fırsatını kaçındırmaktan da sakındırmıştır.

(وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ ۚ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُونَ)

"Ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?"

(يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا ۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّيْ ۚ
لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَآ اِلَّا هُوَ ۜ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ لَا
تَاْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً ۜ يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا

عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾)

187-"Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: «Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelecektir.» Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: «Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar.»"

(اَيَّانَ مُرْسٰيهَا) Sorusunun manası hakkında Katade ile Süddi dediler ki: "Kıyamet ne zaman kopacak?"

Bu, kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin bir zaman zarfı sorusudur. Kullar kıyamete hep hazırlıklı olsunlar diye Cenab-ı Allah, ne zaman kopacağını onlara bildirmemiştir. Bu da onları taat ve ibadetlere daha çok yönlendirir, günah ve masiyetlerden de daha fazla uzak tutar.

(مُرْسٰي) kelimesi, ağır bir şeyin durup karar kıldığı yer anlamına gelir. Mesela (اَلْجِبَالُ الرَّاسِيَاتُ) "Sabit dağlar"; (رَسَتِ السَّفِينَةُ) "Gemi duracağı yerde sabit kaldı" ; (أَرْسَاهَا غَيْرُهَا) "Başkası gemiyi durdurup sabitledi" anlamına gelmektedir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* kıyametin ne zaman kopacağını soranlar, Yahudilerden bir topluluktu."

Hasan ile Katade, bu soruyu soranların Kureyşliler olduklarını söylemişlerdir.

(لَا تَأْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً)

"O, size ancak ansızın gelecektir."

Katade dedi ki: "Haberiniz olmadan gelecektir ki bu da işin en şiddetli yanıdır."

(ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ)

"O göklere de, yere de ağır basmıştır."

Süddi ve diğerleri dediler ki: "Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi, gök ve yer ehline ağır gelmiştir. Onu idrak edemezler."

Hasan dedi ki: "Yıldızların etrafa saçılıp savrulması, göklerin dürülmesi, dağların yürütülmesi gibi kıyametin kopma şeklini tasvir etmek, gök ve yer ehline ağır geldi."

Katade dedi ki: "Gökler ağır geldi. Büyüklüğünden ötürü sen ona güç yetiremezsin."

(يَسْئَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا)

"Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar."

Mücahid, Dahhâk ve Muammer dediler ki: "Sanki sen onun ne zaman kopacağını biliyormuşsun gibi sana soruyorlar."

İbn Abbas, Hasan, Katade ve Süddi dediler ki: Kıyametin ne zaman kopacağını sana soruyorlar. Sanki sen kıyametin kopma zamanını öne alarak veya sonraya erteleyerek onlara bir iyilikte bulunacakmışsın gibi sana soruyorlar. Bu ayetteki (حَفِيٌّ) kelimesi, iyilik ve lütufta bulunma manasına gelmektedir.

Nitekim bir ayette de şöyle denilmektedir:

(إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا)

"Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır."[330]

Denilir ki: (الْحَفَا) mastarı sözlükte bir şeyde ısrar etmek manasına gelir. Mesela bir kişi bir başkasından ısrarla bir şey istediğinde (أَحْفَى فُلَانٌ فُلَانًا) denir. İsteğinde ısrar eden kimse için de (أحفى السُّؤَالَ) denir. Bıyığını tıraş edip kazıyan kimse için (أَحْفَى الشَّارِبَ) denir. (الْحَفَا) kelimesi de

330 Meryem, 19/47

bu kökten gelmektedir. Bu kelime, yalın ayak yürümekte ısrar etme sebebiyle ayak tabanının derisinin kazınması manasına gelmektedir. (حَفِيٌّ) kelimesi, ısrarla sana lütuf ve iyılikte bulunan kimse demektir. (حَفِيٌّ عَنْهَا), kıyametin kopma zamanını ısrarla öğrenmek istediği için, onun ne zaman kopacağını bilen kimse demektir.

Dünyanın Ömrünün Bir Süre Daha Devam Edeceğini Söyleyenlerin Sözlerinin Asılsızlığı

Dünyanın ömrünün bir süre daha devam edeceğini söyleyenlerin sözlerinin asılsızlığına bu ayet delalet etmektedir. Bu iddiayı ortaya atanlar şu rivayete dayanmaktadırlar. Güya dünyanın ömrü yedi bin yıl imiş. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* risaletle görevlendirildiği günden itibaren kalan ömrü de beş yüz yıl imiş. Eğer bu doğru olsaydı, kıyametin ne zaman kopacağı belli olurdu.[331] Oysa Yüce Allah, kıyametin ne zaman kopacağına dair bilginin kendi katında olduğunu, vakti gelince o bilgiyi ortaya çıkaracağını haber vermiştir. Kıyametin ansızın geleceğini, ne zaman kopacağına dair bilginin insanlara daha önceden verilmediğini bildirmiştir. Kıyametin aniden gelmesi demek, ne zaman kopacağına dair bir bilgileri olmadığı halde insanların beklemedikleri bir anda kopması demektir. Dünyanın ömrünün bir süre daha devam edeceğine ancak kesin olarak ne kadarlık bir süresi kaldığının belli olmadığına ilişkin şu haberler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir: (بُعِثْتُ وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ) ***"Benim peygamber olarak gönderilişimle kıyamet arası şu ikisi kadardır."***[332] Böyle derken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, orta parmağıyla işaret parmağını göstermiştir.

331 [Müellifin yaşadığı zamana göre kıyametin kopmasına yaklaşık iki asır kalmış ve şimdiye kadar da çoktan kopmuş olmalıydı. Mütercim]

332 Buhari, Rikak, 39

Şu'be ve başkalarının bildirdiklerine göre Ebu Nadre, Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*kindiden sonra güneş batıncaya kadar bize hitapta bulundu ve şöyle buyurdu:

(أَلَا إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إِلَّا كَمَا بَقِيَ مِنْ هَذِهِ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ)

"Haberiniz olsun ki, geçen kısmına göre dünyanın geride kalan ömrü, sadece şu güneşin batışına kadar kalan zaman miktarıncadır."[333]

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِيمَا خَلَا قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى مَغْرِبِ الشَّمْسِ)

"Sizden önceki ümmetlere göre sizin (dünyadaki) vadeniz, ikindi namazıyla güneşin batması arası(ndaki vakit) kadardır."[334]

Bunlar ve bunlara benzer başka rivayetlerde kıyametin kopma zamanı belirtilmemiştir. Sadece vaktinin yaklaştığı bildirilmektedir. Yalnız (فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا) **"Muhakkak onun alametleri gelmiştir"**[335] ayetinin te'vili yapılırken, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* risaletle görevlendirilmesinin, yaklaşan kıyametin alametlerinden biri olduğu rivayet edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي)

"Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır."[336]

---

333 Abd b. Humeyd b. Nasr Ebu Muhammed el-Kessi, Müsnedu Abd b. Humeyd: 1/273

334 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/54

335 Muhammed, 47/18

336 A'râf, 7/187

Bunun hemen ardından da şöyle buyurdu:

(قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ)

"De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır."

Denildi ki: Bu cümlelerin ilkinde, kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi kastedilmiştir. İkincisinde ise kıyametin hakikat ve mahiyetine dair bilgi kastedilmiştir.

(هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ
اِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفاً فَمَرَّتْ بِهٖ فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا
اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحاً لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ ﴿١٨٩﴾)

189-"Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, «Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız» diye dua ederler."

Bu ayetin manası hakkında şöyle denildi: Allah, her nefisten eşini de yarattı. Cenab-ı Allah bu ayette sanki şöyle buyurmuş oluyor: Allah, nefisten eşini de yarattı. Burada nefsin türünden, eşini de yarattı, manası kastedilmiştir. Ancak bu, ayette takdir edilmiştir. Bazıları, ayette geçen nefisle eşinin, Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamızın kastedildiğini söylemişlerdir.

(لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا)

"Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen..."

Hasan dedi ki: "Eğer bize normal yaratılışlı bir çocuk verirsen"

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Eğer bize normal insan şeklinde bir çocuk verirsen" Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamız böyle dua etmişlerdi. Çünkü doğacak çocuğun hayvan olmasından korkuyorlardı.

(فَلَمَّا اٰتٰيهُمَا صَالِحاً جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا اٰتٰيهُمَا
فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾)

190-"Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda ona ortaklar koşarlar. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir."

Hasan ile Katade dediler ki: "(جَعَلَا) yani "koşarlar" fiilinin faili Âdem *aleyhissellem* ile Havva anamız değil, onların evladından olan nefis ile eşidir. Başkaları dediler ki: (جَعَلَا) yani "koşarlar" fiilinin faili, doğan iyi ve sağlıklı çocuktur. Şu anlamda ki; o çocuğun vücudu sağlıklı idi. Bu da onun dini bakımdan değil de yaratılış bakımdan düzgün olmasıydı. (جَعَلَا) yani "ortaklar koşarlar" cümlesinin faili iki kişidir. Çünkü Havva anamız aynı batında biri erkek diğeri dişi olmak üzere ikiz doğururdu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾)

194-"Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi(yaratılmış) kullardır. Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi hemen onları çağırın da size cevap versinler (duanıza icabet etsinler)."

Ayetteki (تَدْعُونَ) kelimesiyle putlara tapınma manası kastedilmiştir. Çünkü müşrikler o putları ilah olarak adlandırıyor ve onlara tapıyorlardı. (فَادْعُوهُمْ) kelimesiyle de, putlardan bir fayda elde etmek, zararları gidermeleri maksadıyla onlara seslenmek manası kastedilmiştir ki, putların bunu yapabilmeleri asla mümkün değildir. (عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ) **"sizin gibi (yaratılmış) kullardır"** cümlesine gelince, Yüce Allah putları kullar olarak adlandırmıştır. Çünkü onlar, Yüce Allah'ın mülküdürler. Zira müşrikler onların fayda ve zarar verdiklerini zannetmişlerdi. Yüce Allah, müşriklerin onlar hakkındaki bu zanlarının putları kul olma hükmünün dışına çıkarmayacağını bildirmiştir.

Hasan dedi ki: "Şu putlara tapanlar da sizin gibi kuldurlar."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ
اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا
شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾)

195-"Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var? De ki: «Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!»"

Bu nitelikteki şeylere tapındıkları için müşrikler bu ayette azarlanıp kınanmaktadırlar. Bu nitelikteki bir şeye tapan kimsenin, vücut organları bulunan ve başkalarına fayda veya zarar verebilen birine tapan kimseye göre kınanmayı daha fazla hak etmesi gerektiği hususunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Denildi ki: Vücut organları olan varlıklardan tapınılanların putlardan daha değerli oldukları bildirilmiştir. Çünkü onlar bu organlarıyla tasarruflarda bulunabilirler. Putlarsa hiçbir tasarrufta bulunamazlar. Kendileri putlardan daha üstün oldukları halde onlara nasıl taparlar! Allah kendisini mucizeler ve apaçık delillerle desteklediği halde kendileri gibi bir insan olduğu için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olmaya tenezzül etmemeleri ama hiçbir güç ve tasarrufu olmayan taşlara tapınmaktan çekinmemeleri ne kadar da tuhaftır. Oysa fayda ve zarar vermeye, hayat ve ilme muktedir olma bakımından kendileri, taptıkları putlardan daha üstündürler.

Affetme ve İyiliği Emretme Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾)

199-"Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir."

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) **"Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir"** ayeti hakkında Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'a yemin ederim ki bu ayet, sadece insanların ahlâkı konusunda inmiştir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(أَثْقَلُ شَيء فِي مِيزانِ المُؤمنِ يَوم القِيامَةِ حُسنُ الخُلقِ)

"Kıyamet gününde mü'minin terazisindeki en ağır şey, güzel ahlak olacaktır."[337]

Atâ, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, 'Mü'minlerin hangisi daha faziletlidir?' diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا)

"Ahlakı en güzel olanı."[338]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَسَعُهُمْ
مِنْكُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ)

"İnsanların tamamına mal veremezsiniz. Ama onların hepsine güler yüz ve güzel ahlak ile muamele edebilirsiniz."[339]

337 Buhari, el-Edebu'l-Müfred: 1/236

338 İbn Mâce, Zühd, 31

339 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Hüsnü'l-Hulk, 1: 10/401

Hasan ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Affetmenin bütün insanların ahlakı olarak kabul edilmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti."

Affetmek, işi kolaylaştırmak demektir. Yani af yolunu tutmak, insanların kolaylaştırıcı huylarını kabul etmek, muamelelerde insanları zora sokmamak, her şeyi en ince detayına kadar takip etmemek, mazeretleri kabul etmek ve benzeri kolaylıkları sağlamak gerekir.

(خُذِ الْعَفْوَ)

"Sen af yolunu tut" ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet, zekât farz kılınmazdan önceleri, borçluları affetmek hakkındaydı." Dahhâk ile Süddi'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

"Af" kelimesinin alacağı veya ceza uygulamasını terketmek manasına geldiği söylenmiştir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ)

"Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse..."[340] Yani ceza uygulaması kendisi için terkedilirse... Suçun affedilmesi, cezalandırmanın terkedilmesidir.

(وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ)

"İyiliği emret."

Katade ile Urve dediler ki: "Ayetteki (عُرْف) kelimesi, maruf yani aklın ve dinin kabul ettiği şey demektir."

340 Bakara, 2/178

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ubeyde el Hüceymi, Ebu Cüreyy Cabir b. Selim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Köşekime binip Mekke'ye gittim. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gitmek istedim. Bineğimi Mescid'in kapısı önünde çökerttim. Bir de baktım ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* orada oturmakta. Üzerinde kırmızı çizgili yünden bir aba vardı. Kendisine "Esselamü aleyke Ya Resulallah" diyerek selam verdim. O da ***"Ve aleykesselam"*** diyerek selamımı aldı. Kendisine, "Biz çöl halkıyız. Bizde biraz kabalık vardır. Allah'ın beni yararlandıracağı bazı kelimeleri bana öğret" dedim. Bana, üç kez ***"Yaklaş"*** dedi. Yanına vardım. ***"Söyleyeceklerimi bana tekrarla"*** dedi. Ben de tekrarladım. Şöyle buyurdu: ***"Allah'a karşı gelmekten sakın. Kardeşini güler yüzle karşılamak, su almak isteyenin kovasına kendi kovandaki suyu boşaltmak şeklinde de olsa iyiliklerden hiç birini küçümseme. Bir kimse sende bulunduğunu bildiği bir sebepten dolayı sana söverse, sen onda bulunduğunu bildiğin bir sebepten dolayı ona sövme. Böyle davranırsan Allah sana sevap, ona günah yazar. Yüce Allah'ın sana vermiş olduğu şeylerden hiçbirine sövme."***

Ebu Cüreyy dedi ki: "Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nefsini götüren (vefat ettiren) Allah'a yemin ederim ki ondan sonra artık ne bir koyuna ne de bir deveye sövdüm."[341]

Maruf, yapılması aklen güzel olan ve akl-ı selim sahipleri tarafından çirkin görülmeyen şey demektir.

(وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ)

"Cahillerden yüz çevir."

Burada cahillerin yaptıkları cahilliklere, aklı ermezlerin yaptıkları akılsızlıklara karşılık verilmemesi, kişinin kendini onlardan koruması emredilmektedir. Allah bilir ya bu emir, savaş emrinin verilmesinden önce verilmiş olmalıdır. Çünkü o zamanlarda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yapması farz olan görev, inanmayanlara İslamı tebliğ etmesi ve onlara karşı hüccetler ortaya koyması idi. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

341 Ebu'l Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemi. Mevaridu'z Zam'ân ila Zevaidi İbn Hıbban: 1/298

(فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا)

"Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'an'dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir."[342]

Savaş emrinin verilmesinden sonra ise batıl yolda olanların ve bozgunculuk çıkaranlara uygulanacak muamele şekli belirlenip kesinleşti. Yaptıkları işler bazen kılıçla, bazen kırbaçla, bazen tahkir etmekle bazen de onları hapse atmakla reddedilir oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾)

200-"Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Ayette dürtme şeklinde tercüme ettiğimiz (نَزْغ) kelimesi, vesveseye kaptırarak yoldan çıkarmaktır. Bu hal daha çok öfke anında görülür. (نَزْغ) kelimesinin zorlayarak kötülük yapmaya sevketmek anlamına geldiği de söylenmiştir. "Bu, şeytandan gelen bir dürtmedir" denildiğinde, insanın kötülüğe davet edilmesi manası kastedilir. Cenab-ı Allah, şeytanın bizi kötülüğe sevkettiğini bize bildirdiği gibi, onun tuzak ve şerrinden kurtuluşun da kendisine sığınmakla olacağını bildirmiştir. Şeytanın dürtmesine karşı kul Allah'a sığınırsa, şu ayette de ifade edildiği gibi Allah onu korur ve basiretini kuvvetlendirir.

(اِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا اِذَا مَسَّهُمْ طٰٓئِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ
تَذَكَّرُوا فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾)

201-"Şüphe yok ki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhal Allah'ı hatırlarlar da) sonra hemen gözlerini açarlar."

342 Necm, 53/29

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "(طَيْف) kelimesi dürtme manasınadır."

Başkaları bu kelimenin vesveseye kaptırma anlamına geldiğini söylemişlerdir. Zâten bu ikisi birbirine yakın anlamda olan kelimelerdir. Buna göre bir kimse şeytanın şerrinden Allah'a sığınırsa, Allah onu şeytanın şerrinden korur; onun verdiği vesveseyi gidermesi ve onun davet ettiği kötülüklerden uzak durması için de basiretini artırır. Şeytanı çok düşük bir mertebede ve çirkin bir surette görür. Ona uyduğu takdirde kötü akıbete maruz kalacağını bilir. Arzularını kamçılayan şeylere de önem vermez.

(وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾)

202-"Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar."

Hasan, Katade ve Süddi dediler ki: "Şeytanlar, sapıklıkta kardeşleri olan kimseleri azgınlığın içine çekerler."

Mücahid dedi ki: "Ayette müşriklerin şeytanlardan olan kardeşleri kastedilmiştir."

Onlar sapıklıkta bir araya geldikleri için kendilerine kardeş denilmiştir. Mü'minler (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) **"Mü'minler ancak kardeştirler"**[343] ayetinde de belirtildiği üzere aralarındaki din birliği bağı sebebiyle birbirlerinin kardeşleri olarak adlandırıldıkları gibi, onlar da sevgi ve şefkatte tıpkı nesep kardeşliği gibi birbirlerinin kardeşleri olarak adlandırılmışlardır. Ayette şeytanın dürtülerinden ve vesveselerinden Allah'a sığınan kimsenin kalp gözünün açılmasından, şeytanın davet ettiği şeyin kötülüğünü anlamasından, Allah'a ve O'nun zikrine dönerek şeytanın davet ettiği kötülüklerden ve kendi haram arzularından uzak durmasından bahsedilmektedir. (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) diyerek Allah'a sığınılabileceği gibi, Yüce Allah'ın kendisine bahşettiği nimetleri, emir ve yasakları ve nimetlerin devamına vesile olacak halleri tefekkür ederek de olur. Bunu yapması durumunda nefsi arzuları ile şehevi hadiseler ve şeytanın dürtüleri artık onun nazarında küçülüp değersizleşir.

343 Hucurât, 49/10

Mezkûr ayetin ardından Cenab-ı Allah, kendisinin zikrinden ve kendisine sığınmaktan yüz çeviren kimsenin durumunu anlatmakta ve şöyle buyurmaktadır:

(وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ)

"Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar."

Allah'ı anmaktan ve O'na sığınmaktan uzak kaldıkça tıpkı aşağıdaki ayetlerde anlatıldığı gibi şeytanın vesveselerine kapılıp onun azgınlığının içine dalıp giderler.

(وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا)

"Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse, mutlaka ona dar bir geçim vardır."[344]

(وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ)

"(Allah) kimi saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar."[345]

Başarı Allah'tandır.

İmama Tabi Olarak Namaz Kılmakta Olan Kimsenin Kıraatte Bulunması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾)

204-"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."

344 Tâ hâ, 20/124
345 En'âm, 6/125

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: Allah'ın peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda kıraatte bulundu. Onunla birlikte ashabı da kıraatte bulundular. Ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanlış okumasına sebep oldular. Bunun üzerine (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti indi.[346]

Sabit b. Aclan'ın bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(الْمُؤْمِنُ فِي سَعَةٍ مِنَ الِاسْتِمَاعِ إِلَيْهِ إِلَّا فِي صَلَاةٍ مَفْرُوضَةٍ أَوْ مَكْتُوبَةٍ، أَوْ يَوْمِ جُمُعَةٍ أَوْ يَوْمِ فِطْرٍ أَوْ يَوْمِ أَضْحَى)

"Farz namaz, Cuma namazı, Ramazan bayramı veya Kurban bayramı namazı dışında mü'minin namazda okuduğu dinlenir."[347]

Muhacir Ebu Mahled, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah'ın peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kıldırırken kendisine tabi olan sahabiler de onunla birlikte kıraatte bulundular. Nihayet (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti indi de topluluk sustu ve sadece Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kıraatte bulundu. Şa'bi ile Atâ, bu durumun namazda yaşandığını söylediler. İbrahim b. Ebi Hürre, Mücahid'den benzer bir rivayette bulunmuştur.

İbn Ebi Necîh, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi namaz kıldırırken kıraatte bulunduğu sırada (kendisine tabi olarak namaz kılmakta olan) ensardan bir gencin de kıraatte bulunduğunu işitti. Bunun üzerine bu ayet indi.

Said b. Müseyyeb, "O genç de namazda kıraatte bulundu" demiştir.

346 Muvatta, Salât, 34: 1/186

347 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/221

Mücahid, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* o esnada namazda ve hutbede olduğunu söylemiştir. Bu meseleden bahsederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbede olduğunu söylemek pek anlamlı gelmemektedir. Çünkü hutbe esnasında Kur'an'ın okunması, susup dinlenmesinin gerekliliği bakımından başka zaman ve yerde okunmasından farklı değildir.

Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre sahabiler, mezkûr ayet ininceye kadar namazda konuşurlarmış. Bu da ayetin manasına uymayan ve sahihlikten uzak olan bir te'vildir. Çünkü ayette, başkasının okuduğu Kur'an'ın dinlenmesi emredilmektedir. Çünkü kişinin kendi okuduğunu susup dinlemekle emrolunması mümkün değildir. Ancak bu şöyle olabilir: Önceleri sahabiler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tabi olarak namaz kılmaktayken konuşurlarmış. Nihayet bu ayet inmişti. Durum eğer böyleyse, diğer rivayet gibi imamın arkasında namazdayken ona uyanların kıraatte bulunmaması gerektiği şeklinde te'vil edilir. Böylece fukahanın icmasından anlaşılıyor ki bu ayette, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmaması ve susup imamın kıraatini dinlemesi gerektiği kastedilmiştir. Bu ayetin, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmamaları için indiğine dair selef ulemasının icması olmasa bile ayetin kendisi, manasının açık, lafzının umumi oluşu sebebiyle imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmaması gerektiğine yeterince ve de apaçık delalet etmektedir. Zira (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا) **"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun..."** ayeti, gerek namazda gerek namaz dışında Kur'an okunurken susup dinlemenin vacip olmasını gerektirmektedir. Namaz dışında okunan Kur'an'ı susup dinlememenin caizliğine dair bir delil bulunsa bile, bu ayetin, namazda imamın okuduğu Kur'an'ı susup dinlemenin vacipliği hükmü iptal edilemez. Bu ayet, imamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının yasaklığına delalet ettiği gibi, imamın sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda da arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının yasaklığına delalet etmektedir. Bu ayet, Kur'an okunurken susup onu dinlemeyi vacip kılmış ve sesli ya da sessiz okunmasını şart koşmamıştır. Sesli okunduğunda susup onu dinlememiz, sessiz okunduğunda ise ayetin hükmü uyarınca susmamız gerekir. Çünkü o sırada imamın Kur'an okumakta olduğunu biliyoruz.

İmamın arkasındaki cemaatin Kur'an okuyup okumaması gerektiği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri, İbn Sirin, İbn Ebi Leyla, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "İmamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda, arkasındaki cemaat kıraatte bulunmaz."

Mâlik dedi ki: "İmamın sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaat kıraatte bulunur. Ama sesli kıraatte bulunduğu namazlarda cemaat kıraatte bulunmaz."

Müzeni'nin rivayetine göre Şafiî dedi ki: "İmamın hem sesli hem de sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaat, kıraate bulunur."

Büveyti'nin rivayetine göre Şafiî dedi ki: "İmamın sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaat, namazın bütün rekâtlerinde fatiha'yı, ayrıca ilk iki rekâtte de zamm-ı sureyi okur. İmamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda ise arkasındaki cemaat, her rekâtte sadece Fatiha'yı okur." Büveyti, Leys ile Evzai'nin de böyle dediklerini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İmamın gerek sesli gerekse sessiz kıraatte bulunduğu namazlarda arkasındaki cemaatin susması gerektiğine mezkûr ayetin delalet ettiğini açıklamıştık.

Lügat âlimleri dediler ki: Mezkûr ayette geçen (إنْصات) kelimesi, okunan Kur'an'ı dinlemek için susup konuşmamak manasına gelmektedir. Okuyan kimse ise hiçbir halde susup dinlemez. Çünkü susmak konuşmanın zıddıdır. Bu, dili durdurup harflerden oluşan dizgi gibi sözleri konuşmama halidir. Dil ve dudakları hareket ettirerek konuşan kimse için susmakla konuşmak, birbirinin zıddı şeylerdir. Mesela hareketli durgun denilemeyeceği gibi, konuşan suskun da denilemez. Susan kimse konuşan değildir. Konuşan kimse de susan değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kıraati başkaları tarafından işitilmeyen ve sessiz kıraatte bulunan kimseye sâkit yani susan kişi denildiği vakidir. Mesela Ammare'nin bildirdiğine göre Ebu Zür'a, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*ftitah tekbirini aldıktan sonra tekbir ile kıraat arasında

sustu. Kendisine dedim ki: Anam babam sana feda olsun. Tekbir ile kıraat arasında susmaların var. Bu konuda ne dersiniz? Susarken ne söylediğini bana da söyler misin? Bana şöyle dedi: (susarken ben şunu) diyorum: (اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ) ***"Allahım! Doğu ile batıyı birbirinden uzaklaştırdığın kadar benimle günahlarımı da birbirimizden uzaklaştır."***[348]

Bu hadiste de görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sessizce dua ettiği halde kendisinin susmuş olduğu ifade edilmektedir. Bu da susmanın hiç konuşmamak değil, sessizce okuyup telaffuz etmek manasına geldiğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Duayı sessizce okuyan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimize mecazen susmuş dedik. Çünkü onun sessizce okuyuşunu işitmeyen bir kimse, onun susmuş olduğunu zanneder. Bu bakımdan susmuşa benzediğine göre, susmuşun durumuna yakın bir durumda olduğu için onun adıyla adlandırıldı.

Nitekim Yüce Allah, hakkı işitmeyen, hakkı söylemeyen ve hakkı görmeyen kâfirleri sağır, dilsiz ve körlere benzeterek onlar hakkında (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ) **"Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler"**[349] buyurmuştur.

Putlar hakkında da şöyle buyurmuştur:

(وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ)

"Sen onların sana baktıklarını görürsün."[350] Bu ayette putlar, bakan ama gerçekte görmeyen kimselere benzetilmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "İmama tabi olarak namaz kılmakta olan kişi, imam okurken kendisi okumaz. Fakat imam susunca kendisi okur. Çünkü Hasan, Semüre b. Cündeb'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem biri kıraatten önce diğeri de kıraatten sonra olmak üzere namazda iki susması vardı. Bundan dolayı***

348 İbn Mâce, İftitahu's-Salât, 1
349 Bakara, 2/18
350 A'râf, 7/198

imamın da kıraatten önce bir süre susması gerekir ki namazın baş tarafına yetişenler Fatiha'yı okuyabilsinler. Bunlar okuduktan sonra, imamın da okuması için susarlar. İmam da Fatiha'yı okuduktan sonra tekrar susar ki, namazın baş tarafına yetişemeyenler de Fatiha'yı okuyabilsinler."

Bunu söyleyenlere şöyle cevap verilebilir: İmamın namazda iki defa susması olduğunu bildiren hadis sabit değildir. Sabit olsa bile sizin söylediklerinizin doğruluğuna delalet etmez. Çünkü birinci susuş, iftitah duası içindir. İkincisine gelince bu susma eğer sabit ise Fatiha okuyacak kadar bir süre devam etmesi gerektiğine dair bir delil yoktur. Bu, kıraatle rükû tekbirinin arasını ayırmak için araya konulan bir susma fasılasıdır. Şayet bu tekbir kıraatin hemen ardından alınırsa, bazıları bu tekbirin kıraatin bir parçası olduğunu zannedebilirler. İşte böyle zannedilmesin diye kıraatten sonra da imam bir süre susar. Şayet imamın iki susmasından her birinin Fatiha okumaya yetecek kadar bir süre devam etmesi gerekli olsaydı, bu meşhur, aşikâr ve yaygın bir şekilde uygulanmakta olurdu. İmama tabi olanların farz olan Fatiha'yı okuyabilmeleri için bu susmalara umumi bir ihtiyaç olduğu halde böyle bir uygulama meşhur ve yaygın bir şekilde nakledilmediğine göre imamın iki defa susmasının sabit olmadığı ispatlanmış oldu.

Şunu da ifade edelim ki cemaatin yapması gereken, imama tabi olmaktır. İmamın cemaate uyması caiz olmaz. Yukarıdaki itirazı yapan kişinin söylediğine bakılırsa, imam kıraati tamamladıktan sonra susmalı ki, ona tabi olanlar da kıraatte bulunsunlar. Böyle bir uygulama, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ) ***"İmam, ancak kendisine uyulsun diye (imam) yapılmıştır"***[351] hadisine ters düşmektedir. Sonra bununla birlikte bu uygulama, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu emrine de aykırıdır: (وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا) ***"İmam okuduğunda susun."***[352]

Bu hadiste, imamın kıraatini dinlemeleri için cemaatin susması emredilmektedir. Cemaatin Fatiha okuması için imamın susması ise bu hadise aykırı olup, imamı cemaate uyar hale getirmektedir. Bu ise yanlış bir sözdür. Mesela öğle namazında imam sehven birinci kadeye oturmayıp üçüncü rekâta kalkacak olursa cemaatin de kadeye oturmayıp ona uyması gerekir. Ama cemaat sehven aynı şeyi yapacak olursa imamın ona uyması

351 Buhâri, Salat, 18

352 Ebu Davud, Salât, 69

gerekmez. Cemaatten biri namazda hata yaparsa kendisinin ve imamının sehiv secdesi yapması gerekmez. Ama cemaat hata yapmadığı halde imam hata yaparsa, imam sehiv secdesi yaparken cemaatin de ona uyması gerekir. Kendisine uyarak namaz kılmakta olanların Fatiha okuyabilmeleri için imamın susmakla emr olunması nasıl caiz olur?

İmamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının yasaklandığına dair, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* muhtelif şekillerde meşhur hadisler rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Musa *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوا)

"İmam okuduğunda susun."[353]

İbn Aclan'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا)

"İmam, ancak kendisine uyulsun diye (imam) yapılmıştır. İmam okuduğunda susun."[354]

Bu iki hadis, imamın kıraati sırasında cemaatin susmasını gerektirmektedir.

"İmam, ancak kendisine uyulsun diye (imam) yapılmıştır. İmam okuduğunda susun" hadisi, imama uymanın gereklerinden birinin de susup imamın kıraatini dinlemek olduğunu bildirmektedir. Bu da cemaatin Fatiha okuması için imamın susmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu durumda imamın susması emredilmiş olsaydı aynı halde imam cemaat, cemaat de imam olurdu ki bu fasid bir durumdur.

353 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 13

354 Buhâri, Salat, 18

Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَإِن قِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ)

"İmamı olan kimsenin imamının kıraati, kendisi için de kıraattir."[355]

Raviler cemaati bunu Cabir'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu hadisin bazı varyantlarında, ***"Senin imamın olduğunda onun kıraati senin için de kıraattir"*** ifadesi yer almaktadır.

İmran b. Husayn *radıyallahu anh* dedi ki: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasakladı."***[356]

Bu hadislerin senedlerini, Şerhu Muhtasari't-Tahavi'de nakletmiş bulunmaktayız.

Mâlik'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَن صَلّى صلاةً لم يَقرَأ فيها بأم القُرآنِ فهي خِدَاجٌ)

"Bir kimse kıldığı namazda Fatiha okumazsa namazı eksiktir."[357]

Bu hadisin bazı varyantlarında, ***"Bu şekilde ancak imamın arkasında kılabilir"*** denilmektedir. Bu hadiste, imamın arkasında Fatiha okumamanın, namazda bir eksiklik meydana getirmediği haber verilmektedir. Okunması caiz olsaydı, tıpkı yalnız kılan kimsenin namazında olduğu gibi okunmaması bir eksikliğe sebep olurdu.

Mâlik'in bildirdiğine göre İbn Ükeyme el-Leysi, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir defasında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sesli kıraatte bulunarak kıldırmakta olduğu bir namazı yarıda bırakıp cemaate dönerek ***"Az önce sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?"*** diye sordu. Cemaattekiler "evet" deyince şöyle buyurdu:

355 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 13

356 Bkz. Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 36/314

357 Bkz: Ebu Davud, Salât, 135

(إِنِّي أَقُولُ مَالِي أُنَازَعُ الْقُرْآنَ)

"Ben diyorum. Bana ne oluyor da Kur'an okuma konusunda benimle çekişme içine giriliyor?"[358]

Ondan sonra cemaat, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sesli kıraatle kıldırdığı namazlarda kıraatte bulunmayı terk etti. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* "Sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?" diye sorması, arkasındaki kimselerin sessiz kıraatte bulunduklarına ve sesli kıraatte bulunmadıklarına delalet etmektedir. Sesli kıraatte bulunmuş olsalardı, ***"Sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?"*** diye sormazdı. Bu soruyu sorduktan sonra da şöyle buyurmuştu: ***"Ben diyorum. Bana ne oluyor da Kur'an okuma konusunda benimle çekişme içine giriliyor?"*** Bu da kıraatin sesli yapıldığı namazla sessiz yapıldığı namazın hükmünün aynı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda kendisine uyanların kıraatte bulunmalarının, kıraatte kendisiyle çekişme içine girmiş gibi olduklarını bildirmiştir. Ravinin "Ondan sonra cemaat, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sesli kıraatle kıldırdığı namazlarda kıraatte bulunmayı terk etti" demesi, sessiz kıraatli namazlarda cemaatin de kıraatte bulunmasının caiz olmasını savunanlar için bir delil teşkil etmez. Çünkü bu, ravinin kendi ifadesi ve te'vilidir. Bunda, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıraati sesli olan namazla sessiz olan namaz arasında ayırım yaptığına ilişkin bir delil yoktur.

Yunus b. Ebi İshak'ın bildirdiğine göre Ebu'l Ahves, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Namaz kılarken Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında biz de Kur'an okuyorduk.

(خَلَطْتُمْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ)

"Kur'an okurken beni şaşırttınız" buyurdu.[359]

358 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/217

359 Darekutni, Sünen: 2/141

Bu hadis de kıraati sesli olan namazla sessiz olan namazın hükmünün aynı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hadiste ikisi arasında fark olduğu söylenmemiştir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Hürmüz, ashaptan İbn Buhayne'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kıldırırken ***"Az önce sizden biri benimle birlikte kıraatte bulundu mu?"*** diye sordu. Cemaattekiler "evet" deyince şöyle buyurdu:

(إِنِّي أَقُولُ مَالِي أُنَازَعُ الْقُرْآنَ)

"Ben diyorum. Bana ne oluyor da Kur'an okumada benimle çekişme içine giriliyor?"

Ondan sonra cemaat, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kıldırdığı namazlarda onunla birlikte kıraatte bulunmayı terk etti.

Bu hadiste, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasındaki cemaatin kıraati terk ettiği bildirilmekte, ancak sesli ve sessiz kıraatli namaz ayırımı yapılmamaktadır. Bu rivayetler, namazın kıraati sesli de olsa sessiz de olsa imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasını yasaklamaktadırlar. Sahabilerin büyük çoğunluğunun imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasakladıkları ve bunu yapanlara karşı çıktıklarına ilişkin rivayetler de, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında böyle bir uygulama yaygın olsaydı, sahabiler bundan habersiz kalmazlardı. Şeriat koyucusunun da bu konuda cemaat için bir nassı olurdu. Cemaat de bunu namazda kıraatin farzlığını bildiği gibi bilirdi. Çünkü bunun bilinmesine umumi bir ihtiyaç vardır. Çünkü imamın arkasında kıraatin hükmünün bilinmesine olan ihtiyaç, imamın veya yalnız başına kılan kimsenin kıraatin hükmünü bilmeye olan ihtiyacı kadardır. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmasına sahabilerin büyük çoğunluğunun karşı çıktığı rivayet olunduğuna göre, imamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasının caiz olmadığı ispatlanmış oldu.

İmamın arkasındaki cemaatin kıraatte bulunmasını yasaklayanlar; Hz. Ali, İbn Mesud, Sa'd, Cabir, İbn Abbas, Ebu Derdâ, Ebu Said, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit ve Enes'tir. (Allah hepsinden razı olsun).

Abdurrahman b. Ebi Leyla, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فَقَدْ أَخْطَأَ الْفِطْرَةَ)

"İmamın arkasında kıraatte bulunan kimse, fıtrattan sapmış olur."[360]

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, Zeyd b. Sabit'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İmamın arkasında kıraatte bulunan kimsenin ağzı torakla dolsun."

Vekî'in bildirdiğine göre Musa b. Sa'd, Zeyd b. Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الإِمَامِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ)

"İmamın arkasında kıraatte bulunan kimsenin namazı geçerli değildir."[361]

Ebu Hamza dedi ki: İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, 'Namazda imamın arkasında kıraatte bulunayım mı?' diye sordum. 'Hayır' dedi.

Ebu Said dedi ki: "İmamın kıraati senin için de yeterlidir."

Enes dedi ki: "İmamın arkasındaki kıraat, tesbihtir."

Doğrusunu Allah bilir. Herhalde bu sözle rükûdaki tesbih ile iftitah duası kastedilmiştir.

360 Darekutni, Sünen: 2/123

361 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/279

Mansur, İbrahim'in şöyle dediğini nakletmiştir: "İmamın arkasında kıraatte bulunulduğunu duymadık. Yalancı Muhtar başa geçtiğinde onu itham ettiler. Arkasında namaz kılanlar kıraatte bulundular."

Sa'd dedi ki: "İmamın arkasında kıraatte bulunan kimsenin ağzına ateş koru konulmasını çok isterim."[362]

İmamın arkasında kıraatte bulunmaktan yana olanlar, delil olarak şu rivayete dayanmaktadırlar. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Mahmud b. Rebî', Ubade b. Samit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize sabah namazını kıldırdı. Namazdayken kıraati şaşırdı. Selam verdikten sonra ***"Siz benim arkamda kıraatte bulunuyor musunuz?"*** diye sordu. Cemaattekiler "Evet" deyince şöyle buyurdu: ***"Böyle yapmayın. Sadece Fatihatü'l Kitab'ı okuyun. Çünkü onu okumayanın namazı olmaz"***[363]

Bu hadisin senedinde ızdırap, merfuluğunda da ihtilaf vardır. Hadisi Sadaka b. Halid Zeyd b. Vakid'den, o da Mekhul'den, o da Nafi' b. Mahmud b. Rebia'dan, o da Ubade'den *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu senette adı geçen Nafi' b. Mahmud, meçhul bir kişidir, tanınmamaktadır. Bu hadisi İbn Avn, Reca b. Hayve'den, o da Mahmud b. Rebi'den, o da Ubade'den mevkuf olarak rivayet etmiş ve senette Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* zikretmemiştir.

Eyyüb'ün bildirdiğine göre Ebu Kalabe, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kıldırdı. Namazdan sonra cemaate döndü ve ***"İmam okurken siz de okuyor musunuz?"*** diye sordu. Cemaattekiler sustu. Sorusunu üç kez tekrarladı. Cemaattekiler, "Evet öyle yapıyoruz" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Böyle yapmayın"*** buyurdu. Ancak Fatiha'yı okuyabileceklerini söylemedi.

Ubade'nin rivayet ettiği hadisin aslı, Yunus'un İbn Şihab'dan rivayet ettiği şu hadistir: Mahmud b. Rebi'in bana verdiği habere göre Ubade b. Samit, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu söyledi: ***"(Namazda) Kur'an okumayanın namazı olmaz."*** Ubade'nin bu hadisi

362 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/278

363 Müsnedu'ş-Şâşî: 3/190

senedi muzdarib, merfuluğu ihtilaflı ve metni de başka hadislerle çatıştığı için bu hadis ile, imamın arkasında kıraatte bulunmayı meneden sahih hadislere ve Kur'an'ın zahirine itiraz etmek caiz olmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا صلاةَ إلا بِأُمّ القُرْآنِ) ***"Ümmu'l Kur'an (Fatiha) okunmadan namaz olmaz"*** hadisine gelince bunda, Fatiha'nın imamın arkasında okumayı vacip kılan bir delil yoktur. Çünkü cemaatle kılınan namazda da Fatiha okunmaktadır. İmamın okuması yeterlidir.

Alâ b. Abdirrahman'ın rivayet ettiği şu hadis de böyledir: Alâ b. Abdirrahman'ın bildirdiğine göre Hişam b. Zühre'nin azadlısı Ebu Saib, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ غيرُ تمامٍ)

"Bir kimsenin kılarken Ümmül'kur'an'ı (Fatiha'yı) okumadığı namaz eksiktir, tamam değildir."[364]

Ben dedim ki: Ey Ebu Hureyre, ben de bazen imamın arkasında namaz kılıyorum. Koluma dürterek "Ey farisi, o zaman onu içinden oku" dedi.[365]

İmamın arkasında kıraatte bulunmaktan yana olanlar için bu rivayette bir delil yoktur. Çünkü bu rivayette sadece (خِدَاج) kelimesi geçmektedir ki o da eksiklik demektir. Bu da Fatiha okumaksızın kılınan namaza namaz demenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Şunu da ifade edelim ki bu hadis, yalnız başına kılınan namaz hakkındadır. Bunun böyle kabul edilmesi durumunda bu hadisle daha önce naklettiğimiz ve imamın arkasında kıraatte bulunmayı reddeden hadislerle ayet arasında uyum sağlanması mümkün olur. Ebu Hureyre'nin "o zaman onu içinden oku" demesine gelince o, bu sözün Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylemiş değildir. Kendisine ait olan bir ifade ile de hüccet sabit olmaz.

Bizim naklettiğimiz haberlerin bu konuda delil olmaya daha layık olduklarını gösteren delillerden biri şudur: İmamın cehri olarak kıldırdığı

364 Darekutni, Sünen: 2/84

365 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/87

namazlarda arkasında kıraatte bulunmanın yasaklığı konusunda bu rivayetlerin delil olarak kullanılabileceğini fakihler ittifakla kabul etmişlerdir. Muhaliflerin naklettikleri rivayetlerse ihtilaflıdır. Delil olarak kullanılabileceği hususunda fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri rivayetler, üzerinde ihtilaf ettiklerine göre daha öncelikli delil olurlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üzerinde ittifak edilen veya ihtilaf edilen bütün rivayetleri delil olarak kullanabiliriz. Buna göre imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasaklayan rivayetler, Fatiha'dan başka ayet ve surelerin okunmasıyla ilgilidir, deriz. İmamın arkasında kıraatte bulunmayı emreden rivayetlerse Fatiha okunmasıyla ilgilidir, deriz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ifadeleriyle geçersiz kılınmıştır: (قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ بَعْضَكُمْ خَالَجَنِيهَا) ***"Bildim ki bazınız kıraatte benimle çekişir oldu"***[366] ve (مَالِي أُنَازَعُ الْقُرْآنَ) ***"Bana ne oluyor da Kur'an okumada benimle çekişme içine giriliyor?"*** Kur'an deyince diğer ayet ve sureleri bir kenara bırakıp sadece Fatiha'yı anlamak doğru olmaz. Bu hadisten, Kur'an'ın tamamının kastedildiğini anlamış oluyoruz.

Vehb b. Keysan'ın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ صَلَاةٍ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِأُمِّ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ إِلَّا أَنْ يَكُونَ وَرَاءَ إِمَامٍ)

"İçinde Ümmu'l Kitap (Fatiha) okunmayan her namaz eksiktir. Ancak imamın arkasında kılınan namaz bundan hariçtir."[367]

Bu hadis, imamın arkasında kıraatte bulunulamayacağına dair bir nasstır ve bu, sizin te'vilinizi geçersiz kılmaktadır. Bu durumda siz ey muhalif, bütün rivayetleri delil olarak kullanmamakta, aksine bazısını reddetmiş ve kullanmamış olmaktasınız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstidlalde bulunduğunuz sahabe sözlerinde sizin lehinize bir delil bulunmamaktadır. Çünkü naklet-

366 Müslim, Salât, 12

367 Darekutni, Sünen: 2/114

tiğiniz sahabe sözlerine onların emsali olan başka sahabiler muhalefet etmişlerdir. Mesela Abdulvahid b. Ziyad'ın bildirdiğine göre Cevvab, Yezid b. Şerik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* a dedim ki:

- Ben imamın arkasında kıraatte bulunayım mı diyen birini işittin mi?

- Evet...

- Peki ya o adam imamın arkasında kıraatte bulunurken kıraatte bulunursa?

- Bulunsun.[368]

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu'l Feyz, Ebu Şeybe'den naklederek Muaz'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: İmamın kıraatini işittiğin zaman sen de (قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ) ve benzeri bir sure oku. İmamın kıraatini işitmediğin zaman kendi içinden oku."

Eş'as, hakem ile Hammad'ın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Hz. Ali, imamın arkasında kıraatte bulunmayı emrederdi."

Leys'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İmam sesli de okusa sessiz de okusa sen sen Fatiha okumayı asla terketme."

Şu sahabilerden imamın arkasında kıraatte bulunulması gerektiğine dair rivayetler geldiğine ve yine bunlardan imamın arkasında kıraatte bulunmanın yasaklığına dair rivayetler geldiğine göre, bu rivayetler ile hüccet nasıl sabit olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hz. Ömer ile Muâz'ın *radıyallahu anh* hadislerinin senedi meçhuldür. Böyle bir hadis hüccet olamaz. Hz. Ali'nin hadisi ise Hakem ile Hammad ve Muhalifimizden rivayet edilmiştir. Mürsel olduğu için böyle hadisler hüccet olarak kabul edilmez. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şu hadisini ise Leys b. Ebi Süleym rivayet etmiştir ki o, zayıf bir ravidir. Ebu Hamza, imamın arkasında kıraatte bulunmayı

368 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/85

yasaklayan bir hadisi de ondan rivayet etmiştir. Bununla beraber bizim dayandığımız delil sadece sahabe kavli değildir. Biz dedik ki: Kendisine umumun ihtiyaç duyduğu bu gibi farzlar hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabileri nassız bırakmazdı. Sahabilerin imamın arkasında kıraatte bulunmayı yasaklayan ifadeler kullandıklarını gördüğümüze göre, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun farz olduğuna dair bir nassının bulunmadığını öğrenmiş olmaktayız. İmamın arkasında kıraatte bulunmanın farz olduğunu söyleyen sahabilerin ifadeleri, bizim anlattıklarımızın hükmünü zedelemez. Çünkü onların söylediklerinde en fazla, 'Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassının bulunmadığı' ifadesi vardır. Sahabilerden bazıları kıyas yaparak veya te'vilde bulunarak imamın arkasındakilerin kıraatte bulunmalarının farz olduğuna kail olmuşlardır. Oysa bu gibi şeylerin farz olduğunu bilmenin yolu, bu konuda nass bulunduğunu toplumun bildirmesi ve ümmetin de bunu birbirlerine nakletmesidir. Bunun farz olmadığına delalet eden hususlardan biri de, imam rükûdayken namaza yetişen kimsenin hiç kıraatte bulunmaksızın imama tabi olması gerektiği hususunda fukahanın görüş birliği etmiş olmasıdır. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları taharet ve diğer namaz fiilleri gibi farz olsaydı, bunun hiçbir durumda terk edilmesi caiz olmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, o rekâta ulaşamama endişesi gibi bir zaruretten dolayı caiz görülmüştür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cemaate sonradan yetişen kimsenin bir rekâtı kaçırma endişesi birkaç bakımdan zaruret sayılmaz. Şöyle ki:

1-Namazın imamın arkasında kılınması farz değildir. Kişi namazını yalnız olarak da kılsa geçerli olur. Ancak imama tabi olarak kılması daha faziletlidir. Bu faziletin kaçırılmasından endişe duyulması, kıraati terketmesi için bir zaruret değildir.

2-Abdestsiz kimsenin cemaate yetişememekten endişe duyması, abdest almamasını mübah kılmaz. Aynı şekilde secde halindeyken imama yetişirse bu, rükûun onun üzerinden sakıt olması için bir zaruret olmaz. Bu gibi durumlarda kıraatin terkedilmesinin caiz olması, kıraatin farz olmadığına delalet eder.

3-İmamın arkasında kıraatte bulunmanın farz olmadığını ispatlayan delillerden biri de, imamın sesli kıraatte bulunarak namaz kıldırmaktayken kendisine tabi olanların Fatiha ile birlikte zamm-ı sure okumayacakları hususunda fukahanın ittifak etmiş olmalarıdır. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları farz olsaydı, Fatiha'nın yanı sıra zamm-ı sure okumaları namazın sünnetlerinden olurdu. Çünkü kıraatin farz olduğu diğer namazlarda Fatiha'nın yanısıra zamm-ı sure okumak sünnettir.

4-İmamın sesli kıraatte bulunduğu namazlarda, kendisine tabi olan arkasındaki kimselerin sesli kıraatte bulunamayacakları hususunda fakihlerin hepsi ittifak etmişlerdir. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları farz olsaydı, onların da imam gibi sesli kıraatte bulunmaları gerekirdi. Bu da onların kıraatte bulunmalarının farz olmadığına delalet eder. Cemaatle kılınan cehrî namazlarda hükmün böyle olması gerekir. İmamın arkasındakilerin kıraatte bulunmaları farz olsaydı, sesli veya sessiz kıraat hususunda imam ile kendisine tabi olanların hükümlerinin aynı olması gerekirdi.

(وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾)

205-"Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zikir iki şekilde olur:

1-Allah'ın ululuk ve yüceliği, gücünün delil ve alametleri üzerinde derinden derine düşünmekle olur. Bu, zikirlerin en üstünüdür. Çünkü diğer zikirlerden çok bununla sevap kazanılır, bununla ilahi mükâfatlara ulaşılır.

2-Sözlü zikirdir. Bu zikir; bazen dua ederek, bazen Allah'ı överek, bazen Kur'an okuyarak, bazen de insanlar için Allah'a dua ederek yapılır. Ayette zikrin her iki şekli, yani sözle ve tefekkür ile yapılanları kastedilmiş olabilir. Buna göre (وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ) **"Rabbini içinden zikret"** emri, Allah'ın kudretinin delil ve alametleri üzerinde tefekkürle ilgili olmaktadır.

(وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ) **"Yüksek olmayan bir sesle (zikret)."**

Bu emir, zikrin dil ile de yapılması gerektiğine ilişkin bir nastır. Bu zikirle Kur'an okuma kastedildiği gibi dua etmek de kastedilmiş olabilir. Duanın en faziletlisi, şu ayette ifade edildiği gibi sessizce yapılanıdır.

(اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً) **"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin."**[369]

Sözlü zikirle eğer Kur'an okumak kastedilmişse mana, şu ayetteki gibi olur:

(وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا)

"Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut."[370]

Duanın sessizce yapılmasının daha faziletli olacağı söylenmiştir. Çünkü bu şekilde yapılan dua riyadan uzak, ihlasa yakın ve kabule daha layıktır. Bu ayetteki hitabın Kur'an okuyan kimselere yapıldığı söylenmiştir. Çünkü bu, şu ayete atfedilmiştir:

(وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا)

"Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun."[371]

Bu ayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitap edildiği, ancak manasının bütün mükellefleri ilgilendirdiği söylenmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde..."[372]

Katade, duadan bahseden mezkûr ayetin devamındaki (الْاٰصَالِ) kelimesinin akşam manasına geldiğini söylemiştir.

369 A'râf, 7/55
370 İsrâ, 17/110
371 A'râf, 7/204
372 Talâk, 65/1

بسم الله الرحمن الرحيم

8- ENFÂL SÛRESİ

[Enfal Suresi Giriş]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas, Mücahid, Dahhâk, Katade, İkrime ve Atâ şöyle dediler: "Enfal, ganimet demektir."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas ve Atâ dediler ki: "Enfal, arada bir savaş olmaksızın müşriklerden Müslümanların eline geçen binek, köle veya eşyalardır. Bunlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* olur. O, bunları dilediği yere sarfeder."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Enfal, Cenab-ı Allah'ın humus ehline ait kıldığı humustur (Ganimetlerin beşte biridir)."

Hasan dedi ki: "Enfal, büyük ordunun ilerisinde giden müfrezelerin düşmandan ele geçirdiği ganimetlerdir." Nefl kelimesi sözlükte, hak edilenden fazlası anlamına gelmektedir. Nafile kelimesi de farz olmayan ve gönüllü olarak yapılan ibadetler anlamına gelmektedir. Nefl bize göre ganimet elde etme hakkına sahip olmadan Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verilen şeylerdi. Ganimet elde etme hakkı kazanıldıktan sonra Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetin ancak beşte biri/humus verilir oldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gazaya gönderdiği müfreze/seriyyelere, "Düşmandan elde edilen ganimetlerin beşte biri ayrıldıktan sonra kalan dörtte birlik kısmı sizindir" veya "Tamamının dörtte birini ayırdıktan sonra beşte birini devlete teslim edeceksiniz" derdi. Ya da gazaya gidenleri teşvik etmek ve hücuma yüreklendirmek için "Düşmandan bir

şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur" derdi. Yahut "Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" derdi. Ama yetkililerin ganimeti teslim almalarından sonra, askerlerin payı olan ganimetten bazı kimselerin ekstradan nefl almaları caiz olmaz. İstenirse devlete ayrılan beşte birlik paydan onlara ekstradan nefl verilebilir.

Ayetin iniş sebebi hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Sa'd'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bedir savaşında düşmandan bir kılıç ele geçirdim. Kılıcı Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* götürüp 'Bunu bana nefl (ganimetten ayrı) olarak ver' dedim. Bana (ضَعْهُ مِنْ حَيْثُ أَخَذْتَهُ) ***"Onu aldığın yere bırak"*** dedi. Bunun üzerine (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayeti indi.[373] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* beni çağırdı ve ***"Git, kılıcını al"*** buyurdu.

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Enfal, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* tahsis edilen ganimetlerdi. Kimsenin onda hakkı yoktu. Daha sonra bununla ilgili olarak Yüce Allah şu ayeti indirdi: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."**[374]

İbn Cüreyc dedi ki: "Süleyman, Mücahid'in de böyle dediğini bana haber verdi."

Ubade b. Samit, İbn Abbas ve diğerleri dediler ki: Bedir savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çeşitli ganimetler elde etti ve ***"Kim düşmandan ne ele geçirirse, ele geçirdiği şey kendisinin olur"*** buyurdu. Sahabiler kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Bazıları bizim dediğimizi söylediler. Diğer bazılarıysa 'Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* biz koruduk ve size destek olduk' dediler. İhtilafa düşüp huyumuz bozulunca

373 Müslim, Cihad ve Siyer, 12
374 Enfâl, 8/41

Allah enfalı elimizden alıp Resûlü'ne tahsis etti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de onu humus'tan bir pay olarak taksim etti.[375]

Bunda takva ve Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* itaat vardı. İnsanların arasını bulup onları uzlaştırmak vardı. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştu:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾)

1-"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: «Ganimetler Allah'a ve Resûlü'ne aittir. O halde, eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin.»"

Ubade b. Samit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(لِيَرُدَّ قَوِيُّ الْمُسْلِمِينَ عَلَى ضَعِيفِهِمْ)

"(Düşmandan fazla ganimet elde eden) Güçlü Müslümanlar, güçsüz Müslümanlara versinler."[376]

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّءُوسِ قَبْلَكُمْ
كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi. (Toplanan ganimetleri) gökten bir ateş inip yerdi."[377]

---

375 Bkz: Ebu Davud, Cihad, 154

376 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/241

377 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277. [Not: Hadisteki "Siyah başlı" ifadesiyle kaste-

Bedir savaşı olduğunda insanlar, ganimet elde etmek için koşuşmaya başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[378]

Ubade ile İbn Abbas'ın rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir savaşında, düşmanla çarpışmadan önce şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Bir kimse düşmandan ele geçirdiğine sahip olur. Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur."***

Derler ki: Bu yanlıştır. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn savaşında ***"Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur"*** buyurmuştur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi"*** buyurmuştur. (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayeti Bedir ganimetlerinin ele geçirilmesinden sonra inmiştir. Böylece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşçılara çarpışmadan önce elde ettiklerini onlara vermiş olduğuna ilişkin rivayetin yanlış olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmandan ele geçirilen malları savaşçılara mübah kılması, ancak savaştan sonra olmuştu. O rivayetin yanlışlığının bir delili de, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bir kimse düşmandan ele geçirdiğine sahip olur. Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur"*** dedikten sonra düşmandan ele geçirdikleri malları eşit miktarda savaşçılar arasında paylaştırdığının söylenmiş olmasıdır. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sözünde durmaması, bir insana verdiğini ondan geri alıp başkasına vermesi mümkün değildir. Doğrusu Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

dilen, insandır. Çünkü insanların başında genellikle siyah saç bulunur. Bu yüzden hadiste insana siyah başlı denmiştir. Mütercim]

378 Enfâl, 8/68-69

sellem düşmanla çarpışmazdan önce ganimetler hakkında bir şey söylemiş değildir. Savaş bittikten sonra da savaşan sahabiler kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar"** ayetini indirdi. Dilediğine vermek üzere ganimetler üzerinde tasarrufta bulunma yetkisini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verdi. O da elde edilen ganimetleri gazaya katılan mü'minlere eşit olarak paylaştırdı. Sonra bu hüküm şu ayetle nesh edildi: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."**

İbn Abbas ile Mücahid'den rivayet olunduğuna göre ganimetlerin beşte biri, Kur'an'da belirtilen kimselere tahsis edildi. Beşte dördü ise gazaya katılanlara tahsis edildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, piyade ve süvari hisselerinin miktarını belirledi. Ganimetin ele geçirilmesinden önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği ***"Bir kimse düşmandan ele geçirdiğine sahip olur. Bir kimse öldürdüğü düşmanın üzerindeki eşyaya sahip olur"*** hadisinin hükmü baki kaldı. Ganimetlerin beşte biri ile savaş olmaksızın müşriklerden ele geçen mallar üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi ise Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verildi. O, bunlardan dilediği kadarını dilediği kimselere verme yetkisine sahipti. Ancak ganimetlerin yetkiliye teslimiden sonra neflin yani her isteyenin istediği malı alıp götürebileceğine dair hüküm nesh edildi. Sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinin tasarrufuna bırakılan beşte birlik paydan dilediğine dilediği miktarda mal verebilirdi. Bunun delili de şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir savaşında elde edilen ganimetleri şimdiki taksime göre değil de beşte birlik payı ayırmaksızın tamamını eşit olarak savaşçılara taksim etmişti. Eğer şimdi yerleşmiş bulunan hükme göre taksim etmiş olsaydı önce beşte birlik payı içinden çıkarırdı. Kalanını da süvariye piyadeden daha fazla pay vererek taksim ederdi. O savaşa katılan İslam ordusunda sadece iki at vardı. Biri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, diğeri de Mikdad'ın *radıyallahu anh* idi. Ganimetleri savaşa katılanlara eşit olarak paylaştırdığına göre, (قُلِ الْأَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ) **"De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir»"** ayetinin, dilediğine dilediği kadar pay verebilmesi için ganimetler üzerinde tasarruf yetkisinin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verilmiş olmasını gerektirdiğini anlamış oluyoruz. Ganimetlerin

yetkiliye tesliminden sonra gazilerden birilerine nefl(/ganimetten fazla bir şey) verilmesinin hükmü daha sonra nesh edildi. Ama ganimetlerin yetkiliye tesliminden önce gazilerden bazılarına nefl verilebileceğine dair hüküm yürürlükte kaldı ki savaşacak olan mü'minlere teşvik olsun ve düşmana saldırma konusunda cesaretlendirilsinler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümanların düşman üzerine at koşturmadan elde ettikleri mallar ile taksim edilemeyen şeyler ve beşte birlik kısımdan dilediği kadarını dilediği kimselere verme yetkisine sahipti.

Bedir savaşı başlamazdan önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşçılara çarpışmadan önce elde ettiklerini onlara vermiş olduğuna, düşmanlardan birini öldürenin öldürdüğü kimsenin üzerindeki eşyaya sahip olacağını söylediğine ilişkin rivayetin yanlış olduğunun delili şu rivayettir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mus'ab b. Sa'd, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında düşmandan ele geçirdiğim bir kılıcı alıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardım. "Ey Allah'ın Resûlü! Cenab-ı Allah bu gün düşmandan intikam almamı nasip etti. Şu kılıcı bana hibe et" dedim. Bana, ***"Şu kılıç ne benim ne de senindir"*** dedi. Ben de "Bu kılıç bu gün benim çektiğim zahmeti çekmeyen birine verilecek" diyerek huzurdan ayrılıp gittim. Bir süre sonra bir haberci bana geldi ve "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* seni çağırıyor. Hemen gel" dedi. Söylediğim sözler sebebiyle ayet indiğini zannettim ve huzur-u risalete vardım. Bana (إِنَّكَ سَأَلْتَنِي هَذَا السَّيْفَ وَلَيْسَ هُوَ لِي وَلَا لَكَ؛ فَإِنَّ اللهَ قَدْ جَعَلَهُ لِي، فَهُوَ لَكَ) ***"Şu kılıcı benden istemiştin. O vakitte kılıç ne benim ne de senindi. Ama artık Allah onu bana verdi. Şimdi de senin olsun"*** buyurdu ve şu ayeti okudu: (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ) **"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir.»"** [379]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Enfâl suresinin inmesinden önce o kılıcın ne kendisine ne de Sa'd'a *radıyallahu anh* ait olduğunu, ama Allah onu kendisine verince de Sa'd'a *radıyallahu anh* vermeyi tercih ettiğini haber vermiş oldu. Bu rivayet, savaşmazdan önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve*

379 Ebu Davud, Cihad, 155

sellem, ***"Kim düşmandan ne ele geçirirse ele geçirdiği şey kendisinindir"*** dediğini söyleyenlerin rivayetlerinin fasid olduğuna delalet etmektedir.

(وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّآئِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾)

7-"Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu."

Bu kıssada Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamberliğini ispatlayan bazı deliller vardır. Bu delillerin bazıları şunlardır:

- Yüce Allah, iki taifeden birinin Müslümanların eline geçeceğini haber vermişti. Bu taifelerden biri, Kureyşlilerin ticaret kervanıydı. Diğeri ise bu kervanı korumaya giden onların askeri birliği idi. Ama neticede Allah'ın vaad ettiği gerçekleşti.

- (وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ) **"Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz."** Yani mü'minler az savaşçısı bulunan ticaret kervanını ele geçirmek istiyorlardı. Kureyşli müşriklerin kendileriyle savaşmak üzere yola çıktığını bilmedikleri, kendileri savaşa hazırlanmadan hafif silahlarla Medine'den çıktıkları için kervanı ele geçirmeyi arzuluyorlardı.

- (وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ) **"Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu."** Allah, kâfirlerin kökünü kazımak ve onları kılıçtan geçirmeleri için mü'minlere olan vaadini gerçekleştirmek istiyordu.

- (فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوبُكُمْ) **"(Rabbiniz), «Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum» diye cevap vermişti. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı."**[380] Bu

380 Enfâl, 8/8-9

ayetlerde yapılan vaatlerin tamamı gerçekleşti. Ayette bildirildiği gibi mü'minlerin kalpleri yatıştı.

- (اِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ) **"Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyordu."**[381] Kendilerinden kat be kat fazla olan düşmanları teçhizat ve silahlarıyla onlara göründüğünde ve gözlerini uyku bürüdüğünde Cenab-ı Allah mü'minleri hafif bir uykuya daldırmıştı.

Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır: (وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ) **"Sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."**

Cünüplükten temizlenmeniz için yağmur yağdırıyordu. Çünkü sahabiler arasında ihtilam olanlar vardı. O da şeytanın pisliği sebebiyle olmuştu. Onları rüya da vesveseye kaptırmıştı. (وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ) **"Kalplerinizi pekiştirmek için"** vaatleri hakkında size güven vermişti. (وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ) **"ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için"** Bunun iki manaya gelme ihtimali vardır. Birincisi kendilerinden emin adımlarla yürümelerini sağlamak için onlara sağlam bir görüş, basiret ve güven lütfedilmişti. İkincisi, Müslümanların ordugâhları yumuşak kumlu bir yere kurulmuştu. Ayakları yere gömülüyordu. Yüce Allah yağmur yağdırarak o yerleri sertleştirdi ki rahatça yürüyebilsinler. Bu, tefsirde rivayet edilmiştir.

- (اِذْ يُوحِي رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا) **"Hani Rabbin meleklere, «Ben sizinle beraberim (size yardım ederim). İman edenlere sebat verin» diye vahyediyordu."**[382] Bu ayetin iki manaya gelme ihtimali vardır:

1-Melekler, Allah'ın kendilerine yardım edeceği düşüncesini müminlerin kalplerine ve zihinlerine getirdiler. Bu da mü'minlerin sebat etmelerine ve kâfirlere karşı kendilerini güçlü hissetmelerine vesile oldu.

381 Enfâl, 8/11
382 Enfâl, 8/12

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah'ın kendisine ve mü'minlere yardım edeceğini haber verdi Bu da onların onları sebat etmelerine vesile oldu.

- Sonraki ayetlerin birinde Yüce Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى) **"Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı."**[383] Ayette sözü edilen olay şöyle gerçekleşmişti:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yerden bir avuç toprak alarak müşriklerin üzerine savurmuş ve onları hezimete uğratmıştı. O topraktan, gözüne girmedik bir tek müşrik kalmamıştı. İşte yukarıdaki ayette Cenab-ı Allah, o toprağı kendisinin müşriklerin yüzüne ve gözüne ulaştırıp isabet ettirdiğini bildirmektedir. Çünkü yaratılmışlardan hiç birinin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bulunduğu yerden o toprağı alıp müşriklerin gözlerine kadar ulaştırıp isabet ettirmeye gücü yetmezdi. Bütün bu sayılanlar, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin delilleri idiler.

- Bu ayetlerde haber verilen hususlar, önceden haber verildikleri gibi gerçekleştiler. Bu gibi şeylerin tahmin üzerine meydana gelmesi mümkün değildir.

- Bu delillerden biri de kumluk arazinin sertleşmesi ve üzerinde dolaşanların ayaklarının yere gömülmemesi için yağmurun yağdırılmasıydı. Böylece Müslümanlar, müşriklere karşı güçlü ve baskın hale geldiler. Çünkü anlatıldığına göre önceleri bulundukları yer çamurlu olup üzerinde dolaşamıyorlardı.

- Müşriklerle karşılaşmayı istemezken mü'minlerin kalplerine bir sükûn ve dinginlik gelmişti.

- Gözlerini uyku bürümekteyken Cenab-ı Allah, mü'minleri hafif bir uykuya daldırmıştı.

- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müşriklere bir avuç toprak savurarak onları hezimete uğratmıştı.

383 Enfâl, 8/17

Savaştan Kaçmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ اِلَّا مُتَحَرِّفاً لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزاً اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾)

16-"-Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası."

Ebu Nadre, Ebu Said'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu durum, Bedir savaşında meydana gelmişti. Ebu Nadre dedi ki: "Müslümanlardan bazıları o gün başka bir Müslüman birliğine katılmak üzere cepheden çekilselerdi, müşriklerin ordusuna katılmış olurlardı. Çünkü o günde kendilerinden başka bir Müslüman askeri birliği yoktu."

Ebu Nadre'nin bu söylediği doğru değildir. Zira o vakit Medine'de ensardan çok sayıda insan vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların savaşa katılmalarını emretmemişti. Onlar da savaş olacağını düşünmemişlerdi. Medine'den çıkıp gidenlerin sadece Kureyş kervanını ele geçirmek için gittiklerini zannetmişlerdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de hafif silahlı bazı mü'minlerle birlikte Medine'den çıkıp gitmişti. Ebu Nadre'nin "Müslümanlardan bazıları o gün başka bir Müslüman birliğine katılmak üzere cepheden çekilselerdi, müşriklerin ordusuna katılmış olurlardı" ifadesi, bu anlattıklarımıza göre yanlıştır. Denildi ki: O gün Müslümanların, içinde bulundukları askeri birlikten çekilip başka tarafa gitmeleri caiz olmazdı. Çünkü onlar, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le beraber idiler. Onu bırakıp başka tarafa gitmeleri caiz değildi.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ)

"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz."[384]

Her ne kadar Cenab-ı Allah (وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) **"Allah, seni insanlardan korur"**[385] ayetinde de bildirdiği gibi ona yardım etmeyi ve onu insanlardan korumayı üstlenmiş olsa da mü'minlerin Peygamberlerini *sallallahu aleyhi ve sellem* düşman karşısında yalnız bırakıp başka tarafa gitmeleri kesinlikle caiz değildi. Düşmanların sayısı az da olsa çok da olsa mü'minlerin, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşmaları ve onu asla yalnız bırakmamaları üzerlerine farz idi. Şunu da belirtmeliyiz ki Bedir savaşında Müslümanların tek bir askeri birliği vardı ve o birliğin başında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vardı. Cepheden çekilmek isteyen kimse ancak başka bir Müslüman askeri birliğe katılmak üzere çekilebilir. Oysa o günde başında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bulunduğu tek bir askeri birlik vardı. Başka bir Müslüman askeri birliği yoktu.

İbn Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Bedir savaşında ben de askerler arasındaydım. İnsanlar hep bir tarafa doğru kaçtılar. Medine'ye döndük ve 'Biz firar etmiş olduk' dedik. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben sizinle beraberdim"*** dedi. Cephede Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* uzak bir noktada olan kimse geri çekilecek olursa, ancak onun bulunduğu askeri birliğe katılmak üzere çekilebilir. Onun yanında bulunanların cepheden çekilmeleri caiz olmazdı. Çünkü o vakitte başka bir Müslüman askeri birliği yoktu.

(وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ) **"Her kim onlara arkasını dönerse"** ayetiyle ilgili olarak Hasan dedi ki: Bu ayette Bedir savaşına katılan mü'minler için iş sıkı tutulmuştur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ اِنَّمَا
اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا)

384 Tevbe, 9/120
385 Mâide, 5/67

"İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti."[386]

Bedir savaşında bazı kimseler, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* bırakıp cepheden kaçmışlardı. Huneyn savaşında da aynı suçu işleyenler olmuştu.

Bu sebeple Cenab-ı Allah onları cezalandırdığını şu ayetle bildirdi:

(لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ)

"Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisingeriye dönüp kaçmıştınız."[387]

Karşıdaki düşmanın sayısı az da olsa çok da olsa -çünkü Yüce Allah bununla ilgili bir sayı belirlemiş değildir- Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bulunanların onu bırakıp kaçmamaları gerekirdi.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا)

"Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler."[388]

386 Âl-i İmrân, 3/155
387 Tevbe, 9/25
388 Enfâl, 8/65

Doğrusunu Allah bilir ya bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşan Müslümanların yanında bulunmadığı zamanlarda söz konusu olan bir hükümdür. Bu ayete göre yirmi Müslümanın iki yüz düşman askeriyle savaşması ve onlardan kaçmaması gerekir. Düşman askerinin sayısı daha fazla olursa o zaman yardım alıp savaşa devam edebilmek amacıyla cepheden çekilip başka bir Müslüman askeri birliğe katılmak caiz olur. Ancak bu hüküm daha sonra şu ayetle neshedildi:

(اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ)

"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler."[389]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir Müslüman askerin on düşman askerinin önünden kaçmaması size farz kılınmıştı." Böyle dedikten sonra şu ayeti okuyarak sözüne devam etti: (اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا) **"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi."**

"Sizden yüz kişinin iki yüz düşman askerinin önünden kaçmaması size farz kılındı. Bir adam iki kişinin önünden kaçarsa firar etmiş demektir. Ama üç kişinin önünden kaçarsa firar etmiş sayılmaz."

Şeyhimiz, buradaki "firar" kelimesiyle, savaştan firarın kastedildiğini söylemiştir. Ayetin hükmü, bir Müslümanın iki kâfir askeriyle savaşmasının farz oluşudur. Kâfirlerin sayısı daha fazla olursa o zaman Müslümanın, yardım alabileceği başka bir askeri birliğe katılmak üzere geri çekilmesi caiz olur. Ama kendisine yardım etmeleri söz konusu olmayan Müslümanlara katılmak üzere geri çekilirse, o zaman şu ayetteki tehdidin kapsamına girer: (وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ) **"-Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilmeya da diğer bir birliğe**

389 Enfâl, 8/66

katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur."

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أَنَا فِئَةُ كُلِّ مُسْلِمٍ)

"Her Müslümanın katılacağı birlik benim bulunduğum birliktir."[390]

Ebu Ubeyd b. Mesud'un şehid edilinceye kadar savaştığını ve düşman karşısında geri çekilmediğini haber alan Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* şöyle demişti: "Allah Ebu Ubeyd'e rahmet etsin. Şayet geri çekilmiş olsaydı ben onun katılacağı birlik olurdum." Ebu Ubeyd'in geri çekildiklerinde Hz. Ömer *radıyallahu anh* onlara, "katılacağınız yer, benim birliğimdir" demiş ve onları azarlamamıştı. Müslüman askerlerin sayısı on iki bine ulaşmadıkça bu hüküm bize göre geçerlidir. Sayıları on iki bin olunca Müslüman askerlerin, kendilerinin iki misli düşman askerinin önünden kaçması caiz olmaz. Ancak taktik gereği geri çekilebilirler. Mesela dar boğazdan geniş bir alana çıkabilmek ya da düşmanı geniş alandan dar boğaza çekmek yahut siperde gizlenmek için yer değiştirmek gibi bir maksatla bunu yapabilirler. Amaç, savaşa devam etmek ve başka bir Müslüman askeri birliğinden yardım almaksa bunu yapmaları caizdir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Müslüman askerlerin sayısı on iki bini bulunca, karşılarındaki düşman askerlerinin sayısı çok da olsa geri çekilip kaçmaları caiz olmaz." Mezhebimiz fakihlerinin bu hüküm üzerinde ihtilafları yoktur.

Nitekim Zührî'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خَيْرُ الْأَصْحَابِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُمِائَةٍ وَخَيْرُ الْجُيُوشِ
أَرْبَعَةُ آلَافٍ وَلَنْ يُغْلَبَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا مِنْ قِلَّةٍ)

390 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/131

"Arkadaşların en hayırlısı dört tanedir. Seriyyelerin en hayırlısı dört yüz neferdir. Askeri birliğin en hayırlısı dört bin neferdir. Neferlerin sayısı on iki bin olursa, sayı azlığından dolayı yenilmez."[391]

Bu hadisin bazı varyantlarında ***"Sayıları on iki bini bulan bir kavmin hedefi aynı olursa o kavim yenilmez"*** denilmektedir.

Tahavi'nin anlattığına göre Mâlik'e şöyle bir soru soruldu: "Allah'ın hükmü dışına çıkıp başka şeylerle hükmedenlerle savaşmaktan geri çekilebilir miyiz?"

Mâlik bu soruyu sorana şöyle cevap verdi: "Eğer seninle birlikte senin gibi on iki bin savaşçı varsa savaştan geri duramazsın. Aksi halde savaşmayabilirsin."

Mâlik'e bu soruyu soran, Abdullah b. Ömer b. Abdulaziz b. Abdullah b. Ömer idi. Bu görüş, Muhammed b. Hasan'ın görüşüne ve on iki bin kişilik askeri birlik hakkında rivayet edilen hadise de uygundur. Bu meselede bu bir delildir. Müşriklerin sayısı Müslüman savaşçılardan kat be kat fazla olsa bile Müslümanların onlardan kaçmaları, ***"Sayıları on iki bini bulan bir kavmin hedefi aynı olursa o kavim yenilmez"*** hadisinden dolayı caiz olmaz. Bu hadis, Müslümanların hedeflerinin aynı olmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً
وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾)

25-"Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah azabı çetin olandır."

Ayette geçen fitne kelimesinin birkaç manaya geldiği söylenmiştir. Rivayete göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Bu ayette

391 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/263

geçen "fitne", şu ayette zikredilen "fitne" ile aynı anlamdadır: (اِنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ) **"Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır."**[392]"

Hasan dedi ki: "Bu ayette geçen fitne kelimesi, belâ ve musibet anlamındadır."

Bu kelimenin azap anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi, insanı zulmetmeye sevkeden sevinç ve şımarıklık anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cenab-ı Allah, aklın ve dinin reddettiği çirkinliklerin aralarında işlenmesini kabullenmemelerini mü'minlere emretti. Aksi halde onları umumi bir azaba uğratacağını bildirdi."

Buna benzer bir rivayette anlatıldığına göre Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle denilmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, aramızda salih kimseler varken helâk olur muyuz?" Bu soruya Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir: (نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ) ***"Evet, günah ve pislik çoğalınca."***[393]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ بَيْنَهُمْ بِالْمَعَاصِي هُمْ أَعَزُّ وَأَكْثَرُ مِمَّنْ يَعْمَلُهُ ثُمَّ لَا يُغَيِّرُونَهُ إِلَّا عَمَّهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِعِقَابٍ)

"Bir kavim ki aralarında bir kötülükler işlenir de kendileri o kötülükleri işleyenden daha çok ve daha güçlü oldukları hâlde o kötülükleri değiştirmezlerse, güç ve yücelik sahibi Allah onlara umumi bir azap verir."[394]

Cenab-ı Allah bizleri, günah işleyen ve işlemeyen ama karşı da çıkmayan herkese isabet edecek olan bir azab ile uyarıp sakındırmaktadır.

---

392 Teğabün, 64/15

393 Buhari, Fiten, 4

394 Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned: 2/51

Bazıları da dediler ki: Şımarıklık ve fitne birlikte vukubulduğunda bunların zararlarının herkese dokunacak olması sebebiyle Allah katından gelecek olan azap umumi olur.

Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾)

33-"Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."

Yani sen aralarında bulunduğun müddetçe Allah, köklerini kazıyacak şekilde onları azaplandıracak değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Aralarında o varken onlar, bütün nimetler ellerinden alınacak ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aralarından çıktıktan sonra umumi bir azaba uğratılacak değillerdir. Bilindiği gibi Lût, Salih ve Şuayb -Allah'ın salat-u selamı üzerlerine olsun-geçmiş peygamberlerin ümmetleri, kökleri kazınacak şekilde azaplandırılmayı hak ettiklerinde Yüce Allah o peygamberlere, ümmetlerinin arasından çıkmalarını emretmiştir.

(وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ)

"Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'den çıkıp (Medine'ye) gittiğinde mü'minlerden bazıları orada kaldılar."

Katade ve Süddi dediler ki: "Onlar eğer bağışlanma dilerlerse Allah onlara azap edecek değildir."

(وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا اَوْلِيَاءَهُ اِنْ اَوْلِيَاؤُهُ اِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾)

34-"Onlar Mescid-i Haram'dan (mü'minleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez."

Bu ayette sözü edilen azap, önceki ayette zikredilen azaptan ayrı bir azaptır. Çünkü bu ayette sözü edilen azap, ahiret azabıdır. Önceki ayette zikredilen azap ise dünyadayken kökleri kazınacak şekilde azaba uğratılmalarıdır.

(وَمَا كَانُوا اَوْلِيَاءَهُ)

"Oranın (Mescid-i Haram'ın) bakımına ehil de değillerken..."

Bu ibarenin iki manaya geldiği söylenmiştir. Biri, Hasan'ın naklettiği şu manadır: Müşrikler, Mescid-i Haram'ın sorumlularının ve bakımının ehli olduklarını iddia etmişlerdi. Cenab-ı Allah onların bu iddialarını reddetmişti. Ayetin diğer manası da şöyledir: Onlar Allah'ın dostları olduklarını iddia etmişlerdi. Oysa Allah'ın dostları, ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Eğer Mescid-i Haram'ın sorumluları ve bakımının ehli olmaları kastedilmişse bu ayet, onların oraya girmekten ve bakımıyla ilgilenmekten men edildiklerine delalet etmektedir. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ) **"Allah'a ortak koşanların Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez."**[395]

(وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾)

35-"Onların, Kâ'be'nin yanında dualarını ıslık çalıp el çırpmaktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkar etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı."

Ayette geçen (مُكَاءً) kelimesinin ıslık; (تَصْدِيَةً) kelimesinin ise el çırpmak manasına geldiği söylenmiştir.

395 Tevbe, 9/17

İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Mücahid, Atiyye, Katade ve Süddi'nin bu görüşte oldukları söylenmiştir.

Said b. Cübeyr'den rivayet edilen görüşe göre (تَصْدِيَةً) kelimesi, müşriklerin mü'minleri Mescid-i Haram'dan alıkoymaları manasına gelmektedir. Ayette (مُكَاءً) ve (تَصْدِيَةً) kelimelerinden dua diye söz edilmesi, müşriklerin Mescid-i Haram'da dua ve tesbih yerine ıslık çalıp el çırpmaları dolayısıyladır. Bazıları da dua ederken böyle yaptıklarını söylemişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾﴾

39-"Baskı ve şiddet kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir."

İbn Abbas ile Hasan dediler ki: "Şirk kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."

Muhammed b. İshak dedi ki: "Mü'min dininden dolayı fitneye maruz kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."

Bu ayette geçen fitne kelimesiyle küfrün, zulmün ve bozgunculuğun kastedilmiş olması mümkündür. Küfre fitne denmiştir. Çünkü onda fesat ve bozgunculuk vardır. Bu ayet kâfirlerle, zulüm, fesat ve bozgunculuk yapanlarla savaşma emrini içermekte ve zulmedip haddi aşanlarla savaşmanın vacip olduğuna delalet etmektedir.

﴿وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ﴾

"Din tamamen Allah'ın oluncaya kadar..."

Bu ayet, kâfirlerin her sınıfıyla savaşmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Ancak ehl-i kitap ile Mecusiler gibi kitap ve sünnetten delillerle istisna edilenler bu hükmün dışında tutulurlar. Bunlar cizye verdikleri

takdirde kendi din ve inanışlarına bağlı kalarak yaşamaya devam edebilirler. 'Küfür ehlinden sadece bu üç sınıf zimmilik anlaşması yaparak inançlarına bağlı olarak yaşayabilir' diyenler, işte bu ayete dayanmaktadırlar. Çünkü bunların cizye vermek şartıyla bu haktan yararlanabileceklerine dair delil vardır.

Ganimetlerin Taksimi Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾)

41-"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Başka bir ayette de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[396]

İbn Abbas ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu ayet, (قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ) "De ki: **"Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir"** ayetini nesh etmiştir. Şöyle ki: Savaşan mücahitlerin ele geçirip getirdikleri ganimetlerde hiçbir hakkı yoktu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları dilediği kimselere veriyordu. Bedir savaşında böyle olmuştu. Sa'd'ın

396 Enfâl, 8/69

radıyallahu anh hadisini önceki sayfalarda nakletmiştik. Sa'd *radıyallahu anh* Bedir savaşında düşmandan ele geçirdiği bir kılıcı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine hediye etmesini istemiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ona şu cevabı vermişti:

(إِنَّكَ سَأَلْتَنِي هَذَا السَّيْفَ وَلَيْسَ هُوَ لِي وَلَا
لَكَ؛ فَإِنَّ اللهَ قَدْ جَعَلَهُ لِي، فَهُوَ لَكَ)

"Şu kılıcı benden istemiştin. O vakitte kılıç ne benim ne de senindi. Ama artık Allah onu bana verdi. Şimdi de senin olsun."[397]

Bu konudaki delillerden biri de Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadistir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşı olduğunda insanlar, ganimet elde etmek için koşuşmaya başladılar ve ganimetleri topladılar. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّءُوسِ قَبْلَكُمْ
كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi. (Toplanan ganimetleri) gökten bir ateş inip yerdi."[398]

Bu olay üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا) **"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."**[399]

---

397 Ebu Davud, Cihad, 155

398 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277. [Not: Hadisteki "Siyah başlı" ifadesiyle kastedilen, insandır. Çünkü insanların başında genellikle siyah saç bulunur. Bu yüzden hadiste insana siyah başlı denmiştir. Mütercim]

399 Enfâl, 8/68-69

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hz. Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fidye karşılığında esirleri serbest bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayetleri indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ
تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ لَوْلَا
كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."[400]

Bundan sonra savaşan mü'minlerin ganimet almaları helal kılındı, yukarıdaki iki rivayette Bedir savaşından sonra ganimet almanın helal kılındığı haber verilmektedir. Bu helal kılma, şu ayetin inişinden sonra olmuştur:

(قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir»"[401]

Bu ayete göre önceleri ganimetler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yetki ve tasarrufundaydı. Dilediği kimselere dilediği miktarda verme yetkisine sahipti. Ganimetleri mübah kılan ve dilediği kimselere dilediği miktarda verme yetkisini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tanıyan ilk ayet budur. Bundan sonra şu ayetler indi:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهٗ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."[402]

---

400 Enfâl, 8/67-68
401 Enfâl, 8/1
402 Enfâl, 8/41

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[403]

Esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılmaları, (قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ) **"De ki: «Ganimetler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir»"** ayetinin inmesinden sonra olmuştur. Ancak daha önce esirleri fidye karşılığında serbest bırakmak, Allah tarafından hoş karşılanmamıştı. Bunda, tasarruf Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de olmak üzere ganimetin daha önceleri helal olmadığına ilişkin bir delil yoktur. Çünkü ganimetlerin bu şekilde dağıtılması daha önce helal idi. Esirlerin fidye karşılığında salıverilmeleri ise yasaktı. Ebu Hanife de müşrik esirlerin fidye karşılığında salıverilmelerinin caiz olmadığını söylemiştir. Bu rivayetler, İslam askerlerinin Bedir savaşında ganimeti hak etmediklerine delalet etmektedir. Yalnız şu ayet ininceye kadar da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetlerden beşte bir pay almamış, süvari ile piyadenin payını belirlememişti:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Bu ayete göre ganimetin beşte dördü savaşan mücahitlere, beşte biri ise ayette belirtilen yerlere dağıtılacaktı. Bu ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dilediği kimselere dilediği miktarda verme yetkisine son vermişti. Ancak elde edilen ganimetlerin yetkiliye teslîminden önce ele geçirilen şeyler bundan hariçti. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Düşmandan bir şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur. Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur"*** demişti. Çünkü bunlar, **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetinin kapsamına girmemekteydi. Çünkü bunlar ele geçiren ve müşriki öldürenden başkasının eline geçmiş ganimet malları değildiler. Ancak ganimetlerin devlet yetkilisine teslîminden sonra bazı kimselere o mallardan bir şey vermenin caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

---

403 Enfâl, 8/69

Savaşa Katılanlara Ganimetten Ayrı Bir Şeyler Verilebilir Mi?

Mezhebimiz fakihleri ve Sevri dediler ki: "Ganimetin devlet yetkilisine tesliminden sonra insanlara haklarından fazlası verilmez. Ancak ganimetin devlet yetkilisine tesliminden önce düşmandan bir şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur. Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur."

Evzai dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bizim için uyulacak güzel bir örnek vardır. Savaşın başlaması sırasında ganimetlerin dörtte birini, ric'at sırasında ise üçte birini nefl/ekstra olarak verirdi."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Ganimetin devlet yetkilisine tesliminden sonra insanlara haklarından fazla olarak nefl verilmesi içtihaden caizdir."

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kerhi dedi ki: "Ganimetin devlet yetkilisine tesliminden önce insanlara haklarından fazla nefl verilmesinin caizliği hususunda ihtilaf yoktur. Mesela "Düşmandan bir şeyler ele geçiren kimse o şeylerin sahibi olur. Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" demek gibi.

Habip b. Mesleme'nin rivayetine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* humus/beşte birlik paydan ayrı olarak savaşın başında ganimetin dörtte birini, ric'at esnasında ise üçte birini nefl/ekstra olarak bazı kimselere verirdi. Savaşın başında ganimetin dörtte birini dilediği kimselere nefl olarak vermesi hususunda fakihlerin görüş birliği ettiklerini söylemiştik. Ric'at esnasında ganimetin üçte birini dilediği kimselere nefl olarak vermesine gelince bunda iki ihtimal söz konusudur. Biri, ric'at esnasında seriyyenin ele geçirdiği mallarla ilgili olabilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, "Elde edeceğiniz ganimetin beşte biri ayrıldıktan sonra kalanının üçte biri sizin olsun" demiş olabilir. Bilindiği gibi bu, diğer ganimetler hakkında da her zaman uygulanabilecek genel bir hüküm değildir. Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* keyfiyetini açıklamadığı özel bir uygulamasıdır. Bu, ric'atleri sırasında seriyyeye söylemiş olduğu bir sözdür. Savaşın başındakine nispetle ric'at sırasında ganimetten daha fazla pay vermiş olabilir. Çünkü ric'at sırasında ganimetlerin korunmasına daha fazla ihtiyaç vardır. Çünkü İslam ordusunun topraklarına girdiği haberini alan

kâfirler savaşmaya hazır olup Müslümanlara saldırmak için fırsat kollarlar. Diğer ihtimale gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetlerin tamamını teslim aldıktan sonra ric'at sırasında beşte birden ayrı olarak ganimetin üçte birini dilediği kimselere dağıtmış ise bu, ganimetin tamamının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yetki ve tasarrufunda olduğu zamanlarda cereyan etmiş olabilir. O zaman dilediğine dilediği miktarda ganimet vermiş olması mümkündür. Ancak zikrettiğimiz ayetle bu neshedilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Habip b. Mesleme hadisinde beşte birlik pay ayrıldıktan sonra ganimetin üçte birinin nefl olarak verildiği zikredilmektedir. Bu da anılan uygulamanın (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetinin inişinden sonra yapıldığına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayette sizin söylediklerinizi destekleyecek bir delil yoktur. Çünkü ravi, nefl olarak verilen kısmın, hak sahipleri tarafından (فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) **"Beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetiyle hak edilen beşte birlik kısımdan verildiğini zikretmemiştir. Bu verilenler, ganimetin toplamının beşte birinden verilmiş olabilir. Bunun da toplam ganimetin üçte birinden veya yarısından farkı yoktur.

Habip b. Mesleme'nin hadisi muhtemelen bizim anlattığımız manaya geldiği takdirde bu rivayetle, **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetine itiraz etmek caiz olmaz. Çünkü Habip b. Mesleme'nin bu sözü, ganimetin beşte birinin ayette belirtilen kimselere verilmesini gerektirdiği gibi, beşte dörtlük kısmının da ganimeti elde eden savaşçılara paylaştırılmasını gerektirmektedir. Ganimetler toplanıp devlet yetkilisine teslim edildikten sonra, ayetin zahirine göre hepsinin hakkı onda sabit olur. Ganimetin, ayetin pay verilmesini gerektirdiği kimselerden başkasına paylaştırılması caiz değildir. Ancak ayetin hükmünü tahsis edebilecek bir delil olursa o zaman başkalarına da pay vermek caiz olur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nafi', Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi bir seriyyede gazaya gönderdi. Her birimizin ganimetteki payı

on iki deve oldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her birimize ayrıca birer deve de verdi."

Bu hadiste askerlerin ganimet payı açıklanmış ve neflin ganimetten ayrı olarak humustan verildiği bildirilmiştir. Ganimetin devlet yetkilisine teslîminden sonra neflin ancak humustan verilebileceğine şu rivayet delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Selam b. Esved, Amr b. Abse'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Karşımızda bir ganimet devesi varken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize namaz kıldırdı. Selam verdikten sonra devenin yan tarafından bir tüy kopardı. Sonra da şöyle buyurdu:

(وَلَا يَحِلُّ لِي مِنْ غَنَائِمِكُمْ مِثْلُ هَذَا إِلَّا الْخُمُسَ، وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ فِيكُمْ)

"Sizin ganimetlerinizden bana şunun kadar bir şey dahi helal kılınmamış, sadece beşte bir helal kılınmıştır. (Zâten) beşte bir de size geri verilmektedir."[404]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetin sadece beşte birlik kısmı üzerinde tasarrufta bulunabileceğini, beşte dörtlük kısmınınsa ganimeti elde edenlerin olduğunu haber vermiştir. Bu hadis, devlet yetkilisine teslim edilen ganimetin onu elde edenlerin hakkı olduğuna ondan birilerine nefl olarak vermenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Yine bu hadis kıymeti olmayan, insanlar tarafından korunmayan, çekirdek, saman çöpü ve atılan paçavra gibi şeyleri alıp götürmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* devenin böğründen bir tüy koparmış ve ***"Sizin ganimetlerinizden bana şunun kadar bir şey dahi helal kılınmamış"*** demişti. Yani tüy kadar bir şeyi dahi kendi şahsı için alıp ondan yararlanması ya da hak sahiplerinden başkasına vermesi helal kılınmamıştır. Oysa bir tüyün kıymeti yoktu.

Bir kişi çıkıp da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir tüyü göstererek ***"Sizin ganimetlerinizden bana şunun kadar bir şey dahi helal kılınmamıştır"*** buyurduğunu söylerse, kendisine cevaben şöyle deriz: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, deveden kopardığı o tüyün değil, insanların koru-

404 Ebu Davud, Cihad, 160

duğu kıymetli şeylerden o tüy miktarınca bir nesneyi ganimetten almasının kendisine haram kılındığını söylemek istemiştir. Yoksa o tüy kendisine haram kılınmış değildi. Çünkü onu devenin üzerinden almıştı.

Bizim söylediğimizin doğruluğuna İbn Mübarek'in şu rivayeti delalet etmektedir.

İbn Mübarek dedi ki: Halid el-Hazzâ'nın bildirdiğine göre Abdullah b. Şakik, Balkinli bir adamın şöyle bir olay anlattığını rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Şu mal (ganimet) hakkında ne buyuruyorsunuz?" diye sorduk.

Şöyle cevap verdi: ***"Beşte biri Allah'ın, beşte dördü de askerlerindir."***

Bu ganimete bir kimse diğerlerinden daha fazla hak sahibi olabilir mi?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: ***"Sen hisseni yanına çektiğinde artık o ganimette Müslüman kardeşinden daha fazla hak sahibi olamazsın."***

Ebu Asım en-Nebil'in bildirdiğine göre Ümmü Habibe, babası İrbaz b. Sariye'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şu ganimette benim beşte birden başka hakkım yoktur. Onun için (ganimet olarak yanınızda bulunan) iğneden ipliğe ne varsa hepsini verin. Çünkü (ganimetten çalmak) kıyamet gününde (o çalıntıyı yanında bulunduran) sahibi için utanç, ateş ve çirkinliktir."[405]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, dedesinin Hevazin ganimetlerini anlatırken şunları söylediğini rivayet etmiştir: Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir deveye yaklaştı, hörgücünden bir tüy kopardı, sonra da şöyle buyurdu:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ لِي مِنْ هَذَا الْفَيْءِ شَيْءٌ وَلَا هَذَا وَرَفَعَ أُصْبُعَيْهِ إِلَّا الْخُمُسَ وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ عَلَيْكُمْ فَأَدُّوا الْخِيَاطَ وَالْمِخْيَطَ فَقَامَ رَجُلٌ فِي يَدِهِ كُبَّةٌ مِنْ شَعْرٍ فَقَالَ أَخَذْتُ هَذِهِ لِأُصْلِحَ بِهَا بَرْذَعَةً لِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا مَا كَانَ لِي وَلِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكَ فَقَالَ أَمَّا إِذْ بَلَغَتْ مَا أَرَى فَلَا أَرَبَ لِي فِيهَا وَنَبَذَهَا)

405 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 3/45

"İnsanlar! Benim şu ganimette beşte birden başka hiçbir payım yoktur. (Böyle derken iki parmağını kaldırdı) Beşte bir de (zâten) size geri verilmektedir. Onun için (ganimetten yanınızda bir şeyler varsa) iğneden ipliğe hepsini teslim edin."

Bu arada bir adam elinde bir yumak yapağı olduğu halde kalkıp 'Ben bir semerimi onarmak için şunu almıştım' dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Bana ve Abdulmuttalip oğullarına ait olan pay senin olsun."***

Adam da 'Mademki böyle bir tebliğde bulundun. Artık benim buna ihtiyacım yoktur' dedi ve elindeki yumağı attı.[406]

Bu rivayetler, Kitab'ın zahirine uygun düşmektedirler. Kitab'ın zahirine ters düşen Habip b. Mesleme hadisine göre kabulde önceliklidirler. Habib'in hadisini bizim anlattıklarımıza uygun olarak te'vil etme ihtimali de vardır. Bu rivayetleri birlikte değerlendirdiğimizde ganimetin beşte dördünün, ganimeti elde eden savaşçılardan başkalarına verilmemesi gerektiği anlaşılacaktır. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayetlere göre de beşte dörtlük kısımda savaşçılardan başkalarının hakkı bulunmamaktadır.

Muhammed b. Sirin'in rivayetine göre Enes b. Mâlik, Ubeydullah b. Ebi Bekre ile birlikte bir gazaya gider. Bunlar düşmandan bazı kadınları esir alırlar. Ubeydullah, o esir kadınlardan birini taksimattan önce Enes'e vermek ister. Enes, "Hayır. Taksimatı yap. Sonra beşte birlik kısımdan bana bunu ver" der. Ubeydullah, "Hayır. Ganimetlerin tamamı üzerinden bunu sana vereceğim" der. Enes kabul etmek istemez. Ubeydullah da beşte birlik kısımdan vermek istemez.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Amr, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra ganimetten nefl verilmez."

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kerhi -Allah kendisini teyit etsin- dedi ki: "Bununla ganimetin tamamı üzerinden verilmesi kastedilmiş olabilir. Çünkü

406 Ebu Davud, Cihad, 129

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetin tamamı üzerinden bazı kimselere nefl olarak verme yetkisi vardı. Ancak daha sonra taksimat ayetiyle (Enfal, 41) bu nesh edildi."

Bu da bizim görüşümüzün doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü bu rivayetin zahiri, genelde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra ganimet malından kimseye nefl verilmemesini gerektirmektedir. Ancak devlet başkanı, "Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" derse, öldüren kişi o eşyalara sahip olur. Bu özel hükmün geçerliliği hususunda fakihler ittifak etmişlerdir. Bunun dışındaki ganimet hükümleri normal mecrasında devam etmektedirler. Yani devlet başkanı böyle bir izin vermediği takdirde hiç kimse bu haktan yararlanamaz. Ganimetin beşte birlik kısmından insanlara nefl verildiğini Said b. Müseyyeb rivayet etmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Akra' b. Habis, Uyeyne b. Hısn, Zibrikan b. Bedir, Ebu Süfyan b. Harb ve Safvan b. Ümeyye gibi Arapların önde gelen şahsiyetlerine Huneyn ganimetlerinden vermişti. Bilindiği gibi bunu ganimetteki ve Humustaki kendi payından vermiş değildi. Çünkü bunlara verdikleri, kendi payından kat be kat fazlaydı. Bunlardan her birine yüzer deve vermişti. Bunlara humustaki payı dışında kalan mallardan da veremezdi. Çünkü o malların fakirlere verilmesi gerekiyordu. Bunlar fakir de değillerdi. Böyle olunca da bunlara ganimetin geneli üzerinden vermiş olduğu ispatlanmış oldu. Hak sahiplerinden izin almadan verdiği için de bu rivayet, bunlara verdiğini nefl olarak verdiğine delalet etmektedir. Demek ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nefl verme yetkisi vardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine mal verdiği bu kimseler müellefe-i kulub (gönülleri İslam'a ısındırılmak istenen) kimselerdi. Yüce Allah, zekâtın bir payının müellefe-i kuluba verilmesini emretmiştir. Humus da zekât hükmündedir. Çünkü humustaki mallar, tıpkı zekât gibi fakirlere sarf edilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onlara zekâttan verdiği gibi humustan da vermiş olabilir.

Düşman Askerini Öldürenin Onun Üzerindeki Eşyalara Sahip Olması

Öldürülen düşman askeri üzerindeki eşyalara onu öldürenin sahip olup olamayacağı konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Sevri dediler ki: "Öldürülen düşman askeri üzerindeki eşyalar askerlerin ganimetine katılır. Ancak komutan "Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" derse, öldüren kişi o eşyalara sahip olur."

Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Komutan böyle demese de düşman askerini öldüren kişi onun üzerindeki eşyalara sahip olur."

Şeyh Ebu'l Hasan el-Kerhi -Allah kendisini teyit etsin- dedi ki: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayeti, ganimetin onu ele geçirenlere verilmesini gerektirmektedir. Onlardan birine diğerinden farklı muamele edip ayrıcalık tanımak caiz değildir.

Öldürülen kimsenin üzerindeki eşyaların da ganimet mallarına katılması gerekir, denilecek olursa bu konuda biz de deriz ki: (غَنِمْتُمْ) **"Ganimet olarak aldığınız"** ifadesi, askerlerin savaşmak ve ganimet elde etmek için bir araya gelip güç birliği yapmaları sayesinde elde geçirdikleri şeyler anlamına gelmektedir. Müslüman askerin düşman askerini öldürüp üzerindeki eşyaları alması, arkasındaki ordunun desteğiyle olduğu için o eşyaların ganimet mallarına katılması gerekir. Mesela öldürmeden düşmandan ele geçirdiği malların ganimet sayılması da buna delalet etmektedir. Çünkü arkasındaki İslam ordusunun desteği olmasa o eşyaları ele geçiremez. Savaşmaksızın İslam askerleri safında beklemekte olan takviye askerleri de ganimet alma hakkına sahiptirler. Çünkü orduda takviye askeri olarak bulunmaları ve destek vermeleri sebebiyle ordu, düşmandan ganimet elde etmiştir. Hal böyle olunca öldürülen düşman askerinin üzerinden alınan eşyaların ganimet mallarına katılıp diğer ganimet mallarıyla aynı hükme tabi olması gerekir.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."

Öldürülen düşman askerinin üzerinden alınan eşyalar, ordunun elde ettiği ganimetlerdendir. Dolayısıyla bunun da askerlere dağıtılması gerekir. Bunun sünnetteki delili şu rivayettir:

Ahmed b. Halid el-Cezuri'nin bildirdiğine göre Mekhul, Katade b. Ebi Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dâbık kasabasına indik. Başımızda Ebu Ubeyde b. Cerrah *radıyallahu anh* vardı. Kıbrıs valisinin Azerbaycan'a gitmek üzere yola çıktığı ve beraberinde zeberced, yakut, inci ve atlas kumaşı bulunduğu haberi Habip b. Müslim'e ulaştı. Habip de dağyolunu tutarak harekete geçti ve onu yolda yakalayıp öldürdü. Ele geçirdiği malları Ebu Ubeyde'ye *radıyallahu anh* getirdi.

Ebu Ubeyde o malların beşte birini almak isteyince Habip, "Ey Ebu Ubeyde! Allah'ın bana rızık olarak verdiği şeyden beni mahrum bırakma" dedi. "Şüphesiz Allah ve Resûlü, bir kâfiri öldürenin onun üzerindeki eşyalara sahip olacağına hükmettiler" dedi. Yanlarında bulunan Muâz b. Cebel *radıyallahu anh* söze karışarak şöyle dedi: "Yavaş ol bakalım ey Habip! Ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: (إِنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِهِ) ***"İmamının (komutanının), ancak gönül rızasıyla verdiği şey kişiye helal olur."***[407]

Bu hadis, askeri birlik yetkilisinin vermediği şeyin kişiye haram olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla askeri birlik yetkilisi, askerin öldürdüğü kâfirin üzerindeki eşyaları yağmalayıp götürmesine razı değilse, onun o eşyaları alıp götürmesi helal olmaz. Muâz *radıyallahu anh* bu hadisin, öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyaların yağmalanmasıyla ilgili olduğunu bildirmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Aralarında Ebu Katade, Talha, Semüre b. Cündeb ve başkalarının bulunduğu bir sahabe cemaati,

407 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 4/20

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Düşmandan birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur"***[408] buyurduğunu rivayet etmişlerdir. Seleme b. Ekva', İbn Abbas, Avf b. Mâlik ve Halid b. Velid de (Allah hepsinden razı olsun) Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, düşman askerini öldüren kimseyi o askerin üzerindeki eşyalara sahip kıldığını rivayet etmişlerdir ki bu, iki manaya delalet etmektedir:

1-Düşman askerini öldüren kimse onun üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak eder.

2-Muâz'ın *radıyallahu anh* hadisindeki (إِنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِهِ) ***"İmamının (komutanının), ancak gönül rızasıyla verdiği şey kişiye helal olur"*** ifadesi, imamlar imamı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, düşman askerini öldüren kişiye o askerin üzerindeki eşyaların verilmesine gönlünün razı olduğunu göstermektedir. Bu hadisteki imam kelimesiyle de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendini kasdetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muâz *radıyallahu anh* rivayet ettiği (إِنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِهِ) ***"İmamının (komutanının), ancak gönül rızasıyla verdiği şey kişiye helal olur"*** hadisindeki imam kelimesiyle, itaat edilmesi gereken askeri birlik komutanı kastedilmiştir. Hadisi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet eden Muâz *radıyallahu anh* de bunu böyle anlamıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisteki imam kelimesiyle kendini kasdetmiş olsaydı, (إِنَّمَا لِلْمَرْءِ مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسِي) "Kişiye, ancak benim gönül rızamla verdiğim şey helal olur" ifadesini kullanırdı. Bu itirazcının itirazı anlamsız ve geçersizdir. Düşman askerlerini öldüren mücahitlerin o askerler üzerinde bulunan eşyalara sahip olacaklarına dair rivayet edilen haberler, savaşa teşvik etme bağlamında söylenmiş hadislerdir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, askerlerini düşmana karşı yüreklendirmek ve savaşa teşvik etmek maksadıyla böyle demiştir. Düşmandan bir şey ele geçiren o şeye sahip olur, dediği de rivayet olunmuştur.

408 Buhari, Humus, 18

Ahmed b. Halid el-Cezuri'nin bildirdiğine göre Milkam b. Teleb'in kızı Ümmü Abdullah, babasından nakilde bulunarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَتَى بِمَوْلًى فَلَهُ سَلَبُهُ) ***"Bir esiri yakalayıp getiren, onu üzerindeki eşyalara sahip olur."***[409]

Bilindiği gibi bu hüküm, bu hadisin varid olduğu savaşla sınırlı bir hükümdür. Zira sair zamanlarda kaçan bir esiri yakalayan kimse onun üzerindeki eşyalara sahip olma hakkına sahip olmaz. Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu, tıpkı Mekke fethi esnasında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu beyanına benzemektedir: ***"Ebu Süfyan'ın evine giren güvendedir. Mescid-i Haram'a giren güvendedir. Kendi evine kapanan güvendedir. Silahını bırakan güvendedir."***

Askeri birliğin komutanı, "Düşman askerini öldüren kişi, onun üzerindeki eşyaya sahip olur" demediği takdirde düşman askerini öldürenin, onun üzerindeki eşyaya sahip olmayacağına şu rivayetler delalet etmektedir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Cübeyr b. Nüfeyr, Avf b. Mâlik el-Eşcai'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Zeyd b. Harise ile birlikte Mute savaşına gittim. Kılıcından başka bir şeyi olmayan Yemenli Mededi de bana refakat etti. Müslümanlardan biri bir köşek kesti. Mededi, köşeğin derisinden bir parçanın kendisine verilmesini istedi. Sahibi de ona derinin bir parçasını verdi. O da, o deriden kalkan gibi bir şey yaptı. Yolumuza devam ettik. Bir Rum topluluğuna rastladık. Aralarında altın süslemeli eyeri olan doru bir ata binmiş, silahı da altın süslemeli bir adam vardı. Rumların o adamı Müslümanları tahrik etti. Mededi, bir kayanın arkasına oturup ona pusu kurdu. Rum onun yanından geçerken Mededi atının dizine vurdu. Rum yere düştü. Mededi de üzerine çıkıp onu öldürdü; atını ve silahını aldı. Güç ve yücelik sahibi Allah, Müslümanlara fethi nasip edince Halid b. Velid, Mededi'ye birini gönderdi. Öldürdüğü Rum'dan ele geçirdiklerini ondan aldı.

409 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/526

Kalkıp Halid'in yanına gittim ve ona şöyle dedim: "Ey Halid, Düşmanlardan birini öldürenin onun üzerindeki eşyalara sahip olacağına Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmettiğini bilmiyor musun?"

"Biliyorum. Ama bu kadarı malı ona çok gördüm" dedi.

"Ya bu malları adama geri verirsin ya da bunu Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında sana anlatırım!" dedim. Halid yine vermeye yanaşmadı. Bir süre sonra Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında Halid ile bir araya geldik. Mededi'nin hadisesini Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattım. Halid'e, ***"Neden böyle yaptın ey Halid?"*** diye sordu. O da "O kadar malı o adama çok gördüm ey Allah'ın Resûlü" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ey Halid! Adamdan aldığın malları kendisine geri ver"*** dedi. Ben de "Al bakalım Halid! Dediğimi yaptım değil mi?" dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"O da ne?"*** diye sordu. Ben durumu anlatınca öfkelenerek şöyle buyurdu: ***"Ey Halid! O malları geri verme. Siz benim komutanlarımı ortada bırakacaksınız. Sefası size, kederi de onlara kalacak. Öyle mi? (Olmaz öyle şey)."***[410]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Davud, Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Velid bize dedi ki: Ben bu hadisi Sevr'e sordum. O da bana Halid b. Madan'dan, o da Cübeyr b. Nüfeyr'den, o da Avf b. Mâlik el-Eşcai'den benzer bir rivayette bulunarak olayı anlattı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ey Halid, o malları ona geri verme"*** demesi, düşmanlardan birini öldüren kimsenin, öldürdüğü kimse üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak etmediğine delalet etmektedir. Şayet hak etseydi elde ettiği malları o adamdan alıkoyması caiz olmazdı. Önce Halid'e o malları adama geri vermesini emretmesi, vermesi farz bir ganimet olmadığına, aksine nefl olarak verilmesine delalet etmektedir. Humus fonundan verilmesini emretmiş olması da mümkündür.

Yusuf el Macişon'un rivayeti de buna delalet etmektedir. Şöyle ki: Salih b. İbrahim'in bildirdiğine göre babası, Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muâz b. Afrâ ile Muâz b. Amr b. Cemuh birlikte Ebu Cehil'i öldürdüler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Her ikiniz onu öldürdünüz"*** dedi. Ama Ebu Cehil'in üzerindeki eşyaların Muâz

410 Ebu Davud, Cihad, 148

b. Amr'ın olmasına hükmetti. Onu her ikisinin birlikte öldürdüklerine hükmettiği halde üzerindeki eşyaların sadece birisinin olmasına hükmetmesi, onu öldürmüş olmaları sebebiyle o eşyalara sahip olmayı hak etmediklerine delalet etmektedir. Şayet "her kim düşmanlardan birini öldürürse, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" deseydi ve sonra da sonra da Ebu Cehili iki kişi öldürseydi, onun üzerindeki eşyalara ikisi yarı yarıya sahip olmayı hak ederlerdi. Düşman askerini öldüren kişi, onun üzerindeki eşyaları hak etseydi, düşman askerlerinden biri ölü bulunduğunda onu kimin öldürdüğü bilinmiyorsa, üzerindeki eşyalar ganimet değil, yitik mal sayılır. Çünkü o eşyaları ayniyle hak edenler vardır. Çünkü fakihlerin tamamı, savaş alanında ölü bulunan ve kimin öldürdüğü bilinmeyen düşman askerinin üzerindeki eşyaların ganimet olduğu hükmünde ittifak etmişlerdir. Bu da düşman askerini öldüren kimsenin, onun üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak etmediğine delalet etmektedir.

Şafiî dedi ki: "Düşman ric'at ederken değil de üzerimize gelirken düşman askerini öldüren kimse, onun üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak eder."

Oysa konuyla ilgili hadis, düşmanın ric'ati ile üzerimize doğru gelmesi gibi bir ayırım yapmamıştır. Şafiî eğer ilgili hadisi delil olarak ileri sürüyorsa, o hadise muhalefet etmektedir. Eğer aklî delil kullanmaktaysa akıl, kimin öldürdüğü bilinmeyen düşman askerinin üzerindeki eşyaların bütün ordu için ganimet olmasını gerektirmektedir. Çünkü ric'at sırasında öldüren kişinin onun üzerindeki eşyalara sahip olmayacağı hususunda fakihlerin tamamı ittifak etmiştir. O eşyalar, ordunun tamamı için ganimet olurlar. İkisi arasındaki ortak nokta şudur: Düşman askerini öldüren, bütün ordunun desteği arkasında olduğu için onu öldürmüştür. Ayrıca öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyaların kendisine verileceğini komutanı önceden bir vaatte de bulunmamıştır. Dolayısıyla öldüren kişi, öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyalara sahip olmayı hak etmez. Ama komutan, ganimetlerin toplanıp devlet yetkilisine tesliminden önce "Her kim düşman askerini öldürürse onun üzerindeki eşyalar kendisinin olur" der ve mücahitlerden biri düşmanın hücumu ya da ric'ati sırasında onlardan birini öldürürse, öldürdüğü askerin üzerindeki eşyalara sahip olur. Bu durumda düşmanın hücum veya ric'at pozisyonunda olması farketmez. Öldürülen düşman askeri üzerindeki eşyalar, sırf onu öldürme sebebiyle hak edilseydi, hücum veya ric'at sırasında öldürülmesi bu hüküm bakımından farketmezdi.

Berâ b. Mâlik'in *radıyallahu anh* öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyalar hakkında Hz. Ömer *radıyallahu anh* şöyle demişti: "Öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyaları biz humusa katmayız. Ancak Berâ'nın öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki eşyalar, mal sayılabilecek miktarda olduğu için onu humusa katmak gerektiğini düşünüyoruz."

Komutanın, "Herkes Ele Geçirdiği Mala Sahip Olacaktır" Demesi

Komutanın, "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demesinin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Sevri ve Evzai dediler ki: "Bu durumda komutanın sözü geçerli olur. Elde edilen mallardan beşte birlik pay alınmaz."

Mâlik, "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demeyi mekruh saymıştır. Çünkü ona göre bu, ücret karşılığında savaşmaktır.

Şafiî dedi ki: "Öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyalardan başka elde edilen mallardan beşte birlik pay devlete ayrılır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demenin caizliği üzerinde ittifak ettiklerine göre, askerlerin düşmandan elde ettikleri mallardan beşte birlik devlet payının çıkarılmaması gerekir. Bu durumda ganimette payı olanların hakkının kesilmesi caiz olduğu gibi, humus payından yararlananların da hakkının kesilmesi caiz olur. Şunu da ifade edelim ki, "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demek, "Düşman askerlerinden birini öldüren, onun üzerindeki eşyalara sahip olur" demek gibidir. Şüphesiz Yüce Allah, (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** buyurmakla, askerlere ganimet olan maldan devlete beşte bir pay ayrılmasını emretmiştir. Ama bu mal, ganimet olmamıştır. Çünkü komutanın "Herkes elde ettiği mala sahip olacaktır" demesi askerler üzerinde geçerli ve caizdir. Bu mallar ganimet olmadıklarına göre bunlardan beşte birlik devlet payının çıkarılmaması gerekir.

Devlet Başkanının İzni olmadan Hücum Ederek Darülharbe Giren Kimsenin Hükmü

Devlet başkanının izni olmadan hücum ederek yalnız başına darülharbe giren kimseyle ilgili olarak farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Bu kişinin ganimet olarak elde ettiği mallar tümüyle kendisinin olur. Kendisinden devletin beşte birlik payı alınmaz. Ancak devletin kendisini korumak için askerle takviyesi durumunda beşte birlik pay alınır. Ancak takviye maksadıyla yanına verilen askerler için bir sayı belirtilmemiştir." Ebu Yusuf dedi ki: "Bu kişinin yanına verilen takviye askerlerin sayısı dokuzu bulursa, elde ettiği ganimetin beşte biri kendisinden alınır." Sevri ve Şafiî dediler ki: "Bu kişinin ganimet olarak elde ettiği malların beşte biri kendisinden alınır. Kalan kısım kendisinin olur." Evzai dedi ki: "Devlet başkanı dilerse bu kişiyi cezalandırır ve elde ettiği ganimetten mahrum bırakır. Dilerse ganimet olarak elde ettiği malların beşte birini kendisinden alır. Kalan kısmı kendisine verir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayeti, ganimet elde edenlerin bir topluluk olmasını gerektirmektedir. Çünkü ele geçirdikleri ganimeti hak etmeleri için, ele geçirenlerin bir topluluk olması şarttır.

Bu ayet, şu ayetlere benzememektedir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün."**[411]

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ) **"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerle savaşın."**[412]

Bu ayetlerde, beraberinde bir topluluk bulunmasa bile mü'minin karşılaştığı müşrik, diğerleriyle iş birliği içindeyse bir tane olsa dahi onu öldürmesi gerektiği emredilmektedir. Ayetlerde her ne kadar müşrik topluluğunun öldürülmesi emredilmekteyse de hepsinin öldürülmesi şart koşulmamıştır. Ancak karşılaşılanların öldürülmeleri emredilmiştir. Ama (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ

411 Tevbe, 9/5

412 Tevbe, 9/29

(مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayetinde şart manası vardır ki o da ganimetin elde edilmesi ve düşmanla savaşılmasıdır. Buna şöyle bir örnek gösterilebilir: "Şu toplulukla konuşursam kölem hür olsun." Bunu diyen o topluluğun tamamıyla konuşursa kölesi hür olur. Ama topluluktan bazı fertlerle konuşursa kölesi hür olmaz. Yine bir birliğin askerleri ganimet elde ettiklerinde o ganimetin beşte dördü kendilerinin olur. Başka Müslümanlar onlarla birlikte savaşa katılmadıkları için o ganimete ortak olamazlar. Aynı şekilde yalnız başına hücum ederek darülharbe girip ganimet elde eden bir Müslüman, elde ettiği ganimetin tamamına sahip olur. Beşte birlik paya gelince bu, Müslümanların yardım ve desteğiyle elde edilen ganimetlerden alınır. Ama yalnız başına darülharbe hücum edip giren bir Müslüman, devlet başkanının yardım ve desteğinden uzak kalır. Çünkü bu kişi onun emri olmadan oraya girmiş ve ona âsi olmuştur. Dolayısıyla düşmandan elde ettiği ganimetlerden beşte birlik pay alınmaması gerekir.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "İslam hâkimiyetindeki topraklarda bulunan gömülerden beşte bir alınması gerekir. Ama daru'l harpteki bulunan gömülerden beşte bir alınmaz."

Bir kimse devlet başkanının izniyle yalnız başına darülharbe girerse elde ettiği ganimetin beşte biri devlete verilir. Çünkü devlet başkanı oraya girmesine izin verirken onu koruyup gözeteceğini ve ona yardım edeceğini taahhüt etmiştir. Bu konuda devlet başkanı, Müslüman toplumun adına yetki kullanmaktadır. Dolayısıyla o adamın elde ettiği ganimetin beşte birini Müslüman toplum adına alır. Ama devlet başkanından izin almadan darülharbe baskın düzenleyenler silahlı bir topluluk ise bunların elde etikleri ganimetten (وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir"** ayeti sebebiyle beşte bir alınır. Çünkü bu topluluk, savunma gücü olan bir seriyye/müfreze ve askeri birlik konumundadır. Ayetteki beşte birlik devlet payını verme emri bunlara da hitap etmektedir.

Daru'l Harpteki İslam Askerlerinin Ganimet Elde Etmelerinden Önce Takviyenin Ulaşması

Daru'l harpte bulunan Müslüman askerler henüz ganimet ele geçirmeden takviye maksadıyla başka askerler kendilerine ulaşırsa, bunların elde edecekleri ganimet hakkında ihtilaf edilmiştir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Müslümanlar daru'l harpte ganimet ele geçirir ancak o ganimetleri oradan alıp İslam diyarına getirmezden önce takviye olarak başka Müslüman askerler onların yanına varırlarsa, o ganimetlere hepsi ortak olurlar."

Mâlik, Sevri, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Takviye için giden askerler, öncekilere ortak olamazlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihlerine göre bu konuda temel ilke şudur: İslam ülkesinde elde edilen ganimetler devlet yetkilisine teslim edildikten sonra askerlerin hakkı onda sabit olur. Paylaştırılmadan da askerler hisselerine mâlik olmazlar. Daru'l harpte ganimetin askerlerin ellerine geçmesi, onda kendileri için bir hak meydana getirmez. Bunun delili şudur: Müslüman askerlerin ganimet elde ettikleri daru'l harpteki o yer, fethetmedikleri sürece ganimet edinilmiş olmaz. Mesela kendileri oradan çıkıp başka askerler gidip orayı fethederlerse, orası önceki askerlerin mülkü olmaz. Onlar açısından darülharbin herhangi bir mıntıkası gibi olur. Yani kendileri orasını İslam diyarına katmış değillerdir. Aynı şekilde daru'l harpte ele geçirdikleri mallar da, İslam diyarına götürmedikleri sürece kendilerinin olmaz. O malları İslam diyarına getirmelerinden önce başka askerler de gidip kendilerinin birliğine katılırsa, elde etmiş oldukları o mallar henüz daru'l harp sâkinlerinin elindeki mallar hükmünde olacağı için hepsi ortak olurlar. Diğer taraftan (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şey"** ayeti, daru'l harpte ele geçirdikleri mallara hepsinin ortak olmasını gerektirmektedir. Çünkü sonradan gelen takviye askerlerin desteğiyle o malları alıp İslam diyarına getirebilmişlerdir. Bilindiği gibi onlar daru'l harpte oldukları sürece o malları İslam diyarına getirmek için takviye askerlerin yardımına muhtaçtırlar. Bu durumda o malları ele geçirmez-

den önce takviye askerler onların birliğine katılmış ve o malları birlikte ganimet olarak ele geçirmiş gibi olmaktadırlar. Dolayısıyla o ganimete hepsi ortak olurlar. Düşmandan ele geçirdikleri malları ellerinde bulundurmaları, kendileri lehine o mallarda bir hak doğuruyorsa o zaman İslam askerinin daru'l harpte ayak bastığı yerin de İslam diyarı sayılması gerekir. İslam askerinin daru'l harpte ayak bastığı yerin İslam diyarına dönüşmeyeceği hususunda fakihlerin ittifak etmeleri, o malların İslam diyarına getirilip devlet yetkilisine teslimden önce o askerlere ganimet olarak verilmeyeceğine delalet etmektedir.

Takviye kuvvetlere ganimetten pay verilmemesi gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler: Zühri'nin bildirdiğine göre Anbese b. Said, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Eban b. Said'i Necid taraflarına bir seriyyenin başında gönderdi. Eban ile beraberindeki arkadaşları, fethin gerçekleşmesinden sonra Hayber'e geldiler. Atlarının yuları liftendi. Eban, 'Ey Allah'ın Resûlü! Ganimetten bize de pay ver' dedi. Ebu Hureyre, 'Ey Allah'ın Resûlü! Onlara pay verme' dedi. Eban, 'Bunu sen mi söylüyorsun, ey Necid kılı!' dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***'Otur yerine ey Eban'*** dedi ve onlara pay vermedi."[413]

Daru'l harpteki asıl askeri birliğe sonradan katılan takviye kuvvetlerine ganimetten pay verilmeyeceği görüşünde olanlar için bu rivayette bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Hayber, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* oraya varmasıyla İslam diyarı olmuştu. Bunda ihtilaf yoktur.

Bu konuda başka bir rivayet de gelmiştir. Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ammar b. Ebi Ammar, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (مَا شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَغْنَمًا إِلَّا قَسَمَ لِي إِلَا خَيْبَرَ فَإِنَّهَا كَانَتْ لِأَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ خَاصَّةً) "Yanında bulunduğum her gazada Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetten bana mutlaka pay verdi. Yalnız Hayber savaşı hariç. O savaşta elde edilen ganimetler, sadece Hudeybiye ahalisine verildi."[414] Bu hadiste Hayber ganimetlerinin -savaşa katılmış olsalar da olmasalar da- sadece Hudeybiye ahalisine tahsis edildiği,

413 Buhari, Megazi, 38

414 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/543

bundan başkalarına verilmediği bildirilmiştir. Çünkü Yüce Allah (وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ) **"Allah, size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiştir"**[415] buyurduktan sonra bunun onlara verileceğini şu ayette vaad etmişti: (وَأُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا) **"Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır."**[416]

Ebu Bürde, Ebu Musa'nın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ فَتْحِ خَيْبَرَ بِثَلَاثٍ، فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لِأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدِ الْفَتْحَ غَيْرَنَا)

"Hayber'in fethinden üç gün sonra Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem yanına vardık. Ganimetten bize pay verdi. Ama bizden başka fetih sırasında hazır bulunmayanlara pay vermedi."[417]

Bu hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hayber'in fethinde hazır bulunmayan Ebu Musa ve arkadaşlarına Hayber ganimetlerinden pay verdiği, ama fetih sırasında hazır bulunmayan başkalarına pay vermediği bildirilmektedir. Ebu Musa *radıyallahu anh* ile arkadaşları belki de Hudeybiye ahalisinden oldukları için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara ganimetten pay vermiştir. Ya da ganimette hak sahibi olanların gönül rızasıyla onlara pay vermiştir.

Nitekim Huseym b. İrâk'in bildirdiğine göre babası, kendi kavminden olan birkaç kişiden şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Ebu Hureyre *radıyallahu anh* ve kendi kavminden birkaç kişi Medine'ye geldiler." Olayın bundan sonrasını Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* kendisi anlatıyor: "Medine'ye geldiğimizde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'e gitmek üzere Medine'den çıkmıştı. Biz de Medine'den çıkıp Hayber'e yöneldik. Nihayet Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardık. Ama oraya vardığımızda Hayber fethedilmişti. (Ganimette hak sahibi olan) insanlarla konuştu; bizi paylarına ortak ettiler."[418]

---

415 Fetih, 48/20

416 Fetih, 48/21

417 Buhari, Megazi, 36

418 Beyhaki, es-Sünenu's-Sağir: 3/393

Daru'l harpteki Müslüman ordusuna takviye kuvveti ulaştığında, ganimetten takviyedeki askerlere pay verilmeyeceğini savunanlar için bu rivayette bir delil yoktur.

Kays b. Müslim'in bildirdiğine göre Tarık b. Şihab şöyle demiştir: "Nihavend halkı savaşa gittiler. Kûfeliler, onlara yardıma gittiler. Savaşı kazanıp ganimet elde ettiler. Basralılar, Kûfelilere pay vermek istemediler. Kûfelilerin başında Ammar b. Yasir vardı. Beni Utarid kabilesinden bir adam kalkıp Ammar'a *radıyallahu anh*, 'Behey kesik kulaklı! Ganimetimize ortak mı olmak istiyorsun?' dedi. Ammar *radıyallahu anh* da, 'Kulaklarımın en iyisini esir aldın' şeklinde karşılık verildi. Ganimetlerin nasıl paylaştırılacağı konusu mektupla Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* soruldu. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, ganimetin savaşa katılanlara verilmesi gerektiğini bildirdi."[419]

Bu rivayette bizim söylediklerimizin aksine bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Müslümanlar, Nihavend'e hâkim olmuşlar ve orası daru'l İslam olmuştu. Çünkü orada artık kâfir toplumu kalmamıştı. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, ganimetin savaşa katılanlara verilmesi gerektiğini söylemişti. Çünkü Kûfeliler, İslam diyarı haline gelmesinden sonra Nihavend'e gitmişlerdi. Bununla beraber Ammar *radıyallahu anh* ve beraberindekiler, kendilerinin ganimete ortak edilmesi gerektiği görüşündeydiler. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ise onların ganimete ortak edilmemeleri gerektiği görüşündeydi. Çünkü onlar, Nihavend'in İslam diyarına dönüşmesinden ve ganimetlerin de İslam diyarında devlet yetkilisine teslim edilmesinden sonra oraya varmışlardı.

Süvarilerin Ganimet Payı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin zahiri, süvari ile piyadenin ganimetten eşit pay almalarını gerektirmektedir. Ayet, ganimette payı olan

419 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 7/352. [Ammar'ın *radıyallahu anh* kulağı Yemame savaşında kesilmişti. Mütercim]

herkese hitap etmektedir. Bu kelime hepsini kapsamaktadır. Mesela (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ) **"(Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır"**[420] ayetinin zahirinden anlaşıldığına göre birden fazla kız çocuğu, mirasın üçte ikisini kendi aralarında eşit olarak paylaşacaklardır. Aynı şekilde bir kişi, "Şu köle, şu adamlarındır" dediğinde, bazısının daha fazla hisseye sahip olduğu söylenmedikçe o adamların o köleye eşit hisselerle ortaklaşa sahip oldukları anlaşılır. Ganimetle ilgili ayetteki (غَنِمْتُمْ) **"ganimet olarak aldığınız"** ifadesi de, savaşa katılanların elde ettikleri ganimetten eşit pay alma hakkına sahip olmalarını gerektirmektedir. Çünkü bu kelime, askerlerin o ganimete mâlik olduklarını ifade etmektedir.

Süvari askerlerin ganimetten ne kadar pay alma hakkına sahip oldukları hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Süvari Askerlerin Ganimet Payı Konusundaki İhtilaf

Ebu Hanife dedi ki: "Süvarinin ganimette iki, piyadeninse bir hissesi vardır."

Ebu Yusuf, Muhammed, İbn Ebi Leyla, Mâlik, Sevri, Leys, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Süvarinin ganimette üç, piyadeninse bir hissesi vardır."

Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* görevlendirdiği Münzir b. Ebi Hamsa'nın, Ebu Hanife ile aynı görüşte olduğu; onun süvariye iki, piyadeye ise ganimetten bir hisse verdiği, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* ise bu paylaştırmayı beğendiği rivayet edilmiştir. Hasan el-Basri'nin de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Şerik, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kusem b. Abbas, Horasan'da Said b. Osman''n yanına geldi. Onlar ganimet elde etmişlerdi. Said, ona "Sana bin hisselik bir hediye hazırlıyorum" deyince Kusem şöyle dedi: "Sen bana bir, atıma da bir hisse ver."

420 Nisâ, 4/11

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de açıkladığımız gibi ayetin zahiri, süvari ile piyadenin hisselerinin birbirine eşit olmasını gerektirmektedir. Fakihlerin tamamı, süvarinin piyadeden bir hisse fazla alması gerektiği hususunda ittifak ettikleri için biz de onun bir hisse fazla alması gerektiğine kail olduk ve ayetin genel hükmünü bununla tahsis ettik. Süvariler dışındaki ganimetçilerin hisselerinin ayetin genel hükmü uyarınca birbirine eşit olması gerekmektedir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «جَعَلَ لِلْفَارِسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **süvariye (ganimetten) iki, piyadeye bir hisse tahsis etti."[421]

Abdulbaki dedi ki: Muhammed b. Sabbah'tan başkası bunu Süfyan es-Sevri'den nakletmiş değildir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Süvariye (ganimetten) üç hisse verilir. Bir hisse kendisine, iki hisse de atınadır."***[422]

Ubeydullah b. Ömer'in bu konudaki iki hadisi birbirinden farklıdır. İkisinin de sahih olması mümkündür. Süvariye ilk önce iki hisse vermiştir ki bu onun hakkıdır. Daha sonra başka bir ganimetten üç hisse vermiş olabilir. Bu defa fazladan verdiği bir hisseyi nefl şeklinde vermiş olması mümkündür.

Daha önce senedini zikrettiğimiz bir hadiste Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştik: *"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bizi bir seriyyede gazaya gönderdi. Her birimizin ganimetteki payı on iki deve oldu. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem her birimize ayrıca birer deve de verdi."*

421 Darekutni, Sünen: 4/106; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 8/12

422 Bkz: İbn Mâce, Cihad, 36

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Bedir savaşında (ganimetten) süvariye iki, piyadeye bir hisse tahsis etti."*[423]

Bu rivayet sabit olsa bile, bunda Ebu Hanife'nin görüşünü destekleyen bir delil bulunmamaktadır. Şundan ki: Bedir savaşında askerlere dağıtılan ganimetler, onların hakkı değildi. Çünkü o savaştaki ganimetler Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* olmuş ve ondan dilediği kimselere verme hakkına sahip kılınmıştı. Onlara bir şey vermeseydi o da caiz olurdu. O savaşa katılanlar, elde edilen ganimetten pay alma hakkına sahip kılınmamışlardı. Askerlere ganimetten pay vermek, daha sonra şu ayetle vacip kılınmıştı: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."** Ganimetin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mülk kılınan şekli bu ayetle neshedilmiş oldu. Mücemmi' b. Cariye'nin rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber ganimetlerini paylaştırdı. Süvariye iki, piyadeye bir hisse verdi.[424]

İbn Fudayl'ın bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hayber fethinde ganimetleri paylaştırdı. Süvariye üç, piyadeye bir hisse verdi."[425]

Bu, Mücemmi' b. Cariye'nin rivayetine muhalif bir rivayettir. Ama ikisini telif etmek şöyle mümkün olur: Bazı süvarilere iki hisse verilmiştir. Bu zaten onların hakkıdır. Bazılarına da nefl suretinde bir hisse daha eklenerek üç hisse verilmiştir. Nitekim Seleme b. Ekva' *radıyallahu anh* Zi kared gazvesinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine süvariyle piyadenin hissesini verdiğini söylemiştir. Seleme o gazvede piyade idi.

Yine rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o gazvede Zübeyr *radıyallahu anh* e dört hisse vermiştir. Süfyan b. Uyeyne'nin Hişam b. Urve'den naklettiğine göre Yahya b. Abbad b. Abdullah b. Zübeyr şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Zübeyr'e ganimetten dört hisse

423 Abdurrezzak, el-Musannef: 5/185

424 Darekutni, Sünen: 5/185

425 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tehzibu'l-Âsâr: 1/529

verilirdi. Bu fazlalık ona nefl şeklinde verilirdi. Maksat bunları düşman üzerine at koşturup hücum etmeye teşvik etmekti. Nitekim öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyalar da onu öldüren Müslümana bu amaçla verilirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de mü'minleri savaşa teşvik etmek için, ***"Kim düşmandan ne ele geçirirse kendisinin olsun"*** demişti.

Bu konudaki rivayetler muhtelif olunca fazla hisse verilmesini öngören rivayetin kabulde öncelikle olması gerekir, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, fazlalığın istihkak şeklinde sabit olması durumunda söz konusu dur. Ama fazlalığın nefl şeklinde verildiği sabit olursa o zaman bu fazlalık hak edilmiş olmaz. Yine bizim naklettiğimiz haberde, piyadenin hissesinin arttırıldığı ifadesi yer almaktadır. Zira süvarinin hissesi eksildikçe piyadenin hissesi artar.

Bizim söylediğimizin doğruluğunu aklî yönden ispatlayan delil şudur: At bir savaş aletidir. Diğer savaş aletlerine ganimetten hisse verilmediği gibi, kıyas gereği ata da hisse verilmemesi gerekir. Ancak biz bir hissede kıyası terkettik. Diğerleri kıyasa yüklenir. Buna göre süvarisiz bir at savaşa katılırsa ganimetten ona hisse verilmez. Ama bir adam atsız olarak savaşa katılırsa hisse almayı hak eder. Adamın alacağı bir hisseyi geçmediğine göre at için verilecek olanın da haydi haydi bir hisseyi geçmemesi gerekir. Yine ganimetten hisse almayı hak etmede adamın durumu, atınkinden daha kuvvetlidir. Şöyle ki: Savaşa katılan adamların sayısı ne kadar çok olursa olsun hepsi ganimetten hisse alma hakkına sahip olurlar. Ama bir adamın birden fazla atı savaşta kullanılırsa sadece bir atı için ganimetten hisse verilir. Ganimetten hisse alma bakımından adamın konumu atınkinden daha kuvetli olduğu ve buna rağmen adam sadece bir hisse aldığı halde atın da en fazla hisse alması gerekir.

[Beygirin Ganimetteki Payı]

Beygirin ganimetteki payı hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz fakihleri, Mâlik, Sevri ve Şafiî dediler ki: "Ganimetten kendileri için hisse verilmesi hususunda beygir ile normal at birbirine eşittir."

Evzai dedi ki: "Geçmişte Müslümanların imamları beygirler için ganimetten hisse vermezlerdi. Bu uygulama, Velid b. Yezid'in öldürülmesinin akabinde fitne meydana gelinceye kadar devam etti."

Leys dedi ki: "Hecin[426] devesi ile beygire bir hisse verilir. Bunlar, asil Arap atı sınıfına katılmazlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ)

"(Düşmanlarınıza karşı) savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı korkutursunuz."[427]

(فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ)

"(Ganimetler için)siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz."[428]

(وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ)

"(Allah), atları, katırları ve merkepleri (de yarattı)."[429]

Bu ayetteki (الْخَيْل) kelimesinden asil Arap atı anlaşıldığı gibi beygir de anlaşılmaktadır. (الْخَيْل) kelimesi her ikisini kapsadığına göre, her ikisinin ganimetten eşit hisse almaları gerekir. Bunların eşit hisse almaları gerektiğinin bir delili de şudur: Beygire binen kimseye süvari dendiği gibi asil Arap atına binen kimseye de süvari denir. Her ikisine süvari dendiğine ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Süvariye iki, piyadeye bir hisse verilir"*** dediğine göre, bu hadis beygir süvarisini de asil Arap atı süvarisini de kapsar. Ayrıca beygir eğer at cinsindense, onunla Arap atının alacağı hisse eşit olmalıdır. Eğer at cinsinden değilse onun için ganimetten

426 Hecin: Zayıf ve hızlı yürüyen bir deve cinsi.
427 Enfâl, 8/60
428 Haşr, 59/6
429 Nahl, 16/8

hisse verilmemesi gerekir. Leys ile onun görüşünde olanlar bize muvafakat ederek beygir için ganimetten hisse verilmesi gerektiğini söylemiş olmaları, beygirin at cinsinden olduğuna ve ganimet hususunda onunla asil Arap atı arasında fark bulunmadığına delalet eder. Ayrıca fakihler, etini yemenin caiz ya da haram oluşu bakımından beygirin asil Arap atı gibi olduğu hususunda da anlaşmışlardır. Bu da beygirle asil Arap atının aynı cinsten hayvanlar olduklarına delalet etmektedir. Bu durumda ikisi arasındaki fark, sadece erkekle dişi, semiz ile zayıf, rahvan ile ağır yürüyen arasındaki fark kadar olmaktadır ki, bu da ganimetteki hisselerinin farklı olmasını gerektirmez. Diğer taraftan asil Arap atı her ne kadar beygirden daha hızlı koşsa da, silah taşımada beygir ondan daha güçlüdür. Öte yandan Arap askerle başka ırktan olan asker eşit hisse aldıklarına göre, Arap atıyla beygir için verilen hissenin de eşit olması gerekir.

Abdullah b. Dinar dedi ki: "Beygirler için zekât verilip verilmeyeceğini Said b. Müseyyeb'e sordum. Bana, 'Atlar için zekât verilir mi?' karşılığını verdi."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Beygirler, at hükmündedirler."

Mekhul dedi ki: "Beygirler için ilk olarak ganimetten hisse veren kişi, Dımeşk savaşında Halid b. Velid *radıyallahu anh* olmuştur. Beygirler için atların yarı hissesini veriyordu. Beygirlere birer hisse veriyordu."

Bu, maktu bir hadistir. Bu hadiste Halid b. Velid'in, beygirlerin gücünü gördüğü için kendi içtihadına dayanarak böyle bir uygulamada bulunduğu ifade edilmiştir. Şu halde bu bir nass değildir.

İbrahim b. Muhammed b. Münteşir, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: İslam ordusunun süvarileri Şam'a hücum etti. Ordunun komutanı Münzir b. Ebi Hamsa el Vadiî idi. Atlar aynı günde Şam'a ulaştı. Ama beygirler ertesi gün oraya ulaştılar. Komutan Münzir, "Aynı günde menzile ulaşan atlarla aynı günde ulaşamayan beygirleri bir tutmam" dedi. Bu hususta görüşünü öğrenmek için Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* mektup yazdı. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, cevaben yazdığı mektupta şunları demişti: "Münzir el Vadiî'nin anası ağlasın. Ben onu dediklerini düşündüm. Dediklerini uygulayın." Beygirlere ganimetten hisse vermeyenler, bu rivayeti delil saymaktadırlar. Ancak bu rivayet, beygirler için ganimetten

hisse vermemenin Hz. Ömer'in görüşü olduğuna delalet etmemektedir. Hz. Ömer, sadece Münzir'in teklifini onaylamıştı. Çünkü bu, içtihad edilecek bir konuydu. Ordunun komutanı bir hüküm vermiş, Hz. Ömer de o hükmü geçerli kılmıştı.

Bir kişinin birkaç atla birlikte savaşa katılması durumunda alacağı ganimet miktarı hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Muhammed, Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Bu durumdaki kişinin sadece bir atı için ganimetten hisse verilir."

Ebu Yusuf, Sevri, Evzai ve Leys dediler ki: "İki at için ganimetten hisse verilir." Birinci görüşün sahihliğinin delili şudur: Bilindiği gibi İslam askerleri; Hayber, Mekke, Huneyn ve diğer bazı yerlerin fethi ile İslamiyetin güçlenmesinden sonra Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* le birlikte savaşıyorlardı. Savaşa katılan askerlerin iki veya daha fazla atı oluyordu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birden fazla at için ganimetten hisse verdiği nakledilmiş değildir. Diğer taraftan at, bir savaş aletidir. Kıyasa göre diğer savaş aletleri için ganimetten hisse verilmediği gibi at için de hisse verilmemesi gerekir. Ancak bir at için ganimetten hisse verildiği sünnet ve icma ile sabit olduğuna göre biz de bir at için hisse verilmesi hükmünü kabul ettik. Ama birden fazlası için hisse verilmesi, nass olmadıkça kabul edilemez. Çünkü kıyas, birden fazla at için hisse verilmesini engellemektedir.

Humus/Ganimetin Beşte Birinin Paylaştırılması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."[430]

430 Enfâl, 8/41

Selef uleması humusun ne şekilde paylaştırılacağı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ganimetler beşe bölünürdü. Beşte dördü savaşanlara paylaştırılırdı. Beşte biri ise dörde bölünürdü. Bunun bir çeyreği Allah ve Resûlü ile Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına verilirdi. Ama Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi bundan bir şey almazdı. İkinci çeyreği yetimlere verilirdi. Üçüncü çeyreği yoksullara verilirdi. Dördüncü çeyreği ise yolda kalmışlara, yani Müslümanlara konuk olan fakir misafirlere verilirdi."

Katade, İkrime'nin de benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir. Katade, (فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) cümlesini şöyle açıklamıştır: "Ganimetin beşte biri de beş hisseye bölünür. Bir hissesi Allah'a ile Resûlü'ne aittir. Bir hissesi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına verilir. Bir hissesi yetimlere verilir. Bir hissesi yoksullara verilir. Bir hissesi de yolda kalmışlara verilir."

Atâ ve Şa'bi dediler ki: "Allah'ın humusu ile Resûlün humusu aynıdır."

Şa'bi dedi ki: "Allah'ın humusu ifadesi, ilgili ayetin başında kelamın açılışı için kullanılmıştır."

Süfyan, Kays b. Müslim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Güç ve yücelik sahibi Allah'ın (فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) kavlinin manasını Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye'ye sordum. Şöyle cevap verdi: "Bu ifade ilgili ayetin başında kelamın açılışı için kullanılmıştır. Yoksa ganimette Allah'ın payı yoktur. Çünkü dünyanın ve ahiretin tamamı Allah'ındır."

Yahya b. Cezzar, (فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ) cümlesi hakkında şöyle dedi: "Her şey Allah'ındır. Ancak ganimeti beşe bölüp humusu/beşte birini ayırıp alan, Resûlullah'tır *sallallahu aleyhi ve sellem*."

Ebu Cafer er-Râzî'nin bildirdiğine göre Rebî' b. Enes, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimet getirilirdi. Elini ganimete vururdu. Eline gelen şeyi Kâbe için harcanmak üzere ayırırdı. Bu ayırdığı şey, Beytüllah'ın hissesi idi. Kalan kısmı beşe bölerdi. Bir hisse Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hisse ak-

rabalarına, bir hisse yetimlere, bir hisse yoksullara, bir hisse de yolda kalmışlara verilirdi. Kâbe için ayırdığı, Yüce Allah'ın hissesi idi."

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre İbn Zübeyr, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ganimetin beşte biri/humus, Allah yoluna sarfedilirdi. Halkın karşılaştığı beklenmedik durumlar ile musibetlerin verdiği zararı telafi etmek için buradan harcama yapılırdı. Ama mal çoğalınca başka cihetlere de harcama yapılır oldu."

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında humus beşe bölünürdü: Bir hisse Allah ve Resûlüne, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına bir hisse, yetimlere bir hisse, yoksullara bir hisse, yolda kalmışlara bir hisse verilirdi. Sonra Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali, humusu üçe böldüler. Bir hisse yetimlere, bir hisse yoksullara, bir hisse de yolda kalmışlara verilirdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Humusun paylaşılması konusunda selef uleması, yukarıda belirtilen şekilde ihtilaf etmişlerdir.

Ali b. Ebi Talha'nın rivayetine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, humusun dörde bölüneceğini bu dört hisseden birinin Allah'a ait olduğunu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile akrabalarının hissesinin aynı olduğunu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustan bir şey almadığını söylemiştir. Başkaları dediler ki: (فَاَنَّ لله خُمُسَهُ) cümlesi, kelamın açılışı için kullanılmıştır. Humusun kendisi de beşe bölünür. Bu, Atâ ile Şa'bi've Katade'nin görüşüdür.

Ebu'l Âliye dedi ki: "Humus, altıya bölünürdü. Bunun bir hissesi Allah'a ait olup Kâ'be'ye tahsis edilirdi. İlgili ayette bahsedilen kimselerden her birine de birer hisse verilir."

Kelbi'nin hadisinde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bildirdiğine göre dört halife, humusu üçe bölmüşlerdir.

Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh* dedi ki: "Humusun bir hissesi Allah yoluna harcanırdı. Halkın başına gelen musibetlerin meydana getirdiği za-

rarlar onunla telafi edilirdi. Daha sonraları bu hisse başka cihetlere sarfedilir oldu."

Müteahhirin ulemadan ve Medine halkından Muhammed b. Meslemе dedi ki: "Ganimetlerin paylaştırılmasıyla ilgili ayetin inmesinden önce Yüce Allah, yetkiyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği gibi humusun paylaştırılmasında da yetkiyi ona vermiştir. Ganimetlerin beşte dördünün paylaştırılmasındaki yetkisi neshedildi. Sadece beşte birinin paylaştırılmasıyla ilgili yetki kendisine verildi. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۙ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ)

"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)."[431]

Yüce Allah bu ayetin devamında da şöyle buyurmuştur: (وَمَا اٰتٰىكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) **"Peygamber size ne verdiyse onu alın."**

Fethedilen memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın kazanılan malların nerelere harcanacağı ayette belirtildikten sonra (وَمَا اٰتٰىكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) **"Peygamber size ne verdiyse onu alın"** buyurulmuştur. Anılan malların nerelere harcanacağı yetkisinin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* verildiği ayetin sonunda bildirilmiştir. Humus da aynı hükme tabidir. Onun da Allah'a ve Resûlü'ne ait olduğu bildirilmiştir. Yani humusun da paylaştırılması yetkisi Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* bırakılmıştır. Mezkûr ayetin devamında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* uygun göreceği şekilde nerelere sarfedileceği de belirtilmiştir.

Abdulvahid b. Ziyad'ın Haccac b. Ertat'tan naklettiği şu hadis de buna delalet etmektedir: Ebu Zübeyr bize şunu anlattı: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humusa nasıl paylaştırdığı, Cabir'e *radıyallahu anh* so-

431 Haşr, 59/7

ruldu. O şöyle vecap verdi: "Humus Allah yoluna sarfederdi. Verilmesi gereken adamlara, durumlarına göre sırasıyla bir bir verirdi." Yani hak edenlere verirdi. Yoksa humusu beşe bölmezdi."

Humusun altıya bölündüğünü, Allah'a ait kılınan hissenin Kâ'be için sarfedildiğini söyleyenlerin rivayeti anlamsızdır. Eğer böyle bir şey sabit olsaydı, mütevatir olarak rivayet edilirdi. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra insanlar arasında onun halifeleri bunu öncelikle uygularlardı. Onların böyle bir uygulamada bulundukları sabit olmadığına göre demek ki bu rivayet sabit değildir. Diğer taraftan ayette sayılan diğer sarf yerlerine nispetle Kâ'be payının Allah'a nispet edilme önceliği yoktur. Bu da (فَاَنَّ لله خُمُسَهُ) cümlesinin Kâ'be hissesine mahsus olmadığına delalet etmektedir. Bu görüş iptal edildiğine göre (فَاَنَّ لله خُمُسَهُ) cümlesi ile mutlaka şu iki şeyden biri kastedilmiş olmaktadır: Bu cümle ya kelamın açılışı için kullanılmıştır. Bu görüşün selef ulemasına ait olduğunu söylemiştik. Yani teberrük maksadıyla Allah'ın adı anılmıştır. Bir işe Allah adı ile başlamak uğur getirir. Ya da humusun, insanı Allah'a yakın kılacak sevap kazandırıcı yerlere verilmesi maksadıyla anılan cümleye ayette yer verilmiştir. Sonra da humusun harcanacağı yerler ayette açıklanmış ve şöyle buyrulmuştur:

(وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ)

"Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir."

Mezkûr ayette humusun nereye sarfedileceği önce mücmel olarak zikredilmiş, sonra da mücmel bırakılan o yerler açıklanmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (Enfâl, 41) sizin dediğiniz mana kastedilmiş olsaydı Allah ile Resul kelimelerinin arasına (vav) harfi konulmaksızın (فَاَنَّ لله خُمُسَهُ لِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى) buyrulur ve ayetin manası da şöyle olurdu: "Ganimetin Allah'a ait olan beşte biri, aslında Peygamber'e ve onun yakınlarına aittir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin bu dediğiniz şekilde olması gerekmez. Çünkü lügate göre "vav" harfinin işlevsiz olarak cümlede yer alması mümkündür.

Buna şu ayetleri örnek gösterebiliriz:

(وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً)

"Andolsun, biz Mûsâ ile Hârûn'a, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için o Furkân'ı (Tevrat'ı) bir ışık olarak verdik."[432]

Bu ayette geçen "Furkan" ile "ziya" kelimeleri arasındaki "vav" harfi işlevsizdir. Çünkü "Furkan" ın kendisi bir "ziya", yani ışıktır.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ)

"Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca..."[433]

Bu ayetteki "vav" harfi de işlevsizdir. Şairlerin şu mısraları da buna örnek gösterilebilir:

بل شَيْءٌ يُوَافِقُ بَعْضَ شَيْءٍ-وَأَحْيَانًا وَبَاطِلُهُ كَثِيرُ

"Aksine bir şey bazı şeylere uyabilir.

Bazen de içinde çok batıl şeyler olabilir."

Bu şiirdeki (أَحْيَانًا) ile (بَاطِلُهُ) kelimeleri arasındaki (vav) harfi işlevsizdir.

فَإِنَّ رَشِيدًا وَابْنَ مَرْوَانَ لَمْ يَكُنْ-لِيَفْعَلَ حَتَّى يُصْدِرَ الْأَمْرَ مَصْدَرَا

"Emr-ü ferman çıkarmadıkça

Mervan oğlu Reşid bunu yapmaz."

---

432 Enbiyâ, 21/48

433 Sâffât, 37/103

Bu şiirde geçen (وَابْنَ) kelimesinin başındaki (vav) harfi işlevsizdir.

إلى الملك القرم وابن الهام-وَلَيْثِ الْكَتِيبَةِ فِي الْمُزْدَحَمِ

"Savaşta ordunun aslanı olan

İleri görüşlü ve himmeti âli hükümdara,"

Bu şiirdeki (vav) harfleri işlevsiz olup varlıklarıyla yoklukları arasında fark yoktur.

Bu anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki (فَأَنَّ لله خُمُسَهُ) cümlesi, önce anlatmış olduğumuz iki manadan birine gelmektedir. Her iki mananın birlikte kastedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü ayetin her ikisine de ihtimali vardır. Bu cümle önce de dediğimiz gibi ayet-i kerimenin zikrüllah ile başlatılması için ayette yer almıştır. Ganimetin beşte biri olan humus ta, insanı Allah'a yakın kılan cihetlere sarfedilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humusta payı vardı. Ganimetin paylaştırılmasından önce kendi şahsı için bir miktarını ayırma hakkı vardı (ki buna safiyy denir). Bir de savaşa katıldığında bir asker hissesi kadar da alma hakkı vardı.

Ebu Hamza'nın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdulkays heyetine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(آمُرُكُمْ أَنْ تَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَه إِلَّا اللهُ، وَتُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَتُؤْتُوا الزَّكَاةَ، وَتُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ سَهْمَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالصَّفِيِّ)

"Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet etmenizi, namazı kılmanızı, zekâtı vermenizi, ganimetten Allah'ın payını ve peygamberin payını vermenizi size emrediyorum."[434]

Vefatından sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* payının kime verilmesi gerektiği hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

434 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/494

Süfyan'ın bildirdiğine göre Kays b. Müslim, Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye'nin şöyle dediğini ribayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra insanlar, onun ve akrabalarının payının kime verilmesi gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya koydular. Bir grup ulema, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* payının, kendisinin vefatından sonra halifeye verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Başka bir grup da onun akrabalarının payının, halifenin akrabalarına verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Selef uleması bu iki payın, Allah yolunda cihad için at, silah ve teçhizat teminine sarfedilmesi gerektiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* payı, hayatta olduğu sürece kendisine aitti. Vefatından sonra safiyy denilen ve taksimattan önce kendi şahsı için ayırdığı kısım sakıt olduğu gibi bu payı da artık sakıt olmuş ve ganimet malının toplamına katılmıştır. Bu pay olağanüstü durumlar ve musibetler için de bekletilmeyip askerlere dağıtılır.

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının payı hakkında da ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır. El Câmiu's-Sağîr adlı eserde Ebu Hanife'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Humus üçe bölünür. Bir pay fakirlere, bir pay düşkünlere, bir pay da yolda kalmışlara verilir."

Bişr b. Velid'in bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah ve Resûlü'nün humustaki payı bir ve aynıdır. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının payına gelince, mezkûr ayette (Enfal, 41) Yüce Allah'ın bildirdiği her sınıfa humusun beşte biri oranındadır."

Sevri dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustaki payı, beşte birdir. Artan kısım, Yüce Allah'ın mezkûr ayette bildirdiği sınıflara verilir."

Mâlik dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarına onun görüş ve içtihadına uygun miktarda humustan pay verilir."

Evzai dedi ki: "Ganimetin beşte biri/humus, ayette zikredilen sınıflara verilir."

Şafiî dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının payı, onların zengin olanlarına da fakir olanlarına da verilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette geçen (وَلِذِي الْقُرْبَى) lafzı, açıklanmaya muhtaç mücmel bir lafızdır ve genellik ifade etmez. Şundan ki: (ذَا الْقُرْبَى) lafzı, başka insanların yakınlarından ayrı olarak sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları anlamına gelmez. Ancak ayette geçen "yakınları" kelimesiyle başka insanların yakınlarının kastedilmediği de bilinmektedir. Böyle olunca da bu lafız, açıklanmaya muhtaç olan mücmel bir lafız olmaktadır. Selef uleması, bu kelimeyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının kastedildiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Selef ulemasından bazıları dediler ki: Humustan pay almayı hak eden yakınlar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımcı olan yakınlarıdır. Pay almak, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımcı olmak ve onun yakını olmakla hak edilir. Yardımcı olmayıp sonradan doğanlar, fakir iseler onlar da diğer fakirler gibi pay alma hakkına sahip olurlar. Bu görüşte olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Zühri'nin bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh* in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yakınlarının humustaki payını Haşimoğulları ile Muttaliboğullarına paylaştırırken ben ve Osman *radıyallahu anh* yanına varıp "Ey Allah'ın Resûlü! Muttalib oğullarına verip bizi mahrum bıraktın. Oysa onlarla biz sana aynı derecede yakınız. Öyle değil mi?" dedik.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize şu karşılığı verdi:

(إِنَّهُمْ لَمْ يُفَارِقُونِي فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ وَإِنَّمَا
بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ)

"Onlar cahiliyet döneminde de İslamiyet döneminde de benden asla ayrı durmadılar. Haşimoğullarıyla Muttaliboğulları aynı şeydir."[435] Böyle buyurduktan sonra parmaklarını birbirine geçirip kenetledi.

435 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/140

Bu rivayet sırf Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakını olmakla humustan pay alınamayacağına iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Muttaliboğullarıyla Abduşşems oğulları, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* aynı derecede yakın idiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Muttaliboğullarına humustan pay vermiş, ama Abduşşems oğullarına pay vermemişti. Humustan pay almak eğer sırf Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakını olmakla hak edilseydi, Muttaliboğullarıyla Abduşşems oğullarına humustan eşit miktarda pay verilirdi.

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu uygulaması Kitapta mücmel olarak zikredilen (وَلِذِي الْقُرْبَى) lafzının açıklaması mahiyetindedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması açıklama mahiyetinde olduğunda vücup ifade eder. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustan pay alma hakkına sahip olmak için akrabalığın yanısıra kendisine yardımcı olunmasından da bahsetmiş olması, Cenab-ı Allah'ın muradının da bu yönde olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımı dokunmamış olan yakınları ise fakirlikleri sebebiyle humustan pay alma hakkına sahip olurlar. Diğer taraftan dört halife de humusta ancak fakirlik sebebiyle pay sahibi olunabileceği hususunda görüşbirliği etmişlerdir.

Muhammed b. İshak dedi ki: Muhammed b. Ali'ye, "Hz. Ali *radıyallahu anh* halife olduğunda Peygamber yakınlarının humustaki hisselerini ne yaptı?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Bu meselede Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in takip ettiği yolu takip etti. Onların yolundan gitmediğinin söylenmesinden hoşlanmazdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* kendisi de bu görüşte olmasaydı bu şekilde hükmetmezdi. Çünkü dedenin mirastaki hissesi, maaşların eşit miktarda verilmesi ve başka bazı meselelerde Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e muhalefet etmiştir. Böyle olunca da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının, humustaki payı fakirlik sebebiyle hak etmeleri meselesinde Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in görüşlerinin aynı olduğu ispatlanmış oldu. Dört halife bu görüşte olduklarına göre bu meselede bir icma delili sabit olmuş olmaktadır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي)

"Benim sünnetime, benden sonra raşid halifelerin sünnetine uyun."[436]

Yezid b. Hürmüz'ün rivayetine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, kendisine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının humustaki hissesini soran Necdet el-Harurui'ye yazdığı cevabi mektupta şunları söylemiştir: "Biz bu hissenin bize verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu hisse ile dullarımızı evlendirmemiz, borçlularımızın borçlarını ödememiz için Ömer *radıyallahu anh* bize çağrıda bulundu. Biz ise onun bu hisseyi bize teslim etmeyişini kabul etmedik. Kavmimiz de buna razı olmamızı kabul etmedi."

Bazı rivayetlerde "Amcazadelerimiz buna razı olmamızı kabul etmediler" denilmektedir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* kendi kavminin -ki onlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıdırlar- bu hissenin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zengin olan değil de fakir olan yakınlarına verilmesi gerektiği görüşünde olduklarını bildirmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Biz bu hissenin bize verilmesi gerektiğini düşünüyoruz" demesi, kendi görüşlerini bildirmektir. Oysa sünnetin ve aralarında dört halifenin de bulunduğu sahabe çoğunluğunun ittifakının yanında kişisel görüşe yer yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarından dul olanları evlendirme ve borçluların borçlarının ödenmesi masraflarının humus malından karşılanması gerektiğine dair Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* görüşünün sahih olduğuna Zühri'nin şu hadisi delalet etmektedir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Haris b. Nevfel, Muttalip b. Rebia b. Haris'in kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Ben ve Fadl b. Abbas, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip şöyle dedik: "Ey Allah'ın Resûlü, biz evlenecek çağa geldik. Bizi şu zekât toplama memurluğuna tayin etsen de diğer zekât memurlarının sana verdikleri kadarını sana versek ve onların aldıkları kadarını da alsak."

436 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 4/461

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize şu karşılığı verdi:

(إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَنْبَغِي لِآلِ مُحَمَّدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ)

"Muhammed ailesine zekât vermek uygun olmaz. Zekât, insanların kirinden başka bir şey değildir."[437] Böyle buyurduktan sonra Mahmiyye adındaki zekât memuruna Fadl ile Muttalib'e humustan bir miktar mal vermesini emretti. Bu rivayet, Peygamber yakınlarının humustan pay almayı ancak fakirlik sebebiyle hak edebildiklerine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara evlenmeleri için ihtiyaç duydukları mehir kadar mal verilmesini emretmişti. İhtiyaçlarından fazlasının verilmesini emretmemişti. Humusun hisse hesabına göre değil de devlet başkanının takdirine göre dağıtım yapılması gerektiğine, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir: ***"Şu ganimetten benim alacağım sadece humus/beşte birdir. Humus ise size geri dönmektedir."***[438]

Humusta başkalarından çok Peygamber yakınlarının hak sahibi olduğunu söylememiştir. Bu da yakınlarının diğer fakirler gibi ancak ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda humustan alma hakkına sahip olduklarına delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(يذهب كسْرَى فلا يكون كسرى بعده ويذهب قيصَرُ فلا يكون قيصر بعده والَذي نفسي بيده لَتُنْفِقُنَّ كنوزَهما في سبيل الله تعالى)

"Kisra gidecek; ondan sonra (başka bir) Kisra gelmeyecektir. Kayser gidecek; ondan sonra (başka bir) Kayser gelmeyecektir. Beni yaşatmakta olan Allah'a yemin ederim ki, bu ikisinin hazinelerini Allah yolunda harcayacaksınız."[439]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, anılan hazinelerin Allah yolunda harcanacağını haber vermiş, herkese değil de sadece bazı kimselere verileceğini söylememiştir. Bu malların dağıtımının

437 Müslim, Zekât, 13

438 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/236

439 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/271

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* takdirine bırakıldığına delalet eden şeylerden biri de onun, humus ayetinde kendilerinden bahsedilmediği halde müellefe-i kuluba/kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimselere mal vermiş olmasıdır. Bu, bizim söylediğimizin doğruluğunun delilidir. Humus ayetinde kendilerinden bahsedilen grupların; yetimlerin, yolda kalmışların ve peygamber yakınlarının ancak fakir olmaları halinde humustan pay alabilecek olmaları da buna delalet etmektedir. Bunların aldıkları mal, humustan bir hissedir. Peygamber yakınlarının zekât almaları haram kılınınca, humustan alacakları pay, zekâtın yerine geçmiş oldu. Böyle olunca da ancak fakir olan peygamber yakınlarının humustan pay alması caiz olur. Çünkü zekâtı da ancak fakir olanlar alabilmektedirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Haşimoğullarının azatlılarının zekât almaları helal değildir. Onlar, humustan da pay alma hakkına sahip değildirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz doğru değildir. Çünkü Haşimoğullarının azatlılarından fakir olanlar, Haşimoğulları gibi humustan pay alma hakkına sahip kılınmışlardır.

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları fakirlik ve muhtaçlık sebebiyle humustan pay alma hakkına sahip kılındıklarına göre, ayette özel olarak onlardan söz edilmiş olmasının anlamı nedir? Onlar da diğer yoksulların arasına katılmışlardır" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Yetimlerle yolda kalmışlar da ayette özel olarak kendilerinden söz edildiği halde bunların ancak fakir olanları humustan pay alabilmektedirler. Diğer taraftan Cenab-ı Allah humusun yetim, düşkün ve yolda kalmışlara ait olduğunu bildirdiği gibi, (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler içindir"**[440] zekâtın da ancak fakirlerle düşkünlere ait olduğunu bildirmiştir. Fakat bundan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (إِنَّ الصَّدَقَةَ لا تَحِلُّ لِآلِ مُحَمَّدٍ) ***"Muhammed ailesinin zekât alması helal olmaz."***[441]

440 Tevbe, 9/60

441 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/76

Humus ayetinde peygamber yakınlarından bahsedilmeseydi, bazı kimseler onlara zekât vermenin caiz olmadığı gibi, humustan da pay vermenin caiz olmayacağını zannedebilirlerdi. Bu sebeple Yüce Allah humus ayetinde onlardan bahsetti ki, humustaki hükümlerinin zekâttaki hükümlerinden farklı olduğunu bilelim.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Abbas'a humustan pay verdi. Oysa o varlıklı bir kimseydi. Bu da humusun, zengin fakir ayırımı yapılmaksızın Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bütün yakınlarına verilmesi gerektiğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine iki şekilde cevap verilebilir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine yardımları dokunduğu için yakınlarına humustan pay verdiğini haber vererek şöyle buyurmuştur: (إِنَّهُمْ لَمْ يُفَارِقُونِي فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ) **"Onlar cahiliyet döneminde de İslamiyet döneminde de benden asla ayrı durmadılar."**

Yakınlarının zenginlerine de fakirlerine de humustan eşit miktarda pay vermişti. Çünkü onlar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlıkta ve ona yardımcı olmakta birbirlerine eşit durumdaydılar.

2-Haşimoğullarına dağıtması için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Abbas'a humustan bir miktar mal vermiş olabilir. Ona kendi şahsı için vermiş olmayabilir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarının kimler olduğu hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kendilerine zekât verilmesi haram olan Peygamber yakınları, onun akrabaları ve aile efradıdır ki, onlar da Âl-i Cafer, Âl-i Akîl ve Hâris b. Abdilmuttalip oğullarıdır." Zeyd b. Erkam'ın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Başkaları, Muttaliboğullarının da bunlara dâhil olduklarını söylemişlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara da humustan pay vermiştir.

Bazıları dediler ki: "Kureyş kabilesinin tamamı, humustan kendilerine pay verilmesi gereken Peygamber yakınlarındandırlar. Ancak Peygamber

sallallahu aleyhi ve sellem, onlardan uygun gördüğüne pay verme yetkisine sahiptir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zikrettiğimiz kimselerin Hz. Peygamber'in yakınları oldukları hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Muttaliboğullarına gelince onlarla Abduşşems oğulları, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* eşit derecede yakındırlar. Muttaliboğullarının, kendilerine zekât verilmesi haram olan peygamber yakınlarına dâhil edilmeleri gerekirse, onlar gibi Abduşşems oğullarının da dâhil edilmeleri gerekir. Çünkü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlıkta dereceleri eşittir. Humustan pay vermeye gelince, Abduşşems oğulları dışındaki yakınları kendisine yardımcı oldukları için, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara pay vermiş ve onlar hakkında (إِنَّهُمْ لَمْ يُفَارِقُونِي فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ) ***"Onlar cahiliyet döneminde de İslamiyet'döneminde de benden asla ayrı durmadılar"*** buyurmuştur. Zekât vermenin Peygamber yakınlarına haram oluşuna gelince, bunun Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yardımcı olup olmamakla bir ilişkisi yoktur. Bu haramlık, fakihlerin tamamına göre onun bütün yakınları için geçerlidir. Böylece ispatlanmış oldu ki Muttaliboğulları, kendilerine zekât verilmesi haram olan peygamber yakınlarından Abduşşems oğulları gibi değildirler. Haşimoğullarının azatlılarına da zekât verilmesi haramdır. Ama bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları değildirler. Peygamber yakınları gibi humustan pay da alamamaktadırlar. Hz. Fatıma *radıyallahu anh*, babası *sallallahu aleyhi ve sellem* den, kendisine humus mallarındaki hizmetçilerden birini vermesini istemişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona hizmetçiyi vermemiş; tekbir ve tahmid getirmesini tavsiye etmişti.

Bir kişi çıkıp "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona istediği hizmetçiyi vermedi. Çünkü Hz. Fatıma *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakını değildi. Aksine yakınından daha yakındı" diyebilir. Böyle diyen kimseye şöyle cevap verilebilir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* de benzer şeyler söylemiştir. Hz. Ali *radıyallahu anh* onun yakını idi. Hz. Fatıma ile birlikte benzer talepte bulunmak üzere huzuruna varan amcası kızlarından birine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bedir savaşının yetimleri***

sizden önce böyle bir talepte bulundular. Hizmetçileri onlara verdim"[442] demiştir. Bedir savaşının yetimleri arasında Haşimoğullarından olmayanlar vardı. Çünkü onların çoğu ensardandı. Eğer peygamber yakınlığı sebebiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kızı ile amcası kızı humustan pay almayı hak etmiş olsalardı, paylarını onlara vermemesi caiz olmazdı. Dolayısıyla onları haklarından mahrum bırakmaz ve haklarını başkalarına vermezdi. Bu da iki manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Yakınlarının humustaki paylarının dağıtımı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tasarrufuna bırakılmıştı. Yakınlarından dilediğine humustan verme yetkisine sahip kılınmıştı.

2-Yakınlarına humustan pay vermesinin veya vermemesinin, onlara zekât vermenin haramlığıyla bir ilişkisi yoktur.

Kureyş kabilesinin tamamının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları olduğunu söyleyen kimseler şu delili ileri sürmektedirler: (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) **"(Önce) en yakın akrabanı uyar"**[443] ayeti indiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ey Fihr oğulları! Ey Adiyy oğulları! Ey falan oğulları!"*** Kureyş'in bütün batınlarına (seslenerek şöyle dedi): ***"Şüphesiz ben, şiddetli bir azaptan önce sizin için bir uyarıcıyım."*** Bir rivayete göre ***"Ey Kâ'b b. Lüeyy oğulları! Ey Haşim oğulları! Ey Kusayy oğulları! Ey Abdi Menaf oğulları!"*** şeklinde de seslenmiştir.

Bir rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali'ye ***"Bana Haşim oğullarını topla"*** demiştir. Haşim oğulları o zaman kırk erkekti.

Dediler ki: Kureyş kabilesinin tamamının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları oldukları sabit olduğuna ve yakınlarından dilediğine humustan pay vermek onun tasarrufuna bırakıldığına göre, yakınlarından kendisine yardımcı olanlara humustan pay vermiş, diğerlerine vermemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki rivayetlerde kendilerinden söz edilenlerin hepsi, peygamber yakınlarına dâhildirler. Çünkü (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) **"(Önce) en yakın akrabanı uyar"** ayeti indiğinde Pey-

442 Ebu Davud, Harac ve Fey', 20
443 Şu'arâ, 26/214

gamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların hepsine seslenmişti. Böylece hepsinin Peygamber yakınları kapsamına girdikleri sabit oldu. Peygamber yakınları hakkında şu üç hüküm vardır:

1-(وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى) **"(Humus) Peygambere ve onun yakınlarına aittir"** ayetine istinaden, önce zikretmiş olduğumuz şartlar çerçevesinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fakir olan yakınları humustan pay alma hakkına sahip kılınmışlardır. Buna dair farklı görüşleri daha önce nakletmiştik.

2-Peygamber yakınlarına zekât vermek haramdır. Âl-i Ali, Âl-i Abbas, Âl-i Akîl, Âl-i Cafer, Hâris b. Abdilmuttalib oğulları bu kapsama girerler. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytidirler. Muttaliboğullarının bu hükümde payları yoktur. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden değildirler. Eğer bunlar ehl-i beytten olsalardı, Ümeyye oğulları da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden ve aile efradından olurlardı. Ümeyye oğullarının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden ve aile efradından olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur. Muttaliboğulları da böyledirler. Çünkü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlıkta ikisi eşit derecededirler.

3-Yüce Allah, özellikle yakın akrabasını uyarmasını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiştir. Bu da Kureyş kabilesinin bütün batınlarını içermektedir. Rivayetlerde anlatıldığına göre mezkûr ayet indiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kureyş kabilesinin anılan bütün batınlarına seslenmişti. Öncelikle en yakın akrabalarını uyarmak ve dine davet etmekle emrolunmuştu. Çünkü bu daha etkilidir. Allah yoluna davette kayırmacılığı ve işi yumuşaktan almayı önler. Zira diğer insanlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi aşiretinin Allah'tan başkasına kulluk etmelerine tahammül etmediğini, onları uyarıp sakındırdığını gördüklerinde öncelikle kendilerinin Allah'a kulluğa yönelmeleri gerektiğini anlarlar. Bilirler ki, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birilerini kayırması caiz olsaydı, herkesten çok yakınlarını kayırırdı.

Humus ayetinde geçen (وَالْيَتَامَى) "Yetimler" kelimesine gelince bu kelime sözlükte yalnızlık manasına gelir. Çevresinde yalnız duran tepeye de Arapça'da "yetime" denir. Kocasız yalnız kadına da "yetime" denir. Ancak halk arasında özellikle babası ölen küçük çocuğa yetim denmek-

tedir. Bununla birlikte bu kelime yalın olarak kullanıldığında yoksulluk manasına da gelir. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir kimse sayılamayacak kadar çok olan falan oğulları kabilesinin yetimleri için vasiyette bulunursa, vasiyeti geçerli olur. Çünkü bu vasiyet, o yetimlerden yoksul olanlar hakkında geçerli olur. Humus ayetinde yetim derken yoksul olan yetimlerin kastedildiği ve zengin olan yetimlere humustan pay verilmeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Babası ölen büyük çocuklara değil de küçük çocuklara yetim dendiğine şu hadis delalet etmektedir: (لَا يُتْمَ بَعْدَ حُلُم) "Ergenlikten sonra yetimlik olmaz."[444] Denildi ki: Anası ölen her yavruya yetim denir. Yalnız insan yavrusu bunun dışındadır. insan yavrusu, babası ölürse yetim kalır.

Humus ayetinde geçen (وَابْنِ السَّبِيلِ) "yolda kalmış" kelimesine gelince bu, her ne kadar memleketinde malı olsa da, yoluna devam edemeyen ve kendisini memleketine ulaştıracak kadar paraya ihtiyacı olan yolcu demektir. Bu, malı olmayan fakir kimse gibidir. Çünkü kendisine humustan pay verilmesinin sebebi, o paya muhtaç olmasıdır. Bu bakımdan hiç malı olmayan kimse ile malına ulaşamayan kimse arasında fark bulunmamaktadır.

Humus ayetinde geçen "miskin" kelimesine gelince bunun hakkında ihtilaf edilmiştir. Bununla ilgili ihtilafı zekâtın kimlere ve nerelere verileceğini bildiren ayetin (Tevbe, 60) açıklamasını yaparken nakledeceğiz. Yetimlerle yolda kalmışların humustaki paylarını bu sıfatları sebebiyle değil de muhtaçlık sebebiyle hak ettikleri hususunda fakihlerin ittifak etmiş olmaları, humustan maksadın, onun yoksullara sarfedilmesi olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: Humustan pay almayı hak etmenin gerekçesi yoksulluk ise humus ayetinde Peygamber yakınlarından bahsetmenin ne faydası vardır?

Bu sorunun sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunda faydaların hem de en büyüğü vardır. Şöyle ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınlarına zekât vermek haram kılındığına göre bazı kimseler, humusun da onlara haram kılındığını zannedebilirler. Çünkü o da yoksullara sarfedilmesi

444 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/222

gereken bir maldır. Yoksul olmaları durumunda onlara humustan pay vermenin caiz olduğunu bildirmek için Yüce Allah, ayette onları zikretmiştir. Yukarıdaki soruyu soran kimsenin, muhtaç olup olmadıklarını sormaksızın yetime ve yolda kalmışa mal vermesi gerekir. Çünkü onun kendi görüşüne göre humustan pay almak eğer yoksulluk sebebiyle hak ediliyorsa, ayette yetimden ve yolda kalmıştan bahsetmenin bir anlamı kalmaz. Ama her ikisi de yoksulluk sebebiyle humustan pay alma hakkına sahip olmaktadırlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾﴾

45-"Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz."

Ayette geçen (فِئَة) kelimesinin, başkasından kopan topluluk anlamına geldiği söylenmiştir. Bu kelime (فَأَوْتُ رَأْسَهُ بِالسَّيْفِ) "Başını kılıçla kestim" cümlesindeki (فَأَوْتُ) kelimesinden türemiştir. Ayette geçen (فِئَة) kelimesiyle kâfir topluluğu kastedilmiştir. Onlarla karşılaşıldığında sebat etmek ve onlarla savaşmak emredilmiştir. Bu, anlam bakımından şu ayete benzemektedir:

﴿إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ﴾

"Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın)."[445]

Bu ayetin manasını savaş taktiğinin gereği olarak Müslümanların başka bir askeri birliğine katılmak veya savaşmak için ric'at etmenin caizliğini göz önüne getirerek düşünmek gerekir. Yine bu ayetin manasını, şu ayetin manasıyla birlikte düşünmek gerekir:

﴿الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾

445 Enfâl, 8/15

"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler."[446]

Düşmanların sayısı kendilerinin iki katı ise mü'minler, düşman karşısında sebat etmekle emrolunmuşlardır. Ama düşmanlar kendilerinin üç katı iseler, o zaman Müslümanların başka bir askeri birliğine katılmak ve sonra da gelip düşmanla savaşmak üzere geri cepheden çekilmeleri caiz olur.

(وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا)

"Allah'ı çok anın."

Bu cümlenin iki manaya gelme ihtimali vardır. Biri, Yüce Allah'ı dil ile anmak, diğeri ise kalben anmaktır. Kalben anmanın da iki şekli vardır. Biri, Allah düşmanı müşriklerle savaşta sebat ederken gösterilen sabrın sevap ve mükâfatını, savaştan firar etmeninse azabını anmaktır. İkincisi ise Yüce Allah'ın varlığının delillerini, kullarına bahşettiği nimetleri ve O'nun düşmanlarına karşı cihad etme farizasını eda etmek gerektiğini anmaktır. Bütün bu anma türleri, cephede sebat edip sabır göstermeye yardımcı olurlar. Bu vesileyle Allah'tan yardım dilenir. Düşmana karşı cüretkâr olunur. Düşman hakir görülür ve hafife alınır. Ayet-i kerimede bütün zikir türlerinin kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü zikir kelimesi bunların hepsini kapsar. Bu ayetin manasına muvafık bir hadis, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir.

Şöyle ki: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَإِنْ أَجْلَبُوا وَصَيَّحُوا فَعَلَيْكُمْ بِالصَّمْتِ) "

"Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan afiyet dileyin. Onlarla karşılaştığınızda da sebat edin. Bağırıp çağırırlarsa size susmak düşer."[447]

---

446 Enfâl, 8/66

447 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 6/513

(وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾)

46-"Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."

Bu ayette Yüce Allah kendisine ve Resûlü'ne ittat edilmesini emretmiş, mü'minlerin birbirleriyle çekişip anlaşmazlığa düşmelerini yasaklamış, ihtilaf ve çekişmenin güç kaybına, yani korkulu durumlarda kalbin zafiyetine ve paniklemeye yol açacağını haber vermiştir. Başka bir ayette de gevşemeye ve güç kaybına yolaçan ihtilaf ve çekişmeyi ortadan kaldırmak için baştaki yöneticilere itaat edilmesini emretmiştir.

(اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ)

"Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlü'ne arz edin."[448]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ)

"Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz."[449]

448 Nisâ, 4/59. [Allah ve Resûlü'ne arz etmekten maksat, meselelerin Kur'an ve Sünnete göre çözüme kavuşturulmasıdır. Mütercim]

449 Enfâl, 8/43

Yüce Allah, rüyalarında çok gördükleri takdirde gevşeyeceklerinden dolayı, savaş konusunda birbirleriyle ihtilafa düşüp çekişmesinler diye mü'minlere müşrik ordusunun askerlerini az gösterdiğini haber vermiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"İttifak halinde olmaları durumunda neferlerin sayısı on iki bin olursa, sayı azlığından dolayı yenilmez."***[450]

Bu ayetlerin tamamı, mü'minlerin ihtilaf etmelerini ve çekişmelerini yasaklayıcı emri içermekte ve (وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) cümlesiyle de ihtilaf ile çekişmenin gevşemelerine, devletlerinin gitmesine yol açacağını haber vermektedirler. Bazıları, ayetteki bu cümlenin Allah'ın dinine yardım etmeyenlere karşı dinine yardım edenlerden yana zafer rüzgârı estirmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir. Katade'nin böyle dediği rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyde, bu cümlenin, "Devletiniz gider" anlamına geldiğini söylemiştir. Arapça'da (ذَهَبَتْ رِيحُهُ) dendiğinde, "Devleti gitti" manası anlaşılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾)

57-"Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar."

Hasan, Katade ve Said b. Cübeyr dediler ki: "Düşmanları yakalayıp esir aldığında onları öyle bir cezalandır ki, ahdi bozan diğerleri senden korkup dağılsınlar."

Başkaları dediler ki: "Onlara öyle bir ölüm cezası ver ki, arkalarındakiler sana karşı savaşmak için birbirleriyle yardımlaşmayıp dağılsınlar."

Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* dinden dönenlere verdiği cezalar buna benzemektedir. Onların bazısını ateşe atıp yaktırmış, bazısını dağın tepesinden aşağıya attırmış, bazısını da kuyuya attırmıştı. Diğer mürtedlerin

450 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/263; Ebu'l Kasım Temmam b. Muhammed el-Beceli, el-Fevaid: 2/46

Müslümanlarla savaşmak için bir araya gelip yardımlaşmalarını önleyip onları dağıtmak için ayeti bu şekilde te'vil etmişti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾﴾

58-"(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez."

Allah bilir ya bu ayetin manası şöyle olabilir: Düşmanların sana hıyanet etmesinden, hile yapmasından ve Müslümanlara zarar vermesinden korkarsan ve anlaşmayı bozduklarını açıkça bildirmeden bunları gizlice yaparlarsa, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Yani seninle onlar arasındaki ateşkes antlaşmasını feshettiğini onlara bildir ki, herkesin bundan haberi olsun. Ayetteki (عَلَى سَوَاءٍ) ibaresinin manası da budur. Antlaşmayı bozduğunu onlara bildir ki, savaşmak için antlaşmayı bozduğunu sanmasınlar. Bazıları, (عَلَى سَوَاءٍ) ibaresinin, antlaşmayı adalet ve denklik esası üzerine bozma anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Mesela recez bahrindeki bir şiirde şöyle denmektedir:

(فَاضْرِبْ وُجُوهَ الْغَدْرِ لِلْأَعْدَاءِ حَتَّى يُجِيبُوكَ إِلَى السَّوَاءِ)

"Düşmanların hâin yüzlerine vur ki, sana doğru ve dengeli karşılık versinler."

Denge noktasında bulunduğu için bir şeyin ortasına da Arapça'da (سَوَاء) denir. Nitekim Hasan *radıyallahu anh* bir şiirinde şöyle demiştir:

(يَا وَيْحَ أَنْصَارِ النَّبِيِّ وَرَهْطِهِ بعد المغيب في سواء الملحد)

"Lahdin orta yerine defnedilmesinden sonra,

Peygamber'in ensarına ve aşiretine yazıklar olsun!"

Hudeybiye antlaşmasından sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, antlaşmayı bozduğunu kendilerine bildirmeden savaşmak üzere Mekke halkının üzerine gitti. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefiki olan Huzaa kabilesiyle savaşması için Beni Kinane kabilesine yardım etmekle antlaşmayı bozmuşlardı. Bu sebeple Ebu Süfyan Medine'ye gelerek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* den, kendisiyle Kureyşliler arasındaki Hudeybiye barış antlaşmasını yenilemesini istemiş, ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu isteğine olumlu cevap vermemişti. Bundan dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinin de antlaşmayı bozduğunu onlara bildirmeye gerek görmemişti. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefikleriyle savaşarak antlaşmayı bozuklarını açığa vurmuşlardı.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayete yakın anlamda şöyle bir rivayet gelmiştir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu'l Feyz, Selim'in veya Himyerli Selim b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muaviye ile Bizanslılar arasında antlaşma vardı. Ama Muaviye onların topraklarına doğru ilerliyordu. Antlaşmanın süresi dolunca da Muaviye onlara karşı taarruza geçti. At veya beygir üzerinde bir adam "Allahu ekber, Allahu ekber. Antlaşmaya uyun; hıyanet etmeyin!" diyerek geldi. Bakınca adamın Amr b. Abse olduğunu anladılar. Muaviye ona adam gönderip yanına çağırdı. Geldiğinde ona ne demek istediğini sordu. O da şöyle dedi: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(مَن كانَ بينهُ وبين قومٍ عهدٌ فلا يَشُدُّ عُقدةً ولا يحلُّها
حتى يَنقضيَ أمَدُها أو يَنْبِذَ إليهم على سَوَاءٍ)

"Kendisiyle bir topluluk arasında antlaşma bulunan bir kimse, antlaşmanın süresi doluncaya ve kendisi antlaşmayı kendileri gibi bozduğunu onlara bildirinceye kadar, ne bir düğüm atsın, ne de bir düğüm çözsün."[451]

451 Ebu Davud, Cihad, 163

Amr'ın bu hadisi kendisine nakletmesinden sonra Muaviye gaza yapmaktan vazgeçip geri döndü.

[Savaş İçin Hazırlık Yapmak]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ ۚ لَا تَعْلَمُونَهُمْ ۚ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾)

60-"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."

Yüce Allah bu ayette, müşriklerle savaşabilmek için savaşmazdan önce düşmanları korkutup üzerlerine yürümek maksadıyla silah ve teçhizat ile atlar hazırlamayı emretmiştir. Ayette geçen kuvvet kelimesinin silah atma manasına geldiğine dair rivayetler varid olmuştur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ukbe b. Âmir el-Cüheni, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* minber üzerinde şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

((وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ)

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve hazırlayın. Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır. Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır. Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır."[452]

452 Müslim, İmaret, 52

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr'ın dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ارْمُوا وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا،
وَكُلُّ مَا يَلْهُو بِهِ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ بَاطِلٌ، إِلَّا رَمْيَهُ بِقَوْسِهِ،
وَتَأْدِيبَهُ فَرَسَهُ، وَمُلَاعَبَتَهُ امْرَأَتَهُ، فَإِنَّهُنَّ مِنْ الْحَقِّ)

"(Silah) atın ve (atlara) binin. Ama (silah) atmanız, (atlara) binmenizden daha çok hoşuma gider. Müslüman kişinin oynadığı bütün oyunlar batıldır. Yalnız yayı ile (ok) atması, atını eğitmesi ve karısıyla oynaşması hariç. Bunlar, yapılması yerinde olan hak şeylerdir."[453]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ukbe b. Âmir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ : صَانِعَهُ
يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ وَالرَّامِيَ بِهِ وَمُنْبِلَهُ وَارْمُوا وَارْكَبُوا وَأَنْ
تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا لَيْسَ مِنَ اللَّهْوِ ثَلَاثٌ : تَأْدِيبُ
الرَّجُلِ فَرَسَهُ وَمُلَاعَبَتُهُ أَهْلَهُ وَرَمْيُهُ بِقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ
بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تَرَكَهَا. أَوْ قَالَ : كَفَرَهَا)

"Aziz ve celil olan Allah bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar Oku yapan ve yaparken de hayır ve mükâfatını Allah'tan bekleyen kişi, oku (düşmana) atan kişi, bir de okları atıcıya veren kişi. (Düşmana ok) atın ve (savaşırken atlara) binin. (Ok) atmanız, (atlara) binmenizden daha çok hoşuma gider. Üç şey oyundan sayılmaz: Kişinin atını eğitmesi, karısıyla oynaşması, yayı ve oku ile atış yapması. Bir kişi öğrendikten sonra yüzçevirip ok atmayı terkederse, bir nimeti terketmiş olur." Veya ***"nimete nankörlük etmiş olur"*** buyrulmuştur.[454]

453 İbn Mâce, Cihad, 19
454 Ebu Davud, Cihad, 24

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Râfi', Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

"Allah'ın Kitabını, yüzmeyi ve ok atmayı kendisine öğretmesi, Çocuğun baba üzerindeki haklarındandır."[455]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ) ***"Bilesiniz ki kuvvet, atmaktır"*** sözü şu manaya gelmektedir:

Düşmana karşı hazırlanması gereken kuvvetin çoğu, ok atmaktadır. Ama bunun yanında başka bazı şeyler de kuvvettir. Ayetin lafzının ifade ettiği genel mana, düşmana karşı destek sağlayan diğer silah ve savaş aletlerini de kapsamaktadır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İsa b. İbrahim es-Sümali, Hakem b. Umeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* cihad ederken tırnaklarımızı derinden kesmememizi bize emretti ve ***"Kuvvet, tırnaklardadır"*** buyurdu.

Bu hadis, düşmana karşı mü'minlere güç kazandıracak olan her hazırlığın yapılmasının emredildiğine delalet etmektedir. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً)

"Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı."[456]

Yüce Allah bu ayette, düşmanla savaşmazdan önce, gereken taarruz hazırlığını yapmayanları yerip kınamıştır. Bu ayetin manasına uygun olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* savaş için atlar hazırlanmasını emrettiği rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

455 Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, Mukaddime, 60

456 Enfâl, 8/46

(الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ وَالنَّيْلُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَأَهْلُهَا مُعَانُونَ قَلِّدُوهَا وَلَا تُقَلِّدُوهَا بِالْأَوْتَارِ)

"Atların alnında kıyamet gününe kadar hayır ve bereket vardır. Sahipleri de sevap kazanırlar. Boyunlarına gerdanlık takın ama yay kirişini takmayın (boğulabilirler)."[457]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci rivayette atlardaki hayrın, sahiplerine kazandıracakları sevap ve ganimet olduğu açıklanmıştır. Bu da savaş için at beslemenin, insanı Allah'a yakın kılan bir ibadet olmasını gerektirmektedir. Bununla cihad kastedilmişse, bu hadis cihad farizasının kıyamete dek devam edeceğine delalet etmektedir. Çünkü at beslemekle sevap kazanılacaksa, bu beslemenin Aziz ve Celil olan Allah yolunda cihad amacıyla yapılmış olması gerekir.

Bu hadisteki (وَلَا تُقَلِّدُوهَا بِالْأَوْتَارِ) cümlesine gelince bunun iki manaya geldiği söylenmiştir:

Biri, boynuna yay kirişi takılırsa atın boğulma tehlikesi vardır.

İkinci mana ise şudur: Cahiliyet devri insanları kan davasını güttüklerinde atlarının boynuna yay kirişini takarlardı. Bununla da kan davalısı olan kimseleri öldürme gayreti içinde olduklarını ifade etmiş olurlardı.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cahiliyet devrinden kalma kan davalarını iptal etti. Bu sebeple de Mekke fethinde şöyle buyurmuştu: ***"Haberiniz olsun. Bütün kan davaları ayaklarımın altındadır (iptal edilmiştir). İlk iptal ettiğim kan davası da Rebia b. Hâris'in kan davasıdır."***

Barış ve Ateşkes Antlaşması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾)

457 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/352

61-"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

(الْجُنُوحُ) kelimesi, Arapça'da meyletmek anlamına gelir. Mesela (جَنَحَتْ السَّفِينَةُ) dendiğinde bu, geminin meylettiği anlamına gelir. (السَّلْم) kelimesi, barış anlamına gelmektedir. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: Düşman tarafı savaştan salim kalmaya ve barışmaya meylederse sen de onlarla barış ve onların bu teklifini kabul et. Yalnız ayette (فَاجْنَحْ لَهَا) denilmiştir. Çünkü bu kelime, barışmanın örtülü bir ifadesidir.

Bu hükmün yürürlüğünün devam edip etmediği hususunda ihtilaf edilmiştir: Said ve Mamer'in Katade'den yaptıkları rivayete göre bu hüküm, şu ayetle neshedilmiştir: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."**[458] Hasan'dan da bunun gibi bir rivayet gelmiştir.

İbn Cüreyc ile Osman b. Atâ, (وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا) **"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş"** ayeti hakkında Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bunu şu ayet neshetmiştir:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[459]

458 Tevbe, 9/5
459 Tevbe, 9/29

Başkaları dediler ki: "Anılan ayet nesh edilmemiştir. Çünkü o ayet, Kitap ehli kimselerle ateşkes hakkındadır. (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** ayeti ise putlara tapanlar hakkındadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicret ettiğinde aralarında Nadîroğulları, Kaynuka oğulları ve Kurayzaoğullarının da bulunduğu oradaki bazı müşriklerle ve müşrik kabileleriyle antlaşmalar yaptı. Sonra kendisiyle Kureyşliler arasında Hudeybiye barış antlaşması yapıldı. Bir süre sonra Kureyşliler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müttefiki olan Huzaalılarla savaşarak bu antlaşmayı bozdular. Siyer ve megazi (savaş tarihi) rivayetçileri bu konuda ihtilaf etmiş değildirler. Bu hadise, Müslümanların çoğalmasından ve güçlenmesinden önce olmuştu. Müslümanlar çoğalıp İslamiyet güçlenince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Arap müşriklerinin öldürülmesini emretti. (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayeti gereğince müşriklerin Müslüman olmalarına aksi halde kılıçtan geçirileceklerine hükmetti.

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın" ayeti gereğince de Müslüman olmalarına ya da cizye vermelerine kadar Kitap ehli kimselerle savaşılmasını emretti. Berâe/Tevbe suresinin, Kur'an'ın son inen kısmı olduğu hususunda ihtilaf edilmiş değildir. Hicretin dokuzuncu yılında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'i *radıyallahu anh* emîr olarak hacca gönderdiğinde bu sure inmişti. Enfâl suresi ise Bedir savaşından hemen sonra inmişti. Bu surede nefl ve ganimetlerin, barış ve ateşkes antlaşmalarının hükmü açıklanmıştır. Berae/Tevbe suresinin hükmü, müşrikler barışa yanaşmaları durumunda barışa yanaşma emri doğrultusunda cari olmaktadır. Dolayısıyla bu da sabit bir hükümdür. (Neshedilmemiştir). İki

durum farklı olduğu için iki ayetin hükmü de farklı olmuştur. Barışa yanaşmanın emredilmesi, Müslümanların sayısının az, düşmanlarınınsa çok olması durumunda geçerlidir. Müşrikleri öldürme ve cizye vermelerine kadar Kitap ehli kimselerle savaşma emri ise Müslümanların sayısının çok olması ve düşmanlarından daha güçlü olmaları durumunda geçerlidir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ)

"Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir."[460]

Düşmanı yenip öldürecek güce sahip iken onlarla barış yapmayı Yüce Allah bu ayette yasaklamıştır. Aynı şekilde mezhebimiz müçtehidleri de şöyle demişlerdir: Sınır boylarındaki kimseler düşmanla savaşacak ve onlara karşı direnecek güce sahip olduklarında, onlardan cizye almadan onlarla barış yapmaları ve küfür halinde kalmalarına razı olmaları caiz olmaz. Ama onlarla savaşacak güce sahip olmazlarsa barış yapmaları caizdir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kendilerinden cizye almaksızın savaşmamak üzere bazı kâfirlerle barış antlaşması yapmıştır. Ama daha sonra düşmanla savaşacak güce sahip olunursa Müslümanlar, antlaşmayı bozduklarını onlara bildirir, sonra da onlarla savaşırlar. Düşmanları defetmek ancak onlara bir miktar mal vermekle mümkün olacaksa, bunu yapmak caizdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hendek savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Medine'deki tarım ürünlerinin yarısını verme karşılığında Uyeyne b. Hısn ve diğerleriyle barış antlaşması yapmıştı. Hatta bu hususta ensar ile müşavere ettiğinde ensardan olan kimseler kendisine, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, Allah'ın sana verdiği bir emir midir; yoksa taktik gereği olarak senin görüşün müdür?" diye sormuşlar, o da şöyle cevap vermişti: ***"Hayır, bu benim görüşümdür. Çünkü ben, Arapların size tek yaydan ok attıklarını (size karşı birleştiklerini) gördüm. Onları bir süre sizden uzaklaştırmak istedim."*** Bunun üzerine iki Sa'd; Sa'd b. Ubade ile Sa'd b. Muâz dediler ki: "Allah'a yemin ederiz ki ya Resulallah! Biz kâfir iken onlar bizim ürünlerimize ancak satın alarak ya

460 Muhammed, 47/35

da bize misafir olduklarında kendilerine ikram edilerek kavuşabileceklerini umarlardı. Allah bizi İslamiyetle aziz kılıp güçlendirdiği halde ürünlerimizi onlara nasıl veririz? Onlara kılıç darbesinden ve antlaşma sayfasını yırtmaktan başka bir şey vermeyiz.[461]

Bu da Müslümanların müşriklerden korkmaları durumunda, mal vererek onları başlarından defetmelerinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Burada anlatılan bu hükümlerin bazısı Kur'an, bazısı da sünnet ile sabittir. Bu hükümler, Yüce Allah'ın emrettiği hallerde kullanılır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de anılan hükümleri bu hallerde kullanmıştır. Bu, kendisiyle velâ akdi yapılan kimsenin mirasından yararlanmaya benzer bir hükümdür.

Bununla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[462]

Kendileriyle ahitleştiğiniz kimselerin azad eden efendileri veya kan hısımları yoksa ölmeleri durumunda mallarına mirasçı olabilirsiniz. Ama kan hısımları veya kendilerini azad eden efendileri varsa onlar, ölenin mirasını almada, ahitleştiği kimselerden öncelikli olurlar. Tıpkı ölenin oğlunun, kardeşinden öncelikli olması gibi. Ama bu, kardeşini mirasçı olmaktan çıkarmaz. Oğlunun yokluğunda kardeşi ona mirasçı olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً مَا اَلَّفْتَ
بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ اِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾)

63-"Ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat

461 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/28
462 Nisâ, 4/33

Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz o mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Rivayet olunduğuna göre kalpleri uzlaştırılanlar, Evs ve Hazreç kabileleridir. Bu iki kabile, İslam'dan önce birbirlerine karşı şiddetli bir kin ve düşmanlık içindeydiler. Yüce Allah, İslamiyet sayesinde bunların kalplerini birbirine ısındırdı. Beşir b. Sabit el-Ensari, İbn İshak ve Süddi'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Mücahid ise bu ayetin, birbirlerini Allah için seven herkes hakkında olduğunu söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾﴾

65-"Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir."

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayette Yüce Allah, her Müslüman erkeğin on kâfirle savaşmasını emretmişti. Ancak bu emrin gereğini yapmaları Müslümanlara zor geldiği için Allah onlara merhamet ederek şöyle buyurdu:

﴿فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾

"Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler."[463]

463 Enfâl, 8/66

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam üç düşman askerinden kaçarsa firar etmiş sayılmaz. Ama iki düşman askerinden kaçarsa firar etmiş sayılır."

İbn Abbas *radıyallahu anh* böyle demekle, ayetteki hükmü kasdetmiştir. İslamiyetin ilk zamanlarında mü'minlerin basiretleri sahih ve inançları sağlam olduğu için bir mü'minin on kâfirle savaşması farz idi. Daha sonra başka kavimler de Müslüman olup ilk Müslümanların arasına niyet ve basireti sağlam olmayanlar karışınca hepsinin yükü hafifletildi; hepsine aynı hüküm uygulandı ve bir Müslümanın savaşta iki düşmanın karşısında durması farz kılındı.

(اَلْئنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفاً فَاِنْ يَكُنْ
مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ
يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾)

66-"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir."

Burada kastedilen güç ve beden zaafiyeti değil, müşriklerle savaşmadaki niyet ve azim zafiyetidir. Burada zaafiyeti olanlar için öngörülen hüküm, herkese teşmil edildi.

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Şu ayet ininceye kadar ben bir Müslümanın Allah rızasından başka bir amaçla savaştığını asla zannetmezdim: (مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ) **"İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de."**[464] Önceki Müslümanlar halis niyet sahibiydiler. Ama savaşta dünyalık peşinde koşanlar aralarına karışınca Yüce Allah bütün Müslümanları savaşta eşit derecede yükümlü kıldı.

464 Âl-i İmrân, 3/152

Bu ayet, söyleyenlerin sözlerine her ne kadar itibar edilmese de, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında nesh olduğunu kabul etmeyenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَاِنْ
يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ)

"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler."

Hafifletme, ancak ilk farzın bir kısmının ortadan kaldırılması veya ilk farzdan daha hafif bir farza geçilmesiyle olur. Neshin olmadığı görüşünde olanlar, bu ayette bir emir olmadığını, sadece bir şartın bulunduğunu, bu şartın yerine getirilmesi durumunda vaad edilen şeyin gerçekleşeceğinin bildirildiğini iddia etmektedir. Her kavim ancak gücü kadar sabretmekle yükümlü kılınmıştır. Ayette belirtildiği gibi önceki Müslümanlardan her yirmi kişinin savaşta iki yüz düşman askerine karşı durması farz kılınmıştı. Sonradan Müslüman olanların basireti öncekilerinki kadar keskin olmadığı için artık her bir Müslüman, savaşta iki düşman askerine, her yüz Müslüman da iki yüz düşman askerine karşı durmakla yükümlü kılındı. Her yirmi Müslümanın iki yüz düşman askerine karşı durması farz kılınmamıştı. Keza her yüz Müslümanın da iki yüz düşman askerine karşı durması farz kılınmamıştır. Herkesin kendi imkânları ölçüsünde sabredip düşmana karşı koyması farzdır. İnsanların bu hususlaki güç ve iktidarları farklıdır. Dolayısıyla anılan ayette nesh söz konusu değildir. İddia budur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu son derece tutarsız, çelişkili, selef ve onlardan sonra gelen ulemanın sözlerine aykırı bir görüştür. Zira ihtilaf etmeksizin nakil ehli ve tefsircilerin bildirdiklerine göre İslamiyetin ilk zamanlarında her bir Müslümanın savaşta on kâfire karşı durması farz idi. Bilindiği gibi (اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ) **"Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler"** ayetin lafzı her ne kadar haber şeklinde ise de emir manasınadır.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ)

"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler."[465]

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[466]

(اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ) **"Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler"** ayeti, sabırlı yirmi kişinin bulunması durumunda iki yüz kişiye galip geleceklerini haber vermemekte, aksine sabırlı yirmi kişinin savaşta iki yüz düşman askerine karşı durmasını ve onlardan kaçıp firar etmemesini emretmektedir. Bu ayet eğer haber cümlesi olsaydı, (اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ) **"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti"** cümlesinin bir anlamı olmazdı. Çünkü hafifletme, haber verilen şeylerde değil, emredilen şeylerde olur. Bilindiği gibi savaşta her birinin on müşrike karşı durması emredilen kimseler, (اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا) **"Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi"** ayetinin kapsamına girmektedirler. Şu halde ilk Müslümanlar hakkındaki savaş hükümlerinin bir kısmının neshedildiği muhakkaktır. Onların basiretlerinde eksilme, sabırlarında azalma olmamıştı. Ancak onlar kadar keskin basiretli ve halis niyetli olmayan kimseler aralarına karışmıştı. (وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا) **"ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi"** cümlesiyle kastedilenler de, sonradan aralarına karışanlardır. Böylece bu anlattıklarımızla, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında nesh olmadığı görüşünde olan kimsenin iddiasının batıllığı ispatlanmış oldu. Zâten kendisi de ilk Müslümanlar üzerindeki bazı savaş mükellefiyetlerinin ikinci ayetle kaldırıldığını kabul etmiştir ki bu da nesh demektir. Doğrusunu Allah bilir.

---

465 Bakara, 2/233

466 Bakara, 2/228

Esirler Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيدُونَ
عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾)

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾)

67-"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfeatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

68-"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hz. Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esirleri fidye karşılığında serbest bıraktı. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayetleri indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ
تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ لَوْلَا
كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."[467]

467 Enfâl, 8/67-68

Bu ayetlerin indirilmesinden sonra Cenab-ı Allah, düşmanlardan ganimet alınmasını helal kıldı.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşı olduğunda insanlar acele davranıp ganimet toplamaya başladılar.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle buyurdu:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّءُوسِ قَبْلَكُمْ
كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi. (Toplanan ganimetleri) gökten bir ateş inip yerdi."[468]

Bedir savaşı olduğunda insanlar, ganimet elde etmek için koşuşmaya başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا)

"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin."[469]

Bedir savaşında ele geçirilen esirlerle ilgili başka bir rivayet de vardır:

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Ubeyde, Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir savaşında ele geçirilen esirlerle ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabıyla istişarede bulundu. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hayatta bırakılmalarını, Ömer *radıyallahu anh* öldürülmelerini, Abdullah b. Revaha *radıyallahu anh* ise yakılmalarını önerdi.

---

468 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277. [Not: Hadisteki "Siyah başlı" ifadesiyle kastedilen, insandır. Çünkü insanların başında genellikle siyah saç bulunur. Bu yüzden hadiste insana siyah başlı denmiştir. Mütercim]

469 Enfâl, 8/68-69

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: [Ey Ebû Bekir, sen İbrahim peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Kim bana uyarsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin."** (İbrahim. 14/36) Yine sen İsa peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ) **"Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır."** (Mâide, 5/118) Ey Ömer, sen de Nuh peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا) **"Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"** (Nuh, 71/26) Yine sen Musa peygambere benzemektesin. Hani o şöyle demişti: (رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ) **"Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür."** (Yunus, 10/88) Siz (mü'min) ler muhtaç durumdasınız. Esirlerden hiç biri fidye vermeden kurtulamayacaktır. Ya da boynu vurulacaktır.]

İbn Mesud *radıyallahu anh*, 'Yalnız Süheyl b. Beydâ hariç olsun. Çünkü o İslam'a gireceğini söyledi' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir süre sustu. Sonra "Süheyl b. Beydâ hariç" dedi. Bunun üzerine Yüce Allah şu iki ayeti indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ
تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ لَوْلَا
كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu."[470][471]

470 Enfâl, 8/67-68

471 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/522

Bu konuda İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayet ise şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Bedir savaşında ele geçirilen esirler hakkında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali ile istişarede bulundu. Hz. Ebû Bekir fidye karşılığında serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer ise öldürülmelerini önerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'in görüşüne meyletti. Hz. Ömer'in görüşüne meyletmedi. Ertesi sabah Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Bir de ne göreyim! O ve Ebû Bekir *radıyallahu anh* oturmuş, ağlıyorlar. Kendisine, 'Ey Allah'ın Resûlü, sen ve arkadaşın neden ağladığınızı bana söyler misiniz?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: ***"Arkadaşlarının esirlerden fidye alma şeklinde bana yaptıkları tekliften ötürü ağlıyorum. (yakınındaki bir ağacı göstererek) Azabın size şu ağaçtan daha yakın olduğu bana gösterildi."*** Bunun hemen ardından Cenab-ı Allah şu ayeti indirdi:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz."[472]"[473]

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda daha önce geçen hadisi ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste, (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu"** ayetinin, Müslümanların savaşta ganimet almaları hakkında indiği belirtilmişti.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* hadisi ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* diğer hadisinde ise mezkûr tehdid ayetinin, ashabın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* esirlerden fidye almasını tavsiye edip önermeleri sebebiyle indiği belirtilmektedir. Konuyla ilgili önceki rivayetlerin esas alınması evladır. Zira o rivayetler, (لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ) **"Aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu"** ayetinin manasına daha uygundur. Çünkü bu ayette (فِيمَا اَخَذْتُمْ) **"Aldığınız şey (fidye)den dolayı"** ifadesi kullanılmıştır. Bunun yerine (فيما عَرَضْتُمْ وأَشَرْتُمْ) **"Tavsiye edip önerdiğinizden dolayı"** denilmemiştir. Bununla beraber mezkûr tehdidin,

472 Enfâl, 8/67

473 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/187

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği bir söz olması mümkün değildir. Çünkü o, nefis arzusu ile konuşmaz. Söyledikleri, ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. Bazı kimseler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi görüşüyle içtihatta bulunarak bunu söylemiş olabileceğini ifade etmişlerdir. Onun esirlerden fidye almalarını sahabilere mübah kılmış olması da mümkündür. Bu da küçük bir günah sayılmıştır ki bundan dolayı Cenab-ı Allah, onu ve Müslümanları kınamıştır. Konunun başında zikredilen hadiste, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizden önce ganimet almanın hiç kimseye helal kılınmadığı bildirilmiştir.

Şu ayet de bu hükme delalet etmektedir:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz."[474]

Önceki peygamberlerin şeriatlerinde, ganimet almaları haram kılınmıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin şeriatine göre de yeryüzünde tamamen hâkim duruma gelinmeden ganimet almak haram kılınmıştır. Ayetin zahiri, düşmanlar sindirilip yeryüzüne tamamen hâkim olununca ganimet almanın ve esir tutmanın mübah olmasını gerektirmektedir.

(فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ)

"Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına" [475] ayeti gereğince Bedir savaşında Müslümanlar, müşrikleri öldürmekle emrolunmuşlardı.

Konuyla ilgili başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى
اِذَآ اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ)

474 Enfâl, 8/67
475 Enfâl, 8/12

"(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığıuz zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın)."[476]

İslamiyetin ilk zamanlarında müşrikler iyice sindirilinceye kadar farz olan, onlardan esir alınanları öldürmekti. Müşrikler sindirilip yeryüzüne hâkim olunduktan sonra savaşta ele geçirilen esirlerden fidye almak mübah kılınmıştı. Bu duruma gelmeden onlardan fidye almak yasaklanmıştı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı Bedir savaşında ganimet elde etmiş ve esirler yakalamış, esirlerden fidye talep etmişlerdi. Bu yaptıkları, Yüce Allah'ın bu hususta kendilerinin hakkında vermiş olduğu hükme uygun değildi. Bu sebeple kendilerini kınamıştı. Siyer nakilcileri megazi ravilerinin ihtilafsız olarak bildirdiklerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan sonra da esirlerden fidye almış ve şöyle buyurmuştur: ***"Esirlerden hiç biri fidye vermeden kurtulamayacaktır. Ya da boynu vurulacaktır."***[477] Bu da (مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ) **"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz"** ayetiyle esirlerden fidye almanın haram kılınmasının, (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu"** ayetiyle neshedilmiş olmasını gerektirmektedir. Bu neshe dayanarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esirlerden fidye almıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Fidye almayı yasaklayan ayet nasıl neshedilmiş olabilir. O ayetteki yasağın ihlali sebebiyle Cenab-ı Allah Müslümanları kınamıştır. Aynı şeyde haramlıkla mübahlığın bir arada olması mümkün değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ganimetlerin ve esirlerin alınması, önce haram olarak vukubulmuştu. Müslümanlar bu şekilde elde ettikleri ganimetlere ve esirlere mâlik olamamışlardı. Ancak Yüce Allah sonra bunları onlara mübah kılarak mülk etti. İkincide mübah kılınarak alınan şey, önce haram olarak alınandan başka bir şeydir.

476 Muhammed, 47/4

477 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/522

(لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu" ayetinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Ebu Zemil, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu hususta şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mü'minlerin bu hususta günah işlemelerinden önce haklarında rahmet tecelli etmişti."

Bir rivayete göre Hasan da böyle demiştir. Bu da İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Hasan'ın ganimetlerle esirler hakkında yapılan ilk uygulamaları küçük günah olarak gördüklerine delalet etmektedir. Yüce Allah, büyük günahlardan sakınmaları durumunda işledikleri bu küçük günahı bağışlayacağını onlara vaad etmiştir. Küçük günahı işlemelerinden önce bu vaadini onlara yazmıştır. Yine Hasan ile Mücahid'den rivayet olunduğuna göre Yüce Allah bu ümmete ganimeti nasip etmişti. Ancak onlar, kendilerine helal kılınmasından önce ganimet almışlardı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İleriki bir zamanda ganimetin kendilerine helal kılınacağına dair ilahi hüküm, helal kılınmasından önce ganimet almalarının haramlığı hükmünü üzerlerinden kaldırmaz ve azaplarını da hafifletmez. İleride kendilerine ganimeti mübah kılacağını Allah'ın bilmiş olması sebebiyle azaptan kurtulacakları şeklinde bir te'vilde bulunmak doğru olmaz.

Yine Hasan ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yüce Allah'ın ezelde verdiği bir hükme göre O, bir şeyin yasak olduğunu bildirmeden o şeyi işleyenleri azaplandırmayacaktır. Ganimet almanın haram olduğunu da önceden bildirmemişti."

Bu, doğru bir yaklaşımdır. Çünkü Müslümanlar, önceki peygamberlerin ümmetlerinin ganimet almalarının haram olduğunu ve bu hükmün Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında de devam ettiğini bilmiyorlardı. Bu sebeple mübah olduğunu zannederek ganimet almayı mübah saymışlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ganimetin kendilerine

haram olduğunu bildirmemiş ve geçmiş ümmetlere de haram olduğu haberini vermemişti. Bu hususlaki hataları, azap gerektiren bir günah değildi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالاً طَيِّباً وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾)

69-"Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Bu ayette, daha önce haram olan ganimetler mübah kılınmaktadır. Bunu A'meş'in hadisinde de anlatmıştık.

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَمْ تَحِلَّ الْغَنِيمَةُ لِقَوْمٍ سُودِ الرُّءُوسِ قَبْلَكُمْ)

"Sizden önce siyah başlı hiç bir millete ganimet helal kılınmış değildi."[478]

Zühri'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي: جُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ
مَسْجِدًا وَطَهُورًا وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ
وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَبْيَضِ وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ)

"Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi: Yeryüzü bana mescit ve temizleyici kılındı. Benden taraf düşmanların kalbine korku salınarak bana yardım edildi. Ganimetler bana helal kılındı.

478 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/277

Kızıl ve beyaz herkese (peygamber olarak) gönderildim. Şefaat etme (hakkı) bana verildi."[479]

Bu iki haberde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinden önce hiçbir peygambere ve o peygamberlerin ümmetlerine ganimetlerin helal kılınmadığını bildirmiştir.

(فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ) **"Artık elde ettiğiniz ganimetten yiyin"** ayetinde her ne kadar yemekten söz edilmekteyse de Müslümanların elde ettikleri ganimetlere mâlik olmalarını gerektirmektedir. Ayette özellikle yemekten bahsedilmiş olması, elde edilen şeyin en büyük yararının onu yemek olmasından dolayıdır. Çünkü insan bedeni yemekle ancak varlığını ve hayatiyetini devam ettirebilir. Bu ifadenin kullanılmasıyla, elde edilen malların diğer menfaatleri de kastedilmiştir.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir: (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ) **"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı."**[480] Bu ayette domuzun bütün parçalarının haramlığı kastedildiği halde sadece etinin haramlığından söz edilmiştir. Çünkü ondan elde edilmek istenen menfaatlerin çoğu etindedir.

Buna benzer bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(إِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ)

"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[481]

Bu ayette namazdan alıkoyan her şeyin haramlığı kastedildiği halde özel olarak namaz saatinde alışverişin haramlığından sözedilmiştir. Çünkü o vakitte yapılacak tasarruflardan en fazla fayda sağlayacak olan, alışveriştir. En fazla fayda sağlayan tasarruf haram kılındığına göre ondan aşağı dercede olanlar öncelikle haram olurlar. Ayetin lafzından anlaşılan budur.

Şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir.

---

479 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/399

480 Mâide, 5/3

481 Cum'a, 62/9

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler..."[482]

Burada özel olarak yemekten söz edilmiştir. Bu, yeme dışında da yetimin malını alıp telef etmenin haram olduğuna delalet etmektedir. Bu şekilde kullanılması durumunda lafzın hükmü budur. Bir delil bulunmaması ve zikrettiğimiz şekildeki mana ayetin lafzından anlaşılmaması durumunda yemenin mübah kılınması ganimete mâlik olmayı gerektirmez. Bundan dolayı mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse kendisine ait yemeği yemesini bir adama mübah kılarsa bu, o adamın o yemeği alıp götürme ve ona mâlik olma hakkını doğurmaz. Sadece o yemeği yeme hakkına sahip olur. Lâkin ayetin mefhumundan Müslüman savaşçının bizim anlattığımız şekilde ganimete mâlik olması da anlaşıldığından, bu ayet ona mâlik olmayı da gerektirmektedir.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."[483]

Bu ayete göre ganimetlerin beşte dördü, savaşa katılan mü'minlere ait kılınmıştır. Bu da onların bu kısma mâlik olmalarını gerektirmektedir. Aynı şekilde (فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ) **"Artık elde ettiğiniz ganimetten yiyin"** ayetinin zahiri de ganimeti savaşa katılan Müslümanlara izafe ettiğine göre bu, onların ganimete mâlik olmalarını gerektirmektedir. Çünkü burada ganimet lafzı mutlak olarak kullanılmıştır. Sonra ganimet malını yeme ifadesinin önceki cümleye atfedilmesi, önceki atetin içerdiği mülk etme manasına aykırı düşmemektedir. Bu, "Mülk edindiğiniz şeyi yeyin" demek gibidir. Burada yeme lafzının mutlak olarak kullanılması, o şeye sahih bir şekilde mâlik olmaya engel teşkil etmez. (فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ) cümlesinin başına

482 Nisâ, 4/10
483 Enfâl, 8/41

(فَ) harfinin dâhil olması buna delalet etmektedir. Bu durumda sanki şöyle denmiş gibi olmaktadır: (قَدْ مَلَّكْتُكُمْ ذٰلِكَ فَكُلُوا) "ben bunu size mülk ettim. Öyleyse siz de bunu yiyin."

Ganimet, savaşta müşriklerden ele geçirilen mallara denir ki bunun beşte biri Allah'a aittir. Beşte dördü de ganimeti ele geçiren savaşçılara aittir.

Konuyla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Fey'e gelince bu, savaşmadan ele geçirilen müşrik mallarıdır.

Atâ b. Saib ile Süfyan es-Sevri'nin, ganimetle fey' arasında böyle bir fark bulunduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fey', savaşarak veya savaşmaksızın müşriklerden ele geçirilen mallardır. Çünkü bu malların onlardan alınış sebebi, kâfir olmalarıdır. Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Cizye, fey', haraç, devlet başkanının barış ve ateşkes antlaşması gibi vesilelerle kâfirlerden aldığı mallar da fey'dir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ)

"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere aittir."[484]

Denildi ki: Müslümanların üzerine at koşturmaksızın yani savaşmaksızın elde ettikleri fedek arazileri ve Necran halkından alınan mallar gibi ganimetlere fey' denir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara sarfedebilir.

484 Haşr, 59/7

Başkaları dediler ki: Bu uygulama ganimetler hakkındaydı ve şu ayetle neshedildi:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."

Bize göre bunun neshedilmemiş olması caizdir. Ganimet ayeti de Müslümanların üzerine at koşturarak veya piyade halde savaşarak elde ettikleri mallarla ilgilidir. Haşr suresindeki fey' ayeti ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necran ve Fedek ahalisiyle yaptığı gibi, Müslümanların at koşturmaksızın, savaşmaksızın barış ve ateşkes antlaşması yaparak elde ettikleri mallarla ilgilidir.

Doğrusunu Allah bilir.

Hicret Sebebiyle Mirasçı Olmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا ۚ وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾)

72-"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme

bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muhacir, mü'min olduğu halde bedeviye velilik etmez ve ona mirasçı olmazdı. Bedevi de muhacire mirasçı olmazdı. Şu ayet bu hükmü neshetti: (وَاُولُوا الْاَرْحَام بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْض فِي كِتَاب اللهِ) **"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."**[485]

Abdurrahman b. Abdullah el-Mesudi, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabe arasında kardeşlik tesis etti. Abdullah b. Mesud ile Zübeyr b. Avvam'ı kardeş ilan etti. Onlar da bu kardeşlik sebebiyle birbirlerine mirasçı oldular. Çünkü onlar hicret etmiş, yakınlarını Mekke'de terketmişlerdi. Cenab-ı Allah miras ayetlerini indirinceye kadar bu hüküm devam etti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması, ilk Müslümanlar arasında akrabalıktan önce hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ilan ettiği kardeşlik bağı sebebiyle mirasçılığın cari olduğu, ayette bu mananın kastedildiği, (اُولٰئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْض) **"onlar birbirlerinin velileridir"** ayetiyle de hicret edenlerin ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kardeş kılınanların birbirlerine mirasçılıklarının amaçlandığı, (مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"** cümlesiyle de hicret etmeyen mü'minlerle hicret eden mü'minler arasında velayet bağı olmadığı için bunların birbirlerine mirasçı olamayacakları hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu da velayeti güçlendiren sebeplerin varlığına göre her ne kadar bütün velilerin değil de bazısının mirasçı olmasını gerektirse bile, muvalat lafzının yalın olarak kullanılmasının, tarafların birbirlerine mirasçı olmalarını gerektirdiğine delalet etmektedir. Aynı şekilde kan bağı da her ne kadar mirasçı olmayı gerektiren bir sebep olduğu halde, hısımlığını güçlendiren sebeplerin mevcut olması durumunda, kan hısımlarından bazısı mirasçı olmada diğerlerinden öncelikli olmaktadırlar. Bu da (وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

485 Enfâl, 8/75

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir"[486] ayetinin, haksız yere öldürülenin bütün yakınlarının katile kısas uygulatma hakkına sahip olduklarına, kadın erkek bütün yakınlarının bu hususta eşitliklerine delalet etmektedir. Çünkü bunlar onun malına mirasçı olmada da birbirlerine eşittirler. Yine bu ayet, nikâhta veli olmanın da mirasçı olma vasfıyla hak edildiğine delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيّ) ***"Velisiz nikâh olmaz"***[487] hadisi, mirasçı olan herkesin yakınlık sırasına ve yakınlık derecesini güçlendiren sebebe göre veli olduğunu ispatlamaktadır. Yine bu hadise dayanan Ebu Hanife'nin içtihadına göre babalarının olmaması durumunda küçük çocukları anneleri veli sıfatıyla evlendirebilir. Çünkü anne de mirasta velayet hakkına sahip olan kimselerdendir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hicret ettiği zamanda hicret etmek farzdı. Bu hüküm, Mekke fethine kadar devam etti. Mekke'yi fethettikten sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا هِجْرَةَ بعدَ الفَتْح ولكنْ جِهادٌ ونِيَّةٌ) ***"Fetihten sonra hicret yoktur. Lâkin cihad ve niyet vardır"***[488] buyurarak, hicret farizasının ortadan kalkması sebebiyle bu bağ ile mü'minlerin birbirlerine mirasçı olmalarını neshetti.

(وَأُولُوا الْأَرْحَام بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ) **"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar"** ayeti ile, sadece kan hısımlığı sebebiyle insanların birbirlerine mirasçı olmaları hükmünü ortaya koydu. Hasan dedi ki: "İlk zamanlarda Müslümanlar hicret bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Müslümanların sayısı çoğalınca Yüce Allah (وَأُولُوا الْأَرْحَام بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ) **"Kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar"** ayetini indirdi. Artık Müslümanlar, akrabalık bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı oldular.

Evzai'nin bildirdiğine göre Mücahid, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke'nin fethinden sonra artık hicret dönemi kapanmıştır."

---

486 İsrâ, 17/33

487 İbn Mâce, Nikâh, 15

488 Buhari, Cihad, 27

Yine Evzai'nin bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* aynı şeyi söylediğini, ancak sözlerine ***"Lâkin cihad ve niyet vardır"*** cümlesini eklediğini rivayet etmiştir.

Hicret, ancak Allah ve Resûlü için yapılıyordu. Fetihten önce Mü'minler, dinlerinden geri döndürülmesinler ve imanlarını kurtarsınlar diye Mekke'den kaçıp Medine'ye hicret ediyorlardı. Ama fetihten sonra artık Allah Teâlâ İslamiyeti yaymış ve apaçık ortaya koymuştu. Bu ayet, akrabalık bağıyla değil de hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik bağı sebebiyle mirasçı olma hükmünü düzenlemiş; hicret eden mü'min ile hicret etmeyen mü'min arasındaki mirasçılık bağını ortadan kaldırmıştır. Hicret etmemiş bir mü'min, hicret etmiş bir mü'minden, aralarında saldırmazlık antlaşması bulunmayan bir kavme karşı kendisine yardım etmesini isterse, (وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ) **"Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur"**[489] ayeti gereğince ona yardım etmek gerekir.

(مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا) **"...hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"** ayeti hakkında İbn Abbas, Hasan, Mücahid, Katade ve diğerlerinden gelen rivayetler, bizim anlattığımız gibi hicret eden mü'minlerle hicret etmeyen mü'minler arasında miras hükümlerinin cari olmayacağını bildirmektedirler. Denildi ki: Hicret etmeyen mü'minlere, yardım etmenin gerekmediği bu ayette ifade edilmek istenmektedir. Hicret eden Müslümanın hicret etmeyen Müslümana yardım etme görevi yoktur. Ancak aralarında saldırmazlık anlaşması bulunmayan kâfirlere karşı Müslümana yardımcı olmak gerekir. Müslüman, varsa aradaki antlaşmayı bozmamalıdır. Hicret edenle etmeyen arasındaki velayet bağının mezkûr ayette koparılmış olması, hem mirasçılığı hem de mü'minin mü'mine yardımcı olması yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik bağı sebebiyle cari olan mirasçılık, daha sonraları, hicret edip etmediklerine bakılmaksızın kan hısımlığı sebebiyle mirasçılığı gerektiren ayetlerle neshedildi. Hicret bağı sebebiyle mirasçı

489 Enfâl, 8/72

olma hükmü de neshedildi. Hicret edenin hicret etmeyene yardımcı olmaması hükmü de, (وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır"**[490] ayeti ile neshedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾)

73-"İnkar edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur."

İbn Abbas ile Süddi dediler ki: "Mirasta birbirlerinin velileridirler."

Katade dedi ki: "Yardımlaşma konusunda birbirlerinin dostlarıdırlar." İbn İshak da bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir"**[491] ayeti, hicret bağı sebebiyle mü'minlerin birbirlerine mirasçı oldukları hükmünü ortaya koymuştur. Bu ayetin devamındaki (وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir"** cümlesi ise hicret edenlerle etmeyenlerin birbirlerine mirasçı olamayacaklarını bildirmektedir. (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir"** âyeti, kâfirlerin birbirlerine mirasçı olmalarını gerektirmektedir. Çünkü velayet kelimesi, birbirlerine mirasçı olacaklarını ifade etmektedir. Bu kelimenin ifade ettiği genel mana, farklı dinlere mensup olsalar da kâfirlerin birbirlerine mirasçı olacakları şeklindedir. Zira dinleri farklı da olsa netice de hepsi inkârcıdırlar. Ayet-i kerime, inkârcı

490 Tevbe, 9/71
491 Enfâl, 8/72

olduktan sonra İslam dışı dinlere mensup olanlar arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. Yine bu ayet, kâfirlerim kendi küçük çocukları üzerinde velayet hakkına sahip olduklarına delalet etmektedir. Çünkü ayetin lafzı, yaş küçüklüğü ve akıl hastalığı durumunda velinin nikâh akdi yapmasının ve mallarında tasarrufta bulunmasının caiz olmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ)

"Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız, yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur."

Doğrusunu Allah bilir ya bu iki ayette muvalat, yardımlaşma, hicret ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tesis ettiği kardeşlik bağı sebebiyle mirasçı olma hususunda size emredilenleri yapmazsanız, hicret etmeyerek mü'min kardeşlerinizle aranızdaki bu bağları keserseniz yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur. Bu ayetler her ne kadar haber şeklinde iseler de aslında emir manasındadırlar. Faziletli bir mü'min, görünürde kendisi gibi iman ve fazilet sahibi olsun diye bir mü'mine dostluk göstermez, onu kollayıp gözetmezse; sapık ve günahkâr bir kimseyi de sapıklık ve günahkârlığından vazgeçirmek için onunla ilişkisini kesmezse bu, yeryüzünde karışıklığa ve bozguna yol açar.

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar" ayeti, hicret bağı, ahitleşme ve muvalat sebebiyle mirasçı olmayı neshetmiştir. Bu hususta asebelerle başkaları arasında bir ayırım yapılmamıştır. Bu ayet, feraizde belli bir hissesi olmayan ve asebeler arasında da yer almayan diğer akrabaların mirasçı olabileceklerine dair bir hüccettir. Bunu daha önceNisâ sûresini tefsir ederken anlatmıştık. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, zevil erhamın yani mirasta belli bir hissesi olmayan ve asebeler arasında da yer almayan akrabaların, mirasçı olma hususunda azad eden efendiden öncelikli olduğu görüşünde idi. O, bu ayetin zahirine dayanarak böyle bir görüşe sahip olmuştu. Ama diğer sahabiler bu görüşte değildirler.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Hamza'nın kızı bir kölesini azad etmişti. Hürriyetine kavuşan bu köle bir süre sonra geride bir kızını bırakarak vefat etmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun mirasının yarısını kızına, diğer yarısını da kendisini hürriyetine kavuşturmuş olan Hz. Hamza'nın kızına vermişti. Bu uygulamasıyla Hz. Hamza'nın kızını onun asebesi yapmıştı. Bilindiği gibi miras konusunda asebe, zevilerhamdan önceliklidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(اَلْوَلاَءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ لاَ يُبَاعُ وَلاَ يُوهَبُ)

"Azad etme bağı, nesep bağı gibidir. Ne satılır ne de hibe edilir."[492]

(فِي كِتَابِ اللهِ) **"Allah'ın kitabınca"** ifadesine gelince bunun iki manaya gelebileceği söylenmiştir. Birincisine göre "Kitap" kelimesiyle Levh-i mahfuz kastedilmiştir.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي اَنْفُسِكُمْ
اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا)

"Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın."[493]

İkinci manaya göre ise "Kitap" kelimesiyle Allah Teâlâ'nın hükmü kastedilmiştir.

492 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Büyû' ve'l Akdiye, 52
493 Hadîd, 57/22

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

9- BERÂET (TEVBE) SÛRESİ[494]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ)

(بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾)

(فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾)

1-"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ültimatomdur."

2-"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Berâet; dostluğa son verilmesi, dokunulmazlığın kaldırılması ve güvenin yok olmasıdır.

Bazıları bu ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Bu, Allah ve Resûlü'nden bir uyarıdır. Bu nedenle müşriklere verilen eman/güvence artık ortadan kaldırılmıştı."

494 [Berâet suresi yaygın olarak Tevbe suresi diye anılmaktadır. Mütercim]

Bazıları dediler ki: Ayetteki (بَرَاءَةٌ) kelimesi müpteda olup haberi (اِلَى) daki zarftır. Buna göre (بَرَاءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) ayeti, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki antlaşmanın bozulduğu, müşriklere verilen emanın/güvencenin sona erdirildiği, aralarında savaşın başladığının bildirilmesi anlamına gelmektedir.

Bu, şu ayet-i kerimeye benzemektedir:

(وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ)

"(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir."[495]

Ayette zikredilen (بَرَاءَةٌ) kelimesi, müşriklerle yapılan antlaşmanın bozulduğu ve onlara verilen güvencenin sona erdiği anlamına gelmektedir. Bu ayetin, içlerinde hıyaneti gizleyip antlaşmayı bozmaya niyetlenenler hakkında bir ültimatom olduğu söylenmiştir. Bu ayetin lafzının hükmü şudur: Bu ültimatom karşı tarafa ulaşınca aradaki antlaşma bozulmuş olacaktır. Ancak ayetin devamında (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"**[496] buyrulduğu için bu ültimatomun dört ay sonra yürürlüğe gireceği, aradaki antlaşmanın o zaman bozulacağı ve mevcut antlaşmanın bu müddetin sonuna kadar yürürlükte kalacağı açıklanmış olmaktadır.

Hasan dedi ki: "Antlaşma süresi dört aydan fazla olan müşriklerin antlaşmaları dört aya indirildi. Süresi dört aydan az olanların antlaşmaları ise dört aya çıkarıldı."

Denildi ki: Antlaşmaların geçerlilik süresi olarak belirlenen bu dört aylık süre, zilkade ayının yirmisinden başlayıp zilhicce, muharrem, safer aylarının tamamı ile rebiül evvel ayının onuna kadar olan kısmı içeriyordu. Çünkü Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emriyle Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* Berâet suresini Mekke'de insanlara okuduğu yılde hac, zilkade ayında ifa edilmişti. Peygamber'in

495 Enfâl, 8/58
496 Tevbe, 9/2

sallallahu aleyhi ve sellem haccettiği ikinci yılde ise hac, zilhicce ayında ifa edilmişti ki bu, Cenab-ı Allah'ın hac için belirlemiş olduğu vakit idi. Çünkü müşrikler (haram aylarda savaşmayı mübah etmek için) ayları erteliyorlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği yılde hac ibadeti, Cenab-ı Allah'ın İbrahim peygamber'e haccı farz kıldığı ve (وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ) **"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek yorgun develer üzerinde sana gelsinler"**[497] ayeti ile de insanları hacca davet etmesini emrettiği yılde haccın eda edildiği vakte denk gelmişti. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Arafat'ta vakfe esnasında şöyle buyurmuştur: (إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ) ***"Şüphesiz zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki haline dönmüştür."***[498] Böylece haccın vakti, zilhicce ayının dokuzu olan arefe günü ile kurban kesim günü olan onuncu günü olarak belirlenmiş oldu. Bu, müşriklerin yeryüzünde serbestçe dolaşmalarına izin verilen ve bitiminde antlaşmalarının ve dokunulmazlıklarının sona ereceği dört aylık sürenin yukarıda belirtilen zaman dilimi olduğunu söyleyenlerin görüşüdür.

Belirlenen sürenin dolmasından önce antlaşmayı bozup eman ve güvencelerinin kaldırıldığını ve kendileriyle savaşılacağını düşmana bildirmenin caiz olması için bazı şartların gerçekleşmesi gerektiği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Düşmanların antlaşmaya uymayıp hıyanet etmelerinden korkulması.

2-Antlaşmayı gizlice bozduklarının tespit edilmesi. Bu durumda antlaşmanın bozulduğu, kendilerine açıkça bildirilir.

3-Kendilerine dilediğimiz sürece eman/güvence vereceğimizi, dilediğimiz zaman da bu güvenceyi ortadan kaldıracağımıza dair bir maddenin antlaşmada yer alması. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hayber halkına, (أُقِرُّكُم ما أقرَّكُم اللهُ بِهِ) ***"Allah sizi güvende bıraktığı sürece ben sizi güvende bırakırım"***[499] demişti.

497 Hac, 22/27
498 Buhari, Megazi, 79
499 Buhari, Cizye, 20

4-Bilinen bir süreye kadar yapılan antlaşmada, düşmana eman/güvence verildiği, gafilden avlanmayacakları, haberleri olmaksızın onlara hücum edilmeyeceği ve savaş açılmayacağı maddesi yer alır. Ama haber vermek şartıyla bu eman/güvence iptal edilebilir ve kendileriyle savaşılabilir. Antlaşmaya uymayacaklarından ve hainlik yapmalarından korkulsa da korkulmasa da böyle yapmak caizdir. Bu hükmün antlaşma içeriğinde olduğu bilinmektedir. Ya da antlaşmada emanı/güvenceyi dilediğimiz zaman iptal edebileceğimize dair bir maddenin yer alması halinde bunu yapabiliriz. Böyle bir madde yoksa, ancak bunu yapmak İslamın yararına olacaksa, o zaman yine emanı/güvenceyi iptal edebilir ve antlaşmayı bozabiliriz. Böyle yapmamız, antlaşmaya aykırı bir davranış ve hıyanet sayılmaz. Bu, ahdi bozmak değildir. Çünkü antlaşmayı ve emanı bozmak, verdiğimiz güvencenin devam ettiğini zannettikleri bir sırada kendilerine saldırmamız durumunda söz konusu olur. Ama antlaşmayı iptal ettiğimizi kendilerine bildirdiğimizde verdiğimiz güvence sona ermiş ve onlar da yeniden ehl-i harp kimseler olurlar. Artık verdiğimiz güvenceyi sona erdirmek için onların rızalarını almaya ihtiyaç kalmaz. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: Müslümanların savaşacak gücünün olmaması durumunda devlet başkanı, düşmanla sulh antlaşması yapabilir. Müslümanlar güçlenip düşmanla savaşabilecek duruma geldiklerinde devlet başkanı, yapmış olduğu antlaşmayı bozduğunu bildirerek onlarla savaşabilir. Keza devlet başkanı, Müslümanların yararına olan her tasarrufta bulunabilir. Verilen güvencenin iptalinin caizliği, düşmanın antlaşmaya uymayıp hıyanet etmesinden korkulmasına bağlı değildir.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayette anlatıldığına göre müşriklere tanınan bu dört aylık süre, haram aylardır ki, onlar da recep, zilkade, zilhicce ayları ile muharrem ayının sonuna kadar olan süredir. Berâet suresi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir'i emir olarak hacca gönderdiği sırada inmiştir. O yılde hac ibadeti, zilkade ayında eda edilmişti. Bu görüşe göre antlaşmaları, haram aylar olan dört ayın sonuna kadar uzatılmıştı.

Cerir'in bildirdiğine göre Muharrer, babası Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisini müşriklere karşı ültimatomla gönderdiği zamanda Hz. Ali ile birlikteydim. Ben de yüksek sesle

duyuruda bulunuyordum. Öyleki sesim kısıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, şöyle dememizi emretmişti: ***"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmesin! Çıplak kimse Beyt'i tavaf etmesin! Mü'minden başkası cennete girmeyecektir. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem****le arasında antlaşma bulunan kimselerin antlaşması dört aya kadar geçerlidir. Dört ay geçtikten sonra artık Allah ile Resûlü müşriklerden uzaktır."***[500]

Ayette sözü edilen dört ayın, müşriklere uyarının yapıldığı andan itibaren başlayan dört aylık süre olması da mümkündür. Bununla haram aylardan dört ayın kastedilmiş olması da mümkündür.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Yüseyyi', Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali'yi Hacc-ı ekber gününde müşriklere şunları duyurup onları uyarması için Mekke'ye göndermişti: ***"Hiç kimse çıplak olarak Beyti tavaf etmesin. Müslüman kimseden başkası cennete girmeyecektir. Bu yılden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecektir. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem****le aralarında antlaşma bulunan kimselerin antlaşmaları, antlaşmada belirtilen süreye kadar geçerli olacaktır."***

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* hadisinde antlaşmalı kimselerin antlaşmalarının, antlaşmada belirtilen süreye kadar geçerli olacağı bildirilmektedir. Başkaca dört ay boyunca geçerli olacak diye bir özelleme yapılmamıştır. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* hadisinde ise antlaşmalı kimselerin antlaşmalarının dört ay süreyle geçerli olacağı bildirilmiştir. Her iki mananın da doğru olması mümkündür. Bazı müşriklerin antlaşmalarının geçerlilik süresi dört ay olarak belirlenmiş, bazılarının ki ise dört haram ay olarak belirlenmiştir. Diğer bazılarının antlaşması, uzun veya kısa da olsa, antlaşmada belirtilen süreye kadar geçerli sayılmıştır.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* hadisinde dört aydan söz edilmesi, (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayetine de uygun düşmektedir.

500 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/84

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* hadisinde belirlenen müddetin sonuna kadar antlaşmanın geçerli olmasından söz edilmesi, şu ayetin manasına uygun düşmektedir:

(اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ)

"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın."[501]

Antlaşmaya uymayıp hıyanet etmesinden korkulan müşriklerin antlaşmaları dört ay süreyle geçerli kılındı. Hıyanet etmelerinden korkulmayanların antlaşmaları ise antlaşmada belirtilen süreye kadar yürürlükte kaldı.

Yunus, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hicretin dokuzuncu yılsinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'i *radıyallahu anh* emir olarak hacca gönderdi. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* yola koyuldu. Hemen ardından, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le müşrikler arasındaki antlaşmaların bozulduğuna ilişkin Berâet suresi indi. Buna göre hiç kimse Beyt'i ziyaretten alıkonmayacak. Haram aylarda hiç kimse, kendisine zarar gelmesinden korkmayacak. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki genel bir antlaşma idi. Bu arada onunla bazı Arap kabileleri arasında yapılmış belli süreli özel antlaşmalar da vardı. Derken şu ayetler indi: (بَرَاءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهٖ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle (umumi mahiyette) antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır."** (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın."** Bu hacdan sonra bilesiniz ki Allah, müşriklerden uzaktır. (اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle (belli bir süreye kadar özel) antlaşma yapmış olduklarınız, bu hükmün dışındadır."** (فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا

501 Tevbe, 9/4

(الْمُشْرِكِينَ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları öldürün."**[502] (إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Ancak Mescid-i Haram'ın yanında (Beni bekir oğulları kabilelerinden) kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır."**[503]

Bunlar, Hudeybiye musalahasında Kureyş'in antlaşmasına dâhil olmuşlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Kureyşliler arasında düzenlenen antlaşmada belirtilen süreye kadar bunların da antlaşmalarının devamı öngörülmüştü. Söz konusu antlaşmayı, Kureyş'ten sadece bu kabile ile Benu Di'l kabilesi bozmuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Beni Bekr kabilelerinden antlaşmayı bozmayanların antlaşmalarının belirlenmiş süreye kadar yürürlükte bırakılmasını emretmişti. (فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ) ***"Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın."***

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cenab-ı Allah, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le antlaşma yapmış olanların dört ay süreyle yeryüzünde diledikleri gibi dolaşmalarına izin verdi. Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le antlaşması olmayanlarınsa haram aylar çıkıncaya kadar yani elli gece süreyle dolaşmalarına izin verdi. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, haram aylar çıkınca da İslam'a girmemiş antlaşmalı müşriklerin antlaşmasını bozup onları kılıçtan geçirmesini emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadiste İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında antlaşma bulunan müşrikler için sürenin dört ay olduğunu, antlaşması olmayanlar içinse haram ayların çıkmasını süre olarak belirlemiştir. Bu süre, zilhicce'nin onuncu günü olan hac gününden Muharrem ayının bitimine kadar geçen elli gecelik bir süredir ki, bu da haram ayların sonudur.

502 Tevbe, 9/5
503 Tevbe, 9/7

İbn Cüreyc, (بَرَآءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayette Huzaa, Müdlic kabilelerinin müşriklerine ve kendileriyle antlaşma yapılmış olan diğer kabilelerin müşriklerine hitap edilmektedir." Böyle dedikten sonra İbn Abbas *radıyallahu anh*, sözlerine şöyle devam etmiştir: "Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir ile Ali'yi hacca gönderdi. Bunlar, antlaşmalı müşriklere, dört ay süreyle güven içinde olacaklarını duyurdular. Bu dört ay; zilhicce'nin onundan başlayıp, muharrem, safer, rebiül evvel aylarının tamamı ile rebiül âhir ayının ilk on günü idi. Bu süre dolunca antlaşmalar artık sona erecekti. Müşriklere dokunulmadığı için bu aylar haram aylardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mücahid, haram aylar ifadesiyle müşriklerle yapılan antlaşmanın geçerli olduğu ayları kasdetmiştir. Bu süre içinde savaşmak haram kılındığı için bu aylara bu ismi verdiğini söylemiştir. Yoksa bunlar(اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ)) **"Dördü haram aylardır"**[504] ayetinde kastedilen haram aylar değildirler. (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ) **"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar."**[505] Haram ayların zilkade, zilhicce, muharrem ve recep ayları olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle buyurmuştur. Mücahid'in bu konuda söylediği ihtimalli bir sözdür.

Süddi, (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti hakkında şöyle dedi: "Zilhiccenin onundan itibaren rebiül âhirin onuna kadar geçen süre boyunca müşriklere eman/güven verilmişti. Bu sürenin dolmasından sonra artık hiçbir müşrik, güvende olmayacaktı. Ya Müslüman olup kurtulacakya da kılıçla vurulacaktı.

Abdullah b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Mamer, (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti hakkında Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet şevval ayında inmiştir. Ayetteki dört aydan kasıt; şevval, zilkade, zilhicce ve muharrem aylarıdır."

504 Tevbe, 9/36
505 Bakara, 2/217

Katade dedi ki: "Ayette sözü edilen dört aylık süre; zilhicce'nin yirmi günü, muharrem, safer ve rebiül evvel ayları ile rebiül âhirin ilk on günüdür. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki antlaşmada bu şekilde belirtilmişti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Katade'nin söyledikleri, Mücahid'in yukarıda nakletmiş olduğumuz sözlerine uymaktadır. Zühri'nin söylediklerine gelince, öyle sanıyorum ki bu bir vehimden ibarettir. Çünkü raviler, Berâet suresinin zilhicce ayında, yani Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir'i emir olarak hacca gönderdiği sırada indiği hususunda görüşbirliği etmişler ve asla ihtilafa düşmemişlerdir. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hacca gitmek üzere yola çıktıktan sonra bu sure inmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müşriklere verdiği ültimatomu Minâ'da onlara okuması için onunla birlikte Hz. Ali *radıyallahu anh* yi de hacca göndermişti.

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasında genel bir antlaşma vardı. Buna göre onlardan hiçbirini Beyt'i ziyaretten alıkoymayacak, haram aylardayken hiçbiri korkmayacak ve güvende olacaktı. (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayeti ile Yüce Allah onların bu antlaşmasının geçerlilik süresini dört ay olarak belirledi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşriklerin belirli bazı şahsiyetleri arasında süreli antlaşmalar vardı. Onların antlaşmaya uymayıp hıyanet etmelerinden korkmaması durumunda da sürenin sonuna kadar bu antlaşmalara uymasını Yüce Allah şu ayetle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti:

(إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ)

"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın."

Bu ayet, müşriklerin antlaşma sürelerinin ya Cenab-ı Allah'ın savaşmayı yasakladığı haram ayların sonuna kadar ya da aradaki antlaşmanın

bozulduğunun kendilerine bildirildiği Kurban bayramının birinci gününden itibaren rebiül âhir ayının onuna kadar devam edeceğine delalet etmektedir. Mücahid'in de söylediği gibi bu aylarda savaş yasaklandığı için Yüce Allah bunları "haram aylar" olarak adlandırmıştır. Bu sürenin bitiminde artık müşriklerden hiçbiri için eman/güvence kalmayacaktı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile özel antlaşması bulunan müşriklerin antlaşmalarıyla, haram aylarda kendileriyle savaşılmayacağına ve Beyt'i ziyaretten alıkonulmayacaklarına dair yapılmış olan genel antlaşma, bu müddetin geçmesiyle sona erecekti. Bu sürenin, haram ayların sonuncusu olan Muharrem ayının çıkmasıyla sona ereceği kastedilmiş olabilir ki bu aylarda savaşmak yasaklanmıştır. Bu görüşün İbn Abbas'a *radıyallahu anh* ait olduğunu söylemiştik.

[Hacc-ı Ekber ve Hacc-ı Asgar]

(وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَرِيٓءٌ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهٗ ۚ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا
اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ۙ ﴿٣﴾)

3-"Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlü'nden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!"

(اَذَانٌ) kelimesi bildiri anlamına gelmektedir. Mesela şöyle denilir: (آذَنَني بِكَذا فَعَلِمْتُ) "Bana şunu bildirdi; ben de bildim."

Hacc-ı ekber hakkında âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hacc-ı ekberin arefe günü olduğunu söylediği bazı haberlerde rivayet edilmiştir. Farklı rivayetlerle de gelmiş olsa Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbas, Atâ ve Mücahid'in böyle dedikleri nakledilmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hacc-ı ekberin Kurban bayramının ilk günü olduğunu söylediği de rivayet edilmiştir. Farklı rivayetlerle de gelmiş olsa Hz. Ali, İbn Abbas, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Ebi Evfâ, İbrahim ve Said b. Cübeyr'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Mücahid ve Süfyan es-Sevri'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hac günlerinin tamamı Hacc-ı ekberdir." Bu yaygın bir söylemdir. Mesela sıffin savaşı günlerce devam ettiği halde "sıffin günü" ifadesi kullanılır.

Hammad, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hacc-ı ekber, kıran haccıdır. Hacc-ı asgar ise ifrad haccıdır."

Ancak bu zayıf bir te'vildir. Çünkü bu te'vil kıran için bir gün, ifrad için de ayrı bir gün tayin edilmesini gerektirmektedir. Bilindiği gibi kıran haccının yapıldığı aynı günde ifrad haccı da yapılmaktadır. Bu durumda hacc-ı ekber gününü efdal olduğunu söylemenin bir anlamı olmaz. Şu halde Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ültimatomu hacc-ı kıran gününde müşriklere okumuş olması gerekir. Hacc-ı ekber günü arefe veya kurban bayramının birinci günü, Hacc-ı asgar ise umre olduğuna göre, hac günlerinin umre günlerinden ayrı olması gerekir. Buna göre hac günlerinde umre yapılamaz.

İbn Sirin'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* müşriklere ültimatomu okuduğu güne Hacc-ı ekber günü denmiştir. Çünkü o günde milletlerin bayramı bir araya gelmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o yılde haccetmişti."

Bu te'vilin yanlış olduğu söylenmiştir. Çünkü ültimatomun okunması, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği yılda olmuştu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği yılde müşrikler haccetmemişlerdi. Çünkü önceki yılde onların, artık haccetmeleri yasaklanmıştı.

Abdullah b. Şeddad dedi ki: "Hacc-ı ekber, Kurban bayramının birinci günüdür. Hacc-ı asgar ise umredir."

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "Umre yapmak hacc-ı asgardır" dediği rivayet edilmiştir. Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* da aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette Hacc-ı ekber ifadesi kullanıldığına göre Hacc-ı asgarın da olması gerekir ki, o da umredir. Abdullah b. Şeddad ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* bu doğrultuda rivayetler gelmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Umre, hacc-ı asgardır"** dediği rivayet edilmiştir. Hac kelimesinin umre anlamında da kullanılması, Akra' b. Habis'in *radıyallahu anh* 'Her yıl mı yoksa sadece bir defa mı haccedeceğiz?' sorusuna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا، بَلْ حَجَّةً وَاحِدَةً) **"Hayır, sadece bir defa haccetmeniz gerekir"**[506] cevabını vermesi, umrenin vacip olmadığına delalet etmektedir. Başka bir hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Hac, arafattır"[507] buyurması, Hacc-ı ekberin arefe günü olduğuna delalet etmektedir. Hacc-ı ekberin Kurban bayramının birinci günü olması da muhtemeldir. Çünkü o günde hac menasiki tamamlanmakta, vücuttaki kirler giderilmektedir.

Hacc-ı ekberin Minâ günleri olması da muhtemeldir. Mücahid'in böyle dediği rivayet edilmiştir. O, Minâ günlerine Hacc-ı ekber demiştir. Çünkü o günler, umrenin değil de hac fiillerinin yapılmasına tahsis edilmişlerdir. Kurban bayramının ilk gününün Hacc-ı ekber olmaya arefe gününden daha layık olduğu söylenmiştir. Çünkü bayramın ilk gününde hacılar hac menasikini ifa etmek için toplanırlar. Arefe gününe gelince hacıların bir kısmı o günün gündüzünde, bir kısmı da gecesinde Arafat'a gelirler. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* Berâet suresini müşriklere karşı okuması ise arefe gününde olabileceği gibi bayramın ilk gününde de olmuş olabilir.

[Müşrikleri Öldürme ve Kitap Ehli'nden Cizye Alma]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾﴾

506 Hâkim, Müstedrek: 1/642
507 İbn Mâce, Menasik, 57

5-"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* aşağıdaki ayetler hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَسْتَ عليهم بِمُصَيْطِرٍ)

"Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin."[508]

(وَما أنتَ عليهم بِجَبَّارٍ)

"Sen, onlara karşı bir zorba değilsin."[509]

(فاعْفُ عنهم واصفَح)

"Sen onları affet ve aldırış etme."[510]

(قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لا يرجون أيام الله)

"İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar."[511]

Bu ayetlerin tamamını şu ayetler neshetmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[512]

---

508 Ğâşiye, 88/22
509 Kâf, 50/45
510 Mâide, 5/13
511 Câsiye, 45/14
512 Tevbe, 9/5

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ولا باليوم الآخر)

"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen kimselerle savaşın."[513]

Musa b. Ukbe dedi ki: Önceleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisiyle savaşmayanlara (وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا) **"Size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir"**[514] ayeti gereğince ilişmezdi. Ancak bu ayet, daha sonra şu ayetle neshedildi: (بَرَاءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ) **"Allah ve Resûlü'nden kesin bir uyarıdır."** Bunun devamındaki ayetlerden birinde de şöyle buyrulmuştur: (فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları öldürün."**

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin geneli, kitap ehlinden olsun olmasın bütün müşriklerin öldürülmesini, Müslümanlığa girmelerini, aksi halde kılıçtan geçirilmelerini gerektirmektedir. Ancak Yüce Allah, kitap ehline özel bir hüküm olarak cizye vermeleri şartıyla kendi dinleri üzere kalmalarının kabul edilmesini emretmiştir.

Nitekim konuyla ilgili bir ayette şöyle buyurmuştur:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[515]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hecer Mecusilerinden cizye almıştır.

513 Tevbe, 9/29
514 Nisâ, 4/90
515 Tevbe, 9/29

Alkame b. Mersed'in bildirdiğine göre İbn Büreyde, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir seriyyeyi savaşa gönderdiğinde onlara şu talimatı verirdi: ***"Müşriklerle karşılaştığınızda onları İslam'a davet edin. Kabul etmezlerse onları cizye ödemeye çağırın. Bunu yaparlarsa onlardan cizye alın ve artık onlara ilişmeyin."***

Bu talimat bütün müşrikler hakkında geçerlidir. Ancak biz, Arap olmayan müşrikleri ayet sebebiyle bu hükmün dışında tuttuk. Buna göre (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayeti diğer müşrikler için değil, Arap müşrikler için geçerli bir emir olmaktadır.

(وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ) **"Onları yakalayıp hapsedin."**

Bu emir, yakalanmalarından sonra Müslüman olmalarını bekleyip onları hemen öldürmemeyi gerektirmektedir. Yine bu emir, eğer aralarında kadın ve çocuklar gibi öldürülmesi caiz olmayan kimselerin bulunması durumunda kâfirleri kendi kalelerinde ve şehirlerinde kuşatma altına almanın caizliğine delalet etmektedir.

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** ayetinin genel hükmü, müşrikleri her türlü öldürmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Ancak işkence yapmanın, bir mahkûmu hedefe koyarak okla öldürmenin ve benzeri uygulamaların yasaklandığına dair sünnetten rivayetler gelmiştir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(أَعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً أَهْلُ الإِيمَانِ)

"İnsanların öldürmede işkenceden en fazla uzak duranları, iman ehli kimselerdir."[516]

(فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ)

"Öldürürken de güzelce öldürün. (İşkence etmeyin)."[517]

---

516 Ebu Davud, Cihad, 118

517 Tirmizi, Diyât, 14

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* dinden dönenleri ateşte yakarak, taşlayarak, dağın tepesinden aşağı yuvarlayarak ve kuyuya atarak öldürürken ayetin zahirine dayanmış olabilir. Hz. Ali b. Ebi Talip *radıyallahu anh* de dinden dönen bir topluluğu yakarken mezkûr ayetin genel hükmüne dayanmış olabilir.

(فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ)

"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın."[518]

Müşriklerin öldürülmekten kurtulmaları için bu ayette sayılan fiilleri yapmaları şarttır. Aslında şart olan bu fiilleri yapmaları değil de yapmayı kabul etmeleri ve Allah Teâlâ'nın emrine boyun eğmeleridir. Bilindiği gibi müşrikin öldürülmekten kurtulmak için tevbe etmesi şarttır. Allah'ın namaz kılma ve zekât verme emrini yerine getirmeyi kabul ederler ancak içinde bulunulan vakit namaz vakti değilse, sırf kabul etme sebebiyle Müslüman olurlar; öldürülmekten de kurtulurlar. Bu hususta ihtilaf yoktur. Böylece ölüm cezasının ortadan kalkması için namaz kılmanın ve zekât vermenin değil, bu emri yerine getirmeyi kabul etmenin ve bunun Allah'ın emri olduğunu kabullenmenin şart olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Çünkü kişi Müslüman olur olmaz değil de sahip olduğu malın üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekât vermesi gerekir. Müşrikin ölümden kurtulmak için zekâtı çıkarıp vermesinin şart olduğunu söylemek doğru değildir. Aynı şekilde namaz kılmak da bunun için şart değildir. Bu hususta şart olan, bu farzları kabul etmek, bunları yerine getirmeyi taahhüd etmek ve bunların vücubunu itiraf etmektir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) **"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın"** buyurmakla, tevbe etmenin yanısıra namaz kılmayı ve zekât vermeyi de şart koşmuştur. Bilindiği gibi tevbe, küfürden kopup imana dönmektir. Ayette tevbeden söz edildiğine göre anlıyoruz ki tevbe, bu farzları kabul edip gereğini yapmayı taahhüd etmektir. Çünkü tevbe bunsuz sahih olmaz. Sonra tevbe etmenin yanısıra

518 Tevbe, 9/5

namaz kılmanın ve zekât vermenin şart koşulması, müşrikin öldürülmekten kurtulmak için bütün şartlarını yerine getirerek iman etmesinin, namaz kılıp zekât vermesinin gerektiğine delalet etmektedir. Bu da yerine getirilmesinin gerekliliğine inansa bile, farz olduğu vakitte namaz kılmayan ve zekât vermeyen kimsenin öldürülmesi gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müşrikin öldürülmekten kurtulması için namaz kılması ve zekât vermesi şart olsaydı, namaz kılınmayan bir vakitte Müslüman olan ve Müslüman olmakla birlikte zekât vermeyen kimsenin öldürülmekten kurtulmaması gerekirdi. Durumunu anlattığımız yani iman edip dini hükümlerin yapılmasının gerekliliğini kabul eden kimsenin öldürülmeyeceği hususunda fukahanın tamamı ittifak etmişlerdir. Buna göre müşrikin öldürülmekten kurtulması için namaz kılıp zekât vermesinin şart olmadığı, iman ettiğini bildirip dini hükümlerin yapılmasının gerekliliğini kabul etmesinin şart olduğu ispatlanmış olmaktadır. Şu halde iman edip dini hükümlerin yapılmasının gerekliliğini kabul etmek şart olunca, bu şartlardan bazısını ihlal eden müşrik, öldürülmekten kurtulamaz.

Hz. Ebû Bekir'in Zekât Vermek İstemeyenlere Uyguladığı Muamele

Sahabiler, zekât vermeyenlerin çoluk çocuğunu esir almış, savaşanlarını öldürmüş ve onları mürted olarak adlandırmışlardı. Çünkü zekât vermeye yanaşmamış ve farzlığını kabul etmemişlerdi. Bu sebeple de mürted olmuşlardı. Çünkü Kur'an'ın bir ayetini inkâr eden, tamamını inkâr etmiş sayılır. Hz. Ebû Bekir ile diğer sahabiler bunlarla savaşırken bu hükmü bunlara uygulamışlardı. Zekâtın farzlığını kabul etmedikleri için mürted olduklarına şu rivayet delalet etmektedir.

Ma'mer'in bildirdiğine göre Zühri, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiğinde Araplarda toplu bir irtidat hareketi görüldü.

Hz. Ömer *radıyallahu anh*, "Ey Ebû Bekir, bütün Araplarla mı savaşmak istiyorsun?" diye sormuş, Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de ona şu karşılığı vermişti:

(إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «[ص:٣٣٣] إِذَا شَهِدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ مَنَعُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ» وَاللَّهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقًا كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَيْهِ)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ettikleri, namaz kıldıkları ve zekât verdikleri zaman canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."*** Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* (zekât olarak) verdikleri bir oğlağı benden esirgerlerse, kendileriyle mutlaka savaşırım!"[519]

Mübarek b. Fudale, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat edince, Medine halkı dışında diğer Araplar İslam'dan döndüler. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de onlarla savaşacağını ilân etti. Bunun üzerine onlar da, "Öyleyse biz de Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet eder ve namaz kılarız. Ama zekât vermeyiz" dediler.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* ve Bedir savaşına katılmış olan sahabiler, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* yanına vararak, 'Şunlara ilişme. İslamiyet kalplerine iyice yerleştiğinde zekâtı öderler' dediler.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ise onlara şu karşılığı verdi: "Allah'a yemin ederim ki Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* onlardan aldığı deve bağlama ipini bile benden esirgeyecek olsalar, onlarla savaşırım! Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* üç şey için savaşmıştı: ***Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmek, namaz kılmak ve zekât vermek.*** Nitekim Yüce Allah (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) ***"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın"*** buyurmuştur. Allah'a yemin ederim ki ben onlardan bundan fazlasını istemediğim gibi, bundan azını da kabul etmem."[520]

519 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/332

520 Ebu Abdullah Ubeydullah İbn Batta el-Akberi, el-İbânetu'l-Kübrâ: 9/841

Bunun üzerine mürtedler, 'Ey Ebû Bekir, zekât verelim ama sana teslim etmeyelim' dediler.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ise onlara şu karşılığı verdi: "Hayır. Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı gibi alacak ve sarfedilmesi gereken yerlere sarfedeceğim."

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Eyyüb, Muhammed b. Sirin'in de benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat edip Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* halifeliğe seçildiğinde Arapların bir kısmı dinden döndüler. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, orduyu bunların üzerine sevketti. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona dedi ki: 'Ey Ebû Bekir, sen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işitmedin mi?

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَيُقِيمُوا
الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي
دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ)

"Allah'tan başka ilah olmadığını söyleyinceye, namaz kılıncaya ve zekât verinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu yaptıkları zaman, haklı bir gerekçe olmadığı sürece canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesaplarının görülmesi ise Allah'a kalmıştır."[521]

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de ona şu karşılığı verdi: "Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât olarak verdikleri bir deve bağlama ipini bile benden esirgeyecek olsalar, onlarla savaşırım!"

Bu ravilerin tamamı, Arapların zekât vermeye yanaşmadıkları için dinden çıkmış olduklarını haber vermektedirler. Bize göre de onlar, zekâtın farzlığını reddedip kabul etmedikleri ve ödemeye yanaşmadıkları için mürted sayılmışlardır. Hasan'ın hadisinde de Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, farzlığını kabul etseler bile zekâtı vermeye yanaşmadıkları için onlarla

521 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/6

savaşacağını bildirmiştir. Çünkü Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* kendileriyle savaşacağını bildirdikten sonra onlar, "Zekât veririz ama sana teslim etmeyiz" demişler, o da şu karşılığı vermişti: "Hayır. Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı gibi alacağım."

Burada iki çeşit delalet vardır:

1-Farziyetini tanımaksızın ve ödemeyi kabul etmeksizin zekât vermeyen kimse mürteddir.

2-Farziyetini tanıdıktan sonra zekâtı devlet başkanına teslim etmeyen kimseyle savaşılır. Devlet başkanı, iyilik olsun diye zekâtını fakirlere veren kimsenin zekâtını ödenmiş saymaz. Zekâtını devlet başkanına teslim etmeyen kimseyle savaşılır. Hayvanların zekâtı konusunda da mezhebimiz fakihleri, uygulamanın böyle olması gerektiğini söylemişlerdir.

Malların (nakitlerin) zekâtına gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ve Hz. Ömer *radıyallahu anh*, hayvanların zekâtını aldıkları gibi malların (nakitlerin) da zekâtını almışlardır.

Hz. Osman *radıyallahu anh* halifeliğe seçildiğinde, halka irad ettiği bir hutbesinde şöyle demişti: "Şu ay, zekât verme ayınızdır. Borcu olan kimse borcunu ödesin. Sonra da geride kalan malının zekâtını versin."

Böyle demekle Hz. Osman *radıyallahu anh* malların (nakitlerin) zekâtının ödenmesini sahiplerine bırakmıştı. Zekât ödeme konusunda mal sahipleri, devlet başkanının vekilleri gibi olmuşlardı. Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* zekât vermeyenlere bu muameleyi uygulaması, hiç birinden itiraz gelmeksizin sahabenin muvafakatiyle olmuştu. Kaldı ki daha önce de onun bu konudaki görüş ve içtihadının isabetli olduğunu açıklamışlardı.

Kasten namaz kılmayıp zekât vermeyenin öldürülmesi gerektiğini söyleyenler, bu ayeti (Tevbe, 9/5) delil olarak ileri sürmekte; iman edip namaz kılmadıkça ve zekât vermedikçe müşrikin öldürülmesini bu ayetin gerektirdiğini söylemektedirler. (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) **"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın"** ayetinin manasını açıklarken kastedilen mananın; namaz kılmak ve zekât vermek değil de bunların farziyetini kabul etmek olduğu-

nu söylemiştik. Bu ayette onların iddialarının doğruluğunu ispatlayan bir delil bulunmamaktadır. Şöyle ki: Bu ayet, müşriklerin öldürülmesini vacip kılmaktadır. Şirkten tevbe edip Müslüman olan, İslamın farizalarını kabul edip yerine getirmeyi taahhüd eden kimsenin müşrik olmadığı hususunda görüşbirliği vardır. Ayet-i kerime böyle bir kimsenin öldürülmesini gerektirmemektedir. Zira bu ayetin hükmü, müşriki öldürmenin vacip olmasıyla sınırlıdır. Namaz kılmayan ve zekât vermeyen kimse ise müşrik değildir.

Bu görüşte olanlar şöyle bir itirazda bulunabilirler: "Müşrik, öldürülmekten iki şartla kurtulabilir. Bu şartlardan biri, tevbe etmesi yani iman edip dini ahkâmı kabullenmesidir. Diğeri de namaz kılıp zekât vermesidir."

Bu itirazda bulunanlara şöyle cevap verilebilir: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** ayeti gereğince müşriklerin öldürülmesi gerekmektedir. Ama müşriklik vasfı üzerlerinden kalktığında, öldürülmeleri gereği de ortadan kalkar. Öldürülebişmeleri için başka bir delilin bulunmasına ihtiyaç duyulur.

'Bu, ayetteki iki şarttan sözedilmesini anlamsız kılar' denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Durum, sizin zannettiğiniz gibi değildir. Şöyle ki: Cenab-ı Allah, namaz kılma ve zekât verme ibadetlerinin ifasını, müşriklerin serbest bırakılması için şart kılmıştır. Zira ayette şöyle buyrulmaktadır: (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) **"Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın."** Ayette müşriklerin öldürülmeleri ve hapsedilmeleri emredildikten sonra bu şartlardan söz edilmektedir. Müşriklik vasfının üzerlerinden kalkmasına bağlı olarak öldürülmekten kurtulmaları durumunda namaz kılıp zekât verirlerse serbest bırakılmaları gerekir. Bunları yapmadıkları takdirde hapsedilmeleri emri yürürlüğe girmektedir. Çünkü kasıtlı olarak namaz kılmayan ve zekât vermeyen ve bu âsiliğinde ısrar eden kimseyi devlet başkanının hapsetme yetkisi vardır. Bu durumdaki bir kimsenin ancak namaz kılıp zekât verdikten sonra serbest bırakılması gerekir. Bu ayet-i celile, müşrikin öldürülmesi, Müslüman olduktan sonra namaz kılmayan ve zekât vermeyen kimsenin, bu farzları yerine getirinceye kadar hapsedilmesi hükümlerini düzenlemektedir.

Tevhid ve Risalet Delillerini Açıklamamız, Dini Hükümleri Öğretmemiz Gerekmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾﴾

6-"Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir."

Bu ayet, dârülharp ehli bir kimsenin bize sığınma talebinde bulunması durumunda, İslamın hak din olduğunun delillerini işitebilmesi için bu talebini kabul etmemizin caizliğine delalet etmektedir. Zira (اسْتَجَارَكَ) kelimesi, sığınma ve kendisine güvence verme talebinde bulunması anlamına gelmektedir. (فَأَجِرْهُ) kelimesi de sığınma hakkı tanıma ve güvence verme anlamına gelmektedir. Ona bu hak tanınmalı ki tevhidin ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetinin sahihliğine dair delilleri içeren Allah kelamını işitebilsin. Bu da kâfirin bizden kendisine karşı ortaya koyabileceğimiz delilleri, Allah'ın birliğine ve Efendimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna dair delillerin açıklanmasını bizden istemesi durumunda, delillere dayanarak Allah'a ve Peygamber'e inansın diye anılan delilleri kendisine sunmamızın; Allah'ın birliğine ve Efendimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna dair delilleri açıklamamızın vacip olduğuna delalet etmektedir. Bizden bunu istemesi durumunda onu öldürmemiz caiz olmaz. Ancak delilleri açıklamamızdan sonra da yine de müşriklikte ısrar ederse o zaman öldürülmesi gerekir. Çünkü Yüce Allah, Allah kelamını işitsin diye kendisine sığınma hakkı tanımamızı bize emretmiştir. Yine bu ayet, dini konuları bizden öğrenmek isteyen herkese istediği konuyu öğretmemiz gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Allah kelamını işitmek için bize sığınmak isteyen kâfir, aslında İslamın hak din olduğunu öğrenmek istemektedir.

Devlet Başkanının Zimmileri Koruması Gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ)

"Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır."

Bu buyruk, sığınma talebinde bulunan harbîyi devlet başkanının koruyup kollaması ve ona kötülük yapmak isteyen kimselere engel olması gerektiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah, (فَاَجِرْهُ) **"Ona sığınma hakkı tanı"** emrini vermiştir. (ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ) **"Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır"** emri, devlet başkanının zimmileri de korumak, onlara eziyet edilmesine engel olmak ve onlara haksızlık etme girişimlerine mani olmakla yükümlü olduğuna delalet etmektedir.

Yine bu ayette harbî kimsenin İslam ülkesinde uzun süre kalmasına izin vermenin caiz olmadığına, ancak işini görebilecek kadar bir süre ikamet etmesine izin verilebileceğine delalet vardır. Çünkü Yüce Allah, (فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ) **"Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı"** buyurmuştur. Allah'ın kelamını işittikten sonra tekrar dârülharbe gönderilmesi emredilmiştir. Keza mezhebimiz fakihleri şöyle demişlerdir: İkametini gerektiren bir sebep ve mazeret olmadan harbî kimseyi devlet başkanının İslam ülkesinde ikamet ettirmesi uygun olmaz. Kendi ülkesi için devlet başkanının onu uyarması gerekir. Bu uyarıdan itibaren İslam ülkesinde bir yıl kalırsa zimmi olur ve haraç ödemekle yükümlü kılınır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٖٓ اِلَّا
الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ
فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾)

7-"Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu surenin başında (بَرَاءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"Allah ve Resûlü'nden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere kesin bir uyarıdır"** ayetiyle, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki antlaşmaların sona erdirildiği bildirilmişti. Anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasında bazı antlaşmalar yapılmıştı. Ancak onlar antlaşmaya uymadılar, hıyanet ettiler, Müslümanlardan bazılarını esir aldılar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* su-i kast yapmak istediler. Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, mevcut antlaşmaları bozduğunu onlara bildirmesini emretti. (فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"** ayetiyle, yeryüzünde dört ay süreyle rahatça dolaşabileceklerini bildirdi. Denildi ki: Bu ayette kastedilen, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki genel antlaşmadır. Bu antlaşma hükümlerine göre müşriklerden hiçbiri, Hac için Mekke'ye girmekten engellenmeyecek, haram aylarda savaşılmayacak ve müşrikler öldürülmeyecekti. (بَرَاءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ) **"Allah ve Resûlü'nden kesin bir uyarıdır"** cümlesi bu iki gruptan biri hakkındaydı. Sonra bunlardan, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında özel antlaşma bulunan, antlaşma hükümlerini ihlal etmemiş, hıyanete meyletmemiş olan bir topluluk bundan istisna edildi ve onlar hakkında Yüce Allah şöyle buyurdu:

(اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلَى مُدَّتِهِمْ)

"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu

hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın."[522]

Antlaşmalarına sadık kalan, Müslümanlara karşı hiçbir eksiklik yapmayan, Müslümanların düşmanlarına yardım etmeyenlerin hükmünü Yüce Allah diğerlerinin hükmünden ayırdı. Bunlarla yapılan antlaşmanın, süresinin sonuna kadar yürürlükte bırakılmasını emretti. Öncekilerin antlaşmalarının iptal edildiğinin kendilerine bildirilmesini emretti. Onlar, (haccetmek üzere Mekke'ye girmek için antlaşma yapanlarla haram aylarda savaşmamak için antlaşma yapan) iki gruptan biriydi. Mekke'ye hac için gelen müşriklerin gelmesine artık izin verilmeyecekti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında özel bir antlaşma bulunmayan, herkesin güvende olduğu haram aylarda hac için Mekke'ye gelmek isteyen ve kendilerine güvence verilmesini talep eden müşriklere bu imkân tanınmayacaktı. (وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا) **"Sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar"** ibaresi, kendisiyle aramızda saldırmazlık antlaşması bulunan bir kâfirin düşmanlarımıza yardım etmesi durumunda antlaşmasının bozulacağına delalet etmektedir.

Bundan sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları öldürün."**

Bu ayet, ister genel ister özel antlaşmalı olsun, bütün antlaşma sahiplerinin antlaşmalarını iptal etmiştir. Bundan sonra da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ)

"Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir?"

Çünkü onlar antlaşma hükümlerine uymamış ve dürüst davranmamışlardı. Ancak Mescid-ı Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yapılmış olanlar bu hükümden ayrı tutulmuşlardı. Ebu İshak, ayrı tutulanların

522 Tevbe, 9/4

Beni Kinane kabilesinden bir topluluk olduğunu; İbn Abbas *radıyallahu anh*, Kureyş'ten bir topluluk olduğunu; Mücahid ise Huzaalılar olduğunu söylemiştir. Yüce Allah, antlaşma hükümlerine dürüstçe uymaları durumunda, bunlarla yapılan antlaşmaya Müslümanların riayet etmelerini emretti. Bunların antlaşma süresinin, haram ayların sona ermesinden önce dolmuş olması da mümkündü. Zira Yüce Allah, (فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** buyurmuştu. Bu ayetin genel hükmü, Müslümanlarla kâfirler arasındaki bütün antlaşmaların iptalini gerektirmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında özel antlaşma bulunanların antlaşma süreleri, haram ayların bitimi sonrasına kadar da olabilirdi. Haram ayların bitiminden sonra bunların öldürülmeleri hakkında özel bir hüküm verilmişti. Tabii bu hüküm, bunlardan antlaşmaya uymayıp hıyanet içinde olanlara mahsus bir hükümdü. Çünkü Yüce Allah antlaşmaya uyanlar hakkında, (فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ) **"Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın"** buyurmuş ve bunların antlaşmasını belli bir süreyle sınırlandırmamıştı.

﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾﴾

11-"Fakat tevbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız."

Bu ayet; iman ettiğini bize açıklayan, namaz kılan, zekât veren bir kimseyi, her ne kadar aslında aksi bir inanışta olsa da dış görüntüsüne göre hareket ederek din kardeşi saymamızı gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾﴾

12-"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün ele başlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riâyet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler."

Bu ayet, Müslümanlarla antlaşmalı olan kâfirlerin antlaşma hükümlerine uymamaları ve dinimize dil uzatmaları durumunda ahdi bozmuş olduklarına delalet etmektedir. Çünkü edilen yemin olumsuz cümle şeklinde ise üzerine yemin edilen hususların bazısına aykırı davranma durumunda yemin bozulmuş olur. Mesela bir kimse "Vallahi ne Zeyd ne de Amr ile konuşacağım ve şu eve girmeyeceğim" diye yemin ettikten sonra yapmayacağına yemin ettiği şeylerden herhangi birini yaparsa yeminini bozmuş olup kefaretle yükümlü olur. Yukarıda geçen ayette, yemini bozmaya dinimize dil uzatmaları ifadesinin eklenmiş olması, antlaşmalı kimselerin antlaşmalarının devam etmesi için, dinimize dil uzatmayı bırakmalarının şart olduğuna ve zimmilerin, Müslümanların dinine açıktan dil uzatmalarının yasak olduğuna delalet etmektedir. Bu hüküm, "Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan söven zimmilerin antlaşması bozulur ve öldürülmeleri vacip olur" diyen fakihleri teyid etmektedir.

Peygamber'e Sallallahu Aleyhi ve Sellem Söven Kimsenin Hükmü

Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* söven kimse tazir edilir; öldürülmez." Sevri de bu görüştedir.

Kasım, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* söven Yahudi ve Hristiyanlar hakkında Mâlik'in, şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Öldürülürler. Ama Müslüman olurlarsa öldürülmezler."

Velid b. Müslim, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* söven kimse hakkında Evzai ile Mâlik'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Bu irtidattır. Tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse, cezalandırılır. Tevbe etmezse öldürülür."

Dedi ki: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* söven kimseye yüz değnek vurulup bırakılır. Yara beresi iyileşince yüz değnek daha vurulur." Bunu söylerken Müslümanla zimmi arasında ayırım yapmamıştır.

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* söven Müslüman hakkında Leys şöyle demiştir: "Böyle bir kimse bekletilmez, tevbe etmesi istenmez, hemen olduğu yerde öldürülür. Bu suçu işleyen Yahudi ve Hristiyan da bu hükme tabidir."

Şafiî dedi ki: "Müslümanlarla barış antlaşması yapan kâfirlere, Allah'ın Kitabını veya Resûlullah Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* saygısızca anmamaları, Müslüman kadınlarla zina etmemeleri veya nikâh adıyla onlarla ilişkiye girmemeleri, Müslüman kimseleri dinlerinden döndürmeye çalışmamaları, yollarını kesmemeleri, Müslümanlara karşı harbîlere yardımcı olmamaları, onlara yol göstermemeleri, onların casuslarını yanlarında barındırmamaları şart koşulur. Bu şartları ihlal eden zimmilerin antlaşması bozulur ve öldürülmeleri helal olur. Allah ve Resûlü'nün himayesinden de çıkmış olurlar. Bu ayetin zahiri, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan söven zimmilerin antlaşmasının bozulduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, (وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ) **"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderleriyle savaşın"** buyurmuş ve dinimize dil uzatmayı, yemini bozma gibi saymıştır. Zira bilindiği gibi bu ayette Yüce Allah, zimmilik antlaşmasının bozulması için yemini bozma ile dinimize dil uzatmanın birlikte yapılmasını şart koşmuş değildir. Çünkü onlar Müslümanlarla savaşarak yeminlerini bozsalar ama dinimize dil uzatmasalar, antlaşmayı yine de bozmuş olurlar. Nitekim Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisinin müttefikleri olan Huzaalılara karşı Kureyşlilerin Kinane oğulları kabilesine yardım etmesini antlaşmayı bozmak olarak kabul etmişti. Kureyşliler bunu gizlice yapıyor ve açıktan dinimize dil uzatmıyorlardı. Böylece ayetin manasının şöyle olduğu sabit oldu: "Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderleriyle savaşın." Ayetin manasının bu şekilde olduğu sabit olduğuna göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan söven zimminin antlaşması bozulmuş olur. Çünkü

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sövmek, dinimize dil uzatmanın en ağır örneğini teşkil etmektedir. Anlattığımız bu görüşe kail olanların delil kabul ettikleri hususlardan biri budur.

Bunların delil kabul ettikleri hususlardan biri de şu rivayettir:

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Ebu İmran, bir adamın kendisine şunları söylediğini rivayet etmiştir: Ben bir rahibin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sövdüğünü işittim. Ebu İmran o adama şöyle demişti: "Eğer Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sövdüğünü ben işitseydim, o rahibi öldürürdüm! Çünkü böyle yapsınlar diye onları koruyacağımızı taahhüd etmedik."

Ancak bu rivayetin senedi zayıftır. Ya da Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan sövmemelerini onlara şart koşmuş olmaları mümkündür.

Said'in bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir Yahudi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanından geçerken ona "Es Sâmü aleyke" yani ölüm sana olsun ya da dininizden usanasınız, dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanındakilere ***"Bunun ne dediğini anladınız mı?"*** diye sordu. Onlar "evet" dediler. Yahudi daha sonra dönüp aynı şeyi söyledi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanındakilere şunu söyledi:

(فَإِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، فَقُولُوا: وَعَلَيْكَ)

"Kitap ehlinden bir adam size (bu şekilde) selam verirse siz, "ve aleyke" (yani sana da aynısı olsun) deyin."[523]

Zühri'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir["Bir grup Yahudi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelip Es Sâmü aleyküm (ölüm üzerinize olsun) dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara **"Ve aleyküm"** (Sizin üzerinize olsun) şeklinde karşılık verdi. Ben onların bu söylediklerini anladım ve onlara (وَعَلَيْكُمُ السَّامُ وَاللَّعْنَةُ) "Ölüm ve lânet sizin üzerinize olsun!" dedim.

523 İbn Hibban, Sahih: 2/256

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şu uyarıda bulundu:

(مَهْلاً يَا عائشةُ! إنَّ اللهَ رَفيقٌ يُحِبُّ الرِّفقَ في الأمْرِ كُلِّه) ***"Yavaş ol bakalım ey Aişe! Şüphesiz Allah mülayimdir. Her işte mülayim olmayı sever."***

Ben, "Ey Allah'ın Resûlü, bunların söylediklerini işitmedin mi?" deyince şöyle buyurdu:

"Ben de onlara 'Ve aleyküm' (Sizin üzerinize olsun) dedim."[524]

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle diyen kişi Müslüman ise mürted olup öldürülmeyi hak eder. Ama böyle demeleri sebebiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları öldürmemişti.

Şube'nin bildirdiğine göre Hişam b. Yezid, Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: [Yahudi bir kadın, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* pişirilmiş zehirli bir koyun getirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan biraz tattığı için zehirlendi. Kadını huzuruna getirdiler. 'Onu öldürmeyecek misin?' diye sordular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hayır"*** dedi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sonraları dalgınlıklarının hep o zehirin etkisiyle olduğunu biliyordum.] Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir su-i kastte bulunan bir Müslümanın dinden çıkıp öldürülmeyi hak ettiği hususunda Müslümanlar görüşbirliği içindedirler. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o kadının bu yaptığından dolayı öldürülmesini mübah kılmadı. Keza bir zimminin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* açıktan sövmesi, Müslümanın açıktan sövmesinden farklı bir hüküm gerektirmektedir.

(فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ)

"Küfrün önderleriyle savaşın."

Küfrün önderlerinin Kureyş reisleri olduğunu İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Mücahid'in söyledikleri rivayet edilmiştir.

524 Buhari, Edeb, 35

Katade dedi ki: "Küfrün önderleri; Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebia ve Süheyl b. Amr idi. Bunlar, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'den ihraç etmeye yeltenenlerdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Berâet suresinin Mekke fethinden sonra indiği hususunda ihtilaf yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hicretin dokuzuncu yılsinde insanlara okuması için Hz. Ali *radıyallahu anh* ile birlikte Mekke'ye göndermişti. O yılde Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, Hac emiri olarak haccetmişti. Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef ve Utbe b. Rebia Bedir savaşında öldürülmüşlerdi. Berâet suresinin indiği sırada artık küfrünü açıkça ortaya koyacak bir Kureyş reisi de kalmamıştı. Bu da anılan ayetin Kureyş reisleri hakkında olduğunu rivayet edenlerin rivayetinin asılsız olduğuna delalet etmektedir. Ayette geçen "küfrün önderleri" ifadesiyle belki de Ebu Süfyan ve taraftarları gibi Müslüman olduklarını açıklayan ama kalpleri küfürden tam olarak temizlenmemiş olan ve serbest bırakılan bir kureyş topluluğuydu. Yoksa müslümanlıklarını izhar etmeyen ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında saldırmazlık antlaşması bulunan müşrikler değildi. Müslümanlıklarını izhar eden ama kalpleri küfürden arınmamış olan kureyşli topluluk, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'den ihraç etmeye yeltenenlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de hicretten sonra bunlara baskın yapıp savaşmıştı. Bunlar ve diğer Arap liderleri, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanlarla savaşmaları için Kureyşlilere destek oluyorlardı. Cenab-ı Allah, yeminlerini bozmaları ve Müslümanların dinine dil uzatmaları durumunda bunlarla savaşmayı ve öldürülmelerini emretti.

(اِنَّهُمْ لَآ اَيْمَانَ لَهُمْ)

"Onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir."

Yani onların yeminlerine güvenilmez. Yeminlerine tam olarak riayet etmezler. Yoksa bu ayetle, onların yeminlerinin mevcut olmadığı kastedilmiş değildir. Çünkü ayetin başında (وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ) **"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlarsa"** ifadesi kullanılmış, sonra da buna şu ayet atfedilmiştir: (اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ) **"Yeminlerini bozan**

bir kavimle savaşmaz mısınız?"[525] Böylece (اِنَّهُمْ لَآ اَيْمَانَ لَهُمْ) cümlesiyle 'onların yeminlerinin mevcut olmadığı' manasının değil, yeminlerine riayet etmedikleri manasının kastedildiği ispatlanmış oldu. Bu da (لَآ) harfinin bir şeyin mevcut olmadığı manasında değil de o şeyin faziletinin olmadığı manasında kullanılabileceğine delalet etmektedir. Hadislerde ve insanların sözlerinde bunun örnekleri mevcuttur.

Buna örnek olarak şu hadisleri gösterebiliriz:

(لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ)

"Mescidin komşusunun namazı ancak mescitte (efdal olarak) geçerli olur."[526]

(لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ)

"Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse (kâmil) mü'min değildir."[527]

(لاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ)

"Abdeste başlarken Allah'ın adını anmayanın abdesti(nin fazileti) yoktur."[528]

(فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ) cümlesindeki (اَئِمَّةَ) "imamlar" kelimesi önderler olarak tercüme ettik. Küfrün önderlerine de imam denildi. Çünkü imam ve önder, iyilikte ve kötülükte kendisine uyulan kimse demektir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّار)

525 Tevbe, 9/13
526 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/81
527 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/66
528 Tirmizi, Taharet, 20

"Biz onları, ateşe çağıran öncüler kıldık."[529]

Yüce Allah, hayrın imam ve önderleri hakkında da şöyle buyurmuştur:

(وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا)

"Onları (Adı geçen peygamberleri) bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık."[530]

Hayırda imam ve önder olan, hidayete ermiş kimse olup başkalarının da hidayete ermesine vesile olur. Şerde imam ve önder olan, kendisi haktan saptığı gibi başkalarını da haktan saptırır.

Mezkûr ayetin, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ihanet eden, onun düşmanı olan müşriklere yardım etmeyeceklerine dair yaptıkları antlaşmaya uymayan, ettikleri yemini bozan, onu Medine'den çıkarmak amacıyla kâfir ve münafıklarla yardımlaşan Yahudiler hakkında indiği söylenmiştir. Bu ayette Yüce Allah, önce onların ihanet edip antlaşmayı bozduklarını haber vermiş ve onlarla savaşılmasını da şu ayette emretmiştir:

(قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِاَيْدِيكُمْ) **"Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin."**[531]

Burada anlatılan hükümlerin tümünün şu ayete terettüp etmesi mümkündür: (وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ) **"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlarsa."**

(اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ) **"Yeminlerini bozan bir kavimle savaşmaz mısınız?"** ayetine bakıldığında aradaki antlaşmayı onların bozmuş oldukları düşünülebilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ

529 Kasas, 28/41
530 Enbiyâ, 21/73
531 Tevbe, 9/14

دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

16-"Yoksa; Allah içinizden, Allah'tan, Resûlü'nden ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin cihad edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Zira cihad etmiş olsalar, Allah bunu bilir. Ayette bilmek manasına gelen ilim kelimesi kullanılmış ve bununla da mü'minlerin cihad farizasını yerine getirmeleri kastedilmiştir ki, Allah onların cihad ettiklerini bilip tespit etsin.

İcmâ' Delili

(وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً)

"Allah'tan, Resûlü'nden ve mü'minlerden başka sokulacak bir locaya tutunmayanlar..." ayeti, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* uymak gerektiği gibi mü'minlere uymayı ve onların yolundan ayrılmamayı gerektirmekte ve icmâ' deliline tutunmanın gerekliliğine delalet etmektedir. Bu, şu ayete benzemektedir:

(وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى
وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى)

"Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız."[532]

Önceki ayette geçen (وَلِيجَةً) kelimesi, girilecek yer anlamına gelmektedir. Bir kişi bir yere girdiğinde Arapça'da bu, (وَلَجَ) kelimesiyle ifade edilir. Bu ayette Yüce Allah sanki, 'Kişinin, mü'minlerin girdiği yerden başka bir yere girmesi caiz değildir' demek istemiştir. (وَلِيجَةً) kelimesinin sırdaş

532 Nisâ, 4/115

anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu, iç içe girip karışma ve ünsiyet peyda etme manasınadır. Ayet eğer bu şekilde manalandırılırsa o zaman kişinin, mü'minlerden başkasıyla bir arada ve onlarla iç içe olmasının, din işlerinde onlardan yardım dilemesinin yasak olduğuna delalet eder.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ)

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin." [533]

[Mescitleri İmar Etmek]

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۚ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾)

17-"Allah'a ortak koşanların Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır."

Mescidin imarı iki şekilde olur. Biri, orayı ziyaret etmek ve orada durmakla olur. Diğeri ise yeni mescid inşa etmek ve eskisinin de yıkılıp dökülen yerlerini onarmakla olur. Mesela mescidi ziyaret eden kimse için (اعْتَمَرَ) kelimesi kullanılır. Beytullah'ı ziyaret etmeye (الْعُمْرَةُ) denir. Bir kimse mescitlere çokça uğrayıp orada kalırsa ona (فُلَانٌ مِنْ عُمَّارِ الْمَسَاجِدِ) "Falan kişi, mescitleri imar edenlerdendir" denilir. Bir kimse bir şahsın meclisine çokça uğrayıp orada bulunursa ona da (وَفُلَانٌ يَعْمُرُ مَجْلِسَ فُلَانٍ) "Falan adam falanca şahsın meclisini imar etmektedir" denilir. Bu ayet, kâfirlerin mescitlere girmekten, mescit inşâ etmekten, mescitlerin bakım ve onarımıyla ilgilenmekten menedilmelerini gerektirmektedir. Çünkü ayetin lafzı her iki manayı da içermektedir.

533 Âl-i İmrân, 3/118

[Dostluk ve Düşmanlıkta Ölçü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا اٰبَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾)

23-"Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir."

Bu ayette mü'minlerin baba ve kardeşleri de olsalar kâfirleri dost edinmeleri, onlara yardım etmeleri, onlardan yardım istemeleri, işlerini onlara havale edip gördürmeleri yasaklanmakta, onlarla olan ilişkilerin kesilmesi, onlara saygı gösterilmemesi, tazimde bulunulmaması vacip kılınmaktadır. Ancak bununla birlikte aşağıdaki ayette de bildirildiği gibi kâfir babaya iyilikte bulunmak ve onunla iyi geçinmek emredilmiştir.

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ..... وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik..... Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[534]

Münafıklardan ayırt edilsinler diye mü'minlerin böyle davranmaları emredilmiştir. Çünkü münafıklar kâfirleri dost ediniyor, karşılaştıklarında onlara açıktan saygı gösteriyor ve tazimde bulunuyor, onlara dost olduklarını ve onları koruyup kolladıklarını gösteriyorlardı. Cenab-ı Allah, mü'minlere verdiği bu emri, kendilerini münafıklardan ayırdedecek bir işaret kılmıştır. Bu emri yerine getirmeyenlerin kendilerine yazık edip günaha gireceklerini ve Rabbin azabını hak edeceklerini haber vermiştir.

534 Lokman, 31/14-15

[Müşriklerin Necis (Pis) Oluşları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ۚ وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ
اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَآءَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾)

28-"Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak necistirler. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ayette müşrik hakkında necis/pislik kelimesi kullanılmıştır. Çünkü onun inancı, necaset/pislikten sakınılması gerektiği gibi sakınılması icab eden bir inançtır. Bu sebeple Yüce Allah onları necis/pislik olarak adlandırmıştır. Necaset kelimesi dini terminolojide iki manaya gelir. Biri maddi pisliklerin necaseti, diğeri de günahların necaseti/pisliğidir. Rics ve ricz kelimeleri de dini terminolojide bu iki manaya gelirler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ)

"(Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer rics (pis)tir."[535]

Yüce Allah, münafıkların vasıflarını bildirirken de şöyle buyurmuştur:

(سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا
عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رِجْسٌ)

535 Mâide, 5/90

"Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar rics (pis)tir."[536]

Yüce Allah, müşrikleri necis/pis olarak adlandırdığı gibi, münafıkları da rics/pis olarak adlandırmıştır.

(اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) **"Allah'a ortak koşanlar ancak necistirler"** cümlesi, bir mazeret olmadan müşriklerin mescitlere girmelerine engel olunmasını emretmektedir. Çünkü oraları pisliklerden temizlemek bizim görevimizdir.

Müşriklerin Mescide Girmeleri Caiz Mi?

(فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا)

"Artık bu yıllarından sonra, (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."

Bu cümlenin manası üzerinde ilim ehli kimseler ihtilaf etmişlerdir.

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Müşrik, Mescid-i Haram'a giremez."

Mâlik ayrıca şunu da söyledi: "Müşrik diğer mescitlere de giremez. Ancak bir ihtiyaç durumunda girebilir. Mesela bir davasının görülmesi içi zimmi bir kişi, mescitte bulunan hâkimin yanına girebilir."

Şafiî dedi ki: "Müşrik, Mescid-i Haram dışında bütün mescitlere girebilir."

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "ZimmininMescid-i Haram dışında diğer mescitlere girmesi caizdir."

Yukarıda geçen ayetin iki manaya gelme ihtimali vardır. Ayetteki yasak, ya Mekke'ye ve diğer mescitlere girmekten men olunan müşrikler hakkındadır. Çünkü onların zimmilik antlaşması yoktu. Ya Müslüman olacak-

536 Tevbe, 9/95

ya da kılıçtan geçirileceklerdi. Onlar, Arap müşrikleriydiler. Ya da hac için Mekke'ye girmeleri yasaklanmıştı. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* emir olarak haccettiği yılde, Kurban bayramının ilk gününde bu mealde bir duyurunun yapılmasını emretmişti.

Nitekim Zühri, Humeyd b. Abdurrahman şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, ültimatomu müşriklere okuyacaklarla birlikte Ebu Hureyre'yi *radıyallahu anh* Kurban bayramının ilk gününde Minâ'ya göndermiş ve onlar da oradakilere şunu duyurmuşlardı:

"Bu yılden sonra artık hiçbir müşrik haccetmeyecektir!"

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* de, müşriklerle yapılmış olan antlaşmaların iptal edildiğini halka duyurdu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği bir sonraki yılde artık hiçbir müşrik haccetmemişti. Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh*, müşriklerle aralarındaki antlaşmaların iptal edildiğini duyurduğu yılde Yüce Allah: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) **"Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak necistirler"** ayetini indirdi.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* hadisinde anlattığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berâet suresini tebliğ etmesini emrettiğinde o, **"Bu yıl hiçbir müşrik haccetmesin!..."** şeklinde bir duyuruda bulunmuştur. Bu da (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** ayetiyle, Mescid-i Harama girmenin yasaklandığına delalet etmektedir. Ayetin devamındaki ifadeler de bu mananın kastedildiğine delalet etmektedir. Şöyle ki: (وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ) **"Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar."** Müşriklerin haccetmelerine engel olunması durumunda Mekke halkı yoksul düşmekten korkuyorlardı. Çünkü hacca gelenlerle yaptıkları ticaretten yararlanıyorlardı. Bu da ayette kastedilenin, müşriklerin haccetmeleri olduğuna delalet etmektedir. Müşriklerin haccetmekten, Arafat ve Müzdelife vakfelerine durmaktan, Mescid-i Haram dâhilinde yapılmadığı hâlde diğer bazı hac menasikini ifa etmekten menedilmeleri gerektiği hususunda Müslümanların icması, müşriklerin haccetmelerinin yasaklanmış olduğuna delalet etmektedir. Bilindiği gibi zimmilerin Arafat ve Müzdelife'ye girmeleri yasaklanmış değildir. Böylece ispatlanmış oluyor ki ayette kastedilen, müşriklerin haccetmelerinin yasaklanma-

sıdır. Yoksa hac amacı dışında Mescide yaklaşmaları yasaklanmış değildir. Mezkûr ayetteki yasak haccetmeleri hakkında yorumlanırsa, bu yasak bütün müşrikler için geçerli olur. Mescide girmeleri hakkında yorumlanırsa, sadece Mescid-i Haram'a girmeleri hakkında geçerli olur. Oraya yaklaşmaları yasaklanmış olmaz. Oysa ayetteki yasak, Mescid-i Haram'a yaklaşmaları hakkındadır. Buna göre oraya girmeleri yasaktır ama civarına yaklaşmaları yasak değildir, demek caiz olmaz.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Hasan, Osman b. Ebi'l Âs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sakif heyeti geldiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için Mescitte bir çadır kurdu.

Sahabiler, "Ey Allah'ın Resûlü, bunlar necis bir kavimdirler" dedikleri rinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّهُ لَيْسَ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ أَنْجَاسِ النَّاسِ شَيْءٌ
; إِنَّمَا أَنْجَاسُ النَّاسِ عَلَى أَنْفُسِهِمْ)

"Yeryüzünde insanların necisliği diye bir şey yoktur. İnsanların necaseti ancak kendi nefislerinedir."[537]

Yunus'un bildirdiğine göre Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Süfyan, Müslüman olmazdan önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mescidine girerdi." Ancak gayrı müslim bir kimsenin Mescid-i Haram'a girmesi helal değildir. Çünkü Yüce Allah (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** buyurmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sakif heyeti Mekke fethinden sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelmişti. Yukarıdaki ayet ise Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği hicri dokuzuncu yılde inmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları mescitte konuk etmiş ve necis olmalarının mescide girmelerine engel olmayacağını bildirmişti. Bu da küfür necasetinin, kâfirin mescide girmesine engel olmayacağına delalet

537 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/13

etmektedir. Ebu süfyan'a gelince o, Hudeybiye barış antlaşmasını yenilemek için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelmişti. Bu gelişi Mekke fethinden önce olmuştu ki o sırada Ebu Süfyan müşrikti. Mezkûr ayetin inişi her ne kadar bundan sonra idiyse de müşriklerin Mescid-i Haram'a girmelerinin yasaklanmasını gerektirmektedir. Ama diğer mescitlere girmelerinin menedilmesini gerektirmemektedir.

Birileri şöyle diyebilirler: "(فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** ayeti sebebiyle köle, çocuk v.b. dışındaki gayr-ı müslimin hareme girmesi caiz değildir. Ayrıca Zeyd b. Yüseyyi'in rivayetine göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri üzerine Hz. Ali *radıyallahu anh*, "Müşrik hareme girmesin" şeklinde bir duyuru yapmıştır."

Bunu diyenlere şöyle cevap verilebilir: Bu söz eğer gerçekten söylenmişse, gayrı müslimlerin haccetmek maksadıyla hareme girmelerini yasaklamak için söylenmiştir.

Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet edilen haberlerde anlatıldığına göre o, hicretin dokuzuncu yılsinde, 'Bu yılden sonra hiçbir müşrik haccetmesin' şeklinde bir duyuru yapmıştır. Ebu Hureyre *radıyallahu anh* hadisinde de böyle denmektedir. Böylece ayetteki yasakla, müşriklerin haccetmek maksadıyla hareme girmelerini önlemenin amaçlandığı ispatlanmış olmaktadır.

Şerik'in bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Müşrikler bu yıllerinden sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Yalnız bir ihtiyaç için köle veya cariye oraya girebilir."***

Bu hadiste de ifade edildiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hac için değil de bir ihtiyaç için gayr-ı müslim köle veya cariyenin Mescid-i Haram'a girmesini mübah kılmıştır. Bu da hür olan zimminin de bir ihtiyaç için Mescid-i Haram'a girmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hiç kimse bu konuda köle ile hür arasında ayırım yapmış değildir. Hadiste özel olarak köle ile cariyeden söz edilmesi, -Allah bilir ya- şu sebepten olmalıdır: Genelde köle ile cariye hac için Mescid-i Haram'a girmezler.

Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, (إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Allah'a ortak**

koşanlar ancak necistirler. Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar" ayeti hakkında Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yalnız gayr-ı müslim de olsa köle veya zimmilerden bir kişi Mescid-i Haram'a girebilir."

Ebu Zübeyr bu haberi Cabir'den *radıyallahu anh* mevkuf hadis olarak rivayet etmiştir. Her iki rivayetin de sahih olması mümkündür. Cabir *radıyallahu anh* bir defasında merfu olarak rivayet etmiş, başka bir defasında da kendi fetvası olarak söylemiştir.

İbn Cüreyc, Atâ'nın "Müşrik Mescid-i Haram'a giremez" dediğini ve ardından şu ayeti okuduğunu rivayet etmiştir: (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا) **"Artık bu yıllarından sonra, (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."**

Atâ dedi ki: "Mekke hareminin tamamı Mescid-i Haram'dır."

İbn Cüreyc, "Amr b. Dinar da bana böyle dedi" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mekke hareminin tamamına mescid denir. Çünkü oranın saygınlığı, Mescid-i Haram'a bağlıdır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ)

"İçinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir.)"[538]

Buradaki Mescid-i Haram ile Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir.

Şu ayette de aynı hüküm geçerlidir: (ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik'dir."**[539]

538 Hac, 22/25
539 Hac, 22/33

Burada Beyt-i Atik ifadesiyle Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir. Çünkü kurban, haremin her neresinde kesilirse kesilsin, geçerli olur. Buna göre (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ) **"Artık (müşrikler) Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** ayetiyle haremin tamamının hac için kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü hac menasikinin çoğu haremle ilişkilidir. Bu anlatıklarımıza binaen Mekke hareminin tamamı Mescid-i Haram hükmündedir. Mescid-i Haram ifadesiyle Mekke haremi, harem kelimesiyle de hac kastedilmiştir. Burada Mescid-i Haram ifadesiyle Mekke hareminin kastedildiğine şu ayet de delalet etmektedir:

(إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ)

"Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın."

Bilindiği gibi bu ayette sözü edilen antlaşma, Hudeybiye'de yapılan antlaşmadır. Hudeybiye haremin sınırındadır. Misver b. Mahreme ile Mervan b. Hakem, Hudeybiye'nin bir kısmının harem, bir kısmınınsa hill bölgesinde olduğunu söylemişlerdir. Yüce Allah bu ayette Hudeybiye'nin Mescid-i Haram'ın yanında olduğunu mutlak olarak bildirmiştir. Orası, haremin yanındadır. Yüce Allah'ın müşriklerin necis olduklarını bildirmesi, onlardan uzak durmamızı ve aralarına karışmamamızı gerektirmektedir. Çünkü mü'minler, necis şeylerden uzak durmakla emrolunmuşlardır.

(بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا) **"Bu yıllarından sonra"** ifadesine gelince; Katade, "bununla Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* haccettiği ve Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* Minâ'da Berâet suresini okuduğu yıl kastedilmiştir" dedi. O yıl, hicretin dokuzuncu yılsiydi. Sonraki yılde yani hicretin onuncu yılsinde de veda haccı yapılmıştı.

(وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ)

"Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar."

Bu ayette geçen (عَيْلَةً) kelimesi yoksulluk manasına gelmektedir. Yoksul düşen kimse hakkında (عالَ يَعِيلُ) kelimeleri kullanılır.

Nitekim bir şair şöyle demiştir:

(وَمَا يَدْرِي الْفَقِيرُ مَتَى غِنَاهُ ... وَمَا يَدْرِي الْغَنِيُّ مَتَى يَعِيلُ)

"Yoksul, ne zaman zengin olacağını bilemez.

Zengin de ne zaman yoksul düşeceğini bilemez."

Mücahid ve Katade dediler ki: Müşriklerin hacdan menedilmeleri halinde Mekke halkı, ticaretlerinin kesada uğrayacağından korkmuşlardı. Bunun üzerine Yüce Allah onları kendi lütfu ile zengin kılacağını bildirdi. Denildi ki: Müşriklerden alınacak olan zengin kılınacakları kastedilmiştir. Başkaları da dediler ki: Müslümanların kendileriyle yapacakları ticaretle Mekkelilerin zengin kılınacağı kastedilmiştir. Çünkü Yüce Allah Arapların ve acemistan halkının Müslüman olacaklarını, hacca geldiklerinde yapacakları ticaretin sağlayacağı yararla Mekkelileri zengin edeceklerini ve bunun da müşriklerin gelmemesinden kaynaklanan zararı telafi edeceğini biliyordu.

Bunun benzeri bir ayet ise şudur:

(جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ
وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ)

"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı."[540]

Yüce Allah Beyt'i haccetmede, Hac kurbanlarını kesmede ve bu kurbanlıkların boynuna gerdanlıklar takmada insanların dini ve dünyevi fayda ve maslahatları bulunduğunu haber vermiştir.

540 Mâide, 5/97

(وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَٓاءَ) **"Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar"** ayetiyle de Müslümanların -her ne kadar bu ayetin indiği sırada sayıları az da olsa- haccetmeleri sayesinde Mekkelilerin zengin olacaklarını haber vermiştir. Cenab-ı Allah Mekkelilerin zengin olmalarını kendisinin dilemesi şartına bağlamıştır. Bunun iki sebebi vardır. Bu sebeplerin her ikisi de kastedilmiş olabilir. Birincisi, bazı Mekkeliler bu zenginliğe kavuşmadan ölebilir. Çünkü Allah, onların zengin olmalarını kendisinin dilemesi şartına bağlamıştır. İkincisi ise insanların dini ve dünyevi işlerini düzene koymak için umutlarını Allah'a bağlamaları gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ)

"Allah dilerse, siz güven içinde Mescid-i Haram'a gireceksiniz."[541]

Kitap Ehlinden Cizye Alma Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾)

29-"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

Ölüm sonrası dirilişe ve haşir meydanında toplanmaya iman ettiklerini açıklamakla birlikte Kitap ehlinin Allah'a ve ahiret gününe iman etmediklerini Yüce Allah bu ayette haber vermektedir. Bunun da birkaç mana-

541 Fetih, 48/27

ya gelme ihtimali vardır. Bunlardan birine göre Cenab-ı Allah şu manayı kasdetmiş olabilir: Kitap ehli kimseler, mü'minlerin ebedi olarak cennette, kitap ehlininse cehennemde kalacakları yönündeki ilahi hüküm doğrultusunda ahiret gününe iman etmezler. Ahiret gününe bu şekilde iman etmediklerinden dolayı Cenab-ı Allah onlar hakkında mutlak bir ifade kullanmış ve onların ahiret gününe iman etmediklerini söylemiştir. Aslında bunu derken ahiret gününün hüküm ve yargısına iman etmediklerini bildirmeyi kasdetmiştir. Mesela siz, "Kitap ehli kimseler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* iman etmezler" dediğinizde, onun peygamberliğine inanmadıklarını söylemeyi kasdetmiş olursunuz. Denildi ki: Yüce Allah, Kitap ehlini yermek için haklarında böyle bir ifade kullanmıştır. Çünkü onların bu konudaki günahları büyük olduğu için, ahiret gününe inanmamış gibidirler. Tıpkı müşrikler gibi. Onlar da kendi inandıkları kâfirlikleri sebebiyle Allah'a kulluk ederken başkalarını O'na ortak koşmaktadırlar. Başkaları demişler ki: Kitap ehlinin ahiret gününün varlığını ikrar etmeleri, bilgiye dayalı bir ikrar olmadığı için iman sayılmaz. Onların çoğu bu nitelikteki kimselerdir.

(وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ)

"Hak din İslâm'ı din edinmeyen kimseler…"

Şüphesiz hak din, İslamdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ)

"Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır."[542]

İslam, Allah'ın emrine, peygamberlerinin getirdiklerine teslim olup boyun eğmek ve gereğini yapmak demektir. Din kelimesi itaat etmek, mağlub etmek ve cezalandırmak gibi manalara gelmektedir. Mesela şair A'şâ şöyle demiştir:

(هو دانَ الرَّبابَ اِذْ كَرِهُو الدِّينَ دِراكا بغزوةٍ وصِيالٍ)

"O, Rebabı mağlub etti. Çünkü ona itaatten hoşlanmıyorlardı.

542 Âl-i İmrân, 3/19

Bunu da savaşarak ve hücum ederek telafi etmeye çalıştılar."

Fatiha suresindeki bir ayette şöyle buyrulmuştur: (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) **"Hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) mâliki"**

Denildi ki: Ayette geçen "din günü" ifadesiyle ceza günü kastedilmiştir.

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

(كَمَا تَدِينُ تُدَانُ)

"Yaptığının cezasını (karşılığını) görürsün."[543]

Hak Din Nedir?

Yahudi ve Hristiyanların dini hak din değildir. Onlar Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetine iman etmedikleri için Allah Teâlâ'nın emrine boyun eğmemiş ve O'na itaat etmemişlerdir. 'Onlar, Tevrat ve İncil ile gelen dine inanıp onu kabul ediyor ve hükümlerine uyuyorlar' denilecek olursa, buna şöyle cevap veririz: Tevrat'ta ve İncil'de Peygamberimizden *sallallahu aleyhi ve sellem* bahsedilmekte, ona iman etmemiz ve şeriatına uymamız emredilmektedir. Ama Yahudi ve Hristiyanlar bununla amel etmemekte, aksine bunu terketmekte ve hak dine uymamaktadırlar. Kaldı ki Tevrat ve İncil şeriatı neshedilmiştir. Neshedilmesinden sonra onunla amel etmek dalalettir. Şu halde o, hak din değildir. Yine onlar, Kitaplarındaki ayetlerin manalarını ve yerlerini değiştirip tahrif etmiş, Yüce Allah'ın kitaplarının gerektirdiği şekilde değil de kendi nefsi arzu ve heveslerine göre ayetleri yorumlamışlardır. Onlar hak dine uymamışlardır.

Kitap Ehli, Yahudi ve Hristiyanlardır

(مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden..."

543 Buhari, Tefsiru'l-Kur'ân, 1

Kâfirlerden Kitap ehli olanlar, Yahudiler ile Hristiyanlardır. Zira bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا)

"Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahudilere ve hıristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik" demeyesiniz"[544]

Eğer Mecusiler ve diğer müşrikler Kitap ehlinden olsalardı, o zaman Kitap ehli üç topluluk olurdu. Oysa yukarıdaki ayet, Kitap ehlinin iki topluluk olmasını gerektirmektedir. Bunu daha önce açıklamıştık.

Sabiîler ve Bazı Hristiyan Fırkaları

Sabiîlerin hükmünden, onların Kitap ehli olup olmadıklarından daha önce söz etmiştik. Bunlar iki fırkaya ayrılırlar. Bu fırkalardan biri Kesker ve Betaih 'tedir. Bize ulaşan haberlere görebunlar her ne kadar birçok dini konuda Hristiyanlara muhalif iseler de onların bir sınıfıdırlar. Çünkü Hristiyanların markoniler, Aryusiler ve Marunîler gibi birçok fırkaları vardır. Nasturi, Meleki ve Yakubi gibi Hristiyan fırkaları, Sabiîler'den uzak durup onların haramda olduklarını söylerler. Sabiîler, Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'ya ve Hz. Şit'e tabi olurlar. Hz. Âdem'in oğlu Hz. Şit'e ve Hz. Zekeri'yanın oğlu Hz. Yahya'ya indiğini iddia ettikleri ilahi kitaplara uyarlar. Hristiyanlar, bunları Yuhannacılar olarak adlandırırlar. Ebu Hanife (rh.a), bunları Kitap ehlinden saymış, kestikleri hayvanların yenilebileceğini, kadınlarıyla evlenilebileceğini söylemiştir.

Sabiî adını taşıyan ikinci fırka ise Harranîlerdir ki bunlar Harran tarafında yaşar; putlara taparlar. Bunlar hiçbir peygambere tabi olmaz ve hiçbir kitaba uymazlar. Kitap ehli değildirler. Bu fırkanın kestikleri hayvanların yenilemeyeceği, kadınlarıyla evlenilemeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Ebu Hanife'nin Sabiîleri Kitap ehlinden sayması, yukarıda anlatılan ilk Sabiî fırkasıyla ilgilidir. Ebu Yusuf ile Muhammed'e gelince bunlar, Sabiîlerin Kitap ehli olmadığını söylemiş ve yukarıda geçen iki fırkayı

544 En'âm, 6/156

birbirinden ayırmamışlardır. Tabiûn'un bu konuda farklı görüşte oldukları rivayet edilmişlerdir.

Heşîm, Mutarrif'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hakem b. Uyeyne'nin yanındaydık. Bir adam ona, Hasan el-Basri'nin Sabiîlerden bahsederken onlar Mecusiler gibi olduklarını söylediğini nakletti. Hasan da, "Ben size böyle dememiş miydim?" dedi.

Abbad b. Avvam'ın bildirdiğine göre Kasım b. Ebi Bezze, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sabiîler, müşriklerden bir topluluk olup Yahudiler ile Hristiyanlar arasındadırlar. Kitapları yoktur." Evzai ile Mâlik b. Enes de bu görüştedirler.

Yezid b. Harun'un bildirdiğine göre Habip b. Ebi Habip, Amr b. Herem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Cabir b. Zeyd'e soruldu: "Sabiîler Kitap ehlinden midirler? Yiyeceklerini yemek helal midir? Müslüman erkeklerin onların kadınlarıyla evlenmesi helal midir?"

Cabir'in cevabı "Evet" oldu.

Mecusilere gelince, ayetin delaletine göre onlar Kitap ehli değildirler.

Bir de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar hakkında şöyle buyurmuştur:

(سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)

"Onlara Kitap ehli gibi muamele edin."[545]

Bu hadis, Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarına delalet etmektedir.

Yahudi ve Hristiyanların cizye vermeleri şartıyla kendi dinleri üzere kalmalarına müsaade etmenin caizliği hususunda ittifak eden ilim ehli, kâfirlerin hangi kısmından cizye alınacağı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

545 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/280

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Arap müşriklerinin Müslüman olmaları, yoksa kılıçtan geçirilmeleri dışında bir uygulama kabul edilemez. Arapların Kitap ehli olanlarıyla acemlerin her çeşit kâfirlerinden cizye kabul edilir."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Arap müşrikleri dışında her kâfirden cizye kabul edilir."

Zenciler ve benzerleri hakkında ise Mâlik şöyle demiştir: "Bunlar esir alındıklarında Müslüman olmaya zorlanırlar."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cizye vermeleri için Kitap ehli kimselerle savaşılır. Putperestlerle de namaz için savaşılır." Bu cümlede muhtemelen Arap putperestleri olan müşrikler kastedilmiştir.

Sevri dedi ki: "Araplar esir alınmazlar. Hevazin Arapları esir alınmışlardı. Ancak daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları serbest bıraktı."

Şafiî dedi ki: "Arap olsun acem olsun, cizye ancak Kitap ehli kimselerden alınır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün" ayeti, bütün müşriklerin öldürülmesini gerektirmektedir. Bazı kimseler bu ayetin genel manasının Kitap ehli ile Mecusileri ayırıp sadece putperest/müşriklerle sınırlı kaldığını söylemişlerdir. Çünkü Yüce Allah aşağıdaki ayette müşriklerle Kitap ehli ve Mecusileri birbirinden ayırmıştır:

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ
وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا)

"Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya…"[546]

546 Hac, 22/17

Bu ayette müşrikler, başta yer alan sınıflara atfedilmiştir. Bu da müşrik kelimesinin putlara tapanlara mahsus bir isim olduğuna delalet etmektedir. Her ne kadar Hristiyan, Mecusi ve Sabiîlerin tamamı müşrik iseler de bu böyledir. Çünkü Hristiyanlar Hz. İsa'ya taparak onu Allah'a ortak koştular. Mecusiler de müşriktirler. Çünkü onlar kendi itikatlarınca Allah'a güçlü bir ortak koştular. Sabiîler iki fırkadırlar. Bu fırkalardan biri putlara tapar, diğeri tapmaz. Ama başka şekil müşriklikleri vardır. Ancak müşrik kelimesi, putlara tapanlar için kullanılmaktadır.

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"** emri, bütün kâfirler için değil, sadece müşrikler için geçerlidir. Başkaları dediler ki: Hristiyan, Mecusi ve Sabiîlerin söylemlerinde şirk manası mevcut olduğuna göre bu ayetin lafzı onları da kapsamaktadır. Bu kâfirler cümlesinden Kitap ehlini ayıran ayet olduğu için Kitap ehli dışındaki kâfirler, ister Arap ister diğer milletlerden olsunlar öldürme ayetinin kapsamına girerler.

Cizye vermeleri şartıyla Mecusilerin kendi dinleri üzere bırakılmalarının caizliği hususunda ilim ehli ihtilaf etmemişlerdir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair haberler rivayet edilmiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr, Mücalid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Resûlullah'ın** *sallallahu aleyhi ve sellem* **Hecer Mecusilerinden cizye aldığına Abdurrahman b. Avf** *radiyallahu anh* **şahitlik edinceye kadar Ömer b. Hattab** *radiyallahu anh* **Mecusilerden cizye almıyordu."**[547]

Mâlik'in bildirdiğine göre Cafer b. Muhammed, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer *radiyallahu anh* Mecusilerden bahsederken "Onlara nasıl bir muamele uygulayacağımı bilmiyorum" demişti. Bunun üzerine orada bulunan Abdurrahman b. Avf *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittiğime şahitlik ederim:

(سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)

547 Buhari, Cizye, 1

"Onlara Kitap ehli gibi muamele edin."[548]

Yahya b. Âdem'in bildirdiğine göre Katade, Ebu Miclez'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: [Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hükümdar Münzir'e bir mektup yazdı. Mektubunda ona şöyle diyordu: ***"Kıblemize yönelen, namazımızı kılan, kestiğimiz hayvanları yiyen kimse, Allah'ın ve Resûlü'nün zimmetine (himayesine) girmiş bir Müslümandır. Mecusilerden bunu yapmayı arzu eden kimse güvendedir. Ama bunu kabul etmeyenin cizye ödemesi gerekir."***[549]

Kays b. Müslim, Hasan b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bahreyn Mecusilerine mektup yazarak onları İslam'a davet etti. Onlardan Müslüman olanların Müslümanlığı kabul edilecek, Müslüman olmayanlar ise cizye ödemekle yükümlü kılınacak, onların kestikleri hayvanların eti yenilmeyecek kadınları ile de Müslüman erkekler evlenmeyeceklerdi."

Tahavi'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. İmrân, Avf'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Abdulaziz, Adiyy b. Ertat'a şöyle bir mektup yazdı: "İmdi sen Hasan'a sor. İmamlarımız başkalarının yapması yasak olan ama Mecusilerin çok sayıda kadını aynı zamanda nikâhlarında tutmalarına neden engel oluyorlar? Bunun sebebi nedir?" Adiyy gidip bunu Hasan'a sordu. O da dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Bahreyn Mecusilerinin cizye vermelerini kabul etti ve onların mecusilikleri üzere kalmalarına müsaade etti. O sıralarda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Bahreyn'deki valisi, Alâ b. Hadremi idi. Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra Ebû Bekir, Ömer ve Osman da (Allah hepsinden razı olsun) böyle yaptılar."

Ma'mer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cizye vermeleri karşılığında Arap olmayan putperestlerle sulh antlaşması yaptı."

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hecer Mecusilerinden cizye aldı. Hz. Ömer *radiyal-*

548 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/319

549 Bkz: Abdurrezzak es-San'ani, Musannefu Abdurrezzak: 11/129

lahu anh, Sevad Mecusilerinden, Hz. Osman *radiyallahu anh* da Berber Mecusilerinden cizye aldı."

Bu haberlerde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mecusilerden cizye aldığı bildirilmektedir. Bu haberlerin bazısında Arap olmayan putperestlerden cizye aldığı ifade edilmektedir. Mecusilerden cizye almanın caizliği konusunda fukaha arasında görüş ayrılığı bulunduğunu bilmemekteyiz.

Ümmetin naklettiği habere göre Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Sevad Mecusilerinden cizye almıştır. Bazı kimseler, 'Mecusiler Kitap ehli oldukları için Hz. Ömer onlardan cizye almıştır' dediler. Böyle diyenler şu rivayeti delil olarak ileri sürmektedirler.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Nasr b. Âsım, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir, Ömer ve Osman Mecusilerden cizye aldılar."

Yine Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "İnsanlar içinde Mecusileri en iyi bilen benim. Onlar Kitap ehli idiler; kitabı okurlardı. İlim ehli idiler; ilim tedrisatı yaparlardı. Ancak kitap ve ilim daha sonra kalplerinden çekilip alındı (unuttular)."

Önceki sayfalarda anlattığımız delillerden de anlaşılacağı üzere Kitap ve sünnete göre Mecusiler Kitap ehli değildirler. Kitap ehli olduklarına dair Hz. Ali'den *radiyallahu anh* gelen rivayet eğer sahih ise Hz. Ali *radiyallahu anh* Mecusilerin geçmişlerinin Kitap ehli olduklarını kastederek böyle demiştir. Çünkü Hz. Ali *radiyallahu anh*, "Ancak kitap ve ilim daha sonra kalplerinden çekilip alındı (unuttular)"demiştir. Şu halde bu kitaba göre onlar Kitap ehli değildirler.

Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarına şu hadis de delalet etmektedir. Hasan b. Muhammed, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Bahreyn Mecusileri hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Onlardan İslamiyeti kabul etmeyenler, cizye ödemekle yükümlü kılınır. Kestikleri hayvanlar yenilmez; kadınlarıyla evlenilmez."**

Eğer Kitap ehli olsalardı kestikleri hayvanların etini yemek ve kadınlarıyla evlenmek caiz olurdu. Çünkü Yüce Allah, Kitap ehlinin kestikleri hayvanların etini yemeyi, kadınlarıyla evlenmeyi mübah kılmıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mecusilerden -kitap ehli olmadıkları halde- cizye aldığı sabit olduğuna göre Kitap ehli olsun olmasın diğer kâfirlerden de cizye aldığı sabit olur. Yalnız Arap müşrikleri hariç. Çünkü (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"** ayeti gereğince onlar hakkında Müslümanlığı kabul etmelerinden veya kılıçtan geçirilmelerinden başka bir uygulama kabul etmemiştir. Bu hüküm, Arap müşriklerine mahsus bir hükümdür. Arap müşrikleri dışındaki diğer müşriklerden cizye almanın caizliğine şu hadis delalet etmektedir.

Alkame b. Mersed'in bildirdiğine göre İbn Büreyde, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müşrik düşmanlarınızla karşılaştığınızda onları, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmeye davet edin. Bunu kabul etmezlerse onları cizye ödemeye davet edin."[550]

Bu, bütün müşrikler hakkında geçerli olan bir hükümdür. Ancak ayet-i kerime ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar hakkındaki uygulamasına dayanarak Arap müşriklerini bu hükmün dışında tuttuk.

Beni Tağlib Hristiyanları

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle savaşın."

Beni Tağlib Hristiyanları da bunlardandır. Her ne kadar bunların bütün hükümlerine tutunmasalar da bunların yolundan gitmektedirler. Çünkü Yüce Allah (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ) **"Sizden kim onları dost edi-**

550 Bkz: Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 3/6

nirse, kuşkusuz o da onlardandır"[551] buyurarak bir kavmi dost edinen kimsenin o kavimden sayılacağını ve onların tabi oldukları hükme tabi olacağını bildirmiştir.

Bu sebeple İbn Abbas *radiyallahu anh*, Beni Tağlib Hristiyanları hakkında şöyle demiştir: "Bunlar her ne kadar onlardan olmasalar da sırf onları dost edindikleri için onlardan sayılırlar. Çünkü Yüce Allah, **"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır"** buyurmuştur. Hz. Ali *radiyallahu anh*, "Bunların şarap içmekten başka Hristiyanlıkla bir bağları kalmamıştır" dediği zaman İbn Abbas *radiyallahu anh* yukarıdaki ifadeyi kullanmıştır.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* rivayetine göre Adiyy b. Hatim *radiyallahu anh*, huzur-u risalete geldiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

- Ey Adiyy b. Hatim, La ilahe illallah demeyecek misin?

- Benim bir dinim vardır.

- Senin dinini ben senden daha iyi biliyorum.

- Benim dinimi sen benden daha mı iyi biliyorsun?

- Evet... Sen Rekûsî değil misin?[552]

- Evet, Rekûsîyim.

- Elde edilen ganimetlerin dörtte birini almıyor musun?

- Evet, alıyorum.

- Senin dinine göre böyle yapman sana helal değildir.[553]

---

551 Mâide, 5/51

552 [Rekûsîlik: Hıristiyanlık ile Sabiîliğin karışımı olarak ortaya çıkan dini bir inanç. Mütercim]

553 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/359

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu bir Hristiyan sınıfına mensup kılmıştı. Ama ganimetlerin dörtte birini aldığı için tam olarak Hristiyan dinine de uymadığını haber vermişti. Çünkü Hristiyanlıkta ganimet almak mübah değildir. Böylece Beni Tağlib kabilesinin Hristiyanlık yoluna girmeleri, Hristiyanların tabi oldukları hükme onların da tabi olmalarının ve Kitap ehlinden sayılmalarının gerekliliğini ispatlamış olmaktadır. Kitap ehlinden olduklarına göre kendilerinden cizye alınması gerekmektedir.

Cizye ve ceza kelimeleri aynı kökten gelmekte olup, kâfirlikte kalmaya devam eden kimselerden ceza mahiyetinde alınan bir vergidir. Mezkûr ayette (Tevbe, 29) cizye için belli bir miktardan bahsedilmemiştir. Bu şekilde onlardan alınan mal ne kadar olursa olsun, alınan o mala cizye denir. Selef ulemasından gelen mütevatir haberlerde anlatıldığına göre Müslümanlardan alınan zekâtın kat kat fazlası gayr-ı Müslimlerin mallarından cizye olarak alınır. Iraklılar, Ebu Hanife ile ashabı ve Sevri bu görüştedirler. Şafiî de böyle demiştir.

Mâlik dedi ki: "Müslüman kişi bir hristiyanı azad ederse, artık onun cizye ödemesi gerekmez. Şayet gerekecek olsa, azad edilmiş olması kendisinin zararına olur ve bu azad edilişten hiçbir fayda sağlamış olmaz."

Beni Tağlib Hristiyanları hakkında Mâlik'in bir şey söylediğini bilmiyoruz.

Yahya b. Âdem'in bildirdiğine göre Davud b. Kerdus, Umare b. Numan'ın Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey mü'minlerin emîri, Beni Tağlib kabilesinin düşman karşısındaki gücünü kuvvetini biliyorsun. Sana karşı düşmana destek olurlarsa güçleri daha da artar. Uygun görürsen onlara bir miktar mali yardımda bulun."

Hz. Ömer *radiyallahu anh* de çocuklarını Hristiyan yapmak için vaftiz etmemeleri ve sadakalarının (cizyelerinin) kat kat artırılması şartıyla onlarla barış antlaşması yaptı.[554]

Bu haberin ravisi Umare, "Beni Tağlibliler öyle yaptılar. Ama onların ahdine güven olmaz" demiştir. Bu, Kûfeliler nezdinde meşhur bir haber

554 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/363

ve yaygın bir rivayettir. Bu, Sevad halkından üç sınıf cizye, arazilerinden de haraç alınmasına ve ümmetin tamamını ilgilendirecek şekilde onlarla yapılan akidlere benzemektedir. Bu akidlerin caiz ve geçerliliği hususunda ihtilaf yoktur.

Beni Tağlib Hristiyanları hakkında Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Eğer Beni Tağlib Hristiyanları için hayatta bırakılırsam onların savaşçılarını öldürür, çoluk çocuklarını esir alırım. Şundan ki: Çocuklarını Hristiyanlaştırmayacaklarına dair Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le aralarında yaptıkları antlaşmayı ben yazıya dökmüştüm."[555]

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Beni Tağlib Hristiyanlarıyla yaptığı antlaşmanın maddeleri hakkında sahabilerden hiç biri itiraz etmemişti. Böylece bu konuda sahabe icması ve ittifakı meydana gelmiş oldu.

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Müslümanların kanları birbirine denktir. Mertebesi en düşük olanları (köleleri) bile onların zimmetini korumaya gayret eder. Onların âdil devlet başkanları onlar adına akid yapar."***[556]

'Yüce Allah onlardan cizye almamızı emretmiştir. Onlardan sadaka almakla yetinip onları cizyeden muaf tutmamız caiz olmaz' denilecek olursa biz deriz ki: Ayetin lafzının zahiri manasının gereğine bakılırsa cizyenin bilinen belli bir miktarı yoktur. Cizye, kâfir kalmakta devam etmeleri sebebiyle onlardan alınan mali bir cezadır. Cezanın ise belli bir miktarı olmadığı gibi hangi çeşit maldan ödenmesi gerektiğine dair bir kayıt da yoktur. Beni Tağlib kabilesinden alınan bize göre sadaka değil, cizyedir. Onlardan alınancizye, fey'in harcandığı yerlere harcanır. Çünkü onların sadaka vermeleri söz konusu değildir. Zira sadaka, ibadet olarak verilir. Onların ibadet etmeleri ise varid değildir. Beni Tağlib kabilesi, "Biz kat kat fazla sadaka veririz. Ama cizye ödemeyi kabul etmeyiz" demişlerdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* de, "Bize göre bu cizyedir. Ama siz bunu dilediğiniz gibi adlandırabilirsiniz" demişti. Bu her ne kadar onların da-

555 Ebu Davud, Harac, 30

556 Bkz: Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail el-Busıri, İthafu'l Hiyereti'l Mehere: 5/248

var ve ekinleri için alınıyordu ise de Hz. Ömer *radiyallahu anh*, bunun cizye olduğunu bildirmişti.

'Onlardan alınan eğer cizye olsaydı, kadınlarından alınmazdı. Çünkü kadınlar cizye ödemekle yükümlü değildirler' denilecek olursa biz deriz ki:

Sulh yoluyla kadınlardan cizye almak caizdir. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yemen'e gönderdiği valilerinden birine (Muâz b. Cebel) kabilesinde ergen olan her erkek ve kadından bir dinar ya da bunun dengi meafir kabilesinin dokuması olan kumaş almasını emretmiştir.[557]

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: beni Tağlib kabilesinin gayr-ı müslim azatlılarından cizye alınır. Ayrıca mallarından herhangi bir vergi alınmaz. Kendilerinden, cizyeden başka bir şey ödemeleri istenmez. Zira Hz. Ömer *radiyallahu anh* Beni Tağlib kabilesiyle bu şekilde bir antlaşma yapmış, azatlıları hakkında antlaşmaya bir hüküm koymamıştı. Bu sebeple azatlıları, bilinen tabakalara göre kafa vergisi olarak cizye verme hususunda diğer zimmilerle aynı hükme tabidirler. Bu azatlıların, Beni Tağlib kabilesinin fertleriyle aynı statüde olmaları gerekmez. Nitekim bir Müslüman da Hristiyan olan kölesini azad ettiğinde bu, onun Müslüman azatlısı gibi cizyeden muaf olmasını gerektirmez.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّ مَوَالِيَ القَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ) ***"Bir kavmin azatlısı o kavimdendir"***[558] buyurmuştur, denilecek olursa biz deriz ki: Bu hadisten kastedilen mana şudur: Bir kimsenin azad ettiği köle, o kimseye mensuptur.

Mesela Haşimoğullarının azad ettiği köleye Haşimî, Temimoğullarının azad ettiğine Temimî denir. Aynı nesepten olanların yardımlaşmada ve diyet ödemede birbirlerine destek olmaları gibi, azatlı ile azad edenler arasında da bu yardımlaşma olur. ***"Bir kavmin azatlısı o kavimdendir"*** hadisinin manası budur. Yoksa cizye ödeme yükümlülüğü veya cizye muafiyeti konusunda azatlı, kendisini azad edenlerle aynı hükme tabi olacaktır anlamına gelmez. Beni Tağlib kabilesinin çocuklarını Hristiyanlığa sok-

557 Ebu Davud, Harac, 30
558 Tirmizi, Zekât, 25

mak için vaftiz etmemelerini Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şart koşmasına gelince bazı haberlerde rivayet olunduğuna göre, çocuklarının Müslüman olmak istemeleri durumunda onları zorla Hristiyanlığa sokmaya çalışmamalarını şart koşmuştur. Onlarla yaptığı antlaşmada Hz. Ömer *radiyallahu anh* bunu şart koşmuştu ki, Müslüman olmak istemeleri durumunda çocuklarına engel olmasınlar.

Harun Reşid'in Muhammed b. Hasan İle Diyaloğu

Mükrim b. Ahmed b. Mükrim'in bildirdiğine göre Ahmed b. Atiyye el-Kûfi, Ebu Ubeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muhammed b. Hasen ile birlikteydik. Birden Harun Reşid çıka geldi. Herkes ayağa kalktı. Yalnız Muhammed b. Hasan ayağa kalkmadı. Hasan b. Ziyad, Muhammed b. Hasan'dan hoşlanmazdı. Hemen kalkıp halifenin huzuruna girdi. Onunla birlikte halifenin bazı adamları da huzura girdiler. Harun Reşid az beklettikten sonra izin çıktı. Muhammed b. Hasan kalktı ve huzura girdi. Ama arkadaşları endişelendiler. İçeride biraz durduktan sonra sevinçli ve huzurlu bir şekilde dışarı çıktı ve şunları anlattı:

Halife bana, "Herkesle birlikte niye sen de ayağa kalkmadın?" diye sordu. Ben kendisine şöyle cevap verdim: "Beni dâhil ettiğin sınıftan ayrılmak hoşuma gitmedi. Sen beni ulema sınıfına dâhil etmiştin. Ulema sınıfından ayrı bir sınıf olan hizmetçiler sınıfına geçmek hoşuma gitmedi.

Senin amcanoğlu *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَحَب أن يَمْثُلَ له الرِّجَالُ قِياماً، فَلْيَتَبوَّأ مقعدَه مِن النَّارِ)

"Bir kimse, adamların kendisi karşısında kıyama durmasından hoşlanırsa ateşteki yerini hazırlasın!"[559]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisteki 'adamlar' kelimesiyle hiç şüphesiz ulemayı kasdetmiştir. Bir kimse hizmeti hakkıyla yerine getirir ve hükümdara saygı gösterirse bu, düşmana karşı bir heybet olur. Bir

559 Ebu Davud, Edeb, 165

kimse de sizden öğrenilen sünnete uyarak otururşa bu, sizin için bir zînet olur."

Bu cevabıma karşı Harun Reşid bana, "Doğru söylüyorsun ey Muhammed" dedi ve benimle istişarede bulunarak sözlerini şöyle sürdürdü: "Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, çocuklarını Hristiyanlaştırmamaları şartıyla Beni Tağlib kabilesiyle barış antlaşması yaptı. Ama buna rağmen onlar çocuklarını Hristiyanlaştırdılar ve bu sebeple kanları helal oldu. Bu konuda sen ne düşünüyorsun?"

"Hz. Ömer *radiyallahu anh*, çocuklarını Hristiyanlaştırmamalarını onlara emretti. Ama Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* sonra onlar çocuklarını Hristiyanlaştırdılar. Hz. Osman *radiyallahu anh* ve amcanoğlu [Hz. Ali *radiyallahu anh*] buna tahammül ettiler. Bu herkesçe bilinen bir husustur. Senin de bundan haberin vardır. Uygulama böyle devam edegelmektedir. Bu, Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* sonraki halifelerin üzerinde uzlaştıkları bir husustur. Bundan ötürü senin bir sorumluluğun olmaz. Ben bu konudaki bilgileri sana açıkladım. Tabii ki senin görüşün daha üstündür."

Böyle dememe karşılık o şöyle dedi: "Hayır. Ancak öncekilerin uygulamalarını Allah dilerse biz de devam ettireceğiz. Adı ve şanı Yüce Allah, peygamberine bahşettiği ahlakı tamamlamak için etrafındakilerle meşverette bulunmasını emretmiştir. O da işlerini yürütürken ashabıyla istişarede bulunur, Cebrail de ona Allah katından emirler getirirdi. Lâkin senin ve çevrendekilerin idaresini Allah'ın kendisine emanet ettiği kimseye (bana) dua etmelisin. Arkadaşlarına da bunu tavsiye et. Sana bir miktar para verilmesini emrettim. Onu çevrendekilere dağıtırsın."

Muhammed b. Hasan, Harun Reşid'in huzurundan çok büyük bir servetin sahibi olarak çıktı, ama o bu serveti çevresindeki kimselere dağıttı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Beni Tağlib kabilesi mensuplarının kendi çocuklarını Hristiyanlaştırmak için vaftiz etmelerine halifelerce ses çıkarılmadığına dair Muhammed b. Hasan'ın bu anlattıkları, onları kendi inanışlarıyla başbaşa bırakmanın caizliğine ve onların diğer Hristiyanlar gibi olduklarına ilişkin bir delildir. Çocuklarını Hristiyanlaştırmamaları şartı üzerine Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* onlarla yaptığı barış antlaşmasında mutlaka iki maksattan biri vardır. Şöyle ki:

1-Çocukları Müslüman olmak isterlerse onları kâfirliğe zorlamasınlar.

2-Çocuklarını küçük yaştan itibaren kâfir olarak yetiştirmesinler.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* eğer birinci maddede söylenenleri amaçlamışsa, onların İslam'a tabi olan çocuklarına engel olup onları kâfirlikte kalmaya zorladıkları, bu sebeple antlaşmayı bozdukları ve zimmetten çıktıkları tespit edilmiş değildir. Şayet ikinci maddede zikredilenler amaçlanmışsa Hz. Ali *radiyallahu anh* ile Hz. Osman *radiyallahu anh* onlara ilişmemiş ve onlarla savaşmamışlardır.

Mâlik'in "Müslüman efendinin azad ettiği Hristiyan köle cizye ödemekle yükümlü değildir" demesi, bir delile dayanmaksızın ayetin zahir hükmünü terketmektir. Çünkü Müslümanın azad ettiği Hristiyan köle ile azad edilmemiş diğer kâfirler arasında bir fark yoktur.

Mâlik'in "Müslüman efendinin azad ettiği Hristiyan köle cizye ödemekle yükümlü kılınırsa, azad edilmesi kendisine zarar verir; fayda vermez" demesi doğru değildir. Çünkü köle iken cizye ödemekle yükümlü değildi. Zira kölenin malı efendisine aittir. Müslüman efendiden de cizye almak caiz değildir. Cizye ancak kâfirlikte kalmakta devam etmelerinin bir cezası olarak gayr-ı Müslimlerin mallarından alınır. Kölenin malı yoktur ki ondan cizye alınsın. Azad edilip de mal sahibi olursa cizye ödemesi gerekir. Kendisinden cizye almakla, azad edilmesinden hâsıl olan faydayı elinden almış olmayız. Çünkü azad edildiği için artık o kendi adına tasarrufta bulunabilir; efendisinin onun üzerindeki mülkiyeti, amirliği ve mallarına mâlik oluşu sona erer. Cizye, onun malından alınan az bir şeydir. Bu sayede öldürülmekten kurtulur. Demek ki azad edilmesi kendisi için fayda sağlamıştır.

Cizye Ödemekle Yükümlü Olanlar

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve

hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[560]

Ayetin özünden ve içeriğinden anlaşıldığına göre cizye, savaşa ehil olan kimselerden alınır. Çünkü savaşa ehil olmayan kimselerle savaşmanın emredilmesi mümkün değildir. Zira savaş iki taraf arasında olur. Taraflardan her biri diğerini öldürmeye çabalar. Hal böyle olunca da cizyenin savaşa ehil ve zenaat sahibi olan kimselerden kimselerden alınması gerektiği ispatlanmış olur.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Savaşa ehil olmayan kimselerden cizye alınmaz. Varlıklı da olsalar kör, ağır hasta, felçli veya ileri derecede yaşlı olan kimselerden cizye alınmaz."

Meşhur rivayete göre mezhebimiz fakihlerinin tamamı bu görüştedirler Ancak Ebu Yusuf'un, "Varlıklı iseler kör, ağır hasta ve ileri derecede yaşlı kimselerden cizye alınır" dediği rivayet olunmuştur. Onun, Ebu Hanife'nin görüşünde olduğu da rivayet edilmiştir.

"Nevadir" adlı eserde İbn Rüstem der ki: İmam Muhammed'e, 'Beni Tağlib'li ve diğer zimmilerden zenaat ve malı olmayan, çalışacak güçte olmayan kimseler hakkında fikriniz nedir?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Onların bir şey vermeleri gerekmez. Haraç, ancak zenginden ve iş güç sahibi kimselerden alınır. Çalışıp kazanan, ancak ailesinin geçiminden bir şey artıramayan kimseden kafa vergisi alınmaz." Fakihler dediler ki: Manastırlara kapanıp kendilerine ibadete verenler, eğer insanların arasına girmiyorlarsa cizye ödemekle yükümlü değildirler. Ama insanların arasına giriyorlarsa cizye ödemeleri gerekir. Kadınlarla çocuklar da cizye ödemekle yükümlü değildirler. Çünkü onlar, savaşa ehil değildirler.

Eyyüb ve diğerlerinin bildirdiklerine göre Nafi', Eslem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh* askeri birliklerin komutanlarına mektup yazarak, sadece kendileriyle savaşanlarla savaşmalarını, kadınları ve çocukları öldürmemelerini ancak etek tıraşı yapacak yaşa gelen ergen delikanlıları öldürebileceklerini bildirdi. Yine askeri birliklerin komutanlarına yazdığı mektupta Kitap ehlinden cizye almalarını, kadın-

560 Tevbe, 9/29

lardan ve çocuklardan almamalarını, ancak etek tıraşı yapacak yaşa gelen ergen delikanlılardan almalarını emretti."

Âsım'ın bildirdiğine göre Mesruk, Muâz b. Cebel'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni Yemen'e gönderdi ve bana, Maafir kabilesindeki ergen olan her erkek ve kadından bir dinar ya da ona muadil bir mal almamı emretti."

Cizyenin Miktarı

Cizyenin miktarına gelince Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

Bu ayetin zahirinde, cizyenin miktarı hakkında bir delile rastlanmamaktadır. Dolayısıyla fakihler, cizyenin miktarı hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Varlıklı olan kimsenin kırk sekiz, orta halli olanın yirmi dört, rençberlik yapan fakirin ise on iki dirhem vermesi gerekir." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Altını olanların dört dinar, gümüşü olanlarınsa kırk dinar vermeleri gerekir. Bunda zengin fakir ayırımı yapılmaz. Bu miktardan eksik olmayacağı gibi fazla da olmaz."

Şafiî dedi ki: "Zengin veya fakir herkesin birer dinar vermesi gerekir."

Ebu İshak, Harise b. Mudarrib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, Osman b. Hanif'i *radiyallahu anh* Sevad halkına gönderdi. O da mali durumlarına göre bazısından kırk sekiz, bazısından yirmi dört, bazısından da on iki dirhem cizye aldı."

A'meş'in bildirdiğine göre İbrahim b. Muhacir, Amr b. Meymun'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, Huzeyfe

b. Yeman'ı *radiyallahu anh* Dicle'nin ötesine, Osman b. Hanif'i *radiyallahu anh* de Dicle'nin berisine gönderdi. Bunlar görevlerini tamamladıktan sonra yanına vardıklarında Hz. Ömer *radiyallahu anh* kendilerine sordu: 'O yerlerin ahalisinden ne miktarda cizye aldınız?'

Onlar, 'Her adamdan aylık dört dirhem aldık' deyince Hz. Ömer *radiyallahu anh*, 'Buna kimin gücü yeter?' diye sordu. Onlar, 'Halkın fazla malı vardı' dediler."

Bu haberin ravilerinden Amr b. Meymun, hangi sınıftan ne kadar alındığına dair herhangi bir açıklama yapmayıp sadece kırk sekiz dirhemden bahsetmiştir. Hârise b. Mudarrib ise üç tabakadan detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Amr b. Meymun'un hadisindeki ifadeyi, cizyenin alınan en fazla miktarı olarak düşünmek gerekir. O da mali bakımdan alt ve orta tabakadan değil de üst tabakadan alınan cizyenin miktarıdır.

Mâlik'in bildirdiğine göre Nafi', Eslem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh*, altını olanların dört dinar, gümüşü olanlarınsa tahsilata giden Müslümanların üç günlük yiyecek ve erzakıyla birlikte kırk dirhem cizye vermelerine hükmetti."

Bu, Amr b. Meymun'un rivayetine benzemektedir. Cizye yükümlüsü üç tabakanın açıklandığı rivayet, bu bapta kullanılması en uygun olan rivayettir. Çünkü o rivayette detaylar ve her tabakanın açıklaması vardır. Çünkü cizyeyi üç tabakaya tarheden, kırk sekiz dirhem verilmesini öngören rivayeti de benimsemektedir. Ama cizyeyi herkes için kırk sekiz dirhemle sınırlayan kimse, üç tabakanın birbirinden ayrılmasını ve her birinin ödeyeceği miktarın diğerlerinden farklı olmasını öngören rivayeti terketmiş olmaktadır.

Zengin fakir herkesin birer dinar cizye vermesi gerektiğini söyleyenler, Muâz b. Cebel'in *radiyallahu anh* şu rivayetini delil olarak ileri sürmektedirler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muâz'ı Yemen'e gönderirken ergenlerden birer dinar veya bunun dengi Meafir kabilesinin dokuması kumaş almasını emretmişti. Bize göre bu, sulh şeklindeki anlaşma ile alınan cizyedir. Ya da onların fakirlerinden alınan bir cizyedir. Bize göre bu uygulama caizdir. Bunun delili de Muâz'dan *radiyallahu anh* gelen bir rivayettir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ergen olan

erkek ve kadın herkesten birer dinar almasını emretmişti. Sulh antlaşması maddeleri arasında yer alması hariç, kadınlardan cizye alınmayacağı hususunda ihtilaf yoktur.

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Mansur, Hakem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yemen'de görevli olarak bulunan Muâz *radiyallahu anh* a mektup göndererek ergen olan kadın ve erkeklerden birer dinar ya da bunun dengi Meafir kabilesi dokuması kumaş almasını emretti."[561]

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Esved, Urve b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَهْلِ الْيَمَنِ أَنَّهُ مَنْ كَانَ عَلَى يَهُودِيَّةٍ أَوْ نَصْرَانِيَّةٍ فَإِنَّهُ لَا يُفْتَنُ عَنْهَا وَعَلَيْهِ الْجِزْيَةُ عَلَى كُلِّ حَالِمٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ دِينَارٌ أَوْ قِيمَتُهُ مِنَ المعَافِرِ)

***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **Yemen halkına şu mealde bir mektup yazdı: Yahudilik veya Hristiyanlıkta kalanlar o dinlerden ayrılmaya zorlanmazlar. Ancak cizye ile yükümlü olurlar. Ergen olan kadın erkek, köle ve cariyeler birer dinar ya da bunun dengi meafir kabilesinin dokuduğu kumaş verirler."*[562]

Cizyenin üç tabakadan alınması gerektiğinin delili şudur: Arazilerden alınan haraç sahibinin mali gücüne göre değişir. Bu da arazinin durumuna ve elde edilen ürüne göre değişik miktarda olur. Bu bazı yerlerde bir kafiz (108 kg) ve bir dirhem, bazı yerlerde bir kafiz ve beş dirhem, başka bazı yerlerde ise bir kafiz ve on dirhemdir. Buna göre kafa vergisi olan haracın miktarı da güç ve imkânlarla orantılı olmalıdır.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, Huzeyfe ile Osman b. Hanif'e "Muhtemelen siz arazi sahiplerine güçlerinden fazla mükellefiyet yüklemişsiniz" demesi, onların da, "Onlara fazla miktarda ürün bıraktık" demeleri buna delalet etmektedir. Bu hadise, cizye ve haracın miktarını belirlemede mü-

561 Ebu Davud, Harac, 30

562 Nasıruddin el-Elbani, İrvâu'l Ğalil fi Tahrici Ahadisi Menari's Sebil: 5/97

kellefin mali gücünün esas alınması gerektiğine delalet etmektedir. Bu da yükümlünün yoksul veya varlıklı olmasının göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir.

Yahya b. Âdem'in anlattığına göre cizye için belli bir miktar söylenemez. Bu, yükümlünün mali gücüne göre belirlenir. Bu, icmaya aykırı bir görüştür. Hasan b. Salih'in şöyle dediği nakledilmiştir: Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* belirttiği miktardan fazla cizye alınması caiz değildir. Ama indirim yapılabilir.

Başkaları dediler ki: "Kişinin mali durumuna göre cizyenin miktarı artırılıp eksiltilebilir."

Hakem'in rivayetine göre Amr b. Meymun, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Osman b. Hanif'e şöyle dediğine şahit olmuş: "Allah'a yemin ederim ki her bir cerib (3600 zira'lık) araziye bir kafiz (108 kg) ve bir dirhem haraç, her kişiye de iki dirhem cizye yüklesem bunu ödemeleri onlara ağır gelmez."

Bu haberin ravisi Amr b. Meymun der ki: Kişi başı cizye kırk sekiz dirhemdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu miktarı elli dirheme çıkardı. Cizyeyi artırmanın caiz olduğu görüşünde olanlar, bu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler. Ancak bu meşhur bir hadis değildir. Bunun rivayeti sabit değildir. Bu görüşte olanlar, Ebu'l Yeman'ın Safvan b. Amr'dan yaptığı rivayeti de delil olarak ileri sürmektedirler. Bu rivayete göre Ömer b. Abdulaziz, manastırlardaki rahiplerden herbirinin (aylık) iki dirhem cizye ödemesine hükmetmiştir. Bize göre bu miktar, onları orta tabakadaki yükümlülerden sayması dolayısıyladır. Bu kadarını ödeyebileceklerine kanaat getirdiği için onları bunu ödemekle yükümlü kılmıştır. Nitekim Süfyan b. Uyeyne, Ebu Necih'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer neden Şam halkını, Yemen halkını ödemekle yükümlü kıldığından daha fazla miktarda cizye ödemekle yükümlü kıldığını sordum. "Şamlılar daha zengin oldukları için" dedi.

Cizye Mükelleflerinin Tabakalarının Birbirinden Ayırdedilmesi

Kitabü'l Harâc'da Ebu Yusuf dedi ki: "Cizye mükelleflerinden belirttiğim şekilde tabakalarına göre cizye alınır. Sarraf, kumaş satan, sanatkâr, tacir, ilaç yapan, tabip, elinde sanat ve ticareti bulunup çalışan kimseler gibi varlıklı olanlardan kırk sekiz dirhem alınır. Her sanat ve ticaret erbabından sanat ve ticaretine göre cizye alınır. Varlıklı kırk sekiz dirhem, orta hallilerden yirmi dört dirhem alınır. Sanatı kırk sekiz dirhemlik ödemeyi kaldırabilenden bu miktar cizye alınır. Yirmi dört dirhemlik ödemeyi kaldırabilenden ise yirmi dört dirhem alınır. Terzi, boyacı, kasap, ayakkabı imalatçısı ve köşker gibi el emeğiyle geçinenlerden on iki dirhem alınır."

Bu ifadesiyle Ebu Yusuf, cizye mükelleflerinin mal ve mülklerini değil, insanların zengin ve yoksulu tanımlamadaki âdeti üzere sanat ve ticaretlerini esas almıştır.

Ali b. Musa el-Kummi bunu mezhebimiz müçtehidlerinden herhangi birine nispet etmeksizin şöyle demiştir: Birinci tabaka, çalışan ama Müslüman olduğu varsayıldığında zekât vermekle yükümlü olmayan kimsedir. Bu tabakadakiler yoksul zenaat erbabıdır. Yani iki yüz dirhemden az bir mala sahip olanlar bu tabakadadırlar. İkinci tabakadakiler, iki yüz dirhemden dört bin dirheme kadar mala sahip olanlardır. Çünkü iki yüz dirheme sahip olan bir kimse şayet Müslüman olsa zekât vermekle yükümlü olur. Bu durumdaki bir kişi, fakir tabakasının dışındadır. Biz dört bin dirhemi Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şu sözlerine dayanarak esas aldık: "Dört bin dirhem, çoluk çocuğun nafakasıdır. Fazlası ise çok mal demektir."

İki yüz dirhemden on bin dirheme kadar mala sahip olanların da ikinci tabakadan sayılması caizdir. Bundan daha fazla mala sahip olan kimse üçüncü tabakaya dâhildir.

Zira Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "(Öldüğünde) geride on bin dirhem bırakan bir kimsenin bu dirhemleri kıyamet gününde ateşten tabakalar olup canına yapıştırılarak kendisine azab edilir." Ali b. Musa el-Kummi'nin bu söyledikleri, kendi içtihadı olup doğruluğuna kanaat getirenler bununla amel edebilirler.

Katade dedi ki: Konunun başında geçen ayette yer alan (عَنْ يَدٍ) kelimesi, gayr-ı müslimin sizin güç ve üstünlüğünüz karşısında ezilerek cizyeyi kendi eliyle ödemesi anlamına gelmektedir. Öfkeli halde ödeme manası anlaşılmasın diye ayette bu kayda yer verilmiştir. Çünkü cizye yükümlüsü olan gayr-ı müslim, öldürülmekten kurtulmak için bu malı kendi rızasıyla İslam devletine ödemektedir. Buna göre ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Cizye mükellefi gönül rızasıyla cizyeyi verinceye kadar onlarla savaşın."

Ayetteki (عَنْ يَدٍ) kelimesi nimet manasına de gelebilir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Onlar, cizyelerinin kabul edilmesi gibi bir nimete nail olduklarını itiraf ederek cizyeyi verinceye kadar onlarla savaşın."

Diğer bazıları da bu kelimenin, cizyenin nakit ve peşin olarak ödenmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna dedi ki: "Kahredici güce sahip olana itaat eden bir kimse bir şeyler verirken gönül rızasıyla ve hemen kendi eliyle teslim eder."

Cizye ayetinde geçen (صَاغِر) kelimesi, zelil ve hakir anlamına gelmektedir. (وَهُمْ صَاغِرُونَ) İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Cizye yükümlüsü olanların elbiseleri boyunlarına dolandırılıp çekiştirilerek cizye ödemeye götürülürler."

Selman-ı Farisi dedi ki: "Yerilerek ve dee hiç övülmeyerek kendilerinden cizye alınır."

Şöyle de denilmiştir: "Onlar küçülmüş olarak öderler. Çünkü bu muameleye müstahaktırlar. Cizye onlardan tahsil edilir. Bunun karşılığında onlara mükâfat verilecek değildir."

İkrime dedi ki: "Küçülmüş olarak yani kendileri ödemeyi ayakta yaparlar. Tahsil eden görevli ise oturduğu yerde tahsilatı yapar."

Denildi ki: Ayetteki "küçülme" ifadesiyle zelil olmaları ve alçalmaları kastedilmiştir. Bu kelimeyle (ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ) **"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ve (mü'min) insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır"**[563]

563 Âl-i İmrân, 3/112

ayetinde sözü edilen zilletin onları kapladığı kastedilmiş olabilir. Bu ayette geçen (حَبْل) kelimesi, cizye ödeyenler için Allah'ın verdiği ve Müslümanlara da uymalarını emrettiği güvence anlamına gelmektedir.

Abdulkerim el-Cezeri'nin rivayetine göre Said b. Müseyyeb, Nabti yöresi Hristiyanlarından cizye alınırken onları zora koşup yormanın müstehap olduğu görüşünde idi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ifadeyle onlara işkence etmek, onları kaldıramayacakları bir yükün altına sokmak kastedilmiş değildir. Sadece hafife alınmaları ve zelil kılınmaları kastedilmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا لَقِيتُمُ الْمُشْرِكِينَ فِي الطَّرِيقِ فَلَا تَبْدَءُوهُمْ بِالسَّلَامِ وَاضْطَرُّوهُمْ إِلَى أَضْيَقِهِ)

"Yolda müşriklerle karşılaştığınızda onlara önce siz selam vermeyin. Onları yolun en dar kısmından geçmeye mecbur edin."[564]

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تُصَافِحُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى)

"Yahudi ve Hristiyanlarla tokalaşmayın."[565]

Bütün bunlar, kâfirlikleri sebebiyle Cenab-ı Allah'ın gayr-ı Müslimlere giydirdiği zillet elbisesinin örnekleridir.

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ)

"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin." [566]

---

564 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/342

565 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/212

566 Âl-i İmrân, 3/118

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."[567]

Bu ayetlerde Yüce Allah, kâfirlerle dost olmayı, onlara saygı gösterip ikramda bulunmayı yasaklamış; onları tahkir edip alçaltmayı emretmiştir. Müslümanların işlerinin idaresinde onlardan yardım istemeyi de yasaklamıştır. Çünkü onlardan yardım istemek, onları güçlü ve üstün konuma getirir. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebu Musa el-Eş'ari *radiyallahu anh* ye yazdığı mektupta, yazışmalarında herhangi bir müşrikten yardım istemesini yasaklamış ve şu ayeti okumuştu:

(لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا) **"Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar."** Sonra da şöyle demişti: "Allah'ın zelil kılmasından sonra onları tekrar aziz kılmayın."

(حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar (onlarla savaşın)" ayeti, küçük düşürülüp zelil kılınarak cizye vermelerine kadar kâfirlerle savaşmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Buna göre devlet yönetiminde yer alıp Müslümanları yönetir, onlara emir verip yasaklamada bulunurlarsa, zimmilik sebebiyle onlara verilmiş olan güvence sona ermiş olur. Çünkü cizye vermeleri, küçülüp zelil olmaları sebebiyle Cenab-ı Allah onların canlarını koruma altına alıp güvence vermiştir. Buna göre ister devlet başkanı tarafından atanmış olsun, ister kendi başına buyruk hareket ederek yapmış olsun, gasp yapan, vergi alan, Müslümanlara zulmeden bir gayr-ı müslimin zimmilik anlaşması sona erer ve öldürülmesi gerekir. Bu da devlet başkanının işlerini onun adına yürüten, Müslümanlara

567 Mâide, 5/51

zulmedip üstünlük taslayan, vergi alan Hristiyanların zimmi sayılmayacağına ve kanlarının mübah olacağına delalet etmektedir. İnsanlardan haksız vergi alanlar Müslüman iseler yol kesen eşkıya hükmündedirler. İnsanların mallarını ellerinden almak için yol kesenlerin öldürülmeleri mübahtır. Malını almak için canına kasteden kişiyi, saldırıya uğrayanın öldürme hakkına sahip olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle buyurmuştur:

(مَنْ أُرِيدَ مَالُهُ فَقَاتَلَ فَقُتِلَ فَهُوَ شَهِيدٌ)

"Malı (elinden alınmak) istenen kimse vuruşur da öldürülürse şehid olur."[568]

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

(مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ
فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ)

"Malı uğruna öldürülen şehittir. Ailesi uğruna öldürülen şehittir. Kanı uğruna öldürülen şehittir."[569]

Başkasının malını gasp şeklinde almak isteyen Müslümanın öldürülmesi caiz olduğuna göre bu suçu işleyen kişi zimmi ise öldürülmeyi iki sebeple hak eder. Bu sebeplerden biri, öldürülmesini ayetin zahirinin gerektirmesidir. Diğeri de haksız yere bir Müslümanın malını almaya kasdetmesidir.

Cizye Ödemenin Vacip Oluş Vakti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

568 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 13/334
569 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/377

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

Ayette evsafı bildirilen gayr-ı Müslimlerle savaşmak vacip kılınmış ve bu savaşın, cizye vermelerine kadar devam etmesi gerektiği bildirilmiştir. Çünkü ayette geçen (حَتّٰى) kelimesi gaye, zaman sınırı manasınadır. Ayetin lafzının hakikat manası budur. Zahirinden anlaşılan mana da budur. Mesela (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ) **"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın"**[570] ayeti kadınlara ancak âdetten temizlenmeleri durumunda yaklaşmanın mübah olacağını bildirmektedir. Bir kimsenin, "Zeyd eve girinceye kadar ona bir şey verme" demesi, eve girmesine kadar Zeyd'e bir şey vermemeyi, ancak eve girdikten sonra verilebileceğini gerektirmektedir. Böylece mezkûr ayetin Kitap ehli ile savaşmayı gerektirdiği ve onlar cizye verince bu savaş halinin sona ermesini gerektirdiği ispatlanmış oldu. Bu da cizye vermenin, zimmilik akdinin yapılmasıyla birlikte vacip olduğuna delalet etmektedir. Ebu Hasan el-Kerhi de böyle diyordu. İbn Semmaa, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Yıl girip de üzerinden iki ay geçmeden üzerindeki iki aylık cizye taksidi zimmiden alınmaz. Cizye de vergi tahsilatı gibi muamele uygulanır. Yani iki ayda bir veya buna benzer bir periyotla (taksitler halinde) tahsilat yapılır. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda geçen vergi kelimesiyle kira muamelelerindeki kira bedelleri kastedilmiştir. Ebu Yusuf dedi ki: "Yıl tamamlanmadan zimmiden cizye alınmaz. Lâkin bu muamele yıl içinde yapılmaktadır." Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İki aydan söz etmesi, ödeme periyodunu bildirmek içindir. Yükümlünün zimmilik anlaşmasını sürdürebilmemiz için bu ödemeyi yapması gereklidir. Ayetin zahiri manası da bunu gerektirmektedir.

İbn Semmaa'nın bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin zimmi hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Zimminin kafa vergisi, içinde bulunduğu yıl içinde kendisinden tahsil edilir. Yıl sona erince artık bu tahsilat yapılmaz." Bu sözü, Ebu Hanife'nin zimmilik akdi yapmakla cizye vermenin de vacip olduğunu görüşünde olduğuna delalet etmektedir. Yılnin bir

570 Bakara, 2/222

kısmı geçtikten sonra ödemenin yaptırılması, yükümlüye ödeme kolaylığı sağlamak ve onu rahatlamak içindir. Bilindiği gibi Ebu Hanife, "Yıl sona erince artık bu tahsilat yapılmaz. Çünkü ikinci yılnin girmesi, başka bir cizye ödenmesini gerektirir. İki yılnin cizyesi üst üste yığılınca biri düşer." Ebu Yusuf ile Muhammed'in, bu durumda cizyelerden birinin düşmeyeceğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife'nin görüşünün izahı şöyledir: Cizye, Kitap ehlinin kâfirlikte kalmaya devam etmelerinin bir cezası olarak kendilerinden alınması vacip olan bir vergidir. Bunun yanısıra onlar aynı zamanda savaş ehli kimselerdirler. Cizyeyi tahsil etmek, devlet başkanının hakkıdır. Bu yönüyle hadlere benzer. Aslında bu, ceza olarak ödenmesi gereken bir vergidir. Bunu almak da devlet başkanının hakkıdır. Aynı cinsten hadler üst üste yığılınca sadece birini uygulamakla yetinilir. Mesela bir kimse defalarca zina etse veya defalarca hırsızlık etse, sonra da durumu devlet başkanına intikal etse, defalarca işlediği suçtan ötürü kendisine yalnız bir had uygulanması gerekir. Cizyenin hükmü de böyledir. Çünkü o, ceza olarak ödenmesi gereken bir vergidir. Hatta onun hükmü ve durumu hadlere göre daha hafif ve daha zayıftır. Çünkü yükümlünün Müslüman olmasıyla üzerindeki cizye borçlarının düşeceği, ama suçlunun Müslüman olmasıyla üzerindeki hadlerin düşmeyeceği hususunda mezhebimiz fakihleri arasında ihtilaf yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu Müslümanların malıyla ilgili bir borç ve hak olduğuna göre borçlarda ve arazilerin haracında olduğu gibi, üst üste yığılması, bir kısmının düşmesine sebep teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Arazilerin haracı zillet göstergesi ve ceza olarak ödenmemektedir. Bunun delili de arazi haracının Müslümanlardan da alınmasıdır. Ama cizye müslümanlardan alınmamaktadır. Ebu Hanife'nin söylediklerinin benzerini Tavus'un da söylediği rivayet edilmiştir. İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Süleyman el-Ahvel, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Birkaç yılnin zekâtı ödenmeyip yükümlünün zimmetinde birikirse, tıpkı cizye gibi sadece ilk yılnin ki ödenir."

Cizye ödemesi gereken bir zimmi Müslüman olursa, devlete borçlu olduğu cizyenin kendisinden alınıp alınmayacağı hususunda fakihler farklı

görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihleri, alınmayacağını söylemişlerdir. Mâlik ile Ubeydullah b. Hasan da bu görüştedirler.

İbn Şübrüme ile Şafiî dediler ki: "Yılnin bir kısmı geçtikten sonra Müslüman olursa, cizyenin geçen kısma tekabül eden kısmı kendisinden tahsil edilir. İslam'a girmenin, ödenmesi gereken cizyeyi düşürdüğünün delili şu ayettir:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."

Ayet-i kerime, bu meseleyle ilgili söylediğimizin doğruluğuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Kâfir kalmakta devam ettikleri için kendileriyle savaşılması gereken kimselerden -eğer ödemezlerse- cizyenin zorla alınması emredilmiştir. Ama bunlar Müslüman oldukları zaman kendileriyle savaşmak gerekmez. Dolayısıyla cizye ödemekle de yükümlü olmazlar.

2-Yüce Allah'ın **"küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar"** meâlindeki kavli, küçülüp zelil oldukları bir halde Kitap ehlinden cizye alınmasını emretmektedir. Müslüman olmalarından sonra artık böyle bir durum onlarda söz konusu olamaz. Çünkü küçük düşürüp zelil ederek Müslümandan cizye almak mümkün değildir. Bunun dışında başka bir şekilde mallarını ellerinden aldığımızda, alınan şey cizye olmaz. Zira cizye, Kitap ehlini küçük düşürüp zelil ederek mallarını ellerinden almaktır.

Sevri'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جِزْيَةٌ)

"Müslüman, cizye ödemekle yükümlü değildir."[571]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümandan cizye alınmasını reddetmiştir. Küfür halindeyken ödemesi gereken ile İslam'a girmesinden sonra ödemesi gerekmeyen arasında bir ayırım yapmamıştır. İslam'a girmesi sebebiyle üzerindeki cizye borcunun düşmesi böylece vacip oldu. Bu borcun düşmesi gerektiğine delalet eden hususlardan biri de şudur: Cizye ile ceza aynıdır. Cizye, savaşmaya ehil olan kimsenin kâfirlikte kalmaya devam etmesinin cezasıdır. Bu kişi İslam'a girince, geçmişte kâfirlikte kalmış olmasının cezası düşer. Çünkü mükellefiyetin devam ettiği ve Yüce Allah'ın tanıdığı tevbe etme süresi içinde tevbe eden kimsenin cezalandırılması caiz değildir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri, ölen kimsenin cizye borcunun düşeceğini söylemişlerdir. Çünkü ölümünden sonra bir kimsenin küçülüp zelil olarak cizye vermesinin zamanı artık geçip gitmiştir. Dolayısıyla onun bıraktığı malınan şey cizye olmaz.

Buna dayanarak fakihlerimiz demişler ki: Mal ve hayvanlarının zekâtını vermesi gereken ancak vermeden ölen kimsenin zekât borcu düşer. Devlet başkanı bu zekâtı onun malından almaz. Çünkü usûle göre zekâtı almanın yolu ve konumu ibadetlerin yoludur. Mükellefin ölümü sebebiyle düşer. Yine fakihlerimiz dediler ki: Hâkim kararıyla karısına nafaka vermesi gereken kimsenin kendisi veya karısı ölürse, nafaka düşer. Çünkü bunlara göre nafakanın konumu bir şeyin bedeli değil, aile bağıdır. Aile bağı ise ölümden sonra devam etmez. Fakihlerimiz bu sebeple nafakanın ölüm sebebiyle düşmesine hükmetmişlerdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hadlerin uygulanması ceza şeklinde vacip olur. Tevbe, haddi düşürmez. Aynı şekilde kâfir iken zina etmiş veya hırsızlık etmiş bir zimmi Müslüman olursa, İslam'a girmesi ve tevbe etmesi haddini düşürmez. Her ne kadar usûle göre haddin vacip oluşu ceza şeklinde olsa ve tevbe eden kişi de tevbesi sahih olan bir fiilinden dolayı cezaya müstahak olmasa bile bu böyledir."

571 Ebu Davud, Harâc, 34

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ceza şeklinde vacip olan had, İslam'a girip tevbe etmesi sebebiyle düşer. Ama İslam'a girip tevbe etmesinden sonra vacip kıldığımız, ceza şeklinde vacip kıldığımız had değildir. Aksine o, vacipliğine dair bir delil sebebiyle mihnet/imtihan şeklinde vacip kıldığımız bir haddir. Bu delil, ilk haddi ceza şeklinde vacip kılan delilden başka bir delildir. İslam'a girmesinden sonra cizye ve ceza şeklinde olmaksızın elinden bir miktar mal almamızı vacip kılan bir delil bulunursa biz bunun vacipliğine itiraz etmeyiz. Yalnız ondan alınan bu mal cizye olmaz. Çünkü cizye adı, malın ondan ceza mahiyetinde alınması manasını içermektedir. Oysa sen, İslam'a girmesinden sonra da kendisinden cizye alınacağını iddia etmektesin. Ondan alınan malınan cizye olmadığını, alınması vacip olan cizyenin İslam'a girmesi sebebiyle düştüğünü, ondan cizye dışında başka bir mal alınması gerektiğini itiraf edersen, o zaman sen vacipliğini gerektiren bir sebep olmaksızın bir Müslümanın mali bir yükümlülük altına girmesi gerektiğini iddia etmiş olursun. Bir delil olmadan da bu iddianı kabul etmeyiz.

Mesudi, Muhammed b. Abdullah es-Sekafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir dihkan[572] müslüman oldu. Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* yanına vardı. Hz. Ali *radiyallahu anh* ona şöyle dedi: Sana gelince sen artık cizye ödemeyeceksin. Arazilerin ise artık bizimdir (İslam devletinindir)." Başka bir rivayete göre Hz. Ali *radiyallahu anh* ona şöyle demiştir: "Eğer arazilerini bırakıp başka tarafa gidecek olursan, başkalarından ziyade onlara biz mâlik oluruz."[573]

Muammer'in bildirdiğine göre Eyyüb, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam Müslüman oldu. Bir ara cizye ödemesi için yakalandı. Kendisine 'Sen cizye ödememek için Müslüman oldun' denildi. Adam, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* huzurunda, 'İslam'a girersem cizye ödemekten kurtulacağımı biliyordum' dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer *radiyallahu anh*, 'Evet Vallahi. İslam'a girmekle cizye ödemekten kurtulunur' dedi ve adamın cizye ödeme yükümlülüğünü kaldırdı."[574]

---

572 [Dihkan, Sâsânîler ile Ortaçağ'daki bazı İslâm devletlerinin idarî teşkilâtında köy reisi, şehir ve yöre beyi anlamına gelen bir tabirdir. (T.D.V. İslam Ansiklopedisi). Mütercim]

573 Nasıruddin el-Elbani, İrvâu'l Ğalil fi Tahrici Ahadisi Menari's Sebil: 5/100

574 Nasıruddin el-Elbani, a.g.e: 5/100

Hammad b. Seleme, Humeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ömer b. Abdulaziz, valilere şu meâlde bir mektup yazdı: "Bizim gibi şehadet getiren, kıblemize yönelen ve sünnet olan kimseden cizye almayın."

İşte bu selef uleması kişilerin Müslüman değilken ödemekle yükümlü oldukları cizye ile İslam'a girdikten sonra bütün Müslümanların üzerinden kaldırılan cizye arasında bir ayırım yapmamışlardır.

Mervaniler, Müslüman Olan Zimmilerden Cizye Alıyorlardı

Mervaniler, Müslüman olan zimmilerden cizye alıyor ve cizyenin köle vergisi gibi bir şey olduğunu, İslam'a girse de kölenin bu vergiyi ödemesi gerektiğini söylüyorlardı. Müslümanlara karşı işledikleri suçların yanına bu da eklenen bir kusurdu. İslamiyette peyder pey gedik açma ve İslamı yıkmaya devam ediyorlardı. Derken Ömer b. Abdulaziz hilafete geldi. Irak'taki valisi Abdulhamid b. Abdurrahman'a mektup yazarak şöyle dedi: "İmdi Yüce Allah, Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* davetçi olarak gönderdi. Vergi toplayıcı olarak göndermedi. Şu mektubum sana ulaştığında, Müslüman olan zimmilerden cizyeyi kaldır." Hişam b. Abdulmelik hilafete geçince Müslümanlardan yeniden cizye almaya başladı. Lanetli Abdulmelik b. Mervan ve Haccac ile savaşmanın caiz olduğuna kurrâ ve fakihlerin fetva vermelerinin sebeplerinden biri de, onların Müslümanlardan cizye almaları idi. Sonra bu, onların iktidarlarını ve ellerindeki nimeti kaybetmelerinin sebeplerinden biri oldu.

Abdullah b. Salih'in bildirdiğine göre Harmele b. İmrân, Yezid b. Ebi Habib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir. "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra bu ümmetin başına gelen en büyük belalar, şu üç şeydir: "Hz. Osman'ın *radiyallahu anh* öldürülmesi, Kâbe'nin yakılması ve Müslümanlardan cizye alınması."

"Cizye, kölelerin vergisi gibi bir şeydir" demeleri, yeni söylenmiş bir söz değildir. Cahilliklerinden ötürü böyle demişlerdir. Çünkü onlar, bundan çok daha önemli İslami hükümleri bilmemektedirler. Zira zimmiler köle değildirler. Şayet köle olsalar, İslam'a girmekle kölelikten çıkmazlar.

Kölenin Müslüman olması onu kölelikten çıkarmaz. Cizye ise Kitap ehlinin kâfirlikte kalmaya devam etmelerinin bir cezası olarak onlardan alınır. İslam'a girmeleri halinde onlardan cizye alınarak cezalandırılmaları caiz olmaz. Bilindiği gibi Hristiyan köleden cizye alınmamaktadır. Eğer zimmiler köle olsalardı onlardan cizye alınmazdı.

Arazilerden Alınan Haraç Cizye Midir?

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Arazilerden alınan haracın, arazi sahibi için bir küçüklük ve zillet, Müslümanın haraç arazisi satın almasının mekruh olup olmadığı hususunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile İbn Ömer *radiyallahu anh* ve tabiinden bir topluluğun, bunun mekruh olduğunu ve cizye ayetinin kapsamına girdiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Hasan b. Hayy ile Şerik de bu görüştedirler.

Başkaları dediler ki: "Cizye, kafa vergisidir. Müslümanın haraç arazisi satın alması mekruh değildir. Bu, bir küçülme ve zillet değildir." Mezhebimiz fakihleri ile İbn Ebi Leyla da bu görüştedirler.

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* bunu mekruh görmediğine delalet eden ifadeleri rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Şu'be'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فترغبوا فِي الدُّنْيَا)

"Dünyaya rağbet ederek arazi/çiftlik edinmeyin."

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demesi üzerine Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* 'Razan'da, ya Razan'daki arazi, Medine'de ya Medine'deki arazi nolacak?' demişti.[575] Razan'da ve Medine'de arazi ve çiftliği olduğunu söylemek istemişti. Bilindiği gibi Razan'daki araziler haraç

575 Ebu'l Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemi. Mevaridu'z-Zam'ân ila Zevaidi İbn Hıbban: 8/130

arazileridir. Abdullah b. mesud *radiyallahu anh* orada haraç arazisi edinmeyi mekruh görmemişti.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, Nehru'l Melik Dihkanı Müslüman olduğunda Hz. Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* şöyle demişti: "Eğer arazilerinin başında durursa kendisinden haraç alırız."[576] İbnu'r Refil Müslüman olduğunda da Hz. Ömer *radiyallahu anh* böyle demişti. Arazi sahiplerinden bir kişi Müslüman olduğunda Hz. Ali *radiyallahu anh* ona şöyle demişti: "Eğer arazilerinin başında durursan senden haraç alırız. Eğer durmazsan ona sahip olmada biz başkalarına göre öncelikliyiz." Sa'd b. Ebi Vakkas ile Said b. Zeyd'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Süheyl b. Ebi Salih'in, babasından naklettiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنَعَتِ الْعِرَاقُ قَفِيزَهَا وَدِرْهَمَهَا، وَمَنَعَتِ الشَّامُ مُدْيَهَا وَدِينَارَهَا،
وَمَنَعَتْ مِصْرُ إِرْدَبَّهَا وَدِينَارَهَا، ثُمَّ عُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ)

"Irak (haraç olarak verdiği) kafiz ve dirhemini menedecektir. Şam, iki müd ve bir dinarını menedecektir. Mısır, irdebini menedecektir. Siz, başladığınız (eski) halinize döneceksiniz."[577]

Yani buralardaki haraç arazileri, statülerini koruyacaklardır. Haraç arazisi olmakta devam edeceklerdir. Bu hadisi rivayet ederken Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, üç kez "Ebu Hureyre'nin eti ve kanı bu hadise şahitlik eder" demiştir. Bu hadis, haraç arazilerine sahip olmanın, küçülme ve zillet olmadığına iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Bir kafiz ürün ve bir dirhem paranın haraç olarak verildiği araziyi mülk edinmek mekruh görülmemiştir. Mekruh olsaydı, bu hadiste ifade edilirdi.

2-İslamiyet sebebiyle üzerine farz kılınan Allah'ın hakkını menedecekleri haber verilmiştir. "Siz başladığınız (eski) halinize döneceksiniz"

576 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/338
577 Ebu Davud, Harac, 29; Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 2/120

ifadesinin manası budur. Bu da haraç vermenin küçülme ve zillet sebebi değil, Allah'ın ödenmesi zorunlu zekât ve kefaret gibi haklarından biri olduğuna delalet etmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, Müslüman olmanın kafa vergisi olan cizyeyi düşürdüğü ama haracı düşürmediği hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Haraç vermek eğer küçülme ve zillet sebebi olsaydı, haraç arazisine sahip olan kişinin İslam'a girmesi sebebiyle bu verginin düşmesi gerekirdi.

'Arazilerin haracının ve kafa vergisi olan cizyenin fey'/ganimet sayılması, bunları ödemenin küçülme ve zillet olduğuna delalet eder' denilecek olursa biz deriz ki: Hakikat öyle değildir. Çünkü ganimetin bir kısmı, ganimeti elde edenlere verilir. Bir kısmı da yoksullara ve düşkünlere verilir ki buna humus denir. Bu, nereye sarfedileceği hakkında söylenen bir sözdür. Bu, haraç vermenin küçülme ve zillet sayılmasını gerektirmez. Çünkü küçülme ve zillet, malın karşı tarafa ganimet olarak gitmesindedir. Arazi haraç arazisi olur da sonra bir Müslüman ona mâlik olursa, Müslümanın ona mâlik olması onu haraç arazisi olmaktan çıkarmaz. Çünkü o arazi için haraç verilmesi, Müslümanın ona mâlik olmasından önce vacip olmuştur ki, bu da bütün Müslümanların hakkı olan bir şeydir. Cizye vermenin küçülme ve zillet oluşu, onun bir ganimet sayılmasından değil, bir ceza oluşundan ötürüdür. Bilindiği gibi çocuğun ve bunak kimsenin arazisinden haraç alınır ama bu ikisinden cizye alınmaz. Çünkü cizye cezadır. Ama arazilerin haracı ceza değildir.

[Kâfirden Cizye Almak, Kâfirliklerine Razı Olmak ve Bu Halde Kalmalarına Mübah Görmek Değildir]

İnançsızlardan biri, "kâfirlerin cizye ödemeleri karşılığında İslamiyet yerine kâfirlikte kalmalarına razı olmak nasıl caiz olur?" derse, ona şöyle cevap verilebilir:

Onlardan cizye almak kâfirliklerine razı olmak ve müşriklikte kalmalarını mübah görmek değildir. Cizye, kâfirlikte kalmalarının bir cezasıdır. Cizye ödemeleri karşılığında onları kâfirlikte bırakmak, cizyesiz olarak kâfirlikte bırakmak gibidir. Çünkü kâfirlikleri sebebiyle onları öldürmek, aklen gerekli değildir. Şayet gerekli olsa, Cenab-ı Allah'ın hiçbir kâfiri göz

açıp kapayacak kadar bir süre yeryüzünde bırakması mümkün olmaz. Onları cizye gibi bir ceza ile yeryüzünde bırakması, aynı zamanda kâfirlikten tevbe edip imana yönelmeleri içindir. Bu sebeple onları hayatta bırakması imkânsız değildir. Çünkü Yüce Allah onların bir kısmının iman edeceğini, bir kısmının neslinden de Allah'a iman edecek kimselerin olacağını bilmektedir ki bunda da Müslümanlar için menfaat ve maslahatın en büyüğü vardır. Şu halde cizye ödemeseler bile kâfir kalmalarına ses çıkarılmaması ve onlarla savaşılmaması; onların kâfirliklerine razı olmak inanç ve müşrikliklerini mübah görmek değildir. Cizye ödemeleri karşılığında onlara mühlet tanımak da aklen caizdir. Çünkü bu durumda en fazla, kâfirlikleri sebebiyle hak ettikleri cezanın bir kısmı çabuk infaz edilmiş olmaktadır. O da cizyeyi ödemeleri sebebiyle küçüiüp zelil olmalarıdır.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ ۖ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ ۚ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۚ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾﴾

30-"Yahudiler, «Üzeyr, Allah'ın oğludur» dediler. Hıristiyanlar ise «İsa Mesih, Allah'ın oğludur» dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkar etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!"

Denildi ki: Ayette geçen "Yahudiler" kelimesiye Yahudilerin tamamı değil, sadece bir fırkasının böyle dediği kastedilmiştir. Bunun delili şudur:

Yahudiler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bunu duymuş, ama inkâr etmemişlerdi. Bu, bir kimsenin "Hariciler, isti'raz[578] ve öocuk öldürme fikrinden yanadırlar" demesine benzer. Burada Haricilerin tamamı değil, sadece bir fırkası kastedilmiş olur. Yine "Beni Temim kabilesi bana geldi" dediğinizde bununla o kabilenin bir kısmının size geldiğini kasdetmiş olursunuz.

578 [İsti'râz: Haricilerin ve özellikle Ezarika fırkası mensuplarının kendilerinden olmayan Müslümanların dini anlayışlarını sorgulamaları demektir. Bunlar, kendilerinden olduğunu iddia ederek karargâhlarına gelen kişileri, samimiyetlerini denemek üzere imtihana tabi tutar, bunun için de yanlarında bulunan esirlerden birini öldürmelerini teklif ederlerdi. İmtihan edilen kişi esiri öldürürse samimiyetini kanıtlamış olur, aksi takdirde münafık ve müşrik sayılarak kendisi öldürülürdü. (T.D.V. İslam Ansiklopedisi). Mütercim]

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu söyleyenler, Yahudilerden bir topluluktu. Bunlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelip böyle demişlerdi. Bunlar; Selam b. Mişkem, Numan b. Evfa, Şas b. Kays ve Mâlik b. Sayf idi. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi."

Ancak bildiğimiz kadarıyla şimdi böyle diyen Yahudiler yoktur. Bunu söyleyenler bir Yahudi fırkasıydı. Onlar da tükenip yok olmuşlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ)

"Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor."

Ayetteki (يُضَاهِؤُنَ) kelimesi, benzemek anlamına gelmektedir. Mesela âdet görmeyen kadına, bu bakımdan erkeklere benzediği için (إِمْرَأَةٌ ضَهْيَاءُ) denir. Uzeyr'in ve İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söyleyenler, noksanlıklardan münezzeh olan Allah'a putları ortak koşan müşriklerle bu ayette bir tutulmuştur. Çünkü bunlar, birer mahlûk olan putları Allah'a ortak koşan müşrikler gibi İsa ve Uzeyri, yaratıcıları olan Allah'ın oğlu ve ortağı kılmışlardır.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, (الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ) **"Daha önce inkâr etmiş kimseler"** ifadesiyle Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüleri olan Menat'a tapan putperestlerin kastedildiğini söylemiştir.

Denildi ki: Böyle diyenler, daha önce inkâr etmiş olan müşriklere benzemektedirler. Çünkü onlar, "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" demişlerdi. Bunlar da "uzeyr ve İsa Allah'ın oğullarıdır" dediler. Bunlar geçmişlerini taklid ederek onlara benzemektedirler, denildi.

(ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ)

"Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir."

Yani bu, düzgün bir anlamı ve hakikati olmayan, ağızlarında gevelemelerinden başka bir hasılası bulunmayan bir sözdür.

(قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ)

"Allah, onları kahretsin."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, "Bu cümle 'Allah onlara lânet etsin' anlamına gelmektedir" demiştir. Bu cümlenin 'Allah onları öldürsün' anlamına geldiği de söylenmiştir. Şu cümle de buna benzemektedir: (عَافَاهُ اللّٰهُ) derken "Allah onu kötülükten korusun" manası kastedilir. Denildi ki: Uzeyr ve İsa (a.s.) ın Allah'ın oğlu olduğunu iddia edenler, Allah'a düşmanlıkta çok ileri gittikleri için başkasını öldüren bir katile benzetilmişlerdir.

(اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا
اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اِلٰهاً وَاحِداً لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾)

31-"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır."

Ayette geçen (اَحْبَار) kelimesinin tekili olan (حِبْرٌ) kelimesinin güzel açıklamalar yaparak kelamın manasını güzelleştirme sanatına sahip olan âlim anlamına geldiği söylenmiştir. Kelimesinin yerine bazen (حَبْرٌ وَحَبِيرٌ)) kelimeleri de kullanılır. Ayette geçen (رُهْبَان) kelimesinin tekili olan (راهِب) rahip kelimesi ise Allah'tan korktuğu her halinden belli olan kimse anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi (راهِب) rahip kelimesinin çoğulu (رُهْبَان) ruhbandır.

(اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **"Allah'ı bırakıp rab edindiler"** cümlesine gelince bunun iki manaya geldiği söylenmiştir ki bunlardan biri şudur: Hahamları ve rahipleri onlara bir şeyi haram kıldıklarında onlar da bunu haram kabul ediyorlardı. Hahamları ve rahipleri onlara bir şeyi helal kıldıklarında onlar da bunu helal kabul ediyorlardı.

Rivayet olunduğuna göre Adiyy b. Hatim *radiyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardığında Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu ayeti okumuştu: (اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ) **"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini rab edindiler."**

Adiyy, 'Ey Allah'ın Resûlü, onlar hahamları ile rahiplerine tapmıyorlar' deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu soruyu sormuştu:

"Hahamları ve rahipleri onlara bir şeyi haram kıldıklarında onlar bunu haram kabul etmiyorlar mı? Bir şeyi de helal kıldıklarında onlar bunu helal kabul etmiyorlar mı?"

Adiyy'in 'Evet' cevabını vermesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"İşte bu, onlara tapmaktır"*** buyurmuştu.[579]

Helal kılma ve haram kılmanın ancak ümmetin maslahatını bilen âlimler tarafından yapılması caiz olduğuna, sonra da Yahudiler ile Hristiyanlar helal kılma ve haram kılmada hahamlarıyla rahiplerini taklid ettiklerine, Allah'ın haram kılma ve helal kılmaya dair emirlerini bir kenara attıklarına göre, hahamlarıyla rahiplerini rab edinmiş oldular. Çünkü haramlarını ve helallerini kabul etmede onları rab yerine koymuş oldular.

Mezkûr ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: Yahudilerle Hristiyanlar, hahamlarına ve rahiplerine rabbe gösterdikleri saygı gibi saygı gösterdiler. Çünkü onları gördüklerinde saygı için önlerinde eğiliyorlardı. Böylesine bir saygıyı Yüce Allah'tan başkası hak etmez. Bu derecede bir saygı göstermekle onları kendilerine rab edinmiş oldular.

(هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾)

33-"O, Allah'a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir."

579 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/198

Bu ayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile mü'minlere, dinlerinin bütün dinlere üstün kılınacağına ve kendilerine Allah tarafından yardım edileceğine dair bir müjde vardır. Dinimizin bütün dinlere üstün kılınması hüccet ve galibiyetle, Müslümanların diğer ümmetleri ezip mağlub etmesiyle olacaktı. Nitekim bu müjde gerçekleşti. Çünkü bu ümmet, İslam'a muhalif olan diğer milletlere galip ve üstün oldu. Bu da Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in peygamberliğinin gerçek, Kur'an'ın da Allah kelamı olup O'nun katından indiğine delalet etmektedir. Çünkü Kur'an gibi bir kitap, yalancıların, tahmincilerin ve uydurma haber üretenlerin söylediklerıyle bağdaşmaz. Kaldı ki Kur'an'da gayba dair birçok haber vardır. Oysa gaybı Allah'tan başkası bilemez. Şu halde Kur'an, Allah'ın kelamı ve haberidir. Yüce Allah da kelamını ancak Resûlü'ne *sallallahu aleyhi ve sellem* indirir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ كَثِيراً مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ اَمْوَالَ
النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ
وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣٤﴾)

34-"Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."

Haksız yere mal yemek, onu haram yolla mülk edinmektir. Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hahamlarla rahiplerin çoğu, hüküm verirken rüşvet alıyorlardı." Ayette yemekten bahsedilmiştir. Bununla bir maldan sağlanan bütün menfaatler ve o mal üzerinde yapılan tasarruflar kastedilmiştir. Çünkü maldan elde edilen en büyük fayda, yemek ve içmektir. Bu tıpkı şu ayetler gibidir:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin."[580] Burada da maldan sağlanan bütün menfaatler kastedilmiştir.

580 Nisâ, 4/29

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ)

"Onların mallarını yemeyin."[581]

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى)

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler,"[582]

Altın ve Gümüşün Zekâtı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[583]

Ayetin zahiri manası, malın tamamının Allah yolunda harcanmasını gerektirmektedir. Buradaki azab tehdidi, malının tamamını Allah yolunda harcamayanlara yöneliktir. Çünkü "onları Allah yolunda harcamayanlar" ifadesi kullanılmıştır. Şayet böyle olmasaydı "onların bir kısmını Allah yolunda harcamayanlar" denilirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Malın tamamının Allah yolunda harcanması kastedilmiş olsaydı, ayette (وَلَا يُنْفِقُونَهُمَا) **"Altın ve gümüşü Allah yolunda harcamayanlar"** ifadesi kullanılırdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu kelam, ifade ettiği manaya dönmektedir. Bu ayette sanki "Biriktirilen malı Allah yolunda harcamayanlar" denilmek istenmiştir. Altın ve gümüşün söylenmesine gelince,

581 Nisâ, 4/2
582 Nisâ, 4/10
583 Tevbe, 9/34

(وَلَا يُنْفِقُونَهَا) fiilindeki tekil zamiri ile îcâz olsun diye sanki ikisi söylenmiş olmaktadır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا)

"Onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular."[584]

Bir şair de şöyle demiştir:

(نَحْنُ بِمَا عِنْدَنَا وَأَنْتَ بِمَا ... عِنْدَكَ رَاضٍ وَالرَّأْيُ مُخْتَلِفُ)

"Biz yanımızdakine, sen de yanındakine razısın. Görüşler farklıdır."

Burada söylenmek istenen şudur: Biz yanımızdaki şeylere razıyız. Sen de yanındaki şeylere razısın." Ayette geçen Allah yolunda harcama ifadesi, biriktirilen altın ve gümüşe yöneliktir. Bunun delili de şudur: Eğer her ikisine değil de sadece birine dönecek olsaydı o zaman diğeri, cümle içindeki haber'inden yoksun kalır ve cümlede kopukluk meydana gelir, kelamın da anlamı olmazdı. Çünkü (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) ibaresinin cümle içinde bir haber'e ihtiyacı vardır. Haber'siz kullanımı gramer açısından doğru değildir.

Bu ayetin zahirinin manası hakkında bazı rivayetler varid olmuştur:

Musa b. Ubeyde dedi ki: İmran b. Ebi Enes'in bildirdiğine göre Mâlik b. Evs b. el-Hadsan, Ebu Zerr'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(فِي الإِبِلِ صَدَقَتُهَا مَنْ جَمَعَ دِينَارًا أَوْ دِرْهَمًا أَوْ تِبْرًا أَوْ فِضَّةً لاَ يُعِدُّهُ لِغَرِيمٍ وَلاَ يُنْفِقُهُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَهُوَ كَيٌّ يُكْوَى بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

584 Cum'a, 62/11

"Develerin zekâtı vardır. Bir kimse alacaklıya ödemek veya Allah yolunda harcamak için bekletme niyetiyle olmadan dinar veya dirhem, altın veya gümüş biriktirirse kıyamet gününde (ateşte ısıtılan) bu şeylerle (vücudu) dağlanır."[585]

Bu hadisi Ebu Zerr'den *radiyallahu anh* rivayet eden Mâlik b. Evs, ona 'Bu malları yaygın olarak çok sayıda insan biriktirmektedir' deyince Ebu Zerr *radiyallahu anh* ona şöyle cevap vermiştir: "Sen Kur'an'daki şu ayeti hiç okumuyor musun? (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) Bu ayetin zahiri manası, develerin tamamının verilmesini değil, belli miktarda farz olan zekâtının verilmesini, altın ve gümüşün ise tamamının verilmesini gerektirmektedir." Ebu Zerr el-Gifari'nin *radiyallahu anh* görüşü böyleydi. Ona göre altın ve gümüşün biriktirilmesi caiz değildi.

Muhammed b. Ömer'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Uhud dağı kadar altınım olsa, sadaka olarak onu benden alıp kabul edecek birini bulamamam ya da borç ödemesi için bekletmem hariç, üç gün geçinceye kadar yanımda ondan bir şeyler kalmasını istemem."***[586]

Bu hadiste ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* altınları kendi şahsı için bekletmekten hoşlanmamış, onları Allah yolunda harcamayı tercih etmiştir. Ancak Allah yolunda harcamayan kimse hakkında herhangi bir tehditten söz etmemiştir.

Katade'nin bildirdiğine göre Şehr b. Havşeb, Ebu Ümame'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(تُوُفِّيَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الصُّفَّةِ فَوُجِدَ فِي مِئْزَرِهِ دِينَارٌ،
فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَيَّةٌ»)

"Suffa ehlinden bir adam öldü. Peştemalinde bir dinar bulundu. Bunun üzerine Allah'ın peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* ***'Bununla bir kez dağlanır'*** buyurdu."[587]

585 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, Zekât, 1263/213 :
586 Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/419
587 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/126

Belki de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ölen o kişinin o dinarı helal olmayan bir yolla elde ettiğini veya onun hakkını vermediğiniya da kendisi muhtaç olmadığı halde kendini muhtaçmış gibi göstererek onu dilenerek elde ettiğini biliyordu.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(مَنْ سَأَلَ النَّاسَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى , فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ)

"Zengin olduğu halde dilenen bir kimse sadece cehennem korlarını çoğaltmış olur!"

Kişinin zenginliğinin ölçüsünün ne olduğu sorulunca da şöyle buyurdu:

(أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ عِنْدَ أَهْلِهِ مَا يُغَدِّيهِمْ وَمَا يُعَشِّيهِمْ)

"Ailesinin (bir günlük) sabah akşam yiyeceğinin mevcut olduğunu bilmesidir."[588]

Altın ve gümüş biriktirmenin haram kılınması, halkın şiddetli derecede yoksulluk ve geçim sıkıntısı çektiği, insanların birbirlerine yardımcı olmasının gerektiği zamanlarda söz konusu dur.

Ömer b. Abdulaziz'in bu ayetin şu ayetle neshedildiğini söylediği rivayet edilmiştir: (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ) **"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın bir sadaka (zekât) al."**[589]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Meşhur rivayetlerle sabit olduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvanlar için verilmesi gereken zekât miktarını belirttiği gibi, iki yüz dirhem gümüşten beş dirhem, yirmi dinar altından yarım dinar zekât verilmesini farz kılmıştır. Bunların tamamının Allah yolunda harcanmasını farz kılmamıştır. Altın ve gümüşün tamamının Allah yolunda harcanması farz olsaydı, bunlar için verilmesi gereken

588 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/371
589 Tevbe, 9/103

zekât miktarının belirlenmesi anlamsız olurdu. Diğer taraftan ashab-ı kiram arasında Hz. Osman *radiyallahu anh* ile Abdurrahman b. Avf *radiyallahu anh* gibi varlıklı ve servet sahibi kimseler vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu biliyordu. Mallarının tamamını Allah yolunda harcamalarını bunlara emretmedi. Böylece biriktirilen altın ve gümüşlerin tamamının Allah yolunda harcanmasının farz olmadığı sabit oldu. Bu mallar için verilmesi farz olan, zekâttır. Ancak çok zorda kalmış aç veya çıplak bir insanın görülmesi ya da kendisine kefen temin edecek ve defnedecek bir kimsesi olmayan bir ölünün bulunması gibi mal verip yardım etmenin vacip olduğu durum bundan hariçtir.

Şerik'in bildirdiğine göre Fatıma binti Kays *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ)

"Malda zekâttan başka da hak vardır."

Böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu: (لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ المشرِقِ والمغرِبِ) **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir."**[590]

(وَلا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ)

"Onları Allah yolunda harcamazlar" cümlesi ile (وَلَا يُنْفِقُونَ مِنْهَا) **"O mallardan Allah yolunda harcamazlar"** manası kastedilmiş ve ayetteki (مِنْ) edatı hazfedilmiş olabilir. Bunun böyle olma ihtimali şu ayette de açıklanmıştır: (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ) **"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın bir sadaka (zekât) al."**[591] Bu ayette malın tamamının değil, bir kısmının zekât olarak alınması, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emredilmiştir. Bunda önceki ayetin neshini gerektiren bir ifade yoktur. Çünkü o ayette (وَلَا يُنْفِقُونَ مِنْهَا) **"O mallardan Allah yolunda harcamazlar"** manası kastedilmiş olması mümkündür.

590 Dârekutni, Sünen: 2/107
591 Tevbe, 9/103

["Kenz" Kelimesi]

Ayette geçen "Kenz" kelimesine gelince bu, sözlükte bazı şeyleri üst üste koyup biriktirmek anlamına gelmektedir.

Şair Hüzeli bir şiirinde şöyle demiştir:

لَا دَرَّ دَرِّي إِنْ أَطْعَمْتَ نَازِلَكُمْ ... قَرْفَ الْحَتِيِّ وَعِنْدِي الْبُرُّ مَكْنُوزُ

"Yanımda birikmiş buğday varken konuğunuza eğer yedirirsem

Ot kırıntısını hayır görmeyeyim ve rızıktan nasiplenmeyeyim."

Mesela hurmayı tıka basa doldurduğunuzda bu yaptığınıza (كَنَزْتَ التَّمْرَ) denir. Şer'î ıstılahta ise zekâtı verilmeyen mala kenz denir.

Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan, Âmir ve Süddi'nin "Zekâtı ödenmemiş mal, kenz (biriktirilip saklanan mal)dır" dedikleri rivayet edilmiştir.

Bunların bazısı, "Bu mal görünürde de olsa kenzdir. Zekâtı ödenmiş olan mal ise yere gömülü olsa bile kenz değildir" demişlerdir.

Bilindiği gibi şer'î kavramlar ancak nass ile belirlenirler. Buna göre kenz kelimesinin, farz olan zekâtı ödenmeyen malın ismi olduğu sabit olmuştur. Hal böyle olunca (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) ayetinin manası şöyle takdir edilir: Altın ve gümüşün zekâtını vermeyen (وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) **"zekâtı Allah yolunda harcamayan..."** Demek ki bu ayet, sadece zekâtın farz oluşunu gerektirmektedir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ) ayeti indiğinde bu, Müslümanlara ağır geldi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* onlara, "Ben sizi bu sıkıntıdan kurtaracağım" diyerek Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gitti ve ona, "Ey Allah'ın peygamberi, bu ayet senin ashabına ağır geldi" deyince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ بِهَا مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ
وَإِنَّمَا فَرَضَ الْمَوَارِيثَ فِي أَمْوَالٍ تَبْقَى بَعْدَكُمْ)

"Şüphesiz Allah, malınızın geride kalan kısmını onunla helal ve temiz kılmak için zekâtı farz kıldı. Sizden sonrakilere kalsın diye de mallarınızda mirası farz kıldı."

Bu sözler karşısında Hz. Ömer tekbir getirdi. Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَلَا أُخْبِرُكَ بِخَيْرِ مَا يَكْنِزُهُ الْمَرْءُ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ، إِذَا نَظَرَ
إِلَيْهَا سَرَّتْهُ، وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ)

"Kişinin sakladıklarının en hayırlısını sana haber vereyim mi? Bu, saliha kadındır ki, (kocası) ona baktığında kocasını sevindirir. Kocası ona emrettiğinde itaat eder. Yokluğunda kocasının hukukunu korur."[592]

Mezkûr ayette kastedilenin, malın tamamının değil de bir kısmının Allah yolunda harcanması olduğu, bu hadiste haber verilmiştir. (نَيِذَّلَاو نَوُزِنْكَي) ayeti ile zekât vermeyenler kastedilmiştir.

İbn Luhay'a'nın bildirdiğine göre Ebu Said, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Malının zekâtını ödediğinde, üzerine vacip olan hakkını yerine getirmiş olursun."[593]

Malda ödenmesi farz olan hakkın zekât olduğu, bu hadiste de haber verilmiştir.

Süheyl b. Ebi Salih'in babasının bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

592 Ebu Davud, Zekât, 32

593 Bkz: Beyhaki, Şuabu'l-İman, Zekât, 7

(مَا مِنْ صَاحِبِ كَنْزٍ لاَ يُؤَدِّى زَكَاتَهُ إِلاَّ أُحْمِىَ عَلَيْهِ فِى نَارِ جَهَنَّمَ
فَيُجْعَلُ صَفَائِحَ فَيُكْوَى بِهَا جَنْبَاهُ وَجَبِينُهُ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَ عِبَادِهِ)

"Biriktirilip gizlenmiş ve zekâtı ödenmemiş mal sahiplerinden mutlaka her biri (kıyamet gününde getirilir. Altın ve gümüşleri) cehennem ateşinde ısıtılarak onunla böğürleri ve alnı dağlanır. (Bu hal) Allah'ın kulları arasında hükmünü vermesine (hesabın sona ermesine) kadar devam eder."[594]

Biriktirilen altın ve gümüşün tamamının değil sadece zekâtının verilmesinin farz olduğu bu hadiste haber verilmiştir.

"Onunla böğürleri ve alnı dağlanır" ifadesiyle şu ayetlerdeki mana kastedilmiştir:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى
بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız (ve zekâtını vermediğiniz) şeylerdir." denilecek."[595]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الَّذِي لَا يُؤَدِّي زَكَاةَ مَالِهِ يُمَثَّلُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ مَالَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
شُجَاعًا أَقْرَعَ، لَهُ زَبِيبَتَانِ، ثُمَّ يَلْزَمُهُ يُطَوِّقُهُ يَقُولُ: أَنَا كَنْزُكَ، أَنَا كَنْزُكَ)

594 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/81
595 Tevbe, 9/34-35

"Malının zekâtını vermeyen kimsenin karşısına kıyamet gününde Yüce Allah malını iri, beyaz başlı ve üzüm tanesi gibi gözleri olan bir yılan şeklinde çıkarır. Sonra bu yılan ona yapışır (veya vücuduna sarılır) ve 'Ben senin biriktirip gizlediğin malınım. Ben senin biriktirip gizlediğin malınım' der."[596]

Kenz'in zekâtı verilmeyen mal olduğu bu hadiste haber verilmiştir. (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) ***"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar"*** ayeti ile zekât vermeme manasının kastedildiği bu anlattıklarımızla tespit edildiğine göre bu ayetin genel hükmü, bütün altın ve gümüşler için zekât vermenin farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü Yüce Allah, altın ve gümüşün adını vererek bu hükmü onlara bağlamıştır. Bu da kuyumculuk sanatıyla işlenmiş olsun olmasın bütün altınlar için zekât vermenin farz olmasını gerektirmektedir. İşlenmiş, külçe veya para olarak basılmış altını veya gümüşü bulunan kimsenin, ayetin genel hükmüne göre bunların zekâtını vermesi gerekir. Zekât vermenin farz olması için mezkûr ayet, mevcut altınlarla gümüşlerin birlikte toplanıp hesaplanmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette ikisi bir arada zikredilmektedir: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) **"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar..."**

Takıların Zekâtı

Takıların zekâtı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri takıların zekâta tabi olduğunu söylemişlerdir. Hz. Ömer ile İbn Mesud'un *radiyallahu anh* da böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Süfyan es-Sevri'nin bildirdiğine göre Alkame, İbn Mesud'un *radiyallahu anh* böyle dediğini rivayet etmiştir.

Cabir, İbn Ömer ve Hz. Aişe'nin (Allah onlardan razı olsun), "Takılar zekâta tabi değildirler" dedikleri rivayet edilmiştir. Mâlik ile Şafiî de bu görüştedirler.

596 Nesai, Zekât, 20

Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh*, "Takılar için bir defa zekât verilir. Ondan sonra onlar için zekât verilmez" dediği rivayet edilmiştir.

Takılar için zekât vermenin farzlığına ayetin delalet ettiğini açıklamıştık. Çünkü altın ve gümüş adı, takıları da kapsamaktadır.

Takılar için zekât vermenin farz olduğuna dair hadisler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Bunlardan biri, Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığıyla dedesinden rivayet ettiği şu hadistir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ellerinde iki altın bilezik bulunan iki kadın gördüğünde onlara ***"Şunun zekâtını veriyor musun?"*** diye sormuştu. Kadın "hayır" deyince de ona şöyle buyurmuştu:

(أَيَسُرُّكِ أَنْ يُسَوِّرَكِ اللهُ بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ)

"Kıyamet gününde bunların yerine Yüce Allah'ın sana ateşten iki bilezik takması hoşuna gider mi?"[597]

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bilezikler için zekât vermeyi farz kılmıştı.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ, Ümmü Seleme'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Altından zinetler takınıyordum. 'Ey Allah'ın Resûlü, bu kenz midir?' diye sordum. Şöyle buyurdu:

(ما بلغ أن تُؤَدَّى زكاتُه، فزُكِّيَ، فلَيسَ بكَنزٍ)

"Zekât verilecek miktara ulaşıp da zekâtı verilen mal, kenz değildir."[598]

Bu haber iki mana içermektedir. Biri, takılar için zekât vermenin farz oluşudur. Diğeri ise kenzin, zekâtı verilmeyen mal oluşudur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Amr b. Atâ, Abdullah b. Şeddad b. el Hâd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

---

597 Ebu Davud, Zekât, 3

598 Ebu Davud, Zekât, 3

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zevcesi Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* yanına vardık. Bize şöyle dedi: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanıma geldi. Parmaklarımda kaşsız gümüş yüzükler gördü. ***"Bunlar da ne ey Aişe?"*** diye sordu. Ben de 'Senin için süsleneyim diye yaptım bunları' dedim.

"Bunların zekâtını veriyor musun?" diye sordu.

Ben de "Hayır" veya Allah'ın söylememi dilediği bir cevabı verdim. Bunun üzerine o da (هُوَ حَسْبُكِ مِنَ النَّارِ) ***"Cehennem ateşi olarak bu sana yeter"*** dedi.[599]

Bu haber de iki mana içermektedir. Biri, takılar için zekât vermenin farz oluşudur. Diğeri ise işlenmiş gümüşe (وَرِق) denmesidir. Çünkü Hz. Aişe *radiyallahu anh* gümüş yüzükler için (فتخات مِنْ وَرِقٍ) ifadesini kullanmıştır.

(في الرِّقَّةِ رُبُع العُشرِ)

"Gümüşte öşrün dörtte biri (kadar zekât) vardır"[600] hadisinin zahiri, takı için zekât vermenin farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü (الرِّقَّة ile (وَرِق)) kelimeleri aynı manayadır. Takıların zekâta tabi olduğunun aklî delili şudur: Başka bir sebep eklemeye gerek kalmaksızın zekât mükellefi kimsenin mülkiyetinde bulunan altın ve gümüş zekâta tabidir. Bu hükmün delili de şudur:

Erimiş altın ve gümüş parçacıkları ile kalıba dökülmüş altın ve gümüşler, nemalandırılmak için bekletilmekte olmasalar bile zekâta tabidirler. Bu vasıflarıyla altın ve gümüş, diğer mallardan ayrılmaktadır. Çünkü başka mallar kişinin mülkiyetinde olsalar da, nemalandırılmak için bekletilmiyorlarsa zekâta tabi olmazlar. İşlenmiş altın ile para olarak basılan altının hükmü, zekât bakımından aynıdır. Yine fakihlerin ihtilaf etmeksizin bildirdiklerine göre erkeğin mülkiyetinde bulunan takılar zekâta tabidir. Kadının mülkiyetinde de olsalar, tıpkı dirhem ve dinarlar gibi zekâta tabi olurlar. Vermekle yükümlü oldukları zekât bakımından erkekle kadının

599 Ebu Davud, Zekât, 3
600 Buhari, Zekât, 44

hükmü değişmediğine göre, sahip oldıkları takıların zekâtını verme bakımından da erkekle kadının hükmünün değişmemesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kadının takıları oymacılık yapanın aletleri ve iş elbisesi gibidir. (Zekâta tabi olmaması gerekir)."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi altın ve gümüş dışındaki malların zekâta tabi olması için, nâmî/nemalanan mallardan olması şarttır. Nâmî olmayan mallar zekâta tabi değildir. Altın ve gümüş ise hükmen nâmîdirler. Bunlardan dirhem ve dinar yapılması, işlenmeleri, küiçe olarak kalıba dökülmeleri buna delalet eder. Bunlar nemalandırılmak üzere değil de mal olarak ve bekletilmek üzere saklansalar bile zekâta tabidirler. Bunların kuyumculuk sanatıyla işlenmiş olması, zekâta tabi olmaları hükmünü etkilemez. İşlenmiş olsalar da olmasalar da zekâta tabidirler.

"Takıların zekâtı, onları ihtiyacı olanlara iğreti vermektir" denilecek olursa biz buna cevaben şöyle deriz: Bu dediğiniz yanlıştır. Zira bir malı ihtiyacı olanlara iğreti vermek farz değildir. Zekât vermekse farzdır. Dolayısıyla iğreti vermenin zekât yerine geçeceği iddiası bâtıldır. Enes b. Mâlik'in, "Takılar için sadece bir defa zekât verilir" ifadesi anlamlı değildir. Çünkü bir mal, zekâta tabi cinsten olunca zekâtının her yıl verilmesi gerekir.

[Altın ve Gümüşün Toplamı Üzerinden Zekat]

Ayet-i kerime (Tevbe, 34), altın ve gümüşün toplamından zekât vermenin farz olduğuna delalet etmektedir. Bu da kişinin sahip olduğu altınlar ile gümüşleri birbirbirine ekleyerek toplamı üzerinden zekât vermesini gerektirmektedir. Ancak fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Altınlarla gümüşler birbirine eklenir. Toplamı nisaba ulaşırsa zekâtı verilir." Yalnız mezhebimiz fakihleri bu hususta kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife dedi ki: "Ticaret malında olduğu gibi kıymetleri toplanır."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Altın ile gümüşün parçaları toplanır."

İbn Ebi Leyla ile Şafiî dediler ki: "Bunlar birbirlerine eklenmezler." Eklenmesi gerektiği görüşünde olanlar arasında Hasan, Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşecc ve Katade'nin de bulunduğu rivayet edilmiştir. Altın ile gümüşün birbirine eklenmesi gerektiğinin delili şu ayettir: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ) **"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar..."** Yüce Allah bu madenlerin toplamının zekâtının verilmesini farz kılmıştır. Çünkü (وَلَا يُنْفِقُونَهَا) kelimesiyle her ikisinin de Allah yolunda harcanmasını murad etmiştir. İkisinin birbirine eklenmesi gerektiğine, her ikisinin kırkta bir oranında zekâta tabi olması delalet etmektedir. Bunlar ticaret amacıyla bulundurulan ticari mallar gibidirler. Cinsleri farklı da olsa ticaret malları birbirine eklenerek kırkta bir oranında zekâtlandırılırlar.

Şafiî dedi ki: "Yüz dirhemi ve bir de yüz dirhem değerinde ticari eşyası bulunan bir kimsenin zekât vermesi gerekir. Çünkü dirhemlerle ticari eşyaların cinsleri değişik olsa da zekât oranlarının kırkta bir oluşu bakımından aynıdırlar. Altın ile gümüş, deve ve koyun gibi iki ayrı cins değildirler. Çünkü deve ile koyunun zekât oranları ve nisapları farklıdır."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Beş deve için verilen zekât, kırk koyun için verilen zekât kadardır. İkisinden verilen zekâtın aynı miktarda olması, develerle koyunların birbirlerine eklenmesini gerektirmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kendileri için verilen zekât miktarının aynı olması, ikisini birbirine eklemeyi gerektirir, demedik. Bizim dediğimiz şuydu: İkisinin zekât oranlarının kırkta bir oranında oluşu bakımından aynı olmaları, birbirlerine eklenmelerini gerektiren bir sebeptir. Nitekim ticari malların zekât oranı da kırkta bir olduğu için farklı cinsten olsalar bile zekâtlandırmada birbirlerine eklenmektedirler. Deve ile koyundaki zekât oranı kırkta bir değildir. Çünkü Zekât olarak verilen bir koyun, beş devenin kırkta biri değildir. Aynı şekilde kırk koyun için verilen bir koyun da kırk koyunun tam olarak kırkta biri değildir. Çünkü koyunlar arasında seçkin, değeri yüksek olanlar olduğu gibi orta değerde olanlar da vardır. Böyle olunca zekât olarak verilen bir koyun, kırk koyunun kırkta birinden az (değerde) olabilir. Dolayısıyla bu itiraz isabetli değildir.

(لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ)

"Beş okıye (iki yüz dirhem)den az (gümüş) için zekât yoktur (verilmez)"[601] hadisini delil olarak ileri sürerek "bu kadarlık gümüşün beraberinde altın bulunsa da bulunmasa da bu gümüşlerin zekâtının verilmesi gerekir" diyecek olurlarsa, bunu diyenlere şöyle cevap verilebilir:

Bu hadis, kişinin yanında başka bir malı yoksa yüz dirhem gümüşünü diğer ticari mallarına ekleyerek zekâtlandırılmasını gerektirmektedir. Biz deaynı şekilde nisaptan az miktardaki gümüşün varsa altınlara eklenerek zekâtlandırılması gerektiğini söylemekteyiz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً فِي كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ
فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾)

36-"Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de şöyle buyurmuştur:

(اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ)

"Hac (ayları), bilinen aylardır."[602]

601 Buhari, Zekât, 4
602 Bakara, 2/197

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجّ)

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: «Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir.»"[603]

Bu ayetlerde dini ve dünyevi birçok maslahat aylara bağlanmıştır. Paragrafın başındaki ayette de bu aylar açıklanmıştır. Aylar hep aynı sıraya göre akıp giderler. Sondaki başa gelmeyeceği gibi, baştaki de sona kalmaz. Mezkûr ayetin iki manaya gelmesi muhtemeldir. Bu manalardan biri şudur ki Yüce Allah bu ayları yaratıp yerlerine koydu ve yarattığı günde bir sıraya göre adlandırdı. Bunu da gönderdiği kitaplarında peygamberlerine indirdi. (اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا) **"Allah katında ayların sayısı on ikidir"** cümlesinin manası da budur. Bu ayların hükmü, yaratılışlarının ilk günündeki gibidir. Böyle kalmakta da devam edecektir. Müşriklerin bu ayların adlarını değiştirmeleri, sondakileri başa getirerek, baştakileri de sona bırakarak sıralamalarında değişiklik yapmaları, bunların asli sırasını değiştirmiş olmaz. Bu hususta Allah'ın emrine uyalım, cahiliyet devrinde yapılan ayların adlarını takdim ve tehir ve hükümleri kendi sıraladıkları ayların isimlerine bağlamaları ameliyesini reddedelim diye Cenab-ı Allah bize bunları anlatmaktadır. Bu sebepledir ki İbn Ömer ile Ebubekre'nin rivayetlerine göre veda haccında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Akabe'deki hutbesinde şöyle buyurmuştur:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ الزَّمَانُ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ
وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ)

"Ey insanlar! Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki gibi dönmektedir. Yıl, on iki aydır. Bunların dördü haram aylardır. Bu dördün üçü ard ardadır: Zilkade, Zilhicce ve Muharrem. Bir de Mudarlı-

603 Bakara, 2/189

ların Receb ayı ki, Cemaziye'l ahir ile Şaban ayı arasındadır. Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir."[604]

İbn Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Müşrikler Safer ayını bir yıl haram, bir yıl da helal ay sayıyorlardı. Muharrem ayını da bir yıl haram, bir yıl da helal ay sayıyorlardı. Nesi' yani haram ayların sırasını değiştirmek şeytani bir iştir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zamanın yani ayların sırasının Allah'ın göklerle yeri yarattığı gündeki gibi dönmekte olduğunu, her ayın da Allah'ın koyduğu tertip ve sıraya tekrar yerleştiğini haber vermiştir."

Müneccim (Astrolog) Muhammed b. Musa "Zaman, Allah'ın Gökleri ve Yeri Yarattığı Gündeki Gibi Dönmektedir" Hadisinin Hakiki Manasını Anlamak İçin Sekiz Yıl Çalışmıştır

Bir müneccimin torunlarından biri, zannımca Muhammed b. Musa adındaki dedesinin kameri ayların hilallerini Yüce Allah'ın gökleri ve yarattığı günden bu yana hesapladığını, bu hilallerin güneş ve aydaki konuma göre veda haccında Kurban bayramının ilk gününde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadisini irad ettiği vakitte ilk konumlarına döndüklerini tespit ettiğini anlattı. Torununun anlatımına göre dedesi sekiz yıl süreyle bu hesabı yapmış, Kurban bayramının ilk gününde yani zilhicce ayının onuncu gününde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mina'da Akabe yanında, cahiliyet devrinde yapılan yapılan nesi' yani ayların isim ve yerlerini değiştirmelerine rağmen ayların göklerin ve yerin yaratıldığı gündeki yerlerine döndüklerini tespit etmiştir. Hz. Ebû Bekir es-Sıddık'ın *radiyallahu anh* haccettiği yılda hac asli vakti dışında yapılmıştı.

Hadis-i şerifte Mudarlıların Receb ayı ki, Cemaziyelahir ile Şaban ayları arasındadır, ifadesi kullanılmıştır. Bu Recep, Rebia kabilesinin Recep diye adlandırdıkları Ramazan ayı değildir.

---

604 Bkz: Velid el-Azraki, Ahbaru Mekke: 1/179; Buhari, Bed'ül-Halk, 2. [Müellif, muharrem ayı yerine sehven şevval demiştir. Doğrusu, bizim naklettiğimiz şekildedir. Mütercim]

(إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللهِ) **"Allah'ın yazısında ... Allah katında ayların sayısı on ikidir..."** ayetinin diğer manasına gelince Yüce Allah, zamanı on iki bölüme ayırmıştır.

Güneşin on iki burçtan her birine inişini bu on iki bölümden biri yapmıştır. Güneşin on iki bölümlük mesafeyi katetmesi, üç yüz altmış beş gün altı saatte tamamlanır. Bu on iki bölümden her birini kat etmesi de otuz gün ve birkaç saatte tamamlanır. Ayın kat ettiği bu on iki dilimlik mesafeden her biri yirmi dokuz buçuk günde tamamlanır.

Kameri yıl ise üç yüz elli dört gün altı sattir. Güneşin on iki burçtan birinin mesafesini katetme süresi, ayın dünya etrafını bir kez dönme süresine yakındır. (اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ) **"Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir"**[605] ayetinin manası işte budur.

Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ
مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ)

"Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık."[606]

Bir yıl, güneşin on iki burca inmesine göre bölündüğüne, güneş yılının ayları on iki olduğuna, güneş yılı ile ay yılı on iki burçta farklı olduğuna, yılın ayları on iki olduğuna, güneş yılı ile ay yılı arasında yaklaşık on bir günlük fark bulunduğuna, kameri aylar kendilerine bağlanan şer'î hükümler açısından otuz veya yirmi dokuz gün olduğuna, yirmi dokuzun üzerindeki yarım gün hükümsüz olduğuna göre bu taksimat, Yüce Allah'ın mahlûkatı yaratmasının başlangıcında yapmış olduğu bir taksimattır. Sonra peygamberlerin birçok şer'î hükmünden yüz çeviren ümmetler bu tertip ve düzeni değiştirmişlerdir. Bu sebeple bazı rumi aylar yirmi sekiz, bazısı yirmi sekiz buçuk, bazısı da otuz bir gün olmuştur. Bu

605 Rahmân, 55/5
606 İsrâ, 17/12

ise kendileriyle ilgili dini hükümler bakımından ayların esas alınmasına dair ilahi emre aykırıdır. Farslara gelince onların ayları, bir tanesi hariç otuz gün çeker. Sadece Badmah ayı otuz beş gündür. Sonra her yüz yirmi yılde bir sarkma olur ve o yıl on üç ay olur. Oysa Yüce Allah, artırma ve eksiltme olmaksızın yılnin on iki ay olduğunu haber vermiştir. Bu on iki ay da kameri aylardır. Bunlar ya yirmi dokuzya da otuz gün olurlar.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الشَّهْرُ ثَلَاثُونَ، وَالشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ)

"Ay varki otuz gündür. Ay da var ki yirmi dokuz gündür."[607]

(صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ، وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَعُدُّوا ثَلَاثِينَ)

"Ramazan hilalini görünce oruca başlayın. Şevval hilalini görünce oruca son verin. Hava bulutlu olur da hilali göremezseniz ayı otuz güne tamamlayın."[608]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisiyle ayın başlangıç ve bitiminin hilali görmekle olacağını, gökyüzünde bulut veya duman olması halinde ayın otuz güne tamamlanması gerektiğini bildirmiştir.

(إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ
اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ)

"Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir."

Bu ayette Yüce Allah, ayların sayısının artırma olmaksızın on iki olduğunu bildirmektedir. Böyle buyurmakla da, Farsların ilave yaparak yüz yirmi yılde bir yılyi on üç aya çıkarmalarını reddetmiş olmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ayın hilali görmekle sona ereceğini, ayın

607 İbn Hıbban, Sahih: 8/234
608 Tirmizi, Savın, 2

bazen yirmi dokuz, bazen de otuz gün çekeceğini haber vermiştir. Yüce Allah bu ayette mahlûkatı ilk yarattığı zamanda ayları ve yılleri yerlerine koyduğunu bildirmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de zamanın ilk haline döndüğünü, müşriklerin ayların sıra ve düzenini değiştirmelerini, aylara ve yıllere ilaveler yapmalarını iptal ettiğini, zamanın Allah'ın yarattığı asli şekline dönüp karar kıldığını bildirmiştir. Çünkü Kutlu ve Yüce olan Allah, insanların ibadet ve diğer şer'î hükümlerinin aylar ve yıllerle belirlenebileceğini bilmektedir. Mesela oruç bazen bahar, bazen yaz, bazen son bahar, bazen de kış mevsiminde tutulmaktadır. Hac ibadeti de böyledir. Cenab-ı Allah bunun maslahata daha uygun olduğunu bildiği için ibadetleri ve diğer şer'î hükümleri böyle bir düzene bağlamıştır. Hristiyanların da oruçlarının böyle olduğu rivayet edilmiştir. Ancak orucun bazı yıllerde yaza denk geldiğini görmeleri üzerine oruç tutma günlerinin sayısını artırarak her yıl ilkbaharda oruç tutmaya karar verdiler. Daha önce oruç tutmada yılnin bütün mevsimlerine denk gelecek şekilde kameri ayları esas alma hükmünü terkettiler. Yüce Allah'ın kendilerine yerdiği bu ve buna benzer bazı şeyler yaptılar. Bunu yaparken de hahamlarının ve rahiplerinin emirlerine uyarak onları Allah'tan başka rab edindiklerini, Allah'ın emirlerine değil de onların emirlerine uymanın gerektiğine inandıklarını, doğru yoldan saptıklarını ve saptırdıklarını Yüce Mevlâ haber vermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ)

"Bunlardan dördü haram aylardır."

Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıkladığı gibi Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Araplar bu aylardan bahsederken "Üçü ard arda, biri de yalnız başına" derler. Bu aylara haram denmesi, iki sebeptendir.

1-Bu aylarda savaşmak haram kılınmıştır. Cahiliyet devri insanları bu aylarda savaşmanın haram olduğuna inanırlardı. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ)

"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş büyük bir günahtır.»"[609]

2-Haram ayda yasakların çiğnenmesinin günahı, diğer aylara göre daha fazla günaha girmeye sebep olur. Bu aylarda yapılan taat ve ibadetler, diğer aylara göre daha fazla sevap kazanmaya vesile olur. Allah katında mertebesi yüksek olduğu ve maslahat da bunu gerektirdiği için bu aylarda zulmün terkedilmesi; Beytullah'ı ziyaret etmek, namaz kılmak, oruç tutmak gibi taat ve ibadetlere koşulması gerekmektedir. Bu cümleden olmak üzere Cuma namazının Cuma gününde kılınması, Ramazan orucunun Ramazan ayında tutulması, Mescid-ı Haram ile Mescid-ı Nebevi gibi bazı mekânların taat ve ibadetleri yapmak, yasaklardan kaçınmak hususunda başka mekânlardan daha saygın olması buna örnek gösterilebilir. Bu aylarda ve bu mekânlarda zulüm ve çirkinliklerin terkedilmesi, bu kötülüklerin başka aylarda ve başka mekânlarda da terkedilmesine vesile olur. Bu aylarda ve bu mekânlarda taat ve ibadetlere devam edilmesi, bu güzelliklerin başka aylarda ve başka mekânlarda da devam ettirilmesine vesile olur. Böylece kul bu güzellikleri yapma hususunda bir alışkanlık peyda eder. Bu güzellikleri yapmaya yöneldiğinde Allah kendisini muvaffak kılar. Günaha yönelip onunla ünsiyet peyda ettiğindeyse Allah ondan yardımını keser. Bazı aylara ve bazı mekânlara saygı ve tazim gösterilmesi durumunda, bunun taat ve ibadetlere yönelip günah ve kötülükleri terketmeye vesile olması gibi büyük bir maslahat sağlanmış olur. Çünkü eşya kendi benzerine yönelir, kendi zıddından ise uzaklaşır. Dolayısıyla çokça taat ve ibadette bulunmak, kişiyi benzer taat ve ibadetlere yöneltir. Çokça günah işlemek de kişiyi benzer günahlara yöneltir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ)

"O aylarda kendinize zulmetmeyin."

609 Bakara, 2/217

İbn Abbas'a *radiyallahu anh* göre "O aylarda" ifadesiyle bütün aylar kastedilmiştir. Katade'ye göre ise haram aylar kastedilmiştir.

(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً)

"Müşriklerle topyekûn savaşın."

Bu cümlenin iki manaya gelmesi muhtemeldir. Şöyle ki:

1-Başka ayette açıklandığı gibi zimmilik antlaşması yapıp cizye ödeyerek kendini korumaya alanlar dışındaki bütün müşriklerle savaşmak emredilmektedir.

2-Dağılmayıp omuz omuza vererek müşriklerle savaşmamız emredilmektedir. Bu cümlenin iki manaya ihtimali olduğuna göre Müslümanların her ikisinin de gereğini yerine getirme mecburiyetleri vardır. Çünkü bu iki mana birbirine aykırı değildir. Bu emir, omuz omuza vererek topluca müşriklerle savaşmamızı gerektirmektedir.

(كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً)

"Onlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa..."

Yani müşrikler topluluğu sizinle toplu olarak savaşmayı gerekli görüp bunun böyle olması gerektiğine inandıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Şu manaya gelmesi de muhtemeldir: Onlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bu ayet, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[610]

Bu ayet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile müşrikler arasındaki ahid ve sözleşmelerin iptali hükmünü içermektedir. Mezkûr ayette ise buna ek bir mana da vardır ki o da, müşriklerle savaşırken toplu halde olmamızın emredilmesidir.

610 Tevbe, 9/5

[Haram Ayların Yerini Değiştirmek Küfürde İleri Gitmektir; "Küfürde İleri Gitmek" İse Küfürdür]

(اِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَاماً وَيُحَرِّمُونَهُ عَاماً لِيُوَاطِؤُا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ اَعْمَالِهِمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾)

37-"Haram ayları ertelemek, ancak inkarda daha da ileri gitmektir ki bununla inkar edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılmak için Haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah inkarcı toplumu doğru yola iletmez."

Ayette geçen (النَّسِيءُ) kelimesi, ertelemek anlamına gelmektedir. Mesela vadeli alışverişe nesie satışı denir. Satışı vadeli kılmaya Arapça'da (أَنْسَأْتُ الْبَيْعَ) denir. (مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا) **"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek)..."**[611]

Hamile olan kadına da âdeti geciktiği için Arapça'da şöyle denir: (نُسِئَتْ الْمَرْأَةُ) Geride kalmasın diye yürümekte olan deveye daha hızlı yürümesi için sopayla dürttüğünüzde (نَسَأْتُ النَّاقَةَ) dersiniz. Ezanın giderilmesi, hayvanın aksilik yapmaması ve güdülmesi ve geride kalmaması maksadıyla kullanıldığı için sopaya Arapça'da (اَلْمِنْسَأَةُ) denmektedir. Cenab-ı Allah'ın bu ayette nesi'den sözetmesindeki maksadı, cahiliyet devrinde Arapların ayların yerini değiştirdiklerini, buna bağlı olarak haccın vakti dışında ifa edildiğini, haram aylara olan saygının vakti dışında gösterildiğini bildirmektir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Muharrem ayını Safer ayı ile değiştiriyorlardı."

İbn Ebi Necih ve diğerleri dediler ki: "Kureyşliler her altı ayda birkaç gün ekleme yaparak on üç yılde bir zilhicce ayına denk getiriyorlardı.

611 Bakara, 2/106

Yüce Allah, Resûlü'nün veda haccı yaptığı yılde zamanı, göklerle yeri yarattığı gündeki asli haline döndürdü. Böylece İslam tarihinde ayların sayı ve düzeni yerine oturdu; hac da zilhicce ayında yapılmış oldu."

İbn İshak dedi ki: Asıl adı Huzeyfe olduğu halde kendisine Kalemmes denilen bir Arap hükümdarı ilk defa haram ayların yerini değiştirerek nesî' uygulamasını başlattı. Bu uygulamayı Muharrem ayında yaptı. Bu ayı bir yıl helal kılıyor, bir yıl de haram kılıyordu. Haram kıldığında, Hz. İbrahim'in zamanında olduğu gibi üç haram ay ard arda gelmiş oluyordu. Muharrem ayını helal kıldığında ise Safer ayı onun yerine giriyordu ki sayı tamamlansın. Bunu yaptığında "Dört ayı ilk halindeki gibi tamamladım. Çünkü ben bir ayı helal kıldığımda mutlaka onun yerine başka bir ayı haram kıldım" diyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiğinde Muharrem ayı asli yerine geçmişti. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: (اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا) **"Şüphesiz Allah katında ayların sayısı on ikidir."**

Bu ayette Yüce Allah, cahiliyet devri insanlarının yaptığı nesî' uygulamasının küfür olduğunu haber vermiştir. Küfürde ileri gitmek, küfürden başka bir şey değildir. Zira bu uygulamayı yapmakla cahiliyet devri insanları, Allah'ın haram kıldığını helal saymış, O'nun helal kıldığını haram saymış oluyorlardı. Cahiliyet devri Arapları başkalarını Allah'a ortak koştukları için kâfir olmuşlardı. Nesî' uygulaması ile de kâfirliklerini daha da artırmışlardı.

Seferberlik ve Cihadın Farz Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ اَرَضِيتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾)

(اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً اَلِيماً وَيَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئاً وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾)

38-"Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size «Allah yolunda sefere çıkın» denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir."

39-"Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Ayet-i kerime, düşmanla savaşmak için sefere çıkmayan kimsenin sefere çıkmasının farz olduğuna delalet etmektedir. Daha sonra gelen bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا)

"Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın."[612]

Sefere çağırma şartına bağlı olmaksızın mutlak olarak sefere çıkmak farz kılınmıştır. Bu ayetin zahiri, gücü yeten herkesin cihad etmesinin farziyetini gerektirmektedir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Meysere ile İbn Ebi Bilal, Ebu Raşid el-Hibrani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mikdad b. Esved'e rastladım. Savaşa hazırlanıyordu. Kendisine "Savaşa gitmeyip evinde oturman hususunda Allah katında kabul edilecek mazeretin var" dedim. Bana şöyle karşılık verdi: "Bize Berâet suresi geldi. O surede (yaşlı ve genç) herkesin sefere çıkması emredilmektedir."

Ebu Ubeyd dedi ki: İsmail b. İbrahim'in bildirdiğine göre Eyyüb, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Eyyüb *radiyallahu anh*, Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le birlikte Bedir savaşına katıldı. Sonra Müslümanların yaptıkları savaşlardan biri hariç hepsine katıldı. İçinde bulunduğu askeri birliğin başına genç bir adam komutan olarak atanmıştı. Kendisi şöyle dedi: "Başıma kim komutan olmuş? Bundan bana ne? Cenab-ı Allah, **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** buyuruyor. Ben de kendimi genç veya ihtiyar, bu savaşa katılmaya ehil görüyorum."

612 Tevbe, 9/41

Ebu Ubeyd dedi ki: Yezid'in bildirdiğine göre Ali b. Zeyd, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Talha *radiyallahu anh* **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** ayetini okudu ve şöyle dedi: "Anladığım kadarıyla Allah, denç ve yaşlı hepimizin sefere çıkmasını istemektedir. Beni sefere hazırlayın." Kendisini hazırladık; deniz yolculuğuna çıktı ve o gazada vefat etti. Deniz yolculuğu esnasında vefat ettiği için kendisini defnedecek bir ada bulamadık. Ancak vefatının yedinci gününden sonra defnedebildik."

Ebu Ubeyd dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre İbn Cüreyc, (انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا) ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Aramızda yaşlı, muhtaç, iş güç sahibi ve düzeni bozulmuş kimseler vardır. Ama Yüce Allah, **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** buyurmuştur.

Bu haberleri rivayet edenler, mezkûr ayeti sefere çıkmasalar bile insanların düşmanla savaşmak için sefere çıkmalarının farz olduğu şeklinde manalandırmışlardır. İlk ayetin (Tevbe, 38) zahiri, sefere çağırılma durumunda sefere çıkmanın farz olduğuna delalet etmektedir. Bu ayet birkaç şekilde te'vil edilmiştir. Bu te'villerden biri şöyledir: Bu ayet Tebük savaşı hakkındadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mü'minleri bu savaşa katılmaya davet etmişti. Onun davet etmesi durumunda yanında savaşa katılmak farzdır. Bu ayet, mana bakımından şu ayete benzemektedir: (مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ) **"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz."**[613]

Fakihler dediler ki: "Başkalarıyla birlikte savaşa katılmaya davet edilmenin hükmü, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* le birlikte savaşa katılmanın hükmü gibi değildir."

Bu ayetin (Tevbe, 38) neshedildiği söylenmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, (إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ) **"Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi**

613 Tevbe, 9/120

elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir" ayeti ile (مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللهِ) **"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak yaraşmaz"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetleri şu ayet neshetmiştir: (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً) **"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir."**[614]

Başkaları dediler ki: Bu iki ayetten hiç biri neshedilmiş değildir. Her iki durumda da hükümleri sabittir. Sınır boylarının ahalisi düşmana karşı direnemeyip seferberlik ilan edildiğinde, oraları korumak için diğer halkın oralara gidip düşmana karşı koyması farz olur. Sınır boylarındaki ahali ile yetinilse bile seferberlik ilan edilsin edilmesin herkesin sınırdaki düşmana karşı koymak üzere savaşa katılması gerekir. Sınır boyundaki halk düşmana karşı koyup cihad farizasını yerine getirir, gerideki halka ihtiyaç duyulmazsa, gerideki halkın cihada gitmesi farz olmaz. Ancak gönüllü olarak cihada gitmek isteyenler savaşa katılabilirler. Savaşa gitmeyip evlerinde oturma hususunda mazeretleri olsa bile, savaşa katıldıkları takdirde farzı yerine getirmiş olurlar. Çünkü cihad etmek farz-ı kifayedir. Bazıları bu görevi yerine getirdikleri takdirde, diğerleri yükümlülükten kurtulurlar.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Mekke'nin fethi gününde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا هِجْرَةَ ولكن جهادٌ ونيَّةٌ وإذا استُنْفِرتُمْ فَانْفِروا)

"Artık hicret yok, ama cihad ve niyet vardır. Savaşa çağırıldığınızda hemen savaşa katılın."[615]

Savaşa çağırılma durumunda hemen savaşa katılmak üzere harekete geçilmesi bu hadiste emredilmektedir. Bu hadis, şu ayetin zahirine uymaktadır:

614 Tevbe, 9/122
615 Buhari, Cezâu's-Sayd, 9

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ)

"Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size "Allah yolunda sefere çıkın" denilince, yere çakılıp kaldınız."

Bu ayet, savaşta kendilerine ihtiyaç duyulup da savaşa gitmeyenler hakkındadır. Çünkü sınır boyu halkı düşmana karşı koymak için kendilerini yeterli görüp başkalarının desteğine ihtiyaç duymazlarsa halkı seferber olmaya çağırmazlar. Ama düşman karşısındakiler sınırı korumada yeterli olmakla birlikte devlet başkanı daru'l harp halkıyla savaşmak ve onların topraklarına girmek istediği için orduya ve halka seferberlik çağrısında bulunursa, sefere çağrılan Müslümanların hemen savaşa katılmaları gerekir.

Cihadın farzlığıyla ilgili olarak fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Şübrüme, Sevri ve diğer bazı fakihlerden nakledilen görüşe göre cihad farz olmayıp nafiledir. (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ) **"Savaş size yazıldı"**[616] ayeti, tıpkı (كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ٱلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ) **"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması size yazıldı"**[617] ayetinde olduğu gibi farzlığı değil mendupluğu ifade eder. Kendisinden rivayet edilişinin sıhhati konusunda her ne kadar ihtilaf edilmiş de olsa İbn Ömer'in *radiyallahu anh* de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed b. Hakem'in bildirdiğine göre Ebu'l Melih er-Rakki, Meymun b. Mehran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben İbn Ömer'in *radiyallahu anh* yanındayken bir adam, Abdullah b. Amr b. Âs'ın *radiyallahu anh* yanına geldi. Ona nelerin farz olduğunu sordu. İbn Ömer *radiyallahu anh* de oturmuş, onun konuşmasını dinliyordu.

616 Bakara, 2/216
617 Bakara, 2/180

Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh* o adama şöyle cevap verdi: "Farzlar şunlardır: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmek, Namaz kılmak, zekât vermek, Beyt'i haccetmek, Ramazan orucunu tutmak ve Allah yolunda cihad etmektir."

Bu şekilde cevap verilmesine İbn Ömer *radiyallahu anh* kızdı ve sonra şöyle dedi: "Farzlar şunlardır: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmek, Namaz kılmak, zekât vermek, Beyt'i haccetmek, Ramazan orucunu tutmak ve Allah yolunda cihadı terk etmektir." Atâ ile Amr b. Dinar'ın da bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Haccac, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Atâ'ya, "Savaşmak, insanlara farz mıdır?" diye sordum. O ve Amr b. Dinar, "Savaşmanın farz olduğunu bilmiyoruz" dediler.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik ve büyük İslam merkezlerinin diğer fakihleri dediler ki: "Cihad etmek, Kıyamet gününe kadar farzdır. Ancak bu farzlık kifaidir. Bazı kimseler bu görevi yerine getirirlerse, diğerleri yükümlülükten kurtulurlar."

Ebu Ubeyd'in anlattığına göre Süfyan es-Sevri şöyle demiştir: "Cihad etmek farz değildir. Ancak insanların tamamının onu terketmesi de caiz değildir. Bazıları bu görevi yerine getirirlerse bu, diğerleri için de yeterli olur."

Bu eğer Süfyan'ın sözleri ise demek ki onun mezhebine göre cihad etmek farz-ı kifayedir. Bu, mezhebimiz fakihlerinin naklettiğimiz görüşlerine de uymaktadır. Bilindiği gibi bütün Müslümanların itikadına göre sınır boylarının halkı düşmandan korkar da ona karşı direnemez ve bu yüzden memleketlerine, canlarına ve çoluk çocuklarına zarar gelmesinden endişe ederlerse, topyekûn ümmetin seferber olup müslümanlara yapılan saldırıyı püskürtecek kuvvetleri düşman karşısına çıkarması farz olur. Ümmetin arasında bu hususta ihtilaf yoktur. Çünkü hiçbir Müslüman, düşman gelsin de Müslümanların kanını akıtsın, çoluk çocuklarını esir alsın demez. Lâkin üzerinde ihtilaf edilen husus şudur: Düşman karşısında direniş gösterebilecek bir askeri birlik varsa, düşmanın bu birliği yenmesinden de korkulmuyorsa, düşman Müslüman oluncaya veya cizye ödeyinceye kadar diğer Müslümanların cepheye gelip cihad etmemesi caiz olur mu?

İbn Ömer, Atâ, Amr b. Dinar ve İbn Şübrüme'ye göre böyle bir durumda devlet başkanının ve Müslümanların düşmanla savaşmaması ve kendi işlerine güçlerine bakmaları caizdir. Başkaları dediler ki: Böyle bir durumda devlet başkanının ve Müslümanların, düşman Müslüman oluncaya veya cizye ödeyinceye kadar cepheye gelip savaşmaları gerekir. Bu, aynı zamanda mezhebimiz fakihlerinin, zikrettiğimiz selef ulemasının, Mikdad b. Esved ve Ebu Talha gibi sahabilerle tabiunun görüşleridir.

Huzeyfe b. Yeman *radiyallahu anh* dedi ki: "İslam, sekiz bölümdür. Bu bölümlerden biri cihaddır."

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Mamer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekhul kıbleye yönelerek on defa yemin eder ve 'Gaza etmek farzdır' derdi. Sonra, 'İsterseniz yeminlerimin sayısını artırırım' derdi."

Cafer'in bildirdiğine göre Alâ b. Hâris veya bir başkası, İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanların oturarak veya fiilen savaşarak gaza etmelerini Cenab-ı Allah farz kılmıştır. Oturmakta olan, savaşa hazır halde bekler. Kendisinden yardım istendiğinde hemen yardıma koşar. Savaşa fiilen katılması istendiğinde gidip savaşır. Kendisine ihtiyaç duyulmadığında gidip oturur."

İbn Şihab'ın bu sözleri, cihadın farz-ı kifaye olduğunu söyleyenlerin ifadelerine benzemektedir. İbn Ömer, Atâ ve Amr b. Dinar, "Cihad farz değildir" derken cihadın namaz ve oruç gibi herkese farz-ı ayın olmayıp, farz-ı kifaye olduğunu kasdetmiş olabilirler.

Cihadın farz olduğunu bildiren çok sayıda ayet vardır. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ)

"Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."[618]

618 Bakara, 2/193

Bu ayet, İslam davetine olumlu cevap vermelerine kadar düşmanlarla savaşmayı farz kılmaktadır.

(قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ)

"Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın."[619]

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[620]

(فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ)

"Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir."[621]

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[622]

(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً)

"Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın."[623]

---

619 Tevbe, 9/14
620 Tevbe, 9/29
621 Muhammed, 47/35
622 Tevbe, 9/5
623 Tevbe, 9/36

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Genç veya yaşlı Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin."[624]

(اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ)

"Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir."[625]

(فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا)

"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."[626]

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ)

"Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz."[627]

Bu ayette Yüce Allah, azabından kurtuluşun ancak Allah'a ve Resûlü'ne iman edip, can ve malla kendisinin yolunda cihad etmekle mümkün olacağını haber vermektedir. Yine bu ayet, cihadın farz oluşuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Cihad yükümlülüğü iman etme farizasıyla birlikte zikredilmiştir.

2-Allah'ın azabından kurtuluşun cihadla ve Allah'a imanla mümkün olacağı, azabın da farzları terketmekle hak edileceği bildirilmiştir.

---

624 Tevbe, 9/41
625 Tevbe, 9/39
626 Nisâ, 4/71
627 Saff, 61/10, 11

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ)

"Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı."[628]

Bu ayette geçen (كُتِبَ) kelimesi, farz kılındı manasınadır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ)

"Oruç, size farz kılındı."[629]

Bu ayette geçen (كُتِبَ) kelimesi de, farz kılındı manasınadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cihad ayetinde geçen (كُتِبَ) kelimesi, (كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ) **"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması size yazıldı"**[630] ayetinde olduğu gibi farzlığı değil mendupluğu ifade eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Vasiyette bulunmak, bu ayet ile vacipti. Bu da Cenab-ı Allah'ın miras ahkâmını bildirmesinden önce idi. Miras ayetlerinin inmesinden sonra bu ayet neshedilmiş oldu. Bununla beraber ayetin lafzının hükmü, mendupluğa dair bir delil bulunmadıkça cihadın farzlığını gerektirmektedir. Oysa cihadın mendupluğuna dair bir delil bulunmamaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, bütün mükelleflere imkânları ölçüsünde cihadın farz olduğunu bu ve başka ayetlerle kesinleştirmiş ve bu sebeple de Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

628 Bakara, 2/216
629 Bakara, 2/183
630 Bakara, 2/180

(فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ)

"(Ey Muhammed!) Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun! Mü'minleri de savaşa teşvik et."[631]

Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* cihadı iki şekilde farz kılmıştır:

1-Cepheye gidip bizzat savaşa katılması ve fiilen savaşması emredilmiştir.

2-Mü'minleri savaşa teşvik etmesi, bunun sevabını onlara açıklaması emredilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* malı olmadığı için, Yüce Allah kendisine farz kıldığı cihad yolunda malını harcamasını emretmemiştir. Ama başkalarına şöyle emretmiştir:

(اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)

"Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin."[632]

Savaşmakla yükümlü olup servet sahibi olan kimselerin can ve mallarıyla cihad etmeleri farz kılınmıştır. Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ
كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا
يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ)

"Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlü'ne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir

631 Nisâ, 4/84
632 Tevbe, 9/41

azap isabet edecektir. Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur."[633]

Âcizliği ve yoksulluğu sebebiyle üzerinden cihad mükellefiyeti kalkan kimselerin yine de Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi olmaları gerekmektedir. Buraya kadar anlatmış olduğumuz derece ve mertebelerine göre her mükellefin mutlaka kendi imkânları ölçüsünde cihad etmesi farzdır.

Cihad farizasını tekid etme bağlamında birçok hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Amr b. Hafs es-Sedusi'nin bildirdiğine göre Müessir b. Afaze, Beşir b. el-Hasasiye'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine biat etmek üzere Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardım. Kendisine 'Ne üzerine benimle biatleşiyorsun ya Resulallah?' diye sordum.

Şöyle buyurdu: ***"Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmen, farz olan beş namazı vakitlerinde kılman, zekât vermen, Ramazan orucunu tutman, Beyt'i haccetmen ve Allah yolunda cihad etmen…"***

Ben şöyle dedim: 'Ya Resulallah, İki şeyi yapmaya gücüm yetmez. Benim ailemin bindiği ve yük taşıdığı hayvanından başka malım olmadığı için zekât veremem. Cihada gelince ben korkak bir adamım. Ürküp de cepheden kaçmaktan ve bu sebeple Allah'ın gazabına maruz kalmaktan korkarım.' Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* elini geri çekti ve şöyle buyurdu:

(يا بشيرُ لا صدقةُ ولا جهادُ فَبِمَ إذَنْ تَدخلُ الجنةَ)

"Ey Beşir! Zekât vermezsin, cihad etmezsin. Şu halde nasıl cennete gireceksin?"

633 Tevbe, 9/90-91

Böyle buyurması üzerine, 'Uzat ellerini ya Resulallah' dedim. Ellerini uzattı, ben de söylediği şartlar üzerine kendisine biat ettim."[634]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(جاهِدوا المشركين بأَموالِكم وأَنفُسِكُم وأَلسنتِكم)

"Malınız, canınız ve dilinizle müşriklerle cihad edin."[635]

Bu hadisi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mümkün olan her vasıta ile cihad etmeyi farz kılmıştır. Allah'a ve Resûlü'ne imandan sonra yerine getirilmesi gereken cihaddan daha kuvvetli bir farz yoktur. Çünkü cihad sayesinde İslamı aşikâr biçimde ortaya koymak ve farzları eda etmek mümkün olur. Cihadın terkedilmesi durumunda düşmanlar galip olur, dinde yıpranma meydana gelir ve İslamiyet ortadan kalkar. Ancak cihad, önce de açıkladığımız gibi farz-ı kifayedir.

Birileri şu rivayeti ileri sürerek cihadın farz olmadığı iddiasında bulunabilir. Şöyle ki:

Âsım b. Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(بُنيَ الإسلامُ على خَمسٍ)

"İslam beş şey üzerine kurulmuştur..."[636]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmekle, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmekten, namazdan, zekâttan, Hacdan ve ramazan orucundan bahsetmiştir. Bu beş şeyi söylemiş ama bu hadiste cihaddan söz etmemiştir. Bu da cihadın farz olmadığına delalet eder.

634 Suyuti, Câmiu'l Ahadis: 33/415
635 Ebu Davud, Cihad, 18
636 Buhari, İman, 2

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Aslında bu hadis, İbn Ömer'den *radiyallahu anh* mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Bu hadisi Vehb, Ömer b. Muhammed'den o da Zeyd'den, Zeyd babasından, Zeyd'in babası ise İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu rivayete göre İbn Ömer *radiyallahu anh* şöyle demiştir:

(وَجَدْتُ الْإِسْلَامَ بُنِيَ عَلَى خَمْسٍ)

"İslamın beş şey üzerine kurulduğunu gördüm."

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* (وَجَدْتُ) ifadesini kullanmış olması, bu rivayetteki ifadelerin kendi görüşü olduğunu göstermektedir. Başkalarının, İslamın esaslarının daha sayıda olduğu görüşünde oşmaları mümkündür. Mesela Huzeyfe'nin *radiyallahu anh*, "İslamiyet sekiz esas üzerine kurulmuştur. Bu esaslardan biri de cihaddır" sözü, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* söylediklerine ters düşmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ubeydullah b. Musa'nın bildirdiğine göre Hanzele b. Ebi Süfyan, İkrime b. Halid'in Tavus'a şunları anlattığını rivayet etmiştir: Bir adam İbn Ömer'e *radiyallahu anh* gelerek 'Ya Eba Abdirrahman, gaza etmeyecek misin?' diye sordu. O da şu karşılığı verdi: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةٍ)

"İslam beş esas üzerine kurulmuştur."[637]

Bu hadisin senedi sağlam olup merfu olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir."

Yukarıdaki hadisi delil göstererek itirazda bulunan kişiye şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadiste beş esası saymakla yetinmiş olması normaldir. Çünkü o, insanın şahsına farz-ı ayn olan şeyleri kasdetmiştir. Farz-ı kifaye olan şeylere değinmemiştir. Mesela iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmak, hadleri uygulamak,

637 Müslim, İman, 5

dini ilimleri öğrenmek, ölüleri yıkayıp kefenlemek ve defnetmek gibi işler de farzdır. Ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bunları İslamın temel esasları arasında saymamıştır. Anılan hadiste bunlardan söz etmemiş olması, bunları farz olmaktan çıkarmaz. Çünkü o, kişinin belli vakitlerde kendisinin yapması gereken, kendisinin yerine başkasının yapması geçerli olmayan farzları açıklamayı kasdetmiştir. Cihad ise önce de açıkladığımız gibi farz-ı kifayedir. Bu sebeple anılan hadiste ondan söz etmemiştir.

İbn Ömer *radiyallahu anh*, cihadın farz olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayette bulunmuştur. Şöyle ki:

Abdullah b. Şiruyeh'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir zamanlar hiç birimiz, kendimizi dinar ve dirhemlere Müslüman kardeşimizden daha fazla layık görmezdik. Ama bu gün öyle bir hale gelmişiz ki, her birimiz dinar ve dirhemleri Müslüman kardeşimizden daha fazla sevmekteyiz. Ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِذَا ضَنَّ النَّاسُ بِالدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ، وَتَبَايَعُوا بِالْعِينَةِ، وَاتَّبَعُوا أَذْنَابَ الْبَقَرِ، وَتَرَكُوا الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، أَدْخَلَ اللهُ عَلَيْهِمْ ذُلًّا، ثُمَّ لَا يَنْزِعُهُ عَنْهُمْ حَتَّى يُرَاجِعُوا دِينَهُمْ)

"İnsanlar dinar ve dirhemleri ellerinde tutup cimrilik ettiklerinde, îne alışverişi yaptıklarında, sığırın kuyruğuna tutunup (ziraatçiliğe razı olduklarında) güç ve yücelik sahibi Allah'ın yolunda cihadı terkettiklerinde Allah, başlarına bir zillet getirir. Sonra da onlar dinlerine geri dönmedikçe o zilleti üzerlerinden kaldırmaz."[638]

Halef b. Amr el Akberi'nin bildirdiğine göre Atâ, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna benzer bir rivayette bulunduğunu söylemiştir. Bu hadis, cihadın farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü cihadı terkedenleri Cenab-ı Allah'ın zelil kılarak cezalandıracağı

638 Ebu Nuaym el-İsbahani, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ: 3/318. [İne Alışverişi: Nakite ihtiyacı olan bir kişinin tüccardan bir malı vadeli olarak satın alması ve sonra aynı malı satıcıya peşin olarak daha düşük bir fiyata satıp nakit ihtiyacını karşılamasıdır. Mütercim]

haber verilmektedir. Ceza ise farizayı terketme sebebiyle verilir. Bu da İbn Ömer'in *radiyallahu anh* görüşüne göre cihadın farz-ı kifaye olduğuna delalet etmektedir. Cihadın farzlığını reddettiğine dair İbn Ömer'den *radiyallahu anh* gelen rivayete gelince bu, cihadın her zaman ve her durumda kişiye taayyün etmeyeceği şeklinde anlaşılmalıdır.

Cihadın farz-ı kifaye olduğuna şu ayetler delalet etmektedir:

(وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً)

"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir." [639]

(فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا)

"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."[640]

(لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى)

"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir."[641]

Cihad eğer herkesin yapması gereken bir farz-ı ayın olsaydı, (cihattan geri kalıp) oturanlara cennet va'd edilmezdi. Aksine cihadı terketmeleri sebebiyle azabı hak eder ve yerilirlerdi.

---

639 Tevbe, 9/122
640 Nisâ, 4/71
641 Nisâ, 4/95

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, (فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُوا جَمِيعًا) **"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin."**[642] Ve (انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا) **"Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın"**[643] ayetleri hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bu ayetleri şu ayet neshetmiştir: (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) **"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar"**[644]" Mü'minlerden bir grup sefere gider diğer grup ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında kalırlar. Onun yanında kalanlar, dini konuları derinlemesine öğrenirler ve gazadan döndüklerinde mü'min kardeşlerini Allah'ın indirdiği ayet, hüküm ve hadleri konusunda bilgilendirip uyarırlar.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yani seriyyelerin hepsi birden sefere gitmemelidirler. Gidenler seferdeyken inen Kur'an ayetlerini sefere gitmeyip Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında durup ondan öğrenmiş olanlar, seferden dönenlere öğretmek için bu defa onlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında dururlar; başkaları sefere giderler. (لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ) cümlesinin anlamı işte budur."

Cihad farizasını yerine getirmenin gerekli olduğu, herkesin canıyla ve malıyla ifa etmesi gereken bir farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifaye olduğu, buraya kadar anlattıklarımızla ispatlanmış oldu. Şu halde bu farizayı bazı kimseler yerine getirdiklerinde diğerleri yükümlülükten kurtulurlar.

(انْفِرُوا خِفَافاً وَثِقَالاً وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾)

642 Nisâ, 4/71
643 Tevbe, 9/41
644 Tevbe, 9/122

41-"Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."

Hasan, Mücahid ve Dahhâk'ın, bu ayette geçen (خِفَافًا وَثِقَالًا) kelimelerinin genç ve yaşlılar anlamına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Ebu Salih, zengin ve fakirler anlamına geldiğini; Hasan, meşgul ve gayr-ı meşgul anlamına geldiğini; İbn Abbas ile Katade, çalışkanlarla çalışkan olmayanlar anlamına geldiğini; İbn Ömer *radiyallahu anh* ise süvari ve piyadeler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu kelimelerin sanat sahibi olanlarla olmayanlar anlamında olduğu da söylenmiştir. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının bu manaların hepsine ihtimali vardır. Ayetin sadece birini ifade ettiğine ilişkin bir delil bulunmadıkça vacip olan, bu manaların tümünü kapsamasıdır.

(وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)

"Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin."

Yüce Allah, can ve malla cihad etmeyi farz kılmıştır. Mal sahibi olup savaşamayan hasta veya kötürüm ya da güçsüz olan bir kimsenin malı ile cihad etmesi gerekir. Malını gaza edenlere vererek bu şekilde gaza etmiş olur. Mal ve servet sahibi olmayıp bedenen cihad etme imkânına sahip olan güçlü ve kuvvetli bir kimsenin cepheye ulaşma imkânını bulması halinde bedenen cihad etmesi gerekir. Hem savaşacak güce hem de mal ve servete sahip olan kimsenin can ve malla cihad etmesi gerekir. Bedenen cihad etmekten âciz ve de yoksul olan kimsenin ise Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi olması gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ)

"Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur."[645]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ)

"Bu sizin için daha hayırlıdır."

Cihadı terketmede hayır olmamakla birlikte bu cümlenin manası hakkında iki şey söylenmiştir:

1-Kişiye taayyün etmediği yani kendisine cihadın farz-ı ayın olmadığı bir durumda cihad etmemesi her ne kadar mübah ise de cihad etmesi kendisi için daha hayırlıdır.

2-Hayır, cihadı terketmekte değil, cihad etmektedir.

(اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

"Eğer bilirseniz..."

Denildi ki: Eğer siz genel olarak hayrın ne olduğunu biliyorsanız, cihadın sizin için hayırlı olduğunu bilin. Yine denildi ki: Eğer siz Yüce Allah'ın sevap, mükâfat ve cennet vaad edişinde samimi olduğunu biliyorsanız, cihadın sizin için hayırlı olduğunu bilin.

(لَوْ كَانَ عَرَضاً قَرِيباً وَسَفَراً قَاصِداً لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ
عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ
يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾)

42-"Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat

645 Tevbe, 9/90

meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, «Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık» diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar."

"Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık" ifadelerinin yalan olduğunu Allah Teâlâ'nın ortaya koyması, onların savaşacak güce sahip oldukları halde sefere çıkmadıklarına delalet etmektedir. Bu da mükellefler kendilerinden istenen fiili yapmazdan önce o fiili yapmakla mükellef kılındıkları için 'Mükellefler istitaat sahibi değildirler' diyen Cebriye mezhebinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, sefere çıkmazdan önce savaşacak güçleri olmadığını söyleyen münafıkların yalan söylediklerini haber vermiştir. Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetinin gerçekliğine delalet etmektedir. Çünkü o, münafıkların yemin edeceklerini önceden haber vermiş, daha sonra münafıklar gelerek onun haber verdiği şekilde yalan yere yemin etmişlerdi.

(عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾)

43-"Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?"

Ayette geçen (Afv) kelimesi birkaç manaya gelmektedir. Şöyle ki:

1-"Afv" kelimesi, kolaylaştırma ve genişletme anlamına gelmektedir. Şu hadiste olduğu gibi:

(أَوَّلُ الْوَقْتِ رِضْوَانُ اللَّهِ ، وَآخِرُ الْوَقْتِ عَفْوُ اللَّهِ)

"Vaktin evveli, Allah'ın hoşnutluğu, vaktin sonu ise Allah'ın affıdır."[646]

2-"Afv" kelimesi, bırakmak anlamına gelmektedir. Şu hadiste olduğu gibi:

646 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/436

(أَحْفُوا الشَّوَارِبَ وَأَعْفُوا اللِّحَى)

"Bıyıkları traş edin; sakalları bırakın."[647]

3-"Afv" kelimesi, çokluk anlamına gelmektedir. Şu ayette olduğu gibi:

(حَتّٰى عَفَوْا)

"Nihayet çoğaldılar."[648]

Mesela bir kişiyi üzerindeki haklarınızdan vazgeçip işini kolaylaştırdığınızda (وَأَعْفَيْتُ فُلَانًا مِنْ كَذَا وَكَذَا) dersiniz.

4-"Afv" kelimesi, suçu bağışlamak anlamına gelmektedir. Yani suç işleyen kişiyi sorumlu tutmayıp onu cezalandırmaktan vazgeçmektir. (الْعَفْوُ) kelimesi burada (الْغُفْرَانِ) kelimesi gibidir. "Afv" kelimesi sözlükte kolaylaştırma anlamına gelmektedir. Bir kişi suçluyu cezalandırmaz ve işin aslını araştırmayıp işi kolaydan alırsa onu affetmiş olur. "Afv" kelimesini diğer manaları da temelde bırakmak, işi geniş tutmak anlamına gelmektedir.

Bazı kimseler derler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, savaşa katılmamaları hususunda münafıklara izin vermekle küçük bir suç işlemiş oldu. Bu sebeple Cenab-ı Allah ona (عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** dedi. Çünkü bir kişiye hitaben, "Yapmana izin verdiğim işi niçin yaptın?" demen uygun olmadığı gibi "Yapmanı emrettiğim bir işi niçin yaptın?" demen de uygun olmaz.

Dil bilimcileri dediler ki: Yapma hakkına sahip olduğu bir işi yapan bir kişi hakkında affetme kelimesinin kullanılması doğru olmadığı gibi, yapmakla emrolunduğu bir işi yapan bir kişi hakkında da affetme kelimesinin kullanılması doğru olmaz.

647 Müslim, Taharet, 16
648 A'râf, 7/95

Denildi ki: Savaşa katılmamaları hususunda münafıklara izin verdiği için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ne büyük ne de küçük bir günah işlemiş olması söz konusu edilebilir. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yapması daha iyi olan bir iş dururken yapma hakkına sahip olduğu başka bir işi yaptığından ötürü Cenab-ı Allah onu kınamıştır. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* biri diğerinden evlâ olan iki işten birini yapma serbestisine sahip olması mümkündür.

Nitekim Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur:

(فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ
مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ)

"Yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır."[649]

Bu ayette bildirildiğine göre yaşlı kadınların üst elbiselerini çıkarıp çıkarmamaları kendileri için mübah kılınmış, ama çıkarmamalarının evlâ olduğu bildirilmiştir. (عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** ayeti hakkında Şu'be, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Durum, işittiğiniz gibiydi. Sonra Yüce Allah, Nûr suresindeki şu ayeti indirdi:

(وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ
اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ
فَاِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ)

"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver."[650]

649 Nûr, 24/60
650 Nûr, 24/62

Yüce Allah, mü'minlere bazı hususlarda izin vermesi için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ruhsat tanımıştır.

(إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ)

"Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler."[651]

Ali b. Ebi Talha, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet, hiçbir mazeretleri olmadığı halde cihada katılmamak için Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* izin isteyen münafıklar hakkındadır. Lâkin Yüce Allah, mü'minlerin mazeretlerinin geçerli sayarak şöyle buyurmuştur:

(وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى
يَسْتَأْذِنُوهُ ..... فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ)

"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir…….. O hâlde içlerinden dilediğine izin ver."

Atâ el-Horasani, (إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ) **"AncakAllah'a inanmayan kimseler senden izin isterler"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayeti, (وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ ..... فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ) **"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir…. O** hâlde içlerinden dilediğine izin ver" ayeti neshetmiştir. Burada Yüce Allah, Resûlü'nü iki görüşten en üstün olanına sahip kılmıştır.

651 Tevbe, 9/45

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** ayetinin töhmet altında kalan bir münafık grubu hakkında inmiş olması mümkündür. Savaşa katılmamaları hususunda kendilerine izin vermemekle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla alakasının olmadığı ve savaşa katılmaları istenildikten sonra katılmamakla da münafık olduklarının ortaya çıkarılması mümkün olacaktı. Bu ayet onlar hakkında sabit bir hüküm olacaktı.

Şu ayet de onların münafık olduklarına delalet etmektedir:

(لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ)

"Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?"

(وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى
يَسْتَأْذِنُوهُ ..... فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ)

"(Mü'minler) Onunla (Resûlullah ile) beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir.... O hâlde içlerinden dilediğine izin ver" ayeti, kendilerine izin verilmediği takdirde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanından çıkıp gitmeyen mü'minler hakkındadır. Şu halde bu iki ayetten biri diğerini neshetmiş değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾)

44-"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir."

Mü'minler cihad etmemek için senden cihada katılmama izni istemezler. Kelamın akışının delaletiyle anlaşıldığına göre bu ayetteki (اَنْ يُجَاهِدُوا) kelimesinin başında olumsuzluk edatı olan gizli bir (لَا) harfi vardır. Bu da savaşa katılmamak için izin istemelerinin onlara haram olduğuna delalet etmektedir. (عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"** ayetinin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* izin vererek işlediği küçük bir suçun affı olarak te'vil edilmesinin sahihliğine de bu ayet delalet etmektedir.

(اَنْ يُجَاهِدُوا) kelimesi hakkında Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Münafıklar, savaşa katılmak istemiyorlardı. Bu, onların hoşuna gitmiyordu."

Bu te'vil, önceki mana ile örtüşmektedir. Çünkü (اَنْ يُجَاهِدُوا) kelimesinin başına başına olumsuzluk edatı olan gizli bir (لَا) harfi koymakla isteksizlik ve hoşnutsuzluk manasının konulması arasında bir fark yoktur. Bu ayet de hem can hem de malla cihad etmenin farzlığına delalet etmektedir.

Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ)

"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler."

Mal İle Cihad Etmek

Mal ile cihad iki şekilde olur. Biri silah, teçhizat, alet, binek, azık ve benzeri savaşta kişinin kendisinin ihtiyaç duyacağı şeyleri temin etmek için malı harcamaktır. Diğeriise cihad edecek başkalarına malı sarfetmek, azık, teçhizat ve benzeri şeyleri vererek ona yardımcı olmaktır.

Bedenen Cihad Etmek

Bedenen cihad etmek birkaç şekilde olur. Şöyle ki:

1-Bizzat cepheye giderek fiilen savaşılır.

2-Allah Teâlâ'nın farz kıldığı cihad, savaşanlar için va'd edilen bol sevap ve mükâfat, savaştan geri duranlar için bildirilen azap tehdidi açıklanıp anlatılır.

3-Mü'minler teşvik edilerek savaşa katılmaları tavsiye edilir.

4-Düşmanın açıkları yedtkililere haber verilir. Bilinen savaş taktikleri ve buna dair isabetli görüşler anlatılır. Habbab b. Münzir *radiyallahu anh* in yaptığı gibi, savaşla ilgili en faydalı ve en uygun usûller Müslümanlara gösterilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir'de karargâh kurduğunda Habbab *radiyallahu anh* ona 'Ya Resulallah, siz kendi görüşünüze göre mi yoksa vahye göre mi karargâhınızı buraya kurdunuz?' diye sormuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bilâkis bu benim kendi görüşümdür"*** deyince Habbab *radiyallahu anh* şöyle dedi: 'Benim görüşüme göre karargâhınızı suyun yanına kurmalı ve suyu arka tarafınıza almalısınız. Düşman tarafındaki kuyuları da köreltmelisiniz.' Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun dediğini yaptı. İşte bu ve buna benzer şekilde Müslümanları güçlendirecek, düşmanı zayıflatacak taktikleri öğretmek, bedenen cihadın örnekleridir.

İlim Cihadı

Bedeni ve mali cihad mı, yoksa ilim cihadı mı daha faziletlidir? Diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilebilir: Kılıçla cihad etmek, ilim cihadına dayanmakta olup onun bir dalıdır. Çünkü kılıçla cihad edenlerin savaşırken ilmin kuralları dışına çıkmaları doğru olmaz. Şu halde ilim cihadı asıl, bedeni cihad ise onun bir dalıdır. Asıl, daldan öncelikli ve daha faziletlidir.

İlim Öğrenmek mi, Yoksa Cihad Etmek mi Daha Faziletlidir?

İlim öğrenmek mi yoksa müşriklerle cihad etmek mi daha faziletlidir? Diye sorulacak olursa bu soruya şöyle cevap verilebilir: Düşmanın kötülük edip zarar vermesinden, Müslümanlara saldırmasından korkulduğunda ve karşısında kendisini püskürtecek birileri de yoksa o zaman herkesin cihad etmesi farz-ı ayın olur. Böyle bir durumda cihadla meşgul olmak, ilim öğrenmekten daha faziletlidir. Çünkü düşmanın zararı Müslümanlara dokunursa bunun telafisi mümkün olmaz. Ama ilmin öğrenilmesi her zaman mümkündür. Kaldı ki ilim öğrenmek herkes için farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifayedir. Düşmanı Müslümanlardan uzaklaştıracak birilerinin olmaması durumunda herkesin cihad etmesi farz-ı ayındır. Ertelenmesi caiz olmayan bir farz-ı ayın, herkesin yapmakla yükümlü olmadığı farz-ı kifayeden önceliklidir. Mesela vaktinin sonunda öğle namazını kılmakla meşgul olmak, o vakitte dini ilimleri öğrenmekten daha önceliklidir. Çünkü yükümlünün o vakitte öğle namazını kılması kendisine teayyün etmiştir. Yeterlilik ve zenginliğe sahip olan bir kimse cihad farizasını yerine getirirse, cihad farizası tıpkı ilim öğrenmek gibi farz-ı kifaye hükmüne döner. Ancak yine de bu durumda ilimle meşgul olmak, cihaddan öncelikli ve daha faziletlidir. Zira önce de belirttiğimiz gibi ilmin mertebesi cihadın mertebesinden üstündür. Çünkü ilim varsa cihad da vardır. Cihad, ilmin bir dalı olup varlığı ona dayanmaktadır.

Komutan Fasık Olsa Bile Onun Komutasında Cihad Etmek Caizdir

Fasıklarla beraber cihad etmek caiz midir? Diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir: Her mücahid, kendi şahsına farz olan cihad farizasını yerine getirir. Dolayısıyla ordunun komutanı ve askerleri fasık da olsalar o orduda yer alan mücahidin kâfirlere karşı cihad etmesi caizdir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı dört halifeden sonra fasık komutanların yanında gazaya giderlerdi.

Mesela Ebu Eyyüb el-Ensari *radiyallahu anh*, lânetli Yezid ile birlikte gazaya gitmiştir. Bir yıl hariç, Ebu Eyyüb'ün *radiyallahu anh*, Müslümanların yaptığı gazaların hiçbirinden geri kalmadığını, hepsine katıldığını bildiren rivayeti daha önce nakletmiştik. Onun içinde bulunduğu askeri bir-

liğin başına genç bir adam komutan olarak atanmıştı. Kendisi şöyle dedi: "Başıma kim komutan olmuş? Bundan bana ne? Cenab-ı Allah, **'Gerek genç, gerek yaşlı Allah yolunda sefere çıkın'** buyuruyor. Ben de kendimi genç veya ihtiyar, bu savaşa katılmaya ehil görüyorum."

Bu rivayet, âdil kimselerle birlikte cihada gitmenin farz oluşu gibi, fasık kimselerle birlikte de cihada gitmenin farz olduğuna delalet etmektedir. Cihadın farz olduğunu bildiren ayetler, bu görevin fasıklarla beraber yapılmasıyla âdil ve salih kimselerle beraber yapılması arasında bir ayırım yapmamıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki fasıklar cihad ettiklerinde, namaz, oruç ve diğer İslam ahkâmında Allah'a itaat ettikleri gibi bunda da O'na itaat etmiş olurlar. Ayrıca cihad, bir nevi iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmaktır. Fasık bir kimsenin iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırdığını gördüğümüzde bu hususta kendisine yardımcı olmamız gerekir. Cihatta da böyle yapmamız gerekir. Zira Yüce Allah, cihad farizasını fasıkları bir tarafa bırakarak sadece âdil kimselere yüklemiş değildir. Bu görev onların tümüne farz kılındığına göre, cihadın âdillerle beraber yapılması ile fasıklarla yapılması arasında farklı bir hüküm söz konusu olmaz.

Cihad İçin Hazırlanmanın Vacip Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾﴾

46-"Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, «Oturun oturan acizlerle beraber» denildi."

Ayette geçen (عُدَّة) kelimesi, (اَلْأُهْبَة) kelimesinin karşılığı olup kişinin gelecekte yapacağı bir iş için yaptığı hazırlığa denir. Bu da savaşma vakti gelmeden cihad için önceden hazırlık yapmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ)

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın."[652]

(وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ)

"Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi."

Çünkü onlar harekete geçtiklerinde bozgunculuk yapar, Müslüman birliğinden ayrılır, Müslümanları düşmanla korkutur ve kargaşa çıkarırlar. Bu şekilde harekete geçmeleri ise masiyet ve küfürdür. Bu sebeple Yüce Allah harekete geçmelerini istemedi ve onları savaştan geri bıraktı. Çünkü harekete geçmeleri masiyettir. Allah, bozgunculuğu sevmez.

(وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ)

"Onlara, "Oturun, oturanlarla beraber" denildi."

Yani kadınlar ve çocuklarla beraber oturun, denildi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara "Oturan âcizlerle birlikte oturun" demiş olması da mümkündür. Bunu bazısı bazısına söylemiş de olabilir.

(لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالاً وَلَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾)

47-"Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir."

Bu ayette münafıkların şayet sefere çıkacak olsalardı ne şekilde çıkacakları açıklanmakta ve seferden geri kalmalarının Müslümanların yararına

652 Enfâl, 8/60

olacağı haber verilmektedir. Bu da Yüce Allah'ın (لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Niçin onlara izin verdin?"** diyerek Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* kınamasının şu sebepten kaynaklandığına delalet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, savaşa katılmamaları için münafıklara izin vermiş olmasaydı bile onlarını yine de savaşa katılmayacaklarını, böylece yalancılık ve münafıklıklarının Müslümanlar tarafından açıkça anlaşılacağını Yüce Allah biliyordu. Şayet çıksalardı da bozgunculuk yaparak çıkacaklarını, böylece masiyet işleyip müminlere karşı bir bozgunculuk yapacaklarını haber vermiştir.

(مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا) **"...size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacaktı"** cümlesine gelince buradaki (خَبَال) kelimesi fikrî istikrarsızlık demektir. Yüce Allah, münafıklar sefere çıkmak üzere harekete geçselerdi mü'minler arasında kargaşa çıkarmaya, kalplerinde fesat meydana getirmeye çalışacaklarını, düşman karşısında ayrılıp onları yardımsız bırakacaklarını, bunun da mü'minlerde fikrî istikrarsızlığa neden olacağını haber vermiştir.

"Mü'minler bozgun hâlinde değillerdi. Neden Yüce Allah onlar hakkında (مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا) **"Size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacaktı"** buyurarak içlerindeki bozgunun daha da artacağını bildirmiştir?" denilecek olursa, bu soruya şöyle cevap verebiliriz:

Bunun iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-Bu cümledeki istisna, münkati' bir istisnadır. Bunun takdiri de şöyle olur: Münafıklar eğer sefere çıksalardı, sizin kuvvetinizi artırmazlardı. Lâkin onlar sizin bozguna uğramanızı istiyorlardı.

2-Kalplerdeki fikrî sebatsızlıktan ve doğruyu buluncaya kadar fikir değiştirmelerinden dolayı münafıklardan bir grup fikrî bir bozgun yaşamaktaydılar. Bu da onları şiddetli bir şekilde doğru düşünceden saptırıyor ve fikrî bir bozguna sürüklüyordu.

(وَلَاۡوْضَعُوا خِلَالَكُمْ)

"Aranızda koşuşturacaklardı."

Hasan dedi ki: "Mü'minlerle aranızı bozmak için aranızda koğuculuk yaparak koşuşturacaklardı."

(يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ)

"Sizi fitneye düşürmek isteyeceklerdi."

Buradaki fitne kelimesi mihnet ve ayrılık manasına gelmektedir. Bu kelimeyle küfrün kastedilmiş olması da mümkündür. Çünkü küfür, fitne kelimesiyle de ifade edilmektedir.

Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ)

"Küfür kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."[653]

(وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ)

"Kâfirlik, öldürmekten daha ağırdır."[654]

(وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ) Hasan ile Mücahid dediler ki: "Aranızda onların casusları vardı. Sizden duyduklarını onlara ulaştırıyorlardı."

Katade ile İbn İshak dediler ki: "Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْاُمُورَ حَتّٰى جَاءَ
الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾)

653 Bakara, 2/193
654 Bakara, 2/191

48-"Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi."

Buradaki fitne kelimesi, insanların birbirlerine ısınıp kaynaşmasından sonra bölünüp parçalanmaları sonucunu doğuran ihtilaf anlamına gelmektedir.

(وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ)

"Sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi."

Allah'ın nurunu söndürmek ve emrini iptal etmek için hile ve desiselerle işleri ters yüz etmişlerdi. Ama Yüce Allah dinini güçlü bir şekilde ortaya koymaktan, Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* güçlendirip üstün kılmaktan başka bir şeye razı olmadı; onu düşmanlarının hile ve desiseleriyle tuzaklarından korudu.

(وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾)

49-"Onlardan «Bana izin ver, beni fitneye (isyana) sevketme» diyen de vardır. Bilesiniz ki onlar (böyle diyerek) fitnenin ta içine düştüler. Şüphesiz ki cehennem kâfirleri elbette kuşatacaktır."

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Mücahid dediler ki: "Bu ayet, Cedd b. Kays hakkında inmiştir. O, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, 'Beni sefere gönderip de rûm kızlarıyla imtihan edip günaha sokma. Çünkü ben kadınlara aşırı derecede düşkünüm' demişti. Bu olay, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Müslümanları Tebûk savaşına davet ettiği zamanda meydana gelmişti."

Hasan, Katade ve Ebu Ubeyde dediler ki: Ayetin manası şöyle olabilir: "Bölünüp parçalanmayı gerektiren muhalefet suçunu işleyerek beni günaha sokma."

(قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ مَوْلٰينَاۚ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾)

51-"De ki: «Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O bizim yardımcımızdır. Öyleyse mü'minler, yalnız Allah'a güvensinler.»"

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Başımıza gelen her hayır ve şer, Allah'ın levh-i mahfuzda takdir edip yazdıklarının bir tezahürüdür. Kâfirler, işlerimizi Rabbimizin idare etmediğini, bütün bunların bizim ihmallerimiz sonucunda meydana geldiğini sanmaktadırlar."

Bu ayetin manası hakkında şöyle de denilmiştir: "Eninde sonunda Allah'ın yazıp bize va'd ettiği yardımından başka bir şey bize gelmeyecektir."

(قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعاً اَوْ كَرْهاً لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْۜ
اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْماً فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾)

53-"Yine de ki: «İster gönüllü, ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz.»"

Burada her ne kadar emir kipi kullanılmışsa da maksat, işlenen taat ve masiyetin kabul edilip edilmeyeceğinin açıklanmasıdır. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ)

"Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."[655]

Mezkûr ayet hakkında şöyle de denilmiştir: Bu, başına cezâ edatı olarak (إنْ) harfi dâhil olan bir haberdir.

655 Kehf, 18/29

Nitekim şair Küseyyir şöyle demiştir:

(أَسِيئِي بِنَا أَوْ أَحْسِنِي لا مَلُومَةً ** لَدَيْنَا وَلا مَقْلِيّةً إِنْ تَقَلّتِ)

"Bize kötülük de etsen iyılik de etsen kınanmazsın.

Bize kızıp gazab etsen de sana kızıp gazab etmeyiz."

(فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾)

55-"Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah, bununla ancak onlara dünya hayatında azap etmeyi istiyor."

Bu ayetin manasıyla ilgili olarak üç şey söylenmiştir:

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Katade dediler ki: "Onların malları ve çocukları dünya hayatında seni imrendirmesin. Allah, bununla ancak onlara ahirette azap etmeyi istiyor." Bu iki zâta göre ayette takdim ve tehir yapılmıştır. Yani imrenmek dünya hayatında, azab ise ahirette söz konusu dur.

Hasan dedi ki: "Allah yolunda infakta bulunmadıkları ve zekât vermedikleri için Allah onları ahirette azaplandıracaktır."

Başkaları dediler ki: "Malları sebebiyle onları musibetlere maruz bırakarak azaplandıracaktır."

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kâfirlerin sıfatı, esir alınmaları ve mallarının da ganimet olarak alınmasıdır."

Mezkûr ayette geçen (لِيُعَذِّبَهُمْ) fiilinin başındaki (Lâm) harfi, sonuç bildiren lâm-ı âkıbettir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا)

"Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı."[656]

656 Kasas, 28/8

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَحْلِفُونَ بِاللهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾)

56-"Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değillerdir. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur."

Ayette geçen half (veya Hilf), kasem için vaz'olunmuş harfleri kullanarak, vallahi ve billahi diyerek, verilen haberi büyük bir varlığı anarak tekid etmektir. Kasem ve yemin de böyledir. Ancak half (veya Hilf), verilen haberi büyük bir varlığın adına izafe etme şeklinde olur. (وَيَحْلِفُونَ بِاللهِ) cümlesi, münafıkların Allah'a yemin ettiklerini haber vermektedir. Bu cümle ile éAllah'a yemin edeceklerdiré şeklinde geleceğe ilişkin bir haber verilmiş olması da mümkündür. Bir kimse (أَحْلِفُ بِاللهِ) derse bu bir yemindir. Bu cümledeki (أَحْلِفُ) kelimesini hazf edip sadece (بِاللهِ) derse, (أَنَا حَالِفٌ بِاللهِ) demiş gibi olur. Ancak (بِاللهِ) demekle sadece vaatte bulunmayı kastederse yemin etmiş olmaz. Bununla hangi manayı kasdetmişse o geçerli olur. Ama zahire göre bu kişi böyle demekle yemin etmiş sayılır. Bu, (أَنَا أَعْتَقِدُ الْإِسْلَامَ) "Ben İslam'a inanıyorum" demenize benzer. Bunun bir vaad olması da muhtemeldir. Her ne kadar (أَحْلِفُ بِاللهِ) veya (قَدْ حَلَفْتُ بِاللهِ) ifadeleri takdir edilmiş olsa da (بِاللهِ) demekle yemin edilmiş olur. Denildi ki: Bu yeminlerde (الْحَلِف) kelimesi, yemin edildiğine delalet etsin ve vaatte bulunmuş olma ihtimali ortadan kalksın diye hazf edilmiştir. Nitekim (واللهِ لَأَفْعَلَنَّ) cümlesinde de (الْحَلِف) kelimesi hazf edilmiştir ki bu ifadenin sahibinin vaatte bulunmadığı, yemin ettiği anlaşılsın.

(إِنَّهُمْ لَمِنْكُم)

"Sizden olduklarına dair"

Yani iman, taat, din ve millette sizden olduklarına yemin ederler. Yüce Allah onların yalan söylediklerini bildirmiştir. Eğer aynı dinden olsalar onların mü'minlere izafe edilmeleri caiz olur. Şu ayetler buna örnek gösterilebilir:

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır."[657]

(اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ)

"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir)."[658]

Aynı dinden ve milletten oldukları için birbirlerine, münafıklar da birbirlerine nispet edilmişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ ۚ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا
وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾)

58-"İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar."

Hasan dedi ki: "Seni ayıplarlar."

Bu ayetin manasıyla ilgili olarak denildi ki: Ayette geçen (اللَّمْزُ) kelimesi, bir kimseyi gizlice ayıplamak anlamına gelmektedir. (الهَمْزُ) kelimesi ise ayn harfinin esresiyle (اَلْعِيبُ) kaş göz işaretiyle alay etmek anlamına gelmektedir.

Katade dedi ki: "(يَلْمِزُكَ) kelimesi, 'sana dil uzatırlar' anlamınadır."

Anlatıldığına göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* dil uzatanlar, münafık bir topluluktu. Ondan kendilerine zekât malından vermesini istemişlerdi. Fakat zekât malından onlara vermesi caiz değildi. Çünkü onlar,

657 Tevbe, 9/71
658 Tevbe, 9/67

zekât almaya ehil kimseler değillerdi. Vermeyince de zekât mallarının taksimatı konusunda 'akrabalarını ve sevdiklerini kayırıyor' diyerek Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* dil uzattılar. Onların böyle bir tutum sergilediklerine şu ayet delalet etmektedir:

(فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ)

"Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar."

Ayet-i kerime, onların zekâtta payları olmadığını, zekâtın yoksullarla düşkünlerin ve ayette zikredilenlerin hakkı olduğunu haber vermektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَيهُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ سَيُؤْتِينَا اللهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾)

59-"Eğer onlar Allah ve Resûlü'nün kendilerine verdiğine razı olup, «Bize Allah yeter. Lütuf ve ihsanıyla Allah ve Resûlü ileride bize yine verir. Biz yalnız Allah'a rağbet eder (onun ihsanını ister)iz» deselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu."

Bu ayetin başındaki (لَو) harfinin cevabı olarak 'kendileri için daha hayırlı veya bir lütuf olurdu' cümlesi takdir edilmiştir. Bu gibi yerlerde cevabın hazf edilmesi daha belagat bakımından daha güzel olmaktadır. Çünkü gönül hepsinin zikredilmesine meyletse de haber cümlesinin açıkça zikredilmemesi, onu daha çok tekid eder. Çünkü haber cümlesinin zikredilmesi, haberi zikredilen şeylerle sınırlandırır. Bu ayet, Allah'ın yaptıklarına razı olan kişinin, bu rızasının karşılığı olarak daha fazla hayra kavuşacağına delalet etmektedir.

Zekat Verilebilecek Kesimler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾)

60-"Sadakalar (zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Fakir ve Düşkünün (Miskinin) Tanımı

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ)

"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler içindir."

Zühri dedi ki: "Fakir, dilenmeyen kişidir. Düşkün ise dilenen kişidir."

Fakir ve düşkünün tanımı hakkında Ebu Hanife'nin de böyle dediğini İbn Semmaa, Ebu Yusuf'tan rivayet etmiştir. Bu tanım Ebu Hanife'nin, yoksulluk ve meskenet bakımından düşkünü fakirden daha zayıf halde gördüğüne delalet etmektedir.

İbn Abbas, Hasan, Cabir b. Zeyd, Zühri ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Fakir, iffetli davranıp dilenmeyen kimsedir. Düşkün ise dilenen kimsedir."

Ebu Hanife'nin bu tanımı, seleften olan bu zevatın görüşleriyle örtüşmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ
تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا)

"(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler."[659]

Bu ayette Yüce Allah, iffetli davranıp dilenmeyen kimseleri fakir olarak nitelemiştir.

Katade'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Fakir, muhtaç ve ağır hasta olan kimsedir. Düşkün ise sağlıklı ama muhtaç olan kimsedir."

Fakir ile düşkünün aynı olduğu, yalnız zekât alma hakkını kesinleştirip pekiştirmek için iki niteliğin ayrı ayrı zikredildiği söylenmiştir.

Şeyhimiz Ebu'l Hasan el-Kerhi (rh.a) şöyle derdi: "Düşkün hiçbir şeyi olmayan kimsedir. Fakir ise çok az miktarda geçimliği bulunan kimsedir." Ebu'l Abbas Sa'leb'in de böyle dediği nakledilir.

Ebu'l Abbas dedi ki: Bir zâtın şöyle dediği nakledilmiştir: Bir bedeviye 'Sen fakir misin?' diye sordum. 'Hayır, düşkünüm' dedi ve İbn A'rabi'nin şu şiirini okudu:

(أَمَّا الْفَقِيرُ الَّذِي كَانَتْ حلُوبَتُهُ ... وَفْقَ الْعِيَالِ فَلَمْ يُتْرَكْ لَهُ سَبَد)

"Fakir, sağmalından sağdığı sütü ailesine yeten

Ama bu sütünden hiç artmayan kimse demektir."

Şair, sağmal hayvanı olan kişiyi bile fakir olarak nitelemiştir.

659 Bakara, 2/273

Muhammed b. Selam el-Cumehi, Yunus en-Nahvi'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Fakir, ihtiyacının bir kısmını karşılayacak mala sahip olan kimsedir. Düşkün ise hiçbir şeyi olmayan kimsedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ) **"İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır"** ayeti fakirin, ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak mala sahip kimse olduğuna delalet etmektedir. Çünkü hoş görünümü ve güzel bir elbisesi olmasa, gerçek durumunu bilmeyenler onu zengin sanmazlar. Bu da ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak mala sahip olmasının, üzerindeki fakirlik sıfatını kaldırmayacağına delalet etmektedir.

Ebu'l Hasan, düşkünü tarifinde Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadise dayanmıştır:

(لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِالطَّوَّافِ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَالْأُكْلَةُ وَالْأُكْلَتَانِ وَلَكِنَّ الْمِسْكِينَ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ)

"Düşkün, dolaşıp da bir iki hurma ve(ya) bir iki lokma ile gönderilen kimse değildir. Lâkin düşkün, ihtiyacını tam karşılayacak mala sahip olmayan kimsedir."[660]

Bu hadisteki tanıma göre düşkünün bir iki hurma vererek gönderilen kimse olmadığı, bir iki hurmayı dahi bulamayan kimsenin düşkün sayılacağı anlaşılmaktadır. Bu da düşkünün fakirden daha zayıf halde olduğuna delalet etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(اَوْ مِسْكِيْنًا ذَا مَتْرَبَةٍ)

"Yahut yerde sürünen bir düşkünü (doyurmaktır)."[661]

660 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/469
661 Beled, 90/16

Tefsirde rivayet olunduğuna göre düşkün, aç ve çıplak halde yerde sürünen, yere yapıştığı halde örtünemeyen kimse demektir. Bu da düşkünün son derece muhtaç ve yoksul olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ) **"O gemi, denizde çalışan birtakım düşkün kimselere ait idi."**[662] Gemi sahibi olduklarını bildirdiği halde onları düşkün olarak nitelemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Rivayet olunduğuna göre o adamlar geminin sahibi değil, onda çalışan işçilerdi. İçinde bulundukları ve orada çalıştıkları için gemi onlara nispet edilmiş, sanki onlarınmış gibi bir ifade kullanılmıştır.

Mesela Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ)

"Peygamber'in evlerine girmeyin"[663]

Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur:

(وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ)

"(Ey Peygamber'in hanımları!) Evlerinizde oturun."[664]

Bu ayetlerin birinde evler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, diğerinde ise hanımlarına izafe edilmiştir. Bilindiği gibi ayette sözü edilen evler ya Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ya da hanımlarının mülkü idi. Aynı zamanda hem Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hem de hanımlarının mülkü değildi. ÇünküYalnız başına hem onun hem de onların mülkü olması mümkün değildi. Hal böyle olunca evlerin bir defasında ona, başka bir defasında hanımlarına izafe edilmesi, o evlerde tasarrufta bulunma ve

662 Kehf, 18/79
663 Ahzâb, 33/53
664 Ahzâb, 33/33

barınma hakkına sahip olmalarından dolayıdır. Mesela bir evde sahibinden başkası oturmakta olsa bile oturan kişiyi kastederek "Bu ev falan adamındır" demek gibi veya mülkiyet kasdetmeksizin "Bu, falanın mescididir" demek gibi. (اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ) **"O gemi, birtakım düşkün kimselere ait idi"** ayeti de bu anlamdadır. Anlatıldığına göre fakire fakir denmesinin sebebi, omurgası (fekarı) kırılan kimse gibi çaresiz ve muhtaç oluşundan ötürüdür. Mesela fakir düşen kimse için (فَقَرَ الرَّجُلُ فَقْرًا), (وَأَفْقَرَهُ اللهُ إفْقَارًا), (وَتَفَاقَرَ تَفَاقُرًا) ifadeleri kullanılır. Düşkün ise muhtaçlığından ötürü kımıldayamayacak hale gelen kimseye denir.

Fakir ile düşkün arasındaki fark hakkında İbrahim en-Nehai ile Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Fakirler, muhtaç olan muhacirlerdir. Düşkünler ise muhacir olmayan muhtaçlardır."

Bu tanımı yaparken bu iki zât şu ayeti esas almış olabilirler:

(لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ)

"Bu mallar özellikle yurtlarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir." [665]

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Fakir, ağır hasta olan muhtaç kimsedir. Çünkü onun vücudunun bir kısmına ihtiyacı vardır. Düşkün ise ağır hasta olmayan muhtaç kimsedir."

Mamer'in bildirdiğine göre İbn Sirin, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Düşkün malı olmayan kimse demek değildir. Lâkin düşkün, çalışıp kazanacak durumda olmayan kimsedir."

Önce yaptığımız şu tanıma göre fakir, düşkünden daha iyi bir halde olan kimsedir. Düşkünün durumu, fakirinkine göre daha zayıftır.

"Malımın üçte birinin fakirlere, düşkünlere ve falan kişiye verilmesini vasiyet ediyorum" diyen bir kimsenin vasiyeti hakkında Ebu Hanife'nin şöyle dediği Ebu Yusuf tarafından rivayet edilmiştir: "Malsahibinin vasiyet

665 Haşr, 59/8

ettiği miktardaki malının üçte biri falan kişiye, üçte ikisi ise fakirlerle düşkünlere verilir."

Bu rivayet, fakir ile düşkün arasındaki farktan bahsederken "bunlar iki sınıftır" dediğine dair Ebu Hanife'den gelen rivayete de uygun düşmektedir.

Bu mesele hakkında Ebu Yusuf'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Vasiyet sahibinin malının üçte birisinin yarısı falan kişiye, diğer yarısı ise fakirlerle düşkünlere verilir." Bu, Ebu Yusuf'un fakirlerle düşkünleri bir sınıf saydığına delalet etmektedir.

[Zekat Toplayan Memurlar]

(وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا)

"Zekât toplayan memurlar..."

Abdullah b. Ömer'in *radiyallahu anh*, "Zekât toplarken yaptıkları iş kadar bunlara zekâttan verilir" dediği rivayet edilmiştir. Ömer b. Abdulaziz'in de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Zekât toplama memurlarına ayrıca ücret verilmeyeceği, zekât toplarken yaptıkları iş kadar zekât malından almayı hak ettikleri hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu, zekâtın sekiz sınıfa paylaştırılması gerektiğini söyleyenlerin görüşünün yanlış olduğuna delalet etmektedir. Buna göre zekâtı toplamaya devlet başkanı yetkilidir. Hayvan sahibi bir kimsenin, hayvanlarının zekâtını kendisinin fakirlere vermesi geçerli olmaz. Böyle yapması durumunda devlet başkanı ondan ikinci kez zekât alır. Önceki ödediğini zekâta saymaz. Zira malsahipleri, zekâtlarını kendileri fakirlere verecek olurlarsa, zekât toplama memurlarına ihtiyaç kalmaz. Bu da fakirlerin ve düşkünlerin zararına olur. Bu da zekâtı toplama yetkisinin devlet başkanında olduğuna, mal sahiplerinin zekâtlarını kendilerinin fakirlere vermelerinin caiz olmadığına delalet eder.

Müellefe-i Kulûb/Kalpleri İslam'a Isındırılacak Olanlar

(وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ)

"Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar..."

Bunlar, kendilerine verilen zekât sebebiyle kalpleri İslam'a ısındırılan kimselerdir. Bunların kalpleri şu üç maksatla İslam'a ısındırılıyordu:

1-Müslümanlara yapacakları kötülük ve eziyetleri önlemek için kâfirlere zekât verip kalplerini İslam'a ısındırmak, diğer müşriklere karşı bunlardan yardım ve destek istemek.

2-Bunların ve diğer kâfirlerin kalplerini İslam'a girmeye meylettirmek; kavimlerinden Müslüman olan kimselerin Müslümanlıkta kalmalarına engel olmamalarını ve benzer kötülüklerde bulunmamalarını sağlamak.

3-Yeni Müslüman olmuş kimselere, küfre geri dönmesinler diye zekât malından vermek. S

evri'nin bildirdiğine göre Ebu Nuaym, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ali b. Ebi Talip *radiyallahu anh*, tabaklanmış bir deri dolusunca altın gönderdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu altınları Zeyd el-Hayr, Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn ve Alkame b. Ulâse arasında paylaştırdı. Kureyş ve Ensar buna kızarak "Altınları Necid'lilerin güçlülerine ve asilzadelerine dağıtıyor" dediler. Bunu duyan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (إِنَّمَا أَتَأَلَّفُهُمْ) ***"Ben sadece kalplerini İslam'a ısındırmak için böyle yapıyorum"*** dedi.[666]

İbn Ebi Zi'b'in bildirdiğine göre Âmir'in babası Sa'd *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ الْعَطَاءَ، لَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ، وَمَا أَفْعَلُ
ذَلِكَ إِلَّا مَخَافَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللَّهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ عَلَى وَجْهِهِ)

666 Buhari, Megazi, 63

"Şüphesiz kendisinden başkasını çok sevdiğim halde bir adama mal verdiğim oluyor. Bunu da sadece Allah onu yüz üstü cehennem ateşine atmasın diye yapıyorum."[667]

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Zühri, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huneyn savaşında Hevazin kabilesinden kalan malları Allah Yeâlâ Resûlü'ne kazandırdığında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu malları Kureyşlilerden bazı adamlara yüzer deve şeklinde dağıtmaya başladı. (Ensardan bazıları dedikoduya başladılar). Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları toplayıp şöyle buyurdu:

(فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ، أَفَلَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْأَمْوَالِ وَتَرْجِعُونَ إِلَى رِحَالِكُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ؟)

"Şüphesiz ben, kâfirlikten yeni çıkmış bazı kimselere, gönüllerini kazanmak için mal veriyorum. İnsanların mallarla (dönüp) gitmelerine, siz de Resûlullah ile birlikte göçlerinizin yanına dönmeye razı olmaz mısınız?"[668]

Bu rivayet, yeni Müslüman olmuş kimselere, küfre geri dönmesinler diye Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mal vererek kalplerini İslam'a ısındırmaya çalıştığına delalet etmektedir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Safvan b. Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana bir miktar mal verdi. O sırada kendisi, insanlar arasında en sevmediğim biri idi. Bana ha bire mal vermeye devam etti. Nihayet o, insanlar arasında en çok sevdiğim kişi oldu."

Mahmud b. Lebid, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn gazvesinde elde ettiği ganimetleri, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kureyşlilere ve diğer Araplara paylaştırdığında bir ensar kabilesi bundan rahatsız oldu ve bir şeyler söyledi. Bunu duyan Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onlara şöyle dedi:

667 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 2/83

668 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 6/282

(أَوَجَدْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ فِي لُعَاعَةٍ مِنَ الدُّنْيَا، تَأَلَّفْتُ بِهَا قَوْمًا لِيُسْلِمُوا، وَوَكَلْتُكُمْ إِلَى إِسْلَامِكُمْ؟)

"Ey Ensar topluluğu! Dünyalık hususunda içinizde bir rahatsızlık mı hissettiniz? Ben o dünyalığı vererek bazı kimseleri Müslüman olsunlar diye kalplerini ısındırmak istedim. Sizi de Müslümanlığınızla başbaşa bıraktım."[669]

Bu hadisten anlaşıldığına göre Müslüman olsunlar diye kalplerini ısındırmak için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara mal vermiştir. Önceki hadiste ise ***"Şüphesiz ben, kâfirlikten yeni çıkmış bazı kimselere, gönüllerini kazanmak için mal veriyorum"*** demişti.

Bu iki hadisten anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mal vererek hem yeni Müslüman olmuşların hem de kâfirlerin kalbini ısındırmaya ve onları kazanmaya çalışmıştır.

Müellefe-i kulub hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında, İslamiyetin ilk döneminde ve Müslümanların az, düşmanlarının çok oldukları bir zamanda müellefe-i kuluba ihtiyaç vardı. Ama artık Cenab-ı Allah İslamı ve Müslümanları güçlendirdi. Kâfirlerin kalplerinin İslam'a ısındırılmasına ihtiyaç kalmadı. Müslümanlar eğer buna ihtiyaç duyarlarsa, cihadı terkettikleri için ihtiyaç duyarlar. Birleşip güçbirliği yaptıklarında, Müslümanların mallarını vererek başkalarının kalbini İslam'a ısındırmaya muhtaç olmazlar. Seleften bazı âlimlerin de mezhebimiz müçtehiylerinin görüşlerine benzer görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Abdurrahman b. Muhammed el-Muharibi'nin bildirdiğine göre İbn Sirin, Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Uyeyne b. Hısn ile Akra' b. Hâbis, Hz. Ebû Bekir'in *radiyallahu anh* yanına varıp "Ey Resûlullah'ın halifesi. Bizim taraflarda ot bitirmeyen, fayda vermeyen çorak bir arazi var. Eğer uygun görürsen onu bize ver" dediler.

669 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/76

Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, istedikleri araziyi ikta olarak onlara verdi. Verdiğine dair bir belge düzenledi. Şahit de bulundurdu. Ancak bu muamelenin yapıldığı esnada Hz. Ömer *radiyallahu anh* orada hazır değildi. Bunlar, şahit olsun diye Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* yanına gittiler.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* belgenin içeriğinden haberdar olunca belgeyi ellerinden alıp içine tükürdü ve imha etti. Bunlar gazaplanıp kötü sözler sarfedince Hz. Ömer şöyle dedi:

"İslamiyet güçsüz ve Müslümanların sayısının az olduğu bir zamanda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kalplerinizi İslam'a ısındırmaya çalışıyordu. Şüphesiz Allah İslamiyeti başkalarına ihtiyaç duymaz hale getirmiştir. Gidin, çalışın. Ben size acısam bile Allah size acımasın."[670]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ebû Bekir'in *radiyallahu anh*, hükmü imzalamasından sonra bu yaptığından ötürü Hz. Ömer *radiyallahu anh* i kınamaması, Hz. Ömer'in kendisini uyardığı zaman bu konudaki görüşünü bilmiş olmasından dolayıdır. Müellefe-i kuluba zekâttan pay vermenin, Müslümanların azınlıkta kâfirlerinse çoğunlukta olmaları durumuyla sınırlı olduğunu, bu hususta içtihad etmenin caiz olmadığını bildiği için Hz. Ömer'i *radiyallahu anh* kınamamıştı. Bu hususta içtihad etmenin caiz olduğuna kanaat getirseydi, kendisinin imzalamış olduğu hükmün feshini caiz görmezdi. Bunu caiz görmesi, Hz. Ömer'in kendisine yaptığı uyarı sebebiyle bu gibi hususlarda içtihad etmenin caiz olmadığını bildiği anlaşılmaktadır.

İsrail'in bildirdiğine göre Cabir, Ebu Cafer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu gün artık müellefe-i kulub yoktur."

Yine İsrail, müellefe-i kulub hakkında Cabir b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında var idiler. Ebû Bekir hilafete geçince artık onlara verilen rüşvet kesildi."

İbn Ebi Zaide'nin bildirdiğine göre Mübarek, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu gün artık müellefe-i kulub yoktur. Onlar Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında var idiler."

---

670 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/32

Rivayet olunduğuna göre Ma'kil b. Ubeydullah, kimlerin müellefe-i kulub olduğunu Zühri'ye sormuş, o da kendisine şöyle cevap vermiştir: "İslam'a giren Yahudi veya Hristiyanlardır." Ma'kil, "Zengin olsalar da mı?" diye sorunca, "Zengin olsalar da..." karşılığını vermiştir.

[Köleler]

(وَفِي الرِّقَابِ)

"(Özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler..."

İlim ehli bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

İbrahim en-Nehai, Şa'bi, Said b. Cübeyr ve Muhammed b. Sirin dediler ki: "Kölenin zekât malı verilerek özgürlüğüne kavuşturulması caiz değildir." Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî bu görüştedirler.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kendi zekâtın olarak köleyi özgürlüğüne kavuştur."

Said b. Cübeyr, velâ bağından kendisi yararlanır korkusuyla köleyi, kendi zekâtı olarak özgürlüğüne kavuşturmazdı."

Köleler hakkında Mâlik şöyle demiştir: "Onlar köledirler. Zekât malı ile satın alınır, sonra da özgürlüklerine kavuşturulurlar. Velileri de onları özgürlüklerine kavuşturanlar değil, tüm İslam toplumu olur."

Mâlik ile Evzai dediler ki: "Mükâtebe,[671] efendisi ister zengin ister fakir olsun köleye zekât verilmez. Bunlara kefaretler de verilmez."

Mâlik dedi ki: "Zekât malı ile ancak mü'min köle özgürlüğüne kavuşturulabilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mükâtep köleye zekât malından vermenin caizliği hususunda selef uleması arasında ihtilaf bulunduğunu bilmiyo-

671 [M kâtep: Belli bir bedel ödemek şartıyla özgürlüğüne kavuşturulmak ere efendisiyle anlaşma yapan köle veya cariye demektir. Mütercim]

ruz. Böylece ona zekât vermenin ayetle murad edildiği ispatlanmış oldu. Ona verilen zekât geçerlidir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ)

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler içindir."[672]

Köle azad etmek, zekâttan sayılmaz. Kölenin bedeli olarak verilen para, zekâttan sayılmaz. Çünkü satıcısı o parayı, kölesinin bedeli olarak müşteriden almıştır. Dolayısıyla köle azad etmekle zekât verilmiş olmaz. Yüce Allah zekâtın köleleri özgürlüklerine kavuşturmak için verileceğini bildirmiştir. Zekât sayılmayan şeyi zekâta mahsub etmek caiz olmaz. Ayrıca zekâtın hak sahibine temlik edilmesi gerekir. Köle ise azad edilmekle bir mala mâlik olmuş olmaz. Sadece kölelikten kurtulmuş olur. Kölelik ise efendisinin mülküdür. Kölelik bağı kölenin kendisi için bir mal olarak hâsıl olmuş değildir. Şayet onun için hâsıl olsaydı, bu hususta kendisi efendisinin yerine geçmiş olur ve kendi şahsı üzerinde efendisi gibi tasarrufta bulunması gerekirdi. Demek ki köle için hâsıl olan şey, efendisinin onun üzerindeki mülkiyetinin sona ermiş olmasıdır. Ama bu durumda kölenin kendisi bir şeye mâlik olmuş değildir. Dolayısıyla azad edilmesi zekât yerine geçmez. Çünkü zekâtın geçerlilik şartlarından biri de kendisine zekât verilen kişinin, verilen zekâta mâlik olmasıdır. Şunu da ifade etmeliyiz ki özgürlük, efendinin mülkünde meydana gelmektedir. Başkasına intikal etmez. Bu sebeple efendinin velayet hakkı köle üzerinde sabit olur. Bunun zekât yerine geçmesi caiz değildir. Velâ hakkının azad eden efendiye ait olduğu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen hadisle sabit olduğuna göre velâ hakkının başkasına ait olmaması gerekir. Bu hakkın azad eden efendiden başkasına verilmemesi, zekâtın sadece mükatep kölelere verilebileceğini ispatlamış olmaktadır.

672 Tevbe, 9/60

Abdurrahman b. Sehl b. Huneyf'in bildirdiğine göre babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَعَانَ مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللهِ ، أَوْ غَارِمًا فِي عُسْرَتِهِ ، أَوْ مُكَاتَبًا فِي رَقَبَتِهِ أَظَلَّهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ لَهُ إِلاَّ ظِلُّهُ)

"Allah yolunda cihad eden bir mücahide veya sıkışık durumdaki bir borçluya ya da özgürlüğüne kavuşması için mükâtep bir köleye yardım eden kimseyi, Allah kendisinin (arşının) gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde gölgelendirir."[673]

Bu hadis, özgürlüklerine kavuşmaları için mükâtep kölelere zekât vererek yardım edilebileceğine delalet etmektedir ki bu, şu ayete de uygundur: (وَفِي الرِّقَابِ) **"(Özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler..."**

Talha el Yemani'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Avsece, Berâ b. Azib *radiyallahu anh* in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir bedevi, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Beni cennete sokacak bir ameli bana öğret" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle dedi:

(لَئِنْ كُنْتَ أَقْصَرْتَ الْخُطْبَةَ لَقَدْ أَعْرَضْتَ الْمَسْأَلَةَ أَعْتِقِ النَّسَمَةَ وَفُكَّ الرَّقَبَةَ « قَالَ: أَوَلَيْسَا وَاحِدًا؟ قَالَ: « لَا ; عِتْقُ النَّسَمَةِ أَنْ تَنْفَرِدَ بِعِتْقِهَا , وَفَكُّ الرَّقَبَةِ أَنْ تُعِينَ فِي ثَمَنِهَا , وَالْمِنْحَةُ الْوَكُوفُ , وَالْفَيْءُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الظَّالِمِ , فَإِنْ لَمْ تُطِقْ ذَلِكَ فَأَطْعِمِ الْجَائِعَ , وَاسْقِ الظَّمْآنَ، وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ، وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ، فَإِنْ لَمْ تُطِقْ ذَلِكَ فَكُفَّ لِسَانَكَ إِلَّا مِنْ خَيْرٍ)

"Konuşmayı kısa kestiysen de meseleyi tam açtın. Bir canı azad et. Köleyi esaretten kurtar."

673 Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail el-Busıri, İthâfu'l Hıyereti'l Mehere bi Zevaidi'l Mesanidi'l Aşere: 5/457

Adam, 'İkisi aynı şey değil mi?' diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu cevabı verdi: ***"Hayır. Canı azad etmek, senin tek başına onu azad etmendir. Köleyi esaretten kurtarmaksa, onun bedelinin ödenmesine yardım etmendir. Sütü bol hayvanın sütünü fakire vermendir. Zalim de olsa yakın akrabana mali yardımda bulunmandır. Eğer bunları yapmaya gücün yetmezse, açı doyur, susamışa su ver, iyiliği tavsiye et, kötülükten sakındır. Bunları da yapamazsan dilini tut, sadece hayırlı şeyler söyle."***[674]

Bu hadiste köleyi azad etmenin, bedelinin ödenmesine yardımcı olmaktan ayrı bir şey olduğu bildirilmiştir. Ayet-i kerimede (وَفِي الرِّقَابِ) buyrulduğuna göre mükâtep köleye yapılacak en uygun yardım şekli, zekâtı kölenin kendisine vererek onun kendini özgürlüğe kavuşturması olacaktır. Bu yardım şekli, onu satın almak veya azad etmek değildir. Çünkü satın almada bedeli onu satan kişi teslim almaktadır ki bunda sevap yoktur. Sevap, özgürlüğe kavuşması için zekâtı kölenin kendisine vermektedir. Bu da ancak onun mükâteplik akdini yapmasından sonra olabilir. Mükâteplik akdi yapmasından önce ona verilen zekât, efendisinin mülkü olur. Köle mükâtep olduğunda aldığı zekâta efendisi mâlik olamaz. Kendisi mâlik olur. Kendisine verilen zekât geçerli olur. Şunu da ifade edelim ki, kölenin azad edilmesi, bir temlik olmaksızın efendisinin onun bedeni üzerindeki hakkına son verir. Bunu yapmak için efendisinden izin almaya ihtiyaç yoktur. Bu bir adamın borcunu, kendisinin emri olmadan ödemeye benzer ve bu da zekât yerine geçmez. Ama bir kişi zekâtını borçlu bir kimseye verir, o da bu para ile borcunu öderse bu caiz olur. Aynı şekilde bir kişi zekâtını mükâtep köleye verip ona mülk ederse zekâtı geçerli olur. Ama ona vermeyip zekât parasını onun efendisine ödeyerek özgürlüğüne kavuşturursa, zekâtı ödemiş sayılmaz. Çünkü zekât olarak verdiği malı mükâtep köleye mülk etmiş değildir. Onun kabul ve izni olmadan azadlık gerçekleşmiştir.

674 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 7/164

[Borçlular]

(وَالْغَارِمِينَ)

"...borçlular..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelime ile borçluların kastedildiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Bu da borçlarından fazla olarak iki yüz dirheme sahip olmayan kimsenin fakir sayıldığına ve zekât almasının helal olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Ayet ve hadis birlikte değerlendirildiğinde, borçlunun fakir olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"fakirlerinize vermekle emrolundum"*** ifadesi gereğince zekât, fakir olmayanlara verilmez. Bu da çok miktarda malı olan ancak bu mallarıyla sadece borçlarını kapatabilecek durumda olan kimsenin zekât vermekle yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu durumdaki bir kişi fakirdir ve zekât alması caizdir.

Ayet-i kerimenin hükmü hepsine değil de bazı borçlulara mahsustur. Şöyle ki: Bin dirhem sahibi olan bir kimsenin sadece yüz dirhem borcu varsa, zekât alması helal olmaz. Her ne kadar borçlu da olsa, ona verenin zekâtı geçerli olmaz. Böylece ayetteki borçlu kelimesiyle kastedilenin, borçlarını ödedikten sonra elinde iki yüz dirhem kadar para veya o değerde mal kalmayan kimse olduğu ispatlanmış oldu. Borca karşılık olarak sahibinin yanında duran mal, sahibinin mülkü sayılmaz. Ondan artan mal ise borcu olmayan kimsenin malı gibidir.

Zekât verilecek kimseler arasında borçluların da sayılmış olması, çalışıp kazanabilecek güce sahip biri de olsa borçlunun zekât almasının helal olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette borçlunun çalışıp kazanacak güce sahip olanı ile âciz olanı şeklinde bir ayırım yapılmamıştır.

Şafiî'nin görüşüne göre yüz bin dirheme sahip bir kişi başkasının on bin dirhemlik borcuna kefil olursa, zekât alması helal olur. Kefil olmaz da

kendisinin bu kadar malı ve borcu olursa zekât alması helal olmaz. Şafiî böyle derken şu hadise dayanmıştır:

Kabise b. Muharik *radiyallahu anh* birinin borcuna kefil olmuştu. Bunun için dilenmenin caiz olup olmadığını sorduğunda, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti:

(إِنَّ الْمَسْأَلَةَ حُرِّمَتْ إِلاَّ فِى ثَلاَثٍ رَجُلٍ تَحَمَّلَ حَمَالَةً حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُؤَدِّيَهَا ثُمَّ يُمْسِكَ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَاجْتَاحَتْ مَالَهُ حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ أَوْ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ ثُمَّ يُمْسِكَ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ حَاجَةٌ أَوْ فَاقَةٌ حَتَّى يَتَكَلَّمَ ثَلاَثَةٌ مِنْ ذَوِى الْحِجَى مِنْ قَوْمِهِ لَقَدْ حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ فَمَا سِوَى ذَلِكَ مِنَ الْمَسَائِلِ فَهُوَ سُحْتٌ)

"Üç kişi dışında başkalarının dilenmesi haram kılınmıştır: Bir adam bir borca kefil olur. (Ödeyecek malı yoksa) O borcu ödeyinceye kadar dilenmesi helal olur. (Ödeyince dilenmeye son verip) durur. Bir kimse tabii bir afete maruz kalır da bu afet onun malını yok ederse, normal bir yaşantıya ulaşıncaya kadar dilenmesi helal olur. (Normal bir yaşantıya kavuştuktan) sonra durur. Bir kimse de yokluk ve ihtiyaç içine düşerse, aklı başında üç adam onun bu halde olduğunu söylerlerse dilenmesi helal olur. Bunun dışındaki dilenmeler ise haramdır."[675]

Bilindiği gibi kefalet borcu ile diğer borçlar arasında fark yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kefilin üstlendiği borcu ödemek için dilenmesinin caiz olduğunu bildirdiğine ve kefalet borcu ile kişinin diğer borçları arasında fark olmadığı da bilindiğine göre, dilenmenin mübah olması için kefilin veya borçlunun ödeme gücüne sahip olmaması gerekir. Diğer borçlarda olduğu gibi kefalet borcunu ödeme sorumluluğu kendi elindeki malla sınırlı olur. Kalanını ise dilenerek de olsa ödemesi gerekir.

İsrail'in bildirdiğine göre ayetteki (وَالْغَارِمِينَ) **"...borçlular..."** kelimesi hakkında Cabir, Ebu Cafer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İsrafa

675 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/21

gitmediği halde borç altında kalan kimsenin borcunu devlet başkanının ödemesi gerekir."

Said bu ayet hakkında şöyle demiştir: "(وَالْغَارِمِينَ) **"...borçlular..."** kelimesi ile fesat, itlaf ve savurganlık yapmaksızın borçlanan kimseler kastedilmiştir. Cenab-ı Allah bunlara zekâttan bir pay verilmesini emretmiştir."

Bunların israf etmeksizin ve fesat çıkarmaksızın borçlanmış olmaları gerektiği bildirilmiştir. Çünkü borçlu kişi savurgan ve fesat çıkaran biri ise borcu ödendiği takdirde tekrar aynı miktarda borçlanarak elde ettiği paraları fesat yollarında sarfetmesinden emin olunamaz. İsraf ve fesada bir vesile yapmasın diye böyle birinin borçlarının ödenmesini fakihler mekruh görmüşlerdir. Ama yine de böyle birinin borçlarının ödenmesinin ve kendisine zekât verilmesinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Ancak bu fakihler, borçla elde ettiği malları fesat yollarında sarfedip savurganlık yapmaması için bu gibi kimselerin borçlarını ödemenin ve bunlara zekât vermenin mekruh olduğunu söylemişlerse de bunu yapmamanın vacip olduğunu söylememişlerdir.

Ubeydullah b. Musa'nın bildirdiğine göre Osman b. Esved, (وَالْغَارِمِينَ) **"...borçlular..."** kelimesi hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(الْغَارِم) kelimesi, malını sel götüren veya yangında malı yokolup gidenya da çoluk çocuğunun nafakasını temin edemeyen ve bu sebeple borçlanan kimsedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Malı elinden çıkıp giden ama borçlu olmayan kimseye (غَرِيم) denmez. Çünkü bu kelime, alacaklı tarafından yakasından tutulup borcunu ödemesi istenen kimse anlamına gelmektedir. Borcundan ötürü yakasından tutulan ve bırakılmayan kimseye (غَرِيم) denir. Başkasından alacaklı olan kimseye de (غَرِيم) denir. Çünkü bu da alacağını tahsil etmek için borçlunun yakasına sarılır ve onu bırakmaz. Bir afet sebebiyle malının tümü yokolup giden kimseye (غَرِيم) denmez. Ona fakir veya düşkün denir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* günah işlemekten ve borçlu kalmaktan Allah'a sığınırmış. Bunun sebebini sorduk-

larında şöyle dermiş: (إنَّ الرَّجلَ إذا غَرِمَ حدَّث فكذَبَ ووعَدَ فأخلَفَ) ***"Adam borçlu kaldığında konuşur yalan söyler, söz verir sözünde durmaz."***[676]

(الْغَارِم) kelimesiyle Mücahid, malı yokolup giden ve üstelik borçlu olan kimseyi kasdetmiş olabilir. Çünkü borçlu olan ve borcunu ödemek için ayırdığı kısımdan fazla olarak iki yüz dirheme sahip olan kimse, ayette kastedilen (الْغَارِمِينَ) borçlulardan değildir.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ
لِذِي غُرْمٍ مُفْظِعٍ، أَوْ دَمٍ مُوجِعٍ)

"Dilenmek ancak yerde süründüren şiddetli fakirliği olan, ağır borç altında bulunan, (diyeti ödemede zorlandığı için) acıtıcı bir kan davalısı olan kimse için caizdir."[677]

[Allah Yolunda]

(وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ)

"...Allah yolunda..."

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ: لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ،
أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أَوْ لِغَارِمٍ، أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ
فَتُصُدِّقَ عَلَى الْمِسْكِينِ فَأَهْدَى الْمِسْكِينُ الْغَنِيَّ)

676 Buhari, Ezan, 148
677 İbn Mâce, Ticarat, 25

"Beş kişi dışında zekâtın zengine verilmesi helal olmaz. Allah yolunda savaşan gaziye veya zekât toplama işinde çalışana veya borçlu olana (verilir). Ya da düşkün bir komşusu olan ve bu düşkün komşuya verilen zekât malını komşunun kendisine hediye etmesi (durumunda kişinin bu zekât malını alması helal olur)."[678]

(وَفِي سَبِيلِ اللهِ) **"Allah yolunda"** ifadesiyle ilgili olarak fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı fakihler zekâtın bir kısmının ister zengin ister fakir olsun mücahitlere verileceğini söylemişlerdir. Şafiî'nin bu görüşte olduğu söylenmiştir.

Ancak Şafiî dedi ki: "Mücahitlere verilecek olan zekât, zengin olanlara değil de fakir olanlara verilir.

Mücahit, Allah yolunda harcamasa da kendisine verilen zekâta mâlik olur. Kendisine verenin zekâtı da geçerli olur. Çünkü zekâtın şartı, verildiği kimseye onu mülk etmektir. Mücahide verilmesi durumunda bu temlik şartı gerçekleşmiş ve verilen zekât da geçerli olur."

Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radiyallahu anh* bir atı Allah yolunda zekât olarak vermiş; daha sonra o atın pazarda satılmakta olduğunu görünce Satın almak istemişti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Zekâtını geri alma"*** demişti. Ancak o ata bindirilen mücahidin onu satmasına da engel olmamıştı.

Hacca gitmekteyken yolda kalan bir kimseye verilen zekât geçerli olur.

Rivayet olunduğuna göre bir adam, malının Allah yolunda sarfedilmesini vasiyet etmişti. İbn Ömer *radiyallahu anh* ona, "Hac da Allah yolundan sayılmaktadır. Sen malını bu yolda sarfet" dedi

Es-Siyerü'l-Kebir adlı eserinde Muhammed b. Hasan, malının üçte birinin Allah yolunda harcanmasını vasiyet eden bir adam hakkında şöyle demişti: "Bu kişinin, vasiyet ettiği malını Hacca gitmekteyken yolda kalan bir kimseye vermesi caizdir." Bu da İmam Muhammed'e göre ayetteki **"Allah yolunda"** ifadesiyle hacca gitmekteyken yolda kalan kimsenin

678 Hâkim, Müstedrek: 1/566

kastedildiğine delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ مِنْ سَبِيلِ اللَّهِ) ***"Hac ve umre Allah yolundandır."***[679]

Malının üçte birinin Allah yolunda harcanmasını vasiyet eden bir kimse hakkında Ebu Yusuf'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Vasiyet ettiği malı fakir gazilere verilir."

Bir kişi çıkıp da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allah yolunda olmadığı takdirde zenginin zekât alması helal olmaz"*** buyurarak gazaya gidecek zengin mücahitlerin zekât almasını caiz görmüştür, derse, ona şöyle cevap verilebilir: Kendi memleketinde, ailesinin yanında, dayalı ndöşeli evindeyken, kendisine hizmet eden bir hizmetçisi, bindiği bir atı ve temel ihtiyaçlarından fazla olarak iki yüz dirhemi yahut o değerde malı olan bir kişi zengindir. Böyle birine zekât helal değildir. Ancak bu kişi gazaya gitmeye karar verir ve mukimken ihtiyaç duymadığı sefer aletlerine, silah ve teçhizata ihtiyaç duyarsa, bunları temin etmek için fazla olan ev eşyalarını ve kendi memleketinde iken lazım olacak silah, alet ve teçhizatı satar. Memleketindeyken ihtiyacından fazla olan binek, silah veya sefer aleti gibi şeyler, eğer iki yüz dirhem değerindeyse kendisine zekât vermenin caizliğine engeldir. Lâkin gazaya gitmek için yola çıkar ve bu şeylere ihtiyacı olursa -bunlar her ne kadar bir zenginlik iseler de-kendisine zekât vermek caiz olur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Zengin olan gaziye zekât helaldir" hadisinin manası işte budur.

[Yolda Kalmış Yolcular]

(وَابْنِ السَّبِيلِ)

"...Yolda kalmış yolcular..."

Yolda kalan ve yola devam edemeyen yolcu, kendi memleketinde varlık sahibi de olsa zekât alması helaldir. Mücahid, Katade ve Ebu Cafer'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Müteahhirinden olan bazı fakihler (وَابْنِ السَّبِيلِ) ifadesiyle, yola çıkmaya karar veren ancak sefer masraflarını karşılayacak mala sahip olmayan kimse kastedildiğini söylemişlerdir ki

679 Hâkim, Müstedrek: 1/656

bu yanlıştır. Çünkü ayette geçen (سبيل) kelimesi yol demektir. Yolda olmayan kimse (وَابْنِ السَّبِيلِ) değildir. Kişi sefere çıkmaya karar vermekle seferi sayılmayacağı gibi, yola çıkmaya karar vermekle de (وَابْنِ السَّبِيلِ) sayılmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا)

"...bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[680]

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Bu ayette geçen (عَابِرِي سَبِيلٍ) ifadesiyle su bulamayıp teyemmüm eden yolcu kastedilmiştir. Aynı şekilde (وَابْنِ السَّبِيلِ) ifadesiyle de yolcu kastedilmiştir."

Zekât alan bu sınıfların hepsi, fakirlikleri sebebiyle zekâtı alırlar. Müellefe-i kulub ile zekât toplama memurları ise aldıklarını zekât olarak almazlar. Zekâtı fakirlere vermek üzere devlet başkanı alır. Sonra elinde bulunan zekât mallarının bir kısmını, fakirlere ve diğer Müslümanlara yapacakları eziyeti önlemek için müellefe-i kuluba ve yaptıkları işin karşılığı olarak zekât toplama memurlarına-zekâttan saymaksızın-verir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum"** buyurduğu için biz böyle dedik. Bu hadiste zekâtın fakirlere verilmesi gerektiği açıklanmaktadır. Bu da zekât alan kimselerin sadece fakir oldukları için onu aldıklarına ve zekât verilecek sekiz sınıfın da fakirlik sebeplerini açıklamak için ayette zikredilmiş olduklarına delalet etmektedir.

680 Nisâ, 4/43

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefi âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakihlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezilîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

THG 0044646 LZY
BenliKitap.com

9 786059 612326

7

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

7. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

7. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

-9- BERÂET (TEVBE) SÛRESİ DEVAMI-

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olan Fakir 9

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Zekât Verilmesi Haram Olan Akrabaları 20

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olmayan Fakirler 28

[Kadının Kocasına Zekat Vermesinin Hükmü] 31

[Zimmiye Zekat Verme Konusu] 32

[Zekatının Tamamının Bir Kişiye Verilmesinin Hükmü] 33

[Zekatı Ödeme Yeri] 35

Bir Düşküne Verilecek Zekât Miktarı 39

Zekâtın Bir Sınıfa Verilmesi 42

Hz. Hasan İle Muaviye'nin Adamlarından Habip b. Mesleme El-Fihri'nin Söyleşmesi 72

[Kırktan Fazla Olan Sığırların Zekatı] 82

[Yüz Yirmiden Fazla Olan Devenin Zekatı] 83

[Koyunların Zekat Miktarı] 86

Fasıl 88

[Meralarda Otlayarak Beslenen Atların Zekatı] 89

[Balın Zekatı] 92

[Mescid-i Dırar] 100

[Tebük Seferinden Geri Kalanların Tevbelerinin Kabul Edilişi] 106

["Doğrularla Beraber Olun" Ayeti] 111

[Topyekün Savaşmak ve Din İlimleri Konusunda Bir Grubun Kalması] 114

[Kâfirlerden Yakında Olanlarla Savaşmak] 118

10-Yunus Sûresi 120

[Kıyasın Reddine İlişkin Öne Süren Delil] 122

11- Hûd Sûresi 126
Yeryüzünü Ekmek, Dikmek ve Bina Yapmak İçin İmar Etmek Gerekir 133
12-Yûsuf Sûresi 142
[Buluntu Bir Malın Kendisine Ait Olduğunu İddia Eden ve Evsafını Bildiren Kimse] 157
Kişinin, Kendisini Tanımayanlara Üstün Vasıflarını Anlatması Caizdir 168
Nazar Değmesi Gerçektir 169
İnsanın Hakkını Almasına İmkânı Sağlayacak Yöntemi Uygulaması Caizdir ... 170
Kıtlıktan Ötürü İnsanların Helâkinden Korkan Devlet Başkanı, Hz. Yusuf'un Yaptığını Yapmalıdır 172
Mübah Bir Şeye Erişmek İçin Hileye Başvurmak/Meşru Çözüm Üretmek Caizdir 174
İnsanın, Maruz Kaldığı Gerektiğinde Başkalarına Söylemesi Caizdir 177
13-Ra'd Sûresi 187
14- İbrahim Sûresi 194
16-Nahl Sûresi 198
"Seker" Kelimesinin Anlamı 203
[Kölenin Mülk Sahibi Olması] 212
Dinî Hükümlerin Tümünün Kitap'ta Açıklaması Vardır 219
Bu Ayet, Kıyasın Sahihliğine Delalet Etmektedir 220
Ahdin Yerine Getirilmesi 222
İstiâze Bahsi 224
[İkrah] 227
17-Benî İsrâil (İsra) Sûresi 236
Ana-Babaya İyi Davranmak 243
Hakkındaki Nakli Delil Gelmezden Önce de Zina Aklen Çirkin Görülmüştür 257
[Ruh] 286
[Kur'an'ın Yavaş Yavaş Okunması] 288
Secdenin Yüz Üzerine Yapılması 290

Secdede Okunacak Duâ 294
Namazda Ağlamak 297
Namazda Kıraat ve Duanın Sesli Olması 298
18- Kehf Sûresi 302
Yeminde İstisna Etmek 307
Hekîmin Zarar Verici Görünen Operasyonuna Karşı Çıkmak Caiz Değildir 316
Kenz Nedir? 316
19- Meryem Sûresi 319
20- Tâ hâ Sûresi 332
21- Enbiyâ Sûresi 342
[Davud (a.s) ve Süleyman'ın (a.s) Verdikleri Hükümdeki İhtilafları] 342
22- Hac Sûresi 348
[Hac Suresindeki Secde Ayetleri] 348
Mekke Arazilerini Satmak ve Evlerini Kiraya Vermek 359
Yürüyerek Haccetmek 369
Hacda Ticaret Yapmak 373
Belli Günler 374
[Kurban Kesim Günleri] 377
Hayvan Keserken Besmele Çekmek 380
Hedyin Etinden Yemenin Hükmü 381
Ziyaret Tavafı 391
Yalan Yere Şahitlik 400
Kurbanlık Deveye Binmek 402
Hedylerin Kesim Yeri 405
Raşid Halifelerin İmametlerinin/
Devlet Başkanlıklarının Sahih Oluşu 417
Şunlar (Putlar) Yüce Kuğulardır 418
Kurban İbadeti 423
23- Mü'minûn Sûresi 438
Gece Sohbetleri 447
24- Nûr Sûresi 449

[Zina Edenlere Uygulanacak Ceza] 449
Zina Eden Suçluya Darbeler Nasıl Vurulur? 463
[Hadlerde Vurulan Darbelerin Şiddeti] 464
Had Darbeleri Suçlunun Nerelerine Vurulur? 467
Hadlerin Mescitte Uygulanması 473
Livata Yapan (Homoseksüel İlişkide Bulunan) Kimseler Bahsi 474
Hayvanlarla Cinsel İlişkide Bulunmak 476
Recm Cezası 477
Zinakâr Kadınla Evlenmek 481
Kazf/Zina İsnadında Bulunma Haddi 488
[Üstü Kapalı İfadelerle Zina İsnadında Bulunma] 490
[Zina İftirasında Bulunan Köleye Uygulanacak Had] 492
[Bir Topluluğa Zina İsnadında Bulunan Kimsenin Hükmü] 495
[İftiraya Uğrayan Kişinin Talebi Olmadan Haddin Uygulanması] 499
Zina İftirasında Bulunan Kişinin Şahitliği 500
[Zina İsnadında Bulunup Dört Şahit Getiremeyenler] 526
Köleye Haddi Kim Uygular? 533
Liân Bahsi 540
Liân Yapılmasını Gerektiren Zina İsnadı 550
Liânın Yapılış Şekli 552
Zina Sonucu Doğan Çocuğun Reddedilmesi 556
Bain Talakla Boşadığı Karısına Zina İsnadında Bulunan Kişinin Hükmü 560
[Bir Kimse Karsının Doğurduğu Çocuğun Nesebini Redderse Lian Yapması Gerekir Mi?] 573
Biri Kocası Olmak Üzere Dört Kişinin Bir Kadının Zina Ettiğine Şahitlik Etmesi 573
Eşlerden Birinin Liâna Yanaşmaması 575
Çocuğun Kocaya Ait Olmadığı Davasında Eşlerin Birbirlerini Doğrulaması 581
Eşlerin Liân Sebebiyle Ayrılmaları 582
Liân Yapan Erkeğin Liân Yapan Kadınla Evlenmesi 593

[Lian Sebebiyle Çocuğun Nesebinin Reddedilmesi] 599
Başkasının Evine Girerken İzin İstenmesi 617
İzin İsteme Sayısı ve Şekli 620
Mahrem Kimselerin Yanına Girerken İzin Almak Gerekir Mi? 630

-9- BERÂET (TEVBE) SÛRESİ DEVAMI-

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olan Fakir

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kişiyi fakirlikten çıkarıp zengin sınıfına dâhil edecek ve Zekât almasının haram olmasına sebep olacak malın miktarı hususunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bir ulema topluluğu dediler ki: "Kişinin ailesinin bir günlük sabah ve akşam yemeği varsa zekât alması haramdır. Ama bundan daha azına sahip ise zekât alması helaldir."

Bunu diyenler şu rivayeti delil göstermektedirler:

Abdurrahman'ın bildirdiğine göre Sehl b. Hanzele, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(«مَنْ سَأَلَ النَّاسَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى، فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ» ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا ظَهْرُ الْغِنَى؟ قَالَ: «أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ عِنْدَ أَهْلِهِ مَا يُغَدِّيهِمْ أَوْ يُعَشِّيهِمْ»)

"Zengin olduğu halde insanlardan dilenen kimse, (kendisi için) cehennem korlarını çoğaltmış olur."

Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, zenginlik nedir?"

Buyurdu ki: ***"Kişinin, ailesinin (bir günlük) sabah ve akşam yemeğinin mevcut olduğunu bilmesidir."***[1]

Başka bir ulema topluluğu dediler ki: "Kırk dirheme veya bunun dengi altına sahip olan kimse fakirlikten çıkıp zenginler sınıfına dâhil olur ve zekât alması haram olur."

Bunu diyenler şu rivayeti delil göstermektedirler:

Mâlik'in bildirdiğine göre Atâ b. Yesar, Beni Esed kabilesinden bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Onun bir adama şöyle dediğini işittim:

(مَن سَألَ منكم وله أوقيةٌ أو عِدلها، فقد سألَ إلحافاً)

"Sizden bir okıyesi olduğu halde dilenen, arsızca dilenmiş olur."[2]

Bir okıyė o gün kırk dirhemdi.

Üçüncü bir ulema topluluğu şöyle demişlerdir: "Elli dirheme veya bunun dengi altına sahip olan kimse fakirlikten çıkıp zenginler sınıfına dâhil olur ve zekât alması haram olur."

Bunu diyenler şu rivayeti delil göstermektedirler.

Sevri'nin bildirdiğine göre İbn Mesud *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(« لَا يَسْأَلُ عَبْدٌ مَسْأَلَةً وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ إِلَّا جَاءَتْ شَيْئًا أَوْ كُدُوحًا
أَوْ خُدُوشًا فِي وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَاذَا
غِنَاهُ؟ قَالَ خَمْسُونَ دِرْهَمًا وَحِسَابُهَا مِنَ الذَّهَبِ »)

"Kendisini zengin edecek malı varken bir şey dilenen bir kul, kıyamet gününde mutlaka yüzü lekeli veya tırmalanıp çizilmiş halde (haşir yerine) gelecektir."

1 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/96
2 Ebu Davud, Zekât, 23

Denildi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, kişinin zenginlik ölçüsü nedir?"

Buyurdu ki: ***"Elli dirhem veya o değerde altındır."***[3]

Haccac'ın bildirdiğine göre Hasan b. Sa'd'ın babası, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Elli dirhemi veya onun karşılığı altını bulunan kimsenin zekât alması helal değildir."

Şa'bi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Elli dirhemi olan kimse zekât almasın. Zekât malından bir kimseye de elli dirhem vermeyiz."

Dördüncü bir ulema topluluğu şöyle demişlerdir: "Mesken, hizmetçi, ev eşyası ve at gibi ihtiyaç duyduğu şeylerden fazla olarak iki yüz dirhem veya onun değerince eşya veya başka bir şeye sahip olmadıkça bir kişi fakirlikten çıkıp zengin sınıfına dâhil olmaz." Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler.

Bu görüştekilerin delili, Ebû Bekir el-Hanefi'nin şu rivayetidir:

Abdullah b. Cafer'in bize bildirdiğine göre babası, Müzeyneli bir adamın Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu duyduğunu kendisine anlattığını rivayet etmiştir:

(مَنْ سَأَلَ النَّاسَ وَلَهُ عِدْلُ خَمْسِ أَوَاقٍ سَأَلَ إِلْحَافًا)

"Beş okıye (iki yüz dirhem) değerince malı olduğu halde insanlardan (bir şeyler) dilenen kimse, arsızlık yaparak dilenmiş olur."[4]

Leys b. Sa'd'in şu rivayeti de buna delalet etmektedir:

Leys'in bildirdiğine göre Şerik b. Abdullah b. Ebi Nemr, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu sordu:

(آللهُ أمرَكَ أن تأخُذَ هذهِ الصدَقةَ مِن أغنيائِنا فتَقسِمَها على
فقرائِنا؟ فقالَ النبيُّ -صلى الله عليه وسلم -:« اللهمَّ نعَمْ»)

3 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/20
4 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/372

"Şu zekâtı zenginlerimizden alıp fakirlerimize paylaştırmanı Allah mı sana emretti?"

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adama şu cevabı verdi: ***"Kesinlikle evet."***[5]

Yahya b. Abdullah b. Sayfi'nin bildirdiğine göre Ebu Mabed, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel'i *radiyallahu anh* Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurdu:

(فأخْبِرْهم أَن الله قد فرَضَ عليهم صدقةً تُؤخذُ
من أَغنيائِهم فَتُرَدُّ على فقرائِهِمْ)

"Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekâtı Allah'ın kendilerine farz kıldığını onlara haber ver."[6]

Eş'as'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Cuhayfe, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bir yere zekât memuru gönderdi. Zekâtı zenginlerimizden alıp fakirlerimize paylaştırmasını ona emretti."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sanları zengin ve fakir olmak üzere iki sınıfa ayırdığına, zekâtın zengin sınıftan alınıp fakirlere verilmesini farz kıldığına göre iki sınıf arasında orta bir sınıf kalmamaktadır. İki yüz dirheme sahip olan kişi zengin olduğuna göre bundan daha az miktardaki bir mala sahip olan zengin sayılmayacağı için fakir sınıfa dâhil olur. Fakirin ise zekât alması caizdir. Bir günlük sabah ve akşam yemeğinden daha az bir şeye sahip olan kimsenin zekât almasının helallığı hususunda fakihlerin tamamı ittifak etmişlerdir. Bundan da anlıyoruz ki zekât almanın mübah olması, leş yemeyi mübah kılan zaruret hali içinde bulunma şartına bağlı değildir. Buna göre kişiyi zengin sınıfına dâhil edecek malın, temel ihtiyaçlardan fazla olarak iki yüz dirhem gümüş veya onun değerinde başka mal olması gerekmektedir. Daha önce naklettiğimiz farklı rivayetlerde anlatılan kırk-elli dirhemlik mala sahip olmaya gelince bu rivayetler, bu

5 Buhari, İlim, 8
6 Buhari, Zekât, 65

miktardaki mala sahip olan kimsenin dilenmesinin haram olduğuna değil, mekruh olduğuna dairdir. Bu hadislerin irad edildiği zamanlarda özellikle Müslümanların fakirlerinin çok, zenginlerinin az olduğu hicret vaktinde kırk-elli dirheme sahip olan ve nispeten zengin denebilecek olan kimselerin dilenmeleri mekruh görülmüştü. O sıralarda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanında kendisine yetecek erzakı bulunan kimselerin, kendilerinden daha fakir olup hiçbir şey bulamayanların dilenerek bir şeyler elde edebilmeleri için dilenmemelerini müstehap görmüştür. Bu bize Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadislerini hatırlatmaktadır:

(مَنِ اسْتَغْنَى أَغْنَاهُ اللهُ وَمَنِ اسْتَعَفَّ أَعَفَّهُ اللهُ وَمَنِ
اسْتَعَفَّ عَنَّا وَاسْتَغْنَى أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّنْ سَأَلَنَا)

"Zengin gibi davrananı Allah zengin kılar. İffetli davrananın iffetini Allah korur. İffetini koruyup zengin gibi davrananı, bizden bir şeyler dilenenden daha çok severiz."[7]

Başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلًا فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعَ وَيَأْكُلَ،
خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ)

"Birinizin ipi alıp sırtında odun taşıması ve odunları satıp onunla bir şeyler yemesi,-kendisine bir şeyler versinler veya vermesinler-insanlardan dilenmesinden daha hayırlıdır."[8]

Hz. Hüseyin *radiyallahu anh* in kızı Fatıma'nın bildirdiğine göre babası Hz. Hüseyin *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ)

"At üstünde gelse bile dilencinin hakkı vardır."[9]

---

7 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/16
8 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/124
9 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/130

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, at sahibi olsa bile dilenciye bir şeyler verilmesini emretmiştir. Çoğu durumlarda bir atın değeri kırk-elli dirhemden fazladır.

Yahya b. Âdem'in bildirdiğine göre Velid b. Ubeydullah, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* 'Benim kırk dirhemim var. Ben düşkün müyüm?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***'Evet'*** cevabını verdi."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Velid b. Abdullah b. Ebi Mugîs, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam gelip 'Ey Allah'ın Resûlü, yanımda kırk dirhem var. Ben düşkün müyüm?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***'Evet'*** cevabını verdi."

Adamın kırk dirhemi olduğu halde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu düşkün olarak adlandırdığında, zekât almasını mübah kıldı. Çünkü Cenab-ı Allah zekâtı, düşkünlerin hakkı kılmıştır.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Galip b. Ubeydullah, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazıları on bin dirhem değerinde akarı, silah ve teçhizatı olduğu halde zekât alırlardı."

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sahabiler, evi ve hizmetçisi olana zekât vermemezlik etmiyorlardı."

Şube'nin bildirdiğine göre Katade, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meskeni ve hizmetçisi olan kimseye zekât verilir."

Cafer b. Ebi Mugîre, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Evi, hizmetçisi, atı ve silahı olana zekât verilir. Bunlara sahip olmayan kimseye de bunlara ihtiyaç duyduğu için zekât verilir."

Bu konuda başka bir açıdan da ihtilaf edilmiştir. Bazıları, "Hiçbir şeye mâlik olmasa bile, çalışıp kazanç sağlayacak güce sahip olan kimsenin zekât alması helal değildir" demişlerdir.

Bu görüşte olanlar, şu hadisi delil göstermişlerdir.

Ebû Bekir b. İyaş'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لَغَنِيٍّ وَلا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ)

"Zekât zengine, güçlü ve normal bir yaratılışa sahip kimseye helal olmaz."[10]

Ebû Bekir b. İyaş, bu hadisi başka bir senedle yine Ebu Hureyre'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir.

Sa'd b. İbrahim'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ)

"Zekât zengine ve çalışıp kazanabilecek olan güçlü kimseye helal değildir."[11]

Bize göre buradaki ifadeler tıpkı dilenme konusundaki hadiste olduğu gibi mekruhluk manasınadır.

Hadisteki ***"Zengine zekât helal değildir"*** ifadesinden haramlık hükmü ve ona zekât vermenin caiz olmadığı anlaşıldığına göre, çalışıp kazanabilecek olan güçlü kimseye de zekât vermek helal olmaz.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisteki zenginlik ile, kişiyi dilenmeye muhtaç etmeyecek kadar olan zenginliğin yani iki yüz dirhemden az bir mala sahip olmanın kastedilmiş olması mümkündür. Yoksa zekât nisabı olan ve kişiyi şer'î anlamda zengin kılan iki yüz dirhem ve daha fazlasına sahip olmak kastedilmiş değildir. Buna göre (لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ) ***"Zekât zengine, güçlü ve normal bir yaratılışa sahip kimseye helal olmaz"*** hadisiyle bu durumdaki kimselerin dilenmelerinin mekruh olduğu kastedilmiş olmaktadır.

10 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübra: 7/13
11 Ebu Davud, Zekât, 23-24

Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği bu hadis merfu olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Önce de belirttiğimiz gibi Ebû Bekir b. İyaş bunu merfu olarak rivayet etmiştir. Ebu Yusuf ise Husayn'dan o da Ebu Hâzim'den, o da Ebu Hureyre'den *radiyallahu anh* gayr-ı merfu olarak rivayet etmiştir. Abdullah b. Amr'ın hadisini ise Şu'be, Hasan b. Salih'ten, o da Sa'd b. İbrahim'den, o da Reyhan b. Yezid'den, Abdullah b. Amr'dan mevkuf olarak (لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لَغَنِيّ وَلا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيّ) şeklinde rivayet etmiştir. Süfyan ise bu hadisi Sa'd b. İbrahim'den, o da Reyhan b. Yezid'den, o da Abdullah b. Amr'dan o da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيّ وَلَا لِقَوِيّ مُكْتَسِبٍ) şeklinde rivayet etmiştir. Bu hadisin merfu olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır.

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadakalar (zekâtlar), ancak fakirler ve düşkünler içindir"** ayetinin zahiri, çalışıp kazanabilecek güçte olsun olmasın bütün fakirlerle düşkünleri kapsamaktadır.

Şu ayet de buna benzemektedir:

(وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."[12]

Bu ayet, çalışıp kazanabilecek güçte olduğu halde dilenene bir şeyler vermek gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayet, çalışıp kazanabilecek güçte olanlarla olmayanlar arasında bir ayırım yapmamıştır.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا
فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ)

"(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır."[13]

12 Zâriyât, 51/19
13 Bakara, 2/273

Bu ayette de çalışıp kazanabilecek güçte olanlarla çalışıp kazanacak güce sahip olmayan zayıflar arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Yukarıdaki ayetlerin tümü, 'çalışıp kazanabilecek güce sahip olan fakire zekât verilmez' diyenlerin sözlerini hükümsüz kılmaktadırlar. Çalışıp kazanabilecek güçte olsalar da fakirlere zekât verilebileceğine ilişkin bu ayetlerin genel hükmünü Ebu Hureyre *radiyallahu anh* ile Abdullah b. Amr *radiyallahu anh* ın rivayet ettikleri hadislerle tahsis etmek caiz değildir. Çünkü anılan hadislerin merfu olup olmadıkları hususunda ihtilaf edildiğini ve metinlerde de muzdariplik bulunduğunu söylemiştik. Çünkü iki rivayetten birinde (وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ) denilmekte, diğerinde ise (وَلا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ) denilmektedir.

Bu iki hadisten daha meşhur olup rivayet tarikleri daha sahih ve aynı zamanda bunlara muarız olan hadisler de rivayet edilmiştir.

Bunlardan biri şudur:

Kabise b. Muharik *radiyallahu anh* ile Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: ***"Zekât ancak üç durumdan biri ile karşılaşıldığında helal olur."*** Böyle buyurduktan sonra bunlardan birinin, kişiyi yerde süründürecek derecedeki fakirlik veya muhtaç hale düşen bir adam ya da afete maruz kalan kimse olduğunu söylemiştir.[14]

Bu üç kişinin çalışıp kazanamayacak derecede güçsüz ve âciz olmasını şart koşmamıştır.

Süleyman'ın rivayet ettiği hadiste ifade edildiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât malından bir miktar yiyecek götürülmüş, o da sahabilerine ***"Yeyiniz"*** buyurmuş, ama kendisi yememişti. Bilindiği gibi sahabiler güçlü kuvvetli ve çalışıp kazanabilecek durumda olan kimselerdi. Çalışamayacak derecede güçsüz, âciz ve ağır hasta olanları ayırıp da zekât malından olan yiyeceği sadece onlara yedirmiş değildi.

14 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/21

Urve b. Zübeyr'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. el-Hiyar, iki arabın kendisine şunu anlattıklarını rivayet etmiştir: O iki adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* giderek kendilerine zekât malından bir şeyler vermesini istemişler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başını kaldırıp onları şöyle bir süzmüş, güçlü kuvvetli olduklarını görünce de onlara şöyle buyurmuş:

(إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا، وَلَا حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ، وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ)

"İsterseniz size veririm. Ama bunda zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin payı yoktur."[15]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara ***"İsterseniz size veririm"*** demişti. Çalışıp kazanabilecek güce sahip olan kimselere zekât vermek haram olsaydı, onların güçlü ve kuvvetli kimseler olduklarını gördüğü halde zekât malından onlara vermezdi. Ama bununla beraber zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin zekât malında payı olmadığını onlara haber vermişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle, zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin zekât istemesinin ve dilenmesinin mekruh olduğunu bildirmek istemiştir. Bu, ona delalet etmektedir. Böyle buyurmakla da, kendisine yetecek yiyeceği bulunan veya çalışıp kazanacak güce sahip olan kimsenin müstağni davranıp başkalarından bir şey istememesini arzuladığını göstermiştir. Bu tür ifadeler gerçek manada değil de bazen caydırma maksadıyla kullanılmaktadırlar.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(لَيْسَ بِالْمُؤْمِنِ الَّذِي يَبِيتُ شَبْعَانًا وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ)

"Yanı başında komşusu aç iken tok olarak geceleyen kimse mü'min değildir."[16]

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

(لَا دِينَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ)

"Emaneti olmayanın dini yoktur."[17]

15 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/22
16 Hâkim, Müstedrek: 2/15
17 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/247

(لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِالطَّوَّافِ الَّذِي تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ)

"Düşkün, dolaşıp da bir iki lokma ile gönderilen kimse değildir."[18]

Bu hadiste kapı kapı dolaşıp bir iki lokma ile gönderilen kimsenin düşkün olmadığı ve zekât almasının haram olduğu söylenmek istenmemektedir. Burada söylenmek istenen, bu durumdaki kimse ile dilenmeyen kimsenin aynı hükümde olmadığıdır. Aynı şekilde "bunda zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin payı yoktur" ifadesi de böyledir. Yani zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin zekâttaki hakkı, çalışacak güçte olmayan ile ağır hasta kimsenin hakkı kadar değildir.

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Bu hadiste ister ağır hasta ister sağlıklı olsun, bütün fakirler aynı hükme tabi tutulmuşlardır. Şunu da belirtmeliyiz ki zekât ve sadakalar Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* götürülüp teslim edilirdi. O da bunları muhacir, ensar ve suffa ehlinin fakir olanlarına verirdi. Verdiği kimseler, çalışıp kazanabilecek güçte insanlardı. Bunların ağır hasta olanlarına verip sağlıklı olanlarını mahrum bırakmış değildi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanından günümüze kadar insanların uygulaması böyledir. Zekâtlarını güçlü zayıf ayırımı yapmaksızın fakirlere verirler. Hasta ve engellilere verip de sağlıklı olanları mahrum bırakmazlar. Sadakanın farz olanı ile nafil olanını çalışıp kazanacak güce sahip olanlara vermek caiz olmayıp haram olsaydı, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair bir nass gelirdi. Çünkü toplumun buna ihtiyacı vardır. Çalışıp kazanacak güce sahip olan fakir, düşkün ve ihtiyaç sahibi kimselere zekât vermenin haram olduğuna dair bir nass Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* toplumа bu hususta gelmediğine göre-şayet gelmiş olsaydı meşhur ve müstefiz bir şekilde rivayet edilirdi – demek ki, çalışıp kazanma gücünden yoksun ve hasta kimselere zekât vermek caiz olduğu gibi, çalışıp kazanacak güce sahip olanlara vermek de caizdir.

18 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/384

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Zekât Verilmesi Haram Olan Akrabaları

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kendilerine zekât verilmesi haram olanlar; Âl-i Abbas, Âl-i Ali, Âl-i Cafer, Âl-i Akîl ve tüm Hâris b. Abdilmuttalib evladıdır."

Tahavi'nin nakline göre bunlar arasında Abdulmuttalip evladı da vardır. Ancak bunu rivayetlerde görmüş değilim. Tabii bunlara verilmesi haram olan, nafile sadakalar değil, farz olan sadaka, yani zekâttır. Tahavi'nin anlattığına göre meşhur olmamakla birlikte Ebu Hanife'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Zekâtın kimlere verileceğini bildiren ayete (Tevbe, 60) Haşimoğullarının fakirleri dâhildirler. Tahavi bunu "Ahkâmu'l-Kur'an" adlı eserde zikretmiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed, "Haşimoğullarının fakirleri bu kapsama dâhil değildirler" demişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz müçtehitlerinden gelen meşhur rivayete göre yukarıda zikrettiğimiz Âl-i Abbas, Âl-i Ali, Âl-i Cafer, Âl-i Akîl ve tüm Hâris b. Abdilmuttalib evladına nafile sadakaların değil, farz olan sadakanın yani zekâtın verilmesi haramdır.

İbn Semmaa, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Haşimoğullarının zenginlerinin zekâtı yine onların fakirlerine helaldir. Ama başkalarının zekâtı, Haşimoğullarının fakirlerine helal değildir."

Mâlik dedi ki: "Muhammed ailesine zekât helal değildir. Ama nafile sadaka helaldir."

Sevri farz ve nafile sadaka ayırımı yapmaksızın "Haşimoğullarına sadaka helal değildir" demiştir.

Şafiî dedi ki: "Haşimoğulları ile Abdulmuttalipoğullarına zekât haramdır. Ama nafile sadakalar Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hariç, bunların tümüne helaldir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* nafile sadakayı da almazdı."

Haşimoğullaına zekâtın haram olmasının delili, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şu hadisidir:

(مَا خَصَّنَا رَسُولُ اللَّهِ-صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-بِشَيْءٍ دُونَ النَّاسِ إِلَّا ثَلَاثَةَ أَشْيَاءَ؛ أَمَرَنَا أَنْ نُسْبِغَ الْوُضُوءَ، وَلَا نَأْكُلَ الصَّدَقَةَ، وَلَا نُنْزِيَ الْحَمِيرَ عَلَى الْخَيْلِ)

***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **şu üç şey dışında, başkalarından ayrı olarak bize özel bir şeyle hükmetmedi: Abdesti tam ve düzgün bir şekilde almak, sadaka yememek ve merkepleri atın üzerine çıkarıp çiftleştirmemek."*[19]

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali'nin oğlu Hasan *radiyallahu anh*, zekât malı hurmalardan bir tanesini alıp ağzına atmıştı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hurmayı onun ağzından çıkarıp kendisine şöyle demişti:

(إِنَّا آلَ مُحَمَّدٍ لاَ تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ)

"Şüphesiz biz Muhammed ailesine sadaka helal değildir."[20]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hurma tanesi buldu ve şöyle buyurdu:

(لولا أنّي أخافُ أنْ تكونَ من الصدَقةِ لأكَلْتُها)

"Sadaka malı olmasından korkmasaydım (şunu) mutlaka yerdim."[21]

Behz b. Hakîm'in bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

19 İbn Huzeyme, Sahih, Vudû', 138
20 Beyhaki. Şuabu'l-İman, Zekât, 127
21 Buhari, Buyû', 7

(فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ لَا تُفَرَّقُ إِبِلٌ عَنْ حِسَابِهَا مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِرًا فَلَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرَ إِبِلِهِ، عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا لَا يَحِلُّ لِآلِ مُحَمَّدٍ مِنْهَا شَيْءٌ)

"Her kırk saime (merada otlanarak beslenen) deve için (zekât olarak) bir bint-i lebun (iki yaşını doldurup üçüncü yaşına giren bir dişi deve) verilir. (Zekât olarak verilen) bu bir deve hesaptan düşmez. Bunu ecrini bekleyerek veren, ecrini alır. (Zekâtını) vermeyenden ise biz alırız. Develerini iki kısma ayrılır. (zekâtını dilediği kısımdan vermesini söyleriz.) Bu Rabbimizin farz kıldığı bir hak olarak kendisinden alınır. (Ancak bu) zekâttan hiçbir şey Muhammed ailesine helal olmaz."[22]

Birkaç vecihle rivayet edilen bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إن هذه الصدقةَ إنما هي أوساخُ الناسِ وأنها لا تَحِلُّ لمحمدٍ ولا لآلِ محمدٍ)

"Şu sadaka (zekât) insanların kiridir. Muhammed'e ve Muhammed ailesine helal değildir."[23]

Farz sadakaların (zekâtın) Peygamber ailesine haram olduğu bu haberlerle ispatlanmış oldu.

Bir kişi çıkıp şu rivayeti ileri sürerek itirazda bulunabilir: "Şerik'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Medine'ye bir kervan geldi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu kervandan bir takım şeyler satın aldı. Satın aldığı bu eşyayı birkaç okıye gümüş kâr ederek sattı. Elde ettiği kârı Abdulmuttaliboğullarının dul kadınlarına sadaka olarak verdi. Sonra da, ***"Bundan sonra bedeli yanımda mevcut olmayan bir şey satın almayacağım"*** dedi. O dul kadınlar Haşimi oldukları halde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara sadaka verdi."

22 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/195
23 Ebu Davud, Fey ve Harac, 20

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Naklettiğiniz haberde o kadınların haşimi olduklarına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Haşimi ve Abdulmuttaliboğullarından olmamaları, Abdulmuttaliboğullarının zevceleri olup başka Arap kabilelerinden olmaları mümkündür. Abdulmuttaliboğullarından olan kocaları ölüp dul kalmışlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara verdiği, nafile sadakalardı. Onlara nafile sadaka vermesi caizdi. Şunu da ifade edelim ki İkrime'nin zikrettiğimiz hadisi, bu bapta delil olma bakımından İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* hadisinden evladır. Çünkü İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* hadisinde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra Abdulmuttaliboğullarına zekât vermenin hükmü bildirilmektedir. Buradaki haramlık hükmü, zaman itibariyle mübahlık hükmünden sonra olmuştur. Bu sebeple İkrimenin hadisi diğerinden evla olmaktadır. Muttalibilere gelince bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden değildirler. Çünkü bunların Hz. Peygamber'e yakınlık dereceleri, Ümeyye oğullarının ona yakınlıkları derecesindedir. Ümeyye oğullarının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur. Muttaliboğulları da böyledirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustan akraba payı olarak Haşimoğullarına verdiği gibi Muttalipoğullarına da vermiş olması, kendilerine zekât vermenin haram oluşu bakımından Muttalipoğullarının, Haşimoğulları mertebesinde olduklarına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muttalipoğullarına humustan pay vermesi, sadece akrabalık bağı sebebine dayanmamaktadır. Çünkü Hz. Osman b. Affan ile Cübeyr b. Mut'im, "Ey Allah'ın Resûlü! Sana olan yakın akrabalıkları sebebiyle Haşimoğullarının üstünlüklerini inkâr etmiyoruz. Muttalipoğullarına gelince, nesep bakımından onlarla aynı seviyedeyiz. (Humustan) onlara verdin ama bize vermedin" dediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle karşılık verdi: ***"Abdulmuttaliboğulları cahiliyet döneminde de İslamiyet döneminde de benden ayrılmadılar."***[24]

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdulmuttaliboğullarına sadece akrabalıkları sebebiyle değil, kendisine hem yardımcı

24 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/594

hem de akraba olduklarından ötürü humustan pay verdiğini bildirmişti. Hem cahiliyet hem de İslamiyet döneminde kendisinin çağrısına icabet edip ona yardımcı olmaları, kendilerine zekât vermenin haram olmasına sebep olsaydı, Ebu Leheb ailesiyle Haris b. Abdilmuttalip ailesinin bir kısmını ehl-i beytinin dışına çıkarması gerekirdi. Çünkü onlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* çağrısına icabet etmemişlerdi.

Ümeyye oğullarının İslamiyet döneminde doğan çocuklarına da zekâtın haram kılınmaması gerekirdi. Çünkü onlar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmemişlerdi. Bu, geçerli bir kanıt değildir. Peygamber akrabalarının tamamı değil, devlet başkanı tarafından belirlenen bir kısmı humustan pay alma hakkına sahip kılınmıştır. 'Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının bazısına zekât vermek haramdır' şeklinde bir hüküm tespit edilmiş değildir. Humustan pay alma hakkına sahip olmak, zekât almanın haram olmasına sebep teşkil etmez. Çünkü yetimler, düşkünler ve yolda kalmış kimseler, humustan pay aldıkları halde zekât almaları haram kılınmış değildir. Bu da humustan pay alma hakkına sahip olmanın, zekât almanın haram olmasına sebep teşkil etmeyeceğine delalet etmektedir.

Haşimoğullarına zekât vermenin haram olup olmadığı, zekât ayetinde bunların kastedilip edilmediği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri dediler ki: "Haşimoğullarına zekât vermek haram olduğu gibi, onların azatlılarına da vermek haramdır."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Haşimoğullarının azatlılarına zekât vermekte sakınca yoktur."

Birinci görüşün delili, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* rivayet ettiği şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Erkam b. Erkam'ı zekât memurluğunda görevlendirdi. Erkam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* azatlısı Ebu Rafi'e giderek peşinden gelmesini istedi (ve Hz. Peygamber'in huzuruna götürdü). Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(إِنَّ الصَّدَقَةَ حَرَامٌ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
وَإِنَّ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ)

"Muhammed'e ve Muhammed ailesine zekât haramdır. Bir kavmin azatlısı da kendisini azad eden kavimdendir."[25]

25 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/7

Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Hürmüz veya Keysan adındaki azatlılarına şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا فُلَانُ إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ وَإِنَّ مَوْلَى
الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَلَا تَأْكُلِ الصَّدَقَةَ)

"Ey Falan, biz ehl-i beyt zekât malı yemeyiz. Bir kavmin azatlısı da kendisini azad edenlerdendir. Sen de zekât malı yeme."[26]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ)

"(Azad edenle edilen arasındaki) velâ bağı, nesep bağı gibi bir bağdır."[27]

Nesebi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakın olanların zekât almaları haramdır. Onlar, Haşimoğullarıdır. Onların azatlıları da bu hususta onlar gibidirler. Çünkü peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vela bağını nesep bağı gibi saymıştır.

Zekât memuru olarak görevlendirilmeleri durumunda Haşimoğullarının, ücretlerini zekât malından almalarının caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Yusuf ile Muhammed'in ihtilafsız olarak Ebu Hanife'den naklettikleri görüşe göre Haşimî birisinin zekât memuru olarak çalıştırılması ve çalışma ücretini de toplanan zekât malından alması caiz değildir.

Muhammed dedi ki: "Haşimoğulları zekât memurluğunda çalışabilirler. Ancak Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Yemen'e böyle bir görevle giderken yaptığı gibi ücretlerini zekât dışı mallardan alabilirler."

---

26 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 11/211
27 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Büyü', 52

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: 'Zekât memurluğunda çalışamaz' demekle, ücretini zekât malından almak üzere zekât memurluğunda çalışmasının caiz olmayacağı kastedilmiştir. Ama ücret almaksızın gönüllü olarak bu işte çalışmasının caiz olacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Başkaları dediler ki: "Haşimoğullarının ücretlerini zekât malından alarak zekât toplama memurluğunda çalışmalarında bir sakınca yoktur."

Birinci görüşün sahihliğinin delili şudur:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Nevfel b. Hâris, 'Amcanızın yanına gidin. Sizi belki zekât toplama işinde görevlendirir' diyerek iki oğlunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gönderdi. Onlar da huzur-u risalete varıp ihtiyaçlarını anlattılar.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle buyurdu:

(لَا يَحِلُّ لَكُمَا أَهْلَ الْبَيْتِ مِنَ الصَّدَقَاتِ شَيْءٌ، وَلَا غُسَالَةُ الْأَيْدِي إِنَّ لَكُمْ فِي خُمُسِ الْخُمُسِ لَمَا يُغْنِيكُمْ أَوْ يَكْفِيكُمْ)

"Ey ehl-i beyt (fertleri), insanların ellerinden çıkardıkları günah kiri olan zekâttan bir şey almanız size helal olmaz. Sizi zengin kılacak veya size yetecek kadar humusun beşte birinde hakkınız vardır."[28]

Hz. Ali'nin Hz. Abbas'a "Seni zekât toplama memurluğuna tayin etmesini Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* iste" dediği rivayet edilmiştir. O da bu istekte bulununca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle demişti:

"İnsanların çıkardıkları günah kirinde (zekât toplama işinde) seni çalıştıracak değilim."[29]

Fadl b. Abbas ile Abdulmuttalip b. Rebia b. Hâris, kendilerini zekât toplama memuru olarak görevlendirmesi için Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* istekte bulundular. O, kendilerine şöyle cevap verdi:

28 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/217
29 Hâkim, Müstedrek: 3/375

"Muhammed ailesine zekât helal değildir."[30] Onların zekât memuru olmalarını menetti. Ebu Rafii'yi de bundan menetmiş ve ***"Bir kavmin azatlısı o kavimdendir"*** demişti.

Haşimileri zekât toplama memurluğunda çalışmalarının ve ücretlerini toplanan zekât malından almalarının mübah olduğunu söyleyenler, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Yemen'e zekât memuru olarak gönderilmesini delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bunu Cabir ile Ebu Said birlikte rivayet etmişlerdir. Bilindiği gibi Hz. Ali *radiyallahu anh* Yemen'e Hem zekât işlerini hem de başka işleri yürütmek üzere gönderilmişti. Bu rivayet, Haşimilerin zekât almasının mübah olduğunu söyleyenler için bir delil sayılmaz. Çünkü bu rivayette Hz. Ali'nin *radiyallahu anh*, ücretini zekât malından aldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Yüce Allah, Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şu emri vermiştir: (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."**[31]

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât tahsil edip toplama görevi karşılığında zekât malundan ücret almazdı. Hz. Ali b. Ebi Talip Yemen'e gidip orada yargı ve savaş işlerini yürütmüştü. Geçimliğini zekât mallarından değil, Fey' (ganimet) kısmındaki mallardan almıştı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zengin kişinin zekât alması helal olmadığı halde eğer zekât memuru olarak çalışmaktaysa, ücretini toplanan zekât malından alması caizdir. Bu hüküm haşimiler için de geçerlidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zengin de olsa bir kişi bu zekât malından almaya ehildir. Yani zengin kişi fakir düşecek olursa zekât alabilir. Ama haşimi bir kimse hiçbir durumda zekât alamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zekât memuru çalışmasının karşılığını zekât olarak değil, ücret olarak almaktadır. Rivayet olunduğuna göre Berire *radiyallahu anh*, kendisine zekât olarak verilen şeylerden bazısını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye ederdi. Peygamber

30 İbn Huzeyme, Sahih, Zekât, 69
31 Tevbe, 9/103

sallallahu aleyhi ve sellem de (هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ) **"Bu, ona zekâttır. Ama bize hediyedir"** buyururlardı."[32]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkisi arasındaki fark şudur: Zekât, Berire *radiyallahu anh* nin mülkiyetine geçiyordu. Sonra kendisi, o malları Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye ediyordu. Yani zekâtı verenin mülkü ile Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mülkü arasında başkasının mülkü olan bir vasıta vardı. Ama zekâtı verenin mülkü ile zekât memurunun mülkü arasında bir vasıta bulunmamaktadır. Çünkü burada zekât malı fakirin mülkiyetine girmeden memur onu (ücret olarak kendine) almaktadır.

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olmayan Fakirler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ)

"Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirler ve düşkünler içindir."[33]

Eğer bazı akrabalara zekât vermenin caiz olmadığına dair delil mevcut olmasaydı, akraba olsun olmasın fakirlik kapsamına giren herkese zekât verilmesini bu ayetin zahiri gerektirirdi. Akrabaların hangisine zekât verileceği, hangisine verilmeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidlerinin tamamı dediler ki: "Ne kadar geriye doğru gitseler de usûle, ne kadar ileriye doğru gitseler de fürua zekât verilmez."

Mâlik, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Kişi, geçimini sağlamakla yükümlü olduğu kimselere zekâtını veremez."

32 Müslim, Zekât, 52
33 Tevbe, 9/60

İbn Şübrüme dedi ki: "Kişi, kendisine mirasçı olacak akrabalarına zekâtını veremez. Ancak ailesinin içinde bulunmayan ve kendisine mirasçı olmayacak akrabalarına zekâtını verebilir."

Evzai dedi ki: "Kişi kendi ailesinin içinde bulunmayan akrabalarını atlayıp zekâtını başkalarına veremez. Azatlılarına ise zekâtından başka malı sadaka olarak vermelidir."

Leys dedi ki: "Kişi, geçimlerinden sorumlu olduğu kimselere zekâtını veremez."

"Muhtasar" adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Kişi, geçimlerinden sorumlu olmadığı muhtaç akrabalarına zekât verebilir. Bunlar, usûl ve füruu ile karısı dışındakilerdir. Bunların geçimlerini gönüllü olarak sağlamakta olsa bile, zekât almada bunlar başkalarından önceliklidirler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fukahanın ittifakından çıkan sonuca göre usûl, füru ve zevceye zekât verilmez.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisleri de buna delalet etmektedir:

(أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ)

"Sen ve malın, babana aitsiniz."[34]

(إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ)

"Kişinin yediği en helal ve hoş şey kendi kazancıdır. Çocuğu da kendisinin kazancındandır."[35]

Kişinin malının babasına ait olduğu ifade edildiğine ve kendisi de babasının kazancı olarak nitelendirildiğine göre; zekâtını oğluna verdiğinde sanki o zekât kendi mülkünde kalmaya devam etmektedir. Çünkü oğlunun mülkü babanın kendisine aittir. Bu durumda baba tarafından oğula verilen zekât geçerli olmaz. Oğul hakkında hüküm böyle olduğuna göre baba

34 İbn Mâce, Ticarat, 64
35 İbn Mâce, Ticarat, 1

hakkında da aynı hüküm söz konusu dur. Çünkü baba ile evlattan her biri doğum bağı sebebiyle birbirine mensuptur. Şunu da ifade edelim ki baba ile evladın birbiri lehine yapacağı şahitlik de geçerli değildir. İkisinden birinin diğeri lehine yaptığı şahitlikle ona kazandıracağı şeyi, kendi şahsı için kazanmış gibi olacaktır. Buna göre ikisinden birinin diğerine verdiği zekât malı, sanki yine kendi mülkiyetinde kalmış olmaktadır. Oysa zekât olarak verilen malın, fakirin mülkiyetine sahih bir şekilde geçmesi şarttır. Kişi, zekâtını kendisi lehinde şahitliği geçerli olmayan birine verdiğinde, o maldaki hakkı sona ermez ve kendi mülkiyetinde kalmış gibi olur. Bu sebeple baba ile evladın birbirlerine verdikleri zekât geçerli olmaz. Aynı gerekçeden ötürü kişinin karısına verdiği zekât da geçerli olmaz. Kişinin geçiminden sorumlu olduğu kimselere zekâtını vermesine gelince, bu meselede geçimliğin/nafakanın esas alınması anlamsızdır. Zira geçimliği/nafakayı temin etmek, her ne kadar yerine getirilmesi gereken bir hak ise de bu, bazı kimselerin bazılarından alacaklı olduğu borçtan daha güçlü bir etken değildir. Kişinin kendisine borçlu olan kimseye zekâtını vermesine aradaki borç engel teşkil etmez. Mezkûr ayetin genel hükmü, kişinin zekâtını kendisine borçlu olan şahsa -eğer fakir adını taşıyorsa- vermesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kendisine nafaka vermekle yükümlü olunan kimselerin diğer fakirlerden ayrı tutulmasını gerektiren bir delil bulunmamaktadır. Ayetin genel hükmü fakirlere zekât vermeyi gerektirdiğine göre, bunları fakirler kapsamından çıkarmak caiz olmaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ)

"Sadakanın en hayırlısı, verildikten sonra sahibinin yine de zengin kaldığı sadakadır. (Sadaka vermeye) geçiminden sorumlu olduğun kimselerden başla."[36]

Bu hadis, geçiminden sorumlu olunan kimselere (farz veya nafile) her türlü sadaka vermenin caiz olduğuna dair genel bir hüküm ifade etmektedir. Ancak haklarında mevcut olan bir delilden dolayı usûl ve füru ile eşler bu kapsamın dışına çıkarılmışlardır (onlara zekât verilmez).

36 Buhari, Nafakât, 4

'Usûl ve fürua zekât vermek caiz olmaz. Çünkü bunlardan zekât verecek olan kişi, vereceği kişinin nafakasını temin etmekle yükümlüdür' denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilir: Bu dediğiniz yanlıştır. usûl ve fürudan biri kendisini hayatta tutabilecek kadar mala sahip ise malsahibi olan diğeri onun nafakasını temin etmekle yükümlü olmasa bile, ona zekât vermesi caiz olmaz. Çünkü nafakasından sorumlu olsa da olmasa da bu kadar mala sahip olan kimseye zekât vermek caiz olmaz. Bu da usûl ve fürua zekât vermeye engel olan şeyin, doğum bağı sebebiyle birbirleriyle bağlantılı olmaları ve birinin diğeri lehine şahitlik etmesinin caiz olmayışı olduğuna delalet etmektedir. Bu iki sebepten her biri, bunların birbirlerine zekât vermelerine engel teşkil etmektedir.

[Kadının Kocasına Zekat Vermesinin Hükmü]

Fakihler, kadının, malının zekâtını kocasına vermesinin caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Mâlik, kadının kocasına zekât veremeyeceğini söylemişlerdir.

Ebu Yusuf, Muhammed, Sevri ve Şafiî ise kadının, malının zekâtını kocasına verebileceğini söylemişlerdir.

Veremeyeceğini söyleyenlerin delili şudur: Karı kocadan her birinin diğeri lehine yapacağı şahitliğin geçerli olmayacağı sabittir. Buna göre eşlerden birinin diğerine zekât vermemesi gerekir. Çünkü bunlardan birinin diğerine zekât vermesine engel olan illet her ikisinde de mevcuttur.

Kadının, malının zekâtını kocasına vermesinin caiz ve geçerli olduğunu savunanlar, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* eşi Zeyneb'in *radiyallahu anh* hadisini delil göstermektedirler. Zeynep *radiyallahu anh*, eşi Abdullah *radiyallahu anh* a ve yanında barınmakta olan yetim yeğenlerine sadaka verip veremeyeceğini sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Bundan dolayı senin için iki sevap vardır. Biri sadaka verme, diğeri de akrabalık bağlarını gözetme sevabıdır."***[37]

37 Ebu Nuaym el-İsbahani, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ: 2/69; Zeylai, Nasbu'r-Râye: 2/401.

Bu hadisi delil olarak ileri sürene denir ki: Hadiste sözü edilen şey, nafile sadakadır. Hadisin lafızları buna delalet etmektedir. Zira hadisin evveliyatında ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Takılarınızı vererek de olsa sadaka verin"*** buyurarak kadınları sadaka vermeye teşvik etmiş, bunun üzerine Zeynep *radiyallahu anh* takılarını toplayarak onları sadaka olarak vermek istemiş ve bunu gidip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuş. O da yukarıda zikredilen hadisi irad etmiştir. İşte bu ifade, sözü edilen sadakanın nafile sadaka olduğuna delalet etmektedir.

Yukarıdaki görüşün sahipleri şu hadisi delil olarak ileri sürebilirler:

"Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Alkame, Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Mesud'un karısı Zeyneb es-Sekafiyye *radiyallahu anh*, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şu soruyu sordu: "İçinde yirmi miskal altın bulunan bir gerdanlığım var. Zekâtını verecek miyim?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet, yarım miskal vereceksin"*** deyince yine sordu: "Yanımda barınmakta olan yetim yeğenlerim var. Zekâtımı onlara vereyim mi?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet"*** cevabını verdi. Görüldüğü gibi bu hadiste sözü edilen şey, zekâttır."

Bu hadisi delil olarak ileri sürenlere deriz ki: Bu hadiste, kadının kendi kocasına zekât vermesinden söz edilmemektedir. Kadının, kendi yeğenlerine zekâtını vermesinden bahsedilmektedir ki bunu biz de caiz görmekteyiz. Belki de Zeynep *radiyallahu anh*, kocasına ve yeğenlerine nafile sadaka verip veremeyeceğini sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunun caiz olduğunu söylemiştir. Başka bir defasında da takısının zekâtını vermesi gerekip gerekmediğini, vermesi gerekiyorsa yeğenlerine vermesinin caiz olup olmayacağını sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara vermesinin caiz olacağını bildirmiştir. Biz de kişinin kendi malının zekâtını kardeşinin çocuklarına vermesinin caiz olduğunu söylemekteyiz.

[Zimmiye Zekat Verme Konusu]

Zimmiye zekât verilip verilemeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri, Mâlik, Sevri, İbn Şübrüme ve Şafiî, zimmiye zekât verilemeyeceğini söylemişlerdir.

Ubeydullah b. Hasan, kendisine zekât verilecek bir Müslüman bulunamaması durumunda zimmiye zekât verilebileceğini söylemiştir. Kendisine "Zimminin bulunduğu yerde Müslüman bulunmaz da başka bir yerde Müslüman varsa, yine zimmiye verileceğini mi söylüyorsun?" denilmişti. Kendisi bu ifadesiyle sanki Müslümanların arasında yaşamakta da olsa zimmiye zekât verilebileceğini söylemiştir.

Zimmiye zekât verilemeyeceğini söyleyen fakihlerin delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Bu hadis, devlet başkanının aldığı her zekât malının sadece Müslüman fakirlere verilmesini gerektirmektedir. Kâfirlere verilmesi caiz olmaz. Fakihler, Müslümanların bulunduğu yerde kâfirlere zekât verilemeyeceği hususunda ittifak ettiklerine göre, kâfirlerin zekâtta paylarının olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Şayet bir durumda onlara zekât vermek caiz olsaydı, Müslüman fakirlerine verildiği gibi her durumda onların da fakirlerine verilmesi caiz olurdu.

[Zekatının Tamamının Bir Kişiye Verilmesinin Hükmü]

Kişinin zekâtının tamamını bir adama vermesinin caiz olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri, kişinin zekâtının tamamını bir düşküne vermesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Mâlik dedi ki: "Bir kişinin kendi şahsının ve aile efradının fitrelerini bir düşküne vermesinde sakınca yoktur."

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Zekât verilecek her sınıftan asgari üçer kişiye zekât vermek gerekir. Mesela bir sınıftan iki kişiye verildikten sonra o sınıfa mensup üçüncü bir şahsa rastlanırsa, verilmiş olanın üçte birini ona vermek gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ) **"Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirler içindir"** ayetindeki "sadakalar (zekâtlar)" kelimesi zekât için, "fakirler" kelimesi ise zekât verilecek kimseler için cins ismidir. Cins

isimleri mutlak olarak kullanıldıklarında, ismi oldukları şeyleri (müsemmaları) iki şekilde yani ya tamamını ya da asgarisini kapsarlar. Yoksa bir delil olmadan şu kadar sayıda olanlarını değil de illa bu kadar sayıda olanlarını kapsarlar, denilemez. Çünkü cins isminde sayıdan bahsedilmemektedir. Mesela (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ) **"Hırsız erkek ile hırsız kadın"**[38], (اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي) **"Zina eden kadın ve zina eden erkek"**[39] ve (وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا) **"İnsan zayıf yaratılmıştır."**[40]

Bu ayetlerdekiler ile diğer cin isimlerinden her biri ismi olduğu nesneleri toplu halde değil de kendi halinde ayrı ayrı kapsar.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir kimse (إِنْ تَزَوَّجْتُ النِّسَاءَ) 'Ben kadınlarla evlenirsem' veya (اشْتَرَيْتُ الْعَبِيدَ) 'köle satın alırsam' dediğinde bir kadınla evlenir veya bir köle satın alırsa, yeminini bozmuş olur. Ama (إِنْ شَرِبْتُ الْمَاءَ) 'Su içersem' veya (أَكَلْتُ الطَّعَامَ) 'Yemek yersem' derse, azıcık su içtiği veya azıcık yemek yediği takdirde yeminini bozmuş olur. Bu ifadesi bütün yemekleri yemesini veya bütün suları içmesini gerektirmez."

Dediler ki: Bu şekildeki yemini ile cinsin tamamını kasdettiğini söylerse, ifadesi doğru kabul edilir ve yemini asla bozulmaz. Çünkü yeminde kullanılan cins ismi iki manaya gelmektedir. Ya cins ismi, kendilerine isim olduğu şeylerin tümünü ya da asgarisini kapsar. Kendilerine isim olduğu şeylerin tümünün bu yeminde payı yoktur. Şu halde burada sayıya itibar edilmemesi gerekir.

Naklettiğimiz bu görüşümüz sabit olup fukahanın tümü zekât ayetiyle (Tevbe, 60) hiç kimse mahrum kalmamacasına bütün sınıflardaki herkese zekât verilmesinin kastedilmediği hususunda ittifak ettiklerine göre sayının esas alınması geçersiz oldu. Buna bağlı olarak da her sınıftan en az üç kişiye zekât verilmesi gerektiği görüşü de iptal edilmiş oldu. Şunu da ifade etmeliyiz ki zekât belirli bir kişinin hakkı olmayıp Allah'ın hakkı olduğuna ve bu sebeple ayette belirtilen cihetlere verilmesi gerektiğine göre, kendilerine zekât verilenlerin bir topluluk olmasıyla bir kişi olması arasında hüküm bakımından bir fark olmaması gerekir. Bir topluluğa verilmesi

38 Mâide, 5/38
39 Nûr, 24/2
40 Nisâ, 4/28

caiz olduğu gibi bir kişiye verilmesi de caizdir. Zira sayının esas alınması gerekli olsa bazı sayılar diğerlerinden öncelikli olamaz. Çünkü ayette sayılan sınıf adları başka sayılara değil de sadece bir sayıya mahsus olamaz. Yine sayının esas alınması gerekli olsa, biz biliyoruz ki zekât verilecek sınıflardaki kimselerin tamamına zekâtı vermek mümkün değildir. Çünkü o kimseler, sayılamayacak kadar çokturlar. Bu da sayıları esas almanın geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü esas alınması, geçersizliğini gerektiren sebebi beraberinde taşımaktadır.

Malının üçte birinin fakirlere verilmesini vasiyet eden bir kimsenin bu vasiyetinin ne şekilde yerine getirileceği hususunda Ebu Yusuf ile Muhammed ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Yusuf, malının üçte birinin bir fakire verilmesinin yeterli olacağını söylerken Muhammed, iki veya daha fazla fakire verilmedikçe vasiyetin yerine getirilmiş olmayacağını söylemiştir. Ebu Yusuf vasiyeti zekâta benzetmiştir ki doğrusu da budur.

[Zekatı Ödeme Yeri]

Zekâtı ödeme yeri konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz müçtehidleri Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Her beldenin zekâtı o beldenin fakirlerine paylaştırılır. Başka beldeye gönderilmez. Gönderilip de oranın fakirlerine verilecek olursa mekruh olmakla birlikte geçerli olur."

Ali er-Râzî'nin Ebu Süleyman'dan naklederek bildirdiğine göre İbn Mübarek, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişinin, zekâtını başka beldede bulunan akrabalarına göndermesinde sakınca yoktur."

Ebu Süleyman dedi ki: "Ebu Hanife'nin bu söylediğini Muhammed b. Hasan'a naklettiğimde, 'Bu güzel bir görüştür. Ancak biz bunu Ebu Hanife'den duymuş değiliz' dedi."

Yine Ebu Süleyman dedi ki: "Muhammed b. Hasan bu görüşü İbn Mübarek aracılığıyla Ebu Hanife'den naklederek yazmıştır."

Tahavi'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mübarek, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi, zekâtını bir şehirden başka bir şehire gönderemez. Ancak akrabalarına vermek için gönderebilir."

Ebu Hanife dedi ki: "Kişi kendi fitresini bulunduğu yerde öder. Küçük çocuklarının fitrelerini ise onların bulundukları yerde öder. Malın zekâtı ise malın bulunduğu yerde ödenir."

Mâlik dedi ki: "Malın zekâtı bir beldeden başka bir beldeye nakledilmez. Ancak bulunulan yerdeki fakirlerden artarsa o zaman en yakın beldeye nakledilir. Mesela malı Mısır'da olan ve kendisi de Mısır'lı olan bir adam Medine'de iken zekât ödeme vakti geldiğinde, malının zekâtını Medine'deki haksahiplerine paylaştırır. Fitresini de kendi bulunduğu yerde öder."

Sevri dedi ki: "Zekât, bir beldeden başka bir beldeye nakledilmez. Ancak zekât verilecek bir kimse bulunmazsa o zaman nakledilebilir."

Hasan b. Salih, zekâtın bir beldeden başka bir beldeye naklini mekruh görmüştür.

Leys dedi ki: "Bir kimse ikamet ettiği beldeden başka bir beldedeyken zekâtını ödeme vakti gelirse, asıl beldesine dönüşü yakın zamanda olacaksa, ödemeyi beldesine dönünceye kadar erteler. Döndükten sonra asıl beldesinde zekâtını öder. Ama dönüşü beklemeden bulunduğu yerde öderse, zekâtının geçerli olacağını umarım. Gurbeti uzun sürecek ve orada kalmak isterse, zekâtını bulunduğu beldede öder."

Şafiî dedi ki: "Bir kimse zekâtını kendi beldesinden başka bir beldeye gönderirse, yeniden zekât vermesi gerektiğine dair net bir fikrim oluşmuş değildir.»

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler içindir"** ayetinin zahiri, zekâtın, malın bulunduğu beldeden başka beldedeki veya istenilen herhangi bir yerdeki kimselere verilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kişi zekâtını dilediği herhangi bir yerde öderse geçerli olur."

Bunun delili de şudur: Hanefi usûlünde belli bir yere mahsus olan ve başka yerde ödenmesi halinde geçerli olmayan bir sadakanın olduğunu bilmiyoruz. Bilindiği gibi yemin ve adak kefaretleriyle diğer sadakaların ödenmesinin geçerli olması için belli bir mekânda ödenmesi şart değildir.

Tavus, Muâz'ın *radiyallahu anh* Yemen halkına şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bana arpa ve mısır yerine hamis ve elbise getirin ki onları zekât olarak sizden alayım. Bu sizin için daha kolay ve Medine'deki ensar ve muhacirler için de daha iyidir."[41]

Bu rivayet, Muâz'ın *radiyallahu anh* Yemen'de topladığı zekât mallarını Medine'ye naklettiğine delalet etmektedir. Çünkü Medine halkı o kumaş ve giysilere Yemenlilerden daha muhtaçtılar. Adiyy b. Hâtim *radiyallahu anh*, Tayy kabilesinin zekâtını Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* götürdüğünü rivayet etmiştir. Tayy kabilesinin beldeleri Medine'den uzaktaydı. Yine Adiyy b. Hâtim *radiyallahu anh* ile Zibrikan b. Bedir *radiyallahu anh*, kendi kavimlerinin zekâtını Tayy ve Beni Temim beldelerinden Medine'ye Hz. Ebû Bekir'e *radiyallahu anh* getirip teslim etmişlerdi. O da mürtetlerle savaşta silah ve teçhizat temini için bu mallardan yararlanmıştı. İki belde halkı muhtaçlıkta birbirlerine eşit olduklarında zekâtın bir beldeden diğerine naklini fakihler mekruh görmüşlerdir.

Rivayet olunduğuna göre Muâz'ı *radiyallahu anh* Yemen'e gönderdiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şunu söylemişti: ***"Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen bir hakkı (zekâtı) Allah'ın kendilerine farz kıldığını onlara bildir."***

Bu hadis zekâtın, alındığı yerin fakirlerine verilmesini gerektirmektedir. Ebu Hanife, mükellefin başka beldedeki akrabalarına vermek üzere zekâtı oraya nakletmesinin caiz olduğunu söylemiştir. Çünkü Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Selman b. Âmir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Adamın akrabasına verdiği sadaka, hem sadaka sevabı hem de akrabalık bağını gözetme sevabını kazandırır."***[42]

41 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/113. [Hamis: Beşe beş zira' ebadında bir kumaş. Mütercim]

42 İbn Huzeyme, Sahih: 4/77

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, sadakanın sevabını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu. O da şöyle buyurdu: ***"Akrabaya verilen sadaka iki kez sevaplandırılır."***[43]

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* eşi Zeynep *radiyallahu anh*, eşi Abdullah *radiyallahu anh* a ve yanında barınmakta olan yetim yeğenlerine sadaka verip veremeyeceğini sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Bundan dolayı senin için iki sevap vardır. Biri sadaka verme, diğeri de akrabalık bağlarını gözetme sevabıdır."***[44]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Eyyüb b. Beşir, Hakîm b. Hizam'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, hangi sadaka daha çok sevap kazandırır?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi:

(إِنَّ أَفْضَلَ الصَّدَقَةِ صَدَقَةٌ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ)

"Sadakanın en faziletlisi, kindar akrabaya verilen sadakadır."[45]

Evi uzakta da olsayakın akrabaya verilen zekâtın yabancıya verilen zekâttan daha sevap olduğu bu hadislerle ispatlanmış olmaktadır. Bu sebeple Ebu Hanife, akrabaya verilecekse zekâtın başka bir beldeye naklinin caiz olduğunu söylemiştir. Ancak mezhebimiz müçtehidleri, "Kişi kendi fitresini bulunduğu yerde, eşinin ve çocuklarının fitrelerini ise onların bulundukları yerde öder" demişlerdir. Çünkü onların fitreleri onların adına ödenmektedir. Malın zekâtı malın bulunduğu yerde ödendiği gibi, fitre de adına ödenmekte olduğu kişinin bulunduğu yerde ödenir.

43 Bkz: Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 7/358

44 Ebu Nuaym el-İsbahani, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ: 2/69; Zeylai, Nasbu'r-Râye: 2/401.

45 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 4/138

Bir Düşküne Verilecek Zekât Miktarı

Ebu Hanife, bir kimseye iki yüz dirhem zekât verilmesini mekruh görürdü. Ama verse de geçerli olacağını, iki yüz dirhemden az vermesinde sakınca bulunmadığını, verilen zekâtla bir insanı muhtaçlıktan kurtarıp zengin hale getirmenin kendisinin hoşuna gittiğini söylemiştir.

Hişam, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüz doksan dokuz dirhemi olan bir adama iki dirhem zekât verilirse, adamın bir dirhemi kabul edip diğerini geri vermesi gerekir." Adamın malvarlığını iki yüz dirheme tamamlamasını caiz görmüş; fazlasını kabul etmesini ise mekruh görmüştür.

Mâlik b. Enes ise bu konuda nass olmadığı için içtihad ederek bir karar verilebileceğini söylemiştir. İbn Şübrüme'nin bu konudaki görüşü, Ebu Hanife'nin görüşü gibidir.

Sevri dedi ki: "Borçlu olmayan kimseye elli dirhemden fazla zekât verilmez." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Leys dedi ki: "Zekât malı çoksa ve zekât verilecek kişinin de çoluk çocuğu varsa, kendisine bir hizmetçi Satın almasına yetecek kadar zekât verilir."

Şafiî bu konuda bir sınırlamada bulunmamıştır. Kişiye, ihtiyacını giderecek kadar zekât verilebileceğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler içindir"** ayetinde fakirlerle düşkünlerden her birine verilecek zekât miktarına ilişkin bir sınırlama yoktur. Biliyoruz ki bu ayette zekâtın fakirlerein tamamına dağıtılması kastedilmiş değildir. Çünkü bu imkânsız olan bir şeydir. Böyle olunca da ayette kastedilenin, zekâtın fakirlerden herhangi birilerine verilmesi olduğu ispatlanmış oldu. Bunun da en azı bir fakirdir. Malsahiplerinden herbirinin bu emre muhatap olduğu bilinmektedir. Bu da her malsahibinin zekâtının -az da olsa çok da olsa- tümünü bir fakire vermesinin caizliğini gerektirmektedir. Ayetin zahirine göre çok miktardaki malın zekâtının -miktar sınırlaması olmaksızın- bir fakire verilmesi caiz olmaktadır. Şunu da ifade edelim ki zekâtı verme ve mülk etme, verilen kişi fakir iken gerçekleşmektedir. Verilen zekâtın az olmasıyla çok olması arasında bir fark yoktur.

Çünkü her iki halde de verilen zekât fakire mülk edilmektedir. Ancak Ebu Hanife bir kişiye iki yüz dirhem zekât vermeyi mekruh görmüştür. Çünkü iki yüz dirhem tam bir nisaptır. Fakir kişi kendisine verilip mülk edilen bu miktardaki mal ile zengin olur. Bilindiği gibi Cenab-ı Allah, zekâtları mülk edinip ondan yararlansınlar diye fakirlere vermeyi emretmiştir. Nisaptan fazla verilmesi durumunda fakir kişi, ancak zengin olduktan sonra ondan yararlanma imkânını bulmuş olacaktır. İşte bu sebepten dolayı Ebu Hanife, bir kişiye tam bir nisap miktarınca zekât verilmesini mekruh görmüştür. Ama nisaptan az miktarda zekât verilmesi durumunda fakir kişi, kendisine verilen zekât malından yine fakir iken mülk edinip yararlanma imkânı bulacaktır. Ebu Hanife bunu mekruh görmemiştir. Çünkü bir kişi kendisine verilen zekât ile fakirlikten çıkıp zengin sınıfına dâhil olmazsa, nisabın altında olduktan sonra verilen zekât az da olsa çok da olsa bu bakımdan farketmez. Verilen zekât, fakire mülk edilirken ve o bu zekâttan yararlanma imkânını bulurken zengin olmamalıdır.

Ebu Hanife'nin "Verilen zekât ile kişinin zengin kılınması hoşuma gider" demesine gelince o, bunu demekle kişinin zekât verme mükellefi olacak kadar zengin olmasını kasdetmiş değildir. Aksine onu yüzsuyunu döküp dilenmeye muhtaç olmaktan kurtaracak ve geçimini bir şekilde yürütebilecek kadar zekâtın verilmesini kasdetmiştir.

Bir kimse fakir görünümlü bir adama zekâtını verdikten sonra o adamın zengin olduğu anlaşılırsa, ona verilen zekâtın geçerli olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Hanife ile Muhammed, ona verilen zekâtın geçerli olacağını söylemişlerdir. Aynı şekilde bilmeden oğluna veya zimmi bir kimseye verir, sonra hakikati anlarsa geçerli olur. Ebu Yusuf bu durumda verilen zekâtın geçerli olmayacağını söylemiştir.

Ebu Hanife, bu görüşüne dayanak olarak Maan b. Yezid'in şu hadisini göstermiştir:

Maan'ın babası Yezid, geceleyin zekâtını (karanlıktan dolayı) farkında olmadan kendisine vermişti. Sabah olunca yanında dikilip "Ben sana vermeyi kasdetmemiştim" dedi. Aralarındaki anlaşmazlığı çözmesi için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yezid'e, (لكَ ما نوَيتَ يا يَزيدُ) ***"Ey Yezid, niyet ettiğin şey senin***

için tamamdır" buyurdu. Maan'a da, (ولكَ ما أخذتَ يا مَعنُ) ***"Ey Maan, aldığın mal da senindir"*** buyurdu.[46]

Yezid'e, "verdiğini zekât niyetiyle mi yoksa başka bir niyetle mi verdin?" diye sormadı. Aksine ***"Niyet ettiğin şey senin için tamamdır"*** buyurdu. Bu da zekât niyetiyle vermiş de olsa zekâtının geçerli olduğuna delalet etmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki, zaruret halinde olmasalar bile evlada nafile sadaka vermek sahihtir. Bu mesele sahih bir içtihad neticesinde Kâbe'ye yöneldiğini zannederek namaz kılan, ancak daha sonra hata ettiği anlaşılan kimsenin namazının geçerli sayılmasına benzemektedir. Çünkü zaruret olmasa bile bazen Kâbe'den başka tarafa kılınan namaz geçerli olmaktadır. Bu, binek üzerinde nafile olarak kılınan namazdır. Buna göre içtihatta bulunarak fakir olduğu zannedilen ancak daha sonra fakir olmadığı anlaşılan kimseye verilen zekât, tıpkı içtihad neticesinde kıble zannedilerek Kâbe'den başka tarafa kılınan namaz gibi geçerlidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yukarıdaki zekât meselesi, temiz olduğunu zannettiği bir suyla abdest alan bir kimsenin, daha sonra o suyun necis olduğunun anlaması durumunda kıldığı namazın geçerli olmamasına benzemektedir. Çünkü bu durumda içtihattan kesin bilgiye dönülmüştür. Aynı şekilde bilmeden zengin bir kimseye veya oğluna ya da zimmi birine zekât veren kimsenin, daha sonra bunları bilip anlaması durumunda içtihaddan kesin bilgiye dönmüş olması sebebiyle içtihadının hükmü geçersiz olur. Dolayısıyla yeniden zekât vermesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi değildir. Çünkü necis suyla abdest almak, hiçbir durumda taharet/abdest sayılmaz. Böyle bir abdestin geçerli olmasına içtihadın hiçbir etkisi olmaz. Ama namazda kıbleye yönelmenin terkedilmesi bazı durumlarda caizdir. Bu anlattıklarımızdan ötürü bizim meselemiz doğruya daha muvafıktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Necis elbiseyle kılınan namaz bazı durumlarda geçerli olur. Bununla birlikte içtihatta bulunarak elbisesinin temizliğine hükmederek namaz kılan, ancak daha sonra elbisesinin necis olduğu anlaşılan kimsenin kılmış olduğu namaz batıl olur. O namazı iade etmesi gerekir. Bazı durumlarda necis elbiseyle kılınan namazın geçerli olması, içtihad ederek kılan ancak daha sonra elbisesinin necis olduğu kesin olarak anlaşılan kimsenin namazının geçerli olmasını gerektirmez."

46 Buhari, Zekât, 19

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sen bizim gerekçelerimizin manasını anlamadın. Kişinin fakir olmayan birine veya oğluna ya da zimmi birine nafile sadaka vermesi caiz olduğu gibi biz de zaruret olmadığı halde bazı durumlarda kıbleye yönelmeden kılınan namazın geçerli olduğunu söylemiştik. Bu bakımdan bu iki mesele birbirine benzemektedir. Bilindiği gibi kişinin fakir olmayan birine veya oğluna ya da zimmi birine nafile sadaka vermesinde zaruret olmadığı gibi, binek üzerinde nafile namaz kılmakta da zaruret yoktur. Bu iki mesele bu bakımdan birbirine eşit olduğuna göre, hüküm bakımından da birbirine benzerler. Necis elbise ile farz veya nafile namaz kılmaya gelince bu, zaruret halinde olmadan caiz olmaz. Bu bakımdan iki meselenin hükmü birbirinden ayrılmaktadır.

Zekâtın Bir Sınıfa Verilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ.....)

"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler... içindir."

Ebu Davud et Tayalisi'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Bir adam zekâtını sekiz sınıftan birine verirse zekâtı geçerli olur." Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, Huzeyfe *radiyallahu anh*, Said b. Cübeyr, İbrahim, Ömer b. Abdulaziz ve Ebu'l Âliye'nin de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir. Sahabilerden buna aykırı bir şey diyen olmamıştır. Dolayısıyla bu, hiç kimsenin muhalefet edemeyeceği bir selef icması olmuştur. Çünkü bu, emsallerinden hiç kimsenin muhalefetine maruz kalmadan zahir ve meşhur bir şekilde seleften nakledilmiştir.

Sevri'nin bildirdiğine göre İbrahim b. Meysere, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muâz b. Cebel *radiyallahu anh*, Yemenlilerden zekât mallarını toplar ve insanlardan bir sınıfa verirdi." Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Mâlik b. Enes de bu görüştedirler.

Şafiî dedi ki: "Zekât sekiz sınıfa paylaştırılır. Ancak bir sınıftan bir kimseye rastlanamazsa o zaman diğer sınıflara paylaştırılır. Başka türlüsü geçerli değildir."

Bu, yukarıda adları geçen selef ulemasının sözlerine, haberlere, hadislere ve Kitab'ın zahirine aykırı bir görüştür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ)

"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."[47]

Bu ayetin (farz veya nafile) bütün sadakalar için geçerli olan genel bir hükümdür. Çünkü ayette geçen (الصَّدَقَاتِ) kelimesi, başında elif lâm bulunduğu için cins ismidir. Ayet-i kerime bütün sadakaların zikredilen sınıflardan bir sınıfa yani fakirlere verilmesini gerektirmektedir. Bu da Cenab-ı Allah'ın diğer sınıflardan bahsetmekteki maksadının sadece fakirliğin sebeplerini açıklamak olduğuna, yoksa zekâtın sekiz sınıfa paylaştırılması olmadığına delalet etmektedir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında; dilenenler ve (dilenmeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır."[48]

Bu ayet, zekâtın başkalarına değil, sadece bu iki sınıfa verilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu da zekâtın sekiz sınıfa paylaştırılmasının zorunlu olmasını reddetmektedir. Şunu da ifade etmeliyiz ki (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirler içindir"** ayeti bütün

47 Bakara, 2/271
48 Me'âric, 70/24-25

sadakalar ve sadaka olarak tahsil edilen mallar hakkında her zamanda geçerli genel bir hüküm ifade etmektedir. Ayetteki (لِلْفُقَرَاءِ) kelimesi ve devamındaki kelimeler, fakirlerle diğer sınıflar ve onlardan meydana gelenler hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Bilindiği gibi ayette, toplanan zekâtların mevcut sınıflara ve onlardan meydana geleceklere paylaştırılması kastedilmiş değildir. Çünkü bunun gerçekleştirilmesi kıyamete kadar dahi mümkün değildir. Şu halde bir yılın zekâtının bir sınıfa, ikinci yılın zekâtının başka bir sınıfa, sonra her bir yılın zekâtının devlet başkanının uygun göreceği bir sınıfa paylaştırılmasının yeterli olması gerekmektedir. Böylece bir yılın veya bir şahsın zekâtının sekiz sınıfa paylaştırılmasının gerekmediği ispatlanmış oldu. Şunu da söylemeliyiz ki fakirler, zekâtı ortaklaşa hak etmemektedirler. Zekâtın onlardan bazısına verilip bazısının mahrum bırakılması caizdir. Böylece ayette, zekâtın zikredilenlerin bazısına verilmesinin kastedildiği ispatlanmış oldu. Buna göre zekâtın bazı fakirlere verilmesi caiz olduğu gibi, sekiz sınıftan birine verilmesinin caiz olması da gerekmektedir. Zira zekât, onların tümünün hakkı olsaydı, bazısının mahrum bırakılıp bazısına verilmesi caiz olmazdı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şu hadis de buna delalet etmektedir. Seleme b. Sahr karısından zihar yaptığında keffaret olarak verecek yiyecek bulamamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, Beni Zürayk kabilesinin zekâtını kendisine vermesi için o kabilenin zekât memuruna gitmesini emretti. Bu emri vermekle o kabilenin zekâtının Seleme'ye verilmesini caiz görmüştü. Oysa Seleme bir sınıftandı.

Ubeydullah b. Adiyy el-Hiyar'ın rivayetine göre iki kişi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât istemişler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların güçlü kuvvetli olduklarını görünce de onlara (إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا) ***"İsterseniz size veririm"*** demiş ama onları (kendilerine zekât verilen) bir sınıftan saymak için hangi sınıftan olduklarını sormamıştı.[49]

Zekâtın fakirlik vasfı ile hak edildiğinin delili şu hadistir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

49 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/22

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel'i *radiyallahu anh* Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurdu:

(فأخْبِرْهم أَن الله قد فرَضَ عليهم صدقةً تُؤخذُ
من أَغنيائِهم فَتُرَدُّ على فقرائِهِمْ)

"Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekâtı Allah'ın kendilerine farz kıldığını onlara haber ver."[50]

Bu hadislerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bütün sınıfların zekât almayı fakirlik vasfı ile hak ettiklerini haber vermiştir. Çünkü zekâtların tamamının fakirlere sarfedileceğini bildirmiştir. Bu hadislerin lafzı, içerdiği delaletle birlikte zekât almayı hak ettiren vasfın fakirlik olduğuna delalet etmektedir. Bu hadislerin ifade ettiği genel hüküm, zekâtların tamamının, başkalarına vermemecesine fakirlere verilmesini gerektirmektedir. Hatta lafzın zahiri manası, bunun vacipliğini gerektirmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"emrolundum"*** ifadesini kullanmıştır.

"Zekât memuru fakirlik vasfını taşımadığı halde zekât almayı hak etmektedir" denilirse biz deriz ki:

Onlar o malları kendileri için alırken zekât olarak almamaktadırlar. Aksine zekâtlar fakirler için toplanır. Sonra zekât memurları, çalışmalarının karşılığını o mallardan alırlar. Bunu fakire verilen zekât gibi zekât olarak değil, bir işverene iş yapan işöi gibi emeklerinin ücreti olarak alırlar. Mesela Berire *radiyallahu anh* ye zekât verilirdi. O da kendisine verilen zekât malından Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye verirdi. O mallar Berire'ye zekât, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ise hediye idi.

"Müellefe-i kulub/Kalpleri İslam'a ısındırılanlar fakir olmadıkları halde zekât malından almaktaydılar" denilirse cevaben deriz ki:

Onlar o malları zekât olarak almıyorlardı. Aksine zekâtlar fakirler için toplanıyordu. Sonra bu zekât mallarının bir kısmı, Müslüman olsunlar ve Müslümanların fakir olanlarına eziyet etmesinler, onlar için bir kuvvet ol-

50 Buhari, Zekât, 65

sunlar diye müellefe-i kuluba veriliyordu. O malları zekât olarak almıyorlardı. Aksine o mallar zekât olarak mükelleflerden tahsil ediliyor, sonra da Müslümanların yararına sarfediliyordu. Çünkü fakirlerin mallarını, onların yararına olan bazı işlere sarfetmek caizdir. Zira devlet başkanı onları yönetme ve onların yararına olan tasarruflarda bulunma yetkisine sahiptir. Zekât ayetinde kendilerine zekât verileceği bildirilen sınıfların zikredilmesine gelince bu, fakirlik sebeplerini açıklamak için yapılmıştır. Nitekim bunu daha önce de söylemiştik. Bunun delili şudur: Borçlu, yolda kalmış yolcu ve gazi, sadece muhtaçlık ve fakirlik vasıfları sebebiyle zekât almayı hak ederler. Bu da onları zekât alma hakkına sahip kılan vasfın fakirlik olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdurrahman b. Ziyad b. el-Amm'in bildirdiğine göre Ziyad b. Naîm, Ziyad b. Hâris es-Sudaî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kavmin zekâtını toplamam için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni emîr olarak görevlendirdi. "Onların zekâtından bana ver" dedim. Dediğimi yaptı ve bu hususta benim için bir yazı yazdı. Sonra bir adam gelip 'Bana zekâttan bir şeyler ver' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona:

(إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرْضَ فِي الصَّدَقَاتِ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلَا غَيْرِهِ حَتَّى جَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ فَإِنْ كُنْتَ مِنْ أَهْلِ تِلْكَ الْأَجْزَاءِ أَعْطَيْتُكَ)

"Güçlü ve Yüce Allah, zekâtlar konusunda Peygamberin veya bir başkasının hükmüne razı olmamıştır. Nihayet kendisi zekâtı(n verileceği kimseleri) sekiz kısma ayırmıştır. Eğer sen o kısımlardan biri isen sana veririm" buyurdu."[51]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis bizim söylediğimizin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü hadiste, "Eğer sen o kısımlardan biri isen sana veririm" denilmektedir. Böylece zekâtın, bu kısımlardan birinde olmakla hak edileceği açıklanmış olmaktadır. Hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kavminin zekâtını toplaması için Sudaî'ye bir yazı yazmış ve ona, kendisinin (zekât almayı hak eden sınıflardan) hangi sınıfta olduğunu sormamıştır.

51 Darekutni, Sünen: 3/57

"Yüce Allah, zekâtı(n verileceği kimseleri) sekiz kısma ayırmıştır" ifadesi şu anlama gelmektedir:

Zekât alacak olanları Yüce Allah sekiz sınıfa ayırmıştır ki, devlet başkanının uygun görmesi durumunda her sınıfa zekâttan bir kısım verilsin. Bunların tümü mahrum bırakılıp da başkalarına verilmesin. Şunu da ifade edelim ki zekât, sekiz sınıftan birine mensup olma adını taşımakla veya muhtaç olmaklaya da her iki vasfı taşımakla hak edilir. Sadecebu sınıflardan birine mensup olma adını taşımakla hak edileceğini söylemek doğru değildir. Bunun iki sebebi vardır:

1-Böyle demekle her borçlu ve her yolda kalan kimse, zengin de olsa zekât alma hakkını elde eder ki bu batıl bir şeydir.

2-Buna göre hem fakir hem de yolda kalan bir yolcunun zekâttan iki pay alması gerekir. Bu iki maddede anlatılanlar batıl olduğuna göre, zekâtın muhtaçlık sebebiyle hak edildiğini söylemek doğru olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ.....) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler... içindir."** Bu ayet, sekiz sınıfın zekâtı ortaklaşa hak etmelerini gerektirmektedir. Bu sınıflardan birini devre dışı etmek caiz olmaz. Mesela bir kimse malının üçte birinin Zeyd, Amr ve Halid'e verilmesini vasiyet ederse, bu üç kişiden biri vasiyet edilen maldan mahrum bırakılamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzı farz veya nafile bütün sadakaları ilgilendirmektedir. Aynı şekilde biz de diyoruz ki, toplumun maslahatına uygun olarak devlet başkanının içtihadı doğrultusunda bir yılnin zekâtı bir sınıfa, başka bir yılnin zekâtı ise başka bir sınıfa verilir. Aramızdaki ihtilaf noktası, bir zekâtı bütün sınıfların hak edip etmediği meselesidir. Çünkü ayette bir zekâtın hükmünden değil, toplanan bütün zekâtların hükmünden bahsedilmektedir. Zekâtların tamamı, yukarıda zikrettiğimiz şekilde paylaştırılır. Bu şekilde paylaştırdığımızda bu ayetin gereğini hakkıyla yerine getirmiş, zikrettiğimiz önceki ayetleri, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen hadisleri ve selef ulemasının sözlerini delil olarak kullanmış oluruz. Bu şekildeki bir paylaştırma, bir zekâtı sekiz sınıfa paylaştırmaktan ve naklettiğimiz diğer ayetlerle hadisleri reddetmekten daha iyidir. Anlatmış olduğumuz bu yönüyle zekâtlar,

belli şahıslara malın üçte birini vasiyet etme meselesinden hüküm bakımından ayrılmaktadır. Çünkü vasiyette malın kendilerine teslim edileceği şahıslar sınırlı sayıdadır. Bir de vasiyet edilen üçte birlik kısım, belirli bir maldadır. Kendileri için vasiyet edilen kişilerin o malı ortaklaşa hak etmeleri gerekmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki zekâtlar, kendilerine teslim edilecek kimseler tarafından ortaklaşa hak edilmemektedir. Çünkü fakihler, zekâtın fakirlerin bazısına verilip bazısına verilmemesinin caizliğinde ittifak etmişlerdir. Ama kendilerine mal verilmesi vasiyet edilen kişilerden bazısını vasiyetin kapsamı dışına çıkarmak caiz değildir. Şu da var ki zekât vermede bazı kimseleri diğerlerine tercih etmek caiz iken mutlak vasiyetlerde bu caiz değildir. Aynı şekilde zekât vermede bazı fakirleri diğerlerine tercih etmek caiz olduğu gibi, bazı sınıfları da diğerlerine tercih etmek caizdir. Bu bakımdan zekâtın hükmü, vasiyetin hükmünden ayrılmaktadır. Ayrıca zekât, insanların değil, Yüce Allah'ın hakkıdır. Çünkü insanlar, zekât mükellefine "Zekâtını bana ver" deme hakkına sahip değildirler. Mükellef, zekâtını hangi sınıfa verirse versin, onu yerine teslim edip ödemiş sayılır. Belli şahıslar için verilmesi vasiyet edilen mal, belli kişilerin hakkıdır. Başkaları onu talep etme hakkına sahip değildirler. Diğer kul haklarında olduğu gibi lehdarların tümü onu talep etme hakkına sahiptirler. Bunun delili şudur: Yüce Allah kefaretlerde düşkünlere yiyecek verilmesini vacip kılmıştır. Bu yiyecekler fakirlere verilecek olursa yine caiz olur. Aynı şekilde zekât ayetinde (Tevbe, 60) düşkünlere verilmesi istenen zekâtın fakirlere verilmesi caizdir. Ama vasiyetin hükmü buna benzememektedir. Çünkü Zeyd'e verilmesi vasiyet edilen malın Amr'a verilmesi halinde vasiyet yerine getirilmiş olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦١﴾)

61-"Yine onlardan peygamberi inciten ve «O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır» diyen kimseler de vardır. De ki: «O sizin için bir

hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah'ın Resûlü'nü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.»"

İbn Abbas, Katade, Mücahid ve Dahhâk dediler ki: "Münafıklar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* herkesi dinleyen bir kulağa sahip olduğunu söylüyorlar."

Denildi ki: Bunun aslı (أَذَنَ يَأْذِنُ) den gelmektedir ki dinlemek manasınadır.

Nitekim şair şöyle demiştir:

فِي سَمَاعٍ يَأْذِنُ الشَّيْخُ لَهُ ... وَحَدِيثٍ مِثْلِ ما ذي مُشَارِ

"O bir kulaktır ki şeyh onun dinlemesine izin verir

O söz, parmakla gösterilen beyaz bal gibi tatlıdır."

Yani o sizin yararınıza olan bir kulaktır. Zararınıza değil.

(يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ) **"...mü'minlere inanır (güvenir)..."**

İbn Abbas *radiyallahu anh* bu cümlenin, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mü'minlerin söylediklerini doğrular" anlamına geldiğini söylemiştir.

Burada (مُؤْمِنِينَ) kelimesinin başındaki (lâm) harfi, (قُلْ عَسَى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ) **"De ki: «Belki de acele gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı size çok yaklaşmıştır»"**[52] ayetinde geçen (رَدِفَ لَكُمْ) ibaresinin (lâm)ı gibidir. Bu ibarenin manası (رَدِفَكُمْ) "size çok yaklaşmıştır" şeklindedir. Bazıları demişler ki: (مُؤْمِنِينَ) kelimesinin başına (lâm) harfinin konulması, tasdik manasına gelen (إيمان) kelimesi ile eman ve güven verme manasına gelen (إيمان) kelimesini birbirinden ayırd etmek içindir. (يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ) denildiğinde bundan, tasdik etme ve doğrulama manasından başka bir mana anlaşılmaz.

52 Neml, 27/72

Bu, tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

(قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ)

"De ki: «Mazeret beyan etmeyin. Size kesinlikle inanmayız.»"[53]

Yani söylediklerinizi tasdik edip doğrulamayız.

(وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا)

"Sen bize inanmazsın."[54]

Bazı kimseler bu ayeti (Tevbe, 61), haber-i vahidi kabul etmede delil saymaktadırlar. Çünkü Yüce Allah, mü'minlerin kendisine verdiği haberleri Peygamberinin tasdik edip doğruladığını bildirmektedir. Ömrüme yemin ederim ki bu ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine verilen muamelat haberlerini tasdik edip doğruladığını bildirmektedir. Diyanetle ve şer'î ahkâmla ilgili haberlere gelince Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları herhangi bir kimseden dinlemeye muhtaç değildi. Çünkü bu haberleri herkes kendisinden dinleyip alıyor ve bu hususta kendisine uyuyorlardı.

(يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ ۚ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهٗ اَحَقُّ
اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾)

62-"Sizi razı etmek için, Allah'a yemin ederler. Eğer gerçekten mü'min iseler (bilsinler ki), Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir."

Denildi ki: (يُرْضُوه) fiilinin sonundaki zamir tekil zamiridir. Çünkü Allah'ın rızası, Resûlün de rızasını içermektedir. Zira Allah'ın razı olduğu her şeye Resûlü de razı olur. Bu cümlede Resûlün varlığı durumun delaletinden anlaşıldığı için ona dönecek zamir terkedilmiştir.

53 Tevbe, 9/94
54 Yusuf, 12/17

Yine denildi ki: Yüce Allah'ın adı saygı ve tazim maksadıyla yalnız başına zikredildiği için kinayelerde başkasının adıyla birlikte zikredilmez. (Yani Allah ile başkasının adına tesniye/ikili zamiri irca edilmez.) Rivayet olunduğuna göre bir adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda hitapta bulunurken (مَنْ يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى) "Allah'a ve Resûlü'ne itaat eden doğruyu bulur. Onlara isyan eden ise sapar" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ) ***"Sen ne kötü hatipsin!"*** diyerek (يَعْصِهِمَا) fiilindeki zamirin kendisiyle Allah'a birlikte irca edilmesini kınamıştı.[55]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın adı ile başkasının atıf harfi kullanılarak bir arada zikredilmesini yasakladığı ve şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لاَ تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلاَنٌ وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلاَنٌ)

"«Allah dilerse ve de falan dilerse» demeyin. Lâkin «Allah dilerse, sonra falan dilerse» deyin."[56]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ
قُلِ اسْتَهْزِؤُا اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾)

64-"Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: «Siz alay ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır.»"

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Münafıklar bundan çekiniyorlardı."

Yani bu ayetin, onların çekindiklerini haber verdiğini söylemişlerdir.

55 Müslim, Cum'a, 13
56 Ebu Davud, Edeb, 84

Başkaları dediler ki: Bu ayet haber formatındadır. Ama aslında bir emirdir. Yani münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinsinler.

(إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ)

"Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır."

Cenab-ı Allah, onların içlerinde gizledikleri kötülüğü çıkarıp ortaya koyarak onları rezil rüsvay edeceğini haber vermektedir. Bu ayet münafıklar hakkında verilen bir haberdir. Ama içlerinde kötülük besleyen başkalarını da kötülükten sakındırmaktadır.

Bu, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ)

"Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı."[57]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ
أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾)

(لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ
مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾)

65-"Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, «Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk» derler. De ki: «Allah ile, onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?»"

66-"Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tevbe eden) bir zümreyi

57 Bakara, 2/72

affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz."

Bu ayet, zorlanmaya maruz kalmadan ciddi olarak veya şakacıktan küfür kelimesini telaffuz eden kimselerin aynı hükme tabi olduklarına delalet etmektedir. Çünkü bu münafıklar, söyledikleri küfür kelimelerini eğlence olsun diye söylediklerini ifade etmişlerdi. Cenab-ı Allah da bu eğlenceleri sebebiyle kâfir olduklarını haber vermiştir.

Hasan ile Katade'den rivayet olunduğuna göre Tebûk gazasında münafıklar, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* kastederek şöyle demişlerdi: "Şu adam, Şam saraylarını ve kalelerini fethedeceğini mi umuyor? Heyhat, ne gezer!" Yüce Allah, onların bu söylediklerinden Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* haberdar etti. Şaka veya ciddi her ne şekilde söylemiş olurlarsa olsunlar, bu sözlerinden ötürü kâfir olduklarını bildirdi. Bu ayet-i kerime, Allah'ın ayetleriyle ve dininin hükümleriyle alay etmenin kâfirlik olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ
بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا
اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾﴾

67-"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip, iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir."

Nifakta bir araya geldikleri için Cenab-ı Allah onları birbirlerine eklemiştir. Münafıklıkta, kötülüğü tavsiye edip iyilikten vazgeçirmede birbirlerini desteklediklerı için onlar birbirlerinin benzeridirler. Genelde aynı şekilde olan şeyler birbirlerine eklendiği için bunlarda birbirlerine eklenmişlerdir.

(وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ)

"Ellerini sıkı tutarlar."

Rivayet olunduğuna göre Hasan ile Mücahid, bu ayetin, münafıkların mallarını Allah yolunda harcamadıkları anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Katade ise şöyle demiştir: "Bu ayet, mallarını Allah yolunda cihad için sarfetmedikleri anlamına gelmektedir."

Başkaları da bu ayetin, münafıkların mallarını Allah yolunda cihad için sarfetmedikleri anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mezkûr ayetin, münafıkların ellerini bütün bu iyiliklere karşı yumdukları anlamına gelmesi de mümkündür. Ayetin lafzının ihtimali olan bütün manalar kastedilmiş olabilir.

(نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ)

"Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu."

Allah'ın emrini yerine getirmediler; O'na itaati terkettiler. Böylece Allah'ı unutmuş gibi oldular. Unutulan bir şeyle amel edilmediği gibi, O'nun hiçbir hükmü ile amel etmediler. (فَنَسِيَهُمْ) Yani Allah da onları terkedip rahmetinden yoksun bıraktı. Günahın mukabili olduğu için bunu günah olarak adlandırdı. Çünkü bu, işlenen fiilin karşılığı ve cezasıdır. Bu bir mecazdır. Arapça'da da buna benzer olarak (اَلْجَزَاءُ بِالْجَزَاءِ) "İşlenen fiile karşılık olarak ceza verilir" denmektedir.

Mesela bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)."[58]

58 Şûrâ, 42/40

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾)

73-"Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!"

Bu ayeti manalandıran Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kâfirlere karşı elinle cihad et. Buna gücün yetmezse dilinle ve kalbinle cihad et. Buna da gücün yetmezse onlara karşı surat as."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kâfirlere karşı kılıçla, münafıklara karşı ise dil ile cihad et."

Hasan ve Katade dediler ki: "Kâfirlere karşı kılıçla, münafıklara karşı ise hadleri uygulayarak cihad et. Çünkü onlara çarpılmayı gerektiren suçları çok işlerler."

(يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ
وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا اِلَّا اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ
فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَاباً اَلِيماً فِي
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾)

74-"Bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Halbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkar ettiler. Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tevbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Şayet yüz çeviririlerse Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."

Bu ayette münafıkların kâfir olanlarından bahsedilmektedir. Küfür kelimesi, Allah'ın nimetlerini inkârı veya o büyüklükte bir günahı içeren kelimelerdir. Münafıklar, peygamberliğe ve İslam'a dil uzatıyorlardı.

Anlatıldığına göre küfür kelimesini söyleyen kişi, Cülas b. Süveyd b. Samit idi. O, "Eğer Muhammed'in getirdiği hak ise biz eşeklerden daha kötüyüz!" demişti. Ama sonra da böyle demediğine dair Allah'a yemin etmişti. Bu hadise, Mücahid, Urve ve İbn İshak'tan rivayet edilmiştir.

Katade, bu ayetin Abdullah b. Übeyy b. Selul hakkında indiğini söylemiştir.

Abdullah b. Übeyy (لَئِنْ رَجَعْنَا اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ) **"Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır"**[59] dediğinde bu ayet inmişti.

Hasan dedi ki: "Münafıklardan bir topluluk böyle demişlerdir."

Cenab-ı Allah'ın münafıkların durumunu bize anlatmasında, onların küfre inanıp küfre dair şeyleri söylediklerini bize haber vermesinde, sonra da Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanlara Müslüman olduklarını göstermelerinde, Allah'ın onları hayatta bırakıp yaşatmasında, içinde kâfirliği gizlediği halde iman ettiğini izhar eden zındıkın tevbesinin kabul edileceğine dair delil vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾)

(فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾)

75-"İçlerinden, «Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz» diye Allah'a söz verenler de vardır."

59 Münafikun, 63/8

76-"Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler."

Bu ayet, ibadet içerikli bir adakta bulunan kimsenin adağını yerine getirmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ahid kelimesi, adak ve vücup anlamına gelmektedir. Mesela bir kimse, "Allah bana bin dirhem nasip edersе, beşyüzünü sadaka olarak dağıtmak boynumun borcu olsun" derse veya buna benzer ifadelerle adakta bulunursa adağını yerine getirmesi gerekir.

Bu ayet bazı hükümler içermektedir. Şöyle ki:

- Adakta bulunan kimsenin, adağını yerine getirmesi gerekir. Nitekim Yüce Allah, (فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِه بَخِلُوا بِه) **"Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler"** buyurarak adaklarını ayniyle yerine getirmeyenleri şiddetle kınamıştır.

- Bir şeyi ayniyle yerine getirmeyi adadığı halde adağını yerine getirmeyip onun yerine yemin kefareti verilebileceğini kimsenin söylediği geçersizdir.

- Şartlı adakta bulunmak caizdir. Mesela "Falan adam gelirse Allah rızası için sadaka vermek veya oruç tutmak adağım olsun" demek gibi.

- Mülk yok iken mülke bağlanan adağın, mülk oluştuğunda yerine getirilmesi gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا نَذْرَ فِيمَا لَا يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ) ***"Âdemoğlunun mâlik olmadığı şeyde adak olmaz"***[60] buyurmuştur. Yüce Allah, adağı mülkte geçerli kılmış ve mülk oluştuğunda yerine getirilmesini emretmiştir. Böylece kişinin "Zeyd'in elbisesini Allah rızası için sadaka olarak vermek adağım olsun" demek gibi kendi mülkü olmayan bir şeyle ilgili adakta bulunmasının geçerli bir adak olmayacağı ispatlanmış oldu.

- Bir erkek yabancı bir kadına "Seninle evlenirsem sen boşsun" derse, evlendiklerinde nikâhtan sonra o kadın boş olur. Nikâh kıyılmazdan önce boş olması söz konusu değildir.

60 Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 4/11

- Adağını bir şeye mâlik olma şartına bağlayan kimse, o şeye mâlik olduğunda adağını yerine getirmesi gerekir. Buna benzer olarak adanan şeyin kendisini, adandığı şekilde yerine getirmek gerekir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ)

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."[61]

Bu ayet, adakta söylenen şeyin ayniyle yerine getirilmesini gerektirmektedir. Adak olarak söyleneni yapmayıp yemin kefareti vermek, söyleneni yapmak değildir.

Bu cümleden olmak üzere Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin."[62]

Sözü yerine getirmek, söz verilen şeyi aynen yapmaktır. Başka bir şey yapmakla söz verilen şey yerine getirilmiş olmaz.

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ)

"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim."[63]

(يُوفُونَ بِالنَّذْرِ)

61 Saff, 61/2-3
62 Nahl, 16/91
63 Bakara, 2/40

"Adaklarını yerine getirirler."[64]

Adaklarını aynı ile yerine getirenler bu ayette övülmüşlerdir.

(وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا
مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا)

"Kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk. (Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar."[65]

Bir şeyi icad etmek sözlü veya fiili olabilir. Bu da insanın sözlü veya fiili olarak icad ettiği ve yapmayı kendine vacip kıldığı sevaplı bir ameli yerine getirmesini gerektirmektedir. Kendine vacip kıldığı halde yapmayanı Yüce Allah yermiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adak hakkında buna benzer ifadeler kullanmıştır: ***"İsimlendirerek adakta bulunan kimsenin belirtmiş olduğu adağı yerine getirmesi gerekir. İsimlendirmeksizin adakta bulunan kimsenin ise yemin kefareti vermesi gerekir."***[66]

(فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقاً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا
اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾)

77-"Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu."

---

64 İnsan, 76/7

65 Hadîd, 57/27. [Ruhbanlık, insanlardan uzaklaşıp riyazata çekilerek dünya zevklerini terk etmek ve kendini aşırı bir şekilde ibadete vermek demektir. Baştan beri hak dinler böylesi bir aşırılığı onaylamamaktadır. Ruhbanlığı Hıristiyanlar icad etmişlerdir. Hz. İsa'dan sonra, gördükleri baskı ve zulüm sebebiyle bir kısım hıristiyanlar toplumsal hayattan soyutlanarak, edindikleri özel mekânlara çekilmişler ve kendilerini ibadete adamışlardı. Zamanla, bir yaşayış biçimi olarak, Hıristiyanlığın bünyesinde yerleşen bu uygulamaya "ruhbanlık", uygulayanlara da "ruhban" adı verilir. Mütercim]

66 Bkz. Ebu Davud, el-Eyman ve'n Nüzur, 29

Hasan dedi ki: "Cimrilik yapıp adaklarını yerine getirmedikleri için Allah kalplerine bir nifak soktu."

Mücahid dedi ki: "Yüce Allah İblis'i tevbeden mahrum kıldığı gibi bunları da tevbeden mahrum kılarak kalplerine bir nifak soktu."

Yüce Allah, yaptıklarından ötürü onları yererek ebediyyen tevbe etmeyeceklerine bu ayeti delil göstermiştir.

(اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ)

"Kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek)"

Denildi ki: O günde cimriliklerinin cezasını göreceklerdir. Kalplerine nifak sokanın Allah olduğu görüşünde olanlara göre (فَاَعْقَبَهُمْ) fiilindeki zamir Allah Teâlâ'nın ismine dönmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾)

80-"Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlü'nü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah fasık topluluğu doğru yola iletmez."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* münafıklar için bağışlanma dilemesinin, onların bağışlanmasını gerektirmeyeceği bu ayette haber verilmektedir. Çünkü ayette **"Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir"** denilmektedir. Burada yetmiş sayısının zikredilmesi, bağışlanmaktan ümitlerini kesmeleri için mübalağa kabilindendir. Bazı rivayetlere göre bu ayet indiğinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Öyleyse onlar için yetmiş defadan fazla bağışlanma***

dileyeceğim" dediği ifade edilmekteyse de bu, ravinin hatasıdır. Çünkü Yüce Allah, onların Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiklerini haber vermiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kâfirleri bağışlamayacağını bildiği halde Cenab-ı Allah'tan onları bağışlamasını dileyecek değildi.

Bu konuyla ilgili, sahih rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Yetmiş defadan fazla bağışlanmalarını dilediğimde Allah'ın onları bağışlayacağını bilseydim, yetmiş defadan fazla dilerdim."***[67]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, görünürde Müslüman olan ama münafıklıklarını bilmediği bazı kimseler için bağışlanma dilemiştir. Onlardan biri öldüğünde gelip Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* onun için dua ve istiğfarda bulunmasını istiyorlardı. O da Müslüman olduklarına inanarak onlar için istiğfarda bulunuyordu. Bunun üzerine Cenab-ı Allah onların münafık olarak öldüklerini kendisine bildirdi. Bununla birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için bağışlanma dilemesinin onlara yarar sağlamayacağını haber verdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَداً وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾﴾

84-"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."

Bu ayet, birkaç manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Müslüman ölüler için cenaze namazı kılınır.

2-Kâfir ölüler için cenaze namazı kılınması caiz değildir.

3-Müslüman ölü mezara defnedilinceye kadar mezarının başında beklemek gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öyle yaparmış.

67 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 1/70

Vekî'in bildirdiğine göre Kays b. Müslim, Umeyr b. Sa'd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ölü mezara defnedilinceye kadar Hz. Ali *radiyallahu anh* mezarının yanı başında durdu."

Süfyan es-Sevri, Ebu Kays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ölü mezara defnedilinceye kadar Alkame'nin mezarının yanı başında durduğuna şahit oldum."

Cerir b. Hâzim, Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir cenazesi olduğunda İbn Zübeyr, biz defni tamamlayıncaya kadar mezarın yanı başında dururdu."

Bu rivayetler, mezarın yanında hazır bulunan kimsenin cenazenin defni tamamlanıncaya kadar ayakta beklemesinin sünnet olduğuna delalet etmektedir. Bazı kimseler mezkûr ayeti, cenaze namazını mezarın yanında kılmanın caizliğine delil göstermektedirler.

(وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ) **"...kabrinin başında durma"** ifadesinin kabrinin başında namaza durmak şeklinde te'vil etmişlerdir. Ne var ki bu yanlış bir te'vildir. Çünkü Yüce Allah (وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ) **"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma"** buyurmakla, münafıkların cenaze namazını kılmaktan menettiği gibi mezarlarının başında durmaktan da menetmiştir. Mezarın başında durmama cümlesini namazlarını kılmama cümlesine atfetmiştir. Atfedilen ile kendisine atfedilenin aynı şeyler olması mümkün değildir. Şunu da ifade edelim ki kıyam kelimesi burada namaz manasına gelmemektedir. Bunu söyleyen kişi bu kelimeyi namazın bir kinayesi yapmak istemiştir. Önce namazın sarih adı zikredilip de ardından kıyam kelimesinin onun kinayesi olarak ona atfedilmesi caiz değildir. Böylece mezkûr ayette geçen kabrin yanındaki kıyamın namaz manasına olmadığı kesinlik kazanmış oldu.

Zühri'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Übeyy öldüğünde oğlu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek 'Ey Allah'ın Resûlü, İşte babam öldü. Cenazesini kabrinin kenarına koyduk. Gel kabrinin yanında dur ve namazını kıl' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hemen harekete geçti. Ben de onunla birlikte harekete geçtim. Resûlullah *sallallahu*

aleyhi ve sellem dikilip durunca insanlar da onun arkasında dikilip durdular. Ben hemen dönüp karşısına geçtim ve "Ey Allah'ın Resûlü, Allah düşmanı olan şu Abdullah b. Übeyy, falan günde, falan günde ve falan günde şöyle şöyle demişti" diyerek onun kötü günlerini saymaya başladım.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bırak beni ey Ömer! Allah bana seçim hakkı tanıdı ben de seçimimi yaptım. "Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme..." dedi. Ey Ömer, Allah'a yemin ederim ki, eğer yetmiş defadan fazla istiğfarda bulunmakla bağışlanacağını bilseydim, daha fazla istiğfarda bulunurdum."*** Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla birlikte biraz yürüdü ve defnedilinceye kadar kabrinin başına durdu. Az bir bekleyişten sonra şu ayet indi:

(وَلَا تُصَلِّ عَلٰى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ) **"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma."**

Allah'a yemin ederim ki ondan sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hiçbir münafıkın cenaze namazını kılmadı ve mezarının başında durmadı."[68]

Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu hadiste hem namazı hem de kıyamı (mezar başında durmayı) birlikte söylemiştir. Bu da bizim anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

Enes *radiyallahu anh* ten rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdullah b. Übeyy'in cenaze namazını kılmak isteyince Cebrail (a.s) onun elbisesinden tutarak "Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma" dedi.

(لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ مَا يُنْفِقُوْنَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوْا لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ مَا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ مِنْ سَبِيْلٍ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٩١﴾)

91-"Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan

68 Müsnedu'l Bezzar: 1/298

kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Bu ayet şu ayette zikredilen cihada atfedilmiştir: (لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ) **"Fakat peygamber ve beraberindeki mü'minler, mallarıyla, canlarıyla cihat ettiler."**[69] Sonra da buna şu ayet atfedildi: (وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ) **"Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler."**[70]

Bu ayette mazeretsiz olarak cihada katılmamak için izin isteyenler yerilmişlerdir. Sonraki ayette mazeret sahibi mü'minlerin durumu anlatılmıştır. Güçsüzlerden yanimüzmin hastalık veya körlük veya yaşlılık ya da bedeni zayıflık gibi sebeplerden ötürü bedenen savaşacak güce sahip olmayanlar; savaşmak için kalkıp yola çıkmalarına mani illetleri olan hastalardan bahsedilmiştir. Seferde harcayacak bir şey bulamayan fakirler, savaşa katılmamakta mazur görülmüşlerdir. Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi olmaları şartıyla bunlar övülmüş ve mazeretleri kabul edilmiştir. Çünkü savaşa katılmayanlardan Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi olmayan, aksine Medine'dekilerin kalplerine fesat sokmaya çalışan kimseler yerilmiş olup azabı hak etmişlerdir. Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi olmanın örneklerinden biri; Müslümanları cihada teşvik edip rağbet ettirmek, aralarını düzeltmeye çalışmak ve dine faydalı olacak faaliyetlerde bulunmaktır. Bununla beraber kişinin kendi işini hile ve desiselerden uzak ve ihlasla yapmasıdır. Çünkü bu samimiyet ve sadakatin tâ kendisidir. Mesela samimi bir şekilde yapılan tevbeye nasuh tevbesi denir.

(مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ)

"İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur."

Bu ayet, iyilikte bulunmak üzere bir iş yapan kişinin meydana gelen zararlardan sorumlu tutulmayacağına dair genel bir hükümdür. Bu ayet, ihtilaflı bazı meselelerin halli için delil olarak kullanılmaktadır. Mesela giyip namaz kılmak için bir elbiseyi iğreti alan kişinin aldığı elbise veya

69 Tevbe, 9/88
70 Tevbe, 9/90

binip üzerinde hacca gitmek için bir bineği iğreti alan kişinin aldığı binek hayvanı telef olursa bu kişi iyi ve güzel bir işi yapmak için bunları iğreti aldığından dolayı tazminat ödemekle yükümlü olmaz. Yüce Allah mezkûr ayetle genel bir hüküm olarak onun sorumlu olmayacağını bildirmiştir. Tazminat ödenip ödenmemesi hususunda ihtilaf edilen buna benzer diğer meseleler de de kişi, eğer iyi ve güzel bir iş yaparken bir zarar meydana gelmişse sorumlu olmayacaktır. Böyle bir durumda tazminat ödenmesi gerekmediğini söyleyenler, bu ayeti delil göstermektedirler. Muhalifimiz de kendisini öldürmesinden korkan kişinin saldırgan bir deveyi öldürmesi durumunda iyi ve güzel bir iş yaptığı için (مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ) **"İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur"** ayetini delil göstererek tazminat ödemesi gerekmediğini söylemişlerdir.

(سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ
اِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾)

95-"Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir."

Bu ayet, (اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) **"Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir"**[71] ayeti gibidir. Necis olan şey bazen rics kelimesiyle ifade edilir. Mesela bu iki kelime birbirinin ardılı olarak (رِجْسٌ نَجَسٌ) şeklinde kullanılır. Bu ayet, kâfirlerden uzak durmak, onlarla dost olmamak, aralarına girmemek, onlarla ünsiyet etmemek ve onlara takviye olmamak gerektiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ
اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾)

71 Tevbe, 9/28

96-"Kendilerinden razı olasınız diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz."

Bu ayet zanlı kimsenin mazeret beyan ederken yemin etmesinin, özrünün kabul edilip kendisinden razı olmayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü ayet, yemin ettikleri halde bunlardan razı olmamayı gerektirmektedir. Bu ayette (يَحْلِفُونَ) **"Yemin edeceklerdir"** denilmektedir. Bir önceki ayette ise (سَيَحْلِفُونَ بِاللهِ) **"Allah'a yemin edeceklerdir"** ifadesi kullanılmaktadır. Buradaki yeminde Allah adı geçmekte, müteakip ayette ise sadece yemin kelimesiyle yetinilmektedir. Bu da yeminde her iki şeklin aynı olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ)

"Onlar bile bile yalan yere yemin ederler."[72]

Yemin etme anlamına gelen kasem hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ)

"En güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler."[73]

Başka bir yerde de şöyle buyurmuştur:

(اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ)

"Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi."[74]

72 Mücadele, 58/14
73 En'âm, 6/109
74 Kalem, 68/17

Burada Allah adını anmaksızın sadece yemin kelimesini kullanmakla yetinilmiştir. Bu da "Yemin ederim" demekle "Allah'a yemin ederim" demek arasında; aynı şekilde "Kasem ederim" demekle "Allah'a kasem ederim" demek arasında fark olmadığına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾)

97-"Bedevîler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu ayet bedevilerin geneli hakkında mutlak bir haber vermekte ise de kastedilen, onların bir kısmıdır. O bir kısım, küfür ve nifakta münafıklarla birlikte aynı yoldan gitmektedirler. Bu ayette onların, Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkın oldukları haber verilmektedir. Çünkü onlar Kur'an'ı çok az dinliyor, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meclisine de seyrek geliyorlardı. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklardan daha cahil idiler. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklar, Kur'an'ı ve dini hükümleri dinliyorlardı. Bedeviler, şer'î ahkâm konusunda bunlardan daha cahil idiler. Zamanımızda ve diğer zamanlarda da onlar Müslüman olsalar da ahkâm ve sünnetler konusunda cahildirler. Çünkü şehirlerden ve âlimlerin meclisinden uzak olanlar, âlimlerin meclisinde bulunup onları dinleyenlere göre ahkâm ve sünnet konusunda daha cahil olurlar. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, bedevinin namazda imamlık yapmasını mekruh görmüşlerdir. Küfür ve nifak kelimeleri ayette bedevilerin geneli hakkında kullanılmış olsa da, takib eden ayetler, bununla bazı bedevilerin kastedildiğine delalet etmektedir:

(وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ
مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ)

96-"Kendilerinden razı olasınız diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz."

Bu ayet zanlı kimsenin mazeret beyan ederken yemin etmesinin, özrünün kabul edilip kendisinden razı olmayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü ayet, yemin ettikleri halde bunlardan razı olmamayı gerektirmektedir. Bu ayette (يَحْلِفُونَ) **"Yemin edeceklerdir"** denilmektedir. Bir önceki ayette ise (سَيَحْلِفُونَ بِاللهِ) **"Allah'a yemin edeceklerdir"** ifadesi kullanılmaktadır. Buradaki yeminde Allah adı geçmekte, müteakip ayette ise sadece yemin kelimesiyle yetinilmektedir. Bu da yeminde her iki şeklin aynı olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ)

"Onlar bile bile yalan yere yemin ederler."[72]

Yemin etme anlamına gelen kasem hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ)

"En güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler."[73]

Başka bir yerde de şöyle buyurmuştur:

(اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ)

"Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi."[74]

72 Mücadele, 58/14
73 En'âm, 6/109
74 Kalem, 68/17

Burada Allah adını anmaksızın sadece yemin kelimesini kullanmakla yetinilmiştir. Bu da "Yemin ederim" demekle "Allah'a yemin ederim" demek arasında; aynı şekilde "Kasem ederim" demekle "Allah'a kasem ederim" demek arasında fark olmadığına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾)

97-"Bedevîler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu ayet bedevilerin geneli hakkında mutlak bir haber vermekte ise de kastedilen, onların bir kısmıdır. O bir kısım, küfür ve nifakta münafıklarla birlikte aynı yoldan gitmektedirler. Bu ayette onların, Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkın oldukları haber verilmektedir. Çünkü onlar Kur'an'ı çok az dinliyor, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meclisine de seyrek geliyorlardı. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklardan daha cahil idiler. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklar, Kur'an'ı ve dini hükümleri dinliyorlardı. Bedeviler, şer'î ahkâm konusunda bunlardan daha cahil idiler. Zamanımızda ve diğer zamanlarda da onlar Müslüman olsalar da ahkâm ve sünnetler konusunda cahildirler. Çünkü şehirlerden ve âlimlerin meclisinden uzak olanlar, âlimlerin meclisinde bulunup onları dinleyenlere göre ahkâm ve sünnet konusunda daha cahil olurlar. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, bedevinin namazda imamlık yapmasını mekruh görmüşlerdir. Küfür ve nifak kelimeleri ayette bedevilerin geneli hakkında kullanılmış olsa da, takib eden ayetler, bununla bazı bedevilerin kastedildiğine delalet etmektedir:

(وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ
مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ)

"Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesile sayarlar."[75]

İbn Abbas ve Hasan dediler ki: "Ayetteki (وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ) tamlaması, Hz. Peygamber'in onlar için bağışlanma dilemesidir."

Katade dedi ki: "Ayetteki (وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ) tamlaması, Hz. Peygamber'in onlar için hayır ve bereket duasında bulunmasıdır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾)

100-"İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır."

Bu ayette hayrı önce işleyenin sonra işleyenden daha faziletli ve üstün olduğuna delalet vardır. Çünkü önce işleyen kişi, kendisinden sonra işleyecek olanları hayra davet etmektedir. O, bu işte önderdir. Dolayısıyla sonra işleyenin hayrından hâsıl olan sevap kadar kendisi de sevap kazanacaktır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bir kimse güzel bir çığır açarsa onun sevabını ve kıyamet gününe kadar o çığırdan gidenlerin sevabını (onların sevabından bir eksilme olmaksızın) alır. Kim de kötü bir çığır açarsa onun günahını ve kıyamet gününe kadar o çığırdan gidenlerin günahını (onların günahından bir eksilme olmaksızın) alır."***

Aynı şekilde kötülüğü önce işleyen kimse kendisine uyarak kötülük işleyenden daha kötü durumda olacaktır. Çünkü o, kötü çığır açan kimse gibidir.

75 Tevbe, 9/99

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ)

"Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir."[76]

(مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِي اِسْرَاءِيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ
نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."[77]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(لا تُقْتَلُ نفسٌ ظُلماً إلا كانَ على ابنِ آدَمَ الأوَّلِ
كِفْلٌ مِن دَمِها؛ لأنه أوَّلُ مَن سَنَّ القَتْلَ)

"Bir kişi haksız yere öldürüldüğünde, onu öldürme günahından, Âdem (a.s) in ilk oğluna (Kabil'e) mutlaka bir pay vardır. Çünkü adam öldürme âdetini ilk başlatan odur."[78]

Bu ayetin (Tevbe, 100) kimin hakkında indiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Musa, Said b. Müseyyeb, İbn Sirin ve Katade'den gelen rivayete göre bu ayet iki kıbleye yönelerek namaz kılmış olanlar hakkında inmiştir.

Şa'bi dedi ki: "Bu ayet, Hudeybiye'de Bey'atü'r Rıdvana katılanlar hakkında indi."

76 Ankebût, 29/13
77 Mâide, 5/32
78 Buhari, Ahâdisu'l-Enbiyâ, 3

Başkaları dediler ki: Bu ayet, hicretten önce Müslüman olanlar hakkında inmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِينَةِ
مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ
مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾)

101-"Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir."

Hasan ile Katade dediler ki: "Dünyada ve mezarda onlara azap edilecektir."

(ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ)

"Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir."

Büyük azap, cehennem azabıdır.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Dünya da onlar rezil rüsvay edileceklerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o münafıklardan bazısını ismen zikretmiştir. Onlara uygulanacak olan diğer azab ise kabirde olacaktır."

Mücahid dedi ki: "Öldürme, esir alma ve aç bırakma şeklinde azaplandırılacaklardır."

(وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلاً صَالِحاً وَاٰخَرَ سَيِّئاً
عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾)

102-"Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

İtiraf, bir şeyi bilerek ikrar etmektir. İkrar, bir şeyin yerleşip karar kılması ve sabitleşmesidir. İtiraf, bilip tanımak anlamına gelen marifet kökünden türemiştir. Ayette tevbe ederken günahların itirafından söz edilmiştir. Çünkü günahların çirkinliğini hatırlayıp söylemek, kişiyi, anlam ve önemini bilmeden tevbe etmekten uzaklaştırıp o günahlardan daha halisane bir şekilde tevbe etmeyi sağlar. Tevbenin en doğrusu, günahları itiraf ederek yapılanıdır. Bu sebeple Yüce Allah, Âdem (a.s) ile Havva annemizin tevbe ederlerken şöyle dediklerini bizlere nakletmiştir:

(رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

"Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."[79]

Tevbe edenler ihmalkârlık edip de 'Allah bizi affeder' demesinler ve korku ile ümit arasında olsunlar diye (عَسَى اللهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ) **"Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder"** buyrulmuştur.

Hasan dedi ki: "(عَسَى) kelimesi Allah hakkında kullanıldığında ümit değil, kesinlik manasını ifade eder."

Bu ayette de bu kelime bu manada kullanıldığı için, günahkâr kimsenin tevbesinin kabulünden ümidini kesmesi caiz olmaz. Ancak amel işlediği müddetçe salih amelle kötü ameli birbirine karışır. Zira Yüce Allah (خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا) **"salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır"** buyurmuştur. Kişi günah işlemeye devam etmekte olsa bile hayırlı işler yaparak Allah'a yönelirse, sonu iyi gelen salih bir insan haline gelmesi umulur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

79 A'râf, 7/23

(وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ)

"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."[80]

Kulun günahı ne kadar büyük olursa olsun, tevbesinin kabulünden ümit keserek hayırlı işler yapmaktan ve salih amel işlemekten vazgeçmesi doğru olmaz. Çünkü mükelleflik hali devam ettiği müddetçe yapacağı tevbe makbuldür. Ama günahı büyük, zalimlikleri ve kötülükleri çok olup tevbesinin kabulünden ümit keserek hayırlı işler yapmaktan ve Allah'a yönelmekten vazgeçen bir kişinin, Yüce Allah'ın, haklarında şöyle buyurduğu kimselerden olması yakındır:

(كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ)

"Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır."[81]

Hz. Hasan İle Muaviye'nin Adamlarından Habip b. Mesleme El-Fihri'nin Söyleşmesi

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Muaviye'nin adamlarından Habib b. Mesleme el-Fihri'ye şöyle demiştir:

- Senin gidişatın Allah'a itaat yolunun dışındadır.

- Gitmekte olduğum yolun beni babana götürmeyeceğini kastediyorsan bu doğrudur.

- Evet, bunu kastediyorum. Lâkin sen, az bir dünyalık karşılığında Muaviye'nin peşinden gitmektesin. Allah'a yemin ederim ki Muaviye seni dünyanda kalkındırsa da dininde çökertir. Sen kötü bir iş yaptığında hayırlı bir şey söyleyecek olursan, Cenab-ı Allah'ın haklarında "Bunlar salih

80 Yusuf, 12/87
81 Mutaffifîn, 83/14

amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder" buyurduğu kimselerden olursun. Lâkin sen, Cenab-ı Allah'ın haklarında "Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır" buyurduğu kimselerdensin.

Bu ayet (Tevbe, 102) Tebük savaşına katılmayanlar hakkında inmiştir. İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Bunlar on kişiydiler. Aralarında Ebu Lübabe b. Abdilmünzir de vardı. Bunların yedisi kendilerini Mescid-i Nebevi'nin direklerine bağladılar. Tevbelerinin kabul edildiği ayetle bildirilinceye kadar da öyle durdular."

Bazıları dediler ki: Bunlar yedi kişiydiler. Aralarında Ebu Lübabe de vardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ
اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾﴾

103-"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekat) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Bu ayetin zahirinden anlaşıldığına göre ayetteki zamirler, önceki ayette zikredilen kimselere dönmektedir ki onlar da, günahlarını itiraf edenlerdir. Çünkü zamirin, daha önce zikredilen zahir bir isme ihtiyacı vardır. Kelamın zahiri ve lafzın gereği budur. Bu ayetteki zamirlerle bütün mü'minlerin kastedilmiş olması da mümkündür. Durumun delaletinden anlaşıldığına göre bu zamirler bütün mü'minlere dönmektedir. Mesela (اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) **"Şüphesiz, biz onu Kadir gecesinde indirdik"**[82] Yani Kur'an'ı indirdik.

82 Kadr, 97/1

(مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ) **"Eğer Allah, insanları kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, onun sırtında hiçbir canlı bırakmazdı."**[83] Yani yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı.

(حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ) **"Nihayet perde arkasına çekilince..."**[84] Yani güneş batınca. Bu ayetlerde güneş, yerküre ve Kur'an açıkça söylenmeksizin bunlardan zamirle sözedilmiştir. Çünkü bunlardan bahsedildiğine durum delalet etmektedir. Aynı şekilde (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) ayetinde de **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"** ayetinde de mü'minlerin mallarının kastedilmiş olma ihtimali vardır.

(تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا) **"Onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin"** kelimeleri buna delalet etmektedir. Bu kelimelerdeki zamirler, ayette zikredilen ve günahlarını itiraf eden kimselere dönmekte ise bu ayet, diğer Müslümanlardan da zekât almak gerektiğine açıkça delalet etmektedir. Çünkü delil ile istisna edilenler dışında bütün Müslümanlar, dini hükümler karşısında birbirlerine eşit durumdadırlar. Zira Allah ve Resûlü'nün kullarından şu veya bu şahıs hakkındaki bir hükmü, delil ile istisna edilmedikçe bütün şahısları bağlar. (تُطَهِّرُهُمْ) kelimesi şu manaya gelmektedir: Verecekleri zekâtla üzerlerindeki günah kirlerinden arınırlar. Ayette zekât hakkında böyle bir ifade kullanılmıştır. Maddi pisliğe benzetilerek kâfirlik hakkında necis kelimesi kullanılmıştır. Maddi pisliği temizlemenin karşılığında tathîr kelimesi kullanıldığı gibi, günah kirlerinden arınmak için de tathîr kelimesi kullanılmıştır. İşte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerinden alacağı zekât da onların günah kirlerini temizlemekteydi. Günahtan temizlenmeleri sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zekâtı alma fiiliyle gerçekleşseydi, onlar temizlenmeyi hak etmezlerdi. Çünkü zekât vermek, onların emre itaat edip sadakayı vermeleri durumunda kendilerine sevap kazandırırdı. Başkasının fiili (Hz. Peygamberin zekâtı kendilerinden tahsil etmesi) ile temizlenmeyi hak etmez ve arınmış olmazlardı. Böylece bu ayetin içeriğinde bunların zekâtlarını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* teslim etmekle temizlenip arınmış olacakları manasının mevcut olduğunu öğrenmiş olmaktayız.

83 Fâtır, 35/45
84 Sâd, 38/32

Mezkûr ayette (Tevbe, 103) sadaka kelimesiyle kastedilenin farz olan zekât mı yoksa işledikleri günahların kefareti mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hasan'dan gelen rivayete göre ayetteki sadaka kelimesiyle farz olan zekât değil, işledikleri günahların kefareti kastedilmiştir. Başkaları ayetteki sadaka kelimesiyle farz olan zekâtın kastedildiğini söylemişlerdir. Doğrusu da budur. Çünkü Yüce Allah'ın diğer insanlardan ayrı olarak sadece o kavme malların zekâtından ayrı olarak sadaka vermelerini vacip kıldığı tespit edilmiş değildir. Buna dair bir haber tespit edilmediğine göre anlaşılan odur ki o kavimle diğer insanlar, ahkâm ve ibadetler bakımından birbirlerine eşittirler; başka insanlardan ayrı olarak o kavme özel bir hüküm yoktur. İnsanlar dini hükümler bakımından birbirlerine eşit oldukları için mezkûr ayetin gereği, delil ile istisna edilenler dışında söz konusu sadakanın herkese farz olmasıdır. Şu halde insanların hiçbir kısmını ayırmaksızın bu sadakanın herkese farz olması gerekmektedir. Bu hüküm sabit olduğuna göre demek ki söz konusu farz olan sadaka, zekâttır. Çünkü insanların mallarından verilmesi gereken farz sadakadan/zekâttan başka verilmesi gereken bir hak yoktur.

(تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا) **"Onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin"** ibaresinde, söz konusu sadakanın, zekâttan başka günahlara kefaret olacak bir sadaka olduğuna ilişkin bir delalet yoktur. Çünkü farz olan zekât da ödeyen kimseyi temizleyip arındırır. Dini hükümlerle mükellef olan herkes, kendilerini temizleyip arındıracak şeye muhtaçtır.

(خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ) **"Onların mallarından al"** emri, her sınıf malın bir kısmının zekât olarak verilmesi için geçerli olan genel bir emirdir. Çünkü ayetteki (مِنْ) edatı, kısmiyet manasına olup malın bir kısmının verilmesini gerektirmektedir. Bu edat, malların geneli anlamına gelen (أَمْوَال) kelimesinin başında yeralmıştır. Bu da her sınıf malın bir kısmının zekât olarak alınmasını gerektirir.

Bazı insanlar derler ki: "Zekât memuru bir sınıf maldan zekât alınca ayetin kendisine yüklediği sorumluluğun gereğini yapmış olur."

Ama bize göre doğru olan, önceki görüştür. Şeyhimiz Ebu'l Hasan el-Kerhi de böyle derdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah Kitabının birkaç yerinde zekât farizasını, açıklanmaya muhtaç mücmel kelimelerle zikretmiştir. Hangi malın, hangi mükelleften, ne miktarda, ne zaman alınacağını, nereye sarfedileceğini, alınacak miktarı vacip kılan delili açıklamaya ihtiyaç vardır. Zekât kelimesi bütün bu bakımlardan mücmeldir. Yüce Allah (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"** buyurmuştur. Burada mücmellik "emval" kelimesinde değil, "sadaka" kelimesindedir. Çünkü "emval" kelimesi, ismi olduğu nesnelerin tamamı için genel bir isimdir. Ancak sadakanın/zekâtın her malda değil bazı mallarda, her vakitte değil, bazı vakitlerde farz olduğu tespit edilmiştir.

Buna benzer bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(فِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında; dilenenler ve (dilenmeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır."[85]

Bütün bu ayetlerde Yüce Allah'ın kastının ne olduğu, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklamasına bırakılmıştır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[86]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Sured b. Ebi'l Menazil, Habib el-Mâliki'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İmran b. Husayn'a şöyle dedi: "Ey Ebu Necid. Aslını Kur'an'da bulmadığımız hadisleri bize naklediyorsunuz."

85 Me'âric, 70/24-25
86 Haşr, 59/7

İmran öfkelenerek o adama şu karşılığı verdi: "Her kırk dirhemde (zekât olarak) bir dirhemi, her şu kadar ve şu kadar koyundan bir koyunu, her şu kadar ve şu kadar deveden şu kadar şeyi vermek gerektiğini Kur'an'da mı buldunuz?"

Adam "Hayır" deyince İmran şöyle dedi: "Şu halde bunları kimden duydunuz? Tabii ki bizen duydunuz. Biz de Allah'ın Peygamberi'nden *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduk." Buna benzer daha başka şeyler söyledi.

Zekâta tabi olduğu hakkında Cenab-ı Allah'ın şu nass ile hüküm bildirdiği mal sınıflarından biri de altın ve gümüştür:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[87]

Bu ayet, altın ve gümüşün özel adlarını vererek kesin ve açık bir ifadeyle zekâta tabi olduğunu nass olarak bildirmektedir. Hakkında nass bulunan şeylerden biri de ekin ve meyvelerin zekâtıdır:

(وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ
وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ
كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."[88]

87 Tevbe, 9/34

88 En'âm, 6/141. [Öşür, "onda bir" demektir. Toprak ürünlerinde bu oranda verilen zekâtın özel adıdır. Mütercim]

Zekâta tabi mallar altın, gümüş, ticaret malları, mer'ada otlanarak beslenen deve, sığır, davar, ekin ve meyvelerdir. Ancak bu malların bazısının zekâta tabi olup olmadığı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. En'âm suresinde bazı ekin ve meyvelerin zekâtından bahsedilmiştir.

Bir malın zekâta tabi olması için ne miktarda olması gerektiği hususuna (nisabına) gelince, gümüşün nisabı iki yüz dirhem (562 gr.), altının nisabı ise yirmi dinar (80. 18 gr.) dır. Bu ölçüleri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdiği rivayet edilmiştir. Devenin nisabı beş deve, davarın nisabı kırk koyun veya keçi, sığırın nisabı ise otuz sığırdır. Bunlardan verilmesi gereken zekât miktarına gelince, nisab miktarına ulaşmaları halinde altın, gümüş ve ticaret mallarının kırkta biri verilir. Beş devede bir koyun, kırk koyunda bir koyun, otuz sığırda bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş bir dana verilir. Atların zekâtı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bundan sonra inşallah ona değineceğiz. Zekâtı verme vaktine gelince bu, zekâta tabi ve yılnin başında ve sonunda nisap miktarında olan malın üzerinden bir yıl geçtiği vakittir. Zekât vermekle yükümlü olan kimseye gelince mal sahibinin hür, ergen, akıllı, Müslüman ve sahih mülkiyet sahibi biri olması gerekir. Yükümlünün malının tamamını kapsayacak veya ödendikten sonra geride iki yüz dirhem bırakmayacak kadar borçlu olmaması gerekir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ليس فيما دُونَ خَمسِ ذَوْدٍ صدَقةٌ منَ الإبلِ وليسَ فيما دونَ خمسِ أواقٍ
[من الورِق] صدقةٌ وليسَ فيما دونَ خمسةِ أوسُقٍ [من التمر] صدقةٌ)

"Beş deveden aşağısı için zekât verilmez. Beş okıyeden (562 gr.) ***gümüşten azı için zekât verilmez. Beş vesk*** (653 kgr.) ***hurmadan azı için zekât verilmez."***[89]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hz. Ali b. Ebi Talip, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

89 Buhari, Zekât, 35

(إِذا كَانَ لَك مِائَتَا دِرْهَم حَال عَلَيْهَا الْحول فَفِيهَا خَمْسَة دَرَاهِم
وَلَيْسَ عَلَيْك شَيْء فِي الذَّهَب حَتَّى يكون لَك عشرُون دِينَارا)

"İki yüz dirhemin olur ve üzerinden bir yıl geçerse onda beş dirhem (zekât) vardır. Yirmi dinara varmadıkça altınlar için senin (zekât verme) yükümlülüğün yoktur. Yirmi dinarın olur ve üzerinden bir yıl geçerse onda yarım dinar (zekât) vardır. Üzerinden bir yıl geçmeyen maldan zekât verilmez."[90]

Yıl geçmesiyle ilgili bu rivayet her ne kadar ahad bir haber ise de fakihler bunu kabul edip delil olarak kullanmışlardır. Böylece bu, bilgi gerektiren mütevatir bir haber mertebesine yükselmiştir. Nisap miktarı mala mâlik olan bir adam hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(يُزَكِّيهِ حِينَ يَسْتَفِيدُهُ)

"O malı elde ettiği zaman zekâtını verir."[91]

Ebû Bekir, Ali, Ömer, İbn Ömer ve Aişe'nin (Allah hepsinden razı olsun) şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

(لَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ)

"Üzerinden bir yıl geçmeyen bir malda zekât yoktur."[92]

Ödenmesinden sonra malın üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât vermenin gerekmediği hükmü üzerinde fakihler ittifak ettiklerine göre, üzerinden bir yıl geçmeyen mal için zekât vermek gerekmediğini öğrenmiş olmaktayız. Zekât vermenin farz olması için malın hem nisap miktarında olması, hem de üzerinden bir yıl geçmesi şarttır.

---

90 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısr, Hülasatu'l-Bedri'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 1/305

91 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/387

92 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/159

İbn Abbas *radiyallahu anh*, bir yıl geçmesi gerektiğine dair haberi, zekâtın ödenmesinden sonra bir daha zekât ödemek için bir yıl geçmesi şeklinde değerlendirmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ödeme öncesi ile sonrası arasında bir ayırım yapmaksızın üzerinden bir yıl geçmeyen hiçbir mal için zekât verilmeyeceğini bildirmiştir. Buna göre mezkûr rivayeti ödemeden önce veya sonra nisap miktarına ulaşan her mal için bir delil olarak kullanmak gerekmektedir. Bununla beraber İbn Abbas *radiyallahu anh*, nisaba mâlik olmakla zekâtı ödemenin gerektiğini değil, zekâtı yıl dolmazdan önce vermenin caizliğini kasdetmiş olabilir. Çünkü mezkûr rivayette bunun vacip olduğuna delalet eden bir ifade yoktur.

İki yüz dirhemden fazla olan gümüşün zekâtının ne kadar verilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hz. Ali ile İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre iki yüz dirhemi aşan miktar da aynı oranda yani kırkta bir hesabına göre zekâtlandırılır. Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik ve Şafiî bu görüştedirler.

Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre iki yüz dirhemin üzerindeki fazlalık, kırk dirheme ulaşmadıkça zekâtlandırılmaz. Ebu Hanife de bu görüştedir. Fazlalığın kırk dirheme ulaşmasını esas alanlar, şu rivayete dayanmaktadırlar.

Abdurrahman b. Ganem'in bildirdiğine göre Muâz b. Cebel *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"İki yüz dirhemin üzerindeki fazlalık kırk dirheme ulaşmadıkça onun zekâtını vermek gerekmez."***[93]

Hz. Ali *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Gümüşün zekâtını her kırk dirhem için bir dirhem olarak verin. Beş okıyeden*** (iki yüz dirhem) ***aşağısı için zekât yoktur."***[94] ***"Her kırk dirhem için bir dirhem verin"*** ifadesinin gümüş için verilecek olan zekât miktarına dair bir delil olarak kullanılması gerekir.

93 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 6/133

94 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri. el-Bedru'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 5/556

Tıpkı şu hadiste olduğu gibi:

(فَإِذَا كَثُرَتِ الْغَنَمُ فَفِي كُلِّ مِائَةِ شَاةٍ)

"Koyunlar çoğalınca artık her yüz koyun için bir koyun zekât vermek gerekir."[95]

Bunun aklî delili şudur: Bu, aslında nisabı olan bir maldır. Merâlarda otlayan hayvanlar da olduğu gibi, nisaptan fazlasının zekâta tabi tutulmaması gerekir. Bu durum, Ebu Hanife'yi yenik duruma düşürmez. Çünkü ona göre tarım ürünlerinde nisap şartı aranmamaktadır.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre tarım ürünlerinde nisap şartı arandığı için, nisaptan fazlasının zekâta tabi olması için belli bir ölçüye ulaşması gerekli değildir. Aksine nisaptan fazlası az da olsa çok da olsa zekâtlandırılması gerekir. Dirhem ve dinarlarda da aynı hüküm geçerlidir.

Ebu Yusuf ile Muhammed'in bu dedikleri kabul edilse bile bunu merâlarda otlayan hayvanlara kıyaslamak, tarım ürünlerine kıyaslamaktan öncelikli olur. Çünkü merâlarda otlayan hayvanların zekâtının her yıl yeniden verilmesi gerekir. Ama topraktan çıkan ürünlerin zekâtının bir defa verilmesi yeterlidir. Her yıl yeniden verilmesi gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zekâtının her yıl yeniden verilmesi gereken malların nisap üzeri küsuratının zekâtını vermek, zekâtının her yıl yeniden verilmesi gerekmeyen ve sadece bir defa verilmesi yeterli görülen mallara göre öncelikli olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınız, meralarda otlayan hayvanların zekât ahkâmı ile çürütülmektedir. Çünkü o hayvanlar için her yıl yeniden zekât vermek gerekmektedir. Ama bu, onların nisap üzeri küsuratının zekâtlandırmada gözönünde bulundurulmasına engel teşkil etmemektedir. Bu hükmün meralarda otlayan hayvanların zekâtına kıyaslanmasının, topraktan çıkan ürünlerin zekâtına kıyaslanmasına göre öncelikli olduğunun bir delili de şudur: Tarım ürünü elde eden kişinin borçlu olması, onu öşür verme yükümlülüğünden kurtarmaz. Aynı şekilde

95 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/304

tarla sahibinin ölmesi de öşrü düşürmez. Ama dirhem ve meralarda otlayan hayvanların sahibinin borçlu olması, zekât ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırır. Şu halde mezkûr hükmün paralara ve hayvanlara kıyaslanması, tarım ürünlerine kıyaslanmasından öncelikli ve evlâ olmaktadır.

[Kırktan Fazla Olan Sığırların Zekatı]

Sığırların kırktan fazla olması durumunda nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife dedi ki: "Artan kısım da aynı oranda zekâtlandırılır"

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Sığırların sayısı altmışa ulaşmadıkça fazlalıklar için bir şey vermek gerekmez."

Esed b. Ömer, Ebu Hanife'nin bu iki imamın söylediklerinin benzerini söylediğini rivayet etmiştir. İbn Ebi Leyla, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî de, bu iki imamın söylediklerinin benzerini söylemişlerdir.

Ebu Hanife'nin bu konudaki delili şudur:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."**

Bu ayet, zekât konusunda bütün malları ilgilendiren genel bir hükümdür. Özellikle fakihlerin tamamı bu malın ayetin hükmüne dâhil olduğu ve ayetle bunun kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ayetin genel hüküm ifade etmesi dolayısıyla malın azından da çoğundan da zekât vermek gerekir.

Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre sığırların sayısı elliye ulaşınca iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir sığır ile bu sığırın değerinin dörtte biri verilir.

Hasan b. Ziyad'ın bu meşhur kavli için delili şudur: Nisab üstü küsurat dokuza kadar gider. Zekât için farz olan miktarı vermekte küsurat olmaz. Ya da nisap üstü küsürat on dokuza kadar gider. Bu durumda sığırların nisap üstü fazlalığında ihtilaf meydana gelir. Bu ikisi de batıl olduğuna göre

üçüncü bir görüş sabit olur ki o da nisab üstü fazlalığın, az da olsa çok da olsa zekâta tabi olmasıdır.

Said b. Müseyyeb, Ebu Kalabe, Zühri ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Beş sığır için zekât olarak bir koyun vermek gerekir."

Bu, şâz bir görüştür. Çünkü ilim ehli bunun aksi istikametindeki bir görüş üzerinde ittifak etmişlerdir. Bunun batıl bir görüş olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sahih hadisler rivayet edilmiştir.

Âsım b. Damüre, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yirmi beş deve için zekât olarak beş koyun vermek gerekir."

Süfyan es-Sevri buna karşı çıkmış ve şöyle demiştir: "Hz. Ali *radiyallahu anh* böyle demeyecek kadar âlimdir. Bu, ravilerin hatasıdır."

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen sahih rivayetlere göre yirmi beş deve için zekât olarak bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş dişi bir deve verilmesi gerekir. Muhtemeldir ki Hz. Ali, yirmi beş devenin zekâtı olarak aldığı beş koyunu, bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş olan dişi devenin değeri olarak almıştır. Haberin ravisi, Hz. Ali'nin bu beş koyunu iki yaşına girmiş devenin kıymeti olarak değil de o develerin asıl farz zekâtı olarak aldığını zannetmiştir.

[Yüz Yirmiden Fazla Olan Devenin Zekatı]

Yüz yirmiden fazla devenin zekâtı hakkında fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidlerinin tümü dediler ki: "Yüz yirmiden sonrası için yeni bir hesaplama yapılarak zekât verilir." Sevri de bu görüştedir.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Develerin sayısı yüz yirmi biri aşınca zekât memuru dilerse iki yaşını doldurup üçüncü yaşına giren üç dişi deve, dilerse üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş iki deve alır."

İbn Şihab dedi ki: "Yüzyirmi deveden bir tane fazla olursa iki yaşına doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermek gerekir. Bu miktar,

develerin sayısı yüz otuzu bulana kadardır. Develerin sayısı yüz otuzu bulunca o zaman üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş bir deve ile iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş iki dişi deve vermek gerekir." Burada İbn Şihab'ın söylediği ile Mâlik'in söylediği örtüşmektedir. Ancak bu ikisinin söyledikleri, develerin sayısının yüz yirmi bir ile yüz yirmi dokuz arasında olduğunda verilecek zekât miktarında birbirinden farklı olmaktadır.

Evzai ile Şafiî dediler ki: "Develerin sayısı yüz yirmi biri aşınca artık her kırk deve için iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve, her elli deve için de üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş bir deve vermek gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* görüşüne göre develerin sayısı yüz yirmiyi aşınca zekâtın yeni baştan hesaplanması gerektiği sabit olmuştur. Yine Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* develerin yaşlarıyla ilgili bilgiyi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı, bu konuda kendisine sorulan bir soru üzerine verdiği şu cevapla bildirmiştir: "İnsanların bu konuda sahip oldukları bilgiden farklı bir bilgi bizde mevcut değildir. Ne varsa hepsi bu sayfada yazılıdır."

Kendisine o sayfada ne olduğu sorulunca şöyle demişti: ***"Bu sayfada develerin yaşlarıyla ilgili bilgiler vardır. Ben bu bilgileri Peygamber'den*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***aldım."***[96]

Develerin sayısı yüz yirmiyi aşınca zekâtlandırma hesabının yeniden yapılması gerektiğini Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* söylediği, develerin yaşlarıyla ilgili bilgileri yine onun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı sabit olduğuna göre bu artık bu konuda bir nass olmuştur. Çünkü Hz. Ali *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediklerine aykırı bir şey söylemez.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Amr b. Hazm'a yazdığı mektupta, develerin sayısının yüz yirmiyi aşması durumunda zekâtlandırma hesabının baştan yapılması gerektiğini bildirmiştir. Şunu belirtelim ki, bu gibi hesaplamalar ancak nass veya icmaya dayanılarak yapılabilir. Yüz yirmi deve için zekât olarak üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren iki deve verilmesi gerektiği hususunda fakihler ittifak

96 Bkz: Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/255

ettiklerine, bundan fazlasının zekât miktarı hususunda ihtilaf göre artık üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren iki deveden azını vermek caiz olmaz. Çünkü bunların verilmesinin farzlığı mütevatir haberle ve icma-ı ümmetle sabit olmuştur. Bu da nass veya fukahanın ittifakıyla olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birçok hadisinde ***"Develerin sayısı yüz yirmiyi aşınca artık her elli deve için üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren bir deve, her kırk deve için de iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve vermek gerekir"*** buyurduğu rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis değişik lafızlarla rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde "Develer çok olduğunda" ifadesi kullanılmıştır. Bilindiği gibi bir tane artmasıyla develer çok olmazlar. Öyleyse "Develer artınca" ifadesiyle, "Develer çoğaldı" denebilecek kadar bir çoğalmayı kasdettiği anlaşılmaktadır ki o da develerin sayısının yüz doksana ulaşmasıdır. Bu miktardaki develer için zekât olarak üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren üç deve ve bir de iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve vermek gerekir. Şunu da belirtmeliyiz ki develerin sayısının bir deve ile artması sebebiyle verilecek zekât miktarının değişmesindeki bu değişiklik ya o bir deve sebebiyle olur ki bu da hem o bir deveden hem de asıl develerden dolayı zekât vermeyi gerektirir. Ya da bu değişiklik o bir deveden değil de asıl develer olan yüz yirmi deveden dolayı zekât vermeyi gerektirir. Eğer bu artış asıl develerle birlikte artan o bir deveden dolayı zekât vermeyi gerektirirse, zekât olarak iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermek gerekir. Bu artış, kırk devede iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermeyi gerektirmez. Ancak kırk bir devede gerektirir ki bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buyruğuna aykırıdır. Bu artış ancak artan bir deve sebebiyle verilecek zekât miktarını değiştirmektedir. Buna göre yüz yirmi deveden dolayı iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermek gerekmektedir. Artan bir deve için zekât vermek gerekmemektedir. Bu da usûlümüze aykırıdır. Çünkü affedilen fazlalık, zekât miktarını değiştirmez.

[Koyunların Zekat Miktarı]

Koyunların zekât miktarında ihtilaf edilmiştir.

Mezhebimiz müçtehidleri, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "İki yüz bir ila dört yüz koyun arası için zekât olarak üç koyun vermek gerekir. Koyunların sayısı dört yüzü bulunca dört koyun vermek gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: Koyunların sayısı üç yüz bir olduğunda zekât olarak dört koyun vermek gerekir. Koyunların sayısı dört yüz bir olduğunda beş koyun vermek gerekir." İbrahim'in de böyle dediği rivayet edilmiştir. Hasan b. Salih'in kavlini değil de önceki kavli destekleyen bazı hadisler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaygın şekilde rivayet edilmiştir.

İşte çalıştırılan deve ve sığırların zekâta tabi olup olmadıkları konusunda ihtilaf edilmiştir. Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri, Evzai, Hasan b. Salih ve Şafiî, bunların zekâta tabi olmadıklarını söylemişlerdir. Mâlik ve Leys ise zekâta tabi olduklarını söylemişlerdir. Birinci görüşün delili şu rivayetlerdir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ فِي الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ)

"Çalışan sığırlarda zekât yoktur."[97]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, (Ravilerden Züheyr'in kanaatine göre) Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(و في البقر في ثلاثين تبيع و في الأربعين
مسنة و ليس على العوامل شيء)

"Her otuz sığır için bir yaşını doldurup ikinci yaşına giren bir dana, her kırk sığır için iki yaşını doldurup üçüncü yaşına giren bir sığır vermek gerekir. İşte çalışan sığırlar için zekât yoktur."[98]

97 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/40
98 İbn Huzeyme, Sahih: 4/20

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لَا صَدَقَةَ فِي الْكُسْعَةِ وَالْجَبْهَةِ وَالنُّخَّةِ)

"Eşekte, atta ve çalışan sığırda zekât yoktur."[99]

Şunu da ifade etmeliyiz ki altın ve gümüş dışındaki malların zekâta tabi olması için bunların kendilerinin ve kendilerinden meydana gelen şeylerin nemalandırılmak üzere bulundurulmaları gerekir. Meralarda beslenen hayvanların da zekâta tabi olmaları için, kendilerinin ve kendilerinden meydana gelen yavrularının nemalandırılmak üzere bulundurulmaları gerekir. İşte çalıştırılan hayvanlar ise nemalandırılmak maksadıyla elde bulundurulmamaktadırlar. Bunlar kiraya vermek üzere bulundurulan binalarla iş elbiseleri gibidirler. Şu da var ki işte çalıştırılan hayvanların zekâta tabi olduklarını bilmeye olan ihtiyaç, meralarda otlayarak beslenen hayvanların zekâta tabi olduklarını bilmeye olan ihtiyaç mertebesindedir. İşte çalıştırılan hayvanların zekâta tabi olduklarına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen bir nass olsaydı, bu nassın, meralarda otlayarak beslenen hayvanların zekâta tabi olduklarına dair gelen nassın ağırlığında mütevatir olarak gelmesi gerekirdi. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ve sahabeden buna dair meşhur bir nakil gelmediğine göre, işte çalıştırılan hayvanların zekâta tabi olduklarına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bir nassın gelmediğini öğrenmiş olduk. Aksine Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların zekâta tabi olmadıklarına dair hadisler rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmını nakletmiştik. Bunlardan biri de şu rivayettir.

Yahya b. Eyyüb'ün bildirdiğine göre Müsenna b. Es Sabah, Amr b. Dinar'ın şu hadisin kendisine ulaştığını söylemiştir: "Çift süren öküz için zekât verilmez."

Hz. Ali, Cabir b. Abdullah, İbrahim, Mücahid, Ömer b. Abdulaziz ve Zühri'nin çalışan sığırların zekâta tabi olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Enes'in *radiyallahu anh* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

---

99 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/199

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zekât konusunda Ebû Bekir es-Sıddık'a *radiyallahu anh* şöyle bir mektup yazdı: ***"Bu, Allah Resûlü'nün Müslümanlara farz kıldığı zekât farizasıdır. Zekâtı, hesabına uygun miktarda kendisinden istenilen Müslüman, zekâtını versin. Ama hesabından fazla miktarda zekât kendisinden istenen kimse vermesin. Şöyle ki: Meralarda otlayan koyunlar kırk tane olduğunda (zekât olarak) bir koyun vermek gerekir."***[100]

Bu mektubu ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, meralarda otlayanlar dışındaki hayvanların zekâta tabi tutulmalarını reddetmiş olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Beş deve için (zekât olarak) bir koyun vermek gerekir"***[101] buyurmuştur. Bu, meralarda otlayanlarla diğer hayvanlar hakkında genel bir hükümdür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisin genel hükmünü zikretmiş olduğumuz hadis tahsis etmektedir. Mâlik'ten önce hiç kimse, işte çalıştırılan sığırın zekâta tabi olacağını söylemiş değildir.

Fasıl

Mezhebimiz müçtehidleri ve ilim ehlinin büyük çoğunluğu dediler ki: "Yaşlı veya küçük kırk koyun için, zekât olarak bir yaşını doldurmuş bir koyun vermek gerekir."

Şafiî dedi ki: "Yaşını doldurmuş koyunların sayısı kırkı bulmadıkça zekât vermek gerekmez. Yaşını dolduranların sayısı kırkı bulduktan sonra yaşını doldurmamış olanlar da hesaba katılır." Şafiî'den önce böyle bir şey söyleyen olmamıştır.

Âsım b. Damüre'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvanların zekâtı hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

100 Buhari, Zekât, 40
101 Bkz: İbn Mâce, Zekât, 9

(وَ يُعَدُّ صَغِيرُها وَ كبيرُها)

"Küçüğü ve büyüğü sayılır."[102]

Hayvanların nisabı ile fazlasını da birbirinden ayırmamıştır. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen mütevatir hadislerde kırk koyun için bir koyun zekât vermek gerektiği bildirilmiştir. Küçük hayvanlarla büyükleri bir arada olduğunda hepsine aynı ad verilir. Bir kimsenin büyüklü küçüklü kırk koyunu olduğunda onun hakkında, "Yanında kırk koyun var" denilir. Bu da bir arada olduklarında küçük-büyük ayırımı yapmadan hepsi için zekât vermeyi gerektirmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki fakihler, nisap fazlası küçük hayvanların zekâtta hesaba katılması gerektiği hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü küçüklerin beraberinde büyük hayvanlar da vardır. Nisap miktarınca olmaları durumunda da bu hüküm aynen geçerlidir.

[Meralarda Otlayarak Beslenen Atların Zekatı]

Meralarda otlayarak beslenen atların zekâtı konusunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, bunların dişi veya erkek ve dişi karışık olmaları durumunda her bir at için bir dinar zekât vermek gerektiğiniya da atlara değer biçerek her iki yüz dirhem için beş dirhem verilebileceğini söylemiştir.

Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik, Sevri ve Şafiî, atların zekâta tabi olmadıklarını söylemişlerdir.

Urve es Sa'dî'nin bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, atların zekâtı hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي الْخَيْلِ السَّائِمَةِ فِي كُلِّ فَرَسٍ دِينَارٌ)

"Merâlarda otlayarak beslenen atlardan her bir at için bir dinar (miktarı zekât) vardır."[103]

102 İbn Huzeyme, Sahih: 4/16
103 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/338

Mâlik'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* atlardan bahsederken şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"At üç çeşittir. Biri sahibi için sevaptır. Biri sahibini korur. Biri de sahibi için vebaldir. Sahibini (azaptan) koruyanı şu attır ki sahibi ondan saplayacağı kazanç sayesinde başkalarına yüzsuyu dökmemek, güzel bir hayat sürmek ve kendini korumak için edinir. Allah'ın onun bedeninde ve sırtındaki hakkını unutmaz."***[104]

Burada atlarda zekât hakkı olduğu ispatlanmış olmaktadır. Fakihler, meralarda otlayanların zekâtının verilmesi dışındaki diğer hakların düştüğü hususunda görüş birliği etmişlerdir. Demek ki burada kastedilen, meralarda otlayarak beslenen atların zekâta tabi olmasıdır.

'Burada, ticaret için bulundurulan hayvanların zekâta tabi oldukları kastedilmiş olabilir' denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Atlardan bahsetmesinden sonra eşeklerle ilgili hüküm kendisine sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermişti:

[مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيَّ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا هَذِهِ الْآيَةَ الْجَامِعَةَ الْفَاذَّةَ {فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ}]

"Allah bu konuda bana şu biricik toparlayıcı ayetten başka bir şey indirmedi: "Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir."[105]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşeklerin zekâta tabi olduğunu söylememiştir. Ticaret için bulundurulan atların zekâta tabi olduğunu kasdetmiş olsaydı, eşekler hakkında açıklama yaparken onların da ticaret için bulundurulmaları zekâta tabi olacaklarını söylerdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Malda zekâttan başka haklar da vardır. Yukarıdaki hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zekâttan başka hakları kasdetmiş olabilir. Bunun delili de şu hadistir:

104 Bkz: İbn Huzeyme, Sahih: 2/1099
105 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/137

Şa'bi'nin bildirdiğine göre Fatıma binti Kays *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

[«فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ , وَتَلَا هَذِهِ الْآيَةَ {» لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ «}] ***"Malda zekâttan başka hak vardır."*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra: **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir"** ayetini okudu."[106]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* deveden bahsettikten sonra şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Onda hak vardır."*** Bunun nasıl bir hak olduğu sorulunca şöyle cevap vermişti: ***"Damızlığı ile çiftleştirmek, kovasını iğreti vermek, semiz olanını iğreti vererek başkalarını ondan yararlandırmaktır."***[107]

Mezkûr hakkın atlarda da aynı şekilde söz konusu olması mümkündür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi olsaydı, zekât konusunda atlarla eşeklerin hükmü değişik olmazdı. Çünkü bu hak bakımından ikisinin arasında fark yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ikisini birbirinden ayırması, bu hakkı kasdetmediğine, aksine zekât vermeyi kasdettiğine delalet etmektedir. Şunu da ifade edelim ki zekât, mallarda daha önce vacip olan bütün hakları neshetmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Mesruk, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (نَسَخَتِ الزَّكَاةُ كُلَّ صَدَقَةٍ فِي الْقُرْآنِ) "Zekât, Kur'an'daki bütün sadakaları neshetmiştir."[108]

Rivayet olunduğuna göre Şamlılar, atlarından zekât almasını Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* istemişlerdi. Kendisi bu konuyu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıyla istişare etmişti. Hz. Ali *radiyallahu anh* ona, cizye olmadıktan sonra alınmasında sakınca olmadığını söylemişti. Bu istişare neticesinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* Şamlılardan atlarının zekâtını almıştı. Bu da atlardan zekât alınacağına dair bir sahabe icması olmuştu. Çünkü Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu hususta sahabe ile istişare etmişti. Bilindiği gibi Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* sahabeyle istişaresi, nafile sadakaya

106 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/27
107 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/306
108 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/439

dair değildi. Bu da sahabeyle yapılan istişare neticesinde atların zekâta tabi olduğuna delalet etmektedir. Hz. Ali *radiyallahu anh*, cizye olmadıktan sonra atlardan zekât almakta sakınca olmadığını söylemişti. Çünkü atların sahipleri, zekâtı küçülerek değil, aksine bir sadaka ve zekât olarak verirler.

Atların zekâta tabi olmadığı görüşünde olanlar, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedirler:

(عَفَوْتُ لَكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ)

"Atların ve kölelerin zekâtından sizi affettim."[109]

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فَرَسِهِ صَدَقَةٌ)

"Müslümanın kölesinde ve atında zekât yoktur."[110]

Ebu Hanife'ye göre binmek için bulundurulan atlar zekâta tabi değildir. Bilindiği gibi o, bu habere dayanarak ticaret için bulundurulan atların zekâta tabi olduğunu inkâr etmemiştir.

[Balın Zekatı]

Balın zekâta tabi olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Evzai dediler ki: "Öşür arazisinde elde edilen bal için öşür vermek gerekir."

Mâlik, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî, balın zekâta tabi olmadığını söylemişlerdir. Ömer b. Abdulaziz'in de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ancak bu konuyu araştırıp meseleyi iyice keşfettikten sonra bu gö-

109 İbn Mâce, Zekât, 4
110 Buhari, Zekât, 49

rüşünden vazgeçip baldan öşür aldığı rivayet edilmiştir. O bu konuda şu rivayeti tespit etmiştir:

İbn Vehb'in bildirdiğine göre Yunus, İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bana ulaşan habere göre balda öşür vardır." İbn Vehb dedi ki: "Amr b. Hâris, Yahya b. Said ile Rebia'nın da bu görüşte olduklarını bana haber verdi." Yahya dedi ki: "Bal için her sene öşür verilmesi gerektiğini, sünnetin bu şekilde cari olduğunu söyleyeni dinledim."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"**[111] ayetinin zahir manası, baldan zekât alınmasını gerektirmektedir. Çünkü bal, sahibinin malıdır. Ayette geçen "sadaka" kelimesi eğer mücmel ise bal için herhangi bir sadaka alınmasını gerektirir. Bu eğer farz olan sadaka ise öşür demektir. O zaman bu ayet, öşürden başka bir şeyi farz kılmaz. Bal için öşür vermek gerektiğine sünnetteki delil şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Beni Müt'ân kabilesinden Hilal adındaki bir kişi, balının öşrünü Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdi. Selbe vadisinin (mülkiyeti devlette kalmak üzere) kendisine verilmesini istedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* anılan vadiyi ona bu şekilde verdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* halife olduğunda Süfyan b. Vehb, bunu bir mektup yazarak Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* sordu. Hz. Ömer *radiyallahu anh* de ona şu cevabı verdi: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ödediği balının öşrünü sana da ödesin. (Öderse) Selbe vadisini ona (ikta' olarak) ver. Öşrünü ödemezse o ballar yağmur sineği olan (arıların) ürünüdür. Dileyen onu yesin."[112]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Süleyman b. Musa, Ebu Seyyare el-Mütteî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, benim arılarım vardır" dedim. ***"Öyleyse öşür öde"*** buyurdu. Ben de "Falan yeri bana ikta' olarak ver" dedim; verdi.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdulkerim, Amr b. Şuayb'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Biz Mekke'de Kâbe'yi tavaf etmekteyken

111 Tevbe, 9/103
112 Ebu Davud, Zekât, 12, 13

Ömer b. Abdulaziz'in balın zekâtı olarak öşür vermemizi emreden mektubu bize ulaştı. O, mektubunda bu emri Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* dayandırıyordu.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْعَسَلُ فِي كُلِّ عَشَرَةِ أَزْقَاقٍ زِقٌّ)

"Balın her on tulumunda bir tulum (zekât) vardır."[113]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bal için öşür vermeyi farz kılması, öşre tabi olan tarım ürünlerinin ve yerden çıkan malların hükmüne tabi kıldığına delalet etmektedir. Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bal eğer öşür arazisinde üretiliyorsa öşre tabidir. Haraç arazisinde üretiliyorsa onun için bir şey vermek gerekmez. Çünkü tarım ürünleri haraç arazisinde yetiştiriliyorsa bir şey vermek gerekmemektedir. Ama öşür arazisinde yetiştiriliyorsa öşür vermek gerekir. Balda da hüküm böyledir. Ebu Cafer et-Tahavi'nin "Şerhu Muhtasar" adlı eserindebu ve benzeri zekât meselelerini uzun uzadıya anlatmış bulunmaktayız. Burada bu meselelerin mezkûr ayetin zahiriyle ilgili olan kısımlarını anlatmış olduk.

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"** ayeti, zekâtı tahsil etme yetkisinin devlet başkanına ait olduğuna delalet etmektedir. Zekât mükellefi olan kişi, zekâtını yoksullara verdiğinde zekâtı geçerli olmaz. Çünkü devlet başkanının onu tahsil etme hakkı vardır. Onun bu hakkını düşürecek bir sebep mevcut değildir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zekât memurlarını hayvanların zekâtını toplamaya gönderirken, sulamak üzere sahipleri tarafından getirildikleri subaşlarında ve toplu olarak durdukları yerde gidip tahsil etmelerini emrederdi. Sakif kabilesine şart koştuğu, "Hayvanlarını toplamasınlar, zekâtlarını da kendileri vermesinler. Lâkin zekât memuru subaşında ve hayvanlarının genellikle toplu bulundukları yerde gidip zekâtlarını onlardan tahsil etsinler" maddesinin manası da budur. Tarım ürünlerinin zekâtı da bu şekilde tahsil edilir.

113 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/212

Paraların zekâtı ise yükümlüler tarafından Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, sonra halifelikleri döneminde Hz. Ebû Bekir'e *radiyallahu anh*, Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* ve Hz. Osman'a *radiyallahu anh* götürülüp teslim edilirdi. Sonra Hz. Osman *radiyallahu anh* bir hutbe irad ederek şöyle dedi: "Bu, sizin zekât ödeme ayınızdır. Borçlu olan kimse borcunu ödesin. Sonra malının artan kısmını zekâtlandırsın."

Böyle buyurmakla Hz. Osman *radiyallahu anh*, zekât yükümlüsü kimseleri, paralarının zekâtını yoksullara vermekle yetkili kıldı. Böylece devlet başkanının paraların zekâtını tahsil etme yetkisine son vermiş oldu. Çünkü adil devlet başkanı bu şekilde karar vermişti. Bu karar, ümmeti bağlayan bir karardı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(يعْقد عَلَيْهِمْ أَوَّلُهُمْ)

"Onların evveli, haklarında karar verir."[114]

Hz. Osman'ın *radiyallahu anh*, hayvan ve tarım ürünlerinin zekâtını tahsil etmek için memur gönderdiği gibi, paraların zekâtını tahsil etmek için memur gönderdiği hakkında bir haber bize ulaşmış değildir. Çünkü altın, gümüş ve paralar, devlet başkanının görebileceği açık yerlerde değildir. Aksine bunlar evlerde, dükkânlarda ve muhafaza edildikleri mekânlarda gizli dururlar. Zekât memurlarının gizli yerlere girmeleri ise caiz değildir. Mal sahiplerini altın, gümüş ve paralarını zekât memurunun yanına getirmekle yükümlü kılmak da caiz değildir. Aynı şekilde hayvanlarını da zekât memurunun yanına getirmekle yükümlü kılınmaları caiz değildir. Aksine zekât memurlarının, hayvanların toplu bulundukları yerlere gidip orada zekâtı tahsil etmeleri gerekir. Bu sebeple paraların, altın ve gümüşlerin zekâtını tahsil etmek zekât memurları mal sahiplerine gönderilmemiştir. Mal sahipleri bu mallarının zekâtını getirip devlet başkanına teslim ederlerdi. Mallarının ve vermeleri gereken zekâtın miktarı hususundaki beyanlarına itibar edilirdi. Beldelerde yapılan tasarruf sırasında bu altın, gümüş ve paralar zahir olup ortaya çıkınca artık hayvanlar gibi emval-i zahireye yani görünen mallara benzetildiler ve bunların verilmesi gereken zekâtını tahsil etmek için memurlar görevlendirildi. Bu sebeple Halife Ömer b. Abdulaziz, valilerine mektup yazarak zekât memurlarının,

114 Ebû Bekir el-Heytemi, Mevaridu'z Zam'ân İla Zevaidi İbn Hıbban: 1/415

Müslüman tacirlerin ticaret mallarında her yirmi dinar için yarım dinar, zimmi tacirlerin de ticaret mallarında her yirmi dinar için bir dinar tahsil etmelerini, tahsil ettikten sonra bir yıl geçmedikçe onlardan artık bir şey almamalarını emretti. Mektubunun sonunda da şöyle diyordu: "Bunu Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* dinleyen biri bana nakletti." Hz. Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* de valilerine mektup yazarak müslümanlardam kırkta bir, zimmilerden yirmide bir, harbîlerden ise onda bir almalarını emretti. Müslümanlardan alınan, farz olan zekâttır. Onda, üzerinden bir yıl geçmesi, nisap miktarında ve sahih bir mülk olması gibi zekâtın vücup şartları aranır. Eğer mal sahibiin zekât vermesi farz olmamışsa, kendisinden zekât alınmaz. Böyle yapmakla Hz. Ömer *radiyallahu anh*, hayvanların zekâtında, tarım ürünlerinin öşründe Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıklarını örnek almıştır. Çünkü altın, gümüş ve paralarla birlikte İslam ülkesinde dolaşıldığı için bunlar, meralarda otlayan hayvanlar ve tarım ürünleri gibi zahiri mallar statüsüne girdiler. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu kararına sahabeden karşı çıkan ve muhalefet eden biri çıkmadığı için bu bir icma oldu. Ömer b. Abdulaziz'in zikretmiş olduğumuz hadisi de bunu teyid etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Cerir b. Abdullah'ın anne tarafından dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*: (لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ عُشُورٌ إِنَّمَا الْعُشُورُ عَلَى أَهْلِ الذِّمَّةِ) ***"Müslümanlar uşûr vermekle yükümlü değildirler. Uşûru zimmiler vermekle yükümlüdürler"*** buyurduğunu rivayet etmiştir."[115]

Humeyd'in bildirdiğine göre Osman b. Ebi'l Âs, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Sakif heyetine hitaben şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: (لاتُحَشِّرُوا ولاتُعَشِّرُوا) ***"Cihad için toplanmayabilirsiniz. Uşûr vermeyebilirsiniz."***[116]

İsrail'in bildirdiğine göre Said b. Zeyd, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ احْمَدُوا اللهَ إِذْ رَفَعَ عَنْكُمُ الْعُشُورَ)

"Ey Arap topluluğu, Allah'a hamd edin. Çünkü uşûru üzerinizden kaldırdı."[117]

115 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/31
116 Ebu Davud, Harac, Fey' ve İmaret, 26
117 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/30

Rivayet olunduğuna göre Müslim b. Yesar, İbn Ömer'e *radiyallahu anh*, "Hz. Ömer, Müslümanlardan uşûr alır mıydı?" diye sormuş, o da "Hayır" diye cevap vermiştir.

Yukarıdaki itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayetlerde sözü edilen uşûr ile zekât kastedilmemiştir. Buradaki uşûr ile cahiliyet devri insanlarının aldıkları haksız vergi ve harçlar kastedilmiştir. Muhammed b. İshak'ın hadisinde kastedilen de budur.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Ukbe b. Âmir, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا يَدخُل الجنةَ صاحبُ مَكْسٍ)

"(Haksız yere) Vergi ve harç alan cennete giremez."[118]

Şair de şiirinde bunu kasdetmiştir:

(وفي كلِّ أَسْوَاقِ العِرَاقِ إِتاوَةٌ ... وفي كلِّ ما بَاعَ امْرُؤٌ مَكْسُ دِرْهَمِ)

"Irak'ın her pazarında vergi ve harç vardır.

Kişinin her sattığında bir dirhem vergi vardır."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* reddettiği öşür (veya uşûr), cahiliyet devri insanlarının haksız yere aldıkları vergi ve harçlardır. Zekât ise meks, yani haksız yere alınan bir vergi değildir. Aksine zekât, mükellefin malındaki bir haktır. Devlet başkanı hayvanların zekâtını, arazilerin öşür veya haracını aldığı gibi bu hakkı ondan alıp ehline verir. Şunu da ifade etmeliyiz ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Müslümanlardan alınmasını reddettiği şey, tahkir ederek âdeta bir cizye gibi onlardan alınan uşûr veya haksız yere alınan vergilerdir. Bu sebeple uşûrun, yani cizye şeklinde tahsil edilen vergi ve harçların zimmilerden alınması gerektiğin bildirmiştir.

Bazı kimseler hayvanların ve tarım ürünlerinin zekâtı ile paraların zekâtı arasında fark bulunduğuna delil olarak şu ayetleri göstermişlerdir.

118 Ebu Davud, Harac, Fey' ve İmaret, 8

Altın, gümüş ve paraların zekâtı hakkında Yüce Allah (وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ) **"Zekâtı verin"**[119] buyurarak bunların zekâtını devlet başkanının almasını şart koşmamıştır. Ama diğer malların zekâtı hakkında şöyle buyurmuştur:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ)

"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın bir sadaka al."[120]

(اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا)

"Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar içindir."[121]

Bu malların zekâtının toplanması için memur görevlendirilmesi, devlet başkanının bunları tahsil etme hakkının düşürülemeyeceğine delalet etmektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Sadakayı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sadakaları kendisinin almasını şart koşmuş, ama zekâtlar için böyle bir şart koşmamıştır.

Bu görüşte olan kimseler, her ne kadar sadaka kapsamında olsa da zekât kelimesinin daha özel bir mana taşıdığına kaildirler. Sadaka kelimesi, hayvan ve benzeri mallara mahsustur. Devlet başkanının tahsil etmesine gerek kalmaksızın zekâtın mükellef tarafından verilmesi emredilerek zekâta bir özellik kazandırılmıştır. Sadakaları ise devlet başkanının tahsil etmesi emredildiğine göre malların (altın, gümüş ve paraların) zekâtının verilmesinin mal sahiplerine bırakılması gerekir. Ancak zekât memurunun kendilerine uğraması halinde zekâtı onlardan memur tahsil eder. Bu hususta selef ulemasının ittifakı vardır. Sadakaların tahsili devlet başkanının yetkisindedir.

119 Bakara, 2/43
120 Tevbe, 9/103
121 Tevbe, 9/60

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ)

"Onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.)"[122]

Şu'be'nin bildirdiğine göre Amr b. Mürre, İbn Ebi Evfâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam malının zekâtını getirip kendisine teslim ettiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona dua ederdi. Ben babamın mallarının zekâtını getirip kendisine teslim ettiğimde şöyle dua etti:

(اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى)

"Allahım, Ebu Evfâ ailesine rahmet eyle."[123]

Sabit b. Kays'ın bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Öfkelendirilmiş zekât tahsildârları size gelir. Geldiklerinde onları hoş karşılayın. Onları almak istedikleri (zekât malı) ile başbaşa bırakın. Adaletli davranırlarsa bu kendi lehlerine olur. Zulmederlerse bu da kendi aleyhlerine olur. Onları memnun edin. Zekâtınızın tamamı, onların memnuniyetindedir. (Böyle davranın ki) size dua etsinler."[124]

Seleme b. Beşir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Zekâtı verdiğinizde sevabını unutmayın." Sevabı nedir? Diye sorulunca da "Şöyle demenizdir" buyurdu:

(اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا مَغْنَمًا وَلَا تَجْعَلْهَا مَغْرَمًا)

"Allahım bunu zenginlik vesilesi kıl. Zarar vesilesi kılma."[125]

122 Tevbe, 9/103
123 Buhari, Zekât, 67
124 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/137
125 İbn Mâce, Zekât, 8

Bu rivayetler, (وَصَلِّ عَلَيْهِمْ) emri ile duanın kastedildiğine delalet etmektedirler.

(سَكَنٌ لَهُمْ) ifadesi Allah bilir ya, mal sahiplerinin kalplerini yatıştıracak, onlara sükûnet verecek söz ve davranışlar anlamına gelmektedir. Kalpleri yatışıp sükûnet bulunca Allah'ın bahşedeceği sevap ve mükâfata kavuşmak, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine yapacağı duanın bereketine nail olmak arzusuyla hemen farz olan sadakalarını (zekâtlarını) vermeye yönelirler. Tahsilat memurunun da zekâtı teslim aldığında, Allah'ın Kitabına ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* in sünnetine uyarak mal sahibine dua etmesi uygun olur.

[Mescid-i Dırar]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِداً ضِرَاراً وَكُفْراً وَتَفْرِيقاً بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَاداً لِمَنْ حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾)

107-"Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, «Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok» diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şâhitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdırlar."

Bir selef topluluğundan rivayet olundu ki mescidi yapanlar, Evs ve Hazreç kabilelerinden adları belli on iki kişiydiler. Bunlar, güya kış gecelerinde, yağmurlu havalarda ve çok sıcaklarda içinde namaz kılmak üzere bir mescit yapmak için Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* izin istediler. Ama maksatları bu değildi. Asıl maksatları; hizipçilik yaparak mü'minleri bölmekti. Bir hizip bir mescitte, diğer hizip öbür mescitte namaz kılsın, böylece Müslümanların fikir birliği bozulsun, aralarındaki kaynaşma yok olsun, onları bir arada tutan bağ kopsun istiyorlardı. Yine bunlar yaptıkları

yeni mescitte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve İslamın aleyhinde konuşacak, Müslümanlardan korkmaksızın birbirleriyle buluşup görüşeceklerdi. Arlarına başkalarını almayacaklardı.

(وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ)

"Öteden beri Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanlara üs olsun diye,"

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanlar ifadesiyle fasık bir kişi olan Ebu Âmir kastedilmiştir. Kendisine Ebu Âmir er Rahib denirdi. Hicretten önce Evs kabilesinin reisiydi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicreti ile birlikte reisliği elinden gidince kıskançlık ve inadı sebebiyle onun azılı bir düşmanı olmuştu. Münafıklara "Bizans imparatoru gelecek. Ben de ordu ile başında geleceğim ve askerlerimle birlikte Muhammed'i ve ashabını Medine'den çıkaracağım" demişti. Münafıklar onun için bir üs ve gözetleme yeri olsun diye Dırar mescidini inşâ ettiler. Bu ayet, işlenen fiilin, failin iradesine göre güzellik veya çirkinlikle niteleneceğine delalet etmektedir. İradedir ki işlenen fiili, hikmetin davet ettiği veya menettiği manalara bağlar. Çünkü o mescidi içinde namaz kılmak için yapsalardı bu, güç ve azamet sahibi Allah'a bir taat ve ibadet olurdu. Ama Allah'ın bildirdiği kötü bir maksat ve iradeyle yaptıkları için yerilmiş kâfirler oldular.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقُمْ فِيهِ اَبَداً لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾)

108-"Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever."

Bu ayet, mü'minlere zarar vermek, içinde günah ve masiyet işlemek için yapılan mescitte namaz kılmanın caiz olmadığına, böyle bir mescidi yıkmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, temeli

takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescidin aksine, mü'minlere zarar vermek ve bozgunculuk yapmak için inşâ edilen bu mescitte namaz kılmaktan Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* menetmiştir. Yapanları tahkir etmek ve küçük düşürmek için de Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* orada görmekten mahrum kılmıştır. Bu da bazı mekânlarda namaz kılmanın diğer mekânlarda kılmaktan evlâ olduğuna, hatta bazı mekânlarda kılmanın yasak olduğuna delalet etmektedir. Yine bu ayet, inşâ ediliş amacına göre mescitte kılınan namazdan sevap ve fazilet elde edileceğine, yapılış tarihi diğerlerinden daha kadîm olan mescitlerde namaz kılmanın daha sevap ve faziletli olacağına delalet etmektedir. (أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فِيهِ) cümlesinin manası da budur. Yani şu Dırar mescidinde namaz kılman caiz olsa, temeli takva üzerine atılmış olan mescit, içinde namaz kılmana daha layıktır. Şundan ki, Dırar mescidinde namaz kılmak caiz değildir. Çünkü Yüce Allah, Peygamberinin *sallallahu aleyhi ve sellem* orada namaz kılmasını yasaklamıştır. Ayetin manası bizim anlattığımız gibi değilse, o zaman manası şöyle takdir edilir: Temeli takva üzerine atılan mescit, içinde namaz kılınması caiz olmayan bir mescide göre içinde namaz kılmana daha layıktır. O zaman bu ayet, "Farzın işlenmesi, terkedilmesinden iyidir" sözü gibi olur. Bazen bunu yapmak da caizdir. Ancak kelamdan asıl kastedilen, önceki manadır.

Temeli takva üzerine atılan mescidin hangi mescit olduğu konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. İbn Ömer *radiyallahu anh* ile Said b. Müseyyeb'den rivayet olunduğuna göre bununla Medine mescidi (Mescid-i Nebevi) kastedilmiştir.

Übey b. Kâ'b *radiyallahu anh* ile Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, (هُوَ مَسْجِدِي هٰذَا) ***"O, benin şu mescidimdir"***[126] şöyle buyurduğunu rivayet

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hasan ve Atiyye'nin ayette sözü edilen mescidin Kuba mescidi olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

126 Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 10

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُواَ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ)

"Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever."

Bu ayet, mescitteki cemaatin faziletinin, mescitten ve orada namaz kılmaktan kaynaklandığına delalet etmektedir. (يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُوا) **"temizlenmeyi seven"** ifadesi, Hasan'dan gelen rivayete göre günahlardan arınmak anlamına gelmektedir. Suyla yıkanıp temizlenmek manasına geldiği de söylenmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Bu ayet, Kuba halkı hakkında inmiştir. **"Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır."**[127] Kuba halkı büyük abdestten sonra su ile temizlenirlerdi. Bu ayet onlar hakkında indi."

Bu haber iki mana içermektedir. Şöyle ki:

1-Temeli takva üzerine atılan mescit, Kuba mescididir.

2-Büyük abdestten sonra su ile temizlik yapmak, taşlarla temizlik yapmaktan daha iyidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* taşlarla temizlik yaptığına dair kavli ve fiili mütevatir haberler rivayet edilmiştir. Suyla temizlik yaptığı da rivayet edilmiştir.

(اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ)

"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır."[128]

Bu ayetteki satın alma mecazîdir. Zira gerçekte müşteri, mâlik olmadığı bir şeyi satın alır. Oysa Cenab-ı Allah hem canlarımızın hem de mallarımızın mâlikidir.

127 Ebu Davud, Taharet, 23
128 Tevbe, 9/111

Ancak bu, şu ayete benzemektedir:

(مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا)

"Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek?"[129]

Yüce Allah önceki ayette yapılacak iyilikler için satın alma kelimesini kullandığı gibi, bu ayette de verilecek sadakaları kendisine verilmiş bir borç olarak adlandırmıştır. Zira her ikisinde de kuluna sevap ve mükâfat vereceğini garanti etmiştir. İnsanları iyilik yapmaya ve sadaka vermeye çağırmak ve teşvik etmek için, kişinin sahaio olmadığı şeylere sahip olmasında kullanılan satın alma ve borç verme kelimelerini kullanmıştır.

(السَّائِحُونَ) Bu kelimenin oruç tutanlar anlamına geldiği söylenmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(سياحة أمتِي الصَّوْم)

"Ümmetimin seyahati oruç tutmaktır."[130]

Abdullah b. Mesud, İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Mücahid'in (السَّائِحُونَ) kelimesinin oruç tutanlar manasına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

(وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللهِ)

"Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır."

Allah'a itaat eden, emirlerini yerine getiren, yasaklarından sakınan kimseler, ancak bu kadar mübalağalı bir şekilde vasıflandırılabilirler. Zira Yüce Allah'ın, emirleri, yasakları, tavsiyeleri, teşvik ettiği, mübah kıldığı, yapılıp yapılmaması hususunda muhayyer kıldığı, kendisinin emrine uygun olup olmadığını araştırmanın evlâ olduğu şeylerle ilgili olarak koymuş olduğu bazı sınırlar vardır. Evet bütün bunlar Allah'ın koymuş olduğu sınırlardır. Bu sınırlara riayet eden kimseleri **"Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlar"** olarak nitelemiştir. Bu nitelikteki insanlar Allah'ın farz

129 Bakara, 2/245

130 Bkz: Zeynüddin M a ed Abd rrauf b. Tâcu'l-Ârifin b. Ali el-M navi, el-Fethu's-Semavi bi Ta rici A adisi'l-Kâdî: 2/705

kıldığı bütün görevleri yerine getirmiş, kendisinden istenilen bütün amelleri ifa etmiş demektir. Bundan önceki ayette bu ayette kastedilen kimselerin, Rıdvan ağacının altında (Hudeybiye'de) Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* biat eden sahabiler olduğunu şöyle açıklamıştır: (فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ) **"O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin."** Sonra bu ayetin üzerine (اَلتَّائِبُونَ) **"Tevbe edenler"** kelimesi atfedilmiştir. Bu ayet, bu niteliklere sahip kimselerin -Allah kendilerinden razı olsun- dinde, İslamda ve Yüce Allah katındaki mertebeleri ile makamlarını beyan etmektedir. Kulların Allah Teâlâ'nın emirlerini tam manasıyla yerine getirmelerini tasvir etmede, **"Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlar"** ifadesinden daha beliğ ve muazzam bir ifade bulmak mümkün değildir.

﴿لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ
اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ
مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾﴾

117-"Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeye yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tevbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tevbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir."

Ayette geçen (الْعُسْرَةِ) kelimesi işin şiddeti derecede zorlaşması ve sıkıntılı olması anlamına gelir ki, böyle bir durum Tebûk savaşında yaşanmıştı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sıcakların şiddetlendiği, suyun, azığın ve bineğin az olduğu bir zamanda savaş için yola koyulmuştu. Yüce Allah böyle bir durumda onun peşinden gitmenin ne kadar çok sevap kazandıracağını bildirmek için bu savaşta onunla birlikte yola koyulanları tevbeden bahsederek teşvik etmişti. Bol sevap kazanacaklardı. Çünkü böylesine zahmetli ve meşakkatli bir durumda yakini bir iman ve güzel bir basiretle sabır ve metanet göstermişlerdi. İşin zorluğu ve zamanın şiddeti onların bu hususta inanç ve kanaatlerini değiştirmemişti. Yüce Allah mü'minlerin bir kısmının kalplerinin neredeyse haktan başka tarafa kaymak üzere olduğunu şu kavli ile bildirmişti:

(مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ)

"İçlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra..."

Ayette geçen (يَزِيغُ) fiilinin mastarı olan (زَيْغ) kelimesi, kalbin haktan başka tarafa eğrilmesi anlamına gelmektedir. Mü'minlerin bir kısmı işte bu noktaya yaklaşmışlardı. Böyle yaptıkları halde Allah onları sorumlu tutmadı, tevbelerini kabul etti. Zorluk ve sıkıntı zamanında Peygamberinin *sallallahu aleyhi ve sellem* peşinden giden muhacir ve ensarı, bu zorlu durumda öne çıkanları, çektikleri zahmet ve meşakkatlerden dolayı başkalarına üstün kıldı. Çünkü mü'minlerin sayısı az, kâfirlerin sayısı çok iken, bunlar ezâ, cefa ve işkencelere maruz kalmış, kalp gözlerini açmış ve sağlam imanlarını izhar etmişlerdi.

[Tebük Seferinden Geri Kalanların Tevbelerinin Kabul Edilişi]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا اَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾)

118-"Savaştan geri kalan üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmış, böylece Allah(ın azabın)dan yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tevbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir."

İbn Abbas, Cabir, Mücahid ve Katade dediler ki: "Ayette kendilerinden bahsedilen üç kişi; Kâ'b b. Mâlik, Hilal b. Ümeyye ve Mürare b. Rebî'dir."

Mücahid, "Bunlar tevbeden geri kaldılar" demiştir.

Katade, "Bunlar, Tebûk savaşından geri kaldılar" demiştir.

Bu üç kişi, diğer bazı kimselerle birlikte Tebûk savaşına katılmamışlardı. Sağlam Müslümanlardan idiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaştan döndükten sonra münafıklar gelip mazeret beyanında bulundular. Yalan yere yemin ettiler. Onlar hakkında Yüce Allah şu haberi vermiştir:

(سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ
فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا
عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ)

"Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Kendilerinden razı olasınız diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz."[131]

Yüce Allah onlardan yüz çevrilmesini emretti. Onlardan razı olmayı yasakladı. Çünkü onlar mazeret beyan ederken yalan söylemiş, içlerinde gizlediklerinden başka şeyleri dışa vurmuşlardı.

Savaşa katılmayan üç kişiye gelince onlar Müslümandı. İfadeleri doğruydu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Biz mazeretsiz olarak savaşa katılmadık" dediler. Tevbe edip pişmanlıklarını izhar ettiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, ***"Doğru ifade verdiniz. Gidin bakalım, Allah sizin hakkınızda nasıl bir hüküm indirecek? Onu bekleyeceğim"*** dedi. Cenab-ı Allah onlara sert davranılmasına dair ayet indirerek Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla konuşmamasını, Müslümanların da onlarla konuşmamasını emretmesini emretti. O üç kişi elli gece bu minval üzere beklediler. Bu, onların tevbesinin reddi anlamına gelmiyordu. Çünkü onlar tevbe etmekle emrolunmuşlardı. Tevbe vaktinde şartlarına uygun olarak tevbe eden kimsenin tevbesinin kabul edilmemesi hikmete aykırıdır. Lâkin Yüce Allah tevbelerinin kabulünü bildirmeyi geciktirerek onların imtihanını zorlaştırmak istemiş, insanların onlarla konuşmalarını yasaklamış, ne

131 Tevbe, 9/95-96

kendileri ne de başka Müslümanlar bir daha böyle bir hataya düşmesinler diye onları ve başka Müslümanları ıslah etmek istemişti. Çünkü Yüce Allah onların ıslah olacak bir konumda olduklarını biliyordu.

Mazeret beyanında bulunan münafıklara gelince onlar, ıslah olacak konumda bulunmadıklarından dolayı Cenab-ı Allah onlardan yüz çevrilmesini emretti. Böylece onlarla konuşmamalarının insanlara emredilmesinin ve tevbelerinin kabulünün geç bildirilmesinin, onlar için bir ceza değil, aksine mükellefiyet ve kullukta işlerini zorlaştırarak kendilerini imtihan etmek için olduğu ispatlanmış oldu. Şayet işledikleri hatanın karşılığı olan yaptırım, tevbe etmelerinden önce kendilerine uygulansaydı o zaman bu bir ceza olurdu.

(حَتّٰى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ)

"Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmıştı."

Tevbelerinin kabulünün gecikmesinden, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanların onlarla konuşmayı ve muamelede bulunmayı terketmesinden, eşlerinin onlardan ayrı yaşamalarının emredilmesinden dolayı içleri iyiden iyiye daralmıştı.

(وَظَنُّوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَيْهِ)

"Böylece Allah'(ın azabın)dan yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı."

Yaşamakta oldukları sıkıntılı durumdan kurtuluşlarının, içinde bulundukları zorluktan kurtulup sığınacakları bir yer bulmanın ancak Allah'a yönelmekle mümkün olduğunu, bunu kendilerine sağlamaya O'ndan başkasının gücünün yetmeyeceğini, bunu Allah'tan başkasından istemelerinin caiz olmadığını, bunu da ancak kendisine ibadet ederek ve O'na yönelerek isteyebileceklerini anlamışlardı. İşte tam bu aşamada Cenab-ı Allah, tevbelerini kabul ettiğini Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdi. Yüce Allah, başkalarıyla bağlarını koparıp sadece kendisine yönelen, kederini 'Ondan başkasının gideremeyeceğini, kendisini O'ndan başkasının kurtaramayacağını, gam ve hüznünü O'ndan başkasının ferahlığa çeviremeyeceğini bilen kimselere âdeti gereği böyle yapar.

Mesela Lut'tan (a.s) bahsederken Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ... قَالَ لَوْ اَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِي اِلٰى رُكْنٍ شَدِيدٍ)

"Elçilerimiz Lût'a gelince onların yüzünden üzüldü, göğsü daraldı ve «Bu çok zor bir gün» dedi. Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler... (Lût:) «Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydıya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim» dedi."[132]

Lût (a.s) içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulacak güç ve kuvvete sahip olmadığını, yaratılmışlardan destek alamayacağını, sıkıntısını allah'tan başkasının giderecek güce sahip olmadığını anladı. İşte tam o sırada kendisine kurtuluş geldi.

(قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُّوا اِلَيْكَ)

"Konukları şöyle dedi: «Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar.»"[133]

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا)

"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar."[134]

Başkalarıyla alakasını kesip sadece Allah'a yönelen kimseye Allah mutlaka bir çıkış yolu açar. Çünkü Allah onun mutlaka iki mertebeden birinde olduğunu bilir. Ya onu içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarıp feraha kavuşturur.

132 Hûd, 11/77-80
133 Hûd, 11/81
134 Talâk, 65/2

Nitekim Yüce Allah, belâlara maruz kalan bazı peygamberlerin mesela Hz. Eyyüb'ün (a.s) şu sözlerini Kur'an'da bize nakletmiştir:

(اَنّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ)

"Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu."[135]

Şeytanın kendisine verdiği vesveseden kurtulmak için Allah'a sığındı. Şeytan ona şu vesveseyi vermişti: "Ey Eyyüb, eğer Allah katında bir değerin olsaydı seni bu belaya düşürmezdi." Yüce Allah'ın Hz. Eyyüb'e olan rahmeti, onun vesveselere kapılmasına müsaade etmezdi. Ancak bu vesvese onun zihnini, düşünmesi çok daha öncelikli olan şeylerden alıkoyuyordu. İşte o sırada Allah Teâlâ ona şöyle buyurdu: (اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ) **"Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su."**[136]

Allah'a sığınarak ona karşı gelmekten sakınan ve içinde bulunduğu sıkıntıdan kendisini kurtarmaya kulların değil, sadece Allah'ın kadir olduğunu bilen kimse, iki güzellikten biri üzerinedir: Ya acil bir rahata ve genişliğe kavuşur. Ya da dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlı olan Allah'ın vaad ve sevabına güvenip kalbi sükûnet bulur.

(ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا)

"Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tevbelerini de kabul etti."

Yani Allah bilir ya Yüce Allah bu üç kişinin tevbesini kabul etti. Bunu da Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdi ki mü'minler, günahlarından tevbe etsinler. Çünkü Allah'ın tevbelerini kabul edeceğini artık biliyorlardı.

135 Sâd, 38/41
136 Sâd, 38/42

["Doğrularla Beraber Olun" Ayeti]

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾﴾

119-"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Doğruluğa sarıl. Ondan asla sapma. Çünkü yalana ruhsat yoktur."

Nafi' ve Dahhâk dediler ki: "Dünya da salih amel işleyerek ahirette peygamberler ve Sıddıklarla ol."

Yüce Allah Bakara suresi (Ayet, 177) de şöyle buyurmuştur:

﴿لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ
الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ...اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا﴾

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe iman edenlerin... tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır."

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı olan muhacir ve ensarın vasfıdır. Sonra mezkûr ayeti sonunda **"Doğrularla beraber olun"** buyurulmaktadır. Bu ayet, sahabenin peşinden gidip onlara uymak gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, ayette söylenenleri yapanların doğru kimseler olduklarını haber vermiştir. Bu ayette de **"Doğrularla beraber olun"** buyurmuştur. Bu da sahabe icmasının bizler için bir delil ve hüccet olduğuna, onlara uymamızı Allah bize emrettiği için de onlara muhalefet etmemizin caiz olmadığına delalet etmektedir.

﴿لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ
الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ﴾

"Andolsun Allah; Peygamber ile sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tevbelerini kabul etmiştir."

Bu ayette, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşmış olan muhacir ve ensardan oluşan sahabiler övülmüş, onların iç dünyalarının tertemiz olduğu bildirilmiştir. Çünkü Yüce Allah, kendilerinden ve yaptıkları işlerden razı olmadığı kimselerin tevbesini kabul ettiğini bildirmez. Bu ayet, onlara dil uzatan, Allah'ın nispet ettiği temizlikten başka bir şeye onları nispet eden, iç dünyalarının ve gizli yaşantılarının temizliğinden başka bir şeyle onları niteleyenleri reddeden bir nastır. Yüce Allah onlardan razı olsun.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهٖ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُنَ مَوْطِئاً يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلاً اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهٖ عَمَلٌ صَالِحٌ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾)

120-"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükafatını elbette zayi etmez."

Bu ayet, mazeret sahipleri ve savaşa katılmama hususunda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine izin verdiği kimseler dışında Medine halkının onunla birlikte savaşa katılmalarının vacip olduğunu açıklamaktadır. İşte bu sebeple savaşa katılmamak için Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* izin isteyen münafıklar önceki ayette yerilmişlerdir.

(وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ)

"Canlarını onun canından üstün tutmaları yaraşmaz."

Yani Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* canını değil de kendi canlarını koruyarak menfaat elde etmek isterler. Aslında onlara farz olan, kendi canlarını siper ederek Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* korumaktır. Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* korumak için muhacir ve ensardan kendi canını feda ederek bunu yapanlar vardı.

(وَلَا يَطَؤُنَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا)

"Kâfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki..."

Bu ayet, düşman diyarına ayak basmanın, onlara karşı bir başarı kazanmak sayıldığına delalet etmektedir. Bu başarı onları öldürmek veya mallarını ellerinden almak ya da onları yurtlarından çıkarıp sürmektir. Bütün bunlar onlara karşı bir başarıdır. Ayette düşmanı öfkelendirecek bir yere ayak basmakla onlara karşı başarı kazanmak birbirine eşit görülmüştür. Bu da onların diyarlarına ayak basmanın onları en çok öfkelendiren ve onları zillete maruz bırakan olay olduğuna, bunun ganimet kazanmak, düşman öldürmek ve esir almak gibi olduğuna delalet etmektedir. Bu da süvari ve piyadenin ganimetten hak edecekleri payın miktarının belirlenmesinde, darülharbe girmiş olmalarının esas alınması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü o topraklara girmek, ganimete sahip olmak, düşmanı öldürmek ve esir almak demektir.

Delil olma bakımından şu ayet de buna benzemektedir:

(وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ)

"Onların mallarından Allah'ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz."[137]

137 Haşr, 59/6

Bu ayet, ganimeti hak etmek için daru'l harpte at veya deve koşturmak gerektiğine delalet etmektedir. Bu sebeple Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle buyurmuştur:

(مَا وُطِئَ قَوْمٌ فِي عُقْرِ دَارِهِمْ إِلَّا ذَلُّوا) **"Bir millet evlerinin dibinde baskına uğrarsa mutlaka zelil olur."**

[Topyekün Savaşmak ve Din İlimleri Konusunda Bir Grubun Kalması]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾)

122-"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, bu ayetin şu iki ayeti neshettiğini söylemiştir:

(فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا) **"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin"**[138] ve (انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا) **"Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın."**[139]

Yüce Allah mü'minlerin seriyyelerle birlikte sefere gidip Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'de yalnız bırakmalarının doğru olmadığını bildirmiştir. Bir kısmının Medine'de kalıp din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışmalarını, bu öğrendiklerini daha sonra seferden

138 Nisâ, 4/71

139 Tevbe, 9/41. [Âyetin bu kısmına tefsir bilginlerince, "Gençler ve yaşlılar olarak", "Siz kolay da gelse, zor da gelse" gibi çeşitli anlamlar da verilmiştir. Mütercim]

dönenlere öğretmelerini emretmiştir. Hasan dedi ki: Sefere giden grup din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışsın ki, döndüklerinde geride kalanlara bu bilgileri öğretsinler. Bu te'vil, ayetin zahirine daha uygun görünmektedir. Zira Yüce Allah, (فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) **"Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak için geri kalsa ya!"** buyurmuştur. Ayetin zahiri, sefere giden grubun köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışmasını, seferden döndüğünde de bu öğrendiklerini geride kalanlara öğretip onları uyarmalarını gerektirmektedir. Birinci te'vile göre sefere giden grubun bağlı olduğu kesim, köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışan kesimdir. Seferdeki grup döndüğünde bu kesim, öğrendiği dini bilgileri o gruba öğretecek ve onları uyaracaktır. Bu, te'vilin isabetli olması, şu iki sebepten ötürü uzak bir ihtimaldir:

1-Atfın hükmü, kendisinden öncekiyle değil, sonraki ile alakalı lmasıdır. Buna göre (مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا) **"köklü ve derin bilgi sahibi olmak için"** cümlesi, sefere giden grubun dini bilgileri öğrenmesi ve seferden döndükten sonra bu bilgileri sefere gitmemiş olanlara öğretip onları uyarması gerekmektedir. Şu halde ayetin manası, her kesimden bir grubun sefere gitmeyip dini bilgileri öğrenmesi ve öğrendiklerini seferden dönenlere öğretip onları dini konularda uyarması şeklinde değildir. Çünkü ayeti bu şekilde manalandırmak, kelamın zahiri düzenini bozup takdim ve tehir yapmayı gerektirir.

2-(لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) **"din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak için"** cümlesine göre sefere giden grubun bağlı olduğu kesimden çok sefere giden grubun dini bilgileri öğrenmeye çalışması daha önceliklidir. Çünkü grubun dini bilgileri öğrenmek için sefere gitmesi, anlaşılır bir manadır. Grup, bu maksatla sefere gitmektedir. Ama bu grubun bağlı olduğu kesimin dini bilgileri öğrenmeye çalışması, kendisinden bir grubun sefere gitmesi sebebiyle değildir. Çünkü onlar, kendilerinden bir grup sefere gitti diye değil, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bulunup onu müşahede ettikleri için dini bilgileri öğrenmişlerdir. Ayeti bu şekilde te'vil etmek, (لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) **"din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak için"** cümlesinin ifade ettiği manayı boşa çıkarmaktadır.

Şu halde din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışanların, kendi beldesinde ikamet eden kesimin içinden çıkıp sefere gidenler ve döndüklerinde beldelerinde ikamet etmekte olanlara öğrendiklerini öğretip onları din konusunda uyaranlar olduğu ispatlanmış oldu.

Bu ayet, ilim öğrenmeye çalışmanın vacip olduğuna, bununla beraber her kesimden bir grubun dini bilgileri öğrenmek için sefere gitmesi, diğerlerinin ise kendi beldelerinde ikamet etmeleri emrini içerdiği için de farz-ı kifaye olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً) **"Mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir"** buyurmuştur.

Ziyad b. Meymun'un bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)

"İlim talep etmek her Müslümana farzdır."[140]

Bize göre bu hadis iki manaya gelmektedir:

1-İnsanın günlük hayatında karşılaştığı dini meselelerin hükmünü öğrenmesi gerekir. Mesela namazın hududunu, farzlarını, vakitlerini bilmeyen kimsenin bunları öğrenmesi gerekir. Mesela iki yüz dirhem gümüşü olan kimsenin bunun için ne kadar zekât vermesi gerektiğini, aynı şekilde oruç, hac ve diğer farzlarla ilgili hususları öğrenmesi gerekir.

2-İlim öğrenmek her Müslümana farzdır ama kifai farzlardandır. Bazı kimseler bu farzı yerine getirdiklerinde diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Bu hadis, toplumun tümünü ilgilendirmeyen ve kendisine halkın tamamının ihtiyaç duymadığı dini hükümlerde haber-i vahid ile amel etmek gerektiğine delalet etmektedir. Şundan ki, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olan grubun, kavimlerini bilgilendirip uyarmakla emrolunması, iki bakımdan buna delalet etmektedir:

140 İbn Mâce, Ebvâbu's-Sünne, 17

a) Uyarmak, emredilen şeyi yapmayı gerektirir. Aksi halde uyarma sayılmaz.

b) Dini bilgileri öğrenmiş olan taifenin bizleri uyarması durumunda hatalardan sakınmamız emredilmiştir. Zira (لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) **"Umulur ki sakınırlar."** Burada aslında "sakınsınlar" demek istenmiştir. Bu da haber-i vahid ile amel etmek gerektiğini içerir. Çünkü "Taife" kelimesi Arapça'da bir kişi için de kullanılır. Mesela şu ayetlerde geçen "Taife" kelimesiyle bir kişinin kastedildiğine dair bir rivayet vardır.

(وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)

"Mü'minlerden bir taife de onların cezalandırılmasına şahit olsun." [141]

(وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا)

"Eğer inananlardan iki taife birbirleriyle vuruşurlarsa..."[142]

İki kişi birbiriyle vuruşursa, bu ayetin hükmüne dâhil olurlar. Çünkü "Taife" kelimesi sözlükte bir bütünün parçası ve cüz'ü anlamına gelmektedir ki bu anlam bir kişide de mevcuttur. Şu halde (مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ) ayetinde de aynı anlam mevcuttur. Bu ayetteki "Taife" kelimesinin yerine sanki "bazısı" veya "az bir kısmı" denilmiş gibi olmaktadır. Bu ayetin zahiri, bilgi gerektirmeyen haber-i vahidin kabul edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu ayetin İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet edilen te'vili kabul edilecek olsa bile bu te'vile göre sefere giden taife, Medine'den çıkıp giden taifedir. Dini bilgileri öğrenen taife ise Medine'de kalıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda bulunan taifedir. Bu te'vil de haber-i vahidin kabul edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü seferdeki taife Medine'ye döndüğünde, orada kalmış olup sefere gitmeyen taife, seferden gelenleri dini konularda uyarmış ve bu arada vahiyle gelen dini hükümleri onlara haber vermişlerdir. Bu te'vil, orada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mevcudiyetiyle birlikte Medine'de de haber-i vahidin kabul edilmesi gerektiğine

141 Nûr, 24/2
142 Hucurat, 49/9

delalet etmektedir. Çünkü mezkûr ayet, Medine'de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda duranların uyarması üzerine seferden dönenlerin hata yapmaktan sakınmalarını gerektirmektedir.

[Kâfirlerden Yakında Olanlarla Savaşmak]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾﴾

123-"Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."

Burada özellikle Müslümanların yakınında bulunan kâfirlerle savaşmak emredilmiştir. Surenin baş tarafında (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[143] buyrulmuştur. Surenin başka bir yerinde de şöyle buyurulmuştur:

﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً﴾

"Müşriklerle topyekûn savaşın."[144]

Burada da bütün kâfirlerle savaşmak vacip kılınmıştır. Ancak mezkûr ayette özellikle yakınımızdaki kâfirlerle savaşmamız emredilmiştir. Zira bilindiği gibi aynı vakitte bütün kâfirlerle savaşma imkânımız yoktur. Mümkün olan, onlardan bir grupla savaşmaktır. Böyle olunca da uzaktakilere göre öncelikle yakındakilerle savaşmak gerekir. Çünkü uzaktakilerle savaşmakla meşgul olunurken, İslam ülkesinde mücahitlerin bulunmadığı sırada yakındaki kâfirlerin Müslümanların diyarına, çocuklarına ve kadınlarına saldırmalarından emin olunamaz. Bu sebeple uzaktakilerden önce yakındaki kâfirlerle savaşmak emredilmiştir. Şunu da belirtmeliyiz

143 Tevbe, 9/5
144 Tevbe, 9/36

ki en uzaktaki düşmanla savaşmakla yükümlü kılınmamız sahih olmaz. Çünkü en uzaktaki düşman için savaşın başlatılacağı bir sınır belirlemek mümkün değildir. En yakındaki için de bu söz konusu dur. Yakındaki ile savaşıp onu yenip zelil hale getirmeden uzaktaki düşmanla savaşma aşamasına gelmek mümkün değildir. Bütün bu durumlar, savaşma emrinin yakındaki düşmanla savaşma şeklinde tahsis edilmesini gerektirmektedir.

(وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً)

"Sizde bir sertlik bulsunlar" ayetinde, kendileriyle savaşmakla emrolunduğumuz kâfirlere karşı konuşma, tartışma ve yazışmalarda sert bir uslup kullanmamız emredilmektedir. Çünkü böyle davranmamız bizden taraf onların içine bir heybet bırakır ve kalplerine korku salar. Böylece din konusunda sağlam bir basirete ve müşriklerle savaşta ciddiyete sahip olduğumuzu hissederler. Konuşma ve muhaverelerde Müslümanlar onlara karşı yumuşak davranırlarsa, cesaretlenir ve Müslümanları yenmeye umutlanırlar. Mü'minlerin düşmanlarına karşı takınacakları tavır hakkında Cenab-ı Allah'ın emrettiği hudut işte budur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

10-YUNUS SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُ ؕ قُلْ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اُبَدِّلَهٗ مِنْ تِلْقَآئِ نَفْسِيْ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿١٥﴾)

15-"Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, «Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir» dediler. De ki: «Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.»"

(لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا) cümlesinin iki manaya geldiği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Bu cümle, azabımızdan korkmayanlar anlamına gelmektedir. Çünkü (يَرْجُونَ) fiilinin mastarı olan "recâ" kelimesi korkmak anlamına da kullanılmaktadır. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا) **"Size ne olmuş ki Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz?"**[145]

2-Mezkûr cümle, "Size ne olmuş ki Allah'ın sevabını ummuyorsunuz?" Mesela (تَابَ رَجَاءً لِثَوَابِ اللّٰهِ وَخَوْفًا مِنْ عِقَابِهِ) "Allah'ın sevabını umarak

145 Nûh, 71/13

ve azabından korkarak tevbe etti" denir. Ayette müşriklerin Kur'an'ın yerine başka bir Kur'an getirilmesini veya değiştirilmesini istediklerinden bahsedilmektedir. Bir şeyin yerine başka bir şeyin getirilmesinin Arapça'daki karşılığı olan (الْإِتْيَانُ بِغَيْرِهِ) ile, bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesinin karşılığı olan "Tebdil" arasındaki fark şudur: (الْإِتْيَانُ بِغَيْرِهِ) yani bir şeyin yerine başka bir şeyi getirirken öncekinin ortadan kaldırılması gerekmez. Aksine sonra gelen ile öncekinin birlikte kalmaları mümkündür. Ama "Tebdil" de yani bir şeyi başka bir şeyle değiştirirken önceki-nin ortadan kaldırılması ve sonrakinin öncekinin veya onun bir kısmının yerine konulması gerekir. Müşriklerin, Kur'an'ın yerine başka bir Kur'an getirmesini Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* istemeleri, ona baskı kurmak ve işi yokuşa sürmek içindi. Çünkü iman etmemek için tutunacak başka bir sebep bulamamışlardı. Bu iş onların arzu ve tahakkümlerine göre olacak değildi. Çünkü onlar nelerin yararlı olacağını bilmiyorlardı. Onlar istediler diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir Kur'an getirseydi veya Kur'an'ı değiştirseydi, bu defa, birincisi için söylediklerini ikincisi için de söyleyeceklerdi. Üçüncüsünü getirseydi onun için de aynı şeyleri söyleyecekleri muhakkaktı. Böylece Yüce Allah'ın delilleri beyinsizlerin maksatlarına tabi olacaktı. Onların batıl yolda oldukları bu Kur'an ile ispatlanmış oldu. Âciz oldukları halde bu Kur'an onları ikna edemeyecekse, ikincisi ve üçüncüsü de onları ikna edemez.

Kur'an'ın sünnetle neshedilemeyeceği görüşünde olanlar, bu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler. Çünkü Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: (قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِ نَفْسِي) **"De ki: «Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir.»"**

Kur'an'ın sünnetle neshedilmesini caiz görenler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'ı kendiliğinden değiştirmesini de caiz görmüş olurlar. Oysa hakikat, onların zannettikleri gibi değildir. Çünkü Kur'an'ı, misli olan bir Kur'an'la değiştirmek veya onun yerine başka bir Kur'an getirmek, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* imkânları dâhilinde değildi. Müşriklerin ondan istedikleri buydu. Yoksa ondan lafzı değil de hükmü değiştirmesini istemiş değillerdi. Bu konuda böyle bir şeyi delil gösteren, meseleyi anlamamış demektir. Şunu da belirtelim ki Kur'an'ın neshedilmesi bize göre, Yüce Allah katından gelen vahiy olan sünnetten başka bir şeyle olamaz.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى)

"O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[146]

Şu halde Kur'an'ın hükmünün sünnetle neshedilmesi, aslında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından yapılmış bir tasarruf olmayıp Yüce Allah'ın vahyi ile olmuştur.

[Kıyasın Reddine İlişkin Öne Süren Delil]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَّا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَاماً وَحَلَالاً قُلْ آللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾)

59-"De ki: «Allah'ın size indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?» De ki: «Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?»"

Kıyası kabul etmeyen bazı geri zekâlılar, kıyası reddederken bu ayeti delil göstermektedirler. Bunların iddiasına göre kıyas yapan kimse, kendi kıyasına dayanarak bazı şeyleri haram, bazılarını da helal kılmaktadır. Bu, söyleyeninin cahilliğini gösteren bir sözdür. Akıl hücceti Allah'ın delili olduğu gibi kıyas da Allah'ın delilidir. Nasslar ve sünnetler de böyledirler. Bütün bunlar, Yüce Allah'ın delilleridirler. Kıyas yapan kişi, hükme delalet eden delilin yerine bakmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Asıl helal kılan, haram kılan Allah'tır. Çünkü o hükmün delilini koyan O'dur. Kıyas, aziz ve celil olan Allah'ın delilidir diyerek fakihlerin kıyas yapmalarını reddeden kişinin kelamı, bunu ispatlamada bizimle beraber olsun. Bunu ispatlarsa zaten sorduğu soru kendiliğinden hükümsüz kalır. Ama bunu ispatlayacak delil bulamazsa, iddiasının doğruluğuna dair

146 Necm, 53/3-4

bir delil bulunamaması, iddiasunun batıl olduğunu ispatlamaya yeter. Bir kimse ancak Yüce Allah'ın delili olduğuna inandığı için kıyasın sahihliğine inanır. Kıyasın sahihliğine dair çeşitli şahit ve deliller vardır. Mezkûr ayetin kıyasın reddedilmesi veya ispatlanmasıyla bir alakası yoktur.

Kıyası reddedenler şu ayeti de delil göstermektedirler:

(وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[147]

Bu, önceki ayete benzemektedir. Çünkü kıyas yapanlar derler ki: Kıyas, Resûlüllsh *sallallahu aleyhi ve sellem* in bize verdiği sünnetten, Cenab-ı Allah'ın üzerine hüccet getirdiği Kitap ve Sünnet delilleri ile icma-ı ümmetten elde edilmiştir. Bu ayetin kıyasın reddedilmesiyle alakası yoktur.

(وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَآ اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زِينَةً وَاَمْوَالاً فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا ۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ ۚ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ
عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٨٨﴾)

88-"Mûsâ şöyle dedi: «Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun'a ve onun ileri gelenlerine dünya hayatında nice zinet ve mallar verdin. Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.»

Bu ayete iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-(لِيُضِلُّوا) kelimesinin başındaki "lâm" harfi, lâm-ı akıbettir. Başında bulunduğu fiile, şöyle olsun veya şöyle olacak gibi manalar ekler. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

147 Haşr, 59/7

(فَالْتَقَطَهٗٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَّحَزَنًا)

"Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı."[148]

2-Ayetin manası (لِئَلَّا يَضِلُّوا عَنْ سَبِيلِك) "Senin yolundan sapmasınlar diye mi?" şeklindedir. Burada olumsuzluk edatı olan (لا) harfi hazfedilmiştir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."[149]

Bu ayetteki (اَنْ تَضِلَّ) fiili aslında (لِئَلَّا تَضِلَّ) şeklinde iken olumsuzluk edatı olan (لا) harfi hazfedilmiştir. Buradaki **"unutacak olursa"** ifadesi aslında "unutmaması için" şeklindedir.

(اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ)

"Kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir."[150]

Bu ayette de اَنْ تَقُولُوا fiili aslında (لِئَلَّا تَقُولُوا) şeklinde iken olumsuzluk edatı olan (لا) hazfedilmiştir.

(يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا)

"Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor."[151]

148 Kasas, 28/8
149 Bakara, 2/282
150 A'râf, 7/172
151 Nisâ, 4/176

Bu ayetteki (تَضِلُّوا) fiilinin başındaki olumsuzluk edatı olan (لا) harfi hazfedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾)

89-"Allah da, «Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin» dedi."

Buradaki dua hem Musa'ya (a.s) hem de Harun'a (a.s) nispet edilmiştir.

Ebu'l Âliye, İkrime, Muhammed b. Kâ'b ve Rebî' b. Musa dediler ki: "Musa (a.s) dua ediyor, Harun (a.s) ise âmin diyordu. Bundan dolayı Cenab-ı Allah her ikisini dua edenler olarak niteledi."

Bu rivayet, "Âmin" demenin dua olduğuna delalet etmektedir. Dua olduğu sabit olduğuna göre sessiz söylenmesi, sesli söylenmesinden daha faziletlidir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً)

"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin."[152]

152 A'râf, 7/55

بسم الله الرحمن الرحيم

11- HÛD SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ
اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾)

15-"Kim yalnız dünya hayatını ve onun zinetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar."

16-"İşte onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir."

Dünyalık için güzel bir amel işleyen kimsenin, bu amelinin karşılığında ahirette payının olmayacağı bu ayette haber verilmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهٖ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ
حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ)

"Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur."[153]

153 Şûrâ, 42/20

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadis de bu manadadır:

(بَشِّرْ أُمَّتِي بِالسَّنَاءِ وَالتَّمْكِينِ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ عَمِلَ مِنْهُمْ عَمَلًا لِلدُّنْيَا لَمْ يَكُنْ لَهُ فِي الْآخِرَةِ نَصِيبٌ)

"Ümmetimi yeryüzünde güçlü ve üstün olmakla müjdele. Onlardan (ahiret) amelini dünya için işleyen kimseye ahirette pay olmayacaktır."[154]

Bu hadis, sırf Allah rızası için yapılması gereken bir işi yapma karşılığında ücret almanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü ücret, dünyevi bir paydır. Allah rızası için yapılması gereken bir işin karşılığında ücret alınırsa o iş, Kitaba ve sünnete göre ibadetlikten ve Allah rızası için yapılmış olmaktan çıkar.

(نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ)

"Biz onlara yaptıklarının karşılığını tastamam öderiz."

Bu cümle hakkında iki şey söylenebileceği ifade edilmiştir. Şöyle ki:

1-Kâfir bir kimse sıla-i rahim yapar veya bir dilenciye bir şeyler verir veya darda kalmış birine merhamet edip yardımcı olur veya buna benzer bir iyilik yaparsa, onun bu amelinin karşılığını dünya da kendisine verir. Mesela rızkını genişletir. Lutufta bulunarak, dünyevi sıkıntılarını giderek onu sevindirip memnun eder. Mücahid ile Dahhâk'ın böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

2-Bir kimse ahiret sevabını değil de ganimet elde etmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber savaşa gitmekle dünya hayatının güzelliklerine kavuşmak isterse o, sadece ganimetteki payını almayı hak eder. Bu, münafıkların niteliklerindendir.

Ayetin te'vili ikinci şekilde ise şu hükme delalet eder: Kâfir biri Müslümanlarla birlikte savaşa katılırsa, ganimetten pay alma hakkına sahip

154 Bkz. Hâkim, Müstedrek: 4/354

olur. Ayrıca bu, kâfirlerle savaşmak için başka kâfirlerden yardım almanın caizliğine delalet etmektedir. Mezhebimiz müçtehitleri dediler ki: Kendilerinden yardım istenen kâfirler savaşta karşı taraftaki kâfirleri yenerlerse, yenilenlere küfrün hükmü değil, İslamın hükmü uygulanır. Savaşta Müslümanlara destek olan kâfirler, ganimet taksimi sırasında hazır bulunurlarsa onlara az bir şey verilir. Müslümanlarala aynı safta savaşan kâfirlerin hakettiği payın mücahit payı kadar olacağına veya az da olsa bir şeyler vermenin gerekliliğine ayette delalet yoktur.

﴿وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾﴾

34-"Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz."

Bu ayet şu kuralın sahihliğine delalet etmektedir: Şart cümlesi kelâmın başında olmayıp araya girerse buna şart-ı mu'tariz denir. Şart-ı mutarizin hükmü, mana bakımından kendisinden önceki cümlenin başına geçer. Mesela bir kişi "Eve girersem Zeyd ile konuşursam, kölem hürdür" derse, Zeyd ile konuşup sonra de eve girmedikçe kölesi hür olmaz. Çünkü "Zeyd ile konuşursam" cümlesi, Birinci şartın cevabı tamamlanmadan bu cümle ona mutariz olmuştur. İşte bu ayette (اِنْ كَانَ اللهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ) cümlesi, (اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ) cümlesinin cevabı tamamlanmadan bu cümleye mutariz olmuş bir şart cümlesidir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur:

﴿وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ كَانَ اللهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ إِنْ أَرَدْت أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ﴾

"Eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. Ben size öğüt vermek istesem de bu böyledir."

Ancak ayetin bu şekilde manalandırılmasının uygun olup olmadığı hususunda Ebu Yusuf, Muhammed ve Ferrâ arasında ihtilaf olduğunu, Şerhu'l-Câmii'l-Kebir'de bazı meseleleri naklederken anlatmış bulunmaktayız.

(يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ) **"...sizi azdırmak istemişse"**, sizi rahmetinden yoksun bırakarak zarara uğratmak istemişse, anlamınadır. (يُغْوِيَ) fiilinin çekimi (غَوَى يَغْوِي غَيًّا) şeklindedir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır.

(فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا)

"Onlar bu (tutumları)ndan ötürü cehennemdeki Gayya Vadisi'ni boylayacaklardır."[155]

Bir şair de şöyle demiştir:

(فَمَنْ يَلْقَ خَيْرًا يَحْمَدِ النَّاسُ أمره ... ومن يغوَ لا يَعدِمُ مِن الْغَيِّ لَائِمَا)

"Hayra nâil olan bir kimsenin durumunu insanlar överler.

Ziyanda olan da ziyanından ötürü yerilmekten kurtulamaz."

Saleb'in kölesi Ebu Amr'ın bildirdiğine göre Saleb, İbnu'l A'rabi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adamın işi kötüye gider veya kendisi bozulup yoldan çıkarsa, onun hakkında (غَوَى الرَّجُلُ يَغْوِي غَيًّا) ifadesi kullanılır. Mesela Hz. Âdem'in kıssasında Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur: (وَعَصَى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى) **"Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı."**[156] Cennetteki yaşantısı bozuldu.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Buradaki (فَغَوٰى) kelimesi ilk manaya dönmüş olmaktadır. Zira cennetteki ziyan, kişinin oradaki yaşantısının bozulmasıdır. (يُغْوِيَكُمْ) kelimesi, Allah'ın sizi rahmetinden yoksun bırakarak yaşantınızın ve işlerinizin bozulması anlamına gelmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي
الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾)

37-"«Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.»"

155 Meryem, 19/59
156 Tâ hâ, 20/121

Yani bizim onu görebileceğimiz şekilde, sanki gözle görülebilir halde gemiyi yap. Burada belagat vardır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Seni gören birinin koruyup kötülükleri senden savması gibi bizim korumamız altında gemiyi yap. Ayetin, "Seni korumakla görevlendirilen evliyamız olan meleklerin gözleri önünde gemiyi yap" manasına geldiğini söyleyenler de olmuştur. (وَوَحْيِنَا) Yani gemiyi sana vahiyle bildirdiğimiz vasıf ve durumda yap. Mezkûr ayetin, "Onu yapman için sana gönderdiğimiz vahiy sebebiyle gemiyi yap" manasına gelmesi de mümkündür.

(وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ
اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾)

38-"(Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: «Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.»"

Burada mecazî bir ifade vardır. Ayette böyle bir ifade kullanılmıştır. Çünkü alay mahiyetinde başkasını yermenin cezası, yerenin hak ettiği miktarda olmalıdır. Tıpkı şu ayetlerde bildirildiği gibi:

(وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)."[157]

(قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ)

"«Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz» derler. Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır)."[158]

157 Şûrâ, 42/40
158 Bakara, 2/14-15

Siz bizi cahil gördüğünüz gibi biz de sizi cahil kimseler olarak görmekteyiz.

(وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِي مِنْ اَهْلِي وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾)

45-"Nûh Rabbine seslenip şöyle dedi: «Rabbim! Şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin va'din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.»"

Nûh (a.s), oğlunu ehlinden (ailesinden) biri olarak nitelemiştir. Bu, şuna delalet eder: Bir kimse malının üçte birinin ehline verilmesini vasiyet ederse vasiyet edilen bu mal, onun iyalinden olan oğlu, eşi, kardeşi veya geçimini üstlendiği kimselere verilir. Mezhebimiz müçtehidleri de böyle demişlerdir. Ama kıyasa göre vasiyet edilen bu malın, vasiyetçinin sadece eşine verilmesi gerekir. Lâkin istihsanen bu mal, evinde barınıp onun tarafından geçimi temin edilenlerin tümüne taksim edilir. Nûh'un (a.s) ayette nakledilen ifadesi buna delalet etmektedir.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ)

"Andolsun, Nûh bize dua edip seslenmişti. Biz ne güzel cevap vereniz! Onu ve ailesini o büyük sıkıntıdan kurtardık."[159]

Bu ayette Hz. Nuh'un evinde ve gemisinde bulunanların tamamı, ehli/ailesi olarak adlandırılmıştır. Hz. Nuh (a.s), **"Şüphesiz oğlum da ehlimdendir/âilemdendir"** demekle, "Oğlum, kurtarmayı vaad ettiğin ailemdendir" demek istemişti. Yüce Allah da, "O, kurtarmayı vaad ettiğim ailenden değildir" buyurmuştu.

(قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْئَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾)

159 Sâffât, 37/75-76

46-"Allah, «Ey Nûh! O asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim» dedi."

Denildi ki: Bu cümlenin manası aslında şöyledir: "Şüphesiz onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir." Burada mübalağa sanatı vardır. Yani, oğlunun yaptığının çok kötü bir iş olduğunu bildirmek için Yüce Allah, Nûh (a.s) a böyle buyurmuştur. Mesela Hansâ da şöyle demiştir:

(تَرْتَعُ مَا رَتَعَتْ حَتَّى إِذَا ادَّكَرَتْ ... فَإِنَّمَا هِيَ إِقْبَالٌ وَإِدْبَارُ)

"Yabani hayvan uzunca bir süre otladı.

Yavrusunu hatırlayınca o bir git geldir."

Şiirdeki "o bir git geldir" cümlesiyle, yavrusunu hatırlayan hayvanın otlamayı bırakıp etrafta gidip gelerek onu aramaya başladığı ifade edilmek istenmiştir.

İbn Abbas ile Mücahid'in, mezkûr ayet hakkında şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ey Nûh, senin bu dileğin, iyi olmayan bir iştir."

Kisai'nin mezkûr ayeti fiil cümlesi olarak şöyle okuduğu rivayet edilmiştir:

(عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ)

"O, iyi olmayan bir iş yapmıştır."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "O, Nûh'un (a.s) öz oğluydu. Çünkü ayette (وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهٗ) **"Nûh, oğluna seslendi"**[160] denilmiştir. Yüce Allah da ona (اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ) **"O, asla senin âilenden değildir"**[161], yani senin dininden değildir, cevabını vermişti.

160 Hûd, 11/42
161 Hûd, 11/46

Hasan ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "O, Nûh'un (a.s) öz oğlu değildi. Nesebi sahih olmayan biriydi."

Hasan dedi ki: "O, münafık biriydi. Kâfirliğini gizleyip mü'min olduğunu söylerdi."

Hz. Nûh'un karısının (önceki evlilikten doğma) olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah, gemiye kâfirleri bindirmesini yasakladığı halde Hz. Nûh onu, kendileriyle birlikte gemiye binmeye davet etmişti. Çünkü o, münafık olup mü'minliğini açığa vuruyordu. Denildi ki: Hz. Nûh, iman etmesi şartıyla onu gemiye davet ediyor, ona sanki "İman et de bizimle birlikte gemiye bin" diyordu.

(وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحاً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ
مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا
فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ اِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾)

61-"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i peygamber gönderdik. Dedi ki: «Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka hiçbir ilahınız yok. O sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise ondan bağışlanma dileyin; sonra da ona tevbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir.»"

Cenab-ı Allah, insanların yeryüzünden yaratılıp geldiklerini burada bildirmektedir. Çünkü insanların aslı ve atası Âdem (a.s) yerdeki topraktan yaratılmıştır. Bütün insanlık Âdem (a.s) den türemiştir. Denildi ki: Ayetin manası, "Sizleri yeryüzünde yarattı" şeklindedir.

Yeryüzünü Ekmek, Dikmek ve Bina Yapmak İçin İmar Etmek Gerekir

(وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا)

"Sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı."

Yani ihtiyaç duyduğunuz şeyler için Cenab-ı Allah yeryüzünü imar etmenizi size emretti. Bu ayet ekmek, dikmek ve bina yapmak için yeryüzünü imar etmenin vacip olduğuna delalet etmektedir.

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayetteki (اسْتَعْمَرَكُمْ) kelimesi (اَعْمَرَكُمْ) yani Cenab-ı Allah, yaşadığınız sürece yeryüzünü size tahsis etti anlamınadır."

Bu, bir kimsenin (أَعْمَرْتُك دَارِي هَذِهِ) "Şu evimi ömürlük olarak sana verdim" demesi gibidir. Bu, "Evimi yaşadığın sürece sana mülk ettim" anlamınadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَعْمِرَ عُمْرَى فَهِيَ لَهُ وَلِوَرَثَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ)

"Bir kimseye bir mal ömürlük (umrâ) olarak verilirse bu mal onun, kendisinden sonra da mirasçılarının olur."[162]

Umrâ, bir ihsanda bulunmaktır. Ancak manası, yaşadığı sürece karşı tarafa bir malı mülk etmektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* umrâ ve hibeyi caiz görmüş ancak karşı tarafa yaşadığı sürece mülk etme şartını iptal etmiştir. Çünkü İslamiyetin ilk zamanlarında insanlar, kendisine bir malın umrâ olarak verildiği kişinin ölümünden sonra o malın eski sahibine geri döneceğine inanmaktaydılar.

(وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَاماً قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾)

69-"**Andolsun, elçilerimiz (melekler), İbrahim'e müjde getirip «Selâm sana!» dediler. O, «Size de selâm» dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi.**"

Bu ayetteki birinci selamın manası, (سَلَّمْتُ سَلَاماً) verilen selam şeklinde meful olduğu için mansub olmuştur. İkincisi ise (عليكم سلامٌ) şeklinde

162 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/509

olup önceki selam kelimesinin cevabıdır. Merfu olması da bu yüzdendir. İkisinin manası aynıdır. Ancak cümledeki iki selam kelimesinden hangisinin meleklerin verdiği selam, hangisinin İbrahim'in (a.s) aldığı selam olduğunu kimse birbirine karıştırmasın diye cümledeki irapları ve yerleri farklı olmuştur. Bu ayet, selam kelimesinin, Müslümanların ve meleklerin selamı olduğuna delalet etmektedir.

﴿قَالَتْ يَا وَيْلَتٰى ءَاَلِدُ وَاَنَا۠ عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِي
شَيْخاً اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾﴾

72-"Karısı, «Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!» dedi."

Hz. İbrahim'in (a.s) karısı, yaşlıyken çocuk sahibi olmasının Allah'ın kudreti dâhilinde olduğunu bildiği halde insanlık tabiatı gereği hiç düşünüp taşınmadan bu işe şaştı. Nitekim Hz. Musa (a.s) da asâsının yılana dönüştüğünü gördüğünde arkasını dönüp kaçmıştı.

Nihayet kendisine şöyle denilmişti:

"Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın." [163]

Hz. İbrahim'in (a.s) karısı çocuk doğuracağı müjdesine şaşmıştı. Çünkü anlatıldığına göre o zaman Hz. İbrahim (a.s) yüz yirmi yaşında, karısı Sare ise doksan yaşındaydı.

﴿قَالُٓوا اَتَعْجَبِينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ
عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾﴾

73-"Melekler, «Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir» dediler."

163 Kasas, 28/31

Bu ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin onun ehl-i beytinden/ev halkından olduklarına delalet etmektedir. Çünkü melekler, Hz. İbrahim (a.s)in karısı Sâre'yi onun ehl-i beyti/ev halkı olarak adlandırmışlardı.

Yüce Allah da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ
...وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ)

"İçinizden kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz... Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek istiyor."[164]

Bu ayetlerde de görüldüğü gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşleri, onun ehl-i beytine/ev halkına dâhil olmuşlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرٰى
يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾)

74-"İbrahim'in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizim (elçilerimiz)le tartışmaya başladı."

Yani İbrahim'in (a.s) ürküntüsü geçince meleklerle tartışmaya başladı. Nihayet onlar, "Biz Lût kavmini helâk etmek için gönderildik" dediler. İbrahim (a.s), "Onların arasında Lût vardır" deyince melekler "Orada kimin bulunduğunu biz daha iyi biliriz. Biz, onu ve ailesini elbette kurtaracağız" dediler. Bu, Hasan'dan rivayet edilmiştir.

Denildi ki: İbrahim (a.s), meleklere "Eğer Lût kavminin arasında elli mü'min kişi varsa onları yine de helâk eder misiniz?" diye sordu. Melek-

164 Ahzâb, 33/31-34

ler, "Hayır" dediler. Sonra onların sayısını ona kadar indirdi. Onlar yine "Hayır" dediler. Bu da Katade'den rivayet edilmiştir.

Denilir ki: İbrahim (a.s), Lût kavminin tümden helâk edilme azabını neden hak ettiklerini, bu azaba mutlaka çarptırılacaklarını mı yoksa Allah'a itaate dönmeleri için korkutulacaklarını mı öğrenmek için meleklerle tartışmaya girmişti. Bazı kimseler bu ayeti, açıklamanın ertelenmesinin caizliğine delil göstermektedirler. Çünkü melekler, Lût kavminin helâk edileceğini haber vermiş, ama onlardan kimlerin kurtarılacağını açıklamamışlardı. Bununla beraber İbrahim (a.s) onlarla tartışmış ve onlara, "Aralarında şu kadar mü'min adam varken onları helâk mi edeceksiniz?" demişti. İşte bazı kimseler bunu, açıklamanın ertelenmesinin caizliğine delil göstermektedirler. Gerçekte bu bir delil değildir. Çünkü İbrahim (a.s) Lût kavminin tümden helâk edilme azabını neden hak ettiklerini, bu azaba mutlaka çarptırılacaklarını mı yoksa Allah'a itaate dönmeleri için korkutulacaklarını mı öğrenmek için onlara bu soruyu sormuştu.

﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَآ اَوْ اَنْ نَفْعَلَ فِي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾﴾

87-"Dediler ki: «Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın.»"

"Sana namazın mı emrediyor?" denildi. Çünkü namaz, iyiliği emredip kötülükten meneden bir âmir konumundadır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ﴾

"Şüphesiz namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor."[165]

165 Ankebut, 29/45

Şuayb'ın (a.s) namazdayken kavminin putperestlikten, ölçüde ve tartıda hile yapmaktan vazgeçmelerini emretmiş olması da mümkündür. Bundan dolayı kavmi de ona "Sana namazın mı bu anlattıklarını emrediyor?" demişti. Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kavmi, Şuayb (a.s) a, "Sana dinin mi bu anlattıklarını emrediyor?" demişti. Yani bize emrettiğin bu şeyler, senin dininde mi var?

(وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾)

113-"Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez."

Ayette geçen (تَرْكَنُوا) fiilinin mastarı olan (رُكُون) kelimesi, severek ve ünsiyet peyda ederek bir şeyde sükûn bulmak anlamına gelmektedir. Bu ayet, zalimlerle ünsiyet kurup onların meclislerinde bulunmayı, onların söylediklerini dinlemeyi yasaklamaktadır.

Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ)

"Hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma."[166]

(وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾)

117-"Rabbin, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helâk etmez."

Bu ayetin açıklaması sadedinde denilmiş ki: "Rabbin, işledikleri küçük haksızlıklar sebebiyle onları helâk etmez."

166 En'âm, 6/68

Şöyle diyenler de olmuştur: "Az sayıdaki kimselerin işledikleri büyük haksızlıklar sebebiyle de halkları helâk etmez."

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَا يُهْلِكُ الْعَامَّةَ بِعَمَلِ الْخَاصَّةِ)

"Allah Teâlâ, bazı kimselerin işledikleri (kötü) ameller sebebiyle (tüm) halkı helâk etmez."[167]

Bazıları da mezkûr ayetin açıklaması sadedinde şöyle demişlerdir: "Allah, halkları haksız yere helâk etmez."

Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

(إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا)

"Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez."[168]

Mezkûr ayette (Hûd, 117) Cenab-ı Allah'ın, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri helâk etmeyeceği haber verilmektedir. Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ)

"Ne kadar memleket varsa hepsini kıyamet gününden önce helâk edeceğiz."[169]

Bu ayet, kıyamete yakın zamanda insanların son derece fesat içinde olacaklarına, bu yüzden Cenab-ı Allah'ın onları helâk edeceğine delalet etmektedir.

Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini teyid etmektedir:

167 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 3/214
168 Yûnus, 10/44
169 İsrâ, 17/58

(لَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ النَّاسِ)

"Kıyamet ancak insanların şerlileri üzerine kopacaktır."[170]

(وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾)

118-"Rabbin dileseydi insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümmet yapardı. Onlar ihtilafa devam edeceklerdir."

Katade dedi ki: "Allah dileseydi herkesi Müslüman yapardı. Bu da ancak imana zorlamakla olurdu. Zorlamak da başka tarafa gitmelerini menetmekle olur. Çünkü insanlar İslamın güzelliğine ve faydasının büyüklüğüne rağmen başka tarafa yönelselerdi yine o taraflara gitmekten men edilecek ve Müslüman olmaya zorlanacaklardı."

(وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ)

"Onlar ihtilafa devam edeceklerdir."

Mücahid, Atâ, Katade ve A'meş dediler ki: "Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik gibi farklı dinlere mensub olmakta devam edeceklerdir. Kimi de fasid mezheplere intisab ederek muhalefet edeceklerdir."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rızıkları ve durları farklı olmakta devam edecektir. Bu sebeple de bazısı bazısını kendi işinde ücret karşılığında çalıştırabilecektir."

(إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ
لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾)

119-"Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yarattı. Rabbinin, «Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım» sözü kesinleşti."

170 Müslim, el-Fiten ve Eşratu's-Saa, 27

Bu, ihtilaf edip batıl yola sapanlardan sevap ve mükâfata ulaştıran iman sahiplerini istisna etmektedir. Çünkü iman edenler, insanı batıl yola sapıp ihtilaf etmekten kurtarır.

(وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ) **"Zaten onları bunun için yarattı."**

İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Dahhâk, "Allah onları, kendilerine rahmet etmek için yarattı" demişlerdir.

Yine İbn Abbas, Hasan ve Atâ'nın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah onları yarattı. Onların ihtilaf edeceklerini biliyordu."

Ayetteki (لِذٰلِكَ) işaret isminin başındaki "lâm" harfi, akıbet lâmıdır. Bazıları, lâmın bazen "alâ" anlamında kullanıldığını da söylemişlerdir. Örneğin (أَكْرَمْتُك عَلَى بِرِّك وَلِبِرِّك بِي) "Bana ikramda bulunasın diye sana ikramda bulundum."

بسم الله الرحمن الرحيم

12-YÛSUF SÛRESİ

(اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ اِنِّي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾)

4-"Hani Yûsuf, babasına «Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı» demişti."

Bu ayette, peygamberlerden başkalarının gördüğü rüyaların da sahih olabileceği açıklanmaktadır. Çünkü Yusuf (a.s) bu rüyayı gördüğünde peygamber değildi. Hatta o bir çocuktu. Rüyasında gördüğü yıldızlar kardeşleri, güneş ile ay daanne babası olarak yorumlanmıştı. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir.

(قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَى اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ
كَيْداً اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾)

5-"Babası, şöyle dedi: «Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.»"

Babası biliyordu ki, Yusuf (a.s) rüyasını kendilerine anlatacak olursa, kardeşleri onu çekemeyecek ve ona tuzak kurmak isteyeceklerdir. Bu da mazhar olunan nimetlerin, çekememesinden ve tuzak kurmasından

korkulan kimselerin yanında açıklanmayıp gizlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Her ne kadar Yüce Allah (وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ) **"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat"**[171] buyursa da.

(وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَا اَتَمَّهَا عَلٰى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾)

6-"«İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.»"

Ayette geçen "Te'vîl" kelimesi bir şeyin yorumu ve manasının varacağı son nokta demektir.

Mücahid ve Katade dediler ki: "Ayette geçen (تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ) rüyaların yorumlanması anlamına gelmektedir. Bazıları bunun, Allah'ın birliğine ve diğer dini hükümlerine delalet eden ayet ve delillerinin açıklaması olduğunu söylemişlerdir.

(اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾)

8-"Kardeşleri dediler ki: «Yûsuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılgı içindedir.»"

Babalarının kendilerinden çok Yusuf'u (a.s) sevdiğini söyleyerek kendi aralarında bir görüşme yaptılar, içlerinde gizledikleri çekememezliği ortaya döktüler ve şöyle dediler:

(اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) **"Doğrusu babamız açık bir yanılgı içindedir."**

171 Duhâ, 93/11

Doğru düşünememektedir. Kardeşleri şunun için böyle diyorlardı. Yusuf (a.s), yaşça onların en küçüğü idi. Onlara göre büyük çocuğun küçük çocuktan daha fazla değer görmesi gerekiyordu. Ayrıca çok sayıdaki evladın tek bir çocuktan daha fazla sevgi görmesi icab ediyordu. (وَنَحْنُ عُصْبَةٌ) **"Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hâlde"** cümlesinin manası da budur. Bunun yanısıra onlar, mallarının idaresi ve davarlarının bakımıyla meşgul oldukları halde babalarının Yusuf'u kendilerinden daha çok sevmesi, onun yanılgı içinde olduğu ve doğru düşünemediği kanaatini kendilerinde oluşturmaktaydı.

(اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ
وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ ﴿٩﴾)

9-"**«Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tevbe edip) salih kimseler olursunuz.»**"

Kardeşleri kendi aralarında, onu öldürmek veya babasından uzaklaştırmak seçeneği üzerinde istişare yaptılar. Bu ikisinden birini uygun görüp bunlardan birini yapmaya cüret göstermeleri (وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ) **"Ondan sonra (tevbe edip) salih kimseler olursunuz"** demelerinden kaynaklanıyordu. Yusuf'a (a.s) karşı bu suçu işledikten sonra tevbe edeceklerini umuyorlardı. Bu, mana bakımından şu ayette anlatılanlara benzemektedir:

(بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ)

"Fakat insan geleceğinde de kötülük işlemeye devam etmek ister."[172]

Tefsirde denildi ki: İnsan, daha sonra tevbe edeceği umuduyla günah işlemeye karar verir ve "Günah işler, sonra da tevbe ederim" der. Bu da katilin tevbesinin makbul olduğuna delalet eder. Çünkü Yusuf'un (a.s) kardeşleri, "Ondan sonra (tevbe edip) salih kimseler olursunuz" demişlerdi. Cenab-ı Allah, onların böyle dediklerini bildirmiş ama böyle demelerinden ötürü onları kınamamıştır.

172 Kıyâme, 75/5

(قَالَ قَآئِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾)

10-"**Onlardan bir sözcü, «Yûsuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın» dedi.**"

Yusuf'u (a.s) öldürme veya babasından uzaklaştırma seçenekleri üzerinde istişare edip 'bu iki seçenekten birini mutlaka yapmamız lazım' dediklerinde, onlardan bir sözcü bu iki seçenekten ehven olanını yapmalarını, yani gelip geçen kervanların uğradıklarında onu bulup almaları için suyu az bir kuyuya atmalarını onlara önerdi. Kuyuya atmaya karar verip gerekli tedbirleri aldıktan sonra, emellerine ulaşmak maksadıyla babalarını yumuşatmak için eve dönüp şöyle dediler:

(قَالُوا يَا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾)

(اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَداً يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾)

11-"Babalarına şöyle dediler: «Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz.»"

12-"«Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.»"

(يَرْتَعْ) kelimesinin (يَرْعَى) yani hayvan otlatmak manasına geldiğini söyleyenler de vardır. (الرَّتْع) kelimesi ülkenin genişlemesi anlamına geldiği söylenmiştir. (يَرْتَعُ فِي الْمَالِ) cümlesi ise kişinin ülke içinde malının çoğalıp genişlemesi anlamına gelir. Ayette geçen (يَلْعَب) fiilinin mastarı olan (اللَّعِبُ) kelimesi ise gam ve kederi giderip rahatlamak maksadıyla övgüye layık bir sonucu olmayan bazı hareketlerde bulunmak, yani oynamak anlamına gelir. Oynayan kişi sadece eğlenip ferahlamak ister. Oyunların bir kısmı mübahtır. Bunlar, günah içermeyen oyunlardır. Kişinin eşiyle oynaşıp sevişmesi, sıkıntısını giderip neşelenmek için atına binmesi ve benzeri hareketler gibi.

Oyunların bir kısmı ise haramdır. Ayet-i kerime, Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin sözünü ettikleri oyunun mübah bir oyun olduğuna delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı Yakub (a.s), bu taleplerini reddederdi. Yusuf'u (a.s) kendileriyle birlikte göndermesini istediklerinde şöyle demişti:

﴿قَالَ اِنِّي لَيَحْزُنُنِّي اَنْ تَذْهَبُوا بِهٖ وَاَخَافُ اَنْ يَّأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾﴾

13-"Babaları dedi ki: «Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer diye korkuyorum.»"

Yusuf'u yanından alıp götürecekleri ve onu göremeyeceği için üzüldüğünü, ayrıca onu kurt yer diye korktuğunu belirtti. Böylece kendisi için hem korku hem de üzüntü hali söz konusu ydu. Yusuf'un (a.s) kardeşleri, kendileri bir topluluk iken kurdun onu yemesinin imkânsız olduğunu, şayet böyle bir olay meydana gelirse hüsrana uğramış kimseler olacaklarını söylediler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَّجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ ۚ وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾﴾

15-"Yûsuf'u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman biz de O'na, «Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin» diye vahyettik."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Yaptıkları işleri kendilerine haber verdiği zaman kardeşleri, onun Yusuf olduğunun farkında değillerdi." Hasan da böyle demiştir.

Kendisi kuyudayken Yüce Allah ona bunu vahyetti. Ona peygamberlik verdi. Yaptıkları bu işi kardeşlerine haber vereceğini ona bildirdi.

(وَجَاؤُ اَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾)

16-"(Yûsuf'u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler."

Rivayet olunduğuna göre Şa'bî kadılık makamında otururken bir adam ağlayarak yanına geldi. Başka bir adamın kendisine haksızlık ettiğini iddia ediyordu. Yanında oturmakta olan bir adam, Şa'bî'ye, "Bu adam haksızlığa uğramış olabilir" dedi. Şa'bî de bunu söyleyen kişiye şöyle dedi: "Yusuf'un (a.s) kardeşleri de hıyanet ettiler, zulmettiler ve yalan söylediler. Akşamleyin de ağlayarak babalarının yanına geldiler. Kendilerini temize çıkarmak için, Yusuf'u (a.s) kaybettiklerinden ötürü ağlıyormuş gibi yaptılar. Bu musibetten dolayı babalarının acısına ortak oluyorlarmış gibi davrandılar. Hz. Yakub'un, Yusuf'u kurdun yiyeceğine dair ortaya koyduğu korkusunda haklı olduğunu belirterek şöyle dediler: (اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ) **"Biz yarışa girmiştik."**

Denilir ki: Ok atma yarışı için Yusuf'un (a.s) yanından uzaklaştıklarını söylediler. Başkaları da koşu yarışı için Yusuf'un (a.s) yanından uzaklaştıklarını ifade ettiklerini söylemişlerdir.

(قَالُوا يَا اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ
الذِّئْبُ وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾)

17-"«Ey babamız! Biz yarışa girmiştik. Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) O'nu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın» dediler."

Sen bizim söylediklerimizin doğruluğunu tasdik etmezsin. Yusuf'un (a.s) gömleği diyerek babalarına kanlı bir gömlek getirdiler. Gömleğin üzerindeki kanın Yusuf'un (a.s) kanı olduğunu söylediler.

(بِدَمٍ كَذِبٍ) **"Sahte bir kan"**

Yani yalandan uydurulmuş bir kan idi. İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Yusuf'u (a.s) eğer kurt yemiş olsaydı gömleğini parçalardı. Yalan söyledikleri, gömlekten açıkça anlaşılıyordu. Çünkü gömlek sapa sağlamdı. Üzerinde hiçbir yırtık yoktu."

Şa'bî dedi ki: "Yusuf'un (a.s) gömleğinde üç alamet vardı: Kan, yarık ve babasının üzerine atıldığında gözlerinin tekrar görmeye başlaması."

Hasan dedi ki: "Yakub (a.s), Yusuf'un (a.s) gömleğinin sağlam olduğunu gördüğünde, "Evlatlarım, Allah'a yemin ederim ki ben yumuşak huylu hiçbir kurt görmüş değilim" demişti."

(قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا)

"Yakub dedi ki: «Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi.»"[173]

Bu ayet, Yakub'un (a.s), onların hainlik ve zalimlik yaptıklarını, Yusuf'u (a.s) kurt yemediğini kesin olarak anladığına delalet etmektedir. Çünkü gömleğinin yırtıksız ve sağlam olması bunun delili idi. Bu da birilerinin ifadelerini doğrulama veya yalanlamada ortada görülen alamete dayanarak hüküm vermenin caiz olduğuna delalet etmektedir.

(فَصَبْرٌ جَمِيلٌ) **"Bana düşen, güzel bir sabırdır."**

Denilir ki: Bu, şikâyet içermeyen bir sabırdır. Bu ayette, başa gelen musibetin gerektirdiği güzel sabır ve belalarla karşılaşıldığında Allah'tan yardım dilemenin ne şekilde yapılacağı açıklanmaktadır. Bu, kişiye sevap ve mükâfat kazandıran kesin hususlardandır. Yine bu ayette Yüce Allah, peygamberi Yakub'un (a.s), kıymetli aziz evladını kaybetme musibetine maruz kaldığı andaki durumunu, onun güzelce sabredip teselli bulmasını, Yüce Rabbinden yardım dileyip O'na yönelmesini anlatmaktadır. Tıpkı şu ayette ifade edildiği gibi:

(اَلَّذِينَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ
اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ)

173 Yûsuf, 12/17

"Onlar; başlarına bir musibet gelince, «Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz» derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır."[174]

Evet, Yüce Allah, Yakub'un (a.s) bu durumunu anlatmaktadır ki, musibete maruz kalındığında insanlar onu örnek alıp sabretsinler.

(وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَٰذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾)

19-"Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: «Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır.»"

Katade ve Süddi dediler ki: Kervanın sucusu kovasını kuyuya sarkıtınca Yusuf (a.s) kovaya tutundu. Kovayı sarkıtan da "Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!" dedi.

Katade dedi ki: "Bir köle bulduğunu arkadaşlarına müjdeledi."

Süddi dedi ki: "Sucunun kendisine seslendiği adamın adı, müjde anlamına gelen Büşra idi."

(وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً)

"Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar."

Mücahid ve Süddi dediler ki: "Kovayı kuyuya sarkıtanla beraberindeki kişi, Yusuf'u (a.s) diğer tüccarlardan gizlediler ki az bir para vererek kendilerine ortak olmasınlar."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kardeşleri Yusuf'u (a.s) sakladılar ve onun kendilerinin kardeşi olduğunu gizlediler. O da kendisini öldürmesinler diye bu hususta onlara uydu. Ayette geçen (بِضَاعَة) kelimesi, ticarette kullanılan bir miktar mal demektir.

174 Bakara, 2/156-157

(وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةً) **"Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar"** cümlesini şöyle manalandıranlar da olmuştur: "Yusuf'u (a.s) köle diye satarak ticaret yapmayı düşündüler."

Şu'be'nin bildirdiğine göre Yunus, Ubeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali *radiyallahu anh*, buluntu çocuğun hür olduğuna hükmetti. Ve şu ayeti okudu:

(وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ)

"Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona değer vermiyorlardı."[175]

Zühri, Senin Ebu Cemile'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* zamanında sokağa terkedilmiş bir çocuk buldum. Hz. Ömer *radiyallahu anh* (عَسَى الغُوَيْرَا بُؤْسًا) dedi. Bulunan çocuğun nesebinin sahih olmadığı söylenemez denildi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* "Bu çocuk hürdür. Velayet hakkı da sendedir. Emzirme masrafı ise bize aittir" dedi.

(عَسَى الغُوَيْرَا بُؤْسًا) cümlesi bir deyimdir. (الغُوَيْرَا) kelimesi, (غَار) kelimesinin ism-i tasgiridir. Bu deyimin manası şöyledir: "Korku, mağara tarafından gelmiştir."

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, çocuğu bulduğunu söyleyen adamı suçladı ve ona "Belki de bu meseledeki kötülük senden kaynaklanmaktadır. Yani çocuğun babası muhtemelen sensin" dedi. Adamın bu işte bir dahli olmadığına şahitlik edilince, çocuğu yanında tutmasını emretti ve velayet hakkının da ona ait olacağını söyledi. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, velayet kelimesiyle adamın o çocuğu yanında tutmasını onu gözetip velilik yapmasını kasdetmiş olabilir. Bu hakkı ona vermiştir. Sanki çocuk, onun azad ettiği bir kölesiymiş gibi adamı onun üzerinde velayet hakkına sahip kıldı. Çünkü adam gönüllü olarak o çocuğu sokaktan almış, hayatta kalmasına vesile olmuş, ona iyilikte bulunmuştu. Hz. Ömer *radiyallahu anh* o çocuğun hür olduğunu haber vermişti. Bu iki manaya gelmektedir: Ya o çocuğun asli hür olduğunu, üzerinde kölelik kaydının bulunmadığını bildirmişti. Ya da

175 Yûsuf, 12/20

kendisi onu hürriyetine kavuşturmuştu. Bilindiği gibi Hz. Ömer *radiyallahu anh* ona bir kölesi olarak mâlik olmamıştı ki onu azad edip hürriyetine kavuştursun. Böylece onun hür olduğunu, kölelik hükmünün ona uygulanamayacağını bildirmek istediğini öğrenmiş olmaktayız. O çocuk aslen hür idiyse velayetini bir kimseye vermek caiz olmaz. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* adama, "Bu çocuğun velayet hakkı sendedir" demekle, onu yanına alıp koruma yetkisine sahip kıldığını ifade etmek istemiştir.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* ile Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh*, zina sonucu doğan çocuklar hakkında, "Onları azad edin ve onlara iyi davranın" demeleri, 'onların hür olduklarına hükmedin' anlamındadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulsun ve onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun."[176]

Kişinin köle olarak bulduğu babasını satın almakla babasının hemen kendiliğinden hür olacağı, ayrıca satın alan evladın "azad ettim" demesine gerek kalmayacağı bu hadiste bildirilmiş olmaktadır.

Muğire, buluntu çocuk hakkında İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sokakta bulduğu çocuğu alan kişi onu köle edinmek isterse o çocuk köle olur. Onu sırf Allah rızası için yanına alırsa, azad edilmiş köle gibi hür olur."

İbrahim'in bu dediği anlamlı değildir. Çünkü o çocuk hür ise onu sokakta bulup yanına alan kimsenin niyetiyle köle olmaz. Köle ise yine onun niyetiyle hür olmaz. Şunu da söylemeliyiz ki insanlarda asl olan hür olmaktır. Zahir olan görüş böyledir. Mesela İslam ülkesinde kendi başına çalışıp tasarrufta bulunan birini gördüğümüzde onun hür olduğuna hükmederiz. Köleliğine şehadet eden bir beyyine veya kendisinin bu yönde bir ikrarı olmadıkça onu köle yapmayız. Şunu da belirtelim ki buluntu çocuğu ya hür bir kadın ya da bir cariye doğurmuştur. Onu doğuran kadın hür ise

176 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/487

kendisi de hürdür; köle edinilmesi caiz değildir. Onu doğuran kadın bir cariye ise çocuk, kendisini bulan kişiden başkasının kölesidir. Onu mülkiyetimize almamız caiz değildir. Her halükârda buluntu çocuğun, bulanın kölesi olması caiz değildir. Şunu da belirtelim ki hürriyet asıldır. Kölelik ise sonradan gelen bir vasıftır. Mesela bir kişinin mülkiyetinde olduğunu bildiğimiz bir malı bir başkası kalkıp o malın o kişinin mülkiyetinden çıkmış olduğunu iddia ederse, bu iddiasını doğrulamayız. Çünkü o mala sonradan yeni bir vasfın geldiğini iddia etmektedir. Buluntu çocuğu bulan kişinin de o çocuğun köle olduğunu iddia etmesinin hükmü de böyledir. Diğer taraftan buluntu bir malın aslında herhangi bir şahsın mülkü olduğu bilinmekle birlikte onu bulan kimsenin mülkü olmasını gerektirmediği gibi, köle olduğu bilinmeyen bir çocuğu sokakta bulan kimsenin kölesi olmasını gerektirmez.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam bir kadınla evlendi. Evlendikten dört ay sonra kadın bir çocuk doğurdu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Adam, kadının üreme organını helal edindiği için kadına mehir verilir. Çocuk da o adamın kölesidir"*** buyurdu.

Ne var ki bu hadis şazdır. Bununla amel edilmemektedir. Çünkü o çocuk en fazla zina mahsulü bir çocuk olabilir. Onu hür bir kadın doğurmuşsa, kendisi de hürdür. Zina sonucu doğan çocuk ile buluntu çocuğun hür oldukları hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾)

20-"Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona değer vermiyorlardı."

Ferrâ dedi ki: (ثَمَن) satın alma akdinde müşterinin zimmetinde sabit olan dirhem ve dinarlardır. (Satıcıya ödemekle yükümlü olduğu paradır).

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri de buna delalet etmektedir. Çünkü (وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ) ifadesiyle dirhemler semen/bedel olarak adlandırılmıştır.

Ferrâ'nın söylediği lügat bakımından makbul bir sözdür. Semen/bedelin anlattığımız şekilde müşterinin zimmetinde sabit olan (ödemekle yükümlü) bir şey olduğu bildirildiğine ve sonra Yüce Allah da dirhemleri semen olarak adlandırdığına göre, alışveriş akidlerinde semenin müşterinin zimmetinde sabit olması gerekir. Semenin "şu dirhemler veya dinarlar" şeklinde belirtilmiş olması ile belirtilmiş olmaması arasında bir fark yoktur. Aslında semen "şu dirhemler veya dinarlar" şeklinde belirtilince semen olmaktan çıkar. Çünkü hakikatte aynî şeyler semen olamazlar. Ancak insanlar aynî şeyleri bedel yerine kullanır ve onları bedel anlamında semene benzeterek semen olarak adlandırırlarsa, aynî şeyler de semen olabilirler. Bu hüküm sabit olunca, semen olarak verilecek dirhem ve dinarların tayin edilmemesi/belirlenmemesi gerekir. Çünkü belirlenmesinde, Cenab-ı Allah'ın dirhemlere verdiği semeniyet sıfatı yok edilmiş olur. Çünkü aynî şeyler semen olamazlar.

Ayette geçen (بَخْس) kelimesi azlık ve eksiklik anlamına gelir. Mesela bir kişi hak sahibinin hakkını eksik verdiğinde (بَخَسَهُ حَقَّهُ) denir.

(دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ) **"Birkaç dirheme (sattılar)"**

İbn Mesud, İbn Abbas ve Katade, Yusuf'u (a.s) yirmi dirheme sattıklarını söylemişlerdir.

Mücahid, yirmi iki dirheme sattıklarını söylemiştir. Dirhemlerin sayısı az olduğu için ayette 'birkaç dirheme' ifadesi kullanıldığı söylenmiştir.

Bazıları dediler ki: Dirhemleri saymadılar, tarttılar. Çünkü o zamanda dirhemlerin toplamı bir okıye yani kırk dirhem olmadıkça tartmazlardı; (sayarlardı).

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Kervandakiler Yusuf'u (a.s) bulduklarında kardeşleri de oradaydılar. "Bu, bizim kölemizdir. Kaçmış" dediler. Bunun üzerine kervandakiler onu onlardan satın aldılar."

Katade, "Kervandakiler onu sattılar" demiştir.

(وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ)

"Zaten ona değer vermiyorlardı."

Denildi ki: Kardeşleri onu ucuza elden çıkarmak istiyorlardı. Amaçları, onu babalarının gözünün önünden uzaklaştırmaktı.

﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَداً وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾﴾

21-"Onu satın alan Mısırlı kişi, hanımına dedi ki: «Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.» İşte böylece biz Yûsuf'u o yere (Mısır'a) yerleştirdik ve ona (rüyadaki) olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."

Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İnsanlar içinde en güzel öngörü sahibi olanlar, üç kişidir:

Biri, Mısır azizidir. Hani o, karısına şöyle demişti: "Ona (Hz. Yusuf'a iyi bak. Belki bize yararı dokunur."

İkincisi Hz. Şuayb'ın kızıdır. O da babasına şöyle demişti: **"Babacığım, onu (Hz. Musa'yı) ücretle tut."**[177]

Üçüncüsü de Hz. Ebû Bekir'dir. O da kendisinden sonra yerine halife seçmeleri için Hz. Ömer'i tavsiye etmişti."

﴿وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗٓ اٰتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماً وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾﴾

22-"Olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız."

Ayette geçen (اَشُدَّ) kelimesinin, 18-60 yaş arasındaki güçlü olma döneminde olma manasına geldiği söylenmiştir.

177 Kasas, 28/26

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(اَشُدَّ) kelimesi, 20 yaşında olmak demektir."

Mücahid dedi ki: "(اَشُدَّ) kelimesi, 33 yaşında olmak demektir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ۚ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ اَنْ رَّاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ ۚ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوْۤءَ وَالْفَحْشَآءَ ۚ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٢٤﴾)

24-"Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kadın, Yusuf (a.s) ile ilişkide bulunmaya istek duyup harekete geçmişti. Yusuf (a.s) ise kadına şehevi açıdan istek duymuştu ama harekete geçmemişti."

Her ikisinin de sadece şehevi açıdan birbirlerine istek duyduklarını söyleyenler olmuştur. Çünkü bir şeye istek duyup yönelmek, o şeye yaklaşmaktır. Onunla temasa geçmek değildir. Yusuf'un (a.s) onunla temasta bulunmak için harekete geçmediği, sadece şehevi açıdan istek duyduğunun delili şu ayetlerdir:

(مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهٗ رَبِّيْۤ اَحْسَنَ مَثْوَايَ)

"Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı."[178]

(كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوْۤءَ وَالْفَحْشَآءَ ۚ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ)

"Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."[179]

178 Yûsuf, 12/23
179 Yûsuf, 12/24

Bu ayetler, Yusuf'un (a.s) günaha yönelmediğini ve masum olduğunu haber vermektedir. Ayette takdim ve tehir olduğu söylenmiştir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olmalıdır: (لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ هَمَّ بِهَا) Çünkü (لَوْلَا) edatının cevabının, cümle içinde kendisinden önce gelmesi caiz değildir. Mesela ulema (قَدْ أَتَيْتُكَ لَوْلَا زَيْدٌ) "Sana gelirdim eğer Zeyd olmasaydı" şeklinde bir cümle kurmanın doğru olmayacağını söylemişlerdir. Ancak (لَوْلَا) edatının cümlenin başında olduğunu takdir etme durumunda cümlenin bu şekilde kurulması caiz olur.

(لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ)

"Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı..."

İbn Abbas, Hasan, Said b. Cübeyr ve Mücahid dediler ki: Yusuf (a.s), babası Yakub (a.s) ın o sırada parmaklarını ısırmış vaziyetteki suretini gördü."

Katade dedi ki: "Kendisine, 'Ey Yusuf! Adın peygamberler listesinde yazılıyken sefihlerin yaptığı işi mi yapıyorsun?' diye seslenildi."

Yusuf'un (a.s) o sırada bir melek gördüğünü, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* söylediği rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Kâ'b dedi ki: "Yusuf'un (a.s) gördüğü delilden maksat, zinanın cezasına dair öğrenmiş olduğu delildir."

(قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَاۚ اِنْ كَانَ
قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾)

26-"Yûsuf, «O benden arzusunu elde etmek istedi» dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: «Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir.»"

İbn Abbas, Ebu Hureyre, Said b. Cübeyr ve Hilal b. Yesar'dan rivayet olunduğuna göre, kadının ailesinden şahitlik eden, beşikteki bir çocuktu.

Yine İbn Abbas, Hasan, İbn Ebi Melike ve İkrime'den rivayet olunduğuna göre şahitlik eden, bir erkekti.

İkrime dedi ki: Kral, Yusuf'u (a.s), gömleği yırtık vaziyette kapıda görünce bu durumu kendi amcaoğluna anlatmış, amcası oğlu da krala şöyle demişti: Yusuf'un gömleği önden yırtılmışsa demek ki Yusuf, kadınla ilişkide bulunmak istemiş, kadın ise onun bu isteğini reddetmiştir. Yusuf'un gömleği eğer arkadan yırtılmışsa demek ki kadın onunla ilişkide bulunmak istemiş, Yusuf ise ondan kaçmıştır. İnsanlardan bazıları, buluntu bir malın kendisine ait olduğunu söyleyip evsafını bildiren şahsın o malın sahibi olduğunu kabul etmede bu ayeti delil olarak kullanmaktadırlar.

[Buluntu Bir Malın Kendisine Ait Olduğunu İddia Eden ve Evsafını Bildiren Kimse]

Buluntu bir malın kendisine ait olduğunu iddia eden ve evsafını bildiren kimse hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Beyyine getirmedikçe, sadece evsafını bildirmekle o malı almayı hak etmez. Bulan kişi de sadece evsaf bildirmesi sebebiyle o malı ona vermeye mecbur tutulamaz. Ama yargı tarafından vermeye zorlanmasa bile bu durumda kendisi isterse verebilir."

Mâlik'in bu konudaki kavline kıyasta bulunan İbn Kasım şöyle demiştir: "Evsafını bildiren kişi, buluntu malı almayı hak eder. Bulan kişi de bu durumda malı ona teslim etmeye mecbur tutulur. Daha sonra bir başkası beyyine getirerek o malın kendisine ait olduğunu söylerse, bulmuş olan kişinin ona tazminat vermesi gerekmez."

Mâlik dedi ki: "Hırsızlarda da hüküm böyledir. Hırsızların yanında bazı eşyalar bulunur da bazı kimseler gelip bu eşyaların kendilerine ait olduğunu iddia ederler, ancak yanlarında beyyineleri yoksa, sultan bunun için bir müddet bekler. Başkaları gelip hak iddia etmezlerse eşyaları mezkûr şahıslara verir. Kaçak köle için de aynı hüküm geçerlidir.

Hasan b. Hayy dedi ki: "Yakalanan kaçak kölenin kendisine ait olduğunu iddia eden ve evsaf bildiren kimseye o köle teslim edilir."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Buluntu çocuğun kendilerine ait olduğunu iki kişi iddia eder de ikisinden biri çocuğun bedenindeki bir işaretten söz ederse, çocuğun almada diğerinden öncelikli olur."

Evdeki eşyalardan hangisinin erkeğe, hangisinin kadına ait olduğu hususunda karı-kocanın ihtilaf etmesiyle ilgili olarak Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Erkeklere mahsus eşya kocaya, kadınlara mahsus eşya ise kadına aittir. Hem kadına hem de erkeğe yarayan şeylerse kocaya aittir." Bu iki imam, eşyaların zahiri durumuna bakarak böyle hükmetmişlerdir.

Kiracı ile mülk sahibi binaya konulan bir kapı kanadının mülkiyeti üzerinde ihtilaf ettiklerinde bu kapı kanadının yapısı, binaya takıl olan asıl kapıya uygun yapıda ise ev sahibinin sözüne itibar edilir. Asıl kapıya uygun yapıda değilse, kiracının sözüne itibar edilir. Evin bir tarafına bırakılmış desenli bir tahta parçasının mülkiyeti üzerinde ihtilaf ettiklerinde bu tahta parçası, evin tavanındaki tahtaların desenine uygun ise ev sahibinin sözüne itibar edilir. Eğer uygun desende değilse, kiracının sözüne itibar edilir. Burada anlattığımız meselelerin bazısında fakihler, evsafa dayanarak hüküm vermişlerdir. Ama bazısında evsafa dayanıp hükmetmiş değildirler. Biri su taşıyıcısı, diğeri aktar iki kişi bir tulumun kendilerine ait olduğunu iddia ederek anlaşmazlığa düşerlerse, ikisinin o tuluma ortak edileceği hususunda mezhebimiz fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Tulumun tamamı su taşıyıcısına aittir, deyip de aktar mahrum bırakılmaz. Buluntu malı bulan kişinin o mal üzerindeki eli sahih bir eldir. O malın sahibi kabul edilebilir. Ancak "Bu mal benimdir" diye iddia eden kişi anılan malı bulanın elinden almak istemektedir.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ)

"Beyyine getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer."[180]

Buluntunun bulan kişinin elinde durması, o mal üzerinde sahiplik iddiasında bulunan kişiyi davacı olmaktan çıkarmaz. Beyyine getirmedikçe davası doğru kabul edilmez. Çünkü buluntu mal, kendisinin elinde durma-

180 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/484

maktadır. Evsaf bildirmiş olması, o mala sahip olduğuna dair bir beyyine değildir. Çünkü bir kişi bir başkasının elindeki bir malın kendisine ait olduğunu iddia eder ve malın evsafını bildirirse, o başkası da malı yerde bulmuş biri değilse, iddia sahibinin evsaf bildirmiş olması o malın sahibi olduğunu ispatlamaz. Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Buluntu bir çocuğun kendilerine ait olduğunu iddia eden iki kişiden biri, çocuğun bedeninde bir işaret bulunduğunu söyleyerek evsaf bildirirse, istihsan gereği o çocuk, öncelikle evsaf bildiren adama verilir. Çünkü bukuntu çocuğu bulan kişi, evsaf bildirmese bile, kendisine ait olduğunu iddia etmekle o çocuğa sahip olur. Nesebi de onun üzerine sabit olur. Çocuk, elinde bulunan adamdan alınıp diğerine verilir. İki kişi buluntu çocuğun kendilerine ait olduğunu iddia ederek anlaşmazlığa düşerlerse, çocuk her ikisinin elindeymiş gibi kabul edilir. İkisinden biri onun bedeninde bir işaret bulunduğunu söyleyip evsaf bildiremezse, nesebinin her ikisine ait olduğuna hükmedilir. Yargı yoluyla her ikisine ait olduğuna hükmedildiği farzedilirse tamamı ikisinden her birinin elinde olur. Bedeninde bir işaret bulunduğunu söyleyerek evsaf bildiren olursa, Çocuk elinde bulunandan alınıp kendisine verilir. Evdeki eşyaların kime ait olacağı hususunda anlaşmazlığa düşen eşlerin meselesi de buna benzemektedir. Eşlerden her biri evdeki eşyaları kullanabilmekteyse de bir veya birkaç eşyayı en çok kullanan ve üzerinde tasarrufta bulunan eş o eşya veya eşyalara sahip olur. Kiracı ile mülk sahibi için de aynı hüküm geçerli olur.

Şöyle ki: Her ikisi de binanın tamamı üzerinde hak sahibidirler. Binadaki bir nesnenin kendilerine ait olduğunu her ikisi de iddia ederse, iddiasının doğruluğunu destekleyecek bir işaret ve alamet bulunan kişinin sözüne itibar edilir. Çünkü bunun o bina üzerinde hakkı olduğu gibi o binadaki söz konusu nesnenin kendisine ait olduğuna delalet eden işaret ve alamet de vardır. İddia sahiplerinin her ikisinin kullanım hakkına sahip olduğu nesnelerin sahibini belirlemede bu tür meselelerde işaret ve alametler esas alınmaktadır. İki kişinin elinde bir nesne olur da her ikisi bunun kendisine ait olduğunu iddia eder; ancak birisi o gibi nesnelerle uğraşan biriyse, mesleğinde kullandığı aletlerdense, bilindiği gibi bu nesnenin yarısı birinin elinde, ikinci yarısı da diğerinin elinde olup her birinin elindeki yarıdan diğerinin elinde bir şey bulunmaz. Bu durumda birinin mesleği veya kendisine ait olduğuna delalet eden bir işaret sebebiyle o nesnenin tamamının birisine ait olduğuna hükmederiz. Bunların durumu şuna benzer: Ayakkabı ustası bir kimse, sarrafın

elindeki bir mest kalıbının kendisine ait olduğunu iddia ederse sarraf, sırf kendi elinde bulunuyor diye o kalıba sahip olamaz. Çünkü bu kalıp, ayakkabı ustasının mesleğini icra ederken kullanmakta olduğu bir malzemedir. Buluntu mal meselesi de aynen bunun gibidir. Buluntunun kendisine ait olduğunu iddia eden kişi, bu meselede anlatıldığına göre onu elinde bulundurmamaktadır. Onu bulan kişi, ancak ondaki bir vasfı bildirmekle onun üzerinde hak sahibi olmaktadır. Bilindiği gibi, evsafını bildirmeyen kimse, sırf onun kendi malı olduğunu iddia etmekle ona mâlik olamaz. Evsafını bildiren kişiden başkası o mal üzerinde hak sahibi olamaz.

Gelelim Zeyd b. Halid'in bu konudaki hadisine: Bir adam buluntu para hakkında ne yapması gerektiğini sorduğunda

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti:

(اعْرِفْ عِفَاصَهَا وَوِكَاءَهَا، ثُمَّ عَرِّفْهَا سَنَةً فَإِنْ
جَاءَ صَاحِبُهَا وَإِلَّا فَشَأْنَكَ بِهَا)

"Bulduğun paranın kesesini, ağız bağını tanı. Sonra bir sene müddetle onu (etrafa) tarif et. Sahibi gelirse ne alâ. Gelmezse bildiğin gibi yap."[181]

Bu hadis, buluntu malın evsafını bildirerek kendisine ait olduğunu iddia eden kimsenin o mala sahip olacağına delalet etmemektedir. Zira muhtemeldir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buluntu paranın hükmünü soran adama, kendi parasıyla karışmasın ve onun buluntu olduğunu bilsin diye kesesini, ağız bağını tanıyıp bellemesini emretmiştir. Bazı hallerde bu, buluntu malın kendisine ait olduğunu iddia edenin iddiasının doğruluğuna delil olabilir. Buna dayanarak buluntu mal ona teslim edilebilir. Ancak bu, bağlayıcı bir hüküm değildir. Evsafın bildirilmesinin ve iddia sahibinin görünen halinin karşı tarafın kalbini etkilemesi ve doğru söylediğine inanmasını sağlayabilir. Ancak hüküm vermede bu bir esas teşkil etmez.

Yakub (a.s), Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin yalan söylediklerini, gömleğin yırtılmamış olmasından anlamıştı. Şayet Yusuf'u (a.s) kurt yemiş olsaydı, gömleğini mutlaka parçalardı. Şureyh ile İyas b. Muaviye'den de buna benzer ifadeler rivayet edilmiştir.

181 Buhari, Lukata, 4; Müslim, Lukata, 1

İbn Ebi Necîh, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kedi yavrusu için iki kadın, davalaşmak üzere Kadı Şureyh'in huzuruna çıktılar. Biri, "Şu, benim kedinin yavrusudur" dedi. Diğeri de "Şu, benim kedinin yavrusudur" dedi. Bunun üzerine Şureyh şöyle dedi:

(أَلْقُوهَا مَعَ هَذِهِ فَإِنْ دَرَّتْ وَقَرَّتْ وَاسْبَطَرَّتْ فَهِيَ
لَهَا وَإِنْ هَرَّتْ وَفَرَّتْ وَازْبَأَرَّتْ فَلَيْسَ لَهَا)

"Yavruyu şu kedinin yanına bırakın. Eğer süt verir, yatışır ve onun yanına uzanırsa yavru şunundur. Eğer huysuzluk edip kaçar ve saldırı vaziyetini alırsa yavru kendisinin değildir."

Hammad b. Seleme dedi ki: Bir haberci, İyas b. Muaviye hakkında bana şöyle bir olay anlattı: İki kadın, bükülmüş bir yumak ip üzerine davalaştılar. İyas, ikisinden biriyle yalnız görüşerek ona, "İpi neyin karşılığında büküp yumak haline getirdin?" diye sordu. Kadın, "Bir ceviz karşılığında" cevabını verdi. Sonra diğer kadınla yalnız görüşerek ona, "İpi neyin karşılığında büküp yumak haline getirdin?" diye sordu. Kadın, "Bir parça ekmek karşılığında" cevabını verdi. Yumağı çözdüler. Doğru söyleyene verdiler. Şureyh ile İyas'ın bu uygulamaları, yargıda hükmün bu şekilde verilmesi, hasmın böylece haksızlığının ortaya çıkarılıp susturulması gerektiğini göstermez. Ancak onlar kendi ağırlıklı kanaatlerine dayanarak bu şekilde bir çıkarsama yoluna gitmişler, haksız olan hasmın ortaya çıkıp ikrarda bulunmasını sağlamışlardır. Çünkü bu gibi durumlarda insan utanıp haksız olduğu bir davada ısrar etmez; haksızlığını ikrar eder. İkrarına göre de hüküm verilir.

(وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ اَحَدُهُمَا اِنِّي اَرٰينِي اَعْصِرُ
خَمْراً وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّي اَرٰينِي اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزاً تَأْكُلُ
الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾)

36-"Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi. Biri, «Ben rüyamda şaraplık üzüm sıktığımı gördüm» dedi. Diğeri, «Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı

gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz» dedi."

Denilir ki: Burada takdir edilen gizli bir kelime vardır. O da şaraplık üzümdür. Yani şaraplık üzüm sıktığını rüyasında görmüştü. Çünkü şarap zaten sıvı bir şeydir; sıkılması söz konusu değildir. Ayetin şu manaya geldiğini söyleyenler vardır: Şarap olacak bir nesneyi sıkıyordum. Ama ayette sıkılan bu nesneye -her ne kadar şarap değilse de- mecazen şarap adı verilmiştir. Üzümü sıkarak şarap elde etmek mümkündür. Şöyle ki Üzüm kazana bırakılır. Kaynatılarak yarısı gidinceye kadar ateşte bırakılır. Üzümün suyu hakiki bir şarap haline gelir. Dahhâk dedi ki: Bir lügate göre üzüme de (خَمْر) şarap denmektedir.

(نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۚ إِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ)

"Bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz."

Katade dedi ki: "Yusuf (a.s) hastalarını tedavi eder, kederlilerini teselli eder, Rabbine çokça ibadet ederek kendini yorardı."

Denildi ki: Yusuf (a.s) mazlumun yanında yer alır, güçsüze yardım eder ve hastaları ziyaret ederdi. Şunu diyenler de olmuştur: Yusuf (a.s) rüyaları çok iyi yorumlardı. Çünkü zindandaki iki arkadaşından başkalarının da rüyalarını yorumlardı.

(قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۤ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَاۚ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّيۚ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَۖ ﴿٣٧﴾)

37-"Yûsuf dedi ki: «Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce, onun ne olduğunu bildiririm. Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindendir. Ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkar eden bir milletin dinini bıraktım.»"

İbn Cüreyc dedi ki: "Yusuf (a.s), rüya tabirini söz etmeyi bırakıp onlara gelecek yemeklerin ne olduğunu önceden haber vereceğini söylemişti. Çünkü onlardan birinin kötü bir durumla karşılaşacağını önceden görmüştü. Onlar da bunu kendilerine bildirmesini istemişler ve bildirmeden de peşini bırakmamışlardı."

Denildi ki: Allah'ın kendisine peygamberlik verdiğini bilsinler ve Allah'a itaate yönelsinler diye Yusuf (a.s) bu haberi önceden kendilerine vermişti. Yusuf (a.s) bu haberi onlara verişinden uzun bir zaman önce aralarında bulunuyordu. Ama Yüce Allah, Yusuf'un (a.s), Allah'a dua etmeleri gerektiğini onlara söylediğinden bahsetmemiştir. Onlara putlara tapan bir millet idiler. Yusuf (a.s), onlara söyleyeceklerini dinleyip kabul edeceklerini ummadığı için o zamana kadar onlara bir şey söylememişti. Kendisine yönelip iyi bir insan olduğunu anladıklarını görünce, söyleyeceklerini dinleyip kabul edeceklerini ümid etti ve şöyle dedi:

(يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ)

"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?"[182]

Bu ifadeler, şu ayetin fehvasına uygundur:

(اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ)

"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır."[183]

Yusuf (a.s), Allah yoluna hikmetle yapacağı çağrıya kulak verip kabul edecekleri vakti gözetledi. Cenab-ı Allah onu örnek almamız için bu yaptığını bizlere nakletmiştir.

(وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ
الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾)

182 Yûsuf, 12/39
183 Nahl, 16/125

42-"Yûsuf, onlardan kurtulacağını düşündüğü kişiye, «Efendinin yanında beni an», dedi. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı."

Bu ayetteki (ظَنّ) zann kelimesi kesin bilgi anlamınadır. Çünkü Yûsuf (a.s), rüyanın yorumladığı şekilde gerçekleşeceğini kesin olarak biliyordu. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنِّي ظَنَنْتُ اَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ)

"Çünkü ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum."[184]

Bu ayetteki (ظَنَنْتُ) kelimesi, kesin olarak biliyordum, anlamındadır.

(فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ)

"Fakat şeytan onu unutturdu."

(اَنْسٰيهُ) fiilinin sonundaki zamir, İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Yusuf'a (a.s) racidir.

Hasan ile İbn İshak dediler ki: "Bu zamir, sakiye racidir."

Bu ayette Yusuf'un (a.s) zindanda birkaç yıl daha yattığı beyan edilmektedir. Bunun sebebi de şuydu: Yûsuf, kurtulan zindan arkadaşına, kralın yanında kendisinden bahsetmesini istemişti. Onun bu isteği bir gaflet eseriydi. Bu ayetin te'vili eğer İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* anlattığı gibiyse, Yusuf'a (a.s) Rabbi olan Yüce Allah'ı anmasını şeytan unutturmuştu. Çünkü böyle bir durumda öncelikle yapması gereken şey, zindandan kurtulan arkadaşından kendisini kralın yanında anmasını istemesi değil, Yüce Allah'ı anmasıydı. Allah'ı anmayıp, arkadaşından kendisini kralın yanında anmasını istemesi, kendisinin zindanda birkaç yıl daha kalmasına sebep olmuştu. Ayetin te'vili, şeytanın sakiye Yusuf'u (a.s) unutturması şeklinde ise Yusuf (a.s) sakiden kendisini kralın yanında anmasını istediğinde Cenab-ı Allah, sakiye bu imkânı vermemiş, onu şeytanın vesveseleri ve

184 Hâkka, 69/20

başka şeyleri hatırına getirmesiyle başbaşa bırakmış, böylece şeytan ona, Yusuf'u (a.s) kralın yanında anmayı unutturmuştu.

Ayetteki (بِضْع) kelimesine gelince İbn Abbas *radiyallahu anh*, bunun üç ilâ on arası bir sayıyı ifade ettiğini söylemiştir. Mücahid ile Katade ise dokuza kadar bir sayıyı ifade ettiğini söylemişlerdir. Vehb dedi ki: "Yusuf (a.s), zindanda yedi sene kaldı."

﴿قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ ۚ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾﴾

44-"Dediler ki: «Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz.»"

Biz biliyoruz ki kralın gördüğü, sahih bir rüya idi. Karışık düşler değildi. Çünkü Yûsuf (a.s) onu bolluk ve kıtlık seneleri şeklinde yorumlamıştı. Bu da 'Rüya, ilk yorumlandığı şekilde gerçekleşir' diyenlerin sözünü geçersiz kılmaktadır. Çünkü kralın çevresindekiler karışık rüyalar demişlerdi. Onların dediği gibi olmadı. Yine bu ayet, "Rüya, kuşun ayağındadır. Yorumlanınca yere düşüp gerçekleşir" rivayetinin de asılsızlığına delalet etmektedir.

﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسْئَلْهُ
مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ ۚ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾﴾

50-"Kral, «Onu bana getirin» dedi. Elçi, Yûsuf'a gelince (Yûsuf) dedi ki: «Efendine dön de, 'ellerini kesen o kadınların derdi ne idi' diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir.»"

Denilir ki: Yusuf (a.s), kralın katına çıkma çağrısına hemen icabet etmedi. Suçsuzluğunun anlaşılmasına, davet ettiği tevhid dininin, kendisinin tavsiyelerinin kabul edilmesine, kral katında değerinin artmasına ve mertebesinin yükselmesine vesile olsun diye elçiyi, ellerini kesen kadınların durumunu sorsun diye krala gönderdi.

﴿ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾﴾

52-"(Yûsuf), «Benim böyle yapmam, Aziz'in; yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi» dedi."

Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Bu, Yusuf'un (a.s) ifadesidir. 'Kadınların durumunu sorsun diye elçiyi geri çevirdim ki kral, yokluğunda kendisine hainlik etmediğimi bilsin' diyor."

Bu ayet Yusuf (a.s) ile birlikte olmak isteyen kadının ifadelerini aktarmanın başlangıcı da olsa, burada Yusuf'un (a.s) sözleri aktarılmaktadır. Çünkü kelamın akışı bu manaya delalet etmektedir. Bu anlatım tarzı şu ayetlerdeki anlatıma benzemektedir: Mesela Belkıs'ın sözleri nakledildikten sonra ayetin sonunda şöyle denilmektedir:

(وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ)

"İşte onlar böyle yaparlar."[185]

(وَجَعَلُوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً)

"Halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler."

Firavun, etrafındaki adamlarına (يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ) **"Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor"** dedikten sonra onlara (فَمَاذَا تَأْمُرُونَ) **"Ne dersiniz?"**[186] diye sormuştu.

(وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِي ۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا
رَحِمَ رَبِّي اِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾)

53-"«Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir» dedi."

Yani nefis insanı çoklukla kötülüğe çeker. Her ne kadar nefsine itaat etmese de onu temize çıkarmamaktadır. İnsanlar bu sözün kime ait olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu sözün Yusuf'a (a.s) ait olduğunu söylerken bazıları da kadına ait olduğunu söylemişlerdir. Ayette geçen

185 Neml, 27/34
186 Şu'arâ, 26/35

"Emmare" kelimesi, bir şeyi çok emreden anlamınadır. Nefis bu sıfatla nitelendirilmiştir. Çünkü bir işi yaptırmak için insanda o işe karşı aşırı bir istek meydana getirir ve o işi yapmaya kuvvetle sürükler. Kötülüğü emretmenin bu ayette nefse izafe edilmesi ilk kullanımda mecazîdir. Daha sonra nefsin kötülüğü emretmesi çoğalmış, öyle ki bu mecaz artık ortadan kalkmış ve hakikate dönüşmüştür. Mesela 'Nefsim bana şunu emrediyor. Şehevi açıdan beni şu işi yapmaya davet ediyor' deniliyor. İnsanın kendi nefsine emretmesi hakikatte olacak şey değildir. Çünkü emretmede, sahip olunmauan şeye sahip kılarak emredilene teşvik vardır. İnsanın, sahip olmadığı şeye kendi nefsini sahip kılması mümkün değildir. Çünkü kişi ancak sahibi olduğu şeyi başkasına mülk edebilir.

(وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۚ فَلَمَّا كَلَّمَهُ
قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ ﴿٥٤﴾)

54-"Kral, «Onu bana getirin, onu özel olarak yanıma alayım» dedi. Onunla konuşunca dedi ki: «Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin.»"

Yusuf'un (a.s) güzelliği ve alımlı hali, akıllarının kıtlığından ve fikirlerinin zayıflığından dolayı kadınları heyecanlandırıp kendilerinden geçirdiği gibi, akıl ve dirayet sahibi bir kimse olan kralı heyecanlandırıp da kendinden geçirmedi. Kadınlar onun ilmine ve aklına değil, zahiri güzelliğine ve alımlı haline bakıp kapılmışlardı. Kral ise zahiri güzellikle ilgilenmemişti. Lâkin onunla konuşup mükemmel konuşmasına ve ilmine vakıf olunca ona şöyle dedi:

"Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin."

Yusuf (a.s) da ona şöyle dedi:

(قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ ۚ اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾)

55-"Yûsuf, «Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim» dedi."

Yusuf (a.s) kendini bilgili ve koruyucu bir kimse olarak nitelemişti.

Kişinin, Kendisini Tanımayanlara Üstün Vasıflarını Anlatması Caizdir

Kişinin, kendisini tanımayanlara tanıtmak amacıyla üstün vasıflarını anlatmasının caiz olduğuna yukarıdaki ayet delalet etmektedir. Bunu yapmak, (فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi temize çıkarmayın"**[187] ayetinde yasaklanan, 'Kişinin kendini temize çıkarması' anlamına gelmemektedir.

(وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾)

(فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾)

59-"Yûsuf onların yüklerini hazırlatınca dedi ki: «Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ölçeği tam doldurmuyorum ve ben misafir ağırlayanların en iyisiyim.»"

60-"«Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek tek ölçek (zahire) bile yoktur ve bir daha da bana yaklaşmayın.»"

Anlatıldığına göre Yusuf (a.s) onlardan baba bir kardeşlerini getirmelerini istemesinin sebebi şuydu: Onlarla yaptığı görüşmede durumlarını ve onlarla ilgili haberleri sorup öğrenmeye çalışmıştı. Onlar da baba bir kardeşleri olan Bünyamin'i, babalarının-hikmet sahibi bir kimse olduğu halde-kendilerinden daha çok sevdiğini, onu sevmede kendilerine tercih ettiğini söyleyince Yusuf (a.s) onu görmek istediğini açıkladı. Babalarının onu neden kendilerinden daha çok sevdiğinin sebebini öğrenmeyi arzuladığını söyledi. Amacı, kardeşi Bünyamin'in yanına getirilmesini sağlamaktı. Ancak kendisinin Yusuf olduğu anlaşılırsa, durumunu babasından gizlemelerinden, babası ve kardeşi ile bir araya gelmesine engel olmalarından korktu. Bundan dolayı onları sarsacak bir atakta bulunmadan tedbirini tedrici bir şekilde aldı.

187 Necm, 53/32

Nazar Değmesi Gerçektir

(وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا اُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾)

67-"Sonra da, «Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben ona tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız ona tevekkül etsinler» dedi."

İbn Abbas, Hasan, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Yakub'un (a.s) oğullarıalımlı ve güzel kimselerdi. Onlara nazar değmesinden korktu." Başkaları dediler ki: Yakub (a.s), insanların onları çekememelerinden, güçlü ve kuvvetli olduklarını kral duyup da kendi mülkünü elinden almalarından endişe ederek onları öldürmesinden korktu. Yukarıda adları geçen cemaatin söyledikleri, nazar değmesinin gerçek olduğuna delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (اَلْعَيْنُ حَقٌّ) ***"Nazar değmesi gerçektir"***[188] buyurmuştur.

(فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ اَخِيهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾)

70-"(Yusuf), su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: «Ey kervancılar! Siz hırsızsınız.»"

Denilir ki: Yusuf (a.s), adamlarından birine ölçeği kardeşi (Bünyamin) in yüküne koymasını emretti. Bu emir yerine getirildikten sonra ölçeklerden sorumlu bir görevli, bir ölçeğin kaybolduğunu ve onu kimin aldığını bilmediklerini söyleyerek kendi zanlarına göre, "Ey kervancılar! Siz hırsızsınız" diye seslendiler. Yusuf (a.s) görevlilerin onlara bu şekilde seslenmelerini emretmemişti. Bu şekilde seslenen görevli aslında yalan söylememişti. O, kendi bildiğine ve zannına göre konuşmuştu.

188 Buhari, Tıp, 35

İnsanın Hakkını Almasına İmkânı Sağlayacak Yöntemi Uygulaması Caizdir

Yusuf'un (a.s), kardeşi Bünyamin'i yanına almak için bu yola başvurması şuna delalet etmektedir: Bir insanın başkasındaki hakkını alabilmek için, karşı tarafın razı olmadığı bir yöntemi uygulaması caizdir.

(قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾)

72-"Onlar, «Hükümdar'ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim» dediler."

Yahya b. Yeman'ın bildirdiğine göre Yezid b. Züray', Atâ el-Horasani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ) cümlesi, 'Ben buna kefilim' anlamına gelmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimseler, buradaki kefaletten bir insana kefil olmanın kastedildiğini zannetmişlerdir. Oysa hakikat öyle değildir. Çünkü bu ifadenin sahibi olan şahıs, ölçeği bulup getirene bir deve yükü ödül vermeye kefil olduğunu yani onu vermeyi taahhüd ettiğini söylemiştir. (وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ) 'Ben buna kefilim' diyerek de bunu tekid etmiştir.

Bir şair, şöyle demiştir:

(وَإِنِّي زَعِيمٌ إِنْ رَجَعْت مُسْلِمًا ... بِسَيْرٍ يُرَى مِنْهُ الْفَرَانِقُ أَزْوَرَا)

"Posta tatarları kılavuzunun yolunu şaşıracağı

Bir yürüyüşle salimen dönersem ben kefilim."

Yusuf'un (a.s) emrindeki adamlardan 'Ben buna kefilim' diyen kişi, bir insana değil, kaybolan ölçeği bulup getirene deve yükü kadar ödül vermeye kefil olduğunu beyan etmiştir. Bu ayet, "Şu eşyayı falan yere kadar taşıyan kimseye bir dirhem ücret vereceğim" demenin caiz olduğuna delildir.

Belli bir şahısla anlaşma yapılmasa ve ortaya söylense bile bu, geçerli bir icar akdidir.

Aynı görüşte olan Muhammed b. Hasan, Es Siyerü'l-Kebir adlı eserinde şöyle demiştir: "Ordu komutanı, 'Şu hayvanları falan yere kadar sürüp götüren kimseye şu kadar ücret vereceğim" veya "Şu eşyaları falan yere kadar taşıyıp götürene şu kadar ücret vereceğim" derse, hayvanları veya eşyaları belirtilen yere kadar götüren kimse komutanın belirttiği ücreti almayı hak eder. Ayette anlatılanların manası işte budur.

Hişam, yine Muhammed'in şöyle dediğini nakletmiştir; Başkasının evinde sahibinin rızasıyla ücretsiz oturmakta olan bir kimseye ev sahibi, "Bu günden sonra evimde oturmaya devam edersen, günlük on dirhem ücret vermen gerekir" der ve o kişi de evde oturmaya devam ederse, her gün için on dirhem vermesi gerekir. Çünkü ev sahibinin bu konuşmasından sonra o evde kendi rızasıyla oturmaya devam etmiştir ki bu da sözlü bir kira mukavelesi olmasa bile kira akdi sayılır.

Mezkûr ayet de bunun böyle olduğuna delalet etmektedir. Çünkü görevli şahıs,-aralarında bir icar akdi olmasa bile-ölçeği bulup getirenin belirlenen ücreti almayı hak edeceğini haber vermiştir. Ölçeği bulup getiren kişi, görevli şahıs ile icar akdi yapmayı kabullenmiş gibi sayılmıştır. Bundan dolayı fakihler dediler ki: Bir kimse bir başkasına "Şu eşyaları bir dirhem karşılığında falan yere kadar taşıman için seni kiraladım" der ve muhatabı da bu kira akdini kabul ettiğini söylemese bile o eşyaları belirlenen yere taşırsa, ücreti hak eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayette anlatılan, bir icar akdi değildir. Çünkü ücretin "bir deve yükü" şeklinde belirlenmesi sahih olmaz. Bu Yusuf'un (a.s) zamanında icar idiyse de sonra feshedilmiştir. Çünkü Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatine göre icarın belli bir ücret karşılığında yapılması şarttır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette sözü edilen ücret, belirlidir. Çünkü "bir deve yükü" ifadesi, kârre, vikr ve vesk[189] gibi belli bir ölçü ve tartının adıdır. Yusuf (a.s) bu muameleyi reddetmediğine göre demek ki bu, sahih bir muameledir. Önceki peygamberlerin şeriatlerindeki hükümler, neshedilmedikleri takdirde bizim için de geçerlidir.

189 [Kârre, sı tta taşınabilecek ağırlıktaki yük. Vikr, ağır yük. Vesk ise yaklaşık 130 kg.dir. Mütercim]

﴿قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾﴾

75-"Onlar da: «Cezası, su kabı kimin yükünde bulunursa, o kimsenin kendisi(nin alıkonması) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız» dediler."

Hasan, Ebu İshak, Muammer ve Süddi dediler ki: "Yusuf'un (a.s) babasının uygulamasına göre hırsızlığın cezası, hırsızın köleleştirilmesiydi. Buna göre ölçek kimin yükünde bulunursa, sizde olduğu gibi bize göre de onun alıkonulması gerekir. Ölçek, Yusuf'un (a.s) özkardeşi Bünyamin'in yükünde bulununca, şart koştukları gibi hırsızlığın cezası olarak onu yanında alıkoydu. Kardeşleri, "onun yerine bizden birini köle olarak yanında tut" dediler. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir. Bu da o zamanda hırsızlık yapan hür kimsenin köleleştirilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Yine o zamanda bir kimsenin kendini başkasına köle olarak vermesi caizdi. Çünkü Yusuf'un (a.s) kardeşleri, Bünyamin'in yerine içlerinden birini köle olarak alması için kendilerini feda etmişlerdi. Rivayet olunduğuna göre Bir köle hırsızlık yapmıştı. O köle daha önce hür iken borcundan dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından köle olarak satılmıştı. Bu hükmün Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifadesiyle neshedildiği bildirilinceye kadar sabit olması caizdi.

Kıtlıktan Ötürü İnsanların Helâkinden Korkan Devlet Başkanı, Hz. Yusuf'un Yaptığını Yapmalıdır

Cenab-ı Allah'ın Yusuf'un (a.s) kıssasını, kıtlık senelerinde yiyecekleri depolarda saklamasını, insanları ihtiyaçları miktarınca dağıtmasını bize anlatması, kıtlıktan ötürü insanların helâkinden korkan devlet başkanlarının her zaman aynı şeyi yapmaları gerektiğine delalet etmektedir.

﴿اِرْجِعُوا اِلٰى اَبِيكُمْ فَقُولُوا يٰا اَبَانَا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ وَمَا شَهِدْنَا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾﴾

81-"Siz babanıza dönün ve deyin ki: «Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şahitlik ettik.»"

Yusuf'un (a.s) kardeşleri, işin iç yüzüne değil de görünen kısmına şahitlik edip bildiklerini anlattılar. Bu sebeple (وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ) **"(Sana söz verdiğimiz zaman) gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik"** dediler. Ölçek Bünyamin'in yükünde bulunduğu için görünürde hırsız oydu. Bu sebeple kardeşleri "Biz ancak bildiğimize şahitlik ettik" dediler. Yani hakikate göre değil de zahire göre şahitlik ettik, dediler. Bu da iç yüzü bilinmeyen sadece dış kısmı bilinen şeylerle ilgili bilgiye ilim demenin caizliğine delalet etmektedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ)

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını bilirseniz, onları kâfirlere geri göndermeyin."[190]

Bilindiği gibi biz o kadınların kalplerindeki inançlarını tam olarak bilemeyiz. Sadece imanlarının dışa vuran belirtilerine bakarız. (وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ) **"(Sana söz verdiğimiz zaman) gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik"** ayetinin iki manaya geldiği söylenmiştir.

Biri Hasan, Mücahid ve Katade'den rivayet edilen şu manadır: "Baba, biz senin oğlun Bünyamin'in hırsızlık yapacağını bilemezdik."

Diğeri ise önce nakletmiş olduğumuz şu manadır: "Biz bu hırsızlık olayının iç yüzünü bilmiyoruz."

Birileri şu soruyu sorabilirler: "Bünyamin suçsuz olduğu halde insanlar tarafından onun töhmet altında bırakılmasına, babasıyla kardeşlerinin bu yüzden üzülmelerine sebep olan bu uygulamaya Yusuf (a.s) neden başvurdu. Yani ölçeği önce onun yükü içinde gizleyip sonra o çalmış gibi onun yükünün içinde bulup çıkarması neden caiz görülmüştür?"

190 Mümtehine, 60/10

Bu soruyu soran kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu uygulamada çeşitli yararlar vardır. Şöyle ki: Yusuf (a.s), kardeşi Bünyamin'le anlaşarak bu yola başvurmuştu. Babası, her ikisinin selamette olduklarını öğrenmiş ve biraz rahatlamış olacaktı. Ölçeği kendisinin yüküne yerleştirip gizleyen başkası olduğu için, hiç kimse Bünyamin'i hırsızlıkla suçlayamazdı. Yüce Allah bu yola başvurmasını Yusuf'a (a.s) emretmişti ki, Bünyamin'i de kaybetmekle Yakub'un (a.s) imtihanının şiddeti ikiye katlansın. Böylece sabrından ötürü sevabı da ikiye katlansın.

Mübah Bir Şeye Erişmek İçin Hileye Başvurmak/Meşru Çözüm Üretmek Caizdir

Yüce Allah'ın Yusuf (a.s) kıssası ve onun kardeşlerine uyguladığı muameleyle işgili olarak bize anlattıklarında, mübah bir amaca ulaşmak için hileye başvurarak bazı hakları elde etmenin caizliğine delalet vardır. Nitekim şöyle buyurmuştur:

(فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ اَخِيهِ ... كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ)

"Yûsuf, onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu... İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik."[191]

Yüce Allah, Yusuf'un (a.s) böyle yapmasına razı olmuş, reddetmemiştir. Kıssanın sonunda da şöyle buyurmuştur:

(كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ)

"İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik."

Şu ayet de mana bakımından buna benzemektedir:

(وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ)

191 Yûsuf, 12/70-76

"Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma."[192]

Eyyüb (a.s) bir olay üzerine karısına yüz sopa vurmaya yemin etmişti. Cenab-ı Allah, yeminini yerine getirmesi için yüz sap alıp demet yapmasını ve fazla incitmeden onunla karısına vurmasını ona emretmişti. Yine bu cümleden olmak üzere iddet beklemekte olan kadına açıkça evlenme teklifinde bulunmak caiz olmadığı için, üstü kapalı ifadelerle ona bu teklifi yapıp istenilen amaca ulaşmak mübah görülmüştür.

Mübah amaca ulaşmak için hile yapmak/meşru çözüm yolu bulmanın caiz olduğuna sünnetten deliller de vardır.

Mesela Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, İslam devletinin Hayber hurmalarındaki payını tahsil etmek için bir adamı oraya göndermişti. Adam, kendisine bir miktar (kaliteli) hurma getirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?"*** diye sordu. Adam, "Hayır vallahi. Biz bunun bir ölçeğini (kalitesiz hurmadan) iki ölçek vererek, bunun iki ölçeğini de (kalitesiz hurmadan) üç ölçek vererek satın alıyoruz" deyince

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

"Böyle yapma (Kalitesiz hurmaların) tamamını dirhem karşılığında sat. Sonra da (Bunun gibi kaliteli) hurmaları dirhemle satın al."[193]

Mâlik b. Enes de Abdulmecid b. Süheyl'den, o da Said b. Müseyyeb'den naklederek ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radiyallahu anh* böyle bir hadis rivayet ettiklerini ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hurmanın hurmayla değiştirilmesinde fazlalık vermeyi yasakladığını, kaliteli hurma alabilmenin yolunu gösterdiğini anlatmıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hind'e söylediği şu sözler de buna delalet etmektedir:

(خُذي من مَال أبي سُفْيَانَ مَا يَكْفِيكِ وولدكِ بِالْمَعْرُوفِ)

"Ebu Süfyan'ın malından sana ve çocuğuna örfe göre yetecek miktarda al."[194]

192 Sâd, 38/44
193 Bkz: Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 12/416
194 İbnu'l-Mülakkin. el-Bedru'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 6/398

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hind'e kendisinin ve çocuğunun hakkını kocasının malından almasını emretmişti.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir sefere çıkacağı zaman asıl gideceği yeri söylemez, başka bir tarafa gideceğini açıklardı.

Yunus ile Muammer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir. Kurayzaoğulları Yahudileri, Ebu Süfyan'a haber salarak "Gelin bize katılın. Biz arka taraftan Müslümanların merkezine saldıracağız" dediler. Nuaym b. Mesud bunu işitti. Nuaym ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında anlaşma vardı. Kurayzaoğulları Yahudileri bu haberi etraftaki İslam düşmanı kabilelere Ebu Süfyan ve adamlarına gönderirken kendisi Uyeyne'nin yanındaydı. Nuaym oradan kalkıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardı ve Kurayzaoğullarının durumunu, çevredeki düşman kabilelere haber gönderişini ona anlatıverdi.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Belki biz de böyle yapmakla emrolunduk"*** dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle derken Nuaym onun yanından kalkıp gitti. Nuaym, söylenenleri gizlemeyen biriydi. Kalktıktan sonra Müslümanların düşmanı olan Gatafan kabilesine gitti.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, bu söylediğiniz neydi? Eğer bu, Allah'ın emirlerinden bir emirse yerine getir. Ama sizin kişisel görüşünüz ise Kurayzaoğullarının durumu haklarında bir şey söylemenize değmeyecek kadar zayıftır." Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* böyle demesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz harp hiledir."***

Ebu Osman en-Nehdi, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Örtülü ifadelerle kişi kendini yalan söylemekten koruyabilir."

Hasan b. Ammare'nin bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kızıl tüylü develere sahip olmak, beni örtülü ifadeler kullanmaktan daha çok sevindirmez."

Kral, Hz. İbrahim'e "Sare senin neyin oluyor?" diye sorduğunda Hz. İbrahim, elinden almasın diye "Kardeşimdir" demişti. Böyle derken din kardeşi olduğunu kasdetmişti. Kendileriyle birlikte bir şenliğe katılması-

nı isteyen kâfirlere, gitmeyip putları kırmak istediği için (إِنِّي سَقِيمٌ) "Ben hastayım" demişti. Aslında (إِنِّي سَأَسْقَمُ) "Ben öleceğim" demek istemişti. Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: (إِنَّكَ مَيِّتٌ) **"Şüphesiz sen ölüsün"** yani şüphesiz sen öleceksin. Hz. İbrahim verdiği örtülü ama yalan olmayan bir cevapla, şenliğe katılmasını isteyenlerin dikkatini başka tarafa çevirmişti. Bu anlatılan örnekler, mübah amaca ulaşmak için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurulmasını emrettiği hile şekilleri/meşru çözümlerdi. Mesela Cenab-ı Allah zina ederek cinsel ilişkide bulunmayı haram kılmış, ama nikâh kıyarak bu ilişkide bulunmamızı emretmiştir. Başkasının malını batıl yolla yememizi haram kılmış, ama Satın alma, hibe ve benzeri meşru yollarla yememizi mübah kılmıştır. Haram olan bir şeyi şeriatin mübah kıldığı yolla mübah edinmeyi red ve inkâr eden kimse, dinin esaslarını ve şeriatin sabitelerini red ve inkâr etmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah, Yahudilerin cumartesi günü balık avlamalarını yasaklamıştı. Onlar, cumartesi günü balıkları suda bir yere hapsediyor, Pazar günü gelip alıyorlardı. Böyle yaptıkları için de Yüce Allah onları cezalandırdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah, onların Cumartesi yasağını çiğnediklerini haber vermiştir. Bu da onların Cumartesi günü balıkları suda hapsetmelerinin yasak olmasını gerektirmektedir. Cumartesi günü balıkları suda bir yere hapsetmeleri yasak olmasaydı, Yüce Allah onlara şöyle buyurmazdı: (وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ) **"Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz."**[195]

İnsanın, Maruz Kaldığı Gerektiğinde Başkalarına Söylemesi Caizdir

(فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾)

195 Bakara, 2/65

88-"Bunun üzerine (Mısır'a dönüp) Yûsuf'un yanına girdiklerinde, «Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır» dediler."

Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu, dediklerinde Yusuf'un (a.s) onlara itiraz etmemesi, sıkıntıya maruz kalan kimsenin gerektiğinde bu halini başkalarına anlatmasının caiz olduğuna, bunun Allah'tan şikâyetçi olmak anlamına gelmediğine delalet etmektedir.

(فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ)

"Zahiremizi tam ölç" demeleri tahılı ölçüp tartanın ücretinin satıcıya ait olduğuna delalet etmektedir. Çünkü satıcının, sattığı tahılı müşteriye gösterip belirlemesi gerekir. Bu da onu ölçüp tartmadan yapılabilecek bir şey değildir. Kardeşleri, Yusuf'a (a.s) **"Zahiremizi tam ölç"** demişlerdi. Bu da ölçüp tartmanın satıcıya ait olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الطَّعَامِ حَتَّى يَجْرِيَ فِيهِ الصَّاعَانِ صَاعُ الْبَائِعِ وَصَاعُ الْمُشْتَرِي) ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***buğdayın, hem satıcının hem de müşterinin ölçeğiyle ölçülmedikçe satılmasını yasakladı."***[196] (Yani bir kimse buğdayı satıcının ölçeğiyle ölçerek satın aldıktan sonra başkasına satarken kendi ölçeğiyle de ölçmelidir). Bu da tahıl satın alırken ölçüm işinin müşteriye ait olduğuna delalet etmektedir. Çünkü burada 'satıcının ölçeği'nden kastedilen, buğdayı satıcıdan satın alan müşterinin ölçeğidir. Müşterinin ölçeği ise o buğdayı ilk satıcıdan alan müşterinin buğdayı başkasına satarken satıcı sıfatıyla kullandığı ölçektir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: 'Satıcının ölçeği' ifadesi, buğdayı müşteriye ölçtürenin satıcı olduğuna delalet etmez. Bu ifadeyle satıcının kendisinin müşteri için ölçmesi kastedilmiş olabilir. 'Müşterinin ölçeği' ifadesiyle satıcının, malı satarken müşteri için ölçümde kullandığı ölçektir. Bu, ölçme işinin müşteriye ait olduğuna delalet etmez.

196 İbn Mâce, Ticarât, 37

Ölçekle ölçme hakkında bu anlattıklarımız sahih olduğuna göre satın alınan malın bedelini öderken dirhemleri tartma ücretini de müşterinin ödemesi gerekir. Çünkü satıcıya ödeyeceği bedeli tayin etmesi/belirlemesi gerekir. Dirhemleri tayin edip/belirlemek ise ancak tartmakla olur. Şu halde dirhemleri tartma ücretini müşterinin vermesi gerekir.

Satın alınan malın bedeli olarak ödenecek dirhemlerin ayarını ölçme ücretine gelince, Muhammed b. Semmaa'nın İmam Muhammed'den yaptığı rivayete göre ödeme yapılmazdan önce ise ayar ölçtürme ücretini müşterinin ödemesi gerekir. Çünkü satın aldığı malın bedelini müşterinin satıcıya sağlam olarak ödemesi gerekir. Ama ödeme yapıldıktan sonra yapılan dirhem ayarını ölçtürme ücretini satıcının karşılaması gerekir. Çünkü o, dirhemleri müşteriden Satın almış ve mülkiyetine geçirmiştir. Dirhemlerde geri verilmeyi gerektiren bir kusur varsa onu açıklaması gerekir.

(وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا)

"Bize sadaka ver."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Kardeşleri, Yusuf'tan (a.s) sadaka istemediler. Ancak satın alacakları zahire fiyatında indirim yaparak kendilerine lütufta bulunmasını istediler."

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "Onlar peygamber oldukları halde sadaka istediler. Sadaka onlara helaldi. Sadece Peygamberimize *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kılındı."

Mücahid, duada "Allahım bana sadaka ver" demenin mekruh olduğunu söyledi. Çünkü sadakayı, sevap kazanmak isteyen kimse verir.

(قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾)

89-"Yûsuf dedi ki: «Siz (henüz) cahil kimseler iken Yûsuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?»"

Burada kardeşlerin, erzak almak için Mısır'a gittikleri sırada değil, Yusuf'u kuyuya attıklarında cahil oldukları haber verilmektedir. Bazı kimseler bu ayetten çıkarımda bulunarak kardeşlerinin ergenlikten önce bu

fiili işlediklerini söylemektedirler. Çünkü ergen iken işlemiş olsalardı, tevbe etmediklerine göre, erzak almak için Mısır'a gittikleri sırada da cahil olmaları gerekirdi. Oysa ayette kastedilen, günah işleme cehaleti değil, çocukluk dönemi cehaletidir.

Yusuf'un (a.s) onlara (لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ) **"Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın"**[197] demesi de onların bu fiili ergen iken işlediklerine ve bu yaptıklarının tevbe gerektiren bir suç olduğuna delalet etmektedir. Kelamın zahirinden anlaşıldığına göre onlar (تَاللهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ) **"Allah'a andolsun, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik"**[198] diyerek tevbe etmişlerdir.

Şu sözleri de tevbe ettiklerine delalet etmektedir:

(يَا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا اِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ)

"Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten suçlu idik."[199]

Mükellefiyet çağından önce çocuk iken işlediği fiillerden ötürü bir kimsenin böyle bir talepte bulunması söz konusu değildir. Tevbe ettikleri halde "Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın bağışlanmasını dile" demeleri normaldir. Çünkü yaptıkları haksızlık, ancak haksızlığa uğrayan babalarının affetmesi ve bu yaptıklarından ötürü Rabbinden onlarını sorumlu tutmamasını dilemesi şartıyla bağışlanabilirdi. İşledikleri günahtan tamamen sıyrılmak için de babalarından kendileri için dua etmesini istemiş olmaları mümkündür.

(قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيۤ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾)

98-"Yakub, «Rabbimden sizin bağışlanmanızı dileyeceğim. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir» dedi."

197 Yûsuf, 12/92
198 Yûsuf, 12/91
199 Yûsuf, 12/97

İbn Mesud, İbrahim et-Teymî, İbn Cüreyc ve Amr b. Kays'tan rivayet olunduğuna göre Yakub (a.s), onların mağfiret dilemeyi seher vaktine bırakmıştı. Çünkü duaların en fazla kabul edildiği vakit, seher vaktidir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yakub (a.s), evlatları için mağfiret dilemeyi Cuma gecesine ertelemiştir."***

Denilir ki: Evlatları, Yakub'dan (a.s), her zaman dualarında kendileri için mağfiret dilemesini istemişlerdi.

(وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّداً وَقَالَ يَا اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقاً وَقَدْ اَحْسَنَ بِي اِذْ اَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ اِخْوَتِي اِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾)

100-"Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona (Yûsuf'a) saygı ile eğildiler. Yûsuf dedi ki: «Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra; Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediği şeyde nice incelikler sergileyendir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.»"

Anlatıldığına göre o zamanlarda krallara saygı göstermek için önlerinde secde eder gibi eğilinirdi. Denilir ki: Kendilerini Yusuf (a.s) ile bir araya getirme ve kendilerine bu sevinçli hali yaşatma gibi bir nimet bahşettiği için Allah'a şükür secdesi ettiler. Bunu yapmakla da Yusuf (a.s) saygı gösterip tazimde bulunmak istediler. Ayette secdenin Yusuf (a.s) için yapıldığının ifade edilmesi mecazîdir. Aynı şekilde "kıbleye taraf namaz kıldı" veya "kıbleden başka tarafa namaz kıldı" derken kıble için veya yönelinen diğer bir taraf için namaz kılmak kastedilmiş olmaz. Yusuf'un (a.s) bulunduğu tarafa yönelerek saygı için eğilmiş olmaları da ona secde ettikleri anlamına gelmez.

(هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ)

"İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur."

Yani rüyasında güneşin, ayın ve yıldızların kendisine secde ettiklerini görmüş, bu rüya şimdi ayniyle gerçekleşiyordu. Güneş ve ay, Yusuf'un (a.s) anne babası, Yıldızlarsa kardeşleriydi.

(وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ)

"Ana babasını tahtın üzerine çıkardı."

Bu cümleyle ilgili olarak Süddi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yusuf'un (a.s) annesi vefat etmiş, babası onun teyzesiyle evlenmişti."

Hasan ile İbn ishak, annesinin o zaman sağ olduğunu söylemişlerdir.

Süleyman ile Ubeydullah b. Şeddad'dan rivayet olunduğuna göre Yusuf'un (a.s) bu rüyayı görmesiyle rüyasının gerçekleşmesi arasında kırk senelik bir zaman geçmiştir.

Hasan'dan gelen rivayete göre seksen senelik bir zaman geçmiştir.

İbn İshak, aradan on sekiz senelik bir zaman geçtiğini söylemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: "Peygamberlerin gördükleri rüyalar rüyay-ı sadıka olduğuna göre Yakub'un (a.s), oğlunun rüyasının gerçekleşeceğini bilerek teselli olması gerekmez miydi?"

Bu soruyu sorana şöyle cevap verilebilir: Denilir ki, Yusuf (a.s) henüz peygamber olmadan çocuk iken bu rüyayı görmüştü. Yine denilir ki, sevenin sevdiğinden uzun süre gurbette kalması, ahirette buluşacaklarına inandığı halde yine de hüzünlenmesine sebeptir.

(وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾)

105-"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da onlardan yüzlerini çevirerek geçerler."

Yani göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, o deliller üzerinde düşünmezler. O delillerden hareketle Allah'ın birliği sonucuna ulaşmazlar. Bu ayette Yüce Allah'ın yarattığı delillerden ve alametlerden hareketle O'nun birliği sonucuna ulaşmaya, kâinatı idare eden zâtın muhteşem idaresi üzerinde tefekkürde bulunmaya, O'nun bu işe kadir olduğuna ve hiçbir şeye benzemediğini düşünmeye teşvik edilmektedir. O'nun bu muhteşem idare ve kudreti güneşi, ayı, yıldızları, rüzgârları, ağaçları, bitki ve ürünleri, hayvanları, diğer varlıkları yaratıp bir düzen içinde yürütmesinde müşahede edilmektedir. Bu gerçek, duyularla hissedilmekte, ayan beyan görülmektedir.

(وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾)

106-"Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar."

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Onların çoğu ancak putlara tapmak suretiyle şirk koşarak Allah'ın kendilerini ve göklerle yeri yarattığını ikrar edip Allah'a iman ederler."

Hasan dedi ki: "Onlar, kitap ehlidirler. Allah'a iman etmekle beraber O'na başkalarını ortak koşarlar." Denildi ki: Onlar ancak putlara tapmak suretiyle şirk koşarak Allah'a kulluk etmek gerektiğini tasdik ederler. Mezkûr ayet, Yahudilerin Hz. Musa'ya iman etmekle birlikte Hz. Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* inkâr ettiklerine delalet etmektedir. Yine bu ayet, iki ayrı konuda inanmakla inkâr etmenin aynı kişide bir arada bulunabileceğine delalet etmektedir. Ancak mü'min sıfatını taşıyan bir kimsede inanmakla inkâr etmenin bir arada bulunması mümkün değildir. İman etme sevabını hak etmek için de bu ikisinin bir arada olmaması gerekir. Çünkü inkâr, imana aykırı bir şeydir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ)

"Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"[200]

Ayette bir kişinin kitabın, yani Tevrat'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmesi bir vakıa olarak tespit edilmiştir. Böylece bir kişinin bir şeye inanıp başka bir şeyi inkâr etmesinin mümkün olacağı belirtilmiştir. Ama bir kişinin hem mü'min, hem de kâfir sıfatını taşıması mümkün değildir. Çünkü mü'minlik sıfatı mutlak anlamda bir övgü sıfatıdır. Kâfirlik sıfatı ise bir kötüleme sıfatıdır. Bir kimsenin aynı durumda bu iki sıfatı birlikte üzerinde taşıması mümkün değildir.

(قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا۠ وَمَنِ اتَّبَعَنِي
وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَا اَنَا۠ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾)

108-"De ki: «İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.»"

Burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bilerek, O'nu görüyormuşçasına güç ve yücelik sahibi Allah'a inanmaya davet etmek üzere gönderildiği, ona tabi olanların da bu görevi yerine getirmekle yükümlü oldukları açıklanmaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sanları Allah'a davet etmekle görevli olduğu gibi Müslümanların da bu görevi yerine getirmekle yükümlü olduklarına bu ayet delalet etmektedir.

(وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالاً نُوحِي اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى
اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾)

200 Bakara, 2/85

109-"Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik. Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Elbette ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?"

Denildi ki: Ayette bedeviler değil de şehir halklarından söz edilmiştir. Çünkü şehir halkı daha bilgili, daha hikmetli ve söyledikleri başkaları tarafından kabul edilmeye daha layık kimselerdir.

Hasan dedi ki: "Cenab-ı Allah bedevilerden, cinlerden ve kadınlardan birini peygamber olarak görevlendirmiş değildir."

﴿حَتَّى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾﴾

110-"Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hale gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi. Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez."

(كُذِبُوا) fiili, şeddesiz okunduğu gibi şeddeli de okunmuştur. Şeddesiz okunduğunda manası, şu rivayette anlatıldığı gibi olur:

İbn Abbas, İbn Mesud, Said b. Cübeyr, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah'ın kendilerine yardım edeceği, düşmanlarını helâk edeceği hususunda peygamberlerinin kendilerine yalan haberler getirdiklerini geçmiş ümmetler zannettiler."

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Said b. Habhab, İbrahim b. Ebi Harre el Cezeri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir yemek yaptım. Aralarında Said b. Cübeyr'in de bulunduğu bazı arkadaşları davet ettim. Dahhâk b. Müzahim'e de haber saldım. Ama gelmedi. Kalkıp yanına gittim. Yemeğe gelinceye kadar peşini bırakmadım. Nihayet o da bizim eve yemeğe geldi. Kureyş kabilesinden bir genç, Said b. Cübeyr'e şu soruyu sordu: "Ey Ebu Abdullah, sen şu ayeti nasıl okuyorsun? Ben Kur'an okurken bu sureyi hiç okumamayı temenni ediyorum:

(حَتّٰى اِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا)

"Evet. Nihayet peygamberler, kavimlerinin kendilerini tasdik etmelerinden ümitlerini kestiler. Kendilerine peygamber gönderilenler de peygamberlerinin kendilerine yalan haberler getirdiklerini zannettiler." Bu ayetteki (كُذِبُوا) fiili, şeddesiz okunur."

Said b. Cübeyr'in bu cevabını doğru bulmayan Dahhâk şöyle dedi: "Kendisine âlim denilen bir kişinin bu gün gördüğüm kadar cevapta duraksadığını ve düzgün cevap veremediğini başka hiçbir zaman görmedim. Ben bu durum karşısında burdan kalkıp Yemen'e gitsem yine de azdır!"

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Müslim b. Yesar da Said'e bu soruyu sormuş, Said ona da aynı cevabı verince Müslim kalkıp onu kucaklamış ve "Sen beni bu konuda rahatlattığın gibi Allah da seni rahatlatsın" demiştir.

Bu ayetteki (كُذِبُوا) fiilini şeddeli okuma durumunda ayetin manası şöyle olur: Peygamberler, ümmetlerinin kendilerini yalanladıklarını kesin olarak anladılar ve dediler ki: "Ümmetimizin geneli bizi yalanladı. Öyleki onlardan hiçbiri kurtuluşa ermeyecektir."

Hz. Aişe ile Hasan ve Katade'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

13-RA'D SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾)

4-"Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır."

İbn Abbas, Mücahid ve Dahhâk dediler ki: "Ayetteli (قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ) ifadesiyle çorak arazilerle verimli araziler kastedilmiştir."

(وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ) **"Bir kökten çıkan çok gövdeli hurma ağaçları vardır."**

İbn Abbas, Berâ' b. Âzib, Mücahid ve Katade dediler ki: "Hurma ağaçlarının kökü birdir."

(يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ)

"Hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz."

Bu ayette tabiatperestlerin gittikleri yolun batıl olduğunu gösteren çok açık bir delil vardır. Ürünler eğer yer, hava ve suyun tabiatı ile meydana gelseydi, meydana gelmelerine sebep olan etkenler aynı olduğu için ürünlerin de hepsinin aynı olması gerekirdi. Çünkü onlara göre aynı tabiattan elde edilen ürünlerin de aynı olması gerekir. Aynı tabiattan birbirine zıt iki ayrı fiilin meydana gelmesi mümkün değildir. Renk, tat, koku ve şekilleri değişik olan bu ürünlerin meydana gelmesi tabiatın icabıyla olmaktaysa, yani bunları meydana getiren şey tek bir tabiatsa, bunların değişik ve birbirine zıt şekillerde olmaları imkânsızdır. Öyleyse bu değişik ürünleri kendi ilmiyle meydana getiren hikmet sahibi, iradesinde hür bir kudret sahibi vardır. O da Yüce Allah'tır.

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ
إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾﴾

7-"İnkâr edenler, «Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!» diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim için de bir yol gösteren vardır."

İbn Abbas, Said, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, Allah Teâlâ'dır."

Yine Mücahid ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, her ümmetin peygamberidir."

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, hakka davet edendir."

Hasan, Katade, Ebu'd Duhâ ve İkrime'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* dir." Doğrusu da budur.

Ayetin takdiri şöyledir: "Sen ancak her kavim için bir uyarıcı ve yol göstericisin."

Uyarıcı, yol göstericidir. Yol gösterici de uyarıcıdır.

(اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ
وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾)

8-"Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey onun katında bir ölçü iledir."

İbn Abbas ile Dahhâk dediler ki: "Dokuz aydan eksik kalan süreyi de artan süreyi de Allah bilir. Çocuk altı aylık iken doğar ve yaşar. Ana rahminde iki yıl bekledikten sonra da doğar ve yaşar."

Hasan dedi ki: "Düşük sebebiyle eksik kalan süreyi, tam bir doğumla da artan süreyi Allah bilir."

Ferrâ dedi ki: "Ayette geçen (تَغِيضُ) fiilinin mastarı olan (الْغَيْضُ) kelimesi noksanlık manasınadır. Mesela sular azaldığında (غَاضَتْ الْمِيَاهُ) derler."

Bu kelimeyle ilgili olarak İkrime şöyle demiştir: (مَا غَاضَتْ الرَّحِمُ بِالدَّمِ يَوْمًا إِلَّا زَادَ فِي الْحَمْلِ) "Rahimde kanama bir gün eksik olursa, hamilelik süresi mutlaka bir gün uzar."

Mücahid dedi ki: "(الْغَيْضُ), kadının hamileyken gördüğü kanama demektir ki bu da çocukta bir eksikliğe sebep olur. Fazlalık, dokuz aydan fazla süren hamileliktir. Bununla da çocuktaki eksiklik tamamlanır. Fazlalık işte budur."

İsmail b. İshak dedi ki: "Bu ayetin tefsiri Mücahid ve İkrime'den gelen rivayete göre ise hamile kadının âdet görebileceğine delalet etmektedir. Çünkü rahimden gelen her kan ya âdet ya da loğusalık kanamasıdır. İstihaze/özür kanaması ise damardan kaynaklanmaktadır."

İsmail b. İshak'ın bu söylediği doğru değildir. Çünkü rahimden gelen kan bazen âdet veya loğusalık kanı olduğu gibi bazen başka bir kan da olabilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* istihaze kanının damardan geldiğini söylemiş olması, rahimden gelen kanların bazısının istihaze kanı olmasına engel değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* istihaze

kanı hakkında ***"O kesilen bir damar veya meydana gelen bir hastalık (sebebiyle akmakta)dır"***[201] buyurmuştur.

İstihaze kanının damardan gelmese bile hastalıktan kaynaklanabileceğini de haber vermiştir. Şunu da ifade etmeliyiz ki, rahimden gelen kanın istihaze kanı olmasını engelleyen bir mani mi vardır? Bir damar kesilip de oradan rahime kan akar, sonra da o kan rahimden dışarı çıkamaz mı? Çıkan bu kan âdet ve loğusalık kanı da olmaz.

Sonra İsmail b. İshak şöyle dedi: "Allah'tan veya Resûlü'nden bir haber gelmedikçe, 'Hamile kadın âdet görmez' denilemez. Çünkü bunu demek, gaybdan haber vermektir" Ancak bunu söylerken, kendi argümanının, Allah'tan veya Resûlü'nden bir haber gelmedikçe 'Hamile kadın âdet görüyor' dememeyi gerektirdiğini unutmuş olmalıdır. Çünkü bunu demek de kendisinin argümanına ve kaidesine göre gaybdan haber vermektir. Hatta hamile kadının âdet göreceği görüşünde olan kimseye caiz olmayan, hamile kadının âdet görmeyeceği görüşünde olan kimseye caizdir. Zira biz biliyoruz ki hamile kadın âdet görmez. Kanama görürse, bunun âdet kanı olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Âdet kanı olduğunu kabul etme durumunda onunla ilgili bazı hükümleri de kabul etmek gerekecektir. Nass olmadan bunun âdet kanı olduğunu söylemek caiz değildir. Hamile kadının âdet görmediği hükmü üzerinde durup sebat etmek gerekir ki âdet, nass veya icmâ ile tespit edilsin. Çünkü kanın âdet kanı olduğunu kabul etmek durumunda buna bağlı hükümleri de kabul etmek gerekecektir ki o hükümleri bilmenin yolu da nasstır. Şunu da belirtmeliyiz ki âdet kanı, rahimden gelir. Aynı nitelikteki kan âdet günlerinde görüldüğünde rahimden geldiğine hükmedilir. Ama âdet günleri dışında görüldüğünde istihaze/özür kanı olduğuna hükmedilir. Loğusalık kanaması da böyledir. Âdet kanı sadece belirli günlerde görülen bir kandır deyip de hükmü olmadığını söylemek olmaz. Bu kanın rahimden çıkmaya başlamasıyla devreye giren bazı hükümler vardır ki bunlar da ancak nass ile bilinir. Bu kanın hükümlerini, hamile kadının gördüğü kana uygulamak doğru olmaz. Çünkü hamile kadının gördüğü kana âdet kanı deyip ona da aynı hükümleri uygulamak gerektiğine dair bir nass bulunmadığı gibi icma da yoktur.

201 Darekutni, Sünen: 1/402

Sonra İsmail b. İshak, 'Hakkında Allah ve Resûlü'nden bir haber olmadan hamile kadın âdet görmez, denemez. Çünkü bunu demek, gaybden haber vermektir' sözüne atfen şöyle demiştir. Bu, 'Hamile kadın âdet görür' diyen kimseyi ilzam etmez. Çünkü Yüce Allah (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ) **"Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: «O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun»"**[202] buyurmuştur. Ayette (النِّسَآءَ) "Kadınlar" kelimesi kullanıldığına göre bu genellik ifade eder. Zira kadın kanama gördüğünde bunun, başka kan olduğu tespit edilmedikçe öncelikle âdet kanı olması gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ) **"Sana kadınların ay hâlini sorarlar."** Burada âdet kanını diğerlerinden ayırdetmeye yarayacak bir açıklama bulunmamaktadır.

"De ki: «O bir ezadır (rahatsızlıktır).»"

Burada âdet haliyle ilgili olarak namaz kılmama, oruç tutmama, karı-koca ilişkisinden uzak durmak, bu kanın necis olduğu, ondan sakınmak gerektiği gibi hükümler bildirilmektedir. Hamileyken bu kanamanın olup olmayacağına ilişkin bir delil bulunmamaktadır. [Ayette (النِّسَآءَ) "Kadınlar" kelimesi kullanıldığına göre bu genellik ifade eder.] sözü anlamsızdır. Çünkü Yüce Allah (فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ) **"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun"** buyurmuştur. (فِي الْمَحِيضِ) "Ay hâlinde" ifadesinde âdetin ne olduğu, görülen kanamanın âdet kanı olduğunun ne zaman tespitinin yapıldığı ve buna bağlı olarak kocanın bu haldeki karısından uzak durması gerektiğine ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Dolayısıyla âdet halindeki kadından kocasının uzak durması gerekir. İki hasım, hamileyken rahimden gelen kanın âdet kanı olup olmadığı hususunda ihtilaf ettiler. Hasmın söylediği, kendi lehinde bir delil olamaz.

"Kadın kanama gördüğünde bunun, başka kan olduğu tespit edilmedikçe öncelikle âdet kanı olması gerekir" ifadesi, delilden yoksun bir ifadedir.

Böyle diyenin hasmı da şöyle diyebilir: "Kadının üreme organından çıkan kanın âdet kanı olduğu ispatlanmadıkça, öncelikle onun başka bir

202 Bakara, 2/222

kan olarak kabul edilmesi gerekir. Çünkü rahimden, âdet kanınından başka kanlar da geldiğini görmüşüzdür. Bu sözlerin toplamından, sadece birbirine dayalı bazı iddialar elde edilebilmiştir ki bu iddiaların tümünün, kendilerini destekleyecek delillere ihtiyacı vardır.

Matar el-Verrak'ın bildirdiğine göre Atâ, kanama gören hamile kadın hakkında Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu durumdaki kadın namazı terketmez."

Hammad b. Zeyd, yahya b. Said'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bizim nezdimizde sabit olan ve üzerinde ihtilaf edilmeyen rivayete göre Hz. Aişe *radiyallahu anh*, "Kanama gören hamile kadının, temizleninceye kadar namazdan uzak durması gerekir" demiştir.

Böyle demekle Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şunu kasdetmiş olması muhtemeldir: İki çocuğa hamile olan bir kadın, ikisinden birini doğurunca loğusalık dönemi başlar. Dolayısıyla temizlenene kadar namaza ara verir. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf da böyle demişlerdir.

Hz. Aişe'den *radiyallahu anh* gelen her iki rivayet tashih edilinceye kadar bu konuda hüküm böyledir.

Mezhebimiz müçtehitlerine göre hamile kadının gördüğü kan, âdet kanı olmayıp istihaze/özür kanıdır.

Mâlik ile Şafiî'ye göre hamile kadın âdet görebilir.

Bizim görüşümüzün delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Evtas muharebesinde esir alınan kadınlar hakkında söylediği şu hadistir:

(لا تُوطَأُ حامِلٌ حتى تَضَعَ ولا حائِلٌ حتى تَسْتَبْرِئَ بِحَيْضَةٍ)

"Hamile olan doğum yapmadıkça, hamile olmayan da bir âdet görerek rahmi temizlenmedikçe kendisiyle ilişkide bulunulmasın."[203]

Şari-ı hakîm, âdet kanamasının mevcudiyetini rahmin temizlendiğine alamet kıldığına göre, hamilelik sırasında âdet kanamasının görülmesi

203 M. Nasıruddin el-Elbani, İrvâu'l-Ğalîl fi Tahrici Ahadisi Menari's-Sebil: 1/200

mümkün değildir. Çünkü hamileyken âdet kanaması görmek mümkün olsa, âdet kanaması rahmin temizlendiğine alamet olmaz.

Hamile kadının âdet görmeyeceğinin bir delili de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnete uygun boşama hakkında söylediği şu hadistir:

"Kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadığı bir temizlik döneminde veya hamile olup hamileliği belirmiş iken kadını boşasın."[204]

Hamile kadın âdet görmüş olsaydı, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulduğu takdirde boşanabilmesi için hamile olmayanın boşanmasında olduğu gibi, arada bir âdet görmesi şart koşulurdu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, hamile kadınla cinsel ilişkide bulunulduktan sonra âdet görmesini şart koşmadan boşanmasını mübah kılması, hamile kadının âdet görmediğine delalet etmektedir.

204 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/322

بسم الله الرحمن الرحيم

14- İBRAHİM SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾﴾

25-"Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir."

Ebu Zebyan, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "O ağaç sabah akşam meyve verir."

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "O ağaç, hurma ağacıdır. Altı ayda bir meyve verir." Mücahid, Âmir ve İkrime'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Leys b. Sa'd ile Süleyman b. Ebi Kesir, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet ettiler: Ayette geçen (الْحِين) kelimesi bence bir senelik bir zamandır." Hakem ile Hammad'ın da böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre İkrime de böyle demiştir.

Said b. Müseyyeb dedi ki: "(الْحِين) kelimesi, hurmaların devşirilmesinden sonra ağaçları çiçek verinceye kadar geçen iki aylık süre anlamına gelmektedir." Yine ondan rivayet edildiğine göre bu kelime, altı aylık bir süre anlamına gelmektedir.

Kasım b. Abdullah, Ebu Hazim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(الْحِين) kelimesi İbn Abbas'a *radiyallahu anh* sorulduğunda o, (تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِين) **"Bu ağaç, her zaman meyvesini verir"** ayetini okudu ve "bu kelime, altı aylık bir süre anlamına gelmektedir" dedi. Sonra şu ayetleri de okudu: (لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حِينٍ) **"Mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular."**[205]

Yusuf (a.s) zindanda on üç sene kaldı.

(وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ)

"Onun haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra (kıyamet gününde) mutlaka öğreneceksiniz."[206]

Hişam b. Hassan, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam, (إِنْ فَعَلْت كَذَا وَكَذَا إِلَى حِين فَغُلَامُهُ حَرٌّ) "Eğer bir hîne/zamana kadar şu işi yaparsam kölem hür olsun" dedi ve sonra da bu sözünün hükmünü öğrenmek için Ömer b. Abdulaziz'in yanına gidip ona sordu. O da bana sordu. Ben şöyle dedim:

(وَاِنْ اَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ)

"Bilmem! Belki bu (mühlet) sizin için bir imtihan ve bir vakte kadar yararlanmadır."[207]

Bu ayette olduğu gibi hîn kelimesi bazen ulaşılamayacak bir zaman anlamında kullanılır. Ama bence bu adamın kullandığı hin kelimesi, hurmaların devşirilmesinden sonra ağaçlarının çiçek vereceği zamana kadar, o işi yapmasın." Benim bu cevabımı beğenir gibi oldu.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Muammer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: (تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِين) **"Bu ağaç, her zaman meyvesini verir"** ayetindeki hîn kelimesi, altı ilâ yedi ay arası bir süredir.

205 Yûsuf, 12/35
206 Sâd, 38/88
207 Enbiyâ, 21/111

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hîn kelimesi 'belirsiz bir süre' anlamına gelmektedir. Ama 'belirli bir süre' anlamında kullanılması da caizdir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ)

"Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tesbih edin."[208]

Sonraki ayette (وَحِينَ تُظْهِرُونَ) **"ve öğle vaktine girdiğinizde"** denilmektedir. Hakkında yapılan ihtilaflarla birlikte bu ayetlerde sabah, öğle ve akşam namazlarının vakitlerine delalet etmektedirler. Bu vakitlerde farz namazların kılınması gerektiği kastedilmiştir. Bu ayetlerdeki "hîn" kelimesi, bu namazların vakitlerini bildirmiş olmaktadır. Kendisinden gelen rivayette bildirildiğine göre İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, hîn kelimesinin sabah ve akşam vakitleri anlamına geldiğini söylemesi, (حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ) **"Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda"** ayeti ile örtüşmektedir. Bu kelime yalın olarak kullanıldığında, şu ayette olduğu gibi bununla en kısa zaman süresi kastedilmiş olur.

(وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلًا)

"Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu görecekler."[209]

Buradaki hîn kelimesiyle azabı görme vakti kastedilmiştir ki bu, kısa bir zaman olup, uzun bir zaman değildir. Bu kelime yalın olarak kullanıldığında bununla kırk sene kastedilmiş olabilir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا)

"İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti."[210]

208 Rûm, 30/17
209 Furkan, 25/42
210 İnsan, 76/1

Burada hîn kelimesiyle kırk sene, bir sene, altı ay, on üç sene, iki ay gibi manalar kastedilmiş olabilir. Bunu daha önce de söylemiştik. Selef uleması bunu bu şekilde te'vil etmişlerdir. Ayette bu manaların tümünün kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu böyle olduğuna göre hîn kelimesinin konuşanın kastına göre belirsiz bir süre, en kısa zaman dilimi, belli süreler anlamında kullanılmasının mümkün olduğu ispatlanmış oldu.

Sonra mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: (حَلَفَ أَنْ لَا يُكَلِّمَ فُلَانًا حِينًا) Falan adamla bir hîn boyunca konuşmayacağım, diyerek yemin eden bir kişinin kendisinden bahsettiği kişiyle altı ay süreyle konuşmaması gerekir. Bilindiği gibi bu kişi, bahsettiği adamla çok kısa bir süre konuşmamaya yemin etmiş değildir. Çünkü normalde bir kimseyle sözgelimi bir anlık konuşmamaya yemin edilmez. Yine bilindiği gibi o adamla kırk sene konuşmamaya da yemin etmiş değildir. Çünkü kırk sene müddetle konuşmamaya yemin eden kişi, süre belirtmeksizin ebedi olarak konuşmamaya yemin etmiş olur. Sonra (تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا) **"Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir" ayetindeki** hîn kelimesinin manası üzerinde anlatmış olduğumuz gibi selef uleması ihtilaf ettiklerine göre en kısa zaman, altı aydır. Çünkü hurmaların devşirilmesinden sonra taze hurmaların ağaçta görülmesi ancak altı ayda olmaktadır. Bu te'vil, anılan kelimenin bir senelik bir zaman anlamına geldiğini söylemekten daha makbuldür. Çünkü meyve, piyasada bir sene boyunca durmaz. Aksine piyasadan çekilip tükendiği bir zaman da vardır. Anılan kelimenin altı aylık bir süre anlamına geldiğini kabul edersek bu, ayetin zahirine uygun düşer. Buna göre ağaç, hurmayı altı ayda verir. Altı ay da hurma piyasadan çekilip tükenir. Anılan kelimenin iki aylık bir süre olduğunu söylemek ise anlamsızdır. Bilindiği gibi hurmanın devşirilmesinden sonra yeni çiçeklerin görülmesine kadar geçen zaman, iki aydan fazladır. Anılan kelimeyle bir senenin, iki ayın kastedildiği görüşü batıl olduğuna göre bu kelimeyle altı aylık sürenin kastedildiğini kabul etme düşüncesi öne çıkmaktadır.

بسم الله الرحمن الرحيم

16-NAHL SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾﴾

5-"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette geçen (دِفْءٌ) kelimesi, giysi anlamına gelmektedir."

Hasan dedi ki "(دِفْءٌ) kelimesi, hayvanın ısınmak için kullanılan yün, yapağı ve kıllarıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, ister ölü ister diri olsun, hayvanın yününden ve yapağısından her durumda yararlanmanın caiz olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾﴾

8-"Hem binesiniz diye hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."

Hişam ed-Destuvai'nin bildirdiğine göre Nafi', Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas'a *radiyallahu anh* at, katır ve merkep etini yemenin mekruh olduğu görüşündeydi. (وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا) **"Hayvanları da yarattı"** ayeti hakkında şöyle derdi: "Bu hayvanların bir kısmı yemek için, bir kısmı da binmek içindir."

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Heysem, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas *radiyallahu anh*, at eti yenilmesini mekruh görür ve ayeti bu şekilde te'vil ederdi: "Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu da bu hayvanların etinin yenilmesinin yasak olduğuna açıkça delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah en'âm denilen koyun, keçi, sığır ve deve gibi hayvanlardan bahsetmiş, bunlarda büyük faydalar olduğunu bildirmiş, bu faydalardan birinin de onların etini yemek olduğunu söylemiştir.

(وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ)

"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz."

Bu ayetten sonra Cenab-ı Allah atlardan, katır ve merkeplerden bahsetmiş, bunların faydalarını anlatmış, hem süs olarak hem de binmek için bunları yarattığını bildirmiştir. Etlerini yemek bunların sağladığı faydalardan olsaydı -ki en büyük fayda odur- en'âmın faydaları arasında saydığı gibi bunların da faydaları arasında sayardı. At, katır ve merkeplerin eti konusunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirine zıt haberler rivayet edilmiştir.

İkrime'nin bildirdiğine göre Ebu Seleme, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: ***"Hayber savaşında insanlar açlığa maruz kaldılar. Eşekleri kesip yediler. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***ehli eşek, at ve katır etini, sivri dişli yırtıcı hayvanları ve pençeli kuşları yemeyi haram kıldı. Başkalarının malını yağmalamayı, kapıp götürmeyi de haram kıldı."***[211]

211 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 2/188

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr b. Dinar, Cabir b. Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَطْعَمَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لُحُومَ الْخَيْلِ وَنَهَانَا عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bize at eti yedirdi. Ama eşek eti yememizi yasakladı."[212]

Amr b. Dinar'ın kendisi bu hadisi Cabir'den *radiyallahu anh* işitmiş değildir. Şöyle ki: Bu hadisi İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Amr b. Dinar, bir adamdan, o adam da Cabir'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir. Cabir *radiyallahu anh*, Hayber savaşına katılmamıştır. Çünkü Muhammed b. İshak'ın bidirdiğine göre Selam b. Kerkere, Amr b. Dinar'dan, o da Cabir'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir. Cabir *radiyallahu anh* Hayber savaşına katılmamıştır. Cabir *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* (Hayber savaşında) eşek eti yemelerini yasakladığını, at eti yemelerine ise izin verdiğini söylemiştir. (Görüldüğü gibi) bu konuda Cabir'den *radiyallahu anh* birbiriyle çelişen haberler gelmiştir. Bu hususta iki şey söylenebilir:

1-Haram kılan diğeri de mübah kılan iki haber geldiğinde, haram kılan haberin öncelikle kabul edilmesi gerekir. Şariin söz konusu şeyi bir zamanlar mübah kılması, ancak daha sonra onu haram kılmış olması mümkündür. Çünkü aslolan mübahlıktır. Haramlık ise kesinlikle sonradan gelen bir hükümdür. Bir şey haram iken daha sonra onun mübah kılındığını bilmiyoruz. Şu halde haramlık hükmü sabittir. Çünkü haramlıktan sonra bir şeyin mübah kılındığı tespit edilmiş değildir. Bir grup selef ulemasının böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Şöyle ki: İbn Vehb, Leys b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hicretin 113. senesinde biz Mekke'de iken ikindiden sonra güneş tutuldu. O gün orada İbn Şihab, Ebû Bekir b. Hazm, Katade ve Amr b. Şuayb gibi birçok ilim ehli kimseler vardı. İkindi namazını kıldıktan sonra kalkıp Allah'a dua ettik. Eyyüb b. Musa el Kureşi'ye, "Bunlara ne oluyor? Neden güneş tutulması namazı kılmıyorlar? Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı kılmıştı" dedim. Eyyüb bana şu karşılığı verdi: "İkindi namazından sonra nafile namaz kılmak daha sonra yasaklandı. Bunun için

212 Müslim, Mukaddime, 7

güneş tutulması namazı kılmıyorlar. Sonraki yasak, önceki emri kesmiştir." Cabir'in *radiyallahu anh* hadisiyle ilgili söylenecek iki sözden biri buydu.

2-Cabir'in *radiyallahu anh* iki rivayeti birbiriyle çeliştiği için ikisi de hükümsüz olur. Sanki hiç söylenmemiş gibi olurlar.

İsrail b. Yunus'un bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Biz at eti yiyorduk." Atâ diyor ki: "Ben kendisine, katır etini yemenin hükmünü sorduğumda 'Katır eti yenilmez' dedi."

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre Fatıma binti Münzir, Ebû Bekir'in *radiyallahu anh* kızı Esma'nın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَحَرْنَا فَرَسًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَكَلْنَاهُ)

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem zamanında bir at kesip yedik."[213]

Görüşümüze muhalif olan kimse için bu rivayet bir delil değildir. Çünkü bu rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, onların at kesip etini yediklerinden haberdar olup bu yaptıklarını onayladığı söylenmemektedir. Onaylamış olsa bile bu olayın, at etinin haram kılınmasından önce olduğu söylenebilir.

Bakıyye b. Velid'in bildirdiğine göre Salih b. Yahya b. Mikdam'ın dedesi, Halid b. Velid'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لُحُومِ الْخَيْلِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem at eti yemeyi yasakladı."[214]

Zühri dedi ki: "Düşman kuşatması sırasından başka bir zamanda at etinin yenildiğini bilmiyoruz."

213 Müslim, Sayd ve Zebaih, 6
214 İbn Mâce, Zebaih, 14

Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "At eti yemekte sakınca yoktur." Esved b. Yezid, Hasan el-Basri ve Şureyh'in de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife, at etinin mutlak anlamda haram olduğunu söylememiştir. Ona göre at eti, ehlî eşek eti gibi haram değildir. Bu konudaki haram kılan haberlerle mübah kılan haberler birbirleriyle çatıştığı için o, at eti yemenin mekruh olduğunu söylemiştir. Bunun aklî delilinin de şu olduğunu söylemiştir: At, tırnaklı bir ehlî hayvandır. Eşeğe ve katıra benzemektedir. Diğer taraftan katır etinin yenmeyeceği hususunda ulema ittifak etmiştir. Katır, kısraktan doğmadır. Anası helal olsa, o da anasının hükmüne tabi olur. Çünkü yavru, anasının bir parçası olduğu için onun hükmüne tabidir. Mesela yabani erkek bir eşekle birleştirilen ehlî dişi bir eşeğin doğurduğu yavrunun eti yenmez. Ama ehlî bir erkek eşekle birleştirilen dişi bir yabani eşeğin doğurduğu yavrunun eti yenilebilir. Yavru, babasına değil de anasına tabidir. Her ne kadar anası kısrak ise de katırın etinin helal olmayışı, at etinin yenilmeyeceğine delalet etmektedir.

﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْماً طَرِياً
وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾﴾

14- "O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün. (Bütün bunlar) onun lütfundan nasip aramanız ve şükretmeniz içindir."

Ebu Yusuf ile Muhammed bu ayete dayanarak dediler ki: "Bir kimse takı takınmayacağına yemin ettikten sonra inci takınırsa yeminini bozmuş olur. Çünkü Yüce Allah, denizden çıkarılan bu gibi şeyleri süs ve takı olarak adlandırmıştır."

Ebu Hanife ise bu şekilde yemin etmiş olan kimsenin, inci takınmakla yemininin bozulmuş olmayacağını söylemiştir. Çünkü yeminler örfe göre değerlendirilirler. Örfe göre inci yalnız başına takı olarak adlandırılmaz. Bilindiği gibi inci satıcısına takı satıcısı denilmemektedir. Mezkûr ayette

(لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا) **"Ondan (denizden) taze et yemeniz için"** ifadesi de yer almaktadır. Bilindiği gibi et yememeye yemin eden bir kimse balık yerse, Cenab-ı Allah balığı da et olarak adlandırdığı halde bu kişinin yemininin bozulmayacağı hususunda ulema arasında ihtilaf bulunmamaktadır.

"Seker" Kelimesinin Anlamı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقاً حَسَناً اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾)

67-"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edinirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır."

Bu ayette geçen ve içki diye tercüme ettiğimiz (سَكَر) kelimesinin manası üzerinde selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hasan ile Said b. Cübeyr'in bu hususta şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(سَكَر) kelimesi haram olan içecek, (رِزْق حَسَن) ise helal olan yiyecek ve içeceklerdir."

İbrahim, Şa'bî ve Ebu Rezin'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(سَكَر) kelimesi, şarap anlamına gelmektedir."

Cerir'in bildirdiğine göre İbrahim, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(سَكَر) kelimesi, şarap anlamına gelmektedir."

İbn Şübrüme, Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(سَكَر) kelimesi, şarap anlamına gelmektedir. Yalnız bu şarap hurmadan yapılan şaraptır."

Burada adı geçen âlimler, bu ayetin hamr ayeti (Mâide, 90) ile neshedildiğini söylemişlerdir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Amr b. Süfyan, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(سَكَر) kelimesi üzüm ve hurmadan elde edilen haram içecek, (رِزْق حَسَن) ise bu ikisinden elde edilen helal yiyecek ve içeceklerdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, öncekilerin söylediklerine benzemektedir. Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا) Buradaki (سَكَر) kelimesi nebiz içeceği, (رِزْق حَسَن) ise kuru üzüm demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu ayetteki (سَكَر) kelimesini şarap, nebiz ve haram içecekler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Buna göre bu kelime bunların tümünü kapsamaktadır. Bazı âlimler bu ayetin hamr ayeti (Mâide, 90) ile neshedildiğini söylemişlerdir. Bu da bu ayetin önceleri (سَكَر) i yani şarap ve nebizi mübah kıldığına delalet etmektedir. Bunlardan neshedildiği tespit edilen, şaraptır. Nebizin haram kılındığı tespit edilmiş değildir. Şu halde ayetin zahirine göre nebizin helal kılınmış olması gerekmektedir. Çünkü nebizin helallık hükmünün neshedildiği tespit edilmemiştir. Şarabın haram kılınmasıyla nebizin de helallık hükmünün neshedildiğini iddia eden kimsenin delili olmadan bu iddiasının doğruluğu kabul edilmez. Çünkü şarap/hamr kelimesi nebizi kapsamaz.

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (سَكَر), Acemlerin şarabıdır. (رِزْق حَسَن) ise onların yapıp içtikleri nebiz ve sirkedir. Bu ayetin inmesiyle şarap haram kılınmış değildir. Şarabı Mâide suresinin 90. ayeti haram kılmıştır.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Eyyüb b. Cabir el-Hanefi, Eş'as b. Süleyman'ın babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel'i *radiyallahu anh* Yemen'e vali olarak gönderirken onlara (سَكَر)'i yasaklamasını emretmişti.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Haram olan bu (سَكَر), bize göre hurma şırasından yapılan bir içkidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾

"Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz."[215]

Burada ölü koyundan sağılan sütün helal olduğuna iki yönden delalet vardır.

1-Ayetin lafzı genel olarak ifade etmektedir ki, ölü veya diri hayvandan sağılan süt helaldir.

2-Yüce Allah, sütün fışkı ile kan arasından süzülüp geldiğini haber vermekte ve yine de temiz olduğuna hükmetmektedir. Çünkü sütün çıktığı yer, canlının yaratılış yeridir. Böylece sütün, yaratılış yeri olan memenin necis olması sebebiyle necis olmayacağı ispatlanmış olmaktadır. Nitekim fışkı ve kanın arasından süzülüp gelmekle de necis olmamaktadır.

﴿ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاً
يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ
لِلنَّاسِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾﴾

69-"«Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.» Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır."

Bu ayette balın temiz olduğu açıklanmaktadır. Bilindiği gibi balda mutlaha ölü arı ve yavruları vardır. Bununla beraber Yüce Allah balın temiz olduğuna hükmetmiş ve onda insanlar için şifa olduğunu haber vermiştir. Bu da kanı olmayan canlıların, içinde öldükleri nesneyi haram kılmadıklarına delalet etmektedir.

215 Nahl, 16/66

(وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾)

71-"Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkar ediyorlar?"

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Rızıkta üstün kılınanlar, kölelerini mallarına ortak etmezler ki rızıkta kendilerine eşit olsunlar. Kendi nefisleri için buna razı olmazlar Ama kullarımı hükümranlığıma ve saltanatıma ortak ederek şirk koşarlar."

Başkaları bu ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Hepsine rızık vermiş olmam bakımından kullarım birbirine eşittir. Hiçbir kimse kölesini, kendisine vermiş olduğum rızıktan başka bir şeyle rızıklandıramaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetefendi ile kölesinin mülkte eşit olmalarının mümkün olmayacağı manasını içermektedir. Bu da kölenin mülk sahibi olamayacağına iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Kölenin efendisi gibi mülk sahibi olması caiz olsaydı, efendisinin kendi malını ona mülk ederek kendine eşit hale getirmesi, hatta kölenin mülkünün efendisinin mülkü kadar hatta daha fazla olması caiz olurdu. Bu da efendisi kendisine mal verse bile kölenin mülk sahibi olamayacağına delalet etmektedir. Çünkü ayet-i kerime, kölenin mülk bakımından efendisine eşit olmamasını gerektirmektedir.

2-Mezkûr ayette, putlara tapan müşrikler için bir misal verilmektedir. Bilindiği gibi putlar bir şeye mâlik olamazlar. Bu da kölenin mülk sahibi olamayacağına delalet etmektedir. Putlar rablıkta Allah'a ortak olamayacakları gibi, köleler de mülk sahibi olmakta efendilerine ortak olamazlar.

(وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾)

72-"Allah size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı. Öyleyken onlar batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?"

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet edildiğine göre ayetteki (حَفَدَة) kelimesi, hizmetçi ve yardımcılar anlamına gelmektedir.

Hasan dedi ki: "Sana yardım eden kimse hakkında (حَفَدَكَ) denir."

Mücahid, Katade ve Tavus dediler ki: "(حَفَدَة) kelimesi, hizmetçiler demektir."

Abdullah, Ebu Duhâ, İbrahim ve Said b. Cübeyr dediler ki: "(حَفَدَةٌ) kelimesi, enişteler demektir."

Denilir ki: (الْحَفْد) kelimesi, sözlükte bir işi hızlı bir şekilde yapmaktır. Örneğin (وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ) "Yalnız sana koşar ve sana ve hızla sana geliriz" denir. (كَمَلَةٌ) kelimesi (كَامِلٌ) kelimesinin çoğulu olduğu gibi, (الْحَفَدَةُ) kelimesi de (حَافِدٍ) kelimesinin çoğuludur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması ayetteki (حَفَدَة) kelimesini bu şekilde hizmetçi/yardımcı ve enişte şeklinde iki manada yorumladıklarına göre ayetin de böyle manalandırılması gerekir. Bu ayet, babanın oğlundan yardım ve hizmet görme hakkına sahib olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah **"Eşlerinizden de oğullar ve hizmetçiler verdi"** buyurmuştur. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Baba, kendisine hizmet etmek üzere oğlunu kiralar ve oğlu da babasına hizmet ederse, ücret almayı hak etmez. Çünkü oğlu, kiralanmasa da babasına hizmet etmekle yükümlüdür.

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ
رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِراًّ وَجَهْراً هَلْ
يَسْتَوُۥنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾)

75-"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah

yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler."

İbn Abbas ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bu ayette hiç malı olmayan bir kâfir ile mal ve mülk kazanan bir mü'min örnek gösterilmiştir."

Hasan ve Mücahid dediler ki: "Bu ayette kâfirlerin her şeye mâlik olan Allah'a ibadet etmeyip hiçbir şeye mâlik olmayan putlara tapmalarına bir örnek verilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, kölenin mülk edinemeyeceğine birkaç delalet içermektedir. Şöyleki:

1-Kölenin hiçbir şeyi mülk edinemeyeceğine (عَبْدًا مَمْلُوكًا) **"başkasının malı olan bir köle"** ifadesi delalet etmektedir. Buradaki (عَبْدًا) kelimesi nekire olup köle adını taşıyan herkesi kapsar. Mesela bir kimse "köle ile konuşma" veya "şunu bir köleye ver" derse bu ifadeler, köle vasfını taşıyan kimselerle konuşmama ve söz konusu şeyi bu vasfı taşıyan herhangi bir kimseye vermek anlamına gelir.

(يَتِيماً ذا مَقْرَبَةٍ أَوْ مِسْكِيناً ذا مَتْرَبَةٍ)

"Kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır."[216]

Burada da yetim ya da yerde sürünen yoksul vasfını taşıyan herhangi bir kimseyi doyurmak kastedilmiştir. Çünkü ayette geçen yetim ve miskin kelimeleri nekire olarak zikredilmişlerdir. (عَبْدًا مَمْلُوكًا) "başkasının malı olan bir köle" ifadesi de böyledir. Buradaki (عَبْد) "köle" kelimesi de bütün köleleri kapsamaktadır. Ayette örnek verilen köleden bahsedilirken (لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ) **"Hiçbir şeye gücü yetmeyen"** ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle ya hiç gücü ve kuvveti olmayan, ya hiç malı mülkü olmayan ya da her ikisinden yoksun olan kişi kastedilmiş olabilir. Bilindiği gibi bununla güç ve kuvvet yoksunu olmak kastedilmiş değildir. Çünkü kişinin güç ve kuvveti,

216 Beled, 90/15-16

köleliğine veya hürlüğüne göre değişmez. Zira bazı köleler, hür kimselerden daha güçlü ve kuvvetli olabilirler. Bundan da anlıyoruz ki ayette misal verilen kölenin güçsüz ve kuvvetsiz oluşu kastedilmiş değildir. Öyleyse kastedilen, kölenin mal mülk sahibi olamayacağıdır. Bu da kölenin mülkedinemeyeceğine delalet etmektedir.

2-Yüce Allah (ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا عَبْدًا) ayetini putlar için bir örnek olarak zikretmiştir. Putları, hiçbir şeye mâlik olamayan kölelere benzetmiştir. Hiçbir şeye sahip olamayan kölelere benzetilenin de onlar gibi hiçbir şeye sahip olmaması gerekir. Aksi halde benzetme ve misal vermenin bir faydası olmaz. Aksi halde verilen örneğin köle ya da hür kimse hakkında olması farketmez. Ayette hiçbir şeye sahip olamayan şu köle diye bir belirleme yapılsaydı benzetme yine anlamlı olmazdı. Çünkü o zaman bazı kölelerin mülk sahibi olabilecekleri manası anlaşılacak ve mezkûr ayetin de şöyle olması gerekecekti: (ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا رَجُلًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ) "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen bir adamı misal verir." Ayetteki misalde özellikle köleden bahsetmesi, bu teşbihteki benzetme yönünün kölenin hiçbir şeye sahip olamaması olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbrahim'in bildirdiğine göre Ya'lâ b. Münebbih, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet, Kureyşli bir adamla kölesi hakkında indi. Sonra bunlar Müslüman oldular. Sonraki ayet ise biri dilsiz ve hiçbir şeye gücü yetmeyen iki adam hakkında inmiştir.

(وَضَرَبَ اللهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ
وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي
هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

"Allah, (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?"[217]

217 Nahl, 16/76

Dilsiz olan adam, Hz. Osman'ın *radiyallahu anh* azatlı kölesiydi. Hz. Osman *radiyallahu anh* onu himaye eder ve geçimini sağlardı. Adaletle emredip infakta bulunan, Hz. Osman *radiyallahu anh* idi. Diğeri ise dilsizdi. Bu vasfın belli bir kölede olması mümkündür. Bu ayetteki örneğe göre hür kimselerden mülk sahibi olamayanlar bulunduğu gibi, kölelerden de mülk sahibi olamayanlar bulunabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen bu rivayet, zayıf bir rivayettir. Lafzın zahiri bu iddiayı reddetmektedir. Çünkü burada belli bir köle kastedilseydi, (عَبْد) kelimesinin başında lâm-ı tarif bulunurdu. Nekire olarak zikredilmezdi. Şu da bilinmektedir ki, ayette puta tapanlardan bahsedilmekte ve gittikleri yolun yanlış bir yol olduğu ispat edilmektedir. Mesela şu ayete bakmakta yarar vardır:

(وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ)

"Allah'ı bırakıp da, kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık sağlayamayan ve buna gücü de yetmeyen şeylere tapıyorlar."[218]

Bu ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."

Cenab-ı Allah bu ayette müşriklerin taptıkları putların, hiçbir şeye mâlik olmayan ve olma gücüne de sahip olamayan köleler gibi olduklarını haber vermiştir. Bu da kölelerin mülk sahibi olamayacaklarını tekid etmektedir. Ayette kastedilen eğer belirli bir köle olup mülkedinmesi caiz biri olsaydı, onunla hür kimse arasında fark olmazdı. Örnekte özel olarak köleden söz edilmesi de boşuna olurdu. Böyle bir şeyin olması mümkün olmadığına göre, kölenin mülk sahibi olamayacağı re'sen ispatlanmış oldu.

218 Nahl, 16/73

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ
عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ)

"Allah, (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür."

Bu ayet, dilsiz kimsenin bir şeye mâlik olamayacağına delalet etmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayette kastedilen, dilsiz bir köledir. Ayette (وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ) **"Efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz"** buyrulduğunu görmüyor musunuz? Ayette efendiden, efendinin onu işe göndermesinden söz edilmesi, kastedilenin köle olduğuna delalet etmektedir. Sanik önce dilsiz olmayan bir köleden bahsedilmiş ve bir şeye mâlik olamama bakımından da putlar için örnek gösterilmiştir. Sonra ek olarak o kölenin başka bir eksikliğinden de bahsedilmiştir. Şöyle ki:

(اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى
مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ)

"Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz."

Putların evsafının eksik ve hayır bakımından kıt olduklarını, kendilerinin başkalarının mülkiyetinde ve tasarrufu altında olduklarını mübalağalı bir şekilde ifade edebilmek için dilsiz köleye benzetilmişlerdir.

Ayetteki (وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ) cümlesinin "Amcasıoğluna sadece bir yüktür" anlamına geldiği, çünkü (مَوْلٰي) kelimesinin Arapça'da amcaoğlu anlamına da geldiği söylenecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu yanlış bir te'vildir. Çünkü kişi amcasıoğlunun geçimini sağlamakla yükümlü değildir. Dolayısıyla kişi, amcasıoğluna yük olmadığı gibi, amcasıoğlunun

onu kendi işlerini gördürmek için bazı yerlere göndermesi de söz konusu değildir. Şu da var ki burada dost ve yakın manasında mevla olarak amcaoğlundan söz etmek anlamsızdır. Çünkü baba, erkek kardeş ve amca, kişiye amcaoğlundan daha yakın ve mevlâ olmada daha önceliklidir. Mevla kelimesini burada amcaoğlu olarak yorumlamak, bu kelimenin ifade ettiği faydayı gidermektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki bu kelime yalın olarak kullanıldığında köleyi azad eden efendi veya velinimet manasına gelir. Bir delil olmadan amcaoğlu manasına gelmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetteki benzetmede geçen köle kelimesiyle putlar kastedilmiş olamaz. Çünkü köleden "başkasının malı olan bir köle" diye söz edilmiştir. Putlar için böyle bir ifadenin kullanılması doğru olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Siz bu ayetteki delilin yerinden habersizsiniz. Ayette bizlerin malı olan köleden bahsedilmiş ve bu köle de müşriklerin taptıkları putlara benzetilmiştir. Putların bizim malımız olan ve hiçbir şeye sahip olmayan köleler konumunda olduğu bildirilmiştir. Nasıl ki put hiçbir şeye sahip olamıyorsa aynı şekilde köle de hiçbir şeye sahip olamaz. Şunu da söylemek gerekir ki Cenab-ı Allah şu ayette putları kul olarak nitelemiştir:

(إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ)

"Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi (yaratılmış) kullardır."[219]

[Kölenin Mülk Sahibi Olması]

Kölenin mülk edinip edinemeyeceği konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî dediler ki: "Köle mülk edinemez ve bir cariye ile evlilik hayatı yaşayamaz."

219 A'râf, 7/194

Mâlik dedi ki: "Köle mülk edinebilir ve bir cariye ile evlilik hayatı yaşayabilir."

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Said b. Ebi Said el-Makberi, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cariyenin üreme organı, kendisini sattığı veya hibe ettiği veya sadaka olarak verdiği ya da azad ettiği takdirde işlemi geçerli olan kimseden başkasına helal olmaz."

Yahya b. Said de Ubeydullah'tan, o da Nafi'den o da İbn Ömer'den *radiyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur.

İbrahim ile İbn Sirin ve Hakem'den rivayet olunduğuna göre köle, bir cariye ile evlilik hayatı yaşayamaz.

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen bir rivayete göre köle, bir cariye ile evlilik hayatı yaşayabilir.

Ya'mer, Nâfi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer *radiyallahu anh*, bazı kölelerinin cariyelerle evlilik hayatı yaşadıklarını görür, buna karşı çıkmazdı."

Hasan ile Şa'bî dediler ki: "Köle, efendisinden izin alarak bir cariye ile evlilik hayatı yaşayabilir."

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Mekhul *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Köle, cariye ile evlilik hayatı yaşayamaz."

Bu hadis, kölenin mülk edinemeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü mülk edinebilseydi, bir cariye ile evlilik hayatı yaşaması da caiz olurdu. Bunu şu ayetten de anlıyoruz:

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır."[220]

220 Mü'minûn, 23/5-6

Şu hadis de buna delalet etmektedir:

(مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ)

"Malı olan bir köleyi satan kişi, onun malına sahip olur. Ancak müşteri aksini şart koşarsa malı kendisi alır."[221]

Bu hadiste satılan kölenin malı satıcıya veya duruma göre müşteriye bırakıldığına göre kölenin kendisinde hiç mal kalmayacak demektir. Efendinin kölenin elindeki malları alma yetkisinin bulunması, buna delalet etmektedir. Efendisi kölenin bedenine sahip olduğuna göre, onun malına öncelikle sahip olması gerekir. Köle eğer mülk edinme hakkına sahip olsaydı, efendisinin onun mallarını elinden almaya yetkisi olmazdı. Bilindiği gibi köle, efendisinin cariyesi olan kendi karısını boşama ve onunla cinsel ilişkide bulunma hakkına sahip olduğuna göre efendisi o cariye üzerinde böyle bir hakka sahip olamaz. Aynı şekilde kölenin sahip olduğu diğer şeylerde de efendisinin tasarrufta bulunma yetkisi yoktur. Köle mal sahibi olursa, efendisi o malı elinden alamaz. Çünkü köle o mala mâliktir. Nitekim kölenin karısını da efendisi boşayamaz. Çünkü köle, kendi karısını boşama yetkisine sahiptir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Efendinin kölenin malını elinden almasının caiz oluşu, kölenin mülk sahibi olmadığına delalet etmez. Çünkü alacaklı kişi, borçlunun malını kendi alacağına karşılık elinden alma hakkına sahiptir. Bu, borçlunun o malın mâliki olmadığına delalet etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Alacaklı kişi borçlunun bedenine sahip olduğu için malını onun elinden almakta değildir. Aksine alacağına karşılık onun malını elinden almaktadır. Efendi de kölenin bedenine sahip olduğu için, onun malını elinden alma hakkına sahip olmaktadır. Köle eğer mal sahibi olsaydı, efendisi onun bedenine sahip diye malını elinden alma hakkına sahip olmazdı. Nitekim kölenin karısı olan cariye, efendinin mülkiyetinde olduğu halde onu boşama yetkisine ancak kölenin kendisi sahiptir. Efendisi o kadını boşayamaz. Bu da kölenin mal sahibi olamayacağına delalet etmektedir.

221 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/530

Kölenin mülk sahibi olamayacağının bir delili de şudur: Bir kimse kendisine bir miktar mal vermesi karşılığında kölesiyle mükâtebe akdi yapar da köle o malı öderse efendisinin malı ile azad olur. Velayet hakkı efendisinde olur. Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu mükâtep köle, mülkedinme hakkına sahip kimselerden olsaydı, efendisine ödediği mal karşılığında kendi bedenine sahip olurdu. Efendisinin, mal ödemesi karşılığında kendini azad etmesini emretmiş olması durumunda, bedeninin mülkiyeti başkasına geçtiği gibi kendisine geçmezdi. Kendi bedenine sahip olsaydı bu durumda kendini azad etmiş olurdu. Velayeti efendisine değil kendine ait olurdu. Ödediği mal karşılığında bedeninin mülkiyetinin kendi nefsine intikal etmesi sahih olmadığı ve efendisinin malı ile azad olduğu tespit edildiğine göre demek ki o, mülkedinme yetkisine sahip değildir. Mülk edinebilecek kimselerden olsaydı, öncelikle kendi bedenine mâlik olurdu. Çünkü kölenin bedeni, mülk edinilebilecek nesnelerdendir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ) ***"Malı olan bir köleyi satan kişi, onun malına sahip olur"*** hadisi, kölenin mal sahibi olabileceğine delalet etmektedir. Çünkü bu hadiste "mal", köleye izafe edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, satma halinde malın satıcıya ait olduğunu bildirmiştir. Bilindiği gibi o malın efendiye ve köleye ait olması caiz değildir. Çünkü köle mal sahibi olması mümkün olamayan kimselerdendir. Aksi halde bu malın tamamı her ikisinin olur. Bu rivayette köleye izafe edilen malın, satıcının malı olduğu tespit edilmektedir. Malın köleye izafe edilmesi, onun mülkü değil de elinde bulunan şey anlamındadır. Mesela sahibi olmadığı halde başka bir sıfatla bir evde oturmakta olan Mehmet adındaki bir kişinin oturduğu o eve, "Mehmed'in evi" denmesi gibi. Nitekim bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ) "Sen ve malın, babana aitsiniz"[222] buyurmuştur. Böyle buyururken, "Evladın malının babanın malıdır" demeyi kasdetmemiştir.

222 İbn Mâce, Ticarat, 64

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir. "Ubeydullah b. Ebi Cafer'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَعْتَقَ عَبْدًا فَمَالُهُ لَهُ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ السَّيِّدُ مَالَهُ فَيَكُونَ لَهُ)

"Bir kimse malı olan bir köleyi azad ederse, o mal kölenin olur. Ancak efendisi bu malların kendisine ait omasını şart koşarsa, bunları o alır."[223]

Bu hadis, kölenin mal sahibi olabileceğine delalet etmektedir. Çünkü azad edilmezden önce mal sahibi olamayan, azad edildikten sonra da mal sahibi olamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis, kölenin mal sahibi olabileceğine delalet etmemektedir. Çünkü azad edilirken kölenin üzerindeki elbise ve benzeri şeyler âdete göre kendisinden geri alınmayıp üzerinde bırakılabilir. Bunlar, azad etme sırasında kölenin üzerinde bırakılacağı söylenmiş şeyler hükmündedirler. Efendinin bunları kölenin üzerinden almayıp öylece bırakması, azad edildikten sonra kölenin o eşyalara sahip olmasına razı olduğuna delalet eder.

Şu var ki nakil ehli bir cemaatten rivayet olunduğuna göre bu hadis zayıftır.

Denildi ki: Ubeydullah b. Ebi Cafer bu hadisi merfu olarak rivayet etmede ve hadisin metnini nakletmede yanlışlıklar yapmıştır. Bu hadisin aslı, Eyyüb'ün Nafi'den, onun da İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet ettiği şekildedir. Buna göre bir köle azad edildiğinde onun onun malına dokunulmaz. Hadisin aslı böyle iken bunu merfu olarak nakletmede ve hadisin lafzında Ubeydullah hatâ yapmıştır.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun hilafına bir rivayet gelmiştir. Onu da Ebu Müslim el-Keccî rivayet etmiştir: Muhammed b. Abdullah el-Ensari'nin bize bildirdiğine göre Abdul A'lâ b. Ebi'l Müsavir, İmran b. Umeyr'in babasından naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir: Babam, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* kölesiydi. Abdullah *radiyallahu*

223 Beyhaki, Es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/531

anh babama şöyle demişti: Ey Umeyr, mallarını bana beyan et. Çünkü seni azad etmek istiyorum. Ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(مَنْ أَعْتَقَ عَبْدًا فَمَالُهُ لِلَّذِي أَعْتَقَ)

"Bir kimse bir köleyi azad ederse, kölenin malı azad edenindir."[224]

Yunus b. İshak da İmran b. Umeyr'den o da İbn Mesud *radiyallahu anh* dan merfu olarak bu hadisi rivayet etmiştir. Bize gelen bir habere göre Mesudi bu hadisi İbn Mesud *radiyallahu anh* dan mevkuf olarak rivayet etmiştir. Ancak bu durum bu hadisin hükmünü bize göre fasit kılmaz.

Bir kimse çıkıp şu ayeti bize karşı delil olarak ileri sürebilir: (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ) **"Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir."**[225] Bize muhalif olan der ki: Bu ayetin hükmü, zikredilen bekâr, köle ve cariyelere dönmektedir. Dolayısıyla bu ayet, kölenin zengin veya fakir olabileceğini ispat etmiştir. Bu da kölenin mülk edinebileceğine delalet eder. Eğer mülk sahibi olamasa, ebedi surette fakir kalır.

Bu ayeti kendi görüşü doğrultusunda delil olarak ileri süren kimseye şöyle cevap verilebilir:

(إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ) **"Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla muhtaçlıktan kurtarır"** cümlesindeki **"muhtaçlıktan kurtarma"** ifadesi, ya evlenme yoluyla helal cinsel ilişki imkânı vererek haram olan cinsel ilişkiye muhtaç kalmaktan kurtarır manasına gelmektedir. Ya da mal sahibi kılarak maddi anlamdaki muhtaçlıktan kurtarır manasına gelmektedir. Evlenenlerin çoğunun maddi anlamdaki muhtaçlıktan kurtulup zengin olmadıklarını gördüğümüze ve Cenab-ı Allah'ın verdiği haberin de mutlaka gerçekleşeceğini bildiğimize göre anlıyoruz ki ayette kastedilen şey, maddi anlamdaki muhtaçlıktan kurtulup zengin olmak değildir. Aksine kastedilen şey, helal olan cinsel ilişkide bulunma imkânına kavuşarak

224 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/533
225 Nûr, 24/32

haram olan cinsel ilişkiye muhtaç olmaktan kurtulmaktır. Şunu da ifade edelim ki ayette maddi anlamdaki zenginlik kastedilmişse bu, sözünü ettiğimiz delil sebebiyle mülk sahibi olamayan kölelerle ilgili olmayıp, ayette zikredilen bekâr ve hür kimselere mahsustur. Şunu da söylemeliyiz ki muhaliflerimize göre köle, mal kazanmakla zengin olmaz. Çünkü efendisi, onun malının tümünü elinden alma hakkına sahiptir. Başkası kendisinin mallarını elinden alma hakkına sahip iken bir kimse için hangi zenginlikten söz edilebilir? Mal kazanması durumunda da zenginlik köle için değil, efendisi için meydana gelmektedir.

Kölenin mali bakımdan zengin olamayacağının delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Muhaliflerimize göre kölenin malından zekât alınmaz. Köle zengin olsaydı, malından zekât vermesi gerekirdi. Çünkü bu durumda o Müslüman, zengin ve mükellef bir kişi olacaktı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Köle hür kimse gibi talaka mâlik, yani boşama yetkisine sahip olduğuna göre mal edinebilmesi de gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Köle talaka mâlik, yani boşama yetkisine sahiptir. Çünkü efendisi bu yetkiyi onun elinden alma ve kendisi bu yetkiye sahip olma imkânına sahip değildir. Kölenin bu yetkisini elinden alması caiz değildir. Çünkü efendinin köleden alıp mâlik olduğu her şeyi, kölenin efendisinden alıp ona mâlik olması mümkün değildir. Mesela kısıtlılık altındaki bir köle bir kişiye borçlu olduğunu ikrar ederse, köle olduğu için o borcu ödemekle yükümlü olmaz. Ama efendisi böyle bir borcun mevcudiyetini ikrar ederse, kendisi ödemekle yükümlü olur. Aynı şekilde efendinin kölesini evlendirme yetkisi vardır. Ama kölenin kendisi evlenme yetkisine sahip değildir. Çünkü bu, efendisinin onun üzerindeki yetkisinin kapsamına girmektedir. Efendisi, kısas veya had gerektirecek şekilde kölesi aleyhinde ikrarda bulunursa, bu yüzden kölesine kısas veya had uygulanmaz. Çünkü bu hususlarda kölenin kendisi ikrarda bulunma yetkisine sahiptir. Bu da kölenin mülk edinemeyeceğine delalet etmektedir. Zira mülk edinebilecek olsa efendisinin onun malında tasarrufta bulunması caiz olmaz. Nitekim köle talaka mâlik, yani boşama yetkisine sahip olduğunda efendisi onun adına karısını boşama yetkisine sahip olamaz.

(وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَناً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ
بُيُوتاً تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا
وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَثَاثاً وَمَتَاعاً اِلٰى حِينٍ ﴿٨٠﴾)

80-"Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi."

Bu ayette ölen hayvanların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından yararlanmanın caiz olduğuna delil vardır. Çünkü ayette bu nesnelerin, hayvanın ölümünden önce veya sonra alınması gibi bir ayırım yapılmamıştır.

Dinî Hükümlerin Tümünün Kitap'ta Açıklaması Vardır

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيداً عَلَيْهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا
بِكَ شَهِيداً عَلٰى هٰؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَاناً لِكُلِّ
شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾)

89-"(Ey Muhammed!) Her ümmetin kendi içinden üzerlerine bir şahit göndereceğimiz, seni de onların üzerine bir şahit olarak getireceğimiz günü düşün. Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."

Doğrusunu Allah bilir ya Kur'an-ı Kerim, dini meselelerin tümüne ya nass ya da delalet yoluyla açıklık getirmektedir. Büyük küçük hiçbir hadise yoktur ki, Yüce Allah'ın onun hakkında bir hükmü olmasın. O hükmü Kitap'ta nass veya delalet yoluyla açıklamıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı şeyler hakkında yaptığı açıklamalar ise şu ayetlerde de belirtildiği gibi Kitap'tan kaynaklanmaktadır:

(وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[226]

(وَاِنَّكَ لَتَهْدِي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللّٰهِ)

"Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; Allah'ın yoluna."[227]

(مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ)

"Kim ki peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."[228]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklamaları aslında Aziz ve Celil olan Allah'tan gelen açıklamalardır. Bunlar, aynı zamanda Kitap'ta ona yapılan açıklamalarıdır. Çünkü Yüce Allah ona itaat edip buyruğuna uymamızı emretmiştir. Üzerinde icma edilen hükümlerin kaynağı da Kitap'tır. Çünkü Kitap, icmanın sahihliğine ve ümmetin dalalet üzerinde bir araya gelmeyeceğine delalet etmektedir. Kıyasın gereği, re'ye dayalı içtihad, istihsan gibi diğer istidlal çeşitleri ve haber-i vahidin kabulü, hep Kitab'ın açıklamalarındandır. Çünkü Kitap, bunların tümünün sahihliğine delalet etmektedir. Anlattığımız şekillerde Kitap'ta açıklaması bulunmayan dini hiçbir hüküm yoktur.

Bu Ayet, Kıyasın Sahihliğine Delalet Etmektedir

Bu ayet (Nahl, 89), kıyasın sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü karşılaştığımız bir hadisenin nassla bildirilen hükmünü Kitap, sünnet ve

226 Haşr, 59/7
227 Şûrâ, 42/ 52-53
228 Nisâ, 4/80

icma'da bulamadığımızda, Yüce Allah dini hükümlerin tümünün açıklamasının Kitap'ta mevcut olduğunu bildirdiğine göre, o meselenin hükmünü bulmak için çözümün akılda ve kıyas ile istidlalde olduğu kesinleşmiş olmaktadır. Çünkü bundan başka bizi o hadisenin hükmüne ulaştıracak başka bir yol kalmamıştır. Gizli bir nass veya istidlal ile o hadisenin hükmüne ulaşılabileceğini söyleyen kimse, manada bize muvafakat ettiği halde sadece ibarede bize muhalefet etmiştir. Re'y ile içtihad etmekten ve aklı kullanmaktan, farkında olmadan kıyasa başvurmaktan ayrılmış değildir.

(إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾)

90-"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."

Adalet, insaflı olmaktır. Hakkında ayet inmeden önce de adalet, aklen vacip/gerekli idi. Ayetin inmesiyle bu vaciplik/gereklilik daha da pekişip kuvvetlendi. Bu ayetteki (اِحْسَان) kelimesi, iyilik yapmak ve lütufta bulunmak demektir. Yapılması menduptur. Ayette kendisinden önce zikredilen adaletli olmaksa farzdır. Akrabaya yardım etmeye gelince, bunda sıla-i rahim de vardır. (يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ) **"Adaleti emreder"** cümlesi, hemfiili hem de sözlü adaleti içermektedir.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى)

"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."[229]

Yüce Allah konuşurken âdil olmayı emretmiştir. Bu ayet iki emir içermektedir.

(وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ)

229 En'âm, 6/152

"Hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar."

Bu yasaklama cümlesi bütün çirkinlikleri, yasaklanan söz, fiil ve düşünceleri kapsamaktadır. (الْفَحْشَاءِ) kelimesi, insanın açığa vurmadan içindeki kötü ve çirkin düşünceleri olduğu gibi, açıktan işlediği kötü ve çirkin fiiller de olabilir. Bu, kişinin inancının ve tuttuğu yolun bozukluğundan olabilir. Mesela Araplar cimri kimseye "fâhiş" derler. Münker kelimesi, insanların gördüğü ve karşı çıkılması gerekli hal ve hareketlerdir. Bu kelime, inanç ve düşünceler için de geçerlidir. Akılların reddettiği, çirkin gördüğü ve yapılmasını hoş karşılamadığı şeylere münker denir. (الْبَغْيِ) Bağy ise başkalarına zulmetmede haddi aşmaktır. Bu ayetteki "Bağy, münker ve fahşâ" kelimelerinin her birinin kendine özgü bir manası olup bu mana ile birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Ahdin Yerine Getirilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾)

91-"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (عَهْدِ) Ahd kelimesi birkaç manaya gelir:

a-Emretmek manasına gelir. Mesela bazı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلَى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ)

"Andolsun, bundan önce biz Âdem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik."[230]

230 Tâ hâ, 20/115

(اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ)

"Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin diye emretmedim mi?"[231]

Görüldüğü gibi bu ayetlerde (عَهْد) Ahd kelimesi, emir anlamında kullanılmıştır.

b) Bu kelime, bazen yemin manasına gelir. Mezkûr ayette de yemin manasına gelmektedir. Çünkü ayette şöyle denilmektedir:

(وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)

"Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse, (عَلَيَّ عَهْدُ اللهِ إِنْ فَعَلْت كَذَا) **"Şu işi yaparsam Allah'ın ahdi üzerime olsun"** derse yemin etmiş olur.

Rivayet olunduğuna göre müşrikler Huzeyfe ile babasını yakaladıklarında onlardan, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kendilerine karşı savaşmamaları hususunda Allah'ın ahdini almış, yemin ettirmişlerdi. Bunlar Medine'ye geldiklerinde durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatmışlardı. O da şöyle buyurmuştu: ***"Onlara yaptığın yeminin gereğini yap. Onların yenik düşmeleri için de dua et."***

Atâ, Hasan, İbn Sirin, Âmir, İbrahim en-Nehai ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bir kimse "Şu işi yaparsam Allah'ın ahdi üzerime olsun" derse, yemin etmiş olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثاً تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾)

231 Yâsin, 36/60

92-"Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır."

Yüce Allah, kendisini Rabbine yakın kılacak sevaplı bir işi yapmaya karar verip yemin eden, sonra da bu kararını bozan ve yemininin gereğini yapmayan kimseyi, kılları iyice eğirip büktükten sonra tekrar çözüp bozan kadına benzetmiştir. Ayetteki (مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ)'nin manası da budur. Çünkü Araplar, iyice eğirip bükmeye "kuvvet" derler. Bir kimse bir işi yapmaya yemin eder veya sevaplı bir işi yapmayı adar ya da nafile bir ibadete başlar da bu dediklerimizi tamamlamazsa, ipini iyice eğirip büktükten sonra çözüp bozan kadın gibi olur. Bu da nafile bir namaza veya oruca başlayan veya başka bir ibadete başlayan bir kimsenin, bu ibadetleri tamamlamadan bunları bozmasının caiz olmamasını gerektirmektedir. Aksi halde ipini iyice eğirip büktükten sonra çözüp bozan kadın gibi olur.

İstiâze Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾)

98-"Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."

Amr b. Mürre'nin bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Namaza başlarken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dua ettiğini işittim:

(اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ الشَّيْطَانِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ)

"Allahım! Şeytanın vesvesesinden, fısıldamasından ve üflemesinden sana sığınırım."

Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, namaz kılarken kıraatten önce euzü okurmuş.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* ile Abdullah b. Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre, namazda kıraatten önce euzü okunur.

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Namazda ve namaz dışında kıraatten önce euzü okunması vaciptir."

Muhammed b. Sirin dedi ki: "Bir defa euzü okur veya bismillahirrahmanirrahim dersen, senin için yeterli olur." İbrahim en-Nehai'nin de böyle dediği rivayet edilmiştir. Hasan namaza başlarken Fatiha okumadan euzü çekerdi. İbn Sirin, gelen başka bir rivayette şöyle demiştir: "Her Fatiha okuduğunda âmîn derken euzüyü de oku."

Mezhebimiz müçtehidleri, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Kıraatten önce euzü çekilir."

Mâlik dedi ki: "Farz namazlarda kıraatten önce euzü okunmaz. Ramazan'da teravih kılarken kıraat öncesinde euzü okunur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ) **"Kur'an okuduğun zaman Allah'a sığın"** ayetinin zahiri, euzünün kıraatten sonra çekilmesini gerektirmektedir. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا)

"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken hep Allah'ı anın."[232]

Lâkin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve adlarını andığımız seleften gelen rivayetlere göre euzü, kıraatten önce çekilir. Uygulama da böyle devam edegelmiştir. Bu ayetlerde kastedilen mana şudur: Okumak istediğinizde euzü çekin. Mesela şu ayetler de anlam bakımından buna benzemektedirler:

(وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى)

"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."[233]

232 Nisâ, 4/103
233 En'âm, 6/152

(وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ)

"Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin."[234]

Bu ayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hanımlarından bir şey istedikten sonra ikinci bir şeyi perde arkasından istemek manası kastedilmemiştir. Bu tıpkı şu ayet benzemektedir:

(إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً)

"Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin."[235]

İşte (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ) **"Kur'an okumak istediğinde Allah'a sığın"** ayetinde de mana böyledir. Yani Kur'an okuduğunda, kıraatten önce euzü çek. Ayetin asıl manası şöyledir: Okumak istediğinde euzü çek. Mesela birisi (إِذَا قُلْت فَاصْدُقْ) "Konuştuğunda doğru konuş" der veya (إِذَا أَحْرَمْت فَاغْتَسِلْ) "İhrama girdiğinde guslet" derse bu, ihrama girmezden önce gusletmeyi kasdetmiştir. Bütün bu örneklerde mana şudur: "Söz konusu işi yapmak istediğinde şunu yap." (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ) **"Kur'an okumak istediğinde Allah'a sığın"** ayetinde de mana böyledir. Euzünün kıraatten sonra çekilmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşü, şaz bir görüştür. Euzü okumak, kıraat esnasında şeytanın vereceği vesveseyi gidermek için kıraatten önce yapılır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَنّٰى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ)

"Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir."[236]

234 Ahzâb, 33/53
235 Mücadele, 58/12
236 Hac, 22/52

İşte bu illetten dolayı Cenab-ıAllah, euzünün kıraatten önce okunmasını emretmiştir. Euzü okumak farz değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bedeviye namaz kılmayı öğretirken euzü okumayı ona öğretmemiştir. Eğer farz olsaydı, öğretmeden onu bırakmazdı.

[İkrah]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾)

106-"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."

Ma'mer'in bildirdiğine göre Abdulkerim, bu ayet hakkında Ebu Ubeyde b. Muhammed b. Ammar b. Yasir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müşrikler Ammar'ı *radiyallahu anh* ve onunla beraber bir topluluğu yakaladılar. Onlara işkence ettiler. Nihayet onları getirmek istedikleri noktaya yaklaştırdılar. (Yani küfür kelimesini söylettiler). Ammar bu halini Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* arz ederek kendinden şikâyetçi oldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"(küfür kelimesini söylerken) kalbin nasıldı?"*** diye sordu. Ammar, "İmanla dopdoluydu" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bunu tekrarlarlarsa sen yine söyle"***[237]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, zorlanma halinde küfrü gerektiren bir kelimeyi söylemenin caizliğine delildir. Böyle bir kelimeyi söylemenin mübah olması için kişinin, kendisinden istenileni yapmadığı takdirde öldürülmekten veya vücut organlarından birini kaybetmekten korkması gerekir. Ancak böyle bir durumda zorlanan kişinin küfür kelimesini söylemesi mübah olur. Ancak hatırına geldiği takdirde küfrettiği mesela efendimizin ismi olan Muhammed ile, Muhammed adındaki başka bir kişiyi kasdetmesi gerekir. Bu adı taşıyan başka bir kişi aklına gelir de küfrederken onu kasdetmezse, efendimize küfretmekle kâfir olur.

237 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/362

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Kâfirler bir adamı Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* e küfretmeye zorlarlarsa, Muhammed adındaki başka bir kişi aklına geldiği takdirde o kişiyi kasdetmeyip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* küfrederse kâfir olur. Aynı şekilde bir kişiyi "Şu puta secde edeceksin" diye zorlarlarsa, o esnada aklına Allah'a secde etmek geldiği halde Allah'a değil de puta secde ederse, kâfir olur. Düşünmesine fırsat vermeyip işi aceleye getirirler, onun da aklına böyle bir çözüm yolu gelmez ve kalbi imanla dolu olduğu halde zorlandığı şeyi yaparsa, kâfir olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu söylediklerimizin gerekçesi şudur: Zorlanan kişinin aklına bu anlattığımız çözümler gelir de sövmesini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* adını taşıyan başka birini kastederek yapmazsa kâfir olur. Çünkü baskı ve zorlama kalpteki niyete değil, ancak dile yapılabilir. Dil ile küfrederken kalpte başka birini kasdetmek mümkündür. Bunu yapmayıp zorlanmaksızın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* küfreden kimseye kâfirlik ahkâmı uygulanır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Amınar *radiyallahu anh*, ***"Bunu tekrarlarlarsa sen yine söyle"*** demesi, vaciplik veya mendupluk değil, mübahlık ifade eder.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Zorlanma durumunda küfür kelimesini söylemek her ne kadar mübah ise de efdal olan, takiyye yapmamak ve öldürülünceye kadar küfür kelimesini söylememektir. Çünkü Mekke müşrikleri Hubeyb b. Adiyy'ı *radiyallahu anh* öldürmek istediklerinde o, öldürülünceye kadar takiyye yapmamıştı. Bu sebeple Hubeyb *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanların nezdinde Ammar'dan *radiyallahu anh* daha üstündür. Çünkü Ammar *radiyallahu anh* takiyye yapmış, Hubeyb *radiyallahu anh* ise yapmamıştır. Zira takiyye yapmamak, dini güçlendirip aziz kılar ve müşrikleri öfkelendirir. Bu, şehit oluncaya kadar düşmanla savaşmak gibidir. Bu meselede zorlamanın etkisi, küfür kelimesini söyleyen kişinin, hiç söylememiş gibi günaha girmemesi şeklindedir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(رُفع عَن أُمتي الْخَطَأ وَالنِّسْيَان وَمَا اسْتُكْرهوا عَلَيْهِ)

"Ümmetim; yanılarak, unutarak ve zorlanarak yaptığı şeylerden sorumlu tutulmayacaktır."[238]

238 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 13/139

Zorlanarak günah işleyen kimse, günahkâr olmama hususunda unutarak ve yanılarak günah işleyen kimse gibi kabul edilmiştir. Bir kimse unutarak veya yanılarak küfür kelimesini söylerse günahkâr olmaz ve bu yaptığının bir hükmü yoktur.

Zorlanan kimsenin boşaması, azad etmesi, nikâh akdetmesi ve yemininin geçerli olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Zorlanan kimsenin bu tasarruflarının tümü geçerlidir.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Bu tasarrufların hiç biri geçerli değildir."

Bu tasarrufların geçerli ve bağlayıcı olduğuna şu ayetin zahiri delalet etmektedir.

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[239]

Zorlanarak boşayan kişinin boşamasıyla kendi istek ve iradesiyle boşayan kişinin boşaması arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Diğer bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."[240]

Bu ayette, zorlanan kişinin yemini ile başkalarının yemini arasında bir ayırım yapılmamıştır.

239 Bakara, 2/230
240 Nahl, 16/91

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ)

"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur."[241]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إِلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ)

"Bunamış kimsenin boşaması dışında her boşama geçerlidir."[242]

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Yunus b. Bükeyr'in bildirdiğine göre Ebu Tufeyl, Huzeyfe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir'e yönelen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına varmak üzere babamla birlikte yola koyulduk. Kureyş kâfirleri bizi yakaladılar. Bize, "Siz Muhammed'in yanına gitmek istiyorsunuz" dediler. Onlara, "Biz Medine'ye gitmek istiyoruz. Muhammed'in yanına gitmek istemiyoruz" dedik. Medine'ye gideceğimize ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gidip onunla birlikte düşmanlarına karşı savaşmayacağımıza Allah adına söz verip yemin etmemizi istediler. İstediklerini yapacağımıza Allah adına yemin ettik ve yolumuza devam edip Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardık. O, Bedir'e gidiyordu. Başımıza gelenleri kendisine anlattık ve "Bize ne emredersin ey Allah'ın Resûlü?" dedik. ***"Onlara verdiğiniz sözü yerine getirin ve onların mağlubiyeti için Allah'tan yardım dileyin"*** buyurdu. Biz de yanından ayrılıp Medine'ye gittik. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşa katılmamızı menetti.[243]

Müşriklerin baskısıyla yapılan yemini, kişinin kendi isteğiyle yaptığı yemin gibi geçerli saydı. Yeminde bu hüküm sabit olduğuna göre; boşama, azad etme ve nikâh akdetmede de aynı hüküm geçerlidir. Çünkü bunlar arasında hiç kimse ayırım yapmamıştır.

241 Mâide, 5/89
242 Tirmizi, Talak, 15
243 Müslim, Siyer, 14

Bu hükmün delillerinden biri de şu rivayettir: Abdurrahman b. Habib'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ)

"Üç şeyin ciddisi de ciddidir; şakası da ciddidir. Nikâh, talak ve ric'at."[244]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste sayılan tasarrufların ciddisi ile şakacıktan yapılanlarını aynı hükme tabi kılmıştır. Çünkü ciddisi ile şakacıktan yapılanı arasındaki fark şudur: Bu tasarruflardan birini ciddi olarak gerçekleştiren kişi, bu tasarrufla ilgili kelimeleri bilinçli olarak telaffuz etmenin yanısıra bu lafzın hükmünü de meydana getirmeyi kasteder. Ama bu tasarruflardan biriyle ilgili lafızları şakacıktan söyleyen kişi, lafzı bilinçli olarak söylemeyi kasteder. Ama bu lafzın hükmünün meydana gelmesini kasdetmez. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ciddisi ile şakacıktan yapılanını aynı hükme tabi kıldığına göre anlıyoruz ki, boşama niyeti olmadığı halde boşama kelimesini bilinçli olarak söyleyen kişinin boşaması gerçekleşir. Aynı şekilde zorlanan kişi de söylediği kelimenin hükmünün meydana gelmesini istemese bile, karısını şakacıktan boşayan kimsenin talakı gibi yaptığı tasarruf geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Küfür kelimesi kendisine zorla söyletilen kimsenin karısı kendisinden boş olmadığına, bu kelimeyi zorlanarak söyleyenle kendi isteğiyle söyleyenin hükümleri farklı olduğuna ve küfür kelimesini kullanmak da boşama kelimesini kullanmak gibi eşler arasında ayrılığı gerektirdiğine göre, boşama kelimesini zorlanarak söylemekle hür iradeyle söylemenin hükmü de farklı olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Küfür kelimesi ne sarih ne de kinaî boşama kelimelerinden değildir. Ancak kişi, küfür kelimesini kullandığı için kâfir olunca eşi boşanmış olur. Zorlanarak küfür kelimesini kullanan kimse kâfir olmaz. Bu kelimeyi zorlanarak kullandığı için kâfir olmayınca, eşi de boşanmış olmaz. Talak kelimesine gelince bu boşama ve ayrılmayı gerektiren kelimelerdendir. Bunu mükellef bir kimse söyle-

244 İbn Mâce, Talak, 14

diğinde zor altında söylemiş olmasıyla kendi isteğiyle söylemiş olmasının arasında hüküm bakımından bir fark bulunmaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Boşama kelimesinin ciddi olarak telaffuz edilmesiyle şakacıktan telaffuz edilmesinin hükmünün aynı olması, zorlanma sonucu boşama ile hür iradeyle boşamanın hükmünün aynı olmasını gerektirmez. Çünkü küfür kelimesini ciddi olarak söylemekle şakacıktan söylemenin hükmü aynıdır. Ama küfür kelimesini zorlanarak söylemekle hür iradeyle söylemek arasında fark vardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ciddi olarak söyleneni ile şakacıktan söyleneni aynı olan her tasarrufun, zorlanarak söylenmesiyle hür iradeyle söylenmesinin hükmünün aynı olacağını söylemedik. Biz sadece şunu söylemiştik: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* boşama kelimesini ciddi olarak söyleyenle şakacıktan söyleyen kimseyi aynı hükme tabi kıldığına göre anlıyoruz ki; bir kimse boşama kelimesini bilinçli olarak kullandığında boşanmanın meydana gelmesini amaçlamış olmasa bile boşanma gerçekleşir. Bundan hareketle diyoruz ki; mükellef bir kimsenin boşama amacı olmasa bile boşama kelimesini bilinçli olarak kullanması durumunda boşama gerçekleşir. Küfür kelimesine gelince bunun hükmü telaffuzla değil, kasdetmekle gerçekleşir. Mesela bir kimse ciddi olarak veya şakacıktan kâfir olmaya niyetlenirse, küfür kelimesini telaffuz etmeden kâfir olur. Boşamayı gerçekleştirmeye niyetlenen bir kimse ise boşama kelimesini telaffuz etmeden karısı boşanmaz. Küfür ile boşanma arasındaki farkı şu örnekler daha da açıklığa kavuşturacaktır: Mesela bir kimse unutarak boşama kelimesini kullanırsa boşama gerçekleşir. Ama unutarak küfür kelimesini kullanırsa kâfir olmaz. Aynı şekilde bir kişi dili sürçtüğü için yanlışlıkla küfür kelimesini kullanırsa kâfir olmaz. Ama böyle bir durumda boşama kelimesini kullanırsa karısı boş olur. Kâfirlikle boşama arasındaki fark, bu örneklerle açıklanmış olmaktadır.

Hz. Ali, Hz. Ömer, Said b. Müseyyeb, Şureyh, İbrahim en-Nehai, Zühri ve Katade'nin, "Baskı ve zorlama altındaki kişinin boşaması geçerlidir" dedikleri rivayet edilmiştir.

İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Zübeyr, Hasan, Atâ, İkrime, Tavus ve Cabir b. Zeyd'in, "Baskı ve zorlama altındaki kişinin boşaması geçersizdir" dedikleri rivayet edilmiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Husayn, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adamı karısını boşamaya sultan zorlarsa bu boşama geçerli olur. Ama başkası zorlarsa geçerli olmaz."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse ölümle veya vücut organlarından bazısının telef edilmesiyle tehdid edilerek içki içmeye veya leş yemeye zorlanırsa, söyleneni yapmaması caiz olmaz. Yapmayıp da öldürülürse günahkâr olur. Çünkü Allah (c.c), bu söylenenleri zaruret halinde yapmayı mübah kılıp şöyle buyurmuştur:

(وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ)

"Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken..."[245]

Zaruret halinde ölü hayvan eti yemeyip açlıktan ölen kimse, ekmek yemeyip açlıktan ölen kimse gibi günahkâr olur. Bu, takiyye yapmamanın daha faziletli olduğu küfre girmeye zorlanma hali gibi değildir. Çünkü ölü hayvan eti yemek ve şarap içmek nakli delil ile haram kılınmıştır. Nakil bunu mübah kıldığı zaman haramlık ortadan kalkar ve yenilmesi haram olan şey, diğer mübahların hükmüne döner. Küfür kelimesini söylemekse akıl yoluyla haram kılınmıştır. Zaruret dolayısıyla mübah sayılması caiz değildir. Küfür kelimesi ise ancak kinayeli ifadelerle ve tevriye yaparak, bir de karşı tarafın kasdettiği mana kastedilmeksizin söylenebilir. Bu kayıtla söylenmesi, unutarak veya dil sürçmesi neticesinde söylenen küfür kelimesi gibi olur. Korku anında her ne kadar söylenmesi caiz ise de küfür kelimesini söylememek daha faziletlidir.

Bazı fakihler dediler ki: Bir adamı öldürmeye veya bir kadınla zina etmeye zorlanan bir kimsenin bu işleri yapması caiz değildir. Çünkü bu fiiller, insanların hukukunu ilgilendirmektedir. Kendilerine bu fiillerin uygulanması istenen kimselerle uygulaması istenen kimse, eşit haklara sahiptirler. Kişinin hayatta kalabilmek için, öldürülmeyi hak etmeyen birini öldürmesi caiz değildir. Aynı şekilde baskı ve zorlama altında olunsa da bir kadınla zina etmek caiz değildir. Çünkü zina etmekle o kadının saygınlığı çiğnenmiş olmaktadır. Öyle ki zaruret durumu onu mübah kılmaz. Ayrıca

245 En'âm, 6/119

kendisiyle zina edilen kadın lekelenmiş ve utanılacak bir duruma düşmüş olacaktır. Bunu diyen fakihlere göre, başkasına zina iftirasında bulunmaya zorlanan kimsenin bu iftirada bulunmasının hükmü böyle değildir. Yani zaruret durumunda başkasına zina iftirasında bulunmak caizdir. Şundan ki zorlanma sebebiyle yapılan zina iftirası, iftiraya maruz kalan kişiyi etkilemez ve ona leke getirmez.

Yukarıda anlattığımız gibi tehdit ve zorlamanın değişik hükümleri vardır. Bazı tehdit ve zorlamalara maruz kalan kimsenin takiyye yapması vaciptir. Mesela içki içmek veya ölü hayvan eti yemek gibi nakli delille haram kılınmış işleri yapmak için tehdit ve zorlamaya maruz kalan bir kimsenin istenileni yapıp takiyye yapması vaciptir

Bazı tehdit ve zorlamalara maruz kalan kimsenin takiyye yapması caiz değildir. Mesela öldürülmeyi hak etmeyen bir insanı öldürmek ve zina etmek gibi bir insana karşı zulüm içeren ve telafisi mümkün olmayan bir fiili yapmak için tehdit ve zorlamaya maruz kalan bir kimsenin istenileni yapıp takiyye yapması caiz değildir.

Bazı tehdit ve zorlamalara maruz kalan kimsenin istenileni yapması caiz ise de yapmaması daha faziletlidir. Mesela küfür kelimesini telaffuz etmeye ve benzeri şeyleri yapmaya zorlanmak gibi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾)

126-"Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır."

Şa'bî, Katade ve Atâ b. Yesar'dan rivayet olunduğuna göre müşrikler, Uhud şehitlerine müsle[246] yaptıklarında Müslümanlar 'Eğer Allah bizi onlara galip kılarsa onların ölülerine bizimkilerine yaptıklarından daha fazlasını yaparız' demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.

246 [Müsle; ölen bir insanın burnunu, kulağını vesair uzuvlarını kesip, gözlerini oyarak kendisini çirkin bir şekle sokmaktır. Mütercim]

Mücahid ile İbn Sirin dediler ki: "Bu ayet, öfkelenerek veya başka bir sebeple başkasına zulmeden kimseler hakkındadır. Kişi ancak, yaptığının misli ile cezalandırılır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin bir sebebe dayalı olarak inmesi, kapsamına giren meselelere hükmünü uygulamaya engel teşkil etmez. Dolayısıyla bu ayetin hükmünü, kapsadığı bütün olaylara uygulamak gerekir. Mesela bir başkasını öldüren kişi öldürülür. Yaralayan, misliyle yaralanır. Bir kişinin elini kestikten sonra onu öldüren katilin eli kesilip sonra da öldürülür. Maktulün velisi bunu yapma hakkına sahiptir. Bir kişinin başını taşla ezerek öldüren veya hedefe dikip silahla vurarak öldüren katil, kılıçla vurularak öldürülür. Çünkü bu katili yaptığının misliyle cezalandırmak mümkün değildir. Zira onun maktule kaç darbe vurduğunu, ona ne kadar acı çektirdiğini bilemeyiz. Ancak onun canını aldığı için, biz de kendisini kılıçla vurarak canını alırız. Ayetin hükmünü önceki şekilde yani katilin başını ezerek veya onu hedefe dikerek silahla vurup öldürerek değil de bu şekilde yani kılıçla vurup öldürerek uygularız. Şu örnekler de ayetin hükmünün bu şekilde uygulanması gerektiğine delalet ederler: Mesela bir kimse bir başkasının malını telef ederse, mal sahibine o malın mislini vermesi gerekir. Bir kimse bir başkasının kerestesini gaspedip kendi binasında kullanırsa veya buğdayını gaspedip öğütürse, bu malların mislini sahibine ödemesi gerekir. Çünkü gaspedilen buğdayın misli, aynı cins buğdaydan aynı ölçelte buğdayı sahibine vermekle ödenmiş olur. Gaspedilen kerestenin de kıymetinin ne kadar olduğunu gösteren bir delil olunca, kıymetinin sahibine ödenmesi gerekir. Mezkûr ayet, katili ve caniyi affetmenin ona kısas uygulamaktan daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette (وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ) **"Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır"** buyrulmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

17-BENÎ İSRÂİL (İSRA) SÛRESİ[247]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾)

1-"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

Ümmü Hâni'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuma göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinin evinden geceleyin Kudüs'e götürülmüştür. Yüce Allah, (مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haramı'dan"** buyurmuştur. Çünkü Mekke haremînin tamamı mescittir. Bu konu, bu kitabın önceki kısımlarında anlatılmıştır.

Hasan ile Katade dediler ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mescid-i Haram'da idi. Geceleyin oradan Mescid-i Aksa'ya götürüldü."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا فَاِذَا جَاءَ

247 [Bu surenin çoğunlukla kullanılan adı, İsrâ suresidir. Ancak müellif "Beni İsrail" adını kullanmayı tercih etmiştir. Mütercim]

وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُوْٓؤُا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا
دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيراً ﴿٧﴾

7-"İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. İkinci bozgunculuğun zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide (Beyt-i Makdis'e) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik.)"

Denildi ki: Ayetteki (فَلَهَا) edatı, (فَإِلَيْهَا) anlamındadır. (أَحْسَنَ إِلَى نَفْسِهِ وَأَسَاءَ إِلَى نَفْسِهِ) Örneğinde olduğu gibi. Birbirlerine yakın anlamda oldukları zaman izafet harfleri, yukarıda da görüldüğü gibi birbirinin yerine kullanılabilir. Mesela (بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحى لَها) **"Çünkü Rabbin ona (öyle) vahyetmiştir."**[248] Aslında burada ayetin manası (أَوْحَى إِلَيْهَا) şeklindedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ
النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ
وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً ﴿١٢﴾

12-"Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık."

Silinen yazı görülmediği gibi, gecenin alametini de silip görünmez hale getirdik. Bu, son derece belagatli bir ifadedir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(مَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ) ifadesi, aydaki siyahlık demektir."

248 Zilzâl, 99/5

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِي عُنُقِهٖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَاباً يَلْقٰيهُ مَنْشُوراً ﴿١٣﴾﴾

13-"Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız."

Denildi ki: Bu ayetteki (طَآئِرَهُ) kelimesiyle, kişinin işlediği hayır ve şer, iyi ve kötü amelleri kastedilmiştir. Arap âdetine göre kişinin sağ tarafından bir kuş gelirse bunu hayra ve iyiliğe yorarlar; sol tarafından gelirse bunu da şerre ve uğursuzluğa yorarlar. Hayır ve şer kelimeleri ayette ayrı ayrı zikredilmemiş, sadece (طَآئِرَهُ) kelimesi zikretmekle yetinilmiştir. Çünkü bu, her iki manaya da delalet etmektedir. Kişinin amelinin boynuna takılı bir halka gibi kendisinden hiç ayrılmadığı bildirilmiştir. Bu da kişinin öğüt alması, uyarılması, iyiliğe davet edilip bozgunculuktan vazgeçmesi için son derece mübalağalı bir üsluptur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولاً ﴿١٥﴾﴾

15-"Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtmışsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz."

Denildi ki, bu ayetin manası hakkında iki şey söylenebilir:

1-aklî değil de sadece naklî delillerle gelen mükellefiyetlerle ilgili deliller Peygamber tarafından insanlara tebliğ edilmeden sorumluluk söz konusu olmaz. Bu mükellefiyetlerin gereğini yapmayanlar da azaplandırılmazlar. Bu da şuna delalet etmektedir: Dârülharpte yaşayan bir kimse Müslüman olur ama namaz, zekât ve benzeri ibadetlerin farz olduğunu

duymazsa, daha sonra duyduğunda o zamana kadar eda etmediği bu ibadetleri kaza etmesi gerekmez. Çünkü nakli delil kendisine ulaşmadıkça bu ibadetleri yapmakla yükümlü olmaz. Kıblenin değiştirilmesi olayında Kuba halkı hakkında sünnetin hükmü bu şekilde uygulanmıştır. Kuba halkı namazdayken biri gelip onlara kıblenin değiştiğini haber verdiğinde namazdayken Mescid-i Haram tarafına yönelmişlerdi. Namazı bozup da yeni kıbleye yönelmemişlerdi. Çünkü o ana kadar kıblenin değiştiğine dair nakli delil kendilerine ulaşmış değildi. Yine bu cümleden olmak üzere mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Daru'l harpte Müslüman olan ve namazın farz olduğunu bilmeyen bir kimsenin, daha sonra namazın farz olduğunu öğrendiğinde o zamana kadar kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Ama İslam ülkesinde Müslüman olan ve namazın farz olduğunu bilmeyen bir kimsenin, daha sonra namazın farz olduğunu öğrendiğinde o zamana kadar kılmadığı namazları kaza etmesi istihsanen gereklidir. Kıyasa göre bunun da daru'l harpteki gibi kaza etmemesi gerekir. Çünkü namazın farzlığına dair nakli delil kendisine ulaşmış değildir. İstihsan delili ise İslam ülkesinde Müslüman olan ama namazın farz olduğunu bilmeyen kimsenin, diğer Müslümanların mescitlerde ezan okuyup kamet getirerek namaz kıldıklarını görmüş olmasıdır. Bu da onun için namaza bir çağrıdır; kendisine karşı bir delildir. Müslümanların namazın farz olduğunu kendisine söylemeleri, onun namazı kılmamasına ruhsat vermez.

2-İnsanların toptan azaba maruz kalmaları, ancak peygamber aracılığıyla kendilerine nakli delilin ulaştırılmasından sonra olur. Peygamberin nakli delili insanlara ulaştırmasından önce insanların aklî hükümlere muhalefet etmeleri, Allah'ın hükmüne göre toplu azaba çarptırılmalarını gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَآ أَرَدْنَآ أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا
فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيراً ﴿١٦﴾)

16-"Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz."

Said dedi ki: "Allah'a itaat etmekle emrolundular. Ama isyan ettiler."

Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cahiliyet devrinde nüfusu çoğalan bir kabile için, (قد أُمِرَ بنوا فُلَانٍ) "Falan oğulları çoğaldı" der idik."

Hasan, İbn Sirin, Ebu'l Âliye, İkrime ve Mücahid dediler ki: "Ayetteki (اَمَرْنَا) kelimesi çoğaltmak manasınadır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Bir memleketin helâk edilmesi bizim bilgimiz dâhilinde olunca, onun refah içindeki elebaşılarını çoğaltırız." Ayetin manası, "Allah, günah işlemelerinden önce onların helâkini istemiştir" şeklinde değildir. Çünkü helâk etmek, azaplandırmaktır. Günah işlememiş kimseleri Yüce Allah'ın azaplandırması mümkün değildir. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir: (فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ) **"Orada yıkılmak isteyen bir duvar gördüler."**[249] Tabii ki duvarın yıkılmak istemesi söz konusu olamaz. Burada kastedilen mana şudur: Yıkılmaya yüz tutmuş ve bu yüzden yıkılacağı bilinen bir duvar gördüler.

Mezkûr ayette refah içindeki şımarık elebaşılardan söz edilmiştir. Çünkü onlar toplumun liderleridirler. Diğer halk yığınları ise onlara tabidirler. Nitekim Cenab-ı Allah Firavun'a emretmişti. Kavmi de bu hususta ona tabi idi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Bizans imparatoru'na yazdığı mektupta şöyle demişti:

(أسلم وإلا فعليك إثم الأريسين)

"Müslüman ol, yoksa (halkının büyük bir kısmını teşkil eden) çiftçilerin günahı senin üzerine olur."[250]

İran Kisra'sına yazdığı mektupta da şöyle demişti:

(فَإِنْ لَمْ تُسْلِمْ فَعَلَيْكَ إثم الأكارين)

"Müslüman olmazsan (halkının büyük bir kısmını teşkil eden) çiftçilerin günahı senin üzerine olur."

249 Kehf, 18/77
250 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/418

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيراً بَصِيراً ﴿١٧﴾)

17-"Nûh'tan sonra da nice nesilleri helak ettik. Kullarının günahlarını hakkıyla bilici ve görücü olarak Rabbin yeter."

Abdullah b. Ebi Evfâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(قرن) kelimesi yüz yirmi senelik bir zamandır."

Muhammed b. Kasım el Mazini, "(قرن) kelimesi yüz senelik bir zamandır" demiştir.

(قرن) kelimesi kırk senelik bir zaman olduğunu söyleyenler de vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُوماً مَدْحُوراً ﴿١٨﴾)

18-"Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekan yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer."

Ayette geçen (الْعَاجِلَةَ) kelimesiyle dünya kastedilmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ)

"Hayır! Siz dünyayı seviyorsunuz ve ahireti bırakıyorsunuz."[251]

251 Kıyame, 75/20-21

Cenab-ı Allah, gayesi ahiret değil de dünyalık elde etmek olan kimseye dünya da istediği şeylerin hemen verileceğini bildirmiştir. İsteyen kişiye dünyalık verilmesi bu ayette iki şarta bağlanmıştır: Biri, (عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ) **"dilediğimiz kadar hemen veririz"** cümlesinde belirtilmiştir. Allah, dilediği kadar verecektir. Bu sebeple verilecek dünyalığa bazı istisnalar getirilmiştir ki bu da verilecek olan dünyalığın miktarını, cinsini, devamlı verilmesini veya kesintiye uğraması gibi manaları içermektedir. İkinci şart ise (لِمَنْ نُرِيدُ) **"dilediğimiz kimseye"** kelimeleriyle belirtilmiştir. Burada da kendilerine dünyalık verilecek olan kimseler hakkında bazı istisnalar getirilmiştir. Yani dünyalık elde etmek için çabalayan herkese istediği şeyler verilmeyecektir. Aksine Allah Teâlâ, onlardan dilediğine verir, dilediğini mahrum bırakır. Dünyalık isteme konusunda isteyene dünyalık verilmesi için iki şart konulmuştur ki, dünyalık isteyenler istediklerine mutlaka kavuşacaklarını zannetmesinler ve bu hususta bir güven duymasınlar.

Bu ayetin ardından Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا)

"Kim de mü'min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir."[252]

Ayette, emredildiği şekilde çalışıp çabaladıktan sonra uhrevi karşılığı alabilmek için bir istisna getirilmemiştir. Ancak ahiret için çalışmanın şartının, mü'min olmak ve ahiret mükâfatını elde etmeyi istemek olduğu bildirilmiştir.

Muhammed b. Aclan dedi ki: "Kendisinde üç özellik bulunmayan kimse cennete giremez. Bu özellikler şunlardır: Sahih bir niyet, gerçek bir iman ve düzgün bir amel."

Kendisine bu şartları nereden çıkardığını sorduğumda, Allah'ın Kitab'ından çıkardığını söyledi ve şu ayeti okudu: **"Kim de mü'min olarak**

252 İsra, 17/19

ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir."[253]

Ahiret mükâfatını kazanmak için çalışıp çabalamayı bazı şartlara talîk etmiş, ama elde edilmek istenen şey için bir şart ve istisna getirmemiştir. Dünyalık elde etmek için de şartlar koymamış, ancak verilecek dünyalık ile kendisine dünyalık verilecek kimseler hakkında bazı şart ve istisnalar getirilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿كُلاًّ نُمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُوراً ﴿٢٠﴾﴾

20-"Rabbinin lütfundan her birine; onlara da, bunlara da veririz. Rabbinin lütfu (hiç kimseye) yasaklanmış değildir."

Dünyalık elde etmek isteyenlerle ahiret için çalışıp çabalayanlardan ve bu iki grubun niyet ve iradeleriyle elde ettikleri şeylerden önceki satırlarda bahsedildi. Bundan sonra Yüce Allah, nimetlerinin dünya da iyi kötü herkese, ahirette ise sadece Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlara verileceğini bildirmiştir. Görüldüğü gibi güneş, ay, sema, yer ve yerdeki faydalar, hava, su, bitkiler, eti yenen hayvanlar, gıdalar, ilaçlar, beden sağlığı, afiyet ve sayılamayacak daha bir çok nimetler bu dünya da iyi kötü herkesin istifadesine sunulmuştur. Başarıya ulaştıran, Allah'tır.

Ana-Babaya İyi Davranmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيماً ﴿٢٣﴾﴾

253 İsra, 17/19

23-"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-ya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara «öf!» (bil)e deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle."

Bazıları, ayetin manasının şu şekilde olduğunu söylemişlerdir: "Allah, ana babaya iyi davranmayı tavsiye etti." İkisi de aynı manaya gelmektedir. Çünkü tavsiye de bir emirdir.

Yüce Allah, Kitabının birden fazla yerinde ana baya iyi davranmayı tavsiye etmiştir.

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا)

"Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik."[254]

(اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer, hakkında hiç-bir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğ-raşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[255]

Şirkte kendilerine uymak yasaklandığı halde müşrik anne babayla iyi geçinmek emredilmiştir. Çünkü yaratana isyanda yaratılana itaat edilmez. Büyük günahlardan birinin de anne babaya kötü dacranmak olduğunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdiği rivayet edilmiştir.

(اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا)

"Eğer onlardan biriya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" (bile) deme; onları azarlama."[256]

254 Ahkâf, 46/15
255 Lokman, 31/14-15
256 İsra, 17/23

Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak denildi ki: Sen büyüyüp mükellefiyet çağına geldiğinde annenle baban veya ikisinden biri senin yanında iseler sakın onlara öf bile deme.

Leys, Mücahid'in şöyle dediğini anlattı: "Annenle baban yaşlanıp da küçüklüğünde sana baktıkları gibi senin de kendilerine bakmanı gerektirecek hale gelirlerse sakın onlara öf bile deme."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır. Anne babaya iyi davranma emrine muhatap olması için evladın ergen olması şarttır. Çünkü ergen olmayan bir kimsenin dinen yükümlü kılınması söz konusu değildir. Evlat ergen olup mükellefiyet çağına vardığında anne babası da yaşlanmış iseler veya yaşlanmamış ama zayıf düşüp bakıma muhtaç hale gelmiş iseler, evladın onlara öf demesi bile yasaklanmıştır. (وَلَا تَنْهَرْهُمَا) Yani anne babanı küçümseyerek, sert davranarak azarlama.

(وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا)

"Onlara tatlı ve güzel söz söyle."

Katade, bu ayetle ilgili olarak dedi ki: "Onlara yumuşak ve tatlı sözler söyle."

(وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراً ﴿٢٤﴾)

24-"Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: «Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.»"

Hişam b. Urve, bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak babasının şöyle dediğini nakletmiştir: "Annenle babanın yapmak istedikleri bir şeyi yapmalarına engel olma."

Hişam'ın rivayetine göre Hasan'a, "Anne babaya iyi davranmak nasıl olur?" diye sorulduğunda Hasan şu cevabı vermiştir: "Sahip olduğun şeyleri onlara sunman, günah içerikli olmayan emirlerine itaat etmendir."

(وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ) **"Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir"** ayetinin tefsiriyle ilgili olarak Amr b. Osman, Vasıl b. Saib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ellerini onların üzerine silkeleme."

Urve b. Zübeyr dedi ki: "Atasına sert bakışla bakan kişi ona iyi davranmamıştır."

Ebu'l Heyyac dedi ki: (قَوْلًا كَرِيمًا) **"Tatlı ve güzel söz"**ün ne olduğunu Said b. Müseyyeb'e sordum. Şöyle cevap verdi: "Zelil bir kölenin kaba ve sert efendisine söyleyebileceği sözlerdir."

Abdullah er-Rusafi dedi ki: (وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ) "Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir" ayeti hakkında Atâ, bana şöyle dedi: "Kendilerine saygıda kusur etmemek için anne babana el kaldırma ve onlara sert bakışlarla bakma."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ) **"Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir"** ayetinde mecaz vardır. Çünkü zelil bir varlığın kanadı olmaz. Kanatlı olmakla nitelenemez. Lâkin anne babaya karşı son derece alçalıp mütevazi davranılması gerektiğini anlatmak için böyle bir ifade kullanılmıştır.

Şair İmrau'l Kays, geceyi tasvir ederken şöyle demiştir:

(فَقُلْتُ لَهُ لَمَّا تَمَطَّى بِصُلْبِهِ ... وَأَرْدَفَ أَعْجَازًا وَنَاءَ بِكَلْكَلِ)

"Sırtı ile gerinip de kuyruk sokumu tarafı üst üste geldiğinde

Göğsü de ağır ağır öne doğru geldiğinde kendisine dedim ki,"

Gecenin beli, kuyruk sokumu ve göğsü olmaz. Bütün bunlar mecazî ifadelerdir. Şair, gecenin uzayıp tekâmül edişini ve kıvama gelişini anlatmaya çalışmıştır.

(وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا)

"De ki: «Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.»"[257]

Anne baba eğer Müslüman iseler, Allah'ın onlara merhamet edip günahlarını bağışlaması için evladın dua etmesi bu ayette emredilmektedir. Müslüman iseler, dedik. Çünkü başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى)

"Yakınları da olsalar Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de mü'minlere."[258]

Bu ayetten anlıyoruz ki evladın anne baba için dua etmesinin emredilmesi, sadece mü'min anne babalara mahsustur. Yüce Allah bu ayette anne babanın hakkını tekid ederek açıklamıştır. Onlara iyi davranma emrini, tevhid emriyle birlikte zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

(وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا)

"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti."

Sonra da anne babaya tatlı ve yumuşak söz, tavır, fiil ve hitaplarda bulunarak, alçak gönüllülük gösterip boyun bükerek nasıl iyi davranılacağını açıklamıştır. **"Sakın onlara "öf!" (bile) deme"** emriyle de incitici sözler sarfetmekten ve can sıkıcı hareketlerde bulunmaktan sakındırmıştır. "Onları azarlama" uyarısıyla da onlara sert ve kaba davranmayı ysaklamıştır. Onlara karşı yumuşak ifadeler kullanmayı, günah içerikli olmayan emirlerine hemen uymayı emretmiştir. Bütün bunlardan sonra hayatlarında ve ölümlerinden sonra onlar için hayır duada bulunmayı emretmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, annenin hakkının babanın hakkından daha fazla olduğunu bildirdiği rivayet edilmiştir.

257 İsra, 17/24
258 Tevbe, 9/113

Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(جاءَ رَجُلٌ إلى رسولِ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-فَقَالَ: يَا رَسولَ اللهِ! مَنْ أَحَقُّ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟ قالَ: «أُمُّكَ»، قالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قالَ: «أُمُّكَ»، قالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قالَ: «أُمُّكَ»، قالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قالَ: «ثُمَّ أَبُوكَ»)

Bir adam Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip sordu:

- Ey Allah'ın Resûlü, kendisine iyi davranmamı en çok hak eden insan kimdir?

- ***Annendir.***

- Sonra kimdir?

- ***Annendir.***

- Sonra kimdir?

- ***Annendir.***

- Sonra kimdir?

- ***Sonra babandır.***"[259]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُوراً ﴿٢٥﴾)

25-"Rabbiniz içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tevbeye yönelenleri çok bağışlayandır."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "(اَوَّاب) kelimesi, peşpeşe tevbe eden kimse demektir. Her günah işledikçe hemen tevbe eder."

259 Buhari, Edeb, 4

Said b. Cübeyr ile Mücahid dediler ki: "(أَوَّاب) kelimesi, tevbe ederek günahtan dönen kimse anlamına gelmektedir."

Mansur, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(أَوَّاب) kelimesi, tenha bir yerde günahlarını anıp Allah'tan bağışlanma dileyen kimse anlamına gelmektedir."

Katade'nin bildirdiğine göre Kasım b. Avf eş-Şeybânî, Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kuba halkına gitti. Kubalılar o sırada kuşluk namazı kılmaktaydılar. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ إِذَا رَمَضَتْ الْفِصَالُ مِنْ الضُّحَى)

"Evvabîn namazı, güneşin yükselip sıcaktan deve yavrularının çöktüğü vakitte kılınır."[260]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيراً ﴿٢٦﴾)

26-"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetteki "Hak" kelimesi mücmel olup açıklanmaya muhtaçtır. Bu, tıpkı şu ayet ve hadisteki "Hak" kelimesine benzemektedir.

(وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."[261]

260 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/366
261 Zâriyât, 51/19

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَإِذَا قَالُوهَا، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّهَا)

"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."[262]

Yukarıdaki ayette geçen "hak" kelimesinin manası açık değildir. Açıklanmaya ihtiyacı vardır. Belki de sözü edilen muhtaçlar ile Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları kastediliyorsa onların hakkı humusta/ganimetin beşte birlik payındadır. Bu kelimeyle belki de onların sıla-i rahim hakları kastedilmiştir.

Bu ayette sözü edilen akrabaların kimler olduğu hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

İbn Abbas ile Hasan, "Bununla insanın akrabaları kastedilmiştir" dediler.

Ali b. Hüseyin'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu kelimeyle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabaları kastedilmiştir."

Doğru olan te'vilin birincisi olduğu söylenmiştir. Çünkü anne babadan bahsedilirken akrabalardan da bahsedilmiştir. Bilindiği gibi anne babaya iyi davranmak, herkes için geçerli bir emirdir. Buna atfedilen akrabaların hakkını verme emri de aynı şekilde herkes için geçerlidir.

(وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ)

"**Yoksula ve yolda kalmış yolcuya (haklarını ver)**."

Burada verilmesi emredilen haktan kasıt, şu ayetteki zekât olabilir:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ)

"Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirlerle düşkünler içindir."[263]

262 Tirmizi, Ebvabu'l-İman, 1
263 Tevbe, 9/60

Yine mezkûr ayetteki hak kelimesiyle zaruret halinde muhtaca verilmesi gereken şey kastedilmiş olabilir.

İbn Hamza'nın bildirdiğine göre Fatıma binti Kays *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ)

"Malda zekâttan başka da hak vardır."

Böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu: (لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ المشرِقِ والمغرِبِ) **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir."** [264]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, deveden bahsederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Onda hak vardır."

Bunun nasıl bir hak olduğu sorulunca şöyle cevap vermişti:

(إِطْرَاقُ فَحْلِهَا وَإِعَارَةُ دَلْوِهَا وَمَنِيحَةُ سَمِينِهَا)

"Damızlığı ile çiftleştirmek, kovasını iğreti vermek, semiz olanını iğreti vererek başkalarını ondan yararlandırmaktır." [265]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا)

"Saçıp savurma."

Abdullah b. Mesud, İbn Abbas ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Saçıp savurmak, malı hak edilmeyen yere sarfetmektir."

---

264 Dârekutni, Sünen: 2/107
265 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/306

Mücahid dedi ki: "Bir avuç malın batıl yola harcanması, saçıp savurmadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Savurganlık sebebiyle mal sahibini kısıtlılık altına almayı gerekli görenler, bu ayeti delil göstermektedirler. Çünkü savurganlık yasaklanmıştır. Devlet başkanının, savurganlık yapanı kısıtlılık altına alıp mali tasarrufta bulunmasına engel olarak onu bu savurganlıktan alıkoyması, ona kendisinin malından emsallerinin nafakası kadar bir nafaka vermesi gerekir. Ebu Hanife, savurganlık yapanın kısıtlılık altına alınması gerektiği görüşünde değildir. Çünkü böyle bir kimsenin, kendi şahsıyla ilgili tasarruflarda bulunması caizdir. Mesela kendi şahsına had ve kısas uygulanmasını gerektiren bir ikrarda bulunması geçerli olduğu gibi, diğer konulardaki ikrarı ve alım satımları da geçerlidir. Had ve kısaslar şüphe ile sakıt olan şeylerdir. Bunlara ilişkin yapılan ikrarların öncelikle geçerli olması gerekir. Çünkü bu tür ikrarlar, şüphe sebebiyle sakıt olmazlar. Bunu Bakara suresinin müdayene ayetinde açıklamıştık.

(فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا) **"Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise..."**

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾)

27-"Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir."

Denildi ki: Bu ayetin manasıyla ilgili iki şey söylenebilir:

1-İzlerinden gittikleri ve âdetlerini uyguladıkları için savurganlar, şeytanların kardeşleridir.

2-Savurganlar, cehennemde şeytanların yanında yer alacaklardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا
فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا ﴿٢٨﴾)

28-"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."

Denildi ki: Bu ayetin manasıyla ilgili iki şey söylenebilir: Bu iki şeyden biri şudur ki, Müslüman bir dilenci, yolda kalmış yolcu, akraba biri elimiz sıkışık ve de bizden istenen şeye kendimizin ihtiyacı varken ne yapmamız gerektiğini anladık. Yüce Allah, onlara verecek bir şey bulamadığınızada onlardan yüz çevirirsen ve Allah'tan sana rızık ve rahmet geleceğini bekliyorsan, onlara yumuşak, güzel ve tatlı sözler söyle, "Allah versin" de. Hasan, Mücahid, İbrahim ve diğerlerinin böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً ﴿٢٩﴾﴾

29-"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."

Bu ayette mecazî bir ifade kullanılmıştır. Yani insanlara vermen gereken haklarını cimrilik ederek vermemezlik etme. İnfakta bulunmamazlık etme. Aksi halde elini boynuna bağlamış ve malından kimseye bir şey vermeyen kimse gibi olursun. Araplar, cimri kimseye eli sıkı derler. Yine cimri kimseye eli yumuk, kulacı kısa derler. Cömert kimseye ise kulacı geniş ve elleri uzun derler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hanımlarına şöyle demişti:

﴿أَسْرَعُكُنَّ بِي لِحَاقًا أَطْوَلُكُنَّ يَدًا﴾

"(Vefatımdan sonra) bana en çabuk ulaşacak olanınız, cÖmert (sadakası en çok) olanınız olacaktır."[266]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra ilk vefat eden eşi Zeynep binti Cahş olmuştur. Çünkü eşleri arasında en fazla sadaka veren oydu. Allah kendisinden razı olsun.

266 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 1/201

Şair şöyle demiş:

(وما إن كان أكْثَرَهمْ سَوَاماً ** ولكنْ كان أرْحَبَهُمْ ذِرَاعا)

"Yabanda otlayan çok sayıda davarı olmasa da

Onlar arasında en fazla cÖmert olan yine odur."

(وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ)

"Büsbütün eli açık da olma."

Senin ve çoluk çocuğunun ihtiyacı olduğu halde elindeki malların tümünü verme. Aksi halde kınanır ve çaresiz kalırsın. Yani çıkarıp verdiğin malının arkasından hasretle bakıp durursun. Ayetteki bu hitap, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* başkalarınadır. Çünkü o, elindeki malı ertesi güne bekletmez, hemen infak ederdi. Aç kalır, öyle ki açlıktan ötürü karnına taş bağlardı. Fazilet sahibi sahabilerin çoğu, sağlam imanlarından ve kuvvetli basiretlerinden ötürü mallarının tamamını Allah yolunda infak ederlerdi. Ama mallarının tamamını ellerinden çıkardılar diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları tenkid etmez ve sert sözler söylemezdi. Ancak Yüce Allah, infakta ifrata kaçarak elindeki malların tamamını çıkarıp başkalarına veren kimselerin, sonra mallarının arkasından hasretle bakıp kalmaları endişesiyle böyle yapmalarını yasaklamıştır. Ama malının tamamını infak ettiğinden ötürü Allah'ın vaad ettiği şeylere ve bol mükâfata inanan kimseler, ayetteki yasağın kapsamına girmemektedirler.

Rivayet olunduğuna göre bir adam, yumurta iriliğinde bir altın parçası getirip "Bundan başka malım yok. Bunu bir madende elde ettim. Bundan başka malım yoktur. Ama bunu sadaka olarak vermek istiyorum" dedi. Peygamber (s.a.s) yüzünü ondan başka tarafa çevirdi. Adam ikinci defa aynı şeyleri söyledi. Peygamber (s.a.s) yine yüzünü ondan başka tarafa çevirdi. Adam üçüncü defa aynı şeyleri söyleyince Peygamber (s.a.s) altın kütlesini elinden alıp ona fırlattı. Eğer isabet etseydi, adamı yaralardı. (Altını adama fırlattıktan sonra) şöyle buyurdu:

(يَأْتِى أَحَدُكُمْ بِمَا يَمْلِكُ فَيَقُولُ هَذِهِ صَدَقَةٌ ثُمَّ يَقْعُدُ يَسْتَكِفُّ النَّاسَ)

"Biriniz sahib olduğu (bütün) malını getirir ve 'Bu sadakadır' der. Sonra da oturup insanlara el açar!"[267]

Rivayet olunduğuna göre eski püskü elbiseli bir adam Mescid-i Nebevi'ye girdi. O sırada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* minberdeydi. Adama, ayağa kalkmasını emretti. (Onun halini gören) insanlar sadaka olarak ortaya giysiler bıraktılar. O giysilerden ikisini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ona verdi. Sonra yine sadaka vermeleri için insanları teşvik etti. Bu defa o adam iki giysiden birini ortaya bıraktı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şuna bakın hele! İnsanlar durumunun farkına varsınlar da kendisine sadaka versinler diye ayağa kalkmasını emrettim. Kendisine iki giysi verdim. Sonra ikisinden birini (sadaka olarak) ortaya bıraktı."***

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra ona ***"Giysini al!"*** diye emretti.[268]

İşte bunun gibi kimseler, mallarının tamamını sadaka olarak vermekten menedilmişlerdir. Basiret sahibi kimselere gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onları bundan menetmemiştir. Mesela Ebû Bekir Sıddık *radiyallahu anh* büyük servet sahibi bir kimseydi. Malının tamamını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Allah yoluna sarfetti. Öyleki sadece bir abası kaldı. Ama yine de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu bundan ötürü eleştirip sert sözler söylemedi. Bu hareketine karşı çıkmadı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا) ***"Kınanır ve çaresiz kalırsın"*** cümlesinin muhatabı olmadığının, bu hitabın başkalarına yapıldığının delili şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, elindeki malları Allah yolunda infak ettiği için pişman olup hasret çekenlerden değildi. Bundan da anlaşılıyor ki, ayette kastedilen, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* değildir. Bu, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

267 Ebu Davud, Zekât, 40
268 Ebu Davud, Zekât, 39

(لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ)

"Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar."[269]

Burada hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* edir. Ama kastedilen başkalarıdır.

(فَاِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ)

"Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen..."[270]

Bu ayette de kastedilen, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* değildir. Çünkü o, kendisine indirilen vahiyden asla şüphe etmiş değildir. Bu ayetler, (وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ) **"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, kesin olarak emretti"** kavl-i celilinin Allah'ı birleme, ana babaya iyi davranma, onlara boyun eğip itaat etme, akrabalarla düşkünlere ve yolda kalmış yolculara haklarını verme emrini, malı saçıp savurma ve Allah'a âsi olma yolunda sarfetme yasağını, infakta iktisatlı olma, verirken ve kısarken ifrat tefritten sakınma, verme imkânı bulunmadığında dilenciye ve düşküne ne söylemek gerektiğini bildirmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ
وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْاً كَبِيراً ﴿٣١﴾)

31-"Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır."

Bu cümle, görünen sebebini içeren bir ifadedir. Çünkü bazı Araplar yoksulluk korkusuyla kız çocuklarını öldürüyorlardı. Onlara yapacakları masraf sebebiyle muhtaç duruma düşmesinler, o masrafları kendi şahıslarına ve evlerine sarfetsinler, malları kendilerine kalsın diye bunu yapıyorlardı. Bu âdet, Araplarda yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı. Diri diri toprağa gömdükleri kızlarından Kur'an'da şu ifadelerle bahsedilmektedir:

269 Zümer, 39/65
270 Yunus, 10/94

(وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ)

"Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman..."[271]

Cahiliyet devrinde Araplar, kızlarını toprağa diri diri gÖmerlerdi. Abdullah b. mesud *radiyallahu anh* dedi ki: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, günahların en büyüğünün ne olduğu sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Malını seninle birlikte yemesinden korkarak çocuğunu öldürmen ve komşu karısıyla zina etmendir."[272]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ)

"Onları da, sizi de biz rızıklandırırız."

Burada herkesin rızkının Yüce Allah'a ait olduğu bildirilmektedir. Allah, hem kendilerine hem de çocuklarına yapacakları masrafın kaynağını bulmaları için bir sebep yaratacaktır. Bu ayette Cenab-ı Allah'ın, yarattığı her canlının rızkını hayatta olduğu sürece vereceği, canlının rızkının ancak ölümle kesileceği açıklanmaktadır. Bu husus açıklanmaktadır ki insanlar birbirlerine haksızlık etmesinler ve başkalarının mallarına el uzatmasınlar. Çünkü Cenab-ı Allah, insanı başkasının malına el uzatmaya muhtaç etmeyecek şekilde rızkını temin etmesinin sebebini yaratacakır.

Hakkındaki Nakli Delil Gelmezden Önce de Zina Aklen Çirkin Görülmüştür

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً ﴿٣٢﴾)

32-"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."

271 Tekvîr, 81/8-9
272 Bkz: Tirmizi, Tefsiru'l Kur'an, 26

Bu ayette zinanın haram kılındığı, onun çirkin bir iş olduğu haber verilmektedir. Çünkü "fahişe" aşırı derecede ve çok çirkin olan bir iş demektir. Bu ayet, hakkında nakli delil gelmezden önce de zinanın aklen çok çirkin bir iş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah zinayı fuhuş olarak adlandırmış, bu kötü niteliğini nakli delilin gelmesinin öncesine veya sonrasına tahsis etmemiştir. Zinanın çirkin bir fiil olduğunun delillerinden biri de zina eden kadının doğurduğu çocuğun nesebinin babasına bağlanmamasıdır. Çünkü erkeğin zina ettiği kadınların bazısının diğer bazısına göre nesep bakımından erkeğe öncelikleri yoktur. Zina sebebiyle nesep bağları kopmakta, miras ve münakehat konularıyla sıla-i rahimde bazı mahrumiyetler meydana gelmekte ve haramlar işlenmekte, babanın çocuk üzerindeki hakkı iptal edilmekte ve buna benzer bazı haklar zina sebebiyle zayi olmaktadır. Bu da aklen çirkin ve âdetlere göre de reddedilen bir şeydir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الولدُ للفراشِ وللعاهِرِ الحِجْرُ)

"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır."[273]

Yani çocuğu doğuran cariyenin efendisine aittir. Çünkü doğan çocuğun nesebi firaş sahibine veya onun hükmündeki birine (nikâhlı kocaya) ait olmasa nesep konusunda, firaş sahibi zina edenden daha öncelikli olmaz. Bu da neseplerin iptaline ve onunla ilgili hakların ve haramların düşmesine yol açar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَاناً فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُوراً ﴿٣٣﴾)

33-"Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir."

273 Buhari, Büyû', 3

Ayette **"Haklı bir sebep olmadıkça"** kaydı bulunmaktadır. Çünkü bir insanı öldürme hakkımız yok iken bakarsınız bir sebepten dolayı onu öldürme hakkı doğar. Bu da bir kişinin kısası hak etmesi, dinden dönmesi, recm cezasına çarptırılması, meşru devlet düzenine başkaldırması gibi sebeplerle öldürülmesidir.

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Mücahid'in, ayetteki (سُلْطَانًا) kelimesinin delil ve hüccet anlamına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ)

"Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe..."[274]

Dahhâk dedi ki: "Sultan, katili dilerse öldürür; dilerse diyet alır. Ancak diyeti alıncaya kadar onu öldürme talebini devam ettirmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (سُلْطَان) kelimesi mücmeldir. Kastedilen manayı yalnız başına açıklamaya yeterli değildir. Çünkü bu, değişik manalara gelen müşterek bir kelimedir. Mesela hüccet manasına gelir. Emretme ve yasaklama yetkisine sahip devlet başkanı manasına ve daha başka manalara gelir. Ancak ulemanın tamamı bu ayetteki (سُلْطَان) kelimesiyle kısasın kastedildiği görüşünde birleşmişlerdir. Böyle olunca da bu ayette kısas, sanki açıktan söylenmiş gibi olmaktadır. Buna göre atetin takdiri şöyle olur: Maktulün velisine, kısas uygulama yetkisi vermişizdir. Bu ayette diyet almanın kastedildiği ispatlanmış değildir. Biz de diyetin kastedildiğini tespit etmiş değiliz. Ayette kastedilenin kısas olduğu ispatlandığına göre, ayetin zahiri manası şu hükme delalet etmektedir: Maktulün mirasçılarının kimi küçük kimi de büyük olursa, küçüklerin büyüyüp ergen olması beklenmeden katile kısas uygulanır. Çünkü büyüklerin her biri velidir. Küçük olanlar veli değildirler. Bilindiği gibi ergen olmamış

274 Neml, 27/21

küçük yaştaki mirasçıların katili affetmeleri geçerli değildir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise küçük yaştaki mirasçılar ergen oluncaya kadar büyükler kısas uygulayamazlar. Küçük yaştaki mirasçılar büyüyüp ergen olduktan sonra hepsi birlikte katile kısas uygular ya da onu affederler. İmam Muhammed'in daha sonra Ebu Hanife'nin görüşünü benimsediği rivayet edilmiştir.

(فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ)

"Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın."

Atâ, Hasan, Mücahid, Said b. Cübeyr, Dahhâk ve Talk b. Habib'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Maktulün velisi, katilden başkasını öldürmesin ve öldürdüğüne de müsle yapmasın."[275]

Cahiliyet devrinde Araplar öc alırken katilden başkasını, onun dost ve akrabalarını da öldürürlerdi. Cenab-ı Allah maktulün velisine kısas yetkisini verirken haddi aşmasını yasaklamıştır.

İşte bu manada bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir."[276]

Bazı kabilelerin bazı kabilelere üstünlüğü vardı. Üstün olan kabileden bir köle öldürüldüğünde karşı taraftan hür birini öldürmedikçe rahatlamaz ve davadan vazgeçmezlerdi. Ayette (فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ) **"Ancak o da (kısas**

275 [Müsle; ölen bir insanın burnunu, kulağını vesair uzuvlarını kesip, gözlerini oyarak kendisini çirkin bir şekle sokmaktır. Mütercim]

276 Bakara, 2/178

yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın" buyrulmakla, katilden başkasının öldürülmesi yasaklanmış olmaktadır.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Ayetteki (لَا يُسْرِفْ) fiilini bazıları (fa) harfinin sükûnu ile meczum olarak **"meşru ölçüleri aşmasın"** yasağı anlamını verecek şekilde okumuşlardır. Bazıları da "fa" harfinin ötresiyle merfu olarak haber formatında "meşru ölçüleri aşmaz" anlamını verecek şekilde okumuşlardır. Katili öldürürken başkası da öldürülmez. Çünkü maktulün velilerinin sadece katili öldürme hakkı vardır."

(إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا)

"Kendisine yardım edilmiştir."

Katade dedi ki: "Bu cümledeki zamir ile maktulün velisi kastedilmiştir."

Mücahid dedi ki: "Bu cümledeki zamir ile maktul kastedilmiştir."

Denildi ki: Maktulün velisine ya bu dünya da ya da ahirette yardım edilecektir. Yapılan yardım da Allah'ın onun için bu şekilde hüküm vermiş olmasıdır. Cenab-ı Allah'ın, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve müminlere, ona yardımcı olmalarını emretmesi, maktulün velisine yapılan yardımdır, diyenler de olmuştur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Biz onun velisine yetki vermişizdir."

Bu ayet maktulün yakını olan kadunların da katile kısas uygulama yetkisine sahip olmalarını gerektirmektedir. Çünkü burada maktulün velisi, mirasçılarıdır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir."[277]

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir."[278]

Bu ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا)

"İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir."

Mekke'den Medine'ye hicret etmedikçe mü'minlerin birbirlerine mirasçı olamayacakları burada bildirilmiştir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler."[279]

277 Tevbe, 9/71
278 Enfâl, 8/72
279 Ahzâb, 33/6

(وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir."[280]

Velilikten söz ederek kâfirlerin birbirlerine mirasçı olacakları bildirilmiştir.

(فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Biz onun velisine yetki vermişizdir."

Bu ayet, maktulün bütün mirasçılarının katile kısas uygulama yetkisine sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu da kan davasının maktulden velilerine miras kaldığına delalet etmektedir. Kısasın bedeli olan diyet de onun kadın erkek bütün mirasçılarına intikal etmektedir. Kadın velileri kısas uygulama yetkisine mirasçı sıfatıyla sahip olmasalar, kısasın bedeli olan mala yani diyete de mirasçı olamazlar. Maktulün bir kısım mirasçılarının bazı mallarına mirasçı olması, bazı mallarına ise mirasçı olamaması nasıl caiz olur? Bu, Kitabın açık hükümlerine aykırı olduğu gibi, fıkıh usûlüne de aykırıdır.

Mâlik dedi ki: "Maktulün mirasçısı olan kadınların katile kısas uygulama yetkileri yoktur. Ama kısas diyete dönüştürülüp mal haline gelirse, erkeklerle birlikte kadınlar da ona mirasçı olurlar."

Said b. Müseyyeb, Hasan, Katade ve Hakem'den rivayet olunan görüşe göre maktulün kadın mirasçıları, katili kısastan affetme ve kan davasını gütme yetkisine sahip değildirler."

Mezhebimiz müçtehidlerine göre çocuk, kadın ve erkek bütün mirasçılar, mirastaki payları oranında kısas uygulama yetkisine sahiptirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ
اَشُدَّهٗ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلاً ﴿٣٤﴾)

280 Enfâl, 8/73

34-"Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur."

Mücahid dedi ki: **"En güzel şekilde"** ifadesiyle ticaret kastedilmiştir.

Dahhâk dedi ki: "Velisi, yetimin malını işleterek Allah'ın lütfunu elde etmeye çalışır. Ama o malı işletmekle kendi şahsı için menfaat elde etmeye çalışmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Herkesin malına en güzel bir şekilde yaklaşmak gerektiği halde ayatte özel olarak yetimden bahsedilmesinin sebebi, yetimin buna ihtiyacının daha fazla olması ve yetimlerin malına daha çok göz dikilmesidir.

(اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ) **"Ancak en güzel şekilde"** ifadesi, dede veya babanın vasisi gibi velayet hakkına sahip kılınan kimselerin, yetime yarar sağlayacak şekilde malında tasarrufta bulunmalarının caizliğini içermektedir. Çünkü (اَحْسَنُ) **"en güzel"** kelimesi, onun malını koruyup nemalandırma anlamına gelmektedir. Buna göre vasinin yetim için onun zararına olmayacak şekilde piyasaya uygun veya insanların azıcık aldanabileceği aşağı bir fiyatla, mal satması ve alması caizdir. Çünkü alışverişte karşı taraf kâr edebilmek için az bir indirim veya fiyat kırmayı insanlar normal sayarlar. Mallara değer biçenler, bu kadarlık bir eksiklik hakkında ihtilaf etmişlerdir. Dolayısıyla gerçekte bu bir zarar sayılmaz. Ama normalde insanların aldanmayacağı kadar fazla bir fiyatla mal satın alamaz. Çünkü bu, yetimin zararına olur. Bunun zararlı olduğu açık ve kesindir. Yüce Allah, yetim malına en güzel yöntem dışında yaklaşmayı yasaklamıştır. Ayet-i kerime yetimin malını kiraya vermenin, onu malıyla mudarebe yapmanın caizliğine delalet etmektedir. Çünkü yetimin kazandığı kâr, mudarebe yapanın çalışması sonucu meydana gelmiştir. Bu da onun malını çalıştırmaya öylece bırakmaktan daha iyidir.

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yetimin malıyla (ticaret yaparak) kazanç sağlamaya bakın ki sadaka (zekât) onu tüketmesin."***

Denildi ki: Bu ayetteki "sadaka" kelimesiyle nafaka ve harcamalar kastedilmiştir. Çünkü nafaka ve harcamalara da sadaka denmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Adamın kendi şahsına ve ailesine yaptığı harcama sadakadır."***[281]

Hz. Ömer, İbn Ömer, Hz. Aişe ve tabiundan bir gruba göre vasi, yetimin malıyla ticaret yapabilir. Onu malını mudarebe sermayesi olarak başkasına verebilir.

Mezkûr ayet babanın, küçük çocuğunun malını kendi şahsı için satın alabileceğine, başkasına satabileceğine delalet etmektedir. Vasi de yetimin malını, eğer onun yararına olacaksa kendi şahsı için satın alabilir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. O demiş ki: "Yetimin malını piyasa fiyatına Satın alması caiz değildir. Ama piyasa fiyatının üstünde bir fiyatla satın alabilir ki, yetimineline geçen para, malının değerinden daha fazla olsun. Zira Yüce Allah (اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ) **"Ancak en güzel şekilde"** buyurmuştur."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Vasinin, yetimin malını Satın alması hiçbir surette caiz olmaz."

(حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) **"Rüştüne erişinceye kadar"**

Zeyd b. Eslem ile Rebia, "Ergen oluncaya kadar" dediler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin."[282]

Burada yetimlerin büyümesinden, mezkûr ayette ise rüşd çağına ermesinden bahsedilmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

281 Bkz: İbn Mâce, Ticarat, 14
282 Nisâ, 4/6

(وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ
مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ)

"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin."[283]

Yukarıdaki ayetlerden birinde mutlak anlamda büyümekten, birinde rüşd çağına ermekten, bir diğerinde ise reşid olmakla birlikte ergen olmaktan bahsedilmiştir.

Abdullah b. Osman b. Haysem'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) **"Rüştüne erişinceye kadar..."** Bu aşamaya otuz üç yaşında gelinir. (وَاسْتَوٰى) **"Gelişimini tamamlayınca..."**[284] Bu aşamaya ise kırk yaşında gelinir. (اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ) **"Sizi yaşatmadık mı?"**[285] Hiç itiraza yer bırakmayacak yeterli olan uzun ömür, altmış senelik ömürdür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ) **"Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: «Bana verdiğin nimetlere şükretmemi bana ilham et.»"**[286]

Hz. Musa kıssasında rüşd çağına ermekten ve gelişimin tamamlanmasından, bu ayette rüşd çağına ermekten, başka bir ayette rüşd çağına ermekten ve kırk yaşına varmaktan bahsedilmektedir. **"Rüşd çağına erme"** ifadesiyle kimileri kırk yaşına varmanın kastedildiğini söylerken, kimileri de gelişimin tamamlanması aşamasına varılmasının kastedildiğini söylemişlerdir. Böyle olunca da rüşd çağına ermenin, âdete göre artmaz eksilmez belli bir miktarı yok demektir. Rüşd çağına erme yaşı insandan insana değişir. Bazı kimseler, başkalarının erişemediği bir yaşta rüşd çağına erişebilirler. Zira rüşd çağına ermek, ergen olduktan sonra aklî ve fikrî olgunlaşmayı tamamlamak ise bu âdete göre her insan için değişik

283 Nisâ, 4/6
284 Kasas, 28/14
285 Fâtır, 35/37
286 Ahkâf, 46/15

bir zamanda olur. Ergenlik aşamasına gelmek de bedenen olgunlaşıp güç ve kuvvetin tamamlanması ise bu da her insan için değişik bir zamanda olur. Hükmü âdetlere dayalı olan şetler için ileri geri gitmez kesin bir zaman belirlemek mümkün değildir. Bu hususta ancak nass veya icmaya göre hüküm verilir. Yüce Allah (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) **"Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın"** buyurduğuna göre, rüşd çağına eriştiğinde-rüşd alametini görme şartı aranmaksızın-yetimin malını kendisine teslim etmek gerekir. Başka bir ayette (حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ) **"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin"** buyurmakla ergen olduktan sonra kendilerinde rüşd alametinin de görülmesi şart koşulmuştur. Ancak (وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا) **"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin"** ayetinde yetimlere mallarını vermek içinreşid olmaları ve büyüme sınırına gelmeleri şart koşulmamıştır. Bu ayetlerin tamamını birlikte değerlendiren Ebu Hanife dedi ki: Ergen olduktan sonra reşid olduğu, büyüdüğü ve olgunlaştığı-ki bu da yirmi beş yaşında olur – görülmeden yetimin malı kendisine teslim edilmez. Ancak bu aşamaya geldikten sonra ve de akıllı ise malı kendisine teslim edilir. Belki de Ebu Hanife'ye göre bu çağ, kişinin rüşde erip olgunlaşmasını tamamladığı çağdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ)

"Verdiğiniz sözü de yerine getirin."[287]

Allah bilir ya burada muhtemelen şu mana kastedilmiştir: Kişinin, Allah'a söz verip adadığı adağı yerine getirmesi ve başladığı nafile ibadeti tamamlaması vaciptir. Cenab-ı Allah, bu kişinin taahhüdünü yerine getirip tamamlamasını vacip kılmıştır. Bu tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

287 İsra, 17/34

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ
وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَيهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ
وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ)

"İçlerinden, «Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz» diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah da kalplerine bir nifak soktu."[288]

Denildi ki: Korumanız gerektiğine dair size karşı bir hüccet bulunmasının yanısıra siz, yetimin malını korumaya ilişkin verdiğiniz sözünüzü yerine getirin. Allah'ın emir ve yasaklarından hakkında hüccet bulunan her hüküm, yerine getirilmesi gereken bir taahhüttür.

(إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا)

"Şüphesiz söz, sorulacaktır."

Yani söz veren, verdiği sözden sorumlu tutulacaktır. Burada bir kısaltma yapıldığı, durumdan anlaşılmaktadır. Ayette neyin kastedildiğini muhatabın bildiği hesaba katılarak bu kısaltma yapılmıştır.

Denildi ki: Verilip de yerine getirilmemiş olan söze, ahirette "Neden yerine getirilmedin?" diye sorulacaktır. Tıpkı diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna ahirette hangi günahtan ötürü öldürüldüğünün sorulacak olması gibi. Bu da önceki manaya dönmektedir. Yani söz verip de sözünü yerine getirmeyen kimseye ahirette, sözünü hangi sebepten ötürü yerine getirmediği sorulacaktır. Bu, onun suçunu tespit edip savunacak kendini bir şey diyememesi içindir.

288 Tevbe, 9/75-77

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً ﴿٣٥﴾﴾

35-"Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir."

Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: Ölçeklik bir malı veya tartılık bir malı satın alacak olacak olan bir kimsenin ölçekle satılan bir malı ölçekle ölçmeden, tartıyla satılan bir malı da tartmadan götürü usûlde satın alması caiz değildir. Bu da karşılıklı takaslarda fazlalığın haram kılınmasının ölçeklik ve tartılık mallarda olduğuna delalet etmektedir. Sadece gıda maddelerinden ölçeklik malların takasında ölçeklemenin, tartılık olanlarında da tartmanın vacip kılınmaması, diğer ölçeklik ve tartılık mallarda da takasta fazlalığın haram olduğunu göstermektedir. Gıda maddesi olmayan hamamotu, kireç gibi ölçeklik ve kurşun, demir gibi tartılık malların aynı cinsten olmaları durumunda ölçeklenmeden veya tartılmadan birbirleriyle götürü usûlde takas edilmeleri caiz değildir.

Bu ayette içtihad etmenin caizliğine ve her içtihad edenin isabet ettiğine delalet vardır. Çünkü ölçü ve tartıyı tam yapmanın yolu ancak içtihad ve zann-ı galible olur. Bilindiği gibi bir kimse bir tahılı bir başkasına ölçekle ölçerken bir tane dahi eksik veya fazla olmaksızın tam olarak ölçtüğünü kesin bir şekilde iddia edemez. Hakkını tam olarak vermede ancak zann-ı galibe yani ağırlıklı kanaate başvurur. Böyle yaptıklarında ölçen de kendisi için ölçüm yapılan da Allah Teâlâ'nın hükmüne isabet ettiklerine ve Allah katında o maddenin gerçek miktarına isabet etmekle yükümlü olmadıklarına göre içtihadi meselelerde bu hükme göre hareket etmek gerekmektedir.

Ayette geçen "kıstas" kelimesinin, büyük-küçük terazi anlamına geldiği söylenmiştir. Hasan, bunun kaban olduğunu söylemiştir. Ölçeklik ve tartılık mallarla ilgili anlattığımız hükümler bağlamında mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimsenin bir başkasından ölçeklik veya tartılık bir mal alacağı olur da bu malını karşılıklı rıza ile ondan götürü usûlde alması caiz değildir. Ölçme ve tartmaya dair ayetteki açık emir, alacaklı ile borçluyu karşılıklı rıza ile kendi hallerine terkedip alacak ve verecekle-

rini ölçmeden, tartmadan götürü usûlde alıp vermelerinin caiz olmamasını gerektirmektedir. İki ortağın da ölçeklik ve tartılık mallarını ölçmeden ve tartmadan götürü usûlde paylaşmaları, zikretmiş olduğumuz illetten ötürü caiz değildir. Ama ortakların paylaşacakları malları, ölçeklik ve tartılık olmayan elbise ve diğer mallardan ise bu malları karşılıklı rıza ile götürü usûlde paylaşıp almaları caizdir. Çünkü bu tür malları ölçüp tartmamız gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

(ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلًا)

"Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir."

Dünya ve ahirette sonuç bakımından sizin için daha güzeldir. Ayette geçen "Te'vîl" kelimesi, bir şeyin dönüp varacağı yer demektir. Bir şeyin açıklaması anlamına da gelir. Mesela bir şey döndüğünde (آلَ يَئُولُ أَوْلًا) denir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ
وَالْفُؤٰادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾)

36-**"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."**

Ayette geçen (لَا تَقْفُ) kelimesinin mastarı olan (الْقَفْوُ), sonunda nereye varılacağı bilinmeden körü körüne bir şeyin izinden gitmektir. (الْقَافَةُ) kelimesi de aynı anlama gelmektedir. Araplarda iz takip edenler, nesep takip edenler vardı. Bu kelimeyi Araplar, gerçek dışı haberler veren kimse hakkında vaz' etmişlerdir. Mesela asılsız ve batıl şeyler söyleyen bir kimse için (تَقَوَّفَ الرَّجُلُ) derler.

Şair Cerîr şöyle demiş:

(وَطَالَ حِذَارِي خِيفَةَ الْبَيْنِ وَالنَّوَى ... وَأُحْدُوثَةٍ مِنْ كَاشِحٍ مُتَقَوِّفِ)

"Ayrılıp uzaklara gitmekten ve düşmanın batıl şeyler söylemesinden

Bir de yalan şeyler uydurmasından korktuğum için tedbirim uzadı."

Başka bir şair de şöyle demiştir:

(وَمِثْلُ الدُّمَى شَمُّ الْعَرَانِينِ سَاكِنٌ ... بِهِنَّ الْحَيَاءُ لَا يُشِعْنَ التَّقَافِيَا)

"Güzellik timsali gibi, şahin burunlularda utangaçlık yerleşmiş

Onlar birbirlerine asla iftira etmez ve batıl şeyleri yaymazlar."

Karşılıklı iftiralara (التَّقَافِي) denilmiştir. Çünkü bunların çoğu gerçek dışı şeylerdir. Cenab-ı Allah, iftira edenin -şahit getirmediği takdirde- yalancılığına şu ayetle hükmetmiştir.

(لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ
بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هٰذَآ اِفْكٌ مُبِينٌ)

"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, «Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"[289]

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ) **"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"** ayetini açıklama bağlamında Katade şöyle demiştir: "Duymadığın şey için 'duydum' deme. Görmediğin şey için 'gördüm' deme. Bilmediğin şey için de 'bildim' deme."

Bu ayet, Allah'ın hükümleri hakkında insanın kendi zan ve tahminine göre bilmeden konuşmasının yasaklanmasını, yine doğruluğunu bilmeden

289 Nûr, 24/12

insanlar hakkında kötü şeyler söylememesini gerektirmektedir. Doğruluğunu araştırıp bilmeden bir kimsenin verdiği haber doğru da olsa yalan da olsa günaha gireceğine bu ayet delalet etmektedir. Cenab-ı Allah, doğruluğunu araştırıp bilmeden duyulan haberleri başkalarına aktarmayı yasaklamıştır.

(إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا)

"Muhakkak ki kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."

Burada kulağımız, gözümüz ve kalbimizden dolayı Cenab-ı Allah'ın üzerimizde hakkı olduğu açıklanmaktadır. Kişi bu organlarıyla yaptığı işlerden; helal olmayan şeyleri dinlemekten, bakılması caiz olmayan yerlere bakmaktan, çirkin işleri yapmaya kasdetmekten sorumlu olacaktır.

Bazı kimseler, (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ) **"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"** ayetini şeriatın fer'î hükümlerinde kıyas yapılamayacağı ve haber-i vahidin mesned sayılamayacağına delil göstermektedirler. Bunlara göre kıyas ve haber-i vahid bizi bilgiye ulaştırmaz ve bunları delil olarak ileri süren de ilimsiz konuşmuş olur. Bu görüşü dillendirenler yanlış konuşmaktadırlar. Çünkü söylenen şeyin bir delili varsa o şey bilgisizce söylenmiş bir söz olmaz. Kıyas ve nakledenin doğru söylediğini bilmesek dahi ahad haberlerin sahihliğine dair ilim gerektiren deliller mevcuttur. Haber verenin doğru söylediğini bilmemek, onun verdiği haberi kabul etmenin ve gereğince amel etmenin caizliğine engel teşkil etmez. Mesela görünürde âdil olan ama verdikleri haberin doğruluğunu bilmediğimiz iki şahidin şehadetini kabul etmek gerekir. Keza haberin sahihliği bilinmemekle birlikte muamelata dair haberler de bütün ilim ehline göre makbuldür.

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ) **"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"** ayeti, şahitlikleri reddetmeyi gerektirmediği gibi, ahad haberlerin de reddini gerektirmez. Şer'î kıyasa gelince, bunun içtihadi olanı hakkında deriz ki, hakkında içtihad edilmesi caiz olan bir şeyi söyleyen kimse, ilme dayanarak konuşmuş demektir. Çünkü Allah'ın o kişi hakkında verdiği hüküm, kendi içtihadı sonucunda vardığı hükmü söylemesidir.

Diğer taraftan şunu da söylemeliyiz ki ilim, zahiri ve hakiki olmak üzere iki çeşittir. Biz, zahiri olan ilme göre dini hayatımızı yaşarız.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ)

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin."[290]

Burada kastedilen, o kadınların kalplerindeki inancın bilinmesi değil, onların zahiri durumlarını bilmektir. Yine bu cümleden olmak üzere Yusuf'un (a.s) kardeşleri şöyle demişlerdi:

(وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ)

"Biz ancak bildiğimize şahitlik ettik. (Sana söz verdiğimiz zaman) gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik."[291]

Zahiren görüp bildiklerine şahitlik ettiklerini söylemişlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَاباً مَسْتُوراً ﴿٤٥﴾)

45-"Kur'an okuduğunda, seninle ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz."

Denildi ki: Burada bir benzetme yapılmıştır. Şöyle ki: Kendisiyle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen Kur'an hikmetleri arasına perde çekilen ve bu yüzden o hikmetleri anlayıp onlardan yararlanmasına engel olunan kimseden bahsedilmektedir. Katade'nin de buna benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir. Başkaları dediler ki: Bu ayet, geceleyin Kur'an

290 Mümtehine, 60/10
291 Yusuf, 12/81

okurken Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* rahatsız eden bir müşrik topluluğu hakkında inmiştir. Cenab-ı Allah, onlarla Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arasına bir engel koydu ki, artık onu rahatsız etmesinler. Hasan dedi ki: "Kendisinden yüz çevirdikleri şey ile onların konumu, seninle kendisi arasında perde bulunan kimsenin konumu gibidir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي اٰذَانِهِمْ وَقْراً وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰى اَدْبَارِهِمْ نُفُوراً ﴿٤٦﴾)

46-"Kur'an'ı anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler, kulaklarına da ağırlık koyarız. Kur'an'da (ibadete layık ilah olarak) sadece Rabbini andığın zaman arkalarına dönüp kaçarlar."

Bu ayetin tefsiri hakkında denildi ki: Cenab-ı Allah, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* rahatsız etmesinler diye geceleyin belli bir vakitte kalpleri üzerine perde çekti ki Kur'an'ı anlamasınlar. Ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: Biz o müşriklerin bu konumdayken hakkı anlamamalarına, hakkı dinlememelerine hükmettik. Bu, onları yermek için kullanılmış bir ifadedir. Gerçi onlar da haktan kaçıp yüzçeviriyorlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلاً ﴿٥٢﴾)

52-"Allah'ın sizi (kabirlerinizden) çağıracağı, sizin de O'na hamd ederek emrine hemen uyacağınız ve (kabirlerinizde) pek az kaldığınızı sanacağınız günü hatırla!"

Hasan dedi ki: "Ahirette uzun süre kaldığınız için dünya da sadece az bir müddet kaldığınızı zannedersiniz. Mesela derler ki: Dünya da sanki hiç kalmadın. Ahirette ise sanki ezelden beri kalmaktasın."

Katade dedi ki: "İnsanlar kıyamet gününü gördüklerinde dünyanın önemsizliğini belirtmek için böyle bir ifade kullanacaklardır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا طُغْيَاناً كَبِيراً ﴿٦٠﴾﴾

60-"Hani sana, «Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır» demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını (daha da) artırdı."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, bir rivayete göre Said b. Cübeyr, Hasan, Katade, İbrahim, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Ayette sözü edilen rüyâ, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü İsrâ gecesi gördüğünden başka bir şeydir. O gecede gördüklerini müşriklere haber verdiğinde kendisini yalanlamışlardı. Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayetteki rüyâ ile kastedilen şudur: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye gireceği kendisine önceden rüyâda gösterilmişti."

﴿وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ﴾

"Kur'an'da lânetlenmiş bulunan o ağaç..."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hasan, Süddi, İbrahim, Said b. Cübeyr, Mücahid, Katade ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu ayette kastedilen, zakkum ağacıdır. Bundan bahseden bir ayette şöyle buyrulmaktadır: ﴿اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّوم طَعَامُ الْاَثِيم﴾ **"Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir."**[292]

"Lânetlenmiş ağaç" derken, yenmesi lânetlenmeyi gerektiren manası kastedilmiştir.

292 Duhân, 44/43-44

Zakkum ağacıyla sınanmaları da şöyle olmuştu: Ebu Cehil (Allah'ın lâneti üzerine olsun) demişti ki: "Cehennemde zakkum ağacı olduğunu söylüyorlar. Ateş ağacı yakıp kül eder. Ateşin içinde ağaç nasıl biter?"

(وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ
بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ
وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُوراً ﴿٦٤﴾)

64-"«(Haydi) onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrınla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaadlerde bulun.» Halbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey va'detmez."

Bu, muhatabı tehdittir. Onun yapacağı işi küçümsemektir. Ama yapacağı işten ötürü cezalandırılacağı ve kendisinden intikam alınacağı da bildirilmektedir. Bu tıpkı bir kişinin bir başkasına, "Yap yapacağını. Ama görürsün başına gelecekleri!" demesine benzer.

Ayetteki (بِصَوْتِكَ) kelimesine gelince Mücahid'in bu hususta şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu kelimeyle şarkı ve eğlence kastedilmiştir ki her ikisi de haram olup şeytanın sesidirler."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu kelimeyle, insanı Allah'a karşı masiyet işlemeye davet eden ses ve bozgunculuğa çağıran sesler kastedilmiştir ki bunlar, şeytanın sesidir."

(وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ)

"Onların üzerine yürü."

(اَجْلِبْ) kelimesinin mastarı olan (إِجْلَاب) narâ atarak karşı tarafın üzerine yürümektir.

(بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ)

"Atlıların ve yayalarınla…"

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah'a karşı masiyet işlemeye yaya ve binek üstünde giden her insan veya cin, şeytanın yaya veya atlısıdır."

(الرَّكْبُ) kelimesi (رَاكِب)'in, (الرَّجْلُ) kelimesi (رَاجِل)'in çoğulu olduğu gibi, (الرَّجْلُ) kelimesi de (رَاجِل)'in çoğuludur.

(وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ)

"Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol."

Denildi ki: Bu hususta onlara ortak ol. Onlar bunların bir kısmını kendileri arzu ettikleri için elde etmek isterler. Bir kısmını da seni kendi taraflarına çekmek için elde etmek isterler. Mücahid ve Dahhâk dediler ki: "İstersen evlatlarına ortak ol, yani kadınlarıyla zina et. (Ama cezasını çekersin) anlamına gelmektedir."

İbn Abbas dedi ki: "Bununla, toprağa diri diri gömülen kız çocukları kastedilmiştir."

Hasan ile Katade dediler ki: "Bu ayette kastedilen, onların Yahudileştirdikleri ve Hristiyanlaştırdıkları kimselerdir."

Bir rivayete göre İbn Abbas dedi ki: "Ayette kastedilen, çocuklarına Abdulhâris ve Abduşşems gibi isimler vermeleridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu te'villerin tümüne ihtimali olduğuna göre bu manaların hepsi kastedilmiş olabilir. Çünkü bu sayılan şeylere davet edip meylettirdiği için şeytanın bunlarda payı vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً ﴿٧٠﴾)

70-"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık."

Burada "insanoğlu" diyerek cins ismi kullanıldığı için bütün insanlar şerefli olmakla nitelendirilmiş olmaktadırlar. Oysa aralarında hiçbir değeri olmayan kâfirler de vardır. Bu hususta iki şey söylenebilir:

1-Cenab-ı Allah, kendilerine nimet bahşederek bütün insanları şerefli kılımış ve onlara büyük bir şeref atfederek, nimetlendirilmiş kimselere layık bir muamelede bulunmuştur.

2-İnsanların içinde şerefliler de olduğu için bu sıfat hepsine sirayet ettirilmiştir. Benzer manadaki bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ)

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."[293]

İnsanlar arasında ayette zikredilen niteliklere sahip olanlar bulunduğu için, bu nitelikler hepsine sirayet ettirilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ ۚ فَمَنْ اُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ
فَاُولٰئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلاً ﴿٧١﴾)

71-"Bütün insanları kendi önderleriyle birlikte çağıracağımız günü hatırla. (O gün) her kime kitabı sağından verilirse işte onlar kitaplarını okurlar ve kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar."

Denildi ki: O gün şöyle denilecektir ki: İbrahim'e tabi olanları getirin! Musa'ya tabi olanları getirin! Muhammed'e tabi olanları getirin! Peygamberlere tabi olanlar bir bir kalkıp amel defterlerini sağ ellerine alacaklardır. Sonra dalalet önderlerine tabi olanlar da aynı tarzda çağrılacaklardır. Mücahid ile Katade dediler ki: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi peygamber anlamındadır. İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hasan ve Dahhâk dediler ki: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi, amel defteri anlamındadır." Ebu Ubeyde dedi ki: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi, dünyadayken kendilerine tabi

293 Âl-i İmrân, 3/110

oldukları kimseler anlamındadır." Şöyle de denilmiştir: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi, Allah'ın helal, haram ve farzlara dair indirdiği ayetlerinin içinde yer aldığı kitaplarıdır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلاً ﴿٧٢﴾﴾

72-"Kim bu dünya da körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bu dünyanın düzenini, idaresini, halden hale geçişini, dünyadaki nimetlerin elden ele dolaştırılmasını gördüğü halde kör gibi hakkı görmeyip inanmayan kimse, kendisi için gaip olan ahirette daha da göremeyip kör olacak ve yolunu daha da şaşıracaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً ﴿٧٨﴾﴾

78-"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir."

İbn Mesud ile Ebu Abdirrahman es-Sülemi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: (دُلُوك الشَّمْسِ) güneşin batması demektir.

İbn Abbas, Ebu Berze el-Eslemi, Cabir ve İbn Ömer'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(دُلُوكُ الشَّمْسِ) güneşin batıya kayması demektir." Tabiinden bir topluluğun da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İşte sahabiler demişler ki: "(دُلُوكُ الشَّمْسِ) güneşin batıya kayması demektir." Onların bu konuda söyledikleri makbuldür. Çünkü onlar lügat ehlidirler. Hal böyle olunca (دُلُوكُ الشَّمْسِ) ifade-

siyle güneşin göğün ortasından batıya doğru kaymaya başlaması kastedildiği gibi, batmaya meyletmesi de kastedilmiş olabilir. Ayette kastedilen eğer göğün ortasından batıya doğru kaymaya başlaması ise bu ayet, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını içermiş olabilir. Çünkü bu vakitler, bu farzlara bitişiktir. Gecenin kararması, bu namaz vakitlerinin sonu olabilir. Ebu Cafer'den rivayet olunduğuna göre (غَسَقُ الَّيْلِ), gece yarısı demektir. Bu da gece yarısının, yatsı namazının müstehap vaktinin sonu olduğuna delalet etmektedir. Buna göre yatsı namazının gece yarısından sonraya bırakılması mekruhtur. (غَسَقُ الَّيْلِ) ifadesiyle güneşin batması da kastedilmiş olabilir. Buna göre akşam namazının vakti, güneşin batmasından başlayıp gecenin kararmasına kadar devam eder.

(غَسَقُ الَّيْلِ) ifadesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Mâlik'in bildirdiğine göre Davud b. Husayn, bir ravinin kendisine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini naklettmiştir: "(غَسَقُ الَّيْلِ), Gecenin kıvamını bulup kararmasıdır."

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(دُلُوكُ الشَّمْسِ) ifadesi, güneşin göğün ortasından batıya doğru kaymaya yüztuttuğu andan başlayıp battığı zaman gecenin kararması anına kadar geçen zaman anlamına gelmektedir."

İbn Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: "(دُلُوكُ الشَّمْسِ) ifadesi, güneşin battığı andan gecenin kararıp ufuktaki aydınlığın kaybolduğu ana kadar geçen zamandır."

Güneş batarken Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقُ الَّيْلِ) işte budur."

Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh*, "(غَسَقُ الَّيْلِ), güneşin batması demektir" dediği rivayet edilmiştir.

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقُ الَّيْلِ), akşam ve yatsı namazlarıdır."

İbrahim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقُ الَّيْلِ), yatsı namazının vaktidir."

Ebu Cafer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقُ الَّيْلِ), gece yarısı demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (دُلُوكُ الشَّمْسِ) ifadesini güneşin batması olarak manalandıran kimseye göre (غَسَقُ الَّيْلِ) ifadesinin, güneşin batması vakti anlamına gelmesi mümkün değildir. Çünkü bu kişi (دُلُوكُ الشَّمْسِ) ifadesini güneşin batmaya başlama anı, (غَسَقُ الَّيْلِ) ifadesini de güneşin batma vakti olarak manalandırmış olmaktadır. Bir şeyin kendisi için hem başlangıç hem de sonuç olması mümkün değildir. (دُلُوكُ الشَّمْسِ) ifadesiyle kastedilen güneşin batmasıysa, (غَسَقُ الَّيْلِ) ya akşam namazının vakti olan ufuktaki beyazlığın kaybolmasıdır ya da ortalığın iyice kararmasıdır ki, o da ufuktaki beyazlığın kaybolmasıdır. Çünkü ufuktaki beyazlık kaybolmadan ortalığın kararması mümkün değildir. Ya da (غَسَقُ الَّيْلِ), yatsı namazının müstehap vaktinin sonu, yani gece yarısıdır. Bu durumda mezkûr ayet, akşam ve yatsı namazlarını içermiş olmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ ۭ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوْدًا)

"Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir."[294]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu kısmı, (اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) cümlesine atfedilmiştir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Sabahleyin fecir doğduğunda Kur'an oku. Bu, sabah namazında Kur'an okumanın farzlığına delalet etmektedir. Çünkü emir, vücuba delalet etmektedir. O vakitte Kur'an okumak sadece sabah namazında farzdır. (قُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ifadesinin sabah namazı manasına geldiğini söylemek, iki bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-Ayetteki (قُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ifadesini sabah namazı olarak manalandırmak, bir delile dayanmadan kelamı hakiki manasından çıkarıp mecazî manada anlamaktır.

294 İsra, 17/78

2-Ayetin devamında (وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ) **"Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl"**[295] buyrulmaktadır. Sabah namazını kılmakla gece teheccüdünü kılmış sayılmak imkânsızdır. Şu halde (بِهِ) zamiri, ayette zikredilen sabah Kur'an'ını okumaktan kinayedir. Buna göre (قُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ifadesiyle Kur'an okuma manasının kastedildiği ispatlanmış olmaktadır. Çünkü sabah namazında okunan Kur'an'la teheccüd emrini yerine getirmek mümkündür. Ama sabah namazını kılmakla teheccüd emrinin yerine getirilmesi mümkün değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, sizin söylediğiniz doğru olsa bile bu, sabah namazında Kur'an okumanın farz olduğuna delalet eder. Zira Kur'an okunması yani kıraat, yalnız başına namaz değildir. Sadece namazın rükünlerinden ve farzlarından biridir.

(وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ)

"Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl."

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından Haccac b. Amr el-Ensari'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(بِحَسْبِ أَحَدِكُمْ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يُصَلِّي حَتَّى يُصْبِحَ أَنَّهُ قَدْ تَهَجَّدَ. إِنَّمَا التَّهَجُّدُ الْمَرْءُ يُصَلِّي الصَّلَاةَ بَعْدَ رَقْدَةٍ، ثُمَّ الصَّلَاةَ بَعْدَ رَقْدَةٍ، وَتِلْكَ كَانَتْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

"Sizden birinin geceleyin kalkıp sabaha kadar namaz kılması, teheccüd olarak kendisine yeter. Ancak teheccüd, kişinin geceleyin biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz kılması, sonra biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz kılmasıdır. Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem de gece namazı böyleydi."[296]

295 İsra, 17/79
296 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/225

Esved ile Alkame'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Teheccüd, geceleyin biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz kılmaktır."

Sözlükte teheccüd kelimesi, namaz kılmak veya Allah'ı zikretmek için uykudan uyanmaktır. Bu kelimenin uyanıp uykuyu gidermek anlamına geldiği söylenmiştir.

(نَافِلَةً لَكَ)

"Sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere..."

Mücahid dedi ki: "Teheccüd namazı, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* fazladan bir ibadet olarak emredilmişti. Çünkü onun gelmiş geçmiş bütün günahları bağışlanmıştı. Onun taat ve ibadetleri nafile, yani fazladan sevap getirici taat ve ibadetlerdi. Başkaları bu namazı, günahlarına kefaret olur ümidiyle kılarlar."

Katade dedi ki: "(نَافِلَةً) kelimesi, gönüllü olarak kılınan ve kişiye fazilet kazandıran bir ibadet anlamına gelmektedir."

Süleyman b. Hayyan'ın bildirdiğine göre Ebu Galib, Ebu Ümame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdesti öngörüldüğü şekilde alıp namaz kılacağın yere döndüğünde günahların bağışlanmış olarak dönersin. Teheccüd namazına durduğunda ise bu, senin için sevap ve fazilet olur."

Bir adam kendisine sordu: "Ey Ebu Ümame, Kişi kalkıp teheccüd namazı kılarsa, bu onun için nafile/fazladan sevap kazandıran bir ibadet olur mu?"

Ebu Ümame soru sahibine şöyle cevap verdi: "Nafile olması, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsustu. Başkaları hata ve günahlar içinde çabalarken bu namaz onlar için nasıl nafile olur. Bu, size ancak sevap ve fazilet kazandırır."

Ebu Ümame, bu namazın Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* başkası için nafile olarak nitelendirilmesini uygun görmedi.

Abdullah b. Samit'in bildirdiğine göre Ebu Zerr el-Gıfari *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كَيْفَ أَنْتَ إِذَا كَانَتْ عَلَيْكَ أُمَرَاءُ يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ
وَقْتِهَا قَالَ قُلْتُ فَمَا تَأْمُرُنِي قَالَ صَلِّ الصَّلَاةَ لِوَقْتِهَا
فَإِنْ أَدْرَكْتَهَا مَعَهُمْ فَصَلِّ فَإِنَّهَا لَكَ نَافِلَةٌ)

"Namazı vaktinde kılmayıp geciktiren emirler başınıza geçtiğinde ne yaparsın?"

"Ne yapmamı emredersin?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi: ***"Sen namazı vaktinde kıl. Onların kılmaları esnasında hazır olursan (ikinci kez) kıl. Bu, senin için nafile olur."***[297]

Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Ümame *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْوُضُوءُ يُكَفِّرُ مَا قَبْلَهُ، ثُمَّ تَصِيرُ الصَّلَاةُ نَافِلَةً» فَقِيلَ لَهُ:
أَسَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ.
غَيْرَ مَرَّةٍ وَلَا مَرَّتَيْنِ وَلَا ثَلَاثٍ وَلَا أَرْبَعٍ وَلَا خَمْسٍ)

"Abdest, önceki günahlara kefaret olur. Sonra namaz da nafile olur."

Ebu Ümame'ye *radiyallahu anh*, "Sen bunu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* mi işittin?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: "Evet. Bir değil, iki değil, üç değil, dört değil, beş değil, (çok defalar işittim)."[298]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu iki hadisiyle, kendisinden başkaları için de nafile ibadetin var olduğunu ispat etmiş olmaktadır. Nafile,

297 Müslim, Mesacid, 41
298 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/251

yapılması gereken vecibeden fazla olan şey demektir. Bu, gönüllü olarak fazladan yapılan ve verilen şeydir. Devlet başkanının bazı askerlere, ganimetteki payından fazla olarak verdiği mala nefl denir. Mesela "Bir düşmanı öldüren onun üzerindeki eşyaları alabilir. Düşmandan bir şey ele geçiren kimse o şeye sahip olabilir" demesi gibi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيلاً ﴿٨٤﴾)

84-"De ki: «Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.»"

Mücahid dedi ki: "Herkes kendi tabiatına göre iş görür."

"Alıştığı âdetine göre iş görür" diyenler de olmuştur.

Bu ayette bozgunculuğa alışmaktan, bozgunculuk yaparak tatmin olmaktan ve bozgunculuğa devam etmekten sakındırılmaktadır. Ayetin manası hakkında şöyle de denilmiştir: "Herkes kendi ahlâkına göre iş görür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (شَاكِلَته) kelimesi, kişinin yapısı, karakteri ve yapısına uygun olup tam kendisine benzeyen huyu demektir. Hayırlı kimsenin yapısına uygun olan, hayır ve salahtır. Şerli kimsenin yapısına uygun olan da şer ve fesattır. Bu, anlam bakımından şu ayete benzemektedir: (اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ)

"Kötü sözler, kötü insanlaradır."[299]

(وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ)

"Güzel sözler, güzel insanlaradır."

Rivayet olunduğuna göre İsa (a.s) bir topluluğun yanından geçerken, oradakiler kendisine çirkin laflarla sataşmışlar, ancak kendisi onlara güzel ve nezih ifadelerle cevap vermişti. Onlara böyle davranmasının sebebini kendisine soranlara, "Herkes kendi dağarcığındakini sarfeder" demişti.

299 Nûr, 24/12

[Ruh]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّي وَمَا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلاً ﴿٨٥﴾﴾

85-"Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: «Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.»"

Mahiyetini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordukları ruh hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen rivayete göre ruh, Cebrail'dir (a.s).

Hz. Ali'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre ruh, yetmiş bin yüzü olan bir melektir ki her yüzünün bin dili vardır. Bu dillerin tamamıyla Allah'ı tesbih eder.

Denildi ki: Ayette kastedilen, canlıların ruhudur. Kelamın zahirinden anlaşılan da budur.

Katade, "Ruhu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soranlar, bir Yahudi topluluğuydu, demiştir."

Canlıların ruhu, bedenlerinin üzerinde bulunan ve elle tutulmayan, gözle görülmeyen bir cisimdir. Her cüz'ünde hayat vardır. Bu hususta ilim ehli arasında ihtilaf vardır. Her canlı bir ruhtur. Yalnız bazı canlılarda ruh, bazılarında ise beden galip durumdadır.

Denildi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ruhun mahiyetini kendisine soranlara cevap vermedi. Çünkü maslahat gereği onları akıllarındaki delaletle başbaşa bırakmak gerekiyorduki, bir fayda elde edilebilsin.

Rivayet olunduğuna göre Yahudilerin Kitab'ında deniliyordu ki, Muhammed eğer bu soruya cevap verirse peygamber değildir. Kitaplarındaki ifadenin doğruluğu teyid edilsin diye Cenab-ı Allah onların bu sorusunu cevapsız bıraktı.

"Ruh" kelimesi birkaç şeye isim olmuştur. Bunlardan biri Kur'an'dır. Bununla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا)

"İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik." [300]

Cenab-ı Allah bu ayette Kur'an'ı, canlıyı diri tutan ruha benzetmiş ve bu sebeple ruh kelimesiyle isimlendirmiştir. Ruh kelimesiyle adlandırılanlardan biri Cebrail'dir (a.s) ki ona da Ruhu'l Emîn denilmiştir. Kur'an'da da belirtildiği gibi Meryem oğlu İsa (a.s) a Ruh denilmiştir.

(قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّي وَمَا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلاً)

"De ki: «Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.»"

Yani hakkında kesin hükümler bulunan çok ilimden ihtiyacınız kadar size az bir kısım verilmiştir. Ruh da maslahat gereği hakkında kesin bir hüküm verilemeyen ve bir tarafa bırakılmış ilmin kapsamına girmektedir.

Bu ayet, soru soran kimselerin bazı sorularının cevapsız bırakılabileceğine delalet etmektedir. Çünkü cevap verilmemesi durumunda soru sahibi, eğer aklını kullanarak bazı manalar çıkarabilecek durumdaysa, aklını ve düşünce mekanizmasını çalıştırarak bazı faydalar elde edebilecektir. Ama soru sahibi, hükmünü öğrenme ihtiyacında olan bir hadiseyle karşılaşan bir müstefti olup aklını ve düşünce mekanizmasını çalıştırabilecek durumda değilse, âlimin ilahi hüküm çerçevesinde o hadisenin hükmünü ona açıklaması gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً ﴿٨٨﴾)

300 Şûrâ, 42/52

88-"De ki: «Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, yine onun benzerini getiremezler.»"

Bu ayet Kur'an'ın i'câzına delalet etmektedir. Bazı kimseler derler ki: Kur'an'ın bir taraftan nazmında, başka bir taraftan mana ve tertibinde i'câz vardır. Buna delil olarak da Kur'an'ın bu ayette Araplarla acemlere, cinlerle insanlara meydan okuyuşu gösterilebilir. Bilindiği gibi acemlere kelamın nazmı bakımından meydan okunamaz. Onlara lafızlarla değil de Kur'an'ın mana ve tertibi ile meydan okumak gerekir. Bazı kimseler de Kur'an'ın i'câzının ancak lafızlarının dizilişi ve ifadelerinin edebiliğinde olduğunu söylerler. Bunlar derler ki: Kur'an'ın çok yönden i'câzı vardır. Mesela kelimelerindeki dizilişin güzelliği, lafızlarındaki mükemmel bir belagatin mevcudiyeti, muhtasar bir kitap oluşu, çok manaların az sayıdaki kelimelerle ifade edilişi, içinde hoş karşılanmayan kelimelerin ve zayıf manaların bulunmayışı, çelişkiden, zıtlıklardan ve ihtilaftan uzak oluşu, içinde farklı uslupların olmayışı, i'câzını göstermektedir. Kulların kelamı uzayınca içinde düşük kelimelere, bozuk manalara ve çelişkilere rastlanır. Zikrettiğimiz bu söz kusurları, sadece Arap dilinde değil, insanların konuştuğu diğer dillerde de görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın meydan okuyuşu bu cihetlerden acemler ve Arap olmayanlar için de söz konusu dur. İfadelerinin kusurlardan ve çirkinliklerden arınmış olmasıyla meydan okumaktadır. Arapça her ne kadar en fasih dil ise de, açık ve düzgün konuşma diyebileceğimiz fesahat, diğer dillerde olmayan sadece Arapçaya mahsus bir özellik değildir. Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve belagatin zirvesinde olduğunu da biliyoruz. Dolayısıyla kendi konuştukları dillerinde fesahat ve belagatin en üst tabakasında Kur'an'ın benzeri bir kitap hazırlayıp ortaya koymaları hususunda acemlere de meydan okunmaktadır.

[Kur'an'ın Yavaş Yavaş Okunması]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقُرْاٰناً فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلاً ﴿١٠٦﴾)

106-"Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik."

Ayetteki (فَرَقْنَاهُ) kelimesi "Biz Kur'an'ı, hakkı batıldan ayırıcı beyanlarla ayet ayet ayırdık" anlamına gelmektedir.

(لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ) İnsanlar düşünüp anlasınlar, içindekileri tefekkür edip öğrensinler, ihtiva ettiği hükümleri ve yüksek ilimleri ortaya çıkarıp iyice idrâk etsinler diye acele etmeden dura dura okuman için Kur'an'ı ayet ayet ayırdık.

Denildi ki: Kur'an'dan bir şey inerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve sahabiler, Allah'ın dilediği bir süre beklerlerdi. Sonra bir şey daha inerdi. Bu, şu ayetteki mana ile örtüşmektedir:

(وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلًا) **"Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku."**[301]

Süfyan, Ubeyd el-Mekteb'in şöyle dediğini rivayet etti: Mücahid'e sordular: "İki adamdan biri namazda Bakara ve Âl-i İmrân surelerini okur. Diğeri ise Bakara suresini okur. İkisinin ka'deleri, secdeleri ve rükûları aynı. Hangisi daha çok sevap kazanır?"

Mücahid, "Bakara suresini ve ardından (وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ) ayetini okuyan daha çok sevap kazanır" diye cevap verdi.

Muaviye b. Kurre, Ubeydullah b. Mugaffel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir. Mekke fethinde Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* devesinin üzerinde Fetih suresini veya o surenin bir kısmını açık ve fasih bir okuyuşla okurken gördüm.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Hamza ed-Dubai, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kur'an'ı manasını düşünerek ağır ağır ve tane tane okumak, böyle acele okumaktan daha hoşuma gider."[302]

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu'l Ahves, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kur'an'ı üç günden önce hatmetmeyin. Yedi günde hatmedin."

301 Müzzemmil, 73/4

302 Ebu Abdullah Muhammed b. Nasr b. Haccac el-Mervezi, Muhtasaru Kıyami'l-Leyl ve Kıyami Ramazan ve Kitabu'l-Vitr: 1/148

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdurrahman b. Yezid, Kur'an'ı yedi günde; Esved, altı günde; Alkame ise beş günde hatmederdi."

Hz. Osman b. Affan'ın *radiyallahu anh* Kur'an'ı bir gecede hatmettiği rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Sadaka, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mescid-i Nebevi'de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir gölgelik yapıldı. Ramazan ayının sonunda orada itikâfa girdi. Orada namaz kılıyordu. Başını oradan dışarı uzattı; insanların namaz kılmakta olduklarını gördü ve şöyle buyurdu:

(إِنَّ الْمُصَلِّيَ إِذَا صَلَّى يُنَاجِي رَبَّهُ فَلْيَعْلَمْ أَحَدُكُمْ بِمَا يُنَاجِيهِ)

"Namaz kılmakta olan kişi Rabbi ile başbaşa konuşmaktadır. (Namaz kılmakta olan her) biriniz, kiminle baş başa konuştuğunu bilsin."[303]

Bu hadis, Kur'an'ı ağır ağır, tane tane okumanın müstehap olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kişi, bu şekilde okuyuşla, Rabbi ile ne konuştuğunu bilir ve okuduğunun manasını anlar.

Secdenin Yüz Üzerine Yapılması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ
اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾)

107-"De ki: «Ona ister inanın, ister inanmayın. Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur'an kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.»"

303 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/488

Bu ayetin manasıyla ilgili olarak İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yüzüstü secdeye kapanırlar."

Muammer, (يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا) cümlesinin manası hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüzüstü secdeye kapanırlar."

Muammer ile Hasan dediler ki: Bu ayetin manası, "çene üstü secdeye kapanırlar" şeklindedir. İbn Sirin'e, burun secde etmenin hükmü sorulduğunda, (يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا) "çene üstü secdeye kapanırlar" ayetini okudu.

Tavus'un bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ، وَلَا أَكُفَّ شَعْرًا وَلَا ثَوْبًا)

"Yedi kemik üzerine secde etmek, saçı ve elbiseyi toplamamakla emrolundum." [304]

Tavus dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyururken alnı ile burnuna işaret etmiştir. Bu ikisi bir kemik sayılmaktadır."

Amir b. Sa'd, Abbas b. Abdulmuttalip *radiyallahu anh* ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِذَا سَجَدَ الْعَبْدُ سَجَدَ مَعَهُ سَبْعَةُ آرَابٍ: وَجْهُهُ وَكَفَّاهُ وَرُكْبَتَاهُ وَقَدَمَاهُ)

"Kul secde ettiğinde kendisiyle birlikte yedi organ da secde eder: Yüzü, elleri, dizleri ve ayakları."[305]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Secde ettiğinde alnını ve burnunu yere iyice değdir."

304 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/234
305 Ebu Davud, Salât, 154

Vâil b. Hicr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيه وَسَلَّم إِذَا سَجَدَ
وَضَعَ جَبْهَتَهُ وَأَنْفَهُ عَلَى الأَرْضِ)

"Secde ettiğinde Peygamber'in** sallallahu aleyhi ve sellem **alnını ve burnunu yere koyduğunu gördüm."[306]

Ebu Seleme b. Abdirrahman, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* burnunda ve burun kemerinde secde izi gördüğünü rivayet etmiştir. Çünkü o gece yağmurdan dolayı mescidin zemininde çamur oluşmuştu.[307]

Asım el-Ahvel, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* secde eden bir adamı gördü ve şöyle buyurdu: "Alnın değdirildiği kadar burun da yere değdirilmezse namaz kabul edilmez." Bu rivayetlerin tümü, alınla burunun ikisinin birlikte secde mahalli olduklarına delalet etmektedir.

Abdulaziz b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Vehb b. Keysan'a dedim ki: "Ya Eba Nuaym, neyin var senin? Niçin secdede alnını ve burnunu yere koymuyorsun?"

Bana şöyle cevap verdi: Zira ben, Cabir b. Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini işittim:

(رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْجُدُ
بِأَعْلَى جَبْهَتِهِ عَلَى قِصَاصِ الشَّعْرِ)

"Resûlullah'ı** sallallahu aleyhi ve sellem**, alnının üst tarafına, saç kesim yeri üzerine secde ederken gördüm."[308]

306 Müsnedu'l Bezzar: 2/145
307 Abdurrezzak, el-Musannef: 2/181
308 Dârekutni, Sünen: 1/257

Ebu Şa'sâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İbn Ömer'in *radiyallahu anh* secde ederken burnunu yere koymadığını gördüm." Kendisine bunun sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Burnum, yüzümün en çok görünen kısmıdır. Yüzümü lekelemek istemem."[309]

Kasım ile Salim'in alınları üzerine secde ettikleri, burunlarını yere değdirmedikleri rivayet edilmiştir.

Cabir'in *radiyallahu anh* hadisine gelince onun, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* alnının üst tarafına, saç kesim yeri üzerine secde ederken görmesi, belki de burnundaki bir yaradan ötürüydü. Bu yüzden burnunu yere değdirememişti. Mezkûr ayeti, secdenin yüz ve çene üzerine yapılması şeklinde te'vil edenlerin te'vili, secdenin her ne kadar hem alın hem de burun üzerine yapılması müstehap ise de, alın üzerine değil de sadece burun üzerine yapmanın caizliğine delalet etmektedir. Zira bilindiği gibi ayette secdenin çene üzerine yapılması kastedilmiş değildir. İlim ehlinden hiç kimse bunu söylemiş değildir. Şu halde çeneye yakın olduğu için ayetteki çene kelimesiyle burnun kastedildiği ispatlanmış olmaktadır.

Ebu Hanife'ye göre bir kimse alnı üzerine değil de sadece burnu üzerine secde ederse, bu onun için yeterli olur.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre bu yeterli olmaz. Ama burnu üzerine değil de sadece alnı üzerine secde ederse, bu hepsine göre yeterli olur.

Attaf b. Halid'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Burnun yere değdiğinde secde etmiş olursun."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Hanzele, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Alın ve burun(un ikisi birlikte), namazda (üzerine secde edilmesi gereken) yedi (kemik)ten biridir."

İbrahim b. Meysere, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Burun, alından sayılır. Hem de alnın en iyi yeridir."

309 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 3/140

Secdede Okunacak Duâ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولاً ﴿١٠٨﴾﴾

108-"«Rabbimizin şanı yücedir. Rabbimizin va'di mutlaka gerçekleşecektir» derler."

Secdede böyle diyenleri Yüce Allah övmüştür. Bu da secdede okunması sünnet olan zikrin, tesbih olduğuna delalet etmektedir.

Musa b. Eyyüb'ün bildirdiğine göre amcası, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) **"Öyleyse yüce Rabbinin adını tesbih et"**[310] ayeti indiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ) ***"Bunu rükûunuzda okuyun"*** buyurdu. (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) **"Yüce Rabbinin adını tesbih et"**[311] ayeti indiğinde (اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ) ***"Bunu da secdenizde okuyun"*** buyurdu.[312]

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Sıla b. Züfer, Huzeyfe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ» -ثَلَاثًا-، وَفِي سُجُودِهِ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» ثَلَاثًا.)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem rükûunda üç defa 'sübhane rabbiyel azîm', secdesinde de üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' derdi."[313]

Katade'nin bildirdiğine göre Mutarrif b. Abdullah eş Şahîr, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

310 Vâkı'a, 57/74
311 A'lâ, 87/1
312 İbn Mâce, İkametu's Salavât, 20
313 İbn Huzeyme, Sahih, Salât, 201: 1/356

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: « سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem rükû ve secdesinde 'sübbuhun, kuddusun, rabbül melâiketi ve'r rûh' derdi."[314]

İbn Ebi Zi'b'in bildirdiğine göre İbn Mesud *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا، فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ وَإِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَقُلْ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا)

"Biriniz rükûya vardığında rükâdayken üç defa 'sübhane rabbiyel azîm' desin. Bunu yaptığında rükûu tamamlanır. Biriniz secde ettiğinde, secdedeyken üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' desin."[315]

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ)

"Rükûya gelince orada Rabbi tazîm edin. Secdede ise çokça dua edin. Orası duaların kabulüne lâyık bir yerdir."[316]

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(أَن رَسُول الله صَلَّى الله تَعَالَى عَلَيْهِ وَسلم كَانَ يَقُول فِي سُجُوده اللَّهُمَّ لَك سجدت وَبِك آمَنت وَلَك أسلمت سجد وَجْهي للَّذي خلقه وصوره وشق سَمعه وبصره تبَارك الله أحسن الْخَالِقِينَ)

314 Müslim, Salât, 42
315 İbn Mâce, İkametu's Salavât, 20
316 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salât, 18

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem secdesinde şöyle derdi: Allah'ım sana secde ettim. Sana inandım. Sana teslim oldum. Yüzüm, kendisini yaratan, şekillendiren, kulağını ve gözünü açan Rabbine secde etti. Yaratanların en güzeli olan ne mübarektir."[317]

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* naklettikleri duaları, (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) ayetinin inişinden önceki zamanlarda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* okumuş olması mümkündür. Bu ayet indikten sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ukbe b. Âmir'in rivayet ettiği duanın secdede okunmasını emretmiştir.

Mezhebimiz müçtehidleri, Sevri ve Şafiî dediler ki: "Namaz kılan kişi rükûda üç defa 'sübhane rabbiyel azîm', secdede ise üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' desin."

Sevri dedi ki: "İmamın rükûda beş defa 'sübhane rabbiyel azîm' demesi, secdede ise arkasındaki cemaatin üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' diyebileceği kadar bir süre bu duayı tekrarlaması müstehaptır."

İbn Kasım, rükû ve secde hakkında Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Namaz kılan kişi, rükû ve secdeyi istenilen şekilde yerine getirir ama tesbihatı yapmazsa, rükû ve secdesi geçerli olur."

Mâlik, rükû ve secdede belli sayıda tesbihat yapılmasının gerekliliği görüşünde değildir. O, bu hususta şöyle demiştir: "İnsanların rükûda 'sübhane rabbiyel azîm', secdede ise 'sübhane rabbiyel a'lâ' demesi gerektiğini ben bilmiyorum."

Böyle diyerek buna karşı çıkmış ve rükû ile secde için belirli bir dua olmadığını bildirdikten sonra şunu ifade etmiştir: "Ancak rükûda dizlerini elleriyle iyice tutar; secdede ise alnını yere iyice değdirir."

Mâlik'e göre rükû ve secde için belli bir dua ve tesbihat yoktur.

317 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri. Hülasatu'l-Bedri'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 1/132

Namazda Ağlamak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعاً ﴿١٠٩﴾)

109-"Onlar ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Bu da onların derin saygısını artırır."

Nakledeceğimiz şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir:

(خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا)

"Ağlayarak secdeye kapanırlardı."[318]

Mezkûr ayet, namazda Allah korkusuyla ağlamanın namazı bozmayacağına delalet etmektedir. Çünkü secdedeyken ağlayanları Cenab-ı Allah övmüştür. Ayette namaz secdesi, tilavet secdesi veya şükür secdesi diye bir ayırım da yapılmamıştır.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre İsmail b. Muhammed b. Sa'd, Abdullah b. Şeddad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "En arkadaki safta olduğum halde Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* ağlama nedeniyle hıçkırığını duydum. Sabah namazında Yusuf suresini okuyordu. (إنَّما أشْكُو بَثِّي وحُزْني إلى الله) **"Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim"** ayetine geldiğinde hıçkırmaya başladı. Sahabiler namazda onun arkasında oldukları halde hiçbiri onun bu durumuna itiraz etmedi. Böylece bu bir icma oldu."[319]

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken ağlamaktan ötürü göğsünden tencere fokurtusu gibi ses gelirdi.[320]

(وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا)

"Bu da onların derin saygısını artırır."

318 Meryem, 19/58
319 Buhari, Ezan, 72
320 Ebu'l Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemi. Mevaridu'z-Zam'ân ila Zevaidi İbn Hıbban: 2/240

Yani secdedeyken ağlamaları, onların Allah'a olan derin saygılarını daha da artırır. Bu ayette onların Yüce Allah'tan korkmalarının kendilerini ağlatacak kadar ileri derecede olduğuna delalet etmektedir. Bu da Allah'ın bahşettiği nimetlerin hakkını gereği gibi vermeye, ibadetleri ihlasla yapmaya ve Allah'a taatte bulunmaya davet etmektedir.

Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Namazda Kıraat ve Duanın Sesli Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾﴾

110-"De ki: «(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur.» Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut."

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hz. Aişe, Mücahid ve Atâ'nın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Duâlarında sesini pek yükseltme, çok da kısma."

Yine İbn Abbas ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda sesli okuduğunda müşrikler kendisini rahatsız ediyorlardı. Sesini kıstığında ise arkasında namaz kılanlar sesini duymuyorlardı. Bu durum Mekke'de yaşanıyordu. Bunun üzerine Yüce Allah (وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ) ayetini indirdi. Bununla, namazdaki kıraat kastedilmekteydi."

Hasan dedi ki: "Seni rahatsız edecek olanların yanında namazda kıraati yüksek sesle yapma. Dinlemek isteyenlerin yanında ise sesini kısma."

Hasan'a göre namazda kıraatin bazı durumlarda sessiz yapılması, diğer bazı durumlarda ise sesli yapılması gerekmektedir.

Denildi ki: Namazların tümünde sesli okuma, tümünde de sessiz okuma. Sana emrettiğimiz gibi gece namazlarında sesli okuyarak, gündüz namazlarındaysa sessiz okuyarak ikisinin arasında orta bir yol tut.

Ubade b. Nüseyy, Gudeyf b. Hâris'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'ı sesli mi, yoksa sessiz mi okurdu?" diye sordum. Şöyle cevap verdi:

(رُبَّمَا جَهَرَ وَرُبَّمَا خَافَتَ)

"**Bazen sesli, bazen de sessiz okurdu**."

Ebu Halid el-Vâlibi'nin rivayetine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh* geceleyin namaza dururken sesini bazen alçaltır, bazen de yükseltirdi. Ve "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* okuyuşu böyleydi" dedi.

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan ayının sonlarında insanların namaz kılmakta olduklarını görünce onlara şöyle buyurdu:

(إِنَّ الْمُصَلِّيَ إِذَا صَلَّى يُنَاجِي رَبَّهُ فَلْيَعْلَمْ أَحَدُكُمْ
بِمَا يُنَاجِيهِ وَلَا يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ)

"Namaz kılmakta olan kişi Rabbi ile başbaşa konuşmaktadır. (Namaz kılmakta olan her) biriniz, kiminle baş başa konuştuğunu bilsin. Birbirinize yüksek sesle hitap etmeyin."[321]

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Hâris, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « نَهَى أَنْ يَرْفَعَ الرَّجُلُ صَوْتَهُ
بِالْقُرْآنِ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَبَعْدَهَا يُغَلِّطُ أَصْحَابَهُ فِي الصَّلَاةِ »)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, arkadaşlarının namaz kılarken hata etmelerine sebep olmaması için yatsıdan önce ve sonra adamın Kur'an okurken sesini yükseltmesini yasakladı."[322]

321 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/488
322 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/212

Gece namazlarında kıraatin sesli yapılacağına dair haberler rivayet edilmiştir. Mesela Küreyb, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ يَقْرَأُ فِي بَعْضِ حُجَرِهِ فَيَسْمَعُ قِرَاءَتَهُ مَنْ كَانَ خَارِجًا)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bazı odalarında kıraatte bulunurken dışardaki kimseler sesini duyardı."[323]

İbrahim, Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir gece Abdullah ile birlikte namaz kıldım. Kıraatte sesini yükseltiyor, öyleki evdekiler sesini duyuyordu."

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* namaz kılarken sesini kısardı. Hz. Ömer *radiyallahu anh* ise sesini yükseltirdi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'e ***"Niçin böyle yapıyorsun?"*** diye sorunca o, şu cevabı verdi: "Rabbime münacatta bulunuyorum. O benim neye ihtiyaç duyduğumu biliyor."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"İyi yapıyorsun"*** dedi.

Hz. Ömer'e ***"Niçin böyle yapıyorsun?"*** diye sorunca o, şu cevabı verdi: "Uyuyanları uyandırıyor ve şeytanı kovuyorum."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"İyi yapıyorsun"*** dedi.

(وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا) **"Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma"** ayeti inince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'e, ***"Sesini azıcık yükselt"***; Hz. Ömer'e de ***"Sesini azıcık kıs"*** dedi.[324]

Zühri'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Musa'nın *radiyallahu anh* sesini duydu ve şöyle buyurdu:

323 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/16

324 Zeylai, Tahricu'l-Ahadisi ve'l-Asâri'l-Vakıa fi Tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemahşeri: 2/294

(لَقَدْ أُوتِيَ أَبُو مُوسَى مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ)

"Ebu Musa'ya Davud ailesinin kavallarından bir kaval verilmiştir."[325]

Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yüksek sesle okumaya karşı olmadığına delalet etmektedir.

Abdurrahman b. Avsece'nin bildirdiğine göre Berâ *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(زَيِّنُوا الْقُرآنَ بِأَصْواتِكُمْ)

"Kur'an'ı sesinizle süsleyin."[326]

Hammad'ın bildirdiğine göre İbrahim, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(حَسِّنُوا أَصْوَاتَكُمْ بِالْقُرْآنِ)

"Sesinizi Kur'an ile güzelleştirin."[327]

İbn Cüreyc, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, "İnsanlar içinde kıraati en güzel olan kimdir?" diye soruldu.

Cevaben şöyle buyurdu:

(الَّذِي إِذَا سَمِعْتَ قِرَاءَتَهُ رَأَيْتَ أَنَّهُ يَخْشَى اللَّهَ)

"Kıraatini dinlediğinde Allah'tan korktuğunu gördüğün kimsedir."[328]

325 Darimi, Sünen: 1/235
326 Buhari, Tevhid, 52
327 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 6/118
328 Abdurrezzak es-San'ani, Musannefu Abdurrezzak: 2/487

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

18- KEHF SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً ﴿٧﴾)

(وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيداً جُرُزاً ﴿٨﴾)

7-"İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık."

8-"Biz, elbette (zamanı gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz."

Yeryüzünü süslemek için yaratılan bitki, canlı ve diğer şeylerin, zamanı geldiğinde kuru bir toprağa dönüştürüleceği bu ayette açıklanmaktadır. Ayette geçen (صَعِيد) kelimesi yer ve toprak demektir. Cenab-ı Allah'ın, yeryüzünün zinetleri olan şeyleri zamanı geldiğinde toprağa dönüştüreceğini söylemesi, yeryüzündeki tabiatta zaten bilinmekte ve müşahede edilmektedir. Çünkü yeryüzünde meydana gelen bitki, canlı, demir, kurşun ve benzeri madenler toprağa dönüşmektedir. Güç ve yücelik sahibi Allah, yeryüzündeki varlıkları kuru bir toprağa dönüştüreceğini haber verdiğine, bununla birlikte toprakla teyemmüm etmeyi mübah kıldığına göre, bu ayetin genel hükmünce teyemmümün, bitki, canlı, demir, kurşun veya başka nesnelerin esası olan toprakla yapılmasının caiz olması gerekir. Çünkü Yüce Allah, toprakla teyemmüm etmeyi mutlak surette emir buyurmuştur. Bu da mezhebimiz müçtehidlerinin 'Necasetler dönüşüm geçirip toprak

olduğunda temiz olurlar' demelerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü bu durumda o necaset artık necaset değil, toprak olmuştur. Aynı şekilde yakılıp küle dönüşen necasetin de temiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü asıl itibariyle kül temizdir, necis değildir. Necis maddenin külü ile temiz odunun külü arasında fark yoktur. Çünkü bu necaset bir nevi istihale/dönüşüm geçirmiş ve kendisindeki necislik yakma sebebiyle ortadan kalkmıştır. Necislik hükmünü gerektirmeyen bir çeşit dönüşüm geçirmiştir. Aynı şekilde şarap da dönüşüm geçirip sirkeleşirse temiz olur. Çünkü bu durumda onun şarap olmasını gerektiren vasfı, istihale/dönüşüm sebebiyle yok olup gitmiştir.

﴿اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَداً ﴿١٠﴾﴾

10-"Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, «Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır» demişlerdi."

İnsanın, dininde sınanmaya maruz kalmaktan korkması durumunda dinini kurtarmak için kaçması, takıyye şeklinde de olsa küfür kelimesini açıktan söylememesi gerektiğine bu ayet delalet etmektedir. Yine bu ayet, dinde sınanmaya maruz kalmaktan korkan insanın, dinini kurtarmak için karar verdiğinde Yüce Allah'ın Kur'an'da naklettiği ashab-ı kehfin duasını okuması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, onların bu tutumunu beğenmiş, dualarına icabet etmiş ve güzel bulduğunu belirterek onların bu duasını bize aktarmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَداً ﴿١٢﴾﴾

12-"Sonra onları uyandırdık ki, iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim."

Onları uyandırdık ki, iki gruptan hangisinin mağarada bekledikleri süreyi daha iyi hesapladığı bilinip ortaya çıksın. Çünkü bu sürenin bilinip ortaya konulmasında ibretler vardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظاً وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَاراً وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْباً ﴿١٨﴾)

18-"Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı."

Denildi ki: Bu ayetin manası hakkında birkaç şey söylenebilir:

1-Bekleme süreleri dolup uyanıncaya kadar kimse kendilerine ilişmesin diye Cenab-ı Allah onlara heybetli bir görünüm kazandırmıştı. Bu heybetli görünüm, onların uyanmalarından sonra değil de uykudaki bir vasfı idi.

2-Onlar mağaranın ıssız bir köşesindeydiler. Uyurken gözleri açık vaziyette olup nefes alıp veriyor, ama konuşmuyorlardı.

3-Tırnakları ve saçları çok uzamıştı. Dolayısıyla görenler onlardan korkuyorlardı.

(وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهِ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَاماً فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَداً ﴿١٩﴾)

19-"Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: «Ne kadar kaldınız?» dedi. (Bir kısmı) «Bir gün ya da

bir günden az» dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: «Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin.»"

Yüce Allah onların bize naklettiği bu ifadelerini reddetmediğine göre, onların bu ifadelerinin doğru olduğunu anlıyoruz. Çünkü onlar, mağarada gerçekten bekledikleri süreye göre değil, kendi bildiklerine göre konuşmuşlardı. Şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir:

(فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ)

"Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: «Ne kadar (ölü) kaldın?» O, «Bir gün veya bir günden daha az kaldım» diye cevap verdi."[329]

Yüce Allah, kendisine sorduğu şahsın bu cevabını reddetmemişti. Çünkü o, gerçekte geçen zamana göre değil, inandıklarına ve kendi bildiklerine göre cevap vermişti. Musa'nın (a.s) Hızır'a (a.s) itirazını da böyle değerlendirmek gerekir:

(اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا)

"Mûsâ, «Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın» dedi."[330]

(لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا)

"Mûsâ, «Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın» dedi."[331]

Yani bana göre bu, kötü ve şaşılacak bir iştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de anlam bakımından buna benzemektedir:

329 Bakara, 2/259
330 Kehf, 18/74
331 Kehf, 18/71

Zülyedeyn lakaplı bir sahabinin, "Ey Allah'ın Resûlü! Sen mi unuttun yoksa namaz mı kısaldı?" sorusuna Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Unutmadım. Namaz da kısalmadı"*** diye cevap vermesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi bildiğine ve kanaatine göre verdiği bir cevaptı.[332]

(فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ)

"Şimdi siz birinizi şu gümüş paranız ile kente gönderin."[333]

Bu ayet, bir topluluğun paralarını birbirine katıp ortaklaşa yiyecek alıp birlikte yemelerinin -her ne kadar bazıları bazılarından daha çok yeseler de- caiz olduğuna delalet etmektedir. Halk arasında buna münahede/harfane denilmektedir. Bu genellikle yolculuklarda yapılır. Ayetin buna delalet ettiğini "birinizi şu gümüş paranız ile kente gönderin" ifadesinden anlamaktayız. Çünkü ayette "paranız" demekle paranın, topluluğa ait olduğu ima edilmiş olmaktadır. Şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir:

(وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar) sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir."[334]

Bu ayette Yüce Allah, yetimlerin yiyecekleriyle kendi yiyeceklerimizi karıştırıp onlarla birlikte yememizin – bazı kimseler bazılarından fazla yediği halde-caiz olduğuna delalet vardır. Yine bu ayet, bir şey satın almak için başkasını vekil tayin etmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ashab-ı kehfin yiyecek satın alması için şehire gönderdikleri şahıs, onların vekili idi.

332 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/444
333 Kehf, 18/19
334 Bakara, 2/220

Yeminde İstisna Etmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَداً ﴿٢٣﴾﴾

﴿اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَداً ﴿٢٤﴾﴾

23-"Hiçbir şey hakkında sakın «yarın şunu yapacağım» deme!"

24-"Ancak, «Allah dilerse yapacağım» de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve «Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır» de."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu tür istisna, kendisinden önceki cümlenin varlığıyla yokluğu aynı olacak şekilde hükmünü ortadan kaldırmak için kelâma dâhil olur. Cenab-ı Allah böyle bir istisnada bulunmayı yani yemin ederek 'şu işi yapacağım' derken 'Allah dilerse' kaydını koymayı tavsiye etmiştir ki o işi yapmadığı takdirde kişi yalan söylemiş olmasın. Bu da anılan istisnanın hükmünün anlattığımız şekilde olduğuna delalet etmektedir. Mûsâ'nın (a.s) sözlerini nakleden şu ayet de buna delalet etmektedir: (سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِرًا) **"İnşallah beni sabırlı bulacaksın."**[335] Musa (a.s) sabretmedi, ama "inşallah" diyerek konuşmasında istisna yaptığı için yalan söylemiş olmadı. Bu da, konuşmada istisna yapıldığı takdirde önce de anlattığımız gibi, yapılan konuşmanın hükmünün ortadan kalktığına delalet eder. İstisnanın yemin veya boşama ya da köle azad etmeyle ilgili cümlelere dâhil olması hep aynı sonucu doğurur.

Eyyüb'ün bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

335 Kehf, 18/69

(مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَقَالَ: إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلا حِنْثَ عَلَيْهِ)

"Bir kimse bir şeye yemin eder de 'inşallah' derse, o şeyi yapmadığı takdirde yemin bozmuş olmaz."[336]

Bu hadisin bazı varyantlarında ***'inşallah'*** yerine ***'istisna ederse'*** kaydı geçmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadiste yeminler arasında bir ayırım yapılmamıştır. Dolayısıyla hadisin hükmü her türlü yemini kapsamaktadır. Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* da benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Atâ, Tavus, Mücahid ve İbrahim dediler ki: "İstisna her şeyde yapılabilir."

İsmail b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Muâz b. Cebel *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لامْرَأَتِهِ أَنْتِ طَالِقٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَيْسَتْ بِطَالِقٍ وَإِذا قَالَ لِعَبْدِهِ أَنْتَ حُرٌّ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَهُوَ حُرٌّ)

"Bir adam karısına 'İnşallah sen boşsun' derse karısını boşamış olmaz. Kölesine 'İnşallah sen hürsün' derse kölesi artık hürdür."[337]

Bu, senedi zayıf olan şaz bir hadistir. İlim ehli bununla amel etmemektedir.

İlim ehli istisnanın yapılmasının sahih olacağı bir vakitte yapılması durumunda sahih olacağı hususunda ittifak ettikten sonra, istisnayla ilgili üç görüş ileri sürerek ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki:

1-İbn Abbas *radiyallahu anh*, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Ebu'l Âliye dediler ki: "Bir kişi sözünü söyledikten bir sene sonra istisna yapsa bile istisnası sahih olur."

336 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/19
337 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Talak, 48: 5/48

2-Hasan ile Tavus dediler ki: "Kişi, sözünü söylediği yerde bulunduğu süre içinde istisna yaparsa istisnası sahih olur."

3-İbrahim, Atâ ve Şa'bî dediler ki: "Söylenen söze bitişik olmadığı takdirde yapılan istisna sahih olmaz."

Sesli olarak yemin ettikten sonra sessiz olarak içinden istisna eden bir kimse hakkında İbrahim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yemini sesli olarak yaptığı gibi istisnayı da sesli olarak yapmadıkça onun istisnası sahih olmaz."

Bize göre İbrahim'in bu ifadesi şu anlama gelmektedir: Bir kimse başkalarının duyacağı şekilde yemin eder ancak istisna da yaptığını, lâkin istisnasının başkaları tarafından duyulmadığını iddia ederse, bu iddiası yargı nezdinde kabul görmez.

Mezhebimiz müçtehidleri ve diğer fakihler dediler ki: İstisna, söylenen söze bitişik olmadığı takdirde sahih olmaz. Çünkü istisna, şart gibidir. Şart ise söylenen söze bitişik ve de fasılasız olarak ileri sürülmediği takdirde hükümsüzdür. Mesela bir kimse karısına, "Sen boşsun, eğer eve girersen" derse, karısı eve girdiği takdirde boş olur. Ama "Sen boşsun" deyip susar ve bir süre sonra "eğer eve girersen" derse bu, boşamanın eve girme şartına bağlanmasını gerektirmez. Eğer bu durumda boşamanın eve girme şartına bağlanması caiz olursa, karısına "Sen üç talakla boşsun" dedikten bir süre sonra "inşallah bir sene sonra" ilavesini yapması da caiz olur ve kadının ilk kocasına helal olması için ikinci bir kocayla hülle yapmasına ihtiyaç da kalmaz. Cenab-ı Allah'ın üç talakla boşanan kadını, hülle yapmadan ilk kocasına haram kılması, boşama ifadesini kullanıp sustuktan sonra istisna yapmanın geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Boşamadaki istisna, boşama ifadesine bitişik olmadığı takdirde geçerli olmadığı gibi, yeminde de aynı hüküm söz konusu dur. Mesela Eyyüb (a.s), hastalıktan kurtulup iyileştiğinde karısına yüz sopa vuracağına yemin etmişti. Cenab-ı Allah, eline bir demet sap alıp onunla karısına vurmasını emretmişti. Böylece Eyyüb (a.s), yeminini bozmuş olmayacaktı. Şayet yemin ettikten sonra istisna yapmak geçerli olsaydı, istisna yapmasını Cenab-ı Allah ona emrederdi. O da karısına sapla veya başka bir nesne ile vurmak mecburiyetinde kalmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا
فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."[338]

Yemin ettikten bir süre sonra istisna yapmak caiz olsaydı, Cenab-ı Allah Hz. Eyyüb'e bu yemininden istisna yapmasını emrederdi. O da keffaret ödemeye muhtaç olmazdı. Yukarıdaki hadisle aynı anlamdaki bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنِّي واللهِ إِنْ شاءَ اللهُ لا أَحْلِفُ على يمينٍ فَأَرى غيْرَها خَيْراً
مِنْها إلا أتيتُ الذي هُوَ خيْرٌ وكفّرتُ عن يميني)

"Şüphesiz Allah'a yemin olsun ki Allah dileyip de ben bir şeye yemin ettikten sonra ondan daha hayırlı bir şey görürsem, mutlaka hayırlı gördüğüm o şeyi yapar ve yeminim için de keffaret veririm."[339]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "inşallah derim/istisna yaparım" dememiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kays'ın bildirdiğine göre İkrime *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Allah'a yemin ederim ki mutlaka Kureyş ile savaşacağım! Allah'a yemin ederim ki mutlaka Kureyş ile savaşacağım!"*** Bu şekilde yemin edip bir süre sustu. Sonra ***"İnşallah"*** dedi. Yani sustuktan sonra istisna yaptı."[340]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi Şerîk, Simâk aracılığıyla Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* üç defa ***"Allah'a yemin***

338 Müslim, Eyman, 3
339 Buhari, Keffaratu'l Eymân, 11
340 Ebu Davud, el-Eyman ve'n Nüzur, 20

ederim ki mutlaka Kureyş ile savaşacağım!" diyerek yemin etmiş; üçüncü yemininde "inşallah" demiştir. Demek ki yeminlerinin sonuncusunda istisna yapmıştır. Bu da istisnanın yemine bitişik olarak yapılmış olmasını gerektirmektedir.

Bu rivayet, öncelikle bizim anlattıklarımıza delil olmaktadır. Yine bu rivayet, birçok şeye yemin eden bir kişinin son yemininde istisna yapması durumunda, bu istisnasının önceki bütün yeminleri için geçerli olacağına delalet etmektedir.

Yemin ettikten sonra istisna yapmanın caiz olduğu hususunda İbn Abbas *radiyallahu anh* ile ona tabi olanlar, şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

(وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا اِلَّا اَنْ
يَشَاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ)

"Hiçbir şey hakkında sakın «yarın şunu yapacağım» deme! Ancak, «Allah dilerse yapacağım» de. Unuttuğun zaman Rabbini an."[341]

Bu görüşte olanlar, (وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ) **"Unuttuğun zaman Rabbini an"** cümlesini, sözün tamamlanmasından bir süre sonra istisna yapmanın caiz olacağına delil göstermişlerdir. Bu emir, vücup manasına değildir. Çünkü (وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ) **"Unuttuğun zaman Rabbini an"** cümlesinin, kendi başına müstakil bir mana ifade eden ve öncesiyle bağlantısı olmayan yeni bir başlangıç kelamı olması mümkündür. Böyle bir cümleyi başka cümlelerle bağlantılı hale getirmek caiz değildir.

Sabit, (وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ) **"Unuttuğun zaman Rabbini an"** cümlesi hakkında İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Öfkelendiğin zaman Rabbini an."

Böylece bu ayette yanılma ve gaflet anında Allah'ı anıp O'na sığınmanın emrinin kastedildiği ispatlanmış olmaktadır.

341 Kehf, 18/23-24

Tefsirde rivayet olunduğuna göre "(وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ) **"Hiçbir şey hakkında sakın «yarın şunu yapacağım» deme! Ancak, «Allah dilerse yapacağım» de"** ayeti şu sebeple inmiştir: Kureyşliler, ashab-ı kehf ve Zülkarneyn kıssalarını sordukların-da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Size anlatacağım"*** demişti. Lâkin Cebrail'in (a.s) gelmesi gecikmiş, ancak birkaç gün sonra bunlarla ilgili haberi getirmişti. Cenab-ı Allah bundan sonra gelecekte yapacağını söylediği bir şeyi Allah'ın dilemesi kaydıyla yapacağını söylemesini ve buna benzer ifadeler kullanmasını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti."

Bunun benzeri bir rivayet de şöyledir: Hişam b. Hassan'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Davud oğlu Süleyman, 'Vallahi bu gece yüz karımla ilişkide bulunacağım. Her biri, Allah yolunda kılıçla savaşacak bir erkek çocuk doğuracaktır' dedi. Ama 'inşallah ' demedi. Kadınlarından sadece biri doğurdu. Onun doğurduğu da yarım insandı."***[342]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعاً ﴿٢٥﴾)

25-"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler."

Rivayete göre Katade, bu ifadenin Yahudilere ait olduğunu söylemiştir. Çünkü Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur: (قُلِ اللهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) **"De ki: «Kaldıkları süreyi Allah daha iyi bilir.»"**[343]

Mücahid, Dahhâk ve Ubeyd b. Umeyr dediler ki: "Bu ayette Cenab-ı Allah, onların mağarada üç yüz dokuz sene müddetle kaldıklarını haber vermiş, sonra da Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu emretmiştir: "Kitap ehli kimseler bu konuda seninle tartışırlarsa de ki, onların mağarada ne kadar kaldıklarını Allah bilir."

342 Bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/229
343 Kehf, 18/26

Ashab-ı kehfin mağarada kaldıkları süre hakkında denildi ki: "Haklarında Kur'an ayeti ininceye dek onların ne kadar kaldıklarını Allah bilir."

Yine onlar hakkında denildi ki: "Ölünceye kadar onların bu dünya da ne kadar kaldıklarını Allah bilir."

Katade'nin söylediği pek de doğru sayılmaz. Çünkü Cenab-ı Allah'ın bu konuda verdiği haberin bir delile dayanmadan Yahudilerin ifadesi olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü bunu söylemek, ashab-ı kehfin mağarada kalış sürelerinin Kur'an'da bildirilmediği anlamına gelir. Oysa biliyoruz ki Yüce Allah bundan ibret almamızı ve bu olayı O'nun hayretengîz kudretine, iradesinin her zaman geçerli olduğuna delil olarak kabul etmemizi bizden istemektedir.

(وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالاً وَوَلَداً ﴿٣٩﴾)

39-"«Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya!.. Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan»"

Ayette geçen (مَا شَآءَ اللّٰه) **'Mâşaallah'** kelimesi hakkında iki şey söylenmiştir:

1-(مَا شَآءَ اللّٰه) kelimesinin devamında bulunan (كَانَ) fiili hazfedilmiştir. Buna göre mana "Allah'ın dilediği olur" şeklindedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقاً فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِي السَّماءِ)

"Bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap!"[344]

Bu ayette (فَافْعَلْ) "yap" kelimesi hazfedilmiştir.

344 En'âm, 6/35

2-'Mâşaallah' kelimesi nazardan koruma, nimetin sahibinin Allah olduğunu bilme, kibri terketme manalarını içermektedir. Çünkü ayette, 'bağ sahibi bu kelimeyi söylemiş olsaydı, bağının âfete maruz kalmayacaktı' haberi verilmektedir.

(وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلاً ﴿٥٠﴾)

50-"Hani biz meleklere, «Adem için saygı ile eğilin» demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!"

Bu ayette, İblis'in meleklerden olmadığı açıklanmaktadır. Çünkü Cenab-ı Allah onun cinlerden olduğunu bildirmiştir. Bununla ilgili başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ)

"Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık."[345]

İnsanlar cinlerden ayrı bir cins oldukları gibi, cinler de meleklerden ayrı bir cinstir. Rivayet olunduğuna göre insanların aslı toprak olduğu gibi, meleklerin aslı da rüzgâr, cinlerin aslı ise ateştir.

(فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَباً ﴿٦١﴾)

61-"Onlar iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti."

345 Hicr, 15/27

Balığı unutan Yuşa' b. Nûn idi. Ama ayette ikisinin unuttuğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde bir topluluktan bir kişi topluluğun azığını bir yerde unutursa, "Topluluk azığını unuttu" denir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mâlik b. Huveyris ile onun amcasıoğluna şöyle demişti:

"Yolculuk ettiğinizde ezan okuyun, kâmet getirin, büyük olanınız imamlık etsin."[346]

Ezan ve kâmeti bir kişi okuduğu halde bu hadiste "ezan okuyun, kâmet getirin" buyrulmuştur.

Bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ)

"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?"[347]

Burada cinlerle insanlara hitap edildiği halde Peygamberler, sadece insanlar arasından seçilmişlerdir.

(فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَاءَنَاۗ لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَباً ﴿٦٢﴾)

62-"Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence «Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük» dedi."

Bu ayet, sevaplı bir iş yaparken yorgun düşen kimsenin yorulduğunu söylemesinin mübahlığına, bunu söylemenin mekruh olan şikâyet anlamına gelmediğine delalet etmektedir.

346 Bkz: Nesai, İmamet, 4
347 En'âm, 6/130

Hekîmin Zarar Verici Görünen Operasyonuna Karşı Çıkmak Caiz Değildir

Cenab-ı Allah'ın Musa (a.s) ile Hızır (a.s) ın kıssasına dair anlattıklarında, hekîmin zarar verici görünen, ama faydalı sonuçlar doğuran hikmetli operasyonuna karşı çıkmanın caiz olmadığı açıklanmaktadır. Hekîmin bu yaptığı, sefihin yaptığı benzer işlerle aynı hükme tabi tutulamaz. Mesela çocuğa hacamat vurulduğunda veya ilaç içirildiğinde görünürde hoş olmayan bu işleme çocuk karşı çıkar. Çünkü no, bundaki fayda ve hikmeti bilmemektedir; işin hakikatinden habersizdir. Aynı şekilde Cenab-ı Allah'ın, yaptıklarının mutlaka doğru ve hikmetli olduğuna dair delil varken, zararlı gibi görünen işlerine ve emirlerine karşı çıkmak caiz olmaz. Bu bapta bu, büyük bir delildir. Hızır (a.s), Musa'nın (a.s) kendisine üç defadan fazla itiraz etmesine tahammül etmemişti. Bu da âlimin, kendisinden bir şeyler öğrenen kimsenin iki veya üç defa emre muhalefet etmesine tahammül etmesinin normal olduğuna, daha sonraki muhalefetlerine tahammül etmemesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.

Kenz Nedir?

(وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحاً فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِي ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْراً ﴿٨٢﴾)

82-"«Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur.»"

Said b. Cübeyr dedi ki: "Ayette sözü edilen kenz, ilim demektir."

İkrime dedi ki: "Kenz, mal demektir."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kenz, altın ve gümüştür. Ancak ayette sözü edilen kenz, ilim sahifeleri demektir."

Mücahid dedi ki: "kenz, ilim sahifeleri demektir."

Ebu Derdâ *radiyallahu anh*, (وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا) **"Altında onlara ait bir kenz vardı"** ayeti hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Altın ve gümüştü"*** dediğini rivayet etmiştir.

Bazılarının bunu sahife, ilim, altın ve gümüş olarak manalandırmaları, kenz kelimesinin bunların hepsi olabileceğine delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı bu şekilde manalandırmazlardı.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[348]

Bu ayette özel olarak altın ve gümüşün biriktirilip zekâtının verilmemesinin azabı gerektireceği bildirilmiştir. Çünkü diğer şeyler çok olarak mevcut olsalar da zekâta tabi olmazlar. Ancak nemalandırılmak üzere bulundurulurlarsa zekâta tabi olurlar. Altın ile gümüş, nemalandırılmak amacıyla olmasa bile biriktirilip bekletilmekteyse zekâta tabi olurlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا)

"Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını istedi."[349]

348 Tevbe, 9/34
349 Kehf, 18/82

Bu ayette Cenab-ı Allah'ın, babaları iyi insan olduğu için çocukları koruyacağına delalet vardır. Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Şüphesiz Allah, mü'min kimse(nin hatırına) ailesini, çocuğunu, çevresindeki evleri korur."***

Benzer manadaki ayetlerde de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ
فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ
يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

"Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah, Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."[350]

Bu ayette Cenab-ı Allah, aralarında mü'minler bulunduğu için azabı kâfirlerden savdığını bildirmektedir.

(وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ)

"Sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi."[351]

350 Fetih, 48/25
351 Enfâl, 8/33

بسم الله الرحمن الرحيم

19- MERYEM SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَآءً خَفِياً ﴿٣﴾)

3-"Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı."

Zekeriya (a.s) duâyı gizli yaptığı için, Allah tarafından övülmüştür. Bu da duanın sessiz yapılmasının sesli yapılmasından daha faziletli olduğuna delalet etmektedir.

Benzer manadaki bir ayette Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur:

(اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً)

"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin."[352]

Sa'd b. Ebi Vakkas *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي)

"Zikrin en hayırlısı, sessiz yapılanıdır. Rızkın da en hayırlısı, yeterli olanıdır."[353]

352 A'râf, 7/55
353 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Mukaddime, 71: 13/14

Rivayet olunduğuna göre Hasan, kunut duasını imamın okuması, arkasındaki cemaatin de âmîn demesi görüşündeydi. Seslerin yükseltilmesinden hoşlanmazdı.

Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir yolculuk sırasında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, topluluktaki kimselerin yüksek sesle duâ ettiklerini gördü ve onlara şu uyarıda bulundu: ***"Şüphesiz siz ne sağır ne de gaipteki birine sesleniyorsunuz. Kendisine seslenip duâ ettiğiniz, size şah damarınızdan daha yakındır."***[354]

(وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَاءِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي
عَاقِراً فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِياً ﴿٥﴾)

(يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ ۖ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِياً ﴿٦﴾)

5-6 "«Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum. Karım ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaşmış bir kimse kıl!»"

Mücahid, Katade, Ebu Salih ve Süddi dediler ki: Ayette geçen mevali kelimesi, kişinin asabeleridir. Burada kastedilen, Zekeriya'nın (a.s) amcaoğullarıdır. Zekeriya (a.s), onların yaşantılarında dini hükümlere uymayacaklarından korkmuştu. Çünkü onlar, İsrailoğullarının en şerli ve kötü adamlarıydılar.

(فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ)

"Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla."[355]

Zekeriya (a.s), güç ve yücelik sahibi Allah'tan kendisine bir erkek evlat nasip etmesini diledi ki, o çocuk kendisinden sonra din işlerini idare

354 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/261
355 Meryem, 19/5-6

etsin ve dini hükümlerin gereğini yapsın. Çünkü vefatından sonra amcasıoğullarının, kendi getirdiği dini değiştirmelerinden korkuyordu.

Katade, (يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ) **"Bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk"** ibaresi hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamberliğine ve ilmine mirasçı olacak bir çocuk..."

Hasîf'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zekeriya (a.s) ın çocuğu olmuyordu. Kendisine ve Yakub ailesine peygamberlikte mirasçı olması için bir çocuk ihsan etmesini Rabbinden diledi." Ebu Salih'in de bu hususta benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* anlattığına göre doğacak erkek çocuk, mala ve Yakub ailesindeki peygamberliğe mirasçı olacaktı. Yüce Allah, peygamberliğin de mirasa konu olabileceğini bu ayetle caiz kılmıştır. (يَرِثُنِي) kelimesiyle Zekeriya (a.s) "ilmime mirasçı olacak bir çocuk" demek istemiş olabilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ العُلَمَاءَ وَرَثَةُ الأَنْبِيَاءِ إِنَّ الأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا
دِينَارًا وَلاَ دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَّثُوا العِلْمَ)

"Şüphesiz âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır. Doğrusu peygamberler dinar ve dirhemleri miras bırakmadılar. Onlar ancak ilmi miras bıraktılar."[356]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(كُونُوا عَلَى مَشَاعِرِكُمْ فَإِنَّكُمْ عَلَى إِرْثٍ مِنْ إِرْثِ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ)

"(Hacdaki) meşairiniz (sembolleriniz) üzere olun. Doğrusu siz atanız İbrahim'in (a.s) mirasından bir miras üzerindesiniz."[357]

356 Tirmizi, İlim, 19
357 Nesai, Menasiku'l-Hac, 201

Zühri'nin Urve'den naklederek bildirdiğine göre Hz. Aişe *radiyallahu anh*, Ebû Bekir Sıddık'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(لا نُورَثُ ما تَرَكْنا صَدَقَةٌ)

"Bize mirasçı olunmaz. Geride bıraktığımız mal sadakadır."[358]

Zühri, Mâlik b. Evs b. Hadsan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, aralarında Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr ve Talha'nın da bulunduğu bazı sahabilerden Allah aşkına diyerek bir şeyi hatırlayın dediğini işittim. Onlara şöyle diyordu: "Göklerin ve yerin kendisinin güç ve kudreti sayesinde yerlerinde durduğu Allah aşkına söyleyin. Siz Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا نُورَثُ ما تَرَكْنا صَدَقَةٌ) ***"Bize mirasçı olunmaz. Geride bıraktığımız mal sadakadır"*** dediğini hatırlıyor musunuz?" Onlar, "Evet" diye cevap verdiler.[359]

Bu sahabe cemaatinin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıkları rivayetle, peygamberlerin mallarına mirasçı olunamayacağı ispatlanmış olmaktadır. Bu hadis, Zekeriya'nın (a.s) **"bana mirasçı olacak bir çocuk"** ifadesiyle malına mirasçı olmasını kasdetmediğine delalet etmektedir. Çünkü Allah'ın peygamberinin, ölümünden sonra malının hak sahiplerine intikali hususundaki akıbeti için üzülmesi caiz değildir. O, amcasıoğullarının kendisinin ilimlerini ve kitabını ele geçirip tahrif etmelerinden, o sayede maddi kazanç sağlamalarından, bu yolla dinini ifsad etmelerinden ve insanları dinden döndürmelerinden korkmuştu.

(إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا)

"Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım."[360]

358 Buhari, Humus, 1
359 Buhari, Nafakât, 3
360 Meryem, 19/26

O zamanlarda konuşmayıp susmanın ibadet olduğuna bu ayet delalet etmektedir. Eğer ibadet olmasaydı, Meryem (a.s) susmayı adamazdı. Adadıktan sonra da konuşmayı terkedip susmazdı. Mamer, bu ayet hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bazı kıraatlerde (صَوْمًا) kelimesi yerine (صَمْتًا) okunmaktadır. Bu da ayette "susma"nın kastedildiğine delalet etmektedir.

(فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا) **"Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım"** cümlesi şu hadisle neshedilmiştir:

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, gündüz boyunca geceye kadar susmayı yasaklamıştır. Süddi dedi ki: O zamanlarda oruç tutan bir kimse, insanlarla konuşmazdı. Ancak şu kadar konuşması için kendisine izin verildi. Yüce Allah, Zekeriya'yı (a.s) üç gün müddetle konuşmaktan men etmişti. Bu da onun çocuğunun doğacağı zaman kendisi için bir işaret kılınmıştı. O sıralarda kendisinde ahraslık veya bir hastalık olmadığı halde konuşamaz olmuştu.

(فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ
اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾)

11-"Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara «Sabah akşam Allah'ı tesbih edin» diye işaret etti."

Ebu Ubeyde dedi ki: "Mihrap, meclisin ön kısmıdır."

'Mescidin mihrabı' da bu anlamdadır. Mihrabın oda anlamına geldiği söylenmiştir.

(اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ) **"Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi."**[361] Mihrabın musalla manasına geldiği de söylenmiştir.

(فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ) "Onlara işaret etti." Denildi ki onlara eliyle işaret etti. Burada işaret söz yerine geçti. Çünkü sözle ifade edilecek şeyi işaretle anlatmış

361 Sâd, 38/21

oldu. Bu da ahrasın işaretinin sözlü ifade yerine geçtiğine ve onunla amel edilebileceğine delalet etmektedir. Fakihler, sağlıklı kimsenin işaretinin konuşma yerine geçmeyeceği hususunda ihtilaf etmiş değildirler. Ancak ahrasın işareti, sözlü ifade yerine geçer. Çünkü onun âdeti, alışkanlığı ve meramını işaretle anlatma zarureti, işaretinin konuşma yerine geçmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü konuşmakla anlaşılan şeyler, onun işaretiyle de anlaşılabilmektedir. Ama sağlıklı kimsenin ahras gibi bilinen âdetleri yoktur ki meramını onlarla anlatabilsin ve işaret yoluyla anlattıklarıyla amel edilsin. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, dili tutulup da bir vasiyeti veya başka bir işlemi işaretle yapan bir kimsenin bu işlemlerle ilgili işaretleriyle amel edilemeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü sağlıklı kimsenin bu işaretlerle ilgili bilinen bir âdeti yoktur ki ahras gibi kabul edilsin. (قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا) "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!" dedi. Bazıları demişler ki: Hz. Meryem, kocasız doğum yapma durumuna düştüğü için ölmek istemiştir. Bunu diyenler hata etmişlerdir. Çünkü o bu durumu Allah'ın kendisine uyguladığı bir imtihan olarak yaşamıştır. O, kendisi hakkında Allah'ın takdir ettiği hükme razı ve itaatkâr idi. Allah'ın fiiline ve hükmüne kızmak ise masiyettir. Çünkü Yüce Allah, doğru ve hikmetli olmayan bir iş yapmaz. Böylece Hz. Meryem'in kocasız doğum yaptığı için ölmeyi temenni etmediğini anlamış olduk. O ancak insanların kendisini fahişelikle itham edeceklerini ve bu sebeple günaha gireceklerini düşünerek kendisi sebebiyle insanların Allah'a asi olmalarından önce ölmeyi temenni etmişti.

(فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَا اَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾)

24-"Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: «Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.»"

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Meryem'e seslenen, Cebrail (a.s) idi."

Mücahid, Hasan, Said b. Cübeyr ve Vehb b. Münebbih dediler ki: "Meryem'e seslenen, İsa (a.s) idi."

(وَجَعَلَنِي مُبَارَكاً اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾)

31-"«Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekatı emretti.»"

Mücahid dedi ki: "Yani beni hayrı öğreten biri kıldı."

Başkaları dediler ki: "Yani başkalarına çok faydalı biri kıldı."

(وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا)

"ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti."

Denildi ki: Bu ayetteki "zekât" kelimesiyle malın zekâtı kastedilmiştir. Bu kelimeyle, günahlardan arınma manasının kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

(وَبَرًّا بِوَالِدَتِيْ وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّاراً شَقِيًّا ﴿٣٢﴾)

(وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾)

32-"«Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı.»"

33-"«Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).»"

Bu ayet, övünmek maksadıyla değil de tanıtmak amacıyla kişinin kendini övülmeye layık ve hayır sıfatlarıyla nitelemesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu cümleden olmak üzere Yusuf (a.s) da krala şöyle demişti:

(اجْعَلْنِي عَلٰى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ)

"Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim."[362]

Yusuf (a.s) kendi kabiliyetlerini krala anlatmak için böyle demişti.

362 Yûsuf, 12/55

﴿قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِي يٰٓا اِبْرٰهِيمُ ۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ
لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾﴾

46-"Babası, «Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!» dedi."

Hasan, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Süddi'nin meâlde de ifade edildiği gibi, İbrahim'in (a.s), çok uzun bir süre uzaklaşmasının istenildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Katade ve Dahhâk'ın, ayette geçen (مَلِيًّا) kelimesinin şu anlama geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir: "Ey İbrahim, cezalandırmamdan salim olarak benden uzaklaş!"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bir kişi bir işte mükemmel olur ve o işe tam anlamıyla vakıf olursa kendisi hakkında (فُلَانٌ مَلِيٌّ بِهٰذَا الْأَمْرِ) denir. Ayette de "benden tas tamam uzaklaş" manası kastedilmiştir.

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا
الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾﴾

59-"Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevi tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır."

Ömer b. Abdulaziz dedi ki: "Namazı vaktinden sonraya bırakarak zayi ettiler."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de bu te'vili desteklemektedir: ***"Uyku halinde kusur olmaz. Kusr ancak namazı vaktinde kılmayıp müteakip vakit girinceye kadar geciktirmektedir."***

Muhammed b. Kâ'b dedi ki: "Namazı terkederek zayi ettiler."

(رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ
لِعِبَادَتِهٖ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾)

65-"(Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu halde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?"

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Mücahid ve İbn Cüreyc dediler ki: "Ayetteki (سَمِيًّا) kelimesiyle denk ve benzer manaları kastedilmiştir."

(لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا)

"Daha önce onun adını kimseye vermedik."[363]

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kısırlar daha önce onun gibisini doğurmadılar."

Mücahid dedi ki: "Daha önce onun gibisini yaratmadık."

Katade ve başkaları dediler ki: "Daha önce hiç kimse onun adını taşımadı."

(هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا) **"Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?"** cümlesinin manası hakkında denildi ki: "Allah'tan başka hiç kimse ilah adını taşımayı hak etmez."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ
حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا
اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّداً وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾)

58-"İşte bunlar, Adem'in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un ve doğru yola iletip

363 Meryem, 19/7

seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."

Bu ayet, secde ayetini okuyanla dinleyenin aynı hükme tabi olduğuna ve hepsinin secde etmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, secde ettikleri için dinleyenleri övmüştür. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir Cuma günü minberde secde ayetini okumuş; inip secde etmiş ve oradaki Müslümanlar da kendisiyle birlikte secde etmişlerdi.

Atiyye, İbn Ömer'le Said b. Cübeyr ve Said b. Müseyyeb'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Secde ayetinin okunduğunu işitenin secde etmesi gerekir."

Ebu İshak, Süleyman b. Hanzele eş-Şeybânî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Mesud'un *radiyallahu anh* yanında secde ayeti okudum. Şöyle dedi: "Secde, onun için oturan kimseye vaciptir." Said b. Müseyyeb, Hz. Osman'ın *radiyallahu anh* benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Osman ile İbn Mesud *radiyallahu anh* secdeyi, onun için oturan kimseye vacip kılmışlardır. Dinledikten sonra secde için oturanın da secde etmesi gerekir. Çünkü secde etmeyi gerektiren sebep, secde ayetinin okunduğunu işitmektir. Sonra secdenin hükmünün vacip olması, niyet edip etmemeye göre değişmez. Yine bu ayet, Allah korkusu sebebiyle ağlamanın namazı bozmayacağına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً ﴿٩٢﴾)

(اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْداً ﴿٩٣﴾)

92-"Hâlbuki Rahmân'a bir çocuk edinmek yakışmaz."

93-"Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahman'a kul olarak gelecektir."

Bu ayet, köle olan babayı satın alan evladın onu kendi yanında köle olarak dilediği gibi çalıştıramayacağına, satın almakla babasının kendiliğinden hürriyete kavuşacağına delalet etmektedir. Zira Cenab-ı Allah, çocuk ile kölenin hükmünü birbirinden ayırmıştır. Arada babalık ve evlatlık bağının olması durumunda kölelik olmaz.

Nitekim Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulsun ve onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun."[364]

Şu hadis de buna benzemektedir: ***"İnsanlar iki gruba ayrılarak çalışırlar. Kimi nefsini (Allah'tan başkasına) satarak helâk eder. Kimi de (bedelini Allah'a ödeyerek) satın alarak hürriyetine kavuşturur (ateşten azad eder)."***[365]

Burada "Satın aldıktan sonra hürrüiyetine kavuşturur" manası kastedilmemiştir. Kastedilen mana, "Satın almakla hür olur" şeklindedir. Hadisteki (فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ) ibaresini de böyle anlamak gerekir. (فَيَشْتَرِيَهُ فَيَمْلِكَهُ) ibaresi de "Satın almakla mâliki olur" manasına gelmektedir. Bu ibare, "Satın aldıktan sonra onu mülkiyetine geçirir" şeklinde manalandırılamaz. Aksine, "Satın almakla ona mâlik olur" şeklinde manalandırılmalıdır. Hür kişinin cariyesinden doğan çocuğun asli hür oluşu da buna delalet etmektedir. Bu çocuğu ayrıca azad etmeye gerek yoktur. Aynı şekilde köle olan oğlunu satın alan kişinin de oğlu hür olur. Bu çocuğun hür olması için azad edilmesine gerek olursa, cariyesinin doğurduğu çocuğu da ayrıca azad etmesine ihtiyaç duyulur. Çünkü cariye, onun mülkiyetinde bulunmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin cariyesinin doğurduğu çocuk asli hürdür. Bu sebeple onun ayrıca azad edilmesine gerek

364 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/487
365 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/378

yoktur. Ama köle olarak satın alınan evlat, ayrıca azad edilmedikçe sırf Satın almayla hürriyetine kavuşmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ikisinin hükmünün farklı oluşu, kişinin kendi çocuğu üzerinde mülkiyetinin kalıcı olmayacağına, kişinin köle olarak satın aldığı kendi çocuğunu hemen azad etmesi gerektiğine ilişkin gürüşümüzün doğruluğuna bunlardan delil çıkarmamıza engel teşkil etmez. Çünkü bu durumdaki çocuğu üzerinde mülkiyetinin kalıcı olması caiz olsa, cariyesinden doğan çocuğunun da kendisi tarafından azad edilinceye kadar köle kalması gerekir. Cariyesinden doğan çocuğun asli hür oluşu, köle olarak satınaldığı kendi çocuğunun Satın almakla hür hale gelmesi sebebiyle bu ikisinin hükümlerinin farklı oluşu, onların üzerinde velayetinin sabit oluşundan dolayıdır. Zira köle olarak satınaldığı çocuğu, başkasının mülkiyetinde idi. Onu satınalıp mülkiyetine geçirdiğinde o çocuğun hür hale gelmesi gerekir. Satanın mülkiyetindeyken hürriyetine kavuşması mümkün değildir. Satanın mülkiyetindeyken hürriyetine kavuşacak olursa, alışveriş akdi batıl olur. Zira hürriyetine kavuşan bir insanın satılması sahih değildir. Hürriyete kavuşmanın satış esnasında olması da sahih değildir. Çünkü hürriyete kavuşmak, satış akdinin sahihliğine engeldir. Dolayısıyla satınalanın mülkiyetine girdikten sonra hürriyetine kavuşması gerekir. Mülkiyete girme aşamasında da hürriyetine kavuşması söz konusu olamaz. Çünkü köle çocuk, henüz mülk değilken hürriyete kavuşmuş olacaktır ki bu da sahih değildir. Dolayısıyla satınalanın mülkiyetine geçtikten sonra hürriyetine kavuşması mümkündür.

Kişinin mülkiyetindeki cariyesinin doğurduğu çocuğa gelince, bunun üzerinde mülkiyet bulunduğunu söylersek o zaman bunu hürriyetine kavuşturma hakkına sahip olan kişi, cariyenin efendisi (çocuğun babası) dir. Yalnız mülkiyete engel bir sebep varken efendinin ona mâlik olması caiz değildir ki o sebep de çocuğun köle sayılması durumunda azad edilmeyi hak etmesidir. Bu çocuk asli hürdür. Üzerinde mülkiyet sabit olmamıştır. Başlangıçta onun üzerinde mülkiyet sabit olsa bile, mülkiyeti ispat etmek istediği halde çocuk azad edilmeyi hak eder. Çünkü azad edilmesini gerektiren bir sebep vardır. O da efendinin/babanın, çocuğun annesi olan cariyeye mâlik oluşudur. Kendi varlığıyla zıtlaşacak bir mülkiyeti ortaya koymaksa mümkün değildir. Kişinin cariyesinin doğurduğu çocukla köle olarak satınaldığı kendi çocuğunun hükümlerinin farklı oluşu,

her iki durumda da onları azad edip hürriyetlerine kavuşturacak şekilde mülkiyetine almasına engel teşkil etmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾﴾

96-"İnanıp salih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır."

Bu ayetin manası hakkında iki şey söylenmiştir. Biri, inanıp salih ameller işleyenleri Yüce Allah ahirette başkalarına sevdirecektir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Mücahid dediler ki: "Allah bu dünya da onları başkalarına sevdirecektir."

بسم الله الرحمن الرحيم

20- TÂ HÂ SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾)

5-"Rahmân, Arş'a[366] istiva etti."

Hasan dedi ki: "Lutuf ve tedbiri ile Arş'a istiva etti."

Bu ayetin, "Rahmân, Arş üzerinde hâkimiyet kurdu" şeklinde manalandırılabileceği de söylenmiştir.

(وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٧﴾)

7-"Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Sır, kişinin başkasına gizlice anlattığı şeydir. Ondan daha gizli olan ise kişinin başkasına söylemeyip kendi içinde sakladığı şeydir."

Said b. Cübeyr ile Katade dediler ki: "Sır, kulun kendi içinde gizlediği şeydir. Ondan daha gizli olanı ise olmamış ve de hiç kimsenin kalbinde gizlenmemiş olan şeydir."

366 [Arş, kudret ve hâkimiyet tahtı, sınırsız kudret makamı demektir. Mütercim]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾)

12-"«Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın.»"

Hasan ile İbn Cüreyc dediler ki: "Cenab-ı Allah, ayakları mukaddes vadinin bereketine temas etsin diye Musa'ya (a.s) ayakkabılarını çıkarmasını emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayakkabılarını çıkarmasının emredilmesinin sebebini, ayetin devamındaki şu cümleden anlamaktayız: (إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى) **"Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın."** Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Ayakkabılarını hemen çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın."

Kâ'b ile İkrime dediler ki: "Hz. Musa'nın ayakkabıları ölü eşek derisinden imal edilmişti. Bu sebeple Cenab-ı Allah, orada ayakkabılarını çıkarmasını ona emretmişti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayakkabıyla namaz kılmanın ve tavaf etmenin mekruhluğuna bu ayet delalet etmemektedir. Zira doğru olan birinci te'vil ise orada kastedilen mana şudur: Hacerül Esvedi öpüp istilam ederek hayır ve bereket elde edilmeye çalışıldığı gibi, Tuvâ vadisine de Hz. Musa'nın çıplak ayakla basarak hayır ve bereket elde etmeye çalışması istenmişti. O durumda Hz. Musa'nın ayakkabılarını çıkarması, sadece o kutsal vadiye mahsus olarak emredilmişti. Eğer doğru olan te'vil ikincisi ise tabaklanmış da olsa ölü eşek derisinden imal edilen bir şeyi giymek o devirlerde haram kılınmış olabilirdi. Ancak öyle olsa bile bu hüküm daha sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisiyle nesh edilmiştir:

(أَيُّمَا إِهَابٍ دُبِغَ فَقَدْ طَهُرَ)

"Tabaklanan herhangi bir deri temizlenmiş olur."[367]

367 İbn Mâce, Libas, 25

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakkabıları ayağındayken namaza durmuştu. Sonra namazdayken ayakkabılarını çıkarmıştı. Onu gören cemaat de ayakkabılarını çıkarmışlardı. Selam verdiğinde cemaate, ***"Ayakkabılarınızı neden çıkardınız?"*** diye sormuş; onlar da "Sen çıkardın diye biz de çıkardık" demişlerdi. Bunun üzerine onlara, (إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا قَذَرًا) ***"Cebrail (a.s), ayakkabımda pislik olduğunu bana haber verdi(ği için çıkardım"*** demişti.[368]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ayakkabıyla namaz kılmayı mekruh görmemiş, namazdayken ayakkabıların çıkarılmasını hoş karşılamamış, kendisinin ayakkabılarında pislik olduğunu Cebrail'in (a.s) haber vermesi üzerine ayakkabısını çıkardığını bildirmişti. Bizim kanaatimize göre ayakkabısında az bir necaset vardı. Şayet çok miktarda necaset olsaydı namazı bozup ayakkabısız olarak yeniden kılardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾﴾

14-"«Şüphe yok ki ben Allahım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.»"

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Tesbih ve tazimde bulunarak beni namazda anmak için namaz kıl."

Denildi ki: Ayette kastedilen mana şudur: "Benim de seni övgüyle anmam için namaz kıl."

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* güneş doğuncaya kadar uyuya kaldı ve sabah namazını ancak güneş doğduktan sonra kıldı ve dedi ki:

"Yüce Allah şöyle buyuruyor: (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl."**[369]**"**[370]

368 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/352
369 Tâ hâ, 20/14
370 Bkz: Müslim, Mesacid, 56; Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 1/465

Hemmam b. Yahya'nın bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَن نَسِيَ صلاةً فليُصَلها إذا ذكرَها، لا كفارةَ لها إلا ذلك)

"Bir namazı unutan, hatırladığında onu kılsın. Bunun bundan başka kefareti yoktur."

Bunu buyurduktan sonra şu ayeti okudu: (وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl."**[371]

Bu rivayetteki (وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl"** emri, vakti içinde kılınmayan namazın daha sonra kılınması gerektiğine delalet etmektedir. Ayette bunun kastedilmiş olması, başkalarının yaptıkları te'villerin de ayette kastedilmiş olmasına engel değildir. Çünkü o te'viller buna zıt değildirler. Bu te'viller birlikte değerlendirdildiklerinde ayette sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır: 'Unuttuğun namazı hatırladığında, namazda beni tesbih ve tazimle anmak için namaz kıl ki ben de seni övgü ve sitayişle anayım.' Böylece bu manaların hepsi ayette kastedilmiştir, denilebilir. Hakkında hadis de rivayet edilmiş olan unutulan namazın hatırlanması durumunda kaza edilmesi gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu konuda seleften gelen ve kendisiyle amel edilmeyen şaz bir rivayet vardır.

Şöyle ki: İsrail'in Cabir'den naklen bildirdiğine göre Ebû Bekir b. Ebi Musa, Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir namazı unutan kişi hatırladığında onu kılsın. Ertesi günde de onun bir mislini kılsın."

Cüreyri'nin (Sa'd b. İyas) bildirdiğine göre Ebu Nadre, Semüre b. Cündüb'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adam namazı vaktinde kılamayıp kaçırırsa, ertesi gün o namazı vaktinde kılsın." Ben bunu Ebu Said'e anlattığımda, "Kılmadığını hatırladığında kıl" dedi. Bu iki kavil şazdır. Bunun yanısıra ikisi de kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınması, ayrıca onun misli başka bir namaz kılınmaması gerektiğine dair Peygamber'den

371 Ebu Davud, Salat, 11; Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstabrecu Ebi Avane: 3/382

sallallahu aleyhi ve sellem gelen rivayete aykırıdır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınmasını emrettikten sonra (وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl"** ayetini okuması, ayetin kasdının kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınmasını gerektirmektedir. Bu da kaza namazlarında tertibe riayet edilmesini gerektirmektedir. Çünkü kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınması emredildiğine göre, kazaya kalmış bir namaz vakit namazına başlanacağı sırada hatırlanırsa, o durumda vakit namazının kılınması kesinlikle caiz olmaz. Kazadan önce vakit namazı kılınırsa, vakit namazı fasid olur. Çünkü kazadan önce kılınmasının yasaklanmış olması, kılındığı takdirde -aksine bir delil bulununcaya kadar- fasid olmasını gerektirir.

Tertip konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Kazaya kalan namazların sayısı bir gün ve bir gecenin namazları kadar veya daha az ise vakit de hem kaza namazlarını hem de vakit namazını kılmayacak kadar geniş ise bu durumda kaza namazlarıyla vakit namazları arasında tertibe uymak vaciptir. (Yani önce kaza namazlarının, sonra da vakit namazının kılınması gerekir). Kazaya kalan namazların sayısı, bir gün ve bir gecenin namazlarından fazla ise tertibe uymak vacip olmaz.

Mezhebimiz müçtehidlerine göre kişinin zimmetinde kaza namazları bulunduğunu unutması, tertibi düşürür.

Mâlik b. Enes'e göre bir kişi, zimmetinde kaza namazlarını bulunduğunu unutsa bile tertibe uyması vaciptir. Ancak o der ki: "Kaza namazlarının sayısı çoksa önce vakit namazını, sonra unutmuş olduğu kaza namazlarını kılar. Kazaya kalan namaz sayısı beş olup bunları sabah namazından önce hatırlarsa, sabah namazının vakti çıkacak olsa bile bu kazalarını sabah namazından önce kılar. Sabah namazını kıldıktan sonra unuttuğu kaza namazlarını hatırlarsa, hatırladığı bu kaza namazlarını kılar, sonra eğer vakit içindeyse sabah namazını iade eder. Vakit çıkmışsa iade etmez."

Sevri, tertibin vacip olduğunu söylemiştir. Ancak kazaya kalan namazların sayısının az olmasıyla çok olması arasında bir fark olduğunu söylediği rivayet edilmiş değildir. Çünkü kendisine ikindi namazının bir rekâtını kıldıktan sonra öğle namazını abdestsiz olarak kıldığını hatırlayan

kimsenin ne yapması gerektiği sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "O kişi bir rekât daha kılarak ikindi namazının ikinci rekâtından sonra selam verir. Kalkıp önce öğle namazını, ardından ikindi namazını kılar."

Kaza namazlarıyla vakit namazları arasındaki tertip konusunda Evzai'den iki rivayet gelmiştir. Birine göre tertip gerekmezken diğerine göre vaciptir.

Leys dedi ki: "Vakit namazını bir rekâtını kıldıktan sonra üzerinde kaza namazı bulunduğunu ve tertibe uymadığını hatırlayan kimse, eğer imama tabi olarak namaz kılmaktaysa, imam selam verinceye kadar onunla birlikte namaza devam eder. Selamdan sonra kalkar ve unutmuş olduğu kaza namazını kılar. Sonra da imamla birlikte kıldığı namazı iade eder.

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kişi birkaç vakit namazını abdestsiz kılar veya uyuya kaldığı için birkaç vakit namazını kılmazsa, ilk sıradakinden başlayarak bu namazları kaza etmeye başlar. Eda edilmesi gereken bir namazın vakti girdiğinde o namaz da kazaya kalacak olsa bile önceki kaza namazlarını kılmaya devam eder. Onları tamamladıktan sonra ancak vakit namazını kılar."

Şafiî dedi ki: "Tercih edilen görüşe göre bu durumdaki kişinin kaza namazlarını kılmaya başlaması gerekir. Ama böyle yapmayıp vakit namazını kılarsa geçerli olur. Tertip konusunda kazaya kalan namazların sayısının az veya çok olması farketmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mâlik'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İmama tabi olarak namaz kılmaktayken kazaya kalmış bir namazı olduğunu hatırlayan kimse, imamla birlikte namazını kılmaya devam etsin. Bu namazı tamamladıktan sonra, unutmuş olduğu kaza namazını, sonra da imamla birlikte kıldığını yeniden kılsın."

Abbad b. Avvam'ın Hişam'dan naklettiğine göre Muhammed b. Sirin, Kesir b. Eflah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Medine'ye yöneldik. Şehire yaklaştığımızda güneş batmıştı. Medineliler akşam namazını biraz geç kılarlar. Onlarla birlikte akşam namazına yetişebileceğimi ümid etmiştim. Cemaate yetiştiğimde meğer onlar yatsı namazını kılmakta imişler. Ben, akşam namazını kılmakta olduklarını zannederek imama tabi olup namaza

durdum. İmam namazı tamamladıktan sonra (yatsıyı kıldıklarını anladım). Kalkıp önce akşam namazını, sonra da yatsı namazını kıldım. Ertesi sabah bu yaptığımın doğru olup olmadığını kendilerine sordum. Hepsi de yaptığımın doğru olduğunu söylediler. O zaman Medine'de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* çok sayıda sahabisi vardı."

Said b. Müseyyeb, Hasan ve Atâ dediler ki: "Kaza namazları ile vakit namazları arasında tertibe uymak vaciptir."

İşte selef uleması!... Kaza namazları ile vakit namazları arasında tertibe uymanın vacip olduğunu söylemişlerdir. Onların dengi kimselerden bunun hilafına bir görüş nakledilmiş değildir. Böylece selef uleması, tertibin vacipliği üzerinde icma etmiş oldular. Kaza namazlarıyla vakit namazları arasında tertibe uymanın vacipliğine şu rivayet de delalet etmektedir.

Yahya b. Ebi Kesir'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hendek savaşında Hz. Ömer *radiyallahu anh* Kureyş kâfirlerine söverek geldi ve 'Ey Allah'ın Resûlü, güneş batmak üzere. Ben henüz ikindi namazını kılamadım' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de (وَأَنَا وَاللهِ مَا صَلَّيْتُ بَعْدُ) ***"Vallahi ben de henüz kılmış değilim"*** dedi. Bineğinden inip abdest aldı. Güneş battıktan sonra ikindi namazını, ardından akşam namazını kıldı."[372]

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hendek savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gece karanlığı çökünceye kadar dört vakit namazını kılamamıştı. O vakitten sonra öğle, sonra ikindi, sonra akşam, sonra da yatsı namazını kılmıştı. Bu rivayet, tertibin vacipliğine iki yönden delalet etmektedir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي) ***"Namazı, kıldığımı gördüğünüz gibi kılın"***[373] buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kazaya kalan namazlarını kılarken tertibe uyduğuna göre bu, tertibe uymanın vacip olmasını gerektirir.

372 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/413
373 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/345

2-Namazın farzlığı Kitap'a dayanır. Kaza namazlarında tertibe uymak ise namazın evsafındandır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kaza namazlarını tertibe göre kılması, beyan şeklinde olmuşsa onun bu fiili, mücmel olan farzın açıklaması demektir ki bu da kaza namazlarında tertibe uymanın vacip olmasını gerektirir.

Kaza namazlarında tertibe uymanın vacipliğine delalet eden delillerden biri de şudur: Kazaya kalan (ve altı vakitten az olan) namazlar ile vakit namazı, aynı gün ve gece gibi bir vakitte kılınması gereken farz namazlardır. Bunlar, Arafat'ta ve Müzdelife'de cem edilerek birlikte kılınan iki vakit namazına benzemektedirler. Oralarda birlikte kılınan iki vaktin namazı arasında tertibe uymak nasıl vacip ise kazaya kalan namazlarla vakit namazı arasındaki tertibe uymak da vaciptir. Hz. Ömer *radiyallahu anh* "Güneş batmak üzere. Ben henüz ikindi namazını kılamadım' dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona itiraz etmemiş ve ikindi namazını iade etmesini emretmemişti. Bu da ikindi namazını güneş batarken kılan kimsenin, namazını iade etmesinin gerekmediğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِي ﴿٣٩﴾)

39-"«Onu (bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım.»"

Seni her görenin seveceği bir insan haline getirdim. Öyle ki Firavun dahi seni sevdi ve böylece onun kötülüklerinden korundun. Karısı Âsiye binti Müzahim de seni sevdi ve yanına alıp besledi. (وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِي) **"ve gözetimimizde yetiştirilesin diye..."**

Katade dedi ki: "Beni severek ve benim iradem doğrultusunda beslenip yetiştirilesin diye sana tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım."

﴿إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنْ يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْساً فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُوناً فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَى قَدَرٍ يَا مُوسَى ﴿٤٠﴾﴾

40-"«Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve «size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?» diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdün) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ!»"

Said b. Cübeyr dedi ki: Ben bu cümlenin manasını İbn Abbas'a *radiyallahu anh* sordum. Bana şöyle cevap verdi: Bunun anlatımı için yeni bir güne baştan başlamak gerek ey Cübeyr'in oğlu." Böyle dedikten sonra imtihan üzerine imtihandan geçtiğini, Allah Teâlâ'nın onu o badirelerden kurtardığını anlattı. İlk imtihanının, Firavun'un küçük çocukları kestiği senede bir sandığa konularak Nil nehrine bırakılması olduğunu, sonra annesi dışındaki kadınlardan süt emmeyişini, bebek iken Firavun'un sakalını tutup çektiğini, Firavun'un öfkelenerek onu öldürmeye yeltenişini, sonra önüne konulan inci ile ateşten ateşi tercih edip eliyle ağzına götürüşünü, böylece Firavun tarafından öldürülmekten kurtuluşunu, sonra kendi taraftarlarından bir adamın gelip onu öldürmeye karar verdiklerini kendisine haber verişini anlattı. (وَفَتَنَّاكَ فُتُوناً) ayetinin manası hakkında Mücahid şöyle demiştir: "Seni tamamen kurtardık."

﴿وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾﴾

41-"«Ben seni kendim için seçtim.»"

Ayette geçen (اصْطَنَعْتُكَ) fiilinin mastarı olan (إصْطِناع) kelimesi özel olarak lütufta bulunmak demektir. (لِنَفْسِي) kelimesi ise 'beni severek ve benim iradem doğrultusunda tasarrufta bulunasın' anlamına gelmektedir.

Yüce Allah sordu:

(وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا)

"«Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?» Mûsâ dedi ki: «O benim değneğimdir. Ona dayanırım.»"[374]

Denildi ki: Musa'ya (a.s) elindekinin ne olduğunun sorulması, elindekinin değnek olduğunu ikrar ettirip kesinleştirmek ve üzerinde derinden derine düşünüp tefekkür etmek içindi ki değnek olduğu tespit edildikten sonra onunla mucize gerçekleşsin. Musa (a.s) yorulduğunda ona dayandığını, koyunları için onunla yaprak silkelediğini, kendisine yarar sağlayacak başka işlerini onunla gördüğünü söyleyerek cevap verdiğinde, bu cevabıyla Allah'ı bilgilendirmeyi amaçlamamıştı. Çünkü Cenab-ı Allah bunu ondan çok daha iyi biliyordu. Lâkin kendisine sorulan soruya cevap vermesi gerektiği için sahip olduğu nimetleri ikrar etmek, değneğin sağladığı menfaatleri saymak, yapması gereken şükrü üstlenmek adına cevabında değneğin yararlarını saymayı gerekli gördü.

Bazı cahiller bu meseleyi sorup derler ki: "Cenab-ı Allah Musa'ya (a.s), **"Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?"** diye sormuştu. Elindekinin ne olduğunu sormuş, onun ne gibi yararlar sağladığını sormamıştı. Musa (a.s), neden kendisine sorulmayan şeyleri anlatmıştı?"

Bunun cevabı önceki açıklamamızda mevcuttur. Şöyle ki: Musa (a.s) kendisine sorulan soruya önce, **"O benim değneğimdir"** şeklinde cevap vermişti. Sonra Cenab-ı Allah'ın o değnekte kendisi için yarattığı yararları, nimeti itiraf etmek ve şükrünü izhar etmek için saymaya başlamıştı. Allah'ın peygamberleri ve mü'minler, sahip oldukları nimetleri sayarken ve bu nimetlerin şükrünü izhar ederken bu yöntemi uygularlar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ)

"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat."[375]

374 Tâ hâ, 20/17-18
375 Duhâ, 93/11

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

21- ENBİYÂ SÛRESİ

[Davud (a.s) ve Süleyman'ın (a.s) Verdikleri Hükümdeki İhtilafları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ ۖ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾)

(فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾)

78-"Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk."

79-"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik. Dâvûd ile birlikte, Allah'ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik."

Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ) "Halkın koyunları o ekin tarlasına girmişti."

Ma'mer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(النَّفْشُ) Geceleyin girmektir. (الْهَمْلُ) ise gündüzleyin girmektir."

Katade dedi ki: "Davud (a.s) ekin tarlasına giren koyunların, zararının karşılanması için ekin sahibine verilmesine hükmetti. Cenab-ı Allah Hüküm vermeyi Süleyman'a (a.s) kavratmıştı. Davud'un (a.s) verdiği hükümden haberdar olunca şöyle dedi: "Hayır, olmaz. Ancak koyun sürüsünün yavrularından ve yününden bir seneye kadar elde edilecek gelirleri alabilirsiniz."

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Mürre, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ) "Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla." Aslında tarla dedikleri, üzüm bağıydı. Koyun sürüsü geceleyin bağa girdi. Koyun sahibiyle bağın sahibi davalaşmak üzere Davud'un (a.s) huzuruna vardılar. O da koyunların verdiği zararın karşılanması için koyunların bağ sahibine verilmesine hükmetti. Bu adamlar daha sonra Süleyman'ın (a.s) huzuruna vardılar. Olayı kendisine anlattılar. O da ilk vehlede koyunların bağ sahibine teslim edilmesine, sahibinin bağla ilgilenmesine, zarar gören bağ eski haline kavuşuncaya kadar koyunların onun yanında kalmasına, sonra da sahibine teslim edilmesine hükmetti. Bunun üzerine (فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ) **"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık"** ayeti indi.

Ali b. Zeyd'in bildirdiğine göre Hasan, Hz. Davud ve Hz. Süleyman kıssası ile ilgili olarak Ahnef'in Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna benzer ifadeler rivayet ettiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

Bazı kimseler derler ki: Koyunlar geceleyin bir adamın ekin tarlasına girer ve ekinlere zarar verirlerse, koyun sahibinin zararı karşılaması gerekir. Ama gündüzleyin girerlerse, verdikleri zararı sahiplerinin karşılama mecburiyeti yoktur.

Mezhebimiz müçtehidlerine göre koyunlar gece veya gündüz vakti tarlaya girip ekinlere zarar verirlerse, sahiplerinin zararı karşılama yükümlülüğü yoktur. Çünkü o koyunları ekin tarlasına sevkeden, sahipleri değildir.

Öncekilerin delili, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın, koyunlardan zarar gören ekin sahibinin zararının karşılanması hususunda ittifak etmiş olmaları ve Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen şu rivayettir:

Ebu Davud'un bildirdiğine göre Haram b. Muhayyise, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***Berâ b. Âzib'in*** *radiyallahu anh* ***devesi bir adamın bahçesine girmiş ve bahçeye zarar vermişti. Bu olay üzerine Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***mal sahiplerinin mallarını gündüz vakti korumalarını, hayvan sahiplerinin de hayvanlarını geceleyin koruyup kontrol altında bulundurmalarına hükmetti.***[376]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Zühri, Haram b. Muhayyise'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* ekin tarlasına girmeyi alışkanlık haline getiren bir devesi vardı. Bu deve bir bahçeye girip oradaki ağaçlara zarar verdi. Bu olay hakkında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile konuşuldu.

(فَقَضَى أَنَّ حِفْظَ الْحَوَائِطِ بِالنَّهَارِ عَلَى أَهْلِهَا، وَأَنَّ حِفْظَ الْمَاشِيَةِ بِاللَّيْلِ عَلَى أَهْلِهَا، وَأَنَّ عَلَى أَهْلِ الْمَاشِيَةِ مَا أَصَابَتْ مَاشِيَتُهُمْ بِاللَّيْلِ)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bahçelerin gündüzleri sahipleri tarafından korunmasına, hayvanların geceleri sahipleri tarafından korunup kontrol altında tutulmasına, hayvanların geceleyin verdikleri zararların sahiplerince tazmin edilmesine hükmetti."***[377]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci hadiste Haram b. Muhayyise, babasından rivayette bulunarak Berâ b. Âzib'in devesinin yaptıklarını anlatmıştır. Bu hadiste ise Haram b. Muhayyise, Berâ b. Âzib'den rivayette bulunmuştur. Birinci hadiste hayvanların geceleyin verdiği zararın karşılanmasından bahsetmemiş, sadece hayvanların geceleyin korunup kontrol altında tutulması gerektiğini söylemiştir. Bu da hadisin sened ve metninin muzdarip olduğuna delalet etmektedir. Süfyan b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Zühri, Haram b. Muhayyise'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hayvanların verdiği zararın karşılanma-

376 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/95
377 Ebu Davud, Büyû', 92

sıyla ilgili olarak Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey söylemedi ve sonra şunu okudu: (وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ) **"Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı."**

Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın verdikleri hükmün neshedildiği hususunda ilim ehli arasında ihtilaf yoktur. Çünkü Davud (a.s), koyunların ekin sahibine verilmesine, Süleyman (a.s) ise koyunların yünlerinin ve yavrularının ekin sahibine verilmesine hükmetmişti. Oysa koyunları başkasının ekin tarlasına giren kimsenin, koyunları, koyunların yavrularını, yününü ve sütünü ekin sahibine teslim etmesinin gerekmediği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Böylece Davud (a.s) ile Süleyman'ın (a.s) verdikleri hükmün, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı ile neshedildiği ispatlanmış oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabbilir. "Bu kıssa birkaç mana içermektedir. Bu manalardan bazıları şunlardır:

1-Koyun sahibinin ekinlere verilen zararı karşılaması gerekir.

2-Zararı karşılamanın şekli. Ancak Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın, zararın karşılanmasının şekli hakkında verdikleri hüküm neshedilmiştir. Fakat zararın karşılanmasının gerekliliğine dair hüküm neshedilmiş değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zararın karşılanmasının gerekliliğine dair hükmün neshedildiği Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diliyle de neshedilmiştir. Buna dair rivayet, insanlar tarafından kabul görmüş olup delil olarak kullanılmıştır.

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* ile Hüzeyl b. Şurahbil *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(الْعَجْمَاءُ جُبَارٌ)

"Hayvanın verdiği zarar hederdir (tazmini gerekmez)."[378]

378 Buhari, Diyât, 28

Bu hadisin bazı varyantlarında (جُرْحُ الْعَجْمَاءِ جُبَارٌ) ***"Hayvanın yaralaması hederdir (Ondan ötürü sahibinin tazminat ödemesi gerekmez)"*** denilmektedir.

İpini koparıp bir insana veya bir mala zarar veren bir hayvanın -eğer sahibi tarafından salınmış değil ise- sahibinin tazminat ödemekle yükümlü olmayacağına bu rivayetin delil olarak kullanılacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu rivayet fakihlerin tümü nezdinde delil olarak kullanıldığına ve bunun ifade ettiği genel hüküm, hayvanın gece veya gündüz verdiği zararın tazmin edilmesini gerektirmediğine göre, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın kıssalarında anlatılan hayvanın verdiği zararın karşılanması gerektiğine dair hüküm neshedilmiş demektir. Bunun yanısıra Berâ b. Âzib *radiyallahu anh* olayında da devesinin geceleyin verdiği zararın sahibi tarafından karşılanması gerektiğine dair hüküm de neshedilmiş demektir.

Şunu da belirtmeliyiz ki tazminat ödemeyi gerektiren diğer sebeplerde geceye veya gündüze göre tazminat ödemek veya ödememek diye değişik bir hüküm verilemez. Fakihlerin tümü, hayvanın gündüz vakti verdiği zararın karşılanmasının gerekmediği hususunda ittifak ettiklerine göre, bu hükmün geceleyin verdiği zarar için de geçerli olması gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* devesinin geceleyin verdiği zararı deve sahibinin karşılamasına hükmederken belki de deveyi sahibinin salıvermesi kaydını koymuştur. Çünkü bir kimse geceleyin hayvanlarını bahçeler ve ekin tarlaları arasında salıverirse, kendisi görüp bilmeden hayvanlar mutlaka insanların ekinlerine girip zarar verirler. İşte mezkûr hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahibi tarafından geceleyin salıverilen hayvanın başkasının ekinine zarar vermesinin hükmünü açıklamıştır. Bu durumda hadisin ifade ettiği mana şu olmaktadır: Kişi, bilmeden de olsa hayvanlarını ekinlere taraf sürerse hayvanların verdiği zararı karşılamakla yükümlü olur. O tarafa sürerken zarar verip vermeyeceklerini bilip bilmemesi, tazminat ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın verdikleri hüküm de bu şekilde olmuştur denilebilir. Muhtemeldir ki o koyunları, sahipleri geceleyin ekin tarlasına taraf sürerken tarlaya girdiklerini bilmemiştir. Koyunların verdikleri zarardan dolayı da Hz. Davud ile Hz. Süleyman, koyun sahibinin zararı karşılamasına hükmetmişlerdir. Böyle bir ihtimal söz konusu olduğu için bu mesele, üzerinde ihtilaf edilen bu konuda bir delil teşkil etmez.

Müctehidin hükmü konusunda ihtilaf edenler iki gruba ayrılarak birbirleriyle tartışma içine girmişlerdir. Bu iki gruptan biri, hakkın bir olduğunu söylerken diğer grup, "hak, ihtilaf edenlerin tümünün söylediklerindedir" demektedirler. Her iki grup da kendi görüşlerini teyid etmek için ayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Hakkın bir olduğu görüşünde olanlar derler ki: Yüce Allah (فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ) **"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık"** buyurmakla, kavrayış yeteneğini Süleyman'a (a.s) özgü kıldığını bildirmiştir. Bu da Allah katında Davud'un (a.s) değil de Süleyman'ın (a.s) hakka isabet ettiğine delalet etmektedir. Şayet hak her ikisinin söylediklerinde olsaydı, kavrayış yeteneğini Yüce Allah'ın Davud'a (a.s) değil de Süleyman'a (a.s) özgü kılmasının bir anlamı olmazdı. Her müçtehidin isabet ettiği görüşünde olanlar derler ki: Cenab-ı Allah'ın, Davud'u (a.s) verdiği hükümden dolayı sert ifadelerle eleştirmemesi ve hükmünün hatalı olduğunu bildirmemesi, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın verdikleri hükümde isabet ettiklerine delalet etmektedir. Kavrayış yeteneğini Süleyman'a (a.s) özgü kılması, Davud'un (a.s) hatalı olduğuna delalet etmez. Zira Hz. Süleyman'ın, istenilen hükmün hakikatine isabet etmesinden dolayı kavrayış yeteneğinin ona özgü kılınmış olması mümkündür. Hz. Davud'un verdiği hüküm her ne kadar isabetli olsa da istenilen hükmü vermiş değildir.

Bazı kimseler Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın içtihad yoluyla değil de nassa dayanarak hüküm verdiklerini, lâkin Hz. Davud'un verdiği hükmü kesinleştirmediğini, söylediği sözlerle davayı karara bağlamadığını ya da söylediklerinin fetva şeklinde olduğunu, uygulanacak bir yargı hükmü olmadığını yahut hükmünü açıklanmamış bir şarta bağladığını, bunun üzerine Yüce Allah'ın Hz. Süleyman'a vahyederek verdiği hükmün geçerli olduğunu, Davud'un (a.s) uygulatmak istediği hükmün bununla nesh edildiğini bildirdiğini söylemişlerdir. Bazı kimseler, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın, kendi re'yleri ile içtihad ederek hüküm verdiklerini söylemişlerdir. Bunlara göre (فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ) **"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık"** cümlesi, "Biz Süleyman'a, neshedici hükmü kavrama kabiliyetini verdik" anlamına gelmektedir.

بسم الله الرحمن الرحيم

22- HAC SÛRESİ

[Hac Suresindeki Secde Ayetleri]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hac suresindeki birinci secde ayeti için tilavet secdesi yapılması gerektiği hususunda selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri görüşbirliği etmişlerdir. Ancak bu suredeki ikinci secde ayeti için tilavet secdesi yapılıp yapılmayacağı ve mufassal[379] surelerde secde ayeti olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kur'an'da on dört secde ayeti vardır. Hac suresindeki ilk secde ayeti bunlardan biridir. Mufassal surelerde ise üç yerde secde ayeti vardır." Sevri de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Kur'an'daki secde ayetlerinin on bir tane olduğu hususunda insanlar icma etmişlerdir. Mufassal surelerde secde ayeti yoktur."

Leys dedi ki: "Kur'an'daki secde ayetlerinin tamamı ve mufassal surelerdeki secde ayetleri için secde edilmesini müstehap görüyorum. Fussilet suresindeki 37. ayet de secde ayetidir:

(وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ)

"Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin."

379 [Mufassal sureler, Hucurat suresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan surelerdir. Bunlar üç kısma ayrılırlar: Tıval-i mufassal: Bunlar Hucurat'tan Büruc suresine kadar olan surelerdir. Evsat sureler: Bunlar, Büruc suresinden Beyyine suresine kadar olan surelerdir. Kısar sureler: Bunlar da Beyyine suresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan surelerdir. Mütercim]

Şafiî dedi ki: "Kur'an'da on dört yerde secde ayeti vardır. Yalnız Sâd suresindeki ayet, tilavet değil, şükür secdesidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafiî böyle demekle Hac suresinin sonundaki secde ayeti saymış olmaktadır. Sâd suresindeki ayet için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* secde ettiği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Fussilet suresindeki secde ayetiyle ilgili olarak "İki ayetin (37 ve 38. ayetlerin) sonunda secde et" demiştir. Mezhebimiz müçtehidleri de böyle demişlerdir.

Zeyd b. Sabit'ten *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm Suresi(nin 62. ayeti) için secde etmemiştir.

Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayet için secde ettiğini rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zeyd b. Sabit'in, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresin(in 62. ayetin)den dolayı secde etmediğine ilişkin rivayeti, bu ayet için secde etmenin vacip olmadığına delalet etmez. Zira olabilir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o ayeti, secde etmenin yasaklandığı bir kerahet vaktinde okuduğu için secde etmeyi, secdenin caiz olacağı bir vakte ertelemiştir. Ya da o ayeti okurken abdesti olmadığı için, abdestli olarak secdesini yapsın diye bir erteleme yapmış olabilir.

Rivayet olunduğuna göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte (إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ) (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) sureleri için secde ettik."

Hac suresindeki ikinci secde ayeti için secde etmenin gerekip gerekmediği hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Derdâ, Ammar ve Ebu Musa'nın, "Hac suresinde iki secde ayeti vardır. Bu sure, iki secde ayeti içerdiği için diğer surelerden efdal olmuştur" dedikleri rivayet edilmiştir.

Harice b. Mus'ab'ın bildirdiğine göre Ebu Hamza, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* "Hac suresinde bir secde ayeti vardır" dediğini rivayet etmiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac suresindeki birinci secde ayeti için secde etmek kesin olarak emredilmiştir. İkinci secde ayetinde ise (namazın kılınış şekli) öğretilmektedir."

Mansur'un bildirdiğine göre Hasan, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* "Hac suresinde bir secde ayeti vardır" dediğini rivayet etmiştir.

Hasan, İbrahim, Said b. Cübeyr, Said b. Müseyyeb ve Cabir b. Zeyd'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hac suresinde sadece bir secde ayeti vardır."

Önceki satırlarda naklettiğimiz rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hac suresinde iki secde ayeti bulunduğunu söylemiş, birincisinde secdenin kesinlikle emredildiğini, ikincisinde ise namaz kılmanın öğretildiği, Said b. Cübeyr'in yaptığı rivayette açıklamıştır. Doğrusunu Allah bilir ya birinci ayetin okunuşunda vacip olan tilavet secdesinin yapılışı emredilmekte, ikincisinde ise secdeden bahsedilmektedir ki bu da rükû ve secde içeren namazın nasıl kılınacağını öğretmektedir. Şu rivayet de bu anlattığımıza benzemektedir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdulkerim, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac suresinin sonundaki secde ayeti, bir nevi vaaz ve nasihattır; tilavet secdesi emrini içermemektedir. O ayette Yüce Allah **"Rükû edin, secde edin"** diye emretmiş; biz de (namaz kılarken) rükû ve secde etmekteyiz.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* burada söylediği, Mücahid'in söyledikleriyle aynı manaya gelmektedir. Selef ulemasının bazısından "Hac suresinde iki secde ayeti vardır" şeklinde gelen rivayette, o surenin iki yerinde secdeden bahsedildiği, ancak ikincisi için değil de birincisi için secde etmenin vacip olduğu kastedilmiştir. Zaten İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* söyledikleri de bu manaya gelmektedir. Hac suresindeki ikinci secde ayetinin tilavet secdesi yeri olmadığına **"Secde edin"** emri ile birlikte **"Rükû edin"** emrinin de zikredilmesi delalet etmektedir. Rükû ve secdenin birlikte oluşu, namaza mahsus bir pozisyondur. Dolayısıyla o ayette namaz kılmak emredilmiş olmaktadır. Secdeyi içermesiyle birlikte namaz kılmanın emredildiği bu

ayet, tilavet secdesi yapılmasını gerektiren bir ayet değildir. Meselaأَقِيمُوا) الصَّلاةَ) **"Namazı kılın"**[380] ayeti secde mahalli değildir.

(يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et"[381] ayeti secde mahalli değildir.

(فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ)

"O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol"[382] ayeti secde mahalli değildir. Çünkü burada tilavet secdesi yapmak değil, namaz kılmak emredilmiştir; tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."[383]

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ
ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ
لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً
ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ
الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئاً وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا
عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾)

5-"Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka" dan, sonra da yaratılışı belli

380 Bakara, 2/43
381 Âl-i İmrân, 3/43
382 Hicr, 15/98
383 Bakara, 2/43

belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir."

Katade dedi ki: "Yaratılışı tam olan ve yaratılışı eksik olan."

Mücahid dedi ki: "Şekli belirlenmiş olan ve olmayan".

İbn Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: "Meni damlacığı ana rahmine düştüğünde melek onu avucuna alıp "Ya Rab, yaratılışı belli mi belirsiz mi?" diye sorar. Yaratılışı eğer belirsiz ise ana rahmi onu kan olarak dışarı atar. Ama yaratılışı belirli ise rızkı, eceli, erkek mi kız mı, şaki mi said mi olacağı yazılır."

Ebu'l Âliye dedi ki: "Yaratılışı belirsiz olan, düşük çocuk demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ) **"Yaratılışı belli belirsiz bir "mudga" dan[384] yarattık."**

Ayetin zahiri; toprak, meni ve kan pıhtısında olduğu gibi 'mudga'nın bir insan olmamasını gerektirmektedir. Ancak burada, insanı mükemmel bir şekilde yaratan Cenab-ı Allah'ın sonsuz kudretine, iradesinin geçerliliğine dikkatlerimiz çekilmektedir. O Allah ki insanı, "mudga" dan, kan pıhtısından, üzerinde organların şekli, çizgi ve terkipler bulunmayan meni damlacığından yarattı ki bunlar insan değildir. Bu da meni damlacığı ile kan pıhtısının insan olmayışı gibi, "mudga"nın da insan olmamasını gerektirmektedir. Mudga insan olmadığı gibi onu rahminde taşıyan kadın hamile sayılmaz. Üzerinde insan şekli ve sureti belirmediği takdirde onun dışarıya çıkmasıyla iddet de tamamlanmaz. Bu takdirde o, meni damlacığı ile kan pıhtısı mertebesinde bir şey olur. Çünkü bunları da rahminde taşıyan kadın hamile sayılmaz. Bunların rahimden dışarı çıkmasıyla iddet de tamamlanmış olmaz.

384 ["Mudga", ceninin, üzerinde diş izlerini andıran şekiller taşıyan, henüz uzuvları oluşmamış şekli demektir. Mütercim]

İbn Mesud'un *radiyallahu anh* nakletmiş olduğumuz sözü de buna delalet etmektedir. Çünkü o şöyle demişti: "Meni damlacığı ana rahmine düştüğünde melek onu avucuna alıp 'Ya Rab, yaratılışı belli mi belirsiz mi?' diye sorar. Yaratılışı eğer belirsiz ise ana rahmi onu kan olarak dışarı atar." Böyle demekle, rahmin dışarı attığı kan ile hamileliğin gerçekleşmediğini bildirmiş olmaktadır. Dışarıya atılan kanın akıcı veya pıhtı olması arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu da üzerinde insan şekli belirmeyen "mudga"nın rahimde bulunmasıyla hamileliğin gerçekleşmediğine ve bunun rahimden dışarı çıkmasıyla iddetin de tamamlanmayacağına delalet etmektedir. Kan pıhtısıyla meni damlacığı çocuk sayılmayıp bunların dışarı çıkmasıyla iddet tamamlanmadığı gibi mudga da çocuk sayılmaz.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, doğru söyleyen ve kendisine doğru bildirilen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكًا بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيُكْتَبُ عَمَلُهُ وَأَجَلُهُ وَرِزْقُهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ)

"Birinizin yaratılışı ana karnında (sperm ve yumurta olarak) kırk günde toparlanır. Sonra bir o kadar sürede kan pıhtısı olur. Sonra bir o kadar sürede mudga olur. Sonra Allah ona bir meleği dört kelime ile gönderir. Ameli, eceli, rızkı, şaki veya said olacağı yazılır. Sonra da kendisine ruh üflenir."[385]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde ceninin ana rahminde kırk gün süreyle nutfe (sperm ve yumurta), kırk gün süreyle kan pıhtısı, kırk gün süreyle de mudga olarak kalıp toparlandığını haber vermiştir. Bilindiği gibi kan pıhtısı olarak rahimden dışarı atıldığında hükümsüzdür ve bununla iddet de tamamlanmaz. Kan pıhtısı ve mudga her ne kadar nutfeden dönüşmüş olsa da insan suretinde olmadığı için hükümsüzdür. Bu durumda mudga da kan pıhtuei ve nutfe mesabesindedir. Buna delalet eden hususlardan biri şudur: İnsanı eşekten ve diğer hayvanlardan ayıran, kendine özgü bünyesi, şekli ve suretidir. Düşük olan ceninde insan sure-

385 Buhari, Ahâdîsu'l-Enbiyâ, 1

ti yok ise çocuk sayılmaz. Kan pıhtısı ve nutfe mesabesinde olur. Onun rahimden düşmesi ile iddet tamamlanmaz. Çünkü o bir çocuk değildir. Kadının düşürdüğü şey; insan suretinde olmayan bir miktar kan, hastalık akıntısı veya irin olabilir. Bu düşüğü, iddetin tamamlanmasını sağlayan bir çocuk saymamız caiz değildir. Bu en fazla bir çocuğun hammaddesi olabilir ki bundan bir çocuğun meydana gelmesi mümkün olacağı gibi, mümkün olmayabilir de. Dolayısıyla şüpheli olan bu maddenin düşmesi ile iddeti tamamlanmış sayamayız. Çocuğun meydana gelmesini de gelmemesini de mümkün kılan bir hammadde oluşu, bir hüküm ifade etmez. Çünkü bu haliyle o bir çocuk değildir. Çünkü kan pıhtısından da nutfeden de bir çocuğun meydana gelmesi mümkündür. Ana rahmi bunların ikisini de içerir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nutfenin kırk gün, sonra kan pıhtısının da kırk gün ana rahminde beklediğini bildirmiş, bununla beraber hiç kimse rahimden düşen kan pıhtısı sebebiyle iddetin sona ereceğini söylememiştir.

İsmail b. İshak'ın bildirdiğine göre bir ulema grubu, el, ayak veya başka bir organın şekli belirmedikçe düşük sebebiyle iddetin sona ermeyeceğini, düşüğü yapan ümmü veledin azad olmayacağını söylemişlerdir. İsmail b. İshak, bunu diyenlerin hata ettiklerini söylerken şunu da ifade etmiştir: Çünkü Yüce Allah 'mudga'nın vücut şeklinin belirsiz olduğunu bize bildirmiştir. Bununla birlikte yine de şekli belirmiş gibi, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasına dâhil olmuştur. Bu da ana rahmindeki bu maddelerin çocuğun doğumuna kadar hamilelik sebebi sayılacaklarına delalet etmektedir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

"Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer."[386]

İsmail b. İshak, ayetin gereğinden habersiz olarak böyle demiştir. Çünkü Yüce Allah, kan pıhtısı ile "mudga" nın çocuk olduklarını, bunları rahminde bulunduran kadının bu sebeple hamile sayılacağını bu ayatte bil-

386 Talâk, 65/4

dirmiş değildir. Sadece bizim nutfeden ve topraktan yaratıldığımızı bildirdiği gibi, kan pıhtısı ile "mudga" dan yaratıldığımızı bildirmiştir. Bilindiği gibi Yüce Allah, bizi kan pıhtısı ile "mudga"dan yarattığını bildirdiğinde bu bildirimi, çocuğun ne nutfe, ne kan pıhtısı ne de mudga olmasını gerektirir. Çünkü kan pıhtısı, mudga ve nutfe çocuk olsaydı, çocuk bunlardan yaratılmış olmazdı. Çünkü çocuk olan bir şey için, "çocuk bundan yaratıldı" demek doğru olmaz. Böylece üzerinde insan şekli belirmemiş olan "mudga" nın çocuk olmadığı ispatlanmış oldu.

İsmail b. İshak'ın, "Yüce Allah 'mudga'nın vücut şeklinin belirsiz olduğunu bize bildirmiştir. Bununla birlikte yine de şekli belirmiş gibi, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasına dâhil olmuştur" ifadesi, eğer doğru bir istidlal ise bunu nutfe için de söylemesi gerekir. Çünkü Yüce Allah, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasında "mudga" yı saydığı gibi "nutfe" yi de saymıştır. Dolayısıyla rahminde nutfe bulunan kadının hamile sayılması ve 'nutfe'nin de çocuk olarak kabul edilmesi gerekir. Çünkü Yüce Allah onu, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasında zikretmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah bizi yaratılışı belli belirsiz bir 'mudga'dan yarattığını bildirmiştir. Yaratılışı belli olan mudga, insan suretine bürünmüş olandır. Yaratılışı belirsiz olan ise insan suretine henüz bürünmemiş olandır. İnsan suretine bürünmüş olan mudga çocuk olarak kabul edilmekle birlikte Allah, **"sizi yaratılışı belli 'mudga'dan yarattı"** denmesi doğru olduğuna göre, henüz insan suretine bürünmemiş 'mudga'nın çocuk olmasına engel yoktur. Kaldı ki ayette **"Sizi yaratılışı belirsiz bir 'mudga'dan yarattı"** denilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Yaratılışı belli" ifadesiyle, kendisinde insan şekli beliren mudga kastedilmiş olabilir. "Sizi ondan yarattı" cümlesiyle de, sizi ondan tastamam ve mükemmel bir şekilde yarattı, manası kastedilmiştir. Yaratılışı belirsiz 'mudga'ya gelince, onunla nutfe arasında bir fark yoktur. Çünkü o, henüz insan suretine bürünmemiştir. **"Sizi ondan yarattı"** cümlesi, o mudga henüz bir çocuk sayılmasa da sonuçta çocuk ondan yaratıldı anlamına gelmektedir.

Mezkûr ayetin hakikati ve zahiri manası işte budur. (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) Ayetine gelince bilindiği gibi burada kastedilen, doğu-

mun gerçekleşmesidir. Çocuk olmayan şeyler ayette kastedilmiş değildir. Asgari düzeyde düşünme yeteneğine sahip olan kimseler için bu, anlaşılmayacak bir durum değildir.

Yine İsmail b. İshak dedi ki: "Şu mudga ve ondan önceki aşamadaki kan pıhtısı, sonuçta ya bir çocuk sayılacaktır ya da sayılmayacaktır. Eğer 'mudga'nın şekillenmesinden önce çocuk olarak kabul edilirse, 'mudga'nın şekillenmesinden öncesiyle sonrasının hükmü aynı olur. 'Mudga'nın şekillenmesine kadar çocuk olarak kabul edilmezse, ana rahminde henüz şekillenmeden babası ölürse, babasına mirasçı olmaması gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu da İsmail'in ikinci bir hatası olup fukahanın icmasına göre çelişkili bir ifadedir. Bilindiği gibi bir adam vefat ettikten sonra karısı, hamilelik süresinin en fazla iki yıl olduğunu söyleyenlere göre ikinci yılın sonunda veya hamilelik süresinin en fazla dört yıl olduğunu söyleyenlere göre dördüncü yılın sonunda bir çocuk doğurursa, bu çocuk babasına mirasçı olur. Bilindiği gibi bu çocuk, babasının vefatı sırasında ana rahminde bir nutfe olduğu halde babasına mirasçı olmuştur. Bununla birlikte rahminde nutfe bulunan kadın hamile değildir. Nutfe bir çocuk da sayılmaz. Nutfenin rahimden dışarı atılmasıyla iddet tamamlanmaz. Ümmü veled olan cariye de azad olmaz. Bu hususta ihtilaf yoktur. Böylece İsmail b. İshak'ın illetlendirmesinin fasid ve söylediklerinin çelişkili olduğu apaçık ortaya çıkmış oldu. Babasına mirasçı olması, o nutfenin çocuk sayılmasını gerektirmez. Çünkü ölü doğan çocuk da çocuk olarak kabul edilir ve onun sebebiyle iddet tamamlanır, onu doğuran cariye ümmü veled statüsüne geçer. Belki de mirasçısı olduğu şahsın gerçekte çocuğu değildir. Ama annesinin evlilik akdi sebebiyle babası olarak bilinen kişiye mirasçı olur. Mesela zina eden bir kadının doğurduğu çocuğun nesebi, kendisiyle zina etmiş olan erkeğe değil de evlilik akdiyle bağlı olduğu kocasına bağlanır. Dolayısıyla çocuk, annesiyle zina eden erkeğe değil de evlilik akdi sebebiyle annesinin kocası olan erkeğe mirasçı olur. Zina sonucu doğan çocuk, annesiyle zina etmiş olan erkeğe mirasçı olamaz. Çünkü her ne kadar o erkeğin dölsuyu sebebiyle doğmuş olsa bile onun nesebinden olduğu sabit değildir. Böylece çocuğun mirasçılığın sabit olması için nesebinin o erkeğe bağlanması şarttır. Yoksa onun dölsuyu sebebiyle doğmuş olması yeterli değildir.

İsmail b. İshak dedi ki: "Çocuk babasına mirasçı olur. Çünkü onun dölsuyundan meydana gelmiştir. Canlı olarak doğduğunda mirasçı olacağı gibi kendisine de mirasçı olunur" denilecek olursa, şöyle cevap verilir:

Vücut organları oluşmuş ve yaratılışı tamamlanmış olsa bile, canlı olarak doğmadıkça ölü doğan çocuk sebebiyle iddetin tamamlanması uygun olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunlar, konuyla ilgisi olmayan karmakarışık ifadelerdir. Çünkü İsmail b. İshak'ın hasmı, miras hükmünün varoluşunu iddetin tamamlanması ve doğuran cariyenin ümmü veled statüsüne geçmesi için illet saymamıştır. Müslümanlar arasında bu hususta ihtilaf yoktur. Çünkü fakihlerin tümüne göre ölü doğan çocuk sebebiyle iddet tamamlanır. Ancak bu çocuk başkasına mirasçı olamaz. Bazen çocuk doğar ve bu çocuk babasına mirasçı olur ama bunun doğumu sebebiyle annesinin iddeti tamamlanmış olmayabilir. Mesela bir kadın ikiz çocuğa hamile iken bunlardan birini doğurduğunda bu çocuk babasına mirasçı olur. Ama diğeri de doğmadıkça annelerinin iddeti tamamlanmış olmaz. Hamile kadın ölü bir çocuk doğurduğunda bu çocuk babasına mirasçı olmaz. Ama bunun doğumu sebebiyle annesinin iddeti tamamlanmış olur. Doğan çocuk bazen mirasçı olur. Ama onun doğumu sebebiyle iddet tamamlanmaz. Bazen de onun doğumu sebebiyle iddet tamamlanır. Ama kendisi mirasçı olamaz. Bundan da anlıyoruz ki, miras ile iddetten biri diğeri için esas teşkil etmemektedir. Bunlardan birinin hükmünün geçerli olması için diğerini esas almak doğru değildir.

Sonra İsmail b. İshak dedi ki: "Kadın hamiledir, ama bizim bundan haberimiz yok" denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Bilinmesine imkân olmayan bir mesele hakkında dini hüküm vermek doğru değildir. Ancak kadınlar bu hususları iyi bilirler. Bedenlerinden veya rahimlerinden düşen et parçası ile kanı ve çocuğun bünyesine esas teşkil eden kan pıhtısını birbirinden ayırdedebilirler. Kadının etini, kanını ve kan pıhtısını bütün kadınlar birbirinden ayırdedebilirler. Bunları asla birbirine karıştırmazlar. Hatta aralarında bunları iyi bilen bazı kadınların olması da gereklidir. Kadından düşen şeyin kan pıhtısı olduğuna iki kadın şahitlik ederse, şahitlikleri kabul edilir.

Şafiî de bu hususta şöyle demiştir: "Kadın kan pıhtısı veya vücut organlarının şekli belirmemiş bir mudga düşürdüğünde düşen bu şey kadın-

lara gösterilir. Eğer 'Bu, ana rahminde kalsaydı bundan bir çocuk olurdu' derlerse rahimden düşen bu şey sebebiyle kadının iddeti tamamlanır. Bunu düşüren bir cariye ise ümmü veled statüsüne geçer. Ama 'Bunun gibi bir nesneden çocuk olmaz' derlerse düşen o şey sebebiyle iddet tamamlanmaz. Düşüren eğer cariye ise o sebeple ümmü veled statüsüne geçmez" Belki de İsmail b. İshak bu söylediklerini Şafiî'den almıştır. Bu, gerçekleşmesinin imkânsızlığı ve fasitliği apaçık olan sözlerdendir. Zira hiç kimse, çocuğun oluşmasına esas teşkil edecek kan pıhtısı ile çocuğun oluşmasına esas teşkil etmeyecek kan pıhtısı arasındaki farkı bilemez. Ancak çocuğun oluşmasına esas teşkil eden kan pıhtısı ile çocuğun oluşmasına esas teşkil etmeyecek kan pıhtısını görmüş ise o zaman bunları birbirinden ayırdedebilir. Birisi üzerinde olup da diğerinde olmayan alamete bakarak aralarındaki farkı âdet ve kuvvetli zanla bilebilir. Nitekim çoğu bedeviler, yağmur yağdıracak bulutla yağmur yağdırmayacak bulutu birbirinden ayırdedebilirler. Bunu da bulutlarda mevcut olan ve genellikle değişmeyen bazı alametlere dayanarak bilirler. Çocuğun yaratılışına esas teşkil eden kan pıhtısına gelince, onun çocuğa dönüşmesinden önce bir insanın onu görüp, çocuğun oluşmasına esas teşkil etmeyen kan pıhtısından ayırdetmesi mümkün değildir. Bununla ilgili bilgileri Cenab-ı Allah, ana rahmindeki çocuğun rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said mi olacağını yazmasını emrettiği zaman sadece ilgili meleğe bildirir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ)

"Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir."[387]

(وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ)

"Allah, rahimlerdekini bilir."[388]

387 Ra'd, 13/8
388 Lokman, 31/34

Şanı yüce olan Allah her şeyi bilendir. Bu ayetlerde rahimlerdekini sadece kendisinin bildiğini ifade etmektedir. Bunu da rahimlerdekini kendisinden başka kimsenin bilemeyeceğini bize bildirmek için söylemiştir. Çünkü bu, Allah'tan ve O'nun seçtiği resullerden başkasının bilemeyeceği gaybî konulardandır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًاۙ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُوْلٍ)

"O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resûller başka. (Onlara bildirir.)"[389]

Doğrusunu Allah bilir.

Mekke Arazilerini Satmak ve Evlerini Kiraya Vermek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
الَّذِيْ جَعَلْنٰهُ لِلنَّاسِ سَوَۤاءً الْعَاكِفُ فِيْهِ وَالْبَادِۗ وَمَنْ يُّرِدْ
فِيْهِ بِاِلْحَادٍۢ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿٢٥﴾)

25-"İnkar edenler ile Allah'ın yolundan ve içinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir.) Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız."

İsmail b. Muhacir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَكَّةُ مُنَاخٌ لَا يُبَاعُ رِبَاعُهَا وَلَا تُؤَاجَرُ بُيُوتُهَا)

"Mekke, develerin çökertildiği bir yerdir. Binaları (ve binaların çevresi) satılmaz, evleri kiraya verilmez."[390]

389 Cin, 72/26-27
390 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/57

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yerli, misafir herkes Harem'in tamamını Mescid olarak görmekteydi."

Yezid b. Ebi Ziyad, (سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ayeti hakkında Abdurrahman b. Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac veya umre için Mekke'ye gelenler barınma konusunda eşit hakka sahiptiler. Ev halkını evden çıkarmamak şartıyla diledikleri eve yerleşirlerdi."

İbn Abbas *radiyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle demiştir: Ayette geçen (الْعَاكِفُ فِيهِ) Mekke'nin yerlileri demektir. (الْبَادِ) kelimesi ise başka diyarlardan Mekke'ye gelenlerdir. Bunlarla Mekke'nin yerlileri olan ev sahipleri evlerde barınma hususunda eşit haklara sahiptirler. Evsahiplerinin bunlardan kira almaya hakları yoktur.

A'meş'ten nakilde bulunan Cafer b. Avn'ın bildirdiğine göre İbrahim, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَكَّةُ حَرَمٌ حَرَّمَهَا اللَّهُ تَعَالَى لاَ يَحِلُّ بَيْعُ رِبَاعِهَا وَلاَ إِجَارَةُ بُيُوتِهَا)

"Mekke, Allah'ın saygın kıldığı bir haremdir. Binalarının satılması, evlerinin kiraya verilmesi helal değildir."[391]

Ebu Muaviye de A'meş tarikı ile Mücahid'den, o da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

İsa b. Yunus'un bildirdiğine göre Osman b. Ebi Süleyman, Aşkame b. Nadle'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir *radiyallahu anh*, Ömer *radiyallahu anh* ve Osman'ın *radiyallahu anh* zamanında Mekke'deki evler "Hayrat evleri" olarak adlandırılırdı. İhtiyacı olan olmayan herkes o evlerde oturabilirdi."

Sevri'nin bildirdiğine göre Mücahid, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Mekke halkı! Evlerinize kapı takmayın ki gelen misafirler diledikleri eve girip konaklasınlar."

391 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/787

Ubeydullah'ın bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer, Mekkelilerin hacılar evlerine girmesinler diye kapılarını kilitlemelerini yasakladı."

İbn Ebi Necih, Abdullah b. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke evlerinin kira bedellerini alıp yiyen ateş yeyip karnına indirmiştir!"

Osman b. Esved, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke evlerini satmak, kiraya vermek mekruhtur."

Leys, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke evlerini kiraya verip kira bedelini yiyen kimse, ancak ateş yemiştir!"

Ma'mer'in rivayetine göre Leys, Atâ, Tavus ve Mücahid, Mekke'deki binaların satılmasını mekruh görmekteydiler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mekke evlerinin satılmasının mekruhluğuna ve herkesin o evlerde barınmada eşit hakka sahip olduğuna ilişkin bu anlattıklarımız, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabe ve tabiinden rivayet edilmiştir. Bu da ayette geçen Mescid-i Haram ifadesini Mekke hareminin tamamı şeklinde manalandıranların te'villerinin isabetli olduğuna delalet etmektedir. Bazı fakihlerin Mekke evlerini satmanın ve kiraya vermenin mübah olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Cüreyc, Hişam b. Hüceyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke'de bir evim vardı. Kiraya veriyordum. Bunun hükmünü Tavus'a sordum. Aldığım kira bedelini yiyebileceğimi söyledi."

İbn Ebi Necih, (سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ayeti hakkında Mücahid ile Atâ'nın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Mekke'ye saygı göstermek ve haremle ilgili yasaklara riayet etmek bakımından yerli ile misafirler eşit durumdadırlar."

Amr b. Dinar, Abdurrahman b. Ferruh'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nâfi' b. Abdulharis, hapishane binasını Safvan b. Ümeyye'den Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* adına dört bin dirheme satınaldı. Hz. Ömer bu alışverişe razı olursa bina onun olacaktı. Razı olmazsa bina yine Safvan'ın mülkiyetinde kalacak ve verilen dörtyüz dirhem kaparo da onun olacaktı."

Abdurrahman'ın Ma'mer'den yaptığı rivayette ifade edildiğine göre Hz. Ömer, bu alışverişe razı olmuştur.

Ebu Hanife dedi ki: "Mekke evlerinin binasını satmakta sakınca yoktur. Ancak Mekke arazilerinin satılmasını mekruh görüyorum."

Süleyman'ın bildirdiğine göre Muhammed, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac mevsiminde hacılara, Mekke'de bir müddet ikamet ettikten sonra geri dönecek olanlara Mekke evlerinin kiraya verilmesini mekruh görmekteyim. Orada mücavir olarak kalacak olanlara gelince, onlardan ev kirası almakta sakınca görmemekteyiz."

Hasan b. Ziyad'ın rivayetine göre Ebu Hanife, Mekke evlerinin satılmasının caiz olduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda adları geçen selef uleması, Mescid-i Haram adını şer'î bakımdan kapsayıcı bir ad olmadan tüm Mekke haremi olarak te'vil etmiş değildirler. Çünkü ayeti, ihtimali olmayan manalara te'vil etmek caiz değildir. Bu da selef ulemasının, Mescid-i Haram adının tüm Mekke haremi anlamına geldiğine dair bir nass bulunduğunu bildiklerine delalet etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

"Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır."[392]

Rivayet olunduğuna göre ayette geçen Mescid-i Haram ile Hudeybiye kastedilmiştir ki orası Mescid-i Haram'a uzak ama Harem sınırına yakındır. Rivayete göre orası, Harem'in kenarındadır. Misver b. Mahreme ile Mervan b. Hakem'in rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çadırını Harem sınırı dışında (Hudeybiye'de) kurmuştu. Ama namazlarını Harem'de kılmaktaydı. Bu da ayette geçen Mescid-i Haram ile tüm Mekke Hareminin kastedildiğine delalet etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

392 Tevbe, 9/7

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ)

"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahtır.»"[393]

Ayette kastedilen mana, Medine'ye hicretleri sırasında Müslümanların Mekke'den çıkarılmasıdır. Burada Mescid-i Haram ile tüm Mekke Haremi kastedilmiştir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ)

"Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse, biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız."

Yani orada zulmederek Harem'in saygınlığını hiçe sayanlar, elem dolu bir azaba çarptırılacaklardır. Bu hüküm sabit olduğuna göre (سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ayeti, insanların Mekke'de kalıp ikamet etme hakkına eşit derecede sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu ayette, Mekke'ye saygı gösterilmesi ve haremle ilgili hükümlere riayet edilmesi bakımından yerlilerle misafirlerin eşit durumda oldukları kastedilmiştir, denilecek olursa, cevaben şöyle denilebilir: Bu ayetin her iki manaya gelmesi muhtemeldir. Yani bu ayet, Mekke'ye saygı gösterilmesi ve haremle ilgili hükümlere riayet edilmesinin vücubuna inanmak gerektiği ve yerlilerle yabancıların Mekke evlerinde ikamet etmede eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmektedir. Bu hüküm sabit olduğuna göre Mekke evlerini satmanın caiz olmaması gerekir. Çünkü Satın almayanların da o evlerde tıpkı satınalanlar gibi oturma hakkı vardır. Şu halde satınalan kimsenin o evleri teslim alıp mülkten yararlanır gibi yararlanması sahih olmaz. Bu da o evlerin mülk olmadıklarına delalet etmektedir.

393 Bakara, 2/217

Mekke evlerini kiraya vermeye gelince, bina eğer kiraya verenin mülkü ise Ebu Hanife bu durumda evin kiraya verilmesini, kira bedelinin alınmasını caiz görmüştür. Mekke arazilerinin kiraya verilmesi ise caiz değildir. Bu, kişinin başkasının arsası üzerinde bina yapmasına benzemektedir. Bu kişinin başkasının arsasındaki binasını kiraya vermesi caiz olmaz.

(الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ifadesine gelince seleften bir ulema topluluğundan rivayet olunduğuna göre (الْعَاكِفُ) kelimesiyle Mekke yerlisi, (وَالْبَادِ) kelimesiyle de Mekke halkından olmayan kimseler kastedilmiştir.

(وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ) **"Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse..."** ayetindeki (إِلْحَادٍ) kelimesi, haktan batıla meyletmek anlamına gelmektedir. Bir mezar çeşidine lahid denmesi ise mezarın iç kısmının yan tarafa meyilli olması sebebiyledir.

Bu kelimenin türevlerinin bulunduğu bazı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

(وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ)

"O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın."[394]

(لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ)

"İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır."[395]

Ayette geçen (بِإِلْحَادٍ) kelimesinin başındaki (ba) harfi zaiddir.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ)

"Yağ verir."[396]

394 A'râf, 7/180
395 Nahl, 16/103
396 Mü'minûn, 23/20

Bu ayette (ba) harfi zaid olduğu için sanki (تُنْبِتُ الدُّهْنَ) denilmiş gibi olmaktadır.

(فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ)

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın."[397]

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mekke'de hizmetçiye zulmetmek, ilhaddır."

Hz. Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Mekke'de gıda maddesi stok etmek, ilhaddır."

Başkaları dediler ki: "Mekke'de günah işlemek, ilhaddır."

Hasan dedi ki: "Ayette geçen ilhad kelimesi, Allah'a ortak koşmak anlamına gelmektedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlhad, kötü bir şeydir. Çünkü haktan sapmak demektir. Ama batıldan hakka meyletmeye ilhad denmez. İlhad, kötü ve yerilmiş bir kelimedir. Cenab-ı Allah Harem'in saygınlığına riayet edilmesi için, orada ilhad suçunu irtikâb edenleri azab ile tehdid etmiştir. Mezkûr ayeti te'vil edenler, ilhaddan dolayı yapılan tehdidin, sadece Mescid-i Haram'da değil, Mekke hareminin herhangi bir yerinde ilhad suçunu irtikâb edenler için söz konusu olduğu hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Bu da (وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) **"İçinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram"** ayeti ile tüm Mekke hareminin kastedildiğine delalet etmektedir. Zira (وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ) cümlesindeki (ha) zamiri ile harem kastedilmiştir. Oysa bu cümleden önce harem kelimesi geçmiş değildir. Sadece (وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haram"** geçmiştir. Böylece ayette geçen Mescid-i Haram ile Mekke hareminin tümünün kastedildiği sabit olmuştur.

397 Âl-i İmrân, 3/159. [Bu ayetin başındaki (فَبِمَا) kelimesindeki (ma) harfi zaiddir. Mütercim]

Ammare b. Sevban'ın bildirdiğine göre Ya'lâ b. Ümeyye *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(احتكارُ الطعامِ في الحَرَمِ إلحادٌ فيه)

"Mekke'de gıda maddesi stok etmek, ilhaddır."[398]

Osman b. Esved, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke'de gıda maddesi satmak, ilhaddır. Oraya gıda maddesi getiren, yerinde durup kalan gibi değildir."

(بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ) ifadesiyle her türlü günah kastedilmiş olabilir. Gıda maddesi stoklamak, aynı şekilde zulüm ve şirk de böyledir. Bu da Mekke hareminde işlenen günahın azabının, başka yerde işlenen günahların azabından daha büyük olduğuna delalet etmektedir. Mekke'de mücavir olarak yaşamayı mekruh görenler muhtemelen orada işlenen günahların azabının başka yerlerde işlenen günahların azabından kat kat fazla olması sebebiyle, büyük azaba çarptırılmaktan korktukları için selamette kalmak gayesiyle orada mücavir olarak kalmamayı tercih etmişlerdir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Mekke'de bir adam ilhad suçunu irtikâb edecektir. Azabı, yeryüzü halkının azabının yarısı kadar olacaktır."***[399]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِنَّ أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ قَتَلَ فِي حَرَمِ اللَّهِ أَوْ قَتَلَ غَيْرَ قَاتِلِهِ أَوْ قَتَلَ بِذُحُولِ الْجَاهِلِيَّةِ)

"Onur ve üstünlük sahibi Allah'a en âsi ve en zorba kişi, Allah'ın haremi (Mekke'de) adam öldüren veya yakınının katilinden başkasını öldüren ya da cahiliyet intikamıyla adam öldüren kişidir."[400]

398 Ebu Davud, Menasik, 89

399 Bkz: Ebu Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dahir et-Temimi el-Bağdadi, Buğyetu'l-Bâhis an Zevaidi Müsnedi'l-Hâris: 2/898

400 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 11/370

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾)

27-"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler."

Mutemir'in bildirdiğine göre Leys, Mücahid'in bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim (a.s), kendisine bu emri veren Rabbine, "Haccı insanlara nasıl ilan edeyim?" diye sordu. Rabbi de ona şöyle buyurdu: "Şöyle dersin: Ey insanlar! İcabet edin. Ey insanlar! İcabet edin." İbrahim (a.s), "Ey insanlar! İcabet edin" deyince, onun bu çağrısına (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ) 'Buyur Allahım, buyur' diyerek karşılık verdiler. Böylece Telbiye gerçekleşmiş oldu."

Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim (a.s) Kâbe'yi inşa ettiğinde Yüce Allah, haccı ilan etmesini ona vahyetti. O da "Rabbiniz bir beyt edindi. O beyti haccetmenizi size emretti" şeklinde bir ilanda bulundu. Onun bu ilanına ve çağrısına kayalar, ağaçlar, tepeler, topraklar ve her şey (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ) 'Buyur Allahım, buyur' diyerek icabet etti."

Bu ayet, İbrahim (a.s) zamanında haccın farz kılındığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah İbrahim'e (a.s), insanları hacca çağırmasını emretmişti. Onun emri vücup ifade eder. Haccın farzlığının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bisetine kadar devam etmiş olması mümkündür. Bazı peygamberler tarafından bu farizanın neshedilmiş olması da mümkündür. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hicretten önce iki defa haccettiği ve hicretten sonra da veda haccı yaptığı rivayet edilmiştir. Cahiliyet dönemi insanları bazı bidatler ekleyerek hacceder ve şirk telbiyesi getirirlerdi. Cenab-ı Allah'ın İbrahim'e (a.s) emrettiği hac farizası, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bisetine kadar devam etmiş idiyse, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bisetten sonra ve hicretten önce iki defa haccetmiştir ki bunların ilkini farz olarak yapmıştır. Hac farizası eğer bazı peygamberler tarafından neshedilmiş ise Cenab-ı Allah onu şu ayeti indirerek yeniden farz kılmıştır:

(وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا)

"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."[401]

Denildi ki: Bu ayet hicretin dokuzuncu yılında inmiştir. Onuncu yılında indiği de rivayet edilmiştir ki bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccı yaptığı yıldır. Bu doğruya daha yakın bir rivayettir. Çünkü biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* farz haccı yapmasının emredildiği zamandan sonraya ertelediğini zannetmiyoruz. Zira o, Allah'ın emrini hemen yerine getirmeye koşan ve farzlarını derhal eda etmek için önde gidenlerin en hızlısıdır.

Yüce Allah geçmiş peygamberlerden bahsederken onları, hayırlı işleri yapmada yarışanlar olarak nitelemiş ve şöyle buyurmuştur:

(كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ) "

Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışırlar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi."[402]

Hayır işlerindeki yarışta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, önceki peygamberlerden geri kalacak değildi. Aksine onun bu işlerdeki payı, onlardan herbirinin payından daha fazla idi. Çünkü kendisi onlardan üstün ve peygamberlik derecelerinde onlardan daha yüksek bir makamda idi. Dolayısıyla hac ibadetini farz kılındığı zamandan sonraya bırakıp ertelemiş olması mümkün değildir. Kaldı ki başkalarına bu ibadeti eda etmede acele davranmalarını emretmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, onun *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ)

"Haccetmek isteyen acele etsin."[403]

401 Âl-i İmrân, 3/97
402 Enbiyâ, 21/90
403 Ebu Davud, Menasik, 6

Haccetmede acele davranılmasını başkasına emreden Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi farz olduğu andan sonra bu ibadeti eda etmede geç davranacak değildi. Böylece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, haccı farz olduğu vakitten sonraya erteleyerek geciktirmiş olmadığı sabit oldu. Hac ibadeti (وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ) **"Beyti haccetmek, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır"** ayeti ile farz kılınmış ise bu ayet, hicretin ya dokuzuncu ya da onuncu yılında inmiştir. Eğer dokuzuncu yılında inmiş ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haccetmeyi bir mazeretten dolayı onuncu yıla ertelemiştir. O mazeret de şudur: Haccetmenin emredildiği vakit, cahiliyet devri Araplarının nesi yaparak zamansız haccettikleri vakte denk gelmişti. Eğer o zamanda haccetmiş olsaydı, haccı Allah'ın farz kıldığı zamanda yapmış olmayacaktı. Emredilen zamanda yapması ve Müslümanların o zamanda toplanıp kendisine uyarak birlikte haccetmeleri için haccı o sene ertelemişti. Mezkûr ayet eğer hicretin onuncu yılında inmiş ise bu zaten Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği yıldır. Haccın farzlığı İbrahim'in (a.s) zamanından itibaren devam etmekte idiyse, bu takdirde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hicretten önce yaptığı hac, farz olan hacdır. Sonraki hacları ise nafiledir. Şu halde her iki durumda da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, farz kılındıktan sonra eda etme imkânını bulduktan sonra haccı geciktirmiş olmadığı ispatlanmış oldu.

Yürüyerek Haccetmek

Musa b. Ubeyde'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Kâ'b, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yürüyerek haccetmek isterdim. Onu yapamadığıma üzüldüğüm kadar başka hiçbir şeye üzülmüyorum. Çünkü Yüce Allah **"Haccetmek üzere yaya olarak sana gelsinler"** buyurmuştur."[404]

İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim (a.s) ile İsmail (a.s) yürüyerek haccettiler."

Kasım b. Hakem el Ureni'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Utbe b. Umeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Genç-

404 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/331

liğimde yapmadığım hiçbir şey için pişmanlık duymuyorum. Yalnız yürüyerek haccetmediğim için pişmanlık duymaktayım."

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Medine'den Mekke'ye yürüyerek yirmi beş defa haccetmiştir. Yolculuğu sırasında develeri beraberinde boş olarak güdülmüşlerdir. Üç ayrı zamanda malını ikiye bölerek Allah rızası için infak etmiştir. Bir ayakkabısını yanına alıp diğerini vermiş, bir mestini yanına alarak diğerini vermiştir.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Amr b. Zerr, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Öncekiler bineğe binmeden haccederlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ)

"Gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler."[405]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Alâ, Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan (hacca) yürüyerek giderken binekleri boş olarak yanısıra güdülmekteydi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ) **"Gerek yaya olarak, gerek yorgun develer üzerinde sana gelsinler"** ayeti haccın yaya ve binek üzerinde yapılmasının mübah oluşunu gerektirmektedir. Bunlardan hangisinin daha faziletli olacağına dair ayette bir delil yoktur. Ancak selef-i salihinin yürüyerek haccetmeyi tercih ettiklerine ilişkin yaptığımız rivayetler ile ayeti bu şekilde te'vil etmiş olmaları, yürüyerek haccetmenin daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu açıklayıcı bazı rivayetler gelmiştir.

Şöyle ki: Ukbe b. Amir'in annesi, Beytullah'a yürüyerek gitmeyi adamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yürüyerek Beytullah'a gitmesini ve bu sebeple bir kurban kesmesini ona emretmişti. Bu da yürüyerek Beytullah'a gitmenin bir kurbet (sevap kazandıran bir iş) olduğuna, ama bunu yapmayı adamakla vacip hale geldiğine delalet etmektedir. Öyle olmasaydı yürümeksi-

405 Hac, 22/27

zin binek üzerinde gitmesi sebebiyle Ukbe'nin annesinin bir kurban kesmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmezdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ)

"Uzak yollardan gelsinler."

Cüveybir, Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Uzak beldelerden gelsinler."

Katade dedi ki: "Uzak yerlerden gelsinler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (الْفَجُّ) kelimesi yol anlamındadır. Yani ayette "Uzak yollardan gelsinler" denilmiş gibi olmaktadır. Bazı lügat âlimleri dediler ki: (الْعُمْقُ) kelimesi yerin yüzeyi üzerindeki uçsuz bucaksız uzaklık anlamına geldiği gibi, dibine doğru derinlik anlamına da gelmektedir.

Nitekim şair Rü'be de bir şiirinde şöyle demiştir:

(وَقَاتِمِ الْأَعْمَاقِ خَاوِي الْمُخْتَرَقْ)

"Uçsuz bucaksız yerde siyah toz bulutları

Geniş ve düz yerleri ise tamamen ıssızdı."

Şiirdeki (الْأَعْمَاقِ) kelimesiyle, yerin yüzeyi üzerindeki uçsuz bucaksız uzaklık kastedilmiştir. Mezkûr ayetteki (عَمِيقٍ) kelimesiyle de derinlik değil, yerin yüzeyi üzerindeki uçsuz bucaksız uzaklık kastedilmiştir.

Başka bir şair de aynı bağlamda şöyle demiştir:

(يَقْطَعْنَ نُورَ النَّازِحِ الْعَمِيقِ)

"Uçsuz bucaksız uzak bir mesafenin aydınlığını geride bırakırlar."

Ümmü Hakîm binti Ümeyye'nin bildirdiğine göre mü'minlerin annelerinden Ümmü Seleme *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَهَلَّ مِنَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى بِعُمْرَةٍ أَوْ بِحَجَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)

"Umre veya hac için Mescid-i Aksâ'da ihrama giren kimsenin geçmiş günahları bağışlanır."[406]

Ebu İshak, Esved'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh*, umre yapmak üzere Kûfe'de ihrama girdi."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* kış mevsiminde Şam'da ihrama girdiği rivayet edilmiştir.

İbn Ömer *radiyallahu anh* Mescid-i Aksa'da, İmran b. Husayn *radiyallahu anh* Basra'da ihrama girmişlerdir.

Amr b. Mürre, Abdullah b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"**[407] ayetinin manasını kendisine soran kimseye Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Hac ve umre için kendi ailenin ikamet ettiği evlerde ihrama girmendir."

Hz. Ali İle Hz. Ömer dediler ki: "Kanaatimce kişinin umreye başladığı yerde ihrama girmesi gerekir."

Mekhul'dan gelen bir rivayette bildirildiğine göre, Hac ve umre yolculuğuna çıkan kimselerin Semerkant, Horasan, Basra veya Kûfe'de ihrama girdiklerini söyleyenlere İbn Ömer *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Keşke bizim için belirlenen mikat mahallinde ihrama girsek de ihram yasaklarından korunmuş olsak."

İbn Ömer *radiyallahu anh* böyle demekle mesafenin uzaklığından değil de ihram yasaklarını ihlal etmekten çekindiği için mikata varmadan uzak beldelerde ihrama girmeyi mekruh görmüştür.

406 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 12/441
407 Bakara, 2/196

Hacda Ticaret Yapmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾﴾

28-"Gelsinler ki, kendilerine ait bir takım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin."

İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayetteki menfaatlerden kasıt, ticaret ile Allah'ın rızasına uygun dünyevi ve uhrevi işlerdir."

Asım b. Ebi'n Nücud'un bildirdiğine göre Ebu Rezîn, ayette sözü edilen "menfaatler" hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Menfaatler, o zamanlarda mevcut olan panayırlardı. Ayette sözü edilen menfaatler, sadece dünyevi menfaatlerdir."

Ebu Cafer, "Menfaat kelimesiyle Allah'ın bağışlaması kastedilmiştir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hacda ticaret yapmak her ne kadar caiz olup onun kastedilmiş olması mümkün ise de ayetin zahiri, dinî menfaatlerin kastedilmiş olmasını gerektirmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar."[408]

408 Hac, 22/27-28

Bu ayet, insanların kendilerine ait bir takim menfaatlere şahit olmaları için Mekke'ye davet edilmelerini ve haccetmekle emrolunmalarını gerektirmektedir. Burada özellikle dünyevi menfaatlerin kastedilmiş olması imkânsızdır. Şayet öyle olsaydı, dünya menfaatleri için haccetmeye çağırılmış olacaklardı. Oysaki hac tavaf, sa'y, Arafat ve Müzdelife vakfeleri, hedy kesmek ve diğer menasiki ifa etmektir. Haccın amacına dâhil olmaksızın ruhsata bağlı şekilde dolaylı olarak dünyevi menfaatler de bunların arasına girebilir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur."[409]

Cenab-ı Allah, hac mevsiminde ticaret yapmaya bu ayetle ruhsat vermiştir. Bununla ilgili rivayetler Bakara suresinin tefsirinde verilmiştir.

Belli Günler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar."[410]

Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Belli günler, Kurban bayramının ilk günü ile ondan sonraki iki gündür. Kurbanını bu günlerden dilediğinde kesebilirsin."

409 Bakara, 2/198
410 Hac, 22/28

İbn Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Belli günler, kurban kesme günleridir. (الْمَعْدُودَاتِ) yani sayılı günler ise teşrik günleridir."

Tahavi'nin bildirdiğine göre şeyhi Ahmed b. Ebi İmran, Kadı Bişr b. Velid el Kindi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu'l Abbas et Tusi, Ebu Yusuf'a bir mektup yazarak ayette geçen "belli günler"in hangileri olduğunu sordu. Ebu Yusuf da onun mektubuna cevaben bana şunu yazdırdı: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı bu konuda farklı şeyler söylemişlerdir. Hz. Ali ile İbn Ömer'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre belli günler, kurban kesim günleridir. Ben de bu görüşteyim. Çünkü Yüce Allah, (عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine..."** buyurmuştur. Bu da ancak kurban kesim günlerinde olur."

İbn Abbas, Hasan ve İbrahim'den gelen rivayete göre **"belli günler"**, zilhicce ayının ilk on günüdür. (الْمَعْدُودَاتِ) sayılı günler ise teşrik günleridir." Ma'mer, Katade'nin de böyle dediğini rivayet etmiştir.

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ) **"Belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar"** ayetindeki "belli günler", Kurban bayramının ilk günü ile devamındaki üç gündür."

Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Ahmed el-Kâri, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini Muhammed'den rivayet etmiştir: "Belli günler, Zilhicce ayının ilk on günüdür."

Muhammed ise bu hususta şöyle demiştir: "Belli günler, kurban kesiminin yapıldığı üç gündür. Yani Kurban bayramının ilk günü ile ondan sonraki iki gündür."

Tahavinin bildirdiğine göre Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed, belli günlerin Zilhicce ayının ilk on günü, sayılı günlerin ise teşrik günleri olduğunu söylemişlerdir. Esahh olan, Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin bunlardan yapmış olduğu rivayettir.

Denildi ki: Az oldukları için teşrik günlerine "sayılı gün" anlamında (الْمَعْدُودَاتِ) denmiştir.

Nitekim bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ)

"Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar."[411]

Burada dirhemlerin sayısı az olduğu için (مَعْدُودَة) kelimesiyle nitelendirilmişlerdir. Zilhicce ayının ilk on gününe "Belli günler" denmesi, o günleri bilmeye ve sonunda da haccın ifa edilmesi gerektiği hesabını yapmaya teşvik içindir. Mezkûr ayette sanki zilhicce ayının başlangıcını bilip o zamanda hilali gözetlememiz bize emredilmiştir ki, on günü sayınca kurban bayramına girileceğinin farkında olalım. Teşrik tekbirlerinin Zilhicce ayının ilk on günü ile sınırlı oluşu ve Arefe günü ile bayramın ilk gününde ifa edilişi -ki bu iki gün on günün içindedir- Ebu Hanife'nin görüşünü desteklemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah'ın (عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَام) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine..."** buyurması, belli günlerin kurban kesim günleri olduğuna delalet etmektedir. Nitekim Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezkûr ayette muhtemelen şu mana kastedilmiştir: Kurbanlık hayvanları kendilerine rızık olarak verdiği için belli günlerde Allah'ın adını ansınlar. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ)

"Sizi doğru yola ilettiği için Allah'ı yüceltmeniz için..."[412]

411 Yusuf, 12/20
412 Bakara, 2/185

Şu cümle de buna örnek gösterilebilir:

(اُشْكُرِ اللَّهَ عَلَى نِعَمِهِ)

"Bahşettiği nimetleri için Allah'a şükret."

Bahse konu ayetteki belli günler ifadesiyle Kurban bayramının ilk günü kastedilmiş olabilir. Yılların tekerrürü sebebiyle Kurban bayramlarının ilk günü üst üste eklenince çoğul olur ve birbirine eklenen o günlere "Belli günler" denir. Yine bu ayet, nafile hedy, avlanma cezası hedyi veya diğer hedy kurbanlarının bayramın ilk gününde kesilmesinin, diğer günlerde kesilmesinden daha faziletli olduğuna delalet etmektedir.

[Kurban Kesim Günleri]

Kurban kesim günlerinin hangileri olduğu hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri dediler ki: "Kurban kesim günleri, bayramın ilk günü ile ondan sonraki iki gündür."

Şafiî dedi ki: "Kurban kesim günleri, bayramın ilk günü ile ondan sonraki üç gündür. O günler, teşrik günleridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre, Said b. Cübeyr ve Said b. Müseyyeb'in de bizim söylediğimizi söyledikleri rivayet edilmiştir. Şafiî'nin söylediğini Hasan ile Atâ'nın söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbrahim en-Nehai'nin, "Kurban kesim günleri iki gündür" dediği rivayet edilmiştir.

İbn Sirin dedi ki: "Kurban kesimi bir gündür."

Yahya b. Ebi Kesir, Ebu Seleme ile Süleyman b. Yesar'ın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Kurban kesimi, Muharrem hilali görülünceye kadar devam eder."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kurban kesiminin üç gün olduğu, görüşlerini naklettiğimiz sahabilerin ifadeleri ile sabit olmuştur. Bu hüküm meşhur ve müstefiz olarak onlardan rivayet edilmiştir. Onlardan sonra gelenlerin onlara muhalefet etmeleri caiz değildir. Çünkü onların dengi olan kimselerin onların hilafına bir şey söyledikleri rivayet edilmiş değildir. Böylece kurban kesim günlerinin üç gün olduğunun delili sabit oldu. Şunu da belirtelim ki, kurban kesim günlerinin belirlenmesi ancak nass veya icma ile olur. Bunu kıyas ile belirlemek mümkün değildir. Bu konudaki görüşünü naklettiğimiz sahabiler, kurban kesim günlerinin üç gün olduğunu söylediklerine göre bu artık bir nass olur. Nitekim ay hali süresini, mehrin ve namazın farzını tamamlamada teşehhüdün miktarını ve bunlara benzer nass ya da icma ile belirlenen diğer şeylerin miktarını belirlemede de böyle demiştik. Sahabeden bazıları bir meselenin hükmü hakkında bir şey söylediğinde onların sözü hüccet ve nass olarak sabit olur. Şunu da belirtmeliyiz ki, kurban kesim günleriyle teşrik günleri arasında fark olduğu sabit olmuştur. Çünkü teşrik günlerinin tamamında kurban kesilebilseydi, ikisi arasında fark olmazdı. O zaman bunlardan birini diğerinin yerine söylemek de mümkün olurdu. Kurban kesme günleri ile teşrik günlerinde cemrelere taş atıldığını, kurban kesme günlerinde kurban kesildiğini gördüğümüze, bazıları kesimin teşrik günlerinin sonuna kadar olduğunu söylediklerine, biz ise kesimin bayramın ilk günü ile ondan sonraki iki günde olduğunu söylediğimize göre, adlarının farklı oluşunun faydasını görebilmemiz için kesim günleri ile teşrik günleri arasında bir fark olduğunu söylememiz gerekir. O fark da şu olmalıdır: Teşrik günlerinin bazısı yani sonuncusu, kurban kesim günü olmamalıdır.

Kurban kesiminin teşrik günlerinin sonuna kadar devam edeceği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Süleyman b. Musa'nın İbn Ebi Hüseyin'den bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ عَرَفَاتٍ مَوْقِفٌ وَارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَنَةَ وَكُلُّ مُزْدَلِفَةَ مَوْقِفٌ
وَارْفَعُوا عَنْ مُحَسِّرٍ وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ مَنْحَرٌ وَكُلُّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ)

"Arafat'ın her yerinde vakfe yapılabilir. Yalnız Urene vadisinden uzakta durun. Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir. Yalnız Muhassir vadisinden uzakta durun. Mekke'nin bütün sokakları (kurban) kesim yeridir. Bütün teşrik günleri, kesim (zamanı)dır."[413]

Bu hadis Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda şöyle demiştir: "İbn Ebi Hüseyin, bu hadisi Cübeyr b. Mut'im *radiyallahu anh* den dinlemiş değildir. Onun rivayetlerinin çoğunda yanılma vardır."

Bu hadisin aslı hakkında şu rivayetten bahsedilerek denildi ki: Mahreme b. Bükeyr b. Abdullah b. Eşecc, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Üsame b. Zeyd'in şöyle dediğini işittim: Abdullah b. Ebi Hüseyin'in Atâ b. Ebi Rebah'tan hadis rivayet ettiğini dinledim. O sırada Atâ da onu dinliyordu. Atâ dedi ki: Cabir b. Abdullah, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(كُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ وَكُلُّ مِنًى مَنْحَرٌ وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ)

"Arafat'ın her yerinde vakfe yapılabilir. Mina'nın her yerinde kesim yapılabilir. Mekke'nin bütün sokakları yol ve kesim yeridir."[414]

Önceki hadisin aslı budur. Burada ***"Bütün teşrik günleri, kesim (zamanı)dır"*** ifadesine yer verilmemiştir. Bu ifadenin yeraldığı hadisteki bu kısım, Cübeyr b. Mut'im'in veya ondan sonrakilerin ifadesi olabilir. Çünkü o, bunu hadis olarak zikretmiş değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, "kesim günleri" dediğimiz "Eyyâm-ı nahr" ifadesi Arapça'da en azından üç gün için kullanılır. Buna göre kesim günlerinin üç güne sabitlenmesi gerekir. Fazlası için bir delil bulunmadığından üç günden sonra kesim yapılabileceği hükmü sabit olmamıştır.

413 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/82; Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/138
414 Ebu Davud, Menasik, 64

Hayvan Keserken Besmele Çekmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar."[415]

Bu ayette geçen "Allah'ın adını ansınlar" ifadesiyle hayvanları keserken besmele çekmek kastedilmişse bu ayet, hayvan keserken besmele çekmenin şart olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayet, besmele çekmenin vücubunu gerektirmektedir. Zira Yüce Allah önceki ayette ve bu ayetin baş kısmında şöyle buyurmuştur:

(وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ
مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ
فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ)

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar."[416]

Ayette geçen "menfaatler" kelimesi, hac ihramının gerektirdiği menasiktir. Buna göre hayvan keserken besmele çekmenin vacip olması gerekmektedir. Çünkü haccetmek için yapılan çağrı, diğer hac menasiki için yapıldığı gibi, hayvan keserken besmele çekmek için de yapılmıştır. Ayette geçen "Allah'ın adını ansınlar" ifadesiyle cemrelere taş atarken yapılan duâ veya teşrik tekbiri kastedilmiş ise bu ayet, o duâları okumanın vacipliğine delalet eder. O duâ ile birlikte bunların tümünün yani kıran

415 Hac, 22/28
416 Hac, 22/27-28

veya temettu haccı için girilen ihramın gereği olan vacip hedyleri keserken besmele çekmenin, ihramın gereği olan teşrik tekbirinin ve cemreleri taşlarken okunan duânın da vacipliğine delalet eder. Çünkü ayette bunların tümünün kastedilmiş olmasına engel yoktur.

Ma'mer'in bildirdiğine göre Eyyüb, Nâfi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radiyallahu anh* kurban keserken (لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ) "Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür" derdi.

A'meş, Ebu Zabyan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "Kurban keserken ne diyorsun?" diye sordum. "(اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) "Allah en büyüktür. Allah'tan başka ilâh yoktur" diyorum" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebû Bekir ez-Zebidî, Asım b. Şerif'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali *radiyallahu anh*, kurban bayramının ilk gününde bir koç kesti ve şöyle dedi: (بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ وَمِنْ عَلِيٍّ لَكَ) "Bismillah. Allah en büyüktür. Allahım bu senden gelmiş bir nimettir ve sana takdim edilen bir kurbandır. Ali tarafından sana sunulmuştur."

Hedyin Etinden Yemenin Hükmü

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, kesilen hedyin etinden yemenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Ancak selef uleması, vacip olmadığı hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Zira (عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar"** ifadesiyle mutlaka bayram kurbanı, temettu ve kıran kurbanları, nafile kurbanlar, ihramlının ihram yasaklarını ihlal etmesi örneğin avlanma, giyim, koku

sürünme, tıraş olma sebebiyle kesmesi gereken ceza hedyi ve ihsar hedyi kastedilmiştir. Ceza hedyini kesen kişinin ondan yemesi haramdır. Ama kıran ve temettu haccı yapan kimsenin kestiği hedyin etinden yemesinin vacip olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü insanlar, kıran ve temettu hedylerinden yeme konusunda iki görüş ortaya koymuşlardır. Bazıları bunların etinden yemenin caiz olmadığını söylerken, diğer bazıları mübah olduğunu ama vacip olmadığını söylemişlerdir. (فَكُلُوا مِنْهَا) **"Artık onlardan siz de yiyin"** emrinin vücup ifade etmediği hususunda selef uleması ile onlardan sonra gelen fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Atâ, Hasan, İbrahim ve Mücahid'in, "Dilerse yer, dilemezse yemez" dedikleri rivayet edilmiştir.

Mücahid dedi ki: Bu emir, şu ayetteki emre benzemektedir: (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) **"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."**[417]

İbrahim dedi ki: Müşrikler, (فَكُلُوا مِنْهَا) **"Artık onlardan siz de yiyin"** ayeti ininceye kadar, kestikleri büyük baş hayvanların etini yemezlerdi. Bu ayet indikten sonra dileyenler yediler. Dilemeyenler yemediler.

Yunus b. Bükeyr'in bildirdiğine göre Ebû Bekir el-Hüzeli, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde insanlar hedy kurbanı kestiklerinde kanını Kâbe'ye sürer, etleri yarıp taşların üzerine serer ve 'Bunları yememiz helal değildir. Biz bunları Allah için adadık' derlerdi. Yırtıcı hayvanlarla kuşlar onları yeyinceye kadar taşların üzerinde kalırlardı. İslamiyet gelince insanlar Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek 'Cahiliyet devrinde biz böyle yapıyorduk. Şimdi bunu yapmayacak mıyız?' dediler. Bunun üzerine Yüce Allah (فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا) **"Artık onlardan siz de yiyin ve yedirin"** ayetini indirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onlara ***"Böyle yapmayın. Bu yaptığınız Allah için değildir"*** buyurdu. Hasan, sözlerine devamla dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, kestikleri hedyin etinden yemelerini emretmedi. ***"Dilersen ye, dilemezsen yeme"*** dedi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bayram kurbanının etinden yediği rivayet edilmiştir.

417 Mâide, 5/2

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, sözü edilen ve üzerine Allah'ın adının anılması emredilen kurbanlık hayvanların, kıran ve temettu hedyleri olmasını gerektirmektedir. Her ne kadar ayetin zahiri kıran ve temettu hedyleri olmasını gerektirmekte ise de en azından bu iki hedyi ve diğer kurbanları kapsaması gerekmektedir. Bunun delili de ayetin devamındaki şu kısımdır:

(فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[418]

Bu ayette sayılan fiiller için kıran ve temettu hedyinden başka bir kurban kesmek gerekmemektedir.

Şafiî, kıran ve temettu hedylerinin etinden sahiplerinin yiyemeyeceğini söylemiştir. Ayetin zahiri onun bu sözünün batıl olmasını gerektirmektedir.

Cabir, Enes ve başkaları, veda haccında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran yaptığını rivayet etmişlerdir. Yine Cabir ve İbn Abbas, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccında yüz deve kurban ettiğini, bunlardan altmış tanesini kendi eliyle kestiğini, kalanları başkalarına kestirdiğini, herbirinden bir parça et alıp bir kazanda topladığını, pişirip birazını yediğini ve suyundan da içtiğini rivayet etmişlerdir. Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kıran hedyinin etinden yemiş bulunmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığı, kendisinin de amellerin en faziletlisini yapmayı yeğlediği, kıran haccının ifrad haccından efdal olduğu, kıran için kesilmesi vacip olan hedyin ihrama dâhil edilen bir noksanlık sebebiyle ceza hedyi olmayıp nüsük olduğu ispatlandığına göre, kurban ve nafile hedyin etinden yemek caiz olduğu gibi kıran hedyinin de etinden yemek caizdir.

418 Hac, 22/28-29

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığının delillerinden biri de şudur: Hafsa *radiyallahu anh* dedi ki: "Ya Resulallah, sen umre ihramından çıkmadığın halde şu insanlara ne oldu ki ihramdan çıktılar?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Ben hedyi beraberimde getirdim. Ancak Kurban bayramının ilk gününde ihramdan çıkabilirim. Bir daha haccedecek olursam hedyi beraberimde getirmem ve bu yaptığım tavaf ile sa'yi umre yaparım."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberinde getiriği hedy nafile olsaydı, ihramdan çıkmasına engel olmazdı. Çünkü nafile hedy, ihramdan çıkmaya engel değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yapmış idiyse, hac ihramı onun ihramdan çıkmasına engel olmuştur. Hedyi beraberinde getirmiş olmasının buna bir etkisi olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hac ihramına girmiş olması o vakitte, Kurban bayramının ilk gününden önce ihramdan çıkmasına engel değildi. Çünkü o vakitte haccı feshetmesi caizdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hac ihramına girmiş olan ashabına, umre yaparak ihramdan çıkmalarını emretmişti. O vakitte onlar, temettü haccı yapmak gayesiyle sadece umre ihramına girmiş olan kimseler durumunda idiler. Dolayısıyla umre ile hac ihramı arasında ihramdan çıkmalarına engel yoktu. Ancak hedyi beraberinde getirmiş olanlar hariç. Onlar ihramdan çıkamazlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaparken durumu böyle idi. İhramdan çıkmasına engel olan şey, hac ihramı değil, hedyi beraberinde getirmiş olmasıydı. Bu da 'Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberinde getirdiği hedyler, nafile hedyi olmayıp kıran hedyleri idi' tezimizin doğruluğunu ispatlamaktadır. Çünkü nafile hedyin, ihramdan çıkmaya engel olma gibi bir etkisi hiçbir zaman yoktur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığını ispatlayan delillerden biri de şu hadistir:

(أتاني الليلةَ آتٍ من ربِّي فقالَ: صلِّ في هذا
الوادي المبارَكِ وقُلْ: عُمرةً في حَجَّةٍ)

"Bu gece Rabbimin katından biri bana geldi ve şöyle dedi: Şu mübarek vadide namaz kıl. Haccın için de umre de."[419]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Rabbinin kendisine emrettiği şeye muhalefet etmesi mümkün değildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ifrad haccı yaptığına dair İbn Ömer *radiyallahu anh* rivayeti, kıran haccı yaptığına dair rivayetle çatışmamaktadır. Zira kıran haccı yaptığını rivayet eden kişi, başkasının farkında olmadığı ihramdaki menasik fazlalığının farkında olmuştur. Dolayısıyla onun rivayeti kabule daha şayandır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifrad haccı yaptığını rivayet eden kimse, onun (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ) dediğini işitmiş, ama umreyi söylediğini işitmemiş olabilir. Ya da umreden söz etmeksizin sadece haccı söylediğini işitmiş ve ifrad haccı yaptığını zannetmiştir. Çünkü kıran haccı yapan kimsenin umreden söz etmeksizin hac için lebbeyk veya hacdan söz etmeksizin umre için lebbeyk yahut her ikisi için lebbeyk demesi caizdir. Bu caiz olduğuna göre bazıları Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hac için telbiye getirdiğini, diğer bazıları da hem hac hem de umre için telbiye getirdiğini işitmiş olabilir. Bu durumda fazlalık rivayet edenin rivayeti kabule daha şayan olmaktadır. Şunu da belirtelim ki, "Haccı ifrad etti" diyen kimse bu sözü ile, haccın fiillerini ayrı yaptı demek istemiş olabilir. Yani haccın fillerini ayrı, umrenin fiillerini ayrı yaptı şeklinde bir ifade kullanmak istemiş olabilir. Hem umre hem de hac ihramında umre fiillerini değil de sadece hac fiillerinin yapılmasını kasdetmiş değildir. Böylece kıranda hem hac hem de umre için bir tavaf ve bir sa'yin yeterli olacağını söyleyenlerin görüşü iptal edilmiş olmaktadır.

Bir sahabe ve tabiin topluluğundan gelen rivayete göre hedyin etinden sahibinin yemesi caizdir.

Atâ, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Fidye, ceza ve adak hedyi dışındaki bütün hedyler yenilebilir."

Ubeydullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ceza ve adak hedylerinin eti yenilmez. Bunların dışındaki bütün hedylerin eti yenilebilir."

419 Buhari, Hac, 16

Hişam, Hasan ile Atâ'nın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Ceza hedyi dışında hiçbir hedyin eti yenilmez." Görüldüğü gibi sahabe ve tabiun, kıran ve temettü hedyinin yenilebileceğini söylemişlerdir. Yenilmesini haram sayan bir selef âlimi bulunduğunu bilmiyoruz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ)

"Yoksula, fakire de yedirin."

Talha b. Amr, Atâ'nın bu ayeti açıklarken "Senden isteyene yedir" dediğini rivayet etmiştir.

İbn Ebi Necîh, Mücahid'in bu ayeti açıklarken şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ayette geçen (الْبَائِسَ) kelimesi, elini açarak dilenen kimse anlamına gelmektedir. Bu derece perişan halde bulunan kimseye (الْبَائِسَ) denmiştir. Çünkü bu durumdaki kişinin üzerinde perişanlık alametleri görülmektedir. Elini açıp dilenmektedir. Bu da onun fakirliğinin mübalağalı bir şekilde tasvir edilmesidir. Bu, miskin/düşkün anlamına gelmektedir. Çünkü miskin, ileri derecede fakir ve muhtaç olan kişi demektir. Bu kişi, muhtaçlığından ve kötü halinden ötüren kımıldayamaz durumdadır. Muhtaçlığını giderecek hiçbir şey bulamaz. 'Asıl dilenecek olan kişi budur' denilmiştir.

Bu ayet, bütün hedy ve kurbanları kapsamakta olup bunların yenilmesinin mübah ve bir kısmının sadaka olarak dağıtılmasının mendup olmasını gerektirmektedir. Mezhebimiz müçtehidleri bunların etinin üçte birinin sadaka olarak dağıtılmasının mendup olduğunu söylemişlerdir.

Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ)

"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin."[420]

420 Hac, 22/28

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kurban etleri hakkında (فَكُلُوا وَادَّخِرُوا) ***"Yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız"***[421] buyurmuştur. Fakihlerimiz kurbanın etinin üçte birini yemek, üçte birini evde saklamak, üçte birini de yoksul ve fakir için ayırmak gerektiğini söylemişlerdir.

(فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ) **"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin"** ayeti, kurban etini satmanın haramlığına delalet etmektedir.

(فَكُلُوا وَادَّخِرُوا) ***"Yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız"*** hadisi de buna delalet etmektedir. Bu ayet ile hadis, kurban etini satmanın yasaklığına delalet etmektedir. Bu hükme delalet eden delillerden biri de şu rivayettir:

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebi Leyla, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنْ أَقُومَ عَلَى بُدْنِهِ وَأَنْ أَقْسِمَ جُلُودَهَا وَجِلاَلَهَا وَأَمَرَنِي أَنْ لاَ أُعْطِيَ الْجَازِرَ مِنْهَا شَيْئًا وَقَالَ :« نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا »)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* büyük baş kurbanlıklarını kesmemi, derileri ile çullarını taksim edip dağıtmamı emretti. Kasaba ondan bir şey vermememi emretti ve ***'Ona biz kendi yanımızdan (ücretini) veririz'*** dedi."[422]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kasabın ücretinin kurbanlığın kendisinden verilmesini menetmiştir. Bu da kurbanın bazı cüzlerinin satılmasının caiz olmadığını göstermektedir. Çünkü kurbanlığın bir parçasını kasaba vermek, ücretten sayılır ki bu da bir tür satıştır. Kurban etini yemenin caiz oluşu, satmaksızın derisinden yararlanmanın caizliğine delalet etmektedir. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, kurban derisinden yararlanmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.

421 Müslim, Adâhî, 5
422 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/294

Hz. Ömer, İbn Abbas *radiyallahu anh* ve Hz. Aişe'nin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Şa'bî dedi ki: "Mesruk, kurbanının derisini post yapıp üzerinde namaz kılardı."

İbrahim, Atâ, Tavus ve Şa'bî'nin kendi kurban derilerinden yararlandıkları rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kurbanın bir kısmını ücret olarak kasaba vermeyi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklaması ve ***'Ona biz kendi yanımızdan (ücretini) veririz'*** demesi iki manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Burada yasak olan, kurbanlığın bir kısmının ücret olarak kasaba verilmesidir. Zira Hz. Ali'nin bazı rivayetlerinde, "Kasabın ücretini kurbanlıktan vermememi bana emretti" denilmektedir.

Bazı rivayetlerinde de "Kasaplık ücretine mahsuben kurbanlığın bir kısmını kasaba vermememi bana emretti" denilmektedir.

Bu da ücrete mahsub etmeksizin kurbanlığın bir kısmını kasaba vermenin, başkalarına vermek gibi caiz olduğuna delalet etmektedir.

2-Yukarıdaki hadiste büyükbaş hayvan kesimi için kasap icar etmenin caizliğine delalet vardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, « نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا » ***"Ona biz kendi yanımızdan (ücretini) veririz"*** demiştir. Bu da mahiyeti bilinen her işi yaptırmak için adam kiralamanın caiz olduğunun delilidir.

Mezhebimiz müçtehidleri, koyun kesmek için kasap kiralamanın caiz olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Hanife, katili kısasen öldürmek için cellat kiralamanın caiz olmadığını söylemiştir. İki mesele arasında şöyle bir fark vardır: Kurban kesmek, mahiyeti belli olan bir iştir. Adam öldürmek ise mahiyeti belirsiz olan bir iştir. Kısas edilecek kişinin bir darbe ile mi, iki darbe ile mi, yoksa daha fazla sayıdaki darbe ile mi öldürüleceği önceden bilinemez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ)

"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler."

Abdulmelik'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas *radiyallahu anh* bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen (التَّفَثُ) kelimesi; kurban kesme, tıraş olma, saçları kısaltma, tırnak kesme, bıyığı kısaltma, koltuk altı tüylerini temizleme anlamına gelmektedir." Osman b. Esved, Mücahid'in de böyle dediğini rivayet etmiştir. Hasan ile Ebu Ubeyde'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

İbn Ömer *radiyallahu anh* ile Said b. Cübeyr, ayette geçen (تَفَثَهُمْ) kelimesinin menasik olduğunu söylemişlerdir.

Eş'as, bu kelime hakkında Hasan'ın "nüsüklerini yerine getirsinler" anlamına geldiğini söylediğini rivayet etmiştir.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Kays, Atâ'nın aşağıdaki ayeti şöyle açıkladığını rivayet etmiştir: (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) **"Sonra kirlerini gidersinler."** "Yani saçlarını ve tırnaklarını kessinler."

Ayette geçen (التَّفَثُ) kelimesinin, ihramlıdaki kirler olduğu, bunları temizlemenin de başı tıraş etmek, yıkanmak ve benzer şeylerle olacağı söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (التَّفَثُ) kelimesini selef ulemasının yukarıda anlattığımız şekilde te'vil etmiş olmaları, "Tefes" i yani kirleri gidermenin tıraşla olabileceğine delalet etmektedir. Çünkü onlar, mezkûr kelimeyi bu şekilde te'vil etmişlerdir. Eğer bu manaya gelmeseydi bu şekilde te'vil etmezlerdi. Çünkü bir kelimeyi, lafzının taşımadığı manaya göre te'vil etmek caiz değildir. Bu da ihramdan çıkmak için tıraş olmanın vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) "Sonra kirlerini gidersinler" emri vücup etmektedir. İhramdan çıkmak için tıraş olmanın nüsükten sayılmadığını söyleyenlerin görüşü böylece iptal edilmiş oldu.

Tıraş olmak ve diğer bazı şeyleri yapmak ihramlı iken yasak olduğu için bazı kimseler, ihramdan çıkarken tıraş olmanın yasaklı durumdan serbest hale geçiş olduğunu (ve nüsükten sayılmadığını) söylemişlerdir. Bunlar, şu ayetleri delil göstermişlerdir:

(وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."[423]

(فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne (isterseniz) dağılın."[424]

Esahh olan, birinci görüştür. Çünkü kirleri giderme emri, İbn Ömer *radiyallahu anh* ile yukarıda adları geçen selef ulemasından gelen rivayetlere göre diğer menasiki de içermektedir. Bilindiği gibi diğer menasikin yapılması mübah değil, vaciptir. Tıraş olmak da böyledir. Çünkü kirleri giderme emrinin vücup ifade ettiği ispatlanmıştı. Tıraş da aynı hükme tabidir.

(وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ)

"Adaklarını yerine getirsinler."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Adadıkları büyükbaş hayvanları kesmeleri kastedilmiştir."

Mücahid dedi ki: "Hacda adadıkları adaklarını yerine getirmeleri kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Adadıkları büyükbaş hayvanları kesmeleri kastedilmiş ise (وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin"** ayetinde kastedilen, adanmış olan büyükbaş hayvanlarla hedyler değildir. Zira bu kastedilmiş olsaydı, hayvanların

423 Mâide, 5/2
424 Cum'a, 62/10

kesiminden sonra Yüce Allah kirlerin giderilmesi gerektiği söylemez ve o hayvanların etinden yememizi emretmezdi. Şu halde bu ayet, adak hayvanların dışında olan nafile hedyler ile temettü ve kıran hedylerini kasdetmektedir. Ayette kastedilenin adak hedy olmadığının bir delili de şudur: Adak kurbanının eti yenilmez. Ama bu ayette Cenab-ı Allah sözü edilen kurbanlık hayvanların etinin yenilmesini emretmiştir. Bu da ayette kastedilenin, adak hayvanlar olmadığına delalet etmektedir. Müteakip ayette ise adaklardan bahsedilmiştir. Bu bahisle de şu manalar kastedilmiştir:

1-Adak kurbanları yenilmez.

2-Adak kurbanlarının kurban kesim günlerinde kesilmesi, diğer günlerde kesilmesinden daha faziletlidir.

3-Adağı yemin kefareti vererek değil de bizzat adanılan şeyi yaparak yerine getirmek gerekir. Hacda adanılan sadaka verme, tavaf etme ve benzeri şeyler de ayette kastedilmiş olabilir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette kastedilen, belli bir vadeye kadar yerine getirilmesi adanan şeydir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, (وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ) **"Adaklarını yerine getirsinler"** buyruğu, adakları yerine getirmenin vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü emir, vücup ifade eder. Bu ayet, Şafiî'nin "Hac veya umre yapmayıya da büyükbaş hayvan kurban etmeyi ya da buna benzer şeyleri adayan kimsenin yemin kefareti vermesi gerekir" sözünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, adadığımız şeyleri aynen yerine getirmemizi emretmiştir.

Ziyaret Tavafı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾)

29-"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."

Hasan'ın, (وَلْيَطَّوَّفُوا) kelimesiyle ziyaret tavafının kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Mücahid dedi ki: "Burada kastedilen, vacip olan tavaftır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, vücup ifade etmektedir. Çünkü bu ayet bir emirdir. Emirler de vücup ifade ederler. Bu ayetin bir emir olan (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) **"Sonra kirlerini gidersinler"** cümlesine atfedilmesi de buna delalet etmektedir. Çünkü o vakitte yani kurban bayramının birinci gününde ziyaret tavafından başka yapılacak bir tavaf yoktur. Bu da ayette ziyaret tavafının kastedildiğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayette muhtemelen kudûm tavafı kastedilmiştir. Kudûm tavafı ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabı Mekke'ye geldiklerinde onu ifa ederek hac ihramından çıkmış ve ifa ettikleri tavaf (ile sa'y)i umreye saymışlardı. Yalnız Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hedyini beraberinde getirmiş olması, ihramdan çıkmasına engel olmuştu. Bu yüzden haccını ifaya devam etmişti."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezkûr ayette kudüm tavafının kastedilmiş olması, birkaç sebepten ötürü mümkün değildir:

1-Ziyaret tavafının hedy kesiminden sonra yapılması emredilmiştir. Kurban kesimi ise kurban kesim günlerinde (bayramın ilk üç gününde) yapılır.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ
بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ثُمَّ لْيَقْضُوا
تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[425]

425 Hac, 22/28-29

Ayette geçen (ثُمَّ) edatı, sıra ve sonralık manasına gelmektedir. Kudûm tavafı ise kurban bayramından önce yapılır. Bu sebeple ayette sözü edilen tavafla kudüm tavafının kastedilmediği ispatlanmış oldu.

2-(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"** cümlesi, emirdir. Emir ise mendupluğuna ilişkin bir delil bulunmadıkça vücup ifade eder. Kudûm tavafı vacip değildir. Ayetteki tavafı kudüm tavafı olarak manalandırmak, kelamı gerçek manasından saptırmak olur.

3-Ayetteki tavaf ile, Mekke'ye geldiklerinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına yapmalarını emrettiği tavaf kastedilmiş ise o tavaf neshedilmiştir. Çünkü haccı feshetmeleri için o tavafı yapmakla emrolunmuşlardı. O da şu ayetle neshedilmiştir:

(وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ)

"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"[426]

Bu tavafın neshedildiğini ispatlayan rivayetler ise şunlardır:

Rebia'nın bildirdiğine göre Hâris b. Bilal b. Hâris el Müzeni, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَسْخُ الْحَجِّ لَنَا خَاصَّةً أَوْ
لِمَنْ بَعْدَنَا قَالَ « بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً »)

"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, haccı feshetmek sadece bize mi mahsustur, yoksa bizden sonrakilere de mi mahsustur?" Buyurdu ki: ***"Sadece size mahsustur."***[427]

Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebu Zerr *radiyallahu anh* ile başkalarından da böyle bir rivayet gelmiştir.

426 Bakara, 2/196
427 Ebu Davud, Menasik, 26

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Hacca gelen, kudûm için tavaf etmez. Arafat'tan önce tavaf ederse haccı, umre olur."

İbn Abbas *radiyallahu anh* bunu derken şu ayete dayanıyordu:

(ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir." [428]

İbn Abbas'a *radiyallahu anh* göre ister Arafat'tan önce ister sonra olsun, tavaf etmekle ihramdan çıkılmış olur. Ona göre bu hüküm geçerli olup neshedilmiş değildir. Arafat vakfesinden önce tavaf ederek haccın, tamamlanmadan önce feshedilmesi caizdir. Bu durumda hac, umreye dönüşmüş olur. Oysa (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"**[429] ayetinin zahiri ile bu hükmün neshedildiği sabittir.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında yürürlükte olan iki müt'ayı ben yasaklıyorum. Bunları yapanlara dayak atarım. Biri kadınlarla müt'a nikâhı yapmak. Diğeri ise hac müt'asıdır" sözü ile kasdettiği mana budur. Bunu söylerken de yukarıdaki ayetin zahirine ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, haccın feshinin sadece kendilerine mahsus olduğunu söylerken kullanmış olduğu ifadeye dayanmıştır. Arafat vakfesinden önce tavaf ederek haccı feshetme hükmünün neshedildiği sabit olduğuna göre, (وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"** ayetinde sözü edilen tavafı kudûm tavafı olarak yorumlamak caiz değildir. Şu halde bu ayette sözü edilen tavaf ile ziyaret tavafının kastedildiği, bu anlattıklarımızla ispatlanmış olmaktadır. Bu ayette, ziyaret tavafının kurban kesim günleri geçmeden yapılması gerektiğine delalet vardır. Çünkü verilen emir,-ertelemeyi caiz kılan bir delil olmadıkça-emredileni derhal yapmayı gerektirir. Ancak bu tavafın kurban kesim günlerinin sonuna kadar ertelenmesinin mübahlığı hususunda ihtilaf yoktur.

428 Hac, 22/33
429 Bakara, 2/196

Süfyan es-Sevri ve başkalarının bildirdiklerine göre Eflah b. Humeyd, babasının, aralarında Ebu Eyyüb el-Ensari'nin *radiyallahu anh* de bulunduğu bir sahabi topluluğu ve diğer bazı insanlarla birlikte haccettiğini rivayet etmiştir.

"Kurban bayramının ilk gününe girildiğinde onlardan hiç biri Nefr gününe kadar Kâbe'ye gidip de ziyaret tavafını yapmamıştı. Ancak beraberlerinde kadınların da bulunduğu bazı erkekler acele ederek gidip bu tavaflarını yaptılar."

"Nefr günü" derken "Nefr-i evveli" yani bize göre kurban bayramının üçüncü gününü kasdetmiştir. Ayetin zahirine bakacak olursak ziyaret tavafının bayramın ilk gününden sonraya bırakılmasının caiz olmadığını görürüz. Ancak selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri, ziyaret tavafının kurban kesim günlerinin üçüncüsüne kadar ertelenmesinin caiz olduğu hususunda ittifak ettikleri için biz de o güne kadar ertelenebileceğini söylemekteyiz. Lâkin Teşrik günlerinin yani bayramın sonuna ertelenmesi caiz değildir. Bu sebeple Ebu Hanife, "Ziyaret tavafını teşrik günlerinin sonuna erteleyen kimsenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir" demiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed, "Bu durumdaki kişiye ceza gerekmez" demişlerdir.

(ثُمَّ) edatı sonralık manasını ifade ettiğine göre tavaf edecek olan kişinin, ziyaret tavafını dilediği bir zamana ertelemesi caiz olmalıdır, denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Bu tavafı ertelemenin vacip olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Hakiki manasında ele alınacak olursa (ثُمَّ) edatının zahiri, bu tavafın ertelenmesini gerektirmektedir. Ertelenmesi vacip olmadığına ve yapılması da farz olduğuna göre bu tavafın, erteleme yapmaksızın kurban kesim gününde yapılması gerekir ki, o da ihramlının kirlerini gidermekle emrolunduğu vakittir. Bu tavafı ertelemenin caiz oluşuna ayetin zahirinden delil çıkarmanız asla caiz değildir. Kaldı ki bu ayetteki (ثُمَّ) edatı, tavafı ertelemenin gerekliliği gibi hakiki manasında kullanılmış değildir. Bu sebeple Ebu Hanife, "Tıraş olmayı teşrik günlerinin yani kurban bayramının son gününe erteleyen kimsenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir" demiştir. Zira (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) **"Sonra**

kirlerini gidersinler" ilahi buyruğu, kurban bayramının ilk gününde hemen tıraş olunmasını gerektirmektedir. Bunun yanında kurban kesim günlerinin sonuna kadar ertelemeyi de mübah kıldığı hususunda ulema arasında görüşbirliği vardır. Ancak daha sonraya ertelenmesini caiz kılmamıştır.

Ebu Hanife'nin bu konudaki delillerinden biri şudur: Yüce Allah, Teşrik günlerinin ikincisinde yani bayramın üçüncü gününde nefr yapmayı/ Minâ'dan ayrılmayı şu ayetle mübah kılmıştır:

(وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ)

"Sayılı günlerde Allah'ı anın (telbiye ve tekbir getirin). Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur."[430]

Ziyaret tavafını yapmadan Minâ'dan ayrılmak mübah olamaz. Böylece ziyaret tavafının Nefr-i evvel'den yani bayramın üçüncü günü Minâ'dan ayrılmadan yapılmasının emredildiği ispatlanmış oldu. O zamana kadar yapılırsa, tavaf tamamlanmış olur. Ancak daha sonraya ertelenmesi kesinlikle yasaktır. Ertelenirse bir ceza kurbanı keserek bu eksikliğin telafi edilmesi gerekir.

(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler" ayetinin maksat ve manası apaçık olduğu için; tavafın abdestsiz, cünüp, çıplak, geriye doğru giderek veya sürünerek her şekilde yapılması caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü taharet üzere olmanın ve saydığımız diğer hususların tavaf için şart olduğu, ayette belirtilmiş değildir. Taharet üzere olmayı ve sayılan diğer hususları tavaf için şart koşarsak, içeriğinde bulunmayan bir şeyi nassa eklemiş oluruz. Nassı neshetmesi caiz olan bir şey olmadıkça nassa eklemede bulunmak caiz değildir. Bu ayet, yasaklanan bu hallerde de yapılsa tavafın geçerli olacağına delalet etmektedir.

(ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

430 Bakara, 2/203

"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler" ayeti bu fiilleri, aralarındaki sıraya uymadan yapmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette bu fiiller arasında sıraya uymanın gerekliliğine dair bir delil bulunmamaktadır. İhramlı kişi kirlerini gidermeden (tıraş olmadan) ziyaret tavafını yapar veya kirlerini giderdikten sonra tavafını yaparsa, ayete göre bunların tümünün caiz olması gerekir. Çünkü (وَلْيَطَّوَّفُوا) emrinin başındaki "vav" harfi tertibi/sıraya uymayı gerektirmez.

Ziyaret tavafından önce tıraş olmanın ve elbise giymenin mübahlığı hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Bu tavaftan önce cinsel ilişkide bulunmanın yasaklığı hususunda da ihtilaf etmemişlerdir. Ancak bu tavaftan önce koku sürünmenin ve avlanmanın hükmü üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu ikisinin tavaftan önce mübah olduğunu söylemişlerdir. Bu, mezhebimiz müçtehidleri ile fukaha çoğunluğunun görüşüdür. Hz. Aişe *radiyallahu anh* ile başka bazı selef uleması da böyle demişlerdir.

Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* ile İbn Ömer *radiyallahu anh* dediler ki: "Kadınlar, güzel kokular ve av, ziyaret tavafını yapmadan ihramlı kişiye helal olmaz."

Bir ulema topluluğu da "Kadınlar, güzel kokular ve av, tavafı yapmadan ihramlı kişiye helal olmaz" demiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım'ın babası, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(طَيَّبْتُ رَسُولَ اللهِ-صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-بيدي لِحُرْمِهِ
حِينَ أَحْرَمَ وَلِحِلِّهِ حين حل قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ)

"İhrama girişi esnasında Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem elimle güzel koku sürdüm. Beyti tavaf etmesinden önce ihramdan çıkışı esnasında da (ona güzel kokular sürdüm)."[431]

431 Müslim, Hac, 13

Ziyaret tavafından önce koku sürünme ve avlanmanın mübahlığının aklî delili ise şudur: Fakihlerin tamamıziyaret tavafından öncetıraş olup elbise giymenin mübahlığı hususunda görüşbirliği etmişlerdir. İhramlılık halini bozmada bunların etkisi yoktur. Güzel kokular sürünmenin ve avlanmanın bunlarla aynı hükme tabi olmaları gerekir.

(بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Beyt-i Atîk"

Ma'mer'in bildirdiğine göre Zühri, İbn Zübeyr'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kâbe'ye Beyt-i Atîk adı verilmesi, Allah Teâlâ'nın onu zorba hükümdarların tasallutuna bırakmamış olması sebebiyledir."

Mücahid dedi ki: "Allah Teâlâ onu zorba hükümdarların hâkimiyetine bırakmayıp özgür kıldığı için bu adla adlandırmıştır."

Denildi ki: Beyt-i Atîk (Kâ'be), insanlar için kurulan ilk ibadet evidir. Onu Hz. Âdem inşa etmiş, sonra Hz. İbrahim yenilemiştir. O, yeryüzündeki en kadim ibadet evidir. Bu sebeple ona Atîk denmiştir.

(ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ)

"Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse"[432]

Doğrusunu Allah bilir ya, ihramlının güç ve yücelik sahibi Allah'a saygılı olmak adına ihram yasaklarından sakınması, haccını ve ihramlılık halini korumak adına Allah'ın ihramlıya yasakladığı şeyleri günah bilip bunlardan uzak durması, bunları hiçe sayıp ihlal etmesinden kendisi için Rabbi katında daha hayırlıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهٖ
وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ
مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾)

432 Hac, 22/30

30-"Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse bu Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının."

Bu ayetin manası hakkında iki şey söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Allah'ın kitabında size bildirilen ölmüş hayvan, kan, domuz eti, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş, yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış ve dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar dışındaki hayvanlar size helal kılındı.

2-İhramlı iken deve, sığır ve davarlar size helal kılındı. Ancak Allah'ın kitabında size bildirilen av hayvanları bunların dışında olup ihramlıya haramdırlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ)

"Artık putlara tapma pisliğinden kaçının."[433]

Putları yüceltmekten sakının. Onlara tazimde bulunmayın. Müşriklerin yaptığı gibi onlar adına kurban kesmekten sakının. Yüce Allah hafife alınıp tiksinilmesi için bunları pislik olarak nitelemiştir. Bunlardan tiksinti duyulmasını emretmiştir. Çünkü müşrikler, dikili taşların üzerinde kurban kesiyor, kanlarını da bu taşların üzerine serpiyorlardı. Bu pisliklerle birlikte onlara tazimde bulunuyorlardı. Bu sebeple Yüce Allah Müslümanları, bunlara tazimde bulunmaktan ve tapmaktan menetmiş, anlatmış olduğumuz sebeplerden, pislik ve necasetlerinden ötürü bunları pislik olarak adlandırmıştır. Pislik ve necasetlerden sakınılması gibi bunlardan da sakınılması gerektiği için de bunları pislik olarak adlandırmış olabilir.

433 Hac, 22/30

Yalan Yere Şahitlik

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ)

"Yalan sözden kaçının."[434]

Ayette geçen (الزُّور) kelimesi yalan anlamına gelmektedir. Bu, her çeşit yalan hakkında kullanılabilen bir kelimedir. Yalanın en büyüğü, güç ve yücelik sahibi Allah'ı inkâr etmek, O'nu yalanlamaktır. Yalan yere şahitlik etmek de bu kapsama girmektedir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Habip b. Numan, Hureym b. Fatik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(صلَّى رسولُ الله-صلَّى الله عليه وسلم-صلاةَ الصُّبح، فلما انصرف قام قائماً، فقال: «عُدِلَتْ شهادةُ الزُّورِ بالإشراك بالله» ثلاثَ مرارٍ، ثم قرأ: {فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ})

[Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazını kıldı. Namazı tamamladığında ayağa kalkıp şöyle buyurdu: ***"Yalan yere şahitlik, Allah'a ortak koşmaya denk kılındı."*** Bunu üç kez tekrarladı. Sonra da şu ayetleri okudu: **"Yalan sözden kaçının. Allah'a yönelen, O'na ortak koşmayan kimseler (olun)."**][435]

Vâil b. Rebia, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: («عُدِلَتْ شَهَادَةُ الزُّورِ بِالشِّرْكِ بِاللَّهِ» ثُمَّ قَرَأَ: {فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ})

434 Hac, 22/30
435 Ebu Davud, Akdiye, 16; Hac, 22/30-31

"Yalan yere şahitlik, Allah'a ortak koşmaya denk kılındı." (Böyle dedikten) sonra şu ayeti okudu: **"Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının."**[436]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(شَاهِدُ الزُّورِ لَا تَزُولُ قَدَمَاهُ حَتَّى تُوجَبَ لَهُ النَّارُ)

"Yalancı şahit, cehenneme girmesine hükmedilmeden hesap yerinden ayrılmayacaktır."[437]

Yalan yere şahitlik edenin hükmü hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Hanife, tazir edilmeyeceğini söylemiştir. Bize göre bu söz, tevbe etmesi durumunda tazir edilmeyeceği anlamındadır. Ama yalan yere şahitlik etmeye devam ederse, bence tazir edilmesi gerektiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Yalan yere şahitlik eden kimse dövülür, yüzü siyaha boyanarak teşhir edilir ve hapsedilir."

Abdullah b. Amir, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yalan yere şahitlik eden birini Hz. Ömer'e getirdiler. Hz. Ömer *radiyallahu anh* onu soyarak insanların kendisini görmeleri için bir yerde bekletti ve "Bu, falan oğlu falandır!" dedi. Halk onu tanıdı. Sonra da Hz. Ömer *radiyallahu anh* onu hapsetti.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Mekhul, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* yalan yere şahitlik yapan kimse hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sırtına vurulur. Başı tıraş edilir. Yüzü karartılır ve uzun süre hapsedilir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾)

436 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/549; Hac, 22/30
437 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/208

32-"Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."

Lügat âlimleri dediler ki: Ayette geçen (اَلشَّعائِرُ) kelimesi, (شَعيرَة) kelimesinin çoğulu olup, konuluş amacını hatırlatıp hissettiren alamet ve nişane anlamına gelmektedir. Hacda hedy olarak belirlenen devenin iş'âr edilmesi, onun hedy olarak kesileceğini bildirecek şekilde işaretlemektir. Buna göre denilmiştir ki; Şeâir (اَلشَّعائِرُ), hac menasikinin alametleridir. Mesela cemreleri taşlamak, Safa ile Merve arasında sa'yetmek, bu şiarlardandır.

Habib el-Muallim'in rivayetine göre Atâ'ya, Allah'ın şeâirinin neler olduğu sorulduğunda o, şöyle cevap vermiştir: "Allah'ın şeâiri, Allah'ın hükümleridir. O'nun taat olarak belirlediği şeylere uymak, günah olarak belirlediği şeylerden uzak durmaktır. Allah'ın şeâiri işte bunlardır."

Şerik'in bildirdiğine göre Cabir, (وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللهِ) **"Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse"** ayetini açıklayan Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Her kim Allah'ın şiârlarını yüceltip gerekli saygı ve tazimde bulunursa..."

İbn Ebi Necih'in bildirdiğine göre Mücahid, (وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللهِ) **"Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse"** ayetini açıklayan İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Her kim Allah'ın şiârlarını güzel görüp yüceltir, gerekli saygı ve tazimde bulunursa..." İkrime ile Mücahid'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "Allah'ın şiârları, Allah'ın dini demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu manaların tümü kastedilmiş olabilir. Çünkü ayetin lafzının bu manalara ihtimali vardır.

Kurbanlık Deveye Binmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾﴾

33-"Sizin için onlarda belli bir zamana kadar bir takım yararlar vardır. Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."

İbn Abbas, İbn Ömer, Mücahid ve Katade dediler ki: Kurbanlık olarak belirleninceye kadar o develerin sütünden, sırtından, yünlerinden yararlanabilirsiniz. "Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."

Muhammed b. Kâ'b el Kurzi'nin de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Atâ dedi ki: "Kesinceye kadar kurbanlık deveden yararlanılır." Urve b. Zübeyr de böyle demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radiyallahu anh* ile ona tabi olanlar, (إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى) **"belli bir zamana kadar"** kaydının, kurbanlık olarak belirlenince'ye kadar ondan yararlanılabileceği anlamına geldiğini söylemişlerdir. (إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى) **"Belli bir zamana kadar"** ifadesi işte bu anlama gelmektedir. Kurbanlık olarak belirlendikten sonra deveye binmenin mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Atâ ve onun görüşünde olanlar, kurbanlık olarak belirlendikten sonra da deveye binilebileceğini söylemişlerdir.

Urve b. Zübeyr dedi ki: "Hayvana fazla ağır gelmeyecek bir ağırlık yüklenebilir. Yavrusundan artakalan sütü sağılabilir."

Kurbanlık olarak belirlenen deveye binilebileceği görüşünde olanlar, delil olarak şu hadislere dayanmaktadırlar:

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle rivayet etti:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ بَدَنَةً قَالَ: «ارْكَبْهَا»، قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ، قَالَ: «ارْكَبْهَا»، قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ، قَالَ: «وَيْحَكَ ارْكَبْهَا»)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir adamın bir deveyi önüne katıp güttüğünü gördü. Ona ***"Deveye bin"*** dedi. Adam, "O kurbanlıktır" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ona bin"*** dedi. Adam yine, "O kurbanlıktır" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Yazıklar olsun sana! Ona bin"*** dedi."[438]

Şu'be'nin Katade'den naklen bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur. Bize göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adamın deveye binmeye zaruret derecesinde ihtiyacı olduğunu bildiği için ona, deveye binmesini mübah kılmıştır. Bu husus başka rivayetlerde açıklanmıştır. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

İsmail b. Cafer'in bildirdiğine göre Humeyd, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir deveyi önüne katıp gütmekte olan, ama kendisi de yürümekten bitkin düşen bir adamın yanından geçerken ona ***"Deveye bin"*** dedi. Adam, "O, kurbanlıktır" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yine ***"Ona bin"*** dedi.[439]

Kurbanlık hayvana binmenin hükmü kendisinden sorulduğunda Cabir *radiyallahu anh* şöyle cevap verdi: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(اركبها بالمَعرُوفِ إذا أُلجِئْتَ إليها، حتى تَجِدَ ظهراً

"Mecbur kaldığın zaman (Başka) Bir binek buluncaya kadar ona (kurbanlık hayvana) uygun şekilde bin."[440]

Bu hadisin başka bir varyantında Cabir *radiyallahu anh* şöyle demiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: ***"İhtiyaç duyduğunda başa bir binek buluncaya kadar uygun şekilde ona bin."***

Kurbanlık hayvana binmenin, zaruret derecesinde ona ihtiyaç duyma şartına bağlı olduğu bu rivayetlerde açıklanmaktadır. Bu rivayetler, ondan sağlanacak menfaatlere mâlik olunamayacağına, mesela binek olarak başkasına kiraya verilemeyeceğine delalet etmektedir. Eğer mâlik olunabilseydi, diğer mülkler gibi onu da kiraya vermek caiz olurdu.

438 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 11/200
439 Müslim, Hac, 65
440 Ebu Davud, Menasik, 18

Hedylerin Kesim Yeri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ... لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helâl kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının. Allah'a yönelen, O'na ortak koşmayan kimseler (olun). Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir. Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır. Sizin için onlarda belli bir zamana kadar birtakım yararlar vardır. Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."[441]

Bilindiği gibi bu ayetlerde Yüce Allah'ın murad ettiği şey; büyük ve küçükbaş hac kurbanları ile hacda hedy olarak kesilmesi adanarak vacip hale getirilen kurbanlıklardır. Yüce Allah, bu vasıftaki hayvanların varıp kesileceği yerin Beyt-i Atik olduğunu yukarıdaki ayette haber vermiştir. Burada Beyt-i Atik ile Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir. Zira kurbanlık hayvanların Beytin yanında ve de Mescid-i Haram'da kesilmedikleri bilinmektedir. Bu da Beyt-i Atik ile Mekke hareminin tamamının kastedildiğine delalet etmektedir. Mekke haremi, yukarıdaki ayette Beyt-i Atik olarak ifade edilmiştir. Çünkü haremin hürmeti ve saygınlığı Beyt'e bağlıdır. Avlanma cezası olarak kesilmesi emredilen kurbandan bahseden ayette de benzer bir ifade kullanılmıştır.

(هَدْياً بالِغَ الْكَعْبَةِ)

"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, bir kurbanlık hayvandır." [442]

441 Hac, 22/30-33
442 Mâide, 5/95

Bu ayette de Kâbe kelimesiyle Mekke hareminin tamamının kastedildiği hususunda ihtilaf yoktur.

Üsame b. Zeyd'in *radiyallahu anh* bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ وَكُلُّ مِنًى مَنْحَرٌ وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ)

"Arafat'ın her yerinde vakfe yapılabilir. Mina'nın her yerinde kesim yapılabilir. Mekke'nin bütün sokakları yol ve kesim yeridir."[443]

Mezkûr ayetin genel ifadesi, bütün hedylerin kesim yerinin Mekke haremi olmasını, başka yerde kesilmesi halinde geçerli olmamasını gerektirmektedir. Çünkü ayette hedyler arasında ayırım yapılmamıştır.

İhsar hedyinin kesim yeri hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz müçtehidleri, ihsar hedyinin Mekke hareminde kesilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Nitekim Yüce Allah bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

(وَلا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ)

"Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."[444]

İhsar kurbanının kesim yeri bu ayette mücmel kalmıştır. Ancak (ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir"**[445] buyurmakla Yüce Allah, önceki ayette mücmel kalan yeri açıklamış olmaktadır. Buna göre ihsar hedyinin kesim yerinin Mekke haremi olması gerekmektedir. Kesilmesinin gerekliliği ihramla ilintili olan avlanma cezası, tıraş olma fidyesi ve temettü kurbanı gibi diğer hedylerin kesim yerinin Mekke haremi olduğu hususunda fakihler ihtilaf etmemiş-

443 Ebu Davud, Menasik, 64
444 Bakara, 2/196
445 Hac, 22/33

lerdir. İhsar hedyi de böyledir. Çünkü onu da kesmenin gerekliliği ihramla ilintilidir. Dolayısıyla Mekke hareminde kesilmesi gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾﴾

36-"Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik."

Denildi ki: (الْبُدْن) kelimesi, yağlanıp şişmanlamış deve demektir. Mesela deveyi şişmanlattığınızda (بَدَّنْتَ النَّاقَةَ) denir. Bir adam şişmanladığında (بَدُنَ الرَّجُلُ) denir. Deveye "bedene" denmesi bu sebeptendir. Sonra ister zayıf ister şişman olsun, bütün debelere "bedene" denmiştir. Bedene kelimesi, Arap dilinde deveye özgü bir isimdir. Ancak sığır da bedene hükmünde olduğu için, o da bu bakımdan deve yerine geçmiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, deveyi ve sığırı kurban olarak yedi kişi için yeterli görmüştür. Bu sebeple sığır da bedene hükmünde olmuştur. Dolayısıyla hedy olarak önüne katıp götürecek kişinin ihrama girmiş olması için sığıra da tıpkı devenin ki gibi gerdanlık/kilade takılır ki, hedy olduğu bilinsin. Bu ikisinden başka hedylerin boynuna gerdanlık takılmaz. İşte bu iki husus, yani her birinin yedi kişi için kurbanlık olarak yeterli olması, boyunlarına gerdanlık takılması, hedy edilecek hayvanlar arasında sadece bu ikisine mahsustur. Cabir b. Abdullah'ın, "Sığır, bedeneden sayılır" dediği rivayet edilmiştir.

"Allah için bir bedene kesmek adağım olsun" diyen bir kimsenin, adadığ hayvanı Mekke dışında kesmesinin caiz olup olmayacağı hususunda mezhebimiz müçtehidleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Mekke dışında kesmesi caizdir."

Ebu Yusuf ise Mekke dışında kesmesinin caiz olmayacağını söylemiştir. Ama hedy adağında bulunan kimsenin bu hedyini sadece Mekke'de kesmesi gerektiği hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Allah için birkaç köşek kesmek adağım olsun" diyen kimse adadığı köşekleri dilediği yerde kesebilir.

İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre birkaç köşek kesme adağında bulunan kimse, adadığı köşekleri dilediği yerde kesebilir. Ama bedene kesme adağında bulunan kimse, bedeneyi Mekke'de keser. Hasan, Atâ, Abdullah b. Muhammed b. Ali, Salim, Said b. Müseyyeb'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Yine Hasan ile Said b. Müseyyeb'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bir kimse hedy kesme adağında bulunursa bu adağını Mekke'de yerine getirmesi gerekir. Ama bedene kesme adağında bulunursa bu adağını nerede yerine getirmeye niyet etmişse orada yerine getirir."

Mücahid, "Bedene adağı sadece Mekke'de yerine getirilir" demiştir.

Ebu Hanife'ye göre bedene, birkaç köşeğe denktir. Belli bir yere hedy edilmesi gerekmez. Bedene adağında bulunan, birkaç köşek, koyun ve benzeri şeyleri adamış gibi olur. Hedye gelince onun belli bir yere hedy olarak sunulması gerekir. Bu hususta Yüce Allah, (هَدْياً بالِغَ الْكَعْبَةِ) **"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, bir kurbanlık hayvandır"**[446] buyurmuştur. Kâbe'ye ulaşması, hedyin sıfatı kılınmıştır.

Ebu Yusuf'un görüşüne delil olarak şu ayet gösterilebilir:

(وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ)

"Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır."[447]

446 Mâide, 5/95
447 Hac, 22/36

Bedene kelimesi bu ayette bir maksadı ifade etmektedir. Çünkü o da hedy gibi adanması durumunda sevap kazandırır. Zira hedy kelimesi, Allah için Kâbe'ye hediye edilen kurbanlık hayvan olduğu için kesene sevap kazandırır. Hedyin Mekke dışında kesilmesi caiz olmadığı gibi, bedenenin de Mekke dışında kesilmesi caiz olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, görüş bizi bağlamaz. Çünkü kurban edilmesi sevap olan her hayvanın mutlaka Mekke hareminde kesilmesi gerektiğine dair bir hüküm yoktur. Zira bayram kurbanı dediğimiz "udhiye" de sahibine sevap kazandırır. Ama her tarafta kesilmesi caizdir. Bedenenin Allah'ın şeâirinden/nişanelerinden olması, mutlaka Mekke hareminde kesilmesini gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ)

"Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın."[448]

Yunus, bu ayetin açıklaması sadedinde Ziyad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Devesini çöktürdükten sonra kesen bir adamın yanına İbn Ömer'in *radiyallahu anh* varıp ona şöyle dediğini gördüm: "Deveyi ayakta ve bağlı iken keserek Ebu'l Kasım *sallallahu aleyhi ve sellem* in bu işteki sünnetine uy."

Eymen b. Nabil, bu ayetle ilgili olarak Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Deveyi ayakta iken kes."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mansur, bu ayetle ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetteki söz konusu kelime (صَوَافَّ) şeklinde okunursa deveyi ayakta ve ön ayakları birbirine bitişik vaziyette kesmek anlamına gelir. Mezkûr kelimenin yerine (صَوَافِنَ) kelimesi okunursa, deveyi ayakta ve bağlı vaziyette kesmek anlamına gelir."

448 Hac, 22/36

A'meş, Ebu Zabyan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas *radiyallahu anh*, ayetteki mezkûr kelimeyi (صَوَافِنَ) şeklinde okudu ve bunun, deveyi bağlı iken (بِسْمِ الله والله أكبر) diyerek kesmek anlamına geldiğini söyledi."

A'meş, Ebu'd-Duhâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine bu ayetin manası sorulan İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini işittim: "Söz konusu kelime (صَوَّافَّ) şeklinde okunursa deveyi ayakta ve bağlı vaziyette kesmek anlamına gelir."

Cüveybir, Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh*, ayetteki söz konusu kelimeyi (صَوَافِنَ) şeklinde okurdu. Bu da devenin ön ayaklarından birinin bükülüp bağlanması ve üç ayak üzerinde durur vaziyette iken kesilmesi anlamına gelmektedir."

Katade şöyle bir rivayette bulundu: Hasan, ayetteki söz konusu kelimeyi (صَوَافِي) şeklinde okudu ve şöyle dedi: "Bu, 'şirkten arınmış olarak develeri kurban edin' anlamına gelir" dedi.

İbn Ömer ile Urve b. Zübeyr'den rivayet olunduğuna göre onlar, "Develer, kıbleye yöneltilmiş olarak kesilir" demişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu ayetteki mezkûr kelimeyi şu üç şekilde okumuşlardır: (صَوَّافَّ) şeklinde okunduğunda saf saf sıralanmış dururken develeri kesmek anlamına gelir. (صَوَافِي) şeklinde okunduğunda sırf Allah rızası için kurban etmek anlamına gelir. (صَوَافِنَ) şeklinde okunduğunda devenin ön ayaklarından birinin bükülüp bağlanması ve üç ayak üzerinde durur vaziyette iken kesilmesi anlamına gelir.

(فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا)

"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca"

İbn Abbas, Mücahid, Dahhâk ve başkaları, ayeti bu şekilde manalandırmışlardır. Lügat âlimleri de (vücub) kelimesinin düşmek manasına geldiğini söylemişlerdir. Mesela güneş batmak üzere batı ufkuna düştüğünde (وَجَبَتْ الشَّمْسُ) denir.

Kays b. Hatîm, bu kelimeyi düşmek anlamında kullandığı bir şiirinde şöyle demiştir:

(أَطَاعَتْ بَنُو عَوْفٍ أَمِيرًا نَهَاهُمْ ... عَنْ السِّلْمِ حَتَّى كَانَ أَوَّلَ وَاجِبِ)

"Avf oğulları, kendilerini barıştan meneden bir emîre uydular

Savaşta vurulup toprağa düşen ilk kişi de o emîrleri oldu."

Aynı şekilde deve de ayakta iken kesildiğinde yan tarafı üzerine yere düşer. Bu da ayette geçen (صَوَافَّ) kelimesiyle, devenin ayakta kesilmesinin kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü yere çökmüş iken kesildiğinde, 'yere düştü' demek doğru olmaz. Ancak 'yanı üzerine düştü' denilebilir. Ayakta iken kesildiğinde haliyle onun için 'yere düştü' ifadesi kullanılır. Yere çökmüş haldeyken ölüp yanı üzerine düşen deve için, 'yanı üzerine düştü' denilir. Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır. Ancak azhar olan görüşe göre ayakta iken kesildiğinde yan tarafı üzerine düşmesi şeklindeki manadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا)

"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin."[449]

Bu ayet, (vücub) kelimesiyle devenin kesildikten sonra yere düşüp canının çıkmasının kastedildiğine delalet etmektedir. Yoksa ölmeksizin salt yere düşmesi kastedilmiş değildir. Canı çıkarak yere düşmesi kastedilmiştir. Buna göre devenin vücubu ile canının çıkması ifade edilmiş olmaktadır. Bu da canı çıkmadan etini yemenin caiz olmadığına delalet etmektedir.

Bu hükmün delillerinden biri de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

(مَا قُطِعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ وَهِيَ حَيَّةٌ فَهُوَ مَيْتَةٌ)

"Canlı iken hayvandan kesilen parça leştir."[450]

449 Hac, 22/36
450 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/35

(فَكُلُوا مِنْهَا) **"Onlardan yiyin"** cümlesi, kesilen kurbandan yemeyi vacip kılmaktadır. Ancak ilim ehli kimseler, kesilen kurbandan yemenin vacip olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Müstehap veya mendup olabilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccı için Mekke'ye götürüp kestiği develerden yediği rivayet edilmiştir. Kurban bayramında bayram namazını kılmadan bir şey yemezdi. Namazdan sonra kurbanının etinden yerdi.

Bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ لُحُومِ الْأَضَاحِيِّ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، فَكُلُوا وَادَّخِرُوا)

"Kurban etlerini üç gtünden fazla tutmanızı yasaklamıştım. Artık yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız."[451]

Ebû Bekir b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Ebu İshak, Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah, hedyini benimle birlikte Mekke'ye gönderdi. Kendisine, 'Bunu ne yapmamı emredersiniz?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Arefe gününde Arafat'a götür. Bayramın ilk gününde ayakta iken kes. Yere düşüp canını verdiğinde üçte birini ye, üçte birini sadaka olarak dağıt, üçte birini de kardeşimin ailesine gönder."[452]

Nafi'nin rivayetine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, hac ve bayram kurbanlarının etlerinin dağıtımıyla ilgtili olarak şöyle fetva vermiştir: "Üçte biri sana ve ailene. Üçte biri komşularına. Üçte biri de yoksullara."

Abdulmelik'in rivayetine göre Atâ da böyle demiş ve şunu ilave etmiştir: "Vacip veya nafile bedene kurbanlıklar da bu hükme tabidirler. Ancak avlanma cezası olarak kesilen kurbanlar, oruç, sadaka veya kurban fidyesi, yoksullara verilmesi adanan belirli adaklar bu hükmün dışındadırlar."

Talha b. Amr'ın bildirdiğine göre Atâ, İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kurban etlerinin üçte birini sadaka olarak vermemizi, üçte birini yememizi, üçte birini de kasaba vermemizi bize emretti."

451 İbn Mâce, Adahî, 17
452 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/175

Üçte birinin kasaba verilmesi yanlışlıkla bu rivayette yeralmıştır. Çünkü başka bir rivayette bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali'ye (لَا تُعْطِ الْجَازِرَ مِنْهَا شَيْئًا) ***"O (kurba)ndan kasaba (ücret olarak) bir şey verme"***[453] demiştir.

İbn Mesud'un *radiyallahu anh* rivayetindeki ***"üçte birini de kasaba vermemizi bize emretti"*** ifadesi sahih de olabilir.

O takdirde bu ifadeyi "ücretine saymaksızın kasaba üçte birini vermemizi emretti" şeklinde anlamak gerekir. Yasak olan, kesim ücreti olarak kurbanlığın bir kısmını kasaba vermektir. Kurban etinden yemenin caizliği sabit olduğuna göre bu hüküm, etin bir kısmının zenginlere verilmesinin caiz olduğuna delalet eder. Çünkü kişinin yemesinin caiz olduğu şeyleri, diğer malları gibi zenginlere vermesi de caizdir.

Kurbanın sadaka olarak verilecek olan kısmının üçte bir olarak takdir edilmesi müstehaptır. Çünkü bir kısmının yenmesi, bir kısmının sadaka olarak dağıtılması, bir kısmının da sadaka olmaksızın hediye şeklinde dağıtılması caiz olduğuna göre, sadaka olarak dağıtılacak kısmın miktarı üçte bir olmaktadır.

Önce de naklettiğimiz gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kurban etleri hakkında ***"Artık yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız"*** buyurduğuna ve Yüce Allah da (فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيْرَ) **"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin"**[454] buyurduğuna göre, sadaka olarak dağıtılacak kısmın üçte bir olduğu ortaya çıkmaktadır.

(فَكُلُوا مِنْهَا) **"Artık onlardan siz de yiyin"** emri bedenelere atfedildiği için, bu emrin genel ifadesi, kıran ve temettu haccı için kurban edilen develerin etinden yemeyi caiz kılmaktadır. Çünkü ayetin lafzı bunları kapsamaktadır.

(وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ)

"İstemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin."[455]

453 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/232
454 Hac, 22/28
455 Hac, 22/36

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (الْقَانِعَ) kelimesi, rızkı ile kanaat eden, yine (الْقَانِعَ) kelimesi, dilenen kimse demektir.

Sa'leb'in kölesi Ebu Amr'ın bildirdiğine göre Sa'leb, İbn Arabi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kanaat, Yüce Allah'ın verdiği rızka razı olmaktır. Kanaatkâr adama (رَجُلٌ قَانِعٌ) ve (رَجُلٌ قَنِعٌ) denir. İleri derecede kanaatkâr adama da sadece (رَجُلٌ قَانِعٌ) denir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İleri derecede kanaatkâr adam hakkında Şemmah şöyle demiştir:

(لَمَالُ الْمَرْءِ يُصْلِحُهُ فَيُغْنِي ... مَفَاقِرَهُ أَعَفُّ مِنْ الْقُنُوعِ)

"Mali durumunun iyi olup muhtaçlıktan kurtulması

Fakir düşüp dilencilik yapmasından daha hayırlıdır."

(وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ) **"İstemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin"** ayetinin manası üzerinde selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir. "(الْقَانِعَ) kelimesi, dilenmeyen kimse demektir. (الْمُعْتَرَّ) kelimesi ise dilenen kimse demektir."

Hasan ile Said b. Cübeyr "(عِنَاقِلْا) kelimesi, dilenen kimse demektir" demişlerdir.

Hasan'ın "(رَتِعْمُلْا) kelimesi dilenmeye yeltenen ama dilenmeyen kimse demektir" dediği rivayet edilmiştir.

Mücahid dedi ki: "(عِنَاقِلْا) kelimesi, zengin komşun demektir. (رَتِعْمُلْا) kelimesi ise sana takılıp senin yanında bulunan insan demektir" dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الْقَانِعَ) kelimesi, zengin demek ise mezkûr ayet, kurban etinin üçte birini sadaka olarak dağıtmanın müstehap olma-

sını gerektirir. Çünkü ayette kurban sahibinin kurbanın etinden yemesi, zenginlere vermesi ve dilenen fakire vermesi emredilmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾﴾

37-"Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat ona sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır. Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız. İyilik edenleri müjdele."

Bu ayetin manası hakkında denildi ki: Allah Teâlâ etleri ve kanları değil, kurban sahibinin takvasını kabul eder. Yine denildi ki: Kesilen kurbanların etleri ve kanları Allah'ın hoşnutluğuna ermez. Lâkin sizin takvalı olmanız O'nun hoşnutluğuna erer. Yüce Allah şunu açıklamak için mezkûr ayeti indirmiştir: Kurban kesenler, sevabı kendi amelleriyle hak ederler. Çünkü kurbanların etleri ve kanları, Allah'ın fiili sonucunda meydana gelmiştir. Dolayısıyla etlerle kanlar sebebiyle sevabı hak etmeleri mümkün değildir. Sevabı kendi fiilleriyle hak ederler ki o da takvaları ve kurban kesme konusunda Yüce Allah'ın emrine uymuş olmalarıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ﴾

"Böylece onları sizin hizmetinize verdi."

Yani kendilerini savunabilecek güç ve organlara sahip kılınan yırtıcı hayvanların aksine kurbanlık hayvanları sizlere boyun eğecek hale getirdi ki, onlardan elde etmek istediğiniz şeyleri elde edebilesiniz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيراً وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾﴾

40-"Onlar, haksız yere, sırf, «Rabbimiz Allah'tır» demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen (صَوَامِعُ), rahiplerin manastırı; (بِيَعٌ), Yahudilerin havrası demektir."

Dahhâk dedi ki: "Ayette geçen (صَلَوَاتٌ), Yahudilerin havrasıdır. Ona 'Saluta' derler."

Denildi ki: "Ayette geçen (صَلَوَاتٌ) kelimesiyle Müslümanların evlerindeki namaz kılma yerleri kastedilmiştir."

Bazıları dediler ki: "Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı İsa (a.s) ın şeriatının geçerli olduğu zamanda manastırlar, Musa'nın (a.s) şeriatının geçerli olduğu zamanda havralar, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatının geçerli olduğu zamanda mescitler muhakkak yerle bir edilirdi."

Hasan dedi ki: "Zimmilerin mabetlerinin yıkılması, mü'minlerin koruması sebebiyle önlenir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, zimmilerin ve Müslümanlarla anlaşmalı olan gayr-ı Müslimlerin mabetlerini yıkmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Ama darül harpteki gayr-ı Müslimlerin evlerini, binalarını yıkmak caiz olduğu gibi, mabetlerini de yıkmak caizdir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Sulh yoluyla fethedilen bir yer, Müslümanların şehri haline geldiğinde oradaki havra, kilise, Mecusilerin ateşevi yıkılmaz. Ama şiddet kullanarak fethedilen, halkı da cizye ödeme şartıyla yerinde bırakılan memleketler, Müslüman şehri haline gelmediği için yerlilerin havralarında ve kiliselerinde ibadet etmelerine mani olunur. Ancak bu mabetleri yıkılmaz ve dilerlerse oraları mesken olarak kullanabilecekleri kendilerine bildirilir."

Raşid Halifelerin İmametlerinin/ Devlet Başkanlıklarının Sahih Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٤١﴾﴾

41-"Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkan ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekatı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah'a aittir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette anlatılanlar, savaşmalarına izin verilenlerin sıfatıdır. Bunların savaşmalarına şu ayetle izin verilmiştir:

﴿اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا... اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ...اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾

"Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi... Onlar, haksız yere, sırf, «Rabbimiz Allah'tır» demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir... Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve ik-

tidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar."[456]

Bu ayetlerde anlatılanlar, muhacirlerin sıfatıdır. Çünkü onlar, haksız yere yurtlarından çıkarılmışlardı. Yüce Allah, kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar verdiği takdirde namaz kılıp zekât vereceklerini, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayacaklarını haber vermiştir. Bu, Cenab-ı Allah'ın kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar verdiği raşid halifelerin sıfatıdır. O halifeler; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Allah hepsinden razı olsun. Bu da onların imametlerinin/devlet başkanlıklarının sahihliğine delalet eder. Çünkü Yüce Allah, yeryüzünde kendilerine imkân ve iktidar verildiğinde Allah'ın farzlarını yerine getireceklerini haber vermiştir. Onlara yeryüzünde imkân ve iktidar verilmişti. Dolayısıyla onların Allah'ın emirlerini yerine getirmeleri, menettiği ve yasakladığı şeylerden uzak durmaları gerekiyordu. Muaviye bu raşid halifelere dâhil değildir. Çünkü Yüce Allah, yurtlarından çıkarılan muhacirleri bu sıfatlarla nitelemiştir. Muaviye, muhacirlerden değildi. Aksine o, serbest olan kimselerdendi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَنّٰى
اَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي اُمْنِيَّتِهٖ ۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ
ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٥٢﴾﴾

52-"Senden önce hiçbir resül ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Şunlar (Putlar) Yüce Kuğulardır

Yukarıdaki ayetin iniş sebebi hakkında İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Dahhâk, Muhammed b. Kâ'b ve Muhammed b. Kays'ın şöyle dedikleri

456 Hac, 22/39-41

rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى) **"Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?"**[457] ayetini okuduğunda şeytan, onun okuyuşunun arasına şu ifadeleri kattı:

(تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَى)

"Şunlar (putlar) yüce kuğulardır. Bunların şefaatleri umulur."

Ayetteki (أَلْقَى الشَّيْطَانُ) cümlesinin ifade ettiği mana ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bazı kimseler dediler ki; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuduğunda putlardan bahseden ayete geldiğinde kâfirler, onun putları kötüleyip yereceğini düşünüyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى) ayetine geldiğinde oradaki kâfirlerden biri (تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى) ***"Şunlar (putlar) yüce kuğulardır..."*** dedi.

Bu olay, Mescid-i Haram'da büyük bir kureyş topluluğu önünde cereyan etti. Olay yerinden uzaktaki diğer kâfirler, bu ifadenin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ağzından çıktığını zannederek "Muhammed, tanrılarımızı övdü" dediler. Yüce Allah, onların bu söylediklerini boşa çıkardı. Bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* değil, müşriklerden birinin söylediğini açıkladı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuyuşu sırasında bu ifadeleri seslendiren kimsenin şeytan olduğunu bildirdi. Çünkü bunu yapan müşrik, insan görünümlü şeytanlardandı.

Nitekim bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ)

"İnsan ve cin şeytanları"[458]

Şeytan, azan ve haddini aşan insanlarla cinlere denir. Denildi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuyuşu sırasında

457 Necm, 53/19-20. [Lât, Uzzâ ve Menât, müşriklerin taptıkları putlardan bazılarıdır. Mütercim]

458 En'âm, 6/112

putlarla ilgili övgü ifadelerini cinni şeytanlardan biri seslendirmiş olabilir. Peygamberlerin zamanında bu tür şeylerin olması mümkündü.

Nitekim Yüce Allah da bu hususta şöyle buyurmuştur:

(وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ)

"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve «Bu gün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyımı» demişti. Fakat iki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisin geriye dönüp, «Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum» demişti."[459]

Kureyş müşrikleri Bedir savaşına giderken, Süraka b. Mâlik'in kılığına giren İblis onlara böyle demişti. Kureyşliler Dârünnedve'de toplanıp Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* suikast planlarını hazırlarken de İblis, Necid'li bir ihtiyar kılığına bürünerek aralarına katılmıştı. Bir çeşit tedbir olarak bu tür olaylar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında meydana gelebiliyordu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuması sırasında putlar hakkındaki övücü ifadeleri de şeytanın kullanmış olması mümkündür. Oradaki müşrikler de bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediğini zannetmişlerdi. Bazıları dediler ki: Putlar hakkındaki övücü ifadeleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sehven söylemiştir. Bu da her beşerin başına gelebilecek bir durumdur. Zaten çok geçmeden Cenab-ı Allah bu hususta kendisini uyarmıştır. Bazı âlimler bu görüşü reddetmiş ve şeytanın, vesveselerini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kalbine bıraktığını, böylece söyleyeceği şeylerden onu alıkoyup Kur'an'ın bazı yerlerindeki Musa ve Firavun kıssaları gibi benzer ayetleri okurken yanlışlık yaptığını bazı münafıklar ile müşrikler, "Muhammed, söylediklerinden geri dönüş yaptı" demişlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an okurken bazen hatâ etmiş, ama Cenab-ı Allah kendisini uyarmıştır. Lâkin Necm suresini okurken putlardan kuğular (garanîk) diye

459 Enfâl, 8/48

bahsetmesi kesinlikle söz konusu değildir. Kur'an okurken araya yanlışlıkla şiirler katarak onları Kur'an'danmış gibi göstermiş olması da mümkün değildir. Bu konuda Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* putlardan bahseden ayeti okurken inkâr edici bir edayla müşriklere şöyle demiştir: "Şu putlar sizin nazarınızda yüce kuğular gibidirler. Siz, onların şefaatlerinin umulduğunu söylemektesiniz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ
وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾﴾

67-"Biz her ümmet için uygulayacağı bir ibadet yolu verdik. O halde din işinde seninle asla çekişmesinler. Sen Rabbine davet et. Çünkü sen hiç şüphesiz hakka götüren dosdoğru bir yol üzerindesin."

Denildi ki: Ayette geçen (مَنْسَك) kelimesi, iyi veya kötü bir işin yapıldığı mutad bir yerdir. Yani hayırlı veya şerli herhangi bir işin hep orada yapılması, insanlar tarafından alışkanlık haline getirilmiş olduğu bir mekândır. Hac menasiki de hacdaki ibadet mahalleridir. Yani hacla ilgili ibadetlerin ifa edildiği mekânlardır.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, mensekin bayram manasına geldiğini söylemiştir. Mücahid ile Katade, mensek kelimesinin Mina'da veya başka bir yerde kurban ibadetinin ifa edildiği mekân anlamına geldiğini söylemişlerdir. Atâ ile Mücahid de böyle demişlerdir.

Atâ dedi ki: "Mensek, ümmetlerin kestikleri kurbanlar demektir."

Mensekin, Allah'ın emrettiği bütün ibadetler anlamına geldiği de söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kurban bayramı gününde (min-

bere) çıkıp şöyle buyurmuştur: ***"Bu günümüzde yapacağımız ilk nüsükümüz (ibadetimiz) namaz sonra da kurban kesmektir."***[460]

Görüldüğü gibi bu hadiste namazla kurbanın nüsük (ibadet) olduğu bildirilmiştir. Bu da nüsük kelimesinin bütün ibadetler için kullanıldığına delalet etmektedir Yalnız bu kelime yalın olarak kullanıldığında âdete göre genel olarak kurban kesme anlamına gelir.

Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesiya da kurban kesmesi gerekir."[461]

"Nüsük" kelimesiye bütün ibadetlerin kastedilmiş olmasına, ayette kurbanın da ibadetlerden biri olarak murad edilmiş olmasına engel yoktur. Bu da ayetin muhataplarının kurban kesmekle de emrolunmuş olmalarını gerektirmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ)

"Din işinde seninle asla çekişmesinler."

Kurban kesmekle emrolunduğumuza göre buna dayanarak Kurban bayramında kurban kesmenin vacip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu emir, tıpkı zekât gibi varlıklı kimselerin tümüne yöneliktir. Ayetin hacda kesilmesi vacip olan kurbanlarla ilgili olduğunu söylersek o zaman bu emir, kıran ve temettü kurbanlarıyla sınırlı kalır. Çünkü hacda kesilen kurbanların tümü değil, sadece bu ikisi nüsüktür. Diğer kurbanlar ise hac ibadetiyle ilgili bir noksanlığı veya ihlal edilen bir yasağı telafi etmek için kesilirler. Dolayısıyla ceza kurbanlarının kesimi ibadet olarak vacip kılınmış değildir.

460 Bkz: Buhari, İdeyn, 17
461 Bakara, 2/196

Kurban İbadeti

Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri, kurbanın vacip olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Şa'bî, Ebu Süreyha'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'i gördüm. Onlar kurban kesmiyorlardı."

İkrime dedi ki: İbn Abbas *radiyallahu anh*, Kurban bayramında kendisine et satın almam için iki dirhem vererek beni çarşıya gönderir ve şöyle derdi: "Karşılaştığın kimselere 'Bu, İbn Abbas'ın kurbanıdır' dersin."

İbn Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Kurban kesmek vacip değildir. Lâkin sünnet olup dinen uygun görülen bir şeydir."

Ebu Mesud el-Ensari dedi ki: "Komşum bana vacip olduğunu zanneder korkusuyla -varlıklı olduğum halde- kurban kesmiyorum."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Seferi olmayan kimselerin kurban kesmeleri vaciptir."

İbrahim'in aynı hükmü şöyle ifade ettiği de rivayet edilmiştir: "Yükümlüer mukim olduklarında kurban keserler; seferi olduklarında kesmezler."

Yahya b. Yeman'ın bildirdiğine göre Said b. Abdulaziz, Mekhul'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kurban kesmek vaciptir."

Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Seferi olmayıp şehir ve köylerde mukim olan varlıklı kimselerin kurban kesmesi vaciptir. Seferi kimseler varlıklı da olsalar kurban kesmekle yükümlü değildirler. Varlıklı olmanın ölçüsü, sadaka-i fıtır verecek kadar varlıklı olmaktır." Ebu Yusuf'un da böyle dediği rivayet edilmiştir. Kurban kesmenin vacip olmayıp sünnet olduğunu söylediği de rivayet edilmiştir.

Mâlik b. Enes dedi ki: "İster mukim ister seferi olsun, herkes kurban kesmekle yükümlüdür. Mazereti olmadığı halde kurban kesmeyen kimse ne kötü bir iş yapmıştır!"

Sevri ve Şafiî dediler ki: "Kurban kesmek vacip değildir." Yine Sevri, kurban kesmemekte bir sakınca olmadığını söylemiştir.

Abdullah b. Hasan dedi ki: "Kişinin kurban masrafını babasına vermeyi tercih etmesi, kurban kesmesinden daha çok hoşuma gider."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kurban kesmenin vacip olduğunu söyleyen, mezkûr ayeti ve şu ayeti delil olarak ileri sürmektedir:

(قُلْ اِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ)

"(Ey Muhammed!) De ki: «Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum.»"[462]

Bu ayet, Kurban kesme emrini içermektedir. Çünkü burada geçen nüsük kelimesi ile bayram kurbanı kastedilmiştir. Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Said b. Cübeyr'in bildirdiğine göre İmrân b. Husayn *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا فَاطِمَةُ قَوْمِى فَاشْهَدِى أُضْحِيَتَكِ فَإِنَّهُ يُغْفَرُ لَكِ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ تَقْطُرُ
مِنْ دَمِهَا كُلُّ ذَنْبٍ عَمِلْتِيهِ وَقُولِى إِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى
لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ »)

"Ey Fatıma, Kalk, (kesim sırasında) kurbanının yanında dur. Çünkü onun kanından yere düşen ilk damla sebebiyle işlediğin bütün günahların bağışlanır. Ve şunu da söyle: «Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum.»"[463]

462 En'âm, 6/162-163
463 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/238

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radiyallahu anh* kurban keserken (إِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ...) **"Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum"** ayetini okurmuş.

Kurban bayramının ilk gününde Ebu Bürde b. Niyar *radiyallahu anh* "Ey Allah'ın Resûlü, ben acele ederek kurbanımı (bayram namazından önce) kestim" dediğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle karşılık vermişti: ***"Bu gün yapacağımız ilk ibadetimiz namaz kılmak, sonra kurban kesmektir."***

Bu rivayet de nüsük kelimesi ile bayram kurbanının kastedildiğine delalet etmektedir. Kurban kesmenin (وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ) **"ben bununla emrolundum"** ayeti ile emredildiğini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haber vermiştir. Emir ise vücup gerektirir.

Kurban kesmenin vacipliğine şu ayet de delil gösterilmiştir:

(فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ)

"Rabbin için namaz kıl, kurban kes."[464]

Rivayet olunduğuna göre bu ayetteki namaz ile bayram namazı, kurban ile de bayram kurbanı kastedilmiştir. Emir, vücup gerektirir. Kurban kesmek bu emirle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* vacip olduğuna göre bize de vacip olmuş demektir. Çünkü Yüce Allah ona uymamız gerektiğini şu ayetlerle bize bildirmiştir:

(وَاتَّبِعُوهُ)

"Ona uyun."[465]

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)

"Andolsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır."[466]

464 Kevser, 108/2
465 A'râf, 7/158
466 Ahzan, 33/21

Kurbanın vacip olduğu görüşünde olanların delili şu hadislerdir:

Zeyd b. Habbab'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Varlığı olup da kurban kesmeyen kimse namazgâhımıza yaklaşmasın."***

Zeyd b. Habbab'dan başkası bu hadisi merfu olarak rivayet etmiştir. Onlardan biri Yahya b. Said'dir. Onun bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Mali imkâna sahip olup da kurban kesmeyen kimse namazgâhımıza yaklaşmasın."***

Yahya b. Ya'lâ da bu hadisi bu hadisi merfu olarak rivayet etmiştir. Onun bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Mali genişliğe kavuşup da kurban kesmeyen kimse namazgâhımıza yaklaşmasın."***

Bu hadisin ravileri arasında yer alan Ubeydullah b. Ebi Cafer'in zabt ve celalet bakımından İbn Ayyaş'ın fevkinde idi. Ubeydullah, bu hadisin Ebu Hureyre tarafından merfu olarak değil, mevkuf olarak rivayet edildiğini bildirmiştir. Denilir ki: Sahih görüşe göre bu hadis merfu değil, mevkuftur.

Kurbanın vacip olduğu görüşünde olanların delillerinden biri de şu hadistir. Ebu Remle el-Hanefi'nin bildirdiğine göre Mihnef b. Süleym *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(عَلَى كُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أُضْحِيَّةٌ وَعَتِيرَةٌ)

"Her ev halkının yılda bir udhiye ve atire kurbanı (kesmesi) gerekir."[467]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Atire kurbanının neshedildiği ittifakla sabittir. (Cahiliyet devrinde ve İslamiyetin ilk zamanlarında insanlar) Recep ayında oruç tutar, sonra orucu bırakıp kurban keserlerdi. Bu kurbana recebiye kurbanı denirdi. İbn Sirin ile İbn Avn da bu kurbanı keserlerdi. Ancak

467 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/525. [Udhiye, kurban bayramında kesilen, Atire ise ilk zamanlarda Receb ayında kesilmesi müstehap olan ancak daha sonra neshedilen kurbana denir. Mütercim]

udhiye kurbanının neshedildiğine dair bir delil mevcut değildir. Dolayısıyla hadisin gereğince udhiye kurbanı vaciptir. Ancak bu hadiste anlatıldığına göre her ev halkı için bir udhiye kurbanı vaciptir. Bilindiği gibi vacip olan bir udhiye kurbanı bir ev halkının tamamı için yeterli olmaz. Sadece bir kişi için yeterli olur. Bu da anılan hadiste kurbanın vacip olmadığının kastedilmediğini göstermektedir.

Kurbanın vacip olduğu görüşünde olanların delillerinden bazıları şu hadislerdir:

Abdulbaki'nin bildirdiğine göre Şa'bî, Cabir *radiyallahu anh* ile Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Kurban bayramı gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* minbere çıkıp şöyle buyurdu: ***"Bizimle birlikte şu (bayram) namazı(nı) kılan kimse, kurbanı namazdan sonra kessin."***

Ebu Bürde b. Niyar kalkıp "Ey Allah'ın Resûlü, (yemek çabuk hazırlansın da mescitten) döndüğümüzde arkadaşlarımız bizimle birlikte yesinler diye ben kurbanımı (namazdan önce) kestim" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O kurban değildir"*** buyurdu.

Ebu Bürde, "Kurban edilme yaşını doldurmamış bir keçim var. (onu kurban etsem olur mu?)" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Senin için yeterli olur. Ama senden başkaları için yeterli olmaz"*** buyurdu.[468]

Bu hadis, kurbanın vacip olduğuna birkaç yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bizimle birlikte şu (bayram) namazı(nı) kılan kimse, kurbanı namazdan sonra kessin"*** ifadesi, kurban kesme emridir. Bu emrin açık anlamı, kurbanın vacip olmasını gerektirmektedir.

468 Bkz: Müslim, Adahî, 1

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Bürde'ye ***"Senin için yeterli olur. Ama senden başkaları için yeterli olmaz"*** demesi, 'Senin kurbanın kaza edilmiş olur' anlamına gelmektedir. Çünkü (جَزَى عَنِّي) denildiğinde bu, "Benim yükümlülüğümün gereği kaza edildi" anlamına gelir. Kaza ancak vacip olan şeylerde söz konusu olur. Bu da kurban ibadetinin vacip olmasını gerektirmektedir.

Diğer taraftan bu hadisin bazı varyantlarında ***"Kurbanı namazdan önce kesen kişi, yeniden bir kurban kessin"*** denilmektedir.

Başka bir rivayette ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Bürde'ye, ***"Yeniden bir kurban kes"*** buyurmuştur.

Kurban ibadetinin vacip olduğunu kabul etmeyenler derler ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bizimle birlikte şu (bayram) namazı(nı) kılan kimse, kurbanı namazdan sonra kessin"*** ifadesi, kurbanın vacipliği anlamına gelmez. Çünkü kurbanın vacipliğinin bayram namazını kılmakla bağlantılı olmadığı hususunda bütün fakihler görüşbirliği etmişlerdir.

Bu hadiste sadece zenginlerin değil, herkesin kurban kesmesinden sözedildiğine göre bu, kurbanın mendup olduğuna delalet eder.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Bürde'ye ***"Senin için yeterli olur"*** demesi, zorunlu olmayan sevaplı bir amelin yeterliliği anlamına gelmektedir. Yeterlilik ve geçerlilik anlamına gelen "cevaz" ile "kaza" iki çeşittir. Biri zorunlu olmayan sevaplı bir salih amelin yeterli ve geçerli olması, diğeri ise farz olan bir amelin geçerli olmasıdır. Hadisteki "cevaz" ile "kaza" kelimelerinin zahiri anlamı, kurbanın vacipliğine delalet etmemektedir.

Şunu da belirtelim ki Ebu Bürde *radiyallahu anh* muhtemelen adakta bulunarak kurban kesmeyi kendine vacip kılmıştı. Kurbanını namazdan önce kestiği için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yeniden bir kurban kesmesini ona emretmişti. Ona hitaben verdiği bu emir, bayramda kesilen udhiye kurbanının vacip olduğuna delalet etmez. Çünkü bu, belirli bir şahsa verilmiş bir emirdir. Kurbanın herkese vacip olduğunu bildiren genel bir emir değildir.

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vacibin kaza edilmesini istemiş olsaydı, Ebu Bürde'ye namaz öncesi kestiği kurbanın kıymetini sorardı ki, onun misli olan bir kurbanı kesmesini ona vacip kılsın" denilecek olursa, buna şöyle karşılık verilebilir:

Ebu Bürde *radiyallahu anh*, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kurban edilme yaşını doldurmamış ama iki koyundan daha etli olan bir keçim var. (onu kurban etsem olur mu?)" demişti. Demek ki kurban edilme yaşını doldurmamış olan keçisi, namaz öncesi kestiği kurbandan daha semiz imiş.

Kurbanın vacipliğini gösteren aklî delile gelince bu hususta şunu söyleyebiliriz: Fakihlerin tamamı, adakta bulunmakla kurban kesmenin zorunlu hale geleceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Kurbanın vacip bir aslı olmasaydı, adakta bulunmakla kesilmesi zorunlu hale gelmezdi. Nitekim vaciplerde aslı olmayan ameller, adamakla yapılması zorunlu hale gelmez.

Kurbanın vacip olduğunu söyleyenlerin delillerinden biri de şu rivayettir:

Cabir el-Cu'fî, Ebu Cafer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Udhiye kurbanı, kendisinden önceki bütün kurbanları neshetmiştir. Zekât, kendisinden önce verilen bütün zekâtları neshetmiştir. Ramazan orucu, kendisinden önceki bütün oruçları neshetmiştir. Cünüplükten temizlenmek için yapılan gusül de kendisinden önceki bütün gusülleri neshetmiştir."

Dediler ki: "Bu, udhiye kurbanının vacipliğine delalet eder. Çünkü o, kendisinden önceki kurbanları neshetmiştir. Nesheden şeyin vacip olması gerekir. Bilindiği gibi kendisinden önceki hükümleri nesheden her neshedici hüküm farz ya da vaciptir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bana göre bu delil, kurbanın vacipliğini ispatlamaz. Çünkü vacip olan bir hükmün neshedilmesi, o hükmün vaciplik süresini beyan eder. Bir hükmün vacipliğinin neshediliş vaktine kadar devam ettiği açıklandığında bu, başka bir şeyin vacip kılınmasını gerektirmez. Mesela şâri', bu zamana kadar kesilen atire, akika ve diğer kurbanları üzerinizden kaldırıp neshettim derse, bu başka bir kurbanın vacip kılınmış olmasını gerektirmez. Şu halde "Udhiye kurbanı, kendisinden önceki bütün kurbanları neshetmiştir" ifadesinde kurbanın vacipliğine dair bir delil bulunmamaktadır. Ancak burada udhiye kurbanının önceki kurbanları nesh edişinin söylenmesiyle şu ifade edilmek istenmiştir: Biz udhiye

kurbanını kesmeyi tavsiye ettikten sonra artık ortada vacip olan başka bir kurban yoktur.

Kurbanın vacip olmadığı görüşünde olanların ileri sürdükleri deliller ise şunlardır:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْأَضْحَى عَلَيَّ فَرِيضَةٌ وَهُوَ عَلَيْكُمْ سُنَّةٌ)

"Kurban bana farz, size sünnettir."[469]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Farz kılınmaksızın kurban ve vitir ile emrolundum."***[470]

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثَلَاثٌ هُنَّ عَلَيَّ فَرِيضَةٌ وَلَكُمْ تَطَوُّعٌ: الضَّحِيَّةُ وَصَلَاةُ الضُّحَى وَالْوِتْرُ)

"Üç şey bana farz, size içinse nafiledir: Kurban, kuşluk namazı ve vitir."[471]

Bu rivayetler, kurbanın bize vacip olmadığını ispatlamaktadırlar. Ancak rivayetler birbiriyle tearuz ettiğinde, öncelikle vacip olmasını gerektirenlerin delil kabul edilmesi iki sebepten gerekir. Şöyle ki:

1-Kurban kesmenin vacipliği, kesmemenin mübahlığından sonra gelmiştir.

2-Kurban kesmenin vacipliğinde, kesmemenin haram oluşu vardır. Kurban kesmenin vacip olmayışında ise kesmemenin mübahlığı vardır.

469 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/260
470 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/513
471 Abdurrezzak, el-Musannef: 3/5

Haramlık içeren hükümlerin uygulanması, mübahlık içeren hükümlerin uygulanmasından önceliklidir.

Kurbanın vacipliğini reddedenlerin delillerinden biri şu hadistir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أُمِرْت بِيَوْمِ الْأَضْحَى عِيدًا جَعَلَهُ اللَّهُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ)

"Kurban kesme gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Allah o günü bu ümmet için bayram kıldı."

Bir adam, "Sütünden yararlanması için başkasına iğreti verdiğim dişi bir deve (veya koyun)dan başka bir malım yoksa onu da kurban edecek miyim?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Hayır. Ama saçından biraz alır, tırnaklarını keser, bıyığını kısaltır ve etek traşı olursun. Güç ve yücelik sahibi Allah katında kurbanın böylece tamamlanmış olur."***[472]

Bu hadiste sayılan şeyler kurban yerine geçtiğine göre demek ki kurban kesmek vacip değildir. Çünkü bunlar vacip olmayan şeylerdir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Ayyaş, Cabir b. Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إني وجهتُ وجهيَ للذي فَطَر السماواتِ والأرضَ، على ملة
إبراهيمَ حَنيفاً، وما أنا من المُشركينَ، إن صلاتي ونُسكي، ومَحيايَ
ومماتي لله ربِّ العالَمينَ، لا شريكَ له، وبذلك أُمِرتُ وأنا مِن
المُسلمين، اللهمَّ مِنكَ ولَكَ، عَن مُحمدٍ وأُمتِه، باسم الله والله أكبر)

472 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/263

"Bayramın ilk gününde Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **testisleri alınmış, boynuzlu ve alaca iki koç kurban etti. Onları kesmek için kıbleye yöneltirken şöyle dedi: "Ben, İbrahim'in dini üzere hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben Müslümanlardanım. Allahım, bu senden gelmiş olup Muhammed'den ve ümmetinden sana sunulmaktadır. Bismillah, Allahu ekber." Böyle dedikten sonra kurbanı kesti."[473]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ümmeti adına kurban kesmesi, kurbanın vacip olmadığına delalet eder. Zira vacip olsaydı, ümmetin tamamı için bir koyunun kurban edilmesi yeterli olmazdı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, kurbanın vacip olmasına engel değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu nafile olarak kurban etmiştir. Kişinin, kendi adına nafile kurban kesmesi caiz olduğu gibi, kendisine vacip olan bir kimse adına da nafile kurban kesmesi caizdir. Ancak nafile olarak kesilen, vacip olanı kesme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz.

Kurbanın vacip olmadığının delillerinden biri de, selef ulemasından bu yönde yapmış olduğumuz rivayetlerdir. O rivayetlerde kurbanın vacip olmadığına iki yönden delalet vardır. Şöyle ki:

1-Kurbanın vacip olmadığına dair nakledilen meşhur rivayetlerin sahibi âlimlerin dengi olan diğer selef uleması bunlara muhalefet etmemişlerdir.

2-Genelin ihtiyacı olduğu halde kurban kesmek vacip olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kurbanın vacip olduğunu ashabına bildirirdi. Bildirmiş olsaydı bu, meşhur ve mütevatir olarak bize nakledilirdi. En azından kendisine genelin ihtiyacı olan sadaka-i fıtırla ilgili rivayetler derecesindeki rivayetlerle bize nakledilirdi. Bu konuda meşhur ve müstefiz rivayetlerin bulunmayışı, kurban kesmenin vacip olmadığına delalet etmektedir.

473 Ebu Davud, Adâhî, 4

Kurban kesmenin vacip olmadığının delillerinden biri de şudur: Kurban kesmek, maldaki bir hak olarak vacip olsaydı, sadaka-i fıtırda olduğu gibi bunda da mukim ile seferi kimsenin hükmünün farklı olmaması gerekirdi. Ebu Hanife'nin, seferi kimsenin kurban kesmesinin vacip olmadığını söylemesi, kurbanın vacip olmadığına delalet eder.

Kurban kesmenin vacip olmadığının bir delili de şudur: Kurban kesmek, maldaki bir hak olarak vacip olsaydı, kesim vaktinin geçmesi ile bu vacipliğin ortadan kalkmaması gerekirdi. Kesim günlerinin geçmesi ile bu vacipliğin ortadan kalktığı hususunda fakihlerin tamamının ittifak etmesi, kurbanın vacip olmadığına delalet eder. Çünkü zekât, sadaka-i fıtır, öşür ve benzeri mali haklar, zaman aşımına uğramazlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾﴾

﴿وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ هُوَ مَوْلٰيكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾﴾

77-"Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."

78-"Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah sizi hem daha önce hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah'a sarılın. O sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!"

Ayette geçen (مِلَّةَ) kelimesi, mukadder (اتَّبِعُوا) fiilinin mefulü olduğu için mansub olmuştur. Bazıları dediler ki ayette (كَمِلَّةِ أَبِيكُمْ) şeklinde bir takdir olduğu, ancak cerr edici "kâf" harfi hazfedilince mecrur olan "millet" kelimesi mansub olmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından neshedilen hükümleri hariç olmak üzere İbrahim'in (a.s) şeriatine uymamız gerektiğine delalet etmektedir.

Denildi ki: Ayette **"Babanız İbrahim'in dini"** ifadesi kullanılmıştır. Çünkü o din, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in getirdiği dine dâhildir. Ayette (كَمِلَّةِ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ) "Babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi" manası kastedilmişse, o takdirde şöyle denmek istenmiş olur: "Babanız İbrahim'in dininde emredildiği gibi Allah uğrunda hakkıyla cihad edin." Çünkü o, Allah uğrunda hakkıyla cihad etti.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(وَجَاهِدُوا فِي اللهِ حَقَّ جِهَادِهِ) **"Allah yolunda hakkıyla cihad edin"** (ayeti) "Müşriklere karşı cihad edin" anlamına gelmektedir."

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah uğrunda cihad ederken hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayın. Allah uğrunda hakkıyla cihad işte budur."

Dahhâk dedi ki: "Güç ve yücelik sahibi Allah için hak ile amel edin, doğru iş yapın."

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

"Allah, dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Allah, dinde sizi dara sokmadı." Mücahid de böyle demiştir.

Bu ayet, karşılaşılan hadiselerle ilgili hükümlerde ihtilafa düşüldüğünde, insanları zora sokan hükmün reddedilmesi, kolaylık sağlayan hükümlerin ise tercih edilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) ayetinin manası hakkında denildi ki: Bu ayet, 'Allah, dini işlerde sizi çıkışı olmayan dar bir yola sokmaz' manasına gelmektedir. Çünkü bazı suçlardan tevbe ederek, bazılarından da haksızlığa uğrayanın hakkı kendisine teslim edilerek kurtulmak mümkündür. İslam dinine göre, cezasından kurtulmanın imkânsız olduğu bir suç yoktur.

(مِلَّةَ أَبِيكُمْ)

"Babanız İbrahim'in dini."

Müslümanların tamamı İbrahim'in (a.s) neslinden gelmedikleri halde burada bütün Müslümanlara hitap edilmektedir. Hasan'ın bu hususta şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yüce Allah, evladın babasına saygılı olması gerektiği gibi, tüm Müslümanların da İbrahim'e (a.s) saygılı olmaları gerektiğini bildirmek istemiştir. Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hanımları mü'minlerin gerçekte anneleri olmadıkları halde bir saygı ifadesi olarak onlar hakkında (وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ) **"Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır"**[474] buyurmuştur.

Bazı kıraatlerde bu ayette (وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ) **"O (İbrahim), onların babasıdır"** ibaresi yer almaktadır.

(هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ)

"Allah, sizi daha önce müslüman diye isimlendirdi."

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Yani Allah sizi Müslümanlar olarak adlandırdı. Çünkü İbrahim'in (a.s) daha önce şöyle ettiğini Allah Teâlâ bildirmiştir:

(وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ)

"Rabbimiz! Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl.[475]**"**

474 Ahzâb, 33/6
475 Bakara, 2/128

(مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا) Mücahid, mananın şöyle olduğunu söylemiştir: "Hem daha önce, hem de bu Kur'an'da,"

(هُوَ اجْتَبٰيكُمْ)

"O, sizi seçti."

Bu ayet, sahabe-i kiramın adalet sahibi ve Allah tarafından beğenilmiş kimseler olduklarına ve onlara dil uzatanların batılda olduklarına delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah ancak kendisine itaat eden ve razı olduğu yola koyulan kimseler seçkin kılar. Bu ayet, muhatabı olan sahabileri övmekte ve onların temiz insanlar olduklarına delalet etmektedir.

(لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ)

"Sizi müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız."

Bu ayet sahabe icmasının sahihliğine delalet etmektedir. Zira ayet şu manaya gelmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, tebliğine itaat edenlerinizin itaatine, âsi olanlarınızın da isyanına şahit olsun. Sizler de insanlara Rablerinin Kitabından, Peygamberlerinin sünnetinden yaptığınız tebliğlere uyup uymadıklarına şahit olasınız.

Bu ayet, anlam bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى
النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا)

"Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık."[476]

476 Bakara, 2/144

Bu ayette Cenab-ı Allah bu ümmeti önce adaletli olmakla niteleyip övmekte, sonra da kendilerinden sonra gelecek kuşaklar için şahit ve hüccet olduklarını haber vermektedir.

Nitekim bu ayette de böyle buyurmuştur:

(هُوَ اجْتَبٰيكُمْ...وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ)

"O, sizi seçti ve ... sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَافْعَلُوا الْخَيْرَ)

"...hayır işleyin..."[477]

Vacip olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen bazı ibadetlerin vacipliğine bu ayeti bazı kimseler delil olarak ileri sürebilirler. Bize göre bu ayetin, herhangi bir ibadetin vacipliğine delil olarak gösterilmesi sahih değildir. Bunun bu hususta genel bir hüküm ifade ettiği de söylenemez.

477 Hac, 22/77

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

23- MÜ'MİNÛN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿١﴾)

(اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ ﴿٢﴾)

Saygı içindedirler."

İbn Avn, Muhammed b. Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken başını kaldırır (gözlerini havaya diker)di. (اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) **"Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler"** ayeti inince başını önüne doğru eğdi."[478]

Hişam, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etti: "(اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) **"Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler"** ayeti indiğinde mü'minler namazda önlerine bakar oldular. Namazdaki bir adam, bakışlarının secde yerinden öteye aşmamasını arzu ederdi."

Bir ulema topluluğundan rivayet olunduğuna göre namazda huşû, kişinin bakışlarının secde yerinden öteye aşmamasıdır.

İbrahim, Mücahid ve Zührî'den rivayet olunduğuna göre huşû, sükûnet halidir.

478 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/401

Mesudi'nin bildirdiğine göre Ebu Sinan, yakınlarından bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: (الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) **"Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler"** ayetinin manası kendisine sorulan Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle dedi: "Huşû yani derin saygı, kalptedir. Bu, Müslümana karşı mütevazı olman, namaz kılarken de sağa sola bakmamandır."

Hasan dedi ki: "Ayette geçen (خَاشِعُونَ), Allah'tan korkanlar anlamına gelmektedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Huşû kelimesi, yukarıda anlatılanların tümünü yani namazdayken sükûnet halinde olma, boyun büküp mütevazı olma, sağa sola bakmama ve Allah Teâlâ'dan korkma manalarını içerir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Namazda sâkin olun. Ellerinizi oynatmayın."[479]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعٍ، وَلَا أَكُفَّ شَعَرًا وَلَا ثَوْبًا)

"Yedi organ üzerine secde etmek, saçı ve elbiseyi toplamamakla emrolundum."[480]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken (secdede alına yapışan) çakıl tanelerini silip gidermeyi yasaklamış[481] ve şöyle buyurmuştur: ***"Biriniz namaza durduğunda rahmet onunla karşı karşıya gelir. Sağa sola bakınca rahmet onun yanından ayrılır."***

Zührî, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etti: "***Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***namazda göz ucuyla sağa sola bakardı ama başını çevirerek bakmazdı."***

479 Bkz: Müslim, Salât, 11
480 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 19
481 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 62

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Selam, Seluli'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bana anlattığına göre Sehl b. Hanzeliye, Huneyn savaşı için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yola çıkmış, gece olunca Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bu gece bizim için kim koruma nöbeti tutar?"*** diye sormuş.

Enes b. Ebi Mersed el-Ğanevi, "Ben (tutarım) ey Allah'ın Resûlü" demişti.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bineğine binmesini emretmiş, o da atına binmiş ve huzura gelmişti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştu: ***"Şu geçide yönel ve en üst noktasına çık. (Düşmanlar) karşı taraftan saldırmasınlar."***

Sabaha vardığımızda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılacağı yere çıkıp geldi. İki rekât namaz kıldı. ***"(Namaz kılacağımızı nöbetçinize) Süvarinize duyurdunuz mu?"*** diye sordu.

"Duyurmadık ey Allah'ın Resûlü" dediler. Nöbetçi namaza çağırıldı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geçit tarafına dönüp bakar vaziyette namazı kılmaya başladı. Namazını tamamlayıp selam verdiğinde ***"Müjde!..*** Süvariniz geldi" dedi.[482]

Bu hadiste haber verildiğine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazdayken geçit tarafına başını çevirip bakıyormuş. Bize göre bunda iki mazeret vardır: Biri, düşmanın o taraftan gelmesinden endişelendiği için o tarafa bakmıştır. Diğeri, zihninin nöbetçiye takılması ve o gelinceye kadar hep onu düşünmesidir.

İbrahim en-Nehai'nin namazdayken göz ucuyla sağa sola baktığı rivayet edilmiştir.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Humeyd, Muaviye b. Kurre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radiyallahu anh* şöyle denildi: İbn Zübeyr *radiyallahu anh* "Namazdaki kimse, başını çevirerek de göz ucu ile de etrafına bakabilir" demedi.

482 Hâkim, Müstedrek: 2/93

İbn Ömer *radiyallahu anh*, bunu diyenlere şu karşılığı verdi: "Ama biz herkesin dediği gibi namazdaki kimsenin (mazeret halinde) başını çevirerek de göz ucu ile de etrafına bakabileceğini söylüyoruz."

Başka bir rivayette anlatıldığına göre İbn Ömer *radiyallahu anh* başını çevirerek etrafına bakmazmış. Böylece namazdayken yüzün sağa sola çevrilerek etrafa bakmanın yasaklandığını, ama göz ucuyla sağa sola bakmanın yasak olmadığını öğrenmiş oluyoruz.

Süfyan, A'meş'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh* namaz kılmaya kalkarken bir kenara atılan bir elbise gibi (hareketsiz halde) olurdu."

Ebu Miclez, Ebu Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh* namaz kılmaya kalkarken sesi kısılır, bedeni çökük, gözleri de önüne bakar hale gelirdi."

Ali b. Salih, Zübeyr el Yami'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh* namaz kılmaya kalkarken bir tahta parçası gibi olurdu."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾)

3-"Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler."

Meâlde de belirtildiği gibi ayette geçen (اللَّغْو) kelimesi, faydasız iş demektir. Bu tür sözlerin sarfedilmesi ve fiillerin işlenmesi mahzurludur.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(اللَّغْو) batıl, boş ve faydasız iş demektir. Her ne kadar batıl ile bazı acil faydalar elde edilmek istense de, faydasız söz, batılın tâ kendisidir."

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾)

5-"Onlar ki, ırzlarını korurlar."

Burada hem erkeklerin hem de kadınların kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü müzekker ile müennes birlikte anlatılmak istendiğinde sadece müzekkerin söylenmesi yeterli olur.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ)

"Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler."

Buradaki "Mü'minler" ile inanan erkek ve kadınlar kastedilmiştir. Bazı kimseler, (وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ) **"Onlar ki, ırzlarını korurlar"** ifadesinin sadece erkeklere mahsus olduğunu söylerler. Buna delil olarak da şu ayeti gösterirler:

(اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır."[483]

Bu ayeti delil gösterenler derler ki: "Bundan da anlaşılıyor ki önceki ayette mutlaka erkekler kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki ayetin hem erkeklere hem de kadınlara yönelik olması, bu ayetteki istisna ile de sadece erkeklerin kastedilmiş olmasına engel yoktur.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا)

"Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik."[484]

483 Mü'minûn, 23/6
484 Ankebut, 29/8

Ayetin devamında ise şöyle buyrulmuştur:

(وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا)

"Şâyet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, bu takdirde onlara itaat etme."

Ayetin baş kısmı bütün anne babaları içermektedir. Ama devamındaki kısım, bazı anne babalardan söz etmektedir. Aynı şekilde (وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ) **"Onlar ki, ırzlarını korurlar"** ifadesi, erkek kadın bütün mü'minleri kapsamaktadır. Çünkü mevcut durum buna delalet etmektedir. O durum da üreme organıyla haram bir fiilin işlenmesinden korunmaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾)

7-"Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır."

Bu ayet, mut'a nikâhının haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü mut'a nikâhı kıyarak kendisiyle birlikte olunan kadın, ne zevce ne de cariyedir. Bunu Nisâ suresinde (وَرَاءَ ذَٰلِكَ) (Nisâ, 24) ayetinden bahsederken açıklamıştık. Yani nikâhlı eşleri ve cariyelerinden başkasıyla birlikte olanlar (الْعَادُونَ), helal ve haramı hiçe sayıp haddi aşanlardır. (إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ) **"Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır"** cümlesi, **"ırzlarını korurlar"** cümlesinden istisna edilmiştir. Bu istisna cümlesi, eş ve cariye ile ilişkide bulunmanın mübahlığını haber vermektedir. Ayet-i kerime bu iki sınıftan, yani eşlerle cariyelerden başkasıyla birlikteliğin haramlığını gerektirmektedir. Böylece eşler ve cariyelerle birlikte olmanın mübahlığı ispatlanmış olmaktadır. Çünkü bunlar hakkında ayetin lafzı geneldir.

Bu ayet eşler ve cariyelerle ilişkide bulunmanın mübahlığı hususunda genel bir hüküm ifade etseydi, âdet halinde de onlarla ilişkide bulunmanın, kocalı cariye ve şüphe sonucu kendisiyle ilişkide bulunulduğu için iddet beklemekte olan kadınla ilişkide bulunmanın caiz olması gerekirdi.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının genelliği, bunlarla her durumda cinsel ilişkide bulunmanın mübahlığını gerektirmektedir. Ancak yukarıda sayılan durumların tahsis edilmesini gerektiren bir delil vardır. Bu, umum ifade eden diğer hükümler gibi olup, genelinden bazı durumların tahsis edilmesi, tahsis edilmeyen durumlarda genellik hükmünün devamına engel teşkil etmez. Ayette geçen mülk-ü yemin kavramı mutlak olarak kullanıldığında, efendinin mülkiyetinde bulunan köle ve cariye manası anlaşılır. Bu kavram insanlardan başka şeyler hakkında kullanılmaz. Mesela ev ve binek için mülk-ü yemin kavramı kullanılmaz. Çünkü köle ve cariyenin mülkiyeti, başka şeylerin mülkiyetinden daha özel bir anlam taşır. Bilindiği gibi kişi, sahip olduğu binayı yıkma ve yeniden inşa etme hakkına sahiptir. Ama sahip olduğu köle ve cariye üzerinde böyle bir hakka sahip değildir. Evin ve başka şeylerin iğreti olarak başkasına verilmesi caizdir. Ama efendinin, köle ve cariyesinin üreme organını başkasına iğreti olarak vermesi caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾﴾

9-"Onlar ki, namazlarını kılmaya devam ederler."

Seleften bir ulema topluluğunun, ayette geçen (يُحَافِظُونَ) kelimesinin, namazları vaktinde kılmak anlamına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"İhmal ve gevşeklik uykuda olmaz. İhmal ve gevşeklik, namazı bir sonraki namaz vakti girinceye kadar kılmamaktır."***

Mesruk dedi ki: "Namazın muhafazası, vaktinde kılmaktır."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Ayette geçen (يُحَافِظُونَ) kelimesi, namaza devam etmektir."

Katade dedi ki: "(يُحَافِظُونَ) kelimesi, namazın abdestine, vakitlerine, rükûuna ve secdesine devam etmektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Namazın muhafazası, şartlarını yerine getirerek namazı vaktinde kılmaya özen göstermektir. Ayette geçen muhafaza kelimesi ile, selef ulemasının yulkarıda nakledilen te'villerinin tamamı kastedilmiştir. Bu surenin baş kısmındaki bu iki ayette mükerrer olarak namazdan bahsedilmiştir. Çünkü namazda Allah'a karşı huşû/derin saygı içinde olmak gerektiği gibi, namazın muhafaza edilmesi de emredilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾)

60-"Rabblerine dönecekleri için verdiklerini kalpleri ürpererek verenler"

Vekî'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Said b. Vehb, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ya Resulallah, 'verdiklerini kalpleri ürpererek verenler' ayeti ile içki içen ve hırsızlık eden kimseler mi kastedilmiştir?" diye sordum.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi: ***"Hayır, ey Aişe. Lâkin adam oruç tutar, namaz kılar ve sedaka verir. Ama bu yaptıklarının kabul edilmemesinden korkar."***[485]

Cerir'in bildirdiğine göre kendisine anlatan birinden naklen Leys, Hz. Aişe ile İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Ayette geçen (يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا) **"verdiklerini verenler"** ifadesiyle zekât kastedilmiştir."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Öyle bir topluluk gördüm ki, yaptıkları iyiliklerin ve salih amellerin reddedilmesi sebebiyle azaba çarptırılmaktan o kadar çok korkuyorlardı ki, siz işlediğiniz günahlardan ötürü azaba çarptırılmaktan o derecede korkmuyorsunuz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُولٰٓئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾)

485 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/205

61-"İşte bunlar hayır işlerine koşuşurlar ve o uğurda öne geçerler."

Bu ayette geçen (الْخَيْرَاتِ) kelimesiyle sevap kazandıran hayırlı işler kastedilmiştir. İman ehli kimseler bu hayırlı işleri yapmak için koşuşurlar. Bu işleri yapmaya arzulu oldukları için bunları bir an evvel yapmak için birbirleriyle yarışırlar. Çünkü yaptıkları bu işlerden dolayı sevap ve mükâfat kazanacaklarını bilirler.

(وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ) **"...o uğurda öne geçerler"**

İbn Abbas *radiyallahu anh* "Bu hayırlı işleri yapmaya koşuşanların said kimseler oldukları ezelde takdir edilmiştir" dedi.

Başkaları dediler ki: "Bunlar hayır sahibi kimseler olup cennete önden gidenlerdir."

Diğer bazı kimseler dediler ki: "Bunlar, hayır işlerini yapmaya önden giden ve birbirleriyle yarışanlardır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ
دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾)

63-"Ancak kafirlerin kalbleri bu Kur'an'a karşı bir gaflet içindedir. Onların bundan başka yapageldikleri birtakım (kötü) işleri de vardır."

Katade ile Ebu'l Âliye dediler ki: "Hak üzere olan işleri dışında yaptıkları kötülükleri de vardır."

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Bunların yapmakta olduklarından başka yapmaları gereken bir takım işleri daha vardır."

(قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾)

(مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ سَامِراً تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾)

66-67: "Çünkü âyetlerim size okunurdu da siz buna karşı büyüklük taslayarak arkanızı döner geceleyin toplanıp hezeyanlar savururdunuz."

Ayette geçen (تَهْجُرُونَ) kelimesi "ta" harfinin üstün ve cim harfinin ötreli şekliyle okunduğu gibi, "ta" harfinin ötre ve cim harfinin de esreli şekliyle de okunabilir. (تَهْجُرُونَ) kelimesinin manası hakkında iki görüş olduğu söylenmiştir.

İbn Abbas'a *radiyallahu anh* göre "Haktan yüzçevirir ve onu terkedersiniz" anlamınadır.

Mücahid ile Said b. Cübeyr'e göre ise "Kötü sözler söylemek" anlamınadır. (تُهْجِرُونَ) şeklinde okunması durumunda (الْهُجْرِ) kökünden gelir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile başkaları dediler ki: "Hasta hezeyan savurduğunda (أَهْجَرَ الْمَرِيضُ) denir."

Gece sohbetleri anlamındaki (سَامِرًا) kelimesi müfred olarak kullanılmıştır. Her ne kadar karşılıklı sohbet edenler anlamındaki (السُّمَّار) kelimesi kastedilmişse de müfred olarak (سَامِرًا) kelimesi kullanılmıştır. Çünkü bu kelime (قُومُوا قِيَامًا) örneğinde olduğu gibi burada mastar konumundadır. Bununla ilgili olarak şöyle de denilmiştir: (سَامِرًا) kelimesi müfred olarak kullanılmıştır. Çünkü bu kelime burada 'geceleyin oturup sohbet ediyorsunuz' manası takdir edilerek vakit belirtme konumundadır. Müşrikler geceleyin Kâ'be'nin çevresinde oturup sohbet ederlerdi.

Gece Sohbetleri

Gece sohbetlerinin hükmüyle ilgili farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu Minhal, Ebu Berze el-Eslemi'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **yatsıdan önce uyumayı ve yatsıdan sonra oturup sohbet etmeyi hoş karşılamazdı."***[486]

486 Buhari, Mevakîtu's-Salât, 14

Şu'be'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا سَمَرَ إِلَّا لِرَجُلَيْنِ: لِمُصَلٍّ وَ لِمُسَافِرٍ)

"Biri namaz kılacak olan, diğeri de seferi olan iki kişi hariç, geceleyin oturup sohbet etmek caiz değildir."[487]

Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, yatsıdan sonra oturup sohbet etmeyi menederdi.

Gece sohbetiyle ilgili ruhsata gelince bu hususta şu rivayetler vardır:

A'meş'in bildirdiğine göre Alkame, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Müslümanların işleriyle ilgili konularda geceleri hep Ebû Bekir radiyallahu anh ile oturup sohbet ederdi."***

İbn Abbas *radiyallahu anh* yatsıdan sonra oturup sohbet ederdi. Amr b. Dinar ve Eyyüb es-Sahtiyani de gece yarısına kadar sohbet ederlerdi.

487 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/463

بسم الله الرحمن الرحيم

24- NÛR SÛRESİ

[Zina Edenlere Uygulanacak Ceza]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾)

2-"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İslamiyetin ilk zamanlarında zina eden kadınla erkeğin hadlerinin şu ayette belirtildiği gibi olduğu hususunda selef uleması ittifak etmişlerdir:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ...وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا)

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini

evlerde tutun (dışarı çıkarmayın). Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın."[488]

Zina eden kadının cezası, İslamiyetin ilk zamanlarında evde hapsedilmesi ve kınanarak incitilmesiydi. Zina eden erkeğin cezası ise kınanarak incitilmesiydi. Sonra muhsan olmayan[489] zinakârların cezası şu ayetle neshedildi:

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."

Muhsan olanların cezası ise recm cezasıyla değiştirildi. Bununla ilgili olarak Ubade b. Samit *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ
جَلْدُ مِئَةٍ وَتَغْرِيبُ سَنَةٍ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِئَةٍ وَالرَّجْمُ)

"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar hakkında bir yol açtı. Bekâr erkek ile bekâr kadın zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir yıl sürgün cezası verilir. Evliler veya evlilik geçirmiş olanlar zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir de recm cezası verilir."[490]

Bu ceza, ev hapsi ile kınanarak incitme cezasından bahseden (وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ ... اَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) **"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)"** ayetinin inmesinden sonra uygulanmaya başlamıştı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ubade *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadisinde bu

488 Nisâ, 4/15-16

489 [Muhsan: Aklı başında, hür, Müslüman ve sahih evlilik içinde cinsî münasebette bulunmuş kimse demektir. Mütercim]

490 İbn Mâce, Hudud, 8

hususta bize anlattıklarının, ayette kastedilen "yol" olduğunu bildirmiştir. Bilindiği gibi bu ikisi arasında başka bir hüküm bulunmamaktadır. Eğer bulunsaydı zina eden kadınların cezası hakkında gösterilen yol, Ubade hadisinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattıklarından önce mevcut olurdu. Asıl yolun da başkası değil, o olduğu bildirilirdi. Hal böyle olunca kınayarak incitme ve ev hapsinde tutma cezaları muhsan olmayanlar hakkında ayetle; muhsan olanlar hakkında ise sünnetle yani recm cezasıyla neshedilmiş oldu.

Muhsan olanlarla muhsan olmayanların zina haddi konusunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Muhsan kimse recmedilir. Kendisine değnek cezası uygulanmaz. Muhsan olmayana ise değnek cezası uygulanır. Sürgüne gönderilmesi had değildir. Bu, devlet başkanının takdirine bırakılmıştır. Eğer bozulup Allah'ın emri dışına çıktığı için gerekli görürse onu sürgüne gönderir. Tevbe edinceye kadar hapiste tutması da caizdir."

İbn Ebi Leyla, Mâlik, Evzai, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Aynı kişiye hem değnek hem de recm cezası uygulanmaz." Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler.

Zina suçunu işleyene değnek cezası uygulandıktan sonra sürgüne gönderilip gönderilmeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Zina eden bekâr kişiye değnek cezası uygulandıktan sonra sürgüne gönderme cezası da verilir."

Mâlik dedi ki: "Zina eden erkek sürgüne gönderilir. Ama zina eden kadın ve köle sürgüne gönderilmez. Sürgün cezasına çarptırılan erkek, sürgün edildiği yerde hapsedilir."

Sevri, Evzai, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Zina eden kişi, sürgüne gönderilir."

Evzai dedi ki: "Kadın sürgüne gönderilmez."

Şafiî dedi ki: "Köle, altı ay süreyle sürgün edilir."

Zina eden bekâr erkeğin sürgün edilmesinin had olmadığının delili, şu ayettir:

﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."

Bu ayet, zina sebebiyle hak edilen haddin yüz değnek vurmak olduğunu gerektirmektedir. Haddin tamamı, yüz değnektir. Sürgünü de bununla birlikte had sayarsak o zaman yüz değnek vurma, haddin tamamı değil, bir kısmı olur ki bu da ayetin neshedilmesi anlamına gelir. Böylece sürgün etmenin had değil, tazir olduğu ispatlanmış oldu. Diğer taraftan nassa ilave yapmak ancak kendisiyle nesh yapılabilen bir şeyle caiz olur. Şunu da belirtelim ki yüz değnek vurmanın yanısıra sürgün etmek eğer had olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr ayeti sahabilere okurken, haddin tamamının yüz değnek vurmaktan ibaret olduğuna inanmamaları için buna dair bir beyanda bulunurdu. Eğer böyle bir açıklaması olsaydı, mezkûr ayetin bize nakledilişi derecesinde o açıklama da sahih bir şekilde bize nakledilmiş olurdu. Sürgün etmekle ilgili haber, ayetin nakledilişi derecesinde değil de ahad yolla bize intikal ettiğine göre, sürgün cezasının had olmadığı ispatlanmış oldu.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, içki içen Rebia b. Ümeyye b. Halef'i Hayber'e sürgün ettiği, onun da kaçıp Heraklius'un yanına gittiği, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* de **"Bundan sonra kimseyi sürgüne göndermeyeceğim"** dediği, ancak zina edenleri istisna etmediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh*, "Zina eden iki bekâra değnek cezası uygulanır. Ama sürgüne gönderilmezler. Sürgüne gönderilmeleri fitneye sebep olmaktadır" dediği rivayet edilmiştir.

Ubeydullah, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer'in *radiyallahu anh* bir cariyesi zina etti. Ona değnek cezası uyguladı ama onu sürgüne göndermedi."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Sürgüne göndermek, fitne olarak yeter."

Değnek vurmanın yanısıra sürgüne göndermek de had olarak sabit olsaydı, sahabenin büyükleri bundan habersiz olmazlardı.

Ebu Hureyre, Şebel ve Zeyd b. Halid'in şu rivayetleri de buna delalet etmektedir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zina eden cariye hakkında şöyle buyurmuştur:

(إذا زنَتْ ولم تُحْصِنْ قال: إنْ زَنَت فاجْلِدوها ثم إنْ زَنَتْ فاجْلِدوها ثم إن زَنَتْ فاجلِدوها ثم بِيعُوها ولو بِضَفير)

"İffetini korumayıp zina ederse onu değnekle dövün. Sonra zina ederse onu değnekle dövün. Sonra yine zina ederse, onu değnekle dövün. Sonra da bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satın."[491]

Söylediğimizin doğruluğuna bu rivayet iki yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Sürgüne göndermek eğer değnek haddinin yanısıra sabit olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* burada değnekle vurma haddiyle birlikte sürgüne göndermekten de bahsederdi.

2-Yüce Allah (فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) **"Bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."**[492] Cariyeye, hür kadına vurulanın yarısı kadar değnek vurulduğuna ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste sürgünden değil sadece değnek vurmaktan söz ettiğine göre bu, hür kadının haddinin sadece değnek vurmaktan ibaret olduğuna, onun sürgüne gönderilmeyeceğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu hadiste anlatılanlarla had değil, tedipte bulunmak amaçlanmıştır. Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Cariye evlenmeden önce zina ederse kendisine had uygulanmaz. Çünkü Yüce Allah (فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ

491 Buhari, Büyû', 68
492 Nisâ, 4/25

نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) **"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır"** buyurmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

Said el-Makberi'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا زَنَتْ أَمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا وَلَا يُثَرِّبْ عَلَيْهَا
فَإِنْ عَادَتْ فَلْيَبِعْهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ مِنْ شَعْرٍ)

"Birinizin cariyesi zina ederse onu değnekle dövsün. Onu kınayarak incitmesin." (Hz. Peygamber bu emrini üç kez tekrarladı. Üçüncü veya dördüncüde şöyle buyurdu:) ***"Tekrar zina ederse bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın."***[493]

"Bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın" demesi, zina eden cariyenin sürgüne gönderilmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü sürgüne gönderilmesi gerekseydi, satılması caiz olmazdı. Çünkü sürgün edilmeye mahkûm olan cariyeyi müşterinin teslim alması mümkün olmaz.

Bir kişi çıkıp sürgün cezasının şu hadislerde yer aldığını söyleyebilir:

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ubade b. Samit *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ
جَلْدُ مِئَةٍ وَتَغْرِيبُ سَنَةٍ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِئَةٍ وَالرَّجْمُ)

"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar hakkında bir yol açtı. Bekâr erkek ile bekâr kadın zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir yıl sürgün cezası verilir. Evliler veya evlilik geçirmiş olanlar zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir de recm cezası verilir."[494]

493 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 7/280
494 İbn Mâce, Hudud, 8

Hasan'ın bildirdiğine göre Seleme b. Muhabbik *radiyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah, Ebu Hureyre ile Zeyd b. Halid'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Bir adam (hasmı ile birlikte) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek 'Ey Allah'ın Resûlü, benim oğlum şunun yanında işçi idi. Karısı ile zina etti. Fidye olarak yüz koyun ve bir cariye verdim. Sonra ilim ehli kimseler, oğluma yüz değnek vurulması ve bir yıl süreyle sürgüne gönderilmesi, şunun karısının da recmedilmesi gerektiğini bana bildirdiler. Sen aramızda Allah'ın Kitabı ile hüküm ver' dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللَّهِ، الوَلِيدَةُ وَالغَنَمُ رَدٌّ، وَعَلَى ابْنِكَ جَلْدُ مِائَةٍ، وَتَغْرِيبُ عَامٍ، اغْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هَذَا، فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا)

"Canımı kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, aranızda Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim. Koyunlarla cariye sana geri verilecek, oğluna yüz değnek vurulacak, bir yıl süreyle sürgüne gönderilecektir."

Sonra da Eslem kabilesinden bir adama şu emri verdi: ***"Ey Üneys! Yarın sabah şu adamın karısına git. Eğer itiraf ederse onu recmet. (Üneys gider, kadın itirafta bulunur ve recmedilir)."***[495]

Yukarıdaki hadisleri delil göstererek sürgün cezasının had olarak sabit olduğunu iddia eden kimseye şöyle cevap verilebilir:

Ahad haberlere dayanarak ayetin hükmüne ilave yapmak caiz değildir. Çünkü ilave yapmak, neshi gerektirir. Özellikle neshi gerektirmeyecek şekilde ayetin delil olarak kullanılması mümkün iken ayetin hükmüne ilave yapmak caiz olmaz. Ayette olmayan sürgün cezası ahad haberle bildirildiğinde sürgün cezasını değnek cezasıyla birlikte had olarak değil de tazir

495 Buhari, Şurût, 9

şeklinde te'vil etmek gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yukarıda anlatılan olayın cereyan ettiği zamanda zina eden bekâr erkeğin sürgüne gönderilmesini gerekli görmüştü. Çünkü o zamanda cahiliyet devrinden yeni çıkmışlardı. Değnek cezasının uygulanmasından sonra sürgüne göndermekle de onları bu suçu işlemekten caydırmayı amaçlamıştı. Nitekim insanları şarap içmekten vazgeçirmek amacıyla şarap kırbalarının yarılıp parçalanmasını ve şarap küplerinin kırılmasını emretmişti. Çünkü böyle yapılması, insanları şarap içmekten vazgeçirmede daha etkili ve içme alışkanlıklarının sona erdirilmesi için de en uygun bir yöntemdi.

Şunu da ifade edelim ki, Ubade'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadis, zina edene yüz değnek vurulmasını emreden ayetin inişinden önce Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından irâd edilmiştir. Bunda şüphe yoktur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o hadiste şöyle buyurmuştur:

(خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا)

"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar (zina eden kadınlar) hakkında bir yol açtı."

Mezkûr ayet bu hadisten önce inmiş olsaydı, zina eden kadınlar hakkında takip edilecek olan yol, önceden belirtilmiş olurdu. Bu kadınlar hakkında uygulanacak olan hüküm, bu hadisten değil, mezkûr ayetten alınmış olacaktı. Böylece değnek cezasını bildiren ayetin bu hadisten sonra indiği ispatlanmış oldu. Bu ayette sürgüne gönderme cezasından söz edilmemektedir. Buna göre sürgün cezası eğer bir had ise bu ayetin Ubade hadisindeki sürgün cezasını neshetmiş olması gerekir.

Sürgüne göndermenin had olmayıp tazir olarak uygulandığını gösteren delillerden biri de şudur: Had olarak uygulanan cezaların miktarı ve nihayetleri bellidir. Bu sebeple onlara had denilmiştir. Onlara işave yapmak veya onlardan eksiltme yapmak caiz değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sürgün için bilinen bir yerden, o yerin ne kadar uzaklıkta olacağından bahsetmediğine göre, sürgüne göndermenin had olmadığını, bu cezanın tazir gibi devlet başkanının görüş ve içtihadına bırakıldığını anlamış olmaktayız. Miktarı belli olmadığı için devlet başkanının takdirine bırakılmıştır. Şayet had olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sürgün müddetini bir yıl olarak belirlediği gibi, sürgün edilecek yeri de bildirirdi.

Zina eden muhsan kişiye değnekle vurma ve recmetme cezalarının birlikte uygulanmasına gelince, büyük İslam merkezlerinin fakihleri, muhsan kişinin recmedilmesi ama ona değnek cezasının uygulanmaması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Bunun sahih bir görüş olduğunun delili, Ebu Hureyre ile Zeyd b. Halid tarafından rivayet edilen hadiste, zina eden işçi gencin babasının söylediği şu sözdür: "İlim ehli bir adama bu meseleyi sorduğumda şu adamın karısının recmedilmesi gerektiğini söylediler." Adamın bu sözü üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Şunun karısının hem recmedilmesi hem de değnek cezasıyla cezalandırılması gerekir" dememiştir. Sadece orada bulunan Üneys'e, ***"Yarın sabah şunun karısına git. Eğer itiraf ederse onu recm et"*** demişti. Değnekle vurma cezasından söz etmemişti. Recm ile birlikte değnekle vurma cezasının da uygulanması gerekseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* recmden söz ettiği gibi ondan da söz ederdi. Mâiz hadisesi değişik şekillerde rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hiçbirinde recmin yanısıra değnekle vurma cezasından bahsedilmemiştir. Recm ile birlikte değnekle vurmak da had olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu değnekle vurarak da cezalandırırdı. Değnekle vurarak cezalandırsaydı, recmedişi nakledildiği gibi, değnekle vurması da nakledilirdi. Çünkü nakledilme gereği bakımından bu ikisinden birinin diğerine göre önceliği yoktur.

Zina yaptığını ikrar eden Gamidiyeli kadın olayında da aynı durum söz konusu dur. Bu kadın suçunu kabullenince, doğum yapmasından sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu recmetmişti. Ancak ona değnek cezasının uygulanmasından söz edilmemiştir. Şayet değnek cezası uygulanmış olsaydı rivayetlerde bundan söz edilirdi.

Zühri'nin Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe aracılığıyla İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* yapmış olduğu rivayette Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şu sözlerine yer verilmiştir: "Korkarım ki uzun bir zaman sonra bazıları 'Allah'ın Kitabında recm cezasını görmüyoruz' diyecek, Allah'ın koyduğu bir hükmü terkederek sapacaklardır. Biz (الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا أَلْبَتَّةَ) **"Evli erkek ve kadın zina ettiklerinde mutlaka ikisini de recmedin"** ayetini okumuşuzdur. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (böylelerini) recmetti. Kendisinden sonra biz de recmettik."[496]

496 Bkz: Buhari, Kitabu'l-Muharibîn, 15

Bu rivayette Allah'ın farz kıldığı hükmün recm olduğu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de recm cezasını uyguladığı haber verilmiştir. Şayet recm ile birlikte değnekle vurma cezası da vacip olsaydı, Hz. Ömer *radiyallahu anh* onu söylerdi.

Zina eden muhsan kimseye hem recm hem de değnek cezası uygulanması gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayetleri delil göstermektedirler:

1-Ubade'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadisteki şu ifade:

(وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِئَةٍ وَالرَّجْم)

"Evliler veya evlilik geçirmiş olanlar zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir de recm cezası verilir."

2-İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Bir adam bir kadınla zina etti. Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***adama yüz değnek vurulmasını emretti. Emir yerine getirildi. Sonra adamın muhsan olduğunu haber aldı. Recmedilmesini emretti; recmedildi."***[497]

3-Hz. Ali *radiyallahu anh*, Şüraha el-Hemedani'ye değnek cezası uyguladı. Sonra da onu recmetti ve şöyle dedi: "Allah'ın kitabı gereğince ona değnek cezası uyguladım. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti gereğince de onu recmettim."[498]

Ubade *radiyallahu anh* hadisine gelince biz bu hadisin, zina eden çiftin hadlerinin hapis ve kınayarak incitmekten sonra irad edildiğini ve o haddi neshettiğini, yoksa ikisi arasında orta bir yol olmadığını biliyoruz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta (خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) ***"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar (zina eden kadınlar) hakkında bir yol açtı"*** buyurmuştur.

Bu hadisi irad ettikten daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mâiz ile Gamidiyeli kadını recmetmiş ve Üneys'e, ***"Ey Üneys! Yarın sabah şu adamın karısına git. İtiraf ederse onu recmet"*** demiştir.

497 Darekutni, Sünen: 4/217
498 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 12/274

Recm ile değnek cezasının birlikte uygulanması gerektiğine dair Ubade *radiyallahu anh* hadisinde anlatılanlar sabit olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cezaları birlikte uyguladığı bu değişik rivayetlerde anlatılırdı.

Cabir *radiyallahu anh* hadisine gelince muhtemelen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* suçlunun muhsan olduğunu bilmediği için ona değnek cezasını kısmen uygulamış; muhsan olduğu sabit olunca da onu recmetmiştir. Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler. Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Şüraha'ya önce değnek cezasını, sonra da recm cezasını uygulaması da muhtemelen böyle olmuştur.

Zimmi bir erkekle kadının zina etmeleri durumunda kendilerine had uygulanıp uygulanmayacağı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî, "Onlara değnek cezası uygulanır" dediler.

Ancak bize göre recmedilmezler. Eğer muhsan iseler, Şafiî'ye göre recmedilirler. Bunu daha önce de açıklamıştık.

Mâlik dedi ki: "Zimmi erkekle kadın zina ettiklerinde kendilerine had uygulanmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) **"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun"** ayetinin açık anlamı, zina eden zimmilere had uygulanmasını gerektirmektedir.

Zeyd b. Halid *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri (إِذَا زَنَتْ أَمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا) ***"Birinizin cariyesi zina ettiğinde onu değnekle vursun"*** hadisi ile şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(أَقِيمُوا الْحُدُودَ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"Mülkiyetinizde bulunan köle ve cariyelere hadleri uygulayın."[499]

Bu hadislerde Müslüman ve zimmi ayırımı yapılmamıştır. Şunu da ifade edelim ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zina eden bir Yahudi çifti recmetmiştir. Bunu, ya Tevrat'ın hükmü ile ya da kendisi hükmederek uygulamıştı. Eğer Tevrat'ın hükmü ile uygulamış idiyse bu recm, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şeriati haline gelmiş oldu. Çünkü önceki peygamberlerin şeriatlerinde bulunan hükümler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanına kadar yürürlükte kalmıştı. Bunlar neshedilmedikleri sürece Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in de şeriatı haline gelmişlerdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi hükmederek o Yahudi çifti recmetmiş idiyse bu hüküm sabittir. Çünkü bunun neshedilmesini gerektiren bir şey nakledilmiş değildir. Bizce sahih olan görüşe göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Tevrat'ın yürürlükte olan bir hükmü gereğince değil, kendisi hükmederek o Yahudi çifti recmetmiştir. Bunun delili de şudur: İslamiyetin ilk zamanlarında zina edenler muhsan olsalar da olmasalar da hadleri, hapis ve kınayarak incitmekti. Bu da Cenab-ı Allah'ın Tevrat'ta vacip kıldığı recmin neshedilmiş olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zina eden Yahudi çifti recmetmiştir. Sense onlara recm uygulanmayacağını söylüyorsun. Böyle demekle, zimmilere zina haddi uygulanması gerektiğine dair delil olarak ileri sürdüğün habere muhalefet etmiş oluyorsun."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yahudi çiftin recmedilişiyle ilgili rivayetten kendi görüşümüz doğrultusunda istidlalde bulunmamız doğrudur. Şöyle ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onları recmetmesi sabit olduğuna göre, kendilerine had uygulanması bakımından onlar o zamanda Müslüman hükmünde kabul edilmişlerdi. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları recmetti. Çünkü o zamanda recmin şartları arasında zinakârın muhsan olması yoktu. Daha sonra muhsan olmaları şart koşulunca ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (مَنْ أَشْرَكَ بِاللهِ فَلَيْسَ بِمُحْصَنٍ)

499 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/95

"Allah'a ortak koşan muhsan değildir"[500] buyurunca artık zimmilerin haddi, değnek cezası oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yahudilerin İslam devletiyle zimmilik anlaşması olmadığı ve haklarında hüküm vermesi için kendisine müracaatta bulunmaları üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zina eden Yahudi çifti recmetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onlara had uygulamak vacip olmasaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* had uygulamazdı. Bununla birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu uygulaması bizim görüşümüzün isabetli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü zimmilik anlaşması olmayanlara Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* had uyguladığına göre, zimmilik anlaşması olan ve Müslümanların tabi oldukları hükümlere tabi olan kimselere had uygulanması öncelikle gerekir. Hırsızlık yapan zimminin elinin kesilmesi gerektiği hususunda fukahanın ihtilaf etmeyişi, zina etmesi durumunda kendisine had uygulanması gerektiğine delalet eder. Çünkü zina, yapılmasına gözyumulacak bir fiil değildir. Müslümanın bu fiilden uzak tutulması gerektiği gibi zimminin de had uygulayarak bu fiilden uzak tutulması gerekir. Yalnız şarap içme konusunda zimmi, Müslüman gibi değildir. Zimmiler şaraplarıyla başbaşa bırakılırlar. Ama hırsızlık ve zina fiilini işlemelerine gözyumulamaz.

Zinaya zorlanan kimsenin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Hanife dedi ki: "Sultandan başkası tarafından zorlanarak zina eden erkeğe had uygulanır. Ama sultan tarafından zorlanarak zina eden erkeğe had uygulanmaz."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Sultan veya başkası tarafından zorlanarak zina eden erkeğe had uygulanmaz." Hasan b. Salih ile Şafiî de bu görüştedirler.

Züfer dedi ki: "Sultan tarafından zorlanarak zina eden erkeğe de had uygulanır."

500 Darekutni, Sünen: 4/178

Zinaya zorlanan kadına gelince, bu fakihlerin tümüne göre ona had uygulanmaz.

Zinaya zorlanan erkeğe had uygulanıp uygulanmayacağı meselesine gelince, Ebu Hanife'ye göre bu durumdaki erkeği zorlayan sultan da olsa başkası da olsa haddin uygulanması kıyasa göre gereklidir. Ancak sultanın zorlaması durumunda kıyasa uyulmamaktadır. "Sultanın zorlaması" derken iki mana kastedilmiş olabilir: Şöyle ki:

1-Sultan kelimesi ile halife kastedilmiş olabilir. Eğer halife kastedilmiş ise had sakıt olur, uygulanmaz. Çünkü kişiyi zinaya zorlayan halife fasık olup halifelikten düşmüş olur. Haddi uygulayacak kimse de kalmaz. Çünkü haddi uygulayacak olan, sultandır. Ortada sultan olmayınca had de uygulanmaz. Bu, daru'l harpte zina eden kimseye benzer.

2-Sultan kelimesi ile halifeden başkası kastedilmiş olabilir. Eğer halifeden başkası kastedilmiş ise bu durumda sultan, zina eden kişiye haddi uygulamamakla emrolunmuştur. Sultan onu zinaya zorlarsa haddi uygulamaya yol açmış olur ki bu durumda sultanın haddi uygulaması caiz olmaz. Çünkü adamı zorlamakla ona had uygulanmasını amaçlamış olur ki, bunu yapması caiz olmaz ve had de düşer.

Sultandan başkası zorlarsa haddin uygulanması gerekir. Bilindiği gibi zorlama, rızaya aykırı bir durumdur. Rıza ve istekle zina yapan kimse zorlanmış sayılmaz. Zina yapan kişinin durumu, o fiili kendi rızasıyla yaptığı görüntüsünü veriyorsa bu, onun zina yapmaya zorlanmadığına delalet eder. Suçlunun durumunun delaleti, bizim anlattığımız şekilde zinaya zorlanmadığını ispatlamaktadır. Bilindiği gibi zorlama hali, korku ve ölüm tehlikesini içeren bir haldir. Penisin kalkması ve şehvet hissinin uyanması ise korku ve ölüm tehlikesine zıt bir durumdur. Zina yapanın penisi kalkmış ve şehvet hissi uyanmış ise bu, onun zorlanmadan zina yaptığına delalet eder. Çünkü zorlanmış ve korkmuş olsaydı, penisi kalkmaz ve şehevi duyguları baskın çıkmazdı. Bu da zorlanmadan zina yaptığına delalet eder. Dolayısıyla kendisine had uygulanması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Penisin kalkması, korkmaması anlamına gelmez. Zorlama sebebiyle korktuğu halde şarap içen,

başkasına zina iftirasında bulunan kimseler olduğu gibi böyle bir durumda zina edenlerin de olduğunu biliyoruz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ömrüme yemin olsun ki öyledir. Lâkin normalde ölüm korkusu, penisin kalkmasına engeldir. Bu durumdayken penisi kalkmış ise bu, onun gönüllü olarak zina yaptığını gösterir. Mesela küfür kelimesini söylemeye zorlanan bir kişi daha sonra bu kelimeyi kendi rızasıyla söylediğini ikrar ederse, zorlama durumu görünürde mevcut olduğu halde yine de kâfir olur. Fiilin gönüllü olarak yapıldığına şehadet eden durum da ikrar gibidir. Böyle bir durum mevcut ise zahiren zorlanarak zina eden kişiye had uygulanır.

Zina Eden Suçluya Darbeler Nasıl Vurulur?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ)

"Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın."[501]

Hasan, Atâ, Mücahid ve Ebu Miclez dediler ki: "Darbeleri hafif vurarak hususunda değil, hadleri uygulamayarak onlara acıyacağınız tutmasın."

İbn Ebi Melike, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İbn Ömer'in *radiyallahu anh* bir cariyesi zina etti. O da cariyenin ayaklarına değnekle vurdu. Öyle sanıyorum ki Ubeydullah, 'sırtına da vurdu' dedi. Ubeydullah dedi ki: Ben, İbn Ömer'e "Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın" deyince o bana: "Oğlum! Ona acıdığımı mı zannediyorsun? Şüphesiz Yüce Allah onu öldürmemi ve değnekleri başına vurmamı emretmiş değildir. Kaldı ki vurduğum yerleri de acıttım" şeklinde karşılık verdi."

501 Nûr, 24/2

Said b. Cübeyr, İbrahim ve Şa'bî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Darbeleri vururken onlara acıyacağınız tutmasın."

[Hadlerde Vurulan Darbelerin Şiddeti]

Hadlerde vurulan darbelerin şiddeti konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Darbelerin en şiddetlisi tazir darbeleridir. Sonra zina haddinin darbesi, içki içme haddinin darbesinden daha şiddetlidir. İçki içme haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Bütün hadlerin darbesi aynı şiddette olmalıdır. Yaralayıcı olmamalıdır. Darbe, şiddetli ile hafif arasında olmalıdır."

Sevri dedi ki: "Zina haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir. Zina iftirasında bulunma haddinin darbesi, içki içme haddinin darbesinden daha şiddetlidir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Zina haddinin darbesi, içki içme ve zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir."

Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Zina haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir. Zina iftirasında bulunma haddi ile içki içme haddi aynıdır."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Zina haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir. Zina iftirasında bulunma haddi, içki içme haddinden daha şiddetlidir. İçki içme haddi, tazir darbelerinden daha şiddetlidir."

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, oturmakta ve Kastalan kumaşından mamul bir elbise giymiş olan bir adama had uygulamıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ) **"Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın"** ayeti, selef ulemasının te'viline göre acımadan ötürü hadlerin hiç uygulanmaması veya uygulandığında darbelerin hafif tutul-

ması anlamlarına gelmektedir. Ayetin zahirine göre her iki mana da söz konusu olabilir. Hadlerin uygulanmaması yoluna gidilmemesi ve darbelerin şiddetli olması gerekir. Bu da zina haddi darbelerinin, zina iftirasında bulunma ve içki içme hadlerinin darbelerinden daha şiddetli olmasını gerektirmektedir. Fakihler, tazir darbelerinin diğer cezaların darbelerinden daha şiddetli olması gerektiğini söylediler. Bununla da devlet başkanının suçtan caydırma amacıyla suçluya acıyı hissettirmek için darbelerin şiddetini artırmasının caiz olduğunu bildirmek istediler. Çünkü darbeleri son derece şiddetlendirmesi mümkün değildir. Yine böyle demekle suçluya çok şiddetli darbeler vurması gerektiğini bildirmeyi amaçlamamışlardır. Çünkü darbelerin şiddet derecesini belirlemek, devlet başkanının görüş ve içtihadına kalmıştır. Suçlu toplumda itibar sahibi bir kişi ise devlet başkanı onu dövmeyip hapsetmekle yetinebilir. Bu suçu hataen işlemişse onu tazir etmekten de vazgeçebilir. Şu halde fakihler "Tazirde darbelerin en şiddetlisi suçluya vurulur" derken, suçtan caydırmak maksadıyla devlet başkanının buna yetkili olduğunu söylemek istemişlerdir.

Şerik'in bildirdiğine göre Câmi b. Ebi Raşid, Ebu Vâil'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ümmü Seleme'nin *radiyallahu anh* kardeşi oğlunda bir adamın alacağı vardı. Borçlu ölünce Ümmü Seleme *radiyallahu anh* onun borcunu ödedi. Alacaklı, Ümmü Seleme'ye *radiyallahu anh* mektup yazarak bu hususta ona rahatsızlık verdi. Ümmü Seleme *radiyallahu anh* de adamı Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* şikâyet etti. Hz. Ömer (de) o adamın yaşadığı şehrin valisine mektup yazarak ona otuz değnek vurmasını emretti. Her darbede derisinin yarılması ve kanının akıtılması isteniyordu."[502]

Bu, bir tür tazirdi.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Vasıl, Marur b. Süveyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Zina eden bir kadını huzuruna getirdiklerinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* şu emri verdi: "Bu kendi onurunu ve değerini hiçe saydı. Bunu dövün. Ama cildini yakmayın."

Bu rivayet, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, zina eden kimsenin tazirden daha hafif bir şiddette dövülmesi gerektiği görüşünde olduğuna delalet etmektedir.

502 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 14/560

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ) **"Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın"** ayeti, önce de açıkladığımız gibi, zinakâra vurulan darbelerin şiddeti sebebiyle acıyacağınız tutmasın anlamına gelmektedir. Ancak zinakâra vurulan darbe, içki içene ve zina iftirasında bulunana vurulan darbelerden daha şiddetli olmalıdır. Çünkü zinakâra vurulan darbelerin şiddetli olması gerektiğine ayet-i kerime delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, içki içeni hurma dalı ve ayakkabı ile dövmüştü. Zina edeni ise kırbaçla dövmüştü. Bu da zina edene vurulan darbelerin içki içene vurulan darbelerden daha şiddetli olmasını gerektirmektedir. Fakihler, zina isnadında bulunan kişiye vurulan darbelerin daha hafif olması gerektiğini söylediler. Çünkü bu isnatta bulunan kişi belki de doğru söylemiştir. Şahitleri de vardır. Ama şahitlerine olayı örtbas etmeleri çağrısında bulunulduğu için şahitlik yapmaktan geri durmuş ve bu yüzden kendisine iftira haddi uygulanması gerekmiş olabilir. Dolayısıyla kendisine vurulacak darbelerin hafif tutulması gerekmiştir. Diğer taraftan zina iftirasında bulunan kişinin şahitliği geçersiz sayılarak cezası bu bakımdan zaten ağırlaştırılmış iken kendisine vurulacak olan darbelerin şiddetlendirilmesiyle cezasının ikinci bir kez ağırlaştırılması caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Sa'd b. İbrahim'in Zühri'ye şöyle dediğini işittim: Iraklılar, zina iftirasında bulunan kişiye şiddetli darbeler vurulmaması gerektiğini söylerler. Babamın bana anlattığına göre annesi Ümmü Gülsüm, Ebubekre'ye zina iftirası haddi uygulandığında bir koyun kesilip derisinin yüzülmesini emretmiş ve yüzülen deriyi Ebubekre'ye giydirmişti. Bu, ona vurulan şiddetli darbelerin açtığı yara berelerin tedavisi için değil miydi?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, ona şiddetli darbeler vurulduğuna delalet etmez. Çünkü hafif darbeler de tenin ince taraflarına isabet ettiğinde iz bırakabilirler. Ümmü Gülsüm da Ebubekre'ye acıyıp şefkat gösterdiğinden ona koyun derisini giydirerek tedavi cihetine gitmiş olabilir.

Had Darbeleri Suçlunun Nerelerine Vurulur?

Noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"O ikisinden her birine yüzer değnek vurun."[503]

Ayette suçlulara kaç değnek vurulacağı belirtilmiş ama vücutlarının neresine vurulacağı belirtilmemiştir. Ayetin açık anlamı, vücutlarının bütün organlarına vurulabileceğini göstermektedir. Ancak selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu hususta farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Adiyy b. Sabit, Muhacir b. Umeyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sarhoş ya da kendisine bir had uygulanması gereken bir adam huzuruna getirildiğinde Hz. Ali *radiyallahu anh*, yanındaki birine şunu emretti:

(اضْرِبْ وَأَعْطِ كُلَّ عُضْوٍ حَقَّهُ وَاتَّقِ الْوَجْهَ وَالْمَذَاكِيرَ)

"Vur; her organa hakkını ver; ama yüze ve üreme organlarına vurmaktan sakın."[504]

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Adiyy b. Sabit, Muhacir b. Umeyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali *radiyallahu anh* dedi ki: "Başına ve üreme organlarına vurmaktan sakın. Her organa hakkını ver."

Bu hadiste başa vurmaktan sakınılması emredilmiştir. Birinci hadiste ise yüze vurmaktan sakınılması emredilmiştir. Hem başa hem de yüze vurmaktan sakınılması emredilmiş olabilir. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, suçlunun had için dövülmesini emrettiği, herhangi bir organın dayak dışı tutulmasını söylemediği ve "her organa hakkını verin" dediği rivayet edilmiştir.

503 Nûr, 24/2
504 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 5/529

Mesudi, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Oğlunun nesebini reddeden bir adamı huzuruna getirdiklerinde Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, yanındaki adama şunu emretmişti: "Başına vur. Çünkü şeytan, başındadır."

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, güçlük çıkarmak ve işi zora sokmak maksadıyla (الذَّارِيَاتِ ذَرْوًا) ayetini soran Sabiğ b. Asîl'i başına vurarak dövdüğü rivayet edilmiştir. İbn Ömer'in *radiyallahu anh*, suçluların başına vurmadığı rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Had uygulanırken darbeler üreme organı, baş ve yüz dışında bütün organlara vurulur. Ebu Yusuf, başa da vurulacağını söylemiştir.

Tahavi, Ebu Yusuf'un arkadaşlarından naklen Ahmed b. Ebi İmran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Had için başa sadece bir kırbaç vurulur."

Mâlik dedi ki: "Had uygularken darbeler, suçlunun sadece sırtına vurulur."

İbn Semmaa, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tazirde darbelerin suçlunun sırtına vurulacağı hususunda ihtilaf yoktur. Hadlerde ise darbeler, istisna ettiklerimiz dışındaki organlara vurulur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Hadde de tazirde de darbeler bütün organlara vurulur. Yalnız yüze ve üreme organına vurulmaz."

Şafiî, **"Yüze ve üreme organına vurmaktan sakınılmalıdır"** demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihlerin tamamı, yüze ve üreme organına vurulmaması gerektiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* de, başın darbelerden uzak tutulması gerektiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إذا ضَربَ أحَدُكم، فليتَّقِ الوَجْهَ)

"Biriniz vurduğunda yüze vurmaktan sakınsın."[505]

505 Ebu Davud, Hudûd, 40

Yüze vurulması yasaklandığına göre baş da yüz gibidir. Çünkü darbe sebebiyle başta meydana gelen kusur, yüzdeki kusur gibidir. Bu illet sebebiyle yüze vurmaktan sakınılması emredilmiştir. Haddi gerektiren fiil sebebiyle hak edilen zarardan daha fazlası başta ve yüzde meydana gelmemesi için başa ve yüze vurmak yasaklanmıştır.

Darbe sebebiyle başta meydana gelen kusurun yüzde meydana gelen kusur gibi olduğunun delili şudur: Kemiği açığa çıkaran yarayla diğer yaralamaların başta ve yüzde meydana gelmesinin hükmü aynıdır. Ama vücudun diğer yerlerinde meydana gelmesi durumunda bu bakımdan hüküm farklı olur. Çünkü baş ve yüz dışında kemiği meydana çıkaracak şekildeki yaralama sebebiyle hükûmet-i adl gerekir. Başta ve yüzdeki aynı nitelikteki yaralama sebebiyle verilmesi gereken erş ödemek gerekmez.[506] Bu sebeple had uygulamasında başa ve yüze vurmaktan sakınmak gerekmektedir. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında şu durumla karşılaşılacaktır: Göze zarar verilmesinden korkulduğu için yüze vurmak yasaklanmıştır. Bu tehlike baş için de mevcuttur. Çünkü başa vurmakla gözler kararıp feri gidebilir. Gözde sulanma meydana gelebilir. Akılda karışıklık da olabilir. Bütün bunlar, başa vurma yasaklığının gerekçeleridir.

Üreme organına vurmamak gerektiği hususunda fakihler görüşbirliği etmişlerdir. Çünkü oraya vurmak ölüme yolaçabilir. Oraya vurulan darbe sebebiyle suçlunun göreceği zararın, işlediği fiilden dolayı hak ettiği cezadan daha fazla olacağı endişesi vardır.

Ebu Hanife ile ashabı, Leys ve Şafiî dediler ki: "Hadlerin tümünde ve tazirde suçlu, yere uzatılmaksızın ayakta ve soyunuk vaziyette vurulur. Yalnız iftira haddinde giyinik iken sadece kürk ve kaban gibi giysileri çıkarılarak vurulur."

Bişr b. Velid'in bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tazirde suçlu bir peştemale sarınarak kendisine infazda bulunulur. Darbelerin bütün vücut organlarına dağıtılması sadece tazire özgü bir hüküm değildir."

506 [Hükûmet-i adl: Şahıs aleyhine işlenen suçlardan ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakatlamalarda mağdura ödenmesi gereken ve miktarı belirlenmiş olan bedele erş, erşin dışında kalan ve miktarı belirlenmeyip yetkili mercilerce takdir edilecek olan diyete de hükûmet-i adl denir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

Ebu Yusuf dedi ki: "İbn Ebi Leyla, zina iftirasında bulunan bir kadına ayakta iken had uygulamış, Ebu Hanife onun yanlış yaptığını söylemişti."

Sevri dedi ki: "Kendisine had uygulanacak erkeğin giysileri üzerinden çıkarılmaz ve yere uzatılmaz. Kadın oturur halde erkek ise ayaktayken had uygulaması yapılır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zina eden Yahudi bir erkekle kadını recmedişiyle ilgili hadiste ravilerden Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh* şunu söylemiştir:

(فَلَقَدْ رَأَيْتُ الرَّجُلَ يَحْنِي عَلَى الْمَرْأَةِ يَقِيهَا مِنْ الْحِجَارَةِ بِنَفْسِهِ) "

Erkeğin kadının üzerine eğilip onu kendi bedeniyle taşlardan koruduğunu gördüm."[507]

Bu rivayet, zina eden erkeğin ayakta, kadının ise oturur vaziyette recmedildiğine delalet etmektedir.

Asım el-Ahvel, Ebu Osman en-Nehdi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine had uygulanması için bir adamı Hz. Ömer'in huzuruna getirdiler. Çok sert bir kırbaç da getirmişlerdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, "Bundan biraz daha yumuşak bir kırbaç getirmenizi istiyorum" dedi.

Biraz yumuşak bir kırbaç getirdiler. Bu defa, "Bundan azıcık daha sert olan bir kırbaç istiyorum" dedi. İkisinin arasında orta sertlikte bir kırbaç getirdiler.

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, haddi uygulayacak olan adama şu emri verdi:

(اضْرِبْ وَلَا يُرَى إِبْطُكَ وَأَعْطِ كُلَّ عُضْوٍ حَقَّهُ)

"Vur, ama ellerini fazla kaldırıp da koltuk altların görünmesin. Vücudunun her organına darbelerden nasibini ver."[508]

507 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanid: 19/11
508 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/565

Rivayet olunduğuna göre İbn Mesud *radiyallahu anh*, bir adama had uygulamak için bir kırbaç getirilmesini istedi. Kırbacın iki taş arasında ezilerek yumuşatılmasını istedi. Yumuşatıldıktan sonra haddi uygulayacak olan adama şu emri verdi: "Vur ama ellerini fazla kaldırıp da koltuk altlarını gösterme. Vücudunun her organına darbelerden nasibini ver."

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* cellada "Vücudunun her organına darbelerden nasibini ver" dediği rivayet edilmiştir.

Hanzele es-Sedusi, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Had infazı için kırbaç getirilmesi emredilirdi. Kırbacın ucu kesilirdi. Sonra sertliği giderilsin diye iki taş arasında ezilerek yumuşatılırdı. Sonra da yumuşatılan o kırbaçla had uygulanırdı."

Hz. Ömer b. Hattab'ın zamanındaki uygulama böyleydi. Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh*, zina iftirasında bulunan bir kişiye haddi adam ayakta iken uyguladığı rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerin şu manalara delalet ettiği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir:

1-Hadler kırbaçla uygulanmalıdır.

2-Suçlu ayakta iken had uygulanmalıdır.

3-Kırbaçlar ne çok şiddetli ne de çok hafif vurulmalı. Orta şiddette vurulmalıdır.

4-Darbelerin verdiği acıyı hisstmesi için, infaz esnasında üzerindeki giysileri çıkarılmalıdır. Yalnız zina iftirasında bulunan kişiye had uygulanırken giysileri çıkarılmamalıdır. Çünkü ona vurulacak darbelerin diğer hadlerinkinden daha hafif olması gerekir.

Fakihler, infaz esnasında suçlunun yere yatırılmaması gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü bu pozisyonda iken vurulan darbeler kendisine, işlediği suç sebebiyle hak ettiğinden daha fazla acı verir. Kaldı ki bu, haddin gereği de değildir.

Yezid b. Harun'un bildirdiğine göre Haccac, Velid b. Ebi Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine had uygulanacak olan bir adamı Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın *radiyallahu anh* huzuruna getirdiler. Adam bir kenara çekilip gömleğini üzerinden çıkardı ve "Şu günahkâr bedenime darbelerin gömlek üzerinden vurulması uygun olmaz" dedi.

Ebu Ubeyde *radiyallahu anh*, orada bulunanlara, "Gömleğini çıkarmasına izin vermeyin" dedi ve haddi, gömleği üzerinde iken ona uyguladı.

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid ile Mugire, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Zina iftirasında bulunan kişi giyinik iken kendisine had uygulanır."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Adam kış mevsiminde bir kişiye zina iftirasında bulunursa, infaz edilirken yazlık elbise giymez. Aksine iftira ederken hangi mevsimin elbiseleri üzerinde idiyse o elbiseleri giyinmiş olarak kendisine had infaz edilir. Yalnız üzerinde darbelerin acısını hissetmesine engel olacak kürk veya içlik gibi şeyler varsa bunlar üzerinden alınır." Mutarrif, Şa'bî'nin de böyle dediğini rivayet etmiştir.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Adiyy b. Sabit, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* bir adama had uyguladığını gören birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kendisine had uygulanması gereken bir kişi normal kaftan veya etekli bir kaftan giymiş iken Hz. Ali *radiyallahu anh* ona infazda bulundu."

Mezhebimiz fakihlerinin görüşü, seleften gelen bu rivayetlerle örtüşmektedir.

Bu görüşün sahihliğinin delili şudur: Bir kimsenin üzerinde hırka veya kürk varken bir başkası ona birkaç darbe vurur ve o da darbelerin acısını hissetmezse, âdete göre ona darbe vurmuş sayılmaz. Mesela bir kimse, falana darbe vurmaya yemin ettikten sonra üzerinde hırka veya kürk bulunan falana darbe vurur, o da bu darbelerin acısını hissetmezse, ona darbe vurmuş olmaz; yeminini de yerine getirmiş sayılmaz. Ama vurulan kişi acıyı hissederse, yemin sahibi onu vurmuş olur.

Hadlerin Mescitte Uygulanması

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Mescitlerde had uygulanmaz." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Ebu Yusuf dedi ki: "İbn Ebi Leyla, mescitte bir had uyguladı. Ebu Hanife onun yanlış yaptığını söyledi."

Mâlik dedi ki: "Terbiye etmek amacıyla suçluya mescitte beş kırbaca kadar vurulabilir. Ama mescitte ona acı ve elem verecek derecede dayak atmak ve had uygulamak caiz değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İsmail b. Müslim el-Mekki'nin bildirdiğine göre İbn Abbas, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ تُقَامُ الحُدُودُ فِي الْمَسَاجِدِ وَلاَ يُقْتَلُ الوَالِدُ بِالوَلَدِ)

"Hadler mescitlerde uygulanmaz. Evladı için babaya kısas uygulanmaz." [509]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(جَنِّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ، وَمَجَانِينَكُمْ، وَشِرَاءَكُمْ، وَبَيْعَكُمْ،
وَخُصُومَاتِكُمْ، وَرَفْعَ أَصْوَاتِكُمْ، وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ، وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ،
وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ، وَجَمِّرُوهَا فِي الْجُمَعِ)

"Çocuklarınızı, akıl hastalarınızı, alışverişinizi, davalaşmanızı, sesinizi yükseltmenizi, hadlerinizin uygulanmasını, kılıçlarınızı kınından çekip çıkarmanızı mescitlerinizden uzak tutun. Dış kapılarının yanında abdest alacak ve tuvalet ihtiyacını karşılayacak yerler yapın, Cumalarınızda mescitlerinizde buhur tüttürün."[510]

509 Tirmizi, Diyât, 9
510 İbn Mâce, İftitahu'l-Kitab, 5

Hadlerin mescitte uygulanmasının caiz olmayışının aklî delili şudur: Kendisine had uygulanan kişiden, mescidin temiz tutulması gereken necasetler çıkabilir. Çıkmamasından emin olmak mümkün değildir.

Livata Yapan (Homoseksüel İlişkide Bulunan) Kimseler Bahsi

Ebu Hanife, livata yapan/homoseksüel ilişkide bulunan kimseler had uygulanmaz. Ama bunlar tazir edilirler."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Bunlar muhsan olsalar da olmasalar da recmedilirler."

Osman el-Betti, Hasan b. Salih, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Livata yapmak/homoseksüel ilişkide bulunmak, zina gibidir." Hasan, İbrahim ve Atâ da bu görüştedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden biri ile helal olur: Müslüman olduktan sonra küfre dönmek veya muhsan olduktan sonra zina etmek veya bir kimseyi öldürmemiş olan birini öldürmek."[511]

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslüman bir kimsenin öldürülmesini sadece şu üç sebepten birine bağlamıştır. Livata yapan/homoseksüel ilişkide bulunan kimse bu üç kişinin dışında kalmaktadır. Çünkü bu ilişki zina olarak adlandırılamaz.

Bazıları buna şu rivayetle itirazda bulunabilirler: "Asım b. Amr'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

511 Ebu Davud, Diyat, 3

(الَّذِي يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ ارْجُمُوا الْأَعْلَى وَالْأَسْفَلَ ارْجُمُوهُمَا جَمِيعًا)

"Lut kavminin yaptığını yapanı da kendisine yapılanı da recmedin."[512]

Deraverdi'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ، فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ)

"Bir kimsenin Lut kavminin yaptıklarını yaptığını görürseniz, yapanı da kendisine yapılanı da öldürün!"[513]

Yukarıdaki itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Asım b. Amr ile Amr b. Ebi Amr zayıf ravilerdir. Bunların rivayetleri delil kabul edilmez ve bu rivayetlere dayanarak had uygulamak caiz değildir. Şayet bu rivayetler sabit olursa o zaman bunları, livata fiilini helal sayarak işleyenlerin öldürülmesi veya recmedilmesi şeklinde te'vil etmek gerekir. Aynı şekilde biz diyoruz ki: Livata fiilini/homoseksüel ilişkiyi helal sayan kimse öldürülmeyi hak eder. Hadisteki (فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِه) ***"Yapanı da kendisine yapılanı da öldürün!"*** ifadesi, bu meseledeki öldürme cezasının had olmadığına, bunun (مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ) ***"Dinini değiştiren kimseyi öldürün"***[514] hadisindeki öldürme gibi olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu livata fiilini işleyen kimsenin haddi kesinlikle öldürme değildir. Ancak zina sayanlara göre bu ilişkide bulunanlar muhsan iseler hadleri, recmedilmeleridir. Zina saymadıkları halde öldürülmelerini gerekli görenler, bu ilişkide bulunanları recm suretiyle öldürürler. Şu halde livata fiilini işleyenlerin öldürülmeleri, kesinlikle hiçbir fakihin görüşü değildir. Bu fiil eğer zina gibi olsaydı, bunu yapanların muhsan olanları ile muhsan olmayanlarının cezası farklı olurdu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların muhsan olanları ile muhsan olmayanları arasında bir ayırım yapmaması, bunlara verilen cezanın had olmadığına delalet etmektedir.

512 İbn Mâce, Hudûd, 12
513 İbn Mâce, Hudûd, 12
514 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's Sünne, 28

Hayvanlarla Cinsel İlişkide Bulunmak

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik ve Osman el-Betti dediler ki: "Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye had uygulanmaz, ama tazir edilir." İbn Ömer'in *radiyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Evzai, "Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye had uygulanması gerekir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ) ***"Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden biri ile helal olur: Müslüman olduktan sonra küfre dönmek veya muhsan olduktan sonra zina etmek veya bir kimseyi öldürmemiş olan birini öldürmek"***[515] hadisi, hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimsenin öldürülmesine manidir. Çünkü lügate göre bu fiil, zina değildir. Bir suça had koymak ancak nass veya icmâ ile olur. Bu meselemiz hakkında nass veya icmâ bulunmamaktadır. Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimse için kıyas yoluyla had koymak caiz değildir.

Amr b. Ebi Amr'ın İkrime'den naklederek bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ وَجَدْتُمُوهُ عَلَى بَهِيمَةٍ فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوا الْبَهِيمَةَ مَعَهُ)

"(Cinsel ilişkide bulunmak üzere) bir hayvanın üzerinde gördüğünüz kimseyi öldürün. Onunla birlikte o hayvanı da öldürün."[516]

Bu hadisi rivayet eden Amr, zayıf bir ravidir. Onun rivayeti ile hüccet sabit olmaz.

515 Ebu Davud, Diyat, 3
516 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/437

Bunun yanısıra Şu'be, Süfyan ve Ebu Avane'nin bildirdiklerine göre Asım, İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* naklen Ebu Rezin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye had uygulanmaz."

Aynı şekilde İsrail, Ebû Bekir b. Ayyaş, Ebu'l Ahvas ve Şerik'in bildirdiklerine göre Ebu Rezin, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* böyle dediğini rivayet etmiştir. Amr b. Ebi Amr'ın hadisi sabit olsaydı, İbn Abbas *radiyallahu anh* ona muhalefet etmezdi. Amr'ın hadisi eğer sahih ise o zaman, 'helal sayarak hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimsenin öldürülmesi gerekir' şeklinde te'vil etmek gerekir.

Recm Cezası

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhalefet sayılmayacak marjinal bir grup recmi inkâr etmişlerdir. Bu grup, haricilerdir. Oysa recm, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması, ümmetin çoğunluğunun nakli, şüphe götürmez yaygın ve meşhur haberlerle sabittir. Recmin mevcudiyeti üzerinde ümmetin icması vardır.

Recmin mevcudiyetini Ebû Bekir, Ömer, Ali, Cabir b. Abdullah, Ebu Said el-Hudri, Ebu Hureyre, Büreyde el-Eslemi, Zeyd b. Halid ve diğer bazı sahabiler -Allah hepsinden razı olsun- rivayet etmişlerdir.

Bir hutbesinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* şöyle demiştir:

(لَوْلا أَنْ يَقُولَ النَّاسُ: زَادَ عُمَرُ في كِتَابِ اللهِ لَكَتَبتُ آيَةَ الرَّجْمِ بيدي)

"İnsanlar, 'Ömer, Allah'ın Kitabına ilave yaptı' demeyecek olsalar, recm ayetini kendi elimle (mushafa) yazardım."[517]

Yukarıda adıgeçen ravilerin bir kısmı Mâiz'in recmediliş haberini, bir kısmı Cüheyneli'nin recmediliş haberini, bir kısmı da Gamidiyeli'nin recmediliş haberini rivayet etmişlerdir. Mâiz'le ilgili olan bazı hükümler içermektedir. Şöyle ki:

517 Buhari, Ahkâm, 21

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mâiz'i üç kez geri çevirmişti. Dördüncü kez gelip ikrarda bulununca akıl sağlığının yerinde olup olmadığını öğrenmek için ***"Bunda delilik varmı?"*** diye sordu. "Hayır, sinir zaafiyeti geçirdi" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra ona, (لَعَلَّكَ قَبَّلْتَ لَعَلَّكَ لَمَسْتَ) ***"Belki de (zina etmemiş) o kadına ellemiş, onu öpmüşsündür"*** dedi.[518] Mâiz açıkça zina ettiğini ısrarlı bir şekilde ikrara devam edince onun muhsan olup olmadığını sordu. Recm sırasında taşlar bedenine değip kaçtığında ***"Keşke onu bıraksaydınız"*** dedi.

Mâiz'i üç kez geri çevirip dördüncüden sonra akıl sağlığının yerinde olup olmadığını sorması, dört kez ikrarda bulunmadan suçluya had uygulanmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(تَعَافَوُا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ فَمَا بَلَغَنِى مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ)

"Hadleri kendi aranızda iken düşürün. Bana intikal eden haddin uygulanması vacip olur."[519]

Had bir defa ikrarda bulunmasıyla vacip olsaydı, Mâiz'in ilk ikrarında ona ***"Belki de (zina etmemiş) o kadını ellemiş, onu öpmüşsündür"*** diye sorardı. Akıl sağlığının yerinde olup olmadığını ailesine ve komşularına sorması, devlet başkanının had konusunda ihtiyatlı davranması ve olayla ilgili sağlam tespitlerde bulunması gerektiğine delalet eder. Zinanın ne olduğunu, nasıl yapıldığını Mâiz'e sorması, ona ***"Belki de (zina etmemiş) o kadını ellemiş, onu öpmüşsündür"*** demesi, iki hüküm ifade etmektedir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mâiz'in zina yaptığına dair ikrarda bulunmasıyla yetinmemiş, gerçek anlamıyla zinanın nasıl yapıldığını ona açıklamış ve ondan sonra yapıp yapmadığını kendisinden sorarak tespit etmeye çalışmıştır.

2-Mâiz'e "Belki de (zina etmemiş) o kadını ellemiş, onu öpmüşsündür" diyerek zina ikrarından dönmesi ve kadını sadece elediğini söyleme-

518 Darekutni, Sünen: 4/133
519 Ebu Davud, Hudûd, 5

si için ona telkinde bulunmuştur. Nitekim bir rivayette anlatıldığına göre bir hırsıza (لَا أَخَالُكَ سَرَقْتَ) ***"Senin çaldığını sanmıyorum"***[520] demiştir.

Buna benzer bir rivayet de şöyledir: Rivayet olunduğuna göre bir hac mevsiminde gebe bir kadını Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* huzuruna getirdiler. Kadın ağlıyordu. Getirenler, zina ettiğini söylediler. Hz. Ömer *radiyallahu anh* ona şöyle dedi: *"Niçin ağlıyorsun? Bir kadınla bazen zorla ilişkiye giren olabilir."*

Böyle demekle, bu yönde ifade vermesini ona telkin etmiş oluyordu. Kadın, kendisi uyumaktayken bir adamın gelip zorla üzerine çıktığını ve kendisiyle zina ettiğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer *radiyallahu anh*, *"Eğer bu kadını öldürseydim, korkarım ki Ahşebeyn dağlarının*[521] *arasına ateş düşerdi!"* dedi ve kadını serbest bıraktı.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, huzurunda zina ikrarında bulunan Şürahe adındaki kadına (فَلَعَلَّكِ غُصِبَتْ نَفْسُكِ) *"Belki de nefsin gasbedildi (Sana tecavüz edildi)"*[522] demiş; kadın, "Hayır, hiçbir zorlamaya maruz kalmadan kendi isteğimle yaptım" deyince onu recmetmişti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (هَلَّا تَرَكْتُمُوهُ) ***"Onu bıraksaydınız ya"***[523] demesi, kişinin ikrarından geri dönmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mâiz'in recmedilme isteğini önce kabul etmediği için ***"Onu bıraksaydınız ya"*** demiştir. Onu kırbaçlamamış olması da, kırbaçlama cezasıyla recmin birlikte uygulanmayacağına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)

"Mü'minlerden bir taife de onların cezalandırılmasına şahit olsun."[524]

---

520 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/292
521 [Ahşebeyn: Mekke'deki Ebu Kubeys ve Kuaykian dağlarına verilen bir isimdir. Mütercim]
522 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/308
523 Tirmizi, Hudud, 5
524 Nûr, 24/2

İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen taife kelimesi, bir kişiden bin kişiye kadar bir topluluk demektir." Mücahid böyle dedikten sonra şu ayeti okumuştur: (وَاِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا) **"Eğer inananlardan iki taife birbirleriyle savaşırlarsa..."**[525]

Atâ, ayette geçen taife kelimesinin iki veya daha fazla kişi anlamına geldiğini söylemiştir.

Hasan ile Ebu Büreyde dediler ki: "Taife, on kişidir."

Muhammed b. Kâ'b el Kurzî, (اِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden (tevbe eden) birini affetsek bile"**[526] ayetindeki taife kelimesi ile bir kişinin kastedildiğini söylemiştir.

Zührî, (وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **"Mü'minlerden bir taife de onların cezalandırılmasına şahit olsun"** ayetindeki taife kelimesinin, üç veya daha fazla kişi anlamına geldiğini söylemiştir.

Katade dedi ki: "Kendilerine öğüt ve ibret olsun diye mü'minlerden bir taifenin onların cezalandırılmasına şahit olması emredilmiştir."

Mâlik ile Leys'in, ayette geçen taife kelimesiyle dört kişinin kastedildiğini, çünkü zinadaki şahit sayısının da dört olduğunu söyledikleri nakledilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cezanın uygulanmasına bir topluluğun şahit olmasının emredilişindeki maksat, her halde Katade'nin dediği gibi, infazı izleyenlerin öğüt ve ibret almasıdır. Böylece suçlu bir daha suç işlemeyecek, başkaları da benzer suçları işlemekten caydırılmış olacaklardır. En uygunu, infazı izleyen topluluğun, gördüklerini yaygın ve meşhur şekilde çevreye yayacak bir çoğunlukta olmasıdır ki böylece insanlar, benzeri suçları işlemekten caydırılmış olsunlar. Çünkü hadler, insanları suçtan caydırmak amacıyla konulmuşlardır. Başarı Allah'tandır.

525 Hucurât, 49/9
526 Tevbe, 9/66

Zinakâr Kadınla Evlenmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾﴾

3-"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Amr b. Şuayb, babasından naklen dedesinin şöyle dediğini rivayet etti: "Mersed b. Ebi Mersed adında biri, Mekke'deki Müslüman esirleri gizlice alıp kaçak yollardan Medine'ye getirirdi. Mekke'de de onun eskiden dostu olan Anak adında bir fahişe vardı. Mersed, Mekke'deki esirlerden birine, kendisini oradan kurtarıp Medine'ye kaçıracağını vaad etmişti. Bu vaadini yerine getirmek için bir gece Mekke'ye gitti. Anak onu gördü. "Bu gece yanımda kal" dedi. Mersed, "Anak! Allah zinayı haram kıldı" deyince Anak, onu yakalatmak için çadırdakilere "Ey çadır halkı! Esirlerinizi kaçırmak için gelen adam burada!" diye seslendi. Medine'ye geldiğimde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardım. "Ey Allah'ın Resûlü, Anak ile evlenmek istiyorum" dedim. (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayeti ininceye kadar Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana cevap vermedi. Ayet inince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Onunla evlenme"*** dedi."[527]

Amr b. Şuayb bu hadiste, mezkûr ayetin zinakâr müşrik bir kadın hakkında indiğini, böyle bir kadınla ancak zinakâr müşrik bir erkeğin evlenebileceğini, Müslüman bir erkeğin onunla evlenmesinin zina sayılacağını açıklamıştır. Çünkü böyle bir kadın, Müslüman erkeğe helal olmaz.

527 Ebu Davud, Nikâh, 4

Bu ayetin mana ve hükmüyle ilgili olarak selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Yahya b. Said el-Ensari, (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayeti hakkında Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayeti, daha sonra gelen (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ) **"Sizden bekâr olanları, evlendirin"**[528] ayeti neshetti. Bu rivayette görüldüğü gibi Said b. Müseyyeb, bu ayetin neshedildiğini söylemiştir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre İbn Cüreyc, (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Bazı erkekler, cahiliyet devrinden beri alenen fuhuş yapan bazı kadınlarla zina yapmak istiyorlardı. Kendilerine bunun haram olduğu söylenince onlarla evlenmek istediler."**

Mücahid, bu evlenme yasağının, vasıfları anlatılan kadınlara özgü olduğunu söylemiştir.

Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, mezkûr ayetin, kendisinin geçiminin kadın tarafından sağlanması şartıyla fahişe bir kadınla evlenen bir erkek hakkında indiğini söylemiştir. Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, **"Fuhuş yapmaya devam etmesine müsaade etmesi şartıyla kadın o erkekle evlenmişti. Bu gibi kadınlarla evlenmeyi yasaklayan ayet işte bu sebeple inmişti"** demiştir.

Habip b. Ebi Amre'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayetinde geçen nikâh kelimesinin cinsel ilişki anlamına geldiğini söylediğini rivayet etmiştir.

İbn Şübrüme, İkrime'nin bu ayeti şöyle manalandırdığını söylemiştir: **"Zina eden kiş zina ederken ancak kendisi gibi zinakâr veya müşrik olan bir kadınla zina eder."**

528 Nûr, 24/32

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* azatlısı Şu'be, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Cahiliyet devrinde fahişeler evlerinin kapısına baytar bayrağı gibi özel bir bayrak asarlardı. Bunu bilenler bayrağı gördükleri evlerdeki kadınlara giderlerdi."**

Muğire, İbrahim en-Nehai'nin (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayetinde geçen nikâh kelimesinin cinsel ilişki anlamına geldiğini söylediğini rivayet etmiştir. Urve b. Zübeyr'in *radiyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda adıgeçen ulema mezkûr ayetin, kadınla erkeğin zinaya iştirâk ettiklerini, bu suçta kadının da erkek gibi olduğunu, Zina eden erkek olup kadın onun bu isteğine uymuş ise kadının da onun gibi olduğunu, zina kadın olup erkek onun bu isteğine uymuş ise erkeğin de onun gibi olduğunu haber verdiğini söylemişlerdir. Bu durumda her ikisinin zina suçunu işlemekte birbirlerine eşit olduklarına Yüce Allah hükmetmiştir. Suçu işlemekte eşit olduklarına göre kendilerine had uygulanmasında, ahiret azabına çarptırılmakta ve bunlarla ilgili diğer hususlarda da birbirlerine eşit olacaklardır.

Bu konuda başka bir görüş de rivayet edilmiştir. O da Asım b. Ahvel'in bu ayet hakkında Hasan'dan yapmış olduğu şu rivayettir. Bu rivayete göre Hasan şöyle demiştir: "Kendisine zina haddi uygulanmış olan bir erkek, ancak kendisine zina haddi uygulanmış olan bir kadınla evlenebilir."

Zinakâr kadınla evlenmenin hükmü üzerine selef uleması farklı şeyler söylemişlerdir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Ömer, Mücahid, Süleyman b. Yesar, Said b. Cübeyr ve tabiinden diğer bazı fakihler, bir kimsenin kendisinin veya başkasının zina ettiği bir kadınla evlenmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Ali, Hz. Aişe ve Berâ *radiyallahu anh* ve kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Zinakâr erkekle kadın bir arada bulundukları sürece zina ediyor sayılırlar."

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir erkek zina edince, yetkili otorite karısını ondan ayırır. Kadın da zina edince onu kocasından ayırır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zinakâr kadınla evlenmeyi haram sayanlar, mezkûr ayeti bu şekilde te'vil etmişlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri böyle bir kadınla evlenmenin caiz olduğu, zina etmiş olmasının onunla evlenmeyi haram kılmadığı, evlendikleri takdirde ayrılmalarının gerekmediği hususunda görüşbirliği etmişlerdir.

(اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً)

"Zina eden erkek ancak, zina eden veya bir kadınla evlenir" ayeti için iki durumdan biri söz konusu dur. Bu ayet ya haber mahiyetindedir ki hakikati de budur. Ya da yasaklama ve haram kılma manasınadır. Sonra ayette geçen nikâh kelimesiyle de ya cinsel ilişki ya da evlenme akdi kastedilmiştir. Lafzın lügat manası öyle olsa bile bunun haber manasında kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü biz, zina eden bir erkeğin zina etmemiş bir kadınla, zina eden bir kadının da zina etmemiş bir erkekle evlendiğini görmüşüzdür. Dolayısıyla ayetin haber makamında olmadığını öğrenmiş olmaktayız. Böylece ayette hüküm ve yasağın kastedildiği ispatlanmış olmaktadır. Hal böyle olunca ayette kastedilen; cinsel ilişki veya evlenme akdi olacaktır. "Nikâh" kelimesi Arap dilinde cinsel ilişki anlamına gelmektedir. Bunu daha önce birkaç yerde açıklamıştık. Şu halde bu ayetteki nikâh kelimesinin cinsel ilişki manasına yorumlanması gerekmektedir. Rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* ile onun görüşündeki kimselere göre de nikâh kelimesi cinsel ilişki anlamına gelmektedir. Bu kelime bir delil bulunmadıkça evlenme akdi anlamını ifade etmez. Çünkü evlenme akdi anlamına gelmesi mecazîdir. Nikâh kelimesiyle hakiki manasının kastedildiği sabit olduğuna göre mecazî anlamı devre dışına çıkmış olmaktadır. Şunu da belirtelim ki nikâh kelimesiyle evlenme akdi kastedilmiş olsa, evli kadın veya erkeğin zina etmesi evliliğin sona ermesini gerektirmez. Çünkü ikisi de zinakâr olarak nitelendirilmişlerdir. Ayet-i kerime zinakâr erkeğin zinakâr kadını nikâhlamasını caiz kıldığı için kadının, kendisiyle zina eden erkekle her ikisi tevbe etmeden önce de olsa evlenmesinin caiz olması gerekir. Evli çiftin başkalarıyla zina etmeleri, evliliğin sona ermesini gerektirmez. Sona ermesini gerektirdiğini söyleyen

bir fakih bulunduğunu bilmiyoruz. Ayetin zahirine göre zinakâr erkeğin müşrik bir kadınla, zinakâr bir kadının da müşrik bir erkekle evlenmesinin caiz olması gerekmektedir. Ama böyle bir evliliğin caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Müslüman erkeklerin müşrik kadınlarla, müşrik erkeklerin de Müslüman kadınlarla evlenmelerinin caizliği neshedilmiş olup haram kılınmıştır. Bu da iki manadan birine delalet etmektedir. Ayetteki nikâh kelimesiyle ya İbn Abbas *radiyallahu anh* ve onun görüşünde olanlara göre cinsel ilişki kastedilmiştir. Ya da Said b. Müseyyeb'den rivayet olunduğu gibi ayetin hükmü neshedilmiştir.

Bazı kimseler, evli erkek veya kadının zina yapmasının nikâhını iptal etmeyeceğine şu rivayeti delil göstermektedirler: Harun b. Riyab, Uneydullah b. Ubeyd'den; Abdulkerim el Cezeri de Ebu Zübeyr'den Mürsel olarak rivayet ettiler ki; bir adam gelip Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi:

- Ya Resulallah, benim nikâhımda bir kadın var. Kendisine dokunan (cinsel ilişki kurmak isteyen) kimsenin elini geri çevirmez.

- ***Onu boşa.***

- Onsuz yapamam.

- ***Öyleyse onu nikâhında tutmaya devam et."***[529]

Bu hadis, o kadının kendisiyle zina etmek isteyen erkekleri geri çevirmediği şeklinde manalandırılır. İlim ehli kimseler bu te'vili reddederek şöyle demişlerdir: Bu hadis sahih ise şu anlama gelir: Adam kendi karısını ahmaklık, zayıf görüşlülük ve malı zayi edici olmakla nitelemiş; malını isteyen kimseden esirgemediğini, hırsıza karşı korumadığını söylemiştir. İlim ehli kimseler bu te'vilin kabule şayan olduğunu, hadisin hakikat manasının böyle olması gerektiğini, cinsel ilişki anlamında yorumlanmasının kinaye ve mecaz olduğunu söylemişlerdir. Bu hadisi bizim anlattığımız şekilde yorumlamak daha uygun olup Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tarzına daha muvafıktır.

529 Nesaî, Talak, 34

Nitekim Hz. Ali ve Abdullah dediler ki:

(إِذَا أَتَاكُمُ الْحَدِيثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَظُنُّوا بِهِ الَّذِي هُوَ أَهْدَى وَالَّذِي هُوَ أَتْقَى وَالَّذِي هُوَ أَهْيَا)

"Resûlullah'tan sallallahu aleyhi ve sellem size bir hadis geldiğinde onu hidayete, takvaya ve güzel manaya en uygun şekilde manalandırın."[530]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ)[531] **"veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) sanız..."** buyurmakla (لَمْس) dokunma kelimesini cinsel ilişki anlamında kullanmıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yukarıdaki hadiste sözü edilen adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karısının kendisine dokunanı (cinsel ilişkide bulunanı geri çevirmez demeyip dokunanın elini geri çevirmez demiştir. Kendisine dokunanın penisini geri çevirmez dememiştir.

Bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ)

"(Ey Muhammed!) Eğer sana kâğıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı..."[532]

Bilindiği gibi (لَمْس) kelimesinin hakikat manası, elle dokunmaktır.

Cerir el-Hutefi bir topluluğu kınarken şöyle demiştir:

أَلَسْتُمْ لِئَامًا إِذْ تَرُومُونَ جارهم ... ولولاهمو لَمْ تَمْنَعُوا كَفَّ لَامِسِ

"Siz alçak değil misiniz? Onlara zulmetmek istiyorsunuz.

530 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/152

531 [(أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) Beydavi'nin Nisâ suresinde açıkladığı gibi bu ayeti Hamza ve Kisai bu şekilde okumuşlardır. Mütercim]

532 En'âm, 6/7

Onlar olmasalardı, canınızı ve malınızı koruyamazdınız."

Bilindiği gibi bu şiirdeki (لَامِس) kelimesi cinsel ilişki anlamında değildir. Şiirde söylenmek istenen şudur: Şu kavim olmasaydı, canınıza ve malınıza yöneltilen zulmü püskürtemezdiniz. Hal böyle iken nasıl oluyor da onlara zulmetmek istiyorsunuz?

Bazı kimseler derler ki: Zinakâr kadınla evlenmek, evli iken zina eden kadını nikâh altında tutup boşamamak, zinakârlığa devam ettiği müddetçe yasaklanmış olup haramdır. Bu her ne kadar nikâhı bozmasa da onunla evli kalmak haramdır. Çünkü Yüce Allah, mü'min ve kitap ehlinden olan iffetli kadınlarla evlenmeyi şu ayetle mübah kılmıştır: (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."**[533] Çünkü kendisiyle evlenilen kadın iffetli değilse, onun başkalarıyla yaptığı zina sonucu doğuracağı çocuğu nikâhlı kocasındanmış gibi gösterip ona mirasçı kılmayacağından emin olunamaz. Zina eden kadınla evlenmenin mübah olduğunu söyleyenlerin ifadelerini, kadının zinaya devam etmeyip tevbe etmiş olması durumunda kendisiyle evlenmenin mübah olacağı şeklinde düşünmek gerekir.

Kadının zina etmesinin evliliğini sona erdirmeyeceğinin bir delili de şudur: Yüce Allah, karısına zina isnadında bulunan kimsenin liân[534] yapmasına sonra da birbirlerinden ayrılmalarına hükmetmiştir. Kadının zina etmiş olması evliliğin sona ermesini gerektirseydi, kocanın karısına zina isnadında bulunması ile evliliğin sona ermesi gerekirdi. Çünkü bu durumda o, ayrılmalarını gerektiren bir olayın vukubulduğunu itiraf etmiştir. Mesela bir kişi, cinsel ilişkide bulunduğu karısının kendisinin sütkardeşi veya kendisinin onun sütbabası olduğunu ikrar ederse, bu ifadesiyle evlilikleri sona erer.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah'ın liândan sonra evliliğin sona ermesine hükmetmesi, zinanın eşlerin birbirlerine

533 Mâide, 5/5

534 [Liân: Bir fıkıh terimi olarak, karısının zina ettiğini veya çocuğunun kendîne ait olmadığını iddia eden ve bu iddiasını gerektiği şekilde ispat edemeyen koca ile karısının, mahkeme huzurunda özel bir şekilde yemin ve lânetleşmeleri üzerine hâkim tarafından evliliklerine son verilmesini ifade eder. (D.İ.B. Dini Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

haram olmalarını gerektirdiğine delalet eder. Eğer birbirlerine haram olmasalardı, liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmaları gerekmezdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi olsaydı, liân yapmadan sırf kadına zina isnadında bulunmakla evliliğin sona ermesi gerekirdi. Sadece zina isnadında bulunmakla evliliğin sona ermemiş olması, sizin söylediklerinizin fasid olduğuna delalet eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Evliliğin sona ermesi liân sebebiyle olmuştur. Çünkü liân, kocanın, karısının zina yaptığına şahitlik etmesi gibidir. Buna dayanarak kadının aleyhinde hüküm verildiğine göre, kadının zinası sebebiyle ayrılmalarına hükmedilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz de yanlıştır. Çünkü sadece kocanın, karısının zina yaptığına şahitlik etmesi, onun zinakâr olmasını gerektirmez. Aynı şekilde zina isnadında bulunurken karısının yalancı olduğuna şahitlik etmesi de karısının yalancılığına hükmedilmesini gerektirmez. Çünkü bu iki konudaki şahitlikten biri kabul hususunda diğerinden öncelikli değildir. Kocanın, karısının zina ettiğine dair şahitliğinin kabulüne hükmedilmiş olsa, kadına zina haddinin uygulanması gerekir. Ona had uygulanmaması, kocanın ifadesine dayanarak zinakârlığına hükmedilmediğine delalet eder.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

Kazf/Zina İsnadında Bulunma Haddi

Güç ve Yücelik sahibi Allah buyurdu:

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَداً وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾﴾

4-"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen muhsanlık iki çeşittir:

1-Recmin uygulanmasına sebep olan muhsanlık. Bu, kişinin hür, ergen, akıllı, Müslüman, sahih bir nikâh kıyarak bir kadınla evlenip onunla zifafa girmiş ve eşi de aynı niteliklere sahip olan kimsedir.

2-Kendisine zina isnadında bulunana iftira haddinin uygulanmasını gerektiren muhsanlık. Bu, kişinin hür, ergen, akıllı, Müslüman ve iffetli olmasıdır. Bu tanımlarda fakihlerin ihtilaf ettiklerini bilmiyoruz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah bu ayette özellikle muhsan kadınlardan bahsetmiştir. Oysa ayette muhsan erkeklerin de kastedildiği, muhsan kadına zina iftirasında bulunan kimseye kazf/iftira haddi uygulanması gerektiği gibi, muhsan erkeğe zina iftirasında bulunan kimseye de bu haddin uygulanmasının gerektiği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Açıkça zikredilmese de ayetin özünden zina iftirasının kastedildiği anlaşılmakta ise de fakihler yine de (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) ayetindeki (يَرْمُونَ) kelimesiyle zina iftirasında bulunmanın kastedildiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Bunun böyledir. Zira ayette muhsan yani iffetli kadınlardan sözedilmektedir. Bu da onlara atılan iftiranın, iffetin zıddı olan bir konuda yani zina konusunda olduğuna delalet eder. (يَرْمُونَ) kelimesiyle zina iftirasında bulunmanın kastedildiğini ayetin özünden şu şekilde de anlamak mümkündür. Ayette (ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"Sonra da (kadının zina ettiğine dair iddialarını doğrulayacak) dört şahit getiremeyenler"** ifadesi yer almaktadır. Bilindiği gibi şahit sayısının dört olması, zina davasında şart koşulmaktadır. Dolayısıyla (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) ayeti, "iffetli kadınlara zina isnadında bulunanlar" manasına gelmektedir. Bu, başka bir manaya da delalet etmektedir.

Şöyle ki: Haddi gerektiren iftira, bir kimseye açıkça zina isnadında bulunmaktır. Bu öyle bir isnattır ki buna dair dört şahit getirilmesi durumunda, aleyhinde şehadette bulunulan kimseye had uygulanır. Mezkûr ayetin özünde buna dair bir delalet olmasaydı (يَرْمُونَ) kelimesiyle başka suçlar değil de sadece zina kastedilmiş olmazdı. Ayetin özünde bu mana olmasaydı bu kelime ile hırsızlık, şarap içme, küfür ve haram olan diğer fiiller kastedilmiş olurdu. Şu halde ayetin lafzı, hükmünün uygulanmasını gerektirmek bakımından

mana ifade etmede yalnız başına yeterli olmamaktadır. Aksine mücmel olup hükmü askıda kalmakta ve bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak ayetteki kelimeler için ne düşünülürse düşünülsün, kastedilen mananın zina iftirası olduğu hususunda fakihler görüşbirliği etmişlerdir.

Buna göre mezkûr ayette sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ بِالزِّنَا)

"İffetli kadınlara zina iftirasında bulunanlar..."

Ayette zina iftirasının kastedildiği ve "zina" kelimesinin ayette açıkça zikredilmiş gibi olduğu hususunda icmâ edilmesi sebebiyle iftira haddinin başka isnatlarda bulunanlara değil, sadece zina iftirasında bulunanlara uygulanması gerekmektedir.

[Üstü Kapalı İfadelerle Zina İsnadında Bulunma]

Üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmaya gelince; selef uleması bu hususta farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, İbn Şübrüme, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Üstü kapalı ifadelerle başkasına zina isnadında bulunan kimseye had uygulanmaz."

Mâlik "Uygulanır" dedi.

Evzai'nin Zühri'den naklen bildirdiğine göre Salim, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh*, üstü kapalı ifadelerle başkasına zina isnadında bulunan kimseye had uygulardı."

İbn Vehb'in bildirdiğine göre Mâlik, Ebu Rihal'ın kendi annesinden naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* zamanında iki adam karşılıklı olarak birbirlerine sövdüler. Biri diğerine, "Vallahi annemle babam zinakâr değildirler!" dedi. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, bunu diyen adama nasıl bir muamelede bulunmak gerektiği hususunda ashab-ı kiramla istişare etti. Bir kişi, "Adam annesini ve babasını övmüştür"

dedi. Başkaları, "Annesini ve babasını başka bir şekilde de övebilirdi. Kanaatimizce bu adama had uygulanması gerekir" dediler. Hz. Ömer bunun üzerine o ifadenin sahibine seksen değnek vurdu."

Bilindiği gibi Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu mesele için karşı görüşlerini kabul edeceği sahabilerle istişarede bulunmuştu. Böylece bu mesele hakkında selef uleması arasında ihtilaf meydana geldiği sabit olmuştur. Sonra (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) ayeti ile zina isnadında bulunma manasının kastedildiği sabit olduğuna göre, masum kimselere başka suçları isnad edenlere iftira haddinin uygulanması caiz olmaz. Çünkü kıyas yoluyla had koymak mümkün değildir. Had koymanın yolu, icmâ veya nastır ki üstü kapalı ifadelerle iftira etmede bu mevcut değildir. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu konuda sahabe ile müşaveresi, bu konuda ellerinde bir nass bulunmadığına delalet etmektedir. Bununla ilgili söylediklerini ise rey ve içtihatlarıyla söylemişlerdir. Şunu da belirtmeliyiz ki, üstü kapalı ifade, birkaç manaya ihtimali bulunan kinaye gibidir. İhtimallere dayanarak had uygulamak ise şu iki sebepten ötürü caiz değildir.

1-Üstü kapalı ifadelerle başkasına zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmaz. Şüpheli durumda ona had uygulayamayız. Başka manalara ihtimali olan cümlelerde şüphe vardır. Bilindiği gibi Yezid b. Rükâne, "Elbette" kelimesini kullanarak karısını boşadığında, maksadını açıklaması için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yemin etmesini istemişti. O, sadece bir talakla boşamayı kasdettiğini söyleyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun, karısını üç talakla boşamadığına hükmetti. Yezid'in başka manalara da ihtimali olan ifadesine dayanıp da karısını üç talakla boşanmış saymadı. Bu sebeple fakihler, kinayeli kelimeler kullanılarak yapılan boşamalarda, boşama maksadının güdüldüğüne dair bir delil bulunmadıkça boşamaya hükmetmemişlerdir.

2-Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (ادْرَءُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ) ***"Şüpheler sebebiyle hadleri uygulamayın."***[535] Üstü kapalı ifadelerde en azından hem zina hem de başka suçların isnadına dair ihtimal vardır. Bu da haddi düşüren bir şüphedir.

535 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/57

Şunu da belirtelim ki Yüce Allah, iddet beklemekte olan kadına evlenme teklifinin açıkça yapılması ile üstü kapalı ifadelerle yapılmasının hükmünü farklı kılarak şöyle buyurmuştur:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا)

"(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin."[536]

Yani evlenme konusunda görüşmek için onlarla gizlice buluşmak üzere sözleşmeyin. Üstü kapalı anlatma, bu ayette belirtildiği üzere içte gizleme gibi kabul edilmiştir. Buna göre üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmak da içte gizleyip söylememek gibi kabul edilimelidir. İkisi arasındaki ortak nokta şudur: Üstü kapalı ifade, başka manalara da ihtimali bulunduğu için sanki söylenmeden içte gizlenen şeyler gibi olmaktadır.

[Zina İftirasında Bulunan Köleye Uygulanacak Had]

Zina iftirasında bulunan köleye uygulanacak had konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik, Osman el-Betti, Sevri ve Şafiî dediler ki: **"Bir köle, hür bir kimseye zina isnadında bulunursa köleye kırk değnek vurulması gerekir."** Evzai, seksen değnek vurulması gerektiğini söylemiştir. Sevri'nin bildirdiğine göre babasından naklen Cafer b. Muhammed, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Başkasına zina isnadında bulunan köleye kırk değnek vurulur." Sevri'nin bildirdiğine göre İbn Zekvan, Abdullah b. Amir b. Rebia'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve onlardan sonraki halifelerin devrinde yaşadım. Başkasına zina isnadında bulunan kölelere kırk değnekten fazla vurduklarını görmedim."

536 Bakara, 2/235

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, İbn Abbas, Salim, Said b. Müseyyeb ve Atâ'nın da görüşüdür.

Leys b. Ebi Süleym'in bildirdiğine göre Kasım b. Abdirrahman, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hür bir kimseye zina isnadında bulunan köleye seksen değnek vurulur."

Ebu'z Zinad dedi ki: "Başkasına zina isnadında bulunan bir köleye Ömer b. Abdulaziz seksen değnek vurdu."

Zina eden köleye, köleliğinden ötürü hür kimsenin haddinin yarısının uygulanması gerektiği hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَآ أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[537]

Zina eden cariyenin haddinin, hür kadının haddinin yarısı kadar olacağı bu ayette açıkça bildirilmiştir. Kölenin de had bakımından cariyeyle eşit statüde olduğu hususunda fakihlerin tamamı görüşbirliği etmişlerdir. Çünkü o da esaret bağı altındadır. Aynı şekilde zina isnadı haddinin de hür kimsenin haddinin yarısı kadar olması gerekir. Çünkü esaret bağı altındadır.

Akıl hastasına ve çocuğa zina isnadında bulunan kimseye had uygulanıp uygulanmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve ashabı ile Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Akıl hastasına ve çocuğa zina isnadında bulunan kimseye had uygulanmaz."

Mâlik dedi ki: "Çocuğa zina isnadında bulunan kimseye had uygulanmaz. Çocuğun akranları cinsel ilişkide bulunabiliyor ancak kendisi ergen olmamış ise hüküm aynıdır. Kendisi muhsan duruma gelmemiş ama akranları ile cinsel ilişkide bulunulabilen kız çocuğuna zina isnadında bulunan kimseye had uygulanır. Akıl hastasına zina isnadında bulunan kimseye de had uygulanır."

537 Nisâ, 4/25

Leys dedi ki: "Akıl hastasına zina isnadında bulunan kimseye de had uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Akıl hastasının, erkek ve kız çocuğunun zina etmeleri söz konusu edilemez. Çünkü bunların cinsel ilişkide bulunmalarına zina denmez. Çünkü zina, ceza gerektiren çirkin bir fiildir. Bunlar ise yaptıkları işlerden ötürü cezalandırılmayı hak etmezler. Bunlara zina isnadında bulunan kimse, akıl hastasına zina isnadında bulunmuş gibi olur. Çünkü isnatta bulunanın yalan söylediği herkes tarafından bilinir. Ayrıca bu fiil sebebiyle bunlara leke de gelmez. Aynı şekilde isnatta bulunanın isnadı da bunları lekelemez. Diğer taraftan isnat sahibine iftira haddinin uygulanmasını isteme hakkı, iftiraya uğrayanın kişinindir. Onun yerine başkasının bu istekte bulunması caiz değildir. Bilindiği gibi bunda vekâlet de kabul edilmez. Hal böyle olunca iftira vaktinde başkasının isnat sahibine had uygulanmasını istemesi gerekmez. Dolayısıyla had uygulanması da gerekmez. Çünkü haddin uygulanması gerektiğinde başka bir sebeple değil, sadece zina isnadında bulunma sebebiyle gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölmüş babasına zina isnadında bulunulan kişinin, iftiracıya had uygulanmasını isteme hakkı vardır. Dolayısıyla kendisine zina isnadında bulunulan kişiden başkasının, iftiracıya had uygulanmasını istemesi caiz olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ölmüş babasına zina isnadında bulunulan kişi, kendisinin nesebine leke sürüldüğü için iftiracıya had uygulanmasını isteme hakkına sahip olur. Yoksa sırf babasına isnatta bulunuldu diye had uygulanmasını isteme hakkına sahip olmamaktadır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, erkek çocuğa zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmayacağı hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre kız çocuğuna zina isnadında bulunan kişiye de had uygulanmaması gerekir. Çünkü ikisi de mükellef değildirler. Zina yapmaları da söz konusu değildir. Aynı illetten akıl hastası da bu hükme tabidir.

[Bir Topluluğa Zina İsnadında Bulunan Kimsenin Hükmü]

Bir topluluğa zina isnadında bulunan kimsenin hükmü üzerinde fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik, Sevri ve Leys dediler ki: "Bir topluluğa tek bir ifadeyle zina isnadında bulunan kimseye bir iftira haddinin uygulanması gerekir."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Bir kişi bir topluluğa hitaben 'Ey zinakârlar!' derse, kendisine bir iftira haddi uygulanması gerekir. Ama o topluluktaki her bir kişiye ayrı ayrı 'Ey zinakâr!' derse her biri için kendisine ayrı bir had uygulanması gerekir." Şa'bî de bu görüştedir.

Osman el-Betti dedi ki: "Bir kişi bir topluluğa zina isnadında bulunursa, o topluluktaki her şahıs için kendisine ayrı bir had uygulanması gerekir. Bir kişi bir erkeğe, 'Sen falan kadınla zina ettin!' derse, bunu diyen iftiracıya bir iftira haddi uygulanır. Çünkü Hz. Ömer *radiyallahu anh*, bir erkeğe, 'Sen falan kadınla zina ettin!' diyen Ebubekre ile arkadaşlarına bir iftira haddi uygulamış; ayrıca güya o erkekle zina yaptığını iddia ettikleri kadın için onlara iftira haddi uygulamamıştı."

Evzai dedi ki: "Bir kişi bir başkasına 'Ey zinakârın oğlu zinakâr!' derse kendisine iki iftira haddi uygulanması gerekir. Ama bir topluluğa hitaben 'Siz zinakârsınız!' derse, kendisine bir iftira haddi uygulanması gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kişi 'Bu evde bulunan kimse zinakârdır' derse, kendisine-eğer sayıları biliniyorsa-o evde bulunan kimseler sayısınca iftira haddi uygulanır."

Müzeni'nin naklettiğine göre Şafiî dedi ki: "Bir kişi bir topluluğa tek bir kelmeyle zina isnadında bulunursa, o topluluktaki şahıs sayısınca kendisine had uygulanır. Bir kişi bir başkasına 'Ey iki zinakârın çocuğu!' derse, kendisine iki had uygulanır."

"Ahkâmu'l-Kur'an" adlı eserinde Şafiî dedi ki: "Bir kişi karısının bir erkekle zina yaptığını iddia eder (ve dört şahit getiremez) ise liân yapar. O erkek için kendisine iftira haddi uygulanmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Muhsan kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[538]

Bilindiği gibi zina isnadında bulunanların her birine seksen değnek vurulması kastedilmiştir. Ayetin takdiri şöyledir: 'İffetli bir kimseye zina isnadında bulunan kişiye seksen değnek vurulması gerekir.' Buna göre bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye seksen değnekten fazla vurulmamasını gerektirmektedir. İffetli bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye birden fazla had uygulanmasını gerekli gören kimse, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur. Bunun sünnetteki delili şudur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hilal b. Ümeyye, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda kendi karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulundu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (الْبَيِّنَةُ وَإِلَّا حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Beyyine (şahit) getirmen gerekir. Aksi halde senin sırtına had vurulur."***

Hilal dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizlerden biri karısının üzerinde bir adam gördüğünde şahit aramaya mı gidecek?"

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Beyyine (şahit) getirmen gerekir. Aksi halde senin sırtına had vurulur"***[539] dedi.

538 Nûr, 24/4
539 Ebu Davud, Talâk, 27

Bunun üzerine Hilal şöyle dedi: "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki ben doğruyu söylüyorum. Şüphesiz Allah benim sırtımı hadden kurtaracak bir ayet indirecektir" dedi ve şu ayet indi: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ) **"Eşlerine zina isnat edenlere gelince..."**[540] Ravi, bundan sonra hadisin kalan kısmını anlattı.

Muhammed b. Kesir'in bildirdiğine göre İbn Sirin, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hilal b. Ümeyye, Şerik b. Sehma'nın kendisinin karısıyla zina ettiği iddiasıyla Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* müracaatta bulundu: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"*** dedi.

Hilal'in sorularına defalarca bu karşılığı verdi. Sonunda Liân ayeti indi.[541]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetle şu husus sabit olmuştur: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"İffetli kadınlara zina isnadında bulunanlar"** ayeti yabancı kadınlar hakkında hüküm ifade ettiği gibi eşler hakkında da hüküm ifade etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hilal b. Ümeyye'ye, (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"*** demişti. Yukarıdaki ayetin genel hükmü de bunu gerektirmektedir.

Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hilal'e, hem karısına hem de Şerik b. Sehma'ya zina isnadında bulunduğu için sadece bir had uygulanmasını gerekli görmüştü. Nihayet liân ayeti indi. Artık eşlere yapılan zina isnadından dolayı kocalarına had uygulanması yerine lian yapmaları öngörüldü. Yabancı kadınlara yapılan zina isnadı dolayısıyla iftiracılara uygulanan haddin yerine, eşlerine zina isnadında bulunan kocaların lian yapmaları öngörüldü. Bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye sadece bir iftira haddi uygulanması gerektiğine dair hadisteki hüküm neshedilmiş olmadı. Böylece bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye sadece bir iftira haddi uygulanacağı hükmü sabit oldu. Bu meselenin aklî

540 Nûr, 24/6
541 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/101

delili ise şudur: Had gerektiren diğer suçları defalarca işleyen kimseye sadece bir had uygulanır. Mesela zina, hırsızlık veya içki içme suçunu defalarca işleyen kimseye yalnız bir had uygulanır. Aynı cinsten olan hadlerin üst üste yığılması, biri dışında diğerlerinin düşmesini ve sadece bir haddin uygulanmasını gerektirir. Zina isnadı haddi ile diğer suçların haddi arasındaki ortak nokta, ikisinin de had oluşudur. İsterseniz, 'Bu hadler şüphe ile de sakıt olurlar' diyebilirsiniz.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Zina iftirasının haddi, insanın hakkıdır. Bir topluluğa zina isnadında bulunulması durumunda o topluluktaki her bireyin kendi hakkı olan haddi kendisinin uygulaması gerekir. Bu haddin insan hakkı olduğunun delili, iftiraya uğrayanın talebi olmadıkça iftiracıya haddin uygulanmayışıdır."

Bunu diyen kişiye şöyle cevap verilebilir: Zina iftirası haddi; zina, hırsızlık ve içki içme haddi gibi Allah Teâlâ'nın hakkıdır. Bu haddin kendisi insanın hakkı değildir ama uygulanmasını istemek insanın hakkıdır. Uygulanmasının insanın istemesine bağlı olması, bu haddin kendisinin insanın hakkı olmasını gerektirmez. Mesela hırsızlık haddinin uygulanması, insanın istemesine bağlıdır. Ama bu, hırsızın elini kesmenin (malı çalınan) insanın hakkı olmasını gerektirmemektedir. Zina iftirası haddi de böyledir. İşte bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri bu haddin affedilmesinin ve uygulanmasını taleb etme hakkının mirasçılara intikal etmesinin caiz olmayacağını söylemişlerdir. Zina iftirası haddinin Allah Teâlâ'nın hakkı olduğunun delili şudur: Zina iftirasında bulunan köleye kırk değnek vurulması gerektiği hususunda fakihlerin tümü görüşbirliği etmişlerdir. Bu had eğer insanın hakkı olsaydı, suçlunun hür veya köle olmasına göre miktarı değişmezdi. Çünkü vurulacak değnek veya kırbaç sayısı ikiye bölünebilecek durumdadır. Bilindiği gibi şahıslara karşı cinayet işledikleri sabit görülen kölelerle hür kimselerin cezası aynıdır. Köle bir kişiyi öldürdüğünde cinayet onun üzerinde sabit olur. Eğer amden öldürmüşse kendisi de öldürülür. Eğer hataen öldürmüşse, tıpkı hür kimse gibi diyet ödemekle yükümlü olur. Zina iftirası haddi insanın hakkı olsaydı, had olarak vurulacak darbelerin sayısı ikiye bölünebilir olduğu halde yine de bu had köleye ve hür kimseye göre değişmezdi. Başkasının malını telef eden hür ile kölenin cezası da aynıdır. Bu hususta hür kimseye verilen ceza ile köleye verilen ceza aynı olur.

[İftiraya Uğrayan Kişinin Talebi Olmadan Haddin Uygulanması]

İftiraya uğrayan kişinin talebi olmadan haddin uygulanıp uygulanmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Evzai ve Şafiî dediler ki: "İftiraya uğrayan kişinin talebi olmadan iftiracıya had uygulanmaz."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "İftiraya uğrayan kişinin talebi olmasa bile devlet başkanı haddi uygular."

Mâlik dedi ki: "İftiraya uğrayan kişinin talebi olmadan devlet başkanı haddi uygulamaz. Ancak devlet başkanı bu iftirayı işitir ve bunu gören âdil şahitleri de varsa, iftiracıya haddi uygular."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تَعَافَوُا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ فَمَا بَلَغَنِى مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ)

"Hadleri kendi aranızda iken düşürün. Bana intikal eden haddin uygulanması vacip olur."[542]

Kendisine intikal eden hadleri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ihmal etmeyip uyguladığı bu hadisle sabit olmuştur. Kendi karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunan Hilal b. Ümeyye'ye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"***[543] dediğinde Hilal şahit getirememiş ve zina isnadına maruz kalan kişi had uygulanması talebinde bulunmadığı için de Hilal'e had uygulanmamıştı. Bu da zina isnadına maruz kalan kişinin talebi olmadan isnad sahibine had uygulanmayacağına delalet etmektedir.

542 Ebu Davud, Hudûd, 5
543 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/101

Zina isnadı haddinin uygulanmasını istemenin insanın hakkı olduğunun bir delili de şudur:

Zina eden işçi gençle ilgili olarak Zeyd b. Halid *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuşlardır: Zina eden işçi gencin babası, "Benim oğlum şu adamın karısı ile zina etmiştir" dedi. Adamın bu isnatta bulunması sebebiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona iftira haddi uygulamadı ***ve "Ey Üneys! Yarın sabah şu adamın karısına git. Eğer itiraf ederse onu recmet"***[544] dedi.

İffetli olduğu halde zina isnadına maruz kalan kişinin ırzı lekelendiği için zina iftirası haddinin uygulanması vacip olmaktadır. Burada devlet başkanının değil, mağdur olan kişinin bu haddin uygulanmasını isteme hakkı vardır. Hırsızlıkta da malsahibinin malını sakladığı yere girilip oranın mahremiyetine halel getirildiği ve malı alınıp götürüldüğü için hırsızlık haddi, mal sahibinin talebi olmadan uygulanamaz. Devlet başkanının zina iftirasını duyması veya iftira edildiğine dair şahitlerin şehadeti gibi bir ayrıntı getirmesi pek anlamlı değildir. Zira iftiraya uğrayanın talebi olmadan Devlet başkanı bu haddi uygulama hakkına sahip olsaydı, onun bu iftirayı işitmesi veya kendisi işitmemişse şahitlerin şehadeti olmadan da uygulama yetkisinin olması gerekirdi.

Zina İftirasında Bulunan Kişinin Şahitliği

Güç ve yücelik sahibi Allah buyurdu:

(وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًاۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)

"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir."[545]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina isnadında bulunup da iddiasını doğrulayacak dört şahit getiremeyen kimse hakkında Yüce Allah üç hüküm vermiştir:

544 Buhari, Şurût, 9
545 Nûr, 24/4

1-Kendisine seksen değnek vurulur.

2-Şahitliği kabul edilmez.

3-Tevbe edinceye kadar fasıktır.

Zina isnadında bulunması ancak şahit getirememesi sebebiyle isnad sahibine zina iftirası haddi uygulanması gerektiği hususunda ilim ehli ittifak ettikten sonra anılan üç hükmün bu kişi hakkında sabit ve bağlayıcı olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, kendisine had uygulanmasından önce fasıklıkla damgalanacağını ve şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söylemişlerdir. Leys b. Sa'd ile Şafiî bu görüştedirler.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Mâlik dediler ki: "Kendisine had uygulanmadıkça şahitliği kabul edilir."

Bunların bu sözleri şunu gerektirmektedir: Zina isnadında bulunan kişi, kendisine had uygulanmadıkça fasıklıkla damgalanmaz. Çünkü had uygulanmadan fasıklıkla damgalanacak olursa, şahitliği geçerli olmaz. Fasıklıkdamgasını taşıyan kişinin şahitliği batıl ve geçersizdir. Zira onun bu fasıklığı inancının bozukluğu ve ibadetlerini ihmal etmesi sebebiyle değil, işlediği kötü bir fiilden dolayı meydana gelmiştir. Bunun delili şu ayettir:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ
فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin."[546]

Zina isnadının doğruluğunu ispatlayacak şahitleri getiremediği takdirde zina iznadında bulunankişinin şahitliğinin geçersiz olmasını bu ayet gerektirmektedir. Ancak kendisine iftira haddi uygulanmadıkça şahitliğinin geçerli olacağına ve adalet sıfatının devam edeceğine bu ayette iki tür delalet vardır. Şöyle ki:

546 Nûr, 24/4

1-Ayette (ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"sonra da dört şahit getiremeyenler"** denilmektedir. Buradaki (ثُمَّ) edatı, lügatte terâhî/sonralık manasına gelmektedir.

Bu da şu demektir: Başkasına zina isnadında bulunanlar, isnatta bulunduktan sonra şahit getirirlerse, isnatta bulunmaları fasık olmalarını gerektirmez. Çünkü Yüce Allah, "sonra da dört şahit getiremeyenler" buyurmuştur. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: "sonra da dört şahit getiremeyenler var ya, işte onlar fasık kimselerdir."

İsnatta bulunduktan sonra şahit getiremezlerse ancak o zaman fasıklıklarına hükmedilir. Sırf zina isnadında bulundu diye bir kimsenin fasıklığına hükmeden, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur. Bu da zina isnadında bulunan kişinin sırf isnatta bulunduğu için şahitliğinin reddedilmemesini gerektirir. İsnat sahibinin şahitliğinin sırf isnat sebebiyle geçersiz olmayacağı böylece ispatlanmış oldu. Şunu da belirtmeliyiz ki, şahitliği sırf isnadı sebebiyle geçersiz olsaydı, isnatta bulunduğu şahsın zina ettiğine dair dört şahit getiremeyişi, kendisinin şahitliğini geçersiz kılmazdı. Çünkü kendisinin şahitliği bundan önce geçersiz olmuştu.

2-Aleyhinde isnatta bulunduğu kişinin zina ettiğine dair dört şahit getirmesi mümkün olduğu sürece şahitliğinin geçersiz olmaması gerektiği bu ayetten anlaşılmaktadır. Mesela bir adam karısına, "Falan kişiyle konuşur sonra eve girmezsen boşsun" dedikten sonra karısı falan kişiyle konuşursa, eve girmeye temelli son verinceye kadar boşanmış olmaz. Ancak kadın ölürken ölüm gerçekleşmeden boş olur. Bir adam karısına "Falan kişiyle konuşur ve eve girmezsen boşsun" derse aynı hüküm geçerli olur. Karısının sözü edilen falan kişiyle konuşması ve ölünceye kadar eve girmemesi, baoşanmanın gerçekleşmesi için şarttır. Adamın karısına "Falan kişiyle konuşur sonra eve girersen" ifadesiyle "Falan kişiyle konuşur sonra eve girmezsen" ifadesi arasında fark yoktur. Her ne kadar bu ifadelerden birinde yeminin şartı eve girmek, diğerinde eve girmemek ise de aralarında fark bulunmamaktadır. Bu böyle olduğuna ve ayette de (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere..."** buyrulduğuna göre, zina isnadında bulunan kişinin şahitliğinin geçersiz olması için iki şartın

bulunması gerekmektedir. Bunlardan biri, zina isnadında bulunmuş olmasıdır. Diğeri ise kendisine zina isnad edilen kişinin zina yaptığına dair dört şahidin isnatta bulunduktan sonra getirilmemesi ve aleyhinde şahitlik yapma imkânının kalmamasıdır. Kendisine zina isnadında bulunulan kişi aleyhinde isnat sahibinin iddiası doğrultusunda şehadette bulunma imkânı olduğu sürece isnat sahibinin şahitliğinin geçerliliği devam eder. Şahitliğinin geçersizliğine hükmedilemez.

Şunu da belirtmeliyiz ki, zina isnadında bulunan kişinin sırf isnadı sebebiyle ya yalancılığına ve şehadetinin geçersizliğine hükmedilir. Ya da kendisine iftira haddi uygulanması sebebiyle yalancılığına hükmedilir. Sırf zina isnadında bulunması sebebiyle yalancılığına hükmedilir ve buna bağlı olarak şahitliği de geçersiz kılınırsa, artık zina hadisesinin cereyan ettiğine dair getireceği şahitlerin de şehadeti kabul edilmez. Çünkü onun yalancılığına hükmedilmiştir. Zina isnadında bulunurken yalan söylemiş olduğuna hükmedilmesi, aleyhinde isnatta bulunulan kişinin zina ettiğine dair iddiasının doğruluğuna şahitlik edenlerin de şehadetlerinin yalan olduğuna hükmedilmesi demektir. Aleyhinde isnatta bulunulan kişinin zina ettiğine dair şahitlerin şehadetinin kabul edilmesi gerektiği ve bunun da isnat sahibini hadden kurtardığı hususunda fakihler ihtilaf etmediklerine göre, isnat sahibinin sırf isnatta bulunması kendisinin yalancı sayılmasını gerektirmez. Dolayısıyla şahitliğinin geçersiz sayılmaması gerekir. Çünkü kendisinin yalancılığına hükmedilmemiştir. Zira yalan veya gerçek olduğunu bilmediğimiz bir haberi veren bir kimsenin bu haberi vermesi sebebiyle şahitliğinin geçersizliğine hükmedilemez. Mesela karısına zina isnadında bulunan bir kişinin bu isnadı sebebiyle şahitliği geçersiz kılınmaz ve yine sırf bu isnadı sebebiyle yalancılığına hükmedilmez. Eğer böyle olmasaydı kendisiyle karısı arasında liân yapmaları caiz olmazdı. Yalancılığına hükmedilmesiyle birlikte, zina isnadında doğru söylediğine dair dört defa Allah adını anarak şahitlik yapması emredilmez ve yalan söyleyen eşin liân yapmaması öğütlenmezdi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de evli bir çift arasında liân yaptıktan sonra, (إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ؛ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ) ***"İkinizden birinin yalan söylediğini Allah biliyor. Sizden tevbe edecek biri yok mu?"*** demezdi.[547]

547 Buhari, Tefsiru'l-Kur'an, Sûretu'n-Nûr, 3

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ikisinden birinin yalan söylediğini haber vermiş oluyordu. Böyle demekle kadının değil de sadece ona zina isnadında bulunan kocanın yalan söylediğine hükmetmiş olmuyordu. Bu da zina isnadında bulunmanın, isnat sahibinin fasık olmasını gerektirmediğine, onun yalan söylediğine hükmedilmesinin doğru olmadığına delalet etmektedir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَوْلَا جَاءُو عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Onlar bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."[548]

Sadece zina isnadında bulundukları için Allah onların yalancılıklarına hükmetmedi. Aksine iddialarını doğrulayacak şahitler getirmedikleri için yalancılıklarına hükmetti. Bilindiği gibi zina isnadında bulunurken şahit getirmedikleri takdirde fasıklıklarına hükmedileceği manası ayette kastedilmiştir. Bu şartın gerçekleşmesinden önce yani devlet başkanının huzurunda zina isnadında bulunduktan sonra iddiasını doğrulayıcı şahitleri getirmekten âciz kalmazdan önce isnad sahibinin şahitliğinin geçersizliğine hükmetmek caiz değildir. Çünkü şahitler ancak devlet başkanının huzurunda şehadette bulunurlar. Sırf isnadı sebebiyle bu aşamadan önce isnat sahibinin fasıklığına hükmedip şahitliğini geçersiz sayan kimse ayete muhalefet etmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah'ın (لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَا إِفْكٌ مُبِينٌ) **"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, «Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"**[549] buyurması şuna delalet etmektedir: İnsanlar bir kimsenin başka birisine zina isnad ettiğini duyduklarında, iddiasını doğrulayacak dört şahit

548 Nûr, 24/13
549 Nûr, 24/12

getirinceye kadar, isnad sahibinin yalancılığına ve şahitliğinin geçersizliğine hükmetmelidirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi bu ayet Hz. Aişe *radiyallahu anh* ile ona iftira edenler hakkında inmiştir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ جَآؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ...لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا)

"O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleselerdi ya!"[550]

Hz. Aişe *radiyallahu anh* masum olup bu suçla itham edilecek biri değildi. Ama yine de ona zina isnadında bulundular. Zina olayını gözleriyle görüp de isnatta bulunmuş değillerdi. Sadece kafileden geri kaldığı için zan ve tahminlerine dayanarak böyle bir isnatta bulunmuşlardı. İsnatta bulunanlardan hiçbiri, onun zina ettiğini gördüğünü iddia etmemişti. Böyle bir zanna dayanarak haber veren bir kimseyi yalanlamamız ve ona karşı çıkmamız gerekir.

Ayrıca mezkûr ayetlerin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."

Zina isnadında bulunup da şahit getiremeyenlerin yalancılıklarına hükmedilmiştir. Böylece (وَقَالُوا هٰذَآ اِفْكٌ مُبِينٌ) **"«Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"** ayetiyle, isnat sahiplerinin sırf isnatta bulunmaları sebebiyle yalancılıklarına hükmedilmesi gerektiğinin kastedilmediğini anlamış

550 Nûr, 24/11-12

bulunmaktayız. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: Zina isnadını duyduklarında ve isnat sahibinin şahit getirmemesi durumunda bu, apaçık bir iftiradır demeleri gerekirdi. Şafiî, zina isnadı şahitlerinin ayrı ayrı gelmeleri durumunda şahitliklerinin şahitliklerinin kabul edileceğini söylemiştir. İsnatta bulunması isnad sahibinin şahitliğini geçersiz kılsaydı, kendisiyle birlikte ayrıca üç kişi de şahitlik etseydi, artık şahitliklerinin kabul edilmemesi gerekirdi. Çünkü o, isnatta bulunduğu için fasık olmuş ve yalancılığına hükmedilmesi gerekirdi. Şahitlerin ayrı ayrı gelmeleri durumunda da şahitliklerinin kabul edilmesi, isnad sebebiyle şehadetlerinin geçersiz olmamasını gerektirmektedir.

Bu söylediklerimizin doğruluğunun sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إلاَّ مَحْدُودًا فِي فِرْيَةٍ)

"İftira haddine çarptırılmış olanlar dışında Müslümanlar, birbirlerine karşı adalet sahibidirler."[551]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zina isnadında bulunan kişinin, kendisine had uygulanmadığı sürece adalet vasfının devam edeceğini haber vermiştir.

Bu konudaki başka bir delil de şu rivayettir:

Abbad b. Mansur'un bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hilal b. Ümeyye, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda kendi karısına zina isnad ettiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(أَيُجْلَدُ هِلَالٌ وَتُبْطَلُ شَهَادَتُهُ فِي الْمُسْلِمِينَ؟)

"Hilal'e had uygulanacak ve Müslümanlar arasında şahitliği geçersiz mi kılınacaktır?"[552]

551 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/325
552 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurmakla, zina isnadında bulunan kişinin şehadetinin iptalinin kendisine had uygulanmasına bağlı olduğunu haber vermiştir. Bu da sırf zina isnadında bulunmanın, şahitliği geçersiz kılmayacağına delalet etmektedir.

Kendisine zina iftirası haddi uygulanan kimsenin tevbe ettikten sonra şahitliğinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Zina iftirası haddine çarptırılan kimse, tevbe etse bile şahitliği kabul edilmez. Ama zina iftirası haddinden başka bir hadde çarptırılan kimse tevbe ederse şahitliği kabul edilir."

Mâlik, Osman el-Betti, Leys ve Şafiî dediler ki: "Zina iftirası haddine çarptırılan kimse, tevbe ettiği takdirde şahitliği kabul edilir."

Evzai dedi ki: "Müslüman iken hadde çarptırılan kimsenin şahitliği kabul edilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir"**[553] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cenab-ı Allah böyle buyurduktan sonra müteakip ayette, tevbe edenleri bu ayetin hükmünden istisna etmiş ve (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** demiştir. Tevbe etmeleri durumunda üzerlerindeki fasıklık vasfını kaldıracağını ama şahitliklerinin yine de kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıtî'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, aşağıdaki ayetler hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

553 Nûr, 24/4

(وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir."** Cenab-ı Allah böyle buyurduktan sonra bu ayetin hükmünden şöyle bir istisna yapmıştır: (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç."** Yani tevbe edip gidişatını düzeltenlerin şahitliği, Allah'ın Kitabı'na göre makbul olacaktır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki bu hükmün birinci hadiste anlatılanlara aykırı olmaması muhtemeldir. Yani zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmadığı ve tevbe ettiği takdirde şahitliği kabul edilir. Birinci hadiste ise kendisine had uygulandıktan sonra tevbe ettiği takdirde şahitliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmişti.

Şureyh, Said b. Müseyyeb, Hasan, İbrahim ve Said b. Cübeyr dediler ki: "Tevbe etse de şahitliği geçerli değildir. Tevbesinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda gelince bu, kendisiyle Allah arasındaki bir şeydir."

İbrahim dedi ki: "Tevbe etmekle fasıklık damgası üzerlerinden kalkar. Ama şahitlikleri ebedi olarak geçerli değildir."

Atâ, Tavus, Mücahid, Şa'bî, Kasım b. Muhammed, Salim ve Zühri'den gelen rivayete göre tevbe etmeleri halinde şahitlikleri kabul edilir.

Ta'n edilen bir rivayete göre Ömer b. Hattab *radiyallahuanh*, Ebubekre'ye "Eğer tevbe edersen şahitliğini kabul ederim" demiştir.

Bu rivayetin ta'n edildiğini söylemiştik. Çünkü bunu Süfyan b. Uyeyne, Zühri'den rivayet etmiştir. Süfyan, Said b. Müseyyeb'den rivayet etti. Sonra da bunda şüphe etti ve Ömer b. Kays'tan rivayet ettiğini söyledi. Bu rivayetine göre Ömer b. Kays, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Ebubekre'ye şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Eğer tevbe edersen şahitliğini kabul ederim" demiştir. Ebubekre ise tevbe etmeye yanaşmamıştır.

Süfyan b. Uyeyne, bu haberi kendisine nakledenin Said b. Müseyyeb mi yoksa Ömer b. Kays mı olduğu hususunda tereddüde düşmüştür.

Anlatıldığına göre Ömer b. Kays, ta'n edilmiş ravilerdendir. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* yukarıda geçen sözü Ebubekre'ye söylediği bu senedle sabit olmuş değildir.

Leys'in rivayetine göre İbn Şihab, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu sözleri Ebubekre'ye söylediğini haber almıştır. Bu, bir duyumdur. Muhalif görüşte olanlar bununla amel etmeyebilirler.

Said b. Müseyyeb'den rivayet olunduğuna göre zina isnadında bulunan kişinin tevbe ettikten sonra da şahitliği kabul edilmez.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* mezkûr hadisi Said b. Müseyyeb'den sahih olarak rivayet edilmişse, ondan daha kuvvetli bir rivayete dayanılarak ona muhalefet edilmiştir. Bununla birlikte Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* hadisinde, onun had uyguladıktan sonra Ebubekre'ye o sözleri söylediği belirtilmemiştir. Haddi uygulamazdan önce söylemiş olması mümkündür.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina isnadında bulunan kişinin tevbe etmesiyle ilgili olarak selef ulemasından ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinden naklettiğimiz görüşlerin farklı oluşu şundan kaynaklanmaktadır. Ayetteki (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** yani tevbe etme istisnası onun fasıklığına veya şahitliğinin geçersizliğine mi racidir? Yoksa her ikisine birlikte mi racidir ki üzerindeki fasıklık damgasını kaldırıp şahitliğini geçerli hale getirmektedir? Yukarıda nakledilen görüşlerin farklı oluşu işte bundan kaynaklanmaktadır. Ayetteki (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** yani tevbe etme istisnasının kendisinden hemen önce zikredilen fasıklığa raci olduğu, zina isnadında bulunan kişinin üzerindeki fasıklık damgasını kaldırdığı, ama şahitliğini geçerli hale getirmediğinin delili şudur:

Arap dili gramerine göre istisnanın hükmü kendisinden önceki kelimeye raci olur. Bir delil olmadan daha önceki kelimeye raci olmaz. Bu hükmü destekleyen bir delil şu ayettir:

(اِلَّا اٰلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ اِلَّا امْرَاَتَهُ)

"Lût'un ailesi başka (Onlar suçlu değillerdir). Lût'un karısı dışında onların hepsini kurtaracağız."[554]

554 Hicr, 15/59-60

Bu ayette (امْرَاَتَهُ) "karısı" kelimesi, (هُم) zamirinden yani kurtarılanlardan istisna edilmiştir. Çünkü ayette (امْرَاَتَهُ) kelimesi, (هُم) zamirinden sonra gelmiştir. Mesela bir kişi (لِفُلَانٍ عَلَيَّ عَشَرَةُ دَرَاهِمَ إِلَّا ثَلَاثَةَ دَرَاهِمَ إِلَّا دِرْهَمٌ) "Falan adamın benden üç dirhem hariç, o üç dirhemden de bir dirhem hariç olmak üzere benden on dirhem alacağı vardır" derse, sözünü ettiği adama sekiz dirhem borçlu olduğu anlaşılır. Çünkü yukarıdaki ibarede geçen (دِرْهَمٌ) kelimesi (ثَلَاثَة) kelimesinden istisna edilmiştir. İstisnanın hükmü böyle olunca istisnanın, kendisinden hemen önceki kelimeye raci olması gerekir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz..."[555]

Bu cümle bir istisna manasına olup ayetin evvelinde geçen kayınvalidelere değil de üvey kızlara râci olmaktadır. Çünkü ayette bu cümleden hemen önce üvey kızlar geçmektedir. İstisna edilen şeyin kendisinden hemen önceki kelimeye raci olduğu, daha öncekine raci olmadığı, bu anlattıklarımızla ispatlanmış olmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki istisna eğer tahsis anlamındaysa ve üzerine dâhil olan cümle genel bir istisna ise o zaman genel olan hükmün sabit kalması ve onu hükmü sabit olan bir istisna ile kaldırmamamız gerekir. Ancak istisnanın ona raci olduğuna dair bir delil bulunursa o zaman sabit olan hükmü kaldırırız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(اِنَّمَا جَزٰؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا...اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır. Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar."**[556]

555 Nisâ, 4/23
556 Mâide, 5/33-34

Bu ayetteki "tevbe edenler" istisnası, ayette sözü edilen suçları işleyenlere racidir. Çünkü o suçlar birbirlerine atfedilmişlerdir.

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى
تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[557]

Sonra ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (Teyemmüm edin)."

Abdest alması gerekip de su bulamayanın teyemmüm etmesi icab ettiği gibi, cünüp olup da su bulamayanın da teyemmüm etmesi icab eder. Aynı şekilde birbirine atfedilen cümleler üzerine dâhil olan istisnanın da o cümlelerin tümünü içerip tümüne raci olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi Arap diline göre istisnanın hükmü, kendisinden önce geçen kelimeye raci olmasıdır; bir delil olmadan ondan daha önce geçen kelimeye raci olmamasıdır. Zikredilen ayetteki istisnanın kendisinden önce geçen cümlelerin tamamına raci olduğuna dair delil vardır. Ama sizinle aramızda ihtilafa medar olan yerlerde istisnanın kendisinden önce geçen kelimelerin tümüne raci olduğuna dair bir delil mevcut değildir.

557 Mâide, 5/43

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: "İstisnanın bazen kendisinden önceki kelimelerden kendisine en yakın olanına, bazen de tümüne raci olduğunu gördüğümüze ve Arap dilinde bu bilinen ve sık rastlanan bir şey olduğuna göre, istisnanın kendisinden önceki kelimelerden sadece en yakındakine raci olduğuna, tümüne raci olmadığına dair deliliniz nedir?"

Bu soruyu soran kişiye şöyle cevap verilebilir: İstisnanın kendisinden önce geçen kelime veya cümlelerin tümüne raci olduğuna dair iddianızın doğruluğunu kabul edersek, kendisinden önce geçen en yakındaki kelimeye veya kendisinden önce geçen kelimelerin tümüne raci olması muhremel olur. Böyle olunca da kendisine en yakın olan kelime, her durumda hüküm gerektiren genel nitelikteki bir kelime olursa, istisnanın ihtimale dayanarak ona raci olması caiz olmaz. Çünkü genel hüküm ifade eden bir kelime veya cümleyi ihtimale dayanarak tahsis etmek/özellemek caiz değildir. Hükmünü kesin olan şeyde kullanmak gerekir ki o da kendisine en yakın olan kelimedir, ondan daha önce geçmiş olan kelime değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstisnanın cümlenin sonunda yer almasıyla birlikte kendisinden önce geçen ilk kelimenin genel hüküm ifade etmeyişini siz reddetmediniz. Aksine bunun ihtimal dâhilinde olacağını söylediniz. Bu durumda o kelimenin hükmünün genelliği iptal edilmiş olmaz mı? Çünkü o kelimenin genel hüküm ifade ettiğini kabul etmek, istisnanın kendisinden önce geçen bütün kelime ve cümlelere raci olmasını kabul etmekten evlâdır. İstisnadan önce geçen ve kendisine en yakın olan kelimenin genellik vasfı iptal edildiğine göre hükmünün geçerliliği artık ihtimal dâhiline girer ve lafzındaki genellik vasfı düşer."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. İstisnadan önce geçen ilk kelimenin genel nitelikte oluşu hususunda sizinle aramızda bir çekişme bulunmamaktadır. İstisnanın, kendisinden önce zikredilenlerin hükmünü ortadan kaldıracak genel bir niteliği yoktur. Şu halde ona genel hüküm ifade edecek bir lafzın verilmesi gerekir. Ondaki bu vasfı, genellik hükmünü ortadan kaldıracak bir lafız olmadan gidermememiz icab eder. Bu lafız da istisnada mevcut değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi, "Allah dilerse kölem hürdür ve karım boştur" derse bu cümledeki "Allah dilerse" istisnası, hem kölesinin hür olmasına hem de karısının boş olmasına racidir.

Aynı şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* üç defa (والله لأغزُوَنَّ قُريشاً) ***"Allah'a yemin ederim ki Kureyş ile savaşacağım!"*** dedikten sonra (إن شاء الله) ***"Allah dilerse"*** demiştir.[558]

(إن شاء الله) ***"Allah dilerse"*** şeklinde yapmış olduğu istisna, savaşacağına dair yaptığı üç yemine racidir. Çünkü o yeminlerin üçü de birbirine atfedilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunun bizim tartıştığımız konuyla ilgisi yoktur. Çünkü bu hadiste geçen istisna türü, (إلا وغير وسوى) ve benzer edatlar kullanılarak cümleye dâhil olan istisnadan ayrı bir şeydir. Çünkü (إن شاء الله) ***"Allah dilerse"*** ifadesi, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde tamamen ortadan kaldırır. İstisna harfleriyle yapılan mezkûr istisnanın, söylenen sözün hükmünü re'sen ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması caiz olmaz. Mesela bir kişi karısına,] [أَنْتِ طَالِقٌ إِنْ شَاءَ اللهُ "Allah dilerse sen boşsun" derse boşanma meydana gelmez. Ama (أَنْتِ طَالِقٌ إِلَّا طَالِقٌ) "Boşanmışlık hariç, sen boşsun" derse karısı boşanır ve istisna da geçersiz olur. Çünkü istisna edatlarıyla yapılan istisnanın, söylenen sözün hükmünü ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması mümkün değildir. Bu sebeple (إن شاء الله) "Allah dilerse" istisnasının, birbirine atfedilen kelime ve cümlelerin tümüne raci olması caizdir. Ama istisna edatlarıyla yapılan istisnada aynı hükmün geçerli olması gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir eşine hitaben "Sen boşsun; kölem hürdür; ancak falan adam gelirse hariç" derse bu istisnası, hem karısına hem de kölesine raci olur. Sözünü ettiği falan kişi ölünceye kadar gelmezse karısı boşanmaz ve kölesi de hür olmaz. Falan kişi öldüğünde karısı boşanır ve kölesi de özgürlüğüne kavuşur. Bu istisna, (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklinde yapılan istisna gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu senin zannettiğin gibi değildir. Şundan ki: Yukarıdaki örnekte geçen "ancak falan adam gelirse hariç" ifadesi her ne kadar istisna kalıbında ise de şart anlamındadır. Bu, tıpkı "Falan adam gelmezse" ifadesi gibidir. Şartın hükmü, eğer birbirlerine atfedilmişlerse, zikredilen cümlelerin tamamının kendisine bağlı

558 Ebu Davud, el-Eymân ve'n Nüzûr, 20

olmasıdır. Çünkü şart, (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklinde yapılan istisnaya benzemektedir. Çünkü (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklindeki istisnanın varlığı, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde tamamen ortadan kaldırır. Bilindiği gibi şart koşulan şey meydana gelmeden onun karşılığı (ceza) da meydana gelmez. Şart koşuan şey belki de hiç meydana gelmez ve karşılığı olan sözün (cezanın) hükmü de temelli ortadan kalkar ve meydana gelmez. Bu sebeple (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklindeki istisnanın kendisinden önce geçen kelime ve cümlelerin tamamına raci olması caiz olduğu gibi, şartın da söylenen şeylerin (cezanın) tamamına raci olması caizdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki örnekte geçen "ancak falan adam gelirse hariç" ifadesinin başında her ne kadar istisna edatı varsa da bu bir şart cümlesidir. Ama (إلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** ile (إلَّا آلَ لُوط) **"Lût'un ailesi başka"** ve benzeri halis istisnaların, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde tamamen ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olmaları caiz değildir. Mesela (وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا) **"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin"** ayetinin hükmü bir vakitte sabit ve geçerli olmalıdır. Sonraki ayette yapılan tevbe edenler istisnasının şahitliğe raci olmasını kabul etmeyenler, hükmü bir vakitte sabit olan bu ayetin hükmünü başka bir vakitte kaldırmış olmaktadır. Keza (إلَّا آلَ لُوط) istisnasının da, kendisinden önce zikredilen kimselerin tufandan kurtulmaları hükmünü ortadan kaldırması doğru değildir. Bu istisna ancak kendisinden önce geçen genel nitelikli lafzın bazı içeriği üzerinde etkili olmuştur.

Buraya kadar anlatılanlardan yaptığımız çıkarım şudur: Bu tür bir istisna, kendisinden önce geçen kelime veya cümleye raci olur. Bir delil olmadan daha öncekilere raci olmaz. Zira bu istisnanın, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması mümkün olmadığına göre, kendisinden önce zikredilenlerin bir kısmında etkili olacak şekilde kullanılması gerekir. Bu gerektiğine göre kendisinden önceki diğer kelimelerin değil de istisnanın raci olduğu kısmın önceki hükümden kesin olarak ayrıldığı bilinir. İstisna da böyledir.

(إن شاء الله) "Allah dilerse" şartının ve diğer yemin şartlarının söylenen sözün hükmünü tümden ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması caiz

olduğuna göre, söylenen sözün tamamı üzerinde etkili olması ve bir delil olmadan hiçbir kısmının dışarıda kalmaması gerekir.

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** ibaresindeki istisnanın, ayette kendisinden önceki en yakın kelimeye (fasıklığa) raci olduğunun, daha önceki kelimelere raci olmadığının delili şu ayettir:

(فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا)

"Onlara seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin."[559]

Bu ayetteki değnek vurma ve şahitliğin kabul edilmemesi iki emirdir. Ayetin devamındaki (وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesi ise haberdir. Müteakip ayetin başındaki tevbe edenler istisnası bu haber cümlesine racidir. Dolayısıyla istisnanın önceki emir cümlelerine değil fasıklıktan bahseden haber cümlesinin üzerinde kalmaktadır. Çünkü (وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesinin başındaki (vav) harfi gelecek zaman içindir. Dolayısıyla istisnanın önceki cümlelerin tümüne raci olması caiz değildir. Bir istisna lafzının hem emir hem haber cümlelerine raci olması mümkün değildir. Bilindiği gibi bu ikisinin bir kinaye ifadesinde ve tek bir lafzın içinde bir araya getirilmesi doğru değildir. Had uygulanması bir emir olduğuna göre bu ayetteki istisnanın hadde raci olmaması da buna delalet etmektedir. Buna şöyle bir örnek verilebilir: (أَعْطِ زَيْدًا دِرْهَمًا وَلَا تَدْخُلِ الدَّارَ وَفُلَانٌ خَارِجٌ إِنْ شَاءَ اللهُ) "Zeyde bir dirhem ver. Allah dilerse falan kişi dışarıdayken sen eve girme." Bu ifadeden anlaşıldığına göre "Allah dilerse" istisnası falan kişinin evin dışında oluşuna racidir. Daha önce geçen "Zeyde bir dirhem ver" emrine raci değildir. Zina iftirası haddiyle ilgili olarak yukarıda geçen ayetteki istisnanın hükmü de böyledir. İkisi arasında bir fark yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

559 Nûr, 24/4

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا... ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."[560]

Müteakip ayette de şöyle buyrulmuştur:

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ)

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar."

Bilindiği gibi ayetin evvelindeki ifade emirdir. (ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا) **"Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir"** cümlesi ise haberdir. Müteakip ayetteki tevbe etme istisnası, kendisinden önceki cümlelerin tümüne racidir. Burada haber ve emir cümlelerinin hükmü birbirinden farklı değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu caizdir. Çünkü (اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların cezası"** ifadeleriyle başlayan ayetin baş kısmındaki cümle hakikatte bir emir ise de haber şeklindedir. Cezalardan bahseden bu cümlelerin tamamı haber şeklinde oldukları için, sonraki ayette gelen istisnanın bunların tümüne raci olması caizdir.

(فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا) **"Onlara seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin"** ayeti gerçek bir emir cümlesi olduğu, sonra üzerine bir haber cümlesi atfedildiği için daha sonra

560 Mâide, 5/33

gelen istisnanın, önce geçen cümlelerin tamamına raci olmaması gerekir. Bununla beraber biz diyoruz ki; birbirine atfedilen cümlelerin kalıpları değişik olduğunda istisna, kendisinden önceki bu cümlelerden kendisine en yakın olana raci olur. Bir delil olmadan daha önceki cümleye raci olmaz. Delil olduğunda raci olması caizdir. Muharipler ayetinde (Mâide, 33) böyle bir delil vardır. Üzerinde ihtilaf ettiğimiz ayette (Nûr, 4) böyle bir delil yoktur. Dolayısıyla o, asli hükme üzere kalmakta devam etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: ""Vav" harfi cem' manasına olduğuna ve Yüce Allah (فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Onlara seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir"** buyurduğuna, bu ayetteki cümleler sıra bakımından biri diğerinden önde olmaksızın hepsi birlikte zikredilmiş gibi olmaktadır. Müteakip ayetteki "tevbe edenler" istisna cümlesinin kendilerine raci olması bakımından bu cümlelerden birinin diğerine nispetle önceliği bulunmamaktadır. Çünkü ayet içindeki sıralamada bunlardan birinin diğerinden önce geleceğine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Anlam bakımından bu cümlelerin hepsi birlikte zikredilmiş gibidirler. İstisnanın fasıklık alametine raci olmasının, şahitliğin geçersizliğine ve hadde raci olmasına nispetle bir önceliği bulunmamaktadır. Eğer hadde raci olmadığına ilişkin bir delil mevcut olmasaydı, hadde de raci olması ve suçlunun tevbe etmesi halinde hadden kurtulması gerekirdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Vav" harfi sizin de dediğiniz gibi bazen cem' manasında kullanılır. Ama bazen de iptida edatı olarak kullanılır. Mesela (وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesinin başındaki "vav" harfi iptida edatıdır. "Vav" harfi, maksatları değişik olmayıp aynı cümlede yer alan ve hepsi birlikte söylenmiş gibi olan kelimelerin başında yeraldığında cem' manasına gelir.

Şu ayeti buna örnek gösterebiliriz:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى
الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın."[561]

Bu ayetin tamamı emirdir. Yani abdest alırken bu ayette sözü edilen organların yıkanması emredilmektedir. Abdest organlarının tümü emrin kapsamına girdikleri için hepsi tek bir cümle gibi olmaktadır. Zina iftirasıyla ilgili ayete gelince (Nûr, 4) o ayetin başlangıcı emir, sonu ise haber kalıbındadır. Tamamının tek bir cümleye dâhil edilmesi uygun olmaz. Bu sebeple o ayetin sonundaki (وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesinin başındaki "vav" harfi iptida edatı olmuştur. Zira haber manasının emir lafzına dâhil olması uygun değildir.

(إِنَّمَا جَزَاؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların cezası"** ayetinden sonra gelen "tevbe edenler" istisnası, öldürülme ve beraberinde zikredilen asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi, sürgüne gönderme emrine dönmektedir. Bunların devamında gelen (ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır"** haber cümlesine dönmemektedir. Çünkü (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) **"Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar"** istisnasının (وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Ahirette onlara büyük bir azap vardır"** cümlesine dönmesi uygun değildir. Çünkü tevbe, yakalanmazdan önce de yakalandıktan sonra da tevbe etmeleri ahiret azabını ortadan kaldırır. Böylece ayette sözü edilen tevbenin ahiret azabından kurtulmak için değil, had uygulanmaması için şart koşulduğunu öğrenmiş olmaktayız.

Bununla ilgili başka bir delil de şu ayettir:

(وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا)

"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin."

561 Mâide, 5/6

Bu şahitliğin geçersizliği ya fasıklıktan ötürüdür. Ya da kendi başına ifade edilen bir hükümdür ki ayet, bu hükmün daimi olmasını gerektirmektedir. Şahitliğin geçersizliği fasıklıktan ötürü ise bunun burada zikredilmesinin bir anlamı yoktur. Çünkü fasıklığın zikredilmesi zaten şahitliği geçersiz kılar. Ancak tevbe edilir ve fasıklık ortadan kalkarsa o zaman şahitlik geçerli olur. Şu halde şahitliğin geçersizliği cümlesi, kendi başına ifade edilen bir hüküm olup fasıklık damgasıyla ve tevbe etmemekle ilintili değildir.

Şunu da belirtmeliyiz ki her cümlenin hükmü kendi başına kaim olmalı, yani müstakil bir mana ifade etmelidir. Bir delil olmadan başka bir cümle ile desteklenmesi doğru olmaz. Şuna da ifade edelim ki, şahitliğin geçersizliği muhalifimizin iddiası doğrultusunda fasıklıkla ilintili kılınırsa, ayette sözü edilen fasıklık, şahitliğin geçersizliğine illet olur. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. Çünkü onlar fasıktırlar." Ayetin bu şekilde takdir edilmesi ise bir delile dayanmadan lafzı hakikat manasından alıp mecaza yönlendirmek olur. Oysa lafzın hükmü, mana ve hüküm ifade etmede kendi başına yeterli olması ve kendisiyle birlikte zikredilen, kendisine atfedilen başka lafızlara illet olmamasıdır. Haddin uygulanmasından sonra şahitliğin daimi surette geçersiz olmasının, tevbeye bağlı olmaksızın müstakil olarak ifade edilmiş bir hüküm olduğu böylece ispatlanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tevbe etme istisnasının şahitliğin geçersizliğine raci olması, fasıklığa raci olmasından önceliklidir. Zira tevbenin fasıklığı gidereceği bundan başka ayetten de anlaşılmaktadır. Şu halde istisnanın fasıklığa raci olması bir anlam ifade etmemektedir. Şahitliğe raci olması ise zina iftirasında bulunup da tevbe eden kimsenin şahitliğinin kabul edileceği manasını ifade eder. Çünkü tevbe ettiği halde kişinin şahitliğinin geçersizliği devam edebilir. Ama tevbe ettiği halde kişinin üzerindeki fasıklık vasfının devam etmesi, aklî ve nakli deliller açısından mümkün değildir. Çünkü kişinin üzerinde fasıklık vasfının devam etmesi, onu yermek ve cezalandırmaktır. Tevbe eden kişinin yerilmeyi hak etmesi caiz değildir. Ama şahitliğin geçersizliği böyle değildir. Mesela kölenin ve â'mânın şahitliğinin kabul edilmeyişi, onları yermek ve kınamak için değil, din böyle emrettiği içindir. Şu halde ayetteki istisnanın şahitliğe raci olması, ayetin ifade ettiği manayı sabit kılma bakımından fasıklığa raci olmasına nispetle daha önceliklidir."

Denildi ki: Bu ayette sözü edilen tevbe, zina iftirasında bulunma sebebiyle yapılan tevbedir. Bu tevbeyi yapmakla iftiracı, kendini yalanlamış olmaktadır. Böylece fasıklıkla damgalanmayı hak etmektedir. İftirası nedeniyle kendini yalanlamayıp başka günahlarından ötürü tevbe etmesi durumunda üzerindeki fasıklık vasfının devam etmesi yine mümkündür. Yaptığı iftiradan dolayı kendini yalanladığında fasıklık vasfının üzerinden kalkacağını Yüce Allah haber vermiştir. Meseleye başka bir taraftan bakıldığında denilebilir ki fasıklık vasfı, zina iftirasında bulunan kişiye iftira haddinin uygulanması sebebiyledir. Tevbe ettiğini açıklaması durumunda, tevbesi Allah katında kabul edilmiş olsa bile zahire göre kabul edilmeyebilir. Çünkü biz onun gerçek anlamda tevbe edip etmediğini bilemeyiz. Gerçekten tevbe ettiğini tasdik etmemeye, diğer tevbekârlara yaptığımız muameleyi kendisine yapmamaya ve kendisini o haliyle başbaşa bırakmaya bizi mecbur bırakmış olabilir. Ama ayetteki ifadeye göre tevbe edip ıslah-ı nefs ettiği için artık tevbesini kabul edip kendisini dost edinmemiz ve tevbesi sebebiyle açığa vurduğu düzgün gidişatında samimi olduğunu tasdik etmemiz gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina iftirası haddine çarptırılan zimminin Müslüman olup tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edilmesi hususunda görüşbirliği etmemiz, zina iftirası haddine çarptırılan Müslümanın şahitliğinin kabul edilmesi gerektiğine iki yönden delalet eder:

1-İstisnanın şahitliğin geçersizliğine raci olduğu sabit oldu. Çünkü ayet-i kerimede zimmi kastedilmiştir. Bununla, şahitliğin geçersizliğinin tevbeye kadar devam edeceği de kastedilmiş olabilir.

2-Tevbe etmesi halinde zimminin şahitliğinin kabulüne hükmedildiğine göre, Müslümanın da aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü o da tevbe etmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin zannettiğiniz gibi değildir. Zira zimmi, mezkûr ayetin kapsamına girmemiştir. Şu sebeple ki: Ayet-i kerime, kendisine zina iftirası haddi uygulanan kimsenin şahitliğinin geçersiz olmasını gerektirmekte olup iftirası sebebiyle fasıklığına hükmetmiştir. Zimmi ise kendisine had uygulanmazdan önce fasıklıkla vasıflandırılmıştır. Bu vasfı hak etmesi kendisine had uygulanması sebebiyle olmadığına göre mezkûr ayetin kapsamına girmez. Biz icmanın

gereği olarak kendisine had uyguladık. Kâfir iken kendisine uygulanan had sebebiyle Müslüman iken şahitliğinin geçersiz olacağı hususunda icma edilmiş değildir. Diğer kâfirlerin Müslüman olduktan sonra şahitliklerini geçerli saydığımız gibi bu zimminin de Müslüman olduktan sonra şahitliğini geçerli sayarız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Buna göre İslam milletinden olan fasıkın ayette kastedilmiş olmaması gerekir. Çünkü fasıklık vasfı, kendisine had uygulanması sebebiyle meydana gelmiş değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz doğrudur. Fasık, lafız itibariyle değil de mana itibariyle ayetin kapsamına girmiştir.

Mezhebimiz müçtehidleri, zina iftirası sebebiyle kendisine had uygulanan zimminin tevbe edip Müslüman olduktan sonra şahitliğini geçerli saymışlardır. Şundan ki; zima iftirası sebebiyle kendisine had uygulanan kişinin adalet vasfı iki bakımdan iptal edilmiş olur. Biri Müslümanlık adaleti, diğeri ise fiil adaletidir. Zimmi, kendisine had uygulanırken Müslüman değildi ki Müslümanlık adaleti iptal edilmiş olsun. Bu durumda onun sadece fiil adaleti iptal edilmiş olur. İslam'a girip tevbe ettiği takdirde Müslümanlık adaleti oluştuğu gibi, fiilî yoldan da adaleti oluşur. Bu sebeple şahitliği kabul edilir. Kendisine had uygulanan Müslümana gelince had, onun dini yönden adaletini düşürür. Tevbe etmekle dini yönden kendisi için başka bir adalet vasfı oluşturamaz. Zira tevbe etmekle kendisi için yeni bir din oluşturmamıştır. Bu durumda sadece fiilî yoldan bir adalet vasfı oluşturmuştur. Bu sebeple şahitliği kabul edilmez. Zira şahitliğin kabul edilmesinin şartı, hem dini hem de fiilî yönden adaletin var olmasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina isnadında bulunan kişinin kendisine had uygulanmazdan önce tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edileceği hükmünde ittifak etmemiz, tevbe etme istisnasının suçlunun fasıklığına raci olması gibi şahitliğinin geçersizliğine de raci olmasına delalet eder. Buna göre şahitliğinin hadden önce kabul edildiği gibi hadden sonra da kabul edilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina isnadında bulunan kişinin şahitliği, iftirada bulunmasından dolayı hadden önce geçersiz hale gelmiş ve fasıklığına da hükmedilmiş değildir. Bunu önceki meselede açıklamıştık. Bu kişi tevbe etmeyip iftirasında ısrar etse bile şahitliği kabul edilir.

Şahitliğinin geçersiz olması ve fasıklıkla damgalanması, kendisine haddin uygulanması sebebiyledir. Bu durumda tevbe etme istisnası, kendisine had uygulanmasından sonra üzerine yerleşen fasıklık vasfını ancak kaldırır. Haddin uygulanması öncesinde ise istisnanın şahitliğinin geçersiz kılınmasına ve fasıklığına hükmedilmesine raci olmasına ihtiyaç yoktur.

Söylediklerimizin doğruluğunun başka bir delili şudur: Biz, tevbenin haddi düşürmeyeceği ve istisnanın hadde raci olmayacağı hususunda ittifak etmiştik. İftiracının şahitliğinin geçersiz oluşu da böyledir. Çünkü bunların ikisi de ayette emir cümlesi kalıbında olup zina iftirasıyla ilintilidirler. Tevbe etme istisnası hadde raci olmadığı gibi şahitliğe de raci olmaması gerekir. İftiracının fasıklıkla damgalanmasına gelince bu haber cümlesi kalıbında olup emir değildir. Anlatmış olduğumuz gibi bu vasıf iftiracının üzerinde kalıcı olmayıp tevbe ile ortadan kalkar.

Diğer taraftan haddin uygulanmasını istemek, insanın hakkıdır. Şahitliğin geçersiz kılınması da insanın hakkıdır. Bilindiği gibi şahitlik, kendisi için şahitlikte bulunulacak olan kimsenin hakkıdır. Zina iftirasına uğrayan kimsenin talepte bulunması üzerine iftira haddinin uygulanmasının sahih oluşu gibi, mağdurun talepte bulunması ile şahitliğin yerine getirilmesi sahih olur. Şu halde tevbe etme etme istisnasının her ikisini ortadan kaldırmayacağı bakımından şehadet ile haddin birbirine eşit olması gerekmektedir. İftirada bulunanın fasıklıkla damgalanmasına gelince bunda bir insan hakkı bulunmamaktadır. Buna göre istisnanın sadece buna raci olması ve bununla sınırlı kalması gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kâfirlikten tevbe edenin şahitliği kabul edildiğine göre, iftiradan ötürü tevbe edenin şahitliğinin öncelikle kabul edilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kâfirlikten tevbe eden kişi öldürülmekten kurtulur. Ama zina iftirası suçundan ötürü tevbe eden, kendisine had uygulanmasından kurtulamaz. Kâfirlikten ötürü edilen tevbenin kâfirin üzerindeki ölüm cezasını gidermesi mümkün olduğu gibi, tevbesinin kabul edilmesini de mümkün kılar. Ancak zina iftirasından ötürü tevbe eden kişi buna kıyaslanamaz. Çünkü onun tevbe etmesi, kendisine uygulanması gereken haddi düşürmez.

Şunu da belirtmeliyiz ki dünyevi cezalar, cezaların miktarına göre konulmuş değildirler. Mesela bir şahsa kâfirlik isnad eden kimseye had uygulanmaz. Ama zina isnad eden kimseye had uygulanır. Zina isnadında bulunmanın cezası, diğer dünyevi hükümlerde isnad ve iftirada bulunmaya nispetle ağırlaştırılmıştır. Kâfirliğin cezası ahirette her ne kadar daha ağır ise de dünyevi hükümler açısından bu böyledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina iftirasında bulunan kişi tevbe edip gidişatını düzeltirse o kişi artık âdil olup Yüce Allah'ın dostudur. Şahitliğinin ilk başta geçersiz kılınması ceza mahiyetinde idi. Ama tevbe etmesi bu cezayı ortadan kaldırır; âdil ve Allah dostu olmasını gerektirir. Tevbe etmesinden sonra şahitliğini geçersiz saymak caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tevbe etmesinden sonra şahitliğinin geçersiz sayılması ceza mahiyetinde olmayıp imtihan mahiyetindedir. Nitekim tevbe etmesinden sonra kendisine had uygulanması da ceza mahiyetinde olmayıp imtihan mahiyetindedir. Cenab-ı Allah, maslahat gereği olarak kullarını dilediği şekilde imtihan edebilir. Mesela bir kul âdil, Allah katında beğenilen, Allah dostu bir kimse olduğu şahitliği kabul edilmeyebilir. Â'mânın, evladı için babanın ve benzerlerinin de şehadeti kabul edilmemektedir. usûl-ü fıkha göre şahitliğin kabul edilmeyişi, kişinin fasık olmasından dolayı olmadığı gibi, ceza mahiyetinde de değildir ki anlattığınız şekilde buna itirazda bulunulsun.

Zina iftirasında bulunan kişinin tevbesinin, şahitliğinin geçerli olmasını gerektirmediğinin delillerinden biri de şudur: Bu kişinin şahitliği, kendisine had uygulanmasına hâkimin hükmetmesi ve haddi uygulaması sebebiyle geçersiz olmuştur. Yoksa önce de açıkladığımız gibi başkasına zina isnadında bulunması sebebiyle geçersiz olmuş değildir. Şahitliğinin geçersiz olması hâkimin hükmüne bağlı olduğu için, hâkimin hükmü olmadan şahitliği geçerli hale gelmez. Zira usûle göre sabit olması hâkimin hükmüne bağlı olan bir şeyin hükmü, ancak yine hâkimin hükmü ile ortadan kaldırılabilir. Mesela emlâk, köle azadı, talak ve diğer hukuki konularda bu böyledir. Zina iftirasında bulunan kişinin tevbe etmesi mahkemelik konular arasına girmediğinden ve hâkimin hükmüne medâr olmadığından, hâkimin hükmü ile sabit olan şehadetinin geçersizliğini, bu tevbeye dayanarak iptal etmemiz ve şahitliğini geçerli hale getirmemiz caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İktidarsız erkeğin, liân yapan eşlerin ve benzer durumlarda eşlerin birbirlerinden ayrılmaları hâkimin hükmüne bağlıdır. Hâkimin onları birbirinden ayırmasından sonra tekrar evlenirlerse nikâh bağları yeniden oluşur. Zina iftirasında bulunan kişinin şahitliğinin geçersiz kılınması da her ne kadar hâkimin hükmüyle olmaktaysa da hâkimin vermiş olduğu hüküm, tevbe ettikten sonra bu kişinin şahitliğinin geçerli olmasına engel teşkil etmez. Bunun şahitliğinin geçersiz olmasına hâkimin önce verdiği hüküm, tevbe etmemesi hali ile sınırlı idi. Aynı şekilde hâkimin hükmü ile eşler arasında meydana gelen ayrılık, daha sonraki bir zamanda yeni bir nikâh akdi yapmadıkları süre ile sınırlıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkinci nikâh akdi, kendisi hakkında hüküm verilmesi caiz olan akidlerdendir. Hâkim kararıyla eşlerin birbirinden ayrılmış olmaları, bu akidle iptal edilebilir. Tevbe ise onun hakkında hâkimin hüküm vermesi söz konusu değildir. Tevbe, mahkemede ele alınacak hususlardan değildir. Davalar onunla sabit olmaz. Hâkimin hükmünün onunla iptal edilmesi, şahitliği geçersiz hale getirilen kimsenin şahitliğinin geçerli kılınması caiz değildir. Lâkin zina iftirasında bulunmuş olan bir kimse, iftira sebebiyle hadde çarptırılmış olan kimsenin tevbeden sonra şehadetini kabul eden ve bu yönde hüküm veren bir hâkimin huzurunda şahitlik ederse şahitliği geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina eden bir erkek, hâkim tarafından kendisine had uygulandıktan sonra tevbe ederse, tevbeden sonra şahitliği geçerli olur. Hâkimin vermiş olduğu hüküm, tevbe etmesinden sonra şahitliğinin kabul edilmesine engel teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina eden kişinin şahitliğinin geçersiz oluşu hâkimin hükmüne bağlı değildir. Onun şahitliği, hâkimin kendisine had uygulamasından önce zinası sebebiyle geçersiz olmuştur. Çünkü zina sebebiyle fasıklığı ortaya çıkmıştır. Şahitliğinin geçersizliği hâkimin hükmüyle değil de kendi fiili sebebiyle olduğuna göre, tevbe ettiğinde şahitliği geçerli hale gelir. Önce de açıkladığımız gibi zina isnadında bulunan kişinin şahitliğinin geçersiz hale gelişi, isnadı sebebiyle değildir. Çünkü isnadı doğru olabilir. Ancak hâkimin had uygulaması halinde yalancılığına ve fasıklığına hükmedilebilir. Haddin uygulanmasından önce o, isnatta bulunmamış bir kimse hükmündedir.

Bunun sünnetteki delili şudur:

Hilal b. Ümeyye, karısının şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasıyla ilgili olarak Abbad b. Mansur şöyle bir rivayette bulunmuştur: İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُجْلَدُ هِلَالٌ وَتُبْطَلُ شَهَادَتُهُ فِي الْمُسْلِمِينَ؟)

"Hilal'e had uygulanacak ve Müslümanlar arasında şahitliği geçersiz mi kılınacaktır?"[562]

Bu hadisinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, uygulanacak olan haddin Hilal'in şahitliğini geçersiz kılacağını haber vermiş; şahitliğinin kabulü için tevbe etme şartını koşmamıştır.

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلاَّ مَحْدُودًا فِي فِرْيَةٍ)

"İftira haddine çarptırılmış olanlar dışında Müslümanlar, birbirlerine karşı adalet sahibidirler."[563]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadiste tevbe etme istisnası bulunmamaktadır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hz. Aişe *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yalancı şahitlik yaptığı denemekle sabit olan, hainlik yapan, erkek, hainlik yapan kadın, kendisine had uygulanan, (mü'min) kardeşine kin güden, bir aileye yanaşmalık yapan, (hakkında şahitlik yapacağı kimse ile aralarında) akrabalık veya vela bağı olduğu zannedilen, akraba olan kimsenin şahitliği İslamda geçerli değildir."***[564]

562 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647
563 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/325
564 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/261

Bu hadiste de görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine had uygulanan kimsenin şahitliğini geçersiz kılmıştır. Hadisin zahiri, zina iftirası haddi olsun diğer hadler olsun, herhangi bir hadde çarptırılmış olan kimsenin şahitliğinin geçersiz olmasını gerektirmektedir. Ancak zina iftirası dışındaki hadlerden birine çarptırılmış olan kimsenin tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edileceğine dair delil vardır. Ama zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimsenin şahitliğinin kabul edileceğine dair bir delil yoktur. Tevbe etse de etmese de o, hakkındaki lafzın genel hükmüne tabidir. Zina iftirası dışındaki hadlerden birine çarptırılmış olan kimsenin tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul ediyoruz. Çünkü onun şahitliğinin geçersiz oluşu, fasıklıkla ilintilidir. Fasıklık vasfı üzerinden kalkınca şahitliği geçerli olur. Bunun delili şudur: Haddi hak etmesine sebep olan zina, hırsızlık veya içki içme gibi fiiller, kendisine had uygulanmasından önce fasıklığına hükmetmeyi gerektirir. Şahitliğinin geçersiz oluşunun hadle bağlantısı olmadığına göre, tevbe ettiklerinde şahitlikleri kabul edilen diğer fasıklar konumunda olur. Zina isnadı sebebiyle hadde çarptırılan kişiye gelince, bunun hadde çarptırılmış olması, haddin uygulanmasından önce şahitliğinin geçersiz olmasını gerektirmez. Çünkü yapmış olduğu isnatta gerçeği söylemiş olması mümkündür. Ancak kendisine had uygulandığı için şahitliği geçersiz kılınmıştır. Bu durum ise tevbe etmesiyle ortadan kalkmaz.

[Zina İsnadında Bulunup Dört Şahit Getiremeyenler]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenler var ya"[565]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, zina olayına şahitlik edenlerin dört kişi olmasını gerektirmektedir. Nitekim (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun."**[566]

565 Nûr, 24/4
566 Bakara, 2/282

(وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki âdil kimseyi** şahit tutun"[567] ayetleri de muhtevalarında belirtilen sayıdaki şahitlerin şehadetinin kabul edilmesini gerektirmekte ve belirtilenden az sayıda şahitle yetinmenin caiz olmadığını bildirmektedir.

Yukarıda geçen Nûr suresinin devamındaki ayetlerde ifk (Hz. Aişe validemize yapılan iftira) hadisesinden bahseden ayetlerden birinde şöyle buyrulmuştur:

(لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا
بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."[568]

Zina isnadında bulunan kişiyi ibrâ edip hadden kurtaracak şahit sayısının dört olduğu bu ayette bildirilmiştir. Dört şahit getiremeyen isnat sahibinin yalancılığına hükmedilmiştir.

Yüce Allah, zina şahitlerinin sayısını şu ayette açıklamıştır:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً)

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."[569]

Zina isnadından bahsederken isnat sahibinin iftira haddine çarptırılmamak için dört şahit getirmesi gerektiğini bildirmek için, dört şahit getirilmesi gerektiğine dair emir tekrarlanmıştır.

567 Talâk, 65/2
568 Nûr, 24/13
569 Nisâ, 4/15

Zina isnadında bulunan kişinin dört fasık şahit getirmesi ve bu şahitlerin, aleyhinde isnatta bulunulan kişinin zina ettiğine şehadette bulunmaları durumunda hükmün ne olacağı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidleri, Osman el-Betti ve Leys b. Sa'd dediler ki: "Fasık da olsalar bu şahitlere had uygulanmaz."

Hasan b. Ziyad, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam bir adama zina isnad eder, sonra dört fasık şahit getirir ve bu şahitler, aleyhine isnatta bulunulan adamın zina ettiğine şahitlik ederlerse, isnatta bulunan adama had uygulanır. Ama şahitlere uygulanmaz."

Züfer dedi ki: "İsnatta bulunana da şahitlere de had uygulanmaz."

Mâlik ile Ubeydullah b. Hasan dediler ki: "Şahitlere had uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina isnadında bulunan kişi dört kâfir veya zina iftirası sebebiyle hadde çarptırılmış dört kişi veya dört köle ya da dört â'mâ getirir de bunlar aleyhinde zina isnadında bulunulan kişinin zina ettiğine şahitlik ederlerse, hem isnad sahibine hem de şahitlere iftira haddi uygulanır. Ama getirilen şahitler fasık iseler, (ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"sonra da dört şahit getiremeyenler var ya"** ayetinin kapsamına girerler. Çünkü bu ayette isnad sahibinin hadden kurtulması için şahitlerin âdil olması, fasık olmaması şart koşulmamıştır. Fasık da olsalar dört şahit getirmesi durumunda zina isnadında bulunan kişiye bu ayete göre had uygulanmaması gerekir. Çünkü had uygulanmasının şartı, dört şahit getirmemesidir. Çünkü ayette geçen şüheda kelimesi, şahitlik görevini yerine getiren kimselerin adı olmuştur.

"Buna göre kâfirler ve zina iftirası haddine çarptırılmış olanlar şahit gösterildiklerinde bunların da şehadetinin de suçluyu hadden kurtarması gerekir" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Ayetin zahiri bu dediğinizi gerektirmektedir. Ancak biz bir delile dayanarak ayetin bu hükmünü tahsis ettik.

Şunu da belirtmeliyiz ki fasıkların şahitliği töhmet sebebiyle reddedilmiştir. Bu, onların şahitliğinin reddedilmesi için bir şüphe olmuştur. Şahitliklerinin reddine sebep olan bir şüpheden ötürü onlara had uygulamak

caiz değildir. Bu şehadetleri sebebiyle zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmadığı gibi şahitlerin kendilerine de uygulanmaz. Çünkü ortada bir şüphe bulunduğunda haddin düşmesi gerekir. Şüphe var iken had uygulanmaz. Zina iftirası haddine çarpıtılmış kimse ile kâfir, köle ve â'mâya gelince bunların şahitliğinin reddedilmesi, töhmet veya şüphe sebebiyle değildir. Bunların şahitliğini, kendilerinde kesin olarak mevcut olan ve şahitliği iptal eden bazı sebeplerden ötürü reddettik. O sebep de kâfirlik, kölelik ve körlüktür. Bu sebeple bunlara had uygularız. Şahitlikleri, kendilerinin ve zina isnadında bulunan kişinin hadden kurtulmasını sağlamaz.

Meseleye başka bir açıdan bakıldığında fasıkların, şahitlik ehliyetine sahip olduğunu görürüz. Ancak biz onların şahitlikliğini içtihaden reddettik. Bizden başkaları içtihatta bulunarak onların şahitliğini kabul edebilirler. Bizim şahitliğin reddine sebep olan bir fasıklık olarak kabul ettiğimiz bir şeyi onlar, şahitliğin kabulüne engel saymayabilirler. Hal böyle olunca içtihadda bulunarak şahitlere ve zina isnadında bulunan kişiye had uygulamamız gerekmez. Zina isnadında bulunma, kâfir olma ve benzeri durumlarda had uygulamanın yolu içtihad değil, hakikat ve kesin bilgidir. Bu sebeple şahitlere had uygulamak caizdir. Şahitlikleri, isnad sahibini hadden kurtarmaz.

Şunu da ifade etmeliyiz ki fasık, şahitliğinin geçersizliğine mahkûm değildir. Zira fasıklık, hâkimin hükmedeceği bir mana değildir. Birileri bir kişinin fasık olduğuna şahitlik etmeye kalkarsa, şahitliği dinlenmez. Fasıkların şahitliğinin geçersizliğine hükmedilmediğine, bir kimsenin fasık olduğuna şahitlik edenlerin şehadeti dinlenmediğine göre kendilerine had uygulanmasının gerekmesi için şahitliklerinin geçersizliğine hükmedilmesi caiz olmaz. Zina iftirası haddi, kâfirlik, kölelik ve körlük, hakkında hüküm verilen ve hakkında şahitlerin şehadette bulunduğu şeylerden olduğuna göre, bunların şahitliklerinin geçersizliğine hükmedilmiştir. Böylece şehadet ehli olmaktan çıkmışlardır. Şehadet ehli olmaktan çıkmalarını gerektiren sebebin varlığına hükmedildiği için kendilerine had uygulanması gerekir.

Şunu da söylemeliyiz ki şahitlik ederken şahidin fasık olduğu kesin olarak bilinemez. Çünkü o esnada kendisiyle Allah arasında başkalarının fark edemeyeceği şekilde tevbe ederek âdil hale gelmesi mümkündür. Küfür, had, körlük ve kölelik vasfına gelince biliyoruz ki bu vasıflar yokolup

gitmezler. Bu vasıflar, kişinin şahitliğine engel teşkil ederler. Dolayısıyla fasıklıkla bu vasıfların hükmü birbirinden ayrıdır.

"Kâfirin de kendisiyle Allah arasında gizlice Müslüman olması mümkündür" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Kişinin Müslümanlığını açığa vurması mümkün olan yerlerde açığa vurmaksızın sadece inanması, Müslüman olması için yeterli değildir. Açığa vurmadığı takdirde kâfirlikte devam eder. Züfer'in bu mesele hakkındaki görüşü, diğerlerininkinden daha kuvvetlidir. Çünkü şahitlerin fasıklığı, hadden kurtulmaları açısından kendilerini şehadet ehli olmaktan çıkarmadığına göre, zina isnadında bulunan kişi de onların şahitliği sayesinde hadden kurtulur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina olayı hakkında şahitlik edenlerin ayrı ayrı gelip şehadet etmeleri hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik, Evzai ve Hasan b. Salih dediler ki: "Bu şahitlere de had uygulanır."

Osman el-Betti ile Şafiî dediler ki: "Bu şahitlere had uygulanmaz. Şahitlikleri de kabul edilir." Sonra Şafiî şu kaydı koymuştur: "Eğer işlenen zina fiili bir tane ise hüküm böyledir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci şahit yalnız başına gelip kendisine zina isnad edilen kişinin zina ettiğine şehadet ederse, şu ayetin zahirine göre ona zina iftirasında bulunmuş olur:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenler var ya..."[570]

Bu ayete göre zina isnadında bulunandan başka dört şahidin şehadette bulunması gerekir. Çünkü şahitlerin sayısının, isnatta bulunan kişiyle birlikte dört olması ayetten anlaşılmamaktadır. Çünkü isnat sahibine,

570 Nûr, 24/4

"kendinden başka dört kişi getir" demek doğru olmadığı gibi, "Şahitlik ettikten ve zina iftirasında bulunduktan sonra kendini getir" de denilmez. Zira bir adam bir kadına hitaben "Sen zinakârsın" veya "şehadet ederim ki sen zinakârsın" derken, o kadının zina ettiğine kendisinden başka şahitlik edecek dört kişiyi daha getşrmekle yükümlü olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Hal böyle olunca ayetin zahiri, ister "şehadet ederim ki..." lafzını ister başka bir lafzı kullanarak başkasına zina isnadında bulunan (ve tabii ki dört şahit getiremeyen) kimseye had vurulmasını gerektirmektedir. Birinci şahidin hükmü böyle olunca ikinci, üçüncü ve dördüncü şahidin de hükmü böyle olur. Çünkü (ayrı ayrı gelen) bu şahitlerden her biri iffetli ve muhsan bir kimseye zina iftirasında bulunmuştur. Cenab-ı Allah başkasına zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmasını vacip kılmıştır. Bu kişi zina fiilinin işlendiğine kendisinden başka dört şahit getirmedikçe hadden kurtulamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi başkasına zina iftirasında bulunduğunda Cenab-ı Allah ona ifitra haddi uygulanmasını vacip kılmıştır. Ama şehadet ifadelerini kullanarak zina ettiğini söylerse ona iftira haddi uygulanmasını vacip kılmamıştır. Şehadet ifadelerini kullanarak zina ettiğini söylerse, mesela "Şehadet ederim ki falan kişi zina etti" derse ona zina iftirasında bulunmuş olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Şehadet ifadelerini kullanarak zina ettiğini söylemesi, onu zina iftiracıları hükmünden çıkarmaz. Bilindiği gibi kendisiyle birlikte başkaları zina olayının cereyan ettiğine şahitlik etmezlerse, kendisi zina iftiracısı olur ve kendisine had uygulanması gerekir. Hal böyle olunca anlıyoruz ki, kendisinden başka şahitlik yapacak kimse olmaksızın şehadet ifadelerini kullanarak bir kişinin zina ettiğini söylemesi, onu zina iftirası yapmış olmaktan çıkarmaz. Kendisi de (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya..."** ayetinin kapsamına girer. Çünkü başkasına zina isnad etmiştir. İsnatçının hükmü, dört şahit bir arada geldiğinde şahidin hükmünden ayrılır. Şehadetin kabulü için şahit sayısının dört olması şarttır. Dörtten fazla şahit getirme yükümlülüğü yoktur. Ama sayıları dörtten az olduğu halde gelip şehadet lafzını veya başka lafızları kullanarak zina isnadında bulunurlarsa,

iftiracı olurlar. Çünkü isnatlarının doğru olması için kendilerinden başka dört şahit getirmekle yükümlüdürler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Nâfi' b. Hâris, Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* bir mektup yazarak dört şahidin gelip bir erkekle bir kadının zina ettiğine şahitlik ettiklerini, şahitlerden üçünün, erkeğin penisinin kadının vaginasına milin sürmedanlığa girişi gibi girdiğini gördüklerini söylediklerini, ancak dördüncünün olayı bu netlikte görmediğini söylediğini haber verdi.

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Nâfi'ye şöyle cevap yazdı: "Dördüncü şahit de ilk üç şahit gibi şehadet ederse, zina eden kadınla erkeğe yüzer değnek vur. Eğer muhsan iseler onları recmet. Ama dördüncü şahit senin bana yazdığın mektupta bildirdiğin şekilde şehadet ederse üç şahide zina iftirası haddini uygula ve zina ettikleri söylenen kadınla erkeği serbest bırak."

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu mektubu şuna delalet etmektedir: Üç şahitle birlikte dördüncü bir kişi de sonradan gelip şehadet ederse, (ayrı ayrı gelip şehadette bulundukları için) şahitlere iftira haddi uygulanmaz ve şahitlikleri de kabul edilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlatılanlarda senin görüşünü destekleyecek bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ilk üç şahidin şehadet ettikleri şekilde şahitlik etmeyen dördüncü şahit, onlardan ayrı gelmemiş, aksine hepsi birlikte gelerek şahitlik etmişlerdir. Kadınla erkeğin zina ettiklerine dördü de şahitlik etmiş, ancak dördüncüden ilk üçünün açıkladıkları gibi açıklama yapması istendiğinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* o adamın bekletilmesini emretmişti. Eğer öncekilerin zina olayıyla ilgili yaptıkları açıklama gibi bir açıklamada bulunursa, aleyhlerine şehadette bulunulan kadınla erkeğe zina haddi uygulanacaktı. Dördüncü şahit, istenilen şekilde açıklamada bulunmazsa önceki üç şahidin şehadetleri iptal edilecek ve onlar şahitlikte dördüncüden ayrı kalacakları için onlara zina iftira haddi uygulanacaktı.

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, 'Dördüncü şahit de gelip onlarla birlikte şehadette bulunursa hepsinin şahitliğini kabul et' dememişti ki, üç şahitten sonra gelip şahitlik eden dördüncü bir şahitle birlikte onların da şahitliklerini kabul etmiş olsun. Ziyad şahitlikten çekildiğinde Hz. Ömer *radiyal-*

lahu anh, Ebubekre ve arkadaşlarına zina iftirası haddi uygulamış ve onlara 'Sizin gibi şehadette bulunacak başka bir şahit getirin' dememişti. Hz. Ömer *radiyallahu anh* onlara sahabenin huzurunda iftira haddini uygulamış, sahabeden onun bu uygulamasına itiraz eden olmamıştı. Şahitlere sonradan gelip katılan bir şahidin şehadetinin kabul edilmesi caiz olsaydı süreci durdurur ve onlara 'Sizin gibi şahitlik yapacak başka bir şahit var mı?' diye sorardı. Onlara iftira haddi uygulamaya karar verdiğine, süreci durdurmadığına ve onlara böyle bir soru sormadığına göre bu, onların iftiracı olduklarına, kendilerine iftira haddi uygulanması gerektiğine delalet eder. Onları bu hadden ancak dört şahidin şehadeti kurtarır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebubekre ve arkadaşlarına, 'Sizinle birlikte sizin şehadetiniz gibi şahitlik edecek dört şahidiniz var mı?' diye sormadı ve onlara had uygulamayı durdurmadı. Çünkü böyle yapması caizdir. Aynı uygulamanın onlar gibi şehadette bulunan bir şahide de yapılması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebubekre ve arkadaşları, kendileri lehinde şahitlik yapacak başka dört şahit getirdikleri takdirde şehadetlerinin kabul edileceğini ve böylece kendilerine had uygulanmayacağını apaçık biliyorlardı. Kendileri lehinde şahitlik edecek başka dört şahit getirebileceklerini bilselerdi, Hz. Ömer *radiyallahu anh* süreci geçici olarak durdurmasını mutlaka isterlerdi. Bu sebeple Hz. Ömer *radiyallahu anh* bunu kendilerine bildirme ihtiyacını duymamıştı. Kendileriyle birlikte şehadette bulunacak bir şahidin şehadetinin geçerli olup olmadığı konusunda bilgileri olmayabilirdi. Geçerli olsaydı Hz. Ömer *radiyallahu anh* bunu onlara bildirir ve o şahidi bulup getirmelerine kadar had uygulamasını askıya alırdı.

Köleye Haddi Kim Uygular?

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Köleye haddi efendisi değil, imam/devlet başkanı uygular. Bütün hadler için hüküm böyledir." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Şahitler gelip yanında şehadette bulundukları takdirde, zina, içki içme ve zina iftirası suçunu işleyen köleye efendisi had uygular.

Ama hırsızlık yapan kölenin elini efendisi değil, imam/devlet başkanı keser." Leys b. Sa'd de bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Had gerektiren bir suçu işleyen köleye haddi efendisi uygular. Hırsızlık yaparsa elini yine efendisi keser."

Sevri dedi ki: "Zina eden köleye haddi efendisi uygular."

Feryabi tarafından nakledilen Eşcaî'nin rivayetine göre efendi, kölesine had uyguladıktan sonra onu azad ederse, o azadlının şahitliği geçerli olur.

Evzai dedi ki: "Had gerektiren bir suçu işleyen köleye haddi efendisi uygular."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Devlet başkanının yetkisinde olan şu dört şey vardır: Namazı kıldırmak, zekâtı tahsil etmek, hadleri uygulama ve ülkeyi idare etmek" Bunu İbn Avn rivayet etmiştir. Ondan gelen başka bir rivayette "namaz" kelimesi yerine "Cuma namazı" ifadesi vardır.

Abdullah b. Muhayriz dedi ki: "Hadleri uygulamak, ganimetleri toplayıp taksim etmek, Cuma namazını kıldırmak, zekâtı tahsil etmek, devlet başkanının yetkisindedir."

Hammad b. Seleme'nin Yahya el Bekkâ'dan naklettiğine göre Müslim b. Yesar, Ebu Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bir adam vardı. İbn Ömer *radiyallahu anh*, âlim bir kişi olan o sahabiden bazı şeyler öğrenmemizi emreder ve "Ondan sorup öğrenin" derdi. Ben o sahabinin şöyle dediğini işittim: "Zekâtı tahsil etmek, hadleri uygulamak, ganimetleri toplayıp taksim etmek, Cuma namazını kıldırmak, devlet başkanının yetkisindedir."

Denildi ki: Yukarıdaki rivayetin senedinde adı geçen Ebu Abdullah, bu sahabinin, Ebubekre'nin kardeşi Nâfi olduğunu zannediyordu.

Selef ulemasından bu konuda nakledilenler bunlardı. Sahabeden hiçbirinin bunlara muhalefet ettiğini bilmiyoruz.

Rivayet olunduğuna göre A'meş, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* Şam'da bir had uyguladığını söylemiştir. A'meş dedi ki: "Onlar, bulun-

dukları her yerde emîr idiler." Muhtemelen Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* o haddi uygulamakla görevlendirilmişti. Çünkü had uyguladığı kişinin, kendisinin kölesi olduğu söylenmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Ebi Leyla'nın "Ensardan en son hayatta kalanların zamanına yetiştim. Cariyelerinden biri zina ettiğinde onları kendi meclislerinde darbettiklerini gördüm" dediği rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onlar, cariyelerini had olarak değil de tazir olarak dövmüş olabilirler. Çünkü zina olayını devlet başkanına intikal etmekle emrolunmuş değillerdi. Aksine olayı örtbas etmek ve devlet başkanına intikal ettirmemekle emrolunmuşlardı.

Kölelere had uygulama yetkisinin devlet başkanına ait olduğunun delili, şu ayetlerdir:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ)

"Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[571]

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[572]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ
مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

571 Mâide, 5/38
572 Nûr; 24/2

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[573]

Bu ilahi hitapları duyan avam tabakası değil de ilim ehli olan kimse, bu ayetlerde şu mananın kastedildiğini bilir: "Devlet başkanları ile hâkimler hırsızlık yapan erkeklerle kadınların ellerini kessinler; zina eden kadınlarla erkeklere had uygulasınlar."

Hür kimselere bu hadleri uygulamakla emrolunanların devlet başkanları olduğu, bu ayetlerde kendilerine had uygulanan hürlerle köleler arasında ayırım yapılmadığı hususunda fakihlerin görüşbirliği ettikleri sabit olduğuna göre hürlerle kölelerin bu ayetlerin kapsamına girmesi, onlara hadleri uygulama emrine kölelerin efendilerinin değil, devlet başkanlarının muhatap olması gerekir. Bunun böyle olması gerektiğinin bir delili de şudur: Kölesinin hırsızlık yaptığına dair şahitlerin şehadetini efendinin dinlemesi caiz olsaydı, onların şehadetine dayanarak kölesinin elini kestikten sonra şahitler ifadelerini geri aldıklarında efendinin onlardan tazminat alma hakkı doğardı. Bilindiği gibi şahitlerin tazminat ödemeye mahkûm edilmeleri, ancak hâkimin şahitlikle ilgili hükmü ile olur. Zira onların şahitlik etmelerine hükmetmemiş ise ifadelerini geri çekmeleri durumunda tazminat ödemeleri gerekmez. Efendi, onların tazminat ödemelerine hükmederse, kendi şahsının lehine hükmetmiş olur. Bilindiği gibi bir kişinin kendisi lehine hüküm vermesi caiz değildir. Böylece efendinin, kölesi aleyhinde yapılacak şehadeti dinleme ve bu sebeple kölesinin elini kesme yetkisi olmadığını öğrenmiş olmaktayız. Şunu da belirtmeliyiz ki, köleye ve cariyeye uygulanacak had konusunda efendi ile başkaları arasında bir fark bulunmamaktadır. Bunun delili şudur: Efendinin, kölesinin suç işlediğine ilişkin ikrarda bulunması kabul edilmez. Ama kölenin kendisi suç işlediğini ikrar ederse – efendisi bunu inkâr etse bile – kölenin ikrarı kabul edilir. İkisi bu bakımdan yabancı hükmünde olduklarına göre, köleye had uygulanması konusunda efendinin yabancı hükmünde olması gerekir. Hâkimin şahitleri dinlemesi ve hadleri uygulaması caizdir. Çünkü had gerektiren suçun sabit olması için onun söyledikleri kabul görür. Bu sebeple o, şahitleri dinler ve haddin uygulanması gerektiğine hükmeder.

573 Nisâ, 4/25

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İnsanın kendisine had uygulanmasını gerektiren bir ikrarda bulunması caizdir. Ama bununla birlikte kendine had uygulama yetkisi yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kendi aleyhine ikrarda bulunması caiz olan kişinin kendine had uygulaması caiz olmadığına göre, kölesi aleyhine ikrarda bulunması caiz olmayan efendinin ona had uygulama yetkisinin haydi haydi olmaması gerekir.

"Hâkimin suçlu aleyhine söylediği sözleri, suçluya had uygulamanın caizliğine illet saymayız" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Hâkimin "Bendeki bilgilere göre falanın suçu sabit olmuştur" demesi, falana had uygulanmasını gerektirmez. Bu sözler hâkimin ikrarı olmayıp bir hükümdür. Hâkimin huzurunda şahidin şehadette bulunması da böyledir. Bu durumda hâkim, hüküm vererek haddi uygular. Hüküm vermede sözü kabul edilmeyenin (efendinin) şahit dinleme ve had uygulama yetkisi yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Hanife ile Ebu Yusuf, hâkimin had gerektirecek sözünü kabul etmiyorlardı. Çünkü onlar, hadler konusunda hâkimin kendi bildiklerine dayanarak hüküm veremeyeceğini söylemişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, hâkimin 'şahitlerin benim yanımda yaptıkları şehadetle veya suçlunun ikrarı ile falan kişinin suçlu olduğu benim nezdimde sabit olmuştur' anlamına gelmemektedir. Çünkü hâkimin böyle demesi, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre makbuldür. Bunların "Hadler konusunda hâkim kendi bilgilerine dayanarak hüküm veremez" demeleri şu anlama gelmektedir: Hâkim, bir kişiyi zina ederken veya hırsızlık yaparken ya da içki içerken görürse, bu bilgisine dayanarak o kişiye had uygulayamaz. Ama "Şahitler bu suçun işlendiğine benim huzurumda şehadette bulundular" veya "Suçlu bu suçu işlediğini benim huzurumda ikrar etti" derse, hâkimin bu sözleri kabul edilir. Onun recmetme ve el kesme emrini verdiği kişi, bu emri yerine getirme yetkisine sahip olur.

Görüşümüze muhalif olan kişi, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadisleri delil gösterebilir:

(أَقِيمُوا الْحُدُودَ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"Sahip olduklarınıza (köle ve cariyelerinize) hadleri uygulayın."[574]

(إِذَا زَنَتْ أَمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا وَلَا يُثَرِّبْ عَلَيْهَا
فَإِنْ عَادَتْ فَلْيَبِعْهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ مِنْ شَعْرٍ)

"Birinizin cariyesi zina ederse onu değnekle dövsün. Onu kınayarak incitmesin." (Hz. Peygamber bu emrini üç kez tekrarladı. Üçüncü veya dördüncüde şöyle buyurdu:) ***"Tekrar zina ederse bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın."***[575]

Bu hadisin bazı varyantlarında ***"Ona had uygulasın"*** ifadesi yer almaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerde muhaliflerimizin görüşlerini destekleyen deliller bulunmamaktadır. Şöyle ki: (أَقِيمُوا الْحُدُودَ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ***"Sahip olduklarınıza (köle ve cariyelerinize) hadleri uygulayın"*** hadisindeki ifade, şekil bakımından şu ayetlerdeki ifadelere benzemektedir:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)

"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[576]

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[577]

Bilindiği gibi bu ayetlerde kastedilen mana, haddin uygulanması için davanın devlet başkanına intikal ettirilmesidir. Haddin uygulanması emrine muhatap olanlar, devlet başkanlarıdır. Diğer insanlar ise devlet başkanlarının suçlulara haddi uygulamaları için davayı devlet başkanına intikal

574 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/399
575 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 7/280
576 Mâide, 5/38
577 Nûr; 24/2

ettirme emrine muhatapturlar. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Sahip olduklarınıza (köle ve cariyelerinize) hadleri uygulayın"*** hadisini de böyle anlamak gerekir. (إِذَا زَنَتْ أَمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا) ***"Birinizin cariyesi zina ederse onu değnekle dövsün"*** hadisine gelince, her değnekle dövmek had değildir. Çünkü bazı suçlular, tazir maksadıyla değnekle dövülürler. Şu halde zina eden cariyeyi tazir ettiğimizde, hadisin bize yüklediği sorumluluğun gereğini yapmış oluruz. Bundan sonra onu değnekle döverek had uygulamamız caiz olmaz. Bu hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* taziri kasdettiğinin delili, (لَا يُثَرِّبْ عَلَيْهَا) ***"Onu kınayarak incitmesin"*** buyruğudur. İnsanları daha çok korkutup caydırıcı olsun diye had uygulamasına özgü usûllerden biri de, infazın halkın huzurunda yapılmasıdır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يُثَرِّبْ عَلَيْهَا) ***"Onu kınayarak incitmesin"*** buyurması, onun had değil tazir uygulanmasını istediğine delalet etmektedir.

(فَلْيَجْلِدْهَا) ***"Onu değnekle dövsün"*** sözünü üç defa tekrarladıktan sonra dördüncü de, (فَلْيَبِعْهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ مِنْ شَعْرٍ) ***"Bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın"*** buyurması ve artık "Onu değnekle dövsün" dememesi de buna delalet etmektedir. Zina eden cariyeye yapılması gereken muamele eğer had olsaydı, birinci, ikinci ve üçüncü emrinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu emrederdi. Çünkü haddi gerektiren suç, infaza yetkili olan zâtın nezdinde sabit olduğunda, artık hadlerin askıya alınması caiz olmaz. Ama devlet başkanının maslahat gereği uygun görmesi halinde bazen tazir uygulamasından vazgeçilebilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadiste taziri ksdetmiş olsaydı, efendinin cariyeye tazir uygulamasından sonra olay devlet başkanına intikal ettiğinde devlet başkanının had uygulaması vacip olurdu. Çünkü tazirin uygulanmış olması, haddi düşürmez. Bu durumda zina etmiş olan cariyeye hem hadd hem de tazir uygulanmış olacaktır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tazir ettikten sonra efendinin olayı devlet başkanına intikal ettirmesi gerekmez. Aksine o aşamadan sonra olayı örtbas etmekle emrolunmuştur. Çünkü Peygamber *sallallahu*

aleyhi ve sellem, zina suçunu itiraf etmesi için Mâiz'e işaret eden Hezzal'a, (لَوْ سَتَرْتَهُ بِثَوْبِكَ كَانَ خَيْرًا لَكَ) ***"Elbisen ile onu örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu"***[578] buyurmuştur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَصَابَ مِنْ هَذِهِ الْقَاذُورَاتِ شَيْئًا فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللَّهِ
فَإِنَّهُ مَنْ يُبْدِي لَنَا صَفْحَتَهُ نُقِمْ عَلَيْهِ كِتَابَ اللَّهِ)

"Şu pis işlerden birini yapan kimse Allah'ın örtmesi ile örtünsün. Yan tarafını (gizli kalan taraflarını) bize açıklayan kimseye Allah'ın Kitabını(n hükmünü) uygularız."[579]

Şunu da söylemek gerekir ki bir kişiye hem tazir hem de had uygulamaya engel yoktur. Mesela zina eden bir suçluya yüz değnek vurulduktan sonra bazen sürgüne de gönderilmesi bize göre bir tazir olarak vaciptir.

Rivayete göre şair Necaşi Ramazan ayında şarap içtiği için Hz. Ali *radiyallahu anh* ona seksen değnek vurmuş ve "Bu içki içtiğin içindi" demiş, sonra ona yirmi değnek daha vurmuş ve "Bu da Ramazan ayında oruç bozduğun içindi" demiş, böylece ona hadle birlikte tazir cezası da uygulamıştır.

Böyle bir uygulama caiz olduğuna göre, zina eden cariyeye efendisi tarafından tazir uygulandıktan sonra, ona had uygulaması için olayın devlet başkanına aksettirilmesine engel bulunmamaktadır.

Liân Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾)

(وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾)

578 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/329
579 Muvatta, Hudûd, 2: 2/825

6-7: "Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir."

8-9: "Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kişinin kendi karısına veya yabancı bir kadına zina isnad etmesi, ancak yeterli şahit getirememesi durumunda iftira haddi olarak önceleri kendisine seksen değnek vurulurdu. Bunun delili de şu rivayettir:

Hilal b. Ümeyye, karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"*** dedi. Ensardan bazıları (أَيُجْلَدُ هِلَالٌ وَتُبْطَلُ شَهَادَتُهُ فِي الْمُسْلِمِينَ؟) "Hilal'e had uygulanacak ve Müslümanlar arasında şahitliği geçersiz mi kılınacak?"[580] dediler.

Bu rivayetten anlaşıldığına göre karısına zina isnad eden kimse, İslamiyetin ilk zamanlarında başka kadınlara zina isnad eden kimse gibi iftira haddine çarptırılmaktaydı. Ancak daha sonra liân ayeti inince, karısına zina isnad eden erkeklere had cezası uygulanması emri neshedilmiş oldu. Çünkü liân ayeti inince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hilal b. Ümeyye'ye ***"Eşini getir. Allah senin ve onun hakkında Kur'an ayeti indirdi"*** demiş ve aralarında liân yaptırmıştı.

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* buna benzer bir rivayetinde bir adamın şöyle dediği nakledilmektedir:

(لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَإِنْ تَكَلَّمَ جَلَدْتُمُوهُ، وَإِنْ قَتَلَ قَتَلْتُمُوهُ، وَإِنْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ)

580 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647

"Bir adam, bir erkeği kendisinin karısıyla birlikte görür de bunu anlatırsa ona iftira haddi uygularsınız. O erkeği öldürürse siz de kendisini öldürürsünüz. Susarsa öfkeli halde susmuş olacaktır."[581]

Bu rivayetler, karısına zina isnadında bulunan kişiye İslamiyetin ilk zamanlarında uygulanan haddin seksen değnek olduğuna, ancak daha sonra Cenab-ı Allah'ın bu hükmü liân ayeti ile neshettiğine delalet etmektedir.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Eşine zina isnadında bulunan koca, köle veya daha önce kendisine zina iftirasında bulunma haddi uygulanmış biri ise kocanın bu durumu sebebiyle liân yapılmaz. Kendisine zina iftirasında bulunma haddi uygulanır. Koca, yapmış olduğu bu isnadının yalan olduğunu söylerse yine liân yapılmaz ve kendisine iftira haddi uygulanır. Fakihlerimiz dediler ki: Kadının kendisi daha önce başkasına zina iftirasında bulunduğu için hadde çarptırılmışsa veya cariye yahut zimmi biri ise kendisine zina isnadında bulunan kocasına iftira haddi uygulanmaz. Zira bu defa liân kadının bu durumu sebebiyle düşmüş olur. Bu da onun kendi kocasını doğrulaması demektir. Kendisinin durumu sebebiyle liân düştüğü için, isnatta bulunan kocasına iftira haddi uygulanmaz.

Liân yapmaları gereken eşlerin durumu hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihlerinin tümü,

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: Aşağıda zikredilen iki sebepten biri mevcut olduğunda liân uygulaması düşer:

1-Kadın, nikâh veya mülkiyet bağı olmaksızın kendisiyle haram şekilde cinsel ilişkide bulunulmuş biri, cariye veya zimmi olmak gibi yabancı birisi olduğu varsayılarak kendisine zina isnadında bulunan kişiye iftira haddi uygulanmayan biri ise kocası kendisine zina isnadında bulunduğunda kocası ile liân yapamaz.

2-Eşlerden biri daha önce kendisine zina iftirası haddi uygulanmış biri, kâfir veya köle ise kocanın kendi eşine zina isnadında bulunması durumunda aralarında liân yapamazlar. Ama ikisinden biri â'mâ veya fasık ise kocanın kendi eşine zina isnadında bulunması durumunda aralarında liân yaparlar.

581 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/666

İbn Şübrüme dedi ki: "Müslüman erkek, Yahudi olan karısına zina isnadında bulunursa liân yapar."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Müslüman cariye ile hür kadın, Hristiyan ve Yahudi kadınlar, kendilerine zina isnadında bulunan Müslüman kocaları ile liân yaparlar. Köle de zina isnadında bulunduğu Yahudi eşi ile liân yapar."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Zina isnadında bulunan Müslüman erkek ile kâfir karısı arasında liân yapılmaz. Ancak Müslüman koca, 'Ben onun zina ederken gördüm' derse, kadının hamileliği belirmiş olsa da olmasa da onunla liân yapar. Çünkü koca 'Korkarım ki ben ölürüm ve onun zina sonucu doğuracağı çocuğun nesebi bana bağlanır' der. Müslüman koca, zina sonucu hamile kalan kâfir eşinin doğuracağı çocuğu reddetmek için liân yapar. Başka bir sebeple liân yapamaz. Kişi, cariye olan eşiyle de ancak zina sonucu hamile kalması durumunda doğuracağı çocuğu reddetmek için liân yapar. Daha önceleri zina iftirası haddine çarptırılmış olan koca, eşine zina isnadında bulunursa liân yaparlar. Eşlerin her ikisi kâfir iseler liân yapamazlar. Bir cariye ile evli olan bir köle, karısına zina isnadında bulunduğunda, kadının doğuracağı çocuğu reddetmek için liân yapar."

Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Eşlerden biri köle veya kâfir ise kocanın eşine zina isnadında bulunması durumunda liân yapmaları gerekmez. Ama koca daha önce iftira haddine çarptırılmış ise liân yapmaları gerekir."

Evzai dedi ki: "Kitap ehli olan eşler arasında, daha önce zina iftirası haddine çarptırılmış olan erkekle karısı arasında liân yapılmaz."

Leys dedi ki: "Köle, hür olan eşine zina isnadında bulunarak onun bir erkekle zina ettiğini gördüğünü söylerse, eşi ile liân yapar. Çünkü zina isnad ettiği bu kadın kendisinin eşi olmayıp yabancı bir kadın olsaydı bu yüzden isnatta bulunan bu köleye had uygulanırdı. Eşi cariye veya Hristiyan bir kadın olup zinadan ötürü hamileliği belirmiş ise kocası onunla liân yapar. Kadın hamile olmadığı halde kocası onun zina ettiğini gördüğünü söylemekle liân yapamazlar. Çünkü cariye veya Hristiyan bir kadına zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmaz. Daha önce zina iftirası haddine çarptırılmış olan bir erkek, karısına zina isnad ettiğinde karısıyla liân yapar."

Şafiî dedi ki: "Boşaması geçerli ve mehir ödemesi gerekli olan her erkek, mehir alma hakkına sahip olan eşine zina isnad ettiğinde liân yapar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda iki madde halinde açıklanan liânı düşürücü sebeplerden ilki hakkında şöyle denilebilir: Koca açısından liân, yabancı kadına zina iftirası yapılması durumunda iftiracıya uygulanan haddin yerine geçmektedir. İslamiyetin ilk zamanlarında eşine veya yabancı bir kadına zina isnadında bulunan kimseye seksen değnek vurulurdu.

Zira bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[582]

Daha sonra bu hükmün, eşlerine zina isnadında bulunan erkeklerle ilgili kısmı neshedildi ve onun yerine liân usûlü getirildi. Bunun delili şu rivayetlerdir:

Hilal b. Ümeyye, karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştu:

﴿ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ﴾

"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur."[583]

Ashaptan bir zâtın şu sözü de buna delalet etmektedir:

﴿لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَإِنْ تَكَلَّمَ جَلَدْتُمُوهُ، وَإِنْ قَتَلَ قَتَلْتُمُوهُ، وَإِنْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ﴾

582 Nûr, 24/4
583 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647

"Bir adam, bir erkeği kendisinin karısıyla birlikte görür de bunu anlatırsa ona iftira haddi uygularsınız. O erkeği öldürürse siz de kendisini öldürürsünüz. Susarsa öfkeli halde susmuş olacaktır."[584]

Bu olaylardan sonra liân ayeti indi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hilal b. Ümeyye'ye ***"Eşini getir. Allah senin ve onun hakkında Kur'an ayeti indirdi"*** demiş ve aralarında liân yaptırmıştı. Eşlerine zina isnadında bulunan erkekler için konulan liân hükmü, yabancı kadınlara zina isnadında bulunan erkeklere uygulanan haddin yerine geçtiğine göre, kendisine zina isnad eden kimseye iftira haddi uygulanması gereken bir kadına kocasının zina isnad etmesi durumunda liân yapmak gerekmez. Diğer taraftan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, liânı had olarak adlandırmıştır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kadınla kocası arasında liân yaptıktan sonra onları birbirinden ayırdı ve şöyle buyurdu: ***"Kadın eğer falana benzeyen düztaban bir çocuk doğurursa çocuk ondandır."*** Kadın kendisiyle zina eden adama benzeyen bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Eğer had uygulamış olmasaydım bu kadını mutlaka recmederdim!"***[585]

Bu rivayetlerde de ifade edildiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, liânın had olduğunu bildirmiştir. Had olduğuna göre, cariye olan karısına zina isnad eden kocaya liân yapılmaması gerekir. Çünkü liân, zina iftirası sebebiyle vurulan seksen değneklik had gibidir. Had olduğuna göre cariyeye zina isnadında bulunan kimseye bunun uygulanmaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân eğer had olsaydı, hür karısına zina isnadında bulunan ve liândan sonra yalan söylediğini bildiren kocaya iftira haddi olarak seksen değnek vurulması gerekmezdi. Çünkü bir iftirada bulunması sebebiyle aynı kişiye iki haddin uygulanması caiz değildir. Yalan söylediğini bildirmesi durumunda kendisine iftira haddinin uygulamanın vacip olması, liânın had olmadığına delalet etmektedir."

584 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/666
585 Bkz: Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 4/392

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Liânı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* had olarak adlandırmıştır. Hadisi reddetmek için aklı kullanmak caiz değildir. Bununla birlikte değnekle vurma durumunda aynı kişiye iki haddin uygulanması mümkün değildir. Ama biri değnekle vurma diğeri liân şeklinde olursa, fıkıh usûlümüzde buna aykırı bir hükme rastlamış değiliz. Şunu da belirtmeliyiz ki liân, hükmî bir haddir. Zina isnadında bulunan koca, liândan sonra kendisinin yalan söylediğini ifade eder ve bu sebeple kendisine iftira haddi olarak seksen değnek vurulursa, o zaman liân, had olmaktan çıkar. Çünkü hükmî olan haddin bazen had olması, bazen de had olmaması mümkündür. Aynı şekilde bir şeye hükmen bağlanan bir şeyin bazen bir vasıfta, bazen de başka bir vasıfta olması mümkündür. Karı-kocanın ikisinin de şehadet ehliyetine sahip olmalarının liânın şartlarından biri olduğunu söylemiştik.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ)

"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."[586]

Cenab-ı Allah karı-kocanın liân yapmalarını şahitlik olarak adlandırdığına, sonra da zina iftirası haddine çarptırılanlar hakkında **"Onların şahitliklerini asla kabul etmeyin"**[587] buyurduğuna göre iki ayetin mefhumu gereğince, zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimsenin liân yapamaması icab eder. Zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimse hakkında bu hüküm sabit olduğuna göre, kâfirlik, kölelik ve benzeri kişiyi şahitlik ehliyetinden yoksun kılan vasıftaki kimseler için de bu hükmün sabit olması, yani onların da liân yapamaması gerekir. Diğer taraftan zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimsenin liân yapamayacağı sabit olduğuna göre, şahitlik ehliyetine sahip olmayan diğer kimselerin de liân yapamaması icab eder. Çünkü

586 Nûr, 24/6
587 Nûr, 24/4

mezkûr ayette bunlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Zira kendisine uygulanmış olan kimsenin liân yapmasını gerekli görmeyenler, kendilerinden söz ettiğimiz diğer şehadet ehliyetine sahip olmayanların da karılarına zina isnad etmeleri durumunda liân yapmalarını gerekli görmemektedirler.

Ayet-i kerime buna başka bir yönden de delalet etmektedir. Şöyle ki: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ) **"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince"** ayetinde kastedilen ya şahitlik manası nazara alınmaksızın sadece yemindir. Ya da bizim dediğimiz gibi içeriğinde şahitlik manası da bulunan yemindir. Yüce Allah, **"kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince"** buyurduğuna göre, liân yapanın şahitlik ehliyetine sahip olması gerektiğini kasdettiğini anlamış oluyoruz. Çünkü ayette "kendilerinden başka yemin edecekleri bulamayanlara gelince" manasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü herkes ancak kendi adına yemin eder. Kişiye başkası adına yemin ettirmek caiz değildir. Ayetin manasının "kendilerinden başka yemin edecekleri bulamayanlara gelince" şeklinde olması mümkün değildir. Mana böyle olsa ayetin faidesi yok olur. Böylece ayetin manasının şöyle olduğu ortaya çıkmış olmaktadır: Bir tür yemin sayılsa bile liân yapacak kişinin şahitlik ehliyetine sahip olması gerekir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ)

"Liân yapanların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."

Liân bir tür yemin olduğuna göre karı-koca liân yaparken ister yemin kalıbı kullansın ister 'Şehadet ederim ki' diyerek şahitlik kalıbı kullansın, kastedilen şey şudur: Liân yapacak olanların şahitlik ehliyetine sahip olmaları gerektiğidir. Ama bir kimse liân yapanların her ne şekilde olursa olsun yemin etmelerinin de kabul edilebileceğini söylerse, ayete ve sünnete muhalefet etmiş olur. Zira Yüce Allah, (فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) ***"Liân yapanların her birinin şahitliği; kendisinin doğru***

söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir" buyurmuştur.

Benzer başka ayetlerde de şöyle buyrulmuştur:

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun."[588]

(فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ)

"Onlara karşı içinizden dört şahit getirin."[589]

Liân yapanların şahitlik kalıbını kullanmaksızın sadece haber verme kalıbını kullanmaları yeterli olmaz. Evli bir çifte liân yaptırırken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yemin lafzı ile yetinmemelerini, şehadet lafzını kullanmalarını emretmiştir. Hal böyle olunca liân yeminini edenlerinşahitlik ehliyetine sahip olmalarının şart olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Bu şartı yerine getirerek liân yaparlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Fasık ile â'mâ şahitlik ehliyetine sahip olmadıkları halde liân yapabilmektedirler. Bu nasıl olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fasık kimse şahitlik ehliyetine birkaç yönden sahiptir. Şöyle ki:

1-Şahitliğin reddini gerektiren fasıklık ancak içtihadla kararlaştırılabilir. İçtihad sonunda reddine veya kabulüne karar verilir.

2-Fasıkın şahitliğinin geçersizliğine hükmedilmiş değildir. Çünkü bir kimsede fasıklık bulunduğuna hâkimin hükmetmesi caiz değildir. Fasıkın şahitliği hüküm verilerek geçersiz kılınmadığına göre fasık, şahitlik ehliyetinden yoksun kılınamaz.

3-Liân sırasında kocanın fasıklığı kesin bir şekilde bilinmemektedir. Belki de tevbe etmiş ve Yüce Allah katında âdil ve kendisinden razı olunan bir kimse olmuştur. Kaldı ki bu liân şehadeti, başkasından bir mal elde etme hakkına sahip olmaya vesile olan bir şehadet değildir ki; liân

588 Bakara, 2/282
589 Nisâ, 4/15

yapanın da baştan fasık olduğu daha sonra anlaşıldığında, bu şehadet sebebiyle elde ettiği malı geri vermesi gereksin. Dolayısıyla – liân yapanın her ne kadar şehadet ehliyetine sahip olması şart ise de-fasıklığı, liânının kabul edilmesine engel değildir. Ama kâfirlik böyle değildir. Çünkü kâfir bir kimse Müslümanlığını açıklama imkânına sahip iken açıklamayıp sadece İslam'a inanmakla Müslüman olmaz. İslamiyetini izhar etmedikçe İslam'a inanmış olsa da kâfirlik hükmü onun üzerinde kalmakta devam eder. Başkasından bir şey elde etme hakkına sahip olmaya vesile olan şahitlikte şahidin âdil olması da şarttır. Şahidin, hakkında şehadette bulunduğu kimseyi kayırmakla itham edilmesi durumunda şahitliği kabul edilmez. Hukuki davalarda fasıkın, adallacağı töhmetinden ötürü şahitliği reddedilir. Böyle bir töhmetin mevcudiyeti, liânı geçersiz kılmaz. Liânın geçersiz kılınmasında fasıklığın hiçbir etkisi yoktur.

Â'mâya gelince o, tıpkı gözleri gören kimse gibi şahitlik ehliyetine sahiptir. İkisi arasında fark yoktur. Ancak hukukta şahitliği kabul edilmez. Çünkü kendisiyle hakkında şahitlik edilen kişi arasında bir engel vardır. Liân şahitliğinde erkeğin, kendi karısını kastederek "Ben onun zina ettiğini gördüm" demesi şart değildir. Çünkü "O zinakârdır. Ama ben zina ettiğini görmedim" derse liân yapar. Kadının zina ettiğini gördüğünü bildirmesi şart olmadığına göre, körlüğünden dolayı şahitliği geçersiz kılınmaz. Mezhebimiz müçtehitlerinin bu görüşünü doğrulayan bazı rivayetler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَرْبَعٌ مِنَ النِّسَاءِ لَيْسَ بَيْنَهُنَّ وَبَيْنَ أَزْوَاجِهِنَّ مُلاَعَنَةٌ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ وَالأَمَةُ تَحْتَ الْعَبْدِ وَالأَمَةُ تَحْتَ الْحُرِّ وَالْحُرَّةُ تَحْتَ الْعَبْدِ)

"Dört sınıf kadın var ki bunlarla kocaları arasında liân yapılmaz: Müslüman erkeğin nikâhındaki Hristiyan (veya Yahudi) kadın, kölenin nikâhındaki cariye, hür erkekle evli cariye ve köle ile evli olan hür kadın."[590]

590 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/397

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَرْبَعٌ لَيْسَ بَيْنَهُنَّ وَبَيْنَ أَزْوَاجِهِنَّ لِعَانٌ، الْيَهُودِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ، وَالنَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ، وَالْحُرَّةُ تَحْتَ الْعَبْدِ، وَالْأَمَةُ تَحْتَ الْحُرِّ)

"Dört sınıf kadın ile kocaları arasında liân yapılmaz: Müslüman erkeğin nikâhındaki Yahudi kadın, Müslüman erkeğin nikâhındaki Hristiyan kadın, köle ile evli hür kadın, hür erkekle evli olan cariye."[591]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân, zina sonucu doğacak çocuğu kocanın reddetmesi ve kendisinin nesebine bağlanmaması için yapılır. Bu sakınca, zina eden cariyede de hür kadında da mevcuttur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hür erkek cariyenin nikâhına dâhil olduğuna göre onun hükmü cariye için bağlayıcı olur. Cariyenin doğuracağı çocuğun nesebinin hür kocasından başkasına bağlanmaması gerekir. Aynı şekilde o çocuğun köleliği de onun hükmü ile olmaktadır.

Liân Yapılmasını Gerektiren Zina İsnadı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً...)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun..."[592]

Burada kastedilenin iffetli yabancı kadınlara zina isnadında bulunmak olduğu, bu isnadın kadına hitaben "Sen zina ettin" veya "Senin zina ettiğini gördüm" şeklinde yapılması arasında fark olmadığı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

591 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/651
592 Nûr, 24/4

Daha sonra gelen bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ)

"Eşlerine zina isnat edenler"[593]

Burada kocanın kendi eşine zina isnad etmesinin kastedildiği hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak bundan sonra liân gerektirecek isnadın niteliği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Şafiî dediler ki: "Adam, karısına 'Ey zinakâr!' derse liân yapılması gerekir."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Adam, karısına 'Senin zina ettiğini gördüm!' demediği veya onun hamileliğini kabul etmediği ya da çocuklarından birini reddetmediği takdirde liân yapmaz. Â'mâ kişi karısına zina isnad ettiğinde liân yapar."

Leys dedi ki: "Bir adam Allah adına yemin ederek "Eşimin üzerinde bir erkek gördüm" ya da "Ben onun rahminin temizlenmesini beklemiştim. Onun doğuracağı bu çocuk benden değildir" demediği takdirde eşiyle liân yapmaz."

Osman el-Betti dedi ki: "Bir adam 'Eşimin zina ettiğini gözlerimle gördüm' derse onunla liân yapar. Ama eşiyle bir gün önce evlenmiş olduğu halde onun Horasan'da (veya daha uzak bir şehirde) zina ettiğini iddia ederse liân yapmaz. Bu sözünün bir değeri de olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahirine göre bir adam "Senin zina ettiğini gördüm" desin veya demesin, eşine zina isnad ettiğinde liân yapmaları gerekir. İster gözleriyle gördüğünü söylesin, ister görmekten bahsetmeksizin sadece "Zina etti" desin, karısına zina isnad etmiş olur. Şunu da belirtmeliyiz ki yabancı bir kadına zina isnadında bulunan kişi de ister gözleriyle gördüğünü söylesin, ister görmekten bahsetmeksizin sadece "Zina etti" desin (dört şahit getirmediği takdirde) kendisine iftira haddi uygulanır. Koca da karısına bu şekilde zina isnad ederse aynı hükme tabi

593 Nûr, 24/6

olur. Çünkü değnekle vurma haddi gibi liân da zina isnadında bulunmaya bağlıdır. Çünkü erkeklerin eşlerine zina isnadında bulunmaları durumunda liân, başka iftiracılara uygulanan seksen değneklik iftira haddinin yerine geçmektedir. Dolayısıyla iftira lafzına bağlı olma bakımından liân ile haddin birbirine eşit olması gerekmektedir. Şunu da ifade etmeliyiz ki Mâlik, eşinin zina ettiğini gördüğünü söyleme durumunda olmayan â'mânın liân yapacağını söylemiştir. Bundan da anlıyoruz ki liân yapılması için kocanın, eşinin zina ettiğini gördüğünü söylemesi şart değildir. Yine Mâlik, eşinin karnındaki çocuğu reddeden adamın eşinin zina ettiğini gördüğünü söylemediği halde lian yapmasını gerekli görmüştür. Rahimdeki çocuktan başkasını reddeden adamın da liân yapmak için eşinin zina ettiğini gördüğünü söylemesi şart değildir.

Liânın Yapılış Şekli

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ
وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ)

"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir."[594]

Ortada çocuk yoksa liânın ne şekilde yapılacağı konusunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Sevri dediler ki: "Koca, eşine yaptığı zina isnadında doğru söylediğine dair Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik eder. Beşincide ise eşine yaptığı zina isnadında eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lânetinin kendisinin üzerine olmasını söyler. Kadın ise kocasının kendisine yaptığı zina isnadında yalan söylediğine Allah adına dört defa yemin ederek şehadette bulunur. Beşincide, kocasının kendisine

594 Nûr, 24/6-7

yapmış olduğu zina isnadında eğer doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendisinin üzerine olmasını söyler. Eğer kadın bir çocuğa hamile veya doğurmuş ise koca, bu isnadında doğru söylediğine dair dört defa Allah adına yemin ederek şehadette bulunur ve çocuğu reddeder."

Ebu'l Hasan el-Kerhi dedi ki: Hâkim, kocaya, karısına şöyle demesini emreder: "Allah adına şehadet ederim ki, sana yaptığım zina isnadında ve çocuğunu reddetmede ben kesinlikle doğru söyleyenlerdenim." Bunu dört defa tekrarladıktan sonra beşincide şöyle der: "Sana yaptığım zina isnadında ve çocuğunu reddetmede eğer yalancılardan isem, Allah'ın lâneti üzerime olsun!"

Sonra kadı, kadının şehadetini emreder ve kadın şöyle der: "Allah adına şehadet ederim ki, bana yaptığın zina isnadında ve şu çocuğu reddetmede sen kesinlikle yalancılardansın." Bunu dört defa tekrarladıktan sonra beşincide şöyle der: "Bana yaptığın zina isnadında ve şu çocuğu reddetmede eğer doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın gazabı üzerime olsun!"

Hayyan b. Bişr, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Liân yapılırken eğer ortada bir çocuk varsa, karı-koca birbirinden tefrik edilir ve evliliklerine son verilir. Çocuğu annesine verir ve babanın nesebinden çıkarırım."

Ebu'l Hasan dedi ki: "Okuduklarım arasında Hayyan b. Bişr'in rivayeti dışında hâkimin çocuğu babanın nesebinden reddettiğine dair bir kavil görmedim. Bence bu kabul edilebilir bir görüştür."

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'den yaptığı rivayetin devamında şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Kadın ile erkeğin ayakta veya otururak liân yapmalarında bir sakınca yoktur. Koca, "Allah adına şehadet ederim ki, sana yaptığım zina isnadında ben doğru söyleyenlerdenim." Böyle derken yüzünü tam olarak karısına çevirir. Liân boyunca kadın da yüzünü tam olarak kocasına çevirir."

Eşlerin liân sırası boyunca yüzlerini tam olarak birbirlerine çevirmeleri gerektiği hususunda Züfer'den de böyle bir rivayet gelmiştir.

İbn Kasım'ın kendisinden naklettiğine göre Mâlik şöyle demiştir: "Koca, dört defa 'Allah adına şehadet ederim ki ben, karımın zina ettiğini

gördüm' der. Beşinci de ise 'Eğer ben yalan söyleyenlerden isem Allah'ın lâneti üzerime olsun!' der. Kadına gelince o, 'Allah adına şehadet ederim ki o, benim zina ettiğimi görmemiştir' der. Bunu dört defa tekrarlar. Beşincide ise 'Eğer o doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı üzerime olsun!' der."

Leys dedi ki: "Erkek doğru söylediğine dair dört defa Allah adına şehadet eder. Beşincide ise eğer yalan söyleyenlerdense Allah'ın lânetinin kendisinin üzerine olmasını söyler. Kadına gelince o, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dört defa Allah adına şehadet eder. Beşincide ise kocası eğer doğru söyleyenlerdense Allah'ın gazabının kendisinin üzerine olmasını söyler."

Şafiî dedi ki: "Koca 'Allah adına şehadet ederim ki eşim falan kızı falana yapmış olduğum zina isnadında ben doğru söyleyenlerdenim.' Eşi eğer orada ise eliyle de ona işaret eder. Bu söylediğini dört defa tekrarlar. Sonra imam onu oturtur; ona Allah'ı hatırlatır ve 'Eğer doğru söylemiyorsan Allah'ın lânetine uğramandan korkarım!' der. Liâna devam etmek istediğini görürse, elini kendi ağzına götürmesini emreder ve *'Eğer yalan söyleyenlerden isem* demenin gereği, eğer yalan söylüyorsan Allah'ın lânetine uğramandır' der. Koca yine de liâna devam etmek isterse onu kendi haline bırakır ve o da 'Karım falan kızı falana yaptığım zina isnadında eğer yalan söyleyenlerden isem Allah'ın lâneti üzerime olsun!' der. Eğer karısının bir kişiyle zina isnad ettiğini söylüyorsa onun adını verir. Bir veya iki kişi iseler de onların adını verir. Her şehadetinde 'Allah adına şehadet ederim ki, karımın falan ve falanla zina ettiğine dair isnadımda ben doğru söyleyenlerdenim. Şu çocuk da zina mahsulüdür; benden değildir.' Der. Böyle dedikten sonra liân sona ermiş olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) **"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir"** ayetinin zahiri, liân şahitliklerinde bu ifade ile yetinilebileceğine delalet etmektedir. Ancak durumun delaletinden anlaşıldığına göre liân, kocanın kendi karısına zina isnadında bulunmasıyla gerçekleşmektedir. Böylece ayette kastedilen mananın şu olduğunu öğrenmiş oluyoruz: Onlardan birinin yani kocanın şahitliği; "Karıma yaptığım zina isnadında doğru söyleyenlerden olduğuma Allah adına şahitlik ederim" diyerek yeminle dört

defa şehadette bulunmasıdır. Kadının şahitliği de kocasının kendisine yaptığı zina isnadını reddetmesi şeklinde olur. "Allah'ın lâneti üzerime olsun", "Allah'ın gazabı üzerime olsun" "Doğru söyleyenlerdenim", "Eğer yalan söyleyenlerden isem" gibi ifadeler, kocanın karısına yaptığı zina isnadına yönelik ifadelerdir. Bu da liân ve şehadetlerin, kocanın yemin ve şehadet lafızlarını kullanarak karısına zina isnad etmesiyle gerçekleşmiş olacağına ve ayette kastedilen manaını bu olduğuna delalet etmektedir. Durumun delaletine dayanarak burada kocanın karısına yaptığı zina isnadıyla ilgili olarak "Ben kesinlikle doğru söyleyenlerdenim" demesi ile yetinilmiştir. (Kadının bununla ilgili ifadelerine yer verilmemiştir).

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ)

"Namuslarını koruyan erkeklerle (namuslarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya"[595]

Bu ayette (وَالْحَافِظَاتِ) kelimesinden sonra açıkça zikredilmese de (فُرُوجَهُنَّ) kelimesi takdir edilerek mananın (وَالْحَافِظَاتِ فُرُوجَهُنَّ) **"namuslarını koruyan kadınlar"** şeklinde olduğu söylenmiştir. Ancak durumun delaleti sebebiyle (فُرُوجَهُنَّ) kelimesi hazfedilmiştir.

Mesela Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda liân yapan bir çift ile ilgili olarak rivayet ettikleri hadiste "Erkek, kendisinin kesinlikle doğru söyleyenlerden olduğuna Allah adına dört defa şehadet etti" dedikleri halde karısına zina isnad edişinden söz etmemektedirler.

Mâlik'in "Koca, dört defa 'Allah adına şehadet ederim ki ben, karımın zina ettiğini gördüm' der" şeklindeki ifadesine gelince bu, Kitab'ın lafzının zahirine ve sünnete aykırı bir ifadedir. Çünkü Kitap'ta (فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) **"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek**

595 Ahzâb, 33/35

şahitlik etmesidir" buyurulmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir karı-koca arasında bu şekilde liân yaptırmıştır. Şafiî'nin, liân yapan erkeğin, zina isnad ettiği karısını adı ve nesebi ile zikretmesi, ona işaret etmesi gerektiğine dair ifadesi anlamlı değildir. Çünkü karısına işaret edip onu gösterirse, adını ve nesebini zikretmeye gerek kalmaz. Bu durumda adını ve nesebini boş yere zikretmiş olur. Mesela şahitler hazırda olan iki adamdan birinin diğerinden alacaklı olduğuna şahitlik ederken, "Şehadet ederiz ki şu adamın diğerinden bin dirhem alacağı vardır" derler ve orada işaret edip gösterdikleri adamın adını ve nesebini söylemeye gerek görmezler.

Zina Sonucu Doğan Çocuğun Reddedilmesi

Ebu Hanife dedi ki: "Kadın bir çocuk doğurduğunda kocası doğum sırasında veya doğumdan bir ya da iki gün sonra çocuğu reddederse liân yapar ve çocuğu reddeder. Doğum sırasında reddetmez de bir iki yıl geçtikten sonra reddederse liân yapar ancak çocuğun kendisine ait olduğuna hükmedilir." Ebu Hanife bunun için bir süre belirlememiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed ise bunun için loğusalık süresi olan kırk gecelik bir süre belirlemişlerdir.

Ebu Yusuf dedi ki: "Doğum sırasında koca karısının bulunduğu beldede olmayıp doğumdan sonra gelir de doğumun üzerinden iki yıl geçmemişse, gelişinden itibaren loğusalık süresi olan kırk gün içinde çocuğu reddedebilir. Ama doğumun üzerinden iki yıl geçtikten sonra memlekete gelirse artık o çocuğu asla reddedemez."

Hişam dedi ki: Muhammed'e şunu sordum:

- "Efendisinin yanındayken ümmü veled bir cariye çocuk doğurur da efendisi bu çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etmediği gibi çocuğu red de etmezse, durum ne olur?"

- "Doğumun üzerinden kırk gün geçince çocuğun efendiye ait olduğuna hükmedilir ve doğuran cariye de hür kadın gibi olur."

- "Efendi başka bir beldede olup doğumdan yıllar sonra gelirse ne olacak?"

- "Çocuğun ona benzediğine ve onun nesebinden geldiği söylenirse ve halk arasında bu böyle bilinirse, çocuk ona ait olur. Çocuğun ona benzediği ve onun nesebinden geldiği söylenmez, kendisi de "Ben bunun doğduğunu bilmiyordum" der, ancak kendisi cariyesinin bulunduğu beldeye geldikten itibaren kırk gün süreyle susmuş ise çocuğun onun nesebinden olduğuna hükmedilir."

Mâlik dedi ki: "Bir adam, eşinin hamile olduğunu gördüğünde ses çıkarmayıp doğum sırasında da çocuğu reddetmezse, eşi hür de olsa cariye de olsa artık o çocuk reddedilemez. Eşinin hamile olduğunu gördüğünde ses çıkarmayıp doğum sırasında çocuğu reddederse, çocuk reddedilmiş olmaz. Kendisine de iftira haddi uygulanır. Çünkü hür ve Müslüman bir kadına zina isnadında bulunmuştur. Kendisi başka bir beldede iken eşi hamile kalmış olup daha sonra eşinin bulunduğu beldeye gelmiş ve sonra da eşi doğum yapmış ise o çocuğu reddedebilir."

Leys dedi ki: "Bir kişi karısının hamileliğinin kendisinden olduğunu kabullenir ancak daha sonra onu zina ederken gördüğünü söylerse, zina ettiğini gördüğüne dair liân yapar, lâkin doğan çocuğun kendisinin nesebinden olduğuna hükmedilir."

Şafiî dedi ki: "Bir kişi karısının bir çocuğa hamile olduğunu bilir, hâkim de liân yapması için kendisine geniş bir süre tanır ama kendisi liân yapmazsa, şuf'ada olduğu gibi artık o çocuğu reddedemez."

Kavl-i kadime göre o kişi bir iki gün içinde çocuğu reddetmezse artık ebediyyen reddedemez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Güç ve yücelik sahibi Allah'ın Kitab'ında çocuk reddetmekten bahsedilmemektedir. Yalnız karısına zina isnadında bulunan kişinin liân yaparak çocuğu reddedebileceğini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği sabittir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَجُلًا لَاعَنَ امْرَأَتَهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ-صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-
فَفَرَّقَ رَسُولُ اللهِ-صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-بَيْنَهُمَا وَأَلْحَقَ الْوَلَدَ بِأُمِّهِ)

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem zamanında bir adam karısıyla liân yaptı. Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onları birbirinden ayırdı ve çocuğu da annesine verdi."[596]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hilal b. Ümeyye akşamleyin kendi arazisindeki işlerini tamamladıktan sonra evine döndüğünde karısının bir erkekle birlikte olduğunu gördü"

İbn Abbas *radiyallahu anh*, olayın bundan sonrasını ve yapılan liânı anlattıktan sonra şöyle demiştir:

(فَفَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَينهمَا
وَقضى أَنْ لَا يُدْعَى وَلَدُهَا لأَبٍ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Hilal ile eşini birbirinden ayırdı. Hilal'in karısının doğurduğu o çocuğun bir babaya nispet edilmemesine hükmetti."[597]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihler şu konuda görüşbirliği etmişlerdir: Bir adam eşinin doğurduğu çocuğu reddettiğinde liân yapar; çocuk, doğuran kadının olur ve babasının nesebinden reddedilmiş olur. Ancak önce de anlattığımız gibi çocuğun ne zaman reddedilebileceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Nakletmiş olduğumuz İbn Ömer *radiyallahu anh* rivayetinde anlatıldığına göre bir adam, eşinin doğurduğu çocuğu reddetmiş, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla eşi arasında liân yaparak çocuğu annesine vermiştir. Bu da kişinin, eşinin doğurduğu çocuğu reddetmesinin ona zina isnadında bulunmak olduğuna delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı Peygamber

596 Müslim, Liân, 2
597 Ebu Davud, Talâk, 27

sallallahu aleyhi ve sellem aralarında liân yapmazdı. Çünkü liân, ancak zina isnadında bulunma durumunda gerekir.

Çocuğu reddetmenin zamanına gelince bunu belirlemenin yolu içtihad ve ağırlıklı kanaattir. Eşinin doğum yapmasının üzerinden kişinin o çocuğu reddedebileceği kadar bir zaman geçer ve o zaman içerisinde çocuğun doğumu münasebetiyle kendisine gelen tebrikleri kabul eder, çocuğu kabullenmiyor olmadığına dair halleri görülürse, Ebu Hanife'ye göre o çocuğu artık reddedemez. Zaman sınırlaması koymak, çocuğu reddetmek isteyen adamın aleyhine bir delalet teşkil etmez. Böyle bir şey sabit değildir. Ancak çocuğa razı olduğuna dair hallerinin görülmesi ve benzeri durumlar bunda esas olarak alınır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin susması diğer haklarının düşmesi anlamına gelmediği gibi, çocuğu reddetme hakkının düşmesi anlamına da gelmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fakihlerin tümü şu hükümde görüşbirliği etmişlerdir: Çocuğun doğumunun üzerinden bir müddet geçtiği halde adam susarsa, onun kendisinin nesebine bağlanmasına razı olduğunu söylemiş gibi kabul edilir. Ancak fakihler doğumdan sonra geçen müddetin ne kadar olacağı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları bu müddetin en fazla kırk gün olabileceğini söylemişlerdir. Ancak bunun bir delili yoktur. Bu müddeti esas almanın, daha az bir müddeti esas almaya nispetle bir önceliği bulunmamaktadır.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre kırk gün, loğusalığın en uzun müddetidir. Loğusalık, doğum halidir. Kadın doğum halinde bulunduğu sürece kocasının doğan çocuğu reddetme hakkı vardır. Bu iki imamın bu görüşüne itibar edilemez. Çünkü çocuğu reddetmenin loğusalıkla ilgisi yoktur.

Mâlik'in "Bir adam eşinin hamile olduğunu gördüğünde çocuğu reddetmez de doğduktan sonra reddederse kendisine iftira haddi uygulanır" demesine gelince bu, aşağıdaki sebeplerden ötürü boş ve hiçbir gerekçeye dayanmayan bir sözdür.

1-Hamilelik alametleri görülse bile kadının hamile oluşu kesin değildir.

2-Bu adamın bilgisi, karısının hamile olduğunu bilmeyen ve sonra da karısı doğum yapan, sonra bir süre susan ve dolayısıyla çocuğu nesebine kaydedilen kişinin bilgisinden daha kesin bir bilgi değildir. Dolayısıyla bu adam, doğumdan sonra çocuğu reddederse liân yapar; ancak çocuğun nesebi kendisinin üzerinden düşmez. Çünkü liânın sahih ve geçerli olması, çocuğun reddi ile bağlantılı değildir. Bu kişi çocuğu reddettikten sonra kendini yalanlamış da değildir. Hal böyleyken buna iftira haddi uygulamak nasıl caiz olur?

Şunu da belirtelim ki, Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ)

"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."[598]

Bu ayetin genel hükmü, eşlerine zina isnad edip de şahit getiremeyen erkeklerin liân yapmasını vacip kılmaktadır. Bir delil olmadan bazı kocalar bu hükümden istisna edilemez. Üzerinde ihtilaf ettiğimiz bu meselede eşlerine zina isnad eden bazı kocaların üzerinden liân vecibesinin sakıt olduğuna ve onlara iftira haddi uygulanması gerektiğine dair bir delil mevcut değildir.

Bain Talakla Boşadığı Karısına Zina İsnadında Bulunan Kişinin Hükmü

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir adam karısını üç talakla boşadıktan sonra ona zina isnadında bulunursa kendisine zina iftirası haddi uygulanır. Boşadığı karısı, iddetinin tamamlanmasından önce bir çocuk doğurur ve kendisi bu çocuğu reddederse, yine kendisine iftira haddi uygulanır ve çocuğun da kendisinin nesebinden olduğuna hükmedilir.

598 Nûr, 24/6

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: Bain talakla boşanan kadının hamileliğini eski eşi reddederse, bu hamileliğin kendisinden kaynaklandığı ihtimali de varsa, kadınla birlikte liân yapar. Hamileyken üç talakla boşamasının ardından sonra hamileliğin kendisinden kaynaklandığını kabul etmekle birlikte zina isnadında bulunmazdan önce kadının zina ettiğini gördüğünü söylerse, liân yapmasına gerek görülmeksizin kendisine iftira haddi uygulanır. Üç talakla boşadıktan sonra kadının hamileliğini reddederse, onunla liân yapar.

Leys dedi ki: "Bain talakla boşadıktan sonra kadının hamileliğini reddederse liân yapar. Kadının bain olarak boşanmasından sonra ona zina isnadında bulunur, yani onu boşamazdan önce bir erkekle birlikte cinsel ilişki halinde olduğunu gördüğünü söylerse, kendisine liân yaptırılmaz; iftira haddi uygulanır."

İbn Şübrüme dedi ki: "İddet beklemekte olan bir kadın hamile olduğunu ileri sürer, onu boşamış olan erkek ise hamileliğin kendisinden kaynaklandığını kabul etmezse, kadınla birlikte liân yapar. Ama kadın iddet halinde değilse, onu boşamış olan erkek bu hamileliği reddederse, erkeğe iftira haddi uygulanır ve çocuk da kendisinin nesebine kaydedilir."

Şafiî dedi ki: "Akıl hastası bir kadının çocuğunu kocası reddederse lânetleşirler ve birbirlerinden ayrılırlar. Çocuk da reddedilmiş olur. Liân yapılmazdan önce kadın ölürse, babası ve annesi kocasından eğer yalan söylüyorsa kendine lânet okumasını talep ederler. Kadın öldükten sonra kocası ona zina isnadında bulunursa, liân yapılmaz; kocasına iftira haddi uygulanır. Ancak çocuğu veya hamileliği reddederse, 'Eğer yalan söylüyorsa^m Allah'ın lâneti üzerime olsun!' diyerek kendine lânet okur.

Katade'nin bildirdiğine göre Cabir b. Zeyd, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir veya iki talakla boşadıktan sonra karısına zina isnadında bulunan kişiye zina iftirası haddi uygulanır."

İbn Ömer *radiyallahu anh* bu durumda o erkeğin liân yapması gerektiğini söylemiştir.

Şeybani, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam karısını bain bir talakla boşar da kadın hamile olduğunu iddia eder, erkek ise hamileliğin kendisinden olmadığını söyleyerek reddederse, liân yapması

gerekir. Bu adam sadece liân yapmamak için böyle davranmıştır." Eş'as, Hasan'ın da böyle dediğini rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette erkeğin liândan kaçmak için böyle davrandığından bahsedilmemiştir. Bu meselede kadın eğer hamile değilse ve erkek ona zina isnadında bulunmuşsa, erkeğe iftira haddi uygulanır.

İbrahim en-Nehai, Atâ ve Zühri dediler ki: "Kadın bain olarak boşandıktan sonra eski kocası ona zina isnadında bulunursa kocaya iftira haddi uygulanır. Doğan çocuk da eski kocanın nesebine kaydedilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[599]

Önceki sayfalarda da açıkladığımız gibi bu ayet, gerek karılarına gerekse yabancı kadınlara zina isnadında bulunan kimseler hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Ancak bu genel hükmün, karılarına zina isnad eden erkeklerle ilgili kısmı, daha sonra (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ) **"Eşlerine zina isnat edenlere gelince..."**[600] ayeti ile neshedildi.

Bain talakla boşanan kadın, kendisini boşayan erkeğin artık karısı değildir. Kendisine zina isnad eden eski kocasına (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya"** ayetinin zahiri gereğince iftira haddinin uygulanması gerekir. Bain boşamadan ve karı kocalığın sona ermesinden sonra zina isnadı sebebiyle liân yapılmasını gerekli görenler, bu ayeti bir nass gelmeden neshetmiş olmaktadırlar. Oysa bilgi gerektiren bir nass olmadan Kur'an ayetlerinin neshedilmesi caiz değildir. Diğer taraftan liânın ispatında kıyasa yer yoktur. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış olduğumuz rivayetlerden anlaşıldığına göre liân, bir haddir. Hadlerin kıyas yoluyla ispatı mümkün değildir. Bunun yolu sadece nass veya icma'dır.

599 Nûr, 24/4
600 Nûr, 24/6

Şunu da belirtmeliyiz ki, bain talakla boşanan kadına eski kocası, ortada bir çocuk olmadığı halde zina isnadında bulunursa, liân yapılmayacağı ve eski kocaya iftira haddi uygulanması gerektiği hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Dolayısıyla bu meselenin liân ayetinin kapsamına girmediği ve ayette bunun kastedilmediği ispatlanmış olmaktadır. Çünkü ayette çocuğun reddedilmesinden bahsedilmemektedir. Sadece zina isnadında bulunmaktan bahsedilmektedir. Çocuğun reddedilmesiyle ilgili hüküm, sünnetten alınmıştır. Kadının bain talakla boşanmasından sonra doğurduğu çocuğun reddedilmesi sebebiyle liân yapılması gerektiğine dair sünnetten bir delil gelmiş değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Çocuğun reddedilmesi durumunda eski eşler arasında liân yapılır. Çünkü bu, kocanın hakkıdır. Evliliğin devamı durumuna kıyas yapılarak çocuğun, kocanın nesebinden silinmesi ancak liân yapmakla mümkün olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya"** ayetinin hükmünü, kıyası kullanarak neshetmektir. Oysa ayeti kıyas ile neshetmek caiz değildir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki; karı-kocalık bağı ortadan kalkmakla birlikte çocuğun reddedilmesi için liân yapmak caiz olsaydı, karı-kocalık bağı ortadan kalktıktan sonra eski kocaya had uygulanmaması için de liân yapmak caiz olurdu. Ortada bir çocuk olmadan eski karısına zina isnad eden erkeğe had uygulanması gerektiğine ve hadden kurtulması için de evlilik sona erdiğinden dolayı liân yapılmayacağına göre, evlilik sona ermiş iken çocuğun reddedilmesi için de liân yapılması gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah buyurdu ki:

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde"[601]

601 Talâk, 65/1

(وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman"[602]

Yüce Allah bu ayetlerde, kadınların boşanmasına hükmetmiştir. Size göre bain bir talakla boşanan bir kadın iddet beklemekteyken ikinci bir talakla boşanabilir. Buna bir engel görmemektesiniz. Bâin talakla boşanmış kadınla eski kocası arasında liân yapılmasına neden karşı çıkıyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu sorunuz birkaç sebepten ötürü hükümsüzdür. Bu sebeplerden biri şudur: Yüce Allah boşamanın, boşayanın karısı üzerinde gerçekleşmesine hükmederken boşamanın, boşayanın karısından başka kadınlar üzerinde gerçekleşemeyeceğini bildirmiş değildir. Bunu hükmü, yani boşayanın karısı olmayan kadınlar üzerinde gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin hükmü, delile dayanmaktadır. Kadın iddet beklemekteyken koca tarafından boşanabileceğine dair delil mevcuttur. Liâna gelince bu, nikâhlı eşlere mahsustur. Kişinin nikâhlısı olmayan kadınlara zina isnad etmesi durumunda, (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya"** ayeti gereğince kendisine iftira haddi uygulanması gerekir. Bu ayet, yabancı kadınlara zina isnadında bulunan erkekle aleyhine isnatta bulunulan kadın arasında liân yapılmamasını gerektirmektedir. Yapılmasını gerekli görüp ayetin hükmünü düşürenler, bir nassa dayanmaksızın ayeti neshetmiş olurlar ki bu da batıl bir şeydir. Bu sebeple biz evlilik bağı devam etmediği takdirde liânın yapılamayacağını söyledik. Şunu da belirtmeliyiz ki Cenab-ı Allah, kadınların boşanmasına hükmettiğine göre beynunetten (bir veya iki bain talakla boşanmalarından) sonra da onları boşamanın mümkün olacağına şu ayetle hükmetmiştir.

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur." [603]

602 Bakara, 2/231
603 Bakara, 2/229

Yüce Allah daha sonra bu ayetin üzerine şunları da atfetmiştir:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[604]

Bu ayette belirtildiği gibi Yüce Allah, kadının boşanmak için kocasına bedel ödemesinden sonra boşanmanın gerçekleşeceğine hükmedilmiştir. Çünkü müteakip ayetteki (فَإِنْ طَلَّقَهَا) fiilinin başındaki "fâ" harfi takibiye manasınadır. Yani kadının bedel ödemesinden sonra boşanma gerçekleşir. Kadının bain talakla boşanmasından sonra kendisine yapılan zina isnadı sebebiyle eski kocasıyla kendisi arasında liân yapılması gerektiğine dair Kitap veya sünnetten bir deliliniz mevcut değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki kadının bir veya iki bain talakla boşanmasından sonra da boşanabileceğini kıyas yoluyla ispatlamak mümkündür. Ama bain talakla boşandıktan sonra kendisine yapılan zina isnadı sebebiyle eski kocasıyla kendisi arasında liân yapılması gerektiğini kıyas yoluyla ispatlamak mümkün değildir. Çünkü liân, bir haddir. Hadlerin ispatında kıyasa yer yoktur. Şunu da söylemeliyiz ki liân, eşlerin birbirlerinden bain olarak ayrılmalarını gerektirir. Kadının bain şekilde boşanmasından sonra eski kocasıyla liân yapması sahih olmaz. Beynuneti yani eşlerin birbirlerinden bain olarak boşanmalarını gerektirmeyen bir liânı uygulamanın anlamı yoktur. Çünkü liân, evliliğin bain bir şekilde sona erdirilmesini sağlamak amacıyla konulmuş bir hükümdür. Beynunet sonucunu doğurmayacak olan liânın bir hükmü yoktur. Mezhebimize göre liân, bain boşanma sonucunu doğuran kinayeli lafızlar yerine geçmektedir. Evliliğin sona ermesinden sonra eski karıya hitaben eski kocanın (أَنْتِ خَلِيَّةٌ وَبَائِنٌ وَبَتَّةٌ) "Sen bekârsın, bâinsin, kesin olarak benden kopmuşsun" gibi kinayeli lafızlar sarfetmesi ile boşama gerçekleşmez. Eşlerin bain olarak ayrılmalarından sonra bu kinaî lafızların sarfedilmesi sebebiyle ayrı bir boşama gerçekleşmeyeceğine göre, eşlerin birbirinden ayrılıp evliliğin sona ermesinden sonra liân yapmanın da hükümsüz olması gerekir. Ama sarih boşamada hüküm böyle değildir. Çünkü sarih boşama

604 Bakara, 2/230

ile eşler arasındaki evlilik bağı kesin bir şekilde sona ermiş olmaz. Bilindiği gibi sarih boşamadan sonra kadın iddet beklemekteyken kocası ona ric'at/dönüş yapabilir. Birinci boşamadan sonra kadın iddet beklemekteyken kocası onu ikinci bir talakla boşarsa, bu da onları dönüşü olmayan kesin bir şekilde birbirinden ayırmış ve birbirine haram kılmış olmaz. Sadece talak sayısında eksilmeye yol açar. Bu sebeple sarih talakla boşanmanın ardından iddet beklemekteyken kocasına temelli haram olmak ve dönüşü olmayan bir şekilde ayrılmış olmak için değil de talak sayısını azaltmak için ikinci bir talakla boşanabilir. Şunu da söylemeliyiz ki boşamanın gerçekleşmesi, liânın yapılması için temel teşkil etmez. Çünkü ergen olmamış kızı ve akıl hastası kadını boşamak mümkün olduğu halde bunlarla kocaları arasında liân yapılmaz.

Karısına zina isnadında bulunduktan sonra onu üç talakla boşayan kimsenin durumuyla ilgili olarak ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Zina isnadından sonra kadın boşanma veya başka bir sebeple kocasından ayrılırsa kocaya iftira haddi uygulanmayacağı gibi liân da yapılmaz." Sevri de bu görüştedir.

Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Bu durumda liân yapılır."

Hasan b. Salih dedi ki: "Karısı hamileyken kocası ona zina isnadında bulunur ve kocasının kendisiyle liân yapmasından önce kadın doğum yapar ve sonra da ölürse, çocuğu kocasının nesebine ait kılınır ve kocaya da iftira haddi uygulanır. Koca liân yapar da kadın ölünceye kadar liân yapmazsa, kocaya iftira haddi uygulanır ve birbirlerine mirasçı olurlar. Koca, zina isnadında bulunduğu karısını hamileyken boşar ve kendisiyle liân yapmazdan önce kadın doğum yaparsa artık liân yapamaz ve kendisine iftira haddi uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eşlerin bain olarak birbirlerinden ayrılmalarından sonra liân yapmalarının mümkün olmayacağını açıklamıştık. Liân yapılamayacağından mezhebimiz müçtehidlerine göre zina isnadında bulunan kocaya iftira haddi uygulanmayacak,

Hasan b. Salih'e göre ise iftira haddi uygulanacaktır. Zina isnadında bulunan koca kendini yalan söylediğini itiraf etmediği takdirde kendisine iftira haddi uygulanması caiz olmaz. Kadın, kocasının bu isnadının doğru olduğunu söylediği ancak liânın düşmesi gibi kocanın, yalan söylediğini itiraf etmesi durumunda da liânın düşmesine hükmedilir. Bu durumda kocanın kendini yalanlaması sebebiyle değil, hâkimin hükmetmesiyle liân düştüğünden had uygulamak gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir adam yabancı bir kadına zina isnadında bulunduktan sonra onunla evlenirse, kendisine uygulanacak olan zina iftirası haddi, liâna dönüşmez. Bir kişi karısına zina isnadında bulunduktan sonra onu boşarsa, yapması gereken liân iptal edilmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evlilik halinde bazen liân bazen de had gerekebilir. Mesela zina isnadında bulunan koca evlilik devam ederken kendini yalanlarsa, had cezasına çarptırılır. Evliliğin sona ermesinden sonra ise hiçbir halde liân yapılmaz.

Karısının hamileliğini reddedip çocuğun kendisinden olmadığını söyleyen koca hakkında ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Adam, bu hamilelik benden değildir" dediğinde karısına zina isnad etmiş sayılmaz. Bunu demesinden bir gün sonra karısı doğum yaparsa, doğumdan sonra kocası çocuğu reddetmediği takdirde liân yapılmaz." Züfer de bu görüştedir.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Kocanın böyle demesinden sonra altı ay geçmeden kadın o çocuğu doğurursa, liân yapılır."

Ebu Yusuf'tan gelen başka bir rivayete göre koca, doğumdan önce karısıyla liân yapar.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Kadının hamileliğinin kocası tarafından reddedilmesi sebebiyle liân yapılır."

Rebî'in Şafiî'den naklettiği bir görüşe göre kadının doğum yapmasından önce kocası onunla liân yapamaz.

Ebu Hanife, hamileliğin reddedilmesi sebebiyle liân yapılması gerektiğini söylemiştir. Çünkü hamilelik kesin olarak tespit edilmiş olmayabilir. Kadının karnındaki şişkinliğin gaz veya hastalık sebebiyle olması mümkündür. Böyle olunca da kocanın bu şişkinliği hamilelik zannederek reddetmesini zina isnadı olarak değerlendirmemiz caiz olmaz. Zira zina isnadı, ihtimal ile sabit olmaz. Bilindiği gibi hem zina isnadı anlamına hem de başka anlama gelebilecek üstü kapalı bir ifadeyi kocanın kullanması sebebiyle liân ne de had gerekir. Karısının karnını şişkin vaziyette gören kocanın reddettiği şey, çocuk olabileceği gibi başka bir şey de olabilir. Çocuk doğmadan önce onun bu reddedişi sebebiyle liân yapmak caiz olmaz. Sonra kadın aradan altı ay geçmeden bir çocuk doğurursa, kocasının reddetmesi esnasında hamile olduğunu kesin olarak anlamış oluruz. Ancak yine de bu durumda liân yapmak gerekmez. Çünkü bu, zina isnadının şarta bağlanmasını gerektirmektedir. Zina isnadının şarta bağlanması ise caiz değildir. Mesela bir kişi, karısına hitaben "Eğer doğum yaparsan sen zinakârsın" derse, karısının doğum yapması halinde ona zina isnad etmiş olmaz.

Hamileliğin reddi sebebiyle liân yapılmasını gerekli görenler, şu rivayetleri delil göstermektedirler.

A'meş'in bildirdiğine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَاعَنَ بِالْحَمْلِ)

"Hamileliğin reddedilmesi sebebiyle Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem liân yaptırdı."[605]

Bu hadisin aslı şöyledir. İsa b. Yunus ile Cerir'in bildirdiklerine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam dedi ki:

(لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَإِنْ تَكَلَّمَ جَلَدْتُمُوهُ،
وَإِنْ قَتَلَ قَتَلْتُمُوهُ، وَإِنْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ)

605 Müsnedu'l Bezzar: 4/333

"Bir adam, bir erkeği kendisinin karısıyla birlikte görür de bunu anlatırsa ona iftira haddi uygularsınız. O erkeği öldürürse siz de kendisini öldürürsünüz. Susarsa öfkeli halde susmuş olacaktır."[606]

Bu hadise üzerine liân ayeti indi. Adam bununla imtihan edildi. Sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardı ve karısıyla liân yaptı. Bu hadiste adamın karısının hamileliğinden sözedilmediği gibi liânı da hamileliği reddedişi sebebiyle yapmasından söz edilmemiştir.

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Kasım b. Muhammed, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam gelip "Bir adamın karımla cinsel ilişkide bulunduğunu gördüm!" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o adamla karısı arasında liân yaptırdı. Ve ***"kadın, şu evsafta bir çocuk doğurursa babasına, şu evsafta doğarsa da zina edene aittir"*** dedi.[607]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hilal b. Ümeyye, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vararak karısının şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulundu.

(الْبَيِّنَةُ وَإِلَّا حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ)

"Beyyine (şahit) getirmen gerekir. Aksi halde senin sırtına had vurulur."[608]

Bu hadisin son kısmında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kadını takip edin. Şu vasıfta bir çocuk doğurursa, çocuk Şerik b. Sehma'nındır."***

Abbad b. Mansur da İkrime'nin İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* böyle bir rivayette bulunduğunu söylemiştir. Bu rivayetlerde anlatıldığına göre Hilal b. Ümeyye, karısına zina isnadında bulunmuştur.

606 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/666
607 Bkz: Abdurrezzak, el-Musannef: 7/114
608 Ebu Davud, Talâk, 27

Ebu Hanife'ye göre kadın hamile de olsa kocasının ona zina isnadında bulunması durumunda liân yapılması gerekir. Ama zina isnad etmeksizin hamileliğini reddederse, liân yapmak gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurdu: (وَإِنْ كُنَّ أُوْلَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin."**[609] Kadınlar, satın alınan bir cariyenin hamile olduğunu söylerlerse, hamilelik kusuru sebebiyle o cariye geri verilebilir.

Kaste benzer öldürmenin diyetiyle ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مِنْهَا أَرْبَعُونَ خِلْفَةً فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

"Bu develerin de kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."[610]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hamile kadına verilen nafaka, hamile olduğu için değil, iddet beklemekte olduğu için verilir. İddeti devam ettiği sürece onu boşayan eski kocası tarafından nafakasının verilmesi gerekir. Bilindiği gibi hamile olmayan boşanmış kadına da nafaka verilmesi vaciptir. Şu halde ayette kadının hamileliğinden bahsedilmesi, iddetinin doğumla sona ereceğinin ve doğumdan sonra kendisine nafaka verme yükümlülüğünün artık ortadan kalkacağının bilinmesi içindir. Satın alınan cariyenin hamilelik kusuru sebebiyle geri verilmesine gelince bu, şüphe sebebiyle düşmeyen diğer haklar gibi şüphe ile birlikte caizdir. Haddin ise şüphe ile birlikte sübutu ve uygulanması caiz değildir. Bu bakımdan ikisi birbirinden ayrılmaktadır. Kaste benzer öldürmenin diyeti olarak develerden kırk tanesinin hamileliklerinin orta aşamasında olmasını gerekli görenler, galip zanlarına/ağırlıklı kanaatlerine dayanarak bunun gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bunun gibi bir şeye yani şüphe veya galip zanna dayanarak had uygulamak caiz olmaz. Bu, şuna benzemektedir: Kadında kanama görüldüğünde hayız olduğuna hükmedilir. Ancak bu kanama üç gün sürmedikçe hayız olduğuna kesin olarak hükmedil-

609 Talâk, 65/6
610 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185

mez. Aynı şekilde görünürde hamile olduğu zannedilen kadının gördüğü kanama hayız sayılmaz. Ancak daha sonra hamile olmadığı anlaşılırsa, o kanama hayız olur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hilal b. Ümeyye hadisesinde, ***"Kadın şöyle ve şöyle bir çocuk doğurursa o çocuk, Şerik b. Sehma'dandır"*** buyurmuştu. Çocuğu Hilal'e nispet ederken de gerçekten onun nesebinden olduğu manası anlaşılır. Bu da liân yapmakla, karısı hamileyken Hilal'in o çocuğu reddetmediği manasına delalet eder. ***"...o çocuk, Şerik b. Sehma'dandır"*** buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun Şerik'in nesebine bağlanacağı manasını kasdetmemiş, sadece galip zannına dayanarak onun sulbünden geldiğini kasdetmiştir. Çünkü zina sonucu doğan çocuğun nesebi, çocuğun annesiyle zina eden erkeğin nesebine bağlanmaz.

Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(الولدُ للفراشِ وللعاهِرِ الحِجْرُ)

"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır."[611]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İkrime'nin İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet ettiğine göre Hilal b. Ümeyye hadisesinde Hilal ile eşi liân yaptıktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَقضى أَنْ لَا يُدْعَى وَلَدُهَا لأَبٍ) ***"Hilal'in karısının doğurduğu çocuğun bir babaya nispet edilmemesine hükmetti"*** buyurmuştur[612]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi Abbad b. Mansur, İkrime'den rivayet etmiştir. Abbad, zayıf bir ravidir. İlim ehlinin, Abbad'ın rivayet ettiği bu hadiste Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olmayan bazı sözlerin mevcut olduğu, yani bu hadisin müdrecliği hususunda şüphesi yoktur. Abbad b. Mansur'dan başkası bu hadisi zikretmiş değildir. Şüpheye dayanarak çocuğun nesebini reddetmenin ve kadına zina isnadında bulunmanın caiz olmadığına Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir:

611 Buhari, Büyû', 3
612 Ebu Davud, Talâk, 27

(أَنَّ أَعْرَابِياً أَتَى رَسُولَ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-فَقَالَ: إِنَّ امْرَأتي ولَدَتْ غُلاَماً أَسْوَدَ، وإِنِّي أَنْكَرْتُهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ-صلى الله عليه وسلم -:«هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟ «. قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَمَا أَلْوَانُهَا؟ «. قَالَ: حُمْرٌ، قَالَ: «هَلْ فيها مِنْ أَوْرَقَ؟ «. قَالَ: إِنَّ فيها لَوُرْقاً، قالَ: «فَأَنَّى تُرَى ذَلِكَ جَاءَهَا؟ «. قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لعله عِرْقٌ نَزَعَهَا قَالَ: «وَلَعَلَّ هَذَا عِرْقٌ نَزَعَهُ»)

Bir bedevi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle dedi:

- Karım siyahi bir çocuk doğurdu. Ben de çocuğun bana ait olmadığını söyledim.

- ***Senin develerin var mı?***

- Evet, var.

- ***Renkleri nasıl?***

- Kızıl renklidirler.

- ***Aralarında esmer olan var mı? Sence bu esmerlik onlara nereden gelmiş olabilir***?

- Muhtemelen bir damar çekmiştir.

- ***Senin çocuğa da o siyahlığı bir damar çekmiş olabilir.***[613]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bedevinin bir şüpheye dayanarak o çocuğu kendi nesebinden reddetmesine ruhsat vermedi. Bu hadis, şüpheye dayanarak nesebin reddedilmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir.

613 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's Sünneti, 13

[Bir Kimse Karsının Doğurduğu Çocuğun Nesebini Redderse Lian Yapması Gerekir Mi?]

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir adam karısının doğurduğu çocuğun nesebini reddederse liân yapması gerekir."

Şafiî dedi ki: "«Bu çocuk zina sonucu doğmuştur» demedikçe liân yapması gerekmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bir adam karısıyla liân yaptı, kadının doğurduğu çocuğu reddetti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onları birbirinden ayırdı ve çocuğu kadının nesebine katarak ona verdi."

İbn Ömer *radiyallahu anh* bu rivayetinde, kocanın çocuğu reddetmesi sebebiyle eşi ile liân yaptığını haber vermiştir. Çocuğun nesebini reddetmenin onu doğuran kadına zina isnadı sayılıp liân gerektirdiği böylece ispatlanmış olmaktadır.

Biri Kocası Olmak Üzere Dört Kişinin Bir Kadının Zina Ettiğine Şahitlik Etmesi

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Biri kocası olmak üzere dört kişi bir kadının zina ettiğine şahitlik ederlerse, şehadetleri geçerli olur ve kadına zina haddi uygulanır."

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Bu durumda koca liân yapar. Diğer üç şahide ise zina iftirası haddi uygulanır." Hasan ile Şa'bi'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Koca liân yapar. Diğer üç şahide ise zina iftirası haddi uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ)

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."[614]

Bu ayette şahitlerin arasında kocanın bulunup bulunmaması, şahitlerin dördünün de yabancılardan olması gerektiği gibi bir ayrıntıya girilmemiştir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[615]

Yabancı bir adam bir kadına zina isnadında bulunur be biri kadının kocası olmak üzere dört şahit getirirse, Ayetin zahiri bunların şehadetlerinin geçerli olmasını, zina isnadında bulunan adama iftira haddi uygulanmamasını ve şehadetin gereğinin kadın üzerinde icra edilmesini gerektirmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki kocanın karısına karşı yapacağı şahitlik, diğer haklarda, kısasta, hırsızlık, zina iftirası ve içki içme cezası gibi diğer hadlerde geçerli olduğu gibi zinada da geçerli olmalıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Koca, karısına zina isnadında bulunduğunda liân yapması gerekir; bu işte şahit olması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Koca kendisinden başka üç kişi ile birlikte gelerek şehadet kalıbını kullanarak karısının zina yaptığına şahitlik ederse, karısına zina isnad etmiş sayılmaz. Dolayısıyla liân yapması da gerekmez. Ancak karısına zinad edip de dört şahit getirmezse liân yapması gerekir. Tıpkı yabancı bir kimse gibi zina isnadında bulunduğunda dört şahit getirmezse yabancı isnatçıya iftira haddi uygulanması gerektiği gibi, şahit getiremeyen isnatçı kocanın da liân yapması gerekir.

614 Nisâ, 4/15
615 Nûr, 24/4

Yabancı isnatçıyla birlikte üç kişi gelip kadının zina ettiğine şehadette bulunurlarsa, o yabancı kişi zina iftirasında bulunmuş sayılmaz. Kocanın durumu da işte böyledir.

Eşlerden Birinin Liâna Yanaşmaması

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Eşlerden liâna yanaşmayan hapsedilir. Liân yapmayı kabul edinceye kadar hapiste tutulur."

Mâlik, Hasan b. Salih, Leys ve Şafiî dediler ki: "Eşlerden hangisi liâna yanaşmazsa kendisine had uygulanır. Erkek yanaşmazsa, kendisine zina iftirası haddi uygulanır. Kadın yanaşmazsa, kendisine zina haddi uygulanır."

Muâz b. Muâz'ın bildirdiğine göre Eş'as, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Erkek liân yapar da kadın liâna yanaşmazsa hapsedilir."

Mekhul, Dahhâk ve Şa'bî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Erkek liân yapar da kadın liâna yanaşmazsa recmedilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ)

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."[616]

Başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)

"Sonra dört şahit getiremeyenler var ya"[617]

Karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunduğu esnada Hilal b. Ümeyye'ye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

616 Nisâ, 4/15
617 Nûr, 24/4

(ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ)

"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur."[618]

Maiz ile Gamidiyeli'yi dörder defa zina ikrarında bulununcaya kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hep geri çevirmiş, dört defa ikrarda bulunmalarından sonra recmetmişti. Liân yapmadığından ötürü kadına zina haddi uygulamanın caiz olmadığı böylece ispatlanmış oldu. Çünkü liânne bir beyyine, ne de bir ikrardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden biri ile helal olur: Müslüman olduktan sonra küfre dönmek veya muhsan olduktan sonra zina etmek veya bir kimseyi öldürmemiş olan birini öldürmek."[619]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste sayılan üç sebep dışında bir insanın öldürülemeyeceğini bildirmiştir. Liâna yanaşmamak, bu sebepler arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla liâna yanaşmayan kadının recmedilmesi gerekmez. Muhsan kadının recmedilmesi gerekmediğine göre muhsan olmayan kadının da değnek cezasına çarptırılmaması gerekir. Çünkü hiçbir fakih bu ikisi arasında fark olduğunu söylememiştir.

Yukarıdaki hadiste geçen (امْرِئٍ مُسْلِمٍ) ***"Müslüman bir kişi"*** ifadesi, kadını değil sadece erkeği kapsar, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Hakikat böyle değildir. Bu ifadeyle kadının da kastedildiği ve bu hükmün kadınlarla erkekler için genel olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Şunu da söyleyelim ki bu ifade, kadın erkek ayırımı yapmadan insan cinsini ifade etmek içindir.

618 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/101
619 Ebu Davud, Diyat, 3

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ)

"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa"[620]

(يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ)

"Kişinin kardeşinden kaçacağı gün."[621]

Şunu ifade etmeliyiz ki davalarda ve hadlerde geri çekilmekle kişi öldürülmeyi hak etmediğine göre, liânda da geri çekilmekle öldürülmeyi haydi haydi hak etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)

"Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."[622]

Yani zina haddinin uygulanışına mü'minlerden bir topluluk şahit olsun. Sonraki ayetlerden birinde şöyle buyrulmuştur:

(وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ)

"Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), kadından cezayı kaldırır."[623]

Bu ayette (الْعَذَابَ) "ceza" kelimesi eliflâm ile marife kılındığı için bununla, (وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **"Mü'minlerden bir topluluk**

620 Nisâ, 4/176
621 Abese, 80/34
622 Nûr, 24/2
623 Nûr, 24/8

da onların cezalandırılmasına şahit olsun" ayetindeki azap/ceza ile mezkûr zina cezasının kastedildiğini anlamaktayız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetler, aynı hadiseden ve aynı hükümden bahsetmiyor ki sizin dedikleriniz bir hüküm ifade etsin. Çünkü surenin baş kısmında zina edenlerin hükmü, sonraki ayette ise zina isnadında bulunanların hükmü açıklanmaktadır. Bu ayet, karılarına ve yabancı kadınlara zina isnadında bulunan erkekler hakkında genel bir şekilde uygulanan sabit bir hükümdü. Ancak daha sonra karılarına zina isnad edenlerle ilgili kısmı, liân ile neshedildi. Zina haddini açıklayan ayette azaptan bahsedilmesi, sonra eşlerin liân yapmasını anlatan ayette de azaptan bahsedilmesi, liân ayetindeki azap ile zinakârların haddini anlatan ayetteki azabın kastedilmiş olmasını gerektirmez. Çünkü azap kelimesi, sadece had anlamını ifade etmeye mahsus bir kelime değildir.

Mesela bazı ayetlerde şöyle buyrulmuştur:

(اِلَّا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيمٌ)

"...cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır."[624]

(لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا اَوْ لَاَاْذْبَحَنَّهُ)

"Kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağımya da kafasını keseceğim."[625]

(وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا)

"Sizden kim de zulüm ve haksızlık ederse, ona büyük bir azap tattırırız."[626]

Bu ayetlerde de azap kelimesiyle had kastedilmiş değildir.

624 Yusuf, 12/25
625 Neml, 27/21
626 Furkan, 25/19

Ubeyd b. Abras, bir şiirinde şöyle demiştir:

(والمَرْءُ ما عاشَ في تكذيبٍ ... طُولُ الحَياةِ لَهُ تَعْذِيبُ)

"Kişi yalanlama içinde yaşadığı sürece

Ömrün uzunluğu onun için bir azaptır."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنْ الْعَذَابِ)

"Yolculuk, azaptan bir parçadır."[627]

"Azap" kelimesi acı verici ve incitici şeylerin sadece bir türüne özgü olmadığına, liân ayetindeki azap kelimesiyle bütün azap çeşitleri kastedilmediği bilindiğine göre, liân ayetindeki azap kelimesiyle mutlaka iki manadan biri kastedilmiş olmaktadır. Bu kelimeyle kendisine azap denilebilecek her türlü azap kastedilmiş olabileceği gibi bu kelime açıklanmaya muhtaç mücmel bir kelime de olabilir. Çünkü liân ayetindeki azap kelimesiyle mahud/bilinen bir azabın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü mahud/bilinen, daha önce kendisinden sözedilmiş olan bir şeye denir ki, daha sonra gelen kelam kendisine raci olur. Zira mahud/bilinenin ne olduğu, muhataplar tarafından bilinmektedir. Zaten kelamdan kastedilen de kelamın ona dönmesidir. Kocanın zina isnad etmesinde ve liânın gerekmesinde, kadına zina haddi uygulanmasını icab ettiren bir şey bulunmadığına göre, ayette geçen azap kelimesiyle zina haddinin kastedilmiş olması doğru olmaz. Bu böyle olduğuna, kasame'de[628] yemin ettirmek davacının hakkı olduğuna, zanlılar yemine yanaşmadıklarında hapsedildiklerine

627 Buhari, Umre, 20

628 [***Kasâme***, bir fıkıh kavramı olarak, muhakeme usûlünde yaptırılan bir tür yemin şeklidir. Bir mahallede veya yakınında öldürülmüş bir insan bulunur da, kimin öldürdüğü bilinemezse, fakat velîsi, elinde bir delil olmadığı halde o mahalle halkı tarafından öldürüldüğünü iddia ederse, hâkim o mahalle halkından 50 kişiyi seçer. Bunlardan her biri öldürülen şahsı kendilerinin öldürmediğine ve kimin öldürdüğünü de bilmediğine yemin ederler. Bunun üzerine hâkim, o mahalle halkının ölen kişinin diyetini vermesine hükmeder. O mahallede, 50 kişi bulunmaması halinde yemin tekrar ettirilerek 50'ye tamamlanır. İçlerinden biri yemin etmekten kaçınırsa,

göre, liâna yanaşmayan eşin de hadde çarptırılmaktansa hapsedilmesi haydi haydi uygun olur. Çünkü fıkıh usûlüne göre liâna yanaşmayan eşe had uygulanacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Liâna yanaşmayan eşin hapsedilmesi gerekir. Şunu da ifade etmeliyiz ki yemine veya liâna yanaşmamanın iki manası vardır. Bu, ya üzerine yemin ettirilen şeyin bedelidir ya da suçun ikrar edilmesi yerine geçer. Hadlerin bedelinin olması sahih değildir. Şahitlik üzerine şahitlik, kadînin kadîye mektup yazması, erkeklerle birlikte kadınların da şahitlik etmesi gibi başkasının yerine geçen bir şeye dayanarak had uygulamak caiz değildir.

Şunu da söylemeliyiz ki yemine veya liâna yanaşmamak açık bir ikrar olmadığına göre, ona dayanarak had uygulamak caiz olmaz. Bu tıpkı imâda bulunmak, hem zinaya hem de başka şeylere ihtimali olan bir kelimeyle konuşmak gibidir. İkrarda bulunan veya zina isnadında bulunan kişiye buna dayanarak had uygulamak caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hilal b. Ümeyye hadisesiyle ilgili olarak İbn Abbas *radiyallahu anh* ve başkalarından gelen rivayetlerde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşler arasında liân yapacağı zaman kadına va'z-ü nasihatte bulunmuş, dünya azabının ahiret azabına nispetle daha hafif olduğunu bildirmişti. Aynı şekilde erkeğe de bu öğütleri vermişti. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, dünya azabı ile zina ve iftira/kazf hadlerini kasdetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, dünya azabı ile hapis veya suçun ikrarı edilmesi durumunda haddi kasdetmiştir. Eğer zina haddini kasdetmişse bu, kadının kendisine had uygulanmasını gerektiren bir ikrarda bulunması durumunda söz konusu olur. Zina isnad eden kocanın kendini yalanlamasında liâna yanaşmamanın hapsi değil de zina iftirası haddini gerektirdiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle biri itirazda bulunabilir: "Kadının liâna yanaşmaması, kocanın da liân yeminlerini etmesi durumunda ancak kadına zina haddi uygulanması gerekir. Kocanın liâna yanaşmaması ve kadının liân yeminlerini etmesi durumunda kocaya zina iftirası/kazf haddi uygulanması gerekir."

---

yemin edînceye veya katili biliyorsa söyleyinceye kadar hapsedilir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Liâna yanaşmamak ve diğerin eşin liân yeminlerini etmesi durumunda, yanaşmayan eşe had uygulamak gerekmez. Mesela bir kişi bir adama zina isnadında bulunursa o adamın yemin etmesini talep edemez. Adamın yemine yanaşmaması ya da yemin etmesi durumunda isnatta bulunan kişi ona had uygulanmasını isteyemez. Diğer hadlerde de hüküm aynıdır. Onlarda da davalıya yemin ettirilmez. Yemine yanaşmama veya yeminin reddedilmesi sebebiyle onlarda da haddin uygulanmasına hükmedilmez.

Çocuğun Kocaya Ait Olmadığı Davasında Eşlerin Birbirlerini Doğrulaması

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Liân yapılmadan çocuğun nesebi kocanın üzerinden alınmaz."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kadının, çocuğun kocasına ait olmadığına dair kocasının iddiasını doğrulaması, liânı iptal eder. İptal edilince de çocuğun nesebi, kocanın üzerinden alınmaz."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Kadının, doğurduğu çocuğun kocasından olmadığına dair kocasının iddiasını doğrulaması durumunda çocuk, kocanın nesebine kaydedilmez ve kadına zina haddi uygulanması gerekir."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Dört kişi bir kadının dört ay önce zina ettiğine, şimdi hamile olduğuna, kocasının dört aydan bu yana kayıp olduğuna şahitlik ederler, imam/devlet başkanı da onu doğum yapıncaya kadar beklettikten sonra recmeder. Sonra kocası çıkıp gelir ve 'Ben eşimin rahmini temiz olarak bırakıp gitmiştim' diyerek çocuğu reddeder ve liân yaparsa çocuk, onun nesebinden silinir. Bu durumda liân yapmadan çocuğun nesebi onun üzerinden alınmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولدُ للفراشِ وللعاهرِ الحجَرُ) "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır"[629] buyurmuştur.

629 Buhari, Büyû', 3

Bu hadisin zahiri, doğan çocuğun nesebinin, annesinin yatağına sahip olan yani onun kocası olan kişiye ait olmasını, onun nesebinden asla alınmamasını gerektirmektedir. Ancak böyle bir durumda liân yapılarak çocuğun babanın nesebinden alınarak annesine verilmesi gerektiğine dair sünnet varid olmuştur.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu delile dayanarak bu şekilde hüküm vermişlerdir. Biz de bunu böylece kabul etmiş bulunmaktayız. Bunun dışında hakkında sünnet varid olmayan durumlarda çocuğun nesebi, yatak sahibinin yani kadınla nikâhlı olan kocanın nesebine bağlanır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* oğlu Hz. Hasan *radiyallahu anh* ın azatlısı Hasan b. Sa'd, Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ailem beni kendilerine ait rum bir cariye ile evlendirdi. Onunla ilişkide bulundum. Bana, benim gibi siyahi bir erkek çocuk doğurdu. Adını Abdullah koydum. Sonra ailemde Yuhanna adında rum bir genç onu iğfal edebileceğini anladı ve sonunda onunla zina etti. Cariye, kelerlerden bir keler gibi erkek bir çocuk doğurdu. Kendisine 'Bu da ne?!.' diye sordum. 'Yuhanna'dan…' dedi. Olayı Hz. Osman'a *radiyallahu anh* intikal ettirdik. Hz. Osman *radiyallahu anh* onlara şöyle dedi: 'Size Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmüne uygun şekilde hükmetmeme razı olur musunuz? Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun nikâh sahibi erkeğe ait olduğuna hükmetmişti.' Böyle dedikten sonra Hz. Osman *radiyallahu anh* cariye ile eşi rebah'a değnekle vurma cezası uyguladı." Çünkü Rebah köleydi; eşi de cariye idi.[630]

Eşlerin Liân Sebebiyle Ayrılmaları

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Eşler liân yaptıktan sonra hâkim onları birbirlerinden ayırmadıkça ayrılmış olmazlar."

Mâlik, Züfer b. Hüzeyl ve Leys dediler ki: "Eşler liân yaptıktan sonra hâkim onları birbirinden ayırmasa da-birbirlerinden ayrılmış olurlar."

Sevri ile Evzai dediler ki: "Sadece kocanın liânda bulunması sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana gelmez."

630 Ebu Davud, Talâk, 34

Osman el-Betti dedi ki: "Kocanın liânda bulunması bence talakı eksiltmez. Böyle bir durumda benim tercihime göre kocanın karısını boşaması daha iyi olur."

Şafiî dedi ki: "Koca, liânın kendisiyle ilgili kısmını ve şehadetini söyleyip tamamladığında karısı liânda bulunsa da bulunmasa da nikâhları sona erer ve kadın artık ona ebediyyen helal olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Osman el-Betti'nin "Liân sebebiyle karı koca birbirlerinden ayrılmazlar" demesi, sadece kendisinin görüşüdür. Ondan başka böyle bir şey diyen olmamıştır. Şafiî'nin de sadece kocanın lianla ilgili ifadeleri kullanmasıyla ayrılmanın meydana geleceğini söylemesi de böyledir. Bu, diğer fakihlerin söylediklerine aykırı bir görüş olup bunu ondan başka söyleyen olmamıştır.

Hâkim ayırmadıkça sadece liân sebebiyle eşlerin birbirlerinden ayrılmış olmayacağının delili şu rivayetlerdir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Şihab, Sehl b. Sa'd es Saidi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Uveymir el-Aclani, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek "Ya Resulallah, bir adam karısının bir erkekle zina ettiğini görürse o erkeği öldürsün mü ki (o öldürdüğünün akrabaları da) kendisini öldürsünler ya da ne yapmalı dersiniz?" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Allah sen ve eşin hakkında Kur'an (ayeti) indirdi. Git de eşini getir"*** buyurdu.

Sehl *radiyallahu anh* dedi ki: Uveymir ile eşi liân yaptılar. O sırada ben de diğer insanlarla birlikte Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanındaydım.

Liân bitince Uveymir, "Ben bu kadını yanımda tutmaya devam etsem onun hakkında yalan söylemiş olacaktım. O, benden üç talakla boştur!" dedi ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine emretmesinden önce karısını üç talakla boşadı.

İbn Şihab dedi ki: "Liân yapanların sünneti böyle oldu."[631]

631 Buhari, Talâk, 28

Nakledilen bu rivayet, liânın, eşlerin birbirinden ayrılmalarını gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü Uveymir, "Ben bu kadını yanımda tutmaya devam etsem onun hakkında yalan söylemiş olacaktım" demiştir. Çünkü bu ifade, liândan sonra da nikâhın devam etmesi sebebiyle karı kocanın birlikteliğinin süreceği haberini vermektedir. Zira eşlerin birbirlerinden ayrılmaları bundan önce gerçekleşseydi Uveymir'in, nikâhında olmayan bir kadın hakkında "Ben bu kadını yanımda tutmaya devam etsem onun hakkında yalan söylemiş olacaktım" demesi mümkün olmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda liândan sonra halâ kadının kendisinin nikâhında olduğunu belirtmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu reddetmemesi, eşlerin sırf liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmış olmayacaklarına delalet eder. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kimsenin yalanını doğruymuş gibi onaylaması ve iptal edilmiş bir nikâhın devam etmesini mübah görmesi mümkün değildi. Böylece eşlerin birbirlerinden ayrılmalarının liân sebebiyle olmadığı ispatlanmış oldu.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Şihab, Sehl b. Sa'd'ın kendisine şunları anlattığını bir yere yazmıştır:

Uveymir dedi ki: "Ya Resulallah, bir adamı karımın yanında (onunla zina ederken) görürsem, ne dersin onu öldüreyim mi?"

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Karını getir. Hakkınızda ayet indi"*** dedi. Uveymir karısını getirdi ve onunla liân yaptı. Sonra "Eğer ondan ayrılmasam ona iftira etmiş olacaktım" dedi.[632]

Bu hadiste bildirildiğine göre Uveymir ile karısı sırf lian sebebiyle birbirlerinden ayrılmış değildirler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona emretmişti. Liândan sonra karısını üç talakla boşadığında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu tasarrufuna karşı çıkmaması, boşamanın yerinde yapıldığına ve yerini bulduğuna delalet etmektedir.

Şafiî'nin kavline göre kocanın liân yapmasından sonra kadın ondan bain olarak ayrılmış olur. Bain olarak ayrılmış olan kadın tekrar boşandığında sonraki bu boşamalar gerçekleşmez. Bu bakımdan bu, mezkûr habere ters düşmektedir.

632 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/115

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Uveymir hadisesiyle ilgili olarak İbn Şihab, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Uveymir, karısını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda üç talakla boşadı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu boşamasını geçerli saydı. Uveymir, bu yaptıklarını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda yaptı."

Sehl *radiyallahu anh* dedi ki: "Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında hazır bulundum. Bu olaydan sonra liân yapanlar hakkında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti hep böyle devam etti. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırırdı. Artık ebediyyen bir araya gelemezlerdi."

Bu hadiste bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Uveymir el-Aclani'nin liândan sonra boşamasını geçerli saymıştır. İbn Şihab'ın "Bu olaydan sonra liân yapanlar hakkında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti hep böyle devam etti. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırırdı" ifadesi de buna delalet etmektedir. Eşler eğer sırf liân sebebiyle birbirlerinden ayrılsalardı, liândan sonra onları birbirinden ayırmak mümkün olmazdı.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Sehl b. Sa'd, Müsedded'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ben on beş yaşındayken Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında birbiriyle liân yapan evli bir çift gördüm. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırdı. Adam, "Ey Allah'ın Resûlü, bu kadını yanımda tutmaya devam etseydim onun hakkında yalan söylemiş olacaktım" dedi.[633]

Bu rivayette de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* liândan sonra eşleri birbirinden ayırdığı haber verilmektedir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Eyyüb, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'e *radiyallahu anh*, kendi karısına zina isnad eden adamın hükmünün ne olduğunu sordum. Şöyle cevap verdi: Kocanın karısına zina isnad etmesi sebebiyle liân yapan Aclan oğulları kabilesine mensup bir karı kocayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirinden ayırdı. Onlara şöyle dedi:

633 Ebu Davud, Talâk, 27

(اللهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكما كاذِبٌ؛ فهَلْ مِنْكما تائِبٌ)

"Allah, ikinizden birinin yalan söylediğini biliyor. Biriniz tevbe edecek mi?"

Bu sözünü üç kez tekrarladı. Tevbeye yanaşmadılar. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırdı.[634]

Bu hadiste de açıkça bildirildiğine göre eşlerin liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırmıştır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bir adam karısıyla liân yaptı. Kadının doğurduğu çocuğu reddetti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de onları birbirinden ayırdı ve çocuğun nesebini kadına bağladı."[635]

Bu rivayette de liân yapan eşleri Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirinden ayırdığını açıkça ifade edilmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki eşlerin birbirinden ayrılması sırf kocanın liânda bulunmasıyla olsaydı, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu mutlaka açıklardı. Çünkü o zaman eşler artık birbirlerine haram olacaklardı ve daha başka bazı hükümler söz konusu olacaktı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kocanın liânda bulunması sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana geldiğini bildirmediğine göre demek ki kocanın liânı sebebiyle böyle bir ayrılığın meydana gelmediği sabit olmuştur.

Şunu da belirtelim ki Şafiî'nin kavli ayete aykırıdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ)

"Eşlerine zina isnat edenlere gelince..."[636]

634 Buhari, Tefsir, Sûretu'n Nûr, 5; Ebu Davud, Talâk, 27
635 Buhari, Feraiz, 16
636 Nûr, 24/6

Bu ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ)

"Onların her birinin şahitliği..."

Bu ayetlerden sonra gelen ayetlerden birinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ)

"Kadından cezayı kaldırır."[637]

Sadece kocanın liânı sebebiyle eşler birbirinden ayrılmış olsalardı kadın ona yabancı birisi sıfatıyla liân yapmış olacaktı ki bu, ayetin zahirine aykırı bir durumdur. Çünkü Cenab-ı Allah, liânın eşler arasında yapılmasını vacip kılmıştır.

Şunu da söylemeliyiz ki, ortada çocuk yok iken koca bain boşamadan sonra karısına zina isnadında bulunduğunda veya zina isnadında bulunduktan sonra karısını bain olarak boşadığında liân yapılmaz. Erkek yabancı biri iken liân yapılması caiz olmadığına göre, kadın da yabancı biri iken liân yapılması caiz olmaz. Çünkü bu durumda liân, eşlerin aynı yatakta yatmasına yani nikâhlarına son vermek için yapılır. Bain boşamadan sonra zâten aralarında nikâh bağı kalmamaktadır. Kadın eş değilken liân yapması mümkün değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân yapan eşleri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirinden ayırdığını bildiren rivayetler aslında şu manaya gelmektedir: Eşler liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmışlardır. Yalnız Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, erkeğe ***"Senin artık bu kadınla ilişkin sona ermiştir"*** diyerek, kadının ona helal olmayacağını bildirmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, sözü hakikatinden ve manasından saptırmaktır. Çünkü ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir"*** ve ***"Bu kadın artık sana helal değildir"*** sözleriyle eşler arasında

637 Nûr, 24/8

ayrılık meydana gelmemişse, demek ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırmamış, yalnızca onların birbirlerinden ayrıldıklarına dair verilen hükmü haber vermiştir. Hükmü haber veren kişi onları birbirinden ayırmış olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(الْمُتَلَاعِنَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا)

"Karşılıklı liân yapan eşler artık ebediyyen bir araya gelemezler."

Bu hadis, liân sebebiyle eşlerin birbirinden ayrılmış olacaklarını haber vermektedir. Liândan sonra yetkili otorite eşleri birbirinden ayırıncaya kadar aralarındaki nikâh bağı devam etseydi, liândan sonra eşler bir arada bulunmuş olacaklardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Denildi ki, bu hadisin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiş olması sahih değildir. Ancak Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin, "Liân yapan eşler birbirlerinden ayrılırlar ve bir araya gelmezler" dedikleri rivayet edilmiştir. Bununla da şunu kasdetmişlerdir: Yetkili otorite onları birbirinden ayırdıktan sonra, karşılıklı liân halinde oldukları sürece bir araya gelemezler. Bu hadisi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği sahih olsa bile, bizim anlattığımız manadadır. Ayrıca liândan sonra da nikâhın devam ettiğine, hâkimin ayırmasıyla eşlerin birbirlerinden ayrılacaklarına delalet eden rivayetler de bu hadise eklenerek birlikte değerlendirilmelidirler. O rivayetlerle bu hadisi birlikte değerlendirdiğimizde şu mana ortaya çıkar: Liân yapan eşler, hâkimin onları birbirinden ayırmasından sonra bir araya gelemezler. Görüşümüzün isabetli olduğunun bir delili de şudur: Liân, bir tür şahitliktir. Bu şahitliğin hükmü ancak hâkim katında sabit olur. Dolayısıyla liân, hükmü ancak hâkim katında sabit olan şahitliğe benzemektedir. Buna göre hâkim hükmetmedikçe liân sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana gelmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hâkim huzurunda olmadıkça davalar üzerine edilen yeminlerle hüküm sabit olmaz. Hâkim bir kişiye yemin ettirdiğinde o kişi davadan berâet eder. O davadan berâet etmesi için

yeni bir hüküm vermeye ihtiyaç kalmaz. Bu da sizin anlattığınız gerekçenin bozulmasını gerektirir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, anlattıklarımız açısından bizi bağlamaz. Çünkü biz şöyle demiştik: Liân, bir şahitliktir. Sahihliği diğer hukuk üzerine yapılan şehadetlerde olduğu gibi hâkimin hükmüne bağlıdır. Diğer hukuk üzerine edilen yeminler şahitlik değildir. Buna göre diğer hukuk üzerine yapılam şahitliklerde olduğu gibi liânın da sahih olması için şehadet lafzı ile yapılması gerekir. Ama davalar üzerine hâkimin yemin ettirmesi böyle değildir. Gösterdiği beyyinesi sebebiyle davacının iddia ettiği hakkı kazanması gibi, kadın da liân sebebiyle kendi canını hak eder (zina haddinden kurtulur). Davacının iddia ettiği hakkı kazanması ancak hâkimin hükmetmesiyle mümkün olduğuna göre kadının da kendi canını hak etmesi (zina haddinden kurtulması) için hâkimin buna hükmetmesi gerekir. Hukuk davasında yemin ettirmekle bir hak kazanılmaz. Ancak dava hemen sona erer. Davalı da eskiden olduğu gibi berêt-i zimmet hali üzere kalır. Liân ayrılığı, hukuk davasındaki yemin ettirmeden çok hukuk davasındaki şahitliğe benzemektedir. Yine liân sebebiyle olan ayrılık, hâkimin hükmüne bağlı olması bakımından hâkim tarafından (eşiyle cinsel ilişkide bulunabilmesi için) kendisine belli bir süre tanınan iktidarsız koca ile eşinin birbirinden ayrılmasına benzemektedir. Tanınan süre geçtiği halde cinsel ilişkide bulunulmamış olsa bile ayrılmalarına hâkim hükmetmeden eşler birbirinden ayrılmış olmazlar. Ayrılmalarına hâkim tarafından hükmedilmedikçe, liân yapan eşler de birbirlerinden ayrılmış olmazlar. Şunu da belirtmeliyiz ki eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını kinayeli veya sarih bir şekilde ifade etmeyen diğer lafızların kullanılması sebebiyle eşler birbirlerinden ayrılmadıkları gibi, liân da, ayrılığın kinayeli veya sarih bir ifadesi olmadığı için, liân sebebiyle eşler arasında ayrılığın meydana gelmemesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İlâ, boşamanın kinayeli veya sarih bir ifadesi değildir.[638] Ama süresi geçince ilâ sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana gelir."

638 [İlâ, bir fıkıh kavramı olarak, erkeğin hanımına dört ay veya daha fazla yaklaşmayacağına dair yemin etmesi ya da bunu, eşime yaklaşırsam haccedeyim, kölem azad olsun gibi bir ibadet veya yükümlülüğe bağlamasıdır. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Îlâ, boşamanın kinayeli bir ifadesi olabilir. Yalnız diğer kinayeli lafızlardan daha zayıftır. Başka bir manaya eklenmedikçe sırf ilâ sebebiyle eşler birbirinden ayrılmış olmazlar. Îlâ, belli süre içinde eşlerin cinsel ilişkide bulunmamalarıdır. Mesela bir adamın, cinsel ilişkide bulunmama anlamında karısına "Vallahi sana yaklaşmayacağım" demesi, o süre içinde eşlerin birbirine haram olmasına delalet eder. Çünkü haram kılmak, kadına yaklaşmaya yani onunla cinsel ilişkide bulunmaya engel teşkil eder. Liâna gelince onun, haramlığa delalet eden bir kelime olması hiçbir surette mümkün değildir. Liân en fazla kocanın, eşine zina isnadında bulunurken doğru söylediği ihtimalini gündeme getirir ki bu da eşlerin birbirine haram olmasını gerektirmez. Bilindiği gibi kadının zina ettiği beyyine ile sabit olsa bile bu, onun kocasına haram olmasını gerektirmez. Kocanın, karısının zina ettiğine dair iddiası asılsız, kadının ifadesi doğru ise kocasına haydi haydi haram olmaz. Böylece liân'ın eşleri birbirine haram kıldığına dair bir delilin olmadığı ispatlanmış oldu. Bu sebepledir ki liân yapan eşleri hâkim ayırmadan liân'ın onları ayırması söz konusu değildir. Hâkim onları ayırabildiği gibi koca da boşama yoluna giderek eşinden ayrılabilir. Şunu da söylemeliyiz ki, hâkimin hükmü olmadan liânı başlatmak sahih olmadığına göre, liâna bağlı olan ayrılma da ancak hâkimin hükmetmesi ile olur. Hâkimin hükmü olmadan ilâ yapmak sahih olduğuna göre, ilâ sebebiyle olan ayrılığın gerçekleşmesi için de hâkimin hükmüne ihtiyaç olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân yaptıktan sonra eşlerin evliliği devam ettirme hususunda anlaşmaları durumunda bu anlaşmalarını geçerli saymayıp onları birbirinden ayırmak gerektiği hususunda sizinle ittifak etmiş olmamız, liânın eşleri birbirinden ayırmak gerektiğine delalet eder. Bu durumda başka bir sebep olmaksızın sırf liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmaları gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, Şafiî'nin usûlüne göre çelişkili bir ifadedir. Şundan ki o, başka bir sebep meydana gelmedikçe kadının dinden çıkmasının onun kocasından ayrı düşmesini gerektirmeyeceğini söylemiştir. O sebep de kadının üç âdet dönemi geçirmesidir. Üç âdet dönemi geçirdikten sonra eşler birbirlerinden ayrılmış olurlar. Bu aşamadan sonra evliliklerinin devamı hususunda anlaşırlarsa bu anlaşmaları geçerli sayılmaz. Şundan ki, dinden çıkmak, başka bir sebep meydana gelmedikçe yalnız başına ayrılığı gerektirmez. Bize göre bir kadın dengi

olmayan bir erkekle evlenir de velileri eşinden ayrılmasını isterlerse, eşlerin evliliği devam ettirme hususundaki anlaşmaları geçerli olmaz. Ancak velilerin şikâyetçi olmalarıyla da eşler birbirlerinden ayrılmış olmazlar. Hâkim, ayrılmalarına hükmetmedikçe evlilikleri sona ermez. Sizin bu itirazınızdaki istidlaliniz fakihlerin tümünün usûlüne göre fasid bir istidlaldir. Şu da var ki siz bu istidlalinizi bir delile dayandırmamaktasınız. Burhansız kuru bir iddia ortaya atmaktan öteye gitmiş değilsiniz. Şunu da ifade edelim ki, liândan sonra eşlerin nikâhlarının devam etmesi bize göre caizdir. Çünkü eşler birbirlerinden ayrılmazdan önce koca, kendini yalanlarsa, kendisine zina iftirası haddi uygulanır ve hâkim de eşleri birbirinden ayırmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân, hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulmadan sahih bir şekilde gerçekleşen ve eşlerin birbirinden ayrı düşmesini gerektiren üç talakla boşama, eşler arasında süt mahremiyetinin bulunması ve benzeri sebepler gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Liân, eşlerin birbirinden ayrı düşmesini yalnız başına gerektiren bir sebep değildir. Eğer öyle olsaydı, hâkimin huzurundan başka birinin yanında liân yaptıklarında da eşlerin birbirinden ayrı düşmesi gerekirdi. Şunu da belirtmeliyiz ki, fesih sonucunu doğuran her sebep, feshi yalnız başına meydana getiriyor değildir. Bazı sebepler bu sonucu yalnız başına meydana getirirken diğer bazı sebepler, başka bir mana ortaya çıkmadıkça bu sonucu meydana getirmezler. Mesela ortaklık bir binanın bir hissesinin satılması, diğer hissenin sahibi olan ortağa şuf'a hakkının tanınmasını gerektirir. Ortağın sadece istemesi ve davacı olmasıyla bu hisse kendisinin mülkiyetine geçmez. Ancak hâkim onun talebi doğrultusunda hüküm verirse, o zaman mezkûr hisse (bedelini ödemesi kaydıyla) kendisinin mülkiyetine geçer. Satın alınan ve teslim alındıktan sonra malda görülen bir kusur sebebiyle malın geri verilmesi, ergenlikten önce evlendirilen küçük çocuğun ergen olduktan sonra evliliği devam ettirip ettirmemekte muhayyer olması ve benzer durumların hepsi, akdin feshi sonucunu doğuran sebeplerdir. Ancak hâkim hükmetmedikçe sırf bu sebeplerle akid kendiliğinden feshe uğramaz. Bu iddianız, hâkimin hükmü olmadan liân sebebiyle eşlerin ayrı düşmesini gerekli görenlere göredir.

Osman el-Betti'ye gelince, liân'ın hiçbir durumda eşleri birbirinden ayrı düşürmeyeceği görüşündedir. Zira ona göre liân ne kinayeli ne de sarih bir şekilde ayrılma manasına gelmemektedir. Eşlerin kendi evlerinde liân

yapmaları ayrılmalarını gerektirmediği gibi, hâkim huzurunda yapmaları da ayrılmalarını gerektirmez. Eşlerin liân yapmaları, yabancı bir kadına zina isnadında bulunan kişiye uygulanan iftira/kazf haddi yerine geçmektedir. Karısına zina isnadında bulunan erkek kendini yalanladığı için iftira haddine çarptırılır ya da isnadda bulunan koca bir köle ise yapılan bu isnad, eşlerin ayrı düşmelerini gerektirmez.

Liân yapmaları durumunda da ayrılmaları gerekmez. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* liân yapan eşleri birbirinden ayırmasından bahseden Osman el-Betti der ki: Bu, Uveymir el-Aclani hadisesiyle ilgilidir. Uveymir, liân'dan sonra karısını üç talakla boşamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sebeple onları birbirinden ayırmıştı. İbn Şihab, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Aclani, liân'dan sonra karısını üç talakla boşadı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de boşamasını geçerli kıldı." İbn Ömer'in *radiyallahu anh* hadisi de Aclani hadisesiyle ilgilidir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sehl b. Sa'd, rivayet ettiği hadiste şöyle demiştir: "Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında hazır bulundum. Bu olaydan sonra liân yapanlar hakkında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti hep böyle devam etti. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırırdı. Artık ebediyyen bir araya gelemezlerdi."

Bu hadisi rivayet eden Sehl, liân yapanlarla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti, koca boşamasa bile eşleri birbirinden ayırmak şeklinde devam etti.

Hilal b. Ümeyye hadisesiyle ilgili olarak rivayet ettiği hadiste İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, liân yapan eşleri birbirinden ayırdığını söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hilal eşini boşamamıştı. Böylece liândan sonra eşleri birbirinden ayırmanın vacip olduğu sabit oldu. Aclani hadisesiyle ilgili olarak İbn Ömer ve diğerlerinin rivayet ettikleri hadiste bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hilal ile eşini birbirinden ayırmıştır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ayırmasından sonra Hilal eşini üç talakla boşamış ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu boşamayı geçerli kılmış olabilir. İşte bu durumda Hilal'e, ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir"*** demiştir.

Liân Yapan Erkeğin Liân Yapan Kadınla Evlenmesi

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Liân yapan erkek kendini yalanladığında ifitira haddine çarptırılır veya başka bir zina isnadından ötürü iftira haddine çarptırılır ve kadın da kendisine zina isnadında bulunduğu takdirde kocası ile ile liân yapması gerekmeyen bir halde olursa, eski kocasının kendisiyle evlenmesi caizdir." Said b. Müseyyeb, İbrahim, Şa'bî ve Said b. Cübeyr'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Ebu Yusuf ile Şafiî dediler ki: "Liân yapan eşler artık ebediyyen bir araya gelemezler." Hz. Ali, Hz. Ömer ve İbn Mesud'un *radiyallahu anh* da böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Bize göre bu, liân yapma halinde iken eşler bir araya gelemezler, şeklinde anlaşılmalıdır.

Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Liân ayrılığı, kadını kocasından bâin olarak ayırmaz. İddet süresi içinde koca kendini yalanlarsa, eşi kendisine geri verilir."

Bu, şaz bir görüştür. Said b. Cübeyr'den başkası böyle bir şey söylemiş değildir. Bu sözün batıl olduğunun delili sünnettir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, liân yapan karı kocayı birbirinden ayırmıştır. Yetkili otoritenin eşleri birbirinden ayırması bâin (geri dönüşsüz bir) ayrılıktır.

Birinci görüşün delili, nikâh akdini mübah kılan genel nitelikli şu ayetlerdir:

(وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."[639]

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan kadınlardan nikâhlayın."[640]

639 Nisâ, 4/24
640 Nisâ, 4/3

(وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ)

"Sizden bekâr olanları evlendirin."[641]

Aklî delile gelince önce de açıkladığımız gibi liân yapan eşlerin birbirinden ayrılması, hâkim hükmüyle olmaktadır. Hâkim hükmüyle meydana gelen ayrılıklar, eşlerin birbirlerine ebedi surette haram olmalarını gerektirmez. Mesela iktidarsız erkekle eşinin ayrılması, ergenlik öncesi evlendirilen küçüklerin ergen olduktan sonra muhayyerlik haklarını kullanarak ayrılması, muhalifimize göre ilâ sebebiyle eşlerin ayrılması gibi. Hâkim hükmüyle meydana gelen diğer ayrılıkların da hükmü usûle göre böyledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Anlattığınız diğer ayrılıklar, her ne kadar hâkim hükmü ile olmuşsa da eski eşlerin derhal yeniden evlenmelerine engel teşkil etmez. Ama liân sebebiyle ayrılan eşlerin derhal ve yeniden evlenmeleri, bütün fakihlere göre mahzurludur. Hâkimin hükmü ile meydana gelen diğer ayrılıkların liân ayrılığından bu bakımdan ayrılması caiz olduğu gibi, liân ayrılığının da eşleri ebedi surette birbirine haram kılması cihetiyle o ayrılık türlerinden farklı olması caizdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hâkimin hükmüyle meydana gelen ayrılıkların bazısı ayrılan eşlerin derhal ve yeniden evlenmelerine engel olsa da onların ebedi surette birbirlerine haram olmalarını gerektirmez. Mesela iktidarsız erkekle karısını birbirinden ayıran hâkim, kadının üç talakından sadece birini düşürmüş ise bu durumda ayrılıkları, derhal ve yeniden evlenmelerine engel olsa bile ebedi surette birbirlerine haram olmalarını gerektirmez. Aynı şekilde zimmi kocanın karısı Müslüman olur ancak kendisi İslam'a girmeye yanaşmadığı için hâkim onları birbirinden ayırırsa hâkimin bu hükmü, ayrıldıktan sonra bunların derhal ve yeniden evlenmelerine engel olur. Ancak bu hüküm, onların ebedi surette birbirlerine haram olmalarını gerektirmez. Bu durumdaki zimmi erkeğin ayrıldığı kadınla evlenmesini yasaklamış olmamız, onunla evlenmesinin ebedi surette haram olmasını gerektirmez.

641 Nûr, 24/32

Şunu da belirtmeliyiz ki liân, eğer karı kocayı birbirine ebedi surette haram kılsaydı, hâkimden başkasının yanında liân yapmakla da birbirlerine ebedi surette haram olmaları gerekirdi. Çünkü ebedi surette mahremiyet gerektiren diğer sebeplerin, hâkimin hükmüne gerek kalmadan mahremiyet sonucunu doğurduklarını bilmekteyiz. Mesela bir kadını nikâhlamak, onun annesini damada ebedi surette haram kılar. Kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan bir kadının annesi veya kızı kendisine ebedi surette haram olur. Süt mahremiyeti ve nesep mahremiyeti de ebedi surette mahremlik oluşturur. Bu mahremliklerin oluşması, hâkimin hükmüne bağlı değildir. Liân'ın eşleri birbirine haram kılması hâkimin hükmüne bağlı olduğuna, yani liânı onun emriyle ve huzurunda yapmaları gerektiğine göre, liân sebebiyle eşlerin birbirine haram oluşunun ebedi surette olmadığı ispatlanmış oldu. Aynı şekilde liândan sonra ve ayrılıktan önce koca kendini yalanlar ve bu sebeple kendisine zina iftirası haddi uygulanır, hâkim de onları birbirinden ayırmazsa, eşler birbirlerine haram olmazlar. Ebu Yusuf bu görüşümüze muhalefet etmemiştir. Çünkü kocaya uygulanan zina iftirası haddi sebebiyle liân hali ortadan kalkmış ve hükmü iptal edilmiştir. Eşlerin birbirinden ayrılmasından sonra da koca koca kendini yalanlar ve bu sebeple kendisine zina iftirası haddi uygulanırsa aynı hüküm geçerli olur. Çünkü ayrılığı gerektiren sebep, yani liânın hükmü ortadan kalkmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Eğer doğrusu bu ise eşlerin ayrılmasından sonra koca kendini yalanlar ve bu yüzden kendisine iftira haddi uygulanırsa, ayrılmayı gerektiren sebep ortadan kalktığı için ayrılığın iptal edilmesi ve nikâhın geri gelmesi gerekir. Nitekim liân'dan sonra ama ayrılmazdan önce koca kendini yalanladığında hâkimin onları birbirinden ayırmayışı gibi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu durumda nikâhın geri gelmesi gerekmez. Çünkü biz nikâhın devam etmesi veya geri gelmesi için değil, kendisinin bir sonucu olan eşlerin birbirine haram oluşunu ortadan kaldırmanın illeti olsun diye liân'ın hükmünü ortadan kaldırdık. Her ne şekilde olursa olsun, yeni bir akid yapılmadan nikâh geri gelmez. Şu var ki liândan sonra eşlerin birbirinden ayrılmaları, daimi olmayan bir mahremiyet meydana getirir. Bu da liân hükmünün ortadan kaldırılmasıyla sona erer. Tıpkı üç talakla boşanan kadının kocasından bâin olarak ayrılması gibi. Bu ayrılık eşleri birbirine haram kılar. Bu haramlık, kadının ancak ikinci bir kocayla evlenmesiyle ortadan kalkar. İkinci

koca kendisiyle zifafa girdiğinde, önceki kocasından üç talakla boşanmış olmasından doğan haramlık ortadan kalkar. Ama önceki kocası ile olan nikâhı, ikinciden boşanıp iddet beklemeden ve yeni bir akid yapmadan geri gelmez.

Liân sonrası ayrılık sebebiyle giden nikâhın ancak yeni bir akidle geri gelebileceğinin bir delili de şudur: Liân sonrası ayrılık sebebiyle meydana gelen eşler arasındaki haramlık, liân'ın hükmüne bağlı olduğu için, liân'ın hükmü ortadan kalkınca bu haramlığın da ortadan kalkması gerekir. Kocanın kendini yalanlaması ve bu yüzden zina iftirası haddine çarptırılması durumunda liân'ın hükmünün ortadan kalkacağının delili şudur: Bilindiği gibi liân, önce de açıkladığımız gibi bir haddir ve yabancı kadınlara zina isnadında iftiracıya uygulanan değnek cezası yerine geçmektedir. Bir zina isnadı olayında isnad sahibine iki haddin birlikte uygulanması mümkün değildir. Bu isnad sebebiyle isnad sahibine değnek cezasının uygulanması, liânı had olmaktan çıkarır ve eşlerin birbirine haram olması hükmünü de ortadan kaldırır. Çünkü bu haramlığı gerektiren sebep ortadan kalkmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu anlattıklarınız, liân'ın hükmünü iptal etmektedir. Çünkü bir zina isnadı sebebiyle isnad sahibine iki haddin birlikte uygulanması mümkün değildir. Kocanın başka birisine zina isnadında bulunması sebebiyle kendisine iftira haddi uygulanmasının, eşi ile arasındaki liân yapma ve onunla yeniden evlenememe hükmünü iptal etmemesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bir adam zina isnadı sebebiyle iftira haddine çarptırıldığında, liân yapmaya ehil olmaktan çıkar. Bu durumda başka bir eşine zina isnadında bulunduğunda onunla liân yapamaz ve bize göre kendisine zina iftirası haddi uygulanması gerekir. Eşiyle liân yapmasına sebep olan konuda kendini yalanlamasına sebep olan şey her ne kadar bu isnadında mevcut olmasa da, başka bir sebepten dolayı bu isnadı diğerine kıyaslamak caizdir. O sebep de kendisinin liân yapmaya ehil olmaktan çıkmış olmasıdır.

Muhaliflerimiz bize karşı şu rivayetleri delil olarak ileri sürebilirler:

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Zühri, liân yapan eşlerin hadisesiyle ilgili olarak Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem sünneti, liân yapan eşleri birbirinden ayırmak ve sonra da onların ebedi surette bir araya gelmemesi gerektiği şeklinde devam etti."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Şihab, liân yapan eşlerle ilgili hadisenin anlatıldığı rivayette Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adam, karısını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında üç talakla boşadı. O da bu boşamayı geçerli saydı." Adam bu yaptıklarını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda yaptı.

Sehl *radiyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında hazır bulundum. Liân yapan eşler hakkında onun sünneti, eşlerin liândan sonra birbirlerinden ayrılmaları ve artık ebedi surette bir araya gelmemeleri şeklinde devam etti."

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* liân yapan erkeğe şöyle dediği ifade edilmektedir: ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir."***

Cenab-ı Allah'ın üç talakla boşanan kadının başka bir kocayla evlenip ondan da ayrıldıktan sonra eski kocasına helal olduğunu açıkladığı gibi, liân'dan sonra ayrılan eşler birbirlerine helal olsalardı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu mutlaka açıklardı.

Bu rivayetleri delil olarak ileri süren muhaliflerimize şöyle cevap verilebilir: Zühri'nin ilk hadisi, kendisinin ifadesidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinin bu şekilde devam ettiğinin bildirildiği hadiste, bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinin sünnet kıldığı ve kendisinin böyle hükmettiği ifadesi görülmemektedir.

Sehl b. Sa'd'ın "Liân yapan eşler hakkında sünnet, eşlerin liândan sonra ebedi surette bir araya gelmemeleri şeklinde devam etti" ifadesinde de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinin bu şekilde devam ettiği belirtilmemiştir. Çünkü sünnet, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğu gibi başkasından da olabilir. Dolayısıyla bunda, muhaliflerimiz lehine bir hüccet bulunmamaktadır.

Şu da var ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Liân yapanlar hakkında dedi ki"*** ifadesi, eşlerle ilgili bir sıfat olup bununla bağlantılı bir

hüküm vardır. Bu sıfat, onların liân'laşma hükmü üzerinde devam etmeleri ve liân yapmaya ehil kimseler olmalarıdır. Liân yapmaya ehil olmaktan çıkmaları sebebiyle bu sıfat ortadan kalkarsa, hüküm de sona erer.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ)

"İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur." [642]

(لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ)

"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz."[643]

Bunlar ve bunlara benzer sıfatlara bağlı hükümleri örnek gösteriyoruz. Sıfat ortadan kalkınca ona bağlı olan hüküm de ortadan kalkar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (الْمُتَلَاعِنَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا) ***"Liân yapan eşler artık ebedi surette bir araya gelemezler"*** buyurmuştur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi bu lafızla rivayet eden biri bulunduğunu bilmiyoruz. Yalnız Sehl b. Sa'd'ın *radiyallahu anh* hadisinde zikrettiğimiz ifadeler rivayet edilmiştir ki hadisin aslı odur. Eğer bu lafız sahih ise ravi bunu Sehl'in *radiyallahu anh* hadisinden almış ve bu ibarenin, Sehl'in *radiyallahu anh* hadisindeki ifadeleri açıkladığını zannetmiştir. Bu hadis Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sahih olarak nakledilmişse, önce de açıkladığımız gibi liân hükmünün ortadan kalkmasından sonra da eşler arasında nikâh bağının kalmadığı manasını ifade etmez. Liân yapan adama Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir" demesi, liân yapan eşlerin birbirlerine ebedi surette haram olacakları manasına gelmez. Bu, sadece onların birbirlerinden ayrılmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Çünkü bir adamın

642 Tevbe, 9/91
643 Bakara, 2/124

yabancı kadınlarla ilişkisinin olmayacağını söylemek doğru olmayacağı gibi bu şahsın onlarla nikâh akdi yapmasını da haram kılmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "«Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir» ifadesi, yeni bir nikâh akdi yapmanın caizliğine engel teşkil etmektedir. Zira yeni bir nikâh akdi yapmanın caiz olması, liân yapan erkeğin eski eşiyle ilişkide bulunmasını mümkün kılar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, öyle değil. Biz diyoruz ki: Senin yabancı kadınlarla ilişki içinde olman caiz değildir. Yoksa liân yapan erkeğin eski eşiyle yeniden nikâh kıymasının ve evlenip onunla ilişkide bulunmasının caiz olmadığını söylemiyoruz. Biz sadece liândan hemen sonra kadının üreme organından yararlanma hakkına sahip olmayacağını kastediyoruz. Ama onunla yeniden evlenirse, onun rızası ve yeni bir nikâh akdi ile ilişkisini sürdürebilir. Bilindiği gibi (مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ) **"İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur"**[644] ayeti, hakları ve ilişkileri sabit kılan akidlerde karşı tarafın rızası üzerine ilişkilerin devam ettirilmesine bir engel bulunmamaktadır. Aynı şekilde ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir"*** ifadesi de "Kadının rızası olmadan sen onunla ilişkide bulunamazsın" anlamına gelmektedir.

[Lian Sebebiyle Çocuğun Nesebinin Reddedilmesi]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Liân sebebiyle çocuğun nesebinin reddedileceği hükmü üzerinde ilim ehli kimseler ittifak etmişlerdir. Liân sebebiyle çocuğun nesebinin babanın nesebinden silinip annesinin nesebine bağlanması gerektiğine dair İbn Ömer *radiyallahu anh* ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nassına dayanarak rivayet ettikleri hadisi önceki sayfalarda nakletmiştik. Şaz görüş sahibi bazı kimselerin, liân sebebiyle çocuğun nesebinin reddedilemeyeceğini, babasının nesebine bağlanması gerektiğini söyledikleri nakledilmiştir. Bunu söylerken de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولدُ للفراش) ***"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir"***[645] hadisine dayanmışlardır.

644 Tevbe, 9/91
645 Buhari, Büyû', 3

Bu hadisi söyleyen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun nesebinin liân sebebiyle babanın nesebinden silinmesine hükmetmiştir. Bu konuda rivayet edilen haberler, (الولدُ للفراش) ***"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir"*** hadisinden daha aşağı derecede değildirler. Şu halde bu hadisin manasının, çocuğun liân sebebiyle nesebinin babasının üzerinden silinmeyeceği şeklinde olduğu sabit olmuştur. Çocuğun, annesiyle zina eden erkeğin nesebine bağlanması gerektiğine dair cahiliyet devri uygulaması iptal edilmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh*, kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde dört çeşit nikâh vardı:

Bunlardan biri, günümüzde insanların akdettiği nikâh şekliydi. Bir adam, başka bir adama giderek onun velayeti altındaki bir kızla evlenmek istediğini bildirir. Kızın mehrini öder ve onu nikâhlardı.

İkinci nikâh şekli şöyleydi: Bir adam, karısına 'Âdetten temizlendiğinde falan adama haber sal. Onunla birleşmek istediğini söyle' derdi. O sırada adam kendi karısından uzak durup onu ellemezdi. Karısının birleştiği adamdan hamile kaldığı iyice belirgin hale geldikten sonra arzu ederse kendisi de karısıyla ilişkide bulunurdu. Adam, çocuğunun asil bir soydan gelmesini istediği için bu yola başvururdu. Buna istibda' nikâhı denirdi.

Üçüncü nikâh şekli şöyleydi: Dokuzdan fazla olmayacak bir erkek grubu toplanıp bir kadına gider, hepsi onunla ilişkide bulunurdu. Kadın hamile kalıp doğum yaptıktan sonra aradan birkaç gece geçince o gruptaki erkeklere haber salarak yanına çağırırdı. Onlardan hiçbiri gitmemezlik edemezdi. Hepsi gidip yanında toplanırlardı. Kadın onlara, 'Yaptığınız işi biliyorsunuz. Ben çocuk doğurdum' der ve onların arasında en çok hoşlandığı erkeğe adıyla hitap ederek, 'Bu, senin çocuğundur' der ve çocuğu onun nesebine bağlardı.

Dördüncü nikâh şekli de şöyleydi: Çok sayıda insan toplanıp fuhuş yapan bir kadının yanına giderlerdi. Kadın, kendisine gelenleri geri çevirmezdi. Bu işi yapan kadınlar, bilinip tanınsınlar diye kapılarına bayrak dikerlerdi. İsteyen onların yanına giderdi. Bu kadınlardan biri hamile

kalıp doğurduğunda, onunla ilişki kurmuş olan erkekler toplanıp kaifleri[646] çağırırlardı. Kaifler, çocuğun kime ait olduğunu söylerlerse, o adam çocuğu alıp kendi oğlu olduğunu söylerdi. Onu kabullenmekten imtina etmezdi. Cenab- Allah Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamber olarak göndermekle günümüzdeki İslam nikâhı dışında kalan cahiliyet devri nikâhlarını iptal etti."[647]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولدُ للفراشِ) ***"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir"*** hadisinin manası şudur: Cahiliyet devrinde doğan çocukların nesebi, onun doğmasına vesile olan spermin ait olduğu erkeğin nesebine bağlanırdı. Doğuran kadınla evli olan erkek bu işte nazar-ı itibara alınmazdı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun nesebini annesiyle evli olan erkeğe bağladı.

Zem'a hadisesiyle ilgili olarak da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولدُ للفراشِ وللعاهِرِ الحجَرُ) "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır"[648] buyurmuş ve çocuğun nesebini, kendisini doğuran kadınla zina eden erkeğe bağlamamıştı.

Böyle buyurmakla çocuğun nesebinin, annesiyle zina eden erkeğe ait olmayacağını bildirmiş ve çocuğu Abd b. Zem'a'ya vermişti. Çünkü o çocuk, Abd'ın babasının cariyesinden doğmuştu. Sonra Sevde'ye "Ona karşı örtün ve ondan uzak dur" demişti.[649] Çünkü görünürde o çocuk, Sa'd b. Ebi

646 [Kâif: İki kişinin organlarındaki benzerlikten hareketle aralarında kan bağı bulunduğunu tahmin eden kimsedir. Mütercim]

647 Ebu Davud, Talâk, 33

648 Buhari, Büyû', 3

649 [Bu hadise, Ebu'l Kasım Abdurrahman el-Cevheri'nin Müsnedu'l Muvatta adlı eserinde (1/39) Hz. Aişe *radiyallahu anh* tarafından şöyle anlatılmaktadır: Utbe b. Ebi Vakkas, kardeşi Sa'd b. Ebi Vakkas *radiyallahu anh* tan şöyle bir ricada bulunmuştu: 'Cariye Zem'a'nın oğlu bendendir. Onu sen kendi yanına al.' Mekke fethinde Sa'd b. Ebi Vakkas onu yanına aldı ve 'Bu benim kardeşimin oğludur. Bunu yanına almamı benden rica etmişti' dedi. Diğer taraftan Abd b. Zem'a kalkıp ' Bu, benim kardeşim ve babamın cariyesinin oğludur. Babamın yatağında doğmuştur' dedi. İkisi onu önlerine katarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardılar. Sa'd dedi ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu, benim kardeşimin oğludur. Kardeşim, bunu yanıma almamı rica etti.' Abd b. Zem'a ise şöyle dedi: 'Bu, benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur. Babamın yatağında doğmuştur.' Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır." Sonra da Sevde binti Zem'a'ya *"Ona karşı*

Vakkas'ın kardeşi Utbe'nin çocuğuydu. Bu da gösteriyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o çocuğun nesebi hakkında bir hüküm vermemiştir. Şayet hüküm vermiş olsaydı, Sevde'ye *radiyallahu anh*, ona karşı örtünmesini emretmezdi. Aksine onunla görüşmesini emreder, ona karşı örtünmemesini söylerdi. Nitekim Hz. Aişe'yi *radiyallahu anh*, süt amcası Ebu Kuays'ın kardeşi Eflah'a karşı örtünmekten menetmişti. O çocuğun nesebi hakkında hüküm vermediğinin bir delili şudur.

Süfyan es-Sevri ile Cerir b. Mansur'un bildirdiklerine göre Yusuf b. Zübeyr, Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zem'a'nın bir cariyesi vardı. Zem'a onu yatağına alırdı. Ancak cariyenin başka bir erkekle de ilişki kurduğu zannedilirdi. Zem'a vefat ettiğinde cariye hamileydi. Bir çocuk doğurdu. Çocuk, kendisiyle ilişki kurduğu söylenen erkeğe benziyordu. Sevde *radiyallahu anh*, durumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(أَمَّا الْمِيرَاثُ لَهُ وَأَمَّا أَنْتِ فَاحْتَجِبِي مِنْهُ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَك بِأَخٍ)

"(Babandan kalan) miras onundur. Ama sen ona karşı örtün. Çünkü o senin kardeşin değildir."[650]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o çocuğun, Zem'a'nın oğlu olmadığını açıkça bildirmiş, ama Abd b. Zem'a onun, kend kardeşi olduğunu ikrar ettiği için Zem'a'ya mirasçı kılmıştı.

Bu hadis başka şekilde de rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sa'd b. Ebi Vakkas *radiyallahu anh* ile Abd b. Zem'a, Zem'a'nın cariyesinin doğurduğu bir çocuk için Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda davalaştılar. Sa'd *radiyallahu anh*, 'Mekke'ye geldiğimde Zem'a'nın cariyesinin doğurduğu çocuğu bulup yanıma almamı kardeşim Utbe benden rica etti' dedi. Abd b. Zem'a ise 'Bu çocuk benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur; babamın yatağında doğmuştur' dedi.

örtün" demişti. Çünkü çocuğun Utbe'ye benzediğini görmüştü. O da vefat edinceye kadar Sevde'yi görmemişti. Mütercim]

650 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/143

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun apaçık Utbe'ye benzediğini gördü ve "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Ey Sevde, sen de bu çocuğa karşı örtün" buyurdu.

Müsedded, rivayetinde, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ey Abd, o senin kardeşindir"*** buyurduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetler arasında sahih olan, Said b. Mansur'un rivayetidir.

Müsedded'in ***"Ey Abd, o senin kardeşindir"*** şeklindeki ilavesine gelince bu hususta ona muvafakat eden bir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz.

Bu hadisin bazı varyantlarında ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O (çocuk) senindir ey Abd"*** buyurmuştur. Ancak bu ifade, o çocuğun nesebinin belirlendiğine delalet etmez. Çünkü bu ifadesiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, o çocuğun Abd'in yanında kalmasını kasdetmiş olabilir. Çünkü bir kimseye bir şey verildiğinde o şeyin o kimseye izafe edilmesi yani "O şey o kimsenindir" denilmesi caizdir.

Abdullah b. Revaha *radiyallahu anh* Hayber'de üretilen hurmaların miktarını (Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmiş bir eksper sıfatıyla) tahmin edip belirlerken oranın Yahudilerine, "Dilerseniz bu hurmalar sizin olsun, dilerseniz benim olsun" demişti. Yine bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"O (çocuk) senindir ey Abd"*** derken çocuğun mülkiyetinin Abd'e mahsus olmasını kasdetmiş değildir. Hasmımız, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle çocuğun nesebini belirlemeyi kasdettiğini iddia etmektedir. Nesebinin tespit edilmesi, çocuğun bu şekilde Abd'e izafe edilmesini gerektirmez. Çünkü ***"O senindir"*** ifadesi, bir malın bir kimseye ait olduğunu anlatmak için kullanılır. Kardeş ise mal değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle o çocuğun hakikaten Abd'in kardeşi olduğunu kasdetmediğine göre, bu ifadeyi nesep tespitinden çok, çocuğu Abd'in yanına bırakmak manasında anlamak gerekir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Abd'e ***"O senin kardeşindir"*** dediğine dair rivayet eğer sahih ise bununla, "O senin din kardeşindir, o köle değildir" manasını kasdetmiş olması muhtemeldir. Çünkü Abd b. Zem'a, kardeşi olduğunu söylemekle onun hür olduğunu ikrar etmişti.

Bazı ravilerin anlattıklarına göre hadisin aslında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abd b. Zem'a'ya söz konusu çocuktan bahsederken (هُوَ لَك) ***"O senindir"*** demiş, ravi de bu sözü, o çocuğun Abd b. Zem'a'nın soy kardeşi olduğu şeklinde anlamıştır. Bunu, Abdullah b. Zübeyr tarafından rivayet edilen Süfyan ile Cerir'in haberindeki (لَيْسَ لَك بِأَخ) "Kardeşin değildir" manasına yormak ihtimal dışıdır. Şu halde Zûhri'nin rivayet ettiğimiz haberini, anlattığımız şekillerde, (yani bu çocuğu kendisine sahip çıkman ve koruyup kollaman için sana veriyorum şeklinde) yorumlamak gerekmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الولدُ للفراشِ) **"**Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir" hadisi iki manaya gelmektedir. Biri, çocuğun nesebinin firaş sahibine (yani çocuğun annesiyle yatma hakkına sahip olan kimseye) ait olmasıdır. İkinci mana ise firaş sahibi olmayanın nesebinin belli olmayacağıdır. Çünkü hadiste geçen (الولدُ) kelimesi cins ismidir. Aynı şekilde baş tarafında elif lâm bulunduğu için (للفراشِ) kelimesi de cins ismidir. Şu halde ne kadar çocuk varsa hepsi bu kelimeyle kastedilmiş olmaktadır. Bu durumda hadiste sanki şöyle denilmiş olmaktadır: (لَا وَلَدَ إِلَّا لِلْفِرَاشِ) "Nesebi firaş sahibine bağlı olmayan hiçbir çocuk yoktur."

Yüce Allah'ın hükmettiği liân ayeti, zina yapanların ve zina isnadında bulunanların kâfir olmadıklarına delalet etmektedir. Zira zina yapmak ve zina isnadında bulunmak küfür olsaydı, eşlerden birinin mürted olması gerekirdi. Çünkü zina isnadında bulunan koca yalan söylüyorsa kendisinin kâfir olması gerekir. Eğer doğru söylüyorsa, zina ettiği için karısının kâfir olması gerekir. Buna göre liân yapmadan önce karısının bâin olarak ondan boş olması gerekir. Cenab-ı Allah onların liân yapmaları gerektiğine hükmettiğine ve kadının liân öncesinde bâin şekilde boş olmasına hükmetmediğine göre, zina etmenin ve zina isnadında bulunmanın küfür olmadığı ispatlanmış oldu. Bu iki şeyin küfür olduğunu iddia eden haricilerin görüşünün batıl olduğu da böylece ispatlanmış oldu. İlgili ayet, zina isnadında bulunan kişinin -eğer yalan söylüuorsa- Allah'ın lânetine müstehak olduğuna, zina edenin de bu fiil sebebiyle Allah'ın gazabını hak edeceğine delalet etmektedir. Eğer böyle olmasaydı Cenab-ı Allah, eşlerin liân yapmalarını emretmezdi. Çünkü eşlerin, hak etmedikleri bir lâneti kendi nefisleri için okumakla emrolunmaları mümkün değildir. Bilindiği gibi hak etmeyen bir kişinin, "Yüce Allah bana zulmetsin, azab etsin!..." diyerek kendine beddua etmesi caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾﴾

11-"O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır."

Bu ayeti Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira edenler hakkında inmiştir. Yüce Allah bunun yalan olduğunu bildirmiştir. Ayette geçen (إفك) kelimesi, yalan manasına gelmektedir. Bu iftira dolayısıyla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* ve Müslüman bir topluluk çok kederlenip incinmiş ve üzülmüşlerdi. Fakat onlar buna sabretmiş ve bu da onlar için hayırlı olmuştu. Buna sabretmeleri ve kederlenmeleri kendileri için kötü olmamış, aksine hayır olmuştu. Çünkü bunun karşılığında sevaba nail olmuşlardı. Ayrıca Cenab-ı Allah'ın, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* temiz ve suçsuz olduğunu açıklaması üzerine sevinmişlerdi. Başkasına zina iftirasında bulunan kimseye uygulanacak hükmü öğrenmiş olmaları da onlar için hayır olmuştu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ﴾

"Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır."

Yani onlardan her biri ne kadar günah işlemiş ise cezasının da o nispette olacağını Allah daha iyi bilir.

﴿وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır."

Rivayete göre iftiracıların elebaşısı Abdullah b. Übeyy b. Selûl idi. Bu, münafık idi. Bu işte elebaşılık eden, günahın büyüğünü işleyen oydu. Çünkü iftiracılar onun yanında toplanıyor; onun emir ve görüşleri doğrultusunda iftirayı ortaya atıp etrafa yayıyorlardı. O da bunu yapmakla Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le Hz. Ebû Bekir'e *radiyallahu anh* dil uzatmak ve onları incitmek istiyordu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْراً وَقَالُوا هٰذَآ اِفْكٌ مُبِينٌ ﴿١٢﴾﴾

12-"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, «Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"

Burada, zahiri adalet ve masumiyet olan bir olayla karşılaştıklarında onu hayra yormaları, kendi zanlarına göre hüküm vermemeleri mü'minlere emredilmektedir. Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira edenler, onun kafileden geri kalıp Safvan b. Muattal'ın yularını tutup çektiği devesine binmiş olduğunu görünce, bir şey yaptığını görmedikleri halde kendi zan ve tahminlerine dayanarak kendisine zina isnadında bulunmuşlardı. Bu da zahiren adil ve masum olan bir kimse hakkında kötü zanda bulunmamak, aksine onun hakkına iyi düşünmek gerektiğine delalet etmektedir. Bu da Müslümanların akidlerinde, işlerinde ve diğer tasarruflarında yaptıkları her şeyin sahih ve caiz olduğunu kabul etmek, zan ve tahminlere dayanarak fasitliğine hükmetmemek gerektiğine delalet eder.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir kişi yabancı bir kadının bir erkekle birlikte ilişkide olduğunu gördüğünde onlar evli olduklarını itiraf ederlerse, onları yalanlamak caiz olmaz. Aksine onların söylediklerini doğru kabul etmek gerekir."

Mâlik b. Enes dedi ki: "O pozisyonda görülen kadınla erkek, evli olduklarını beyyine ile ispat etmezlerse her ikisine de zina haddi uygulanması gerekir."

Yine bu cümleden olmak üzere mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir dirhem ve bir dinarı iki dirhem ve iki dinara satmış ise biz deriz ki: Bu kişi bir dirhemi iki dinara, bir dinarı da iki dirheme satmıştır."

Çünkü mü'minler hakkında iyi zanda bulunmak ve yaptıkları işleri caiz olacak şekilde yorumlamakla emrolunmuşuz. Bu kişinin muamelesini de caiz olacak şekilde yorumlamamız gerekir ki, o da dirhemlerle dinarların yer değiştirmesidir. Keza bir kişi yüz dirhem gümüşle süslenmiş bir kılıcı iki yüz dirheme satarsa, iki yüz dirhemin yüzünü kılıç üzerine süs olarak işlenmiş olan yüz dirheme karşılık, diğer yüz dirhemi de kılıca karşılık sayarız. Böylece satıcı ile müşterinin caiz bir akid yaptıkları şeklinde bir yoruma gitmiş olur ve alışverişlerinin caiz olmadığını söylemeyiz. Bu da Ebu Hanife'nin, "Şüpheli bir tavırları görülmedikçe Müslümanlar âdildirler" sözünün sahihliğine delalet etmektedir. Zira biz, Müslümanlar hakkında hüsn-ü zanda bulunmak, adalet sıfatını düşürecek şekilde kendi zan ve tahminlerine dayanarak onlara iftira edenleri yalanlamakla emrolunmuşuzdur. Bununla emrolunduğumuz gibi, zahiri hallerine bakarak Müslümanları dost edinmek ve onların âdil olduklarına hükmetmekle de emrolunmuşuzdur. Bu da haklarında karar vermekte tereddüt etmeyi veya onları reddetmeyi gerektirecek bir tavırları görülmedikçe, onların gidişatının temizliğini ve şahitliklerini kabul etmemizi gerektirmektedir.

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا)

"Zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz."[651]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)

"Zandan sakının. Muhakkak ki zan, yalanın tâ kendisidir."[652]

651 Yunus, 10/36
652 Buhari, Vasâyâ, 8

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا)

"İman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleselerdi ya!"

Ayetin bu kısmının iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-Mü'minler birbirleri hakkına iyi zan beslemeliler.

Şu ayetler de şekil bakımından buna benzemektedir:

(فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ)

"Evlere girdiğiniz zaman kendinize (birbirinize) selâm verin."[653]

(وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ)

"Kendinizi (birbirinizi) öldürmeyin."[654]

2-Bu ayetlerde Yüce Allah mü'minlerin, başlarına gelen durumlar bakımından tek bir can gibi olduklarını bildirmiştir. Birisi bir sıkıntıyla karşılaştığında hepsi o sıkıntıyla karşılaşmış gibi olurlar.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا مِثْلُ الْمُسْلِمِينَ فِي تَوَاصُلِهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَالَّذِي جَعَلَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا وَجِعَ بَعْضُهُمْ وَجِعَ كُلُّهُ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى)

"Müslümanlar birbirleriyle olan bağlarını devam ettirmede, birbirlerine merhamet etmede ve Allah'ın aralarına yerleştirdiği (ortak duyguları)nda, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."[655]

653 Nûr, 24/61
654 Nisâ, 4 7 29
655 İbn Asakir, Mucem: 1/347

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Bürde *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(المؤمِنُ للمؤمِنِ كالبُنْيانِ، يَشُدُّ بعضُهُ بعضاً)

"Mü'minler birbirleri için bir binanın taşları gibidirler. Biribirlerine sıkıca kenetlenirler."[656]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَا جَآؤُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَآءِ
فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾)

13-"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."

Bu ayet şu iki manayı açıklamaktadır:

1-Zina isnadında bulunan kişi dört şahit getirmezse kendisine iftira haddi uygulanır.

2-Zinanın ispatında dörtten az sayıdaki şahidin şehadeti kabul edilmez.

(فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَآءِ فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu kısmı iki mana içermektedir. Şöyleki:

1-Zina isnadında bulunanlar dört şahit getirmezlerse yalan söylemiş oduklarından ötürü kendilerine had uygulanmasına Allah katında hüküm verilmiştir. Bu, 'Allah teâlânın hükmüne göre onlar yalancıdırlar' anlamına

656 Buhari, Mezalim, 9

gelmektedir. Bu emir, Allah katında gaybi olarak onlar doğru sözlü olsalar bile onların yalancılıklarına hükmedilmesini gerektirmektedir. Bu şekilde hükmetmek caizdir. Nitekim görünürde iyi işler yapıp kötülüklerden sakınan bir kimsenin, gaybi olarak Allah katında fasık olsa bile âdilliğine hükmetmemiz gerekir.

2-Bu ayet, Hz. Aişe *radiyallahu anh* ile ona iftira edenler hakkında inmiştir. Yüce Allah (فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ) **"İşte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir"** buyurmakla onların gizli hallerini bize haber vermiş ve onların hakikatte yalancı olduklarını, söylediklerinin doğru olmadığını bildirmiştir. Bunların doğru söylemiş olabileceklerini söyleyenler, Allah'ın verdiği haberi reddetmiş olurlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾﴾

15-"Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Halbuki bu, Allah katında büyük bir günahtır."

Bu ayetteki (تَلَقَّوْنَهُ) kelimesi şeddeli olarak okunmuştur. Mücahid, bu kelimeyi açıklarken şöyle demiştir: "İftirayı yaymak için birbirlerinden aktararak dilden dile dolaştırıyorlardı." Rivayete göre Hz. Aişe *radiyallahu anh* ayetteki (تَلَقَّوْنَهُ) kelimesinin (تَلِقُونَهُ) şeklinde okunması gerektiğini, bunun da yalan söylemeye devam etmek anlamına geldiğini söylemiştir. Mesela (وَلَقَ فُلَانٌ فِي السَّيْرِ) cümlesi de "Falan kişi, yürümeye devam etti" anlamına gelmektedir. Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira edenleri, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyi söylemeye cüret etmelerinden ötürü şu ifadeyle kınamıştır.

(تَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ)

"Hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyordunuz."

Bu, anlam bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا)

"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."[657]

Yüce Allah onların zan ve tahminlerine göre kesin bildikleri bir şey olsa bile, Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira etmelerinin büyük bir günah olduğunu bildirmiştir ki, kendi bildiklerine dayanarak bu şekilde günaha girmekten sakınsınlar. Bu uyarıda bulunduktan sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾)

16-"Bu iftirayı işittiğiniz vakit, «Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır» deseydiniz ya!"

Bu ayette Cenab-ı Allah, âdil ve masum biri hakkında ortaya bir iftira atıldığını duyduğumuzda ne söylememiz gerektiğini bize öğretmektedir.

(سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ)

"Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır."

Rabbimiz! Böyle bir iftirayı duyduğumuzda söyleyeni doğrulayarak seni gazaplandırmaktan seni tenzih ederiz. Zahir hükme göre bu yalan ve çok büyük bir iftiradır.

(يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهٖٓ اَبَداً اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾)

657 İsrâ, 17/36

17-"Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor."

Böyle bir fiili bir daha işlememek için, hak ettiğimiz ahiret azabıyla birlikte had gibi dünyevi bir ceza ve suçtan caydırıcı bu ikaz ve öğütlerle Yüce Allah bize öğüt veriyor ve caydırıcı uyarılarda bulunuyor.

(اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِين)

"Eğer inanıyorsanız..."

Eğer Allah'a inanıyor ve Resûlü'nü tasdik ediyorsanız bir daha böyle bir suç işlemezsiniz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾)

19-"İnananlar arasında hayasızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Yüce Allah bu ayette mü'minlerde güzel bir itikadın bulunması, onların hayır ve iyiliği sevmeleri, düzgün bir yaşantı sergilemeleri gerektiğini açıklamaktadır. Bunun yanısıra onların arasında hayâsızlığın, iftiranın yayılmasını arzu eden ve onlara çirkin sözler söyleyenler için ahiret azabının olacağını bildirmiş; bunu yapmanın azap gerektiren büyük günahlardan olduğunu haber vermiştir. Bu ayet, mü'minlerin organlarının kendileri için zararlı olacak amellerden uzak durması gerektiği gibi temiz bir kalbe sahip olmalarının gerektiğine de delalet etmektedir.

Abdullah b. Amr *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ،
وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ)

"Müslüman, (diğer) Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir. Muhacir ise Allah'ın yasakladığı şeyleri terkeden kimsedir."[658]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ)

"Komşusu kendisinin şerrinden emin olmayan kimse mü'min değildir."[659]

Abdulbaki'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَلْتَأْتِهِ مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَيَأْتِي إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ)

"Cehennemden uzaklaştırılmaktan ve cennete girmekten hoşlanan kimseye ölümü, kendisi Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederken ve kendisine gelmesini arzu ettiği şeyin diğer insanlara da gelmesini arzu ederken gelsin."[660]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُؤْمِنُ الْعَبْدُ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ-يَعْنِي مِنَ الْخَيْرِ -)

"Kul, kendisi için arzu ettiği hayrı (malı) kardeşi için de arzu etmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz."[661]

---

658 Nesai, İman ve Şeraiuhu, 9
659 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/66
660 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/84
661 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Et'ime: 5/143

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾﴾

22-"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Hz. Aişe'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayet, Ebû Bekir Sıddık *radiyallahu anh* ile onun himayesindeki iki yetim hakkında inmiştir. O yetimlerin geçimini sağlardı. Onlardan biri Mistah b. Üsase idi. Mistah, Hz. Aişe hakkındaki dedikodulara dalanlardan idi. Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* masımiyetine dair ayet indiğinde Hz. Ebû Bekir, bu iki yetime artık hiçbir yarar sağlamayacağına yemin etti. Ancak bu ayet inince Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, Mistah'a dönüp şöyle dedi: "Allah'ın beni bağışlamasını vallahi çok arzuluyorum. Allah'a yemin ederim ki artık bu iki yetimden yardımlarımı ebediyyen esirgemeyeceğim!" Mistah, Hz. Ebû Bekir'in teyzesi oğluydu. Yoksul bir kimse olup Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden ve Bedir savaşına katılan sahabilerdendi.

Bu hâdise şu hükme delalet etmektedir: Bir kimse bir şeye yemin eder de başka bir şeyi yapmasının daha hayırlı olduğunu görürse, daha hayırlı olan o işi yapması gerekir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."[662]

Bazı kimseler derler ki: Böyle bir durumda hayırlı olan o işi yapsın. Bozduğu yeminin kefareti de işte budur. Bu hüküm, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen başka bir hadiste de yer almaktadır. Bunu söyleyenler bu ayetin zahirini delil olarak göstermektedirler. Güya ayetten anlaşıldığına göre Yüce Allah, Hz. Ebû Bekir'e, o iki yetime yardım etmemeye dair yeminini bozmasını emretmiş ama kefaret vermesini gerekli kılmamıştır. Onların bu anlattıklarında, böyle bir durumda yemin kefaretinin düşeceğine ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Yüce Allah, yemin kefareti vermenin vacipliğini şu ayette açıklamıştır:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهٗ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ)

"Ama (Allah) bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur."[663]

Bu ayet, yemin ettiği şeyden daha hayırlı bir işi yaparak yeminini bozan veya başka bir şekilde bozan kimseler hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir.

Eşini dövmeye yemin eden Hz. Eyyüb (a.s) hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهٖ وَلَا تَحْنَثْ)

"Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma."[664]

662 Müslim, Eyman, 3
663 Mâide, 5/89
664 Sâd, 38/44

Yemin edilen şeyden daha hayırlı bir işi yapmak gerektiğinde o hayırlı işi yaparak yemini bozmanın, yemini bozmayıp o işi yapmamaktan daha hayırlı olduğunu biliyoruz. Cenab-ı Allah, Hz. Eyyüb'e, eşinin vücuduna fazla etki etmeyecek darbelerle onu dövmesini emretmişti. Yemini bozarak ondan daha hayırlı olan bir işi yapmak eğer yeminin kefareti olsaydı, Cenab-ı Allah Hz. Eyyüb'e, eşini hafif darbelerle dövmesini emretmezdi. Aksine o durumda Hz. Eyyüb, kefaret vermeksizin yeminini bozardı.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın. Bu, onun yemininin kefaretidir"*** hadisine gelince, buradaki ***"Bu, onun yemininin kefaretidir"*** cümlesi, yeminin Kitap'ta zikredilen kefareti değil de o kişinin günahının kefareti şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü insanın Allah'a taatte bulunmamaya yemin etmesi yasaklanmıştır. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde yemin etmiş olan bir kişiye yeminini bozup tevbe etmesini emretmiş, böyle yapmasının da, yemin ederek işlediği günahın kefareti olacağını bildirmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ ۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾﴾

26-"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır."

İbn Abbas, Hasan, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kötü sözler, kötü erkeklere lâyıktır."

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kötü kötü günahlar ve kötülükler, kötü erkeklere lâyıktır."

Bu ifade, öncekine yakın anlamda olup şu ayete benzemektedir:

﴿قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ﴾

"De ki: «Herkes kendi yapısına uygun işler görür.»"[665]

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kötü kadınlar, kötü erkeklere lâyıktır."

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا
اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ)

"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır."[666]

Başkasının Evine Girerken İzin İstenmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا
وَتُسَلِّمُوا عَلٰى اَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾)

27-"Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor."

İbn Abbas, İbn Mesud, İbrahim ve Katade dediler ki: "Ayette değinilen (الاستيناس) kelimesi, izin istemek manasınadır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "İzin isteyerek eve girmek istediğinizi içerdekilere hissettirmeden içeri girmeyin."

665 İsrâ, 17/84
666 Nûr, 24/3

Şube'nin Ebu Bişr'den naklettiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* (تَسْتَأْنِسُوا) kelimesini (تستأذنوا) şeklinde okuduğunu ve kâtibin bunu yanlış yazdığını söylediğini rivayet etmiştir.

Kasım b. Nâfi', Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (تَسْتَأْنِسُوا) kelimesi boğazı temizlemek ve boğazdaki balgamı söküp atabilmek için öksürür gibi yapmaktır. Ayetin devamındaki ayetlerden birinde bu kelime ile eve girmek için içeridekilerden izin isteme manasının kastedildiğine delalet vardır. İleride gelecek olan o ayet şudur:

(وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler."[667]

(الاستيناس) kelimesi, bazeb sohbet için de izin istemek manasına gelmektedir.

Tıpkı şu ayette belirtildiği gibi:

(وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ)

"Sohbet için beklemeyin."[668]

Buna şu hadisi de örnek göstermek mümkündür:

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine küsüp kendisine mahsus merdivenle çıkılan mahzenimsi bir odaya çekildiğinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* huzuruna girmek için kendisinden izin ister ve olayın devamını şöyle anlatır: Kendisinden izin istedim. Bana ***"İzin verecek olan seni duydu"*** dedi. Böyle dedikten sonra içeri girmeme izin verdi. (Bu arada Hz. Ömer *radiyallahu anh* bazı şeyler anlattıktan sonra şöyle

667 Nûr, 24/59
668 Ahzâb, 33/59

der:) 'Ey Allah'ın Resûlü! Sizinle sohbet etmek için izin istiyorum' dedim. ***"Olur"*** dedi.[669]

"İçeri girmesinden sonra sohbet için izin istemişti." (حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا) ifadesi ile sohbet izni kastedilmemiştir. Çünkü sohbet etme izni, eve girdikten sonra istenir. Çünkü sohbete, ancak içeri girdikten sonra başlanabilir. Ayette kastedilen, içeri girme iznidir. İzin istemeye (الاستيناس) denildi. Çünkü içeri girmek isteyenler izin istediklerinde veya selam verdiklerinde evin içindekiler yakınlık hissedip rahatlarlar. Ama izin almadan içeri girilirse evdekiler gelenleri yadırgayıp rahatsız olurlar. İçeri girmek isteyenler, izin isteyip selam vermekle emrolunmuşlardır. Çünkü bu, Müslümanların yerine getirmekle emrolundukları bir sünnettir. Zira selam veren, muhatabına güven vermiş olur. Bu aynı zamanda cennet ehlinin birbirlerine verdikleri selamdır. Selam, karşılıklı sevginin oluşmasına yol açar; kin ve düşmanlığı ortadan kaldırır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَمَّا خَلَقَ اللهُ تبارك وتعالى آدمَ ونَفَخَ فيه الرُّوحَ عَطَسَ فقال: الحمد لله بإذن الله فقال له ربه رَحِمكَ رَبُّكَ يا آدمُ، ثُمَّ قال: اِذهبْ إلى أولئك المَلأِ مِنَ الملائكةِ جُلوسٍ فَقُلِ السلام عليكم فقالوا: وعليكم السلامُ ورحمة الله، ثُمَّ رجع إلى ربه تبارك وتعالى فقال: هذه تَحِيَّتُكَ وتَحِيَّةُ ذُرِّيَتِكَ بَينهم)

"Kutlu ve Yüce Allah Âdem'i yaratıp ona ruh üflediğinde Âdem hapşırdı ve 'Elhamdülillah, Allah'ın izniyle' dedi. Rabbi ona, 'Rabbin sana rahmet etsin' dedi. Sonra ona, 'Şu oturmakta olan melek topluluğuna gidip es selâmü aleyküm de' dedi. (Âdem selam verince onlar) ve aleykümüsselam ve rahmetüllahi ve berekâtüh dediler. Sonra Âdem, Kutlu ve Yüce Rabbinin katına vardı. Rabbi ona 'Bu, senin ve zürriyetinin kendi aralarındaki selamlaşmasıdır' dedi."[670]

669 Müslim, Talâk, 6
670 Müsnedu'l Bezzar: 15/150

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ: يُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِذَا لَقِيَهُ، وَيُجِيبُهُ إِذَا دَعَاهُ، وَيَنْصَحُ لَهُ بِالْغَيْبِ، وَيُشَمِّتُ عَلَيْهِ إِذَا عَطَسَ، وَيَعُودُهُ إِذَا مَرِضَ، وَيَشْهَدُ جِنَازَتَهُ إِذَا مَاتَ)

"Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır: Karşılaştığında ona selam verir. Davet ettiğinde davetine icabet eder. Gıyabında onun hakkında samimi olur. Hapşırdığında ona hayır duâda bulunur. Hastalandığında ziyaretine gider. Vefat ettiğinde cenazesinde hazır bulunur."[671]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ)

"İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmazsınız. Yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi size göstereyim mi? Aranızda selamı yayın."[672]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Kalbinizden kin ve düşmanlığın çıkması hoşunuza gidiyorsa, aranızda selamı yayın."***

İzin İsteme Sayısı ve Şekli

Düheym b. Karran'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

671 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 1/392
672 Müslim, İman, 22

(الاستئذان ثلاث : فالأولى تستمعون والثانية
تستصلحون والثالثة تؤذنون أو تردون)

"İzin üç defa istenir:

Birincisinde (izin isteyenin söylediklerini) dinlersiniz.

İkincisinde (içeride misafirin oturacağı yeri) düzeltirsiniz.

Üçüncüsünde (içeri girmesine) izin verir ya da reddedersiniz."[673]

Yunus b. Ubeyd'in bildirdiğine göre Velid b. Müslim, Cündeb'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إذا اسْتَأْذَنَ أَحَدُكُم ثَلاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لَهُ، فَلْيَرْجِعْ)

"Biriniz üç defa izin istediğinde kendisine izin verilmezse geri dönsün." [674]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Büsr b. Said, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ensar meclislerinden bir mecliste oturmaktaydım. Ebu Musa ürkmüş bir halde geldi. Kendisine, 'Seni ürküten nedir?' diye sorduk. Ömer *radiyallahu anh*, yanına gitmemi emretti. Gittim; içeri girmek için üç defa izin istedim. Ama içeri girmeme izin verilmedi; ben de geri döndüm. Sonra bana 'Niçin bana gelmedin?' diye sordu. Ben de makamına gittiğimi, içeri girmek için üç defa izin istediğim halde girmeme izin verilmediğini söyledim. Ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Biriniz üç defa izin istediğinde kendisine izin verilmezse geri dönsün"*** hadisini kendisine naklettim. Bana 'Bunu Hz. Peygamber'in söylediğine dair beyyine getirmelisin!' dedi. Ebu Said, 'Bu topluluğun sadece yaşça en küçüğü seninle birlikte Hz. Ömer'e gelecektir' dedi ve kalkıp onunla birlikte Hz. Ömer'e gitti. Ebu Musa'nın lehinde şahitlik etti.

673 Suyuti, El Câmiu's-Sağir: 1/272
674 Buhari, İsti'zân, 13

Bazı haberlerde anlatıldığına göre Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebu Musa'ya şöyle demiştir: "Ben seni (yalancılıkla) itham etmiyorum. Lâkin Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis rivayet etmek çok zor bir iştir."

Bazı rivayetlerde ise Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, "Bazı kimselerin Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ağzından yalan uydurmalarından korkuyorum" dediği ifade edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebu Musa'nın *radiyallahu anh* haberini, o haber başkaları tarafından müstefiz/meşhur olarak rivayet edilinceye kadar kabul etmemişti. Çünkü başkalarının evine girmek için izin istemek, insanların genel olarak ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, genel bir şekilde ihtiyaç duyulduğu halde iznin üç defa istenmesinin sünnet oluşuna aklı yatmamıştı. Kaldı ki bununla ilgili haberi sadece fertler nakletmişti. Bu da insanların genel olarak ihtiyaç duyduğu konularla ilgili haberlerin meşhur olarak rivayet edilmemesi durumunda kabul edilmeyeceğine ilişkin bir delildir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Talha b. Musarrif, bir adamdan naklen Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kapısında durdu. Kapının tam karşısında durarak izin istedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(هَكَذَا عَنْكَ فَإِنَّمَا الِاسْتِئْذَانُ مِنَ النَّظَرِ)

"Biraz kenarda dur (kapının tam karşısında durma). Çünkü izin istemek de bir nevi içeri bakmak gibidir."[675]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Ebi Süfyan, Amr b. Abdullah'ın Kelde'den naklen kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Safvan b. Ümeyye, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* benimle birlikte süt, küçük bir geyik ve biraz da ufacık salatalıklardan gönderdi. Ben selam vermeden içeri girdim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, (ارجع، فقُلِ: السَّلامُ عليكُم) ***"Geri dön ve «Esselamü aleyküm» de"*** dedi.[676]

Bu olay, Safvan'ın Müslüman olmasından önce meydana gelmişti.

675 Ebu Davud, Edeb, 136
676 Ebu Davud, Edeb, 136

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mansur, Rib'î'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Beni Âmir kabilesinden bir adamın bize anlattığına göre kendisi, bir odada durmakta olan Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına girmek için izin istedi. 'İçeri gireyim mi?' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi hizmetçisine şu talimatı verdi: ***"Çık şu adamın yanına. İznin nasıl isteneceğini kendisine öğret. Kendisine «Esselamü aleyküm, içeri girebilir miyim?» demesini söyle."***

Adam bunu işitti ve 'Esselamü aleyküm. İçeri girebilir miyim?' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona izin verdi. O da içeri girdi.[677]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Abdurrahman, Abdullah b. Büsr'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ الْبَابَ مِنْ تِلْقَاءِ وَجْهِهِ، وَلَكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ، أَوِ الْأَيْسَرِ، وَيَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» وَذَلِكَ أَنَّ الدُّورَ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا يَوْمَئِذٍ سُتُورٌ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem birilerinin kapısına vardığında kapının tam karşısında durmazdı. Lâkin sağ veya sol köşesinde durur ve "Esselamü aleyküm" derdi. Çünkü o zamanlar kapıların üzerinde perde yoktu."[678]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا)

"Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirmeden girmeyin."

Bu ayetin zahiri, evsahibi izin vermese bile izin istedikten sonra başkasının evine girilebileceğine delalet etmektedir.

Bu sebeple Mücahid dedi ki: Ayette değinilen (الاستيناس) kelimesi, boğazı temizlemek ve balgamı söküp atmak için öksürür gibi yapma anlamına gelmektedir. Kapıdaki kişi öksürür gibi yapmakla evdekilere içeri girmek

677 Ebu Davud, Edeb, 138
678 Ebu Davud, Edeb, 137

istediğini bildirmek istemiş gibi olur. Bu, izinsiz olarak içeri girmeyi âdet haline getiren kimse hakkında sabit olan bir hükümdür. Yalnız öksürür gibi yapan kişi içeri girmek için izin istediğini bildirmiş gibi olmaktadır. Muhatapları bunu bildikleri için, izin talebini açıkça söylememiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ)

"Adamın bir başka adama gönderdiği ulağı, ona izin vermiş olması demektir."[679]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا دُعِيَ أحدُكم إلى طعامٍ فجاء مع الرسولِ فإنَّ ذلك لهُ إذنٌ)

"Biriniz yemeğe davet edildiğinde, (daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte geldiğinde) bu, içeri girmesi için kendisine izin verilmiş olması demektir."[680]

Bu haber iki manaya delalet etmektedir:

1-Ayetteki (حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا) ibaresinde izin kelimesi hazfedilmiştir. Bu ibare ile izin kastedilmiştir.

2-Yapılan davet, davet edilen kişinin daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte gelmesi durumunda izin yerine geçer. Davetlinin içeri girmek için ayrıca izin istemesine gerek yoktur. Bu aynı zamanda içeri girmesi âdete göre serbest olan kişinin de izin istemeye ihtiyacının olmadığına delalet etmektedir.

679 Ebu Davud, Edeb, 140. [Bir kişi bir başkasını evine davet etmek için ona ulak gönderirse, o kişi ulakla geldiğinde içeri girmek için izin istemesine gerek kalmaz. Mütercim]
680 Ebu Davud, Edeb, 140

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Nuaym'ın bildirdiğine göre Mücahid, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'a yemin ederim açlıktan ötürü yerimden kalkamaz hale gelmiştim. Karnıma taş bağlıyordum. Günlerden bir gün onların gelip geçtikleri yolda oturdum. Ebû Bekir *radiyallahu anh* geçerken kendisine Allah'ın Kitab'ından bir ayet sordum. Sırf karnımı doyurması için ayeti ona sormuştum. Geçip gitti ve beni doyurmadı. Sonra Ömer *radiyallahu anh* yanımdan geçti. Ona da aynı şeyi yaptım. O da geçip gitti ve beni doyurmadı.

Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çıkageldi. Beni görünce gülümsedi ve halimi anladı. Sonra bana, ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Peşimden gel"*** diyerek yoluna devam etti. Ben de peşine takıldım. Eve girdi. Girmek için izin istedim; bana izin verdi. Bir bardakta süt gördüm.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oradakilere, ***"Bu süt nereden geldi?"*** diye sordu. Onlar, "Falan adam (veya falan kadın) sana hediye etti" dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, *"Ey Eba Hirr!"* diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Ashab-ı suffa'ya git; onları yanıma çağır"*** dedi.

Ashab-ı suffa aslında bütün Müslümanların misafirleri sayılırlardı. Aileleri ve malları yoktu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir zekât malı geldiğinde, içinden hiçbir şey almadan onu bunlara gönderirdi. Ama bir hediye geldiğinde birazını kendisi alır, kalanına da bunları ortak ederdi. O süt için ashab-ı suffayı çağırmamı emretmesi hoşuma gitmedi. Kendi kendime bu süt ashab-ı suffaya yeter mi diyordum. Birazını içip güç kazanacağımı umuyordum. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* içmeme müsaade etmedi. Geldiklerinde de sütü onlara ben ikram edecektim. O zaman bu sütten geriye bana bir şey kalır mıydı? Gidip ashab-ı suffayı davet ettim. Geldiler. İçeri girmek için izin istediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* içeri girmelerine izin verdi. Onlar da girip evdeki yerlerini aldılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Sütü al, şunlara ikram et"*** dedi. Ben bardağı elime aldım. Sırayla onlara vermeye başladım. İlk sıradaki adam içip kandıktan sonra bardağı bana geri veriyordu. Sonra diğerine veriyordum. O da içip kandıktan sonra bardağı bana geri veriyordu. Hepsi içip

süte kandıktan sonra Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hizasına geldim. Artık herkes süte kanmıştı. Bardağı alıp elinin üzerine koydu; bana bakıp gülümsedi. ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Şimdi geride ben ve sen (ikimiz) kaldık"*** dedi. Ben, "Doğru söylersiniz Ey Allah'ın Resûlü" dedim. ***"Otur da iç"*** dedi. İçmeye başladım. Sürekli ***"iç"*** diyordu. Ben de içiyordum. Nihayet "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki artık sütün girebileceği bir yerim kalmadı" dedim. ***"Bana ver bakalım"*** dedi. Ben bardağı kendisine verdim. Sütün kalan kısmını Allah'a hamd ederek içti."[681]

Bu rivayette anlatıldığına göre ashab-ı suffa, kendilerine daveti tebliğ eden ulak Ebu Hureyre *radiyallahu anh* ile birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evine geldiklerinde içeri girmek için izin istediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* izin istemelerine gerek olmadığını söylememişti. Oysa bu durum, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği (رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ) ***"Adamın bir başka adama gönderdiği ulağı, ona izin vermiş olması demektir"***[682] hadisine aykırı görünmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu iki hadis birbirine aykırı değildir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davetlinin ulak ile birlikte gelirken izin almadan eve girebileceğini söylemesi mübahlık anlamınadır. Bu durumda izin almasının mekruh olacağı anlamı bu hadisten çıkarılamaz. Aksine bu durumda davetli kişi izin alıp almamakta muhayyerdir. Ama daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte değilse, içeri girmek için izin istemesi gerekir. Ayetteki (حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا) ibaresiyle izin almanın şart olduğuna, müteakip ayet delalet etmektedir:

(فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ)

"Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin."[683]

681 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/134
682 Ebu Davud, Edeb, 140
683 Nûr, 24/28

İzin almadan başkasının evine girmek haram kılınmıştır. Bu da ilk ayette içeri girmenin mübah olmasının izin alma şartına bağlı olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca daha önce rivayet ettiğimiz hadislerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, izin almanın bakmak için şart koşulduğunu bildirmiştir. Bu da izin almadan başkasının evinin içine bakmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Bunun cezasının ağır olduğuna ilişkin çeşitli rivayetler vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. Ebi Bekr, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَجُلًا اطَّلَعَ مِنْ بَعْضِ حُجَرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ إِلَيْهِ بِمِشْقَصٍ أَوْ مَشَاقِصَ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتِلُهُ لِيَطْعُنَهُ)

"Bir adam, Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem odalarından birinin içine (gizlice) baktı. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bir veya birkaç ok eline alıp kalktı. Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem onu vurmak için sanki fırsat kolladığını görür gibi oldum."[684]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا دخلَ البصَرُ فلا إذنَ)

"Göz girdikten (evin içine bakıldıktan) sonra artık izin verilmez."[685]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اطَّلَعَ في دارِ قَوْمٍ بغيرِ إذنهم ففقؤُوا عينَه، فقد هَدَرَتْ عَيْنُهُ)

684 Müslim, Adâb, 9
685 Ebu Davud, Edeb, 135

"Bir kavmin evinin içine (gizlice bakan) bir kimsenin gözünü o kavim çıkarırsa, gözü (diyet ödenmeksizin) heder olur."[686]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihler bu hadisin zahirine muhaliftirler. Çünkü onlar, evinin içine izinsiz olarak bakan kimseye zarar veren kimsenin verdiği zararı tazmin etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği ancak usûle aykırı görüldüğü için reddedilen bazı hadisleri vardır. Bu da o hadislerden biridir.

Onun reddedilen bazı hadisleri şunlardır: ***"Veled-i zina, üçün en şerlisidir."***, ***"Veled-i zina cennete giremez."***, ***"Besmele çekmeyenin abdesti geçerli değildir."***, ***"Cenaze yıkayan kişi kendisi de yıkansın."*** ve ***"Cenazeyi taşıyan kimse abdest alsın."***

Bütün bunlar şaz haberler olup fakihler bunların zahiri manalarının aksi görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Şafiî'nin görüşüne göre bir kimse izin almadan başkasının evine bakar da ev sahibi onun gözünü çıkarırsa, bakan kimsenin gözü (diyet ödenmeksizin) heder olur. Şafiî böyle derken yukarıdaki hadisin zahirine dayanmıştır. Oysa bir kimse izin almadan başkasının evine girer ve ev sahibi onun gözünü çıkarırsa ev sahibi sorumlu olur ve gözünü amden çıkarmışsa kendisine kısas uygulanması, kazara çıkarmışsa diyet ödemesi gerekir. Bu hükümle ilgili olarak fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bilindiği gibi içeri giren kişi evin içine muttali olmuş; buna ilave olarak içeri de girmiştir. Ancak mezkûr hadisin zahiri, fukahanın üzerinde ittifak ettiği bu hükme aykırıdır. Bu hadis eğer sahih ise bize göre manası şöyledir: Bir kimse mahrem yerlerine ve kadınlarına bakarak başkasının evinin içine bakar, ev sahipleri ona engel olmaya çalışırlar, ancak o bu yaptığından vazgeçmez ve itişip kakışma sırasında gözünü kaybederse, diyet ödenmeksizin gözü heder olur. Aynı şekilde izin almadan başkasının evine giren veya girmeye çalışan bir kimseye ev sahibi engel olmaya çalışırken itişip kakışma sırasında mütecavizin gözü veya organlarından biri zayi olursa gözü veya organı, diyet ödenmeksizin gözü heder olur. Bu meselede eve girenle girmeksizin evin içine bakan kimsenin hükmü

686 Ebu Davud, Edeb, 135

aynıdır. Ama bir kişi başkasının evine sadece bakar, ev sahibi ile kendisi arasında itişip kakışma olmadan bir başkası gelip bakan kişinin gözünü çıkarırsa, çıkaran kişi suç işlemiş olur ve (وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir"**[687] ayetinin zahiri hükmü gereğince suçunun cezasını çeker.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا اَحَداً فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ ۚ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾)

28-"Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, «Geri dönün» denirse hemen dönün. Çünkü bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."

Bu ayet, şu iki manayı içermektedir:

1-İzin almadan başkasının evine giremeyiz.

2-Ev sahibi izin verince içeri girebiliriz. Bu da izin veren kişi çocuk, kadın, köle veya zimmi olsa bile onun verdiği izni kabul etmemizin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayet-i kerime bunlar arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu da yukarıda sayılan kişilerin muamelata ilişkin verdikleri haberlerin kabul edilebileceğine dair bir delildir. Bu tür haberleri verenlerin adaletli ve şahitlik ehliyetine sahip olmaları şartı aranmamaktadır. Bu sebeple bunların hediyeler, vekâletler ve benzeri konularda haberleri kabul edilir.

687 Mâide, 5/45

Mahrem Kimselerin Yanına Girerken İzin Almak Gerekir Mi?

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Müslim b. Yezid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Huzeyfe'ye, "Kız kardeşimin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu. Huzeyfe ona, "İzin almadan kız kardeşinin yanına girersen, hoşuna gitmeyen bir şeyler görebilirsin" diye cevap verdi.

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "Kız kardeşimin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordum. "Evet" diye cevap verdi. Kendisine, "O benimle aynı evde kalıyor. Geçimini sağlıyorum. Yanına girerken yine de izin istemeliyim?" diye sordum. "İzin iste" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Muharik, Tarık'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn mesud *radiyallahu anh* a, "Annemin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu. İbn Mesud *radiyallahu anh* "Evet" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem, Atâ b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Annemin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (نَعَمْ، أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً) ***"Evet. Onu çıplak halde görmekten hoşlanır mısın?"*** diye cevap verdi.[688]

Amr, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "geçimini sağladığım halde kız kardeşimin yanına girerken yine de izin istiyeyim mi?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Evet. Onu çıplak halde görmekten hoşlanır mısın?

Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ
لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ

688 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/42

تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ)

"Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunanlar (kölеleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler."[689]

Kölelerle büluğ çağına ermemiş olanların, yukarıda belirtilen üç vakit dışında yanınıza girerken izin istemeleri emredilmemiştir. İbn Abbas *radiyallahu anh* bundan sonra şu ayeti okudu:

(وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler."[690]

Burada erginlik çağına gelmiş olan çocuğun yabancı veya mahrem olması ayırımı yapılmamıştır. Ancak mahrem olanların ergen erkek çocuğun, mahremi olan kadınların saçı, göğsü, bacağı ve benzeri organlarına bakmasının caiz olduğu söylenebilir.

Yüce Allah (فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ) **"Size izin verilinceye kadar oraya girmeyin"** emrinden sonra şöyle buyurdu:

(وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ)

"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır."[691]

Bu ayet, kişinin kendi evine girmesi uygun olmayan birini kapsının önünde durmaktan veya oturmaktan menetme hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Zira Yüce Allah, **"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır"** buyur-

689 Nûr, 24/58
690 Nûr, 24/59
691 Nûr, 24/28

muştur. Bununla, izin verildikten sonra içeri girmenin yasaklığının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ayetin bu manası daha önce de açıklanmıştı.

"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün" emrinin ifade ettiği yeni bir mananın olması gerekir. O da kapıda duran kişiye ev sahibi "Geri dön" dediğinde hemen oradan uzaklaşması gerekir ki ev sahibi rahatsız olmasın. Çünkü ev sahibi, hareminin içeri girip çıkmasına ve başkasının muttali olmaması gereken ev işlerine başkalarının muttali olmasından rahatsızlık duyar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾﴾

29-"İçinde size ait bir eşya olan, oturanı bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir."

Muhammed b. Hanefiyye dedi ki: "Ayette sözü edilen evler; yol güzergâhlarındaki han odaları ile çarşılardaki dükkânlardır." Dahhâk'ın da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Hasan ile İbrahim en-Nehai dediler ki: "İnsanlar, çarşılarda açık duran dükkânlara izin almadan girerlerdi."

Mücahid dedi ki: "Bazı evler vardı. İnsanlar oralara eşyalarını koyarlardı. İçeride eşyası bulunan kimseler, izin almadan oraya girmekle emrolundular."

Yine Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette sözü edilen evler, Yolcuların konakladıkları evlerdi."

Ebu Ubeyd el-Muharibi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* çarşıda yağmura yakalandığını gördüm. Farslı birinin çadırına sığındı. Ancak farslı kişi onu çadırının dışına itmeye başladı. Hz. Ali *radiyallahu anh*, 'Ben sadece yağmurdan korunmak istiyorum' diyor-

du. Sonra o farslıya, çadırın dışına ittiği kişinin Hz. Ali olduğu söylenince bu defa (üzüntüsünden kendi) göğsüne vurmaya başladı."[692]

İkrime dedi ki: Ayette geçen (غَيْرَ مَسْكُونَةٍ) **"oturanı bulunmayan evler"** ifadesiyle, sizin ihtiyaç duyduğunuz harap evler kastedilmiştir.

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "Ayette geçen (فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ) ifadesiyle, büyük ve küçük abdestinizi yaptığınız yerler kastedilmiştir."

Ayetteki "evler" kelimesiyle bu manaların tümünün kastedilmiş olması mümkündür. İçeride görülmesi arzu edilmeyen avret ve mahremiyetlerin görülmemesi için meskûn evlere girerken izin istenmesi emredilmiştir. Ama han ve çarşı gibi yerlerdeki dükkânlarla meskûn olmayan evlere girerken âdete göre izin istemek gerekmediği bilinmektedir. Örfe göre âdet haline gelen bu durum için, sanki "izin istemeniz gerekmez" denilmiştir. Genelde bu gibi yerlere izinsiz girilebileceği âdet haline gelmiş olsa da bu mekânların sahipleri, insanları mekânlarına girmekten menetme hakkına sahiptirler. O zaman sahiplerinden izin almadan hiç kimse bu mekânlara giremez. Bu cümleden olmak üzere insanların dışarıya attıkları çekirdek, evin çöpleri ve eski püskü giysilerle paçavraları isteyen kimseler alıp bunlardan yararlanabilir. Bunların dışarıya atılmış olması, bunların alınıp götürülmesine izin verilmiş olması anlamına gelmektedir. Bu hüküm, mezhebimiz müçtehidlerinin, örf ve âdete göre buna benzer uygulamaların sözlü izin anlamına geleceğine dair görüşlerinin sahih olduğuna delalet etmektedir. Mesela köle tüccarının satın aldığı kölenin yiyecek ve giyecek masraflarını alış fiyatına ekleyerek onu kârına satarken müşteriye "Şu köle bana şu kadar paraya mal oldu" demesi gibi. Ya da satın aldığı bir mala nakliye masrafını ekleyerek onu kârına satarken müşteriye "Şu mal bana şu kadar paraya mal oldu" demesi gibi. Ama âdete göre anaparaya eklenmesi uygun olmayan masraflar, anaparaya eklenmez. Bu konuda âdet, sözlü ifade yerine geçer. İmam Muhammed'in şu kavli de buna dâhildir: Bir kimse bir kumaşı dikmesi için terziye veya beyazlatması için beyazlatıcıya teslim ederken terzi veya beyazlatıcı, kendisinden ücret alacaklarını söylemeseler bile, yaptıkları işin karşılığında ücret alma hakkına sahip olurlar. Çünkü bunlar bu işi yapmak için kendilerini görevlendirip o iş yerine

692 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/515

dikmişlerdir. Bu gibi işlerde âdet, bu işlerin ücret karşılığında yapılacağını sözlü olarak ifade etme yerine geçmektedir.

Süfyan, Abdullah b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, çarşıdaki dükkânlara girerken sahiplerinden izin isterdi. Bunu İkrime'ye anlattıklarında o, 'Buna kimin gücü yeter?' demişti. Bu, İbn Ömer'in *radiyallahu anh*, çarşıdaki dükkânlara izinsiz girmenin haram olduğunu düşündüğü için böyle yaptığı anlamına gelmez. Ancak o, ihtiyatlı olmak adına böyle yapmıştır ki, böyle yapmak herkes için mübahtır.

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefi âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakihtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakihlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezilîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

8

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

8. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

8. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

-24- NÛR SÛRESİ DEVAMI-

İzin İsteme Sayısı ve Şekli 9
Mahrem Kimselerin Yanına Girerken İzin Almak Gerekir Mi? 18
Gözleri Haramdan Sakınmak Gereği 22
[Nur-31. Ayetin Tefsiri] 24
[Kadının Elleri ve Yüzüne Bakılmasını Mübah Olduğu Durumlar] 28
Evlenmeye Teşvik Bahsi 40
Mükâteplik Bahsi 47
Hâkimin Huzuruna Çağrılan Kimsenin Çağrıya Uymasının Gerekliliği 72
Kölelerle Çocukların İzin İstemesi 75
[Buluğ Çağı] 80
Yatsı Namazının Adı Hakkında 88
[Engellinin Mükellefiyeti] 90
25- Furkan Sûresi 104
[İçine Necaset Karışan Suyun Hükmü] 110
[Müstamel/Kullanılmış Su] 124
26- Şu'arâ Sûresi 139
28- Kasas Sûresi 143
29- Ankebut Sûresi 148
30- Rûm Sûresi 152
31- Lokman Sûresi 155
32- Secde Sûresi 163
33- Ahzâb Sûresi 166
[Karısına Nafaka Vermekten Aciz Olan Kimsenin Karısını Muhayyer Bırakması] 186
Nikâhtan Önce Boşama 197

Yüce Allah'ın, Resûlü'ne helal kıldığı kadınlar 207
Kadınların Örtünmesi 222
[Cilbab Ayeti] 232
34- Sebe' Sûresi 235
35- Fâtır Sûresi 237
36- Yâsîn Sûresi 244
37- Sâffât Sûresi 252
38- Sâd Sûresi 259
[Secde Ayetleri] 265
[Süleyman'ın (a.s.) At Sevgisi] 270
[Kocanın Eşini Dövmesi] 277
39- Zümer Sûresi 280
40- Mü'min Sûresi 282
41- Hâ Mim es-Secde (Fussilet) Sûresi 284
42- Şûrâ Sûresi 288
43- Zuhruf Sûresi 293
Bineğe Binerken Besmele Çekmek 293
Kadınların Takı Takınmalarının Mübah Oluşu 295
45- Câsiye Sûresi 301
46- Ahkâf Sûresi 306
47- Muhammed Sûresi 310
48- Fetih Sûresi 319
Aralarında Müslüman Çocuk ve Esirler Bulunduğunu Bilerek Müşriklere Silah Sıkmak 325
49- Hucurât Sûresi 333
[Allah'ın ve Peygamberi'nin Önünen Geçmek] 333
[Sesleri Peygamberin Sesinin Üstüne Yükseltmenin Hükmü] 335
Fasıkın Getirdiği Haberin Hükmü 337
Haddi Aşıp Hukukun Dışına Çıkanlarla Savaşmak 340
[Âsilerle Yapılacak Savaş] 342
Asi ve Azgınlara Uygulanacak İlk Muamele 346

Asilerden Elde Edilen Malların Hükmü 348
Asi ve Azgınlardan Alınan Esirler İle Yaralılarının Hükmü 350
Asilerle İlgili Yargı Meseleleri 351
Zan Dört Çeşittir 359
50- Kâf Sûresi 373
51- Zâriyât Sûresi 378
52- Tûr Sûresi 385
53- Necm Sûresi 387
54- Kamer Sûresi 392
[Ayın Yarılması Mucizesi] 392
55- Rahmân Sûresi 394
56- Vâkı'a Sûresi 397
[Kur'an'a Abdestsiz Dokunma Meselesi] 397
57- Hadîd Sûresi 400
[Ruhbanlık ve Bid'at] 403
58- Mücadele Sûresi 405
[Kocası Hakkında Peygamber İle Tartışan Kadın] 405
[Zıhar Yapmak ve Keffareti] 408
Kişinin Karısını Annesinden Başkasının Sırtına Benzeterek Zıhar Yapması 423
Kadının, Kocasına Zıhar Yapması 428
Kitap Ehli Kimselere Nasıl Selam Verilir? 438
59- Haşr Sûresi 445
[Kitap Ehli'nin Sürgün Edilmesi] 445
[Savaşılmaksızın Kazanılan Mallar: Fey'] 449
[Hz. Ömer'in Irak Topraklarının Pay Edilmesindeki İctihadı] 451
[Savaşarak Fethedilen Arazilerin Hükmü] 453
[Haraç Arazilerinin Satın Alınmasının ve Kiralanmasının Hükmü] 460
60- Mümtehine Sûresi 467
[Dostluk ve Düşmanlık] 467
Müşriklere Sıla-i Rahim 472
Diyar Farklılığı Sebebiyle Eşlerin Ayrı Düşmeleri 477

[Harbî Kocasını Terk Edip İslam Diyarına Hicret Eden Kadının Başkasıyla Evlenmesi] 484
61- Saff Sûresi 492
62- Cum'a Sûresi 496
[Ezan] 499
[Cuma Namazının Belli Yerde Kılınması Meselesi] 504
Cuma Hutbesinin Farz Oluşu 506
Cuma Günü Yolculuk Yapmak 518
63- Münafikûn Sûresi 525
Zekâtı Vermede İhmalkâr Davranmak 529
65- Talâk Sûresi 530
Geri Dönüş Yaparken veya Ayrılırken Şahit Bulundurmak 543
Âdetten Kesilmiş Olan Kadınlarla Henüz Âdet Görmeye Başlamamış Olanların İddeti 545
Hamile Kadının İddeti 550
Boşanan Kadının Evde Barındırılması 552
66- Tahrîm Sûresi 569
[Helal Olan Şeyi Kendine Haram Kılmak] 569
[Kişinin Karısını Kendine Haram Kılmasının Hükmü] 572
Evladımızı ve Eşlerimizi Eğitip Öğretmekle Yükümlüyüz 576
68- Nûn (Kalem) Sûresi 581
70- Seele Sâilün (Me'âric) Sûresi 583
73- Müzzemmil Sûresi 585
[Gece İbadeti] 585
[Kur'an'ın Tertil İle Okunması] 586
74- Müddessir Sûresi 592
75- Kıyâme Sûresi 596
76- İnsan Sûresi 597
77- Mürselât Sûresi 599
82- İnşikâk Sûresi 601
87- A'lâ Sûresi 603

90- Beled Sûresi 604
93- Duhâ Sûresi 606
94- İnşirâh Sûresi 608
97- Kadr Sûresi..... 610
98- Beyyine Sûresi 613
107- Mâ'ûn Sûresi 614
108- Kevser Sûresi..... 617
109- Kâfirûn Sûresi..... 620
110- Nasr Sûresi..... 621
111- Tebbet Sûresi 623
113- Felak Sûresi 625

بسم الله الرحمن الرحيم

-24- NÛR SÛRESİ DEVAMI-

İzin İsteme Sayısı ve Şekli

Düheym b. Karran'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الاستئذان ثلاث : فالأولى تستمعون والثانية
تستصلحون والثالثة تؤذنون أو تردون)

"İzin üç defa istenir:

Birincisinde (izin isteyenin söylediklerini) dinlersiniz.

İkincisinde (içeride misafirin oturacağı yeri) düzeltirsiniz.

Üçüncüsünde (içeri girmesine) izin verir ya da reddedersiniz."[1]

Yunus b. Ubeyd'in bildirdiğine göre Velid b. Müslim, Cündeb'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إذا اسْتَأْذَنَ أَحَدُكُم ثَلاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لَهُ، فَلْيَرْجِعْ)

"Biriniz üç defa izin istediğinde kendisine izin verilmezse geri dönsün." [2]

---

1 Suyuti, El Câmiu's-Sağir: 1/272

2 Buhari, İsti'zân, 13

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Büsr b. Said, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ensar meclislerinden bir mecliste oturmaktaydım. Ebu Musa ürkmüş bir halde geldi. Kendisine, 'Seni ürküten nedir?' diye sorduk. Ömer *radiyallahu anh*, yanına gitmemi emretti. Gittim; içeri girmek için üç defa izin istedim. Ama içeri girmeme izin verilmedi; ben de geri döndüm. Sonra bana 'Niçin bana gelmedin?' diye sordu. Ben de makamına gittiğimi, içeri girmek için üç defa izin istediğim halde girmeme izin verilmediğini söyledim. Ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Biriniz üç defa izin istediğinde kendisine izin verilmezse geri dönsün"*** hadisini kendisine naklettim. Bana 'Bunu Hz. Peygamber'in söylediğine dair beyyine getirmelisin!' dedi. Ebu Said, 'Bu topluluğun sadece yaşça en küçüğü seninle birlikte Hz. Ömer'e gelecektir' dedi ve kalkıp onunla birlikte Hz. Ömer'e gitti. Ebu Musa'nın lehinde şahitlik etti.

Bazı haberlerde anlatıldığına göre Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebu Musa'ya şöyle demiştir: "Ben seni (yalancılıkla) itham etmiyorum. Lâkin Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis rivayet etmek çok zor bir iştir."

Bazı rivayetlerde ise Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, "Bazı kimselerin Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ağzından yalan uydurmalarından korkuyorum" dediği ifade edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebu Musa'nın *radiyallahu anh* haberini, o haber başkaları tarafından müstefiz/meşhur olarak rivayet edilinceye kadar kabul etmemişti. Çünkü başkalarının evine girmek için izin istemek, insanların genel olarak ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, genel bir şekilde ihtiyaç duyulduğu halde iznin üç defa istenmesinin sünnet oluşuna aklı yatmamıştı. Kaldı ki bununla ilgili haberi sadece fertler nakletmişti. Bu da insanların genel olarak ihtiyaç duyduğu konularla ilgili haberlerin meşhur olarak rivayet edilmemesi durumunda kabul edilmeyeceğine ilişkin bir delildir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Talha b. Musarrif, bir adamdan naklen Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kapısında durdu. Kapının tam karşısında durarak izin istedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(هَكَذَا عَنْكَ فَإِنَّمَا الِاسْتِئْذَانُ مِنْ النَّظَرِ)

"Biraz kenarda dur (kapının tam karşısında durma). Çünkü izin istemek de bir nevi içeri bakmak gibidir."[3]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Ebi Süfyan, Amr b. Abdullah'ın Kelde'den naklen kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Safvan b. Ümeyye, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* benimle birlikte süt, küçük bir geyik ve biraz da ufacık salatalıklardan gönderdi. Ben selam vermeden içeri girdim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, (ارجع، فقُلِ: السَّلامُ عليكُم) ***"Geri dön ve «Esselamü aleyküm» de"*** dedi.[4]

Bu olay, Safvan'ın Müslüman olmasından önce meydana gelmişti.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mansur, Rib'î'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Beni Âmir kabilesinden bir adamın bize anlattığına göre kendisi, bir odada durmakta olan Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına girmek için izin istedi. 'İçeri gireyim mi?' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi hizmetçisine şu talimatı verdi: ***"Çık şu adamın yanına. İznin nasıl isteneceğini kendisine öğret. Kendisine «Esselamü aleyküm, içeri girebilir miyim?» demesini söyle."***

Adam bunu işitti ve 'Esselamü aleyküm. İçeri girebilir miyim?' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona izin verdi. O da içeri girdi.[5]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Abdurrahman, Abdullah b. Büsr'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ الْبَابَ مِنْ تِلْقَاءِ وَجْهِهِ، وَلَكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ، أَوِ الْأَيْسَرِ، وَيَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» وَذَلِكَ أَنَّ الدُّورَ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا يَوْمَئِذٍ سُتُورٌ)

3 Ebu Davud, Edeb, 136
4 Ebu Davud, Edeb, 136
5 Ebu Davud, Edeb, 138

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem birilerinin kapısına vardığında kapının tam karşısında durmazdı. Lâkin sağ veya sol köşesinde durur ve "Esselamü aleyküm" derdi. Çünkü o zamanlar kapıların üzerinde perde yoktu."[6]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا)

"Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirmeden girmeyin."

Bu ayetin zahiri, evsahibi izin vermese bile izin istedikten sonra başkasının evine girilebileceğine delalet etmektedir.

Bu sebeple Mücahid dedi ki: Ayette değinilen (الاستيناس) kelimesi, boğazı temizlemek ve balgamı söküp atmak için öksürür gibi yapma anlamına gelmektedir. Kapıdaki kişi öksürür gibi yapmakla evdekilere içeri girmek istediğini bildirmek istemiş gibi olur. Bu, izinsiz olarak içeri girmeyi âdet haline getiren kimse hakkında sabit olan bir hükümdür. Yalnız öksürür gibi yapan kişi içeri girmek için izin istediğini bildirmiş gibi olmaktadır. Muhatapları bunu bildikleri için, izin talebini açıkça söylememiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ)

"Adamın bir başka adama gönderdiği ulağı, ona izin vermiş olması demektir."[7]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

6 Ebu Davud, Edeb, 137

7 Ebu Davud, Edeb, 140. [Bir kişi bir başkasını evine davet etmek için ona ulak gönderirse, o kişi ulakla geldiğinde içeri girmek için izin istemesine gerek kalmaz. Mütercim]

(إذا دُعِيَ أحدُكم إلى طعامٍ فجاء مع الرسولِ فإنَّ ذلك لهُ إذنٌ)

"Biriniz yemeğe davet edildiğinde, (daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte geldiğinde) bu, içeri girmesi için kendisine izin verilmiş olması demektir."[8]

Bu haber iki manaya delalet etmektedir:

1-Ayetteki (حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا) ibaresinde izin kelimesi hazfedilmiştir. Bu ibare ile izin kastedilmiştir.

2-Yapılan davet, davet edilen kişinin daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte gelmesi durumunda izin yerine geçer. Davetlinin içeri girmek için ayrıca izin istemesine gerek yoktur. Bu aynı zamanda içeri girmesi âdete göre serbest olan kişinin de izin istemeye ihtiyacının olmadığına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Nuaym'ın bildirdiğine göre Mücahid, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'a yemin ederim açlıktan ötürü yerimden kalkamaz hale gelmiştim. Karnıma taş bağlıyordum. Günlerden bir gün onların gelip geçtikleri yolda oturdum. Ebû Bekir *radiyallahu anh* geçerken kendisine Allah'ın Kitab'ından bir ayet sordum. Sırf karnımı doyurması için ayeti ona sormuştum. Geçip gitti ve beni doyurmadı. Sonra Ömer *radiyallahu anh* yanımdan geçti. Ona da aynı şeyi yaptım. O da geçip gitti ve beni doyurmadı.

Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çıkageldi. Beni görünce gülümsedi ve halimi anladı. Sonra bana, ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Peşimden gel"*** diyerek yoluna devam etti. Ben de peşine takıldım. Eve girdi. Girmek için izin istedim; bana izin verdi. Bir bardakta süt gördüm.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oradakilere, ***"Bu süt nereden geldi?"*** diye sordu. Onlar, "Falan adam (veya falan kadın) sana hediye etti" dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, *"Ey Eba Hirr!"*

8 Ebu Davud, Edeb, 140

diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Ashab-ı suffa'ya git; onları yanıma çağır"*** dedi.

Ashab-ı suffa aslında bütün Müslümanların misafirleri sayılırlardı. Aileleri ve malları yoktu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir zekât malı geldiğinde, içinden hiçbir şey almadan onu bunlara gönderirdi. Ama bir hediye geldiğinde birazını kendisi alır, kalanına da bunları ortak ederdi. O süt için ashab-ı suffayı çağırmamı emretmesi hoşuma gitmedi. Kendi kendime bu süt ashab-ı suffaya yeter mi diyordum. Birazını içip güç kazanacağımı umuyordum. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* içmeme müsaade etmedi. Geldiklerinde de sütü onlara ben ikram edecektim. O zaman bu sütten geriye bana bir şey kalır mıydı? Gidip ashab-ı suffayı davet ettim. Geldiler. İçeri girmek için izin istediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* içeri girmelerine izin verdi. Onlar da girip evdeki yerlerini aldılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Sütü al, şunlara ikram et"*** dedi. Ben bardağı elime aldım. Sırayla onlara vermeye başladım. İlk sıradaki adam içip kandıktan sonra bardağı bana geri veriyordu. Sonra diğerine veriyordum. O da içip kandıktan sonra bardağı bana geri veriyordu. Hepsi içip süte kandıktan sonra Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hizasına geldim. Artık herkes süte kanmıştı. Bardağı alıp elinin üzerine koydu; bana bakıp gülümsedi. ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Şimdi geride ben ve sen (ikimiz) kaldık"*** dedi. Ben, "Doğru söylersiniz Ey Allah'ın Resûlü" dedim. ***"Otur da iç"*** dedi. İçmeye başladım. Sürekli ***"iç"*** diyordu. Ben de içiyordum. Nihayet "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki artık sütün girebileceği bir yerim kalmadı" dedim. ***"Bana ver bakalım"*** dedi. Ben bardağı kendisine verdim. Sütün kalan kısmını Allah'a hamd ederek içti."[9]

Bu rivayette anlatıldığına göre ashab-ı suffa, kendilerine daveti tebliğ eden ulak Ebu Hureyre *radiyallahu anh* ile birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evine geldiklerinde içeri girmek için izin istediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* izin istemelerine gerek olmadığını söylememişti. Oysa bu durum, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği (رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ) ***"Adamın bir başka adama gönderdiği ulağı, ona izin vermiş olması demektir"***[10] hadisine aykırı görünmektedir."

9 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/134

10 Ebu Davud, Edeb, 140

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu iki hadis birbirine aykırı değildir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davetlinin ulak ile birlikte gelirken izin almadan eve girebileceğini söylemesi mübahlık anlamınadır. Bu durumda izin almasının mekruh olacağı anlamı bu hadisten çıkarılamaz. Aksine bu durumda davetli kişi izin alıp almamakta muhayyerdir. Ama daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte değilse, içeri girmek için izin istemesi gerekir. Ayetteki (حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا) ibaresiyle izin almanın şart olduğuna, müteakip ayet delalet etmektedir:

(فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ)

"Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin."[11]

İzin almadan başkasının evine girmek haram kılınmıştır. Bu da ilk ayette içeri girmenin mübah olmasının izin alma şartına bağlı olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca daha önce rivayet ettiğimiz hadislerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, izin almanın bakmak için şart koşulduğunu bildirmiştir. Bu da izin almadan başkasının evinin içine bakmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Bunun cezasının ağır olduğuna ilişkin çeşitli rivayetler vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. Ebi Bekr, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَجُلًا اطَّلَعَ مِنْ بَعْضِ حُجَرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ إِلَيْهِ بِمِشْقَصٍ أَوْ مَشَاقِصَ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتِلُهُ لِيَطْعُنَهُ)

"Bir adam, Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem odalarından birinin içine (gizlice) baktı. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bir veya birkaç ok eline alıp kalktı. Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem onu vurmak için sanki fırsat kolladığını görür gibi oldum."[12]

---

11 Nûr, 24/28

12 Müslim, Adâb, 9

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا دخلَ البصَرُ فلا إذنَ)

"Göz girdikten (evin içine bakıldıktan) sonra artık izin verilmez."[13]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اطَّلَعَ في دارِ قَوْمٍ بغيرِ إذنهم ففقؤُوا عينَه، فقد هَدَرَتْ عَيْنُهُ)

"Bir kavmin evinin içine (gizlice bakan) bir kimsenin gözünü o kavim çıkarırsa, gözü (diyet ödenmeksizin) heder olur."[14]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihler bu hadisin zahirine muhaliftirler. Çünkü onlar, evinin içine izinsiz olarak bakan kimseye zarar veren kimsenin verdiği zararı tazmin etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği ancak usûle aykırı görüldüğü için reddedilen bazı hadisleri vardır. Bu da o hadislerden biridir.

Onun reddedilen bazı hadisleri şunlardır: ***"Veled-i zina, üçün en şerlisidir."***, ***"Veled-i zina cennete giremez."***, ***"Besmele çekmeyenin abdesti geçerli değildir."***, ***"Cenaze yıkayan kişi kendisi de yıkansın."*** ve ***"Cenazeyi taşıyan kimse abdest alsın."***

Bütün bunlar şaz haberler olup fakihler bunların zahiri manalarının aksi görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Şafiî'nin görüşüne göre bir kimse izin almadan başkasının evine bakar da ev sahibi onun gözünü çıkarırsa, bakan kimsenin gözü (diyet ödenmeksizin) heder olur. Şafiî böyle derken yukarıdaki hadisin zahirine dayanmıştır. Oysa bir kimse izin almadan başkasının evine girer ve ev sahibi onun gözünü çıkarırsa ev sahibi sorumlu olur ve gözünü amden

13 Ebu Davud, Edeb, 135
14 Ebu Davud, Edeb, 135

çıkarmışsa kendisine kısas uygulanması, kazara çıkarmışsa diyet ödemesi gerekir. Bu hükümle ilgili olarak fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bilindiği gibi içeri giren kişi evin içine muttali olmuş; buna ilave olarak içeri de girmiştir. Ancak mezkûr hadisin zahiri, fukahanın üzerinde ittifak ettiği bu hükme aykırıdır. Bu hadis eğer sahih ise bize göre manası şöyledir: Bir kimse mahrem yerlerine ve kadınlarına bakarak başkasının evinin içine bakar, ev sahipleri ona engel olmaya çalışırlar, ancak o bu yaptığından vazgeçmez ve itişip kakışma sırasında gözünü kaybederse, diyet ödenmeksizin gözü heder olur. Aynı şekilde izin almadan başkasının evine giren veya girmeye çalışan bir kimseye ev sahibi engel olmaya çalışırken itişip kakışma sırasında mütecavizin gözü veya organlarından biri zayi olursa gözü veya organı, diyet ödenmeksizin gözü heder olur. Bu meselede eve girenle girmeksizin evin içine bakan kimsenin hükmü aynıdır. Ama bir kişi başkasının evine sadece bakar, ev sahibi ile kendisi arasında itişip kakışma olmadan bir başkası gelip bakan kişinin gözünü çıkarırsa, çıkaran kişi suç işlemiş olur ve (وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir"**[15] ayetinin zahiri hükmü gereğince suçunun cezasını çeker.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَداً فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾)

28-"Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, «Geri dönün» denirse hemen dönün. Çünkü bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."

Bu ayet, şu iki manayı içermektedir:

1-İzin almadan başkasının evine giremeyiz.

15 Mâide, 5/45

2-Ev sahibi izin verince içeri girebiliriz. Bu da izin veren kişi çocuk, kadın, köle veya zimmi olsa bile onun verdiği izni kabul etmemizin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayet-i kerime bunlar arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu da yukarıda sayılan kişilerin muamelata ilişkin verdikleri haberlerin kabul edilebileceğine dair bir delildir. Bu tür haberleri verenlerin adaletli ve şahitlik ehliyetine sahip olmaları şartı aranmamaktadır. Bu sebeple bunların hediyeler, vekâletler ve benzeri konularda haberleri kabul edilir.

Mahrem Kimselerin Yanına Girerken İzin Almak Gerekir Mi?

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Müslim b. Yezid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Huzeyfe'ye, "Kız kardeşimin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu. Huzeyfe ona, "İzin almadan kız kardeşinin yanına girersen, hoşuna gitmeyen bir şeyler görebilirsin" diye cevap verdi.

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "Kız kardeşimin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordum. "Evet" diye cevap verdi. Kendisine, "O benimle aynı evde kalıyor. Geçimini sağlıyorum. Yanına girerken yine de izin istemeliyim?" diye sordum. "İzin iste" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Muharik, Tarık'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn mesud *radiyallahu anh* a, "Annemin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu. İbn Mesud *radiyallahu anh* "Evet" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem, Atâ b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Annemin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (نَعَمْ، أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً) ***"Evet. Onu çıplak halde görmekten hoşlanır mısın?"*** diye cevap verdi.[16]

16 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/42

Amr, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "geçimini sağladığım halde kız kardeşimin yanına girerken yine de izin istiyeyim mi?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Evet. Onu çıplak halde görmekten hoşlanır mısın?

Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ)

"Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler."[17]

Kölelerle büluğ çağına ermemiş olanların, yukarıda belirtilen üç vakit dışında yanınıza girerken izin istemeleri emredilmemiştir. İbn Abbas *radiyallahu anh* bundan sonra şu ayeti okudu:

(وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler."[18]

Burada erginlik çağına gelmiş olan çocuğun yabancı veya mahrem olması ayırımı yapılmamıştır. Ancak mahrem olanların ergen erkek çocuğun, mahremi olan kadınların saçı, göğsü, bacağı ve benzeri organlarına bakmasının caiz olduğu söylenebilir.

Yüce Allah (فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ) **"Size izin verilinceye kadar oraya girmeyin"** emrinden sonra şöyle buyurdu:

17 Nûr, 24/58
18 Nûr, 24/59

(وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ)

"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır."[19]

Bu ayet, kişinin kendi evine girmesi uygun olmayan birini kapsının önünde durmaktan veya oturmaktan menetme hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Zira Yüce Allah, **"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır"** buyurmuştur. Bununla, izin verildikten sonra içeri girmenin yasaklığının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ayetin bu manası daha önce de açıklanmıştı.

"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün" emrinin ifade ettiği yeni bir mananın olması gerekir. O da kapıda duran kişiye ev sahibi "Geri dön" dediğinde hemen oradan uzaklaşması gerekir ki ev sahibi rahatsız olmasın. Çünkü ev sahibi, hareminin içeri girip çıkmasına ve başkasının muttali olmaması gereken ev işlerine başkalarının muttali olmasından rahatsızlık duyar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾)

29-"İçinde size ait bir eşya olan, oturanı bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir."

Muhammed b. Hanefiyye dedi ki: "Ayette sözü edilen evler; yol güzergâhlarındaki han odaları ile çarşılardaki dükkânlardır." Dahhâk'ın da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Hasan ile İbrahim en-Nehai dediler ki: "İnsanlar, çarşılarda açık duran dükkânlara izin almadan girerlerdi."

19 Nûr, 24/28

Mücahid dedi ki: "Bazı evler vardı. İnsanlar oralara eşyalarını koyarlardı. İçeride eşyası bulunan kimseler, izin almadan oraya girmekle emrolundular."

Yine Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette sözü edilen evler, Yolcuların konakladıkları evlerdi."

Ebu Ubeyd el-Muharibi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* çarşıda yağmura yakalandığını gördüm. Farslı birinin çadırına sığındı. Ancak farslı kişi onu çadırının dışına itmeye başladı. Hz. Ali *radiyallahu anh*, 'Ben sadece yağmurdan korunmak istiyorum' diyordu. Sonra o farslıya, çadırın dışına ittiği kişinin Hz. Ali olduğu söylenince bu defa (üzüntüsünden kendi) göğsüne vurmaya başladı."[20]

İkrime dedi ki: Ayette geçen (غَيْرَ مَسْكُونَةٍ) **"oturanı bulunmayan evler"** ifadesiyle, sizin ihtiyaç duyduğunuz harap evler kastedilmiştir.

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "Ayette geçen (فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ) ifadesiyle, büyük ve küçük abdestinizi yaptığınız yerler kastedilmiştir."

Ayetteki "evler" kelimesiyle bu manaların tümünün kastedilmiş olması mümkündür. İçeride görülmesi arzu edilmeyen avret ve mahremiyetlerin görülmemesi için meskûn evlere girerken izin istenmesi emredilmiştir. Ama han ve çarşı gibi yerlerdeki dükkânlarla meskûn olmayan evlere girerken âdete göre izin istemek gerekmediği bilinmektedir. Örfe göre âdet haline gelen bu durum için, sanki "izin istemeniz gerekmez" denilmiştir. Genelde bu gibi yerlere izinsiz girilebileceği âdet haline gelmiş olsa da bu mekânların sahipleri, insanları mekânlarına girmekten menetme hakkına sahiptirler. O zaman sahiplerinden izin almadan hiç kimse bu mekânlara giremez. Bu cümleden olmak üzere insanların dışarıya attıkları çekirdek, evin çöpleri ve eski püskü giysilerle paçavraları isteyen kimseler alıp bunlardan yararlanabilir. Bunların dışarıya atılmış olması, bunların alınıp götürülmesine izin verilmiş olması anlamına gelmektedir. Bu hüküm, mezhebimiz müçtehidlerinin, örf ve âdete göre buna benzer uygulamaların sözlü izin anlamına geleceğine dair görüşlerinin sahih olduğuna delalet etmektedir. Mesela köle tüccarının satın aldığı kölenin yiyecek ve giyecek masraflarını alış fiyatına ekleyerek onu kârına satarken müşteriye "Şu köle

20 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/515

bana şu kadar paraya mal oldu" demesi gibi. Ya da satın aldığı bir mala nakliye masrafını ekleyerek onu kârına satarken müşteriye "Şu mal bana şu kadar paraya mal oldu" demesi gibi. Ama âdete göre anaparaya eklenmesi uygun olmayan masraflar, anaparaya eklenmez. Bu konuda âdet, sözlü ifade yerine geçer. İmam Muhammed'in şu kavli de buna dâhildir: Bir kimse bir kumaşı dikmesi için terziye veya beyazlatması için beyazlatıcıya teslim ederken terzi veya beyazlatıcı, kendisinden ücret alacaklarını söylemeseler bile, yaptıkları işin karşılığında ücret alma hakkına sahip olurlar. Çünkü bunlar bu işi yapmak için kendilerini görevlendirip o iş yerine dikmişlerdir. Bu gibi işlerde âdet, bu işlerin ücret karşılığında yapılacağını sözlü olarak ifade etme yerine geçmektedir.

Süfyan, Abdullah b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, çarşıdaki dükkânlara girerken sahiplerinden izin isterdi. Bunu İkrime'ye anlattıklarında o, 'Buna kimin gücü yeter?' demişti. Bu, İbn Ömer'in *radiyallahu anh*, çarşıdaki dükkânlara izinsiz girmenin haram olduğunu düşündüğü için böyle yaptığı anlamına gelmez. Ancak o, ihtiyatlı olmak adına böyle yapmıştır ki, böyle yapmak herkes için mübahtır.

Gözleri Haramdan Sakınmak Gereği

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ
ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾)

30-"Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre bakmamızın haram olduğu şeylerden gözlerimizi sakınmamız emredilmiştir. Muhataplar ayetten bunu anladıkları için ayette, bakılması haram olan şeyler hazfedilmiştir.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şunu söylediğini rivayet etmiştir:

(يَا عَلِيُّ إِنَّ لَكَ كَنْزًا فِي الْجَنَّةِ وَإِنَّكَ ذُو قَرْنَيْهَا فَلَا تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ فَإِنَّمَا لَكَ الْأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْآخِرَةُ)

"Ey Ali, cennette senin bir hazinen vardır. Sen, cennetin iki ucuna da sahipsin. Bakışın ardından bir daha bakma. Çünkü ilk bakış senin yanına kalır, ama ikinci bakış senin yanına kalmaz."[21]

Rebî b. Sabih'in bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Ey Âdemoğlu! İlk bakış senin yanına kalır. Ama ikinci bakıştan sakın."***

Ebu Zür'a, Cerir b. Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَظَرِ الْفُجَاءَةِ فَأَمَرَنِي أَنْ أَصْرِفَ بَصَرِي)

"Resûlullah'a sallallahu aleyhi ve sellem ani bakışın hükmünü sordum. Gözümü başka tarafa çevirmemi emretti."[22]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İlk bakış senin yanına kalır"*** demekle, kasdi olmayan bakışı kasdetmiştir. Ama kasten bakıldığında ilk bakışla ikinci bakışın hükmü aynıdır. Bu, Cerir'in *radiyallahu anh* sorusundaki ani bakış gibi olup şu ayetin kapsamına girer:

(اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤٰادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا)

"Şüphesiz kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."[23]

21 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/119

22 Müslim, Âdâb, 10

23 İsrâ, 17/36

[Nur-31. Ayetin Tefsiri]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمِيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾)

31-"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"

Erkekler gözlerini haramdan sakınmakla emrolundukları gibi kadınlar da gözlerini haramdan sakınmakla emrolunmuşlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ)

"Erkekler ırzlarını korusunlar."

(وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ)

"Kadınlar da ırzlarını korusunlar."

Ebu'l Âliye'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Nûr suresi hariç, Kur'an'da geçen (وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ), (وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ) cümlelerinin tamamı, edep yerlerini zinadan korusunlar anlamına gelmektedir. Nûr suresindeki bu cümleler ise erkeklerin ve kadınların edep yerlerine başkaları bakmasın anlamına gelmektedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, delilsiz bir tahsis/özellemedir. Ayetin zahirine göre mananın, edep yerlerini zina, elleme ve bakma gibi her türlü haramdan koruma şeklinde olmasını gerektirmektedir. Kur'an'ın başka surelerinde edep yerlerini korumayla ilgili geçen diğer ayetler de, tahsise dair bir delil olmadıkça bu haramların tümünün işlenmemesi anlamına gelmektedir. Belki de Ebu'l Âliye, edep yerlerinin korunması emrinin bu yerlere bakmanın haram olduğu anlamına geldiğini söylerken bu ifadesi, edep yerlerini başkalarının bakışından, zinasından ve haram olan diğer fiilleri yapmasından koruma anlamına geldiğine bir engel bulunmamaktadır. Edep yerlerine bakmak haram kılındığına göre bu yerleri ellemek ve zina etmek bu ayetle haydi haydi haram kılınmış olmalıdır. Çünkü ellemek ve zina etmek, bakmaktan daha ağır bir suçtur. Cenab-ı Allah bu ayette edep yerlerine bakmanın haram olduğunu açıkça bildirmiş olsaydı, mefhum-u hitap deliline göre elleme ve zinanın da haram olduğu anlaşılırdı.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا)

"Sakın onlara (annenle babana) "öf!" (bile) deme; onları azarlama." [24]

Bu ayet, "öf" demekten daha büyük bir suç olan sövme ve dövmenin öncelikle haram olmasını gerekli kılmaktadır.

24 İsrâ, 17/23

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا)

"(Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler." [25]

İbn Abbas, Mücahid ve Atâ'nın, (إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا) **"Görünen kısımlar müstesna"** ifadesiyle, gözdeki sürme ve eldeki kınanın kastedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. İbn Ömer *radiyallahu anh* ve Enes'in *radiyallahu anh* de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, **"Görünen kısımlar müstesna"** ifadesiyle el, yüz ve yüzük kastedilmiştir, dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Aişe *radiyallahu anh*, "Bununla kaşsız yüzük ve bilezikler kastedilmiştir" dedi.

Ebu Ubeyde, "Bununla kaşlı ve kaşsız yüzükler kastedilmiştir" dedi.

Hasan dedi ki: "Bununla kadının yüzü ve görünen elbisesi kastedilmiştir."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "Bununla, kadının yüzünün görünen kısmı kastedilmiştir."

Ebu'l Ahves, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zinet iki türlüdür. Biri, taç, bilezik ve yüzük gibi kocadan başkasının görmesi caiz olmayan gizli zinetlerdir. Diğeri ise zahiri zinettir ki bu da elbisedir."

İbrahim dedi ki: "Zahiri zinet, elbisedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا)

"(Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler" ayeti ile zinetlerin kocaya ve mahrem erkeklere değil, yabancı erkeklere gösterilmesi yasaklanmıştır. Çünkü ayetin devamında, kadının mahremi olan erkeklerin bu hususta hükmü açıklanmıştır.

---

25 Nûr, 24/31

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: **"...görünen kısımlar"** ifadesiyle yüz ve eller kastedilmiştir. Çünkü sürme yüzün, kına da ellerin zinetidir. Yüzün ve ellerin zinetine bakmanın mübah kılınması, yüze ve ellere bakmanın da mübah olmasını kesin olarak gerekli kılar. Kadının yüzü ve elleri açık vaziyette namaz kılması, yüzüyle ellerinin avret olmadığına delalet eder. Eğer bu iki organı avret olsaydı, diğer avret yerlerini örtmesi gerektiği gibi bunları da örtmesi gerekirdi. Örtmesi emredilmediğine göre yabancı bir erkeğin şehvetsiz olarak kadının yüzüne ve ellerine bakması caizdir. Ama baktığında kadına karşı şehvet duyuyorsa; onunla evlenmek için kendisine bakması veya hâkimin onun ikrarını dinlemesi gibi bir mazeret durumunda yüzüne ve ellerine bakması caiz olur.

Kadının yüzüne ve ellerine şehvetle bakmanın caiz olmadığına, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ali'ye *radiyallahu anh* şu uyarısı delalet etmektedir:

(فَلَا تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ فَإِنَّمَا لَكَ الْأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْآخِرَةُ)

"Bakışın ardından bir daha bakma. Çünkü ilk bakış senin yanına kalır, ama ikinci bakış senin yanına kalmaz."[26]

Cerir b. Abdullah *radiyallahu anh* ani bakışın hükmünü sormuş, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, gözünü başka tarafa çevirmesini emretmişti.[27]

Kadının yüzüne bakmakla başka taraflarına bakma arasında ayırım yapmamıştı. Bu da yabancı kadının yüz ve ellerine şehvetle bakmanın haram olduğuna delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ali'ye *radiyallahu anh* ***"İlk bakış senin yanına kalır"*** demişti. Çünkü ilk bakış elde olmayıp zaruridir. ***"Ama ikinci bakış senin yanına kalmaz"*** demesinin sebebi ise bu bakışın zaruri olmayıp isteğe bağlı olmasıdır.

26 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/119

27 Müslim, Âdâb, 10

[Kadının Elleri ve Yüzüne Bakılmasını Mübah Olduğu Durumlar]

Fakihler, şehvetle de olsa kadının elleri ile yüzüne bakmanın mazeret dolayısıyla mübah olduğunu söylemişlerdir. Çünkü buna dair hadisler rivayet edilmiştir.

Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Ebu Hureyre'den *radiyallahu anh* rivayet: Bir adam, ensardan bir kadınla evlenmeye niyetlendi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا)

"O kadına bak. Çünkü ensarın gözlerinde biraz küçüklük vardır."[28]

Cabir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمُ الْمَرْأَةَ فَقَدِرَ عَلَى أَنْ يَرَى
مِنْهَا مَا يُعْجِبُهُ وَيَدْعُوهُ إِلَيْهَا فَلْيَفْعَلْ)

"Biriniz bir kadınla evlenmek istediğinde, hoşuna giden ve kendisini o kadına cezb eden tarafını görebilecekse ona baksın."[29]

Musa b. Abdullah b. Yezid, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* görmüş olan Ebu Humeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمُ امْرَأَةً، فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَنْظُرَ
إِلَيْهَا، إِذَا كَانَ إِنَّمَا يَنْظُرُ إِلَيْهَا لِلْخِطْبَةِ)

"Biriniz bir kadınla evlenmek istediğinde, evlenme talebinde bulunmak amacıyla ona bakmasında günah yoktur."[30]

---

28 Müslim, Nikâh, 12

29 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/135

30 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/279

Süleyman b. Ebi Hasme'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Seleme de, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle dediğini rivayet etmiştir.

Asım el-Ahvel'in bildirdiğine göre Bükeyr b. Abdullah, Muğire b. Şu'be *radiyallahu anh* nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kadınla evlenmeye talip olduk. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onu gördün mü?"*** diye sordu. "Hayır" dedim. Bunun üzerine bana şöyle buyurdu:

(فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا)

"O kadına bak. Bu, aranızda iyi bir uyum sağlamaya vesile olur."[31]

Bütün bunlar, erkeğin evlenmek istediği kadının yüzüne ve ellerine şehvetle bakmasının caizliğine delalet etmektedir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ
مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ)

"Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir."[32]

Erkeklerin kadınların güzelliklerinden hoşlanmaları, ancak onların yüzlerini görmelerinden sonra mümkün olur.

Evlenme amacıyla olmaksızın bir kadının yüzüne şehvetle bakmanın haram olduğuna şu hadis delalet etmektedir:

(الْعَيْنَانِ تَزْنِيَانِ وَالْيَدَانِ تَزْنِيَانِ وَالرِّجْلَانِ تَزْنِيَانِ
وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ)

"Gözler zina eder. Eller zina eder. Ayaklar zina eder. Bütün bunları edep yeri doğrular veya yalanlar."[33]

---

31 Darekutni, Sünen: 4/371

32 Ahzâb, 33/52

33 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 11/309

İbn Mesud'un *radiyallahu anh*, "Zinetin kendiliğinden görünen kısmı, kadının elbisesidir" demesinin bir anlamı yoktur. Zira bilindiği gibi ayette zinetten bahsedilmiştir. Bundan kastedilen de, üzerinde zinet bulunan organdır. Mesela kadının üzerine takmadığı bilezik, halhal ve gerdanlık gibi zinetleri erkeklere göstermesi caizdir. Buna göre kadının erkeklere göstermesi caiz olmayan şeyin zinet değil, zinetin takıldığı yer olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Nitekim mezkûr ayetin devamında da böyle denmektedir: (وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ) **"Zinetlerini, kocalarından başkalarına göstermesinler."** Burada zinetten kasıt, zinetin takıldığı yerdir. Demek ki zineti elbise olarak manalandırmak anlamsızdır. Çünkü kadının bedenini görmeksizin üzerindeki elbiseyi görmek, o elbiseyi giyinik değilken görmek gibidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ)

"Başörtülerini de yakalarının üzerine kadar salsınlar."[34]

Safiyye binti Şeybe, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ
يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ وَأَنْ يَسْأَلْنَ عَنْهُ وَلَمَّا نَزَلَتْ سُورَةُ النُّورِ
شَقَقْنَ حَوَاجِزَ أَوْ حُجُزَ مَنَاطِقِهِنَّ فَاتَّخَذْنَهَا خُمُرًا)

"Ensar kadınlar ne iyi kadınlardır! Utanma duygusu, dinlerini öğrenmelerine ve dini hükümleri sormalarına engel olmadı. Nûr suresi indiğinde bellerine bağladıkları kuşakları yarıp başörtüsü yaptılar."[35]

Bazıları demişler ki: Kadınların yeleklerinin yakasını örtmeleri emredilmiştir. Çünkü o zamanlarda kadınlar yelek giyerlerdi. Yeleklerin yakası

34 Nûr, 24/31

35 Abdurrezzak es-San'ani, Musannefu Abdurrezzak: 1/314

cübbe yakası gibiydi. Kadınlar o yelekleri giydiklerinde göğüsleri ve gerdanları açık kalırdı. Yüce Allah **"Başörtülerini de yakalarının üzerine kadar salsınlar"** buyurarak açık kalan göğüs ve gerdanlarını emretti. Bu da kadının göğüs ve gerdanının avret olduğuna yabancı erkeğin oraya bakmasının caiz olmadığına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ)

"Zinetlerini, kocalarından ...başkalarına göstermesinler."[36]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin zahiri, kadının zinetini kocasına ve ayetin devamında kocasıyla birlikte zikredilen babalar ve diğer kimselere göstermesinin mübah olmasını gerektirmektedir. Bilindiği gibi ayette kastedilen, zinet yerleridir. O yerler de yüz, el, bilekle dirsek arası (çünkü orası bilezik yeridir), pazu (orası pazubent yeridir), göğüs ile gerdan (orası gerdanlık yeridir) ve bacaktır (orası da halhal yeridir). Bu da ayette sayılan erkeklerin kadının bu zinet yerlerine bakmalarının mübah olmasını gerektirmektedir. Buralar, batıni zinetlerin takıldığı yerlerdir. Çünkü ayetin evvelinde zahiri zinetlerin yabancı erkeklere gösterilmesinin mübah olduğu bildirilmişti. Kocaya ve mahrem erkeklere ise kadının batıni zinet yerlerine bakmanın mübah olduğu bildirilmişti.

İbn Mesud *radiyallahu anh* ile Zübeyr'in *radiyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kadının görünen zinetleri küpe, gerdanlık, bilezik ve halhaldır."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mansur, mezkûr ayetin (اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ) **"yahut üvey oğullarından"** kısmı ile ilgili olarak İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üvey oğullar, kadının ziraının üst tarafında kulağına ve başına bakabilirler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada kulağa ve başa diğer yerlerden ayrı bir hüküm vermek anlamlı değildir. Çünkü Yüce Allah, kadının zinet yerlerinin bir kısmını diğerlerinden ayırmış değildir. Bu hususta koca

36 Nûr, 24/31

ve ayette kocayla birlikte zikredilen mahrem erkeklerin kadına bakmaları aynı hükme tabi kılınmıştır. Ayetin genel hükmü, anılan erkeklerin kadının zinet yerlerine bakmalarının tıpkı kocasının bakması gibi mübah olmasını gerektirmektedir. Cenab-ı Allah'ın ayette babalarla birlikte, kadınla evlenmeleri daimi surette haram olan mahrem erkekleri sayması, şu hükme delalet etmektedir: Mahremiyette bu erkeklerle aynı konumda olan damat ve kayınvalide ile süt akrabaları da ayette sayılan kimselerle aynı hükme tabidirler.

Rivayet olunduğuna göre Said b. Cübeyr'e, bir erkeğin yabancı bir kadının saçına bakmasının hükmünü sorduklarında Said, bunu mekruh görmüş ve "Ayette bundan bahsedilmemektedir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Her ne kadar ayette saçtan bahsedilmemekteyse de bu, yukarıda anlattığımız zinet yerleri gibidir. (Yani kadının saçına mahremi olan erkeklerin değil de yabancı erkeklerin bakması haramdır.) İstisnalar dışında bir kadının zinet yerlerine bakmanın haram olmasına dair mezkûr ayette anlatılan hüküm cariyelere değil, hür kadınlara mahsustur. Çünkü yabancı erkekler karşısında cariyeler, mahrem erkekler karşısındaki hür kadın gibidir. Mahremi olan erkeklerin hür kadının nerelerine bakması helal ise cariyelerin de o yerlerine yabancı erkeklerin bakması helaldir. Buna göre yabancı erkeklerin cariyelerin saçına, kolunun dirseğine kadar olan kısmına, bacağına, göğsüne ve memesine bakması caizdir. Nitekim bir erkeğin de, mahremi olan kadının bu yerlerine bakması caizdir. Yabancı bir erkeğin, cariyenin saçına bakmasının caiz olduğu hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Rivayete göre Hz. Ömer *radiyallahu anh* cariyeleri döver ve "Başınızı açın; hür kadınlara benzemeye çalışmayın" dermiş. Bu da cariyelerin mahrem kadınlar hükmünde olduklarına delalet eder. Cariyenin beraberinde mahremi olmadan, beraberinde mahremi olan hür kadın gibi yolculuk yapabileceği hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، أَنْ تُسَافِرَ سَفَرًا يَكُونُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا) ***"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının yanında kocası veya mahremi olmadan üç günden fazla bir yolculuğa çıkması helal olmaz"***[37] buyurmuştur.

37 Müslim, Hac, 74

Yanında mahremi olmadan cariyenin yolculuk yapması caiz olduğuna göre demek ki, mahremleri hür kadının vücudunda bazı yerlerine bakmaları caiz olduğu gibi, yabancı erkekler de cariyenin vücudunun o yerlerine bakabilirler. ***"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının yanında kocası veya mahremi olmadan üç günden fazla bir yolculuğa çıkması helal olmaz"*** hadisi şu hükme delalet etmektedir: Yabancı erkeklerce hür kadının vücudunun bakılması caiz olmayan yerlerine mahremi olan erkeklerin bakması caizdir. Bunu daha önce de açıklamıştık.

Münzir es-Sevri'nin rivayetine göre Muhammed b. Hanefiye, annesinin saçlarını tararmış.

Ebu'l Bahteri'nin rivayetine göre Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, saçını taramakta olan kız kardeşleri Ümmü Gülsüm'ün yanına girerlermiş. Mahremleri bu vaziyette iken İbn Zübeyr'in de onların yanına girdiği rivayet edilmiştir.

İbrahim'in, "Adamın annesinin, kızkardeşinin, teyzesinin ve halâsının saçına bakmasında sakınca yoktur" dediği, ancak bunların bacaklarına bakmayı mekruh gördüğü rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayete göre tesettür bakımından hür kadınla cariye arasında fark yoktur.

Hişam, "Kadın, erkek kardeşinin yanında başörtüsünü çıkarabilir mi?" sorusuna Hasan'ın, "Çıkarması vallahi caiz değildir" dediğini rivayet etmiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Leys, adamın kızının ve kızkardeşinin saçına bakmasını Tavus'un mekruh gördüğünü rivayet etmiştir.

Cerir'in bildirdiğine göre Muğire, adamın bakışlarını kızının ve kızkardeşinin saçlarına dikmesini Şa'bi'nin mekruh gördüğünü rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu görüş bize göre adamın bakarken şehvet duyması durumuna mahsus olmalı ve o manada yorumlanmalıdır. Çünkü bakarken şehvet duymamaktan emin olsa bile bakmasının mekruh olduğunu söylemek, ayete ve sünnete aykırı olur. Bu durumda adamın mahremi olan kadınlarla yabancı kadınlar aynı hükme tabi tutulmuş olur. Şunu da belirtmeliyiz ki ayetin hükmü, kadınların değil, erkeklerin bakmasına mahsustur.

Çünkü erkek başka bir erkeğin göbekle diz arası dışında vücudunun başka taraflarına bakabildiği gibi, kadın da başka bir kadının göbekle diz arası dışında vücudunun başka taraflarına bakabilir. Sadece göbekle diz arası kısma bakmaları haram kılınmıştır.

(اَوْ نِسَائِهِنَّ)

"(Zinetlerini) onların kadınlardan (başkalarına göstermesinler)."[38]

Ayetteki **"onların kadınlardan"** ifadesiyle Müslüman kadınların kastedildiği rivayet edilmiştir.

(اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ)

"(Zinetlerini) sahip oldukları kölelerden (başkalarına göstermesinler)." [39]

İbn Abbas, Ümmü Seleme ve Aişe'den rivayet olunduğuna göre (Allah hepsinden razı olsun) köle, hanımının saçına bakabilir. Hz. Aişe *radiyallahu anh* dedi ki: "Köle, hanımı dışındaki başka kadınların da saçına bakabilir."

Rivayet olunduğuna göre Hz. Aişe *radiyallahu anh* saçını tararken köle ona bakarmış.

İbn mesud, üçtehidlerimiz ücahid, Hasan, İbn Sirin ve İbn Müseyyeb dediler ki: "Köle, hanımının saçına bakamaz."

Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler. Ancak mahremi ise bakabilir.

Müçtehidlerimiz (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ) **"(Zinetlerini) sahip olduklarından (başkalarına göstermesinler)"** ifadesini cariyeler manasında yorumlamışlardır. Çünkü avret yerlerinin yabancılara gösterilmesinin haramlığı hükmünde hür ile köle birbirine eşit konumdadır. Her ne kadar hanımın kendi kölesiyle evlenmesi caiz değilse de bu, geçici bir mahremiyettir.

38 Nûr, 24/31
39 Nûr, 24/31

Mesela evli bir kişinin baldızı kendisine mahremdir. Ancak yine de onun saçına bakması mübah değildir. (Çünkü aralarındaki haramlık geçicidir). Aynı şekilde dört kadınla evli olan bir erkeğe başka kadınlar geçici olarak mahremdir. Bu mahremiyet, onların saçlarına bakmasını mübah kılmaz. Hanımın kölesine olan mahremiyeti ebedi olmadığı için kölesi ona yabancı erkekler gibidir.

Şunu da ifade edelim ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تُسَافِرُ مَسِيرَةَ ثَلَاثِ لَيَالٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا) ***"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının yanında mahremi olmadan üç günden fazla bir yolculuğa çıkması helal olmaz"***[40] buyurmuştur.

Köle, hanımının mahremi değildir. Dolayısıyla hür ve yabancı bir erkek gibi hanımıyla birlikte yolculuk yapması, onun saçına bakması caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu söylediklerinizi, bu ayette geçen **"(Zinetlerini) sahip olduklarından (başkalarına göstermesinler)"** ifadesini anlamsız hale getirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, hiç de öyle değil. Çünkü ayette (اَوْ نِسَائِهِنَّ) demekle kadınlardan bahsedilmiş, bu kelimeyle hür ve Müslüman kadınlar kastedilmiştir. Bazı kimseler, hür kadının başka bir kadının göbekle diz arası dışında vücudunun diğer yerlerine bakmasının caiz oluşu gibi cariyenin de hanımının göbekle diz arası dışında vücudunun diğer yerlerine ve saçına bakmasının caiz olmadığını zannedebilirler. Yüce Allah, cariye ile hür kadının bu hükümde birbirlerine eşit olduklarını açıklamıştır. (وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ) **"Zinetlerini kocalarından (başkalarına göstermesinler)"** cümlesinden sonra Müslüman kadınlardan bahsedilmesinin sebebi, daha önce ayette zikri geçenlerin hep erkek olmalarıdır. Bu durumda mezkûr hükmün sadece ayette zikri geçen mahrem erkeklere mahsus olduğu zannedilebilir. Bundan dolayı Yüce Allah, ister mahrem olsunlar ister olmasınlar Müslüman kadınların da göbekle diz arası dışında birbirlerinin vücuduna bakmalarının mübah

40 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/50

olduğunu bildirmek için özel olarak (اَوْ نِسَائِهِنَّ) kelimesini zikretmiştir. Sonra bunun üzerine (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ) **"(Zinetlerini) sahip olduklarından (başkalarına göstermesinler)"** cümlesini atfetmiştir ki bazıları anılan mübahlığın sadece hür kadınlara mahsus olduğunu zannetmesinler. Çünkü (اَوْ نِسَائِهِنَّ) kelimesinin zahiri, bu mübahlığın cariyelere değil sadece hür kadınlara mahsus olmasını gerekli kılmaktadır. Tıpkı (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ) **"Sizden bekâr olanları evlendirin"**[41] cümlesinin kölelere değil, hürlere mahsus olması; (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun"**[42] cümlesinin hür erkeklere mahsus olması gibi. Çünkü birinci ayette bekârlar, ikincisinde şahitler bize izafe edilmişlerdir. (اَوْ نِسَائِهِنَّ) kelimesiyle de Müslüman ve hür kadınlar kastedilmiştir. Sonra hür kadınlara cariyeler de atfedilmiş ve hür kadınlara mübah kılınan, onlara da mübah kılınmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ)

"(zinetlerini) erkekliği kalmamış hizmetçilerden (başkalarına göstermesinler)."[43]

İbn Abbas, Katade ve Mücahid dediler ki: "Ayette sözü edilen kişiler, kadınlara ihtiyaç duymayan, ancak yemeğinizden nasiplenmek için peşinizden gelen kimselerdir."

İkrime dedi ki: "Ayette sözü edilenler, iktidarsız erkeklerdir."

Mücahid, Tavus, Atâ ve Hasan dediler ki: "Ayetteki ifade ile ahmak ve bön kimseler kastedilmiştir." Bazıları dediler ki: "Ayetteki ifade ile, kadınlara ihtiyaç duymayan ahmak kimseler kastedilmiştir."

Zührî'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin yanına kadınsı bir adam girerdi. Onu, kadınlara ihtiyacı olmayan iktidarsız biri sayarlardı.

41 Nûr, 24/32
42 Bakara, 2/282
43 Nûr, 24/31

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün eve geldiğinde o bir kadından bahsediyordu. (Onun anlattıklarını duyduktan sonra) Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(أَلَا أَرَى هَذَا يَعْرِفُ مَا هَهُنَا لَا يَدْخُلَنَّ عَلَيْكُنَّ)

"Bakın! Görüyorum ki bu adam burada olan şeyleri biliyor. Bu artık yanınıza gelmesin!"

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu emrinden sonra artık o adamın hâne-i saadete girmesine müsaade etmediler."[44]

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, Ümmü Seleme kızı Zeyneb'in kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanıma geldi. Yanımızda kadınsı bir erkek vardı. O kadınsı erkek, kardeşime yönelerek şöyle dedi: "Ey Abdullah, Allah yarın size Taif'in fethini müyesser kılarsa sana Gaylan kızının yerini bildiririm. O kadın dört ayak üzerine sana yönelir ve seni de dört ayak üzeri şeklinde üstüne alarak sekiz ayaklı vaziyette dönüp gider."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu anlattıklarını duyunca ***"Bakın! Görüyorum ki bu adam burada olan şeyleri biliyor. Bu artık yanınıza gelmesin!"*** dedi."[45]

Kadınsı adamın şehvetten kesilmiş iktidarsız biri olduğunu zannettiği zaman kadınların yanına girmesin, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah görmüştü. Ancak onun kadınların ahval ve evsafını bildiğini farkedince onun şehvetten kesilmediğini ve iktidarsız olmadığını anladı. Bu sebeple de onu kadınların yanına girmekten menetti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ)

"Zinetlerini henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler."[46]

---

44 Müslim, Selâm, 13

45 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/318

46 Nûr, 24/31

Mücahid dedi ki: "Bunlar, yaşları küçük olduğu için kadınların ne olduğunu bilmezler."

Katade dedi ki: "Bunlar, ergenlik çağına varmamış olanlarınızdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mücahid'in söylediği daha kuvvetlidir. Zira "Kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan" ifadesi, yaşları küçük ve bu konudaki bilgileri az olduğu için kadınlarla erkeklerin mahrem yerlerini birbirinden ayırdedememeleri anlamına gelmektedir. Cenab-ı Allah, kadınların mahrem yerleri hakkında bilgi sahibi olan çocukların, büyüklerinin mahrem yerlerini görmemek için yanlarına girerken üç vakitte (sabah namazından önce, öğleyin istirahate çekilirken elbiselerin çıkarıldığı vakitte ve yatsı namazının kılınmasından sonra) izin istemelerini şu ayette emretmiştir:

(لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ
يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ)

"Ellerinizin altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler."[47]

Bu ayette kadınların ne olduğunu bilen ve onların mahrem yerlerinin farkında olanların izin istemeleri kastedilmiştir. Bunları bilemeyecek kadar küçük yaşta olan çocukların izin istemeleri emredilmemiştir.

Bu hususla alakalı olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مُرُوا أولادَكم بالصلاةِ وهم أبناءُ سبعِ سِنينَ واضرِبوهم
عليها وهم أبناءُ عَشرٍ وفرِّقوا بينهم في المَضاجِعِ)

"Çocuklarınız yedi yaşındayken namaz kılmalarını onlara emredin. On yaşındayken kılmazlarsa onları dövün ve artık yataklarını ayırın."[48]

47 Nûr, 24/58

48 Ebu Davud, Salât, 26

On yaşından önce ayrı yataklarda yatırılmaları emredilmemiştir. On yaşına girdikten sonra ayrı yataklarda yatırılmaları emredilmiştir. Çünkü çocuklar genelde on yaşındayken kadınlık ve erkekliğin farkına varırlar. On yaşından önce çoğunlukla bunu bilmezler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ)

"Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar."[49]

Ebu'l Ahves dedi ki: "Ayaktaki zinetler, halhaldır." Mücahid'in de böyle dediği rivayet edilmiştir. Halhalın sesi duyulmasın diye kadının ayaklarını yere vurması yasaklanmıştır. "Gizledikleri zinetler bilinsin diye" cümlesi, bunu ifade etmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzından anlaşılan odur ki, zineti gösterip açığa çıkarmak yasaklanmıştır. Çünkü zinetlerin sesinin duyurulmasının yasaklığı hakkında nass gelmiştir. Zira zinetin sesinin duyurulması yasaklandığına göre gösterilmesi haydi haydi yasaktır. Sesinin duyurulması ve kendisinin gösterilmesinden en gizlisi hangisi ise onunla bile zineti yabancı erkeklere farkettirmek caiz olmadığına göre tabii ki aşikâr olarak gösterilmesi haydi haydi caiz olmaz. Bu da şer'î hükümlerin bağlandığı manalara kıyas yapılması gerektiğini söyleyenlerin kavlinin sahihliğine delalet etmektedir. Bu manalar bazen Fahve'l hitap[50] delili ile açıkça görülür. Bazen de gizli olup kendisinden başka bir delille istidlal gerektirir. Bu

49 Nûr, 24/31

50 [Fahve'l Hitap delilini açıklayabilmek için önce mefhum delilinden bahsetmeye gerek vardır. Şöyle ki: Usûlcüler mefhumu, mefhûmu muvâfakat ve mefhûmu muhâlefet olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Mefhûmu Muvâfakat; lafzın, manadaki ortaklık sebebiyle, lafızda geçen hükmün, ispat veya nefy bakımından, sözde zikri geçmeyen mesele için de geçerli olduğuna delalet etmesidir. Mefhûmu muvâfakat, herhangi bir araştırma ve çabaya gerek olmaksızın, sadece dil bilmekle lafızdan anlaşılabilir. Sözde zikri geçmeyen durumun, hükümde sözde zikri geçene denk olması sebebiyle, mefhumu muvafakat olarak isimlendirilmiştir. Meselâ, "*o ikisine (anne ve babana) öf bile deme*" âyeti (İsrâ 17/23), mefhumu muvafakat yoluyla dövmenin yasaklığına delalet eder. Zira dövmek, üf demekten daha fazla eziyet verir. Eğer sözde zikri geçen durum, hüküm bakımından

ayet kadının, yabancı erkekler duyacak kadar sesini yükseltmesinin yasak olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kadının sesi, halhalının sesine nispetle fitneye daha yakındır. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, kadının ezan okumasını mekruh görmüşlerdir. Çünkü ezan için sesini yükseltme ihtiyacını duyar. Oysa kadın bunu yapmaktan menedilmiştir. Yine bu ayet, kadının yüzüne şehvetle bakmanın haramlığına delalet etmektedir. Çünkü bu, şüpheli duruma daha yakın bir husus olup fitneye öncelikle sebebiyet verir.

Evlenmeye Teşvik Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾)

32-"Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri manası, evlenmenin farz olmasını gerektirmektedir. Ama selef ulemasının ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin icmasına göre bu ayetle evlenmenin farz oluşu değil, müstehap oluşu murad edilmiştir. Eğer farz olsaydı, insanların umumi ihtiyaçları da göz önüne alınarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve selefin evliliği farz olarak gerçekleştirdikleri meşhur ve yaygın olarak rivayet edilirdi. Asr-ı saddette ve sonraki asırlarda evlenmeyen erkek ve

---

zikri geçenden daha öncelikli ise bu ***delâlete fahve'l-hitab***; denk ise ***lahne'l-hitâb*** denir.

Mefhûmu Muhâlefet; lafzın hükmünde itibara alınan bir kaydın bulunmaması sebebiyle, lafzın delalet etmiş olduğu hükmün zıddının, sözde zikri geçmeyen durum için sabit olduğuna delalet etmesidir. Meselâ, mefhûmu muhâlefeti kabul edenlere göre, "*İçinizden mümin hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan, mümin câriyelerinizden alsın.*" âyeti (Nisâ 4/25), mefhumu muhalefet yoluyla, hür kadınlarla evlenmeye gücü yeten kimsenin, câriye ile evlenmesinin haramlığına delalet eder. Hanefîler mefhûmu muhâlefeti delil olarak kabul etmezler. Diğer müçtehitlere göre ise müstakil bir delildir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

kadınların mevcut olduklarını gördüğümüze, bu durum kimse tarafından kınanmadığına ve bekârlar evlendirilmeksizin kendi hallerine bırakıldıklarına göre, demek ki ayette evlenmenin farzlığı kastedilmemiştir.

Ayette evlenmenin farzlığının kastedilmediğinin başka bir delili de şudur: Dul kadın evlenmek istemediği takdirde velisi onu zorlayamaz ve rızası olmadan onu evlendiremez. Ayette evlenmenin mendupluğunun kastedildiğinin delillerinden biri şudur: Fukahanın icmasına göre efendi, kölesini ve cariyesini evlendirmeye zorlanamaz. Ayette köle ve cariyelerin efendileri tarafından evlendirilmesi, hür bekârların evlendirilmesi emrine atfedilmiştir. Bu da bekâr olan hür erkek ve kadınların, köle ve cariyelerin evlendirilmesinin mendupluğuna delalet etmektedir. Lâkin bu ayet, mevkuf akdin gerçekleşeceğine açıkça delalet etmektedir. Çünkü ayette nikâh akdini başkalarının değil, sadece evleneceklerin velilerinin yapacağına dair özel bir yetkilendirmede bulunulmamıştır. Muhtaç olan bekârları evlendirmek için herkese çağrıda bulunulmuştur. Evlenecek olanlar nikâh akidlerini kendileri yaparlarsa, akidleri geçerli olur. Akıl hastası ve küçük yaştaki çocuklar da nikâhlarını kendileri akdederlerse, kendileri velayet yetkisine sahip olmasalar da akidleri, velilerinin onayına bağlı olarak geçerli olur. Ayet-i kerime, velayet yetkisine sahip olan kimsenin onaylaması şartıyla bunların nikâh akidlerinin geçerli olmasını gerekli kılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet, kadınların nikâhını ancak velilerinin akdedebileceğini, kadınların kendi nikâhlarını kendilerinin akdetmesinin caiz olmamasını gerekli kılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi değildir. Çünkü ayet, nikâhı akdetme yetkisini sadece velilere tanımış değildir. Ayetin genel hükmü, diğer insanları da bekârların nikâhını akdetmeye teşvik etmektedir. Bilindiği gibi "bekâr", hem kadınlar hem de erkekler için geçerli bir kelimedir. Erkeklerin nikâhını akdetme yetkisi sadece velilerine verilmiş değildir. Bu hüküm kadınlar için de geçerlidir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evlenmeyi teşvik edici birçok hadisi rivayet edilmiştir. İbn Aclan el-Makberi'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثَلاَثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللهِ عَوْنُهُمْ: الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالمُكَاتَبُ
الَّذِي يُرِيدُ الأَدَاءَ وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ العَفَافَ)

"Üç kişiye yardım etmesi, Allah üzerine haktır: Allah yolunda cihad eden kimse, özgürlük bedelini ödemek isteyen mükâtep köle ve iffetli olma arzusuyla evlenmek isteyen kimse."[51]

İbrahim'in Alkameden naklen bildirdiğine göre Abdullah *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ! مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ
وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ)

"Ey gençler topluluğu! Sizden evlenebilen (masrafına güç yetiren) ler evlensinler. Evlenemeyen (masrafına güç yetiremeyen)ler ise oruç tutsun. Çünkü oruç, şehveti keser."[52]

(Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayetine göre) Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِذَا أَتَاكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ خُلُقَهُ وَدِينَهُ فَزَوِّجُوهُ، إِلَّا
تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ)

"Ahlâkını ve dindarlığını beğendiğiniz biri (kendisini evlendirmeniz için size geldiğinde) onu evlendirin. Aksi halde yeryüzünde fitne ve yaygın bir fesat meydana gelir."[53]

Kendisinden gelen bir rivayete göre Şeddad b. Evs, kendi ailesine şöyle demiştir:

---

51 Tirmizi, Fezailu'l-Cihad, 20

52 Buhari, Nikâh, 4

53 İbn Mâce, Nikâh, 46

(زَوِّجُونِي فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَوْصَانِي أَنْ لَا أَلْقَى اللَّهَ أَعْزَبَ)

"Beni evlendirin. Çünkü Peugamber sallallahu aleyhi ve sellem, Allah'ın huzuruna bekâr olarak çıkmamamı bana vasiyyet etti."[54]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ)

"Dünya bir geçimliktir. Dünyanın en hayırlı geçimliği de saliha bir kadındır."[55]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ubeyd b. Said, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَحَبَّ فِطْرَتِي فَلْيَسْتَنَّ بِسُنَّتِي وَمِنْ سُنَّتِي النِّكَاحُ)

"Benim fıtratımı seven, sünnetime uysun. Evlenmek de sünnetimdendir." [56]

İbrahim b. Meysere dedi ki: ben sana, Hz. Ömer'in Ebu'z Zevaid'e dediğinden başka bir şey demiyorum: "Yâ âcizliğin ya da facirliğin (günahkârlığın) seni evlenmekten engelliyor."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ) **"Sizden bekâr olanları olanları evlendirin"** ayetinin genel hükmü, babanın bâkire ve ergen kızını evlendirmesini gerekli kılmaktadır. Ergen kızını rızası olmadan evlendiremeyeceğine dair delil bulunmasaydı, bu ayetin

54 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/453
55 Müslim, Radâ', 17
56 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/124

genel hükmü uyarınca babanın ergen kızını rızası olmadan evlendirmesi caiz olurdu."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ) **"Sizden bekâr olanları olanları evlendirin"** ayeti erkekler dışında sadece kadınlara mahsus değildir. Çünkü "bekâr" kelimesi, evli olmayan erkek ve kadınlar için kullanılmaktadır.

Nitekim bir şair şöyle demiştir:

(فَإِنْ تَنْكِحِي أَنْكِحْ وَإِنْ تَتَأَيَّمِي ... وَإِنْ كُنْتِ أَفْتَى مِنْكُمْ أَتَأَيَّمْ)

"Ey kadın, evlenirsen seninle evlenirim. -Her ne kadar senden daha genç isem de-

Bekâr kalırsan ben de bekâr kalırım."

Bu şiirde bekâr kelimesi hem kadın hem de erkek için kullanılmıştır.

Başka bir şair de şöyle demiştir:

(ذَرِينِي عَلَى أَيِّمٍ مِنْكُمْ وَنَاكِحٍ)

"Ey kadın, beni bekârlarınızla evlilerinize bırak."

Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* dedi ki: "(وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ) **"Sizden bekâr olanları olanları evlendirin"** ayetini duyduktan sonra bekâr duran kimse gibi umursamaz birini görmedim. Rızık genişliğini evlilikte arayın."

"Bekâr" kelimesi kadınlarla erkekler için ortak bir vasıf olduğuna ve erkeklerin evlendirilmeleri kendilerinin iznine bağlı olduğuna göre bu hükmün kadınlar için de kullanılması gerekir.

Kaldı ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, evlendirilmesi istenen bâkirenin izninin alınmasını şu hadisiyle emretmiştir:

(الْبِكْرُ تُسْتَأْمَرُ فِي نَفْسِهَا وَإِذْنُهَا صُمَاتُهَا)

"(Evlendirilmesi istenen) bâkire kadından izin istenir. Susması izin vermesi demektir."[57]

Bu hadis her ne kadar haber cümlesi şeklinde ise de aslında bir emir olup vücup manasınadır. Dolayısıyla bâkire kadının izni alınmadan evlendirilmesi caiz değildir.

Muhammed b. Amr'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yetim kız, kendisinden izin alınmadan evlendirilemez. (İzin istendiğinde) susması, izin vermesi demektir. Evlenmek istemezse (zorla evlendirilmesi) caiz olmaz."***[58]

Bu hadiste "Yetim kız" ifadesiyle bâkire kadın kastedilmiştir. Çünkü susması izin sayılan, bâkire kadındır.

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet: Bir adam, iznini almadan kızını evlendirdi. Kız ile babası, davalaşmak üzere Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıza, ***"Babanın yaptığı işi onayla"*** dedi. Biz bu meseleyi daha önce de açıklamıştık.

(وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ) **"Kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin"** ifadesi, efendinin köle ve cariyesini rızaları olmaksızın evlendirme yetkisine sahip olduğuna delalet etmektedir. Şunu da belirtelim ki, efendilerinin izni olmadan köle ve cariyelerin evlenmeleri caiz değildir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوَالِيهِ فَهُوَ عَاهِرٌ)

"Herhangi bir köle efendisinin izni olmadan evlenirse, o zinakârdır." [59]

---

57 Muvatta, Nikâh, 12: 2/455

58 Bkz: Ebu Nuaym el-İsbahani, el-Müsnedu'l Müstahrec alâ Sahihi Müslim: 4/85

59 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/205

Böylece köleler ile cariyelerin evlenmek için nikâh akdi yapmaya yetkili olmadıkları sabit olmuştur. Buna göre yetkili olmadıkları diğer akidlerde olduğu gibi, nikâh akidlerini de onlar adına yapmaya efendilerinin yetkili olması gerekmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ)

"Bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir."[60]

Bu bir haberdir. Haberi veren de Yüce Allah'tır. Şüphesiz O, verdiği haberin arkasında durur. Şu halde bu ayet mutlaka şu iki manadan birini ifade etmektedir:

1-Ayette sözü edilen zenginleşme ya sadece bazı evlenenlere mahsustur. Çünkü evlenip de mali bakımdan zenginleşemeyen bazı kimseler görmüşüzdür.

2-Ya da zenginleşme kelimesiyle iffet bakımından zengin olmak yani başkalarının namusuna göz dikme ihtiyacını hissetmemek manası kastedilmiştir.

Eğer zenginleşme ile sadece bazı evlenenler kastedilmişse bu, bekâr ve hür kimselere mahsustur ki bunlar, sahip oldukları şeyle zengin olurlar. Zenginleşme ile eğer genel bir mana kastedilmişse o zaman eşlerin birbirlerinin üreme organından yararlanma hakkına sahip olmakla, başkaları ile haram ilişkiye girmeye muhtaç olmaktan kurtulmaları manası kastedilmiş olur ki bu da zenginleşmeye delalet etmez. Çünkü bu takdirde evlenen köle de eşinin üreme organına mâlik olmuş olacaktır. Kölenin mülk sahibi olup olamayacağı meselesini Nahl suresinde açıklamış idik.

60 Nûr, 24/32

Mükâteplik[61] Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحاً حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْراً وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي اٰتيكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّناً لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾)

33-"Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden "mükâtebe" yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."

Atâ'nın bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mükâtebe" yapmak isteyen kölelerle mükâtebe yapmanın vacip olduğu kanaatindeyim." Amr b. Dinar da bu görüştedir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer Enes'e *radiyallahu anh*, kölesi Sirin Ebu Muhammed b. Sirin ile mükâtebe akdi yapmasını emretmişti. Enes *radiyallahu anh* yapmaya yanaşmayınca Hz. Ömer kırbacını kaldırıp ona vurmuş ve (فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا) ayetini okumuş, sonra da mükâtebe yapması için ona yemin vermişti.

61 [İslâm hukukunda "mükâtebe"; bir köle sahibinin, belli bir bedel ödedikten sonra hürriyetine kavuşacağı yolunda kölesi ile yapacağı sözleşme demektir. Bu sözleşmeden sonra köle, söz konusu bedeli kazanmak üzere serbestçe çalışma hakkına sahip olur. Mütercim]

Dahhâk dedi ki: "Kölenin eğer malı varsa, efendisinin onunla mükâtebe akdi yapması azimettir/asıldır."

Haccac, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Efendisi dilerse köle ile mükâtebe akdi yapar; dilemezse yapmaz. Ayetteki ifade talim anlamındadır." Şa'bi de böyle demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlim ehlinin çoğunluğuna göre mükâtebe ile ilgili ayetteki ifade, vücup anlamında olmayıp insanları mükâtebe yapmaya teşvik içindir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلّ مَالُ اِمْرِئٍ مُسْلِم إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسه)

"Müslüman bir kişinin malı, kendisinin gönül rızası olmadan (başkasına) helal olmaz."[62]

Hz. Ömer'in köle Sirin hakkında Enes'e *radiyallahu anh* yaptıklarına dair nakledilen rivayete gelince bununla ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Mükâtebe yapmak vacip olsaydı Hz. Ömer, Enes'in *radiyallahu anh* bu akdi yapmasına hükmederdi. Bu akdi yapması için ona yemin vermeye ihtiyaç duymazdı. Enes *radiyallahu anh* de vacip olan bir şeyi yapmaktan geri durmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ömer mükâtebe yapmanın vacip olduğuna inanmasaydı kırbacını kaldırıp onunla Enes'e *radiyallahu anh* vurmazdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hz. Ömer, yönettiği halk için şefkatli bir baba gibiydi. Dinde kendileri için sevap payı bulunan şeyleri üzerlerine vacip olmasa da yapmalarını tedip ve maslahat suretinde onlara emrederdi. Mükâtebe yapmanın efendinin kölede hayır olduğuna ağırlıklı bir şekilde kanaat getirmesine bağlı kılınması, bu akdi yapmanın vacip olmadığına delalet etmektedir. Bu işte karar mercii efendi olduğuna göre, onu bu akdi yapmaya zorlamak gerekmez.

62 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanid: 34/153

(اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا) **"Eğer onlarda bir hayır görürseniz..."** şartına gelince İkrime'nin bildirdiğine göre Yahya b. Ebi Kesir, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Kölelerin bir sanatı olduğunu bilirseniz onlarla mükâtebe akdi yapın. Onları insanlara yük olarak ortada bırakmayın."***

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "(اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا) **"Eğer onlarda bir hayır görürseniz..."** ifadesinden biz kölenin mal sahibi olmasını anlıyoruz."

Atâ böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۨ اَلْوَصِيَّةُ)

"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, vasiyette bulunması size farz kılındı."[63]

Ayette geçen "hayır" kelimesi bize göre mal anlamına gelmektedir.

Bana ulaşan habere göre İbn Abbas *radiyallahu anh* da bu kelimenin mal anlamına geldiğini söylemiştir.

İbn Sirin'in rivayetine göre Ubeyde, **"Eğer onlarda bir hayır görürseniz..."** ifadesini kölenin namaz kılması manasında anlamıştır.

Rivayete göre İbrahim bunu, kölenin vefalı ve sadık olması; Mücahid, mal sahibi olması; Hasan ise dini yaşantısının düzgün olması manasında anlamıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kuvvetli olan görüşe göre "Eğer onlarda bir hayır görürseniz," ifadesiyle kölenin salih bir insan olması anlamı kastedilmiştir. Bu vefa, sadakat ve emanete riayet manalarını da içerir. Çünkü insanlar bir kişinin hayırlı olduğunu söylerlerse bu sözlerinden o kişinin dini yaşantısı düzgün bir insan olduğu anlaşılır. (اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا) ifadesiyle kölenin mal sahibi olması kastedilmiş olsaydı bu ifadenin (اِنْ عَلِمْتُمْ لَهُمْ خَيْرًا)

63 Bakara, 2/180

"Eğer onların malsahibi oldukları bilirseniz," şeklinde olması gerekirdi. Çünkü bir kimsenin mal sahibi olduğu söylenmek isteniyorsa (لِفُلَانٍ مَالٌ) "Falanın malı vardır" denir; (فِيهِ مَالٌ) "Falanda mal vardır" denmez. Kaldı ki köle mal sahibi olamaz. Şu halde (اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا) ifadesiyle kölenin mal sahibi olmasının kastedilmiş olduğunu söylemek doğru olmaz.

Ubeyde'den rivayet olunduğu gibi **"Eğer onlarda bir hayır görürseniz..."** ifadesini kölenin namaz kılması şeklinde te'vil etmenin de bir anlamı olmaz. Çünkü namaz kılmasalar bile ayetin hükmü gereğince Yahudi ve Hristiyan kölelerle mükâtebe akdi yapmak caizdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِي اٰتٰيكُمْ)

"Allah'ın size verdiği maldan onlara verin."[64]

Kölenin, efendisine mükâtebe bedelinden indirme yaptırma hakkı olup olmadığı hususunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik ve Sevri dediler ki: "Efendinin mükâtebe bedelinden indirim yapması güzel bir şey olup tavsiye edilir. Ama efendi bunu yapmaya zorlanamaz."

Şafiî, efendinin indirim yapmasının vacip olduğunu söylemiştir.

(وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِي اٰتٰيكُمْ) **"Allah'ın size verdiği maldan onlara verin"** ayetiyle ilgili olarak İbn Sirin'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mükâtep kölelerinden bir grubun, (indirim yapması sebebiyle) efendileri için hayır duada bulunmaları sahabenin hoşuna giderdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Sirin'in "hoşuna giderdi" sözüyle sahabenin hoşlanmasını kasdettiği açıkça anlaşılmaktadır. İbrahim'in "hoş görmezlerdi" ifadesiyle de sahabeyi kasdettiği anlaşılmaktadır.

64 Nûr, 24/33

Fakihler derler ki: Tabiinden biri böyle bir ifade kalıbı kullandığında bununla sahabeyi kasdettiği açıkça anlaşılır. İbn Sirin'in bu sözü, mükâtebe bedelinden indirim yapmanın sahabeye göre vacip olmayıp mendup olduğuna delalet etmektedir. Çünkü vacip olan bir şey için "Böyle yapılması hoşlarına giderdi" ifadesini kullanmak uygun olmaz. (Çünkü vacibin yapılması zaten zorunludur).

Yunus, Hasan ile İbrahim'in **"Allah'ın size verdiği maldan onlara verin"** ayetiyle ilgili olarak şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Efendinin mükâtebe bedelinden indirim yapması başkalarının da bu bedelin ödenmesinde köleye destek olması bu ayette teşvik edilmiştir.

Osman b. Affan'ın *radiyallahu anh* kölesi Müslim b. Ebi Meryem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Osman benimle mükâtebe yaptı ve mükâtebe bedelinden indirim yapmadı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي اٰتٰيكُمْ) **"Allah'ın size verdiği maldan onlara verin"** ayetinde anlatılanlarla muhtemelen zekât ayetindeki (وَفِي الرِّقَابِ) **"(özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler"**[65] kastedilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Cennete girmeme vesile olacak bir ameli bana öğret" demişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Bir canı özgürlüğüne kavuştur; bir kölenin esaret bağını çöz"*** cevabını verince adam, "İkisi aynı şey değil mi?" diye sormuştu. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu açıklamada bulunmuştu: ***"Bir canı özgürlüğüne kavuşturman, bir köle (veya cariye)yi yalnız başına azad etmendir. Bir kölenin esaret bağını çözmen ise onun mükâtebe bedelini ödemesine yardımcı olmandır."***[66]

Bu rivayet, zekât ayetindeki (وَفِي الرِّقَابِ) kelimesinin mükâtep köleye zekât vermeyi gerektirdiğine delalet etmektedir.

(وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي اٰتٰيكُمْ) **"Allah'ın size verdiği maldan onlara verin"** ayetinin de mükâtep kölelere zekât vermek gerektiği anlamına gelme ihtimali vardır. Bu da efendisi zengin olsa bile mükâtep köleye zekât ver-

65 Tevbe, 9/60

66 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/461

menin caiz olduğunu ifade etmektedir. Yine bu ayet, mükâtep köleye Allah malından vermenin emredildiğine delalet etmektedir. Allah malı derken zekâtın bu gibi hayır yerlerine sarfedilmesi gerektiği akla gelmektedir. Bu da ayette verme emrini veren Allah'ın mülkü olan malın yani zekâtın mükâtep köleye verilmesinin kastedildiğine delalet etmektedir.

(مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي آتيكُمْ)

"Allah'ın size verdiği maldan"

Sahibinin sahih bir mülkü olarak mülkiyetinde bulunan malın bir kısmının verilmesi emredilmiştir. Mükâteplik bedeli, sahih bir borç değildir. Çünkü bu bedeli efendiye ödemesi gereken kişi, onun kölesidir. Kölenin ise efendisine borcu olmaz.

Mükâteplik bedelinden indirim yapılmasının vacip olduğunu söyleyenlere göre mükâtebe akdi yapıldıktan sonra efendinin biraz indirimde bulunması gerekmektedir. Bu, ayetin icabına birkaç yönden aykırı düşmektedir. Şöyle ki:

1-Mükâteplik bedelinin bir kısmı indirilirse o, artık Allah'ın kendisine verdiği mal olmaz. Bunu ona efendisi vermiş olur.

2-Allah'ın kendisine verdiği, eline geçen ve üzerinde tasarrufta bulunma imkânına sahip olduğu maldır. Mükâtebe akdinden sonra bedelin indirilen kısmı üzerinde tasarrufta bulunması mümkün değildir ve bu mal kendisinin eline geçmez. Dahası bu, **"Allah'ın kendisine verdiği mal"** olma sıfatını taşımayı hak etmez.

3-Şu da var ki efendinin köleye mal vermesi yani mükâtebe bedelinden indirim yapması vacip olsaydı, bu vaciplik mükâtebe akdiyle bağlantılı olurdu. İndirimin yapılmasını gerektiren, mükâtebe akdi olurdu. Bu da gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeydir. Çünkü bu indirimin yapılmasını gerektiren akid olduğuna göre, akdin kendisi bu indirimi yapmış olmaktadır. O zaman efendinin indirim yapmasının vacip olması imkânsızlaşır. Çünkü efendinin indirim yapmasının vacip olması ile akdin kendiliğinden indirim sağlaması arasında zıtlık vardır.

"Usûl-ü fıkha göre bu olmayacak bir şey değildir. Çünkü bir adam cariyesini kölesiyle evlendirirse, nikâh akdi sebebiyle kölenin cariyeye mehir vermesi gerekir. Ama sonra ikinci aşamada bu mehir düşer" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Hakikat sizin dediğiniz gibi değildir. Çünkü mehrin verilmesini gerektiren şey, mehri düşüren şey değildir. Şöyle ki: Mehrin verilmesini gerektiren şey, nikâh akdidir. Mehri düşüren şey ise ikinci aşamada bu mehrin efendinin mülkiyetine geçmesidir. Demek ki mehrin verilmesini gerektiren şey, mehri düşüren şeyden ayrı bir şeydir. Keza bir kişi köle olan babasını satın alır ve babası hürriyetine kavuşursa, köle olan babasının kendisinin mülkiyetine geçmesini gerektiren şey, onu satın almasıdır. Babasının hürriyete kavuşmasını gerektiren şey ise aradaki nesep bağının yanısıra mülkiyet bağının da meydana gelmesidir. Bu durumda babasının kendi mülkü olmasını gerektiren şey, babasının hürriyete kavuşmasını gerektiren şeyden başka bir şeydir.

Şafiî'den rivayet edilen görüşe göre mükâtebe akdini yapmak vacip değildir. Ama bu akdi yaptıktan sonra efendinin mükâtebe bedelinde indirim denebilecek kadar az da olsa bir indirim yapması vaciptir. Efendi indirim yapmadan ölürse hâkim, indirim denebilecek kadar az da olsa bir indirim yapar.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mükâtebe bedelinde indirim yapmak vacip olsaydı, efendinin indirim yapmasına ihtiyaç kalmazdı. Aksine hak edilen indirim kendiliğinden düşerdi. Mesela bir kimsenin bir başkasından alacağı olur; sonra borçlunun da alacaklı kişi üzerinde aynı miktarda alacağı olursa, karşılıklı ödeşme ile iki tarafın alacağı düşer. Eğer böyle olursa, mükâtebe bedelinin miktarı belirsiz olur. Çünkü indirimden sonra bedelin kalan kısmının ne kadar olacağı bilinemez. Bu, bir kişinin az bir miktar hariç bin dirhemlik bedel üzerine kölesiyle mükâtebe akdi yapmasına benzer ki bu caiz değildir. Özetleyecek olursak, Allah malından mükâtep köleye vermek farz olsaydı, verilen miktar mükâtebe bedelinden düşerdi. Sonra verilen bu miktar belli ya da belirsiz olurdu. Belli olsaydı, mükâtebe akdinin kalan bedel üzerine yapılması gerekirdi. Bu durumda mükâtebe akdi eğer dört bin dirhem üzerine yapılmışsa, kölenin üç bin dirhem ödemesi halinde hürriyetine kavuşması gerekir. Oysa bu, iki bakımdan fasid olan bir akiddir:

1-Mükâtebe akdinin dört bin dirhem üzerine yapıldığına dair şahit bulundurmak sahih değildir. Bununla beraber sabit olmayan bir şeyin söylenmesinin bir anlamı da yoktur.

2-Mükâtep köle, ödemesi şart koşulan bedelden daha az bir miktar ödemekle hürriyetine kavuşmuş olur ki bu da fasiddir. Çünkü bedelin tamamının ödenmesi şart koşulmuştur. Bir kısmını ödemekle hürriyetine kavuşamaz.

Diğer taraftan Şafiî şöyle demiştir: "Mükâtep, ödemesi gereken bedelin bir dirhemi bile üzerinde kaldıkça köledir."

Şu halde mükâtebe bedelinden bir şeyin düşmemesi gerekir. Efendisinin Allah malından ona vermesi kölenin hakkı olsaydı, vermesi gereken kısmın mükâtebe bedelinden düşülmesi gerekirdi. Allah malından verilmesi gereken miktar belirsiz olursa, o kadarlık kısmın bedelden düşülmesi ve mükâtebe akdinin belirsiz miktardaki bir bedel üzerine işlemeye devam etmesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Atâ b. Sâib'in rivayetine göre Ebu Abdurrahman, bir kölesi ile mükâtebe akdi yapmıştı. Mükâtebe bedelinin dörtte birini köleye bırakarak almaktan feragat etmiş ve "Hz. Ali böyle yapmamızı emrederdi" demiş, sonra da Hz. Ali'nin kendilerine şu ayeti okuduğunu söylemiştir: (وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي اٰتٰيكُمْ) **"Allah'ın size verdiği maldan onlara verin."**

Mücahid'in bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Köleye mükâtebe bedelinin dörtte birini kendi malından peşin olarak vermelisin.""

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, selef ulemasının mükâtebe bedelinden indirim yapmanın vacip olmadığı, aksine mendup olduğu görüşünde olduklarına delalet eder. Çünkü onlara göre eğer bu vacip olsaydı, yapılacak indirim miktarı, mükâtebe akdi ile bedelin toplamından düşerdi. Çünkü bu takdirde mükâtep köle bunu hak etmiş olacaktı ve efendinin bu kadarlık indirim tutarını köleye elden vermesine gerek kalmayacaktı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Köle, mükâteplik bedelini anlaşma gereğince efendisine vadeli olarak ödeyebilir. Bu bedelini indirim alarak efendisinden peşin olarak elden teslim alma hakkı da vardır. Bu durumda bir ödeşme yoluna gidilmez. Aksine bu dörtte birlik indirim tutarını efendisinden peşin olarak alma hakkı vardır. Kendisi de vadesi

geldiğinde mükâtebe bedelini efendisine öder. Bu tıpkı şuna benzer: Bir adamın bir başkasından vadeli alacağı vardır. Diğer taraftan borçlunun alacaklıdan peşin ödenmesi gereken bir alacağı vardır. Bu durumda vadesi dolmuş borç ile vadesi dolmamış borç karşılıklı ödeştirilmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah, bedeli peşin olarak ödenecek olan mükâtebe akdi ile bedeli vadeli olarak ödenecek olan mükâtebe akdi arasında Cenab-ı Allah bir ayırım yapmamıştır. Mükâtebe bedelinden indirim yapılması görüşünde oldukları rivayet edilen selef uleması da vadeli ile peşin arasında bir fark olduğunu söylememişlerdir. Bedelden indirim yapılması ve efendinin mükâtep köleye zekât vermesi hususunda da vadesi dolan mükâtebe malı ile vadesi dolmayan mükâtebe malı arasında bir fark görmemişlerdir. Böylece efendinin mükâtebe bedelinden indirim yapmasının vacip olmadığını öğrenmiş olmaktayız. Çünkü mükâtebe bedelinin peşin veya vadeli olup da vadesi dolmuş olması gibi her iki durumda mükâtep köleye efendinin zekât malından vermesi vacip görülmüştür. Vermek bir malı karşı tarafa elden teslim etmektir. Ödeşmeye veya mahsub etmeye gelince buna "elden vermek" denmez. Bu anlattıklarımızın doğruluğunun sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Yunus ile Leys'in Zühri'den naklen bildirdiklerine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Berire bana gelerek "Ey Aişe, yılda bir okıye taksitle toplamda dokuz okıye gümüş vermek şartıyla sahiplerimle mükâtebe akdi yaptım. Ödemede bana yardımcı ol" dedi. Berire bu bedelden henüz hiçbir şey ödememişti). Hz. Aişe *radiyallahu anh* ona dedi ki: "Sahiplerine git ve onlara şunu anlat: Eğer isterlerse, velayetin bana ait olmak şartıyla ben bu bedelin tamamını onlara öderim."

Berire'nin sahipleri bu teklifi kabul etmeyip "Bunu senin için karşılıksız olarak yapacaksa yapsın. Velayetin bize ait olacak" dediler.

Hz. Aişe bu durumu kendisine anlattığında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bu, ona (Berire'ye) yardım etmene engel olmasın. Onu satın al, sonra da azad et. Çünkü (azad edilen köle veya cariye üzerindeki) velayet hakkı, onu azad edenindir."***[67]

67 Buhari, Büyû, 68; Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 12/47

Mâlik'in bildirdiğine göre Hişam'ın babası urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* böyle dediğini rivayet etmiştir. Berire mükâtebe bedelini henüz ödememiş olması, Hz. Aişe'nin onun yerine bu bedeli ödemek istemesi, bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatması, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* "Berire bedelden indirim yapılmasını hak ediyor" veya "Efendisinin kendi malından ona bir şeyler vermesi gerekiyor" dememesi ve bu duruma itiraz etmemesi, mükâtebe bedelinden indirim yapmanın vacip değil mendup olduğuna delalet etmektedir. Eğer vacip olsaydı, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buna itiraz eder ve Hz. Aişe'ye, "Hak etmedikleri bir şeyi Berire'nin sahiplerine verme" derdi.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Urve Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (Müreysi gazvesinde esir düşen) Cüveyriye, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle dedi: "Ben Sabit b. Kays b. Şemmas'ın veya onun amcası oğlunun payına düştüm. Onunla mükâtebe akdi yaptım. Mükâtebe bedelini ödememe yardım etmesi için Allah Resûlü'nün huzuruna geldim."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Bundan daha hayırlı bir şeye var mısın?"*** diye sordu. Cüveyriye, "O nedir, ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَقْضِي عَنْكِ كِتَابَتَكِ وَأَتَزَوَّجُكِ) ***"Mükâtebe bedelini senin yerine ben öder ve seninle evlenirim"*** dedi.

Cüveyriye, "Evet" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Ben bu işi yaptım"*** dedi.[68]

Bu hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cüveyriye'nin mükâtebe bedelinin tamamını efendisine ödemiştir. Bu bedelde indirim yapmak eğer vacip olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Cüveyriye adına ödemeye kasdettiği kısım, Cüveyriyenin mükatebe bedelinin indirimden artakalan kısmı olurdu.

Hz. Ömer, Hz. Osman, Zübeyr *radiyallahu anh* ve görüşlerini naklettiğimiz diğer selef ulemasının, mükâtebe bedelinden indirim yapılmasını vacip olarak görmedikleri rivayet edilmiştir. Onların dengi olan ulemanın

68 İbn Hıbban, Sahih: 3/21

bunun hilafına bir şey söyledikleri rivayet edilmemiştir. Hz. Ali'den rivayet edilen görüşe gelince onun, mükâtebe bedelinden indirim yapılmasını vacip değil, mendup olarak kabul ettiğini açıklamıştık.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُّمَا عَبْدٍ كَاتَبَ عَلَى مِائَةِ أُوقِيَّةٍ فَأَدَّاهَا إِلَّا عَشَرَةَ أَوَاقٍ فَهُوَ عَبْدٌ
وَأَيُّمَا عَبْدٍ كَاتَبَ عَلَى مِائَةِ دِينَارٍ فَأَدَّاهَا إِلَّا عَشَرَةَ دَنَانِيرَ فَهُوَ عَبْدٌ)

"Bir köle yüz okıye gümüş ödemek üzere mükâtebe akdi yapar da on okıye borcu kalıncaya kadar ödeme yapsa bile yine de köle kalmakta devam eder. Bir köle yüz dinar ödemek üzere mükâtebe akdi yapar da on dinar borcu kalıncaya kadar ödeme yapsa bile yine de köle kalmakta devam eder."[69]

Mükâtebe bedelinden indirim yapmak vacip olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisteki miktarlardan indirim miktarını düşmesi gerekirdi. Düşmemiş olması, kölenin indirim yaptırma hakkına sahip olmadığına delalet etmektedir.

Doğrusunu Allah bilir.

Mükâtebe Bedelini Peşin Ödemek Şartıyla Mükâteplik Akdi Yapmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا)

"Eğer kölelerinizde bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın."

Bu ayet, bedelin peşin veya vadeli ödenmesi şartıyla mükâtebe akdi yapmanın caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette vade şartından

69 Ebu Davud, İtâk, 1

bahsedilmeksizin mutlak bir ifade kullanılmıştır. **"Mükâtebe yapın"** ifadesi alımsatım, icar ve diğer akitlerde olduğu gibi peşin veya vadeli her iki ödemeyi de kapsamaktadır. Ayetin lafzı genel nitelikte olduğu için, bedelin peşin veya vadeli ödenmesi durumunda mükâtebe akdinin caiz olması gerekir.

Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Bedelin peşin ödenmesi durumunda mükâtebe akdi yapmak caizdir. Efendinin istediği zamanda köle bu bedeli öderse ne alâ. Aksi halde köleliğe geri döner."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir adam 'Kölemi bin dirhem karşılığında mükâtep yapın' der, ancak ödeme için bir vade belirlemezse, kölenin bu bedeli taksitler halinde ödemesi gerekir. Bu taksitlerin miktarı da kölenin ve emsallerinin gücüne göre belirlenir. İnsanların örfüne göre mükâtebe bedelinin taksitler halinde ödenmesi gerekir. Efendi kabul etmese bile peşin ödenmesi zorunlu değildir."

Leys dedi ki: Efendiye değil de köleye acındığı için mükâtebe bedelinin taksitler halinde ödenmesine hükmedilmiştir."

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Mükâtebe bedeli en az iki taksit halinde ödenir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin peşin ödemeli mükâtebe akdi yapmanın caizliğine delalet ettiğini söylemiştik. Şunu da ifade etmeliyiz ki mükâtebe için ödenecek olan mal, kölenin vücudunun bedeli olduğuna göre satılan eşyanın bedeli gibi olmaktadır. Bu bedelin peşin veya vadeli ödenmesi caiz olur. Şunu da söylemeliyiz ki, peşin ödenecek bir mal karşılığında köleyi azad etmenin caiz olduğu hususunda fukaha arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Mükâtebe akdinin de böyle olması gerekir. Çünkü her iki halde de ödenen mal, azadlığın bedelidir. Ancak birinde azadlık, bedeli ödeme şartına bağlanmıştır. Diğerinde ise peşin ödenmektedir. Buna göre ikisinin de bedelin peşin ödenmesi şartıyla caizlik bakımından hükmünün aynı olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Köle mal sahibi değildir. Mükâteplik akdi yapıldıktan sonra bedeli ödeyebilmek için çalışıp para

kazanacak bir süreye ihtiyacı olur. Bu sebeple mükâteplik akdinin, bedeli ancak vadeli ödeme şartıyla yapılması caiz olması gerekir. Zira söz konusu bedelin ödenmesi gerekmektedir. Bu bedelin ödenmesine imkân tanınmazsa, mükâteplik akdi sahih olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Zira mükâtebe akdi, efendisinin hakkı olarak kölenin zimmetinde bir miktar malın sabit olmasını gerektirir. Dolayısıyla mükâtep köle, efendisinin eli altında olur. Efendi onun kazancına ve tasarrufuna mâlik olur. Mükâtebe bedeli, borçlunun zimmetinde sabit ve üzerine akid yapılması caiz olan diğer borçlar gibidir. Bu eğer sahih bir illet ise peşin ödenecek bir mal karşılığında köle azad etmenin caiz olmaması gerekir. Çünkü akdin yapılmasından önce köle, bir şeye mâlik değildir. Bu caizdir. Çünkü köle, azad edildikten sonra gelecek zaman içinde mülk sahibi olacaktır. Mükâtep köle de böyledir. Mükâteplik akdi sebebiyle kazancına mâlik olur. Bedelin peşin ödenmemesi durumunda kölenin azadlığı gerçekleşmezse, fakirin peşin parayla kendi çocuğuna bir şey Satın almasının da caiz olmaması gerekir. Çünkü fakir bir şeye mâlik değildir ki mâlik olduğunda da hürriyetine kavuşabilsin. O, hürriyetinin bedelini ödeme gücüne sahip değildir.

"Fakir kişinin borç para bulması mümkündür" diyecek olursanız, biz "Mükâtep köle de aynı imkâna sahiptir" deriz.

Hürriyetten Söz Etmeksizin Mükâteplik Akdi Yapılması

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Mâlik b. Enes dediler ki: "Bir kimse, kölesi ile bin dirhem bedel üzerine mükâtebe akdi yapar, ancak ona 'Bu bedeli ödersen hürsün' demezse, bu akid geçerli olur ve kölesi kendisine bin dirhem ödediğinde hürriyetine kavuşur."

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimse kölesi ile, şu kadarlık taksitlerle on yıla kadar yüz dinar ödemesi karşılığında kölesiyle mükâtebe akdi yaparsa, bu akid geçerlidir. Ancak mükâtebe akdinde 'Bu bedeli ödediğin takdirde hürsün' demedikçe köle hür olmaz. Bundan sonra, '*Seninle mükâtebe yaptım* demem, *bu bedeli ödersen hürsün* şartına bağlıdır' demesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا) **"Eğer kölelerinizde bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın"** ayeti, hürriyeti şartı koşmaksızın mükâtebe akdinin geçerli olmasını gerektirmektedir. Bu akid zâten hürriyet içermektedir. Çünkü Yüce Allah bu ayette, "Hür olmaları şartıyla kölelerinizle mükâtebe yapın" buyurmuş değildir. Bu, hulu' kelimesinin boşamayı, bey' kelimesinin mülk etme, icare kelimesinin kiralanan nesnenin yararlarına mâlik olma, nikâh kelimesinin eşin üreme organından yararlanma hakkına sahip olma manalarını içerdiği gibi, mükâtebe kelimesinin de hürriyeti içerdiğine delalet eder.

Amr b. Şuayb'ın dedesinin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği (أَيُّمَا عَبْدٍ كَاتَبَ عَلَى مِائَةِ أُوقِيَّةٍ فَأَدَّاهَا إِلَّا عَشَرَةَ أَوَاقٍ فَهُوَ عَبْدٌ) ***"Bir köle yüz okıye gümüş ödemek üzere mükâtebe akdi yapar da on okıye borcu kalıncaya kadar ödeme yapsa bile yine de köle kalmakta devam eder"***[70] hadisi de buna delalet eder. Bu hadis de hürriyet şartından söz etmeksizin yapılan mükâtebe akdinin geçerli olacağına delalet etmektedir. Hürriyet şartından söz etmeden yapılan mükâtebe akdi sahih olduğuna göre, mükâtebe bedelini ödemekle kölenin hürriyetine kavuşması gerekir. Çünkü mükâtebe akdinin sahihliği, bedelin ödenmesiyle hürriyete kavuşulmasını gerektirir.

Mükâtep Köle Hürriyetine Ne Zaman Kavuşur?

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ebu Cafer et-Tahavi'nin naklettiğine göre ilim ehlinden bir zât, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mükâtebe akdi yapılması ile mükâtep köle hürriyetine kavuşur ve mükâtebe bedeli artık onun tarafından ödenmesi gereken bir borç olur." Ebu Cafer dedi ki: "Bu sözün senedini bulamadığımız gibi, bildiğimiz fakihlerden hiçbiri böyle bir şey demiş de değildir."

Eyyüb'ün bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mükâtep, hür bir kimsenin diyeti kadar ödeme yaptıktan sonra hür olur. Ödemekle yükümlü olduğu bedelin kalan kısmı ise bir kölenin diyetidir." Yahya b. Ebi Kesir de İkrime tarikı ile İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur.

---

70 Ebu Davud, İtâk, 1

İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Aişe, Ümmü Seleme ve kendisinden gelen iki rivayetten birine göre Ömer (Allah hepsinden razı olsun) dediler ki: "Mükâtep kölenin ödemesi gereken bedelin bir dirhemi kalsa bile köle kalmakta devam eder."

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Mükâtep köle, ödemesi gereken bedelin yarısını öderse o artık (eski efendisine borçludur) köle değildir."

İbn Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: "Mükâtep köle, ödemesi gereken bedelin üçte birini veya dörtte birini öderse o artık (eski efendisine) borçludur. (Köle değildir)." Şureyh de bu görüştedir.

İbrahim, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mükâtep köle, ödemesi gereken bedelden kendi bedeninin değerince ödeme yaptıktan sonra kalan kısım, efendisine ödemesi gereken borç olur. (Kendisi de artık köle değildir)."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(المكاتَبُ عَبدٌ ما بَقِيَ عليهِ مِنْ مكَاتبتِه دِرهَمٌ)

"Mükâtebin (ödemesi gereken) mükâtebe bedelinden (ödenmedik) bir dirhem kalsa bile o köle kalmaya devam eder."[71]

Mükâtebe bedelini ödeyen kölenin hürriyete kavuşacağının aklî delili ise şudur: Hürriyete kavuşmak için mükâtebe bedelinin ödenmesi şart olduğuna göre, bedelin tamamı ödenmedikçe kölenin hürriyete kavuşmaması gerekir. Bu, kölenin bir şarta bağlı olarak hür olması gibidir. Şart koşulan şey tam olarak gerçekleşmedikçe hürriyetin elde edilememesi gerekir. Mesela bir kişi kölesine, "Falan ve falanca kimselerle konuştuğunda sen hürsün" derse, bu köle o iki kişiyle konuşmadan hür olamaz.

71 Ebu Davud, İtâk, 1

Buna dair başka bir aklî delil de şudur: Mükâtep kölenin efendisine ödemesi gereken mal, hürriyetin bedeli olduğuna göre bu durumda mutlaka iki şeyden biri söz konusu olacaktır:

a-Kölenin hürriyete kavuşması ya sadece mükâtebe akdinin yapılmasıyla gerçekleşir ki bu, açıkladığımız gibi sünnete ve akla aykırıdır.

b-Ya da köle, mükâtebe bedelini ödedikten sonra hürriyete kavuşur. Bu, satın alınan malı, bedelini tam ödemeden satıcıdan teslim alma hakkına sahip olunamayan alışverişe benzemektedir. Mükâtep kölenin hürriyete kavuşmasının mükâtebe akdiyle gerçekleşmediği sabit olduğuna göre ancak bedelin tamamını ödemekle hürriyete kavuşacağı ispatlanmış oldu.

Mükâtep köle öldüğünde mükâtebe bedelini geride bırakmışsa, nasıl bir hüküm uygulanacağı hususunda ulema farklı görüşler ortaya koymuştur.

Ali b. Ebi Talip, Zeyd b. Sabit ve İbn Zübeyr (Allah hepsinden razı olsun) dediler ki: "Geride bıraktığı mükâtebe bedeli vefatından sonra efendisine ödenir ve azad edilir."

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed, İbn Ebi Leyla, İbn Şübrüme, Osman el-Betti, Sevri ve Hasan b. Salih de bu görüşte olup şöyle demişlerdir: "Bıraktığı maldan mükâtebe bedeli ödendikten sonra bir şeyler artarsa, artan kısım mirasçılarına dağıtılır. Mükâtebe bedelini ödeyecek kadar bir mal bırakmamış ama mükâtepliği sürecinde doğan çocukları olmuşsa, bu çocuklar babalarının ödemekle yükümlü olduğu taksitleri ödemek için çalışırlar."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Mükâtebe bedelini ödeyecek kadar bir mal bırakmamış ama mükâtepliği sürecinde doğan çocukları olmuşsa, bu çocuklar mükâtebe akdine dâhil olur ve babalarının ödemekle yükümlü olduğu taksitleri ödemek için çalışırlar. Ödeme tamamlandıktan sonra müteveffa babaları ve kendileri azad edilmiş olurlar. Mükâtebe akdine dâhil olacak evlat bırakmadan vefat etmişse köle olarak ölmüş olur. Mükâtebe bedeli, geride bıraktığı maldan ödenmez. Malının tamamı efendisine kalır."

Şafiî dedi ki: "Mükâtep köle öldüğünde ödemesi gereken bedelden bir dirhem bile zimmetinde kalmışsa köle olarak ölmüş olur. Öldükten sonra azad edilmez."

İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu kölenin malının tamamı efendisine kalır. Mükâtebe bedeli, geride bıraktığı maldan ödenmez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mükâtebe akdi ya şarta bağlı olarak edilen yeminler gibidir. Bu durumda efendinin veya kölenin ölümü sebebiyle mükâtebe akdi bozulur. Mesela bir kişi, kölesine "Eve girersen hürsün" dedikten sonra efendi veya köle ölürse bu yemin bozulur ve şartın gerçekleşmesiyle köle hür olmaz. Ya da mükâtebe akdi, şartların iptal etmediği alışveriş akidleri anlamındadır. Bu takdirde efendinin ölümü mükâtebe akdini iptal etmez. Mükâtebe bedelini efendinin mirasçılarına ödeyen köle hür olur. Buna göre kölenin de ölmesi durumunda bedelin ödenmesi mümkünse köle geride mal bırakmışsa akdin bozulmaması gerekir. Mükâtebe bedeli, geride bıraktığı maldan ödenir ve ölümünden hemen önce hürlüğüne hükmedilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölünün azad edilmesi sahih olmaz. Biz sözü edilen mükâtep kölenin ölmüş olduğunu kesin olarak bilmekteyiz. Zira ödemesi gereken mükâtebe bedelinden bir dirhem dahi zimmetinde kalmışsa köleliği devam eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mükâtep bir köle vefat eder ve geride mükâtebe bedelinin ödenmesi için mal bırakırsa, onunla ilgili hüküm askıya alınıp duruma bakılır. Bırakmış olduğu maldan mükâtebe bedeli ödenirse onun ölmeden hemen önce hürriyete kavuştuğuna hükmederiz. Çünkü öldükten sönra bir mükâtep azad edilmesi sahih olmaz. Mükâtebe akdi yapıldıktan sonra efendi ölür ve köle de mükâtebe bedelini öderse, müteveffa efendinin onu azad ettiğine ve kölenin velayet hakkının da onda olduğuna hükmederiz. Bu gibi meselelerde bu şekilde hüküm vermek usûle aykırı değildir. Böyle bir mesele ile karşılaşıldığında geçmişe ilişkin hüküm vermeyi gerektiren bir sebep varsa, olay daha önceden vukubulmuş gibi hüküm verilir. Mesela bir kişi bir başkasını yaraladığında bu yaralamanın hükmü hemen verilmez de önce yaralayan, sonra da yaralanan kişi bu yarasından ötürü ölürse yaralayan kişinin, -kendisi öldükten sonra başkasını öldürmesi mümkün olmamakla birlikte- diğerini yaraladığı günde öldürmüş olduğuna hükmederiz.

Bir kişi Müslümanların gelip geçtiği yol üzerinde bir kuyu kazar ve ölür. Daha sonra o kuyuya bir hayvan düşüp ölürse o hayvanın tazminatı kuyuyu kazan kişinin malından ödenir. Bazı sebeplerden ötürü kendisi

ölmeden o hayvanı öldürmüş gibi olur. Bu kişi öldükten sonra geride yalnızca bir köle bırakmış mirasçısı da o köleyi azad etmiş ve ölenin kazdığı kuyuya bir hayvan düşüp ölmüşse, köleyi azad eden mirasçı, o hayvan için tazminat olarak (en fazla) bir köle değeri kadar mal ödemekle yükümlü olur. Tazminatlar açısından cinayetin, kuyuyu kazanın öldüğü günde işlenmiş olduğuna hükm ederiz.

Bir kişi vefat ettiğinde geride hamile eşini bırakır ve ölümünden sonra eşi iki yılın dolmasına bir gün kala bir çocuk doğurursa, kendisinin vefat ettiği günde bu çocuğun bir su damlacığı olduğu bilinse bile bu çocuk ona mirasçı olur. Babası öldüğünde bu annesinin rahminde çocuk suretine bürünmüş olmadığı halde annesi onu doğurduktan sonra çocuk olduğuna hükmederiz.

Bir adam ölüp geride iki oğul ve bin dirhem para bırakır, ama bunun yanında kendisi başkasına bin dirhem borçluysa oğulları kendisine mirasçı olamazlar. Bu arada iki oğuldan biri geride bir erkek çocuk bırakarak vefat eder; sonra alacaklı kişi borçlu olan kişiyi borçtan ibra ederse, torun ile amcası o bin dirhemi mirasçı olarak paylaşırlar. Bilindiği gibi ölen oğul öldüğünde o bin dirhem üzerinde pay sahibi değildi. Ancak mülkiyet sebebi daha önce gerçekleştiği için o para üzerinde mülkiyet hakkına sahipmiş gibi kabul edildi. Mükâtep kölenin de bedelin ödenmesi durumunda ölümün hemen öncesinde hürriyete kavuşmuşluğuna hükmedilir. Bilindiği gibi yanlışlıkla öldürülen kişinin diyetinin ödenmesi, ölümünden sonra vacip olur. Hâlbuki kendisi öldükten sonra bir şeye mâlik olamaz. Bu durumda verilen diyet, kendisinin mâlik olduğu şeyler hükmünde olmaktadır. Çünkü sonuçta miras olarak kendisinin mirasçılarına verilir. Varsa borçları o diyetten ödenir. Yine varsa vasiyeti o diyet ile yerine getirilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا)

"İffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın."[72]

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Süfyan, Cabir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Übeyy, cariyesine "Git de bizim için biraz çalış (!)" derdi. Bunun üzerine Yüce Allah **"cariyelerinizi fuhşa zorlamayın"** ayetini indirdi.

72 Nûr, 24/33

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* bu ayetin devamındaki (وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ) cümlesini şöyle açıkladığını rivayet etmiştir: "Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah o cariyeleri çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, zinaya zorlanan kadının, yaptığı işten ötürü bağışlanacağını bu ayette haber vermiştir. Nitekim başka bir ayette zorlama ve tehdit altında küfür kelimesini kullanan kimsenin kâfir sayılmayacağını haber vermiştir. Yüce Allah bu ayette (اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا) **"İffetli olmak isterlerse"** şartını koymuştur. Çünkü zorlanıp tehdide maruz kalan kadın zina yapmaya yönelir ama iffetli kalma niyetini içinde taşımaz ve bu ruh hali içinde zina ederse günaha girer. Zorlanmasının ve tehdit altında kalmış olmasının her ne kadar zahiren hukuk açısından hükmü sabit ve geçerli ise de, kendisiyle Allah arasında bir hükmü kalmaz. Aynı şekilde bir kimse küfür kelimesini kullanmaya zorlanıp tehdit edilir de zahiren direnir ama kalben istekli olarak küfür kelimesini kullanırsa kâfir olur.

Bu cümleden olmak üzere mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse "Allah, üçün üçüncüsüdür" demeye veya Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sövmeye zorlanıp tehdit edilir. Ancak o sırada 'bu sözleri kâfirler böyle söylüyorlar' der gibi bir niyetle söylemek veya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sövmesini istediklerinde Muhammed adındaki başka bir şahsı kastederek söylemek aklına gelir de bu ifadeleri bu kasıtla değil de zorlayanların arzusu doğrultusunda söylerse kâfir olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾)

35-"Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile, neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Enes *radiyallahu anh*, bu ayeti şöyle manalandırmışlardır: "Allah, gök ve yer halkını hidayete erdirendir."

Yine İbn Abbas, Ebu'l Âliye ve Hasan'ın bu ayeti şöyle manalandırdıkları rivayet edilmiştir: "Allah, göklerle yeri göğün yıldızları, güneşi ve ayı ile aydınlatandır."

(مَثَلُ نُورِهِ)

"O'nun nurunun temsili şudur"

Übey b. Kâ'b ile Dahhâk dediler ki: "Ayetteki "O" zamiri ile mü'min kastedilmiştir."

Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Allah'ın nasip ettiği hidayet sayesinde Mü'minin kalbindeki nurun temsili şudur"

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "O" zamiri ile Allah kastedilmiştir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Allah'ın, mü'minin hidayet yolunu bulmasına vesile kıldığı nurunun temsili şudur"

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, "Allah'ın nurunun misali, ona itaat etmektir" dediği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas ile Cüreyc dediler ki: "Ayetin devamında gelen "mişkât" kelimesi, kandili içine yerleştirmek için duvara oyulan ve dışarıya açılmayan oyuk demektir."

"Mişkât" kelimesinin, içinde fitil bulunan kandil çubuğu anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Mişkât, duvardaki bir oyuk gibidir.

Übeyy b. Kâ'b'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet, Cenab-ı Allah'ın, mü'minin kalbi hakkında verdiği bir misaldir. Kandilin yerleştirildiği duvardaki oyuk, mü'minin göğsüdür. Kandil, Kur'an'dır. Cam fanus ise mü'minin kalbidir.

Mü'minde dört temel özellik vardır: Kendisine nimet verildiğinde şükreder. Belalarla imtihan edildiğinde sabreder. Hükmettiğinde adaletle hükmeder. Konuştuğunda doğru konuşur."

(نُورٌ عَلَى نُورٍ)

"Nur üstüne nurdur."

Mü'min kişi beş nur içindedir:

Konuşması nurdur. Ameli nurdur. Girişi nurdur. Çıkışı nurdur. Kıyamet gününde cennette varacağı yer nurdur.

Bazıları (نُورٌ عَلَى نُورٍ) **"Nur üstüne nurdur"** cümlesini şöyle manalandırmışlardır: "Hidayet nuru onu tevhide kavuşturmuştur. Hidayet nuru, Allah katından gelen Kur'an'a onu kavuşturmuştur."

Zeyd b. Eslem dedi ki: "(نُورٌ عَلَى نُورٍ) **"Nur üstüne nurdur."** Yani mü'minler birbirlerini nurlandırıp aydınlatırlar."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ
يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿٣٦﴾)

(رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَاءِ
الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْماً تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ ﴿٣٧﴾)

36-37: "Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alış verişin kendilerini,

Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekatı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar."

Bu ayetin şu anlama geldiği söylenmiştir: "Önceki ayette sözü edilen kandiller, Allah'ın yükseltilmesine ve adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Oralarda bazı kimseler sabah akşam Allah'ı tesbih ederler."

Başkaları, ayetin şöyle manalandırılabileceğini söylemişlerdir: "O kandiller, Allah'ın yükseltilmesine izin verdiği evlerde yakılırlar."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, o evlerin mescitler olduğunu söylemiştir. Hasan ile Mücahit de böyle demişlerdir.

Mücahit dedi ki: "Ayette geçen (اَنْ تُرْفَعَ) kelimesiyle o evlerin binalarının yükseltilmesi manası kastedilmiştir. Nitekim İbrahim'in (a.s) Kâbe'yi inşâ edişinden bahisle Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْراهِيمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَيْتِ) **"Hani İbrahim, evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyordu."**[73]"

(اَنْ تُرْفَعَ) kelimesi ile, mescitlerin Allah'ı anmakla yüceltilmesi kastedilmiştir. Çünkü oralar, namaz kılma ve Allah adını anma yerleridir.

İbn Ebi Melike'den rivayet olunduğuna göre İbn Abbas'a *radiyallahu anh* kuşluk namazını sorduklarında o şöyle cevap vermiştir: (إِنَّهَا لَفِي كِتَابِ الله وَلاَ يَغُوصُ عَلَيهَا إلا غَوَاصُ) "Kuşluk namazı Allah'ın kitabında yer almaktadır. Bu namaza ancak (ibadete) dalan kimse dalar." Bu cevabı verdikten sonra (فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللهُ اَنْ تُرْفَعَ) ayetini okumuştur:[74]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette mescitlerin hem binalarının yükseltilmesi, hemde oralarda namaz ve zikrullah sebebiyle şanlarının yüceltilmesi kastedilmiş olabilir. Bu da mescitlerde alışveriş yapmak, zenaat icra etmek, faydasız boş lakırdılar ve beyinsizlikte bulunmak gibi dünya işleri için oturmanın caiz olmadığına, oraları bu gibi işlerden uzak tutmak gerektiğine delalet etmektedir.

---

73 Bakara, 2/127

74 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 5/260

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(جَنِّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ، وَمَجَانِينَكُمْ، وَشِرَاءَكُمْ، وَبَيْعَكُمْ، وَخُصُومَاتِكُمْ، وَرَفْعَ أَصْوَاتِكُمْ، وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ، وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ، وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ، وَجَمِّرُوهَا فِي الْجُمَعِ)

"Çocuklarınızı, akıl hastalarınızı, alışverişinizi, davalaşmanızı, sesinizi yükseltmenizi, hadlerinizin uygulanmasını, kılıçlarınızı kınından çekip çıkarmanızı mescitlerinizden uzak tutun. Dış kapılarının yanında abdest alacak ve tuvalet ihtiyacını karşılayacak yerler yapın, Cumalarınızda mescitlerinizde buhur tüttürün."[75]

(يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ)

"Bu evlerde (mescitlerde) sabah akşam O'nu tesbih ederler."

İbn Abbas ile Dahhâk dediler ki: "Oralarda sabah akşam Allah için namaz kılarlar."

Yine İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kur'an'da geçen her tesbih kelimesi namaz manasına gelmektedir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ)

"Hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan alıkoymadığı birtakım adamlar"[76]

Hasan'ın bu ayet hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette vasıfları anlatılan adamlar, Allah'a yemin ederim ki çarşılarda alışveriş yapıyorken Allah'ın hakkını ödeme vakti geldiğinde hemen O'nun hakkını

75 İbn Mâce, İftitahu'l-Kitab, 5

76 Nûr, 24/37

ödemeye başlıyorlardı. O hakkı ödedikten (ibadetlerini yaptıktan) sonra ticaretlerine dönüyorlardı."

Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette sözü edilen adamlar, farz namazlarda hazır bulunan kimselerdir."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(عَنْ ذِكْرِ اللهِ) **"Allah'ı anmaktan"** ifadesiyle namaz vakitlerini kaçırmazlardı manası kastedilmiştir."

İbn Mesud *radiyallahu anh* bazı kimselerin ticaret yaptıklarını, namaz vakti girince işi gücü bırakıp namaza durduklarını görünce şöyle demişti: "Bunlar, Yüce Allah'ın, haklarında (رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ) **"Hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan alıkoymadığı birtakım adamlar"** buyurduğu kimselerdir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾)

41-"Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir."

Tesbih, Allah'ı, hakkında caiz olmayan sıfatlardan tenzih etmektir. Allah'ın yarattığı bütün varlıklar delalet cihetiyle, kendisine itaat eden akıllı varlıklar da itikad cihetiyle O'nu tenzih etmekte, kendisine layık olan vasıflarla O'nu vasıflandırmakta, kendisine uymayan vasıflardan ise O'nu tenzih etmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ)

"Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir."[77]

77 Nûr, 24/41

Onlardan duâ edenlerin yapacakları duâyı Allah kendilerine öğretir.

Mücahid dedi ki: "Dua insana mahsus, tesbih ise her varlığa mahsustur."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَاباً ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَاماً فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهٖ ۚ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهٖ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ ۖ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴿٤٣﴾)

43-"Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihayet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alacak."

Denildi ki: Ayette geçen (مِنْ) edatlarının ilki iptidaiye edatıdır. Çünkü doluların inişi gökte başlamaktadır. İkinci (مِنْ) edatı teb'îz dediğimiz kısmiyet manasınadır. Çünkü yağan dolular, gökteki dağ (gibi bulut)ların bir kısmıdır. Üçüncü (مِنْ) edatı ise cinsin beyanı içindir. Çünkü gökteki o dağ (gibi bulut)lar, dolu cinsindendir.

(وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِنْ مَاءٍ ۚ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى بَطْنِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى رِجْلَيْنِ ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰٓى اَرْبَعٍ ۚ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾)

45-"Allah bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimisi dört ayak üzerinde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Denildi ki: Yaratılmışların aslı sudur. Sonra bu ateşe döndürüldü ve ateşten cinler yaratıldı. Sonra rüzgâra döndürüldü ve rüzgârdan melekler yaratıldı. Sonra çamura döndürüldü ve çamurdan Âdem yaratıldı. Ayette canlılardan iki ayak üstüne yürüyenlerden, dört ayak üstüne yürüyenlerden söz edilmiştir. Ama dörtten fazla ayak üstüne yürüyenlerden söz

edilmemiştir. Çünkü dörtten fazla ayak üstüne yürüyenler de göze görünen haliyle dört ayak üstüne yürüyor gibidirler. Dolayısıyla ayette onlardan söz edilmemiştir. Çünkü dört ayak üzerine yürüyenlerden söz edilmesiyle yeterince ibret alınabilmektedir.

Hâkimin Huzuruna Çağrılan Kimsenin Çağrıya Uymasının Gerekliliği

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾)

48-"Aralarında hüküm vermesi için Allah'a (Kur'an'a) ve peygambere çağırıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çevirmektedir."

Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: Bir kimse bir başkası üzerinde hakkı olduğunu iddia eder ve onu hâkimin huzuruna çağırırsa, çağrılan kişinin bu çağrıya icabet ederek onunla birlikte hâkimin huzuruna gitmesi gerekir. Zira (وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ) kavl-i celili, "Allah'ın hükmüne çağırıldıkları zaman" manasına gelmektedir.

Bu ayetin delalet ettiği hükümlerden biri de şudur: Bir kimse hâkime nüracatta bulunarak bir şahsın üzerinde hakkı olduğunu iddia ederse, hâkimin o şahsı ihzar edip getirmesi ve iddia sahibine bırakmadan kendisinin gerekenin yapılması için olaya el koyması gerekir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Ağarr el-Cüheni'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varıp hurma alacaklısı olduğum ama hakkımı alamadığım bir adama karşı bana yardım etmesini diledim. O da Ebû Bekir'e *radiyallahu anh*, ***"Bununla git ve hakkını al"*** buyurdu.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Semüre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ دُعِيَ إِلَى سُلْطَانٍ فَلَمْ يُجِبْ، فَهُوَ ظَالِمٌ , لَا حَقَّ لَهُ)

"Bir kimse (davalaşmak üzere) sultanın huzuruna çağırılır da icabet etmezse zalimdir; hakkı yoktur."[78]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hasan *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ دُعِيَ إِلَى حَاكِمٍ مِنْ حُكَّامِ الْمُسْلِمِينَ فَلَمْ يُجِبْ فَهُوَ ظَالِمٌ لَا حَقَّ لَهُ)

"Müslümanların hâkimlerinden bir hâkimin huzuruna çağırılan bir kimse icabet etmezse zalimdir; hakkı yoktur."[79]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hattab'ın kardeşi Muhammed b. Sicl'in babası, Ebu Hadred'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir yahudinin benden dört dirhem alacağı vardı. Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* giderek bana karşı ondan yardım istedi ve 'Benim şundan dört dirhem alacağım var ama zorbalık yapıp borcunu ödemiyor' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, ***"Şunun hakkını ver"*** buyurdu.

Ben, 'Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki ödeyecek gücüm yok' dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, ***"Şunun hakkını ver"*** buyurdu. Ben aynı cevabı verince o yine, ***"Şunun hakkını ver"*** buyurdu. Yahudi ile birlikte oradan ayrılıp çarşıya gitmek üzereyken, üzerimde büründüğüm bir aba ve başımda da bir sarık vardı. Ben sarığı çözüp ona büründüm. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* o yahudiye, abamı kastederek ***"Abayı dört dirheme satın al"*** buyurdu. O da abamı dört dirheme satın aldı."[80]

Bu haberler, ayetin delalet ettiği hükümle örtüşmektedirler.

78 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 7/225

79 Darekutni, Sünen, Akdiye ve Ahkâm, 1: 5/382

80 Taberani, el-Mucemu's Sağir: 1/390

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾﴾

51-"Aralarında hüküm vermek için Allah'a (Kur'an'a) ve Resûlü'ne davet edildiklerinde, mü'minlerin söyleyeceği söz ancak, «işittik ve iman ettik» demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

Bu ayet, daha önce anlatılan hâkim huzuruna gitme çağrısına uyma hükmünü tekid etmektedir. Ve bu, mü'minlerin sıfatlarından sayılmıştır. Yine bu ayet, böyle bir çağrıya muhatap olan kişinin hemen "işittik ve itaat ettik" demesi, sonra da çağrıyı tebliğ eden şahısla birlikte hâkimin huzuruna gitmesi gerektiğine delalet etmektedir.

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا
تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾﴾

53-"Münâfıklar, sen kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka savaşa çıkacaklarına dair en ağır bir şekilde Allah'a yemin ettiler. De ki: «Yemin etmeyin. Sizden istenen güzelce itaat etmektir. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.»"

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sizden istenen, inanmaktan çok güzelce itaat etmektir. Bu ayet, o münafıkların yalan yere yemin ettiklerini haber vermektedir."

Bu ayetin şu manaya geldiğini söyleyenler olmuştur: "Güzel bir söz söyleyip güzelce itaat etmeleri, yalan yere yemin etmelerinden daha iyidir."

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي
الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي
ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ
بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾﴾

55-"Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir."

Bu ayet, Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğinin gerçekliğine delildir. Çünkü bu egemenlik müjdesini "içinizden, iman edip salih ameller işleyenleri, yeryüzünde mutlaka egemen kılacak" ifadesiyle belli kişilerden oluşan bir toplulukla sınırlandırmıştır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği bu haber ayniyle gerçekleşmiştir. Bu ayet aynı zamanda dört halifenin halifeliklerinin sahihliğine de delalet etmektedir. Çünkü Allah onları yeryüzünde egemen kılmış ve vaad ettiği gibi dinlerini yeryüzüne yerleştirmiştir. Kendilerine bu vaadlerde bulunulan mü'minler topluluğu arasında Muaviye bulunmamaktadır. Çünkü Muaviye o zaman Müslüman olmuş değildi.

Kölelerle Çocukların İzin İstemesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ
يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ
ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ
عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى
بَعْضٍ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾)

58-"Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz büluğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında

(izinsiz girme konusunda) ne size ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Leys b. Ebi Süleym'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh*; Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Husayn, Abdurrahman'ın şöyle dediklerini rivayet etmişlerdir: Bu ayetteki izin isteme emri özellikle kadınlara mahsustur. Erkeklere gelince onlar her halükârda gece ve gündüz izin isterler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazıları ayetin bu şekilde te'vil edilmesine karşı çıkmışlardır. Çünkü sadece kadınlardan söz edildiğinde onlar hakkında (الَّذِينَ) edatı değil, (اللاتي) edatı kullanılır.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar..."[81]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Memalîk (köleler) kelimesiyle ifade edildiğinde (الَّذِينَ) edatının kullanılması caizdir. Kadınların da "eşhas" kelimesiyle ifade edilmesi durumunda yine (الَّذِينَ) edatının kullanılması caizdir. Kadınların "nisâ" veya îmâ (cariyeler) kelimesiyle değil de memalik kelimesiyle ifade edilmesi durumunda da (الَّذِينَ) edatının kullanılması caizdir. Çünkü müzekkerlik ile müenneslik lafza bağlıdırlar. Mesela (ثَلَاثُ مَلَاحِفَ) "Üç çarşaf" demek gibi. "Melahif" kelimesi müennes olduğu için (ثَلَاثُ) kelimesinin müenneslik (tâ)'sı yoktur. Ama "Melahif" yani çarşaflar yerine "izarlar" ve "peştemaller" anlamına gelen (أُزُرٍ) kelimesi kullanıldığında (ثَلَاثَةُ أُزُرٍ) denilir. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre ayette kastedilenler, erkeklerle cariyelerdir. Köleler değildir. Çünkü löleler, içeri girerken her vakit izin istemekle emrolunmuşlardır. Onların izin istemeleri üç vakitle sınırlı değildir. Bu sınırlama cariyelerle ilgili olup kölelerle ilgili değildir. Çünkü onlar her vakitte içeri girerken izin istemekle emrolunmuşlardır. Üç vakitte izin istemeleri ise haydi haydi gereklidir.

81 Talâk, 65/4

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. Ebi Yezid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İnsanların çoğu bu izin ayetiyle emrolunmamışlardır. Ben, yanıma gelirken izin istemesini şu cariyeme emretmişimdir."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Ebi Amr, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Iraklı bir grup, İbn Abbas'a *radiyallahu anh* şöyle dedi: "İzin konusunda bize şöyle ve şöyle emirler veren ancak kimsenin kendisiyle amel etmediği (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ...) **"Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup döküldüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir"** ayeti hakkında fikriniz nedir?"

İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Allah, mü'minlere karşı yumuşak huylu ve merhametlidir. Örtmeyi sever. O zamanlarda insanların evlerinde perdeler ve örtüler yoktu. Çoğu kez adam kendi eşiyle ilişki halindeyken hizmetçi veya çocuk yahut adamın yetimi içeri girerdi. Bunun üzerine Yüce Allah, ayette belirtilen soyunup dinlenme zamanları olan üç vakitte içeri girecek olanların izin istemelerini ve evlerine perde asmalarını emretti. Allah onlara varlık verdi ama (evine perde alıp takarak) bununla amel eden birini henüz görmedim."[82]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadisin bir varyantı şöyledir:

Süleyman b. Bilal, Amr b. Ebi Amr'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah onlara varlık verince insanlar perde ve örtü alıp evlerine taktılar. Bunun emrolundukları izin isteme bakımından da yeterli olacağını düşündüler. İbn Abbas *radiyallahu anh*, bu ayetteki izin isteme emrinin bir sebebe bağlı olduğunu, bu sebep ortadan kalkınca o hükmün de ortadan

82 Ebu Davud, Edeb, 141

kalkacağını haber verdi. Bu da onun, mezkûr ayetin neshedilmediği ve bu gibi sebepler döndüğünde hükmün de döneceği görüşünde olduğuna delalet eder. Şa'bî de bu ayetin neshedilmediğini söylemiştir. Bu, Cenab-ı Allah'ın (وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"**[83] buyurarak mevle'l muvalâtı mirasçı kılması gibidir. Birbirleriyle muvalat akdi yapanlar birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Nesep bağı sebebiyle insanlar birbirlerine mirasçı kılınınca, kan bağıyla birbirlerine bağlı olanlar, mirasçılıkta mevle'l muvalat'ın önüne geçtiler. Ölenin nesep yakınları yoksa akid ve velâ irası tekrar işlemeye başlar.

(لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ)

"Ellerinizin altında bulunanlar (kölеleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler" ayeti hakkında Cabir b. Zeyd *radiyallahu anh* şöyle dedi: "Bu ayette izin istemeleri emredilenler; ailenin aklı eren ancak ergen olmayan erkek ve kız çocuklarıdır. Bunlar babalarının yanına sabah namazından önce, öğle istirahatine çekildikleri sırada ve yatsı namazından sonra girecekleri zaman izin isteyeceklerdir. Bunlar ergen olduktan sonra kendilerinden önce kardeşlerinin izin isteyişi gibi izin isteyeceklerdir. Kız ve erkek çocuklar, hangi saatte olursa olsun, babalarının yanına girecekleri zaman izin istemek durumundadırlar."

İbn Cüreyc'in rivayetine göre Mücahid, (لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ) **"Ellerinizin altında bulunanlar"** ayetinde kölelerin kastedildiğini; (وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ) **"sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar"** ibaresinde de hür kimselerin içeri girerken izin istemelerinin kastedildiğini söylemiştir. Atâ'nın da böyle dediği rivayet edilmiştir. Bazıları bu te'vile karşı çıkmışlardır. Çünkü hanımına bakmasının haramlığı bakımından ergen köle, ergen hür erkek gibidir. Ergen kölelerin bu hususta mükellef olmayan çocuklarla aynı hükme tabi kılınması nasıl caiz olur? Kuvvetli görüşe göreergen olmayan köle ve cariyelerle ergen olmayan küçük çocuklarımız bu ayette kastedilmiş olmalıdırlar.

83 Nisâ, 4/33

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* bu ayeti şu şekilde okuduğu rivayet edilmiştir:

(لِيَسْتَأْذِنْكُمْ الَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مما ملكت أيمانكم)

"Elinizin altında bulunan köle ve cariyelerinizden ergen olmayanlar, yanınıza girerken izin istesinler."

Said b. Cübeyr ile Şa'bi dediler ki: "Bu ayete insanlar yeterince ehemmiyet vermemişlerdir. Oysa bu neshedilmiş değildir."

Ebu Kalabe bu ayetteki izin isteme emrinin vücup ifade etmediğini söylemiştir. Ona göre bu emir, şu ayetteki gibidir: (وَاَشْهِدُوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ) **"Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun."**[84]

Kasım b. Muhammed dedi ki: "Ayette sözü edilen kimseler içeri girmek için her üç vaktin başında izin isterler. Sonra da evin içinde her tarafta serbestçe dolaşırlar. Yani ayette belirtilen istirahate çekilme ve dış elbiseleri çıkarma vakitlerinde izin isterler. Ondan sonra evin her tarafında serbestçe dolaşırlar. Çünkü o üç vakit, bunlara karşı örtünme vakitleridir. Diğer taraftan hizmetçi, köle ve çocuklar evin efendisinin ve hanımının bulunduğu odaya girmemezlik edemezler.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kedi hakkında şöyle buyurmuştur:

(إِنَّهَا مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ وَالطَّوَّافَاتِ)

"O sizin etrafınızda dolaşan (hayvan)lardandır."[85]

Yani ondan sakınmanız mümkün değildir.

Rivayet olunduğuna göre bir adam Hz. Ömer'e *radiyallahu anh*, "Annemin yanına girmek için izin isteyeyim mi?" diye sordu. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, "Evet" diye cevap verdi.[86] İbn Abbas *radiyallahu anh* ile İbn Mesud *radiyallahu anh* da böyle demişlerdir.

---

84 Bakara, 2/282

85 Ebu Davud, Taharet, 38

86 Ebû Bekir Muhammed b. Cafer el-Haraiti, Mekârimu'l-Ahlâk ve Meâlîha, s. 260

[Buluğ Çağı]

(وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ) **"...sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar..."** ayeti, daha önce ihtilam olmayanların ergenlik sınırını on beş yaş olarak belirleyen kimselerin görüşlerinin geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, ihtilam olmadıktan sonra on beş yaşına varan ile varmayan arasında bir ayırım yapmamıştır.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* birkaç yolla rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

(رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْغُلَامِ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ)

"(Günahları yazan) Kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı: Uyanıncaya kadar uyumakta olan kişiden, ihtilam oluncaya kadar çocuktan ve ayılıncaya kadar akıl hastasından."[87]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, on beş yaşına varan ile varmamış olanı birbirinden ayırmamıştır. İbn Ömer'in *radiyallahu anh* savaşmak için Uhud savaşında 14 yaşındayken Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* arzedilişinde onun savaşa katılmasını kabul etmemesi, Hendek savaşına katılmak için 15 yaşındayken arzedilişinde ise savaşa katılmasını kabul etmesiyle ilgili hadise gelince bu muzdarip bir hadistir. Çünkü Hendek savaşı hicretin beşinci yılında olmuştu. Uhud savaşı ise hicretin üçüncü yılında olmuştu. İkisi arasında bir yıl olduğunu söylemek nasıl mümkün olur? Sonra bununla beraber bir kişinin savaşa katılmasına izin vermenin onun ergen olup olmamasıyla bir alakası yoktur. Öyle olur ki zayıflığından ötürü ergen bir kişinin savaşa katılmasına izin verilmezken, savaşacak güçte olduğundan ve silah taşıyabildiğinden ötürü ergen olmayan bir delikanlıya savaşa katılma izni verilir.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Rafi b. Hadic'e savaşa katılma izni vermiş, Semüre b. Cündeb'e izin vermemişti. Semüre'nin Rafi'i güreşte yenebileceğini kendisine söylemeleri üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, güreşmelerini emretmişti. Güreşte Semüre, Rafi'i yenince

87 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/94

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun da savaşa katılmasına izin vermiş ve yaşını sormamıştı. Şunu da belirtmeliyiz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine ilk defa savaşa katılması için arz edildiğinde İbn Ömer'in *radiyallahu anh* yaşını sormadığı gibi, ikinci arzedilişinde de sormamıştı. Sadece gücünü ve kuvvetini göz önünde bulundurmuştu. Bir defasında onu reddedip diğer defada kabul ettiğine göre demek ki yaş faktörünü esas almamıştır.

İhtilam olmanın ergenlik sayılacağı hususunda fakihler görüşbirliği etmişlerdir. Ama on beş yaşına vardığı halde ihtilam olmayan kimsenin ergen sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife dedi ki: "Erkek çocuğu onsekiz, kız çocuğu on yedi yaşını doldurmadan ergen olmaz."

Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Erkek ve kız on beş yaşını doldurduklarında ergen olurlar."

Bunlar böyle derken İbn Ömer *radiyallahu anh* ile ilgili rivayeti delil kabul etmişlerdir. On beş yaşının ergenlik yaşı olması için o rivayetin delil kabul edilemeyeceğini açıklamıştık. Bu rivayetten anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Ömer'e yaşını ve ihtilam olup olmadığını sormamış olması da bu ergenlik için on beş yaşın esas alınamayacağına delalet etmektedir. Bu anlattıklarımız, ergenlik için on beş yaşın esas alınmayacağını ispatladığı gibi, (وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ) **"sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar"** ayeti de anlatmış olduğumuz şekilde on beş yaşın ergenlik için esas alınamayacağına delalet etmektedir. Buna göre ergenlik çağının sınırını belirlemenin yolu demek ki içtihaddır. Çünkü ergenlik, yollarını bildiğimiz küçüklük ile büyüklük arasında bir sınır ve aracıdır. Bilinmesinin yolu da içtihaddır. Yoksa ergen olduğunu söyleyene soru yöneltilecek diye bir hüküm yoktur. Telef edilen bir şeyin değeri, işlenen cinayetin diyet miktarı ve mehr-i misil gibi mali meblağlar nasıl ki içtihadla belirleniyorsa, aynı şekilde ergenlik sınırı da içtihadla belirlenir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ergenlik yaş sınırının başka yaş olarak değil de on beş yaş olarak belirlenmesi sonuçta bir tercihtir.

Bu tercih, diğer yaşların değil de on beş yaşının, bunu belirleyen kişinin aklına daha fazla yatmış olmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Âdete göre ergenliğin on beş yaşında olduğunu biliyoruz. Belirleme yöntemi âdete dayanan şeylerde artırma ve eksiltme yapmak caizdir. Hatta oniki yaşında ergen olan kimseler de görmüşüzdür. Mutad olan on beş yaşa ilave yapmanın eksiltme gibi caiz olacağını açıklamıştık. Ebu Hanife mutad olana üç yaş eklemek gibi üç yaş eksiltmenin caiz olduğunu söylemiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadınların âdet sürelerini şu hadisi ile altı-yedi gün olarak belirlemişti:

(تَحِيضِينَ فِي عِلْمِ اللَّهِ سِتًّا أَوْ سَبْعًا كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ فِي كُلِّ شَهْرٍ)

"Allah'ın ilminde (ki takdirine göre) diğer kadınların âdet görmesi gibi her ay altı ya da yedi gün adet görürsünüz."[88]

Bu hadis, âdet süresinin altı buçuk gün olmasını gerektirmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "altı ya da yedi gün" demekle, yedinci günün şüpheli olduğunu belirtmiştir. Sonra bize göre âdetin mutad süresindeki noksanlığın üç buçuk gün olduğu sabit olmuştur. Çünkü âdet süresinin asgarisi üç, azamisi on gündür. Mutad süreye eklenen fazlalık, bu süreden yapılan eksiltmeye denk olmalıdır. Buna göre aynı hesaplama neticesinde ergenlik için mutad sınır kabul edilen on beş yaşı anlattığımız gibi üç yıl eklenmesi gerekir. (Bu da Ebu Hanife'nin dediği gibi onsekiz yaş eder). Ebu Hanife'nin erkekler için ergenlik yaş sınırını on dokuz olarak belirlediği de rivayet edilmiştir. Bu rivayet belki de onsekiz yaşını doldurup on dokuz yaşından gün almış olmak şeklinde yorumlanabilir.

Eteğin tüylenen gencin ergen sayılıp sayılmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri sadece eteği tüylenen gencin ergen sayılmayacağını söylemişlerdir.

---

88 Bkz: Ebu Davud, Taharet,120

Şafiî ise bu durumdaki gencin ergen olacağını söylemiştir. (وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ) **"sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar"** ayetinin zahiri, ihtilam olmayan ama eteği tüylenen gencin ergen sayılamayacağını bildirmektedir. Bu ayetin zahiri, ihtilam olmayan ama on beş yaşında olan gencin de ergen sayılamayacağını bildirmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de bunu reddetmektedir:

(وَعَنِ الْغُلَامِ حَتَّى يَحْتَلِمَ)

"(Günahları yazan kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı:) İhtilam oluncaya kadar çocuktan..."

Bu, müstefiz ve meşhur yolla rivayet edilen bir hadistir. Akıl hastasının, uykudaki kişinin ve çocuğun dinen sorumlu tutulamayacakları hususunda selef ve onlardan sonra gelen kuşağın âlimleri bu hadisi delil olarak kullanmışlardır.

Etek tüylenmesini ergenlik sebebi sayanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir:

Abdulmelik b. Umeyr, Atiyye el-Kurazi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kurayzaoğulları Yahudilerinden eteği tüylenmiş olanların öldürülmesini, eteği tüylenmemiş olanların hayatta bırakılmasını emretti. Beni muayene ettiler. Eteğim tüylenmediği için beni hayatta bıraktılar."

Bu gibi rivayetlerle şer'î hüküm tesis etmek caiz değildir. Çünkü Atiyye el-Kurazi, meçhul bir şahsiyettir. Adı sadece bu rivayetle bilinmektedir. Kaldı ki bu, ayete ve ihtilam olmadan ergen olunamayacağını bildiren hadise aykırı bir rivayettir. Bununla birlikte bu haber, farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. Bazı varyantlarında "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eteğine ustura değenlerin öldürülmesini emretti" denilirken bazısında "(Kasığındaki tüyler sebebiyle) peştemali yeşilimsi görünenlerin öldürülmesini emretti" denilmektedir. Bilindiği gibi çok önceden ergen olmayan kimseler bu aşamaya gelemezler. Koca adam olmadan etek tüyleri usturayla tıraş edilmez. Eteğin tüylenmesi, usturayla tıraş edilmesi, ergenlik için belirttiğimiz onsekiz veya üstü yaşa girmiş olmanın üstü kapalı bir ifadesidir.

Rivayet olunduğuna göre Ukbe b. Âmir ve Ebu Basra el-Gifari, savaşa katılmış olan eteği tüylenmiş gençlere ganimetten pay vermişlerdir. Pay vermiş olmaları bunların, etek tüylenmesini ergen olma şeklinde kabul ettiklerine delalet etmez. Çünkü ganimetten çocuklara bağış olarak bir miktar vermek caizdir.

Bir grup selef ulemasından gelen rivayete göre çocuğun boyunun uzunluğu, ergenliğine hükmedilmesinde ölçü alınmıştır. Ancak fakihlerden hiçbiri bunu nazar-ı itibara almamıştır.

Muhammed b. Sirin, Enes'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hırsızlık yapan bir çocuğu Hz. Ebû Bekir'e *radiyallahu anh* getirdiler. Boyunu karışla ölçmelerini emretti. Ölçtüler. Gerekenden bir parmak ucu kadar kısa olduğu görüldü. Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* de onu salıverdi."

Katade'nin bildirdiğine göre Hilas, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Erkek çocuğunun boyo beş karış olduğunda kendisine had ve kısas uygulanır; kendisi için de başkasına kısas uygulanır. Bir kimse ailesinden izin almdadan boyu beş karışa ulaşmayan bir çocuktan bir iş için yardım ister de yardım ederken çocuk zarar görürse, o kimse çocuğun gördüğü zararı tazmin eder."

İbn Cüreyc, İbn Ebi Melike'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Ebi Rebia'nın hırsızlık yapmış bir cariyesini İbn Zübeyr'e getirdiler. İbn Zübeyr, cariyenin elini kesti. Sonra 'Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Iraklı bir delikanlıya had uygulanması için boyunun ölçülmesi gerektiğini bana mektupla bildirdi' dedi ve cariyenin boyunu ölçtü. Boyu beş karıştan bir parmak ucu kadar kısa geldi. Parmak ucunun Arapça'daki karşılığı "Enmüle" olduğundan o cariyeye Nümeyle adı verildi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunlar, zayıf senetlerle rivayet edilen şaz kavillerdir. Bunların selef ulemasının sözleri olması çok uzak bir ihtimaldir. Boy uzunluğu kişinin ergenliğine delalet etmediği gibi, kısalığı da ergen olmadığına delalet etmez. Zira bir kişi yirmi yaşına vardığı halde boyu kısa kalmış olabilir. Yine bir kişi boyu uzun olduğu halde henüz on beş yaşına girmiş ve ihtilam olmamış olabilir. (وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ) **"sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar"** ayeti, ergen olmayan ama aklı iyi ile kötüye eren kimsenin – her ne kadar mükellef değilse de – öğrenmesi açısından dinin emrettiği şeyleri yapmak ve yasakladığı çirkinliklerden uzak durmakla

emrolunması gerektiğine delalet etmektedir. Nitekim daha önce açıklanan üç vakitte aile büyüklerinin yanına girerken bunların izin istemeleri emredilmişti.

Abdulmelik b. Rebi' b. Sebre el-Cüheni'nin babasından naklen bildirdiğine göre dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا بَلَغَ الْغُلَامُ سَبْعَ سِنِينَ فَمُرُوهُ بِالصَّلَاةِ فَإِذَا بَلَغَ عَشْرًا فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا)

"Çocuk yedi yaşına vardığında namaz kılmasını ona emredin. On yaşına vardığında (eğer kılmıyorsa) onun için kendisini dövün."[89]

Amr b. Şuayb'ın babasından naklen bildirdiğine göre dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا
إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ)

"Yedi yaşına vardıklarında namaz kılmalarını çocuklarınıza emredin. On yaşına vardıklarında (eğer kılmıyorlarsa onun için) onları dövün."[90]

İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(حَافِظُوا عَلَى أَبْنَائِكُمْ فِي الصَّلَاةِ)

"Namaz konusunda çocuklarınızı gözetiminiz altında tutun."[91]

Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(يُعَلَّمُ الصَّبِيُّ الصَّلَاةَ إِذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ)

"Çocuk sağını solundan ayırdettiği zaman namaz kılması kendisine öğretilir."[92]

---

89 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 7/115
90 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/180
91 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/119
92 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/305

Hatim b. İsmail'in bildirdiğine göre Cafer b. Muhammed, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin *radiyallahu anh* çocuklara, öğle ile ikindi, akşamla yatsı namazlarını cem ederek kılmalarını emrederdi. Kendisine, "Bunlar namazı vakti dışında kılıyorlar" denildiğinde, "Böylesi, namaz kılmamalarından daha iyidir" derdi.

Rivayet olunduğuna göre Hişam b. Urve, akılları yetmeye başladığında namaz kılmalarını, güçleri yettiğinde oruç tutmalarını çocuklarına emredermiş.

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Amr b. Şurahbil, İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Çocuk on yaşına vardığında yaptığı iyiliklerin sevabı defterine yazılır. Ama ergen olmadıkça işlediği kötülüklerin günahı yazılmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Öğrenmesi ve alışkanlık haline getirmesi için namaz kılması çocuğa emredilir. Böylece ergenlikten sonra namaz kılması daha kolaylaşır ve namaz kılmaktan kaçması daha az görülür. Yine çocuk içki içmekten, domuz eti yemekten uzak tutulur ve diğer haramları işlemekten sakındırılır. Çünkü küçük yaşta namaz kılması ve diğer dini görevleri yerine getirmesi emredilmeyip kendi arzu, şehvet ve tercihleri ile başbaşa bırakılırsa, ergenlikten sonra haramlardan çekilmesi zorlaşır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا)

"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun."[93]

Tefsirde rivayet olunduğuna göre bu ayette şu mana kastedilmiştir: Aile bireylerinize ibadetleri öğretin ve onları bu hususta tedib edin. Her ne kadar mükellef değil iseler de çocukların küfür ve şirke inanmaktan bu inançlarını açığa vurmaktan sakındırılmaları gerekir. Şeriatlerin hükümleri böyledir.

93 Tahrîm, 66/6

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾)

59-"Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerinizin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Çocuklarınız ergen olduklarında yanınıza girerken kendilerinden öncekiler gibi her vakit izin istesinler. Onlar da Yüce Allah'ın şu buyruğunda zikredilenlerdir:

(لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰى اَهْلِهَا)

"Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin."[94]

Bu ayet, ihtilam olmanın ergenlik olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ)

"Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz."[95]

Elbiseleri çıkarıp istirahate çekilme vakitleri olan üç vakit dışında cariyelerin ve ergen olmamış çocukların izinsiz girmeleri caizdir. Çünkü daha önce açıklanan üç vakit, elbiseleri çıkarıp halvet olma vakitleridir. Bu üç vaktin dışında cariyelerin ve ergen olmayan çocukların içeri girmeleri

94 Nûr, 24/27
95 Nûr, 24/58

için içeridekilerin tesettürlü ve hazırlıklı olmaları gerekir. Her defasında içeri girmek için izin istemeleri zor olur. Çünkü bunları sıkça içeri girip çıkarlar. (طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ) **"Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz"** ibaresinin manası da budur.

Yatsı Namazının Adı Hakkında

(وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ)

"ve yatsı namazından sonra..."[96]

Abdurrahman b. Avf *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى
قال وَمِنْ بَعْدِ صَلاةِ الْعِشاءِ وَإِنَّ الْأَعْرَابَ يُسَمُّونَهَا
الْعَتَمَةَ وَإِنَّمَا الْعَتَمَةُ عَتَمَةُ الْإِبِلِ لِلْحِلَابِ)

"Namazınızın adı konusunda bedeviler sizi etki altında bırakmasınlar. Şüphesiz Yüce Allah "yatsı namazından sonra" diyor. Bedeviler ise bu namaza 'ateme' adını veriyorlar. Ateme, deve sağımı için gecenin başından itibaren bir sürenin geçmesine denir."[97]

(وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحاً فَلَيْسَ
عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ
يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾)

60-"Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

96 Nûr, 24/58

97 İbn Hıbban, Sahih: 4/407

İbn Mesud ve Mücahid dediler ki: "Bu ayette geçen (وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا) ibaresiyle, evlenmek istemeyen kadınlar kastedilmiştir. Bunların elbiselerini çıkarmaları, çarşaflarını çıkarabilecekleri anlamınadır."

İbrahim ile İbn Cübeyr dediler ki: "Bunlar üzerlerindeki abalarını çıkarabilirler."

Hasan dedi ki: "Bunlar, çarşaflarını ve bellerindeki kuşağı çıkarabilirler."

Cabir b. Zeyd *radiyallahu anh* dedi ki: "Bunlar, başörtülerini ve abalarını çıkarabilirler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yaşlı kadının saçının avret olduğu hükmünde ihtilaf yoktur. Yabancı bir erkeğin, genç kadının saçına bakması caiz olmadığı gibi, yaşlı kadının da saçına bakması caiz değildir. Yaşlı kadın başaçık namaz kılarsa, tıpkı genç kadının başaçık kılması gibi namazı bozulur. Şu halde yabancı erkeğin yanında yaşlı kadının başörtüsünü çıkarmasının caiz olduğu, ayette kastedilmiş olamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yaşlı kadının, kendisini kimsenin görmeyeceği ıssız bir yerde başını açmasını Cenab-ı Allah bu ayetle mübah kılmıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Şu halde bu ayette, evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınlardan özel olarak söz edilmesinin anlamı kalmamaktadır. Çünkü genç kadın da ıssız yerde başını açabilir. Bu, yaşlı kadının başı örtülü olmak kaydıyla erkeklerin yanında abasını çıkarmasının mübahlığına delalet etmektedir. Yine bu ayetle yaşlı kadının yüzünü ve ellerini açması da mübah kılınmıştır. Çünkü yaşlı kadın, erkeklerin şehevi duygularını harekete geçirmez. Yüce Allah bu ayetin devamında, (وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ) **"Sakınmaları onlar için daha hayırlıdır"** buyurmuştur. Yüce Allah, yaşlı kadının çarşaf ve aba gibi üst giysilerini çıkarmasını mübah kılmıştır. Ama sakınmasının, yani erkekler yanında çarşaf ve aba gibi üst giysilerini çıkarmamasının kendisi için daha hayırlı olacağını bildirmiştir.

[Engellinin Mükellefiyeti]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعاً اَوْ اَشْتَاتاً فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتاً فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾)

61-"Â'mâya güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selam verin. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin te'vili ve iniş sebebi hakkında selef uleması farklı şeyler söylemişlerdir.

Cafer b. Muhammed b. Hakem'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ) **"Â'maya güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur"** ayetinin iniş sebebi hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَلَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ) **"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin"**[98] ayeti indiğinde Müslümanlar, 'Allah Teâlâ, aramızda

98 Bakara, 2/188

birbirimizin mallarını haksız yere yememizi yasakladı. Yiyecekler ise bizim mallarımızın en kıymetlisidir. Bir kimsenin bir başkasının evinde yemek yemesi helal olmaz' dediler ve artık birbirlerinin yemeğini yemekten sakındılar. Bunun üzerine Cenab-ı Allah (لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ) **"Â'maya güçlük yoktur..."** ayetini indirdi. Bu anlatılan, bu ayetin inişiyle ilgili te'villerden biriydi.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre İbn Cüreyc, (لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ) **"Â'maya güçlük yoktur..."** ayetinin iniş sebebi hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kronik hasta, â'maya, topal ve ihtiyaç sahibi bazı adamlara sefere giden Müslümanlar evlerini emanet eder ve evlerine gözkulak olmalarını isterlerdi. Evlerin kendilerine emanet edildiği bu adamlar yiyecek bulamadıklarında gözkulak oldukları bu evlerdeki yiyeceklerden alıp babalarının ve beraberlerindeki ailelerinin evlerine götürüyorlardı. Evlerini kendilerine emanet etmiş olan kimseler bundan rahatsız oldular. Bunun üzerine (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا) **"Yemek yemenizde de bir sakınca yoktur"**[99] ayeti indi. Bakıp gözetmekte oldukları evlerdeki yiyeceklerden yemeleri kendilerine helal kılındı. Bu da bu ayetin iniş sebebiyle ilgili ikinci bir te'vildir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre İbn Mübarek, Mamer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayette kör, topal ve hastadan bahsedilmesinin sebebini Zühri'ye sordum.

Şöyle cevap verdi: Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nin bana anlattığına göre Müslümanlar savaşa gittiklerinde hastalarını evlerinde bırakır; evlerinin anahtarlarını onlara teslim eder ve 'evdeki yiyecekleri size helal ediyoruz' derlerdi. Ancak bunlar o evlerdeki yiyeceklerden yemenin haram olduğunu düşünür ve 'sahipleri yokken biz bu evlere giremeyiz' derlerdi. Bunun üzerine bu ayet, onların bu evlerdeki yiyeceklerden yiyebileceklerine ilişkin bir ruhsat olarak indi. Bu anlatılan, bu ayetin iniş sebebiyle ilgiliş üçüncü bir te'vildir. Bu konuda dördüncü bir te'vil de vardır.

O da şu rivayette anlatılmaktadır: Süfyan'ın bildirdiğine göre Kays b. Müslim, Miksem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sağlıklı kimseler kör,

99 Nûr, 24/61

hasta ve topal ile birlikte yemek yemeye yanaşmazlardı. Çünkü bunlar, sağlıklı kimsenin yediği kadar yiyemezlerdi. Bunun üzerine bu ayet indi. İlim ehli kimseler bu te'vili reddetmektedirler. Çünkü ayette 'â'mayla birlikte yemenizde size bir günah yoktur' denilmemektedir. Aksine körün, hasta ve topalın, kendilerine emanet edilen evlerdeki yiyeceklerden yemelerinin günah olmayacağı bildirilmiştir. Her ne kadar Miksem'in te'vili ayetin lafzıyla bağdaşmamakta ise de â'manın ve diğerlerinin, kendilerine emanet bırakılan evlerdeki yiyeceklerden yemesiyle ilgili te'viller işte bunlardı. İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* te'vili açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[100]

Bu anlatılan bir ticaret değildi. Dolayısıyla Müslümanlar birbirlerine ikram ettikleri yemekleri yemekten imtina ettiler. Bunun üzerine Cenab-ı Allah bu ayeti indirerek, birbirlerine ikram ettikleri yemekleri yemelerini mübah kıldı.

Mücahid'in te'viline gelince bu iki sebepten dolayı uygun görülebilir. Şöyleki:

1-Onların âdetlerine göre akrabaya ve onların beraberindekilere yemek ikram edilirdi. Bu âdet, onlara "Yemeklerimizi yiyebilirsiniz" demenin yerine geçiyordu. İşte bu sebeple Yüce Allah, körlerle hasta ve topallara emanet edilen evler ile babalarının evlerindeki yiyeceklerden yemeyi mübah kıldı.

2-Ayetin bu hükmü, yemek yemeye zaruret derecesinde ihtiyacı olan kimselere mahsustu. O devirde bu gibi kimselere yemek sunmak zâten vacipti. Mali durumu müsait olanların bu gibi kimselere mallarından bu kadarını vermeleri zâten bir haktı. Bu sebeple kör, topal ve hastaların, kendilerine emanet edilen evlerdeki yiyeceklerden, izinsiz olarak ihtiyaçlarını giderecek kadar yemeleri mübah kılındı.

100 Nisâ, 4/29

Katade dedi ki: "Dostunun evinden izinsiz olarak bir şeyler yemende sakınca yoktur. Çünkü Yüce Allah, (اَوْ صَدِيقِكُمْ) **"ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur"** buyurmaktadır.

Rivayet olunduğuna göre bir bedevi, Hz. Hasan'ın yanına girmiş, askıda bir sofraya sarılı yiyecek görmüş, sofrayı indirip içindeki yiyecekleri yemişti. Bu durumu gören Hz. Hasan ağlamaya başlamıştı. Neden ağladığı kendisine sorulunca da şöyle demişti: "Şunun yaptıklarını görünce geçmişteki kardeşlerimizi hatırladım. Onlar da bu adam gibi rahat davranır, izin almadan yemeğimizi yerlerdi." Bu da gösteriyor ki o zamanlarda âdet böyleymiş.

(وَلَا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ)

"Kendi evlerinizde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."

Doğrusunu Allah bilir, yani adamın karısı, çocuğu ve hizmetçisi gibi kimseler bu ayette kastedilmiştir. Bunlar kendi geçimlerini sağlamakta olmayıp geçimleri aile reisi tarafından sağlanmaktadır. Bunlar bulundukları evde aile reisinin getirdiği yiyeceklerden izinsiz olarak yiyebilirler. Çünkü geçimlerini aile reisi ve o evin sahibi karşılamakta olsa da kendileri o evin sâkinleridirler. Ayette kastedilen mana, kişinin kendi malından yemesinin mübah oluşu değildir. Ayetten açıkça anlaşılan mana o dur ki, insanın sâkini olduğu evdeki aile reisinin getirdiği yiyeceklerden yemesi mübahtır.

(اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ)

"veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."

Yüce Allah mahrem olan bu yakınların evlerinde yemek yemeyi mübah kılmıştır. Bu gibi yakınlara yemek sunmak, yemek vermemezlik yapmamak, âdet gereğiydi. Bu yakınlardan bahsedildiği halde evladın evinde yemek yemekten bahsedilmemiştir. Çünkü (وَلَا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ) **"Kendi evlerinizde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur"** kavl-i şerifi, zâten bu manayı içermektedir. Çünkü adamın malı babasına aittir.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ)

"Sen ve malın babana aitsiniz."[101]

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

(إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَإِنَّ وَلَدَهُ
مِنْ كَسْبِهِ فَكُلُوا مِنْ كَسْبِ أَوْلَادِكُمْ)

"Kişinin yediği en helal ve hoş şey kendi kazancıdır. Çocuğu da kendisinin kazancındandır. Öyleyse evladınızın kazancından yeyiniz."[102]

"Kendi evlerinizde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur" buyurmakla Yüce Allah, evladın evinden bahsetmiş gibi oldu. Çünkü evladın kendisi babaya aittir.

(اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗ اَوْ صَدِيقِكُمْ)

"veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."

Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetten kastedilen mana şudur: Bir kişi, yanında çalışmakta olduğu adamla birlikte onun yemeğinden, meyvesinden ve sütünden yeyip içme ruhsatına sahiptir."

İkrime'nin bu ayet hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişi bir evin anahtarına sahip olursa o evdeki yiyeceklerden yemesi caizdir. Başkasına da azıcık yedirmesinde sakınca yoktur."

Said, (لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ) **"Â'maya güçlük yoktur, topala güçlük yoktur"** ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet

101 İbn Mâce, Ticarat, 64

102 İbn Mâce, Ticarat, 1; Ebu Davud, Büyû, 79

etmiştir: Günah saydığı için adam başkasına yemek yedirmez, kendisi de başkasının evinde yemek yemezdi. Cenab-ı Allah bu hususta önce â'maya ve topala, sonra da bütün insanlara ruhsat verip şöyle buyurdu: (وَلَا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ...اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗ اَوْ صَدِيقِكُمْ) **"Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."** Ey Âdemoğlu, anahtarı sende bulunan evlerde veya dostunun evinde yemek yemende sakınca yoktur. Bir dostunun evine gider ve izin almaksızın evindeki yemekten yersen, bu sana helaldir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlatılanlar da âdete göre sözlü izin anlamına gelmektedir. Bu, kadının kocasının evindeki ekmek ve diğer yiyeceklerden bir kısmını ondan izin almadan fakire sadaka olarak vermesine benzer. Çünkü örfe göre kocalar buna engel olmazlar. İzinli köle ve mükâtep köle de başkalarını yemeğe davet edebilir; az miktarda sadaka verebilirler. Efendilerinden izin almadan bunu yapmaları caizdir.

(اَوْ صَدِيقِكُمْ)

"ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."

Ameş'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Öyle bir zamana yetiştim ki o zamanda Müslüman bir kişi, elindeki dinar ve dirhem üzerinde kendini Müslüman kardeşinden daha fazla hak sahibi görmezdi."[103]

Abdullah er-Rusafi dedi ki: Bir gün Ebu Cafer'in yanında oturuyorduk. Bize "İçinizden biri elini kardeşinin yenine veya kesesine sokup parasını alabilir mi?" diye sordu. Biz "Hayır" deyince "Öyleyse kardeş değilsiniz" dedi.

103 Ebû Bekir Muhammed b. Cafer el-Haraiti, Mekârimu'l-Ahlâk ve Meâlîha, s. 191

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, kişinin mahremi olan yakınlarının malını çalması durumunda elinin kesilmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, kişinin mahrem olan yakınlarının evine izinsiz girmesini ve oradaki yiyecekleri yemesini mübah kılmıştır. Dolayısıyla mahrem olan yakınının malı, kişiye karşı koruma altına alınmış sayılmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Buna göre kişinin, dostunun malını çalması durumunda da elinin kesilmemesi gerekir. Çünkü mezkûr ayet, kişinin dostunun evinde yemek yemesini mübah kılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Birinin malını çalmak isteyen kimse, o malın sahibinin dostu olamaz.

Bu ayetin (لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى اَهْلِهَا) **"Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirmeden (izin almadan) girmeyin"**[104] ayeti ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ) ***"Gönül rızasıyla olmadıkça Müslüman bir kişinin malı başkasına helal olmaz"***[105] hadisi ile neshedildiği söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunda ayetin neshini gerektiren bir şey yoktur. Çünkü mezkûr ayet, içinde zikredilen kimseler hakkındadır. Onu neshettiği söylenen ayet ise onlardan başka diğer kimseler hakkındadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ) ***"Gönül rızasıyla olmadıkça Müslüman bir kişinin malı başkasına helal olmaz"*** hadisi de böyledir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا)

"Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."[106]

104 Nûr, 24/27
105 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/166
106 Nûr, 24/61

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, Huzeyme-oğullarının Kinane kabilesi hakkındadır. Cahiliyet devrinde o kabilenin insanları, yalnız başlarına yemek yemelerinin kendilerine haram olduğuna inanırlardı. Öyle ki onlardan biri erzak yüklü develerini kendisi aç olduğu halde sürüp götürür; kendisiyle birlikte yeyip içecek bir adam buluncaya kadar aç vaziyette yoluna devam ederdi. Bunun üzerine Yüce Allah "Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur" ayetini indirdi.

Velid b. Müslim'in bildirdiğine göre Vahşi b. Harb, dedesi Vahşi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(يا رسولَ الله، إنا نأكُلُ ولا نَشْبَعُ، قال: «فلعَلَّكم تَفْتَرِقُون؟ » قالوا: نَعَمْ، قال: «فاجْتَمِعُوا على طَعامِكُم، واذكُرُوا اسمَ الله عليه، يُبارَك لكم فيه)

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, "Ey Allah'ın Resûlü! Yemek yiyoruz ama doymuyoruz" dediler.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Muhtemelen birbirinizden ayrı olarak yemek yiyorsunuzdur?"*** deyince, "Evet öyle" dediler.

Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Yemeğin etrafında toplanın ve (yemeğe başlarken) besmele çekin ki o yemek sizin için bereketli olsun."***[107]

İbn Abbas *radiyallahu anh* (جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا) **"bir arada veya ayrı ayrı"** ibaresinin, fakir ile birlikte onun evinde yemek yeme anlamına geldiğini söylemiştir.

Ebu Salih dedi ki: "Mü'minlerin evine bir misafir geldiğinde yemeği onsuz yemeyi haram saydıkları için mutlaka onunla birlikte yerlerdi."

Denildi ki: Yanındaki adamın payından yer endişesiyle kişi, başkasıyla birlikte yemek yemekten çekinirdi. Bu sebeple aynı sofranın başında toplanıp yemek yemeye yanaşmazlardı.

---

107 İbn Mâce, Et'ime, 17

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, ihtimal dâhilinde olan bir te'vildir. Şu ayet de bu manaya delalet etmektedir:

(وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: «Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir.»"[108]

Cenab-ı Allah, yetimin yemeğini kendi yemeklerine katarak onunla birlikte yemelerini mübah kılmıştır.

Ashab-ı kehf ile ilgili şu ayet de mana bakımından buna benzemektedir:

(فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ
اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ)

"Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin."[109]

Para hepsinin ortak parasıydı. Yiyecek de hepsinin ortak malı olacak ve birlikte yemeyi kabul edeceklerdi. (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا) **"Bir arada yemek yemenizde de bir sakınca yoktur"** ayeti de işte böyledir. Bu ayette şu mana kastedilmiş olabilir: Bir topluluğun paralarını birbirine katıp ortaklaşa yiyecek alıp birlikte yemeleri caizdir. Halk arasında buna harfane denir. Bu usûl yolculuk yapanlar arasında görülmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً)

"Evlere girdiğiniz zaman birbirinize hoş bir esenlik dileği olarak selâm verin."[110]

---

108 Bakara, 2/220
109 Kehf, 18/19
110 Nûr, 24/61

(عَلَى أَنْفُسِكُمْ) kelimesi "kendinize" değil de "birbirinize" şeklinde manalandırılmıştır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَلا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ)

"Birbirinizi öldürmeyin."[111]

Ma'mer'in bildirdiğine göre Amr b. Dinar, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayette geçen evler kelimesiyle mescitler kastedilmiştir. Yani mescide girdiğinde (السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ) 'Selam bize ve Allah'ın salih kullarına olsun' de.

Nâfi'nin rivayetine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, içinde kimsenin bulunmadığı bir eve girdiğinde (السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ) 'Selam bize ve Allah'ın salih kullarına olsun'; içeride birileri varsa 'Esselamü aleyküm'; mescide girerken de (بِسْمِ اللهِ السلام عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) 'Bismillah. Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* selam olsun' dermiş.

Zührî dedi ki: "(فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ) **"Birbirinize selam verin."** Kendi evine girdiğinde ailene selam ver. Çünkü onlar, selam vermene en layık kimselerdir. İçinde kimsenin bulunmadığı bir eve girdiğinde (السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ) 'Selam bize ve Allah'ın salih kullarına olsun' de. Çünkü yapılması emredilen budur. Bize ulaşan rivayete göre, içinde kimsenin bulunmadığı eve girerken bu şekilde selam veren kimseye melekler karşılık verirlermiş."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının diğer manalara da ihtimali bulunduğundan selef uleması o şekillerde te'villerde bulunmuşlardır. Ayetin lafzı genel nitelikte olduğu için bu manaların tümünün kastedilmiş olması gerekir.

(تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً)

"Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak..."

111 Nisâ, 4/29

Yani selam, Allah katından bir esenliktir. Çünkü selam vermeyi Allah emretmiştir. Selam, hoş ve mübarektir. Çünkü o bir esenlik duası ve dileğidir. Onun faydası ve etkisi kalıcıdır. Bu, (وَإِذا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنها أَوْ رُدُّوها) **"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin"**[112] ayeti ile selamın kastedildiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَإِذَا كَانُوا مَعَهٗ عَلٰى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٢﴾﴾

62-"Mü'minler ancak Allah'a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir is üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. Senden izin isteyenler var ya, iste onlar Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden kimselerdir. O halde bazi islerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bagislama dile. Süphesiz Allah çok bagislayandir, çok merhamet edendir."

Hasan ile Said b. Cübeyr dediler ki: "Toplumu ilgilendiren iş ifadesiyle cihad kastedilmiştir."

Atâ dedi ki: "Bununla, toplumu ilgilendiren her iş kastedilmiştir."

Mekhul dedi ki: "Bununla Cuma namazı ve savaş kastedilmiştir."

Zühri dedi ki: "Bununla Cuma namazı kastedilmiştir."

Katade dedi ki: "Bununla, Allah'a itaate dair her şey kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzı genel nitelikte olduğu için bunların hepsi kastedilmiştir.

112 Nisâ, 4/86

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى اَمْرٍ جَامِعٍ...) Cenab-ı Allah bundan önce Tevbe suresinde şu ayeti indirmişti: (عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ) **"Allah, seni affetsin! Niçin onlara izin verdin?"**[113] Bu surede ise izin vermesi hususunda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ) **"İçlerinden dilediğine izin ver"** emri ile ruhsat verdi ve bu ayet, Tevbe suresindeki ayeti (43) neshetti.

Cuma namazında abdesti bozulan kimsenin mescitten çıkmak için izin istemesinin bir anlamının olmayacağı söylenmiştir. Çünkü onun o haliyle mescitte durmasını gerektiren bir sebep yoktur; imamın onun çıkmasını engellemesi de caiz değildir. Şu halde bu durumdaki kimsenin mescitten çıkmak için izin istemesinin anlamı yoktur. İzin istemek, ancak imamın/ devlet başkanının savaş konusunda yardımına veya istişarelerde görüşüne ihtiyaç duyduğu kimseler için gereklidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً قَدْ يَعْلَمُ
اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذاً فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ
اَمْرِهِ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦٣﴾)

63-"(Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İçinizden biribirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yani Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* kızdırdığınızda onun size beddua etmesinden sakının. Çünkü onun bedduası başkalarınınki gibi olmayıp Allah katında kabul edilir."

113 Tevbe, 9/43

Mücahid ile Katade dediler ki: "Ona saygı ve tazim ile seslenin. Mesela Ey Allah'ın Resûlü, Ey Allah'ın peygamberi, gibi. Kendi aranızda birbirinize seslenir gibi Ey Muhammed! demeyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet her iki manaya da gelebilir. Çünkü lafzının her ikisine de ihtimali vardır.

(قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا)

"İçinizden biribirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir."

Toplumu ilgilendiren bir konu görüşülürken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerini görmesin diye biribirini siper ederek ve birbirinin arkasında gizlenerek izinsizce sıvışıp giden münafıkları Allah gerçekten bilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ)

"Onun (Allah'ın) emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar."[114]

Burada mef'ul konumunda olan (اَمْرِهٖٓ) kelimesinin başına harf-i cer getirilmiştir. Arap dili kurallarına göre bu caizdir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ) Aslında bu, (فَبِنَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ) şeklinde olup manası şöyledir: "Verdikleri sağlam sözü bozmalarından dolayı..."[115]

(اَمْرِهٖٓ) kelimesinin sonundaki "hâ" zamirinin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* dönmesi muhtemel olduğu gibi, Yüce Allah'a da dönmesi muhtemeldir. Tercih edilen kuvvetli görüşe göre bu zamir, Yüce Allah'a dönmektedir. Çünkü ayette bu zamir, Allah lafza-i celalinden sonra gelmektedir. Zamirin hükmü de, kendisini takip eden isme değil, kendisinin takip ettiği isme dönmesidir. Bu ayet, Allah'ın emirlerinin vücup ifade ettiğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin devamında, emre muhalefet edenler kınanmış ve azap ile tehdid edilmişlerdir.

114 Nûr, 24/63
115 Nisâ, 4/155

Allah'ın emrine muhalefet iki şekilde olur:

1-Allah'ın emrini kabul etmeyip o emre muhalefet etmek.

2-Her ne kadar vacip olduğu ikrar edilip gerekliliğine inanılsa da verilen emrin gereğini yapmamak. Ayette sözü edilen emre muhalefet, her iki şekli de kapsamaktadır. Emre muhalefeti bu iki şekilden sadece biri ile sınırlandıran kimse, bir delile dayanmaksızın ayetin hükmünü tahsis etmiş olur. Bazı kimseler (اَمْرِهٖ) kelimesinin sonundaki "hâ" zamirinin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* döndüğü görüşünde oldukları için bu ayeti, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiillerinin vaciplik ifade ettiğine delil göstermektedirler. Onun fiilini onun emri olarak adlandırmaktadırlar.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَمَآ اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ)

"Hâlbuki Firavun'un yaptıkları ve söyledikleri doğru değildi."[116]

Biz bu görüşe katılmıyoruz. Çünkü (قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا) **"İçinizden biribirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir"** ayetinde Cenab-ı Allah'ın adı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* adından sonra gelmektedir. (اَمْرِهٖ) kelimesinin sonundaki "hâ" zamirinin başkasının değil, Allah Te'alâ'nın adına dönmesi gerekir.

116 Hûd, 11/97

بسم الله الرحمن الرحيم

25- FURKAN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَهُوَ الَّذِي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً ﴿٤٨﴾)

48-"O, rahmetinin önünde rüzgarları müjdeci olarak gönderendir. Gökten tertemiz bir su indirdik."

Ayette geçen (الطَّهُورُ) kelimesi, suyun temiz ve temizleyici nitelikte oluşunun mübalağalı olarak ifade eder. Gökten inen su temizdir, temizleyicidir. Mesela (رَجُلٌ ضَرُوبٌ وَقَتُولٌ) denilince çok vuran ve öldüren adam manası anlaşılır. Abdeste de (طَهُور) denir. Çünkü abdest, namaza mani olan hades/abdestsizlik halini giderip tam bir temizlik sağlar.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يقْبَلُ الله صَلَاة بِغَيْرِ طُهُورٍ)

"Allah temizleyici (abdest)siz bir namazı kabul etmez."[117]

(جُعِلتْ لِيَ الأَرضُ مسجداً وطَهوراً)

"Yeryüzü benim için mescit ve temizleyici kılındı."[118]

---

117 Müslim, Vudû', 4

118 Buhari, Salât, 57

Toprakla teyemmüm edilerek namaz kılmak mübah kılındığı ve yokluğunda suyun yerine geçtiği için toprak, temizleyici olarak adlandırılmıştır.

Suyun hükmüyle ilgili olarak fakihler üç hususta ihtilaf etmişlerdir. Şöyleki:

1-Suya temiz şeylerden birinin karışması,

2-Suya necaset/pislik karışması,

3-Kullanılmış su.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Suya necaset değil de temiz olan başka bir şey karışır ama çokluğundan ötürü karışan şey, onun "su" adını ortadan kaldırmaz ve su beden temizliğinde kullanılmamışsa o suyla abdest almak caizdir. Suya temiz olan başka bir şey karışır ve ondaki "su" adını ortadan kaldıracak kadar çok miktarda olursa, mesela suya çorba, bakla suyu, sirke ve benzeri bir şey karışırsa, o suyla abdest almak caiz olmaz. Daha iyi bir temizlik sağlaması için suya katılıp onunla birlikte çöven otu ve sabun kaynatılırsa, o suyla abdest almak caizdir. Ancak suya çok miktarda kavut karıştırılırsa o suyla abdest almak caiz olmaz. Suya safran veya boya otlarından biri düşüp rengini değiştirse bile karışımın çokluğunu suyun teşkil etmesinden ötürü o suyla abdest almak caizdir."

Mâlik dedi ki: "İçinde ekmek ıslatılan suyla abdest alınmaz."

Hasan b. Salih dedi ki: "Aspurlu, nişastalı bir suyla, sirke ve rengi değişmiş bir suyla alınan abdest geçerli olur."

Şafiî dedi ki: "Bir kimse suda ekmek ıslatır veya "su" denilmeyecek bir şeyi suya katar, öyleki bu karışıma su değilde karıştırılan diğer şeylerin adı verilirse, artık o sıvı ile abdest temizlik yapılamaz. Suya safran veya çöven otu karışması ve karışımın yarıdan fazlasını bu maddelerin oluşturması durumunda da o sıvı ile temizlik yapılamaz."

Şafiî'nin ashabının çoğu, bunda yıkamanın bir kısmının sudan başka bir şeyle yapılmasını şart koşmuşlardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdestin delili şu ayettir:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ...فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin (Teyemmüm edin)."[119]

Bu ayet, bizim görüşümüzün isabetliliğine iki yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Ayetteki (فَاغْسِلُوا) **"Yıkayın"** kelimesi, sudan başka sıvılarla da yıkanıp abdest alınabileceğini bildiren genel bir emirdir. Çünkü yıkamanın her sıvı ile yapılabilir.

2-Ayette (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Su bulamazsanız"** ifadesi yer almaktadır. Suya başka karışmış olsa bile, hiç kimse 'Bu karışımın içinde su yoktur' diyemez. Oysaki Yüce Allah, hiçbir suyun bulunmaması durumunda teyemmüm etmeyi mübah kılmıştır. Zira (مَاء) kelimesi nekre bir isimdir. Suyun her cüzünü kapsar.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* denizle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyici, ölüsü de helaldir."[120]

Bu hadisin zahiri, içine başka şeyler karışmış olsa bile, deniz suyu ile abdest ve gusül almanın caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, deniz suyu ile taharetin yapılabileceğini mutlak olarak ifade etmiştir. İçine salyaları bulaşmış olsa bile kedinin ve âdetli

119 Mâide, 5/6
120 Ebu Davud, Taharet, 40

kadının artığı ile abdest almayı mübah kılmıştır. Denizden kıyıya taşan sulara ve sel sularına çamur, çöllerin bitki ve otlarının karışması sebebiyle rengi değişmiş olsa bile bu sularla abdest almanın caizliği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. İçine bunların karışması sebebiyle suyun rengi bazen siyaha, bazen kırmızıya, bazen de sarıya dönüşebilir. Bu hadis, içine karışan şeyin yarıdan fazla olmaması ve "su" adını ortadan kaldırmaması durumunda o suyla abdest ve gusül almanın caizliğine delildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İçine başka bir şeyin karışmadığı temiz bir su abdestte kullanılırken bu su o abdest için yeterli olmadığından içine gül ve safran suyu katılarak yeterli miktara ulaşırsa bu durumda abdestin bir kısmı, yalnız başına olduğunda kendisiyle abdest almanın caiz olmayacağı ve temizliği sağlamayacak olan bir sıvıyla alınmış olacaktır. Bu durumda sadece bu sıvılarla abdest almakla bunları suya katarak abdest almak arasında bir fark olmamalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz birkaç yönden yanlıştır. Şöyle ki:

1-Taharetten başka şeylerde kullanılması caiz olan bu karışım maddeleri eğer az miktarda ise hükümsüzdür. Bu durumda hüküm, karışımın çoğunluğunu teşkil eden suya göre verilir. Bilindiği gibi süte az miktarda su karışması, onun "süt" adını ortadan kaldırmaz. İçine bir damla şarap düşen su kabıyla su içen kimseye 'içki içmiş' denilemez ve ona had uygulamak da gerekmez. Çünkü o bir damla şarap, suyun içinde yokolup gitmiş ve hükümsüz olmuştur. Aynı şekilde suya bir şey karışır da karışan nesne az olup su çok olursa, karışan şeyin hükmü olmaz. Diğer taraftan abdestin geçersiz olmasının illeti sizin anlattığınız şey ise içine bir şey katılmaksızın o saf su yalnız olarak kullanıldığında taharetine/abdestine yeterli olması caiz olmalıdır. Çünkü suyun saf olarak kullanılmasıyla necis olmasını gerektirmeyen bir şeyle karıştırılarak kullanılması arasında bir fark yoktur. Su, içine süt, gülsuyu ve benzeri sıvılar karıştırılmaksızın kullanıldığında nasıl temizleyici oluyorsa, içine başka bir sıvı katıldığında da aynı hükmün heçerli olması gerekir. Çünkü içine başka bir şeyin karışması, kendisiyle abdest alınması farzedilen suyu müstamel su olmaktan çıkarmaz. Sizin bu anlattığınız, görüşünüzün batıl ve delilinizin de göçmüş olduğunu göstermektedir. Buna göre bir kişi abdest organlarının çoğunu bu suyla yıkayacak olursa

bunu caiz görmeniz gerekir. Çünkü o kişi, içine bir şey karışmamış olsaydı o suyla abdest almış olsaydı, o su kendisinin abdesti için yeterli olacaktı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا) **"Gökten tertemiz bir su indirdik"**[121] buyurmuştur. Gökten inen suyu temizleyici kılmıştır. İçine bir şey karıştığında o, gökten indirilmiş su olmaktan çıkar ve temizleyici de olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İçine başka bir şeyin karışmış olması, onu gökten inen su olmaktan çıkarmaz. Bilindiği gibi sel suyuna çamurun karışması -her ne kadar gökten inerken içinde çamur yoktuysa da- onu gökten inen su olmaktan çıkarmaz. Deniz suyu da böyledir. O da gökten inerken bu haliyle inmemiştir. Ama onunla abdest almak caizdir. Çünkü onun çoğunluğunu gökten inen su teşkil etmektedir. İçine başka şeyler karışmış olmakla birlikte o, Yüce Allah'ın gökten indirdiği suyla temizlenmiş olup Yüce Allah onu temizleyici olarak adlandırmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şu halde içine az miktarda necaset karışan suyla abdest almak caiz olmalıdır. Çünkü içine necaset karışmış olması onu, gökten inen su olmaktan çıkarmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İçine necaset karışmış olan su, eski hali üzere olup necisü'l ayn hale gelmez. Gökten inmiş olmakla birlikte içine başka şey karışmış olan suyla abdest alınmasını menederiz. Çünkü onu kullanırken içine karışan necis sıvıyı da temizlikte kullanmış oluruz. Oysa necis bir nesnenin temizlikte kullanılması haramdır. Biz necasetin kullanılmasını haram kıldık. Ama suya karışmış olsa da temiz olan maddeleri kullanmamız haram değildir. Katışıksız suyla abdest aldıktan sonra yüzüne gül veya safran suyu süren kimsenin abdesti bozulmadığı gibi, içine bu temiz nesnelerin karıştığı suyla abdest almak da caiz olur. İçine kâfur veya anber katılan ve kokusu duyulan ya da içine az miktarda gül katılan suyla abdest almayı Şafiî caiz görmüştür. Ama bu miktarda bir necaset, kulleteynden (212 litreden) az bir suya karışırsa, o suyun taharette kullanılması caiz olmaz. Suya karışan necis şeyleri, suya karışan temiz şeylere kıyas etmek doğru değildir.

121 Furkan, 25/48

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mevcut suyun abdeste yeterli olması durumunda o suya karışımın yarıdan fazlasını teşkil edecek kadar temiz bir nesnenin karışması halinde de o karışımla abdest alınmasını caiz görmeniz gerekmektedir. Çünkü karışık haliyle de olsa, içine karışan temiz nesne çoğunlukta da olsa o su gökten inmiş bir sudur. O karışımdan ötürü, "su" adı üzerinden alınmış olsa bile hükmün böyle olması, yani o karışımla abdest almanın caiz olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, böyle gerekmez. Çünkü içine karışan nesne sudan daha çok olursa, o su "su" olmaktan çıkar ve o nesnenin hükmü altına girer. Karışımda az olan nesnenin hükmü düşer. Bunun delili şudur: Bir damla şarap bir su kabına düşerse ve bir kişi o kaptan su içerse, o kişi hakkında 'Şarap içti' denemez ve ona had uygulanması gerekmez. Ama su kabına şarap dökülür ve içindeki suya karışır ve karışımın çoğunu şarap teşkil ederse, o karışımdan içen kimse hakkında insanlar 'Şarap içti' derse, kendisine had uygulanması bakımından o kişi suyla karışmamış halis şarap içmiş gibi olur. Gül, safran, reyhan ve ağaçların suyuyla abdest almanın caiz olmayışı, içine başka bir şey karışmış olmasından dolayı değildir. Lâkin bu su, kendisiyle abdest alınması farz kılınan sulardan değildir. Bu suya mukayyed su denir. Mukayyed su anlamında meniye de su denmiştir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ)

"Biz sizi bayağı bir sudan (meniden) yaratmadık mı?"[122]

(وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ)

"Allah, bütün canlıları sudan yarattı."[123]

Meni, taharette kullanılabilecek sulardan değildir.

122 Mürselat, 77/20
123 Nûr, 24/45

Hasan b. Salih'in mezhebine göre sirke ve benzeri sıvılarla abdest almak caizdir. Bu ifadesine göre onun çorba, üzüm şırasına azıcık su karıştırılması halinde bu karışımla da abdest almanın caiz olmasını kabul etmesi gerekir. Bu caiz olunca yağ ve diğer sıvılarla da abdest almanın caiz olması gerekir ki bu, icmaya aykırıdır. Bu caiz olursa, toprağa kıyas edilerek un ve çöven otu ile teyemmüm etmek de caiz olur.

[İçine Necaset Karışan Suyun Hükmü]

İçine necaset/pislik karışan suyun hükmü hakkında mezhebimiz müçtehidleri şöyle demişlerdir: İçinde necaset bulunduğunu kesin olarak bildiğimiz veya ağırlıklı kanaatle hükmettiğimiz bir suyu kullanmamız caiz değildir. Deniz suyu, kuyu suyu, göl suyu, durgun su ve akarsu da bu hükme tabidir. Zira deniz suyuna necaset düşerse, içine necaset düşmüş olan kısmın kullanılması caiz değildir. Akarsu da böyledir. Mezhebimiz müçtehidleri gölü, bir ucundaki su hareket ettirildiğinde diğer ucundaki suyun harekete geçmediği bir su alanı olarak tarif etmişlerdir. Bu, bir ucuna düşen necasetin diğer ucuna ulaşacağına ağırlıklı kanaatin oluşması anlamında söylenmiş bir sözdür. Yoksa, içinde necaset bulunan suyun bir kısmının kullanılabileceği, bir kısmının kullanılamayacağı anlamında bir söz değildir. Bu sebeple gölün necaset bulunan tarafındaki suyu kullanmanın caiz olmadığını söylemişlerdir.

Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri, içine necaset düşen suyun hükmünde ihtilaf etmişlerdir.

Rivayet olunduğuna göre Huzeyfe'ye *radiyallahu anh*, içine ölü hayvan ve âdetli kadının bezinin atıldığı gölün suyunun hükmünü sorduklarında, "O suyla abdest alabilirsiniz. Su, pis olmaz" demiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, cünüp kimsenin hamama girmesiyle ilgili olarak, "Su cünüp olmaz" demiştir.

Bir rivayete göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, yırtıcı hayvanların ve köpeklerin gelip içtikleri bir su hakkında "Su, necis olmaz" demiştir.

İbn Müseyyeb dedi ki: "Yüce Allah suyu temizleyici olarak indirdi. Hiçbir şey onu necis etmez."

Hasan ile Zühri dediler ki: "Suya idrar yapılması durumunda suyun rengi veya tadı değişmezse o su necis olmaz."

Atâ, Said b. Cübeyr ve İbn Ebi Leyla dediler ki: "Suyu hiçbir şey necis etmez." Kasım, Salim ve Ebu'l Âliye'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Bu, Rebia'nın da görüşüdür.

Bir rivayete göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Kırk kova miktarındaki suyu hiçbir şey pis etmez." Bir rivayete göre Said b. Cübeyr de bu görüştedir.

Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Su, kırk testi miktarınca olunca pis olmaz."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İçinde kırk büyük kova su olmayan havuzda cünüp kişinin gusletmesi caiz değildir." Muhammed b. Kâ'b el-Kurazi de bu görüştedir.

Mesruk, Nehai ve İbn Sirin dediler ki: "Su, kürr (1566 litre) kadar olunca hiçbir şey onu necis etmez."

Bir rivayete göre Said b. Cübeyr şöyle demiştir: "Durgun su üç kulle (318 litre) kadar olunca hiçbir şey onu necis etmez."

Mücahid dedi ki: "Su, kulleteyn (212 litre) kadar olunca hiçbir şey onu necis etmez."

Ubeyd b. Umeyr dedi ki: "Sarhoş edici bir içecekten bir damla, bir kırba suya damlarsa o su, sahibine haram olur."

Mâlik ile Evzai dediler ki: "Tadı veya kokusu değişmedikçe, içine karışan necaset sebebiyle su fasid olmaz."

Mâlik'ten nakledilen meselelerden biri şudur: "Bir tavuk kuyuya düşüp ölürse o kuyunun suyunun -eğer mümkün olursa- tamamının çekilip kurutulması gerekir. Bu kuyunun suyu ile abdest alıp namaz kılmış olan kimse, eğer vakit devam etmekteyse namazını iade etmelidir."

Mâlik'e göre bunu yapmak müstehaptır. Onun ashabı da bu görüştedir.

Mâlik'in "Vakit içindeyken namazı iade eder" dediği her yerde namazın iade edilmesi vacip değil, müstehaptır.

Mâlik dedi ki: "Cünüp kimse bir havuzda guslederse o havuzun suyu fasid olur."

Bu da ona göre müstehaptır. Çünkü bu görüş terkedilmiştir. Biri gelip o havuzun suyuyla abdest alırsa, abdesti geçerli olur.

Leys, cünüp kimsenin kuyuya dalıp çıkarak gusletmesini mekruh görmüştür.

Hasan b. Salih dedi ki: "Cünüp kimsenin çok miktardaki durgun suda, nehirde veya tuzlu gölde durup gusletmesinde sakınca yoktur."

Leys, çölde bir kürrden az miktardaki suya girip o suyla abdest almayı mekruh görmüştür. Alkame ile İbn Sirin de bu görüştedir. Bunlara göre bir kürr, üç bin iki yüz rıtldır.

Şafiî dedi ki: "Su, Hecer testisi ile iki kulle (212 litre) miktarınca olursa, tadını veya rengini değiştirmeyen hiçbir şey onu necis etmez. Ama iki kulleden az ise içine düşen az bir necaset sebebiyle necis olur."

Mezhebimiz müçtehidlerinin görüşlerinin deliline gelince, Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ)

"Kötü ve pis şeyleri onlara haram kılar."[124]

Necis şeylerin kötü ve pis olduğu kesindir.

(إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ...)

"Allah, size ancak leş ve kanı... haram kıldı."[125]

124 A'râf, 7/157
125 Bakara, 2/173

İçki hakkında da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ)

"Şeytan işi bir pisliktir. Ondan kaçının."[126]

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen bir rivayette şöyle denilmektedir:

(مَرَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَبْرَيْنِ فَقَالَ:
«أَمَا إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ
يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ)

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki mezara uğradı ve şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz bu ikisi(nin içindekiler) azap çekmektedirler. Bunlar büyük günah işledikleri için azap çekmiyorlar. Bunlardan biri laf götürüp getirirdi. Diğeri de kendi idrarından sakınmazdı."***[127]

Cenab-ı Allah bu şeyleri üstü kapalı bir şekilde haram kıldı. Bunların yalnız yapılmasıyla suyla karıştırılmasının hükümlerini birbirinden ayırmamıştır. Dolayısıyla içinde necasetten bir parça bulunduğunu kesin olarak bildiğimiz şeyi kullanmayı haram saymamız gerekir. Necaset karışımı olan bir suyun haramlığını mübahlığına tercih etmemiz gerekir. Çünkü bir şeyde bir bakımdan haramlık, başka bir bakımdan da mübahlık bir araya gelirse, o şeyin haramlığını kabul etmemiz öncelikli olur. Mesela birinin yüz, diğerinin sadece bir hisseye sahip olduğu bir cariyeye iki kişi ortaklaşa sahipse bu cariyedeki haramlık yönü, mübahlık yönüne ağır basar ve ikisinin de o cariyeyle cinsel ilişkide bulunması haram olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İçine necaset düşen ve kendisinden başka suyun bulunmadığı bir suyun kullanılmasının haramlığını mübahlığına tercih etmek neden vacip olmuştur? Bilindiği gibi böyle bir durumda o suyun kullanılması, namazın farzını eda etmek gerektiğinde vaciptir. Burada sadece haramlık yönü ile mübahlık yönü bir araya gelmiş olmaktadır."

126 Mâide, 5/90

127 Müslim, Taharet, 34

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Burada sadece haramlık yönü ile mübahlık yönü bir araya gelmiş olmaktadır" deyişiniz hatalıdır. Çünkü namazın farzını eda etmek gerektiğinde içinde necaset bulunmayan suyun kullanılması vaciptir. İçinde necaset bulunan suyun kullanılması ise vacip değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Necaset başka şeylerden ayrı olduğunda ondan sakınmak gerekir. Ama suya karışmış ise kişinin ondan sakınma mecburiyeti yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Burada zikretmiş olduğumuz ayet ve hadislerin tümü, yalın halde de olsa suya karışmış da olsa necasetten sakınmak gerektiğine hükmetmektedirler. Bu iki halden sadece birinde necasetten sakınmak gerektiğini söyleyen kimse, ayet ve hadislerin genel hükmünü tahsis etmiş/özellemiş olur ki, bir delile dayanmadan bunu yapmak caiz değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, içine necaset karışmış olan sudan başka içine necaset karışmamış temiz bir su varsa, içine necaset karışmış olan suyu kullanmak gerekmez. Muhaliflerimiz necasetli olan bir suyu kullanmanın en fazla mübah olduğunu söyleyebilirler. Necasetten sakınmak gerektiğine dair söylediklerimiz, böyle bir suyu kullanmaktan uzak durmayı gerektirmektedir. Mübahlık ile haramlık bir araya geldiklerinde, önce de açıkladığımız gibi haramlık hükmü esas alınır. Necasetli sudan başka temiz bir su varken uyulması gereken hüküm bu olduğuna göre, necasetli sudan başka temiz bir su bulunmadığında uyulması gereken hüküm bu olmalıdır. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Necasetli suları kullanmama konusunda, haram kılıcı ayetleri delil olarak kullanmak gerekir. Yalın haldeki necasetten sakınmak gerektiği gibi içine necaset karışan suyu kullanmanın da gerektiği böylece ispatlanmış oldu.

2-İçine necaset karışmış olan sudan başka katıksız temiz bir suyun bulunması durumu ile içine necaset karışmış olan sudan başka katıksız temiz bir suyun bulunmaması durumu arasında hiç kimse ayırım yapmamış ve farklı bir hüküm uygulamamıştır. İçine necaset karışmış olan sudan başka katıksız temiz bir suyun bulunması durumunda böyle bir hükmün uygulanması bizim için sahih olduğuna göre, diğer durumda da aynı hükmün uygulanması gerekir. Çünkü iki durumun hükmünün birbirinden ayrı olmaması gerektiği hususunda fakihler icma etmişlerdir. Başka bir sebep

daha var ki o da, necasetten sakınmanın, içine necaset karışan suyu kullanmaktan öncelikli olmasını gerektirmektedir. O sebep, abdest ayetinde sözü edilen abdest organlarını yıkamayı emreden (فَاغْسِلُوا) buyruğudur. İçine necaset karışan sudan başka su bulunmaması durumunda hüküm budur. Bu hükme göre necisü'l ayn olması sebebiyle necaseti kullanmak haramdır. Bilindiği gibi yalın olduğunda her türlü necasetten sakınmamız ve onu kullanmamamız gerekmektedir. Kendisinden başka su bulamadığımız ve içine necaset karışmış bir su ile abdest almak taayyün etmez. Yani illa da o su ile abdest almak gerekmez. Mesela bir kişi bir başkasına ait bir suyu veya gasbettiği bir suyu bir şahsa verir de o şahıs o suyla abdest alırsa abdesti sahih olur. Şahsın farz olan abdestini bu suyla alması taayyün etmediğine, yani abdestini illa da bu suyla alması gerekmediğine, necasetten sakınması taayyün ettiğine göre, necasetten sakınma gereğinin, içine necaset karışan ve kendisinden başka bir su bulunmayan suyu kullanmanın hükmünün ayrı olması gerekir. Şu halde necasetten sakınmayı gerektiren genel hükme uymak evla olmaktadır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki süt, yağ, sirke ve benzeri diğer sıvılara az miktarda necasetin karışmasının hükmü, çok miktarda necasetin karışmasının hükmü gibidir. Böyle bir şeyin yenilip içilmesinin haram olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf olduğunu bilmiyoruz. Bu temel hüküm, bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Önce bahsettiğimiz genel hüküm uyarınca ister yalın olsun, ister başka bir şeyin içine karışmış olsun, necasetlerden uzak durmak gerekmektedir.

2-Necaseti kullanmanın haramlık hükmü, içine necaset karışan temiz şeyi kullanmanın mübahlık hükmüne baskın gelmektedir. İçine necaset karışan şeyin su veya başka bir madde olması arasında bir fark yoktur. Çünkü ayet ve hadislerin genel hükmü bunu kapsamaktadır. Haramlığın sebebi, içinde necasetin bulunması olduğuna göre o nesnenin kullanılması haram olur.

Söylediğimizin doğruluğunun sünnetteki delili şu hadis-i şeriftir:

(لا يَبُولَنَّ أحدُكم في الماءِ الدائمِ الذي لا يَجري، ثم يغتسِلُ فيه)

"Biriniz, akmayan durgun suya idrarını yapmasın ve sonra da (cünüplükten ötürü) o suda gusleder."[128]

Bu hadisin başka bir varyantında şöyle bir ifade yer almaktadır:

(وَلَا يَغْتَسِلْ فِيهِ مِنْ جَنَابَةٍ)

"O suda cünüplükten ötürü gusletmesin."

Bilindiği gibi çok suya az miktarda bırakılan idrar, o suyun ne tadını, ne rengini, ne de kokusunu değiştirir. Bununla birlikte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* durgun suya idrar yapılmasını yasaklamıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Az da olsa içine idrar karışan durgun suyun kullanılması menedilmiştir. Çünkü herkesin az da olsa durgun suya idrarını yapması mübah kılınırsa, o durgun suya bırakılan idrarın miktarı kesinlikle çoğalacak, nihayet o suyun tadı, rengi veya kokusu değişecek ve dolayısıyla o su bozulacaktır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yukarıda geçen hadisin zahiri, başkalarının idrarda bulunması sebebiyle durgun sudaki idrar miktarı artacak diye değil, az miktardaki idrarın kendisi sebebiyle o suyu kullanmanın yasak olmasını gerektirmektedir. Hadisteki yasağı, az miktardaki idrar sebebiyle değil de başkalarının da idrarını yaparak durgun sudaki idrarın miktarının çoğalmasına bağlamak, hadiste zikredilmeyen ve delili bulunmayan bir manayı ortaya koymak ve zikredilen lafzın da hükmünü düşürmek demektir. Hadisteki yasağı bu şekilde yorumlama durumunda hadisin manası kaybolacak ve hükümsüz hale gelecektir. Çünkü biz, suyun tadını, rengini veya kokusunu değiştiren necasetlerin karıştığı suyu kullanmanın haram kılındığını bundan başka hadis ve icma delili ile bilmekteyiz. Böyle bir yorumda bulunmak, bu hadisin hükmünü ortadan kaldırmak demektir. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

128 Buhari, Vudû', 73

"Biriniz, akmayan durgun suya idrarını yapmasın ve sonra da (cünüplükten ötürü) o suda gusleder."[129]

Bu hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* durgun suya idrarını yapan kişinin o suda bir değişiklik meydana gelmeden de onunla gusül yapmasını yasaklamıştır.

Şu hadis de bu hükme delalet etmektedir:

(إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهَا
فِي وَضُوئِهِ ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لاَ يَدْرِى أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ)

"Biriniz uykusundan uyandığında elini abdest suyuna daldırmadan yıkasın. Çünkü o biriniz elinin geceyi nerede geçirmiş olduğunu (elinin nerelere temas ettiğini) bilemez."[130]

Kişinin uykudayken makadına değen eline necaset bulaşmış olması ihtimaline binaen ihtiyaten elini yıkaması bu hadiste emredilmiştir. Bilindiği gibi makattan ele bulaşan az miktardaki bir necaset suya düşmekle suyun rengini, tadını veya kokusunu değiştirmez. (Ama suyu temizleyicilik vasfını bozar) Bozmuş olmasa, ihtiyaten ellerin yıkanmasını emretmenin bir anlamı olmaz.

Köpeğin yaladığı kabı necis kıldığına Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi ile hükmetmiştir:

(طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يُغْسَلَ سَبْعَ مِرَارٍ)

"Sizden birinin kabından köpek bir şey içerse o kabın temizliği (ilki toprakla olmak üzere) yedi defa yıkanmasıdır."[131]

Oysa köpeğin içmesiyle kaptaki suyun rengi, tadı veya kokusu değişmez. (ama yine de o kabın yıkanması gerekir).

---

129 Buhari, Vudû', 73

130 Beyhaki, Sünenu'l-Kübra, Taharet, 42

131 Müslim, Taharet, 27

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ...فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) **"Yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın... Su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin (Teyemmüm edin)."**[132] (وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا) **"Yolcu olmanız durumu müstesna cünüp iken yıkanıncaya kadar (namaza yaklaşmayın)."**[133] Yukarıdaki ayetler, içine necaset karışan suyu kullanmanın caizliğine iki yönden delalet etmektedir. Şöyleki:

1-(حَتَّى تَغْتَسِلُوا) **"yıkanıncaya kadar"** kelimesi genel bir mana ifade etmektedir. Bu kelime cünüp kişinin guslederken hem içine necaset giren suya hem de içine necaset girmeyen suya temas etmesini gerektirmektedir.

2-(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Su bulamazsanız"** Herhangi bir kimse rahatlıkla diyebilir ki, burada kastedilen, içine az miktarda necasetin karıştığı ve evsafını değiştirmediği sudur. Bu da ayet ve hadislerin genel hükmünden çıkardığınız "içine necaset karışan suyu kullanmak haramdır" hükmüyle çelişmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İki genel hüküm birbiriyle çelişirse bizim anlattığımız evlâ olur. Çünkü bizim anlattığımız hüküm, haramlık içermektedir. Haramlık ile mübahlık bir araya geldiğinde haram ile hükmedilir. Şu da var ki necasetin kullanılmasının haramlığına dair zikretmiş olduğumuz hüküm, sizin anlattığınız genel nitelikteki hükmü bozmaktadır. Buna göre guslün, içine necaset karışmayan suyla yapılmasının emredilmiş olması gerekmektedir. Bilindiği gibi necaset, içine karıştığı suda değişiklik meydana getirirse o suyu kullanmak haram olur. O suyu kullanmaktan sakınmak gerektiğine dair emir geçerli olur. Onunla gusledilmesi gerektiğine dair genel hüküm artık işlemez. İçine necaset karışan suyu kullanmanın haramlık hükmü, (لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ) **"İçenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz"**[134], (فَاغْسِلُوا) **"Yıkayın"**[135] ve (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Su bulamazsanız"** ayetlerinin hükmünden önce gelmektedir.

132 Mâide, 5/6
133 Nisâ, 4/43
134 Nahl, 16/66
135 Mâide, 5/7

İçine necaset karışan suyun kullanılmasını mübah görenler, şu delillere dayanmaktadırlar:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

"Gökten tertemiz bir su indirdik."[136]

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ)

"(Allah) sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu." [137]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ)

"Denizin suyu temizleyici, ölüsü de helaldir."[138]

Bu ayetlerle hadiste suyun temizleyici olarak nitelenmiş olması, isabet ettiği her şeyi temizlemesini gerekli kılmaktadır.

Bu delilleri ileri sürenlere verilecek cevap şu olabilir: (طَهُور) "Temizleyici" kelimesi şu iki manadan birini içerebilir:

1-Temizleyici olan su ile hades/abdestsizlik ve cünüplük hali ortadan kaldırılır; namaz kılmak mübah olur.

2-Temizleyici su ile necasetler giderilir.

Su, kendi içine karışan necaseti gideremezken nasıl olur da necaseti giderip temizleyici olur. Bu kavle göre suyun temizleyici olması, necaseti necaset olmaktan çıkarması anlamına gelmektedir ki bu imkânsızdır. Çünkü suya giren kan, şarap ve diğer pisliklerin parçaları necaset olmaktan çıkmazlar. Nitekim bu gibi şeyler suyun içinde göründüklerinde de bunların cisimleri necis olmaktan çıkmazlar. Bunların suya bitişik olmaları, temizlenmelerini sağlamaz.

136 Furkan, 25/48
137 Enfâl, 8/11
138 Ebu Davud, Taharet, 40

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İçine necaset karışan suda çoğunluğu su teşkil eder ve içindeki necaset görünmezse o zaman hüküm suya göre verilir. Yani o karışım temiz kabul edilir. Bu tıpkı şuna benzer: Suya bir damla süt veya temiz olan başka bir sıvı karışırsa, çoğunluğu su teşkil ettiğinden dolayı o karışımın su olma hükmü ortadan kalkmaz. Çünkü o süt veya sıvı damlaları o su tarafından alt edilip yok olurlar. Aynı şekilde suya karışan necasetin hükmü, diğer temiz sıvıların suya karışması gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü içine karışan temiz şeyler bakımından bütün sıvılar aynı hükme tabidirler. Bu durumda hüküm, karışımda eriyip yokolan nesneye göre değil, çoğunluğu teşkil eden nesneye göre verilir. Az miktardaki necasetin sudan başka sıvılara karışması durumunda karışımda çoğunluğu teşkil eden maddeye bakılmaksızın necasetin o maddeyi bozup haram hale getirdiği hususunda görüşbirliği etmiş bulunmaktayız. Az miktardaki necasetin suya karışması durumunda da hüküm aynıdır. Su eğer bitişiğinde veya içinde bulunan necaseti temizleyici bir nesne ise necaseti alt edip yok etmese bile bu bitişiklikten dolayı onu temizlemesi gerekir. Su ancak içine karışan necaseti alt edip yokedecek kadar çoğunlukta olduğunda necaseti temizleyici ise diğer sıvılara karışan necaseti o sıvılar alt edip yok edecek kadar çoğunlukta yine de hüküm necasete göre verilir ve o karışımın haramlığına hükmedilir. Bu söylediğimizin sahihliğine, içinde necaset görünen sıvıyı kullanmanın haramlığında fakihlerin ittifak etmiş olmaları delalet etmektedir. Yani içindeki necasetin bir kısmını kullanmadan o karışımı kullanma imkânımız yoktur. Ayrıca suda necaset olduğunu bilmemiz, o necaseti suda görmemiz gibidir. Diğer sıvılarda da necasetin varlığını bilmemiz, o sıvıda necaseti görmemiz gibidir. Elbisede ve bedende necasetin mevcut olduğunu bilmek de buralarda necaseti görmek gibidir.

Buna karşı çıkanlar, şu hadisleri delil göstermektedirler:

Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* den rivayet edilmiştir: İçine insan pisliği, kadınların âdetliyken kullandıkları bezler ve köpek etlerinin atıldığı Budaa kuyusunun suyunun hükmünü kendisine sorduklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermişti:

(الماءُ طَهورٌ لا يُنجِّسُهُ شيءٌ)

"Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu necis etmez."[139]

Ebu Basra, Cabir *radiyallahu anh* ile Ebu Said el-Hudri'nin şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Bir yolculukta Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le birlikteydik. İçinde leş bulunan bir gölün yanına vardık. Biz geri çekildik. Bizimle beraber başkaları da geri çekildiler. Derken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geldi. Gördüğümüzü kendisine anlattık. Şöyle buyurdu:

(اسْتَقُوا فَإِنَّ الْمَاءَ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ)

"(Gölden) su çekin. Çünkü suyu hiçbir şey necis etmez."[140]

Biz de gölden su çektik ve kana kana içtik.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* rivayet ettiği (الماءُ طَهورٌ لا يُنجِّسُهُ شيءٌ) ***"Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu necis etmez"*** hadisiyle ilgili olarak verilecek cevap şudur: Vakıdi'den nakledildiğine göre Budaa kuyusundan bostanlara kanallarla su giderdi. Oradan akan sular, içine atılan necis şeyleri kuyuya taşırdı. Belki de o kuyu sularının tamamı çekilerek temizlendikten ve temizlendiği kendisine bildirildikten sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurmuştur. İçinde leş bulunan göle gelince belki de o leş gölün bir ucunda bulunuyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de gölün diğer ucundaki su ile abdest alınabileceğini bildirmiştir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* hadisine gelince onun aslı şöyledir:

Simâk'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinden biri büyük bir leğenin içinde yıkındı. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip o leğendeki suyla abdest almak veya gusletmek istedi. Eşi,

139 Ebu Davud, Taharet, 33
140 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/12

'ben cünüptüm' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona,(إنَّ الماءَ لا يُجنِبُ) ***"Su cünüp olmaz"*** dedi.[141]

Yani cünüp kimsenin elini suya batırması, o suyu necis etmez. Ravi bu hadisi işitmiş ve lafız olarak değil, mana olarak nakletmiş olabilir. Manasının da bizim anlattığımız gibi olduğuna delalet etmektedir. Bizim anlattığımız (ve benimsediğimiz) İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* görüşüne göre suyun içine necaset düştüğünde rengi, tadı veya kokusu değişmese bile o suyun necis olduğuna hükmedilir. Atâ ve İbn Sirin'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bir zenci zemzem kuyusuna düşüp öldü. İbn Abbas *radiyallahu anh* kuyudaki mevcut suyun tamamının çekilip dökül(erek kuyunun temizlen)meşini emretti.

Hammad'ın bildirdiğine göre İbrahim, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sen cünüp iken havuza girip yıkanırsan o zaman havuz necis olur. Ama içine girmeden elinle içinden su alıp yıkanırsan bunun bir sakıncası olmaz." Bu rivayetteki kelimeler sahih olarak gelmiş ise muhtemelen, bu rivayet Budaa kuyusu hakkındadır. Burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sözleri nakledilmiş ama hadisin söyleniş sebebinden bahsedilmemiştir.

Şunuda belirtelim ki (الماءُ طَهورٌ لا يُنجِّسُهُ شيءٌ) ***"Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu necis etmez"*** hadisi, içine necaset karışan suyu kullanmanın caizliğine delalet etmemektedir. Biz içine necaset düştükten sonra suyu kullanmanın caiz olup olmadığından bahsediyoruz. Dolayısıyla bu hadisi ileri sürerek ihtilaf konusu olan şeye itirazda bulunmak doğru olmaz. Biz "Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu necis etmez" diyoruz. Ama bununla beraber içine necaset karışan suyu kullanmanın caiz olmadığını da söylüyoruz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Suya necaset düştüğünde o suyu kullanın" dememiş ki, yukarıdaki hadisi kendi görüşünüzü destekleyecek bir delil olarak ileri sürebilesiniz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu anlattığınız, "Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu necis etmez" hadisinin ifade ettiği manayı ortadan kaldırmaya yolaçmaktadır."

141 Ebu Davud, Taharet, 34

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Böyle demekle mezkûr hadisin zahiri ile istidlalde bulunmanız boşa gitmiş olup başka bir şeyle istidlalde bulunmuş olmaktasınız. Bu hadisi kendi mezhebinizden başka bir manada yorumlamanız, hadisi faydasız kılar. Oysa biz senin iddia ettiğin "İçine necaset düştükten sonra da suyu kullanmak caizdir" görüşüne aykırı olarak bu hadisin çeşitli manalar ifade ettiğini açıklıyor ve şöyle diyoruz:

Necasetin yanında olmakla su necis olmaz ve necis şeyler hükmüne girmez. Bu hükümden yararlanarak şu sonuca ulaşmaktayız: Elbise ve bedene necaset isabet eder de o necasetin üzerine peşpeşe su akıtılırsa, elbisenin üzerinde kalan su, necasetin yanında duran su hükmünde olmaz ve necis şey hükmüne girmez. Çünkü elbisenin üzerinde kalan su, necisü'l ayn olan bir nesnenin bitişiğinde duran ve onun hükmüne tabi olan bir su değildir. Çünkü bu su, kendisi necisü'l ayn olmayan bir nesnenin (elbisenin) yanında ve ona bitişik durmaktadır. Su ancak necisü'l ayn olan bir şeyin bitişiğinde olursa o zaman necaset hükmüne tabi olur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadisi olmasaydı bazı kimseler, necasetin bitişiğinde olan suyun da necaset hükmünde olacağını ve kendi civarında olan şeyleri necis kılacağını zannedebilirdi. O zaman necasetli şeyin üzerine peşpeşe dökülen suların ikincisinin, üçüncüsünün,... onuncusunun ve hatta ondan sonrakilerin de hükmünün aynı, yani hepsinin necis olması gerekirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu zannı boşa çıkarmış ve necasete bitişik olması sebebiyle necaset hükmüne tabi tutulan suyun necis şeyin kendisi gibi olmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca kuyuya bir fare düşüp öldükten sonra o fare çıkarılırsa necasetin hükmü, farenin civarını etkiler; farenin civarındaki suyun civarını etkilemez. Fare, kendi civarındaki suyu necis şey hükmünde kılar. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından ifade edilmiş bir hükümdür. Bu sebeple o kuyudaki suyun bir kısmının temizliğine hükmetmiş bulunmaktayız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hakikat sizin anlattığınız gibi olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Su temizleyicidir. Tadını veya rengini değiştirmedikçe hiçbir şey onu necis kılmaz"***[142] hadisinin bir anlamı olmazdı. Zira necasetin yanında su, içinde necaset görünse bile hadd-i zâtında kendisi necis değildir."

142 Bkz: Dârekutni, Sünen: 1/32

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu da doğru bir manadır. Ancak bu senin iddia ettiğinden başka bir şeydir. Biz bundan bir fayda elde ettik. Ancak bu fayda, 'tad ve renk bozulmadıkça' istisnasından bahsedilmeksizin yalın olarak zikredilen (الماءُ طَهورٌ لا يُنجِّسُهُ شيءٌ) ***"Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu necis etmez"*** hadisinden elde ettiğimiz faydadan başka bir faydadır. Çünkü içine karışan necaset sebebiyle rengi, tadı veya kokusu bozulan sudan hadiste necasetin suya baskın gelmesi ve o suyun artık "su" olmaktan çıkmasından, dolayısıyla karışımın tamamının necis nesne hükmüne girmesinden bahsedilmektedir. Bu da karışımda çoğunluğu teşkil eden maddenin hükmünün geçerli olacağını ifade etmektedir. Nitekim suya süt veya sirke karıştığında hükmün, karışımda çoğunluğu teşkil eden maddeye göre verileceğini söylemektesiniz. Gerek bu mesele, gerekse kulleteyn meselesi hakkında birkaç yerde açıklamada bulunduk. Burada tekrara gerek görmüyoruz.

[Müstamel/Kullanılmış Su]

Müstamel/kullanılmış suya gelince, her ne kadar bunun tarifinde ihtilaf etmiş olsalar da mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî, müstamel suyla alınan abdestin geçerli olmayacağını söylemişlerdir.

Mâlik ile Sevri dediler ki: "Müstamel suyla alınan abdest geçerlidir."

Ancak Mâlik, bu suyla alınan abdesti geçerli kabul etmekle birlikte mekruh görmüştür.

Birinci görüşün sahihliğinin delili şu rivayettir:

Ebu Avane'nin bildirdiğine göre Hummeyd b. Abdurrahman, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bir zâtın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadının abdest artığı suyla erkeğin gusletmesini, erkeğin abdest artığı suyla kadının gusletmesini bizlere yasakladı. Bunların ayrı bir suyla gusletmeleri gerektiğini bildirdi."

Abdest artığı su iki manaya gelir:

1-Abdest alan kişinin yıkadığı abdest organlarından akıp damlayan sulardır.

2-Abdest aldıktan sonra kapta artakalan sudur.

Abdest artığı su, her iki manayı da kapsamaktadır. Bu da müstamel su ile abdest almanın yasak olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu, abdest artığı bir sudur.

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لا يَبُولَنَّ أحدُكم في الماءِ الدائمِ الذي لا
يَجري وَلَا يَغْتَسِلْ فِيهِ مِنْ جَنَابَةٍ)

"Biriniz, akmayan durgun suya idrarını yapmasın ve o suda cünüplükten ötürü gusletmesin."[143]

Bükeyr b. Abdullah b. Eşecc'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَغْتَسِلْ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَهُوَ جُنُبٌ)

"Sizden biri cünüp iken durgun suda gusletmesin."[144]

Başka bir hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ غُسَالَةَ أَيْدِي النَّاسِ)

"Ey Abdulmuttalip oğulları! Yüce Allah, insanların ellerini yıkadığı suyu kullanmanızı size mekruh kıldı."[145]

---

143 Buhari, Vudû', 73

144 Ebu Davud, Taharet, 34

145 İbn Hacer, Ed Diraye fi Tahrici Ahadisi'l Hidaye: 2/126

Zekât hurmalarından biraz yiyen Eslem'e Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir insanın abdestte kullandığı suyu içer misin? Bu hususta sen ne dersin?" Hz. Ömer *radiyallahu anh*, zekât malından yemeyi Eslem'e ve onun konumunda olanlara haram kılarken zekât malını, insanların ellerini yıkarken kullanmış oldukları suya benzetmiştir. Yani hak etmeyenin zekât alması nasıl caiz değilse, aynı şekilde insanların ellerini yıkamada kullanmış oldukları suyu kullanmak da caiz değildir.

Müstamel suyu kullanmanın caiz olmayışının aklî delili şudur:

Namaz kılmayı mübah hale getirmesi bakımından hades halini abdestsizlik veya cünüplüğü gidermede kullanılmış olan su, necaseti temizlemede kullanılmış olan su gibidir. Necaseti temizlemede kullanılmış olan su ile abdest almak nasıl caiz değilse, hades halini gidermede kullanılmış olan su ile de abdest almak caiz değildir.

Diğer taraftan kullanılmış olması, suyun mutlak su olma vasfını ortadan kaldırır. Bu, içine başka bir nesnenin karışması sebebiyle artık kendisine "mutlak su" denemeyen su sınıfına girer. Hades halini giderdiği veya namazı ya da başka bir ibadeti yapma imkânını kazandırdığı için müstamel su, mutlak su olmaktan evleviyetle çıkar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi serinlemek için suyu kullanmışsa bu, o suyu abdest veya gusül için kullanmaya engel olmaz. Aynı şekilde o suyu abdest veya gusül için kullanmış olması da başka bir abdest veya gusül için kullanmaya engel olmamalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Suyu serinlemek için kullanmış olmak, o suya "mutlak su" demeye engel teşkil etmez. Çünkü serinlemek amacıyla kullanılmış olmasının bir hükmü yoktur. Bu, o suyu temiz bir elbiseyi yıkamada kullanmak gibidir. Bunu caiz görenlerin delili şu ayetlerdir:

(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

"Gökten tertemiz bir su indirdik."[146]

146 Furkan, 25/48

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ)

"(Allah) sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu." [147]

Bu deliller, serinlemek amacıyla kullanılmış olan su ile abdest almanın caiz olmasını iki bakımdan gerektirmektedir:

1-Su necis olmadığı ve necasetle yanyana olmadığı takdirde aslî hali üzere kalması gerekir.

2-(طَهُورًا) "Temizleyici" kelimesi, aynı suyla defalarca temizliğin sağlanabilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kendisiyle abdest alındıktan veya gusledildikten sonra suy un asli hali üzere kalması, ihtilaf konusudur. Sizin anlattığınız genel hüküm, hiç kullanılmamış olan suyla ilgilidir. O su, "mutlak su" olarak kalır. Ama mukayyed su, sizin söylediğiniz genel hükmün kapsamına girmez. "Suyun temizleyici olması, onunla defalarca abdest ve gusül alınabilmesini gerektirmektedir" şeklindeki ifadenize gelince bu doğru değildir. Çünkü böyle bir şey ancak, suyun tertemiz olduğunu ifade etmek ve temizlik sıfatını mübalağalı bir şekilde anlatmak için söylenebilir. Yoksa bu, aynı suyla defalarca abdest ve gusül alınabileceği anlamına gelmez. Mesela (رَجُلٌ ضَرُوبٌ بِالسَّيْفِ) denildiğinde "Çok sayıda kılıç darbesi vuran adam" değil de "Kılıç darbesini çok iyi vuran adam" manası kastedilir. Aynı şekilde (رَجُلٌ أَكُولٌ) denildiğinde "Defalarca yemek yiyen adam" değil de sadece bir yerde de olsa "Çok miktarda yemek yiyen adam" manası kastedilir. Bunu başka yerlerde de açıklamıştık."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَراً فَجَعَلَهُ نَسَباً وَصِهْراً وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيراً ﴿٥٤﴾)

147 Enfâl, 8/11

54-"O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir. Rabbin her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Bu ayette geçen "su" kelimesi ile, canlıların aslının kendisinden yaratıldığı su kastedilmiş olabilir ki o suya şu ayetlerde de değinilmiştir:

(وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيّ)

"Diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi (görmediler mi?)"[148]

(وَاللهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ)

"Allah, bütün canlıları sudan yarattı."[149]

Yine mezkûr ayetteki "su" kelimesiyle, insanoğlunun kendisinden yaratıldığı su damlacığı olan meni kastedilmiş olabilir.

(فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا)

"Ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir."

Tavus dedi ki: "Buradaki hısımlıktan kasıt, süt akrabalığıdır."

Bir rivayete göre Dahhâk dedi ki: "Ayette geçen (نَسَب) kelimesiyle süt akrabalığı; (صِهْر) kelimesiyle de damatlık ve enişteliк kastedilmiştir."

Ferrâ dedi ki: (نَسَب) kelimesiyle, evlenmeleri helal olmayan akrabalar, (صِهْر) kelimesiyle ise amcakızı (ve amcaoğlu) gibi evlenmeleri helal olan akrabalar kastedilmiştir."

Denildi ki: Nesep, arada yakın bir doğum bağı bulunması demektir. (صِهْر) kelimesi ise akrabalığa benzer bir bağdır.

148 Enbiyâ, 21/30
149 Nûr, 24/45

Dahhâk dedi ki: "Nesep bağından gelen yakınlar yedi sınıf olup şu ayette zikredilmişlerdir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ)

"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları."[150]

Süt hısımları ise beş sınıf olup, yukarıdaki ayetin devamında zikredilmişlerdir:

(وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
وَرَبَائِبُكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا
دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ)

"(Size şunlarla evlenmek haram kılındı:) Sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eshar (أصهار) kelimesi, adamın karısının mahrem olan olan akrabaları şeklinde tanımlanabilir.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kimse falan adamın esharı için bir miktar mal verilmesini vasiyet ederse bu mal, falan adamın karısının mahrem olan akrabalarına verilir. İnsanların konuşma dilinde eshar (أصهار) kelimesinden anlaşılan mana budur. (الأَخْتَانُ) kelimesi (خَتَنْ) kelimesinin çoğulu olup kişinin kızının kocası/damadı, damadın ve kocanın

150 Nisâ, 4/23

mahrem olan akrabaları anlamındadır. (صِهْرٌ) kelimesi bazen (خَتَنٌ) kelimesinin yerine kullanılır. (خَتَنٌ)'e bazen ( ) denilir.

Şair şöyle demiştir:

(سَمَّيْتهَا إِذْ وُلِدَتْ تَمُوتُ ... وَالْقَبْرُ صِهْرٌ ضَامِنٌ زمِّيت)

"Doğduğunda ona "Sen ölümlüsün" adını verdim.

Kabir ise seni bağrına basacak mutaassıp damattır."

Bu şiirde (صِهْرٌ) kelimesi, damat anlamındaki (خَتَنٌ) kelimesinin yerine kullanılmıştır. Bu, halk dilinde de bu manaya yorumlanır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ
اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوراً ﴿٦٢﴾)

62-"O, öğüt almak isteyen ve çok şükredici olmayı dileyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir."

Şimr b. Atiyye, İbn Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* a gelerek "Ey mü'minlerin emiri, bir vakit namazım kazaya kaldı" dedi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* ona şöyle dedi: "Geceleyin kılamadığının yerine gündüzleyin kıl. Çünkü Allah öğüt almak isteyen ve çok şükredici olmak dileyenler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir."

Yunus'un bildirdiğine göre Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Uyuya kalıp da cüzünü veya cüzünün bir kısmını (geceleyin) okuyamayan kimse onu sabah namaz ile öğle namazı arasında okursa geceleyin okumuş gibi kendisine sevap yazılır."***[151]

151 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/180

Hasan dedi ki: "Gece ile gündüz, birbiri ardınca gelmekte ve biri diğerinin yerine geçöektedir. Gündüzleyin yapılması gerekipte yapılamayan bir iş, geceleyin yapılarak eksiklik telafi edilir. Aynı şekilde geceleyin yapılması gerekip de yapılamayan bir iş, gündüzleyin yapılarak eksiklik telafi edilebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlatılan, şu ayetin manasına benzemektedir:

(وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي)

"Beni anmak için namaz kıl."[152]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(من نَام عَن صَلَاة أَو نَسِيَهَا فليصلها إِذا ذكرهَا فَإِن ذَلِك وَقتهَا)

"Uyuya kaldığı veya unuttuğu için bir namazı vaktinde kılamayan bir kimse, hatırladığında onu kılsın. Çünkü hatırlaması o namazı kılma vaktidir."[153]

(خِلْفَة) kelimesi hakkında Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biri (gece) siyah, diğeri (gündüz) ise beyazdır."

Bu kelimenin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: "Biri gider, diğeri gelir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْناً وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَاماً ﴿٦٣﴾)

63-"Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, «selâm!» der (geçer)ler."

152 Tâ hâ, 20/14

153 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri. el--Bedru'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 3/249

İbn Ebi Necih, (هَوْنًا) kelimesini açıklayan Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Vakar ve sükûnetle."

(وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا)

"Cahiller onlara laf attıkları zaman, «selâm!» der (geçer)ler."

İtidal ile hareket ederler.

Hasan, (يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا) **"Yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler"** cümlesi hakkında şöyle demiştir: "Yumuşak huyludurlar. Kendilerine karşı cahilce davranışlarda bulunulsa bile kendileri misillemede bulunmazlar. Allah korkusu onları ok gibi inceltip zayıflatmıştır. Gündüzleri onlar bu halde insanların arasına dağılırlar. (وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا) **"Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir."** [154] Bu da onların gece vaktindeki halleridir. Gece olunca da vücudunu organlarına sıra ile ibadet ettirirler. Rableri ile başbaşa olurlar."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, (يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا) **"Yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler"** cümlesi hakkında şöyle demiştir: "Yeryüzünde tevazu ile yürürler. Asla büyüklük taslamazlar."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَاماً ﴿٦٧﴾)

67-"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."

İbn Ebi Necih, Mücahid'in bu ayeti şöyle açıkladığını rivayet etmiştir: Allah'a itaatsizlik yolunda bir dirhem harcayan kimse müsriftir. Cimrilik, Allah'ın hakkı olan hayır yoluna harcama yapmamaktır.

(وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا)

"Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."

154 Furkan, 25/64

Harcamalarda iktisatlı olup, güç ve yücelik sahibi Allah'a itaat yolunda infakta bulunurlar.

İbn sirin dedi ki: "İsraf, malı hak etmeyen yere harcamaktır."

(وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ اِلٰهاً اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَاماًۙ ﴿٦٨﴾)

68-"Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar."

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Vâil, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قال رجلٌ: يا رسولَ الله، أيُّ الذُّنب أكبر؟ قال: «أن تجعل لله نِدًّا وهو خلقك». قالَ: ثم أيُّ؟ قال: «أن تقتُل ولدك خشيةَ أن يَطْعَمَ معك». قال: ثُم أيُّ؟ قال: «أن تُزَانيَ حَليلةَ جَارك».قال: فأنزل الله تصديقَ قول رسولِ الله -صلى الله عليه وسلم- في كتابهِ {وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ} إِلَى قَوْلِهِ: {يَلْقَ أَثَامًا)

"Bir adam dedi ki:

- Ey Allah'ın Resûlü, en büyük günah hangisidir?

- ***Seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşmandır.***

- Sonra hangisidir?

- ***Malını seninle birlikte yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir.***

- Sonra hangisidir?

- ***Komşunun karısıyla zina etmendir.***

Bunun üzerine Cenab-ı Allah, Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediklerini doğrulamak için Kitab'ında şu ayeti indirdi: (وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ اِلٰهًا اٰخَرَ... اَثَامًا) **"Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar."**[155]

(وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَاماً ﴿٧٢﴾)

72-"Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir."

Ebu Hanife, (الزُّور) kelimesinin şarkı söyleme anlamına geldiğini söylemiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ) **"İnsanlardan öylesi vardır ki eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır"**[156] ayetinin, şarkıcı kadın satın almak manasına geldiğini söylemiştir. Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Mücahid, ayette kastedilen şeylerin şarkı, oyun ve eğlence olduğunu söylemiştir.

İbn Ebi Leyla'nın Atâ'dan naklen bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(نَهَيْتُ عَنْ صَوْتَيْنِ أَحْمَقَيْنِ فَاجِرَيْنِ: صَوْتٍ عِنْدَ مُصِيبَةٍ خَمْشِ وُجُوهٍ وَشَقِّ جُيُوبٍ و صَوْتٍ عِنْدَ نَغْمَةِ لُعْبٍ ولهَوْ ومَزامِيرِ شَيْطَانٍ)

"Günahkâr ve ahmak iki sesi yasakladım. Musibet anında yüz tırmalayıp yaka yırtarak bağırıp çağırma sesi, diğeri de oyun, eğlence nağmeleriyle şeytani zurna sesi."[157]

155 Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 1/362

156 Lokman, 31/6

157 Tirmizi, Ebvabu'l-Cenaiz, 25; Bkz: Ez-Zeylaî, Tahricu'l Ahadisi ve'l Asâri'l Vakıa fi Tefsiri'l Keşşaf li'z-Zemahşeri: 2/276

Ubeydullah b. Zahr'ın Bekr b. Sevade'den naklen bildirdiğine göre Kays b. Sa'd b. Ubade, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Şüphesiz Allah içki, tavla ve şarkıyı bana haram kıldı."***[158]

(وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ)

"Onlar, yalana şahitlik etmeyenlerdir" ayetini açıklarken Muhammed b. Hanefiye şöyle demiştir: "Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın bir şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazılarının te'vil edişi gibi bu ayetle şarkı kastedilmiş olması muhtemeldir. Ama söyleyenin bilgisizce söylediği bir söz manasına gelmesi de muhtemeldir. Lafzının genel nitelikte oluşu sebebiyle bu ayetin her iki manaya gelmesi mümkündür.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا)

"Onlar, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir."[159]

Said b. Cübeyr ile Mücahid dediler ki: "Rahatsız edildiklerinde vakar ve hoşgörü ile geçip gider ve bağışlarlar."

Ebu Mahzum, Sinan'ın bu ayeti açıklarken şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kötü sözle karşılaştıklarında üstü kapalı ifadelerle cevap verirler."

Hasan dedi ki: "Faydasız ve boş şeylerin hepsi günah şeylerdir."

Süddi dedi ki: "Bu sure Mekke'de inmiştir."

158 Bkz: Ebu Davud, Eşribe, 7

159 Furkan, 25/72

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu sure, müşriklerle savaşma emrinden önce inmiştir.

(إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا)

"Gerçekten cehennemin azabı sürekli bir helâktir!"[160]

Denildi ki: Cehennemin azabı, insanın peşini asla bırakmayan daimi bir azaptır. Mesela alacaklı kişi borçlunun peşini bırakmadığından, aynı şekilde ihtiyaçlar da insanın yakasını bırakmadığından bunlara (الْغَرِيمُ) denmiştir. Kadınlara düşkün olup onlarsız yapamayan kişi için de (إِنَّهُ لَمُغْرَمٌ بِالنِّسَاءِ) denir.

Şair A'şâ şöyle demiştir:

(إِنْ يُعَاقِبْ يَكُنْ غَرَامًا وَإِنْ يُعْطِ جَزِيلًا فَإِنَّهُ لَا يُبَالِي)

"Eğer cezalandırırsa cezası daimi olur.

Şayet bol mal verirse umurunda olmaz."

Şair Bişr b. Ebi Hâzim de şöyle demiştir:

(وَيَوْمَ النِّسَارِ وَيَوْمَ الجَفَا ... رِكَانَا عَذاباً وَكَانَا غَرَامًا)

"Nisar savaşı ve cifar savaşı var ya

İkisi de azap ve daimi helâk oldu."

Sa'leb'in kölesi Ebu Amr bize şunları anlattı: "(الْغُرْم) kelimesi sözlükte bir şeyi tutup bırakmamak anlamına gelir." Böyle dedikten sonra bizim daha önce söylediklerimizi bize söyledi. Borca (غُرْم) ve (مَغْرَم) derler. Çünkü borç, alacaklının borçluyu yakalayıp hakkını ondan istemesini gerektirir. Alacağını tahsil etmek isteyen kimseye (الْغَرِيم) denir. Çünkü o, alacağını tahsil etmek için borçlunun peşine düşme ve onu bırakmama hakkına

160 Furkan, 25/65

sahiptır. Borcunu ödemesi istenen kimseye de (الْغَرِيم) denir. Çünkü o da alacaklı tarafından takip edilip asla peşi bırakılmaz.

(لَا يُغْلَقُ الرَّهْنُ , لِصَاحِبِهِ غُنْمُهُ وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ)

"(Borç, zamanında ödenmezse) Rehin, rehinciye kalmaz. Rehinin kendisi ve getirisi sahibinedir. Sahibi de borcunu ödemekle yükümlüdür." [161]

Şafiî, bu hadisteki (غُرْم) kelimesinin, rehinin telef olması geldiğini söylemiştir. Ebu Ömer, Şafiî'nin bu ifadesinin lügat bakımından yanlış olduğunu söylemiştir.

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Her alacaklı, borçlusundan gün gelir ayrılır. Ama cehennem, alacaklı olduğu kişinin peşini asla bırakmaz."

(وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا
قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَاماً ﴿٧٤﴾)

74-"Onlar, «Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle» diyenlerdir."

Hasan dedi ki: "Dünya da göz aydınlığı; kişinin eşinin ve kardeşinin Yüce Allah'a itaatkâr olduğunu görmesidir."

Yine Hasan dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki Müslüman bir kimse için göz aydınlığı olacak en güzel şey; çocuğunun veya babasının veya torununun veya kardeşinin ya da bir dostunun Yüce Allah'a itaatkâr olduğunu görmesidir."

Seleme b. Küheyl'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Aile fertlerinin sana itaatkâr olmalarıyla gözün aydınlansın."

161 Darekutni, Sünen: 3/438

Ebu Üsame'nin Ahvas b. Hakîm'den naklen bildirdiğine göre Cübeyr b. Nüfeyr *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Kendisine iman ve güzel ahlâk nasib olan kimse, işte o müttakilerin önderidir."***

Mücahid ve Hasan dediler ki: (وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ امَامًا) **"Bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle."** "Biz, bizden öncekilere tabi oluruz ki bizden sonrakiler de bize tabi olsunlar."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَاماً ﴿٧٧﴾)

77-"(Ey Muhammed!) De ki: «Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.»"

Mücahid dedi ki: "Rabbim sizi ne yapsın! O, sizi kendisine itaate çağırmasa ve siz bundan yararlanmazsanız, sizi ne yapsın!"

بسم الله الرحمن الرحيم

26- ŞU'ARÂ SÛRESİ

(وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾)

84-"Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle!"

Güzel bir övgü ile anılanlardan kıl. Yahudiler, Hristiyanlar ve çoğu ümmetler bunu diyen Hz. İbrahim'in (a.s) peygamberliğini kabul ediyorlardı. Bu ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: Ya Rab, evlatlarım arasında hakkı ayakta tutan ve insanları hakka davet eden birini ortaya çıkar. O da Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ona inanan mü'minlerdir.

(إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾)

89-"Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka."

Denildi ki: İbrahim (a.s), Allah'tan sadece temiz bir kalp istedi. Çünkü kalp temiz olunca, diğer organlar da bozulmaya karşı korunmuş olurlar. Zira organların bozulması, sadece kalpteki kötü niyet sebebiyle olur. Kötü niyetin yanı sıra kişide bir de cahillik varsa, kalp arınmışlığı iki yönden yok olur.

Numan b. Beşir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلُحَتْ صَلُحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ
وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ)

"Bilseiniz ki vücutta bir et parçası vardır. O düzgün olursa bütün beden düzgün olur. O bozulursa bütün beden bozulur. Bilesiniz ki o kalptir."[162]

(وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾)

(نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾)

(عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾)

(بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾)

(وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾)

192-"Şüphesiz bu Kur'an âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir."

193-195: "Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasın diye açık bir Arapça ile Rûhu'l emîn indirmiştir."

196-"O Kur'an, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır."

Kur'an'ın, âlemlerin Rabbi katından indirildiği haber verilmiştir. Sonra Kur'an'ın, önceki Peygamberlerin kitaplarında da olduğu haber verilmiştir. Bilindiği gibi Kur'an, önceki peygamberlerin kitaplarında Arap dili ile yer almış değildi. Bu da Kur'an'ın başka bir dile çevrilmesi halinde Kur'an olmaktan çıkmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah Arapça'dan başka bir dille de olsa Kur'an'ın önceki peygamberlerin kitaplarında yer aldığını mutlak olarak bildirmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾)

224-"Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar."

162 İbn Mâce, Fiten, 15

Süfyan'ın bildirdiğine göre Seleme b. Küheyl, Mücahid'in bu ayetteki (الْغَاوُنَ) kelimesinin âsi ve günahkâr cinler anlamına geldiğini söylediğini rivayet etmiştir. Hasîf de Mücahid'in bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: İki şair karşılıklı olarak birbirlerine hicivde bulunurlar. Her birinin de haddi aşan azgın kimselerden taraftarları olur. İşte Yüce Allah bu evsaftaki şairleri yermiş ve kınamıştır. İşte bu gibi şairler her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler. Cenab-ı Allah bunları, heveslerine esir düşerek başını alıp giden ve önüne çıkan her vadiye dalıp oralarda şaşkın halde dolaşan kimselere benzetmiştir. Bunlar söylediklerinin doğru olup olmadığını, ne gibi sonuçlar doğuracağını düşünmezler.

(اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾)

225-"Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını görmez misin?"

Bu ayet hakkında İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Katade dediler ki: "Bu tür şairler, boş ve faydasız sözlere dalarlar. Batıl hedeflere ulaşmak amacıyla birilerini över veya yererler."

Bu kategorideki şiirler hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَأَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحًا حَتَّى يَرِيَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِئَ شِعْرًا)

"Birinizin karnının hastalanacak derecede irinle dolması, şiirle dolmasından daha iyidir."[163]

Burada sözü edilen şiir, Yüce Allah'ın mezkûr ayette şairini yerdiği şiirdir. Çünkü sonraki ayette mü'minler bu yermenin dışında tutulmuşlardır:

(اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا)

"Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka."[164]

163 İbn Mâce, Edeb, 42
164 Şu'arâ, 26/227

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hassan b. Sabit'e şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(اهْجُهُم-أو هاجِهِمْ-وجبريلُ معكَ)

"Onları (müşrikleri) hicvet. Şüphesiz Cebrail seninle beraberdir."[165]

Bu hadis, mana bakımından (وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا) **"Haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar"** ayetine uymaktadır. Tıpkı şu ayetler gibi:

(وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ)

"Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye (ceza vermek için) bir yol yoktur."[166]

(لَا يُحِبُّ اللهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ)

"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez."[167]

Übey b. Kâ'b *radiyallahu anh* ile Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ مِنْ الشِّعْرِ لَحِكْمَةً)

"Şüphesiz şiirin bazısı hikmet(li sözler)dir."[168]

165 Buhari, Bedu'l-Halk, 7
166 Şûrâ, 42/41
167 Nisâ, 4/148
168 İbn Mâce, Edeb, 41

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

28- KASAS SÛRESİ

(قَالَ اِنِّي اُرِيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلٰى اَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْراً فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا اُرِيدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾)

27-"Baba, «Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şey; seni zorlamak istemem. İnşallah benim iyi kimselerden olduğumu göreceksin» dedi."

Bazı kimseler bu ayeti, hür kimsenin sağlayacağı menfaat karşılığında nikâh akdetmenin caizliğine dair delil göstermektedirler. Oysa bu ayette onların bu görüşünü destekleyecek bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Musa'nın (a.s) sağlayacağı çobanlık menfaati, Şuayb (a.s) için şart koşulmuştu. Bu çobanlık menfaati, Şuayb'ın (a.s) kızının mehri olarak şart koşulmuş değildi. Bu, bir adamın mehr-i müsemmasız ancak kadının velisine belli süreliğine menfaat sağlamak şartı koşularak bir kadınla evlenmesi gibidir. Bu ayet, mehir belirlemeksizin nikâh akdetmenin caizliğine delalet etmektedir. Kendisiyle evlenilecek olan kadının velisine menfaat sağlamanın şart koşulması, akdin gereği olmayan şartların koşulmasının nikâh akdini fasid kılmayacağına delalet etmektedir. O zamanın şeriatine göre kadının hak edeceği bir bedel olmaksızın nikâh akdi yapmak muhtemelen caizdi. Eğer o zamanlarda böyle bir hüküm vardıysa bu hüküm, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatıyla neshedilmiştir. Yine bu ayet, o zamanlarda

evlenecek kadının velisi için menfaat sağlamayı şart koşmanın caizliğine delalet etmektedir. Ayetin devamındaki (فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ) **"Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur"** cümlesi, akitlerde artırma yapmanın caizliğine delil olarak gösterilmektedir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Musa (a.s), iki vadeden uzun ve tam olanı doldurdu."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ)

"Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler."[169]

Mücahid dedi ki: "Kitap ehli kimselerden bazıları Müslüman oldular. Bu yüzden müşrikler onlara eziyet ettiler. Fakat onlar bağışlayıcı oldular ve "Selâm olsun size (bizden size zarar gelmez). Biz cahilleri istemeyiz" dediler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, iyi dilekleri bildiren bir selam değil, karşılıklı saldırmazlık içine girildiğini bildiren bir selamdı. Bu, mana bakımından şu ayetleri andırmaktadır:

(وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا)

"Cahiller onlara laf attıkları zaman, «selâm!» der (geçer)ler."[170]

(وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا)

"Uzun bir süre benden uzaklaş!"[171]

(سَلَامٌ عَلَيْكَ ۖ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي)

"Esen kal! Senin için Rabbımden af dileyeceğim."[172]

169 Kasas, 28/55
170 Furkan, 25/63
171 Meryem, 19/46
172 Meryem, 19/47

Bazı kimseler bundan kâfire selam vermenin caizliği hükmünün çıkarılabileceğini zannederler. Anlatmış olduğumuz gibi hakikat, onların zannettiği gibi değildir. Çünkü selam iki manaya gelmektedir: Biri, karşılıklı olarak saldırmazlık ve barış ortamında yaşanacağını tarafların birbirine bildirmesidir. Diğeri, Müslümanların birbirlerine selam vermelerinde olduğu gibi esenlik ve güvenlik içinde olunmasını dilemektir. Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لِلْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ سِتُّ خِصَالٍ... وَيُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِذَا لَقِيَهُ)

"Mü'minin mü'min üzerinde altı hakkı vardır... (Bunlardan biri,) karşılaştığında ona selam vermesidir."[173]

Selamla ilgili ayetlerde şöyle buyrulmuştur:

(وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا)

"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin."[174]

(تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ)

"Oradaki esenlik dilekleri «selâm»dır."[175]

Kâfirlerden bahsederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لَا تَبْدَؤُوهُمْ بِالسَّلَامِ فَإِذَا سَلَّمُوا عَلَيْكُمْ فَقُولُوا: وَعَلَيْكُمْ)

"(Kitap ehline) önce siz selam vermeyin. Ama onlar size selam verdiklerinde siz 've aleyküm' deyin"[176]

173 Tirmizi, Edeb, 1
174 Nisâ, 4/86
175 İbrahim, 14/23
176 İbn Mâce, Edeb, 13

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٥﴾)

15-"Mûsâ, ahalisinin farkedemeyeceği bir vakitte şehre girdi. Orada, biri kendi halkından, diğeri düşman taraftan olan iki adamın birbirleriyle kavga ettiğini gördü. Kendi halkından olan kişi, düşman taraftan olana karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine Mûsâ ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu; sonra şöyle dedi: «Bu şeytanın işidir; o gerçekten ayartıcı ve apaçık bir düşman!»"

(قَتَلْتَ نَفْسًا)

"Birini öldürdün."[177]

Karşı taraftan olan adamı yumrukladığı için o adamın öldüğünü kendisine haber verdi. Sonra Musa (a.s) şöyle dedi: (رَبِّ اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي) **"Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulmettim."**[178]

Bazıları dediler ki: "Bu ayet, tokatlayarak adam öldürmek, amden öldürmektir. Eğer böyle olmasaydı, Musa (a.s) kesinlikle *'ben nefsime zulmettim'* demezdi."

Bu değerlendirme yanlıştır. Çünkü Musa'nın (a.s), adama yumruk atmakla kendi nefsime zulmettim demesi mümkündür. Attığı yumruk sonucunda adamın ölmesinin, amden öldürme olduğuna dair bir nass veya delalet yoktur. O adamı tokatlaması küçük günahlardandır.

177 Kasas, 28/19
178 Kasas, 28/16

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِهٖٓ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ
الطُّورِ نَاراً قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوا اِنِّي اٰنَسْتُ نَاراً لَعَلِّي اٰتِيكُمْ مِنْهَا
بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾)

29-"Mûsâ bu süreyi doldurup ailesiyle birlikte yolda giderken Tûr tarafında bir ateş gördü; ailesine, «Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm» dedi."

Bazıları bu ayeti delil göstererek kişinin kendi karısıyla yolculuğa çıkabileceğini, onu bir beldeden başka bir beldeye götürebileceüini, onu anne babasından ayırabileceğini söylemişlerdir. Bence bu ayette buna dair bir delil bulunmamaktadır. Musâ (a.s) belki de karısının rızasını alarak onu beraberinde yolculuğa çıkarıp götürmüştür.

بسم الله الرحمن الرحيم

29- ANKEBUT SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْناً وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾)

8-"Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım."

Ebu Ubeyde, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ey Allah'ın Resûlü, amellerin enfaziletlisi hangisidir? diye sordum. ***"Namazları vaktinde kılmaktır"*** buyurdu.

"Sonra hangisidir?" diye sordum. ***"Allah yolunda cihad etmektir"*** buyurdu.

"Sonra hangisidir?" diye sordum. ***"Ana-babaya iyi davranmaktır"*** buyurdu.[179]

Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

179 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 10/20

(لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَاقٌّ وَلَا مُدْمِنُ خَمْرٍ)

"Ana-babasına kötü davranan ve içki içmeyi sürdüren kimse cennete girmez."[180]

Yukarıdaki ayet ile hadisler, kişinin müşrikte olsa babasını öldürmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hanzele b. Ebi Âmir'i müşrik olan babasını öldürmekten menetmişti. Bu deliller, evladını öldüren babaya kısas uygulanmayacağına delalet etmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُتْلُ مَا اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾)

45-"Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir."

İbn Mesud *radiyallahu anh* ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Namaz, insana aklen ve dinen gerekli olan şeyleri yapmasını, çirkin olan şeylerden de uzak durmasını emreder."

İbn Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: "Namaz, yalnız kendisine itaat edene fayda sağlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Namaza itaat, onun gereklerini yerine getirmek, kalben ve bedenen namaza yönelmekle olur. Namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor, denildi. Çünkü namaz, arasına dünyevi işlerin karışmayacağı bazı fiil ve zikirleri kapsar. Diğer farzların hiçbiri bu bakımdan namaz gibi değildir. Namaz, insanı çirkinliklerden alıkor ve dinin, aklın gereklerini yapmaya davet eder. Yani hakkını vererek kılan kimseyi hayâsızlıktan ve kötülükten koruması, namazın gereğidir.

180 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 13/79

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Namazı, kendisini hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoymayan kimse, Allah'tan daha da uzaklaşmış olur. "Falan adam gece namaz kılıyor; gündüz hırsızlık yapıyor" denildiğinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu söylenmiştir: "Namazının kendisini hırsızlıktan alıkoyacağı umulur." Yine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: (حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنياكم ثَلاثٌ النساءُ والطِّيبُ وجُعِلَتْ قُرَّةُ عيني فى الصلاة) ***"Dünyanızdan üç şey bana sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözüm aydınlanması namazda oldu."***[181] Selef ulemasından biri bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: Namaz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* göz aydınlığı değildi. Lâkin o namaza durduğunda, namazda gözünü aydınlatacak şeyler görürdü.

(وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ)

"Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir."[182]

İbn Abbas, İbn Mesud, Selman ve Mücahid dediler ki: "Allah'ın sizi rahmetiyle anması, sizin kendisine taat ve ibadet ederek O'nu anmanızdan daha büyüktür."

Yine Selman, Ümmü Derdâ ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kulun rabbini anması, bütün amellerinden daha faziletlidir."

Süddi dedi ki: "Namazda Allah'ı anmak, namazdan daha büyüktür."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُجَادِلُوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا اٰمَنَّا بِالَّذِي اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾)

181 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 12/92

182 Ankebut, 29/45

46-"İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap'la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: «Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim ilahımız da sizin ilahınız da birdir. Biz O'na teslim olmuşuzdur.»"

Katade dedi ki: "Bu ayet, (وَقاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanlarla savaşın"** emri ile neshedilmiştir. Kılıçla mücadeleden daha şiddetli bir mücadele yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kitap ehli ile en güzel yolla mücadele etme emri, savaş emrinden önce yürürlükteydi.

(اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ)

"İçlerinden zulmedenler hariç"

Doğrusunu Allah bilir. Yani müşriklerin sizinle mücadelelerinde size zulmedenleri ve kendilerine şiddet gösterilmesini gerektiren muamelelerde bulunanları hariç, diğerleriyle en güzel bir şekilde mücadele edin. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى
يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ)

"Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün."[183]

Mücahid dedi ki: "Cizye ödemeyerek zulmedenler hariç, diğer müşriklerle en güzel şekilde mücadele edin."

Şöyle de denilmiştir: "Kendilerine deliller gösterildikten sonra kâfir kalmakta ısrar ederek zulmedenler hariç, diğer müşriklerle en güzel şekilde mücadele edin."

183 Bakara, 2/191

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

30- RÛM SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِباً لِيَرْبُوَا فِي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾)

39-"İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir."

İbn Abbas ile Mücahid bu ayeti şöyle tefsir etmişlerdir: "Kişi, karşılığında kendisine daha iyi bir hediye gelsin umuduyla bir başkasına bir şey hediye ederse, onun bu hediyesi Allah katında artmaz; kendisi bu hediyesinden ötürü sevap kazanmayacağı gibi günaha da girmez."

(وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ)

"Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz"

Said b. Cübeyr'in bu ayeti şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: "Kişinin, sevap kazanmak maksadıyla başkalarına bir şeyler vermesi bu ayette kastedilmiştir."

Abdulvahhab'ın bildirdiğine göre Halid, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِي اَمْوَالِ النَّاسِ) **"İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz..."** Bu ayetten anlaşılan o ki riba, biri helal, diğeri haram olmak üzere iki çeşittir: Kişi, karşılığında kendisine daha iyi bir hediye gelsin umuduyla bir başkasına bir şey hediye ederse bu, helal ribadır."

Bu ayetle ilgili olarak Zekeriya, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam bir başkasıyla birlikte yolculuğa çıkar. Yolda ona hizmet eder; onun için uğraşıp didinir. Diğeri de bunun çalışmasına ve hizmetine bir mükâfat olarak kendi malının kazancının bir kısmını verir."

Abdulaziz b. Ebi Revvad, (وَمَا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فِي اَمْوَالِ النَّاسِ) **"İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz..."** ayeti hakkında Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayette anlatılan, helal ribadır. Kişi, karşılığında kendisine daha iyi bir hediye gelsin umuduyla bir başkasına bir şey hediye ederse bunın kendisine ne faydası ne de zararı olur. Bundan ötürü sevap kazanmayacağı gibi günaha da girmez."

Mansur, (وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ) **"İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma"**[184] ayeti hakkında İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Daha fazlasını elde etmek için malını verme."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin hükmünün sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü olması mümkündür. Çünkü o, ahlaki güzelliklerin en üst mertebesindeydi. Nitekim zekât alması da kendisine haram kılınmıştı.

(وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ) **"İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma"** ayeti hakkında Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İşlediğin salih amelleri çok görüp de onları Rabbine karşı başa kakma vesilesi yapma."

(اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفاً وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾)

54-"Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüzlüğe duçar eden, saç ve sakalınızı ağartan Allah'tır. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, üstün kudret sahibidir."

Yani Yüce Allah sizi annelerinizin rahminde güçsüz bir cenin olarak yarattı. Sonra sizi, kendine fayda veya zarar veremeyen bebekler olarak

184 Müddessir, 74/6

dünyaya gönderdi. Sonra sizi güçlü kıldı. Sonra sizi muhtelif faydalı işlerde tasarrufta bulunmak, zararları bertaraf etmek için düşünüp anlama kabiliyetine, akıl ve yeteneklere sahip kıldı. Bunun ardından yaşlılık döneminde sizi güçsüz hale getirdi. Tıpkı şu ayetlerde belirtildiği gibi:

(وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ)

"Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız)."[185]

(وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا)

"İçinizden kimileri de, bilgili olduktan sonra hiçbir şeyi bilmesin diye ömrünün en düşkün çağına ulaştırılır."[186]

Gücü ve kavrayışı elinden alınmış çocuk gibi hatta daha da geride olur. Çünkü çocuk, ergenlik ve insaniyet halinin kemale erme zamanında daha güçlü ve kavrayışlı olur. Ama insan yaşlandıkça gücünü kaybeder ve bildiklerini unutur. Bu sebeple Cenab-ı Allah, yaşlılık halini erzel-i ömür/ ömrün en düşkün çağı olarak adlandırmıştır. Şu ayette yaşlılığı güçsüzlüğe bitişik olarak zikretmiştir.

(ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً)

"Sonra (Allah) gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık vermiştir."

Bu, Hz. Zekeriya'nın şu ifadesine benzemektedir:

(رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا)

"Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı."[187]

185 Yâsîn, 36/68
186 Nahl, 16/70
187 Meryem, 19/4

بسم الله الرحمن الرحيم

31- LOKMAN SÛRESİ

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْناً عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ ۖ اِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾)

14-"Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için (ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız banadır."

Dahhâk dedi ki: "Güçsüzlük üstüne güçsüzlük. Annenin güçsüzlüğünün üzerine bir de çocuğun güçsüzlüğü eklendi."

Bazıları bu ayetteki "vehn" kelimesinin şiddetli derecede bitkinlik anlamına geldiğini söylemişlerdir.

(وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ)

"Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur."

İki yılın bitiminde olur.

Konuyla ilgili başka bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

(وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا)

"Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır."[188]

188 Ahkaf, 46/15

İki ayet birlikte değerlendirildiğinde hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İbn Abbas *radiyallahu anh* da bu delillere dayanarak hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğunu söylemiştir. İlim ehli kimseler bu görüşüzerinde ittifak etmişlerdir.

(يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ
عَلٰى مَا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿١٧﴾)

17-"«Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.»"

Doğrusunu Allah bilir, ama bu ayette söylenmek istenen her halde şu olmalıdır: 'İyiliği tavsiye etme görevini yerine getirirken insanlardan sana gelecek olan kötülükler karşısında sabırlı ol.'

Bu ayetin zahiri, işin içinde can korkusu söz konusu olsa bile sabretmenin vacipliğini gerekli kılmaktadır. Şu kadar var ki Yüce Allah, daha önce de açıkladığımız gibi korku halinde takiyye yapmayı başka ayetlerle mübah kılmıştır. Bu ayet ise iyiliği tavsiye edip kötülükten alıkoyma görevinin vacipliğini gerekli kılmaktadır.

(وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحاً
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾)

18-"«Gurura kapılarak insanlara burun kıvırma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez.»"

İbn Abbas ile Mücahid bu ayetin şu anlama geldiğini söylediler: "Büyüklük taslayarak insanlardan yüz çevirme."

İbrahim dedi ki: "İnsanlarla konuşurken avurtlarını şişirerek konuşma."

Bu da büyüklük taslamak anlamına gelmektedir. Çünkü başkalarına hitap ederken avurtlarını şişirerek konuşan kişi, mütekebbirdir.

Denildi ki: Ayette geçen (صَعَرْ) kelimesi, develerin boyunlarında ve başlarında görülen bir hastalıktır. Bu hastalığa yakalanan develer, yüzlerini çevirirken boyunlarıyla birlikte çevirirler. Yüzlerini ve boyunlarını insanlardan çeviren mütekebbir adamlar, bu develere benzetilmişlerdir.

Bir şair şöyle demiş:

(كُنَّا إِذَا الْجَبَّارُ صَعَّرَ خَدَّهُ ... أَقَمْنَا لَهُ مِنْ مَيْلِهِ فَتَقَوَّمَا)

"Zorba kişi yüzünü çevirdiğinde,

Eğikliğini doğrulttuk; o da düzeldi."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ... وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu karnında taşımıştır. Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[189]

Yüce Allah, anne babalara iyi davranma emrinin, gerek Müslüman gerekse kâfir bütün anna babaları kapsadığını bu ayetlerde açıklamaktadır. Zira son ayette şöyle buyurmaktadır: **"Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme"** buyurmaktadır. Sonra da onlarla iyi geçinme emrini **"Fakat dünya da onlarla iyi geçin"** emri ile tekid etmektedir. Bu ayet, evladını öldüren babaya kısas uygulanamayacağına, evladına zina isnadında bulunan babaya kazf/iftira haddi uygulanamayacağına, evladına olan borcunu ödemeyen babanın hapsedilemeyeceğine, kendisine ihtiyaçlarının olması durumunda evladın anne babasının nafakasını temin etmekle yükümlü olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu sayılan hususların tümü, evladın anne

189 Lokman, 31/14-15

babasıyla iyi geçinmesinin kapsamına girmektedir. Bunun aksini yapmak, onlarla iyi geçinmeye aykırı olur.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Oğluna olan borcunu ödemeyen baba hapsedilmez."

Yalnız Ebu Yusuf'un, "Evladına olan borcunu ödememekte direnen baba hapsedilir" dediği rivayet edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ)

"Bana yönelenlerin yoluna uy."[190]

Bu cümle, Müslümanların icmasının sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, Müslüman topluma tabi olmamızı emretmiştir. Bu ayet, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى)

"Kim mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız."[191]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا)

"Yeryüzünde böbürlenerek yürüme!"[192]

Ayette geçen (مَرَح) kelimesi, taşkınlık göstermek, böbürlenmek ve kişinin kendini beğenmesi, insanları hakir görmek ve onları küçümsemek gibi manalara gelir. Yüce Allah insanın bu tür davranışlarda bulunmasını yasaklamıştır. Çünkü kendini, varlığının başlangıcını ve nihayetini bilmeyenlerden başkaları böyle davranışlarda bulunmazlar.

190 Lokman, 31/15
191 Nisâ, 4/115
192 Lokman, 31/18

Hasan dedi ki: "İlkinde babasının sidik deliğinden çıkıp ana rahmine girişinde, ikincisinde de doğarken annesinin sidik deliğinden çıkışında olmak üzere iki defa sidik deliğinden çıkan insanoğlu nasıl olur da böbürlenir?"

(اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ)

"Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeni sevmez."[193]

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen (مُخْتَال) kelimesi kibirli kimse anlamına gelmektedir. (فَخُور) kelimesi ise Allah''ın kendisine bahşettiği nimetlerden ötürü insanları küçümseyerek onlara karşı övünen kimse anlamına gelmektedir. Çünkü kendisine verilen bu nimetler sebebiyle Allah'a karşı günah ve masiyet içinde olması değil, aksine O'na şükretmesi gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah'ın kendisine bahşettiği nimetleri anlatırken kendisinin Âdemoğlunun efendisi olduğunu, ancak bunu övünmek için söylemediğini ifade etmiştir. Bu nimeti övünmek için değil, şükretmek için anlattığını söylemiştir.

Nitekim şu ayette de bu hususa değinilmektedir:

(وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ)

"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat."[194]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ
الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾)

19-"«Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.»"

Yezid b. Ebi Habip dedi ki: "Yürüyüşünde hızlı ol."

193 Lokman, 31/18
194 Duhâ, 93/11

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu şekilde manalandırılması doğru olabilir. Çünkü kibirli kişi ağır ağır yürür. Hızlı yürümek, kibre ve kendini beğenmişliğe ters düşer.

(وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ)

"Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!"

Bu ayette sesin alçaltılması emredilmektedir. Çünkü böyle yapmak, tevazuya daha yakın bir davranıştır. Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى)

"Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınadığı kimselerdir."[195]

İnsanları hafife alarak onlara karşı övünme suretinde sesi yükseltmek, kötü bir davranıştır. Bunun faziletsiz ve çirkin bir davranış olduğu mezkûr ayette açıklanmıştır. Çünkü sesleri en çirkin ses olduğu halde eşekler de seslerini yükseltirler. Mezkûr ayetin (اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ) kısmını açıklarken Mücahid, bunun "Seslerin en çirkini" anlamına geldiğini söylemiştir. Mesela sevilmeyen bir şey hakkında "Bu çirkindir" denildiği gibi çok yüksek olan eşek sesi de seslerin en çirkini olarak nitelendirilmiştir. Yüce Allah, seslerini yükseltmekten sakınsınlar diye kullarını bu hususta terbiye etmek için bunları bize anlatmıştır.

(اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي
الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَداً وَمَا تَدْرِي
نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾)

195 Hucurât, 49/3

34-"Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."

Bu ayetin mefhum-u muhalifinden anlaşıldığına göre kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi kulların yanında değil, sadece Allah katındadır. Kendisi bildirmedikçe O'ndan başka hiç kimse kıyametin ne zaman kopacağını bilemez. Her ne kadar varlığı kuvvetle zannedilse de ana rahmindekinin gerçekliğini bizim bilmemizin mümkün olmadığına, bunun gerçekte ne olduğunu ancak Yüce Allah'ın bildiğine bu ayet delalet etmektedir. Bu da karısının rahmindeki çocuğu reddedip kendisinden olmadığını iddia eden kimsenin, aslında karısına zina isnad etmiş sayılmamasını gerektirmektedir. Nitekim biz bunu daha önce açıklamıştık.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْماً لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئاً إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾)

33-"Ey insanlar! Rabbinize saygısızlıktan sakının; hiçbir babanın evlâdından fayda göremeyeceği, evlâdın da babasından hiçbir yarar sağlayamayacağı bir günden korkun. Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın; o, yoldan çıkarıcı da (şeytan) Allah hakkında sizi ayartmasın."

Bu ayet, hiç kimsenin Allah katında babasının şeref ve soyu sebebiyle fazilet elde edemeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bu hususta hiç kimseyi başkalarına karşı ayrıcalıklı kılmamıştır. Bu bağlamda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir hadisi varid olmuştur:

(مَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ، لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ)

"Ameli kendisini geride bırakan kimseyi, nesebi hızlandırmaz (İleri götürmez)."[196]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, akrabalarına şöyle seslenmiştir: ***"Ey Abdulmuttaliboğulları! İnsanlar işledikleri amellerle bana gelirken siz neseplerinizle bana gelmeyin. Ben 'Allah katında sizi azaptan koruyamam' diyorum."***[197]

(لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهٖ) cümlesi, "Allah katında baba evladına yarar sağlayamaz" anlamına gelmektedir. Mesela (جَزَيْتُ عَنْكَ) cümlesi, "Sana yarar sağladım" anlamına gelmektedir.

196 Ebu Davud, İlim, 2

197 Abdurraûf el-Münavi, el-Fethu's Semavi bi Tahrici Ahâdisi'l Kâdi el-Beydavi: 1/185

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

32- SECDE SÛRESİ

(تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَطَمَعاً وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾)

16-"Korku ve ümit içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ebu Vâil, Muâz b. Cebel'in *radiyallahu anh* bu ayeti açıklarken şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir yolculukta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteydim. Bir gün seyir halindeyken yanına yaklaştım ve şöyle dedim:

- Ey Allah'ın Resûlü! Bana öyle bir şey söyle ki, onu yaptığım takdirde beni cennete koysun ve cehennemden uzaklaştırsın.

- ***Çok büyük bir şey sordun. Ama Allah'ın kolay kıldığı kimselere kolaydır. (O da şudur): Allah'a kulluk eder, O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılar, zekâtı verir, Ramazan orucunu tutar ve Beyt'i haccedersin. Hayrın bazı kapılarını sana göstereyim mi? (O kapılar şunlardır): Oruç (günahlara karşı) bir kalkandır. Sadaka, günahlara kefaret olur. Bir de adamın gece yarılarında kalkıp namaz kılmasıdır.*** (Böyle dedikten) sonra şu ayetleri okudu: (تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ .....جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **"Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz**

şeylerden de Allah için harcarlar. Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez." (Bu ayetleri okuduktan) sonra şöyle buyurdu: ***"İşin başını, direğini ve tepe noktasını sana göstereyim mi?"***

- Göster ey Allah'ın Resûlü.

- İşin başı İslâmdır. Direği namazdır. Tepe noktası Allah yolunda cihaddır. (Böyle dedikten sonra şöyle sordu:) ***Bütün bunların esasını sana haber vereyim mi?***

- Buyurun ey Allah'ın Resûlü.

- (Eliyle dilini tutarak şöyle buyurdu:) ***Şunu tut.***

- Ey Allah'ın Resûlü, söylediğimiz şeylerden ötürü sorgulanacak mıyız?

- Anası ölesi ey Muâz! İnsanları cehenneme yüz üstü vaziyette sokan şey, dilleriyle söylediklerinden başka bir şey midir?"[198]

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Abdurrezzak, Mamer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Katade, (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ) **"Hiç kimse, kendileri için saklanan göz aydınlıklarını bilemez"** âyetini okuduktan sonra şöyle dedi: Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

(أَعْدَدْتُ لِعِبَادِى الصَّالِحِينَ مَا لاَ عَيْنٌ رَأَتْ، وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ)

"Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kalpten geçmeyen mükâfatlar hazırladım."

Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ)

"Hiç kimse, kendileri için saklanan göz aydınlıklarını bilemez."[199]

198 Beyhaki. Şuabu'l-İman: 7/33

199 Buhari, Tefsiru'l-Kur'an, Secde, 32

(تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ)

"Onlar yataklarından kalkarlar" ayeti hakkında Mücahid ile Atâ'nın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yani yatsı namazını kılmak için yataklarından kalkarlar."

Bu ayeti açıklayan Hasan şöyle demiştir: "Akşam ile yatsı vakitleri arasında nafile namaz kılarlardı."

(يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا)

"Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet ederler" ayetini Dahhâk şöyle açıklamıştır: "Onlar duâ edip tazimde bulunarak Allah'ı zikrederler."

Katade dedi ki: "Allah'ın azabından korkup rahmetini ümid ederek ibadet ederler.

(وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)

"Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah'a itaat yolunda harcarlar."[200]

200 Secde, 32/16

بسم الله الرحمن الرحيم

33- AHZÂB SÛRESİ

(مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهٖ ۚ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ
الّٰٓـِٔي تُظٰهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهٰتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَاءَكُمْ اَبْنَاءَكُمْ ۭ ذٰلِكُمْ
قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ ۭ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾)

4-"Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir."

Bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Dâhiliğinden ötürü Kureyş kabilesinden bir adama "İki kalpli" derlerdi." Mücahid ile Katade'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Münafıklar, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki kalbi olduğunu söylerlerdi. Cenab-ı Allah, onların yalan söylediklerini bu ayetle bildirdi."

Hasan dedi ki: "Bir adam, 'Benim iki nefsim var. Biri bana bir şeyi emrederken diğeri o şeyi yapmamı yasaklıyor' dedi. Cenab-ı Allah onun hakkında bu ayeti indirdi."

Yine Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Beni Fihr kabilesinden bir adam, "İçimde iki kalbim var. Onların her birisiyle Muhammed'in aklının anladıklarından daha fazlasını anlıyorum" dedi. Aziz ve Celil olan Allah onu bu ayetle yalanladı."

Ebu Cafer et-Tahavi'nin anlattığına göre kendisinin tefsirinde de bu rivayetlerin aynısı yer almıştır.

İmam Muhammed'in bir çocuğun iki adamın menisinden yaratılabileceğine ilişkin görüşünü çürütmek maksadıyla Şafiî, adını vermediği bazı tefsircilerin (مَا جَعَلَ اللهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ) **"Allah, hiç-bir adamın içine iki kalp koymamıştır"** ayetini şöyle manalandırdığını söylemiştir: İslam geldikten sonra Allah, bir adamı iki babanın çocuğu olarak yaratmadı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzı bu manayı taşımamaktadır. Çünkü baba, kalp kelimesiyle ne hakiki manada ne de mecaz manada ifade edilebilir. Kalp kelimesi şer'î literatürde de baba için bir isim olamaz. Dolayısıyla ayetin bu şekilde te'vil edilmesi bir çok bakımdan yanlıştır.

Konuyla ilgili olarak Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى امْرَأَةٍ مُجِحٍّ وَهِيَ عَلَى بَابِ خِبَاءٍ ، أَوْ فُسْطَاطٍ , فَقَالَ : لِمَنْ هَذِهِ ؟ فَقَالُوا : لِفُلاَنٍ ، قَالَ : أَيُلِمُّ بِهَا ؟ قَالُوا : نَعَمْ ، قَالَ : لَقَدْ هَمَمْت أَنْ أَلْعَنَهُ لَعْنَةً تَدْخُلُ مَعَهُ قَبْرَهُ , فَكَيْفَ يَسْتَخْدِمُهُ وَهُوَ يَغْذُوهُ فِي بَصَرِهِ وَسَمْعِهِ , كَيْفَ يَرِثُهُ وَهُوَ لاَ يَحِلُّ لَهُ)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çadırının kapısında duran hamile bir (cariye) kadının yanına uğradı.

"Bu, kime ait?" diye sordu. Falana ait olduğunu söylediler.

"Bununla cinsel ilişkide bulunuyor mu?" diye sordu. "Evet" demeleri üzerine şöyle buyurdu:

"Ona, kendisiyle birlikte mezarına girecek kadar uzun sürecek bir lanet ile lanet etmek istedim. Onu (cariyenin doğuracağı çocuğu) nasıl köle

edinecek? Oysaki onun gözü ve kulağı (bedeni) kendisinden beslenmektedir. Kendisinden olmadığı halde o çocuğu nasıl kendine mirasçı kılacak?"[201]

Bu hadisteki ***"onun gözü ve kulağı (bedeni) kendisinden beslenmektedir"*** ifadesi, bir çocuğun iki erkeğin menisinden yaratılabileceğine delalet etmektedir.

Hz. Ali ile Hz. Ömer'in, bir çocuğun nesebinin iki babaya ait olmasına hükmettikleri rivayet edilmiştir. Sahabilerin bu ikisine muhalif görüş beyan ettikleri bilinmemektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰئِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْ)

"Kendilerine zıhâr yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır." [202]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cahiliyet devrinde erkekler, kadınlarına "Sen, bana anamın sırtı gibisin" diyerek zıhar yapıyorlardı. Yüce Allah, kocanın böyle demesi sebebiyle karısının kendisine annesi gibi haram olmayacağını, bu ifadenin hoş karşılanmayan ve yalan bir söz olduğunu şu ayetle haber vermiştir.

(وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا)

"Şüphesiz onlar (zıhar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar."[203]

Bu sözün söylenmesi, kadını kocasına haram kılar. Ancak bu haramlık kefaret vermekle ortadan kalkar. Yüce Allah, zıhar yapmakla kadının kocasına annesinin haramlığı gibi haram olması hükmünü iptal etmiştir. Çünkü anne, daimi mahremlerdendir.

---

201 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/371

202 Ahzâb, 33/4

203 Mücadele, 58/2

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَاءَكُمْ اَبْنَاءَكُمْ)

"Evlatlıklarınızı öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır."[204]

Bu ayetin Zeyd b. Hârise *radiyallahu anh* hakkında indiği söylenmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu evlat edinmişti. Ona 'Muhammed'in oğlu Zeyd' deniliyordu.

Mücahid, Katade ve başkalarının böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, sünnetin Kur'an'la neshedilmesini gerektirmektedir. Çünkü ilk hüküm Kur'an'sız sabit olmuştu. Kur'an onu neshetti.

(ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ)

"Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür."

Bunun bir hükmü, manası ve gerçekliği yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُدْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُوا اٰبَاءَهُمْ
فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَأْتُمْ
بِهٖ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴿٥﴾)

5-"Evlâtlıklarınızı babalarının soyadlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve ka-

204 Ahzâb, 33/4

sıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir."

Bu ayet onlara kardeş demenin mübahlığına delalet etmektedir. Nesep bağı olmadan başkasına baba demek haram kılınmıştır. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri bir kimsenin kölesinden bahsederken "o benim kardeşimdir" demesi durumunda kölesinin azad edilmiş olmayacağını söylemişlerdir. Çünkü bu cümledeki kardeşlik ile din kardeşliği kastedilmiş olabilir. Ama "o benim oğlumdur" derse, kölesi azad edilmiş olur. Çünkü arada nesep bağı olmadan bir kimsenin bir başkası için "o benim oğlumdur" demesi menedilmiştir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنِ ادَّعَى إلى غير أبيه وهو يعلمُ أنه غيرُ أبيه فالجنَّةُ عليه حرام)

"Bir kimse, babası olmadığını bildiği halde bir başkasının kendi babası olduğunu iddia ederse, kendisine cennet haram olur."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَأْتُمْ بِهِ)

"Hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur."

Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Aralarında nesep bağı bulunmayan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Zeyd b. Hârise'nin *radiyallahu anh* baba-oğul olduklarını söyleme yasağının, benzer durumda olan başkaları için de geçerli olduğu söylenmiştir."

(وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ)

"Fakat kasten yaptığınız şeylerde size günah vardır."

Kasıt, bu açıklamadan sonra gerek bu meselede gerek başka meselede yasak olanı bilerek yapmanızdır.

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Ma'mer, (وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَأْتُمْ بِهِ) **"Hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur"** ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimsenin babası olduğuna inandığın ama aslında babası olmayan bir şahsın oğlu olduğunu iddia edersen senin için bir sakınca yoktur."

Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* bir adamın, "Allahım, hataen işlediğim günahlarımı bağışla" diyerek dua ettiğini işitince ona şöyle demişti: "Kasten işlediğin günahlardan ötürü bağışlanma dile. Hataen işlediğin günahlar bağışlanır."

Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* şöyle derdi: "Hataen günah işlemenizden korkmuyorum. Lâkin kasten günah işlemenizden korkuyorum. Birbirinizi öldürmenizden korkmuyorum. (Çünkü bunu yapmazsınız). Lâkin nüfusunuzun çokluğuyla birbirinize karşı övünmenizden korkuyorum. İşlediğiniz amelleri küçük görmenizden korkmuyorum. Lâkin o amelleri çok görmenizden korkuyorum."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهٗ اُمَّهَاتُهُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفاً كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوراً ﴿٦﴾)

6-"Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar Allah'ın kitabında (mirasçılık bakımından) birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lutufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm kitapta kayıt altına alınmıştır."

Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radiyallahu anh*, bu ayetle ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أنا أَولى بكلِّ مؤمنٍ من نفسِه، فأيُّما رجل مات
وتَرك دَيْناً فإليَّ، ومن ترك مالاً فلورثته)

"Ben her mü'mine kendi canından daha yakınım. Bir adam ölüp geride borç bırakırsa onu ödemek bana düşer. Geride mal bırakırsa o mal mirasçılarınındır."[205]

(اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ) **"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir"** ayetinin manası hakkında şöyle denilmiştir: Başkalarının davet ettiği şeylere ve kendi canınızın istediği şeylere yönelmektense, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davet ettiği şeylere yönelmeniz daha önceliklidir.

Yukarıdaki ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: İnsanın kendi nefsi hakkında hükmetmediği şeyi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmetme hakkı vardır. Çünkü ona itaat etmek, Allah'a itaat etme anlamına geldiğinden ötürü vaciptir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce naklettiğimiz haber, sonra naklettiğimize mana bakımından aykırı düşmemektedir. Onun manasını ölenin borcunu ödemekle sınırlı tutmamak gerekir. Zira orada kastedilen mana şu olabilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mü'minlere yaptığı davete yönelmek, onların kendi nefislerinin davet ve arzusuna uymalarına göre daha öncelikli olmalıdır. Onun kendileri hakkında vereceği hükme öncelikle uyup itaat etmeleri ve kendisine tabi olmaları gerekir. Bunlar anlatıldıktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, geride borç bırakarak ölen kişinin borcunu kendisinin ödeyeceğini haber vermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهٰتُهُمْ)

"Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır."

205 Ebu Davud, Feraiz, 15

Bu cümlenin iki manaya geldiği söylenmiştir:

1-Kendilerine saygı ve hürmet gösterilmesi gerektiği hususunda mü'minlerin anaları gibidirler.

2-Kendileriyle evlenmenin haram olması bakımından mü'minlerin anaları gibidirler. Yoksa her bakımdan mü'minlerin anaları gibi oldukları manası kastedilmiş değildir. Şayet öyle olsaydı insanların onların kızlarıyla evlenmeleri caiz olmazdı. Çünkü o takdirde kızları, mü'minlerin kardeşleri olacaklardı. Halbuki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kızlarını mü'minlerle evlendirmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşleri mü'minlerin gerçek anaları olsalardı, mallarını onlara miras bırakırlardı.

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* kıraatinde, (وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ) **"Peygamber de onların babalarıdır"** cümlesinin yer aldığı rivayet edilmiştir. Bu eğer doğruysa, kendilerine şefkatli olma ve onlara faydalı olacak şeyleri araştırma bakımından Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onların babası gibi olduğu manası kastedilmiştir.

Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ
حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ)

"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."[206]

(اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلَى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا)

"Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka."[207]

Muhammed b. Hanefiyye bu ayetin, Yahudi veya Hristiyan için vasiyette bulunmanın caiz olduğunu bildirmek için indiğini rivayet etmiştir.

206 Tevbe, 9/128
207 Ahzâb, 33/6

Hasan, bu ayetin sıla-i rahimde bulunmak gerektiği anlamına geldiğini söylemiştir.

Atâ dedi ki: "Bu ayet, bir mü'min ile bir kâfirin akraba olması, hayatta iken mü'minin ona mali yardımda bulunabileceği, ölümünden sonra da ona malının bir kısmının verilmesi için vasiyette bulunabileceği anlamına gelmektedir."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, (اِلَّا اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا) **"Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka"** ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Senin dininden olmayan bir akraban varsa, onun için bir vasiyette bulunabilirsin. Çünkü akrabalık yönüyle senin velindir. Ama dini yönden senin velin değildir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيراً ﴿٢١﴾)

21-"İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."

Bazı kimseler bu ayete dayanarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiillerinin vacip ve yaptığı işlerde kendisine uymanın gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bunlara muhalif olanlar da bu ayete dayanarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiillerinin vacip olmadığını söylemişlerdir. İlk grup, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* örnek almanın ona uymak olduğunu söylemişlerdir. Bu da onun hem söylediklerine hem de yaptıklarına uymak manasına gelir. Yüce Allah'ın (لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ) **"Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman"** buyurmuş olması, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıklarına ve söylediklerine uymanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, bu uymayı imanın şartı kılmıştır.

Tıpkı şu ayette ve iman kelimesiyle birlikte zikredilen benzeri lafızlarda olduğu gibi:

(وَاتَّقُوا اللهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)

"Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının."[208]

Bu deliller, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıklarına ve söylediklerine uymanın vacip olduğuna delalet etmektedirler.

Diğer grup da (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) **"Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için güzel bir örnek vardır"** ayetini delil göstererek, bu ayetin zahirinin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıklarına ve söylediklerine uymanın vacip değil, mendup olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunlara göre ayetteki (لَكُمْ) kelimesi mendupluk ifade etmektedir. Bu tıpkı şuna benzemektedir: Bir kişinin size (لَكَ أَنْ تُصَلِّيَ) "Namaz kılabilirsin" ve (لَكَ أَنْ تَتَصَدَّقَ) "Sadaka verebilirsin" demesi, namaz kılmanız ve sadaka vermeniz gerekir, anlamına gelmez. Aksine bu sözden, isterseniz namaz kılarsınız, istemezseniz kılmazsınız, isterseniz sadaka verirsiniz, istemezseniz vermezsiniz, manası anlaşılır. Ama ayette (عَلَيْكُمْ التَّأَسِّي بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) "Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* örnek almanız gerekir" denilseydi, o zaman onun yaptıklarına ve söylediklerine uymak vacip olurdu.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Doğrusu şu ki, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* örnek almanın vacipliğine bu ayette delalet bulunmamaktadır. Aksine kuvvetli olan görüşe göre bu ayet, anlattıklarımızdan ötürü Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* örnek almanın vaciplikten çok mendupluğuna delalet etmektedir. Bununla beraber örnek alma hususu emir kipi ile bildirilmiş olsaydı bile bu, onu örnek almanın vacipliğine delalet etmezdi. Çünkü onu örnek almak, onun yaptığının aynısını yapmaktır. Yaptığı fiilin hükmünde veya manasında ona muhalefet edersek, onu örnek almış olmayız. Mesela o bir fiili mendup olarak yapmış olur da biz aynı fiili vacip olduğuna inanarak yaparsak, onu örnek almış olmayız. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir fiili vacip olarak yaptığını bilmeden bizim vacip olduğuna inanarak o fiili yapmamız caiz olmaz. Kendisinin o fiili vacip olarak yaptığını bildiğimizde bizim de o fiili vacipliğine inanarak yapmamız gerekir. Bu gereklilik

208 Mâide, 5/57

bu ayetten dolayı değildir. Çünkü bu ayette Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* örnek almanın vacipliğine ilişkin bir delalet yoktur. Lâkin başka ayette Cenab-ı Allah, ona uymamızı emretmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا اِيمَاناً وَتَسْلِيماً ﴿٢٢﴾)

22-"Mümınler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, «Bu, Allah'ın ve resulünün bize vaad ettiği durumdur, Allah ve Resulü hep doğru söyler» dediler; bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı."

Denildi ki: Müşriklerle karşılaştıklarında onlara karşı muzaffer olup üstünlük sağlayacaklarını Cenab-ı Allah mü'minlere vaad etmişti.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ)

"Dinini, bütün dinlere üstün kılmak için"[209]

Katade dedi ki: Onlara vaad ettiği şu ayetteydi:

(اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ...اَلَا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ)

"Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? ...İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır."[210]

209 Tevbe, 9/33
210 Bakara, 2/214

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا)

"Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır."[211]

Bu ayette imtihanla karşılaştıklarında mü'minlerin nasıl tavır takındıkları anlatılmakta, kalp gözlerini açıp inançlarını artırdıkları bildirilmektedir. Bu, Allah'a iman konusunda kalp gözü açık olan mü'minlerin vasfıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾)

23-"Müminlerden bir kısmı Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; (vaadlerini) asla değiştirmediler."

Ayette geçen (النَّحْب) kelimesinin adak anlamına geldiği söylenmiştir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "İçlerinden bir kısmı Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar ve adaklarını yerine getirdiler."

Hasan dedi ki: "Verdikleri söze sadık kalarak öldüler."

Ayette geçen (النَّحْب) kelimesinin ölüm anlamına geldiği söylenir. Bu kelime, bir gün bir gece süreyle yürümeye devam etmek anlamına da gelmektedir.

Mücahid, ayette geçen (قَضَىٰ نَحْبَهُ) cümlesinin, "sözünü yerine getirdi" anlamına geldiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (النَّحْب) kelimesinin söz verme ve adakta bulunma manalarına gelmesi mümkün olduğuna ve verdikleri söze sadık kalıp adaklarını yerine getirenleri Yüce Allah övdüğüne göre

211 Ahzâb, 33/22

bu ayet, adağın ayniyle yerine getirilmesi gerektiğine, adak yerine yemin kefareti vermenin yeterli olmayacağına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقاً تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقاً ﴿٢٦﴾)

26-"Ehl-i kitap'tan onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz."

Ayette geçen (صَيَاصِي) kelimesinin, düşmanlarının içine girip kendilerini korudukları kaleler anlamına gelmektedir. (الصِّيصَة) kelimesi sözlükte sığırın, kendini savunmada kullandığı boynuzu anlamına gelmektedir. Horoz kendini pençesiyle savunduğu için horoz pençesine de (الصِّيصَة) adı verilmiştir. İçindekiler kendilerini düşmanlarına karşı savunabildikleri için kalelere bu sebeple (صَيَاصِي) denmiştir. Bu ayette Kurayzaoğulları Yahudilerinden bahsedilmektedir. Onlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile yapmış oldukları antlaşmayı bozup Hendek savaşında Müslümanlara karşı saldırıya geçen gruplara yardım etmişlerdi. Hasan, ayette sözü edilenlerin Nadiroğulları Yahudileri olduğunu söylemiştir. Diğer raviler ise Kurayzaoğulları Yahudileri olduğunu söylemişlerdir. Ayetin zahiri de sözü edilenlerin Kurayzaoğulları Yahudileri olduğuna delalet etmektedir. Zira Yüce Allah, (فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا) **"Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz"** buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Nadiroğulları Yahudilerini öldürmemiş ve de esir almamıştı. Sadece onları yurtlarından sürgün etmişti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضاً لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيراً ﴿٢٧﴾)

27-"Onların topraklarını, evlerini, mallarını, o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size miras bıraktı. Allah her şeye kādirdir."

Yani Kurayzaoğullarının yurduna sizleri varis kıldı. Ayette Nadiroğulları Yahudilerinin kastedildiğini söyleyenlere göre ise mana şöyle olur: Allah, sizi Nadiroğulları Yahudilerinin yurduna varis kıldı.

Ayette geçen (وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا) **"Henüz ayak basmadığınız topraklar"**dan kasıt, Hasan'a göre Fars ve Bizans topraklarıdır.

Katade'ye göre Mekke, Yezid b. Roman'a göre ise Hayber topraklarıdır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Devlet başkanının savaşarak fethettiği yerlere, ganimetten pay alanlar sahip olurlar. Devlet başkanının o yerleri, oradaki ahalinin mülkiyetinde bırakması caiz değildir. Zira Yüce Allah (وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا) **"Allah, sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı"** buyurmuştur. Bu ayetin zahiri o yerlerin mülkiyetinin, ganimetten pay alanlara devredilmesini gerektirmektedir. Ancak bu söylediklerini destekleyen bir delil bu ayette mevcut değildir. Zira (وَاَوْرَثَكُمْ) **"Sizi varis kıldı"** cümlesinin zahiri, oraların sadece mâliki olmayı değil, aynı zamanda oralarda eğemen olma ve idaresini de ele geçirmeyi gerektirmektedir. Şu halde bu hususlardan biri gerçekleştiğinde ayetin manası sahih bir şekilde tahakkuk etmiş olur.

Nitekim başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا)

"Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik."[212]

Görüldüğü gibi buradaki miras ile mülkiyet manası kastedilmemiştir. Şunu da belirtmeliyiz ki, mezkûr ayetteki miras kelimesiyle mülkiyet manası kastedilmişse bu, (وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ) **"Allah, sizi onların topraklarına**

212 Fâtır, 34/32

varis kıldı" ayetinde de işaret edildiği gibi Kurayzaoğullarının yurdudur. (وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا) **"Henüz ayak basmadığınız toprak"** ifadesine gelince bununla bütün yerlerin değil, sadece bir yerin kastedilmiş olması gerekir. Bununla eğer Hayber kastedilmişse, Müslümanlar orayı elegeçirdiler. Yok eğer Fars ve Bizans diyarı kastedilmişse, Müslümanlar Fars ve Bizans'ın bazı yerlerini ele geçirdiler. Böylece ayetin gereği yerine getirildi. Ayette o diyarların tamamının ele geçirilmesi gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü (وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا) **"Henüz ayak basmadığınız toprak"** ifadesi, sadece bir yer anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu ifadede muhalifimizin görüşünü destekleyen bir delil bulunmamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً ﴿٢٨﴾)

28-"Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: «Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım.»"[213]

Abdullah b. Muhammed el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللهَ وَرَسُولَهُ) **"Eğer Allah'ı ve Resûlü'nü istiyorsanız"**[214] ayeti indiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yanıma geldi. (Eşlerinin tercihlerini sormaya) benden başladı. Şöyle dedi: ***"Sana bir şey anlatacağım. Bu konuda annenle babana danışmadan acele karar verme."***

Hz. Aişe *radiyallahu anh* şöyle dedi: "Allah Teâlâ biliyor ki annemle babam, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* ayrılmamı bana tavsiye edecek değillerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana bunu anlattıktan sonra bana şu ayeti okudu: (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا...) **"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: «Eğer dünya hayatını ve onun süsünü**

213 [Mut'a, koca tarafından, boşadığı eşine verilen para ya da maldır. Mütercim]
214 Ahzâb, 33/29

istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım»" ayetini okudu. Ben, ona şu cevabı verdim. "Bunun için mi annemle babama danışacağım? Ben kesinlikle Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu istiyorum."[215]

Cürcani'den başkasının Abdurrezzak'tan naklen bildirdiğine göre Ma'mer, Eyyüb'ün kendisine şunu anlattığını söylemiştir: Hz. Aişe *radiyallahu anh*, "Ey Allah'ın Resûlü, benim seni tercih ettiğimi diğer eşlerine söyleme" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise ona şu karşılığı verdi:

(إِنَّمَا بُعِثْت مُعَلِّمًا وَلَمْ أُبْعَثْ مُتَعَنِّتًا)

"Ben güçlük çıkarıcı olarak değil, öğretici olarak gönderildim."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine hangi konuda tercihte bulunmalarını teklif ettiği meselesinde ihtilaf edilmiştir. Hasan ile Katade'ye göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlardan, dünya ile ahiretten birini tercih etmelerini istemiştir. Çünkü ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ)

"Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu istiyorsanız..."

Başkaları dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine, kendisiyle evli kalma ya da boşanmayı tercih etmeleri teklifinde bulunmuştur. Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorlarsa bu, boşanmayı tercih etikleri anlamına gelecekti. Çünkü ayette şöyle buyrulmuştu:

(اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

"Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım."

215 Buhari, Tefsiru'l-Kur'an, 33 Ahzâb; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/58

Bu ayetten anlaşıldığına göre dünyayı tercih etmeleri, boşanmayı tercih etmeleri anlamına gelecekti. Bu görüşte olanlar, Mesruk'un şu rivayetini delil olarak ileri sürmektedirler: Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* soruldu: Bir adam karısına tercihte bulunmasını teklifte bulunur da karısı 'Muhakkak ki Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* tercih ettim' (başka bir rivayete göre "Onu seçtik") derse, bu boşama sayılır mı? Hz. Aişe *radiyallahu anh* bunu boşama saymamıştır.

Bazı fakihler dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine, sadece mezkûr ayetteki şıklardan birini tercih etmeleri teklifinde bulunmuştur. Önce naklettiğimiz Urve'nin Hz. Aişe'den *radiyallahu anh* yaptığı rivayet de buna delalet etmektedir. O rivayette anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* şöyle demişti: ***"Sana bir şey anlatacağım. Bu konuda annenle babana danışmadan acele karar verme."***

Hz. Aişe *radiyallahu anh* şöyle dedi: "Allah Teâlâ biliyor ki annemle babam, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* ayrılmamı bana tavsiye edecek değillerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana bunu anlattıktan sonra değillerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana bunu anlattıktan sonra [illegible] Ben, onu şu cevabı verdim: 'Ben kesinlikle Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu istiyorum."

Dediler ki: Bu rivayet de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşlerine dünya ve ahiretten birini, boşanma ya da evli kalmayı tercih etmelerini teklif ettiğine birkaç yönden delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* ***"Annen ile babana danışmadan acele karar verme"*** demişti. Bilindiği gibi, dünyayı ahirete tercih edip etmesi konusunda kişinin fikri sorulmaz. Şu halde evli kalma veya boşanıp ayrılma konusunda fikrinin sorulduğu ispatlanmış oldu. Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* "Annem ile babam, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* ayrılmamı bana tavsiye edecek değillerdi" ve "Ben Allah'ı ve Resûlü'nü istiyorum" demesi ve bütün bu anlatılanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine, evli kalmakla boşanmak arasında bir tercihte bulunmalarını teklif ettiğine delalet etmektedir.

Tercihin evli kalmakla boşanma arasında yapılmasının teklif edildiğini söyleyenler, şu ayete dayanmaktadırlar:

(اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

"Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım."

Bu görüşte olanlar derler ki: Cenab-ı Allah, eşlerinin dünyayı tercih etmeleri durumunda onları boşamasını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti. Bu da onların dünyayı tercih etmeleri sebebiyle boşanmış olmamalarını gerektirmektedir. Mesela bir adam karısına "Şunu tercih edersen seni boşarım" dediğinde, karısının o şeyi tercih etmesinden sonra kendisini boşayacağını bildirmek istemiş olur. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kesinlikle bu ayet, eşlerinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile evli kalma ya da boşanma tercihinde bulunmalarını gerektirmekte idi. Çünkü (وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ) **"Eğer Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu ve onun süsünü istiyorsanız"** cümlesinde eşlerinin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ayrılmalarının kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü bu son cümledeki tercih ile Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ahiret yurdunun tercih edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Böylece ayetteki tercihten kastın, eşlerinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile evli kalma veya boşanmayı tercih etmeleri olduğu ispatlanmış oldu. (فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ) **"Gelin size mut'a vereyim"** cümlesi de buna delalet etmektedir.

Mut'a, boşanma veya evli kalmayı tercih etmesi kendisine teklif edilen kadının boşanmayı tercih etmesinden sonra verilir.

(وَاُسَرِّحْكُنَّ)

"Sizi bırakayım" kelimesiyle, boşandıktan sonra kadınıların evden çıkarılması kastedilmektedir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ...وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

"Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."[216]

Bu ayette de boşamadan sonra kadına mut'a verilmesi emredilmiştir. (تسْرِيح) kelimesiyle de boşanan kadının (iddetini tamamladıktan sonra) evden çıkarılması kastedilmiştir.

Bir erkeğin karısına muhayyerlik hakkı tanıması durumunda nasıl bir hükmün cereyan edeceği hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali *radiyallahu anh* dedi ki: "Muhayyer kılınan kadın eşini tercih ederse bir ric'î talak; kendini tercih ederse bir bâin talak meydana gelir."

Hz. Ömer ve Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* dediler ki: (Muhayyer kılınan kadın kendini tercih ederse bir ric'î talak meydana gelir. Eşini tercih ederse boşanma meydana gelmez."

Zeyd b. Sabit *radiyallahu anh*, muhayyerlik hakkında şöyle dedi: "Muhayyer kılınan kadın eşini tercih ederse boşanma meydana gelmez. Kendini tercih ederse üç talak ile boşanma gerçekleşir. Koca, karısına "Kendin hakkında karar verme yetkisi senin elinde" dediğinde kadın kendini tercih ederse, bir ric'î talak meydana gelir."

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Muhayyer kılınan kadın eşini tercih ederse boşanma meydana gelmez. Kendini tercih ederse bir bâin talak meydana gelir. Tabi muhayyer kılarken kocası

216 Ahzâb, 33/49

boşamayı kasdetmişse hüküm böyledir. Kocası üç talaka niyet etmiş olsa bile bu durumda üç talak meydana gelmez. Ama koca 'Kendin hakkında karar verme yetkisi senin elinde' demişse aynı hüküm geçerli olur. Yalnız böyle derken kadının üç talakla boşanmasına niyet etmiş ve kadın da kendini tercih etmişse üç talakla boşanma meydana gelir."

İbn Ebi leyla, Sevri ve Evzai dediler ki: "Kocası tarafından muhayyer kılınan kadın kocasını tercih ederse boşanma meydana gelmez. Kendini tercih ederse bir ric'î talak meydana gelir. Bu durumda koca, karısına ric'at/dönüş yapabilir."

Mâlik dedi ki: "Kocası tarafından muhayyer kılınan kadın kendini tercih ederse üç talak meydana gelir. Ama kendini boşarsa bir şey meydana gelmez. Kocası 'Kendin hakkında karar verme yetkisi senin elinde' demişse, kadın 'Ben bir talakla boşanmayı kasdettim' derse bu durumda kocası ona ric'at/dönüş yapabilir. Kocası tarafından muhayyer kılınmışsa, kadın 'Ben bir talakla boşanmayı kasdettim' derse bu durumda kadının sözü doğru kabul edilmez. Kocası ona, (اخْتَارِي تَطْلِيقَةً) "Bir talakla boşanmayı tercih et" der ve o da kendini boşarsa, bir ric'î talak meydana gelir."

Leys dedi ki: "Kocası tarafından muhayyer kılınan kadın, eğer kocasını tercih ederse boşanma meydana gelmez. Şayet kendini tercih ederse bir bâin talak meydana gelir."

Şafiî dedi ki: "Koca karısına 'Kendini tercih et' veya 'Kendin hakkında karar verme yetkisi senin elinde' demişse bununla boşama meydana gelmez. Ama bunu derken kadını boşamayı kasdetmişse kadın da kendini tercih ettiğini söylerken boşanmayı kastederse o zaman boşanma meydana gelir. Kadının böyle bir kastı yoksa boşanma meydana gelmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kocanın karısını muhayyer kılması kendi başına ne sarih ne de kinaî boşamadır. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Koca üç talakla boşamaya niyet etmiş olsa bile karısını muhayyer kılmakla karısı üç talakla boşanmış olmaz. Bunun delili şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerini muhayyer kıldığında onlar kendisini tercih ettiler ve bu, boşanma olmadı. Çünkü muhayyer kılmak, sadece boşama anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla erkeğin karısını muhayyer kılması, onu boşamak istediğine delalet etmez. Size göre bu, kadına

hitaben söylenen "İddet bekle" cümlesi gibi değildir. Zira boşama kastıyla söylendiğinde "İddet bekle" cümlesiyle boşanma meydana gelir. Çünkü iddet beklemek, talakın gereklerindendir. Talaka ancak lafız ile delalet olunur. Muhayyerliğe gelince kadın eğer kendini tercih ederse boşanmanın meydana geleceği hususunda fakihler görüşbirliği etmişlerdir. Bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerini muhayyer kılması, evliliği devam ettirmekle boşanmak arasında bir tercihte bulunmaları anlamına geliyordu. Eşleri eğer kendilerini tercih etmiş olsalardı boşanma meydana gelecekti. Eğer öyle olmasaydı, muhayyer kılmanın bir anlamı olmayacaktı. Nikâhta ihdas edilen diğer muhayyerlikler de buna benzemektedir. Mesela iktidarsız veya kesik penisli erkeğin karısı muhayyer kılınır da kadın ayrılmayı tercih ederse, boşanma meydana gelir. Bu sebeple fakihler bu boşanmayı üç talak saymamışlardır. Çünkü asılda olmayıp sonradan ihdas edilen muhayyerliklerde üç talak gerçekleşmez.

[Karısına Nafaka Vermekten Aciz Olan Kimsenin Karısını Muhayyer Bırakması]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimseler karısına nafaka vermekten aciz olan kimsenin onu muhayyer kılmasının vacip olduğunu, muhayyer kıldığı karısının ayrılmayı tercih etmesi durumunda hâkimin onları birbirinden ayırması gerektiğine bu ayeti delil göstermektedirler. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dünya ile ahiretten birini tercih etmekle emrolunup da kendisi fakirlik ile ahireti tercih ettiğinde, Yüce Allah eşlerini de muhayyer kılmasını emretmişti.

Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا...)

"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: «Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım.»"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette onların anlattıklarını destekleyecek bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Cenab-ı Allah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerini muhayyer kılmasını, onların dünya hayatını

ve süsünü istemeleri şartına bağlamıştır. Bilindiği gibi eşlerimizin dünya hayatını ve süsünü istemeleri, onların kocalarından boşanmalarını gerektirmemektedir. Cenab-ı Allah'ın, Peygamber eşlerinin muhayyer kılınmasını vacip etmesini gerektiren sebep, başkalarının eşlerini muhayyer kılmayı gerektirmez. Şu halde karısına nafaka vermekten aciz olan kimse ile karısını hâkimin birbirinden ayırmasını gerektiren bir delil bu ayette mevcut değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dünyayı değil de ahireti seçmesi, zenginliği değil de fakirliği tercih etmesi, eşlerinin nafakasını temin etmekten aciz olduğunu göstermez. Çünkü kişi fakir olduğu halde eşlerinin nafakasını temin edebilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin nafakasını temin etmekten aciz olduğunu hiç kimse iddia etmediği gibi buna dair bir rivayet de gelmiş değildir. Aksine o, eşlerinin bir yıllık azığını önceden temin ederdi. Mezkûr ayetten bu şekilde istidlalde bulunan kimse, bu ayetin hükmünden habersiz demektir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيراً ﴿٣٠﴾)

30-"Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir."

Peygamber eşlerinin azabının iki kat oluşunun iki manaya geldiği söylenmiştir:

1-Allah'ın onlara bahşettiği nimetler, başka kadınlara verilen nimetlerden çok daha fazladır. Çünkü onlar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* eş olmuşlardır. Vahiy, onlarına evlerine inmiş, kendileri de bununla şereflenmişlerdir. Bu büyük nimetlerin değerini bilmemelerinin azabının daha büyük olması, yerinde olacaktır. Çünkü nimet büyüdükçe ona karşı nankörlüğün cezasının daha da büyük olması gerekecektir. Azabın artması, yapılan nankörlükle orantılı olacaktır. Mesela bir kişinin kendi babasını tokatlaması durumunda alacağı ceza, başkasını tokatlaması halinde alacağı cezadan daha fazla olur. Çünkü kendisinin üzerinde babalık nimeti vardır. Bu te'vilin doğruluğuna daha sonra gelen ayetlerde delalet vardır:

(وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ)

"Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın." [217]

Günah işlemeleri durumunda Peygamber eşlerinin azabının iki kat olacağının delili şudur: Evlerinde Allah'ın ayetleri okunduğu için büyük nimetlere mazhar olmuşlardır. (Buna rağmen günah işlemeleri durumunda azapları da iki kat olacaktır.) Bundan ötürü taat ve ibadette bulunmaları durumunda sevapları da şu ayette bildirildiği gibi iki kat olacaktır:

(وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ)

"İçinizden kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz."[218]

İtaat edildiğinde sevap kazanıldığı kadar, günah işleme durumunda o kadar azap hak edilir.

2-Eşlerinin günah işlemeleri Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* rahatsız eder, incitir, utanmasına ve kederlenmesine sebep olurdu. Bilindiği gibi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* eziyet edenlerin günahı, başkalarına eziyet edenlerin günahından daha büyük olur.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا)

"Şüphesiz Allah ve Resûlü'nü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır. Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir."[219]

---

217 Ahzâb, 33/34
218 Ahzâb, 33/31
219 Ahzâb, 33/57-58

Cenab-ı Allah, Peygamber eşlerinin taat ve ibadetlerinin büyük öneme sahip olduğunu bildirmiş ve bunlara karşılık olarak iki kat sevap kazanacaklarına hükmetmiştir. Bu, salih amel işleyen âlim bir kişinin, salih amel işleyen cahil bir kişiden daha üstün ve sevabının da daha büyük olacağına delalet etmektedir. (وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللهِ وَالْحِكْمَةِ) **"Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın"** ayeti de buna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلاً مَعْرُوفاً ﴿٣٢﴾)

32-"Ey peygamber hanımları! Kendinizi kötülüklerden korumanız şartıyla, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin, sonra kalbi çürük olan umuda kapılır, sizden beklendiği şekilde konuşun."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak denildi ki: Erkeklerle konuşurken kadınlar yumuşak bir edayla konuşmasınlar ki, zan ve töhmet ehli erkekler ümide kapılmasınlar. Diğer kadınların da erkeklerle konuşurken erkekler ümide kapılmasınlar diye yumuşak bir edayla konuşmalarının menedildiğine bu ayet delalet etmektedir. Kadınların da erkeklere karşı ümitlenmemek için bu şekilde konuşmaktan menedildikleri bu ayetten yapılan çıkarımla anlaşılmaktadır. Bu ayet şu hükme de delalet etmektedir: Konuşurken kadın için en iyisi, erkeklerin duyabileceği kadar sesini yükseltmemesidir. Yine bu ayetin delaletinden anlaşıldığına göre kadının, ezan okuması yasaklanmıştır. Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler.

Yüce Allah bu konuyla ilgili olarak başka bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ)

"Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar."[220]

220 Nûr, 24/31

Kadının halhalının sesini duyurması yasak olduğuna göre, genç ise konuşmasının fitneye yolaçmasından korkulması durumunda sesini yükseltmesi öncelikle yasak olmalıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً ﴿٣٣﴾)

33-"Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir."

Hişam, Muhammed b. Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sevde binti Zem'a'ya *radiyallahu anh*, "Kardeşlerin çıktığı gibi sen de evden dışarı çıkmaz mısın?" diye sorduklarında "Vallahi haccettim. Umre yaptım. Sonra Allah evimde oturmamı emretti. Allah'a yemin ederim ki evden çıkmayacağım" dedi. Yaşadığı sürece evden dışarı çıkmadı. Nihayet vefat edince cenazesini evden çıkardılar. (وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ) **"Evlerinizde oturun"** emrinin vakur, sâkin ve ağırbaşlı olun anlamına geldiği de söylenmiştir. Mesela evinde sükûnet ve dinginlik içinde oturan bir kişi için (وَقَرَفُلانٌ فِي مَنْزِلِهِ يَقِرُ وُقُورًا) denilir. Bu ayet, kadınların evlerinde oturmakla emrolunduklarına ve dışarı çıkmalarının yasaklandığına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى)

"Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın."

İbn Ebi Necih, bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadın bir topluluğun önünde yürüyüp giderdi. İşte bu, cahiliyet devri kadınlarının açılıp saçılmasıydı."

Said, Katade'nin bu ayetle ilgili şu açıklamayı yaptığını rivayet etmiştir: "Ey kadınlar, evinizden dışarı çıktığınızda önceki cahiliyet dönemi kadınları gibi açılıp saçılmayın. Kadınlar yürürken işveli ve cilveli bir eda ile yürürlerdi. Cenab-ı Allah böyle yapmalarını yasakladı."

Ayette kastedilenin, kadınların güzelliklerini erkeklere göstermesi olduğu söylenmiştir. Ayetteki "önceki cahiliyet dönemi" ile İslam öncesi cahiliyet dönemi kastedilmiştir. İkinci cahiliyet ise önceki cahiliyet dönemi kadınları gibi İslami dönemde açılıp saçılan kadınların hal ve hareketleridir. Bu gibi tavır ve davranışlarda bulunmasınlar ve korunsunlar diye Cenab-ı Allah Peygamber eşlerini ve diğer mü'min kadınları edep dairesinde hareket etmeye davet etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ)

"Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek istiyor."[221]

Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* den rivayet olunduğuna göre bu ayet Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında inmiştir. İkrime ise özel olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşleri hakkında indiğini söylemiştir. Bu görüşte olanların delili şudur: Bu ayetin baş kısmı ile devamında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinden bahsedilmektedir.

Mesela bu ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ)

"Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın."

Bazıları da mezkûr ayetin hem Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beyti, hem de eşleri hakkında indiğini söylemişlerdir. Çünkü ayetin lafzının her iki manaya ihtimali vardır.

221 Ahzâb, 33/33

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْراً أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً مُبِيناً ﴿٣٦﴾)

36-"Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve Resûlü'nün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır."

Bu ayet, Yüce Allah'ın ve Resûlü'nün *sallallahu aleyhi ve sellem* emirlerinin vücup ifade ettiğine delalet etmektedir. Çünkü bunların emirlerini yerine getirmeme hususunda bize bir tercih hakkı tanınmadığı ayette bildirilmektedir. Eğer Allah ve Resûlü'nün emirleri vücup ifade etmeseydi, emirlerinin gereğini yapıp yapmama hususunda bize bir tercih hakkı tanınırdı. Ayet-i kerime böyle bir hakkın tanınmadığını bildirmektedir.

Bu emirlerden bahsedildikten sonra (وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) **"Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse"** denilmektedir. Ayetin bu kısmı da bu hükme delalet etmekte ve emirlerinin gereğini yapmayan kimsenin Allah ile Resûlü'ne karşı gelmiş sayılacağını bildirmektedir. Bu ayet Allah ve Resûlü'nün emirlerinin vücup ifade ettiğine iki yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Ayette, Allah ve Resûlü'nün emirlerinin gereğini yapıp yapmama hususunda kula tercih hakkı tanınmadığı açıkça bildirilmektedir.

2-Verilen emri yerine getirmeyen kimse, Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmiş olacaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً ﴿٣٧﴾)

37-"Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, «Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork» demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."

Süfyan b. Uyeyne' nin bildirdiğine göre Ali b. Zeyd, Ali b. Hüseyn'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ) **"İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyordun"** ayeti hakkında Hz. Hasan'ın söylediği şuydu: Zeynep *radiyallahu anh* Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* beğenip arzuluyordu. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Zeynep'le anlaşamadığını söyleyen kocası Zeyd'e *radiyallahu anh*, ***"Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın"*** diyordu. Lâkin bu arada Cenab-ı Allah Peygamberi'ne Zeyneb'in ileride kendisinin eşi olacağını bildirmişti. Zeyd *radiyallahu anh* gelip Zeynep'ten şikâyetçi olunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın"*** dedi. Yüce Allah da (وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ) **"İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyordun"** ayetini indirdi.

Denilir ki Zeyd *radiyallahu anh* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip hep onu şikâyet ediyordu. Eşler arasındaki kavga devam etti. Nihayet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların anlaşamayacaklarına ve Zeyd'in Zeyneb'i boşayacağına kanaat getirdi. İçinden de "Eğer Zeyd onu boşarsa Zeynep'le ben evlenirim" dedi. Burada sözü edilen Zeynep *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* halası kızı Zeynep binti Cahş'tır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşinden boşanan Zeyneb'i, akrabalık bağını gözeterek ve kendisine olan şefkatinden dolayı nikâhına almak istedi. Zeyd'e ***"Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın"*** derken içinde böyle bir niyet beslemesi ve bunu başkalarından gizlemesi sebebiyle Cenab-ı Allah, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* kınadı. İnsanların karşısında içiyle dışının bir olmasını istedi.

Abdullah b. Sa'd olayında da sahabiler "Onu öldürmemiz için bize bir göz işareti yapsaydın ya" dediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hain bakışlı olmak bir peygambere yakışmaz"*** demişti.[222]

Kaldı ki, boşandıktan sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Zeynep'le evlenmeyi içinden geçirmesi mübahtı. Yüce Allah onun içinden geçenleri biliyordu. İnsanlardan çok Allah'tan korkması gerekirdi. Yüce Allah bunu kendisine mübah kıldığına göre, niyetini açıklama hususunda insanlardan çekinmemesi gerekirdi.

Bu kıssa Zeyd b. Harise *radiyallahu anh* hakkında nazil olmuştur. Cenab-ı Allah onu Müslüman olma nimetine mazhar kıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona özgürlük nimetini bahşetti. Bu sebeple köleyi özgürlüğüne kavuşturan efendisine, velinimeti denmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ
عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ)

"Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın."

Bu ayet bazı hükümler içermektedir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* boşanan Zeynep'le evlenmesinin mübahlığının illeti açıklanmaktadır. Kadının kocasından boşanmış olması, başka bir mü'min erkeğin onunla evlenmesini mübah hale getirir. Bu da ahkâm alanında kıyas yapılabileceğine ve maksatların esas alınması gerektiğine delalet etmektedir.

2-Evlatlıklıkla evlat edinen arasında nikâh bağının kurulmasına engel bulunmamaktadır.

222 Bkz: Ebu Davud, Hudud, 1

3-Allah Teâlâ'nın haklarında özel bir hüküm verdiği dışında bütün ümmet fertleri, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için eşit hükme tabidir. Yüce Allah, evlatlığın boşadığı kadınla evlenmeyi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kılmıştır ki, bütün mü'minler bu hükümde eşit olsunlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ
اِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيماً ﴿٤٣﴾)

43-"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için O size rahmetiyle lutufta bulunuyor, melekleri de dua ediyor. O, müminlere karşı çok merhametlidir."

(الصَّلَاة) kelimesi; Allah'ın rahmet etmesi, mü'minlerin duâ etmesi anlamına gelmektedir.

Şair A'şâ bu bağlamda şöyle demiştir:

(علَيكِ مثلُ الذي صَلّيتِ، فاغتَمضي ...
نَوماً، فإنّ لجَنبِ الحَيّ مُضطجعَا)

"Ettiğin duanın bir misli senin üzerine olsun. Yum gözlerini de

Uyu biraz. Hayattaki kimsenin yanında uzanacağı bir yer vardır."

Ma'mer, (هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَٰٓئِكَتُهُ) **"Allah, size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir"** ayetiyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İsrailoğulları, Hz. Musa'ya "Rabbin salat eder mi?" diye sordular. Bu soruyu sormaları Musa'yı (a.s) rahatsız etti. Meseleyi Rabbine arz etti. Cenab-ı Allah, ona şöyle vahyetti: "Onlara benim salat ettiğimi ve benim salatımın rahmetim olduğunu, rahmetimin de gazabımı geride bıraktığını bildir."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Sizin usûlünüze göre bir lafzın iki değişik manaya gelmesi caiz değildir. Oysa Kur'an'da salat lafzı hem rahmet hem de dua manasına gelmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bizim usûlümüze göre mücmel bir lafzın iki değişik manaya gelmesi caizdir. Salat, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir lafızdır. Bu gibi kelimelerin değişik manaları içermesine engel bulunmamaktadır.

(وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلاً ﴿٤٢﴾)

42-"Sabah akşam O'nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin."

Katade bu ayetle ilgili olarak şöyle dedi: "Sabahleyin kuşluk namazı, akşama doğru da ikindi namazı kılarak Rabbinizi tesbih edin."

(تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْراً كَرِيماً ﴿٤٤﴾)

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً ﴿٤٥﴾)

(وَدَاعِياً اِلَى اللهِ بِاِذْنِهِ وَسِرَاجاً مُنِيراً ﴿٤٦﴾)

44-"Kendisine kavuştukları gün onları esenlik dileyerek selâmlayacaktır ve onlar için değerli bir ödül hazırlamıştır."

45-46: "Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik."

Bu ayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, karanlıkta eşyayı aydınlatan bir kandile benzetilerek aydınlatıcı kandil olarak adlandırılmıştır. Zira kendisi Peygamberlikle görevlendirildiğinde yeryüzünü şirk karanlığı kaplamıştı. Kendisi, karanlıkta ortaya çıkan bir kandil gibi oldu. Aynı şekilde Kur'an da nur, hidayet ve ruh olarak adlandırılmıştır. Cebrail (a.s), ruh olarak adlandırılmıştır. Çünkü canlılar ruh sayesinde yaşarlar. Bütün bunlar mecaz, istiare ve teşbihtir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ)

"Allah'a kavuşacakları gün mü'minlere yönelik esenlik dileği "Selâm"dır."[223]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ)

"Bunların oradaki duaları, «Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım!», aralarındaki esenlik dilekleri ise selâmdır."[224]

Nikâhtan Önce Boşama

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۚ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً ﴿٤٩﴾)

49-"Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin ne manaya geldiği, "Bir kadınla evlenirsem o kadın boş olsun" ifadesiye boşamanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ulema arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Bazıları bu ayetin böyle bir ifadeyi geçersiz ve hükümsüz kıldığını söylemişlerdir.

223 Ahzab, 33/44
224 Yunus, 10/10

Çünkü ayet, nikâhtan sonraki boşamanın geçerli olmasını gerektirmektedir. Oysa bu sözü söyleyen kişi, karısını nikâhtan önce boşamış olmaktadır.

Başkaları dediler ki: Böyle bir sözün sahihliğine ve nikâh kıyılınca da boşamanın gerçekleşeceğine bu ayet açıça delalet etmektedir. Çünkü ayet, nikâhtan sonra talakın/boşamanın sahih bir şekilde gerçekleşmesine hükmetmiştir. Bir erkek yabancı bir kadına, "Seninle evlenirsem boşsun" derse, nikâhtan sonra o kadın boşanmış olur. Ayetin zahirine göre adamın boşamasının gerçekleşmesi ve ifadesinin hükmünün sabit olması gerekir. Sahih olan görüş budur. Çünkü bu sözü söyleyen kişi ya bu sözü söylediği anda ya da nikâh akdi esnasında veya şartının gerçekleşmesi esnasında boşamış olacaktır.

Fakihlerin tümü şu hüküm üzerinde ittifak etmişlerdir: Bir adam karısına "Benden ayrılıp bana yabancı bir kadın olduğun zaman sen boşsun" derse, o sözü söylediği anda değil de söylediği şartın gerçekleşmesi anında karısı kendinden boş olur. Bu şuna benzemektedir: Bir kimse karısını bain talakla boşadıktan sonra ona "sen boşsun" derse bu söylediğinin bir hükmü olmaz. Bu durumda nikâh varken söylenen bu sözün geçerliliği olmaz. Demek ki sözün söylendiği anda değil de şartın gerçekleştiği anda boşanma meydana gelecektir. Bir erkek yabancı bir kadına "Seninle evlenirsem sen benden boşsun" derse, nikâhtan sonra o kadın kendisinden boş olur. Bu ayet, ancak nikâhtan sonra boşamanın gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır.

Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koyarak ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Bir adam 'Kendisiyle evleneceğim her kadın boştur' veya 'Sahip olacağım her köle hürdür' derse; o adamın evlendiği her kadın boş; sahip olacağı her köle de hür olur." Bunu söyleyen bu fakihler "Her kadın, her köle" şeklindeki genel ifade ile "Şu kadın, şu köle" şeklindeki özel ifade arasında bu bakımdan bir ayırım yapmamışlardır.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Genel ifade kullanılması, hükümsüzdür. Ama bir şey veya bir topluluk bir vadeye kadar belirlenirse, söylenen şey hüküm ifade eder." Mâlik de bu görüştedir.

Yine Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir adam, ulaşılamayacak bir vade belirleyerek "Şu kadar seneye kadar bir kadınla evlenirsem,

kendisiyle evleneceğim kadın boştur" derse, bu sözün bir hükmü olmaz." Sonra Mâlik şunu da söyledi: "Bir adam, "satın alacağım her köle hürdür" derse bu sözün bir hükmü olmaz."

Sevri dedi ki: "Bir adam "Falan kadınla evlenirsem o boştur" derse, evlendiğinde o kadın boş olur." Osman el-Betti de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Bir adam karısına "Senin üzerine kendisiyle cinsel ilişkide bulunacağım her cariye hürdür" derse, karısının üzerine kendisiyle cinsel ilişkide bulunduğu cariye hür olur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir adamın "Sahip olacağım her köle hürdür" demesinin bir hükmü yoktur. Ama "Satın alacağım veya bana miras kalacak olan her köle hürdür" derse, bu şekilde mülkiyetine geçen her köle hür olur. Zira bu ifadesi, genel nitelikte olmayıp özel niteliktedir."Evleneceğim her kadın boştur" demesinin bir hükmü yoktur. Ama "Falanoğulları kabilesinden veya Kûfelilerden evleneceğim her kadın boştur" derse, oralardan evlendiği her kadın boş olur."

Hasan dedi ki: "Kûfe şehri kurulduğundan bu yana bundan başka şekilde bir fetva verildiğini bilmiyoruz."

Leys dedi ki: "Genel değil de özel ifadenin kullanılması, boşama ve köle azadında geçerli olur."

Şafiî dedi ki: "İfade genel de olsa özel de olsa bir hüküm ifade etmez."

Selef uleması da bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır: Yasin ez-Zeyyat'ın Atâ el-Horasani'den naklen bildirdiğine göre Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam 'Evleneceğim her kadın boştur' derse, evlendiği her kadın boş olur."

Mâlik, Said b. Amr b. Süleym ez Züraki'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kasım b. Muhammed'e sordum: 'Bir adam, kendisiyle evlenmeden karısını boşarsa hüküm ne olur?' Kasım şöyle cevap verdi: 'Bir adam bir kadınla evlenmeye talip oldu. Sonra da «*Eğer ben onunla evlenirsem o bana anamın sırtı gibi olsun*» diyerek zıhar yaptı. Ömer b. Hattab *radi-*

yallahu anh o kadınla evlenmesini, ancak zıhar kefareti vermeden kadına yaklaşmamasını emretti."

Sevri'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Kays, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: [Esved, "Falan kadınla evlenirsem o benden boştur" demiş, sonra da bu söylediğini unutarak o kadınla evlenmişti. Sonra İbn mesud *radiyallahu anh* a gidip durumu anlatmış; İbn Mesud *radiyallahu anh*, karısını boşanmış olduğunu kendisine bildirmişti." Nehai, Şa'bi, Mücahid ve Ömer b. Abdulaziz de bu görüştedirler.

Şa'bi dedi ki: "Bir adam "falan kadınla veya falan kabileden bir kadınla evlenirsem, evleneceğim kadın boştur" derse, evlendiği kadın boş olur. Ama "evleneceğim her kadın boştur" derse bunun bir hükmü olmaz."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "Bir adamın 'Falan kadınla evlenirsem o benden boştur' demesinin bir hükmü yoktur."

Kasım b. Salim ile Ömer b. Abdulaziz, bu sözün geçerli olacağını söylemişlerdir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir adamın 'Falan kadınla evlenirsem o benden boştur' demesinin bir hükmü yoktur."

Hz. Aişe, Cabir *radiyallahu anh* ve tabiinden bazı kimselerin, nikâhtan önceki boşamanın geçerli olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Bu sözde, mezhebimiz müçtehidlerinin görüşlerine bir aykırılık olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Zira mezhebimize göre bir kimse "Ben bir kadınla evlenirsem o kadın boştur" derse, karısı nikâhtan sonra boş olur. Bu ayetin bizim görüşün sahihliğine ilişkin nakletmiş olduğumuz delaleti, muhalifimize karşı yeterli bir hüccet olup onun söylediğini düzeltmeye kâfidir.

Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin."[225]

225 Mâide, 5/1

Ayetin zahiri, her akid yapan kişinin akdinin icabını yerine getirmekle yükümlü olmasını gerektirmektedir. "Ben bir kadınla evlenirsem o kadın boştur" diyen kimse, nikâhtan sonra boşamayı kendi üzerine akdetmiş olduğuna göre, bu akdin gereğini yapmakla yükümlü olur.

Şu hadis-i şerif de buna delalet etmektedir:

(الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ)

"Müslümanlar, şartlarının yanındadırlar."[226]

Bu hadis, kendine karşı bir şeyi şart koşan kişinin, şartın gerçekleşmesi durumunda o şeyi yapmasını gerekli kılmaktadır.

Bu hükmün aklî delili ise şudur: Fakihlerin tamamının ittifakına göre kişinin kendi mülkü olmayan bir şeyi nezretmesi/adaması sahih olmaz. Mesela bir kişi "Allah bana bin dirhem nasip ederse, yüz dirhemini sadaka vermek adağım olsun" derse o kişi kendi mülkünde adakta bulunmuş olur. Çünkü adağını, her ne kadar o anda bin dirheme mâlik değilse de bin dirhemin kendisine nasib olması şartına bağlamıştır. Boşama ve azad etme de böyledir. Bunlar da kadınla evlenme ve köleye sahip olma şartına bağlandıklarında geçerli olurlar. Bu şartlar gerçekleştiğinde kadın boşanır ve köle azad olur. Bu hükmün delillerinden biri de şudur: Bir kimse cariyesine, "Eğer bir erkek çocuk doğurursan o çocuk hürdür" der ve bunu dedikten sonra cariyesi hamile olur ve bir erkek çocuk doğurursa, her ne kadar o sözü söylediği anda o çocuğa mâlik değilse de çocuk doğunca hür olur. Çünkü çocuk, annesine izafe edilmiştir. Çocuğun annesi ise bu sözü söyleyen efendisinin mülkiyetindedir. Aynı şekilde bir kişi "Bir kölem olursa o hürdür" derse, her ne kadar bunu derken köleye mâlik değilse de bir kölesi olduğunda o köle hür olur.

Yine fakihlerin tamamının ittifakına göre bir kişi karısına, "Eğer eve girersen boşsun" der ve aralarındaki nikâh bağı mevcut iken kadın eve girerse boş olur. Karısına sanki o anda "Boş ol" demiş gibi olur. "Eğer eve girersen boşsun" dedikten sonra karısını bâin talakla boşar ve ondan sonra kadın eve girerse, kocası sanki bain talakla boşadıktan sonra ona "Eğer eve

226 Buhari, İcare, 15

girersen boşsun" demiş gibi olur. Tabii ki bu takdirde kadın eve girme sebebiyle bir daha boşanmış olmaz. Bu, böyle diyen kişinin, o vakitte cevap veren kişi gibi olduğuna delalet eder. Buna göre "Kendisiyle evleneceğim her kadın boştur" diyen ve böyle dedikten sonra evlenen kişinin, evlenip de karısına "Sen boşsun" diyen kimse hükmünde olması gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu dediğiniz sahih ise şarta bağlı olarak yemin eden, sonra da deliren kişinin şartının gerçekleşmesi durumunda yemininin bozulmaması gerekir. Çünkü o yemini eden kişi, cevabı veren kişi gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Böyle olması gerekmez. Çünkü delinin sözüne itibar edilmez. Onun konuşmasıyla susması aynı hükme tabidir. Söylediği şey sahih olmadığına göre sanki başta hiç yemin etmemiş gibidir. Ama delirmezden önce söyledikleri sahih olup, deliliği döneminde o sözlerin hükmü geçerli olup kendisini bağlar. Bununla beraber delinin karısını boşaması, kölesini azad etmesi sahih olur. Çünkü bir adam deli veya iktidarsız olduğunda hâkim onunla eşini birbirinden ayırır ve bu ayırma talak olur. Deli bir kimse, köle olan babasını miras olarak elde ederse, babası özgürlüğüne kavuşur. Deli, uyumakta olan kimse gibidir. Uykudaki kimsenin bu gibi tasarruflarda bulunması sahih olmaz. Ama bu tasarrufları gerektiren bir sebep meydana geldiğinde bunların hükmü kendisini bağlar ve hüküm geçerli olur. Mesela bir kimse kölesini azad etmesi veya karısını boşaması için bir kişiyi vekil tayin eder de kendisi uykudayken vekili karısını boşarsa, bu boşama geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ali, Muâz b. Cebel ve Cabir b. Abdullah'tan rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: (لا طَلَاقَ قَبْلَ نِكَاحٍ) ***"Nikâhtan önce talak yoktur."***[227]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisin senedleri muzdariptir. Nakil bakımından sahih değildir. Nakil bakımından sahih olsa bile ihtilaf konusu olan şeye delalet etmez. Zira "Evleneceğim kadın benden boştur" diyen kimsenin, karısı nikâhtan sonra boş olmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki bu hadis, boşamanın nikâhtan önce gerçekleşmeyeceğini bil-

227 İbn Mâce, Talak, 17

dirmektedir. Ama boşama sözünün nikâhtan önce söylenemeyeceğini bildirmemektedir. ***"Nikâhtan önce talak yoktur"*** ifadesi, boşamanın nikâhtan önce gerçekleşmeyeceğini bildirdiğine ve nikâhtan önceki boşama sözü boşamanın gerçekleşmesi anlamına gelmediğine göre bu hadis, sizin söylediklerinizi iki sebepten ötürü kapsamamaktadır. Bu sebepler şunlardır:

1-Boşama sözünün nikâhtan önce söylenmesi hakiki manada olmayıp mecazîdir. Zira bir kimse talak şartına bağlı olarak bir şeye yemin ettiğinde o kişi karısını boşamadığı sürece kendisi hakkında "Karısını boşamıştır" denilemez. Bir söz, mecazî anlamda söylendiğine dair bir delil bulunmadıkça hakiki manada söylenmiş kabul edilir.

2-Mezkûr hadisin hakiki manada bir delil olduğu hususunda fukaha arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Bu hadisin mecazî anlamda olduğunu söylemek caiz değildir. Çünkü bir lafzın hem hakiki manada hem de mecazî manada olduğunu söylemek caiz değildir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا طَلَاقَ قَبْلَ نِكَاحٍ) ***"Nikâhtan önce talak yoktur"*** hadisi hakkında Zühri'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir adama bir kadından bahsedilirken ona, "şu kadınla evlen" denildiğinde o, "Sözünü ettiğiniz kadın kesinlikle benden boştur" derse adamın bu sözünün bir hükmü yoktur. Ama bir adam "Falan kadınla evlenirsem o kesinlikle benden boştur" derse, o kadınla evlendiğinde kadın boşanmış olur. Köle azad etmeyle ilgili sözler de bu hükme tabidir."

Bu hadisle ilgili olarak şöyle de denilmiştir: Bir adam boşama niyetiyle bir kadına "Eğer eve girersen boşsun" der ve sonra o kadınla evlenir, kadın da eve girerse, nikâhtan sonra eve girmiş olduğu halde kadın yine de boşanmış olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nikâhtan önce boşama sözünü genel veya özel kalıpla söyleme arasında bir fark bulunmamaktadır. (Yani "Evleneceğim her kadın boştur" demekle "falan kadınla evlenirsem o benden boştur" demek arasında fark yoktur). Zira özel kalıpla söyleme durumunda, kadın kendisinin nikâhına girdikten sonra boşanmış olacaktır. Genel kalıpla söyleme durumunda da aynı hüküm söz konusu olacaktır. Genel kalıpla söylemesi durumunda, kadın kendisinin nikâhına girdikten sonra boşanmayacak olsa, özel kalıpla söylemesi durumunda da aynı hükmün geçerli olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi genel ifade kullanarak bütün kadınları kendine haram kıldığında, tıpkı zıhar yaparken karısını kendine belirsiz birşekilde haram kılan kimse gibi olur ki, bu söylediklerinin bir hükmü olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz birkaç yönden yanlıştır. Şöyle ki:

1-Zıhar yapan erkek, karısını ayniyle kendine haram kılmayı kasdetmiştir. Muhalifimizin usûlüne göre belirleyip özelleyerek nikâh öncesi boşama ifadesini kullanırsa, nikâhtan sonra boşama gerçekleşir. Ama nikâh öncesi boşama ifadesini genel bir kalıpla kullanırsa boşaması gerçekleşmez. Muhalifimizin usûlüne göre özelleyerek nikâh öncesi boşama ifadesini kullansa bile, zıhar yapanın belirsiz şekilde haram kılmasında olduğu gibi boşamasının gerçekleşmemesi gerekir.

2-Yüce Allah, zıhar yaparken belirsiz bir şekilde haram kılan kimsenin zıharını geçersiz kılmamış, aksine bu sözü sebebiyle karısını kendisine haram kılmış ve zıharının hükmünü sabit etmiştir.

3-"Evleneceğim kadınlar boş olsun" diyen bir kimse, kadınlarla evlenmeyi kendine haram kılmış olmaz. Bu kişi evlendiği kadının ancak sahih nikâhtan ve kadının üreme organından yararlanmasının mübah olmasından sonra boş olmasını gerekli kılmış olur.

4-"Kendisiyle evleneceğim her kadın boş olsun" diyen bir kişinin bu sözünü geçerli ve bağlayıcı saydığımızda, evlendiği kadının kendisine haramlığı belirsiz olmaz. Aksine kadın bir talakla boşanmış olur. Boşandıktan sonra onunla ikinci kez evlenmesi caiz olur. Bİkinci kez evlendikten sonra o kadın artık bir daha boş olmaz. Bütün bu durumlar, bu itiraz sahibinin bu meselenin hükmünden habersiz olduğunu, itirazının bu meseleyle alakalı olmadığını göstermektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimseler derler ki: Bir kişi "Ben o kadınla evlenirsem benden boştur" veya "O köleyi satın alırsam o hürdür" derse, bu sözleri gerçekleşmez. Ancak sözü edilen kadına "Seni sahih bir şekilde nikâhladığımda sen boşsun" veya sözü edilen köleye "Satınalarak seni mülkiyetime geçirdiğimde sen hürsün" derse, bu söylediği söz gerçekleşir. Yani boşama için nikâhı, azadlık için de Satın almayı şart

koştuğunda bu şartlar gerçekleşince boşama ve azadlık da gerçekleşir. Yani nikâh kıyıp kadının üreme organından yararlanma mübahlığı meydana geldiğinde boşama gerçekleşir. Satınalarak kölenin bedenine mâlik olduğunda da azadlık gerçekleşir. Boşama ve azadlığın gerçekleşmesi mülkiyete bağlıdır. Mülkiyet olmadan bu ikisi gerçekleşmez. Çünkü boşama ve azadlık, daha önce yerleşik bir mülkiyet olmadan gerçekleşmez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunun bir anlamı yoktur. Çünkü bir kadına "Seninle evlenirsem boşsun" veya bir köleye "Seni satınalırsam hürsün" diyen kişinin bu sözlerinden anlaşılan mana şudur: Bu kişi nikâhın sahih olarak akdedilmesinden sonra boşamayı; köleyi satınaldıktan sonra azadlığı gerçekleştirmek istemiştir. Bunu demekle o sanki şöyle demiş gibi olmaktadır: "Ey kadın, nikâhlayarak sana sahip olduğumda sen boşsun. Ey köle satınalarak sana sahip olduğumda sen hürsün." Mülkiyet, nikâh kıymak ve Satın almakla meydana geldiğine göre nikâhtan ve Satın almadan bahsedildiğinde mülkiyetten de bahsedilmiş gibi olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Meselenin hükmü eğer sizin anlattığınız gibi ise "Bir köle satınalırsam karım boş olsun" diyen bir kimse, başkası için bir köle satınalırsa karısının boşanmaması gerekir. Çünkü söylediği sözde dolaylı olarak mülkiyetten sözetmiş sayılmaktadır. Çünkü "Satın alma yoluyla köleyi mülkedinirsem" demiş gibi olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Meselenin hükmünün senin dediğin gibi olmaması gerekir. Çünkü lafız, boşamayı veya azad etmeyi gerçekleştirmede mülkiyet manasını da içerir. Boşama ve azad etme dışında ise mülkiyetin veya başka bir mananın içerilmesine bakılmaksızın lafzın hükmüne göre amel edilir.

(مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ)

"Sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda"[228]

Bakara suresinde de açıkladığımız gibi halvet kelimesi ile cinsel ilişki kastedilmiştir. Halvet ve cinsel ilişki olmadan boşanan kadının iddet

228 Ahzâb, 33/49

beklemesi gerekmez. Daha önce yapmış olduğumuz açıklamalar, burada yeniden açıklama yapmaya ihtiyaç bırakmamaktadır.

(فَمَتِّعُوهُنَّ)

"Bu durumda onlara mut'a verin."

Burada mehri belirlenmemiş olan boşanmış kadın kastediliyorsa, ona mut'a vermek vaciptir. Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

(اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ)

"ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız onlara, müt'a verin."[229]

Şayet mezkûr ayette kendisiyle zifafa girildikten sonra boşanan kadın kastedilmişse, ona mut'a vermek menduptur.

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Ma'mer, (فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ) **"Onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin"**[230] ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nikâhlanıp da mehri belirlenmemeiş olan kadın boşandığında kendisine mehir verilmez ve kendisinin iddet beklemesi gerekmez."

Katade'nin rivayetine göre Said, bu ayetin Bakara suresindeki (فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ) **"Tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır"**[231] ayeti ile neshedildiğini söylemiştir.

(وَسَرِّحُوهُنَّ)

"Kendilerini güzel bir şekilde bırakın."[232]

229 Bakara, 2/236
230 Ahzâb, 33/49
231 Bakara, 2/237
232 Ahzâb, 33/49

Boşamadan sözedildikten sonra bu kelimenin kullanılmış olmasıyla kadının evden veya kocasının etki alanından çıkarılması kastedilmiş olabilir. Çünkü bu kelime ayetin içinde talak/boşama kelimesinden sonra gelmektedir. Kuvvetli görüşe göre bu (تَسْرِيح) bırakma, boşama değildir. Lâkin bu, o erkeğin artık o kadın üzerinde bir etkisinin kalmadığını, onu serbest bırakması ve etki alanından çıkarması gerektiğini beyan etmektedir. Başarı Allah'tandır.

Yüce Allah'ın, Resûlü'ne helal kıldığı kadınlar

Allah Teâlâ buyurdu:

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴿٥٠﴾)

50-"Ey peygamber! Mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verip de elinin sahip olduğu kadınları, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını, kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar da peygamber de onunla evlenmek isterse böyle bir mümin kadını -ki sonuncusu diğer müminlere değil, zatına mahsustur - sana helâl kıldık. Müminlere eşleri ve sahip oldukları kadınları hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz. Sana mahsus olanı güçlük çekmeyesin diye meşrû kıldık. Allah çok bağışlayıcı, pek esirgeyicidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, Cenab-ı Allah'ın Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kıldığı nikâh türlerini içermektedir. Bunlardan biri (اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ) **"mehirlerini verdiğin eşlerin"**dir. Yani belirlenmiş miktardaki mehirlerini vererek kendileriyle evlendiğin eşlerindir. Bir de cariyelerdir ki ayetin devamından onlardan şöyle bahsedilmektedir:

(وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ)

"Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınlar."

Reyhane, Safiyye ve Cüveyriye gibi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları azad etti; sonra da kendileriyle evlendi. Bunlar, Cenab-ı Allah'ın ona ganimet olarak verdikleriydi. Bundan sonra Cenab-ı Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* helal olan akrabalarını bildirmektedir:

(وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ)

"Amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık."

Bunlardan sonra mehirsiz olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* helal olan kadından bahsedilmektedir:

(وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ)

"Mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan"

Ancak bu sonuncusunun ümmete değil de sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü olduğu, diğerlerini helal edinme hususunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ümmetinin eşit konumda olduğu haber verilmiştir.

(اللَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ)

"Seninle beraber hicret edenler"

Ebu Yusuf dedi ki: "Bu cümle, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte hicret etmeyen kadınların kendisine haram olduklarına delalet etmemektedir."

Bu da Ebu Yusuf'un, ayette zikredilenler dışındaki kadınların Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* haram olmadıkları görüşünde olduğuna delalet etmektedir.

Davud b. Ebi Hind'in bildirdiğine göre Muhammed b. Ebi Musa, Ziyad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Übeyy b. Kâ'b'a *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* eşleri vefat etselerdi, onların yerine başka kadınlarla evlenebilir miydi?" diye sordum. "Bunu yapmasına engel olan ne var? Cenab-ı Allah, onun değişik gruplardan kadınlarla evlenmesini helal kılmıştır. Onlardan dilediğiyle evlenebilirdi." Übeyy *radiyallahu anh* böyle dedikten sonra (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ) **"Ey Peygamber! Biz sana eşlerini helâl kıldık"** ayetini okudu. Bu da Cenab-ı Allah'ın mezkûr ayette zikrettiği kadınları Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özel olarak mübah kılmasının, Übeyy'e *radiyallahu anh* göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başka kadınlarla evlenmesinin haram olmasını gerektirmediğini göstermektedir. Zira onun bildirdiğine göre eşleri vefat etselerdi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka kadınlarla evlenebilirdi. Ancak Ümmü Hâni'den *radiyallahu anh* bunun aksine bir rivayet gelmiştir.

Şöyle ki: İsrail'in Süddi'den naklen bildirdiğine göre Ebu Salih, Ümmü Hâni *radiyallahu anh* nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(خَطَبَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاعْتَذَرْتُ إِلَيْهِ فَعَذَرَنِي،
ثُمَّ أَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: {إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ...اللاَّتِي هَاجَرْنَ
مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ} الآيَةَ قَالَتْ:
فَلَمْ أَكُنْ أَحِلُّ لَهُ لأَنِّي لَمْ أُهَاجِرْ، كُنْتُ مِنَ الطُّلَقَاءِ)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* benimle evlenmeye talip oldu. Ben kendisiyle evlenemeyeceğimi bildirerek mazeret beyan ettim. Bunun üzerine Yüce Allah, **'Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana**

helâl kıldık' ayeti indi.[233] Ben, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* helal olamazdım. Çünkü onunla birlikte hicret etmemiştim. (Mekke fethinde) serbest bırakılanlardandım."

Bu hadis eğer sahih ise Ümmü Hâni'ye *radiyallahu anh* göre ancak kendisiyle birlikte hicret etmiş olan kadınlar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* helal olması, hicret etmemiş olanların Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* haram olmalarını gerektirmektedir. Kendisiyle birlikte hicret etmemiş olan kadınların Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* helal olmayacaklarını Ümmü Hâni *radiyallahu anh*, muhtemelen ayetin delaletinden başka bir yolla bilmekteydi. Çünkü ayette, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* le birlikte hicret eden kadınların kendisine mübah oldukları bildirilmekte, hicret etmeyenlerin haram veya mübah olduklarına değinilmemektedir. Belki de o, hicret etmeyen kadınların Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* haram olduklarını başka bir yolla öğrenmişti.

(وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ)

"Mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan"

Bu ayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsus olmak üzere nikâhın hibe lafzı ile akdedilebileceği nass olarak bildirilmektedir.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* başkaları için de nikâhın hibe lafzı ile akdedilip edilemeyeceği hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Hibe lafzı ile akdedilen nikâh sahihtir. Bu nikâh akdinde kadın kendisi için belirlenen mehri alma hakkına sahip olur. Mehrin miktarı belirlenmemişse, kadın mehr-i misil alma hakkına sahip olur."

İbn Kasım, Mâlik'in bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra bir kimse için hibe lafzı kullanılarak nikâh akdetmek helal olmaz. Kaldı ki o kadının kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmesi nikâh değildi. Kadın, iffetini koruyup kendisine yetmesi için kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe etmişti. Ben bunda bir sakınca görmüyorum."

233 Tirmizi, Tefsiru'l-Kurân, 34

Şafiî dedi ki: "Hibe lafzı kullanarak nikâh akdetmek sahih olmaz."

İlim ehli kimseler bu ayetin hükmü üzerinde tartışmışlar; bazıları, hibe lafzı kullanarak nikâh akdetmenin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü olduğunu söylemişlerdir. Çünkü ayetin devamında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ) **"Diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere"**

Diğerleri dediler ki: Hibe lafzını kullanarak nikâh akdetme hususunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ümmeti eşit konumdadırlar. Yalnız Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu meseledeki ayrıcalığı, mehir ödemeksizin kadının üreme organından yararlanmasının caiz olmasıdır.

Mücahid, Said b. Müseyyeb ve Atâ b. Ebi Rebah'ın da bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Sahih olan görüş de budur. Çünkü ayet-i kerime ve usûl kaideleri de buna delalet etmektedir. Ayetin buna delaleti birkaç yönden olmaktadır:

1-(وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ) **"Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helâl kıldık.)"**

Kadının kendini hibe etmesinin diğer mü'minlere değil de sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü bir ayrıcalık olduğu bu ayette haber verildiğine göre demek ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buradaki ayrıcalığı, bedel ödemeksizin kadının üreme organından yararlanabilmesidir. Zira ayette kastedilen sadece hibe lafzı kullanarak evlenmek olsaydı, başkaları bu hususta Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* iştirâk edemezlerdi. Çünkü sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsus olan bir şeye başkalarının ortak olması caiz değildir. Ancak o şeyde kendisiyle eşit hakka sahip olurlarsa ortak olabilirler. Ortaklıkta birbirlerine eşit olmaları, bu hükmün sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsus olma durumunu ortadan kaldırır.

(وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ)

"Kendini Peygamber'e bağışlayan, herhangi bir mü'min kadını da (sana helâl kıldık)" ayetinde hibe lafzı kadına izafe edildiğine ve hibe lafzı kullanarak nikâh akdinin yapılması caiz kılındığına göre, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tanınan ayrıcalığın hibe lafzında olmayıp mehirde olduğunu anlıyoruz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üreme organını bedelsiz olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* temlik etme caizliğinde kendini hibe eden kadın da ona ortak olmuş ve bu durum, söz konusu hükmün, keza hibe lafzıyla nikâh akdetmenin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü olmasına engel teşkil etmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Çünkü Yüce Allah bu hükmün sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü olduğunu haber vermiştir. Ayrıcalık, kişinin lehine olan hususlarda olur. Kadının nikâh akdinde kendi mehrini düşürüp vazgeçmesi, lehine olmayıp aleyhinedir. Dolayısıyla bu durum, anılan hükmün sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü olmasına engel teşkil etmemektedir. Ne kendini hibe eden kadın, ne de başkaları bu hükümde ona ortak olmazlar.

2-(اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا) **"Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği kadın"** Kadının kendini hibe etmesi suretiyle evlenmesinden bahseden ayetin, hibe lafzıyla nikâh akdetmenin caizliğine ikinci bir delaleti ayetin bu kısmında görülmektedir. Şöyle ki: Hibe lafzı kullanarak yapılan akde nikâh denilmiştir. Buna göre dileyen herkesin hibe lafzı kullanarak nikâh akdi yapması caiz olmalıdır.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size helâl olan (başka) kadınları nikâhlayın."[234]

234 Nisâ, 4/3

Şunu da ifade etmeliyiz ki, hibe lafzı kullanarak nikâh akdi yapmak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için caiz olduğuna ve biz de ona tabi olup izinden gitmekle emrolunduğumuza göre, aynı şeyin bizim için de caiz olması gerekir. Ancak ümmeti için değil de sadece kendisine mahsus olduğu delil ile bildirilen hükümler bunun dışındadır. Mehir ödeme yükümlülüğünün üzerinden kalkmasıyla anılan hibe şeklindeki nikâh akdinde Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ayrıcalık tanınmış olmaktadır. Bu ayrıcalığın sadece ona özgü olması gerekir. Bunun dışındaki hükümlere gelince, sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü olduğuna ilişkin bir delil olmadıkça ümmetin diğer fertleri de o hükümde kendisine eşit konumda olurlar.

Kendini hibe eden kadına Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mehir ödemekle yükümlü olmadığına delalet eden delillerden biri şu rivayettir:

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in bildirdiğine göre Hişam, babası Urve'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe *radiyallahu anh*, kendilerini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe eden kadınları ayıplar ve "Mehirsiz olarak kendini sunmaktan utanmıyor mu?" derdi. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ)

"Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur."

Bu ayet inince hz. Aişe *radiyallahu anh*, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: ***"Görüyorum ki Rabbin, senin arzuna göre hemen hüküm veriyor."***[235]

Hibe lafzı kullanarak nikâh akdetmenin caizliğine delalet eden delillerden biri şu rivayettir:

235 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/158

Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sâiğ'in bildirdiğine göre Ebu Hâzim, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kadın Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü, kendimi sana hibe etmek için geldim" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona tepeden tırnağa baktı. Sonra başını önüne eğdi. Bunun üzerine sahabeden bir adam kalkıp "Ey Allah'ın Resûlü, eğer senin buna ihtiyacın yoksa beni bununla evlendir" dedi. Sonra ona kadına mehir olarak ne verebileceğini sordu. Adam, verecek bir şeyi olmadığını ancak Kur'an'dan bazı sureleri ezberlemiş olduğunu söyleyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Git bakalım. Ezberlediğin Kur'an sureleri sebebiyle seni bu kadına mâlik kıldım"*** dedi.[236]

Bu hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nikâhı temlik lafzı ile akdettiği ifade edilmektedir. Hibe de temlik lafızlarındandır. Buna göre hibe lafzıyla nikâh akdetmenin caiz olması gerekmektedir. Nikâhın temlik lafzı kullanarak akdedildiği sünnetle sabit olduğuna göre, bu demektir ki hibe lafzıyla nikâh akdetmek de sünnetle sabit olmuştur. Çünkü bu iki kelimenin hükmünü birbirinden ayıran bir kimseye rastlanmamıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Başka bir rivayette temlik kelimesi yerine tezvic (evlendirme) lafzını kullanan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, o kadınla evlenmek isteyen sahabiye şöyle buyurmuştur:

(قَدْ زَوَّجْتُكَ بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ)

"Seni, ezberlediğin Kur'an sureleri sebebiyle onunla evlendirdim." [237]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, her iki kelime ile de nikâh akdi yapmanın caiz olduğunu açıklamak için bir defasında "Tezvic", başka bir defasında ise "temlik" kelimesini kullanmış olabilir. Şunu da ifade etmeliyiz ki nikâh akdi, süreden söz etmeksizin mutlak olarak akdedilmesi ve süreli kılınması onu bozması bakımından diğer temlik akitlerine benzetildiği için, mülk edinilen diğer eşyalarda olduğu gibi nikâhın da temlik ve hibe lafızları kullanılarak akdedilmesi caizdir. Bu, mülketme ile ilgili diğer lafızlar için de geçerli olan

236 Said b. Mansur, Sünen: 1/205

237 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/16

bir kuraldır. Ancak nikâhın "ibaha" mübah kılma lafzı ile akdedilmesi caiz olmaz. Çünkü bunda nikâhın caizliğine engel olan başka bir sebep vardır. O da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kıldığı mut'a evliliğidir. Mut'a, erkeğin kadından yararlanmasının mübah kılınması anlamına gelmektedir. Mut'aya kıyasla, ibaha lafzı ile kıyılan nikâhlar akdedilmiş olmazlar. Temlik lafzı ile kıyılan nikâhlar ise diğer temlik akitlerine kıyaslanarak akdedilmiş olurlar. Çünkü nikâh ile temlik kelimeleri arasında benzerlik olduğunu daha önce söylemiştik.

Kendini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe eden kadının kim olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* ile İkrime, sözü edilen kadının Meymune binti Haris olduğunu söylemişlerdir. Ali b. Hasan, Ümmü Şerik ed Devsiye olduğunu söylemiştir. Şa'bi ise Ensardan bir kadın olduğunu söylemiştir. Zeyneb binti Huzeyme el-Ensariye olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي اَزْوَاجِهِمْ)

"Mü'minlere eşleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz." [238]

Katade dedi ki: "Kadının velisiz, iki şahitsiz ve mehirsiz nikâhlanmaması, erkeğin de ancak dört kadınla evlenebileceği farz kılındı."

Mücahid ile Said b. Cübeyr dediler ki: "Erkek dört kadınla evlenebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Sahip oldukları cariyeleri"

238 Ahzâb, 33/50

Yani Yüce Allah, mülkiyet yoluyla edindikleri cariyelerden sahiplerinin yararlanmalarını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kıldığı gibi, diğer mü'minlere de mübah kılmıştır.

(لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ)

"Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir."

Doğrusunu Allah bilir ya bu ifadeler, (اِنَّا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ) **"Biz sana eşlerini helâl kıldık"** cümlesine ve ondan sonra Cenab-ı Allah'ın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mübah kıldığı kadınlara dönmektedir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* herhangi bir zorlukla karşılaşmasın. Ayette geçen (حَرَجٌ) kelimesi darlık ve zorluk manasına gelmektedir. Cenab-ı Allah, kendisine mübah kıldığı ve mü'minlerin de evlenmelerini serbest kıldığı kadınları bildirerek Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* sıkıntıdan kurtarıp feraha erdirdiğini bu ayette haber vermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُـْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا
اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَلِيماً ﴿٥١﴾)

51-"Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur. Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır. Allah gönüllerinizdekini bilir, Allah ilim ve bilim sahibidir."

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Mansur, bu ayet hakkında Ebu Rezin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Geri bırakılan eşler; Meymune, Sevde, Safiyye, Cüveyriye ve Ümmü Habibe idi. Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Zeynep ise geceleme sırasında birbirlerine eşit durumdaydılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yanlarında geceleme sırasında bunlar arasında eşitliği gözetirdi."

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Ma'mer, bu ayet hakkında Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, Cenab-ı Allah'ın Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşlerini evliliği devam ettirme veya ayrılma konusunda muhayyer kılmasını emreden ayeti indirdiği sırada inmiştir."

Zühri dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinden birini geride bıraktığını bilmiyoruz. Kesinlikle o, vefat edinceye kadar eşlerinin hepsini yanına alırdı."

Ma'mer, Katade'nin şöyle dediğini nakletti: "Cenab-ı Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşlerinden dilemediğini bırakıp dilediğini yanına almasını helal kıldı. Yani eşlerinin yanında geceleme sırasını kendi dilediği gibi düzenlemesini helal kıldı. Resûlüllag *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sıralamayı kendisi yapıyordu."

Hasan'ı dinleyen birinin nakline dayanarak Ma'mer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kadınla evlenmeye talip olduğunda Başkası artık o kadınla evlenmeye talip olamazdı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o kadınla evlenirse evlenirdi. Evlenmeyip vazgeçtikten sonra başkaları o kadınla evlenmeye talip olabilirdi. (تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ) **"Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın"** ayeti işte bu sebeple indi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zekeriya, bu ayetle ilgili olarak Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bazı kadınlar kendilerini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hibe ettiler. O, bazısını geride bıraktı. Bazısı ile de zifafa girdi. O kadınlardan biri de Ümmü Şerik idi. Ümmü Şerik, ondan sonra artık hiç evlenmedi."

Mücahid dedi ki: (تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ) **"Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın"** ayeti, "Ey Muhammed! Bunlardan dilediğini boşamaksızın ve yanına almaksızın geri bırakırsın" manasına gelmektedir.

Asım el-Ahvel'in bildirdiğine göre Muâze el Adeviye, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ) **"Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın"** ayeti indikten sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, birimizin sırası geldiğinde bizden izin isterdi."

Muâze, "İzin istediğinde kendisine ne diyordunuz?" diye sorunca Hz. Aişe şöyle cevap verdi: "Eğer bu benim hakkımsa, başkasını bu hususta kendime tercih etmem" diyordum.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin yanında gecelemeyi bir sıra düzeni içinde yaptığı rivayet edilmiştir. Onlardan birini bu sıranın dışına çıkararak özel muamele yaptığı nakledilmiş değildir.

Ebu Davud'un bildirdiğine göre Abdullah b. Yezid el-Hitemi, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin yanında sıra ile geceler ve şöyle derdi:

(اللَّهُمَّ هَذَا قَسْمِي فِيمَا أَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ)

"Allah'ım! Bu benim yapabildiğim bir sıralamadır. Senin gücünün yetip de benim gücümün yetmediği şeyde (kalbi sevgide) beni kınama."[239]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hişam b. Urve, Hz. Aişe'nin Urve'ye şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yeğenim, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanımızda vakit geçirme hususunda biz eşlerinden birini diğerine üstün tutmazdı. Her gün yanımıza uğrar; cinsel ilişkide bulunmaksızın bize yakın olur, sonra da geceyi yanında geçireceği eşinin yanına gider ve onunla birlikte gecelerdi. Bunu yapmadığı gün sayısı çok azdır. Sevde binti Zem'a yaşlanıp da Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinden ayrılacağından korkunca, "Ey Allah'ın Resûlü, ben günlük sıramı Aişe'ye devrediyorum" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onun bu teklifini kabul etti. Biz diyoruz ki bu ve benzeri olaylar sebebiyle Yüce Allah, şu ayeti indirdi: (وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا

239 Ebu Davud, Nikâh, 38

(بَيْنَهُمَا صُلْحًا) **"Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur."**[240]"

Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hastalandığında, Aişe'nin yanında kalmak için diğer eşlerinden izin istedi. Onlar da kendisine bu izni verdiler."[241]

Bu da yanlarında geceleme hususunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin tamamını sıraya dâhil ettiğine delalet etmektedir. Bu, eşlerinin bir kısmını geride bırakıp onları sıraya dâhil etmediğine dair Ebu Rezin'in yaptığı rivayetten daha sahihtir. Ayetin zahiri, eşlerinden dilediğini geride bırakma, dilediğini yanına alma hususunda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tercih hakkı tanınmış olmasını gerektirmektedir. Sevde *radiyallahu anh* dışındaki eşlerinin tamamını yanına almayı tercih etmiş olmasına engel bulunmamaktadır. Yalnız Sevde *radiyallahu anh*, sırasını kendi isteğiyle Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* devretmişti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ)

"Doğrusunu Allah bilir. Yani uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur."

Geride bıraktığın kadınlarından dilediğini yanına almanda sana bir günah yoktur. Bu ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* dilediği eşinden uzak durmasını, uzak durduklarından dilediğini tekrar yanına almasının mübah olduğunu bildirmektedir.

(ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ)

"Bu onların gözlerinin aydın olması için daha uygundur."

240 Nisâ, 4/128

241 Buhari, Ezan, 39

Doğrusunu Allah bilir. Yani geride bırakıldıktan sonra tekrar onları yanına alabileceğini ve sıraya dâhil edilebileceklerini bilirlerse bu, onların gözlerinin aydın olması için daha uygundur. Bu ayet, eşleri arasında gecelemeyi sıra düzeni içinde yapmanın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* vacip olmadığına, sıralamaya uyup uymamakta serbest olduğuna, dilediğini yanına alıp dilemediğini geride bırakma hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيباً ﴿٥٢﴾)

52-"Bundan sonra sana kadınlar helâl olmaz; mülkiyetin altında bulunanlar dışında kadınlarını, güzellikleri hoşuna gitse bile başka eşlerle değiştirmen de helâl olmaz. Allah her şeyi görüp gözetmektedir."

Leys, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Senin için belirlenen eşlerden sonra artık ne Müslüman, ne Yahudi, ne Hristiyan ne de kâfir bir kadınla evlenebilirsin."

Yine Mücahid'in (اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ) **"Ancak sahip olduğun cariyeler başka"** ayeti hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yahudi ve Hristiyan cariyelerle cinsel ilişkide bulunabilirsin."

Said, Katade'nin (لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ) **"Bundan sonra, başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir"** ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerini, nikâhında kalmak ya da ayrılmak hususunda tercihte bulunma hakkına sahip kılıp da onlar Allah ve Resûlü'nü tercih ettiklerinde Yüce Allah sadece onları Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* eş kıldı. Onlar, Allah ve Resûlü ile ahiret yurdunu tercih eden dokuz hanımdı. Hasan da bu görüştedir. Bu konuda bundan farklı rivayetler de gelmiştir.

Şöyle ki: İsrail'in bildirdiğine göre Süddi, Abdullah b. Şeddad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ) **"Bundan sonra, başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir."** Bu şu demektir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mevcut eşlerinden birini boşasaydı, onun yerine başka bir kadınla evlenmesi helal olmayacaktı. Ama bu ayet indikten sonra da dilediği kadınlarla evlenmiştir. Bu ayet indiğinde yanında dokuz eşi vardı. Sonra Ebu süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ve Haris kızı Cüveyriye ile evlendi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin zahiri, ayet indiğinde nikâhında bulunan mevcut eşleri dışında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başka kadınlarla evlenmesini haram kılıyordu.

İbn Cüreyc'in Atâ'dan naklen bildirdiğine göre Ubeyd b. Umeyr, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadınlarla evlenmesi helal iken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat etmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Aişe'nin bu sözleri, mezkûr ayetin neshedilmiş olduğu anlamına gelmektedir. Oysa Kur'an'da bu ayetin neshini gerektiren bir ayet bulunmamaktadır. Şu halde bu ayet, sünnetle neshedilmiştir. Bu da Kur'an'ın sünnetle neshedilebileceğine dair bir delildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ) **"Bundan sonra, başka kadınlarla evlenmek sana helâl değildir"** ayeti bir haberdir. Haber cümlesinde verilen haberin neshedilmesi ise mümkün değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezkûr ayet her ne kadar haber şeklinde ise de aslında o bir nehy/yasaklamadır. Nehyin neshedilmesi ise mümkündür. Bu tıpkı şuna benzemektedir: Yüce Allah Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Bundan sonra başka kadınlarla evlenme" deseydi, bu yasağın neshedilmesi mümkündü.

(وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ)

"Güzellikleri hoşuna gitse bile"

Ayetin bu kısmı, yabancı kadının yüzüne bakmanın caizliğine delalet etmektedir. Çünkü yüzüne bakmadan güzelliği farkedilemez ve bakanın hoşuna gitmez.

Kadınların Örtünmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَا اَنْ تَنْكِحُوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ اَبَداً اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيماً ﴿٥٣﴾)

53-"Ey iman edenler! Peygamberin evine size yemek için izin verilmediği vakit asla girmeyin, fakat çağrıldığınızda -erkenden gidip yemeğe hazırlanmasını beklemeksizin- girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın; bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Resûlullah'ı üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahtır."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ebu Osman Ca'd b. Dinar, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Zeynep ile evlendiğinde Ümmü Süleym ona bir çömlek içinde Hays (hurma, yağ ve peynir karışımı bir tatlı) hediye etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, ***"Git ve rastladığın Müslümanları davet et"*** dedi. Ben de çıktım ve rastladığım kimseleri davet ettim. Davetliler

içeri girip yemeği yiyor ve çıkıyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, elini yemeğin üzerine koyup dua etti ve söylemesini Allah'ın dilediği her şeyi söyledi. Karşılaşıp da davet etmediğim bir kimse kalmadı. Davetliler doyasıya yediler. Çıkıp gittiler. Yalnız davetlilerden bir grup içeride kaldı. Bunlar sohbeti uzattılar. Bunun üzerine Yüce Allah, (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ... وَقُلُوبِهِنَّ) **"Ey iman edenler! Yemek için çağrılmakşızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin. Çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir."** ayetini indirdi."[242]

Bişr b. Mufaddal'ın bildirdiğine göre Humeyd et-Tavil, Enes'in *radiyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Zeyneb'in zifafa girmesi ve düğün yemeği vermesini anlattıktan sonra şunları söylediğini rivayet etmiştir: Millet yemeğini de yedi. Zifaf gecesinin sabahında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her zamanki gibi mü'minlerin annelerinin odalarına yaklaşır, eşlerine selam verir, onlar selamını alırlar, onlara dua eder, onlar da kendisine dua ederlerdi. Eşlerinin odalarının önünden ayrılıp döndüğünde ben de kendisiyle birlikte evine doğru giderken iki adamın orada, evinin kenarında konuşmaya daldıklarını gördü. (Muhtemelen konuşmalarına muttali olmamak için) biraz geri durdu. Adamlar onun geri durduğunu görünce hemen oradan atlayarak dışarı çıktılar. Onların çıkıp gittikleri kendisine haber verilince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dönüp evine girdi. Benimle kendisinin arasına perdeyi sarkıttı. O sırada hicab ayeti indi.

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Eslem el Alevi, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hicab ayeti indiğinde her zamanki gibi Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına girmek istediğimde bana ***"Geride dur ey Enes"*** dedi.[243]

242 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/223

243 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/133

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet bazı hükümler içermektedir. Bu hükümlerden biri şudur: İzin almadan Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* evine girmek yasaklanmıştır. İçeri girmelerine izin verilen kimseler, girdikten sonra yemeğin hazırlanmasını beklemek için oturmayacak, şayet yemek yerlerse de sohbet için oturmayacaklardı.

Ayetteki (غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ) **"Yemeğin pişmesini beklemeksizin"** ifadesiyle ilgili olarak Mücâhid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu ayette kastedilen mana şudur: "Yemeğin pişmesini beklemeksizin ve yemek yedikten sonra da sohbet etmek için beklemeksizin."

Dahhâk da ayetin bu kısmının, "Yemeğin pişmesini beklemeksizin" anlamına geldiğini söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَرَآءِ حِجَابٍ)

"Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin."[244]

Ayetin bu kısmı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine bakmanın yasak olduğu hükmünü içermekte, bunun hem onların hem de mü'minlerin kalpleri için daha temiz bir davranış olduğu açıklanmaktadır. Çünkü onlarla mü'min erkekler arasındaki bakışmalar sonucunda gönül kayması olabilir; şehevi duygular harekete geçebilirdi. Cenab-ı Allah onlardan bir şey isteneceği zaman perde arkasından istenmesini emretmekle bu sebebi ortadan kaldırmış oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ)

"Allah'ın Resûlü'ne rahatsızlık vermeniz söz konusu olamaz."

244 Ahzâb, 33/53

Yani bu ayette açıklandığı üzere Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evine girmek istediğinizde izin almalı; yanında oturup konuşurken sohbeti gereğinden fazla uzatmamalı, sizlerle onun eşlerinin arasında bir perde bulunmalıdır.

Bu hüküm her ne kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile eşlerine özgü ise de bu ayetin manası, hem onun hem de başkalarının hakkında geçerlidir. Çünkü biz ona tabi olup izinden gitmekle emrolunmuşuzdur. Ancak ümmetinden ayrı olarak Cenab-ı Allah'ın sadece ona mahsus kıldığı bazı hükümler bunun dışındadır.

Ma'mer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, 'Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ederse mutlaka Aişe ile evlenirim' dedi. Bunun üzerine Yüce Allah (وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللهِ) **"Allah'ın Resûlü'ne rahatsızlık vermeniz söz konusu olamaz"** ayetini indirdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Katade'nin anlattığı, bu ayetin içerdiği sebeplerden biriydi.

İsa b. Yunus'un bildirdiğine göre Ebu İshak, Sıla b. Züfer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huzeyfe, karısına şöyle demişti: "Cennette de benim eşim olmayı ve Cenab-ı Allah'ın bizi orada bir araya getirmesini istiyorsan, ben öldükten sonra başkasıyla evlenme. Çünkü cennette kadın, dünyadaki son kocasına verilecektir. Bu sebeple Cenab-ı Allah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin onun vefatından sonra başkalarıyla evlenmelerini haram kılmıştır."

Humeyd et-Tavil, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Ümmü Habibe *radiyallahu anh* sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, biz kadınlardan biri iki evlilik yapmış olarak ölür. Kendisi ve iki kocası cennete girer. Kadın ilk kocasına mı yoksa son kocasına mı verilir?"

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(تَخَيَّرُ أَحْسَنَهُمَا خُلُقًا كَانَ مَعَهَا فِي الدُّنْيَا يَكُونُ زَوْجَهَا فِي الْجَنَّةِ يَا أُمَّ حَبِيبَةَ ذَهَبَ حُسْنُ الْخُلُقِ بِخَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ)

"Ey Ümmü Habibe, o iki kocadan dünya da kendisiyle beraberken en güzel ahlaklı olanı seçer ve cennette onun kocası o olur. Ey Ümmü Habibe, güzel ahlak dünyanın da ahiretin de hayrını elde etmeye vesile olur."[245]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي اٰبَائِهِنَّ وَلَآ اَبْنَائِهِنَّ وَلَآ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَاءِ
اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَاءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ
وَاتَّقِينَ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً ﴿٥٥﴾)

55-"Peygamber hanımlarına babaları, oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve sahip bulundukları hizmetçileri hakkında (perdesiz görüşmede) bir günah yoktur. Allah'a itaatsizlikten sakının. Kuşkusuz Allah her şeye tanıktır."

Katade dedi ki: "Cenab-ı Allah bu ayette sayılan kimselerin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin yanına yaklaşabileceklerine ve onlardan uzak durmaları gerekmediğine ruhsat verdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin mahremlerinden bahsedilirken mü'min kadınlardan da bahsedildi. Allah bilir ya bu kadınlarla hür olan kadınlar kastedilmiştir.

(وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ)

"Sahip oldukları cariyelerden"

Burada cariyelerden söz edilmiştir. Çünkü kadınların bakılması mübah olan yerlerine bakma hususunda köle ve hür erkek arasında bir fark yoktur.

(اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يٰٓا اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً ﴿٥٦﴾)

245 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 23/222

56-"Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun."

Allah'ın "salât etmesi", rahmet etmesi; kulların salât etmesi ise duâ manasına gelmektedir ki bunu daha önce de söylemiştik.

Ebu'l Âliye bu ayeti açıklarken şöyle demiştir: "Allah, meleklerin yanında Peygamberine salât eder. Meleklerin salât etmesi ise ona dua etmeleridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Doğrusunu Allah bilir ya burada kastedilen mana şu olabilir: Allah Teâla, Peygamberine rahmet ettiğini ve ona olan nimetini tamamladığını meleklerine haber vermiştir. "Meleklerin yanında Peygamber salât eder" sözünün manası budur.

(هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ)

"O size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir."

Bu ayeti açıklarken Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: İsrailoğulları, Musa'ya (a.s.), "Rabbin salât eder mi?" diye sordular. Musa (a.s) onların bu sorusundan rahatsız oldu. Cenab-ı Allah ona şunu vahyetti: "Ey Musa! Benim salât ettiğimi onlara haber ver. Benim salâtım, rahmetimdir. Rahmetim de gazabımı geride bırakmıştır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ)

"Ey iman edenler! Siz de ona salât edin."

Bu ayet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* salât etme emrini içermektedir. Ayetin zahiri, bu emrin vücup ifade etmesini gerektirmektedir. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* salât etmek bize göre farzdır. Bir kimse namazda veya namaz dışında bir defa salat getirirse bu farzı yerine getirmiş olur. Bu, kelime-i tevhid ve Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* tasdik etmek gibidir. Bir kimse bunu ömründe bir defa söylerse, bu farzı yerine getirmiş olur. Şafiî, namazda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve*

sellem salât etmenin farz olduğunu söylemiştir. Bildiğimiz kadarıyla işim ehli hiçbir kişi ondan önce böyle bir şey söylemiş değildir. Salat okumanın namazda farz oluşu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* nakledilen hadislere aykırıdır.

Bu hadislerden biri İbn Mesud *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona teşehhüdü öğretirken şöyle buyurmuştu: ***"Şunu yaptığında (veya dediğinde) namazın tamamlanmış olur. Dilersen kalkabilirsin. Sonra dilediğin en güzel kelamı seç"***[246]

İbn Ömer *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Adam son secdeden başını kaldırıp oturduğunda, selam vermezden önce abdesti bozulursa namazı tamamlanmış olur."***[247]

Muaviye b. Hakem es-Sülemi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ،
إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ)

"Şu namazda insan kelamı konuşmak uygun olmaz. Namaz; tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktan ibarettir."[248]

Burada Peygamberimize salât etmekten bahsedilmemiştir. Bu meseleyi "Şerhu Muhtasari't Tahavi" adlı kitabımızda detaylı olarak açıklamış bulunmaktayız.

(وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

"Selam edin."

246 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/410
247 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/199
248 Müslim, el-Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 7

Şafiî'nin ashabı bu ayete dayanarak namazın sonunda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* selam etmenin de farz olduğunu söylemektedirler. Ancak ayet-i kerime, onların bu söylediklerinin isabetliliğine delalet etmemektedir. Çünkü ayette namazdan bahsedilmemektedir. Bu, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* salât etmekle aynı hükme tabidir. Yine bu ayete dayanarak selamı içerdiği için namazda teşehhütte bulunmanın farz olduğunu söylemişlerdir. Bu ayet onların bu söylediklerinin isabetliliğine delalet etmemektedir. Çünkü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* selam etmekten bahsedilmemiştir. Bununla belki de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* salât etme emri tekid edilmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* salat edilmesini emretmiştir.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

"Sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe"[249]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cenab-ı Allah bu ayetin baş kısmında kendi adını ve Peygamberini zikretmiştir. Önce kendi adını müstakil olarak zikretmiş, iki ismi aynı zamirin altında bir araya getirmemiştir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَاللّٰهُ وَرَسُولُهٗ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوه)

"Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir."[250]

Bu ayette (تَرْضَوْهُمَا) "İkisini razı etmeniz" ifadesi kullanılmamıştır. Çünkü Allah ile başkasının adı aynı zamirin altında bir araya getirilemez.

Rivayet olunduğuna göre bir adam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda bir hutbe irad etmiş ve hutbesinde şöyle demişti:

249 Nisâ, 4/65
250 Tevbe, 9/62

(مَنْ يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى)

"Allah'a ve Resûlü'ne itaat eden doğru yolu bulmuştur. Onlara karşı gelen ise azmıştır."

Adamın (وَمَنْ يَعْصِهِمَا) diyerek Allah ile Resûlü'nün adını aynı zamirin altında bir araya getirmesini beğenmeyen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle demişti:

(قُمْ فَبِئْسَ خَطِيبُ الْقَوْمِ أَنْتَ)

"Kalk bakalım şuradan, ne kötü hatipsin sen!"[251]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (إِنَّ اللهَ وَمَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ) **"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar"** buyurmakla kendi adını ve meleklerinin adlarını aynı zamirde bir araya getirmiş bulunmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz Allah ile Resûlü'nün ismini, (الْهَاء) harfi gibi ikisine isim olabilecek bir kinayede bir araya getirmeye karşı çıktık. Ama ne isim ne de kinaye olan bir fiilde bir zamir varsa, ikisinin isminin o zamirde bir araya getirilmesine engel bulunmamaktadır. Burada şöyle diyenler de olmuştur: (يُصَلُّونَ) fiilindeki zamir, Allah'ın adına değil de meleklere raci olmaktadır. Allah'ın Peygambere salât etmesi, mana bakımından ayetten anlaşılmaktadır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(انْفَضُّوا إِلَيْهَا)

"Hemen dağılıp ona koştular."[252]

---

251 Ez-Zeylaî. Tahricu'l-Ahadisi ve'l-Asâri'l-Vakıa fi Tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemahşeri: 3/18

252 Cum'a, 62/11

Buradaki (الْهَاء) kinayesi, daha önce geçen "lehv" kelimesine değil de "ticaret" kelimesine racidir. Çünkü manadan anlaşılan budur.

Şu ayet de bunlara benzemektedir:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar" [253]

(لَا يُنْفِقُونَهَا) fiilinin sonundaki (هَا) zamiri, altın ve gümüşe racidir. Bu, mana bakımından anlaşılmaktadır.

(إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً مُهِيناً ﴿٥٧﴾)

57-"Allah'ı ve Resûlü'nü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır."

Yani Allah dostlarını ve Allah'ın Resûlü'nü incitenler. Ayeti bu şekilde manalandırmak gerekir. Çünkü Allah'ın incitilmesi mümkün değildir. Ayetteki bu ifade mecazîdir. Muhataplar ayetin manasının bu şekilde olduğunu anlarlar.

Mesela başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ) Bu ayetin manası "Kente sor" şeklinde olmayıp **"Kent halkına sor"**[254] şeklindedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا
فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَاناً وَإِثْماً مُبِيناً ﴿٥٨﴾)

253 Tevbe, 9/34
254 Yusuf, 12/82

58-"Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler"

Denildi ki: Önceki ayette **"Allah'ı incitenler"** ifadesiyle Allah dostları ifadesinin kastedildiği söylenmişti. Allah dostları önceki ayette açıkça söylenmeyip takdir edilmişti. Bu ayette ise Allah dostlarının kimler olduğu açıklanmıştır. Bu ayetin devamında, Allah'ın dostları olan mü'min erkek ve kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenlerin bir iftira ve büyük bir günah yüklendikleri ifade edilmektedir. Bu sebeple bu iftiracılar, ilk ayette anlatılan lânet ve azabı hak etmektedirler.

[Cilbab Ayeti]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنَى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴿٥٩﴾﴾

59-"Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir."

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh*, ayette geçen cilbab kelimesiyle abanın kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadınlar, hür oldukları bilinsin ve fasık kimseler kendilerine sataşmasınlar diye cilbab/aba giyerlerdi."

Muhammed b. Sirin dedi ki: "(يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ) **"bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler"** ayetini açıklarken Ubeyde örtündü ve sadece bir gözünü açık bıraktı."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Medine'de bazı cariyeler vardı. Haklarında şöyle ve böyle denilirdi. Dışarı çıktıklarında bazı kendini bilmezler onlara sataşır ve onları incitirlerdi. Hür kadınlar da dışarı çıktıklarında kendini bilmezler onlara da sataşır ve onları incitirlerdi. Bunun üzerine Cenab-ı Allah mü'min kadınların bütün vücutlarını örtecek elbiselerini giymelerini emretti. Bu, onların hür olarak bilinip incitilmemelerine daha uygundu."

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Hür kadın dışarı çıktığında cariyeden farklı olarak başını ve alnını örter."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Safiyye binti Şeybe, Ümmü Seleme'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ) **"bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler"** ayeti indiğinde ensardan bazı kadınlar, giydikleri siyah elbiselerden ötürü başlarında sanki kargalar vardı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, genç kadının yabancı erkekler karşısında yüzünü örtmekle emrolunduğuna, dışarı çıkarken kendilerinden şüphelenenlerin onlara tamahlanmamaları için de örtünüp iffetli olduklarını göstermeleri gerektiğine delalet etmektedir. Yine bu ayet, cariyelerin yüzlerini ve saçlarını örtmeleri gerekmediğine delalet etmektedir. Zira ayetteki (وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ) **"mü'minlerin kadınlarına"** ifadesi zahiri, örtünmeleri emredilenlerin hür kadınlar olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde tefsirde de rivayet olunduğuna göre başlarını ve yüzlerini örtmekle emrolunmayan cariyelere benzemesinler ve aralarında bir farklılık olsun, hür oldukları bilinsin diye hür kadınların başlarını örtmelerinin emredildiğine bu ayet delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radiyallahu anh*, başını örten cariyeleri döver ve "Başınızı açın, hürlere benzemeyin" dermiş.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلاً ﴿٦٠﴾)

60-"Münafıklar, kalplerinde çürüklük bulunanlar ve Medine'de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bazı münafıklar, nifaklarını açığa vurmak istediler. Onun üzerine bu ayet indi."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: Ayetteki (لَنُغْرِيَنَّكَ) kelimesi, "Seni onların üzerine musallat kılacağız. Sonra da o münafıklar seninle çok kısa bir süre komşuluk edebileceklerdir" anlamına gelmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, mü'minleri üzecek ve incitecek kötü haberler yayarak ortalığı karıştıranların bu tutumlarını ısrarla sürdürmeleri, bu yaptıklarına son vermemeleri halinde tazir ve sürgün cezasını hak edeceklerine delalet etmektedir. Bir takım münafıklarla dinde basiret sahibi olmayan zayıf inançlı bazı kimseler; kâfirlerle müşriklerin birleşip güçbirliği ettiklerini ve Müslümanların üzerine yürüyeceklerini söyleyerek kâfirlerin çok ve güçlü oldukları haberini yayıp mü'minleri korkutuyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah bu gibi kimseler hakkında mezkûr ayeti indirdi. Bu yaptıklarına son vermezlerse sürgüne gönderileceklerini, hatta öldürüleceklerini haber verdi. Bunun kendi kanunu ve uyulması gereken bir yol olduğunu bildirdi.

(وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا)

"Allah'ın kanununda asla değişme bulamazsın."[255]

255 Ahzâb, 33/62

بسم الله الرحمن الرحيم

34- SEBE' SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اِعْمَلُوا اٰلَ دَاوُدَ شُكْراً وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾)

13-"Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi. Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır."

Atâ b. Yesar'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* minberde (اِعْمَلُوا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ) **"Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır"** ayetini okudu ve sonra şöyle buyurdu:

(ثَلاثٌ مَن أُوتِيَهُنَّ فَقَدْ أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ آلُ دَاوُد الْعَدْلُ فِي الْغَضَبِ وَالرِّضَا وَالْقَصْدُ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ وَخَشْيَةُ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ)

"Üç şey var ki bunlar bir kişiye verilirse, Davud ailesine verilenler ona verilmiş gibi olur. (O üç şey şunlardır): Hem kızgınlık hem de hoşnutluk anında âdil olmak, hem zenginlik hem de yoksulluk halinde tutumlu olmak, hem gizlilikte hem de açıkta Allah'tan korkmak."[256]

256 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 11/439

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ)

"Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller yapıyorlardı." [257]

Bu ayet, Süleyman'ın (a.s) şeriatında resim ve heykel yapmanın mübah olduğuna delalet etmektedir. Oysa bunlar, aşağıda nakledilecek olan rivayetlerden de anlaşılacağı gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* efendimizin şeriatında haram kılınmışlardır.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لا تَدخُلُ الملائكةُ بَيتاً فيه صُورةٌ)

"Melekler, içinde resim bulunan eve girmezler."[258]

(مَنْ صَوَّرَ صُورَةً كُلِّفَ أَنْ يُحْيِيها يومَ القيامة)

"Bir resim yapan kişi, kıyamet gününde o resme can vermekle yükümlü kılınır. (Aksi halde cehenneme atılır)."[259]

(لَعَنَ اللَّهُ الْمُصَوِّرِينَ)

"Allah resim yapanlara lanet etti."

Denildi ki: Bu rivayetlerde lanetlenenler, resim yaparak yaratma sıfatında Allah'a benzemeye çalışanlar kastedilmiştir.

257 Sebe', 34/13

258 Ebu Davud, Taharet, 87

259 Bkz: Müsnedu'l Bezzar: 2/259

بسم الله الرحمن الرحيم

35- FÂTIR SÛRESİ

İkrime'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* yanında, namaz kılanın önünden köpek ve eşeğin geçmesi durumunda namazının bozulacağı söylendiğinde o, şu ayeti okudu:

(اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ)

"Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir." [260]

Bu ayeti okuduktan sonra "O kişinin namazını bozacak ne var!" dedi.

Salim, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Güzel sözü salh amel Allah katına yükseltir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْماً طَرِياً وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾)

12-"Şu iki çeşit su kütlesi birbirine eşit olmaz; birisi tatlıdır, susuzluğu giderir ve içimi güzeldir, ötekisi ise tuzlu ve acıdır. İkisinden

260 Fâtır, 35/10. ["Güzel sözler" kelime-i tevhid ve kelime-i şehadettir. Mütercim]

de taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyaları çıkarırsınız. Gemilerin denizi yararak gittiklerini görürsün ki bu da O'nun lutfuna nâil olmanız ve O'na şükretmeniz içindir."

Ayette geçen ve süs eşyası diye tercüme ettiğimiz (حِلْيَةً) kelimesiyle inci ve denizden çıkarılan süs eşyaları kastedilmiştir. Hülye takınmamaya yemin eden bir kadının hükmü hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Beraberinde altın olmadan inci yalnız başına hülye değildir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ) **"Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden"**[261] Ateşte eritme işlemi ancak altın için söz konusu olur. İnci, ateşte eritilmez."

(حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا) **"Takınacağınız süs eşyası"** Takınma durumunda inci süs eşyası olarak adlandırılmıştır. Âdete göre inci yalnız takılmaz. Ancak altınla beraber takılır. Bununla beraber Kur'an'da inci için hülye adının kullanılması, yeminin inci takmayla ilgili sayılmasını gerektirmez. Bunun delili şudur:

Kur'an'da (وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا) **"Her birinden taze et yersiniz"** buyrulmaktadır. Bu ayetteki "et" kelimesiyle balık kastedilmiştir. Buna göre bir kimse et yememeye yemin ederse, balık yediği takdirde yeminini bozmuş olmaz. Bu ayete benzer olarak başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا)

"Güneşi bir kandil yapmıştır."[262]

Buna göre bir kimse kandil altında oturmamaya yemin ederse, güneşin altında oturduğu takdirde yeminini bozmuş olmaz.

261 Ra'd, 13/17
262 Nuh, 71/16

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَ اِنَّمَا
يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾)

28-"Aynı şekilde, insanlardan, binek hayvanlarından ve eti yenen hayvanlardan da farklı tür ve renklerde olanlar var. Kulları içinden ancak bilenler, Allah'ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar. Şüphesiz Allah üstündür, çokça bağışlayıcıdır."

Bu ayette ilmin fazileti, ancak ilim sayesinde Allah'a karşı derin saygılı olma ve O'ndan sakınma mertebesine ulaşılabileceği açıklanmaktadır. Çünkü bir kişi ilahi tevhid ve adaleti delilleriyle birlikte bilirse bu, onu Allah'a karşı derin saygılı olma ve O'ndan sakınma mertebesine ulaştırır. Zira Allah'ı, O'nun adaletini ve kendi yaratılış gayesini bilmeyen bir kimse, Allah'ın azabından çekinmez; O'nun yasaklarından sakınmaz.

Konuyla ilgili başka ayetlerde şöyle buyurulmuştur:

(يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ)

"Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin."[263]

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ هُمْ
خَيْرُ الْبَرِيَّةِ...ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ)

"Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısıdırlar. Rableri katında onların mükâfatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur."[264]

263 Mücadele, 58/11
264 Beyyine, 98/7-8

Bu ayetlerde yaratıkların en hayırlısının rablerinden çekinen kimseler oldukları haber verilmiştir. Yine burada, Rablerinden asıl çekinen kimselerin âlimler olduğu bildirilmiştir. İki ayetin birlikte değerlendirilmesinden çıkan sonuca göre her ne kadar kendi aralarında bir sınıflandırılmaya tabi olsalar da ilim ehli kimseler, yaratıkların en hayırlısıdırlar. Sonra Allah'ı bilen ilim ehli kimseler O'ndan en çok çekinen kimseler olarak nitelendirilmişlerdir.

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِراًّ وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾)

29-"Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar, asla zararla sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler."

Burada ilmiyle amel eden ve Allah'a karşı derin bir saygı içinde olan kimselerin evasfından bahsedilmektedir.

Başka bir ayette ise ilminin gereğini yapmaktan yüzçeviren kimseden bahsedilmektedir:

(وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِي اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ)

"Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu."[265]

Ayetin bu kısmında ve devamındaki kıssada, ilmiyle amel etmeyen âlimin evsafından bahsedilmektedir. Önceki ayette ise Allah'a karşı gelmekten sakınan âlimin evsafından bahsedilmişti. Öncekilerin, amelleri

265 A'râf, 7/175-176

karşılığında sevaba nail olacaklarına ve Allah'ın va'd ettiği şeyleri elde edeceklerine tam bir güvenleri vardı. Çünkü onlar hakkında Cenab-ı Allah, (يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ) **"Asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler"** va'dinde bulunmuştu.

(وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾)

34-"Şöyle derler: «Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu rabbimiz çok bağışlayıcıdır, şükrün karşılığını eksiksiz vermektedir.»"

Seleften bir zâtın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Dünya da iken hüzünlü olmak, mü'minin özelliğindendir. Bilindiği gibi onlar cennete girerlerken "Hamd, bizden hüznü gideren Allah'a mahsustur" diyeceklerdir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de (الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ) ***"Dünya, mü'minin zindanıdır"***[266] dediği rivayet edilmiştir.

Abitlerden birine sordular: "Neden çoğu abitler, başkalarının elindeki mala muhtaç oluyorlar?"

Abit şöyle cevap verdi: "Dünya mü'minin zindanıdır da ondan. Zindandaki kişi, kendisini salıverecek olanın yedireceğinden başka ne yiyebilir?"

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ)

"Herhangi bir kimseye uzun ömür verilmez yahut ömrü kısaltılmaz ki bu bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı) olmasın."[267]

Hasan ile Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Başkasının ömründen alınarak bir kimsenin ömrüne ekleme yapılmaz."

266 Müslim, Ez-Zühd ve'r-Rekaik, 7
267 Fâtır, 35/11

Şa'bî dedi ki: Ayetteki (وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ) ifadesi şu anlama gelmektedir: Kişinin ömründen an be an, saat be saat eksiltilecek olan kısım, levh-i mahfuz'da önceden belirlenmiştir. Orada yazılı olan miktar tükenmedikçe kişinin ömrü sona ermez. Ömür, Allah'ın yaratıkları için yazmış olduğu bir vadedir. O, vakitlerin ve zamanların geçmesiyle ömürden ne kadar eksileceğini bilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾)

37-"Ve onlar orada, «Rabbimiz! Bizi çıkar da yapmış oldukları-mızdan tamamen başka, rızâna uygun işler yapalım» diye feryat ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Üstelik size uyarıcı da gelmişti. Şimdi tadın bakalım! Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur!"

İbn Abbas ile Mesruk'un şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Cenab-ı Allah'ın zikretmiş olduğu ömür süresi kırk yıldır."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Hz. Ali, ömrün süresinin altmış yıl olduğunu söylemişlerdir.

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَقَدْ أَعْذَرَ اللهُ إِلَى عَبْدٍ أَحْيَاهُ حَتَّى بَلَغَ سِتِّينَ أَوْ سَبْعِينَ سَنَةً لَقَدْ أَعْذَرَ اللهُ إِلَيْهِ لَقَدْ أَعْذَرَ اللهُ إِلَيْهِ)

"Allah, yaşatıp altmış veya yetmiş yaşına ulaştırdığı bir kulunun (kendisine itaat etmemesi durumunda) mazeretini kabul etmez, mazeretini kabul etmez, mazeretini kabul etmez."[268]

268 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/275

Abdullah'ın bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cenab-ı Allah'ın Âdemoğlunun mazeretini kabul etmeyeceği ömür süresi, altmış yıldır." Aynı senedle Mücahid'in de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ)

"Size uyarıcı da gelmişti."[269]

Tefsir ehli bazı kimselerden rivayet olunduğuna göre bu ayette sözü edilen uyarıcı, Muhammed'dir *sallallahu aleyhi ve sellem.* Bazıları ise uyarıcının, saçların ağarması olduğunu söylemişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette sözü edilen uyarıcının Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Allah'ın kendi tevhidine, peygamberlerinin tasdikine, vaad ve tehdidine, ergenlikten itibaren ömrünün sonuna kadar insanda kendi dahli olmaksızın, iradesi dışında meydana gelen değişim ve halden hale geçişler, genç bir delikanlıyken yaşlanıp ihtiyarlaması, hastalıktan sağlığa, fakirlikten zenginliğe, sevinçten hüzne geçmesi, insanın kendisinden başkasında ve diğer eşya da gördüğü değişiklik ve intikaller, yaratılmışların iradesi dışında meydana gelen zamanın hadiseleri… Bütün bunlar insanı Allah'ı tanımaya davet eden şeylerdir. Bunların hepsi birer uyarıcıdır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ)

"Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve nizama, Allah'ın yarattığı her şeye hiç bakmadılar mı?"[270]

Bu ayette, Allah'ın yarattığı her şeyde kendisinin varlığına delalet eden ve kulları kendisine yönelten bir delilin mevcut olduğu haber verilmektedir.

269 Fâtır, 35/37
270 A'râf, 7/185

بسم الله الرحمن الرحيم

36- YÂSÎN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾)

38-"Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) akıp gider. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Vehb b. Cabir, bu ayetle ilgili olarak Abdullah b. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Güneş doğar; Âdemoğulları onu görürler. Derken bir gün batar ve Allah'ın dilediği bir süre kadar öylece kalır. Nihayet kendisine 'Batıdan doğ' denilir. İşte o günde **"Daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez."**[271]"

Ma'mer dedi ki: Ebu Musa el-Eş'ari'nin şöyle dediği haberi bana ulaştı: "Güneşin batıdan doğacağı sabahın gecesinde teheccüd namazı kılacak olanlar uykudan kalkıp namaza duracaklar. Usanıncaya kadar namaz kıldıktan sonra yataklarına dönecekler. Bunu o gecede üç kez yapacaklar. Ama gece yine de yerinde duracak; yıldızlar hareket etmeyeceklerdir. Nihayet adam evinden çıkıp bir mü'min kardeşinin yanına varacaklar. Diğer insanlar da geceleyin kalkıp birbirlerini ziyarete gideceklerdir."

---

271 En'âm, 6/158

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا) **"Kendi yörüngesinde"** ifadesinin te'vili işte budur. Güneş, o gece yerinde duracak, batıdan doğuncaya kadar öylece kalakalacaktır."

Ma'mer dedi ki: "Bana ulaşan bir habere göre alametlerin ilki ile sonuncusu arasında altı aylık bir süre olacaktır."

Kendisine bu alametlerin neler olduğu sorulduğunda şöyle demişti: Katade'nin rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ سِتًّا: الدَّجَّالَ وَالدُّخَانَ وَدَابَّةَ الْأَرْضِ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَأَمْرَ الْعَامَّةِ وَخُوَيْصَّةَ أَحَدِكُمْ)

"Altı şeyi görmeden salih amel işlemekte acele edin: Deccal'ın ortaya çıkması, dumanın görülmesi, Dâbbetülarz'ın meydana çıkması, güneşin batıdan doğması, kıyametin kopması, kişinin kendisinin ölmesi."[272]

Bu hadisi nakleden Katade'ye, "Bu alametlerden hangisinin ilk önce görüleceğine dair sana bir haber ulaşmış mıdır?" diye sorulduğunda o, "Güneşin batıdan doğması" diye cevap verdikten sonra sözlerine şunu da ekledi: "Bana ulaşan bir habere göre bazı adamlar demişler ki: Bu alametlerin ilki, Deccal'ın ortaya çıkması olacaktır."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَقُومُ السَّاعَةُ عَلَى أَحَدٍ يَقُولُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ)

"Lâ ilâhe illallah diyen kimsenin üzerine kıyamet kopmaz."[273]

Katade, ayetteki (لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا) kelimesini, güneşin aşmayacağı bir vakit anlamında yorumlamıştır.

272 Müslim, el-Fiten ve Eşrâtu's Saa, 25

273 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 16/316

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelimeden anlaşıldığına göre güneş, değişmeyen bir miktarda ve aynı seyirde yörüngesinde akıp gitmeye devam edecektir. Bu kelimenin, güneşin batıdaki en uzak menziline doğru akıp gitmesi anlamına geldiği de söylenmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾)

40-"Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, bu ayet hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayın hilal olarak görüldüğü gecedeki durumudur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Doğrusunu Allah bilir. Yani güneş, kendi ışınları ile ayı örtüp de görülmesine engel olamaz. Çünkü ikisi de allah'ın kendileri için koymuş olduğu düzene uymak zorundadırlar. İkisinden birinin bu düzeni değiştirmesi mümkün değildir.

Ebu Salih dedi ki: "İkisinden biri, diğerinin ışığını alt edemez."

(لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ) **"Ne güneş aya yetişebilir"** ayetini, "Güneşin ziyası ayın ziyası gibi eksilmez" şeklinde manalandıranlar da vardır.

Başkaları da bu ayeti şöyle manalandırmışlardır: "Güneş, ayın seyir hızına ulaşamaz."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Abdurrezzak, Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bana ulaşan bir habere göre İkrime şöyle demiştir: "Ayla güneşten her birinin kendine göre bir hâkimiyeti vardır. Ayın hâkimiyeti geceleyindir. Güneşin hâkimiyeti ise gündüzleyindir. Güneşin geceleyin doğması söz konusu olmaz. (وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ) **"Gece de gündüzü geçemez."** Geceye girildiğinde araya gündüz girmeden ikinci gecenin başlaması söz konusu olmaz."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ) **"Gece de gündüzü geçemez"**[274] ayeti, aybaşının gündüz vakti başladığına delalet eder. Gece, gündüzü geçemediğine, ikisinin bir araya gelmesi mümkün olmadığına göre, gündüzün geceyi geride bırakması ve ayın geceden değil de gündüzden başlaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayet sizin yaptığınız şekilde te'vil edilemez. Aksine bu ayet, daha önce zikrettiğimiz selef ulemasının yaptıkları te'villerden birine göre manalandırılabilir. Onlardan hiçbiri, ayın gündüzden başladığını söylemiş değildir. Dolayısıyla sizin bu te'vilinizin geçersizliği ittifakla sabit olmuştur. Şer'î hükümlerin bağlandığı aylar gökteki hilale göre belirlenmektedir. Ayın başlangıcında hilal, ancak geceleyin görülür; gündüzün evvelinde görülmez. Şu halde aybaşının geceleyin başlaması gerekir. Ramazan ayının ilk gecesinin ramazandan, şevval ayının ilk gecesinin de şevvalden sayıldığı hususunda ilim ehli arasında görüş farklılığı bulunmamaktadır. Böylece aybaşlarına geceleyin girildiği hükmü ispatlanmış oldu. Bilindiği gibi ramazan ayının ilk gecesinde teravih namazına başlanmaktadır.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ صُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ)

"Ramazanın ilk gecesi girdiğinde şeytanlar bağlanır."[275]

Bütün bunlar, aybaşına geceleyin girildiğine delalet etmektedir.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse "Allah rızası için bir ay müddetle itikâfa girmek adağım olsun" derse, o kişinin itikâfa geceleyin başlaması gerekir. Çünkü aylar, geceden itibaren başlarlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾)

274 Yâsîn, 36/40

275 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/303

41-"Onları ve nesillerini yüklü gemide taşımamız da kendileri için açık bir kanıttır."

Dahhâk ve Katade'den gelen rivayete göre bu ayetteki gemi ile Hz. Nuh'un gemisi kastedilmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetteki zürriyet, muhataplara nispet edilmiştir. Çünkü onlar hep aynı cinstendirler. Burada sanki "insanların zürriyeti" denilmiş gibi olmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾)

42-"Binecekleri benzer araçlar yaratmamız da (kendileri için açık bir kanıttır)."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Hz. Nuh'un gemisinden sonra onlar için başka gemiler de yarattık."

Kendisinden gelen başka bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Develer, karadaki gemiler gibidir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾)

68-"Kime uzun ömür verirsek onu yaratılış çizgisinde tersine çeviririz. Hiç düşünmezler mi!"

Katade dedi ki: "Bildiklerini unutması ve gücünün azalması bakımından onu, çocukluk haline benzer bir durum olan ihtiyarlık dönemine ulaştırırız."

Başkaları dediler ki: "Onu güçlüyken zayıf, bedeni iriyken ufalmış, yeni ve tazeyken yıpranmış ve pörsümüş hale getiririz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlamda bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ)

"İçinizden kimileri de ömrünün en düşkün çağına ulaştırılır."[276]

Ömrün bu aşamasına "ömrün en düşkün çağı" denilmiştir. Çünkü o aşamaya gelmiş olan bir kimsenin, güçsüz iken güçlü hale gelmesi, bilgisiz iken bilgili hale gelmesi umulan çocuk gibi, bedeninde noksanlık meydana geldikten sonra fazlalıklı hale dönmesi, bildiklerini unuttuktan sonra tekrar eskisi gibi bilgili hale dönmesi umulmaz.

Mana bakımından buna benzer bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً)

"Allah, gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir."[277]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْاٰنٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾)

69-"Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır."

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Abdurrezzak, bu ayet hakkında Ma'mer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bana ulaşan bir habere göre Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şiir ile misal verir miydi?" şeklinde bir soru sorulduğunda o şöyle cevap vermiştir:

Hayır. Sadece Beni Kays b. Tarfe'nin kardeşinin şu şiiri ile misal verirdi:

(ستبدِى لك الأيامُ ما كنتَ جاهِلاً ... ويأتيكَ بالأخبارِ منْ لم تزودِ)

276 Nahl, 16/70
277 Rûm, 30/54

"Bilmediğiğin şeyleri günler sana açıklayacaktır.

Kendisine hazırlanmadığın sana haber getirecektir."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Kendisi için hazırlık yapmadığın (ölüm) sana haberler getirecektir" derdi. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, "Ey Allah'ın Resûlü bu şiir böyle değildi" dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Ben şair değilim. Şair olmak da bana yaraşmaz."***

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Allah Teâlâ, Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şiir inşâ etme bilgisi vermemiş, ona şiir öğretmemişti. Çünkü kullarından dilediğine şiir kabiliyeti veren, Allah Teâlâ'dır. Rabbinin katından getirdiği Kur'an'ı, kendi yaratılışındaki şiir kabiliyeti sayesinde kendisinin uydurduğu şüphesi insanların kalbine girmesin diye ona şiir kabiliyeti vermemişti. Ona şiir söyleme kabiliyeti vermemiş olması, başkasına ait şiiri okumasına engel değildir.

Her ne kadar,

(هَلْ أَنْتَ إِلَّا أُصْبُعٌ دَمَيْتَ ..... وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقَيْتَ)

"Sen yalnızca kanayan bir parmaksın.

Allah yolundayken bu hal ile karşılaştın"

Dediği rivayet olunmuşsa da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şiirden misaller verdiği sahih yolla sabit olmuş değildir.

Rivayet olunduğuna göre bu şiiri söyleyen kişi, sahabilerden biridir. Şunu da ifade etmeliyiz ki, başkasına ait bir şiiri okuyan, bir veya iki beyit söyleyen kimseye şair denmez. Şiir biliyor veya şiir öğrenmiş olduğu da söylenemez. Mesela iyi ok atamayan kimse hedefi bazen tutturur. Ama bu sebeple ona "atıcı" denmez. Ok atmayı öğrendiği de söylenemez. Aynı şekilde başkasına ait bir şiiri okuyan, bir beyit veya benzeri bir şey söyleyen kimseye de şair denemez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾)

(قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾)

78-"Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve «Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?» diyor."

79-"De ki: «Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüsünü bilir.»"

İlk yaratmaya kadir olanın yeniden yaratmaya öncelikle kadir olduğunun delili bu ayette apaçık görülmektedir. Çünkü bir şeyin tekrar meydana getirilmesinin, ilk olarak meydana getirilmesinden çok daha kolay olduğu, apaçık bilinen hususlardandır. Bir şeyi ilk olarak meydana getirmeye gücü yeten kimsenin, devamı mümkün olan şeylerden ise o şeyi yeniden meydana getirmeye çok daha kolay gücü yeter. Bu ayet başka şeyi esas almanın ve kıyas yapmanın gerekliliğine delalet etmektedir. Çünkü ayette ikinci yaratma birincisine kıyaslanmıştır.

Bazı kimseler (قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ) **"Dedi ki: «Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?»"** ayetini delil göstererek kemiklerde canlılık olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre asıl olan bedenin ölümü sebebiyle kemikler de ölür. Oysa hakikat öyle değildir. Çünkü organ olması sebebiyle kemiklerin canlandırılması mecazen söylenmiştir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا)

"Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor."[278]

Bilindiği gibi yerde canlılık yoktur.

278 Rûm, 30/50

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

37- SÂFFÂT SÛRESİ

(فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ
اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ
سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾)

(فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾)

(وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَا اِبْرٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾)

(قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾)

(اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰؤُا الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾)٠

(وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾)

102-"Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, «Yavrucuğum» dedi, «Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?» Dedi ki: «Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.»"

103-"Her ikisi de (ilâhî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca"

104-"«Ey İbrâhim!» diye ona seslendik"

105-"«Tamam, rüyanı gerçekleştirmiş oldun.» İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz."

106-"Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı."

107-"Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetlerin zahiri Hz. İbrahim'in, oğlunu kesmekle emrolunduğuna delalet etmektedir. Bu emrin, ölümle sonuçlanacak bir kesmeyi değil de kesme provası yapmayı içermesi mümkündür. Yine bu emrin, oğlunu kesme ortamını hazırlaması ve gerçek manada kesme pozisyonuna gelmesi, oğlunu kurtarmak için onun yerine bir fidye vermemesi, ancak Allah katından oğlu için bir fidye/bedel gönderilirse, oğlunun yerine onun kesmesi şeklinde de anlaşılması mümkündür. Ayetin zahirinin, Hz. İbrahim'in oğlunu gerçekten kesmesini emrettiği, şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

"Emrolunduğun şeyi yap."

"Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık."

Ayetin zahiri, Hz. İbrahim'in oğlunu gerçekten kesmesini gerektirmeseydi, oğlu **"Emrolunduğun şeyi yap"** demez ve Hz. İsmail'in boğazlanmaktan kurtulması için Allah katından bir kurbanlık hayvan gönderilmezdi.

Rivayet olunduğuna göre Hz. İbrahim, Allah kendisine bir erkek evlat nasip ederse onu Allah için kurban etmeyi adamıştı. İşte bu sebeple Yüce Allah, adağını yerine getirmesini ona emretmişti.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Cenab-ı Allah, önce anlattığımız gibi Hz. İbrahim'e oğlunu boğazlamasını emretti. Olayın şöyle cereyan etmiş olması da mümkündür: Cenab-ı Allah, Hz. İbrahim'e oğlunu boğazlamasını emretti, o da boğazladı. Ancak Hz. İsmail can vermeden Allah onun damarlarını birleştirerek hayata döndürdü. Gönderilen kurbanlık da onun hayatta kalmasının fidyesi oldu.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin te'vili hangi yönde olursa olsun, evlat kesme emri, sonuç itibariyle koyun kesmeye dönüşmektedir. Ayetin lafzının gereği, Hz. İbrahim şeriatında koyun kesmek olduğuna ve Cenab-ı Allah Peygamberimize *sallallahu aleyhi ve sellem*, (ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا) **"Sonra da sana, «Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi» diye vahyettik."**[279] Ve (اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola iletti̇ği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy"**[280] ayetleri ile Hz. İbrahime uymasını emrettiğine göre, oğlunu boğazlamayı adayan kimsenin bir koyun kesmesi gerekmektedir.

Selef uleması ve onlardan sonra gelen büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, oğlunu boğazlamayı adayan bir adamın, bir koç keserek bu adağını yerine getirmiş olacağını, Hz. İbrahim'in de oğlu İshak'ın yerine bir koç boğazladığını söylemiştir.

Süfyan'ın Mansur'dan naklen bildirdiğine göre Hakem, oğlunu kesmeyi adayan bir adam hakkında Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu adamın bir deve kesmesi ya da oğlu için diyet ödemesi gerekir."

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* deve mi yoksa diyet mi dediği hususunda ravinin şüphesi vardır.

Rivayete göre Mesruk da bu meselede İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* söylediklerinin aynısını söylemiştir.

Şube'nin bildirdiğine göre Hakem, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Böyle bir adakta bulunan kişinin haccetmesi ve bir deve kurban etmesi gerekir."

Davud b. Ebi Hind, Amir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Oğlunu boğazlamaya yemin eden bir adamın bazı âlimlere göre yüz deve kurban etmesi, bazılarına göre ise İshak'ın (a.s) yerine kesilen koç gibi bir koç kurban edilmesi gerekir."

---

279 Nahl, 16/123
280 En'âm, 6/90

Ebû Bekir, Ebu Hanife ile Muhammed'in bu adam hakkında şöyle dediklerini nakletmiştir: "Bu adamın bir koyun kesmesi gerekir."

Ebu Yusuf'a göre bu adamın bir şey yapması gerekmemektedir.

Ebu Hanife dedi ki: "Kölesini boğazlamayı adayan kimsenin bir şey yapması gerekmez."

Muhammed dedi ki: "Kölesini boğazlamayı adayan kimsenin bir koyun kesmesi gerekir."

Ayetin zahiri, bu meselede Ebu Hanife'nin söylediğini teyid etmektedir. Çünkü ayetin zahiri, Hz. İbrahim'in şeriatında oğlunu boğazlamayı adayan kimsenin, oğlunun yerine bir koyun kesmesinin yeterli olacağına delalet etmektedir. Neshedildiği ispatlanmadıkça o hükmün geçerliliğini koruması gerekir.

Bu durumdaki kişinin bir şey yapması gerekmediğini söyleyen Ebu Yusuf, şu rivayetleri delil göstermiştir.

Ebu Kalabe'nin Ebu Mühelleb'den naklen bildirdiğine göre İmran b. Husayn *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا وفاءَ لنذْرٍ في معصيةِ الله، ولا فيما لا يملكُ ابنُ آدمَ)

"Allah'a karşı gelmede adak olmaz. Âdemoğlunun sahip olmadığı şeyde de adak olmaz."[281]

Hasan'ın bildirdiğine göre İmran b. Husayn *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَة وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمينٍ)

"Günah işlemede adak olmaz. Bu adağın kefareti yemin kefareti gibidir." [282]

281 Ebu Davud, el-Eyman ve'n Nüzur, 26

282 Ebu Davud, el-Eyman ve'n Nüzur, 22

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci görüşü söyleyenlerin söylediği bir hüküm ifade etmemektedir. Şundan ki: "Oğlumu boğazlamak adağım olsun" diyen kimsenin bu ifadesi, bir koyun kesmeyi vacip kılma anlamına geldiğine göre bu kişi, "Bir koyun kesmek adağım olsun" demiş gibi olmaktadır ki bu günah değildir.

Ebu Hanife, kölesini boğazlamayı adayan kişinin bir şey yapması gerekmediğini söylemiştir. Çünkü bu ifadenin zahiri günahtır. Şeriate göre bu söz, bir koyun kesme anlamına gelmemektedir. Bu, günah işlemeyi adamaktır.

Fakihlerin tamamı dediler ki: Bir kimse "Oğlumu öldürmek, Allah rızası için adağım olsun" derse bu kimsenin bir şey yapması gerekmez. Çünkü bu sözün zahiri günahtır. Şeriate göre bunun bir koyun kesme anlamına geldiği ispatlanmış değildir.

Yezid b. Harun'un bildirdiğine göre Yahya b. Said, Kasım b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* yanındayken bir kadın gelip ona, "Oğlumu boğazlamayı adadım" dedi.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ona, "Oğlunu boğazlama ve yeminin için kefaret ver" dedi. Orada hazır bulunan bir adam, "Günah işleme şeklindeki adak yerine getirilmez" deyince, İbn Abbas *radiyallahu anh* ona şöyle karşılık verdi: "Sus. Yüce Allah zıhar hakkında da senin işittiklerini buyurdu ve ayette zikrettiklerini zıhar hakkında vacip kıldı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, oğlunu boğazlamayı adayan kişi hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* daha önce naklettiğimiz "Bir koç kesmesi gerekir" ifadesine aykırı değildir. Çünkü "adak" kelimesiyle yemini kasdettiğinde İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* görüşüne göre hem koç kesme, hem de kefaret vermenin gerekmesi caiz olabilir.

Nitekim Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Bir kişi yemin kastederek "Yarın oruç tutmak Allah için adağım olsun" der ama bu adağını yerine getirmezse, yemin kefareti vermesi ve bir gün o orucu kaza etmesi gerekir."

Hz. İbrahim'in iki oğlundan hangisini boğazlamaya kasdettiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Hz. Ali, İbn Mesud, Kâ'b, Hasan ve Katade'den rivayet olunduğuna göre Hz. İbrahim, oğlu İshak'k boğazlamaya teşebbüs etmiştir.

İbn Abbas, İbn Ömer, Said b. Müseyyeb ve Muhammed b. Kâ'b el-Kurazi'ye göre Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i boğazlamaya teşebbüs etmiştir.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki görüşü destekleyen rivayetler gelmiştir. İsmail (a.s) olduğunu söyleyenler, Kur'an'da boğazlama olayı anlatıldıktan sonra (وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ) **"Biz onu salihlerden bir peygamber olarak İshak ile de müjdeledik"**[283] ayetinin zikredilmiş olmasını delil göstermektedirler. Mademki boğazlama olayından sonra İshak'ın (a.s) doğacağı müjdesi verilmiştir. Demek ki boğazlanmasına teşebbüs edilen, İsmail'dir (a.s) .

Boğazlanmasına teşebbüs edilenin İshak (a.s) olduğunu söyleyenler ise (وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ) **"Biz onu salihlerden bir peygamber olarak İshak ile de müjdeledik"** ayetinde, İshak'ın (a.s) peygamber olacağı müjdesinin verildiğini söylemektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾)

141-"Kur'aya girdi ve kaybedenlerden oldu."

Bilgi ve tecrübe yoksunu bazı kimseler bu ayete ve Yunus'un (a.s) denize atılması hadisesine dayanarak, hasta yatağında yatmakta olan efendinin azad ettiği köleleri arasında kura çekilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bunu söyleyenler, meselenin hükmünü anlamamış olan kimselerdir. Zira hiçbir fakihe göre kurada adı çıkan kişinin öldürülmesi veya malına el konulması caiz değildir. Ayetin bu hükmü başkalarına değil, sadece Yunus'a (a.s) mahsustur.

283 Sâffât, 37/112

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾)

147-"Bir defa daha onu yüz bin ya da daha fazla kişiye elçi olarak gönderdik."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Ayette kastedilen mana, 'Biz onu yüz binden fazla insana peygamber olarak gönderdik' şeklindedir."

Denildi ki: Ayetteki (اَوْ) edatı sayı belirsizliği anlamını vermektedir. Buna göre mana şöyle olmaktadır: "Yunus'u (a.s) ayetteki iki sayıdan biri miktarınca insanlara peygamber olarak gönderdik."

Şöyle diyenler de olmuştur: Bu ayet, muhatapların şüphesini ifade etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah'ın şüphe etmesi düşünülemez.

بسم الله الرحمن الرحيم

38- SÂD SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾)

18-"Her sabah ve her akşam Allah'ın yüceliğini dile getirirken dağları ona (Davud'a) eşlik ettirdik."

Ma'mer'in bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ) **"Biz, dağları onun emrine vermiştik. Akşam sabah onunla beraber tesbih ederlerdi."** Bu ayeti okuyuncaya kadar kuşluk namazıyla ilgili olarak içimde hep bir şüphe vardı.[284]

Kasım, Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kuba halkının yanına gitti. Onlar kuşluk namazı kılmaktaydılar.

(إِنَّ صَلَاةَ الْأَوَّابِينَ إِذَا رَمِضَتِ الْفِصَالُ)

"Evvabin namazı kumlar ısınıp da deve yavruları çöktüğü zaman kılınır." [285]

---

284 Abdurrezzak es-San'ani, Musannefu Abdurrezzak: 3/79

285 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 4/96

Şerik'in bildirdiğine göre Mücahid, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Dostum*** (Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*) ***bana üç şeyi tavsiye etti; üç şeyi de bana yasakladı. Kuşluk namazı kılmamı, uyumadan önce vitri kılmamı, her aydan üç gün oruç tutmamı bana tavsiye etti. Secdeyi horozun yerden yem toplayışı gibi hızlıca yapmamı, (namazda) tilki gibi etrafa bakmamı ve (dizleri dikerek) köpek oturuşu oturmamı yasakladı."***[286]

Atiyye, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bazen hiç ara vermeksizin her gün kuşluk namazı kılardı. Öyle ki artık bu namazı terketmeyecek derdik. Bazen de epeyi ara verirdi. Öyleki artık bu namazı kılmayacak derdik."***[287]

Hz. Aişe ile Ümmü Hâni'den rivayet olunduğuna göre bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kuşluk namazı kıldığını söylemişlerdir.

İbn Ömer'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre o, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kuşluk namazı kılmadığını söylemiştir. Ancak İbn Ömer *radiyallahu anh* şunu da söylemiştir: "Kuşluk namazı, insanların sonradan ortaya koydukları şeylerin bana göre en güzelidir."

İbn Ebi Müleyke'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbn Abbas *radiyallahu anh* kuşluk namazı sorulduğunda şöyle dedi:"Kuşluk namazı Allah'ın Kitab'ında yer almaktadır. Onun aleyhinde konuşan ancak dedikoduya dalmış olur." Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu: (فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ) **"Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler."**[288][289]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ)

"Biz, dağları onun emrine vermiştik."

---

286 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/266

287 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 4/136

288 Nûr, 24/37

289 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/407

Denildi ki: Dağlar Davud'un (a.s) emrine verilmiş olup onun gittiği yere kendisiyle birlikte akıp giderlerdi. Dağlar bu hareketleriyle Allah'ı tesbih etmiş oluyorlardı. Çünkü tesbih, şanına yaraşmayan şeylerden Allah'ı tenzih etmektir. Dağların akıp gitmesi Allah'ı tenzih etmelerine delalet ettiğine göre bu, onların Allah'ı tesbih etmeleridir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ ۘ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ۙ ﴿٢١﴾)

21-"Davacıların hikâyesi sana ulaştı mı? Bu adamlar mâbedin duvarına tırmanıp Dâvûd'un yanına girmişlerdi."

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Amr b. Ubeyd, bu ayet hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Davud (a.s) zamanını dörde bölmüştü. Bir gününü eşlerine, bir gününü davaları görüp karara bağlamaya, bir gününü Rabbine ibadet etmeye, bir gününü de israiloğullarının suallerini cevaplamaya ayırmıştı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, davaları görmek için kadinin her gün makamında oturması gerekmediğine, bu işi dört günde bir yapmakla yetinebileceğine delalet etmektedir. Yine bu, kocanın her gün karısının yanında olması gerekmediğine, dört günde bir onun yanında bulunmasının caizliğine delalet etmektedir.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Mihrap, meclisin başköşesidir. Mescidin mihrabına da bu sebeple mihrap denilmiştir."

Mihrabın oda anlamına geldiği de söylenmiştir.

Ayetteki (اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ) ifadesi de buna delalet etmektedir.

(خَصْم) "Hasım" kelimesi davacı olan bir kişi anlamına geldiği gibi davacı bir topluluk anlamına da gelmektedir.

Davud (a.s) yanına gelen davacılardan korkmuştu. Çünkü onlar onun ibadet etmekte olduğu yere insan suretine bürünerek izin almadan girmişlerdi içeri girdikten sonra ona şöyle demişlerdi:

(لَا تَخَفْ ۖ خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ)

"Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir." [290]

Yani [İki davacı sana gelip "Birimiz diğerine haksızlık etmiştir" derse onlara ne dersin?] Ayetin bu şekilde takdir edilmesi gerekir. Çünkü Hz. Davud'un mabedine giren o iki hasmın melek oldukları bilinmektedir. Onlar asla birbirine haksızlık etmiş iki davacı değillerdi. Diğer taraftan meleklerin yalan söylemeleri de mümkün değildir. Meleklerin o meseleyi temsili bir mahiyette anlatarak yalandan kurtulmuş oldukları böylece anlaşılmaktadır.

Meleklerden birinin (إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً) **"Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var"**[291] demesi de önce anlattığımız gibi temsili bir ifade olup koyun kelimesiyle kadın kastedilmiştir.

Denilir ki: Hz. Davud'un doksan dokuz eşi vardı. Uriya bin Hannan ise bekâr olup bir kadınla evlenmeye talip olmuştu. Uriya'nın evlenmek üzere olduğu nişanlısıyla Hz. Davud da evlenmek istemişti. Bu meselede peygamberlerin sakınması gereken iki şeyden bahsedilmektedir:

1-Hz. Davud, başkasının nişanlısı olan bir kadınla evlenmeye talip olmuştur.

2-Çok sayıda eşi olmasına rağmen Hz. Davud yine de evlenme hırsını ortaya koymuştur. Ancak o, böyle yapmasının günah olmayacağını düşünüyordu. Fakat Allah onu bu yaptığından ötürü kınadı. Onun bu yaptığı aslında küçük günahlardandı. Melekler kendisine hitap ettiklerinde kendisi için en uygun davranışın, başkasının evlenmeye talip olduğu kadına evlenme teklifinde bulunmaması olduğunu anladı.

(وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ)

"Benim ise bir tek koyunum var."

290 Sâd, 38/22
291 Sâd, 38/23

Yani "Nişanlımla, o bir kadınla da evlenmek istedi. O kadını da kendisine eş olarak vermeye karşılıklı razı olduk."

Bazı kıssacıların haberleri arasında anlatıldığına göre güya Hz. Davud, Uriya'nın karısını çıplak vaziyette görmüş, ona âşık olmuş ve kocasını cepheye ölüme göndermişti. Bu, peygamberlere yaraşmayan asılsız bir rivayettir. Çünkü peygamberler bilerek günah işlemezler. Küçük de olsa 'belki büyük bir günahtır ve bu bizi Allah dostu bir kul olmaktan çıkarır' endişesiyle hiçbir günaha yaklaşmazlar.

Birinci te'vilin doğruluğuna ayetin sonundaki şu cümle delalet etmektedir:

(وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ)

"Tartışmada beni bastırdı."

Ayetin bu cümlesi gösteriyor ki sözü edilen kadının istenmesi konusu, ikisi arasındaki konuşmada ele alınmıştır. Yoksa evlenme teşebbüsünde bulunulmamıştır.

(اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ ۚ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَآ اِلٰى سَوَآءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾)

22-"Dâvûd onları görünce telâşlanmıştı. «Korkma» dediler, «Birimizin diğerini haksızlık etmekle suçladığı iki davacıyız biz. Aramızda âdil bir hüküm ver; doğruluktan sapma, bize de doğru yolu göster.»"

Bu ayet, davacının hâkime misli ile hitap etme hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir.

(قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ ۖ وَاِنَّ كَثِيراً مِنَ الْخُلَطَآءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوٗدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعاً وَاَنَابَ ﴿٢٤﴾)

24-"Dâvûd şöyle dedi: «Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle doğrusu sana karşı haksızlık etmiştir. Zaten aralarında ortaklık ilişkileri bulunanların çoğu birbirine haksızlık ederler; yalnız iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapmakta olanlar böyle değildir; ama onlar da o kadar az ki!» Dâvûd kendisini (böyle bir temsil ile) sınadığımızı düşündü. Bunun üzerine rabbinden kendisini bağışlamasını dileyerek secdeye kapandı ve bütünüyle O'na yöneldi."

Hz. Davud, davalıya sormadan böyle demişti. Bu daha önce açıkladığımız gibi bu sözün hikâye ve misal kabilinden söylendiğini göstermektedir. Hz. Davud, davacının söylediklerinin ifade ettiği manadan bunu çıkarmıştı. Eğer öyle olmasaydı, davalıya sormadan, onun ikrarını almadan ve aleyhine bir delil bulunmadan onun diğerine zulmettiğine hükmetmezdi.

(وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَآءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ)

"Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder."

Bu ayet, ortakların çoğunun birbirlerine zulüm ve haksızlık ettiklerine delalet etmektedir.

Şu ayet de bu gerçeğe delalet etmektedir:

(اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ)

"Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır."

(وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ)

"Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı."

Bu cümle, Hz. Davud'un o kadınla evlenmeye teşebbüs ederken günah işlemeyi kasdetmediğine delalet etmektedir. Ancak meleklerin o şekilde konuşmaları kendisini, günah işlediği ve Allah'ın kendisini ağır bir imtihana tabi tutacağı zannına kaptırmıştı. Çünkü böyle bir konumdaki kimsenin imtihanı, ağır yükümlülüklere ve şiddetli bir mihnete tabi tutulmak şeklinde olur. Bu sebeple yaptığının günah olduğunu bildi ve ondan ötürü tevbe edip Allah'tan bağışlanma diledi.

[Secde Ayetleri]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ)

"Eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi."

Eyyüb'ün bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Sâd suresindeki bu ayet için secde ettiğini gördüm. Ancak bu asli secde ayetlerinden değildir."

Said b. Cübeyr'in bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Sâd suresindeki bu secde ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(سَجَدَهَا دَاوُدُ تَوْبَةً وَنَسْجُدُهَا شُكْرًا)

"Davud, tevbe etmek için bu secdeyi yaptı. Biz ise şükretmek için bu secdeyi yapıyoruz."[292]

Zührî'nin rivayetine göre Sâib b. Yezid, Hz. Ömer'in Sâd suresindeki bu ayet için secde ettiğini görmüştür. Hz. Osman ile İbn Ömer *radiyallahu anh* de böyle bir rivayette bulunmuşlardır.

Mücahid dedi ki: İbn Abbas'a, "Sâd suresindeki bu ayet için secde etmeyi nereden çıkarıyorsun?" diye sordum. Bana şu ayeti okudu: (أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ) **"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy."**[293] (Sonra şöyle dedi:) "Davud bunun için secde etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunun için secde etti."

292 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/5

293 En'âm, 6/90

Mesruk'un rivayetine göre İbn Mesud *radiyallahu anh* bu ayet için secde etmez ve "Bu, bir peygamberin tevbesidir" derdi.

Said b. Cübeyr'in rivayetine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Yüce Allah (فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"(Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy"** buyurduğu ve Davud (a.s) bunun için secde ettiğinden dolayı, Davud'a (a.s) uymak adına Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu ayetin okunuşu dolayısıyla secde etmiştir.

(فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) **"(Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy"** emri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Sâd suresindeki bu ayet için secde etmeyi vacip gördüğüne delalet etmektedir. Çünkü emir, vaciplik ifade eder. Bu, İkrime'nin rivayetine aykırıdır.

O rivayete göre bu ayeti aslî secde ayetlerinden değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer secde ayetlerinin okunuşundan dolayı secde ettiği gibi bu ayet için de secde etmiş olması, bununla diğer secde ayetleri arasında fark bulunmadığına delalet etmektedir.

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh*, "Bu secde ayeti değildir. Bu bir peygamberin tevbesidir" ifadesine gelince, secde ayetlerinin çoğunda yaptıkları secdelerden ötürü övülen kavimlerden bahsedilmektedir.

Buna şu ayetler örnek gösterilebilir:

(اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ)

"Şüphesiz Rabbin katındaki (melek)ler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler."[294]

Bu ayetin, insanlar için secde ayeti olduğu hususunda ittifak vardır.

(اِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا)

"Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur'an kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar."[295]

294 A'râf, 6/206
295 İsrâ, 17/107

Bu ve benzeri ayetlerde bazı milletlerin secdelerinden bahsedilmekte olduğu için bu ayetler, secde mahalli olmuşlardır.

(وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ)

"Onlara Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar."[296]

Bu ayet, Kur'an tilaveti dinlendiği zaman secde edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu ayetin zahirine bakılırsa Kur'an'ın herhangi bir yeri okunduğunda veya dinlendiğinde aksine bir delil olmadıkça secde edilmesini vacip saymamız gerekecektir.

Mezhebimiz müçtehidleri, tilavet secdesi yerine namazda rükûu yeterli görmüşlerdir.

Muhammed b. Hasan'ın anlattığına göre (وَخَرَّ رَاكِعًا) cümlesinin manası, "secdeye kapandı" şeklinde olup burada secde, rükû kelimesiyle ifade edilmiştir. Secde, rükû kelimesiyle ifade edildiğine göre, namazda tilavet secdesi gerektiğinde secde yerine rükûun geçerli olması mümkün olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾)

20-"Onun hükümdarlığını güçlendirmiş, kendisine hikmet ve anlaşmazlıkları bitiren konuşma yeteneği vermiştik."

Eş'as, Hasan'ın bu ayeti şöyle açıkladığını rivayet etmiştir: "Davud'a, yargılama bilgisi verdik."

Kadı Şüreyh'e göre ayetteki (وَفَصْلَ الْخِطَابِ) ifadesi, şahitler ve yeminler anlamına gelmektedir.

Ebu Husayn'dan nakledildiğine göre Ebu Abdurrahman es-Sülemi, ayetteki (وَفَصْلَ الْخِطَابِ) ifadesinin, hasımlar anlamına geldiğini söylemiştir.

296 İnşikak, 84/21

Ebû Bekir, bu ifadenin hasımlar arasında hak ve adaletle hükmetme anlamına geldiğini söylemiştir. Bu da kendisine intikal ettirilen davalara hâkimin bakıp karar vermesinin vacip olduğuna, karar vermeyi ihmal etmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu, yemine yanaşmayan davalının hapsedilip ikrarda bulununcaya veya yemin edinceye hapiste tutulması gerekir diyenlerin görüşünü geçersiz kılmaktadır. Çünkü bu takdirde hüküm vermek ihmal edilmiş ve dava sonuçlandırılmamış olacaktır.

Şa'bî'nin rivayetine göre Ziyad, (وَفَصْلَ الْخِطَابِ) ifadesinin karar verirken kullanılan (أَمَّا بَعْدُ) "İmdi..." anlamına geldiğini söylemiştir. Ancak Ziyad, görüşüne itibar edilecek kimselerden değildir. Lâkin böyle bir rivayet gelmiştir. Belki de o bunu derken (وَفَصْلَ الْخِطَابِ) ifadesiyle, hâkimin ilâmının başında yer alan dua ile asıl karar kısmı arasındaki fasılayı kasdetmiş olabilir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾)

26-"Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Humeyd, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cenab-ı Allah, hâkimlerden üç hususta söz aldı: Nefislerinin arzusuna uymayacaklar. İnsanlardan korkmayıp Allah'tan korkacaklar. Allah'ın ayetlerini az bir karşılığa satmayacaklar. Hasan böyle dedikten sonra şu ayetleri okudu:

(يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)

"Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır."

(اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا...فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ)

"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun."[297]

Süleyman b. Harb'ın bildirdiğine göre Hammad b. Ebi Seleme, Humeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

İyas b. Muaviye'ye kadılık görevi teklif edildiğinde Hasan kendisini ziyarete gitmişti. İyas ağlamaya başlamıştı. Hasan, "Ey Ebu Vâile, neden ağlıyorsun?" diye sorunca İyas şöyle demişti: "Bana ulaşan bir rivayete göre üç sınıf kadı varmış. Bunların ikisi cehennemlik, biri cennetlik olacakmış. Bir adam içtihad eder de içtihadında yanılırsa cehennemlik olur. Bir kimseyi nefsinin arzusu haktan saptırırsa o da cehennemlik olur. Bir kimse içtihad eder ve içtihadında isabet ederse cennetlik olur."

Hasan ona şöyle dedi: "Cenab-ı Allah, Davud ve Süleyman peygamberlerin kıssasıyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: (اِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ... وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا) **"Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk. Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik."**[298] Yüce Allah bu ayette Süleyman'ı (a.s) övmüş ama Davud'u (a.s) yermemiştir. Bundan sonra Hasan şöyle dedi: "Cenab-ı Allah, hâkimlerden üç hususta söz aldı." Böyle dedikten sonra yukarıda nakledilen sözünü tamamladı.

297 Mâide, 5/44
298 Enbiyâ, 21/78-79

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hüküm verirken hata eden kâdının cehennemlik olduğuna dair İyas b. Muaviye'nin rivayet ettiği hadisin manası, Ebu Büreyde'nin hadisinde açıklanmıştır.

Bu hadis şöyledir: Muhammed b. Bekr el-Basri'nin bildirdiğine göre Büreyde *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(القُضاةُ ثلاثة: واحِدٌ في الجنة، واثنان في النار، فأما الذي في الجنة فرجلٌ عَرفَ الحقَّ فقَضَى به، ورَجُلٌ عرف الحقَّ فجار في الحكم، فهو في النار، ورَجُلٌ قضى للنَّاس على جهلٍ، فهو في النار)

"Kadılar üç sınıftır. Biri cennette, ikisi cehennemde olacaktır. Cennetlik olan, hakkı bilip hak ile hükmeder. Bir adam hakkı bilir ama hüküm verirken haksızlık ederse, o cehennemde olacaktır. Bir adam da bilgisi olmadan insanlar için hüküm verirse o da cehennemde olacaktır."[299]

[Süleyman'ın (a.s.) At Sevgisi]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾)

(فَقَالَ اِنِّي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾)

(رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحاً بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾)

31-32: "Bir gün akşama doğru alımlı, soylu koşu atları önüne getirildiğinde, «Ben malı (atları), rabbimi hatırlattığı için sevdim» dedi. Derken (güneş batınca) onlar karanlığın perdesiyle gizlendi."

299 Ebu Davud, Akdiye, 2

33-"(Daha sonra) «Onları bana geri getirin» dedi; bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı."

Mücahid dedi ki: (صُفُونُ الْفَرَسِ) Atın ön ayaklarından birini tırnağı üstüne dikip üçayağı üzerinde durmasıdır. Bu şekilde durmak, atların âdetindendir. (الْجِيَادُ) kelimesi ise hızlı giden atlar demektir. İyi koşan ata Arapça'da (فَرَسٌ جَوَادٌ) denir.

(إِنِّي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي)

"«Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim»"

Bu ayet iki şekilde manalandırılabilir:

1-"Ben bu atlar sayesinde elde edilen hayrı severim. Ancak bunlar beni Rabbimi zikretmekten alıkoydular." Zikirden kasıt, Süleyman'ın (a.s) her gün o vakitte kıldığı namazdır.

2-**"Ben hayrı (atları) çok severim."** Atlar üzerinde Allah yolunda cihad edip Allah düşmanlarıyla savaşarak hayır kazanıldığı için, Süleyman (a.s) atları "hayır" olarak adlandırmıştır. (عَنْ ذِكْرِ رَبِّي) **"Rabbimi anmamı sağladığından dolayı"** ifadesi, Bu da atları edinmem sebebiyle bir bakıma Rabbimi zikretmek ve O'nun hakkını vermektir.

(حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ)

"Nihayet güneş perde arkasına çekilince (batınca)"

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* ayeti bu şekilde manalandırdığı rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, Lebîd'in şu şiirine benzemektedir:

حتى إذا ألْقَتْ يداً في كافرٍ ** وَأجَنَّ عَوْرَاتِ الثُّغُورِ ظَلامُها

"Nihayet güneş, denize inip battığında,

Sınırdaki gedikleri karanlık örttüğünde."

Hâtim'in şu şiiri de buna benzer:

أَمَاوِيُ مَا يُغْنِي الثَّرَاءُ عَنْ الْفَتَى ... إِذَا حَشْرَجَتْ يَوْمًا وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ

"Zevcem Maviyye, servet yiğide fayda vermez,

Günün birinde can boğaza gelip dayandığında."

Bu şiirdeki (حَشْرَجَتْ) fiilinin faili olan "nefs" yani can gizli bir kelime olarak takdir edilmiştir. İbn Mesud *radiyallahu anh* dan başkaları ayette güneşin perde gerisine çekilip batması değil de atların perde gerisine çekilmelerinin kastedildiğini söylemişlerdir.

(رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ)

"Onları bana geri getirin" dedi. (Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı."[300]

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* rivayetine göre Süleyman (a.s), getirilen atları severek yelelerini ve arka bacaklarını okşamaya başladı. Buna benzer bir rivayet de şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre ashaptan Ebu Vehb el-Cüşemi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ارتَبِطوا الخيلَ وامسَحُوا بنواصيها وأعجازها -أوقال:
أكفالها- وقَلِّدوها ولا تُقلدوها الأَوتارَ)

"At besleyin. Onların alnını ve arka taraflarını okşayın (ya da boyun kökünü okşayın, demiştir). Onların boynuna gerdanlık (süsler) takın ama kiriş takmayın."[301]

300 Sâd, 38/33
301 Ebu Davud, Cihad, 49

Süleyman'ın (a.s) da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tavsiye ettiği şekilde atların boyunlarını ve arka taraflarını okşamış olması mümkündür. Hasan'dan gelen bir rivayete göre Süleyman (a.s) atların üzerlerindeki örtüyü kaldırıp onları kesti ve "Beni bir daha Rabbime ibadet etmekten alıkoymayın" dedi.

Birinci te'vil daha sahih ise de ikincisi de olması mümkün olan bir şeydir. Ayeti ikinci şekilde te'vil eden kimseler bunu at etini yemenin mübahlığına delil göstermektedirler. Çünkü Süleyman (a.s) atları, etlerinden yararlanmaksızın kesecek değildi. Bu, isabetli bir te'vil değildir. Zira at eti haram olmakla birlikte sırf Allah'ın emrine uymak için onları kesmiş olabilir. Bu durumda onları kesmesinin faydası, sırf Allah'ın emrini yerine getirmiş olmasıydı. Mesela Allah o atları öldürüp insanları onların etlerini yemekten men edebilirdi. Aynı şekilde Süleyman'ın (a.s) da onları keserek Rabbinin emrini yerine getirmesi ve kestikten sonra da etlerini yemekten menolunması mümkündür.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثاً فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ
صَابِراً نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾)

44-"(Bir yemini vardı.) «Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol» (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü."

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre İblis, Eyyüb'ün (a.s) eşine, "Eğer Eyyüb'ü iyileştirirsem bana, 'Onu sen iyileştirdin' diyeceksin" demiş, eşi de bunu Eyyüb'e (a.s) anlatmıştı. Bunun üzerine Eyyüb (a.s) ona, "Eğer Allah bana şifa ihsan ederse, sana yüz değnek vuracağım!" demişti. Neticede Eyyüb (a.s) yüz kadar ince dalı alıp bir demet yaptı ve eşine onunla bir defa vurarak yeminini yerine getirdi.

Atâ dedi ki: "Böyle bir yemin eden herkes yemininin gereğini bu şekilde yerine getirebilir."

Abdullah b. Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Ma'mer, (وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ) **"Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma"** ayetinin açıklamasıyla ilgili olarak Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Eyyüb (a.s) eline, üzerinde doksan dokuz ince dal bulunan kalın bir dal alıp onunla eşine bir defa vurdu. Bunun sebebi şuydu: Şeytan bir konuda Eyyüb'ün (a.s) eşini aldattı ve ona "Kocana şöyle ve şöyle demesini teklif et" dedi. Eşi Eyyüb'e (a.s), "Şöyle ve şöyle söyle" deyince Eyyüb (a.s), ona (yüz değnek) vurmaya yemin etti. Ancak daha sonra eşini incitmemek ve yemininin gereğini yapmak için ona bu şekilde vurdu.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: Bir kimse kölesine on değnek vurmaya yemin eder de on değneği demet yapıp onunla kölesine bir defa vurur ve o değnekler kölesine isabet ederse, yemininin gereğini yerine getirmiş olur. Çünkü Yüce Allah (وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ) **"Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma"** buyurmuştur. Ayette geçen (ضِغْث) kelimesi, elin içini dolduracak kadar değnek, kırbaç veya dal gibi şeylerdir. Cenab-ı Allah (وَلَا تَحْنَثْ) **"yeminini bozma"** buyurmakla, böyle yapan kişinin, yemininin gereğini yerine getirmiş olacağını haber vermiştir.

Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Değneklerin tamamı dövülen kişinin bedenine isabet ederse, yemin sahibi bir defa vurmakla yemininin gereğini yerine getirmiş olur."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Sözü edilen yeminin gereği bu şekilde yerine getirilmiş olmaz."

Bu, Kitab'a aykırı bir görüştür. Çünkü Yüce Allah böyle yapan kişinin, yeminini bozmuş olmayacağını haber vermiştir. Mücahid'in (Bu hüküm Eyyüb'e (a.s) mahsustu" dediği; Atâ'nın ise "Bu hüküm herkes için geçerlidir" dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, birinci görüşün sahihliğine iki şekilde apaçık delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Böyle yapan kişi, şart koştuğu sayıdaki darbeyi vurmuş olmaktadır. Bu da yemininin gereğini yerine getirdiğini göstermektedir.

2-Cenab-ı Allah (وَلَا تَحْنَثْ) **"yeminini bozma"** buyurduğu için bu kişi yeminini bozmamıştır.

Mâlik'in mezhebine taraftar olanların bir kısmı, bu hükmün Eyyüb'e (a.s) mahsus olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Yüce Allah ona, (فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ) **"Onunla vur, yeminini bozma"** buyurmuştur. Yüce Allah, yeminini bozma durumunu Eyyüb'ün (a.s) üzerinden kaldırdığına göre onu kefaretle yükümlü kılmış ve o da kefareti ödemiş ya da hiç yemin etmemiş gibi olmuştur. Bu, delillendirme geçersizdir. Aklıbaşında olan bir kimse bunu esas alamaz. Çünkü bunda çelişki ve imkânsızlığın yanısıra Kitab'ın zahir hükmüne aykırılık vardır. Çünkü Yüce Allah, böyle yapan kimsenin yeminini bozmuş olmayacağını bildirmiştir. Gereğini yapma ve bozma olmak üzere yemin iki şeyi içerir. Cenab-ı Allah böyle yapan kimsenin yeminini bozmuş olmadığını bidirdiğine göre demek ki bu kişi yemininin gereğini yapmıştır. Çünkü bozmakla gereğini yapma arasında ara bir şey yoktur.

Mezkûr hükmün Eyyüb'e (a.s) mahsus olduğunu söyleyenlerin görüşünün imkânsız ve çelişkili olduğunu söylemiştik. Şundan ki: Bu görüş, söylediğini yaparak yemininin gereğini yerine getiren kimse, kefaretle yükümlü kılınmış ve kefaretini vermiş gibi kabul etmektedir. Bu kişi yeminini bozmuş sayılmaz. Bu hüküm eğer Eyyüb'e (a.s) mahsus uyulması gereken bir şey olsaydı, Allah Teâlâ, eşini bir demet dalla vurmasaydı bile, yemin bozmasını Eyyüb'ün (a.s) üzerinden kaldırabilir ve onu hiçbir şeyle yükümlü kılmayabilirdi. Bu takdirde eşini bir demet dal ile vurmasının anlamı olmazdı. Çünkü böyle yapmakla bu görüş sahiplerine göre yemininin gereğini yapmış olmayacaktı. Bu sözü söyleyen kimsenin iddiasına göre Allah Teâlâ dilediği zaman kullarına yükümlülükler yükleyebilir. Onun bize yüklediği yükümlülüklerden biri de zina edene had vurmamızdır. Zina eden bir kimseye yüz değnek vurulması gerekirken yüz ince daldan oluşan bir demetin bir defa vurulmasıyla had uygulanmış olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina eden kimseye yüz ince daldan oluşan bir demetle bir defa vurmak, zina eden eğer sağlıklı biri ise had açısından caiz olmaz. Ama hastalıklı biri olup kendisine yüz ayrı darbe vurul-

ması halinde telef olmasından korkuluyorsa bir demetle bir defa vurmak caiz olur. Ama sağlıklı olana bir demetle bir defa vurmak caiz değildir. Değnekleri toplayıp bir demet haline getiren ve bununla bir defa vuran kimse, eğer değneklerin hepsi vücuda isabet etmiş olsa bile yine de darbelerin sayısını yüze tamamlamak gerekir. Bu durumda değneklerin ayrı veya demet halinde olması farketmemektedir. Ama zina eden kişi hasta biri ise o zaman değnekleri veya dalları bir demet haline getirip o demetle bir defa vurmakla yetinilebilir. Bu konuda sünnetten delilimiz şudur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Ümame Sehl b. Hanif, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından birinin kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: "Bizden biri hastalandı. Hastalıktan ötürü o kadar zayıfladı ki, neredeyse bir deri bir kemik kaldı. Başkasına ait bir cariye onun odasına girdi. Cariyeye saldırıp onunla cinsel ilişkide bulundu. Kendi akrabalarından bazı adamlar ziyaretine geldiklerinde durumu onlara anlattı ve "Durumumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatın. Benim hakkımda ne hüküm vereceğini kendisine sorun. Çünkü ben, yanıma gelen bir cariyeyle cinsel ilişkide bulundum" dedi. Akrabaları bu durumu gidip Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* arz ettiler. Ve "Onun kadar ileri derecede hasta birini görmedik. Onu alıp sana getirirsek, mutlaka kemikleri dağılır. Zina haddi için değnekler de ancak onun kemikleri üzerine vurulmuş olur" dediler. Bunun üzerine ***Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***onun için yüz ince dalı demet yapıp o demetle kendisine bir defa vurmalarını emretti.***"[302]

Bükeyr b. Abdullah b. Eşecc'in Ebu Ümame b. Sehl'den naklen bildirdiğine göre Said b. Sa'd b. Ubade Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hasta kişiye nasıl had uygulayacaklarını soranlara şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(فَخُذُوا عِثْكَالًا فِيهِ مِائَةُ شِمْرَاخٍ، فَاضْرِبُوهُ بِهَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً)

"Üzerinde yüz ince dal bulunan bir dal alın ve onunla (suçluya) bir defa vurun."[303]

302 Ebu Davud, Hudud, 34

303 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/473

Onlar da Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu emrini yerine getirdiler. Said b. Sa'd b. Ubade, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanına yetişmiş bir kişidir. Ebu Ümame b. Sehl b. Hanif de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken doğmuştur.

[Kocanın Eşini Dövmesi]

Bu ayet, kocanın tedip amacıyla karısını dövebileceğine delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı Eyyüb (a.s) karısını dövmeye yemin etmez ve dövmezdi. Yeminden sonra karısını dövmesini Allah kendisine emrettiğine, itaatsizlik eden kadını kocasının dövmesini (وَالّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ) **"(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün"**[304] ayeti ile Kur'an'da Yüce Allah mübah ettiğine göre demek ki koca, tedip amacıyla karısını dövebilir. Eyyüb'ün (a.s) kıssası, itaatsizlikten başka sebeplerle de kadını tedip amacıyla kocasının dövebileceğine delalet etmektedir.

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ) **"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar"** ayetiyle ilgili olarak rivayet edilen bir olay, Eyyüb'ün (a.s) kıssasının delalet ettiği manaya delalet etmektedir. Şöyle ki: Rivayet olunduğuna göre Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bir adam karısını tokatlamıştı. Kadının ailesi, kocaya kısas uygulanması isteyince Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar."

304 Nisâ, 4/34

Bu ayette erkeğin herhangi bir istisna yapmadan yemin edebileceğine delalet etmektedir. Çünkü Eyyüb (a.s), istisna etmeden yemin etmişti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinde de bunun benzeri şöyle bir hadise vardır: Eş'ari kabilesinden bazı kimseler kendilerine binek temin etmesini istediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, herhangi bir istisnada bulunmaksızın ***"Vallahi size binek temin etmem"*** demiş, sonra da temin etmiş ve şöyle buyurmuştu:

(مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِهَا وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

"Bir şeye yemin eden bir kimse, yemin ettiği şeyden daha hayırlısını görürse hayırlı olanı yapsın ve yemini için kefaret ödesin."[305]

Bu hadis şu hükme delalet etmektedir: Bir kimse bir şeye yemin eder de yemin ettiği şeyden daha hayırlı bir şey görür ve yemin ettiği şeyi yapmayıp daha hayırlı olanı yaparsa yemin kefareti vermesi gerekir. Kefaret vermesi gerekmeseydi Eyyüb (a.s) yapmaya yemin ettiği şeyi yapmaz, yani eşini bir demet ince dalla vurmaya ihtiyaç duymazdı. Bu, "Daha hayırlı olan işi yaptığı takdirde yemin kefareti, vermesi gerekmez" diyenlerin görüşüne aykırı bir hükümdür.

Hatta bu konuda şöyle bir hadis rivayet edilmiştir:

(من حلف على يمين فرأى غيرها خيرا منها فتركها كفارتها)

"Bir şeye yemin eden bir kimse, yemin ettiği şeyden daha hayırlısını görürse, yemin ettiği şeyi yapmaması (ve daha hayırlı olanı yapması) yemininin kefareti olur."[306]

Bu hadis, tazir uygulanması durumunda hadden vazgeçilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Zira haberde anlatıldığına göre Eyyüb (a.s), eşine yüz değnek vurmaya yemin etmiş, Allah Teâlâ da yemininin gereğini yapmasını ona emretmişti.

---

305 Müslim, Eyman, 3

306 Ahmed b. Hanbel: 2/185

Şu var ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدٍّ فَهُوَ مِنَ الْمُعْتَدِينَ)

"Had gerektirmeyen bir suç için had kadar ceza uygulayan kişi, haddi aşmış kimselerdendir."[307]

Mezkûr ayette herhangi bir şeyle kayıtlanmamış olan yeminin gereğinin hemen yapılmasının zorunlu olmayıp, geniş zaman içinde yapılabileceğine delalet vardır. Zira bilindiği gibi Eyyüb (a.s) iyileşir iyileşmez eşini dövmüş değildir.

Mezkûr ayet şu hükme de delalet etmektedir: Kölesini dövmeye yemin eden bir kimse, onu eliyle dövmediği takdirde yemininin gereğini yapmış olmaz. Zira Yüce Allah (وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ) ***"Eline bir demet sap al ve onunla vur"*** buyurmuştur.

Yalnız mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kölesini dövmeye yemin eden bir kişi, kölesini başkasına dövdürürse örfe göre yeminini bozmuş olmaz."

Mezkûr ayette, yemine bitişik şekilde söylenmeyen istisnanın geçerli olmayacağına delalet vardır. Çünkü yemin edildikten bir süre sonra yapılan istisna geçerli olsaydı, Yüce Allah Eyyüb'e (a.s) yemininde istisna yapmasını emreder ve Eyyüb (a.s) de eşini vurmakla emrolunmazdı.

Mezkûr ayette, yapılması caiz olana ulaşmak ve yapılması istenmeyen şeyi kişinin kendinden ve başkalarından uzak tutması için hileye/çıkış yoluna başvurmanın caiz olduğuna delalet vardır. Zira Yüce Allah Eyyüb'e (a.s), eşine çok zarar dokunmaması için onu incecik dallardan oluşan bir demetle vurmasını ve bu yolla yeminden kurtulmasını emretmişti.

307 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/567

بسم الله الرحمن الرحيم

39- ZÜMER SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقاً مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾)

6-"O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir; hayvanlardan da sizin için sekiz eş lutfetti. Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirerek yaratmaktadır. İşte bu yaratıcı, rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık O'nundur; O'dan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşabiliyorsunuz?"

Bu ayetteki "Sonra" anlamına gelen (ثُمَّ) edatı, cümlenin bağlantısıyla ilgilidir. Burada sanki şöyle denilmiş olmaktadır: "O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var ettiğini size haber verdi."

Çünkü bu edatın zaman sırası bakımından o tek nefisten yaratılan çocuklarından sonra eşinin yaratıldığı anlamına gelmesi düşünülemez. Zira anne ile baba, çocuklardan önce dünyaya gelirler.

Bu ayet, şekil bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ)

"Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir."[308]

(ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا)

"Sonra nimeti tamamlamak için Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik." [309]

308 Yunus, 9/46
309 En'âm, 6/154

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

40- MÜ'MİN SÛRESİ

(وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحاً لَعَلِّي اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾)

36-"Firavun, «Ey Hâmân!» dedi, «Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mansur, bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Firavun'un yapılmasını istediği kule, tuğla ile inşa edilmişti. O devrin insanları tuğla ile inşaat yapmaktan hoşlanmazlardı. Tuğlayı mezarlarının içini düzenlemekte kullanırlardı.

(وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾)

60-"Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!"

Sevri'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ)

"Dua, ibadetin tâ kendisidir."[310]

310 İbn Mâce, Dua, 1

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu:

(ادْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ)

"Bana dua edin, duânıza cevap vereyim."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُواً وَعَشِياً وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
اَدْخِلُوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾)

46-"Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda, «Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!» denilecek."

Bu ayet, kabir azabının varlığına delalet etmektedir. Çünkü devamında şöyle buyrulmaktadır:

(وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ)

"Kıyametin kopacağı günde de, «Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun» denilecektir."

Bu da (اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا) **"(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulurlar"** ifadesinin kıyametin kopmasından önce olacağına delalet etmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

41- HÂ MİM ES-SECDE (FUSSİLET) SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحاً
وَقَالَ اِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾)

33-"Allah'a çağıran, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve «Ben müslümanlardanım» diyenden daha güzel sözlü kim vardır?"

Bu ayette en güzel sözün Allah'a çağırmak olduğu açıklanmaktadır. Bu, Allah'a çağırma farizasını yerine getirmenin gerekliliğine delalet etmektedir. Çünkü nafilenin farzdan daha güzel olması mümkün değildir. Sözlerin en güzeli kılınan Allah'a çağırmak farz olmasaydı, o zaman nafilenin farzdan daha güzel olması gerekirdi ki bu da imkânsız bir şeydir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةُ اَلَّا
تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾)

30-"Şüphesiz «Rabbimiz Allah'tır» deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: «Korkmayın, üzülmeyin, size (dünya da iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!»"

Denildi ki: Bu vasıfta olan kimseler ölürken melekler akın akın bunların üzerine iner ve "Gelmekte olan ahiret yurdundan korkma" derler. Allah da onun korkusunu giderir.

Melekler ona şunu da derler: "Dünyadan ve dünya ehlinden ayrılıyorsun diye üzülme. Cennetle sevin." Allah onun korkularını giderir. Bunu Zeyd b. Eslem rivayet etmiştir.

Başkaları dediler ki: Dünyadayken Allah'a çağıran ve salih amel işleyen kimse kıyamet günü mezarından dirilip çıkarken korkulu halleri görünce melekler kendisine "Korkma ve üzülme. Bu korkulu haller senden başkaları içindir. Biz senin dünyadayken de dostlarındık" diyeceklerdir. Yalnızlık çekmesin diye cennete girinceye kadar melekler kendisine refakat edeceklerdir.

Ebu'l Âliye dedi ki: "(إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا) **"Şüphesiz «Rabbimiz Allah'tır» deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya"** Dini, salih amellerini Allah'a has kılanlar ve insanları Allah'a çağıranlar var ya..."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾)

34-"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!"

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Cenab-ı Allah bu ayette düşmandan bahsetmiş, onun düşmanlığını giderip samimi bir dost olmasını sağlayacak çareyi göstermiştir. Bunun için de "Kötülüğü en güzel bir şekilde sav" buyurmuştur. İçinde sana karşı kin ve düşmanlık besleyen bir kimseyle karşılaştığında ona selam verir veya yüzüne karşı bir tebessüm edersen kalbi sana karşı yumuşar, içinde sana karşı kin ve düşmanlık kalmaz. Cenab-ı Allah bunu böylece bildirdikten sonra hasetçiden de bahsetmiş; ancak onun hasedinden kurtulmanın, kızgınlığını üzerinden almanın, içindeki kini çıkarıp atmanın çaresi olmadığını bildirmiş ve şöyle buyurmuştur:

(قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ..... وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ)

"De ki: «Sabah aydınlığının Rabbine... haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden sığınırım.»"[311]

Yüce Allah, hasetçiyi memnun etmemizin mümkün olmadığını bildiği için, ondan Allah'a sığınmamızı emretti.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾)

37-"Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun işaretlerindendir. Eğer gerçekten Allah'a tapıyorsanız güneşe de aya da secde etmeyin, onları yaratan Allah'a secde edin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu surenin neresinde tilavet secdesi yapılması gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

İbn Abbas, Mesruk ve Katade'den rivayet edilen görüşe göre (وَهُمْ لَا يَسْئَمُونَ) **"Hiç usanmadan O'nu tesbih ederler"**[312] cümlesinde secde edilir.

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* ashabından, Hasan ve Abdurrahman'dan rivayet edilen görüşe göre önceki ayetin sonundaki (اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ) **"Gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız"** cümlesinde secde edilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: En uygun olan, bu iki ayet tamamlandıktan sonra secde etmektir. Çünkü kelamın manası orada tamamlanmaktadır. Diğer taraftan mademki selef uleması bu hususta ihtilaf etmişler, öyleyse her iki grubun dediğinden farklı bir uygulama yapmak yani iki ayet tamamlandıktan sonra secde etmek daha iyi olacaktır. Çünkü onlar da bu uygulamanın caiz olacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir.

311 Felak, 113/1-5
312 Fussilet, 41/38

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰناً اَعْجَمِياً لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهٗ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ
قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَآءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ
وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾)

44-"Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: «Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap'a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!» De ki: «O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır, Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor.»"

Bu ayet, Kur'an'ın başka dilde indirilmiş olması halinde başka dilde bir Kur'an olacağına delalet etmektedir. Ancak Yüce Allah, Kur'an'ı Arapça indirdiği için Arapça olmuştur. Bu da Kur'an'ın Arapça'dan başka bir dile tercüme edilmesi durumunda tercümesinin Kur'an olmaktan çıkmayacağına delalet etmektedir.

بسم الله الرحمن الرحيم

42- ŞÛRÂ SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهٖ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ
حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾)

20-"Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur."

Bu ayet, sadece ibadet olarak yapılan işlerin ücret karşılığında yapılmasının batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, dünya kazancını isteyen kimsenin ahirette hiçbir payının olmayacağını bildirmiştir. Ücretle yapılması durumunda bu işler ibadet olmaktan çıkar ve asla geçerli olmazlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
قُلْ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى وَمَنْ يَقْتَرِفْ
حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْناً اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾)

23-"İşte bu Allah'ın, inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki: «Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.»

Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir."

İbn Abbas, Mücahid, Katade, Dahhâk ve Süddi, ayetin şu manaya geldiğini söylediler: "İslamı tebliğ etmem karşılığında sizden ücret olarak bana sadece akrabalık sevgisi göstermenizi istiyorum."

Dediler ki: Kureyş kabilesinin tamamı ile Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında akrabalık bağı vardı. Ali b. Hüseyin ile Said b. Cübeyr, ayetin şu manaya geldiğini söylediler: "Sizden sadece size olan yakınlığımı sevmenizi istiyorum."

(اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى) ayetinin manası hakkında Hasan şöyle dedi: "Sizden salih amel işleyerek Allah sevgisini ve O'na yakın olmaya çalışmanızı istiyorum."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٨﴾)

38-"Onlar, Rablerinin çağrısına cevap verir ve namazı dosdoğru kılar; işleri, aralarında şûrâ (danışma) iledir ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar."

Bu ayet, meşveretin/danışmanın büyük önem taşıdığına delalet etmektedir. Çünkü meşveret ayetin içerisinde iman ve namaz kılmakla birlikte zikredilmiştir. Bu da bizim meşveretle emrolunduğumuza delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ اِذَآ اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾)

39-"(Bu mükâfat), bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir."

Bu ayetin manasıyla ilgili olarak İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette sözü edilen kimseler, fasıklar kendilerine karşı cüret etmesinler diye mü'minlerin kendilerini zelil kılmalarından hoşlanmazlardı."

Süddi, (هُمْ يَنْتَصِرُونَ) cümlesinin şu manaya geldiğini söylemiştir: "Kendilerine saldıranlara karşı yardımlaşarak onlardan öç alırlar; ancak bunu yaparken de haddi aşmazlardı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cenab-ı Allah, Kitabının birkaç yerinde bizi, insanlara geçen haklarımızı affetmeye davet etmiştir.

Bununla ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

(وَاَنْ تَعْفُوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى)

"Sizin affetmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır."[313]

Kısasla ilgili bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ)

"Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur."[314]

(وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ)

"Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz?"[315]

Bu ayetler neshedilmiş olmayıp hükümleri sabittir.

(وَالَّذِينَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ)

"(Bu mükâfat), bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir."

313 Bakara, 2/237
314 Mâide, 5/45
315 Nûr, 24/22

Bu ayetin zahiri, saldırıya uğramaları halinde mü'minlerin birbirleriyle yardımlaşmalarının çok faziletli bir davranış olduğuna delalet etmektedir. Görüldüğü gibi bu ayette mü'minlerin düşmanlara karşı yardımlaşmaları, Yüce Allah'ın davetine icabet etmek ve namaz kılmakla birlikte zikredilmiştir. Bu, İbrahim en-Nehai'nin "Ayette sözü edilen kimseler, fasıklar kendilerine karşı cüret etmesinler diye mü'minlerin kendilerini zelil kılmalarından hoşlanmazlardı" şeklindeki yorumuyla da örtüşmektedir. Tabi haddi aşarak mü'minlere saldıran ve saldırısını ısrarla sürdüren kimseye karşı mü'minlerin yardımlaşarak ondan öc almaları burada söz konusu edilmektedir. Ama saldırgan pişman olup saldırısına son verirse onu affetmek daha faziletli bir davranış olur.

Bu ayetin sonrasında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ)

"Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye (ceza vermek için) bir yol yoktur."[316]

Bu ayetin hükmüne göre, zulme uğrayan bir kimsenin kendini savunup hakkını alması mübahtır. Ancak bu, emredilmiş değildir.

Bu ayetten sonra gelen bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ)

"Her kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir."[317]

Saldırısını ısrarla sürdürmeyip pişman olan kimsenin bağışlanması bu ayette tavsiye edilmektedir. Ama saldırısını ısrarla sürdürüp zulmüne devam eden kimselere karşı mü'minlerin yardımlaşarak ondan öc almaları, önceki ayetten anlaşıldığına göre daha faziletlidir.

316 Şûrâ, 42/41
317 Şûrâ, 42/43

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, bu ayet hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetin hükmü, insanlar arasındaki kısas konusuyla ilgilidir. Ama bir kişi sana zulmederse, senin de ona zulmetmen helal olmaz."

بسم الله الرحمن الرحيم

43- ZUHRUF SÛRESİ

Bineğe Binerken Besmele Çekmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾)

12-"O bütün çiftleri yaratan, sizin için bindiğiniz gemileri ve hayvanları yaratandır."

Abdullah b. İshak'ın bildirdiğine göre Ma'mer, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Ali b. Rebia, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* bineğe binerken ayağını üzengiye koyduğunda "Bismillah", bineğin üzerine kurulurken "Elhamdülillah", sonra (سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ) "Bunu hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi" dediğini, sonra üç defa Allah'a hamdettiğini, üç defa tekbir getirdiğini, sonra (لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ) "Senden başka ilah yoktur. Ben kendime yazık ettim. Doğrusu günahları senden başka bağışlayacak biri yoktur" duasını okuduğunu gördüğünü söyledi.

Ali b. Rebia, bu duayı okuduktan sonra Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* güldüğünü söyledi. Kendisine "Ey mü'minlerin emiri, niçin gülüyorsunuz?" diye sorduklarında şöyle cevap verdi:

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* da benim yaptıklarımın aynısını yaptığını, söylediklerimin aynısını söylediğini, sonra da güldüğünü gördüm. Kendisine, "Niçin gülüyorsunuz ey Allah'ın peygamberi?" diye sorulduğunda şöyle cevap verdi:

"Kul (veya kul için hayret vericidir ki) (لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ) ***"Senden başka ilah yoktur. Ben kendime yazık ettim. Doğrusu günahları senden başka bağışlayacak biri yoktur" dediğinde, günahları Allah'tan başka bağışlayacak biri bulunmadığını bilir."***

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Tavus'un oğlunun şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Tavus, bineğe binerken "Bismillah" dedi ve ardından şunu ekledi:

(هَذَا مِنْكَ وَفَضْلُكَ عَلَيْنَا الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّنَا) "Ya Rab, be sendendir; bize lütfundur. Rabbimiz Allah'a hamdolsun."

Sonra da şu ayetleri okudu:

(سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ)

"Bunu hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz."

Hâtim b. İsmail'in bildirdiğine göre Cafer'in babası, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Her devenin hörgücünün tepesinde bir şeytan vardır. Deveye binerken, Allah'ın size emrettiği şekilde*** (سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ) ***"Bunu hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz" deyin."***[318]

318 Bkz. Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 9/77

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebu Ma'mer, İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إذا ركب الرجلُ الدابةَ فلم يذكر اسمَ اللهِ ردفه
الشيطانُ فقال له تغنَّ فإن لم يتغنَّ قال له تمنَّ)

"Adam bineğe binerken Allah'ın adını anmaz (besmele çekmez) ise şeytan onun terkisine biner ve ona 'şarkı söyle' der. Eğer güzel şarkı söyleyemezse şeytan ona 'temennide bulun' der."[319]

Kadınların Takı Takınmalarının Mübah Oluşu

Ebu'l Âliye ile Mücahid dediler ki: "Kadınların altın takı takınmalarına ruhsat verildi." Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu: (أَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ) **"Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen,"**[320]

Nâfi'nin bildirdiğine göre Ebu Musa *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"İpek giymek ve altın takınmak ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helaldir."***[321]

Şerik'in bildirdiğine göre Behiyy, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Üsame'nin yüzündeki yaradan sızan kanı emerken Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(لَوْ كَانَ أُسَامَةُ جَارِيَةً لَحَلَّيْتُهُ وَكَسَوْتُهُ حَتَّى أُنْفِقَهُ)

"Üsame eğer kız olsaydı onu evlendirinceye kadar kendisini takılarla süsler ve güzel elbiseler giydirirdim."[322]

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Amr'ın dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ellerinde altın

319 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 3/203
320 Zuhruf, 43/18
321 Ahmed b. Hanbel: 2/334
322 İbn Mâce, Nikâh, 50

bilezikler olan iki kadın gördü. Onlara ***"Allah'ın sizi ateşten bilezikler-le bileziklendirmesini ister misiniz?"*** diye sordu. Onlar "Hayır" deyince, ***"Öyleyse bunun hakkını (zekâtını) verin"*** buyurdu.[323]

Hz. Aişe *radiyallahu anh* dedi ki: "Zekâtını veren kimsenin takı takınmasının bir sakıncası yoktur." Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ebu Musa'ya *radiyallahu anh* gönderdiği mektupta şunu yazmıştı: "Tarafındaki mü'min kadınlara, takılardan zekât vermelerini emret."

Ebu Hanife'nin Amr b. Dinar'dan yaptığı rivayete göre Hz. Aişe *radiyallahu anh* kız kardeşlerine, Hz. Ömer *radiyallahu anh* de kendi kızlarına altın takı takmıştır.

Hasîf'in bildirdiğine göre Mücahid, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(لَمَّا نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا نَرْبُطُ الْمَسَكَ بِالذَّهَبِ؟ قَالَ: «أَفَلَا تَرْبِطُونَهُ بِفِضَّةٍ ثُمَّ تُلَطِّخُونَهُ بِزَعْفَرَانٍ فَيَكُونُ مِثْلَ الذَّهَبِ؟)

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* altın takı kullanılmasını yasakladığında, 'Ey Allah'ın Resûlü! Para kesesine altın telle bağlayabilir miyiz?' diye sorduk. Şöyle cevap verdi: ***"Gümüşle bağlasanıza! Sonra o gümüşü safrana sürersiniz, altın gibi olur."***[324]

Cerir'in bildirdiğine göre Mutarrif, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَسِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَسِوَارَانِ مِنْ نَارٍ» ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: قُرْطَانِ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قُرْطَانِ مِنْ نَارٍ» ، قَالَتْ: يَا

323 Tirmizi, Zekât, 12

324 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 12/384

رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا لَمْ تَزَيَّنَ لِزَوْجِهَا صَلِفَتْ عِنْدَهُ، قَالَ:
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَمَا يَمْنَعُكُنَّ أَنْ تَجْعَلَ
قُرْطَيْنِ مِنْ فِضَّةٍ وَتُصَفِّرِيهِ بِعَبِيرٍ أَوْ زَعْفَرَانٍ فَيَكُونَ كَأَنَّهُ ذَهَبٌ)

"Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında idim. Bir kadın gelip 'Ey Allah'ın Resûlü' Altın iki bilezik takılabilir mi?' diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Ateşten iki bilezik mi?"*** dedi.

Kadın dedi ki: 'Altın iki küpe takılabilir mi?' diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ateşten iki küpe mi?"*** dedi.

Kadın, 'Altın bir gerdanlık takılabilir mi?' diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ateşten bir gerdanlık mı?"*** dedi.

Kadın, 'Ey Allah'ın Resûlü! Kadın kocası için süslenmezse onun nazarında faydasız olur. Kocasına ağır bir yük gibi olur' dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Gümüş iki küpeyi misk veya safranla sarartmanıza engel mi var? O zaman altın gibi olur."***[325]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Takı takınmanın kadınlara mübah olduğuna dair Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabından nakledilen haberler, takı takınmanın haramlığını bildiren haberlerden daha kuvvetli ve meşhurdur. Mezkûr ayet de kadınların takı takınmalarının mübahlığına açıkça delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabının zamanından günümüze kadar kadınlar yaygın bir şekilde takı takınmaktadırlar. Hiçbir fakih de buna karşı çıkmış değildir. Böyle bir hükme ahad haberlerle itiraz edilemez.

(وَقَالُوا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ
مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾)

20-"«Eğer Rahmân dileseydi biz onlara kulluk etmezdik» dediler. Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar."

325 İshak b. Rahuyeh, Müsned: 1/271

Yani kâfirler dediler ki: "Allah dileseydi, ne putlara ne de meleklere tapardık. Ancak Allah bizden böyle yapmamızı istedi diye biz onlara taptık."

Yüce Allah onların bu söylediklerini yalanladı. Kâfirlik yapmalarını Allah'ın istemiş olduğuna dair sözlerinin yalan ve uydurma olduğunu bildirdi.

Buna benzer bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَاؤُنَا
وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: «Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.» Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı."[326]

"Allah dileseydi ortak koşmazdık" demekle onların Allah ve Resûlü'nü yalanladıklarını Yüce Allah heber vermiştir. Kendisinin, onların ortak koşmalarını dilemediğini beyan buyurmuştur. Bütün bunlar, Cehm b. Safvan'ın kurduğu Cebriyye mezhebinin görüşlerini iptal etmektedir.

(وَكَذٰلِكَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ
اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾)

(قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَاءَكُمْ
قَالُوا اِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾)

23-"İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri, «Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz» demiş olmasınlar."

326 En'âm, 6/148

24-"(Gönderilen uyarıcı,) «Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı? » dedi. Onlar, «Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkar ediyoruz» dediler."

Bu ayet, taklidin geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, atalarını taklid edip, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerini davet ettiği şey üzerinde düşünüp akıl yürütmediklerinden ötürü onları yerip kınamıştır.

(وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾)

86-"Onun dışında ibadet ettikleri şeyler şefaat edemezler. Ancak bilerek hakka şâhitlik edenler şefaat edebilirler."

Bu ayet iki mana içermektedir:

1-Bilgisizce hakka şahitlik etmenin bir faydası yoktur. Bilgisizce taklitte bulunan bir kimse sahih şeyler söyleyemez.

2-Gerek hukuki konularda gerekse diğer konularda şahitlik edecek kişinin konu hakkında bilgi sahibi olması şarttır. Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِذَا عَلِمْتَ مِثْلَ الشَّمْسِ فَاشْهَدْ وَإِلَّا فَدَعْ)

"(Konuyu) güneşi görür gibi biliyorsan şahitlik et. Aksi halde şahitlik etme."[327]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾)

61-"Şüphesiz o Kıyametin (kopacağının) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur."

327 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/82

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meryem oğlu İsa (a.s), kıyametin kopacağının bilgisidir."

Başka bazı kimseler dediler ki: "Kur'an-ı Kerim'in inmesi, kıyametin kopacağının bilgisidir."

بسم الله الرحمن الرحيم

45- CÂSİYE SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾)

14-"İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayeti şu ayet neshetmiştir: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."**[328]"

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾)

23-"Nefsinin arzusunu ilah edinen, Allah'ın; (halini) bildiği için saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği

328 Tevbe, 9/5

kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?"

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nefsinin arzu ettiği her şeyi Allah'tan korkmadan yapar."

Ebû Bekir, "Bazı haberlerde rivayet olunduğuna göre "heva" kelimesi, tapınılan bir ilah manasına gelmektedir" dedi ve "Nefsinin arzusunu ilâh edinen kimseyi gördün mü?" ayetini okudu. Yani ilaha itaat eder gibi nefsinin arzusuna uyar.

Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Beyaz taştan yapılmış Uzza putuna uzun bir zaman tapıyorlardı. Ondan daha güzelini bulduklarında onu bırakıp başkasına taptılar."

Hasan dedi ki: "Nefsinin arzusunu ilâh edindi derken, aklî delille değil de nefsinin heves ve arzusuyla ilahı bilen kişi kastedilmektedir.

(وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۚ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾)

24-"Dediler ki: «Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.» Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar."

Bu ayette takdim ve tehir olduğu söylenmiştir. Yani, yaşarız ve artık geri dönmeyecek şekilde ölürüz.

Bazıları da dediler ki: Biz ölürüz ama çocuklarımız yaşarlar. Mesela "Falan adam gibi geride bir evlad bırakan kimse ölmemiştir" denildiği gibi.

(وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُ)

"Bizi ancak zaman yok eder."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kureyş müşrikleri 'Bizi ancak zaman yok eder, ömrümüzü tüketir' diyorlardı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sâni-ı Hakîm'i inkâr eden kureyş zındıkları böyle diyorlardı. Onlara göre bu olayları meydana getiren zaman ve vakitlerin geçmesidir. Ayette geçen ve "zaman" diye tercüme ettiğimiz "dehr" kelimesi, Katade'nin dediği gibi bir ömür süresi anlamına gelmektedir. Mesela ömrü boyunca oruç tutan kimse hakkında (فُلَانٌ يَصُومُ الدَّهْرَ) denilir.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Bir kimse dehr süresince falan adamla konuşmamaya yemin ederse, ömür boyu o adamla konuşmaması gerekir."

Bu yemin, mezhebimiz fakihlerine göre "Vallahi ebediyyen seninle konuşmayacağım" şeklinde edilen bir yemin gibidir. "Dehr süresince seninle konuşmayacağım" sözünü söyleyen kimsenin, Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre o adamla altı ay boyunca konuşmaması gerekir.

Ebu Hanife "dehr" kelimesinin manasını böyle tanımlamadığı için böyle diyen bir kimseye bir şey gerekmediğini söylemiştir. "Dehr" kelimesinin bazı lafızlarını içeren bazı hadisler, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

(لَا تَسُبُّوا الدَّهْرَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ)

"Dehr'e sövmeyin. Şüphesiz Allah, dehr'deki olayları meydana getirenin kendisidir."[329]

İlim ehli kimseler bu hadisi şöyle te'vil etmişlerdir: Cahiliyet devri insanları helâk edici hadiseleri ve başa gelen telef edici belalarla musibetleri hep dehrin/zamanın yaptığını söylerlerdi. Dehr/zaman bize şöyle ve böyle yatpı, derlerdi. Nitekim insanların çoğu bunu âdet haline getirmiş olup, dehr/zaman bize kötülük etti ve benzer şeyler söylüyorlar.

329 Müslim, el-Elfaz mine'l-Edeb, 1

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bu işleri yapana sövmeyin; bunu yapan ve meydana getiren Allah'tır"*** dedi. Bu hadisin aslı şöyledir:

Muhammed b. Bekir'in Said'den naklen bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يُؤْذِينِى ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِى الأَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ)

"Âdemoğlu beni (dostlarımı) incitiyor; dehr/zamana sövüyor. Oysa dehrdeki hadiseleri meydana getiren benim. İşlerin idaresi benim elimdedir. Geceyi ve gündüzü döndürüp dururum."[330]

İbn Serh, Said yerine sadece İbn Müseyyeb diyerek Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yukarıdaki hadiste geçen (وَأَنَا الدَّهْر) cümlesindeki dehr kelimesinin, fiilin zarfı olarak mansub olduğunu söylemiştir. Tıpkı Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: (أَنَا أَبَدًا بِيَدِي الْأَمْرُ أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ) Burada (ebeden) kelimesi, mukadder bir fiilin zarfı olarak mansub olmuştur. Şu cümle de buna örnek gösterilebilir: (أَنَا الْيَوْمَ بِيَدِي الْأَمْرُ أَفْعَلُ كَذَا وَكَذَا) Buradaki (الْيَوْمَ) kelimesi de fiilin zarfı olarak mansub olmuştur. Yukarıdaki hadiste geçen (وَأَنَا الدَّهْر) cümlesindeki dehr kelimesi merfu olsa, Yüce Allah'ın ismi olur ki bu doğru değildir. Çünkü hiçbir Müslüman Allah'ı bu kelimeyle adlandırmaz.

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: « يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَقُولُ: يَا خَيْبَةَ
الدَّهْرِ فَلَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: يَا خَيْبَةَ الدَّهْرِ فَإِنِّي أَنَا الدَّهْرُ،
أُقَلِّبُ لَيْلَهُ وَنَهَارَهُ، فَإِذَا شِئْتُ قَبَضْتُهُمَا »)

"Güç ve Yücelik sahibi Allah buyurdu: Âdemoğlu 'Yuh olsun dehre/zamana!' diyerek beni (dostlarımı) incitiyor. Çünkü dehrdeki olayları

330 Buhari, Bedu'l-Vahy, 1

yapan benim. Zamanın gecesini ve göndüzünü döndürüp durduruyorum. Dilersem ikisini de durdururum."[331]

Bu konudaki hadisin aslı bu iki rivayettir. Manası da bizim anlattığımız şekildedir. Yalnız bazı raviler hadisi yanlış manalandırmış ve (لَا تَسُبُّوا الدَّهْرَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ) ***"Dehr'e sövmeyin. Şüphesiz Allah, dehr'in tâ kendisidir"*** demişlerdir. Birinci sıradaki (يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ) hadisinin ***"Âdemoğlu beni incitiyor; dehr/zamana sövüyor"*** şeklinde tercüme edilmesine gelince şu muhakkak ki Allah incitilemez; O'na fayda ve zarar verilemez. Bu ifade mecazî olup "Dostlarımı incitiyor" anlamınadır. Çünkü dostlarım bilirler ki, bu olayları meydana getiren Allah'tır. Cahil kimseler bu olayları yapanın dehr/zaman olduğunu söyleyince dostlarım, diğer cehalet ve küfür türlerini işittiklerinde de incindikleri gibi bundan da incinirler.

Bu hadis, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ)

"Şüphesiz Allah (dostlarını) ve Resûlü'nü incitenler"[332]

331 Müslim, el-Elfaz mine'l-Edeb, 1

332 Ahzâb, 33/57

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

46- AHKÂF SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَاناً حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهاً وَوَضَعَتْهُ كُرْهاً وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْراً حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضٰيهُ وَاَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي اِنِّي تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾)

15-"Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: «Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.»"

Hz. Osman'ın *radiyallahu anh*, altı ayda doğum yapan bir kadının recmedilmesini emrettiği rivayet edilmiştir. Hz. Ali *radiyallahu anh*, onun bu kararına şu ayetleri okuyarak itiraz etmişti:

(وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا)

"Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır."

(وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ)

"Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur."[333]

Rivayet olunduğuna göre Hz. Osman *radiyallahu anh* bu durumu halka sormuş, İbn Abbas *radiyallahu anh* ona aynı şeyi söyleyince Hz. Osman *radiyallahu anh*, kendi görüşünden rücu ederek Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* görüşlerine uymuştu.

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet olunan görüşe göre hamilelik süresine eklenen süre, emzirme süresinden düşer. Mesela hamilelik süresi dokuz ay sürerse, çocuğu emzirme süresi yirmi bir aya iner. Bu sürelerin tamamı buna göre kıyaslanır.

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre, emzirme süresi herkes için iki yıldır. Hamileliğin uzun veya kısa sürmesinin bu süreye etkisi olmaz.

Bu, İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen birinci rivayete aykırıdır.

(وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ) **"Allah, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksiltiği şeyi bilir"**[334] ayeti hakkında Mücahid şöyle dedi: "Allah, hamileliğin dokuz aydan kısa sürenini de ondan daha fazla sürenini de bilir."

(حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ)

"Nihayet olgunluk çağına geldiğinde"

İbn Abbas ile Katade'den rivayet edilen görüşe göre kişinin olgunlaşması otuz yaşında olur. Şa'bi, olgunlaşmanın ergenlik çağına ulaşmakla olduğunu söylemiştir. Hasan ise şöyle demiştir: "Kişinin olgunlaşması, yaptıklarından sorumlu tutulması zamanında olur."

(وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾)

333 Lokman, 31/14
334 Ra'd, 13/8

20-"İnkâr edenler ateşe sunuldukları gün, (onlara şöyle denir:) «Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı, alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız.»"

Zühri'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a dua et de senin ümmetine bolluk ve genişlik ihsan etsin. Allah'a ibadet etmedikleri halde fars ve rumlara bolluk ve genişlik ihsan etmiştir." Benim böyle demem üzerine doğrulup oturdu ve şöyle buyurdu:

(أوَ في شكٍّ أنت يا ابنَ الخطابِ؟! أولئك قومٌ
عُجِّلَتْ لهُم طيِّباتُهم فيالحياة الدنيا)

"Şüphen mi var ey Hattab'ın oğlu?! Onlar öyle bir millettirler ki, güzellikleri dünya hayatında peşin olarak kendilerine verilmiştir."[335]

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, (اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا) **"(onlara şöyle denir:) "Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz"** ayeti hakkında Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dünya hayatımda güzelliklerimi tüketecek olsaydım, bir oğlak kestirip sütle pişirilmesini emrederdim."

Ma'mer'in bildirdiğine göre Katade, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İçinizde en güzel yiyecekleri yiyen, en ince ve yumuşak kumaştan elbiseleri giyen ben olmak isteseydim, bunu mutlaka yapabilirdim. Ama ben, güzelliklerimi ahirete bırakmak istiyorum."

Abdurrahman b. Ebi Leyla dedi ki: Irak'tan bazı kimseler Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* misafir olarak geldiler. Hz. Ömer onlara kendi yemeğinden ikram etti. Onların kendilerine sunulan yemeği yemek istemediklerini görür gibi olunca onlara şöyle dedi: "Iraklılar! Size yapılan yemekler gibi bana da leziz ve nefis yemekler yapılmasını istedim, bunu mutlaka yapabilirdim. Lâkin biz dünyadaki güzelliklerimizi ahiretimize erteliyoruz.

335 Buhari, Mezalim, 27

Cenab-ı Allah'ın (اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا) **"(onlara şöyle denir:) "Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz" buyurduğunu işitmediniz mi?"**

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer böyle yapmanın daha faziletli olduğunu düşündüğü için dünyanın güzelliklerini ahirete ertelemiştir. Bu, aksini yapmanın caiz olmayacağı anlamına gelmez. Çünkü Allah, dünyanın güzelliklerinden yararlanmayı mübah kılmıştır. Dolayısıyla nefis ve leziz yemekleri yemek haram değildir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ)

"De ki: «Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?»"[336]

336 A'râf, 7/32

بسم الله الرحمن الرحيم

47- MUHAMMED SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾)

4-"(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi onlardan öc alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, kendileriyle karşılaşıldığında kâfirlerin mutlaka öldürülmesini gerektirmekte, başka bir uygulamanın caiz olamdığını bildirmektedir. Ancak çökertilmelerinden sonra başka bir uygulama yapılabilir.

Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ)

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz."[337]

337 Enfal, 8/67

Cafer b. Muhammed b. Hakem'in bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet Bedir savaşı hakkındadır. Çünkü o savaşta Müslümanların sayısı azdı. Ama daha sonra nüfusları çoğalıp hâkimiyetleri artınca Yüce Allah şu ayeti indirdi: (فَامَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً) **"Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin."**[338] Bu ayeti indirmekle Cenab-ı Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile mü'minleri esirler konusunda serbest bıraktı. Dilerlerse onları öldürecek, dilerlerse köleleştirecek, dilerlerse fidye karşılığında serbest bırakacaklardır.

Bu haberin ravilerinden Ebu Ubeyd, "dilerlerse köleleştirecek" ifadesinin haberde yer alıp almadığı hususunda şüphe etmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Süfyan, (فَامَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَآءً) **"Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin"** ayeti hakkında Süddi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[339] ayeti ile neshedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ) **"(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun"** ve (مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ) **"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz"** ve (فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ) **"Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt"**[340] ayetlerinin neshedilmemiş olup hükmünün sabit olması mümkündür. Zira Yüce Allah, kâfirleri öldürerek çökertmesini emretmiş; müşrikleri ancak zelil kılıp köklerini kazıdıktan sonra esir alabileceğini, aksini yapmasının haram olacağını bildirmiştir. Bu, Müslümanların sayısının az, düşmanları olan müşriklerin sayısının ise çok olduğu zamanda uygulanması gereken bir hükümdü. Müşrikler öldürülüp dağıtılarak zelil kılındıklarında ve çökertildiklerinde, onlardan esir alınanların hayatta bırakılması caiz oldu.

338 Muhammed, 47/4
339 Tevbe, 9/5
340 Enfal, 8/57

İslamiyetin ilk zamanlarında Müslümanların yaşamış oldukları böyle bir durumla karşılaşılacak olursa, o zaman bu hükmün sabit olması gerekir.

(فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً) **"Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin"** ayetine gelince bunun zahiri, iki şeyden birini gerektirmektedir:

Düşmandan alınan esirler ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverilecektir. Bu ayet onları öldürmenin caizliğini ortadan kaldırmaktadır.

Selef fukahası bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Haccac, Mübarek b. Fudale'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hasan, esirleri öldürmeyi hoş karşılamamış ve "Ya karşılıksız salıver ya da fidye karşılığında salıver" demiştir.

Cafer'in bildirdiğine göre Heşîm, Eş'as'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Esir öldürmenin hükmünü Atâ'ya sorduğumda bana şöyle cevap verdi: "Ya karşılıksız salıver ya da fidye karşılığında salıver."

Hasan'a sorduğumda ise o şöyle cevap verdi: ***"Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***yaptığı muamele esire uygulanır: Ya karşılıksız salıverilir ya da fidye karşılığında salıverilir."***

Rivayet olunduğuna göre Istahr şehrinin kodamanlarından olup Müslümanların eline esir düşen birini, öldürmesi için kendisine verdiklerinde İbn Ömer *radiyallahu anh* onu öldürmeye yanaşmamış ve (فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً) **"Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin"** ayetini okumuştur.

Mücahid ile Muhammed b. Sirin'in de esirleri öldürmeyi hoş karşılamadıkları rivayet edilmiştir.

(فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً) **"Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin"** ayetinin (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[341] ayeti ile neshedildiğini Süddi'nin söylediğini rivayet etmiştik. Cüreyc'in de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

341 Tevbe, 9/5

Cafer'in bildirdiğine göre Haccac, İbm Cüreyc'in, esirlerin öldürülmesini emreden ayetin neshedildiğini, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir savaşında Ukbe b. Ebi Muayt'ı hedef alarak öldürdüğünü söylediğini rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, esiri öldürmenin caizliği konusunda görüşbirliği etmişlerdir. Bu hususta aralarında ihtilaf olduğunu bilmiyoruz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı esirleri öldürdüğü hususunda mütevatir haberler gelmiştir. Mesela Bedir savaşında esir alınan Ukbe b. Ebi Muayt ile Nadr b. Hâris'i öldürmüştür. Uhud savaşında esir alınan şair Ebu Azze'yi öldürmüştür. Sa'd b. Muâz'ın hakemliğini kabul etmelerinden sonra Kurayzaoğulları Yahudilerinin öldürülmesini emretmiş, onlardan Zübeyr b. Bata'yı fidye karşılığında salıvermişti. Hayber'in bir kısmını kılıç kullanarak, bir kısmını da anlaşma yoluyla fethetmişti. İbn Ebi Hukayk'ın hiçbir şey gizlememesini şart koşmuştu. Bazı şeyleri gizleyip şarta uymadığı ve hıyanet ettiği için İbn Ebi Hukayk'ı öldürmüştü. Mekke'yi fethetmiş; orada Hilal b. Hatal, Makis b. Habbabe, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh ve başkalarının öldürülmesini emretmiş, "Onları Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş halde görseniz bile öldürün!" demişti. Mekke halkını fidye karşılığında serbest bırakmış, ancak mallarını ganimet edinmemişti.

Salih b. Keysan'ın bildirdiğine göre Muhammed, babası Abdurrahman b. Avf'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebû Bekir es-Sıddık'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini işittim: "Fücae bana getirildiğinde keşke onu yakmış olmasaydım. Ya eli kolu bağlanmamaış bir haldeyken onu öldürseydimya da kurtulmuş halde onu salıverseydim."

Ebu Musa *radiyallahu anh*, Sus şehrinin Dihkanı (yöneticisi) ile yaptığı anlaşma sonucunda onun verdiği listede adları bulunan kimselere eman verilmişti. Ancak Dihkan o listeye kendi adını yazmayı unutmuştu. Ebu Musa da onu eman alanlar arasına dâhil etmeyip öldürmüştü.

Bu anlatılanlar, esirlerin öldürülmesinin de hayatta bırakılmasının da caiz olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashaptan gelen rivayetlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu hususta görüşbirliği etmişlerdir. Ancak salıverme karşılığında esirden fidye almanın caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihlerinin hepsi dediler ki: "Esir, mal karşılığında serbest bırakılmaz. Daru'l harp halkına satılmaz. Çünkü onlara satıldıklarında kendileri de harbî olurlar."

Ebu Hanife dedi ki: "Müslüman esirlerle mübadele değiştirilmezler ve asla darülharbe geri gönderilmezler."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Müslüman esirlerin müşrik esirlerle değiştirilmesinde bir sakınca yoktur." Sevri ile Evzai de bu görüştedirler.

Evzai dedi ki: "Daru'l harpten alınan kadın esirlerin satılmasında sakınca yoktur. Ancak erkek esirler satılmazlar. Lâkin onların Müslüman esirlerle değiştirilmelerinde sakınca yoktur."

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Devlet başkanı, elegeçirilen esirleri karşılıksız salıverebileceği gibi, fidye karşılığında da salıverebilir."

Gayr-ı müslimlerden alınan esirlerin Müslüman esirlerle değiştirilmesini veya fidye karşılığında serbest bırakılmasını caiz görenler, (فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً) **"Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin"** ayetini delil göstermektedirler. Çünkü bu ayetin zahiri, gayr-ı müslimlerden alınan esirlerin Müslüman esirlerle değiştirilmesinin veya fidye karşılığında serbest bırakılmasının caiz olmasını gerektirmektedir. Bu görüşte olanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Bedir savaşında ele geçirilen esirleri fidye karşılığında salıvermesini de delil göstermektedirler. Bunlar, gayr-ı müslim esirlerin Müslüman esirlerle değiştirilmesinin caiz olduğuna şu rivayeti delil göstermektedirler:

İbn Mübarek'in bildirdiğine göre Ebu Mühelleb, İmran b. Husayn'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sakif kabilesi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından iki kişiyi esir aldı.

Diğer taraftan Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı da Benu Âmir b. Sa'saa kabilesinden bir adamı esir aldılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yanına vardı. Esiri bağlamışlardı. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Niçin hapsediliyorum?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Müttefiklerinin suçu sebebiyle hapsediliyorsun"*** dedi. Esir, "Ben Müslümanım" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şu karşılığı verdi:

(لَوْ قُلْتَهَا وَأَنْتَ تَمْلِكُ أَمْرَكَ لَأَفْلَحْتَ كُلَّ الْفَلَاحِ)

"Özgür iken bunu söyleseydin tamamen kurtulurdun."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yanından geçip giderken, "Ben açım" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Bu senin ihtiyacındır"*** dedi. Sonra da onu Sakif kabilesince esir alınan iki sahabi ile değiştirdi.[342]

İbn Aliyye'nin bildirdiğine göre Ebu Mühelleb, İmran b. Husayn'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Beni Akil kabilesinden alınan müşrik bir esiri vererek karşılığında iki Müslüman esiri kurtardı."

Ancak İmran b. Husayn *radiyallahu anh*, esirin Müslümanlığından bahsetmemiştir. Birinci hadiste bundan bahsetmiştir. Zamanımızda Müslüman bir esirin düşmana geri verilmesi caiz olmaz. Çünkü Müslüman bir kimse, harbilere verilmez.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye barış antlaşmasında, Müslüman olarak kendisine gelecek olan bir kimseyi kendilerine iade edeceğini kureyşlilere taahhüd etmişti. Ancak bu maddenin hükmü daha sonra neshedildi ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, müslümanların müşrikler arasında ikametini yasaklayarak şöyle buyurdu:

(أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ مَعَ مُشْرِكٍ)

"Ben, müşrikle beraber olan her Müslümandan uzağım."[343]

"Müşriklerin arasında ikamet eden bir kimse bizim zimmetimizden çıkar."

342 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 11/306

343 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/226

Karşılıksız veya fidye karşılığı serbest bırakmaya ilişkin ayette zikredilen hüküm ile Bedir'de esir edilenler hakkındaki rivayette anlatılan hüküm, şu ayetlerle nesh edilmiştir.

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın."[344]

Bunu, Süddi ile İbn Cüreyc'den de rivayet etmiştik.

Mezkûr hükmü nesheden ikinci ayet şudur:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ...
حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[345]

Bu iki ayet, Müslüman olmalarına veya cizye ödemelerine kadar kâfirlerle savaşmanın vacipliğini gerektirmektedir. Mal veya başka bir şey karşılığında esiri salıvermek bu ayetlerin hükmüne aykırı düşmektedir. Tefsir âlimleri ile hadis ravileri, Tevbe suresinin Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* suresinden indiği hususunda hiç ihtilaf etmiş değildirler. Şu halde Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* suresinde geçen esiri fidye karşılığı salıverme hükmünün bu ayetle neshedilmiş olması gerekir.

344 Tevbe, 9/5
345 Tevbe, 9/29

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا)

"Savaş sona erinceye kadar hüküm budur."[346]

Hasan dedi ki: "Allah'a kulluk edilinceye ve başkaları O'na ortak koşulmayıncaya kadar hüküm budur."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Meryem oğlu İsa (a.s) gelip haçı kırıncaya, domuzu öldürünceye, kurtla koyun karşılaştıklarında kurt koyuna saldırmayıncaya, iki kişi arasında düşmanlık olmayıncaya kadar hüküm budur."

Ferrâ dedi ki: "Savaşın günahları ve şirki kalmayıncaya, ortada teslim olandan veya barış anlaşması yapandan başkası kalmayıncaya kadar hüküm budur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu te'vile göre ayetin manası şöyle olmaktadır: Savaşacak kimse kalmayıncaya kadar savaşmak vaciptir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾)

35-"Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz halde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir."

Bu ayeti açıklarken Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Savaşa katılma hususunda zaaf gösterip de barış yapmayı istemeyin."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, bu ayet açıklarken Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Birbiriyle savaşan iki gruptan diğerine ilk yalvarıp yakaran siz olmayın."

346 Muhammed, 47/4

(وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ)

"...üstün olduğunuz halde"

Onlara göre siz Allah'a daha yakın olduğunuz halde düşman karşısında zaaf göstermeyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, müşriklerle savaşırken onlardan barış istemenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu, Müslüman olmalarına veya cizye ödemelerine kadar Arap müşrikleriyle, kitap ehliyle, diğer milletlerin müşrikleriyle savaşmanın farzlığını tekid etmektedir. Cizye almadan düşmanla barış yapmak, bu anlattıklarımızı vacip kılan ayetin gereğine aykırıdır. Bu ayet düşmanla barış yapma yasağını tekid etmektedir. Bu, şuna da delalet etmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye sulh yoluyla girmemiş, aksine güç kullanarak orayı fethetmiştir. Çünkü Yüce Allah bu ayette, onun müşriklerle barış yapmasını yasaklamış, Müslümanların galip ve üstün olduklarını haber vermişti. Müslümanlar yerli halkın rızasıyla Mekke'ye girmiş olsalardı, onlarla eşit konumda olacaklardı. Çünkü iki tarafın rızasıyla gerçekleştirilen işlerde taraflar birbirlerine eşit konumda olurlar. O zaman bir tarafın diğerine üstün ve galip olması söz konusu edilemez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ
وَلَا تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾)

33-"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın."

Bu ayet namaz, oruç, hac ve diğer bir ibadete başlayan kimsenin o ibadeti tamamlamadan sonlandıramayacağına delalet etmektedir. Çünkü tamamlamadan sonlandırması durumunda o ibadeti boşa çıkarmış olacaktır.

بسم الله الرحمن الرحيم

48- FETİH SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً ﴿١﴾)

1-"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik."

Rivayet olunduğuna göre bu ayetteki fetih ile Mekke fethi kastedilmiştir.

Katade dedi ki: "Ya Muhammed, senin lehinde apaçık bir hüküm verdik."

Kuvvetli görüşe göre bu ayetteki fetih ile, Mekke'nin güç ve zor kullanılarak fethedilmesi kastedilmiştir. Çünkü Katade'nin sözlerindeki hükmetme, güç ve zor kullanmadan elde edilebilecek bir şey değildir. Ayette kastedilen Mekke fethi ise bu, Mekke'nin güç ve zor kullanılarak fethedildiğine delalet eder. Zira her ne kadar kayıtlı olarak ifade edildiğinde yani "falan şehir sulh yoluyla feth edildi" denebilirse de fetih kelimesi mutlak olarak kullanıldığında bir şehrin sulh yoluyla ele geçirilmesine denmez. Çünkü "Falan şehir fethedildi" denildiğinde oranın sulh yoluyla değil de şiddet kullanarak ele geçirildiği anlaşılır.

Mezkûr ayetin devamındaki ayetler de buna delalet etmektedir:

(وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا)

"Ta ki Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."[347]

347 Fetih, 48/3

Bu ayet, surenin ilk ayetindeki fetih kelimesiyle Mekke fethinin kastedilmiş olduğuna ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* oraya zor kullanarak girdiğine delalet etmektedir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ)

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde"[348]

Bu ayette kastedilenin Mekke fethi olduğu hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

(إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ) "Şüphesiz biz sana bir fetih verdik" ayeti ile şu ayet de buna delalet etmektedir:

(هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ)

"O, inananların kalplerine huzur ve güven indirendir."[349]

Fetih hadisesinin devamında bu cümlenin zikredilmiş olması da Mekke'nin güç ve zor kullanarak fethedildiğine delalet etmektedir. Çünkü buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: Allah'ın dini uğruna savaşırken gördükleri ibretler sebebiyle mü'minlerin kalpleri imana yatışıp sükûn bulmuş ve böylece Mekke'yi fethetmişlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۚ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللهُ أَجْراً حَسَناً وَإِنْ
تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً أَلِيماً ﴿١٦﴾)

16-"Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: «Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama

348 Nasr, 110/1
349 Fetih, 48/4

önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır.»"

Rivayet olunduğuna göre bu ayette sözü edilen güçlü kuvvetli kavim ile fars ve rumlar kastedilmiştir. Başka bir rivayete göre ise ayette kastedilen kavim, Beni Hanife kabilesidir. Bu ayet Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliklerinin sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, Müslümanları Beni Hanife kabilesiyle; Hz. Ömer *radiyallahu anh* de fars ve rumlarla savaşmaya davet etmişti. Cenab-ı Allah, Müslümanları, kendilerini bu kavimlerle savaşmaya davet edenlere uymakla yükümlü kılmış ve şöyle buyurmuştur:

(تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ ۚ فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْرًا حَسَنًا ۚ
وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

"Onlarla teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır."[350]

Yüce Allah, kendilerini bu kavimlerle savaşmaya davet edenlerin çağrısına uymayıp savaşa katılmayan Müslümanları azab ile tehdid etmiştir. Bu da Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in halifeliklerinin sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü bunlara itaatten geri duranlar azabı hak etmektedirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Katade'den gelen bir rivayete göre düşmanla savaşmaya çağrılanlar, Huneyn savaşı sırasında Hevazin ve Sakif kabileleri idi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onları savaşa çağıranın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olması mümkün değildir. Çünkü ayette bildirildiğine göre o, bu kabilelere şöyle buyurmuştur:

(لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا)

"Artık siz benimle birlikte ebediyyen çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız."[351]

350 Fetih, 48/16
351 Tevbe, 9/83

Bu kabileleri kendisiyle birlikte savaşmaya çağıranın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olmadığına bu ayet delalet etmektedir. Bilindiği gibi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra bu kabileleri Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'den başkası savaşa çağırmış değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحاً قَرِيباً ﴿١٨﴾)

18-"Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih nasip etmiştir."

Bu ayet, Hudeybiye'de Rıdvan ağacının altında Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* biat eden Müslümanların imanlarının sahihliğine ve basiretlerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Onlar orada belli sayıda muayyen bir sahabi topluluğu idi.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, sayılarının 2500, Cabir *radiyallahu anh* ise 1500 olduğunu söylemiştir. Bu ayet onların Allah dostu gerçek mü'minler olduklarına delalet etmektedir. Çünkü imanlarının gerçekliği ve basiretlerinin sahihliği hususunda içleri dışları gibi olmayan belli bir topluluk hakkında Cenab-ı Allah'ın hoşnutluğunu beyan etmesi mümkün değildir. Onlardan hoşnut olduğunu şu ayetle de kesin bir şekilde ifade buyurmuştur:

(فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ)

"Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiştir."

Yüce Allah onların basiretlerinin sahihliğini, niyetlerinin halisliğini ve içleriyle dışlarının aynı olduğunu bildiğini haber vermiştir.

(فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ)

"Onlara huzur, güven duygusu vermiştir."

Yani niyetlerinin halis oluşu sebebiyle onlara sabır vermiştir. Bu ayet, niyet halis olunca başarının geleceğine delalet etmektedir. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا)

"İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."[352]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَهُوَ الَّذِي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيراً ﴿٢٤﴾)

24-"O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir."

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen rivayete göre bu ayet, Hudeybiye olayı hakkında inmiştir. Şöyleki müşrikler, Müslümanlara bir darbe indirsinler kırk kişiyi Müslümanların üzerine gönderdiler. Ancak onlar yakalanıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirildiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları serbest bıraktı. Başka bir rivayete göre bu ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şiddet kullanarak Mekke'yi fethedişi sırasında inmiştir. Mekke'nin fethi sırasında inmişse, oranın şiddet kullanarak fethedildiğine açıkça delalet etmektedir. Çünkü ayetin devamında şöyle buyurulmaktadır: (مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ) **"Sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra..."** Şayet kendileriyle barış anlaşması yapılsaydı bunda Müslümanlar için Mekke müşriklerine karşı bir zafer ve üstünlük sözkoonusu olmazdı. Şu halde ayetten anlaşıldığına göre Mekke'nin Müslümanlar tarafından şiddet kullanılarak fethedilmiş olması gerekmektedir.

352 Nisa, 4/35

(هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفاً
اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ
تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ
يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَاباً اَلِيماً ﴿٢٥﴾)

25-"Onlar, inkar edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır. Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkarcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkar edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."

İhsar hedyinin Mekke haremi dışında kesilmesini caiz görenler bu ayeti delil göstermektedirler. Çünkü ayette, kesilmesi gereken hedyin kesim yerine ulaşmasına Mekke müşriklerinin engel oldukları bildirilmektedir. Şayet o hedyler Harem'e ulaşıp orada kesilselerdi, hapsedilmiş olmazlardı. Ancak hakikat, bunların zannettikleri gibi değildir. Zira bu hediyler her ne kadar başta Harem'e ulaştırılmaktan menedildilerse de Hudeybiye barış antlaşması yapıldıktan sonra ulaşmalarının önündeki engel kalktı. Mekke haremine ulaştırılarak orada kesildiler. Şöyle ki: Bir şey kısa bir süreliğine de engellense, o şey için "engellendi" denilebilir.

Nitekim Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin sözlerini nakleden bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ)

"«Ey babamız! Bize artık zahire verilmeyecek» dediler."[353]

353 Yusuf, 12/63

Onlara zahire verilmesi bir zaman engellenmişti. Ama bir süre sonra serbest bırakıldı. Önceki ayette hedy kesim yerinin Mekke haremi olduğuna delalet vardır. Çünkü Yüce Allah (وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ) **"Onlar, (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyanlardır"** buyurmuştur. Kesim yeri Harem'den başka bir yer olsaydı, kesim yerine ulaşmalarına engel olunmasından bahsedilmezdi. Şu ayetten de anlaşılacağı üzere kesim yerinin Harem olması gerekmektedir:

(وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ)

"Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."[354]

Aralarında Müslüman Çocuk ve Esirler Bulunduğunu Bilerek Müşriklere Silah Sıkmak

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Sevri dediler ki: "İçinde Müslüman esir ve çocuklar bulunsa da müşriklerin kalelerine silah sıkmakta sakınca yoktur. Müşrikleri kastederek bu kaleleri yakmakta da sakınca yoktur. Kâfirler Müslüman çocukları kendilerine siper edinseler bile müşriklere silah sıkılabilir. Bu durumda bir Müslüman vurulursa, onun için diyet ve kefaret verilmez."

Sevri, bu durumda kefarete verilmesi gerektiğini ancak diyet verilmeyeceğini söylemiştir.

Mâlik dedi ki: "İçinde Müslüman esirler bulunan kâfir gemisine silah sıkılmaz. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

"Eğer, inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."[355]

354 Bakara, 2/196
355 Fetih, 48/25

Aralarında Müslümanlardan bazı kimseler vardı diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke halkına ilişmedi. Kâfirlerle Müslümanlar birbirlerinden ayrılmış olsalardı, kâfirler mutlaka azaba uğratılırlardı."

Evzai dedi ki: "Kâfirler Müslüman çocukları kendilerine siper edinirlerse kendilerine silah sıkılmaz. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ) **"Eğer, orada inanmış erkekler olmasaydı..."** İçinde Müslüman esirlerin bulunduğu binek aracı yakılmaz. Ama içinde Müslüman esirler bulunsa bile kâfirlerin kaleleri mancınıklarla vurulur. Bu durumda Müslümanlardan vurulan olursa yanlışlıkla vurulmuş kabul edilir. Kâfirler, Müslümanları siper edinerek üzerimize gelirlerse kâfirleri hedef alarak silah sıkarız." Leys b. Sa'd da bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "İçinde Müslüman esir ve çocukların bulunduğu kâfir kalesine silah sıkmakta sakınca yoktur. Bu durumda Müslümanlardan biri vurulursa herhangi bir şey gerekmez. Ancak Müslümanları kalkan edinirlerse bu takdirde iki görüş vardır. Bir görüşe göre onlara silah sıkılır. Diğer görüşe göre ise silah sıkılmaz. Ama birbirleriyle iç içe girmişler ve ayırdedilemiyorlarsa o zaman müşrike silah sıkılır ve Müslüman da kendini olanca gücüyle korumaya çalışır. Bu durumda Müslüman yine de vurulursa, vuran kişi onun Müslüman olduğunu bilerek vurmuşsa, diyet vermenin yanısıra bir köle azad etmesi gerekir. Ama Müslüman olduğunu bilmeden vurmuşsa, sadece bir köle azad etmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Siyercilerin naklettiklerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Taif halkını kuşatma altına aldığında onlara mancınıklarla atış yaptı. Kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladı. Onları kasten öldürmenin caiz olmadığını da biliyordu. Bununla birlikte atışlardan onların da etkileneceğini biliyordu. Onun bu uygulaması, aralarında Müslümanların bulunması halinde de harbileri hedef alarak silah sıkmanın caizliğine delalet etmektedir.

Zühri'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Sa'b b. Cessame'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı diyarlardaki müşriklere gece baskını yapıldığında onların çocuklarının ve kadınlarının vurulmasının hükmü sorulduğunda şöyle cevap verdi: ***"Onlar da o müşriklerdendirler."***[356]

356 Buhari, Cihad ve Siyer, 150

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Üsame b. Zeyd'i *radiyallahu anh* bir seriyyenin başında göreve gönderirken ona şu talimatı verdi:

(أغِرْ على أُبنَى صباحاً وحَرِّق)

"(Belka tarafındaki) Übnâ beldesine sabahleyin hücum et ve orayı yak!"[357]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* göreve gönderdiği seriyyelere, kendileriyle savaşacakları halkı beklemelerini; ezan okurlarsa onlara iliş-memelerini, oralarda ezan okunduğunu duymazlarsa hücuma geçmelerini emrederdi. Raşid halifeler de bu yolda devam etmişlerdir. Bilindiği gibi kâfir ve müşriklere karşı hücuma geçen Müslümanlar ister istemez onların öldürülmesi haram olan kadın ve çocuklarını, aynı şekilde aralarında Müs-lüman kimseler bulunsa onları da vurmuş olacaklardır. Aralarında kadın, çocuk ve Müslüman kimselerin bulunması, Müslümanların vurulmasından endişe edilse bile onlara karşı hücuma geçmeye, onlara ok atmaya engel olmamalıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu hükmün verilmesi, müşriklerin çoluk çocuğunun da müşriklerden sayılması dolayısıyladır. Nitekim Sa'b b. Cessame'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadiste Peygam-ber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* maksadı kâfirlerin çocuklarının da küfürde kendileri gibi olduğunu saöylemek değildi. Çünkü küçüklerin gerçekte kâfir olmaları mümkün değildir. Babalarının yaptıklarından ötürü onlar, öldürülme-yi ve azaba çarptırılmayı hak etmezler. Öldürülmeleri durumunda onlar için diyet ve kefaret vermek gerekir. (وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ) **"Eğer, orada inanmış erkeklerle, inanmış kadınlar olmasaydı..."**[358] ayetini, aralarında Müslümanların bulunması dolayısıyla kâfirler topluluğuna si-lah sıkılamayacağı hususunda delil gösterenlere gelince bu ayet, bu ihti-lafla ilgili değildir. Bu ayette en fazla, Müslümanların onlara hücumunun

357 Ebu Davud, Cihad, 89
358 Fetih, 48/25

engellenmesi olabilir. Çünkü o topluluğun arasında Müslüman kimseler vardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı Mekke'ye kılıçla girmiş olsalardı o Müslümanları da vurmuş olacaklarından emin değillerdi. Bu da onlara hücum etmemenin ve silah sıkmamanın mübahlığına delalet eder. Ama aralarında Müslüman kimselerin olduğu bilindiği için onlara hücum etmenin haramlığına delalet etmez. Çünkü aralarında Müslüman kimselerin bulunması dolayısıyla onlara ilişmemek mübah olduğu gibi, onlara hücum edip silah sıkmak da mübah olabilir. İslam ordusu bu iki şıktan birini tercih etme hakkına sahiptir. Şu halde bu ayette, aralarında Müslümanların da bulunduğu kâfirler topluluğuna hücum edip silah sıkmanın haramlığına dair bir delil yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin özünde bunun haramlığına dair delil vardır. Şöyle ki: (لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ) **"Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmı kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah, Mekke'ye girmenize izin verirdi)."**[359] Eğer o topluluğa hücum etmek ve silah sıkmak haram olmasaydı, onları vurup öldürmeleri sebebiyle Müslüman savaşçılara eziyet gelmesinden söz edilmezdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tefsirciler bu ayette geçen ve "eziyet" olarak tercüme ettiğimiz (مَعَرَّةٌ) kelimesinin anlamında ihtilaf etmişlerdir. İbn İshak'tan gelen rivayete göre bu kelime, diyet yükü anlamına gelmektedir. Başkaları kefaret anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bunların dışındakilerse öldürenlerin, bir Müslümanı kendi elleriyle öldürmesi sebebiyle üzülmesi anlamına geldiğini söylemişlerdir. Çünkü bir mü'min, kasıtlı olmasa da bir Müslümanı öldürdüğünden dolayı üzülür. Diğer bazıları bu kelimenin ayıp anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bazı kimselerden nakledilen görüşe göre bu kelime günah anlamına gelmektedir. Bu, batıl bir görüştür. Çünkü Yüce Allah, bilmeden öldürmemiz durumunda (مَعَرَّةٌ) ye, yani keder ve üzüntü içinde olacağımızı bildirmiştir. "Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah,

359 Fetih, 48/25

Mekke'ye girmenize izin verirdi)." Kişi bilmeden yaptığı işten ötürü günaha girmez. Yüce Allah, bu durumdaki kimsenin aleyhine bir delil indirmiş değildir. Başka bir ayette bu hususta şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَأْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ)

"Hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur. Fakat kasten yaptığınız şeylerde size günah vardır."[360]

(مَعَرَّةٌ) kelimesinin günah anlamına gelmediğini böylece öğrenmiş olmaktayız. Harem'in saygınlığından ötürü bu hükmün Mekke halkına mahsus olması da muhtemeldir. Bilindiği gibi ölüm cezasına çarptırılan bir kimse Harem'e sığındığında bize göre o kişi öldürülemez. Harbî olan kâfir de Harem'e sığındığı takdirde öldürülmez. Ancak Harem'de cinayet işleyerek oranın saygınlığını hiçe sayan kimse, artık oraya sığınsa da öldürülür. Müslümanların fetih sırasında Mekke halkına silahla hücum etmekten menolunmaları, Harem'in saygınlığı sebebiyledir.

"Orada mü'min erkeklerle mü'min kadınlar olmasaydı" ifadesiyle Cenab-ı Allah, o zamanki Mekke'nin kâfir halkının öldürülmemeleri halinde ileride onların Müslüman çocuklar dünyaya getireceklerini bildiği için öldürülmelerini menetmiş olabilir. Cenab-ı Allah onları hayatta bıraktığı takdirde ileride Müslüman çocuklarının dünyaya geleceğini bildiğinden, onları hayatta bırakmış ve öldürülmelerini emretmemiştir.

(لَوْ تَزَيَّلُوا) **"Eğer inananlarla inkârcılar birbirlerinden ayrılmış olsalardı"** ibaresi bu te'vile göre şöyle manalandırılabilir: Şu kâfirlerin sulbündeki/belindeki mü'min olarak doğacak çocukları doğduktan sonra bunlar birbirlerinden ayrılmış olsalar, o zaman Cenab-ı Allah bu çocukların kâfir atalarının öldürülmesini emrederdi. Aralarında Müslümanların da bulunduğu bilindiği halde kâfirler topluluğuna hücum etmenin caizliği ispatlandığına göre, aralarındaki Müslümanları siper etmeleri halinde de kâfirlere hücum edip silah sıkmanın caiz olması gerekir. Zira her iki halde de maksat, Müslümanları değil müşrikleri vurmaktır. Ama bu arada oradaki Müslümanlardan vurulan olursa, onun için ne diyet ne de kefaret ödenir.

360 Ahzâb, 33/5

Nitekim kâfirlerin kalesine silah sıkarken kalelerinde bulunan bir Müslüman vurulup ölürse, onun için de ne diyet ne de kefaret ödenir. Çünkü aralarında Müslümanların bulunduğu bilindiği halde o yöne silah sıkmamız mübah kılınmıştır. Bu takdirde oradaki Müslümanlar, öldürülmesi mübah kimse hükmünde olup, öldürülmesinden ötürü öldürene bir şey gerekmez.

Ayette geçen (مَعَرَّةٌ) kelimesi ne diyet ne de kefaret anlamına gelmektedir. Çünkü ne lafzı ne de başka bir kelime, bu kelimenin diyet ya da kefaret anlamına geldiğine delalet etmemektedir. Kuvvetli görüşe göre bu kelime, kâfirler arasındaki Müslümanı kendi elleriyle öldürdüğü için Müslümanın duyduğu sıkıntı ve üzüntü anlamına gelmektedir. Zira normalde böyle bir şeye sebep olan kişi, bu duyguyu yaşar. (مَعَرَّةٌ) kelimesinin ayıp anlamına gelmesi de ihtimal dâhilindedir. Zira normalde bir insan yanlışlıkla bir başkasını öldürdüğü takdirde, cezalandırma şeklinde olmasa bile ayıplanıp kınanır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾﴾

26-"Hani inkar edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lâyık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."

Denildi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hudeybiye barış antlaşması metnini yazdırmak istediğinde bunu Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* yazmasını emretti. Kendisi, şu söylediklerini Hz. Ali'ye yazdırdı: "Bismillahirrahmanirrahim. Bu, Allah Resûlü Muhammed ile Süheyl b. Amr'ın üzerinde anlaşmaya vardıkları hususlardır..." Ancak Kureyşliler metnin böyle yazılmasını kabul etmediler. Şöyle yazılmasını istediler: ***"Allahım, senin adınla. Bu, Abdullah oğlu Muhammed ile..."*** Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraberindeki Müslümanların Mekke'ye girmelerine müsaade etmediler. Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah

Resûlü oluşunu, cahiliyyet taassubundan kaynaklanan gururları sebebiyle kabul etmediler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى)

"Onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı."

Rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, "takva" kelimesiyle kelime-i tevhidin kastedildiğini söylemiştir. Katade'nin de aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

Mücahid ise bununla ihlâs kelimesinin kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, (وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى) cümlesini açıklarken Zühri'nin "Bununla Bismillahirrahmanirrahim kastedilmiştir" dediğini rivayet etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ ۚ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ
اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ ۙ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ ۙ لَا تَخَافُونَ ۗ فَعَلِمَ
مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحاً قَرِيباً ﴿٢٧﴾)

27-"Andolsun, Allah, Peygamberi'nin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada maksat, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberindeki mü'minlere güven içinde ibadet amacıyla Mescid-i Haram'a gireceklerini haber vermektir. Bunun yanısıra başlarını kazıtmış veya saçlarını kısaltmış olmalarından bahsedilmesi, ihramdayken

bunların da bir ibadet olduğunu ve ihramdan çıkışın bu iki eylemden biriyle gerçekleşeceğini bildirmek içindir. Bunlar ibadetin birer parçası olmasalardı, burada bunlardan sözedilmesinin anlamı olmazdı.

Cabir *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başlarını kazıtanlara üç, saçlarını kısaltanlara ise bir defa dua etmiştir. Bu da bu ikisinin, ihramdan çıkışta yapılan birer ibadet ve nüsük olduğuna delalet etmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

49- HUCURÂT SÛRESİ

[Allah'ın ve Peygamberi'nin Önünen Geçmek]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾)

1-"Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberi'nin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ) **"Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin"** ayetini açıklarken Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bazı kimseler 'Şu konuda bir ayet inmeli değil miydi?' diyorlardı."

Ma'mer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bayram namazını kıldırmasından önce kurbanlarını kesmiş olan kimselerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onların yeniden kurban kesmelerini emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Rivayet olunduğuna göre Mesruk *radiyallahu anh*, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* yanına gittiğinde Hz. Aişe, ikram amacıyla cariyesinin ona bir şeyler içirmesini emretmişti. Yevm-i şek'te oldukları

için Mesruk *radiyallahu anh* oruçlu olduğunu söyleyince Hz. Aişe, o gün oruç tutmanın yasaklandığını söylemiş ve şu ayeti okumuştu: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهِ) **"Ey iman edenler! (Oruçta ve diğer konularda) Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin."**

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin genel manası, gerek fiilde gerekse konuşmada Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmenin yasak olduğunu bildirmektedir.

Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsenna dedi ki: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* muvafakatini almadan acelece bir şeyi emretmeyin ya da yasaklamayın."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Farzları zamanından önce veya sonra yapma ya da hiç yapmama hususunda Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* aykırı davranmanın caiz olmadığına bu ayet bazı kimselerce delil gösterilmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığı şeylerin vacip olduğu görüşünde olanlar da bu ayeti delil göstermekte ve şöyle demektedirler: "Zira onun emirlerini yerine getirmemek, onun önüne geçmek olduğu gibi, yaptıklarını yapmamak da onun önüne geçmektir."

Oysa hakikat bunların zannettiği gibi değildir. Zira onun önüne geçmek, yapmamızı istediğinden başka bir şeyi yapmamızdır. Ama bir şeyin yapılmasını istediği sabit değilse, o şeyi yapmamak, onun önüne geçmek değildir. Kıyası reddedenler de bu ayeti delil göstermektedirler. İşte bu istidlal, bu ayeti delil olarak ileri sürenlerin cahilliğine delalet etmektedir. Zira hakkında delil bulunan bir şeyi yapmak, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* önüne geçmek değildir. Halbuki şeriatin füruatında kıyası kabul etmenin gerekliliğine dair Kitap, sünnet ve icma delilleri vardır. Şu halde kıyası kabul etmek, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* önüne geçmek değildir.

[Sesleri Peygamberin Sesinin Üstüne Yükseltmenin Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾)

2-"Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider."

Bu ayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* tazimde bulunup ona saygı göstermek emredilmiştir. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ)

"Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz diye (Peygamber'i gönderdik)"[361]

Rivayet olunduğuna göre önceki ayet, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey sorulduğunda ondan önce kendileri cevap vermek için söze girişen kimseler hakkında inmiştir. Diğer taraftan bir insanla konuşurken sesinizi onunkinden fazla yükseltmeniz, onun saygınlığını hiçe saymanız ve ona karşı cüretkâr bir tavır içine girmiş olmanız anlamına gelir ki, Yüce Allah bunu bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı yapmamızı yasaklamıştır. Çünkü biz ona tazimde bulunmak, saygı göstermek ve mehabetini muhafaza etmekle emrolunmuşuz.

361 Fetih, 48/9

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ)

"Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın."

Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* yüksek sesle çağırmayın. Birbirimize hitap eder gibi ona hitap etmemiz yasaklanmıştır. Aksine, insanların birbirlerine hitap edişlerinden farklı olarak saygılı bir eda ile ona hitap etmemiz etmemiz emredilmiştir. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا)

"(Ey müminler!) Peygamber'i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın."[362]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾)

4-"(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağıranların çoğu aklı ermeyen kimselerdir."

Rivayet olunduğuna göre bu ayet, Temimoğulları kabilesinden bir topluluk hakkında inmiştir. Bunlar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek içinde bulunduğu odanın dışından ona seslenmiş ve "Ya Muhammed, az dışarı çık da yanımıza gel" demişlerdi. İşte bu yaptıklarından ötürü Cenab-ı Allah onları kınadı.

Bu ayetler her ne kadar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* saygılı olmak, başkalarına karşı takınılan tutum ve davranışlarla ona karşı takınılacak tutum ve davranışlar arasında fark bulunması gerektiği hususunda inmişlerdir. Bununla birlikte bu ayetler, kendilerine karşı saygılı olmamız

362 Nûr, 24/63

gereken ebeveyn, âlim, âbid, dini işleri idare eden, yaşlı, salih ve benzeri kimselere karşı nasıl davranmamız gerektiği hususunda da bizi terbiye etmektedir. Çünkü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde saygılı olmak; onun huzurunda sesi yükseltmemek, bağırmamak, kendisi gibi olmayanlara yapılan hitapla ona yapılan hitabı farklı kılmak, kapı arkasından ona seslenmemek, emir kipi ile ona hitap etmemek ile olur. Çünkü Cenab-ı Allah, odanın arkasından ona seslenmeleri ve "az dışarı çık da yanımıza gel" diyerek emir kipi ile kendisine hitap etmeleri sebebiyle o topluluğu kınamıştır.

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Zühri, Sabit b. Kays'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! (لَا تَرْفَعُوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ) **"Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin"** ayeti indiğinde helâk olmaktan korktum. Cenab-ı Allah, sesimizi senin sesinin üstüne yükseltmemizi yasakladı. Bense gür sesli bir adamım. Allah, kişinin yapmadığı şeylerden ötürü övülmekten hoşlanmasını yasakladı. Bense övülmekten hoşlandığımı hissediyorum. Allah, kibirlenmeyi yasakladı. Oysa ben güzel şeyler güzel şeyleri seviyorum. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: (أَلَا تَرْضَى أَنْ تَعِيشَ حَمِيدًا، وتُقْتَلَ شَهِيدًا، وَتَدْخُلَ الْجَنَّةَ) ***"Övülerek yaşamak, şehid olarak ölmek ve cennete girmeye razı değil misin?"***[363] Sabit *radiyallahu anh*, Yalancı peygamber Müseyleme ile yapılan savaşta şehit düştü."

Fasıkın Getirdiği Haberin Hükmü

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا اَنْ تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾)

6-"Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar vermemek için o haberin doğruluğunu araştırın."

363 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/66

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, bu ayet hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Velid b. Ukbe'yi Mustalikoğulları kabilesine gönderdi. Velid onların bulunduğu bölgeye gittiğinde kendisini karşılamaya çıkmışlardı. Velid onlardan korkup geri döndü ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına varıp "Onlar dinden çıkmışlar!" dedi. Onun bu haberi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Halid b. Velid *radiyallahu anh* ı Mustalikoğulları kabilesinin üzerine gönderdi. Halid *radiyallahu anh* onların bölgesine yaklaşınca, geceleyin önden gözcüler gönderdi. Gözcüler bir de ne görsünler? Adamlar ezan okuyup namaz kılıyorlardı. Nihayet Halid *radiyallahu anh* yanlarına vardı. Onlarda itaat ve iyilikten başka bir şey görmedi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına dönüp durumu ona anlattı.

Ma'mer dedi ki: Katade bunları anlattıktan sonra şu ayeti okudu: (لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ) **"Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz."**[364] Bu ayeti okuduktan sonra şöyle dedi: "Sizin görüşünüz Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* görüşüne göre daha sığ, fikriniz onunkinden daha zayıftır. Bununla birlikte bir adam onun fikrini bozdu. Nihayet Allah'ın Kitabı sayesinde doğru kararı verebildi."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet her ne kadar bir kişi hakkında inmişse de Allah'a yemin ederim ki bunun hükmü kıyamete kadar geçerli olacaktır. Hiçbir şey bu hükmü neshetmiş değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, fasıkın getirdiği haberin araştırılmasının vacipliğini, onu iyice araştırıp doğruluğunu tahkik etmeden hemen kabul edip gereğince amel etmenin yasaklığını gerektirmektedir. Zira bu ayet iki şekilde okunmaktadır:

1-(فَتَثَبَّتُوا) şeklinde okunur. Bu kelime bir şeyi araştırıp aslını ortaya çıkarma anlamına gelmektedir.

2-(فَتَبَيَّنُوا) şeklinde okunur. Bu kelime bir şeyi tam olarak açıklığa kavuşturma anlamına gelmektedir.

364 Hucurât, 49/7

Her iki kıraat da fasıkın getirdiği haberin araştırılıp doğruluğu tespit edilmeden kabul edilmesini yasaklamaktadır. Zira (فَتَبَيَّنُوا) kelimesi, bilmeden başkasına zarar verilmesin diye gelen haberin araştırılıp aslının tespit edilmesini emretmektedir. Bu da haberin doğruluğu anlaşılmadan gereğince amel edilmesini yasaklamaktadır. Bu, fasıkın şahitliğinin asla kabul edilmemesini de gerektirmektedir. Çünkü her şahitlik bir haber vermedir. Şahitliği gibi fasıkın getirdiği diğer haberler de bu hükme tabidir. Bu sebeple hukukta fasıkın şehadetinin kabul edilmeyeceğini söyledik. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayetlere, hüküm vermeyi gerektiren dini meselelere veya bir insanın üzerinde bir hakkın bulunduğuna dair haberleri de bu hükme tabi olup araştırılıp doğruluğu tespit edilmeden kabul edilmez.

Fasıkın bazı konularda getirdiği haberlerin kabul edileceği hususunda ilim ehli kimseler görüşbirliği etmişlerdir. Mesela fasıkın muamelata dair getirdiği haberler kabul edilir. Örneğin hediye konusunda fasık, bir başkasına "Falan adam şunu sana hediye etti" derse, muhatabın o şeyi hediye olarak kabul edip teslim alması caiz olur. Fasık kimse bir başkasına, "Falan adam şu kölesini satmam için beni vekil tayin etti" dediğinde muhatabın, kendisine gösterilen köleyi ondan Satın alması caiz olur. Bir eve girmek için izin istenildiğinde içerdekilerden birinin "giriniz" diyerek izin vermesi durumunda, izin verenin âdil bir kimse olup olmaması dikkate alınmaz. Muamelata ilişkin bütün haberlerde de hüküm böyledir. Bütün bu hususlarda çocuğun, kölenin ve zimminin haberi kabul edilir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine hediye ettiği şeylerle ilgili olarak cariye Berire'nin verdiği haberleri kabul etmiştir. Berire'ye zekât verilirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berire'nin zekât olarak aldığı mallardan bazısını hediye olarak kendisine vermesiyle işgili olarak şöyle buyurmuştur:

(هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ)

"O mallar ona zekât, bize ise hediyedir."[365]

365 Buhari, Hibe ve Fadluha, 5

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berire'nin o malların kendisine zekât olarak verildiğine, sahibinin o mallar üzerindeki mülkiyetinin kendisine geçtiğine dair söylediklerini doğru kabul etmiştir.

Fasıkın sözleri ve şahitliği başka bir yönden de kabul edilir. Bunlar, bir mezhebe inanarak dini bakımdan fasık sayılan kimselerdir. Bunlar heveslerine ve batıl görüşlere uyan fasıklardır. Şahitlikleri kabul edilir. Selef uleması, heveslerine ve batıl görüşlere uyan fasıkların hadis rivayetiyle ilgili haberlerini ve şahitliklerini kabul etmişlerdir. Dindarlık bakımından fasık olmaları, şahitliklerinin kabulüne engel teşkil etmemiştir. Zimmilerin birbirlerine karşı şahitlikleri kabul edilir. Bunu bu kitabın önceki kısımlarında açıklamıştık. Bu üç yerde fasıkın getirdiği haber kabul edilir. Bu, (اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا) **"Size bir fasık bir haber getirirse o haberin doğruluğunu araştırın"** emrinin dışında tutulmuştur. Çünkü bunun böyle olması gerektiğinin delilleri vardır. Ayette kastedilenin şahitlik, hukuki yükümlülük altına sokma, dini hükümlerin ispatı, fasıklığı dini ve itikadi açıdan olmayan fasıkın haberinin haberinin kabul edilebileceği ispatlanmış olmaktadır.

Bu ayet, haber-i vahidin bilgi gerektirmediğine delalet etmektedir. Şayet bilgi gerektirmiş olsaydı, doğruluğunun araştırılıp tespit edilmesine ihtiyaç duyulmazdı. Bazı kimseler bu ayeti, adaletli kimsenin getirdiği haber-i vahidin kabul edilebileceğine delil göstermişlerdir. Sadece fasıkın getirdiği haberin araştırılmasını emrettiğine göre, adaletli kimsenin getirdiği haberin araştırılmasının caiz olmayacağını söylemişlerdir. Bu dedikleri yanlıştır. Çünkü bir şeyden özel olarak bahsedilmesi, onun dışındaki şeylerin hükmünün farklı olacağına delalet etmez.

Haddi Aşıp Hukukun Dışına Çıkanlarla Savaşmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا ۖ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾)

9-"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, âdaletli davrananları sever."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir Müslüman topluluğu kendi aralarında anlaşamayarak birbirleriyle çekiştiler. Öyleki elleriyle ve ayakkabılarıyla birbirlerine vurmaya başladılar. Yüce Allah da onlar hakkında **"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin"** ayetini indirdi."

Ma'mer, bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak Katade'nin şöyle dediğini nakletti: "İki adam arasında alınıp verilemeyen bir hak vardı. Birisinin aşireti kalabalık olduğu için, 'Ben bu hakkı zor kullanarak ondan alacağım!' dedi. Diğeri ise 'Seninle aramdaki bu anlaşmazlığı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* çözsün' dedi. Birbirleriyle çekiştiler. Derken elleriyle ve ayakkabılarla birbirlerine vurmaya başladılar."

Said b. Cübeyr ile Şa'bi'den gelen rivayete göre bu iki adam, değnek ve ayakkabılarla birbirlerine vurmuşlardı.

Mücahid dedi ki: "Birbirleriyle kavga edenler, Evs ve Hazreç kabileleri idi. Kavgaları değnekli olmuştu."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin zahiri, Allah'ın emrine dönünceye kadar mütecaviz grupla savaşmayı gerektirmektedir. Bu, her türlü savaşta geçerli olan bir hükümdür. Değnek ve ayakkabılarla vurarak Allah'ın buyruğuna dönmeleri sağlanırsa, artık başka bir silah kullanılmaz. Ama değnek ve ayakkabılarla vurarak Allah'ın buyruğuna dönmeleri sağlanamazsa, o zaman o mütecavizlere karşı yapılan savaşta kılıç kullanılır. Ayetin zahiri de bu hükmü içermektedir. Haddi aşanların tecavüzlerini sürdürmekte ve hakka dönmemekte ısrar etmeleri durumunda onlara karşı savaşta silah kullanmayıp sadece değnekle yetinmeyi söylemek hiç kimse için caiz değildir. Çünkü onlarla yapılan bu savaş, iyiliği tavsiye edip kötülüğü yasaklamanın bir çeşididir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ
فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)

"Sizden biri (dinen) çirkin bir şey görürse onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle (o çirkinlikten rahatsızlıktan duysun). Bu, imanın en zayıf mertebesidir"[366]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, dine aykırı bir şey gören kimsenin o şeyi eliyle ortadan kaldırmasını emretmiş ve bunu yaparken de silah veya daha hafif bir alet kullanılması gibi bir ayırıma gitmemiştir. Hadisin zahiri, dine aykırı görülen şeyin, mümkün olan herhangi bir aletle ortadan kaldırılmasını gerekli kılmaktadır.

[Âsilerle Yapılacak Savaş]

Bazı cahiller mütecavizlerle ancak değnek, ayakkabı ve silah sayılmayacak bazı aletlerle savaşılabileceğini, onlara karşı kılıç kullanılamayacağını söylemişlerdir. Buna delil olarak da ayetin nüzul sebebi olarak rivayet ettiğimiz olayı, o mütecaviz kavmin değnek ve ayakkabılarla birbirlerini vurmuş olmalarını göstermişlerdir. Ancak bu söyledikleri, onların anlattıklarına delil teşkil etmez. Çünkü o kavim, silah sayılmayacak bazı aletleri kullanarak birbirleriyle kavgaya tutuşmuşlardı. Cenab-ı Allah iki taraftan haddi aşan hangileriyse onlarla savaşılmasını emretmişti. Onlarla savaşırken silah sayılmayacak hafif aletler kullanmamızı belirtmemişti. Aynı şekilde biz diyoruz ki, haddi aşan bir toplulukla savaşmamız icab ettiğinde, hakka dönmelerini sağlayıncaya kadar onlara silahla ve silah sayılmayan hafif aletlerle karşı koyarız. Ayetin iniş sebebinde, mütecavizlerle savaşırken onlara karşı silah sayılmayacak hafif aletler kullanmamızı gerektiren bir gerekçe yoktur. Oysa ayetin genel manasından anlaşıldığına göre gerek silahla gerekse silah sayılmayacak hafif aletlerle onlara karşı koymamız gerekmektedir. Mesela bir kişi bize, "Değnek kullanarak sizinle savaşanlarla siz de silah kullanarak savaşın" derse, onun bu sözünde bir çelişki olmaz. Onlarla savaşmamızı bize emretmesi de böyledir. Çünkü ayetin genel

366 Müslim, İman, 20

anlamdaki savaşma emri, mütecavizlere karşı silahla ve silah sayılmayan başka aletlerle savaşmamızı gerektirmektedir. Şu halde ayetin genel anlamına göre hareket etmek gerekir. Kaldı ki Hz. Ali *radiyallahu anh* meşru düzeni tanımayan mütecavizlerle savaşırken onlara karşı kılıç kullanmıştır. Bu savaşta beraberinde büyük sahabiler ve Bedir savaşına katılmış Müslümanlar vardı ki bunların Müslümanlar arasındaki yeri ve itibarı bilinmektedir. Hz. Ali *radiyallahu anh* o âsilerle savaşında haklıydı. Âsiler tayfasından ve onlara tabi olanlardan başkası, Hz. Ali'ye *radiyallahu anh* muhalefet etmiş değildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ammar'a *radiyallahu anh* (تَقْتُلُكَ الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ) ***"Seni âsi bir grup öldürecektir"***[367] demişti. Bu, mütevatir yolla gelen makbul bir haberdir. Muaviye bile bunu reddedememiştir.

Ammar'ın *radiyallahu anh* öldürülmesinden sonra onunla ilgili bu hadisi Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh* Muaviye'ye hatırlattığında ondan şu cevabı almıştır: "Onu bu savaşa getirenler öldürdüler ve süngülerimizin arasına attılar!"

Bu hadisi Kûfeliler, Basralılar ve Şamlılar rivayet etmişlerdir. Bu hadis, Peygamberlik alametlerindendir. Çünkü gaybden haber vermiştir. Gaybı da gaybleri bilen Yüce Allah ve O'nun tarafından bilgilendirilen kimseler bilirler. Haricilerle savaşmak ve onları öldürmek gerektiğine dair birçok mütevatir hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan biri, Enes *radiyallahu anh* ile Ebu Said'in *radiyallahu anh* rivayet ettikleri şu hadistir:

(سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي اخْتِلَافٌ وَفُرْقَةٌ قَوْمٌ يُحْسِنُونَ الْقِيلَ وَيُسِيئُونَ الْفِعْلَ وَيَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَّةِ لَا يَرْجِعُونَ حَتَّى يُرَدَّ عَلَى فُوقِهِ شَرُّ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةِ طُوبَى لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَقَتَلُوهُ يَدْعُونَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَلَيْسُوا مِنْهُ فِي شَيْءٍ مَنْ قَاتَلَهُمْ كَانَ أَوْلَى بِاللَّهِ مِنْهُمْ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَا سِيمَاهُمْ؟ قَالَ: «التَّحْلِيقُ»)

"Ümmetimde ihtilaf ve ayrılıklar olacak. Bir kavim ortaya çıkacak ki konuşmaları güzel ama amelleri kötü olacaktır. Kur'an okuyacaklar. Ama okudukları Kur'an boğazlarından aşağı inmeyecek

367 Tirmizi, Menakıb, 35

(kalplerini etkilemeyecek)tir. Onlar, okun hedefini delip geçtiği gibi dinden çıkacaklardır. Atılan ok, yayına dönerse onlar da dine geri dönerler. Onlar, halkın ve yaratılmışların en kötüsüdürler. Onları öldürene veya onların öldürdüğü kimseye ne mutlu! Allah'ın Kitabı'na davet ederler ama onunla alakaları yoktur. Onlarla savaşan kimse, Allah'a onlardan daha yakın olur."

"Onların siması nasıldır, Ya Resulallah?" diye sordular. ***"Saçlarını kazıtmış olmalarıdır"*** cevabını verdi.[368]

A'meş'in bildirdiğine göre Hayseme, Süveyd b. Gafle'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini işittim:

(إِذَا حَدَّثْتُكُمْ بِشَيْءٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَأَنْ أَخِرَّ مِنْ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُنِي الطَّيْرُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكْذِبَ عَلَيْهِ وَإِذَا حَدَّثْتُكُمْ فِيمَا بَيْنَنَا فَإِنَّ الْحَرْبَ خُدْعَةٌ وَإِنِّي سَمِعْته صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَخْرُجُ قَوْمٌ فِي آخِرِ الزَّمَانِ أَحْدَاثُ الْأَسْنَانِ سُفَهَاءُ الْأَحْلَامِ يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِّيَّةِ لَا يُجَاوِزُ إِيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنْ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنْ الرَّمِيَّةِ فَإِنْ لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ فَإِنَّ قَتْلَهُمْ أَجْرٌ من قَتَلَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* size bir hadis naklettiğimde yalan söylemektense, gökten yere düşüp bir kuşun gelip kapmasını daha çok isterim. Sizinle kendi aramızda kalacak bir hadisi nakledecek olursam o, şudur: ***"Savaş hiledir."***

Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: ***"Ahir zamanda yaşları genç, akılları hafif bir topluluk ortaya çıkacak; yaratılmışların en hayırlısının sözlerini nakledecekler, ama imanları boğazlarından aşağı inmeyecek (kalplerini etkilemeyecek)tir. Onlar, okun hedefini delip geçtiği gibi dinden çıkacaklardır. Onlarla karşılaşırsanız onları öldürün. Şüphesiz onları öldürmek, onları öldürene kıyamet gününe kadar yazılmaya devam edecek bir sevaptır."***[369]

368 Hâkim, Müstedrek: 2/161

369 Buhari, Menakıb, 22

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, başka bir aletle hakka döndürülmeleri mümkün olmadığı takdirde, kılıç kullanarak asi ve azgın kavimle savaşmanın vacipliği hususunda ihtilaf etmiş değildirler. Bilindiği gibi sahabenin tamamı, haricilerle savaşmak gerektiği görüşündeydiler. Eğer bu görüşte olmayıp evlerinde otursalardı, hariciler onları öldürür, çocuklarıyla kadınlarını esir alır ve köklerini kazırlardı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Aralarında Sa'd, Muhammed b. Mesleme, Üsame b. Zeyd ve İbn Ömer gibi ashaptan bazıları, haricilerle savaşa giden Hz. Ali'nin yanında yer almamışlardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu sahabilerin Hz. Ali'nin yanında savaşa katılmamaları, onun görüşünde olmadıkları anlamına gelmez. Onlar, kendilerinin de o azgın ve asi grupla savaşmalarının gerekli olduğu kanaatinde değillerdi. Hz. Ali ve beraberindekilerin onların hakkından geleceklerine inandıkları için onunla birlikte savaşa gitmemişlerdi. Bilindiği gibi onlar, haricilerle savaşmaya gitmemişlerdi. Ama bu, haricilerle savaşmanın vacipliği görüşünde olmadıklarından dolayı değildi. Lâkin kendileri gitmeseler de diğer savaşçıların haricilerin hakkından geleceklerine inandıkları için savaşa gitmemişlerdi.

Asi ve azgınlarla savaşmamak gerektiği görüşünde olanlar, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadisi delil olarak ileri sürebilirler: ***"Bir fitne meydana gelecek. O fitne sırasında ayaktaki kimse yürüyenden daha iyi durumda olacaktır. Oturan kimse, ayakta durandan daha iyi durumda olacaktır."***[370]

Bu hadisi delil gösterenlere şöyle cevap verilebilir: Bu hadiste sözü edilen fitneden kasıt, dünyalık elde etmek için, kibir ve taassup sebebiyle meydana gelen fitnedir. Yoksa kendisine itaat edilmesi gereken bir devlet başkanıyla birlikte karşı konulup savaşılması gereken bir fitne değildir. Birbiriyle savaşan iki gruptan birinin asi, diğerinin devlet başkanının yanında yer alan âdil kimseler oldukları tespit edilirse, devlet başkanının ve beraberindeki âdil kimselerin yanında yer alıp asilere karşı Allah rızası için savaşmak vaciptir.

370 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/190

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Üsame b. Zeyd'e *radiyallahu anh*, **"La ilahe illallah dediği halde onu öldürdün?!!!"** deyişini defalarca tekrarlamış olmasını delil gösterenlere göre, "La ilahe illallah" diyen kimseyle savaşılmaması ve onun öldürülmesi gerekir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müslümanlar, La ilahe illallah deyinceye kadar o müşriklerle savaşıyorlardı.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَإِذَا قَالُوهَا، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّهَا)

"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."[371]

Kelime-i tevhidi söylerlerse, putları terkedip tevhide inanma gibi davet olundukları şeye icabet etmiş olurlar. Asi ve azgınların hakka dönmeleri de böyledir. Onlar da hakka dönerlerse artık kendileriyle savaşılmaz. Çünkü adalet sahibi kimselerle savaştıkları için o asi ve azgınlarla savaşılmaktadır. Adalet sahibi kimselerle savaşmaya son verdiklerinde kendileriyle yapılan savaşa da son verilir. Aynı şekilde Müslüman olduklarını açıklamaları için müşriklerle savaşılır. Müslüman olduklarını açıkladıklarında onlarla yapılmakta olan savaşa son verilir. Bilindiği gibi La ilahe illallah dedikleri halde yolkesen ve meşru düzene başkaldıran asilerle de savaşılır ve öldürülürler.

Asi ve Azgınlara Uygulanacak İlk Muamele

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا)

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin."[372]

---

371 Tirmizi, Ebvabu'l-İman, 1

372 Hucurât, 49/9

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Asi ve mütecavizlerin adalet sahibi bir toplulukla savaşması durumunda Cenab-ı Allah iki tarafın arasını düzeltmeyi emretmiştir. Bu da onları hakka ve salaha, Kitap ve sünnetin gereklerine uymaya, azgınlığı bırakmaya davet etmekle olur.

(فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى)

"Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa"

Allah bilir ya, iki taraftan biri hakka dönüp doğru yolda olmak ister de diğeri azgınlığını sürdürür ve hakka dönmezse, Allah'ın emrine dönünceye kadar azgın olanla savaşın. Yüce Allah, kendileriyle savaşmazdan önce onları hakka çağırmayı emretmiştir. Hakka dönmezlerse kendileriyle savaşılır. Hz. Ali *radiyallahu anh* de böyle yapmıştır. Azgın ve haddi aşan grubu önce hakka dönmeye çağırmış, onların batılda olduklarına dair deliller ileri sürmüş, kabule yanaşmamaları üzerine onlarla savaşmıştı.

Bu ayet, haddi aşan azgınların mezheplerine inanmanın,-kendileri bize karşı savaşmadıkça – bizim onlarla savaşmamızı gerektirmediğine delalet etmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا
الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللّٰهِ)

"Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."

Savaşarak başkalarına saldırırlarsa kendileriyle savaşmak emredilmiştir. Hz. Ali *radiyallahu anh*, Haricilere böyle yapmıştır. Şöyle ki: Hariciler, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* askerlerinin safından ayrıldıklarında Hz. Ali *radiyallahu anh* onlara Abdullah b. Abbas *radiyallahu anh* ı gönderdi. Onları hakka dönmeye çağırdı. Dönmemeleri üzerine kendisi bizzat onlara gitti. Yanlış yolda olduklarına dair deliller ileri sürdü. Bazıları dönüş yaptılar. Ama diğerleri kendi görüşlerinde ısrar ettiler. Kûfe'ye girdiklerinde Hz. Ali bir hutbe irad etti. Hariciler, mescidin herbir köşesinde "Hüküm verecek olan ancak Allah'tır" dediler. Hz. Ali *radiyallahu anh* de şöyle dedi: "Bu,

batıl amaçla söylenen doğru bir sözdür. Bununla birlikte onların bizde üç hakkı vardır:

1-İçerisinde Allah'ın adını anmaları için onları Allah'ın mescitlerinden alıkoymayacağız.

2-Bizimle beraber savaştıkları sürece ganimetteki haklarını almalarına engel olmayacağız.

3-Onlar bizimle savaşmadıkça biz onlarla savaşmayacağız.

Asilerden Elde Edilen Malların Hükmü

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlim ehli bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

"El-Asl" adlı eserde İmam Muhammed dedi ki: "Asilerden elde edilen mallar ganimet olmaz. Onlar karşı yapılan savaşta atlarından ve silahlarından yararlanılır. Savaş sona erince de asilerden kimse kalmadığında malları ve de atları kendilerine geri verilir. Telef olan mallarla atlar için yapacak bir şey yoktur."

İbrahim b. Cerrah, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Asi ve azgınların ellerindeki atlarla silahlar ganimettir. Beşte biri devlet başkanına teslim edildikten sonra kalan kısmı savaşçılara paylaştırılır. Tevbe ederlerse, öldürdükleri kimselerin ve telef ettikleri malların hesabı kendilerine sorulmaz."

Mâlik dedi ki: "Hariciler tevbe ederlerse, savaşta telef etmiş oldukları canların ve malların hesabı kendilerine sorulmaz. Ama ellerinde mevcut bulunan mallar, sahiplerine geri verilir." Evzai ile Şafiî de bu görüştedirler.

Hasan b. Salih dedi ki: "Kendileriyle yapılan savaşta öldürülen muharip hırsız ve eşkıyadan ele geçirilen mallar ganimet olup beşte biri çıkarıldıktan sonra kalan kısım savaşçılara paylaştırılır. Ancak bu mallar arasında insanlardan çalındığı bilinen bir mal varsa o, ganimet olmaz. (Sahibine teslim edilir)."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu konuda Hz. Ali'den *radiyallahu anh* muhtelif rivayetler gelmiştir. Fıtır b. Halife'nin bildirdiğine göre Münzir b. Ya'lâ, Muhammed b. Hanefiye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mü'minlerin emiri Hz. Ali *radiyallahu anh* Cemel savaşında karşı tarafın kullandığı at ve silahları, savaşa katılan kendi taraftarlarına ganimet olarak paylaştırdı."

Asilerden elde edilen malların ganimet sayılacağı görüşünde olanlar, bu hadisi delil göstermişlerdir. Ancak bu, asilerden elde edilen malların ganimet sayılacağına dair bir delil değildir. Zira Hz. Ali, "El-Asl" adlı eserde İmam Muhammed'in dediği gibi, karşı taraftan ele geçirilen at ve silahları, savaş sona erinceye kadar kullansınlar diye kendi taraftarlarına mülketmeksizin geçici olarak paylaştırmış olabilir.

İkrime b. Ammar'ın bildirdiğine göre Abdullah ed-Düveli, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hariciler, savaşta karşı taraftan esir almadı ve mallarını ganimet edinmedi diye Hz. Ali'ye kızdılar. O da onlarla tartışarak "Anneniz Aişe'yi esir alacak ve başka esir kadınların bedeninde kendiniz için helal gördüğünüz şeyleri onun bedeninde kendiniz için helal mi sayacaksınız?! Eğer böyle yaparsanız mutlaka küfre girersiniz" dedi.

Ebu Muaviye, Salt b. Behram'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu Vâil'e, "Hz. Ali, Cemel savaşında kendisiyle savaşanlardan elde ettiği mallardan beşte biri aldı mı?" diye sorduğumda "Hayır" diye cevap verdi.

Zühri dedi ki: Fitne savaşları meydana geldiğinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* çok sayıda sahabisi vardı. Bunlar şu hüküm üzerinde icma ettiler: "Bu savaşlara katılanlar, kendilerini haklı görerek karşı taraftan öldürdükleri kimseler ve telef ettikleri mallar için sorumlu tutulmazlar."

Bu icma, o savaşlara katılanların kendi yurtlarında bıraktıkları mallarının ve cephede ölmeleri durumunda beraberlerindeki mallarının ganimet olarak alınamayacağına delalet etmektedir. Bilindiği gibi harbîlerin beraberlerindeki malları ile yurtlarında bıraktıkları malları da ganimet olma bakımından aynı hükme tabidirler. Mallarının her iki kısmı da elimize geçtiğinde ganimet olurlar. Fitne savaşlarına katılan muhalif Müslümanların çocuklarıyla kadınlarının esir alınamayacağı, kendilerinin köle edinilemeyeceği, aynı şekilde mallarının da ganimet edinilemeyeceği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Arap müşrikleri de köle edinilmezler; ama malları ganimet olarak alınır. Haricilerin kendilerini savunacak gücü kalmazsa esir olarak ele geçirilenleri öldürülmez. Çocukları hiçbir surette esir alınmaz. Aynı şekilde malları da ganimet edinilmez."

Asi ve Azgınlardan Alınan Esirler İle Yaralılarının Hükmü

Kevser b. Hakîm'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا اِبْنَ أُمِّ عَبْدٍ, كَيْفَ حُكْمُ اَللّٰهِ فِيمَنْ بَغَى مِنْ هَذِهِ اَلْأُمَّةِ؟ «, قَالَ: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: «لَا يُجْهَزُ عَلَى جَرِيحِهَا, وَلَا يُقْتَلُ أَسِيرُهَا, وَلَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا)

"Ey Ümmü Abd'in oğlu, bu ümmette azgınlık yapanın hükmü ne olacaktır?"

Dedi ki: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi: ***"Onların yaralıları ve esir düşenleri öldürülmez, kaçanları da kovalanmaz."***[373]

Atâ b. Sâib, Ebu'l Buhturi ile Âmir'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Hz. Ali *radiyallahu anh* Cemel savaşında galip gelince adamlarına, "Kaçanı kovalamayın, yaralılarını da öldürmeyin" talimatını verdi.

Şerik'in bildirdiğine göre Süddi, Abd-i hayr'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cemel savaşında Hz. Ali *radiyallahu anh* kendi arkadaşlarına şöyle demişti: "Esir düşeni öldürmeyin. Yaralıları öldürmeyin. Silah bırakanlar güvende olacaklardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Asiler hakkında Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* hükmü budur. Onun bu hükmüne seleften muhalefet eden biri bulunduğunu bilmiyoruz.

373 İbn Hacer, Büluğu'l-Meram: 1/475

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Asiler dağıtılıp artık bir toplulukları kalmazsa, yaralıları öldürülmez, esir düşenleri öldürülmez, kaçanları kovalanmaz. Ama geride bir toplulukları duruyorsa, o zaman devlet başkanı gerek görürse esir düşenleri öldürülür, yaralıları öldürülür ve kaçanları da kovalanır. Öldürülmemeleri ve kovalanmamalarına dair Hz. Ali'nin söyledikleri, onların geride bir topluluklarının kalmamış olması şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü o bu sözleri, cemel savaşına katılan muhalifleri hakkında söylemişti. Onlar yenilgiye uğradıktan sonra geride bir toplulukları kalmamıştı. Bunun delili, cemel savaşı devam ederken İbn Büsra'yı esir alıp öldürmüş olmasıdır. Bu da ilk haberlerde nakledilen sözlerini, asilerin geride bir topluluklarının kalmamış olmasını kastederek söylediğine delalet etmektedir.

Asilerle İlgili Yargı Meseleleri

Ebu Yusuf, "Bermeki"de dedi ki: "Büyük toplumun kadısının, asilerin kadısının yazısını, şehadetini ve hükmünü onaylaması doğru olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed de bu görüşte olup şöyle demiştir: "Hariciler bir kadı tayin ederler de bu kadı hüküm verir, onun bu hükmü yaşantısı mazbut kimselerin kadısına arzedilirse, kendisinin görüşüne uygun değilse yaşantısı mazbut kimselerin kadısı bu hükmü onaylamaz. Onaylamayınca davayı yeniden ele alır. Hariciler yaşantısı mazbut kimselerin kadılarından birini tayin ederler de bu kadı bir meselede hüküm verir, bu hüküm yaşantısı mazbut başka bir kadıya arzedildiğinde o, yaşantısı mazbut kadının hükmü gibi bu hükmü infaz eder."

Mâlik, asilerin kadısının verdiği hükümle ilgili olarak şöyle dedi: "Hükümlerine bakılır. Doğru ise geçerli kılınır."

Şafiî dedi ki: "Hariciler bir şehre hâkim olup oradaki halkın zekâtını toplar ve onlara hadleri uygularlarsa, toplanan zekâtın yerine hak sahiplerine yeniden zekât vermek gerekmez. Kadılarının verdiği hükümler reddedilmez. Ancak başkalarının kadısının verdiği hüküm bunun dışındadır. Ama kadı, insanların canına ve malına kıymayı helal saydığı görüşünde olduğu zannedilerek kendisine güvenilmeyen biri ise hükmü infaz edilmez ve yazısı kabul edilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Asiler savaşır ve azgınlıklarından dolayı yaşantısı mazbut kimselere zarar verirlerse, onlarla savaşmak ve onları öldürmek vacip olur. Bu yolda olanların şahitliğini kabul etmek caiz olmaz. Zira yaşantısı mazbut kimselere karşı azgınlık yapıp onlarla savaşmaları, fiil bakımından fasıklıktır. Fiil bakımından fasıklığın ortaya çıkması ise şahitliğin kabulüne engel olur. Tıpkı içki içen, zina eden ve hırsızlık yapan kimsenin şahitliğinin kabul edilmeyişinde olduğu gibi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz bunların şahitliğini kabul ediyorsunuz. Verdikleri hükmü de geçerli kılmanız gerekmez mi?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muhammed b. Hasan bu hususta şöyle demiştir: "Savaşmadıkları ve yaşantısı mazbut kimselere karşı azgınlık yapmadıkları sürece şahitlikleri kabul edilir. Ama savaşa girişirlerse ben onların şahitliklerini kabul etmem." İmam Muhammed, yargılama ile şahitliği bu bakımdan eşit görmüştür. Mezhebimiz müçtehidleri arasında bu hususta bir ihtilafın olduğundan söz edilmemiştir. Doğrusu da budur. Bunun illetini daha önce anlatmıştık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Dediler ki: Hariciler bir şehire hâkim olup oradaki halkın hayvanlarının ve tarım ürünlerinin zekâtlarını alırlarsa, hak sahiplerine yeniden zekât vermek gerekmez. Ve bu zekâtları, adalet sahibi yetkililer toplamış gibi olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunların zekât toplamasıyla yükümlüler zekâtlarını ödemiş sayılmazlar. Zira fakihler dediler ki, mal sahiplerinin kendileriyle Allah arasında olmak üzere bu zekâtları yeniden hak sahiplerine vermeleri gerekir. Yalnız devlet başkanının payına düşen kısmın yeniden verilmesi gerekmez. Çünkü bu pay, yaşantısı mazbut kimseleri koruması için devlet başkanına verilmektedir. Onları asilere karşı korumadığı zaman bu payı almaya hakkı olmaz. Asi ve azgınların aldığı kısım, devlet başkanının payının yerine geçer.

Malum olduğu üzere mezhebimiz müçtehidleri demişler ki: Yaşantısı mazbut bir adam, asilerin öşür tahsildârına gidip öşrünü verirse, devlet başkanı onun bu ödemesini geçerli saymaz; meşru yönetimin tahsildârına gittiğinde kendisinden ikinci kez öşür tahsil edilir. Asilere zekât ödemesi yapıldığında devlet başkanının hakkının ödenmiş sayılması, asilerin

hükmünün fakihlerce meşru yönetimin hükmü gibi kabul edildiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Asilerin tayin ettiği kadı adalet ehli biri ise hükmünü fakihlerin geçerli sayması, hükmün geçerli olması için kadının adil olması şartından kaynaklanmaktadır. Bu kadının hükmünü infaz etmek, güçlü bir elle insanları bu hükme itaat ettirmek ancak bu adalet şartıyla mümkün olur. Kendisi adil olduktan sonra onu kadılığa tayin edenlerin asi veya adil olmaları farketmez. Mesela bir beldede sultan olmazsa, oranın halkı bir adamı kadılığa tayin ederlerse, bu tayinleri caiz ve o kadının hükmü halk üzerinde geçerli olur. Kendisi adil olduktan sonra asilerin atadığı kadının durumu da böyledir. Onun da hükümleri geçerli olur.

Tazirin hadden fazla olmasını caiz görenler, şu ayeti delil göstermektedirler:

(فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا
الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللّٰهِ)

"Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."

Yüce Allah, hakka dönüş yapmalarına kadar asilerle savaşmayı emretmiştir. Bu ayet, suçlunun suçtan el çekinceye kadar tazire devam edilmesinin vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü tazir, suçu bıraktırmak ve caydırmak için uygulanır; âdete göre belli bir miktarı yoktur. Asilerle savaşmak da onları isyandan vazgeçirmek amacıyla yapıldığına göre, isyanı sona erdirmelerine kadar onlarla savaşmaya devam etmek gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Taziri had miktarına ulaştırmayanlar, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadisi delil göstermekle yetinmişlerdir:

(مَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدٍّ فَهُوَ مِنَ الْمُعْتَدِينَ)

"Had gerektirmeyen bir suç için had kadar ceza uygulayan kişi, haddi aşmış kimselerdendir."[374]

374 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/567

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾﴾

10-"Mü'nıinler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin."

Yani din kardeşidirler. Tıpkı şu ayette ifade edildiği gibi:

﴿فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ﴾

"Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır."[375]

Bu ayet, mü'minler arasında "din kardeşi" ifadesini kullanmanın caizliğine delalet etmektedir.

﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ﴾

"Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin"

Bu ayet, başarabileceğini ümid eden kimsenin, birbirlerine düşmanlık eden mü'minlerin arasını düzeltmeye çalışmakla yükümlü olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾﴾

375 Ahzâb, 33/5

11-"Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tevbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

Cenab-ı Allah, ayıplanmayı hak etmeyen kimselerin küçümsenerek ayıplanmasını bu ayetle yasaklamıştır. Çünkü bu, o insanı alaya almak demektir. Bunu yapan kişi, alaya aldığı kimseden dünyevi bakımdan üst durumda ise alaya aldığı kimse Allah katında kendisinden daha hayırlı ve üst durumda olabilir.

(وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ)

"Birbirinizi karalamayın"

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Birbirinizi kötülemeyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, (وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi helâk etmeyin"**[376] ayetine benzemektedir. Çünkü mü'minler tek bir can gibidirler. Kişi mü'min kardeşini öldürmekle kendini öldürmüş gibi olur. Yine bu, (فَسَلِّمُوا عَلَى اَنْفُسِكُمْ) **"Birbirinize selâm verin"**[377] ayetine benzemektedir. "Lemz" kelimesi, ayıplamak anlamına gelmektedir. Bir başkasını ayıplayan kimse hakkında (لَمَزَهُ) ifadesi kullanılır.

Nitekim Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ)

"İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var"[378]

376 Nisâ, 4/29
377 Nûr, 24/61
378 Tevbe, 9/58

Ziyad el-A'cem bir şiirinde şöyle demiştir:

إذَا لَقِيتُك تُبْدِي لِي مكاشرة ... وإن تغيبت الْهَامِزَ اللمزه

مَا كُنْتُ أَخْشَى وَإِنْ كَانَ الزمان به ... حيف على الناس أن يغتا بنى عَنَزَهْ

"Seninle karşılaştığımda bana gülümsersin.

Arkamdan da beni çekiştirip kötülersin.

Her ne kadar zulümkâr olsa da zaman,

Aneze'nin gıybetimi yapmasından korkmam."

Ayet-i kerime, ayıplanmayı hak etmeyen kimsenin ayıplanmasını yasaklamıştır. Amafacir ve günahkâr birinin kusurlarını söyleyen kimse, onu ayıplamış sayılmaz. Onun kötü vasıflarını ve kusurlarını anlatmak, ayıplamak sayılmaz.

Rivayet olunduğuna göre Haccac-ı Zalim öldüğünde Hasan şöyle demiştir: "Allahım! Onu sen öldürdün. Onun açtığı çığırı bize kapat. O küçük ve çapaklı gözlü biri olarak geldi. Kısa parmaklı ellerini uzattı. Allah'a yemin ederim ki Allah yolunda at koşturup da atın teri ile koşum takımları ıslanmadı. Saçını tarar, çalımlı ve kibirli bir şekilde yürürdü. Minbere çıkıp saçmalardı. Konuşmayı uzattığı için bazen namazın vakti kaçırılırdı. Allah'tan korkmaz, kuldan utanmazdı. Üstünde Allah, altında yüz bin veya daha fazla sayıda insan vardı. Ama hiç kimse ona, 'Namazın vakti geçiyor ey adam!' demiyordu. Nasıl desin ki... Allah'a yemin ederim ki bunu diyene kılıç ya da kırbaç inerdi."

(وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ)

"Birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın."

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Zerr el-Gifari *radiyallahu anh* ile aralarında anlaşmazlık bulunan bir adam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına

gitmişlerdi. Ebu Zerr o adama, "Ey Yahudi çocuğu!" diye hitap edince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Görmez misin ki burada ne kızıl tenli ne de siyah tenli bir kimse var. Sen ancak takva ile bu adamdan üstün olabilirsin!"***[379] buyurdu. Bu olay üzerine bu ayet indi."

Bu ayet hakkında Katade şöyle demiştir: "Müslüman kardeşine Ey fasık, ey münafık, deme."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yahudi ve Hristiyanlar birbirlerine selam verirken "ey Yahudi", "ey Hristiyan" diye selam verirdi. Birbirlerine bu şekilde hitap etmeleri yasaklandı."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Âmir, Ebu Cübeyre b. Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, biz Selemeoğulları kabilesi hakkında indi. (وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ) **"Birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır!"** Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize geldi. Bizdeki her erkeğin iki ya da üç lakabı vardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* birilerine "Ey Falan!" diye seslenmeye başladı. Bazıları, "Öyle demeyin. O, bu isimle çağırılmaktan kızar" dediler. Onun üzerine bu ayet indi. (وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ) **"Birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın."**[380]"

İbu ayet ve hadis şu hükme delalet etmektedir: Mekruh olan lakap, sahibinin hoşlanmadığı ve kendisine takılan kişiyi kötüleyen lakaptır. Çünkü böyle bir lakap, sövme ve hakaret etmek anlamına gelmektedir. Ama bu kabilden olmayan isim ve sıfatların birilerine takılması mekruh değildir; bunlar yasak kapsamına girmezler. Çünkü bunlar şahısların ismi gibidirler. İsimler, fiillerden türetilirler.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Muhammed b. Haysem el-Muharibi, Ammar b. Yasir *radiyallahu anh* in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben ve Ebu Talip oğlu Ali *radiyallahu anh*, Yenbu vadisindeki Uşeyre gazvesinde beraber idik. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oraya indiğinde orada bir ay müddetle kalarak Müdlicoğulları ve Damüreoğullarından onların

379 Bkz. Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 7/79
380 Ebu Davud, Edeb, 71

müttefikleri ile barış anlaşması yaptı; savaşa son verdi. Hz. Ali *radiyallahu anh* bana dedi ki: Şu Müdlicoğullarının çalışmakta oldukları hurmalıklar arasında bir pınar var. Oraya gelmeye var mısın? Orada nasıl çalıştıklarına gidip bir bakalım. Gidip bir müddet onları seyrettik. Sonra gözlerimizi uyku bürüdü. Hurmalığın kıyısına, üzerinde bitki olmayan topraklı bir yere yöneldik. Orada uyuduk. Ayaklarıyla dürterek bizi uyandıran Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oldu. Uyanınca kalkıp oturduk. Topraklı yerde uyuduğumuz için üstümüz başımız toprak olmuştu. O gün Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, üzeri topraklanan Hz. Ali'ye ***"Ya Eba Türab!"*** dedi. Durumumuzu kendisine anlattık.

Şöyle buyurdu: ***"Size en kötü iki adamı bildireyim mi?"*** "Kimdir o iki adam ey Allah'ın Resûlü?" diye sorduk.

Şöyle cevap verdi: ***"Biri, Salih peygamberin devesini kesen Semud kavminin kızıl tenli adamı. Diğeri de ey Ali, seni şurandan vuracak olan adamdır. (Böyle buyururken elini Hz. Ali'nin başının üzerine koydu.) Öyle ki şurası kanla ıslanacaktır. (Böyle buyururken de elini Hz. Ali'nin sakalının üzerine götürdü)."***[381]

Sehl b. Sa'd dedi ki: "Hz. Ali *radiyallahu anh*, en çok Ebu Türab adıyla kendisine hitap edilmekten hoşlanırdı."

İşte bu gibi yerme anlamını içermeyen ve sahibini rahatsız etmeyen isimlerle insanlara hitap etmek mekruh değildir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Âsım, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana (يَا ذَا الأُذُنَيْنِ) ***"Ey iki kulaklı!"*** dedi.[382]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı kimselerin isimlerini değiştirmiştir. Mesela Âs'ın adını Abdullah, Şihab'ın adını Hişam, Harb'ın adını da Silm (Barış) olarak değiştirmiştir. Bütün bunlar, yasaklanan lakapların anlatmış olduğumuz lakaplar olduğuna delalet etmektedir. Sahibinin rahatsız olmayacağı diğer lakaplar yasaklanmış değildir.

381 Hâkim, Müstedrek: 3/151

382 Ebu Davud, Edeb, 92

Rivayet olunduğuna göre ensardan bir kadınla evlenmek isteyen bir adama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا)

"O kadına bak. Çünkü ensarın gözlerinde biraz küçüklük vardır."[383]

Ebû Bekir, bunun bir gıybet sayılmayacağını söylemiştir. Çünkü böyle derken kişi, kendisinden söz ettiği kişiyi kötülemek ve gıybetini yapmayı kasdetmez.

Zan Dört Çeşittir

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾)

12-"Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tevbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir."

Bu ayet zannın tamamından değil de bir kısmından sakınmayı gerektirmektedir. Çünkü **"Zannın birçoğundan"** ifadesi, kısmiyet gerektirmektedir. Bunun ardından şöyle buyrulmuştur: **"Çünkü zannın bir kısmı günahtır."** Bu, zannın tamamının yasaklanmadığına delalet etmektedir.

383 Müslim, Nikâh, 12

Başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا)

"Zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz."[384]

(وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ ۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا)

"Kötü zanda bulundunuz ve helâki hak eden bir kavim oldunuz."[385]

Zan; haram, emredilen, mendup ve mübah zan olmak üzere dört çeşittir. Haram olan, Allah hakkında kötü zanda bulunmaktır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, vefatından üç gün önce Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَمُوتَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ)

"Sizden biri güç ve yücelik sahibi Allah hakkında iyi zanda bulunmadan ölmesin."[386]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Vasile b. Eska' *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلْيَظُنَّ بِي مَا شَاءَ)

"Ben, kulumun zannının yanındayım. Benim hakkımda dilediği gibi zanda bulunsun. (Onun zannettiğini yaparım."[387]

---

384 Yunus, 10/36

385 Fetih, 48/12

386 İbn Mâce, Zühd, 14; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/529

387 Hâkim, Müstedrek: 4/268

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ الْعِبَادَةِ)

"Hüsn-ü zanda bulunmak, ibadetten sayılır."[388]

Bu, Nasr b. Ali'nin hadisinde merfudur. Musa b. İsmail'in hadisinde ise merfu değildir. Allah hakkında Hüsn-ü zanda bulunmak farzdır. Su-i zanda bulunmak ise yasaktır. Görünürde yaşantısı düzgün olan Müslümanlar hakkında su-i zanda bulunmak da aynı şekilde menedilmiş olup haramdır. Bu, yasaklanmış olan haram zandandır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ali b. Hüseyin, Safiyye *radiyallahu anh* nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كانَ رسولُ الله -صلَّى الله عليه وسلم- معتكفاً، فأتيتُه أزورُه ليلاً، فحدَّثتُه، ثم قمتُ، فانقلبتُ فقام معي ليَقْلِبَني، وكان مَسْكَنُها في دارِ أُسامةَ بنِ زيدٍ، فمرَّ رجلانِ من الأنصَارِ،؛ فلما رأيا النبيَّ -صلَّى الله عليه وسلم- أسْرَعَا، فقال النبيُّ -صلَّى الله عليه وسلم-: «على رِسْلِكُما، إنَّها صَفيةُ بنتُ حُيَيٍّ» قالا: سُبحانَ اللهِ يا رسولَ الله! قال: «إنَّ الشَيطان يَجْرِي مِن الإنسانِ مَجْرَى الدَّمِ، فَخشِيتُ أن يَقْذِفَ في قلوبِكُما شيئاً -أو قال: شرّاً)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* itikâftaydı. Geceleyin ziyaretine gittim. Kendisiyle biraz sohbet ettikten sonra kalkıp eve dönmek üzere oradan ayrılırken kendisi de bana refakat etti. (Safiyye validemizin meskeni, Üsame b. Zeyd'in *radiyallahu anh* binasındaydı.) Yolda giderken ensardan iki adam Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* görünce adımlarını hızlandırdılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, ***"Acele etmeyin. Bu, (Eşim) Safiyye binti Huyey'dir"*** dedi. Adamlar, 'Sübhanallah Ey Allah'ın

388 İbn Hıbban, Sahih: 2/399

Resûlü!' deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz şeytan, insanın damarlarına girer. Kalbinize bir şey (veya kötülük) bırakmasından korktum."***[389]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)

"Zandan sakının. Muhakkak ki zan, yalanın tâ kendisidir."[390]

Bu da haram olan zandandır. Yani kötü zanda bulunmayı gerektiren bir sebep olmadan Müslüman bir kimse hakkında kötü zanda bulunmak, haram olan zandandır. İşini aslını bilmeye imkân varken ve bilinince de gereğince amel edilmesi icab eden bir konuda zanna dayanarak hükmetmek haramdır. Çünkü işin aslı bilinince gereğince amel etmek icap ettiğinde delil de ortaya konulur ve delile uyulmayıp zann ile hareket edilirse, yapılması emredilen bir şey yapılmamış olur. Ama işin aslını bilmek için hakkında delil bulunamayan ve hakkında hüküm verilme mecburiyeti bulunan bir konuda galip zanna dayanarak hüküm icra etmek gerekir. Bu, adil şahitlerin şehadetini kabul etmek, kıbleyi araştırmak, telef edilen malların değerini belirlemek, miktarı hakkında nass bulunmayan cinayet diyetlerini belirlemek ve benzerleri gibidir. Bu gibi meselelerde galip zanna dayanarak hüküm vermek mecburiyetinde kalınmaktadır.

Mübah zanna gelince bu, namazda şüphe etmektir. Namaz kılarken şüphe eden kimsenin gerekli araştırmayı yapıp galip zannına göre amel etmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmiştir. Bu durumdaki bir kimsenin galip zannına göre amel etmesi mübahtır. Zannı bırakıp kesin bilgiye dönmesi caizdir.

Buna şu rivayet örnek gösterilebilir: Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Âliye semtindeki yirmi ölçeklik tarlayı sana vermiştim. Sen onu teslim almamış, mülkiyetine geçirmemiştin.

389 Ebu Davud, Edeb, 88

390 Buhari, Vasâyâ, 8

Ama artık o tarla, mirasçılarımın malıdır. Onlar da senin iki erkek ve iki kız kardeşindir."

Hz. Aişe, kız kardeşi olarak sadece Esma'nın olduğunu, diğerinin kim olduğunu sorar. Hz. Ebû Bekir der ki: "Kalbime gelen zanna göre o (eşim) Habibe binti Harice'nin doğuracağı kızdır."[391]

Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* kalbine gelen bu zanna göre hareket etmeyi caiz görmüştü.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا ظَنَنْتُمْ فَلَا تُحَقِّقُوا)

"Zannettiğiniz zaman, zannınızın kesinlike doğru olduğuna hükmetmeyin." [392]

Bu, kişinin mü'min kardeşi hakkında şüphelenmesini gerektiren zanların kalbine gelmesidir. Bu zannın doğruluğuna hükmetmemelidir.

Mendup zanna gelince bu, kişinin Müslüman kardeşi hakkında hüsn-ü zanda bulunmasıdır. Bu, tavsiye edilen ve karşılığında sevap kazanılan zandır. Su-i zanda bulunmak haram olduğuna göre hüsn-ü zanda bulunmanın vacip olması gerekir, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Hüsn-ü zanda bulunmak vacip değildir. Çünkü su-i zan ile hüsn-ü zan arasında orta olan bir şey vardır. O da kişinin Müslüman kardeşi hakkında herhangi bir zanda bulunmamasıdır. Hüsn-ü zanda bulunursa, mendup bir şey yapmış olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَجَسَّسُوا)

"Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın."

391 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/122

392 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 3/62

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِيَّاكُمْ والظَّنَّ؛ فإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الحَديثِ، ولا تَجَسَّسُوا، ولا تَحَسَّسُوا)

"Zandan sakının. Muhakkak ki zan, yalanın tâ kendisidir. Başkalarının mahremiyetlerini araştırmayın, konuşmalarına dinlemeye çalışmayın."[393]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre A'meş, Zeyd b. Vehb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Mesud *radiyallahu anh* yanımıza geldiğinde kendisine "falan adamın nsakalından şarap damlıyor" dediler. İbn Mesud *radiyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Biz başkalarının kusurunu araştırmaktan menolunduk. Lâkin bir suçun işlendiği açıkça anlaşılırsa o zaman suçluyu hesaba çekeriz."

Mücahid'in (ولا تَجَسَّسُوا) kelimesini şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: "Açığa çıkan suçların hesabını sorun. Allah'ın gizlediklerini ise öylece bırakın."

Yüce Allah bu ayette, görünürde yaşantısı mazbut olan ve kusurları örtülü kalıp görünmeyen bir Müslüman hakkında kötü zanda bulunmayı yasaklamıştır. Yine bu ayet, zanna dayanarak bir Müslümana iftira eden kimsenin yalanlanmasının vacip olduğuna delalet etmektedir.

Bununla ilgili başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ
بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا ۙ وَقَالُوا هٰذَآ اِفْكٌ مُبِينٌ)

"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, «Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"[394]

393 Buhari, Nikâh, 47
394 Nûr, 24/12

İftiracının yalanlanması gerektiğine ve iyi zanda bulunmak emredildiğine göre bu yasak, zannın doğruluğuna hükmedilmemesini ve açıklanmamasını gerektirmektedir. Günah işlemeye ısrarla devam etmedikleri takdirde Cenab-ı Allah, günahkârların kusurlarının araştırılmamasını, aksine örtülmesini emretmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Mesud *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ يُبَلِّغْنِي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِي شَيْئًا؛ فَإِنِّي
أُحِبُّ أَنْ أَخْرُجَ إِلَيْهِمْ وَأَنَا سَلِيمُ الصَّدْرِ)

"Hiç kimse, ashabımdan biri hakkında bana bir haber getirmesin. Şüphesiz ben, içimde onlara karşı olumsuz bir düşünce olmaksızın karşılarına çıkmak istiyorum."[395]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ukbe b. Âmir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ سَتَرَ عَلَى أَخِيهِ عَوْرَةً فَكَأَنَّمَا أَحْيَى مَوْءُودَةً)

"Bir kimse mü'min kardeşinin bir ayıbını gizlerse toprağa diri olarak gömülen bir kız çocuğunu hayata döndürmüş gibi olur."[396]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Salim'in babası, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ
فَإِنَّ اللَّهَ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً
مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

"Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu teslim etmez. Kim kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümanın sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet

395 Tirmizi, Menakıb, 64

396 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/97

günü sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet gününde onun ayıplarını örter."[397]

Cenab-ı Allah'ın bu hususta bize verdiği emirlerin yerine getirilmesi, insanların arasının düzelmesini sağlar. İnsanların arası düzelince, dini ve dünyevi işler de düzelir.

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ)

"Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin."[398]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Derdâ *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ألا أخبِرُكُم بأفضَلَ من درجةِ الصِّيامِ والصَّلاةِ والصَّدَقَة؟
قالوا: بَلَى يا رسولَ الله -صلى الله عليه وسلم-قال:
إصلاحُ ذاتِ البَينِ، وفسادُ ذات البين الحالِقَة)

"Size oruç, namaz ve sadakadan daha yüksek derecede bir ameli haber vereyim mi?"

Sahabilerin 'Haber ver ey Allah'ın Resûlü' demeleri üzerine şöyle buyurdu:

"İnsanlarla arayı düzeltmektir. İnsanlarla arayı bozmaksa dinin kökten kazınmasına yolaçar."[399]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا)

"Birbirinizin gıybetini yapmayın."[400]

397 Buhari, Mezalim, 4
398 Enfal, 8/1
399 Ebu Davud, Edeb, 57
400 Fetih, 48/12

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Alâ'nın babası, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قيل: يا رسولَ الله -صلى الله عليه وسلم-، ما الغيبةُ؟ قال: «ذِكرُك أخاكَ بما يكرهُ » قيل: أَفرأَيتَ إن كان في أخي ما أقول؟ قال: «إن كان فيه ما تقولُ فقد اغتبتهُ، وإن لم يكن فيه ما تقولُ فقد بَهَتَّه»)

"**Ey Allah'ın Resûlü, gıybet nedir**?" diye soruldu.

Şöyle cevap verdi: ***"Kardeşini hoşlanmayacağı bir şekilde anmandır."***

Denildi ki: "Ya söylediklerim kardeşimde varsa?"

Buyurdu ki: ***"Eğer söylediklerin onda varsa, gıybetini yapmış olursun. Eğer söylediklerin kardeşinde yoksa ona iftira etmiş olursun."***[401]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Huzeyfe, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Yeter artık şöyle ve şöyle (boyu kısa) olan Safiyye'den söz ettiğin" dedim. Bana şöyle karşılık verdi: ***"Öyle bir kelime söyledin ki, eğer deniz suyuna karışsaydı denizi kirletirdi."*** Kendisine başka birinden bahsettim. Bana şöyle karşılık verdi: ***"Bana şu kadar ve şu kadar servet verilecek olsa bile bana bir insanı bu şekilde anlatman hoşuma gitmez."***[402]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* amcası oğlu Abdurrahman b. Samit, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Eslemî, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek bir kadınla haram ilişkide bulunduğuna dört kez kendi aleyhine şehadette bulundu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Sen bu sözlerinle ne demek istiyorsun?"*** diye sordu.

Eslemî, "Beni (günahtan) temizlemeni istiyorum" diye cevap verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emir verdi; Eslemî recmedildi. Bu arada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabından iki kişiden birinin diğerine

401 Ebu Davud, Edeb, 40
402 Ebu Davud, Edeb, 40

'Şuna bak hele. Allah suçunu örtmüşken nefsi kendisini rahat bırakmadı. Nihayet köpek gibi recmedildi.' Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara bir şey söylemedi. Sonra bir müddet yürüdü. Nihayet bir ayağı kalkık vaziyette olan bir eşek ölüsüne rastladı. ***"Falan ve falan neredeler?"*** diye sordu. 'Biz buradayız ey Allah'ın Resûlü!' dediler. Onlara, ***"İnin ve şu eşek leşinden yeyin"*** diye emretti. 'Ey Allah'ın Resûlü, bunu kim yer ki?' demeleri üzerine onlara şu karşılığı verdi:

"Az önce kardeşinizin aleyhinde konuşmanız, bu leşi yemenizden çok daha şiddetli (ve kötü) bir şeydi. Canım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, o şimdi cennet ırmaklarına dalmaktadır."[403]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hicri 213 yılında Yezid b. Mürre, İbn Avn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bazı kimseler İbn Avn'a gelerek "Biz senin aleyhinde konuşup gıybetini yaptık. Hakkını bize helal et" dediler.

İbn Avn, "Allah'ın size haram kıldığını ben size helal etmem!" dedi.

Rebi' b. Sabih, bir adamın Hasan'a şöyle dediğini rivayet etti:

- Ya Eba Said, hoşlanmadığım bir şey görüyorum.

- Nedir o hoşlanmadığın şey?

- Görüyorum ki bazı kimseler senin meclisine geliyorlar. Konuşmaların sırasında ifadelerindeki bazı yanlışlıkları tespit ediyorlar. Sonra da o ifadelerini başkalarına naklederek seni ayıplıyorlar.

- Bu senin ağırına gitmesin yeğenim. Ben sana bundan daha acaip olan bir şeyi haber vereyim.

- Nedir o haber vereceğin o şey amca?

- Rahman'ın yakınında olmayı, cennete girmeyi, cehennem ateşinden kurtulmayı ve peygamberlere komşu olmayı nefsime umdurdum. Ama insanların tasallutundan salim kalmayı nefsime umduramadım. Şu muhakkak ki, bir kimse insanların tasallutundan salim olursa, kendilerini yaratan

403 Ebu Davud, Hudud, 24

Rableri de onların tasallutundan salim olur. Yaratıcıları onların tasallutundan salim kalmadığına göre, yaratılanlar haydi haydi onların tasallutundan salim kalmaz.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كَفَّارَةُ الِاغْتِيَابِ أَنْ تَسْتَغْفِرَ لِمَنِ اغْتَبْتَهُ)

"Gıybetin kefareti, gıybetini yaptığın kimse için mağfiret dilemendir." [404]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ)

"Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!"[405]

Burada gıybetin çirkinliği ve ondan vazgeçilmesi gerektiği birkaç yönden tekid edilmektedir. Şöyle ki:

1-İnsan eti yemek haramdır. Aynı şekilde gıybet etmek da haramdır.

2-Nefis, insan eti yemekten tabii olarak tiksinir. Gıybet etmek de aklın gerekleri bakımından aynı derecede tiksinti verici ve ondan uzak durulması icab eden bir şey olmalıdır. Şu halde aklın insan tabiatının isteklerine uymaktansa aklın sesine kulakvermek öncelik kazanmaktadır. Ayette gıybeti yapılan kişinin sadece ölü bir insan olmasını söylemekle yetinilmemiş, bunun yanısıra kardeşliğinden de bahsedilmiştir. Böylece gıybetin çirkinliği ve ondan uzak durulması gerektiği, daha etkili bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır. Bu anlatılanlar, yaşantısı görünürde düzgün olan, fasıklığına hükmetmeyi gerektiren bir davranışı görülmeyen Müslüman kişi hakkındadır. Böyle bir kişiye iftira eden birini yalanlamamız gerekir. Kendisi aleyhinde konuşulan kişi, kötülükleri açığa çıkmış fasık biri ise

404 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 15/299
405 Hucurât, 49/12

onun kötülüklerini başkalarına anlatmak haram değildir. Onun kötülüklerini anlatan kimseye karşı çıkmak da gerekmez. Böyle bir kimseyi hoşuna gitmeyecek şekilde tavsif etmek iki şekilde olur:

1-Onun çirkin fiilleri başkalarına anlatılır.

2-Yermek ve kendisini bu şekilde yaratanı ayıplamak şeklinde değil de tahkir etmek ve küçümsemek şeklinde onun bedeni kusurlarını anlatarak tavsif edilir. Önceki sayfalarda naklettiğimiz gibi, Hasan el-Basri'nin Haccac-ı Zalim'i bu şekilde anlatışını buna örnek gösterebiliriz. Belli bir kişinin tavsif edilmesi halinde haram bir gıybet sayılan ifadeleri, bir topluluk halinde kullanmak ve onları tanıtmak amacıyla bu şekilde tavsif etmek caiz olabilir.

Nitekim Ebu Hâzim, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü, ben bir kadınla evleniyorum" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا)

"O kadına bak. Çünkü ensarın gözlerinde biraz küçüklük vardır."[406]

Bu şekildeki tavsif ve anlatımlar gıybet sayılmaz. Önceki sayfalarda anlatmış olduğumuz Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* bir adamı kısa boylu olmakla nitelemesini gıybet olduğunu söylemiştik. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ensar kadınlarının gözlerinin küçüklüğünden bahsetmesi ayıplama değil, tanıtım amaçlıydı. Bu, kendisinden rivayet edilen şu hadis-i şerifine benzemektedir: "Geniş yüzlü, küçük gözlü, burunları kısa ve basık, yüzleri deriden yapma kalkan gibi bir milletle savaşmadığınız sürece kıyamet kopmayacaktır."[407] Bu hadisteki ifadeler gıybet olmayıp, anılan milletin tanımlanmasıdır.

406 Müslim, Nikâh, 12

407 Bkz: İbn Mâce, Fiten, 36

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾﴾

13-"Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır."

Mücahid ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ayette geçen (شُعُوب) kelimesi, uzak soy, (قَبَائِل) kelimesi ise yakın soy demektir. Mesela falan ve falan oğulları kabilesi gibi."

(اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ)

"Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır."

Cenab-ı Allah halkı yaratmanın anlatımına bir erkekle bir dişiyi yarattığını bildirmekle başlamıştır. O erkekle dişi, Âdem (a.s) ile Havva anamızdır. Sonra onlardan doğanları Arap, Fars, Rum ve Hind gibi ayrı milletler gibi birbirinden bağımsız, nesepleri ayrı boylara ayırmıştır. Daha sonra onları kabilelere ayırmıştır. Kabileler, milletlere göre daha az sayıda insandan oluşan özel toplumlardır. Arap kabileleri ve acem hanedanları gibi. Birbirlerinin soylarını tanıyıp bilsinler diye onları bu şekilde toplumlara ayırdı. Birbirlerini tanısınlar diye onları farklı şekil ve suretlerde yarattı. Bu da insanların soy bakımından birbirlerine üstünlüklerinin olmadığına delalet etmektedir. Çünkü hepsi aynı ana-babadan gelmektedirler. Çünkü başkasının yaptıkları şeyler sebebiyle kişi üstünlük elde edemez. Soy bakımından birbirimize karşı üstünlük iddiasında bulunmayalım diye Yüce Allah bunu bize açıkladı ve bunu (اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ) **"Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır"** ayetiyle de tekid etti. Fazilet ve üstünlüğün ancak Allah'a karşı gelmekten sakınmak ve O'na itaat etmekle elde edilebileceğini açıkladı.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hutbesinde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Şüphesiz Allah cahiliyyet kibrini ve atalarla övünüp büyüklük taslamayı gidermiştir. İnsanlar, Âdem'dendir. Âdem ise topraktandır. Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Arabın Arap olmayana üstünlüğü ancak takva iledir."[408]

İbn Abbas ve Atâ dediler ki: "Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Ailesi büyük olan değildir."

408 Rebî' b. Habib, Müsned: 1/170

بسم الله الرحمن الرحيم

50- KÂF SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ ﴿٥﴾)

5-"Hatta gerçek kendilerine gelince onu yalanladılar. Artık onlar kararsız bir hâldedirler."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, (فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ) cümlesi hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hakkı terkeden kimsenin görüşü bulanır, karasız olur, dini hükümleri birbirine karıştırır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ
طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾)

39-"O halde onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tesbih et."

Cerir b. Abdullah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إن استطعتم أن لا تُغلبوا على صلاة قبلَ طلوع
الشمس وقبل غروبها، فافعلوا)

"Güneşin doğuşundan ve batışından önce namazı kaçırmamayı başarabilirseniz bu vakitlerde namazı hemen kılın."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ) **"Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tesbih et"** ayetini okudu.[409]

İbn Abbas ile Katade'den rivayet olunduğuna göre burada kastedilen, sabah ve ikindi namazlarıdır.

(وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾)

40-"Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da onu tesbih et."

Mücahid, "Bu emirle gece namazının kılınması kastedilmiştir" dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Akşam ve yatsı namazları da kastedilmiş olabilir.

(وَاَدْبَارَ السُّجُودِ)

"Secdelerin ardından da (O'nu tesbih et)."

Hz. Ali, Ömer, Hasan b. Ali, İbn Abbas, Hasan el-Basri, Mücahid, Nehai ve Şa'bi, "Bununla, akşam namazının farzından sonra kılınan iki rekât kastedilmiştir" dediler.

(وَاِدْبَارَ النُّجُومِ)

"Yıldızların batışı sırasında (O'nu tesbih et)."[410]

Bu ayetle de sabah namazının farzından önce kılınan iki rekâtlık sünnet kastedilmiştir. İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* (وَاَدْبَارَ السُّجُودِ) **"Secdelerin ardından da (O'nu tesbih et)"** ayetini şöyle açıkladığını rivayet etmiştir: "Alnını yere koyduğunda üç defa tesbihte bulun."

409 Bkz: Ebu Davud, Salât, 9
410 Tûr, 52/49

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Görüşlerini paragraf başında naklettiğimiz kimseler ittifakla dediler ki; (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ) **"Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tesbih et"** ayetindeki "tesbih et" ifadesiyle namaz kılmak kastedilmiştir.

Aynı şekilde (وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ) **"Gecenin bir kısmında O'nu tesbih et"** ayetindeki "tesbih et" ifadesiyle de gece namazı, yani akşam ve yatsı namazları kastedilmiştir. Buna göre (وَأَدْبَارَ السُّجُودِ) ayetiyle de namazın kastedilmiş olması gerekir. Çünkü burada da takdir edilen gizli bir (فَسَبِّحْهُ) **"O'nu tesbih et"** ifadesi vardır.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet olunduğuna göre O, ***"Her namazın arkasında tesbih vardır"*** buyurmuştur. Ancak bu ifadesinin, mezkûr ayetin açıklaması mahiyetinde olduğunu söylememiştir.

Muhammed b. Sirin'in bildirdiğine göre Kesir b. Eflah, Zeyd b. Sabit'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her namazdan sonra otuz üçer defa sûbhanallah, elhamdülillah ve otuz dört defa Allahuekber dememizi bize emretti. Ensardan bir adama rüyasında görünen biri şöyle demişti: 'Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* her namazdan sonra otuz üçer defa sûbhanallah, elhamdülillah ve otuz dört defa Allahuekber demenizi size emretti. Siz bunları yirmi beşer defa söyleseniz ve içine tehili (la ilahe illallah) ekleseniz olmaz mı?' Bu rüya kendisine anlatıldığında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Öyle yapın"*** dedi."[411]

Sümeyy'in bildirdiğine göre Ebu Salih, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالدَّرَجَاتِ وَالنَّعِيمِ
الْمُقِيمِ. قَالَ: «كَيْفَ ذَاكَ؟» قَالُوا: صَلَّوْا كَمَا صَلَّيْنَا وَجَاهَدُوا كَمَا
جَاهَدْنَا وَأَنْفَقُوا مِنْ فُضُولِ أَمْوَالِهِمْ وَلَيْسَتْ لَنَا أَمْوَالٌ. قَالَ: أَفَلاَ
أُخْبِرُكُمْ بِأَمْرٍ تُدْرِكُونَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَتَسْبِقُونَ مَنْ جَاءَ بَعْدَكُمْ
وَلاَ يَأْتِي أَحَدٌ بِمِثْلِ مَا جِئْتُمْ بِهِ إِلَّا مَنْ جَاءَ بِمِثْلِهِ؟ تُسَبِّحُونَ

411 Hâkim, Müstedrek: 1/383

فِي دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ عَشْرًا وَتَحْمَدُونَ عَشْرًا وَتُكَبِّرُونَ عَشْرًا)

Bazı fakir Müslümanlar dediler ki:

- Ey Allah'ın Resûlü! Servet sahipleri dereceleri ve kalıcı nimetleri ele geçirdiler.

- Bu nasıl oldu?

- Bizim namaz kıldığımız gibi namaz kıldılar. Bizim cihad ettiğimiz gibi cihad ettiler. Fazla mallarından Allah yolunda harcadılar. Ama bizim malımız yok.

- Size bir şeyi haber vereceğim. Onu yaparsanız sizi geçmiş olanlara ulaşır, sizden geride kalanları da geçmiş olursunuz. Sizin bu yapacağınızı yapanlar ancak sizin gibi sevap kazanırlar: Her namazdan sonra on defa sûbhanallah, on defa elhamdü lillah, on defa da Allahu ekber diyeceksiniz.[412]

Ebu Zerr *radiyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur. Ancak onun rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, otuz üçer defa sûbhanallah, elhamdülillah ve otuz dört defa Allahu ekber denilmesini emretmiştir.

Kâ'b b. Ucre *radiyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur. Onun rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, otuz dört defa Allahu ekber denilmesini emretmiştir.

Ebu Harun el Abdi, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazın sonunda şu ayetleri okuduğunu işittim:

(سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلاَمٌ عَلَى
الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.)

412 Buhari, Daavât, 17

"Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir. Peygamberlere selâm olsun. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."[413]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin manası vücup anlamında kabul edilirse, (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ) **"Güneşin doğuşundan önce de, Rabbini hamd ederek tesbih et"** cümlesi sabah namazına, (وَقَبْلَ الْغُرُوبِ) **"batışından önce de"** ifadesi ise öğle ve ikindi namazlarına yorumlanır. Hasan'ın da böyle dediği rivayet edilmiştir.

(وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ) **"Gecenin bir kısmında O'nu tesbih et"** cümlesi ile de akşam ve yatsı namazları kastedilmiştir. Böylece bu iki ayet, beş vakit namazını içermiş olmaktadır. Bu ayetlerde namaz, tesbih kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü tesbih, Cenab-ı Allah'ı, kendisine layık olmayan sıfatlardan tenzih etmektir. Namaz da Yüce Allah'ı tenzih etmek olan Kur'an kıraatini ve duaları içermektedir.

413 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/69

بسم الله الرحمن الرحيم

51- ZÂRİYÂT SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَانُوا قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾)

17-"Geceleri pek az uyurlardı."

İbn Abbas, İbrahim ve Dahhâk dediler ki: "(الْهُجُوعُ) kelimesi, uyku anlamına gelmektedir."

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Geceleyin çok az uyuduktan sonra kalkıp namaz kılarlardı."

Katade, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Geceleri çok az uyurlardı."

Mutarrif b. Abdullah şöyle dedi: "Ya evvelinde ya da ortasında namaz kılmadıkları gecelerin sayısı çok az olmuştur."

Mücahid dedi ki: "Gecenin tamamını uyku ile geçirmezlerdi."

Katade, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar akşamla yatsı arasında nafile namaz kılarlardı."

Ebu Hayve, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Geceleyin uzun uzadıya namaz kılar, secde ettiklerinde de Rablerinden kendilerini bağışlamasını dilerlerdi."

Katade'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yatsı namazını kılmadan uyumaz, onu beklerlerdi. Bu ayette sanki yatsı namazına uyanabilmek için azıcık uyudukları bildirilmiş olmaktadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlk zamanlarda gece namazı kılmak farzdı. Ancak daha sonra inen Müzzemmil suresindeki ayetle farzlığı neshedildi. Lâkin aynı surede, bu namazın kılınması teşvik edildi. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gece namazının faziletine ve kılınmasının teşvik edildiğine dair hadisler rivayet edilmiştir.

A'meş'in Ebu Süfyan'dan naklen bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي اللَّيْلِ سَاعَةٌ لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَدْعُو اللَّهَ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَذَلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ)

"Gecede öyle bir saat var ki, o saate denk gelip de dünya ve ahiretin iyiliklerini isteyen Müslüman kula, istediğini Allah mutlaka verir. Bu her gecede böyledir."[414]

Ebu Müslim dedi ki: Ebu Zerr *radiyallahu anh* e, gece namazının hangisinin daha faziletli olduğunu sordum. Şöyle cevap verdi: Ben bunu kendisine sorduğumda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(نِصْفُ اللَّيْلِ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ)

"Gece yarısı(nda kılınan namazdır. Ama) bunu yapan azdır."[415]

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre Abdullah b. Amr *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صَلَاةُ دَاوُد كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيُصَلِّي ثُلُثَ اللَّيْلِ وَيَنَامُ سُدُسَ اللَّيْلِ)

"Yüce Allah'ın en çok sevdiği namaz, Davud'un (a.s) namazıdır. O, gece yarısına kadar uyur, (kalkıp) gecenin üçte biri kadar süreyle namaz kılar, sonra da gecenin altıda biri kadar uyurdu."[416]

414 Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 2/29

415 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/6

416 İbn Mâce, Siyam, 31

(كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ) **"Geceleri pek az uyurlardı"** ayetiyle ilgili olarak Hasan, "Azıcık uyurlardı" demiştir.

(وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾)

18-"Seherlerde bağışlama dilerlerdi."

Namazı seher vaktine kadar uzatırlardı. Sonra duaya oturup boyun büker ve bağışlanma dilerlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾)

19-"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu ayeti farklı şekillerde te'vil etmişlerdir.

İbn Ömer, Hasan, Şa'bi ve Mücahid dediler ki: "Bu, zekâttan ayrı olarak verilmesi vacip olan bir haktır."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Malının zekâtını veren kimse, ayrıca sadaka vermediği takdirde günaha girmez."

İbn Sirin dedi ki: "(وَالَّذِينَ فِي أَمْوالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ) **"Onlar ki, mallarında belli bir hakkı vardır."** Burada kastedilen, belli bir hak olarak verilmesi gereken sadakadır."

Haccac'ın bildirdiğine göre Hakem, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zekât, bütün sadakaları neshetmiştir." Haccac, Ebu Cafer'in de böyle dediğini rivayet etmiştir.

Raviler bu konuda her iki tarafın da delil olarak kullanabileceği farklı haberler nakletmişlerdir. Talha b. Ubeydullah, dini bakımdan nelerle yükümlü olduğunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soran adamın meselesini rivayet ederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ona namaz kılmak, zekât

vermek ve oruç tutmakla yükümlü olduğunu bildirdiğini, adamın 'Bunlardan başka bir yükümlülüğüm var mı?' diye sorduğunu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Hayır"*** diye cevap verdiğini anlatmıştır.[417]

Amr b. Hâris'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا أَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ، فَقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ)

"Malının zekâtını verdiğinde malla ilgili yükümlülüğünü yerine getirmiş olursun."[418]

Derrac'ın bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Malının zekâtını verdiğinde, malla ilgili ödemen gereken hakkı ödemiş olursun."***

Bu rivayetler, **"malda belirli bir hak vardır"** ifadesiyle zekâtın kastedildiğini, mal sahibinin bundan başka vermesi gereken bir hak bulunmadığını söyleyenlerin delil olarak kullandıkları rivayetlerdir.

İbn Sirin dedi ki: "Zekât, maldan verilmesi gereken belirli bir haktır. Muhaliflerin verilmesi vacip olduğunu söyledikleri haklarsa belirli değildir."

Malda zekâttan başka verilmesi gereken belirli bir hak bulunduğunu söyleyenlerin delilleri ise şu rivayetlerdir:

Şa'bî, Fatıma binti Kays *radiyallahu anh* nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem*, 'Malda zekâttan başka verilmesi gereken bir hak var mı?' diye sordum. Şu ayeti okudu:

(لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ)

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir..." ayetini okudu. Ayetin şu kısmını (وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ) **"Mala**

417 Buhari, İman, 35
418 İbn Mâce, Zekât, 3

olan sevgilerine rağmen, onu verenlerin davranışlarıdır" okuduğunda ayrıca zekât vermek gerektiğini söyledi.[419]

Malda zekâttan başka verilmesi gereken belirli bir hak bulunduğu görüşünde olanlar, şu hadisleri de delil olarak ileri sürmektedirler:

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Deve sahibi olup da darlıkta ve bollukta onlardan verilmesi gereken hakkı vermeyen kimse düz ve engin bir yerde iken develeri karşısına çıkar, onu ayaklarının altına alarak pataklar."***[420]

Bir bedevi dedi ki: Ey Ebu Hureyre, o develerden verilmesi gereken hak nedir? Ebu Hureyre şöyle cevap verdi: "Bol süt vereni, kıymetli olanı verirsin. Develerinin sırtına başkalarını bindirir, sütlerinden onlara içirirsin."

Ebu Zübeyr'in Cabir'den *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Dediler ki: "Ya Resulallah, develerden verilmesi gereken hak nedir?"

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

(إِطْرَاقُ فَحْلِهَا وَإِعَارَةُ دَلْوِهَا وَمَنِيحَتِهَا وَحَلَبُهَا
عَلَى الْمَاءِ وَحَمْلٌ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللهِ)

"Damızlığını başkasının dişisiyle çiftleştirmen, (sütünü sağıp yararlanmaları için) memesini başkasına vermendir. Onu su başına götürüp sütünü oradakilere içirmek için sağman ve Allah yolunda üzerine bin(ip cihad et)mendir."[421]

A'meş'in bildirdiğine göre Ma'rur b. Süveyd, Ebu Zerr'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Kâbe'nin gölgesinde oturmaktaydı. Kendisine doğru gittiğimi görünce "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar ziyandadırlar" dedi.

419 Tirmizi, Zekât, 27

420 Nureddin el-Heytemi, Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, Zekât, 1: 3/202

421 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/306

"Ey Allah'ın Resûlü, o dediklerin kimlerdir?" diye sordum. Sağından, solundan ve önünden bir şeyleri avuçlayıp savurur gibi bir işaret yaparak dedi ki: ***"Şöyle ve şöyle...(verenler.. Gerçi böylelerinin sayısı da azdır.) Bir adam ölüp geride zekâtlarını vermediği develer bırakırsa o develer mutlaka kıyamet gününde gelip kendisine toslar ve ayaklarıyla pataklarlar. Biri üzerinden geçince diğeri üzerine gelir. Bu hal, mahşerdeki insanların hesabı görülünceye kadar devam eder."***[422]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu haberlerin hepsinin delil olarak kullanılabilir. Malda zekâttan başka da verilmesi gereken bir hak bulunduğu hususunda Müslümanlar görüşbirliği etmişlerdir. Mesela anne baba, yakın akrabalar fakir iseler onlara nafaka vermek ve zaruret derecesinde muhtaç olan kimselere, yolda kalmışlara ve benzer durumda olanlara bir şeyler vermek gerekir. Bu gibi durumlarla karşılaşıldığında mali yardımda bulunmak, verilmesi gereken haklardandır.

(لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"(yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için..."

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hz. Aişe, İbn Müseyyeb, bir rivayete göre Mücahid, Atâ, Ebu'l Âliye, Nehai ve İkrime dediler ki: "Ayette geçen "mahrum" kelimesiyle mali bakımdan risk altında olan kişi kastedilmiştir."

Hasan dedi ki: "Mahrum, çalışıp çabalayan, ama rızkını kazanamayan kimse demektir"

Bir rivayete göre İbn Abbas ve Mücahid dediler ki: "Mahrum, İslamiyette payı olmayan kimse demektir."

Başka bir rivayette ise "ganimette payı olmayan kimsedir" denilmiştir.

İkrime dedi ki: "Mahrum, malı nemalanmayan kimse demektir."

422 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 5/17

Zühri ile Katade dediler ki: "Mahrum, düşkün ve iffetinden dolayı dilenmeyen kimse demektir."

Ömer b. Abdulaziz dedi ki: "Mahrum kelimesiyle köpek kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mahrum kelimesini köpek anlamında kabul eden kimseye göre, köpeğe verilecek olanın belirli bir hak olması doğru olmaz. Çünkü köpeğe zekât malından yedirmek caiz değildir. Buna göre ona yedirilecek olan yiyeceğin, zekât malından ayrı bir şey olması gerekir. Köpeğe bir şeyler yedirmek sevaptır.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Susamış ciğerli her canlıda (yani ona su içirmekte) sevap vardır. Bir adam bir köpeğe su içirmişti. Bu ameli sebebiyle Allah onun günahlarını bağışlamıştı."***[423]

Ayette geçen (حَقٌّ مَعْلُومٌ) **"Belli bir hak"** ifadesi hakkında nakledilen görüşlerin en kuvvetlisine göre bu ifade ile zekât kastedilmiştir. Çünkü zekâtı vermenin farzlığı kesindir. Bir hak olarak ne kadar verileceği de bellidir. Dolayısıyla bu ayetle zekâtın kastedilmiş olması gerekir. Zira bu ayetin zekât manasını içermesi ve ayetin lafzının zekât manasını ifade etmesi mümkündür. Sonra selef ulemasının bütün te'villerine göre ayette geçen "mahrum" kelimesiyle, zekâtın mahrum kimseye verilmesi kastedilmiş olabilir. Bu da zekâtın Tevbe suresinin 60. ayetinde belirtilen sekiz sınıftan sadece birisine verilmesinin yeterli olacağına delalet etmektedir. Çünkü bizim ele aldığımız bu ayette sadece (yardım) isteyen ve mahrum olanlardan söz edilmiştir. Diğer sınıflardan söz edilmemiştir. Cenab-ı Allah bu ayette, (yardım) isteyen ile mahrum olanı birbirinden ayırmıştır. Çünkü fakir, dilenmeyerek kendini mahrum bırakabilir veya dilenir de insanlar kendisine bir şey vermedikleri için mahrum kalabilir. Dilenmeyip insanlardan bir şey istemeyerek kendini maldan yoksun bıraktığında bu bakımdan "mahrum" adını alır. Çünkü bu durumdan iki taraftan; hem kendi nefsi hem de insanlar tarafından mahrum bırakılmış olmaktadır.

Şa'bî'nin, "Mahrum kelimesinin ne manaya geldiğini anlamaktan âciz kaldım" dediği rivayet edilmiştir.

---

423 Bkz: Mâlik, Muvatta: 5/1361; İbn Huzeyme, Sahih: 1/637

بسم الله الرحمن الرحيم

52- TÛR SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾)

48-"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et."

İbn Mesud, Ebu'l Ahvas ve Mücahid dediler ki: Her bir mekândan kalktığında şu duayı oku: (سُبْحَانَك وَبِحَمْدِك لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُك وَأَتُوبُ إِلَيْك) "Rabbim! Seni eksikliklerden tenzih ederim. Sana hamd ederim. Senden başka ilah yoktur. Senden bağışlanma diliyor ve sana tevbe ediyorum."

Ali b. Haşim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: A'meş'e soruldu: "İbrahim, bulunduğu meclisten kalkarken bu duayı müstehap olarak okur muydu?" A'meş şöyle cevap verdi: "İbrahim bunun sünnet haline getirilmesini hoş görmezdi."

Dahhâk'ın ifadesine göre Hz. Ömer bunun namaza başlarken okunmasını kasdetmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada kastedilen, (سبحانك الله وَبِحَمْدِك وَتَبَارَكَ اسْمُك) duasıdır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iftitah tekbirini aldıktan sonra bu duayı okuduğu rivayet edilmiştir.

Ebu'l Cevza dedi ki: "Uykudan uyandığınızda bu duayı okursunuz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Rivayet edilen bu te'villerin tümüne göre bu duanın okunması caizdir.

(وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾)

49-"Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'nu tesbih et."

Sahabe ve tabiinden oluşan bir topluluktan gelen rivayete göre bu ayette kastedilen, sabah namazının iki rekâtlık sünnetidir. Bu namazın faziletine dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisler rivayet edilmiştir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

Sa'd b. Hişam'ın bildirdiğine göre Hz. Aişe *radiyallahuanh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا)

"Sabah namazının iki rekât(lık sünnet)i, dünyadan ve dünyadaki şeyler(in hepsin)den daha hayırlıdır."[424]

Ubeyd b. Umeyr, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazının iki rekâtlık sünnetine koştuğu gibi başka nafilelere hatta ganimete koştuğunu görmedim."

Eyyüb'ün bildirdiğine göre Atâ *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Sabah namazından önce kılınan iki rekât namaz, her Müslümana vaciptir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet edilmiştir:

"Sabah namazının iki rekâtlık sünnetini terketmeyin. O iki rekâtta rağbet edilecek şeyler vardır."

"Atlılar size gece baskını yapsalar da sabah namazının iki rekâtlık sünnetini terketmeyin."[425]

---

424 Müslim, Salâtu'l Müsafirin ve Kasruha, 14

425 Müsnedu'l Bezzar: 2/415

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

53- NECM SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ﴿٣﴾)

3-"O, nefis arzusu ile konuşmaz."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* karşılaşılan olaylar hakkında kendi içtihadına dayanarak konuşup hüküm vermesinin caiz olmadığı görüşünde olanlar bu ayetle şu ayeti delil göstermektedirler:

(اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى)

"(Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[426]

Ama hakikat onların zannettiği gibi değildir. Zira fikri çalıştırarak yapılan içtihad vahiyden kaynaklanırsa, bu içtihadın vardığı sonucun ve yapılmasını gerektirdiği şeyin de vahiy kaynaklı olduğu söylemek caiz olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى ﴿١٣﴾)

(عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿١٤﴾)

426 Necm, 53/4

13-"Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü.

14-"Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında."

İbn Mesud *radiyallahu anh*, Hz. Aişe, Mücahid ve Rebi'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Cebrail'i (a.s), Allah'ın yarattığı asli şekli ile iki defa gördü."

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Rabbini kalp gözü ile görmüştür. Bu, ilim anlamına gelmektedir.

İbn Mesud *radiyallahu anh* ve Dahhâk'tan gelen rivayete göre Sidretu'l müntehâ, semanın altıncı katındadır. Semaya yükselen şeylerin varacağı son nokta orasıdır. Şehitlerinin ruhlarının vardığı yer olduğu için oraya sidretü'l müntehâ denilmiştir, diyenler de vardır.

Hasan dedi ki: "Cennetliklerin varacağı bir yer olduğu için Sidretü'l müntehâ, Cennetu'l me'vâdır."

Bu ayet, (Miraç sırasında) Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* semaya yükseldiğine ve cennete gittiğine delalet etmektedir.

(وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى)

"Andolsun ki, o, Cebrail'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında. Me'vâ cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır."[427]

(اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ
الْمَغْفِرَةِ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِي
بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴿٣٢﴾)

32-"Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir. Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır. Sizi, topraktan yarattığında da ve analarınızın karnında

427 Necm, 53/13-15

ceninler iken de, en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah'a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir."

Bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle demiştir: Lemem kelimesinin manasını en iyi açıklayan, bence Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadis olmalıdır:

(إنَّ الله كَتَبَ عَلَى ابنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنَا أدْرَكَ ذَلِكَ
لَا مَحَالَة فَزِنَا العَيْنِ النَّظَرُ وزِنَا اللِّسَانِ المنطِقُ والنَّفْسُ
تَمنَّى وتَشْتَهي والفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ كُلَّهُ وَيُكَذِّبُهُ)

"Şüphesiz Allah, Âdemoğluna zinadaki payını yazmıştır. İnsan bu payına mutlaka ulaşacaktır. Gözün zinası bakmak, dilin zinası ise konuşmaktır. Nefis arzulayıp şehvetlenir; üreme organı da onun bu arzusunu gerçekleştirir veya yalanlar."[428]

İbn Mesud *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ayette geçen lemem kelimesine örnek olarak bakıp göz kırpmak, ellemek, öpmek ve sarılmak gösterilebilir. Erkekle kadının üreme organları birbirine temas edince işte bu zina olur ve bundan dolayı gusletmek gerekir."

Yine Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Lemem kelimesi, cinsel ilişki anlamına gelmektedir."

Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Lemme kelimesi, zina eden kişinin tevbe edip bir daha da o fiili işlememesi anlamına gelmektedir."

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Lemem kelimesi, dünya ve ahiret hadleri arasında kalan, yani iki haddi de gerektirmeyen hafif suçlardır."

Yine bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Lemmem kelimesi, erkeğin kadına yönelmesi anlamına gelmektedir."

---

428 Buhari, Bed'u's-Selâm, 13

Atâ dedi ki: "Lemem kelimesi, cinsel ilişki öncesi yapılan şeyler demektir."

Mücahid dedi ki: "Lemem, günah işlemen, sonra tevbe etmendir."

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dua ederdi:

(اللَّهُمَّ إِنْ تَغْفِرْ تَغْفِرْ جَمًّا وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ لَا أَلَمًّا؟)

"Allahım! Eğer bağışlayacaksan bütün günahkârları bağışla. Günah işlememiş hangi kulun var ki?"[429]

Denilir ki: Lemem, kişinin girişimde bulunmaksızın ve kasdetmeksizin günah işlemeyi kendi içinden geçirmesidir. Denildi ki: Lemem, İçine girmeksizin bir şeye yaklaşmak demektir. Mesela kişi bir şeye yaklaştığında onun hakkında (أَلَمَّ بِالشَّيْءِ إِلْمَامًا) denir. Lememin küçük günah anlamına geldiği de söylenmiştir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاتِكُمْ)

"Eğer size yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz."[430]

(اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ﴿٣٨﴾)

38-"Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez."

Bu ayet, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهِ)

"Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur."[431]

---

429 Hâkim, Müstedrek: 1/121

430 Nisâ, 4/31

431 Nisâ, 4/111

(وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا)

"Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır."[432]

(وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى)

"İnsan için ancak çalıştığı vardır"[433] ayeti de mana bakımından yukarıdaki ayetlere benzemektedir. Bu ayet, akıllı hür ve ergen bir kimseyi kısıtlılık altına alma şeklinde başkası üzerinde tasarrufta bulunmanın caiz olmadığına delalet etmektedir.

(وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى ﴿٤٥﴾)

(مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى ﴿٤٦﴾)

45-46: "Şüphesiz O, iki eşi, erkeği ve dişiyi, (rahme) atıldığında az bir sudan (meniden) yaratmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى) **"erkeği ve dişiyi"** kelimeleri cins ismi olduklarından ötürü bütün erkek ve kadınları kapsar. Bu da rahme atılan meninin mutlaka erkek veya dişi olacağına delalet eder. Hünsanın cinsiyeti her ne kadar bizce belli olmasa da o, ya erkek ya da dişidir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Yaşı küçük iken cinsiyetinin belirlenmesi zor olan Hünsâ-ı müşkil, ergen olduğunda mutlaka kendisinde erkeklik ya da dişilik alametleri belirir."

Bu da mezkûr ayette ifade edilenlerin sahihliğine delalet eder.

432 En'âm, 6/164
433 Necm, 53/39

بسم الله الرحمن الرحيم

54- KAMER SÛRESİ

[Ayın Yarılması Mucizesi]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾﴾

1-"Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı."

Bu ayet, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, ancak bir peygamberin gerçek peygamber olduğunu ispatlamak için kâinattaki bu tür tabiat kanunlarını değiştirir. Ayın yarılması mucizesini sahabeden on kişi rivayet etmiştir. Bunlar arasında Abdullah b. Mesud, İbn Ömer, Enes, İbn Abbas, Huzeyfe, Cübeyr b. Mut'im ve diğerleri vardır. Konuyu uzatmak istemediğim için bunların rivayet senedlerini burada zikretmeyeceğim.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin manası, 'kıyametin kopması sırasında ay yarılacaktır' şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü ay, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında yarılmış olsaydı, ülkelerin halkları bundan habersiz kalmazlardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınız iki yönden fasiddir. Şöyle ki:

1-Ayın kıyametin kopması sırasında yarılacağını söylemek, ayetin zahiri manasına ve hakikatine aykırıdır.

2-Ayın yarıldığı haberi sahabeden mütevatir olarak rivayet edilmiştir. Sahabeden hiç biri bu olayın meydana gelmediğini söylememiştir. 'Ay, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında yarılmış olsaydı, ülkelerin halkları bundan habersiz kalmazlardı' şeklindeki itiraza gelince, Cenab-ı Allah bu olayı, havanın bulutlu olması veya onları başka bazı işlerle meşgul ederek diğer ülkelerin halklarından gizlemiş ve onlara göstermemiş olabilir. Bunu da başka ülkelerdeki yalancı peygamberler, insanlara kendi mucizeleri gibi göstermeye kalkışmasınlar diye bir tedbir olarak onlardan gizlemiş olabilir. Sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* inkârcıları İslam'a davet ettiği sırada onlara bir mucize olarak göstermek istediği sırada Cenab-ı Allah ayın yarıldığını onlara göstermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾)

28-"Onlara, suyun (deve ile) kendileri arasında (nöbetleşe) paylaştırıldığını, bildir. Her su nöbetinde sahibi hazır bulunsun."

Bu ayet, ortaklık suyu sırayla alma hususunda tarafların anlaşma yapmasının caizliğine delalet etmektedir. Çünkü Semud halkı kaynaktaki sudan bir gün Salih'in (a.s) devesinin su içmesini, bir gün de kendilerinin gidip oradan su almalarını kabul etmiş ve bu hususta Salih (a.s) ile anlaşmışlardı. Bu ayet, (مُهَايَأَة) kelimesinin, menfaat paylaşımı anlamına geldiğine de delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah kaynaktan nöbetleşe su almayı paylaşım olarak adlandırmıştır. Aslında bu kaynağın paylaşımı değil, kaynaktan gelen suyun paylaşılması üzerine yapılan bir anlaşmaydı. Muhammed b. Hasan, kaynaktan nöbetleşme su alma hususunda tarafların anlaşma yapmalarının caiz oluşuna bu ayeti delil göstermiştir. Bu olay, önceki peygamberlerin şeriatlerinden neshedilmeyen hükümlerin bizim için de geçerli olduğuna delalet etmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

55- RAHMÂN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْحَبُّ ذُوالْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾)

12-"Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır."

İbn Abbas, Katade ve Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre bu ayetteki (الْعَصْف) kelimesi saman anlamına gelmektedir.

İbn Abbas, Mücahid ve Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre (الرَّيْحَان) kelimesi yaprak anlamına gelmektedir.

Yine İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen bir rivayete göre (الرَّيْحَان) kelimesi, bitki tanesi anlamına gelmektedir.

Hasan dedi ki: "(الرَّيْحَان), koklanan reyhan/fesleğen bitkisi demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette bu manaların tümünün kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü bunların tümüne "reyhan" adı verilmektedir. Ama "reyhan" kelimesinden açıkça anlaşılan, koklanan güzel kokulu bir bitki olmasıdır. Ayette "reyhan" kelimesi, (الْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ) kelimesine atfedilmiştir. (الْعَصْفِ) kelimesi ise bitkinin gövdesi demektir. Bu da reyhanın, gövdesi/sapı oluşmazdan önce yerden biterken insana lezzet veren güzel bir koku saçtığına delalet etmektedir. Reyhan; fesleğen, nemmam ve mersin bitkisi sınıfında yer alan güzel kokulu bir bitkidir. Bunların sapı kalınlaşmadan yaprakları güzel kokular saçar. Gramere göre atfedilen şey, üzerine atfedildiği şeyden ayrı bir nesne olmalıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾)

22-"O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar."

Sadece birinden inci ve mercan çıktığı kastedilmiştir. Çünkü bunlar, tatlı sudan değil, tuzlu sudan çıkarlar. Bu ayet, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ)

"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?"[434]

Peygamberler sadece insanlar arasından seçilip gönderilmişlerdir.

İbn Abbas, Hasan, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Mercan, incinin küçük tanelisidir."

Mercanın, muhtelif mücevherlerin karışımı olduğu da söylenmiştir. Mercan adı, Arapça'da karışma anlamına gelen "me-re-ce" kökünden türemiştir. Mercanın, denizden çıkarılan ağaç dalı gibi bir mücevher olduğunu söyleyenler de vardır.

Denildi ki: Ayette inci ve mercanın her iki denizden de çıktığı bildirilmiştir. Çünkü tatlı suyla tuzlu sular birbirine karışınca tatlı su, tuzlu suyu aşılar, böylece inci mercan her ikisinden çıkmış olur. Buna benzer olarak çocuk da erkekle kadının birleşmesi sonucu meydana gelir ve kadın tarafından doğurulur.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Gökten yağmur yağdığında sedef açılır ve içine karışan yağmur damlacıkları sonucu inci meydana gelir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾)

37-"Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)"

434 En'âm, 6/130

Rivayet olunduğuna göre gök, kızarıp yağ gibi eriyecektir. Dünya semasının demirden olduğu rivayet edilmiştir. Kıyamet günümavi olan rengi, cehennem ateşinin etkisiyle, tıpkı ateşte ısınan demir gibi kızaracaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهٖٓ اِنْسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴿٣٩﴾)

39-"İşte o gün insana da cine de günahı sorulmayacaktır."

Denildi ki: "O gün öğrenmek maksadıyla bir şey sorulmayacaktır. Lâkin suçlulara suçlarını ikrar ettirerek tespit yapmak maksadıyla soru sorulacaktır."

Yine denildi ki: "O gün insanlar mahşer meydanına getirildiklerinde, içinde bulundukları dehşetli halden ve kendilerinden geçmiş vaziyette olmalarından ötürü hemen sorgulanmayacaklardır. Ancak daha sonraki bir vakitte sorgulanacaklardır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾)

68-"İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır."

Hurma ile narı meyveden saymayan Ebu Hanife, bu ayeti kendi görüşüne delil göstermiştir. Çünkü bir şey, kendine atfedilmez. Ancak başka bir şeye atfedilir. Ayetin zahirinden ve mefhumundan anlaşılan budur. Yalnız önemli olduğunu belirtmek için veya başka bir sebeple bir şey, kendi cinsine atfedilebilir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَرُسُلِهٖ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ)

"Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mîkâil'e düşman olursa bilsin ki,"[435]

435 Bakara, 2/98

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

56- VÂKI'A SÛRESİ

[Kur'an'a Abdestsiz Dokunma Meselesi]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾)

(فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾)

(لَا يَمَسُّهٗٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾)

77-"O, elbette değerli bir Kur'an'dır."

78-"Korunmuş bir kitaptadır."

79-"Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir."

Selman'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kur'an'a ancak temiz olanlar dokunabilir."

Selman *radiyallahu anh*, abdestsiz iken mushafa el sürmeksizin Kur'an okurmuş.

Enes b. Mâlik'ten *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radiyallahu anh* Müslüman olurken kız kardeşine, "Okuduğunuz Kitab'ı bana

verin" demiş, ancak kız kardeşi, "Sen pissin! O kitaba ancak temiz olanlar el sürebilirler. Kalk, guslet veya abdest al" demişti. Kız kardeşinin böyle demesi üzerine Hz. Ömer *radiyallahu anh* abdest alıp Kitab'ı eline almış ve okumaya başlamıştı. Enes *radiyallahu anh*, olayın bundan sonraki kısmını da anlatmıştır.

Rivayet olunduğuna göre Sa'd *radiyallahu anh*, mushafa el sürebilmesi için oğluna, abdest almasını emretmiştir. İbn Ömer'den *radiyallahu anh* de böyle bir rivayet gelmiştir.

Hasan ile Nehai, mushafa abdestsiz olarak el sürmeyi mekruh görmüşlerdir.

Hammad'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(لَا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ) **"Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir"** ayetinde geçen Kitap'tan kasıt, Levh-i mahfuzdaki Kur'an olup ona ancak tertemiz olan melekler dokunabilirler."

Ebu'l Âliye (لَا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ) **"Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir"** ayeti hakkında şöyle dedi: "O, korunmuş bir kitaptadır. Ona siz günahkârlar dokunamazsınız."

Said b. Cübeyr ile İbn Abbas dediler ki: "Ayetteki **"tertemiz olanlar"** ifadesiyle melekler kastedilmiştir."

Katade dedi ki: "Allah katında ona ancak tertemiz olan melekler dokunabilirler. Dünya da ise ona Mecusiler, necis olanlar ve münafıklar da dokunabilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzı haber formatında yorumlanırsa "Kitap" kelimesinin Allah katındaki Kur'an, **"Tertemiz olanlar"**ın da melekler olarak anlaşılması daha uygun olur. Ayetin lafzı haber şeklinde olduğu halde yasak formatında yorumlanırsa, o zaman bu yasak, bizi de kapsayacak şekilde genel nitelikte olur ki bu şekilde yorumlanması daha uygun olur. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda birbirini destekleyen rivayetler gelmiştir. Mesela Amr b. Hazm'a yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

(وَلَا يَمَسُّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ)

"Kur'an'a temiz olandan başkası dokunmasın."[436]

Buna göre Kur'an'a abdestsiz el sürmek, ayetle de yasaklanmış olmaktadır. Çünkü ayetin bu manaya gelme ihtimali vardır.

436 Hâkim, Müstedrek: 1/552

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

57- HADÎD SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلاً وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾﴾

10-"Size ne oluyor da, Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. İçinizden, fetihten (Mekke fethinden) önce harcayanlar ve savaşanlar, (diğerleri ile) bir değildir. Onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Şa'bî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İki hicretin arasındaki fasıla, Hudeybiye fethidir. Bu ayet onun hakkında inmiştir."

Sahabiler, "Ey Allah'ın Resûlü, Hudeybiye bir fetih midir?" diye sordular. O da, ***"Evet, büyük bir fetihtir"*** cevabını verdi.

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayette sözü edilen fetih, Mekke fethidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette fetihten önce yapılan infakın fetihten sonra yapılan infaktan daha faziletli olduğu açıklanmıştır. Çünkü fetih öncesi nafakanın temininde güçlük çekilmekte, Allah yolunda yapılacak infaktan daha fazla yararlanılmaktaydı. O zamanda Müslümanların sayısı az, kâfirlerin sayısı çok, bela ve mihnetler şiddetli olduğu, Allah'a itaatte yarışa girildiği ve öne geçme arzusu kuvvetli olduğu için yapılan infak, daha sonra yapılan infaktan çok daha faziletli idi. Bu hususta şu ayetler çok dikkat çekicidir.

(الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ)

"Sıkıntılı bir zamanda ona uyanlar..."[437]

(وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ)

"İslâm'ı ilk önce kabul edenler..."[438]

Bütün bu sebepler, fetih öncesi yapılan infakın, fetihten sonra yapılan infaktan daha faziletli olmasını gerektirmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾)

16-"İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de, üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaşanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasık kimselerdir."

437 Tevbe, 9/117
438 Tevbe, 9/100

Bu ayet, günahların çokluğunun ve günah işlemeyi alışkanlık haline getirip sürdürmenin, kalbi katılaştıracağına ve insanı tevbeden uzaklaştıracağına delalet etmektedir. Bu, aynen şu ayete benzemektedir:

(كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ)

"Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır."[439]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ ۖ وَالشُّهَدَاءُ
عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾)

19-"Allah'a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar sıddîklar (sözü özü doğru kimseler) ve Allah katında şahitlerdir. Onların mükafatları ve nurları vardır. İnkar edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir."

Berâ b. Âzib *radiyallahu anh*, bu ayetten ötürü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Her mü'min şehittir"*** dediğini rivayet etmiştir.

Ayette geçen (وَالشُّهَدَاءُ) kelimesi, daha önce geçen "mü'minler"in sıfatıdır. Abdullah b. Mesud ile Mücahid bu görüştedirler.

İbn Abbas, Mesruk, Ebu Duhâ ve Dahhâk dediler ki: "(وَالشُّهَدَاءُ) kelimesi müpteda, (لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ) **"Onların mükâfatları ve nurları vardır"** cümlesi ise haberdir."

439 Mutaffifîn, 83/14

[Ruhbanlık ve Bid'at]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً ۚ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۚ فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ ۚ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾)

27-"Sonra bunların peşinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Onların arkasından da Meryem oğlu İsa'yı gönderdik, ona İncil'i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk. (Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükafatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da fasık kimselerdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette Hristiyanların icad ettikleri bazı ibadetlerle ruhbanlıktan haber verilmekte, sonra da ayetin devamındaki şu ifadeyle, ruhbanlığa tam uymadıkları için kınanmaktadırlar:

(فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا)

"Fakat ona da gereği gibi uymadılar."

İbadet icad etmek anlamına gelen bidat; kişinin kendisine vacip olmayan bir şeyi kendine vacip kılması veya bir şeyi adaması gibi sözlü olabileceği gibi, ibadet sayılan bir işe başlaması gibi fiili de olabilir. Bidatın genel manası bu iki türü de kapsar. Buna göre sözlü veya fiili bir ibadeti adayan bir kişinin, bu adağının gereğini yapması ve adağını tamamlaması icab eder. Dolayısıyla nafile bir namaza, oruca, hacca veya diğer bir ibadete başlayan bir kimsenin bu ibadeti tamamlaması gerekir. Başladığı bu ibadet artık kendisine vacip olduğundan tamamlaması vaciptir. Bu ibadetinin fasid olması durumunda kaza etmesi vacip olur.

Ebu Ümame el-Bahili'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İsrailoğullarından bazı kimseler, kendilerine farz olmayan bazı şeyleri güya Allah'ın rızasına ermek amacıyla bidat edindiler. Ama sonra bidat olarak icad ettikleri o ibadetlerin gereğini yapmadılar. O ibadetleri terketmelerinden ötürü Cenab-ı Allah, **"(Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince..."** buyurarak onları ayıplayıp kınadı."

بسم الله الرحمن الرحيم

58- MÜCADELE SÛRESİ

[Kocası Hakkında Peygamber İle Tartışan Kadın]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾)

(اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَراً مِنَ الْقَوْلِ وَزُوراً وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾)

1-"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

2-"İçinizden kadınlarına zıhar[440] yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zıhar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."

---

440 ["Zıhar", bir kimsenin eşine, "Sen bana anamın sırtı gibisin", demek sûretiyle onu kendisine haram kılması demektir. Mütercim]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Halid, Ebu Kalabe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde boşamalar, îlâ ve zıhâr şeklinde idi. İslam gelince Yüce Allah, zıhâr ve îlâ'nın hükmünde bazı değişiklikler yaptı."

İkrime dedi ki: Kendilerine zıhâr yapılan kadınlar kocalarına haram olurlardı. Nihayet Yüce Allah (قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا) **"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir"** ayetini indirdi. Ayette bahsi geçen "mücadele", bir kadınla ilgilidir. Bununla ilgili rivayette şöyle denilmektedir:

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Ebu İshak'ın bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, Huveyle adlı bir kadın hakkında inmiştir. İkrime, bu kadının Salebe'nin kızı ve Evs b. Samit'in karısı olduğunu söylemiştir. Kadın, kocasının kendisine "Sen bana anamın sırtı gibisin" dediğini söyleyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kanaatimce sen kocana haram oldun"*** dedi. O gün, kadının kocası Evs o gün gusletmişti.

Kadın, "Rabbim beni sana feda etsin ey Allah'ın peygamberi, durumuma bir bakıver" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bana göre sen kocana kesinlikle haram oldun"*** dedi.

Kadın, söylediklerini defalarca tekrarladı.

Derken Cenab-ı Allah (قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا... ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)

"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. İçinizden kadınlarına zıhar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zıhar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. Kadınlarından zıhar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler"[441] ayetlerini indirdi.

441 Mücadele, 58/1-3

Katade dedi ki: "Bir adam karısını zıhâr yaparak kendine haram kıldıktan sonra dönüp onunla cinsel ilişkide bulunmak isterse, ilişkide bulunmazdan önce bir köle azad etmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Huveyle adındaki kadına ***"Kanaatimce sen kocana haram oldun"*** demesi, boşama haramlığı anlamına gelebileceği gibi, zıhar sebebiyle meydana gelen haramlık anlamına da gelebilir. Ama boşama haramlığı anlamına gelmesi daha kuvvetli bir ihtimaldir. Çünkü zıhâr hükmü ayetten alınmaktadır. Zıhâr ayetleri ise bu olaya sebebiyet veren sözün söylenmesinden sonra inmiştir. Böylece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kanaatimce sen kocana haram oldun"*** ifadesiyle boşama haramlığının meydana geldiğini ve eşler arasındaki nikâh bağının ortadan kalktığını kasdettiği ispatlanmış oldu. Bu da zıhâr ayetinin inmesinden önce bu hükmün -her ne kadar cahiliyet devri hükümlerinden olsa da- şeriatte sabit olduğunu kabul etmemizi gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kanaatimce sen kocana haram oldun" diyerek bu olayda boşama haramlığının meydana geldiğine hükmetmiş ise boşamaya hükmettikten sonra aynı olay ve aynı şahıs için nasıl olur da zıhâr haramlığına hükmeder? Oysa nesh, geçmişte kalan olay hakkında değil de gelecekle ilgili olaylar için hükmetmeyi gerekli kılar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu olay hakkında boşamaya hükmetmiş değildir. Aksine ***"Kanaatimce sen kocana haram oldun"*** demekle kayıtlı konuşmuş ve kesin bir haramlığa hükmetmemiştir. Muhtemelen Cenab-ı Allah bu hükmü neshedeceğini ve şimdi bunu boşama haramlığından zıhâr haramlığına dönüştüreceğini kendisine bildirmiştir. Buna dayanarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Cenab-ı Allah'ın bu olay hakkında ayet indireceğini düşünerek kesin bir hüküm vermemiştir. Ayet inince de gereğince hüküm vermiştir.

[Zıhar Yapmak ve Keffareti]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا)

"Şüphesiz onlar (zıhar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar."

Doğrusunu Allah bilir yani, eşlerini analarının sırtına benzetenler, hoş karşılanmayan yalan bir söz söylüyorlar. Çünkü anneden şehevi bakımdan yararlanmak ebediyyen haramdır. Ama kişinin kendi karısına böyle demeksiyle karısı kendisine ebedi surette haram olmaz. Dolayısıyla böyle demesi, çirkin ve yalandır.

(اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ)

"İçinizden kadınlarına zıhar yapanlar..."

Bu hitap mü'minleredir. Bu, zıhârın zimmilere değil, mü'minlere mahsus bir hüküm olduğuna delalet etmektedir.

Buna şöyle bir itirazda bulunulabilir: "Yüce Allah (وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا) **"Kadınlarından zıhar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar..."** buyurdu. Bu ayette zıhâr hükmünün mü'minlere mahsus olduğunu bildirmedi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkinci ayette muhatap alınanlar, birinci ayette muhatap alınanlarla aynı kimselerdir. Buna göre zıhâr hükmünün başkalarına değil, Müslümanlara mahsus olması gerekmektedir.

(ثُمَّ يَعُودُونَ لِما قالُوا)

"...sonra da söylediklerinden dönecek olanlar..." ifadesine gelince insanlar bunun ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ma'mer'in bildirdiğine göre Tavus, babasının bu ayetin manası hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Eşleriyle zıhâr yapanlar, söylediklerinden dönecek olsalar, yani eşleriyle cinsel ilişkide bulunacak olsalar, kefaret vermeleri gerekir."

Bu, ayetin hükmüne aykırı bir te'vildir. Çünkü ayette (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا) **"eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir kőle azat etmelidirler"** buyrulmaktadır.

Süfyan'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Necih, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam eşine hitaben zıhâr ifadesini kullanırsa, zıhar hükümlerine tabi olur. O hükümlere uyması gerekir."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir adam karısına 'Sen bana anamın sırtı gibisin' derse zıhar kefareti vermediği sürece karısı kendisine haram olur."

İbn Şihab ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bir adam karısına zıhar yaptıktan sonra onunla cinsel ilişkide bulunmak isterse, zıhâr kefareti vermedikçe karısına yaklaşamaz."

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, ayette geçen (ثُمَّ يَعُودُونَ) **"sonra da dönecek olanlar"** kelimesinin manası hakkında farklı şeyler söylemişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Leys b. Sa'd dediler ki: "Zıhar eşleri birbirine haram kılar. Bu haramlığı ancak zıhar kefareti ortadan kaldırır. Bunlara göre zıhardan dönüşün manası, eşlerin birbirleriyle cinsel ilişkide bulunmalarının mübah kılınmasıdır. Bu da ancak kocanın ilişkiden önce kefaret vermesiyle olur."

Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Kişi, zıhar yaptığı karısıyla ilişkide bulunduktan sonra karısı ölürse, kefaret vermesine gerek kalmaz."

Sevri dedi ki: "Kişi karısına zıhar yaptığında kefaret vermeden karısı kendisine helal olmaz. Bu karısını boşar, sonra onunla yeniden evlenirse, kefaret vermeden onunla cinsel ilişkide bulunamaz." Bu, mezhebimiz müçtehidlerinin görüşüyle örtüşmektedir.

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir adam zıhâr yaptıktan sonra karısını yanında tutup onunla cinsel ilişkide bulunmaya azmederse, zıhar kefareti vermesi vacib olur. Zıhar yaptıktan sonra karısını boşar, ancak onu yanında tutup kendisiyle cinsel ilişkide bulunmaya azmetmezse, zıhar kefareti vermesi vacib olmaz. Boşadıktan sonra onunla yeniden evlenirse, zıhar kefareti vermeden onunla ilişkide bulunamaz."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir adam karısına zıhar yapmasının ardından onunla cinsel ilişkide bulunur ve sonra da kadın ölürse, kefaret vermesi gerekir. Çünkü zıhar yaptıktan sonra karısıyla cinsel ilişkide bulunmuştur."

Eşheb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir adam zıhar yaptıktan sonra karısını yanında tutup onunla cinsel ilişkide bulunmaya azmeder ve kefaret vermek için istekli olur, bu arada karısı ölürse zıhar kefareti vermesi gerekir."

Hasan dedi ki: "Zıhar yapan adam karısıyla cinsel ilişkide bulunmaya azmederse, bundan sonra onu terketmek istese bile kefaret vermesi gerekir. Çünkü (kefaret vermeyi gerektiren) dönüş, kadınla cinsel ilişkide bulunmaya azmetmektir."

Osman el-Betti dedi ki: "Bir adam karısına zıhar yapar, sonra kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan onu boşarsa, dönüş yapsa da yapmasa da kanaatimce kefaret vermesi gerekir. Bu arada karısı ölürse, zıhar kefaretini vermeden onun mirasını alamaz."

Şafiî dedi ki: "Zıhar yaptıktan sonra karısını boşama imkânını bulduğu halde boşamazsa, karısı ölse de yaşasa da kendisinin zıhar kefareti vermesi vacip olur."

Muhalif sayılmayacak bazı kimseler demişler ki: "Ayette geçen (ثُمَّ يَعُودُونَ) **"sonra da dönecek olanlar"** kelimesinin manası, zıhar yaparken kullanılan ifadeyi iki kez tekrarlamaktır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Aişe ile Ebu'l Âliye'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

Zıhar ayeti, kocası Evs b. Samit'in kendisine zıhar yaptığı Havle hakkında indi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Evs'e, bir köle azad etmesini emretti. Evs, "Azad edecek bir köle bulamam" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"İki ay ard arda oruç tut"*** dedi. Evs, "Günde üç öğün yemek yemezsem gözlerim kararır" dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yoksullara yiyecek vermesini emretti.[442]

Bu hadis, kefaret vermenin gerekmesi için kocanın, zıhar yaptığı kadını yanında tutup onunla cinsel ilişkide bulunmaya azmetmesinin şart olduğunu söyleyenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Evs, bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormamıştı. Yine bu hadis, kefaret vermenin vacip olması için kadınla cinsel ilişkide bulunma isteğinin bulunmasının, zıhardan sonra onu boşamanın, zıhar yapma ifadesini tekrarlamanın şart olduğunu söyleyenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Evs'e, eşiyle cinsel ilişkide bulunma isteğinin olup olmadığını, zıhardan sonra onu boşayıp boşamadığını, zıhar yaparken sözünü ikinci kez tekrarlayıp tekrarlamadığını sormamıştır.

Böylece mezhebimiz müçtehidlerinin söyledikleri şu sözün doğruluğu ispatlanmış olmaktadır: "Zıhar kelimesi eşleri birbirine haram kılar. Bu haramlığı ancak zıhar kefareti ortadan kaldırır."

(ثُمَّ يَعُودُونَ لِما قالُوا) **"...sonra da söylediklerinden dönecek olanlar..."** cümlesinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-Kocanın zıhar ifadesini kullandığı zamandaki haline geri dönmesidir ki o da şudur: Cahiliyet devrinde Araplar zıhar yapmayı alışkanlık haline getirmişlerdi.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Bu halden (yani Müslüman olmazdan) önce (اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"İçinizden kadınlarına zıhar yapanlar"** (ثُمَّ يَعُودُونَ لِما قالُوا) **"(İslam'dan) sonra da söylediklerinden dönecek olanlar..."** Bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

442 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/644

(فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ)

"Sonunda onların dönüşü bizedir. Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir."[443]

Yani zıhar yapmakla cahiliyet devrindeki eski âdetlerine geri dönüş yapmışlardır.

Mana bakımından buna benzer bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ)

"Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur."[444]

Ümeyye b. Salt bir şiirinde şöyle demiştir:

(هَذِي الْمَكَارِمُ لَا قَعْبَانِ مِنْ لَبَنٍ ... شِيبَا بِمَاءٍ فَعَادَا بَعْدُ أَبْوَالًا)

Bu cömertliktir, sadece iki kupa süt değildir ki,

(İçince midede) suya karışıp idrara dönüşsünler.

Süt, içildikten sonra insanın midesinde suya karışır ve sonuçta idrar haline gelir. Oysa hayvanın memesinde iken öyle değildi.

Buna benzer bir şiirinde Lebîd de şöyle demiştir:

(وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا كَالشِّهَابِ وَضَوْئِهِ ... يَحُورُ رَمَادًا بَعْدَ إِذْ هو ساطع)

İnsan, bir yıldız ve onun ışığı gibidir.

Işık saçıcı olduktan sonra küle döner.

443 Yunus, 10/46

444 Yâsîn, 36/39

(ثُمَّ يَعُودُونَ لما قالُوا) **"...sonra da söylediklerinden dönecek olanlar..."** ayeti de İslam'dan sonra Arapların cahiliyet devrindeki zıhar haline döndükleri anlamına gelmektedir.

2-Bilindiği gibi Yüce Allah'ın zıhar hakkındaki hükmü, zıhar yapılan kadınla kocasının cinsel ilişkide bulunmasının, koca tarafından kefaret verilinceye kadar haram olmasıdır. Zihar, başka bir şeyi değil de sadece cinsel ilişkide bulunmayı haram kıldığına, nikâhı ortadan kaldırma etkisi bulunmadığına göre, zıhardan dönüş, onun haram kıldığı şeyi yapmay, yani cinsel ilişkide bulunma mübahlığına dönüş olması gerekir.

Dönüş yapma manasını içeren bir hadis-i şerifte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْعَائِدُ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَقِيءُ ثُمَّ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ)

"Hibesine dönen (onu geri alan) kimse, kustuktan sonra kusmuğunu geri yutan köpek gibidir."[445]

Buna şu örnekleri de verebiliriz: (اللَّهُمَّ أَنْتَ رَجَاؤُنَا) "Allahım, umudumuz sensin" derken ümid ettiklerimizi kendisinden beklediğimiz zât sensin demiş gibi oluyoruz.

(وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ)

"Yakin sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et."[446]

Yani yakinen inandığın ölüm sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

Bir şair de şöyle demiştir:

أَخْبِرْ مَنْ لَاقَيْت أَنْ قَدْ وَفَيْتُمْ ... وَلَوْ شِئْت قَالَ المنبئون أساؤا

وَإِنِّي لَرَاجِيكُمْ عَلَى بُطْءِ سَعْيِكُمْ ... كَمَا فِي بُطُونِ الْحَامِلَاتِ رَجَاءُ

445 Müslim, Vasaya, 5
446 Hicr, 15/99

Karşılaştığın kimselere de ki: Sözünüzü yerine getirdiniz.

İstersen, 'Haberciler, "onlar fena yaptılar" dediler' de dersin.

Yürüyüşünüzün ağır olmasına rağmen sizden umutluyum.

Hamilelerin karnındaki çocuğun doğmasını umduğum gibi.

Aynı şekilde (ثُمَّ يَعُودُونَ لِما قالُوا) **"...sonra da söylediklerinden dönecek olanlar..."** ayeti de zıhar yaparak kendilerine haram kıldıkları cinsel ilişkiyi mübah sayıp ilişkiye dönmeleri anlamına gelmektedir. Tabii ki mübah kılmazdan önce zıhar kefareti vermeleri gerekir. Buna göre zıharın nikâh üzerinde hükmünün kalıcı olduğunu söyleyenlerin görüşleri iki yönden boşa çıkmış olmaktadır.

Şöyle ki:

1-Zıhar, nikâh akdini ve erkeğin karısını yanında tutmasını haram hale getirmez ki zıhardan dönüş yapmak, kadını nikâh üzere kocasının yanında tutması anlamına gelsin. Çünkü dönüş, icabı önce geçmiş olan bir hükme geri dönmek anlamına gelir. Buna göre zıharın, erkeğin karısını nikâh üzere yanında tutmasına olumsuz bir etkisi olmaz.

2-Ayette (ثُمَّ يَعُودُونَ) **"...sonra da dönecek olanlar..."** ifadesi yer almaktadır. İbarenin başındaki (ثُمَّ) edatı "sonra" anlamına gelmektedir. Dönüşü nikâhı devam ettirmek manasında anlayanlar, zıhar ifadesini kullandıktan hemen sonra dönüş yapmak şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu, ayetin icabına aykırı bir değerlendirmedir. Dönüşü cinsel ilişkide bulunmaya azmetmek şeklinde manalandıranların söyledikleri de anlamsızdır. Çünkü zıhar ifadesini kullanmak, cinsel ilişkide bulunmaya azmetmeyi değil, cinsel ilişkide bulunmayı haram kılar. Haram bir şeye azmetmek her ne kadar sakıncalı ise de, zıharın hükmü cinsel ilişkide bulunmayı yasaklamaktadır. İlişkide bulunmaksızın sadece ilişkide bulunmaya azmetmenin bir hükmü yoktur. Şunu da belirtmeliyiz ki azmetmenin diğer usûl ve delillerde de bir payı bulunmamaktadır; ahkâm ile bağlantısı yoktur. Bilindiği gibi azim ve niyetin bir akid ve haramlıklarla bir ilintisi olmayıp dikkate alınmaz.

Bir hadis-i şeriflerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Ümmetimin içinden geçirdiği şeyleri, ümmetim söylemediği veya uygulamadığı sürece Allah affetmiştir."***

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetteki dönüş kelimesiyle zıhar ifadesinin iki kez tekrarlanması kastedilmiş olamaz mı? Zira ayetin lafzı bu manaya müsaittir.

Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ)

"Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi."[447] Yani yasaklandıkları şeyin mislini yaparlardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınız iki bakımdan hatalıdır:

1-Selef ulemasıyla onlardan sonra gelen kuşağın uleması, ayette bu mananın kastedilmediği hususunda icma etmişlerdir. Dolayısıyla bu itirazınız, icma dışıdır.

2-Bu itirazınızla siz (ثُمَّ يَعُودُونَ لِما قالُوا) **"...sonra da söylediklerinden dönecek olanlar..."** cümlesini, zıhar ifadesini iki defa tekrarlama şeklinde manalandırmaktasınız. Cenab-ı Allah, "Zıhar yapanlar, zıhar ifadesini sonra iki kez tekrarlarlar" dememiştir. Sizin manalandırmanıza göre bu ayetin lafzının gerektirmediği ve ifade etmediği bir mana ortaya konulmuş olmaktadır. Ayeti bu şekilde manalandıracak olursanız tekrar suretiyle bir mislini ortaya koymuş olacaksınız ki, bir delil olmadan böyle bir şey yapmak caiz değildir. Böyle bir şey söyleyen kimse, icmanın dışına çıkmış, ayetin hüküm ve gereğine muhalefet etmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz ayetteki zıhardan dönüşü, cinsel ilişkiye dönmek manasına yorumlayıp ilişkide bulunmayı mübah kılmak için önceden kefaret vermeyi şart koştuğunuzda, ayetin zahirinin dışına çıkmış olursunuz."

---

447 En'âm, 6/28

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zıhar yapmak, cinsel ilişkide bulunmayı haram kıldığına göre, bu ilişkiyi mübah hale getirmek isteyen kişi, zıhar ifadesini kullanarak ilişkiyi haram hale getirmiş olan kişidir. İlişkiyi mübah hale getirmek istemek, zıhardan dönüş yapmaktır. Çünkü zıhar yapan koca, kendine haram kıldığı ilişkiyi mübah hale getirmek istemiştir. İşte bu, ilişkiyi kendine haram kılmasından dönüş yapması demektir. Diğer taraftan cinsel ilişkide bulunmak nikâh akdi sebebiyle mübah kılındığına göre, ikinci kez ilişkide bulunmanın hükmü de önceki gibi tek sebep (nikâh) ile mübah kılınır. Ancak erkek, zıhar yapmakla bu ilişkiyi haram hale getirmiştir. Buna göre ilişkiyi mübah kılmaya teşebbüs etmek, haram kılınan şeyden geri dönmek olur. Bu şekilde bir manalandırma, ayetin lafzına uymaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zihar olayında kefareti gerektiren sebep, cinsel ilişkiyi mübah kılmak ise bu, ya ilişkiye azmetmek veya girişimde bulunmak yahut ilişkiyi gerçekleştirmekle olur. Kefaret vermeyi gerektiren sebep bunların ilki ise ilişkide bulunmazdan önce sadece azmetme sebebiyle kefaret vermek gerekir. Nitekim Mâlik ile Hasan b. Salih böyle demişlerdir. Kefaret vermeyi gerektiren sebep eğer cinsel ilişkide bulunmak ise kefaretin ancak bu ilişkiyi gerçekleştirdikten sonra verilmesi gerekir ki bu, ayete aykırıdır. Bu, senin söylediğin bir şey de değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunun manası, daha önce de açıkladığımız gibi, cinsel ilişkiyi mübah kılmaya yönelmektir. Buna yönelen kişiye 'kendine haram kıldığın şeyi mübah kılmaya dönüp eşinle cinsel ilişkide bulunmak istediğinde, kefaret vermeden ilişkide bulunma' denir. Bunu söylemenin gerekliliği, kefaretin vacip olmasından dolayı değil, haramlığı ortadan kaldırmada şart olmasından dolayıdır.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

"Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."[448]

448 Nahl, 16/98

Yani Kur'an okumaya başlamazdan önce euzüyü oku.

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi... yıkayın."[449]

Yani namaz kılmak istediğinizde eğer abdestiniz yoksa abdest alın.

(اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً)

"Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin."[450]

(اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Kadınları boşadığınızda, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."[451]

Yani onları boşamak istediğinizde bu şekilde boşayın.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre zıhar yapmak, kefaret vermeyi gerektirmemekte, ancak eşlerin birbiriyle cinsel ilişkide bulunmasını haram kılmakta ve bu haramlık ise kefaret vermekle ortadan kalkmaktadır. Zihar yapan erkek, karısıyla cinsel ilişkide bulunmak istemezse kefaret vermesi gerekmez. Bu hal üzere kadın ölür veya yaşarsa kocanın bir şey yapması gerekmez. Çünkü zıharın hükmü, kefaret verinceye kadar geçici olarak cinsel ilişkinin haram kılınmasıdır. Kefaret verilmediği sürece cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Zıhar yapan adam kefaret vermeden cinsel ilişkide bulunursa, (ayetin zahirine göre) hem zıhar hem de kefaret düşmüş olur. Çünkü zıharın hükmü ile zıhardan dolayı verilmesi vacip olan kefaretin, cinsel ilişkiden önce verilmesi ayette şart koşulmuştur.

449 Mâide, 5/6
450 Mücadele, 58/12
451 Talâk, 65/1

(وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾)

3-"Kadınlarından zıhar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Kefaret vermeden cinsel ilişkide bulunulursa, ayete göre artık bu şartın vakti kaçırılmış olur ve kefaret vermek artık gerekmez. Çünkü her farz bir vakitle sınırlandırılmış veya bir şarta bağlanmıştır. Bu vakit kaçırılır veya şart yok olursa, artık ilk lafız dolayısıyla o farzın yerine getirilmesi gerekmez. Onun mislini ikinci bir vakitte ifa etmek için başka bir delile ihtiyaç duyulur. Kefaret vermeden cinsel ilişkide bulunulursa zıharın hükmü böyledir.

Yalnız Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen bir rivayette bildirildiğine göre bir adam karısına zıhar yaptıktan sonra kefaret vermeden onunla cinsel ilişkide bulunmuştu. Sonra da bu yaptığının hükmünü sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (اسْتَغْفِرْ اللّٰهَ وَلَا تَعُدْ حَتَّى تُكَفِّرَ) ***"Allah'tan mağfiret dile ve kefaret vermeden bir daha eşinle cinsel ilişkide bulunma"***[452] demişti.

Böylece cinsel ilişkiden sonra da zıhar haramlığının devam etmesi, sünnet ile sabit olmuştur.

Selef uleması, zıhar kefareti vermesi gereken kişinin karısıyla tekrar cinsel ilişkide bulunması durumunda hükmün ne olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hasan, Cabir b. Zeyd, İbrahim ve İbn Müseyyeb dediler ki: "Bu kişinin birden fazla kefaret vermesi gerekmez."

Mücahid, Tavus ve İbn Sirin ile başka bazı fakihler de bu görüştedirler.

452 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/246

Amr b. Âs, Kabise b. Züeyb, Zühri ve Katade dediler ki: "Bu durumdaki kişinin iki kefaret vermesi gerekir."

Müellif dedi ki: İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bir adam, "Ey Allah'ın Resûlü, karıma zıhar yaptım. Kefaret vermeden onunla cinsel ilişkide bulundum" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Allah'tan mağfiret dile ve kefaret vermeden bir daha eşinle cinsel ilişkide bulunma"*** buyurdu. Cinsel ilişkiden sonra adamın iki kefaret vermesine gerek görmedi.

Zıharın süreli olup olmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri ve Şafiî dediler ki: "Bir adam karısına, sen bana bu gün annemin sırtı gibisin derse, o günün geçmesiyle zıhar da sona ermiş olur."

İbn Ebi Leyla ile Mâlik ve Hasan b. Salih dediler ki: "O adamın zıharı daimi olarak devam eder."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zıharın haramlığı geçici olarak meydana gelir ve kefaretin ödenmesiyle sona erer. Bir adam süreli bir zıhar yaparsa, o süre boyunca zıhar geçerli olur. Zıhar eğer talak gibi süreyle sınırlandırılan bir şey olmasaydı, haramlığı kefaret vermekle çözülüp sona ermezdi. Dolayısıyla zıhar, aksini yapmakla çözülen yemine benzemektedir. Bu sebeple de yeminin süreye bağlanması gibi zıharın da süreye bağlanması durumunda zıharın hükmü o süreyle geçerli olur. Zıhar, talak gibi değildir. Çünkü talakı hiçbir şey çözüp sona erdiremez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Üç talakla boşanan kadının, kendisini boşayan erkeğe haramlığı kadının ikinci bir erkekle evlenmesine kadar devam eder. Kendisini boşayan erkeğin "sen bu gün boşsun" demesiyle sürelenmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Boşama, kadının ikinci bir erkekle evlenmesine kadar sürelenmez. Ancak ilk koca, ikinci kocanın ileriki bir zamanda kadını üç talakla boşamasından yararlanabilir. İlk kocanın boşamasıyla üç talakının tamamı kullanılmıştır. İkinci kocanın boşamasıyla ilk koca (şayet eski karısıyla evlenmek isterse) yeni bir üç talak hakkı

elde eder. Boşamada kesinlikle sürelendirme olmaz. Ama zıhar, kefaretle sürelidir. Dolayısıyla bir şart ile de sürelendirilebilir.

Zıhara îlâ'nın dâhil olup olamayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri, Hasan b. Salih, kendisinden gelen iki rivayetten birine göre Sevri ve Evzai dediler ki: "Erkeğin karısını terkedişi uzun sürse bile zıhara îlâ dâhil olmaz."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hür kimse zıharından geri dönmemekte direterek karısına zarar veren biri değilse, onun zıharına îlâ dâhil olmaz. Kölenin zıharına ise îlâ asla dâhil olmaz."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Kişi eğer karısına zarar veren biri ise onun zıharına îlâ dâhil olur. Mesela kefaret verme gücü olduğu halde vermemesi durumunda karısına zarar verdiği anlaşılır. Bu yolla karısına zarar verdiği bilinirse, îlâ yapan koca gibi durdurulur. Ya kefaret verirya da karısı hâkim tarafından ona rağmen boşanır."

Sevri'den gelen bir rivayete göre îlâ, zıhara dâhil olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zıhar, boşamanın ne kinai ne de sarih lafızlarındandır. Bir nass olmadan zıhar kelimesini kullanmakla boşama meydana geldiğini söylemek caiz olmaz.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَحْدَثَ فِى أَمْرِنَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ)

"Bizim işimize (dinimize) kendisinden olmayan bir şeyi icad edip dâhil eden kimsenin bu yaptığı reddedilir."[453]

Zıhara îlâ'yı dâhil eden kimse, kendisinden olmayan bir şeyi zıhara dâhil etmiş olur. Şunu da belirtmeliyiz ki Cenab-ı Allah, îlâ yapanın hükmünü; îlâdan geri dönme veya boşamaya karar verme şeklinde nass olarak bildirmiştir. Zıhar yapanın hükmünü de cinsel temasta bulunmazdan önce kefaret verme şeklinde nass olarak bildirmiştir. Zıhar ile îlâdan her birinin hükmü nass olarak bildirilmiştir. İkisinden birinin hükmünü

453 Müslim, Akdiye, 8

diğerine yüklemek caiz değildir. Çünkü nassla bildirilen şeylerin birbirine kıyaslanamayacağı hükme bağlanmıştır. Bunlardan her biri kendi hükmüne göre yürütülür. Başkasının manasına göre değil kendi manasına göre yorumlanır. Şunu da belirtmeliyiz ki îlâ'nın manası, yeminin bozulması ve îlâ süresi içerisinde cinsel temasta bulunma dolayısıyla kefaretin verilmesidir. Zıhar kefaretinin ise cinsel temasla bir ilintisi yoktur. Şu halde zıhar, îlâ manasında ve hükmünde değildir. Şunu da ifade etmeliyiz ki îlâ yapan koca, karısına zarar vermeyi kasdetse de etmese de îlâ'nın hükmü değişmez. Ayrıca şu hususta sizinle ittifak etmiştik: Koca, zıhar yaparak karısına zarar vermeyi amaçlamazsa, sürenin geçmesiyle îlâ hükmünün kendisini bağlamaması gerekir. Şu halde zarar vermeyi amaçlasa da îlâ hükmünün kendisini bağlamaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kocanın karısına zarar vermeyi amaçlayıp amaçlamaması, îlâ'da göz önünde bulundurulmaz. Çünkü îlâ'nın kendisi bir bakıma zarar verme anlamına gelmektedir. Zira îlâ, belli süre içinde kadınla cinsel ilişkide bulunmamaya yemin etmektir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zıhar yapan koca, önceden kefaret vermeden kadınla cinsel ilişkide bulunmayı haram kıldığı için, kadına zarar vermeyi amaçlar. Her ikisi de kadına zarar verdiği için zıhar ile îlâ arasında fark bulunmamaktadır.

Selef ulemasıyla onlardan sonraki kuşağın âlimleri ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri, cariyeye zıhar yapılıp yapılamayacağı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Abdulkerim'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cariyeye zıhar yapılamayacağı konusunda dileyen kimse ile mülaane yaparım."

Bu aynı zamanda İbrahim, Şa'bî ve İbn Müseyyeb'in de kavlidir. Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî de bu görüştedir.

İbn Cübeyr, Nehai, Atâ, Tavus ve Süleyman b. Yesar, cariye ile zıhar yapılabileceğini söylemişlerdir.

Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Hasan b. Salih dediler ki: "Kişi kendi karısına zıhar yaptığı gibi cariyesine de zıhar yapabilir."

Hasan dedi ki: "Eğer cariyesiyle cinsel ilişkide bulunuyorsa, zıhar ifadesini kullandığında ona zıhar yapmış olur. Ama onunla cinsel ilişkide bulunmuyorsa, zıhar ifadesini kullansa bile ona zıhar yapmış olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurdu: (وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Kadınlarından zıhar yapanlar..."** Bu cümle, cariyelere değil de hür kadınlara zıhar yapmak anlamına gelmektedir.

Bunun delili şu ayettir:

(اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ)

"Yahut müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden" [454]

Buradaki (اَوْ نِسَائِهِنَّ) **"Yahut müslüman kadınlardan"** kelimesiyle hür kadınlar kastedilmiştir. Eğer öyle olmasaydı, bunun yani hür kadınların üzerine köleler anlamına gelen (اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ) **"yahut sahip oldukları kölelerden"** ifadesini atfetmek sahih olmazdı. Çünkü bir şey kendi üzerine atfedilemez.

(وَاُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)

"Kadınlarınızın anneleri"[455]

Burada cariyelerinizin değil, karılarınızın anneleri kastedilmiştir. Zıharın hükmü ayetten alındığına ve zıharın gereği cariyelerle değil de karılarla sınırlı olduğuna göre, cariyelere yapılan zıhar geçerli olmaz. Çünkü ayette zıhar yapılacağı bildirilmeyen cariyeleri zıhar konusunda hür kadınlara kıyaslamak mümkün değildir.

Şöyle de diyebiliriz: Önce de açıkladığımız gibi cahiliyet devri insanları kadınlarını zıhar kelimesini kullanarak boşuyorlardı. Cenab-ı Allah bunu, kefaret vermekle kaldırılabilecek bir haramlık ile değiştirdi. Cariyenin boşanması sahih olmadığına göre, ona zıhar yapılması da sahih olmaz. Başka bir görüşe göre zıhar, şifahi yönden haramlığı ve kefaret vermeyi

454 Nûr, 24/31
455 Nisâ, 4/23

gerektirir. Cariyenin ise şifahi yönden haram kılınması sahih olmaz. Bu bakımdan cariye, yiyecek ve içecek gibi diğer mülklere benzer. Kişi bunları şifahi olarak haram kılmakla bunlar o kişiye haram olmazlar. Mesela bir kişi, bir yiyecek veya içeceği kendine haram kılmakla o yiyecek veya içecek kendisine haram olmaz. Ancak o yiyeceği yediği veya içeceği içtiği takdirde yemin kefareti vermesi gerekir. Aynı şekilde bir kişinin cariyesine zıhar yapmasının sahih olmaması gerekir. Çünkü cariyenin şifahi yönden haram kılınması sahih değildir.

Kişinin Karısını Annesinden Başkasının Sırtına Benzeterek Zıhar Yapması

Kişinin kendi karısına "Sen bana kız kardeşimin sırtı gibisin" demesinin veya karısını kendi mahremi kadınlardan birine benzetmesinin zıhar olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bu kişi zıhar yapmış olur. Ama mahremi olmayan bir kadının sırtına benzetirse zıhar yapmış olmaz." Sevri, Hasan b. Salih ve Evzai de bu görüştedirler.

Mâlik ile Osman el-Betti dediler ki: "Kişinin karısını hem mahremi kadınların hem de yabancı kadınların sırtına benzetmesiyle zıhar meydana gelir."

Şafiî'nin bu konuda iki kavli vardır. Bir kavle göre zıhar, kişinin kendi karısını ancak annesinin sırtına benzetmesiyle sahih olur. Başka bir kavle göre ise mahremi olan kadınların sırtına benzetmesiyle de sahih olur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eşin anneye benzetilmesiyle zıhar yapmak sahih olduğu gibi, mahrem kadınlara benzetilmesiyle de zıhar yapmak sahih olur. Çünkü kişiye haram olma bakımından mahrem kadınlar da kişinin annesi gibidirler. Bu sebeple eşin onlara benzetilmesiyle de zıhar sahih olarak meydana gelir. Çünkü mahremiyet bakımından onlarla anne arasında fark yoktur. Mesela arada mahremiyet bulunduğu için her ne kadar soy bağı bulunmasa da eşi sütanneye benzetmekle de zıhar meydana gelir. Diğer mahrem kadınlar için de aynı hüküm geçerlidir. Mezhebimiz müçtehidlerinin bu söylediklerine benzer şeyleri Cabir b. Zeyd, Hasan, İbrahim ve Atâ'nın da söyledikleri rivayet edilmiştir.

Şa'bî dedi ki: "Cenab-ı Allah zıhar konusunda kızları, kızkardeşleri ve halaları söylemeyi unutmuş değildir. Zıhar, eşi yalnızca anneye benzetmekle olur."

Şunu da ifade etmeliyiz ki: Yüce Allah (وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Kadınlarından zıhar yaparak ayrılanlar..."** buyurmuştur. Bu ayetin zahiri, eşin mahrem kadınlardan birine benzetilmesiyle zıharın meydana gelmesini gerektirmektedir. Çünkü ayette diğerleri bir tarafa ayrılarak eşi sadece anneye benzetmekle zıhar yapılacağı bildirilmemiştir. Eşin sadece anneye benzetilmesiyle zıhar yapılabileceğini söyleyen kimse, bir delile dayanmadan ayetin hükmünü özele indirgemiş/tahsis etmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ) **"O kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır"** buyurmuştur. Bu da zıharın, eşi sadece anneye benzetmekle yapılabileceğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Burada annelerden bahsedilmiştir. Çünkü ayetin kapsadığı kadınlar arasında anneler de vardır. Bu da (وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Kadınlarından zıhar yaparak ayrılanlar..."** ayetinin genel mahiyette olmasına, sırtına benzetme yapılan diğer mahrem kadınları kapsamasına engel teşkil etmez.

Şunu da ifade etmeliyiz ki bu ayet, annenin yanısıra diğer mahrem kadınlara da benzetme yapmakla zıharın sahih olacağına delalet etmektedir. Çünkü ayette zıhar hükmünün devreye girmesini gerektiren sebebe dikkat çekilmiştir.

O sebep de ayette şöyle açıklanmıştır:

(مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ
وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا)

"O kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zıhar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar."[456]

456 Mücadele, 58/2

Kişinin kendi eşini mahremi olan kadınlara benzetmesiyle zıharın gerçekleşeceğini Yüce Allah bu ayette bildirmiştir. Çünkü o kadınlar da zıhar yapan kişinin annesi değildirler. Eşlerini bu kadınlara benzetirken söyledikleri, hoş karşılanmayan ve yalan olan sözlerdir. Bu da annenin yanısıra diğer mahrem kadınlara eşi benzetmekle zıharın hükmünün devreye girmesini gerektirmektedir. Çünkü kişi, karısını yabancı bir kadına benzetmekle zıhar yapmaya kalkarsa, o yabancı kadın kendisinin ne kızkardeşi ne de mahremidir. Dolayısıyla eşini ona benzetirken hoş karşılanmayan ve yalan olan bir söz söylemiş olur. Zira kendisi karısının üreme organına mâlik olup bu organdan yararlanmak kendisine mübahtır. Ama mahremi olan kadınlar, kendisine ebedi surette haramdırlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Buna göre, eşin yabancı kadınlara benzetilmesi durumunda da zıharın meydana geleceğini kabul etmen gerekmektedir. Çünkü ayet-i kerime genel mahiyette olup, diğer mahrem kadınlara benzetme yapmakla da zıharın meydana geleceğine özü itibariyle delalet etmektedir. Zira ayette bu kadınlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Erkeğin, eşini yabancı bir kadına benzetirken söylediği sözler, hoş karşılanmayan ve yalan olan sözlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kişinin eşini yabancı bir kadına benzetmesiyle zıhar meydana gelmez. Çünkü yabancı kadın bakarsınız ki bir gün o kişinin helali oluvermiştir. Dolayısıyla kişinin, eşini yabancı bir kadına benzetmesiyle hiçbir zaman zıhar haramlığı meydana getirmez. Çünkü günün birinde o yabancı kadınla evlenerek onun üreme organına mâlik olması ve kendisine benzettiği eşi ile aynı duruma gelmesi mümkündür.

Şunu da belirtmeliyiz ki, kadının bir eşyaya benzetilmesiyle zıhar sahih olmaz. Mesela bir adam karısına, "Sen falanın eşyası veya falanın malı gibisin" derse zıhar yapmış olmaz. Çünkü o mala veya eşyaya bir şekilde mâlik olması ve onu mübah olarak kullanması mümkündür.

Kadının annenin veya mahrem bir kadının sırtından başka bir yerine benzetilmesiyle zıhar yapılıp yapılmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir adam karısına, 'Sen bana annemin eli gibisin' der veya karısını annesinin bakılması helal olan bir

yerine benzetirse zıhar yapmış olmaz. Ama karnı veya baldırı gibi bir yerine benzetirse zıhar yapmış olur. Çünkü annesinin sırtı gibi oralarına da bakması helal değildir."

İbn Kasım dedi ki: "Mâlik'in kıyasına göre kişi, karısını annesinin herhangi bir yerine benzetmekle zıhar yapmış olur."

Sevri ile Şafiî dediler ki: "Bir adam karısına 'Sen bana annemin başı veya eli gibisin' derse, zıhar yapmış olur. Çünkü annesinin buralarından lezzetlenmesi haramdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cenab-ı Allah, zıharın hükmünü nass ile bildirmiştir. Zıhar, erkeğin kendi eşine "Sen bana annemin sırtı gibisin" demesidir. Annesinin sırtı, kendisinin bakması mübah olmayan bir yerdir. Dolayısıyla annesinin vücudunda bakması mübah olmayan yerlerin de sırtı hükmünde olması gerekir. Ama bakması caiz olan yerlerine karısını benzetmekle karısının kendisine haram olacağına dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü annesinin bakılması caiz olan yerlerine benzetmekle karısı kendisine mutlak surette haram olmaz. Dolayısıyla böyle bir benzetme ile zıharın meydana gelmemesi gerekir. Çünkü zıhar, kadının kocasına haram olmasını gerektirir. Şunu da söylemeliyiz ki, annenin bakılması mübah olan organlarına bakmak, mal ve mülke bakmak gibi mübahtır.

Fakihler, zıharın haram kıldığı şeyler hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hasan dedi ki: "Zıhar yapan kişinin, penisini karısının üreme organı dışındaki yerlerine sürmesi caizdir."

Atâ dedi ki: Zıhar yapan kişi karısını öpüp ona sarılabilir. Zira ayette (مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا) **"Eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce"** buyrulmaktadır.

Zührî ile Katade dediler ki: (مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا) **"Eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce"** ayetinde cinsel ilişki kastedilmektedir.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Zıhar yapan kişi kefaret vermeden karısına yaklaşamaz, onu elleyemez, öpemez ve üreme organına şehvetle bakamaz."

Mâlik de bunları söylemiş ve ayrıca, "Kefaret vermedikçe saçına ve göğsüne bakamaz. Çünkü buralara bakması onu hayra davet etmez" demiştir.

Sevri dedi ki: "Zıhar yapan kişi, karısının üreme organı dışındaki yerlerinden yararlanabilir. Sadece cinsel ilişkide bulunması yasaklanmıştır."

Evzai dedi ki: "Zıhar yapan kişi, âdet halindeki kadından yararlanılırken yapıldığı gibi bir peştemale sarılmış olan karısından yararlanabilir."

Şafiî dedi ki: "Zıhar yapan kişinin karısını öpmesi ve ondan lezzet alması ihtiyaten yasaklanmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah'ın (مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا) **"Eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce"** buyurması genel bir hüküm ifade etmektedir. Buna göre zıhar yapan kişinin karısına elleme veya başka şekilde dokunması haram kılınmıştır. Zira (وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Kadınlarından zıhar yaparak ayrılanlar..."** buyrulmuştur. Bu da kişinin kendi karısını annesinin sırtına benzetmesi sebebiyle kadının, kocasına haram olmasını gerektirmektedir. Annenin sırtına sarılmak ve temas etmek nasıl haram ise aynı şekilde zıhar haramlığı da genel nitelikte olup, kadına sarılmayı ve onunla cinsel ilişkide bulunmayı engellemektedir.

Bu konuyla ilgili bir rivayette İkrime şöyle demektedir: Bir adam karısına zıhar yaptı. Sonra da kefaret vermeden karısıyla cinsel ilişkide bulundu ve gelip durumunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (اعْتَزِلْهَا حَتَّى تُكَفِّرَ) ***"Kefaret verinceye kadar karından uzak dur"*** dedi.

Bu hadisi Ma'mer de Hakem b. Eban, İkrime, İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şeklindeki bir senedle rivayet etmiştir.

Yalnız bu rivayette (لَا تَقْرَبْهَا حَتَّى تُكَفِّرَ) ***"Kefaret ödeyinceye kadar karına yaklaşma"*** buyrulmaktadır.[457]

Bu da zıhar yapan kişinin, kefaret vermeden karısına dokunmasını ve onu öpmesini yasaklamaktadır.

457 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 3/478

Kadının, Kocasına Zıhar Yapması

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kadının kocasına zıhar yapması geçerli olmaz." Mâlik, Sevri, Leys ve Şafiî de bu görüştedirler.

Tahavi'nin İbn Ebi İmran'dan naklettiğine göre Ali b. Salih, Hasan b. Ziyad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kadın, kocasına "Sen bana annemin veya erkek kardeşimin sırtı gibisin" derse kocasına zıhar yapmış olur."

Ali b. Salih dedi ki: "Ben bunu Muhammed b. Hasan'a sordum. O, bu sözden dolayı kadına bir şey gerekmeyeceğini söyledi. Sonra Ebu Yusuf'a gittim. Hasan b. Ziyad ile Muhammed b. Hasan'ın söylediklerini ona naklettim. O, şöyle cevap verdi: "Bu ikisi, fıkıh üstadlarıdırlar. Ama yanılmışlardır. Kadın bu ifadesi sebebiyle kocasını kendisine haram kılmıştır. Yemin kefareti vermesiyle bu haramlık ortadan kalkar. Bu, "Sen bana haramsın" demek gibidir."

Evzai dedi ki: "Kadının bu ifadesi yemindir. Kocasıyla ilişkide bulunması durumunda yemin kefareti vermesi gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Kadının bir köle azad etmesi, yani zıhar kefareti vermesi gerekir. Bunu yapmayıp yemin kefareti verirse, umarız ki bu onun için yeterli olur."

Mugire, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etti: "Mus'ab b. Zübeyr, Aişe binti Talha ile evlenmeye talip oldu. Aişe, "Eğer onunla evlenirsem, o bana babamın sırtı gibi olsun" dedi. Mus'ab vali olunca evlenme talebini Aişe'ye yine iletti. Aişe de bu meseleyi fakihlere iletti. O zaman Medine'de epeyi fakih vardı. Fakihler, Aişe'nin bir köle azad etmesi şartıyla Mus'ab ile evlenebileceğine dair fetva verdiler."

İbrahim dedi ki: "Kadın, kocasının yanında bulunduğu bir günde kocasının kendisine babasının sırtı gibi olduğunu söylerse, köle azad etmesi gerekmez. Lâkin bunu söylediğinde, kocasının kendisinden şehevi bakımdan yararlanmasına mani olabilir."

Evzai'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir kadın, 'Eğer ben o adamla evlenirsem o bana babamın sırtı gibidir' derse, zıhar yapmış olur."

Ama evli bir kadın, 'Kocam bana babamın sırtı gibidir' derse, yemin kefareti vermesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Böyle diyen evli bir kadının yemin kefareti vermesi caiz olmaz. Çünkü bu işte asıl olan evli bir erkek böyle bir ifade kullandığında yemin kefareti vermekle yükümlü olmadığına göre, bunu söyleyen kadının yemin kefareti vermesi nasıl gerekli olur? Kocanın, karısına "Sen boşsun" demesi durumunda kocası, onu boşamaktan başka bir şey yapmış olmaz. Aynı şekilde karısına zıhar yapması durumunda kadının yine bir şey yapması gerekmez. Bu ifadesi sebebiyle kadın zıhar yapmış sayılmaz. Çünkü zıhar, kocanın sarfettiği bir söz sebebiyle kadının kocasına haram olmasını gerekli kılar. Kadınınsa boşamaya yetkisi olmadığı gibi, bunu da yapmaya yetkisi yoktur. Çünkü bu, sarfedilen bir söz sebebiyle kadının kocasına haram olması sonucunu doğurmaktadır.

Bir adamın karısına, "Sen bana babamın sırtı gibisin" demesinin hükmü üzerinde fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Evzai ve Şafiî, bunun hükümsüz olduğunu söylediler.

Mâlik ise bunu söyleyen kocanın, zıhar yapmış olacağını söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, karısını annesinin veya annesi gibi hiçbir surette sırtına bakması mübah olmayan mahrem kadınların sırtına benzeten kimsenin zıhar yapmış olacağına hükmetmiştir. Ama bir adamın kendi babasının sırtına bakması caizdir. Babası ile yabancı erkek bu bakımdan aynı hükme tabidirler. Bir kişi kendi karısına hitaben, "Sen bana yabancı bir erkeğin sırtı gibisin" derse bu bir hüküm ifade etmez. Babasının sırtına benzetmesi de böyledir.

Fakihler, defalarca zıhar yapan kimsenin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî dediler ki: "Defalarca zıhar yapan kimsenin, yaptığı zıhar sayısınca kefaret vermesi gerekir. Ancak aynı mecliste birden fazla zıhar yapan ve ilkinden sonraki zıharları tekraren bildirmek maksadıyla söyleyen kimsenin sadece bir zıhar kefareti vermesi gerekir."

Mâlik dedi ki: "Muhtelif meclislerde karısına zıhar yapan kimsenin sadece bir zıhar kefareti vermesi gerekir. Yaptığı zıharın ardından kefaret veren, ancak yine zıhar yapan kimsenin yine bir kefaret vermesi gerekir."

Evzai dedi ki: "Bir kişi muhtelif meclislerde defalarca zıhar yapsa da sadece bir zıhar kefareti vermekle yükümlü olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Aslolan şudur ki zıhar, kefaretle ortadan kaldırılan bir haramlığı gerektirdiğine göre her zıhar için bir kefaretin verilmesi gerekir. Ancak fakihler dediler ki: Aynı mecliste aynı zıharı tekrarlamak maksadıyla birkaç defa zıhar sözünü tekrarlarsa, sadece bir zıhar kefareti vermesi gerekir. Çünkü kullandığı ifadenin, tekrarlamayı kasdettiğine ihtimali vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) **"Kadınlarından zıhar yaparak ayrılanlar..."** ayeti, defalarca zıhar yapılsa bile sadece bir kefaret vermeyi gerektirmektedir. Çünkü bu ayetin lafzı çok defalara mahsus olmayıp sadece bir defaya mahsus değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zıharın meydana getirdiği haramlığı ortadan kaldırmada kefaret, zıhar lafzıyla ilintili olduğu için yemin kefaretine benzemektedir. Birden fazla yemin edip de bu yeminlerini bozan kişinin, bozduğu yeminler sayısınca kefaret vermesi gerekir.

(فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ)

"Yeminin keffareti, on yoksulu doyurmaktır"[458] ayeti, birden fazla yemin bozma için sadece bir kefaret vermekle yetinmeyi gerektirmemektedir.

Zıhar yapan kişinin kefaret ödemeye zorlanıp zorlanmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kendisine zıhar yapılan kadının, kocasının kefaret vermeden kendisiyle cinsel ilişkide bulunmasına müsaade etmesi caiz değildir."

458 Mâide, 5/89

Tahavi'nin bildirdiğine göre Abbad b. Avvam, Süfyan b. Hüseyin'in şöyle dediğini nakletmiştir: Hasan ile İbn Sirin'e, karısına zıhar yapan ve önemsemediği için de kefaret vermeyen bir adam hakkında ne yapılması gerektiğini sordum. "Karısı, yetkililerden kocasına karşı yardım ister" dediler. Bunu Ebu Hanife'ye sordum. O da aynı cevabı verdi.

Mâlik dedi ki: "Bu durumda kadının, cinsel ilişki için kendini kocasına teslim etmemesi gerekir. Devlet başkanı aralarına girer. Karısıyla ilişkiye girmesine mani olur."

Şafiî'nin bu konuda söyledikleri, bu durumdaki kocanın kefaret vermeyi zorlanması gerektiğine delalet etmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zıhar yapan ve önemsemediği için de kefaret vermeyen kişi hakkında mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bu kişi karısıyla cinsel ilişkide bulunmaya zorlanır. Buna yanaşmazsa dövülür." Bunu Hişam rivayet etmiştir. Bu da karısının cinsel ilişki hakkını vermesi için onun kefaret vermeye zorlanması gerektiğine delalet etmektedir.

Zıhar kefareti olarak kâfir bir kölenin azad edilmesinin yeterli olup olmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Atâ, Mücahid, İbrahim, kendisinden gelen iki rivayetten birine göre Hasan dediler ki: "Kefaret için kâfir bir kölenin azad edilmesi yeterlidir." Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri ve Hasan b. Salih de bu görüştedirler.

Hasan'dan rivayet edilen bir görüşe göre, kefaretlerde yalnız mü'min kölenin azad edilmesi geçerli olur. Mâlik ile Şafiî de bu görüştedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) **"Bir köle azat etmelidirler"**[459] ayeti, kâfir kölenin azad edilmesinin yeterli olmasını gerektirmektedir. Aynı şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zıhar yapan kişiye, (أَعْتِقْ رَقَبَةً) ***"Bir köle azad et"***[460] buyurmuş ve kölenin mü'min olmasını şart koşmamıştır. Bunu, adam öldürme kefaretine kıyaslamak caiz değildir. Çünkü haklarında nass bulunan iki şeyi birbirine kıyaslamak mümkün

459 Mücadele, 58/3

460 İbn Huzeyme, Sahih: 2/1145

değildir. Zira böyle bir şeyi yapmak, nassa ekleme yapmaktır. Bu da bize göre neshi gerektirir.

Zıhar yapan kişinin hizmetçi bir kölesi varken kefaret olarak onu azad etmeyip oruç tutmasının caiz olup olmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Zıhar yapan kişinin yanında hizmetçi kölesinden başka bir malı yoksa ya da yalnızca bir köle satınalacak kadar parası varsa, bu kişinin kefaret olarak köle azad etmeyip oruç tutması yeterli olmaz." Mâlik ile Sevri ve Evzai de bu görüştedirler.

Leys ile Şafiî dediler ki: "Zıhar yapan kişinin bir hizmetçisinden başka malı yok ise zıhar kefareti olarak oruç tutması yeterli olur."

Oysa Cenab-ı Allah, (فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) **"Bir köle azat etmelidirler"**[461] buyurmuştur. Bunun peşinden gelen ayette de şöyle buyurmuştur:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ)

"Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır."

Yüce Allah bu ayetlerde önce köle bulabilen kimsenin köle azad etmesini vacip kılmış, sonraki ayette ise bulamayan kimsenin bu yükümlülüğünü oruca dönüştürmüştür. Köle bulabilen kimsenin kefaret olarak başka bir şey yapması geçerli olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Malvarlığı olarak sadece bir köleye sahip olan kişi, yanında sadece içecek suyu olan ve abdestte kullandığı takdirde susuz kalmaktan korktuğu için teyemmüm etmesi caiz olan kimse gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yanında sadece içmesine yetecek kadar suyu olan kişi, o suyu abdestte kullanmayıp içmek için muhafaza etmekle emrolunmuştur. O suyu abdestte kullanması caiz değildir.

461 Mücadele, 58/3

Ama malvarlığı olarak sadece bir köleye sahip olan kişinin, zıhar kefareti olarak o köleyi azad etmesi fakihlerin tamamına göre mahzurlu değildir. Böylece onun, azad edecek bir köleye sahip olduğunu öğrenmiş olmaktayız.

Zıhar kefareti olarak ümmü veled cariyenin, müdebber ve mükâtep kölelerle cariyelerin azad edilmesinin geçerli olup olmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Zıhar kefareti olarak ümmü veled cariyenin, müdebber ve mükâtebe bedelinin bir kısmını ödemişse-mükâtep köle ve cariyelerin azad edilmesi geçerli olmaz. Ama mükâtebe bedelinin bir kısmını ödememişse, mükâtep köle veya cariyenin zıhar kefareti olarak azad edilmesi geçerli olur. Zıhar yapan kişi, köle olan babasını kefaret niyetiyle satın alırsa, kefareti geçerli olur. Köle olan mahrem akrabalarını Satın alması da aynı hükme tabidir. 'Satınalacağım her köle hürdür' dedikten sonra kefaret niyetiyle bir köle satın alırsa, bu onun için yeterli olmaz."

Züfer dedi ki: "Mükâteplik bedelinden hiçbir şey ödemiş olmasa bile mükâtep kölenin zıhar kefareti olarak azad edilmesi yeterli olmaz."

Mâlik dedi ki: "Mükâtep, müdebber, ümmü veled ve birkaç yıl sonra azad edilme sözü verilen kölenin, başkasının kölesi olan evladın veya babanın zıhar kefareti olarak azad edilmesi yeterli olmaz."

Evzai dedi ki: "Mükâtep, müdebber ve ümmü veledin zıhar kefareti için azad edilmesi yeterli olmaz."

Osman el-Betti dedi ki: "Müdebberin ve ümmü veledin zıhar ve yemin kefareti için azad edilmesi yeterli olur."

Leys dedi ki: "Zıhar yapan kişinin, başkasının kölesi olan babasını kefaret niyetiyle satınalıp azad etmesi yeterli olur."

Şafiî dedi ki: "Satın alındığında kendiliğinden hürriyetine kavuşacak olan kölenin (mesela başkasının kölesi olan babanın) satın alınması, kefaret olarak yeterli olmaz. Ama müdebberin azad edilmesi yeterli olur. Mükâteplik bedelinden hiçbir şey ödemiş olmasa bile mükâtebin azad

edilmesi yeterli olmaz. Birkaç yıl sonra azad edileceği vaad edilen kölenin azad edilmesi ise kefaret olarak yeterli olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ümmü veled ile müdebber, kefaret olmaksızın azad edilmeyi hak ettikleri için, zıhar kefareti için azad edilmeleri durumunda bu kefaret geçerli olmaz. Bilindiği gibi ümmü veledlik ve müdebberlik sebebiyle kendileri için sabit olan azad edilme hakkı, başkalarına satılmalarına manidir. Onların sabit olan bu haklarını feshetmek sahih değildir. Bunları azad eden kişi, hak ettikleri azadlığı sadece çabuklaştırmış olur. Ama efendisinin kendisine "Sen bir ay veya bir yıl sonra hürsün" dediği kölenin durumu farklıdır. Efendisinin bu sözü ile onun satılmasına engel olacak bir hak sabit olmuş değildir. Bilindiği gibi efendisinin onun satması caizdir. Mükâtep köleye gelince onun satılması her ne kadar caiz değilse de mükâteplik akdi feshedilebilir. Kaçak, rehin veya kiraya verilmiş kölenin satılması caiz olmadığı gibi onun da satılması caiz değildir. Ancak bu, onun zıhar kefareti için azad edilmesine engel teşkil etmez. Mükâteplik bedelinden bir şey ödemeden zıhar kefareti için azad edilen köle, mükâtep olmayan bir köleymiş gibi azad edilir ve artık mükâteplik bedelini ödeme yükümlülüğünden kurtulur. Ancak mükâteplik beddelinin bir kısmını ödemişse, kefaret için azad edilmesi caiz olmaz. Çünkü yapılmış olan ödeme, azad edilmesi ile feshedilmez. Azad edilmesi sebebiyle kendisi için bir bedel meydana gelmiş olur. Bu, kefaret için yeterli olmaz. Ama zıhar yapan kişi, başkasının kölesi olan babasını kefaret niyetiyle satın alırsa bu, kefaret için yeterli olur. Zira köle olan babasını Satın almayı kabul etmesi, ona "Sen hürsün" demesi yerine geçer.

Bunun delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

(لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulsun ve onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun."[462]

Bilindiği gibi burada evladın babasını satınalarak hürriyetine kavuşturması manası kastedilmiştir. Satın alması, babasına "Sen hürsün" demesi

462 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/487

gibidir. Dolayısıyla evladın köle olan babasını Satın alması kefaret olarak yeterli olur ve efendinin, kölesine "Sen hürsün" demesinin yerine geçer.

Zıhar kefareti olarak verilmesi gereken yiyeceğin miktarı üzerinde fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri dediler ki: "Her yoksula yarım ölçek buğday ya da bir ölçek hurma veya arpa verilmesi gerekir."

Mâlik dedi ki: "Her yoksula Hişam'ın müddü ile bir müd buğday, yani Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müddüne göre 1-1/3 müd (yaklaşık 600 gr.) buğday verilmesi gerekir. Arpaya gelince eğer zıhar kefareti verecek olan kişinin beldesinde halk arpa ekmeği tüketmekteyse, arpa da buğday gibidir. Hurma da aynı hükme tabidir. Kefaret verecek olan kişinin beldesinde bunlar tüketilmemekte ise o zaman bunların yani arpa ve hurmanın her birinin orta kalitelisinden her bir yoksula doyacağı miktarda vermek gerekir."

Şafiî dedi ki: "Kefaret verecek olan kişinin kendi belde halkının tükettiği buğday veya arpa veya pirinç veya hurma veya keş'ten her yoksula Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* müddü ile bir müd vermek gerekir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra icad edilen müdler bu ölçüde esas alınmaz."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Süleyman b. Yesar, Seleme b. Sahr'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben kadınlara düşkün bir adamdım." Böyle dedikten sonra karısına zıhar yaptığını, sonra onunla cinsel ilişkide bulunduğunu, bu yaptığının dini hükmünü öğrenmek için Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gidip meseleyi ona sorduğunu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şunu dediğini anlatmıştır.

- ***Bir rekabe***[463] ***azad et.***

463 ["Rekabe" kelimesi Arapça'da boyun anlamına gelmektedir. mecazî olarak köle ve cariye anlamında da kullanılmaktadır. Bu rivayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu kelimeyi mecaz anlamı olan köle ve cariye anlamında kullanırken Seleme, sözlük anlamı olan boyun anlamında kullanmıştır. Mütercim]

- (Ben elimle kendi rekabeme vurdum ve şöyle dedim:) Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki şundan başka rekabem yoktur.

- Öyleyse ard arda iki ay oruç tut.

- Başıma gelenler zâten oruç yüzünden gelmedi mi?

- Öyleyse bir vesk (yaklaşık 130 kg.) ***hurmayı altmış yoksula dağıt.***

- Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki ikimiz de geceyi aç geçirdik; yiyeceğimiz yoktu.

- Züraykoğulları kabilesinin zekât memuruna git. Sana bir vesk hurma versin. Onu altmış yoksula dağıt. Artanını sen ve ailen yeyiniz.[464]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İsmail b. Cafer'in bildirdiğine göre Muhammed b. Ebi Harmele, Atâ b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Havle binti Mâlik b. Salebe'ye kocası Evs b. Samit zıhar yaptı. (Havle, durumunu kendisini arzettiğinde) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurdu: ***"Kocan Evs'e, falan adamın yanına gitmesini söyle. Onun yanında yarım vesk hurma vardır. Adam o hurmaları kocana sadaka olarak versin. Sonra da kocan o hurmaları altmış yoksula sadaka olarak versin."***[465]"

Abdullah b. İdris'in bildirdiğine göre Ma'mer b. Abdullah b. Hanzele, Yusuf b. Abdullah b. Selam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Havle'nin kocası kendisine zıhar yaptı. O da durumunu gidip kendisine arzettiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kocasının on beş ölçek hurmayı altmış yoksula sadaka olarak vermesini emretti.

Bu rivayetlere dayanarak itirazda bulunan kişiye şöyle cevap verilebilir:

Muhammed b. İshak'ın Muhammed b. Amr b. Atâ'dan yapmış olduğu rivayeti nakletmiştik.

---

464 Ebu Davud, Talak, 17

465 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/639

O rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zıhar yapan şahsın altmış yoksula bir vesk hurma dağıtmasını emretmiştir. Bu rivayet, kabule daha layıktır. Çünkü senin rivayetinde dağıtılması emredilen hurmadan daha fazla miktarda hurma dağıtılması emrini içermektedir. Ayrıca senin rivayetindeki on beş ölçek miktarındaki hurmayı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zıhar yapan şahsa yardım olarak vermiş olması mümkündür. Bu, kefaret olarak verilmesi gereken miktarın tamamının on beş ölçekten ibaret olduğuna delalet etmez.

Bu husus şu rivayette açıklanmıştır:

İsrail'in bildirdiğine göre Ebu İshak, Yezid b. Zeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kocası, Havle'ye zıhar yaptı." Böyle dedikten sonra hadisin tamamını anlattı ve sonunda şöyle dedi: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ona on beş ölçek hurma yardımında bulundu."***[466]

Bu rivayet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zıhar kefareti vermesi gereken Havle'nin kocası Evs'e kefaretin bir kısmını vererek yardımda bulunduğuna delalet etmektedir. Bu, şu rivayetle teyid edilmiştir:

Yahya b. Zekeriya'nın bildirdiğine göre Ma'mer b. Abdullah, Yusuf b. Abdullah b. Selam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Havle binti Mâlik b. Salebe, bana şunları anlattı: Kocası kendisine zıhar yapmıştı. O sırada Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona bir ağacın hurmalarını yardım olarak verdi. Kendisi de kocasına bir ağacın hurmalarını yardım olarak verdi. Yardım olarak verilen hurmalar toplamda altmış ölçeği buldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Bunları sadaka olarak dağıt"*** dedi.[467]

Zıhar yapan kişinin, yoksullara yiyecek vermeden eşiyle cinsel ilişkide bulunmasının caiz olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Kefaret olarak yoksullara yiyecek vermesi kesinleştiğinde, bu yiyeceği vermeden eşiyle cinsel ilişkide bulunamaz."

---

466 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/644

467 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/121

Zeyd b. Ebi Zerkâ, Sevri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yoksullara yiyecek vermeden eşiyle cinsel ilişkide bulunmak isterse günaha girmez."

Muafâ ile Eşcai, Sevri'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Yoksullara yiyecek vermeden karısına yaklaşamaz."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zıhar yapıp da kefaret olarak oruç tutamayacağını söyleyen erkeğe, kefaret vermeden karısına yaklaşmamasını emretmiştir. Şunu da ifade edelim ki, zıhar yapan kişinin köle azad etmeden karısıyla cinsel ilişkide bulunmasının haramlığı hususunda bütün fakihler ittifak ettiklerine göre, köle azad edecek kadar maddi imkânı olmayan kimsenin yoksullara yiyecek verinceye kadar üzerindeki bu haramlık hükmünün devam etmesi gerekir. Yiyecek vermeden eşiyle cinsel ilişkide bulunan kişi, köle azad etmeden ilişkide bulunmuş gibi olur.

Kitap Ehli Kimselere Nasıl Selam Verilir?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ ۖ وَاِذَا جَاۗؤُكَ
حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ ۙ وَيَقُولُونَ فِيٓ اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ
بِمَا نَقُولُ ۭ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾)

8-"Gizlice konuşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah'ın seni selamlamadığı selamla selamlıyorlar. İçlerinden de, »Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!» diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası!"

Said'in bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı ile birlikte otur-makta iken bir Yahudi gelip onlara selam verdi. Onlar da selamına karşılık

verdiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* ashabına ***"Onun ne dediğini anladınız mı?"*** diye sordu. Ashap, "Selam verdi ey Allah'ın peygamberi" dediler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"o size*** (سامٌ عَلَيْكُمْ) ***yani 'dininizden usanasınız' dedi."*** Allah'ın Peygamberi şöyle buyurdu: ***"Kitap ehlinden biri size selam verdiğinde ona "Söylediğin senin üzerine olsun" anlamında (عَلَيْكُمْ) deyin."***[468]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا لَقِيتُمُ الْمُشْرِكِينَ فِي الطَّرِيقِ فَلَا تَبْدَءُوهُمْ
بِالسَّلَامِ وَاضْطَرُّوهُمْ إِلَى أَضْيَقِهَا)

"Yolda müşriklerle karşılaştığınızda onlara önce siz selam vermeyin. Onları yolun dar kısmından geçmeye mecbur bırakın."[469]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Enes'in *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği hadiste geçen (سامٌ) kelimesiyle 'dininizden usanasınız' manası kastedilmiştir. Bu kelimeyle ölüm manasını kasdettikleri de rivayet edilmiştir. Çünkü bu kelime, ölüm anlamına da gelmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hişam'ın bildirdiğine göre Muhammed, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Biz, müşrikin selamına karşılık vermek, ama kendimiz önce ona selam vermemek gerektiği görüşündeyiz."

Muhammed, "Bu bizim fakihlerin genelinin görüşüdür" dedi.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbrahim, Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah ile birlikte bir yolculuğa çıkmıştık. Bizimle birlikte yolculuk eden bazı acem yöneticileri de vardı. Onlar bizim yolumuzdan başka bir yola koyuldular. Abdullah onlara selam verdi. Ken-

468 Bkz: Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 58
469 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/203

disine, "Bu yaptığın mekruh değil mi?" diye sordum. "Bu, yol arkadaşlığının hakkıdır" diye cevap verdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetin zahirinden anlaşıldığına göre acem yöneticilerine Abdullah'ın kendisi önce selam vermiştir. Çünkü gayr-ı Müslimlerin verdikleri selama karşılık vermek, hiç kimseye göre mekruh değildir.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kitap ehlinden biri size selam verdiğinde ona (عَلَيْكُمْ) deyin."***

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Gayr-ı Müslimlere önce bizim selam vermemiz mekruh görülmüştür. Çünkü "selam" cennet ehlinin iyi dilekleridir. Gayr-ı müslimler için böyle bir dilekte bulunmak mekruh görülmüştür. Çünkü onlar, cennetlik değildirler. Ama onlar selam verdiklerinde mukabelede bulunmak için bizim de selamlarına karşılık vermemiz mekruh değildir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْها أَوْ رُدُّوها)

"Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynısıyla karşılık verin"[470]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdulvahid, Süleyman el A'meş'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbrahim'e, "Hıristiyan bir tabibin yanına gidip geliyor ve ona selam veriyorum" dedim. Bana, "Evet, ona ihtiyacın olduğunda selam verebilirsin" dedi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾)

470 Nisâ, 4/86

11-"Ey iman edenler! Size, «Meclislerde yer açın» denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, «Kalkın», denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Katade dedi ki: "Sahabiler Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meclisinde yer kapmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Kendilerine, "Yer açın" denildi."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "O, savaş konusunun görüşüldüğü meclisti."

Katade, (وَاِذَا قِيلَ انْشُزُوا) **"Size, "Meclislerde yer açın denildiği zaman"** ibaresinin "Hayır ve iyiliğe çağırıldığınızda" anlamına geldiğini söylemiştir.

Bu ibarenin "Meclisten yüksek yere oturun, denildiğinde" anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Bu sebeple ayetin devamında ilim ehlinden bahsedilmiştir. Çünkü âlimler yüksek yere oturma hakkına sahiptirler. Bu da âlimlerin fazilet ve üstünlüklerini açıklamak için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onları başkalarından daha yüksek yerde oturttuğuna delalet etmektedir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra da insanların âlimleri yüksek yerlere oturtmaları gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ)

"Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin."

Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(لِيَلِيَنِي مِنْكُمْ أُولُو الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ)

"Aklıbaşında olan kimseler (namazda) yakınımda dursunlar. Sonra (akıl bakımından) onların peşinden gelenler (ergenlik çağına yaklaşanlar) dursunlar. Sonra (akıl bakımından) onların peşinden gelenler (çocuklar) dursunlar."[471]

471 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/138

Akıl, fikir sahibi olan akılı başında kimseler en yüksek mertebeye konulmuşlardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onları nübüvvetin hemen sonrasındaki mertebeye yerleştirmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾﴾

12-"Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'ın kitabında bir ayet var ki, benden önce o ayetle amel eden olmadığı gibi benden sonra da onunla amel eden olmayacaktır. Yanımda bir dinar vardı. Onu bozdurdum. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile baş başa konuşacağım zaman bir dirhem sadaka verdim. Daha sonra bu ayet neshedildi."

Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslümanlar Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* çok soru soruyorlardı. Bu da onu zorluyordu. Cenab-ı Allah, peygamberinin üzerindeki bu yükü hafifletmek istedi. (اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً) **"Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin"** ayeti indiğinde Müslümanların çoğu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru sormaktan çekindiler. (ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ) **"Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin"**[472] ayeti inince Cenab-ı Allah, Müslümanlara getirmiş olduğu kısıtlamayı kaldırdı."

472 Mücadele, 58/13

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetler üç hükme delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile başbaşa görüşmeden önce yoksullara sadaka verilmeli.

2-Görüşme öncesi sadaka verecek bir malı bulunmayan kimselere şu ayetle ruhsat tanınmıştı.

(فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Bu ayet, sadaka verecek bir şey bulamayan kimsenin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soru sormasının mübahlığına delalet etmektedir.

3-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile başbaşa görüşmezden önce sadaka vermek vacip idi.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ
فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ)

"Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre (إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً) **"Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin"** ayeti hakkında Mücahid, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Benden başkası bu ayetle amel etmedi. Nihayet neshedildi. Hükmü sadece bir saat sürdü."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَجِدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْ اَبْنَاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ اُولٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ اُولٰئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾)

22-"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soy-sopları olsalar bile, Alla"a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacakları cennetlere sokacaktır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الْمُحَادَّةُ) kelimesi, iki taraftan herbirinin, diğerinin bulunduğu yerden ve çizgiden ayrı bir yerde ve çizgide bulunması anlamına gelmektedir. Ayetten açıkça anlaşıldığına göre burada daru'l harp sâkinleri kastedilmektedir. Çünkü onlar bizim bulunduğumuz yerden ve çizgiden ayrı bir yerde ve çizgide bulunmaktadırlar. Bu ayet, her ne kadar kitap ehli olsalar da daru'l harp sâkinleriyle Müslümanların evlenmesinin mekruhluğuna delalet etmektedir. Çünkü onlarla evlenmek, onları sevmeyi gerektirir.

Bununla ilgili bir ayette Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً)

"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir."[473]

473 Rûm, 30/21

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

59- HAŞR SÛRESİ

[Kitap Ehli'nin Sürgün Edilmesi]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هُوَ الَّذِي اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا اُولِي الْاَبْصَارِ ﴿٢﴾)

2-"O, kitap ehlinden inkar edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın."

Mücahid ile Katade dediler ki: "Toplu sürgünlerin ilki, Nadîroğulları Yahudilerinin sürülmesidir. Bunların bir kısmı Hayber'e, bir kısmı da Şam'a gitmişti."

Zühri dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla savaştı. Nihayet sürgün edilmeleri üzerine onlarla anlaştı. Onları Şam'a sürdü. Her birinin, beraberlerinde silah dışında bir deve yükü kadar eşya götürmesine müsaade edildi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet iki mana içermektedir. Şöyle ki:

1-Esir almamak, köle edinmemek, zimmi statüsüne sokmamak, kendilerinden cizye almamak şartıyla diyarlarından sürgün etmek şeklinde harbî kâfirlerle anlaşma yapılabilir. Ancak Müslümanların, İslam'a girmeleri veya cizye ödemeleri için onlarla savaşma gücünün olduğu zamanda bu hüküm bize göre geçerli değildir. Zira Yüce Allah, Müslüman olmalarına veya cizye ödemelerine kadar kâfirlerle savaşmayı emretmiştir:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ...حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[474]

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[475]

Müslümanların onlarla savaşmaya ve zimmilik statüsüne sokmaya güçleri varken onları yurtlarından sürgün etmeleri caiz değildir. Ama Müslümanların buna gücü yetmiyorsa, yurtlarından sürgün etmek üzere onlarla bir anlaşma yapmaları caiz olur.

2-Ehl-i harp olan kâfirlerle belirsiz bir mal karşılığında sulh yapmak caizdir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, arazilerini ve silahlarını bırakıp herbirinin beraberinde sadece bir deve yükü kadar mal götürmesi şartıyla Nadîroğulları Yahudileriyle anlaşma yapmıştı. Bir devenin taşıyabileceği eşyanın miktarı ise belli değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ)

"Ey basiret sahipleri, ibret alın."

474 Tevbe, 9/29
475 Tevbe, 9/5

Burada olayların hükmünü birbirine kıyaslayarak ibret alınması emredilmektedir. Ayetin zahirine göre hareket ederek bunu yapmak gerekir.

(مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى اُصُولِهَا
فَبِاِذْنِ اللهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾)

5-"(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestiniz yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir."

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Katade dediler ki: "Acve dışındaki her hurma ağacına Lîne denir."

Mücahid ile Amr b. Meymun dediler ki: "Her hurma ağacına Lîne denir." Lîne'nin iyi cins hurma veren ağaç anlamına geldiği de söylenmiştir.

İbn Cüreyc, (مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ) **"(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestinizse"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bazı muhacirler savaşta düşman yurdundaki hurma ağaçlarının Müslümanlara ganimet olarak kaldığını ve kesilmesinin caiz olmadığını söylediler. Bunun üzerine Cenab-ı Allah, böyle diyenleri doğrulamak ve kesenlerin de günahtan kurtulmak için tevbe etmelerini tembihlemek maksadıyla bu ayeti indirdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cenab-ı Allah hurma ağaçlarını kesenlerin de kesmeye yanaşmayanların da doğru yaptıklarını bildirdi. Çünkü her iki grup kendi içtihadlarına dayanarak böyle yapmışlardı. Bu da her müçtehidin içtihadında isabet ettiğine delalet etmektedir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Urve, Üsame b. Zeyd'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şu talimatı verdi:

(أغِرْ على أُبنَى صباحاً وحَرِّق)

"Sabah vakti Übnâ mıntıkasına saldır ve oraları yak."[476]

476 Ebu Davud, Cihad, 89

Katade, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* mürtetlerle savaştığında onların bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldı ve bir kısmının da bulunduğu yerleri yaktı."

Abdullah b. Ebû Bekir b. Amr b. Hazm'in bildirdiğine göre Nadîroğulları Yahudileri kalelerine kapandıklarında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, çevredeki hurma ağaçlarının kesilmesini ve oraların yakılmasını emretti. Yahudiler, "Ey Eba Kasım! Sen bozgunculuğa razı olmazdın. Bu ne haldir?" dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Allah (مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ) **"(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kestinizse, hep Allah'ın izniyledir."** ayetini indirdi.

Osman b. Atâ, babasının şöyle dediğini nakletti: "Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* orduyu Şam'a gönderirken askerlere yaptığı tavsiyeler arasında 'Meyve veren bir ağacı kesme' tavsiyesi de vardı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Hasan bu ayeti şöyle te'vil etmiştir: Müslümanlar o hurmalıkları Cenab-ı Allah'ın kendilerine ganimet olarak vereceğini ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Şam'ın fethine dair va'dinin gerçekleşmesi sonunda Müslümanların eline geçeceğini biliyorlardı. Bundan dolayı Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* meyveli ağaçların kesilmemesini ve Müslümanlara kalmasını istedi. Ama İslam ordusu darülharbe savaş için girdikten sonra oradan çıkarken kâfirlerin ağaçlarını ekinlerini ve evlerini yakmaları daha iyi olur. Oradan çıkarıp getirmek mümkün olmadığı zaman mezhebimiz müçtehidlerine göre hayvanlarını kestikten sonra yakmak da uygun olur. Müslümanlara ganimet olarak kalacağı umulan mallarını telef etmemek caizdir. Müşriklere kızarak yakmak da caizdir. Ayet-i kerime ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Nadîroğulları Yahudilerine yaptığı muamele buna delalet etmektedir.

[Savaşılmaksızın Kazanılan Mallar: Fey']

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْهُمْ فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾)

6-"Onların mallarından Allah'ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah'ın her şeye hakkıyla gücü yeter."

Fey' kelimesi, geri dönmek anlamına gelmektedir. Îlâ'dan geri dönmeye de fey' denir. Mesela îlâ ilgili ayette (فَإِنْ فَاؤُ) **"Eğer (bu süre içinde) dönerlerse"**[477] ifadesi kullanılmaktadır. Bir kişi bir şeyi bir başkasına geri verdiğinde (أفاءه) denir. Bu ayetin konusuyla ilgili olarak kullanıldığında fey' kelimesi, Müslümanların müşriklerden ele geçirdikleri mallar anlamına gelir. Buna göre ganimet, cizye ve haraç, fey'dir. Çünkü bunların tümü, Yüce Allah'ın Müslümanlara mülkettiği müşrik mallarıdır. Ganimet her ne kadar fey' ise de, fey'in diğer türlerinin ortak olamayacağı özel bir manası vardır. Çünkü ganimet, savaşta ehl-i harp kâfirlerden zorla alınan mallardır. Ganimetin bazısından Güç ve yücelik sahibi olan Allah yoluna harcanmak üzere beşte birlik pay çıkarıldıktan sonra kalan kısım, savaşçılara paylaştırılır.

Zührî'nin bildirdiğine göre Mâlik b. Evs b. Hadsan, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nadîroğulları Yahudilerinin malları, Yüce Allah'ın Resûlü'ne fey' olarak verdiği mallardandı. O malları ele geçirmek için Müslümanlar (savaşıp) at ve deve koşturmuş değillerdi. Bu sebeple o mallar özel olarak Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ait oldu. Ondan bir yıla yetecek kadar ailesinin nafakasını ayırdıktan sonra kalan kısmı at, silah ve teçhizata sarfetti. Çünkü bu malların bu şekilde sarfedilmesi gerektiğini Yüce Allah kendi Kitabı'nda açıklamıştır. Şundan

477 Bakara, 2/226

ki, Müslümanlar o malların ele geçirilmesi için savaşıp at ve deve koşturmuş değillerdi. O malları zor kullanarak değil sulh yoluyla elde etmişlerdi. Zühri'nin anlattıklarına göre Fedek arazileri ile Ureyne köyleri bu şekilde ele geçirilmişti. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimette özel bir payı vardı. Henüz paylaşım yapılmadan bu payını ganimetten çıkarıp alırdı. Ayrıca humus denilen beşte birlik payı da vardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ganimetlerdeki hakları bunlardı. Bunların bir kısmını ailesinin geçimi için sarfederdi. Artanını ise Müslümanların karşılaştığı beklenmedik durumlar için sarfederdi. Bu payda başka hiç bir kimsenin hakkı yoktu. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, uygun gördüğü kimselere bu payından yardım ederdi. Bu ayet, Müslümanların zor kullanarak değil de sulh yoluyla müşriklerden ele geçirdikleri her türlü malın Beytülmale konulmayacağına; bunların haraç ve cizyelerin sarfedildikleri yerlere sarfedileceğine delalet etmektedir. Çünkü bu mallar, Müslümanların savaşıp üzerine at koşturmadıkları Nadîroğulları Yahudilerinin malları gibi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsus mallar olmuşlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي
الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً
بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ
عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾)

7-"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, Müslümanların savaşıp üzerine at koşturmadan elde ettikleri fey'in hükmünü daha önce belirttiğimiz gibi açıklamış ve onun tamamen Peygambera ait olduğunu bildirmiştir. Bun-

dan sonra Müslümanların savaşıp üzerine at koşturarak elde ettikleri fey'in hükmünü açıklamıştır. Bunun da yukarıdaki ayette bildirilen beş sınıfa ait olduğunu açıklamıştır. Bu ayetin zahiri, bu beş sınıfa dâhil olmayan ganimet sahiplerinin bu mallardan pay alamayacaklarını gerektirmektedir.

Katade dedi ki: İslamiyetin ilk zamanlarında ganimetler, bu beş sınıfa dağıtılıyordu. Ancak bu hüküm daha sonra inen şu ayetle neshedildi: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ) **"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."**[478]

[Hz. Ömer'in Irak Topraklarının Pay Edilmesindeki İctihadı]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer *radiyallahu anh* Irak'ı fethettiğinde, aralarında Zübeyr, Bilal ve diğerlerinin bulunduğu bazı sahabiler, Irak topraklarını ganimet hakkına sahip olanlara pay etmesini istediler. Ama o, "Bu toprakları ganimet erbabına pay edersem diğer insanlara bir şey kalmaz" dedi ve bu talepte bulunanlara şu ayeti delil göstererek karşı çıktı: (وَالَّذِينَ جاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ) **"Onlardan sonra gelenler ise..."**[479] Bu meseleyi Hz. Ali *radiyallahu anh* ile bir sahabe cemaatine danıştı. Onlar, ırak arazilerini askerlere paylaştırmamasını, sahiplerini arazilerin başında bırakmasını, buna karşılık onlardan haraç almasını tavsiye ettiler. Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu tavsiye doğrultusunda hareket etti. Paylaştırılmasını talep edenlere bu ayeti delil göstererek karşı çıktı. Onlar da kendisine muvafakat ettiler. Bu da bu ayetin neshedilmediğine, fethedilen araziler hakkında ganimetle ilgili ayete eklendiğine delalet etmektedir. Devlet başkanı fethedilen ülkelerin arazilerini askerlere paylaştırmayı daha faydalı ve kazanç getirici bulursa paylaştırır. Ama paylaştırmayıp sahiplerini arazilerin üzerinde bırakır ve buna karşılık onlardan haraç almayı uygun görürse, bunu da yapabilir. Çünkü arazi sahiplerinden haraç almayla ilgili olarak bu ayetin

478 Enfâl, 8/41
479 Haşr, 59/10

hükmü sabit olmasaydı, arazilerin paylaştırılmasını isteyen sahabiler, Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* bu ayetin neshedildiğini söylerlerdi.

Neshedildiğini söyleyerek ona karşı çıkmamaları, kendilerine göre de bu ayetin neshedilmiş olmadığına ve söz konusu meselede Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* görüşünü destekleyen bir delil olduğuna delalet etmektedir. Buna göre her iki ayetin manası birlikte şöyle takdir edilebilir: Bilin ki, ganimet olarak aldığınız arazi harici malların beşte biri Allah'a aittir. Eğer devlet başkanı uygun görürse araziler de bu şekilde pay edilir. Allah'ın, fethedilen memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı araziler, sahiplerinin mülkiyetinde bırakılmasını devlet başkanının tercih etmesi durumunda bu araziler, Allah'a ve Resûlü'ne aittir. Burada Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* adının geçmesi, bunları dilediği kimselere sarfetme yetkisinin kendisine verilmiş olmasından dolayıdır.

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, şu ayetlere dayanarak bu sonuca varmıştı:

(كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ)

"O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)."[480]

(وَالَّذِينَ جاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ)

"Onlardan sonra gelenler ise..."[481]

Hz. Ömer kararını savunurken, "Eğer bu toprakları askerlere paylaştırsaydım, bu topraklar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelirdi. Sonradan gelen Müslümanlara bir şey kalmazdı. Çünkü (وَالَّذِينَ جاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ) **"Onlardan sonra gelenler ise..."** ayeti ile bu arazilerde sonra gelecek olanlara da hak verilmiştir."

Ayetin delalet ettiği hüküm kendisinin zihninde bu şekilde sabitleştiğinde ve sahabiler de arazi sahiplerini haraç karşılığında arazilerinin başında

480 Haşr, 59/7
481 Haşr, 59/10

bırakmaya muvafakat ettiklerinde Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Osman b. Hanif *radiyallahu anh* ile Huzeyfe b. Yeman'ı *radiyallahu anh* Irak'a gönderdi. Bunlar gidip arazilerin ölçümünü yaptılar ve bilinen yerler için haraç tarhettiler. Şahısların da cizye ödemelerine hükmettiler. Cizye mükelleflerini üç sınıfa ayırdılar. Gelir bakımından alt sınıftakiler 12, orta sınıftakiler 24, üst sınıftakilerse 48 dirhem cizye vereceklerdi. Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* sonra gelen halifeler, onun bu uygulamasını bozmadılar. Böylece bu bir icma haline gelmiş oldu.

[Savaşarak Fethedilen Arazilerin Hükmü]

İlim ehli kimseler, savaşarak fethedilen arazilerin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri dediler ki: "Halife savaşarak bir yeri fethettiğinde oranın arazilerini dilerse savaşan askerlere paylaştırır. Dilerse sahiplerini haraç karşılığında oralara mâlik kılar. O arazileri alıp satmaları caiz olur."

Mâlik dedi ki: "Sulh yoluyla fethedilen yerlerin ahalisinin kendi mülklerini satmaları caizdir. Savaşla fethedilen yerlerin ahalisinin satmak istedikleri yerler satın alınmaz. Çünkü sulh yoluyla fethedilen yerlerin ahalisinden Müslümanlığı kabul edenler, kendi mal ve arazilerine mâlik olma hakkına öncelikle sahip olurlar. Savaşla fethedilen yerlerin ahalisinden Müslümanlığı kabul edenler canlarını korumuş olurlar. Ama arazileri Müslümanların eline geçer. Çünkü onların diyarı Müslümanlara ganimet olmuştur."

Şafiî dedi ki: "Savaşla fethedilen yerlerin beşte biri o yerin ahalisine verilir. Beşte dördü ise savaşanlara ganimet olarak verilir. Gönül rızasıyla hakkından feragat edenin payını halife, o topluma vakfeder. Ama hakkından feragat etmeyen kimse, kendi malına mâlik olmada öncelik hakkına sahip olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Savaşla fethedilen yerler, mutlaka ganimeti hak edenlere paylaştırılır. Onlar gönül rızasıyla bundan feragat etmedikçe halifenin o yerleri başka bir uygulamaya tabi tutması caiz olmaz. Ya da halife o yerlerin sahiplerini mülklerinin başında bırakır; o araziler için

onlardan haraç, kendi şahısları için de cizye almakta serbesttir. Nitekim Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Irak'ın Sevad bölgesi arazileri için böyle yapmıştı. Irak'ın Sevad bölgesi arazilerinin mülkiyetinden ganimetçilerin hakkını vermediği için bazılarının muhalefetinden sonra sahabenin tamamının, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu uygulamasını ittifakla tasvip etmeleri, ganimetçilerin savaşla fethettikleri yerlerin topraklarına halifenin uygun görmemesi durumunda mâlik olamayacaklarına ve oranın ahalisini köleleştiremeyeceklerine delalet etmektedir. Şayet bu topraklar ganimetçilere mülk olsaydı Hz. Ömer *radiyallahu anh* Sevad arazilerini ganimetçilere vermeyip sahiplerinin mülkiyetinde bırakmazdı. Ganimetçiler de onun (كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ) **"O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir)."**[482] ve (وَالَّذِينَ جَاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ) **"Onlardan sonra gelenler ise"**[483] ayetlerini delil göstermesine karşı çıkarlardı. Bu ayetleri delil göstermesini hepsinin kabul etmesi, savaşla fethedilen yerlere ancak halifenin uygun görmesi durumunda ganimetçilerin mâlik olabileceklerine delalet etmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki ulema, halifenin müşrik esirleri hayatta bırakmayıp öldürme yetkisine sahip olduğu hususunda ihtilaf etmiş değildirler. Eğer bu esirler ganimetçilerin mülkü olsalardı, halifenin müşriklerin diğer mallarını telef etme hakkına sahip olmadığı gibi bu esirleri de öldğrme hakkı olmazdı. Müşrik esirleri öldürme hakkına sahip olduğu gibi, onları hayatta bırakıp ganimetçilere paylaştırma hakkına da sahip olması şunu ispatlamaktadır: Savaşa katılanlar, ele geçirdikleri mallara ve esirlere halife uygun görüp kendilerine paylaştırmadan mâlik olamazlar.

Şu rivayet de bu hükme delalet etmektedir:

Sevri'nin Yahya b. Said'den naklen bildirdiğine göre Said b. Beşir, Sehl b. Ebi Hasme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'i ikiye böldü. Yarısını kendi ihtiyaçları ve karşılaşabileceği musibetler için, yarısını da Müslümanlar için ayırdı. Müslümanlara ayırdığı kısmı on sekiz hisseye böldü. Fethedilen yerlerin tamamı ganimetçilerin mülkü olsaydı, Hayber'in yarısını kendi ihtiyaçları ve karşılaşabileceği musibetler için ayırmazdı. Oysa orayı savaşarak fethetmişti."

---

482 Haşr, 59/7
483 Haşr, 59/10

Buna dair bir delil de şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'yi savaşarak fethetmişti. Mekke halkına lütufta bulunarak onları mülklerinin başında bırakmıştı. Savaşarak elde edilen yerlerin topraklarını ganimetçilere paylaştırma paylaştırmayıp haraç karşılığında eski sahiplerinin mülkiyetinde bırakma şıklarından birini tercih etmede halifenin inisiyatif kullanabileceğine ayet, selef ulemasının icması ve sünnet delalet etmektedir.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Sehl b. Ebi Salih'in babasından naklen bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنَعَتِ الْعِرَاقُ قَفِيزَهَا وَدِرْهَمَهَا، وَمَنَعَتِ الشَّامُ مُدْيَهَا وَدِينَارَهَا، وَمَنَعَتْ مِصْرُ إِرْدَبَّهَا وَدِينَارَهَا، ثُمَّ عُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ)

"Irak (haraç olarak verdiği) kafiz ve dirhemini menedecektir. Şam, iki müd ve bir dinarını menedecektir. Mısır, irdebini menedecektir. Siz, başladığınız (eski) halinize döneceksiniz."[484]

Yani buralardaki haraç arazileri, statülerini koruyacaklardır. Haraç arazisi olmakta devam edeceklerdir. Bu hadisi rivayet ederken Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, üç kez "Ebu Hureyre'nin eti ve kanı bu hadise şahitlik eder" demiştir. Bu hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, arazilerle ilgili olarak insanların üzerlerinde bulunan Allah haklarını vermeye yanaşmayacaklarını, vermemekte eski cahiliyet haline geri döneceklerini haber vermiştir. Bu da Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Sevad arazileri hakkında söylediklerinin sahihliğine ve Allah'ın hukukuna dair mükellefleri yükümlü kıldığı haracın ödenmesinin vacipliğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Sevad arazisiyle ilgili anlattığınız uygulamasını destekleyen bir icma bulunmamaktadır. Çünkü Habib b. Ebi Sabit ve başkaları, Salebe b. Yezid el-Hammani'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Rahbe'de Hz. Ali'nin

484 Ebu Davud, Harac, 29; Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 2/120

radiyallahu anh yanına gittik. Bize, "Birbirinizin yüzüne (kılıçla) vuracak olmasaydınız, Sevad arazilerini aranızda paylaştırırdım" dedi.[485]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sahih rivayete göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, Sevad arazisini ganimetçilere paylaştırmamasını, bu arazileri sahiplerinin mülkiyetinde bırakmasını Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* tavsiye etmiştir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* bu naklettiğiniz şeyi söylemiş olması doğru değildir. Çünkü Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* bu şekilde kendilerine hitap ettiği kimseler ya Sevadı fethedip halifenin tercih hakkına bakılmaksızın oranın mülkiyetini ve toprakların kendilerine paylaştırılmasını hak edenlerdir. Ya da Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* kendilerine hitap ettiği kimseler orayı fethedenler değildi. Yahut kendisi Sevad'ın fethinde hazır bulunanlarla bulunmayanlardan oluşan karışık bir askeri birliğe hitap etmişti. Sevad'ın fethinde hazır bulunmayanlara hitap etmiş olması mümkün değildir. Çünkü ganimetin savaşçıları devre dışı bırakıp onlardan başkalarınaya da fetihte hazır bulunup ganimeti hak edenlerle, hazır bulunmayıp ganimeti hak etmeyenlerden oluşan karışık bir askeri birliğe paylaştırılabileceğini söyleyen hiç kimse yoktur. Çünkü fetihte hazır bulunmayanlara ganimetten pay vererek onları fetihte hazır bulunanlara ortak etmek caiz değildir. Ya da başkalarına değil de sadece fetihte hazır bulunanlara hitap etmiştir. Eğer böyle ise kendilerine hitap ettiği kimseler, halifenin inisiyatif kullanmasına gerek kalmadan ganimeti hak ederler. Bunların hakkını başkalarına vermek caiz olmaz. Aksi halde birbirlerinin yüzüne kılıçla vururlar. Allah'tan en çok sakınılması gereken şey, verilmesi gereken bir hakkı sahibinden başkasına vermektir. Şu da var ki Hz. Ali *radiyallahu anh* bu hitabını diğerlerine değil de sadece fetihte hazır bulunanlara yapmış değildir. Bu da sözünü ettiğiniz rivayetin fasid olduğuna delalet etmektedir.

Naklettiğimiz bu kural ve Hz. Ömer'in Sevad arazilerini paylaştırmayıp eski sahiplerinin mülkiyetinde bıraktığına dair rivayetin sahabe çoğunluğunca sahih kabul edildiği sabit olduktan sonra, insanlar bu hususta farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

485 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/227

Bazıları dediler ki: "Hz. Ömer *radiyallahu anh* Sevad halkını mülklerinin başında bıraktı; ellerinde bulunan mallarına ilişmedi ve onları köleleştirmedi." Bu bizim mezhebimiz müçtehidlerinin de görüşüdür.

Başkaları dediler ki: "Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Sevad halkını arazilerinin başında bıraktı. Lâkin onları ve arazilerini Müslümanların fey'i statüsüne soktu. Kendileri o malların mülkiyetine sahip olamayacaklardı."

Bir başka ulema grubu da şöyle dediler: "Hz. Ömer *radiyallahu anh* onları hür kimseler olarak arazilerinin başında bıraktı. Ancak arazileri artık Müslümanların yararına bir vakıf malı olmuştu."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sevad halkından Müslümanlığı kabul eden kimsenin hür olduğuna, hiç kimsenin onu esir alamayacağı hükmü üzerinde ihtilaf yoktur.

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh*, kendi zamanında Müslümanlığı kabul eden bir acem yöneticisine şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Eğer arazilerinin başında durursan senden cizye almayız. Ancak arazilerin için haraç alırız. Arazilerini bırakıp gidersen onlara sahip olma önceliğimiz vardır."

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, Müslümanlığı kabul eden Nehrül melek yöneticisi hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Eğer daha önceden köle olsalardı, Müslümanlığı kabul etmeleri sebebiyle kölelikleri üzerlerinden kalkmazdı."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ömer ile Hz. Ali, beldeleri fethedilen acem yöneticilerine "Eğer topraklarınızın başında durmazsanız onlara sahip olma önceliğimiz vardır" demişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onlar böyle derken şunu kasdetmişlerdir: "Eğer o toprakları ve arazileri şenlendiremez, imar edemezseniz, Müslümanların oralardaki hakkı olan haraç iptal olmasın diye biz oraları başkalarına dağıtırız."

Mezhebimize göre halife, imar edemeyen kimselerin ellerindeki arazileri alıp başkalarına verir. Önce de anlattığımız gibi Sevad halkından Müslümanlığı kabul edenlerin hür olacakları hükmü sabit olduğuna göre, bedenleri hür kalmaya devam ettiği gibi arazileri de kendi mülkiyetlerinde

kalmaya devam eder. Muhaliflerimize göre halifenin, ganimet erbabının o arazilerin mülkiyetindeki haklarını kesip arazileri, elde edilen haraçlarını Müslümanlara sarfederek onlar için vakıf haline getirmesi caizdir. Aynı şekilde o arazileri eski sahiplerinin mülkiyetinde bırakarak onlardan alacağı haracı Müslümanlara sarfetmesi de caizdir. Çünkü halife tarafından mülkiyetleri ellerinden alınmadıktan sonra Müslümanların o arazilerin mülkiyetini sahiplerinin elinden almaya hakları yoktur. Ancak her iki halde de hakları, o arazilerin haracını almaktır. Onları mülkedinemezler.

Yahya b. Âdem, Hasan b. Salih'in şöyle dediğini nakletmiştir: "İşittiğimize göre ganimet, Müslümanların savaşta galip gelerek ele geçirdikleri yerlerdeki mallardır. Fey' ise sulh yoluyla ele geçirdikleri yerlerdeki mallardır."

Hasan dedi ki: "Şu bizim Sevad bölgesi önceleri Nabtîlerin elindeydi. Farslar onları yendiklerinde farslara haraç vermeye başladılar. Müslümanlar farsları yendiklerinde Sevad bölgesini Müslümanlara bıraktılar. Onların savaşmayan töneticileri kendi hallerine bırakıldılar. Müslümanlar herkesi cizye ödemekle yükümlü kıldılar. Ellerindeki arazileri ölçerek belli miktarda haraç ödemekle de yükümlü kıldılar. Onlardan kimsenin elinde bulunmayan sahipsiz arazilere ise Müslümanlar el koydular. Bu araziler tamamen halifeye ait oldu."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hasan böyle derken şunu kasdetmiş olmalı: Nabtîler Fars diyarında hür olarak yaşamaktayken arazileri kendi mülkiyetlerinde idi. Daha sonra Müslümanlar, kendileriyle savaşan Farsları yendiklerinde, Nabtîler kendileriyle savaşmadıkları için bedenleri ve arazileri Farsların zamanındaki statüsünü korudu. Çünkü onlar Müslümanlarla savaşmamışlardı. Canları ve arazileri sulh yoluyla fethedilen ülkeler ve o ülkelerin insanları gibi bir muameleye tabi tutuldu. Eğer kendileriyle savaşmış olsalardı Müslümanlar onların bedenlerine ve arazilerine mâlik olurlardı. Hz. Ömer'den Sevad arazilerini kendilerine paylaştırmasını isteyen arkadaşlarına karşı çıkıp delil ileri sürmesi söz konusu olmasaydı, o zamanki duruma göre bu, kabul edilebilir bir görüştür. Ancak Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Hasan'ın anlattıkları şeylerle değil, Allah'ın Kitabından deliller ileri sürerek onlara karşı çıkmıştı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Sevad arazilerini, ganimet erbabının gönül rızasıyla o yörenin halkına kirâ ile vermişti. Kiraya da haraç denir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(الْخَرَاجُ بِالضَّمَانِ)

"Haraç, bir şeyi üstlenmenin karşılığı olarak alınır."[486]

Yani satın alınan köle bir müddet çalıştırılıp ondan gelir elde edildikten sonra kendisinde görülen bir kusur sebebiyle sahibine geri verilecek olursa, elde edilen gelir müşteriye kalır. Bu hadisi bu meselede delil göstermek birkaç yönden yanlıştır. Şöyle ki: Hz. Ömer *radiyallahu anh* Sevad arazilerini ganimetçilere paylaştırmayıp haraç karşılığında sahiplerinin elinde bırakırken sahiplerinin muvafakatini almamış, sadece sahabilerle istişarede bulunmuştu. Paylaştırılmasını isteyen ganimet erbabına paylaştırmama sebebini açıklayarak delillerle karşı çıkmıştı. Eğer muvafakatlarını almış olsaydı, aralarındaki tartışma bize nakledildiği gibi o muvafakat da nakledilirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu muvafakatin olduğu nakledilmiştir. Şöyle ki: İsmail b. Ebi Halid, Kays b. Ebi Hazim'in şöyle dediğini nakletti: Biz, halkın dörtte birini teşkil ediyorduk. Hz. Ömer Sevad arazilerinin dörtte birini bize verdi. O araziler üç yıl müddetle elimizde kaldı. Bundan sonra Cerir'in heyeti Hz. Ömer'in yanına gitti. Hz. Ömer, "Allah'a yemin ederim ki, bu paylaştırmadan ötürü sorumlu tutulacak olmasam, size pay ettiğim arazileri elinizde bırakırdım. O arazileri Müslümanlara geri vermenizi gerekli görüyorum" dedi ve dediğini yaptı. Arazileri geri vermesine karşılık Cerir'e seksen dinar verdi.

Sonra bir kadın gelip şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Kavmim bir bedel üzerine seninle uzlaşmış. Ama avucumu altınla doldurmadığın, beni uysal bir deveye bindirmediğin ve kızıl bir kadife kumaş vermediğin takdirde ben seninle uzlaşmam" dedi. Hz. Ömer onun dediğini yaptı."

---

486 İbn Mâce, Ticarat, 43

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu anlatılanlarda Hz. Ömer'in o arazilerin mülkiyetini onlara verdiğine dair bir delil bulunmamaktadır. Onlara haracın dörtte birini vermiş, daha sonra diğer insanlara örnek olsunlar diye haraç ödemesini keserek sadece devletin verdiği maaşlarıyla yetinmelerini uygun görmüş olabilir. Bu, onların gönül rızasıyla olabilir mi hiç? Hz. Ömer *radiyallahu anh*, aldıklarını Müslümanlara geri vermelerini uygun gördüğünü bildirmiş, bundan başka bir uygulama yapmasına imkân olmadığını açıklamıştır. Çünkü ona göre Müslümanlar için daha yararlı olan uygulama buydu. "Avucumu altınla doldurmadığın takdirde seninle uzlaşmam" diyen kadına gelince, ona verdiklerini beytülmalden vermiştir. Çünkü ellerindeki Sevad arazilerini almadan da bunu yapması caizdi. "Haraç, kira bedelidir" sözüne gelince bu birkaç yönden fasittir. Bunlardan biri şudur ki, süreli olarak yapılan kiralamaların mutlaka belli bir süreyle yapılması gerektiği, süre belirtilmeden yapılan kiralamanın caiz olmayacağı hükmü üzerinde ihtilaf yoktur. Şunu da ifade etmeliyiz ki arazileri kiralayanlar ya köle ya da hür olurlar. Köle iseler, efendinin kölesine bir yeri kiraya vermesi caiz değildir. Kiralayanlar hür iseler, kendileri hür kalıp arazileri kendi mülkiyetlerinde kalmayacak. Bu nasıl olur? Şunu da söylemeliyiz ki arazileri kiralayanlar eğer köle iseler, onlardan cizye almak caiz değildir. Çünkü kölelerin cizye ödemekle yükümlü olmadıklarında ihtilaf yoktur. Şunu da söylemek gerekir ki hurma ağacını ve diğer ağaçları kiraya vermenin caiz olmadığında ihtilaf yoktur. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, hurma ağacından ve diğer ağaçlardan ötürü haraç almıştır. Bu da haracın kira bedeli olmadığına delalet etmektedir.

[Haraç Arazilerinin Satın Alınmasının ve Kiralanmasının Hükmü]

Haraç arazilerini satın alma ve kiralamanın caiz olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri, bunda bir sakınca olmadığını söylemişlerdir. Evzai de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Haraç arazilerini kiralamayı mekruh görmekteyim."

Şerik, haraç arazilerini Satın almanın mekruh olduğu görüşünde olup şöyle demiştir: "Bunu yaparak boynuna küçük bir günah ve zillet yükleme."

Tahavi'nin bildirdiğine göre İbn Ebi İmran, Süleyman b. Bekkâr'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Bir adam, haraç arazisine ekin ekmenin hükmünü Muafa b. İmran'a sordu. O, kendisine bu soruyu soran kişiyi bundan menetti. Başka bir adam kendisine, "Ama sen de haraç arazisine ekin ekmektesin!" dedi. Muafa ona şöyle cevap verdi: "yeğenim, kötülükte öncülük yapılmaz."

Şafiî dedi ki: "Müslümanın haraç bölgesindeki hayvanları kiralamasında sakınca olmadığı gibi, haraç arazilerini kiralamasında da sakınca yoktur. Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen (لَا يَنْبَغِي لِمُسْلِمٍ أَنْ يُؤَدِّيَ الْخَرَاجَ وَلَا لِمُشْرِكٍ أَنْ يَدْخُلَ الْحَرَمَ) ***"Müslümanın haraç vermesi, müşrikin de Mescid-i Haram'a girmesi uygun olmaz"***[487] hadisine gelince bu, cizye anlamındaki haraçtır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* haraç arazisi satınaldığı rivayet edilmiştir. Ve o, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتَرْغَبُوا فِي الدُّنْيَا)

"Çiftlik edinmeyin. Yoksa dünyaya rağbet edersiniz."[488]

Abdullah dedi ki: "Razan'daki çiftlik. O ne iyi bir çiftliktir. Medine'deki çiftlik. O ne iyi bir çiftliktir."

Bu sözlerinden anlaşıldığına göre Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* Razan'da çiftliği varmış. Razan ise haraç arazilerinin bulunduğu bir bölgedir. Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, Irak'ın Sevad bölgesinden arazi Satın almışlardır. Bu da iki şeye delalet eder: Birincisi bu araziler, fethedildikleri sırada sahiplerinin

487 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/392
488 Tirmizi, Zühd, 20

mülkiyetinde bırakılmışlardır. İkincisi, Müslümanların haraç arazilerini Satın almaları mekruh değildir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali ile Hz. Ömer, haraç bölgesi ahalisinden Müslümanlığı kabul eden kimseler, eğer arazilerinin başında dururlarsa kendilerinden haraç alınmasına hükmetmişlerdir. İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, zimmilerin arazilerini Satın almayı mekruh gördüğü ve şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Şu kâfirin boynuna Allah tarafından takılan şeyi sen kendi boynuna takma."

İbn Ömer *radiyallahu anh* de buna benzer bir ifadeyle şöyle demiştir: "Kendi boynuna zilleti takma."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Arazi için haraç vermek zillet değildir. Çünkü haraç arazisine sahip olan bir zimmi Müslüman olduğunda bu arazisinden ötürü haraç vermeye devam eder. Ancak cizye ödemez. Haraç ödemek eğer zillet olsaydı, Müslüman olması sebebiyle artık haraç ödemezdi.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنَعَتِ الْعِرَاقُ قَفِيزَهَا) ***"Irak (haraç olarak verdiği) kafizini menedecektir"*** buyurması, haraç arazisine sahip olan mü'minlerin haraç vermekle yükümlü olduklarına delalet etmektedir. Çünkü bu hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın hakkı olan şeyleri Müslümanların gelecekte vermeyeceklerini haber vermektedir. Bilindiği gibi mezkûr hadisin sonunda ***"Siz, başladığınız (eski) halinize döneceksiniz"*** buyurmaktadır. Müslümanların zillete düşürülmeleri gerekmez. Kâfirlerin zillete düşürülmeleri gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾)

9-"Bu mallar özellikle, Allah'tan bir lütuf ve hoşnudluk ararken ve Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir."

Doğrusunu Allah bilir. Yani Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere ve (muhacirlerden) önce Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olan ensara aittir. Muhacirler, ensardan önce Müslüman olmuşlardı. Lâkin ayette kastedilen mana şudur: Muhacirlerin Medine'ye hicret etmelerinden önce oraya yerleşmiş olup İslamla müşerref olanlar, kendilerinden sonra muhacir olarak Medine'ye gelenleri severler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا)

"Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar."

Hasan dedi ki: "Yani ensar, Cenab-ı Allah'ın lutfedip onlara verdiği şeylerden ötürü muhacirleri kıskanmazlar."

Bu ayetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Ensar, muhacirlere yaptıkları harcamalardan dolayı içlerinde bir sıkıntı duymazlar.

(وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ)

"Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler."

Kendileri muhtaç olsalar bile yaptıkları harcamalarda muhacirleri kendi nefislerine tercih ettiklerinden ötürü Cenab-ı Allah, ensarı övmüştür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek 'Yanımda bir dinar var' dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onu kendin için harca"*** buyurmuştu.

Adam 'bir dinarım daha var' deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Onu ailen için harca"*** buyurmuştu.

Adam 'bir dinarım daha var' deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onu sadaka olarak ver"*** buyurmuştu.[489]"

Bir adam altından imal edilmiş miğfere benzer bir şey getirip, 'Ey Allah'ın Resûlü, benim bundan başka bir malım yoktur. Bunu sadaka olarak ver' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yüzünü ondan başka tarafa çevirdi. Bu defa adam öbür taraftan kendisine yaklaştı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yine yüzünü başka tarafa çevirdi. Fakat adam aynı şeyi tekrar söyledi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* o nesneyi alıp ona fırlattı. Eğer kendisine isabet etseydi onu yaralardı. Sonra şöyle buyurdu: ***"Onlardan biri sahip olduğu her şeyi getirip sadaka olarak veriyor. Sonra da oturup insanlara elini açıyor. Sadaka ancak ihtiyaç duyulandan artanı vermektir."***[490]

Rivayet olunduğuna göre eski püskü elbiseli bir adam Mescid-i Nebevi'ye girdi. O sırada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* minberdeydi. Adama, ayağa kalkmasını emretti. (Onun halini gören) insanlar sadaka olarak ortaya giysiler bıraktılar. O giysilerden ikisini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona verdi. Sonra yine sadaka vermeleri için insanları teşvik etti. Bu defa o adam iki giysiden birini ortaya bıraktı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun böyle yapmasını hoş karşılamadı.[491]

Bu rivayetlerde insanın başkalarını kendine tercih etmesi hoş karşılanmamış, insanın önce kendi nefsinin ihtiyaçları için harcama yapması, bundan artan kısmın sadaka olarak verilmesi emredilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı insanların mallarının tamamını sadaka olarak vermelerini hoş karşılamamıştı. Çünkü onların yoksul düşmeleri durumunda sabredeceklerine güvenememiş ve ihtiyaçlarına harcayacak bir şey bulamayınca dilenmeye mecbur kalmalarından korkmuştu.

Yukarıdaki rivayetlerde de görüldüğü gibi "Onlardan biri sahip olduğu her şeyi getirip sadaka olarak veriyor. Sonra da oturup insanlara elini açıyor" demişti. O, bu durumdaki insanların başkalarını kendi nefislerine

489 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/768

490 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/304

491 Ebu Davud, Zekât, 39

tercih ederek bütün mal varlıklarını sadaka olarak vermelerini hoş karşılamamıştı. Başkalarını kendi nefislerine tercih ettiklerinden ötürü Allah tarafından övülen ensara gelince onlar böyle değillerdi. Aksine Yüce Allah'ın da buyurduğu gibi onlar, (وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ) **"Zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabreden"**[492] kimselerdi. Onların başkalarını kendi nefislerine tercih ederek mallarını onlara infak etmeleri, ellerinde tutmalarından daha faziletli idi. Yoksulluğa sabredemeyecek olan kimselerin başkalarını kendi nefislerine tercih ederek mallarını onlara infak etmektense kendi ellerinde tutmaları daha iyidir.

Muharip b. Disar, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından birine bir koyun başı hediye edildi. O sahabi, "Falan kişi ve ailesi buna bizden daha muhtaçtır" diyerek o başı onlara gönderdi. O da bir başkasına gönderdi. Derken o baş dokuz evin arasında dolaştırıldı ve sonunda yine ilk eve getirildi. Bunun üzerine şu ayet indi:

(وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)

"Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir."[493]

A'meş'in bildirdiğine göre Câmi' b. Şeddad, Esved b. Hilal'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Abdullah'a gelerek şöyle dedi: "Ey Abdurrahman'ın babası, **"Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa"** ayetinin hedefi olmaktan korkuyorum. Allah'a yemin ederim ki, verebileceğim bir malım olduğunda hemen onu vermemeye güç yetiriyorum."

Abdullah ona şöyle cevap verdi: "Bu cimriliktir. Cimrilik ne kadar da kötü bir şeydir. Lâkin ayette geçen (شُحَّ) kelimesi, kardeşinin malını haksız yere almandır."

492 Bakara, 2/177
493 Haşr, 59/9

Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ) **"Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa"** ayeti, haram mal biriktirip zekâtını vermemek anlamına gelmektedir."

بسم الله الرحمن الرحيم

60- MÜMTEHİNE SÛRESİ

[Dostluk ve Düşmanlık]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ
اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ
وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَاداً فِي سَبِيلِي
وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَا اَخْفَيْتُمْ
وَمَا اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾)

1-"Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa mutlaka doğru yoldan sapmıştır."

Rivayet olunduğuna göre bu ayet, kendilerine samimi görünmek maksadıyla Hâtıp b. Ebi Beltaa'nın kureyş kâfirlerine mektup yazması üzerine inmiştir. Cenab-ı Allah, Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan haberdar etti. O da Hâtıb'ı çağırıp ona ***"Şu mektubu sen mi yazdın?"*** diye sordu.

"Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Seni buna iten sebep neydi?"*** diye sordu. Hâtıp şöyle cevap verdi: "Allah'a yemin ederim ki, Müslüman olduğumdan beri Allah hakkında hiç şüphem olmadı. Lâkin ben, Kureyşliler arasında garip bir adamım. Mekke'de malım ve çocuklarım vardır. Bunu yapmakla onları Kureyşlilerin kötülüklerinden korumak istedim."

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, "Bana izin ver de şunun boynunu vurayım Ya Resulallah" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ona şöyle karşılık verdi: ***"Yavaş ol bakalım ey Hattab'ın oğlu! Bu, Bedir savaşına katılmıştı. Ne biliyorsun, belki de Allah, Bedir'e katılmış olanlara şunu bildirmiştir: Dilediğinizi yapın. Şüphesiz ben sizi bağışlarım."***[494]

Abdullah b. Muhammed de **"Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin"** ayetinin açıklamasıyla ilgili olarak bunu Zühri tarikı ile Urve b. Zübeyr'den bu manada rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hâtıb'ın bu yaptığı, görünürde dinden çıkmayı gerektiren bir fiil değildir. Çünkü o, kişinin kendini korumak için takıyye yaparak küfür kelimesini söylemesinin mübah oluşu gibi, çocukları ile malını korumak için de böyle yapmasının caiz olduğunu zannetmişti. Yazdığı mektup ortaya çıktığında böyle bir zanda bulunduğu anlaşılmıştı. Bu, onun kâfir olmasını gerektirmez. Eğer gerektirseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan tevbe etmesini isterdi. Tevbe etmesini istemediğine ve söylediklerini doğruladığına göre, onun mürted olmadığı anlaşılmıştır. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, boynunu vurmak için izin istemesi, onun böyle bir te'vilde bulunmaksızın bu mektubu yazdığını zannetmiş olmasından ötürüydü.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ömer'i, Hâtıb'ı öldürmekten menederken onun Bedir savaşına katılmış olmasını gerekçe göstermiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Ne biliyorsun, belki de Allah, Bedir'e katılmış olanlara şunu bildirmiştir: Dilediğinizi yapın. Şüphesiz ben sizi bağışlarım."*** Bu sözleriyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onun öldürülmesine engel olan sebebin, Bedir savaşına katılması olduğunu bildirmiştir."

494 Hâkim, Müstedrek: 3/341

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin zannettiğiniz gibi değildir. Çünkü onun Bedir savaşına katılmış olması, kâfir olmasına ve kâfir olduğu takdirde cehennem ateşini hak etmesine engel değildi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözleri aslında şu anlama gelmekteydi: Ne biliyorsun, belki de Cenab-ı Allah, Bedir savaşına katılmış olan kimselerin daha sonra günah işleseler bile, tevbe etmeden ölmeyeceklerini bilmiştir. Hayatta bırakıldığı takdirde tevbe edeceğini bildiği kimselerin öldürülmesini Cenab-ı Allah'ın emretmesi veya tevbe etmesinin yolunu kesmesi caiz değildir. Şu halde bu sözleriyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu kasdetmiş olabilir: Yüce Allah, günah işlemiş olsalar bile Bedir savaşına katılmış olanların eninde sonunda tevbe edip kendisine yöneleceklerini bilmektedir.

Bu ayet mal ve evlada zarar gelmesinden korkmanın, kişinin kendi canına zarar gelmesinden korkması gibi olmayıp takıyye yaparak küfür kelimesini söylemeyi mübah kılmadığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah mü'minleri, Hâtıb'ın mal ve evladına zarar gelmesinden korktuğu için o yaptıklarını yapmaktan menetmiştir.

Aynı şekilde mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kendisine 'Ya kâfir olursun ya da oğlunu öldürürüm' denilen kimsenin kâfir olması caiz değildir."

Bazıları dediler ki: "Bir kimsenin alacaklı olduğu şahıs, 'Borcun bir kısmını indirmezsen sana borçlu olduğumu ikrar etmem' dediğinde alacaklının indirim yapması sahih olmaz. Kişinin malının elden gitmesinden korkması, alacağından indirim yapmaya zorlanması gibidir."

Zannedersem bu, İbn Ebi Leyla'nın görüşüdür. Bu anlattıklarımız, bizim görüşümüzün sahihliğine delalet etmektedir. Hâtıb ile ilgili ayet, mala ve aile efradına zarar gelmesinden korkmanın, takıyye yapmayı mübah kılmadığına delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, hicret etmeyi mü'minlere farz kılmıştır.

Mal ve aile efradı uğruna hicretten geri durma mazeretini kabul etmemiş ve şöyle buyurmuştur:

(قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ)

"De ki: «Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin!»"[495]

(قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْاَرْضِ قَالُوا اَلَمْ
تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا)

"Onlar, «Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik» derler. Melekler, «Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!» derler."[496]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهٗ اِذْ قَالُوا
لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ
وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ اَبَداً حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ
اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ
شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾)

4-"İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, «Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret

495 Tevbe, 9/24
496 Nisâ, 4/97

belirmiştir» demişlerdi. Yalnız İbrahim'in, babasına, «Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez» sözü başka. Onlar şöyle dediler: «Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır.»"

Ayette geçen (وَالَّذِينَ مَعَهُ) **"ve onunla birlikte olanlar"** ifadesiyle diğer peygamberlerin kastedildiğini söyleyenler olduğu gibi, onunla birlikte iman eden kimselerin kastedildiğini söyleyenler de vardır. Yüce Allah, kâfirlere karşı düşmanlığı ortaya koymada onların örnek alınmasını emretmiştir.

(اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ
وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ اَبَدًا)

"Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir" buyurmakla da bizimle kâfirler arasındaki dostluğa son vermiştir. Bu, mü'minlerin uyup itaat ettikleri bir hükümdür.

(اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ)

"Yalnız İbrahim'in, babasına verdiği sözü bundan hariçtir."

Bu cümle ile kişinin, kâfir babası için dua edemeyeceği, bu hususta İbrahim'in (a.s) örnek alınamayacağı bildirilmiştir. İbrahim (a.s) babasına, senin için mağfiret dileyeceğim demişti. Çünkü babası, iman ettiğini ona bildirmiş, o da babası için mağfiret dileyeceği va'dinde bulunmuştu. Cenab-ı Allah, babasının münafık olduğunu kendisine haber verdi. Babasının Allah düşmanı olduğu anlaşılınca ondan uzaklaştı ve onunla olan ilişkisini kesti. Cenab-ı Allah, kâfir baba için mağfiret dileme dışında her hususta İbrahim'in (a.s) örnek alınmasını emretti.

(رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَآ
اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾)

5-"«Ey Rabbimiz! Bizi, inkar edenlerin zulmüne uğratma. Bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.»"

Katade dedi ki: "Onları bize üstün getirip de kendilerini haklı görmelerine imkân verme ya Rab."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Onları üzerimize musallat kılıp da bizi onların zulmüne maruz bırakma ya Rab."

Müşriklere Sıla-i Rahim

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾)

8-"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever."

Hişam'ın bildirdiğine göre babası Urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Esma, "Müşrik bir annem var. Bana geldiğinde ona sıla-i rahmin gereği olarak iyi davranayım mı?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Evet, ona sıla-i rahmin gereğini yap"*** diye cevap verdi.[497]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا اِلَيْهِمْ) **"kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan"** ibaresi, zimmilere sadaka vermenin caizliğine dair genel bir hüküm ifade etmektedir. Çünkü onlar, bizimle savaşan kimseler değildirler. Mezkûr ayette harbî kâfirlere sadaka vermek yasaklanmıştır.

497 İbn Hıbban, Sahih: 2/197

Bununla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ)

"Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşanları dost edinmekten men eder."[498]

Bu konuda başka rivayetler de vardır. Şöyle ki: Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, (لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ) **"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez"** ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[499] ayeti ile neshedilmiştir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَاٰتُوهُمْ مَا اَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْئَلُوا مَا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَا اَنْفَقُوا ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾)

10-"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kafirlere helal değillerdir. Kafirler de müslüman hanımlara helal olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikahlarına tutunmayın. (Zira bu nikahlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kafir

498 Mümtehine, 60/9
499 Tevbe, 9/5

kocalarından) isteyin. Kafirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Zühri'nin Urve'den naklen bildirdiğine göre Misver b. Mahreme, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hudeybiye barış antlaşması sırasında Süheyl b. Amr'ın Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı ileri sürdüğü şartlardan biri şu idi: "Senin dinine mensup biri olsa bile bizim taraftan biri sana gelecek olursa, onu mutlaka bize iade edeceksin."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine gelen Ebu Cendel'i bu şart sebebiyle babası Süheyl b. Amr'a geri verdi. O dönemde kendisine gelen erkekleri -Müslüman da olsalar- Mekkelilere iade etti. Mü'min kadınlar da muhacir olarak Medine'ye geldiler. Ukbe b. Ebi Muayt'ın yetişkin kızı Ümmü Gülsüm da o sırada Mekke'den çıkıp Medine'ye Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gelmişti. Ailesi gelip onu kendilerine geri vermesini Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* istediler. Bunun üzerine Cenab-ı Allah bu muhacir kadınlar hakkında (اِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ) **"Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde"** ayetini indirdi.

Urve dedi ki: Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* bana anlattığına göre "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, muhacir olarak kendisine gelen kadınları, (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ) **"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar sana biat etmek üzere geldikleri zaman"**[500] ayeti uyarınca imtihan ediyordu. Onlardan bu şartları kabul edenlere, sözlü olarak ***"Seninle biatleştim"*** derdi. Allah'a yemin ederim ki eli, kendisiyle biatleşen kadınların eline değmedi."[501]

İkrime b. Ammar'ın bildirdiğine göre Ebu Zümeyl, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hudeybiye barışında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mekkelilerle "Müslümanlardan biri kâfirlere katılacak olursa kâfirler onu iade etmeyeceklerdi. Ama

500 Mümtehine, 60/12
501 Buhari, Şurut, 16

kâfirlerden biri Müslümanların arasına katılacak olursa, Müslümanlar onu iade edeceklerdi" şart üzerine bir anlaşma yaptı."

Hakem'in bildirdiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hudeybiye barışı şu şart üzerine yapılmıştı: 'Mekkelilerden Müslüman olup Medine'ye gelenler iade edileceklerdi.' Barış antlaşmasının yapılmasından sonra Mümtehine suresi indi. Mekkelilerin kadınlarından Müslüman olup Medine'ye gelenlere, niçin geldikleri soruluyordu. Eğer kocasını istemediğinden ötürü ondan kaçıp kurtulmak için gelmiş ise Mekke'ye iade ediliyordu. Ama İslam'a olan arzu ve rağbeti sebebiyle gelmişse Medine'de tutuluyor ve kocasının evlenirken ona verdikleri geri veriliyordu."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hudeybiye barış antlaşması, ya kadınları içermeyecek şekilde sadece Müslümanların saflarına katılan erkeklerin iadesini içerecek şekilde yapılmıştı. Ya da Müslümanlarına saflarına katılan hem erkeklerin hem de kadınların iadesini içerecek şekilde yapılmıştı. Ancak daha sonra kadınlarla ilgili hükmü neshedilmişti. İki ihtimalden kuvvetli olan da bu ikincisidir. Her ne kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kadınlardan Müslüman olarak kendisine gelenlerden hiçbirini iade etmemişse de bize göre bu mümkündür. Zira fiil işlenmese bile, işlenmesine imkân bulunduktan sonra neshedilmesi caizdir. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) **"Ey iman edenler!"** ifadesiyle mü'minlere hitap edilmektedir. Ama asıl kastedilen muhatap, kadınlar hicret edip kendisinin yanına vardıklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dir. Çünkü onların imanlarını imtihan edecek olan mü'minler değil, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* idi. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yokluğunda diğer mü'minler kastedilmişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ)

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını bilirseniz..."[502]

502 Mümtehine, 60/10

Yani mü'min olduklarını kesin olarak değil de görünürde bilirseniz... Çünkü hakikaten mü'min olduklarını kesin olarak bilmek mümkün değildir.

Bu, tıpkı Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin şu ifadesine benzemektedir:

(اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا)

"Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şahitlik ettik."[503]

Yani kardeşleri, Bünyamin'in hırsızlık ettiğine, zahiri bilgilerine dayanarak şahitlik ettiler. Çünkü gerçekte o hırsızlık yapmış değildi.

(وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ)

"(Sana söz verdiğimiz zaman) gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik" cümlesine dikkatle bakıldığında, onun hırsızlık yaptığına zahiren hükmettikleri anlaşılacaktır. Çünkü hükümdarın ölçeğini onun yükünde bulmuşlardı. Bu, görünürde âdil olan kimselerin şahitliğine benzemektedir. Bu vasıftaki şahitlerin şehadetinin zahiren doğruluğuna hükmetmemizi ve gereğini yapmamızı Cenab-ı Allah emretmiştir. Bu şekilde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bize gelen ahad haberleri de kabul etmemiz gerekmektedir. Yüce Allah bu ayetle, iman ettiğini bildiren kimsenin mü'min olduğunu kabul etmek ve kendisiyle Rabbi arasında olanlara dair bize verdiği haberin doğruluğuna hükmetmekle bizi yükümlü kılmıştır. Bu, bir kişinin başkalarınca muttali olunamayan bir hali hakkında bilgi veren kimsenin söylediklerini doğru kabul etmek gerektiğine dair bir delildir. Mesela bir kadın âdet görmekte olduğunu veya temizlik dönemine girdiğini ya da hamile olduğunu söylerse; yahut bir erkek karısına hitaben "Sen âdet görmeye başladığında boşsun" veya "Temizlik dönemine girdiğinde boşsun" dediğinde kadının bu hususta ifadesine itibar edilir.

Atâ, (اِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ) **"Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde"** ayetini okuduğunda şöyle dedi: "O kadınların imanlarını ancak zahiri ifadelerine bakarak anlayabiliriz."

503 Yusuf, 12/81

Katade dedi ki: "O kadınların imtihanı, sadece din için, İslam'a rağbet ettikleri için, Yüce Allah'ı ve Resûlü'nü sevdikleri için Medine'ye muhacir olarak geldiklerini tespit etmekti."

Diyar Farklılığı Sebebiyle Eşlerin Ayrı Düşmeleri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ
لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ)

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar."[504]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette, diyar farklılığı sebebiyle eşlerin birbirlerinden ayrı düşeceklerine dair birden fazla delil vardır. Diyar farklılığından maksat, eşlerden birinin daru'l harp vatandaşı, diğerininse darül İslam vatandaşı olmasıdır. Şundan ki: Darül İslam'a hicret eden kadın, darül İslam vatandaşı olur. Kocası, kâfirliği üzere daru'l harp vatandaşı kalmakta devam ederse diyarları farklı olur. Bu sebeple birbirlerinden ayrı düşmüş ve boşanmış olacaklarına Cenab-ı Allah şu ayetle hükmetmiştir: (فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ) **"Onları kâfirlere geri göndermeyin."** Aralarındaki evlilik bağı devam etseydi, onları eş olarak almada kocaları öncelik hakkına sahip olurlardı. Diledikleri zaman evliliklerine devam edebilirlerdi.

Bunların boşanmış olacaklarına şu ayet de delalet etmektedir:

(لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ)

"Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar."

504 Mümtehine, 60/10

Bunların boşanmış olacaklarına şu cümle de delalet etmektedir:

(وَاٰتُوهُمْ مَّا اَنْفَقُوا)

"Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verin."

Ayetin bu kısmı bunların diyar farklılığı sebebiyle birbirlerinden ayrı düşeceklerine delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, kendilerine kocaları tarafından verilmiş olan mehrin geri verilmesini emretmektedir. Evlilikleri devam etseydi, kocaları mehri geri alma hakkına sahip olmazlardı. Çünkü hem kadının üreme organına, hem de o organın bedeli olan mehire sahip olması mümkün olmaz.

Bunların boşanmış olacaklarına şu ayet de delalet etmektedir:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ)

"Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Şayet ilk kocaları ile nikâhları devam etseydi, o kadınların başka erkeklerle evlenmeleri caiz olmazdı.

Bunların boşanmış olacaklarına şu ayet de delalet etmektedir:

(وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ)

"Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.)"

(الْعِصَمَةُ) kelimesi menetmek anlamına gelmektedir. Yüce Allah, daru'l harp vatandaşı olan kocası sebebiyle bir kadınla evlenmemizi yasaklamıştır.

Daru'l harp vatandaşı olup da Müslüman olarak bize gelen bir kadının hükmü hakkında ilim erbabı farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Daru'l harp vatandaşı olup da Müslüman olarak ülkesini terkedip bize gelen ve daru'l harpte kâfir bir kocası bulunan kadın, kocasından boşanmış sayılır. Başka bir erkekle evlenmek için iddet beklemesine gerek yoktur."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Bu durumdaki bir kadının başka bir erkekle evlenebilmek için iddet beklemesi gerekir. Kocası da Müslüman olursa, bu kadın ancak yeni bir nikâh kıyarak kendisine helal olur." Sevri de bu görüştedir.

Mâlik, Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Bu kadının üç hayız görmesinden önce kocası Müslüman olursa, birbirlerinden ayrılmış olurlar."

Şafiî'ye göre bu meselede daru'l harp ile darül İslam arasında fark yoktur. Ona göre diyarın hükmü yoktur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Katade'nin bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yahudi veya Hristiyan bir kadın, kocasından önce Müslüman olursa, ikisi de hicret diyarında bulundukları sürece kocası onunla evliliğini devam ettirmede öncelik hakkına sahiptir."

Şeybani'nin bildirdiğine göre Seffah b. Matar, Davud b. Kerdus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Beni Tağlib Hristiyanlarından bir erkek, Beni Temim kabilesinden Hristiyan bir kadınla evliydi. Kadın Müslüman oldu. Ama kocası Müslüman olmaya yanaşmadı. Hz. Ömer *radiyallahu anh* onları birbirinden ayırdı."

Leys, Atâ ile Tavus ve Mücahid'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "İkisi de Hristiyan olan evli bir çiftten kadın Müslüman olduğunda kocası da onunla birlikte Müslüman olursa, evlilikleri devam eder. Ama kocası onunla birlikte Müslüman olmazsa, yetkili otorite onları birbirinden ayırır."

Katade, Mücahid'in bu mesele hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman olan kadın iddet beklemekteyken kocası da Müslüman olursa, evlilikleri devam eder. Ama kocası onunla birlikte Müslüman olmazsa, yetkili otorite onları birbirinden ayırır." Haccac, Atâ'nın da böyle dediğini rivayet etmiştir. Hasan ile İbn Müseyyeb de böyle demişlerdir.

İbrahim dedi ki: "Koca Müslüman olmayı kabul etmezse, yetkili otorite onları birbirinden ayırır."

Abbad b. Avvam'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hristiyan kadın kocasından önce Müslüman olursa, o kiminle evleneceği konusunda karar verme hakkına başkalarından daha fazla hakka sahiptir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu meselede üç farklı görüş ortaya koyarak ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki:

Hz. Ali *radiyallahu anh* dedi ki: "Hicret diyarında oldukları sürece kocası onunla evliliğini sürdürmede öncelik hakkına sahiptir."

Bize göre bu, "ikisi aynı diyarda oldukları sürece" anlamına gelmektedir. Diyarları ayrıldığında; biri daru'l harpte, diğeri darül İslamda olduğunda kadın ile kocası birbirinden bain olarak boşanmış olurlar.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Kadın Müslüman olur da kocası Müslüman olmaya yanaşmazsa birbirlerinden ayrılırlar." Darül İslamda olsalar da hüküm böyledir.

Görüşlerini naklettiğimiz diğerleri dediler ki: "İddet bekleme sürecinde iken bu kadının kocasıyla evliliği devam eder. İddet sona erince ayrılık meydana gelir."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kadın, Müslüman olunca kocasından ayrılmış olur."

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, aynı diyarda olduklarında kadın, Müslüman olunca kocasından ayrılmayacağı hükmü üzerinde ittifak etmişlerdir.

Kadının Müslüman olup kocasının Müslüman olmaya yanaşmaması durumunda bu çiftin ne zaman birbirinden tefrik edileceği hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Eşler zimmi iseler, Müslüman olması için kocaya teklifte bulunulmadan ayrılık meydana gelmez. Koca, yapılan teklif üzerine Müslüman olursa, evlilik devam eder. Aksi halde yetkili otorite onları birbirinden ayırır. Bu, Hz. Ali ile

Hz. Ömer'den rivayet edilen görüşle aynı anlamdadır. Onlar dediler ki: Eşler harbî olup daru'l harpte iseler, kadın Müslüman olduktan sonra üç hayız görmedikçe evlilikleri devam eder. Koca Müslüman olmadan kadın üç hayız görürse, yetkili otorite onları birbirinden ayırır. Kadının üç hayız görmesini esas aldığı rivayet edilen selef âlimleri, daru'l harpte bulunan evli harbî çifti kasdetmiş olabilirler.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Harbî çiftten herhangi biri Müslüman olup İslam diyarına gelir de diğeri daru'l harpte kalırsa, diyarları farklı olduğu için aralarında ayrılık meydana gelir." Bu görüşün sahihliğine mezkûr ayetin birkaç yönden delalet ettiğini anlatmıştık.

Bunların boşanmış olacaklarına şu ayet de delalet etmektedir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı."[505]

Rivayet olunduğuna göre Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, bu ayetin Evtas muharebesinde esir alınan ve müşrik erkeklerle evli bulunan kadınlar hakkında indiğini söylemiştir. O kadınlar esir alındıkları için Müslüman erkeklere bu ayetle mübah kılınmışlardı.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Esir alınanlar dışındaki evli kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak, zinadır."

Esir alınan kadınlar hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لا تَوطَأ حَامِلٌ حتى تَضَعَ ولا غيرُ ذاتِ حَملٍ حتَّى تحيضَ حَيْضةً)

"Doğum yapıncaya kadar hamile kadınla, bir âdet görmedikçe da hamile olmayan kadınla cinsel ilişkide bulunulmaz."[506]

505 Nisâ, 4/24

506 Ebu Davud, Nikâh, 44

Kocası kendisiyle birlikte esir düşmemiş ise kocası daru'l harpte olsa bile esir alınan kadınla rahminin temizlenmesinden sonra cinsel ilişkide bulunmanın caiz olduğu hükmü üzerinde fakihler görüş birliği etmişlerdir. Bu kadın ya Müslüman olduğu için veya kocasıyla kendisi ayrı diyarlarda oldukları yahut başkasının cariyesi olduğu için önce anlattığımız gibi birbirlerinden ayrılmış olurlar. Fakihlerin tamamı, kadının Müslüman olmasının ayrılığı hemen gerektirmeyeceği hükmü üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Şu hüküm sabit olmuştur ki, esir alınan kadının cariye olarak başkasının mülkiyetine geçmesi, üzerindeki nikâhı ortadan kaldırmaz. Şundan ki, evli bir cariye satıldığında kocasından ayrılmaz. Aynı şekilde evli bir cariyenin efendisi öldüğünde, cariyenin mülkiyetinin mirasçılara intikal etmesi, üzerindeki nikâhı ortadan kaldırmaz. Şu halde esir düşen kadını kocasından ayıran tek sebep, kocasıyla ayrı diyarlarda olmalarıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Eşlerin ayrı diyarlarda olmaları, ayrılmış olmalarını gerektirmez. Çünkü Müslüman bir kişi güvence/eman alarak darülharbe girdiğinde karısıyla arasındaki nikâh bağı çözülmez. Aynı şekilde harbî bir kimse de güvence/eman alarak darül İslam'a girerse karısıyla arasında ayrılık meydana gelmez. Yine bunun gibi daru'l harpteki evli bir çift Müslüman olur da bunlardan yalnız biri İslam diyarına gelirse eşinden ayrılmış olmaz. Bundan da anlıyoruz ki diyar farklılığının, eşlerin birbirinden ayrılmasına etkisi yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Diyar farklılığının manası, senin anladığın şekilde olmayıp şu şekildedir: Eşlerden birinin Müslüman veya zimmi olarak İslam diyarının vatandaşı olması, diğerinin ise kâfir bir harbî olarak daru'l harp vatandaşı olmasıdır. Bir daru'l harpte diğeri darül İslamda olsa bile her ikisi de Müslüman iseler, aslında onlar aynı diyarın insanları sayılırlar.

Bize muhalif olan kişi, şu rivayeti itiraz mahiyetinde ileri sürebilir:

Yunus'un Muhammed b. İshak'tan naklen bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(رَدَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَتَهُ زَيْنَبَ عَلَى أَبِي
الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ بِالنِّكَاحِ الأَوَّلِ)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem kızı Zeyneb'i, aradan altı yıl geçtikten sonra Ebu'l Âs b. Rebî'e ilk nikâh(ları) ile yeniden verdi."[507]

Zeynep *radiyallahu anh* Medine'ye hicret etmiş, kocası müşrik olarak Mekke'de kalmıştı. (Kocası Müslüman olduktan sonra) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ilk nikâh akidlerine dayanarak Zeyneb'i *radiyallahu anh* kocasına geri verdi. Bu rivayet, diyar farklılığının eşlerin birbirinden ayrılmasına neden olmayacağına delalet etmektedir.

Bu rivayeti itiraz mahiyetinde ileri süren muhalifimize şöyle deriz:

Bu rivayeti karşı delil olarak ileri sürmek, birkaç sebepten ötürü sahih değildir. Şöyle ki:

1-Rivayette, ***"aradan altı yıl geçtikten sonra Zeyneb'i kocasına ilk nikâhları ile geri verdi"*** denilmektedir. Kadının Müslüman olarak İslam diyarına hicret edip de kocasının müşrik olarak daru'l harpte kalması durumunda, kadının üç hayız gördükten sonra kocasına ilk nikâh ile geri verilmeyeceği hükmü üzerinde fakihler ittifak etmişlerdir. Bilindiği gibi altı senede kadının üç hayız görmemesi, normal bir şey değildir. Dolayısıyla bu delil burada geçersiz hale gelmiştir.

2-Halid'in İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yahudi bir kadın kocasından önce Müslüman olursa o, kendi nefsine daha fazla mâlik olur."

İbn Abbas'a *radiyallahu anh* göre kadın Müslüman olmakla kocasından ayrılmış olur. İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, kendisinden yaptığı rivayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmesi caiz değildir.

3-Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, kendi babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlllah *sallallahu aleyhi ve sellem* kızı Zeyneb'i *radiyallahu anh*, ikinci bir nikâhla Ebu'l Âs'a verdi."

Bu rivayet, Davud b. Husayn'ın rivayetiyle çelişmektedir. Bununla birlikte o hadis, kabulde daha önceliklidir. Şayet sahih ise İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* hadisi, Ebu'l Âs'ın Müslüman olmasından somra Zeyneb'in

507 Tirmizi, Nikâh, 43

radiyallahu anh onun eşi olduğunu haber vermektedir. O hadiste, ikinci bir nikâh akdinden bahsedilmemektedir.

Amr b. Şuayb'ın rivayetinde ise Ebu'l Âs'ın Müslüman olmasından sonra Zeyneb'in *radiyallahu anh* ikinci bir nikâh akdi ile ona verildiği haber verilmektedir.

Bu rivayet kabule daha layıktır. Çünkü birinci rivayette görünen durum haber verilmektedir. İkincisinde ise daha sonra meydana gelen ve ravinin bildiği bir durum haber verilmektedir. Bu, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihramlı iken Meymune *radiyallahu anh* ile evlendi" rivayetine benzemektedir.

Yezid b. Esamm'ın rivayetinde ise "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ihramlı değilken Meymune *radiyallahu anh* ile evlendi" denilmektedir.

Biz deriz ki: Burada İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* rivayeti öncelikle kabul edilir. Çünkü onun rivayetinde sonradan meydana gelen bir halden (ihramlılık halinden) bahsedilmektedir. Diğer rivayette, yani Yezid b. Esamm'ın rivayetinde ise görünen bir durumdan bahsedilmektedir.

Buna şöyle bir örnek de verilebilir: "Kocası hür iken Berire'yi azad etti."

Başka bir rivayette ise "Kocası köle iken Berire'yi azad etti" denilmektedir.

Burada da ilk rivayet kabulde önceliklidir. Çünkü orada sonradan meydana gelen ve ravinin bildiği bir halden (kocanın hürlüğünden) bahsedilmektedir. İkinci rivayette ise sadece görünen durumdan bahsedilmektedir. Başka bir halin meydana gelmiş olmasından bahsedilmemektedir.

[Harbî Kocasını Terk Edip İslam Diyarına Hicret Eden Kadının Başkasıyla Evlenmesi]

Ebu Hanife, harbî kocasını terkedip İslam diyarına hicret eden kadının başkasıyla evlenmek için iddet beklemesine gerek olmadığını söylemiştir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ)

"Bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

İddet beklemelerine gerek olmaksızın bu kadınlarla evlenilebileceği bildirilmiştir.

Ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ)

"Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.)"

(الْعِصَمَةُ) kelimesi menetmek anlamına gelmektedir. Daru'l harpte harbî olan kocaları var diye bu kadınlarla evlenmeye yanaşmamanın doğru olmadığı bildirilmiştir. Ayette geçen (الْكَوَافِر) kelimesinin kâfir erkekleri kapsaması mümkündür. Bu ayetin zahirinden anlaşıldığına göre burada bu kelimeyle erkekler kastedilmiştir. Çünkü muhacir kadınların durumu anlatılırken bu kelime ayette yer almıştır. Şunu da belirtmeliyiz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, esir alınan müşrik kadınların bir âdet görerek rahimlerinin temizlenmesinden sonra onlarla cinsel ilişkide bulunulabileceğini bildirmiştir ki bir âdet görerek rahmin temizlenmesi, iddet değildir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Cariyenin iddeti, iki hayız görmesidir"*** buyurmuştur.[508]

Bu ayette kastedilen mana, diyarları farklı olan eilerin birbirlerinden ayrılmış ve boşanmış olmalarıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَسْئَلُوا مَا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَا اَنْفَقُوا)

"Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (Müslüman olan ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler."

508 İbn Mâce, Talak, 30

Ma'mer, Zühri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Burada kastedilen, mehrin geri verilmesidir. Darülharbe giden Müslüman kadının mehrini onlardan isteyin. Onlar da İslamiyeti kabul edip İslam diyarına gelen kadınlarının mehrini Müslümanlardan istesinler. Mü'min olanlar, Allah'ın hükmünü kabul ettiler. Müşriklerse kabule yanaşmadılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ
فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا اَنْفَقُوا)

"Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız, eşleri gidenlere sarf ettikleri (mehir) kadarını verin."[509]

Bu ayette Yüce Allah Müslümanlara, Müslüman olarak İslam diyarına gelen kadınların müşrik kocalarına verecekleri mehirin bir kısmını ayırıp, kendilerinden birinin darülharbe giden karısının mehri olarak kocasına vermelerini emretmektedir.

(وَسْئَلُوا مَا اَنْفَقْتُمْ)

"Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin" ayeti hakkında Hasif, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yani elde edilen ganimetlerden o mehir kadar malı darülharbe kaçan kadınların kocalarına verin."

Zekeriya b. Ebi Zaide, Şa'bî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* eşi Zeynep, Kur'an'ın şu ayetinde Cenab-ı Allah'ın kendilerinden bahsettiği kadınlardandır: (وَسْئَلُوا مَا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَا اَنْفَقُوا) **"Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (Müslüman olan ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler."** Zeynep *radiyallahu anh*, daru'l harpten Müslüman olarak çıkıp mü'minlerin tarafına gelmişti.

509 Mümtehine, 60/11

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Duhâ, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ
فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا اَنْفَقُوا)

"Eğer eşlerinizden biri (sizinle aralarında anlaşma bulunmayan) kâfirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız, eşleri gidenlere sarf ettikleri (mehir) kadarını verin."

Said, Katade'nin de böyle dediğini ve sözlerine şunu eklediğini rivayet etti: "Eşleri gidenlere sarfettikleri mehir kadarı ganimetin tamamının içinden alınıp kocalarına verilir. Kalan kısım, ganimette hakkı olanlara paylaştırılır."

İbn İshak, Zühri'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Sizden birinin karısı kâfirlere kaçar da ona karşılık kâfirlerden birinin karısı Müslüman olarak sizin tarafınıza gelmezse, eşi kaçmış olan Müslüman erkeğe, elde ettiğiniz ganimetten o kadının mehri kadarını verin."

Zühri'den gelen bu rivayetin, önce naklettiğimiz ve kâfirlere verilmesi gereken mehir varsa onun bir kısmını ayırıp, karısı darülharbe kaçan Müslüman erkeklere verilmesini öngören rivayete aykırı olmaması mümkündür. Ama kâfirlere verilmesi gereken bir mehir yoksa, o zaman ganimetin bir kısmı darülharbe kaçan kadınların kocalarına verilir. Mehrin geri verilmesine, kâfirlerden alınmasına, ganimetten karşılanmasına veya kâfirlere verilmesi gereken mehrin bir kısmı alınıp Müslüman kocalara verilmesine dair bu hükümler, bir ulema topluluğuna göre neshedilmiş olup hükmü sabit değildir. Ancak Atâ'dan gelen bir rivayet hariç.

Rivayete göre İbn Cüreyc, Atâ'ya şöyle demiştir: "Müşriklerden bir kadın, İslam diyarına gelip Müslüman olursa, (وَاٰتُوهُمْ مَا اَنْفَقُوا) **"Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin"** ayeti gereğince o kadınların bedeli olarak kocalarına sizin görüşünüze göre bir şey vermek gerekir mi?"

Atâ, şöyle cevap verdi: "Bu hüküm, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile aralarında anlaşma bulunan kâfirler arasında geçerli idi."

Kendisine, "şimdi de kendileriyle Müslümanlar arasında anlaşma bulunan kâfir milletten bir kadın İslam diyarına gelmiştir" dedim. "Evet, o kadın karşılığında kocasında bir bedel ödenir." diye cevap verdi."

Atâ'nın bu meseledeki görüşü böyledir. Ancak bu, icmaya aykırı bir görüştür.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ne Kur'an'da ne de sünnette bu hükümlerin neshini gerektiren bir şey yoktur. Bunların neshi nereden icab etti?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Şu ayet ve hadisle neshedilmiş olması mümkündür:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[510]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu hususta şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ)

"Gönül rızasıyla olmadan bir Müslümanın malı başkasına helal olmaz."[511]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْئاً وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾)

510 Nisâ, 4/29

511 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/166

12-"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kadınlar başka erkeklerden peydahladıkları çocukları kocalarının çocuğu olduğunu iddia etmemek konusunda biat ederlerse..."

Şöyle de denilmiştir: "İffetli kimselere zina isnadında bulunmamak, insanlar hakkında yalan konuşmamak, asılsız şeyleri onlara isnad ederek iftira etmemek ve diğer türden yalanlar söylememek üzere biat ederlerse..."

Ayetin zahiri, bu manaların tümünü içermektedir.

(وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ)

"...iyi işte sana karşı gelmemek konusunda..."

Ma'mer'in bildirdiğine göre Sabit, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisiyle biatleştiklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadınlardan ağıt yakmama konusunda söz aldı.

Kadınlar dediler ki: "Cahiliyet döneminde bizler ölülerimize ağıt yakarken bize bu işte yardım eden kadınlar vardı. İslamiyet döneminde de ağıt yakmada onlardan yardım alabilir miyiz?"

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle cevap verdi:

(لَا إِسْعَادَ فِي الْإِسْلَامِ وَلَا شِغَارَ فِي الْإِسْلَامِ وَلَا عَقْرَ فِي الْإِسْلَامِ وَلَا جَلَبَ وَلَا جَنَبَ وَمَنِ انْتَهَبَ فَلَيْسَ مِنَّا)

"İslamiyette ağıt yakmada yardım etmek, berdel evliliği yapmak, mezar başında kurban kesmek, zekât memurunun zekât alınacak yere gitmeyip mükelleflerden, zekâtı kendisinin bulunduğu yere götürmelerini

istemesi, hayvanın iyi koşması için süvarinin arkasından birinin koşarak hayvana seslenerek onu koşturmaya çalışmasına yer yoktur. Yağma yapan bizden değildir."[512]

Şehr b. Havşeb'in bildirdiğine göre Ümmü Seleme *radiyallahu anh*, (وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ) **"...iyi işte sana karşı gelmemek konusunda..."** ayetini açıklayan Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Burada kastedilen şey, kadınların ağıt yakmamalarıdır."

Hişam'ın bildirdiğine göre Hafsa, Ümmü Atiyye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kendisine biat ettiğimizde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ağıt yakmamamız için bizden söz aldı. (وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ) **"...iyi işte sana karşı gelmemek konusunda..."** ayetinde kastedilen mana da budur."

Atâ'nın bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"İki ahmakça sesi yasakladım: Biri, nağme yaparken çalınan şeytan zurnaları ile oyun ve eğlencelerin sesidir. Diğeri de musibet anında yüz tırmalayıp yaka yırtarken şeytanın bağırtısı gibi çıkarılan sestir."***[513]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ)

"...iyi işte sana karşı gelmemek konusunda..."

Bu ayette geçen ve "iyi iş" olarak tercüme ettiğimiz (مَعْرُوف) kelimesi, Allah'a yapılan her türlü taat anlamına gelmektedir. Çünkü bunların hepsi iyi işlerdir. Ağıt yapmaktan vazgeçmek de ayette kastedilen bu iyi işlerden biridir. Yüce Allah, Peygamberi'nin *sallallahu aleyhi ve sellem* iyilikten başka bir şeyi emretmeyeceğini biliyordu. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, mü'min kadınların Allah'a karşı gelmelerini yasaklamasını da şart koştu ki, Allah'a itaat sayılmayan bir işte hiç kimse sultanlara itaat etmenin caiz olduğunu zannetmesin. Çünkü Cenab-ı Allah, insanlığın en faziletli şahsiyetine bile itaat ederken, itaatin Allah'a karşı isyan içermeyen bir hususta olmasını şart koşmuştur.

---

512 İbn Hıbban, Sahih: 7/415

513 Bkz: Bezzar, Müsned: 3/214

Bu bağlamda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ)

"Yaratana isyan durumunda yaratılana itaat edilmez."[514]

"Yaratana isyan durumunda yaratılana itaat eden kimseye, itaat ettiği o yaratılmışı Allah musallat eder."

Bu hadisin başka bir varyantında şöyle buyrulmaktadır:

(مَنْ طَلَبَ مَحَامِدَ النَّاسِ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ عَادَ حَامِدُهُ ذَامًّا)

"Allah'a isyan ederek insanların övgüsünü kazanmak isteyen kimseyi övenler, (zamanla) onu yeren kimselere dönüşürler."[515]

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ)

"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar sana biat etmek üzere geldikleri zaman"[516] ayetinde özel olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hiyap edilmiştir. Çünkü Müslümanlığı kabul eden bir kimsenin biatini sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yapması gerekiyordu. Ama muhacir olarak gelenleri imtihan etme görevi şu ayette bütün mü'minlere verilmişti:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ)

"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde"

Çünkü muhacir olarak gelenleri iman konusunda imtihan etme görevi sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü değildi. Bilindiği gibi şimdiki zamanda da İslam diyarına gelen bir muhaciri iman konusunda biz imtihan edebiliriz.

Doğrusunu Allah bilir.

514 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 18/170
515 Abdulmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Büşran, Emalî İbn Büşran: 1/312
516 Mümtehine, 60/12

بسم الله الرحمن الرحيم

61- SAFF SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾)

(كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾)

2-"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?"

3-"Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet şu hükme delil olarak gösterilebilir:

Bir ibadeti veya sevaplı bir işi, bir akdi yapmakla kendini yükümlü kılan ve bu işi kendine vacip hale getiren herkesin bu işi yapması gerekir. Yapmadığı takdirde "yapmadığını söyleyen" kimse durumuna düşer. Yüce Allah bu durumdaki kimseleri yermiştir. Yapılması üstlenilen şey eğer masiyet değilse, hüküm böyledir. Ama masiyet ise o işin yapılması gerekmez.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لا نذرَ في معصيةٍ وكفَّارَتُهُ كَفارةُ يمين)

"Günah işlemede adak olmaz. Bu adağı yapmamanın kefareti, yemin kefareti gibidir."[517]

---

517 Ebu Davud, el-Eyman ve'n Nüzur, 22

Bu, insanı güç ve yücelik sahibi Allah'a yakınlaştıran adak veya insanların hukuku ile ilgili bir akdi yapmakla kişinin kendini yükümlü kılması durumunda, geçerli olan bir hükümdür. Kişinin mübah olan bir işi gelecekte yapmayı va'd etmesi durumunda da evla olan, imkân bulunması durumunda va'dedilen o işi yapmaktır. Ama bir kişinin va'dini gerçekleştirmek niyetiyle "gelecekte şu işi yapacağım" demesi, inşallah demesi kaydıyla caiz olur. Ama yapmamak niyetiyle böyle bir vaatte bulunması caiz değildir. Çünkü bu, Allah'ın yasakladığı mahzurlu bir iştir. Böyle yapan kimse, Allah'ın gazabına maruz kalır. Bir kişinin "inşallah" demeksizin gelecekte kesin olarak bir şeyi yapacağını söylemesi mekruhtur. Çünkü böyle konuşan kişi, gelecekte o işi yapıp yapamayacağını bilemez. Dolayısıyla va'di yerine getirememe endişesinin bulunduğu durumlarda kesin bir ifade kullanmak caiz değildir. Bu, şu hükme delalet etmektedir: Bir kimse, "Şunu yaparsam ben haccedeceğim veya hedy kurbanı keseceğim ya da oruç tutacağım" derse bu ifadesi, anılan işleri adak yoluyla yapma yükümlülüğü altına girmesi gibidir. Çünkü yapacağını söylediği bu işleri yapmaması, yapmayacağı şeyleri söyleyen bir kimse olmasına yolaçar.

İbn Abbas ile Mücahitten rivayet olunduğuna göre bu ayet, "Allah'ın en çok sevdiği amelin hangisi olduğunu bilseydik, hemen o ameli işlerdik" diyen bir topluluk hakkında inmiştir. Cihadın farz olduğunu bildiren ayet indiğinde o kimseler, cihada katılmakta ağır davranmışlardı.

Katade dedi ki: "Bu ayet, cihad etmedikleri halde 'Cihad ettik ve düşmanı yıprattık' diyen kimseler hakkında inmiştir.

Hasan dedi ki: "Bu ayet münafıklar hakkında inmiştir. Onlar mü'min olduklarını söyledikleri için ayette kendilerine 'Ey iman edenler' şeklinde hitap edilmiştir."

(هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾)

9-"O, kendisine ortak koşanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir."

Bu ayet, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğunu ispatlayan delillerdendir. Çünkü ayetin bu haberi verdiği zamanda Müslümanlar güçsüz ve sayıca az olup korkulu bir durumdaydılar. Zelil kılınıp eziliyorlardı. Ayetin verdiği bu haber, aynen gerçekleşti. Çünkü o zamandaki dinler; Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Yıldızperestlik, Sind ve diğer yerlerdeki putperestlik idi. Bu dinlere mensup ne kadar ümmet varsa, Müslümanlar onların ülkelerinin tamamını ya da bir kısmını ele geçirerek onları mağlub ettiler. Onları hezimete uğratıp ülkelerinden uzak yerlere kovdular. Böylece Cenab-ı Allah'ın, dinini diğer bütün dinlere üstün kılacağına dair Resûlü'ne yapmış olduğu vaad gerçekleşti. Gaybı Allah'tan başkasının bilmediğini, onu da ancak vahiy yoluyla elçilerine bildirdiğini biliyoruz. Bu da Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğunu ispatlayan apaçık bir delildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer dinlere üstün kılınması olarak nasıl değerlendirilebilir? Çünkü bu dedikleriniz, onun vefatından sonra gerçekleşmiş olan şeylerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah, Resûlü'ne *sallallahu aleyhi ve sellem* dinini diğer dinlere üstün kılacağını va'detmiştir:

(هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ)

"O, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir."

Yani Allah, Peygamberini hak din ile gönderendir. Şunu da ifade edelim ki, burada din değil de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi kastedilmiş olsaydı, mana yine doğru olurdu. Çünkü Cenab-ı Allah onun dinini ve ona iman edenleri diğer dinlere üstün kıldığında, 'Yüce Allah, peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* diğer dinlere üstün kıldı' demek doğru olur. Bu, aynen şuna benzemektedir: Ordu bir beldeyi savaşarak fethettiğinde, kendisi bizzat savaşa katılmış olmasa bile "Bu beldeyi halife fethetti" demek doğru olabilir. Çünkü kendisi savaşa katılmış olmasa bile askerler, halifenin emretmesi ve savaşa hazırlaması sebebiyle orayı fethetmişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ... وَفَتْحٌ قَرِيبٌ)

"Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır. (Bunu yapınız ki) Allah, günahlarınızı bağışlasın, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koysun. İşte bu büyük başarıdır. Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi)."[518]

Bu ayetler de Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğunu ispatlayan delillerdendir. Çünkü bu ayetlerde mü'minlere yardım ve fetih va'dedilmiştir. Bu müjdeleri bildiren ayetlerin indiği sırada yaşamakta olan mü'minlerin bir kısmı bu vaadlerin gerçekleştiğini görmüşlerdir.

518 Saff, 61/10-13

بسم الله الرحمن الرحيم

62- CUM'A SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾)

2-"O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."

Denildi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gönderildiği kimselere ümmi denildi. Çünkü onlar okuma yazma bilmezlerdi. Aralarında az sayıda okuma yazma bilenler var idiyse de burada, kendilerine gönderildiği kimselerin çoğunluğunun okuma yazma bilmediği kastedilmiştir.

Gönderildiği kimselerin ümmi olduğuna vurgu yapmak amacıyla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إنَّا أُمَّةٌ أُمِّيةٌ لا نكتُبُ ولا نَحْسُبُ الشَّهرُ هكذا وهكذا)

"Biz ümmi bir milletiz. Hesap yapmayız. Ay (iki ellerinin bütün parmaklarıyla göstererek) bazen şöyle bazen de şöyle olur."[519]

(Yani bazen otuz, bazen de yirmi dokuz gün olur.)

---

519 Buhari, Savm, 14

(رَسُولًا مِنْهُمْ)

"İçlerinden bir peygamber."

Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi de ümmi idi.

(اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ)

"Onlar, o ümmî peygambere uyan kimselerdir."[520]

Yazı yazmasını bilmeyene ümmi denilir, diyenler de vardır. Çünkü bu kimse, annesinden doğduğu günkü hali göz önüne alınarak böyle adlandırılmıştır. Zira yazı yazmak, anneden doğma bilinen bir şey olmayıp, başkalarından görüp öğrenilerek elde edilen bir şeydir.

Peygamberliğin ümmi bir insana verilmesinin hikmetine gelince bu, önceki peygamberlere indirilen semavi kitaplarda verilen müjdelere muvafıktır. Bunun böyle olması, kendisine gelen hikmetleri yazı yoluyla başkasından yardım alarak öğrendiği vehmini de ortadan kaldırır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmiliğine dair bu iki delalet şekli, onun gerçek bir peygamber olduğunu ispatlamaktadır. Bunun yanısıra kendisinin hali, kendilerine peygamber olarak gönderildiği ümmetinin hali ile benzeşmekte ve onlarla hemen hemen eşit konumda bulunmaktadır. Peygamberlik eğer kişinin kendi gayreti ile elde edilebilen bir mertebe olsaydı, kendisiyle eşit konumda be nezer durumda olan kimselerden biri de peygamber olabilirdi. Olamadıklarına göre demek ki peygamberlik, güç ve yücelik sahibi Allah tarafından verilen bir rütbedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ
الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَاراً بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾)

5-"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini

520 A'râf, 7/157

inkar eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."

Rivayet olunduğuna göre bu ayette, Tevrat'ı öğrenmek ve gereğince amel etmekle emrolunan Yahudiler kastedilmiştir. Tevrat'ı öğrendiler ama onunla amel etmediler. Bu yüzden Cenab-ı Allah onları, kitapları yani Tevrat'ın bölümlerini taşıyan eşeklere benzetti. Çünkü onlar, eşeğin taşıdığı kitaplardan yararlanmayışı gibi, yükümlü tutuldukları Tevrat'tan yararlanmadılar. Onlar, tıpkı şu ayette anlatılanlar gibidirler:

(اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا)

"Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar." [521]

(وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِي اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَ... فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ)

"Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bırakan da dilini sarkıtıp solur."[522]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾)

(وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَداً بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾)

6-"De ki: «Ey Yahudi akidesini benimseyenler! Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız, (bunda da) samimi iseniz haydi ölümü isteyin!»"

521 Furkan, 25/44
522 A'raf, 7/175-176

7-"Ama onlar, daha evvel yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler. Allah, zalimleri hakkıyla bilir."

Rivayet olunduğuna göre Yahudiler, diğer insanların değil de kendilerinin Allah'ın dostları olduklarını iddia ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*,eğer ölümü temenni ederlerse öleceklerini kendilerine bildirdi. Böylece iki yönden hüccet karşısında mağlub oldular. Şöyleki:

1-Allah katında yüksek mertebe sahibi olduklarına ilişkin iddiaları doğru ise ölümü temenni etsinler. Çünkü ölüp cennete gitmek, dünya da kalmaktan daha hayırlıdır.

2-Cenab-ı Allah, ölümü temenni etmeyeceklerini bildirdi. Gerçekten de bildirdiği gibi oldu. Bu da Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğunu ispatlayan apaçık delillerden biridir.

[Ezan]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾﴾

9-"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette anlatılan, diğer günlerde olduğu gibi Cuma gününde de cemaatle namazların kılınacağıdır. Burada kılınacak olan namazın Cuma namazı olduğu açıklanmamıştır. Ancak burada kastedilen, Cuma günü zevalden sonra cumanın şartlarına uygun olarak cemaatle kılınan iki rekâtlık namaz olduğu ve kılınmasıyla da öğle namazının kılınmasına gerek kalmadığı hususunda Müslümanlar icma etmişlerdir. Yine icmaya göre ayette geçen çağrı kelimesiyle ezan kastedilmiştir. Ayette ezan'ın keyfiyetine ilişkin bir açıklama yapılmış değildir.

Ezan'ın keyfiyetini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, rüyasında ezanın okunuşunu gören Abdullah b. Zeyd *radiyallahu anh* ile ilgili hadiste açıklamıştır. Hz. Ömer *radiyallahu anh* ve Zeyd'in *radiyallahu anh* oğlu da bu rüyayı görmüşlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ezanın okunuşunu Ebu Mahzure'ye öğretmişti. Öğretirken terci'den[523] de bahsetmişti. Bunları (وَإِذا نادَيْتُمْ إِلَى الصَّلاة) **"Siz namaza çağırdığınız vakit"**[524], (إِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ) **"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman"** ayetinin açıklaması hakkında İbn Ömer ile Hasan'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "İmam çıkıp geldiğinde ve müezzin de ezan okuduğunda artık namaza çağrı yapılmıştır."

Zühri, Sâib b. Yezid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yalnız bir müezzini vardı. Kendisi minbere çıkıp oturduğunda müezzin ezan okur, minberden indiğinde de yine müezzin kamet getirirdi."

Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in zamanında da uygulama böyle devam etti. Hz. Osman'ın hilafete geçmesinden sonra insanlar çoğalıp etrafa dağılınca, ezan ve ikamete ek üçüncü bir çağrının yapılmasına (yani ikinci bir ezanın okunmasına) başlandı.

Selef ulemasından bir topluluğunun, Cuma günü imamın çıkıp gelmesinden önce okunan ilk ezana karşı çıktıkları rivayet edilmiştir.

Vekî, Hişam b. el-Gâz'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cuma günü okunan ilk ezanın hükmünü Nafi'e sorduğumda, cevaben İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şu sözünü bana nakletti: "İnsanlar bunu güzel bir şey olarak görseler bile bu bir bidattır. Her bidat de sapıklıktır."

Mansur, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cuma günü ezan, imamın çıkıp geldiği sırada okunur. Ondan önce okunan ezan ise sonradan icad edilmiş bir bidattır."

---

523 [Terci', müezzinin "Eşhedü en lâ ilahe illallah" ile "Eşhedü enne Muhammeden-Rasûlullah" cümlelerini yüksek sesle halka duyurmadan önce, kendisinin bu cümleleri sessizce okumasıdır. Mütercim]

524 Mâide, 5/58

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Geçmişte Cuma günleri tek ezan okunur, sonra da (hutbe tamamlanınca) kamet getirilirdi. Ama şimdilerde imamın çıkıp gelmesinden önce ve minbere oturmasından önce okunan ilk ezan batıldır. Bunu ilk okutan da Haccac'dır."

Mezhebimiz müçtehidlerine gelince onlar bu mesleyle ilgili olarak sadece bir ezandan bahsetmişlerdir. O da imamın çıkıp minbere oturmasından sonra okunur. Minberden indiğinde de tıpkı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ile Ebû Bekir *radiyallahu anh* ve Ömer'in *radiyallahu anh* zamanlarındaki gibi kamet getirilir.

Cuma namazının vaktine gelince bu namaz, zevalden sonra kılınır.

Enes, Cabir, Sehl b. Sa'd ve Seleme b. Ekva'ın rivayetlerine göre, (أَنَّ النبيَّ-صلى الله عليه وسلم-كانَ يصَلي الجُمعةَ حينَ تَميلُ الشمسُ) ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***güneş zeval erdiğinde Cuma namazını kılardı."***[525]

Şu'be'nin bildirdiğine göre Amr b. Mürre, Abdullah b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* ve arkadaşları, Cuma namazını kuşluk vaktinde bize kıldırdılar. Sonra Abdullah *radiyallahu anh*, 'Sıcağın size zarar vermesinden korktuğum için namazınızı size erken kıldırdım' dedi."[526]

Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin Cuma namazını zevalden sonra kıldıkları rivayet edilmiştir. Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* 'Sıcağın size zarar vermesinden korktuğum için namazınızı size erken kıldırdım' demesinden anlıyoruz ki o, Cuma namazını bilinen mutad vakti dışında kıldırmıştır. Bilindiği gibi sebepleri mevcut olmadığında farzların, sıcaklık veya soğukluk sebebiyle kendilerine mahsus vakitlerinden önce ifa edilmesi caiz değildir. Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* Cuma namazını muhtemelen öğlenin ilk vaktinde kıldırmıştır. Bu vakit, kuşluğa en yakın vakit olduğu için, ravi "kuşluk vaktinde kıldırdı" demiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de

525 Buhari, Cum'a, 15

526 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/285

sahur yemeğini yerken bir kişiye (هلُمَّ إلى الغَدَاء المُبَارك) ***"Bereketli kahvaltıya gel."***[527] demiştir. Çünkü sahurun vakti, kahvaltı vaktine yakındı.

Huzeyfe *radiyallahu anh* de şöyle demiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ile birlikte gündüzleyin sahur yemeği yedik."***

Burada sahur vakti gündüze yakın olduğu için "gündüzleyin" ifadesi kullanılmıştır. Yani "gündüze yakın bir vakitte sahur yemeği yedik" demek istemiştir.

Cuma günü vaktin girmesi ile eda edilmesi gereken farzın hangisi olduğu hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Bazı fakihler dediler ki: "Vaktin farzı Cuma namazıdır. Öğle namazı ise onun bedelidir."

Diğer bazı fakihler dediler ki: "Vaktin farzı öğle namazıdır. Cuma namazı ise onun bedelidir."

Bedel olan Cuma namazı, ancak bedeli olduğu öğle namazının vaktinde kılınırsa sahih olur. Öğle namazının vaktinin zevalden sonra başladığı sabit olduğuna göre, Cuma ezanının da diğer günlerin öğle namazları gibi zevalden sonra okunması gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ)

"Hemen Allah'ın zikrine koşun."

Hz. Ömer, İbn Mesud ve İbn Zübeyr (Allah onlardan razı olsun) bu ayeti, (فَامْضُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ) "Allah'ın zikrine geçip gidin" şeklinde okumuşlardır.

Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: "Eğer ben bu ayeti (فَاسْعَوْا) şeklinde okusaydım, sırtımdaki abam yere düşecek şekilde koşarak Cuma namazına giderdim."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* bu şekilde okurken ayetin aslının böyle olduğunu söylemek istememiş, sadece ayetin bu şekilde tefsir edileceğini bildirmek istemiştir.

527 Ebu Davud, Savm, 16

Nitekim Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, Arap olmayan bir Müslümana (إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّوم طَعامُ الْأَثِيم) **"Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir"**[528] ayetini öğretirken o kişi, (طَعامُ الْأَثِيم) düzgün telaffuz edemeyip (طَعَامُ الْيَتِيم) "Yetimin yemeği" demişti. Düzgün okuyamayınca da Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* ona ayetin manasını anlatmak için (طَعَامُ الْفَاجِرِ) "Günahkârların yemeği" demişti.

Hasan dedi ki: "Ayetteki (فَاسْعَوْا) kelimesiyle Cuma namazına ayakla koşmak değil, kalb ve niyetle koşmak kastedilmiştir."

Atâ dedi ki: "Ayetteki (فَاسْعَوْا) kelimesiyle koşarak değil, namaza normal bir yürüyüşle gitmek kastedilmiştir.

İkrime dedi ki: "Bu kelimeyle amel kastedilmiştir."

Ebu Ubeyde dedi ki: "Ayetteki (فَاسْعَوْا) kelimesiyle, namaza yapılan çağrıya icabet etme manası kastedilmiştir. Yoksa bu kelime koşmak anlamına gelmemektedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelimeye, niyet ve amelin ihlasla yapılması manasını vermek daha uygundur. Cenab-ı Allah, sayetme (السَّعْيَ) kelimesini koşma anlamına gelmeyecek şekilde Kitabının birkaç yerinde zikretmiştir.

Şöyle ki:

(وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا)

"Kim de ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa"[529]

(وَإِذا تَوَلَّى سَعى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فيها)

"O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, çalışır."[530]

528 Duhân, 44/43-44
529 İsrâ, 17/19
530 Bakara, 2/205

(وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسانِ إِلَّا ما سَعى)

"İnsan için ancak çalıştığı vardır."[531]

Görüldüğü gibi sayetme (السَّعْيَ) kelimesi bu ayetlerde çalışma anlamında kullanılmıştır.

Alâ b. Abdurrahmanbabasından naklen bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا ثُوِّبَ بِالصَّلَاةِ فَلَا تَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ وَأْتُوهَا وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةَ فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا)

"Namaza çağrı yapıldığında koşarak gelmeyin. Ağır ağır ve sâkin bir şekilde gelin. (İmama) Yetiştiğiniz kısmı (onunla birlikte) kılın. Yetişemediğiniz kısmı ise (ondan sonra) tamamlayın."[532]

Bu hadiste Cuma namazıyla diğer namazlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, Cuma namazına sükûnet ve vakarla gidilmesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

[Cuma Namazının Belli Yerde Kılınması Meselesi]

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, Cuma namazının belli yerde kılınması gerektiği, ora dışında başka yerlerde kılınmasının caiz olmayacağı hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Çünkü bu fakihler, Cuma namazının sahrada, bedevilerin hayvan sulama yerlerinde kılınmasının caiz olmayacağı görüşünde ittifak etmişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidleri, Cuma namazının şehirlere mahsus olduğunu, köylerde kılınmasının sahih olmayacağını söylemişlerdir. Sevri ile Ubeydullah b. Hasan da bu görüştedirler.

---

531 Necm, 53/39

532 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/323

Mâlik dedi ki: "Birbirine bitişik evleri ve çarşıları bulunan her köyde Cuma namazı kılmak sahih olur. Buralardaki cemaat, eğer imamları yoksa, bir erkeği öne geçirirler. O erkek, onlara hutbe okuyup Cuma namazını kıldırır."

Evzai dedi ki: "Cuma namazı ancak cemaat mescidinde imamla kılınır."

Şafiî dedi ki: "Binaları ve evleri toplu halde bir arada olan bir köyün sâkinleri ihtiyaç için geçici gidip gelmeler dışında köylerinden başka yere göçmüyorlarsa, köyde asgari kırk erkek varsa, bunlar akıllı ve hür iseler, akıl hastalıkları yoksa, Cuma namazı kılmaları farz olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لَا جُمُعَةَ وَلَا تَشْرِيقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ)

"Cuma namazı ve teşrik tekbiri ancak kalabalık nüfus barındıran şehirde olur."[533]

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir. Şunu da belirtmeliyiz ki köylerde Cuma namazı kılmak caiz olsaydı, şehirlerde kılınmasının caizliğine dair nakiller geldiği gibi, bu hususta da mütevatir nakiller gelirdi. Çünkü buna genel bir ihtiyaç vardır. Yine fakihler sahrada Cuma namazı kılmanın caiz olmadığı hükmünde görüşbirliği etmişlerdir. Çünkü oralar şehir değildir. Mezralarda da hüküm böyledir.

Rivayet olunduğuna göre Haccac'ın Ahvaz'da Cuma namazı kıldırdığı haberi kendisine verildiğinde Hasan şöyle demiştir: "Allah Haccac'a lanet etsin. Cuma namazını şehirlerde kılmıyor da beldelerin boğazında kılıyor."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, (الجُمُعَةُ عَلَى مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ إِلَى أَهْلِهِ) "Gidip de kıldığı takdirde geceleyin ailesinin yanına dönebilen kimsenin Cuma namazını kılması gerekir"[534] demiştir.

533 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 2/195

534 Tirmizi, Ebvabu'l Cum'a, 5

Enes b. Mâlik *radiyallahu anh* Taff köyünde ikamet etmekteydi. Cuma namazını bazen kılar, bazen kılmazdı.

Anlatıldığına göre Taff ile Basra şehri arasında dört fersahtan yani yarım günlük yürüyüşten az bir mesafe vardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlatılanlar, şehir hükmünde olan yerler içindir. İbn Ömer'e *radiyallahu anh* göre şehire yakın olan yerler şehir hükmündedir. Bu gibi yerlerde ikamet edenlerin Cuma namazı kılmaları farzdır. Bu da onların, Cuma namazının ancak şehirde veya şehir hükmünde olan yerlerde kılınması gerektiği görüşünde olduklarına delalet etmektedir.

Cuma namazı iki rekâttır. Ümmet, bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sözlü ve fiili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle nakletmiştir.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu konuda şöyle demiştir: "Seferde namaz iki rekâttır. Sabah namazı iki rekâttır. Cuma namazı iki rekâttır. Bunlar Peygamberinizin *sallallahu aleyhi ve sellem* diliyle bildirdiğine göre kısaltma yapmaksızın tam iki rekât olarak kılınır. Cuma namazı, hutbe dolayısıyla kısaltılmıştır."

Cuma Hutbesinin Farz Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ)

"Hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."

Bu emir, zikre hemen gitmeyi gerektirmektedir. Bu, orada hemen gidilip ifa edilmesi gereken bir zikir olduğuna delalet etmektedir.

İbn Müseyyeb dedi ki: "(فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ) **"Hemen Allah'ın zikrine koşun"** cümlesinde kastedilen şey, imamın vaazıdır."

Önce naklettiğimiz hadiste hz. Ömer *radiyallahu anh*, Cuma namazının hutbeden dolayı kısa tutulduğunu söylemiştir.

Zühri'nin İbn Müseyyeb'den naklen bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلَائِكَةٌ يَكْتُبُونَ النَّاسَ الْأَوَّلَ فَالْأَوَّلَ فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ طُوِيَتْ الصُّحُفُ وَاسْتَمَعُوا الْخُطْبَةَ فَالْمُهَجِّرُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَالَّذِي يُهْدِي بَدَنَةً ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ كَالْمُهْدِي بَقَرَةً ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ كَالْمُهْدِي شَاةً ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ كَالْمُهْدِي دَجَاجَةً ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ كَالْمُهْدِي بَيْضَةً)

"Cuma günü olduğunda mescidin her kapısında bir melek durur. Bunlar ilk gelenden başlayarak mescide gelenleri sırasıyla yazarlar. İmam çıkıp geldiğinde artık sayfalar dürülür ve hutbeyi dinlemeye başlarlar. Öğlenin sıcağında cumaya ilk gelen kişi bir deve kurban etmiş gibi olur. Onun ardından gelen bir sığır kurban etmiş gibi olur. Onun ardından gelen bir koyun kurban etmiş gibi olur. Onun ardından (Allah rızası için) gelen bir tavuk hediye etmiş gibi olur. Onun ardından gelen ise bir yumurta hediye etmiş gibi olur."[535]

(فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ)

"Hemen Allah'ın zikrine koşun" cümlesindeki zikir kelimesiyle hutbenin kastedildiğinin delili şudur: Namaza çağrı olan ezandan hemen sonra hutbe okunmaktadır. Demek ki hutbeyi dinleyebilmek için hemen Cuma kılınan yere gitmek gerekiyor. Bu da ayetteki zikir kelimesiyle hutbenin kastedildiğine delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre aralarında Hasan, İbn Sirin, Tavus, İbn Cübeyr ve diğerlerinin bulunduğu selef ulemasından bir topluluk, Cuma günü

535 Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 7/189

hutbe okunmaması durumunda namazın dört rekât olarak kılınması gerektiğini söylemişlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler.

Hutbeye ulaşamayıp da namazın tamamına veya bir kısmına ulaşan kimse hakkında ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Atâ b. Ebi Rebah'tan rivayet edilen görüşe göre Cuma günü hutbeyi kaçıran kimsenin, namazı dört rekât olarak kılması gerekir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Necih, Mücahid ile Atâ ve Tavus'un şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Cuma günü hutbeyi kaçıran kimsenin, namazı dört rekât olarak kılması gerekir."

İbn Avn dedi ki: Mekkelilerin "Cuma günü hutbeyi kaçıran kimsenin, namazı dört rekât olarak kılması gerekir" dedikleri, Muhammed b. Sirin'e hatırlatıldığında, "Bu, muteber bir görüş değildir" dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Atâ ve görüşlerini naklettiklerimiz dışında selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri, Cuma namazının bir rekâtına yetişen kimsenin, imamın selamından sonra kalkıp bir rekât kılarak namazı iki rekâta tamamlaması gerektiği hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Atâ şu hususta bunlara muhalefet etmemiştir: Bir kişi hutbe okunurken hazır bulunur, sonra gidip abdest alarak geri döndüğünde Cuma namazının ikinci rekâtına ulaşırsa, imamın selamından sonra namazını iki rekâta tamamlar. Bu kişinin namazın bir rekâtını kaçırmış olması, Cuma namazını iki rekât olarak kılmasına engel olmadığına göre, hutbeyi kaçırmanın Cuma namazını iki rekât olarak kılmaya haydi haydi engel olmaması gerekir.

Evzai, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse Cuma namazının ikinci rekâtına kavuşursa, imamın selamından sonra üç rekât daha kılması gerekir."

Atâ'nın bu sözü, o kişinin hutbeyi ve Cuma namazının bir rekâtını kaçırmış olduğuna delalet etmektedir.

Abdullah b. Mesud, İbn Ömer, Enes, Hasan, İbn Müseyyeb, Nehai ve Şa'bî'den rivayet edilen görüşe göre Cuma namazının ikinci rekâtına kavuşan kimse, imamın selamından sonra bir rekât daha kılar.

Zührî'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ إِلَيْهَا أُخْرَى
وَمَنْ فَاتَتْهُ الرَّكْعَتَانِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا)

"Cuma namazının bir rekâtına kavuşan kimse, ona bir rekât daha eklesin. İki rekâtını kaçıran kişi dört rekât kılsın."[536]

Cuma namazının teşehhüdünde iken imama yetişen kimsenin hükmü hakkında selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Vâil, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(مَنْ أَدْرَكَ التَّشَهُّدَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ)

"Teşehhüde yetişen, namaza yetişmiştir."[537]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Abdulkerim, Muaz b. Cebel'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse, imamın selam vermesinden önce oturup Cuma namazına dâhil olursa Cuma namazına yetişmiş olur."

Hasan, İbrahim ve Şa'bî dediler ki: "Cuma günü rükûya kavuşmayan kimsenin dört rekât kılması gerekir."

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf dediler ki: "Teşehhütte cemaate yetişen kimse, Cuma namazını iki rekât olarak kılar."

Züfer ile Muhammed, bu durumdaki kimsenin dört rekât kılması gerektiğini söylediler.

536 Darekutni, Sünen: 2/320
537 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/362

Tahavi'nin İbn Ebi İmran'dan naklen bildirdiğine göre Muhammed b. Semmaa, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu durumdaki kişi Cuma namazını dört rekât olarak kılar. İlk iki rekâtın sonunda teşehhüt miktarı oturur. Oturmazsa, öğle namazı olarak dört rekât kılmasını kendisine emrederim."

Mâlik, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî, bu durumdaki kişinin dört rekât kılması gerektiğini söylediler.

Yalnız Mâlik dedi ki: "Kıyama kalktığında bir tekbir daha alması gerekir."

Sevri dedi ki: "Kadede imama yetişip oturan kişi, imamla birlikte selam vermez ve öğle namazına niyet ederek dört rekât kılar. Namaza yeniden başlaması benim daha çok hoşuma gider."

Abdulaziz b. Ebi Seleme dedi ki: "Cuma günü imam teşehhütte iken namaza yetişen kimse tekbir almadan oturur. İmamın selam vermesinden sonra kalkıp tekbir alır ve kendi namazını kılmaya başlar. Namaza yetiştiğinde tekbir alarak otururwhile, imamın namazı tamamlamasından sonra selam verir. Sonra kalkıp tekbir alarak öğle namazını kılmaya başlar."

Leys dedi ki: "Cuma günü cemaate yetişip imamla birlikte bir rekât namaz kılan kimse, imamın hutbe okumuş olduğunu zannediyorsa, imamın selamından sonra bir rekât daha kılıp selam verir. İnsanlar imamın hutbe okumadığını, dört rekât namaz kıldığını kendisine haber verirlerse, iki rekât daha kılar ve sehiv secdesi yapar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَفْضُوا) ***"Kavuştuğunuz kısmı kılın; kaçırdığınız kısmı ise kaza edin"***[538] buyurduğuna göre, Cuma namazının teşehhüdünde imama yetişen kimsenin teşehhütte imama uyup onunla birlikte kadede oturması gerekir. Namazın o kısmına yetişmiş olduğu için kaçırdığı kısmı hadisin zahirine göre kaza etmesi gerekir. Kaçırdığı kısım, Cuma namazıdır. Dolayısıyla iki rekât kaza etmesi gerekir. Şunu da belirtmeliyiz ki mukim imama teşehhütte yetişen seferi kişi, iftitah tekbiri esnasında imama yetişen kimse

538 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/238

gibi olup namazı tam kılması gerekir. Cuma namazının da teşehhüdünde imama yetişen kişinin namazı tamamlaması (dört rekât olarak kılması) gerekir. Çünkü her iki namazda da kişi, bir farzı ifa etmeden namaza dâhil olmuştur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ إِلَيْهَا أُخْرَى)

"Cuma namazının bir rekâtına kavuşan kimse, ona bir rekât daha eklesin."[539]

Bazı haberlerde ise şöyle bir ifade kullanılmıştır:

(فَإِنْ أَدْرَكَهُمْ جُلُوسًا صَلَّى أَرْبَعًا)

"Bir kimse, teşehhütte otururlarken cemaate yetişirse Cuma namazını dört rekât olarak kılar."[540]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisin aslı şöyledir:

(مَن أَدركَ ركعةً من الصلاةِ فقدْ أَدركَ الصلاةَ)

"Namazın bir rekâtına yetişen kimse, namaza yetişmiştir."[541]

Bu hadisin ravisi olan Zühri şöyle demiştir: "Cumayı da bir namaz olarak görmekteyim."

Burada cumadan bahseden sözler, Zühri'nin sözleridir. Bu hadis hep Zühri'nin etrafında dönmektedir.

539 Darekutni, Sünen: 2/320
540 Darekutni, Sünen: 2/319
541 Buhari, Mevakîtu's-Salât, 31

Bazen Said b. Müseyyeb'den, bazen Ebu Seleme aracılığıyla Ebu Hureyre'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir.

Hadisi mutlak bir namazla ilgili olarak rivayet ettiğinde "Cumayı da bir namaz olarak görmekteyim" demiştir. Anılan hadisin Cuma namazıyla ilgili olduğuna dair yanında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bir nass bulunsaydı, "Cumayı da bir namaz olarak görmekteyim" demezdi.

Şunu da söylemeliyiz ki, (مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَقَدْ أَدْرَكَ) ***"Cuma namazının bir rekâtına yetişen kimse (Cuma namazına) yetişmiş olur"***[542] hadisi, Cuma namazının bir rekâtına yetişmeyen kimsenin dört rekât kılması gerektiğine delalet etmemektedir. **"Cuma namazının bir rekâtına kavuşan kimse, ona bir rekât daha eklesin"**[543] hadisi de böyledir.

(فَإِنْ أَدْرَكَهُمْ جُلُوسًا صَلَّى أَرْبَعًا) ***"Bir kimse, teşehhütte otururlarken cemaate yetişirse Cuma namazını dört rekât olarak kılar"*** [544] hadisine gelince bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği sabit değildir. Bu, ravilerden birinin sözü olarak hadise idrac edilmiş olabilir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından söylendiği sahih bir yolla tespit edilmiş olsa, o zaman manası şöyle olur: İmam selam vermiş ancak cemaat oturmaktayken onlara yetişen kimsenin Cumayı dört rekât olarak kılması gerekir.

Cuma namazının kadınlara, kölelere, seferilere ve âciz kimselere değil de hür, ergen ve mukim erkeklere farz olduğu hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(أَرْبَعَةٌ لَا جُمُعَةَ عَلَيْهِمُ الْمَرْأَةُ وَالْمَمْلُوكُ وَالْمُسَافِرُ وَالْمَرِيضُ)

"Dört kimseye Cuma namazı farz değildir: Kadın, köle, seferi ve hasta."[545]

---

542 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri. el-Bedru'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 4/510

543 Darekutni, Sünen: 2/320

544 Darekutni, Sünen: 2/319

545 İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, el-Âsâr: 1/526

Â'mâya gelince Ebu Hanife onu kötürüm kimse gibi kabul edip Cuma namazı kılmakla yükümlü olmadığını söylemiştir. Çünkü başkasının yardımı olmadan o kendi başına Cuma namazına gidemez.

Ebu Yusuf ile Muhammed, â'mânın Cuma namazı kılmakla yükümlü olduğunu söyleyerek onun durumunu kötürüm kimsenin durumundan farklı görmüşlerdir. Çünkü â'mâ yolu bulamayan kimse gibidir. Yolu bulunca kendi başına hedefine doğru gidebilir. Kötürüme gelince o, gitmek istediği yere kendi başına gidemez. Kendisini taşıyacak birine ihtiyacı vardır.

Ebu Hanife, â'mâ ile yolu bilemeyen kimse arasında fark olduğu görüşündedir. Çünkü yolu bilmeyen kimsenin gözleri görmektedir. Kendisine yolun tarif edilmesi durumunda yalnız başına yola koyulur ve gitmek istediği yere gidebilir. Â'mâya gelince kendisine yol hakkında bilgi verilip tarif edilse bile gitmek istediği yere kendi başına gidemez.

Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşünü teyid etmek için, Ebu Rezin'in Ebu Hureyre'den *radiyallahu anh* rivayet ettiği şu hadis delil olarak ileri sürülebilir:

İbn Ümmü Mektum *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varıp şöyle dedi:

(إِنِّي رَجُلٌ ضَرِيرٌ شَاسِعُ الدَّارِ وَلَيْسَ لِي قَائِدٌ يُلَائِمُنِي أَفَلِي رُخْصَةٌ أَنْ لَا آتِيَ الْمَسْجِدَ؟، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « لَا »)

"Ben â'mâ bir adamım. Evim uzaktır. Bana uygun bir kılavuzum da yok. Mescide gelmemek için bana ruhsat var mıdır?"

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Hayır"*** diye cevap verdi.[546]

Husayn b. Abdurrahman'ın Abdullah b. Şeddad tarikı ile İbn Ümmü Mektum'dan *radiyallahu anh* yaptığı rivayette de benzer ifadeler yer almaktadır.

546 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 13/87

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Kameti işitiyor musun?"*** diye sormuş, o "Evet" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Öyleyse mescide gel"*** demişti."[547]

Cuma namazının kaç kişilik bir cemaatle sahih olacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Muhammed ve Leys dediler ki: "İmamdan başka üç kişilik bir cemaatin olması gerekir."

Ebu Yusuf'tan gelen bir rivayete göre imamdan başka iki kişinin olması gerekir. Sevri de bu görüştedir.

Hasan b. Salih dedi ki: "İmamın yanı sıra sadece bir erkek hazır bulunursa, imam ona hutbe okuyup Cuma namazını kıldırırsa, bu her ikisi için yeterli olur."

Mâlik bu konuda bir sayı belirlemiş değildir. Şafiî ise kırk kişilik bir cemaatin olmasını şart koşmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cabir'den *radiyallahu anh* gelen bir rivayete göre bir Cuma günü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbe irad ederken Medine'ye bir kervan geldi. İnsanlar çıkıp kervanın bulunduğu yere hızlıca gittiler. Mescitte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber on iki kişi kaldı. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: (وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا) **"Onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular."**[548]

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicret ettikten sonra Cuma namazını asla terketmemiştir. Kervana koşup giden cemaatin Cuma namazını kılmak için tekrar mescide döndükleri zikredilmemiştir. Şu halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cuma namazını on iki kişiyle birlikte kılmıştır. Siyer âlimlerinin naklettiklerine göre Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri üzerine Medine'de Mus'ab b. Umeyr *radiyallahu anh*, hicretten önce ilk Cuma namazını on iki kişiye

547 Darekutni, Sünen: 2/221
548 Cum'a, 62/11

imam olarak kıldırmıştır. Böylece Cuma namazının sahih olması için kırk kişilik bir cemaatin hazır olması gerektiği görüşünün batıl olduğu anlaşılmaktadır. Şunu da söylemeliyiz ki üç kişilik bir topluluk, tıpkı kırk kişilik bir topluluk gibi sahih bir cemaattir. Sahih bir cemaat olma hususunda üç ile kırk aynıdır. Ama üçten aşağısının sahih bir cemaat olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. Şu halde Cuma namazının sahih olması için en azından üç kişilik bir cemaatin mevcut olması şarttır. Daha fazlasının şart olduğu görüşünü kaale almamak gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَذَرُوا الْبَيْعَ)

"Alışverişi bırakın."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cuma günü namaz öncesinde alışveriş yasağının ne zaman başlayacağı hususunda selef uleması farklı şeyler söylemişlerdir: Mesruk ile Dahhâk ve Müslim b. Yesar'dan gelen rivayete göre Cuma günü güneşin zeval noktasına gelişiyle birlikte alışveriş yapmak haram olur.

Mücahid ile Zühri'ye göre ezan okunmasıyla birlikte alışveriş yapmak haram olur.

Denildi ki: Cuma namazı vaktinin girişini esas almak daha iyidir. Çünkü vaktin girişi anında cemaatin mescitte hazır bulunması gerekir. Ezanın geç okunması onları bu yükümlülükten kurtarmaz. Ezanın zevalden önce okunmasının bir anlamı olmadığına göre, zevalden sonra okunan ezan, namaza gitmenin vacip olduğu vaktin başladığına delalet eder.

Ezan okunurken alışveriş yapmanın caiz olup olmadığı hususunda fakihler farklı şeyler söylemişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Şafiî, yasaklanmış olmakla birlikte yapılan alışverişin geçerli olacağını söylemişlerdir.

Mâlik ise bu alışverişin geçersiz olduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurdu:

(لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

"Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka."[549]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلّ مَالُ اِمْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطِيبَةٍ مِنْ نَفْسه)

"Müslüman bir kişinin malı, kendisinin gönül rızası olmadan (başkasına) helal olmaz."[550]

Bu ayet ve hadisin zahiri, herhangi bir vakitte satın alınan malın, müşterinin mülkiyetine geçmesini gerektirmektedir. Bu alışveriş karşılıklı rızaya dayalı olarak yapılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (وَذَرُوا الْبَيْعَ) **"Alışverişi bırakın"** buyurmuştur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz yukarıda geçen ayetle bu ayetin ikisini de delil olarak kullanır ve şöyle deriz: Cuma saatinde alışveriş akdi yapmak haram olmakla birlikte geçerli olur. Haramdır; çünkü Yüce Allah (وَذَرُوا الْبَيْعَ) **"Alışverişi bırakın"** buyurmuştur. Önceki ayetin ve beraberinde rivayet edilen hadisin hükmüne göre ise bu alış verişin yapılması her ne kadar haram ise de akit, geçerlidir. Şunu da belirtelim ki yasaklık akdin kendisiyle alakalı olmayıp başka bir sebeple alakalıdır. O da alışverişle meşgul olurken namazdan alıkonmaktır. Bunun da akdin gerçekleşmesini ve sahih olmasını engellememesi gerekir. Bu, şuna benzemektedir. Henüz kılınmamış olan bir namazın vaktinin sonunda alışveriş yapıldığı takdirde vaktin çıkmasından va dolayısıyla namazın kazaya kalmasından korkulursa, o vakitte alışverişin yapılması yasaklanmıştır. Ancak bu yasaklık o alışverişin geçerliliğine engel teşkil etmez. Çünkü yasaklık, alışverişi yapanın namazdan alıkonması ile alakalıdır. Yine bu,

549 Nisâ, 4/29

550 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanid: 34/153

ticaret kervanını şehir dışında karşılayıp mallarını pazara getirmeden kendilerinden Satın almaya, köylünün malını şehirlinin onun adına satmasına, gasbedilmiş bir arazinin üzerinde tezgâhı kurup satış yapmaya benzer. Bu tür alışverişler yasaklanmış olmakla birlikte geçerlidirler.

Abdulaziz ed-Dıraverdi'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لَا أَرْبَحَ اللَّهُ تِجَارَتَكَ، وَإِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَنْشُدُ ضَالَّةً فِيهِ فَقُولُوا: لَا رَدَّ اللَّهُ عَلَيْكَ)

"Mescitte satan veya satınalan birini gördüğünüzde 'Allah, ticaretini kârlı kılmasın!' deyin. Mescitte yitik arayana, 'Allah yitiğini sana geri vermesin!' deyin."[551]

Muhammed b. Aclan'ın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***mescitte satma ve satın almayı, yitik aramayı (veya şiir okumayı) yasakladı. Cuma günü namazdan önce mescitte ayrı ayrı sohbet halkaları oluşturmayı da yasakladı."***[552]

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Muâz b. Cebel *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Mescitlerinizi delilerinizden, çocuklarınızdan, sesinizi yükseltmenizden, kılıçlarınızı kınından sıyırmanızdan, satış yapmanızdan, Satın almanızdan, hadlerinizi uygulamaktan, davalarınızı görmekten uzak tutun. Cuma günlerinizde mescitlerinizi tütsüleyin. Kapılarına abdest alma kaplarını (ibrikleri) koyun."***[553]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mescitte alışveriş yapmayı yasakladı. Ama yapılırsa alışveriş akdi geçerli olur. Çünkü yasak, akdin kendisiyle değil, başka bir şeyle ilintilidir.

551 Hâkim, Müstedrek: 2/65

552 Ebu Davud, Salât, 219

553 Bkz: İbn Mâce, Mesacid ve Cemaât, 6

Cuma Günü Yolculuk Yapmak

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Öğle vaktinin çıkmasından önce kendi şehrinden çıkacak ise kişinin zevalden önce ve sonra yolculuğa çıkmasında sakınca yoktur." Muhammed, "es-Siyer" adlı kitabında bu görüşü ihtilafsız olarak nakletmiştir.

Mâlik dedi ki: "Cuma günü fecrin doğmasından sonra yolculuğa çıkmayı hoş karşılamıyorum. Ama bu haram değildir. Zevalden sonra ise Cuma namazını kılmadan yolculuğa çıkmak uygun değildir."

Evzai, Leys ve Şafiî, Cuma namazını kılmadan Cuma günü yolculuğa çıkmayı mekruh görüyorlardı.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Revaha ile Cafer ve Zeyd b. Hârise'yi (Allah onlardan razı olsun) bir sefere gönderdi. Ne ki Abdullah b. Revaha hemen yola koyulmayıp biraz geride durdu.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"Seni geri bırakan nedir?"*** diye sordu. Abdullah, "Cuma namazı ey Allah'ın Resûlü. Cuma namazını kılar, sonra yola çıkarım" dedi.

Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(لَغَدْوَةٌ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا)

"Allah yolunda bir kez sabah veya akşam yola çıkmak, dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır."

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurması üzerine Abdullah hemen yola koyuldu."[554]

Süfyan es-Sevri'nin bildirdiğine göre Esved b. Kays'ın babası, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

554 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/388

(إِنَّ الْجُمُعَةَ لاَ تَحْبِسُ عَنْ سَفَرٍ)

"Cuma namazı seferden alıkoymaz."[555]

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu sözüne sahabeden muhalefet eden biri bulunduğunu bilmiyoruz.

Yahya b. Said'in Nafi'den rivayet ettiğine göre Abdullah b. Ömer'in *radiyallahu anh*, Medine'ye birkaç mil mesafede Akik mıntıkasında bir oğlu vardı. Bu oğlu bir Cuma sabahı gelip bir konuda rahatsızlığını dile getirdi. Abdullah *radiyallahu anh* Cuma namazını kılmadan hemen yola koyulup Akik'e gitti.

Ubeydullah b. Ömer, Salim'in Cuma günü Mekke'den çıkıp sefere gittiğini söyledi.

Atâ ile Kasım b. Muhammed'in Cuma günü sabahleyin yolculuğa çıkmayı mekruh gördükleri rivayet edilmiştir.

Hasan ile İbn Sirin'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Cuma namazının vakti girmeden Cuma günü yolculuğa çıkmakta sakınca yoktur."

İsrail'in bildirdiğine göre İbrahim b. Muhacir, Nehai'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam Perşembe günü yolculuğa çıkmak isterse, sabahleyin gün yükselinceye kadar yola çıkmış olsun. Akşama kalınca, ertesi gün Cuma namazını kılıncaya kadar artık yola çıkmasın."

Atâ, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إِذَا أَدْرَكَتْكَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ فَلَا تَخْرُجْ حَتَّى تُصَلِّيَ الْجُمُعَةَ)

"Cuma gecesine yakalanırsan, Cuma namazını kılmadan yolculuğa çıkma."[556]

555 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/266

556 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/443

Hz. Aişe ile İbrahim'in görüşü böyledir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا)

"O (Allah), yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün."[557]

Cenab-ı Allah sadece belli vakitlerde değil, her vakitte yolculuk yapmayı mübah kılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cuma gecesinde ve Cuma gününde yolculuğa çıkmanın serbest olduğuna ilişkin hüküm pek açıktır. Yolculuğa çıkma yasağının Cuma günü zevalden itibaren yürürlüğe girmesi gerekir. Çünkü kişi o andan itibaren şu ayetteki Cuma namazına gitme emrine muhatap olmaktadır: (اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ) **"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."**[558]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cuma namazına gitmeye ilişkin bu ayetteki hitabınyolculara yönelik olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Bize göre namazın farzlığı, vaktin sonuyla ilintilidir. Buna göre bir kişi namaz vaktinin sonunda yola çıkıp seferi olursa, onun Cuma namazı kılına emrine muhatap olmadığını anlarız.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾)

10-"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz."

557 Mülk, 67/15
558 Cum'a, 62/9

Hasan ile Dahhâk dediler ki: "Bu ayetteki emirler, izin ve ruhsat anlamındadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetteki **"yeryüzüne dağılın"** ve **"nasibinizi arayın"** ifadeleri, alışveriş yasağından sonra zikredildiği için, namazdan sonra yasaktan kurtulma, mübahlık ve serbestlik anlamına gelmektedir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَإِذا حَلَلْتُمْ فَاصْطادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."[559]

Bu ayetin şu manaya geldiği söylenmiştir: Sevaplı işler yaparak Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Şu anlama geldiği de söylenmiştir: Ticaret yaparak, benzeri tasarruflarda bulunarak Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Bu da yasaktan sonra mübah kılma ve serbest bırakmadır. İki mananın kuvvetli olanı budur. Çünkü ayetin başında Cuma namazına hemen gitmek emredildiği gibi o esnada alışveriş yapmak da yasaklanmıştı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ) **"Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın"** cümlesinin zahiri, başta haram kılınan alışverişin mübah hale gelmesini gerektirmektedir.

Buna benzer başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ)

"Allah, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir."[560]

559 Mâide, 5/2
560 Müzzemmil, 73/20

Yani ticaret yaparak ve diğer tasarruflarda bulunarak Allah'ın lütfundan nasiplerini ararlar. Bu ayet, Cenab-ı Allah'ın, Cuma namazından sonra insanların yeryüzüne dağılıp kendisinin lütfundan nasiplerini aramalarını istediğine delalet etmektedir. Çünkü hemen ardından (وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا) **"Allah'ı çok zikredin"** buyurmuştur. Bu ayet, Cuma namazının kılınmasından sonra yolculuk yapmanın mübahlığına delalet etmektedir. Zira ayette (فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ) **"Artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın"** buyurulmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾)

11-"(Durum böyle iken) onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: «Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.»"

Cabir b. Abdullah ile Hasan'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kıtlığa maruz kalan insanlar, Medine'ye erzak getiren kervanın geldiğini görmüşlerdi."

Cabir, ayette geçen "lehv" kelimesinin zurna, Mücahid ise davul anlamına geldiğini söylemiştir.

(قُلْ مَا عِنْدَ اللهِ)

"De ki: «(Hutbeyi dinlemek ve vaaz esnasında hazır bulunmak gibi) Allah'ın yanında bulunan»"

(خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ)

"Eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا)

"Seni ayakta bıraktılar."

Ayetin bu cümlesi, hutbenin ayakta irad edilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Alkame'ye, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hutbeyi ayakta mı yoksa oturarak mı irad ederdi?" diye sordu. Alkame ona, "Sen Kur'an'ın (وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا) **"Seni ayakta bıraktılar"** ayetini okumuyor musun?" diye cevap verdi.

Husayn'ın bildirdiğine göre Salim, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Cuma günü hutbe irad etmekteyken Şam'dan bir kervan geldi. İnsanlar hutbe dinlemeyi bırakıp kervandaki mallara bakmaya gittiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemaatten on iki kişiyle birlikte mescitte kaldı. Bu olay üzerine (وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا) **"Seni ayakta bıraktılar"** ayeti indi.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre babası, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbe irad etmekteyken bir kervan geldi. İnsanlar mescitten çıkıp kervanın bulunduğu yere gittiler. Mescitte cemaatten sadece on iki kişi kaldı. Bunun üzerine mezkûr ayet indi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Fudayl ile İbn İdris, ilk hadis üzerinde ihtilaf ettiler. İbn Fudayl, rivayetinde "Biz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaz kılıyorken..." demiş; İbn İdris ise "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbe irad etmekteyken..." demiştir.

İbn Fudayl "Biz namaz kılıyorken" ifadesiyle muhtemelen namaz kılmak üzere mescide geldiklerini ve orada namaza başlanmasını beklediklerini söylemek istemiştir. Çünkü namaza başlanmasını beklemek, namazda olmak gibidir.

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre (انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا) **"Hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar"** ayeti hakkında Ma'mer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Medineliler, kıtlık ve pahalılık yaşamaktaydılar. Cuma günü peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbe irad etmekteyken kervan geldi. Geldiğini duyan cemaat, mescitten çıkıp kervanın bulunduğu yere gittiler. Hutbe irad etmekte olan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yüce Allah'ın **"seni ayakta bıraktılar"** buyurması gibi, ayakta öylece kala kaldı."

Bu olayla ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَوْ اتبع آخرهم أولهم لا لتهب الْوَادِي عَلَيْهِمْ نَارًا)

"Onların (mescitteki cemaatin) sona kalan kısmı öncekilere uysalardı, içinde bulundukları vadi ateş olup üzerlerinde tutuşurdu."[561]

561 Zeylai, Tahricu'l-Ahadisi ve'l-Asâri'l-Vakıa fi Tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemahşeri: 4/26

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

63- MÜNAFİKÛN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿اِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ ﴾

﴿اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ﴾

1-"(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, «Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz» derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder."

2-"Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür!"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, "Eşhedü" kelimesinin yemin olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah münafıkların, şehadet ederiz ki anlamında söyledikleri "Neşhedü" kelimesini "Yeminlerini kalkan yaptılar" diyerek yemin saymıştır. Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri ve Evzai dediler ki: "(أَشْهَدُ وَأُقْسِمُ وَأَعْزِمُ وَأَحْلِفُ) Şehadet ederim ki, kasem ederim ki, azmederim ki, yemin ederim ki ifadelerinin hepsi yemindir."

Züfer dedi ki: Bir kimsenin (أُقْسِمُ لَأَفْعَلَنَّ) "Mutlaka yapacağıma kasem ederim" demesi yemindir. Ama (أَشْهَدُ لَأَفْعَلَنَّ) "Mutlaka yapacağıma şehadet ederim" demesi yemin değildir.

Mâlik dedi ki: Bir kimse "Kasem ederim ki" derken "Allah'a kasem ederim ki" demeyi kasdetmişse yemin etmiş sayılır. Böyle bir kastı yoksa yemin etmiş sayılmaz. (أَحْلِفُ) demesi de böyledir. (أَعْزِمُ) demesi yemin sayılmaz. Ama (أَعْزِمُ بِاللَّهِ) demesi yemindir. (عَلَيَّ نَذْرٌ) "Üzerime bir adak olsun" veya (نَذْرٌ لِلَّهِ) "Allah için adak olsun" derse, niyeti neyse o olur. Şayet bunu söylerken bir şeye niyet etmemişse yemin kefareti vermesi gerekir.

Şafiî, (أُقْسِمُ) "Kasem ederim ki" ifadesinin yemin olmadığını, ama yemin niyetiyle söylenmişse (أُقْسِمُ بِاللَّهِ) ifadesinin yemin olduğunu söylemiştir. Bu ifadenin vaatte bulunmak amacıyla söylenmesi, yemin değildir. Yemin niyetiyle (أَشْهَدُ بِاللَّهِ) "Allah'ı şahit tutarım ki" demek yemindir. Ama yeminden başka bir amaçla söylenirse yemin değildir. Yemin niyetiyle (أَعْزِمُ بِاللَّهِ) demek yemindir."

Rebî', Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimse, sonuna (بِاللَّهِ) kelimesini eklemeksizin (أُقْسِمُ) veya (أَشْهَدُ) ya da (أَعْزِمُ) derse, "Vallahi" diyerek yemin etmiş gibi olur. Yemine niyet etmeden (أَحْلِفُ بِاللَّهِ) derse bir şey gerekmez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Eşhedü billah" demenin yemin olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. "Eşhedü" kelimesi de iki bakımdan böyledir:

1-Cenab-ı Allah, münafıkların (نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ) **"Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz"** meâlindeki sözlerini nakletmiş, sonra onların bu sözlerini Allah adına bitiştirmeksizin mutlak olarak yemin saymıştır. Yüce Allah başka bir ayette (فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ) **"Onların her birinin şahitliği, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir"**[562] buyurarak herhangi bir kayıt koymaksızın "şahitlik" kelimesi ile yemini kasdetmiştir.

562 Nur, 24/6

2-"Eşhedü" kelimesi kasem yerine geçtiğine göre, beraberinde Allah adının zikredilmesiyle zikredilmemesi arasında bir fark olmaksızın onunla aynı hükme tabi olması gerekir. Cenab-ı Allah, Kitabında kasem kelimesini bazen beraberinde Allah adını zikrederek, bazen zikretmeyerek kullanmıştır. Her iki durumda da anlaşılan mana aynıdır. Mesela bir yerde (وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ) **"En güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler."**[563] ve (إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ) **"Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi."**[564]

Muhataplar bildikleri için "Allah" lafz-ı celali kasem kelimesinin yanında bazen hazf edilmiş bazen de açıkça zikredilmiştir.

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebû Bekir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bir rüya yorumladı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, («أَصَبْتَ بَعْضًا، وَأَخْطَأْتَ بَعْضًا») ***"Bazı yerleri doğru, bazı yerleri ise yanlış yorumladın"*** dedi.

Ebû Bekir *radiyallahu anh*, (أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَتُخْبِرَنِّي بِالَّذِي أَصَبْتُ مِنَ الَّذِي أَخْطَأْتُ) "Sana kasem (yemin) veriyorum ey Allah'ın Resûlü, nereleri doğru nereleri yanlış yorumladığımı bana bildiresin" dedi.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kasem etme"*** buyurdu.[565]

Başka bir rivayette, Ebû Bekir'in *radiyallahu anh* şöyle dediği nakledilmiştir: "Sana kasem (yemin) veriyorum ki, bana bildiresin." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebû Bekir'e *radiyallahu anh* ***"Kasem etme"*** dediği için bazı kimseler, yemin ederken kasem kelimesinin kullanılmasını mekruh görmüşlerdir.

Diğer bazıları ise bunda bir sakınca görmemişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'e ***"Kasem etme"*** demişti. Çünkü rüya yorumu zanna dayanmaktadır. Bu yüzden yorumlarken hata yapılabilir. Bu rivayet, kendisine yemin verilen kimsenin o yeminin gereğini yapmakla yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Ebû Bekir *radiyallahu anh*

563 En'âm, 6/109
564 Kalem, 68/17
565 İbn Mâce, Tabiru'r Rü'yâ, 10

kendisine yemin verdiği halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, rüyanın neresini doğru, neresini yanlış yorumladığını ona bildirmemişti. Yine bu rivayet, rüya yorumunu bilen kimsenin, rüyayı yorumlamakla yükümlü olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o rüyayı yorumlamamıştı.

Hişam b. Sa'd'ın bildirdiğine göre Zeyd, babası Eselem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i Şam'a vali tayin etti. Hatırladığıma göre ben, devesinin semerini bağlıyordum. Yola çıkacağı zaman insanlar Hz. Ebû Bekir'e, "Ömer'in Şam'a gitmesine izin mi veriyorsun? Allah'a yemin ederiz ki o buradayken de senin için Şam vilayetini idare edebilir" dediler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e "Sana kasem (yemin) veriyorum ki burada kalasın" dedi.[566]

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra geride bıraktığı bazı eşyaları paylaşma konuşma konusunda Hz. Ali ile aralarında anlaşmazlık çıkan İbn Abbas *radiyallahu anh*, babası Abbas *radiyallahu anh*, şöyle demişti: "Sana kasem (yemin) veriyorum ki o eşyaları Ali'ye teslim etmeyesin."

Berâ'nın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِبْرَارِ الْقَسَمِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize verilen kasemin (yeminin) gereğini yapmamızı emretti."[567]

Bu rivayet, kasemin mübahlığına ve kasemin yemin olduğuna delalet etmektedir. Ancak bu emir, mendupluk anlamındadır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'in "Sana kasem (yemin) veriyorum ki, bana bildiresin" diyerek kendisine verdiği yeminin gereğini yapmamıştı.

İbn Mesud, İbn Abbas, Alkame, İbrahim, Ebu'l Âliye ve Hasan'dan gelen rivayete göre kasem, yemindir.

Hasan ile Ebu'l Âliye dediler ki: "(أَقْسَمْتَ) ile (أَقْسَمْتَ بِاللَّهِ) ifadeleri aynıdır."

566 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 2/159
567 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/271

Zekâtı Vermede İhmalkâr Davranmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ اَخَّرْتَنِي اِلَى اَجَلٍ قَرِيبٍ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾)

10-"Herhangi birinize ölüm gelip de, «Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!» demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın."

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَ عِنْدَهُ مَالٌ يُبَلِّغُهُ حَجَّ بَيْتِ رَبِّهِ وَيَجِبُ عَلَيْهِ فِيهِ زَكَاةٌ فَلَمْ يَفْعَلْ سَأَلَ الرَّجْعَةَ)

"Kendisini Rabbinin Beytini haccetmeye ulaştıracak ve zekâtını vermesi vacip olacak kadar malı olan kimse bunları yapmaz (haccetmez ve zekât vermez) ise (öldükten sonra bunları yapmak üzere dünyaya) geri dönmek ister." Böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu: (وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ...) **"size rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcayın"**[568]

Bu hadis İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. Yalnız bu ayet, zekâtını vermemiş kimsenin ihmalkârlığının ölümle meydana geldiğine açıkça delalet etmektedir. Şayet ihmalkâr olmasaydı ve ölümünden sonra zekâtının verilmesi gerekli olsaydı, mirasçılarının onun malından çıkarıp vermeleri gerekirdi. Ama öldükten sonra bu görevi ifa etmek için dünyaya geri dönmek istediğine göre, ödeme zamanının geçtiğini ve terekesinden çıkarılıp da verilemeyeceğini anlamış olmaktayız. Meğerki mirasçıları bağış olarak versinler.

568 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/409

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

65- TALÂK SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْ ۚ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا ﴿١﴾)

1-"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette hitabın özellikle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yapılmasının birkaç sebebi olabilir.

Şöyle ki:

1-Diğer muhataplar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yapılan hitabın kendilerine de yapılmış olduğunu bildikleri için burada hitap özellikle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yapılmıştır. Çünkü onlar, özel olarak kendisine yapılan hitaplar dışında Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* uymakla emrolunmuşlardır. Önce Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitap

edildikten sonra hitap, topluma yöneltilmiştir. Çünkü ona yapılan hitap, topluma yapılmıştır.

2-Ayetin manası şöyle takdir edilmiştir: Ey peygamber! Ümmetine de ki: Kadınları boşamak istediğinizde…

3-Âdete göre reise hitap edildiğinde, ona tabi olan kimselere de hitap edilmiş olur. Mesela şu ayette olduğu gibi: (إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ) **"Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarma…"**[569]

(فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, karısını âdet halindeyken boşamıştı. Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. O şöyle buyurdu:

(مُرْهُ فليُرَاجِعْهَا، ثم ليُمْسِكْهَا حتى تَطْهُرَ ثم تَحيضَ ثم
تَطهُرَ ثم إنْ شاءَ أمْسَكَ بعد ذلك وإنْ شاءَ طلَّق قبل أن
يَمَسَّ فتِلْكَ العِدَّة التي أمَرَ الله أن يُطَلَّق لها النِّسَاء)

"Ona emret, karısına dönsün. Sonra temizleninceye, sonra yeniden âdet görüp sonra yeniden temizleninceye kadar yanında tutsun. Bundan sonra cinsel ilişkiye girmeden onu dilerse yanında tutar, dilerse boşar. Kadınları boşamada uyulmasını Allah'ın emrettiği iddet işte budur."[570]

Bu hadisi Nâfi', İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir.

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr

569 A'râf, 7/103
570 Ebu Davud, Talâk, 4

ayeti (فَطَلِّقُوهُنَّ فِي قُبُلِ عِدَّتِهِنَّ) şeklinde okudu ve bunu "Temizlik dönemindeyken kendileriyle cinsel ilişkide bulunmadan onları boşayın" şeklinde açıkladı.[571]

Vekî'in bildirdiğine göre Ebu Talha'nın azatlısı Muhammed b. Abdurrahman, Salim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radiyallahu anh* karısını âdet halindeyken boşadı. Hz. Ömer bu durumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. O şöyle buyurdu: ***"Ona emret de karısına geri dönsün. Daha sonra hamileyken veya değilken onu boşasın."***

Hadisin başka bir varyantında ise şöyle denmektedir: "Onu temizlik döneminde kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadanya da hamile olup hamileliği belirgin hale gelmişken boşasın."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ) **"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın"** ayetindeki murad-ı ilahiyi açıkladı. Buna göre kadının ancak temizlik döneminde kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan ya da hamile olup hamileliği belirgin hale gelmişken boşanması emredilmiştir. Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnete uygun boşamanın diğer bir yönünün şu şekilde olması gerektiğini açıklamıştır:

İki boşamanın arasına bir âdet döneminin girmesi gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu şöyle ifade etmiştir: ***"Karısına dönsün. Temizlenmesine dek ona ilişmesin. Sonra yine âdet girip temizlensin. Ondan sonra eğer isterse karısını boşayabilir."***

Bu hadis, aynı temizlik döneminde kadını iki talakla boşamanın sünnete uygun olmadığına delalet etmektedir. Temizlik döneminde kendisiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra kadını boşamayı mübah gören biri bulunduğunu bilmiyoruz.

Yalnız Vekî'in Hasan b. Salih'ten naklen bildirdiğine göre Beyan, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kişi, kendisiyle cinsel ilişkide bulunsa bile karısını temizlik döneminde boşarsa sünnete uygun boşamış olur."

571 Müslim, Talâk, 1

Ancak bu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sabit olan sünnete ve icma-ı ümmete aykırı bir görüştür. Yalnız kendisinden gelen başka bir rivayette Şa'bi'nin, bu ifadesiyle hamile kadının boşanmasını kasdettiğine dair delil vardır. O rivayet de şudur.

Yahya b. Âdem'in Hasan b. Salih'ten naklen bildirdiğine göre Beyan, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kişi, kendisiyle cinsel ilişkide bulunsa bile hamile karısını boşarsa sünnete uygun boşamış olur."

Hadisin aslının böyle olması kuvvetle muhtemeldir. Bazı raviler, kadının hamileliğinden söz etmeyi gözden kaçırmış olabilirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ)

"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın."

Bu ayet bir talakla boşamanın yanısıra, ayrı temizlik dönemlerinde üç talakla boşamayı içermektedir. (لِعِدَّتِهِنَّ) kelimesinin başındaki lam harfi bunu gerektirmektedir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl."[572]

Bu ayet, güneşin batıya her kayması vaktinde namazın tekrar kılınması hükmünü içermektedir. Bu, iki manaya delalet etmektedir:

1-Her temizlik döneminde bir talakla boşamak kaydıyla üç talakla boşamak mübahtır. Üç talakın her birini ayrı bir temizlik döneminde gerçekleştirmenin sünnet olmadığını söyleyenin söylediği batıldır. Mâlik, Evzai, Hasan b. Salih ve Leys bu görüştedirler.

572 İsrâ, 17/78

2-Üç talakın her birini ayrı bir temizlik döneminde gerçekleştirmek gerekir. Bunların üçünü bir temizlik döneminde gerçekleştirmek haramdır. Mezkûr ayetteki (لِعِدَّتِهِنَّ) kelimesi bunu gerektirmektedir. Hepsi bir temizlik döneminde gerçekleştirilemez.

Tıpkı şu ayette buyrulduğu gibi:

(لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından)..."

Bu ayet, iki namazın bir vakitte kılınmasını gerektirmemektedir. Aksine namazın, namaz vakitlerinde tekraren kılınmasını gerektirmektedir.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Sünnete uygun boşamanın iki şekli vardır:

1-Biri vakitle ilgilidir. Bu da kadının temizlik dönemindeyken, kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan veya hamile olup hamileliği belirgin hale gelmişken boşanmasıdır.

2-İkincisi talak sayısı ile ilgilidir. Bu da bir temizlik döneminde kadının yalnızca bir talakla boşanabilmesidir.

Boşama vakti, iddet bekleyecek kadın için şarttır. İddet beklemesi gerekmeyen, mesela kendisiyle zifafa girilmeyen kadının âdet halindeyken boşanması mübahtır.

Zira Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً)

"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur."[573]

573 Bakara, 2/236

Bu ayette Yüce Allah, kendisiyle zifafa girilmemiş kadının ister âdet halinde ister temizlik döneminde olsun, her halde boşanmasını mübah kılmaktadır. Bir temizlik döneminde üç talakla boşamanın sünnete uygun olduğunu, üç talakın her birini ayrı bir temizlik gerçekleştirmeye gerek olmadığını söyleyenlerin görüşünün batıl olduğunu Bakara suresinde açıklamıştık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hamile kadının kendisiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşanması caiz olduğuna göre, hamile olmayan kadının da temizlik döneminde kendisiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşanması caiz olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sünnet ve icmanın bulunduğu yerde aklî delile yer yoktur. Bununla beraber itirazınızda bahsettiğiniz iki kadının durumu birbirinden farklıdır. Şöyle ki: Kadın âdeti sona erip temizlendiğinde kocası kendisiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra onu boşarsa o ilişkiden dolayı hamile kalmış olabilir. Hamile kaldığını bilseydi kocası belki de onu boşamayacaktı. Boşadıktan sonra hamileliğini anlarsa kocası onu boşadığına pişman olabilir. Temizlik dönemine girdikten sonra kocası onunla cinsel ilişkide bulunmazsa, bu dönemden önce âdet görmüş olması kadının rahminin boş olduğunu gösterir. Bu durumda kocası onu boşarsa, ne yaptığını bilerek onu boşamış olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ)

"İddeti sayın."[574]

Allah bilir ya burada kastedilen, Allah'ın beklenmesini şu ayetlerle vacip kıldığı iddettir:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[575]

574 Talâk, 65/1
575 Bakara, 2/228

(وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ
وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer."[576]

Bu ayetlerin hepsi mezkûr durumlara göre boşanan kadınların iddetlerini açıklamaktadır. Boşanan kadının iddetini saymak, birkaç sebepten dolayı gerekir. Şöyle ki:

1-Kocası ona geri dönüp nikâhında tutmak veya ondan ayrılıp salıvermek isteyebilir.

2-Kadının boşandığı andaki durumunu, iddetini değiştirecek yeni bir durumun meydana gelmesine sebebiyet vermeksizin muhafaza etmek.

3-Kadınla kocası arasında bain bir şekilde ayrılık meydana geldiğinde bu ayrılığa başkalarını şahit tutması gerekir ki, kadın kendisinin nikâhındayken kocasının onunla birlikte nikâhında tutması caiz olmayan bir kadınla evlenmesi caiz hale gelsin. Bir de iddet süresi tamamlanmadan kadını ikamet ettiği evden çıkarmasın.

"Ahkâmu'l Kur'an"a dair kitap yazan bazı müellifler dediler ki: "Ebu Hanife ve ashabı demişler ki: "Sünnete uygun olan boşama, bir talakla boşamaktır. Üç talakla boşamak isteyen kişi, karısını her temizlik döneminde bir talakla boşar."

Yine Ebu Hanife ve ashabının anlattıklarına göre bir talakla boşamak sünnet olduğu gibi, her biri bir temizlik döneminde gerçekleştirilmek kaydıyla üç talakla boşamak da sünnettir. Bir şey sünnet ise onun aksi de sünnettir demek nasıl mümkün olmaktadır? Eğer böyle bir şey mümkün olursa, haramın da helal olması mümkün olur. Ama yukarıda anlatılan boşama şekillerinin ikincisi ruhsattır, deselerdi bu kabul edilebilirdi."

576 Talâk, 65/4

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ibadetlerin usûlüyle ve neyin caiz olup neyin caiz olmadığı usûlüyle alakası olmayan bir sözdür. İbadetlerde birinin diğerinin yerine konulmasının caiz olacağı hükmüne ilim ehlinden karşı çıkan hiçbir kimse yoktur. Çünkü sünnete uygun boşamada kişi, bir temizlik döneminde karısını yalnız bir talakla boşamakla yetinebileceği gibi, ikinci ve üçüncü temizlik dönemlerinde öncekine ilaveten birer talakla daha boşayabilir. Bunların hepsi menduptur. Bununla birlikte bu iki boşama şeklinden biri diğerinden daha güzel olabilir.

Mesela bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الّٰتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ)

"Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur."[577]

Ayetin devamında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ)

"Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır."

Yüce Allah, yeminini bozan kişinin kefaret olarak üç şeyden birini yapmakta serbest olduğunu bildirmiştir. Üç şeyden hangisini tercih ederse, kefaret olarak vermesi kendisine o farz olur. "Eğer böyle bir şey mümkün olursa, haramın da helal olması mümkün olur" ifadesi, farz ve sünnetlerde kişinin muhayyer kılınması hükmünü ortadan kaldırır. Ayrıca haram olan bir şeyin helal olması da mümkün değildir. Anılan sözün eksik ve fasid olduğu, sahibine reddiye yapmak için sözü uzatmaya gerek bırakmayacak şekilde apaçık ortadadır. İbn Mesud *radiyallahu anh* ve bir tabiin cemaatinin de bizim bu dediklerimizi söyledikleri rivayet edilmiştir.

577 Nur, 24/60

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ)

"Onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar."[578]

Bu ayette koca, iddet beklemekte olan karısını ikamet etmekte olduğu evden çıkarmaktan, kadın da çıkmaktan yasaklanmıştır. Ayet, iddet süresince kadının boşanmazdan önce ikamet ettiği evde barındırılmasının vacipliğine delalet etmektedir. İçinden çıkarılmamaları gereken ev, boşanmazdan önce içinde ikamet etmekte oldukları evdir. O evlerinde bekletilmeleri emredilmiştir. Ayette "evlernden" denilerek evler, kadınlara nispet edilmiştir. Çünkü kendileri o vakte kadar o evlerde ikamet etmekteydiler.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ)

"Evlerinizde oturun."[579]

Burada sözü edilen evlerin sahibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğu halde evler onun eşlerine nispet edilmiştir. İddet beklemekte olan kadını evinden çıkarmayı yasaklayan ayetten dolayı mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bu durumdaki kadına kocası geri dönüş yaptığına başkalarını şahit tutmadan, onu evden alıp birlikte yolculuğa çıkması caiz değildir. İddet beklemekte olan kadının yolculuğa çıkmasını fakihler menetmişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kişinin ric'î talakla boşadığı karısını evde barındırmak ve nafakasını vermekle yükümlü olduğu, onu evinden çıkarmasının caiz olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf olmadığını biliyoruz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِلَّا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ)

"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında..."

578 Talâk, 65/1
579 Ahzâb, 33/33

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İddet süresi dolmadan kadının evden çıkması hayâsızlıktır."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kocasına ve ailesine karşı ağzını bozmaması dışında onun evden çıkarılması caiz değildir. Ama ağzını bozacak olursa, onu evden çıkarmaları helal olur."

Dahhâk dedi ki: "Ayette geçen apaçık hayâsızlıktan kasıt, kocasına âsi olmasıdır."

Hasan ile Zeyd b. Eslem dediler ki: "Ayette geçen apaçık hayâsızlıktan kasıt, zina etmesi ve kendisine had uygulanması için evden çıkmasıdır."

Katade dedi ki: "Kocasına karşı itaatsizlik etmesi dışında evden çıkarılması caiz değildir. İtaatsizlik ettiğinde evden çıkarılması helal olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının bu manaların tümüne ihtimali vardır. Bu manaların hepsinin kastedilmiş olması mümkündür. İddet süresi içinde kadının evden çıkması hayâsızlıktır. Bu süre içinde zina ederse kendisine had uygulanması için evden çıkarılır. Kocasına ve aile efradına karşı ağzını bozar ve ahlâksızlık ederse yine evden çıkarılır.

Fatıma binti Kays, kayınlarına karşı ağzını bozup ahlâksızlık ettiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ikamet ettiği evden çıkmasını emretmişti. Kocaya itaatsizlik ve isyana gelince bu ahlâksızlık ve ağız bozmalar eğer birlikte yaşamayı imkânsız hale getirecek boyutta ise kadının bu sebeple evden çıkarılması caiz olur. Ama bunun dışında bir konuda kocasına âsilik etmişse bu, evden çıkarılması için bir mazeret teşkil etmez. Ayette kastedildiğini söylediğimiz te'vil, bu gibi mazeretler sebebiyle kadının evden çıkarılmasının caizliğine delalet eder. Çünkü Yüce Allah, anlattığımız mazeretler sebebiyle kadının evden çıkmasını mübah kılmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ)

"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur."[580]

580 Talâk, 65/1

Bu cümle, bir kimsenin sünnete aykırı şekilde karısını boşaması durumunda boşamanın gerçekleşeceğine delalet etmektedir. Ancak bu şekilde davranan kişi Allah'ın sınırlarını aştığı için kendine zulmetmiş olur. Çünkü **"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır"** cümlesi, iddete uygun boşamanın ardından söylenmiştir. Bu ayet, iddete aykırı şekilde karısını boşayan kimsenin boşamasının geçerli olduğunu açıklamıştır. Şayet geçerli olmasaydı, boşama sebebiyle kendine yazık ettiği söylenmezdi.

Kendine yazık etmiş olmakla birlikte daha sonra gelen şu cümle, boşamanın geçerliliğine delalet etmektedir:

(لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا)

"Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır."

Yani daha sonra pişman olur ama pişmanlığı kendisine fayda vermez. Çünkü eşini üç talakla boşamıştır. Bu ayet, Şafiî'nin 'Bir cümleyle kadını üç talakla boşamak sünnettendir' sözünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, karısını bir defada üç talakla boşayan ve ileride pişman olacağını hesaba katmayan kişiyi kendine yazık eden biri olarak nitelemiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* karısını âdet halinde boşamasının geçerliliğine hükmetmiş ve karısına geri dönmesini emretmişti. Çünkü ilk boşaması hatalıydı. Hatanın sebeplerini kesmek ve yeniden sünnete uygun şekilde boşayabilmek için karısına geri dönmesini emretmişti.

Bazı kimseler, âdet halindeki boşamanın geçerli olmayacağını iddia ettiler. Bu görüşün batıl olduğunu Kitap ve Sünnetten delillere dayanarak Bakara suresinde açıklamıştık.

Yunus b. Cübeyr, İbn Ömer'e *radiyallahu anh* âdet halindeki kadını boşamanın hükmünü sorduğunda İbn Ömer *radiyallahu anh* ona şöyle cevap vermişti: Ben karımı âdet halinde boşadığımda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona geri dönüş yapmamı emretti. Ben kendisine bu boşama ile iddet süresi başlar mı? Diye sorduğumda bana şu karşılığı verdi: "Sus. Boşayan kişi âciz ve ahmak biri olsa kadın yine iddet beklemeye başlamaz mı?"[581]

581 Ebu Davud, Talâk, 4

Bir kişi şu rivayeti karşı bir delil olarak ileri sürebilir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Ebu Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Urve'nin azatlısı Abdurrahman b. Eymen, benim duyabileceğim bir sesle İbn Ömer'e *radiyallahu anh* şu soruyu sordu: Âdet halindeki karısını boşayan bir adam hakkında ne dersin? İbn Ömer *radiyallahu anh* ona şöyle cevap verdi: (Kendini kastederek) Abdullah b. Ömer, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında karısını âdet halinde boşadı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu boşamayı hükümsüz sayıp karımı bana geri verdi ve şöyle buyurdu: ***"Kadın temizlik dönemine girdiğinde onu boşasın veya (nikâhında) tutsun."***

İbn Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra şunu okudu:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ فِي قُبُلِ عِدَّتِهِنَّ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde kendileriyle cinsel ilişkide bulunmadan onları boşayın)."[582]

Bu hadisi karşı delil olarak ileri süren kişi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Ömer'in boşamasını geçersiz saydığını ve karısını kendisine geri verdiğini, bunun da boşamanın meydana gelmiş olmadığına delalet ettiğini söyledi.

Yukarıdaki hadisi karşı delil olarak ileri süren kişiye denilir ki:

Bu anlattıklarınızda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* boşamasını geçersizliğine dair bir delil bulunmamaktadır. Aksine bu hadis, anılan olayda boşamanın meydana geldiğine apaçık delalet etmektedir. Çünkü İbn Ömer *radiyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* karımı bana geri verdi demiştir. Bu da ric'at, yani boşamaktan geri dönüş demektir. 'O olayda bir şey görmedi' ifadesine gelince bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kadını İbn Ömer'den ayırmadığı anlamına gelmektedir. Bu hadisi Enes b. Sirin, İbn Cübeyr, Zeyd b. Eslem, Ebu Vail aracılığıyla

582 Müslim, Talâk, 1

Mansur, İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. Bu ravilerin hepsi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Ömer'e karısına geri dönmesini ve temizlenin-ceye kadar onu nikâhında tutmasını emrettiğini söylemişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَاَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً ﴿٢﴾)

2-"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şa-hit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar."

Yani iddetlerinin sonuna vardıklarında değil de sonuna yaklaştıkların-da onları güzelce tutunya da onlardan güzelce ayrılın. Çünkü iddetin sonu-na vardıktan sonra artık kadına geri dönüş yapılamaz.

Kendisiyle zifafa girilmiş olan kadının boşanması mutlaka ric'at ile birlikte zikredilmiş ve şöyle buyrulmuştur:

(لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللّٰهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا)

"Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır."

Boşadıktan sonra belki fikir değiştirir de karısına geri dönüş yapar.

(فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın."

(فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

"Onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın."[583]

583 Bakara, 2/231

Geri Dönüş Yaparken veya Ayrılırken Şahit Bulundurmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ)

"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun."[584]

Yüce Allah, eşini boşayan erkeğin, geri dönme veya ayrılmadan herhangi birini tercih etmesi durumunda şahit bulundurmasını emretmiştir.

İmran b. Husayn, Tavus, İbrahim ve Ebu Kalabe'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştie: "Bir kimse boşadığı larısına geri dönüş yaparken şahit bulundurmazsa, geri dönüşü sahih olur. Ama bundan sonra şahit bulundurur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Karısını boşayan erkeğe geri dönüp onu nikâhında tutma ya da ondan ayrılma hakkı tanındıktan sonra şahit bulundurması emredildiğine göre, geri dönüş yapıldığında ric'at gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bundan sonra şahit bulundurulması caiz olur. Çünkü şahit bulundurmanın geri dönüş esnasında olması şart koşulmuş değildir. Ayette geçen "firak" ile kadının, iddetini tamamlayıncaya kadar evde kendi haline bırakılmasıdır. Buna göre şahit bulundurmadan yapılan "firak" sahih olur. Daha sonra şahit bulundurulur. Ayette "Firak"tan sonra şahit bulundurmaktan söz edilmiştir. Sonra "firak" ın sahih olması için şahit bulundurmak şart koşulmamıştır. Ric'at yani geri dönüş için de hüküm aynıdır.

Şunu da belirtmeliyiz ki ayrılmak kocanın hakkı olduğuna ve şahit bulundurmaksızın ayrılmak caiz olduğuna göre -çünkü bunu yapmak için başkasının rızasına ihtiyaç yoktur- ric'atin yani geri dönüşün de erkeğin hakkı olması ve bunun da şahitsiz yapılmasının caiz olması gerekir. Şunu da ifade edelim ki, her ikisi için ihtiyat olsun ve her ikisi de töhmet

584 Talâk, 65/2

altına alınmaktan kurtulsunlar diye ric'at veya ayrılma durumunda şahit bulundurmayı Cenab-ı Allah emretmiştir. Boşanma bilinir de ric'at bilinmez veya boşanma ve ayrılma bilinmez de eşlerin birbirinin söylediklerini red ve inkâr etmesinden emin olunmadığı için şahit bulundurmakta fayda vardır. Bu tasarrufların yapılışı anında şahit bulundurmakla değil, daha sonra şahit bulundurmakla da ihtiyati tedbir alınmış olur. Yani ric'at veya ayrılığın gerçekleştirilmesinden bir iki saat sonra da şahit bulundurulsa aynı hüküm söz konusu olur. Ric'atin şahitsiz olarak yapılması durumunda da geçerli olacağı hususunda, Atâ'dan gelen rivayet hariç, ilim ehli arasında görüş farklılığı yoktur.

Süfyan'ın bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Boşama, evlenme ve boşandıktan sonra geri dönüş, şahitle olur."

Bu, inkâra karşı ihtiyati bir tedbir olsun diye şahit bulunmanın emredildiği şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa şahit bulundurmadan yapılan ric'atin sahih olmayacağı anlamına gelmemektedir. Bilindiği gibi ayette boşama, ric'atle birlikte zikredilmiştir. Şahitsiz yapılan boşamanın geçerli olduğu hususunda hiç kimsenin şüphesi yoktur.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Matar el Verrak, Atâ ile Hakem'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Karısını boşayan kişi, iddet süresi içinde onunla cinsel ilişkide bulunursa bu geri dönüş olur."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ)

"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."

Burada bütün hukuki davalarda hâkimlerin huzurunda şahitlik yapmak emredilmiştir. Zira ayette geçen şehadet kelimesi her ne kadar iki âdil kişinin ric'ate şahitlik etmesi emrinden sonra zikredilmişse de cins ismidir. Zira ric'ate şahitlik etme emrinden sonra zikredilmiş olması, burada şahitliğin umumi manada kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu ayet iki mana içermektedir: Biri, şahitliği yerine getirme emri, diğeri de şahitlik görevini yerine getirmenin Yüce Allah'ın hakkı oluşudur. Bununla da şahitlik görevini yerine getirme zorunluluğu tekid edilmiş olmaktadır.

Âdetten Kesilmiş Olan Kadınlarla Henüz Âdet Görmeye Başlamamış Olanların İddeti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ
فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ ۙ وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."[585]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, sözü edilen kadınlardan âdetten kesilmiş olanların âdetten kesilmişliklerinin tereddüde yer bırakmayacak şekilde tespitini gerekli kılmaktadır. Ayetteki (ان ارْتَبْتُمْ) **"tereddüt ederseniz"** ifadesiyle, kadının âdetten kesilmesinin kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü âdetten kesilmesi tespit edilen kadının iddetiyle ilgili hüküm, ayetin başında belirtilmiştir. Şu halde tereddüdün âdetten kesilmekten başka bir şeyle ilgili olması gerekmektedir. İlim ehli kimseler, ayette sözü edilen tereddüt hakkında farklı şeyler söylemişlerdir.

Mutarrif'in bildirdiğine göre Amr b. Salim, Übeyy b. Kâ'b *radiyallahu anh* ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü! Yaşı küçük, yaşı büyük ve hamile gibi birkaç sınıf kadının iddeti Kur'an'da bildirilmemiştir." Übeyy'in *radiyallahu anh* böyle demesi üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ ۙ
وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَ ۜ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer."

585 Talâk, 65/4

Bu hadiste mezkûr ayetin iniş sebebinin yaşı küçük, yaşı büyük ve hamile gibi birkaç sınıf kadının iddeti hakkında tereddüt edilmesi olduğu bildirilmektedir. Bu tereddüdün ayette zikredilmesi, konuyla ilgili hükmün iniş sebebini anlatma şeklinde olmuştur. Bu, "kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır" anlamına gelmektedir.

Selef uleması ile onlardan sonraki kuşakta gelen büyük İslam merkezlerinin fakihleri, âdetten kesilen kadının hükmü üzerinde faklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Müseyyeb, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Boşandıktan sonra bir veya iki âdet görüp sonra âdetten kesilen kadın dokuz ay bekletilir. Hamile olduğu anlaşılırsa doğum yaparak iddeti sona erer. Aksi halde dokuz aydan sonra üç ay daha bekler. Ondan sonra başka bir erkekle evlenmesi helal olur."

Bir yıl süreyle âdet görmeyen kadın hakkında İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "İşte bunun durumu hakkında tereddüt edilir."

Ma'mer'in bildirdiğine göre Katade, her yıl bir defa âdet gören bir kadının durumu hakkında İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bunun durumu şüphelidir. Dolayısıyla bu kadının iddeti, üç ay beklemekle tamamlanır."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Amr, Tavus'un da böyle dediğini rivayet etmiştir. Hz. Ali, Hz. Osman ve Zeyd b. Sabit'in *radiyallahu anh*, "Bu durumdaki kadının iddeti üç âdet görmesidir" dedikleri rivayet edilmiştir.

Mâlik'in bildirdiğine göre Yahya b. Said, Muhammed b. Yahya b. Hıbban'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dedem Hıbban'ın biri haşimi, diğeri ensari iki karısı vardı. Çocuğunu emzirmekte olduğu ensari karısını boşadı. Aradan bir yıl geçtikten sonra dedem öldü. Ancak boşadığı bu kadın âdet görmedi ve "Ben, kocamın bıraktığı maldan miras payı alma hakkına sahibim" dedi. Dedemin haşimi olan diğer karısıyla aralarında niza çıktı. Davalarını halletmesi için kendisine müracaat ettikleri Hz. Osman *radiyallahu anh*, ensari kadının mirasçı olacağına hükmetti. Dedemin haşimi sülaleden olan diğer karısı, verdiği bu hükümden dolayı Hz. Osman'a *radiyallahu anh* sitemde bulundu. Hz. Osman *radiyallahu anh* da, Hz. Ali *radiyallahu anh* yi kastederek "Bu, senin amcaoğlunun işidir. Bu şekilde hükmetmemizi o bize tavsiye etti" dedi.

İbn Vehb'in bildirdiğine göre Yunus, bu olayı kendisine anlatan İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ensari kadın, kocası Hıbban'ın ölümünden sonra dokuz ay süreyle âdet görmedi. Hz. Osman *radiyallahu anh*, onun mirasçı olma talebini Hz. Ali *radiyallahu anh* ve Zeyd b. Sabit *radiyallahu anh* ile görüştü. Onlar, ensardan olan bu kadının kocası Hıbban'a mirasçı olacağını, çünkü evlenmekten ümidi kalmayan, âdetten ve doğumdan kesilmiş bir kadınya da henüz âdet görmeye başlamamış bâkire bir kız olmadığını söylediler. O, kocasının yanındayken az veya çok âdet gören ve kendine özgü âdeti üzere olan bir kadındı.

Bunların ifadesinden anlaşıldığına göre ayetteki (اِنِ ارْتَبْتُمْ) **"Tereddüt ederseniz"** sözü, kadının âdetten kesilip kesilmemesiyle ilgili olmayıp, bu durumdaki kadınların iddetleri hakkında tereddüt eden kimselerin şüphesiyle ilgilidir. Kadın artık âdet görme ümidi kalmayınca âdetten kesilmiş olur. İbn Mesud *radiyallahu anh* da böyle demiştir.

Selef uleması ile onlardan sonraki kuşakta gelen büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda da farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Âdetten temelli kesilecek yaşa gelmeden âdeti kesilen kadının iddeti, üç âdet görmekle tamamlanır. Ancak Âdetten temelli kesilen kadınların yaşına girip de âdeti kesilirse o zaman iddeti, üç ay beklemekle tamamlanır." Sevri ile Leys ve Şafiî de böyle dediler.

Mâlik dedi ki: "Bu durumdaki kadın dokuz ay süreyle bekler. Bu süre zarfında âdet görmezse o zaman üç ay bekleyerek iddetini tamamlar. Üç aylık süre dolmadan âdet görürse, yeniden üç âdet görerek iddet bekler. Âdet görmeksizin dokuz aylık süre dolarsa, iddetini üç ay beklemek suretiyle tamamlar."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Boşanan kadın âdet gördükten sonra tereddüde düşerse, boşandığı günden itibaren değil de âdetinin kesildiği günden itibaren dokuz ay süreyle iddet bekler. Ayette geçen (اِنِ ارْتَبْتُمْ) **"Tereddüt ederseniz"** ifadesi, bu durumdaki kadın hakkında nasıl bir hüküm vereceğinizi bilemezseniz, anlamına gelmektedir."

Evzai dedi ki: "Bir adam genç yaştaki karısını boşadıktan sonra kadın üç ay boyunca âdet görmezse, iddetini bir yıl beklemek suretiyle tamamlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, âdetten kesilmiş kadının iddetinin üç ay olmasını bu ayetle vacip kılmıştır. (وَالّٰٓئِي لَمْ يَحِضْنَ) ibaresi henüz âdet görmeyenlere; (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) cümlesi hamilelere özgü olduğu gibi bu ayetin zahiri de, bu iddetin kesin ve tereddütsüz bir şekilde âdetten kesilmiş olan kadına özgü olmasını gerekli kılmaktadır. (وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ) cümlesi de şüpheye yer kalmayacak şekilde âdetten kesildiği sabit olan kadınlara özgüdür.

Ayette geçen (اِنِ ارْتَبْتُمْ) **"Tereddüt ederseniz"** ifadesi için üç durumdan biri muhakkak söz konusu dur. Şöyle ki: Bu ifadeyle kadının âdetten kesilip kesilmediği hususundaki tereddüt kastedilmiş olabilir. Veya hamile olup olmadığı hususundaki tereddüt kastedilmiş olabilir. Ya da muhatapların âdetten kesilmiş kadın ile henüz âdet görmemiş küçük yaştaki kadının boşanma iddeti hususundaki tereddütleri kastedilmiş olabilir. Çünkü Yüce Allah, iddetini üç ay olarak belirlediği kadının âdetten kesilmişliğini ispat etmiştir. Durumu şüpheli olan kadının ise kesin olarak âdetten kesilmiş olduğu söylenemez. Âdetten kesilme durumu ile âdet görme ümidinin aynı kadında bir araya gelmesi mümkün değildir. Çünkü bunlar, birbirine zıt iki durumdur. Âdet görme ümidi olan kadına âdetten kesilmiş hükmü verilemez. Şu halde ayetteki şüphe ve tereddüt ifadesiyle, kadının âdetten kesilmişliği hususundaki şüphe ve tereddüt kastedilmiş değildir. Diğer taraftan ayette kastedilenin, âdetten kesildiği kesin olarak tespit edilen yaşlı kadın olduğu hususunda fakihler görüşbirliği etmişlerdir. Ayette sözü edilen şüphe ve tereddüt, muhatapların tümüne yöneliktir. O da âdetten kesildiği kesin olarak bilinen kadının iddeti hakkında ayetin muhataplarının şüphe ve tereddütleridir. Âdetten kesilmesi hususunda tereddüt bulunan kadın için de aynı hükmün geçerli olması gerekmektedir. Çünkü ayetin lafzı, âdetten kesilmişliği kesin olan kadınları da tereddütlü olan kadınları da kapsayacak genel bir niteliktedir.

Şunu da belirtelim ki bir kadın gençliğinden itibaren her yıl sadece bir kez âdet görmeyi âdet haline getirmişse, bunun hakkında tereddüt edilip de âdetten kesilmiş olduğu söylenemez. Aksine bu, âdet gören kadınlardandır. Bunun âdetten kesilmiş olmadığı ve âdet görenlerden olduğu bilindiği halde iddetinin bir yıl süreli olması nasıl caiz olur? İki âdet görmesi ara-

sındaki sürenin uzun olması, onu âdet gören bir kadın olmaktan çıkarmaz. Bunun ay hesabıyla iddet görmesi gerektiğini söyleyen, Kitaba muhalefet etmiş olur. Çünkü Yüce Allah, hayız kanaması gören kadınların iddetini, âdet görmesine bağlamış ve şöyle buyurmuştur:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ)

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[586]

Bu ayette de görüldüğü gibi Yüce Allah, âdet süresi uzun olan ile kısa olan kadın arasında bir ayırım yapmamıştır. Ayette geçen (اِنِ ارْتَبْتُمْ) **"Tereddüt ederseniz"** ifadesinin kadının hamileliğinden ümit kesmeyle ilgili olması mümkün değildir. Çünkü kadının âdet görmesinden ümit kesmek, onun hamile kalmasından da ümit kesmek demektir. Mezkûr ayetteki şüphe ve tereddüdün âdet görmeyle ilgili olduğunu söyleyenlerin görüşünü delillere dayanarak iptal etmiştik. Bu durumda geride sadece üçüncü şık kaldı. O da şu rivayetten anlaşılacağı üzere bu ayetin muhatapların bu konudaki şüphe ve tereddüdüdür.

Rivayet olunduğuna göre Übeyy b. Kâ'b *radiyallahu anh*, âdetten kesilen kadın ile henüz âdet görmeye başlamamış küçük yaştaki kadının iddeti hakkında şüphe ve tereddüde düştüğünde bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştu. Şu da var ki, ayette sözü edilen şüphe ve tereddüt, kadınların âdetten kesilmesiyle ilgili olsaydı, ayette erkeklere hitap edileceği yerde kadınlara hitap edilmesi daha münasip olurdu. Çünkü âdet hakkındaki bilgiye ancak kadının kendisi aracılığıyla ulaşılabilir. Bundan dolayı âdet hakkında kadının söyledikleri esas alınmaktadır. Buna göre Yüce Allah onlara sanki şöyle buyurmuş olmaktadır: "Ey kadınlar, eğer tereddüt ederseniz..." veya "Kadınlar tereddüt ederlerse..." Ama ayette kadınlara değil de erkeklere hitap edildiğine göre, muhatapların iddet konusunda tereddüt etmelerinin kastedildiği anlaşılmış olmaktadır.

(وَالّٰئِي لَمْ يَحِضْنَ)

"Henüz âdet görmeyenler..."

586 Bakara, 2/228

Yani henüz âdet görmeyenlerin iddeti, üç ay beklemektir. Bu, gizli bir kelime takdir edilmeden manası anlaşılabilecek müstakil bir cümle değildir. Manasının anlaşılabilmesi için daha önce açıkça geçmiş ve burada takdir edilmiş olan bir kelimeye ihtiyaç vardır. O kelime de ay hesabıyla beklenen iddettir.

Hamile Kadının İddeti

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰٓئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ
اَشْهُرٍ وَالّٰٓئِ لَمْ يَحِضْنَ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ
حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهٖ يُسْراً ﴿٤﴾)

4-"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması ve onlardan sonra gelen kuşağın âlimleri, hamileyken boşanan kadının iddetinin doğumla sona ereceği hükmü üzerinde ihtilaf etmemişlerdir. Ancak selef uleması, kocası vefat eden hamile kadının iddeti konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ali ile İbn Abbas *radiyallahu anh* dediler ki: "Kocası vefat eden hamile kadının iddeti, çocuğunu doğurması dört ay on günden sonra olacaksa doğumla sona erer. Doğum yapması dört ay on günden önce olacaksa, o zaman dört ay on gün bekleyerek iddetini tamamlar."

Hz. Ömer, İbn Mesud, İbn Ömer, Ebu Mesud el-Bedri ve Ebu Hureyre (Allah hepsinden razı olsun) dediler ki: "Kocası vefat eden hamile kadının iddeti, çocuğunu doğurmasıyla sona erer. Doğum yapınca başka bir erkekle evlenmesi helal olur." Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbrahim'in bildirdiğine göre Alkame, İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer"** ayetinin, kocası vefat eden kadınlardan bahseden ayetten sonra indiği hususunda, dileyen kimse ile lânetleşirim."[587]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Mesud'un *radiyallahu anh* bu sözü iki mana içermektedir: Birincisi, bu ayetin iniş tarihini belirlemektedir. Yani bu ayetin, kocası ölen kadının iddetinin dört ay on gün olduğunu bildiren ayetten sonra indiğini bildirmektedir. İkincisi bu ayet, genel bir hüküm ifade edebilecek niteliktedir. Kendisinden önce geçen boşanmış kadın ifadesini gizleyip takdir etmeye ihtiyaç hissettirmemektedir. Şu halde hamileliği, yalnız boşanan kadınların iddetinde değil, boşanan kadınlarla kocası ölen bütün kadınların iddetinde esas almak gerekmektedir. Sadece boşanmış kadınların iddetinde esas almak, bir delile dayanmadan ayetin genel hükmünü özele indirgemek olur.

Kocası vefat eden hamile kadının doğum yapmadığı sürece üzerinden dört ay on günlük sürenin geçmesiyle iddetinin tamamlanmayacağı hükmünde bütün fakihlerin ittifak etmiş olmaları, bu durumdaki kadınların da bu ayetin kapsamına girdiklerine delalet etmektedir. Bu kadınların iddetinde doğumdan başka bir şeyin esas alınmaması gerekir. Hamile kadının iddet beklemesinde ay hesabının esas alınması caiz olsaydı, boşanmış hamile kadının iddet beklemesinde hamile olduğu halde âdet gmrmesinin esas alınması caiz olurdu. Çünkü boşanmış kadının âdet görerek iddet beklemesi (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler"**[588] ayetinde emredilmiştir. Kadının hamile olması halinde âdet görme hükmünün sakıt olması, hamile kadının ay hesabı ile iddet beklemesi hükmünün düştüğüne delalet etmektedir.

---

587 [Kocası vefat eden kadınlardan bahseden ayet şudur: (وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا) *"İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."* Bakara, 2/234. Mütercim]

588 Bakara, 2/228

Mansur'un İbrahim'den naklen bildirdiğine göre Esved, Ebu's Senabil b. Ba'kek'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sübey'a binti Hâris, kocasının vefatından yirmi üç gün sonra doğum yaptı. Evlenmek istedi. Bu durum Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatıldığında şöyle buyurdu: ***"Eğer bunu yaparsa (caizdir. Çünkü) iddeti süresi artık geçmiştir."***[589]

Yahya b. Ebi Kesir, Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radiyallahu anh* bu meselede ihtilaf ettiler: İbn Abbas *radiyallahu anh*, Küreyb'i Ümmü Seleme'ye *radiyallahu anh* gönderdi. Ümmü Seleme *radiyallahu anh*, Sübey'a'nın, kocasının vefatından birkaç gün sonra doğum yaptığını ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, evlenebileceğini bildirdiğini söyledi.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Muhammed b. İbrahim et-Teymi, Ebu Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sübey'a, kocasının vefatından iki ay sonra doğum yaptı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, "Evlenebilirsin" dedi. Mezhebimiz müçtehidleri, yaşı küçük erkeğin ölüp geride bıraktığı hamile karısının iddetinin doğumla sona ereceğini söylemişlerdir. Zira Yüce Allah, (وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer"** buyurmuştur. Burada yaşı küçük erkeğin karısının iddetiyle yaşı büyük erkeğin karısının iddeti arasında bir ayırım yapılmamıştır. Nesebi kendisine bağlanan ile bağlanmayan arasında da bir ayırım yapmamıştır.

Boşanan Kadının Evde Barındırılması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَاْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ اُخْرٰى ﴿٦﴾)

589 Said b. Mansur, Sünen: 1/350

6-"Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Büyük İslam merkezlerinin fakihleri ile Irak uleması, Mâlik ve Şafiî, bain talakla boşanan kadının evde barındırılması gerektiği hükmü üzerinde birleşmişlerdir.

İbn Ebi Leyla ise bain talakla boşanan kadının değil de yalnız ric'î talakla boşanan kadının evde barındırılma hakkı olduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ) **"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın"** ayeti, hem ric'î hem de bâin talakla boşanan kadınları kapsamaktadır. Bunun delili şudur: Sadece bir talakı kalan kişinin karısını boşamak istediğinde, yine iddetini dikkate alarak onu boşamasını bu ayet gerektirmektedir. Aynı şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kadının temizlik dönemindeyken ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmadanya da hamile iken boşanması gerektiğini söylemiş, birinci talakla üçüncü talak arasında bir fark bulunduğunu söylememiştir.

(فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ) **"Onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın"** ayeti bâin talakla boşanan kadını kapsadığına ve ardından (اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ) **"Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun"** buyrulduğuna göre, hem ric'î olarak boşanan kadınların hem de bâin talakla boşanan kadınların evde barındırılmaları gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا) **"Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır"** ve (فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ) **"Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın"**[590] buyrulduğuna göre demek ki Allah (c.c), sadece ric'î talakla boşanan kadınların evde barındırılmalarını kasdetmiştir."

590 Talâk, 65/2

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, ayetin içerdiği hükümlerden biridir. Ancak bu, ilk hitabın bâin talakla boşanan kadınlar hakkında değil de sadece ric'î talakla boşanan kadınlar hakkında olduğuna delalet etmez. Bu, (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler"**[591] ayeti gibidir. Bu ayet, bâin talakla boşanan kadınlar ile ricî talakla boşanan kadınları kapsayan genel nitelikte bir ayettir. Bu ayetin devamındaki (وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذٰلِكَ) **"Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler."** Bu cümlenin hükmü sadece ric'î talakla boşanan kadınlara mahsustur. Bu, (وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍ) **"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler"** ayetinin boşanan bütün kadınlarla ilgili genel bir hüküm olmasına engel teşkil etmez.

İbn Ebi Leyla, Fatıma binti Kays hadisini karşı bir delil olarak ileri sürmüştür. İnşallah bâin talakla boşanan kadının nafakasından bahsederken o hadis hakkında gerekli açıklamayı yapacağız.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, bâin talakla boşanan kadının nafakası hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Hamile olsun olmasın boşanan her kadının iddet süresince evde barınma ve nafaka alma hakkı vardır." Hz. Ömer ile İbn Mesud'un *radiyallahu anh* aynı şeyi söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Bain talakla boşanan kadının evde barınma ve kocasından nafaka alma hallı yoktur."

İbn Ebi Leyla'dan gelen başka bir rivayete göre ise bu durumdaki kadının evde barınma hakkı vardır. Ama nafaka alma hakkı yoktur.

Osman el-Betti dedi ki: "Boşanan her kadının hamile olmasa bile evde barınma ve nafaka alma hakkı vardır." Bu fakihe göre bu kadın dilerse kocasının evinden başka bir eve taşınabilir.

591 Bakara, 2/228

Mâlik dedi ki: "Bain talakla boşanan kadının evde barınma hakkı vardır. Ama nafaka alma hakkı yoktur. Ancak hamile ise nafaka alma hakkı da vardır."

Mâlik'ten gelen başka bir rivayete göre kişi eğer varlıklı ise bâin talakla boşadığı hamile karısına nafaka vermekle yükümlüdür. Ama yoksul ise nafaka vermekle yükümlü değildir.

Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Bain talakla boşanan kadının evde barınma hakkı vardır. Ama nafaka alma hakkı yoktur. Ancak hamile ise nafaka alma hakkı da vardır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ)

"Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın."[592]

Bu ayet, bain talakla boşanan kadına nafaka vermenin vacip olduğuna üç yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Evde barınmak mali bir hak olup bu hakkın kadına verilmesini Cenab-ı Allah Kitabın nassı ile vacip kılmıştır. Çünkü bu ayet, ric'î talakla boşanan kadınlarla bâin talakla boşanan kadınları kapsamaktadır. Dolayısıyla bu ayet bain talakla boşanan kadına da nafaka verilmesini gerektirmektedir. Çünkü evde barınmak, mali bir hak olup nafakanın bir kısmını teşkil etmektedir.

2-(وَلَا تُضَارُّوهُنَّ) **"Kendilerine zarar vermeye kalkışmayın."** Zarar vermek, evde barındırmakta olduğu gibi nafaka vermekte de söz konusu olabilir.

592 Talâk, 65/6

3-(لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ) **"Onları sıkıntıya sokmak için"** Sıkıntıya sokmak, nafaka vermede de söz konusu olabilir. Boşayan kocanın, karısına nafaka vermesi ve nafaka konusunda onu sıkıntıya sokmaması gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ)

"Eğer hamile iseler nafakalarını verin."

Bu ayet bain talakla boşanan kadınlarla ric'î talakla boşanan kadınlara nafaka verme emrini içermektedir. Bu kadınlara nafaka vermenin vacip oluşu ya hamile olmalarından ya da kendilerini boşayan kocalarının evinde tutulmuş olmalarından dolayıdır.

Fakihlerin tamamı ric'î talakla boşanan kadına ayette belirtildiği üzere nafaka vermenin hamilelik sebebiyle değil de kendisini boşayan kocasının evinde alıkonması sebebiyle vacip olduğu hükmünde birleştiklerine göre, bâin talakla boşanan kadının da aynı illetten dolayı nafaka alma hakkına sahip olması gerekir. Ric'î talakla boşanan kadının nafaka alma hakkına sahip oluşunun illeti ayette gizlenmiştir.

Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilebilir: "Ricî olarak boşanan kadınlar, kendilerini boşayan kocalarının evinde alıkonuldukları için onlara nafaka verin."

Çünkü ayette gizlenip takdir edildiğine delil bulunan bu mana, açıktan söylenmiş kelimeler gibidir. Diğer taraftan boşanan hamile kadın, nafaka almayı ya hamileliği ya da kendisini boşayan kocasının evinde alıkonulması sebebiyle hak etmektedir. Eğer hamile olduğu için nafaka almayı hak ediyorsa bu durumda eğer kadının karnındaki ceninin malı varsa, annesinin nafakasının bu ceninin malından karşılanması gerekir. Tıpkı küçük yaştaki çocuğun nafakasının kendi malından karşılanmasında olduğu gibi. Fakihlerin tamamının ana karnındaki ceninin malı varsa bile annesinin nafakasının kendisinin malından değil de kocası tarafından karşılanması gerektiği hükmü üzerinde ittifak etmeleri, boşanan hamile kadının nafakasının hamileliği sebebiyle değil de evinde alıkonması karşılığında kocası tarafından verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Yine boşanan kadın

hamile olduğu için nafaka almayı hak ediyorsa, ric'î talakla boşanan hamile kadının nafakasının, malı varsa karnındaki ceninin malından karşılanması gerekir. Tıpkı doğduktan sonra çocuğun nafakasının kendi malından karşılanmasında olduğu gibi.

Fakihlerin tamamı ric'î talakla boşanan hamile kadının nafakasının, karnında taşıdığı ceninin malından karşılanmayacağı hükmünde birleştiklerine göre, bain talakla boşanan kadının da aynı hükme tabi olması gerekir. Kocası vefat eden hamile kadının nafakasının, karnında taşıdığı ceninin mirastaki payından karşılanması gerekir.

"Nafaka vermenin vacipliği meselesinde özel olarak hamile kadından bahsetmenin faydası nedir?" diye sorulacak olursa, cevaben deriz ki:

Buna ric'î talakla boşanan kadın da dâhil olur. Bu ayet, hamile olmayan boşanmış kadına nafaka verilmesine engel teşkil etmemektedir. Bain talakla boşanan kadın da bu hükme tabidir. Ayette hamile kadından bahsedilmiştir. Çünkü hamilelik müddeti uzayabileceği gibi bazen kısalabilir de. İddet bakımından âdet görmeye nispetle süresi daha uzun olan hamilelik süresi uzasa bile boşanan kadına nafaka vermenin vacip olduğu bu ayette bize bildirilmiş olmaktadır. Bu hükmün aklî deliline gelince âsi kadın kocasının evinden çıktığında karı kocalık bağı devam etmekle birlikte, kendini kocasına evinde teslim etmediği için nafaka almayı hak etmez. Ancak kocasının evine döndüğünde nafaka almayı hak eder. İddet beklemekte olan kadının evde barındırılmasını vacip gören kimse ile biz, iddet beklemekte olan kadının evde barındırılması gerektiği hükmü üzerinde birleştiğimize göre kadın, kendini kocasına evinde teslim etmekle ondan nafakasını alma hakkına sahip olur.

Şunu da ifade etmeliyiz ki fukahanın tamamı, ric'î talakla boşanan kadının iddet süresi boyunca nafaka alma hakkına sahip olduğu hükmünde birleştiklerine göre, bain talakla boşanan kadının da iddet süresince nafaka alma hakkına sahip olması gerekir. Bunun sebebi de şöyle açıklanabilir: Bu kadın, boşandığı için iddet beklemektedir. İsterseniz 'bu kadın, sahih bir nikâh akdinin hükmünce kocasının evinde tutulmaktadır' diyebilirsiniz. İsterseniz, 'Bu kadın kocasının evinde barınma hakkına sahiptir' de diyebilirsiniz. Bu söylenenlerin hangisini illet olarak gösterirseniz, onun üzerine kıyas yapmanız sahih olur.

Boşanan kadının iddet süresince evde barınma ve nafaka alma hakkına sahip olduğuna sünnetten şu rivayeti delil gösterebiliriz:

Hammd b. Seleme'nin bildirdiğine göre Hammad b. Ebi Süleyman, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kocası, Fatıma binti Kays'ı bir bain talakla boşadı. Fatıma, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna varıp durumunu anlattı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (لَا نَفَقَةَ لَكِ وَلَا سُكْنَى) ***"Senin için nafaka ve barınma yoktur"*** dedi.

Ben bu rivayeti İbrahim en-Nehai'ye anlattığımda o bana şöyle dedi: Bu mesele Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* anlatıldığında o şöyle demiştir: (لَسْنَا بِتَارِكِي آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى وَقَوْلِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِقَوْلِ امْرَأَةٍ لَعَلَّهَا أَوْهَمَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَهَا السُّكْنَى وَالنَّفَقَةُ)

"Bir kadının söylediklerine bakarak Allah'ın Kitabından bir ayeti ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kavlini terkedecek değiliz. O kadın muhtemelen vehme kapılarak böyle demiştir. Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: ***"O kadın için barınma ve nafaka vardır."***[593]"

Süfyan'ın Seleme'den naklen bildirdiğine göre Şa'bî, Fatıma binti Kays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kocası Fatıma'yı üç talakla boşadığında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Fatıma için barınma ve nafakaya hükmetmedi."

Ben bu rivayeti İbrahim'e anlattığımda o, bu hadisi Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* merfu olarak rivayet edip Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakletti:

(لَا نَدَعُ كِتَابَ رَبِّنَا وَسُنَّةَ نَبِيِّنَا لِقَوْلِ امْرَأَةٍ لَهَا السُّكْنَى وَالنَّفَقَةُ)

"Bir kadının sözüne bakarak Rabbimizin Kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terketmeyiz. O kadının barınma ve nafaka hakkı vardır."[594]

593 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/68

594 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/787

Bu iki rivayet boşanan kadının iddet süresince barınma ve nafaka hakkına sahip olduğunu nass olarak bildirmektedirler.

Birinci rivayette Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: ***"O kadın için barınma ve nafaka vardır"*** demiştir. Eğer Hz. Ömer *radiyallahu anh* böyle demiş olmasaydı, "Rabbimizin Kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terketmeyiz" demesi, kadının nafaka ve barınma hakkına sahip olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen bir nass olurdu.

İddet beklemekte olan kadının barınma ve nafaka alma hakkına sahip olmadığı görüşünde olanlar, Fatıma binti Kays ile ilgili bu hadisi delil göstermektedirler. Bu, selef uleması tarafından ravisi münker olan bir hadistir.[595]

Ahad haberin kabul edilmesinin şartlarından biri, selef uleması tarafından münker sayılmamasıdır. Oysa bu hadisin ilk rivayetinde Hz. Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, hadisin ravisi Fatıma binti kaysı münker addetmiştir.

Kasım b. Muhammed'in rivayetine göre Mervan, bu hadisi Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* anlattığında Hz. Aişe *radiyallahu anh*, "Fatıma binti kays'ın bu hadisini zikretmemen sana zarar vermez" demiştir.

Bu hadisin bir kısmıyla ilgili olarak da Hz. Aişe *radiyallahu anh*, "Bu hadisi, yani 'Senin için barınma ve nafaka yoktur' sözünü zikretmende Fatıma için bir hayır yoktur" demiştir.

Said b. Müseyyeb, Fatıma binti Kays hakkında şöyle demiştir: "Bu, insanları fitneye düşüren bir kadındı. Kayınlarına dil uzattı. Kendisini boşayan kocasının evinden çıkıp başka bir yere taşınması emredildi." Ebu Seleme dedi ki: "İnsanlar Fatıma'nın rivayet ettiği hadisi münker sayıyorlardı."

A'rec, Ebu Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Fatıma binti Kays, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine "İbn Ümmü Mektum'un evinde iddet bekle" buyurduğu şeklinde bir hadis rivayet ediyordu."

---

595 [***Münker hadis***, adalet ve zabt yönünden zayıf bir râvînin, sika râvîye aykırı olarak rivâyet ettiği ve rivâyetinde tek kaldığı hadisdir. Münker hadis zayıf hadisler arasında yer aldığından reddolunur. (D.İ.B. Kavramlar sözlüğü). Mütercim]

Muhammed b. Üsame şöyle diyordu: Fatıma binti Kays, bu hadisin bir kısmını kendisine naklettiğinde Üsame, elinde ne varsa onu Fatıma'ya fırlattı. Üsame onun rivayetinin asılsız olduğunu bildiği için ona bu derece tepki göstermişti."

Ammar b. Rüzayk, Ebu İshak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mescitte Esved b. Yezid'in oturmaktaydım. Şa'bî şöyle dedi: Fatıma binti Kays'ın bana anlattığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine "Senin için barınma ve nafaka yoktur" demiş. Esved, bunları anlatan Şa'bî'ye birkaç çakıl fırlattıktan sonra şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Böyle bir şeyi nasıl söylersin?" Bu, Hz. Ömer'e arzedildiğinde o şöyle demişti: "Yalan söylediğinden emin olmadığımız bir kadının söylediklerine bakarak Rabbimizin Kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terkedecek değiliz. Yüce Allah (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ) **"Onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın"** buyurmuştur."

Zühri, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nin şöyle dediğini rivayet etti: Fatıma binti Kays, kocasından boşanan kardeşi kızının, iddet süresi dolmadan kocasının evinden çıkıp başka bir eve taşınabileceğine fetva verdi. Mervan bu fetvayı doğru bulmadı ve şöyle dedi: Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor: (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ) **"Onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar."** Fatıma, bu ayetin ric'î talakla boşanan kadınlar hakkında indiğini söyledi. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ) **"Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır. Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın."**[596] Mervan ona şöyle cevap verdi: "Senden önce ben bu hadisi başkasından duymadım. Ben, insanların tutunduklarını gördüğüm sağlam ve günahsız halkaya tutunacağım."

Yukarıda adları zikredilen selef uleması, Fatıma binti Kays'ın bu rivayetini münker addetmişlerdir. Bilindiği gibi onlar ferdlerin rivayetlerini kendi akıl ve mukayeseleriyle reddetmemişlerdir. Kendilerine gelen bir

596 Talâk, 65/1-2

rivayet, sünnete ve Kitabın zahirine aykırı olmadıkça onu münker saymazlardı. Fatıma'nın bu rivayeti sahabiler arasında yayıldığı halde hiç biri onunla amel etmemişti. Yalnız İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen bir rivayet hariç. Şöyle ki:

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Üç talakla boşanan kadın ile kocası vefat eden kadına nafaka verilmez. Bunlar, iddetlerini diledikleri yerde bekleyebilirler."

Fatıma binti Kays'ın ve bu rivayetinin selef uleması tarafından münker karşılandığına, rivayetinin Hz. Ömer'in ifadeleriyle çeliştiğine dair bu anlattıklarımız, her iki grubu yenik duruma düşürmektedir. İddet bekleyen kadının nafaka alma ve barınma hakkına sahip olmadığını söyleyen grupla, nafaka alma hakkına sahip olmayıp sadece barınma hakkına sahip olduğunu söyleyen grubu yenik duruma düşürmüştür. Bu anlatılanlar, barınma hakkını değil de nafaka alma hakkını reddedenleri daha çok yenik duruma düşürmektedir. Çünkü selef uleması Fatıma'nın bu hadisini, iddet beklemekte olan kadının barınma hakkını reddettiği ve bu da reddedilmesini gerektiren bir illet olduğu için terketmişlerdir. Bu illetin kendisi, iddet beklemekte olan kadının nafaka alma hakkını da reddettiği için bu hadisin terkedilmesini gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Fatıma binti Kaysın hadisi, iddet beklemekte olan kadının barınma hakkını reddettiği ve bu da Kitabın zahirine yani (اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ) **"Onları (iddetleri süresince) oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun"** ayetine aykırı olduğu için kabul edilmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fatıma binti Kays iddet beklemekte olan kadınların evde barındırılmasını ve evden çıkarılmamasını emreden ayetin, ric'î talakla boşanıp iddet beklemekte olan kadınlarla ilgili olduğunu söyleyerek kendi rivayetini savunmuştur. Bununla beraber vehme kapılıp yanlış yaparak iddetteki kadının barınma hakkının olmadığına dair, Kitaba ve Sünnete aykırı bir rivayette bulunmuş olabilir. İddetteki kadının nafaka alamayacağına dair rivayeti için de aynı durum söz konusu olabilir.

Mezhebimize göre iddetteki kadının nafaka alma ve barınma hakkını reddeden bu hadisin uygun ve sahih bir manası vardır. Zira bir rivayette bildirildiğine göre Fatıma binti Kays, kayınlarına dil uzatarak ileri geri konuşmuş, onlarda evden çıkıp başka bir yere taşınmasını kendisine emretmişlerdi. Taşınmanın sebebi kendisinden kaynaklanmıştı. Yüce Allah, (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ) **"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar"** buyurmuştur.

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radiyallahu anh* bu ayeti te'vil ederken, ayette geçen hayâsızlık ile, kadının kendi ailesine dil uzatması ve ileri geri laflar etmesinin kastedildiğini söylemiştir. Fatıma binti Kays'ın kendisi, iddet beklemekte olduğu evden çıkarılmaya sebep olmuş, geçimsiz ve âsi kadın durumuna düşmüştü. Bu sebeple hem nafaka alma hem de barınma hakkı düşmüştü. Nafakasının düşmesini gerektiren illet, aynı zamanda barınma hakkının da düşmesine gerekçe olmuştu. Bu, nafaka alma hakkının elde edilmesinin, barınma hakkının elde edilmesiyle bağlantılı olduğuna dair önce anlatmış olduğumuz delilimizin sahihliğini göstermektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nafaka, barınma gibi değildir. Çünkü barınma, Yüce Allah'ın hakkıdır. Bu hakkı düşürme konusunda eşlerin anlaşma yapmaları caiz değildir. Ama nafaka almak, kadının hakkıdır. Kadın bu hakkının düşmesine razı olursa nafakası düşer."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Nafakanın barınmaya kıyaslanması bakımından nafaka hakkı ile barınma hakkı arasında fark yoktur. Şundan ki:

Barınmada iki mana vardır.

Biri, barınmanın Allah'ın hakkı oluşudur. Bu, kadının kocasının evinde barınması durumunda söz konusu dur.

Diğeri ise barınma, kadının hakkıdır. Bu da kocanın mülkü olan bir ev yoksa ve kadın kiralık bir evde oturmaktaysa kira bedelini kocasının ödemekle yükümlü olmasıdır. Ama kira bedelini kadının kendisi ödemeye razı olur ve kocasını bu yükümlülükten kurtarırsa bu da caiz olur. Barınma da mali bir hak olduğu için, nafaka ile barınma hakları birbirine eşit durumdadırlar.

Kocası vefat eden hamile kadının nafakası hakkında ulema ihtilaf etmiştir.

İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Ömer, Şureyh, Ebu'l Âliye, Şa'bî ve İbrahim, bu durumdaki bir kadının nafakasının kocanın terekesinden karşılanacağını söylemişlerdir.

Başka bir rivayete göre İbn Abbas, Cabir, İbn Zübeyr, Hasan, İbn Müseyyeb ve Atâ dediler ki: "Bu durumdaki kadının nafakası, kocasının bıraktığı maldan karşılanmaz. Aksine o, kendi nafakasını temin eder."

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu konuda ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Kocası ölen kadın hamile olsa da olmasa da nafakası, kocasının terekesinden karşılanmaz."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Kocası ölen kadın hamile ise nafakası, ölen kişinin borçları gibi kocasının terekesinden karşılanır."

Mâlik dedi ki: "Kocası ölen kadın hamile olsa bile nafakasını kendisinin temin etmesi gerekir. Kocasının evi varsa, başkalarına borçlu olsa bile o evde iddet süresince kadın, oturma önceliğine sahiptir. Kadın kiralık bir evde oturmaktaysa sahibi tarafından evden çıkarılırsa, barınma masrafını kocasının geride bıraktığı maldan karşılama hakkına sahip değildir."

Bu, İbn Vehb'in Mâlik'ten yaptığı bir rivayettir. İbn Kasım ise Mâlik'in bu meselede şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu durumdaki kadının nafakası kocasının geride bıraktığı maldan karşılanmaz. Kadının oturmakta olduğu ev kocasına ait ise kocası başkalarına borçlu olsa bile alacaklılardan çok kadının o evde iddet süresi boyunca oturma önceliği vardır. Bu durumda o ev alacaklılara satılır. Ancak satın alan kişiye, kadının iddet süresi boyunca orada oturması şart koşulur."

Eşcaî, Sevri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kocası ölen kadın hamile ise doğum yapıncaya kadar nafakası kocasının geride bıraktığı maldan karşılanır. Doğum yapınca çocuğun nafakası, çocuğa babasından kalan miras payından karşılanır."

Muafâ'nın Sevri'den yaptığı rivayete göre bu durumdaki kadının nafakası, kocasından kendisine kalan miras payından karşılanır.

Evzai dedi ki: "Kendisi hamile iken kocası ölen kadının nafaka alma hakkı yoktur. Kadın eğer ümmü veled ise doğum yapıncaya kadar nafakası, kocasının geride bıraktığı malın toplamından karşılanır."

Leys dedi ki: "Ümmü veledi hamile bırakan efendisi ölürse nafakası, efendisinin geride bıraktığı malın toplamından karşılanır. Doğum yaparsa, kendisine verilmiş olan nafaka, çocuğuna kalan miras payına mahsub edilir. Doğum yapmazsa kendisine verilmiş olan nafaka, tahsil edilmek üzere peşine düşülen bir borç olur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Kocası vefat eden kadının nafakası, kocasının geride bıraktığı malın toplamından karşılanır."

Şafiî'nin, kocası vefat eden kadın hakkında iki kavli vardır. Bir kavline göre bu durumdaki kadının barınma ve nafaka alma hakkı vardır. Diğer kavline göre ise bu durumdaki kadının barınma ve nafaka alma hakkı yoktur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kocası ölen kadın eğer hamile değilse, nafaka alma ve barınma hakkına sahip olmadığı hükmü üzerinde fakihlerin tamamı ittifak etmişlerdir. Hamile olanın da aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü bütün fakihler bu nafakanın, hamilelik sebebiyle hak edilmediği hükmü üzerinde görüşbirliği etmişlerdir. Bilindiği gibi fakihlerden hiç biri bu nafakanın, kadının karnındaki ceninin mirastaki payından karşılanması gerektiğini söylememiştir. Ancak buna dair iki görüş ortaya konulmuştur. Bir görüşe göre kadının nafakası, kocasından kendisine kalan miras payından karşılanır. Diğer görüşe göre nafakası, kocasının geride bıraktığı malın toplamından karşılanır. Ama hiçbir fakih onun nafakasının, karnında taşıdığı ceninin miras payından karşılanması gerektiğini söylememiştir. Kocası ölen kadına hamileliği sebebiyle nafaka vermek vacip olmadığına, nafakayı iddet beklemesi sebebiyle hak etmesi caiz olmadığına göre-zira iddet beklemesi sebebiyle kendisine nafaka vermek vacip olsaydı, hamile olmayana da nafaka vermek vacip olurdu – nafaka almasını gerektiren bir sebep kalmamış demektir. Şunu da belirtmek gerekir ki, aleyhine kaim olan bazı deliller sebebiyle kocasının malında barınma hakkını elde etmediğine göre nafaka almayı da hak etmez. Yine nafaka alma hakkı an be an vacip olur.

Koca öldüğünde malı mirasçılara intikal eder. Öldüğü andan itibaren artık malı kalmamıştır. Eskiden onun malı olan şeyler, artık mirasçıların malıdır. Dolayısıyla karısının nafakasını mirasçılarına yüklemek caiz olmaz.

Kadının nafakası, ölen kocasının borcu gibidir, denilecek olursa, buna şöyle karşılık verilir: Ölen kişinin miras olarak bıraktığı malda sabit olan borç şu iki şekilden biriyle sabit olur:

1-Ölen kişi hayattayken sabit olan borç.

2-Vacip oluşu ölen kişinin sağlığındaki bir sebebe dayanan borç. Mesela ölenin sağlığında işlediği bir cinayetin diyeti veya kazdığı bir kuyuya kendisinin ölümünden sonra düşüp ölen bir kimsenin diyeti gibi. Nafaka bu iki şeklin dışındadır. Kocası ölen kadının nafakasının, kocasının geride bıraktığı maldan karşılanması caiz olmaz. Çünkü nafaka vermeyi gerektiren sebep artık mevcut değildir. Ayrıca ölen kocanın malı mirasçılara intikal ettiği için malı da yoktur. Bilindiği gibi kocanın ölümü sebebiyle nikâh akdi bozulmuş ve malları mirasçılara intikal etmiştir. Artık kadına nafaka verilmesini gerektiren bir sebep de kalmamıştır. Bilindiği gibi hamile olmayan kadına bu illetten dolayı nafaka verilmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (وَاِنْ كُنَّ اُوْلَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ) **"Eğer hamile iseler nafakalarını verin."**[597] Bu ayet, kocası ölen kadınlarla boşanan kadınları kapsayan genel nitelikte bir ayettir. Şu ayet de aynı şekilde mezkûr iki sınıf kastını kapsamaktadır: (وَاُوْلَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer."**[598]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Şundan ki:(اَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ) **"Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun"**[599] ayeti kocalara hitap etmektedir. Aynı şekilde (وَاِنْ كُنَّ اُوْلَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ) **"Eğer hamile iseler nafakalarını verin"** ayeti de kocalara hitap etmektedir. Ancak ölüm sebebiyle bu hitabın yükü üzerlerinden kalkmıştır. Bu hitabın kocalardan başkasına yönelik olması mümkün değildir. Ayet-i kerime, kocası ölen kadına hiçbir surette nafaka verilmesini gerektirmemektedir.

---

597 Talâk, 65/6
598 Talâk, 65/4
599 Talâk, 65/6

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ)

"Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin."[600]

Bu ayetin delaleti bazı hükümleri içermektedir. Şöyle ki:

1-Boşanan kadın doğurduğu çocuğu ecr-i misil karşılığında emzirmeye razı olursa, kendisini boşayan kocasının çocuğu başka bir kadına emzirtme hakkı olmaz. Çünkü Yüce Allah, çocuğu emzirmesi durumunda onu boşamış olan kocasının kendisine ücret vermesini emretmiştir.

2-Çocuğunun bakım ve gözetimi/hidane konusunda anne, başkalarına nispetle öncelik hakkına sahiptir.

3.Ücret, iş bittikten sonra hak edilir. Yoksa sadece iş akdini yapmakla ücret hak edilmez. Zira Yüce Allah, "Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin" buyurmuştur.

4-Kadının sütü her ne kadar bir madde/ayn ise de müstecirin icar akdi ile hak ettiği menfaatler gibi kabul edilmiştir. Bu nedenle mezhebimiz müçtehidleri kadının sütünün satılmasını caiz görmemişlerdir. Aynı şekilde menfaatler üzerine satış akdi yapılması caiz değildir. Böylece kadının sütü diğer canlıların sütünden ayrılmış olmaktadır. Bilindiği gibi çocuk emzirmek için bir koyunun icar edilmesi caiz değildir. Çünkü maddi/ayn olan şeyler icar akdi yoluyla hak edilemezler. Mesela hurma ağacı ile diğer ağaçlar icar akdi yoluyla hak edilemezler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ)

"Aranızda uygun bir şekilde anlaşın."[601]

600 Talâk, 65/6
601 Talâk, 65/6

Doğrusunu Allah bilir. Yani kadın belli miktarda bir ücret istemeyi kocasına şart koşmasın. Kocası da onun hak ettiği ücreti kısmasın.

(وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهٗ اُخْرٰى)

"Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir."

Denildi ki: Çocuğun annesi ecr-i misilden (rayiç bedelden) fazla bir ücret ister de başka bir kadın ecr-i misil karşılığında emzirmeye razı olursa, çocuğun babası yabancı kadına emzirtebilir. Yalnız bu emzirme işinin çocuğun annesinin evinde yapılması gerekir. Çünkü annesi, çocuğu yanında tutma hakkına babadan daha fazla hak sahibidir.

(لِيُنْفِقْ ذُوسَعَةٍ مِنْ سَعَتِهٖ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهٗ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا مَا اٰتٰيهَا سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْراً ﴿٧﴾)

7-"Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın. Allah bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."

Bu emir, erkeğin boşadığı kadına kendi imkân ve mali gücü oranında nafaka vermesini farz kılmaktadır. Eli dar olan erkeğin vereceği nafaka, eli geniş olanın vereceği nafakadan daha az miktarda olur.

(وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهٗ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ)

"Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın."

Doğrusunu Allah bilir. Yani rızkı dar olan kimse, varlıklı kimsenin verdiği nafaka kadar vermekle yükümlü tutulamaz. Aksine o, kendi mali durumuyla orantılı miktarda bir nafaka verir.

(لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَا اٰتٰيهَا)

"Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar."

Bu ayette Cenab-ı Allah'ın hiç kimseyi gücünün üstünde bir şeyle yükümlü kılmayacağı açıklanmaktadır. Gerçi bu akılla da bilinen bir şeydir. Çünkü insanı gücünün yetmeyeceği bir şeyle yükümlü kılmak, çirkindir, kendini bilmezliktir. Aklen bilinen bu gerçeği tekid etmek için Cenab-ı Allah Kitabında da bunun böyle olduğunu bildirmiştir. Bu ayet hüküm bakımından başka bir mana da içermektedir. O da şöyle bildirilmektedir: Kişi nafaka vermeye gücü yetmezse, bu durumda Cenab-ı Allah onu nafaka vermekle yükümlü kılmaz. Bu durumda onu nafaka vermekle yükümlü kılmadığına göre, nafaka vermekten âciz kaldığı için hâkim, onunla karısını birbirinden ayırmaz. Bu da karısına nafaka vermekten âciz olan kimse ile karısının birbirinden ayrılması gerektiğini söyleyenlerin görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Bu durumdaki erkeğin karısını boşama yetkisinin bulunduğu, dolayısıyla karısını boşaması gerektiği söylenecek olursa, buna cevaben şöyle denir: Bu durumda kocanın nafaka vermekle yükümlü olmadığı önce açıklanmıştı. Bundan dolayı karısını boşamaya zorlanması caiz değildir. Çünkü bunda vacip olmayan bir şeyden ötürü eşlerin ayrılması söz konusu olmaktadır. Şunu da ifade etmeliyiz ki, Cenab-ı Allah'ın kendisine verdiği maldan kocanın nafaka vermekle yükümlü kılındığı bildirilmiştir. Boşamak ise nafakadan sayılmaz ve nafaka kelimesinin kapsamına girmez. Şunu da söylemeliyiz ki Cenab-ı Allah mezkûr ayette, kişiyi gücünün yetmediği şeyle yükümlü kılmayacağını kasdetmiş, gücü yettiği her şeyle onu yükümlü kılacağını kasdetmemiştir. Zira ayetin hitabından anlaşılan mana budur.

(سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا)

"Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."

Bu ayet, nafaka vermekten âciz oluşu sebebiyle koca ile karısının birbirinden ayrılmayacağına delalet etmektedir. Çünkü güçlükten sonra kolaylığın geleceği umulur.

بسم الله الرحمن الرحيم

66- TAHRÎM SÛRESİ

[Helal Olan Şeyi Kendine Haram Kılmak]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾﴾

1-"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Rivayetlerde bu ayetin inişiyle ilgili birkaç sebepten bahsedilmiştir. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşi Hz. Zeyneb'in yanında yer içerdi. Hz. Aişe ile Hz. Hafsa, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Senden meğafîr[602] kokusu geliyor" demek üzere kendi aralarında anlaştılar ve öyle dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise onlara, ***"Ben onun yanında bal şerbeti içtim. Bir daha da içmem"*** dedi. Bu olay üzerine (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ) **"Ey peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?..."** ayeti indi.

602 [Meğafîr: Bazı meşe ağaçlarından süzülen şıra ve zamktır. Mütercim]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bal şerbetini Hz. Hafsa'nın yanında içtiğini söyleyenler olduğu gibi, Hz. Sevde'nin yanında içtiğini söyleyenler de vardır. Sonuçta bal şerbeti içmeyi kendine haram kılmıştı.

Bazı rivayetlerde anlatıldığına göre ***"Vallahi artık bal şerbeti tadmam"*** demiştir.

Denildi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Hafsa'nın evinde Mariye el-Kıptiye ile cinsel ilişkide bulunmuştu. Bunu duyan Hz. Hafsa bundan rahatsız olmuştu. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Hafsa'ya, ***"Mariye'yi kendime haram kılıp ona yaklaşmazsam benden razı olur musun?"*** demiş, Hz. Hafsa da "Olur" demiş ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mariye'yi kendine haram kılmıştı. Ancak Hz. Hafsa'ya, ***"Bunu kimseye anlatma"*** demişti. Lâkin o bunu Hz. Aişe'ye anlatmıştı. Cenabı Allah (يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ) **"Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?"** ayetini indirerek Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan haberdar etti.

Muhammed b. İshak'ın Zühri'den naklen bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, bunu Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* tan rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda anlatılan durumların ikisi de gerçekleşmiş olabilir.

Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hem Mariye'yi hem de bal şerbeti içmeyi kendine haram kılmış olabilir. Lâkin kuvvetli olan görüşe göre Mariye'yi kendine haram kılmış ve bu ayet onun hakkında inmiştir. Çünkü ayette **"Eşlerinin rızasını arayarak"** ifadesi yer almaktadır. Bal şerbeti içmeyi bırakmakla eşlerini razı etmesi söz konusu olamazdı. Ama Mariye'ye yaklaşmamakla diğer eşlerini razı edebilirdi. Bal şerbeti içmeyi kendine haram kıldığı rivayet edilmiştir. Bal şerbeti içmemeye yemin ettiği de rivayet edilmiştir.

Mariye'ye gelince, Hasan dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu kendine haram kıldı."

Şa'bî, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etti: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yemin ederek (Mariye'yi) kendine haram kıldı. Ama (bu ayette) kendisine denildi ki: Haram kıldığın (Mariye, sana) helaldir. Yemine gelince, Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır."

Mücahid ile Atâ dediler ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cariyesini kendine haram kıldı."

İbn Abbas ve diğer bazı sahabilerin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* cariyesini kendine haram kıldı ve ayrıca yemin de etti, diyenlerin söylediklerine gelince, ayetin zahiri böyle bir şeye delalet etmemektedir. Ayette sadece haram kılmaktan bahsedilmektedir. İçinde bulunmayan bir şeyi ayete eklemek caiz değildir. Haram kılmanın yemin olması gerekir. Çünkü Cenab-ı Allah, haram kılma lafzını kullanmaktan ötürü yemin kefareti verilmesini vacip kılmıştır.

Bazı kimseler haram kılma ile yemin arasında fark bulunmadığını söylerler. Çünkü yemin etmek, üzerine yemin edilen şeyi haram kılmaktır. Haram kılmak da yemindir. Bu, mezhebimiz müçtehidlerine göre yemin ile haram kılma, bir bakıma birbirlerine uymakta bir bakıma birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Yeminin haram kılmaya uymakta olduğu taraf, yeminin bozulması ve haram kılmanın aksinin yapılması durumunda her ikisi için de yemin kefareti vermenin gerekmesidir. Birbirlerinden ayrıldıkları tarafa gelince, bir kimse şu ekmeği yemeyeceğine yemin ettikten sonra o ekmeğin bir kısmını yerse, yeminini bozmuş olmaz. Ama "Şu ekmeği kendime haram kıldım" dedikten sonra o ekmeğin az bir kısmını yese bile söylediğinin aksini yapmış olur ve yemin kefareti vermesi gerekir. Çünkü fakihler, ekmeği kendine haram kılan kişinin söylediklerini, "Vallahi şu ekmekten bir parça dâhi yemeyeceğim" demesine benzetmişlerdir. Fakihler bunu derken böyle bir ifadeyi, Allah'ın haram kıldığı leş ve kan gibi şeylere benzetmişlerdir. Allah'ın onları haram kılması, o nesnelerin azının da çoğunun da yenilmesini haram hale getirmiştir.

[Kişinin Karısını Kendine Haram Kılmasının Hükmü]

Selef-i salihin, karısını kendine haram kılan kimsenin durumu hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, İbn Mesud *radiyallahu anh*, Zeyd b. Sabit *radiyallahu anh* ve İbn Ömer *radiyallahu anh*, haram kılmanın yemin olduğunu söylemişlerdir. Hasan, İbn Müseyyeb, Cabir b. Zeyd, Atâ ve Tavus da bu görüştedirler. İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* da bu meâlde sözler söylediğine dair bir rivayet vardır. Ancak onun başka bir şey söylediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Ali b. Ebi Talip, bir rivayete göre Zeyd b. Sabit, bir rivayete göre İbn Ömer, Ebu Hureyre ve tabiinden bir cemaat dediler ki: "Karısını kendine haram kılan kişinin karısı üç talakla boşanmış olur."

Hasîf'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, "Kişinin karısını kendine haram kılması, zıhar gibidir" dediğini rivayet etmiştir.

Mansur'un bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Belirsiz adakta bulunan ve haram kılan kimsenin, ağırlaştırılmış kefaret vermesi, yani bir köle azad etmesi veya iki ay ardı ardına oruç tutması ya da altmış yoksulu doyurması gerekir."

İbn Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini de rivayet etmiştir: "Bir kimse karısını kendine haram kılarsa, yemin kefareti vermesi gerekir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de sizin için güzel bir örnek yokmudur?"

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* bu sözü, kişinin herhangi bir niyeti olmaksızın böyle bir ifadeyi kullanmış olduğu durumlar için geçerlidir. Bu gibi durumlarda kişinin söylediğinin aksi yapması, yemin kefareti vermesini gerektirir. Ama bu ifadesiyle zıhar yapmayı kasteden kişi zıhar yapmış olur.

Mesruk dedi ki: "Karımı kendime haram kılmam ile bir tabak tiridi kendime haram kılmam arasında benim için fark yoktur."

Ebu Seleme b. Ebi Abdurrahman'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Karımı kendime haram kılmam ile Fıratın suyunu kendime haram kılmam arasında benim için fark yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selefin bu ifadelerinde, haram kılmayı yemin saymadıklarına dair bir delil yoktur. Çünkü onların, tiridi ve suyu kendilerine haram kılmalarını talak saymamış olmaları mümkündür. Bu sözlerin talak olmadığını biz de söylüyoruz. Ancak bunları söyleyen kişi talaka niyet etmişse o zaman boşama meydana gelir. Bu ifadenin geçersiz olmayıp ya yemin ya talak ya da zıhar olduğu hususunda görüşlerini yukarıda naklettiğimiz iki sahabinin ittifak veya muhalefetleri ortaya çıkmış değildir.

Kişinin karısını kendine haram kılmasının hükmü üzerinde büyük İslam merkezlerinin fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Karısını kendine haram kılan kişi eğer talak niyetiyle bunu söylemişse karısı bir bain talakla boşanmış olur. Ama üç talakla boşamaya niyet etmişse, üç talakla boşanmış olur. Haram kılma ifadesini kullanırken talaka niyet etmemişse, yemin etmiş ve karısına îlâ yapmış olur."

İbn Semmaa, Muhammed'in bu mesele hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kişi karısını kendine haram kıldığını söylerken zıhara niyet etmişse, zıhar yapmış olmaz. Çünkü zıhar ifadesini kullanırken benzetme edatının bulunması gerekir."

İbn Şücâ', İhtilafü züfer ve Ebi Yusuf adlı eserde Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kişi karısını kendine haram kıldığını söylerken zıhara niyet etmişse, zıhar yapmış olur."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Bir kişi karısını kendine haram kıldığını söylerse, karısı üç talakla boşanmış olur. Bu sözü hangi niyetle söylediğini de kendisine sormam."

İbn Kasım'ın kendisinden aktardığına göre Mâlik şöyle demiştir: "Haram kılma ifadesi hiçbir şey için yemin sayılmaz. Yalnız bir kişi karısını kendine haram kılarsa, karısı üç talakla boşanmış olur. Ancak bu ifadeyi kullanırken bir talaka niyet etmişse, karısı bir talakla, iki talaka niyet etmişse iki talakla boşanmış olur."

Sevri dedi ki: "Bir kişi karısını kendine haram kıldığını söylerken üç talaka niyet ederse karısı üç talakla, bir talaka niyet etmişse bir bâin talakla boşanmış olur. Bu ifadeyi kullanırken yemine niyet etmişse yemin etmiş olur ve yemin kefareti vermesi gerekir. Eğer karısından ayrılmaya veya yemine niyet etmemişse, bu söylediği hükümsüz ve yalan bir şey olur."

Evzai dedi ki: "Bu ifadeyi kullanırken bir şeye niyet etmişse niyeti geçerli olur. Bir şeye niyet etmemişse, yemin etmiş sayılır."

Osman el-Betti dedi ki: "Kişinin karısını kendine haram kılması, zıhar gibidir."

Şafiî dedi ki: "Kişi karısını kendine haram kıldığını ifade ederken talaka niyet etmediği takdirde karısı kendisinden boşanmış olmaz. Ama boşamaya niyet ederse, kaç talakla boşamayı kasdetmişse o sayıda talakla karısı boşanmış olur. Boşama olmaksızın kendine haram kılmayı kasdetmişse yemin kefareti vermesi gerekir. Bu durumda îlâ yapmış olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz müçtehidleri, kişinin boşama kastı olmaksızın karısını kendine haram kılmasını yemin saymışlardır. Bu durumdaki kişi, karısına "Vallahi sana yaklaşmayacağım" demiş gibi olur ki bu da îlâ'dır. Ama bir kişi karısının dışında yiyecek, içecek ve başka şeyleri kendine haram kıldığını söylerse, "Vallahi o şeyi yemeyeceğim/içmeyeceğim" demiş gibi olur. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ) **"Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?"** Bu ayetin ardından da şöyle buyrulmuştur: (قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ) **"Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır."**

Haram kılma ifadesi yemin sayılmış ve yemin, haram kılma ifadesinin anlamına ve şer'î hükmüne dâhil edilmiştir. Herhangi bir kayıtla kayıtlanmaksızın söylendiğinde haram kılma ifadesi, yemin sayılır. Ama bu ifade, yeminden başka bir niyetle söylendiğinde o zaman niyete göre hüküm ifade eder. Bir kişi boşama niyetiyle karısını kendine haram kılarsa, onu boşamış olur. Çünkü bu ifadenin bu manaya gelme ihtimali olduğu gibi başka manaya gelme ihtimali de vardır. Dolayısıyla bir kişi bu ifadeyi kullanırken karısını boşamayı kastederse, karısı boşanmış olur. Bunun delili şudur:

Rükâne *radiyallahu anh* karısını kesinlik anlamına gelen "Elbette" ifadesini kullanarak boşadığında, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (آللهِ مَا أَرَدْتَ بِهَا إِلَّا وَاحِدَةً) ***"Sadece bir talakla boşamayı kasdettiğine Allah adına yemin eder misin?"*** diye sormuştu.[603]

Bu, iki manaya gelmektedir.

1-Hem üç talakla boşama anlamına hem de başka anlama gelme ihtimali bulunan bir ifadeyi kullanan kişi bu ifadesiyle eğer üç talakı kasdetmişse, karısı üç talakla boşanmış olur. Üç talakla boşamayı kasdetmediğini söylerse, bu hususta kendisine yemin ettirilmez.

2-Böyle bir ifadeyi kullanmakla kişinin karısı üç talakla boşanmış olmaz. Bu ifadesini başka manada kullandığı ihtimaline gidilir. Bu, hem boşama hem de başka anlama gelmesi muhtemel olan ifadeleri kullanmakla boşama meydana gelmeyeceğine dair bir delildir. Ancak bu ifadeyi kullanırken boşama kastedildiğine dair bir delil varsa o zaman boşama meydana gelmiş olur. Aslında talak olmasa bile talaka ihtimali olan bir kelimeyi kullanmakla boşamanın meydana gelebileceğini gösteren delillerden biri de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Sevde'ye *radiyallahu anh* **"İddet bekle"** demesi ve sonra ona geri dönüş yapmasıdır. ***"İddet bekle"*** demiş olmakla eşini boşamıştı. Çünkü bu kelimenin boşama anlamına gelme ihtimali vardır.[604]

Seleften birinin, kişinin karısını kendine haram kılma ifadesini kullanmasıyla boşama meydana gelmeyeceğini söylediğini bilmiyoruz.

Seleften, bu ifadenin yemin olduğunu söyleyen kimse, bize göre her halde boşama kastıyla söylenmemiş olması ve boşama kastıyla söylendiğine dair bir delalet-i hal olmaması durumunda bunun yemin olduğunu söylemek istemiştir.

Mâlik'in görüşüne göre karısından başka bir şeyi kendine haram kılan kimseye bir şey gerekmez. Çünkü ona göre bu ifade yemin değildir. Daha önce biz, haram kılma ifadesinin (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكَ)

603 İbn Mâce, Talâk, 19

604 M. Nasıruddin el-Elbani, İrvâu'l Ğalil fi Tahrici ahadisi Menari's Sebil: 7/147

"Ey peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun?" ayeti gereğince yemin olduğunu, çünkü bu ayetten sonra şöyle buyrulduğunu söylemiştik:

(قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ)

"Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefaret ödemeyi) size meşru kılmıştır."

Haram kılma ifadesinin yemin olduğuna dair bu ayetin lafzının gereğini bir rivayete dayanarak gözönünde bulundurmamak caiz olmaz. O rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bal şerbeti içmemeye yemin etmiştir. Çünkü haber-i vahide dayanarak Kur'an'ın hükmüne itiraz etmek caiz değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bal şerbeti içmemeye yemin ettiğini rivayet eden kimse, bu ifadesiyle sadece yemini kasdetmiştir. Çünkü bir şeyi haram kılmak, yemindir.

Kişinin bir şeyi kendine haram kılma ifadesinin yemin olduğunun aklî delili şudur: Bu ifadeyi kullanan kişinin, diğer haram şeyler gibi, kendine haram kıldığı şeyden uzak durması gerekir. Bu, bir bakıma nezr/adak ve bir kişinin "Şu işi yapmamak Allah için boynumun borcu olsun" demesi gibidir. Adakta bulunmak sünnet ve icma delillerine göre yemin sayıldığından, bir şeyi haram kılma ifadesinin de adak gibi olması ve gereğinin yapılmaması durumunda adakta olduğu gibi yemin kefaretinin verilmesi gerekir.

Evladımızı ve Eşlerimizi Eğitip Öğretmekle Yükümlüyüz

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾)

6-"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır."

"Kendinizi ve ailenizi koruyun" ifadesiyle ilgili olarak Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* "Kendi nefsinize ve ailenize hayır ve iyiliği öğretin" dediği rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "Onlara gerekli şeyleri öğretin; emir verin, yasaklamada bulunun."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet evladımıza ve eşimize dini, hayırları, iyiliği ve yaşantımızın olmazsa olmazlarından olan edep kurallarını öğretmekle yükümlü olduğumuza delalet etmektedir. Bu, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَأْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا)

"Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et."[605]

(وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ)

"(Önce) en yakın akrabanı uyar."[606]

Bu ayet, sırasıyla en yakınlarımızı eğitip öğretmek ve onları Allah'a itaate emretmekle yükümlü olduğumuza delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna şehadet etmektedir:

(كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ)

"Hepiniz çobansınız. Her çoban kendi güttüğünden sorumludur."[607]

605 Tâ hâ, 20/132
606 Şu'arâ, 26/214
607 Tirmizi, Cihad, 27

Bilindiği gibi çoban kendi güttüklerini koruyup kollamak, onların yararına olan şeyleri temin etmekle yükümlü olduğu gibi onları eğitmek ve tedip etmekle de yükümlüdür.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Adam, ailesinin üzerinde bir çobandır ve onlardan sorumludur. Emîr, halkının üzerinde bir çobandır ve onlardan sorumludur."***[608]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Salim'in babası, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدًا خَيْرًا لَهُ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ)

"Bir baba evladına güzel edepten daha iyi bir şey vermiş olamaz."[609]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مِنْ حَقِّ الوَلَدِ علَى الوالِدِ أَنْ يُحْسِنَ اسْمَهُ وَيُحْسِنَ أَدَبَهُ)

"Kendisine güzel bir isim vermesi ve ona güzel bir edep öğretmesi, çocuğun babası üzerindeki haklarındandır."[610]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

((إِذا بلغ أَوْلَادكُم سبع سِنِين فعلموهم الصَّلَاة (وَإِذا) بلغُوا عشرا فاضربوهم عَلَيْهَا وَفرقُوا بَينهمَا فِي الْمضَاجِع)

"Çocuklarınız yedi yaşına vardıklarında onlara namaz kılmayı öğretin. On yaşına vardıklarında (kılmazlarsa) kılmaları için onları dövün. (O yaşa geldiklerinde) onları ayrı yataklarda yatırın."[611]

608 Tirmizi, Cihad, 27

609 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/28

610 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 22/47

611 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri. el-

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾)

9-"Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!"

Hasan dedi ki: "Bu zamanda hadlere en çok çarptırılanlar, münafıklardır. Cenab-ı Allah, had uygularken onlara sert davranılmasını emretmiştir."

Denildi ki: "Münafıklarla yapılan cihad sözlü, kâfirlerle yapılan ise savaşla olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette hem kâfirlere hem de münafıklara sert davranılması emredilmiş; onlarla yakınlık gösterip birlikte oturup kalkmak yasaklanmıştır.

İbn Mesud'un *radiyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kâfirlere karşı çıkıp onları reddetmeye gücünüz yetmezse, onlara asık bir yüzle bakın."

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا
تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا
مِنَ اللّٰهِ شَيْئاً وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ ﴿١٠﴾)

10-"Allah, inkar edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikahları altında bulunuyorlardı. Derken onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah'ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara, «Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!» denildi."

Bedru'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 3/240

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Hz. Nuh ile Hz. Lut'un eşleri münafık idiler. Hiçbir peygamberin eşi zina etmiş değildir."

Bu iki kadının hainliği şöyle olmuştu: Hz. Nuh'un karısı, halka kocasının deli olduğunu söylüyordu. Hz. Lut'un karısı ise kocasının yanına misafirlerin (meleklerin) geldiğini kötü niyetli kimselere haber vermişti.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

68- NÛN (KALEM) SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾)

10-"Yemin edip duran, aşağılık kimseye sakın boyun eğme."

Denildi ki: Burada, yalan yere Allah adına yemin eden kimse kastedilmiştir. Böyle birine (مَهِين) "aşağılık" denmiştir. Çünkü bu kişi yalan yere yemin etmeyi caiz görmüş ve bu şekilde yemin etmiştir. (حَلَّاف) kelimesi ise haklı ya da haksız çokça yemin eden kimse demektir. Cenab-ı Allah (وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ) **"Yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın"**[612] buyurarak bunu yasaklamıştır.

(هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾)

11-"Daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan"

İnsanlarda bulunmayan ayıp ve kusurlardan söz ederek günahlarına giren, arada laf götürüp getirerek onların dedikodusunu yapan kimseye uyma. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ) ***"Söz taşıyan kimse cennete giremez."***[613]

---

612 Bakara, 2/224

613 Buhari, Edeb, 50

(مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ﴿١٢﴾)

12-"Kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimse"

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şeddad b. Evs *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Mal toplayıp hayır yapmayan, katı ve sert, kaba saba, hiç bir şeye aldırış etmeyen gayretsiz kimse cennete giremez."***[614]

614 Bkz: Ebu Davud, Edeb, 8; Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 2/158

بسم الله الرحمن الرحيم

70- SEELE SÂİLÜN (ME'ÂRİC) SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ ﴿٢٣﴾)

23-"Onlar, namazlarına devam eden kimselerdir."

Ebu Seleme, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* en çok sevdiği namaz, devamlı kılınan namaz idi." Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ) **"Onlar, namazlarına devam eden kimselerdir."** [615]

İbn Mesud'un *radiyallahu anh* bu ayette kastedilenlerin, namazlarını vaktinde kılmaya devam edenler olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. İmran b. Husayn *radiyallahu anh*, namaz kılarken sağa sola dönüp bakmayanların bu ayette kastedildiklerini söylemiştir.

(لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾)

25-"İsteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için"

615 Bkz: Tirmizi, Edeb, 73

Bu ayeti tefsir eden İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette geçen sâil kelimesi, dilenip isteyen kimse demektir. "Mahrum" kelimesi ise düzgün bir ticareti olmayan kimse demektir."

Ebu Kalabe dedi ki: "Mahrum, malı elinden çıkıp giden kimse demektir."

Hasan b. Muhammed dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir seriyye gönderdi. Bunlar ganimet elde ettiler. Onlardan sonra başkaları geldiler ve onlar hakkında şu ayet indi: (وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ) **"Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir."**[616]"

Enes *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمَحْرُومُ مَنْ حُرِمَ وَصِيَّتَهُ)

"Asıl mahrum, vasiyet etme imkânından mahrum olan kimsedir."[617]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki kısımlarda mahrum kelimesinin manasını ve ulemanın bununla ilgili ihtilafını anlatmıştık.

616 Me'âric, 70/24-25
617 İbn Mâce, Vesaya, 2

بسم الله الرحمن الرحيم

73- MÜZZEMMİL SÛRESİ

[Gece İbadeti]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴿١﴾)

(قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلاً ﴿٢﴾)

1-"Ey örtünüp bürünen (Peygamber)!"

2-"Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi ibadetle geçir."

Zürare b. Evfa, Sa'd b. Hişam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Aişe'ye, "bana Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* gece ibadetinden bahseder misin?" dedim. Bana, "Sen şu (يَا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلًا) **"Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi ibadetle geçir"** suresini okumuyor musun?" diye sordu. Ben, "okuyorum" dedim. Bunun üzerine sözlerine şöyle devam etti: "Allah bu surenin baş tarafında geceleyin namaz kılmayı farz kıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı kalkıp geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kıldılar. Allah bu surenin son kısmını on iki ay süreyle yanında tuttu. Sonra surenin

sonundaki hafifletici ayeti indirdi. Ondan sonra gece namazı, farzlığın ardından nafileye dönüştü."[618]

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Müzzemmil suresinin baş tarafı indiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabı ramazan ayında olduğu gibi geceleri kalkıp ayakları şişinceye kadar namaz kılıyorlardı. Bu hal, surenin son kısmı ininceye kadar böyle devam etti. Surenin baş kısmının inmesiyle son kısmının inmesi arasında on iki aylık bir süre geçti."

[Kur'an'ın Tertil İle Okunması]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلاً ﴿٤﴾)

4-"Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kur'an'ı açık seçik bir şekilde oku."

Tavus dedi ki: "Kur'an'ı anlayabilecek şekilde açık seçik oku."

Mücahid dedi ki: "Kur'an okurken kelimeleri birbiri ardınca ve yavaş oku."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Gece namazının farzlığının neshedilip rağbet edilen mendup bir ibadet haline geldiği hususunda Müslümanlar arasında görüş farklılığı yoktur. Bu namaza teşvik ve rağbetlendirme babında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* çok hadisler rivayet edilmiştir.

İbn Ömer *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَحَبُّ الصلاةِ إلى اللهِ صلاةُ داود وأحبُّ الصيامِ إلى اللهِ صيامُ داودَ؛ كانَ ينامُ نصفَ الليلِ، ويقومُ ثُلُثَهُ، وينامُ سُدُسَهُ، ويصومُ يوماً، ويُفْطِرُ يوماً)

618 Ebu Davud, Salât, 314

"Yüce Allah'ın en çok sevdiği namaz, Davud'un (a.s) namazıdır. Yüce Allah'ın en çok sevdiği oruç, Davud'un (a.s) orucudur. O, gece yarısına kadar uyur, (kalkıp) gecenin üçte biri kadar süreyle namaz kılar, sonra da gecenin altıda biri kadar uyurdu. Bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı."[619]

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleri sekiz rekât namaz kılardı. Fecr-i sadık öncesinde sabaha doğru üç rekât vitir kılar, tesbih ve tekbir getirirdi. Fecir doğunca da sabahın iki rekâtını kılardı."

Hz. Aişe'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* geceleri on bir rekât namaz kılardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْئاً وَاَقْوَمُ قِيلاً ﴿٦﴾)

6-"Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır."

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile İbn Zübeyr *radiyallahu anh* dediler ki: "Geceleyin uykudan uyanıp ibadete durman, gecenin tümünü ibadetle geçirmen demektir."

Mücahid dedi ki: "Gece boyu herhangi bir vakitte uykudan uyanıp ibadet eden kimse gece boyu ibadet etmiş gibi olur. Yatsı namazından sonra ibadet eden kimse de gece boyu ibadet etmiş gibi olur."

Hasan'ın da böyle dediği ve ayetin (اَشَدُّ وَطْئا وَاَقْوَمُ قِيلًا) cümlesini şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: "Gece ibadeti bedeni yorar ama kişiye daha çok hayır ve iyilik kazandırır."

Mücahid dedi ki: "Gece ibadetindeki sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve daha sabittir."

---

619 Buhari, Ahâdîsu'l Enbiyâ, 39

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحاً طَوِيلاً ﴿٧﴾)

(وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً ﴿٨﴾)

7-"Gündüzün sana uzun bir meşguliyet vardır."

8-"Rabbinin adını an ve bütün benliğinle O'na yönel."

Mücahid dedi ki: "İhlaslı bir kalple Allah'a yönel."

Katade dedi ki: "İhlasla Allah duada bulun ve ibadet et."

Denildi ki: "Tamamen Allah'a yönel. Başkalarından değil de O'ndan hayır ümid et."

Bazı kimseler namaz bağlamında zikredildiği için bu ayeti delil göstererek iftitah tekbirinin, Yüce Allah'ın diğer isimleri ile alınabileceğini söylemişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا)

"Gündüzün sana uzun bir meşguliyet vardır."[620]

Katade dedi ki: "Gündüzün uzun süren boş vaktin olacaktır."

(اَشَدُّ وَطْئًا) Mücahid dedi ki: "Vav harfinin fethası ile "vat'en" şeklinde okunursa, dil ile kalbin uyumu anlamına gelir. Vav harfinin kesresi ile "Vit'en" şeklinde okunursa, gece ibadetinin gündüz ibadetinden daha etkili olacağı anlamına gelir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَآئِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ اَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ

620 Müzzemmil, 73/7

فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ عَلِمَ اَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضٰى ۙ وَاٰخَرُونَ
يَضْرِبُونَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ ۙ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۙ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا
اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً ۜ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ
خَيْراً وَاَعْظَمَ اَجْراً ۜ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾)

20-"(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.) Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O halde, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükafat olarak bulursunuz. Allah'tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet şu manaları içermektedir:

1-İslamın ilk zamanlarında farz kılınan gece namazının farzlığı neshedilmiştir.

2-"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" cümlesiyle namazda kıraatin farz olduğuna delalet etmektedir.

3-Az miktardaki kıraatle namazın caiz olacağına delalet etmektedir.

4-Namazda fatiha okumayıp başka bir ayet veya sure okuyan kimsenin namazı geçerli olur. Bunu daha önce de açıklamıştık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayet gece namazı hakkında inmiştir. Ama o namaz neshedilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Gece namazının sadece farzlığı neshedilmiştir. Şartları ve diğer hükümleri neshedilmiş değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, bu surede tesbihten bahsedildikten sonra gelen "Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" cümlesiyle namazda kıraatle de emrolunmuşuzdur.

Bir kişi çıkıp bu hükme şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kıraatte bulunmak, nafile namazda emredilmiştir. Dolayısıyla bu ayeti, farz namazlarda kıraatte bulunmanın farzlığına delil göstermek doğru olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Nafile namazlarda kıraatte bulunmanın farzlığı sabit olduğuna göre, farz namazlar da nafile namazlar gibidir. Çünkü bu iki namaz arasında ayırım yapan hiç kimse yoktur. Şunu da söylemeliyiz ki, (فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Kur'andan kolayınıza geleni okuyun"** ifadesi vücup ifade eder. Çünkü bu ifade bir emirdir. Emir ise vücup ifade eder. Namazdan başka kıraatin zorunlu olduğu bir yer yoktur. Şu halde ayette kastedilen, namazda kıraatte bulunmaktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette kastedilen, nafile namazda kıraatte bulunmak ise bu namazın kendisi farz olmadığına göre bu ayet, kıraatin farzlığına nasıl delalet eder?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Nafile namaz her ne kadar farz değilse de bu namazı kılan kimsenin mutlaka kıraatte bulunarak kılması gerekir. Bu namaza durulduğunda taharet ve setr-i avret gibi şartlarını yerine getirmek farz olduğu gibi, kıraatte bulunmak farz olur. Mesela insanın selem akdi ve diğer alışveriş akidlerini yapma mecburiyeti yoktur. Ama bu akitlerden birini yapmaya yöneldiğinde, ancak şeriatın mübah kıldığı şekilde yapması gerekir.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, selem akdiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَسْلَمَ فَلْيُسْلِمْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ)

"Bir kimse selef (selem) alış verişi yaparsa; belli ölçekte, belli tartıda, belli vadeye kadar yapsın"[621]

621 Muvatta: 3/175

Kişinin selem akdi yapma zorunluluğu yoktur. Ama yapacak olursa da akdi bu şartlar çerçevesinde yapması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) **"Kur'andan kolayınıza geleni okuyun"** ayetinde kastedilen kıraat değil, namazın kendisidir. Dolayısıyla bu ayet, naöazda kıraatin farzlığına delalet etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Zira bunu demekle siz, kelamı hakiki manasından alıp mecaz manasına götürmektesiniz. Bir delil olmadan bunu yapmak caiz değildir. İddianızın doğruluğunu farzetsek bile yine bu ayet, namazda kıraatin farzlığına delalet eder. Çünkü kıraat namazın bir rüknü olduğu için ayette namaz, kıraat kelimesiyle ifade edilmiştir.

Mesela Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ)

"Onlara, «Rükû edin (namaz kılın)» dendiği zaman rükû etmezler." [622]

Mücahid dedi ki: "Bu ayette rükû kelimesiyle namaz kastedilmiştir."

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."[623]

Bu ayette de rükû kelimesiyle namaz kastedilmiştir. Çünkü rükû, namazın rükünlerinden biridir.

622 Mürselat, 77/48
623 Bakara, 2/43

بسم الله الرحمن الرحيم

74- MÜDDESSİR SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾)

(وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾)

(وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾)

4-"Nefsini arındır."

5-"Şirkten uzak dur."

6-"İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma."

"İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma."[624]

İbn Abbas, İbrahim, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Karşılığında sana daha fazlası verilsin diye başkalarına bir ihsanda bulunma."

Hasan ile Rebî' b. Enes dediler ki: Yapmış olduğun iyilik ve hasenatı çok görerek Allah'a karşı övünme. Bu, Allah katında senin dereceni eksiltir."

---

624 Müddessir, 74/6

Başkaları dediler ki: "Allah'ın sana verdiği peygamberlik ve Kur'an'ı insanların başına kakarak onlardan çok bir karşılık isteme."

Mücahid'in şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "İşlediğin ameli fazla, yaptığın taat ve ibadeti çok görme."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu manaların tümüne ihtimali vardır. Hepsinin kastedilmiş olması mümkündür. Bu ihtimallerin tamamını gözönünde bulundurarak ayeti genel bir manada yorumlamak daha iyi olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ)

"Elbiseni temizle."[625]

Bu ayet, namaz kılmak için elbiseyi pisliklerden temizlemenin farz olduğuna, necasetli elbise ile namaz kılmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü necis elbisenin temizlenmesi ancak namaz için farz olur.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ammar'ı *radiyallahu anh* elbisesini yıkarken görmüş, ***"Elbiseni neden yıkyorsun?"*** diye sormuş, Ammar *radiyallahu anh*, "Balgam bulaştığı için yıkıyorum" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Elbise sadece kan, idrar ve meni bulaşmasından ötürü yıkanır"*** demişti.[626]

Hz. Aişe *radiyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* elbisedeki meniyi ıslak iken yıkamamı bana emretti."

Bir adam dedi ki: Bu ayetteki elbise temizliğinden kastedilen şey, Ebu Rezin'in şu rivayetinde anlatılanlardır: Cahiliyet devrinde "Amelin salih olsun" ifadesi kullanılırdı. O zamanın insanları, ameli salih olan insana "elbisesi temiz" derlerdi.[627]

625 Müddessir, 74/4

626 Bkz: Darekutni, Sünen: 1/230

627 İbn Hıbban, Sahih: 16/310

İbrahim dedi ki: **"Elbiseni temizle"** ifadesiyle "Kendini günahlardan temizle" manası kastedilmiştir.

İkrime dedi ki: "Cenab-ı Allah bu ayette Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* necaset üzere elbise giymemesini emretmiştir."

Bütün bunlar mecazî anlamlar olup bir delil olmadan ayeti bu şekilde manalandırmak caiz olmaz. Sözü edilen şu adam delil olarak şunu ileri sürmektedir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, elbisesini idrar ve benzeri pisliklerden yıkamakla emrolunmasını gerektirecek bir duruma düştüğünü düşünmek doğru değildir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu son derece tutarsız, bozuk ve çelişkili bir ifadedir. Çünkü bu surede (وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ) **"Şirkten uzak dur"**[628] ayeti ile Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, putlardan uzak durması emredilmiştir. Oysa onun peygamberlikten önce de sonra da putlara yanaşmadığı, her iki dönemde de günahlardan ve maddi pisliklerden uzak durduğu bilinmektedir. Bunlardan uzak durduğu halde Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde hitap edilmesi caiz olduğuna göre, namaz kılmak için elbisesini temizlemekle emrolunması da aynı şekilde caiz olur. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah ile beraber başka bir ilâha asla ibadet etmediği halde Cenab-ı Allah başka bir ayette ona (وَلَا تَدْعُ مَعَ اللهِ اِلٰهًا اٰخَرَ) **"Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme"**[629] buyurmuştur. Bütün bu ayetler, şu adamın söylediklerinin çelişkili ve fasid olduğuna delalet etmektedir. Adam, bu ayetin abdest, namaz ve diğer bütün şer'î hükümlerden önce Kur'an'ın inen ilk ayetlerinden olduğunu iddia etmekte ve bu ayetin cahiliyet devri putlarından, şirkinden ve kötü amellerinden arınmaya delalet ettiğini söylemektedir. Bu sözleri, başta söyledikleriyle çelişmektedir.

Başta şöyle demişti: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, elbisesini necasetten temizlemekle emrolunmaya ihtiyacı yoktur."

Böyle diyen bir adam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* putları terketmekle emrolunmaya ihtiyacı olduğunu düşünebilir mi? Putlara zaten

628 Müddessir, 74/5
629 Kasas, 28/88

hiç yaklaşmadığı için böyle bir emre muhatap olmaya ihtiyacı olmadığı halde kendisine böyle bir şeyin emredilmesi caiz olmuştur. Aynı şekilde elbisesini temizlemekle emrolunması da caiz olur. Bahsi geçen adamın, bu ayetin Kur'an'ın ilk inen ayetlerinden olduğunu söylemesine gelince, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine farz kılınan namazı kılmak için elbisesini temizlemesinin bu ayetle emredilmesine ne engel vardır?

Hz. Aişe, Mücahid ve Atâ'dan gelen rivayete göre Kur'an'ın ilk inen ayeti şudur:

(اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ)

"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"[630]

630 Alak, 96/1

بسم الله الرحمن الرحيم

75- KIYÂME SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾)

14-"İnsan kendi aleyhine şahittir."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* bu ayeti bu şekilde manalandırdığı rivayet edilmiştir. Bu ayetin şu manaya geldiğini söyleyenler de vardır: "Kıyamet gününde insanın vücut organları kendi aleyhine şahitlik edeceklerdir."

(وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيرَهٗ ﴿١٥﴾)

15-"Mazeretlerini ortaya koysa da."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Özür dileyip nefsinin kendisi aleyhine şahitliğini kabul etmesi, mazeret ileri sürerek kendini savunmasından daha iyidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının bu manalara gelme ihtimali bulunduğuna göre ayeti bu şekilde manalandırmak gerekir. Çünkü bu şekilde mana vermede ayete bir aykırılık yoktur. Bu ayet, kişinin kendi aleyhine olan beyanının kabul edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, kişiyi kendi aleyhine bir hüccet ve şahit kılmıştır. Ayette onu kendisi aleyhine bir şahit olarak ifade etmesi, kendisi aleyhine şahitliğini tekid edip sabit kılmıştır. Bu da insanın yaptığı akidlerin, ikrarlarının ve kendisini bağlayan tüm itiraflarının geçerli olmasını gerektirmektedir.

بسم الله الرحمن الرحيم

76- İNSAN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً ﴿٨﴾)

8-"Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler."

Ebu Vâil, müşrik esirlere bakmakla görevlendirilmişti. O da onlara yiyecek temin etmesi için birini görevlendirmiş, sonra bu ayeti okumuştu: (وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ) **"Onlar, seve seve yiyeceği yedirirler."**

Katade dedi ki: "O zamanlarda Müslümanların esiri, müşrikler idi. Ama yiyeceği öncelikle Müslüman kardeşine vermelisin."

Hasan, ayette geçen esir kelimesiyle, müşrik esirlerin kastedildiğini söylemiştir.

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen esir kelimesi, zindandaki kişi demektir."

İbn Cübeyr ile Atâ dediler ki: "Bu ayette geçen yoksul, yetim ve esir ile, kıble ehli olanlarla diğerleri kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kuvvetli görüşe göre ayette geçen esir kelimesiyle müşrik esirler kastedilmiştir. Çünkü zindandaki Müslümana kesinlikle esir denilmez. Bu ayet, esiri doyurmanın sevap olduğuna delalet etmektedir. Ayetin zahiri, esire sair sadakaları vermenin caiz olmasını gerektirmektedir. Ancak mezhebimiz müçtehidleri esire zekâtları, hayvanların

zekâtını vermenin caiz olmadığını söylemişlerdir. Bunlardan alınıp devlet başkanına teslim edilmesi gereken zekâttan da esire verilemez.

Ebu Hanife ile Muhammed, esire kefaret ve benzeri şeyleri vermenin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Yusuf, verilmesi vacip olan sadakaların sadece Müslümana verilebileceğini söylemiştir. Bunu daha önce de açıklamıştık.

بسم الله الرحمن الرحيم

77- MÜRSELÂT SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتاً ﴿٢٥﴾)

(اَحْيَاءً وَاَمْوَاتاً ﴿٢٦﴾)

25-26: "Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?"

Şa'bî dedi ki: "Yüce Allah yerin üstünü canlılar, altını da ölüler için bir yurt yaptı."

Ayette geçen (كِفَاتاً) kelimesi, toplama ve bir araya getirme anlamına gelmektedir. Yani yer, hem canlı haldeyken hem de ölü haldeyken varlıkları bağrında toplayıp barındıran bir yurttur.

İsrail'in bildirdiğine göre Ebu Yahya, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتاً) **"Biz yeryüzünü toplayan (bir yurt) yapmadık mı?"** Yer, ölüleri bağrında toplar; onlardan hiçbir şey görünmez. Dirileri de toplayıp onlara yurt olur. Kişi kendi evinde barınır. Evinin içinde ne yaptığını başkaları görüp bilemez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet ölünün defnedilmesi, onunla birlikte saçlarıyla tüylerinin ve kendisinden kopup ayrılan parçalarının da defnedilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Yine bu ayet insan saçının ve

bedeninin herhangi bir parçasını satmanın, bunlar üzerinde tasarrufta bulunmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah, bunların defnedilmesini vacip kılmıştır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(لَعَنَ اللَّهُ الْوَاصِلَةَ)

"Allah başkasının saçını kendi saçına ekleyene lânet etsin."[631]

Yani başkasının saçından yararlanmayı yasaklamıştır. Bu, mezkûr ayetin delalet ettiği manadır.

Bu ayetin mana bakımından benzeri olan bir ayet şudur:

(ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ)

"Sonra onu öldürdü ve kabre koydu."[632]

Yani onun için bir kabir hazırladı. Bu ayeti başka şekilde te'vil edenler de olmuştur.

Rivayet olunduğuna göre İbn Mesud *radiyallahu anh* bir biti alıp mescitte çakılların arasına gömmüş, sonra (اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا اَحْيَاءً وَاَمْوَاتًا) **"Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?"** ayetini okumuştur.

Ebu Ümame'nin *radiyallahu anh* de benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Ubeyd b. Umeyr de İbn Ömer'den bir bit alıp mescide fırlatmıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu te'vil, öncekine aykırı değildir. Ayetin genel ifadesi bunların tümünü icab ettirmektedir.

631 Buhari, Nikâh, 96
632 Abese, 80/21

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

82- İNŞİKÂK SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾)

16-"Yemin ederim şafağa."

Mücahid, bu ayetteki şafak kelimesinin gündüz anlamına geldiğini, çünkü devamında geceden bahsedildiğini söylemiştir: (وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ) **"Geceye ve içinde topladıklarına…"**

Ömer b. Abdulaziz dedi ki: "Şafak, beyazlık demektir."

Ebu Cafer Muhammed b. Ali dedi ki: "Şafak, (Güneşin batmasından sonra ufukta) beyazlığın ardından gelen siyahlıktır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafak kelimesi aslında incelik anlamına gelmektedir. Mesela ince kumaştan yapılmış bir elbiseye (ثَوْبٌ شَفَقٌ) denir. Kalp inceliğine ve yumuşaklığına da şefkat denir. Şafak kelimesinin aslı böyle olduğuna göre manası, kırmızılıktan çok beyaza daha yakındır. Çünkü ışık beyaz iken cüzleri ince, kızıl renkte iken yoğun olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾)

21-"Onlara Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar."

Bu ayet Kur'an okunduğu duyulduğunda secde etmeyenleri yerip kınadığı için, tilavet secdesinin vacipliğine delil gösterilmektedir. Ayetin zahiri, Kur'an'ın herhangi bir yerinin okunduğu duyulduğunda secde etmeyi gerektirmektedir. Ancak biz, secde ayetleri dışındaki yerleri bu hükmün dışında saydık. Lafzın genel niteliğini göz önüne alarak ayetin hükmünü sadece secde ayetlerini okuma ve dinlemeye mahsus kıldık. Eğer böyle yapmasaydık, ayetin hükmünü başından itibaren lağvetmiş olurduk.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette sözü edilen secde Allah'a boyun eğip teslim olma manası kastedilmiştir. Çünkü secde kelimesi boyun eğme ve teslimiyet manasına gelmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Secde" kelimesinin boyun eğip teslim olma manasına geldiği doğrudur. Ancak bunun belli bir şekilde yapılması gerekir. Buna göre secde, alnı yere koyarak yapılır. Rükû, kıyam, oruç, hac ve diğer ibadetler de Allah'a boyun eğip teslim olmaktır. Ama bunlara secde denmez. Çünkü secde, belli bir şekilde boyun eğme ve teslimiyettir. O şeklin dışına çıkınca ona secde denmez.

بسم الله الرحمن الرحيم

87- A'LÂ SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ﴿١٤﴾)

(وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى ﴿١٥﴾)

14-15: "Arınan ve Rabbinin adını anıp, namaz kılan kimse mutlaka kurtuluşa erer."

Ömer b. Abdulaziz ile Ebü'l Âliye'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Fıtır sadakasını sonra namaza giden kimse mutlaka kurtuluşa erer."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bayram namazını kılmak üzere namazgâha gitmeden fıtır sadakasını vermeyi emrettiği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Sünnete uygun olan, fıtır sadakasını bayram namazından önce vermendir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى) **"Rabbinin adını anıp, namaz kılan kimse"** ifadesi, iftitah tekbirinin başka zikir kelimeleri ile de yapılabileceğine delalet etmektedir. Çünkü ayette Allah adının anılmasının ardından ona bitişik olarak namaz kelimesi de anılmıştır. Zira (فَصَلّٰى) kelimesinin başındaki "fa" harfi, aralıksız takip manasınadır. Bu da **"Rabbinin adını anıp"** ifadesiyle iftitah tekbirinin kastedildiğine delalet etmektedir.

بسم الله الرحمن الرحيم

90- BELED SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾)

13-"O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir."

Rivayet olunduğuna göre bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Cennete girmemi sağlayacak bir işi baba öğretir misiniz" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(أَعْتِقِ النَّسَمَةَ وَفُكَّ الرَّقَبَةَ)

"Bir canı azad et ve bir kölenin özgürlüğe kavuşmasını sağla."

Adam, "İkisi aynı şey değil mi ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Hayır (ikisi aynı şey değildir). Bir canın azad etmek, başkasının katkısı olmadan kendin onu azad etmendir. Bir kölenin özgürlüğe kavuşmasını sağlamak ise onun azadlık bedelinin ödenmesine (katkı sağlayarak) yardımcı olmandır."***[633]

633 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/461

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, mükâtep köleye zekât vermenin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu, onun azadlık bedelinin ödenmesi hususunda ona yardımcı olmaktır. Bu Cenab-ı Allah'ın zekât ve kölelerle ilgili kelamı gibidir.

(اَوْ اِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾)

(يَتِيماً ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾)

(اَوْ مِسْكِيناً ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾)

14-16: "Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi, yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Ayette geçen (metrebe) kelimesi, bir toprak parçası anlamına gelmektedir. Yani yere fırlatılıp atılan bir yoksul ki, atıldığı yer onun hiçbir tarafını örtüp gizlemez."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Ayette geçen (metrebe) kelimesi, şiddetli derecede muhtaçlık anlamına gelmektedir. Mesela fakir ve muhtaç duruma düşen bir adam için (تَرِبَ الرَّجُلُ) denir.

(ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾)

17-"Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya."

Bu ayetin başında yer alan ve çoğunlukla "sonra" manasına gelen (ثُمَّ) edatı burada "ve" anlamına gelmektedir.

بسم الله الرحمن الرحيم

93- DUHÂ SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾)

9-"Öyleyse sakın yetimi ezme!"

Denildi ki: "Haksızlık edip malını alarak yetimi ezme."

Ayette özel olarak yetimden bahsedilmiştir. Çünkü onun Allah'tan başka yardımcısı yoktur. Ona zulmedenin cezası ağır olduğu için bu hususta çok titiz davranılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Allah'tan başka yardımcısı olmayana zulmetmekten sakının."***[634]

(وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾)

10-"Sakın isteyeni azarlama!"

Bu ayette, bir şey isteyen kimsenin azarlanması yasaklanmıştır. Çünkü azarlamak; ağır konuşmak ve sert bir ses tonuyla hitap etmektir.

---

634 Bkz: Ebu Nuaym el-İsbahani, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ: 5/226

Başka bir ayette ise bir şey isteyen kimse güzel şeyler söylemek emredilmiştir:

(وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا)

"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."[635]

Burada her ne kadar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitap edilmişse de aslında bütün mükelleflere hitapta bulunmak kastedilmiştir.

635 İsrâ, 17/28

بسم الله الرحمن الرحيم

94- İNŞİRÂH SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً ﴿٥﴾﴾

﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً ﴿٦﴾﴾

5-"Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır."

6-"Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır."

Abdullah b. Muhammed el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Ma'mer, bu ayetle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün sevinçli bir halde gülerek çıkageldi. Şöyle diyordu:

﴿لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ {فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا}﴾

***"Bir güçlük iki kolaylığı alt edemez. Bir güçlük iki kolaylığı alt edemez.* "Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır.""**[636]

636 Hâkim, Müstedrek: 2/575

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki birinci (الْعُسْرِ) kelimesi, sonda zikredilen (الْعُسْرِ) kelimesinin aynısıdır. Çünkü (elif lâm) ile marife kılınmıştır. Dolayısıyla sonda zikredilen bu kelime, başta zikredilen ve zihinde yer yapmış olan (الْعُسْرِ) kelimesine döner. Ayette geçen ikinci (يُسْرًا) kelimesi ise başta zikredilen birinci (يُسْرًا) kelimesinin kendisi değildir. Çünkü bu, nekre bir kelimedir. Eğer ikincisi ile birincisi kastedilmiş olsaydı, onu (elif lâm) ile marife kılardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾)

7-"Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Farzını tamamlayınca, Rabbinin seni yapmaya teşvik ettiği amelleri yapmaya yönel."

Hasan dedi ki: "Düşmanlarınla cihad etmekten fırsat bulduğunda, Rabbine duâ etmeye yönel."

Mücahid dedi ki: "Dünyevi işlerini tamamladığında Rabbine ibadet etmeye yönel."

Bu ayetin bu manaların tümünü içermesi muhtemeldir. En uygunu, ayeti bu manaların tümüne göre yorumlamaktır. Burada her ne kadar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitap edilmekteyse de, bu hitap ile bütün mükellefler kastedilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

97- KADR SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾﴾

﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾﴾

﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾﴾

1-"Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik."

2-"Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin!"

3-"Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır."

Denildi ki: Kadir gecesi, içinde kadir gecesi bulunmayan bin aydan daha hayırlıdır. Çünkü o gecede, bin ayda bulunmayacak kadar çok hayır paylaştırılır. Bu sebepten kadir gecesi bin aydan daha hayırlı olmuştur. Zaman ve mekânların birbirlerine üstünlükleri, içerdikleri bol hayır ve çok miktardaki yararlarından ötürüdür.

Kadir gecesinin hangi gece olduğu hususunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* muhtelif rivayetler gelmiştir. Sahabe de bu konuda farklı şeyler söylemişlerdir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kadir gecesinin Ramazan ayının yirmi üçüncü gecesi olduğunu söylediği, İbn Abbas *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Kadir gecesini Ramazanın son on gecesinde arayın. Onu tekli gecelerde arayın."***[637]

İbn Mesud *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"(Kadir gecesini şu gecelerde arayın): Ramazanın on dokuzuncu, yirmi birinci, yirmi üçüncü gecesi."***

İbn Ömer *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تحرَّوا ليلةَ القَدْر في السبع الأواخر)

"Kadir gecesin, Ramazan ayının son yedi gecesinde arayın."[638]

"Yirmi yedinci gecesinde arayın" dediği de rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Bekr el-Basri'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* benim duyabileceğim bir sesle kadir gecesinin ne zaman olduğu soruldu. (هِيَ فِي كُلِّ رَمَضَانَ) ***"O, Ramazan ayının tamamındadır"*** cevabını verdi.[639]

Muhammed b. Bekr'in bildirdiğine göre Âsım, Zerr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Übeyy b. Kâ'b'a, dedim ki: "Ya Eba Münzir, kadir gecesinin ne zaman olduğunu bana bildir. Arkadaşımız (Abdullah b. Mesud)a bu soru sorulduğunda, "Kim bir yıl boyu geceleri ihya ederse, kadir gecesine rastlar, dedi."

Übeyy *radiyallahu anh* bana şöyle cevap verdi: "Allah, Abdurrahman'ın babasına (Abdullah b. Mesud'a) rahmet etsin. Allah'a yemin ederim ki o, kadir gecesinin ramazan ayında olduğunu bilmektedir. Ancak o,

637 Bkz: Ebu Davud, Şehr-u Ramazan, 3

638 Ebu Davud, Salât, 320

639 Ebu Davud, Salât, 322

insanların başka zamanlarda tenbellik etmelerinden hoşlanmadığı için böyle demiştir. Allah'a yemin ederim ki kadir gecesi, ramazan'ın yirmi yedinci gecesindedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerin tümünün sahih olması mümkündür. Buna göre kadir gecesi bir senede Ramazan ayının bir gecesine rastlarken, başka bir senede Ramazan ayının başka bir gecesine rastlayabilir. Bir senede Ramazan ayının son on gecesinden birine, başka bir senede ramazan ayının ortasındaki on geceden birine, bir başka senede de ramazan ayının ilk on gecesinden birine rastlayabilir. Hatta başka bir senede de Ramazan ayı dışındaki gecelerden birine rastlayabilir.

İbn Mesud *radiyallahu anh* bir nassa dayanmadan "Kim bir yıl boyu geceleri ihya ederse, kadir gecesine rastlar" demiş değildir. Çünkü bu, Cenab-ı Allah'ın Peygamberine bir vahiy göndermeden bizim bileceğimiz bir şey değildir. Böylece kadir gecesinin senenin bir ayına mahsus bir gece olmadığı, senenin herhangi bir gecesine rastlayabileceği ispatlanmış oldu.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir adam karısına "Sen kadir gecesinde boşsun" dedikten sonra bir sene geçmeden karısı boşanmış olmaz. Çünkü şüpheye dayanarak boşanmanın gerçekleştiğine hükmedilemez. Kadir gecesinin belli bir gecede olduğu tespit edilmemiştir. Dolayısıyla boşama ifadesinin kullanıldığı andan itibaren bir sene geçmeden boşamanın gerçekleştiği kesin olarak söylenemez.

بسم الله الرحمن الرحيم

98- BEYYİNE SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾﴾

5-"Halbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir."

Bu ayette Allah'a ihlasla ibadet etmek emredilmiştir. İbadetin ihlasla yapılması, başka bir varlığın O'na ortak koşulmaması demektir. Çünkü ihlas, ortak etmenin zıddıdır. İhlasın niyetin varlığı ve yokluğu ile alakası yoktur. Dolayısıyla bu ayet, ibadette ihlas için niyet etmenin vacipliğine delil gösterilemez. Çünkü bir kimse samimi bir şekilde iman ettiğinde kendisi için ibadette ihlas da meydana gelmiş ve şirk koşmak ortadan kalkmış olur.

بسم الله الرحمن الرحيم

107- MÂ'ÛN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾)

5-"Onlar namazlarını ciddiye almazlar."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Namazı geciktirip vaktini geçirirler." Mus'ab, babası Sa'd'ın da böyle dediğini nakletmiştir.

Mâlik b. Dinar, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Gaflete dalarak namazı vaktinde kılmaz ve kazaya bırakırlar."

İsmail b. Müslim, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Böyle yapanlar münafıklardır. Bunlar namazı vaktinden sonraya bırakırlar. Kılarken de başkalarına gösteriş yaparlar."

Ebu'l Âliye dedi ki: "Ayette kendilerinden söz edilenler, iki rekât kılarak mı yoksa bir rekât kılarak mı selam verdiğini bilmeyen kimselerdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu te'vilin doğruluğunu şu rivayet desteklemektedir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا غِرَارَ فِي الصَّلَاةِ وَلَا تَسْلِيمَ)

"Kişi, namazda şüphe içindeyken selam vermesin."[640]

640 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/461

Yani ne kadar kıldığı hususunda şüphesi olan kişi selam verip de namazdan ayrılmasın.

Bunun benzeri bir rivayet de şöyledir:

Ebu Said *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Bir kimse namazında şüphelenip üç mü dört mü kıldığını bilemezse bir rekât daha kılsın. Eğer namazını tam kılmış ise bu bir rükûu ile iki secdesi kendisi için nafile olur."***[641]

Mücahid dedi ki: "Bu ayette geçen (سَاهُونَ) kelimesi gaflete dalıp namazı unutan kimseler demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cenab-ı Allah, sanki onların eğlence için gaflete dalıp namazı vaktinden sonraya bıraktıklarını söylemeyi murad etmiştir. Akılları ve fikirleri namazda olmadığı için kendilerini dalgınlığa ve gaflete maruz bırakmaktan ötürü kınanmayı hak etmişlerdir. Çünkü onlar namazlarını da başkalarına gösteriş yapmak maksadıyla kılarlar. Zira masumane bir dalgınlıktan ötürü namazı vaktinden sonraya bırakan kimse azabı hak etmez.

(يَدُعُّ الْيَتِيمَ)

"Yetimi itip kakan"

İbn Abbas, Mücahid ve Katade dediler ki: "Yetime hakkını vermeyen" kimse bu ayette kastedilmiştir.

(وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾)

7-"Ufacık bir yardıma bile engel olurlar."

Hz. Ali, bir rivayete göre İbn Abbas, İbn Ömer ve İbn Müseyyeb dediler ki: "Ayette geçen mâ'ûn kelimesi zekât anlamına gelmektedir."

641 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/436

Hâris, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "Bu ayette sözü edilen ufacık bir yardımın engellenmesinden kasıt, evdeki balta, kazan ve kova gibi şeyleri ödünç olarak isteyen kimselerden bu gibi eşyaları esirgemektir." İbn Mesud *radiyallahu anh* da böyle demiştir.

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen başka bir rivayete göre bu ayette kastedilen mana, evdeki eşyaları ödünç isteyen kimselerden istedikleri şeyleri esirgemektir.

İbn Müseyyeb dedi ki: "Ayette geçen mâ'ûn kelimesi mal anlamına gelmektedir."

Ebu Ubeyde dedi ki: "İçinde menfaat bulunan her şey, mâ'ûn'dur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerdeki manaların hepsi ayette kastedilmiş olabilir. Çünkü evlerdeki bu tür aletleri zaruret halinde ödünç isteyen kimselere bunları vermek vaciptir. Vermeyen kötülenir ve kınanmayı hak eder.

Bazıları zaruret olmadan bu eşyaları ödünç vermeyebilmektedirler. Bu da onların Müslüman ahlâkından yoksun ve kınanılması gereken kimseler olduklarını gösterir. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ)

"Ben ancak ahlâkî güzellikleri tamamlamak üzere gönderildim."[642]

642 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/323

بسم الله الرحمن الرحيم

108- KEVSER SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾)

2-"O hâlde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes."

Hasan dedi ki: "Bu ayette kurban bayramı namazından ve büyük baş hayvanları kurban etmekten bahsedilmektedir."

Atâ ile Mücahid dediler ki: "Sabah namazını Müzdelife'de kıl; büyükbaş kurbanlığı da Minâ'da kes."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu te'vil, iki mana içermektedir: Biri, kurban bayramı namazının vacip olmasıdır. Diğeri de kurban kesmenin vacip olmasıdır. Bunu daha önce de anlatmıştık.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Âsım el-Cahderi'nin babası, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ) **"O hâlde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes"** ayetini açıklarken şöyle dediğini rivayet etti: "(Namaz kılarken) sağ eli sol elin bilekle dirseği arasındaki kısmın üzerine koyarak iki eli bu şekilde göğüs üzerinde bağlamaktır."

Ebu'l Cevza, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* bu ayeti açıklarken şöyle dediğini rivayet etti: "Namaz kılarken sağ eli sol elin üzerine koyarak iki eli bu şekilde göğüs üzerinde bağlamaktır."

Atâ'nın bu ayeti açıklarken şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Namaz kılarken elleri (kulak hizasına kadar) kaldırmaktır."

Ferrâ dedi ki: "Göğsünle kıbleye yönel, denir."

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Birinci te'vili Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadis geçersiz kılmaktadır. Şöyle ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kurban bayramı gününde Bakî' mezarlığına geldi. Önce iki rekât namaz kıldı. Sonra yüzünü bize döndürüp şöyle buyurdu:

(إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِي يَوْمِنَا هَذَا نُصَلِّي ثُمَّ نَرْجِعُ فَنَنْحَرُ
فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا وَمَنْ ذَبَحَ فَإِنَّمَا هُوَ
لَحْمٌ قَدَّمَهُ لِأَهْلِهِ لَيْسَ مِنَ النُّسُكِ فِي شَيْءٍ)

"Bu gün ilk yapacağımız şey namaz kılmaktır. Sonra dönüp kurban kesmektir. Bunu yapan sünnetimize uymuştur. Kurbanını (namazdan) önce kesen, ailesi için et olarak kesmiş olur. Kestiğinin kurban ibadetiyle alakası yoktur."[643]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde bayram namazını ve kurban kesmeyi sünnet olarak nitelemiştir. Bu da bu iki ibadetin Kur'an'da emredilmediğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin zannettiğiniz gibi değildir. Zira allah'ın sünnet kıldığı ve farz kıldığı işler için, "Bu bizim dinimizdir dediğimiz gibi, bu bizim sünnetimizdir, bu da bizim farzımızdır" demeniz, her ne kadar Allah tarafından farz kılınmış olsa da caizdir. Mezkûr ayeti kurban kesme olarak manalandırmak evlâdır. Çünkü ayetin lafzının hakiki manası da budur. Zira bu lafzı başka şekilde manalandırmak makul değildir. Mesela bir kimse (نَحَرَ فُلَانٌ الْيَوْمَ) dediğinde bundan, okişinin kurban kestiği anlaşılır. Namazda sağ elini sol elinin üzerine koyduğu anlaşılmaz. Fakihlerin namazda ellerin göğsün üzerinde bağlan-

643 Müslim, Adâhî, 1

mayacağı hükmü üzerinde icma etmiş olmaları, mezkûr ayet ile kurban kesmenin kastedildiğine delalet etmektedir.

Hz. Ali ile Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre namazda sağ el sol elin üzerine konarak ikisi birlikte göbek altında bağlanır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda sağ elini sol elinin üzerine koyduğuna dair farklı birçok rivayet vardır.

بسم الله الرحمن الرحيم

109- KÂFİRÛN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾)

6-"Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet kâfirlerin tamamına değil bir kısmına mahsustur. Çünkü onların çoğu Müslüman olmuştur. Surenin bir ayetinde şöyle denilmiştir:

(وَلَآ أَنتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ)

"Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz."[644]

Ayet-i kerime, küfrün tek millet olduğuna delalet etmektedir. Mezhepleri farklı olmakla birlikte kâfirlerin Müslüman olmayanları bu ayette kastedilmişlerdir. Onların tümünün dini bir din, İslam dini de bir din sayılmıştır. Bu da mezhepleri farklı olsa bile kâfirlerin dininin tek olduğuna delalet etmektedir.

644 Kâfirûn, 109/5

بسم الله الرحمن الرحيم

110- NASR SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾)

1-"Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde."

Rivayet olunduğuna göre bu ayette geçen fetih kelimesiyle Mekke fethi kastedilmiştir. Bu da Mekke'nin savaşarak fethedildiğine delalet etmektedir. Çünkü fetih kelimesinin kayıtsız olarak kullanılması bunu gerektirir. Bir kayıt eklenmedikçe bu kelime sulh anlamına gelmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً ﴿٣﴾)

3-"Rabbine hamd ederek tesbihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir."

Ebu Duhâ'nın bildirdiğine göre Mesruk, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayetin manasına uygun olarak rükû ve secdelerinde şu duayı çokça okurdu:

(سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي)

"Allahım! Seni noksanlıklardan tenzih eder ve sana hamd ederim. Beni bağışla Allahım."[645]

---

645 İbn Mâce, İkametu's Salât, 20

A'meş'in Müslim'den naklen bildirdiğine göre Mesruk, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından önce şu duayı çok okuyordu:

(سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ)

"Allahım! Seni noksanlıklardan tenzih eder, sana hamd eder, senden bağışlanma diler ve sana yönelip tevbe ederim."

Kendisine "Ey Allah'ın Resûlü, yeni yeni okumaya başladığını gördüğüm bu kelimeler neyin nesidir?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi: ***"Ümmetimle ilgili bana bir işaret verildi. O işareti gördüğünde Nasr suresini okursun."***[646]

646 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 15/167

بسم الله الرحمن الرحيم

111- TEBBET SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾)

2-"Ona (Ebu Leheb'e) ne malı fayda verdi ne de kazandığı."

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, ayette geçen "kazandığı" kelimesiyle Ebu Leheb'in oğlunun kastedildiğini ve oğlunun da haram bir kazanç olduğunu söylemiştir.

Evlatla ilgili bir hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ)

"Kişinin yediği en helal ve hoş şey kendi kazancıdır. Çocuğu da kendisinin kazancındandır."[647]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, mana bakımından şu hadise benzemektedir:

(أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ)

"Sen ve malın, babana aitsiniz."[648]

---

647 İbn Mâce, Ticarat, 1

648 İbn Mâce, Ticarat, 64

Bu, babanın kendi oğlunun cariyesini kendisi için ümmü veled yapmasının sahihliğine ve onun aleyhindeki ifadesinin doğru kabul edileceğine ve dilediği takdirde oğlunun cariyesini kendisi için ümmü veled yapabileceğine, oğlunu öldürmesi sebebiyle babaya kısas uygulanmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* evladı, babanın kazancı olarak nitelemiştir. Nitekim kişi, kendi kazancı olan kölesini öldürmekten ötürü de kısasa tabi tutulmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَيَصْلَىٰ نَاراً ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾)

3-"O, bir alevli ateşe girecektir."

Bu ayet, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğunun delillerinden biridir. Çünkü bu ayette Ebu Leheb ile karısının Müslüman olmayıp kâfir olarak ölecekleri haber verilmiş ve bu haber, söylendiği gibi gerçekleşmiştir. Ebu Leheb ile karısı bu ayeti duyduklarında, "Muhammed bize hicivde bulundu" dediler. Şayet inanmadıkları halde "Müslüman olduk" diyerek Müslüman gibi görünselerdi yine bu kavli reddetmiş, ancak müşrikler tutunacak bir bahane bulabileceklerdi. Lâkin Cenab-ı Allah onların ne görünüşte ne de inanışta Müslüman olmayacaklarını bildiği için onların alevli cehennem ateşine gireceklerini haber vermiştir. Bu haber de ayniyle gerçekleşmiştir. Bu ayet aynen şu duruma benzemektedir: Bir kimse iki kişiye "Siz bu gün asla konuşmayacaksınız" dediğinde onlar, hiçbir engel bulunmadığı ve dilleri ağızları sağlam olduğu halde o gün konuşmazlarsa, bu sözü söyleyen kişinin haberinin sahihliğine delalet eder. İşte bu ayet de Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gerçek peygamber olduğuna delalet etmektedir.

Cenab-ı Allah Kur'an'da Ebu Leheb'i künyesi ile, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem*, Zeyd'i *radiyallahu anh* ve diğer bazı şahsiyetleri adları ile anmıştır. Onları künyeleri ile değil, adlarıyla anmıştır. Zira Ebu Leheb'in adı Abduluzzâ idi. Onun bu adla adlandırılması caiz değildir. Bu nedenle adından vazgeçilip künyesi ile anılmıştır.

بسم الله الرحمن الرحيم

113- FELAK SÛRESİ

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Makberi, Ukbe b. Âmir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(بَيْنَا أَنَا أَسِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بَيْنَ الْجُحْفَةِ وَالأَبْوَاءِ إِذْ غَشِيَتْنَا رِيحٌ وَظُلْمَةٌ شَدِيدَةٌ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَتَعَوَّذُ بِ (أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) وَ (أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) وَيَقُولُ « يَا عُقْبَةُ تَعَوَّذْ بِهِمَا فَمَا تَعَوَّذَ مُتَعَوِّذٌ بِمِثْلِهِمَا ». قَالَ وَسَمِعْتُهُ يَؤُمُّنَا بِهِمَا فِى الصَّلاَةِ)

"Bir zaman Resûlullah'ı sallallahu aleyhi ve sellemle birlikte Cuhfe ile Ebvâ arasında yürümekteydik. Derken bir fırtına ve şiddetli bir karanlık etrafımızı sardı. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Felak ve Nas surelerini okuyarak Allah'a sığındı. Bana da şöyle dedi:

"Ey Ukbe bunları okuyarak Allah'a sığın. Bunlar gibi başka bir sığınma vesilesi yoktur."

Namazda bize imamlık ederken de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sureleri okuduğunu işittim."[649]

Cafer b. Muhammed'in şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Cebrail (a.s) Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek ona Felak ve Nas surelerini okuyup üfledi."

---

649 Ebu Davud, Vitr, 19

Hz. Aişe *radiyallahu anh* dedi ki:

(أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَسْتَرْقِيَ مِنَ الْعَيْنِ)

"Nazara karşı okuyup üfletmemi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bana emretti."[650]

Şa'bî'nin bildirdiğine göre Büreyde *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ أَوْ حُمَةٍ)

"Okuyup üfleme, sadece nazar değmesine ve haşerelerin sokmasına karşı yapılır."[651]

Enes *radiyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre karısı Zeynep *radiyallahu anh*, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِنَّ الرُّقَى وَالتَّمَائِمَ وَالتِّوَلَةَ شِرْكٌ)

"Okuyup üflemek, nazarlık ve muska takmak, kocaya şirin görünmek için telsımlı şeyler yapmak şirktir."[652]

Zeynep, eşi Abdullah b. Mesud'a şöyle dediğini nakletmiştir: "Neden böyle söylüyorsun? Gözlerim (ağrıyıp) atıyordu. Falan yahudiye birkaç defa gittim. Bana okuyup üfleyince gözümdeki atmalar durdu."

650 Hâkim, Müstedrek: 4/457
651 Buhari, Rikak, 50
652 İbn Mâce, Tıp, 39

Abdullah bana dedi ki: "Şeytan eliyle dürttüğü için gözün atıyordu. Okunup üflendiğinde geri çekiliyordu. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* okuduğu şu duayı okuman senin için yeterli olur:

(أَذْهِبْ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لَا
شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا)

"İnsanların Rabbi, hastalığı gider. Şifa veren sensin; şifa ihsan et. Senin ihsan edeceğin şifadan başka bir şifa yoktur. Geride hastalık bırakmayacak bir şifa ihsan et."

(وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾)

4-"Düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden (Allah'a sığınırım)."

Ebu Salih dedi ki: "Düğümlere üfleyenler, sihirbazlardır."

Ma'mer'in rivayetine göre Katade, bu ayeti okuduktan sonra, içine sihir karışan okuyup üflemelerden sakının, dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Düğümlere üfleyenler, sihirbazlardır. Bunlar, hastalara üfler; şirk, küfür ve yıldızları yüceltici kelimeler içeren şeyleri okur, hastalara zararları ilaçları ve öldürücü zehirleri içirir, amaçlarına ulaşmak için çeşitli hileler yaparlar ve sonra da bunun kendi okuyup üflemeleri sayesinde gerçekleştiğini iddia ederler. Zarar verip telef etmek istedikleri kimselere böyle yaparlar. Ama kendilerine fayda vermek istediklerini iddia ettikleri kimselere üfler ve bu üflemenin faydalı olacağına onları inandırmaya çalışırlar. Bazen onlara faydalı ilaçlar içirirler. Bazen tesadüfi olarak hastanın ağrılarının hafiflediği de ölür. Yasaklanan okuma, cahiliyet devri okumalarıdır. Çünkü o okumalar, şirk ve küfür içerirler. Kur'an ve zikrullah içerikli okumalara gelince bunlar caizdir. Bu okumaları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emredip teşvik etmiştir. Mezhebimiz müçtehidleri de zikrullahı içeren okumaların teberrüken yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Cenab-ı Allah, düğümlere üfleyen sihirbazların kötülüğünden kendisine sığınılmasını emretmiştir. Zira o sihirbazların okuyup üflemekle kendilerine fayda vereceğine inanan kimseler, onların bu yaptık-

larıyla insanlara fayda ve zarar verme gücüne sahip olduklarına inandıkları için kendi dinlerine zarar vermiş olurlar. Diğer taraftan bu sihirbazlar zararlı ilaç ve zehirleri insanlara içirmekle onlara hile ve desise ile kötülükte bulunmakta oldukları için şerlerinden Allah'a sığınmak gerekir.

(وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾)

5-"Haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden (Allah'a sığınırım)."

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin bu ayeti açıklarken şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hasetçinin gözlerinin ve kendisinin kötülüğünden Allah'a sığınırım."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Aişe'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, nazar değmesine karşı kendisine okutmasını emretmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(الْعَيْنُ حَقٌّ)

"Nazar değmesi gerçektir."[653]

Nazar değmesi konusunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen hadisler sahih olup birbirlerini destekler mahiyettedir.

İbn Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْعَيْنُ حَقٌّ، وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ يَسْبِقُ الْقَدَرَ لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ، وَإِذَا اسْتُغْسِلْتُمْ فَاغْتَسِلُوا)

"Nazar değmesi gerçektir. Kaderin önüne geçecek bir şey olsaydı, nazar değmesi geçerdi. (Nazara karşı) Gusletmeniz istenirse gusledin."[654]

653 Buhari, Tıp, 38

654 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/20

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimselerin iddiasına göre nazarın zararı, nazar edenden çıkıp nazar edilene isabet eden bir şeydir. Bu, kötü ve cahilce bir tanımdır. Nazar aslında bakan kimsenin baktığı ve güzel bulduğu şeyde meydana gelen bir hadisedir. Çoğu kez bakılan ve güzel görülen şeyde zarar meydana gelir. Belki de insan dünyaya meyletmesin, bir şeyden hoşlanıp da onu beğenmesin diye Cenab-ı Allah, aşırı bir beğeniyle bakılan şeyde bir zarar meydana getirmektedir.

Bu, şu rivayette anlatılan olaya benzemektedir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* devesi Adbâ'yı hiçbir deve geçemezdi. Bir gün köşek üstünde bir bedevi geldi ve bu köşek, Adbâ'yı geçti. Bu durum ashabın gücüne gitti.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle dedi:

(حَقٌّ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يَرْفَعَ شَيْئًا مِنْ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ)

"Dünyada yücelttiği bir şeyi mutlaka alçaltması Allah üzerinde bir haktır."[655]

Keza beğendiği çok güzel bir şeyi gören kimsenin de Allah'ı anması, O'na yönelip tevekkül etmesi gerekir. Bununla ilgili bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ)

"Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya!"[656]

Beğenip hoşuna gittiği anda bağının telef olup gittiği bu ayette bildirilmektedir.

Yüce Allah bunun üzerine şöyle buyurmuştur:

(وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖ قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًاۙ وَّمَآ
اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ اِلٰى رَبِّيْ لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا

655 Buhari, Cihad ve Siyer, 60
656 Kehf, 18/39

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًا لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبِّي وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّي اَحَدًا وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ

"Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum." Arkadaşı, ona cevap vererek dedi ki: "Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya!"[657]

Vefatına kadar Allah'ın nimetlerinin senin üzerinde devamlı kalması için böyle deseydin ya.

Abdulbaki'nin bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ رَأَى شَيْئًا يُعْجِبُهُ، فَقَالَ: مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ لَمْ يَضُرَّهُ)

"Hoşuna giden bir şey gören kimse **(مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ)** ***derse o şeye hiçbir şey zarar vermez."***[658]

Muvaffak kılan Allah'tır.

Burası, Ahkâmu'l Kur'an kitabının sonudur. Kendisinden yardım dilenilecek ve başarıyı ihsan edecek olan, eksikliklerden münezzeh olan Allah'tır.

657 Kehf, 18/35-39

658 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 6/213

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefi âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahriç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezîlîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

THG 0038496 LZY
BenliKitap.com

9 786059 612326